

G. Hoet Delineavit. J. Mulder Fecit.

SAMUELIS PUFENDORFI

COMMENTARIORUM DE REBUS SUECICIS

LIBRI XXVI.

Ab expeditione

GUSTAVI ADOLFI

REGIS in GERMANIAM

ad abdicationem usque

CHRISTINÆ.

ULTRAJECTI,

Apud JOHANNEM RIBBIUM,

M DC LXXXVI.

Cum Privilegio sacræ Cesaræ Majestatis speciali.

SERENISSIMO
ATQUE
POTENTISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO DOMINO
CAROLO XI,

SUECORUM, GOTHORUM, VANDALORUMQUE REGI, ET PRINCIPI HÆREDITARIO, MAGNO DUCI FINLANDIÆ, DUCI SCANIÆ, ESTHONIÆ, LIVONIÆ, CARELIÆ, BREMÆ, VERDÆ, STETINI, POMERANORUM, CASSUBIÆ, & VANDALIÆ, PRINCIPI RUGIÆ, DOMINO INGRIÆ ET WISMARIÆ; NEC NON COMITI PALATINO RHENI, BAVARIÆ, JULIACI, CLIVIÆ ET MONTIUM DUCI DOMINO MEO CLEMENTISSIMO.

Postquam in morem eruditos inter invaluit, operibus suis, quos publicam in lucem emittant, certos patronos adſciſcere, teſtandæ in hos devotioni, aut ut iſtis ab horum auctoritate favoris quid aut tutelæ concilient; haut ſane alterius quam MAJESTATIS TUÆ auguſtum nomen potiori jure in frontiſpicio hujus libri fulgere debuit. Tuis

 quip-

quippe auſpiciis, Tuoque autoramento iſthæc ſcriptio ſuſcepta fuit, ſic ut peculiari nomine ad neminem propius, quam MAJESTATEM TUAM ſpectet, Tuumque adeo opus habendum ſit, quo publicæ memoriæ conſignari voluiſti geſta Tuæ gentis, quo tempore illa ab omni retro memoriâ viris armisque quam maxime floruit. Id inſtitutum quantum favoris MAJESTATI TUÆ orbem apud eruditum conciliet, ſimul quam præclare de Anteceſſoribus Tuis, ac nomine Suecico merearis, fidentius exponerem, ſi ingenio ac Stylo meo argumenti ſplendorem æquare valuiſſem. Nec ideo tamen improbum fuerit ſperare, aliquod operæ pretium à me factum, quod cordatis ſolita rerum magis, etſi non niſi nativa ſimplicitate commendata, æſtimentur, quam adſcititii cultus anxietas. Et ſolida ſectantes ipſa rerum pondera ita explebunt, ut qui ab autoris eloquentia accedere poterat ornatum parum deſideraturi ſint; ſicuti qui fulgorem gemmæ mirantur, metallum, cui hæc includitur, inter vilia ducunt. Jam igitur MAJESTATIS Tuæ cura extat juſta Hiſtoria belli, quod hoc ſeculo maxima mole geſtum fuit, nec minus glorioſiſſimę Suecico nomini pacis, quæ poſt exhauſtas omnes tergiverſationum artes demum multos per annos vix evaleſcere potuit: quam non incertis è rumoribus, conjecturisque, aut ad libidinem detortis aut interpolatis narrationibus, ſed è documentis omni exceptione majoribus ſumma fide expreſſam damus. Non amplius igitur invidorum malignitati; aut temporum injuriæ obnoxia erit gloria rerum à Suecica gente per Germaniam geſtarum, & quo ſucceſſu iſta non minus armorum vigore, quam conſiliorum ſoliditate & conſtantia formidoloſam Europæ tunc potentiam libraverit, veteremque Gothorum famam reſtaurarit, eo majori cum favore, quo meliore pro cauſa, & placidiore nunc exitu, quam ab iſtis olim pugnatum fuit. Nam qui de alienis certare Regiam laudem jactant, non cogitare videntur, omne Regnum ſub graviore Regno eſſe, & nihil veræ laudis habere famam, quæ per aliorum injuſtam oppreſſionem paratur. Enimvero genuina illa, ac nulli querelæ obnoxia gloria eſt, niſi apud eos, queis injuriæ materia ſubtracta fuit, evolutos fortunis ſuis Principes Proceresque reſtituiſſe, ac libertatem Germaniæ inſtauraſſe, jam exitio propinquam, & plures ſecum in ſervitium pertracturam, ſi ſcopum tunc ſuum attingere potuiſſet enormis dominandi libido. Et quod præcipuum eſt, puriora per Germaniam ſacra conſervata, queis exitium intentabat avaris juxta, crudelibusque ſacerdotum inſtinctibus excitata ambitio. Nam etſi vis atque arma, & quicquid terroris lucrive ſpecie animos mortalium labefactat,

ab-

absurdum sit instrumentum promovendæ religioni, quæ nisi à libera, & de veritate istius solide persuasa mente proficiscatur, inanis habenda est: haut nefas tamen fuerit vim expromere, saltem adversus illos quorum imperio plane non sis obnoxius, qui ad diversa sacra compellere instituant. Cum vel delicatissima pars libertatis humanæ sit, invitum non cogi ad profitenda dogmata, quæ vel superstitio, vel sacerdotum ambitus aut avaritia commenta est. Ex eo quippe genere esse, queis Nostrates Ecclesiæ à Romana dissentiunt, nemo inficias iverit, nisi rerum plane ignarus, aut cui præjudicio mens plane occæcata fuit, vel in silicem frons obduruit; eo nocentiore instituto, quod tanto plus fraudium & violentiæ adhibeatur, quam magis veritatis fundamento ea scita destituuntur, istiusque sectæ sacerdotes proniores sint ad exitio involvendos à se dissentientes, stimulosque aliorum ambitioni subdendos. Cum igitur Suecicis armis effectum sit, ne magna Germaniæ pars tunc sacerdotum dominatum iterum subiret, simul Principum, Ordinumque libertas, quæ non parum titubabat, firmaretur, ingens sane nomini Suecico apud istam nationem favor partus esse debet, ipsis quoque cordatioribus adversæ factionis probantibus modestiam modico præmio adquiescentis victoriæ. Tanti erga Germaniam meriti monumentum MAJESTATIS Tuæ provisu condi eo plus gratiæ habet, quo magis consilia Tua eo collimant, ut beneficium istud persistat illibatum perpetuumque, cognatasque inter gentes æterna pax atque amicitia persistat, in ordinem redactis, qui alterare eandem aut evertere ausi fuerint. Quantum porro favoris huic inest officio, quod Antecessoribus Tuis MAJESTAS TUA procurato hoc opere exhibuit? A quibus cum Regnum ad Ipsam longe ornatius auctiusque sit devolutum, nil aliud, quod ipsorum meritis reponi queat, superest, quam gloriosam eorundem memoriam à temporum injuria conservasse, ac ne quid de illa deterere aliorum malevolentia aut inscitia valeat effecisse. Præsertim cum & divus Parens Tuus non modicam partem hujus Operis faciat, cui etsi pax mature superveniens occasionem tunc subtraxisset ostendendi, quas imperandi artes parendo didicisset; eo ipso tamen cæterorum hoc bello Imperatorum famam ac merita æquasse judicandus est, quod prudentia sua atque constantia effecit, ut solidos pacis fructus Germania perciperet, nec inanes tabulas executione cassas Suecia domum reportaret, postquam hostium artes eo demum incumbebant, ut quorum armis concedere cogebantur, eos elusa conventorum impletione irritos haberent. Prętere & isthoc MAJESTATIS Tuæ institutum populo Tuo non potest non esse gratissimum, dum tot ci-

vium Tuorum toga ſagoque præclarorum facinora oblivione ſepeliri non pateris. Is quippe egregiis viris debetur honor, ut, cum mortalitatis lex omnes necis ſorte æquarit; memoria tamen ſuperſtes iſtos vulgo ſecernat. Et hic quam maxime durabilis eſt virtutis fructus, quem poſteritas læta commemoratione rependit, quando cætera temporum injuria & varietas dudum abſorpſit. Redundat autem & hoc in MAJESTATIS TUÆ decus, præclaris geſtis nobilitatæ nationi imperari; & eo acrius ad parem virtutem enitentur poſteri, ubi viderint majorum facta condigno monumento honeſtari, diſpari plane à veterum Gothorum conditione, quum iſti quidem ad exterminandas bonas literas nati viderentur, illi autem, quos præſens ſeculum tulit, Gothi gloriam armis partam ope literarum conſervare nitantur; quæ ſi recte æſtimes omnibus rebus amænam quandam lucem affundere valent, ſicuti & amotis illis quantaſcunque opes illætabili quodam ſqualore obfuſcari adparet. Denique & illos, queis non niſi curioſitatem ſuam demulcere cordi eſt, non parum hoc opere MAJESTAS Tua ſibi obſtrinxit, quo vix aliud hoc ſeculo tot memorabiles caſus, eventusque, tam acrem armorum & conſiliorum contentionem, tantamque rerum converſionem complectitur. Me quidem, cum MAJESTATIS Tuæ ægregia deſtinata induſtria mea æquare conarer, usque adeo pulcerrimi argumenti ſpecies ceperat, ut ſupra vires connixus tantum non labori huic immorerer. Licuit tamen favente Numine ſuperare exitiabilem morbum, ut reliquo MAJESATIS Tuæ deſiderio ſatisfieri queat, quo Divi Parentis Tui geſta peculiari volumine componi imperaſti. Ad quæ perficienda ingens mihi ſtimulus addetur, ſimul exhauſti laboris ærumnoſiſſimi ſolamen erit, ſi ſerena fronte opus hoc MAJESTAS Tua ſuſcipere dignata fuerit. Quod & ipſum læti inſtar augurii me eriget, ab Orbe literato idem improbatum non iri, ubi ei, cujus autoritate ſuſceptum eſt, æſtimetur. Ita DEUS O. M. MAJESTATEM Tuam Regni ſui Orbisque Chriſtiani bono diu incolumem omnique felicitate mactam conſervet.

REGIÆ MAJESTATIS TUÆ

Devotiſſimus

SAMUEL PUFENDORF.

Holmiæ Kal. Sextil.
A°. 1685.

LECTORI BENIVOLO
SALUTEM.

CUm & communis mos, & ipsa decori ratio prodeunte in publicum hoc Opere quædam præfari exigat, id quidem supervacuum fuerit multa super argumenti præstantia memorare, quod sui nobilitate omnibus sese ultro commendat. Cui si à scriptore par cultus accessisset, ipse operis titulus splendidissimi elogii vicem implere posset. Enimvero tam vastam juxta, arduamque materiam ad fastidiosi gustum seculi adornare longe supra ingenii mei mensuram positum fuit; quin nec licuit saltem id temporis adhibere, quod eidem expoliendæ requirebatur. Nam cum initio huic functioni me admoveret Serenissimus ac Potentissimus Sueciæ Rex, CAROLUS Undecimus, Dominus meus clementissimus, divi Parentis sui CAROLI GUSTAVI historiam condere jubebat. Quæ etsi quantumcunque ingenium defatigare poterat; tamen postquam fontes historiæ Suecicæ adire mihi licuit, instinctu quodam raptus sum ad hunc prius laborem absolvendum; cum nossem & exterorum multos indignari, caliginem, quæ tam illustria gesta per aliorum inscitiam, aut malignitatem passim obfuscat, domestici scriptoris diligentia non dispelli; simul perspicerem raros in his oris dari, qui operi difficillimo ætatem impendere velint, isto præcipue fructu contenti, quem conscientia meriti in publicum, & qualiscunque nominis celebritas non nisi nobilioribus animabus adprobat. Et quia cum expeditione GUSTAVI ADOLFI, gloriosissimi Regum, nova velut tela rerum Suecicarum surgit, plurimum lucis sequentium temporum historiæ accessurum judicavi, si ista prius rite digesta fuerit. Sed cum CAROLUS GUSTAVUS subinde aurem velleret, hoc scriptum non licuit decimum in annum premere incerto mortalibus vitæ spatio, & quia satius duxi uteunque adornatum in lucem me vivo producere, quam post fata mea orbum aliorum novercali forte curæ transmittere. Cæterum hoc opere non diffiteor levamenti multum mihi accessisse è labore Bogislai Philippi Chemnitzii, qui bellum Germanicum à principio ad finem contexuit; cujus prima pars ad mortem Gustavi Adolfi Latino, & Teutonico sermone, altera Axelio Oxenstierna res Germanicas moderante Tentonico solo prodiit, quo & conscripta sunt

** reliqua

reliqua volumina, quæ Archivo Regio inedita custodiuntur. Nec pauca tamen ejus viri industria nostræ curæ reliqua fecit; quod facile deprehendet, cui isthanc historiam cum illius scriptis conferre libido, aut facultas est. Nam haut eo minus omnia Archivi Regii acta istorum annorum evolvenda fuerunt; ubi plurima ab eo præterita inveni, quæ maxime ad rem mihi facere videbantur: è reliquis multa superflua, & lectori fastidium paritura amputare placuit, aut quantum per molem rerum dabatur, in castigatam brevitatem redigere. Sed quæ cum aliis extra Germaniam aut ipsa in Suecia acta sunt, illi prætermissa, suo quæque loco inserui, ut quid toto hoc tempore negotiorum Sueciæ cum exteris intercesserit, heic uno obtutu conspici queat. Domestica, nisi quæ summam rerum spectant, tangere omisi; quod istis exteri parum capiantur, apud quos CHRISTINÆ Reginæ gesta cumprimis illustrare instituimus. Cæterum in hoc opere, quod præcipuum historici officium est, fidem summa religione præstitimus. Consilia authenticis ex actis depromsimus, à nobis nullibi interpolata, eventus è literis Ducum bellicorum, & Legatorum repræsentavimus. Adversæ partis consilia, & acta non ulterius fere tradere curæ fuit, quam qua nostrorum velut oculis incurrerunt. Ejusdem arcana conjiciendo rimari, aut interpretari temerarium fuit habitum. Quin & lectori judicium ubique integrum reliquimus, quid nobis videatur, haut interposito; cum aliena gesta memorare, non censuram in eadem exercere constitutum fuerit. Affectibus porro usque adeo nihil me dedisse in aprico est, ut nec illorum offensam metuam, qui tunc cum Suecia adversis non minus consiliis quam armis certavere. Quibus tamen si forte displiceat non nulla à me publicata, quæ taceri, aut oblivione sepeliri maluissent, nosse debent, ea lege natos esse Principes, ut ipsorum egregia, aut prava facta non possint non in multorum notitiam incurrere, quæ qualiacunque invenerit ad posteritatis memoriam transmittere suo jure haut dubitat Historia, cujus liberrimam censuram nemo Principum nisi recte agendo effugerit. Et si maxime in præsens civibus silentium metus imperet, sequentis tamen temporis, aut exterorum calamos ne potentissimus quidem Monarcha coërcuerit. Dictionem sectatus sum quantum licuit planam atque perspicuam, nullo fuco, aut adscititiis ornamentis turgidam; nec abstinui aliquando vocabulis, ac loquendi formulis communi usu hujus seculi receptis,

utut

S A L V T E M.

utut antiquæ Latinitati ignoratis. Id quod viri cordati facile condonabunt, qui ſolida rerum, non floſculos verborum, aut acumina ſententiolarum ex ejuſmodi ſcriptis petunt. Præſertim ſi vaſtitatem operis, & tempus, quo id abſolvimus, cogitare velint. Nam quadriennii ſpatio iſta conſcripſimus, cum aliis negotiis ſubinde diſtracti, tum nec curis illis vacui, queis merito levari debuerant, qui operam ſuam ejuſmodi monumentis condendis addixere; ſic ut de ſingulis dictionibus in conſilium ire, aut Taciti ſententias hinc inde intexere, mihi haut vacaverit. Et ita contumax eſt materia tractatuum, ut ſi ad veterum Scriptorum indolem flectere eandem inſtituas, obſcuritate præter neceſſitatem ipſam involuturus, cordatiſque indignationem, aut nauſeam moturus ſis; quibus in hiſtorico id maxime quæritur, ut neque falſi quid dicat, nec veri quid non dicat. Quod cum optima fide à me præſtitum ſit; facile id cætera ſupplebit, quæ longior fortaſſe cura demulcendis delicatis addere poterat. B. V.

IN

AMPLISSIMI & CLARISSIMI

VIRI

SAMUELIS PUFENDORFI

SERENISSIMO SUECORUM REGI

A consiliis & Secretis,

NEC NON

Regni Suecici Historiographi

Commentarios rerum Suecicarum

CARMINA.

Ἡρακλεῖα κακῶν ἀλκτῆρα βορήϊον, ἀνδρῶν
  Ἄλγος δυσμενέων, ἕρκος ἑῶν ἑτάρων.
Χριστίνην πάσης ἡρωΐδα κρείσσονα φήμης
  Πυβενδορβιάδης ἱστορέει λιγέως.
Ἱστορίῃ Γυσταῦος ἀγακλέος ἔμμορε τιμῆς,
  Χριστίνη σοφίῃ, εὐεπίῃ σελίδες.

JOANNES GEORGIUS GRAEVIUS.

PRincipis herois princeps certamina vates
  Divino cecinit carmine Mœonides.
Vidit, & ingemuit, fortunatumque vocavit
  Dux Macedo Hæmonium, busta sub ipsa, ducem.
Quid faceret, si Gustavum spectaret Adolphum,
  Et PuffendorffI prælia scripta manu!
Ederet hic iterum gemitus, puto, teque beatum
  Diceret ad tumulum mœstus, Adolphe, tuum.

Aliud.

Docta manus Coi Venerem depinxit Apellis:
  Dat PuffendorffI Pallada docta manus.
Tam pulchris certe vivisque coloribus illam
  Exprimit, ut similis vix magis ipsa sibi.
Ante Jovis magni natam, Jovis ante sororem
  Vicit in Ideis Cypria diva jugis.
At nunc germanamque Jovis, natamque Diones
  Vincit in Arctois docta Minerva jugis.

P. FRANCIUS.

AD

AD LECTOREM.

Arma virumque legis, quo Gothica Principe signa
  Extimuit dubiis debilis Ister aquis.
Quo ducente caput Germania sustulit altum;
  Sospite quo faciles sensit habere Deos.
Christinæ pia gesta legis, gelidosque Triones
  Inter Hyperboreas incaluisse nives:
Et Clarias, Phœbo non indignante, sorores
  Templa sibi Arctois constituisse jugis.
Filia magnanimo non inficianda parenti;
  Gradivum Aonios jussit amare choros.
Magnæ molis erat bellacem condere Suecum:
  Majus erat docta gesta referre fide.
Quamlibet invicto jactet se Suecia Marte,
  Non alia condi debuit ille manu.

JANUS BROUKHUSIUS.

Horrida Barbaries totum fœdaverat orbem,
Cimmeriaque omnes nocte offuscaverat artes,
Et quæ Blandusiæ vitro splendidior olim
Manarat, tetra Asphalti jam terrior unda
Per terras sese diffuderat Hippocrene.
Nam Latiæ expulsæ Veneres, Veneresque Pelasgæ,
Perque scholas omnes Thomas sua sceptra tenebat
Et Duns, rasorum par non ignobile fratrum,
Sed tenebris mersum, ac fœdâ stribligine plenum,
Albertusque utroque prior. Sed clarior oris
Verticis Aonii lux tandem affulsit opacis,
Hesperiæ imprimis magnæ, quam, nocte fugata,
Vestierat primum meliori lumine Phœbus.
Tumque Arpinatis Pitho tumulata revixit
Rhetoris, Andinique Erato augustissima Vatis,
Et voces sonuit Latium; velut ante, politas.
Nec sua non Grajis rediit laus prisca Camenis,
Hellados umbrosis postquam de fontibus actæ,
Lautia in Italiæ atque aliis reperere Lyceis
Apenninicolas ultra, gelidamque Pyrenen,
Et fines, Hetrusce, tuos. Illustria sed qui
Historis Arcadici aut Patavini exempla referrent,
Gestaque victuris mandarent omnia chartis
Majestate styli gemina, geminoque nitore,
Rari apparebant, Græcæ post famina linguæ
Reddita, & Ausoniæ. Justo ergo concita Zelo
Mnemosyne, Ardalidum mater grandæva Sororum,
Quæ promit, repetitque altæ monumenta senectæ,
Excitat haut cunctata Viros; qui, quicquid ab ævi
Principiis gestum memorabile, pace vel armis,
Signarent fastis per secula duraturis;
Utque erat ætatis Dea non ignara futuræ,
Sic & fatidicas præsago pectore voces
Edidit has tota Aonidum præsente Corona:
  Sint sua sint priscis, dulces, mea gaudia, Natæ
Lumina, Thucydidæ, Herodoti, atque Polybii Achivis;
Sint sua & antiquis radiosa Quiritibus astra,
Liviadæ, Flori, ac Crispi, queis ore rotundo,
Nec sine divino penetrantis acumine mentis,
Enarrasse datum est clarorum facta virorum
Inclyta, & Irenes oleas, palmasque Gradivi.
Non effœta adeo sunt postera secula, tantis
Ut similem Historicis nequeant producere in auras,
Barbaries postquam ceu nox aterrima cessit,
Pulchrior & noster terris illuxit Apollo,
Hucusque obscuræ velatus syrmate nubis.
Scilicet ut forti videre hæc tempora Achilli,
Leuctrico & Heroi æquales, queis Græcia palmas
Victrices antiqua dedit, videre Camillis
Invicta virtute pares, magnisque Metellis,
Romulidisque aliis Mavortia castra secutis:

Taliter haut deſunt, nec deerunt, credite Muſæ,
Poſtea, perpetuis qui inſcribant nomina Regum,
Magnanimumque ducum felicia prælia faſtis,
Et proprium mittant ſic ipſi in ſecula nomen.
Jamque alii atque alii monumenta hæc talia promti
Condere, deſcribunt, Aquilæ quæ fata biroſtri,
Quæ fortuna Tago ſiet, quid Lilia ſpirent
Francica; quid regnis demtum adjectumve Britannis,
Quid Gothicis, Boreo poſitis ſub ſidere ſceptris;
Auſonios quid turbet agros, Hadriæque profundum,
Cur Scytha Sauromatam vexet, Ruſſumque propinquum,
Quem Thrax infeſtet, quid Thraca & terreat ipſum.
Tres vero ante alios dein iſto ex ordine ſurgent,
Nulli antiquorum, quos Hellas, Romaque jactat,
Ingenio, calamo, atque oculata mente ſecundi.
Ac primum hos inter generoſo ſtemmate cretus
Belga, ſed Alſatiæ affixus felicibus arvis
Religionis opus tractans excurret in omnes
Europæ latebras, momentaque cuncta notabit.
Alſaticum excipiet Gallus, clariſſimus Heros,
Seu ſpectes præluſtre genus, ſeu flumina fandi,
Candidulamve fidem. Patriæ nam fata potentis,
Ætati propiora ſuæ, dum deteget orbi,
Crimina nec Regum, poſt dotes, fœda tacebit,
Europæque ſimul memoranda noviſſima vaſtæ
Inſeret æternis tabulis. Sed tertius illis
Non minor, Arctoi degens ſub climate cœli,
Aſt olim in Myſeo prognatus SAXONIS agro,
SUECICI ALEXANDRI dum facta ingentia pandet
Divino eloquio, ter denos geſta per annos
Teutoniæ bella à primo, quod dicitur, ovo
Limpidus exponet poſtremi Livius ævi,
Nec vicinarum ſecreta indicta relinquet
Gentium Ariſtorida vel longe oculatior Argo.
Dixerat. Applaudit canæ mox conſonus Ordo
Theſpiadum Matri, memorique hæc mente reponit
Dicta, ſecuturis implenda fideliter annis,
Quin & Apollo Pater lætum ter ſternuit omen.
Nec Dea vana fuit venturi temporis augur.
Ille etenim Argyropes Cato cordatiſſimus almæ
SLEIDANUS, telam poſtquam anno eſt orſus ab iſto,
Tezelio quo ſe oppoſuit (qui cœlica nummis
Vendiderat per Saxoniæ Myſiæque feraces
Terras) cœleſti Lutherus percitus œſtro,
Lucem Euangelii tenebroſa ex nocte reductam
Oſtentans Orbi, variarum pondera rerum
Expendit pariter filumque extraxit ad illud
Tempus, quo Fratri Imperii commiſit habenas
Ter magnus Carolus, quo ſidera & ipſe petivit
Autor. Eum excepit Gallorum è gente THUANUS,
Regni & grande decus, quo non facundius alter
Candidiusque ſui percenſuit omnia ſecli
Geſta per Europam, rabioſa Calumnia quicquid,
Et Lojoliticæ contra evomat ira cohortis.
Jamque illos ſequitur, Myſiæ ingens gloria terræ,
Aſtrum & Hyperborei nitidum PUFEDORFIUS axis,
Tertius æternis celebrandus laudibus Hiſtor.
GUSTAVI hic etenim (at quam celſi Herois!) ADOLPHI
Res cedro dignas, fauſtiſſima ſceptraque magnæ
Virginis, ac veterum nulli imparis Heroinæ
CHRISTINÆ, auguſto pulchroque volumine condens,
A Pace, ex altis Pragæ projecta feneſtris
Quæ fuit, orſa capit, natasque exinde procellas
Teutonici Imperii, longique incendia belli,
Quicquid & hęc aliis actum per tempora regnis,
Æternante ſtylo ſerum tranſmittit in ævum.
I nunc, atque tuos tollas ad ſidera priſcos,
Græcia Thucydidas, tuque alma Oenotria, Criſpos,
Liviadasque Tuos! habet en! Germanicus orbis,
Gallia habet, quin Suecia habet vel ſola, coruſco

Quo

Quo Vestros splendore potest fecisse minores,
Magnificosque illis facile extorquere triumphos.

Scrib. Lipsiæ XV. Cal. Sept. Anno CIↃ IↃC XXCIV.

L. JOACHIMUS FELLERUS, Cygneus,
Poes. P. P. & Acad. h. t. secundum Rector.

Eidem.

EXposuit claro naturæ fœdera soli
  Hactenus Arctoæ stella corusca plagæ:
Omnibus ostendens esse insita semina juris,
  Et cuncta innata secula lege regi.
Quanquam & sub duro mores riguere metallo,
  Perpetuos cunctis gentibus esse tamen.
Maxima nunc Gothicæ gentis regnique Trionum
  Teutonico signat prælia gesta solo.
Et formidatæ Germani sedibus Arcti
  Fortunas, clades, fœdera, bella notat.
Magni Gradivum GUSTAVI in imagine monstrans,
  Nulla cui heroem secla dedere parem.
Palladis & vultus sistens, quos FILIA Regis
  Magnanimi ingenio prodigiosa refert.
Quæ licet Aoniis patrium diadema Deabus
  Posthabuit, Musis cedere sceptra jubens:
Sceptra tamen retinet, Clariæ sed sceptra cohortis,
  Quam posito regni pondere Diva regit.
Mox etiam CAROLI GUSTAVI ingentia facta,
  Clara per Eoas occiduasque plagas:
Et CAROLI, regni jam qui moderatur habenas,
  Inseret æternis inclyta gesta libris.
Sic memores Regum fastos, sic tempora signans
  Clarus Hyperboreæ conditor Historiæ:
Aureaque ostentans Geticæ diademata gentis
  Sceptraque per Regum continuata manus:
Dividit Arctois famam cum Regibus ipsis,
  Æquales titulos conciliatque sibi.
Fortibus est ingens laus inclarescere factis,
  Non minus egregie scribere gesta decus.

Fridericus Benedictus Carpzovius,
Curiæ Lipsiensis Senator.

Eidem.

DOcte PUFENDORFI, cujus nunc altera surgit
  Gloria, diffusæ nobile mentis opus.
Adspice, quam rapidis Dea vecta per æthera pennis
  Pergat in amplexus obsequiosa Tuos:
Quamve renascenti qua fulget lucidus ortu
  Cynthius, occiduas quave revisit aquas,
Læta Tuis meritis nomenque decusque rependat,
  Et memor ad mundi cantet utrumque latus.
Namque Tui ingenii, meliore excocta metallo,
  Contra omnem stabunt, signa reposta, necem.
Non illis ferrum, nec fulminis ira, nec ignes,
  Ullaque nec poterit longa nocere dies.
Nec furor Invidiæ, nec squallida tesqua valebunt
  Barbariæ, cultus obtenebrare Tuos.
Antea quæ terris, primæva repagula, leges,
  Gentibus & mores composuisse dabat;
Ecce per immensi spaciosa volumina ponti
  Historia, moles ingeniosa ruit.
Inque unis *Sueonum* rebus (mirabile dictu)
  Totius Europæ pandit, & Orbis opes;

Ar-

Armaque, Consilia, & motus quoque, spesque, metusque,
  Quicquid & in vasto corpore labis erat.
Magnanimus tantum nec quantus staret in armis
  GUSTAVUS, secli gloria prima sui:
Proque aris fusus mox Regius ipse, pavori
  Intactus, flueret, victima sacra, cruor.
Pondere nec quantus rerum, quo numine plenus
  OXENSTIERNIADES, maximus Orbis Atlas,
Axem humero ferret stellis ardentibus aptum,
  Divinæ, solus, perpete mentis ope.
Gallia sed quicquid ferroque animoque valeret;
  Et quid speraret, quidve timeret Iber;
Austriacasque vices, & Boica damna recenses,
  Et si quid passa est Saxonis ora tui.
Velivolis quicquid Batavi successibus ausi;
  Quicquid pernici Sarmata fisus equo.
Indicti tibi nec reliqui, quos illa solerent
  Mergere belliferis tempora sæva malis.
Usque adeo hæc orbis totum complectitur orbem
  Pagina; postgenitis lux data clara viris.
Hic tuus est campus, (rumpantur ut ilia Codris,)
  In quo te summus quærit & ambit honos.
Quippe tuo par est Majestas inclyta rerum
  Ingenio: par est rebus & hocce tuum.

NICOLAUS WOLF.
in Acad. Upsal. P.P.

Ἄλλοι μὲν χρυσὸν καὶ κτήματα μυρία τόζων
  Ὅσσα Δύσις πολλὴ Ἀντολίη τε φέρει,
Προφρονέως σφετέρῳ κατέχοιεν ἀγάλματα θυμῷ,
  Ἡδέα τ' ἀργυρέης πηγεῖα καὶ φαεινὸν
Τῶν πάντων γε μὲν οὐδὲν ἐς αὔριον οὐδὲν ἔμμενον,
  Ἴκελα γὰρ ῥοδέων σπέρμασιν ἀκρεμόνων.
Ἡ δ' ἀρετὴ αἰῶνα πολύχρονον ἐπιδέξεται
  Γηράσκει μόνη καὶ πολυκερδέστατος.
Τὴν μὲν Ἀχιλλεὺς εἶδε πολυάφθονος ἔντεσι χαίρων
  Τὴν φίλος Ἀτρείδεω καὶ Φρυγίης σύμμαχος.
Θῆβαι τ' ὠγύγιαί τε καὶ Ἑλλάδος ὄρχος Ἀθῆναι,
  Καὶ Λακεδαιμονίων δῆμος ἐρεισιμόθων.
Ἠ τε Γόθων ἤγειρε μέγα κλέος ἡμετέροισιν,
  Ἠ μὲν ἀν' Εὐρώπης ἠδ' Ἀσίης πεδία.
Σώζετ' ἀλείμων ἔχος ὄψια φῦλα δάμασσε,
  Στησαμένη κρατερῇ πολλὰ τρόπαια χερί.
Οὐδ' ἔτι σοῦ λήσεται σοφίης ἐκλήθετο φήμης
  Οὔτι βίης, αἰνῶν ὕποτε φυλοπίδων.
Τίνι γε ΠΟΥΦΕΝΔΟΡΦΕ τεὴ σελὶς ἐξανέσασα
  Δεικνὺς ὑψηλῆς ὥσπερ ἀπὸ σκοπιῆς.
ΓΟΥΣΤΑΥΟΝ θ' ἥρωα θεῶν γένος ἐκ ἀνθρώπων,
  Οὐδέ τι γὰρ φύσιος τέκμαρ ἔχεν βροτέης,
Καὶ στρατιὴν αἰχμητὴν, πύργον στρεβλωθέντα θαλάσσης,
  Χειμάῤῥῳ τ' ἴκελον πάντα κλυτὸν πατρὸς
Τῶν ἔτι τις χαίρων σὸ σοφίσμα μνήσεται· Ἄλβις
  Ἄλβις ἀεὶ Ῥήνῳ ἐχθρὸς, ἀεὶ Ῥοδάνῳ.
Τῷ μὲν ἐλευθερίῃ ἐπανήλυθεν ἀγρὸν ἀπαύστως
  Ἀρμονίας τε λυχνῆς ἀτρέμας δεδαῶτες
Τοὺς δὲ κακῶς ἐπέχει πολέμου φλόγα θῆκε ...
  Πήμασιν Αὐστριακῶν πᾶσι χαριζομένους.
Ἀ δειλοὶ βασιλῆες οἳ ἤλιτον ἀφροσύνῃσι
  Λαὸν ἐὸν σμυγερῇ δῶκας ἀμηχανίῃ.
Νήπιοι οὐδ' ἴσασιν ὅτι τόδε λέξεται αἰών·
  Αἱ δὲ βίβλοι ἄχος ἐκβοόωσι κακῶν.
Τῶν δ' ἐσθλῶν φήμη τε τό τε κλέος οὐκ ἀπολεῖται
  Συμμέμικται τ' ἄστροις σοῦ τε καὶ ἠελίῳ.
Σοὶ δὲ χάρις τ' ἀγαθὸν ἐπὶ κύδηνας ΑΔΟΛΦΟΝ
  Θριξὶν ἐῢ δάφνην ἀμφιβαλὼν θαλερήν.
Τῷ ἶσον βασιλείης μεγάλας ἐπέβησας ἀνάκτας
  Τόσσον ἔχεις τῇ σῇ κ' αὐτὸς ἐχεφροσύνῃ.

JOSEPHUS JOH. THUUN.

SAMUE-

SAMUEL PUFENDORF

SAMUELIS PUFENDORFI

RERUM SUECICARUM

Ab expeditione Regis GUSTAVI ADOLFI in Germaniam

LIBER PRIMUS

Statum Germaniæ, & reliquæ Europæ tunc temporis complectens.

EPITOME.

INgressus operis. 2. *Præcognita hujus historiæ.* 3. *Origo dissidiorum Germaniæ à Religione. Lutherus in Pontificem scribit.* 4. *Causæ progressuum Lutheri.* 5. *Luthero favent Principes.* 6. *An Carolus* V. *dissidium aluerit?* 7. *Reformatio religionis instituitur.* 8. *Remedia dissidii frustra tentantur.* 9. *Indulta Cæsaris pro religione Lutheri, & artes. Augustana Confessio. Fœdus Smalcaldicum.* 10. *Concilium indicitur.* 11. *Bellum Smalcaldicum exardescit.* 12. *Quomodo victoria usus Cæsar? Cur Carolus Monarchiam in Germania stabilire non potuerit?* 13. *Mauritius bello Cæsarem petit. Transactio Passaviensis.* 14. *Pax religiosa sancitur.* 15. *Post pacem querelæ continuantur.* 16. *Protestantes in partes scissi.* 17. *Protestantium religio extenditur, & premitur.* 18. *Unio Euangelicorum.* 19. *Liga Pontificiorum.* 20. *Lutherana religio per Provincias Cæsaris invalescit.* 21. *De illa opprimenda consilium initur. Ferdinandus Hungariæ & Bohemiæ Rex designatur.* 22. *Motuum Bohemicorum initium. Proceres fenestra dejiciuntur.* 23. *Compositio amica frustra tentatur. Bellum suadent Batavi atque Unionistæ.* 24. *Bellum Bohemicum surgit.* 25. *Matthias Cæsar moritur. Bohemi Ferdinandum Regem abnuunt.* 26. *Ferdinandus Cæsar creatur.* 27. *Bohemi Fridericum Palatinum Regem eligunt.* 28. *Bethlenus in Hungariam irrumpit.* 29. *Fridericus coronatur.* 30. *Ferdinandus res suas reparat.* 31. *Inter Unionem & Ligam res componitur.* 32. *Fridericus undique invaditur.* 33. *Bohemiam Bavarus irrumpit.* 34. *Fridericus vincitur, & Bohemia decedit;* 35. *Idem proscribitur.* 36. *Cum Bethleno pax fit. Lutherani sacerdotes Bohemia pelluntur.* 37. *Spolia Friderici dividuntur.* 38. *Christiani Brunsuicensis expeditio. Prælia ad Wiselochum, ad Wimpinam, ad Hæchstam.* 39. *Fridericus exercitum dimittit. Prælium ad Floreacum.*

40. *Conventus Ratisponensis, ejusque indoles.* 41. *Electoratus in Bavarum confertur.* 42. *Per Inferiorem Saxoniam gesta. Christianus Brunsuicensis apud Stadloam vincitur.* 43. *Bethlenus bellum renovat.* 44. *Nova fœdera contra Austriacos ineuntur. Bellum in Saxoniam inferiorem transfertur.* 45. *Ejus præludia. Wallensteinius exercitui Cæsareo præficitur.* 46. *Bellum in Saxones exasperatur.* 47. *De pace frustra agitur.* 48. *A Mansfeldio acta. Prælium ad pontem Dessaviensem. Mansfeldius moritur.* 49. *Cæsaris fortuna per Saxoniam. Prælium ad Lutheram.* 50. *Vinariensis exercitus è Silesia pellitur. Cæsarei in Holsatiam penetrant.* 51. *Conventus Mulhusinus.* 52. *Mare Balticum tentatur à Cæsare. Meclenburgici Principes ditione sua exuuntur.* 53. *Pomerania invaditur. Stralsunda frustra obsidetur.* 54. *Pax cum Dano Rege fit.* 55. *Bellum Mantuanum.* 56. *Status Germaniæ miserrimus.* 57. *Edictum de restituendis bonis sacris.* 58. *Conventus Ratisponensis.* 59. *Status & inclinatio Galliæ.* 60. *Hispaniæ.* 61. *Angliæ.* 62. *Pontificis atque Italorum.* 63. *Poloniæ.* 64. *Daniæ.* 65. *Belgarum Fœderatorum,* 66. *Et Muscoviæ.* 67. *Status Sueciæ.*

LIBER I.

LIBER I.

Ingressus Operis.

SUecorum res domi forisque gestas ab eo tempore, quo Rex GUSTAVUS ADOLPUS arma in Germaniam adversus Caesarem Ferdinandum II. transtulit, componere est animus. Id enim argumentum scriptionis potissimum arrisit, quod tunc novo splendore inter Europae populos enitescere Suecicum nomen coepit, hactenus intra septentriones suos coërcitum, postquam stabilita intus libertate per bella sat aspera in Danos, Polonosque, & Moscos majoribus ausis praeluserat. Sed tunc patentiorem ingressus campum Gustavus Adolfus formidatam dudum vicinis Austriacam potentiam ad aequilibrium revocare instituit. Eo apud Luzenam caeso, quam orsus erat Rex telam magno animo, pari prudentia pertexere coepit Axelius Oxenstierna, Regni Cancellarius, consiliorum etiam vivo Rege ipso arbiter, fortem & fidelem operam navantibus nationis Suecicae Ducibus. Mox Christina susceptis Regni habenis majori vigore ac successu bellum persecuta est, ductuque demum Caroli Gustavi summum eidem diem imposuit, qui constantia ac prudentia sua obtinuit, ne Caesari pacis leges eludere liceret. Quamvis autem fructus belli longe infra destinata Gustavi stetit: egregium tamen utique operae pretium factum, constituta libertate Germaniae, prolatis Regni finibus, partaque ingenti gloria, nec minore invidia, odioque, aliorum bellorum longo post tempore fomite. Nec temere ulla hoc seculo scriptionis materies illustrior, sive consiliorum in diversa tendentium ambages, seu ipsam belli molem, ac memorabiles praeliorum exitus, & inopina eventuum species. Caeterum me praeter ipsarum rerum magnitudinem excitavit quoque Fortissimi Regum CAROLI UNDECIMI voluntas, qui huic me labori maturiores annos impendere jussit. Simul aeternitati sacrata nomina, GUSTAVUS, & CHRISTINA, & qui sub horum auspiciis militarunt Heroës merebantur, ut non tumultuaria Historia, aut ex libidine scriptorum insensorum, rerumve intima ignorantium, aut ineptorum interpolata posteritati traderentur. Nam ab iis, qui manum memorandis istis rebus hactenus admovère, non parum nostrae quoque industriae relictum fatebitur, cui isthaec cum illorum operibus conferre tanti fuerit. Ad memoriam quoque gestorum valiturum erat, ista sermone omnibus Europae Eruditis noto, adornari.

Praecognita hujus historiae.

§. 2. Sed antequam istarum rerum narrationem ordiar, necessum videtur exponere, qui tum temporis Germaniae, quae illi bello arenam praebuit, tum Sueciae atque vicinorum fuerit status, qui apud socios hostesque animorum habitus, quae spes & fiducia, quivè metus, quid firmum aut debile; ut non nudi tantum eventus, qui saepe etiam à sapienter provisis aberrant, sed & eorum rationes noscantur; simul quis consilia conatusque suos temporibus dextrè adaptaverit, aut cui imprudentia sua ne querendi quidem idoneum praetextum reliquerit. Inprimis autem multum lucis operi accedet, si ab ovo repetatur, qua occasione in id miseriae barathrum devoluta fuerit Germania, quo tempore cum exercitu in eam Gustavus Adolfus Rex ingressus est.

Origo dissidiorum Germaniae à religione.

§. 3. Cum igitur ejus regionis populi, qui validissimam Europaeorum nationem constituunt, prioribus abhinc seculis inter moderatam Caesarum potestatem, atque Ordinum libertatem sic satis essent compositi, & non nisi peculiaribus paucorum litibus aliquando concuterentur, post initium proxime elapsi seculi in partes scindi, ac gravissimorum semina motuum concipere coeperunt. Occasionem praebuere, quae circa corrigenda hactenus recepta dogmata ritusque Martinus Lutherus disputare instituerat. Is anno millesimo quingentesimo decimo septimo arguebat, inutile abolendis animi sordibus remedium esse *Indulgentias*, quae tunc supplendo Pontificis aerario, & ut materia largitionum esset, passim venum exponebantur. Ei, ut solet, statim sese aemuli, aut quorum quaestus agebatur, opponebant, queis ratiocinandi compendium videbatur, hominem objecta Ecclesiae & Pontificis Romani autoritate protelare. At iste intrepidus & cedere nescius, cum animadverteret, Pontificem, velut abdicato judicis munere, aperte in partes institorum descendere, fundamenta autoritatis illius, quae omni exceptione major jactabatur, curatius rimari aggressus est. Quę cum minus firma deprehendisse sibi videretur, ad alia quoque dogmata excutienda se vertit, quę lucro sacerdotum, aut imbuendis superstitione vulgi animis reperta accusabat.

Lutherus in Pontificem scribit.

Causae progressuum Lutheri.

§. 4. Istum virum quare tantus passim applausus exceperit, has rationes adferunt non solum, qui ejusdem sectam sequuntur, sed & plurimi è Romanę Ecclesię addictis, qui clara in luce posita emendari, quam magno paratu defendi honestius ducunt. Quę primum ab illo lis *Indulgentiarum* pręconibus intentata fuerit, ita manifesta subnixam ęquitate, ut initio hosce impudentiae notatos constet etiam ab aliquibus ex ipsis Cardinalibus, ac Theologis, quos postea Lutherus experiebatur infensissimos: nec Caesarem Maximilianum ab eodem alienum fuisse. Importunos quosdam Monachos, & quaestores lucro suo metuentes ita inficete vociferatos, ut dicto citius è parva scintilla vastum incendium conflarent. Ea tempestate multis taedium movisse inania ceremoniarum, ac ad frivolam potius subtilitatem, quam solidam pietatem adornata religionis scita. Monachos irretitis superstitione vulgi animis pro lubitu insultasse. Mores sacri ordinis à summo ad imum non minus exosos, quam despectos. Alexandri IV, & Julii II, qui nuper Pontificatum gesserant, memoriam ob libidines, avaritiam, insolentiam, & quia bellis omnia permiscuerant, plerisque detestatam. Episcoporum multos negotiis aularum implicitos; cęteros per ignaviam, luxum, & venationes infulam prostituisse. Tum vulgus sacerdotum & monachos ruditate, segnitie, avaritia, aliisque vitiis inquinatos. Qui primi calamum in Lutherum strinxerunt, inscitos fuisse jejunae sophisticę alumnos, qui ad insolitum disputandi genium attoniti hęserint. Porro ruditatem sordesque Monachorum barbarie priorum seculorum obumbratas per renascentes bonas literas in claram lucem protractas. Unde infensos Monachos clamorem in harum cultores sustulisse; & qua via certissimam sibi victoriam sperabant, literarias quaestiones ad *Inquisitorum* tribunal pertrahere connixos; eruditis contra istorum vecordiam omni ludibriorum genere exagitantibus. Eo certamine adhuc fervente controversiam Lutheri intervenisse,

nisse. Unde Monachis visum eruditos quoque huic negotio intricare, ut utrosque junctim perderent. Quam ob causam bonarum literarum cultores per Germaniam passim Lutheri partibus accessisse. Præsertim cum Erasmus Roterodamus jam antea magnam partem superstitionis notasset, atque illustrato Codice Novi Fœderis, & antiquis Ecclesię doctoribus, viam ad solide tractanda studia sacra præivisset. Denique & Leonis Papę imprudentiam Luthero non parum favoris conciliasse, eidemque necessitatem attulisse ad extrema descendendi, quod litem statim suam fecisset, & per novum diploma sancitis *Indulgentiis*, omnem viam temperamento quodam rem componendi abrupisset. Nec minus peccasse Cardinalem Cajetanum repulso aspere Luthero, cum demum hic silentium promisisset, modo & adversę parti scriptioni interdiceretur.

Luthero favent Principes.

§. 5. Ingens tamen causę Lutheri momentum attulere Principes, quorum dignationem sacerdotum fastu hactenus proculcatam iste è divinis literis vindicatum ibat; simulque docebat, ipsis fas esse Ecclesię malis medicinam dispicere, ac sacerdotum vitia corrigere; tum bona sacra, quibus Monachi segnitiem suam alant, ad genuinos usus revocare. Inde isti passim claustris suis exturbati, eorumque reditus sustentando cultui publico, scholisvè adpliciti sunt, aut ęrariis Principum accessere. Quę res non minus adversæ partis animos, quam repudiata dogmata, mutatique ritus irritavere.

An Carolus V. dissidium aluerit?

§. 6. Sunt qui arguunt Carolum V. Cæsarem Lutheri cœpta connivendo aluisse astuto consilio, ut post obtentu veteris cultus restituendi Principes liberasque civitates invadere, viamque ad dominatum sibi per Germaniam munire posset. Ipsi quippe exemplum Concilii Constantiensis fuisse imitandum, & cum Wormatiæ sua scripta retractare abnueret, flammis dandum; cum si qua labes sit non servatę fidei, utilitate Reip. pensetur, amputata tot bellorum radice. Enimvero Carolum adhuc juvenem inter primordia imperii talia jam tum animo volutasse, haut crediderim. Ac sublato licet Luthero non defuturi erant, qui telam ab ipso cœptam pertexerent. Vix etiam inter ista initia Carolo constare poterat, tot Germaniæ populos Lutheri scita amplexuros. Quin vero similius est, Carolum hautquaquam rebus suis expedire judicasse Fridericum Saxoniæ Electorem offendere, Principem potentem, magnæque autoritatis, detestante insuper facti turpitudinem Ludovico Electore Palatino, aliisque. Hispania vix satis adhuc pacata, imminente Austriacis ditionibus Turca, Galloque in atrocissima bella jam jam erupturo, cui maxime exoptandum fuerat, inter Cæsarem & Principes Germaniæ semina simultatum spargi. Fortassis etiam indecorum judicabat autoritati Pontificis Romani, quæ divinitus constituta jactatur, si aliter sarta tecta servari, quam Cæsare fidem fallente, non posse videretur.

Reformatio Religionis instituitur.

§. 7. Quanquam autem Cæsar proscripto Luthero satis declarasset, haut sibi placere quicquam circa sacra novari: non ideo tamen, qui Lutherum sequebantur ab instituto sibi discedere fas judicabant. Iniquissimum & liberis hominibus intolerabile esse, vi metuque ipsos adigere velle, ut quę vera agnoscunt, abnuant, quæ falsa, asserant, præcipue circa cultum Numinis, qui nisi ex liquida veritatis persuasione procedat, inanis sit. Etiam errantium pœnam non aliam esse debere, quam doceri. Se causam suam è divinis literis coram arbitris rerum intelligentibus, & non obnoxiis disceptare paratos, & in hunc campum ultro Pontificem cum suis provocare. Hanc conditionem dum is accipere detrectat, manifestum esse, ipsum causæ suæ diffidere. Denique si Cæsar edicti sui rationem velit haberi, necessum esse, ut causam prius probe cognoverit. Jam autem eundem de ipsorum doctrina infensissimis hostibus credere, qui omnes aditus obsideant, ne, quid à Luthero tradatur, is liquido noscat.

Remedia dissidii frustra tentantur.

§. 8. Porro quo minus Cæsar edicti sui adversus Lutherum autoritatem violentius assereret, non solum ingruens bellorum turbo prohibebat; sed & quia Germaniæ Ordines in Conventu Noribergensi Anno 1522. agnoverant, rem eo usque jam progressam, ut nisi in Concilio aliquo componi non possit, ad quod Lutherus jam provocaverat. Cujus desiderium tunc omnes fere, etiam qui a Luthero alieni erant, corripuerat, coërcendo Ecclesiasticorum dominatui, & abolendis pecuniarum aucupiis, queis Principes juxta ac plebs mire premebantur. Quarum rerum capita Legato Pontificis in isto Conventu fuerant exhibita. Ejusmodi autem Concilium Lutherus cum suis cupiebat, ubi è solis divinis literis omnia definirentur, nulla traditionum, juris Canonici, aut Theologiæ Scholasticæ ratione habita, & ubi nec Pontifex præsidis munere fungeretur, nec soli suffragia ferrent, qui sectam istius sequerentur: qui & ipsi tantisper sacramento, quo eidem tenebantur, forent exsolvendi; utque locus conventui celebrando in Germaniæ urbe aliqua non obnoxia deligeretur. Neque enim quid æqui sperari posse, ubi omnia è nutu ejus, qui hostem se ipsorum profitebatur, gererentur, & ubi illa ipsa, quæ impugnabantur, normæ vicem subitura essent. Ast Cæsar etsi facile perspiceret, Pontificem nunquam in has leges descensurum, nec ut eum invitum huc pertraheret, rationes ipsius ferrent: tamen cum nullo ęquitatis colore Luthero addictorum postulata repudiare posset, laxioribus verbis de curando Concilio pollicebatur, ut tamen ad omnes, quæ ab istis adjiciebantur, conditiones haut quicquam sese obstringeret, ac protrahendo promisso effugium sibi reservaret. Quo ex instituto duplicem sibi fructum sperabat, tum ut Pontificem, cujus autoritas plurimum ad stabiliendas aut turbandas Italiæ res valebat, acrius aut segnius urgendo Concilium terreret aut conciliaret, eoque ad rationes suas attemperaret; (nam magnopere hunc à Concilio abhorrere constabat;) tum & Ordines Lutheri sequaces spe Concilii lactaret, quoad rebus suis compositis aliam viam iis coërcendis inire posset.

Cæsar Concilium promittit.

Indulta Cæsaris pro religione Lutheri, ejusque artes.

§. 9. Isthac rerum facie declinare Cæsar non poterat, quin Lutheri dogmata amplexis pacem, & sacrorum suorum libertatem indulgeret, sed ampliorem aut strictiorem, prout res ipsi prosperæ aut difficiliores fluerent, & laxioribus verborum formulis conceptam, tum ejusmodi rationibus innixam, ut facile precariam tantum appareret, & ubi commodum Cæsari videretur, revocandam. Unde in Conventu Spirensi Anno 1526. quilibet circa religionem ita se jubebatur gerere, prout Deo, Cæsarique id approbari posse confideret. Quod cum Luthero addicti laxius velut in sui favorem interpretarentur, alio Decreto in Conventu Spirensi Anno 1529. eam licentiam arctius constringere tentabat Cæsar, belli jam Gallici cura solutus. Quo decreto cum Saxoniæ Elector, & alii quidam Principes se nolle teneri protestarentur, *Protestantium* vocabulum illis partibus adhæsit. Sequenti anno Cæsar, rebus Italię ex voto compositis, & Pontifice acerrimos stimulos subdente, istis in ordinem redigendis animum adplicuit,

cuit, quo & Pontificem sibi obstringeret, & addictiori obsequio Germanos adigeret. Augustana Confessio. Audita tunc Augustæ Vindelicorum Protestantium Confessio, cui adversa pars aliud scriptum propere consarcinatum opponebat, sed cujus exemplum tradere Protestantibus recusabat, quod hi pudore ac diffidentia causæ fieri interpretabantur. Inde cum Cæsar postularet, ut omnia in integrum restituerentur usque ad Concilium, super quo convocando cum Pontifice acturus sit, ac in neutrum horum Protestantes salvis suis rebus consentire possent, graviora veriti Augusta repente discesserunt. Res jam utrinque ad arma spectabat, Fœdus Smalcaldicum. & Protestantes fœdere Smalcaldiæ inito ducibus Joanne Friderico Saxoniæ Electore, & Philippo Hassiæ Landgravio ad repellendam, si qua ob religionem intentaretur, vim se comparaverant. Sed Albertus Moguntinus, & Ludovicus Palatinus Electores, ostentato ancipiti certamine & metu Turcæ, divisæ in se Germaniç incubituri, rem ad compositionem deduxerunt, ut Cæsarem inter & Protestantes pax esset usque ad futurum Concilium: interim ne quis alteri noxam obtentu sacrorum inferret: & quæ Protestantibus à Tribunali Spirensi intentabantur lites, tantisper suspenderentur: Protestantes contra ad bellum in Turcas auxilia ferrent. Eam transactionem Cæsar ratam habuit, ac *liberum* Concilium ocyus indicendum promisit, vocabuli istius cavillatione, ubi res suæ ferrent, facile eandem elusurus.

Concilium indicitur. §. 10. Cæsar dehinc Concilium sibi cordi esse videri volebat; nec minus Pontifex cum apertior tergiversatio indignam Vicario Christi diffidentiam proditura esset, ejusdem se cupidum profitebatur. Invitantur igitur ad Concilium Protestantes eo ambitiosius, quod constaret, nunquam ipsos ejusmodi consessui, qualem instruebat Pontifex, causam suam submissuros. Ita Cæsari, postquam fidem suam super indicendo Concilio jam liberasset, nihil amplius obstare videbatur, quo minus Protestantes velut causæ suæ cognitionem adspernantes, armis invaderet. Ad quæ capienda Paulus III Anno 1536 istum impense impellebat, non tam studio religionis, quam ut alteri cuipiam ad ditionem Mediolanensem via sterneretur, dum Cæsar difficili bello per Germaniam distringitur. Id enim cumprimis libertati Italiæ fore periculosum, si Cęsar inde Neapoli, hinc Mediolano potitus velut compedibus vinctam eam regionem teneret. Sed Cęsar, cui nihil potius erat, quam nobilem illam & opportunam provinciam familiæ suæ adjungere, tunc quidem bellum in tempora sibi magis commoda differebat. Et interea diversos congressus utriusque partis doctoribus indicebat, num quæ ad concordiam dogmatum reducendam per istorum colloquia inveniri via posset: non quod aliquem ex istis successum speraret, sed ut studium suum circa religionem eo plausibilius jactare, & culpam durantis dissidii Protestantium pertinaciç impingere liceret.

Bellum Smalcaldicum exardescit. §. 11. Inter has frustrationes aderat Annus 1546, quo dudum gliscens sub cineribus incendium in flammam demum erupit. Ita suas res Cæsar tunc disposuerat, ut isti bello jam unice vacare posset, cum Turca induciis, pace cum Francisco initis, à quo nihil novi metuebat bellorum fesso, & affecta valetudine de extremis cogitante. Valida Pontifex auxilia & auri vim ex Foedere ad istud bellum conferebat; etsi non tam internecio Protestantium eidem cordi foret, quam ut Cęsar ancipiti & diuturno bello implicitus de Concilio & reformatione conticesceret. Eoque Pontifex istam belli causam tum aliis modis, tum literis publice ad Helvetios scriptis evulgaverat, ut tanto promptius vires suas conjungerent Protestantes. Contra Cęsar quidvis potius quam religionem apud Germanos obtendere; Protestantes fœderi Smalcaldico non adscriptos in suas partes solicitare, de sacris securos esse jubere. Id tantum abs se agi, ut Saxonis & Hassi, sociorumque insolentiam coërceat, qui nulla jam amplius Cæsaris reverentia pro libidine omnia gerant, & everso antiquo Reip. statu summam rerum ad se trahere conentur. Quem enim legibus reliquisse locum, qui complures Episcopos pecuniis emunxerint, Henricum Brunsuicensem ditione exuerint, Ulricum Wurtenbergicum jure ejectum, ditione ejus jam in Ferdinandum Regem translata, armis restituerint, exteros in ipsum incitent, tribunal denique Spirense flocci faciant? Ea quippe ac multa alia post Cęsar proscriptionis edicto objecit; quę isti, falsa, aut licita, aut transactione dudum sopita excusarunt. Cæterum quanquam Cęsar destinata sua solicite dissimularet, cavere tamen non poterat, quin claris indiciis Protestantes ea deprehenderent. Igitur haut segniter & ipsi arma corripuerunt, antequam Cæsar copias suas contraxisset. Et videbatur iis in proclivi fuisse Cęsarem opprimere, si, quę initio semel atque iterum offerebatur rei bene gerendę occasio, ea dextre usi forent. Enimvero postquam Cæsari spatium dabatur exercitum evocato passim milite firmandi, facile erat mora, & haut facta pugnandi copia dissolvere exercitum mole sua laborantem, prælioque magis quam bello paratum, non proviso commeatu, qui tantæ multitudini diu & eodem in loco sufficere posset, & mox deficiente pecunia, quam sociæ urbes parce atque ægre conferebant. Cum contra Cæsari in promptu forent suæ atque Pontificis opes,* & è provinciis Ferdinandi fratris atque Bavari affatim subveherentur, quæ ducendo bello necessaria essent. Sed nec apud Protestantes solidis & concordibus consiliis res gerebatur. Saxoni maxima autoritas, sed qui remissiore ac leniore animo videbatur, quam qui in Duce belli civilis requirebatur. Hassus manu strenuus, sed impetu potius quam consilio valens. Et pleraque sapienter disposita per incuriam exsecutioni dari negligebantur, uti solet inter divisa multorum imperia. Post cum Dux Mauritius agnati Electoris terras à tergo invaderet, hic ad sua defendenda properans cęteris quoque dilabendi necessitatem aut excusationem attulit. Nec deinceps ulli in commune consulere curæ fuit. Ita Cæsaris arbitrio superior Germania relicta, quę nulla amplius resistendi facultate supplici prece delinito victori se submisit. Urbes pecunia & tormentis multatæ impensas belli solvebant. Insequenti anno Cæsar Saxonem improviso adventu oppressum tumultuario ad Mulbergam prælio cepit. Landgravio, cum deprecatione se defungi posse crederet, manus injectæ. Ita tantopere formidatum fœdus Smalcaldicum Cæsar intra vertentem annum incruento bello, redactis in potestatem Ducibus, prostravit. De sacris tamen victos esse securos jubebat, etsi nollet eam cautionem scripto reconciliationis inseri, ne bellum ea causa susceptum videretur. Id enim & Protestantes, qui castra ipsius sequebantur, graviter offendisset, & Ecclesiasticos, qui jam veteres ritus ubique restitutum iri sperabant, sinistris suspicionibus implevisset. Et satis adparebat, id agi à Cæsare, ut conniven-

tia potius adversus Protestantium Religionem uteretur, quam perpetuis pactis eidem libertatem sanciret.

Quomodo victoria usus Cæsar?

§. 12. Cæterum sunt, qui Carolum victoria non satis dextre usum arguant. Capto enim Saxone debuisse munita quæpiam loca in Electoris ditione, aut vicinis Episcopatibus valido præsidio firmare, quod modicis sumptibus illæ ipsæ regiones potuissent alere, prohibendis in futurum motibus. Dedisse uni Protestantium, quod alteri ademerat; cum satius fuisset, Mauritium bene licet meritum modico in præsens dono delinitum per pollicitationes in futurum prominentes obsequiis suis adstringere, quoad plenam victoriæ suæ messem colligere licuisset. Alium potuisse inveniri in familia Saxonica aut Luneburgica, qui dignitate Electorali auctus Cæsaris rationibus addictius se attemperasset. Mauritium ditionibus tam opportunis potitum eo provectum fuisse, ut Cæsaris nutus impune posset negligere. Enimvero etsi Cæsarem de Mauritio sua spes fefellerit, quem fortasse in officio continere poterat dilata Electoratus dignitate, & ditionibus victi tantisper sequestro depositis: Si quis tamen curatius rem expenderit, facile agnoscet, Cæsari rationem consilii constitisse. Neque enim Germaniæ invitæ sub jugo retinendæ sufficiebat illa victoria, per solertiam potius & distractis in partes Protestantibus, quam ipsius armis parta, ac sparsis potius adversariorum viribus, quam extinctis, exigua rerum conversione facile iterum coalituris. Nec in proclivi erat Cæsari tantum comparare aut alere exercitum, quantus violento imperio premendis populis tam validis requirebatur; cum præsertim ditiones Austriacas in Germania sitas in Ferdinandum fratrem transtulisset, propriis opibus firmandis intentum. Tum confestim Pontifex, Gallusque in diversa parte excitato bello ipsum distracturi, & Germanis jugum excutiendi ansam præbituri erant. Igitur tectiore via grassari tutius ducebat, ac populum Religionis usu, Principes beneficiis & arte obnoxios sibi reddere instituebat. Quo fundamento jacto Philippus demum filius desideratæ Monarchiæ fastigium impositurus sperabatur, quem sibi Ferdinandoque in Imperio successorem dare magnopere laborabat. Et cessisset fortasse sollicitationibus fratris Ferdinandus, cui hæc res velut præcipuum stabilimentum potentiæ Austriacæ ingerebatur; ni Maximilianus Ferdinandi filius, quem Cæsar obtentu regendæ per ipsius absentiam Hispaniæ amoverat, repente advolans patri persuasisset, ut sibi potius, quam fratris filio proximus esse vellet. Et ostentatus licet per Comitia Principibus Germaniæ Philippus, gratiæ ipsorum irrepere haut poterat, lingua, moribus merum Hispanum referens. Ac sine dubio Germaniæ Ordines libertati suæ magis cautum credebant, imperante Ferdinando mediocris potentiæ Principe, & cui auxilia contra Turcas ferenda imputare possent; quam Philippo tot regnorum domino, & qui Germaniam appendicis fere loco habiturus erat, cæterarum ipsius ditionum commodis subservituram. Ea res Cæsaris destinata evertit, & Ferdinandum, quo Cæsareum fastigium suæ domui firmaret, Protestantium favorem captare subegit. Porro Cæsar, dum victor omnia pro lubitu in Germania agit, inter alia futuri dominatus firmamenta hoc quoque astute providerat, ut in Comitiis Augustanis Anno 1548. milite armato obsessis provinciæ Burgundicæ intra Imperii Germanici complexum adscriberentur, ut hoc obtentu Galliam Germaniæ viribus, ipsosque Germaniæ Ordines quantum vellet atterere posset; nunquam defutura cum Gallis litium materia, & quia bello inter Gallos Austriacosque exorto primum semper impetum istæ Provinciæ erant excepturæ. Simul cum Concilium Tridenti indictum securius circa definiendas religionis controversias procederet, quam ut ullus apud Protestantes inde fructus sperari posset, temperatam quandam fidei formulam *interim* observandam conscribi curabat, quam istis omni arte obtrudebat, ut, ubi semel de dogmatibus suis aliquid remisissent, gradatim demum eo, quo tendebat Cæsar, deduci possent. Verum formula illa utrique parti exagitata, ac Protestantibus plerisque obnixe repudiata, turbarum ac querelarum affatim; Cæsaris rationibus emolumenti nihil attulit.

Cur Carolus Monarchiam in Germania stabilire non potuerit.

Mauritius bello Cæsarem petit.

§. 13. Interim altissimam animo coquebat indignationem Mauritius Saxoniæ Elector, cujus fidem secutus Landgravius Cæsaris potestati se commiserat, à quo cum iste præter opinionem detentus, & in custodia duriter habitus fuisset, Landgravii uxor, filiique, ut fidem interpositam liberaret, instabant. Ac intolerandum planè videbatur Mauritio, honoris sui à Cæsare tam exiguam rationem haberi, ut sibi libertas soceri plus satis castigati post toties adhibitas enixissimas preces abnegaretur. Et fallebatur Carolus, si ornamenta in Mauritium à se collata, quæ hic vel ob merita, vel jure, vel, uti quidam crediderunt, ex pacto sibi deberi judicabat, eo valitura credebat, ut idem æquo animo alienæ fraudis instrumentum haberi vellet. Stimulabat quoque magis magisque nutans Protestantium religio, ac Ordinum libertas, cujus nupero bello proditæ infamiam sibi impactum iri providebat, ni mature malo imminenti occurreretur. Et spes erat, silentio & celeritate adhibita Cæsarem imparatum posse opprimi. Ipse igitur militem, quo in obsidio Magdeburgi usus erat, velut ob nondum soluta stipendia sub signis retinuerat, & per vicina loca disposuerat, mox ad nutum ipsius concursurum. Adsciscebatur in societatem belli Galliarum rex Henricus II, qui & pecuniam militi in stipendium suppeditabat, & ipse valido cum exercitu Rhenum versus procedebat. Sic rebus tecte dispositis, ac Cæsare per Legatos & literas obsequium simulantes in securitatem dato, repente in expeditionem provolavit Mauritius, ut isti spatium contrahendis idoneis copiis non relinqueretur. Augusta vindelicorum, & in aditu Alpium sita arx Ereberga, ac mox Oenipons capitur, unde paulo ante Cæsar Villacum summa cum trepidatione profugerat. Enimvero bellantibus sese statim medium ingerebat Ferdinandus Rex, ad amicam compositionem dissidentes inducere laborans. In quam Cæsar, licet omnis partæ nuper victoriæ, & per tot annos consumtæ industriæ fructus periturus erat, eo facilius consensit, quod & hinc Hungariæ minaretur Turca, illinc Gallus ingrueret; & Ferdinandus Frater parum, aut nihil in Protestantes auxilii collaturus esset. Ac bello extracto misera per Germaniam sacerdotes Pontificios manebat vexatio; quin fortasse plenam veteres ritus trahebant ruinam. Sed nec Mauritius ab æquis conditionibus alienum se ostendebat, indignante licet in sinu Galliarum Rege, cui Protestantibus pacatis tota belli moles incubitura erat, & qui ampliorem ejus societatis fructum, quam interceptas Metim, Tullum, ac Virodunum speraverat; palam quoque fremente Alberto Brandeburgico, qui rapinis & exactionibus suis tam cito finem imponi nolebat. Isti quippe stolidum videbatur, diuturno & ancipiti bello quærere, quod citra sangui-

sanguinem & incolumi patria assequi dabatur. Simul occultus metus suberat, ne Cęsar Johannem Fridericum nuper captivitate exsolutum subornaret ad ablatam dignitatem Electoralem ac ditionem vindicandam. Igitur post unum & alterum Mauritii cum Ferdinando, & hujus cum Cæsare congressum opinione citius Passavii de summa rerum transigitur, ac sacris Protestantium securitas sancitur, donec in proximo Ordinum Imperii conventu via ineatur in perpetuum istud dissidium extinguendi.

Transactio Passaviensis.

Pax religiosa sancitur.

§. 14. Elapso abhinc triennio Anno 1555. in Comitiis Augustanis sacris Protestantium amplissime cavebatur, Pace quam vocant *Religiosa* inter perpetuas Imperii leges relata. Postquam enim diu super ratione dissidia circa religionem componendi nequidquam disceptatum esset, tandem expeditissimum fuit visum ad Augustanam Formulam adornatis sacris pacem indulgere. Cujus pręcipua capita sunt; ne partes se invicem obtentu religionis invadant, lædant, aut ad eandem ejurandam vi adigant. Bona Ecclesiastica à Protestantibus hactenus occupata penes ipsos maneant, nec in occupatores eo nomine apud Tribunal Spirense actio detur. Episcopis nulla in participes Augustanę Confessionis jurisdictio sit, sed ipsis circa sacra sua disponere liceat. Ne quis alteri subjectos in suam religionem pertrahat, eorumvè defensionem hoc obtentu suscipiat. Subditis tamen diversa à Principe suo sacra amplexis liberum sit bonis suis divenditis alio migrare. Si dissidium religionis per licita media non componatur, pax isthæc in perpetuum duret. Circa id præcipue acerrima surgebat disceptatio: num Præsulibus Catholicis fas foret Protestantium doctrinam amplecti, ut cum dignitate ditiones simul sacras retinere liceret. Id quod Protestantes obnixe urgebant. In magnam suæ religionis redundare contumeliam, si eandem professi munere sacro, & emolumentis excidere debeant. Multis hac ratione ad veros circa divina sensus aditum obstrui. Haut quicquam sibi in animo esse, bona sacra in profanos usus, aut Principatus hæreditarios convertere; Capitulis sua Jura, & electionem illibatam fore. Enimvero cum isthoc postulato jugulum Romani ritus per Germaniam peti satis pateret, non minus præfracte istis Pontificii se Ordines opponebant, jactantes; non deteriore se jure, quam Protestantes, circa res suas servandas esse debere. Si ipsis justum videatur quæ invaserint retinere; nec sibi vitio vertendum, si caveant, ne quæ adhuc restant amittantur. Si ipsi sacerdotes suos, ubi sacra mutare velint, munere dimoveant; quomodo ab ipsis postulari posse, ut sui Præsules doctrina ejurata functionem, & bona eidem destinata retineant? Se non minus ample de veteri sua religione, quam Protestantes de novata sentire. Denique transeat qui velit in ipsorum partes, modo beneficiis, quæ à priori religione obtinebat, renunciet. Cum hæc res exitum non inveniret, & neutra pars sententia cederet; tandem Ferdinandus Rex velut pro imperio in favorem Pontificiorum decreto Comitiorum inseruit; ut si Pręsul ad Protestantium sacra transeat, munere ac bonis sacris excidat, illęsa tamen existimatione. Quo temperamento sibi hautquaquam satisfactum fremebant Protestantes. Quid enim existimatio, munere & bonis amissis? Ac postea sępius asserebant, in eam clausulam se nunquam consensisse; & cum quæ in Comitiis sciscuntur pactorum habeant indolem, quæ alteram partem non nisi è consensu suo stringant, per merum Cæsaris arbitrium sibi tam duram legem non potuisse dici.

Reservatum Ecclesiasticum.

Post pacem querelæ continuantur.

§. 15. Ita quidem tunc super sacris lege publica cavebatur, per quam tamen non usque adeo radix dissidiorum excisa fuit, quo minus novorum materia motuum inde pullulare potuerit, utraque parte circa propaganda sua dogmata satagente. Inde mox in conventu Ordinum partes sese mutuo arguere, quod positos in Decreto Augustano terminos migrarent, cum utrinque verba legis in suum favorem raperent. Neque vero in expedito erat judicem idoneum. & utrique parti ęque acceptum invenire. Nam Cæsar quidem, adstipulantibus Ordinibus Pontificiis, ad se & stata Germaniæ Tribunalia, Spirense & Aulicum pertinere contendebat, si quid in pacem illam peccatum argueretur, aut si super genuino ejusdem sensu ambigeretur. Neque enim tam frequentibus litibus judicem debere aut posse salva republ. deesse. Contra Protestantes jactare; Cæsarem alteri partium addictum, non posse non in eam, cui ipse adhereat, sectam propendere. Nec à Tribunali Spirensi aut Judicio Aulico æqui se quid sperare. Eam jurisdictionem ansam præbituram variis ipsos modis exagitandi, & penitus demum opprimendi. Pacem illam uti partis utriusque consensu factam; ita per deputatos utriusque partis disceptandum & componendum, si quid controversiæ circa eandem obortum fuerit. Ac ut ostenderent, vires sibi animumque esse contra eundi, si qua vis intentaretur, simul quia verebantur, ne per Concilium, cui jam utcunque ultimam manum imponere Pontifex ardebat, pacem expirasse adversa pars cavillaretur. Naumburgi conventum agitant obtentu sumto, ut variantia Augustanæ Confessionis exempla in concordiam redigerent. Sed nec Ferdinando, Maximilianoque, aut Rudolpho vires erant armis Protestantes terrendi; & oborti deinceps per Belgium atque Galliam tumultus Hispanorum cogitationes alio averterant. Igitur tutius visum tantisper quiescere, & quæ consilio provideri poterant interea curare, donec opportunitatem rei gerendæ tempus adduceret.

Protestantes in partes scissi.

§. 16. Porro parti Pontificię spem opprimendi aliquando Protestantes faciebat ortum inter hosce dissidium, dum dogmatibus primum, inde consiliis diversi, ac tandem infensi contra utrosque demum prævalendi viam communi hosti munierunt. Originem dissidio præbuit diversa interpretatio verborum quibus mystica sacratur Cœna, dum Lutherus simpliciter vocabulis inherendum censet; Zwinglius autem, qui apud Helvetios sacra reformarat, ista rationi magis & sensuum judicio adaptare studet. Eam litem verborum amarulentia auctam, Pontificii in utilitatem suam callide convertere, ac jam in Conventu Spirensi Anno 1529. diffidentię ac simultatis inter ipsos serendę occasionem arripuere. Sed Landgravius Hassiæ istorum astutia animadversa concordiam proposita conciliationis spe hactenus conservaverat. Et mox eradicando si fieri posset dissidio colloquium Marpurgi Lutherum inter & Zwinglium instituit. Ibi cum in cęteris quidem convenirent, sed in isto capite neuter à sua sententia discederet, tandem in fine colloqui, opera Landgravii eo usque est consensum, ut partes caritatem sibi invicem exhiberent Deumque orarent, concordię viam pandere vellet. Id consilium cum calida ingenia negligerent, Protestantium res in partes distracta haut leviter debilitata est. Sed & post ad alia capita, uti solet irritatis semel animis, dissensus se diffudit, & incalescentibus calamis iis sibi præcipuum negotium datum crediderunt, uter alterius sententias maximæ absur-

diratis arguere posset. Cum porro in decreto Augustano cautum esset, ut ea securitate ac pace tantum fruerentur vel veteri religioni, vel Augustanæ Confessioni addicti, exclusis qui diversa sentirent; Pontificii in dubium vocabant, num ea pax ad Calvinianos, quos vocabant pertineret; præsertim postquam *Formula Concordiæ* à plurimis Augustanæ Confessioni addictis recepta foret, qua istorum doctrina plane damnabatur, abrupta quoque omni compositionis amicæ spe; utut illi ab Augustana Confessione se haut discessisse contenderent. Sane Protestantium sacerdotes ad eos, qui Calvinum sequebantur, nec Augustanam Confessionem, nec eidem superstructam pacem spectare clamitabant. Ast Principes paulo lenius, non quidem per omnia ipsos secum convenire differebant; nec tamen tanti esse istum dissensum, ut ideo pace sint excludendi; ac spem esse, eosdem errorem suum exuturos. Inde & istos in Conventibus Ordinum ad deliberationes super communi securitate & negotiis sacra spectantibus admiserunt, etsi paulo frigidius, & velut qui non proprio jure niterentur, sed precario sub ipsorum patrocinio ac privilegiis delitescerent. Quæ res Calvinianos subegit, ut separata per consilia salutem suam munire conarentur. Nec parum deinceps acerbitati animorum accessit, quod Lutherani Doctores Palatinatu, & inde Marpurgo, ac vice versa Calviniani Electoratu Saxoniæ expulsi essent; glisfcente quoque in hosce invidia è tumultibus per Belgium ac Galliam exortis, velut Calviniana Religio homines turbidos & novarum rerum adpetentes faceret. Simul Pontificii Lutheranis sedulo insusurrabant utrosque à Calvinianis exitium manere, siquidem hi vires expromendis quæ animo agitarent nacti essent.

Protestantium religio extenditur & premitur.

§. 17. Interea Protestantium religio nova subinde incrementa capiebat late per ditiones Cæsaris effusa, & quia per utramque Saxoniam non paucos Præsulatus ac alia bona sacra Principes ditionibus suis, abolito ritu Pontificio, adjungebant. Præsul quoque Halberstadiensis, & mox Magdeburgicus ductis uxoribus, & adscitis Protestantium sacris Episcopatus retinebant, frustra Pontificiis decretum Augustanum violari clamitantibus. Idem paulo ante tentaverat Gebhardus Truchsesius Coloniensis Archiepiscopus; sed cui mox à Pontificiis validus æmulus immissus fuerat Ernestus Bavarus, vibrante insuper fulmen Pontifice, ac Rudolpho Cæsare dignationem Electoralem ipsi abrogante: magno & religionis repurgatæ & libertatis Principum præjudicio, si soli Cæsari potestas concederetur propria autoritate aut præeunte Pontificis decreto ditione aliquem exuendi. Equidem vi tueri Gebhardum moliebatur Johannes Casimirus Palatinus, verum irrito conatu, cum Saxo & Brandeburgicus non nisi preces apud Cæsarem interponerent, arma una cum cæteris procul haberent, pacis amore, an invidia in Palatinum, qui Calvinianam doctrinam ibi stabiliturus erat. Qui & ipse tamen mox negotium deseruit ad Palatinatum administrandum revocatus; & copias ipsius metus intentatæ à Cæsare proscriptionis non parum terruerat. Hic tamen eventus Saxonicos Præsules haut commovit, validis sociorum viribus circumfusos, & à vicinia Cæsaris Hispanorumque remotos. Eoque & fulmen in istos evibrare Pontifex neglexerat, velut ludibrio futurum. Argentoratensem quoque Episcopatum armis tandem adhibitis ad se raptare laborabant inde Protestantes, hinc Pontificii; quo tamen demum hi licet paululum admutilato potiebantur opibus Cardinalis Lotharingii, & post Leopoldi Austriaci, in quos Præsulatum istum Pontificii contulerant. Contra Præsul Salisburgensis, & Wurtzburgensis aliique, tum præcipue Ferdinandus Archidux per Stiriam, & alias sibi subjectas provincias Lutheranos non sine asperitate expellebant, Donawerda quoque ob turbatam Monachorum pompam proscripta, ac Bavaro obtentu sumtuum in exsecutionem proscriptionis factorum detenta, satis arguebat, Pontificiis non deesse animos Protestantibus in ordinem redigendis, si occasio arrideat.

Unio Euangelicorum.

§. 18. Rebus ita quotidie magis exulceratis, cum satis adpareret denuo ad manus deventum iri, multi è Protestantibus per superiorem Germaniam, qui periculo se proximos ducebant, mature in fœdus mutuæ defensionis causa conjunguntur. Ejus autor & conciliator erat Elector Palatinus, qui cum principem inter Ordines Protestantes locum obtineret, præcipuam quoque curam communis salutis sibi incumbere judicabat. Simul metuebat, ne in ipsum ac cæteros, quos Calvinianos vocabant, Pontificiorum vis primum erumperet, præsertim cum ipsi ob interfusos terris suis Præsules multæ lites cum his intercederent. Ac meminerat Superiorem maxime Germaniam Carolo V. proculcatam. Eidem fœderi nomina dederant reliqui Calviniani, & è Lutheranis, qui per viciniam commode auxilia invicem ferre poterant. Causæ fœderis (*Unionem Euangelicam* ipsi vocabant) hæ præcipue allegabantur; ut importunos processus apud Aulam Cæsaris & Cameram Spirensem sibi intentatos amoliantur, per quos obtentu administrandæ justitiæ sacra, libertas, ac fortunæ ipsorum evertantur: ut quæ adversus leges pacis religioni concessæ sibi inferantur repellant, quibus remedium adhibere Cæsar tot precibus licet fatigatus negligat: ut consiliis Pontificiorum Monarchiæ Hispanicæ obstetricantium obviam eant, cujus præcipuum fulcrum ducatur oppressis Protestantibus Germaniam jugo subdidisse. Hujus igitur fœderis socii, cum apud aulam Cæsaris, & in Conventibus Ordinum intrepide exponerent, queis religio ac libertas sua injuste lædebatur, eademque corrigi enixe flagitarent, ingentem Cæsaris atque Pontificiorum invidiam incurrerunt. Ac vulgo clamitabatur; illos hoc agere, ut veterem Reip. formam plane evertant, & subruto Cæsaris fastigio summam rerum ad se trahant. Cæterum quamdiu verbis tantum res gerebatur, magni momenti sibi ista Unio esse videbatur. Ubi ad arma deventum fuit, vires ejusdem longe tenuiores adparuerunt, quam pro tanta mole sustinenda; & qui ante periculum atrociter loquebantur, post potentiam se suam nimis liberaliter æstimasse, & spei minus solido subnixæ fundamento plus justo indulsisse agnoscebant. Ut vix alius ejus fœderis usus fuerit, quam ut dudum sub cineribus glisfcens incendium eo maturius in flammam erumperet. Porro præter Pontificios istam Unionem aversabatur quoque Joannes Georgius Saxoniæ Elector, æmulatione in Palatinum, quod sibi Protestantium antiquissimo & potentissimo præcipuas deberi partes putaret, si quid communi istorum nomine gerendum foret. Accendebat odia Theologorum intemperies, & Austriaci subinde ingerebant; Calvinianis Lutheranos juxta atque Catholicos exterminare propositum esse. Ac tanti ipsis videbatur Saxonem à Fœderatis disjungere, ut præter gravitatem Austriacæ Domui solitam sat familiariter Dresdam accederent, quo suis partibus illigato per-

suade-

suaderent, ubi in arma eruptum à Cęsare fuerit, non religionis negotium agi, sed ut turbidi ac petulantes Calviniani coërcerentur. Simul inani *infeudatione* ditionum Juliacensium eundem inescaverant, quas tamen ipsi jam spe devoraverant compescendis rebellibus Batavis, & firmando Belgio. Igitur Saxo Cæsaris autoritatem quovis modo asserere, & quæ Fœderati coarctandæ istius jurisdictioni postulabant velut iniqua rejicere, ac subinde monere, ne fervide nimis causam suam urgendo extremis rempublicam admoverent. E Domo Hassiaca Cassellanus Unioni nomen dederat, eoque Darmstadiensis, cui cum isto super ditione Marpurgensi lis erat, in Cęsaris partes concessit. Inferioris Saxonię Principes tanquam à periculo longius remoti de fœderibus jam tum cogitare præmaturum ducebant.

Liga Pontificiorum.

§. 19. Cum autem circa successionem Juliacensem controversia quam maxime ferveret, Principes *Unioni* adscripti, qui hactenus literarum fere commercio societatem coluerant, Anno decimo hujus seculi Halæ Suevorum conventum celebrabant, arctius stringendo fœderi, & ut mature bello gerendo necessaria providerent, urgente eam rem cumprimis Henrico Galliarum Rege, qui & ipse tunc societati illi una cum Belgis Fœderatis se jungebat. Ac videbatur tunc periculum propius admotum, soluto ante biennium citra fructum Conventu Ordinum, in quo Fœderati querelis suis satisfieri frustra postulaverant: & quia vim jam parabant Austriaci occupandis ditionibus Juliacensibus, quarum possessionem Brandenburgicus Elector, & Palatinus Neoburgicus arripuerant, uterque Unioni adscriptus, ejusque auxilio non parum confisus. Etsi postea Neoburgicus ex affinitate Bavarica, & adscitis sacris Pontificiis majus causæ suæ præsidium speraret. Iste igitur Euangelicorum Conventus Pontificios adverterat, ut & ipsi congressu Wurtzburgi indicto oppositum isti foedus inirent, (*Ligam Catholicam* vocabant,) tuendis suis sacris ac ditionibus, si qua vis aut injuria inferretur, cujus dux Maximilianus Bavarus vetus Palatini æmulus constituitur. Ac armorum utrinque apparatus strepitum ac terrorem dabat, videbanturque jamjam in se velut impetu incursuri. Sed prævalente ratione cum utraque pars nil præter defensionem suarum rerum obtenderet, nec causa adpareret, quare se invicem nullo manifesto emolumento perdere vellent, intra primos motus ea res stetit. Et Cæsar ut fœderibus atque armis supersederent hortabatur, ne quid ipse tunc tentaret domesticis turbis prohibitus. Gliscebat tamen utrinque diffidentia, pruritusque bellandi, præsertim post solutum frustra Conventum Ratisponensem Anno 1613; in quo Unioni adscripti Protestantes sæpius ingestas querelas contra enormem Judicii Aulici autoritatem, Tribunalque Spirense in Pontificios pronum ingeminabant; simul quod decretum Augustanum in alienos sensus traheretur, & ipsorum salus in lubrico poneretur, si, quod hactenus factum erat, suffragia in Conventibus Ordinum circa negotia religionis, & alia ad statum ipsorum pertinentia, numero valerent, quo semper Pontificii vincere possent. Quibus & similibus ut Cæsar medicinam faceret interposita transactione, quæ omnem deinceps litium materiam extingueret, postulabant, testati se ad publicas consultationes non progressuros, nisi petitis suis satisfieret. Sed cum Cæsar Saxonis & Pontificiorum, qui non minus prolixum querelarum adversus Protestantes catalogum obtulerant, favore confisus non nisi inanibus verbis & in futurum prominentibus istos differre institueret, irritatis utrinque animis, & infecta re discessum. Sic igitur atroci incendio digesta erat copiosissima materia, levi quantumvis occasione flammam conceptura, quam seditiosorum turbo libellorum à male feriatis ingeniis in publicum emissorum, non segniter provocabat. Nec ulla in medio potentia erat, quæ tumentes utrinque animos premeret, modica Cæsarum autoritate, qui jamdudum partis Pontificiæ accessio habebantur, & ex isto Ordinum dissidio viam aliquando ad utrosque opprimendos sibi munitum iri sperabant.

Lutherana religio per provincias Cæsaris invalescit.

§. 20. Non minor bellorum fomes per provincias Cæsari peculiares gliscebat, apud quas demum incendium erupit, quo tota Germania conflagratura erat. Causa itidem e sacris Augustanis, quæ istas per regiones late se diffuderant; quorum dum securitas nimis forsan intempestive quæritur, maturius exitium inveniebatur. Jam Ferdinandus I. populis Austriæ id anxie desiderantibus, usum Calicis indulserat, sed precario, & iterum suspendendum, quoad in tributa extra ordinem consentirent. Verum Maximilianus amplissime cultui Augustanæ Confessionis caverat, adhibitis in consilium Joachimo Camerario, & Davide Chytræo clari hominis inter Lutheranos viris. Id privilegium cum post abolere conaretur Matthias, Austriaci captis armis ipsius copias profligarunt, ut tunc quidem cœptum persequi non auderet. Nec minus Bohemiæ subjectisque provinciis ea se religio insuderat, cui itidem Maximilianus, & inde Rudolfus, etsi non sine antegresso motu, & intercedente Saxone, securitatem *literis* quas vocant *Majestatis* promiserat, concesso quoque Protestantibus Consistorio minore & Academia Pragensi, quibus tuendis certi *Defensores* constituebantur, & nova templa extruendi facultate. Adversus hasce literas Præsules graviter fremebant; eas seni Rudolfo vi extortas, supra cujus potestatem fuerit talia indulgere, nec proceres Pontificios in eas consensisse. Inde horum aliqui in Protestantes sibi subjectos sævire, Jesuitæ novam Pragæ Academiam veteri oppositam erigere, omnia conviciis & invectivis perstrepere, *Defensorumque* actiones velut contra majestatem regiam susceptæ accusari. Nec deerant, qui literas illas ex astuto Jesuitarum consilio datas arguerent, ut iisdem abusi Protestantes in turbas erumperent, ipsique ansam arma adversus se capiendi præberent. Istas porro literas Matthias, cum Bohemiæ regnum susciperet, confirmavit.

De illa opprimenda consilium ineunt.

§. 21. Invalescens illa per ditiones Cæsaris religio magnam Pontifici eidemque addictis solicitudinem injecerat, ne tam validæ provinciæ penitus Protestantibus accederent, ac subjectorum consensus ipsos quoque Principes Austriacos eodem traheret, aut renuentes ejiceret: unde certissima ritibus Pontificiis per reliquam Germaniam ruina imminebat. Omnia igitur circumspicientibus, qui huic incommodo medicinam adferre posset, maxime idoneus judicabatur Ferdinandus Cæsaris Ferdinandi è Carolo filio nepos, Maria Bavarica genitus, quæ zelum in religionem Pontificiam è domo paterna haustam mariti penatibus jam antea sat calidi intulerat, eumque omnimodo in filium transfundere laborabat, usa quoque opera præceptoris Protestantibus infensissimi. In hunc ergo sacerdotum maxime favor inclinabat, quod fratres Rudolfi lenes nimis in Protestantes viderentur, ac è plerisque nulla sobolis spes. Hunc fovere, hunc omni modo extollere, ac rebus gerendis admovere, eidemque captandæ Ordinum Imperii benevolentiæ occasionem dare, denique fastigium Cæsareum, & tam opimum patrimonium defuncto Rudolfo destinare. Qui & ipse in specimen odii adversus Protestantes eos sub initium

C

tium hujus seculi Stiria aliisque sibi subjectis locis ejecerat, quamvis Maximilianus iisdem super religione amplissimo diplomate cavisset, postquam duos milliones extra ordinem tributi nomine solvissent; nec minorem summam contulissent, cum Ferdinandi pater Carolus istud privilegium retractatum iret. Enimvero Ferdinandus eo usque pro Romano cultu incaluerat, ut aperte profiteretur, malle se vitæ omniumque bonorum jacturam facere, quam sacra ab isto diversa in suis ditionibus tolerare. Ne tamen hic Rudolfo succedere posset, Matthias Rudolfi frater impediebat; cui indignum videbatur sibi juvenem & gradu remotiorem in cernenda tanta hæreditate præferri. Eoque ut sibi vivo Rudolfo successionem firmaret, hunc admoto armorum terrore cogebat, ut magna ditionum parte sibi cederet. Atque hoc ut volentibus subjectis fieret, firmata ab ipso sacrorum libertas non parum conferebat. Cum tamen nulla sobolis spes ipsi, fratribusque superesset, quo religio Pontificia, ac Domus Austriaca novo munimento insisteret, tandem is suasu ac consensu fratrum Ferdinandum adoptavit. In cujus favorem etiam Philippus Hispaniarum Rex juri, quod in Regnum Bohemiæ sibi ferebat competere, renunciavit ea lege, ut istius sobole mascula extincta successio ad Reges Hispaniæ iterum devolveretur. Inde à Matthia Ferdinandus Bohemis Rex designandus offertur; qui & in hunc consentiunt ea conditione ut post susceptum regimen privilegia ipsorum confirmet, ac vivo Matthia citra hujus atque Ordinum consensum negotiis Regni se non immisceat: alias Ordines nullo obsequio ipsi fore devinctos. Inauguratione facta Cæsar una cum Ferdinando Dresdam ad Saxoniç Electorem profectus est, ut tanta amicitiæ ostentatione ipsius sibi favorem pigneraret, apiscendo Cæsareo fastigio, & si quis motus apud Bohemos aut ab Unione erumperet. Mox & Hungarica corona eidem Presburgi imponitur, quo tamen Matthias ob ingravescentem valetudinem accedere non poterat, fixa Viennę aula. Quæ res motus Bohemicos maturasse videtur.

A. 1617.

Ferdinandus Bohemiæ & Hungariæ Rex designatur.

Motuum Bohemicorum initium.

§. 22. Cum enim Cęsaris valetudo promissum Ordinibus Bohemiæ conventum, qui suffocandis in herba tumultuum seminibus necessarius erat, impediret, Ordines Euangelici una cum Defensoribus congrediebantur, super conservandis literis Majestatis, & tuenda religione consilia collaturi. Inter alia plurimum querelarum audiebatur super Abbate Braunaviensi, cujus subjecti Euangelici templum sibi extruere cœperant. Id cum inhiberet Abbas, causatus Præsulum Catholicorum subjectis id juris non esse, ac isti haut eo magis desisterent, à Cęsare quoque literæ idem vetantes veniunt. Ast Braunavienses ad Defensores Pragam se conferunt, qui una cum Magistratibus Regni & Deputatis decernunt, istis jus extruendi templa è privilegio competere. Quo decreto iidem confisi structuram suam urgent; Abbas contra præcipuos civium in carcerem rapit.
1618. Pragensis quoque Præsul in sibi subjecto oppido Clostergrabio templum collecta stipe sat magnifice extructum solo æquaverat. Defensores ad Cæsarem & Magistratus Regni scribunt emendationem petentes, simul conventum Ordinum Euangelicorum indicunt, dispiciendo remedio adversus hanc, & graviorem, quæ imminere videretur, oppressionem. Ea destinata Cæsar ęgre ferre, velut contra se suscepta, quod suo jussu templa ista destructa diceret; & ut conventu supersedeatur, jubere. Ast illi per privilegia id sibi licere, nec in Cæsarem quid suscipi testati, in proposito suo pergunt. Post deliberationem in arcem ad Magistratus Regni adscendunt, querelas suas exposituri; quibus cum Wilhelmus Slabata & Jaroslaus Martinizius durius respondissent, hosce correptos una cum Secretario Philippo Fabricio per fenestras præcipitant. Fuere qui traderent, instinctu Henrici Matthæi Comitis Turrii hoc factum, ut ob atrocitatem facinoris desperata venia pertinacius destinata persequerentur. Inde copiæ scribuntur, captivi carcere emittuntur, alii eodem conjiciuntur. Summæ rei administratio triginta directoribus creditur, legatique ad Silesios, Moravos, Lusatos atque Hungaros mittuntur ex fœdere auxilia petituri. Jesuitæ Regno velut malorum autores proscribuntur; qui tamen culpam in Calvinistas regerunt, literasque Majestatis, quas ita importune isti crepent, Rudolfo vi metuque extortas arguunt. Sed & Cæsar factum Bohemorum improbat, & arma omittere jubet, ostentata veniæ spe; ni pareant, & ipse arma minatur. 1618.

Proceres fenestra dejiciuntur. d. 21. Maji.

Compositio amica frustra tentatur.

§. 23. Ut ad amicam compositionem cœptæ turbæ deducerentur, Cęsarem vehementer hortati sunt tum multi alii, tum Ordines Austriæ atque Silesiæ; ac post Socii Unionis Roteburgi ad Tubarum congregati idem solicite petierunt, non obscure innuentes, se ex eo, quod in Bohemos sit statuendum, consilia capturos. Obtulit quoque interpositionem suam Saxoniæ Elector, una cum Moguntino, Palatino, ac Bavaro, quin & ipse designatus Rex Ferdinandus. Nec Bohemi abnuebant, modo ut Cæsar copias in Regnum mittere supersederet. Sed cum ab hoc nollet desistere Cæsar, & ut Bohemi copias dimitterent omnino postularet: illi in casses allici, & inermes inimicorum se libidini dedendos suspicati in solis demum armis præsidium sibi repositum judicarunt. Nativam quippe Principum Austriacorum mansuetudinem immitium sacerdotum instinctu expugnari, subinde ingerentium, hæreticis fidem servandam non esse, ac nullum illustrius pietatis specimen edi posse, quam velut Divini Numinis hostes exterminare, qui Pontificis Romani autoritatem adorare detrectant. Nec parum eam diffidentiam accendebant Belgæ Fœderati, à Bohemis in auxilium solicitati, qui diligenter monebant, ne tractatuum specie circumveniri se patiantur; exemplo quoque suo ad prægravem dominatum excutiendum ipsos animabant, omne studium velut in communem causam polliciti tanto prolixius, quod è re sua ducerent alibi Austriacis negotium facessi, ut expiraturis mox induciis Hispani minore mole ipsis incumberent. Addebat quoque Bohemis fiduciam *Unio*, quæ pacem quidem amplectendam, sed non minus defensioni invigilandum suadebat; simul communis religionis causam tum apud illos tum alibi agi asserebat. Per quas ambages auxilia sua ipsis non defore insinuabat. An quidam ex isto fœdere eos aperte in bellum incitaverint, tanquam parum compertum asseverare non ausim. Diversa ratione Bavarus oleum flammæ addebat, quem Bohemi misso legato sibi conciliare conati fuerant, aperte ipsorum facta damnans, nullaque ratione excusari eadem posse exprobrans; ut armati venia desperata satius judicarent non inulti perire. Nam si de venia & sacrorum libertate certi fuissent, facile persuaderi potuisse videbantur, ut præsentia & tuta, quam nova & periculosa mallent. Nec desunt, qui arguant, vicinos Principes Palatinum, Saxonem, & Bavarum remissius egisse, quam pro tanto periculo, discordantibus inter se studiis; an quia malo ingravescente auxilium suum carius imputaturi erant, aut ex alterius ruina incrementa sibi sperabant.

Bellum suadent Batavi, & Unionistæ.

Bellum Bohemicum surgit.

§. 24. Cum igitur literis hinc inde scriptis parum proficeretur, Cæsare jubente in Bohemiam irrum-

1618. irrumpit Henricus Dampierus, quem mox sequitur, qui Bohemos rebelles publice pronunciat. Statim cædes, incendia, rapinæ, stupra velut in hostico, cum Bohemi adhuc Cæsaris fideles se subjectos profiterentur; minæ quoque super mutanda religione, præpostera rei gerendæ auspicia consternatos ad obsequium reducere conantibus. Missus isti in subsidium Carolus Bucquoius veteranus apud Belgas dux cum amplioribus copiis, & mandatis. Contra Bohemis subsidio cum valida legione accessit Ernestus Mansfeldius, Petro Ernesto Lucemburgi quondam Gubernatore genitus; qui cum apud Hispanos ob genus maternum impar exiguam sui rationem haberi cerneret, ad Protestantes se contulerat, non postrema belli fax. Is urbem Pilsenam Cæsari faventem vi expugnavit. Sed adversus Budeweisam immissum a Bucquoio præsidium conatus irritos reddebat. Modicæ hinc velitationes, pari fere damno & quibus ad summam rerum nihil profectum est. Sed cum Bohemi numero prævalerent, quibus etiam è Silesia auxilio submissæ copiæ accesserant, & Cæsarei ad fines Austriæ locis impeditis se tenerent, Turrius Comes cum parte exercitus in Austriam irrupit, causatus prædam è Bohemia eo avectam se repetiturum; an ut & ibi bellum accenderet, ac Austriæ populos, qui & ipsi ob violata privilegia fremebant, ad arma secum conjungenda animaret.

§. 25. Post imbutos utrinque civili sanguine gladios exigua pacis spes supererat ex interventu Palatini, Saxonis, Moguntini, ac Bavari, cui tentandæ dies Egræ dicta fuit. Verum antequam ea cederet, Cæsar Matthias mense Martio Anno 1619. fato fungitur, haut leve turbis latius spargendis momentum. Nam non Bohemi solum velut ad interregnum devoluti pro arbitrio circa summam rerum disponere; sed & Austriæ Ordines jam commodum tempus advenisse credere adversus incommoda, quibus hactenus pressi fuerant, sibi in posterum prospiciendi, novi Principis autoritate nondum coalita, & incumbentibus Bohemiæ turbis. Ac apud Bohemos quidem Ferdinandus, quem Moguntinus tanquam legitimum Bohemiæ Regem ad futuri Cæsaris electionem non sine gravi Bohemorum præjudicio evocaverat, suscepta Regni administratione per literas Præsidibus sub Matthia constitutis magistratum prorogat. Nec minus misso diplomate Bohemorum privilegia confirmat, prout cum Rex designaretur pollicitus fuerat. Enimvero Bohemi apud Palatinum & Saxonem queruntur, à Ferdinando regimen invadi non præstitis prius quæ debebantur; simul quod munus continuare jubeat malorum omnium regno autores, eoque crimine ab ordinibus loco motos: quodque externum militem è Regno non deducat, & alibi copias contra ipsos conscribat. Sed & Silesii juramentum dicere abnuerunt, nisi posito bello, & confirmatis privilegiis. Nec minus Moravi cum Lusatis in Bohemorum placita transierunt. Multa inde à Bohemicis Directoribus constituuntur in usum Regni & securitatem sacrorum; simul perpetuum fœdus inter Bohemiam, eique annexas Provincias feritur, cui dein Austriæ, & mox Hungariæ Ordines sociantur. Nam Austriæ quidem regimen Albertus Archidux in Ferdinandum per literas transtulerat, quas dum Ordinibus Ferdinandus exhibet, ac ut iisdem obsequium præstent postulat, hi negotii gravitatem causati spatium deliberandi petunt, tum ut miles amoveatur, ac querelis medicina fiat, antequam juramento adigantur. Interea sibi provinciæ administrationem, quoad in novi Principis verba juratum sit, veteri jure competere asserunt. Inprimis Superioris Austriæ populi firmiter postulatis suis insistere, & cupide Bohemico fœderi accedere. Inferioris Austriæ Ordines cunctabundos prævalidis adhuc Pontificiis Comes Turrius eodem compellebat, exercitu ipsis Viennæ mœnibus, ubi tunc Ferdinandus agebat, admoto, cujus occupandæ spem per quorundam intus proditionem conceperat. Et in summo periculo versabatur Ferdinandus, ni Mansfeldius interim à Bucquoio in Bohemia vapulasset; cujus cladis terror Turrium Vienna abstractum Bohemis subsidio festinare coëgit.

1619. Matthias Cæsar moritur.

Bohemi Ferdinandum Regem abnuunt.

1619.

§. 26. Sed Ferdinandus, cum nihil rebus suis utilius judicaret, quam Corona Cæsarea potiri, relicto domi fratre Leopoldo Francofurtum se contulit, ut præsentia sua celeritatem ei negotio adderet. In quo quantum ad summam rerum momenti situm esset cum Bohemi satis intelligerent, apud Electores scriptis literis impedire conati, ne Ferdinandus velut Rex Bohemiæ ad electionem admitteretur: contendentes, jus eligendi Cæsarem non competere, nisi qui Electoratum reipsa, & citra contradictionem possideat: interregni tempore id jus penes Ordines Bohemiæ esse. Eoque & ipsi Legatos Francofurtum destinarunt, velut Regno Bohemiæ vacante electioni inter futuros. Qui tamen non longius quam Marpurgum usque procedere ausi, cum Electores eorum petita negligerent, aut se non satis idoneos tantę rei judices ferrent, interposita protestatione domum reverterunt. Eo conatu depulsi Bohemi, saltem ut electio suspendatur, quousque turbæ compositæ sint, petierunt. Idemque suadebat Palatinus; qui cum antea Monachium ipse profectus Maximilianum ut ad fastigium Cæsareum adspirare vellet, frustra incitasset, nunc inter alia disserebat; circumstrepentibus armis electionem non satis fore liberam, & ante omnia id agendum, ut excluso milite externo, & compositis motibus Bohemicis intestina Germanię securitas constituatur; quę nunc eo usque periclitetur, ut Unio in sui defensionem copias conscribere necessarium judicaverit. Quæ tamen non impediebant, quo minus mense Augusto Electores (Friderico Palatino excepto, qui suffragio suo Maximilianum Bavarum designabat,) Ferdinandum Cæsarem renunciarent, cum denuo Bohemis sequestres se obtulissent, designato ad mensem Novembrem Ratisponam conventu; quam conditionẽ Ferdinandus à se acceptari significabat.

Ferdinandus Cæsar creatur.

§. 27. Ast Bohemis potius visum indicto Ordinum Regni Conventu fœdus inter se cum adjunctis Regno provinciis, & utriusque Austriæ populis firmare, legesque concipere, in quas Reges deinceps sint adsciscendi, adjecta clausula commissoria, ni iisdem staretur. Inde ulterius progressi Ferdinandum Regno excidisse decreverunt, quod contra leges metu aut per largitiones corruptis suffragiis Rex designatus sit, & conditionibus, ex quibus electionem suspendissent Ordines, contravenerit, jam sub Matthia hostilia in Regnum molitus, & adhuc immisso milite sæviens, qui & cum Hispano pactum super successione in fraudem liberæ electionis Ordinibus competentis inierit. Mox Fridericus Palatinus Elector Rex ab istis designatur, eique missis legatis Regnum offertur. Fuerant, qui de Joanne Georgio Saxoniæ Electore, aut Carolo Emanuele Sabaudiæ Duce eligendo mentionem injicerent. Sed hic remotus nimis, nec tantæ moli par judicabatur; ille Austriacis nimium addictus, nec Bohemis satis æquus metuebatur, & ne insignia feuda, quæ à Regno Bohemiæ obtinebat, avelleret. In Friderico præter mite ingenium spectabatur vicinia, & quod Gallis Britannisque, ac Belgis amicitia, affinitate, aut fœdere innexus, caputque Unionis esset. Si

Bohemi Fridericum Palatinum Regem eligunt.

1619. quid adversi accidisset, omnes, quos Austriaca potentia æmulatione accenderet, auxilio accursuros spes erat. Fridericum, ut tam periculoso bello asserendum diadema, dissuadentibus licet Saxone & Brandeburgico Electoribus, Bavaroque, tum Polono, ipsoque socero Jacobo Magnæ Britanniæ Rege, susciperet, præter splendorem fastigii regii, & tam opimarum ditionum accessionem, stimulabant præcipites quidam homines, in spes inanes proni, aut è novis rebus suarum fortunarum incrementa aucupantes; quos inter Ludovicus Camerarius præcipuus habebatur. Qui fortiter audentibus omnia prona jactabant. Ignavum esse ultro oblatum respuere, quod alii tot ultro provocatis periculis quæsitum iverint. Si ipse abnuat, non defore, qui cupide amplectantur tam egregiam fortunæ augendæ occasionem, degenerem ipsius modestiam irrisuros. Batavos induciis mox expiraturis sat negotii Hispano daturos; Unionem veteres ipsius ditiones protecturam. Denique omni humana providentia potius habendum Divini Numinis auxilium, cui in proclivi sit veræ religionis assertoribus adversus Antichristi satellites victoriam largiri. Nec tamen deerant, qui tutiora ingererent; nec præsentem fortunam sat splendidam apiscendo ambiguæ spei Regno aleæ exponendam. Ingentes Domus Austriacæ vires, immensam pecuniam, spectatos bello duces, militum affatim. Addictissima Ferdinando Pontificiorum per Germaniam studia, cujus magnitudini innexam Romanæ religionis incolumitatem haut falso credant. Ipsi contra neque duces, neque exercitum, nec pecuniam tanto bello parem. Galliam non satis firmata intus pace tantis Palatinæ Domus incrementis vix favorem accommodaturam memoria expeditionum quondam sublevandis Hugenottis susceptarum. Socerum pacis dulcedine fascinatum nunquam arma in Hispanos sumturum. Languidum à Batavis auxilium, qui incendio à se avertendo alienas ædes inflammari gaudeant. Saxonem ac Bavarum æmulos, ac sine dubio in Ferdinandi partes transituros. Danum nimis remotum. Nec in sociis Unionis multum præsidii, quos facile tædium belli sit capturum, si onera penes se, lucrum penes alios esse perspexerint. Tum facilem inter tam multos dissensionem, diversas spes; nec in arduo fore aliquos metu, aut ostentatis præmiis societate avellere. Ipsos porro Bohemos rerum novarum avidos & instabiles, non amore in ipsum coronam obtulisse, sed quia cæteri eam abnuerant. Metu depulso æque Friderici ipsos, quam Ferdinandi fastidium subiturum; ac popularis licentiæ cupidos metu Regem sumsisse, ne omni auxilio destituerentur. Transylvanum ingenio mobili suas tantum res agere, quem levis rerum conversio partibus abstrahere queat. Ceteros Germaniæ Principes, ubi nullus ob sacra metus, non temere bellum adversus Cæsarem sumturos. Denique si semel Ferdinandus acie vincatur, non deesse unde vires reficiat. Ipsi pulso unde alium exercitum? Et ubi non amplius metuat Ferdinandus, Cæsaris personam exserturum, & non edictis minus quam armis fore formidandum. Sed hæc atque talia canentes timidi audiebant, & qui fortunæ bona ultro in sinum delapsa amplecti nescirent, præsertim cum Mauritius Arausionensium Princeps, & Dux Bullionæus Fridericum ad audaciam incitarent. Creditum quoque ab uxore Elisabetha Jacobi VI. Britanniæ Regis filia dubitanti calcar additum; ingerente; indecorum esse velut cælitus oblatum sceptrum repudiari ab eo, qui Regis filiam in thorum assumere ausus sit.

Betlenus in Hungari- §. 28. Sed & multum fiduciæ addebant Friderico Hungari, qui tunc quoque frænum mordere incipiebant ob molestias religionis causa illatas, 1619. am irrumpit. & quia metuebant, ne Bohemis oppressis & ipsi conscientiæ servitio subderentur; inde quoque aucta consternatione, quod post tot intercessiones miles è Bohemia non revocaretur, omni immanitatis genere ibi grassari pergens. Hi ergo à Gabriele Betleno Transylvaniæ Principe, quem & Bohemi solicitaverant, auxilium sibi petendum statuerunt. Qui postquam pacem cum Turcis firmasset, magno cum exercitu in Hungariam Superiorem irrupit & Cassoviam plurimaque alia oppida ipsumque Presburgum in potestatem redegit. Is terror Bucquoium Bohemia evocaverat, quem Bohemi junctis Transylvanorum copiis insecuti circa Viennam post acrem velitationem trans Danubium rejecerunt.

§. 29. Interea Fridericus Pragam se contulerat, Fridericus coronatur. ac solenni ritu coronam Regni Bohemiæ susceperat, Moravis inde, Silesiisque in verba sua adactis; factique sui rationes publico scripto reddit. Nec minus Betlenus ab Hungariæ Ordinibus abdicato Ferdinando Princeps Hungariæ declaratur, fœdusque inter id Regnum atque Bohemos sancitur. Etsi paulo ante Ragozius ab Humanajo Cæsareo duce, qui sub primam Betleni irruptionem in Poloniam concedens favore Regis validam manum comparaverat, profligatus fuisset; quæ res Betlenum Vienna abstrahebat, ac Ferdinando respirandi spatium dabat. Nam Betlenus parte copiarum in Hungariam Superiorem missa, cum cæteris Presburgum ipse se conferebat. Inde in aliquot mensium inducias consentit, compositione ad conventum Neosolæ habendum rejecta. In quo etsi fœdus Hungarorum & Transylvanorum cum Bohemis decerneretur, ac abdicato Ferdinando Betlenus Hungariæ Rex proclamaretur; id tamen 1620. pro Ferdinando effectum fuit, ut distracto interim Betleno tota belli moles in Fridericum incumberet. Quæ quidem tanta se conglomeravit, ut facili negotio ipsum opprimendum adpareret.

§. 30. Nam Ferdinandus primo Friderici electionem irritam declarare. Mox Bavarum, quem Ferdinandus res suas reparat. post coronationem domum revertens Monachii adierat, inito fœdere rationibus suis illigare. Inde ad Conventum, quem Mulhusii Electores Ecclesiastici una cum Saxone, Bavaroque, & Ludovico Hasso, omnes ipsi addictissimi agitabant, querelas suas deferre, eorumque auxilia implorare. Qui Friderici conatus improbant, atque ut ultro Regno cedat hortantur; Bohemos cæterosque ut arma deponant non sine minis monent. Simul ab Unione, ne huic negotio se immisceat, postulant, cautione interposita religionem Protestantium aut bona sacra haut quicquam peti. Ferdinandus quoque pro Cæsarea autoritate Ordinibus ut quiescant imperat; ductoresque ac milites sacramento Friderici avocat. Quæ omnia eo majorem habuerunt efficaciam, quod ipse Fridericus antehac Ferdinandum Bohemiæ Regem, & inde legitimum Cæsarem agnovisse videretur. Legationibus quoque Rex Daniæ, & Inferioris Saxoniæ Principes demulcentur. Inferioris Austriæ Ordines in verba Ferdinandi jurant, fœderique cum Bohemis renunciant, postquam ille ipsis verbo super libertate sacrorum cavisset.

§. 31. Inter hæc post minacia utrinque scripta Inter Unionem & Ligam res componitur. *Unio* & *Liga* contractis copiis, hæc circa Donaverdam, illa ad Ulmam castra castris opposuerant. Et jam jam ad manus videbantur deventuri, qui tam falsociter ante periculum locuti fuerant. Sed mox congressu utriusque partis Ulmæ indicto res componitur, ac Unio Bohemiæ defensionem abdicat solius Palatinatus tutela suscepta. Quæ res non parum Friderici partes debilitavit; præsertim cum

antea

1620. antea magnificis verbis vires *Unionis* ostentassent, qui ipsum ad tam ancipitia consilia impulerant. Ut autem hoc modo transigeretur Galliæ Regis Legati, qui Ulmæ tunc aderant, multum momenti attulerant. Scilicet quod nollet Gallus tanta opum accessione Palatinum extolli, ne iste uti olim res Reformatorum per Galliam fulciret, quos ipse in ordinem redigere propediem meditabatur. Unde & idem Daniç Regem, & Saxonem, ne Friderico assisterent, monuerat. Nec deerant, qui Joachimum Ernestum Brandeburgicum Unionis ducem auro corruptum arguerent.

Fridericus undique invaditur. §. 32. Postquam compositione facta Unionis copiæ in Palatinatum Inferiorem descendissent, Bavarus, qui supra triginta militum millia sub signis habebat, in superiorem Austriam tendit, eamque sub Ferdinandi obsequium redigit, hinc in Bohemia cum Cæsareis Ducibus copias conjuncturus. E diversa parte Cosacci Poloniç Regis instinctu Silesiæ ac Moraviæ infusi late terrorem dabant. Saxo jamdudum in Austriacos pronus, quod oppressis hisce Electoratus ejus Domui à Carolo V. collatus periclitaturus videbatur, tum pollicitis super causa Juliacensi ad ipsius votum decidenda inescatus, stimulantibus insuper quibusdam sacerdotibus, qui Lutheranis Pontificios proniores quam Calvinianos clamabant, in Lusatiam cum exercitu irrumpit, expugnataque per vim Budissina, pleraque ejus provinciæ oppida recipit; frustra renitente Marchione Jægerndorfio, qui ad defendendam eandem à Friderico missus erat. E Belgio Ambrosius Spinola cum viginti millibus peditum, quatuor equitum in Palatinatum Inferiorem movebat, cui protegendo Unionis copiæ ad Oppenheimum castra posuerant haut quicquam Spinolæ pares, quippe tumultuario collectæ, nec disciplina satis compositæ, ac præter ducum dissensionem cum stipendii penuria conflictantes. Sunt qui judicent, graviter ab illis peccatum, quod non obviam Spinolæ extra Palatinatus fines processerint, veluti ad defensionem, quam solam sibi propositam testabantur, necessarium foret primum ictum excepisse. Cujus rei culpam multi in Jacobum Regem conjiciunt, qui noluerit Spinolam ab *Unione* lacessi, antequam is hostilia in Palatinatum exercere cœpisset. Iste enim, præterquam quod senio & indole ab armis abhorreret, generum Bohemia expelli haut ægre ferebat, quem & nunquam Bohemiæ Regem voluerat agnoscere, seu factum improbans, seu ne existimationis suæ causa pro genero arma sumere cogeretur, si in ausa ipsius consensisset, quibus sustinendis eundem haut sufficere credebat. Cui tamen ut avitæ ditiones salvæ manerent, apud Hispanos facile se obtenturum autumabat. Inde nil præter modicum pecuniæ, & quod stipis instar habebat, Friderico submissum, & ad tria millia peditum Britannorum ductu Horatii Veerii connivente magis quam jubente ipso Unioni accessere. Igitur Spinola à tergo Batavos haut metuens, quibus aliena pericula in se derivare, aut inducias ante tempus abrumpere non placebat, cum per Mosellam in Palatinatum irrupturus crederetur, apud Confluentes Rhenum trajecit, & Landgravio Mauritio obiter perterrefacto Francofurtum versus iter instituit. Ei cum copias suas ad Mœni ripas *Unio* opponeret, ipse repente apud Moguntiam Rhenum superavit, ac pleraque Palatinatus oppida maligne munita in potestatem redegit, illuso *Unionis* exercitu, cui Henricus Arausionensis cum equitatu Batavico accesserat. Nam neque Spinola sui copiam locis æquis fecit, nec dissensionem inter duces adversç partis occultas per artes alere neglexit. Et crediderunt multi, semel atque iterum occasionem rei bene gerendæ Unioni allubuisse, sed quam Marchio Anspacensis, penes quem summum exercitus imperium, vario obtentu eluserit auro Hispanico, uti putabatur, corruptus, & de cætero bellandi artibus Spinolæ nullo modo comparandus. Igitur nullo operæ pretio facto in hiberna dispergitur *Unionis* miles, ipse quoque partem perituri Palatinatus comesturus. Et Hispanos late regione potitos Palatinatus spolia haut satiabant, quo minus & ad vicinos passim rapaces manus extenderent. 1620.

Bohemiam Bavarus irrumpit. §. 33. Haut segnius in Bohemia Friderici res pessum ibant, hostium armis, ac intestina labe. Ipsi neque vis animi, nec autoritas, nec pecunia tantæ moli par. Et refrixerat favor subjectorum, nativa ingenii mobilitate, &, quod inconsultos motus sequi solet, novitatis fastidio. Proceres, qui Britannicos thesauros, ac confluentia undique auxilia novasque sibi per Austriacas ditiones satrapias somniaverant, cum nihil horum adpareret, à Rege alienabantur. Vulgus belli incommoda, tributorum gravitatem, & hostilem juxta ac proprium militem per viscera Regni grassantem tacite execrabatur. Nec paucos Fridericus offenderat remotis è templo arcis imaginibus, intempestiva scrupulosç religionis ostentatione ipsis quoque Lutheranis invisa, apud quos vis pietatis valet, inania transmittuntur. Exinde neglectus, aut contumacia adversus novum Regem, ejusque jussa, confusa consilia, pecunia, & alia bello necessaria maligne suppeditata, miles disciplinæ insolens, ignavus, ad imperia ducum piger, & ob tardius soluta stipendia fremens. Et ipse Fridericus ingruente hoste animis cecidisse visus erat, quem & multi parum circa conciliandos militum animos fategisse arguebant. Sic labantibus ejusdem rebus ingruunt Cæsarei, quibus Bavarus post subactam Superiorem Austriam se junxerat, hujus maxime consilio certi quamprimum prælio cum hoste decernere, aut si pugnæ copiam is non faceret, caput Regni Pragam petere. Nam metus erat, ne declinato primo impetu Bohemi se firmarent, aut Betlenus à tergo nudatam milite Austriam invaderet, hyemsque vicina luesque contagiosa tunc grassans exercitum re infecta dissolvere subigeret. Unde & re infecta dimissus est à Friderico ablegatus ad Bavarum Schlammersdorfius tribunus, diem locumque colloquio dici petens, in quo amicæ compositionis via tentaretur. Nam Bavarus abrupte nullam aliam pacis legem asseveravit, quam ut prius pacatum Bohemiæ regnum Ferdinando tradatur; quod moras à Friderico quæri judicaret. Igitur occupatis in transitu compluribus oppidis, ac secundo conflictu equestri terrefactis Hungaris, cum Mansfeldius circa Pilsenam remorari eos injecta deditionis spe frustra conatus esset, recta Pragam tendunt; quo etiam Christianus Anhaldinus exercitus Bohemici dux properaverat, Monte Albo prope Pragam insesso; cui tamen ut munitionibus castrorum frontem circumdare posset, hostis spatium non concedebat.

Fridericus vincitur & Bohemia decedit. §. 34. Igitur invadentibus Cæsareis prælium committitur, & cum Anhaldinus junior primum oppositas sibi turmas impulisset, mox ipse rejicitur, & saucius capitur. Is terror Hungaros equites, antequam manum cum hoste conseruissent, consternatos in fugam impulit. Certatim inde cæteri se proripuerunt. Intra horam parta victoria, quç tanto Regno jugum imposuit. Equidem Fridericus suasu Turriani senioris, & Hohenloici, qui desperata victoria mature se Pragam contulerant, ad Bavarum miserat, viginti quatuor horarum spatium petituros tentandæ compositioni. Sed cum hic octo duntaxat

1620. taxat horas concederet ea lege, ut Fridericus Regno Bohemiæ, annexisque provinciis repudiatis, interea temporis ad Cæsaris obsequium rediret; hic desperatis rebus, & ne à Bohemis Cęsari dederetur veritus, postera luce cum uxore & parvulis liberis raptim Praga profectus est, quæ mox Cæsareos admisit. Inde Uratislaviam ivit, Silesios ad constantiam hortatus, spe facta res suas afflictas mox aliorum accursu Principum reparatum iri. Sed cum Moravos jam Cæsaris se gratiæ submisisse, ac Silesios Saxoni ad deditionem invitanti aures præbere intelligeret, & miseris nihil fidum, Berolinum, & hinc ad Batavos concessit. Nec moram Silesii faciebant, non tam metu armorum, quam quia Saxo de privilegiis & libertate sacrorum ipsis caverat, auxilium suum pollicitus, si hæc violari contigerit. Qui sero postea agnovit se à Cæsare deceptum fuisse, ut Silesios deciperet. Mansfeldius tamen, cui in solis armis census, & quod amitteret præter vitam non erat, collectis prælii Pragensis reliquiis, & quos fides aut veniæ desperatio ultima tentare subigebat, afflictas Friderici res sustentare incassum conatus est; eo majorem gloriæ campum sibi aperiri arbitratus, quo pluribus cum difficultatibus conflictabatur. Simul ostensurus, quanto potior ipse Anhaldino foret, cui summum à Friderico imperium ipso posthabito delatum doluerat; & quia nullum apud Austriacos gratię locum sibi relictum intelligebat; qui repetita proscriptione, & pronunciata in caput ejus pecunia implacabile odium testabantur. Igitur Pilsena ac Tabore, vicinisque oppidis firmatis, citra pecuniam non spernendum comparat exercitum, quem prædis late actis alit.

Fridericus proscribitur.

§. 35. Ast Cæsar ut perculsum Fridericum penitus opprimeret, ac Germaniæ Principes ab auxilio eidem ferendo absterreret, illum proscribit, una cum Johanne Georgio Marchione Jægerndorfio, Christiano Anhaldino & Georgio Friderico
1621. Hohenloio Comite; etsi paulo post Anhaldinus & Hohenloius in gratiam recepti. Tum Bavaro injunctum, ut Superiorem Palatinatum, Alberto Austriaco, ut Inferiorem occupent. Eam proscriptionem illegitimam, & *Capitulationi*, quam vocant, Cæsareæ repugnantem multi arguebant, adversus inauditum & indefensum extra judicii formam in propria causa, & quia Friderico lis non cum Cæsare, sed cum Archiduce fuerat. Cæsar contra in notorio & enormi crimine id potestatis sibi competere asserebat eo securius, quod armis & felicitate sua confisus Germaniæ Principes jam despicere inciperet. Nam nec *Unio* moram amplius faciebat, rebus male gestis ultro senescens; & Ferdinandi literis territa, simul persuasionibus Moguntini, & Darmstadiensis dissoluta Friderici rebus plane renuntiat. Mauritius quoque Hassus gratiam sibi Cęsaris conciliare properabat. Non nihil metus Cęsari faciebant conventus Saxonum Inferiorum à Christiano IV. Rege Danię Segebergæ indictus, & quę ibi paratę esse copię dicebantur. Ac erat Dano ad audendum sat animi. Sed cum alii literis Cæsaris deliniti aut territi nollent, alii nihil possent, temerarium eidem visum tantam rem aggredi, præsertim cum Jacobus Rex verbis potius quam armis agendum censeret. Legatos tamen ad Cæsarem misit, Friderico veterem dignitatem & ditionem salvam petituros; quos æque, ac imbelles Jacobi preces Cæsar elusit. Qui & ideo in paucorum mensium inducias per Palatinatum Inferiorem consenserat, ut istum inani spe lactaret, ac Hispani per otium ibi res suas firmare possent, quas administrandas Spinola in Belgium remeans Gonsalo Cordubę tradiderat. Interim Mansfeldium in Bohemia grassantem hinc Saxones, inde Joannes Tillius Bavarici exercitus dux oppidis insessis proturbarunt; 1622.
qui in finibus Superioris Palatinatus non tam copiis sat numerosis, quam astutia sua confisus hærebat. Et ne in Bohemiam regredi posset Tillius obstitit; ac interea istam ditionem in verba Bavari adegit. Igitur Mansfeldius, ne velut indagine cingeretur, intercluso commeatu, & grassantibus per ipsius castra morbis, eidem illusit simulatis pactis, quibus magnam pecuniæ summam sibi stipulatus fuerat, & traditis munitionibus, quas servare non poterat. Inde cum è difficilibus locis se extricasset, irriso Tillio in Palatinatum Inferiorem se proripuit, & Corduam obsidione Frankendalię depulit. Mox instante Tillio Spirensem in ditionem, & hinc Alsatiam secessit, magna quacunque transibat populatione facta.

Cum Betleno pax fit.

§. 36. In Silesia tamen non parum adhuc turbarum dabat Jægerndorfius, occupata Neissa, Glatzio, & Troppavia, & excursionibus in Bohemiam factis. Is inde per Moravos in Hungariam tendebat ad Betlenum, qui magno cum exercitu è Transylvania in Hungariam veniebat, loca sibi à Cęsareis interim erepta recuperaturus, Fileccam, Presburgumque, simul Neuheuselio subventurus, in cujus obsidio Bucquoius ceciderat. Neque tamen aliquod operę pretium factum, nisi quod Austriæ & Moravię vastitas inferretur. Ac Betlenus Friderici res desperatas videns, tum constantię Hungarorum diffisus, quorum multi Cęsaris gratiæ jam accesserant, pacem tandem Niclasburgi cum Cęsare init honestis conditionibus, quod hic metueret, ne bello per Hungariam extracto Turca se immisceret, & quia potius erat rebus per Germaniam incumbere. Et cedebat quidem Betlenus vocabulo Regis Hungariæ, sed vicissim titulum Principis Imperii, & Cassoviam cum septem districtibus in Hungaria, inque Silesia Oppelam & Ratiboriam Ducatus, quoad viveret, accipiebat. Nullo dein negotio Jęgerndorffii copię Silesia pelluntur, & loca ab ipsius, ac Mansfeldii milite infessa recuperantur. Sic pacata Bohemia, adjunctisque Provinciis Cęsar Lutheranos concionatores Bohemia & Austria pellit, spreta Saxonis intercessione, cujus auxilio non amplius indigebat, caussatus ipsos dum publice perorant, rebellionem Bohemorum probasse. Quę res non modicum ruborem incussit quibusdam Lutheranis sacerdotibus, qui subdolis Pontificiorum blanditiis decepti infensis animis ad Calvinianorum excidium incumbendum clamitaverant, cum nunc sero perspicerent, pari se cum hisce dignatione apud Pontifici addictos haberi.

Lutherani Sacerdotes Bohemia pelluntur.

Spolia Friderici dividuntur.

§. 37. Cura hinc Cæsari erat, ut perpetuo vinculo Bavarum partibus suis adjungeret; qui magna apud Pontificios Ordines autoritate non æquo animo laturus videbatur, quæ Cęsar minuendæ Ordinum libertati jam animo agitabat. Igitur de transferenda in ipsum Electorali dignitate ac Palatinatu Superiore antehac promisso cum Hispanis egit, instigante etiam Pontifice Romano, qui hoc modo fastigium Cæsareum apud Pontificios, ac vetera sacra firmari ostendebat, numero prævalentibus Electoribus Catholicis. Quanquam autem Hispanis parum consultum videbatur, tantopere extolli veterem Domus Austriacę æmulum; prævaluit tamen Cęsaris voluntas, qui & hoc modo ęre alieno, quo isti ob pręstita auxilia obstrictus erat, tradita tantisper in pignus Austria Superiore, facta de alieno solutione liberari poterat; simul æterni semina dissidii Bavaros inter, ac reliquam Palatinorum Domum sparsurus, quali distractione nuper Domum Hassiacam, & olim Saxonicam Austriaci Cęsares debilitaverant. Hispani tamen Palatinatum Inferiorem sibi utique servare cupiebant, continendis in officio Belgis,

1621. Belgis, ac frænandæ Germaniæ valde opportunum, Belgicisque & Austriacis provinciis interjectum. Nec obliti fuerant, quantum olim fomenti seditio Belgarum inde ceperat. Ei negotio ne Saxo acriter nimis se opponeret, repetitis veteribus blandimentis efficere conabantur. Ac alias non parum autoritatis ipsius, ac Brandeburgici intercessioni detractura erat opinio invidiæ, qua hosce in Bavari incrementa aduri aliis persuadere in proclivi erat. Regis Jacobi postulata, quantumvis æquissimis conditionibus adornata, quia armis non fulciebantur, variis dilationibus elusa.

Christiani Brunsuicensis expeditio. §. 38. Ultimum conatum instaurandis Palatini rebus expromebant Christianus Brunsuicensis Dux, Georgius Fridericus Marchio Durlacensis, & Mansfeldius. Ille collectis copiis Palatinatum versus tendebat, & capto Amœnoburgo Hassiam graviter infestabat. Sed coëuntibus Bavaricis atque Hispanis retro in Westphaliam vertit, & expilata Paderbornensi atque Monasteriensi ditione militem suum auget, instruitque. Mansfeldius per Alsatiam grassabatur, ac novis Hagenoam munitionibus circumdabat, cum Tillius interim per Palatinatum minora oppida consectatur. Mox acriter bellum repetitur, postquam Fridericus è Batavis trajecto mari per Galliam Lotharingiamque ignotus ad Mansfeldium pervenerat, qui tunc se suasque copias opimis conditionibus Hispanis venditabat. Inde trajecto

1622. Rheno Tillium apud Wiselochum acri pugna

Prælium ad Wiselochum. 29 April. castigat. Qui tamen mox acceptam cladem reparavit victo apud Wimpinam post asperrimam pugnam Durlacensi, qui post prælium ad Wiselochum copias suas, quas reducendo Friderico

Prælium ad Wimpinam. 6 Maji. collegerat, à Mansfeldio separaverat, ut Bavari vires facta in ipsius ditiones irruptione distraheret; an ob æmulationem inter ipsum & Mansfeldium, gloriam profligati hostis inter se partiri dedignantium. Huic tanta clade perculso paulo post Cæsar acrius incumbit, pronunciata adversus ipsum sententia, qua Eduardi Fortunati liberis Superiorem Marchionatum Badensem cum omni emolumento hactenus percepto restituere jubetur. Dum Mansfeldius in Palatinatu rem gerit, Leopoldus Archidux Hagenoam recuperare laborat; sed quem iste repente ingruens non sine clade repellit. Inde reversus Ludovici Darmstadiensis ditionem male mulctat, & ipsum cum filio captivum abducit, paulo post tamen pecunia emunctum iterum dimittit. Interea Brunsuicensis valido cum exercitu è Westphalia Rhenum versus progreditur, & male habita Fuldensi atque Darmstadiensi ditione Hœchstam oppidum capit, Mœnum ibi ponte transiturus. Verum ingruente celeriter Tillio,

Prælium ad Hœchstam. 19 Junii. ac Cordua, asperrimo cum hisce prælio confligere cogitur. In quo cum post sex horarum pugnam hostes indefessos urgere cerneret, suos prælio excedere, Mœnumque superare jussit. Incumbentibus tamen hostibus fuga magis quam receptus fuit, ac fatiscente ponte plurimi flumine aut ferro hausti. Inde majorem copiarum partem prælio ereptam Mansfeldio junxit, ac una cum isto complura Alsatiæ oppida subegit.

Fridericus exercitum dimittit. §. 39. Interea Daniæ Rex & Saxoniæ Elector apud Cæsarem pro Palatino intercedere non desiterunt, quibus iste solita clementiæ professione spem reconciliationis fecit; qua etiam Hispani Jacobum Regem lactabant. Et quia Cæsar causam dilatæ compositionis in pertinaciam Friderici rejiciebat, qui refectis subinde copiis pacem Germaniæ turbare non cessaret, Jacobus Rex ac cæteri pro illo restituendo verba interpo-

nentes, quo istud tergiversandi prætextum Cæsari præriperetur, eidem persuadebant, ut promovendæ amicæ transactioni Brunsuicensi ac Mansfeldio missionem daret; præsertim cum difficile ipsi futurum sit à pecunia destituto tantum exercitum in Germania sustentare. Enimvero exarmatus jam Fridericus impune spernitur, & cœptus Bruxellis tractatus varias per frustrationes trahitur. Donec totum negotium ad conventum Ratisponensem, quem Cæsar indicebat, rejiceretur. Interim Jacobus Rex primaria Palatinatus oppida, quæ Friderico adhuc restabant, Heidelbergam, Manheimium, & Frankendaliam in tutelam se suam recipere profitetur, velut non ausuris Austriacis tam aperte ipsius autoritati insultare. Ast Tillius, neglecto inani terriculamento, Heidelbergam vi, Manheimium deditione capit. Leopoldus quoque Alsatiæ loca à Mansfeldio occupata recuperat, & Spiræ, Wormatiæque præsidium imponit. Ac passim miles Cæsareanus eo petulantius Protestantibus erat molestus, quod nemo quem metueret superesset. Mansfeldius enim sacramento Friderici solutus Cæsari primum ministeria sua offerebat. Sed mox Bullionæi pollicitationibus allectus per Lotharingiam in Metensem tractum una cum Christiano Brunsuicensi ducit, magno per Galliam terrore dato, ne partibus Hugenottorum, quos bello tunc in ordinem redigere Ludovicus Rex laborabat, accederet. Sed inani Gallis tractatu illudens, an ipse illusus, cum validas adversus se copias colligi videret, ad Batavos transire constituit. Ac depositis Sedani machinis majoribus, relictoque ibidem Friderico per Hannoniam festinato itinere in Brabantiam rapitur, undecim dierum spatio quinquaginta novem milliaria cum exercitu emensus. Ei apud Floreacum Cordua se objecit, iter ipsi interclusurus. Acre ibi prælium, & magna utrinque cædes. Perruperunt Prælium ad Floreacum. tamen Mansfeldiani, fame licet & tanto itinere confecti, ac apud Bredam Mauritio Arausionensi juncti haut modicum momentum attulerunt, ut Spinola obsidionem Bergarum ad Zomam solveret. Inde Mansfeldius tacito Batavorum impulsu Frisiam Orientalem, opimam regionem irrupit, copias ibi suas refecturus, ac firmatis viribus denuo belli aleam tentaturus, postquam ita aperte Jacobi Regis credulitatem ab Austriacis ludibrio haberi adparebat.

§. 40. Ferdinandus autem, cum artes juxta atque arma ita feliciter ubique succederent, jam opportunum tempus advenisse judicans, quo dudum destinata circa Electoralem dignitatem in Bavarum transferendam exsequeretur, pro quo etiam Galliæ Rex nitebatur, conventum Ratisponæ indictum obit; simul specimen daturus imperii proprio ex lubitu atque usu spreta Ordinum autoritate gerendi. Neque enim universos Ordines convocaverat, sed Electores duntaxat, & pauculos sibi fere obnoxios. Moguntinus quippe Palatino dudum infensus hoc destructo Viæ quam vocant Montanæ inhiabat. Coloniensis Bavarica stirpe ortus pro sua Domo nitebatur. Trevirensis quoque atrocibus 1623. Conventus Ratisponensis ejusque indoles.

in Fridericum odiis quantalibet libertatis publicæ jactura litaturus erat. Salisburgensem ut nihil voluntati Cæsaris aut Bavari adversum mutiret, ditio utrique interjecta subigebat. Ludovicus Hassus dudum Cæsari velut mancipio addictus fuerat, ut hunc faventem sibi circa ditionem Marpurgensem haberet; de qua sub finem conventus sententia pronunciata est. Brandeburgici exigua eo tempore habebatur ratio. Saxo, ut conventui interesse vellet, ambitiose solicitabatur. Sed iste matris funus obtendens obnoxe recusabat, indignatus pulsos Bohemia

 Luthe-

1623. Lutheranos sacerdotes, & ut destitutæ libertatis exprobrationem apud ceteros Protestantes declinaret; cum neque honeste Cæsaris acta probare, nec coram pertinaciter abnuere citra istius offensam posset; nec suam autoritatem ita coram vilipendi vellet; armis autem cum Cæsare ubique tunc victore collidi minime omnium consultum duceret. Legatos tamen arctissimis mandatis circumscriptos misit, quod & Brandeburgicus fecit. His igitur, quos intimos sibi ac fidissimos consiliarios vocabat, Cæsar exponit, quid circa transferendam Electoralem dignitatem in Bavarum exsolvendo suo promisso, & ob istius in rempublicam & se merita decreverit; simul circa media stabiliendæ pacis ac securitatis consilium ipsos poscit. Additur in speciem de pecunia adversus Turcam, de compescendis Batavis; ne ob solum Palatinum negotium conventus indictus videretur. Ac in Ecclesiasticis quidem, qui majorem partem faciebant, nulla mora erat, quin citra exceptionem Cęsaris destinatis applauderent. Hassus callidę negotium ad Electores rejiciebat. Soli Saxonici ac Brandeburgici Legati dissentiebant; ejusmodi agendi modum in causa tam ardua Capitulationi Cęsareæ, legibusque Imperii minus congruere asserentes, nec filiis fratrique, & agnatis innoxiis Friderici ob delictum jus quęsitum auferri debere, inaudita prętertim indefensaque causa. Neque hanc sibi pacis constituendæ idoneam viam videri; sed Fridericum potius in gratiam recipiendum. Isthæc à Conventu quidem Cæsari exponebantur, sed molliter, ut demisse potius monere, quam contradicere videri vellent. Paulo ferocius protestabatur Wolfgangus Wilhelmus Neoburgicus; se adversus *Aureæ Bullæ* constitutionem tanquam proximum agnatum atque innoxium injuste præteritum.

Electoratus in Bavarum confertur.

§. 41. Sed Cęsar in colorem sibi sufficere judicans majoris partis assentationem, neglectis qui contradicebant solenni ritu septemviralem dignationem Bavaro confert; ac ne plane rationes eorum, qui molliora suadebant, insuper habuisse videretur, addit; quamprimum à se Conventum indicendum, ubi super Palatini liberis, agnatisque amica ratione aut formato judicio disceptandum sit; ac post mortem Bavari eam rem nemini præjudicio fore. Actui tamen inaugurationis Saxonis atque Brandenburgici Legati, Neoburgicusque, & Hispanus orator, nequod agebatur approbare viderentur, interesse recusabant. Gallus contra legatis suis injunxerat, ut deinceps huic Electoris titulum tribuerent, Palatino negarent. Isthoc negotio pertinacem futuris motibus materiam sufficí, simulque introducendo Germanis insolito dominatui, & opprimendæ Protestantium religioni fundamenta jaci, prudentes facile agnoscebant. Nec in Republica tam inconcinne disposita unquam occasionem defore jactato justitiæ vocabulo subvertendi invisos, aut opibus eminentes, si penes unum sit de statu bonisque Principum decretoriam sententiam ferre, in solius judicis emolumentum redundaturam. Cæterum quia Brunsuicensi atque Mansfeldio copiæ adhuc erant non spernendæ, & Inferiores Saxones factum non obscure improbabant, Saxoque Elector, ac Brandeburgicus queri non desistebant, sua monita super observandis Imperii legibus non fuisse audita; nec per clausulam à Cæsare adjectam Palatini filiis agnatisque consultum, quorum jus in dubium vocetur, & à lubitu Cæsaris incertove judicii eventu in infinitum forte extrahendo suspendatur: igitur demulcendo Saxoni ablegatur Ludovicus Hassus recenti justitię beneficio obstrictus. Is postea adjuncto Moguntino, Tillioque Sleusingæ cum Saxone congressus plene huic satisfecit, ut non 1623. solum Bavarum Collegam sibi in Septemviratu agnosceret, sed & omne studium servandæ autoritati Cæsareæ polliceretur. Id quod etiam Brandeburgicus triennio post allaborante Saxone fecit. Nec parum momenti heic attulit Lusatia, quæ ob factos in bellum Bohemicum sumptus Saxoni addicebatur. Tum ipsi atque Coloniensi commissum, ut Ludovicum Hassum in possessionem ditionis Marpurgensis mitterent. His pondus addebant Tillii copiæ, quibus isthoc obtentu per Hassiam Inferiorem hospitia assignabantur. Cęsar quoque ostentandę clementię Wilhelmum, & Fridericum Duces Saxoniæ, quos captivos tenebat, dimisit, ac Christianum Anhaltinum in gratiam recepit. Nec mora, quin Bavaro in perpetuum Electoratus confirmaretur, cautione tamen addita, cęteris Electoribus id pręjudicio non fore.

Per inferiorem Saxoniam gesta.

§. 42. Interim Inferioris Saxonię Principes, quibus Ratisponæ acta magnopere displicebant, copias comparabant, invalescente præsertim per Westphaliam Corduæ, & Joannis Jacobi Comitis Anholtini milite. Dux copiarum adsciscitur Christianus Brunsuicensis, obtentu sumpto, ut hoc modo à Mansfeldio abstractus eo facilius Cæsari reconciliari posset. Sed Tillius, cui istius motus observare injunctum erat, admoto ad fines agri Brunsuicensis exercitu minabatur Friderico Ulrico Brunsuicensi; se Saxonicas ditiones ingressurum, ni frater ipsius arma deponat. Iste contra ferociter petere, ut Tillius finibus suis abscedat. Quod hic floccipendens jam late per ejusdem provinciam grassari incipit. Unde territi Principes, nondum sat provisis quæ tanto bello gerendo requirebantur, Christiano denunciant, ut aut à Cæsare oblatam gratiam amplectatur, aut Inferioris Saxoniæ finibus facessat. Igitur veritus iste, ne amicis juxta atque inimicis invadentibus in angustias redigatur, per Westphaliam ad Mansfeldium tendere constituit. Sed insequens acriter Tillius ultimum ipsius agmen carpebat. Inter asperas velitationes aliquot impedita loca superantur. Sed apud Stadloam totus Brunsuicensis exercitus consistere coactus est, qui nuper collecto & inexercitato milite constans Tillianis par non fuit. Magnam ibi cladem accepit Christianus, amissis machinis, impedimentisque, & magna copiarum parte concisa, capta, aut dissipata. Ipsi cum reliquiis apud Batavos receptus fuit. Tillio Frisiam Orientalem, cui Mansfeldius inhærebat, invadere animus erat. Sed cum Batavi Embdæ præsidium firmassent, ac Mansfeldius immissis terræ aquis aditum interclusisset, retro cedebat. Persuadebant tamen Batavi Mansfeldio, ut accepta pecuniæ summa Frisiam sat jam exhaustam relinqueret. Qui antequam exercitum dimitteret, cui ulterius alendo nulla ratio suppetebat, validam manum per Monasteriensem & Paderbornensem ditionem effudit, rapinis stipendiorum vicem suppleturis, aut importunos petitores amoliturus, si conciderentur. Neque difficile fuit cupienti exercitum perdere. Nam qui prædas actum iverant cæsi, aut dissipati; cæterorum pars maxima stipendiorum inopia dilabebantur. Ipse Dux cum reliquis in Batavos abiit, alia via bellum reparaturus. Interim Cæsarei Lipstadium & ditionem Marcanam atque Ravensbergensem, aliaque loca in potestatem redegerunt. Sed quæ unica Friderico restabat Frankendalia per Jacobum Regem in Isabellę Belgicæ manus sequestris titulo ad octodecim menses consignatur; quod iste certissimam spem foveret, se per matrimonium, de

Christianus Brunsvicensis apud Stadloam vincitur.

quo

1623. quo inter Carolum Walliæ Principem, & Mariam Regis Hispaniæ sororem contrahendo agitabatur, Friderici restitutionem obtenturum. Verum ea spes irrito connubio post evanescebat; ac Hispanis solitum per connubia terras adquirere, non amittere. Qui & repetentem post ex pacto id oppidum usitato ludibrio differebant.

Betlenus bellum renovat.

§. 43. In diversa parte Betlenus Turcicis auxiliis suffultus, & quod à Brunsuicensi atque Mansfeldio aliquod operæ pretium factum iri speraret, bellum acriter reparabat, causatus nupera pace sibi promissa servata non fuisse. Igitur percursa Hungaria in Moraviam penetrat, ipsa quoque Bohemia jam trepidante. Ei à Cæsare obviam missus cum exercitu Nigromontius Marchio male habetur, & intercluso commeatu ad extremam necessitatem redigitur; cum repentinus pavor Betlenum retro vertit è falso rumore, velut multa millia è Germania Cæsari in auxilium advolarent. Petitas ab ipso duorum mensium inducias Cæsar rejiciebat, & qui præda onusti domum discedere conabantur Turcæ, male multabantur. Mox tamen idem Betleno honestis conditionibus pacem dabat, quod Turcico bello implicari nollet, & rebus suis in Germania promovendis vacare satius duceret.

Nova fœdera contra Austriacos ineuntur. 1624.

§. 44. Post pulsos ubique, qui adversus Cæsarem arma gesserant, bellum desiisse videbatur, pax nondum erat. Neque enim Cæsaris miles minus gravis Germaniæ incumbere pergebat; & armis parta armis utique retinenda erant. Et qui Palatino favebant, non cessabant omnes vias afflictam ipsius fortunam instaurandi tentare, postquam circa eundem restituendum Cæsar verbis sat æquum, re implacabilem se exhibebat. Nam quid isti Cæsaris gratia, dignitate ac ditione ablatis? Ac jamdudum vicinis immensum gliscens Austriacorum potentia formidinem incutiebat. Igitur in fœdus coëunt Gallus, Britannus, Danus, adjunctis Sabaudo, Venetisque, & Batavis, diverso singuli respectu; sed in eo omnes conveniebant, ut Austriacorum progressus sisterentur. Præcipue tamen obtentui sumebatur Palatinus in avitum patrimonium reponendus, & ut Hispani Valle Tellina, claustris Italiæ, excuterentur. Et circa Vallem Tellinam quidem res ex destinato succedebat. Friderici spes, simulque Protestantium fortuna in deterius ibant; & quo plures contra tendebant, eo latius Austriaci Dominatum per Germaniam proferebant.
1625. Atque Gallum quidem internos Regni sui morbos exscindendi cura Germaniæ negotiis admodum vacare non sinebat. Angli conatus adversus Hispanum irriti; mox orta cum Gallis simultate, & ægrescentibus civium animis distrahebatur. Venetis, Sabaudoque circa propiora tantum solicitudo. Batavos erepta Breda Hispani cominus urgebant. Hinc tota belli moles in Saxoniam Inferiorem, Daniæque Regem Christianum IV. incumbere, magni animi Principem, & qui inter arma ubique strepentia quiescere ignavum ducebat. Quem & miseratio in Palatinum stimulabat, & cura pro Christiano Brunsuicensi sororis filio. Simul opimos Præsulatus Bremensem, Verdensem, Mindensemque, ac plures fortasse in filios suos transvolvendi occasionem jam præberi rebatur, non modicum familiæ suæ decus, ac Regno levamentum. Eum in finem se

Bellum in Saxoniam Inferiorem transfertur.

Circuli Saxonici Inferioris ducem creari curaverat, abdicante id munus Christiano Lunæburgensi, in Cæsaris partes una cum Duce Georgio prono ob adjudicatam Lunæburgensibus ditionem Grubenhagensem; cæterum provectior ætas, ac tantis laboribus impares vires obtendebantur. 1625.
Contra Dano præcipue favebant Brunsuicenses Duces ipsius è sorore nepotes, Christianus Wilhelmus Administrator Magdeburgicus affinis, & Mechlenburgenses Duces. Inde miles conscribitur, & cætera bello necessaria magno studio parantur, sociis non spernendam pecuniæ summam suppeditantibus. Mansfeldius quoque in Anglia, & Christianus Brunsuicensis in Gallia non invalidas copias conscripserant, quæ per Galliam in Alsatiam irrumpere debebant; Sed quas postea, Gallis promissum transitum negantibus, in Batavos adduxerunt; mox post frustra tentatam Bredæ liberationem in agrum Coloniensem effuderunt, numeris non parum minuentibus crebras ob mortes ac desertiones. Istis Anholtinum Tillius opposuerat. Ipse contractum è Wetteraviæ Hassiæque stativis exercitum in Brunsuicensium fines ducebat, velut Mansfeldio iter in eum tractum interclusurus, ac Huxteram, Holzmundamque transcundo Visurgi opportuna loca occupabat.

Ejus belli præludia.

§. 45. Frequens inde literarum Danum inter, Saxonesque Inferiores, ac Tillium commutatio. Illi arma nullius in offensionem sibi comparata testabantur, sed tuendis suis finibus adversus militum injurias, quas non mediocres hactenus experti essent. Simul petebant, ut Tillius exercitum removeat; & ne Cæsar circa possessos hactenus ab ipsis Præsulatus quid novet, non obscura ambage insinuabant. Tillius ferociter respondere; milites Cæsaris aves non esse, ut in aëre vitam agitare queant. Cęterum si ipsi prius exercitum dimittant, se quoque abiturum; ac Cæsarem in fide adversus ipsum persistentibus pacem circa profana sacraque in Imperio sancitam sartam tectamque præstiturum. Inter hasce disceptationes magno utrinque studio bellum parabatur; cum neque Saxones Tillio inermes se exponere consultum ducerent, & Cæsar ista Germaniæ parte non domita nihil à se actum crederet. Atque hic quidem sive Tillium solum ei bello non sufficere ratus, sive à Bavarico Duce id negotium confici nolens, cujus fructus sibi suisque destinatum ibat, Albertum Wallensteinium Fridlandiæ Ducem novo cum exercitu submittit, qui occupata ditione Halberstadiensi, ac Magdeburgica compedes Albi injiceret, dum Tillius circa Visurgim frænandum satagit.

Wallensteinius Cæsareo exercitui præficitur.

Bellum in Saxonia exasperatur.

§. 46. A literis inde paulatim ad manus res deducitur. Dano primordia belli non satis auspicata fluxerant, qui dum vallum Hamelæ obequitat, improviso lapsu in fossam præcipitans aliquot per dies exiguam vitæ spem suis reliquerat. Eo casu perterriti ejus duces cum exercitu retro Verdam concesserunt, ne forte Tillius capite destitutis ingrueret, utque Brunsuicensis per Westphaliam adventantis copias sibi eo tutius adjungerent. Ast Tillius occasionibus imminens nudata præsidiis à Dano loca Hamelam, Mindam, aliaque occupat. Sed ab obsidio Nyenburgi non sine damno repellitur, quod tamen ulciscendi paulo post fortuna locum prebet. Rex enim Callenbergam à Tillio nuper occupatam recuperare cupidus Fridericum Saxoniæ Ducem & Joannem Michaëlem Oberntrautium cum aliquot legionibus eo mittit. His Tilliani obviam procedunt, ac non procul Hanovera utrumque post acrem pugnam magna cum copiarum parte cædunt. Post tamen Rex oppidum Stolzenaviam recuperat. At Fridlandus pontem Dessaviensem castello firmat. Miles inde in hiberna utrinque deductus, quæ dum in Lubecensium agro pro more licentius sumit Mansfeldius

1625. feldius, ab istis subito irrumpentibus sat duriter habetur.

De pace frustra agitur. §. 47. Neque tamen, dum per modicas velitationes majoribus ausis præluditur, de pace sarcienda cura decedit, circa quam in conventu Brunsvigæ indicto sequestre Saxoniæ Electore satagitur. Et Saxones quidem copias se suas dimissuros profitebantur, dummodo Cæsarei deductis præsidiis, & reparato damno provincia excederent, ac Cæsar circa Præsulatus à Protestantibus possessos nihil innovaret. Tillius contra postulare, ut isti priores exercitum solverent, Lunæburgico, qui a Cæsaris partibus stabat, damnum datum repararent, à Dano se removerent, inque posterum 1626. militem non conscriberent. Sed cum neutra pars de postulatis suis quidquam remitteret, Tillio viribus prævalente, Saxonibus non sat inter se concordibus, nihil effectum fuit; præsertim cum Cæsareani super Præsulatibus cavere nollent, eoque satis quid animi super istis Cæsari foret proderent. Danus quoque, instaurato nuper cum Anglis, Batavisque fœdere firmatus majore animo, quam successu bellum sumebat.

A Mansfeldio acta. §. 48. Ast Mansfeldius regione inter Lubecam & Hamburgum male habita, cum neque diutius ibi propter inopiam hærere, nec operæ pretium facere posset, in superiores Germaniç partes distrahendo hosti tendere constituit; ęgris quoque Silesiorum ac Moravorum in Cęsarem animis ob infestata ipsorum sacra, ut duce tantum illis ad reparandum bellum opus videretur. Igitur sumto per Brandenburgicas terras itinere in Anhaltinam ditionem accedens castellum ponti Dessaviensi à Fridlando adpositum expugnare aggreditur, infausto conatu. Nam repente superveniens Fridlandus magna cum clade Mansfeldium repellit, ac cum reliquiis copiarum retro in Marchiam cedere cogit. Danus contra Osnabruga occupata, filium primogenitum ejus pręsulatus Coadjutorem creari curat pręproperc nimis; cum mox Danica pręsidia per Comitem Anholtinum inde ejicerentur. Sed Christianus Brunsuicensis, post frustra tentatam Goslariam, cum Northeimum, Goettingam, & Mundam pręsidiis firmasset, Guelferbytum revertit, ubi paulo post non sine veneni suspicione extinguitur. Contra Tillius ex agro Paderbornensi in Hassiam progressus Hirsfeldiam, & alia complura loca occupat, Munda quoque per vim expugnata, atroci militis pręsidiarii & civium cęde edita. Ubi & Landgravius Mauritius cavere Cęsari, & agnato Ludovico Darmstadiensi Rheinfelsam, & Chattorum arcem Rheno imminentem sententia lata huic adjudicatam, tradere cogitur. Enimvero Mansfeldius reparatis utcunque copiis, assumtoque Johanne Ernesto Vinariensi duce in Silesiam tendit, inde ad Betlenum transiturus, qui & ipse denuo fortunam adversus Cęsarem tentaturus erat. Fridlandus ubi Mansfeldii consilium animadvertisset, raptim copiarum partem per Lusatiam pręmittit, quę extremum istius agmen carperet, ipse toto cum exercitu insecuturus. Ac Mansfeldius quidem post multa in itinere exhausta incommoda tandem in Hungariam per Silesios penetrat, ubi Betlenus se jam movere cœperat. Sed incumbente acriter Fridlando perterritus Betlenus, & quia Turcarum auxilia ob acceptam à Persis cladem languide accedebant, pro more suo super induciis tractare instituit. Igitur Mansfeldius, consignatis Betleno copiarum reliquiis & tormentis, per Turcicas ditiones ad Venetos iter suscipit, fortunę damna alia via reparaturus; ni morte in Bosnia Mansfeldius moritur. oppressus Austriacos pertinaci hoste liberasset. Interim Johannes Ernestus Vinariensis in Silesia restitans non modice vires suas firmabat, & apud

Prælium ad pontem Dessaviensem.

Troppaviam munitis locis metabatur, inde per Silesiam, Moraviamque late excurrens. Adversus 1626. istum Fridlandus factis cum Betleno induciis tendebat; sed mors fato propera Ducem istum magni animi, nec minora minantem medios inter conatus abripuit, Cæsarique facilem victoriam ibi præbuit.

§. 49. Nec minus in Saxonia Cæsari supra votum res fluebant, ubi Tillius Goettingam deditione ceperat, ac Danos ab obsidione Callenbergæ submisso Ludovico Jacobo Furstenbergio non sine clade repulerat. Sed cum Northeimum obsidere pararet, Rege cum universo exercitu ad properante, Goettingam recedebat, ubi aliquot legiones à Fridlando & Luneburgico submissæ ipsi jungebantur. His copiis auctus Regem in Eichsfeldiam transgressum insequi constituit. Qui numero se inferiorem videns per impedita loca Guelferbytum retro tendebat. Sed Tillius abeuntem premere, & per triduum velitationibus infestare, donec ad Lutteram oppidum pugnandi explicata acie Rex copiam faceret. Ubi hic magno prælio victus cum reliquiis copiarum Guelferbytum, inde infra Hamburgum concessit. Impetus victoris infessa à Dano Saxonię loca Bremam usque, Guelferbyto paucisque aliis exceptis trahebat; & Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux, aliique Cæsaris gratiam pacisci properabant. Inter quos & Joannes Albertus, ac Adolfus Fridericus Mechlenburgici Duces, cum Cæsarea præsidia recipere decrevissent, præveniente Dano, & præcipuis ipsorum oppidis militem immittente, destinata exsequi prohibebantur. Unde Cæsari in Duces offensæ ansa sumebatur, quam post ditione exuti sensere. Eodem tempore in Austria Superiore a rusticis quo que tumultuatum, ob prohibitam Protestantium religionem iratis, quos repetitis præliis acriter restitantes Godofredus Henricus Pappenheimius tandem in ordinem redegit.

Cæsaris fortuna per Saxoniam.

1627.

Vinariensis exercitus ex Silesia expellitur. §. 50. Impulsas Dani per Germaniam res plane pessumdare in proclivi deinceps Cæsareis ducibus fuit, Rege frustra renitente, qui Administratorem Magdeburgensem, & Turrium Comitem in Silesiam miserat, exercitui in locum defuncti Johannis Ernesti Vinariensis præfuturos. Sed Fridlandus suppletis suis copiis, & occupatis oppidis Lischwicio, Carnovia, Koselia, & Troppavia istum exercitum tota Silesia exturbabat. Pars militum, quæ sub Carpezano Tribuno fuerat, post missionem dispersa; reliquos sub Baudisio duce per Poloniæ fines in Marchiam evadere conantes immissus a Fridlando Pechmannus, Tribunus cecidit, quo tamen in prælio & ipse occubuit. Regi interim ex Anglia sex militum millia sub Morgano duce auxilio venerant, simul ab Anglo Galloque pecunia submissa, serum subsidium, nec reparandis tot cladibus sufficiens. Ipse positis inter Visurgim atque Albim castellis progressus Cæsareorum sistere nitebatur, ac per excursiones Luneburgensis ditionem vastabat. Sed non diu hærere ibi dabatur. Tillius quippe apud Tangermundam Albi superato, loca per Marchiam à Danis infessa occupat; iisdemque Havelberga exturbatis Havelam fluvium transit. Mox incumbente simul Fridlando Boizeburgum, ac Lauenburgum recuperat, ac Regiis semper cedentibus in Holsatiam tandem penetrat. Cæsæ ibi, quas Durlacensis Marchio ducebat, copiæ; nec minus illæ, quæ in intimam Jutiam Alburgum usque refugerant. Captum quoque Rensburgum; sic ut Regi è Cimbrica Chersoneso præter Crempam & Glucstadium nihil restaret. Interea Furstenbergius Northeimum cepit non sine suorum clade, actis ad desperationem pręsidiariis ob negatas honestas deditionis conditiones, quas tamen postea bis

Cæsarei in Holsatiam penetrant.

1629. bis acriter ab oppugnatione repulsus ultro offerre cogebatur. Nyenburgum quoque Anholtino se submisit, qui omnem ad Visurgim tractum, & Bremensem ditionem, Strada excepta, in potestatem redegit. Tandem & Pappenheimio Guelferbytum deditur, obstructo Ockeræ alveo inundatum. Iste rerum successus Georgium Wilhelmum Brandenburgicum Electorem subegit, ut Bavarum Collegam agnosceret, quod hactenus abnuerat, seque in potestate Cæsaris fore testaretur, ejusdem militi transitum hospitiaque pollicitus, suosque Dano militantes avocans. Inde late per Marchiam, Mechlenburgicam, ac Pomeraniam Cæsaris miles se diffundit, ac provinciales gravissimis exactionibus pro libidine exhaurit.

Conventus Mulhusinus. §. 51. Modica inter hæc pacis mentio, non quod ea Cæsari cordi esset, sed ne populi tot incommodis belli in desperationem verterentur. Nam legatis Danicis ad Conventum, quem Electores inter se Mulhusii agitabant, accessus negabatur, tum ejusmodi pacis leges dicebantur, quas Regem nunquam accepturum patebat. Inanis quoque opera Colmariæ à Wurtembergico, & Lotharingico Ducibus sumebatur circa conciliandum Cæsari Palatinum. Nam & tales conditiones à Cæsare proponebantur, quas præstare penes Palatinum non erat, & ab hoc oblatæ moderatiores plane respuebantur. Cæterum è Mulhusino conventu nullus in publicum fructus, nisi quod Cæsar per istum ad evertendam plane Ordinum libertatem viam sibi strueret, dum velut in Comitiorum locum istos è paucis, sibique fere obnoxiis congressus fovet, quibus sola consultandi, nulla decernendi facultas relinquebatur, & quorum consilia pro lubitu Cęsar aspernari poterat. Sed & ex eodem Conventu prætextus à Cęsare quæsitus esse videtur revocandis bonis sacris, quę post transactionem Passauiensem in Protestantium manus pervenerant; dum Electores Ecclesiastici scripto Cęsari demonstrant; ipsius munus esse petitis Catholicorum heic satisfacere; ac paci Augustanę repugnare, istos Episcopatus à Protestantibus sub Præsulum aut Administratorum vocabulo detineri. Quo quidem in negotio non expers lucri erat Cæsar, dum filium Leopoldum Wilhelmum Halberstadiensis Episcopatus, & Abbatiæ Hirschfeldensis Administratorem renunciari curat, in quem etiam Pontifex Prçsulatum Magdeburgensem contulerat, utut Electoris Saxoniæ filius Augustus abdicato Christiano Wilhelmo à Canonicis ei regimini designatus foret. Istum Bremensis, & alii Episcopatus sequuturi erant, pretium belli & servitutę Saxoniæ compedes.

Mare balticum tentatur ab Austriacis. §. 52. Neque his sese finibus successu irritata dominandi cupido coërcebat: sed & Maris Baltici tentatum imperium frenando septentrioni, simul subjugandis Batavis, quorum commercia navigatione illius maris fundantur, cujus faucibus occupandis Cęsar inhiabat. Ea res quanti momenti visa fuerit, vel inde judicare licet, quod per tam varias vias & artes eandem perficere laborarint, ne quidem post tot irritos conatus cupidine extincta. Quos junctim heic recensere ab instituto nostro haud alienum fuerit. Ut igitur commerciis Baltici maris Batavos arcerent Hispani, societatem cum Polonis & Hanseaticis inire instituerunt, oblato iisdem mutuo in Hispania mercaturæ usu, & libera per omnes Austriacæ ditionis partes navigatione, ea tamen lege, ut reliquis fœderibus in perpetuum renuncient. Jam primum regnante Stephano Batoreo Gedanum venit Legatus Philippi II. expositurus Regi & Proceribus Poloniæ summam frumenti penuriam, qua Hispania premeretur, eosque obsecravit, ut pro veteri amicitia, quę inter duo regna illibata semper viguerit, 1627. concedere vellent ab ipso omne Poloniæ frumentum coëmi eodem pretio, quo peregrini mercatores Gedani essent soluturi. Ea ratione Polonos Regem Catholicum sibi obligaturos, & sumtuum compendium facturos, quibus opus sit frumento Gedanum usque devehendo. Sed Stephanus re deliberata concedendum non judicavit, sapienter judicans, mercatores peregrinos alias in oras deflexuros, & sic Poloniam mercibus, quibus carere nequeat, vino, pannis, aromatibus, destituendam. Ita repulsi Hispani eundem Legatum aliquanto post Gedanum misere, qui ad Senatum admissus, ac de benevolentia & amicitia Regis sui præfatus, rogabat omne civitatis frumentum sibi venale concedi, majus pretium offerens, quam mercatores peregrini solent. Hoc petitum etsi senatui multis nominibus esset suspectum, non ignaro, quo hæc consilia pertinerent, vix tamen honeste se poterat expedire. Sed cum Legatus cuipiam è primoribus civitatis interroganti, quid tanta copia frumenti facturus esset, respondisset; sat quidem improvide; quid eorum referret, etiamsi in mare projiceret, modo ad assem ipsis solveretur; eo responso accepto Senatus unanimi voce professus est, se Legati postulata nunquam admissurum, ne tam horrendæ profusionis particeps fiat, & quod hac arte & monopolio subductis mercibus peregrinis maximum damnum civitati inferendum sit. Hac repulsa haut quidquam proterriti Hispani Regem Sigismundum III. in partes suas pertrahere conati sunt, ut ejus opera commercium Gedanense soli obtinerent. Eo fine ipsi matrimonio jungitur Anna Austriaca, Ferdinandi II. soror, & ea mature defuncta ejusdem soror Constantia. Ex qua affinitate factum, ut magna auxilia equitum Cosaccorum Cæsari subsidio mitterentur, Polonicæque naves classi ad Wismariam struendæ submitterentur. Ideoque Rex Sigismundus tentavit quoque omnem pulverem tormentarium tota Borussia coëmere, quo Hollandos eo belli instrumento excluderet. Ita Hispani, favore Regis confisi denuo rem Gedani tentant, pro Batavicarum navium jactura Hispanicas, Italicas, Indicasque, præter insignes immunitates, offerentes. Unde Anno 1625. Philippus IV. Gedanum ablegavit Baronem Auchium Belgam, qui Gedanensibus d'Auchy. summum Regis sui desiderium cum ipsis amicitiam societatemque contrahendi significaret, amplissimaque Privilegia polliceretur, si in Hispania mercaturam facere vellent, unde plus utilium mercium, quam ex Hollandia percepturi sint. Sed ad hoc negotii opus fore, ut Rex Catholicus perpetuum procuratorem Gedani alat, qui literas commeatus det, rerumque invectarum libellos assertorios signet, ac subscriptione firmet. Ad hanc Legati propositionem cum Gedanenses directe respondere non possent, quod ea res ad omnes urbes Hanseaticas pertineret, à quibus divelli nequeant, ad proxima earum Comitia id negotii rejecerunt. Post Anno 1637. Legatus Hispanicus volumen articulorum Regi Ordinibusque Poloniæ Warsoviæ obtulit, qui spectarent ad instituendum cum utriusque Regni, Hispaniæ & Polonię, subditis mutuum mercaturę usum; quibus inter cætera caveretur, ne ex portu Gedanensi ulla solveret navis Hispaniam versus, quæ telis, funibus, cera, & nitro non foret onusta, quo his mercibus Hispania instrueretur, Hollandia privaretur. Et ne Gedanenses navibus in Hollandia structis, imo ne illis quidem uterentur, quæ Gedani ad modum Hollandicarum navium ædificatæ sint. Et cum Gedanenses monuissent, mutatione navigationis & mercaturæ suæ civitati ingens damnum illatum iri,

1627. iri, iste pollicebatur ex Hispania vina, pannos, aromata, salem, & omnia similia. Rex Poloniæ Uladislaus ob contractam eo anno cum Austriacis affinitatem, ducta Cæcilia Renata, Ferdinandi III. sorore, articulorum libellum statim Gedanum misit, Senatores urbis exhortatus, ut Hispanorum postulatis faciles se præbeant. Sed qui ista altius penetrantia constanter respuerunt. Nec minus ut Hanseaticos specie societatis ad ministeria sua disponerent Hispani, laboratum. Horum caput Lubecam, quæ circa id tempus quinquaginta circiter navibus portus Hispanicos frequentabat, Anno 1625 Legati adiere Comes Schwartzenbergius Aulæ Cæsareæ præfectus, Baro Auchius jam dictus, & Gabriel de Roy, qui Cæsaris & Hispaniarum Regis tantam in eam societatem benevolentiam testabantur, ut amplas immunitates per Germaniam & Hispaniam jam ultro oblatum eant. Et quia ad utriusque regionis insigne commodum videatur facere, si arctissima insuper mutuæ navigationis & mercaturæ societas ineatur. Ea de re cum Senatores Urbis Legatos rogarent, ut mentem suam distinctius exponerent, & quibus mediis id fieri queat; hi responderunt: necessarium esse aliquot navium classem instrui, quibus Cæsar naves suas adjungat insignibus & aplustribus Imperii ornatas, & si opus sit Rex Catholicus iisdem auxiliares naves submittat, ad tuendam Hanseaticorum securam navigationem, quocunque vela facere placeat. Addito, ad securam & constantem commercandi societatem stabiliendam utique requiri, ut Urbes Hanseaticæ cæteris fœderibus nuncium remittant, neque ullum aliud absque Cæsaris consensu, extra, intrave Imperium deinceps contrahant. De novo hoc negotiandi & navigandi modo delegati Urbium ad suos se relaturos receperunt, quod ipsi hac de re nihil in mandatis habeant. Sed quia ob continuam bellorum tempestatem ab eo tempore nullus Hanseaticarum Urbium conventus fuit habitus, negotium id in suspenso fuit relictum. Et quanquam monopolium mercium Hispanicarum lucrumque ingens inde redundaturum plausibiliter jactaretur; ea tamen illecebra haut quidquam capiebantur Hanseatici, minitante Daniæ Rege, & quod tot populi mari potentes ipsos talia conantes facile repressuri essent. Post aliquot mensium interpositam moram Lubecenses excusavere se Cæsari, rogantes ut sibi ejus pace liceat hærere intra limites pristinæ negotiationis, & vitata invidia illam cum omnibus tranquille & citra contentionem exercere; cæterum se de obsequio Cæsari debito nihil detracturos. Enimvero quod amicitiæ incitamentis obtinere non poterant Austriaci, id violentis mediis ut assequerentur, operam dederunt, quo dominatum in partibus Borealibus, possesso mari Baltico, stabilirent. Eo fine Philippus II. Daniam opprimere constituit, haut difficulter pertracto in societatem Joanne, Rege Sueciæ, ob odia inter illas gentes, & quod spes foret hac occasione fines regni proferendi. A Philippo quoque instigatus Romanus Pontifex, & ipse Daniam ad cultum sui revocare cupidus, Stephanum Batoreum gloria facti præmiisque adduxerat, ut exercitu quadraginta millium equitum sub specie belli in Turcas aut Russos gerendi conscripto Pomeraniam pervaderet, ac inde Holsatiam & Jutiam, regiones apertas, intraret. Interea dum hinc Polonus, inde Suecus invadunt, Hispanicam classem Selandiam insulam cum Hafnia & Cronenburgo occupaturam. Ac jam spe devoraverant multas aureorum myriades, quas fretum illud Regis sui ærario quotannis infert, quod Dano tam improvisa procella oppresso nullum præter Norwegiam refugium fore putarent. Jam quoque Hispani constituerant instaurandis per Daniam sacris Romanis omnes regni incolas partim in Hispaniam ad agros colendos, partim in Americam ad metalla effodienda transportare, deductis in horum locum colonis ex Hispania & Belgio; tum famæ captandæ omnia bona Ecclesiastica restituere. Ac ut Dania perpetuo in fide Romana persisteret, ipsi Hispani freti Oresundici possessionem conservaturi erant, Regi Sueciæ præmii loco data Scania, Hallandia, & Bleckingia. Stephano præter immortalem gloriam ob navatam promovendæ religioni operam ad dies vitæ è vectigalibus freti Danici annua centena aureorum millia, & à Pontifice sexagena millia destinabantur. Enimvero id consilium frustra fuit, quod negotia à pluribus pendentia, quorum rationes sibi ex amussim conformes non sunt, raro ita disponi queant, ut omnes pari studio ad eadem perficienda incumbant. Sed post pulso è Germania Rege Daniæ facilis via dari visa dominatum maris & Borealium regnorum invadendi, occupata Meclenburgica, quam mox Pomerania secutura erat. Fridlandus quoque à Cæsare inaudito hactenus exemplo supremus classis præfectus per Oceanum ac mare Balticum declaratur, collato in eundem Meclenburgico Ducatu, quem velut in pignoris vicem ob sumtus in id bellum factos tantisper obtineret; qui tamen paulo post pleno feudi jure in eundem transscriptus est. Eum quippe Cæsar sibi competere asserebat jure belli & retentionis, quod Duces isti Dano favissent, & minus parate servitio se viderentur exposuisse. Is color tunc suffecit, ut Duces Meclenburgici avita ditione exuerentur, qua Maris Baltici imperium affectantibus opus erat; cum paulo post tamen Dano, qui istos bello implicarat, suæ ditiones à Germanico Imperio dependentes gratis restituerentur. Occupato littore, portuque, classi comparandæ incumbitur, negotiumque datum Comiti Mansfeldio, Wismariæ tunc Præfecto, ut quindecim naves bellicas extruendas curaret, quibus intra paucos menses perfectis, cum & Sigismundus Poloniæ Rex suas aliquot naves subsidio adjunxisset, Sueciæ Regem ita res ea advertit, ut principiis istis utique obsistendum sibi decreverit, ubi invalescerent, in exitium ipsius juxta Daniæque Regis redundaturis.

1628. Pomerania invaditur. §. 53. Inde & Pomeraniæ manus injiciebantur, quæ licet toto bello extra omne armorum contagium remota immenso Cæsarei militis agmine inundabatur, cujus unicus Dux prolisque expers minore cum invidia Cæsarem hæredem habiturus videbatur. Eumque in finem jam Bavarus actionem in Pomeraniam, à Ludovico Romano Ludovici IV. Imperatoris filio derivatam, ubi Ducem fato fungi contingeret, meditabatur, qua Brandenburgicus successione excluderetur; quæ quantumvis infirmis & obsoletis nixa rationibus sufficere poterat, ut Cæsar sequestris titulo eam regionem velut litigiosam occuparet. Ut Stralsunda invaderetur, facile erat prætextum comminisci. Postulabatur, ut ea præsidium Cæsareum reciperet, & magnam pecuniæ summam solveret, & alia, quibus litis materia quærebatur. Cum ea urbs tardius in sui perniciem consentire videretur, mox obsidione cingitur. Cives hostis hactenus semper victoris insolentia haut territi ad vim propulsandam strenue se parant, quibus aliquot cohortes peditum Danus auxilio miserat. Sed præcipua fiducia in Rege Sueciæ erat, qui cum facile intelligeret, quanti sua interesset Cæsarem litore Baltico non potiri, ultro pulverem pyrium, quem isti à Gedanensibus petierant, submisit, ac per Legatum auxilia prolixe obtulit, cupientesque valido milite

1628. milite firmavit. His subsidiis aucti oppidani acriter sæpius repetitos Cæsareorum insultus repulerunt, eosque post amissa duodecim militum millia obsidium solvere coëgerunt. Tentata quidem post cum urbe compositio; sed illa nihil fidi à Cæsare expectans fœderi Sueciæ Regis innexa est, eidem facilem mox in Germaniam ingressum factura. Ac Fridlando, ut Suecicum præsidium oppido deduceretur postulanti, ab Axelio Oxenstierna Sueciæ Cancellario responsum: neque urbis neque Regni Sueciæ securitatem permittere, ut miles amoveatur, nisi utrique solida præstetur cautio, quæ haut quicquam nudis verbis ac literis viri quantumvis magni inesse censeatur.

Pax cum Daniæ Rege fit.

§. 54. Interea ad finem tendebat bellum cum Dano, cui ad extremum usque fortuna adversa restabat. Nam & Stada à Morgano insessa, & Crempa, fame compulsa, utraque cervices victori submittebat, ut toto in continente nihil præter Glucstadium Regi superesset, Batavis ad id servandum acriter connixis. Rex equidem classe oram Holsatiæ, recuperata insula Femera tentare; inde repulsus Rugiæ frustra assidere, mox Usedomum, & Wolgastum in Pomerania occupare. Sed supervenientibus Cæsareis non sine clade rejectus naves conscendit, & re infecta Hafniam navigavit, causatus non ideo se venisse, ut ea loca retineret, sed ut Ducem Pomeraniæ ulcisceretur, quod tormenta Cæsareis oppugnandæ Stralsundæ commodasset. Hunc ut pacem desideraret res ubique adversæ subigebant, & Daniæ Senatores bellum detestantes; & quod à Gallis, Anglisque destitutum se perspiceret. Nec satis arridebat, quod Batavi non alia lege militem mittere vellent, quam custodiendis arcibus freto Oresundico adpositis. Cęsar autem, Saxone, Holsatiæque Duce Friderico solicitantibus, durissimas isti pacis conditiones proposuerat, & Fridlandus rem extrahebat tentaturus, num in insulas quoque penetrare posset. Quem in finem, cum ab Hanseaticis commodato obtinere non posset, naves apud Wismariam ędificare instituit; & in locum equitum, qui dimittebantur, peditem scribit, velut navibus imponendum. Sed cum eam rem tardius procedere, ac facilius titulum Pręfecti maris adsumi, quam classem hostibus formidatam parari posse cerneret, simulque judicaret, quantopere Regis istius amicitia firmandis novis suis in Meclenburgica rebus utilis esse posset: pacem Dano dedit, Lubecæ conclusam honestis utique conditionibus, si præsentem hujus fortunam spectes; quippe per quam omnes bello amissæ ditiones ipsi restituebantur. Sed in qua nulla mentio Ducum Meclenburgensium fiebat, quos Regis amicitia in exitium traxerat. Atque insuper Regi facultas concessa novum vectigal in Albi flumine exigendi. Erant qui crederent, Fridlandum occasionem honeste bello sese extricandi cupide amplexum, quod deficientibus stipendiis, quæ tanto exercitui sufficerent, & corrupta plane disciplina rem suo ex ingenio gerere non posset, ac metueret, ne gloria parta bello diutius extracto destrueretur.

Bellum Mantuanum.

§. 55. Sed & Cęsarem, ut cum Dano æquis conditionibus transigeret, non parum movisse videtur negotium Mantuanum, sub illud tempus obortum. Cum enim Vincentius Mantuæ Dux sine prole decessisset, hæreditatem ipsius velut proximus agnatus adibat Carolus Nivernensis, quem Hispani in Gallia natum Mediolano vicinum aversabantur, ac provincias istas sibi adjungere cupiebant. Cui rei prætextum Cæsar suppeditabat, easdem velut dubio successionis jure ob litem à Guastallæ Duce, & Sabaudo motam sequestris nomine occupare instituens. Eoque fine validæ in Italiam copiæ mittebantur, quibus Mantua quidem urbs in prędam cessit. Verum irrito Casalis obsidio, & acriter connitentibus Gallis, Electoribusque, & quia Suecorum Rex ingruebat, Nivernensis Ducatum obtinuit; & Cæsar nihil aliud lucratus est, quam ut florem exercitus sui frustra perderet, & Gallos excitaret, ut Austriacorum progressibus eo majori studio se objicerent. 1629.

Status Germanię tunc miserrimus.

§. 56. Cęterum quo magis Cęsari hactenus omnia supra votum successerant, eo gravius Germania sub tam sęvi ac diuturni belli onere ingemiscebat; nec ullus malorum finis & modus, extinctis licet aut profligatis, qui Cæsaris arma provocasse arguebantur. Nam cædes, incendia, stupra, direptiones bonorum, & omne genus sævitiæ atque injurię belli genio imputabantur, quamdiu superesset, qui resisteret. Nunc cum post victoriam quoque belli calamitates non cessarent, non pacem, sed Germaniæ servitium quæri adparebat. Et cum finis belli adesse crederetur, legionum numerus immensum augebatur, ut à Fridlando jactatum sit, Cæsarem supra centum sexaginta millia militum sub signis habere. Ducum quoque inferiorum numerus pręter morem multiplicatus, ut integrę legiones ex istis solis componi possent; quibus id unicum negotium, civium opes exhaurire congesta immensa pecuniarum vi, nec minore in luxuriosas epulas, vestes, ac pretiosos equos dissipata. Hi toti Germanię velut in prædam sibi concessę intolerandis modis insultare, hospitia ubicunque placeret sumere, inconsultis Principibus, ad quos eæ terræ spectabant. Nec ullus imperandi aut extorquendi modus; & abreptis quæ occurrebant, in corpora sæviebatur, depromendis quę occultata arguebant. Nullum quoque malis levamentum, sive ad summos exercituum duces, sive ad ipsum Cęsarem querelę deferrentur. Omnes culpam malorum in alios amovere, omnes verbis improbare, nemo medicinam adferre. Et tamen publicum latrocinium exercentibus non nisi Cęsaris ministeria, salus patriæ, ac publicum bonum crepabantur. Plerique tamen invidiam tantæ oppressionis in Fridlandum derivatum ibant, qui insolita fortuna ebrius velut dictatorem ageret, nec Cæsaris mandatis, nisi quantum ipsi collibitum, pareret. Et erant viro immensi spiritus; sed qui tamen haut quicquam culpa absolveret fortunæ suæ autorem Cęsarem, qui ministri sui facta sibi pręstanda norat. Equidem mittebantur, qui in militum facinora inquirerent, ac legiones aliquot sacramento exsolverent. Sed nullum inde malis levamentum; quin contra observabatur, quo plus pecuniarum conferretur, eo minus illam expensis sufficere, velut omnia abysso absorberentur. Accedebant & alia, indignationem plurimorum, querelamve in præsens, metum in posterum excitantia. In fiscum redacta eorum bona, qui superioribus temporibus militasse sub Palatino ipsiusque partes sectantibus arguebantur, velut in legem majestatis deliquissent. Quæ calamitas inprimis Equestri ordini per superiorem Germaniam incumbebat. Nec audiebantur Principes, qui ista bona sibi tanquam Feudi dominis vindicatum ibant, si fiduciarii possessores iisdem ob delicta excidissent. Nam eam prædam Cęsaris consiliarii sibi destinaverant, ne in direptione Germanię ipsi soli spoliorum expertes forent. Eo indignior autem videbatur ista res, quod executio commissa foret cuidam Rudolfo Ossę, qui non ita pridem vili ministerio Hanoviæ Comiti addictus jam in summos ęque ac medios insolenti rigore grassabatur.

Edictum de restitu-

§. 57. Enimvero extremam Protestantibus injiciebat desperationem Edictum à Cęsare promulgatum

1629. gatum super restituendis bonis sacris post transactionem Passaviensem per Protestantes occupatis; quo religionis juxta ac libertatis suæ oppressionem quæri judicabant. Seculum jam fere erat, ex quo ejus rei suscipiendæ occasionem Pontificii anhelaverant', quæ nunc pronissima videbatur allubescere, dudum sepulta Unione, Saxonia Inferiore domita, Dano repulso, Turca quiescente, exhaustis Protestantium viribus; cum contra Cæsar infinitis copiis, ac valido Ligæ exercitu Germaniæ incumberet. Igitur ad expromendos conatus, qui sub pietatis ac justitiæ vocabulo venditabantur, Cæsarem alias satis proclivem stimulabant sacerdotes; ac Liga Heidelbergæ congregata auxilium exsequendo negotio liberaliter offerebat. Diu tamen deliberatum, num satius foret pedetentim progredi, & facto à debilioribus initio cæterorum patientiam tentare; ac potentiores Protestantium excipere serendo inter ipsos dissidio. Super forma quoque negotii disceptatum, an non minus invidiosum foret, ad querelam Pontificiorum sententiam velut pro tribunali promulgare. Sed fiducia potentiæ, cui nemo amplius par credebatur, suadebat eo modo rem proponi ac suscipi, qui maxime liberam Cæsaris potestatem de summa rerum pro lubitu statuendi referre videretur. Igitur edictum promulgatur, quo bona à Protestantibus post Passaviensem transactionem occupata, sive ditionibus ipsorum subjectæ fuerint, seu præter Imperium superiorem non agnoverint, Pontificiis restitui jubentur; simul declaratur, non esse Protestantibus justam querendi causam, si Lutherani Pontificiorum Ordinum ditionibus expellantur; & quod pax religioni concessa ad eos solos pertineat, qui Augustanam Confessionem amplectuntur. Quo ipso Calvinianos excludi in aprico erat. In recusantes proscriptio decernitur, & exsecutio citra exceptionem confestim facienda. Ac ut insultatio eo foret manifestior, ab Augustana urbe initium fit, abs qua Protestantium Confessioni nomen inditum, cujus cives publico exercitio Lutheranæ religionis arcebantur. Inde passim per omnes Germaniæ regiones constituuntur, qui res ex edicto ordinent, spretis quæ cum cæteri, tum Saxoniæ Elector super istius iniquitate querebantur; cui præcipue à reliquis eidem religioni addictis exprobrabatur intempestivum pro Cæsare adversus Palatinum studium, quo fonte hæc pestis promanaverit. Quem & ipsum gravissime offenderat, quod nullo discrimine tamdiu possessis bonis exui videret, qui pro Cæsare arma gesserant, & qui in diversa parte fuerant. Quo insolentius autem Pontificii sacerdotes tanta victoria exsultabant, eo altius Protestantium lamentationes ira mixtæ resonabant, quorum multis metum adimebat desperatio, alii proprias & exterorum vires circumspiciebant, præsertim cum Cæsaris exercitum non mediocriter debilitassent validæ in Italiam, Hispanisque contra Batavos, & Polonis adversus Sueciæ Regem in Borussiam missæ copiæ, quarum maximam partem belli incommoda morbique absumserant.

Conventus Ratisponensis.

§. 58. Sopiendis tamen querelis Cæsar conventum Electorum Ratisponam indicit, velut malis medicinam facturus, cum interim nihilo segnius Edicti exsecutio procederet, ac Cæsar filio Leopoldo Bremensem quoque Præsulatum destinaret, urbemque Magdeburgensem occupare conaretur, magnum momentum frænandæ Saxoniæ. Ad istum conventum ipse Cæsar accesserat, & Electores Ecclesiastici, Bavarusque; sed Saxo atque Brandenburgicus sæpius licet invitati venire abnuerant, edicto offensi, & quia Cæsari pro filio suo, ut Rex Romanorum designaretur, prensaturo, in os negare nolebant. Proponitur ibi à Cæsare; culpam malorum penes se haut esse, sed penes Palatinum, cui omnis obtinendæ restitutionis spes sit præscindenda, ejusque ac Batavorum machinationibus obviam eundum. Additur de jure Cæsarum per Italiam asserendo; ac Sueco nihil causæ competere, quare Germaniam invadat. Denique ut de alendo exercitu, corrigenda militari disciplina, ac pecuniis in stipendium commode colligendis decernatur. Contra Saxo abrogationem Edicti per Legatos enixe exigebat, prolixe exposito, quam duriter Protestantes per Cæsarium exercitum habiti sint; ac ut res ad compositionem deducatur. Super hoc postulato ipsi Catholici haut eadem sentiebant; cum alii sublata aut suspensa edicti executione ad pacem Germaniæ stabiliendam incumbere satius ducerent; cæteri ut ex tenore Edicti bona sacra Protestantibus eripiantur contenderent. Illi disserebant: moderatione adhibita posse Protestantes revocari ad concordiam, ut non modo imminentem è Suecia hostem destituant, sed & pro communi Germaniæ salute consilia opesque Cæsari adjungant. Et in hanc sententiam ab initio propendebat ipse Cæsar, & Electores Catholici, & non pauci utrorumque consiliarii. Ac inprimis Bavarus per moderata consilia pacem reducendam suadebat, qui imminentem tempestatem satis prospiciebat. Cui & Tillius adsentiebat, utut fortuna hactenus secundissima usus, idemque ad omnia pericula interritus, qui omnibus modis concordiam saltem in Germania instaurandam ingerebat, ne Imperium domestico simul ac externo hosti lacerandum exponeretur, cui & optime perspectum erat, quibus defectibus Catholicorum vires laborarent. Et jam spes erat facta Saxoni & Brandeburgico possessionem bonorum sacrorum ad quadraginta annos retinendi, ut hac illecebra deliniti cæteri Protestantes, quos Edicti executio nondum tetigerat, simili benignitate contenti reliquis postulatis desisterent, mallentque certi temporis usuram, quam incertas spes ab exterorum auxilio, qui sæpe illos, quibus servandis auxilio se accurrere profitentur, exitio involvunt. Sed sacerdotes fere duriora ingerebant, superiorum annorum prosperis successibus, & continua velut victoriarum serie feroces. Jam maturuisse messem congerendis in Ecclesiæ horreum per tot lustra interuersis reditibus. In expedito esse validos exercitus, qui hostem domesticum contineant, externum reprimant. Vix posse ignaviæ notam declinari, si à subjectis, à devictis, ab egentibus Cæsar auctoritatem & edictum suum convelli patiatur. Quando tandem Cæsar munere suo functurus sit, quo defensor Ecclesiæ audit, si nunc divinitus oblatam occasionem negligat? Agi heic Dei gloriam, Ecclesiæ decus, fidei amplificationem, salutem infinitarum animarum. Protestantes hactenus pactis non stetisse. Ad spolia Passaviensi conventioni condonata subinde nova adjecisse: nec usurpationum finem fore, si nunc denuo ad novam transactionem admittantur. Passawi transactum ob spem finiendarum per Concilium controversiarum. Ea spes cum hodie nulla sit, jam tandem ad juris remedium confugiendum, & ab injustis possessoribus bona Ecclesiæ vindicanda. Nec vero Cæsari circa illa bona disponendi, aut transigendi, condonandive facultatem competere, sed solam tuendi & exequendi operam eidem relictam. Nec multo levius crimen esse Ecclesiam spoliare, & eidem cum possis & debeas ablata non vindicare. Cur denique Cæsar præsenti suarum victoriarum fructu gaudeat, Ecclesia ad quadraginta annos rejiciatur, forte in seculum extrahendos? Ad hæc 1630.

regere-

1630. regerebant, qui moderata suadebant: Priores Cæsares, Maximilianum, Rudolfum, Matthiam bona sacra non vindicasse, quos tamen nemo officii erga Ecclesiam neglecti arguerit. Nullo jure teneri aliquem ad instituendas vindicias, ubi id futurum sit cum evidenti periculo non modo non recuperandi amissa, sed & perdendi, quæ adhuc restent. Debere Cæsarem Ecclesiæ protectionem, ut tamen quid reip. rationes suadeant ferantque prę oculis habeat, ne plus damni adferat intempestive suscepta defensione, quam vitaturus esset mali tantisper quiescendo. Sed nec teneri solum Cęsarem sumtus in eam defensionem facere, immunibus, & otiose desidentibus, quorum bona defenduntur. Denique magnas esse Catholicorum vires: sed nec adversæ partis opes spernendas, desperatione cumprimis irritatæ, & ubi exterorum auxilia accesserint. Haut eo secius tamen pervicere tandem sacerdotes, pessimi fere in publicum consultores, apud animos sibi obnoxios, pacem irasque Numinis, velut in sua manu sitas ingerentes. Itaque Cæsar solitis verborum blandimentis, & designato Francofurti conventu, ubi de isto negotio ageretur, à fortioribus consiliis Saxonem avertere nitebatur. Quæ ludibria tamen ipsum non movebant, quo minus Protestantium plerosque Lipsiam invitaret, ac cum ipsis decerneret vim opponere, si quæ vis sibi ob Edictum istud intentaretur. Nec parum fiduciæ accesserat, quod Ratisponę animadversum esset, Catholicos bello fessos, multosque ex iis inopiæ obtentu belli continuandi consilia detestari, velut aperta impotentiæ professione. Cęterum de injuriis & oppressionibus Cæsareani exercitus, ac insolentia Fridlandi, ejusque dictatoria potestate Pontificii juxta atque Protestantes querebantur, quem *odium ac nauseam generis humani* vocitabant. Simul immensæ pecuniarum summæ, quibus Ordines emuncti fuerant, recensebantur magna cum invidia Cæsaris, qui culpam in pertinaciam hostium, & fatalem temporum infelicitatem retorquebat. Sed Fridlandum cumprimis urgebat Bavarus odio peculiari in hominem, tum ut hac via nimiam Cæsaris potentiam destrueret. Cujus autoritatem circa disponendam rem militarem Fridlandus non mediocriter imminuerat, derivatis quoque in se plerisque bellorum emolumentis. Et Bavarus sibi summum belli arbitrium non obscure ambiebat; sed cui se Cæsaris Consiliarii vehementer opponebant veriti, ne Bavarus tanta potentia subnixus summam rerum in se traheret, & sibi quam Cęsari vincere mallet. Præsertim cum & ipse, ut Rex Romanorum designaretur, clam prensaret, inclinantibus non parum in ipsum Moguntino, Coloniensi, & Saxone. Nec deerant qui proponerent, exercitum triginta millibus constantem ad defensionem Imperii comparandum, cui Saxoniæ Elector sit præficiendus, quo ipse in Suecum irritaretur. Sed quod consilium Saxone recusante frustra fuit. Porro Cæsar, cum Sueciæ Rex inter causas belli ejectos ditione sua Meclenburgicos Duces ferret, conatus fuerat Fridlando persuadere, ut Meclenburgicum Ducatum, ejusque titulos utriusque Lusatiæ commutatione redimi pateretur; nam Saxoni pecunia satisfieri posse, ab ipso Fridlando & Meclenburgicis depromenda. Sed Fridlandus, caussatus id agi per Imperii Principes, ut ipse præmio laborum, meritorumque privetur, à Cæsare petit, ut hic sua ipse beneficia, fidumque clientem tueretur. Sed cum acerrime Fridlandi abdicationem urgerent Electores, inter alias hac quoque usi ratione, quod Meclenburgica ditio facilius inermi, quam armato avelli possit; Cæsar tandem renitens licet in abdicationem ejusdem consensit, velut magnam partem invidiæ in istum devoluturus. Nec ille in ordinem se redigi adeo ægre ferre visus fuit, quod provideret brevi fore, ut ablatum imperium sibi non sine precibus iterum offerretur. Sed & complures legiones Cæsaris dimittebantur, levandis Germaniæ oneribus, & militum exactionibus modus statuebatur. Retinuit tamen sub signis Cæsar triginta novem millia, Ligistæ tricies mille trecentos, selectum, veteranum, & victorem militem. Ista Cæsari, cum rationibus ipsius haut sane congruentia, urgentibus Electoribus extorta non parum progressus Sueciæ Regis promovisse videntur, qui dum contemnitur velut levi negotio trans mare repellendus, opinione citius adversus vacuas Cæsaris legiones idoneo duce destitutas invalescebat; simul Protestantes, qui jam jam ultima à Cæsare metuebant, in novas spes erigebantur. Sic ut iste materiam rebus, quas deinceps gessit in Germania, repererit probe jam digestam ac maturam. 1630.

§. 59. Id bellum dum deflagrat, è reliquis Europę populis quidam his, alii illis partibus studebant, prout rationibus suis expedire judicabant, nonnulli per otium aliena certamina speculabantur. Et Galli quidem secundas in hoc bello à Suecis partes agebant, læti jam tandem se invenisse, qui potentiam Austriacorum immenso militum numero succinctam cominus contunderet, istamque ipsius Germaniæ viribus oppugnatum iret. Galli quippe, statim atque Austriaci Principes, adjunctis sibi per connubia Burgundicis atque Hispanicis opibus, reliquis Europæ populis formidabiles fieri cœpere, eosdem intra limites coërcere præcipuum negotium habuerunt. Inde tanto ardore Franciscus Carolo V. se objicere, nec fortuna licet acriter reflante defatigari; ut quod tunc Europa in unius Domus patrimonium haut concesserit, non minimam partem isti Regi debeat. Quin nec Arctois Regnis Christierni jugum excutere in proclivi futurum erat, si Carolo ipsius affini per bella Gallica vacasset, de isto restituendo impense cogitare. Sed post præmaturam Henrici II. mortem Gallia intestinis malis implicita sat habuit exitium Hispanorum artibus sibi intentatum evitasse. Hinc exhaustas vires sapientia & virtute Henrici IV. jam feliciter resumentem infelix hujus cædes non leviter afflixit. Post cujus fata fœminæ puerique sub regimine per mutatos primarios ministros, interque ambitionem procerum, artes Hispanorum, ac turbulentiam Hugenottorum, consilia vacillabant. Eoque erumpentes primum per Germaniam turbas Gallia in commodum suum vertere neglexerat. Hispanus quippe Pontifici persuaserat, oppressionem Domus Austriacæ cum ruina ritus Catholici conjunctam; tum illo munimento convulso Germaniam Turcis in prædam exponi. Unde Pontificis legatus Ducem Luynæum, flagrantissima tunc Ludovici Regis gratia florentem, in favorem Austriacorum pertraxerat; qui, Regina Maria in eandem sententiam adducta, Regem matris, & amici autoritati obnoxium à Palatini causa avertit, ac ut Ferdinandi rebus studeret, permovit. Credebatur etiam Luynæus consilia rationibus Galliæ adversa secutus conservandæ suæ potissimum fortunæ, quam adversus instabilia aulæ Hispanorum favore fultum ibat. Hisce destinatis eo tectius & efficacius expromendis Gallus pacis se arbitrum simulans, Protestantes inanibus promissis lactatos avertebat, ne Palatini causam eo, quem tempus requirebat, ardore susciperent, quando Ferdinandi res in angusto erant: eosque permovebat, ut in perniciosum Palatino tractatum Ulmæ con-

Status & Inclinatio Galliæ.

consentirent, quo Cæsar spatium nactus est vires undique contrahendi. Quem errorem mox alio errore Unio cumulabat, dum arma exuit, quæ Liga in Protestantium exitium retinebat. Sed & quæ post Christiano Brunsuicensi auxilia dabantur modica erant, & ab ipsis Gallis Hispanorum sine dubio artibus corrumpebantur. Cæterum postquam Cardinalis Richelius summam rerum per Galliam tractare cœpit, meliore fide ac prudentia ejus Regni consilia processerunt, qui enormes Austriacorum progressus sibi utique sistendos decrevit. Propior tamen cura urgebat Hugenottos, qui divisum fere cum Rege imperium tunc tenebant, eo redegisse, ut nocere amplius non possent, aut Regis destinata divertere; præsertim cum istos occultis Hispanorum machinationibus ad res novandas stimulari constaret. Id negotium antequam confectum foret, præmaturum visum rebus Germaniæ manum admovere; eoque Angli fœdus ad Bellum Austriacis inferendum invitantis repudiatum. Interea satis habebatur per alios Cæsari negotium facessere, missisque legatis Daniæ Regem, Inferioris Saxoniæ Principes, & urbes maritimas ad bellum strenue sumendum incitare, pecuniasque ac militem subsidio offerre. Simul multa millia militum in finibus Campaniæ disponebantur, suspicioni Hispanis injiciendæ velut in Belgium irruptura. Et cum Dani re laborarent alio misso legato pax aut induciæ tentabantur; tum ut tecte animi Electorum averterentur, ne Ferdinandi filium Cæsarem designarent, sollicitato cumprimis Bavaro, num ipse forte cupidine fastigium Cæsareum affectandi imbui posset. Sed proxima cura erat Rhætorum libertatem vindicare, ac Nivernio Mantuæ & Montisferrati possessionem salvam præstare eo majore vi, quod Rupellæ pertinacia jam tandem fracta fuisset. Verum ne tota belli mole hinc Cæsar, inde Hispanus ingrueret, Gallus Batavos quidem, ne inducias ab Hispanis propositas inirent, permovebat, novo fœdere illis innexus. Pariter Suecorum Regem in Austriacos promisso subsidio pecuniario firmabat; quoad tandem ipse apertum in bellum adversus eosdem erumperet.

Hispaniæ; §. 60. Ex adverso Hispania, præcipuam Austriacæ potentiæ partem absolvens, cum sub Philippo II. Monarchiæ suæ per Europam colophonem impositura crederetur, retro ire cœperat, Belgicis tumultibus, & inani in Angliam conatu lassata, & incassum cadentibus, quæ circa Galliam machinabatur. Quanquam autem post astu & consiliis res suas sustentare non omisit; vetus tamen bellandi gloria valde decoxit, attenuato militis indigenæ numero, & non sufficientibus Americæ thesauris, dum per Regum incuriam ministri opes publicas raptant, & Hollandi fontes divitiarum Indiam utramque infestant. Sic ut Cæsari tanta pecuniæ ac militum vi, quantam res ipsius requirebant, succurrere non posset. Cum ipse nimia sui fiducia, & contemtu Suecorum robur exercitus sui in gratiam Hispanorum per Mantuanam expeditionem, & irruptione in Velaviam non parum destruxisset; nec hisce ad compescendos simul Batavos, ac delassandis Gallis vires sufficerent.

Angliæ, §. 61. Angliam Elisabetha Regina per bellum adversus Hispanos opibus, civiumque virtute, ac gloria apud exteros extulerat. Sed Jacobus Rex ad ignavam pacem revolutus Palatini exilium, sibi non parum ignominiosum, manibus velut in sinum compressis spectabat, utut civibus ad tolerandos belli sumtus potuisset uti satis pronis; & ludibrio se ab Hispanis per inania tractatuum haberi malebat, quam tantopere invisum gladium stringere. Sub vitæ finem visus erat bona fide incalescere velle, cum subsidia, quæ Mansfeldio duce adornabat, sera jam forent, nec pro tanta hostium potentia Filius ipsius Carolus juventa animosior, quæ pater neglexerat, correcturus videbatur, maritima adversus Hispanos suscepta expeditione; sed quæ in irritum cadebat, classe apud Gades repulsa. Mox oborta cum Gallo lis Hispanici belli oblivionem induxerat. Cum nec heic melius destinata successissent, ægrescentibus civium animis cum utroque Regum pax inibatur, quos simul hostes fecisse rationibus Angliæ summopere repugnabat. Nec deinceps intestina Regni lues exterorum rebus serio vacare permisit; eoque ad bellum nostrum nihil aut parum momenti attulit, ut vix satis dignoscere liceat, in quas partes favore inclinarit.

§. 62. Romanus Pontifex hactenus Austriacis atque Hispanicis partibus addictissimus habebatur, quod hi singulare studium ritus Catholici præ se ferrent, ac destinata sua vocabulo ejusdem asserendi aut propagandi expromere solerent. Coquebat tamen istius animum cœca quædam adversus horum progressus invidia, metusque, ne postquam oppressis æmulis arbitria rerum per Europam ad se traxissent, sedis quoque Romanæ in ordinem redigendæ libido subiret. Cum enim tunc Pontificis autoritas atque securitas quam maxime efflorescat, quando potentia Principum Christianorum, & inprimis Galli, Hispanique, probe librata fuerit: post mortem Henrici II. Gallia per intestinos morbos languente, iste ingratiis Hispano obnoxius agere cogebatur. Neque deerant huic media Pontifices sibi obstringendi, quicquid vel interna animi propensio, vel rerum suarum conditio contra tenderet. Nam & per factionem, quam prævalidam inter Cardinales Hispanus fovebat, à Pontificatu excludebantur, qui animi ab ipso aversi signa dederant. Et nepotes Pontificis, quos brevis patrui vita circa corradendas opes festinare subigebat, stipendiis, beneficiis, prædiis, matrimoniis devinciebantur. Qui talibus inescari noluerant, post fata Pontificis patrui acerrimas molestias sentiebant. Igitur in sinu gaudebat Pontifex per Suecos Gallosque enormibus Austriacorum incrementis modum statui. Quanquam enim ut Protestantes oppressi ad obsequium Sedis Romanæ reducerentur, optare muneri ipsius decorum videbatur; potius tamen ipsi erat Protestantes superesse, quam ut summa rerum per Europam ad unum devoluta, ipse intra primævos modestiæ sacerdotalis terminos redigeretur. Præsertim cum in controversia Mantuana Austriaci ostendissent, se non Catholicis minus, quam Protestantibus infestos incumbere, ubicunque occasio imperii proferendi allubuerit. Pontifex igitur per progressus Suecorum diuturno Hispanorum velut pædagogio solutus, & sui jam juris factus, dolorem adversus hæreticorum quos vocat victorias verbis testari satis habebat; de cætero favorem in hunc aut illum pro sola sua utilitate dispensare certus, & prout momenta bellorum inclinare videret; ipse ab omni armorum aut sumptuosæ societatis consortio remotus. Et eodem fere animo circa præsens bellum cæteri Italiæ Principes erant, cumprimis Veneti, quos antea armis cum Ferdinando collisos nuper hujus in negotio Mantuano conatus offenderat, juxta ac terruerat. Eoque incendium eidem domi ortum lætabantur, quo aliena invadendi otium non foret. Qui tamen cum antea Gustavo Regi annuam pecuniam bello in Austriacos gerendo ostentassent, post quando in rem præsentem veniendum erat, excusationum affatim, argenti nihil repræsentabant.

Pontificis atque Italorum.

§. 62.

Poloniæ.

§. 63. Poloni Suecis antea per prægraves utrique vicinos Moscos conciliati, cum arctiore vinculo nationes jung ndæ viderentur vocato in Regnum Sigismundo Sueco, præter spem inimicitiarum occasio inde extitit. Et sane profundius rem expendentibus patebat, neutri Regno eam conjunctionem per communem Regem expedire. Nam & Suecia peculiarem sibi Regem postulat, ac alterius Regni accessio fieri adspernatur; & Polonicæ libertatis haut interest Regem habere luculento nimis patrimonio succinctum. Inde cum Sigismundus Sueciæ Regno excidisset, Polonia bello cum Suecis præter Reip. suæ rationes implicabatur; in quo Poloni primum Livonia pulsi; post per Borussiam strenue arma cientem Gustavum Adolsum senserant. Hinc in sexennium factæ induciæ annitentibus Galliæ, Angliæque Regibus, & Brandeburgico Electore; etsi Cæsar avertendis Gustavi conatibus contra tenderet. Sed Polonos belli cum Gustavo tædium ceperat, & subsidio missus à Cæsare in Borussiam miles exiguo operæ pretio facto inolitam Polonis adversus Germanos aversationem accenderat. Quanquam igitur Poloniæ Regis animus Gustavo alienus, & in Cæsarem pronus foret; parum tamen Suecis Poloni metuebantur ob interpositas inducias, & munita per Borussiam loca ab istis insessa; & quia Polonis major emolumentorum spes è bello adversus Moscos ostendebatur. Unde & hi otiosos fere belli Germanici spectatores agebant. Nec tanto exercitu subnixos Suecos lacessere tutum visum, ne repente tota belli moles in ipsos devolveretur.

Daniæ.

§. 64. Dania, utut à multis seculis Sueciæ insidiari, ejusque incrementa & vires subruere, contrariamque fere consiliorum viam inire solita, isto tempore Suecis minus formidabatur, quod & vires Christiani bello adversus Cæsarem infeliciter gesto forent attritæ, & non minus ipsius quam Suecorum interesset Austriacorum potentiam accidi, ipsosque à litore maris Baltici eliminari, veteribus ejus oræ dominis restitutis. Ac ipse Danus expertus crediderat, tantum à Suecis provocari hostem, ut dum eidem colluctantur consumpturi potius, quam aucturi vires sint. Ac si fortunam eo bello Sueci adversam experirentur, ipse vicinos debiles & injuriis opportunos habiturus erat. Sin secundæ istis nimium res fluerent, eo certiora sibi Austriacorum auxilia sperabat, ubi in Suecos forte bello certandum foret. Credebatur quoque aliqua animorum conjunctio inter utrumque Regem, dum Halmstadii quondam magna familiaritatis specie congrediuntur, contracta, qualis quidem in Principes cadere potest, quibus Regnorum suorum salus, & utilitas supra omnes affectus est. Et notum erat Gustavi Regis dictum; se præ Omnibus Principibus æstimare Daniæ Regem, & cum nemine magis quam cum ipso, ut amicitiam colere possit, optare; modo ne vicinus sit. Quod si forte Danos inolitum odium Sueciæ impegisset, non defuturus huic erat Batavus, cujus intererat Austriacos Suecico bello distineri. Igitur Danus saltem primos intra annos ejus belli eventus otiose speculaturus videbatur, certissimo sibi lucro ducens, quod Cæsar, Suecusque pariter invisi vires suas mutuo attererent; prout res se darent consilium deinceps capturus.

Belgarum Fœderatorum,

§. 65. Belgis Fœderatis ea tempestate Gustavi destinata duplici nomine favore prosequenda erant, & quod Austriacorum vires per ipsum distraherentur, & ut gliscentibus Sueciæ opibus Danus coërceretur, auctu vectigalis Oresundici subinde molestus. Etsi cum conversione rerum iste quoque favor sese facile circumacturus erat. Jam anno quarto decimo labentis seculi fœdus Suecos inter Belgasque pro asserenda commerciorum libertate, ac mutua defensione ictum, ac Sueciæ amicitia sat diligenter culta, quamdiu Danus faucibus Maris Baltici incubans metuebatur. Ea formidine expirante, amicitia quoque ista refrigescebat. Hinc cum flagrante per Borussiam bello Rex Gustavus à navibus ad portus Borussicos commeantibus vectigalia exegisset, cum belli nervum Petri Spiringii industria suggerente, eademque in Sueciæ quoque portubus intendisset, ægre id ferebant Batavi, eoque bellum illud Suecos inter Polonosque per legatos componere licet frustra laborabant. Indignatio tamen premebatur, ne Gustavum à bello Germanico diverterent; ad quod suscipiendum, cum ipse antehac eosdem, ac Arausionensem Principem misso Legato Theodorico Falckenbergio consuluisset, illi acriter eum stimulaverant. Gustavus autem quanquam istorum amicitiam cœptis suis utilem videret, malebat tamen pecuniam ab iisdem velut suo jure sumere, vectigalibus exactis, quam precibus ambire. Etsi eadem vectigalia effecerant, ut cum postea Gustavus Germaniam ingressus subsidium pecuniarium Batavos posceret, de quo antehac amplam spem fecerant, illi satis tarde huic expendendo manum admoverent, velut solutione in antecessum facta. Simul quia volebant Gallos primum aperte in partes descendere; ac metus, ne Austriacorum potentia Mari Baltico invalesceret, evanuerat. Eoque tergiversabantur, quoad vectigal illud Borussicum aboleretur, & ipsa portoria per Sueciam ad antiquum modum redigerentur. Sed cum Sueci necessitates belli excusarent, ac subsidio isto carere, quam vectigalia remittere mallent, & Batavis post subactam Germaniam universa belli moles incubitura erat, qua facile respublica ipsorum una clade accepta opprimi potuisset; tandem pecuniam subministrabant, sed velut donationem ultroneam, & decretis pro re nata factis, ac ut certo cum Suecis fœdere adstringi nollent, quo hosce magis haberent obnoxios, ac rivos pro lubitu claudere possent. Maximum tamen ad Germanicum bellum Batavi momentum attulere, licet suum tantum gerentes negotium, quod continuatis adversus Hispanum armis Austriacas partes insigniter debilitarent, ac translatis in utramque Indiam armis nervum rerum gerendarum isti non mediocriter acciderent.

§. 66. Cum Czare denique Moscoviæ Sueci post pacta Stolboviensia bona fide tunc pacem agitabant; atque iste intestinis turbis, & infelici contra Polonos bello debilitatus gaudebat à Suecia nihil hostile sibi imminere. Quin omni studio Suecorum amicitiam conservare cura erat, postquam finitis mox induciis bellum in Polonos resumere constituerat. Unde Suecis in res Germaniæ intentis haut metus erat, ne iste forte à tergo ingrueret; id quod Sueci à Moscorum amicitia præcipuum expectant. Et Moscoviæ.

§. 67. Sic igitur Gustavo Adolfo Sueciæ Regi, quo tempore arma Domui Austriacæ intulit, sat rationum erat, ut de auxilio aut favore Gallorum, Belgarum Fœderatorum, & Anglorum sibi polliceretur, nec ex Italia, Polonia, Moscovia, Daniaque destinatis suis impedimentum, saltem circa initium metueret. Domi quoque res ipsi probe dispositæ. Summus in eundem omnium Regni ordinum amor, summa veneratio, ut ad externum bellum profecto nihil turbarum intus metuendum foret. Miles indigena Status Sueciæ.

ab ipſo egregia diſciplina imbutus, ac certaminibus adverſus Moſcos, Polonosque duratus; nec minor in conductitio è Germanis Scotisque fiducia. Regnum ipſe acceperat tenui civium cenſu, modicis ærarii reditibus; quorum ille ut gliſceret, excultis metallifodinis, artibus manuariis, navigatione, maxima toto imperii ſui tempore cura fuit. Unde & tributa ac vectigalia, quæ ultra veterem modum exigebantur, cives lubenter tolerabant, cum perſpicerent, viciſſim à Rege operam poni, ut ipſis ſuppetat, unde dare queant. Tum ne opes publicæ peculatui obnoxiæ forent, cura ærarii in affinem Joannem Caſimirum Palatinum collata, virum diligentiſſimum atque innocentiſſimum; qui cum ſumma religione iterum exſolveret, quod quisque Regi credidiſſet, huic ubi neceſſitas exigeret, omnes privatorum opes patebant. Unde id ſaltem opum Guſtavo è Suecia erat, quod ſaltem apparando & incoando bello ſufficeret: ac certa ſpes erat, ubi initia recte ſe darent, ipſam Germaniam, amicosque ſuppeditaturos, quæ bello intra juſtam molem alendo ſufficerent. Præcipuum tamen tunc rebus Sueciæ robur ab ipſo Rege, belli juxta ac pacis artibus pollentiſſimo; cui apud Germanos ſummam admirationem conciliabat, quod raro exemplo ſummam belli ac conſiliorum pari dexteritate tractaret, ac affabilitate, eloquentia, humanitate, liberalitate quorumcunque animos velut faſcino in ſui amorem trahere calleret. Quem cum præter egregios, fidosque duces Axelius Oxenſtierna conſilio ſublevaret, vir prudentia, ingenio, rerum uſu, fideque in Regem & patriam ſummus, & cui parem hiſce artibus Suecia nunquam vidit; memorandos ſane rerum ſucceſſus ſperari conveniens erat.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI RERUM SUECICARUM LIBER SECUNDUS

EPITOME.

1. *Veteres de bello Germanico consultationes.* 2. *Danus se bello Germanico immiscet.* 3. *Sueciæ periculum propius admovetur.* 4. *De bello in Cæsarem deliberatio.* 5. *Cæsarei Stralsundam infestant.* 5. *Gustavus Rex ejus defensionem suscipit.* 7. *Ejus rei rationes.* 8. *Oxenstierna Stralsundam soli Sueciæ conciliat.* 9. *Dux Pomeraniæ Suecos Stralsunda dimovere conatur.* 10. *Danicum præsidium Stralsunda educitur.* 11. *Consultationes aliæ super bello Germanico.* 12. *Legati Suecici à tractatibus Lubecensibus rejiciuntur.* 13. *Pax Lubecensis Gustavo suspecta.* 14. *Gustavus ad Electores scribit. Legatio ad Fridlandum decernitur. Fridlandi responsum.* 15. *Cæsaris conatus in Borussia contra Gustavum in irritum cadunt. Induciæ in Borussia ineuntur.* 16. *Novæ consultationes super bello Germanico.* 17. *Futuræ expeditionis adparatus.* 18. *Tractatus de pace Gedani institutus.* 19. *Gustavi circa eum consideratio.* 20. *Expeditio ideo non differtur.* 21. *Tractatus in irritum cadit.* 22. *Rugia Insula à Suecis occupatur.* 23. *Gustavus expeditioni Germanicæ accingitur.* 24. *Quam Legati Pomerani sistere frustra laborant.* 25. *Gustavus in Pomeraniam adpellit. Usedomum, Wollinum, & Caminum occupantur.* 26. *Stetinum Suecos recipit.* 27. *Fœdus inter regem, & Ducem Pomeraniæ.* 28. *Stargardia capitur. Conspiratio in Regem detegitur.* 29. *Anclamum, & Uckermunda occupatur. Wolgastum deditur.* 30. *Cæsareorum miser status.* 31. *Magdeburgensium turbarum initia.* 32. *Gustavus in Meclenburgicam cogitat. Pasewalci excidium.* 33. *Gesta per Meclenburgicam.* 34. *Ducis Lauenburgici infaustus conatus.* 35. *Cæsarei Colbergæ obsidionem frustra solvere laborant.* 36. *Navis prætoria Cæsareorum fugatur.* 37. *Comes Oldenburgicus neutralitatem ambit.* 38. *Cæsarei Gryphenhaga & Gartzio ejiciuntur.* 39. *Edicta Cæsaris, literæque in Gustavum.* 40. *Consilia in futurum annum.* 41. *Magdeburgi res male geritur.*

Veteres de bello Germanico consultationes.

GUSTAVO ADOLPHO Sueciæ Regi, ut arma in Germaniam transferret, non repentino impetu in mentem venit. Sed multos ante annos ea expeditio apud ipsum aliosque consultationibus agitata, ac subinde dilata fuit, propioribus negotiis urgentibus, & quia occasio ejus suscipiendæ nondum satis maturuerat. Jam is anno hujus seculi quarto decimo ut *Unioni* nomen daret, per Joannem Zobelium à Mauritio Landgravio Hassiæ missum solicitabatur; quando incumbens sibi cum Russis Polonisque bellum excusabat; cæterum prolixe verbis studium in illas partes testatus. Complures post annos cum Angliæ Rex toties ab Hispanis ludificatus serio tandem prostratas Palatini res armis instauratum iret, Gustavus in societatem belli invitabatur, oblato in exercitum qui communi sumtu parabatur summo imperio. Et erat ipse pronus in eam expeditionem, tertiam onerum partem in se susceptururus Galliæ quoque Rex ad communem adversus Austriacos causam suscipiendam hortabatur. Etsi quod istius legatus laxis duntaxat verborum formulis uteretur, magis explorandi causa accessisse credebatur, quid animi viriumque huic foret; cum nondum Europæ constaret, quantum momentum in Gustavo, & Suecia foret. Sed magnæ tunc id negotium premebant difficultates. Cum enim non alibi commodius quam in Silesia sedes belli constitui posse videretur, primo omnium opus erat Suecis valido oppido, portuque ad Australem Maris Baltici oram exponendo militi, & ad asservandum belli adparatum, utque rebus adversis receptus foret simul; ubi eodem penetratum fuisset, ne Polonus à tergo infestus incumberet, metuebatur. Caveri sibi quoque Gustavus postulabat, ne si ipse foris cum hoste luctaretur, Danus interea Sueciam invaderet; tum quod ærarium continuis bellis exhaustum foret, ut pecunia sibi à sociis in antecessum numeraretur.

Danus se bello Germanico immiscet.

§. 2. Circa ista dum consultatur, Daniæ Rex seu invidia in Gustavum, seu ipse expeditioni huic inhians, se negotio ingesserat; in quem socii magis inclinare cæperant, quod & is commodiore situ ad effundendum in Germaniam bellum, quam Suecus gauderet, ac Principes inferioris Saxoniæ plerosque fœdere amplexus esset; simul longa pace magnam vim pecuniæ accumulasse crederetur. Eum Regem ut in isthoc bellum pertraherent, circa quod jam plures per annos fategerant, Belgæ, Angli, Galli, hoc demum artificium adhibuere, ut per Bellinum Legatum Brandeburgicum Gustavo summam ejus belli directionem offerrent. Quam hic non adspernatus ut exercitum tuto in Germania exponere posset, Wismariam, & Bremam sibi cum dominorum consensu tradi postulabat. Id secreto insinuatum Dano præcipuam vim habebat ad ipsum in arma pertrahendum. Et excipiebatur vox ejusdem sat ferox, qua istud factum abominabatur. Ne tamen Gustavi animus ob antehabitum sibi Danum offenderetur, propositum est, ut uterque Regum seorsim in Cæsarem duceret, ac sociorum copiæ, subsidiumque pecuniarium inter utrumque divideretur. Quod & ipsum haut expediebatur, negantibus sociis pecuniam sibi suppetere, qua utrique Regi satisfieret; nec qua ratione portu, & munito oppido in adverso maris Baltici litore Gustavus potiretur adparebat. Nec deerant malevoli, qui Gustavum sumtibus sociorum abusurum cavillabantur ad proprium negotium adversus Polonos

nos agendum. Gustavus tamen offensam dissimulare, ac gratum sibi testari; repertum esse, qui caussam communem asserere, ac isto ipsum onere levare velit, commodiusque possit; nec se recusare, quo minus certam rei gerendæ partem socii, si velint, sibi mandent. Interea Danus avertendæ Cæsaris suspicioni, & ne Tillius nondum parato sibi ingrueret, bellum à se in Suecos parari sparserat, quibuscum sibi non conveniret. Et perstrinxerat quoque is rumor Gustavi animum, Danis nunquam satis fidentem; eoque ne forte imparatus opprimi posset, in omnem casum res suas disposuerat. Sed mox inani terriculamento discusso, cum Danus quoque minaci Gustavi Legatione compulsus ipsi prout postulaverat cavisset, bellum quidem Germanicum tunc seposuit, in quo primarias sibi partes Danum vindicare cernebat; nec ut eodem in negotio socias operas jungerent tanti animi Reges, æmulatio patiebatur. Igitur ad Polonicum bellum Gustavus se adplicabat, cujus gerendi necessitas ipsi imposita erat, quod, cum salvis induciis per Poloniæ fines in Silesiam tendere non posset, hisce prout conventum fuerat stato die renunciasset, quas prorogare alias in proclivi erat. Nam evanescente jam in Silesiam expeditione inducias denuo, aut pacem à Polonis petere turpe erat, quam bonis conditionibus nisi armorum suffragio obtinere non licebat. Simul novo hoste in Cæsarem movente hunc ab auxilio Polonis submittendo averti judicabat. Eoque in Livoniam primo translatum à Gustavo bellum, Polonisque erepta pleraque, quæ adhuc in ea provincia ipsis restabant, tum in Lithuaniam penetratum, diffundendo latius terrori, & ut Polonicam nationem eo citius belli tędium caperet, cujus damna ad ipsam, emolumentum ad alios perveniebat. Majus mox operæ pretium factum redacta in potestatem non exigua Borussiæ parte; qua ut Gustavum iterum dimoveret, Elector Brandenburgicus subinde bellum Germanicum ipsi ostentabat.

Sueciæ periculum propius admovetur.

§. 3. Enimvero mox majoribus curis Gustavum inquietabant res Germaniæ, postquam Regis Daniæ arma pessum ire cœpissent, ac Cæsar oppressa Inferiore Saxonia ad Mare Balticum victricia signa promovisset. Jam enim quam maxime rem suam agi judicabat, postquam adparebat, Cęsarem ad subigendum Mare Balticum, ac Septentrionis Regna animum adjecisse, eaque jam adeo spe devorasse, velut solidum monarchię suæ fundamentum, ac ad frænandos Europæ maritimos populos cumprimis necessarium. Neque ignorabat, Cæsarem per Legatos apud Poloniæ Regem contendisse, ne in pacem aut inducias cum Sueco consentiret; palam quidem pollicitus intra biennium Suecię & provinciarum ipsi ademtarum restitutionem: clanculum autem ab eodem stipulatus, ut sibi quidem Sueciam subjugandam concederet, pro qua ipsi familiæque hæreditarium in Regnum Poloniæ jus oppressa Ordinum libertate sit traditurus. Quin & cum Electore Brandeburgico agebatur de cedenda Cęsari Borussia, quæ jam olim ad Imperium Romanum pertinuerit; in cujus compensationem Meclenburgica ditio in ipsum sit conferenda. Neque dubitaverat à Pomeraniæ Duce Arnheimius postulare, ut is administrationem ditionis suæ in manus Cæsaris consignaret, receptis sibi quoad viveret certis reditibus, ne is Cæsari obstaculo foret circa destinata ad Imperii Romani amplificationem tendentia. Quibus consiliis ut occurreret Gustavus, bellum in Borussia magna vi gerere constituit, adigendis eo citius Polonis, ut ad compositionem secum descenderent; ac ut Germanię rebus eo propior esset. Tum vicinos Mari Baltico Principes, urbesque sibi conciliare studet, spe sui auxilii adversus oppressionem Cæsaris facta. Daniæ quoque Regem ad constantiam hortatur, cumque ipso fœdus super mutua defensione Regnorum, marisque Baltici facit, octo naves bellicas in auxilium offerens; quas tamen nisi à suo præfecto imperia accipere nolebat. Tum Hanseaticos monitis minisque absterret, ne à Cæsare inanibus ac dolosis promissis inescari se patiantur, neu Fridlando quas petebat naves concedant.

De bello in Cæsarem deliberatur. 1628.

§. 4. Inde Gustavus Rex sub initium anni vigesimi octavi Selectis Ordinum, quos tunc convocaverat, aperit, quę pericula Sueciæ imminerent è vicinia Cęsaris, qui jam oram Maris Baltici, & partem Daniæ corripuerat. Neque de istius infenso in se animo amplius dubitandum. Nam superiore æstate non modicas turmas ductu Adolfi Holsatiæ Ducis auxilio Polonis missas. Literas suas ad Transsylvanię Principem scriptas, & quæ non Cęsarem sed Polonum professum sibi hostem spectabant, interceptas divulgatasque, latore hostiliter habito. Sibi præterea militem in Germania conducere, aut bello necessaria coëmere à Cæsare vetitum, cum utrumque Polonis permitteretur. Cives denique mercatoresque ad Germaniæ portus adpellentes hostium modo vexatos, navibus mercibusque vi abreptis. Compositionem quoque cum Polonis omni modo ab isto impeditam; in quam plurimi ejus nationis proclives fuerint, qui è Cæsaris cum Rege suo conjunctione, exterisque auxiliis suæ libertati exitium metuebant. Cæterum Selecti ad mentem plane Regis censebant: hautquidquam consultum esse eo usque expectare, quoad intra limites bellum recipiatur, sed obviam periculis eundum, & arma in regiones Cæsari infessas transferenda; neque concedendum, ut ipsius potentia ad Mare Balticum radices agat. Quæ consilia tunc intra paucorum conscientiam coërcebantur; mox ut expromerentur infesti Cæsaris conatus propius subinde advoluti subigebant; & fata tantis deinceps rebus gerendis, ac secuturę mox conversioni pronam ultro viam struebant.

Cæsarei Stralsundam infestant.

§. 5. Fridlandus enim, subacta Meclenburgica, & inundata milite Pomerania, cum ad Imperium Maris Baltici quod meditabatur cumprimis necessariam judicasset Stralsundæ possessionem, omnibus modis eam in potestate habere constituit. Nec prætextum illi oppido invadendo deesse poterat, cum jam Germanię res eo rediissent, ut Cęsar, ipsiusque duces quidvis sibi à quibusvis postulare fas crederent, ac hostis in vicem habere, qui veteris libertatis memor minus promte servitio occurrere videretur. Quin eousque istorum hominum insolentia excesserat, ut in conventu Lubecensi à Cæsareis Legatis, cur Pomeraniæ Dux tam male haberetur, hæc causa allegaretur; quod is in salutem Cęsaris poculum cerevisia plenum bibisset. Ut igitur litis materiam strueret Fridlandus, militem suum hospitio intra urbem recipi postulabat. Id quod Stralsundenses abnuebant, aliorum exemplo edocti, quid isto vocabulo peteretur. Cum hac via res non succederet, ut Legioni equestri per oppidum transitus in Rugiam insulam detur, imperat. Sed isti pellucentes nimium insidias adspernati, modeste transitum per urbem excusant; navigia tamen pontonesque, ac nautas trajiciendo equiti promte offerunt. Cum & hic laqueus frustra fuisset, centum quinquaginta millia nummorum uncialium exiguntur. Eam pecuniam Stralsundenses perdere frustra nolebant, nisi ipsis adversus militum hospitia deinceps caveretur. Eo super negotio dum disceptatur, interim Arnheimius Fridlandi jussu Denholmiam insulam urbi adsitam occupat, ac muni-

1628. munitionibus amplecti instituit, summo cum oppidi periculo. Mox tamen re denuo ad tractatus deducta Stralsundenses consentiunt, ut Cæsarei insulam quidem retineant, nullis tamen eam munimentis firment, neu tormenta eodem advehant; simul triginta millia uncialium solvunt, partem majoris summæ. Ast Cæsarei pecunia potiti validum statim castellum Urbi exadversum munire properant, machinis mox instruendum, quas jam jam è continenti navigiis trajecturi erant. Simul obsessis quę terra ad urbem ducebant viis commeatum præcludere incipiunt; quod conspicati Stralsundenses insulam in potestatem redigunt, amoto citra noxam Cęsareo milite. Mox & nova rixę materia cuditur. Asservabantur in Urbe duo tormenta ad Nobilem nescio quem spectantia. Hæc à Cæsareis emta dum oppido educuntur, rumor dicitur, eadem mox adversus Urbem adhibenda. Unde consternata vulgi fex ad portas illa sistere. Brevi tamen tumultus sedatur, & post triduum tormenta oppido emissa, ac in autores turbarum animadversum. Id factum Cæsarei, quo tamen nihil damni sibi datum probare poterant, atrociter differre, velut admisso lęsę majestatis crimine; adjuncto Stralsundenses adjuvisse, cum Danię Rex naves quasdam apud Wolgastum incenderet. Hæc satis videbantur Fridlando, ut Urbem vi subigendam decerneret; cujus tanta eo tempore confidentia erat, ut si vel ferreis catenis affixa Cœlo foret Stralsunda, à se tamen eam inde detrahendam fremeret: Nec mora validum exercitum oppido admovet.

Gustavus Rex ejus defensionem suscipit.

§. 6. Contra cives sedulo quæ ad vim propulsandam faciunt comparare, militem conscribere, auxilia Hanseaticorum implorare, protestati, ni valida manus subsidio mittatur, necessum sibi fore exterorum Principum opem respicere. Duci quoque Pomeraniæ denunciant, ne Cæsareis obsidio necessaria subministret; aliàs se abdicata ipsius clientela Sueciæ Regis presidium admissuros. Nam hic & antea ejus oppidi benevolentiam sibi conciliarat, ac eo tempore pulveris pyrii aliquantum ultro miserat, quem ipsos à Gedanensibus ex literis à sua classe interceptis petere intellexerat. Adjungebat literas, quibus eos ad libertatem strenue tutandam hortabatur, auxilio suo prolixe oblato; quæ missus mox Legatus iterabat. Interea dum Cæsareus miles jam propius urbi admovetur, Hanseatici missis Legatis rem ad compositionem deducere laborabant. Sed duces Cæsarei intolerabiles primum pacis leges ferre: mox dum non nihil de illis remittendo in securitatem oppidanos solutos arbitrantur, repente violentam oppugnationem aggrediuntur. Unde cum Hanseatici viderent, inanibus sibi tractatibus tantum illudi, re infecta discessere. Nam quod jam in aula Cæsaris conceptum erat decretum de omittendo Stralsundæ obsidio, & ut oborta lis amice componeretur, id ut iterum aboleretur, misso nuncio Fridlandus effecerat. Quæ res necessitatem Stralsundensibus afferebat auxilium Sueciæ Regis jam antea oblatum amplectendi, idque ut maturaretur solicite instandi; utut Daniæ quoque Rex militem, bellique adparatum submitteret, cujus pariter magnopere intererat, ne oppido isto Cæsar potiretur.

Rationes defensæ à Suecis Stralsundæ.

§. 7. Cæterum ut Gustavus Stralsundæ defensionem susciperet, graves causæ, & quæ apud rerum civilium peritos necessitatis vim habent, subigebant. Jam ora Meclenburgicæ ac Pomeraniæ occupata Stralsundam Cæsarei destinaverant novę Dunquerquæ vicem in Mari Baltico subituram, ex qua Arctoos populos, & qui ejus maris commerciis utuntur, deprædarentur. Ea semel infessa nemo erat, qui ipsos iterum expellere valeret. Quod si ruentem Germaniam fulcire animus esset, rem suscipiendam, quamdiu superessent, qui servari possent. Nam hactenus pressam quidem Germaniam, sed ut jugum excutere iterum queat: & multos avide circumspicere aliquem, quo autore in Cæsarem insurgant. Sed subactis cunctis, omnique obstructo aditu serum parari auxilium. Igitur tuendam utique Stralsundam, qua à Suecis obtenta hostis intra Pomeraniam sisti queat, ubi vires suas frustra sit consumturus. Quæ & ipsis commodum ad Germaniam adpulsum, portumque, & rebus adversis refugium præstare queat, occasionemque bellum procul Sueciæ finibus in alieno solo habendi. Ast ubi hostis eandem subegerit, quietam ei Pomeraniæ possessionem relinqui, quę ubi enormibus expensis refectis sobrie fuerit administrata, cæteris ejusdem destinatis utilissima esse possit. Ac satius esse sub Stralsundæ mœnibus, quam Suecico in litore cum Cæsareis decernere. Cumque Cæsar jam satis hostilem in Suecos animum declararit, non negligendam occasionem, quæ ad honestam & tutam pacem viam queat pandere. Nam qui inermis ab armato pacem exposcat, ludibrio haberi. Nec æqua se à Cæsare obtenturum, ni, quas vires Suecia, isti hactenus fere ignorata aut spreta, seposuerit, cominus ostendatur. Denique Danum jam illi oppido auxilia submisisse, quem solum ejus arbitria invadere in futurum rebus Sueciæ summo præjudicio periculoque esse possit. Nec ulterius dubitatum, quin fœdus cum Stralsundensibus iniretur defendendo oppido portuique, & ut Mari Baltico, commerciisque securitas præstaretur. Salva tamen sibi Urbs jura ac privilegia antiqua, fœderaque alia reservabat; nec ideo à complexu Imperii Romani, ac Provinciæ Pomeraniæ divellebatur. Ea tunc Suecicis Danicisque auxiliis suffulta insultus Cæsareorum fortiter repellebat, ac per Brandenburgicos, Pomeranosque Legatos conceptas pacis conditiones tanquam indecoras atque insidiosas respuebat; donec Fridlandus post amissa multa militum millia obsidium re infecta solvere cogeretur.

Oxenstierna Stralsundam Suecis conciliat.

§. 8. Non multo post Stralsundam è Borussia appellebat Axelius Oxenstierna Regni Sueciæ Cancellarius, fœderis cum Stralsundensibus per ministrum Regium initi ratihabitionem afferens; tum ut Urbis conditionem propius inspiceret, & quæ defensioni in posterum necessaria forent, disponeret. Operæ quoque pretium videbatur civium animos rebus Sueciæ penitius conciliatos adversus solicitationes Cæsareorum præmunire, & ut solo Suecorum præsidio Danis amotis uterentur persuadere. Ac illud quidem Stralsundenses, propria jam experientia edocti, facile perspiciebant, sibi haut consultum arma exuere, ac solis Cæsareorum verbis suam salutem superstruere. Nec minus patebat, suas vires tantæ potentiæ repellendæ non sufficere. Danici quoque militis ipsos tædium ceperat, præsertim cum Fridlandus graviter quereretur, quod à Dano tunc Cæsaris declarato hoste præsidium accipere non dubitassent. Inde ab sese acta minus in reprehensionem patere arbitrabantur, si adversus militis Cæsarei injurias auxilio Sueciæ Regis se tuerentur, cui nullum tunc cum Cæsare condictum bellum erat. Etsi revera Fridlandi nihil interesset, uter ipsius destinata infringeret. Et gaudebant oppidani contubernio militis Suecici ob modestiam & disciplinam nationis, quem tantumnon in tutelaris genii vicem habebant. Cęterum id anxii circumspiciebant, quomodo Danicum præsidium absque ejus Regis offensa amolirentur.

Dux Pomeraniæ Suecos

§. 9. Eodem tempore Stralsundam accedebat Ducis Pomeraniæ Legatus, qui exponebat; convenisse inter Ducem & Fridlandum, ut amoto extero-

1628. Stralsunda dimovere conatur.

terorum præsidio Stralsunda proprio, Ducisque milite firmaretur; eamque sponsionem prestandam Ducem periculo suæ ditionis recepisse. Igitur petebat, ne Sueci concederent sæviendi occasionem præberi Fridlando viro impotentis animi, & qui jus sibimet pro lubitu dicere possit. Pollicebatur quoque Ducem omni cura custodię urbis prospecturum, ac ne ex eadem cuipiam in Mari Baltico damnum detur, operam daturum. Ad quæ reponebat Oxenstierna: Conventionem Ducis iniquitatis plurimum, securitatis nihil habere, qua etiam Rex Gustavus non obscure notetur, velut qui rebellionem alienorum civium foverit. Regi suo hautquidquam placere, securitatem ac salutem Regni sui superstruere verbo aut literis viri quantumvis potentis: sed opus esse, ut vel arma armis opponantur, vel eadem utrinque exuantur. Inde proponebat, ut primum Danicus miles, super quo tam asperam querelam moverat Fridlandus, honesto modo amoveretur: utque ex fœdere Suecia Rex Germanico Imperio amicus innoxiam urbis tutelam susciperet, quoad vel universæ Germaniæ pax foret restituta, vel miles Cæsareus è Pomerania ac reliquo maritimo tractu sit deductus; id quod veræ instar cautionis Stralsundæ, marisque Baltici accolis cæteris futurum sit. Hoc obtento Suecis neque animum neque causam esse urbem eam ulterius milite suo insidendi. Regem quoque Gustavum mediatorem fore componendæ si qua esset adversus Stralsundenses litis; nec displicere super induciis Fridlandum inter, & urbem tantisper conveniri tollendo prætexto, quare tanto exercitu Pomerania opprimatur.

Danicum præsidium Stralsunda educitur.

§. 10. Hæc cum æqua viderentur Legato Pomerano, & ipse certum hominem cum Oxenstierna Hafniam ablegat, qui à Daniæ Rege peteret, ut militem suum Stralsunda evocaret. Hafniam delatus Oxenstierna id quidem DaniæRegi facile probabat, non nisi unius Principis præsidium Stralsundam capere, quisquis demum is sit; neque confidendum esse præsidio urbis proprio, Ducisve, aut Hanseaticorum, qui domesticis rebus tuendis non sufficiant, ac facile blanditiis, minisve, aut insidiis Cæsareorum in fraudem induci queant. Sed Stralsunda penitus decedere ad palatum non erat Dano, quo bellum in Pomeraniam derivare posset, & quia existimationem suam in eo verti judicabat. Cum tamen temperamentum de imperio in prǽsidiarium militem alternis vicibus gerendo non expediretur, tandem is infelici bello, malisque Regni sui intestinis fractus, & quia si pertinaciter contra tenderet vi cogi poterat, consensit, ut præsidium ejus Urbis penes solum Sueciæ Regem foret; honori tamen Regis Daniæ datum, ut ex ipsius milite trecenti ibidem manerent, imperio præfecti Suecici tantisper subjecti.

Aliæ consultationes super bello Germanico.

§. 11. Enimvero Gustavus facile judicabat è Stralsundę defensione Cæsarem jam antea satis infensum longe acrius irritatum iri; ac citra ambages Oxenstiernæ Fridlandus significaverat, auxilio Stralsundensibus submisso pacem inter Cæsarem, Gustavumque abruptam. Neque spes erat controversiæ per amicam compositionem finiendæ ob Cęsaris spiritus, quem Legatis ultro adire, velut iram ejus placaturis, indecorum erat; nec frustra metuebatur, eo indignitatis sese demittentem cum ignominia repulsum iri. Nam & proximo anno Anglico Legato, & à quibusdam Germaniæ Principibus missis aurem accommodare dedignatus erat. Quin quæ super pace agitaturi sint Austriaci, ficta fore ac falsa, in soporem dandis cæteris, quoad ipsi Germaniam plane sub jugum redegerint, ut inde eo commodius collectis viribus Succiam invadere possint. Eoque ita res suas disponere constituebat Gustavus Rex, ut in Germania potius Cæsari occurreret, quam domi bellum exciperet, postquam hic omni ora Maris Baltici potitus esset. Quem in finem classis quoque augebatur, & ut navium bellicarum numerus gliscerct, privati privilegiis invitabantur suis sumtibus naves bello idoneas exstruere, quę pro mercibus, quas veherent, minus vectigalis quam inermes solverent, sed belli tempore stipendia merere tenerentur. Nam non ea sola cura urgebat, ne Cęsar classem pararet, aut Mare Balticum prædonibus infestum redderet, qubus coërcendis portus Wismariensis Suecorum navibus obsidebatur: sed & ne Angli demum, Batavique ejus maris defensionem non sine gravi Suecię præjudicio susciperent. Cæterum cum bellum adhuc Polonicum tunc flagraret, aliqui censebant, totam armorum molem in Cęsarem volvendam, & loca per Borussiam occupata tantum tuenda; quod majus Suecię periculum à Cęsare, quam à Polono immineat. Sed Regi potius visum, sequenti anno ultra Stralsundę tutelam in Germania nihil moliri, quod eo transgressis duo statim validi exercitus sub Fridlando & Tillio ducibus occursuri, & velut in litore primo pugnam conserturi essent. Ac spes erat Germanię res ejusmodi ausis mox fore magis opportunas. Eoque decernebatur, belli impetum in Polonos vertendum, ac Gedanum in angustias redigendum, interclusa Vistulæ navigatione. Quæ res & inter Polonos querelas excitatura sit, interceptis ipsorum commerciis, ut tandem vel invitum Regem suum ad incundam cum Suecis pacem compulsuri sint. Credebatur quoque eo anno finem isti bello posse imponi. Simul metus erat, ne Brandenburgicus Polonorum partes aperte amplecteretur, ni valido ibi Suecorum exercitu premeretur. 1628.

Legati Suecici à tractatu Lubecensi rejiciuntur.

§. 12. Non tamen usque adeo belli adversus Cęsarem cupidus erat Gustavus, ut non mallet amica via rem componere, dummodo honestis conditionibus, & quę sibi vicissimque tutæ forent, decidere posset. Eoque Legatos Lubecam, ubi tunc de pace inter Cæsarem, Daniæque Regem tractabatur, destinabat Joannem Spanium, Carolum Banirium, & Joannem Salvium tentaturos, num in herba possent opprimi, quæ à Cęsare sparsa jam erant hostilitatis semina. Summa mandatorum erat, à Cęsare peterent, ut ex utroque Circulo Saxonico copias suas abduceret, munimenta ad Mare Balticum & Oceanum recens exstructa dirueret, nec in toto hoc tractu pręsidium uspiam locorum relinqueret; classes præterea bellicas amoueret, ac portibus Germanię antiquam libertatem concederet: cum in priorem statum reponeret Pomeraniam, Meclenburgicos, Holsatosque Duces, Oldenburgicum, & Frisię Orientalis Comites, nec non quicquid est Urbium per utramque Saxoniam. Si quid à Meclenburgicis Ducibus peccatum sit, id multa pecuniaria è sententia Electorum & Ordinum Imperii expietur; Regemque Gustavum cauturum judicatum solvi, modo isti statim in suas ditiones reponantur. Tum promissuri erant, Suecicum militem mox Stralsunda educendum, si damna urbi hoc bello data sarciantur, ejusque libertati, securitatique idoneè caveatur. Denique ne Gustavo fraudi sit ei oppido suppetias tulisse; neve Cęsar deinceps Polonis contra ipsum adsistat. Quæ conditiones etsi summam æquitatem habebant, & citra quas nec Germanię vicinę, nec Suecię securitas constare poterat, facile tamen prudentiores prævidebant, Cæsarem tot victoriis inflatum, & tantis exercitibus succinctum, ægre ad eas, ni vis admoveatur, descensurum. At vero id à Gustavo fuisse captatum, ut ignominiose rejectis suis Legatis

1628. gatis plausibilem armorum in Cæsarem causam nancisceretur, quod quidam malevoli cavillabantur, id absurdum plane commentum erat. Nam & jam antea non pauca Cæsaris in ipsum hostilia facta extabant; ac nemo tantam inhumanitatem expectare poterat, quæ à cultiorum gentium more plane abhorrebat. Nam præmissus a Legatis Joannes Salvius è Dania Joannem Lehulium Lubecam ablegaverat, qui Cæsareis Ministris adventum Legatorum Suecicorum denunciaret, ac fide publica eorundem securitati caveri postularet. Quem citra responsum non citra contemtum Cæsarei jussu Fridlandi dimittebant, extrema interminati, si Legati Suecici in Germaniam, & præcipue Lubecam accedere auderent: id quod instigantibus Danis factum, postea compertum est. Nec iterato licet per literas à Salvio compellati, scripto respondere dignati sunt. Qua contumelia Gustavus permotus Legatos ex itinere domum revocavit. Sed post longam demum moram velut injuriam istam emendaturi per literas excusabant Cæsarei; sibi nihil in mandatis fuisse datum, ut ipsis super accessu caveant. Quod si autem quid habeant bono publico, pacique promovendæ inserviens, Cæsarem iisdem esse adeundum.

Pax Lubecensis Gustavo suspecta.

§. 13. Pax porro Lubecæ opinione citius Cæsarem inter Daniæque Regem coiens Gustavi animum aliquandiu non parum tenebat suspensum. Nam & per hanc nihil securitati Maris Baltici cavebatur, nec super eadem, prout foedere vix ante annum cum Dano convenerat, sat sincere communicatum fuerat. Igitur ejus anni expeditionem in Borussiam haut præcipitandam judicabat, num forte clandestini quid consilii adversus ipsum à Cæsare Danoque captum fuisset. Fixum quippe hoc eidem sedebat, siquidem adpareret Danum quid in Sueciam moliri, cæteris omnibus posthabitis hunc in ordinem redigere, adscitis in societatem Batavis. Neque perniciosius quid rebus Sueciæ judicabat, quam novo bello implicitum Danorum insidiis nudum latus præbere. Sed cum nihil manifesti periculi ex hac parte adpareret, placuit dilato bello Germanico rem eo anno in Borussia tantum gerere, ubi finis belli spe præcipiebatur. Nam de solis Polonis, ni Cæsaris milite firmarentur, non difficilis expectabatur victoria. Quod si autem iisdem Cæsaris auxilio suffultis par aut superior fuisset Gustavus, Polonis ad incitas redactis pacis leges dici pro lubitu posse; præsertim si inter Germanos Polonosque insolita dudum æmulatio erupisset. In Germania autem sufficere videbatur Stralsundam custodire, ac Wismariensem & Rostochiensem portum claudere prohibendis Fridlandi prædationibus.

Gustavus ad Electores scribit.

§. 14. Interea Gustavus literis ad Electores scriptis, cum super aliis injuriis à Cæsare illatis, tum præcipue super contumeliosa Legatorum suorum rejectione conqueritur; & quam injuste à Cæsareis Stralsunda fuerit habita exponit, cujus innocentiam adversus extrema intentantes tueri fas sibi duxerit. Simul postulat, autoritatem suam apud Cæsarem interponant, quo lis illa amice removeatur, ac ad tutam pacem via ineatur. Alias excusatum se apud Orbem Christianum fore, si per iniquitatem Cæsaris sua sibi securitas diversa ratione asserenda fuerit. Sed & nova Legatio à Senatu Regni ad Fridlandum decernitur, num controversia ad tractatum deduci, atque interim induciæ in Borussia, & apud Stralsundam iniri possint. Id enim non parum favoris causæ suæ conciliaturum rebatur Gustavus, si semel licet tam aspere rejectus denuo promptum se testaretur Stralsunda decedere, modo securitati Regni sui idonee caveretur. Sumtuosam autem Legationem ad Cæsarem

Legatio ad Fridlandum decernitur.

adornare non placebat, ne fortassis illa occasionem majoris offensæ præberet, si Cæsar Gustavo titulum Regis in Poloni gratiam tribuere abnueret. 1629. Porro Senatus potius quam Regis nomine Legatus ad Fridlandum mittebatur propter morositatem viri, qui ubi forte, ut solebat, in contumeliosa dicta prorumperet, minori injuria Senatum quam Regem adspersurus erat; & quia infra fastigium regium videbatur ministrum Cæsaris per Legatos adire. At Steno Bielkius, cui Legatio illa injuncta fuerat, Stralsundam delatus, cum mutatam rerum faciem, ac Arnheimium jam valido cum exercitu in Borussiam tendere intelligeret, ulterius progredi haut consultum ducebat. Per literas tamen adventus sui causam Fridlando exponit, & quæ spes amicæ compositionis adsit exquirit, & num Arnheimii expeditionem sistere velit; citra quod nihil pacati expectari queat. Ad quæ Fridlandus reponebat; Exundante militum multitudine Cæsarem eas copias suo sacramento exsolvisse, & ut apud Polonum stipendia facerent permisisse. Eas, cum jam alieno sub imperio sint, sibi revocandi jus non esse. Id ludibrium licet Legatus multis rationibus destrueret, cum tamen nihil æqui à Fridlando obtineri posset, quid inter se Fridlandumque actum esset, prout in mandatis habebat, ad Electores refert, quo de injuria Cæsaris manifestius constaret. Enimvero ab hisce nequidquam mali medicina expectabatur, qui ad literas à Rege ante hac scriptas sat frigide responderant, nulla de injuriis reparandis facta mentione. Quin & Regis vocabulum in literarum inscriptione omiserant, manifesto servitii documento, quo tunc à Cæsare premerentur, cujus affectus iræque ipsis per omnia exprimendi forent. Neque enim adeo ignari rerum erant Electores, ut ad se pertinere controversiam, quæ Gustavum inter Sigismundumque agitabatur, crederent; aut isti præjudicio fore, si ipsi Regium titulum tribuere abnuerent ei, qui viginti per annos in possessione Regni fuerat, quemque omnis reliqua Europa Regem agnoverat. Etsi Gustavo exprobrante ipsi postea veteres scribarum suarum formulas excusarent.

Fridlandi responsum.

§. 15. Quanquam autem Cæsar crediderat, se misso in Borussiam exercitu Gustavum huc redacturum, ut in Germania quid deinceps tentandi facultas eidem adimeretur; cujus fiducia quoque Polonus pertinaciter pacem abnuerat, velut auxilio Cæsarei militis Suecos vi Borussia ejecturus: is tamen conatus plane in contrarium vertebat. Nam neque operæ pretium à Cæsareis factum, quorum magnam partem ferrum, pestis, aliaque belli incommoda absumserant: & acerrime inter se irritati Polonorum, Germanorumque animi, dum neque hi pro aliis pugnare serio satagunt, & illi horum auxilio non indiguisse videri volunt. Vehementer quoque Polonis suspectabantur prævalida illa auxilia, ne forte iisdem Rex ad subvertendam ipsorum libertatem abuteretur. Unde ut armis Suecorum tandem liberarentur, acerrime apud Regem suum instabant; cum præsertim ab altera parte Muscoviticum bellum imminere sentirent. Galliæ quoque, & Britanniæ Reges per Legatos, & Brandenburgicus Elector bellantibus medii interveniebant; quorum opera tandem in sexennium induciæ conclusæ honestissimis pro Gustavo conditionibus, quippe per quas insignia Borussiæ oppida, ac vectigal in portu Gedanensi, ac Pillaviano, securituris bellis utile instrumentum, retinebat. Cæterum ea præcipue de causa Gallus Britannusque ad istam transactionem incubuerant, ut Gustavus belli Polonici cura solutus Germaniæ rebus serio vacare posset. Ac Gallicus quidem

Cæsaris conatus in Borussia contra Gustavum in irritum cadunt.

Induciæ in Borussia ineuntur.

1629. dem Legatus Hercules Charnaceus expeditioni Germanicæ accelerandę fœdus sui Regis subsidiumque pecuniarium offerebat: affirmans Gallię Regem à Bavaro sociisque ad res Germaniæ suscipiendas solicitari, quo potentiæ Austriacæ, ipsis æque ac Protestantibus formidatę, occurreretur. A quo negotio non alienum se Gustavus laxioribus verborum formulis declarabat, quod non satis candide in eo negotio Legatus versari videretur, ut serio rem ageret, an expiscandi duntaxat gratia ista jactaret, liquido discernere haut liceret. Magis cordi res esse videbatur legato Britannico Thomæ Rowio, qui omnibus modis impediverat, ne super controversiis cum Cæsare per tractatus istos transigeretur; quod Gustavo quiescente tota belli moles in Batavos incubitura erat, quos vel unica clades accepta in exitium tractura inemendabili cum damno omnium Protestantium videbatur. Contra & Gustavus misso Jacobo Spensio Angliæ Regem ad ponendas cum Gallo controversias ob ingruens ab Austriacis bellum hortatus erat, & ut præbita pecunia in futuram expeditionem firmare ipsum velit.

Propior consultatio super bello Germanico.

§. 16. Enimvero quo propius rei gerendæ tempora admoverentur, eo curatiore trutina apud Gustavum ea expeditio expendebatur. Jam enim in apertam hostilitatem descenderat Cæsar, præter alias injurias justo exercitu in Borussiam adversus Gustavum misso. Nec qua ratione honesta aut tuta pax per tractatus obtineri posset adparebat. Neque ulli prudenti dubium erat, quin bellum cum Cæsare serius ocyus gerendum foret. Id duntaxat ambigebatur, num domi bellum à Cæsare illatum expectare propulsareque, an eidem in Germania occurrere satius foret. Re in Senatu proposita non deerant, qui priorem in sententiam velut tutiorem propenderent, eamque non spernendis rationibus adstructum irent. Diuturno bello exhaustum ærarium, afflictas civium opes, populum quietis indigum. Arduum esse ob causam alienam Austriacæ gentis potentiam lacessere. Quanto satius Regi parto tot victoriarum fructu, gloriaque frui, ac post tot labores dulcedine pacis gaudere. Sacra ne aboleantur Deo curę fore. Meclenburgensium Ducum fortunas consilio facilius, quam armis restitui posse, eorumque causam Electoribus commendandam. Denique à Germania tanto mari dirempta, & classibus non instructa Suecię nil periculi imminere. Qui tamen fortiora suadebant, solidius momenta pręsentium temporum ęstimasse videbantur. Cęsari quippe propositum esse Protestantium sacra extirpare, eoque pretexto ad subjugandam Germaniam uti; hinc Septentrionem invadere, citra quem quieta Monarchiæ per Europam possessio frustra speretur. Utrumque negotium totis viribus aggrediendum, statim atque bellum Italicum sit compositum. Germanię servitio magna jam posita fundamenta. Ditiones Cęsaris hęreditarias fręnum accepisse, Augustano ritu inde ejecto. Principes Germaniæ, firmamenta suæ patrię ac securitatis vicinorum, alios ditionibus suis exutos, alios ita debilitatos, ut adversus ingruentem dominatum vix hiscere audeant. Protestantium fortunas ademtis bonis Ecclesiasticis subrui. Ipsos Catholicos jam enormem potentiæ molem, quam suis auxiliis excitaverint, horrere. Omnia exercitibus inundari, qui immenso militum numero turgeant, certatim confluentibus, qui prędis impune actis, & emuncta civium pecunia saginari cupiant. Oram Maris Baltici, & in diversa parte Vallem Tellinam munimentis infessam, premendæ simul Germaniæ, & invadendis exteris. Jam Viennę agitari super constituendo militari ęrario, quo perpetui exercitus quatuor sustententur; in Hungaria adversus Turcas; in Italia aut ejus finibus; ad ripam Rheni premendis Gallis, Batavisque; & ad littus Maris Baltici Arctoos in populos. Obtentui sumi Germanię defensionem; revera id agi, ut eadem opera Germania sub jugo habeatur, & per occasionem vicini invadantur. Ea destinata si plenam maturitatem nanciscantur, torpentibus interea quorum interest, quid periculi ipsos maneat? aut quę vires radicatam istam potentiam moliendi? Vehementer falli, qui putent Sueciam extra periculum constitutam propter litora scopulis infesta, & quia hinc Danus, inde Polonus objacent. Miseram enimvero Sueciam, si extra rupes suas prospicere non audeat; & quid navigationi atque commerciis futurum, unde pręcipua Regno opum materia, si mari hostis potiatur? Sed nec ideo certiorem spem amicę transactionis allubescere, quod Austriaci nunc blandiorem, quam antea, vultum videantur sumere. Nam destinata illis sua fixa manere; schema temperari, prout res ipsis fluant. Paulo ante enim, cum omnia supra votum ipsis succederent, & Danus cessim semper iret, dictis factisque maximam insolentiam præ se tulisse. Ast nunc, postquam ad Stralsundam fortuna eorum adhæsit, classis argento onusta Batavis in prædam cessit, Gallus subacta Rupella serio in bellum Mantuanum incubuit, mollius paulo procedere. Inde Dano pacem datam satis æquam, restitutis ditionibus, quas per occasionem iterum involare facile sit. Et Arctoo tantisper lateri quietem concedi, quoad alibi negotiis urgentioribus prospexerint. Interea classem instrui, ac validis munimentis litus Maris Baltici premi. In Germania post attritos plerosque Principes magnis jam Urbibus manus injici. Augustam Vindelicorum jugo subditam, Magdeburgum tentari; hinc Brunsvigæ, Hildesiæ, Bremæ, Lubecæ, cæteris eadem imminere. Hostibus per alios negotium facessi, amicos auxiliis sublevari, utrinque propriam potentiam quæri. Exercitus in Borussiam, in Italiam, & adversus Batavos missos, quorum conatibus si par fortuna arrisisset, quę Europæ facies futura erat? Sed nunc seposita paulisper superbia modestiam ipsos simulare. Fridlandum Magdeburgo mitiores leges ferre, nec solitam adversus Hanseaticos asperitatem amplius exprimere. Suecos minus contemptim haberi, quibuscum Dano arbitro transactum se jactet. Eundem, statim atque Suecicæ naves portu Wismariensi abscessissent, suas quoque exarmasse, velut abjecta de invadendo Mari Baltico cogitatione. Tres quippe adhuc superesse populos, reliquis debilitatis aut oppressis, qui Cæsaris destinata infringere possint, audeantque, Gallos, Suecos, atque Batavos. Eos ut disjungant, ac ne in ipsos pariter impingantur, operam Austriacos dare: præsertim postquam Succi bellum Polonicum ab se amoliti sint, Hispani in Belgio langueant, ac Gallo res in Italia non improspere cedant. Inprimis ne Sueci Gallique Germaniæ se rebus pariter immisceant istis formidari, quorum his apud Catholicos, illis apud Protestantes magna sit autoritas, utrisque par metus, ne Cæsaris opes sub jugum redacta Germania immensum gliscant. Igitur id nunc agi, ut Hollandi per inducias, Sueci pacis ostentatione sopiantur, quoad Gallia fracta leges ipsis placitas acceperit. Et quiescentibus nunc Suecis, Gallo necessitatem imponi durioribus forte conditionibus cum Cæsare transigendi, nec eidem deinceps, quid Sueciæ fiat, curæ fore. Sedendo exitium ad pauculos duntaxat annos differri, intra quos Cæsar dominatum Germaniæ, marisque Baltici sibi firmaverit; ac insidiosæ quietis dulcedinem mox in gravius periculum remedii nescium versuram. Igitur invitantem occasionem,

&

1629. & pronam rei bene gerendæ ſpem non negligendam, quibus incolumitas ſua ſerio cordi eſt, ac Cæſaris conatibus obviam eundum, dum via adhuc iſtis ſiſtendis patet. Jam enim omnia adeſſe, quæ requiruntur, ut bellum juſte ac prudenter ſuſceptum dicatur. Poſt graves injurias à Cæſare illatas in bellum jam proruptum, cujus honeſte ponendi vias Cæſar hactenus eluſerit. Pacem fœde mendicari, nec ideo obtineri, niſi exercitu in Cæſaris ditione transmiſſo. Stralſundam præſenti rerum conditione diu ſuſtineri non poſſe; eam porro abdicare ſumma cum ignominia conjunctum. Nec minus ignavum ſacrorum participes Cæſaris libidini exponere, quos niſi in veterem ſtatum arma noſtra repoſuerint, ex illo latere nunquam Sueciæ ſecuritatem perſtituram. Equidem arduum eſſe cum Auſtriaca Domo velle collidi, tantis opibus exercitibusque ſubnixa. Non deeſſe tamen vires, quę iſti opponi queant. Suppetere militem indigenam, non mercede conductum, aut propter periculorum ignorationem laborisque fugam in cauponis per crapulam data fide autoratum; ſed certo judicio ac delectu habito conſcriptum, laborum, frigoris, inediæ, vigiliarum patientem, nullis adſuetum deliciis, exiguo contentum vivere, obſequio paratum, diſciplinæ obſervantiſſimum, & ſi Duces idonei ſint, quorumvis periculorum, mortisque contemtorem. Eſſe præterea militis externi copiam, veterani, egregii, bellorum adſueti, & odio peculiari in Cæſarem fere ardentis; qui in Boruſſia ſuppetente è vectigalibus pecunia commode colligi, ac inde citra Sueciæ incommodum in Germaniam effundi poſſit. Ac ubi ſemel in Germania pes figatur, militem non defuturum, ibidemque maximam virium ſuarum partem Regem inventurum. Quicquid porro Regis ibi acceſſerit viribus, id Cæſari deceſſurum; cujus legiones non parum attenuandæ ſint, ſi non amplius univerſam Germaniam exactionibus detur exhaurire. Commeatum porro, ac reliquum belli paratum ſi Germania non ſuppeditet, mari poſſe ſubvehi, abundante navium copia. Eſſe præterea res Germaniæ in præſens confuſas ac turbulentas, plerorumque animos à Cæſare alienatos, conſumpta jam plane *ſincerationum*, quas vocant, fide, quibus hactenus credulitati Ordinum illuſerit. Inter ſpem metumque hærentes nunc utcumque coërceri: ubi dux & autor ad pareat, certatim in exoſum dominum inſurrecturos. Stralſundam aditum in Germaniam pandere, qua poſſeſſa prohiberi nequeat, quo minus bellum in hoſtilem terram transferatur. Inſtigare quoque Gallos, Anglosque, qui nervum rerum gerendarum ſuppeditaturi ſint. Nec Batavos communi cauſę defore, aut ſi propriæ neceſſitates prævertant, ſaltem favore noſtra arma proſecuturos. Galliam ſine dubio in partem belli venturam, ubi nos ſtrenue rem aggreſſi fuerimus. Non audiendos, qui tam importune onera & incommoda belli occinant. Præterquam enim quod reſpublica hautquicquam ad querelas vulgi, ſed pro neceſſitatibus temporum gerenda eſt, non omni pacis fructu carituram Sueciam intus tranquillam, & bello alias in terras effuſo. Ac bonos cives intellecta belli neceſſitate Reipubl. oneribus ſeſe non ſubtracturos. Equidem non plane inſuper habendam vicinorum invidiam, ac ſine dubio Anglos, Batavosque ægre ferre Boruſſiæ portus à Suecis inſideri; Danum inſuper quævis Sueciæ incrementa anxia mente librare, & velut ſuam ruinam adſpicere. Sed uti illos credibile ſit vectigalium moleſtiam condonaturos cauſæ communi per nos ſuſceptæ, quæ citra pecuniam ſuſtineri nequit; ita Dani motus probe obſervandos, & ne cum Cæſare luctantem Sueciam à tergo invadere impune queat, nihil diſſoluti, aut invalidi domi relinquendum. 1629. Et quanquam metui quoque poſſit, ne Germanorum in arma noſtra favor refrigeretur, ipſique periculo ſervitii depulſo externa auxilia faſtidiant; non parum tamen ad eos in fide retinendos conducturum, ſi militis noſtri diſciplina atque modeſtia Cæſareorum licentię invidiam faciat; ſique Suecia nunquam cauſam ſuam ab Ordinum libertate, ac Religionis ſecuritate ſejungat. Et ut maxime prima belli ſcena in amicorum Principum terris ſit ſtruenda; tamen cum illi jugo longe aſperiore jam premantur, quod non niſi hac ratione excutere queant, pręſtare ipſis ab amico medicinam experiri non usque adeo gratam, quam citra omne remedium perire. Quod ſi Deus cœptis faveat, mox ad Cęſaris & Catholicorum, qui cęteris hactenus inſultarint, ditiones viam aperiri, quę copioſum ac ſibi ipſi alendo ſufficiens bellum polliceantur. Denique licet egregia auſis omnia ſecus cadant, nihil atrocius tamen ipſos tunc, quam quieſcentes manere, ac Germania pulſis mare, claſſem, aſpera litorum, ac in defenſionem patriæ ardentes civium manus ſuper eſſe.

§. 17. Iſtæ igitur, ſimilesque rationes, hisque potentior quidam velut Genii inſtinctus uti apud Regem magnanimum prævalebant illis, qui pacis bona, ſed mox in atrocius bellum eruptura ingerebant: ita eædem apud Ordines Regni expoſitæ effecerant, ut & ipſi ſuaderent, terra marique bellum eſſe parandum, ac in ſuo potius hoſtem invadendum, quam domi expectandum. Si qua tamen via oſtendatur honeſtam ac tutam pacem per tractatus obtinendi, eam haud repudiandam. Igitur Rex omni cogitatione in bellum defixa futuræ expeditioni ſumma vi accingitur, ac poſt initas licet cum Polono inducias non modo quas habebat copias ſub ſignis retinet, ſed & easdem auget, confluente ad ipſum egregio milite, quem Daniæ atque Polonię Rex, Brandenburgicus Elector, & Gedanenſes exauctoraverant. Tres quoque legiones apud Batavos per Theodoricum Falkenbergium, quinque in Anglia per Jacobum Spenſium, & plures in Urbibus Germaniæ maritimis conſcriptæ. Nec Cæſareanorum minæ ardorem ſub tanto duce inclitandi infringere valebant. *Futurę expeditionis adparatus.*

§. 18. Haut ſecius tamen inter armorum ſtrepitus pacis vocabulum & ſpes jactabatur. Daniæ quippe Rex ſucceſſibus Guſtavi in Boruſſia ægreſcens, cupidusque quovis modo materiam ipſi rei bene gerendę ac augendę potentię pręſcindere; ſimul ut Sueci Stralſunda extraherentur, neve Rugia inſula forte potirentur, apud Cęſarem Guſtavumque ſedulo inſtiterat, ut Gedani congreſſus ſuper tractanda pace ſuſciperetur, cui ſequeſtrem ſe ipſe offerebat. Ac Cæſar quidem facile in eum conventum conſenſit, quod ſperaret, iſto ludibrio ſe impediturum, ne hoc anno in Germaniam trajiceret Guſtavus. Interim ſe, poſito bello Italico, & rebus Germanię digeſtis, Guſtavum plane excluſurum, vel ut primo in aditu ſiſteretur effecturum. Laborabant quoque circa hunc conventum Brandenburgicus Elector, & Pomeraniæ Dux veriti, ne Guſtavo in Germaniam adpellente belli ſedes ipſorum in ditionibus ſumeretur. Nam Cæſar militum hoſpitiis liberari flagitantibus metum Sueciæ irruptionis obtendebat, quæ ſola ſpem pacis per univerſam Germaniam conſtituendę remoraretur; quo metu amoto copias ſe ſuas amoturum pollicebatur. Cumque iidem ea ſuper re apud Oxenſtiernam per Legatos inſtarent, hic laxioribus verborum formulis Regis ſui animum paci pronum reſponderat, quod animadverteret iſtos etiam hoc agere, ut Regis deſtinata expiſcarentur. Nam antea Brandenburgicus aliquoties per Bellinum, Gœſium, *Tractatus de pace Gedani inſtitutus. 1630.*

1630. Gœzium, & Knesebecium cum Gustavo Rege super transferendis in Germaniam armis egerat. Sed & Poloniæ Rex instigabatur, ut circa eum conventum satageret, velut Cæsar cum Bavariæ Duce induciis Polonicis inclusus esset. Contra Angliæ Regis Legatus mire ab istis tractatibus abhorrebat, quod metueret, ne ratio aliqua iniretur Gustavo satisfaciendi. Quo facto conclamatum videbatur de rebus Germaniæ in integrum restituendis. Eoque ut bellum potius susciperetur instabat, fœdus ac pecuniam à Rege suo ostentans.

Gustavi circa eum considerationes.

§. 19. Ast Gustavus, cum quo Cæsaris consilia tenderent facile perspiceret, nec æqui aliquid sperandum sibi cum isto tractanti Danis intervenientibus, quos se ultro offerentes citra offensam rejicere non potuerat, hautquidquam armorum curam seponebat. Neque tamen eo minus in tractatus consensit, ne pacem, quam Cæsarei subinde crepabant, ipse solus impedire videretur; ac ut hostium motus & consilia eo penitius exploraret. Suberat & alia ratio, quod Legatus Gallicus suspicionem animi parum sinceri incurrerat, velut de fœdere proposuisset speculandi duntaxat causa, & quo Galli bellum Italicum melioribus ponere conditionibus possent. Igitur susceptis cum Cæsare tractatibus facile adpariturum sperabat, num Gallis cum Gustavo fœdus cordi foret, & quis Angliæ Regi animus, cui itidem de istis significabatur. Legatis autem qui Gedanum destinabantur, injungebatur primo omnium procuratorium Legati Cæsarei inspicere, num hic ab ipso Cæsare; an à Fridlando mandatum accepisset, tum quæ agendi potestas in eundem collata foret. Nam cum ministro Cæsaris non nisi per inferioris dignationis delegatos acturus erat: & si quid vitiosi procuratorium contineret, eo clarius Cæsaris ludibria pellucebant. De cætero eædem fere pacis leges proponendæ erant, quas in conventu Lubecensi ferendas diximus, nisi quod iis, qui in priorem statum restitui postulabantur, adderentur Administrator Magdeburgicus, & Joannes Adolfus Bremensis Archiepiscopus. Quod si securitati Sueciæ, Marisque Baltici, & utriusque Circuli Saxonici in posterum solide caveatur, per Gustavum moram non fore, quin statim præsidium Suecicum Stralsunda deducatur.

Expeditio ideo non differtur.

§. 20. Interea cum nonnulli suaderent, expeditionem in Germaniam esse suspendendam, quoad de eventu tractatuum constaret; Cancellarius tamen aliique Regi ingerebant; hos à Cæsare adornatos non nisi extrahendo tempori. Ubi tempestas mari trajiciendo, belloque gerendo elapsa sit, obtentum non defore negotium abrumpendi. Interim militem mercenarium dilapsurum, quem neque in Borussia detinere, nec in Sueciam trajicere liceat: equitatum imprimis selectum, qui semel dimissus post non ita facile colligi queat. Ejus servandi nullam esse rationem, nisi materia rei gerendæ in Pomerania detur. Res quoque Protestantium in Germania præcipiti lapsu ruere, quibus nisi mox succurratur, remedio non amplius locum fore. Et his plane sub jugum redactis tam pulchram occasionem expirasse, nunquam forte redituram. Nec salva existimatione Stralsundæ defensionem abdicari posse. Igitur consultissimum fore, sub umbone pacis tractatus continuare. Id quod & Ordines Sueciæ probabant, orantes, si tuta & honesta pax obtineri possit, ne illa repudietur; sin minus, ut bellum alacriter sumatur.

Tractatus in irritum cadit.

§. 21. Cæterum Gedanum præmature quidem pervenerat Cæsaris legatus Carolus Hannibal à Dona, non tam quod isti pax tantopere cordi esset, quam ut Gustavi motus propius exploraret, ac dissidia inter hunc, Gedanensesque excitaret, aleretve; simul ipsius delectus, quantum posset ea in Urbe impediret; tum ut Cæsar mature auxilia Ordinum petere posset, si nulla pacis spes adpareret. Serius advenere Danici Sequestres Otto Schielius, & Martinus à Meden. Gustavus autem cum audisset, unicum duntaxat à Cæsare Legatum venisse, & ipse solum Cancellarium isti tractatui sufficere judicabat, retentis tribus reliquis, qui adhuc in Suecia hærebant, Gabriele Oxenstierna, Carolo Banerio, & Petro Sparrio. Sed quia Dani horum quoque adventum impense urgebant, profecti & isti sunt magis in honorem Regis Daniæ, quam quod necessarium id judicarent. Interea temporis Suecos inter atque Gedanenses controversiæ quædam enatæ erant, quæ nondum quidem apertam in hostilitatem eruperant, ut tamen Legati Suecici non satis tutum judicarent ei se Urbi credere, Cancellarius cumprimis, cui summa rerum per Borussiam incumbebat. Igitur ut super ea re cum Danicis Legatis consultaret, Cancellarius eosdem Elbingam ad se, aut in locum aliquem intermedium, tutumque invitaverat. Ast illi hoc præfracte abnuere; neque se de mutando tractatuum loco, in quem semel consensum sit, quidquam admittere posse, neque super hoc quidquam in mandatis habere. Eadem cum semel iterumque, missis quoque internuntiis, Sueci repeterent, ac Danici Legati idem responsum ingeminarent, tandem cum de adventu Gustavi in Germaniam, prosperisque ejus initiis allatum esset, Cæsareus, Danicique Legati re infecta Gedano discessere, culpa soluti conventus in Oxenstiernam rejecta. Qui contra recte à se factum defendebat, quod istorum se ludibrio præbere noluerit. Et sane de istius tractatus successu nemo prudentior prolixe sibi pollicebatur. Nam & Suecis merito suspectus erat præproperus Cæsarei Legati adventus, & quod cum isto Danici Legati frequenter congrederentur; cum tamen iidem adeo pertinaciter colloquium cum Oxenstierna extra Gedanum abnuerent; ac magis partis adversæ in modum, quam mediatorum agerent, qui circa ejusmodi officium adeò difficiles esse non solent. Sed nimirum Cæsaris Legatio id spectabat, ut Gustavi arma differrentur. Dani autem utique Suecos Stralsunda extrahere, & ne Rugiam insulam invaderent, impedire cupiebant, cui ipsi mire inhiabant. Gustavo tamen jam feliciter bellum auspicante, facile perspiciebant, aliis nunc conditionibus, quam de quibus ipsi in mandatis acceperant, transigendum fore. Eoque cum super tractatuum loco Sueci scrupulum movissent, isti eam occasionem avide arripiebant negotium abrumpendi, culpamque in Suecos devolvendi. Enimvero quam parum Cæsari pax cordi tunc fuerit, vel hinc judicare licet, quod Danici Legati Suecis indicium facerent, in mandatis Cæsareis non Sueciæ Regis, sed solius Stralsundæ mentionem fieri, quod Gustavo Regium titulum tribuere Cæsar nollet. Quæ res statim tractatum solutura, vel donec nova afferrentur diplomata, in autumnum usque dilatura fuerat, in irritum deducta ejus anni expeditione. Quin & ex interceptis Cæsarei Legati literis constabat, ipsum parum sibi promisisse de fructu mediationis Danicæ propter Danorum in Suecos odium. Unde quid sermonum inter ipsos mistum fuerit, non difficulter colligebatur. Sperabat autem Gustavus, non temere Danum deinceps mediatorem se ingesturum, postquam Gedani operam luserat. 1630.

Rugia insula à Suecis occupatur.

§. 22. Interea intellectum fuerat, Daniæ Regem super insula Rugia tradenda cum Pomeraniæ Duce agitare mutuo oblatis trecentis uncialium millibus; quem in contractum Fridlandus quoque con-

1630. consenserat, qui sperabat, hoc modo vel insulam eam adversus Suecorum invasionem munitum iri, vel Daniæ Regem bello quoque immiscendum, si pax Gedani non coiret. Ea res Suecos valde sollicitos habebat, ne Rugia à Danis infessa expeditio in Germaniam interciperetur, aut bellum cum hisce gerendum foret. Præsertim cum Daniæ Rex castellum in Rudena insula, ostio Penæ fluminis objacente, exstructum iret, Stralsundenses ad vectigal ibi solvendum adacturus. Visum igitur Alexandro Leslæo Stralsundæ Præfecto, & Stenoni Bielkio Legato conatus istos antevertere, & Rugiæ possessionem ocyus invadere. Re quippe perpetrata non amplius Danum formidabant, quem haut credebant offensa intempestive ostentata Gustavi arma in se à Cæsare aversurum: cui satius erat è collisione istorum suum emolumentum captare. Accedebat, quod nulla alias ratio suppeteret diutius sustentandi turmas equitum, quas Lesleus interea Stralsundæ conscripserat. Insidebant Rugiam Cæsarei tribus castellis, ad Veterem, Novumque trajectum, & apud Gustovium pagum in opposito Brandeshagæ litore, cui in continenti exadversum aliud exstructum erat, impediendæ Stralsundensium navigationi. Hæc expugnare cum Leslæus decrevisset, primo quidem Hiddenseam Insulam in occidua Rugiæ ora modico freto divisam invadit, avertendis hanc in partem hostium animis. Inde castellum ad Veterem trajectum Cæsareanis resistere non ausis occupatur, novisque operibus firmatur. Paulo post & munimentum ad Novum trajectum post interclusum commeatum à præsidiariis vitam & res salvas sibi stipulantibus deditur. Ea loca recuperaturus Cæsareus Tribunus Joannes Goetzius cum tribus peditum millibus, sex equitum turmis in insulam trajecerat. Sed disposito velut ad vim in munimentum vetus faciendam milite, cum Suecos ad strenue resistendum paratos animadverteret, re infecta abiit, totaque insula, quam prius expilaverat, Suecis cessit, nisi quod valido præsidio tertium quod restabat castellum Gustovium dictum insideret. Cum vis non successisset, alia via Suecos insula dimovere Cæsarei instituunt, per Pomeraniæ Ducis Legatos propositione facta super concedenda insulæ ab utraque parte belli immunitate. Qua super re dum missis hinc inde literis disceptatur, Leslæus sub initium mensis Junii trajectis subito copiis, cum Cæsarei è continenti suis suppetias ferre frustra conati essent, castellum Gustovium vi expugnat, præsidiariis cæsis, aut captis. Sic tota ea insula levi negotio Succi potiti sunt. Quo facto Cæsarei in opposito continentis litore situm Brandeshagæ castellum ultro deseruere.

Gustavus expeditionem in Germaniam accingitur.

§. 23. Inter ista belli præludia Gustavus invitante jam anni tempestate, provisisque quæ tantæ expeditioni necessaria videbantur, denuo literas ad Electores scribit, quibus de titulo Regio sibi denegato querebatur, & quod super injuriis sarciendis ne verbo quidem mentionem fecissent: professus quanquam adhuc optet æquas pacis rationes posse inveniri: sibi tamen vitio datum à cordatis non iri, si præteritis edoctus exemplis alia via, quam per inania tractatuum, securitati suæ consultum eat. Qua ex re si forte innoxio cuipiam incommodi quid obtingat, non sibi imputandum, sed illis, qui ad talia suscipienda necessitatem attulerint. Inde & causas, quibus ad expeditionem hanc adactus sit, scripto typis impresso publicat. Alia clarigatione apud Cæsarem opus haut judicabat, à quo belli injuriarumque initium factum erat, quarum reparationem ipse manu sibi quæsitum ibat, postquam amica ratione eandem obtinere desperaverat. Domi res probe disponuntur, 1630. imprimis adversus Danum, quem satis norat à Cæsare ad invadendam Sueciam stimulatum iri. Tum convocatis cum in finem Regni Ordinibus valedicit, exercitumque, & belli adparatum studiose congestum classi imponit. Ceterum copiæ, quæ tunc Gustavum è Suecia sequebantur, satis modicæ pro tanta belli mole erant; quæ tamen postea è delectibus per Borussiam, Germaniamque maxima capiebant incrementa. Equitum duæ erant legiones WestroGothorum sub Erico Sopio, Smalandorum sub Comite Petro Brahæo Tribunis. Quatuor inde peditum Suecorum legiones, Tribuni Nicolaus Brahcus, Georgius Johannis F, Lilius & Duwalius uterque Axelii prænomine ductabant. Duabus Germanorum peditum legionibus Theodoricus Falkenbergius, & Nicolaus Theodorici F. præerant, quibus duo Tribuni Hallii signa adjungebantur. Alias duas legiones recens conscripserat Dodo Cniphusius, summus vigiliarum præfectus, & Mitschefalius; & unam Scotorum Maccaius Tribunus. Quæ copiæ sedecim alas equitum, ac nonaginta duas peditum cohortes explebant. Universum peditatum Joannes Banerius, rem tormentariam Leonardus Torstensonius moderabantur.

Legati Pomerani expeditionem sistere laborant.

§. 24. Jam classis exercitu onusta in portu Elsnabbensi stabat, ventum secundum expectans, qui complures per dies adversus reflaverat; cum à Pomeraniæ Duce Legati Regem adeunt, orantes, ut ista expeditione supersedeatur, ne belli sedes Pomeraniam jam antehac satis exhaustam plane in vastitatem det. Id cum abnueret Gustavus, ut neutrarum ipsi partium esse liceret instabant. Quod & ipsum negabatur, utrinque allata causa, quod ex ea potissimum provincia sibi à Cæsareis hostilia forent intentata, quorum culpam non satis à se Pomerani videbantur amoliri posse. Cæterum hoc responso, speciem asperitatis habente, Legatos dimittere placuit, non quod serio Pomerani injuriæ insimularentur; sed quia non satis gratum amicitiæ specimen videbatur Martis arenam in alicujus ditione constituere; id quod tamen necessitas ac ratio belli subigebat. Igitur offensæ quid præ se ferre malebat; simul ut eo citius Ducem in partes suas flecteret metuentem, ne utrinque hostiliter haberetur. Ne tamen is forte ad desperata consilia impelleretur, spes amicæ transactionis injicitur, quamprimum in Germaniam ipse adpulisset. Atque in eandem sententiam literas ad Ducem Rex deinde dabat, statim atque Pomeraniam ingressus fuerat.

Gustavus Pomeraniam adpellit.

§. 25. Transmisso feliciter mari dies vicesima quarta Junii Regis classem ad Rudenam insulam stitit, unde alias ipsi consilium fuerat copias in Rugiam exponere, ibique bellum auspicari. Sed cum hostem jam à Lesleo tota Rugia pulsum intelligeret, in Usedomiam insulam exscensionem facit. Ipse simul ac terram tetigit, in genua provolutus Divini Numinis favorem tantis cæptis exposcit. Tum ne forte hostis in primo litore adhuc incompositum adoriretur, sedulo castra munit. Ibidem adjungitur Stralsunda evocatus Leslæus cum sua legione, & Hallii sex, quatuor Jacobi Duwalii Tribunorum cohortes, quas equitum turmæ nonnullæ sequebantur. Inter prima belli opera erat disciplinam militarem severis edictis sancire, ac ut rapinis injuriisque adversus pacatos abstineatur prohibere. Quæ res mirum ipsi favorem conciliabat apud istos, qui hactenus rapacitatem ac libidinem Cæsarei militis toleraverant. Cæterum cum nihil hostium in se tendere conspiceret, ad castellum Wolgasto oppositum copias promovet; quod statim ab hostibus resistere non

Usedomia, Wollinum & Cami-

1630. ... num occupantur.

ausis magna cum trepidatione deseritur. Hinc ad alterum insulæ latus, qua Suina flumen Wollinum dirimit, itur; ad cujus utramque ripam exstructa castella Cæsarei, ipsumque Wollinum oppidum præcipiti fuga deseruere. Post redactas in potestatem insulas Pomeraniæ adsitas in continentem ponte refecto exercitus traducitur, ac Caminum oppidum, quod Cæsarei prius expilatum deseruerant, occupatur.

Stetinum Suecos recipit.

§. 26. Sed majus operæ pretium in Stetino erat, ubi Ducis sedes hactenus à Cæsareo præsidio sola immunis; urbs positu cumprimis opportuna, inferre, seu arcere bellum opus sit. Et qui ista potiebatur, ipsum Ducem in potestate, atque obnoxiam totam provinciam habiturus erat. Ad idem oppidum invadendum non minus quam Gustavus animum intenderat Torquatus de Comitibus, Cæsareis copiis per eas oras summo cum imperio præfectus. Qui primo turrim medio in aggere, quo Stetinum Dammo conjungitur, intercipere frustra conatus, quod turris ista, adjectique pontes firma statione ex urbe missa insiderentur, validam inde manum ad Gartzium contrahebat, vi subito admota urbem oppressurus; eaque destinata intra proximum biduum exsecutioni daturus credebatur. Sed Gustavus istos conatus antevertere properans, minoribus navigiis, quæ magno numero collegerat, exercitum, bellicumque instrumentum imponit, ac intra duas horas vento mire favente per sex milliaria adverso Odera subvectus ad Stetinum improvisus adest. Miles cum minoribus machinis statim in terram expositus, & in aciem digestus intra tormenti jactum oppido succedit. Cui obviam missus a Sigefrido Damitzio præsidii Ducalis præfecto tympanotriba causam adventus sciscitatur, ac ut extra teli jactum recedatur postulat. Ast Rex ipsum præfectum responsa accepturum venire jubet. Qui & mox, nonnullis à Duce delegatis comitantibus, adest. Cui Rex: necessitate belli adductum se accessisse indicat, ac ut amice intra Urbem admittatur, petit, ne viam vi facere, quod quidem in proclivi sit, cogatur. Pomerani obsequium & fidem Cæsari debitam excusare, & ut potius exhausta provincia plane decedat rogare. Contra Rex non ut eos Romano Imperio abstrahat venisse testatus, sed ut ipsos, cæterosque per Germaniam iniquissimo servitio oppressos in libertatem vindicet, Ducis colloquium exposcit. Atque interim oppidanos, qui magno numero spectatum confluxerant, humaniter allocutus admirationem juxta & amorem sui excitabat. Duci cum consiliariis suis prodeunti, comiterque excepto Rex prolixe, quibus causis expeditionem hanc susceperit, exponit; ac ut ultro admittatur, adhibitis multis rationibus ac promissis, postulat. Adversus abnuentem vires sibi in promptu esse ostendit multa cum facundia, quam majestas oris, ac militaris ardor immensum animabat. Dux multa excusans ad ista petita tergiversari. Sed cum Gustavus Torquati conatus omnino prævertendos contenderet, simul in promptu sibi demonstraret paucas intra horas urbem maligne adhuc munitam vi expugnare, designatis quoque locis, qua impressionem facturus erat; Dux tandem ut Suecicus miles urbe reciperetur con-

20. Julii. sentit. Nec mora, ea ipsa qua venerant die Sueci non per portas, sed per opera adhuc imperfecta vallum recta adscendunt. Miles Pomeranus permissu Ducis sacramento Gustavi accedit.

Fœdus inter Regem & Ducem Pomeraniæ.

§. 27. Mox fœdus Gustavum Regem inter & Pomeraniæ Ducem Bugislaum XIV. initur, super mutua cumprimis defensione, salvo tamen jure Romani Imperii in eam provinciam, ac ut Duci ditio sua salva sit, & quæ à Rege loca jam occupata sunt, aut deinceps occupabuntur Duci restituantur. Id tamen præcipue sibi Rex reservabat; si Duci humanitus quid contingat, antequam Brandenburgicus Elector hanc conventionem adprobet, aut ad liberandam à Cæsareis provinciam operam conferat, aut si eidem super successione ab aliis lis moveatur, ut tunc Gustavo ac successoribus Pomeraniam sequestri ac clientelæ titulo detinere tantisper jus sit, quoad lis composita fuerit, & successor sumtus belli absque Pomeraniæ onere exsolverit, simulque fœdus hoc ratum habuerit. Quod fœdus sequenti anno ab Ordinibus Provincialibus confirmatum fuit. Petebant quoque Ducis ministri Stralsundam obsequio Principis restitui, dissidiis juxta provinciæ leges compositis. Sed Stralsundenses acriter obsistebant, causati, se per pravos Ducis consultores in gravissima pericula & incommoda præcipitatos, omnique istius ope destitutos fuisse. Quo ipso, si quæ sibi adversus Ducem obligatio fuerit, eam expirasse videri. Nec Gustavus æquum judicabat, urbem invitam Ducis potestati subdere: dissidiis tamen ipsorum componendis arbitrum se offerebat. Porro cum novis munitionibus Stetinum firmari necessarium videretur, ita Regem inter atque oppidanos convenit, ut miles laborem istum subiret, modica ab hisce mercede exsoluta. Ita paucos intra dies valida opera perfecta. Tum & super præsidio Suecico, quatuor militum millibus constante, cum Duce transigitur: ut Rex stipendium, oppidani hospitium præbeant; in quod species summi Imperii penes Ducem, vis penes præfectum Regium relinquebatur. Cæterum hanc Gustavi receptionem Dux literis apud Cæsarem excusatum ibat, culpam in Cæsareum militem conferens, qui post expilatam per triennium provinciam ad istius adventum trepidus diffugerit; neque sibi ad Regis ingruentis impetum sustinendum vires fuisse. Nec tamen à Rege aliud quæri, quam ut vicini Ordines in priorem statum reponantur, ac licentiæ militum modus statuatur. Enimvero isthæc excusatio Cæsari suspicionem haut adimebat, quo minus Dux jam ante clandestinis pactis Regem ultro invitasse, atque omnia è compacto egisse crederetur. Eoque tam atrox Cæsareorum in Pomeranos odium exarserat, ut si qui eorum Regi militantes in istos inciderent, extra cæterorum captivorum sortem ponerentur. Cui crudelitati vindicandæ paria Sueci in Croatas statuebant, per immanitatem ac libidines toto isto bello præcipue infames. Nec ideo cæterorum in Cæsareanos ardor remittebat.

Stargardia occupatur.

§. 28. Proximum hinc fuit Stargardiam occupare, septem hostium cohortibus insessam. Eo missus tribunus Damitzius cum milite nuper à Pomeraniæ Duce in Gustavum transcripto, ut fidei ac virtutis prima specimina ederet. Quæ nec infra expectationem fuere. Oppidum primo assultu expugnatum; magna Cæsareorum pars cæsa: qui supererant Gartzium semiermes dimissi. Magna ibi annonæ vis bellicique adparatus in prædam cessit.

Conspiratio in Regem detegitur.

Eos per dies in castris ad Stetinum conspiratio detegebatur, quam unus & alter Italus inierant, qui velut deserta Cæsaris militia ad Suecos se contulerant. Deprehensus quoque fuerat in castris explorator, eorundem situm delineaturus, & ipse destinati sceleris conscius. Hujus indicio alius proditur, qui ultro fatebatur, sæpius se sclopeto manum admovisse patrando facinori, sed semper velut oborto torpore destinata exsequi non potuisse. Ei præmium laqueus fuit. Alter cui nomen Quintini de Ponte fuit, maturo ad hostes trans-

1630. transfugio idem supplicium declinabat. Et plures ferebantur à Cæsareis subornati, quorum tamen conatus Numinis favor à capite Regis avertit.

Anclamum & Uxermunda occupatur. §. 29. Interea Cæsareorum dux Torquatus ut adversus Gustavum ad Stetinum metantem se firmaret, copias è castris ad Stolpam tum præsidia Anclamo & Ukermunda ad se Gartzium evocat. Utrumque oppidum mox à Suecis occupatum. Ad Wolgastum expugnandum Cniphusius mittitur, qui oppidum quidem primo impetu capit. Sed circa arcem multus labor exhauriebatur, ex qua Cæsarei Stechtero duce mascule resistebant, qui primus adversus Succos aliquid constantiæ ostentabat. Diu tamen tormentis operibusque ad angustias redactus extremam vim honesta deditione antevertit. Clempenoam arcem durante Wolgasti obsidio à Cniphusio interceptam, & à Savellio Duce non sine operoso adparatu recuperatam vix operæ pretium est memorare. Eodem quoque tempore Cniphusii de intercipienda per insidias Grypswalda conatus in irritum cecidere.

Wolgastum deditur.

Cæsareorum miser status. §. 30. Hæc Gustavi per Pomeraniam primordia non solum ægram militiæ Cæsareæ conditionem iis in oris denudabant, sed & multos dura hactenus passos, aut in posterum metuentes ad novas spes erigebant. Ac vigorem quidem roburque exercitus Cæsarei destruxerat collapsa plane disciplina, dum duces non nisi corradendæ pecuniæ incumbunt, ac gregarius miles rapinis, injuriis, atque libidinibus grassatur, ac nullas nisi in miseros paganos iras sumit. Inde per avaritiam atque luxum militum inducta provinciis paupertas suis demum autoribus gravissima incubuit. Eoque inopia, desertionibus, ac transfugiis exhausti numeri: cæteros, qui apud signa manserant, rerum omnium difficultate fractos, recens atque vegetus hostis plane exanimaverat. Tum plerique nullo in Cæsarem studio, ac nil nisi bellum secuti cum istius res senescere viderent, & ipsi in novas partes, quæ secunda fortuna ferebantur, inclinabant. Accedebat, quod amoto Fridlando qui solus tanto bello par videbatur, successoribus neque autoritas, neque usus rerum aut constantia esset, Gustavi auspiciis comparanda. Ac Fridlandus invidiæ se imparem, nec firmam sibi Meclenburgici Ducatus possessionem cernens, in sinu gaudebat res ibi collabi, quo majus sui desiderium, pretiumque apud Cæsarem aliorum clades faceret. Sed & Bavarus, Ligæque Socii haut ægre ferebant, Cæsarem istis locis pelli, cujus fortuna & ipsis, qui ad eandem tam multa contulerant, formidabatur. Unde nec intra principia Gustavi progressus sistere laborabant, quos & ipsi emolumento sibi cessuros sperabant, præsertim si ultra Pomeraniam, & Meclenburgicam non procederent. Igitur tunc Gustavo quam maxime Cæsareos Pomerania proturbante ipsi circa diminuendos Cæsaris exercitus satagebant, velut istum ad rem strenue urgendam invitarent. Illi autem, quos hactenus Cæsar oppresserat, aut qui paria horrebant, ad famam Gustavi animos resumere, plerique tamen alios circumspicere, ac è successu rerum consilia capturi maturiorem erumpendi occasionem aucupari.

Magdeburgensium turbarum initia. §. 31. Primus aperte in partes descendere properabat Christianus Wilhelmus, Brandenburgicus Marchio Præsulatus Magdeburgici Administrator. Eum Cæsar proximis annis occasione belli à Daniæ Rege moti ditione sua exuerat, 1630. quæ Pontificis provisu in Cæsaris filium Leopoldum Wilhelmum conferebatur. Unde passim per Præsulatum, & in ipsa Magdeburgi urbe ritus Pontificii introduci cœperant, qua Præsuli atque clero patronatus jura competebant. Quæ res Magdeburgensium animos non mediocriter irritabat: eaque inclinatio Administratori fiduciam ditionis recuperandæ faciebat. Jam ante civitas ea à Cæsareis partibus alienata fuerat per insolentiam Fridlandi, qui cum fas sibi crederet quoscunque lubitum esset hospitiis militum premere, ad hanc quoque Altringerum miserat, uni legioni hiberna, aut eidem alendæ pecuniam postulaturum. Quod cum cives jam antea sat feroces jugique impatientes abnuissent, iste offensus civitatis, velut quæ Cæsari & reipublicæ nihil hactenus contulerit, aditus obsideri, commercia intercipi, messemque corrumpi jubet, Hanseaticis per legatos in cassum circa compositionem laborantibus. Ita inter Cæsareos & Magdeburgicos per semestre amplius variis excursionibus & velitationibus certatum; donec Fridlandus, cum Magdeburgicos quinquaginta uncialium millia arcendis in futurum damnis frustra poposcisset, copias inde avocaret, nec ipsas à damno immunes, quippe bis mille desideratis. Administrator porro in Sueciam profectus erat, antequam super expeditione in Germaniam certi quid statutum foret, ac post crebris apud Gustavum literis institerat de bello in Cæsarem sumendo. Et cum jam Gustavus in procinctu staret, per Legatum Joannem Stalmannum auxilia flagitabat. Vasta illi, ac speciosa consilia, sed incerto favore hominum, ac spe nimis facili fere nitentia; ad quæ in rem deducenda ipse Gustavum magnam pecuniæ summam poscebat. Gustavus, cui quæ proponebantur, lubrico valde superstrui fundamento videbantur, imprudens judicabat spem non satis exploratam pretio emere; eoque per proprios belli adparatus tantum pecuniæ sibi haut superesse causabatur. Quia tamen illi conatus, si eventus responderet, distrahendis hostibus valde conducturi erant, petita plane rejicere consultum non ducebat. Igitur promittebat, si ductores posset invenire Administrator, qui suis sumtibus militem conducerent, se sumptus factos ipsis refusurum, cum in finem summa centies mille uncialium designata. Sed quia solum Administratorem tanto negotio imparem judicabat, solicite monebat; ne destinata sua præcipitaret, aut immaturis ausis occasionem prodigeret. Sed prius alios Principes clam in societatem ostentato Sueciæ auxilio pertraheret: interim avertendæ Cæsaris suspicioni per idoneos homines veniam præteritorum, aut vitæ sustentandæ subsidia peteret, caute tamen, & ut citra perfidiæ opprobrium pedem, si res ferret, retrahere posset. Ast ubi se eousque progressum videret, ut commode auxilium ipsi ferre queat, demum in apertum erumperet. Nam tunc hostibus in se conversis spatium ipsi fore res Magdeburgi stabiliendi. Sin Administratori hostis ingruat, se rebus per provincias mari vicinas compositis Cæsareorum tergo inhæsurum. Enimvero Administrator sapienter consulta corrumpebat impatientia moræ, dum nulla re satis provisa exeunte mense Julio post tentatos oppidanorum animos Magdeburgum clam ingreditur. Ubi cum applausu receptus fœdere Urbem Gustavo ac sibi sociat, promulgatoque edicto totam provinciam in auxilium suum excitat. Tum raptim collecta manu loca

1630. quædam vicina in potestatem redigit. Halam tamen, quam irruerat, obtinere non potuit, arce ibi Mauritioburgo exclusus. Nonnullæ quoque Croatarum turmæ concisæ, & Mansfelda arx astu militari intercepta. Ac jam magnum videbatur excitasse incendium, quod averiis in Pomeraniam ac Meclenburgicam Cæsareis pauci, qui obsisterent, initio adessent. Rex autem quid actum foret intelligens, aulæ suæ præfectum Theodoricum Falckenbergium Magdeburgum mittit legati autoritate instructum, res ibi sua prudentia moderaturum, qui & evitatis, quæ tendebantur, insidiis eodem incolumis penetravit.

Gustavus in Meclenburgicam cogitat.

§. 32. Ast Gustavus Rex egregiis copiis auctus, quas Gustavus Hornius e Finlandia, Livoniaque adduxerat, accedentibus quoque è Borussia quibusdam legionibus, haut diu otiosus desidere suetus in Meclenburgicam movere instituit. Quanquam enim Pomeraniæ Dux suaderet, ut Torquatum Gartzio & Gryphenhaga exturbatum iret, unde is circumjectam regionem late vastabat: tamen quod idem omnes illuc vires contraxisset, ac locis probe munitis consedisset, ancipitis rem aleæ tentare præter necessitatem haut consultum ducebat; præsertim cum spes esset, per propinquam hiemem & urgente commeatus inopia divisas ultro copias facilius opprimi posse. Igitur cura exercitus & castrorum ad Stetinum Hornio commendata, ipse milite instrumentoque bellico in naves imposito Stralsundam tendit. Sed vix discesserat Rex, cum Cæsarei tempus rei bene gerendæ advenisse rati castra apud Stetinum invadere conantur. Acriter tamen ab Hornio repulsi non citra damnum pedem referunt. Et hoc unicum tota æstate virilioris ausi apud Cæsareos specimen fuit. Crudelitatis autem atque libidinis in provinciales exempla edebantur longe plurima. Quæ inter atrocitatis magnitudine imprimis circumfertur Pencuni direptio, ac longe sævius Pasewalci excidium, quod per triennium militari hospitio exhaustum tribunus Joannes Gœtzius octodecim uncialium millia poscebat, àque miseris omni sævitiæ genere extorquere satagebat. Interea duæ Suecorum cohortes apertum ingressæ oppidum exactores proturbant, ac idem tumultuario munire opere aggrediuntur. Sed advolans cum trium millium manu Gœtzius Suecos adhuc imparatos, ac laxiori loco defendendo impares opprimit. Inde in oppidanos omne genus immanitatis, nefandæque libidinis exercitum, ædesque flammis absumtæ magnam armis Cæsareis infamiam, invidiamque conflarunt.

Pasewalci excidium.

Gustavus Meclenburgicam ingreditur.

§. 33. Cæterum Rex Stralsundam delatus, cum in animo haberet Rostochium repente mari invadere, reflantibus per complures dies ventis consilium mutat, ac terra in Meclenburgicam ire constituit. In itinere munimentum ad Damgardiam expugnatur, in quo præsidiarii ad unum cæsi. Castellum ad Rekenitzam fluvium, & Ribnitza, primum ab ea parte Meclenburgicæ oppidum, post brevem moram deditur. Gregarius miles in verba Gustavi adactus, ductores captivitatem subiere. Inde Rex edicto provinciales monet, ut trucidatis aut ejectis Fridlandianis ad pristinos dominos redeant, ac armati apud exercitum suum se sistant: ni faciant extrema velut in rebelles minatus. In eandem sententiam Rostochienses peculiari edicto excitantur. Et transiissent hi sine dubio in partes Gustavi, ni Cæsarei obtentu transitus per oppidum sumendi validum præsidium immisissent, a quo oppidani deinceps pessime fuerunt habiti. Dum Ribnitzæ Rex agit Brandenburgicus Elector per Legatum petit, ut neutri bellantium parti addicto sibi esse liceat. Id quod duplici nomine rebus suis incommodum judicabat Gustavus, tum quod magna pars hostium in Marchia consedisset, quos utique inde exturbari necessum erat; tum quod adpareret, istum hac ratione è Suecorum armis fructum velle capere, periculo, impensisque belli in solum Regem devolutis, simul pro rerum successu in utramvis partem consilia flexurum. Non tamen abrupte petita renuit, sed non aliam *neutralitatis* conditionem ostendit, quam ut aut eadem sibi, quæ hosti in Marchia permitterentur, aut ut hostis penitus eadem facesseret. Eo cum responso Legatus tunc dimissus. Quia autem Cæsarei sub Savellio Duce numerosas copias Regi objecerant, non ultra tunc progrediendum ratus ipse Stralsundam revertit, cura belli his in oris Joanni Banerio commissa. 1630.

Ducis Lauenburgici infaustus conatus.

§. 34. Eodem tempore in diversa parte ad Albim novi motus, sed qui inter principia suffocabantur, exsurgebant. Meclenburgici Duces ditione sua exuti sub adventum Gustavi in spem quidem erecti fuerant hujus ope amissa recuperandi. Suadentibus tamen amicis, & Saxoniæ cumprimis Electore, tutius visum, precibus restitutionem à Cæsare efflagitare, quam ipsi suo suffragio se promoturos pollicebantur. Sed cum nihil æqui à Cæsare alluceret, qui & Apologiam eorum, velut in qua ipse injuriæ insimularetur, aspere exceperat, clam se ad Regem convertunt, atque scribendo militi operam dare incipiunt: cui negotio Rex nomen suum dissimulandis istorum cœptis accommodabat. Et cum Franciscus Carolus Lauenburgicus Dux, à Falckenbergio persuasus, militiæ Regiæ nomen dedisset, ac delectus palam agere cœpisset, sub istius nomine conatus suos obtegebant. Verum præmature erumpente conatu, postquam is Boitzeburgi, Lauenburgi, & Neuhusii militem suum distribuisset, advolante primum Reinachero tribuno, & mox Pappenheimio, ausis impar Raceburgi oppressus in hostium potestatem venit. Qui casus Suecorum in illis oris institutos delectus dissipavit. Interim ad Stetinum aliquoties modicis velitationibus varia fortuna certatum; in quarum una progressis longius Regiis Cæsarei magno numero ingruentes quinquaginta ex illis ceciderunt, aut ceperunt, inter quos Tisenhusius, Sackius, Liliesparrius, & Witzlebius alarum præfecti.

Cæsarei Colbergæ obsidionem frustra solvere laborant.

§. 35. Antequam in Meclenburgicam iret Rex, Colbergam valido præsidio infessam, & quæ circumjectam regionem excursionibus male habebat, obsidio eminus circumdare instituit, cum vim adhibere supervacuum duceret, quod oppido ab annona maligne foret prospectum. Id obsidium ut solverent Cæsarei, simul equitatui è Borussia adventanti occurrerent, viginti sex equitum alas, & circiter bis mille quingentos pedites è castris ad Gartzium expediunt. Eorum conatibus intercipiendis Hornius non minorem manum Colbergam versus ducebat. Jamque in propinquo aderant Cæsarei, quos Regii firmato pede expectabant, cum ab exploratoribus cognitum retro istos abire. Igitur Sueci quantum possunt cedentes insequi, donec nebula cœlum obumbrante qui longius præcesserant equites ad Falkenbergam pagum Cæsareis impingerentur. Anceps ibi pugna, & velut

1630. lut in tenebris commissa, ac nonnulli Suecorum longioribus hostilis peditatus tubis aspere excepti, retro ad subsequentes suos pedites cesserant. Sed nebula prospectum adimente, an quod insidias metuerent, Cæsarei perculsis non instabant, ac in tutiora se recipere potius erat. Quæ res Colbergensibus non parum desperationis attulit.

Navis Prætoria Cæsareorum fugatur.

§. 36. Ineunte mense Decembri cum Suecorum naves, quæ fauces portus Wismariensis obsidebant, paulisper recessissent, Cæsarei repente portu erumpentes aliquot onerarias involaverant. Sed Suecis statim reversis cum cæteræ refugissent, prætoria quadraginta machinis instructa longius progressa in portum Lubecensium Travemundam compellitur. Eam ut Suecis traderent Lubecenses, aut ipsis portu extrahendam permitterent frustra postulabat Joannes Salvius, quod isti eandem à se retineri pensandis damnis, quas ea classis suis civibus dederat, æquius jactarent. Nec ultra quid super ea re actum, postquam Cæsarei militem, armaque isti navi ultro detraxissent.

Comes Oldenburgicus neutralitatem ambit.

§. 37. Eodem tempore Comes Oldenburgicus, ut neutras sibi partes sequi liceret, ambire cœperat. Cui Rex ostendit, id præsenti bello minime omnium quadrare, cum hautquaquam Cæsar eam exemtionem ultro ipsi permissurus sit, ac per eandem sibi ratio bellandi in arctum redigatur. Sibi quippe ejus vocabuli obtentu arma ab hisce regionibus procul habenda, quibus tamen hostis ad commodum suum sit usurus; ac in se solum belli onera devolvi. Cum satius sit, quicquid est Protestantium ad communem causam asserendam omnibus viribus conniti. Quod si tamen eam vehementer desideret, non in alias leges ipsam concedi à se posse, quam ut tota Comitis ditione Cæsareus, ac Ligisticus miles dimoveatur, nec ullum deinceps subsidium Regis hostibus inde accedat. Simul ut Cæsar, Ligaque eam immunitatem ratam habeant, & ipse Comes iis sese viribus instruat, ut Cæsareis adversus *Neutralitatis* leges tentare quid ausis par repellendis sit. Quibus conditionibus à Comite satisfieri non posse facile adparebat.

Cæsarei Gryphenhaga & Gartzio ejiciuntur.

§. 38. Interea Cæsar in Torquati locum Hannibalem Schaumburgium exercitui præfecerat; quem hic magnis miseriis conflictantem recipiebat, frigore ac rerum penuria absumtis plurimis; nec pauci quotidie ad Regem transfugiebant. Igitur circa Gartzium ad utramque Oderæ ripam militem per hiberna disponit. Ast Suecos pauco contentos hiems domesticâ longe mollior hautquidquam remorabatur; ac è Borussia dudum expectatus equitatus terrestri itinere accesserat, non repugnantibus magis quam annuentibus Polonis, per quorum terras transeundum erat. His copiis auctus Rex Cæsareos

21. Decemb. Gryphenhaga & Gartzio expellere constituit, ac contractum ad Dammum exercitum, qui tunc duodecim peditum legionibus, octoginta quinque signis equitum constabat, postridie Gryphenhagam ducit. Cum nemo in campum prodiret, oppidum tormentis quassatur, ac mox edita ruina oppugnaturis via fit. Erant in oppido bis mille quingenti pedites, quibus Ferdinandus de Capua Neapolitanus præerat, qui velut de obtinendo oppido desperans pridie signa Gartzium in castra miserat. Unde animis lapsus miles, cum Suecos alacriter muris succedere cerneret, effusa per pontem in alteram Oderæ ripam fuga Gartzium mature se proripit, paucis desideratis. Ipse tamen præfectus duobus vulneribus saucius cum nonnullis ductorum, & quicquid inerat machinarum in regiorum potestatem venit. Ea res 1630.
tantum Cæsareis pavorem injecit, ut licet in altera Oderæ ripa Gustavus adhuc hæreret, paucis duntaxat præcursoribus adparentibus castellum Marwitzianum Gartzio oppositum, & ipsum mox Gartzium magna cum trepidatione desererent. Annona & pulvis tormentarius igne absumtus; duæ insignis magnitudinis machinæ in flumen dejectæ, totidem nimio pulvere diruptę, ne Sueci potirentur. Minora tamen quædam tormenta, & adparatus bellici nonnihil victoribus cessit. Hostis receptu fugæ simili Francofurtum ad Oderam se contulit. Ea consternatio & cæteros, qui per Pomeraniam ac Novam Marchiam hiemabant, afflavit, ut alii Francofurtum, alii Landsbergam facesserent, Suecis extremos cædentibus, ac omnia fere impedimenta intercipientibus. Inprimis Pirizæ hospitatos Croatas Baudisius pessime multaverat, opima ipse præda ditatus. Sparriana legio Custrini transitu impetrato salva evaserat. Sed idem tunc insequenti Regi denegabatur; cum alias ad Francofurtum consternatos primo impetu debellari posse adpareret.

Edicta Cæsaris literæque in Gustavum.

§. 39. Dum ita Gustavus hostem pleraque Pomerania profligat, Cæsar edictis atque literis Ratisponæ istum oppugnare instituit. Ac primo decretum suffragantibus Electoribus factum, quo per singulos Imperii Circulos Ordines ad conferendam in hoc bellum pecuniam solicitantur; de qua antequam dispositum foret, consueta hactenus belli onera continuanda. Inde Gustavi Regis delectus edictis inhibentur, & qui jam nomina ipsi dederant avocantur. Literæ quoque à Cęsare ad Regem scribuntur, quibus mirari se ferebat invasionem nulla à se causa prębita, nec præmissa clarigatione factam; ac ut Germanico solo iterum decedat monebat: alias sibi totius Germaniæ viribus subnixo Imperii dignitatem ac defensionem curæ fore. Electores quoque ad Regis literas respondent, causas, quas hic pro armorum suorum necessitate allegaverat elevantes, & ad hæc ponenda hortati. In quibus id insolentię quid habere videbatur, quod in literis hisce nomina sua Regis nomini pręposuissent. De quo etiam in responso suo Rex monet, simul causas belli, injuriasque sibi illatas repetit, quęque ipsi in contrarium attulerant refellit; testatus præterea, se hautquidquam Imperio hostem venisse, sed potius ut oppressos Ordines in pristinam libertatem vindicaret. Ac tandem ab se quoque pacem honestam ac tutam optari, si quidem adversa pars eandem sibi cordi esse propositis æquis conditionibus ostenderit. Paria fere ad Cæsaris literas reponebantur, addito, pacis quę jactaretur firmitatem à se non verborum formulis æstimari, sed ut restitutis in antiquum statum Imperii rebus sibi de præteritis lęsionibus satisfiat, ac in posterum idoneè caveatur.

Consilia in futurum annum.

§. 40. Cæterum ex his Cæsaris atque Electorum literis id quidem satis patebat, illum bello adversus Gustavum libenter supersedere velle. Et constabat, jam antea Brandenburgicum promissis à Cæsare oneratum, si Gustavo ut quiesceret persuadere posset. Sed cum nulla alia pacis conditio offerretur, quam ut Gustavus, nulla pro Regni sui vicinorumque securitate obtenta cautione, ad pristinum statum metus atque suspicionis plenum revolveretur, & quæ hactenus magno labore, pari sumtu, parta erant gratis dimitteret; ignavo plane modo cœptam abrumpere telam existimatione ac magnitudine ani-

 mi

1630. mi sui indignum judicabat. Et amoto Gustavo destinatis suis facile potiturus Cæsar videbatur, qui grassante quam maxime per Pomeraniam Gustavo Protestantium sacra infestare non cessabat: Idemque post occasione data, cedente licet Gustavo, omissurus non erat ulcisci tentatam dominatus sui remoram. Igitur id facile Gustavo constabat, non tuto se, aut honeste arma ponere posse, nisi pace sacrorum per Germaniam denuo stabilita, ac vicinis Principibus in integrum restitutis; quorum stabilita fortuna Sueciæ quoque securitatem ab illa parte præstitura erat. Nec minus certum erat, Cæsarem consiliis suis, hucusque tanto successu ad exitum prope deductis, nisi magna vi dimotum non iri. Eoque Gustavus ad atrocissimum quod instabat bellum summo se studio præparabat, quod in ditiones Cæsaris hæreditarias, & qui hactenus ipsius ausis obstetricati erant, *Ligistarum* terras transferre meditabatur. Cui fini futurum in annum quinis exercitibus rem gerere constituerat, distrahendis in diversa Cęsaris viribus; quorum duo post Pomeraniam plane purgatam Cęsareos Marchia quoque exturbare, & inde in Silesiam irrumpere debebant; tertius Meclenburgicæ recuperandæ, quartus Magdeburgum, quintus ad Visurgim destinabatur, adscitis in societatem Archiepiscopo Bremensi, & Georgio Luneburgico Duce, qui jam fœderi pronos se ostenderant. Etsi post invitantibus rebus ab ea consiliorum designatione non nihil discessum. Spem autem rei bene gerendæ felix ejus anni successus faciebat, & quod jam nonnulli Ordines Gustavi amicitiam ambirent, quos inter Wilhelmus Hassiæ Landgravius durissime à Cæsare hactenus habitus se suaque Gustavi patrocinio commendatum ibat. Sed & Electoris Saxoniæ amicitia cum Cęsare jam nutabat, in quem plerique Protestantium respiciebant; & quia hic nondum de vi Cæsari opponenda constituerat, reliqui quantumvis clam invitati Gustavi auxilium implorare distulerant. Sed istum in Gustavi partes aperte transgressum cæteri Protestantes citra moram secuturi erant. Cæterum & hoc patebat, non amplius Gustavum à Cæsare, ut antea contemni, cui super titulo Regio nihil amplius scrupuli movebat; & ipsi Dani fatebantur, ad suum Regem literas pari verborum humanitate à Cęsare nunquam fuisse datas. Minus quoque jam Gustavo Danus suspectabatur, offensus Cęsari, quod is in Hamburgenses pronior ab ipso circa vectigal in Albi flumine novata aboleri jussisset. Veritus quippe Cæsar erat, ne si ipse Hamburgenses Dano pecunia emungendos destitueret, illi aperte ad Gustavi se partes adplicarent. Inde & Gustavus obtentu transitum sibi per Dani ditiones in Sueciam hiberna tempestate impetrandi, Joannem Salvium miserat, qui ipsius animum tentaret, num fœdere sibi adversus Cęsarem conjungi vellet, ostentatis Episcopatibus, quorum possessione aut spe filii ipsius exciderant. Hic tamen de fœdere abnuebat, præsertim cum ex altera parte Hispani omnibus modis ipsum demulcere laborarent, oblato inter alia imperio in classem, quam hactenus in Mari Baltico parturiverant; quod judicarent Suecos Germania expelli non posse, nisi mari exutos. Quin & Bremensis ditio, atque Wismaria Dano offerebantur, si in Gustavum arma movere vellet. Nec ipse Rex à talibus consiliis abhorrebat. Refragante tamen Senatu ob Gustavi metum & pacis cupidinem vel invito quiescendum erat, alias per invidiam & pudorem maxime anxio, quod Gustavi gloria res ejus per Germaniam male gestas velut prostitueret, & hic oram maris Baltici magis magisque amplecti videretur. Cui tamen sopiendo dissimulare visum tantisper, quod is vectigal ad Rudenam insulam exigeret. 1630.

§. 41 Inter cætera tamen ad votum succedentia Gustavum cumprimis Magdeburgi status solicitum habebat, postquam Administratoris res, remittente quæ primis auspiciis afflaverat fortuna, cessim ire cœpissent. Cui si ab initio pecuniæ affatim in promptu fuisset, facile erat validum contrahere exercitum, confluentibus ad eum provincialibus, ac raro per eam ditionem Cæsareo milite. Sed deficiente rerum gerendarum nervo statim delectus languere; nec à Magdeburgicis, ut pecuniam ad hunc finem mutuo darent, ullo modo impetrari poterat; qui deflagrante primo favore adeo morosos se deinceps exhibebant, ut ne tecto quidem militem recipere dignarentur. Et licet Gustavus ea re cognita multa uncialium millia cambio trajiceret; tamen invalescentes interim Cæsarei deinceps prohibebant, quo minus idoneus militum numerus cogi posset. Cum etiam Gustavus Administratori suasisset, ut ante omnia Magdeburgo tanquam rerum capiti prospiceret, nec plura complecti conaretur, quam commode tueri posset; hic recens collectum militem passim per oppida munimentis destituta disperserat, quem levi negotio Cæsarei opprimebant. Nicolaus quoque Bockius tribunus, qui antea Mansfeldam arcem astu interceperat, cum ab Administratore Magdeburgum evocaretur, Halam deflectens cum duobus militum millibus quos ducebat Cæsareis succubuit; & mox Mansfelda arx, & Querfurtum oppidum hisce deditum. Magdeburgi quoque confusa rerum facies. Oppidani, qui ab initio sibi persuaserant, Gustavum seposito omni respectu confestim cum exercitu advolaturum, ac uno momento tranquillas ipsis res præstiturum, cum id ratio belli nondum permitteret, de prima animorum alacritate multum remiserant. Quos frequentes Administratoris querelæ super mora auxilii Regii magis exulcerabant; qui & ipse nec gerendis rebus idoneus, nec alieni consilii patiens erat. Et quia è Regis consilio commeatus non statim in Urbem congestus, sed per minora Oppida relictus erat; eo ab hostibus intercepto Falckenbergius cum penuria conflictari cœpit, quod Oppidani nihil annonæ militi, nisi præsenti data pecunia, præbere vellent. Ipsi quoque cives factionibus inter se distracti, pars in Suecum, alii in Saxonem, aut Cæsarem proni, ne quid in commune decerni posset impediebant. Et vix mense demum Januario sequentis anni multo ambitu à discrepantibus impetrari poterat, ut sexcentis militibus per urbem hospitia concederentur. Nec parum dejecit animos, quod cum mense Decembri mille milites tribuni Sneidewini ductu Novam Alvenslebiam repentino assultu occupassent, trucidatis quos ibi deprehenderant Cæsareis, illi mox ab hisce obsessi in turpes se conditiones dedidissent. His igitur difficultatibus implicitus Administrator Regem de auxilio sæpius, idque anxie interpellaverat. Nec minus ferre opem Rex ardebat. Sed tam longe à mari in mediterranea loca progredi per flumina & terras alienas, relictis à tergo hostibus, ac nullo receptu, si res secus caderet, aut major hostium vis ingrueret, summamque totius belli in discrimen dare, imperatorium non erat. Igitur antequam è Borussia equitatus adveniret, per ambages inde hostem avertere parabat, suscepta

Magdeburgi res male geritur.

cepta

1630. cepta in Meclenburgicam expeditione, & per Ducem Franciscum Carolum tentatis ad Albim oppidis. Qui conatus si ex voto successissent, facilior Magdeburgum via pandi videbatur. Post adventum autem equitatus Borussici, quanquam & hic itinere defessus quiete indigeret, & difficiles hiberna tempestate viæ, ac Gartzio insidens Cæsareus miles obstarent: prævalente tamen pro urbe cura rem tentare instituebat. Sed prius ab Administratore edoceri volebat, quanta is cum manu ipsi obviam ire possit, & num suo exercitui eo venienti annonæ copia sit futura. Et jam in planicie ad Pasewalcum copias convenire jusserat, cum literæ Falkenbergii allatæ nunciabant, res ibi non ita male, uti primum videbantur, se habere, ac nondum extrema imminere, etiamsi suppetiæ adhuc differantur, modo pecunia submittatur, & oppidanorum animi literis confirmentur. Igitur Gustavo potius visum ad propiora se convertere, ac Oderæ incumbentem hostem deturbare. Simul Magdeburgicos consilii sui rationem edocet, ipsosque ad constantiam hortatus, suam pro ipsorum salute afferenda opem in posterum pollicetur. 1630.

SAMUELIS PUFENDORFI RERUM SUECICARUM LIBER TERTIUS

EPITOME.

Acta cum Brandeburgico Electore. Is ambiguum se gerit. 2. Fœdus cum Galliæ Rege. 3. Ejus fœderis summa. 4. Sueci occupant Læckenizam, Prenzloam, Novum Brandeburgum. 5. Demminum, & alia isto tractu oppida. 6. Grypswalda frustra tentatur. Colberga deditur. 7. Oldenburgicus, & Frisiæ Orientalis Comes neutralitatem denuo ambit. 8. Tillius in Gustavum movet; Novum Brandeburgum expugnat. 9. Rex citeriori Pomeraniæ prospicit. 10. Tillius retro Magdeburgum tendit. 11. Gustavus Francofurtum expugnat, Landsbergam deditione capit. 12. Acta cum Conventu Lipsiensi. 13. Spandoa Gustavo traditur. 14. Saxo ad liberandum Magdeburgum Gustavo jungi detrectat. 15. Magdeburgi excidium. 16. Ejus culpam Rex ab se removet. 17. Acta cum Brandeburgico. 18. Legatus Moscoviticus auditur. Grypswalda capitur. 19. Gustavus Albim versus movet; castra ad Werbenam ponit. 20. Superior Germania fœderi Lipsiensi renuntiat. 21. Tillius in Thuringiam movet. Tilliani vapulant. 22. Meclenburgici Duces ditionem suam armis vindicant. 23. Hamiltonius è Britannia copias adducit. 24. Benedictus Oxenstierna è Gallia redit. 25. Fœdus cum Wilhelmo Hassiæ Landgravio. 26. Tillius Saxoniæ Electorem invadit. 27. Hic Gustavo jungitur. 28. Deliberatio de summa belli. 29. Prælium ad Lipsiam. 30. Lipsia recuperatur. Cæsareani ad Mersburgum vapulant. Anhaldini Principes in protectionem Gustavi concedunt. 31. Consultatio de bello in futurum gerendo 32. Protestantes per Superiorem Germaniam à Rege solicitantur. Gustavus Erfordiam occupat. 33. Tillius copias recolligit. Gustavus in Franconiam irrumpit; Kœningshoviam, & Herbipolin capit. 34. Tillii conatus. 35. Gustavi per Franconiam successus. 36. Hanovia à Suecis intercipitur. 37. Francofurtum ad Mœnum Suecos admittit. 38. Georgius Landgravius incassum de pace proponit. 39. Regii Rhingoam occupant. 40. Tillius Noribergam frustra tentat. 41. Rex in Palatinatum vertit. 42. Sueci Rhenum transmittunt. Oppenheimum expugnatur. Moguntia deditur. Manheimum intercipitur. 43. Hornius Mergentheimum, Winsheimum, & Heilbrunnam. 44. Tillius Wilzburgum occupat. 45. Rostochium capitur. Virmondius vapulat. 46. Wismaria deditur. 47. Inferior Saxonia Gustavo studet. 48. Cum Gustavo fœdus ineunt Archiepiscopus Bremensis, 49. Georgius Luneburgicus & Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux. 50. Cæsareani in Lusatiam irrumpunt, & recedunt. Saxoniæ Elector à Cæsare tentatur. 51. Saxones Bohemiam invadunt. 52. Fridlando à Cæsare summa belli offertur. 53. Dani habitus tunc erga Sueciam. 54. Ordinum Sueciæ consilium de pace.

1631. Acta cum Brandeburgico Electore.

PUlsis jam pleraque Pomerania Cæsareis bellum in Brandeburgici Electoris ditiones volvebatur, qui anceps consilii, dum neutri se parti penitus addicere audet, suspectans ipse ac suspectus fluctuabat. Equidem provincias ipsius Cæsarei hactenus gravissime afflixerant; idemque Cæsari non parum invisus erat tanquam vetus *Unionis* socius, & qui diu Bavarum agnoscere Collegam detrectaverat. Nec dubium habebatur, quin, si destinata sua ad exitum deducere Cæsari licuisset, eandem cum Meclenburgicis sortem subiturus fuerit, connectendæ cum Pomerania Silesiæ. Nec obscure jactaverat Fridlandus: in tabulario Meclenburgico ejusmodi istius scripta inventa, quæ sat causæ præbeant ipsum ditione multandi. Idem contra Suecos in Pomerania pedem figere ægris oculis adspiciebat. Ac inter tam validos hinc inde hostes medius ab utrisque conculcandus videbatur. Tunc autem Gustavum commotum intelligens ob negatum Custrini transitum, quem hostibus concesserat, ad eum ablegat Sigismundum

 Goetzium

1631. Goetzium Cancellarium obtentu sumto, quod ipse à cæteris Electoribus pacis conciliator inter Cæsarem ac Regem constitutus sit, cui negotio operam suam offerebat, petens ut significet Rex, in quas conditiones transigere velit. Inde in posterum transitum copiis Regis, omneque officiorum genus pollicetur; modo vicissim Rex recipiat; se adversus præcipuas ipsius munitiones nihil tentaturum, reditus alendis prędidiariis, ac aulæ suæ necessarios non intercepturum, nec aliis juribus, bonisque suis, ac civium suorum manus injecturum; denique bello posito omnes provincias, quæ ad ipsum jure spectant, ab omni onere liberas sibi redditurum. Ad ea Rex reponebat; paci se semper paratum, dummodo ab altera parte ea serio quęratur: de quo antequam constet, præmaturum esse super conditionibus agere. De oblato transitu gratum sibi, eoque se non nisi bona fide, & citra noxam usurum. Eundem tamen elapsa jam hostis profligandi occasione tanti sibi non esse, ut antequam arctiore fœdere jungatur Elector, in ea, quæ proponat Legatus, obstringi velit. Circa quæ tamen ipsi satisfacturus sit, ubi arma secum jungere placuerit. Atque eodem tempore à Rege missus Berolinum veniebat Joachimus Mitzlafius Tribunus Electori persuasurus, ut arma sua Regiis societ, stabiliendæ per Germaniam paci sacræ ac civili, ac restituendis in integrum oppressis, utque Austriacorum dominatio sistatur; promittens se Pomeraniam, magna ex parte jam hosti ereptam, morte Ducis insecuta ipsi, hæredibusve traditurum. Quod petitum Elector eludebat obtentu fidei Cæsari datæ, & quod sibi prius cum Saxone ex pacto consultandum sit. Sumtis quoque in Cęsarem armis hostem se declaratum iri, & hoc ipso inutilem fore ad causam communem apud istum agendam, ac impositum sibi à Collegis Mediatoris officium obeundum. Tum per incerta belli & casuum humanorum fortunas suas maximo discrimini exponi. Nec provincias suas penitus exhaustas multum momenti Gustavi rebus posse addere. Transitum tamen innoxium, si à Rege necessitate exigente petatur, se libenter concessurum. Quæ sat benevolentiæ in Regem prę se ferebant, ni interea Schwarzenbergium Comitem cum hoste colludere, ac varia in fraudem Gustavi machinari è literis interceptis intellectum foret. Quas Rex Electori transmittebat, addito; si clam ipso talia patrarentur, cavendum ab ejusmodi ministris; sin ipse horum conscius sit, sibi eadem documento esse, ut circa tractatus deinceps majorem circumspectionem adhibeat.

Is ambiguum se gerit.

Fœdus cum Gallię Rege concluditur.

§. 2. Ast cum Galliæ Rege fœdus feliciter tunc ad finem perducebatur, postquam tractatus semel atque iterum interrupti fuerant. Invitaverat ad isthoc fœdus Gustavum Legatus Gallicus Hercules Charnasſæus, dum circa conciliandas cum Polonis inducias satagit: nec Gustavus abnuebat. Sed cum sub initium anni superioris circa ejusdem conditiones in Suecia agi cœpisset, insolentia Charnasſæi, & agendi modus suspicionem excitabat, veluti res ab ipso non serio ageretur, & quasi non nisi Gustavi consilia rimatum venisset. Ita enim lubrice omnia tractabat, ut si visum foret, facile eludi conventa iterum possent. Et contendebat quidem Charnasſæus, ut Gustavus acceptis trecentis uncialium millibus stricte se obligaret ad bellum per sexennium cum exercitu triginta sex millium in Germania gerendum: cum contra Galli aperte in bellum descendere nollent, expensaque modica pecuniæ summa periculum Gustavo relinquere cuperent, victoriæ fructum sibi vindicaturi. Quam conditionem Gustavus respuebat, qui nullo modo vel ad certum copiarum numerum vel ad belli continuationem ulterius, quam rationes sui Regni admitterent, teneri volebat. Neque tanti videbatur ea pecuniæ summa, ut mercenarii ad instar alteri obnoxius esse, aut omnem sibi aditum cum Cæsare tractandi præcludere vellet. Verebatur quoque, ne alii, qui ipsius fœdus ambiebant, aut ad idem invitabantur, segniores ad contrahendum fierent, si nossent, ipsi jam utique vi Gallici fœderis certos ad annos in Germania belligerandum. Nec satis dissimulaverat Legatus, id à se spectari, ut irrumpente in Germaniam Gustavo Gallus eo lautioribus conditionibus cum Cæsare circa bellum Italicum transigere possit. Sane constat, Gustavi victoriam apud Francofurtum ad Oderam pacem Italicam confirmasse, quæ non parum nutabat, quod Hispani Mantuam & munimenta per Rhætiam quatuor auri millionibus licitarentur. Sed ea clade audita Galli animosius tractatus impletionem urgebant, Cæsare tergiversari non amplius audente. Suspectus quoque tunc temporis erat Danus, cui ad Insulam Rudenam vectigal exigebatur, consiliis quoque super Rugia occupanda agitatis, & familiari nimis cum Fridlando literarum commercio. Nec adhuc de Batavorum in se animo certus erat, portoria per Borussiam ægre tolerantium, qui una cum Dano clam Gedanenses in ipsum animabant; sic ut longius progressura ea lis à tergo relinquenda haut videretur. Denique & ille adhuc metus urgebat, ne forte media deficerent sustentando equitatui per Borussiam lecto, quo tantum bellum ordiens Gustavus carere non poterat. Ne tamen negotium plane abrumperetur, Laurentius Nicolai à secretis epistolis in Galliam mittitur, qui dextre insinuaret, per Gustavum non stare, quo minus fœdus coëat, si æquæ conditiones offerantur. Postea transgresso in Germaniam Gustavo cum super legibus fœderis jam conventum foret, alia per Gallici Legati insolentiam remora objicitur, an quod post Mantuanam controversiam compositam Gustavi opera Galliæ superflua videretur, aut quia bello cœpto adigi posse sperabatur, ut isti magis obnoxius agere vellet. Nam & *protectionis* vocabulum formulæ fœderis injecerat magna cum Gustavi offensione, qui neminem præter Deum & ensem protectorem agnoscere se ferebat: & in utroque instrumento, etiam eo quod à Gustavo subscribendum erat, ut Regis sui titulus præponeretur obnixe contendebat; etsi super eo postulato in mandatis ipsius nihil adparebat. Et cum ipsi objiceretur; utrumque Regem esse, parisque adeo dignationis, regerere non dubitaverat; dari purpuram diversi pretii. Ast Gustavus dignitatis suæ tenacissimus auxilio Gallico carere, quam de antiquissimi Regni fastigio aliquid ut delibaretur concedere malebat: Galliæque Regi scribebat; se non sperare, ea duntaxat lege istum amicitiam secum inire velle, ut sibi de divinitus concesso honore aliquid detrahatur. Alias isthoc obstaculo remoto nullam in se moram ostendebat.

Ejus primo

1631. propositas leges Gustavus respuit.

Galli prærogativam frustra affectant.

Fœderis Gallici summa. 13. Jan.

§. 3. Itę tandem Bernwaldæ in Nova Marchia fœdus isthoc conclusum; cujus fundamentum ferebatur communium amicorum vicinorumque libertas recuperanda, eorundemque defensio, Oceani, marisque Baltici securitas, commerciorum libertas, restitutio oppressorum Imperii Romani Ordinum, utque munimenta ad litora, portusque Oceani, ac Maris Baltici, inque Rhætia destruantur, & in eum statum reducantur, in quo ante proximum bellum fuerant. Ad quem finem cum hactenus preces nihil valuerint, armis communium amicorum salutem Reges vindicare constituisse; eoque Gustavum triginta millia peditum,

sex

1631. sex equitum suo sumtu in Germania habiturum, Galliæ Rege quadringenta uncialium millia quotannis conferente. Cavebatur insuper, ut cum Duce Bavariæ & Liga amicitia aut neutralitas servaretur, siquidem ipsi reciprocam præstiterint, utque circa sacra Sueciæ Rex non aliter se gereret, quam secundum Imperii leges, ac in quibus locis exercitium ritus Catholici reperiretur, in integro relinqueret. Quæ verba fœderi inseri omnibus modis contendebat Gallus, ne ad detrimentum ritus Pontificii quid egisse argueretur, aut quod speraret, hac ratione se Ordines Catholicos à Cæsaris partibus abstracturum. Nec Gustavo consultum videbatur professam Romanorum sacrorum extirpationem præ se ferre, ne in desperationem isti adigerentur; & quia satis actum judicabat, si Protestantium libertatem asseruisset. Ista tamen omnia præcipue huc spectabant, ut potentia Austriacorum intra terminos coërceretur, ne subacta Germania ad vicinos dominatum proferret; qui scopus nisi restituta Ordinum Germaniæ libertate obtineri haut poterat. Cæterum fœdus hoc rebus Gustavi non parum splendoris ac firmamenti addebat propter autoritatem viresque ejus Regni, & quod auri Gallici fama venales animas certatim delectibus Suecicis alliceret. Nam alias omnibus erat persuasum, solius Sueciæ opes tanto bello sustinendo non sufficere, ni alienis pecuniis suffulciantur. Et ipse Cæsar ideo remissius, quam res exigebat, principiis Gustavi obstiterat, quod crederet, ejus conatus mox ultro per pecuniæ inopiam expiraturos, indicio inde sumto, quod iste ulterius, cum commode posset, non processisset. Enimvero Gustavus ideo progressus suos inhibuerat, quod equitatum è Borussia desideraret, & haut prudentis duceret loca maritima in hostium potestate à tergo relinquere. Duraturum autem erat fœdus ad mensem usque Majum anni trigesimi sexti, ni pax interea coalesceret, consensu partium prorogandum. Formulam ejus fœderis nomine Gustavi Regis subscripsere Gustavus Hornius, Joannes, & Carolus Banerii; nomine Regis Christianissimi Hercules Charnassæus.

Sueci occupant Læckenizam. §. 4. Cæterum quæ aliis nationibus quietem imperat asperitas hiemis, Succos haut retardabat, quo minus bellicis facinoribus operarentur. Et quidem in excursiones avidus erat Suecicus miles ad intercipiendos potissimum Croatas, armis pretiosis, nummisque onustos. Læckenizæ quoque arx à Leslæo levi negotio expugnata. Rex autem postquam Hornio curam novæ Marchiæ, & Ulterioris Pomeraniæ commendasset, exercitus majore parte per Stetinum in Uckermarchiam ducta *Prenzloam* Prenzloam occupat. Inde Novum Brandeburgum procedit, à Francisco Marazino tribuno sexcentis cum militibus insessum, sed qui post paucos tormentorum ictus se dedebat, pactus, ut cum armis & impedimentis oppido excederet, nec intra tres menses contra Regem militaret. Pari facilita- *Treptoam* te Clempenoa Succos admisit. Treptoam Cæsarei ad famam adventantis Regis ultro deseruerant. *Loizensem arcem* Sed qui Loizensi arci præerat Peralta centurio Hispanus natione, populari jactantia nescio quæ inusitata constantiæ specimina minatus, mox ludibrio fuit, precibus mulierculanum, quibus paulo ante se ferro indutum ostentaverat, exoratus, ut postulante Rege statim ipse extra munitionem procederet, quæ sibi dicerentur leges arrepturus.

Demminum §. 5. Inde Demmino exercitus admovetur, munito oppido cum adjuncta arce, cui Savellius Dux præerat cum duabus peditum legionibus, sua & Holckiana. Ejus viri fœdum sordidæ avaritiæ specimen ferebatur, quod cum post abrepta in tributum cætera equis demum rusticorum manum injecisset, nec qui vel redimeret, vel emeret strigosa jumenta inveniretur, eadem demum carnifici addixerit, exiguum sibi corii pretium stipulatus. Cum sub vesperam accessisset Rex, machinæ mox per suggestus raptim extructos collocatæ; & eadem adhuc nocte munitionibus exterioribus succedens Teuffelius tribunus semilunare opus impetu cepit, Cæsareosque eruptione facta ipsum inde expellere conantes cum clade rejecit. Ex altero latere arcem in paludibus sitam, sed quæ gelu adhuc adstrictæ accedentes ferebant, adoriebatur Cniphusius immissa modica peditum manu, ad cujus conspectum Cæsarei statim arcem igne supposito relinquunt, in adsitam turrim crassissimam se recipientes. Quam tormentis disjicere cum serum videretur, ad ejusdem fundamenta cuniculus agitur; cujus terrore isti statim Regis se arbitrio permisere, traditis septem Holckianæ legionis signis. Ea ab altera oppidi parte ostentata obsessorum animos fregerunt, qui mox in has leges convenerunt, ut signis explicatis, sarcinis armisque salvis cum duobus tormentis excederent, ac intra tres menses adversus Regem ad confinia Pomeraniæ, & Meclenburgicæ arma ne ferrent. Ita triduo oppidum captum, quod minimum tres septimanas Regem distinere posse crediderat Tillius, intra quod spacium ipse cum exercitu ingruens Gustavum ad iniquam pugnam compellere, aut cum ignominia obsidio dimovere destinaverat; eoque Savellium Viennam ad dicendam causam ablegabat. Et quia hic eam velut arcem belli elegerat, non modica ibi frumenti, apparatusque bellici vis cum triginta sex grandioribus machinis inventa. Dum ad Demminum Rex hæret, Joannes Moltkius alæ præfectus cum triginta sex equitibus exploratum missus, agglomerante se agrestium manu Malchinum duabus cohortibus insessum astu tentare instituit. *& Malchinum.* Eoque frequentibus circum excitatis ignibus, & appensis ad arbores ignitis funiculis magnæ manus speciem per noctem assimilaverat. Inde summo mane præsidiariis Regis nomine, quem toto cum exercitu adesse fingebat, deditionem imperat, iisque territis ut confestim armis positis prodeant injungit. Cum pavor jussa facere subegisset, inermes à tantuplo paucioribus ad Regem deducuntur.

§. 6. Restabat in citeriore Pomerania sola Grypswalda, cui Franciscus Ludovicus Perusius præerat. *Grypswalda frustra tentatur.* Eum Banerius, quem Rex isti oræ præfecerat, per literas solicitat, ut desperato subsidio imminentem necessitatem honesta deditione prævertat. Sed qui magnifice de Cæsaris fortuna præfatus ad extrema oppidum se defensurum respondebat. Nec segnius quam loquebatur faciebat. Nam & oppidum operibus insigniter firmabat, & deficientibus nummis argenteis stanneos cudebat impresso lemmate; *necessitas Gryphiswaldensis*, emissaque inutili turba accurate ac sobrie annonam dispensabat, donec extrema tandem fames id oppidum relinquere subigeret. Circa initium mensis Martii Franciscus de Mœurs Colbergam per quinque menses circumsessam deficiente annona, ac desperata liberatione Bootio tribuno tradiderat, *Colberga deditur.* pactus ut explicatis more militari signis, integrisque armis, & sarcinis cum duobus tormentis excederet. E mille quingentis, qui oppido exierant, quadringenti sacramento Regis accesserunt. Tormentorum & adparatus bellici magna vis ibi reperta. Triduo post deditum oppidum aliquot naves annona onustæ Rostochio, Wismariaque aderant, sed quæ comperto illud à Succis teneri, retro vela dabant. Quanquam ne portum intrare possent, extructis ad ejus ostium castellis provisum erat. Hoc igitur

1631. modo ejectis Ulteriore Pomerania Cæsareis, ut à diuturnis belli oneribus respirarent provinciales, Gustavus disciplinam militarem severissimis legibus sanxit, & quæ militi suo præbenda forent, ad modestum ac tolerabilem modum redegit.

Oldenburgicus, & Frisiæ Orientalis Comes Neutralitatem denuo ambiunt.

§. 7. Circa finem superioris anni Antonius Guntherus Oldenburgicus Comes exemtionem à bello apud Regem ambiverat; de qua nunc ineunte mense Martio una cum Frisiæ Orientalis Comite denuo per legatos instabat, producto Cæsareo rescripto Electorum intercessione obtento, quo is promiserat, se militem ex utroque Comitatu abducturum, nec oneris quid deinceps imperaturum, si Rex vicissim caveat, se loca, quibus Cæsareus miles excederet, haut invasurum. Sed cum à legatis nihil proponeretur, quo modo Regi cavere vellent, se intra neutralitatis leges bona fide versaturos, neque Regi ex illis provinciis damni quid datum iri; res ad exitum perduci tunc non poterat. Præsertim cum Rescriptum Cæsareum à solo Secretario subscriptum foret; cui multum fidei adhibere præterita exempla vetabant. Spes tamen fiebat, siquidem idonêe caveatur, militem Cæsareum provinciis semel emissum deinceps iterum non admittendum, nec quid subsidii ullo modo hosti durante bello præstandum, Comites istos à Rege omni bellorum molestia eximendos. Cæterum quare iidem tantopere circa id negotium satagerent, causa erat; quod sibi ab Hamiltonio metuerent, qui illa ora copias in Anglia Scotiaque conscriptas exponere constituerat; & quia Oldenburgicus Gustavum sibi peculiariter offensum suspicabatur ob patrata à se in Archiepiscopum Bremensem Gustavi avunculum. Instigabat etiam Tillius, destinatis Gustavi explorandis, & ut securitati suæ ab ea parte prospiceretur, sibique copias inde fidentius abducere liceret. Quin & constabat, Batavos successibus Gustavi invidentes noluisse in propinqua sibi loca bellum transferri. Qui & segniter valde ad sublevandam causam communem pecuniam depromebant; ut Gustavus minaretur, ni aliam secum rationem inirent, pacem se cum Cæsare facturam, exiguo ipsis emolumento cessuram. Alias constabat illiusmodi à belli oneribus exemtiones Gustavi rebus damno cedere; quippe queis impediebatur, ne qua sibi commodissimum foret hosti noxam strueret. Et quicquid promitteret Tillius, Comitatus istos denuo invasurus metuebatur, quamprimum ratio belli id suaderet. Sed nec meritus erat Oldenburgicus, ut præ cæteris ipsi favoris quid exhiberetur.

Tillius in Gustavum movet.

§. 8. At Cæsar cum suffectos abdicato Fridlando duces Gustavi auspiciis impares cerneret, imperium in exercitus suos Tillio confert, Ligistici hactenus exercitus duci, bellandi callentissimo, & tot adoreis insigni. Quem & magna Ducatus Brunsuicensis parte donaverat, egregio liberalitatis in bene meritum specimine, si dono injuria in veterem dominum abfuisset. Nam ipsi Duci pauculas præfecturas reliquerat, cætera ditione Hildesiensi Episcopo addicta, qui litem ante seculum cœptam nunc demum Marte suffragante obtinuerat. Is igitur Tillius cum post amissum Gartzium è Schaumburgio miserum Cæsarei militis statum intellexisset, excitis quę per Germaniam passim dispersæ erant copiis, mense Januario Francofurtum venit, & quę ex usu videbantur ibi, atque Landsbergæ disposuit; inde in Hornium moturus, qui Soldini, ac circumjectis locis stativa habebat. Sed quia hic absente Rege rem in discrimen mittere veritus Piritzam, & hinc Stargardiam retro cesserat, in omnes hostis motus intentus; Tillius mense Februario, postquam Francofurtum valido præsidio firmaverat, in Gustavum ire constituit, damnum Demmini acceptum, de quo in itinere audiverat, ulturus. Iram eius primum excepit Novum Brandeburgum, quod Cniphusius cum duabus legionibus sua, & Scotica Maccaji insidebat. Ei Rex, ut ex invalido oppido in tutum se reciperet, scripto mandatum transmiserat, sed quod ab hoste interceptum hunc stimulabat, ut præmisso raptim equitatu oppidum cingeret. Tillius ipse cum reliquo exercitu insecutus ex itinere Feldbergam arcem impetu capit, ad unum cæsis qui inerant quinquaginta militibus. Hinc magna vi ad oppugnandum Novum Brandeburgum convertitur. Obsessi strenue resistunt, & aliquoties assultantes repellunt, sæpius licet ad deditionem invitati, spe auxilii à Rege submittendi extremam vim expectaturi. Igitur demum facto ab universis assultu levidenses munitiones perrumpuntur, 9. Martii & Suecici post asperrimam pugnam numero obruuntur. Cniphusio, & nonnullis Præfectis ac sexaginta gregariis vita conceditur, cæteris omnibus trucidatis. Nec pauciores tamen è Tillianis ceciderant. Eo obsidio durante agmen equitum Rostochio ductu tribuni Wingerskii ad Tillium tendens per Rheingravium ex improviso ingruentem dissipatur. Banerius quoque cum Cronbergio tribuno Cęsareo non procul Novo Brandeburgo pugnam æquo fere Marte committit.

Novum Brandeburgum à Tillio expugnatur.

Rex Citeriori Pomeraniæ prospicit.

§. 9. Contra Rex ut Brandeburgo subveniret, jam exercitum ad Pasewalcum convenire jusserat. Sed prævertente hostium violentia consilium mutare necessum fuit. Igitur ad impetum Tillii à Citeriore Pomerania avertendum Hornio, cui ex Ulteriore provincia evocato hæc cura injungebatur, mandatum, Fridlandiam, & Treptoam invalida oppida desereret, sed Clempenoæ, Landscronæ, & Spantcoæ arces valido præsidio insideret ad distinendum hostem: cæterum Demmino, & Anclamo tuendo maxime incumberet. In Pena quoque flumine navigia disposita, & ad Stolpam atque Gutzcoam viarum angustiæ excitatis castellis interseptæ. Nec minus Tribsesæ ad impetum excipiendum omnia provisa. Quod si utique Anclamum Tillius invadere conaretur, decretum erat Regi, castris ad Cabelam locatis hostem à tergo circumclusum commeatu, & pabulo prohibere, carptimque vires ejus atterere. His ita dispositis ipse Odera superato alibi occasionem rei gerendæ aucupaturus, ad Suetam castra metatur, juncto ibi duobus navalibus pontibus flumine.

Tillius Magdeburgum tendit.

§. 10. Ast Tillius facile animadvertens, quibus difficultatibus se induiturus esset, tentata Citeriore Pomerania, ac famem præcipue metuens in regione jam evastata, direpto Novo Brandeburgo ac dejectis munitionibus, Rupinum retrovertit, in itinere Miroa arce in deditionem accepta. Tum missus cum viginti quinque equitum alis Rudolfus Coloredus ad exploranda Regis castra, num iis forte expelli possit. Sed cum ea jam munita, ac se à Gustavo intrepide expectari intellexisset, Coloredo revocato Cæsareas copias Francofurtum remittit, ipse Magdeburgum toto impetu adoriri certus, quo istum, quem viribus imparem sibi judicabat, in patentia camporum eliceret, præliique necessitatem eidem imponeret, ni Magdeburgum perire vellet, maximi momenti urbem, & Gustavi æque ac Cæsaris destinatis opportunam.

Gustavus Francofurtum expugnat.

§. 11. Tillio digresso Gustavus Rex Hornium è Citeriore Pomerania, cui nullum amplius ab hoste periculum, ad se evocat, Nova Marchia Cæsareos ejecturus, qui interea Landsberga excurrentes Mitslafii novos delectus Arenswaldæ oppresserant. Contractis igitur omnibus copiis Francofurtum tendit, ex itinere Croatis, qui Munchebergæ, & Zedenici agebant, male multatis. In-

sidebat

1631. sidebat Francofurtum cum justo fere exercitu Schaumburgius, quo etiam Fridericus Tieffenbachius accurrit, qui summa rerum in se suscepta aedificiis suburbanis ignem injecit. In accedentes Suecos eruptionem statim faciunt Caesarei; sed non sine damno repelluntur. Noctu Sueci in suburbiorum parietinis communire se, & actis obliquis fossis ad munitiones propinquare incipiunt. Quod etiam sequenti die continuatum inter vana Caesareorum ludibria, velut istis sat animi non esset assultum tentandi. Sed mox impetu facto exteriore munitione hostis ejicitur, simul tormentis Gubenensis porta acriter verberatur. Tum quidam sclopetarii praeeunte cohortis vicario Andrea Anero injussi vallo ingruunt, ac dum propugnatores inter fumum fragoresque oculis & auribus non satis constant, ad summum enituntur. Rex occasionem rei bene gerendae forte oblatam solerter amplexus, illico caeteris quoque invadendi signum dat. Nec mora Caesarei vallo depulsi per interiorem portam in oppidum se conjiciunt; quos e vestigio Sueci insecuti una irrumpunt, diversis quoque locis interea vallo superato. Irruentes undique expellere iterum conabantur equites Caesarei: sed quos Baudisius cum equitum legione per apertam portam invadens facile disjecit. Nec inde aliud quam cędes tanto atrocior, quod ruentes ad pontem quo Odera jungitur currus simul militesque, dum pro se quisque primus evadere nititur, sibi invicem impedimento forent. Nec paucos ponte detrusos flumen hauriebat. Castellum, quod trans pontem erat excitatum, itidem deseritur, machinis in aquam provolutis, & igne ponti injecto. Cęsorum in urbe mille septingenti amplius numerati sunt, inter quos insignes ductores Hedonius, Hardeccius, Herbersteinius, alii Capti circiter octingenti, quos inter tribuni Sparrius, Morvallius, Butlerus junior. E Regiis trecenti cecidere. Praeda insignis ac bellici adparatus magna vis cum viginti & uno tormentis, nec non viginti quatuor signa in Regiorum manus pervenerunt. Qui cladi superfuerant cum Tieffenbachio Glogoviam Majorem se contulere. Oppidum ipsum tres per horas militi ad direptionem patuit, ibi inter caeteros Pelargus Calvinianus Theologus super sua domo exspoliata apud Regem questus id responsi retulit: divinitus ipsum poenas luere ob falsa dogmata per Ecclesiam sparsa. Id dictum ab ipso ad Bremenses, & inde ad alios ejus sectę vulgatum non parum illos perturbavit, velut jam ab omnibus hominibus desertos, postquam tam infensum sentirent Gustavum, de cujus praesidio tantum sibi polliciti fuerant. Sed id dictum mox in favorem vertit Gustavus, postulato à Theologis Berolinensibus, ut quousque cum Lutheranis Ecclesiis in singulis fidei capitibus conciliari possent, scripto consignarent, ad Theologos Suedicos transmittendo; quod isti interpretabantur, velut Rex unionis inter Ecclesias Protestantium spem non abjecisset; cum revera non nisi metum illic eximere vellet, quasi opiniones eorundem serio impugnatum veniret. Caeterum Tillius cum ad suppetias Francofurto ferendas in viam se jam dedisset, res perditas intelligens ad Magdeburgi obsidium retro abit, omni urbem eam vi oppugnaturus, quo Regem ab invadenda Silesia diverteret. Sed Rex invitantem fortunam secutus selectas copias Landsbergam rapit, quam tres Cęsareorum legiones, quindecim equitum alę insidebant sub Cratzio juniore tribuno. Is, dum in adventantes Suecos eruptionem tentat, occisus suorum animos non parum fregit. Castellum ultra Wartam fluvium à Tupadelio primum expugnatur levi negotio, dum

Landsbergam deditione capit.

trecenti qui inerant pedites armis abjectis se dedunt. Ipse Rex flumen ponte raptim structo transiens opinione citius ad oppidum se ostendit, ac repulsis qui eruperant, intus conclusis deditionem imperat. Qui metu consternati honestis conditionibus postridie oppido cedunt plures numero, quam illi, qui ad ipsos oppugnandos venerant. 1631.

§. 12. Circa id tempus ad finem tendebat Conventus Lipsiensis, ad quem Saxoniae Elector plerosque Protestantes convocaverat. Eum Caesari hactenus plus satis addictum aperte jam erumpentes istius artes, & proditae causę communis exprobratio tandem ad fortia consilia excitaverant. Sed praecipue tam ipsius, quam caeterorum animos Gustavi Regis in Germaniam adventus erexerat; ut edicto super bonis sacris restituendis se opponere, & oppressionem Caesaris amoliri foedere inito, paratisque armis auderent. Caeterum obtentui sumebatur, congressus Francofurti ad Moenum indictus, quo amica compositio Catholicos inter & Protestantes tentanda foret; cui negotio praeparando ut sententias prius inter se conferant Protestantes opus sit. Isto conventu demum concludebatur, à Cęsare literis mascule scriptis abolitionem edicti, & finem oppressionum petendum; nec minus arma paranda, quibus vis à quocunque intentata, ac injuriae militis Cęsarei propulsentur; ac ut invicem sibi auxilium ferant, si quis eorum impetatur. Addita tamen protestatio: salvam sibi constare debitam Cęsari reverentiam. Eodem certos homines occulto miserat Gustavus, qui ad fortia ausa congregatos animarent, tentaturos quoque, num universi Protestantes foedere ipsi innecti, ac junctim bellum in Caesarem sumere velint. Aut si hoc anceps nimis videatur, ut arma ipsi comparent suae libertati tuendae, Regios autem conatus pecunia, prębito commeatu, transituque, & aliis modis foveant. Sed cum universi communi decreto ista probare metuerent, singuli tentabantur, ac Saxonię cumprimis Elector, cui pręcipuę tunc opes, & à cujus autoritate plerique pendebant. Huic diligenter de scopo Regis, qui cum libertate Ordinum, & religionis Protestantium foret conjunctus, exponebatur. At hic nihil aliud, quam Regis destinata laudare, ac studium suum testari; sed quamlibet Conventionem abnuere. Nec Magdeburgensibus aliud praestare, quam ut tecte & sparsim delectus per suam ditionem in istorum usum permitteret, ac ut pulvis pyrius, & frumentum ad eam urbem deveheretur. Quae ipsa res tamen exitum non habebat, dum cui ejus deducendi cura demandata erat, circa intercipiendum Ladronium Comitem in Tilliana castra tendentem satagit, neglecta ad urbem perrumpendi occasione. Caeterum Saxo, quare Gustavo foedere jungi tergiversaretur, has rationes jam antea Charnassaeo à Galliae Rege misso exposuerat; quod metueret, ne Gustavus proprium duntaxat negotium ageret, ac desideriis suis potitus ipsum destitutum Caesaris libidini exponeret; neu paria in se statuerentur, quae Brandenburgicus in Borussia expertum se querebatur, cujus terra evastata, ac munitissimae urbes praesidiis infessae fuerint, vix unquam forte recuperandae. Addebatur, si Gustavo quid humanitus accidat, quem tantis ausis parem subiturum? Enimvero id revera agebat Saxo, ut foedere Protestantibus inter se sociatis ipse summam rerum moderaretur, atque exercitu, quem isti conscripturi essent, suffultus neutrius se partis ferret, viresque Cęsaris ac Gustavi aequa lance libraret. Nam si Gustavo jungeretur, hic sine dubio summum belli arbitrium sibi vindicaturus erat. Ac nimis abruptum videbatur, cum professo Caesaris hoste sociari; praesertim cum ipse nondum exer-

Acta cum Conventu Lipsiensi.

1631. exercitum parasset. Simul fœdere isto viam sibi præcludere nolebat, quo minus, quandocunque commodum videretur, ad amicitiam Cæsaris redire posset. Interim & ipse, & plerique Germaniæ Ordines Protestantes hactenus Gustavo favebant, ut dum hic cum Cæsare colluctatur, militem conscribere, & occasionem libertatis suę restituendæ arripere vellent. In Cæsarem autem arma stringere non nisi tunc decretum erat, quando ipse extrema intentaret. Contra Cæsari fixum sedebat, Saxonem quamprimum se moveret tota belli mole obruere; quo prostrato reliquis Protestantium nec animum nec vires fore in ipsum quid tentandi; quos quidem adeo contemnebat, ut jactaret; Saxone remoto cęteros vix decem legionibus continuo alendis sufficere. Et sane mox patebat, quam levi negotio Cęsar plerosque per Superiorem Germaniam fœderi Lipsiaco renuntiare coëgerit; cui destruendo Liga quoque Pontificia conventu Dunkelspulæ habito se adstrinxerat; quę & literis datis istorum institutum improbavit; & ut eodem ultro desistant, impense hortata est.

Spandoa Gustavo traditur. §. 13. Enimvero scrupulosa ista Saxonis & aliorum circumspectio Gustavum monebat, ut & ipse inter ambiguos caute procederet, nec eo usque se penetraret, ut summam rerum suarum ab aliorum placito fideque nudis verbis innixa suspenderet. Unde quanquam Magdeburgi liberatio magnopere cordi ipsi foret; temerarium tamen judicabat eo prorumpere, imminentibus à tergo munimentis, quæ receptum intercludere possent. Eoque antequam Magdeburgum iret, Custrinum sibi, & Spandoam, Oderæ & Havelæ claustra, à Brandeburgico tantisper tradi utique cupiebat; atque interim firmato præsidiis Francofurto, & Crosna cum robore exercitus Copenicum usque progreditur. Præmissi sunt inde ad Electorem Gustavus Hornius, & Jacobus Steinbergius, super traditione istorum oppidorum transacturi. Sed cum responsum, quod reportabant, Regi non satisfaceret, postridie Rex ipse cum Electore in colloquium ad Berolinum descendit, modica militum manu stipatus. Inter morosam Electoris tergiversationem Rex exercitum propius urbem accedere jubet, minatus, si omnes ipsum destituant, se quoque abdicata communi Protestantium causa, ac firmatis in Pomerania locis maritimis cum Cæsare transacturum, & Holmiam reversurum. Ubi quæ ipsum cęterosque Protestantes fortuna sit mansura, brevi in aprico fore. His rationibus expugnatus vix demum sequenti die Elector in Spandoę traditionem consensit, salvis tamen suis juribus, & ut illa citra moram restitueretur, ubi Magdeburgo subventum, aut Gustavus in tutum subductus sit. Nec mora deducto Electoris presidio, Spandoam miles Suecicus sacramento Brandenburgici simul adactus duce Axelio Lilio ingreditur. Potsdamum inde promota castra, ac Cæsareus miles, qui Vetus Brandeburgum, Ratenoam, & alia Albi vicina loca insidebat, ad famam adventantis Regis intra Tillii castra se recepit.

Saxo ad Magdeburgum liberandum Gustavo jungi non vult. §. 14. Cum Saxone autem Gustavus jam antea per literas egerat, ut apud pontem Dessaviensem copias secum jungeret, Magdeburgi liberationem pariter suscepturus; utque suo exercitui annonam, ac pyrium pulverem, & machinas præberet. Sed iste hæc omnia abnuere, fidem Cæsari debitam excusans, & quod ingruentibus ex Italia Cæsareis ditiones suas milite nudare haut possit. Transitu porro Regi concesso facile bellum in suam provinciam attrahi. Annonam etiam Cæsari petenti negatam. Ista effugia quanquam Rex prolixis literis elevaret, addita protestatione, per se non stetisse, quo minus Magdeburgo subveniretur, quam urbem servari Saxonis magis & Brandenburgici, 1631. quam sua interesse; is tamen nullo modo à sententia dimovebatur. Ea re Gustavus Magdeburgum tendere prohibebatur. Nam & inter tergiversationes istas non parum temporis incassum elabebatur, & cur Saxoni, ac Brandeburgico non satis fideret, affatim causæ habebat; inter duos autem parum fidos amicos medium se immittere periculosæ plenum aleæ. Sed & miles Gustavi hiberno labore attenuatus, & exhaustus ob stipendia non soluta fremebat. Nulla quoque annonæ copia, circumjectis locis per hostem vastatis; cum hic contra numero & robore copiarum longe prævaleret. Nihilosecius secundo Havela Rex progredi, Albique propinquare constituerat, si qua occasio daretur Tillium vi aggrediendi, aut alia ratione obsidio Magdeburgi abstrahendi.

§ 15. Inter has moras suprema dies Magdeburgo illuxerat. Ea urbe, in qua maximum momentum ad sistendos Gustavi impetus, simul coërcendis Saxoniæ, & Brandenburgi Electoribus positum erat, Tillius utique potiri connitebatur. *Magdeburgi excidium. 10. Maji.* Ac primo literis Administratorem civesque, ac magnificis promissis Falckenbergium tentare. Sed cum hac via nihil proficeretur, ad vim conversus munimenta, quę extra urbem Magdeburgenses hinc inde extruxerant, expugnat. Inde suburbiis Sudenburgo, & Neustadio ab ipsis civibus ignis injectus, cum quicquid militum superesset defendendæ urbi ægre sufficeret, errore Administratoris, qui dum novos delectus per minuta provinciæ oppida spargit, magnam copiarum partem frustra prodegerat. Adpropinquabant jam urbi Cæsarei, cum Administrator civesque inducias peterent, quo ad Saxonem & Brandeburgicum mittere possent, autoritatem suam componendis turbis interposituros. Sed abnuit Tillius, ne interim Gustavus Rex occasionem arriperet obsessis succurrendi. Qui & minabundus utrumque Electorem monet, ne Magdeburgo suppetias ferant, neu Gustavo transitum eodem concedant. Tentatæ equidem ab oppidanis aliquoties eruptiones, sed modico obsidentium damno, qui brevi ad labrum fossæ penetrant, ac magno machinarum impetu munitiones disjiciunt. Jam opera ad valli pedem promota erant, cum Tillius tubicinem in urbem mittit, ut extrema per deditionem prevertant imperaturum, 7. Maji. quem illi ad tertium usque diem detinebant, quo ipsum responso dato dimittere decreverant, ni fatum urbis eo die ingruens obstitisset. Decretum fuerat Tillio, primo diluculo diei decimæ Maji undiquaque impetum in urbem dare, quando post pervigilatam noctem plerique domum dilapsi essent, cæteri insomnia marcerent. Idem tamen de successu ambiguus denuo in consilium rem deducit, ut ad septimam horam matutinam oppugnatio differretur. Igitur cum vallum civibus, periculo se jam defunctos arbitrantibus, fere nudatum foret, & Falkenbergius in curiam concessisset tubicini responsum adornaturus, quo nondum reverso nihil à Tillio tentatum iri credebatur, Pappenheimius subito assultu munimentum novum, quod suburbio Neustadio objacebat, invadit, quo facile superato mox in urbem penetrat. Id nonnulli instinctu centurionis cujusdam Itali à Pappenheimio susceptum tradunt inscio Tillio, qui licet copias ad impetum faciendum disposuisset, ostentare vim, quam inferre maluerit, ut integra urbe potiretur. Tumultu excitato advolat Falckenbergius, & acriter incurrentibus undique civibus hostem retro ferre pedem cogit. Sed cum ipsum aspere conserta pugna feralis globus stravisset, animi civium non parum minuebantur. Et quanquam cæteri

1631. 1631.

cæteri ductores dubiam adhuc hoſti victoriam reddebant; tamen cum & horum plerique cecidiſſent, & Pappenheimius frangendæ pertinaciæ ignem proximis ædibus injeciſſet, cives in domos ſuas dilabi cœperunt. Interim equitatus quoque in urbem penetraverat, ac flammam exortus turbo longe lateque diſtulerat. Tum vero nullum crudelitatis ac libidinis genus ab efferati militis rabie omiſſum; cum interim ignis avaritiæ materiam pleramque abſumere properaret, velut prædam tam opima multans, qui victoria tam atrociter abuſi eſſent. Magnitudinem cladis miſeræ ædificiorum atque hominum reliquiæ ſatis arguebant. Nam ex tanta multitudine quadringenti duntaxat cives ſuperfuere, & præter ędem primariam centum quinquaginta piſcatoriæ ad Albim domus. Extremum malorum fuit a Tillio indicta Numini ſupplicatio poſt edita plus quam barbaræ immanitatis ſpecimina. Et vero fructum ſuæ victoriæ ipſi corruperant Cęſarei deſtructa urbe, qua integra vicinis regionibus late frenum injecturi erant. Simul ad tam crudele exemplum tota Germania animis Proteſtantium deſperatio, odium, vindictæ ardor adverſus talium auctores gliſcebant.

Hujus culpam Gustavus a ſe removet.

§. 16. Cæterum ne ab imperitis aut malevolis culpa perditi Magdeburgi in Guſtavum devolveretur, ipſe ſcripto publice emiſſo edocuit, non minimam cladis ſuæ cauſam Magdeburgenſes ipſos præbuiſſe intempeſtiva tenacitate, ac inhumanitate adverſus milites, & quod tanto hoſti repellendo idonea parare media neglexiſſent, plus ſatis alienis confiſi auxiliis, cum propriis ſtare potuiſſent. Regi pronam ſemper fuiſſe voluntatem, ſed quam effectui dare ineluctabiles rerum difficultates prohibuerint; ac cæco impetu accurrere molientem, ſe ipſum, ſummamque rerum, ac tot oppreſſorum ſpes perditurum fuiſſe nullo urbis fructu. Hoſtem Gryphenhaga ac Gartzio exturbatum penitus profligare in proclivi fuiſſe, ac uno impetu Magdeburgum tendere, ni tranſitum ad Cuſtrinum denegaſſet Brandeburgicus. Inde Francofurto, & Landsberga pulſum hoſtem, tergo progredientis hæſurum. Nec tamen ſibi licuiſſe ſalutem ſuam, exercituſque ab arbitrio Brandeburgici ſuſpendere, nulla accepta cautione. Citra hujus, atque Saxonis favorem Magdeburgi liberationem tentare haut quicquam cum proſperi ſpe ſucceſſus potuiſſe. Utrumque autem ita ambigue ſecum egiſſe, ut quid ſolidi ab ipſis expectare poſſet, non appareret.

Acta cum Brandeburgico.

§. 17. Idem audita Magdeburgi expugnatione retro ad Spandoam movebat ſpeculaturus, quo Tillius deinceps ſe converſurus eſſet, aut quid cæteri Proteſtantes, ac vicini cumprimis Electores edito tam atroci exemplo in amicam ipſis urbem capturi forent. Simul verebatur ne augeſcentes in Sileſia Cæſaris copiæ aliquid à tergo molirentur, ſi ipſe rebus hac parte nondum ſat firmatis longius progrederetur. Quas & nuper Croſnam impetu expugnare conatas Broſſartus præſidii præfectus cum damno inde rejecerat. Etſi autem conditio, qua Guſtavo Spandoa tradita à Brandeburgico fuerat, expiraſſe jam videretur; tamen cum neque verſus Albim progredi auderet, ni firmus ad Havelam receptus foret, neque longius ab Odera diſcedere, ni tranſitu ad Cuſtrinum hoſtis excluderetur; ante omnia Electorem quovis modo inducere conabatur, ut aut icto fœdere in partes ſuas deſcenderet, aut Spandoam, Cuſtrinumque in ſuam poteſtatem traderet. Alias enim facile erat hoſti hiſce in oris belli ſedem figere, ac Guſtavum mare verſus propellere; quo ipſo quicquid à tergo erat Proteſtantium Cæſaris arbitrio exponebatur. Enimvero iſthæc à Guſtavo propoſita longe recuſare Brandeburgicus; cujus Conſiliarii partim in Cæſarem erant proclives, cæteri Magdeburgica calamitate attoniti à belli malis ſe removere, ac oſtenſo in neutram partem ſtudio ſibi utcumque cavere ſatis habebant, de communi Proteſtantium cauſa ſecuri. Guſtavus ut deſtinatis ſuis potiretur, in varias ſe formas vertere. Ac primo ſimulare, velut in diverſa ſe cum exercitu recepturus, & ſuas tantum res curaturus ſit, poſtquam intelligat, adventum ſuum nonnullis parum gratum eſſe. Ejuſmodi diſceſſum cum Elector deprecaretur, quippe tunc Cæſareorum libidini exponendus, Guſtavus de fœdere, ac armorum conjunctione proponit. Aſt Elector per media conſilia urgentes utrinque difficultates eluctari cupidus, *neutralitatem* occinere, conventus Lipſienſis decretum, conſultandi cum Saxone & Ordinibus Provincialibus neceſſitatem excuſans. Inde Rex de fœdere quidem in præſens omittit, de Spandoa retinenda urget. Sed & heic Brandenburgicus vocabula pacti ingerere, Spandoæ reſtitutionem, & Guſtavi abitum poſtulare, multa ſuper militum petulantia queſtus. Igitur Guſtavus tergiverſationum feſſus demum amicus, an hoſtis eſſe velit, ut intra triduum ſignificet, poſtulat. Nam ut bona fide neutrarum eſſe partium poſſit Elector, poſitum provinciæ ipſius non permittere. Amicus ſi eſſe velit, eoſdem ſecum amicos hoſteſque icto fœdere habendos. Sin minus, Spandoam ſe confeſtim redditurum, ſed mox hoſtilia adverſus ipſum exerciturum; ſilentium belli indicium habiturum. Heic Arnheimius interveniens Guſtavo, ut de Spandoa poſtulanda deſiſteret, perſuadere conabatur, velut quo minus eam annueret Electorem ſua dignitas, pactaque cum Saxonica Domo, & Imperii leges prohiberent. Sed cum Guſtavus longe ſolidiores rationes opponeret, tandem ſpem faciebat, reſponſo magis liquido Electorem ipſi ſatisfacturum. Aſt cum Elector nil niſi fœdus deprecaretur, tandem Rex illudi ſibi, & inani diſceptatione tempus extrahi indignatus, Electori quidem ſtatim Spandoam fidei ſuæ liberandæ conſignat; ſed mox cum exercitu Berolinum tendit, præmiſſo tubicine portas reſerari imperans, & hoſtilia minatus, ſi quis reſiſtere audeat. Sic tandem abſumta tergiverſandi facultate concluſum, ut Spandoam iterum Rex præſidio ſuo cuſtodiret, quoad bellum duraret; & apud Cuſtrinum tranſitu, receptuque ſi opus foret, frueretur. Spandoæ præſidium Electori, Cuſtrinenſe Regi juramento cavere ſuper obſervatione horum pactorum adigebatur. Ut autem hoc modo procederet Rex, non tam propter ipſum Electorem, quam propter Conſiliarios ejuſdem neceſſum erat, quibus, ne Sueciæ ſalutem cauponari poſſent, facultas præſcindenda videbatur. Et quia Pomerania fundamentum erat rerum Suecicarum per Germaniam, ne ex Marchia hoſtis in illam effundi poſſet, firmius quam per verba ac literas caveri Guſtavus volebat. Contra Elector, ſi ſecius res cecidiſſet, excuſatum ſe Cæſari fore credebat, neceſſitate à Guſtavo allata. Etſi Cæſar, quas ſui purgandi cauſa ſcribebat literas Elector, inter inania putaret.

Legatus Muscoviticus auditur.

§. 18. Poſt initam cum Brandenburgico conventionem exercitus in caſtra ad Spandoam redit, ac Ratenoam, Vetuſque Brandeburgum præſidiis amplectitur. Ipſe Rex raptim Stetinum delatus Czaris Moſcoviæ Legatum audit, qui ut arma in Suecia emere, ac militem, quem in Germania conducturus erat, per Ingriam deducere liceret petit. Quod facile Guſtavus annuit, cui optandum erat bellum Polonos inter Ruſſoſque exardeſcere, ſibi ab utriſque tantiſper cautionis loco futurum. Hinc ad urgendum Grypswaldiæ obſidium abiturus erat,

quæ

quæ sola Cæsareis in Pomerania restabat: verum rem sperato citius confectam reperit. Nam Achatius Tottius, cuiejus obsidii cura demandata fuerat, equites nonnullos exploratum circa oppidum præmiserat, in quos ipse Perusius præsidii præfectus longius quam par erat, progressus impingitur, ac diffugientibus qui comitabantur Croatis occiditur, eam laudem meritus, quod optime omnium è Cæsareis ducibus stationem suam in Pomerania defendisset. Præsidiarii tamen amisso quantumvis strenuo duce, adversus adventantem cum exercitu Tottium ferociam primo ostentare, & acri eruptione in subeuntem peditem decertare. Sed prostridie animis lapsi honestas conditiones pacti oppidum dedunt: in quo munitiones, & alia ita præclare disposita reperiebantur, ut si Perusius vixisset, aliquot mensium obsidionem tolerare potuisse videretur. Cum autem præsidiarii, quibus tutum iter Rostochium versus promissum erat Havelbergam tenderent, superveniens tribunus Hallius equites dissipavit; pedites mille quingenti arma deponere jussi plerique sacramento Regis accessere. Qui licet adversus pacta se violatos quæri non possent; quod diversum convento iter ingressi forent; factum tamen Gustavo displicuit, eoque in autores si deprehenderentur animadverti, qui captivi superfuerant, liberos dimitti jussit. Interea exercitus ad Spandoam levibus excursionibus hostem lacessebat. Ac inter cæteros Baudisius Ortenburgico Comite, & Hallio tribuno comitantibus Albim vado transiens ducentos Cæsareos equites Werbenæ cædit, captis qui necem effugerant. Sed dum ipse atque Ortenburgicus siti æstuque inflammati raptim se frigida proluunt, gravissimum morbum ambo contrahunt, ex quo Ortenburgicus paulo post extinctus est, juvenis manu consilioque pollens, & qui magnam de se expectationem concitaverat. A Regiis quoque Havelbergæ Basilica occupata, & nonnulli Cæsareorum Burgi non procul Magdeburgo oppressi. Ex adverso Cæsarei è Silesia Gœtzii Tribuni ductu recentem militem à Nicolao Bockio collectum nocturna irruptione dissipant; etsi plerisque cum ipso tribuno tenebræ effugium dabant. Quos tamen mox Gustavus Hornius ultus est, septem Cæsareorum alis Grunbergæ oppressis.

Gustavus Albim versus movet.

§. 19. At Gustavus purgata jam à Cæsareis Pomerania, partem copiarum ad ejus provinciæ munitiones custodiendas, & ut Meclenburgicis Ducibus, qui tunc sua armis recuperatum ibant, adsisterent, sub Tottio reliquit, cæteros ad exercitum in Marchiam ire jussit. Ubi maxima peditatus parte sub Joanne Banerio ad Vetus Brandeburgum subsistente, ipse selectis cum sclopetariis, & universo pene equitatu Jerichoam cœnobium venit, ac dimisso passim equite vicinam regionem ad usque Magdeburgensem pontem explorat. Ad cujus adventum Pappenheimius, qui hactenus Burgi stativa habuerat, celeriter se Magdeburgum recepit. Rex nullo cis Albim hoste reperto ad Tangermundam id flumen trajicit, & in arcem oppido adsitam refugos Cæsareos cædit, ac ponte navali Albim ibi jungit. Eodem cum omnes copias contraxisset, deliberabat, num expediret ad recuperandum Magdeburgum incumbere. Sed quod Tillius cum exercitu non procul abesset, qui sine dubio obsessis auxilio venturus erat; nec cum Saxoniæ Electore quidquam adhuc convenisset, munito ad Albim loco exercitum continere instituit, expectaturus, quo Cæsaris arma in fœderis Lipsiaci socios per Superiorem Germaniam, ac glicens inter Saxonem & Tillium diffidentia eruptura forent. Huic rei maxime opportunus locus visus, ubi Havela Albi absorbetur. Nam Havela commodam commeatus subvectionem, & ne hostis tergum circumire posset, præstabat. Unde & Havelberga Cæsarei exturbati, Winkelio tribuno per flumen humero tenus in oppidum irrumpente: ubi qui in armis deprehensi restiterant trucidati, quadringenti amplius, qui armis abjectis salutem petierant, capti. Werbenam igitur translata castra, medio inter oppidum ac Albim loco pone aggerem coercendis exundationibus quondam structum, qui tunc munimenti in vicem adaptabatur. Simul ponte fluvius insternitur, ac validum castellum in angulo, quo Havela Albi miscetur, excitatur. Ac ne præsidium Cæsareorum, quod Dæmitzam insidebat, in Succorum pabulatores incurrere posset, stationes equitum idoneis locis disponuntur.

1631. Castra ad Werbenam ponit.

Superior Germania fœderi Lipsiensi renunciat.

§. 20. Interea Cæsar per exercitum Egonis Furstenbergii ductu ex Italia reducem Superioris Germaniæ Protestantes, cum literæ nihil proficerent, ut fœdus Lipsiense ejurarent, cogere instituit. Ibi Memminga primum, & Campodunum subacta, ac pecuniis emuncta. Inde Ducis Wurtenbergici Tutor trepida deditione transigit, cum jam in itinere essent, tria militum millia, auspiciis Gustavi Regis à Schlammersdorfio conducti, & manus peditum Ulmensium, qui auxilio mittebantur. Hinc Ulma & quicquid urbium per Sueviam, simul Circulus Franconicus Lipsiensi decreto renunciant. Miles ab his conscriptus exautoratur, & magnam partem Cæsaris sacramento accedit ingenti insuper pecuniæ summa exsoluta. Ita paucos intra dies isto tractu Lipsiense fœdus nullo negotio eversum.

Tillius in Thuringiam movet.

§. 21. Sed non pari facilitate res Tillio succedebat circa cæteros Lipsiaci decreti socios in ordinem redigendos. Is relicto cum idoneis copiis Pappenheimio ad defensionem Magdeburgi, & vicinorum locorum, Thuringiam versus movebat, ut Hassiæ Landgravio Wilhelmo, Saxoniæque Ducibus, & cumprimis Electore perdomitis Protestantium fœdus plane dissiparet. Ac jam in ditione Vinariensi, atque Schwarzburgensi hostili modo grassabatur. Frankenhusa direpta, & in cineres data. Erfordia blanditiis & prompto obsequio eundem a se avertit. Hinc Mulhusam se contulit, unde legatum cum durissimis mandatis ad Wilhelmum Landgravium misit; quem ubi hic animoso cum responso rejecisset, ac jam Tillius arma in istum expediret, à Pappenheimio de impressione Gustavi ad Albim nuntius venit. Igitur potius visum dilato Hasso illuc totis viribus incumbere, & vel præliandi necessitatem ipsi imponere, vel trans Albim eundem rejicere. Quo repulso in proclivi fore sibi sperabat Lipsiaci fœderis reliquias opprimere. Nam se quidem militum robore Gustavo longe præstare judicabat. Igitur circa Julii mensis initium Mulhusa digressus Tillius per Mansfeldam, & Ascaniam Wolmerstadium festinato itinere pervenit. Cujus adventu cognito Gustavus Rex cum magna equitum & dimacharum parte versus istum procedit, tentaturus num recens adventanti de improviso clades aliqua inferri possit. Nec successit res caruit. Nam in tres equitum legiones Montecuculi, Bernsteinii, & Holckii, quæ in vicis Burgstallo, Reindorffio, & Angero hospitabantur, noctu impressio à Rege facta, & earum magna pars cæsa; cæteri in fugam dispersi. Eo in conflictu tribunus Bernsteinius cecidit. Sed è Regiis Carolus Ludovicus Palatinus Lauterensis, dum ante Rheingravii legionem acriter pugnam ciet, graviter saucius paulo post non sine magno Regis dolore decedit. Inde Tillius toto cum exercitu Werbenam movet clam præmissis, qui sub ipsius adventum tormenta Suecica clavis configerent, & oppidum incenderent, num forte eo tumultu in castra Regia penetrari posset. Sed detecta proditione Gustavus tormenta

Tilliani vapulant.

1631 menta silere, & magnum ignem Werbenæ excitari jusserat, ut eo fidentius Tilliani castrorum munimentis succederent, velut peractis insidiis. Tanto majore damno in propiores fulminatum, ac Tillius amissis plurimis re infecta in castra sua se recepit. Inde quotidianis velitationibus inter equites utrinque certatum, nullo in summam rerum momento. Sed cum Tillius Gustavum in aciem elicere non posset, nec munitissima ejus castra oppugnare auderet, pabuli quoque & commeatus inopia urgente, cum Gustavo contra opportunitate fluminum omnia bello trahendo necessaria suppeterent, retro vertit, ac evocatis Vetere Marchia præsidiis Wolmerstadium exercitum reducit.

Meclenburgici Duces ditionem suam armis vindicant.

§. 22. Dum Tillius in Thuringia moratur, Regina Maria Eleonora è Suecia cum aliquot millium supplemento in Pomeraniam adpulerat, quorum partem ad se Rex in Marchiam accivit, partem Ducibus Meclenburgicis ad vindicandam avitam ditionem auxilio ire jussit. Isti enim hactenus inani spe ex Ratisponensi conventu concepta, à quo ad cognitionem Electorum rejecti fuerant, tandem fallacium morarum fessi occasionem fortiter arripere decreverunt. Quibus inter alia hoc quoque animum addebat, quod ad Conventum Lipsiensem à Saxone evocati, eoque ipso legitimi Principes agniti fuerant. Illi igitur super justitia conatus sui publico scripto testati partem copiarum à se collectarum Stralsundam navibus transportaverant, quæ per Ribnizam sub Tottii imperio, adsistente Joanne Alberto Duce, in Meclenburgicam irrumpebat. Suana, Gustrovia, Butzovia ab hostibus desertæ ultro patuerunt. Plavia arx, & Miroa post exiguam moram dedita. Oppressæ quoque hinc inde aliquot hostium alæ, & opima præda à Regiis parta. E diversa provinciæ parte Dux Adolfus Fridericus cum tribuno Lohusio irrumpens recta Suerinum, pristinam aulæ suæ sedem properabat, in cujus suburbio ducenti dimachæ (quos militari vocabulo *dragones* vocant,) deprehensi partim cæduntur, cæteri in stipendia Regis transeunt. Mox oppidum expugnatum paucis utrinque cadentibus; cæteri hostium in arcem refugere natura munitam, & proviso satis commeatu, sed tormentis destitutam. Adversus quos deditionem recusantes à Tottio Georgius Johannis, & Laurentius Caggius tribuni obsessoribus auxilio missi. Sed postquam machinis arx verberata, & omnia violentæ oppugnationi parata forent, obsessi honestas conditiones pacti arcem tradiderunt, ac pars Dœmitzam, cæteri Wismariam dimissi; etsi plerique gregariorum ultro Regiæ militiæ nomina darent. Sic Meclenburgica levi negotio ad antiquos dominos rediit, exceptis Wismaria, Rostochioque, & Dœmitzæ arce, quas adhuc Cæsareus miles tenebat. Circa has habito consilio decretum, ut Rostochium obsidio cominus premeretur, Dœmitzę, ac Wismariæ præsidia disposito locis idoneis equite eminus includerentur. Principes isti terris suis jam redditi feriis indictis, solennique pompa Gustroviam ingrediebantur, cui maximum splendorem conciliabat Gustavus Rex, eodem excurrens, quem immensus populi plausus prosequebatur.

Hamiltonius è Britannia copias adducit.

§. 23. Circa idem tempus in Germaniam adpellebat Jacobus Hamiltonius Marchio cum sex Anglorum Scotorumque millibus, quos auspiciis Gustavi Regis propriis sumtibus adjuvante quoque Angliæ Rege conscripserat; in quos tamen Gustavus diserte summum sibi imperium reservaverat. Eas copias Gustavus Visurgi immittere destinaverat, quibus se juncturus erat Joannes Adolfus Archipræsul Bremensis, jamdudum in partes Gustavi pronus, simul & è Batavis aliqua manus expectabatur; quo illis in oris excitato bello Tillii animus, viresque distraherentur. Sed quia Batavos non parum suspicionis incesserat, quod bellum ea ratione finibus ipsorum advolvi videretur; 1631. igitur neque promovendæ Hamiltonii expeditioni quidquam gratificari volebant, & ne Wilhelmi Nassovii copiæ istis jungi possent, præter necessitatem eas suo sacramento adigebant. Cæterum cum naves, quæ Hamiltonii copias vehebant, Visurgim versus tendentes jam Heiligenlandiam insulam in conspectu haberent, adverso vento abreptę cursum mutare, & per Oresundam in Pomeraniam dirigere instituerunt. Id consilium è Daniæ Regis suggestionibus aliqui captum arguebant, qui Suecos in Bremensi ditione pedem figere, quam alicui è filiis suis spe destinaverat, abhorrebat. Ipse tamen Hamiltonius causabatur tironem se militem in ora hostibus infesta exponere non fuisse ausum, quod intellexisset nondum ibidem præsto adesse equestres pedestresque copias, quas eodem se missurum Rex promiserat. Ita iste præmisso ad Regem Leslæo, qui de adventu suo edoceret, & quo deinceps tendendum foret mandata exciperet, ad Penemundam militem in terram exponit, & per Pomeraniam in Novam Marchiam adscendit, ductis secum compluribus machinis leviori pondere à se ipso primum inventis. Rex igitur ex eventu consilio mutato ad Oderæ tutelam eas copias adhibere constituit, postquam Hornium, qui hactenus circa Francofurtum adversus Cæsareos excubaverat, ad se Havelam versus evocasset, in cujus locum Hamiltonius subiturus erat. Enimvero miles iste Britannicus egregia specie, & armis, vestibusque bene instructus, sequente autumno morbis fere consumtus paulatim evanuit insolentia asperioris cœli, victusque, & tam laboriosæ militię intolerans, ac sæviente tunc passim contagio. Nec memorabile quid ab eo gestum, nisi quod mense Octobri repentina in Cæsareos Gubenæ hospitantes impressione ducentos eorum cecidit, trecentos captivos abduxit.

Benedictus Oxenstierna è Gallia redit.

§. 24. E Gallia quoque revertebat tunc Benedictus Oxenstierna mense Martio illuc missus, ut, quæ recens contractum fœdus requirebat, honoris verba exprometet, & promissam pecuniam dicto die exigeret. Qui honorifice in ea aula habitus, quæ postulabat facile obtinuit, nequicquam ringente Curtio, quem Cæsar disturbando fœderi miserat. Sed quæ de quater mille Gallis Gustavo submittendis petebantur, Rex iniquitate temporum excusabat, quod domi mater cum fratre turbas excitasset, quibus compescendis milite suo ipse opus habeat. Sed qui ad Venetos missus fuerat Christophorus Ludovicus Raschius fœdus iisdem cum Gallico Legibus conciliaturus, in quod proclives istos esse Legatus Gallicus Charnassæus fidem fecerat, præter inania nihil retulit, quod isti metu Italici belli jam soluti, iis quæ propius ipsos non tangebant immisceri nollent. Nec ab Helvetiis, qui itidem in belli societatem solicitabantur, quidquam obtentum, Cæsare veterem ipsorum cum Austriacis necessitudinem ingerente.

Fœdus cum Wilhelmo Hassiæ Landgravio.

§. 25. Dum in castris ad Werbenam hæret Gustavus, ad ipsum accesserat Wilhelmus Hassiæ Landgravius, fœderi de quo jam superiore anno actum fuerat, supremam manum impositurus. Ejus summa huc redibat, ut Rex Landgravio in protectionem, & clientelam recepto adversus quoscunque consilio auxilioque pro viribus adsisteret, nec cum Cęsare aut Pontificiis pacem iniret, nisi ipso incluso, ac in statum, qui ante motus Bohemicos fuerat, restituto. Nec minus eidem opem ferret, si eo nomine à quopiam infestaretur, quod alicui è vicinis Pontificiis Statibus quid eripuerit. Contra Regi Landgravius fidem promittebat, quodque eosdem cum ipso hostes amicosque habiturus, nec absque ejusdem consensu de pace transacturus sit. Conventum

G quoque

1631. quoque, ut requirente belli necessitate Regio militi Landgravii munita loca pateant, ut tamen receptus iisdem miles Landgravio quoque juramento se obstringat, eidemque jura sua salva sint, nec minus cessante necessitate gratis ista restituantur. Regi quoque in exercitum, quem propriis sumtibus Landgravius erat conscripturus, summum imperium reservabatur; cui regendo Rex se absente idoneum ducem Landgravio adjuncturum se receperat. Quę ipsa tamen ducis Regii dignatio in Landgravium conferebatur. Insuper quid Landgravii subditi Regio militi ditiones istius transeunti præstare deberent, definitum. Tum ne qua repetitio esset sumtuum, quos alteruter in alterius auxilium impendisset. Ad eandem formam pleraque fœdera, quæ post cum aliis Germaniæ Principibus feriebantur, concepta inveniuntur. Sic Landgravius inter primos fuit Germanorum Principum, qui citra hęsitationem in partes Gustavi descenderet, ad suam communemque Protestantium salutem ac libertatem adserendam, Cęsarei nominis terriculamento seposito. Tanto acrius in ipsum exarserat Tillius, qui & literis provinciales in absentem concitare nequidquam conatus erat, & Fuggerum Comitem cum decem legionibus à Liga recens conscriptis in Hassiam irrumpere jusserat. Quibus nihil territus Landgravius ad vim repellendam strenue arma comparabat.

Tillius Saxoniæ Electorem invadit. §. 26. Enimvero Tillius, postquam re infecta ab oppugnando ad Werbenam Gustavo recedere coactus fuerat, ad evertendum Saxoniæ Electorem velut caput Protestantium, injussu quantumvis Bavari, se accingit, eo commodius tota deinceps belli mole Gustavo incubiturus, si nihil à tergo intutum restaret: ultro quoque Suecorum res per Germaniam collapsuras ratus, si omnes Protestantes Cæsaris jugum subiissent. Primo tamen Cæsar dissimulata offensa per legatum Hegenmullerum à Saxone postulabat, cæteros socios permoveret, ut à decreto Lipsiensi desisterent, velut ipse ejusdem pręcipuus autor non foret. Tum ut idem Cæsarem inter Sueciæque Regem mediatoris partes susciperet, facultatem offerebat. Ast cum neque hæc legatio, neque subsecutæ Cæsaris literæ istum à decreto Lipsiensi dimoverent; tandem Tillio ut vim ipsi admoveret injunctum, capitali Cæsaris errore, quod Saxoni, ut cum Gustavo id dudum captanti se jungeret, necessitatem adferret, qui alias ab extranea societate vehementer abhorrebat. Cum facile fuisset vel solitis verborum blandimentis Saxonem demulcere, vel positis inter Gustavum Saxonemque castris utrumque cunctando atterere. Sed nimirum præteritæ felicitatis recordatio nimiam Tillio velut vinci nescio fiduciam inspirabat, ut ultro istorum conjunctionem procuraret, velut uno utrumque ictu perditurus. Qui ubi Furstenbergii copias jam in propinquo esse intelligeret, per delegatos Wolmerstadio missos denuo imperat, ut decreto Lipsiensi renunciet, delectibusque habendis absistat, ac suas copias Cæsari tradat adversus Succum ducendas una cum tributis ad eas alendas destinatis. Quæ postulata Saxo abnuere, justitiamque decreti Lipsiaci adstruere, ac vim deprecari. Tillius interea Wolmerstadio Islebiam castra contulerat, ut copias ex Italia reduces quindecim millium numero sub Furstenbergii ductu sibi adjungeret. Hinc recta in Electoris ditiones cum exercitu quadraginta millibus bellatorum constante ingruit, Hala demum literis missis denuntians, ni postulatis satisfiat, vim inferendam. Tum statim hostili modo terras ipsius ingressus Mersburgum occupat, ac Lipsiam per unum diem tormentis verberatam ad deditionem compellit.

Saxoniæ Elector Gustavo fœdere jungitur. §. 27. Ita tandem Elector, qui copias suas Torgam contraxerat, quod hactenus aversatus fuerat, misso Arnheimio Gustavi auxilium implorat; qui cum eam tempestatem isti incubituram prævidisset, Werbena Vetus Brandeburgum se contulerat, quo propius periclitanti adesset. Quia tamen Regis societatem sæpius oblatam Elector repudiaverat, decorum videbatur non statim velut ad nutum istius accurrere. Eoque primum Arnheimio frigidius respondebatur: dolorem se ex Electoris calamitate concipere, quam dudum ipsi prædixerit: quamque declinare licuisset, si in tempore fides sibi foret habita. Venturum se tamen eidem auxilio, licet alio jam ire destinaverit, si quidem Witteberga in receptus securitatem sibi tradatur, Electoris filius primogenitus in castra sua militatum veniat, stipendium trium mensium suo exercitui solvatur, proditores, quos circa se Elector habeat, sibi dedantur, aut ab ipso plectantur, ac fœdus mutuæ defensionis, & ut eosdem uterque hostes habeat, secum feriatur. Ast Elector, cujus tempora scrupulosas licitationes non ferebant, non Witebergam solum, sed universum Electoratum in receptum offerebat; nec filium modo, sed & se ipsum ad exercitum Regis affore. De stipendio quoque, & proditorum supplicio, si indicentur, liberaliter promittere; ditiones denique suas, ipsamque vitam causæ communi se impensurum. Contra Rex, ne magnitudine animi Saxoni concederet, reponebat; causam sibi fuisse, quare cautionem isthanc exegerit, quod Elector hactenus ita difficilem se postulatis ipsius exhibuisset. Sed nunc, postquam generosa consilia ab ipso capessi videat, cæteris omissis hoc unum postulare, ut strenue ad communem causam asserendam se accingat. Quod si tamen exercitui suo unius mensis stipendium exsolvere velit, ipsum brevi hujus impensæ fructum uberem capturum. Nec mora fœdus in has leges concipitur, ut sociatis viribus Rex defensionem Electoris suscipiat, in ejus præjudicium nihil agat; junctis utrinque exercitibus summa directio eorum, quæ communi consilio decreta fuerint, penes Regem sit; neuter absque alterius consensu de pace tractet; Regi locis ad Albim opportunis transitus concedatur, ejusque exercitui, quamdiu in territorio Electoris hospitatur, proque ejus salute pugnat, necessaria ab hoc alimenta præbeantur. Fœdere icto Gustavus exercitum tredecim peditum, novem prope equitum millibus constantem Witebergę trans Albim ducit, & inde apud Dibenam Saxonicis copiis jungit.

Deliberatio de summa belli. §. 28. Ibi præsente quoque Brandenburgico Electore, qui cum Gustavo advenerat, de belli gerendi ratione deliberabatur. Rex etsi & ipse in prælium ardebat, tamen ut in omnem eventum excusatus esset, ac non nisi volentibus Electoribus alea tentaretur, in speciem prælium dissuadebat, circumspecte procedendum disserens, Tilliumque à tergo circumeundum, num quę occasio ipsi nocendi inveniri, aut idem in æquum locum protrahi possit. Neque enim credebat Gustavus, cautum senem relicto tuto loco citra necessitatem prælii aleam tentaturum; cum facile ipsi foret intra castra se continendo hostium impetum eludere, ac inani labore eosdem defatigare. Periculum quoque ingerebat tum sibi tum pręcipue utrique Electorum imminens, si clades aliqua fuisset accepta. Ast Saxo cui animus molestiarum ac periculorum belli insolens, eoq; omnis morę impatiens erat, pręlio certandum contendebat, ac vel solum se in Tillium iturum jactabat; causatus provinciam suam utrique exercitui alendo imparem esse. Huic ergo concedens Rex, cum pręlium sederet, confestim in hostem movendum suadebat, antequam Altringeri copię, quę jam Erfordiam attigerant, Tillio jungerentur, & Tieffenbachius è Silesia ingrueret. Unde Brandenburgico ad sua digresso recta Lipsiam versus tenditur, Regio exercitu dextram

1631. tram, Electoris sinistram manum obtinente. Tum animatos suos, & instructos Rex monebat; equos cataphractorum gladiis in vulnere circumtortis foderent, ubi sessorum corpora in ictus non paterent. Contra Tillius cognita Regis & Electoris conjunctione aliquandiu dubitabat, trahere bellum, an praelium tentare satius foret. Nam & ipse tuto loco consederat, ac hostis mora facile atteri posse videbatur: & adventante propediem Joanne Altringero, si utique acies placeret, auctioribus copiis certaturum. Eoque castra ad Lipsiam munitionibus circumdari, machinasque idoneis locis disponi mandaverat. Sed Pappenheimius aliique duces fiducia sui, & contemtu hostium, ut tutiora consilia abdicaret, permovebant; recens conscriptos Saxones, & fractos laboribus Suecos Caesareo militi perpetuis victoriis assueto pares haut futuros. Observatum est ab illis, qui omina captant, consultationem istam in suburbio Lipsiaco intra vespillonis aedes habitam, pictis ad parietem sandapilis. Igitur Caesarei summo mane relictis ad Lipsiam castris in aciem dispositi versus Breitenfeldae campos uno à Lipsia miliari procedunt, ubi tot victoriarum gloriam fructusque paucarum spatio horarum perdituri erant. Tillio simul laudem prudentiae suae prodigente, qua hactenus jactaverat; nunquam altius se aquam ingredi, quam fundum conspicari posset.

Praelium ad Lipsiam. §. 29. Sic igitur in praelium ad Lipsiam tantopere celebratū descendebatur, quo supra septuaginta quinque millia bellatorum patentissima planitie concurrebant. Ubi Tillius praecepta loci commoditate clatiora campi elegerat, in quibus tormenta disponebat acie retro lenes illos clivos explicata. Simul zephyrus à tergo insurgens pulvere fumoque hostium ora impleturus erat. Exercitum ejus componebant septendecim peditum, totidem equitum legiones. Pedes in quatuor grandiores phalanges more Hispanico digestus; ad utrumque latus eques se exporrigebat. Verum universae copiae unicam tantum aciem faciebant, nullis reservatis qui secundam ut solet aciem formarent. Tanta illis victoriae fiducia erat, velut uno tantum impetu ad prosternendos hostes opus habituris. Enimvero mox observatum fuit, Tillium, postquam hostes ita fidenti animo, ac bene dispositis ordinibus gradum inferre conspiceret, expalluisse, ac vix lingua, auribusque satis competiisse, quasi nunc demum ancipitia fortunae consideraret, & quantum esset, quod aleae exposuerat; an futurae cladis praesagium mentem externaverat? Ast Regio, Saxonicoque exercitui, priusquam patentibus campis aciem extendere posset, per objacentem rivum attenuato agmine transeundum erat; ut multi judicarent, si intra eas angustias impeditis hostis ingruisset, ipsorum ordines facile turbari potuisse. Sed Tillio potius videbatur occupati semel loci commoditatibus inhaerere; an quia nihil veterano suo militi par credebat? Jam igitur apertam nacti planitiem Sueci, Saxonesque illi à dextris, hi à sinistris seorsim utrique duabus aciebus compositi constiterant. In dextro Suecorum cornu primam aciem implebant Ostro-Gothi, Smalandi, Westro-Gothi, & duae Finnonum equestres legiones; post quos Rheingravii eques in subsidiis stabat. Secundam aciem Livoni, Curlandique, tum Damitzii, & Sperreuteri tribunorum legiones componebant. Eum locum tuendum Rex ipse sibi sumserat, adjuncto Joanne Banerio, si quis forte casus ipsum alio avocaret. In sinistri cornu prima acie Hornii, Callenbachii, & Baudisii, secunda Hallii & Curvillii equites collocati; quam stationem Gustavo Hornio Rex commiserat, quae medium universi corporis locum adsistentibus à sinistra Saxonibus obtinebat. Interstitia turmarum selecti sclopetariorum manipuli occupabant, longioribus tubis hostiles equites excepturi.

In medio pedes consistebat, cujus primam aciem absolvebant quatuor phalanges; prima Dalecarlorum sub Achatio Oxenstierna; altera Regis praetoria sub Maximiliano Teuffelio, tertia è Suecis Germanisque mixta sub Erico Handio, quarta, vetustior coerulea dicta, sub Winckelio tribuno. Quibus subsidio stabat legio equitum praetoria sub tribuno Uslario, & tria valida peditum agmina sub Ramsaeo, Hamiltonio, & Monavio, Scotis tribunis. In secunda acie tres phalanges erant sub Turrio Comite, Hebronio, & Vitztumio. Cochtitzii, & Schaffmanni equites aciem claudebant. Saxonum acies sex equitum, totidem peditum legiones continebat, queis ex judicio Regis dispositis Arnheimius imperabat. Acie sic instructa cum Regios jam intra tormenti ictum successisse Tillius judicaret, trium machinarum irritis ictibus ipsos salutabat. Rex duobus more Suecico respondebat, quorum prior Baumgartnerum tribunum discerpsit. Tormentis inde continuo fulminare Tillius, sed rarius Rex, quoad è propinquo certiores ictus dirigi possent. Circa secundam horam pomeridianam ad manus venitur. Ceterum quia Tillio ventus à tergo flabat, Rex sinistram versus quantum poterat aciem circumagere, ut ventus utrique aequus foret. Id cum Tillius animadverteret, quo venti opportunitatem retineret ad dextram manum aciem protrahebat. Sed eo ipso sinistrum ejus cornu, & Holsatica peditum legio à caetero corpore divellebatur, ut longe maturius heic, quam aliis partibus, pugna committeretur. Equites quoque Caesarei, immissos primae Suecorum aciei peditum manipulos declinantes, circuitu facto in Rheingravii legionem, & secundam aciem dextri cornu ferebantur. Verum haec moderante Banerio, cui Rex è prima acie opportune subsidia submittebat, tanto impetu in sinistrum hostium cornu invehebatur, ut illud post brevem pugnam in fugam propelleret. Holsatica tamen peditum legio acerrime resistens ingruentes aliquoties Suecorum equites non sine damno rejecerat, donec equite juxta, ac selecto pedite incumbente ad internecionem caederetur. Universus porro Tillii peditatus cum equitibus, qui latera utrinque tegebant, nec non dextrum cornu clivo descendens frontem ita circumegerat, ut Regiis fere praeteritis tota mole in Saxones incumberet, quod eos recens conscriptos facilius pulsum iri Tillius crediderat, quorum strage Regios quoque terror invasurus esset; an quod istos tormenta Regia dexterrime excussa in eam partem averterant? Quicunque igitur horum in sinistrum Regis cornu impingebantur, facile dissipati in fugam propellebantur. Sed Saxonici cum primis pedites, & turmae equitum, quos Vasalli armaverant, impressionem Caesareorum haut sustinentes solutis ordinibus, armisque abjectis terga fugae dabant. Quo successu praemature nimis inflati Caesarei jam passim nuntios victoriae dimittebant, evanidum suis gaudium daturos. Et pars dum praefervide Saxones persequuntur, aut ad impedimenta diripienda discurrunt; ordines solvebant. Reliqui Saxonicos adhuc resistentes circuitu capto a tergo circumventum ibant, Elector in isto tumultu Eilenbergam versus se proripuerat; Arnheimius ad Regem advolabat, consilium, & opem ipsius exposcens. Ast Rex hautquicquam territus sinistrum suorum cornu, & duas peditum phalanges è secunda acie Hebronii, & Vitztumii frontem Caesareis à sinistra ingruentibus obvertere jubebat. Ac sinistrum quidem cornu latus hostium, phalanges frontem invadebant. Heic eques Caesareus circa reliquias Saxonum dissipandas occupatus pugnae fessus, & in praedam caedemque ordinibus pene solutis effusus, ab integris composi- 1631.

 tisque

1631. tisque Regiis statim in fugam pellitur. Sed pedes acerrime pugnam ciebat. Sic ut asperrimo hocce conflictu Teuffelius, qui duas istas phalanges adduxerat, ac complures alii ductores occumberent. Tandem Hornius cum reliquis è sinistro cornu equitibus, ac selectis sclopetariorum, cui è dextro cornu Westro-Gothos Rex subsidio miserat, redintegratis assultibus undiquaque incumbebat; machinæ quoque legionariæ undique advectæ obstinatorum hostium agmina lacerabant, ut tandem convulsis ordinibus loco propellerentur. Quatuor tamen legiones, densa pulveris nube tectæ integræ evaserunt. Interea Rex cum dextro cornu ad sylvulam in clivo sitam progressus tormenta hostium in potestatem redigit, & iterum pedem obfirmantes dissipat. Sed præcipuum peditatus Suecici robur, tota nempe prima acies quatuor phalangibus constans, & tertia phalanx secundæ aciei fere spectatores alieni certaminis steterant. Sic post atrocem quinque horarum pugnam plena victoria Gustavo cessit, equitatu Regio terga fugientium cædente, quoad nox persequendi finem imperaret. Plurimos tamen dispersos, ac palantes rustici post trucidavere, dato vicatim per campanas signo exciti. Nuntius quoque à Rege ad Electorem missus è summo mœrore istum ad immensam lætitiam revocabat. Victor exercitus in loco pugnæ pernoctavit. Cæsareorum aliqui Lipsiam ex acie se receperunt; plures Mersburgum, Halam, & ulteriora trepidi petivere. Ipsum Tillium præfectus alæ sub legione Rheingraviana Fridericus cognomine Longurionis vulgo nuncupatus, in turba eminus agnitum assecutus fuerat, ac oblatam vitæ gratiam adspernantis caput, dorsumque breviore sclopeto non segniter contuderat. Et vivo aut mortuo potitus fuisset, ni Rudolfus Maximilianus Dux Lauenburgicus à latere advolans Friderici caput globo transverberasset, ac fatiscenti jam seni effugium præbuisset. Qui Halam primum, ubi vulneribus plagisque medicamenta adhibuit, inde Halberstadium contendit, quindecim peditum signis comitantibus, quæ non supra sexcenta capita sequebantur. In itinere Pappenheimius se adjungebat cum quadraginta equitum alis, quæ vix mille quadringentos homines continebant. E Cæsareis in illa planitie cæsi numerabantur septem millia sexcenti, præter eos qui in fuga perierunt. Saxonum supra tria millia cecidisse feruntur: Regiorum circiter duo millia desiderati, maximam partem equites. E captivis quinque millia stipendio Regis accedebant. Occubuere ibi è præfectis Cęsareis Otto Fridericus Schœnburgius, Otmarus Erwittius, Baumgartnerus, Baro Grottius & plurimi alii. Adolfus Holsatię Dux ex vulnere paulo post decedebat. Sed & Rex egregiorum virorum jacturam fecerat, Maximiliani Teuffelii, Callenbachii, Hallii, Adercasii, Damitzii, & complurium inferioris ordinis. Curvillius levi vulnere in fronte perstrictus suffusis cruore oculis in hostes aberrans captivus abductus est. Saxones Bindauffium, Eustachium Læserum, duos Strarschedelios, Discavium, Lammingerum, alios amisere. Tormenta viginti septem, maxima prędę vis, supra centum vexilla equestria ac pedestria in Regis potestatem pervenerunt. Isthæc victoria non solum Cæsarem ac Ligistas in summam consternationem conjecit, sed & Polonos haut mediocriter perturbavit, qui jam de Borussia invadenda agitabant, si adversi quid Gustavo accidisset. Contra quicquid erat Protestantium animos inde sumebat excutiendo Cæsaris jugo, ac nulla amplius ejusdem reverentia in partes Gustavi transibat.

Der lange Fritz.

Lipsia recuperatur.

§. 30. Rex altero à victoria die Lipsiam accessit, quam Wangelerus Tribunus cum præsidio mille militum tenebat, in quam & plurimi è prælio profugerant. Sed cum Wangelerus deditione imperata deliberandi spatium postularet, Rex Saxoni urbis suæ expugnationem commisit, qui & paucos post dies deditione eandem recepit. Et è præsidiariis quidem qui Pontificia sacra colebant hac lege dimissi, ut ne deinceps contra Regem, Electoremve arma gererent; Protestantes statim Electoris sacramento accessère. Qui in oppidum è prælio se abdiderant, captivitatis sortem subiere, quos inter Coroninus, & Blancardus tribuni, Reinardus Walmerodius Quæstor exercitus, & multi alii non infimæ notæ. Rex interea cum expedita equitum caterva Mersburgum properaverat, ubi valida manus prælio profuga iterum coiverat, è qua mille amplius cæsi, quingenti capti, sed qui plerique post militiam Gustavi subibant. Inde Halam itum, quæ una cum arce Mauritioburgo nullam moram fecit: præsidiariorum plerique legiones Suecicas suppleverunt. Oppidum istud juramento Regi fidem dedit. Magdeburgici Præsulatus regimen Ludovico Anhaltino Principi tantisper commissum. Paulo post & universi Principes Anhaldini in protectionem Regis se conferunt, promisso ad belli sumtus certo in menses tributo, operaque subditorum gratuita, si in ditione ipsorum vel munitionem extruere, vel Albim ponte insternere vellet.

Cæsarei ad Mersburgum vapulant.

Anhaldini Principes in protectionem Gustavi succedunt.

§. 31. Halæ inter Regem & Electorem, qui hic post receptam Lipsiam se contulerat, consultabatur, quę via bello gerendo deinceps insistenda foret. Ac id quidem utrique displicebat, Tillii fugientis vestigia legere, qui per Halberstadiensem, ac Brunsuicensem agrum ad Visurgim se proripuerat; ne belli sede in Inferiorem Saxoniam translata amici Principes belli incommodis involverentur, cæteri per Superiorem Germaniam sub cultro relinquerentur, Cæsareis ac Pontificiis provinciis immunibus, per quas facile exercitus reparari poterat. Sed cum duæ paterent viæ, per quas bellum hostium terris infundi posset, una ad dextram per saltus Thuringicos in Franconiam, altera ad sinistram in Cæsaris ditiones hæreditarias, Saxo quidem hisce Gustavum immittere laborabat, ipse in Franconiam suo cum exercitu moturus. Nec defuerunt qui crederent, si in prima consternatione Gustavus eodem irrupisset, ipsi in proclivi fuisse Cæsarem in summas angustias conjectum Vienna exturbare, & propioris damni sensu ad pacem amplectendam cogere, populis ei subjectis certatim ad Gustavum defecturis, quos ob violentam sacrorum mutationem exulceratos solus metus utcunque in officio continebat. Quo ipso eidem facultas subtrahebatur tanta mole bellum instaurandi. Præsertim cum nullæ ibi copiæ essent, quę torrentem sistere possent. Et capite obtrito reliqua membra ultro collapsura. Posse interim Ordines Euangelicos cum Catholicis committi. Certe id optimum judicavęrat Oxenstierna, qui cum post Francofurti ad Mœnum Regem adiisset, de victoria gratulatus addiderat; optasse se, ut hoc officio Viennæ potius fungi licuisset. Et cum Rex exciperet, Tillio huc vertente eandem sibi viam fuisse insistendam; iste reponebat: Regem istuc tendentem facile Tillium eodem tracturum. Præsertim cum & Principes, in quorum terras bellum transferebatur, ejus incommodis in se devolutis offenderentur, & Gustavo Rege ad Rhenum progresso Gallus Anglusque ad æmulationem provocandi essent. Quin & Pater Josephus Ratisponæ cum Moguntino, Coloniensi, Treverensi, ac Bavaro Electore egerat, ut si Gustavus arma in Silesiam transferret, ipsi suas ditiones tueri satis haberent. Hoc autem in Bavarum tendente necessitas eidem adferebatur cum Cæsare arma sociandi. Enimvero Gustavus sibi utique in Franco-

Consultatio de bello in futurum gerendo.

1631. Franconiam abeundum contendebat, quod Tillius adscito Altringero, Fuggeroque validum brevi exercitum ad Visurgim erat contracturus, sine dubio in illum iturus, qui ad dextram se converteret, velut in propiorem. Eoque Saxones recenti adhuc clade perculsos, & numero inferiores hosti ea parte objicere haut consultum ducebat Rex, præcipue sub Arnheimio Duce, qui consilio quam manu promtior nuper rebus mutantibus haut nimium constantis animi specimen ediderat. Et ipso in ditiones Cæsaris hæreditarias digresso tota belli moles in Saxonem incubitura erat. Suberat & metus, ne Saxo in illas oras concedens Protestantium se ibi caput ferret, viresque Regi etiam formidandas compararet. Et quia summam rerum in eo verti judicabat Gustavus, ut omne Protestantium nomen fœdere sibi illigaretur, ipsi illuc vertere placebat: simul ut belli calamitates in Ligistarum ditiones effunderet, & Tillio ingruenti frontem obverteret. Saxonem autem vicinis Silesiis immittere visum, in ipsum pronis tanquam sponsorem quondam sacrorum & libertatis, apud quos jam fidem suam liberandi occasio advenerat. Cæterum eo congressu Gustavus Saxonem omnibus modis demulcere tanto beneficio obstrictum, & ultro ipsi gratias agere, quod tam solicite prælium suasisset; cum Saxo vereretur, ne Rex sibi præproperam fugam, & rem male à suis gestam exprobraret. Unde hic diffundente se in lætitiam animo jactabat, se omni ope connixurum, ut in Romanorum Regem Gustavus eligatur: sed quem affectum facile deinceps Austriacorum artes refrigerabant.

Protestantes per superiorem Germaniam à Rege soliciantur.

§. 32. Rebus ita conventis Rex Martinum Chemnitium, & Marcum Relingium in Superiorem Germaniam præmittit, qui Protestantes ibi, ac inprimis validas urbes in ipsius partes solicitarent. Hi passim animos in Gustavum propensissimos invenerunt, nisi quod Noribergenses publice aliquid decernere verebantur, fidem Cæsari nuper scripto datam causati, qui & amplis promissis eos sibi adjungere studebat. Cui tergiversationi abrumpendæ Rex per literas atrocissima quæque minatur, ni partibus suis associentur. Qui terror omnem dubitationem eximebat; an ipsi ultro metu compelli cupierant? Dehinc Gustavus Hala digressus per

Gustavus Erfordiam occupat.

Querfurtum Erfordiam versus tendit, quæ urbs Gustavo legatos obviam mittebat præsidium & vim hostilem deprecaturos. Rex cætera prolixe pollicitus, de præsidio abnuit, quod ratio belli non ferat tam opportuna urbe à tergo relicta ulterius progredi. Legatis cum hoc responso dimissis Wilhelmus Saxoniæ Dux Vinariensis cum Curvilliana equestri legione portas Erfordiæ subito irrumpit, ac in medio foro dispositis turmis senatui imperat, ut claves portarum sibi tradant; id quod post modicam tergiversationem factum, simulque ad portas Succorum

22. Sept. stationes dispositæ. Postridie Rex ipse urbem ingreditur, ac postquam cives delinifica sua Suada permulsisset, ut lubenter facere vellent, quod vi cogi poterant, conventione inita in fidem & tutelam eos recipit. Pontificii, qui in oppido erant, peculiariter fidem suam Regi obstringere cogebantur. Inde munitiones veteres reparari, novas adjici jubet, ac urbi prefectum imponit Georgium Ludovicum Comitem Lœwensteinium cum aliquot peditum, & una equestri legionibus, quæ novis adjunctis delectibus in justum exercitum augendæ erant, sub Wilhelmi Ducis Vinariensis imperio rem gesturum, qui cum fratribus Alberto, Ernesto, & Bernhardo fœdere se Regis illigaverat.

Tillius copias recolligit.

§. 33. Interea Tillii audita clade Altringerus, qui cum sex millibus ad istum properans jam circa Erfordiam adpulerat, in tutiora se receperat. Fuggerus quoque & Merodius, qui cum exercitu decem millibus constante Hassiam invaserant, inde facessunt. 1631. Quibus digressis Wilhelmus Landgravius Faccham assultu iterum expugnat, præsidio Cæsareo, quod ibidem agitabat, maximam partem cæso, Tillius autem Halberstadium delatus palantes ex fuga iterum colligere cœpit. Mox tamen metuens ne à Regiis opprimeretur, abducto secum Joanne Reinhardo Metternichio Halberstadiensis præsulatus administratore, ac Pontificio clero in Hildesiensem agrum, inde Huxteram abit, ubi Ritbergii, & Sultzii Comitum, Farensbachiique tribunorum legionibus auctus ulterius in Paderbornensem ditionem procedebat. Sed cum audiret Gustavum in Franconiam irrumpere, in Hassiam, adjunctis sibi ad Fritzlaviam Altringeri & Fuggeri copiis, se confert, num istius in Pontificiorum ditiones ruentis impetum sistere posset. Etenim Rex per Arnstadium, & Ilmenoam sumto itinere intra triduum saltus Thuringicos superaverat, castroque inferioris Masfeldæ munito potitus, cujus præfectum venationi vacantem Regii equites interceperant, totum Hennebergicum Comitatum in potestatem redegerat. Inde Kœnigsboviam, munitum Wurzburgensis præsulatus oppidum, minis ac terrore perculsis oppidanis cepit, ubi insignis annonæ copia, & adparatus bellici nonnihil repertum. Inconditæ agrestium manus, quæ ingruentibus Suecis se hinc inde opponere audebant, nullo negotio cæsæ, aut dissipatæ. Hinc Suinfurtenses accedentis Regis fidei citra moram se permisere. Mox Wurtzburgum properatum, cujus suburbia refractis portis miles irrumpit, ipsumque mox oppidum post tentatam nequidquam defensionem deditur, in arcem refugientibus, qui Regis clementiæ diffisi erant. Ista in abrupta rupe trans Mœnum sita opere antiquo, & angusta fossa cingebatur; extra fossam semilunare munimentum portam obtegebat, qua parte clivo molliore adscenditur. Eo in latere tormentis arcem quatere, & obliquis fossis actis vallo succedere instituit. Quatuor dies in opere absumti, obsessis acriter in subeuntes ex arce detonantibus. Hinc Axelii Lilii legione præeunte in exterius propugnaculum impetus fit. Eo post acre certamen superato, qui in arce erant, ut Suecorum ferro suos eriperent, pontem pensilem, quo labra fossæ jungebantur, demittunt. Verum cum is cadaveribus cæsorum oneratus attrahi iterum non posset. Sueci eundem transgressi portam arcis occlusam admoto crepitaculo (*petardam* vocabulo militari adpellant) disjiciunt, ac in arcem interiorem irrumpunt; ubi quicquid in armis repertum ad sesquimille militum neci datum. Præfecti arcis, qui occultos se thesauros monstraturum promiserat, vitæ, ac imbellis sexus pudicitiæ parcitum. Illa in arce ingens auri argentique facti atque infecti vis, è tota provincia eodem congesta, adparatus quoque bellici, annonæque & vini ingens copia, nec non triginta tormenta & generosis equis plenum equile in Regis potestatem pervenerunt.

Gustavus in Franconiam irrumpit.

Kœnigsboviam & Wurtzburgum capit.

Tillii conatus.

§. 34. Tillius cum satis intelligeret, quantum momenti in hac arce situm foret, omni studio ad eam conservandam properaverat, jam valido iterum exercitu succinctus, quem recensione ad Fuldam facta octodecim peditum millibus, centum octoginta duabus equitum turmis constantem comperiebat. Ei sese ad Miltenburgum junxerat Carolus Lotharingiæ Dux cum octodecim millium exercitu, qui securus offensæ, quam Galliæ Rex ob arma in socium sumta concepturus erat, Austriacis partibus totum se adplicabat, spe ut creditur facta Electoralis dignitatis, quæ Saxoni & Brandenburgico velut rebellibus adimenda foret. Sic numero jam longe Regiis superior Tillius Wurtzburgum

1631. liberare, simul ad prælium elicere Regem constituerat, num forte cladem Lipsiæ acceptam eluere posset. Sed audita Wurtzburgensis arcis præpropera expugnatione aliam consiliorum rationem inibat. Ac primo quidem ut Mœnum fluvium in potestate haberet, Hanoviæ quatuor adhuc cohortes præter tres illas, quæ ad tutelam oppidi excubabant, Cæsari juxta atque Comiti sacramento devinctæ, recipi in cassium postulabat. Bobenhusæ tamen arx astu ab ipso intercepta, & valido præsidio firmata. Inde quatuor ipsius legionibus subita Suecorum irruptione non sine clade pulsis, Rotenburgum ad Tubarum vertit, quod oppidum post defensionem frustra tentatam deditione facta à Lotharingico milite male habebatur. Quo exemplo territum Winsheimum adventanti Tillio portas ultro reserabat.

Gustavi per Franconiam successus.

§. 35. Porro ad famam irrumpentis in Franconiam Gustavi conventus, qui inter Pontificios ac Protestantes Ordines Francofurti agitabatur, re infecta solvebatur, veluti jam lite super bonis Ecclesiasticis alio disceptationis genere expedienda. Tum Protestantes per Franconiam, gravibus hactenus injuriis à Cæsare & Pontificiis pressi, ad societatem & protectionem Regis se conferebant, promissa ad belli sumtus certa pecuniæ summa. Christianus quoque Marchio Culmbacensis ad normam Hassiaci fœderis cum Rege transegit. Apud Pontificios contra summa consternatio; quorum plurimi secundo Mœno, ac Rheno Coloniam, aut alia in loca se recipiebant. Sed qui domi remanentes clementiæ Regis se submiserant, moderato tributo soluto ab injuriis tuti præstabantur, nec ob diversa sacra cuipiam vis illata. Quem in finem etiam Wurtzburgi regimen præsulatus à Gustavo constitutum è suis, & provincialium delectis, quod loco Episcopi profugi Francisci Hazfeldii eam provinciam administraret; edictoque omnibus provincialibus, ut isti parerent, injunctum, gravi in immorigeros denunciata pœna. Bambergensis quoque Episcopus jam in certas leges cum Gustavo transigere cœperat; sed mox adpropinquante Tillio, & abeunte in diversa Gustavo, tractatum abruperat.

Hanovia à Suecis intercipitur. 1. Nov.

§. 36. Inde Gustavo intercipiendæ Hanoviæ consilium suggestum, cujus executio Cristophoro Hubaldo commissa. Is aliquot equitum ac selectorum dimacharum centuriis stipatus raptim per unum diem noctemque emenso itinere, ut nuntios destinatorum suorum præverteret, Kalendis Novembris intra quintam & sextam matutinam superata retro arcem fossa in vallum enititur, ac oppressis excubitoribus, refractaque porta oppidum vetus irrumpit; moxque portam, qua novum oppidum discriminatur, obserat, atque præsidio insidet, excludendis qui ex hoc suppetias laturi accurrebant. Brandisius præsidii præfectus, qui sub initium tumultus Cæsareos adesse crediderat, segnius rem agere; post comperta re serò ad defensionem accingi, ac certum hominem confestim Steinheimum mittere, Cæsareas copias ibi agentes arcessiturum. Eoque cum Hubaldus novæ jam urbi vim intentaret, callido consilio inducias petebat. Sed dilationem omnem abnuente Hubaldo, ut clementiæ se Regiorum citra pactum statim committeret, adegit. Sic Brandisius, cæterique præfecti, quorum non pauci Lipsiaco prælio profugi vulneribus curandis ibi vacabant, captivorum sortem subiere; gregariorum plerique militiæ Regiæ nomen dederunt. Hubaldus ob facinus hocce Tribuni dignatione auctus est. Rex qua fortuna invitabat insecuturus, relicto cum parte exercitus in Franconia Hornio, Wurtzburgo Aschaffenburgum pergit, quod prius direptum Cæsarei deseruerant. Qui Steinheimi præsidium agebant, postquam muri tormentis paulisper percussi forent, liberum discessum pacti se dediderunt. 1631.

Francofurtum ad Mœnum Suecos admittit.

§. 37. Inde Francofurtum recta itum, quo Rex Philippum Reinhardum Solmensem Comitem præmiserat oppidanis persuasurum, ut ultro in ipsius partes transirent. Qui initio neutralitatem surdis ad istam Regis auribus per legatos Offenbachum missos ingerebant. Quibus Rex, nullo modo à se tanti momenti urbem à tergo relinqui posse reponebat, minis quoque adversus abnuentes intermistis: cæterum non nisi sexcentos suorum Saxenhusæ præsidio recipi postulabat. Legatis in urbem reversis Rex non expectato ipsorum responso 16. Nov.
summo mane exercitum instructum ad Saxenhusam sistebat, ac ut citra moram portæ recluderentur imperabat. Quæ mox ut parerent, favor terrorque Regii nominis efficiebat. Potior pars exercitus cum ipso Rege per Saxenhusam, pontemque, quo Mœnus insternitur, urbem ingressa, altera porta Hœchstam versus iterum exiit. Sexcenti tantum Saxenhusæ præsidio relicti. Sed plus ad urbem in officio continendam valebat amor civium, quem in transitu Rex solita sibi humanitate pigneraverat. Cum Francofurtensibus conventum, ut durante hoc bello Regi, ejusque exercitui per urbem transitus concederetur, hostique negaretur. Rex contra urbi defensionem & salva sua jura ac privilegia promittebat, ac si de pace tractandum foret, se effecturum, ut isthæc conventio fraudi ipsis non sit. Eodem die Hœchsta se dedit, trecentis Cæsareis, qui præsidio erant sub Regia signa transgressis.

Georgius Landgravius in cassum de pace proponit.

§. 38. Ibidem Georgius Hassiæ Landgravius conventione cum Rege inita Russelsheimum Mœno trajiciendo opportunum præsidio Regio insidendum tradebat. Qui & de pace inter Cæsarem atque Regem concilianda mentionem injiciebat; se ipsum cum Marchione Culmbacensi è parte Protestantium, & ex altera Leopoldum Archiducem, & Wolfgangum Wilhelmum Palatinum Neoburgicum sequestres offerens, inani cœpto, & quod Regi cordatisque ludibrio erat. Neque enim ipse idoneus tanto negotio autor, & crudius adhuc erat bellum, quam ut tam celerem medicinam admitteret. Ut tamen iste de fide & obedientia, quam Cæsari deberet, servanda protestaretur, velut æquum utrique parti pacis conciliatorem se reservaturus, facile indulgebat Rex in Electoris Saxoniæ soceri gratiam, & quia id rebus suis exiguo præjudicio esse poterat. Ditio quoque ejusdem belli oneribus exemta, quoad de eventu horum tractatuum constaret. Eodem tempore Wilhelmus Landgravius evocante Rege cum plerisque copiis aderat, qui post occupatam Mundam jam ditioni Paderbornensi, & aliis vicinæ Westphaliæ locis imminebat. Sed his rebus dilatis Regium exercitum augere potior cura erat.

Regii Ringoam occupant.

§. 39. Cæterum Anselmus Casimirus Moguntinus Elector incendio proximus, præsertim cum Regem multa navigia, ac vim instrumentorum moliendæ terræ comparare audiret, quantum poterat defensionem adornare, ostium Mœni, quo Rheno infunditur, palis ac demersis navigiis obstructum ire, Hispanorumque ultra duo millia Moguntiam recipere. Ipse tamen aleæ Martis diffisus cum Episcopo Wormatiensi assumtis pretiosissimis rebus Coloniam facessit. Interea Regii Rhingoam, cujus aditum Hispani subitariis munimentis, ac valido præsidio firmaverant, armatis etiam delectis provincialium, irruperant, & Walloffii quicquid in armis repertum erat cæciderant. Reliqui incolæ pecunia multati ob capta arma, & in protectionem Regiam fide data recepti: tributi nomine impositum, quantum antea Electori Moguntino pensitaverant. Rex vero, cujus copiæ per oppo-

1631. oppositam Moguntiæ ripam tendebant, Erenfelsa arce, & Turre Murium vulgo dicta per ducem Bernhardum occupata, Rhenum jam transmittere parabat; quando Tillius Noribergæ imminens cœpta ista differre subigebat: quam urbem periculo eripuisse majus operæ pretium erat.

Tillius Norибergam frustra tentat.

§. 40. Is quippe medio mense Novembri post Pappenheimum à se in Westphaliam dimissum isti urbi castra admotum ibat, quo Gustavum Rheni ab ora retraheret. Et cum oppidani imperatam ab ipso pecuniam, & commeatum abnuerent, ad vim faciendam comparare se videbatur. Neque segniter ad defensionem se accingere oppidani, & qui recens ibi sub Henrico Wilhelmo Solmensi Comite scribebatur miles assiduis eruptionibus in Cæsareos velitari. Rex quoque ut subsidio veniret, solicitis literis implorabatur. Enimvero Tillium, ut mox cœptis desisteret, cogebat pulvis tormentarius à gregario quodam incensus, qui ab Ulmensium stipendiis non ita pridem sub Cæsaris signa compulsus, nunc ad veteres partes transiturus id operæ pretium prius facere voluerat. Miles quoque Lotharingicus tiro propinquante bruma ob cœli inclementiam morbis affligi. Sed & gravior causa suberat, quod Altringerus Bavarum suspectum haberet, ne, quod Galli vehementer urgebant, cum Gustavo transigeret, ac pro fortunæ varietate favorem quoque suum adplicaret. Eoque iste subjectas sibi copias in Bohemiam deducebat. Unde Tillius validissima exercitus parte nudatus motis Noriberga castris Lotharingorum reliquias ad Rhenum se refocillatum dimittebat. Cæteras copias ipse circa Norlingam & per Superiorem Palatinatum, tegendæ Danubii ripæ, & Bavariæ disponebat.

Rex in Palatinatum vertit.

§. 41. Ast Rex, qui exercitu à Rheni ripa revocato Noribergæ suppetias ferre constituerat, audito Tillii discessu denuo ad Rhenum vertit. Et quia jam ad fines Palatinatus ab Hispanis insessi promoverat, quibuscum pacem servare maluisset, prius Bernhardum Ducem ad Gubernatorem Hispanicum Philippum de Sylva misit, sciscitatum quid ab ipso expectandum sibi foret. Qui reponebat: nihil se aliud in mandatis habere, quam ut Moguntino adversus Suecos auxilium ferat. Unde apud Gustavum deliberabatur, num bellum peculiariter Hispanis indicendum foret, an vero alibi pax cum illis colenda, nec hostile quid in eosdem tentandum, nisi qua Germaniæ rebus se immiscerent. Ac prævaluit posterius consilium, ne Succorum commercia mari per Dunquercanos turbarentur: Et quia Gustavum Galli nonnulla suspicione perstrinxerant, valido cum exercitu Metim usque progressi, rem sibi cum Hispanis integram cupiebat. Accedebat, quod jam multi ex ipsis Germaniæ Principibus Gustavi progressibus inviderent; nec Polono, Danoque satis fideretur, ac plerique ministri, à quibus Anglus pendebat, in Hispanum propenderent, nec à Batavis fere præter sterilem favorem quid expectandum foret. Sed nec opes Sueciæ tunc ferebant validam classem, qua ad bellum Hispano inferendum utique opus erat, armari. Unde nihil hostile adversus Hispaniæ Regnum professus Hispanum militem velut belli Germanici appendicem in Palatinatu invadere decrevit, quod alias nulla ratio foret Fridericum in ditiones suas reponendi. Quod si Hispani aliis quoque in locis hostilia adversus Suecos sumsissent, Angli, Batavique non defuturi sperabantur; & Galliam, ut æmulatione seposita arctius jungeretur, rationes suæ compulsuræ erant.

Sueci Rhenum transmittunt.

§. 42. Igitur Rex per Francofurtum, Darmstadiumque transitu capto oppida ad Viam Montanam ab hostibus deserta, Gernsheimumque occupat, simul ad Stockstadium, paulo supra stelliforme munimentum, quod Hispani in adversa Oppenheimo ripa excitaverant, Rhenum transmittere parat. Impositi duobus majoribus navigiis trecenti è legione prætoria sub tribuno Nicolao Brahæo Comite primi trajecere, & exscensione in alteram ripam facta quatuordecim Hispanorum alas summa vi ter irruentes, toties insigni cum strage repulere. In cujus transitus memoriam pyramis eo loco erecta nuperis adhuc annis persistebat. Mox stelliforme munimentum, quod emissis telis Suecos ultro lacessierat, deditione captum. Sed Oppenheimum vi expugnatum, quingentis Hispanorum cæsis. Quo Regis successu territi qui Steinium castellum insidebant, id subjecto igne ultro deseruere. Lotharingi quoque Wormatia pessime divexata se ejiciebant. Ab Oppenheimo exercitus statim Moguntiæ admotus, ubi Hispani quidem initio sat acriter tormentis in propinquantes fulminabant. Sed cum propius jam munimentis succedentes Sueci assultum minarentur, fracti animis honestis conditionibus oppidum dederunt, ipsi à Regiis Lucenburgum deducti. Maxima ibi adparatus bellici, annonæque & vini copia reperta. Paucos post dies Rheingravius cum legione sua novem Hispanorum alas ad Trarbacum in fugam conjecit, tribus vexillis ademtis. Inde ab ipso Simmera occupata, & Baccharacum oppidum scalis admotis captum: Stalecca arx sequenti demum mense in potestatem venit. Poppartum quoque, & Vesalia superior Regios citra pugnam admisit. Ex altera Rheni ripa Wilhelmus Landgravius post Falkensteinum, & Reiffenbergam arces occupatas, Kœnigssteinum, munitissimum castrum, deditione cepit; quod Rex Stolbergio Comiti, cui à Moguntino Electore id olim ereptum fuerat, restituit. Ab eodem Landgravio quoque Cauba, Gundelfelsa, & Palatina arx in Rheno sita expugnatur. Wetzlariam, & Gelnhusam, nec non Fridbergam Wetteraviæ oppida Hispani ultro deserebant. Circa idem tempus Spira Nemetum in Regias partes transiit, una cum Landavia & Weissenburgo. Unde Hispani, qui Germersheimi, & Neustadii hospitabantur, ultro dilapsi. Tandem Manheimum à Bernhardo Duce astu interceptum. Is summo mane cum trecentis suorum recta ad portam ruebat, Cæsareum præfectum se ferens à Regiis insequentibus pressum; ac cum præsidiarii incautius portam velut amico reserarent, ipse irrumpens Germanis quidem parcebat, Hispanorum ducentos quinquaginta leto dabat. Maravallius centurio oppidi præfectus cum lytro soluto Heidelbergam dimissus esset, ob negligentiam capite pœnas luit. Et ita quidem sub anni finem ad Rhenum Gustavo Regi res ex voto fluebant.

Oppenheimum expugnatur. 1631.

Moguntia deditur. 13. Dec.

Manheimum capitur. 29. Dec.

Hornius Mergentheimum Winsheimum, & Heilbrunnam capit.

§. 43. Nec minus Hornius in Franconia relictus feliciter rem gessit, cui Mergentheimum, quingentorum militum præsidio insessum, post brevem defensionem altero quam accesserat die patuit. Et quanquam liber militi discessus permitteretur; magna tamen gregariorum pars desertis ductoribus militiæ Regiæ nomen dedit. Eo loco magna vis annonæ inventa, quam congestis à vicinia copiis Sueci augebant. Neque Winsheimum Cæsareo milite vacuum moram fecit, quo minus Regios ultro admitteret. In Heilbrunna majus momentum fuit, quam Lotharingica legio Pfalzburgi Principis nuper defuncti insidebat, exarmatis, ne forte frænum morderent, oppidanis. Eam nocturno impetu intercipere Hornius statuerat, & jam omnibus exploratis, ac dispositis propius oppidum suggressus erat, cum repente consilium mutat, quod levi momento ejusmodi nocturni conatus incassum cadant: & quia metuebat, ne per tenebras irrita-

1631. ta licentia miles oppidum sat locuples diriperet. Igitur expectata luce copiis ante mœnia explicatis tubicinem mittit, qui deditionem imperaret. Quo citra responsum dimisso Lotharingi ad defensionem acriter comparare se visi sunt. Sed postquam insequenti nocte molendinum fossæ imminens, quod quadraginta sclopetariis isti tuebantur, impetu expugnatum esset, è quo adversum oppidi propugnaculum à Regiis infestabatur, illi animis, fracti honestis legibus deditionem fecerunt. Dimidia tamen fere legionis pars, quæ Gallis constabat, militiam Regis ultro sequebatur; reliqui Philipsburgum deducti. Opportunus urbis situs monebat, ut validum præsidium imponeretur, ac novæ munitiones prioribus adderentur.

Tillius Wirtzburgum occupat. §. 44. Heilbrunnæ captæ fama effecerat, ut Tillius sex legiones, quas per agrum Wurtenbergicum in hiberna distribuere destinaverat, ex itinere revocaret. Ne tamen sub finem anni nihil ageret, Wiltzburgum Marchionis Anspacensis munitissimam arcem occupat, minis exterrita Principe vidua, quæ cum sobole ditionis hæredi ibi degebat, velut totam provinciam flamma ferroque vastaturus, ni arx dederetur. E qua deinceps Cæsarei per vicinam regionem ingentia damna dederunt.

Rostochium capitur. §. 45. Dum Gustavus per Superiorem Germaniam victricia arma circumfert, quæ in Meclenburgica sub Achatio Tottio hærebant copiæ castellum ad Varni ostium trecentis è Rostochio delectis infessum jam ante Lipsiacum prælium expugnaverant. Cum enim præfectus post toleratam paucorum dierum verberationem super deditionis legibus tractaret, miles abjectis armis Regio sacramento accedebat. Hinc Rostochio obsidium circumpositum, quod non minore virtute defensum, quam oppugnatum, cum Virmondius oppidi Præfectus extrema tentare constituisset spe subsidii à Tillio submittendi. Sed idem nuntio cladis ad Lipsiam acceptæ perculsus, & quia miles ad seditionem inclinabat, de urbe dedenda pacisci cœpit. Nec honestas ipsi concedere conditiones abnuebant Sueci, quod is nulla adhuc necessariarum rerum inopia

6. Oct. premeretur. Igitur bis mille quingenti pedites, duæ Germanorum equitum, una Croatarum turma oppido excessere, qui una cum Fridlandi ministris Meclenburgicæ regendæ destinatis trans Albim versus Visurgim à Regiis deducebantur. Eo cum pervenissent, Wolfgangus Mansfeldius Comes, qui Magdeburgensi, & Halberstadiensi provinciæ Cæsaris nomine præerat, Virmondium arcessebat, ut Halberstadio oppido Succos expelleret. Qui & Bœnnighusii legione equestri adsumta id oppidum tormentis verberare instituit. Sed mox deficiente pulvere pyrio absistere coactus Magdeburgum evocatur, ut itinera à Succis obsessa commeatui in urbem subvehendo laxaret. In

Virmondius vapulat. hujus motus intentus Joannes Banerius, qui istis in oris curabat, Wanslebiæ hærentem inproviso invadit. Ubi equites oppido progressi post acrem conflictum dissipantur. Qui in oppido remanserant, ut ad Visurgim deducerentur, paciscebantur. Sed gregarius miles in præfectos insurgens traditis quatuordecim pedestribus, duobus equestribus signis Banerii militiam sequebatur: peditum mille septingenti, equitum supra centum erant. Paulo post Calba Veteris Marchiæ arx, & Mansfelda Banerii ductu sub Regis potestatem redacta.

Wismaria deditur. §. 46. Rostochio capto Wismaria statim circumsessa, cui Tribunus Grammius præerat. Accedentes primo ad oppidum Succos Cæsarei eruptione facta excepere; sed post acre certamen cadentibus utrinque non paucis in oppidum repulsi sunt. Nec deinceps erumpendi libido erat, & quod nulla auxilii spes affulgeret, id potius spectabant, ut honestis conditionibus oppido facessere possent. Igitur Grammius ab obsessoribus petebat, ut sibi ad Tieffenbachium in Silesiam nuntium liceret mittere, qui de oppidi statu referret: interea quoad ille rediret, in mensem induciæ essent, quo elapso oppidum dederetur. Quæ tamen induciæ Gustavo post displicuere, quod metueret, ne Tottio interea ad alia digresso occultis Ducum Meclenburgensium artibus id ageretur, ut exclusis Suecis ipsi soli oppido potirentur; quod ipse tamen suo utique præsidio teneri cupiebat. Igitur Tottio mandatum: diligenter prospiceret, ne sibi illudatur, ac si forte jam digressus sit, ut mox copias oppido iterum admoveat. Et ipse Grammius ultra conventum deditioni diem moras nectebat. Qui tandem urgente Tottio oppido excedebat. Sed cum 11. Januarii A. 1632. is in fraudem Suecorum nonnulla conventis adversa admisisset, ac præfecto Regio militem ipsius ad Suecica signa solicitanti necem inferri jussisset, iratus Tottius misit, qui aliquot milliaria jam progressum retro traherent. Ab his nonnulli Cæsareorum primo impetu cæsi, bis mille capti sacramento Regis adacti; cæteri dispergebantur. Ipse Grammius, donec causam dixisset, Grypswaldam captivus abductus. Wismariæ magna vis adparatus bellici terra marique, quem Fridlandus eo congesserat, inventa. Mense quoque decembri Dæmitzæ arx, Lohusio tribuno operam navante, honestis conditionibus Cæsareum militem emisit.

§. 47. Porro Lipsiensis victoria Inferioris Saxoniæ Ordinibus, quorum plerique jam antea Gustavo studebant, animos addiderat, ut aperte in istius partes transirent, jugum à Cæsare impositum excussuri. Inferior Saxonia Gustavo studet. Eum in finem mense Novembri indictus Hamburgi conventus; in quo aliqui certam pecuniæ summam Gustavo decernebant, ut ipsorum defensionem susciperet. Verum id impediebat Daniæ Rex, cæca jam dudum invidia ægrescens, causatus parum id è dignitate fore, si tributariorum conditionem subiisse videantur. Cum igitur placuisset copias conscribi, Danus id laborabat, ut filius Ulricus iisdem præficeretur. Sed obnitebantur Georgius Luneburgicus Dux, & Archi præsul Bremensis, uterque Dano infensissimus; nec apud cæteros memoria belli Danicis auspiciis infeliciter gesti exoleverat. Ei quoque conatui ut manibus pedibus obsisteret, Joannes Salvius jussus fuerat, quod nunquam eandem consiliorum viam cum Suecis inituri Dani judicarentur, neque Gustavus socium circa dirigendum bellum Germanicum admittere vellet. Quin & cum delectus, quos eo tempore Danus agere ferebatur, Gustavum gravi suspicione perstringerent, clam Joanni Banerio in mandatis erat datum, ut eos quacunque ratione dissiparet, & una cum Achatio Tottio, ne iste quiesceret, in Holsatiam irrumperet, denunciato simul, fore ut cum Cæsare transigatur, totaque belli mole in ipsum ruatur. Sed Dani destinata tunc leviori negotio eludebantur. Tandem Hamburgi conclusum, ut sex millia peditum quingenti equites liberando à Cæsaris militibus Circulo conscriberentur, pro re nata Gustavi Regis copiis jungendi, cui summum belli arbitrium deferebatur. Et ista quidem ab universis decreta.

§. 48. Sed & nonnulli peculiari fœdere Gustavo innexi; quos inter Johannes Adolfus Archipræsul Bremensis Gustavi avunculus, olim bello Danico Cæsari fidus, eamque ob causam a Dano Femera Insula patrimonii sui parte multatus. Nec eo secius per sacrum istud Edictum præsulatu suo exutus fuerat, qui in Cæsaris filium Leopoldum Wilhelmum conferebatur, non nisi modica pensione annua Cum Gustavo fœdus init Archiepiscopus Bremensis.

1631. annua isti relicti. Qua injuria idem irritatus Junio mense fœdus interventu Joannis Salvii cum Rege concluserat, ut hujus auxilio sua bona ac jura ab aliis detenta vindicaret, ipse vicissim ad præsens bellum militem pecuniamque pro virili pollicitus. Verum Tillius, quem ea consilia non fallebant, provinciales ab ejusmodi conatibus minis deterrebat, & ipsum Archiepiscopum intercipere laborabat, ni hic ab amico submonitus Bremam refugisset. Cęterum cum Hamiltonii copiæ, quæ istis cœptis destinabantur, alio vertissent, Tottio post prælium Lipsiense injungebatur, ut post Meclenburgicam liberatam huc arma transferret, & Archiepiscopo se conjungeret. Ast hic moræ impatiens, cum tirone milite, quem ipse conscripserat, solus periculum facere constituit, Langwedela, & Verda occupatis. Mox tamen Reinacherus tribunus adjuncto Maximiliano Gronsfeldio Comite cum trium millium manu repente ingruens, istis oppidis eum iterum expellit, ac oppressis, dissipatisque ejusdem copiolis Bremam repetere cogit.

Georgius, Fridericus Ulricus, & Christianus, Duces Brunsuicenses & Luneburgenses.

§. 49. Georgius quoque Luneburgicus Dux Regem Wurzburgi adiens inita conventione duas equitum, quatuor peditum legiones Gustavi auspiciis conscriptum ibat, quem Rex annua quinquies mille uncialium pensione donabat. Nec minus Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux, postquam se Guelferbyto Brunswigam subduxisset, fœdere sibi auxilia Regis stipulatus ditiones suas à Cæsareis vindicare instituebat. Denique Christianus Luneburgicus Dux, idemque Episcopus Mindensis tractatu cum Salvio inito se ad Gustavi patrocinium conferebat, Regis operam stipulatus, ut quæ ab Hildesiensibus sacerdotibus ad ejus familiam spectantia bona detinebantur, ipsi restituerentur. Tum ut præsidium haberet adversus Franciscum Wilhelmum Comitem Wartenbergium, Osnabrugensem Episcopum, qui bullis Pontificiis & Cæsareo munitus diplomate Mindensem Episcopatum conabatur vindicare. Quę tamen conventio à Rege post ratihabita non fuit, ac Salvio injunctum, ut ejusmodi fœderibus contrahendis tantisper supersederet, quoad appareret, quomodo deinceps res se daturæ essent: quippe cum Rex ista oneri sibi magis, quam emolumento cedere judicaret. Circa idem tempus cum Brandenburgico quoque Electore super justo fœdere per Salvium agebatur. Sed cum iste pronum quidem verbis se ad id profiteretur, moram tamen ponderandis ejus capitibus posceret, & hic per urgentia negotia alio avocaretur, tunc quidem ea res infecta mansit.

Cæsarei in Lusatiam irrumpunt. & recedunt.

§. 50. Cæterum post cladem ad Lipsiam acceptam Cæsarem statim pœnitere cœperat consilii, quod Saxoniæ Electorem desperationi admotum in partes Gustavi propulisset; eoque si qua posset ad ipsum sibi iterum conciliandum omnes artes expediebat. Ac primo quidem mense Septembri, quę in Silesia hærebant copiæ Goetzio Duce Lusatiam Inferiorem rapinis, ferro, flammaque populabantur. Tieffenbachius quoque Superiorem Lusatiam ingressus non minorem vastitatem dabat, ac Budissinam, Gœrlicium, ac Zittaviam ut præsidia admitterent adigebat. Sed cum Electoris copiæ eodem moverent, isti non expectato eorum congressu, desertis quæ insederant oppidis, pars in Silesiam, reliqui in Bohemiam retro cedebant terrore Saxonum, an quod, uti ferebant, ita Cæsar jussisset. Nam & turpe videbatur ad primam offensam destruere præmium, quod pro navata tam utili opera Cæsar antehac Saxoni tribuerat; & tam abruptus rigor in perpetuum alienaturus erat, quem ad veterem Domus Austriacæ cultum revocasse præcipuum labantibus suis rebus fulcimentum credebat. Igitur cum abductis copiis animus Saxonis præparatus videretur, tribunus Franciscus Paradisius Dresdam ablegatur velut à Marchione de Cadreita Hispaniæ Regis Oratore. Ut enim Cæsaris nomine arma præcipitanter aut injuste illata excusarentur, & crimine agnito ab inferiore venia peteretur, istius fastigio indignum videbatur. Hic ergo Hispaniæ Regis nomine multo cum artificio Electoris animum mitigare satagebat, culpam in Tillium conferens, qui citra consensum & contra mentem Cæsaris in ipsum impegisset; sed qui jam sat pœnarum suæ temeritatis dedisset. Inde plurima de vetere Austriacorum cum isto conjunctione memorans, & quare Cæsaris amicitia longe præferenda sit societati extranei Regis, momentaneo fortunæ favore, & mox remissiuro inflati, & qui sibi dominatum, sociis servitium strueret, petebat; ut scripto Elector consignaret, quibus rebus læsum se à Cæsare putaret; tum constitueret, qui super loco tractatuum convenirent, quibus ipse Orator Hispanicus adesse decreverit, omnem navaturus operam, ut & Cæsar eodem suos legatos mittat, & Electori plane satisfaciat. Neque enim à Cæsare pacem cum universis ambiri, modo Elector æquis conditionibus secum transigi patiatur, de quo cum primis Cæsari Hispanoque Regi cordi sit. Enimvero manifestius pellucebant laquei, quam ut Saxo istis tunc capi posset. Igitur vicissim Paradisio merita Saxonis erga Cæsarem occinebantur, & quam malignum ipsi præmium persolutum fuisset. Sane per Tillium ejusque superiores non stetisse, quo minus Electoris saluti ad Lipsiam exequię irentur. Istius facta nunc abnuere, postquam secius alea ceciderit, serum esse. Nec sibi incognitum, quid Viennę in se decretum, & quibus sua, ac Brandeburgici mitra destinata fuerit. Ipsos adversarios fateri, se à Cęsare coactum ad amicitiam Sueciæ Regis amplectendam, cujus virtute obtinuerit, quod per innocentiam, ac merita sua non poterat. Istius post tantum beneficium amicitiam repudiare cum summa infamia fore conjunctum. De cætero se pacem universæ Germaniæ ex animo vovere, sed super ea cum Rege agendum esse, qui honestas conditiones non sit abnuiturus. Peculiares conventiones nihil securitatis, plurimum turpitudinis habere. Isthoc tamen Regis Hispaniæ officium multo cum verborum honore pensatum, & ipse Legatus largis prolutus poculis amice dimissus. Ita quidem tunc respondebatur à Saxone, recenti Cæsaris injuria, & Gustavi beneficio, & quod in devia abeuntem omnes Protestantes execraturi fuerant. Quin & ipse Cæsar inter ancipitia probatam levitatem veris mox pretiis æstimaturus erat; & à Gustavo vindicta presens imminebat.

1631. Saxoniæ Elector à Cęsare tentatur.

Saxones Bohemiam invadunt.

§. 51. Igitur spretis tunc Austriacorum illecebris potius videbatur Saxoni post desertam à Cæsareis Lusatiam Arnheimium cum exercitu Bohemię immittere; qui post Sluckenoam, Tetschenam, Aussigum, & Leitmericiam nemine resistente occupatam, tandem Pragam versus progreditur, quam tantus terror afflaverat, ut togati primum Cæsaris ministri, & sacerdotum plerique, post miles è Silesia huc missus, una cum Fridlando, Balthasare de Matradas, Wangelero, & aliis prefectis inde facesserent. Præsidio viduata urbs absque mora adventantes Saxones admisit. Paulo post quoque ad Limburgum Cæsarei à Saxonibus non perfunctorie vapulabant. Egra dehinc, Schlakenwerda, Falbenoa, & plura alia Bohemiæ oppida, distrahendo potius militi, quam usui alicui inservitura, in Saxonum potestatem concessere. Sed qui majus ad premendum Cæsarem momen-

1631. mentum allaturi erant, si, quod Gustavus sæpius iteratis literis inculcabat, progressibus suis alacriter incumbere, & circumlato per Moraviam, Austriamque bello delectus Cæsaris dissipare voluissent. Sed dum iidem luxu immersi torpent, spatium dabatur Matthiæ Gallasio Pilsenam valido præsidio firmandi, ac ne isti ulterius progredi possent prohibendi, Gustavo nequidquam asperis literis in ipsorum negligentiam invehente. Et satis animadvertebant sagaciores, de industria successus suorum stetisse Electorem, ut Cæsari spatium daretur exercitum recolligendi, & in immensum gliscentes Gustavi vires librandi; cujus beneficio & amicitia ita gaudebat, ut tamen, ne olim sibi ab ipso leges imponerentur, formidaret. Præsertim cum crederet, eo se jam profectum, ut quandocunque libitum foret lautis cum Cæsare conditionibus decidere, & ad pristinam cum ipso conjunctionem redire posset. Nec deerant ministri in Cæsarem proni, qui isthæc subinde Austriacorum illecebris dudum fascinato insinuarent; atque invidia, & suspicione in Gustavum ejusdem animum inficerent.

Fridlando à Cæsare summa belli offertur.

§. 52. At Viennæ trepidatio indies augeri, quo majora quotidie hostis incrementa capiebat; uti solet apud eos, quos adversorum securos ex improviso fortuna destituit. Inde passim dimissi legati quiritantes, ni omnibus viribus subveniatur, de Catholica religione actum esse; nimirum quia Protestantes ab exitio sibi intentato respirare videbantur. Pontifex cumprimis atque Italiæ Status super auxiliis, & pecunia solicitabantur; sed qui in sinu lætabantur, ita repente ad humiles preces descendisse, qui paulo ante omnes territaverant. Nec aliud fere præter verba, & excusationes retulere legati. Ac Pontifex ipse Cardinalis Borgiæ protestationem, Hispani Regis nomine factam, quod penes Pontificem culpa sit futura, si religio Catholica detrimenti quid capiat, surda aure transmittebat. Ea maxime solicitudo Cæsarem exercebat, cui deinceps summa belli committeretur, postquam Tillio omnia infeliciter cedebant, & is Bavarum magis quam Cæsarem respiciebat. Et quærebatur, qui Gustavo opponi, suumque sibi exercitum ipse facere posset. Qui in aula Cæsaris aderant Hispani suadebant, ut Hungariæ Rex Ferdinandus expeditionem susciperet, omnem nobilitatem domi desidem simul excitaturus; pronis quoque futuris omnibus ad conferendas pecunias, cujus penuria tunc maxime laborabatur, si Cæsaris filius accingeretur. Præsentiam Principis insignem rebus gerendis vigorem additurum firmandæ militis fidei, & consiliis promte expediendis. Si privato committatur quod reliquum est armorum, è quo spes, & salus publica dependet, metuendum esse, ne is hostium corruptionibus se præbeat, vel propria utilitate, aut ambitione ductus hero suo leges præscribere audeat. Enimvero huic consilio se opponebant Germani, quod suspicarentur Ferdinando in expeditionem prodeunte summam rerum penes Hispanos plerisque invisos fore, qui propter conjugem Hispanicam apud istum plurimum valebant. Anceps quoque videbatur Gustavo objicere juvenem belli expertem, cui si secius quid obvenisset, omnia conclamata fore. Igitur demum omnes in Fridlandum respicere, bellandi veterem, confidentem, summa apud milites autoritate, & cui pecuniæ immensa vis in promptu. Quem & ipse tandem Cæsar probabat, vel quod filium tantæ molis capacem haut judicaret, seu vanitate quod creditur Astrologica perstrictus, quæ Fridlando faustissima quæque pollicebatur. Id maxime metuebatur, ne parum esset homini superbissimo, quod Cæsar ante in ipsum acta damnaret, veniamque peteret, ac suam eidem salutem debere non adspernaretur. Quicquid tamen indignitatis heic erat, id ingens necessitas devorare suadebat. Et quia ipse ad aulam accedere fastidiebat, quod honorem ac titulum Principibus Imperii solitum tanquam Dux Meclenburgicus postularet, Znaimum Moraviæ oppidum, ubi tunc agebat, mittebatur Joannes Baptista Werdenbergius Comes, & Hermannus Questenbergius, mox Joannes Ulricus Eggenbergius Princeps, summa ipsi amicitia juncti. Heic quo acerbius iste ingratum Cæsaris animum, Bavari atque Tillii prave consulta à se haut quidquam reparanda exprobrabat, eo submissius illi excusationes, promissa, preces ingerere, quoad tandem velut importunitate rogantium victus hactenus duntaxat flecteretur, ut in amicorum gratiam citra ullum imperii vocabulum ad mensem usque Martium delectibus habendis se vacaturum dicaret. Interea Cæsar dispiceret, quem exercitui ducem daret, aut quod ipse potius judicet, de pace ageret. Nec mora, dimissis undiquaque veteranis ductoribus miles contrahitur, septuaginta legiones, uti jactabatur, impleturus. Pecuniam ad tantos adparatus locupletissimus quisque ultro conferebat; cæteri cogebantur. Neque Bavarus audiebatur, qui quemvis alium quam Fridlandum summa rerum admotum voluisset, metuens, ne iste tanta potentia succinctus Ratisponæ antea in se declamata ulcisceretur. Quem & ipsum Cæsari suspectum tunc reddebat cum Gallo conjunctio, uti secundæ fortunæ socium, ita labantibus rebus sibi seorsim consulturum. Qui & necessitatibus Cæsaris ad ipsum emungendum uti velle videbatur, dum hypothecam sibi veterem in Austriam supra Anasum restitui petebat, quod Palatinatu in ejus vicem antehac tradito jam hostis potiatur. Paulo post tamen, ut Fridlandi tergiversatio expugnaretur, à Cæsare in has leges fuit descendendum. Fore Fridlandum totius Austriacæ Domus assensu exercitus Generalissimum in forma absolutissima, nec Cæsarem ipsum, nec Cæsaris filium eo munere functuros. Cæsarem recuperata Bohemia Pragę fixurum domicilium, Marradam vero cum duodecim armatorum millibus præsto futurum, donec pax generalis convenerit. Bohemos enim absque Rege præsente, Regem sine præsidio tutos esse non posse. Cæsarem de ordinaria remuneratione Fridlando cauturum, addicta ad securitatem aliqua provincia è Cæsareo patrimonio. Extraordinariæ mercedis loco futurum ipsi supremum regale jus in occupatas provincias: Jus item Fisco addicendi per Imperium, in forma absolutissima. Penes eundem fore, exclusis ab ea cognitione non modo Cæsareæ, sed Spirensis etiam Camerę Judicibus, arbitrium & publicationem bonorum, noxa Capitali commissorum, potestatem item condonandi. Sicut in aula Cęsaris literę securitatis aut noxę venia fiat, nullius foret roboris citra Fridlandi assensum & confirmationem, & hęc quidem ad solam fidem & famam possint extendi, veniam vero realem à Fridlando duntaxat peti & impetrari oportere. Si quando pacis in Imperio tractatio susciperetur, habitum iri causæ Fridlandi privatę, de Ducatu pręsertim Megapolitano rationem, quę in acta publica referatur. Omnes belli continuandi sumtus Fridlando debere suppeditari. Omnes Cęsaris hęreditarias provincias Fridlando ad suum & exercitus receptum fore apertas. 1631.

Dani habitus tunc erga Sueciam.

§. 53. Eodem anno domi in bellum Germanicum versis animis id pręcipuum negotium erat, veteranum & indigenam militem Gustavo submittere; in cujus locum scribebatur, qui sufficeret repellendo Dano, si quid forte in Sueciam moliretur. Etsi hic quoad eventus belli adhuc in obscu-

re

1631. ro lateret, utrinque ab omni belli consortio reducere se statuisset, ut si penes Cęsarem victoria staret, quietis prẹmium amissos Episcopatus filiis suis obtineret: circa quos Gustavus quoque, si vinceret, facilis sperabatur. Nec ab hoc proposito Cęsaris solicitationes ac promissa dimovebant. Quin & cum legiones aliquot velut in defensionem Regni sui conscribere statuisset; Senatus refragabatur, ęrarii inopiam causatus, & ne temere aliena in se arma verteret. Nec obscure interminatus fuerat Gustavus, si quidem Dani circulos suos turbatum irent, se cum Cæsare transacturum, ac tota belli mole in ipsos ruiturum. Id tamen nunquam sibi persuadere Danus poterat, Suecis eousque res successuras, ut adversus Austriacorum potentiam diu consistere possent. Igitur ad prosperas Gustavi res lætitię imitamenta prę se ferre, ad nuntium victoriæ Lipsiensis Gluestadii festivo tormentorum sonitu detonare, Hafniæque per omnia templa Deo laudes gratesque decernere, magis quia Tillius vapularat, quam quod Sueci vicissent. Cæterum anxius livor suberat, & cum aperta via non auderet, per ambages successus istos inhibere moliebatur. Eum in finem tentabat circa pacem Russos inter Polonosque conciliandam satagere; Anglos, Hollandosque, & Saxonem invidia in Suecos accendere; pacem Hispanos inter, Hollandosque suadere, ut isti totis viribus Cæsari succurrere possent. Cum Russis quoque fœdus renovabatur infarctis quibusdam clausulis Sueciæ præjudicio cedentibus; etsi Russi tunc, qua pellicere eos conabatur, sequi abnuerent. Interim ipse domi rebus bene dispositis, & classe cumprimis aucta temporum opportunitatibus invigilabat. 1631.

§. 54. At Sueciæ Ordines ante Lipsiensem adhuc victoriam conventu habito id consilii Gustavo suggerebant, ut pacem quidem circa sacra Germaniæ procurare laboraret, modo Protestantes, quorum præcipue intererat, manum communi causæ admovere vellent. Quod si autem isti otiosi laboris alieni fructum aucupari, & in solam Sueciam devolvere onus instituerent vires istius superans; neminem Regi vitio daturum, si honestis conditionibus pacem quærat, ut tamen loca ad mare Balticum à Cæsare in priorem statum reponantur, inque eadem Gustavo patrocinii atque protectionis jus maneat. His obtentis circa refusionem sumtuum faciles se fore. *Ordinum Sueciæ consilium de pace.*

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER QUARTUS

E P I T O M E.

De neutralitate Bavaro, Ligæque concedenda frustra agitatur. Galliæ, & Bavari consilia. Conditiones à Gustavo Bavaro latæ. 2. *Trevirensis neutralitatem amplectitur. Lotharingius compescitur.* 3. *Fœdus cum Gustavo ineunt Fridericus Ulricus Brunsuicensis, Brunswiga, Ulma, Lubeca, Luneburgum, Brema, Comites Wetteraviæ, Duces Meckenburgici.* 4. *Fridericus Palatinus ad Gustavum venit.* 5. *Hispani ad Mosellam vapulant. Crucenacum à Gustavo expugnatur, ut & Bobenhusa, Braunfelsa, & Kirchberga.* 6. *Per Alsatiam gesta.* 7. *Magdeburgum à Cæsareis deseritur. Wilhelmi Vinariensis Ducis, & Wilhelmi Landgravii gesta.* 8. *Legatio ad Hollandos.* 9. *Hornius in ditionem Bambergensem movet; idem Bamberga pellitur, & duas hostium legiones cædit.* 10. *Rex in Tillium vertit.* 11. *Tillius in Bavariam recedit.* 12. *Eum Gustavus insequitur.* 13. *Et Donavertam capit,* 14. *Licumque transit. Tillius cadit.* 15. *Gustavus Augustą potitur.* 16. *Ad Ingolstadium de vita periclitatur.* 17. *Ratispona à Bavaro intercipitur.* 18. *Legati Danici ad Regem veniunt.* 19. *Minister Gallicus frustra de neutralitate agit.* 20. *Gustavus complura Bavariæ oppida capit. Bavari equites vapulant.* 21. *Suecorum per superiorem Sueviam progressus. Rusticorum per Sueviam motus. Ossæ irritus conatus. Bavarici Weissenburgum expugnant.* 22. *Rex in Franconiam regreditur. Wilhelmus Dux in Suevia bene rem gerit.* 23. *Cronacum à Regiis frustra obsidetur.* 24. *Fridlandus in Bohemiam movet. Saxones rem male gerunt. Elector Saxoniæ à malevolis solicitatur.* 25. *Ad eum Solmensis à Rege mittitur. Arnheimii cum Fridlando commercia.* 26. *Saxones Bohemia pelluntur.* 27. *Pappenheimii per Saxoniam successus. Regiorum per ditionem Bremensem gesta.* 28. *Eam Cæsarei in Danum transferre laborant. Dani Friburgum occupant: iterum inde ejiciuntur.* 29. *Sueci male rem gerunt: eos Pappenheimus cædit, qui & de Stada in Danum transferenda tractat; mox eam deserit.* 30. *Ossa ad Rhenum Suecis aliquid damni infert.* 31. *Hispani in Palatinatum irrumpunt; vapulant; Spiram occupant;* 32. *è Palatinatu non sine clade facessunt.* 33. *Bavarus, & Fridlandus junctim in Regem eunt. Rex Bavarum insequitur.* 34. *Legatus Ragotzii dimittitur. Regiorum statio cæditur.* 35. *Rex ad Noribergam statum capit. Regii exploratores cæduntur. Fridlandus castra castris Gustavi confert.* 36. *Pappenheimius per Saxoniam grassatur. Hassi vapulant. Pappenheimius Callenbergæ obsidium solvit. Ea cum Steinbruco ab hoste*

cum

deseritur. 37. Hermansteinum Gallis traditur. Confluentes ab Hornio capiuntur. 38. Bavari Fridbergam, Landsbergam & Fiessam recuperant: eædem mox à Suecis recipiuntur. 39. Acta cum Saxoniæ Electore. 40. Velitationes ad Noribergam. Lichtenavia ab hoste capitur. Hostium commeatus intercipitur. Cæsarei vapulant. 41. Gustavo auxilia passim adveniunt. 42. Is castra Fridlandi ad Noribergam oppugnat. 43. Hamiltonius Marchio in Angliam mittitur. 44. Regii Duderstadium expugnant; Guelferbytum frustra obsident. 45. Baudisius in Westphaliam abit. Paderbornæ obsidio decedit. Ad Brackelam conflictus. Baudisius Pappenheimio cedit. 46. Guelferbyti obsidio solvitur. Pappenheimius Hildesiam capit; in Thuringiam abit. Causæ rei a Regiis per Saxoniam male gestæ. 47. Cæsarei in Lusatiam irrumpunt. Arnheimius Glogoviam expugnat. 48. Regii & Brandenburgici Saxonicis junguntur. Transactio cum Saxonibus super conjunctione. 49. Æmulatio inter Regios & Saxonicos super præcedentia. Dissensio Ducum circa invadendum hostem. Cæsarei castris ad Stenaviam facessunt: ad Wratislaviam consident; ea castra deserunt. 50. Holckius in Misniam irrumpit. 51. Cæsareorum in Alsatia conatus. Philipsburgum frustra tentatur. Galli Treveros occupant. Cæsareani ad Wiselochum vapulant. 52. Hornius in Alsatiam movet. Ehenheimum superius, Offenburgum, & Ortenburgum capitur. Hornius Benseldæ obsidium suscipit. 53. Gustavus castra ad Noribergam movet. Cæsarei Noriberga discedunt. Gustavus Danubium versus tendit. Rainum recuperat. 54. Ab Electore Saxoniæ auxilium poscitur. 55. Fridlandus Misniam versus tendit; Coburgensem arcem frustra oppugnat. Gallasius in Misnia grassatur. Pappenheimius Fridlando jungitur. 56. Rex in Thuringiam abit. Cancellarius ad habendum Protestantium conventum ablegatur. Rex ad Naumburgum castra munit. Georgius Luneburgicus Regi jungi cunctatur. 57. Per Bavariam, & Sueviam gesta. 58 Hornius Benseldam expugnat. Lotharingiæ Ducis postulata. Sletstadium capitur. Colmaria, & Hagenoa se dedunt. Pro Basileensi Episcopo Helvetii intercedunt. Hornius in Sueviam abit. 59. Fridelsheimum à Regiis capitur. Frankendalia deditur. Fridericus Palatinus moritur. 60. Baudisii in Coloniensem ditionem expeditio. 61. In Silesia gesta. 62. Dissidia inter Regios & Saxonicos. 63. Prælium ad Lutzenam. Rex cadit. 64. Pappenheimius prælium instaurat; is occumbit. 65. Gustavi Regis elogium. 66. Saxoniæ Elector sua recuperat. 67. Legatio ad Polonos mittitur. 68. Dani habitus tunc erga Sueciam.

1632. De neutralitate Bavaro Ligæque concedenda frustra agitur.

CIrca initium anni tricesimi secundi apud Gustavum Regem per Legatos Gallicos Marchionem Brezæum, & Charnassæum super *neutralitate* Bavaro ac Ligæ concedenda satagebatur; de qua & in fœdere Gallico expresse cautum erat, & Bavarus mense Majo superioris

d. 30. Maji 1631.

anni fœdus mutuæ defensionis in annos octo cum Gallo ferierat. Eo Rex Galliæ tenebatur ad defensionem Bavari, ejusque provinciarum hæreditariarum & adquisitarum propriis sumtibus expedire novem peditum millia cum convenientibus tormentis, si hostiliter invadantur; ut tamen penes Bavarum optio sit, vel militem ipsum, vel pecuniam petere tanto militum numero alendo sufficientem. Vicissim Bavarus eadem conditione tria peditum millia, equites mille promittebat. Tum ut neuter alteri arma inferat, nec directe aut indirecte milite, paratu bellico, aut pecunia adsistat alterutrum invadere cupientibus. Promittebat quoque Gallus, se agniturum, ac tuiturum dignitatem Electoralem in persona Maximiliani, ejusque Domo Bavarica contra omnes, qui tentarint illam dignitatem transferre, aut ipsum in ejusdem exercitio impedire, Reservaverat sibi Bavarus juramentum suum salvum, quo Cæsari atque Imperio obstrictus sit. Tunc ut illud in præsens summo silentio prematur, utrinque promissum. Sane optabat quidem imminutionem potentiæ Austriacæ Gallus, non minus atque ipse Pontifex; sed nequid sacra Romana detrimenti caperent. Cum autem Gustavus post Lipsiense prælium tanto cum successu terris Pontificiorum bellum immitteret, passim ab hisce clamores tollebantur, velut jam de sua religione actum foret. Idemque Episcopus Wurtzburgensis, qui ditione sua profugus Lutetiam Ligæ nomine profectus erat, magna cum asseveratione inculcabat, non sine assensu sacerdotum plebisque; qui insuper fremebant, Hugenottis jam veteres spiritus redire, eorundemque proceribus clandestina cum Gustavo commercia intercedere, postquam hic bellum ad confinia Galliæ promoverit, quem in Cæsaris ditiones recta ivisse Galliarum Rex maluisset. Unde sedandis Cleri, vulgique vocibus, qui societate Suecica religionem Catholicam prodi clamabant, ipse Rex sparserat, exercitus, quos tum comprimendis à fratre motibus conscribebat, adversus Gustavum parari. Quo tempore & à Gallis Argentoratum tentabatur, titulo idem adversus Suecos protegendi, eoque fine validum præsidium urbi immittendum offerebatur, applaudentibus primariis civibus auro corruptis. Sed cum re ad concilium relata unus ex infimo civium genere exemplum Metensis urbis ostendisset, conatus Gallorum in irritum cadebat, cum jam miles horum velut re confecta in vicina urbi processisset. Enimvero Richelius Cardinalis, penes quem tunc summa consiliorum per Galliam erat, negabat Austriacorum vires eousque jam depressas esse, ut successibus Gustavi remora injicienda sit. *Galliæ consilia.* Præsertim cum Austriaci internas Galliæ turbas, quas Regina mater, Duxque Aurelianensis excitatum ibant, foverent, qui & ipsi in exitium Richelii incumbebant. Fœdus cum Bavaro adversus Austriacos, non adversus Suecos conceptum, ac intra meræ defensionis terminos consistere. Quos cum transsilierit Bavarus, & invito Galliæ Rege Tillium Saxoni immiserit, non teneri Gallos ad avertendum malum, quod iste suo sibi jumento arcessivisset, Bavaro frustra excusante, Tillium Cæsaris legatum injussu Maximiliani Ligistico milite adversus Saxonem usum esse. Missi tamen Legati ad Gustavum, qui super exemtione à bello in speciem agerent, quo Bavaro utcunque satisfieret, & ut tentarent, num huncce Cæsareis partibus dimovere possent, quem alias Gallus tanquam firmamentum religionis Catholicæ per Germaniam fovebat, & in quem fastigium Cæsareum Austriacis extortum si qua posset conferret; cumque ut vel vi partibus Cæsareis Gustavus abstraheret, haut sane ægre laturus erat. Et vero satis con- *Bavari consilia.* stabat, id à Bavaro agi, ut vel Gallos cum Suecis

com-

1632. committeret, vel ut ipse à belli molestia tantisper semotus otio potiretur reparandis viribus, quo majoris deinceps sua auxilia licitantibus addicere posset. Ea in negotiatione cum Brezæus circa religionem Catholicam importunius Regem urgeret, in jurgium res erumpebat, Gustavo minante, sibi haut in arduo esse non levius quam Austriacis Galliæ quoque bellum movere, quæ sibi nequaquam formidolosa sit. Aliàs Gustavo Regi ut acta sua Gallo probaret, sedulo opera dabatur. Unde & antea Gustavum Hornium cubicularium nobilem ad istum Meti agentem miserat, removendis secius suspicandi causis, ac ut rationes ostenderet, quare ipse ad Rhenum arma transtulisset. Et nunc demonstrabat, per se non stetisse, quo minus Liga neutralitatem amplecteretur. Enimvero hanc bello adversus ipsum se immiscuisse; ad Lipsiam copiis suis pugnasse, postea Fuggerum cum exercitu in ipsum misisse. Nec alia via fœderi Gallico satisfieri potuisse, cujus præcipuum caput erat, oppressos aut spoliatos restituere. Neque vero adparebat, quomodo rationes suas à Cæsare tunc sejungere posset Bavarus, quamdiu metuebat, ne Friderico detracta spolia iterum ipsi extorquerentur, nevè in vindictam sumendam incumberent, quibus hactenus pro lubitu insultaverat. Qui & extraneos licet omnes perosus, Gallo adrepebat, ut Austriacis necessitatem afferret amicitiam suam majori cum cura amplectendi. Addebant aliqui, dogmata sacerdotum, à quibus Bavarus dependebat, istam neutralitatem plane respuere, quod Austriacis oppressis protectio religionis Catholicæ ab his ad Gallos transferenda sit, quæ hisce minus tuto, quam illis crederetur. In honorem tamen Regis Galliæ & ne in desperationem Pontificios conjiceret, non recusabat Gustavus, quo minus cum Bavaro sociisque super immunitate à molestiis belli intervenientibus legatis Gallicis Moguntiæ ageretur. Ac promittebat Gustavus se loca Pontificiorum nondum à se occupata hostilitati exemturum, ac per Inferiorem Palatinatum capta Bavaro, quoad cum Friderico transactum sit, nec non Trevirensi Electori sua redditurum, dummodo Ligistæ vicissim Inferiore Saxonia decedant, copias suas ditionibus Protestantium deducant, easque ad duodecim usque millia exautorent, ut tamen dimissi ad Cæsarem non transeant, & qui retinerentur sparsim habeantur; tum ne Cæsari delectus apud se concedant, transitum utrique pariter aut intercludant, aut indulgeant. Nominatim tamen ab hac pactione excludebatur Bambergensis Præsul, quod inani tractatu antea Gustavo illusisset. Hujus pacti sponsor, ac vindex Galliç Rex postulabatur. Ex adverso legati Gallici à Bavaro formulam pacti offerebant, in qua præcipue loca quævis Pontificiis ablata restitui postulabantur. Sed cum stolidum Gustavo videretur in gratiam subdolæ neutralitatis ista amittere, scriptum legatis reddebat, denuntians, prius à se expositis conditionibus inhærendum, aut communi paci operam dandam. Simul cum legati intra duas septimanas responsum, & consensum Ligç in eas leges promitterent, in id spatium ut hostilia cessarent Gustavus indulgebat ea conditione, ut Pappenheimius statim è Saxonia Inferiore, & miles Ligisticus è Bohemia revocaretur. Sed cum à Bavaro prçter inania verba nihil reponeretur, ac contra delectibus agendis apud ipsum omnia perstreperent, & Pappenheimius urgendç in Saxoniam Inferiorem expeditioni incitaretur, ludibrium istud Gustavus non amplius ferens, quas in aliud octiduum

Conditiones à Gustavo Bavaro latæ.

inducias prorogari postulabat Brezæus, abnuebat. Et sane non tam Gustavo quam Gallis tunc à Bavaro fuisse illusum eventus mox docuit, dum Legatis Gallicis quam maxime satagentibus, ipse interim Viennç novum fœdus conjunctionemque cum Cçsare concludit. 1632.

§. 2. Nec melius succedebant, quç Palatinus Neoburgicus, & Ferdinandus Elector Coloniensis seorsim super neutralitate tractare cœperant. Nam neque conditiones hisce propositæ satis arridebant, & cum Rex in superiora tenderet, periculo se defunctos arbitrati ulterius eandem ambire supersedebant. Trevirensis tamen Elector Philippus Christophorus eam amplectebatur, renitente licet ipsius Clero, qui in Hispanorum partes propendebat. Et magnum in isto Principe momentum erat intercludendis auxiliis, quç ex Belgio ab Hispanis submitti possent; præsertim postquam mense Junio Hermansteinum pignus fidei in Gallorum manus consignaverat; vicissim tamen sibi à Gallo stipulatus, ut ejus opera Hispanis Treverorum urbe ejectis, ibi aulam sibi figere integrum sit. Sed Lotharingiæ Dux, etsi Gustavo arma in se citra causam arrepta expostulanti multa cum verborum humanitate amicitiam in posterum polliceretur, validiore vinculo constringendus erat, ob lubricum ingenium, & bellandi pruritum. Igitur Galliç Rex, ni quiesceret, eum à se compescendum receperat, simul Cæsareos Mojenvico & aliis locis, quæ in Metensi provincia antehac occupaverant, exturbabat, ipse quoque paulatim in id bellum descensurus, cujus primum impetum feliciter fregisse Gustavus videbatur.

Trevirensis neutralitatem amplectitur.

Lotharingus compescitur.

§. 3. Circa idem tempus Gustavus audita Pappenheimii in Saxoniam Inferiorem irruptione, Banerio, qui circa Magdeburgum curabat, metuens, arma eodem transferre meditabatur, eoque cum Regina, quam recens ad se accedentem Hanoviæ exceperat, jam Gelnhusam pervenerat. Sed cum istum Magdeburgo excessisse renuntiaretur, retro Francofurtum abit, quo tunc quamplurimi Principes, atque Legati confluxerant ambiendæ ipsius amicitiæ. Quos inter Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux, super fœdere, quod superiore anno conceptum fuerat, jam plene transegit, societatem belli pollicitus, sibique vicissim Gustavi auxilia ad occupandum præsulatum Hildesiensem, & recuperanda majoribus suis quondam erepta stipulatus. Brunswiga quoque, Ulma, Lubeca, Luneburgum, atque Brema fœderi ac clientelæ Regis accedebant; nec minus Comites Wetteraviam & Westerwaldiam incolentes: qui proximis abhinc annis magna fortunarum suarum parte à sacerdotibus Pontificiis spoliati jam ope Regis sua recuperatum ibant. Cum Ducibus quoque Meclenburgicis tunc fœdus absolutum, super quo diu inter ipsos, atque Joannem Salvium disceptatum fuerat. Nam hic postulabat, ut Wismaria, & castellum ad Varni ostium perpetuo jure Succiç Regno transscriberetur; id quod Duces enixissime deprecabantur. Et satius demum judicabatur istam rem ad finem belli differre declinandæ multorum invidiæ, & suspicioni, velut in proprium duntaxat emolumentum Suecis bellum gereretur. Igitur sufficere visum, præsidium Wismariæ & Varnemundæ, ac vectigalia tolerandis belli sumtibus pacisci salvis Ducum juribus, quos vicissim Rex in possessione ditionum suarum tuiturum se recipiebat.

Fœdus cum Gustavo ineunt Fridericus Ulricus Brunsuicensis. Brunswiga, Ulma, Lubeca, Luneburgum, Brema. Comites Wetteraviæ. Duces Meclenburgici.

§. 4. Mense quoque Februario ad Gustavum è Bata-

Fridericus

1632. Palatinus ad Gustavum venit. Batavis accedebat Fridericus Palatinus Bohemiæ quondam Rex, per istum ditiones suas recuperaturus, de quo antea ipsi spes facta fuerat. Et egerat jam super istius restitutione cum Galliæ Rege Gustavus, ut eadem bona cum ipsius gratia fieret; cui etiam proposuerat, ut quia possessa semel Electoralis dignitas Bavaro haut facile iterum eripi possit, uterque eadem deinceps gauderet, quod septenarius Electorum numerus nulla lege æterna sit sancitus. Cæterum excipiebatur à Gustavo Fridericus omnibus amicitiæ signis, & honore Regibus solito. Magis tamen ad palatum fuisset, si valida militum manu succinctus advenisset ad sua recuperanda operæ quid collaturus. Nec succedebat fœdus, de quo cum Regis Angliæ legato super istius restitutione tractabatur; ubi cum Gustavus stipendium in tria equitum, octo peditum millia ad finem usque belli postularet, iste vehementer recusabat, quod minorisPalatinatum emi posse diceret. Et provocabatur ad scriptum à Gustavo sub initium belli emissum, quo restituendis se oppressis & ejectis Ordinibus Germaniæ arma sumsisse dixerat; veluti æquum foret, penes ipsum solum belli pericula & sumtus, penes alios immunes emolumentum esse. Asperaverat quoque Gustavi animum Legatus iste, dum in patrocinium suum suscipere conabatur Anglos quosdam ductores sub Gustavo stipendia merentes, quos missione, aut supplicio hicce damnaverat. Ad extremum tamen hæ conditiones Friderico proponebantur, ut Augustanæ Confessioni in Palatinatu libertas foret, & interea is à solo Gustavo dependeret. De cæteris deinceps pro temporum ratione transigendum.

Hispani ad Mosell. m vapulant. §. 5. Enimvero solis hisce negotiis totam hiemem terere hautquidquam Gustavo dignum videbatur; sed cum induciis, quas Ligæ indulserat, præterlapsis audisset, Hispanos ad Mosellam manu coacta Crucenaci & Frankendaliæ præsidia firmaturos, quæ oppida ipsis adhuc in Palatinatu restabant, iisdem repente Ottonem Ludovicum Rheingravium immisit. Is observato ex insidiis Mosellæ, qua transmissuri erant, trajectu, primæ Hispanorum legioni transitum permisit; secundam, quę sequebatur, rejecit in adversam ripam: tum primam adortus sic profligavit, ut pauci cladem evaserint. Septingenti Hispanorum cęsi, multique captivi, cum octo vexillis ad Regem deducti. Rex perterritis hac clade instandum ratus Crucenaco statim exercitum admovet. Oppidum primo impetu captum, plerisque Hispanis in arcem se recipientibus. Qui in eandem mox impetum dederant, ab Hispanis acriter repellebantur. Sed cum cuniculus actus munimentorum partem disjecisset, armis positis, vitæque venia petita Regis arbitrio se dedebant, quos hic non nisi gladiis accinctos dimittebat. E Regiis id obsidium ducentos absumsit, quos inter insignes Wolmarus Rosladinus, & Wolfartus Hallius erant. Paulo post quoque Braunfelsa Wetteraviæ arx, & Bobenhusa, illa à Philippo Reinhardo Solmensi, hæc à Wolfgango Henrico Isenburgico Comite circumsessa, in Regis potestatem pervenit. Et Rheingravius Kirchbergam in tractu, quem Hunsruckam vocant, sitam vi expugnat; ubi quicquid Italorum & Burgundionum inerat cæsi, Germani Regis militiæ transscripti. Eodem tempore Regis jussu novo munimento, quod Gustaviburgum adpellant, qua Mœnus Rheno infunditur, fundamenta jaciebantur, quod ut incolis frequentaretur, sequenti anno Oxenstierna viginti annorum immunitate, aliisque privilegiis donabat.

Crucenacum à Gustavo capitur.

...m & Braunfelsa, Bobenhusa, Kirchberga.

1632. Per Alsatiam gesta. §. 6. In superiori quoque Rheni tractu nonnihil existebat motuum, dum Argentinenses Lotharingos per Alsatiam prædis agendis vacantes subito invadunt, ac aliquot centuriis cęsis cęteros in patriam remigrare cogunt. Ab Hanoviæ Comite jussu Regis munimenta ad Drusenheimum, & Lichtenaviam, quibus Cæsarei Rheno velut frænum utrinque injicere conati fuerant, solo æquabantur. Et Christianus Palatinus Birkenfeldensis, qui nuper militiæ Regiæ nomen dederat, in Badensi provincia, & vicino tractu novum exercitum concurrente alacriter milite conscriptum ibat. Contra Rudolfus Ossa Cæsareus dux assumtis bis mille militibus Brisaco movens Loram, Offenburgumque occupatum præsidio firmavit. Inde Wilstadium, quod Regius centurio cum sexaginta peditibus tuebatur, vi expugnatum in cineres redegit.

Magdeburgum à Cæsareis deseritur. §. 7. In Saxonia Inferiore Laurentius Caggius Mansfeldium Comitem Magdeburgo præfectum infessis circa vicinis oppidis ad famem redigere conabatur, cum Pappenheimius à Bavaro isti succurrere jubetur: aut si hic prohiberetur, Mansfeldio injunctum, ut se subjectumque militem honesta pactione conservaret. Et jam hic super dedendo oppido cum Banerio agere cœperat; cum Pappenheimius è Coloniensi provincia movens Visurgi transmisso, & coacta è vicinis præsidiis valida manu, obsidium solvere instituit. Banerius militem laboribus fractum recenti hosti objicere, ac injussu Regis aleam prælii tentare consultum haut judicans, Halberstadio prius milite firmato trans Salam se recepit, castris Calbæ opportuno ad defensionem loco positis. Pappenheimius Magdeburgum delatus, cum vastatis circa locis oppido de annona prospici haut posset, & Cæsareis exercitum supplere tunc maxima cura esset, corruptis, aut in Albim præcipitatis quæ avehi non poterant tormentis, & convasatis cæteris post igne corrupta militum tuguria, molendina, navigiaque, & pontem, præsidium desolata urbe educit, ac Guelferbytum abit. Habebat etiam in mandatis Pappenheimius munimenta urbis disjicere: sed adsidens in vicinia Banerius moram ibi trahere non patiebatur. Pappenheimio digresso Banerius militem urbi immittit, & convocatis civium reliquiis ejus instaurandæ initium facit. Sed Pappenheimium Luneburgensibus dira minitantem junctus Banerio Wilhelmus Vinariensis Dux in Westphaliam abscedere coëgit. Et cum is nullam pugnandi copiam facturus videretur, Banerius ad stationem suam circa Magdeburgum rediit. Wilhelmus autem Dux circa oram sylvæ Herciniæ aliquamdiu hærens legionem hostium ad Hamelam securius hærentem opprimit. Inde Goslariam, & Northeimum ab hostibus desertum facile in potestatem redigit. Gœttingam trecentorum duntaxat præsidio insessam assultu expugnat, hostium plerisque occisis, ibique non modico belli adparatu potitur. Mox quoque Duderstadium agri Eichsfeldici caput eidem se submittit, & quæ ibi præsidium agitabat cohors Regiæ militiæ nomen dat. Sed & Wilhelmus Landgravius a Gustavo redux Paderbornensis provinciæ oppida tributum antea conventum propter adventum Pappenheimii abnuentia ad obsequium reducit. Ac Warburgum, quod pluribus hostium cohortibus tenebatur, vi expugnat, multis primo impetu trucidatis. Qui terror Stadhagam, & Volcmarsam imperata facere coëgit. Idem quoque Ericiburgum, ditionis Grubenhagensis arcem, & Amænoburgum deditione in potestatem accepit.

Wilhelmi Ducis Vinariensis acta.

Wilhelmi Landgravii gesta.

Legatio ad Hollandos §. 8. Inter isthæc Gustavus mense Februario ad Batavos Legatum miserat Benedictum Oxenstiernam.

stiernam. Nam & ipsi Cornelium Pavium ad Regem ablegaverant, qui super prosperis successibus gratularetur, ac de studio Reipublicæ in communem causam prolixe testaretur. Istis non minus honorificorum verborum ab Oxenstierna repositum. Enimvero id præcipue spectabatur, ut si forte Rex Coloniæ, aut vicinis locis arma admoveret, sinistra suspicionum istis adimeret. Eoque ad explorandum penitus ipsorum animum offerebat Rex, se cum iisdem copias ad debellandum Belgium Hispanicum sociaturum. Sed Fridericus Henricus Princeps Arausionensis id aversaba tur, ea conjunctione gloriam suam obfuscatum iri metuens, & quia alienis auspiciis militare nolebat. Et qui prudentiores apud istos haberi volebant, inconsultum ducebant, letalem velut plagam Austriacis inferre, ne prægravis illa potentia in Suecos, Gallosvè transiret; cum nihil sua interesset, hos an illos metuerent. Legatus tamen multo cum verborum honore dimissus; simulque significatum, sequenti æstate valido se cum exercitu Hispanis in Belgio incubituros, ne ipsis spatium sit missis in Germaniam copiis Gustavi progressus turbandi.

Hornius in ditionem Bambergensem movet.

§. 9. Sed majoribus mox rebus occasio struebatur, dum Hornius à Rege in Franconia relictus Bambergensem Præsulem ipsius jussu invadit, qui antea simulato tractatu eidem illuserat. Sub finem Januarii primus impetus ad Hogstadium fit, ubi obsessores a vicini fluminis exundatione, & erumpentibus ex oppido præsidiariis nonnihil damni accipiunt. Tribunus quoque cui ab Hispania cognomen Forcheimo cum mille militum manu, qua Comitis Solmensis legio tendebat, impetum fecerat, ac recens conscriptos in fugam dederat, ni Cochtizkius accurrens hostem demum non sine clade repulisset. Inde territi obsessi oppido tradito plerique Suedicę militiæ nomina dant. Bamberga præsidiarius miles Forcheimum se receperat; eoque ab Hornio præmissæ quinque equitum alæ, duæ peditum cohortes facile in oppidum receptæ. Sed cum eodem mox quinque cohortes è provincialium selectis accederent, oppidani pactorum immemores cum hisce in Suecos impetum faciunt. Post modicam tamen pugnam miles a Suecis profligatus unde venerat facessebat, oppidani in curiam inclusi extrema expectabant. In quos nihil durius statutum, quam ut quorundam domibus direptis universi armis exuerentur. Præcipui sacerdotum rebus pretiosis convasatis jam antea in tutiora se receperant. Turbidum continuis imbribus cœlum impediebat, quo minus Forcheimo exercitus admoveri posset; nec præter modicas velitationes quidquam tunc patratum. Sed Bambergæ Præsul à Bavaro obtinuerat, ut Tillius juberetur milite hibernis excito Hornium, priusquam pedem figere posset, inde exturbare. Exercitus in Superiore Palatinatu convenire jussus viginti millia capitum explere ferebatur, quibus tamen aliquot millia selectorum provincialium admixta erant. His copiis succinctus Tillius per Noribergensium territorium Forcheimum versus tendit. Hornius audito hostium motu, cum parum decorum judicaret loco nuper occupato statim iterum facessere, munimenta oppido circumponere loci genio licet repugnante aggreditur. Verum antequam opus absolvi posset, Tilliani aderant, & Baudisianam equitum legionem, per errorem longius progressam, antequam recipere se posset, in fugam propellunt, simul imperfecta opera suburbio prętensa irrumpunt. Quo terrore consternatus quoque Solmensis Comitis pedes tiro, Hornio nequidquam obluctante, per pontem Mœno impositum in oppidum refugit, insequente eodem hostium legione; quam tamen mox Hornius tota vi connixus trans pontem iterum non sine clade rejicit. In eo tumultu quadringenti circiter Regiorum periere, ac Solmensis Comes è vulnere paulo post obiit. Hornius ponte dejecto ad alteram Mœni ripam hostem velitando tam diu detinebat, quoad impedimenta præmitterentur, & tormenta navigiis imposita secundo flumine veherentur; hinc ad Eltmanum Mœno iterum transmisso Hasfurtum se recipiebat. Ubi cognito hostilem equitatum per vicinos vicos securius agere, duas equitum legiones Oberheidæ hospitantes improvisus opprimit, & exceptis quatuor alis, quæ amandatæ fuerant, concidit, Croatarum quoque manu male multata. Id damnum ne hostis ulcisci posset, Hornius consultum ducebat cum exercitu Suinfurtum se recipere, quoad submissis aliunde auxiliis firmaretur. Cæterum quod initio ad Bambergam male res gesta foret, Rex inde factum judicabat, quod Hornius mandata sua, ut nihil aleæ belli committeretur, strictè nimis fuisset interpretatus. Nam ideo haut fuisse expectandum, quoad hostis vim admoveret, sed alacriter periculo occurrendum, & à circumspectione omnem timoris speciem removendam fuisse.

d'Espagne.

Hornius Bamberga pellitur.

1632.

Hornius duas hostium legiones cædit.

Rex in Tillium tendit.

§. 10. Ast Rex, ne Hornii ad Bambergam receptus suis terrorem, hostibus animos daret, seposita Heidelbergæ & Philipsburgi oppugnatione, quam animo agitabat, in Tillium ire constituit; rebus tamen ad Rhenum prius dispositis: quarum summa directio penes Oxenstiernam Cancellarium relicta. Rei militaris cura Christiano Palatino Birkenfeldensi, & Bernhardo Duci commissa, quorum tamen æmulatio rebus gerendis non parum impedimenti afferebat, quoad Bernhardus Dux ad Regem evocaretur. Et jam tum querebatur Oxenstierna, melius res procedere sub ductu mediocris sortis hominum, quam ejusmodi Principum, qui imperata non ulterius exsequi soleant, quam ipsis placitum, quosque pœnæ metus non coërceret. Joanni Sparrio Moguntię Gubernatori peculiariter injunctum, ut Pontificios sacerdotes jurejurando prius adactos protegat, nec sacra ipsorum turbari patiatur. Severissimis quoque edictis militum petulantia coërcita, vias infestantium, aut concussionibus, angariisque provinciales opprimentium. Et quia non modicæ Gallorum copiæ ad Saram flumen hærebant, à Brezæo Legato Galliæ diligenter inquisitum, num illæ forsan aliquid infesti meditentur: qui amica omnia ab istis expectanda sanctè confirmabat. Inde premissis ad Noribergenses, Suinfurtensesque literis, quibus ad constantiam eos hortatur, & de adventu suo certiores reddit, ac sumto per Hœchstam, Steinhemum, Aschaffenburgumque itinere, Hornio Kitzingæ jungitur, ubi per triduum exercitus subsistebat, quod Wilhelmus Saxoniæ Dux, & Joannes Banerius cum milite suo huc evocati nondum appulissent.

Tillius in Bavariam recedit.

§. 11. Tillius autem seu viribus, seu fortunæ suę diffisus, Gustavi adventum haut pręstolandum sibi ratus, receptum circumspicere cœperat ad Forcheimum copiis contractis. Nec minor sollicitudo Bavarum tenebat, qui procellam mox sibi incubituram prospiciebat. Et initio dubitaverat, num Tillium juberet in Bohemiam se, & Austriam recipere, quo Regem vestigiis ipsius inhæsurum Bavariæ finibus averteret. Sed cum istud consilium, si Rex Tillio non insisteret, universam

1632. ejus ditionem præsenti exitio expositurum esset, Tillius eodem evocabatur, num forte Danubii, Licique objectu Regis impetum sistere posset. Tum anxiis precibus Fridlando, ut ad auxilium ferendum acceleraret, tantum non supplicabatur. Sed quem hautquicquam istæ preces movebant, nondum exolita eorum memoria, quæ Bavarus ante biennium Ratisponæ ipsi struerat. An quod exercitu à se comparato suæ potius gloriæ, quam alienæ inservire, Tilliumque æmulum invidia attracti in Bavariam hostis onerare vellet. Nec ægre ferebat Bavarum paulisper castigari, ut deinceps auxilia sua tanto carius eidem imputare posset. Quin & Cæsar malebat tempestatem istam in Bavarum, quam in se desævire, quo Regi interim alibi occupato ipse spatium haberet exercitum prout res requirebat adornandi.

Gustavus Tillium insequitur. §. 12. Cæterum Rex Tillio Danubium versus tendenti acceleratis quantum poterat itineribus instans, Winsheimum, inde Furtam pervenit. Hinc ipse, comitante Friderico Rege, ac Principum Procerumque manu Noribergam invitante Senatu divertit, ibique omnia honoris & lætitiæ signa, immensumque populi in se affectum pari humanitate excepit. Quam tamen hospitalitatem vix paucas per horas delibare permittebat potior hostis persequendi cura: eoque prandio peracto ad exercitum, qui Suabacum præcesserat, pergebat, icto prius cum Noribergensibus fœdere, quo Rex ipsis defensionem, hi vicissim fidem eidem studiumque, & patentem belli usibus suam urbem offerebant. Suabaco Neumarcum recta in hostem ducebat Gustavus; ubi ab antecursoribus nonnullæ ultimi agminis turmæ deprehensæ tarditatis suæ pœnas luebant. Missi etiam, qui Wilzburgum dedi imperarent, dira minati Pappenheimio juniori, qui ibi præsidebat, ni arce excederet. Sed ille seu constantia animi, seu quod crederet Gustavum vestigiis Tillii inhærentem tempus obsidio ejus loci non consumturum ferociter abnuebat: ac Gustavo potius erat Tillium non amittere. Cumque animadverteret istum Ingolstadium versus iter intendere, ipse ad dextram flectens Donawertam petere instituit, eodemque per regionem insidiis opportunam hoste ad sinistram intra modicum intervallum incedente inoffensus pervenit, in proximo
26. Mart. monte castra metatus.

Rex Donawertam capit. §. 13. Oppidum tuebatur Rudolfus Maximilianus Lauenburgicus Dux cum octo cohortibus, ac provincialium manu, & aliquot equitum turmis; qui deditionem imperanti Regi ferociter respondebat. Nec segniter in Regios subeuntes tubis longioribus fulminare, & cum equitatu eruptionem tentare. Sed non sine clade repulsus, cum ex altero quoque oppidi latere Hebronus tribunus Wernitzam flumen transgressus mœnia infestare inciperet nocte impedimentis trans pontem missis ipse summo mane luce adhuc dubia cum plerisque eodem evasit, Suecis interea continuo in pontem detonantibus. Qui per Wernitzam, qua Hebroni statio erat, erumpere tentaverant, cæsi omnes captivè. Inter hæc Regius miles oppidum irrumpere, ac morantes trucidare, illæsis tamen oppidanis, nisi quod primo tumultu quædam domus direptæ sunt. Quo minus fugientium tergis hærere possent Regii obstructa fimo porta efficiebat; quæ antequam pandi posset, istis in tutiora elabendi spatium dabatur. Hostium ibi circiter quingenti perierunt. Oppido pristina conditio, & Augustana sacra à Rege restituta. Hinc ad utramque Danubii ripam diffusus regius miles longe lateque oppida arcesque Ulmam usque in potestatem redigebat. 1632.

§. 14. Proxima Regi cura erat Licum transmittere, cujus transitu Regem Tillius omni studio arcere conabatur, eoque castra supra Rainum oppidum in sylva concædibus & subitariis operibus muniverat, ripa crebris stationibus Augustam usque firmata. Simul isti urbi præter sex cohortes, quæ jam ibi præsidio erant, duodecim cohortes peditum, duas equitum alas immittit, ac cives Protestantium sacris addictos exarmat. Rex Northeimi opposito hostibus loco castra ponit; & quanquam peritissimus quisque judicabat fluvium sine plurimo sanguine superari non posse; Rex tamen considerata loci natura fiduciam concepit in conspectu hostium transeundi; quod & ripa, quam ipse insiderat, elatior alteri depressiori velut dominaretur, & Licus in arcum sinuatus Tillianis quidem castris circumfunderetur, sed eo ipso magnam eorundem partem machinarum ictibus exponeret. Igitur à Rege tres suggestus extructi, ab utroque latere ejus flexus, & in medio, quibus septuaginta duo variæ magnitudinis tormenta imposita. Tum ad ripam lorica excitata, qua tecti sclopetarii continuo tubos in hostem displodebant. Cæterum globi tormentorum decussatim totis Tillii castris volitantes, hostem misere affligebant, ac nullibi tuto consistendi locum præbebant. Interea Licus ponte sternitur, fumi nube opus facientes obtegente: quo intra triduum absoluto trecenti Finnones præmissi semilunarem loricam ponti protegendo subito extruunt; in quos terna vice hostis impetum faciens ipsorum constantia, & globorum ex altera ripa imbre magno cum damno repellitur. Equites quoque vado reperto transierant, ac turmas quasdam Bavarorum velitationem ausas in castra rejecerant. Unde Tillius stationem hanc parum fidam deserere constituit, metu ne ab hoste jam fluminis potente cingeretur; an quia vulnera ducum, & consternatio exercitus exterrebat; eoque præmissis sub vesperam impedimentis noctu cum milite raptim Neoburgum, & Ingolstadium se recepit. Isto in conflictu Altringerus glande caput graviter perstrictus vix tandem ex vulnere iterum convaluit. Sed Tillius supra dextrum genu trilibri globo percussus ac Ingolstadium ægre delatus paucos post dies inter maximos cruciatus expiravit, cum moribunda jam voce Ratisponam custodiendam ingeminaret. Magnus sine dubio, & multarum palmarum imperator, qui omnibus militiæ gradibus defunctus summam sibi experientiam comparaverat. Sed cujus gloriæ atrox Magdeburgi excidium non modicam labem adspersit; nec multo post auspiciis Gustavi impar succubuit. Cumprimum in aulam Bavaricam accederet, ipse sermone, cultuque modestus contemtum sui apud aulicos excitaverat, adeo ut quidam Ducem monerent, otiosum mensarum assèclam amoveret. Sed qui altius inspecta viri indole, magna se facinora ab isthoc expectare reponebat. Veneris vinique expertem tota ætate se fuisse ipse jactaverat. Cæterum jam Rex manum instruxerat, quæ ductu Nicolai Brahei superato ponte in hostium castra impressionem faceret, cum illucescente die ista vacua apparuerunt. Immissus tergis abeuntium equitatus circa mille hostium trucidavit. Rainam oppidum à Bavaro desertum, ultro Suecos admittebat.

Rex Licum transit. · 5. April. · Tillius cadit.

§. 15. Lico transmisso Rex Augustam versus ad Lechusam castra ponebat, cujus antecursoribus

1632. bus Fridbergæ incolæ claves sponte obtulerant. Ex altera quoque Lici ripa Leonardus Torstensonius cum majoribus machinis, & delecta equitum peditumque manu non procul urbe stationem capiebat. Interim legatus Neoburgo aderat hostilia deprecaturus; cui graviter prius increpito Rex commeatum exercitui suo subvehi, ac missa equitum manu istud oppidum à Bavaricis relictum occupari, pontemque refici imperavit. Porro ad Augustam disposita tormenta in speciem tantum & nulla displosione facta, licet Bavaricis continuo ex urbe fulminantibus. Sed literis missis à Senatu primum postulatum, ut præsidium urbe dimoveatur: qui isthoc in sua potestate haut esse excusabat. Mox Hornius ad præfectum præsidii literas dat, quibus monet, ne intempestiva defensione pulcerrimam urbem exitio involvat, non satis munitam; lubrica intus civium fide, ac nulla auxilii spe. Quibus persuasus iste cum suis militari more egressus Ingolstadium deducitur, ac statim viginti quatuor Succorum cohortes in urbem immittuntur. Inde Senatus ac civium delecti ad Regem in castra Lechusam evocantur, de futuro urbis statu acturi; tandemque constitutum, ut munia publica Pontificiis erepta penes Protestantes essent. Sed summa potestas, sacrorumque cura, & quę bellum spectant Regis arbitrio reservata. Quibus transactis Rex urbem ingressus ad ædem D. Annæ recta contendit, ubi sacra ritu Protestantium hactenus abrogata maxima cum civium lætitia instaurabantur. Hinc cives subjectionem ac fidem Regi Regnoque Sueciæ juravere; id quod à plurimis secius acceptum velut ipse altiora animo agitaret, quam quæ in vulgus de causis belli sui sparserat. Ob restituta tamen isti urbi pristina sacra Saxoniæ Elector supplicationem per universam suam ditionem decernebat.

Gustavus Augusta Vindelicorum potitur.

16. April.

24. April.

§. 16. Occupata Augusta Rex id agitabat, quomodo valido ad Danubium oppido potiri, simul Electorem citeriore Bavaria excludere posset; eoque Ingolstadii pontem destruere, objectisque munimentis transitum ibi intercludere, ac Ratisponam in potestatem redigere constituerat. Enimvero Ingolstadium progressus Rex validum ab hoste castellum cis pontem excitatum, ac in altera ripa castris ad oppidum positis hostem insidentem reperit. Et cum ad manus veniretur, hostis acerrime vim illatam repellebat. Equidem à Regiis castellum unum ponti præjacens expugnabatur, in quo hostium ad trecentos cæsi, captivè. Sed cum in majus propugnaculum proxime pontem situm impressio tentaretur, cum clade repulsi præfectos nonnullos, ac multos gregarios amisere. Eadem quoque dies ipsi Gustavo Regi pene suprema illuxerat. Cum enim is loci habitum contemplaturus paulo propius hostium munimentis successisset, hi è comitatu quis esset suspicati tormentum in eum direxerant, quo emissus globus tantum non suras Regis perstringens equum discerpsit, ut Rex sanguine oppletus in terram provolveretur. Is tamen mox sub equi cadavere se extricans, in pedes erectus suos è summa consternatione maximo gaudio perfundebat. Ac citra ullum animi perturbati signum Deo Custodi gratias persolvens alio equo adscenso qua cœperat, pergebat. Sed paulo post alius globus Christophori Badensis Marchionis capiti certiore ictu impactus ipsum exanimem illico prostravit. Cujus egregii sane Principis mors ut parcius lugeretur, periculum Regis effecerat. Nec tamen Gustavus, suis licet obtestantibus, nec caput suum, à quo tot millium salus dependeret, ita liberaliter casibus objiceret, ideo segnior ad quævis pericula reddebatur, metuendi ignarus, & quia persuasus erat, nil præter Numinis beneplacitum sibi eventurum. 1632.

20. April.

§. 17. Ceterum Rex Hornium cum valida manu Ratisponam versus dimiserat, ut eam urbem quacunque ratione in potestatem redigeret. Sed Bavarus, qui sine dubio id agi præsenserat, paulo ante astu, atque insciis civibus bis mille peditum, equites quadringentos urbi immiserat, prodente præfecto præsidii, quod paulo ante suasu Bavari & Ordinum Provincialium Bavariæ oppidani suo sacramento adactum admiserant. Ac ne jugum urbs iterum excutere posset, civibus statim arma adempta. Sic Hornius spe Ratispona potiundi evolutus, Rege revocante reliquo exercitui se iterum jungit.

Ratispona à Bavaro intercipitur.

17. April.

§. 18. Dum ad Ingolstadium hęret Gustavus, Legati à Rege Danię ipsum adibant Tago Tottius, & Christianus Thomę F. Sestædius Senatores Regni. Occasio mittendi erat, quod paulo ante Baudisius, cum ob privata negotia Holsatiam adiret, à Gustavo Daniæ Regis animum tentare jussus esset, num & ipse ad communem Protestantium causam adjungere se vellet, spe facta restituendorum filiis ipsius Episcopatuum, quibus tractatu Lubecensi exciderant. Qua super re ut mentem suam Gustavo vicissim exponeret, simul abstergendis suspicionibus, quas ex actis quibusdam istius Gustavus conceperat, istos ablegaverat. Ac Isabella Belgii Princeps vehementer apud eum Regem institerat, ut bellantibus se medium interponere aggrederetur. Hi post præmissa honoris verba, quod arma cæteris Protestantibus non sociaret Danię Rex, pacis Lubecensis pactum excusabant; securum tamen Gustavum esse jubebant, nulla ipsum ratione armis tam piis remoram injecturum. Memoratis dein bellorum incertis exquirebant, num gratum Gustavo sit futurum, si Danię Rex interventu suo ad honestam, fidamque pacem reducendam incumbat. Ad quæ à Gustavo repositum: Nihil magis sibi quam stabilem, æquam, fidamque pacem cordi esse. Sed cum eam non tam sibi, quam sacrorum sociis per Germaniam quęsitum eat, prius inter Protestantes consiliorum, armorumque firmam societatem ineundam: cum citra istam statim post pacem factam ad vetera consilia Austriaci sint reversuri; ac singulos disjunctosque mox idem periculum servitii mansurum, à quo vix jam respirare cœperint. Igitur si Daniæ Rex de pace concilianda serio curare instituat, Protestantes prius ad firmam societatem, ac solida consilia disponendos, ut aliquid validius existat, quo adversarii à pace violanda absterreantur, quam chartæ sigillique reverentia. Eo confecto tunc demum ex interventu suo solidos ipsum fructus sperare posse. Istud responsum sic satis Dano probatum, ac non nihil inde invidia adversus Gustavum remittere visa, velut qui non tam suam quam communibus sacris addictorum causam ageret. Saltem legati insignem humanitatem, qua à Rege excepti erant amplis verbis deprædicabant.

Legati Danici ad Regem veniunt.

§. 19. In eadem quoque castra accesserat Regis Galliæ minister ad Bavari aulam residens, (de S. Stephano nomen erat,) velut fœderatum Regem heri sui salutaturus: sed sine dubio a Bavaro subornatus, num forte Gustavi impetus eludi, ac inani tractatu tempus extrahi posset. Hic cum super neutralitate Bavaro concedenda, ejusque consiliis excusandis irreverentius perstreperet, Rex tandem importunam loquacitatem coërcebat, cum nullo à Galliæ Rege mandato instructus veniret, ac inani verborum profusione Gustavum obtundere conaretur, ut se Bavaro illudendum præbere vellet. Idemque cum Gustavo Regis Galliæ offensam ob

Minister Gallicus, frustra de neutralitate agit.

1632. male habitum Bavarum ipsi fœderatum ostentasset, iste reponebat: de sua amicitia Gallo satis se testatum, à quo etiam benevoli animi multa specimina perceperit. Quod si tamen hic aliorum sinistris persuasionibus seductus amicitiam abrumpat, haut ideo animis se collapsurum; cum experiundo didicerit, Martem cuique genti esse æqualem. Idem San-Stephanius cum questus esset, contra fœdus à Rege templa per Franconiam, & Bavariam direpta; cui rei ni medicina adferatur, Regem Galliæ velut primogenitum Ecclesiæ id impediturum cum exercitu quinquaginta millium: Gustavus Rex regerebat; ad Gallum itineris labore levandum cupere se cum centum millibus apud Parisios eidem occurrere. Et sane isto tempore Gustavi progressus Gallis non parum invidię ac solicitudinis injecerant; quo antehac velut mercenario se usuros crediderant, à nutibus Richelii, & Patris Josephi pendente; cum Gustavo longe sublimiores essent spiritus, quam ut ob subsidium pecuniarium alteri obnoxius esse vellet. Cujus & animum non leviter perstrinxerat, quod cum Galli de colloquio inter utrumque Regem proposuissent, summæ consiliorum melius dirigendæ, sed locum Ludovici tenera valetudine itineris molestiam non sustinentis Richelium suppleturum; Gustavus offensus responderat; ad ejusmodi colloquium se quoque ministrum missurum; nec Regem Galliæ se majorem agnoscere, ut colloquium suum refugere debeat. Aucta mox utrinque fuerat offensa, quod cum Regina Mater, & Aurelianensis Dux Hayum ad Gustavum Regem misisset Moguntiæ tunc agentem, ut componendo ipsorum cum Rege dissidio operam navaret, Charnasæus Richelii jussu istum non procul Moguntia interceptum Metim abduxerit; Gustavo indignante velut Legato ad se misso intra territorium suum violato: Gallo contra suspicante altius penetrantia apud Gustavum fuisse agitata. Cæterum abeunti San-Stephanio significatum, non aliis legibus Gustavum Bavaro *neutralitatem* concedere posse, quam si copias iste dimittat, Cæsari auxilium non ferat, Regis amicis ac fœderatis erepta restituat, idonea insuper cautione conventa servatum iri præstita. Sed Bavarus eas conditiones nihil moratus, rebus ad Ingolstadium dispositis Ratisponam movens, ut Cæsaris ditionibus propior esset; omnem cogitationem ad conjungenda cum Fridlando arma conferebat.

Gustavus complura Bavariæ oppida capit.

§. 20. At Gustavus consilio occupandæ Ratisponę depulsus, & ipse Ingolstadio discedit, Bavari ditionibus repositurus, quæ is hactenus aliis tot per annos intulerat. Mosburgum igitur, Landshutumque, & Freisinga cum cognomine Episcopatu in potestatem redigitur, deditisque magna pecuniæ vis ad redimendam direptionem imperatur. Sed ut in tecta militum se iracundia effunderet, ipsi provinciales in causa erant, dum in Regios palantes, & qui prohibendis excursorum injuriis passim distributi erant, atrocissime sæviunt, ac omni cruciatus genere vexatos necant. Qua agrestium immanitate efferatus miles, cędibus, & incendiis commilitonum suorum manibus litabat. Freisingæ ad Gustavum accesserat Minister Gallicus, qui haut nescius irarum Regis in Bavarum, eum permulcere satagebat, ut Monachio parceret, in quam urbem multi exemplum Magdeburgi reponendum censebant. Et hactenus annuebat Rex, ut ab incendio, & cæde essent liberi, sponte venirent in manus. Sin secus, alia omnia experturos, sumendamque vindictam de tot consiliis, quæ in ea urbe in ipsum, sociosque sint cusa. Id responsum Gallus statim Monachiensibus significavit, vehementer suadens, ut promta deditione iram victoris placarent. Sed cum hi tempus extrahere conarentur, si qua forte interim conversio rerum fieret, Rex abrupta mora in ipsos cum exercitu pergit. Qui nullum tergiversationi locum amplius relictum cernentes, magna cum submissione portarum claves Regi adventanti obviam ferunt. Monachium aulæ Bavaricæ sedem Rex ingreditur, comitante Friderico Bohemiæ Rege, Augusto Palatino Comite, Wilhelmo Saxoniæ, & Johanne Holsatię Ducibus plurimisque aliis proceribus. Ut cives tanto curatius ab injuriis militum defenderentur, Rex Hebronum tribunum egregie meritum, sed Pontificiæ religioni fervide addictum, id muneris in magni beneficii locum ambientem, urbi præfecerat. Eorum tamen, qui alio se contulerant, domus direptę. Rex armamentarium Electoris ingressus e vacuis vehiculis suspicatus tormenta non procul abesse, & mox prodente rustico sub pavimento defossa invenit, numero centum quadraginta, magnitudine ac opere pleraque insignia, quę omnia statim Augustam avecta. In una quoque machinarum triginta aureorum millia abscondita prædæ cedebant. Non deerant, qui Gustavo suaderent, ut magnificam Bavari arcem, ac Monachium oppidum flammis daret ulciscendis, quæ à Bavaro in alios hactenus patrata fuerant. Verum longe istam odiorum acerbitatem aversabatur Gustavus, nec se veterum Gothorum immanitatem imitaturum, qui virtuti suæ haut modicam maculam adsperserant destruendo, quod uspiam egregium erat. Urbi trecenta uncialium millia imperata, quorum dimidia pars statim exsoluta; pro reliqua prędes dati Augustam deducti. Bavarus interea, qui circa Ratisponam hęrebat, mille equites Freisingam versus miserat, si forte Suecos per hospitia sparsos opprimere possent. Sed hi excubiis probe dispositis, & præcognito istorum adventu eosdem ita exceperunt, ut plerisque cęsis, captisvè, reliqui trepida fuga ad suos se reciperent.

1632. 7. Maji.

Bavari equites vapulant.

Suecorum per Superiorem Sueviam progressus.

§. 21. Dum hæc in Bavaria geruntur, quæ ad Augustam, & in Suevia à Rege relictæ copię erant nequidquam desides Memmingam, Campodunum, & pleraque per Algoam loca occupant: Landsberga quoque, & Fiessa ad Licum sita oppida in potestatem rediguntur. Weishornum, & Echinga exarmantur, quatuordecim tormentis, & duobus mortariis Ulmam inde avectis. Leutkirchæ ala equitum Rudolphi Ossæ à Georgio Christophoro Tupadelio tribuno oppressa, & prę ter pauculos, qui primo impetu cædebantur, tota capta. Neque in universo isto tractu repertus, qui Regiis resisteret, nisi quod rusticorum aliquot millia apud Weingartum Suendio tribuno instigante arma sumsere. Sed qui mox adventantibus Regiis eadem posuerunt, duce suo in Succorum manus dedito. Mox tamen cum Regii recessissent, alia agrestium multitudo ad Bregentiam coiens Wangam, & Ravensburgum, debili præsidio insessa, expugnat, obviosque Regios trucidat. Horum exemplo Algovienses quoque agricolę circa Campodunum arma induunt. Sed coëuntibus ex Augusta, Ulmaque, & vicino tractu Regiis, cæsi, disjectique posito pugnandi pruritu arma Campodunum deferunt, Regiisque se submittunt, ac seditionis autores ipsimet trucidant. Interea Ossa collecta quater millium manu Brisaco in superiorem Sueviam movebat, & confluente ad ipsum rusticorum Bregentinorum turba jam ferocior Memmingæ primum minitari. Mox desperato successu Biberacum aggredi, clam accersentibus quibusdam Pontificiæ religioni addictis. Sed oppidani Protestantium sacra amplexi bis assultantem hostem acerrime repellunt, quadrin-

Rusticorum per Sueviam motus.

Ossæ irritus conatus.

1632. dringentis cæsis, ipsis quoque fœminis in subeuntes saxa, & ferventem aquam effundentibus. Ossa tamen cognito Gustavi Regis adventu, qui è Bavaria Augustam delatus assumta manu jam Memmingam attigerat, relictis aliquot tormentis Lindaviam se mox recepit. Contra Bavaricis Rege absente denuo in Suecos ad Monachium restantes aliquid tentare placebat, num forte improvidis clades inferri posset. Eoque omnis equitatus adjunctis bis mille peditibus ductu Johannis Philippi Cratzii Comitis Ratispona movere jubetur. Sed hic vix Pfaffenhoviam progressus; intellecto equitatum Regium in se tendere, Ingolstadium itinere mutato deflectit, & ne nulla plane re gesta rediret Weissenburgum Norici oppidum adoriri instituit. Ubi præsidio impositus à Rege miles per aliquot dies sat acriter resistebat: sed laceris jam mœnibus, & desperato subsidio, honestas conditiones pactus oppido excedit. Ast Bavarici causati quædam à Suecis præter pactum exportata in egressos impetum faciunt, eosque ad suam militiam cogunt, cæsis qui recusabant. In oppidum quoque sævitum, ac primarii cives sacerdotesque in captivitatem abducti velut permutandi cum obsidibus, quos Landshutenses Regi, quoad imperata pecunia exsolveretur, tradiderant. Eam fidei violationem Rex Bavaro asperis literis exprobrabat, Cratzium flagitii autorem pœna affici, captosque dimitti postulans, Monachiensibusque paria interminatus.

Bavarici Weissenburgum expugnant

Gustavus in Franconiam regreditur.

§. 22. At Rex, postquam inter Bavarum, & Fridlandum super exercituum conjunctione agitari intellexisset, Memminga Augustam, inde in Bavariam regressus copias Landshuto, Freisinga, Monachio, aliisque eo tractu locis eductas in unum contrahit, ac Rainam, Donawertamque iter remetitur. Ipse cum equitatu, & delecto sclopetario equis imposito Weissenburgum liberaturus frustra accelerabat, quo hostis jam potitus erat. Discedens Rex copiis, quas in Superiore Suevia relinquebat, Wilhelmum Saxoniæ Ducem præfecerat; qui ad Brejentiam Hannibalis Comitis Alta-Embsii legionem opprimit; ac quingentis amplius cęsis quadringentos cum ipso Comite capit. Ad Weingartum quoque hostilem equitatum acri conflictu fundit, quinque vexillis eidem ereptis. Ipse tamen paulo post in Saxoniæ confinia regreditur, militem, qui sparsim ibi hospitabatur, in unum contracturus, ut qua necessitas exigeret, occurrere posset. In ejus locum summa rerum ipsius fratri Bernhardo committebatur, quem Rex Christiani Palatini Birkenfeldensis æmulum, & parere ipsi dedignantem à Rheno huc evocaverat.

Wilhelmus Dux in Suevia bene rem gerit.

Cronacum à Regiis frustra obsidetur.

§. 23. Dum ista per Bavariam, & Sueviam geruntur, in Franconia Dux Coburgicus, & Marchio Culmbacensis Cronacum per delectos provincialium oppugnare conati fuerant; cujus rei curam susceperat Hasvertus tribunus, Kœnigshovio Regis nomine præfectus. Verum nihil gloriosi ejusmodi adjutoribus patrare dabatur. Cum enim capto suburbio hostem in oppidum rejecisset, ac dispositis in propinquo monte tormentis in urbem fulminare cœpisset, statim atque hostis paria reponere, quamvis ictibus incassum cadentibus, institueret, ipse sonitus imbelle vulgus adeo terrebat, ut frustra retentante tribuno trepidi diffugerent. Et hostis intra illam consternationem oppido erumpens tribus machinis potiebatur. Eandem sortem subiit Muffelius tribunus ex altera parte oppidum pari armatorum genere adortus, qui itidem dilapsis quos adduxerat duorum tormentorum, & unius mortarii jacturam faciebat. Haud quidquam tamen animo dejectus Hasvertus assumto milite suo denuo obsidium tentat, & aliquoties eos, qui obsessis suppetias latum venerant, strenue profligat. Sed cum hostis, contracta per Superiorem Palatinatum manu, nonnullas Suecorum turmas Pegnitii hospitantes oppressisset, ac Baireuto extrema minaretur, Christianus Marchio delectus suos Hasverto junctos ad propria tuenda revocabat. Quibus digressis hic non amplius cum suis obsidio continuando par omisso Cronaco in tutiora se recepit. Eodem tempore Bambergenses, quos Johannes Georgius Marchio Brandeburgicus, & Paulus Kevenhullerus eminus circumsidebant, eruptione in Marchionis stationem facta complures equites concidebant. Sed mox accurrente cum suis Kevenhullero hostes quadringentis amissis intra oppidum rejecti.

Fridlandus in Bohemiam movet.

§. 24. Dum Bavariæ insultat Gustavus, Maximilianus Bavarus Fridlandum seposita veterum simultatum memoria anxie super auxilio ferendo solicitabat: nec Cæsar ejus precibus suos hortatus succenturiare omittebat, cum ne imperari sibi posset pacto iste cavisset. Enimvero statim annuere fastui suo indecorum Fridlandus ducebat, simul inter istas calamitates aliquantisper Bavarum luctari in sinu gaudebat, velut in offensarum ultionem. Ac Saxones Bohemia exturbare antiquissimum habebatur. Unde mense Aprili contracto ad Znaimum exercitu, qui ad quadraginta bellatorum millia adscendere ferebatur, recta in Bohemiam tendit, eo minus negotii heic habiturus, quo negligentius à Saxonibus res hactenus administrata fuerat, qui luxuriæ, socordiæque immersi ipsum delectibus habendis per otium vacare passi fuerant. Cum invitantem fortunam strenue secutis licuisset in Moraviam, Austriæque viscera bellum transferre, istosque populos ob interdicta Protestantium sacra æstuantes in Cæsarem excitare, vetus imperium exuere cupidos, & in Saxonem pronos, ni mox eum favorem effrenis militum licentia consumsisset. Cęterum quod tam male res ibi à Saxonibus gereretur, plerique flagitium Arnheimii suspicabantur, qui memor adhuc militiæ sub Fridlando actę amicitiam istius nondum exuerat, & occultum adversus Gustavum odium alebat, à quo objectam sibi quondam ignaviam questus mordaci responso rejectus fuerat. Is igitur cum Saxoniæ Electorem aperta via à Gustavo recentibus hujus meritis abstrahere non auderet, obliquis tramitibus rem aggressus ultro corruptis per Bohemiam successibus facilem ibi Fridlando struebat victoriam, ut ostentato nunc terrore & periculo, mox prono ad inolitam Cęsaris amicitiam aditu, dulcique pacis vocabulo animum Principis labefactaret. Et sperabantur istæ artes eo facilius successurę, quod Saxoni quidem ingenium erat probum, rectique amans, sed idem flexile, & consiliorum cum difficultate conjunctorum non satis capax. Ipse quoque vergente jam ætate, venationibus ultra modum deditus, voluptatibusque innutritus, eoque graviorum curarum, ac periculorum insolens, ac pecunias coacervare gaudens, facile belli tædium concipiebat, & ad pacem quacunque via anhelabat. Nec deerant, qui variis suspicionibus ipsum exagitarent: Gustavum altiora affectare, ac de Imperio in aliam formam redigendo meditari, sub qua duriores ipsum conditiones, quam Austriacorum regimine, sint mansuræ. Ingerebantur quoque fratres Vinarienses, veteres Domus ipsius æmuli, Gustavi gratia præcipue florentes; & quod Fridericum Palatinum Bohemiæ Regem agnosceret, qui restitutus veterum offensarum ultionem sumturus metuebatur. Nec consiliarii tantum talia, sed & Daniæ Rex subinde inculcabat, qui ad æquilibrium reducendæ Gusta-

Saxones rem male gerunt.

Elector Saxoniæ à malevolis solicitatur.

1632.

vi potentiæ tertias quasdam partes, ac fœdus inter Anglos, Danos, Batavosque, & Saxonem parturiebat; cui & uterque Saxoniæ Circulus innectendus erat, in securitatem utriusque maris, quo Germania alluitur. Et invidiose traducebatur Augusta Vindelicorum Regno Sueciæ juramento adstricta, velut Germania isti Regno subjicienda foret. Turpe esse Saxoni, qui hactenus Protestantium caput fuerit, Suecorum deinceps auspicia sequi.

Solmensis à Gustavo ad Saxonem mittitur.

§. 25. Et mox manifestius res patuit, cum Gustavus in Bavariam tendens Philippum Reinhardum Solmensem Comitem ad Saxonem mitteret, qui exponeret; ista expeditione bellum ab amicorum finibus in hostium viscera derivari; postularetque, ut si tota hostium moles Regi incumberet, magna exercitus sui parte Elector Regi subveniret; sin Electoris terras hostis inundaret, tantisper in locum tutum copias ipsi suas contrahendas, quoad Rex cum exercitu adproperaret. Ac consultissimum videbatur Regi, ut Elector cum majore copiarum parte per Superiorem Palatinatum ad Danubium se conferret, occasionem capturus hostem à tergo invadendi, & plebem rusticam per Austriam ad arma concitandi, cum Rex interim trans Danubium hostem urgeret. Enimvero nihil minus, quam fortia consilia locum inveniebant apud Saxonem, quem hostium solicitationes jam in transversum agere cœperant. Nam Fridlandus ut istum Gustavi partibus abstraheret, aut saltem suspicionum semina inter eos spargeret, Sparrium tribunum Pragam miserat, qui Arnheimium ingentibus promissis ad Fridlandi colloquium invitaret. Et dabat Elector Arnheimio veniam eundi, velut quod salvo fœdere cum Gustavo fieri posset, idque ipsi quoque Solmensi significabat. Sed cum Hofkirchius Pragæ tunc præfectus, cui & ipsi Arnheimius suspectus erat, quasdam literas inter illum, & Sparrium commeantes, ac non obscuris in Gustavum aculeis refertas intercepisset, ac Solmensi transmisisset; hic vehementer ista commercia dissuadebat. Nec eo minus Elector, facile probata Arnheimii excusatione, post secretiorem cum eo deliberationem in Bohemiam ipsum remittit, facta cum Fridlando colloquendi potestate. A quo iste amplis promissis onustus redit, Fridlando dignitatem, religionem, bona sacra, sive ante sive post Passaviensem transactionem occupata, salva pollicente iis, qui oblatæ paci aures præberent. Etsi Brandeburgicus Elector Saxoni suaderet, ne cum Fridlando in tractatus descenderet, ejusque fraudibus se præberet. Sed ipse Fridlandus, per blanda pariter atque aspera Saxonis animum versandum judicans, literis ad hunc scriptis abrupte, ac non sine minis, pax placeret, an non, exquirit: tum denunciat, quamvis ampla potestate de pace tractandi sit instructus, citra moram tamen sibi cum exercitu progrediendum. Quanquam autem Elector peculiarem pacem, quam Fridlandus insinuabat, abnueret, ac nihil à se, nisi cum consensu Regis Sueciæ, Ordinumque Protestantium agi posse testaretur: tamen è responsis, quæ Solmensi dabantur, satis adparebat, ejus animum jam nutare. Nam initio quidem placebat, ut Rex validum exercitum in Superiorem Palatinatum, Saxo in Pilsenensem districtum mitteret, ubi prout res exigeret facile conjunctio fieri posset. Sed tandem discessuro nil nisi de pace amplectenda ingeminabatur; de conjunctione armorum nihil, aut ambigue. Et mox eventus docebat, id ab Arnheimio fuisse actum, ut Saxonicæ primum copiæ, inde hostiles exercitus in Electoris terras pertractæ eandem evastarent, quo huic necessitas admoveretur pacem inconsulto Rege amplectendi.

Arnheimii cum Fridlando commercia.

1632. Saxones Bohemia pelluntur.

§. 26. Interea Fridlandus post recepta minora oppida Pragam versus movet, è qua paulo ante Hofkirchius duas legiones, unam peditum, equitum alteram eduxerat; ac disjectis muris vi urbem oppugnat. Ac primum quidem assultum strenue repellebant Saxones. Sed instaurato impetu hosti cedentes in arcem se recipiunt; ac mox positis armis, ac relictis viginti quatuor peditum, duobus equitum vexillis urbe inglorii excedunt. Praga amissa Saxonicus exercitus aliquandiu Leutmericiæ subsistebat, ubi Fridlandus denuo propositis pacis conditionibus inhiantes circumvenire constituerat. Sed illi animadversis insidiis tempestive in Misniam retro cessere, unica Tetschenæ arce apud Bohemos servata. Mox Egra, Falckenoa, atque Elleboga Saxones levi negotio ejiciuntur. Ita Fridlandus Bohemiam eadem facilitate recuperabat, qua à Saxonibus parta fuerat. His peractis quanquam Fridlando animus foret perculsum semel Saxonem urgere, & primo impetu obrutum ad pacem amplectendam cogere: tamen Bavari precibus, hortatuque Cæsaris expugnatus, & ne videretur Gustavum formidare, ad ferendum Bavaro auxilium proficiscitur.

Pappenheimii per Saxoniam successus.

§. 27. Porro non iste solum Fridlandi successus Cæsaris animos ac res erigebat; sed & quæ strenue ac feliciter per Inferiorem Saxoniam à Pappenheimio gerebantur, qui rapta hinc inde expedita manu late terrorem circumferebat. Postquam enim Wilhelmus Saxoniæ Dux, & Banerius à Rege in Franconiam evocati forent, Pappenheimius sub initium Martii ad Visurgim reversus Caggii, Reinoldique Rosæ dimachas prope Huxteram subito ingruens disperserat, quibus subsidio accurrens Schafmanni legio, in vicino pago tendens, eodem perculsa turbine pedem retulerat. Culpa cladis acceptæ in Rosam conferebatur, qui arcem in vicinia sitam, ac receptui opportunam præsidio firmare neglexerat. Centum tunc è Regiis occisi, ducenti capti, reliqui dispersi ad signa post rediere. Eo successu irritatus Pappenheimius, Regias & Hassiacas copias, quæ sub Laurentio Caggio, & Ussario Huxteræ hærebant, circumfundere, & ad pugnam elicere statuerat. Sed hæ annonæ ac pulveris nitrati penuria laborantes, numeroque hosti impares, tormentis, quæ avehi à properantibus non poterant, in Visurgim projectis, desertaque Huxtera mature Eimbecam se recipiebant; unde Caggius Magdeburgicum agrum, Hassi Gœttingam, & Hassiæ fines petebant, Pappenheimio, si illuc verteret, sese objecturi. At hic post expugnatam Eimbecam, quæ ægre ab irato æquas conditiones exorare poterat, in Bremensem ditionem tendit, cujus magnam partem Archiepiscopus auxilio Regii militis expulsis Cæsareis sibi vindicaverat. Nam circa Bremervœrdam tribunus Dumenius paucos excursores vagari jusserat; in quos ducenti è præsidiariis erumpentes insidiis Regiorum circumventi, reditu ad arcem intercluso cæduntur, capiunturve. Ita arx defensoribus vacua in potestatem Regiorum venit. Ottersbergam Præsul suo milite recuperat. Buxtehudam Tottius post bidui acerrimam oppugnationem ad honestas deditionis leges adigit.

Regiorum per ditionem Bremensem gesta.

Cæsarei Bremensem ditionem in Danum transferre laborant.

§. 22. Enimvero Cæsarei, queis exercitus tunc augere, ac sparsas colligere vires maxima cura erat, clandestinis cum Daniæ Rege pactis Bremensem Præsulatum, quem à se obtineri posse desperaverant, in istum transferre conabantur, ea ratione Suecos cum Danis commissuri. Danus autem etsi ditione ista Fridericum filium potiri summopere cuperet, cum Suecis tamen eo nomine bello implicari abhorrebat. Eoque caute procedendum ratus specimen prius capere volebat, quomodo

Succi

Sueci eam rem laturi essent, ex eventu conatum expromturus, aut inhibiturus. Igitur Penzius Gluestadii præfectus velut proprio ausu supra trecentos milites Friburgo, unde Cæsarei præsidium suum amoverant, immittit, non hostili facie, sed velut hospites, qui suo ære citra incolarum molestiam victitarent, nec vigilias ac stationes obire curarent. Enimvero is conatus Suecos eo magis excitabat, quod Danum tunc valde suspectum redderet invidia, qua in Gustavum flagrabat, & quæ ab isto occulte per Angliam, Hollandiam, Russiamque obtentu veterum fœderum renovandorum, ac per diversa Germaniæ loca, misso quoque ad Fridlandum & Tillium internuntio in fraudem Suecorum agitabantur. Unde principiis obstandum isti judicabant, qui circa idem tempus in Bremensem provinciam irruperant, ac Buxtehudam obsidebant. Sed ne statim inconsulto Rege hostilia adversus Danum sumerent, id consilii Archiepiscopo suggerebatur, ut propriis copiis Friburgum recuperaret, quo ipsi tanquam sequestres intervenire, & ex eventu consilia capere possent. Ac statim Salvius cum Penzio congressus, ut Danicus miles Friburgo educeretur postulabat, quod Gustavus Præsulis patrocinium suscepisset. Sed Penzius id abnuere, defectum mandati obtendens; nec alio id fine factum testari, quam ut Friderico Regis filio jus ad eam ditionem conservaretur. Cui tamen revera nihil juris vivo adhuc Præsule competebat; & facilis via potiundæ provinciæ ostendebatur, si communi causæ sociare se vellet. Igitur ne Dani istis in oris radices agerent, Archiepiscopi miles noctu Danos Friburgi agitantes opprimit, ac nonnullis primo impetu cæsis ceteros ipso cum ductore capit. Inde statim à Regiis Stadæ obsidium eminus circumpositum, ac Suingæ ostium armatis navigiis clausum, ne flumine subsidiorum quid Stadensibus advenire posset. Qua in re tanto magis à Suecis festinabatur, quod è Baudisio, qui tunc in aula Danica agebat, intellexissent, ex pacto cum Reinachero Stadæ præfecto id oppidum Danis tradendum: Regem tamen Daniæ suis mandasse, ut si quis se opponeret, vim nequaquam adhiberent, ne bello cum Suecis ansa præberetur. Et Gustavus Rex interim suis injunxerat, ut Archiepiscopum velut suo nomine cum Danis agere sinerent, ac se mediatores ferrent, & ubi opus sit tecte isti auxilia subministrarent. Quod si contra tenderent Dani, in Holsatiam irrumperent velut sub auspiciis Archiepiscopi, cujus defensio sibi ex fœdere incumberet. Igitur Daniæ Rex, cum animadverteret eam rem Suecis cordi esse, evitandæ cum his collisioni occupationem Friburgi velut injussu suo factam excusabat. Nam voluisse quidem se, ut filius suus ea provincia potiretur: cum tamen agendi modum à se Penzio non præscriptum. Ita quidem ea res intra primos motus tunc stetit.

Dani Friburgum occupant. 12. Febr.

Dani Friburgo ejiciuntur. 3. Mart.

Sueci male rem gerunt.

§. 29 Enimvero adversus Cæsareos non ita feliciter res procedebant. Nam expugnaverat quidem delecta Suecorum manus castellum ad Suingam, cæsis primo impetu non paucis hostium. Sed cum istis non sat mature suppetiæ ferrentur, quindecim è Stadæ præsidiariis delectæ centuriæ postera die animadversa Regiorum paucitate id munimentum iterum expugnant, & qui inerant partem cædunt, reliquos captos Stadam abducunt. Interea Pappenheimius, Rethemo & Verda occupatis, ac præsidio firmatis, Archiepiscopi equites ad Alleram flumen fuderat; ac licet à Finnonibus primum ipsius agmen non sine clade repelleretur, totus tamen exercitus ingruens obsistentes facile perrumpebat; ac citato agmine Stadam prius adpellebat, quam Tottius copias suas contrahere, ac isti sese objicere posset. Nec deerant, qui aliquid negligentiæ intervenisse arguerent, quod aditus provinciæ non satis diligenter explorati, aut firmati, nec mature dispersus per agros miles contractus foret. Inde Pappenheimius in tres legiones per Kedingensem agrum hospitantes subito impetu facto quadringentos cædit, multos capit. Reliquis Hadelensis tractus receptum præbuit, qui provincialium ope vim hostium feliciter repellebant. Cum ibi aliquot dies Pappenheimius consumsisset, interea Tottius è vicinis provinciis coëuntes copias in Oldelandiam contrahebat, in quam cum Pappenheimius impetum faceret, acriter repulsus Stadam re infecta revertit. Cæterum cum huic nulla ratio suppeteret oppido cum annonæ penuria conflictanti prospiciendi, & veterano milite qui ad ter mille quingenta capita ibi præsidium agitabat, alibi uti cuperet; de Stada in Daniæ Regem transferenda tractat; quod eam in Suecorum aut Archiepiscopi manus incidere doleret, ac per istam Suecos, Danosque committere cuperet. Ac movebat quidem id oppidum Dano salivam, eoque Penzius ad Salvium mittebatur expiscaturus, num bona cum gratia Suecorum id fieri posset, misericordiam inter alia obtendens, quod Pappenheimius minaretur, ni Danus conditionem acciperet, se oppidum, totamque regionem evastaturum. Proponebatur etiam, ut Archiepiscopus in speciem Præsulatum Friderico resignaret, fiducia inita, Præsuli dum viveret reditus salvos fore. Sed Salvius re ad Gustavum Regem rejecta, interim ut ejusmodi conatibus, præjudicium Regi aut Archiepiscopo adferentibus supersedeatur postulabat. Ordines quoque provinciales Holsatiæ eo tempore Rensburgi congregati, cum Daniæ Rex sumtus peteret conscribendis sex millibus ad provinciæ defensionem, respondebant; optimam defensionem esse cum Gustavo amicitiam colere; ac istis delectibus nihil aliud effici, quam ut Sueci in Holsatiam alliciantur. Igitur cum Pappenheimius Stadam non alia lege tradere vellet, quam ut Danus Bremensem provinciam milite Sueco, & Episcopali evacuaret, hic recusabat, quod non nisi solita & amica via Præsulatum filio suo conciliare cuperet. Unde Pappenheimius paucis machinis secum abductis, cæteris corruptis, aut in aquam præcipitatis, claves oppidi magistratui tradit, ac cum omni præsidio Stada excedit, Verdam atque Roteburgum iter instituens. In transitu Bremervœrdam violento assultu tentabat, sed unde non modica suorum cum strage rejiciebatur. Eo digresso Sueci statim castello ad Swingam, & Stadæ præsidium immittunt. Imperium in copias Suecicas per istum tractum Baudisius in Achatii Tottii locum valetudinem adversam excusantis suscipiebat.

14. Mart.

1632.

Pappenheimius Suecos cædit.

De Stada in Danum transferenda agit.

Stadam deserit.

5. Maji.

§. 30. Neque interim in Superiori Germania ab actionibus bellicis cessabatur, ubi Cæsarei circa dissipandos Suecorum delectus, qui passim ibi habebantur, satagebant. Ac sub finem quidem mensis Februarii septem equitum alæ Heidelberga egressæ Rheno ad Philipsburgum trajecto Lauterburgi aliquot equitum peditumque Regiorum recens conscriptorum cohortes prodentibus oppidanis oppresserunt. Ab iisdem Belluni quoque cohors Regiorum afflicta fuit. Paulo post Ossa cum ter mille peditibus, duabus equitum alis per Alsatiam descendens hisce jungitur, ac Weissenburgum facili negotio in potestatem redigit. Inde novis auctus subsidiis Rheno transmisso in Badensem provinciam irrumpit, & occupato Durlaco seniorem Marchionem illic commorantem adigit, ut novos suos delectus Cæsaris militiæ transscriberet. Sed eam necessitatem equites, qui in diversa abie-

Ossa ad Rhenum Suecis nonnihil damni infert.

rant,

1632.

rant, declinabant. Hinc Stolhofio vis admota, quod Strasburgius equitum præfectus modica manu tuebatur; qui post repulsos binos assultus cum subsidia nusquam comparerent, deditionem facere cogebatur. Mox in Lichtenaviam versus impetus, cui Hornbergius centurio modica cum manu præsidebat, qui spe auxilii deditionem ad extrema differebat, quoad hostis se arbitrio permittere necessum foret. Oppidum prius direptum mox incendio deletur.

Hispani in Palatinatum irrumpunt.

§. 31. Ad alteram quoque Rheni ripam Hispani turbas dabant, qui ductu Joannis Ritbergii Comitis mense Aprili Mosellam transgressi ter equitum, decies mille peditum numero, per absentiam Regis antea acceptæ cladis ultionem minabantur. Ab his Kirchberga post aliquot tormentorum ictus, inde Simmera, Poppartum, Superior Vesalia, & Alzea nullo resistente occupata. Iis obviam iturus Oxenstierna, cui Rex summam rerum ad Rhenum commiserat, copias Moguntiam contrahit, revocato quoque Palatino Birkenfeldio, qui ad sistendos Ossæ progressus abierat. Ac præmissus quidem Rheingravius cum sua legione equestri, & mille selectis sclopetariis vicum Ulmæ Inferioris vocabulo insedit, Birckenfeldio cum reliquo equitatu sensim insequente, ac in omnes occasiones intento. Nec diu hoste tam propinquo rei gerendæ materia deerat. Nam Hispanici exercitus Quæstor Lucas Cayerus assumtis duodecim equitum turmis Rheingravium, quem rusticorum indicio in vico Ulma hærere intellexerat, opprimere constituit, reliquo equitatu subsequi jusso. Rheingravius adventante Hispano pavorem simulans retrocedebat, quo hunc ferociter instantem in insidias pertraheret, quoad universo Suecorum equitatui, cujus conspectum interjectus collis hosti ademerat, impingeretur. Heic vero Rheingravius conversis equis, ac Torsto Stalhantschius, aliique in Hispanos magno ardore invecti, eos in effusam fugam propellunt, ac una cum his, qui subsidio futuri eminus subsequebantur, ad peditum usque agmen rejiciunt, nemine resistere auso. Hac in fuga Hispani quatuor turmarum præfectos, & quasi trecentos gregarios desiderarunt. Duo præfecti cum Cayeri vicario Antonio Alcurio, nec pauci gregarii cum septem vexillis in Suecorum manus pervenerunt. Cautius ergo deinceps iter continuantes Hispani ad Novam Leiningam Philippo de Sylva Palatinatui ab Hispanis præfecto junguntur, qui manum è Frankendaliæ Heidelbergæ, ac Philipsburgi præsidiis eduxerat. Inde subito Spiram Nemetum adoriuntur, quam tribunus Horneckius cum legione nuper conscripta obtinebat, ac per triduum muros tormentis, oppidum globis ignivomis infestant, civibus magis quam militibus strenue resistentibus. Sed mox concidens animis Horneckius cum hostibus pro se suoque milite paciscebatur, exclusis oppidanis. Qui post ejus discessum frustra quæsita transactione magna pecuniæ vi emungebantur: ac multæ insuper domus, & quidquid opum à provincialibus eodem congestum fuerat, Hispanis in prædam cedebant. Id factum ægerrime ferens Cancellarius, qui jam ad subveniendum obsessis Wormatiam usque processerat, Horneckium ad causam dicendam custodiæ dabat.

Hispani vapulant.

Hispani Spiram capiunt.

§. 32. Ad Spiram Hispani integrum mensem nulla re memorabili gesta desidebant, quod copias à Consalvo Cordua adducendas expectarent, qui Gustavum à se trans mare repellendum per vaniloquentiam jactabat. Et jam iste Treveros pervenerat, cum irrumpente in Belgium Hispanicum Arausionensi Principe, & Cordua, & qui ad Spiram hærebant domum revocantur. Hostium motu cognito Oxenstierna contractis statim apud Moguntiam copiis in omnes partes intentus, postquam abitum moliri istos constabat, insequi constituit, ac duobus ab Alzæa milliaribus in conspectu habuit, impedita montibus sylvisque loca ingredientes. Quæ causa fuit, quod grave peditum agmen ac machinæ non sat mature possent adpellere, cum Hispani præmissis impedimentis, ac pedite magno studio iter accelerarent. Rheingravius tamen in ultimum agmen invectus late stragem terroremque dabat, ereptis hosti tribus vexillis. Sed idem mox in sylva fervidius instans, antequam cæteri suorum subsequi possent, converso in ipsum toto hostili equitatu retro cedere cogebatur; & surgebat aliqua inter recens conscriptos trepidatio, quam unus & alter suspendio dein expiabat. Mox tamen iterum collectos Regios, quo minus rem eo die gerere possent, ingruens nox impediebat, per tenebras & ignoto hostium statu sylvis se committere non ausos. Sed interea hi viam præceperant, ponte post se dejecto, & parte impedimentorum combusta. Unde postera luce tardius insequi Sueci poterant circa pontem reparandum occupati, & hostis interea Lautreccam evaserat. Cæterum cum adpareret ab Hispanis prælium declinari, ac pedites machinæque magna cum difficul[illegible]e iter molirentur, placuit exercitum retro Crucenacum subducere. Ac metus erat, ne Cordua Treviris subsidio suis advolans pugnam ancipitem redderet per loca cumprimis equestre prælium adspernantia. Nec ob Pappenheimium copias hinc inde raptantem longius a Rheni, Mœnique ripa digredi consultum videbatur. Immissi tamen abeuntibus diverso itinere Rheingravius, & Stalhantschius cum expedita manu, qui ultimo agmini imminentes plurimos tardius progressos concidebant, hoste nullibi consistere auso, quoad non citra trepidationem, amissis in hocce receptu tertia amplius copiarum parte, & plerisque impedimentis, Treveros perveniret. Circa idem tempus Argentoratenses fœderi Regis Gustavi accessere non modicum rebus per Alsatiam dein gerendis momentum.

1632.

Hispani & Palatinatu non sine clade facessunt.

§. 33. Enimvero qua Gustavus ipse curabat major jam rerum moles surgere, in quem Bavarus, Fridlandusque omnibus viribus ruebant, quod hoc oppresso cæteros Protestantes facile sub jugum redituros sperarent. Ac fiduciam rei ex voto conficiendæ præbebant copiæ Suecicæ per totam tunc Germaniam sparsæ, quæ antequam coire possent, de summa rerum transactum iri putabant. Eoque Bavarus, firmatis idoneo præsidio Ratispona, & Ingolstadio, cum exercitu per Superiorem Palatinatum Ambergam, inde Weidam movet, ut Fridlando, qui Egram processerat, conjungeretur. In itinere Sulzbacum à Schœnburgio Barone acriter oppugnatum, nec segnius ab incolis defensum æquis demum legibus deditur: quibus tamen violatis Bavarici oppidum Principisque aulam expoliant. Gustavus autem Bavari itinere comperto Augustæ, Rainæ, & Donawertæ sufficiens præsidium relinquit, ac ad Rhenum Hornio, Banerio ad Donawertam, & Bernhardo Duce in Superiore Suevia præesse jussis, cum reliquo exercitu raptim in Superiorem Palatinatum tendit, itinere per Furtam, Lauffam, & Hersbruccam sumto. Ubi missa equitum manus, quæ Sulzbacum recuperaret; cujus præfectus citra moram pactus, ut impedimentis salvis excederet, oppidum dedidit. Sed nec id pactum servatum, ut Bavaricorum exemplis in Weissenburgenses, & ipsos Sulzbacenses editis par referretur. Eoque digredientibus circumfusus Regius miles præfectum cædit, gregariorum quadringentos vitæ veniam petentes militiæ Regis adigit. Cæterum consilium erat Gusta-

Bavarus, & Fridlandus junctim in Gustavum eunt.

Gustavus Bavarum insequitur.

1632. vo Bavarum, ne Fridlando jungi posset, impedire, & si occasio daretur opprimere, eoque & ipse Weidam properabat. Sed Bavarus citato gradu unius diei iter anteceperat, ac triginta sex Croatarum turmis, duabus peditum legionibus jam firmabatur. Regi autem antequam Weidam perveniret, asprετum sesquimilliaris longitudine densis sylvis horridum, ac duo flumina superanda erant. Quorum objectu Regis iter sistere, aut castris ad oppidum positis bellum extrahere, ac Fridlandum ad se evocare Bavaro in proclivi erat. Igitur mutato consilio Rex viam qua venerat relegens Hersbruccam redit, præsidiumque Sulzbaco loco parum munito excedere jubet.

Legatus Ragozii dimittitur. §. 34. Hersbruccæ Gustavus Bonzidajum Ragozii Transylvaniç Principis legatum cum responso domum remittit. Occasio legationis fuerat, quod Catharinæ Betleni viduç, quç Reginæ Sueciæ soror erat, controversiæ quid cum Ragozio, & Ordinibus Transylvaniæ propter bona dotalitia intercepisset. Ei componendæ à Rege in Transylvaniam mittebatur Paulus Strasburgius, inde Constantinopolim ire jussus, ut negotium istud aulç Turcicæ commendaret. Utrinque res ex voto confecta. Sed simul inquirebatur, quid de Gustavo ejusque expeditione Turcæ sentirent. Qui quidem judicium suum insolitis, queis Strasburgium excipiebant, honoribus satis testabantur, ringente quantumvis Cæsareo Oratore, cujus in istum calumnias Vezierus facile agnoscebat, eludebatque. Præter hoc nihil peculiariter ibi vel quçsitum, vel tractatum fuit. Sed Ragozius tentabatur, num irruptione in Hungariam facta Cæsaris vires distrahere vellet. Qui tamen per legatum ancipitia belli excusabat, & ne in se ab aliis destitutum tota belli moles incumberet. Nec quidquam tunc aliud Rex repetitis hortatibus efficiebat, quam ut amicitiç longo post tempore fructum pariturae semina jacerentur. Ibidem cum tenderet Gustavus, quadraginta sex Croatarum vexilla exploratum missa in Regiorum stationem sex

Regiorum statio cęditur. equitum alis constantem impingebantur. Quos Regii licet numero impares impressione acerrima facta in fugam conjiciunt. Sed dum inconsultius ordinibus solutis insequuntur, Croatæ conversi numero istos obruunt, & ad ducentos cædunt; reliqui plerisque ductoribus amissis hinc inde sparsi. Nonnullos, quibus ab initio vitç veniam fecerant, Croatæ post jugularunt.

Gustavus ad Noribergam statum capit. §. 35. At Gustavus, qui huc usque de Saxoniç Electore solicitus fuerat, ut si is ab hoste invaderetur, subsidio adesse statim posset, cum in se universas hujus vires ruere animadverteret, ad sui conservationem omnes cogitationes intendit. Et quia hostis numero longe prçvalebat, rationis erat opportuno loco considere, ubi neque invitus ad prælium, neque ad receptum cogi posset, quoad copiæ suæ undique excitæ convenirent. Quanquam autem ipsi spatium foret Mœnum attingendi, ad quem tutius atque commodius castra metari, subsidioque adventantes excipere licuisset; prçvalebat tamen Norібergæ respectus, quam à Rege desertam Fridlandus militi suo in prçdam ostentabat, ut eo terrore cæteros ad obsequium reduceret, ac Gustavi existimationem destrueret, velut qui sociis exitii duntaxat causa foret. Unde ut hunc ista urbe diverteret, Fridlandus Adorphum, & Oelsnitzam iter simulabat, velut in Saxoniam moturus, ut Rege Noriberga digresso, ipse raptim agmine reflexo eam opprimeret. Sed Gustavus artium istarum intelligens, expofita Noribergensibus præsenti necessitate, confirmatisque eorum animis castra ad urbem metari, eaque magno ambitu munimentis complecti instituit; quæ paucos intra dies multis operarum ex oppido millibus in eam firmitatem surgebant; ut hostis quantumvis numero prævalens eadem oppugnare nunquam ausus sit. Interim Fridlandus Bavaro junctus Weidam, Ambergam, Sulzbacumque transiens quatuor militum millia Neumarcum præmiserat. Hos Tupadelius tribunus, cum sua dimacharum legione & quatuor equitum alis exploratum missus, invadere ausus est rustico cuipiam fidem adhibens, qui bis mille capita manum eam non excedere magna adseveratione firmaverat; etsi Croata interceptus verum numerum edidisset. Ac profligaverat quidem iste primo impetu quatuor Croatarum turmas, cçsis non paucis. Sed altius hosti se immergens mox circumfunditur, numeroque obrutus totam fere legionem amittit, ac ipse vivus cum duobus equitum vexillis in hostium manus incidit. Rex ad primum conflictus rumorem cum magna equitatus parte Neumarcum versus properabat, sed in itinere rem confectam audiens in castra revertit. Fridlandus lustrato ad Neomarcum exercitu supra ter centum vexilla equitum, ducentas peditum cohortes invenerat, magna cum fiducia jactans, intra quatriduum appariturum, utrum ipse, an Sueciæ Rex dominus orbis sit futurus. Inde movens in Noribergç conspectu loco celsiore, qui Pegneso flumini imminet, castra Regis castris confert, eaque & ipse validis munitionibus circumdat. Quanquam enim præ se tulerat Fridlandus, velut primo impetu castra Regis invadere vellet, ac Gustavus isto adventante, ut ostenderet se hostium numero non terreri, equitatum suum ante castra aperto campo sed interlabente fluento in aciem disposuerat: tamen mox aliam se bellandi rationem auspicaturum ferebat, ac sat præliis certatum, nec è re Cæsaris esse istam aleam denuo tentare. Eoque Regem annona ac pabulatione intercludere aggrediebatur, ut ipsi necessitas fieret pacis petendæ, aut in diversa abeundi, Noriberga suæ libidini exposita. Quo fine Forcheimum, Neomarcum, Swabacum, aliaque vicina loca validis præsidiis firmabat, & equitatum, quo præpollebat, longe lateque agros persultare, & itinera infestare jubebat. Et sane in Regis castris ad extremum pabuli angustia laborabatur. Sed annonæ affatim Noriberga suppeditabat, cujus cives & ipsi in castris vigilias, & alia militaria munia obibant; quibus Rex tutiores, & ab hoste aversas stationes assignaverat.

Regii exploratores cæduntur.

10. Jun. Fridlandus castra castris Gustavi confert.

§. 36. Dum magni isti bellatores ad Noribergam tempus extrahunt, in diversis partibus hautquicquam cessabatur. Et Pappenheimius quidem post desertam Stadam per Brunsuicensem agrum Hassiam versus iter intenderat. Ejus adventum cum præsentirent Hassi, qui Volcmarsiæ, & Mundæ hospitabantur, Cassellam se celeriter non citra impedimentorum jacturam recipiunt. Nec minus ab isto novi delectus vicina per oppida disturbantur. Vicissim tamen Hassi sex Pappenheimianorum equitum turmas Witzenhusæ opprimunt, ac ducentis cæsis plerosque cæteros cum præfectis suis capiunt, prædaque opima potiuntur. Inde Pappenheimius in Eichsfeldiam tendere, occupatoque Duderstadio Thuringiæ imminere. Unde Hassi ipsius abitu resumtis animis ad Volcmarsiam oppugnandam redibant. Hanc liberaturus Pappenheimius quinquaginta quinque equitum vexilla trans Visurgim ad Pollam raptim ducit, cui se cum nonnullis copiis Gronsfeldius Comes jungebat. Continuato per totam noctem itinere rubescente aurora Volcmarsiam perventum eo ipso fere momento, quo Hassi oppidum deditione receperant, quorum quatuordecim alæ sub dio tendebant. Hi conspecto hoste ante sylvam in clivo

Pappenheimius per Saxoniam grassatur.

ordinem

1632.

ordines instruere, & subeuntium primos assultus fortiter sustinere: mox superante multitudine evadendi vias circumspicere. Sed fossa transversa sylvam intersecans impediebat, quo minus maturo sibi receptu consulere possent. Unde novem vexilla in manus hostium pervenere, ducenti cum duobus præfectis cæsi, decem ductores, ducentique gregarii capti, quinque insuper machinæ & unum mortarium. Reliquiæ cladis Cassellam receptum habuere. Hoc facinore patrato Pappenheimius Warburgi peditatum sibi adjungit, ac superato Visurgi Callenbergam recta tendit, quæ à Georgio Luneburgico Duce, & Baudisio obsidebatur. Hi Gronsfeldium cum quatuor legionibus subsidio venientem acriter, & non sine clade repulerant; & ad internecionem cecidissent, ni ponte post se dejecto subsequentes elusisset. Sed cum de adventu Pappenheimii audissent, obsidium deserere, & ad Hildesiam pedem figere consultum judicabant. Nam copiæ ipsorum ad octo millia peditum, quatuor equitum adscendebant; cum hostis equitatu par, quatuor peditum millibus excederet. Pappenheimius Callenberga movens ante Regiorum castra acie explicata constitit, ac in proximo monte machinis Hildesiam verberare instituit. Cui non segniter ex oppido responsum; ac emissi castris Finnones cum undecim hostium turmis velitatione suscepta, unum vexillum cum præfecto turmæ capiebant, cædis circiter ducentis. Unde Pappenheimius nihil dissoluti heic inveniens Roteburgum retro, & mox Gronaviam discedit, missis qui Callenbergæ præsidio educto munitiones subito destruerent. Glenius quoque tribunus amotum Peina arce præsidium Guelferbytum abducit, relictis ibidem sedecim tormentis. Mox & Steinbrucca miles exemtus. Utramque arcem ab hoste desertam GeorgiusDux præsidio firmabat. Istis peractis Pappenheimius ad Pollam Visurgi transmisso Rhenum versus properat, Trajecti ad Mosam à Batavis obsessi liberationem tentaturus.

Hassi vapulant.

Pappenheimius Callenbergæ obsidium solvit.

Callenberga, & Steinbrucca ab hoste deseruntur.

§. 37. Interim ad Rhenum Trevirensis Elector ex pacto Gallis arcem Hermansteinum seu Ehrenbretsteinum sub finem Maji consignarat, cluso præfecto & præsidio, eam traditionem aversante. Quam rem ægre ferens Trevirensis Clerus in Hispanum pronus ipsa Treverorum metropoli, & Confluentibus præsidium Hispanicum recepit. Unde Rheno tantum flumine discretę nationes ęmulę crebra invicem infensi animi facinora exercebant, Hispanis tunc illas per oras prævalentibus, donec Hornius Moguntia movens Confluentes acri obsidio premere instituit. Et resistebant quidem ab initio fortiter Hispani, sed propius succedentibus Suecis oppidum dedunt, pacti ut salvis armis & impedimentis more militari excederent. Id oppidum paulo post Gallis, & Electori Trevirensi restitutum, Hornio transitum illac Suecis liberum stipulante. Iisdem conditionibus Sueci etiam Vesalia Superiore, Popparto, & aliis provinciæ Trevirensis locis excedunt. Inde Hornius Græffenburgum Mosellæ incumbentem arcem, quæ Hispanis sępius transitum præbuerat, post brevem verberationem dedente Hispano centurione capit. Kirchbergam autem ne hostibus usui esse posset, munitionibus nudat.

Hermansteinum Gallis traditur.

Confluentes ab Hornio capiuntur. 21. Jun.

§. 38. Circa idem tempus relicti in Suevia Bernhardus Dux, & Banerius tumultuantes rusticos compescebant. Sed in Bavaria Cratzius Fridbergam proditione incolarum portas ultro aperientium occupabat, trucidatis Regiis, qui protegendo adversus populatores oppido ibi morabantur. Ab eodem quoque Landsberga vi expugnata, civibus itidem in Regios insurgentibus. Cochtitzkius tamen tribunus, qui ibi præsidebat, cum ducentis circiter equitibus evaserat, amissis plerisque dimachis. Fiessam Leopoldi Archiducis miles duabus peditum, una equitum legione constans, post triduum tormentis verberatam vi capit, postquam Torsius præsidio prefectus majore globo discerptus fuerat. Sed ista damna statim ulciscebantur Regii. Nam in Fridbergam Banerius manum Augusta emittit, quæ extrema licet tentantibus civibus vi oppidum expugnat, trucidatis quicunque se offerrent puberibus. Imbellis ætas sexusque in publicum prodire jussi, ac post tectis ignis injectus. Bernhardo Duci Landsbergam moventi magistratus oppidanus claves obviam ferebat sedandæ indignationi ob antehac patrata. Et veniam supplicibus dabat Dux, validoque oppidum præsidio firmabat. Idem mox duas Leopoldinas desultorum cohortes, & equitum turmam Roshaupti concidit. Inde Fiessam itum, quæ ab ipso vi expugnata. Ubi in primo fervore trecenti trucidati, capti mille, ac centum, quos inter nonnulli magnæ dignationis viri. Gregariorum plerique Regiæ militiæ nomina dedere. Ea clade tantis hostibus incussus terror, ut tria in montanis castella Erebergam versus Regio milite nondum viso trepidi desererent. Et jam ipsi Erebergo metuebatur, claustrisque montium, quibus Tirolensis provincia aditur, cum Bernhardus Dux & Banerius à Rege in Franconiam evocantur. Quibus digressis hosti in proclivi fuit loca jam memorata recuperare.

Bavari Fridbergam, Landsbergam, & Fiessam recuperant.

Eædem mox à Suecis recipiuntur.

§. 39. Inter armorum tota Germania perstrepentium tumultum, non modica Gustavum cura exercebat, ne Saxonem sociorum præcipuum Cæsaris artes in transversum agerent, isque intempestiva pace destinata ipsius turbaret; quem quacunque ratione Suecorum partibus abstrahendum Hispani suadebant. Igitur post Solmensem Comitem Rex ad eundem mittebat Augustum Palatinum Sulzbacensem, insignis prudentiæ Principem, qui & de auxilio Regis, si forte Fridlandus ingrueret, securum ipsum esse juberet; simulque moneret, ne præpropero desiderio pacis, quam subinde idem ostentabat, fascinatus transactionem pręcipitaret, antequam solida futurę securitatis fundamenta pręstructa forent. Ita enim judicabat Gustavus, Ordines Protestantes in unum esse corpus redigendos, quod ab unius directione dependeret, armaque eorundem & consilia combinanda, ut si forte adversa pars conventa violare vellet, in promptu vires essent tuendæ libertati. Alias enim præcocem pacem, & haut provisis prius armis, quæ adversariorum potentiam librare queant, non nisi brevem malis pausam procurare, acrius mox incubituris. Nec Protestantium sacris securitatem perstituram, si ad pristinum statum revolvatur Germania. Eum in finem conventum omnibus Protestantibus indicendum, ubi de hisce rebus statuatur, in quo ut omnia tanto expeditius procedant, sibi prius cum Electore super præcipuis capitibus esse conveniendum. Nec obscure Palatinus insinuabat; huc provectas Euangelicorum res, ut suis sacris addictum creare Cęsarem queant; ad quod fastigium ut admoveatur Gustavus Rex, jam serio rationem esse ineundam. Sane Euangelicorum suffragia ipsum abunde meritum. Multorum Catholicorum ditiones occupatas; reliquos forte, sublato Reservato Ecclesiastico, haut ægre in partes transituros. Nam à Ferdinando tam atrociter violatis Imperii legibus dignationem Cæsaream dudum commissam. Ad quæ Elector speciosorum verborum affatim reponebat, sed quæ destinata Regis hautquidquam implerent. Nec super communi Protestantium fœdere, militiaque inter ipsos ordinanda mentem suam aperire volebat, quod summam hujus directionem penes Gustavum fore provideret.

Acta cum Saxoniæ Electore.

1632. ret. Etsi Brandeburgicus Elector misso Legato id fœdus vehementer sibi probari testabatur, & ut quamprimum eo fine Protestantium conventus indiceretur monebat. Qui quidem eo tempore rebus Gustavi valde pronum se ostendebat spe matrimonii Christinam inter Gustavi filiam, & istius filium Fridericum Wilhelmum contrahendi, super quo tunc tractatus fervebat. Quo ipso controversiæ præverti posse sperabantur, quæ olim occasione Pomeraniæ inter ipsos oriturae videbantur. Sed apud Saxonem jam tum deprehendebantur semina consiliorum, quæ post in apertum eruperunt, Suecos nimirum quocunque modo amoliendi, postquam ope ipsorum voto suo potitus esset. Aliquot tamen legiones mittebantur, quæ Regis exercitum ad Noribergam augerent.

Velitationes ad Noribergam.

§. 40. Ad eam urbem, cum nondum omnes Gustavi copiæ convenissent, crebræ committebantur velitationes his aut illis funestæ, castris ita propinquis, & quia è longinquo petendum erat pabulum, quod tantæ jumentorum multitudini arenosum solum maligne præbebat. Unde frequentes invicem insidiæ, aliis; & quandoque iis qui posuerant, exitiosæ. Eas minutatim enumerare tædiosum fuerit ob similitudinem eventuum, & quia in tanta rerum mole minuta parum curabantur. Igitur præcipuas velut in exemplum attigisse sufficerit. Initio à Regiis tres Croatarum alæ obtritæ, vexilla, & plerique ductorum capti. Cratzensteinius quoque tunc legionis vicarius, dum per excursionem Cassellam superioris Palatinatus Cœnobium & Pfaffenhoviam arcem expugnat, integram Croatarum alam cecidit. Contra manus Regiorum, quæ Sulzbacum versus exploratum iverat, ad Hambacum in insidias præcipitans post strenuam pugnam opprimitur, ac octoginta cæsis pauci evadunt. Mox vices rependunt Regii, fusis ad Feuchtam centum quinquaginta Croatis, quos partim trucidabant, cæteros agrestium sævitiæ jugulandos relinquebant. Paulo post Croatæ stationem excubitorum Regiorum Furtam versus locatam; dum parum intenta agit, opprimunt, integra pene ala concisa. Inde ad Heubacum pari damno concursum, cadentibus utrinque quinquagenis. Aliquot post dies ipse Rex cum selectis turmis eodem accedit, ac in validam hostium manum incidens, acri certamine centum quinquaginta occidit, cæteris in fugam conjectis. Eam jacturam hostis mox pabulatoribus Regiis rependit, quorum manu apud Furtam deprehensa ducentis equis, & compluribus vehiculis potitur, reliquos sub ipsa castra insecutus. Quo successu invitante paucos post dies prope Lauffam in sylva pabulatoribus insidias struebat, ac arridente cœptis primis fortuna multos jam currus abducebat. Sed didito rumore advolantes mox Regii prædam recuperabant, centum insuper ex hoste cæsis. Inter quæ Lichtenavia Noribergicæ ditionis arx per ignaviam à præfecto hostibus tradita non parum Gustavi rebus obfuit, quod ista à Regiis obtenta commeatus ac pabulum tuto, & recto itinere subvehi potuisset. Nam decreverat Rex partem copiarum huc collocare, quæ ad latus hostis posita interclusa subvectione castrorum movendorum necessitatem adferret. Inde Tupadelius (quem antea captum Fridlandus liberaliter habuerat, & postquam multa in laudem Regis, & de pacis desiderio ipso audiente jactasset, gratis dimiserat,) Regi indicat, à Fridlando magnam annonæ vim, quam vix mille vehicula caperent, Freistadii congestam, mox in castra hostium deducendam. Huic intercipiendæ Tupadelius cum aliquot equitum desultorumque turmis mittitur; qui per noctem portis crepitaculo refractis oppidum irrumpit, idque trucidatis obviis diripit. Armenti ad mille capita abducta, & si quæ facile asportari poterant; reliqua immisso igne corrupta, nullo Regiorum damno, nisi quod per nocturnum errorem Joannes Kevenhullerus à suis globo trajectus occubuerat. Interea Rex, quo receptui suorum caveret, cum quingentis sclopetariis & equitatus parte Burchtanum versus processerat, ubi forte fortuna in Sparrium supremum vigiliarum præfectum incidebat, qui cum viginti octo equitum vexillis, & quingentis peditibus Regios pabulatores captabat. Illos inter & Regios antecursores acre certamen sumitur; sed ingruente cum cætera manu Rege hostilis eques statim in fugam conjicitur. Pedes tamen, qui sylvam vicinam insederat, acerrime resistebat, ita ut è Regiis tribunus Risius, duoque nobiles ministri aulæ Bojus, & Cratzensteinius caderent. Tandem tamen sylva expulsi maximam partem trucidantur. Occubuerunt eo conflictu Cæsareorum sexcenti circiter; nec paucos paludum voragines hausere. Ipse Sparrius, Terskiusque legionis vicarius cum quatuor centurionibus, & gregariis plus centum cum tribus vexillis equestribus in Regiorum manus pervenerunt.

5. Julii.

Lichtenavia ab hoste capitur.

1632. Hostium commeatus intercipitur. 28. Julii.

Cæsarei vapulant.

Gustavo auxilia passim adveniunt.

§. 41. Interea exciti à Gustavo plerique ducum, qui per diversa Germaniæ loca rem gerebant, in Franconiam properabant. Cancellarius Oxenstierna cum Christiano Palatino Birkenfeldensi pluribus equitum peditumque legionibus stipatus à Rheni ora Wurtzburgum processerat. Wilhelmus Saxoniæ Dux contracto milite, qui per Thuringiam, ac Magdeburgensem agrum vicinaque loca hospitatus erat, Suinfurtum tenebat. Eodem ë Suevia Bernhardus Dux, & Joannes Banerius festinabant. Adventabat quoque cum selecta manu Wilhelmus Landgravius, quibus aliquot Electoris Saxoniç legiones Hofkirchii ductu accedebant. Hi ergo post prosperos aliquot cum Cæsareanis, qui longe lateque vagabantur, velitationes apud Kitzingam lustrato exercitu, qui peditum quindena, equitum novena millia explebat, Winsheimum procedunt. Heic agentibus Rex scripserat; caute iter facerent, ac opportuna stativis loca deligerent, ne ab hoste inviti ad pugnam adigi possent. Tum ostensa triplici via, qua ipsi conjungi possent, utram eligerent in ipsorum judicio relinquebat. Quod si hostis in ipsos iret, jubebantur commoditate locorum tecti unicum tantum sustinere diem. Regi quippe decretum erat hoste discedente simul movere, & tergo abeuntis inhærere. Quod si hostis circumflexam frontem Regi obverteret, Rex aut idoneo loco capto impetum istius elusurus, conjunctionique viam inventurus; aut conflictui initium daturus erat, cujus strepitu, aut signo, quod convenerat, audito, ipsi à tergo hostem invaderent. Enimvero hęc cura tunc supervacua erat, quod Fridlando fixum sederet, fortunę nihil credere. Eoque Regii sumto per Neustadium ad Aischam, & inde Bruccam itinere citra ullum ab hoste obstaculum castra ad Noribergam tenuerunt.

Rex castra Fridlandi ad Noribergam oppugnat.

§. 42. Tanta jam accessione auctus Rex, cujus copię tunc ad septuaginta quinque bellatorum millia adscendere ferebantur, per otium diu desidere indignum ducebat: sed paucis ad quietem diebus ex itinere fatigato militi concessis, quo urbem tantæ multitudini diu alendę imparem exoneraret, hostem in prælium provocare, aut ab-

1632. nuentem castris expellere constituit. Igitur è castris progressus exercitu in aciem digesto æquis 22. Aug. locis pugnandi copiam hosti faciebat. Sed is jam numero inferior in castris se continebat, postquam Pappenheimius creberrimis licet nuntiis solicitatus venire abnuerat, Fridlandi imperium dedignatus, ambitione hoc non inferior, nec bellandi peritia multum concedens. Eoque non nisi paucas turmas emittebat, quæ mox acrius incumbentibus Regiis in castra pedem referebant. Inter quæ prældia Banerius brachium globo trajectus post diuturnam curationem vix restitutus est. Subsequenti nocte altioribus locis tres suggestus struebantur, è quibus octodecim grandioribus tormentis Rex in castra Fridlandi fulminabat modico hostium damno, quod pedes vallo tectus latitaret, cæteri in remotiorem sylvam recessissent. Unde Rex parum hoc modo proficí cernens, & quod interjectum fluentum eo loci castra hostium oppugnari non permitteret, apud Furtam, unde Cæsareos ejecerat, intra tubi longioris jactum ab hoste castra metatur, ex ipsa loci propinquitate eidem turbando occasionem aucupaturus. Et eo tempore exploratores referebant, hostem in receptu esse, nec nisi paucas in castris legiones restare tegendis abeuntium tergis. Unde Rex statim suos propius vallum succedere jubebat. Quanquam autem mox patebat exploratores, specie hostium tentoria mutantium deceptos, falsa retulisse; Rex tamen ideo cœptis non desistebat, dissuadentibus licet ducibus, ac milite alias pugnandi avidissimo ad irritum laborem parum prono. Ipsa quippe difficultas animum stimulabat; ac sunt qui tradant, subornatos fuisse à Rege duos, qui castra hostium ingressi sub ipsum assultus momentum pulveri pyrio tuguriisque ignem injicerent. Sed quorum unus in furto deprehensus vecordia animi ea destina-24. Aug. ta prodiderat, atque irrita reddiderat. Unde atrox certamen surgit Suecis per acclivia ad castrorum munimenta ruentibus, hoste contra in ipsos continuum glandium imbrem effundente. Primum impetum sua cum legione dabat Wilhelmus Burtius, quo vulnerato Ericus Handius tribunus cum pluribus aliis succedebat. In hos equitatus hostilis castris effusus non leviter Regios turbabat; quo in tumultu Handius letali vulnere sauciatus, Leonardus Torstensonius captus est. Hoste tamen mox intra castra rejecto impetus recruduit; & per decem continuas horas ad noctem usque pugnatum, cunctis legionibus ordine pugnam excipientibus, ac integris in fessorum locum semper subeuntibus; nec eo magis hostium munimenta perrumpebantur. Dum hac parte pugna fervet, Rex ad Rednesum flumen in modica sylva septingentis sclopetariis stationem assignaverat, quibus Rosteinius tribunus cum ala sua adjungebatur. Hic otiosum agere spectatorem dedignatus & ipse hostiles sclopetarios lacessere cœpit. Sed idem mox vulnere accepto cum è pugna se subduxisset, ipsius ala duce destituta ingruentibus Cæsareis in fugam effundebatur, ni Torsto Stalhantschius cum ala Finnonum subsidio venisset, qui hostem turbatis instantem acriter repulit, & sub ipsa usque castrorum munimenta persecutus est. Hic tamen iterum quatuor vexillis erumpentibus pedem referebat, cum Henricus Nædingius cum Finnonum turma hostem denuo sub castra rejiciebat. Eas alternantis fugæ vices conspicatus Jacobus Fuggerus Comes cum validissimis turmis prorumpens oppositum equitem late submovebat, ad ipsam usque sylvam sclopetariis infestam persequendi ardore delatus; ubi asperrimo glandium imbre exceptus ipse ad necem saucius in Re- 1632. giorum manus pervenit. Tandem cum Rex operam à suis ludi videret, ut eos pugnæ subduceret, neve in abscedentes hostis erumpens turbarum quid daret, solicitus erat. Cum circumspiceret, cui mandata ad legiones perferenda daret, Hebronum tribunum Scotum prope se animadvertit veterem & egregium militia, sed qui non ita pridem missionem obtinuerat, ac sacramento solutus in castris hærebat; caput suum exsecratus si pro Rege gladium amplius stringeret. Causa irarum erat, quod cum nuper primi agminis honos juniori cuipiam tribuno obtigisset, & Hebronus huic secundus incedere dedignatus Vicarium suum misisset, ipse interim apud Anglicanum Legatum hærens; Rex isti pronum in missifices animum, & indecorem aulici habitum, functionemque exprobraverat. Ad eum Rex conversus, offensæ securus, laudata viri virtute postulabat; legionibus receptum imperaret, isque ut citra confusionem fieret operam daret. Ille non minus generose; Ea sola causa est, inquit, quare contra destinata mea hanc Tibi, Rex, operam abnuere non audeam, quod illa sine periculo obiri nequeat. Eoque vectus magna cum dexteritate imperata perficit. Nec eo secius, licet honestis conditionibus solicitatus, missione uti præfracte perseverabat. Bernhardus tamen Dux montis partem prope Burgstallum (id veteri arci vocabulum) occuparat, eamque ad sequentem usque diem tenebat; unde hostem monte quem insederant, & castris expellendi aliqua spes erat. Sed quod machinas eodem attrahere supra humanas vires crederetur, & per noctem cadens imber solum lubricum, & excitandis munimentis incommodum effecisset; Rex incertam aleam tanto cum sanguine tentare veritus, postridie suos inde reduxit. E Regiis eo conflictu duo millia cecidisse feruntur, quos inter insigniores Bootius summus vigiliarum præfectus, Burtius tribunus, Scepterus, & Maccajus legionum vicarii, & plures alii inferioris ordinis. Vulnerati Rostenius legionis equestris tribunus, Erbacensis, Castellensis, Ebersteinius, Turrius junior Comites, alii. Capti Torstensonius, & Ericus Handius, quorum hic postea è vulnere Ingolstadii decessit. Apud Cæsareos præter mille gregarios, & quod excedit, desiderati Jacobus Fuggerus, tribuni Marius Caraffa, Joannes Baptista Chiesa è vulnere paulo post decedens, & plures alii: Fridlando, Bernhardoque Duci equi, queis vehebantur, globis trajecti. Regi ipsi globus ocream ad dextri pedis pollicem stringens partem soleæ revulserat. Ferunt nonnullos Germanos, ac præcipue Wilhelmum Landgravium aliquod offensæ concepisse, quod Rex Germanos primum assultum dare jussisset, velut popularium suorum sanguini parceret, & Hassos repulsos, quasi non sat acriter connixos increpasset, immissis mox Finnonibus istorum segnitiem pensaturis; qui tamen nec ipsi munitiones hostium perrumpere valuerunt. Postera die nihil aliud, quam velitatum, exiguo utrinque damno; nec per sequentes dies, quousque inde discessum, quidquam memorabile patratum.

Marchio Hamiltonius in Angliam mittitur.

§. 43. Dum Furtæ hæret Rex, Marchionem Hamiltonium in Angliam ablegat per novos delectus supplendis ab ipso adductis copiis, quas morbi bellorumque incommoda fere absumserant; simul ut Angliæ Regem edoceret causas imperfecti adhuc fœderis. Equidem super isto Wurtzburgi cum Hornio, Moguntiæ cum Cancellario,

1632.

ac Monachii cum ipso Rege actum fuerat, ubi de plerisque convenerat; ac cætera mox promissa utrimque moderatione compositum iri spes erat. Sed cum Tractatus ad Noribergam instauraretur, novæ ab Henrico Vanio Anglicano Legato conditiones proponebantur, adjectis ad articulos jam transactos appendicibus. Unde nihil serii ab isto agi adparebat. Et constabat Fridlandum ei Legato persuadere conatum, ne fœdus istud perficeret: se quippe apud Cæsarem effecturum, ut Fridericus in utrumque Palatinatum restituatur. Nec minus Dano cordi erat sistendæ Gustavi potentiæ, Anglorum animos avertere. Quęcunque causa earum tricarum fuerit, id sane tunc animadvertebatur, in Anglicana societate Gustavo nihil fiducię esse reponendum.

Regii Duderstadium expugnant.

§. 44. Dum hæc ad Noribergam geruntur, Georgius Luneburgicus Dux, & Baudisius junctis copiis Duderstadium expugnare constituunt, è quo vicina regio crebris excursionibus infesta habebatur. Insidebant id oppidum undecim peditum centuriæ, equites quadringenti, quibus magnus agrestium numerus prædarum cupidine accesserat. Nec munitiones spernendæ erant, cum post exterius & spatiosius vallum interjectis pratis hortisque aliud vallum prætensa fossa, firmęque structuræ murus superesset, diuturni obsidii opus, si præsidiariis sat constantiæ ad propugnandum fuisset. Verum post sextum diem, cum Regii ad exterius jam fossæ labrum accessus promovissent, repente obsessi animis collapsi deditionem ultro offerunt. Sed dum super conditionibus tractatur, eadem adhuc vespera gregarii subito tumultu in præfectos suos exsurgunt, ut hi Regiorum defensionem adversus istos implorare cogerentur. Igitur postridie immissæ oppido duę legiones, & cum presidiariis ita transactum, ut gregarii Regiæ militiæ adscriberentur; ductores vero, inter quos Heisterus oppidi gubernator, octo turmarum præfecti, & decem centuriones captivitatis sortem subirent. Duodecim quoque tormenta, & insignis annonę copia victoribus cessit: Duderstadio capto vicina quoque loca, quæ Pappenheimii miles tenebat, moram non faciebant. Et plerique agrestium, qui in armis reperiebantur trucidati, vicique exusti libidinem prædandi ceteris adimebant. Duderstadii munitiones, quod numeroso presidio ad sui defensionem indigerent, solo æquatæ. Eo peracto Georgius Dux cum Lohusio, & parte copiarum ad Guelferbyti obsidium ineunte Augusto mense accedit, quod superiore mense Dux Brunswicensis raptim collectis copiis eminus claudere cœperat, messe circum corrupta, & subvectione impedita. Cum ad summam rerum satius fuisset, ejus oppidi claudendi curam armatis provincialibus adjuncta modica militum manu committere, ac toto exercitu Westphalię infuso Pappenheimium Trajecto redeuntem intercludere; simul in regione militis boni feracissima delectus hostium, qui sub Gronsfeldio calebant, dissipare, & Regias copias novis supplementis firmare. Enimvero prævalere privati respectus, & Baudisius partem duntaxat copiarum in Westphaliam deduxit; cæteri Guelferbyto adsidebant, cujus præsidiariis non plus quam duorum mensium alimenta superesse intellexerant. Ibi hærentibus nihil memorabile contigit, nisi quod obsessi crebris eruptionibus Regios turbarent: & aliquando Quęstor exercitus Ericus Andreę Trana comprehensus in oppidum abduceretur, qui postea elusa astu custodia postliminio ad suos rediit.

24. Jul.

Guelferbytum frustra obsidetur.

Baudisius in Westphaliam abit.

§. 45. Baudisius autem juncta Hassiacorum manu Volcmarsiam, qua plerique cives alio diffugerant, direptam prius, murisque, ac portis nudatam incendio delet in ultionem perfidiæ quondam in Hassos exercitę. Quo terrore compulsi Warburgenses, ac vicinorum oppidorum incolæ ultro misere, qui imperata se facturos denuntiarent. Inde Paderbornæ exercitus admotus, quam Westphalus tribunus cum duobus peditum millibus, quatuor equitum alis, & sesquimille delectis provincialium strenue propugnabat. Ad quam Baudisius frustra vires suas atterebat, quoad Pappenheimius apud Trajectum repulsus, ac mense Septembri in Westphaliam reversus ad istud oppidum obsidio eximendum accelerarct. Cujus adventu audito Baudisius viribus impar Paderborna relicta Huxteram recedit, plures ad se copias evocaturus. Nec multo post Gronsfeldius equitum manum & sesquimille pedites secum trahens Brakelam, quæ sexcentis Baudisii desultoribus insidebatur, interceptum venerat. Eos ut hostium faucibus eriperet Baudisius, Jacobum Mercierium, Dewitzium, Plessiumque tribunos tribus cum legionibus mittebat. Quibus ingruentibus hostis callide retro cedebat, quoad in locum à sclopetariis suis insessum eos pelliceret. In has insidias præcipitans Mercierius præter complures gregarios duos turmarum præfectos, tria vexilla amiserat, ac jam campo pellebatur, cum erumpentes oppido dimachæ opportunæ adsultarunt, ac suis spatium ordines restituendi fecerunt. Inde versa fortuna hostis non sine clade pulsus duo tormenta, totidem vexilla amisit. Ast Pappenheimius undecim peditum, duodecim equitum legionibus succinctus in Baudisium, qui numero impar, nec aperto campo sui copiam facere audens ad Huxteram subitariis operibus se muniebat, recta tendit; simul Gronsfeldium cum parte copiarum ad Pollam trans Visurgim mittit, ex utraque fluminis ripa impetum in ipsum daturus. Ac jam summa vi in ipsius castra fulminabat, cum hic viribus inferior, & defectu farinæ mox imminentem famem metuens, quod hostis rivos, quibus molendina impelluntur, alio avertisset, receptui se disponit, impedimentis, machinisque præmissis, ac ingruentibus tenebris in tutiora se recipit, dum Pappenheimius circa tormenta in commodum magis locum disponenda satagit. Sed cum reperita verberatione à Baudisio non responderetur, quod res erat conjectans statim equites tergis abeuntium immittit; qui in Trescovii legionem impacti ipsum tribunum, cum præfecto vigilum, & turmæ ductore capiunt. Coëuntibus tamen mox aliis legionibus isti non modica cum clade & trium vexillorum jactura repelluntur. Utrinque ad quadringentos desiderati.

1632.

Paderbornæ obsidio decedit.

Ad Brakelam conflictus.

Baudisius Pappenheimio cedit.

Guelferbytu obsidio solvitur.

25. Sept.

§. 46. Post Baudisium Visurgis ripa dejectum Merodius Comes cum viginti duabus equitum alis, quæ tamen septingenta capita non excedebant, Guelferbytum repente tendit, ac dum Dux Georgius Brunswigæ valetudinis curandæ causa abest, è vicina sylva erumpens nemine resistere auso in oppidum penetrat. Inde prę sidiariorum accessione auctior in Kingii & Mitschevalii tribunorum stationes invadit, easque expugnat; ubi Regiorum centum viginti cæsi, ad octingentos ipso cum Kingio saucio capti, & cum duobus tormentis, sex signis Guelferbytum abducti. Qui conatus Merodio eo facilius succedebat, quod Georgius Dux magnam copiarum partem Lohusii ductu Baudisio in subsidium ire jusserat. Is tamen cum Sesam pervenisset, adversis nuntiis perculsus, omisso quod instituerat itinere, Hercyniæ aspera, & Gosla-

1632. Pappenheimius Hildesiam capit.

riam petebat. Re ad Guelferbytum feliciter gesta Pappenheimius Hildesiæ exercitum admovet, quam quingentorum militum præsidium, tam spatiosæ urbi defendendæ impar numerus, obtinebat. Nam Marretichius tribunus à Georgio Duce cum sua legione eodem missus, audito rumore de mille equitibus viam insidentibus, re infecta pedem retulerat. Ac initio quidem defensionem meditabantur pauci illi præsidiarii cum oppidanis: sed mox territi, ostentatis ad Guelferbytum captis signis, & mendaci jactatione de clade Georgii Ducis, & Baudisii, adjectis minis, nullum veniæ locum fore, si ulterius obstarent,

29. Sept.

urbem in eas leges Pappenheimio dediderunt, ut cives ducenta millia uncialium solverent redimendæ direptioni, sacra pristina salva retinerent, nec ultra bis mille militum præsidio onerarentur: miles sacramento Cæsaris accederet. Sed ruptis istis legibus longe majore argenti summa urbs emuncta, aliisque oneribus misere oppressa fuit. Quo exemplo edocta Hanovera Pappenheimium, amplissimas conditiones offerentem, constanter repudiabat, omnibus ad acerrimam defensionem comparatis. Brunswiga quoque de se solicita quingentos à Georgio Duce pedites admittebat. Et jam Pappenheimii terror ipsum Magdeburgum afflabat, ubi à Laurentio Caggio omnia hosti repellendo comparabantur.

Pappenheimius in Thuringiam abit. Causæ rei à Regiis per Saxoniam male gestæ.

Sed is relicto Brunswicensi agro, ac imperio istorum locorum in Gronsfeldium consignato, in Thuringiam tendebat cum Fridlando se conjuncturus. Cæterum quod hac æstate Regiis res tam male in Saxonia succederent, in causa erat Ducum discordia, atque æmulatio, consilia, & vires sociare abnuentium. Neque enim Pappenheimium Trajecto succurrentem ad Rhenum usque persequebantur, nec reditu eundem excludere laborabant. Ac ipso post reverso distracti diversis locis tendebant, Baudisius ad Huxteram, Georgius Dux ad Guelferbytum, Lohusius Goslariæ: Franciscus Carolus Dux Lauenburgicus sparsim per hospitia militem habebat. Duo porro Principes, Luneburgicus, & Lauenburgicus neque imperare, neque parere docti. Lohusius invidia in Baudisium flagrabat tanquam juniorem, & sibi prælatum; qui & tacitam animo indignationem alebat, quod de Wismariæ præfectura in ipsum conferenda dubitatum fuerat. Baudisius equestris militiæ peritissimus, pedestris rei non ita guarus, & alieni imperii promtissimus exsecutor, summam rerum maximo cum labore administrabat. Ordines quoque Inferioris Saxoniæ sustentando exercitui necessaria tarde, & gravatim conferebant. Adversus tales Pappenheimium invalescere, mirum non erat.

Cæsarei in Lusatiam irrumpunt.

§. 47. Interea Electoris Saxoniæ copiæ post cladem in Bohemia acceptam denuo se movere cœperant. Quanquam enim Fridlandus post easdem Bohemia pulsas edictum publicaverat, ne quis Electoris subjectos ullo modo læderet, ac Balthasar Marradas, Bohemiæ tunc præses, rurestrium colluviem Misniæ fines infestantem coërcuerat: tamen cum ista amicitiæ imitamenta nihil profecissent, mox infesta manus è Silesia Lusatiæ immittitur, quæ Lubena, Zittavia, Gerlizioque occupatis agros late populabatur. Et Lubena quidem Cæsareos Saxonici iterum ejiciebant, trucidatis fere septingentis. Sed mox Cæsarei par pari referebant, idemque oppidum denuo vi expugnatum vastabant, Saxonico milite cæso, aut sub Cæsaris signa coacto. Inde mense Julio Arnheimius post frustra tentatam Zittaviam, quam sex millia Cæsareorum Swarzburgio duce insidebant, in Silesiam vertit, ac Glogaviam Majorem irrumpit.

1632. Arnheimius Glogaviam expugnat. 31. Julii.

Goetzius tribunus, qui oppido præfuerat, cum sex equitum turmis, decem peditum signis trans pontem se in Basilicam receperat; sed Saxonicis acerrime instantibus enixa prece has tandem deditionis leges impetrabat, ut miles depositis armis, signisque relictis dimitteretur. Ita Pragæ accepta ignominia aliquatenus expiata, ac Saxones denis peditum, sex equitum vexillis cum præda non spernenda potiuntur. Post Lubena quoque, & Steinavia oppidum una cum munimento ad Oderæ transitum facile Arnheimio cessit. Sed cum Cæsareani duces ad Lembergam copias contraherent, ac Arnheimius Glogaviam regrederetur, Regias ac Brandeburgicas copias expectaturus, Steinavia cum adjuncto castello à Cæsareis nullo negotio recuperatur. Atque hi jam quindecim millia explentes Glogoviam petebant, quando Regii ac Brandeburgici ductu Jacobi Duwalii, qui ad Oderam & Wartam hactenus curaverat, Saxonibus juncti istorum impetum stiterunt.

Regii & Brandeburgici Saxonibus junguntur.

§. 48. Cæterum super hac expeditione, & conjungendis copiis ante sex menses Brandeburgicus cum Saxone egerat; quod tegi simul, & incommodis belli exonerari suas ditiones judicaret armis in Silesiam translatis. Sed tunc Saxo, imminente sibi hoste copias dividere consultum haut ducens, abnuerat. Inde ut Gustavus quasdam copias suis sociaret Brandeburgicus petierat. Sed cum hic gravioribus curis distineretur, Brandeburgici rei gerendæ avidi soli tribuno Borgstorfio duce irruptionem tentant. Vix tamen Freistadium usque progressi, ingruente Croatarum manu pedem referunt. Igitur ea Brandeburgicorum expeditio interquiescebat, donec Arnheimius in Silesiam transgressus istorum conjunctionem ultro solicitabat. Quanquam autem de Regis animo nondum constaret; tamen Arnheimii postulata non plane repellenda videbantur. Nam ubi Saxonicis res succederet, hos sibi solis loca à se occupata vindicaturos; quo ipso Regiis postea & Brandeburgicis accessus in eam regionem præcludendus erat. Sin isti soli hostibus cederent, non minus Marchiam, quam Lusatiam horum incursionibus expositum iri. Sed junctos Saxonicis Regios & Brandeburgicos in partem victoriæ venturos, & sociatos hosti facilius pares fore. Inde Brandeburgici à Duwalio, ut ei se expeditioni jungere velit, petunt; qui proprio ausu id negotii suscipere metuens, re cum Stenone Bielkio per Pomeraniam Legato communicata tandem consensit, ne communi causæ defuisse videretur; stipulatus tamen sibi in Brandeburgicas copias summum imperium, & honoris prærogativam, evitandis e plurium æquato imperio malis, & quia Gustavus summam belli directionem suo sibi jure vindicabat. Neque circa isthæc concedenda Brandeburgici scrupuli quid movebant. Cum tamen postea super hac expeditione à Conrado Borgstorfio ad Regem relatum esset, hic, si quid jam peractum foret, id quidem retractare nolebat; sed si nondum conjunctio facta esset, rem in integro relinquendam, quoad ipse, aut Cancellarius eas in oras pervenisset. Sed Duwalius Regiæ voluntatis ignarus acceptis à Stenone Bielkio certis mandatis ad Zullichoam Brandeburgicis copiis junctus Glogoviam versus tendit. Cum tamen Arnheimius obviam mitteret, qui ad accelerandum iter hortaretur, quod hoste propinquante periculum glisceret, Duwalius antequam copias sociaret, postu-

1632. postulabat, ut Regius ac Brandeburgicus miles pari numero Glogoviam admitteretur, ac quæ deinceps occupanda essent loca Regio, & utriusque Electoris præsidio firmarentur, nec suis minus, quam Saxonicis super commeatu prospiceretur, copiisque Regiis ob dignationem Domini prærogativa ubivis servaretur.

Transactio cum Saxonicis super conjunctione.

Arnheimius cæteris postulatis non admodum repugnare visus, primum plane rejiciebat, quod à solis Saxonibus Glogovia expugnata foret. Sed cum alia se lege processurum ulterius negaret Duwalius, quod receptus sui securitatem ab alterius quantumvis fœderati, & amici arbitrio dependere nollet, tandem post longam disceptationem Arnheimius hactenus consensit, ut Glogoviam Regis, & utriusque Electoris miles æquo jure obtineret, Basilica autem trans flumen sita Saxonicis solis relinqueretur. Ita ex Regio ac Brandeburgico milite octo peditum signa oppido immissa. Sed ut hic miles expeditione finita ad placitum Saxonum oppido iterum decederet, id quod Arnheimius petebat, ad istud se obstringere Duwalius abnuebat. Inde conventum, ut deinceps occupanda loca in utilitatem trium Principum, quorum copiis res gerebatur, verterentur; ac præcavendæ æmulationi Arnheimium inter ac Duwalium adjunctum: ut omnia consilia fideliter invicem communicentur: & quæ communi consensu decreta sint, ea Duwalius Regiorum ac Brandeburgicorum, Arnheimius Saxonicorum opera exsecutioni mandet. Ita ad Glogoviam lustratæ copiæ, quæ ad sedecim millia capitum adscendere judicabantur, è quibus sexaginta sex peditum, equitumque signa Duwalius adduxerat. Has cum in se tendere hostis audisset, ipse retro Steinaviam properabat.

10. Aug.

Æmulatio inter Regios & Saxones super præcedentia.

§. 49. Enimvero postridie statim inter Regios & Saxonicos æmulatio erupit, exorta super prærogativa primæ aciei contentione. Eam enim Duwalius ob Regis dignitatem semper & ubique vindicabat; contra Arnheimius æquum censebat, ut alternis agmen ducerent, clauderentvè. Et fremebant Saxones, se quoque nauci hominum loco non censeri; atque interim per pontem, angustamque viam progressi locum præceperant. Sed tandem cum hostis non procul abesset, gradum sistentes Duwalio honoratiorem in acie locum concedebant. Steinaviæ adpropinquantibus hostis se initio objicere visus; sed mox facili negotio in castra rejicitur, in quę Fœderati tormentis non sine clade istius acerrime fulminabant. Inter quæ vetus Duwalii legio, Mauritio Duwalio præeunte, Steinaviam impetu irrumpit, ac hostile præsidium partim cædit, partim in Oderam præceps agit; ipsum oppidum igne forte fortuna orto haustum. Dum ita tortuna primo labori adspirat, non minus Arnheimio quam Duwalio placebat instandum successui, ac hostem territum in ipsis castris invadendum; ubi omnia terroris plena conspiciebantur. Sed statim atque tympanotriba ab hoste missus literas nescio cujus argumenti ad Arnheimium detulisset, in diversam hic discedere sententiam, causatus angustias quasdam prius superandas, quam ad hostem perveniatur, ac solem ad occasum vergere. Duwalius, qui primam aciem obtinebat, ac jam sub hostium castra provectus impetum dare ardebat, misso semel iterumque nuntio ab Arnheimio postulabat, ut sibi cum hostibus implicito, si opus foret, succurreret; sed qui non sine admiratione omnium id recusabat; sic ut & isti pugna supersedendum foret. Interim hostis insomnem per noctem adeo se firmaverat, ut intra castra ipsum oppugnare anceps foret. Inde visum fœderatis dimidio supra Steinaviam milliari Oderam ponte insternere, ut ab utraque fluminis ripa hostis stativa infestari possint. Id

Dissensio ducum circa invadendum hostem.

opus cum hostis impedire frustra conatus esset, copias suas Oderam sensim traducere cœpit. Sed transgressis plerisque Duwalius in castra hostium impetum facit, ac qui restiterant tanto terrore implet, ut nulla pugnæ cura pro se quisque ad pontem ruerent, Regiis, dum fugientium tergis instant, multos cædentibus, nec paucos intercluso ponte in flumen propellentibus. 1632.

Cæsariani castris ad Steinaviam facessunt.

Post hæc Duwalius tergiversante licet Arnheimio castellum trans flumen situm per sexaginta sclopetarios oppugnari jubet: Ejus præsidiarii armis illico abjectis vitæ veniam petunt, eaque impetrata quadringenti circiter militiæ Regię nomina dant. Interim dum Cæsarei solutis ordinibus Wratislaviam cursum intendere incipiunt, Duwalius Arnheimium obsecrare, ne hostem, cujus proterendi iterum occasio sit, elabi sinant, cum Odera ab equite vado facile transiri possit. Et verbo Arnheimius consilio tam expedito adsentit; sed dum nihil agendo moras nectit, duarum prope horarum spatium hosti ad se subducendum largitur. Demum iterum instanti respondet: sat victoriæ eo die partum, ac vesperam ingruere, hostemque multum jam viæ præcepisse. Ita Cęsareus exercitus quarta sui parte deminutus Wratislaviam evadit, ac castra inter Oderæ, Olaviæque fluenta loco commodissimo ponit.

Cæsarei ad Wratislaviam considunt.

Sed dum oppidanos receptum liberumvè transitum per urbem poscit, & ut tormentis ipsorum protegeretur, hi præter spem abnuunt. Ea quippe fiducia huc fugam intenderat, cum alias montana circa Glatzium petere tutius fuisset. Postridie eodem accedunt Fœderati, quorum antecursores hostem statim trans Olaviam rejiciunt. Mox tormentis castra verberata, quibus multum damni datum, ut hostis statu quem ceperat, deserto, tutiora petere cogeretur. Unde gregariis tantus terror incussus, ut à præfectis vix stricto ferro contineri potuerint, quo minus castris se proriperent. Sub noctem tamen Olaviæ flumini non satis confisi castris motis in altera Oderæ ripa consident, ponte quo is jungitur flammis absumto. Arnheimius cum eo loco Oderam in conspectu hostium transire arduum judicaret, manum mittebat, quæ pontem ad Olaviam oppidum in protestatem redigeret, ipse cum parte exercitus eodem subsecutus. Sed pontem ab hoste jam dejectum reparari necessum erat, frustra in altera ripa opus impediente tribuno Eckstedio. Nec tamen prius transire flumen audebat Arnheimius, quam Cæsareos castra ad Wratislaviam deseruisse, ac Fœderatorum res ibi potiores comperit.

Cæsareani castra ad Wratislaviam deserunt.

Tunc demum Cæsareorum, qui transitu fluminis ipsum arcuerant, itidem se recipientium tergis incumbit, illata clade haut mediocri, interque alios tribuno Eckstedio capto. Reliquię Cæsarei exercitus, quæ vix amplius sex millia implebant, Oppelam se, & Coselam recipiunt. A quibus, quod res tam male gesta fuerit, nonnulli causam in ducum multitudinem conjiciebant.

§. 50. Hisce successibus sistendis Fridlandus Henricum Holckium cum sex militum millibus Electoris Saxoniæ ditionibus immittit, ut ejus miles ad sua defendenda è Silesia revocaretur.

Holkius in Misniam irrumpit.

Is primo Voigtlandiam omni crudelitatis ac libidinis genere vastat. Mox Zwiccaviam, quam nullo militum præsidio soli oppidani per aliquot dies sat acriter defenderant, ad deditionem redigit. Inde ulterius per Misniam prolata populatio, & Augustoburgum arx, Tschopaviaque direpta. Oederæ cives, cum vi majori temeraria audacia obniterentur, ad internecionem fere cæsi, oppidumque flammis absumtum. Quam sortem etiam Frauensteinum subiit. Totoque illo tractu sub Dresdæ usque conspectum rapinis, incendiisque sævitum.

1632. §. 51. Ad superiorem Rheni ripam nova eo tempore belli flamma surgebat. Tres quippe legiones, binę equitum Bronckhorstii, & Roellingeri, una peditum Metternichii tribuni in Juliacensi agro & circa ad Trevirensis provinciæ defensionem conscriptæ, cum Confluentes expugnatos audissent, flexo per Lucenburgensem agrum & Lotharingiam itinere in Alsatiam penetraverant. Ibi adjuncta sibi è vicinis oppidis manu duce Montecuculo trans Rhenum movent, infestandæ Wurtenbergicæ, ac Durlacensi ditioni. Ac jam Durlacum oppresserant, Brettamque diripuerant, Regiis, qui ibi hospitabantur, sua sub signa compulsis. Adversus istos Julius Dux Wurtenbergicus sex millia peditum, octingentos equites contrahit, numerum hoste superiorem, sed provincię fere delectis constantem; quem cum ideo æquis locis eidem objicere non auderet, impeditis se tenebat. Unde Cęsarei istis contemtis in agrum Wurtenbergicum irrumpunt, & Cnutlingam, cujus incolæ arma opposuerant, cędibus ac incendio plane evastant. Igitur Dux Wurtenbergicus Gustavi Hornii auxilium implorare, quem Rex eo tempore rebus ad Rhenum præesse jusserat. Qui eo minus socio Principi subvenire dubitabat, quod Galli tunc deturbatis Mosellæ ripa Hispanis Regiorum terga ad Moguntiam tuta præstarent. Galli quippe post Lotharingiæ Ducem in ordinem redactum mense Junio ad confinia Germaniæ progressi, Electoris Trevirensis, qui ad ipsorum patrocinium se contulerat, oppidis aliena præsidia exturbare instituerant. Et circa Philipsburgum quidem conatus irritus erat, cujus Præfectus Baumbergius, cum Elector Spiram comitante legato Gallico progressus literis per tubicinem missis imperaret, ut una cum præsidio oppido digrederetur, responderat; se Cęsari sacramentum dixisse, eique jam militare: simul sustinendo obsidio strenue se parabat. Ea spe dejecti Galli Augustam Treverorum deflectunt, eamque mense Augusto Hispanis, qui hactenus illi incubuerant, eripiunt. Hornius igitur ea parte tutus, & si forte Pappenheimius ingrueret facili per pronum fluvium regressu, assumtis copiis, quæ istius oræ præsidiis commode detrahi poterant, Manheimum pervenit. Ibi repente consilium capit liberandę equitum alę, quam Wiselochi Metternichius Heidelbergæ pręfectus contracta ex isto oppido & Philipsburgo manu circumsidebat. Sed qui audito Hornii adventu propere per montana Heidelbergam se receperat, ut non nisi pauci morantes in præcursorum Regiorum manus inciderent. Cæterum iste antequam de Hornio nuntium accepisset ad Montecuculum miserat, qui subsidia ab ipso peterent. Hi in reditu omnium rerum ignari à Regiis excubitoribus intercipiuntur, è quibus cognitum, potiorem equitatus partem postridie ad Wiselochum Metternichio præsto fore. Eam occasionem amplexus Hornius copias suas opportunis locis disponit arctissime constipatas, & proviso ne quis nuntius hosti venire posset. Nec mora Montbellionius & Vitztumius tribuni cum mille circiter equitibus propinquabant, non exploratis insidiorum locorum recessibus; & jam ulterius penetraverant, quam ut citra pugnam recedere possent. Hos deprehensis insidiis receptum molientes immissus ab Hornio eques invadit. Nec isti segniter resistunt, & incumbente contra Rheingravio acerrima pugna conseritur. Sed cadente Montbellionio Cæsarei demum in fugam pelluntur, quos Regii per duo milliaria Mergelsheimum usque persequuntur. Ceciderunt in eo conflictu pręter Montbellionium, ejusque vicarium, & aliquot alarum pręfectos gregariorum amplius trecenti; non paucos è latebris protractos calones confecerunt: paucissimi captivitatem effugerunt. Ea clade audita Montecuculus propere ad Philipsburgum transmisso Rheno periculum evasit, quod postera die ab Hornio ipsi imminebat.

Cæsareorum ex Alsatia conatus.

Philipsburgum frustra tentatur.

Galli Treveros occupant.

Cęsarei ad Wiselochum vapulant.

1632. §. 52. Hornius successu invitante in Superiorem Rheni tractum movere constituit, ut mediam Marchionatus Badensis partem, cujus Princeps Cæsari stipendia faciebat, tributis subjiceret, eamque Durlacensi ante duo lustra à Cæsare ereptam, & in Eduardi Fortunati liberos translatam restitueret. Simul ut Rheno ad Argentoratum transmisso Montecuculum si posset Brisaco excluderet. Igitur relicto ad Stolhoviam cum peditibus Hubaldo tribuno, qui oppidum istud centum triginta militum præsidio insessum expugnaret, ipse equitatum trans pontem Argentoratensem rapit; nec tamen hostem adsequi valuit, qui accelerato noctes diesque itinere jam se Brisacum abdiderat. Exin Hornius, adhibito in consilium Duce Wurtenbergico, ex utroque Rheni latere hostem urgere constituit. Et Wurtenbergico quidem relictum, ut vallem Kentzingensem ab hostibus purgaret fixo ad Offenburgum pede, quod nullo tunc præsidio tenebatur. Ipse autem ad Alsatiam subigendam animum adjecit, magni momenti provinciam, & colligendis copiis valde opportunam; in qua primordia novi exercitus Ossa moliri cœperat, quę disturbari, tamque opimorum hospitiorum commoditatem Regiis acquiri, magnum operæ pretium erat. Accedebant hortatus Argentoratensium, qui omnia expeditioni necessaria, suumque militem offerebant. Ea cum sententia staret, postquam Hubaldus subacta Stolhovia cum peditatu pontem Argentoratensem transiisset, ad Ehenheimum Superius itur, quod Cæsarei adventu Regiorum cognito raptim deseruerant. Nec eo minus oppidani in subeuntes jaculari incipiunt; qui tamen mox pœnitentia ducti portas aperiunt, ac temerariam ferociam non modica pecuniæ summa luunt. Interim Offenburgici simulata induciarum pactione Wurtenbergicis obsidentibus illuserant, dum per illas trecentos pedites, centum viginti equites Brisaco venientes admittunt; quibus confisi strenue defensionem adornant, nec paucos Wurtenbergicorum incautius subeuntes prosternunt. Quo intellecto Hornius, metu ne in longum extraheretur obsidium, eodem cum peditum legione, aliquot equitum turmis advolat, ac majore cum vigore oppido vim admovet. Qua compulsi obsessi deditionem faciunt. Miles dimittitur; oppidani direptionem non modica summa pecuniæ redimunt, ac in Regis verba jurant. Triduo post Ortenburgum castrum Hornio deditur, ad quod ipse vitæ periculum adierat, latus globo perstrictus. Mox vicina quoque oppida Gengenbacum, Cellæ ad Hammersbacum, Hausena, Wolfacum, totaque Kentzingana vallis Rotwilam usque imperata facit. His rebus confectis Hornius in Alsatiam regreditur, Benfeldæ obsidium circumpositurus, oppido munitissimo, & quod magni momenti ad reliquam provinciam subjugandam esse poterat. Datum & aliquid Argentoratensibus, magno tunc in Regias partes studio pronis, qui tam molestis vicinis liberari optabant. Et capta Benfelda aditus Regiis semper in Alsatiam iterum patebat, si vel maxime exercitus alio fuisset evocatus, cum cætera oppida hoc digresso facile ab hoste recuperari possent. Nec minus promtum se Inferioris Alsatiæ Equester Ordo ad tributa Regiis solvenda exhibebat. Quibus rationibus motus Hornius tota vi ad oppugnandum id oppidum convertebatur.

Hornius in Alsatiam movet.

Ehenheimum Superius capitur.

Offenburgum cum Ortenburgo capitur. 2. Sept.

Hornius Benfeldæ obsidium suscipit.

§. 53. At Gustavus Rex cum nulla occasio, aut

spes

1632. Gustavus castra ad Noribergam movet.

spes amplius alluceret Fridlandum è latebris suis protrahendi, castra tandem movere constituit, num forte se digressio aliquid in Noribergam tentaturus esset. Igitur præmissis impedimentis cum exercitu in aciem digesto extrema fere hostilium castrorum stringens Neustadium ad Aischam se confert: hoste adeo immoto, ut neque ultimum agmen tentaret, & ipsam equitum stationem ante castra excubantem intra vallum retraheret. Noribergæ tamen quater mille quingenti pedites, alaque equitum & desultorum relicta sub Cniphusio duce: Oxenstiernæ ibi tantisper summa rerum credita. Nec defuturus Rex erat; si quid hostis in urbem tentaret. Sed hic demum eo die, quo Rex

13. Sept.

Winsheimum movebat, castra ad Noribergam deserebat, pluribus circa vicis incendio absumtis; simul vicinis oppidis parum munitis præsidia deducta, nisi quod Lichtenaviam retinere operæ pretium videbatur. Forcheimi Fridlandus Bavaricas quasdam copias Danubium versus, & Gallasium ad Bohemiæ confinia dimittebat, inde in Electoris Saxoniæ ditionem iturum; quem tota belli mole obruere ardebat, quo istum Regiis partibus abstraheret; Regemque Bavaria, & hæreditariis Cæsaris ditionibus averteret. Rex porro audito Fridlandi discessu & ipse exercitum suum dividit, & cum parte quidem Bernhardum Ducem Kitzingam ad Franconiæ defensionem ire jubet; cum cæteris ipse per Rotenburgum ad Tubarum Dunkelspulam, Nordlingamque Donawertam contendit. Consilium quippe eidem erat in Bavariæ viscera denuo bellum immittere, ac tumultuantibus per Superiorem Austriam agrestibus quas petierant suppetias mittere. Id quod Oxenstierna vehementer suadebat, quod hac ratione destinata hostis, belli sedem Protestantium in terras transferre satagentis, quam commodissime infringi viderentur. Nam Bavarus, ni regrederetur, Gustavo omnia sua prædæ exponebat, damnis domi accipiendis longe superaturis emolumenta, quæ foris captabantur. Neque Cæsari magis cordi erat integrum Imperii Circulum, quam unam provinciam hæreditariam conservasse. Nec ideo cœptis hisce desistendum rebatur, etsi maxime Electoris Saxoniæ ditio belli incommoda paulisper sentiret; quod salvis munitissimis locis cætera facile recuperari possent. Unde statim Gustavus Donawertæ Danubium superat, recuperandæ Rainæ, quam Bavarus auxilio Florentinarum copiarum ceperat, quas duo fratres Magni Duces Hetruriæ Cæsari ex Italia adducebant, Caspare Wilhelmo Mitischefalio tribuno præsidii præfecto languidam aut nullam defensionem auso, cum jam Regis copiæ in propinquo versarentur. Isto quippe oppido ab hostibus infesso Augusta Vindelicorum magnis mox difficultatibus involvenda erat. Nec mora ad Marcbiberacum ponte Licum insterni jubet. Postridie ad Oberndorffium aliquot Centurias Croatarum fundit, ac fugientibus septem vexilla eripit. Ponte perfecto exercitus, & tormenta transmittuntur, ac statim accessus ad munitiones oppidi promoventur, densa nebula Regios obtegente, quo minus hostis certos ictus in ipsos dirigere posset. Unde præsidiarii quadringenti animis fracti oppidum eadem die dedunt, gladiis duntaxat cincti discedentes. Ita paucas intra horas oppidum sat munitum, quod sex minimum, aut octo dies obsidium sustinere posse credebatur, Rex recepit. Nec eo minus Mitischefalius festinatam deditionem capite luit. Paucas post dies Landsberga ad Licum denuo in Regiorum potestatem concessit, cujus præsidiarii sexcenti armis ademtis albos gestantes baculos oppido abierunt.

Gustavus Danubium versus abit.

26. Sept.

27. Sept. Gustavus Rainam oppidum recuperat.

Cæsarei Norinberga discedunt.

§. 54. Enimvero quo minus Gustavi arma in Bavariæ intima, atque Austriam penetrarent, Elector Saxoniæ in causa erat, qui Cæsareo exercitu inundatus enixissimis precibus Regem obsecrabat, ne de fortunis omnibus periclitanti succurrere differret. Regi destinata sua interrumpi sine dubio molestum erat; nec Elector, ipsiusvè ministri suas actiones ipsi hactenus satis adprobaverant. Nam & Arnheimius non obscuris indiciis cum Cæsare colludere, istiusque exercitus in Saxoniam invitare credebatur, ut eo terrore Elector animo inter adversa mollior ad transigendum cum Cæsare adigeretur. Eoque fine expeditio in Silesiam inconsulto Rege videbatur suscepta, ut omni præsidio nudata Misnia hosti pateret. Neque ignorabat Gustavus, quæ sub initium anni in congressu Saxoniæ, Brandeburgicique Electoris ab isto Arnheimii potissimum instinctu fuerant jactata: quodque Saxo velut indignum suo fastigio respuerat duci ab Rege mittendo summam belli concedere, si utriusque exercitus conjungendus foret: ac cum de adventu Joannis Baneri fama tunc percrebesceret, Arnheimium aperte declarasse; statim ac iste accessisset, se imperio exercitus abiturum. Eoque Electori sedebat, non nisi extremis impendentibus Regis opem implorare. Nec ignota erant, quæ Saxoni continuo cum Cæsare commercia intercederent, sane in Gustavi emolumentum haut tendentia. Sed his non obstantibus Gustavus omissis ceteris destinatis auxilium isti ferre properabat, ne idem terrore compulsus ad pacta cum Cæsare descenderet, sibi, causæque Protestantium valde noxia. Urgebant insuper res per Inferiorem Saxoniam male à suis gestæ, & Pappenheimius ibidem pro lubitu grassans. Nam si res ipsius per utramque Saxoniam pessum ire contigisset, ultro collabi necessum erat, quæcunque per Superiorem Germaniam struebantur. Igitur Gustavus rebus Augustæ, Rainæ, & Donawertæ adversus Bavari impetum dispositis, relictisque eo tractu aliquot millibus, quibus Christianum Palatinum, quoad Banerius à vulnere convalesceret, præficiebat, cum reliquo exercitu Nordlingam, inde per mediam Franconiam Misniam versus fatalem sibi terram tendit, cui etiam universus Cæsaris exercitus se infuderat.

1632. Gustavus ab Electore Saxoniæ auxilium poscitur.

§. 55. Fridlandus quippe, postquam Culmbacensem ditionem rapinis atque incendiis fœde deformasset, ideo quod Blassenburgum arx minis ipsius cedere abnuerat, Forcheimo Bambergam, inde Coburgum abierat. Ei oppido præerat Tupadelius tribunus cum dimacharum legione, qui sub adventum hostium cum plerisque in arcem secedebat, relicto ad oppidi defensionem centurione cum centum sexaginta gregariis, ac provincialium selectis. Hi primum ad strenue repugnandum se comparant; sed mox Ducis consiliarii, & oppidanus magistratus suos arma ponere jubent, hostemque inscitis Regiis recipiunt. Qui tamen conglobati per circumfusos hostes in arcem se recipiunt, Tupadelio opportune in ipsorum subsidium erumpente. Inde accessus arcem versus à Fridlando agi jussi. Sed cum loci asperitas laborantium opera respueret, hic atrocissimis minis, ac ipsa pabuli ostentatione Tupadelium nequidquam territare instituit. Qui haut eo segnius rem gerit, ut iste post triduum amissis amplius quingentis re infecta obsidium solveret, oppido tamen prius direpto, in quod tota circum vicinia pretiosissimas res congesserat. Heic divisis copiis Bavarus quidem cum suis, & aliquot Cæsareis legionibus Ratisponam abiit. Fridlandus autem per Voigtlandiam in Misniam contendit, quam præmissus ab ipso Gallasius misere habebat, direptis, aut incendio deletis plurimis oppidis, vicisque. Qui & post Chem-

Fridlandus Misniam tendit.

Fridlandus Coburgensem arcem frustra oppugnat.

Gallasius in Misnia grassatur.

 piciam

1632.

niciam deditione captam Holckio junctus Freibergam occupat. Inde cum Albim apud Misenam transire frustra tentasset, transversam provinciam populabundus ad Altenburgum Fridlando jungitur. Inde Lipsiam versus itum, ubi Pappenheimius quoque accedebat, qui post persultatam Inferiorem Saxoniam, Thuringos qua transibat diripuerat, jamque ad invadendam Erfordiam animum adjecerat, cum audito Regis adventu inde flectit, & ad Mersburgum transmisso Sala cum Fridlando Lipsiæ exercitum admovet; quę una cum arce facili negotio capitur. Unde Pappenheimius Halam transiens oppido mox potitur, sed qui in arce agebant Regii subeuntes strenue repellebant.

Pappenheimius Fridlando jungitur.

§. 56. Porro dum Gustavus à Danubio movet, Cniphusius Noribergæ relictus Lauffam, quæ valido Cæsareorum præsidio tenebatur, expugnaverat. Hunc cum Bavarici Coburgo reversi vicissim circumsidere instituerent, Rege cum valida equitum manu accurrente se recipiunt. Quibus tamen instans Rex quinque desultorum, duas Croatarum turmas assequitur, cæsisque ducentis, ac captis duobus vexillis reliquos dissipat. Inter quæ Regius exercitus per Franconiam ad radices saltuum Thuringicorum magnis itineribus processerat, quem Rex ordinatis in Franconia rebus ibidem assecutus, saltibus superatis ad Arnstadium Bernhardo Duci jungitur, qui hucusque viam anteceperat sistendis Pappenheimii per Thuringiam progressibus. Eo ex loco Rex Oxenstiernam in Superiorem Germaniam ablegat, quem alias, si ipse apud Danubium mansisset, dirigendis per utramque Saxoniam rebus destinaverat. Causa mittendi erat, quod Regi in animo esset, Protestantes universos arctiore inter se vinculo nectere, ac rem militarem concinna forma disponere, frangendo eo melius hosti, ac ut disciplina fere collapsa instaurari posset. Superiori quippe Germaniæ post tot victorias haut eo secius belli incommoda incumbebant, quod Ordines remissius causæ communi manus admoverent. Quorum auxilio Rex destitutus ob angustias rei pecuniariæ nec exercitum pro hostium potentia augere, nec militum licentiam stipendiis non solutis coërcere poterat. Unde ad tollenda isthæc mala, stabiliendisque suis ac Protestantium rebus necessarium judicabatur universorum consilia atque arma arctius inter se, & cum Rege sociari. Cui negotio initium facturus Rex quatuor superioris Germaniæ Circulos, Suevicum, Franconicum, & utrumque Rhenanum, conventu Ulmam indicto, combinare instituerat; & quod ipse in Saxoniam evocatus ibi adesse non posset, Oxenstiernam cum amplissimis mandatis eodem ablegarat, cui etiam summa in exercitus ibi commorantes autoritas, pacisque ac belli directio collata. Qui ex itinere Wurtzburgo datis ad Ordines istorum Circulorum literis exposito Regis consilio, rerumque tractandarum capitibus ad conventum Ulmæ agendum eosdem invitat. Dimisso Oxenstierna Rex Erfordiam tendebat, ubi ultimum vale Reginę non amplius videndæ dixit. Inde per Butstadium Naumburgum itur, ubi audito Fridlandum Weissenfelsæ consedisse, castra munitionibus circumdantur. Cæterum arcessierat quoque Rex ad se ex Inferiore Saxonia Georgium Luneburgicum Ducem cum suis copiis; cui mandatum Halæ pedem firmare, aut si per hostem id non posset, flexo ad dextram per Eichsfeldiam itinere Regi se jungere. Ast ille peditibus Magdeburgi relictis solo adsumto equitatu diversum iter ingressus trans Albim Witebergam se contulerat. Ubi denuo licet admonitus, ut omni ratione ad Regem perrumperet, in ipso rerum discri-

Rex in Thuringiam tendit.

Oxenstierna ad habendum Protestantium conventum ablegatur.

Rex ad Naumburgum castra munit.

Georgius Luneburgicus Regi jungi cunctatur.

mine non adfuit. Cum enim Regi nuntiatum esset, Fridlandum Weissenfelsa Lipsiam versus movere, & ipse Naumburgo Weissenfelsam tendebat, inde Lutzenam usque cedentis vestigiis insistens, ubi fatali prælio decertabatur. De quo antequam memoremus, recensenda videntur, quæ in aliis Germaniæ partibus ad finem usque ejus anni gesta sunt. 1632. 6. Nov.

§. 57. Ac in Bavaria quidem Christianus Palatinus Birkenfeldensis Monachium opprimere constituerat, irrito eventu, quod per opaca nebulæ posterius agmen à priore aberrasset. Ex adverso Bavarus Aichachum oppidum una Regiorum cohorte infessum levi negotio recuperarat. Inde Rainæ exercitus admovetur. Sed cum in altera Lici ripa ad Oberndorfum Birckenfeldensis consedisset, isto omisso Landsbergam invadit, ac, cum qui propugnabant tandem pulvere pyrio deficerentur, eam capit: Miles gregarius sub Bavarica signa redactus, præfecti Ingolstadium captivi abducti. Inde transmisso Lico in Sueviam irrumpit Bavarus, occupato inter alia Guntzburgo, & Kaufbeura, Regiis, quod viribus impares forent, objicere se non ausis. Contra in Superiore Suevia Wurtenbergicæ copiæ Husingam oppidum expugnabant, quadringentis amplius agrestibus qui restiterant cæsis. Ab iisdem quoque Rotwila, post sustentatam aliquandiu oppugnationem deditione capitur.

Per Bavariam & Sueviam gesta.

§. 58. In Alsatia Hornius ad Benfeldam oppugnandam omnibus viribus connitebatur, quam natura atque opere munitissimam, abundante adparatu bellico Bulachius cum præsidio sufficienti acerrime defendebat. Eoque omnia, quę recentioris militiæ solertia invenit, adhibita; obliqui accessus ad fossam promoti, vineæ per fossam actæ, murus perfractus, vallo in ipso cuniculi instituti, aversum ab oppido Illæ flumen. Cæsarei quoque Duces, Wilhelmus Marchio Badensis, Ossa, Salmensis Comes, coacta è vicinis præsidiis & selectis provincialium valida manu, quæ ad decem millia adscendere credebatur, ter stativa obsidentium perrumpere conati, ter re infecta repulsi erant. Ita post sex septimanarum obsidium presidiarii desperato auxilio deditioni se offerunt, Hornio honestas conditiones non abnuente, quod in desperationem actis obsessis difficilis adhuc labor restaret adulto jam autumno, & quia integro potius vallo, quam disjecto oppidum capi volebat; simul quia servari potius quam perdi malebat, qui ex vicino agro eo confugerant. Igitur Cæsarei honestissimas leges stipulati oppido excedunt. 28. Octob. Nec eo minus quadringenti istorum desertis suis ducibus, Regiæ militiæ ultro nomina dederunt. In oppido viginti quatuor tormenta ænea cum non modica vi apparatus bellici annonæque reperta. Post Benfeldam deditam complura parum munita Alsatiæ loca haut gravatim imperata fecerunt. Inde ad Slestadium oppugnandum Hornius convertitur, quod Breitenbachius cum decem peditum cohortibus, una equitum ala strenue tuebatur. Ei oppido dum Hornius adsidet, Lotharingiæ Dux per Legatum ipsi exponebat; ob debitum ducenties mille uncialium, quo Argentoratensis Episcopatus sibi obstrictus sit, vi sententiæ Cæsareæ Tabernas, Dachsteinum, & Ruffacum oppida sibi tradenda; id quod ne ipse impediret, postulabat, omnia amicitiæ officia vicissim pollicitus. Eo negotio Hornius ad Regem rejecto, de duobus posterioribus oppidis excusabat, quod ista deditioni imperatæ jam annuissent; à Tabernis tamen oppugnandis in ipsius gratiam se abstenturum, quoad à Rege responsum venisset. Id tamen Lotharingi gratiæ non dabat Hornius, sed quia oppugnatione oppidi valido præsidio infessi instante hieme implicari

Hornius Benfeldam expugnat.

Lotharingiæ Ducis postulata.

1632.

plicari nolebat. Nec eo secius post Lotharingus, inita cum Salmensi Comite Episcopatus Argentoratensis Vicario fiducia, possessionem Tabernarum & Dachsteinii invadit, auxilium suum ad totius Diœceseos defensionem pollicitus. Quo facto Moltzeimum quoque ab Hornio sibi restitui postulabat velut præfecturæ Dachsteinensis partem, quam Regii citra vim admotam occuparant. Id quod Hornius recusabat, etsi satis pateret à Duce obtentum queri bello se immiscendi. Interim duodecim Cæsareorum equitum alę Rhenum ad Brisacum transierant, quibus propositum erat, assumto in Burgundia recens conscripto pedite, & quem vicina præsidia suppeditabant, Sletstadii obsidium solvere. Sed in istas Rheingravius cum legione sua propere movebat, ac famam adventus sui prævertens in hospitiis nec opinantes opprimebat. Trecenti cæsi, ducenti cum quibusdam præfectis septemque vexillis capti. Ipse Badensis Marchio ægre se fuga subduxerat. Igitur oppidum completa fossa, ac disjecto per cuniculos muro, ignivomis insuper globis confertim jactis, honestis legibus deditionem facit. Sub idem tempus Regii quinque equitum turmas, & mox duas peditum cohortes oppresserant. Ast Colmarienses, qui hactenus animis ambigui Sletstadiensis obsidii eventum speculati erant, cum interseptis itineribus multarum rerum inopia laborare inciperent, ac cominus periculum sibi imminere cernerent, præsidiarios urbem suo arbitrio subjicere parantes prævertunt, vique in istos conversa partem trucidant, cæteros cum præfecto in custodiam dant. Mox Hornium, conventione prius inita, urbe recipiunt; a quo statim sacra Protestantium ritu, quæ ante quinquennium abolita fuerant, restituuntur. Tandem & Hagenoa minis Hornii territa æquis cum ipso conditionibus decidit. Post pleramque Alsatiam subactam Basileensis Episcopus sibi metuens ad Pontificiorum Helvetiorum protectionem confugiebat; qui missa ad Hornium legatione, ut ipsius terris Soloduriensium ditioni immistis abstineretur, petebant. Hic reponebat, adversus Helvetios nihil hostile sibi esse; sed cum iste Præsul Helvetico fœdere non contineatur, ac Ligæ addictus Regiis se partibus hostem tulerit, omitti adversus ipsum non posse, quæ belli ratio latura sit. Inde Hornius rebus per Alsatiam felicissime gestis, & aucto insigniter exercitu à Suevię Ordinibus adversus Bavari irruptionem in auxilium evocatur. Igitur præfecto Alsatię rebus Ottone Ludovico Rheingravio, (qui mox Senheimum, & Thannam Suntgoviæ oppida in ditionem redigebat,) cum parte copiarum ad Schonaviam Rhenum transit, & occupatis in itinere Kentzinga, Friburgoque per Nigrę Sylvę tramites Ulmam versus properat.

Sletstadium capitur.

6. Dec.

Colmaria, & Hagenoa se dedunt.

Pro Basileensi Episcopo Helvetii intercedunt.

Hornius in Sueviam abit.

Fridelsheimum à Regiis capitur.

§. 59. In Palatinatu Inferiore Hispani Fridelsheimum Frankendaliæ vicinum oppidum adhuc obtinebant, unde crebris excursionibus circumjectam regionem infestabant. Eo nido ut Hispanos exturbaret, simul Frankendaliæ arctius includendæ, Otto Rheingravius oræ istius Regius præfectus rogatu provincialium oppidum illud resistentibus strenue per octiduum Hispanis expugnat. Ita in arctum redacta Frankendalia, præfectus ejusdem ad Isabellam Belgii Principem literas dat, miseram præsidii conditionem exponentes. Illæ à Regiis interceptæ occasionem præbuerunt cum præfecto super oppidi deditione agendi. Sed prima vice colloquium irritum erat, Hispano ampliora, quam pro præsentis status sui angustiis, postulante. Sed post circa finem Octobris consensu Isabellæ tractatus resumtus, ac tandem his legibus conclusus, ut Hispani militari more, salvis impedimentis, & quinque tormentis, quæ Hispaniæ Regis insignia præ se ferebant, oppido excederent, & ad Mosellam usque deducerentur. In oppido triginta novem tormenta ærea, ac bellici apparatus affatim repertum. Ejus tamen recuperati gaudio frui Friderico Bohemię Regi haut concessum, quem mors sub id tempus Moguntiæ rebus humanis exemit, cum jam maxime post diuturnum exilium spes restitutionis cominus affulgeret.

1632.

Frankendalia deditur.

26. Nov.

§. 60. Eodem tempore Wilhelmus Baudisius digresso in Thuringiam Pappenheimio in Westphaliam denuo movet, ac nullo obsistente per Occidentalem sylvam in Bergensem Ducatum, & Coloniensem Diœcesin penetrat. Ac initio Lincium oppidum Rheno adsitum, nec non Blanckenburgum, & Windecca arces deditione captæ. Siburgum autem, cum adjecta Abbatis arce in prærupto monte posita, vi expugnatur. Mox & idem Drachenfelsa arce, ac Leoburgo potitur. Inde ad Lincium Rheno transmisso Saftenbergam arcem impetu capit, cæsis qui propugnaverant. Andernaci, cum oppidani supra vires ferocirent, trajecto qui ad deditionem invitabat tympanotriba, quicquid in armis occurrebat trucidatum, ac oppidum direptum. Inter quæ Colonienses Tuitium, urbi trans Rhenum objacentem vicum, amplis munitionibus circumplecti instituunt, ac monente licet aliquoties Baudisio, ut cœpto desisterent, opus strenue urgent. Igitur hic cum selecta manu advolans noctu eum vicum exiguo suorum damno irrumpit; Coloniensi milite, postquam acriter initio restiterat, in D. Urbani ædem refugo. Sed orta luce cum Colonienses tormentis ex adversa ripa in Tuitium fulminarent, quorum ictibus Regii expositi erant, & quia ampla munimenta non nisi validissimo præsidio retineri poterant; Baudisius iterum inde ducentis circiter captivis militibus abductis recedit. Eo in receptu quidam milites prædam sectantes à Coloniensibus intercepti, mactatique. Quorum unus in ędem sacram pertractus, dum furibunda plebs necem intentat, per desperationem nitrato pulveri, qui ibi asservabatur, ignem injecit, cujus impetu ædes cum omnibus qui intus ac circa erant trecentis circiter in aërem evibratur. Colonienses tamen ea clade non territi, acrius ad muniendum Tuitium incumbunt, ita ut Baudisius denuo id irrumpere tentans frustra fuerit. Ad hujus progressus sistendos Isenburgi Inferioris Comes copias cogebat. Sed & Gronsfeldius Coloniensi Electore implorante, cum jam maxime Hassiam persultare inciperet, Rhenum versus movebat. Cujus retrocedentis vestigia insecutus Jacobus Mercierius impetu in hospitia ejus nocturnas per tenebras facto tres equitum alas penitus obtrivit.

Baudisii in Coloniensem ditionem expeditio.

§. 61, In Silesia tanto successu cœptæ res ad vadum velut adhærescebant, prævaricante ut adparet Arnheimio, qui eluso suorum impetu hostibus respirandi spatium concedebat. His quippe è Wratislavię vicinia depulsis, non arduum videbatur ab ea urbe obtinere, ut præsidium reciperet, si quidem serio, & unanimi consilio à Fœderatis rem geri sensisset. Sed cum hos in diversa tendere suboleret, & ipsa tergiversari incipiebat. Ac Duwalius quidem rem urgendam censebat, dum recens in partes Protestantium favor, & aversus à Cæsareis memoria veterum nuperarumque injuriarum animus foret. Cumque à cæteris rem segnius geri cerneret, ipse more impatiens seorsim ad magistratus miserat, postulans citra ambages declararent, hostes se, an admisso in urbem præsidio amicos gerere vellent. Qui rigido isthoc postulato primum perculsi, exiguo ad deliberandum spatio petito;

In Silesia gesta.

postridie

1632. postridie responsuros se pollicebantur. Verum interventu Arnheimii ardor Duwalii clusus, ac postera die oppidanis responso supersedere impune licuit. Inde animo agitaverat Duwalius vi urbem ad imperata cogere non sine spe certi successus, quod Basilica, & Cœnobium in arena situm duabus portis imminerent, & ex iisdem late in vallum despectus esset; ac in proclivi foret corruptis molendinis populosam urbem fame urgere: simul plerique civium, & miles recens à magistratu conscriptus in Fœderatorum partes propenderet. Sed & isthæc destinata multum reluctante Arnheimio incassum cadebant. Igitur Duwalii consiliis repudiatis per integrum mensem extracta cum urbe negotiatio inani tandem exitu, ut sexcentos pedites, centum equites à Fœderatis in Basilica, & Cœnobio arenario collocatos urbs suis sumtibus aleret. Quo spatio dum otiosi desident Fœderati, vires hosti reparare in proclivi erat.

Dissidia inter Regios & Saxonicos.

§. 62. Interea sinistrę suspiciones, & dissidia variis de causis inter Fœderatos gliscere. Nam & solus Ducatus Lignicensis, belli incommodis plane exhaustus, cum præfectura Drachenbergensi Suecis in hospitium ab Arnheimio assignatus erat, cum ipse reliquam sibi Silesiam vindicaret; & astute Duwalius cum Joanne Christophoro Kætterizio Brandeburgico ductore commissus, ut hic plane istius se imperio subduceret. Sed & inter discordias ducum in immensum proruperat licentia militum, sacra & profana impune temerantium, dum flagitia quilibet in alterius subjectos conjicit, accusatque, nemo ulciscitur. Sic ut qui maxima cum lætitia adventantes Fœderatos exceperant populi, eosdem jam plusquam hostilia passi detestari inciperent. Importune quoque Arnheimius instare, ut Sueci Glogovia velut ex pacto, & Cœnobio ad Wratislaviam velut extra hospitia sua posito decederent, variis artibus eam in rem adhibitis. Multa denique ambigua loqui, & agere, ut amicus, an hostis Cæsaris esset discernere vix posses. Certe Fridlandum dixisse constat: Cæsaris res in Silesia extra periculum constitutas, bellum ibi moderante Arnheimio in Cæsarem prono. A quo etiam isti superiore anno octoginta millia uncialium numerata erant, velut reliqua è sumtibus in Borussicam expeditionem impensis; tum & spes Principatus facta: eoque à Gustavo Comitis dignationem non sine supercilio repudiaverat. Nec illud satis digerebant cordati, quod Electoris mandata semel iterumque repetita, ut in Misniam cum exercitu regrederetur adversus Cæsareos undique ingruentes, vario obtentu eluderet. Contra Duwalio, manu quam ingenio promptiori, ad omnes istius machinationes agnoscendas, aut discutiendas non sat solertiæ erat. Eoque Rex istis cognitis Andream Cochtitzkium juniorem mittebat, Silesium natione, & multa apud populares suos autoritate, qui amplissimis instructus mandatis Regii apud Silesios Legati titulo negotiorum civilium cura Duwalium levaret. Is Arnheimio congressus post acrem disceptationem deprehendit, illum summam rerum per Silesiam sibi vindicare; Regios in accessorii loco habere, pro lubitu suo retinendos, aut dimittendos; suisque consiliis causæ communi non parum obstare. Eoque judicabat, aut Arnheimium inde dimovendum, aut magnæ autoritatis ducem, copiasque Saxonicis pares à Rege in Silesiam mittendas. Nec paulo clarius, quę animo agitaret, exserebat Arnheimius, quando audita Regis morte cum Wratislaviensibus de recipiendo præsidio tractare denuo instituit, exclusis plane Regiis, quorum mandata Gustavo defuncto expirasse jactabat. Hinc ergo factum, ut progressus Fœderatorum tam secundi repente sisterentur; ac hostis collecto è trepidatione animo complura loca, & inter ea Neissam reciperet. Ad quam recuperandam dum Regii Saxonicique movent, ac jam prope ab hoste absunt, hi repente in diversa abeunt, destituto Duwalio; qui tamen non deserente constantia hostem intra mœnia compellit, post & ipse in tutiora se recipit. Et quanquam sub finem anni ab Electore cum imperio missus Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux medicinam malis speraretur allaturus concepto tractatu, quo Suecis quicquid trans Oderam ad Poloniæ fines porrigitur hospitiorum loco assignabatur, citeriore regione Saxonibus reservata; tum super re communi consilio gerenda, disciplinaque militari instauranda decernebatur: irrita tamen omnia erant, quod tractatus iste utriusque partis subscriptione non firmaretur alentibus confusionem, qui ejusdem autores fuerant. 1632.

Prælium ad Lutzenam.

§. 63. Sed ut ad Regem revertamur, is comperto hostem Weissenfelsa movisse, & ipse Naumburgo relicto mox eodem pervenit non eo animo, ut prælio decerneret, sed ut per vicina hospitantes opprimeret. Ubi à præcursoribus Regiis una Croatarum ala, quę ultimum agmen tegebat, ad internecionem fere cæditur, vexillo quoque, cui Imperii Romani aquila, & Fortuna pro insigni erat, erepto, quod multis in lęti ominis vicem acceptum. Captorum indicio cognitum Pappenheimium cum legionibus aliquot in diversa abiisse. Diminuto igitur Fridlandi exercitu Rex Georgium Luneburgicum Ducem non amplius expectare, sed recta in hostem ducere, ac prælio certare statuit, priusquam Pappenheimius revocari posset. Fridlandus adventu Regis cognito ad Rippacum vicum aciem explicuerat; ubi inter selectas turmas acriter velitatum, ac minoribus machinis certamini prolusum, quoad nox pugnam dirimeret. Uterque exercitus eam noctem in acie perstabat; ac Regi animus erat ante solis ortum hostem adoriri, ni densissima nebula lucem expectari subegisset. Tunc vero post fusas ad Divinum Numen preces ordines obequitans, prout quemque accesserat solita sibi facundia ad virtutem accendebat. Exercitus, uti superiore anno ad Lipsiam in duas acies erat digestus. In primæ aciei dextro cornu Smalandus, Ostro-Gothus, Uplandus, Westro-Gothus, ac Finnonicus eques consistebat; post quos in secunda acie Uslari, Landgravii Hassię, Beckermondi, Bulachii, Goldsteinii, & Wilhelmi Saxoniæ Ducis legiones equestres collocatæ erant. Hoc in cornu ipse Rex versabatur. Sinistri cornu primam aciem Bernhardi Ducis, Carbergii tribuni, tum Curlandus, Livonusque, & Curvillii eques; secundam Stechnicius cum Gallis, Steinbachii, Brandensteinii, & Lœwensteinii Comitum, Anhaldini Principis, & Hofkirchii turmæ explebant. Id cornu Bernhardus Dux moderabatur. Equitum turmis manipuli selectorum peditum hinc inde interjecti erant. In medio octo peditum phalanges, quaternę in utraque acie cernebantur. In prima acie ad dextram consistebat Suecorum phalanx, inde prætoria seu flava, tum vetustior cœrulea sub Winckelio tribuno, quartam phalangem Bernhardi Ducis, & Wildensteinii tribuni legiones componebant. His omnibus præerat Nicolaus Braheus Comes prætoriæ tribunus. In secunda acie prima phalanx ex Bossi tribuni, & Wilhelmi Saxoniæ Ducis legionibus constabat: inde Cniphusiana legio, tum Turrius Comes cum suis, Hassisque adsistebant, sinistrum latus Mitlasius, Rossius, Gerstorfius tribuni claudebant. Ea parte Cniphusius curabat. Horum terga Ohmius tribunus cum equite suo fulciebat. Peditatum viginti majora tormenta,

equi-

equitatum quadraginta minora præcedebant. Sed nec Fridlandus imperatorii muneris quid omittebat, qui ab initio id tantum à Rege agi credebat, ut Georgii Luneburgici & Saxonicis copiis apud Torgam hærentibus accessum ad se tutum præstaret. Sed cum prælio utique confligendum videret, citatos per nuntios Pappenheimium Hala revocat, ac ut isti spatium redeundi foret, tempus quantum poterat extrahit; cui proposito densa nebula, quæ totum campum obtegebat, non parum velificabatur. Hujus enim ob caliginem cum Rex ita mature sicut constituerat in hostem movere non posset, Fridlandus interea exercitum Lutzenam usque retraxerat, eaque ad dextram relicta in latissima planitie pone viam regiam ordines explicarat, quam fossa, qua ligna defluere solent, altius raptim excavata præmuniebat, dispositis in ea sclopetariis, qui transitum Regiis difficilem redderent. Ad eam fossam septem majora tormenta locaverat, reliquis quatuordecim in colliculum ad molam alatam, unde in totam planiciem despectus erat, subductis. Acies Succicæ fere similis, nisi quod universus peditatus in quatuor ingentes phalanges esset digestus. Post matutinum tempus velitando fere transactum, cum sol altior nebulas discussisset, Rex in hostem, qui Lutzenam impediendæ ab hac parte Regiorum impressioni incenderat, recta vadit, ita ut circa undecimam horam prælium committi inciperet. Primo igitur ad fossam, quam viæ prætendi diximus, acerrime coitur, è qua Fridlandici sclopetarii ferociter resistebant. Hos Suecica phalanx ingruens, & mox prævalens ad internecionem fere cæcidit, ac septem tormenta ibidem posita in potestatem redegit. Altera phalanx quam prætoria legio componebat, fossâ celeriter superata in quartam hostium phalangem numero longe superiorem tanto impetu incumbebat, ut eam disjectis ordinibus facile dissiparet. Inde & in alteram proxime adstantem pari ferocia impingebat, ut & ipsa cederet. Sed cum ad tertiam hostium phalangem perventum esset, hęc adjungentibus se quarta phalange, & duobus equitum agminibus pretoriam istam, rarescentibus jam diuturno conflictu ordinibus, ac viribus languescentibus, una cum Winkelii legione, quæ huic subsidio venerat, à fronte lateribusque circumventam non sine clade repellebat, recuperatis quę amissa fuerant tormentis. Quartam primæ aciei Regię phalangem tormenta hostium ad molam alatam posita ita infestarant, ut illa post molitoris tugurium paululum secederet, ac tormentis inde in hostem pugnaret. Et ea quidem ab initio pedestris prelii facies erat. Sed equitatui non minus remoræ fossa ista adferebat, dum multi inde ægrius eluctati tarde ordines instaurant, nec pro ardore Regis in hostem rapiuntur. Igitur Rex in Smalandorum fronte consistens, quibus Fridericus Stenbockius tribunus erat, invocato Salvatoris nomine, & suos cohortatus ut se strenue sequerentur, fossam saltu superat, & cum paucis queis par alacritas in grandem cataphractorum catervam acerrime impingitur, cæteris adhuc circa fossam hærentibus. Fuere qui crederent, Regem opinione citius in hostem delatum, quod oculorum acies ad propinqua tantum pertingens paulo remotiora non discerneret. Eo in conflictu Regis brachium sclopeti ictu trajicitur, fracto quoque osse; cujus vulneris dolorem etsi is aliquantisper dissimularet, alacri vultu ac voce suos ad pugnam capessendam incitans; tamen promanante ubertim sanguine, viribusque deficientibus à Francisco Alberto Lauenburgico Duce, qui latus ipsius stipabat, petit, ut è tumultu prælii in tutiorem locum deduceretur. Inter quæ cataphractus advolans admoto ad Regis tergum sclopeto medium globo trajicit, quem alii 1632. qui subtribunum sub Gœtzii legione Pontificiæ religionis Falckenbergium nomine, ejus Falckenbergii, qui Magdeburgi occubuit gentilem ferebant, Paderbornensi ditione oriundum, qui Regem agnoverit. Id quod apud Cęsareos constanter jactatum fuit; etsi & iste mox iterum à Suecis occisus memoretur. Quanquam autem Rex adhuc sese conaretur eripere, hoste tamen acriter ingruente cum succussationem ferre non posset linquentibus viribus equo defluxit, qui stapedibus hærentem aliquantisper trahebat, donec inter hostes vivus adhuc procumberet. Tandem interroganti quis esset, Regem se Sueciæ respondit. Unde hic saucium ad suos raptare conatus, cum Sueci equites Regis equum sessore vacuum conspicati acerrimam in hostes impressionem fecissent, sclopeto ejus capite trajecto facessebat. Alii ad indusium usque vestibus spoliatum gladio insuper transfodiebant. Post dimidiam horam corpus à Regiis recuperatum. Ab aliis traditum reperi, dum post vulnus in brachio acceptum prælio excedit à suis turmis longiuscule aberrasse, ac in hostilium equitum manum forte incidisse, à qua binis ictibus corpus, caputque trajectus neci datus, nec agnitus in campo jacens relictus sit. Enimvero pertinax eo tempore rumor erat, Regi post vulneratum brachium à Francisco Alberto Lauenburgico Duce letalem ictum illatum; suspicione inde orta, quod nuper missione à Cæsare obtenta ad Saxoniæ Electorem ab isto ablegatus fuerit, ut hunc Regis partibus abstraheret; quodque statim post prælium ad Lutzenam relictis Suecis operam suam Saxoniæ Electori addiceret. Sane cum ad Regem in castra Noribergica tanquam voluntarius miles accederet, Oxenstierna dubitare se profitebatur, quantum ipsi foret fidendum. Ferunt etiam interrogatum, quare ipse, qui proxime circa Regem versatus erat, illæsus mansisset, respondisse; id debere se viridi teniæ, qua corpus cinxerat, quasi eo signo à Cæsareanis esset agnoscendus. Et ipse post vestem Regio sanguine adspersam ostentaverat. Atque isthæc mihi omnia expendenti vero quam simillima videntur. Sane quin Cæsarei crediderint, Suecorum res sola Gustavi virtute stare, eoque sublato istas quoque ultro ruituras, dubitare non licet: nec minus, ipsos omnes vias circumspexisse, eundem è medio demovendi. Ejusmodi porro facinori patrando quis idoneus magis reperiri poterat, quam Franciscus Albertus, cui Principis Germaniæ dignatio, & sacra quæ profitebatur, hactenus saltem fidem apud Regem magnanimum, & in suspiciones non pronum adstruebant, ne facile sicarii personam suscepisse crederetur; eoque inobservato sceleri patrando occasionem per otium licebat captare, cum familiarem ad Regem accessum nobilitas, & militaris vitæ professio conciliaret. Ipse porro pauper, stipendiis Cæsaris innutritus, queis nulla idonea causa desertis ad hostem Regem accesserat, ejusque lateri diligentius, quam pro vulgari officio adhæserat; ac peracto flagitio confestim à Suecis digressus fuerat, quorum & partes capitali odio semper prosecutus, iisque impugnandis demum immortuus est. Fridlando insuper, & plerisque Cæsareis ducibus intima familiaritate innexus. Principe autem loco natum esse, & sacra Reformata profiteri uti per se aliquem à scelere immunem non præstat; ita subdolus animus eo schemate minus suspectus tanto fidentius ad faciendam cædem adrepere poterat. Cæterum fama mortis Regiæ cito per exercitum dispalata usque adeo Regiorum animos non fregit, ut potius immensum inflammati mortem tam cari capitis ulcisci, aut cum ipso occumbere arderent.

Sueca

6. Nov.

Rex cadit.

1632. Sueci cumprimis, ac Finnones, quibus prima acies dextri cornu constabat, in sinistrum hostium cornu tanto impetu ruebant; ut hi vim eorum non amplius sustinentes terga verterent. Croatæ tamen aciem ab hoc latere claudentes dextro Regiorum cornu circuitu in impedimenta invaserant, ac non parum consternationis ibi dederant, sed mox advolantibus è secunda acie dextri cornu Wilhelmi Saxoniæ Ducis, Bulachii, & Goldstenii legionibus, & ipsi in precipitem fugam compellebantur. Nec segnius in sinistro cornu à Bernhardo Duce, & Cniphusio res gerebatur; quorum ille dextrum hostium cornu adortus loco depellebat, captis, quę ad molam alatam stabant, tormentis; hic autem eousque gradum inferebat, ut septem illas machinas, quas sub initium à Regiis captas hostis recuperaverat, denuo eidem extorqueret. Quibus in hostium aciem conversis hosce solutis ordinibus retro pellebat. Quo tempore etiam currus aliquot hostium, pulvere nitrato onusti igne concepto late stragem terroremque per hostilem exercitum dederant.

Pappenheimius prælium instaurat. §. 64. Profligatis ubique Cæsareis Pappenheimius interea Hala evocatus, ut erat ingenio ferox, & manu promtus, magno ardore ad tam nobilem pugnam rapiebatur. Nec tamen in tempore acie Cæsareorum nondum inclinata adesse poterat, quod miles Halę in prędam effusus tardius ad signa rediret. Loco tamen conflictus cum equitibus & dimachis, quos raptim conglomeraverat, adpropinquabat, quo tempore jam perditę plane res Cæsareorum videbantur. Ejus adventu prælium instauratur, atrox, ancepsque. Nam Cæsarei acerrima impressione facta Regios loco iterum depellebant, recuperatis quoque tormentis. Sed hi mox redintegrato impetu hostem, Pappenheimii letaliter vulnerati casu exterritum, denuo profligant, tormentisque iterum potiuntur; quoad nocturnis tenebris ingruentibus Cæsarei magna cum strage campo pulsi victoriam Regiis cessere. Bernhardus Dux, restitutis quantum tempus ferebat, ordinibus, noctem in loco conflictus exigebat. Numerus utrinque cæsorum ad novem millia adscendisse fertur; quos inter à Cæsaris partibus erant Abbas Fuldensis qui spectatum venerat, Lanius, Westrumius, Fovesius tribuni, Taxhemius, Lambertus, Cammerhofius subtribuni. Pappenheimius

Pappenheimius occumbit. globo minoris tormenti femur contusus postridie Lipsię ingentes inter cruciatus expiravit, vir animo, manuque æque promtus, & qui supra centum cicatrices corpore præferebat. Nec Bartholdus Wallensteinius Comes, Senior Breunerus rei tormentariæ prefectus, & Comargus tribunus vulneribus diu supervixere. E Regiis in ipso prælio cecidere Uslarius summus vigiliarum præfectus, & Gerstorfius tribunus. Nicolaus quoque Brahæus Comes post edita cum legione sua eximiæ fortitudinis specimina genu graviter saucius paulo post obiit. E vulneribus quoque decessere Ernestus Anhaltinus Princeps, & Wildensteinius tribunus.

Gustavi Adolfi Regis elogium. §. 65. Sed multorum millium instar erat ipse Gustavus Adolfus Rex, in medio victoriarum cursu interceptus; Princeps omni laude superior, & quem ipsi quoque hostes summa admiratione sunt prosecuti. Corpus ipsi juxta proceritatem, magnæ vires, par agilitas, artus firmi beneque compacti, laboris militaris summa tolerantia. Singularis in quovis actu gratia, decorque: facies eximiam humanitatem majestate temperatam spirabat, quæ apud adspicientes reverentiæ non minus, quam amoris excitabat. Idem fastigii velut sui oblitus quibusvis se familiariter dispensabat, illæsa tamen majestate, ut neminem magis alliciendis hominum animis idoneum diceres. Juvenilibus annis præter Latinam, Gallicam quoque & 1632. Italicam linguam didicerat, Historiarum insuper veterum & recentium callens, & literarum quantum Regi decorum; quibus delenifica plane eloquentia accedebat. Mira præterea sagacitas, circa enodandas difficultates perspicacia, in consiliis promptitudo. Animus timere nescius, & inter difficillima quæque acrius insurgens. Summa rei militaris peritia, ac arte non minus, quam aperta vi Martem tractare callidus. Liberalissimus, sed & accuratus officii exactor. Neque ullum hoc seculo imperatorem Gustavo prætuleris. Cujus in re militari hęc præcipuè inventa commendantur; in conflictu equestri post displosum sclopetum non in gyrum sinuari, sed stricto gladio recta in hostem ruere; peditum phalanges non ultra tres aut ad summum sex ordines densare; sclopetarios sarissophoris dextre miscere. Summa porro in Deum pietas, & sacrorum reverentia (quæ primo loco memoranda erat,) quam seriam fuisse, nec captandæ populari auræ compositam tum infinitis documentis toto vitę curriculo, tum memorabili cumprimis dicto colligere licuit. In castris ad Werbenam cum præter solitum clausis foribus intra conclave solus egisset, Jacobus Steinbergius Consiliarius Aulicus ad ipsum negotii quid relaturus aperto paululum ostio attente Sacra Biblia legentem animadvertit. Unde turbare eundem veritus statim ostium tacite clausum ibat. Sed Rex levatis oculis agnitum intrare jussit, & meditationes ipsius à se interrumpi veniam petenti dixit: Se heic è verbo Dei solatium sibi petere. Nam sentire se, nullis mortalium à Diabolo insidias infensius strui, quam quibus actionum suarum ratio soli Deo est reddenda. Justitiæ insuper, legumque cura, nec minor circa ærarium solicitudo, ut illud, sed & simul civium res familiaris innoxias per artes, industriamque gliscerent. Quibus omnibus summum populi in se amorem meritus est, posseditque nullo temporis tractu abolendum. Nec tamen desunt fastidiosi nimis magnarum animarum æstimatores, qui reprehendunt, quod immemor fastigii sui, & quid rerum ab ipso penderet, caput suum nulli non periculo objicere, & non rarius militem, quam ducem agere voluerit. Enimvero id commune habet cum omnibus, qui bello ad summa sunt eluctati: quibus non licet ea circumspectione corpus suum custodire, sicuti qui possessam diu potentiam per ministros propugnant, magnitudine sua velut in tutum subducta; cum hi præsentia, exemploque suo cæteris omnibus vigorem adspirare debeant. In iracundiam pronior videbatur, sed quæ raro ultra verba sæviebat; & mox bile defervescente etiam inferioris sortis hominibus satisfaciebat. Ac ubertim id pensabat ingenii bonitas, ac quod nihil acerbitatis animo resideret. Neque vero mirum erat facile scintillas quasdam concipere temperamentum igneum in tanta negotiorum mole, ac perpetua spirituum agitatione. Ac subinde jactabat; cum ipse diversa aliorum ingenia tolerare cogatur, suam quoque bilem veniam mereri. Nec parum extremis temporibus inquietabant in transversum abeuntia amicorum consilia, ut paucis ante mortem diebus diceret: nullam aliam ob causam se mortem optare, quam quod bellum sibi cum invidis amicis instare prævideat tanto difficilius, quod orbis ejus causas vix perspecturus sit. Nec Gallici Scriptores abnuunt, ni fata Gustavum Regem ad Lutzenam abripuissent, Gallos, aliosque ipsius socios in eundem arma fuisse capturos. Sane Galliæ Rex, cum de Gustavi victoria ad Licum audisset, Legato Veneto Joanni Soranzio dicebat: Jam tempus esse, ut ipse, & Respublica junctis consiliis

Vid. Vittor. Siri Memorie Recondite Volum. VII. p. 547.

1632. liis ac viribus cogitent de sistendo celeri nimium cursu victoriarum istius Gothi. Eandem ob causam, ut in varias scindi curas solent magna agitantium animi, cum quibusdam amicis dissèruerat; perspici à se belli Germanici molem, Euangelicorum Principum, & aliorum amicorum invidiam, ac renitentiam: nec Sueciæ in proclivi fore per Germaniam parta diu tueri, præsertim longius à mari dissita. Igitur sibi potius videri de Imperio septentrionis condendo meditari, quod terras ad utrumque maris Baltici latus sitas complectatur. Natus erat Holmiæ anno superioris seculi nonagesimo quarto, die nono Decembris; Regni gubernaculo admotus anno millesimo, sexcentesimo undecimo, nondum expleto ætatis anno septimo decimo, summas inter difficultates, quas feliciter superavit; ac postquam Danum necessaria pro statu rerum pace amolitus est, Russos, Polonosque ad gloriosas ipsi transactiones adegit. Demum ad temperandam Austriacam potentiam conversus tantillo temporis spatio Germaniç maximam partem à Baltico Mari ad Alpes usque victoriis suis peragravit. Nec si vita superfuisset, istis finibus arma ipsius videbantur includenda. Quin jam animo agitasse dicitur, si Fridlandum contudisset, commissa belli Germanici cura Oxenstiernæ, Bernhardoque Duci, cum selecto exercitu bellum in Hispaniam transferre, conscensa apud Batavos classe, exscindendis velut radicibus potentiç Austriacç, postquam ea per Germaniam in ordinem redacta foret. Et exscensione in Lusitaniam facta spes erat facile in partes transituros populos, qui Castellanorum jugo excutiendo nullam occasionem videbantur abnuituri. Id quod consilium jam antea Magdeburgicus Administrator suggesserat, cum in Suecia Gustavum ad bellum Germanicum solicitaret, qui classem sibi eo fine è Gothoburgensi portu accommodari petierat. Sed Regi neque iste tantç expeditioni idoneus dux, nec tempus sat maturum adhuc videbatur. Enimvero Deo aliter placuit, qui illum anno ætatis suç trigesimo octavo rebus humanis eripuit. Et ipse fatum brevi imminens non obscure præsagiebat, dum paucos ante dies Naumburgi infinito populi plausu offensus dixit; enormem istum populorum amorem sinistri loco ominis sibi esse, & quod tantum non Numinis in vicem habeatur, ne Deus ipso erepto doceat, non nimis fiduciæ ullo in mortalium locandum. Corpus exenteratum & unguentis conditum, per Witebergam, Vetusque Brandeburgum in Pomeraniam devectum patria post sinu suo recepit.

Saxoniæ Elector sua recuperat. §. 66. Cæterum post exactam in loco prælii noctem octodecim Croatarum turmç appropinquare visæ, velut tormenta ac impedimenta Cæsareorum in tutum deducturæ. Sed cum Regios in statu suo conspicarentur, trepidi Lipsiam facessebant. Ast Bernhardus Dux, ad quem summum in exercitum imperium ab obitu Regis devolutum erat, ut militem vulneribus ac labore exhaustum refocillaret, Weissenfeliam redit, Saxonicis & Luneburgicis, qui in itinere erant, junctus victoriam prosecuturus. Hostis contra campo relicto tenebris tectus per silentium majorem partem Lipsiam se receperat, quo etiam Fridlandus circa mediam noctem vix octoginta equitibus stipatus veniebat. Sequenti die reliquię exercitus ibidem convenere, hesternæ cladis faciem præ se ferentes. Sed statim sub vesperam inde discessum, & per Zwiccaviam iter in Bohemiam sumtum tanto properantius, quod metus esset, ne à Saxonibus istud intercluderetur. Eo digresso statim Regius, Saxonicusque eques Torga veniens Lipsiam irrumpit, cæsis qui obstiterant Cæsareis. Inde junctus Saxonicis copiis Bernhardus Dux trium legionum reliquias, quę Chemnitzium insidebant, duris sat conditionibus ad deditionem adegit, ademtis signis viginti quatuor. Sed dum oppido excedunt, gregarius miles præfectis infensus in ipsorum impedimenta involat, ac inde paucis Italis exceptis in Regiorum militiam transit. Freibergam Cæsarei ultro deseruere. Qui Pleissenburgum Lipsiæ arcem obtinuerant, solis gladiis accincti dimissi sunt. Sed cum ad Bohemię fines pervenissent, rusticis invadentibus retrocedere, & Regiorum signa sequi cogebantur. Tandem & Zwiccavia, non strenue minus defendente Suisio Cæsareano duce, quam oppugnante Cniphusio recuperata, ac mille centum quinquaginta pedites sub viginti quinque signis, sexcentique equites honestis conditionibus dimissi. Sic ante exitum ejus anni Cæsarei tota Electoris Saxoniæ ditione iterùm ejecti sunt. 1632.

Legatio ad Polonos mittitur. §. 67. Eodem anno legatio ad Polonos missa, cui occasionem dederat Christophorus Radzivilius, qui vergente ad extrema Sigismundo Rege favorem in Gustavum prolixe contestatus fuerat, pollicitus se operam daturum ut is Poloniç Rex designetur. Quam rem non plane spernendam judicabat Gustavus non tam desiderio Coronæ Polonicę, quam ut occasio panderetur tollendę controversię, quæ cum Polonia sibi intercedebat, aut distrahendis in diversa Polonorum animis, ac ut ipse suam in eo populo factionem haberet. Inde ut Polonorum animos præpararet, Jacobum Roussèlium miserat; sed qui prępostera rem via aggressus datis ad Poloniæ Ordines literis, animos eorum non mediocriter irritaverat, cum per ambages insinuasse deberet rem ipsorum legibus vetitam, vivo Rege de Successore agere. Unde & Gustavus hominem ob stolide tractatum negotium in custodiam dari jubebat. Quæ ipsa res Uladislaum Sigismundi filium primogenitum advertebat, ut suarum rerum solicite satageret. Unde & mox defuncto patre titulum Regis Sueciæ adsumebat, nequidquam vetante Senatu Poloniæ; cui is respondebat; cum à patre in se transmissum sine ignominia omitti non posse; & absque illo nihil, quod cum Gustavo tractet sibi superesse: eoque pretensionem illam utique retinendam, cujus cessione opimæ à Suecis conditiones obtineri queant. Idemque Euangelicos potissimum, quos ob sacrorum similitudinem in Gustavi partes transituros metuebat, sibi conciliabat, singularem erga istos favorem ostentans; universis præterea pollicitus, se consiliis & amicitiæ Austriacorum renuntiaturum, & ut cum Gustavo bene sibi conveniat operam daturum. Sicut omnes in Uladislaum inclinarent, præter Clericos, qui illum sacris Pontificiis non satis fervide addictum judicabant, utpote unica Missa per semestre contentum, & quod Bibliorum Teutonicam Lutheri versionem lectitaret; quam ne sacerdotes deprehenderent, iis conclave suum ingressis Livium eadem forma compactum substituebat; Cæterum Radzivilii promissis inductus Gustavus Stenonem Bielkium, & Joannem Nicodemi, morte Sigismundi cognita mittebat, quibus injunctum ut laborarent, ne quis filiorum Sigismundi Rex eligeretur, aut si id impediri non possit, ut prætensioni ad Sueciam prius renuntiarent, quo duraturæ paci fundamenta ponerentur. Tum ut insinuarent, quæ commoda in Rempublicam redundatura sint assumto in Regem Gustavo, cujus potentia ipsos a Moscis, Tartaris, Turcisque tutos præstitura, pacemque cum Suecia Moscoviaque

K datura

1632. datura sit; cum contra Uladislao Rege cum utrisque bellum mox sit exarsurum, & filium sine dubio vestigiis paternis insistentem, Austriacisque consiliis implicitum libertati ipsorum insidiaturum. Denique cum religio, cui Gustavus innutritus sit, omnem coactionem adspernetur, nemini ob diversa sacra molestiam ab ipso creandam. Quę rationes, si quibusdam saltem se adprobarent, id effecturę videbantur, ut in partes, ac diversa studia scisso populo electio suspenderetur. Hæc ut in animos Polonorum influerent Legati proponere jubebantur, bellum inter Suecos Polonosque culpa Sigismundi exortum, qui instinctu sacerdotum sacra Suecorum immutare, ipsosque opprimere aggressus sit; ac inde Rempublicam Polonię liti alienæ immiscuerit. Cùm autem nexu adversus ipsum nunc soluti sint, ac suo nomine nihil controversiæ cum Suecia habeant; ipsorum interesse media circumspicere, quæ conciliandis inter se ambobus Regnis inserviant, nevè propter inanem prætensionem eorum Respublica bello involvatur. Id quod fieri possit, si prætereantur, qui istas prætensiones jactant, ac potius eligatur Princeps, ex quo inter utrumque Regnum concordia, æternaque fœderatio, & plurima alia beneficia provenire apta sint. Aut saltem si eligendum adstringant, ut prætensionem abdicet, quò tandem aliquando paci via pandatur. Enimvero Legati, quanquam Brandeburgicus Elector, quicum id negotium communicare in Borussia jussi erant, debili fundamento Radzivilii promissa inniti judicaret; properato tamen itinere non prius cognoverant, in Radzivilio nihil opis esse, quam eousque progressi forent, ut retro pedem ferre non amplius possent. Nam excusabat Radzivilius, super hoc negotio ministros Regios non sat diligenter secum communicasse, interim omnes in Uladislaum inclinasse, nec se torrenti potuisse resistere. Igitur Legati de Gustavo mentionem frustra injicere indecorum judicabant; cui diversitatem religionis objici audiverant, & quod Polonis prægravis videretur futurus. Nec Suecos ęquo animo laturos in Polonia ipsum agere. Ingratum quoque esse regios liberos præteriri, & isthac electione hostilia in Austriacos suscipi. Nec deerant, qui vim mendaciorum de Gustavo spargerent avertendis Polonorum animis. Eoque laxioribus tantum verbis apud Ordines instabant, ut, antequam ad electionem procederent, semina dissidii duo inter Regna exscinderent. Enimvero id nullo modo obtineri poterat, ut electio suspenderetur, quod plerique magnis cum sumtibus convenissent, ac interregni tempore lubricus reipublicæ status foret. Ut prætensioni ad Sueciam renuntiaretur, multi æquum judicabant; sed in eo differebant, utrum ea à Sigismundi filiis simpliciter facienda esset, an vero in manus Reipublicæ velut sequestro tantisper deponenda, ut penes hanc arbitrium belli pacisque foret. Quorum posterius Legatis displicebat, quod facilius cum uno, quam cum pluribus transegeris. In eo tamen omnes conveniebant, cessionem citra intervenientem tractatum, & absque satisfactione aliqua non faciendam. Sed dum quotidie responsum expectant Legati, Uladislaus concordibus suffragiis Rex declaratur, tanto properantius, quod Poloni metuerent, ne mora interposita per Legatorum postulata dissidii quid in populo oriretur, aut ne Gustavus orba Republica quid moliretur. Et urgebant electionem maxime Euangelici, ut hoc officio Uladislaum sibi eo magis devinctum haberent. Post electionem responsum Legatis dabatur frigidum & absurdum, velut quę proponebantur à Polonis intellecta non fuissent, dum gratum sibi esse dicebant, quod Gustavus agnoscat, bellum à se injuste Polonię illatum, & quod jam pacem petat, ad quam & ipsi pronos se significabant. Quod responsum cum Legati respuissent, omissis absurdis aliud traditum fuit. Uladislaus tamen singularem affectum in Gustavum præ se ferebat, & quod magno desiderio amicitiam cum ipso jungendi teneatur, ut fortasse dissidium illud penitus componi potuerit, si paulisper idem supervixisset. Ita isti Legati re infecta, & novo Rege non salutato discedunt. 1632. 3. Nov

§. 68. Daniæ Rex quanquam post sopitum circa Friburgum negotium, missamque legationem studium erga Gustavum præ se ferret, testatus quoque ob minuta quævis inter vicinos non statim turbandum; haut ideo tamen sinceræ amicitiæ fidem adsequebatur. Nam & ab ipso foveri constabat dissidia Bremensem inter Præsulem & Ordines Provinciales, hisce auxilium contra Suecos & Præsulem pollicitus, quo Friderico filio viam ad eam provinciam muniret. Et ne Fridericus Gottorpiensis Dux aperte in Gustavi partes descenderet impediebat, dum ipse eam occasionem avide captat ejus ditionem invadendi, si Dux eo nomine Cæsaris edicto notatus esset. Sed & cum ex eventu consilia temperare constituisset, Cæsari se venditabat, eoque filium Ulricum, quantumvis cupidissimum sub Gustavo militare nolebat, quod de hujus rebus adhuc dubitaret, ac de Episcopatibus filiis suis cautum vellet, si penes Cæsarem victoria foret. Cum Fridlando quoque amicitia alebatur, quo paci inter ipsum, Saxoniæque Electorem conciliandæ idoneus magis arbiter foret. Nec minus per Holckium magnis ipsum promissis Cæsar solicitabat ad invadendos, quos Sueci ad mare Balticum occupaverant, portus, interrumpendę inter Germaniam, Sueciamque communicationi. Quæ quidem ipsi mire animum movebant; dissuadente tamen Senatu, & ne proditæ Protestantium religionis argueretur quiescere, & ulterius eventum speculari tutius tunc ducebat. Dani habitus tunc erga Sueciam.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER QUINTUS.

E P I T O M E.

Motus animorum post mortem Gustavi apud hostes; 2. apud æmulos, 3. apud Protestantes; 4. apud Gallos, Anglos, & Batavos; 5. apud Danos, 6. Polonos, & Russos. 7. Quæ tunc in Suecia difficultates, quæ adversus ista remedia. 8. Oxenstiernæ circa bellum Germanicum consultationes. 9. Is destinata sua Protestantibus aperit: 10. novisquè mandatis è Suecia instruitur. 11. Ejus cum Saxone Electore congressus; 12. Brandeburgicus causæ communi favet. 13. Conventus Inferioris Saxoniæ inhibetur. 14. Legati Gallici cum Oxenstierna acta. Saxo, & Brandeburgicus Dresdæ conveniunt. 15. Ad eosdem Legati Gallici propositio. 17. Landgravii Georgii cum Cæsareanis congressus. 17. Oxenstierna Erfordiensibus claves oppidi restituit. 18. Conventus Ulma Heilbrunnam transfertur. 19. Oxenstiernæ circa bellum deinceps administrandum dispositio. 20. Bernhardus Dux in Franconiam, 21. Hornius in Sueviam abit. Bavarici Memmingam, & Campodunum expugnant. Iidem ab Hornio vapulant. Hornius Altringerum Wurtembergico agro arcet; legionem hostium opprimit. 22. Hagenoa ab hoste intercipitur; Neoburgumque ad Rhenum. Brisacenses vapulant. Rustici per Suntgoviam tumultuantes compescuntur. Brisacenses denuo vapulant. 23. Dilsberga capitur. Gesta per ditionem Coloniensem. De neutralitate Circuli Westphalici frustra agitur. 24. Gesta per Westphaliam. Gronsfeldius vapulat. 25. Wilhelmus Landgravius in Westphaliam irrumpit. 26. Gesta per Silesiam. Poloni domum abeunt. Inter Duwalium & Arnheimium dissensio. Status per Silesiam confusus. 27. Conventus Ordinum in Suecia decretum. Forma Regiminis. 28. Conventus Heilbrunnensis. Oxenstiernæ propositio. 29. Ordinum deliberatio. 30. Oxenstierna rem urget. 31. Daniæ Rex mediationem suscipit. Ejus apud Electores de pace propositio. 32. Saxonis consilia plerisque displicent. 33. Plures pacis mediatores se offerunt. De mediatorum multitudine judicium. 34. Fœdus Heilbrunnæ concluditur. 35. Oxenstierna Palatinatum restituit; Id quod Saxo improbat. Brandeburgicus connubium Christinæ Reginæ affectat. 36. Fœdus cum Galliæ Rege renovatur. 37. Cum Anglico Legato, & Hollandis acta. 38. Dux Bernhardus in Bavariam tendit; cui Hornius jungitur. 39. Torstensonius Landsbergam expugnat. 40. Conspiratio in exercitu Suecico. Ducis Bernhardi postulata. Conspiratio militum sopitur. 41. Gesta ad Rhenum. 42. Sueci Andernaco succurrunt; Engersam & Montaburium Gallis tradunt. 43. Hamelæ obsidium fervet. 44. Hassi Paderbornam expugnant; Lipstadium frustra tentant. Asseburgii legio deletur. 45. Wilhelmus Saxoniæ Dux rem bene gerit. 46. In Silesia res male geritur. 47. Dux Bernhardus Aichstadium capit; Ingolstadium intercipere frustra conatur. 48. In Brisgovia gesta. 49. Heidelberga à Suecis capitur. 50. Hamelæ obsidio continuatur. 51. Croatæ a Tupadelio vapulant. 52. In Silesia fœderati se movent. Fridlandus in Silesiam irrumpit; prælium cum Fœderatis declinat. 53. Ejus ad Fœderatos super pace propositio. Induciæ cum Fridlando ineuntur. Turrius Fridlando aures præbet. 54. Conventus Heidelbergensis. 55. Helvetii Fœderi Heilbrunnensi àdscribi abnuunt. Neoburgicus neutralitatem ambit. 56. Daniæ Regis mediatio inanis. Locus & tempus tractatuum absurde constituitur. Brandeburgico is tractatus displicet. 57. Oxenstierna ad Danubium exercitui satisfacit. 58. Elector Treverensis Philipsburgi præsidium frustra tentat. 59. Gustavi Regis corpus in Sueciam defertur. 60. Hornius Pappenheimum expugnat. Croatæ, & Memmingenses vapulant. Hornius Neumarcum expugnat. 61. Rheingravius Neuburgum, Rœtelam, & urbes sylvestres occupat. 62. Brisacenses vapulant. Montecuculus capitur. 63. Cum Lotharingis hostilitas erumpit. 64. Siburgum frustra tentatur. Hamela in extremis agit. Prælium ad Oldendorpum. Hamela capitur. Hollandis miles subsidio mittitur. 65. Cronacum frustra tentatur. 66. Induciæ per Silesiam Oxenstiernæ suspectæ. Induciæ abrumpuntur. 67. Bellum in Silesia recrudescit. 68. Silesii Ordines conventum agitant. Induciæ denuo ineuntur. 69. Conventus Francofurtensis. Syndicus Ratisponensis capitur. Decretum Conventus Francofurtensis. 70. Acta cum Legatis Gallicis. Legati à Fœderatis ad Regem Galliæ mittuntur. 71. Salvus conductus ad tractatus pacis informis. 72. Acta cum Legato Brandeburgico. De Pomerania Brandeburgici postulatum. 73. Acta cum Rago-

1633. *zio.* 74. *Arnheimii cum Oxenstierna congressus super Fridlandi defectione.* 75. *Lichtenavia expugnatur.* 76. *Hornius Constantiam frustra oppugnat. Helvetii propter Constantiæ obsidium turbantur.* 77. *Obsidium Constantiæ solvitur.* 78. *Bavari Neoburgum expugnant. Bernhardus Dux in Sueviam tendit.* 79. *Prælium ad Pfaffenhoviam. Lotharingus castigatur. Dachsteinum expugnatur.* 80. *Bavari Biberacum capiunt. Dux Feriæ cum exercitu in Germaniam venit. Sueci, & Bavari ex adversum metantur.* 81. *Ad Brisacum gesta. Rheingravius Lotharingum persequitur.* 82. *Landgravii per Westphaliam progressus. Bœnninghusius in Hassiam irrumpit. Osnabruga capitur.* 83. *Holkius in Misniam irrumpit; eam deserit & moritur.* 84. *In Silesia induciæ renovantur. Ulricus Holsatiæ Dux interficitur.* 85. *Silesii Legatos ad Oxenstiernam mittunt.* 86. *Tractatus pacis in Silesia abrumpuntur. Sueci ad Steinaviam consident. Arnheimius in Misniam abit.* 87. *Legatorum apud Galliæ Regem acta.* 88. *Ab Hollandis postulata. Cum Coloniensi de neutralitate frustra tractatus.* 89. *Acta cum Palatino Neoburgico.* 90. *Dani de pace acta.* 91. *Cæsarei, & Bavari in Alsatiam tendunt. Brisaci obsidium solvitur.* 92. *Hornius in Alsatiam redit.* 93. *Ferianus, & Altringerus se disjungunt;* 94. *Mox conjunguntur. Bavarici male multati domum redeunt. Dux Feriæ moritur.* 95. *Wertanus Aichstadium capit. Ratispona à Duce Bernhardo expugnatur.* 96. *Idem Straubingam capit. Chamum capitur.* 97. *Dux Bernhardus Isaram transit.* 98. *In Alsatia hostis se iterum movet. Galli Philipsburgo inhiant.* 99. *Per Westphaliam gesta. Landgravius Werlam capit; Cæsarei Buckenburgum; Landgravius Saltzcotam expugnat; Marcanisquè oppidis præsidia imponit.* 100. *Clades Suecorum ad Steinaviam.* 101. *A Fridlando recuperatur Lignicia, Glogovia major, Francofurtum, Gorlicium, & Budissina.* 102. *Fridlandus Electoribus conditiones pacis offert. Brandeburgici ad eas responsum.* 103. *Sueci in Pomerania hostem sistere laborant. Landsberga deditur.* 104. *Schafgotschii per Silesiam irriti conatus. Cum Wratislaviensibus acta.* 105. *Arnheimius Francofurtum frustra obsidet. Cæsarei vapulant.* 106. *Brandeburgici circa Pomeraniam postulata.* 107. *Polonorum eo anno habitus.* 108. *Moscovitica legatio.* 109. *Tartarica legatio.* 110. *Acta cum Holsatiæ Duce.* 111. *Dani adversus Suecos habitudo.* 1633.

Motus animorum post mortem Gustavi apud hostes.

ERepto rebus humanis ad Lutzenam Gustavo Adolpho Rege, diversi animorum motus apud illos, quos ea mors ullo modo spectabat, se exserebant, prout quemque odium, studiumve, aut æmulatio in istum tenuerat. Ac apud Cæsareos quidem, quantumvis acie victos, ac proposito suo evolutos Saxonem opprimendi, bellique sedem in Protestantium terras transferendi, amisso insuper Pappenheimio, ac tot bellatoribus, gaudium prævalebat Regis morte conceptum: quo sublato Suecorum arma ultro collapsura, ac socii capite destituti, interque se divisi facilem de se præbituri victoriam sperabantur. Eoque Viennæ, Monachii, Bruxellisque publica lætitiæ signa edita, ac Madriti duodecim dies ludis scenicis, quorum argumentum Gustavi mors, dati; non minus gloriæ Regis, quam impotentiæ animi apud hostes indicium. Et quanquam Fridlandus Cæsari suaderet, ut amnestia universis promulgata ad pacem constituendam animum adplicaret; potius tamen huic videbatur, si qua posset vetera destinata hactenus interrupta instaurare; quo fine fessus miles hibernis refici, novosque per delectus diminuti numeri suppleri. Pari ardore Bavarus copias suas augebat, ut firmato trans Licum in Sueviâ pede Protestantibus denuo incumbere posset. Hispaniæ quoque Rex maximâ vi argenti in Italiam missâ, novum ibi exercitum conscribi jubebat, qui Cæsari primum in Germaniâ operam navaret, inde in Belgium transgressus Hollandos capto Trajecto superbientes coërceret. Ac ut Hispanus sumtibus sufficere posset, Papa per annos aliquot decimas e sacerdotum bonis isti per sua Regna capere indulserat. Sed & aliæ artes adhibebantur dividendis inter se, & in Suecos irritandis Protestantibus. Quo fine statim à Gustavi morte ad Wurtenbergicum, aliosque à Cæsare literæ mittebantur multa cum contestatione sinceri adfectus, vetera Austriacorum adversus credulos aucupia. Ipsum quoque Oxenstiernam lautissimis Cæsar conditionibus internuncio Arnheimio licitabatur, num decus, emolumentumque Sueciæ, remque Protestantium destituere vellet: sed cui quævis proditionis merces vilis habebatur.

§. 2. Quos verò hactenus cæca adversus Gustavum invidia, metusque potentiæ nimium gliscentis excruciarat, morte istius auditâ in sinu gaudebant. Idemque uti antea Ordinibus Germaniæ insusurraverant, à Gustavo id agi, ut ipsos jugo Suecico subdat; ita nunc occasionem sibi datam rebantur progressus Suecorum sistendi, ac ad æquilibrium deducendi, iisdem si possent intra veteres limites compactis non citra spem prædæ ex turbido petendæ. Apud æmulos;

§. 3. Ast apud Protestantes, qui Gustavi ope sacra, libertatemque suam adversus Ferdinandi dominatum firmaturos se speraverant, immensus luctus, & invisa apud Lutzenam victoria, quæ irrepabili damno Regis emta fuerat, cum quanticunque exercitus jactura facili negotio sarciri potuisse videretur. Sed nunc qui pari autoritate, providentia, constantia, ac felicitate summæ rerum subiret non adparebat. Et erat iste casus eò acerbior, quod Gustavus tunc quam maximè agitaret Protestantes communi vinculo innectere, ac rem militarem ita disponere, ne populi nimio oneri succumberent. Quod negotium nunc magnis difficultatibus videbatur involvendum. Statim quippe post Gustavi fata diffidentia, ac diffidia prorumpebant tum inter ipsos Protestantes, tum præcipue cum Corona Sueciæ, cui summam belli directionem Gustavo delatam deinceps relinquere multi fastigio suo indignum ducebant; quod tamen non ita pridem plane ruebat, ni iste in tempore subvenisset. Quin & ipse Pomeraniæ Dux, tam indigne à Cæsare habitus, & qui magnum hactenus in Suecorum partes affectum præ se tulerat, inter pocula jaciebat: Sibi hautquidquam in animo esse penitus jugum Suecicum subire; se ipsum milites conscripturum, ac oppidis suis præsidia impositurum: Saxoni ac Brandeburgico Electoribus, nec non Meclenburgicis Ducibus sat virium esse sibi ipsis defendendis: imperia Regis quoad is Apud Protestantes;

vixerit

1633. vixerit, se ferre potuisse; alterius cujuscunque deinceps non laturum. Quæ ab ingenio Principis aliena per malevolos indita judicabantur. Huic porro divortio à Suecia procurando adhibebatur amabile pacis vocabulum, cujus illecebris vivo adhuc Rege cum alii, tum imprimis Saxoniæ Elector tentatus fuerat, sed qui tunc ob istius reverentiam caute & tecte tantum eas solicitationes admiserat: nunc eo remoto istis palam aurem præbebat. Quanquam enim ubique jactaretur, ista ad solidam, & universos complexam pacem spectare; facile tamen providebant prudentiores, siquidem id negotium præcipitetur, nec viæ à Gustavo designatę insistatur, hunc ipsum velut cuneum fore dissociandis Protestantibus, summæque adeò rerum evertendæ. Præsertim cum aperte à quibusdam spargeretur; amicitiam cum Suecis colendam, ut tamen cuique libera & incircumscripta agendi facultas reservetur. Ex quo non obscure colligebatur, eos Suecorum opera uti velle, quousque res suas viderentur stabilivisse; extra periculum constitutos ut isti vacuis manibus domuitionem adornent postulaturos. Nec deerant, qui rerum suarum seorsim deinceps satagere instituerent, velut fœdera, & belli arbitria in Gustavum collata cum ipso expirassent. Quos inter Dux Brunsuicensis separatos delectus agere meditabatur, quibus promovendis postulabat, ut Sueci hospitiis, militumque conquisitionibus in sua, ac Luneburgica ditione abstinerent, indicto insuper Luneburgi conventu Circuli Inferioris Saxoniæ, quem peculiare in corpus sociare agitabat. Sic & Wetteravici Comites militem conscribere cœperant, ut hoc obtentu à conventis pecuniarum collationibus se subtraherent. Ex quo & illud consecuturum erat, ut dum isti novas copias magno cum temporis dispendio conscriptum eunt, veteres legiones subtracta stipendiorum materia extabescerent. Erant etiam, qui cum inter dura ista tempora non omnia ex voto succederent, exuta reverentia erga eos, queis omnem recuperandæ pristinæ fortunæ spem debebant, alia præsidia circumspicerent. Sicuti Ordines Provinciales Bremensis Præsulatus, cum Cancellarii Oxenstiernæ intercessionem peterent amovendis quibusdam ab Archiepiscopo gravaminibus, inter alia minabantur, ni confestim sibi consulatur, sese aliena patrocinia ambituros. Ex ejusmodi igitur dissidiorum scintillis jam tum prorumpentibus prudentiores concordiam inter Protestantes, & cum Suecis haut diuturnam, fidamque augurabantur; eoque conjunctionem animorum armorumque, quam Gustavus meditatus fuerat, & citra quam optatus bello finis frustra sperabatur, ægre coituram. Præsertim cum omnibus fere persuasum foret, quæ hactenus egregie gesta forent solius Gustavi auspiciis, non viribus Sueciæ deberi. Apud quosdam tamen ea ratio ad concordiam non parum valebat, quod alias Galli non modicam Germanię partem avulsuri viderentur.

apud Gallos, Anglos, & Batavos; §. 4. Reliquos autem Europę Status, quos, ut bello in Austriacos faverent, sua quemque utilitas subigebat, mors Gustavi non mediocriter perturbabat, non tam amore in ipsum, quam quod spem frangendę istorum potentię hujus virtuti ac felicitati superstruxissent; nec credere possent repertum iri, qui tantam molem pari vigore sustineret. Equidem non deerant, qui judicarent, amicitiam inter Gallos Suecosque cum Gustavi morte mox expiraturam fuisse, absque Richelio si fuisset. Is quippe fulcrum sibi adversus Ducis Aurelianensis factionem in Suecorum, aliorumque exterorum fœderibus quærebat. Simul metuebat, ne Suecis conciliatis Austriaci totam belli colluviem in Galliam effunderent; nevè fœderis Gallici vinculo exsoluti Sueci Pontificia sacra professos ubique expellerent, unde plus subsidii ad bellum gerendum, quam è Gallica liberalitate ipsis proventurum erat. Spes quoque subibat, confusis rebus tractum Transrhenanum à Basilea ad Mosellam usque invadi posse; quam in rem ut operam navaret Oxenstierna, amplissimis promissis onerandus videbatur. Quibus rationibus motus Galliæ Rex Oxenstiernam, aliaque exercituum Suecicorum capita excitabat, ut destinata Regis sui pro virili persequantur; pollicitus se de studio suo in eam causam nihil remissurum, quin subsidia pecuniaria aucturum, ac propediem missurum, qui cum Gustavo initum fœdus renovet. Etsi constet, nuntiatâ Gustavi morte, Parisiis in aula ad magnitudinem lætitię nihil defuisse, nisi quod ignes festivi non incenderentur. Eadem Batavi per Legatum Cornelium Pavium ingerebant, promtiores se quam hactenus ad pecunias suppeditandas fulciendis Protestantium armis spondentes. Quę & ipsa Regis Anglię Legatus Robertus Amstruterus prolixe insinuabat. Nec minus tamen animadvertebatur, ipsos in Saxoniæ Electorem oculos convertere, autoritate & potentia inter Protestantes præcipuum, quem per ministros suos stimulabant: rem à Gustavo cœptam, ejusque morte prope collapsam mascule amplecteretur, ac in isto discrimine causæ communi se hautquicquam subtraheret. 1633.

§. 5. Apud Danię Regem non parum remittere videbatur morte Gustavi æmulatio, quam tanti successus excitaverant; quod isto remoto Suecorum res ultro huc devolutum iri putaret, ut sibi non magnopere ab istis foret metuendum. Et quanquam Cęsar ipsum in Suecos stimulare non cessaret, oblato milite & argento, simul ostentata Circuli Inferioris Saxonię præfectura cum duodecim millium exercitu, quo antea Holsatię Ducem inescare frustra laboraverat; ac limis oculis ab eodem adspicerentur urbes maritimę à Suecis insessę: tamen & nervus rerum gerendarum deerat, ac pudor prohibebat abrupta cum Suecis pace res Protestantium per Germaniam subvertere, quorum ruina tandem & ipsum involutura erat. Pręsertim cum Sacerdotes & plebs apud Danos Gustavi gestis mire adplauderent. Concordiam tamen illis, penes quos deinceps rerum administratio futura esset, optabat magis quam sperabat, eoque consultissimum judicabat istos animum ad pacem mature adplicare. Sed & spes oriebatur filio suo Ulrico Christinam Regni Suecię heredem connubio jungendi. Quo super negotio statim à Gustavi morte Senatores Regni Danię ad Oxenstiernam scribebant; idemque apud Reginam viduam paulo post Christianus Penzius Legatus ambibat. Quod intempestivum sane petitum honorificis in speciem verbis rejectum, obtenta negotii gravitate atque indole, super quo certi quid statui nefas foret, nisi ex voluntate Senatus Ordinumque Regni, & antequam Christina adulta consentire posset. apud Danos.

§. 6. Apud Uladislaum Poloniæ Regem, cui cum Gustavo, si paulum supervixisset conventurum videbatur, spes Regno Suecię potiundi revivisceba t, teneris Christinę annis, & tanto bello implicita Suecia. Ac jurato iste Ordinibus Polonię promiserat, se huic Regno ablata recuperaturum. Etsi Ordines secreto istum pacto adstrinxissent, ut, si Livoniam per transactionem recipere posset, titulo Regis Suecię cederet. Igitur clandestinis solicitationibus nonnullos Suecorum corrumpere, ac in suas partes traducere conabatur. Nec dubium habebatur, quin mox in arma iturus fuerit, ni ingruens à Russis bellum magno Suecię apud Polonos.

1633. cie bono ipsum avertisset. Contra Russorum Czar Michael Fœdorovicius Gustavi morte non mediocrem dolorem testabatur ob amissam auxilii spem, quam sibi ab isto in bello adversus Polonos conceperat.

Quæ tunc in Suecia difficultates; quæ adversus istas remedia.

§. 7. Ast apud Suecos eo acerbior luctus omnium animos, queis ullus publicarum rerum sensus, occupabat, quo propius tanti Regis jactura ipsos tangebat; & quod repente Regnum è summo gloriæ fastigio ad metum gravissimarum calamitatum videretur devolutum. Nam firmata licet per Ordines Christinæ successione: tamen eorum, penes quos ipsa minorenni rerum administratio futura erat, autoritas nondum satis coalita exteris juxta ac civibus continendis vix suffectura credebatur. Magna insuper ærarii tenuitas, & apud plerosque libido publicis oneribus humeros subtrahendi; ægris præcipue rurestrium animis ob frequentes delectus, & diuturni belli onera, quæ maximam partem in istos solent incumbere. Quin persuaserant pravi quidam homines, & rerum novarum cupidi non paucis imperitis, apud Smalandos præsertim, Finnosque; Sigismundi filios Confessionem Augustanam amplecti, eoque maxime idoneos esse, qui ad Coronam Sueciæ admittantur; idque etiam Gustavo, postquam nulla prolis masculæ spes, placuisse. Nec dubium erat, quin vicini omnem lapidem moturi essent, si qua statum Sueciæ turbare daretur. Neque tamen Senatus, cui in expeditionem profecto Rege cura Regni commissa erat, in publica consternatione animis plane concidebat, aut clavum è manibus amittebat; sed præcipuum fundamentum futuri status habebatur, CHRISTINAM Gustavi Adolphi filiam, quam anno millesimo sexcentesimo vicesimo septimo heredem Regni non extante prole mascula designaverant, Reginam proclamare, & universos Ordines in ejus verba adigere. Tum prohibendis Principum Polonicorum machinationibus placuit, abdicationem Sigismundi renovari, perduellionis pœna in eos sancita, qui de ejus prole revocanda mentionem fecissent; simul literarum commercia cum Polonis, in Borussia cumprimis & Livonia, absque peculiari Senatus permissu interdici, & quę in Regnum mitterentur literę diligenter excuti. Ac ne forte sub legationis specie corruptelę tentarentur, decretum, si qui è Polonia accessum peterent Legati, diplomatibus securitatis inseri, ut neque aperte aut per ambages, nec publice aut privatim de Sigismundi prætensione vel verbo meminissent; si secus fecerint, securitatem expiraturam, & eos tanquam privatos causam dicturos. Quibus legibus nullus Legatus accessurus credebatur. Tum statutum, ut tutela Reginę, Regnique administratio penes quinque Collegiorum capita esset, quibus summa rerum de consilio Senatus tractanda. Nam uni administrationem deferre, quod olim in Sueciâ factitatum, ambitioni viam pandebat. Et numerus iste non nimis amplus, ut remora inde negotiis provenire posset; nec angustus nimis, ut uno aut altero mortuo novi statim sufficiendi forent, qui à prioribus disposita everterent. Sed & Johannes Casimirus Palatinus, qui Gustavi sororem in matrimonio habebat, & cui is ærarii curam commiserat, Regni administratione plane se excludi in sinu dolebat, simulans quoque in Germaniam se remigraturum, ut rogaretur. Quem Senatus, qui summam rerum sibi utique servare cupiebat, blandis, iisque ambiguis responsis differebat, quousque se stabilisset. Unde & statim post Gustavi mortem novem in Senatum adsumebantur, velut à Rege designati, isti Ordini firmando. Quę omnia in Conventu Ordinum, qui ad Februarium mensem indicebatur, publicâ lege sancienda erant. Cęterum Gustavi morte nuntiata, Præsides mox Provinciarum, & Episcopi, fidei suę erga Regni hæredem patriamque admonebantur, utque populum in officio continere studerent, omnes dissidiorum occasiones averterent, nec oppressione, injuriisvè plebis animos irritarent. Sed & ea cura erat, ut præsentium temporum necessitate persuasus populus recepta hactenus tributa deinceps quoque toleraret; à quibus non temere alicui immunitatem indulgere placebat, avertendę cæterorum invidię. 1633. Si quod tamen periculum tumultus immineret, nonnulla onerum remissione plebem demulceri consultum videbatur. Adversus exteros munimenta limitanea idoneis præfectis, præsidiisque, simul annona & adparatu bellico firmabantur, sed citra strepitum, & ne vicinorum animi adverterentur. Tum Præsidibus injunctum, pacta cum vicinis accuratè observare, erga eosdem amicitiam ostendere, nihil controversiæ præcipue in Russię finibus movere, minutas offensiones dissimulatione transmittere, ęquis ipsorum petitis, salvâ tamen Regni Majestate, annuere. De cætero in omni actu intrepidos animos constantesque prę se ferre, velut morte Gustavi nihil amissum foret, Regnique jura ac dignitatem mascule tueri sedebat. Nec minus omnia ad bellum suscipiendum domi parabantur, miles, arma, commeatus; tum classis omni studio augebatur & instruebatur, ut proximo vere navigationi foret idonea. Nec placebat plus militis indigenę, aut pecunię in Germaniam trajicere, quam tuendis maritimis urbibus opus erat, ne Suecia viris, opibusque exhauriretur: cum iniquum videretur, eos, quorum res præcipuè agebatur, alieno sibi sanguine libertatem gratis comparare velle. Unde & à Cancellario quædam pedestres legiones, indigena milite constantes, ad loca maritima, & in Borussiam mittebantur firmandis ibi præsidiis, & ut paulatim in patriam reducerentur. Oram autem Germanię maritimam, quantum fieri poterat, non nisi modicis tributis onerari placebat, retinendo istorum populorum favori; & qua ista non pertingebant sustentandis præsidiis, è Suecia supplebatur. Ita dispositos, si concordes inter se agerent, haut temere quis lacessiturus erat; cum vacillantibus & animo lapsis nemo non insultaturus foret. Circa Moscum cumprimis visum amicitiam cum ipso studiose colere, sed cum gravitate, & non velut ex metu; ac quamprimum splendida legatione eundem adire; fœdus tamen adversus Polonos petentem probabili obtentu differre, eamque rem integram servare. Danus etsi non temere tunc quid moturus crederetur; si tamen armis invaderet, copiis quę ad Visurgim rem gerebant injungebatur, ut statim in Holsatiam Jutiamque se penetrarent. A connubio Christinæ cum Ulrico omnes abhorrebant; ac cum apud Gustavum statim post prælium ad Lipsiam per Einhusium subtribunum Rex Daniæ id ambiisset, iste id petitum abrupte rejecerat, nec de eo cogitandum dixerat. Inde & diligenter inculcabatur Reginæ Viduæ Mariæ Eleonoræ, ne deinceps istis procationibus aurem præberet, aut ullam spem Danis voto suo potiundi faceret. Fore enim alias, ut Proceres se isti negotio opponant, ac Polonicorum Principum ambitus denuo stimuletur; unde ortis turbis intestinis ipsam Christinam de Regno periclitaturam. De cætero tutissimum videbatur simplicem cum Danis amicitiam colere, beneficium ab illis aut arctius vinculum ne affectare, omnemque offensam quantum fieri poterat evitare.

§. 8. Enimvero Axelius Oxenstierna quem ad Conventum Ulmę indictum properantem nun- Oxenstiernæ curæ

tius

1633. bellum Germanicum consultationes.

tius de morte Regis Hanoviæ assequebatur, præter luctum omnibus bonis civibus communem graviſſimis curis diſtrahebatur, quæ ſublato capite circa Germanicas res conſiliorum via ineunda foret. Nam & is antea vivo Guſtavo magnam negotiorum partem ſuſtinuerat, quæ nunc in ſolidum ipſius humeris incumbebant. Hunc igitur ex una parte terrebat non tam potentia hoſtium, quam concordia, & acerrimum pro cauſa ſua ſtudium, par in adverſam partem odium placari neſcium, quod tantis cladibus irritatum ad vindictam ſumendam nunc eo ſit enixius incubiturum, quo major ſpes ſucceſſus allubeſcat, Proteſtantibus capite ſuo orbis, conſternatis, ac conſilii expertibus. Equidem Proteſtantium rem per Guſtavi arma victricia longe potiorem, copiaſque hoſti haut impares; ſed diſcrepare conſilia, nec in unum ſcopum tendere, eoque concordiam inter eos ſervare in arduo fore. Hactenus Regis autoritatem utcunque eos continuiſſe; hoc vinculo abrupto, diſſociatis per hoſtium artes animis armiſque, ſummam rerum collapſuram. Sibi ruentes res nomine Reginæ Sueciæ fulcire conaturo obſtare dignationem Electorum & Principum, quorum ſupercilium laturum non ſit, ut Vir Equeſtri loco natus, & extraneus tanta inter ipſos poteſtate polleat. Præterea exercitus numeroſi, animis ægri, & queis magnam partem Germani Principes præerant à Guſtavo conſtituti, & ab ipſo ſolo dependentes, qui num ipſius directionem æquo animo eſſent admiſſuri, dubium reddebant ſpiritus, qui natales illuſtres comitari ſolent. Ex adverſa parte animo obverſabatur ignominia, ac inevitabile damnum ac periculum, quod Suecicam nationem manſurum erat, ſi quæ tanto ſanguine & labore, pari ſumtu per ſuperiorem Germaniam parta erant, citra antegreſſos tractatus pro derelictis haberentur. Utcunque res caderet, honeſtius ac tutius eſſe vi Germania expelli, quam per ignaviam ultro faceſſere. Actum eſſe cum Suecis, ſi præſentium temporum difficultatibus territi manus ſtatim dent: ubi periculis intrepide obnitantur, ſpem honeſtæ tranſactionis ſupereſſe. Periculum quod nunc longius à Sueciæ finibus remotum videatur, ſi turpiter bellum deſeratur, reciprocante velut æſtu mox iſtam inundaturum. Hoſtem, ſi denuo ſuperior evadat, jugo Proteſtantes ſubditurum, aut penitus excidio daturum; à quorum tamen incolumitate magnam partem Sueciæ ſecuritas dependeat. His quippe oppreſſis hoſtem tot cladibus efferatum in Suecos malorum ſuorum autores bilem effuſurum, eoſque ſuperiori Germania excedentes non ad littus tantum maris ſecuturum, ſed & ut in Sueciæ fines penetret tentaturum, reponendis, quæ inde accepit, damnis. Quod ſi per diſtractionem animorum deſtinata Guſtavi eo quo ipſe orſus erat ſplendore ad finem deduci nequeant; ſaltem tamen continuato per Germaniam bello hoſtes à Sueciæ finibus longe removeri, æmuloſque ne quid moliantur cohiberi, quoad nova & inſolita hactenus imperii forma ſub minorenni Regina ſtabiliatur, ac domi omnia ritè diſponantur. Nec eo ſecius tamen connitendum, ut firmata Proteſtantium religione & libertate, honeſtaque pace conſtituta arma non inglorie exuere liceat.

Oxenſtierna deſtinata ſua Ordinibus Proteſtantibus exponit.

§. 9. Hæc igitur ſententia cum ſederet, ſtatim atque Francofurtum ad Mœnum pervenit Oxenſtierna, quoſdam Ordinum è quatuor ſuperioribus Circulis, qui tunc ibi agebant, ad ſe evocat; & quid hoc rerum articulo ſuſcipiendum ſit, eorum ſententiam exquirit. Aſt cum illi dolore & deſperatione oppleti ipſum conſilia ac ſolatia poſcerent, is de habendo apud Ulmam quatuor ſuperiorum Circulorum conventu exponit, ubi de arctiore inter ipſos & cum Corona Sueciæ fœdere, ſimulque diſponenda re militari ſit agendum; cui conventui ut Regis nomine præſit ſibi in mandatis datum. Spem quoque ſibi eſſe Saxonem, & Brandeburgicum Electores, ac cæteros utriuſque Saxoniæ Ordines ei fœderi acceſſuros. Quod ſi ergo conventum iſtum adhuc celebrari placeat, ſeſe omni ſtudio in id negotium incubiturum. Prius tamen ſuſcepto ad memoratos Electores itinere tentaturum, num hi paribus legibus ad amplectendam cauſam communem permoveri queant. Hæc omnibus qui tunc aderant, aliiſque abſentibus, quibus hæc per literas ſignificabantur, cum probata forent, ipſi totum negotium magno ſtudio commendabatur. Cæterum quare Oxenſtierna tanto ſtudio conventum iſtum ad properaret, arcana cauſa ſuberat, quod Saxoniæ Elector de univerſis Proteſtantibus in concilium cogendis agitaret, in quo ipſe directoris ſibi partes arrogaturus erat; quas ipſi deferre Sueciæ Coronæ indecorum, abnegare anceps erat. Quanquam & Brandeburgicus directionem iſtam citra exceptionem agnoſcere recuſabat. Hoc igitur ſuperiorum Circulorum conventu Oxenſtierna Saxonis deſtinata diſturbatum ibat; ac facilius ſibi cum iſtis Ordinibus conventurum judicabat, queis nihil æmulationis, aut controverſiæ cum Suecis intercederet. Saxo autem etſi quo iſta ſpectarent, intelligeret, aperte tamen contraniti non audebat, ne ad alia conſilia capeſſenda Oxenſtiernam adigeret, magis ſibi forte moleſta. Per ambages tamen remoram injicere conabatur, ſcriptis ad Wurtenbergicum, Badenſemque, & alios literis, quibus monebat, negotium id utique ſic tractarent, ne Germanica libertas detrimenti quid caperet, ipſique liberas manus retinerent; nullo cum fructu, quod Brandeburgicus contra iſtos vehementer ad conſilia Oxenſtiernæ amplectenda hortaretur.

Oxenſtierna novis mandatis à Suecia inſtruitur.

§. 10. Hic igitur per literas Duces, præfectoſque Regios, nec non præcipuos Ordinum Germaniæ, quæ præſens tempus requirebat, monet. Inde rebus ad Rhenum, & Moguntiæ diſpoſitis Wurtzburgum profectus tribuno Claudio Hasverto injungit, ut contractis quibuſdam copiis obſervet, ne tumentes animis provinciales novas res moliantur. Erfordiam delatus, in Sueciam ad Senatum mittit, qui faciem rerum per Germaniam, & quid ſibi cum Ordinibus Francofurti convenerit, exponat; ſimul novis ut ipſe mandatis inſtruatur petat. Quæ & paulo poſt ampliſſima allata ſunt, quibus apud omnes & ſingulos Germaniæ Ordines, vicinos itidem Reges ac Reſpublicas, ſimul ad exercitus Suecicos Legatus cum plena ac liberrima poteſtate conſtituebatur, dirigendis belli pacíſque conſiliis, abs quo omnes miniſtri Regii ſagati togatique imperia accipere debeant, ac penes quem ſit pacem, inducias, fœdera per ſe ſuoſve delegatos concludere, & omnia ſuo ex judicio agere, quæ Regno Sueciæ ac communi Proteſtantium cauſæ commodo duceret. Super ſumma autem rerum per Germaniam ea ſententia Senatus erat, quam miſſo Petro Brahæo Comite ipſi exponebant: res quidem magnis periculis & difficultatibus implicitas fere ab exterorum arbitrio dependere: memoriæ tamen Regis ſuæque nationi indecorum, patriæ exitioſum fore, eaſdem nullo ulterius conatu evertere. Igitur bellum continuandum, quouſque favente Numine felix illi finis imponi queat. Eoque fœderibus renovatis

1633. Protestantes adstringendos junctis consiliis armisque rem gerere, nec nisi obtenta utrinque satisfactione dissociari. Quod si statim conditiones patriæ decoræ ab ipsis obtineri queant, eas amplectendas esse. Sed si de præmiis Suecorum ad pacis tractatus rejicere, ac hisce sociati bellum continuare velint, ita ut interim quilibet, quæ possidet, retineat; providendum Cancellario, ut maximi momenti loca, & præcipue maritima, & quæ per Saxoniam situ Sueciæ opportuna sunt, probe custodiat, præsidio ex indigenis, & quos fidissimos norit, imposito, ut ista eousque obtineri possint, quoad Sueciæ sit satisfactum, quæ loca quoque retinendo plebis favori tributis parcius sint oneranda. Quod si autem animadvertat, id ab Ordinibus Germaniæ agi, ut Suecos, postquam eorum opera res suas reparasse visi fuerint, citra ullam laborum pensationem ejicere iterum instituant, ei iniquitati extrema opponenda, & per externa fœdera conatus ipsorum frangendos, Gallosque, Anglos, & Batavos translatis in eos quibusdam superioris Germaniæ locis in bellum pertrahendos, vel etiam alicui è Germaniæ Principibus, si quis velit, eam regionis partem consignandam; ipsi autem adsumtis copiarum optimis, & fidissimis versus Mare Balticum tendendum, firmatoque inter Albim & Oderam pede hostem litore arcendum, quoad honestis conditionibus pacem facere detur. Ad extrema tamen hæc uti non descendendum, nisi necessitas subigat: ita ista potius arripienda, quam id tolerandum, ut patria pro tot impensis, effusoque tot fortium virorum, & qui omnem æstimationem superat, inclutissimi Regum sanguine nil præter dedecus, dolorem, ingratorumque hominum ludibria reportet. Ac satius esse per vim expelli, quam ultro cedendo præter certissimum patriæ damnum ignaviæ nota Suecicum nomen adspergere.

Oxenstiernæ cum Saxoniæ Electore congressus. §. 11. Hunc igitur scopum cum in universum sibi proposuisset Oxenstierna, circa singula negotiorum pro re nata consilium capturus, Erfordia Electoris Saxoniæ congressum per literas petit; qui Dresdam ipsum invitat, alia loca ab hoste fere vastata excusans. Eo cum pervenisset, non minus honorifice, ac si Rex adhuc viveret, excipitur. Inde proponit; se post mortem Regis exercitus ne dissiparentur continuisse, superiorisque Germaniæ Ordines hortatum, ut conjunctim rem gerant, quoad honesta pace potiri liceat; quo fine istos quoque arma retinere constituisse. Sed cum Elector è præcipuis Suecorum fœderatis sit, ab eo se exquirere voluisse, quam viam ipse ineundam, & quousque Sueciæ deinceps in hanc causam descendendum judicet. Id quod tamen non tanquam Legatus, sed privato tantum nomine petat, ut inde quę ex usu patriæ suæ videantur esse, consilia capere possit. Ad ea Saxo prolixe de sua in persequendo bello constantia, ac ut perculso hosti acriter instetur suadere, Succis ex una, se ex altera parte in Bohemiam & Moraviam irrumpentibus, ne vires recolligendi spatium isti relinquatur. Addit tamen; certum finem designandum, ob quem arma sint gerenda, ac oblatam pacem non repudiandam. Heic Oxenstierna; de scopo armorum dubii nihil esse: qui sit sincera & universos complexa pax, per quam sacra Protestantium, & libertas Ordinum in tuto collocetur. Cavendum tamen, ne vocabulo pacis pestilens ludibrium subsit. Victoriam persequendam, sed ne intempestivo conatu ejus fructus corrumpatur. Ante omnia res occasu Gustavi fere collapsas esse instaurandas, Protestantesque arcto invicem vinculo innectendos, ut 1633. hostis intercepta fallaciarum via serio animum ad pacem applicare cogatur. Nec minus declarandum, quousque & qua ratione censeat, Sueciæ Regnum isti se bello debere immiscere. Heic Saxonici nil nisi priora ingeminare, de irruptione in Bohemiam, & ne pax rejiciatur. Et quanquam Oxenstierna rerum ordinem inverti ostenderet, & prius de rebus rite disponendis, quam de victoria agendum; nihil tamen præter inanes verborum ambages exsculpere licebat. Tandem cum isti sententiam Oxenstiernę nosse cuperent, hic citra præjudicium superiorum suorum multis demonstrabat; triplicem esse viam labantes Protestantium res servandi. Vel enim omnes eos inter se, & cum Suecia fœdere ad finem usque belli innectendos, summa directione, uti antea vivo Gustavo, huic relicta, cui tamen Concilium ex Ordinibus circumponendum sit, ne ad unius placitum res administrentur. Vel in duo corpora discedendum, quorum uni Suecia, altero Saxo præsit, communicatis consiliis rem gestura, sibique invicem auxilio futura, ac non nisi conjunctim ad pacem descensura. Vel si Suecorum auxilio carere se posse judicent, hos idonea pensatione dimittendos, & ab Ordinibus solis rem suscipiendam, ut tamen Suecia post pacis tractatibus includatur. Ex his utra via arrideret, Saxonici ut declararent nulla ratione adduci poterant. Nam quod postea ex aliis intellectum, primam improbabant, quod Elector alterius directionem extranei præsertim dedignaretur; nec minus postremam, quod quæ præmia Suecis danda forent non dispicerent: media non displicebat, si quę eam circumstabant difficultates superari possent. Tandem Oxenstiernæ significatum; non posse Saxonię Electorem super tanti momenti re decernere, nisi collatis cum Brandeburgico consiliis. Id tamen iste sancte asseverabat; se communi causę deinceps non minus acriter incubiturum; nec de pace acturum nisi ex fœdere communicata re cum Suecis, aliisque quorum interest: nec beneficiorum à Gustavo acceptorum unquam immemorem fore, gratiamque filię, ac Regno Sueciæ relaturum. Præter ifthæc nihil Oxenstierna extundere poterat; nisi quod satis intelligeret, ab ista aula tunc mascula consilia, & vigorem tantis rebus parem abesse; nec paucos in Cæsarem inclinare. Istos homines prosperis & copiosis rebus adsuetos, duraque pati indociles reflante fortuna animum statim despondere, ac ab inani spe malorum remedia expectare. De cætero solenne iisdem, sensus suos tegere, in diem omnia differre, prolixarum orationum, & dubitationum, nec non ceremoniarum affatim, solidi nihil exprømere. Si quis ut ad rem accederetur, instantius urgeret, imperiose secum agi querebantur.

§. 12. Cum nihil amplius heic obtineri posse cerneret Oxenstierna, inde ad Brandeburgicum Electorem proficiscitur; qui majus in causam communem studium ostendebat, & quæ ab isto super Protestantium conjunctione proponebantur utique probabat, addito; si vel maxime unus aut alter Ordinum in transversum abeat, se ideo hautquaquam cessurum, sed reliquis sociatum omnia sua communi saluti impensurum. Eoque fine conventum Ulmæ properandum censebat, datis quoque ad Ordines ibi congregatos literis, quibus ad concordiam & mascula consilia amplectenda eos hortabatur, ac ut cum Suecis societatem omnino conservent, ne si isti à cæteris destituti ad peculiares tractatus ineundos adigantur, ipsi irato hosti in prædam exponantur, qui summam spei in eo collocet, ut Ordines Brandeburgicus causę communi favet.

1633. nes inter se, & à Suecis divellantur. Eadem quoque peculiariter Wilhelmo Hassiæ Landgravio, & Duci Wurtenbergico, quorum magna iis in Circulis autoritas, ingerebantur.

Conventus Inferioris Saxoniç inhibetur.

§. 13. Interea Fridericus Ulricus Brunswicensis Dux conventum Inferioris Saxoniç Luneburgum indixerat, simul copias suo nomine conscribere cœperat. Id quod eo tendere judicabat Oxenstierna, ut is Circulus Suecis avulsus suas seorsim rationes iniret; præsertim cum Saxoniç Elector ad Præsulem Bremensem, aliosque scripsisset; ut amicitiam quidem cum Suecis colerent, sed usquequaque tamen liberam sibi, nullaque obligatione circumscriptam agendi facultatem retinerent. Igitur isti mature obviam ire constituit, missis ad Ducem Dodone Cniphusio, & Jacobo Steinbergio, qui ostenderent; non debuisse id fieri inconsulta Corona Sueciæ, Magdeburgicum jam Præsulatum possidente, cui antiquitus jus conventus eo in Circulo indicendi competat. Et cum separati ejusmodi congressus non nisi ad dissociandos Protestantes faciant, eo conventu supersedendum: alias sibi constitutum vi eundem impedire. Ad quę Dux quidem causabatur; arma sibi parari expellendis ditione suâ Cæsareis præsidiis: conventus indici solere à proximis Principibus, Directore impedito: non constitisse, quousque Sueci Magdeburgicam ditionem sibi vindicare decreverint: ejusmodi conventus legibus Imperii conformes, quos si impedire velint Sueci, visum iri eos libertatem Germaniæ oppressuros: nec eousque diffidendum Principibus, velut ipsi causam communem destituere velint. Ad quę isti reponebant; non tam conventum, quam modum convocandi improbari, exclusa Suecia; eo fine bellum geri, ut Imperii leges vigori suo restituantur; id quod per fœdera obtinendum, quæ non permittant inscia Suecia separata consilia capessere: Ita tandem Dux cedebat, ac Ordinibus qua de causa conventus omitteretur, significari curabat. Quę res inter alios Regem Daniæ non mediocriter mordebat, præsertim quod animadverteret Suecos suspicari; ipso instigante conventum illum indictum. Ejusmodi igitur conatibus observandis atque disturbandis Joanni Salvio Legati munus per Inferiorem Saxoniam prorogatum. Stenoni quoque Bielkio Pomeraniç utriusque cura commissa. Cæterum quare deinceps Sueci universam Inferiorem Saxoniam fœdere sibi illigare non tentaverint, cum tamen plerique Ordines peculiari pacto illis jam juncti forent, causa erat, quod metuerent, ne Brandeburgicus & Meclenburgenses eo sibi fœdere caverent, nihil de Pomerania & Meclenburgica decerptum iri sarciendis Suecorum impensis. Quod Suecos neque annuere Regni sui rationes, nec abnuere præsentium temporum conditio permittebat. Eoque potius videbatur occasionem declinare, qua ad animi sui sensa circa eam rem intempestive pandenda urgeri poterant, ac futuræ opportunitati ista reservare.

§. 14. Berolino Halam digressus Oxensternius severa edicta per Marchiam promulgat, ut copiæ absque provincialium vexatione transitum faciant, ac prædabundi coërceantur, constituto qui ista executioni dari curaret. Ibidem à Galliæ Rege Legatus accessit Grangius, qui prolixe hujus studium in Suecorum ac Protestantium arma testabatur, & quod idem solennem Legationem ad Cęsarem missurus sit, de sua cum Suecis societate expositurum, istumque ad æquas pacis conditiones amplectendas hortaturam; cui conciliandæ operam suam offerat. De *neutralitate* quoque Ordinum Pontificiorum ut cum Suecis, sociisque agatur, petebat. Quod postremum ad futurum conventum Oxen-

Legati Gallici cum Oxensternio congressus.

stierna rejiciebat. Idem Gallum mediatorem probabat, ut esset, quem Dano adjungeret, cui soli Sueciæ negotia committi tutum non videbatur. De cætero an Rex Galliæ ad Cæsarem Legatos mittere vellet, ipsius judicio relinquebat. Qua super re Saxonis, & Brandeburgici Electorum sententiam quoque exquiri posse, qui Dresdę tunc congressi erant, annitente Brandeburgico, ut Saxonem ad consilia ab Oxenstierna proposita permoveret. Ubi integrum mensem super pacis modiis, conditionibusque, aut bello continuando disceptatum nullo cum fructu. Nec dissimulabant Saxonici; vehementer sibi displicere, quod Oxenstierna in Episcopatibus per Suecos occupatis multa donaret, ac cæteris fœderatis inconsultis conventum Ulmæ indixisset; quodque Ducis Brunsuicensis delectus, ac conventum Luneburgicum inhibuisset; velut is dictatoriam sibi per Germaniam autoritatem arrogatum iret. Ac præcipue cum super indicendo omnium Protestantium conventu Saxonici proponerent, & Brandeburgicus moneret, ut prius de ejusdem moderamine cum Oxenstierna conveniretur; illi non modice incalescebant, frementes sub directorii vocabulo Suecos arbitrium belli pacisque per Germaniam invadere; quod nec aliis, nec Saxoni ullo modo ferendum sit, cui Lipsiensi conventu summæ rei inter Protestantes moderamen sit commissum. Id quod tamen Brandeburgicus aspernabatur, nec minore se dignatione quam istum habendum contendebat. Qui & id ingerebat; postquam Protestantes propriis se tueri viribus nequeant, satius esse exterorum auxilio uti; licet fors particula aliqua decerpenda Imperio sit, quam una cum libertate sacra ipsorum plane opprimi. Tum serio & omni conatu in bellum incumbendum, nec temperatis intempestiva erga hostem reverentia armis causam prodendam; cum nihil perniciosius sit, quam media & ambigua consilia sequi, ubi extrema ab hoste intentantur. Nihil tamen ista valebant, ut Saxo presse destinata sua declararet, aut ab Oxenstierna propositis se adplicaret; sed in universum studia sua erga communem causam, quam deserturus hautquaquam sit, testari satis habebat.

1633.

Saxo & Brandeburgicus Dresdæ conveniunt.

§. 15. Nec majus operæ pretium apud Saxonem faciebat Legatus Gallicus Grangius, qui post oblatam Regis sui ad futuros pacis tractatus interpositionem multis ostendebat; non satis constare, num pax Cæsari cordi sit, jam magna mole bellum reparanti, ac morte Gustavi resumtis animis. Eoque acrius concordiam Protestantibus amplectendam, omni privato respectu, atque æmulatione seposita; nec per peculiares tractatus in diversa abeundum. Tum bello communem ab omnibus scopum præfigendum, & quicquid copiarum est, in unum velut corpus redigendum; summæ rei moderamine in unum collato, ut omnia eo celerius atque tectius expediri queant. Cum autem id bellum Regis Sueciæ auspiciis cœptum, gestumque hactenus sit, cui Protestantes fœderibus sese adjunxerint, directione belli eidem relicta; par esse, ut & deinceps eadem penes Sueciæ Coronam maneat, dignatione cæteris potiorem, & in cujus manu plerique exercitus, hostibusque ereptæ provinciæ sint. Eamque rem à Rege suo vehementer suaderi. Enimvero Saxo præfracte abnuebat à se belli moderamen Suecis concedi posse. Brandeburgicus contra Legato adstipulabatur de concordia, ac maturandis belli adparatibus; nec minus de belli directore, verum non eo modo, ut bellum & pax in unius arbitrium conferatur, id quod libero populo intolerandum sit; sed ut ab universis confœderatis certi quidam delegentur congruis mandatis instructi, qui consilio bellico adjuncti de omnibus

Ad eosdem Legati Gallici propositio.

omnibus negotiis consultent, atque decernant, quos inter uni directionem tam in deliberando, quam exsequendo eo quod decretum sit deferendam. Eidem quoque placebat Protestantium militiam in unum corpus redigi. Sed ea de re omnium quorum intereit consensu decernendum; & quia de moderamine Coronæ Sueciæ relinquendo Saxo in dubium revocet, se suo suffragio rem definire non posse, sed eandem ulteriori consultationi esse reservandam. Sic & iste Legatus re infecta Dresda discessit.

Landgravii Georgii cum Cæsareanis congressus.

§. 16. Porro cum Cæsarei valde cuperent cognoscere, quid isto congressu decretum foret, à Cæsare Leutmericiam ablegatur Episcopus Viennensis, & Questenbergius; qui Georgium Hassiæ Landgravium tunc Dresdæ agentem ad se invitant, velut super pacis negotio cum ipso collocuturi. De qua profectione nihil sibi ante, quam Landgravius jam discessurus esset, constitisse Brandeburgicus testabatur. Saxo autem ei se itineri non obstitisse ferebat, ut quid consilii foret Cæsari expiscaretur. Revera autem congressum istum Antonius Wolfius Landgravii Cancellarius procuraverat, Cæsareis partibus addictissimus, quo Cæsarem de rerum statu istorumque consiliis, ac Dresdæ inter Electores actis edocere posset. Neque vero aliud ibi propositum ferebatur, quam de Cæsaris in pacem studio. Quod Landgravius probasse se ajebat, sed ut illa universos complecteretur & Cæsar præcipue Palatinatum restitueret, Suecisque satisfaceret. Peculiares tractatus in cassum tentari. Fridlandus tamen istum congressum se inscio susceptum indignabatur, ex pacto belli pacisque arbitria sibi competere jactitans. Qui & circa id tempus super affectato Bohemiæ Regno in suspicionem venerat; multosque in Cæsaris aula, & inter eos conjunctissimum sibi quondam Eggenbergium Principem à se alienaverat, quod prædia eorundem contributionibus oneraret, easque à detrectantibus manu militari extorqueret.

Oxenstierna Erfordientibus claves oppidi restituit.

§. 17. Ast Oxenstierna Hala in superiorem Germaniam tendens Erfordiæ litem inter urbis Senatum, & præsidii præfectum super clavibus portæ cujusdam fervere deprehendit. Cum enim illæ hactenus penes præfectum fuissent, ex quo tempore Wilhelmus Vinariensis Dux urbem occupaverat, eas nuper oppidani incuria militum in portæ claustris relictas ad Consulem detulerant, frustra reposcente Præfecto, quoad Oxenstiernæ arbitrio res committeretur. Qui cum oppidanis rem magnopere cordi esse videret, universas urbis claves istis consignavit, quod ea tempestate homines benevolentia magis quam vi in officio continendos judicaret; simul constituit, ut præsidium Regium urbe ejusque territorio educeretur, civesque deinceps milite à se conscripto, qui tamen simul Coronæ Sueciæ verbis sit adigendus, urbem custodirent. Et ubi plus militum intromitti necessum sit, id absque civium onere fieret. Ab eodem quoque Thuringiæ Ordines invitabantur, ut superiorum Circulorum Ordinibus se adjungerent, ac militem stipendiumque conferrent, quorum prius ob Saxoniæ Electorem abnuebant: cætera sat liberaliter offerebant, ni idem missa ibi in hospitium legione non pauca intercepisset.

Conventus Ulma Heilbrunnam transfertur.

§. 18. Wurtzburgum delatus Oxenstierna res per Sueviam paulum mutatas deprehendit, quod ingruentibus ibi Bavaricis itinera circa Ulmam parum tuta forent. Igitur placebat conventum ibi indictum Heilbrunnam transferre, quo ad Calendas Martias Ordines eorumque Legati invitabantur. Wurtzburgi quoque offendit Manassem Passæum Marchionem Feuquierium à Galliæ Rege ad eum conventum Legatum, qui de studio Regis in communem causam prolixe testatus, si forte Sueci istis locis hosti impares forent, ad duodecim millia auxilio pollicebatur. Simul Regi molestum esse ostendebat, Lotharingiæ Ducem occupatis Tabernis Alsatiæ, & Dachsteino bello se immiscuisse; pro quo facinore si castigetur, id Rege non invito fieri. Quæ Oxenstierna libens acceptabat, addito; solum Galliç Regis respectum obstitisse, quo minus iste dudum hostilia expertus fuerit. Idem Legatus ut Oxenstiernam plane Gallorum rationibus adjungeret, multa de Regis sui in ipsum benevolentia memorabat, pollicitus quoque auxilium Regis, si privatas augere opes cuperet: quin & autoritatem ejusdem, si Reginam filio suo vellet connubio jungere, ac militem pecuniamque, si ea ex causa bellum sit gerendum. Quæ cum eo spectarent, ut Oxenstiernæ opera Galli tractu Germaniæ Transrhenano sibi opportuno potirentur, obtentu modestiæ velut votis suis superiora ab ipso eludebantur. Paulo post idem Heilbrunnam adpellens Ordines magno numero convenisse invenit, ita ut statim manus negotio admoveri potuerit. De quo antequam exponamus, prius quid actionum bellicarum per hibernos menses patratum sit, referemus. 1633. 28. Februar.

Oxenstiernæ circa bellum deinceps administrandum dispositio.

§. 19. Ut statim post prælium ad Lutzenam in Bohemiam bellum transferretur, Saxoniæ Elector suaserat, ne hosti spatium recolligendi vires relinqueretur. Id consilium quantumvis speciosum Oxenstiernæ non probabatur, quod exercitus hautquidquam dispositus esset tantæ expeditioni cum aliqua successus spe suscipiendæ, plerisque animo ægris, & novum laborem eo anni tempore adspernantibus. Et cum hostes locis sibi opportunis invadendi essent, ubi secus res cecidisset, irreparabile damnum accipiendum erat. Pars quoque exercitus in Saxoniam Inferiorem mittenda erat reprimendo Gronsfeldio; & cum hostis proximo Vere bellum magna mole instauratum iret, copias hiberna expeditione atterere haut consultum videbatur. Igitur designationem Regis paulo ante mortem conceptam Oxenstierna sequi constituit, ac majorem exercitus tunc in Misnia hærentis partem ad quatuordecim millia Georgio Luneburgico in Saxoniam & Westphaliam, reliquam Bernhardo Duci in Franconiam deducendam tradebat, quorum illi Cniphusius, huic Lohusius adjungebatur. Luneburgico in mandatis datum; de transitu ad Visurgim sibi primum prospiceret, & si per Gronsfeldium liceat, unum atque alterum munitum locum ei flumini adsitum occuparet; aut ad Amisiam usque penetraret, positaque ibi velut arce belli hostem quantum posset Westphalia depelleret. Dum interim Wilhelmus Landgravius Westphalis ab altera parte incumbit, & præcipue prohibet, ne hostiles circa Visurgim copiç, cum iis quç ad Rhenum hçrebant, sese conjungere possent. Bernhardus Dux Bambergam tendebat, copias suas quiete refecturus, simul tuendç Franconiç, ac imprimis Noribergç, & ut copiis ad Danubium, si opus foret, subsidio venire posset. Hisce hactenus per invaletudinem Banerii Christianus Palatinus Birkenfeldensis prçfuerat; sed cum iisdem, prçvalente hoste, suppetias ex Alsatia Hornius ferret, iste ad Oxenstiernam se conferebat; à quo copiis ad Rhenum prçficiebatur, missionem flagitante Baudisio. In Silesiam denique, ubi confuse hactenus res gesta fuerat, Senior Turrius Comes cum imperio mittitur, affinitatibus, autoritate, & gratia ibi locorum prçvalens. Cui injungitur, eos, qui ultro Suecorum partibus accesserant, velut amicos habere, & omni modo Sueciç devincire: inde cum Saxonicis & Brandeburgicis ducibus communicato consilio hostem

Pro-

1633. Protestantium terris arcere. Ut tamen semper ad Marchiam, & Pomeraniam respiciat; cui, si hostis ingruat, Silesia deserta sit subveniendum, nec unquam eo usque in Austriacas provincias penetrandum, ut non statim istis locis subsidio accurri possit. Turrium tamen in Silesiam cum ita amplis mandatis missum fremebat Arnheimius, velut is in ipsum quoque exercere imperium obtenderet. Et quanquam Oxenstierna scriptis ad Saxonem & Arnheimium literis declararet, Turrio in Suecicas duntaxat copias imperium commissum; non ideo tamen æmulatio tollebatur; quod Arnheimius in Silesia suo tantum arbitrio rem gerere, Suecosque in appendicis loco habere vellet; & quia superiori æstate Arnheimii proditione Saxonum res per Bohemiam pessum ivisse Turrius arguerat.

Bernhardus Dux in Franconiam abit. 28. Januar.

§. 20. Distributis hoc modo inter Duces provinciis, Bernhardi quidem Ducis copiæ Franconiam ingressæ ex itinere Staffelsteinam vi expugnatam diripiunt. Inde Bambergam nemine repugnante occupant, receptis in fidem Sacerdotibus, cæterisque civibus, qui remanserant. Nec ad Martium usque mensem memorabile quid actum, nisi quod Bulachio cum majore equitatus parte in superiorem Palatinatum ituro Joannes Wertanus improviso ingruens damni nonnihil intulerat: & oppidum Hochstadium, ex quo itinera circa Noribergam infesta habebantur, cum deditionem ferociter abnueret, vi expugnabatur cæsis omnibus puberibus. Ædificia direpta fortuito exortus ignis absumebat. Inde cum Forchemo obsidium circumponere intempestivum Duci videretur, propius Danubium processit, ut vel hostem Hornio incumbentem distraheret, vel si res ferret huic junctus istum invadere posset.

Jean de Wert. 23. Februar. 28. Febr.

Hornius in Sueviam tendit.

§. 21. Hornius quippe re per Alsatiam bene gesta Sueviæ adversus Bavaricos auxilio venturus trajecto Rheno ex itinere Kentzingam, & Friburgum Brisgoviæ occupaverat. Inde duobus Wurtenbergensium millibus, qui Rotwilam occupaverant, auctus Danubium versus properat; & Banerii copiis valde quidem deminutis ad Gecklingam jungitur, hoste iter ejus sistere non auso. Quo tamen antequam perveniret Hornius, hostis jam per Sueviam progressus fecerat non spernendos. Altringerus quippe Bavaricus dux, post Landsbergam ad Licum expugnatam, Sueviam irrumpens, Memmingam levi negotio occupaverat, nec præsidiariis, quas pacti fuerant, deditionis leges servaverat, gregariis sub signa sua redactis; ac oppidanis magna pecuniæ summa emunctis. Inde Campodunum invaditur, quod ducenti præsidiarii Suecici una cum civibus ad decimum usque diem acerrime propugnabant, fœminis quoque lapides & ferventes aquas apportantibus. Ac jam tres hostium assultus mascule repulerant; cum tandem impetu à meridie ad vesperam continuato hostis numero prævalens oppidum irrumpit, ac cædibus, stupris, rapinis, incendio omnia miscet. Qui in arcem refugerant cives pecunia vitam redimere cogebantur. Nec eo minus oppido magna argenti vis imperata, primariique cives cum uxoribus & liberis captivi Lindaviam, aut ad Tirolenses abducti. Inde Biberaco hostis minitari videbatur, quod Hornius immissis ducentis dimachis, & promisso subsidio ad tolerandam obsidionem firmabat. Sed cum è præcursoribus, qui turmam hostium oppresserant, intellexisset, Bavaricos circa Memmingam, & Campodunum divisis copiis hærere, ipse transmisso ad Kirchbergam Illaro ex alterâ parte fluminis istos urgere constituit. Ac primo quidem non procul Memminga statio hostilis ducentorum dragonum opprimitur. Sed

4. Januar. Bavarici Memmingam & Campodunum expugnant. 3. Jan.

isti ad Memmingam consistere non ausi, immissis 1633. et oppido duabus legionibus Campodunum retrocedunt. Quos Hornius non procul eo oppido assequitur, duasque equestres legiones, & quicquid desultorum habebant, conspiciente toto exercitu Bavarico, cedit. Quo conflictu septem vexilla, ac subtribunus cum aliquot ductoribus à Regiis capti, tribunusque Gallebertus occisus. Ac ni nox incidisset, totus hostium equitatus, qui jam vacillabat, in fugam dari poterat. Sed Altringerus nocte tectus ad Leibussum recedebat, objiciente angusto transitu, quem pluvia præsertim tempestate in conspectu hostilis exercitus transire arduum erat. Igitur Hornius Ottenbeuram regreditur, reficiendo paulisper militi, & ut hostis conatus observaret. Quem cum diutius ibi hærere videret, facto per Mundelheimum & Kaufbeuram itinere, à Lico eum intercludere instituit, ut interea Banerio occasio foret Landsbergam tentandi. Eo consilio Altringerus animadverso, ut Hornium retardaret, trecentos milites raptim Kaufbeuræ immittit. Ipse per noctem bipartito copias apud Schongam & Fiessam trans Licum rapit, & conjunctis iterum iisdem ad Schongam considet. Hornius interim Kaufbeuræ immissum militem modicâ vi adhibita in potestatem redigit. Sed cum hostem trans Licum insequi agitaret, cognoscit septem legiones è Bohemia & turmas aliquot è Franconia isti subsidio properare. Igitur post eam accessionem hosti se imparem judicans, præsertim cum Banerii miles male habitus esset, ac Wurtenbergici carptim domum facesserent, paulum se reprimere satius ducebat, ac interim à Bernhardo Duce postulabat, ut is cum suo exercitu propius Danubium accederet. Et quia hostis Suevia excesserat, Campodunum in potestatem redigere statuebat, quod per biduum obsessum postera die capiendi spes erat. Ast Altringerus legionibus è Bohemia auctus Lico iterum transmisso recta Mundelheimum, & inde Biberacum tendebat; ut hoc raptim occupato Wurtenbergicæ se infunderet, opimis ibi hibernis fruiturus. Eo voto ne potiri hostis posset, Hornius deserto Campoduni obsidio Biberacum properat, idque præsidio firmat. Inde ad Munderdingam Danubium transit hostem anteversurus, ac capta idonea statione eidem se objecturus; quod non consultum videretur absque necessitate prælii aleam tentare. Nec hostis minus, cui non prælium, sed Wurtenbergica præda cordi erat, magnis itineribus ad Danubium festinabat, quem pridie ponte ad Greissingam extructo cum majore copiarum parte transierat. Ubi postremum Hornii agmen præter hujus imperium in primum hostium agmen acriter impetum facit, idque retro agit: sed mox tota vi incumbente hoste pedem refert; quoad Hornius subsidio accurrens istum sisteret. Inde Hornius copias suas in aciem ad Lauteram in monte explicat; quod idem Altringerus in subjecta valle facit. Nihil tamen inter illos actum, quam ut tormentis se mutuo impeterent, exiguo utrinque damno. Nam è Suecis non supra quinquaginta desiderati sunt. Ita citra ullum impedimentum Pfullingam Hornius processit, contentus hostem Wurtenbergica arcuisse, quam conservari Sueticarum rerum tantopere intererat. Et quia Bavaricis plures legiones è Bohemia accedere dicebantur, Hornius Rheingravio mandabat, ut præcipuis per Alsatiam, & Brisgoviam locis præsidio firmatis cum majore equitatus parte ad se accederet. Enimvero hostis Wurtenbergica exclusus frustra tentato Biberaco copias bifariam dividit; ac peditatum plerumque per oppida inter Licum & Illarum distribuit, cæteris versus Bodamicum lacum dimissis, quo in tractu tribunorum

9. Jan. Bavarici ab Hornio vapulant.

Hornius Altringerum Wurtenbergico agro arcet. 2. Febr. 8. Febr.

Sant

1633.

Hornius legionem hostium opprimit. 27. Febr. d'Espagne.

Sant Andreani, & Forbesii novos delectus dissipabat, isto quoque capto. Hornius autem cognito hostem copias suas laxius per hospitia sparsisse, assumta valida equitum manu nocte Dietfurti Danubium transit, & orto die tribuni Hispani legionem Simmeringæ & propinquis vicis metantem opprimit, & plerisque ductoribus ipso cum tribuno & quinque vexillis captis totam fere legionem destruit; ipse re bene gesta in stativa sua regreditur.

Hagenoa ab hoste intercipitur.

§. 22. In Alsatia Hornio digresso hostis iterum cristas erigere, & impositum sibi jugum excutere nitebatur. Et Hagenoæ quidem nonnulli cives Pontificiis sacris addicti, adsumtis in societatem quibusdam rusticis, Cæsareum præsidium, quod nuper Tabernis Lotharingo traditis excesserat, in id oppidum introducere moliebantur, cujus ope Suecos apud se hospitantes trucidarent. Dolus hoc modo instruebatur. Rustici militum quosdam curribus fœno ac stramine onustis abditos sub portam usque vehebant; qui repente prosilientes vigiles securos jugulant; ac mox cæteros, qui extra oppidum insidiarum causa latitabant, signo dato immittunt, civibusque simul insurgentibus facile Suecicos opprimunt; quos partim ferro, partim fustibus atrociter necant, præfecto Croneckio,

5. Januar.

aliisque ductoribus captis. Cæsorum corpora centum triginta vestibus spoliata extra mœnia canibus lanianda projiciuntur. Triduo post eodem delatus Salmensis Comes ad illud oppidum muniendum omni vi incumbere cœpit, Argentorato inde multas molestias daturus. Sletstadii similis struebatur scena; sed consilio detecto exitium, quod Suecicis parabatur, in autorum capita vertebat. Ea res Argentoratenses advertit, ut ab insidiis probe sibi caverent, ac Equites Ordinis Teutonici, Monialesque domicilia mœnibus contigua deserere,

Neuburgum ad Rhenum opprimitur

alibique sedes capere cogerent. Brisacenses quoque Rheingravio circa occupandam Thannam, Altkirchamque, & Pfirtam, aliaque Suntgoviæ loca distento, Neuburgum ad Rhenum subito opprimunt, cohortemque Suecicam ibi præsidio locatam partim cædunt, partim capiunt. Is suc-

28. Januar.

cessus audaciam addebat, ut eadem circa Langendenzlingam tentarent, quo tribunus Einhusius Schafelitzkium & Canofskium ad epulas invitaverat. Sed hi media inter pocula nuntiato hostium adventu equites suos raptim ad pugnam cient; qui vix in ordines se utcunque disposuerant, cum hostis adesset, pugnamque inciperet, ac istos numero inferiores Friburgum versus propelleret, ubi Canofskii legio hospitabatur. Hic mox excitatis suis Einhusii turmis auxilio advolat,

Brisacenses vapulant.

iisque junctus Brisacenses invadit, & acrem post conflictum in fugam conjicit, cæsis circiter quadringentis, totidem captis, quorum plurimi post è vulneribus obiere. Sed & agrestium in Sunt-

Rustici per Suntgoviam tumultuantes compescuntur.

govia ad quatuor millia conglobati Pfirtam, Altkirchamque intercipiunt, & quos ibi ac per vicina passim deprehendunt Suecicos atrociter trucidant. Ad hos compescendos Rheingravius validam manum Thannam versus rapiebat; quo antequam veniret, jam tribunus Harpfius coactis novendecim equitum turmis apud Blotzheimum eos

29. Jan.

in aperta camporum pertractos misere multaverat, cæsis mille amplius, totidem captis. Quo cognito Rheingravius, ut istum motum penitus sedaret, Befortum tendit, ubi Montecuculus Comes cum aliquot equitum turmis, & magna parte agrestium agebat. Sed hic inconditæ turbæ diffisus non expectato Rheingravii adventu Brisacum se recipiebat. Agrestes in cæmeterio vici Dommerskirchæ oppressi, veniam frustra implorantes immanitatis suæ pœnas dederunt occisis mille sexcentis. Quæ clades tamen non deterruit rusticos per Brisgoviam, quo minus & ipsi in Suecicos interceptos sævirent; qui tamen pariter pœnas dederunt suspendio necati, aut ad opus faciendum abducti. Nec eo secius Brisacenses denuo fortunam tentare ausi mille numero Kentzingam

Brisacenses denuo vapulant.

interceptum tendunt. Quibus Suecici, destinatis ipsorum proditis in itinere insidias ponunt; in quas dum præcipitant, cæsis aut captis plerisque, pauci incolumes evasere; quos inter Wilhelmum Badensem Marchionem brachio arreptum eques ignotum jam trahebat, sed mox splendidius vestitum nactus dimittebat.

Dilsberga capitur. 12. Januar.

§. 23. In Palatinatu Ludovicus Schmidbergius legionis vicarius oppidum Dilsbergam subito assultu, arcem paulo post deditione ceperat. Quod non parum conferebat coërcendis Heidelbergensis præsidii excursionibus.

Gesta per ditionem Coloniensem.

Ad inferiorem Rheni tractum Baudisius Andernacum superiore anno captum pro temporis ratione munitionibus firmabat; simul Nordburgum in Eifalia Ducis Arescotani oppidum in potestatem redegerat. Isti amoliendo Elector Coloniensis cum urbe Colonia ubique auxilia conquirit; cui & à Gronsfeldio valida manus sub tribuno Henrico Westphalo, & ab Isabella Belgii Principe aliquot Hispanorum millia sub Isenburgi Inferioris Comite submittuntur. Et ne Elector adversus neutralitatis cum Batavis initæ leges peccasse argueretur advocatis in suam ditionem Hispanis, illæ copiæ dicis causa Hispanorum sacramento solutæ Cæsaris militiæ transcribuntur. Hæ igitur primo Nonnenwertam, insulam in Rheno sitam, opprimunt, cæsis Suecicorum quinquaginta, centum captis. Inde Ohlbergam ad Aram fluvium deditione capiunt; ut & arces Saftenburgum, & Landscronam: sed illius præfectus acerrime restiterat; hujus autem per ignaviam prodita arce cum cohorte sua ad hostes transibat. Contra Baudisius Hammersteinam arcem occupaverat; & non paucos Hispanorum Rimagi oppressos ceciderat. Verum hosti magna mole ingruenti impar, numeris ob continuos labores valde deminutis, ac legionibus aliquot equitum ad Landgravium missis, cessim ire Lohnstenium superius usque cogebatur, ubi Lani fluminis ob- 17. Febr.

jectu, & locis opportunis Wetzlariam usque insessis hostem transitu arcebat. Unde repulsus Isenburgicus omni vi ad oppugnandum Andernacum vertitur, quod præsidiarii maximam partem Finnones sub tribuno Josia Ranzovio strenue propugnabant.

De neutralitate Circuli Westphalici frustra agitur.

Interea de neutralitate Circulo Westphalico concedenda intervenientibus Hollandis tractari cœptum, qui grassantes in vicinia exercitus haut citra suspicionem adspectabant. Eoque ut utriusque partis copiæ inde excederent, nec deinceps eodem se penetrarent, caveri cupiebant. Baudisius autem, quanquam citra superiorum mandata ad ejusmodi tractatus descendere non auderet: tamen honori Hollandorum, & Principis Arausionensis id daturum se promittebat, ut per mensem induciæ essent, ipseque suas copias inde educeret, paucis tantisper locis præsidio insessis; ut tamen Coloniensis Elector, & Palatinus Neoburgicus caverent nihil in ea loca tentatum iri, quoad tractatus perficeretur. Eam conditionem cum isti abnuerent, incassum id negotium evanuit.

Gesta per Westphaliam. 4. Febr.

§. 24. Georgius Luneburgicus Dux, militiæ Suecicæ per Saxoniam & Westphaliam præfectus, facto per ditionem Brunswicensem & Luneburgensem itinere ad Bremam cum exercitu Visurgim transit. Hinc cito agmine Cniphusium in Westphalos irrumpere jubet, qui primo impetu Vechtam, Cloppenburgum, Haselunam, Meppam, Furstenaviam, aliaque loca totumque adeo

pr.e-

1633. præsulatum Osnabrugensem, excepta metropoli, ac vicinum tractum in potestatem redigit. Et quia plerique agrestes domibus suis profugerant, ne permissa rapinæ militari regio mox solitudo fieret, edicto promulgato securitatem imperata facientibus promittit, refractariis extrema interminatus. Sed cum hiberna tempestate Osnabrugam, adsitamque arcem Petersburgum obsidere non liceret, præcipuum tunc videbatur de tuto sibi ad Visurgim trajectu prospicere, quod Brema longius mare versus posita, nec Suecorum arbitrio subdita foret. Ei usui Rintela opportuna visa, Hamelam, Mindamque interjectu suo separans. Igitur verso itinere Hervordiam, Flotamque arcem, & Bilefeldam occupat, Sparenberga arce eminus circumsessa. Nec minus Lemgoviam, ac Lybbecam præsidio firmat, ac cum Mindensi præsulatu super tributis transigit. Mox Rintelam itum, ubi cum tumens nivalibus aquis Visurgis vado transiri non posset, navigia conquiruntur, ut ad alteram ripam trajectus firmari posset. Interea Gronsfeldius Comes Guelferbyto quatuor mensium alimenta intulerat, & mox contractis copiis inter Hamelam, & Mindam ad Visurgis ripam consederat, Suecicos transitu prohibiturus, structoque contra Rintelam suggestu in adversos tormentis detonabat; quibus hi non sequius respondent. Verum detumente paulatim flumine Georgius Dux monstrante rustico vadum reperit, quo equitatus summo mane trans fluvium missus repente in hostem invectus quatuor turmarum stationem opprimit. Mox in pedites, qui ripam custodiebant, irruens multos eorum interficit, quingentos cum tribus centurionibus capit, ac quatuor vexillis, duobus tormentis potitur. Mox in eos qui per vicina metabantur, itum: qui consistere non ausi, raptim Mindam, alii Hamelam facessunt, plerisque impedimentis amissis. Ita profligatus Gronsfeldius cum in aperto Suecis imparem se judicaret, plerumque equitatum, & quicquid peditum ad præsidia oppidorum opus non erat, Rhenum versus ad Isenburgicum dimittit, ipse tantisper intra oppida vim Suecorum propulsaturus. Interea Osnabrugenses Furstenaviam proditione quorundam civium subito irrumpunt, ac plerosque Suecicorum cædunt, capiuntve. Cæteris arx suffugium præbuit, quam isti oppugnare non ausi, cum proditoribus abiere. Sed cum eadem circa Lybbecam tentarent, conatu propalato irriti fuere. Contra Sueci Buckeburgum præsidio insident, coercendis Mindensium excursionibus, & Hamelæ obsidium circumponunt, spe modico negotio illa potiundi. Inde præsulatui Osnabrugensi neutralitatem, menstruum tributum stipulati, concedunt. Quam etiam Palatinus Neoburgicus Westphalicis suis ditionibus ambibat, & ut Sparenbergæ obsidium solveretur. Quod Georgius Dux demum annuit, cum copias diffundere inutile esset. Polla quoque arx ab Uslario post bidui verberationem deditione capitur, octoginta qui excesserant præsidiariis Suecicam militiam amplectentibus.

Margin: 1. Martii — Gronsfeldius vapulat. — 1. Martii — 16. Mart.

Wilhelmus Landgravius in Westphaliam irrumpit. §. 25. Diversa parte Wilhelmus Landgravius irruptione in Westphaliam facta Tremoniam paululum tergiversantem ad præsidium accipiendum adigit. Reclingshusa ultro imperata facit. Jacobus Mercierius tribunus Dorstenam mittitur, quæ nec ipsa diu moram facit, & centurio oppidi præfectus captivi sortem subit, miles gregarius sacramentum mutat. Inde Haltera haut reluctans jugum accipit. Cosfelda quindecim centuriis provincialium impigre per aliquot dies defensa tandem & ipsa flectit, ac Hassiacum præsidium accipit. Inde Dulmena, Borca, Bocholtum, & alia minora oppida ultro imperata faciunt. Sed cum inter istos successus Landgravium hinc Rheingravius, & Baudisius frequentibus literis super auxiliis adversus hostem sibi imminentem solicitarent, inde Georgius Dux ad copias secum jungendas invitaret, quo hostem ad Visurgim eo gravius urgere posset: ut utrisque gratificaretur Monasteriensi præsulatu iterum excedit, Borca, Cosfelda, & Dorstena præsidio insessis, ac quinque legiones sub tribuno Plessio ad Baudisium Dillenburgum versus mittit. Cum reliquo exercitu Paderbornam obsidet, ut è propinquo, si res exigeret, Georgio Duci adsistere posset. 1633.

Gesta per Silesiam. §. 26. In Silesia sub finem anni præcedentis Franciscus Albertus Dux Lauenburgicus cum equitatu Olavia Grotcaviam versus iverat, tribuni Winsii legionem non procul inde hospitantem oppressurus. Sed hic re cognita statim Neissam se recepit; ubi ad arma conclamatum, & sparsæ Cæsareorum copiæ in unum contractæ. Unde Dux retro Lowitzam recedebat. Interea Gallasius valida cum manu à Fridlando missus Grotcaviam adpellebat, cæteris se Cæsareis juncturus: qui mox equitum manum in Saxones emittit. Illi in pabulatores quosdam incidentes, eos non sine vulneribus in castra compellunt. Quo tumultu excitatus Lauenburgicus, cum legionibus suis invectus acriter eosdem repulit; queis Cæsareus exercitus decem millibus militum constans in propinquo suffugium fuit, de quo Saxonibus nihil plane erat cognitum. Cæsarei in aciem dispositi adversus Saxones progredi incipiunt, tentaturi, num his consistendi audacia foret nullo peditatu suffultis. Sed cum Saxones impigre ad prelium committendum se accingerent, Cæsarei ad trecentesimum passum subsistentes tormentis istos impetebant. Inter quæ nocte ingruente hostis Grotcaviam, Saxones Olaviam indemnes recedebant. Eo in conflictu Cæsareorum supra centum quinquaginta, Saxonum vix triginta ceciderant. Cum autem hostis latius se diffunderet, intercepta quoque arce Kœnigsberga, & Olaviam usque excurreret, Saxones iterum Suecis jungi cupiebant. In quod Duwalius non prius consentire volebat, quam Lauenburgicus scripto promitteret, Suecicas copias pari cum Saxonicis conditione habendas. Quo obtento cum omnibus suis Olaviam se conferebat. Ast Cæsarei conjunctione istorum cognita Neissam se recipiunt, sera jam pœnitentia ducti neglectæ occasionis Saxones solos apud Grotcaviam invadendi. Quo tempore Briegensis Dux, postquam diu inter utriusque partis solicitationes anceps hæsisset, cum tandem à Fœderatorum exercitu vis ostentaretur, Briegæ præsidium recipit trecentos Suecos, totidem Saxones, ac æquis legibus cum istis transigit, quæ tamen ipsum fidem Cæsari datam exuere non cogerent. Briega in potestatem redacta Fœderatorum exercitus quievit, quoad Arnheimius adventaret; qui sumto per Ducatum Lignicensem, Suecorum hospitiis assignatum, itinere non sine ambage Wratislaviam versus tendebat. Interea hostis Strelenam, Falckenbergam, Reichenbacum, & Landshutam receperat; ac parum aberat, quin Briegam ex improviso irrumperet. Oppelam quoque oppidum occupaverat; sed arcem præ-

Margin: prid. Kal. Jan. — 2. Jan. — 4. Jan. — 7. Jan. — 19. Jan.

L

1633. 27. Jan. præfectus acriter defendebat, quoad hostis trecentis desideratis inde pelleretur. Apud Olaviam conjuncti iterum Saxonicis Sueci, ad Strelenam bis mille Polonos cum sexaginta desultoribus pugnæ paratos offendunt. Quos Duwalius acriter invectus post exiguam moram in fugam conjicit, cæsis non paucis, & centum captis. Mox Strelena recuperatur, ubi cum Duwalius relicti ab hoste adparatus bellici dimidiam partem sibi vindicaret, Saxones contradixerunt, causati suis potissimum auspiciis bellum geri. Et cum vilem particulam velut ex gratia post offerrent, Duwalius ignominiosum donum respuebat; quæ tamen offensa tunc dissimulata fuit.

Poloni domum abeunt. Cæterum Poloni, quorum aliquot millia Hannibal Dona opimis promissis exciverat, cum nec stipendia solverentur, & prædæ loco vulnera forent; Cæsaream militiam pertæsi domum inglorii revertunt, Arnheimio liberam abeundi facultatem concedente. Ast hostis post conflictum apud Strelenam Grotcavia movebat, desertoque Reichenbaco & Landshuta apud Neissam castris munitis considebat:

30. Jan. Contra Fœderati Wansenam recedebant, Jacobum Duwalium cum viginti amplius cohortibus adventantem expectantes. Is postquam accessisset, Grotcoviam isti invadunt, à Butlari legione insessam, quę spe subsidii à Cæsareis ferendi non procul inde metantibus strenue resistebat. Sed urgente ex una parte Duwalio cum Suecis ex altera Clitzingio cum Saxonibus, deditionem facere cogitur ea lege, ut positis armis sacramentum mutaret. Ubi iterum dissensio Arnheimium inter & Duwalium erupit. Obsessi quippe postquam super deditione cum Duwalio, & Clitzingio non absque præscitu Arnheimii transegissent, istorum arbitrio relinquebatur, ad Suecos, an ad

Inter Duwalium & Arnheimium dissensio. Saxones quisque se conferre vellet. Sed cum istorum plerique Suecicas partes elegissent, nec supra triginta Saxonicis accedere cuperent, Arnheimius indignatus cum Lauenburgico advolat, Duwalii pacto se hautquicquam teneri clamitans: simul omnes deditos ad Saxones paucis exceptis abstrahit. Qua injuria offensus Duwalius ab exercitu Wratislaviam discedebat, relicto imperio in Suecicas copias Felsio Baroni, & tribuno Bohmio. Saxonibus tamen petentibus iterum redibat, dissidio isto utcunque obliterato. Ast hostis accessu Fœderatorum perterritus, Neissæ triginta quatuor vexillis sub Schafgotschii ductu firmata, in Bohemiam recedebat; quem Fœderati non ultra Otmachiam arcem, quam & ipsi occupabant, persecuti sunt.

13. Febr. Ubi hoste omisso Schweidnitzam vertunt, ibique exercitu lustrato in hiberna discedunt. Repetita inde à Duwalio vetus adversus Arnheimium querela super angustiis hospitiorum Suecis assignatorum, quibus ni remedium adferretur, metuendum erat, ne miles Suecicus ad Saxones, qui lautius habebantur, transiret; petitumque ut Sueci pari cum Saxonibus conditione forent, & Odera utrorumque hospitia dirimeret, Suecis Polonicum, Saxonibus Bohemicum latus obtinentibus; utque loca ad Oderam sita pari utrinque militum numero insiderentur. Ad quæ Arnheimius nihil, quod ad rem faceret respondere, ac in diem negotium extrahere, quoad infecta re Dresdam abiret, reditum sui intra duas septimanas pollicitus. Eo digresso Sueci veteribus hospitiis in Lignicensi Ducatu coarctabantur, reliquis per Saxones præreptis. Ita quiescentibus Fœderatis, Fridlandus per otium copias suas ex hæreditariis Cæ-

saris ditionibus augebat, vi ad militiam abreptis, quos stipendiorum prompta solutio non permovebat. Et ut ignominiam cladis ad Lutzenam acceptæ leniret, non paucos Pragæ velut eo prælio turpiter profugos supplicio afficiebat. 1633. Circa id tempus fato fungebatur Andreas Cochtizkius, Regius per Silesiam Legatus. Paulo 7. Febr. post eodem adpellebat Henricus Matthæus Turrius Comes, qui statim per publicas literas com- 26. Febr. missum sibi in Suecicas copias summum imperium passim promulgabat; hautquidquam par emendandis malis, quæ Suecorum arma eas per oras premebant. *Status per Silesiam confusus.* Euangelicos quippe per Silesiam in partes Fœderatorum pronissimos turbabant dissidia inter Suecicos, Saxonicosque duces post Gustavi mortem apertius erumpentia; dum Saxones rem suo tantum arbitrio gerere, Suecisque in auxiliariorum loco uti volunt, his vehementer repugnantibus. Unde Silesii ancipites utros potissimum respicerent hærebant, cum in illa collisione nemo eorum causam serio susciperet; quin nemo eos obsequio Cæsaris subducere postularet. Et Sueci prævalentibus ibi Saxonibus paulo minus quam ab hisce pendere, ac inter molestas dissimulationes tempus transigere cogebantur, satis habentes; quod in partem adhuc rerum ibi admitterentur. Neque ex hiberna isthac expeditione, & quod ita repente à fugiente hoste recessum erat prudentes præclari quid augurabantur. Superiore anno, dum intempestive Fœderati in diversa abeunt; Neissa & vicina loca amissa erant. Ea hac expeditione recuperabantur, sed direpta ac fere destructa; ac Neissa tamen in manibus hostium remanserat. Pleraque transeuntibus hinc inde exercitibus, post hospitiis militum vastata. Militum affatim; sed quorum plures hiberna expeditio absumserat, quam novi delectus supplebant. Non nihil damni hostibus illatum; sed quod jacturam, quam Fœderatorum copiæ fecerant, non æquaret. nec minus altius suspicandi ansam præbebat, quod prout quisque in partes fidissimus, durissime haberetur; qui tamen nihil magis querebantur, quam isthoc modo media sibi communem sublevandi causam subtrahi, exhausto per transeuntes exercitus, & hospitia in amicorum terris sumta stipendiorum fonte.

Conventus Ordinum in Suecia, decretum. 14. Mart. §. 27. Interim in Suecia conventu Ordinum indicto fundamenta rebus domi forisque deinceps gerendis firmantur, dum Christina, Gustavi Adolfi filia Suecię Regina denuo declaratur, eique ab omnibus fides datur. Simul antea facta Sigismundi, filiorumque ejus à Regno Sueciæ exclusio denuo sancitur, pœna perduellionis in eos statuta, qui de istis recipiendis mentionem facerent. Tum Reginæ tutela, Regnique administratio quinque summorum Collegiorum capitibus, quorum locum uno vel altero absente senior Collegii suppleturus erat, confirmatur, queis tamen in consilium Senatus Regni adhibendus erat. Cæterum ab Oxenstierna Gustavo adhuc in Borussia bellum gerente, ejus jussu concepta erat Regiminis Forma, uti ipse ferebat; quam Rex sibi prælectam minutiis qui- *Forma Regiminis.* busdam exceptis probaverat, sed mole rerum præpeditus, ac morte ingruente eam subscribere, ac promulgare non poterat. Id scriptum post mortem Regis ab Oxenstierna ad Senatum missum, ut quæ optima ipsis viderentur, retinerent, cetera mutarent aut omitterent. Idem tunc selectis Ordinum communicatum vehementer arrisit; sed quo minus in pragmaticæ sanctionis vicem promulgaretur, tempus tunc non tulit. Ut tamen eam formulam in gubernan-

do

1633. do Regno Administratores interim præ oculis haberent, placuit. Denique firmando adversus aliorum invasiones Regno novi delectus, in quos vivo adhuc Gustavo consensum fuerat, ocyus agi jubentur. Ut tamen sub recenti imperio plebis animi placarentur; cui præcipuum querelarum argumentum tributa fere sunt, ea quę nuperis annis augmenta vectigalibus addita fuerant, remittuntur; etsi alias tempora Regni reditus augeri potius suaderent. Ista omnia summo Ordinum consensu decreta Polonorum, Danique machinationes non parum disturbarunt, qui Suecia post Gustavi mortem motibus intestinis convulsa, in turbido piscandi occasionem oblatum iri speraverant; sed nunc postquam nihil intus vacillare deprehenderent, falso se rationes iniisse taciti indignabantur.

§. 28. Nec minus res Suecorum per Germaniam firmabat Conventus Ordinum Protestantium Circuli Franconici, Suevici, & utriusque Rhenani Heilbrunnæ indictus, quem Saxoniæ Elector per literas variis rationibus apud præcipuos Ordinum impedire frustra fategerat. Is quippe velut Lipsiaco decreto caput Protestantium declaratus sibi jus convocandi competere obtendebat, eoque communem Protestantium conventum animo agitabat, ut sibi arbitrium belli pacisque vindicaret, & Ordines ad stipendia suo exercitui solvenda adstringeret. Sed Ordines neglecto Saxone circa initium Martii frequentes convenerant, Wurtenbergicus Dux, Badensis Marchio, & complures comites; cæteri Legatos miserant. Cum in Oxenstiernę hospitio convenirent, & is inter quosdam super priore loco controverti animadverteret, prævenienddis hisce litibus nulla sedilia inferri jubebat, & stans apud stantes exponebat: quæ causa Gustavo Regi fuerit arma capiendi; utque ipsius progressibus Protestantes animos sumserint fœdus Lipsiæ ineundi, libertati suæ, sacrisque defendendis. Eo fœdere vi hostium dissipato; plerosque Ordinum peculiaribus pactis Gustavo innexos arma cum ipso adversus Cęsarem Ligamque sociasse. Inde Regi consilium fuisse universos in unum corpus componere, summa rerum rite digesta; eoque fine quatuor superiorum Circulorum conventum indixisse; cui cum ipse adesse, in Saxoniam avocatus non potuerit, se à Rege destinatum fuisse, ut ejus nomine quę in rem communem viderentur exponeret. Nec evocato licet rebus humanis Rege negotium istud à se abdicatum. Et quanquam universos per Germaniam Protestantes in concilium coire optandum fuerit; cum tamen res moram non ferat, & in amplis ejusmodi conventibus negotia non sine magnis ambagibus evolvantur, se communem conventum expectare nec voluisse, nec potuisse. Inde petebatur, ut deliberare, ac decernere velint de Circulis istis fœdere inter se connectendis ad restituendos oppressos Ordines, vindicandasque Imperii leges, ac ut Coronæ Suecię satisfactio pręstetur: neve in peculiares tractatus singuli cum hostibus descendant; & quæ pœna in eum statuenda sit, qui à fœdere secessionem fecerit. Cumque Cęsar adversus jurata pacta hactenus libertatem publicam oppressum iverit, strenue auxiliantibus Ligistis, an non tam ille, quam hi hostium vocabulo publice nuncupandi sint? Prę-ter hęc de numero exercituum, novis delectibus, summa belli directione, disciplinaque militari agendum erat. Ac denique si placuerit Sueciæ auxilio ad scopum istum obtinendum uti, quousque judicent eidem in causam descendendum, & quid vicissim Sueciæ, si ipsa aliunde invadatur, expectandum sit. Ista capita cæteris, qui ad conventum non accesserant, & inprimis Saxonię Electori ab Oxenstierna transmittebantur. Quę plerisque probata Saxoni hautquidquam ad palatum erant: qui & ideo literis ad Conventum scriptis ostendebat magni momenti ista esse; nec dubitare se, quin expenderint, quid Imperio debeant, quæ ad universos Protestantes, quę ad Electores pertineant; simul ne temere in extrema eatur monebat. 3. April.

Conventus Heilbrunnensis.

Oxenstiernæ propositio. 8. Mart.

§. 29. Ad ista porro deliberanda cum Ordines descenderent, ab initio nonnullis, ac præcipue Suevicis videbatur de fœdere ad conventum universorum Protestantium rejicere, ubi etiam de directione rerum sit constituendum, quæ tantisper Oxenstiernæ deferenda sit. Post tamen universi sententiam suam super singulis capitibus scripto conceptam Oxenstiernæ obtulerunt. Qui præfatus quæ modestia requirebat, non pauca circa id scriptum libere monebat; velut quod circa pleraque nihil certi decernatur, ac res in longum extrahatur; & quod scrupulose nimis & ambigue quędam concepta videantur, cavillandi ansam prębitura; cum tempus nunc non ferat formularum aucupia trutinare, sed hostiles gladios jugulo omnium imminentes averruncare. Fœdus inter se, & cum Suecis à confirmatione communis conventus Protestantium videri suspensum, labili nimis fundamento. Præposteram religionem esse, cum arma adversus Cæsarem arripuerint, hostis vocabulo abstinere; cum ni justi Cæsaris hostes esse velint, non possint non rebelles esse. Etsi Suecorum parum intersit, qui aperte se Cęsaris hostes ferant. Consultissimum porro esse proprio milite, argentoque rem gerere; si quid ab exteris obtineri queat, in lucro putandum. Directionem belli ab Ordinibus sibi delatam, etsi cum infinita molestia conjunctam, se ideo non recusare, quod alias patriæ suę rebus consuli nequeat. Sed ut in singulis Circulis peculiares directores constituantur, qui in ipsius acta censuram quandam exerceant, id se ferre nolle: neque eam jam rerum faciem, ut omnia ad unguem exigi queant. Quia porro militi stipendium non solvatur, rapto eum vivere non adeo grande piaculum habendum; cum is conductus sit, ut in hostem, non ut in famem pugnet: ac non magis de petulantia militum, quam eorundem conservatione dispiciendum. De cætero amputandis moris, quas multitudo consultantium pariebat, pollicebatur Oxenstierna, se salvo ipsorum judicio sententiam suam ad modum fœderis conceptam declaraturum. Enimvero id quoque ab Oxenstiernio observabatur, non solum multos occultas per artes Cęsaris, ac consilia Saxonis vacillare, qui omni modo laborabat, ne summę rei directio ipsi committeretur; sed & quemlibet privato suo emolumento inhiare, & alios bona Ecclesiastica, alios insignia feuda, & simile quid captare: quæ nisi statim annuerentur, offensa in promtu erat. Quam ob causam ipse quoque Rex Gustavus jam pleramque partem occupatarum terrarum aliis donaverat, aut promissis adsignaverat, ac inter alios Wilhelmo Hassiæ Landgravio Fulda, Paderborna, Corbeia, & Monasteriensis præsulatus cesserant: quæ promissa Oxenstiernæ utique implenda erant, ut è provinciis bello occupatis nihil Suecis præter Moguntinam ditionem, de qua tamen & ipsa nonnullæ particulæ decerpebantur,

Ordinum deliberatio.

17. Mart.

1633. tur, restaret. Nec aliud quid suppetebat, ut ad communem causam amplectendam alacres fierent, nisi ut in partem prædæ admitterentur. Quorundam donationibus ea lex dicebatur, ut ipsi militibus satisfacerent. Alii pecunias ultro offerebant.

§. 30. Id tamen Oxenstierna pro cujusque captu adhibitis rationibus effecerat, ut Ordines in plerisque capitibus propius ad scopum accederent, ac formulam fœderis a se conceptam expendendam assumerent. Qui ut decretum maturarent, ille potentiam ac vigilantiam hostium ostendebat, quibus nihil magis cordi, quam istos inter se divisos opprimere; qui & ipsi non procul absint, sed in visceribus eorum hæreant. Apud nostros exercitus plus spei, quam virium; qui hactenus non tam stipendio, præmiisque, quam promissis allecti officium fecerint, fragilibus ad diuturnitatem vinculis. Gemina hisce ingerebat Legatus Gallicus Feuquierius, ad Societatem Suecicam amplectendam ipsos hortatus, simul Regis sui studium in eas partes extollens. Et hæc quidem palam. Sed idem in occulto apud singulos efficiebat, ut quod Oxenstiernæ deferebatur directorium molestis conditionibus circumscriberetur, per quas ejus vis valde enervaretur, idemque maximo cum labore & molestia ipsi foret gerendum. Tum & ne Moguntina ditio in ipsum conferretur, impediebat, eo usus prætexto, quod pacem utique pro scopo belli habentibus cavendum sit, ne tali ratione tractatus reddant difficiliores. De cætero tam hujus quam Oxenstiernæ hortamenta non parum conferebant ad maturandum decretum, in quod citius, quam à multis creditum fuerat, ab universis est consensum.

Oxenstierna rem urget.

§. 31. Dum ista Heilbrunnę agitantur, interea Daniæ Rex tanto diligentius pacis se conciliatorem ferebat, quod metueret, ne res suas in Germania post Gustavi mortem ita stabilirent Sueci, ut deinceps haut facile inde possent dimoveri. Et plane in eo Danus cum Cæsare conspirabat, ut Sueci Germania, & præcipue maris Baltici ora specie tractatuum depellerentur, & vacuis manibus, aut erubescendo præmio domum ablegarentur. Constabat quoque Cæsarem Dano Bremensem, Verdensem, & Butzoviensem Presulatus promisisse, à filio ipsius possidendos, & ut per vectigal in Albi institutum Hamburgenses emungere liceret, si pacem Germaniæ ex dignitate & emolumento Cæsaris procurare amotis simul Suecis posset. Quod ipsum & Saxo omnibus modis quærebat; qui à Legato Grangio petierat, ut Galliæ Rex Suecis persuaderet, summa argenti loco præmii accepta solo Germanico decedere. Enimvero uti Cæsari Saxonique nullus mediator Dano potior videbatur, redigendis ad æquilibrium Suecis: ita hi nemini minus, quam Dano causam suam committere cupiebant. Cum tamen se ultro offerentem ita abrupte rejicere non possent, obliqua ratione eludere conabantur, propositis ad mediandi simul officium Gallis, Hollandisque, quorum illis è mari Baltico nulla æmulatio, & proficuum Suecorum potentiam gliscere, Austriacis ad latus positam. Quos si Cæsar recusaret, aut iisdem Hispanum adjungere vellet, occasionem datum iri sperabant, omnes mediatores una cum Dano amoliendi. Cęterum ab initio Danus eo faciliorem destinatis suis successum sibi pollicitus fuerat, quod Suecorum res in Germania ultro corruituras putaret, Saxone in diversa abeunte, & Ordinibus imperia à Viro equestris dignationis, eoque extraneo accipere dedignaturis, cujus & ipse autoritatem limis oculis adspiciebat. Quin & aliquid turbarum intestinarum in Suecia orturum sperabatur. Hoc igitur consilio Danus jam sub finem anni nuper elapsi operam suam circa conciliandam pacem Cæsari per literas, & mox misso legato obtulerat. Idemque postea per Reventlovium apud Saxonem, & Brandeburgicum Electores tunc Dresdæ congregatos insinuaverat. 10. Febr. Id Dani officium Saxo quidem citra exceptionem acceptabat. Sed Brandeburgicus majore cum circumspectione honestam tutamque pacem à se optari quidem respondebat; id tamen valde metuendum esse, ne pars adversa ejus vocabuli illecebris ipsos circumvenire conetur. Igitur primo omnium dispiciendum, quę paci stabiliendæ cautio inveniri queat. Tum tollenda, quæ Protestantibus justam diffidendi causam præbeant. Quod si tamen æqua stabilisque pax, & cui nihil insidiarum subsit, opera Daniæ Regis procurari queat, id gratissimum sibi fore, seque ea super re cum Oxenstierna, aliisque communicaturum. Consultum tamen sibi videri, certas pacis leges alteri parti proponere, ad quas expediendas citra ambages accedatur; cum hactenus observatum sit, omnes tractatus eludendis Euangelicis susceptos. Isthanc Legati Danici propositionem, suumque responsum Saxo Oxenstiernæ quidem modestius significabat; se de prono ipsius in pacem animo non dubitare, utque autoritate sua istos tractatus promovere velit, petebat. Sed cęteros Ordines impensius ad pacem amplectendam hortabatur, addito, se communem conventum, quem indicere in animo habuerit, differre, ne forte congressus pacis causa mox instituendus istius concursu impediatur. Ut tamen eo paratiores ad omnia sint, se decem, aut octo dies ante dictam conventui diem legatos suos missurum, idemque ut cęteri faciant hortari, quo consilia invicem conferri, & de compacto omnia geri possint.

Daniæ Rex mediationem suscipit.

Dani apud Electores de pace propositio.

§. 32. Enimvero quę à Saxone proponebantur, non omnibus ad palatum erant. Nam & plus ille sibi, quam par erat, arrogaverat non sine diminutione aliorum, quorum intererat; dum inconsultis cæteris tantum non præscribere aggreditur, quid ipsis sequendum sit. Nec obscure adparebat, Cęsarem peculiares cum Ordinibus tractatus agitare, exclusis Suecis; quorum tamen Rex Gustavus ita de istis meritus erat, ut citra illos pax concludi nec posset, nec deberet. Eam suspicionem augebat, quod Wartenslebius Legatus Danicus, Vienna Dresdam regressus, cum retulisset, quam ample Fridlandus, ac Cæsaris consiliarii de studio suo in pacem jactassent; adderet, de Suecis nullam mentionem factam. Denique & id necessarium videbatur, inter Ordines prius, quam ad tractatus accederetur, conveniri super formula salvi conductus, mandatorumque, & in quas leges pax concludenda sit. Nam ista ad conventum de pace dilata facile diffidium inter ipsos excitare posse, adversariis tantopere captatum. Nec propositos à Saxone decem aut octo dies tantę molis negotio, & quod ad tam multos pertineat sufficere; inprimis si quis conventuum Teutonicorum indolem spectet.

Saxonis consilia plerisque displicent.

§. 33. Præter Daniæ Regem pacis conciliatorem quoque verbo se ferebat Galliæ Rex, etsi revera ipsi magis placeret bellum in Germania continuari, quod eo modo turbas Galliæ intestinas intercipi crederet; simul particulæ cuipiam Germaniæ inhiaret. Angliæ Regem Danus sibi hujus operæ socium adsciscere cupiebat. Quin & Poloniæ Rex, & Hollandi, & Palatinus Neoburgicus,

Plures pacis Mediatores sese offerunt.

1633. De Mediatorum multitudine judicium. cus, & Moguntinus atque Coloniensis Electores aliquas circa pacem partes sibi assertum ibant. Eam tamen mediatorum multitudinem prudentiores parum proficuam judicabant, ob æmulationem inter se, discrepantes utilitates, & consilia in diversum tendentia, tractatibus ingenti remoræ futura. Quin & facile inter tot Principes super priore loco, uti in tractatibus Borussicis factum, dissidia oriri posse, ad quæ componenda aliis mediatoribus opus sit futurum. Fortasse quoque Mediatorum quosdam privata sua negotia in hunc tractatum deducturos; uti jam à Polono Legato propositum sit, annon simul controversia inter Suecos Polonosque componi queat? Eorum porro aliqui huic aut illi parti parum grati. Moguntinus & Coloniensis Ligæ præcipui, quicum Suecis bellum erat. Neoburgicus Brandeburgico suspectus, & Hispano nimis devotus. Gallus, Anglus, & Batavi Euangelicis grati, Cæsareis invisi, quod Gallus, & Hollandi Suecorum fœderati forent, Anglus Palatinæ causæ studeret. Ac non obscure Reventlovio Cæsare significaverant; si illi tractatibus immiscerentur, a sua parte Hispanum adsciscendum: quo interveniente omnia sine dubio difficiliora fore. Polonus Austriacis gratus, à Suecis nullo modo admitti poterat. Ast Dani mediationem Saxo statim acceptaverat, & Cæsar probabat, cui respuendæ Sueci non sat coloris reperiebant. Unde & ipse præ cæteris pacis negotium

11. April. persequebatur. Super quo etiam Oxenstierna, cum Heilbrunnæ de summa rerum foret transactum, selectis Ordinum secreto, proponit, ut antequam discedant deliberent, quibus conditionibus pax placeat; quæ super ea Directori mandata sint danda; qui Mediatores, & quousque admittendi; num induciæ tantisper ineundæ, quas hostis adpetere, nec Saxo recusare videatur, ipse tamen Protestantium rebus exitiosas judicet? Tandem quid agendum, si Saxo separatim cum Cæsare transigat, quem ab hoc non abhorrere, tum alia indicia, tum gesta per Silesiam arguant? Ac Gustavum Regem jam de hoc casu cogitasse, nec magnopere eum formidasse, modo copiç istius Cęsari non accederent, & transitus per ejusdem ditionem relinqueretur. Verum quod Legati super hisce in mandatis se haut habere excusarent, nihil certi tunc decretum.

Fœdus Heilbrunnæ concluditur. 13. April. §. 34. Ast super negotio, ob quod conventus Heilbrunnę indictus erat, ita demum concludebatur; ut inter Ordines quatuor Circulorum invicem, & cum Regina Sueciæ fœdus sit pro asserenda libertate Germaniæ, legibusque Imperii, utque Ordines Protestantes restituantur, pax circa sacra & profana stabiliatur, ac Coronæ Sueciæ pro meritis satisfactio pręstetur. Quę tamen singulis Ordinibus cum Suecis intercedebant pacta salva persistere jubebantur, quantum illis hoc fœdere non sit derogatum, quæ nec ipsa huic fœderi obesse debeant. Inde directio rerum, quæ ad fœdus spectant, Oxenstiernæ defertur, cui Consilium quod vocabant *Formatum* adjungebatur. Cautum quoque, ne cuipiam peculiares cum hoste tractatus suscipere liceat, nisi de Consilii consensu; qui secus fecerit hostis loco sit. Tum de sustentandis exercitibus, stipendiis, adparatu bellico, commeatu, disciplinaque militari constitutum. Promittebant quoque Ordines, se Suecos in possessione eorum, quę armis in Germania occuparint, defensuros, quoad idonea iisdem, & æqua satisfactio obtingat. Quæ omnia tamen Ordines licitæ defensioni, cujus necessitatem iniquitas adversariorum imposuerit, à se suscipi testabantur, non ut cuiquam injusta vis inferatur, & salva Imperii

17. April. majestate. Id fœdus Oxenstierna statim Saxoniæ Electori, cæterisque per Germaniam Protestantibus communicat. 1633. A Fœderatis autem Ordinibus cætera eorum Circulorum membra, quæ ad conventum legatos non miserant, ad fœdus amplectendum invitantur. Galliæ quoque Rex rogatur, ut deinceps eam causam favore auxilioque suo sublevare velit; simul quod ordines fœderi inter Ipsum Suecosque tunc renovato non accesserint, defectus mandatorum obtenditur. Nec minus, quæ ex re videbantur, ad Angliæ, Daniæque Reges perscribuntur. Præter fœdus autem quod passim publicabatur, separata capita concipiebantur, quę ad executionem fœderis spectabant. Denique & cum Equestri Ordine, qui per hos Circulos habitat, super conferendis pecuniis transactum. Quia porro hoc fœdere *Neutralitas* inter Euangelicos sublata erat, & qui ejus obtentu communi causæ se subtrahere conarentur, hostium loco habendi decernebantur, Georgius Landgravius sibi metuens post cum Cancellario agebat, ut sibi certam pecuniæ summam contribuenti à belli consortio remoto esse liceret. Quod etsi palam annuere Oxenstierna propter exemplum nollet; connivere tamen, & decretum Heilbrunnense circa illum exsequi differebat; Saxoniæ Electore pro genero intercedente, quem omnibus modis conciliare communis causæ intererat. Quanquam autem quæ huic bello gerendo destinabantur media tantę moli haut sufficerent, cum tributa ab Ordinibus descripta non multum supra vicies quinquies centena millia uncialium adscenderent; Oxenstiernæ tamen haut consultum videbatur nimiis oneribus Ordines in desperationem conjicere; sed obtentis, quæ pręsens rerum conditio ferebat, cætera Divinæ Providentiæ, ac tempori committebantur. Revera autem fœdus illud Heilbrunnense Sueciæ non mediocri glorię cedebat, quippe cujus nominę & auspiciis bellum gerebatur, & in cujus arbitrium directio belli collata erat, pacis quoque tractatibus fere ab eadem pendentibus. Unde & vicinis ad Suecos respiciendum erat; ac tam valido fœdere stipatos malevoli haut temere lacessere audebant. Nec parum ad rem faciebat, quod Ordines ad curandam Suecis satisfactionem sese obstrinxissent; de qua tamen distinctius significare tunc non visum, sed ad finem belli reservatum, ne illi rem forte difficultatibus involverent, quibus aliquid eadem decessurum videbatur.

§. 35. Ad eum conventum Regina Bohemiæ tribunum Kolbium miserat, qui restitutionem Palatinatus peteret; de qua & Brandeburgicus instabat, & ut Palatini liberi ad conventum istum admitterentur, quod ipse, ac Saxo nunquam in Friderici proscriptionem consenserint. Eam restitutionem, jam a Gustavo Rege decretam, Oxenstierna non ulterius differendam judicabat, obligandis sibi Palatinis, Brandeburgico, Angliæ Rege, & Hollandis, quorum contra offensa metuebatur, si moras circa istam necteret. Et cum utique illa restitutio fieri deberet, multum gratiæ accessurum erat, si ultro facta videretur. Plus quoque emolumenti ad communem causam ea regio conferre poterat sub domini administratione, quam inter istam confusionem relicta. Quod si Palatinatus conservaretur, gratia facti perstabat: Sin iterum amitteretur, culpa in eos redundabat, qui istum tueri nescierant, salva Suecorum gloria. Sed & Palatinorum amici ad arma Succorum fulcienda, & ut hi sua quoque satisfactione potirentur, incubituri sperabantur. Igitur eo conventu Friderici hęredes in sessionem, suffragiumque, & dignationis Electoralis exercitium reponebantur. Tum quæ à Succis in Palatinatu tenebantur, & deinceps occupanda essent, iisdem restitue-

Oxenstierna Palatinatum restituit. 14. April.

1633. restituebantur, nisi quod Sueci Manhemum tantisper præsidio tenere vellent; qui sibi certam pecuciæ summam vicissim stipulabantur, & ut sacra ad formam *invariatæ* Augustanæ Confessionis per Inferiorem Palatinatum libera permitterentur. Adversus eam tamen Palatinorum restitutionem postea Saxo protestabatur, velut ea in sui deminutionem tenderet; cum ipse eandem præstare nec posset, nec vellet. Et quanquam Brandeburgicus per Leuchtmarum Legatum cum ipso ageret, ut eandem probare vellet; is tamen non minus hanc, quam universa Heilbrunnæ acta abnuere pergebat. Quæ res Brandeburgicum non mediocriter mordebat, sic ut amicitia cum isto aliquantum refrigescere videretur. Contra Brandeburgicus eo tempore singulare in Suecorum res studium ostendebat, non solum propter communem Protestantium causam, sed & quod spem concepisset filium Fridericum Wilhelmum per connubium Christinæ Reginæ ad Coronam Suecię promovendi; quæ res etiam tunc plerisque successura credebatur. Nec ab eo matrimonio Senatus Suecię valde abhorrebat. Nam par utrinque conditio, & ætas; & Gustavus pater voluerat. Nec parum ea conjunctio factura videbatur augendæ potentiæ Suecicæ, ac dominio Maris Baltici stabiliendo, belloque Germanico facilius sustinendo, ac ut Pomerania citra invidiam Sueciæ Regno adjungeretur, lisque infinita, quæ eo nomine surrectura erat, in herba suffocaretur. Ex adverso obstabat diversitas sacrorum, & quod, nisi Suecicis moribus imbueretur Princeps, graves in Regno mutationes metuerentur, inviso jam olim exterorum regimine. Et propria potentia subnixus libertati Suecorum prægravis futurus erat. Nec Christinæ ætas adhuc consensui declarando capax: & antea placuerat, ut illa alicui è familia Regia collocaretur. Cæsar quoque, & Poloni quantum possent adversaturi erant, à quibus infinita Sueciæ bella imminebant. Danusque tanto ægrius repulsam filii sui laturus erat. Nec minus ante oculos versabatur indignatio liberorum Joannis Casimiri Palatini, & aliorum Germanię Principum Regię prosapię innexorum, si iste præferretur; quibus etsi ad Coronam nihil juris competeret, molestum tamen futurum erat, sui nullam plane rationem haberi. Quin jam Palatinus è Senatu quæsiverat, cum ipsius liberi familia regia orti sint, num ad usum Sueciæ, an Germanię illos educare debeat? Cui Senatus reposuerat; se isthanc quæstionem non nisi de successione ad Regnum capere posse; de qua aliquid movere sibi periculosum, ipsi Palatino invidiosum fore apud Reginam viduam, velut is mortem Christinæ expectet. Ac commendasse quidem Gustavum Palatini liberos Senatui, sed ad nihil, quod ipsius filię, aut juribus Regni prejudicio foret. Enimverò salus & incrementum patrię omnibus rationibus præponderabat. Et inde Oxenstiernę in mandatis dabatur tractatus à Gustavo Rege cœptos non abrumpere, si quidem res serio ab Electore, uti profitebatur, ageretur: iis tamen legibus, ut Princeps sacra Lutheranorum amplexus in Suecia educetur, moribus ac lingua gentis imbuendus, atque Pomerania in perpetuum Regno Sueciæ connectatur; & si quid prętere Suecię salutare judicet. Quicquid enim tandem futurum esset, saltem ea spe Electorem istum conciliari rebus Sueciæ tunc expediebat. Quod negotium tamen diu extractum demum successu caruit.

Saxo Palatinatus restitutionem improbat.

Brandeburgicus connubium Christinæ Reginæ cum filio suo affectat.

21. Mart.

36. Missus quoque a Gallię Rege ad conventum Heilbrunnensem fuerat Feuquierius, ut quæ consilia ibi caperentur observaret, eaque in Regis sui usum verteret. Ac initio quidem is Galliæ Regem fœdere cum Suecis, eorumque Sociis in Germania innectere conabatur. Sed cùm Oxenstierna animadverteret Gallo prerogativam aliquam quæri, eundemque arbitria rerum in se tracturum, simul quod subsidium pecuniarium eo obtentu liberę Suecorum dispensationi subtrahendum foret; id fœdus declinabat, defectum mandati excusans. Nec tamen ingratum sibi ferens, si ipse separatim cum Ordinibus tractare velit; quibus Succi hautquidquam stringi velint. Igitur eo conatu depulsus Legatus Gallicus, fœdus cum Gustavo Rege quondam initum renovat, paucis tamen locis ob mutatam interim rerum faciem interpolatum. Inter quę sacris pontificiis per loca à Suecis occupata cavebatur, utque Clericis fidem Suecis datam servantibus nihil noxæ inferatur. Tum circa *neutralitatem* cum Bavaro Ligistisqué, hactenus ab his repudiatam, Gallus deinceps quoque se laboraturum profitebatur, ut tamen super eadem Suecis concludere liceat, quę statui suo expedire visa fuerint. Id fœdus eousque prorogabatur, quoad firma pax obtenta foret; utqué si quis sociorum post pacem factam læderetur, is conjunctis ipsorum viribus tutus præstaretur. 1633. 13. April.

Fœdus cum Galliæ Rege renovatur.

§. 37. Eodem accesserat Angliæ Regis Legatus Robertus Amstruterus, super restitutione Palatinatus, & fœdere cum Oxensternio acturus. Sed cum ad rem accedendum esset, agnoscebat Legatus, sua mandata ad præsentem rerum faciem non quadrare. In Anglia quippe creditum fuerat, Suecos post Gustavi Regis mortem nullo amplius numero esse, ac omnes in Saxonem respicere. Ita sinistre quoque prior Legatus Henricus Vanius super restitutione Palatinatus Regi suo retulerat, ut is non mediocriter offensus fuerit. Cum autem ipse nunc aliter plane rem se habere deprehendat, nova sibi mandata domo expectanda ferebat. Is tamen non spernendam operam Oxenstiernæ hoc conventu navabat. Cum enim Galli ob respectum potentię, & quia auri affatim inter Deputatos distribuebant, maxima autoritate pollerent, ut pro lubitu Oxenstiernam, si ex re ipsis videretur, administratione rerum dimovere possent: Anglus sociata cum isthoc opera Ordinibus demonstrabat, quantum periculum sacris ipsorum immineret, summa rerum ad Gallos redeunte; qui & parcius istis circa incrementa suę religionis satagentibus favebant, ne Catholicorum animos à se alienarent; & his ultro fœdus cum Suecis imputabant, velut qui ritus Romanos passim abolituri fuerint, ni Galliæ respectus obstitisset. Sed idem Anglus cum insinuaret, Regi suo propositum protegendo Palatinatui peculiarem in Germania exercitum alere, Oxenstierna plane abnuebat, quod facta heic rerum dispositio non parum sit confundenda. Quin non obscure innuebat, revocaturum se potius Palatinatus restitutionem, quam id admissurum. Ac multo satius esse ipsius Regem ad Galli exemplum fœdus cum Suecis inire, ac quotannis pecuniarium subsidium prestare, permissa insuper militem in Regnis suis conscribendi facultate. Quę & ipsa satis sibi probari testatus Legatus in Saxoniam abiit.

Cum Anglico Legato acta.

§. 38. Hollandorum Legatus Cornelius Pavius summam pecunię ad bellum offerebat; pollicitus insuper, siquidem inducię cum Hispanis, super quibus tunc tractabatur, succederent, ipsos milite, & pecunia causę communi subventuros: Sin bellum continuetur, valida impressione hostem distracturos, non modico Suecis levamine. Cæterum eodem tempore Hollandi non mediocriter Bremensi provinciæ inhiabant, eoque per Legatum suum Foppium Aizemam apud Salvium quę Suecorum mens inquirebant, polliciti, si eam ditionem Sueci concedere velint, se vicissim fœdere

Cum Hollandis acta.

dere

1633. dere inito laboraturos, ut ipsis omnia loca ad Mare Balticum retinere liceat. Quæ à Succis surda aure transmittebantur.

Dux Bernhardus in Bavariam tendit.

§. 39. Inter ista ab expeditionibus bellicis non cessabatur. Cum enim Bavarus amissa Bamberga parum moveretur, quo minus Hornio totis viribus incumberet; consultum videbatur Ducem Bernhardum ad Danubium se conferre, in itinere præcipua Superioris Palatinatus loca occupaturum laxandis Noribergæ subvectionibus. Ne tamen Franconia interim incursionibus è Bohemia pateret, Wilhelmus Saxoniç Dux sub Tupadelio manum contrahebat, quæ adjunctis provincialium selectis, apud Swinfurtum, si quid ingrueret, presto esset. Sed cum hosti in Superiori Palatinatu è Bohemia vires accessissent, simul Weissenburgum in Norico ob famem periclitaretur, satius visum Duci Bernhardo, omisso Palatinatu ad dextram flectere, & Weissenburgum annona illata firmare; inde irruptionem in Bavariam tentare, aut Hornio
13. Mart. jungi. In itinere Weismanum oppidum, inde Eschenbacum expugnatur. Herriedæ cum inter tractatus obsessi in collocutores tela emitterent, quicquid
23. Mart. in armis repertum cæditur. Postera die Joannes Wertanus cum duobus equitum millibus ad Ohrenbaviam repente hospitia Succorum involabat; sed illi strenue captis armis post acrem confli-
24. Mart. ctum hostem pellunt, trecentis cæsis, ducentis amplius captis, duobus cum vexillis. Inde Donawertam Dux, ac mox Augustam tendit, cum

Hornius Duci Bernhardo jungitur.

Hornio copias sociaturus. Is quippe quamvis Rheingravii turmis auctus, hostique viribus non impar, ut tamen bellum in Bavariam eo majore cum terrore infunderetur, magnopere expetierat,
1. Mart. ut Bernhardus Dux una ingrueret. Ipse interim contractis copiis Balinga movens superato Danubio in hostem tendebat; quem hic hautquidquam expectans Campodunum abit, quo insequi per aspera itinerum gravatus Hornius Mundelheimum expugnat. Contra Bavarici contracta è vicinis præsidiis manu, Rainam ad Licum per supinam Suecici militis negligentiam interceperant. Ad
12. Mart. Augustam juncti Bernhardus Dux, & Hornius transmisso Lico in Bavariam irrumpunt; quos Al-
30. Mart. tringerus Bavaricus Dux expectare non ausus Monachium recedit, amissis in itinere moratoribus, & impedimentorum parte. Suecici ad Dachaviam interea subsistunt, quoad Leonhardus Torstensonius, qui nuper captivitatem cum Comite Harrachio permutatus evaserat, Landsbergam vi expugnasset. Hinc cum periculosum videretur in conspectu hostilis exercitus Isaram transire, aut Monachium tentare, Neoburgum ad Danubium ibatur, ab hoste ultro desertum; quo ex loco Franconiæ, Sueviæque præsidio esse, simul Bavariam, & Superiorem Palatinatum premere possent.

Torstensonius Landsbergam expugnat. 13. April.

Conspiratio in exercitu Suecico.

§. 40. Enimvero quo minus tam valido cum exercitu ulterius aliquid suscipi posset, in causa erat erumpens tunc inter præfectos militares conspiratio; cui nisi mature obviam fuisset itum, facile summa rerum inde ruinam trahebat. Præcipui incentores erant Pfulius quem minorem vocabant, & Joachimus Mitschlasius tribunus, vir astutus, & volubilis linguæ. Hi reverentia adversus Gustavum Regem jam exolita, autoritatem Oxenstierne, & Ordinum fœderatorum inter vilia habere, ac residua sibi multorum annorum stipendia, præmiique loco opima prædia expostulare cœperunt. Labores à se immensos exhaustos; ne hiemem quidem ad requiem concedi. Omnes Heilbrunnæ de castigando milite clamitare; de præmiis nullum verbum. Immensam tributorum vim, ac partas bello provincias paucis in prædam cedere, calamos tantum tractare doctis. Suis tamen gladiis victorias ad Lipsiam, ad Lutzenam partas. Inde conceptis verbis se obligant in com- 20. April.
mune conniti, quoad petitis suis satisfiat; utque deinceps certa cuique legioni loca assignentur, è quorum tributis stipendia ipsi exsolvantur. Tum à Duce Bernhardo & Hornio postulant; apud Oxenstiernam instent, ut intra mensem votis suis potiantur. Alias se in hostem non pugnaturos, & exsecutionem sibi ipsis facturos. Cum autem ista ausa Bernhardus Dux tanquam rigida nimis & imperiosa languidius improbaret, Hornius autem nefariam conspirationem fortius damnaret, molliora quidem verba adhibebantur, ut tamen à destinatis suis non decederent. Et gliscebat indies conspirantium numerus, à quibus etiam Rudwenus, & Lohusius summi vigiliarum præfecti sollicitabantur; qui tamen id facinus magnopere detestabantur, turbarum autoribus nequidquam frementibus. Et in universum Scoti conspirationi nomina dare abnuebant. Scribebantur quoque ad alios exercitus literæ, eos in facinoris societatem tracturę; sed quæ à ducibus suppressæ frustra fuere. Hæc igitur tempora ad petendum efficacissima ratus Bernhardus Dux, & ipse Franconiæ Ducatum cum Episcopatu Wurtzburgensi, & Bambergensi à Gustavo Rege sibi promissum tradi jam postulabat, utque summum belli arbitrium cum titulo *Generalissimi*, ac præmiorum distributio inter milites penes se foret. Quæ postulata cum Oxenstiernæ proponerentur, solvi Ducem munere, quod hactenus sub Corona Sueciæ gesserit, missionemque dari reponebat. Unde territus Dux exuta ferocia tantam ignominiam deprecabatur. Oxenstierna tamen exoratus, & quid malorum in nervum erumpens conspiratio dare posset reputans, consentit, ut Franconia exceptis Wurtzburgo & Kœnigshovia, quæ Suecis reservabantur, Bernhardo Duci tradatur: qui & eo nomine apud Suecos æstimabatur, quod Joannis Casimiri Palatini filia Christina ipsius connubio destinaretur. Nec minus propter autoritatem, qua apud milites pollebat, utique conciliandus videbatur; & ut hoc dono Domus Saxonica devincta eo acrius incumberet, ut Succi idonea satisfactione potirentur. Ista donatio fœdere perpetuo mox sanciebatur, quo Sueciæ Corona defensionem ipsi, utque paci futuræ includeretur, ac post bellum finitum quatuor millia peditum, mille equites auxilium, si opus sit, pollicebatur. Vicissim Dux Bernhardus Coronę Sueciæ fidem & auxilium contra omnes hostes, excepto toto Imperio Romano, promittebat, & quod in hoc bello à sola Sueciæ Corona dependere, directionemque ejus agnoscere velit; operam quoque daturus, ut ista satisfactione potiatur: omnes insuper machinationes contra Sueciam pro virili impediturus. Additum erat de auxiliis bis mille peditum, quingentorum equitum Sueciæ submittendis; & ut ipso defuncto ejus hęredes id fœdus intra annum renovare tenerentur. Sed quod de titulo *Generalissimi* postulaverat, id hoc obtentu eludebat Oxenstierna, quod Gustavus Rex fratri ipsius Wilhelmo dignationem *Locumtenentis Generalis* contulisset, qui isto nunc sibi prælato, offensam concepturus sit. Postquam Bernhardus Dux quæ cupiebat, obtinuisset, statim quoque exercitus adquiescebat; qui & æquo satis animo admittebat legatos tribunum Georgium Joannem Peplitzium, ac Wetzelium à Conventu Heilbrunnensi missos, de studio Ordinum in eorum petita ample testantes, & ad officium deinceps faciendum adhortantes. Placandis tamen, aut devinciendis ductoribus post ingens pecunię summa distribuebatur, & prędia

Ducis Bernhardi postulata.

Conspiratio militum sopitur.

1633. dia quadragies novies centenorum millium uncialium pretio; ut tamen omnia quæ donabantur, à Regno Sueciç tanquam feuda dependerent. Ita conspiratio illa dissipata fuit, quç tamen non modicam rebus gerendis remoram afferebat. Neque enim tutum erat ægrum animis militem in hostem ducere; & solus Bernhardus Dux apud exercitum permanserat, Hornio cursim ad Cancellarium profecto, ut ipsum arcana ejus motus edoceret; quæ ex isthac narratione conjectare haut difficile est.

Gesta ad Rhenum. §. 41. Inter ista otia Otto Ludovicus Rheingravius cum copiis suis, quas Hornio adduxerat, in Alsatiam regressus est, ubi per id tempus nihil memorabile gestum fuerat, nisi quod semel atque iterum Cæsareorum manus ad Brisacum, & Ensisheimum cęderetur, & arcis Pfirtensis pręfectus proditionem machinatus scelere deprehensio pœnas lueret. Inter hęc Heidelbergę præfectus cum mille militibus in Suecicorum conspectu inde egressus Philipsburgum iverat, ubi assumtis aliquot cohortibus trajecto Rheno Hagenoam tendebat, ibidemque aliqua manu firmatus oppidum Weissenburgum, ut præsidium Cæsareum reciperet, cogebat. Inde cum Montecuculi copiis in exercitum non spernendum coaliturus ad superiorem Rhenum rem gerere constituebat, plerisque Suecorum viribus ad Danubium versis. Sed ab Oxenstierna subtribunus Abel Moda hostem Landavia propulsare jubetur, ejusque progressus tantisper sistere, quoad Christianus Palatinus Birckenfeldensis cum exercitu acceleraret.

Suecici Andernaco succurrunt. §. 42. Is interim adscito apud Lohnsteinum Baudisii exercitu Andernaco suppetias tulerat, quod magna vi ab Hispanis oppugnatum, pari Suecorum virtute ad decimum diem defendebatur, profligatis in itinere trecentis hostium equitibus. Cum ad ripam Andernaco oppositam pervenissent Sueci, licet Rheno adhuc divisi, hostis qui quatuor millia equitum, septem peditum explebat, repente obsidium non sine trepidatione deserit: cujus ultimum agmen Josias Ranzovius oppidi præfectus carpebat, multis moratoribus concisis, centum sexaginta cum adparatu belli non modico captis. Sed cum istud oppidum malignius munitum esset, quam ut vim diu sustinere posset, nec in promtu semper exercitus qui succurreret 13. Mart. foret, Palatinus destructis raptim turribus atque operibus præsidium inde educit. Quo tempore Baudisius Palatino copias suas consignabat, & deposito imperio discedebat non sine offensa in Succos, per quos desideriis suis non fuisse satisfactum querebatur. Nec literis ad Senatum scriptis dissimulabat ultionem se sumturum; quem tamen masculo responso hic retundebat. Inde Engersa à Succis expugnata præfecto Gallico Hermansteini Saludio petenti conceditur, quod Succis exiguo usui esse posset. Mox Montaburio Palatinus vim adhibebat; quod oppidum ut neutralitate frueretur Isenburgius Comes cum Saludio transegerat. Quo pacto etsi Succi haut tenerentur; quia tamen istis temporibus non omnia ad vivum resecare licebat, 13. April. etiam his placebat, ut hostili præsidio emisso id oppidum Gallis traderetur. Sed mox Palatinus ab Oxenstierna evocatus, firmatis præsidio ejus tra- 20. April. ctus locis, Wormatiam properat, coërcendis ibi hostium progressibus; cujus adventu isti Hagenoam, & inde Tabernas recesserant, Montecuculo se sociaturi. Palatinus autem Abelem Modam ad continuandum Heidelbergę & Philipsburgi obsidium cis Rhenum dimittit. Ipse modico negotio Weissenburgum recuperat, coacto pręsidio, ut positis armis nulla exceptione se Succis dederet.

Engersam & Montaburium Succi Gallis tradunt.

Hamelæ §. 43. Ad Visurgim Georgius Dux, & Cniphusius Hamelę obsidium aggressi fuerant, quod 1633. obsidium fervet. oppidum positu opportunum, munitumque, ac milite, adparatu bellico, annonaque instructissimum subtribunus Schelhamerus strenue propugnabat. Nam prępter continua tormentorum fulmina crebris eruptionibus obsessores fatigabat; Quarum una Buckwaldus, Weberusque subtri- 24. Martii. buni, cum quatuor centurionibus, multisque gregariis ceciderant. Altera trans Visurgim sita ca- 4. April. stra repente impetita, diffugientibus turpiter obsessoribus, quibus novem vexilla eripiebantur majore ignominia, quam damno, cum quatuordecim tantum milites occubuissent. Tertio post die 6. April. in diversa parte idem tentantes obsessi, post modicum damnum datum à Laurentio Caggio cum clade in oppidum repelluntur. Sed pręter vim hostilem magnopere Suecicos affligebat cœlum nivibus atque imbribus fœdum, & intumescens Visurgis, ut redundantibus passim aquis opera promoveri non possent. Nec minus interea per ditionem Coloniensem & vicina copiæ contrahebantur Hamelę liberandę. Quin Gronsfeldius Mindæ hærens jam mense Aprili obsidium solvere tentabat. Sed Arensburgum progressus conspecto procul igne, & strepitu audito, quem pauci currus annonam subvehentes excitaverant, velut itinere suo prodito territus retro verterat.

§. 44. Ex adverso Suecici duces Wilhelmum Landgravium orabant, ut suas copias ipsis sociaret premendę amplius Hamelę, & ut pares esse possent, si forte hostis ingrueret. Is postquam aliquandiu Paderbornam eminus circumsedisset, 22. Martii. summo mane ductu Jacobi Mercierii tribuni validam manum post collem oppido propinquum abdiderat, turma versus oppidum emissa; cujus insultationes dum obsessi ferre non possunt, trecenti quinquaginta eruptione facta cum Hassis manus conserunt. Qui de industria cessim collem versus, ubi insidiæ latebant, euntes oppidanos per ferociam incautos eodem protrahunt. Quibus insidiatores regressum ad urbem intercludunt, ac trecentos cædunt, cæteros capiunt; quos inter oppidi præfectus Klipmullerus, & monachorum nonnulli. Post cum successum tormentis oppidum verberare, & vim cominus intentare Landgravius properat. Qua territi obsessi deditionem 29. Mart. faciunt ea lege, ut miles oppido excedat, idemque præsidio liberum mille unciales singulis mensibus solvat, expensarum nomine insuper octo millibus erogatis. Inde Lipstadium, ut ultro pręsidium recipiat, Landgravius verbis persuadere tentabat, quod vim adhibere cœli inclementia non permitteret, irrito eventu, & amisso insuper tribuno Mercierio; qui dum paucis cum equitibus oppidum irrumpit, velut subito terrore incolas ad imperata facienda compulsurus, coëunte 11. April. mox plebe pellitur, globoque caput trajectus perit. Hinc re infecta movens Landgravius, Ha- 21. April. melam se conferebat apud Neuhusium equitatu relicto ad conatus hostium observandos. Nec diu post nuntius adfertur, primum hostium agmen jam Paderbornensem ditionem ingressum Hamelę liberandæ. Unde assumto quicquid obsidio subtrahi poterat Landgravius, Melander, & Caggius hosti obviam tendunt. Ubi trecenti equites ductu Jacobi Comitis Hanoviensis ad explorandum emissi in hospitium legionis Asseburgii Wilingshusam irrumpunt, eamque delent, captis septem vexillis. Ipse tribunus Asseburgius gemino vulnere saucius ęgre Osnabrugam evasit. Qui 26. April. successus tamen Hamelensium ferociam non frangebat, quo minus frequentes eruptiones facerent, illatis uti solet, acceptisque damnis, ut obsidium istud in longum extraheretur. Cum Oxenstiernę

Hassi Paderbornam expugnant.

Lipstadium frustra tentant.

Asseburgii legio deletur.

satius

1633. satius videretur, exercitum per eas regiones diffusum se confirmasse, ac hosti occasionem vires colligendi ademisse, quam uni loco affixum attenuari. Sed cum salva ducum existimatione obsidium solvi non posset, istius morę molestia devoranda utique erat.

Wilhelmus Dux Saxoniæ rem bene gerit. §. 45. In Misnia, Thuringia, & vicino tractu eo tempore tranquilla omnia, quod hostes hibernis per Bohemiam cupide fruerentur: nisi quod Wilhelmo Saxoniæ Duci, qui in istis oris curabat, una atque altera excursio bene cessit. Cum enim cognitum esset, tribunum Corpusium cum duodecim equitum vexillis, manuque peditum, & aliquot tormentis Weisinanum tendere; ipse ad 23. Mart. Curiam Variscorum assumtis Saxonicis hostem assecutus in fugam conjicit, cæsis supra centum, & præter multos captivos omnibus impedimentis 16. April. potitus. Paulo post cum tres hostium legiones circa Artzburgum ire cognovisset, ipse repente illorum hospitiis infusus tribunum Orosium Paulum octo cum vexillis capit, ejus legione, quę quadringentis equitibus constabat, ita deleta, ut viginti non plus vivi evaderent. Nec paucos tribunus Kegelwitzius ex sua legione desiderabat.

In Silesia res male geritur. §. 46. Ast in Silesia res non præter solitum male gerebatur. Arnheimius Dresdam profectus præter promissum multas ibi septimanas hærebat. Interim Dux Lauenburgicus, Franciscus Albertus ad Schweidnitzam otiosus desidebat, incassum Arnheimium, aut literas ejus expectans. Egregius exercitus nihil agendo frustra minuebatur, nullis Dresda mandatis ad aliquid suscipiendum venientibus. Contra hosti quod summopere cupiebat, otium indulgebatur ad se futurę expeditioni parandum. Unde nec ab hoste, nec in eum quid tentabatur, nisi quod Lauenburgicus octo turmas 31. Mart. Croatarum, & Italorum Franckensteni oppresserat, ut vix sexaginta evaderent. Hostis contra oppidulum Cœbenam incendio delet, & arcem Falckenbergam non sine damno expugnat, ac disjicit. Tandem expectando Arnheimio defessus Lauenburgicus, cum periculosæ hostium machinationes ob oculos versarentur, & ipse Dresdam 9. April. abit intra paucos dies reditum suum pollicitus, collato tantisper imperio in Ulricum Regis Daniæ filium, equitatus Electoralis summum prępfectum. Duwalius quoque permissu Turrii Comitis ad exsequias uxori ducendas in Pomeraniam profectus erat. De cætero diffidentia ibi Suecos inter & Saxones quotidie gliscere: Sueci hospitiorum angustiis premi; Brandeburgicæ copiæ aperte Saxonicorum duntaxat imperia agnoscere; sub quæ etiam Suecicas trahere nitebantur, rem non nisi ab uno capite bene geri posse jactantes. Cæsarei Glatzio & Neissa ad Saxonicos Schweidnitzam, hi vicissim ad illos commeantes amice inter se victitabant. Licebat quoque per Saxones Cæsareis res suas Wratislavia quo vellent avehere. Nec dissimulabant hi, primariis Saxonicorum ducibus ita esse satisfactum, ut vix adversi quid in Cæsarem suscepturi, sed ejusdem potius commodis velificaturi sint, quorum uni multa aureorum millia Viennâ transmissa constabat; sic ut Suecici, quo se tuto ibi verterent, non viderent.

Dux Bernhardus Aichstadium capit. §. 47. Apud Danubium sedatis exercituum animis Bernhardus Dux Neoburgo in præsulatum Aichstadiensem moverat, reficiendis ex hostico uberius militibus; & ut arcem Aichstadii expugnaret, simul Ingolstadio insidias strueret. Et arcem quidem post ruinam mœnium, & admotos 4. May. cuniculos deditione capit, adparatu bellico & annona non mediocriter instructam. Sed scenam doli apud Ingolstadium adornaverat Joannes Philip- Ingolsta- pus Cratzius, Bavaricus Dux. Aluerat is jam olim mortales inimicitias cum Fridlando. Hunc 1633. dium intercipere frustra conatur. ne pro conditione eorum temporum offenderet Bavarus, simul instinctu æmulorum, summum in copias suas imperium Cratzio præterito in Altringerum contulerat. Ne tamen Cratzium plane abalienaret, ipsum Bavariæ Gubernatorem, ac præcipue Ingolstadii constituerat. Ea res ita hunc mordebat, ut à Bavaro vindictam sumere tradito Suecis Ingolstadio decerneret. In conscientiam facinoris assumitur Tribunus Farensbachius, manu strenuus, sed animo lubricus, & dominos nulla de causa mutare suetus. Inde cum Duce Bernhardo de Ingolstadio prodendo transigit Cratzius, stipulatus sibi quicquid pecuniarum in oppido inveniretur, & ut sub Duce Bernhardo *Campimareschalli* dignatione gauderet. Consilio ex- 4. May. sequendo nox quartum Maji diem præcedens destinatur. Cui fini Cratzius pridie rumorem sparserat, aliquot Bavaricas turmas ab Altringero sub noctem adventuras; quarum nomen simulantes Sueci audacter accedere, & per portam quam ipsis reseraturus esset, in oppidum introire debebant. Plerosque interim præsidiarios ipse per munitiones exteriores & alia loca dispesuerat, ubi conatus ipsius impedire non possent. Sed quo minus res succederet, in culpa erat tarditas Suecicarum turmarum, quæ momenta temporum non sat accurate observaverant; eoque illucescente demum die oppido propinquabant. Ubi excubitores ex insolentia vexillorum aliisque indiciis fraudem subodorati ad arma conclamant; ac mox portis hautquidquam reseratis omnes in vallum accurrunt. Ita consilium exquisite dispositum in irritum recidit. Sed cum ejus rei suspicio in Cratzium caderet, is de innocentia sua ample protestatus, Viennam ad causam dicendam proficisci se ferens, in itinere ad Suecicas copias in Silesiam elabebatur. Sed Farensbachius in carcerem raptus capite pœnas dedit, à quatuor carnificibus fœde concisus. Eo conatu evoluti Sueci retro ad Donawertam castra metantur; quibus tunc solus Hornius imperabat, Bernhardo Duce ad Oxenstiernam Francofurtum profecto. Hostes contra paulo inferius ad Danubium hærebant. Inter quæ manus Ratisponа Noribergam versus excurrens, apud Reichelswangam 2. May. cum Schlammersdorfio Noribergici militis prefecto collisa, ipsum numero imparem cedere cogit; inde post vicum incendio deletum arcem aggreditur satis munitam; quam præfectus miseratione uxoris, cui captę hostis necem minabatur, dedit, quæ mox ab hoste injectis flammis vastatur. Contra Lutzmansteinum arcem, è qua vicinis per excursiones multum damni dabatur, Noribergenses intercipiebant. Sed eam mox tribunus Manteufelius obsessam, & tormentis quassatam recuperat. Interea exercitus Bavaricus repente Neoburgum 20. May. ex utraque Danubii ripa invadit, magna vi adhibita. Sed mox Hornius cum exercitu eodem adproperat; quem hostis expectare non ausus recedit, paucis in receptu desideratis. Circa idem tem- 28. May. pus plerique Sacerdotes Pontificii Augustæ, cum fidem Regno Sueciæ jurato promittere pertinaciter abnuerent, urbe expulsi in Bavariam facessebant.

§. 48. In Brisgovia Brisacenses Badenweileram, In Brisgovia gesta. Rœtelam, & Sausenbergam, Badenses arces, in potestatem redegerant. Qui ne ulterius progrede- 9. May. rentur, commodum Rheingravius Otto Ludovicus ab Hornii exercitu è Suevia redux aderat, capto ad Wasenweileram opportuno loco tentaturus, num hostem regressu ad oppidum excludere possit. Sed dum inter equites utrinque confligitur, pedes interim sumto per montana itinere in tuta evaserat. Hostium eo in conflictu ducenti ampli-

1633. amplius cæsi; centum cum aliquot ductoribus capti. Succorum non supra quindecim desiderati. Ex altera Rheni ripa Rheingravius Otto Masmunsteram, quam subtribunus Soyus cum quadraginta equitibus, sexcentis quinquaginta peditibus propugnabat, ad deditionem compulerat, cujus tamen leges non servatæ, sed plerique ad Suecicam militiam adacti, cæteri detenti in vindictam pacti à Brisacensibus ad Badenweileram violati. Oppidi mœnia solo æquata. Inde Andloviam, & Landsbergam arces idem occupat, speculæ in vicem Colmariensibus inservituras. Mox & Weileram oppidum cum valle cognomine multa cum incolarum cæde in potestatem redigit.

11. Maji.

27. Maji.

Heidelberga à Suecis capitur.

§. 49. In Palatinatu subtribunus Abel Moda Heidelbergam oppidum repentino assultu occupaverat. Arci à Palatino Birckenfeldensi vis admota, quæ paucos post dies à præfecto Hardenbergio Barone honestis conditionibus deditur. Ei Salmensis Comes cum ter millium manu Philipsburgum progressus succurrere cupiebat. Sed cum nec fallendi hostis viam inveniret, nec aperte perrumpere valeret, re infecta in Alsatiam regressus est. Ita totus Palatinatus inferior hosti extortus, ad antiquos iterum dominos rediit.

5. Maji.

24. Maji.

Hamelæ obsidio continuatur.

§. 50. Interea obsidium Hamelæ pari utrinque pertinacia extrahebatur, cui liberandæ Gronsfeldius validam manum è vicinis præsidiis contrahebat. Ejus adventu cognito Suecicus equitatus, cum dimachæ hostium densa nebula tecti in oppidum perrumpere conarentur, in istos acriter invectus multos occidit, plerosque repellit, ut non nisi ducenti Hamelam penetrare potuerint. Sueci contra obsessos, ad flumen arbores quasdam in oppidum pertrahere conantes, occisis sexaginta rejiciunt; & favente cœlo ad fossam urbis accessus promovent. Inde post ruinam editam quatuor in locis assultus tentatur irrito eventu, quod fossæ non satis completæ forent, & aliqui signo non audito impetum dare neglexissent. Paucos post dies repetito assultu exteriores munitiones uno & altero loco penetrantur; sed præfectis plerisque occisis aut vulneratis gregarius miles animis collapsus eas iterum deserit. Vicissim obsessi eruptione facta centum equos è pascuis abreptos in oppidum compellebant; sed ab obsessoribus pulsi quinquaginta amissis se recipiunt. Interim qui ad suppetias Hamelæ ferendas congregati erant, Monasterium versus recedunt, ut Merodium Comitem opportuno ad Lippiam flumen transitu sibi adjungerent. Quos insecuti Sueci, Hassique in itinere Rhedam arcem inani terriculamento ad deditionem adigunt; mox ad Dellichtam non procul Monasterio cum hoste modico utrinque damno colliduntur. Sed cum hic opportunis se locis teneret, nihil amplius in ipsum tentare dabatur.

7. Maji.

16. Maji.

17. Maji.

20. Maji.

24. Maji.

27. Maji.

Croatæ à Tupadelio vapulant.

§. 51. In Misnia iterum hostium irruptio metui cœperat, dum Holckius ad Egram copias cogit; quibus ut obviam iretur, Wilhelmus Dux militem Suecicum ad fines provinciæ contrahit: Quæ inter Croatæ Hungarique equites in Tupadelii hospitium Weisstadii irrumpere decreverant. Quo conatu cognito ipse eos in itinere quiescentes, securosque opprimit, ac multis occisis insigni præda potitur.

16. Maji.

In Silesia fœderati se movent.

§. 52. In Silesiam jam tandem Arnheimius regrediebatur, cum hostis magna se mole moveret. Nec eo minus sat aculeatis scriptis super prærogativa imperii certabant Arnheimius, Turriusque, ille parem, hic superiorem ferre dedignatus, nisi Lauenburgici interventu dissidium utcunque compositum foret. Inter quæ licentia militum eousque excesserat, ut è vicina quoque Polonia prædas agere non dubitarent. Qua super injuria Poloniæ Rex apud Silesios Ordines missis legatis non sine minis querebatur; qui id prohibere penes se non esse excusabant. Inde Arnheimius à Wratislaviensibus postulat, ut quicquid in ea urbe redituum Cæsari obveniret, simul adparatus bellicus, & bona à Cæsareis ibi deposita sibi traderentur cum frumento ad alendum exercitum. Quæ isti vario obtentu eo securius abnuebant, quod nullum jam tempus superesset ipsos cogendi, dum Fridlandus valido cum exercitu in Silesiam irrumpit Gallasio se juncturus. Cujus adventu intellecto fœderati contractis copiis exercitum lustrant, quem viginti quatuor millia complere deprehendunt, quorum tertiam partem Succi absolvebant. Hinc recta Strelenam tendunt, manum cum hoste conserturi, antequam is omnes vires contraxisset. Sed cum ille pugnæ fugiens ad confinia Bohemiæ recederet, fœderati facto circuitu ad Lewinum Neissam flumen transire constituunt. Quo loco cum haut longe abessent, nuntiatur Fridlandum cum quadraginta millibus Munsterbergæ appulisse, ac Schweidnitzam versus tendere. Igitur fœderati habito consilio Brigam inter, & Opelam ad Oderam castra muniunt. Inde dum Arnheimius cum parte copiarum Strelenam versus procedit ad motus hostium explorandos, parum aberat, quin male multaretur, ni reliquus exercitus auxilio adpropera sset. Quanquam autem hostis sedecim millium numero fœderatorum copias excederet, nihilominus hi prælio istum lacessere certi Munsterbergam tendunt, ubi is metabatur. Ast Fridlandus intra munita castra se tenens impetum eorum eludebat. Ita fœderati octo per dies in apertis campis consistebant nulla re memorabili gesta, nisi quod inter varias velitationes ipsi tribunum Zeitzium, hostis præter tribunum, duosque subtribunos complures præfectos amisisset. Eo ex loco Fridlandus Fœderatorum castra prætergressus Nimmitscham ibat, quam arcem à quadraginta peditibus insessam expugnabat, trajici jusso præfecto, quod pertinacius restitisset. Fœderati mox insecuti postera die ultimum ejus agmen assequuntur, ut consistere, & in aciem copias disponere cogeretur, sed loco ita opportuno, ut fœderatos facile arcere posset. Ita cum hostis se inde movere nollet, novem per dies extra tubi majoris jactum in acie utrinque consistebatur.

1633.

Fridlandus in Silesiam irrumpit;

Prælium cum fœderatis declinat.

19. Maji.

20. Maji.

§. 53. Tandem à Fridlando missus aderat cum tubicine Terzkius Comes istius nomine petens, ut Arnheimius in ipsius castra accedere velit, magnis de rebus loquentem auditurus. Quod petitum cum altera vice repeteretur, Arnheimius adsumtis è Suecicis Raschino, è Brandeburgicis Borgsdorffio tribunis eò accedit. Ubi primo Fridlandus sex hebdomadum inducias postulabat. Quas Arnheimius concedere, nisi de cæterorum ducum consensu, penes se negabat esse; ad quos tamen relaturum se promittebat. Ita tunc discessum. Exinde placuit, ut è trium fœderatorum copiis bini ad Fridlandum mitterentur, quos inter è Suecicis Felsius Baro, & Jacobus Bohmius tribuni deputati erant. Apud hos iste magna cum asseveratione jactabat; se venisse, ut cum Suecis, & Imperii Principibus æternam pacem concludat, militi stipendia exsolvat, universis satisfaciat, hæc in sua manu esse. Si Cæsar ista abnuat, se cum Euangelicis pacem initurum, & Cæsarem in malam rem acturum. Quæ ultima verba tamen submissiore voce soli Felsio in aurem insusurrabat. Sed cum isti super tantis rebus nihil in mandatis haberent, aliud tunc actum non fuit, quam ut induciæ in duas septimanas concluderentur. Post hæc Fridlando petente, ad ipsum accedebat Turrius Comes, menti ejusdem penitius expiscandæ. Et tangebant

28. Maji.

Fridlandi super pace ad fœderatos propositio.

Induciæ cum Fridlando ineuntur. 28. Maji.

1633. 31. Maji. Turrius Fridlando aures præbet. gebat vehementer ejus viri animum, quæ à Fridlando proposita fuerant, ob populares suos Bohemos exules; in quorum restitutionem cum Cęsar ægre consensurus esset, ut cum alio tractatus succederetur, opus judicabat. Nec in Daniæ Rege, aut propositis ab eo pacis tractatibus spei quid habebat; nec ullum Germaniæ Principem Bohemis satis favere noverat. Eoque Fridlandi opera voto se suo potiturum credebat. Quę spes ita animum ejus fascinaverat, ut quousque tam insolitis Fridlandi pollicitationibus fidendum foret, non consideraret; quin judicaret, hoc negotio suscepto magnifice de Suecis se meriturum. Cęterum Fridlandus eadem, quę ante, de pace cum Suecis, & utroque Electore, ac cogendo Cæsare, si abnueret. Addebatur de instaurandis privilegiis, restituendis exulibus, ipsorumque bonis; utque Jesuitæ velut turbatores pacis toto imperio ejiciantur, ac deinceps bona fide agatur, proscripto illo dicterio: hæreticis fidem servandam non esse. Præterea cum Suecis super expensis belli transigendum, tempusque solutionis diffindendum; interea loca munita ab ipsis occupata hypothecæ nomine obtinenda, fidejubentibus insuper Galliæ, Angliæque Regibus. Tandem omnes exercitus extra Germaniam contra Turcam educendos. Circumferebantur insuper certa capita, quæ pro se peculiariter Fridlandus stipulari volebat; de regno Bohemiæ in se transferendo; pro quo vicissim ipse exulibus erepta bona, Protestantium sacris libertatem, Palatini restitutionem pollicebatur. Utque loco Meclenburgicę, Saganique, & residuorum stipendiorum Moravia sibi assignaretur. Minatus quoque se Bavaro oppignoratam Superiorem Austriam ademturum, in vindictam sibi quondam summi in exercitus imperii erepti. Tandem omnes sibi exercitus simul tradi postulabat, quos ipse Viennæ admoturus esset Cæsari ad hæc omnia ratihabenda adigendo. De quibus omnibus ad Saxonem per Arnheimium, ad Oxenstiernam per Turrium referebatur. Sed ista huic à ratione alieniori videbantur, quam ut animus iisdem adverti deberet.

Conventus Heidelbergensis. 5. Jun. §. 54. Inter hæc Oxenstierna conventui Heidelbergæ agendo vacabat, ad quem coiverant Ludovicus Philippus, Johannes, & Christianus Palatini, Bernhardus Saxoniæ, Everhardus Wurtenbergicæ Duces, Fridericus Badensis Marchio, Comitesque Hohenloici, Hanoviensis, & Isenburgicus, aliique. Ubi de explendis militum postulatis atque exsolvendis in posterum stipendiis decernebatur; utque omnium frugum, vinique decimæ militari annonæ attribuerentur; ac Philipsburgum & Hagenoa in potestatem redigerentur, illud eminus circumposito obsidio, hæc cominus intentata vi. De Lotharingiæ Duce placebat, etsi meritus sit, ut hostis loco habeatur: tamen tantisper arma inhibenda, ejusque actiones observandas esse; nisi qua vis aperte illata repellenda sit. Denique Georgius Landgravius, si ratam tributorum partem conferret, ac amicum se fœderatis exhiberet, nihilque hostibus auxilii prętaret, non ulterius urgendus videbatur. Quod decretum scripto, & mox missâ legatione Landgravio insinuabatur. Qui tamen certa se obligatione induere abnuens, multa verborum ambage satis declarabat, ni vis admoveretur nihil se ad communem causam collaturum. Decreta quoque ibi promulgantur adversus avaritiam præfectorum, & ne hinc inde commeantes milites gratuitum victum provincialibus extorqueant. Tandem ab Administratore Palatinatus Oxenstierna postulat, ut Lutheranis ibi sacra sua exercere minus fastidiose concedatur.

Helvetii 55. Visum porro in Heilbrunnensi conventu fuerat, Helvetios ad commune fœdus invitare. 1633. fœderi Heilbrunnensi adscribi abnuunt. Quam legationem Maximilianus Baro Pappenheimius ultro in se suscipiebat tentaturus, num fœderi cum Suecis quatuorque Circulis adscribi, aut saltem milite & pecunia citra fœdus istis adsistere vellent. 15. Junii. Sin hæc abnuerent, ut delectus in terris suis haberi permitterent. Extremum erat, ut saltem neutri partium addicti, transitum per claustra sua hostibus denegarent. Verum quicquid rationum adferret Pappenheimius, permovere eos non poterat, ut quidquam præter *neutralitatem*, quam & ante promiserant, annuerent. Nam ab ista causa Pontificios Helvetios sua sacra alienabant. Unde si Evangelici Suecis peculiari fœdere sociati fuissent, damno id magis ipsis quam commodo cessurum erat, intestino dissidio mox orituro, & Pontificiis ad partis adversę fœdera transituris; qui occlusa hactenus montium claustra hosti aperturi essent; occasionemque præbituri, ut is angustias Rhetię Italiam à Germania secludentes invaderet, maximo Helveticæ libertatis periculo. Eodem tempore Palatinus Neoburgicus Oxenstiernam de *neutralitate* concedenda, & ut belli oneribus exemtus ageret, per legatum solicitabat. Neoburgicus neutralitatem ambit. Sed cum Wilhelmus Landgravius intercederet, qui hospitiis inter Lippiam & Wipperam fluvios in ditione Neoburgica sibi assignatis commode carere non poterat, res ad communem sociorum conventum rejecta fuit.

§. 56. Ast Daniæ Rex tunc circa pacem conciliandam quam maxime satagere videbatur; qui Daniæ Regis mediatio inanis. cum ab initio pronum id sibi negotium persuasisset, quod lubricas Suecis res domi & in Germania crediderat, post opinionis suę falsus, & difficultate rei perspecta pronunciaverat; Salomonem si nunc viveret, omni sua sapientia opus habiturum ad pacem Germaniæ dandam. Ac recusabat ei se mediationi immiscere Senatus Daniæ, quod desperaret temperamentum inveniri posse, quod utrique parti, ac præcipue Suecis satisfacere posset. Nec tamen idem repugnabat, quo minus Rex per consiliarios suos Holsaticos eam rem ageret. Cui haut eo minus destinata sua expromere sedebat, ut si non pacem, saltem divisionem inter Protestantes produceret, eorumque non nullos à Suecica societate abstraheret, invidia frustratæ pacis in Suecos devoluta. Igitur super studio suo circa conciliandam pacem Oxenstiernę significat, hortatus, ut & ipse operam suam eidem scopo adplicet. 17. Mart. Quæ literæ tamen mense demum Majo reddebantur; 16. Maji. neque exemplum literarum Cæsaris, de prono ipsius in pacem animo testantes, quod adjunxisse se scripserat, uspiam adparebat. Ad quę Cancellarius de pręclaro Regis studio, suoque in pacem animo pręfatus, reponebat: metuere se, ne hostis jactato pacis vocabulo nihil aliud quęrat, quam ut Ordines Protestantes à Suecis divellat; eoque, ni quis decipi velit, circumspecte heic procedendum. Noxios, non irritos solum, fore tractatus, nisi prius inter socios conventum fuerit, quę leges pacis ferendę, aut accipiendę. Quę si in ipso demum tractatu sint expediendę, labente tempore hostem scopo suo potiturum. Ob multitudinem eorum, quorum inter est, negotium hoc summis difficultatibus implicitum esse; quæ discutiendæ prius, & solidum tractatibus fundamentum substernendum, si quid egregii effici debeat. Cumque à Germanis Principibus Legati non nisi cum restrictis mandatis mitti soleant, quibus identidem domini sui consulendi sint, in immensum extractum iri negotiationem, ni materia prius digesta fuerit, ac pręcipue qua cautione pax sit stabilienda. Se tamen rem ad Reginam suam, sociosque, & Galliæ Regem relaturum, qui & ipse

1633. ipse pacis proxenetam se obtulerit. Sed antequam hæ literæ Regi redderentur, jam is longius in eo negotio progressus erat. Cum enim Cæsar Ordinesque Catholici, & Saxoniæ Elector ejus mediationem acceptassent, idem de loco & tempore tractatuum constituere cœpit. Et repudiata Praga, quam Cæsar proposuerat, velut in quam Sueci cum sociis nunquam consensuri essent, Wratislaviam denominat, velut neutrarum partium urbem, & nullo milite infessam, in qua ut ad diem decimum tertium Julii adsint, omnium partium Legatos invitat, tertio post die tractatum orsuros. Interea sat spatii fore literis salvi conductus utrinque expediendis, & ut legati mandatis instrui, omniaque discuti queant. Atque de his Cęsari medio mense Majo significat, ac pro Euangelicorum legatis salvum conductum postulat, addito, de eadem re jam Suecos sociosque certiores redditos; cum tamen integro post mense ad Oxenstiernam, & tardius adhuc ad Brandeburgicum Electorem literæ datæ fuerint. Quarum illæ responsum ad Oxenstiernæ literas continebant; quo omnia; quæ is super conditionibus pacis prius adornandis monuerat, ad ipsos tractatus rejiciebantur. Ac hę demum post mensem per peculiarem tabellarium Oxenstiernæ Francofurti reddebantur, cum sequens dies ordiendis tractatibus designatus esset. Ceterum constabat displicuisse Dano, quod Oxenstierna in literis suis rem ad Gallię Regem rejecisset; qui & satis adparere ajebat, Suecos a sua interpositione, ipsaque pace abhorrere. Unde id agebat, ut cum pax inter universos constitui non posset Saxo, qui plane ab ipso pendebat, & quidam alii peculiari conventione transigerent. Quo fine idem æque, ac Saxo Inferioris Saxonię Ordines à Suecis alienare nitebatur, velut qui pacem impedirent, ac Germaniam argento emungere instituerent, tanta jam tributorum vi exacta; ut quod expensarum nomine postulent, parum aut nihil restet. Hos si ad Saxonis consilia adjungere possent, cum hoc tanquam Protestantium capite tractandum erat, Suecis ad appendicis conditionem redactis, quos pro lubitu Germania ejecturi essent. Ast Oxenstierna, quem nihil istorum fallebat, paucis Regi Daniæ rescribit de literis ipsius ita tarde redditis, ac tanti rem momenti esse, ut nisi capto cum Fœderatis consilio, à se nihil statui possit. Sed & Electori Brandeburgico literæ, queis Wratislaviam invitabatur, biduo tantum ante præfixum conventus diem obiter redduntur, dum Wolgastum ad Reginam Viduam, sororem suam proficiscitur. Quę omnia ita præpostere administrata, cum ad negligentiam aut errorem referri non possent, nihil sani tractatibus istis subesse arguebant. Nam neque Wratislavia locus erat huic negotio opportunus, urbs non libera, sed Bohemię Regno innexa, quam duo exercitus circumstabant, penuriam aut vastitatem facientes; tum à Fœderatis Circulis, & Oxenstierna remota, qui tanti momenti tractatibus ipse interesse cupiebat, nec tamen à commissa sibi directione rerum ita longe discedere poterat. Præterea nec literę salvi conductus ad Oxenstiernam missæ erant, nec earum mentionem ad ipsum scribens Danię Rex fecerat, velut nullo numero Sueci cum sociis suis essent. Denique per tam sero scriptas convocationis literas ita coarctatum erat tempus, ut nullo modo, quę tanto negotio instruendo requirebantur, expediri possent, etiamsi statim fuissent redditæ. Quin & ipsi Legati Danici die demum vicesimo secundo Julii Francofurti ad Oderam perveniebant, elapso jam conventus die, quem ipsi aliis dixerant. Hoc igitur modo suscepta à Dano mediatio procedebat, in qua multum spei Cæsarei collocaverant non tam pacis obtinendę, quam dissidii Euangelicos inter serendi. Et quia videbant, non nullos rem ita temere pręcipitare, jam eousque animis intumuerant, ut jactarent: Daniæ Regi hautquaquam mediationem concessam, sed ut querelas Protestantium duntaxat cognoscat, & ad Cæsarem referat, super quibus hic, quæ visa fuerint, dispositurus sit. Sed & Saxo qui causam suam Dano commiserat, magnam, ut adparebat, pacis spem ex ejus opera conceperat. Ast Brandeburgico ea res magnopere displicebat, eoque per Legatum Leuchtmarum apud Saxonem querebatur, id negotium se inconsulto susceptum, hortatus insuper, ut Heilbrunnensi fœderi associari velit, utut non omnia ad normam legum publicarum gesta videantur, quę & inter arma sileant, nec ab adversa parte observatæ sint: quarum tamen usus pace facta facile revocandus sit. Inde petebat, ut idem Friderici Palatini hęredes pro legitimis successoribus in ditiones Palatinas, dignationemque Electoralem agnoscere velit, uti à Fœderatis Circulis factum. Denique ne hosti in Silesia fideret monebat, neu temere inducias prorogari pateretur, quod hostis monstri quid alere videatur. Ad quæ Saxo super convocatione varia excusare; capita pacis in conventu Francofurtensi, & Lipsiensi satis digesta videri: in conventu Heilbrunnensi decreta ad totum Imperium, & præcipue ad Electores pertinere, quę horum fastigio & libertati Germanicæ repugnent: novis fœderibus pacem impediri: sibi sedere tractatuum eventum expectare, in quibus si insidias versari intelligat, è re consilia capturum: Palatini restitutionem non Heilbrunnæ, sed in tractatu pacis faciendam. Ita tunc & isti Electores in diversa tendebant.

Margin notes: Locus & tempus tractatuum absurde constituitur. — 15. May. — 16. Junii. — 20. Junii. — 12. Julii. — 11. Julii. — Brandeburgico is tractatus displicet. — 25. Julii.

§. 57. Interim Oxenstierna cum ductoribus exercituum ad Danubium plene tandem transegerat, datis in solutum prædiis pro residuis stipendiorum. Inde militi placando menstruum stipendium in antecessum exsolvitur, idemque de integro in verba Reginæ Sueciæ, & fœderatorum Circulorum adigitur. Quam largitionem Palatinus Birckenfeldensis ægre ferebat, velut suus exercitus deterioris conditionis haberetur. Eum tamen facile Oxenstierna placabat; ostensis facti rationibus, nec ipsius minus rationem habitum iri pollicitus.

Oxenstierna exercitui ad Danubium satisfacit.

§. 58. Philipsburgum tunc per Schmidbergium tribunum indies arctius premebatur; cujus præsidiarii, postquam Electorem Trevirensem in Gallicas partes concessisse intellexissent, exuto ejus obsequio Cæsaris se milites tulerant. Eos sibi iterum conciliare mire cupiebat Elector, veritus, ne Sueci subacto à se oppido ægre carere vellent. Igitur Spiram se conferens præfectum & pręsidiarios edicto monet; oppidum sibi suum restituerent, hostilia adversus se, Suecosque & eorum Socios ne exercerent, & ad se mitterent, quicum super componendo negotio agatur. Sacerdotibus pręterea imperat, ne in rebellione persistentes Christiano ritu expient. Enimvero iste Electoris conatus utrique parti displicebat. Nam & præsidiarii abundante adhuc annona, & spe propinqui auxilii monita istius minasque flocci facere. Nec Oxenstiernæ par videbatur, tanti momenti oppidum, in quod tantum laboris & sumtuum inpensum fuerat, in alterius manus pervenire. Eoque cum Elector ministris suis introeundi & exeundi licentiam peteret, expugnando quacunque ratione præfecti animo, Oxenstierna abnuit; quod spes sit oppido propediem potiundi, nec mos militiæ ferat ad obsessa loca commeandi licentiam indulgere.

Elector Trevirensis Philipsburgi præsidium frustratentat. — 15. Julii.

§. 59. Circa id tempus Gustavi Regis corpus, hactenus Wolgasti depositum, insigni cum pompa navibus imponitur, in Sueciam deferendum, comitante

Gustavi Regis corpus in Sueciam de-

1633. fertur. 15. Julii. mitante Regina vidua, ac duobus Senatoribus Gabriele Oxenstierna, & Matthia Sopio hac de causa è Succia missis. Eam pompam complures Principes sua præsentia honorabant, Elector Brandeburgicus cum Filio, ambo Duces Meclenburgici, Dux Croyæ. Tum fœminę Principes, Brandeburgici uxor & filia, Christiana Palatina virgo, Brunswicenses, Meclenburgicorum, & Croyensis Ducum uxores, duæ Meclenburgicæ, quinque Anhaldinæ virgines. E Senatoribus Regni præter duos jam dictos Hermannus Wrangelius, Achatius Tottius, Joannes Banerius, Steno Bielkius, pręter innumeram multitudinem, non minore planctu ac dolore defunctum prosequentes, quam passim ipse per Germaniam plausu exceptus
5. Augusti. fuerat. Classis Nicopiæ adpulit, ibiquè Regium corpus asservatum fuit, quoad omnia exsequiis pro dignitate ducendis pararentur.

Hornius Pappenheimum expugnat. §. 60. Ad Danubium Hornius cum pulso ad Neoburgum hoste animadvertisset, ipsum quamvis numero prævalentem à pugna ab horrere, Pappenheimum invadere constituit, locum tegendæ Anspacensi ditioni, & frænandis Wiltzburgensium excursionibus opportunum. Ac oppidum quidem statim cedebat; sed arx, in quam miles se receperat, strenue vim propulsabat, rejectis qui assultum tentabant. Post biduum tamen machinis verberata deditionem faciebat honestis con-
13. Junii. ditionibus, facili ad istas concedendas Hornio, quod rumor erat, hostem Aicham versus movere, à Suecis insessum oppidum, cui utique subvenire iste constituerat. Interea valida manus Ingolstadio emissa erat, liberando Pappenheimo, & ut adparatum bellicum Wiltzburgo inferret. Sed illo jam capto Wiltzburgi jussa conficit, & longa inde ambage per Hilpoltsteinum viam retro legit. Huic ut apud Berngriessam occurreret, ab Hornio cum equitatu mittebatur
15. Junii. Croatæ vapulant. Joannes Wachmeisterus subtribunus; qui deprehensis eo in loco mille quingentis Croatis Polonisquè, eorum ducentos quinquaginta occidit, quinquaginta cum trecentis equis cepit. Paulo ante rem quoque bene gesserat Dellonius tribunus, cum subtribuno Helmeleo Wrangelio, queis Babenhusę stationem assignaverat Hornius, ut iter Augustam inter Ulmamquè contra Memmingensium excursiones tutum præstarent. Isti intellecto vim annonæ & vini in cœnobio Buxheimo non procul Memminga asservari, oppido mox inferendam, eodem profecti res istas curribus impositas
& Memmingenses. Babenhausam avehebant. Quo cognito octingenti milites Memminga egressi istos reditu excludere instituunt. Sueci circumseptos se undique videntes, cum centum quinquaginta non excederent, desperata salute acerrime in hostem ruunt. Quorum impetum Memmingenses veriti paulisper cedunt; inde impellentibus Suecis in fugam effunduntur, his ad portam usque insistentibus. Cæsi centum quinquaginta, supra centum vulnerati, quorum plerique cum sexaginta equis, & reliqua præda Babenhausam abducti. Ast Hornius post captum Pappenheimum, cum Noribergenses sæpius de excursionibus è Superiori Palatinatu quererentur, ac annona ad Donawertam hęrentem deficere inciperet, simul ut Wilhelmo Saxoniæ Duci Cronacum obsidenti è propinquo, si opus foret, subsidio venire posset, in Superiorem Palatinatum tendit,
17. Junii. & Neumarco, quod sex peditum cohortes, una equitum turma tuebantur, obsidium circumponit,
Hornius Neumarcum expugnat. Noribergensibus tormenta & alia necessaria impigre ministrantibus. Sed vix triduum obsessi vim sustinuerant, cum deditionem faciunt absque vexillis & sclopetis permisso abitu; quorum plerique ad Succicam militiam se contulerunt. Heimburgum in monte sitam arcem modica excursorum manus 1633.
verborum ferocia expugnabat. Ambergam tamen, uti ab initio constitutum fuerat, aggredi Hornius consultum non ducebat, trium legionum præsidio insessam, & Altringero in vicinia tendente; quem ne invadi posset, Naba & Vilsa amnes tegebant. Sed & commeatus ibi tenuitas premere incipiebat. Verebatur quoque ne, si tractatus in Silesia procederent, hostis irritatus totam belli molem huc transferret. Unde consilio ducum habito Donawertam in munita ibi castra recedebat.

§. 61. Ad utramque Rheni ripam patrueles Rheingravii Otto, & Otto Ludouicus strenue rem gerebant. Atque hic quidem Kirchhoviam, quam raptim excitatis munimentis agrestium manus cum ducentis quinquaginta militibus insidebat, aggressus, vicum quidem statim in potestatem redigebat. Sed in arcem refugi sexaginta ex obsessoribus occidunt. Mox tamen globis ignivomis coacti absque conditione se dedunt. Unde militum plerique sub signa Suecorum recepti, cæteri cum ductoribus captivitatem subiere: agrestes trucidantur: vico atque arci ignis injectus. Post oppidum deinde & arcem Burcam captam Neoburgo ad Rhenum vis adhibetur, quod unius diei verberatione tolerata deditionem facit. Et quanquam præsidiariis cum armis & impedimentis abire concessum esset; plerique tamen ultro sub signa Suecica concedunt, cæteri navibus Brisacum vehuntur. Inde Rætela vi ad deditionem compellitur. Præsidiarius partim militiæ Suecicę adscribitur, cæteri captivitatem subiere, cum Suecis ab hoste detentis permutandi. Hinc urbes vulgo Sylvestres dictę modico negotio subiguntur, duabus tantum languidam defensionem ausis. Nec Catholicorum Helvetiorum patrocinium implorasse profuit; qui cum legatione ad Rheingravium missa peterent, ut istæ urbes in sequestrum missæ *neutralitate* fruerentur; ille rem ad Oxenstiernam rejecit, nihil remissa expeditione. Arcium duarum Hohenstoffelæ vocabulo dictarum expugnatio jactura junioris Pappenheimii constitit, qui dum accessus incautius explorat, caput globo trajectus occumbit. Iis rebus gestis, ad Palatinum Birckenfeldensem in Alsatiam se confert, cum ipso adversus Lotharingum operam navaturus.

(Rheingravius, Neuburgum, Rotelum & urbes silvestres capit. 8. Junii. — 19 Junii. — 23. Junii.)

§. 62. Ad alteram Rheni ripam Brisacenses Meyenheimi manum Suecorum equitum oppresserant, occiso præfecto cum quadraginta gregariis, & duobus vexillis ereptis. Id ut ulcisceretur, Otto Rheingravius Caldenbachium subtri- 16 Junii.
bunum cum sexcentis equitibus hosti insidiatum mittit. Is prope pontem Brisacensem suggressus, parte equitum in insidiis locata, cum cæteris Brisacenses lacessitum it. Quibus erumpentibus is studio cedens in aperta camporum eos protrahit. Inde repente conversus acriter in eos impetum dat, prorumpentibus simul qui insidiis subsederant, & ad munimentum usque ponti antepositum, eosdem persequitur, cæsis ad octoginta, pluribus vulneratis. Inter captos quoque erat Montecuculus ipse, & Baro Soyus Burgundus cum turmæ præfecto; quorum ille tribus vulneribus saucius, Colmariam delatus paulo post ex ægritudine animi obiit. Inde Rheingravius 27. Junii.
Otto cum trium millium castris ad pagum Biessam munitis, ea parte Brisacenses excursionibus in Alsatiam prohibebat, messe simul intercepta. Quem ut inde depellerent, omnibus cum copiis impetum 17. Julii.
in recens extructa munimenta faciunt, sed non sine clade repelluntur. Nec melius cessit altera die 18. Julii.
repetitus impetus, ubi & tribunus Mercius capitur. Ex altera parte Fridericus Badensis Marchio

(Brisacenses vapulant. — Montecuculus capitur.)

Brisaco propinquabat, ut utrinque in angustias redactum oppidum inopia annonæ mox ad deditionem videretur cogendum, ni aliunde id obsidium abruptum fuisset.

§. 63. Ast qui circa Philipsburgum obsidendum satagebant, interea Grumbacum superius, 20. Julii. annona refertam arcem, deditione ceperant. Birckenfeldensis autem, dum Hagenoam tendit, in itinere oppidum & arcem Reichshofiam subigit. Porro de Philipsburgo cominus oppugnando etsi in conventu Heidelbergensi decretum esset; tamen Oxenstierna veritus, ne si præsidium tribus millibus constans, animum ad defensionem obfirmaret, obsidio in longum extraheretur, eminus tantum cingi eam voluit; quod rebus alio vocantibus minore cum damno & ignominia laxior, quam arctior obsidio solvatur; ac spes foret deficiente annona intra mensem eandem subigendi. Inter quę Lotharingi pruritus demum in nervum crumpebat; cujus vellicationes hactenus in Galliæ Regis honorem dissimulabantur, & quod specioso colore acta sua velaret, cum Hornio quoque tractatione instituta. Nam & conscriptas à se copias dicis causa ex autoratas Salmensi Comiti & Brisacensibus transmittebat; contra eos, qui è Gallia ad Suecos tendebant, partim transitu prohibebat, partim trucidari jubebat. Inde quingentos milites Hagenoæ immittere instituebat; & cum Sueci obsisterent, vi prorumpere conabatur, contractis ad Tabernas copiis, quarum nonnullas turmas propius progressas Sueci circa Petersbacum opprimebant. Ut igitur quo animo isti venirent constaret, Birckenfeldensis cum Ottone Rheingravio colloquium Villii Tabernarum Gubernatoris expetit. Qui cum ad Palatinum prodiisset, multa de domini suo amico in Suecos animo testatus, ad copiarum Lotharingicarum duces Gastinoium, & Florinvillium eos remittit. Isti jussu Principis sui huc se venisse ferebant, de cujus mente sibi non ulterius constet. Cæterum questi tres suorum turmas nuper à Suecis cæsas; quod in ultum non sint laturi. Relatum quoque sibi, Palatinatum expugnata Hagenoa in Lotharingiam moturum. Contra Palatinus negabat, istos velut Lotharingiæ Ducis milites cæsos, sed ut Cæsari sub Salmensi Comite merentes. Nec secius cum aliis actum iri, qui Cæsareis se conjungerent. Alias Lotharingicis nihil hostile metuendum, si intra fines suos maneant: ubi ultra Tabernas procedant, se facturum, quod belli ratio jusserit. Quanquam autem isti duces à Palatino peterent, ut ipse ad Lotharingum mitteret, qui rationem earum turmarum cæsarum exponeret; alias enim sibi eam contumeliam ulciscendi necessitatem incumbere; Palatinus tamen infra dignitatem hoc ratus, omnia ad vim eorum repellendam, si quid tentarent, disponebat. Post Villius ad Palatinum accedebat, mandata se à Lotharingo habere ferens super neutralitate tractandi. Sed cum Palatinus quereretur, à ductoribus Lotharingicis tantum non publice sibi bellum indictum; & peteret, ut antequam ad tractatus descenderetur, copiæ illæ in Lotharingiam trans montes rebocarentur: Villio id abnuente re infecta discedit. Inter quę excursores Suecorum ac Lotharingorum frequenter in se mutuo impingere; & aliquando sexaginta Sueci in sexaginta equites, centum pedites Lotharingos incidebant; è quibus equites statim fugam arripiebant; pedites exceptis decem omnes cæsi, captiquè. Contra Lotharingi Frauenburgum Joannes Jacobi Eversteinii Comitis arcem diripiebant, ipsumque captivum abducebant. Ita causam belli quærente Lotharingo Gallici ministri apud Oxenstiernam declarabant, citra Regis sui offensam fore, si Dux ob ista facta castigetur. Unde mandata Palatino dantur, Lotharingum hosti loco haberet, & nullam nocendi ipsi occasionem prętermitteret. Et mox cum Lotharingi Tabernis progressi in Alsatiam ulterius penetrarent, in apertum res bellum erumpebat.

Cum Lotharingo hostilitas erumpit.

11. Julii.

19. Julii.

§. 64. Ad inferiorem Rheni tractum nihil tunc memorabile gerebatur, nisi quod hostis, postquam Suburgi præfectum Abrahamum Loysonum pecunia corrumpere frustra tentasset, contracta ex Andernaco, Bonna, & Colonia manu eam arcem noctu scalis ad motis intercipere conaretur. Sed præsidiarii adventu eorum animadverso in subeuntes strenue sclopetis fulminabant, ut quibusdam cæsis & vulneratis, cum omni oppugnationis adparatu relictis facessere cogerentur. Ast apud Visurgim Hamelæ obsidium ad finem tendebat. Obsessores quippe exteriore munitione cuniculis disjecta, repletaquè fossa, jam ad interius vallum penetrare instituebant; cum obsessi noctu duos emittant Gronsfeldio nuntiautros, ad extrema se redactos, & deditionis necessitatem imminere, ni mox subveniatur. Isti ab obsessoribus intercepti referunt, plerosque ductorum occisos, ipsum pręfectum vulneratum, & vix sexcentos super esse munia obire idoneos. Nec eo secius obsessi quamvis ad deditionem denuo invitati resistunt, extremam vim mox experturi, ni propinquus hostis Suecos sibi obviam ire coëgisset. Merodius quippe copias, quas opera Episcoporum Coloniæ exulum, aulęquè Bruxellensis collegerat non spernendas, intra Ruram & Lippiam fluvios cum Bęnnighusio, qui itidem quadraginta duo equitum, triginta peditum signa coëgerat, conjungit, inde Gronsfeldio se sociaturus. Eam coitionem etsi Sueci cum Hassicis in Westphaliam progressi impedire conati fuissent, prævalentibus tamen hostibus in castra ad Hamelam re infecta redierant. Igitur Merodius & Bęnnighusius ad Witlagam Gronsfeldio, qui è pręsidiis Guelferbyti, Hildesiæ, Nienburgi, Mindęquè plerosque detraxerat, juncti exercitum paraverant paulo minus quam quatuor millia equitum, undecim peditum explentem. Inde superato ad Mindam ponte versus Oldendorpum oppidum tendunt vi Hamelam perrupturi, & Suecos si ultro cedere nollent, depulsuri. Hostium adventu cognito Suecici duces consilio habito decernunt omissa tantisper Hamela in hostem ire, ac prælium tentare. Nec mora, operibus quæ ad oppidum egerant desertis, aliquot equitum legiones, & mille pedites tuendis præcipuis stationibus relinquunt. Quo facto obsessi ignibus in lætitiæ signum accensis oppido erumpunt, & pleraquè opera solo æquant, aut igne injecto corrumpunt. Interea hostis Oldendorpum, Suecico præsidio infessum, repetito quater assultu oppugnaverat, non sine clade rejectus, quoad subiens Suecorum exercitus id deserere cogeret. Ad dextram sylva erat, qua si hostis potiretur, per arbusta facile Hamelam penetraturus credebatur. In eam sylvam quam fossa aquis torrentibus excavata interscindebat, Suecici sclopetarii immittebantur, ut hostem transitu arcerent. In hos ita acriter iste impetum dabat, ut loco cedere cogerentur. Sed Laurentius Caggius iisdem, aliisque assumtis hostem iterum aggressus post acrem duarum horarum pugnam è sylva in campum propellit. Quanquam autem accessus ad hostem difficilis esset propter fossas & inæqualia loci, nec satis campi pateret, in quo acies utrinque commode explicari posset: Caggius tamen cum Suecis equitibus à dextris, & Livonica, & Carbergica legio cum Hassis sub Melandri

Siburgum frustra tentatur.

27. Julii.

Hamela in extremis agit.

5. Junii.

25. Junii.

24. Junii.

26. Junii.

Prælium ad Oldendorpium.

30. Junii.

1633. dri ductu à sinistris ita acriter ingruebant, ut hostilem equitatum turbatis ordinibus facile in fugam propellerent. Inde peditatus ab omni parte invaditur; quo & ipso mox turbato universus hostium exercitus penitus profligatur. Ea in pugna non parum ad victoriam contulisse judicabatur Gustavus Gustavi F. Cum enim rumor sparsus fuisset, hostem nullius Sueci Finnique vitæ parciturum, iste ut hi turmas suas conjungerent hortabatur, ne forte à Germanis desererentur, & eo acrius pugnarent, quod nulla nisi in victoria spes foret. In loco pugnæ tria millia centum triginta duo cæsorum hostium sepulta sunt; quos inter tribunus Quadius, & multi præfecti superiorum graduum. Merodius, in cujus præcipitatam festinationem culpa cladis à cæteris conferebatur, letaliter vulneratus evasit quidem, sed paucos post dies obiit Gronsfeldius mature se periculo subduxerat, ac ipse primus nuncium cladis Mindam attulerat, quem paulo post Bœnnighusius sequebatur. Captivorum tria circiter millia erant, inter quos multi insignes ductores, & Merodii uxor, ac nonnulli Canonici. Capta quoque sedecim tormenta, omnia impedimenta, ac septuaginta quatuor signa. Suecorum trecenti non amplius occubuerunt, quos inter tres turmarum præfecti, & unus centurio. Stathantschius, & Sopius tribuni illi brachium, hic femur trajicitur; sed uterque convalescit: Ranzovius ex vulnere quarto die extinguitur. Post tam egregiam victoriam
12. Julii. Sueci ad obsidium Hamelæ redeunt; cujus præfectus clade suorum intellecta, ac desperatis subsidiis demum flectit, & honestis conditionibus oppidum
Hamela capitur.
dedit, cum octingentis circiter militibus inde egressus. Sexaginta ibi tormenta, & aliquot mortaria inventa. Mox Georgius Dux propriam legionem præsidio immittit, ac oppidanos in sua verba adigit, multum conquerente Brunswicensi Duce, quod Hamela Ducatus Callenbergici pars foret. Inde exercitui per vicina sparso ad aliquot dies otium indulgetur; ac Georgius Dux cum Cniphusio ad Oxenstiernam Cassellas proficiscitur, de bello in futurum gerendo consilia capturus.
Hollandis miles subsidio mittitur.
Ubi cum Ordines Belgii, & Princeps Arausionensis per Cornelium Pavium ab Oxenstierna petiissent, aliquot legiones sibi per quinque aut sex septimanas ad Rhenum & Mosam subsidio mitti; ille petito annuit. Nam & per Saxoniam hostis profligatus erat; & decori Suecis cedebat copiis abundare, quas exteris commodare possent. Tum hoc auxilio induciæ cum Hispanis, quarum tractatus tunc fervebat, interrumpebantur, ne hi auxiliis Cæsari subministrandis sufficere possent. Nec parum Hollandorum invidia in Borussica vectigalia hoc modo minuebatur. Huic expeditioni miles indigena Sueci Finniquè sub Stalhantschii ductu destinati, testando in Hollandos peculiari affectui, & quia ipsi hoc maluerant; simul ut iidem potius pingui militia fruerentur. Verum hisce postea segnis ratio bellandi tædio fuerat morarum ejusmodi insolentibus, & quia nulla dabatur occasio virtuti exserendæ. Et multis ridiculum, plerisquè indignum videbatur, quod præfectus Hollandicus turmas illas obequitans monuisset, ut arma sua expedita tenerent, quasi veteranus Gustavi eques id ab Hollando discere deberet. Aliquot præterea legiones istius exercitus in Franconiam evocantur. Cæteræ ibi relinquebantur coërcendis præsidiis hostilibus, & ad Osnabrugensem urbem occupandam.

Cronacum frustra tentatur.
§. 65. Wilhelmus Saxoniæ Dux modicas, quas in Tguringia habebat, copias rogatu Ducis Coburgensis, & Christiani Marchionis Brandeburgici Cronaco repente admovere constituebat, si forte id subito impetu opprimere posset. Et penetraverant quidem in suburbium Kingius, ac Tissenhusius tribuni: hoc tamen vulnerato nonnulla, cum jactura repelluntur. Sed cum id oppidum intra breve tempus, & modica manu cogi non posset hærentibus in propinquo hostibus, qui subvenire possent, obsidio se implicare Dux consultum haut ducebat. Recedentem ex oppido miles ferocius in campum usque insecutus cum clade rejicitur, amissis tribus centurionibus. Inde satis habebat Dux illic irruptiones Cæsareorum in Misniam impedire; qui eam sibi viam interclusam videntes in diversa parte per Aussigiam, & Zittaviam trans Albim in Dresdæ conspectum excurrebant, flammis ac cædibus omnia qua transibant miscentes.

Induciæ per Silesiam Oxenstiernio suspectæ.
§. 66. In Silesia factæ induciæ, & tractatus cœpti Oxenstiernæ, & prudentissimo cuique minime ad palatum erant, quos & autor, & quæ ibi proponebantur capita suspecta valde reddebant. Nam isti à solo Fridlando originem trahebant; qui an ita omnes duces in potestate haberet, ut ipsi placita statim exsequerentur, dubium erat. Tum ipsæ quæ proponebantur pacis leges nihil solidi olebant. Nec ulla cautio, nisi in Fridlandis verbis, & militari aliqua exsecratione, invalido tantarum rerum firmamento. Quin rectius metuebatur, ne Fridlandus Euangelicorum oculis glaucoma objiceret, & quod aperta vi non audebat, per ambages & dolos aucuparetur; ac hisce illusis exercitui suo parceret ad alias occasiones reservando; neve per inducias plures ad se copias arcesseret, & numero, quem semper in militia amplecti solebat, Fœderatos obrueret. Aut plerisque jam per Silesiam adesis tempus extraheret, quoad hi fame compellente ad sua reverti cogerentur, quos deinceps ipse eodem secuturus erat. Sed quod istarum rerum moderamen penes Oxenstiernam non esset, quæ sors ferret expectanda erant. Turrio tamen is in mandatis dabat, ut ne tractatus istos præcipitaret, aut se in consulto ulterius progrederetur. Nam quicquid boni aut mali subsit, id mature satis in lucem erupturum. Cæterum Arnheimius dum induciæ promulgantur, monebat, ne sui nimium illis confisi in securitatem resolverentur. 1. Junii. Inde ad Saxoniæ Electorem profectus has ab eo pacis conditiones retulisse ferebatur; ut Cæsar copias suas extra Ordinum ditiones eductas exautoret; prætensioni ad Magdeburgensem & Halberstadiensem præsulatum pro filio suo renunciet; ut Liga Suecis pro bellorum expensis satisfaciat, & bona cum ipsorum gratia eosdem ex Imperio dimoveat; Jesuitas Cæsar consiliis suis, & Imperio ejiciat; Silesiam duobus Electoribus in refusionem damnorum cedat; sacris Protestantium ubique libertatem indulgeat; pro Saxonis credito Superiorem Lusatiam, & dimidiam Bohemiæ partem ipsi jure hæreditario det; denique Friderici Palatini filium restituat. Ista ut Cæsar concedat, Fridlandus præstet. Quæ capita non parum crudi habere videbantur. Dum Arnheimius Dresdæ abest, Turrius Fridlandum inviserat, à quo honorifice habitus, ac ampla spe de restitutione suorum bonorum, aliisquè promissis lactatus dimittebatur. Sed & alios inter duces magna in speciem amicitia colebatur, qui mutuo congressi poculis tantum Martem ciebant. Mittebatur & Terzkius à Fridlando Strigaviam, 11. Junii. quo Turrius quoque accesserat, ut ulterius de pace colloqueretur. Paulo post Gallasius Briegam 17. Junii. eadem de causa veniebat. Inde plerique Fœderatorum duces ad hostem proficiscebantur, per quatuor dies ibi commorati. Enimvero dum Fœ-

1633. deratis inani pacis ſpectro illuditur, Fridlandus interim ſolidum aſtutię ſuæ fructum ceperat ſuppletis defectibus ac pręcipue pulveris pyrii, quibus laborabat, ac pluribus ad ſe evocatis copiis. Cæſarei quoque per otium bona ſua Wratiſlaviç depoſita in tutiora loca avexerant. 23. Junii. Tandem repetito utriuſque partis congreſſu ludibria Fridlandi erumpebant, dum poſtulabat, ut ſibi prius Wratiſlavienſis, Schweidnicenſis, & Glogovienſis Ducatus tradatur: aliter ſe tractatus non orſurum. Quod cum Fœderati adſpernarentur, velut prioribus conventis repugnans, infecta re diſceſſum fuit. Ac memorant, parum tunc abfuiſſe, quin præcipui Fœderatorum duces Strelenæ ab hoſte interciperentur, niſi quidam, qui forte fortuna turrim templi adſcenderat, ut pullos columbarum nido detraheret, inſidias prodidiſſet. Hic enim cum procul turmas aliquot Cæſareorum citato curſu ad oppidum tendere conſpexiſſet, ſtatim deſcendens, id ducibus ſignificat, qui raptim in equos inſilientes ægre in tuta evaſerunt.

Induciæ abrumpuntur.

§. 67. Poſt abruptas inducias à Fridlando fruſtra Neumarcum tentabatur. Inde Lignitzam invaſurum ſe ſimulabat, cujus pręſidium à Fœderatis quinis cohortibus firmabatur. Qui & ipſi 24. Junii. copiis ad Briegam contractis hoſtem ſequebantur. Sed is repente converſus, Schweidniciam totis viribus oppugnare cæpit, injecta globorum 25. Junii. ignivomorum vi. Obſeſſi tamen, miles æque ac oppidani, poſtquam ſub adventum hoſtium ſuburbia incendiſſent, eo acrius ſe defendebant, quod hoſtis Magdeburgico ſimile excidium illis minatus eſſet, ac ter aſſultantem cum clade repellebant. Violentiæ tamen hoſtis tandem ceſſiſſent, ni obortus ſubito imber tormentorum ac ſclopetarum uſum corrupiſſet. Ac interea Fœderatorum exercitus ſubſidio accelerabat, numero quamvis inferior cum hoſte prælium committere certus. Sed is adventu eorum cognito intra milliare ab oppido recedebat, opportuno loco ad Weiſſenrodam poſitis caſtris, quæ rivo & excitatis raptim munitionibus tegebantur. Quem cum ubi invadere non poſſent Fœderati, & ipſi elatiore apud Schweidnitziam loco conſidebant. Heic dum aliquandiu caſtra caſtris oppoſita hęrent, Fridlando è Moravia, & Bohemia commeatus large ſubvehebatur. Contra Fœderatis annona pabulumquè in anguſto eſſe, nullibi inſtitutis horreis; & levis hoſtium equitatus omnia perſultans tantum non eos obſeſſos tenebat. Occupaverant quoque hoſtes Domantzam, non ſat valido præſidio à Fœderatis cuſtoditam; unde iſti ad Lignitzam, Briegamquè, & ipſa Wratiſlaviæ ſuburbia excurrebant. Tenui quoque alveo fluens Odera vado paſſim prædatores tranſmittebat, cædibus ac rapinis id Sileſiæ latus vaſtantes. Nec modeſtius Fœderatorum manipuli graſſabantur. Unde eis Oderam nihil ſegetis in horrea condebatur, lęto ut videbatur hoſte, cum ea vaſtitas Fœderatos mox in extremam neceſſitatem conjectura eſſet, quam ipſi proviſu antevertere negligebant. Interim Duwalius è Pomerania reverſus in caſtra ad Schweidnitziam ſe conferre noluerat, ſed collecta duorum millium manu in altera Oderæ ripa tranſitus fluminis cuſtodiebat, & tranſgreſſos hoſtium prædatores male multatos rejiciebat. Lembergæ quoque miſſis quadringentis equitibus triginta machinas in poteſtatem redegerat. Id Duwalii inſtitutum Oxenſtierna probabat, & ut Oderam obſervaret, caſtriſquè cæterorum abſtineret hortabatur, modo ſummæ rerum nihil decederet.

Bellum in Sileſia recrudeſcit.

Sileſii Ordines conventum agunt.

§. 68. Circa id tempus Ordines Sileſiæ Wratiſlaviæ convenerant de provinciæ ſalute conſulturi. Ubi inter alia concluſum, ut decimus quiſque provincialium, & nobilium equites ad Oderæ, tranſitus locati excurſionibus Cęſareorum trans flumen obſiſterent: cum ſi ea vaſtitas nolente Cæſare fieret, illâ prohibita nihil in ipſum peccetur; ſi ejus juſſu talia patrentur, nimirum vim & libidinem à vita, uxoribuſquè, & liberis propulſare fas piumquè ſit. Ea occaſione Arnheimius 23. Julii. uſus Wratiſlaviam profectus delectos Ordinum in Baſilicam ad ſe evocat, graviquè oratione, ut aperte in Fœderatorum partes tranſeant, hortatur. Quos licet ea oratio non parum moveret; tamen quod nihil ſibi in mandatis datum excuſarent, ac à Suecis nemo adeſſet, ad ſuos ſe relaturos promiſerunt, & propediem reſponſum daturos; rogantes, ut tunc utique Suecorum ducum aliquis præſto ſit. Etſi autem fides Cęſari data Sileſios urgebat; pręvalebat tamen neceſſitas, quod repudiato Saxone, cæteriſquè Fœderatis omni ope nudati deſtituerentur, nulla Cæſareę gratię ſpe, ac ſervitio animarum ęque ac corporum imminente, bonis quoque inter milites jam aſſignatis. Et non ſervata fide Cęſar ipſe fide eoſdem exſolviſſe videbatur. Unde cum vim vi propulſare ſederet, tandem reſpondebant; ſe ſuper ea re ad Oxenſtiernam, & utrumque Electorem miſſuros; interim ut ſaluti ipſorum duces invigilare velint, orabant. Cęterum quanquam Arnheimius omnem tractationem cum Fridlando abrupiſſe videretur, velut ſolis armis rem deinceps commiſſurus: Fridlandus tamen tam utiles ſibi expertus inducias denuo circa eaſdem inſtaurandas ſatagebat, ac ſemel licet deceptum Arnheimium in caſſes iterum pellicebat; prorſus ut ultro hunc decipi voluiſſe diceres.

Induciæ denuo ineuntur.

§. 69. Oxenſtierna interim Francofurti ad Mœnum conventum Fœderatorum indixerat, ubi ſuper Futurę pacis legibus, & aliis, quæ præſens tempus exigebat, deliberatur. Exempla eorum quæ propoſita fuerant, ad Saxonem, alioſquè mittebantur, ut & ipſi ſententiam ſuam cauſæ communi proficuam dicere vellent. Inter quæ Oxenſtiernę refertur, Wolfium Ratiſponenſem Syndicum privati obtentu negotii Noribergæ nomine Cæſaris agitare. Unde is ſtatim ad urbis magiſtratum ſcribit, ut illum apprehenſum ſibi tranſmittant, aut tantiſper detineant, chartis ipſius bene excuſſis. Qui tamen manum inferre homini veriti clam ita diſponunt, ut inde diſgreſſus à manu Suecorum in itinere comprehenſus Neumarcum deduceretur. Ubi patebat id eum egiſſe, ut civitates Imperiales iterum ad partes Cæſaris alliceret. Wolfius inde Moguntiam deductus diu in cuſtodia detentus fuit, quoad ſub finem anni Georgio Landgravio intercedente liberaretur. Porro à Conventu illo ad Saxoniæ Electorem ſcribebatur ſuper induciis Sileſiacis, quæ omnibus vehementer diſplicebant, ut rationes earundum ipſos edocere, ac in reliquis 23. Auguſt communicato conſilio agere velit. A Daniæ quoque Rege per literas petitum, ut pacem ad Ordinum libertatem, Suecorumquè ſatisfactionem referat; & ſi deinceps circa eandem operam navare velit, cum Oxenſtierna & Conſilia Fœderatorum ſuper tempore & loco inveniat; quod Wratiſlaviam iſti improbent. Confirmabat au- 13 Sept. tem conventus iſte, quicquid Heilbrunnę actum eſſet; tum decernebat, quæ Oxenſtiernæ & Conſilio Fœderatorum circa tractatus pacis obſervanda, quæ conditiones accipiendæ, aut pro re nata ferendæ: & ut omnia ſtatim cum Fœderatis communicentur, nec quidquam concludatur, niſi ſub conditione ratihabitionis ab univerſis

Conventus Francofurtenſis.

Syndicus Ratiſponenſis capitur.

Decreta Conventus Francofurtenſis.

1633. versis addendæ. Circa Lotharingum placebat, ut cum factis hostem se declararint, hostilia in ipsum statuerentur. Tandem quia Landgravius Georgius promiserat, se pro rata parte onera belli laturum, ac amicum se Fœderatis exhibiturum, omni auxilio hostibus abnegato; visum ipsi de subscriptione fœderis Heilbrunnensis remittere, pari tamem cum reliquis defensione eidem præstita, ac Russelsheimum in ipsius manus iterum consignare. Ea decreta inter alios etiam Saxoni mittebantur, de conditionibus tamen & mediis pacis, quod scripto committere intutum foret, commodior referendi occasio expectabatur.

Acta cum Legatis Gallicis. §. 70. Cum Legatis quoque Gallicis Feuquierio & Grangio, qui Francofurti tunc aderant, varia tractabantur. Inter alia illi questi fuerant, Catholicos contra fœdus Heilbrunnæ renovatum male haberi; quod secus esse Oxenstierna, demonstrabat. Offerebant quoque aliquot millia militum auxilio Regis sui nomine; sed de cujus negotii legibus tunc conveniri non poterat. Philipsburgum sibi tradi avide Galli instabant, Fœderati quantum poterant tergiversabantur. Præcipuum erat, quod Ordines fœderi inter Gallos, Suecosque adscriberentur; 6. Sept. cui tunc addebatur, ut quemadmodum Galliæ Regi haut propositum sit Ordinum juribus circa sacra ante bellum obtentis, impedimentum adferre; ita hi vicissim, si quæ loca occupant, ubi ante bellum Romana sacra fuerint, & adhuc sint, eadem libera relinquant. Denique Galliæ Regem è Regno suo ne quod hosti subsidium veniat prohibiturum, idemque ne è vicinia fiat operam daturum. His rebus confirmandis à Fœderatis in Galliam Legati mittuntur Jacobus Loeflerus Vice-Cancellarius, & Philippus Streiffius Consiliarius Bipontinus; quibus in mandatis datum sinistras Regi suspiciones à Catholicis suggestas eximere; tum circa Philipsburgum ostendere, id munimentum adversus jura vicinorum pecunia Hispanica extructum, fundando his in oris ipsorum dominatui; super quo Trevirensis leges neutralitatis à Gustavo Rege superiore anno in gratiam Galli concessę non impleverit, ut magis impensis id à Fœderatis in ordinem fuerit redigendum; quod nunc suo labore pactum aliis tradi iniquum foret. Præterea ut super auxiliis mittendis conveniant; & ne Rex Lotharingi protectionem suscipiat, aut si utique cum ipso paciscatur, ut hic Fœderatis de noxa non inferenda caveat, ac ablata restituat. Tandem ut Regis mentem explorent circa futuros pacis tractatus, ejusdemque securitate; & quis Regi circa hoc bellum scopus sit: & num idem permoveri possit, ut distrahendis hostium viribus in Italiam irruptionem faciat.

Legati à Fœderatis ad Galliæ Regem mittuntur.

Salvus conductus ad tractatus pacis informis. §. 71. Sub finem ejus conventus literę salvi conductus à Cęsare datæ per Legatos Danicos transmittentur, forma valde insidiosa, utpote ad tractatum mense Julio jam elapso, & ad Ordines Protestantes Lipsiaci fœderis socios restrictę, Reginę ac Regni Suecię nulla pro dignitate facta mentione. Nec obscurum erat, non pacem à Cęsare queri, sed ut hisce artibus Ordines à Suecis devellerentur. Igitur Fœderati Regi Danię literis eos defectus demonstrant, & quod isti fundamento tractatus haudquidquam superstrui possit: simul erant, ut antequam res susciperetur, cum Oxenstierna communicare velit. Ipsas autem salvi conductus literas Oxenstierna Legatis Danicis remittebat Cæsari restituendas; sibi quippe non constare Regi quondam suo negotii quid cum Lipsiaco fœdere fuisse; easque adeo literas ad Suecos non spectare: addito, si Deus idoneum paci tempus annuat, nec Legatis Suecicis securitatem, nec dignam literarum formulam defore. Exempla istarum passim vulgabantur, ut omnibus constaret, quam non pro indole tanti negotii fuerit actum, & penes quem culpa aborientis pacis hæreret. 1633.

Acta cum Legato Brandeburgico. §. 72. Aderat quoque tunc missus ab Electore Brandeburgico Sigismundus Goetzius Cancellarius, qui de variis ad rem publicam & privatas heri sui rationes spectantibus cum Oxenstierna agebat. Ei ad proposita in hunc sensum responsum; si quid deinceps super pace agatur, se nihil decreturum, nisi communicato cum Electore consilio. Si quis alius præter Danum mediator se offerat, de eo in tractatuum loco commode statui posse; cavendum tamen ne cui offensæ causa præbeatur. Conventum cui uterque Circulus Saxonicus, & Westphalicus sit adsciscendus, sibi optatissimum: sed cum obiri à se non posse, ingruente Duce Feriæ, & aliis urgentibus negotiis Consultius tamen fore, eos Circulos prius inter se convenire, nam Heilbrunnensi fœderi accedere velint; eaquè in re Electorem utilem pręstare posse operam: alias ejusmodi conventum dissidio præbere ansam posse. Erfordiam potiorem tractatus locum, quam Spiram à Brandeburgico propositam videri: quod circa hanc omnia sint vastata. Inducias cum periculo conjunctas. Sedem belli utique in Cęsaris ditiones transferendam, si fieri queat. De Juliacensi ditione Suecorum ope Brandeburgica adserenda Oxenstierna in pręsens excusabat, quod exercitus satis jam districti negotiis essent. Interim parciturum se illis regionibus, quantum possit: petebat tamen ne ægre ferret, si ista in confusione quædam secius quam pareat fierent. De componendo inter Protestantes Ecclesias dissidio Oxenstierna post auditam cæterorum sententiam suam quoque expositurus erat; sed cum id negotium Principes Germaniæ pręcipue spectet, Electorem plus hejc quam ipsum pollere. Ut in Ducatu Saganensi & Glogoviensi præsidia soli Brandeburgico concederentur, Oxenstierna annuere non poterat, quod ita inhumaniter hactenus copiæ Suecicæ ibi sint habitæ, quasi studio id foret actum, ut perirent: eo magis illis cavendum, & ut tutum maritima versus loca regressum habeant providendum. Sed de Pomerania quæ præcipua legationis causa fuisse videtur, Goetzius postulabat, ut Duce defuncto Elector in capescenda Pomeraniæ possessione & regimine haut impediatur: de cætero ipsum fœdus à Duce initum ratihabiturum si & idem vicissim à Regina Suecię fiat. Cui postulato valide insistebat Goetzius jactans contumeliosum fore Principi suo ea provincia excidere: pactis ipsi antiquis ad eam jus quæsitum; nec æquum esse, ut is pro reliquis omnibus solus solvat. Nam non obscure dissentiant Ordines ibi congregati; commodius nihil inveniri, quod Suecis premii loco detur, quam Pomeraniam; ac Brandeburgico alia ratione commode satisfieri posse. Quin Wilhelmus Landgravius dicebat; si vel melius quid esset, quam Pomerania Suecis id utique habendum, licet decem per annos pro eo sibi bellandum foret. Lubrica tamen erat ea res, & anceps, ne Brandeburgicus repulsa offensus cum Dano, Polono, ac Saxone se adversus Suecos conjungeret. Eoque Succi cum istam contraversiam prævidercnt, eam viam inire constituebant, ut Ordinum Pomeraniæ animos quavis ratione sibi conciliarent, ac munitas urbes indigena Sueco milite insiderent; cæterum caute rem tractarent, ac dilationibus uterentur. Unde & Oxenstierna Goetzio tunc respondebat: quia Corona Suecię pro tot sumtuum damnorumque pensatione nihil cautionis accepcrit,

De Pomeraniа Brandeburgici postulatum.

 perit,

1633. perit, quam quod foedera quaedam peculiaria & decretum Heilbrunnense offerrent, nec ipsum tamen securitati Suecicae sufficiens, donec ab universis certi quid conclusum fuerit: igitur non posse se à factis jam foederibus vel minimum discedere, aut eadem tollere vel novare, quoad Protestantes Ordines in arctiorem conjunctionem coiverint, ac idoneam Suecis satisfactionem praestiterint.

Acta cum Ragozio.

§. 73. Ragozius Transylvaniae Princeps, ut in partes transiret, dudum a Suecis solicitatus fuerat. Ac superiore aestate quamvis exercitu jam instructum Legatus Suecicus Paulus Strasburgius permovere non poterat, ut in Caesarem quid tentaret, quoad à Gustavo Rege ad postulata sua responsum accepisset. Sed literis Regis in via interceptis, ac secuta post Regis morte res extracta. Nec eo minus pronum Suecis animum ostendebat, si petitis suis potiri daretur. Quam rem non negligendam ratus Oxenstierna, Strasburgio in mandatis dabat, ut Ragozium ad belli societatem pelliceret, ostentatis in praemium districtibus Hungarię; ac tractatibus pacis ipsum utique includendum; & prosperis Euangelicorum rebus eidem nihil periculi. Quod si citra pecuniam rem aggredi nollet, centum millia uncialium promittebantur, si in Austriam, Stiriam, aut Moraviam irrumperet; sed menstrua quindecim millia, si copiis Suecicis in Silesia junctus militare vellet. Sed cum Ragozius vicissim duras nimis conditiones proponeret, ac circa eas mitigandas Legatus Suecicus satageret non sine spe boni successus; interea Cęsarei tractatus cum ipso orsi erant, quibus convenerat, ut Ragozius ipsis Catharinę Betleni viduę pecunias ac supellectilem traderet, Mungacium vicissim jure haereditario recepturus, Strasburgio frustra renitente. Qui, cum Ragozius amicus esse nollet, ne hostis fieret impediendum ratus, cum praefectis Temeswarae & Budae agit, ut minis eundem à foedere Caesareo deterrerent. Inde Constantinopolim profectus apud Aulam Ottomannicam agebat, ut istud negotium penitus disturbaretur. Ubi honorifice habitus, & revertens Zazynthum usque Turcarum sumtibus deductus fuit.

Arnheimii cum Oxenstierna congressus super Fridlandi defectione.

§. 74. Enimvero eo tempore Oxenstiernam maxime solicitum habebant res Silesiae, non tam ob vires Fridlandi, quam Foederatorum ducum distorta consilia, quibus ab initio re dextre administrata sat facultatis fuerat Fridlando opprimendo. Sed nunc suspecti cum ipso tractatus pacis, ac terna vice prorogatae induciae nihil fausti parturire videbantur. Super istis rebus Arnheimius cum Oxenstierna collocuturus Gelnhausae, quo hic se Francofurto eam ob causam contulerat, excurrit. Ubi repetitis induciarum occasionibus id pręcipue proponebat; Fridlandum Caesari offensum, recurrente memoria ante triennium illatae ignominiae, & quod Dux Feriae ex Italia evocetur, ipsius autoritatem libraturus; quin ex interceptis literis Vienna scriptis intellexisse, ipsum plane imperio exercitus dimovendum, suffecto in ejus locum Feriae Duce. Unde stare sibi sententiam ab ingratis hominibus vindictam sumere, siquidem cautum sit in omnem eventum apud Euangelicos auxilia sibi parata. Addebatur, Gallasium, atque Holckium, ac plerosque ducum in ejus esse potestate; eundem suspectos ab exercitu removisse, & adhuc id agere, ut, queis parum fidat aliquo extrudat. Atque ideo Arnheimium cum Fridlando in mensem inducias inivisse, ut super hac re cum Oxenstierna communicare posset. Postulabatur quoque Fridlandi nomine, ut Oxenstierna Holckio fidissimos Suecicarum legionum traderet, coërcendo Hatzfeldio, cui Fridlandus plane diffidebat, & si qui ex Holckianis copiis contraniti vellent. Fridlandum sex suarum legionum, quas suspectabat, Arnheimio traditurum. Inde Fridlandum, si de Euangelicorum auxilio certus sit, cum exercitu in Bohemiam, & mox in Austriam ac Stiriam, Holckium Passavium versus & Superiorem Bavariam moturum. Interim Bernhardum Ducem in Bavaricos ruere, Hornium Duci Feriae obviam ire posse. Quae omnia valde speciose exponebantur; ac si fidem tuto adhibere licuisset, brevi facta transacta erant omnia. Enimvero quo liberalius Fridlandus offerebat, eo magis verebatur Oxenstierna, ne id ageretur, ut ipse praestantissimis legionibus exueretur. Et cum penetrando rei fundamento variis sermonibus Arnheimium tentaret, is pro more tectus & ambiguus modo offensam Fridlandi ob Ducem Feriae asseverare, modo perfido nihil credendum jactare; reliquos duces non ita in Fridlandi potestate, uti ipse sibi persuaderet; se Holckio collocutum mentem ejus non satis inspicere potuisse. Quae ambages magis confirmabant Oxenstiernam, ut legiones Suecicas Holckio adjungere recusaret. Pollicebatur tamen, se Bernhardi Ducis exercitum aliquot legionibus aucturum, & ut hic in propinqua Holckio accedat jussurum, ut pro re nata ipsi adsistere possit; sed ita ut ipse Holckium, non hic Bernhardum Ducem in potestate habeat. Caeterum etsi omnia fraudulenter agi judicaret Oxenstierna, praesertim cum Arnheimius in omni sermone de Suecię commodis nullam mentionem fecisset; ac eum fore eventum prędiceret, ut Fridlandus, si in rem praesentem veniendum esset, faciem rerum interea mutatam obtenderet: tamen cum Arnheimio ita conveniebat; Fridlandum ad destinata exsequenda instigaret, nec de Euangelicorum auxilio dubitare juberet; consiliis tamen de summa rerum ad ulteriores tractatus rejectis. Ita Arnheimius in Silesiam, Oxenstierna Francofurtum redibat; quo ampliora à Fridlando proposita forent, eo minus rationes & consilia iis superstruere certus; & ad fraudes ipsius evitandas intentus; quicquid prosperi inde eventurum esset in lucro habiturus. Sane talia à Fridlando simulari nimis crassum videbatur, & quae demum non possint non ipsum Cęsari suspectum reddere, ac militares apud homines contemtum ejusdem excitare, velut consumta virtute ignavis fraudibus niteretur. Inde apud exercitus ita rem disponit, ut omnes intenti agerent, nec hostium fraudi se praeberent. Steinackerus quoque subtribunus in Silesiam mittitur, quantum possit ad fundum negotii penetraturus. Ita agenti fraudibus post Fridlandi erumpentibus nihil improvisi accidebat.

2. Sept.

§. 75. Inter haec Hornius ad Danubium lustrato exercitu, qui duodecim equitum, totidem peditum millia complere inveniebatur, Hubaldum tribunum cum idonea manu in Franconiam mittit Lichtenaviae arci in potestatem redigendę. Is eo delatus adsitum oppidum statim impetu capit. Mox ita suos disponit, ut si hostis ex arce eruptionem faceret, eidem immixti simul in arcem penetrarent, cujus rei exsecutionem Brinckius tribunus sibi depoposcerat. Verum eo ad madidas vestes mutandas digresso, hostis repente ex arce prorumpens recens conscripto militi tantum terroris intulerat, ut frustra renitentibus praefectis terga verteret, ac armis abjectis in vicinam sylvam rueret. Ea consternatio Brinckii legionem, mille antea capita complexam ad quingenta redigebat; cujus subtribunus arguebatur, quod cum ipse primae stationi pręesset, vulneratus pugna excesserit, nemini in locum suum imperio commendato. Inde hostis, cum quicquid in oppido commeatus esset, in arcem compor-

Lichtenavium expugnatur. 7. August.

1633. comportasset, id ruinis aut incendio destruebat. Succi tamen haut ideo destitere, sed arcem eminus circumsidere commeatu haut in longum instructam. Nec diu post præfectus Orpheus Strasoldus honestis eam conditionibus dedebat, non inopia annonæ, ut ferebat, sed quod nulla subsidii spes foret; quæ Noribergensibus restituebatur. In Suevia Wurtenbergicus Dux Villingam diu obsederat modico cum successu. Ex adverso Schaffenbergius tribunus tria millia equitum à Bavarico exercitu in Superiorem Sueviam ducebat, adjuncto sibi Ossa cum tribus legionibus recens conscriptis. Illi post Kaufbeuram in itinere expugnatam apud Ravensbergam assumtis equitibus, quos Brisgovia, & Alsatia Rheingravius expulerat, exercitum non spernendum composuerant, cui propositum Villingę, ac Brisaci obsidium solvere, aut in Wurtenbergicam irrumpere. Ea de causa Hornius initio Ferdinandum Degenfeldium cum una & altera legione Wurtenbergico suppetias laturum mittebat. Sed cum hostis magna vi Danubium versus properare nuntiaretur, ipse motis ad Donawertam castris cum toto exercitu eodem tendit.

21. August. (margin note)

28. August. Interim hostis Schlosserum subtribunum in hospitio suo apud Mulsheimum oppresserat. Ei dum auxilio adcurrit Degenfeldius, in hostem impingitur viribus prævalentem, quicum per aliquot horas velitatus, non sine damno recedere cogitur. Et longius processisset hostis, ni Hornii adventus eum cohibuisset. De quo ubi perceperat, raptim Uberlingam, & inde Lindaviam facessit, Hornio cum equitatu frustra insequente.

Hornius Constantiam frustra oppugnat.

§. 76. Hucusque progressus Hornius, aliquid summæ rerum proficuum tentare constituit oppugnata Constantia. Ad hanc cum Suevico latere accessus non pateret, pontem ad Steinam, Helveticæ ditionis oppidum, tunc segniter custoditam transmittere, & inde per Thurgoviam exercitum urbi admovere decrevit. Enimvero successus consilii à celeritate pendebat, antequam copiæ Italicæ Bavaricis junctæ alio eum vocarent, aut oppidum milite per lacum Bodamicum immisso firmaretur. Veniam porro pontem transmittendi à Tigurinis petere cum mora conjunctum, & destinata vulgaturum erat, Pontificiis Helvetiis quoque in Thurgovia iter prohibituris. Igitur recte habitum consilium repente exequendum judicans ad Tigurinos & oppidi Steinæ præfectum scribit: sibi constare Hispanos ex Italia adventantes sedem belli ad Bodamicum lacum Constantiæ fixuros. Ei consilio prævertendo eam urbem se intercepturum, ad quam non aliud sibi iter, quam per pontem Steinensem & Helveticum territorium pateat. Petere igitur, ne ægre ferant prius non significatum, quod necessitas subitarium capessere consilium subegerit. Transitum citra noxam fore. Steinenses cum frustra dilationem petiissent, quoad Tigurinis rem indicassent, cum Suecos statim ingruere viderent, nulla resistendi facultate transitum per pontem concedunt. Nec minus præfecti Turgoviæ quiescere, & connivere consultum ducebant, præsertim cum nemini à transeuntibus molestia inferretur. Ita celeriter autem ista expediebantur, ut Constantienses de Hornii adventu non prius rescisceerent, quam de mœnibus exercitum prospectarent. Sed quo minus tam egregium consilium succederet, ea causa interveniebat, quod Hornius propter festinatum iter grandiores machinas Ulmæ reliquisset, ac alias sibi à Wurtenbergico Duce concedi petiisset. Qui libenter assensus statum mandabat, ut illæ, quæ ob metum Schaftenbergii Villinga Rorwielam sepositę erant, Dutlingam deveherentur, misso ad Hornium qui exquireret, quid ulterius agendum. Sed hic cum Hornii responsum non recte percepisset, efficiebat, ut 1633. machinæ Dutlinga retro Villingam ducerentur, quibus post novam ibi ruinam editam assultus non sine clade tentabatur. Interim Hornius tormenta expectans incassum occasionem, tempusque perdebat. Quę cum tandem aliquot post dies adpulissent, in obsidio Villingę ita detrita erant, ut parum violenter globos ejacularentur. Interea res initio facillima magna difficultate implicita fuerat, immissis in urbem duobus millibus militum, tormentisque in vallum protractis, ac defensioni omnibus paratis. Nec minus Tigurini de transitu Hornii per literas querebantur: qui necessitate ac ratione belli eum excusabat; ac hostes quoque per ipsorum terras aliquando iter sumpsisse. 2. Septemb. Sed Catholici Helvetii apud Tigurinos acriter instabant, ut raptis repente armis Suecos solo suo exturbarent, ne forte Hispani ac Cæsarei finibus suis imminentes, huc quoque vertentes belli arenam apud se statuerent. Contra Tigurini moderatius disserebant; è missis literis patere, Suecis non aliud consilium esse, quam hosti suo nocere; eosque omni noxa in Helvetiorum subditos abstinuisse. Unde non ita temere in arma ruendum, sed in Conventu Sociorum jam indicto mature decernendum. 4. Septemb. Ast Catholici, quod Tigurini non statim gladios cum ipsis stringere vellent, velut cum Suecis colluderent, utrique irati quatuor millia suorum cum Abbatis S. Galli copiis jungunt minati, se Hispanicis copiis, quę per vallem Rhenanam propinquabant, sociatos Constantiam liberaturos, ac Hornium pariter, ac Tigurinos bello persecuturos. Contra non segnius Tigurini & ipsi suos ad arma vocatos in finibus disponunt; simul cæteros Evangelicos socios hortantur, ut arma secum contra Catholicos conjungant. His autem denuntiant, ut vi abstineant; alias se in Suecorum partes transituros, copiis suis Hornio sociatis. Quæ constantia Catholicos repressit; & cum non metui se cernerent, ferocia concidit. Cæterum in Conventu Helvetiorum acriter res verbis disceptabatur; cum non deessent, qui Catholicos in Suecos incitarent. Contra Schavelitzkius tribunus ab Hornio missus illos mitigabat, eam expeditionem nullo modo in fraudem Helvetiorum tendere confirmans. Et cum animadverteret, eos inter se sententiis dissidere, Catholicis non obscure minabatur, Euangelicos contra quovis modo demulcens, & ad Suecorum fœdus trahere connitens. Tandem cum Dux Rohanæus Regis Galliç nomine se interponeret, ita ab universis Hornio responsum: Sese obsidium Constantię non potuisse non ægre ferre, quod Episcopo ejus urbis in suas Ecclesias sit inspectio, & nuper cum ex eo latere novis munimentis urbs esset firmanda, id prohibuerint, spondentes nullum hinc urbi periculum fore. Ac metuendum sibi esse, ne & Cæsarei sedem belli huc transferre velint. Igitur sperare, Hornium ipsorum solicitudinem haut ægre laturum. Copias à se coactas non ad ejus offensionem spectare, sed protegendis suis finibus, & arcendis excursoribus. Euangelici autem seorsim declarabant, se Catholicos, si vim Hornio inferre velint, inhibituros: & si isti Cæsareis socientur, se statim fœderi Suecico accessuros.

Helvetii propter Constantiæ obsidium turbantur.

§. 77. Interim Hornius apud Constantiam assultum in vallum inter duas fossas positum tentabat, postquam paucos ante dies suorum aliquot exteriorem fossam transgressi, nonnullos hostium in ipso vallo occiderant. Ac spes erat facili adscensu valli, ubi aliquot centurię hostium stationem agebant, suos hostibus immixtos in urbem simul irrumpere posse. Sed cum assultus ante lucem fieret, primum agmen à destinato loco deflectens 4 Septemb.

1633. per errorem ingruebat, qua fossa profundissima erat. Ita dum tarde enititur, occasio ut cum hostibus misceretur evanescebat. Nec ideo desistendum ratus Hornius, plura tormenta à Duce Wurtenbergico accersit, quibus pinnas valli plane dejectas defensioni inutiles reddebat; ac jam superato vallo mœnibusquè ad munimenta transversa recens excitata penetraverat. Enimvero inter sex millia selectorum militum urbi immissa erant, ac nullo negotio universo hostium peditatui per lacum ingressus in urbem patebat, obsessores numero facile superaturo. Igitur Hornius non ultra incassum luctandum ratus, cum & Bavaricus exercitus ad succurrendum Constantiæ adproperaret, & sibi ideo conjunctione cum Duce Bernhardo, & Christiano Palatino opus esset, impositis in navigia tormentis atque impedimentis, simul ægrotis ac sauciis, obsidium solvit, viam cum exercitu per Turgoviam, & pontem Steinensem retro legens. Qui in abeuntes ex oppido eruptionem tentaverant, cum clade repelluntur, cæsis ultimo incursu ducentis amplius, nec paucis captis. In hac obsidione Hornius non supra ducentos quinquaginta desideravit, quos inter ejus ex fratre nepos Carolus Hornius, egregius juvenis; ad sexcentos vulnerati. Sed longe maximum damnum fuit tanti momenti urbem capere non potuisse, qua obtenta facile Euangelici Helvetii in partes trahendi videbantur; quorum affectus irrito discessu non parum vacillabat. Quem tamen Schavelitzkius denuo missus utcunque firmatum ibat. Contra Catholici eousque insolescebant, ut impensas ac pœnas à Steinensibus & Tigurinis ob iter Suecorum non impeditum exigere auderent. Quos tamen Tigurini vi exadversum ostentata, & de Suecorum auxilio in eum casum certi facili reprimebant.

Obsidium Constantiæ solvitur.

23. Septemb.

§. 78. Hornio in Superiorem Sueviam digresso Bernhardus Dux in veteribus stativis subsistebat protegendæ Franconiæ, & ut Altringero ad Danubium obsisteret. Hic audito Hornii discessu repente Neoburgum aggreditur, quod Schlammersdorfii legio insidebat. Id oppidum cum ad quinque aut sex dies vim sustinere posse speraretur, Dux copias interim è vicinis locis auget, ut hostem viribus æquaret. Ast hic noctu in castellum alteri Danubii ripæ impositum, mox in oppidum tanta vi impetum faciebat, ut tota legio citra pactum in hostium potestatem perveniret, ac gregarii Bavaricis legionibus admiscerentur, ductoribus Ingolstadium in captivitatem tractis. Inde hostis pontem cum adsito munimento demolitur, tormentisquè Ingolstadium devectis oppidum plane deserit. Quo facto cum Altingerus superato Lico in Sueviam tenderet, Bernhardus Dux Sperreuterum tribunum cum manu aliqua ad Licum relinquit, ipse adverso Danubio progredi incipit, hostis conatus observaturus. Quem cum Bibera eo obsidium circumponere intellexisset, ipse Ehingam properat, si qua obsessis succurrere posset. Sed cum non constaret, an hostis Italicas copias, aut quæ sub Schaftenbergsio collectæ erant sibi adscivisset, & idem jam ante peditatu prævaleret, haut consultum ratus liberando oppido prælii aleam tentare nisi æquatis viribus; à Palatino Christiano, qui jam Duzlingam processerat, petit, ut copias secum sociaret. Sed cum hic excusaret, sibi ut Hornio jungeretur, mandatum, & ipse in occursum Hornio tendere instituit, ut junctim rem in hostem administrarent.

Bavarici Neoburgum expugnant.

31. August.

Bernhardus Dux in Sueviam tendit.

§. 79. Ast Palatinus ille interea Lotharingos prælio profligaverat. Hi enim Tabernis progressi Pfaffenhoviam Hanovii Comitis oppidum invaserant, extrema minati, ni statim portæ panderentur. Sed quanquam invalidum oppidum non nisi centurio cum viginti quatuor militibus, & provincialium manu propugnaret; de adfuturo, tamen mox auxilio certior acriter resistit, ac Lotharingos, ne tormenta disponere possent, impedit. Ast Palatinus cognito istorum adventu statim cum exercitu, firmatis circa Hagenoam stationibus, Pfaffenhoviam versus tendit, ac elatiore loco adversus Lotharingos explicat. Nec minus hi pugnæ cupidi aciem struunt: & cum Suecicos altiora campi præcepisse viderent, circuitu facto è latere eodem pervadunt, æquis locis pugnaturi; in quos & ipsi Sueci circumactis turmis frontem obvertunt. Imber tunc cadebat, quem vehemens ventus Suecicorum oribus impingebat. Ea occasione usi Lotharingi equites, cataphracti omnes, strictis gladiis ita acriter in Suecicos equites impetum faciunt, ut plerosque in fugam propellerent, Palatino in cassum obnitente, & ad instaurandos ordines retrahente. Sed tantus animos incesserat pavor, ut suorum impedimentis Direptis in diversa facesserent, ac tandem Palatinus uno duntaxat comitante cedere cogeretur, ni in manus hostium incidere vellet. Lotharingi ordinibus fere solutis Suecicos fugientes insequuntur, alii ad tormenta rapienda vertuntur, sed quos peditatus strenue repellebat, cujus virtute profligatæ res restituebantur. Equidem ab inito Hodiowæ legio non nihil damni passa fuerat. Sed suppetias ferente Ranzovii phalange, & in hostiles pedites irruente, hi non minore cum consternatione abjectis armis, quam Suecici equites, Tabernas versus fugam arripiebant; unde altera die per montes in Lotharingiam profugiebant, inter quos vix ducentis integra arma supererant. Nec minus Lotharingi equites à Suecico equitatu persequendo reversi ita acriter à Suecico peditatu excipiuntur, ut & ipsi fugam capessere cogerentur, relictis quinque tormentis, & omnibus impedimentis. E Suecicis eo in conflictu rei tormentariæ tribunus Simon Schulterius, & subtribunus legionis, Hodiowæ Ruppa Baro cum ducentis circiter gregariis desiderati sunt. Lotharingorum nongenti in loco prælii jacentes numerabantur. Victoriam soli pedites sibi vindicarant, qui ductu Vitztumii, & Ranzovii praeclare rem gesserunt; & major fuisset hostium strages, si equites officium fecissent, sique hosti fugienti potuisset insisti. Unde Palatino, antequam ulterius progrederetur, dispersi equites erant congregandi, & ad stativa Hagenoæ revertendum; missis literis ad Wormatienses, aliosque, ut fugitivos sisterent, & ad signa sua remitterent. Cæterum hæc calamitas Lotharingo non sola existebat. Nam Galliæ Rex, sententia in Parlamento Metensi adversus Ducem pronuntiata, cum exercitu Lotharingiam ingreditur, misso Gardio ad Palatinum, ut is ex altera parte ingrueret. Sed tanto molimine opus non erat Statim quippe Dux interventu Cardinalis fratris cum Rege transegit, tradito huic Nancejo. Palatinus autem solicitantibus Argentoratensibus Dachsteinum aggressus, per biduum edita ruina præsidiarios ad turpem deditionem adegit. Oppidum arxquè militi in prædam cessit. Inde mandata ab Oxenstierna accipit, ut ad Hornium sese in Sueviam conferat. Igitur idonea manu ad obsidium Hagenoæ, & apud Ottonem Ludovicum Rheingravium relicta, ipse cum tribus millibus peditum, bis mille quingentis equitibus superato ad Argentoratum Rheno in Sueviam abit.

Prælium ad Pfaffenhoviam. 2. August.

Lotharingus castigatur.

9. Aug.

Dachsteinum expugnatur. 30. August.

§. 80. Ea in regione Altringerus Biberacum vi aggressus erat, edita mœnium ruina, & injectis ignibus. Nec segniter præsidium, duobus peditum cohortibus constans resistebat, assultu hostium magna cum strage repulso. Sed infirmis munimentis,

Bavari Biberacum capiunt.

1633. nimentis, & prævalente hoste, dedito mox oppido excedit. Interea & Feriç Dux cum Italicis copiis, quæ duodecim peditum, duo equitum millia explere discebantur, per Tellinam vallem, ac

Dux Feriæ cum exercitu in Germaniam venit.

Tirolenses, Germaniam ingressus Altringero se conjunxerat. Unde & Suecici Duces Hornius, Bernhardus Dux, & Christianus Palatinus apud Stocachum exercitus sociant, certi recta in hostem, qui apud Uberlingam tendebat; ire, & si occa-

25. Sept. sio detur prælio decernere. Sed cum intellexissent istum Meskircham Danubium versus iter capere, ut flumine superato ejusdem objectu Suecos arceret, ac Wurtenbergicam pro lubitu percurreret, intercepto qui inde veniebat commeatu; ipsi ad Dutlingam Danubium transire properant, hosti si qua flumen transgredi conaretur se objecturi. Nec mora intra dimidium milliare ad Dutlingam totus

27. Sept. se hostium exercitus ostendit; cui exadversum Sueci statim in aciem se disponunt. Sed cum neutra pars ad alteram per iniqua locorum accedere auderet, præter velitationes nihil tunc susceptum.

28. Sept. Et sequenti die hostis Meskircham recedebat. Mox cum idem Semmeringam iret velut in Wurtenbergicam irrupturus, Sueci transmisso apud Dutlingam Danubio Speichingam properant, ut transitu hostem prohiberent. Unde Bartlebius cum trecentis exploratum missus in tria millia equitum Bavaricorum incidebat: quorum primum agmen acriter aggressus, post numero obrutus in fugam vertebatur. Per excursores quoque multi quotidie captivi in castra pertrahebantur, de annonæ tenuitate apud suos querentes. Heic Hornius suadebat, ut ad Speichingam subsisteretur, quoad constaret, qua hostis iter facturus esset; præsertim cum suspicaretur, ipsum Brisaci liberationem meditari. Reliqui tamen duces pervicere, ut eo curatius protegendę Wurtenbergicę, Balingam, ac inde Ehingam iretur. Enim verò Hornium sua conjectura non fefellerat; dum hostis itinere repente converso urbes Sylvestres, Brisacunque petit. Unde & Suecici duces sua consilia mutare cogebantur.

Ad Brisacum gesta.

§. 81. Brisaci obsidium à fine Junimensis nulla insigni re gesta præter aliquas eruptiones, aut modicos assultus extrahebatur. Quos inter à Joan-

23. August. ne Philippo Rheingravio munimentum exterius à ducentis quinquaginta militibus insessum invadebatur; è quibus centum capti, reliqui cæsi, aut in Rhenum compulsi, ut vix viginti salvi in urbem evaderent. Nec minus qui eodem die ex altera parte eruptionem fecerant, male multati intra mœnia rejiciuntur. Ranzovius quoque illudentibus ipsius militem obsessis munimentum exte-

15. Sept. rius Suecis oppositum ostentandę virtuti assultabat, ac plerisque qui inerant cæsis, duo tormenta & mortarium in sua castra trahebat, reliqua duo in Rhenum præcipitabat, munimento penitus disjecto. Quæ ne unius quidem militis sui jactu-

Rheingravius Lotharingos persequitur.

ra patrabat. Rheingavius autem Otto Ludovicus, qui à Brisaci obsidio Argentoratum properaverat, ut Palatino Christiano adsisteret, cum jam commisso ad Pfaffenhoviam prælio adveniret, ab isto ad persequendos Lotharingos mittebatur. Sed cæteris in tuta ela digressis, una tantum dragonum legio Bockenheimi deprehensa, quę armis ademtis dimittitur; Bockenheimo præsidium imponitur. Quod oppidum paulo post Lotharingorum reliquię Villio duce oppugnatum veniebant. Qui

30. Sept. tamen audito Rheingravii adventu licet superiores in diversa dilabebantur.

Landgravii per Westphaliam progressus.

§. 82. In Westphalia Wilhelmus Landgravius Ludingshusam, & Schonflietam ditionis Monasteriensis arces occupaverat. Inde Rhenam Amiso adsitum oppidum aggreditur, cujus præsidiarii ducenti quinquaginta cum oppidanis aliquandiu acriter resistunt; sed tandem deditione facta oppido 1633.

25. Aug.

excedunt. Nec multo post Ahausium oppidum 8. Sept. cum arce in potestatem redigitur, trecentis præsidiariis dimissis. Interim Bæningshusius collecta è reliquiis cladis Oldendorpianæ manu; dum Landgravius ad Hammum metatur, repente versus Hassiam properat, & expugnato Corbaco, ubi duas Hassorum cohortes recens conscriptas opprimebat, Fritzlaviam usque, ac Franckenbergam progreditur. Inde subito conversus Amænoburgum paucis provincialibus insessum scalis admotis expugnat, duarumque cohortium præsidio firmat. Sed cum Landgravius celeriter cum equitatu adproperaret, iste eo non expectato per Franckenbergam, Arensbergam, & Attendornam in Coloniensem ditionem remeat. In diversa parte Cniphusius Osnabrugæ primo eminus obsidium circumposuerat, quoad Georgius Dux post Pirmontium arcem captam, & Uslarius deserto Hildesiæ obsidio copias jungerent. Quibus firmatus vim cominus intentat, ut tandem oppidum certas in leges dederetur. Quę cum nimis liberales Oxenstiernæ viderentur, plerasque temperavit, velut à sua demum ratihabitione valituras. Inde Petersburgum sexcentorum prçsidio insessum ad deditionem compellitur. Nec minus Uslarius Brunswicensis Ducis summus præfectus Primam arcem, inde Callenbergam deditione cepit. Quo successu animatur Brunswicensis Dux Hildesiam denuo circumsidere instituit; sed qui labor in multos menses extractus est.

Bænningshusius in Hassiam irrumpit.

Osnabruga capitur.

2. Sept.

24. Sept.

1. Sept.

Holckius in Misniam irrumpit.

§. 83. Ast in Misnia misera rerum facies surgebat, Holckio è Bohemia irrumpente, instinctu, ut credebatur Danię Regis, Arnheimii, & aliorum, qui eo tempore Electorem ad separatam cum Cæsare pacem compelli posse judicaverant. Et iste quidem per Voigtlandiam, & montana Misnię ingruens qua transibat rapinis, cædibus, incendiis, libidinibus in fœminas, omnique atrocitatis genere grassabatur. Inde Lipsiam progredi- 17. Aug. ditur, quę per biduum ignivomis globis perterrita, se dedit, septuaginta millibus uncialium direptionem redimens. Arx tamen sub Trandorfio prçfecto strenue vim intentatam propulsabat. Elector cujus copiæ pleræque in Silesiâ aberant, hosti sistendo impar, ac intra munita oppida se tenens, vastitatem ditionis suæ tristis spectabat. Implorati tamen ab ipso Joannes Banerius, qui apud Magdeburgum curabat, Brandeburgicusquè, & Wilhelmus Vinariensis Dux, auxilio se accingebant. 16. Augu.
Sed Holckius post factas in Silesia inducias mox ultro Lipsiam deserit, ac per Altenburgum recta in Bohemiam revertit ingenti onustus prçda, cujus auctuarium erat pestilentia, qua ipse per concubinam suam infectus Adorfii extinguitur, inter 30. Aug.
extrema nequidquam expetito Sacerdotum alloquio, quos vivus atrocitate sua in avia sylvarum fugaverat. Paulo ante mortem Ducibus Vinariensibus significaverat de induciis in Silesia factis; addito, se suis injunxisse, ut hostilitate adversus eos obstineant, paria sibi vicissim ab ipsis promittens. Ast Tupadelius nihil ista moratur Pauli Orosii legionem Hungarorum & Croatarum, præda gravem ex improviso opprimit, ipsumque tribunum & plerosque ductores octo cum, vexillis & quingentis equis capit cum non modica Misnicarum manubiarum parte. Istum Tupadelium paulo ante Manteufelius tribunus Forchemo egressus Bambergæ intercipere conatus erat, colludentibus quibusdam oppidanis, & jam suburbia irrumperat. Sed Tupadelius in oppidum evaserat; atque inde collectis suis in hostem iterum erumpens male multatum expellebat. Ast Saxonię Elector periculose

Holckius Misniam deserit, & moritur.

1633. culose jam defunctum ratus, Suecis, Brandeburgicisquè post actas gratias significat, se ipsorum auxilio non amplius indigere. Mox tamen cum tractatus in Silesia abruptos audivisset, novo terrore corripitur, quod ditio ipsius hosti ubique pateret, & hic adhuc quędam per Voigtlandiam loca insideret, unde nuper excursionem in Thuringiam fecerat, pulsis qui restiterant. Igitur denuo ad Banerium scribebat, ut copiis suis præsto sibi sit, & apud alios efficiat, ut irruptione in Bohemiam facta, hostis ab ipsius ditione abstrahatur. Qui operam suam isti prolixe vicissim offerebat.

21. Sept.

In Silesia induciæ renovantur.

§. 84. In Silesia Fridlandus abrubtos nuper pacis tractatus magno ambitu instauratum ibat, nulla quæ extrinsecus adpareret necessitate compulsus, utpote viribus longe prævalens, & omnibus rebus instructus. Post duodecim dierum missitationes Arnheimius demum assentiebat causa allata, ne Electores plane pacem respuere viderentur, & ut messis interea in horrea recondi posset. Obtendebatur quoque inopia commeatus, & quod hostis cataphractorum numero præpolleret. Denuo igitur in mensem induciæ concluduntur, addito, ut ductores militesquè diversarum partium inter se non congrederentur, nisi Arnheimii permissu; ac post elapsas inducias per tres adhuc septimanas hostilibus abstineretur. Cæterum dum super induciis tractatur, Octavius Piccolomineus Cęsareus tribunus Ulricum Danię Regis filium in campum colloquii causa invitaverat; ubi post varios sermones, cum jam iste Piccolomineo valedixisset, ab aliquo, qui non procul inde in fossâ delituerat, globo trajectus paucas intra horas extinguitur. Quod factum Fridlandus apud Daniæ Regem velut se inscio factum excusabat, promissa ultione. Cui Rex, ne filius adversus Cæsarem arma tulisse videretur, reponebat: Filio à se id duntaxat permissum, ut in castris spectatorem ageret; quod si is spreto paterno mandato ulterius progressus esset, habere, quod sibi imputet. Ægre tamen idem ferebat, quod Fridlandus cædis patratorem impunitum dimisisset; qui & Viennæ istud facinus jactabat extra præmium, & pœnam habitus. Eo tempore rumor erat, constitutum fuisse, ut Ulricus abdicata Saxonis militia in Poloniam proficisceretur, ac Sigismundi Regis filiam in uxorem duceret, dotis nomine Borussiam accepturus, qua Poloni Danis juncti Suecos expulsuri essent. Induciis factis Fridlandus copias suas commode per hospitia disponit, octo quoque legionibus in Bohemiam missis. Ast fœderati ad veteres culinas revertunt dudum excisas, magis deminutis numeris, quam si adverso prælio certassent; cum Saxonicis tertia militum pars decessisset, Suecici vix bis mille sexcenta capita adhuc implerent; ac universi exercitus jactura duodecies mille capitum æstimaretur; nec novorum delectuum, de quibus multa jactaverant Saxonici, quidquam adpareret. Interim utriusque partis miles ad vastandos agros certatim incumbere, & ne seges eis oderam in horrea convehi posset, sævitia in agrestes impedire, nulla futuri cura. Nec eo secius à miseris provincialibus argentum extorquebatur, in quos præter belli mala etiam pestilentia graviter sæviebat.

12. Aug.

Ulricus Holsatiæ Dux interficitur.

Silesii legatos ad Oxenstiernam mittunt.

20. Aug.

§. 85. Inter quę à Ducibus Lignitzaę Briegæ, & Munsterbergæ, ac Wratislaviensi civitate Legati ad Fœderatorum capita mittebantur. Ac Oxenstiernam quidem Christophorus Zedlicius, & Andreas Langius adibant declarantes: sibi constitutum esse cum Fœderatorum exercitu vires sociare, salva tamen adversus Cæsarem veneratione, ac cum Bohemiæ Regno conjunctione. Sed eo jam se redactos, ut quod ad communem causam contribuant nihil supersit. Spem tamen sibi esse, Suecos de suo in ipsos animo nihil remissuros, sed tutelam eorundum adversus sacra & privilegia Silesię turbantes suscepturos; addito, ut pacis tractatibus ipsos includant, hisquè aliquot Silesios adhibeant, de necessitatibus ejus nationis suggesturos: aut si pax non sequatur, ut belli sede alio translata à tantis calamitatibus respirare sibi liceat; simul ut ubi de assignandis hospitiis aliisquè negotiis agendum, ipsi in partem consiliorum admittantur. 1633.

Tractatus pacis in Silesia abrumpuntur.

§. 86. Hi Legati dum rerum suarum satagunt, interea tractatus pacis in Silesia, & induciæ, eum quem dudum metuerant prudentiores exitum sortiebantur. Quod Arnheimio in hoc negotio propositum, ac num serio rem egerit, ac ipse deceptus fuerit, an alios deceperit, è reliquo consilioum istius contextu judicandum fuerit. Sane Kerfcritzius tribunus nondum elapsis induciis Berolini moriens, inter extrema fassus erat, meras ei negotio subesse fraudes. Id satis ex eventu patebat, quę Fridlandus de offensa ob Ducem Feriæ prę se tulerat, conficta fuisse lucrando tempori, & defectibus queis laborabat supplendis, & ut fœderatorum copias mora attereret, suas contra servaret, quod Italicæ legiones Bavaricis jungerentur; quę si Suecis per Superiorem Germaniam prævalerent, rem confectam habere se sperabat. Nec minus id agebatur, ut Saxo jamdudum belli pertæsus, à Suecorum societate abstractus, ad peculiarem pacem compelleretur. Nec ipse Fridlandus apud Promnicium aperte, & non sine insultatione alienæ credulitatis jactare dubitaverat: moris sibi esse, si aliter non possit, inducias facere, quoad occasionem nancisceretur hostem opprimendi. Cum igitur Arnheimius Dresda redux in Silesiam reverteret, ac jam finis tractatibus imponendus crederetur, Fridlandus significabat: Se perspicere, pacem duraturam fieri non posse, nisi exteris prius Germania dimotis; eoque postulabat, ut ambo Electores copias secum conjungant, ac Suecis plagas intentent, quibus oppressis pro lubitu pacem ipsos inter se facturos. Quæ inficeta postulata cum Arnheimius abnueret, tractatu abrupto spes pacis, quæ hactenus multos lactaverat, uno momento evanuit. Heic demum res fœderatis in angusto esse, quod exercitu tantopere diminuto fidere non possent, raris numeris, nullo commeatu, aut adparatu bellico; cum Fridlandus per inducias egregie se confirmasset. Cogebant tamen Saxonici copias suas intra Wratislaviam, & Kantium, strenue esurituras, nisi qua Wratislavienses panem maligne suppeditabant. Contra Fridlandus apud Zotenam exercitu lustrato, omnibus rebus abundabat. Interea Turrius Comes Duwalio mandata mittit, ut quia Dux Lauenburgicus confirmasset, ab Arnheimio apud Oxenstiernam, & Electores ex voto omnia transacta esse, ipse cum copiis suis lustrationi apud Kantium instituendæ adesset. Id quod Suecici ductores abnuebant, sub Saxonum auspiciis militare horrentes. Duwalius quoque Oderæ custodiam sibi pręcipue commissam excusans copias suas ad Steinaviam contrahebat, non prius inde moturus, quam ab Oxenstierna mandata accepisset. Fridlandus contra cum post elapsas tres septimanas ad bellicos actus iterum esset redeundum, ad veteres artes revolutus primo Schweidniciam nullo præsidio firmatam diripit. Inde Zittaviam versus & in Lusatiam, Misniamquè iter simulat, edito rumore velut Piccolomineus jam præmissus sit occupandæ Torgę, qua Albis superandus foret. Unde Arnheimus Kantio movens è Silesia adeo propere exercitum in Misniam rapit, ut ipse Saxonię Elector negaret, se causam tantopere festinati itineris ca-

Sueci ad Steinaviam consident.

Arnheimius in Misniam abit.

pere

1633. pere posse. Binæ tamen Saxonicorum, totidem Brandeburgicorum equitum legiones apud Turrium relinquebantur, nomen magis auxilii, quam vim habituræ, cum universæ vix trecenta capita explerent. Tribuno Dæhnio, qui illis præerat, ab Arnheimio injungebatur, ut Turrii quidem jussis pareret, sed si is quædam circa Saxonica & Brandeburgica præsidia movore vellet obsisteret. Sueci interim apud Steinaviam metantes, quanquam exploratum haberent, Fridlandum intra montana quietum se tenere, Arnheimio præter istius castra in Misniam properante; tamen captivorum indicio persuadentur, Fridlando constitutum esse Arnheimium sequi. Et jam viginti equitum signa præter Ligniciam transierant, totumquè agmen montes versus tendens unum duntaxat milliare inde aberat. Unde Succi non minus quam Silesii velut explorato hostium abitu læti, de Odera Gabeluncam usque occupando, dequè hospitiis per Superiorem Silesiam dilatandis agitabant, præceptis quoque in Moraviam excursionibus; quæ destinata imminens mox clades eludebat.

24. Sept.

Legatorum apud Galliæ Regem acta.

§. 87. Sed nec in Superiore Germania onia advotum succedebant; ac legatio cum primus ad Galliæ Regem spem, quę de ipsa concepta erat, non explebat. Cujus causa erat, quod Richelius res Succorum ibi ultra difficultatibus implicabat, ut Ordines paulatim ad Gallicam tutelam implorandam compellerentur. Obtentui sumebatur, quod Monachi nonnulli nidis suis ejecti forent, & quod circa Philipsburgum Gallis consignandum mora necteretur, scrupulos movente ut arguebant Oxenstierna, quo tamen oppido ipsi utique potiri cupiebant vel Succorum ingratiis. Quæ duo capita & privatim, & cum publice apud. S. Germani Fanum Rex Legatos admitteret, non sine commotione animi perstringebantur, velut Regis existimationem & ex parte conscientiam tangentia, quæ is nullo modo se laturum declarabat. Simul postulabat, ita res administretur, ut bellum non de religione, uti Catholici clamitabant, sed profanis de causis geri videntur; enixius in partes studium promittens, operamquè ut plures Catholici Ordines à Cęsare abstrahantur, si postulatis suis satisfiat. Sin minus, abdicata illorum causa alia se consilia capturum. Ad quæ legati reponebant: sibi ad arma sumenda per aliorum injurias adactis hautquidquam propositum esse Catholicos opprimere, sed sacra ac libertatem suam legibus Imperii sancitam asserere. Neutralitate Catholicis concessa non levamentum, sed onus partibus suis accedere, istis interea respirantibus, viresquè colligentibus; quos potius eo adigi par sit, ut omissis, quæ hactenus agitaverint, consiliis ad libertatem publicam secum asserendam conspirent. Quæ uti facile Gallo probabantur; ita negabat fœdus se ratihabiturum, nisi caput de tolerandis Catholicis ita explicetur, ut fœderati ad istud à tempore Conventus Heilbrunnensis obligatos se profitentur. Id quod legati, ne res plane abrumperetur, demum annuunt, & circa idem ita cum Gallicis ministris conveniunt, ut Rex caput istud laxissimo sensu ratum habeat; sed simul novum fœderis instrumentum conscribatur, in quo idem declaret, quo sensu caput istud intelligat; cui à legatis adderetur; se itidem credere, hanc fœderatorum Ordinum fuisse mentem, camquè fœderi congruere. Circa Philipsburgum cum legati nihil in mandatis haberent, nisi ut factum excusarent, Rex Gourneum Francofurtum mittebat, qui super eo tradendo instaret. Quam rem Oxenstierna ad futurum fœderatorum conventum rejiciebat, prout res interea se darent consilium capturus. De copiis & pecunia submittendis

4. Nov.

Rex silentio transmittebat, satis innuens alias sibi conditiones esse proponendas, si istorum quid impetrandum sit. Circa Lotharingum res jam transacta erat, in qua licet fœderatis non omnia arriderent, tamen ut Rex eam conditionem retractaret, postulare non audebant. Cui & nullo modo ut apertum in Austriacos bellum declararet, permoveri poterat; quod res domesticę tunc non tenent bello externo se immergere, cui pro lubitu finem imponere in manu ipsius futurum non erat. Quanquam autem Legatis non plane ex voto responsum daretur, honorefice tamen habiti, ac donati dimittebantur. 1633.

Ab Hollandis postulata.

§. 88. Ab Hollandis quoque per Ludovicum Camerarium postulabatur, ut impedire vellent, ne Hispani Ligæ se copiis ad inferiorem Rheni tractum jungerent; aut si Hispani quid in Suecicos moliantur, Hollandi copias subsidio mitterent; inprimis ut pecuniæ summa, quæ necessitatibus ipsorum responderet, subvenirent. Quæ postulata lentis deliberationibus subjiciebantur. Ita cum fœderatis res pecuniaria in angustum redigeretur, & alieni auxilii spes decollaret; hostis contra in sequentem annum validam expeditionem minaretur; minuendis belli oneribus id laborabat Oxenstierna, ut saltem unum & alterum ex hostibus amoveret. Unde facile consentiebat, ut tractatus & *neutralitate* cum Coloniensi Electore susciperentur. Sed cum Colonienses Legati, qui antea deputatis Consilii formati ob eminentiam Coronæ Suecicæ loco cesserint, postea pervicaciter priorem locum sibi deposcerent, re infecta negotiatio abrumpebatur. Nec minus qui cum urbe Coloniensi tractatus instituebantur, in irritum cadebant.

Cum Coloniensi de Neutralitate frustra tractatur.

Acta cum Palatino Neoburgico.

§. 89. Eodem tempore de Palatino Neoburgico, qui hactenus in hostilia nondum eruperat, rumor erat; cum fœdere inito in partes Ligistarum discessisse, imperio quoque in eorum copias suscepto: eoque fini delectibus agendis vacare. Nec deerant fervido ingenio homines, qui suaderent, novos illos delectus inter initia dissipandos, antequam in exercitum evalescant. Sed Oxenstiernæ consultius videbatur connivere, quousque adpareret, num quid in Suecicos tentare vellet, ne propere illata vis armis ipsius obtentum præberat. Ad Siburgi quoquè pręfectum scribebatur, ne istos delectus turbaret; de cætero rebus suis bene prospiceret. Sed ad ipsum Palatinum ab Oxenstierna literę dabantur; quis de ejus machinationibus rumor sit, & ut delectibus supersedeat, aut ne istos hostibus transscribat. Ad quæ Palatinus prolixe, & non sine aculeis ac minis respondebat; quę ab Oxenstierna vicissim mascule ac solide retundebantur. Et videbatur ab acribus ejusmodi literis res in nervum eruptura, ni Cornelius Pavius Hollandorum Legatus interventu suo effecisset, ut Palatinus denuo *Neutralitatem* misso legato peteret. Ubi quanquam plenam transactionem ad futurum fœderatorum conventum rejiceret Oxenstierna; tamen, quod è re non esset pluribus se hostibus implicare, nec è Palatini terris multum emolumenti fœderatis proventurum videretur, declarabat; se Ducibus mandaturum, ut omnibus locis præterquam Siburgo, Blanckenburgo, & Windecca decedant, & hostilibus abstineant, quoad super neutralitate plene conventum fuerit. Contra Palatinus Bennigshusium, aliasquè hostium catervas terris suis dimoveret; quod alias hostem ubicunque deprehendatur persequendi jus sit. Mandabatur quoque præfecto Siburgi, aliisquè, ut præter necessaria è Palatini terris nihil caperent. De cætero conservandis exercitibus, quæ summa Oxenstiernę cura erat, decreto

19. Decemb.

1633. decreto promulgato qui à signis discesserant revocantur. Et quia pleriquè Germani equo merere malebant, Patricius Rudwenus in Sectiam mittitur, conducendis ibi aliquot peditum millibus. Tum de veteribus legionibus supplendis, utquè ægrotorum & sauciorum cura habeatur, disponitur. Et quia Anspacenses nova vectigalia instituerent, magno Norbergę oneri cedentia, caritate rerum in militem demum redundante; Oxenstierna ut ista iterum abrogarentur, ad ditionis ejus Administratorem scribebat.

Dani de pace acta. §. 90. De pacis tractatibus Daniæ Senatores ad Succię Rectores scripserant, Regis sui studium circa pacem conciliandam commendantes, hortatiquè, ut & ipsi operam dare velint, quo res optatum ad finem deducatur. 20. Octob. Quæ literæ post tres demum menses reddebantur, cum agitati à Daniæ Rege pacis tractatus plane intercidissent. Nam hic propalatis in Silesia Fridlandi ludibriis, legatos suos revocaverat, culpa irriti negotii nunc in Cæsarem atque Fridlandum collata, cum antea Suecos tanquam pacem aversantes accusasset. 20. Octob. Istis literis Succiæ Senatus respondebat; in se paci moram non fore, si remotis ab hoste ludibriis serio res agatur. 19. Nov. Paria Legato Danico reponebantur; eadem Holmiæ coram ingerenti. Nec minus 21. Octob. Danię Rex literis ad Oxenstiernam super instaurandis tractatibus instabat, pro Wratislavia Mulhusium, Marpurgum, aut Lubecam proponens. Quam rem hic ad proximum conventum rejiciebat, ut communi fœderatorum consensu de eadem statueretur; rogans ut ad eundem Rex legatos mittere velit. Tum ad conventum sub initium Martii Francofurti habendum Oxenstierna non solum Circulos fœderatos, sed & cæteros Protestantes invitabat, propositis simul futuræ tractationis capitibus, de omnium Protestantium per Germaniam conjunctione, de pacis legibus, Dani interpositione, Succorum satisfactione, dequè necessariis bello continuando suppeditandis. Addebatur de Gallorum circa Philisburgum petito, & Neoburgici neutralitate. Ubi quidam de hostibus quoque ad eum conventum invitandis monebant. Sed Oxenstierna & plerique id aspernabantur, quod fœderatorum res eo in conventu planius forent disponendæ, adscitis reliquis Protestantibus; & admisso hoste corruptelis occasionem pandi. Porro Oxenstierna petente, Brunswicensis Dux ad finem mensis Januarii conventum Ordinum Buserioris Saxoniæ, & Westphaliæ Halberstadii indixerat, cui ut ipse Oxenstierna interesset summe necessarium judicabatur disponendis illis ad animorum armorumquè cum cæteris conjunctionem; ad quod ipsius præsentia plus quam alterius delegati valitura credebatur. Quo antequam proficisceretur, Ottonem Rheingravium tantisper Consilii præsidem in suum locum sufficiebat certis mandatis instructum, quæ se absente expedienda, quæ ad se rejicienda forent.

Cæsareani & Bavarici in Alsatiam tendunt. §. 91. Interim in Suevia Feriæ Dux & Altringerus, cum irrumpendi in Wurtenbergicam consilium simulassent, ac Suecici duces istis avertendis ad interiora se contulissent, repente versus urbes sylvestres & Brisgoviam flectunt, & aliquot dierum iter antecapiunt, quam Succi insequi possent. 5. Octobr. Ac Seckingæ quidem per socordiam prefecti transitu Rheni potiti mox Rheinfeldam petunt, atrocibus minis deditionem imperantes, & mox vi adhibita. Neo Croneckius oppidi præfectus ullum viri fortis officium intermittebat. Sed prevalente hoste impetu perruptum oppidum, & præfectus omnesquè armati interfecti. Reliquis ejus tractus oppidis hostis nullo negotio potitur. Cæsareo exercitu adpropinquante agrestes per Brisgoviam arma corripientes quicquid Suecici militis deprehendunt trucidant. 1633. Inde preter Basileę mœnia transibat hostis, quam civitatem etsi Rheingravius scripto moneret, ne quid hosti gratificaretur; tamen vetera quæ jactabantur cum Austriacis fœdera efficiebant, ut non modica frumenti vis, quam Suntgoviæ agrestes in urbem congesserant, ipsis traderetur. Ensisheimo, cujus præsidium jubente Rheingravio Ruffacum concesserat, hostis recta Brisacum tendebat, cum 10. Octob. extrema jam necessitate conflictatum, ut ni suppetię adfuissent intra duodecim dies deditio facienda 11. Octob. foret. Sed cum Joannes Philippus Rheingravius hostem Rhenum transisse intelligeret, soluto obsidio, castrisquè incensis Colmariam se conferebat. Brisaci obsidium solvitur. Eodem quoque Otto Ludovicus Rheingravius deserta Tabernarum & Hagenoę oppugnatione concedebat; captoquè inter Colmariam & Schletstadium idoneo loco progressus hostium sistebat, per prosperas aliquot velitationes centum viginti equitibus cęsis, captisquè. Nec minus idem per hospitia sparsos aut pabulantes infestabat, multum indignantibus Cęsareis, qui opima heic sibi & quieta hospitia spe pręceperant.

Hornius in Alsatiam tedit. §. 92. Ast è Suecicis ducibus qui Balingæ subsistebant inopino hostis ad Rhenum itinere cognito Palatinus Christianus, & Hornius, propere eodem & ipsi vertunt, sustinendis per Alsatiam & Brisgoviam rebus; postquam satis adparuerat, hosti nimium ferociæ non superesse. Bernhardus autem Dux secundo Danubio descendebat alibi negotium hosti daturus. Nec minus Helvetios Euangelicos damna ab hostibus in itinere data excitaverant quorum jam viginti millia in armis erant; iidemquè ab Hornio equitum manum auxilio petierant. Unde Hornius ipse cum mille quingentis equitibus Schafhusium proficiscitur, (Palatino per Kentzinganam vallem Offenburgum petente,) si qua ipsos, ut in bellum adversus Cæsareos erumperent, permovere posset: quod & post Oxenstierna missis literis conabatur. Sed Feriæ Dux, & Altringerus solicite quę in Helvetiorum territorio patrata erant excusabant, velut se insciis & ægre ferentibus facta; oblata quoque potestate excursores prehensos castigandi. Qua modestia Helvetii placati quiescebant. Igitur Hornius nusquam se moventibus Helvetiis & ipse Offenburgum abit, aliquot hostium manipulis in itinere multatis. Inde Kentzingam progreditur, hosti, si illac ingrueret, se objecturus. Sed cum hunc in Alsatiam transisse constaret, Rheingravio metuens & ipse eodem tendit, & cum alia pontis copia non esset, superato ad Argentinam Rheno Colmariæ Rheingravio jungitur. 16. Octob. Facta conjunctione altera mox die in hostem ire constituit, si sparsum opprimere posset. Sed hic per unam & alteram stationem, in quam Sueci impegerant, de horum adventu certior factus, simul ingruente nocte copias contrahit. 18. Octob. Postera die ita prope hostem Succi accedunt, ut non tormentis solum, sed & sclopetis totum diem se mutuo impeterent. Enimvero quantumvis Succi cupidine præliandi flagrarent, hostis tamen apud Sultzam, Gebweileram, & Watweileram ad montes se tenebat, objectu vehiculorum, & mox excitatis castellis tutus, nec nisi ad modicas velitationes progredi ausus; in quibus semper Suecì prævalebant, multis occisis, captis actoginta cum subtribuno & turmę pręfecto.

Ferianus & Altringerus se disjungunt. §. 93. Sed hostis cum animadverteret Philipsburgum penetrare se non posse, ne tempus heic desidendo frustra absumeret, Ferię Dux cum Hispanis & Italis valde jam attritis Thannam versus tendebat, ut novis è Burgundia, & Lucenburgica

1633. ca copiis se firmaret. Altringerus autem cum Cæsareis & Bavaricis copiis Brisaci Rhenum iterum transit. Quo audito Hornius, relicto ad observandum Feriç Ducem cum Alsaticis copiis Rheingravio, ipse cum Palatino raptim Rhenum superat, hostis conatibus impediendis: ut, si iste in Brisgovia moraretur, apud Kentzingam pedem figeret; sin per Nigram sylvam in Wurtenbergicam penetrare institueret, quam dudum spe devoraverat, per Kentzinganam vallem properato itinere aditu ejus provinciæ ipsum arceret. Cum Schletstadio moveret Hornius, Galli quidam aderant à Mareschallo Forcæo missi, qui cum exercitu ad octodecim millia ascendente Remiremontium progressus erat, conjunctionem sui exercitus cum Hornio offerens. Ad quem Hornius statim mittebat, qui ut ulterius procederet peterent; aut si toto cum exercitu venire gravaretur, aliquam manum Rheingravio subsidio mitteret. Ad quod iste reponebat: à Rege in mandatis sibi datum, ut si Altringerus, & Ferianus in Alsatia subsisterent, toto cum exercitu petenti succurreret, & junctim cum ipso in hostem iret. Sed Altringero trans Rhenum digresso, Feriano autem per Mosellam in Belgium ut fama est perrupturo, necessum sibi esse, ut huic se objiciat, eumquè vel commisso prælio sistat. Igitur partem exercitui decerptam in Alsatiam mittere sibi integrum non esse. Interea Altringerus Lichtenecca arce præfecti per flagitium potitus erat, simul Kentzingæ deditionem imperabat, jam jam tormenta admoturus; qua expugnata credebatur ista Rheni ripa Philipsburgum penetraturus. Quibus consiliis prçvertendis Hornius castra Herboltzeimi metatur, Eltzç fluminis objectu tuta. Cujus adventu cognito hostis, quas in Bavariam missurus erat copias, revocabat. Inde, postquam pridie statio hostium vapulasset, cum equitatu Hornius Eltzam transgressus, Rugelam, ubi quatuor equitum legiones hospitabantur, invadit: quæ licet de ipsius impressione mature certiores factæ in campum processissent, cum strage tamen fundebantur, cæsis captisquè multis, quos inter Brugus Comes tribunus. E cæteris hospitiis, quæ secundum montes habebat à Cæsaris sella adpellatos, hostis raptim Brisacum, quo pridie tormenta præmiserat, refugiebat multis suorum relictis. Quem eodem persequi ob difficultatem itinerum, & quia Ducis Feriani exercitus eo die Rhenum apud Brisacum transierat, Hornius haut consultum ducebat; præsertim cum tormenta ita celeriter secum ducere non posset. Igitur aliquousque tantum progressus, in stationem suam revertit, hostis motus observaturus. Eo die minimum quingenti ex hostibus interfecti, qui tardius hospitiis se proripuerant. Interea arx Lichtenecca ab Hubaldo tribuno iterum expugnabatur, præsidio citra conditionem dedito.

Dux Feriæ denuo cum Altringero jungitur.

§. 94. Feriæ Dux, qui in Alsatia Altringero digresso restiterat, Betfortum interim expugnaverat; inde Altkircham retro flexerat, Italis, qui asperitatem ejus cœli autumno jam præcipitante non ferebant, certatim procumbentibus; qui, licet tria Burgundionum millia, quadringenti equites accessissent non optimæ notæ miles, vix septem millia conficiebat. Ita debilitatus cum solum se tutum non credebat, nec Altringerus Hornio par foret, Thanna, Ruffaco, Ensesheimo, aliisquè locis præsidio firmatis, Brisaci denuo Altringero jungitur. Inde simul Friburgum eunt, supra id oppidum Stauffam versus metati. Quorum conatus ut eo curatius observaret, Hornius cum equitatu Emerdingam usque procedebat, duarum horarum itinere ab hoste distantem. Sed cum cognosceret, hunc firmatis Brisgoviæ locis per vallem Kirchzacheranam in Sueviam tendere, & ipse per Kentzinganam vallem Rotwilam versus proficiscitur, accersito ad se ex Alsatia Rheingravio cum suis legionibus; qui in itinere unam atque alteram hostium manum profligabat. Hosti hiberna per Wurtenbergicam capere cordi erat, quorum spem militi suo fecerat, missis quoque exploratoribus, qui aditus provinciç specularentur. Quorum octo deprehensi laqueo plectebantur. Istud ut Hornius impediret, ad latus semper hosti incedebat, quoad Danubium ad Dutlingam transmittere ipsum cogeret, incurrentibus hinc inde turmis Suecorum male habitum. Quem desperata Wurtenbergica Illarum versus tendentem Hornius vestigio inhçrens subinde carpebat. Sed cum in Algoviam demum penetraret, quo insequi ob crebras angustias commode non dabatur, Sueci paululum retrocedunt, & Mettingæ metantur, quoad Hornius Berchingam excurrens cum Bernhardo Duce consilia contulisset. Dum ibi metantur, Vitztumius Cæsareus tribunus coacta ex Memmingæ, Biberacique & vicinis prçsidiis octingentorum equitum manu Einhausii legionem Munderkingæ hospitantem opprimere conabatur. Sed succurrente è vicino vico Gassione tribuno, hostis in fugam propellitur, centum cæsis, octoginta captis. Tandem Feriæ Dux & Altringerus apud Schongam Lico transmisso in Bavariam redeunt, postquam postremo hoc itinere assultantibus, & carpentibus passim Suecis supra quinque millia militum amiserant, præter desertores, & quos morbi abripuerant; ita ut è tricies mille bellatoribus, quibus initio iste exercitus constare credebatur, vix duodecies mille superessent infaustam militiam pertæsi. Qui cum initio Suecos numero longe prçvalerent, nunquam tamen prælium ausi erant, in omnibus fere conflictibus inferiores, vix ullo Sueco capto, cum Succi contra complures ipsorum centurias in captivitatem redegissent. Nec multo post Feriæ Dux, morbo ex ægritudine animi ob res adversas concepto, extinguitur.

1633. 11. Nov.

23. Dec.

Bavarici male mulctati domum redeunt.

Dux Feriæ moritur.

§. 95. Dum hoc modo Hornius & Christianus Palatinus hostem atterunt, Bernhardus Dux rerum in Bavaria strenue satagebat. Equidem antea Joannes Wertanus Sperreuteri tribuni hospitiis ingruens non parum damni attulerat; mox Aichstadii arce, tradente per ignaviam præfecto Antonio Claudio de Rascha, potitur; qui post eo nomine supplicium capite dedit. Bernhardus quippe Dux, audito Wertanum eo profectum, Caggium cum aliquot legionibus è Franconia Aichstadium versus tendere jubebat, ac ipse Beckermondo ad defensionem Sueviæ relicto, eodem adproperat. Sed jam emissum Aichstadio prçsidium non procul Donawerta ipsi obviam veniebat. Nihil tamen iste hac jactura territus iter persequitur, & apud Neoburgum structo è navigiis ponte maximam partem equitatus sub Curvillio Danubium trajicit, ipse cum Caggio peditatum ac tormenta secus sinistram ripam fluminis ducit. Præmissus ibi Tupadelius Kehlheimum Danubio adsitum oppidum occupat; ubi vis annonæ inventa, exercitui valde opportuna, & ponto sexaginta equorum capax. Cæterum crediderat Wertanus, Bernhardum Ducem ad Monachium oculos adjecisse; eoquè Freisingam ipse se contulerat. Eo facilius fuerat Duci destinata sua circa Ratisponam exsequi. Relictis igitur Kehlheimi quatuor peditum phalangibus, quç majora tormenta expectarent, ipse in alteram ripam ad Curvillium transgressus cum equitatu raptim Ratisponç circumfunditur, à quindecim centuriis infessæ, tironibus fere, & sequioris

Wertanus Aichstadium capit.

Ratispona expugnatur à Duce Bernhardo.

1633. ris notæ militibus. E sinistra ripa Caggius cum Tupadelio procedebant, ac reparato celeriter Nabæ
26. Oct. fluminis ponte, quem hostis dejecerat, Aulam Ratisponæ oppositum oppidum cum peditatu & tormentis adpellunt. Bavarum auditus Bernhardi Ducis conatus magnopere exernabat, cum secum reputaret, quantum Cæsaris suaquè interesset eam urbem servari. Eoque literis Joannem Troibrezeum Baronem urbis præfectum ad extrema sustinenda obfirmabat, spe certa subsidii facta; tum quæ servandę urbi necessaria forent suggerens. Quæ literæ licet à Suecis interciperentur, iste tamen haut eo secius satagebat, incensis suburbanis ædificiis, quorum flamma ipsam pene urbem cor-
27. Oct. ripuerat, & uno pontis arcu dejecto. Oppidani quoque Protestantium sacris addicti concludebantur, ne commovere se possent. Contra Catholici agrestes armantur, & ab ipsis Sacerdotibus turma equitum paratur. Bernhardus contra Dux, quanquam apparatu bellico maligne instructus, acriter rem urgens ad Preprunnensem portam accessus promoveri jubet. Ubi præfectus urbis, dum
28. Octob. prospectat, graviter collum sauciatur; quod non parum celerandæ deditioni conferebat, præsertim cum postero die subtribunus Finckius quoque caderet, imperio ad præfectum vigilum Joannem Bennonem de Lichtenau devoluto, juve-
29. Octob. nem, nullo belli usu, nec militi æstimatum. Nam Northusius subtribunus, ad tumultum duntaxat excitandum missus, occasione invitante munimentum cornutum ad Straubingensem portam assultaverat, eoquè expugnato Finckium subtribunum cum septuaginta militibus ceciderat; ac jam pontem pensilem, binasquè valvas penetraverat, clathris duntaxat ab ingressu urbis dimotus, circa quas refringendas per horam certabat. Deficiente tamen pulvere pyrio non sine clade rejicitur. Corpora Suecorum simul cum Bavaricis, ut amplior cæsorum velut hostium numerus obsessi militis animos firmaret, per urbem trahebantur in Danubium præcipitanda, quæ inter centurio Wildensteinius vivus ne quidquam perita vitæ venia pariter projicitur.
30. Octob. Inde exteriora munimenta ad Preprunnensem portam cum cæde Bavarorum expugnantur; quę & ex aliis partibus accessibus actis urgentur, ut iis desertis intra pomœria obsessi se reciperent. Interea Wertanus intra duo milliaria se cum octingentis equitibus ostendebat, ut vel in urbem penetraret, vel Abensberga infessa pabulatores Suecorum infestaret. Sed cujus conatus excubiæ diligenter actæ, & tribunus Berghofius cum sua legione ad tuendam Abensbergam missus eludebant. Inde cum adparatus bellicus
3. Nov. Noriberga submissus adesset, verberatio editur, quæ postero die acrius repetitur: tum cuniculo ad fossam acto omnia assultui parantur. Un-
5. Nov. de territi obsessi in certas deditionis leges transigunt, quæ militi tantum consulebant; Episcopum autem cum Clericis, & Bavaricis ministris arbitrio victoris exponebant, à quo illis ingens pecuniæ summa imperatur. Qui paulo post cum hostilia machinari non desisterent, urbe plane ejiciuntur, Episcopo cum præcipuis Clericorum in prędis vicem retento. Præfectus tamen ob propere deditum oppidum à Bavaro in custodiam datur, quantumvis miles clerusquè testaretur; istum à se exoratum fuisse, ut imminens excidium præverteret.

Bernhardus Dux Straubingam capit. §. 96. Bernhardus Dux rebus Ratisponæ dispositis, cui Laurentium Caggium preficiebat, mox altius in Bavariam penetrare constituit, ut belli mole huc devoluta Euangelicæ provinciæ paulisper respirarent, & hosti quæ è Bavaria obveniebant subsidia subtraherentur; tum ut Austriam supra Anasum in arma pelliceret, novum fortasse exercitum, aut copiosa saltem supplementa daturam, cui etiam libertatem sacrorum restituere pręclarum videbatur. Eo consi- 1633. 8. Nov.
lio Straubingam tendit, quam quingenti pedites sub Haslango tribuno propugnabant: qui adhibita vi, ut Landshutam deducatur, paciscitur. Sed in ipso temporis momento Oxenstiernæ literę veniebant, quibus postulabat, ut quia Cæsarei Suecorum præsidia per Silesiam contra datam fidem male habuissent, occasione oblata par referret. Unde & mox egressi oppido Bavarici exarmantur, ac ductores captivorum loco habentur. Ex altero Danubii latere Chamum ultro imperata faciebat, quo Tupadelius Chamum capitur.
destinatus est; cujus metatores vix ibi adpulerant, cum manus Cęsareorum advenit, eorum quę ad Ratisponam gesta erant plane ignara, hospitia ibidem sibi quęsitura; sed quæ à Suecis male multata rejicitur. Paulo post quoque occupatur Burglengenfelda, Neoburgicę ditionis arx, in qua viginti & unum tormenta, & annonę affatim repertum. Inter quos rerum successus Hasvertus quoque tribunus Neumarcæ præfectus Voldorffium non invalidam arcem, oppida præterea Lauterhovam, Pfaffenhovam, & Castellam in potestatem redegit.

§. 97. Bernhardus Dux post Ratisponam & Straubingam captam hiberna quamvis tempestate faventem fortunam persecuturus, longius secundum Danubium progreditur, occupatoque Deckendorfo Isaræ ostium, quo infra id oppidum Danubio immergitur, subigere instituit. Dux Bernhardus Isaram transit. 14. Nov.
Quanquam autem Wertanus ex altera fluminis ripa consistens angulum, quem Danubii & Isarę confluentes faciunt, excitatis raptim munimentis sepisset: Dux tamen in citeriore ripa fossas te- 17.18. Nov.
gendo pediti excavari, tormenta disponi, navigiaque adduci jubet, ac inter tormentorum displosiones copias trajicit successu adeo felici, ut hostis opera sua trepidus desereret. Ita citra unius militis jacturam transitu potitus Dux, & occupatis vicinis oppidis, apud Plettingam ponte Isaram insternere cœpit regressui firmando. Ac jam validam manum Vilthovam præmiserat cum toto exercitu secuturus, & trans Oenum in Austriam irrupturus. Enimvero cum ad Isaram Monachium usque & adsito tractu nullum conspiceret oppidum, ubi tuto pedem figere liceret, nec constricta gelu humus novam excitare munitionem permitteret; Isara insuper passim vadoso, ultra Oenum penetrare non sat munito regressu haut consultum ducebat. Præsertim cum altera Oeni ripa Wassenburgo Passavium usque validis castellis & oppidis pręcingeretur; in citeriore autem ripa pręter Passavium locus idoneus non esset, illi obtinendo flumini. Passavium autem castello in adversa ripa sito obnoxium valido insuper cum milite Fernamondus insidebat, cui è Fridlandicis copiis Strozzius, ac demum ipse Gallasius accesserat. Et licet forte Passavium expugnare in promtu foret, invalidis operibus, & iniquo oppidanorum in Bavaricos animo: Gallasio tamen facile erat trans Oenum ire, junctisquè cum Wertano copiis, Duci à tergo ingruere, Ratisponaque exclusum Isaram inter & Danubium in angustias redigere, aut ad Deckendorfum in Superiorem Palatinatum propellere. Ubi Fridlandus ad Chamum subsistens, utrinque exercitu circumdatum ad intempestivum prælium cogere, aut commeatu intercepto urgere poterat. Sed & jam Fridlandus Chamo deditionem imperarat, ac metus erat, ne Bernhardo Duce Oenum trans-

1633. transeunte Tupadelius interim, & quicquid per Superiorem Palatinatum obtinebatur, periret. Igitur satius visum parta tueri, ac hospitiis ad Danubium cavere, tum ne hostes jungere copias possent prohibere. Cui rei commoda videbatur offerri occasio, *Dux Bernhardus in Fridlandum movet.* dum Fridlandus cum decem peditum legionibus, centum equitum signis circa Pfurtam & Rudingam metatur, Chami obsidium agitans, pronis ad pugnandum suorum animis, & Caggio instante, *23. Nov.* ut Tupadelio subveniretur. Igitur remenso Isara recta in Fridlandum tendebat, prælio cum ipso certaturus. Sed dum Danubium transmittit, *25. Nov.* nuncius adfertur, Fridlandum advento ipsius cognito confestim in Bohemiam recessisse, non nisi manu Croatarum post se relicta. Igitur cum jam Tupadelius extra periculum foret, ad prius institutum revolutus Isaram obtinendi, & sitam inter id flumen, Oenumque regionem tributis subjiciendi, Isaram versus denuo movet. Quem fluvium hostis interim, Ducem trans Danubium agere credens cum equitatu transgressus in Ohmii & Ussarii tribunorum hospitia impactus erat; damnique nonnihil intulerat; sed mox ceteris adcurrentibus cum jactura rejectus fuerat. Eo magis festinabat Dux hostem cis Isaram deprehensum ad pugnam cogere, aut cum ipso pariter flumen superare, pontemque navalem in potestatem redigere. Sed is trepidus noctu trans flumen se proripuerat, omnesque transitus operibus & milite ita firmaverat, ut Duci nisi excitatis contra operibus penetrare non daretur: id quod sæviens gelu vix admittebat. Igitur cum & cis Isaram locus non esset, copias tuto per hospitia disponendi, & equi continuis laboribus exhausti quiete indigerent, isto incepto desistens ejus anni progressibus finem imponebat.

In Alsatia hostis se iterum movet. §. 98. In Alsatia cum digresso Rheingravio præter oppidorum præsidia nullæ Succorum copiæ superessent, Cæsarei cristas iterum erigere cœperant, ac Schaumburgius aliquot infrequentes legiones per provinciam distribuerat supplementis firmandas, tertio quoque provincialium insuper ad arma vocato. Igitur ab Hornio, qui Palatino Christiano sociatus hosti in Suevia par erat, Rheingravius eo remittitur. Is dum per Brisgoviam iter facit, in tribunum Escherum, à quo paucas ante horas Lichtenecca arx expugnata fuerat, improviso impingitur, qui non paucis amissis ægre Edingam evadit; & a Rheingravio ibi circumsessus incuria militum inde Brisacum elabitur. Lichtenecca tamen iterum recuperatur, ac multi agrestium qui arma ceperant cæduntur. Inde ad Alsatię res curandas Rheingravius tendit, ubi & Galli magis magisque rebus se Germaniæ immiscere cœperant, dum Mareschallus Forcæus per Blocquierium tribunum Buschweileri civibus denuntiat, quoniam id oppidum cum Ingweilero Presulatus Metensis feudum sit, idque Galliæ Rex ejus Præsulatus possessor adversus vim hostilem à Tabernarum præfecto intentatam protegere constituerit, ut Gallica præsidia recipiant. Id quanquam Sueci Ministri suaderent, ut oppidani obtentu fœderis Heilbrunnensis abnuerent, ac rem ad Oxenstiernam rejicerent, spes tamen obtinendæ hoc modo securitatis prævalente *Galli Philipsburgo inhiant.* tria illa oppida mox tutelam Gallicanam amplectebantur. Nec minus circa Philipsburgum in extremis agens Galli satagebant, Legato Mirio apud Hornium, & Arpajovio Comite apud Schmidbergium ejus traditionem solicitante; quorum hic Landaviam jam adpulerat, & Magdeburgum Spirensis ditionis arcem præsidio firmaverat. Sed cum Succis iniquum videretur suo labore partum tanti momenti locum aliis, qui nihil eo contulerant, cedere, negotium ad Oxenstiernam remittitur. Petebat etiam Philipsburgi 1633. præfectus veniam ad Altringerum, & Trevirensem Electorem mittendi; id quod Schmidbergius abnuebat, honorificas de cætero deditionis leges isti offerens. Sed quod metueretur, ne Galli abnegato Philipsburgo offensi militem suum ex illis oris revocarent, ac inde Hispanicæ copiæ in agro Lucenburgico subsistentes Philipsburgum penetrare conarentur: placebat omnia navigia Argentorato usque ad citeriorem Rheni ripam deducere, Manhemii tantisper custodienda. Schmidbergius quoque noctu teloneum apud Philipsburgum occupat, corruptis quæ ibi inveniebantur navigiis; ut si forte Hispani ingruerent, Rhenum transeundi facultatem non haberent. Rheingravio quoque in mandatis dabatur, ut si Galli recederent, ipse Spiram versus tacite moveret arcendis Hispanis. Ad inferiorem Rheni tractum ad finem usque anni nihil memorabile gerebatur, nisi quod Andernaci præfectus Grimbergius excursionibus nonnihil damni Suecis daret, & inter alia turmam equitum sub Comitis Nassovii legione opprimeret; *5. Decemb* Suecis contra, cum id oppidum repentino assultu conarentur opprimere, non sine clade repulsis.

§. 99. In Westphalia, digresso ad reprimendum Bænnighusium Landgravio, *Per Westphaliam gesta.* hostis coacta bis millium manu Schonslictam, non tamen citra suorum jacturam occupaverat. Mox Ahlenæ centum quinquaginta recens conscriptos opprimebat. Inde Ludingshausam tentabat; sed adventu Suecicorum cognito celeriter Monasterium se recipiebat. Landgravius quippe post ejectum Hassia Bænnighusium, Cniphusium, ut secum copias sociaret, invitaverat. Ad quem dum hicce tendit, hostis non procul Paderborna præmissos equites intempesta nocte invaserat, ac centum circiter cum vigiliarum præfecto cæsis, quinque signa, duosque turmarum præfectos captivos abduxerat. Junctus Cniphusio Landgravius in hostem vadit, *5. Octob.* qui circa Bueram metabatur. Sed is statim audito istius adventu in Bergensem ditionem se recipit, paucis tantum moratoribus desideratis. Igitur Werlam conversus Landgravius oppidum injecto igne *11. Octob. Landgravius Werlam capit.* & quassatis mœnibus ad deditionem adigit, milite in arcem se recipiente; quam multos adhuc per dies strenue propugnatam Cratzensteinius subtribunus tandem honestis conditionibus dedebat. *10. Nov.* Cniphusio interim spes fuerat Bænnighusii opprimendi, ni imbres festinantem morati essent, cum ipse vix trium horarum iter anticipasset. Amœnoburgum quoque à Landgravio fame subactum recuperatur. *9. Nov.* Contra Schelhammerus Cæsareus tribunus Minda progressus Hervordiam intercipere frustra tentabat. Sed Jodocum Hermannum Schaumburgium Comitem, dum Hamela domum tendit, prehensum, Mindamque deductum intentato capitis supplicio cogit, ut arcem suam Buckenburgum in Cæsareorum manus consignaret; *Cæsarei Buckenburgum capiunt.* in qua isti multis tormentis, magna annonæ vi, ac pretiosa supellectile, è vicinia huc congesta potiebantur, quæ quinquies centenis uncialium millibus æstimabatur. Sed & Cæsarei Minda excurrentes recentes Bilefeldæ delectus, *17. Nov.* & Eremita tribunus Hassicam Seekirchii legionem Briclę hospitantem excubiis negligenter actis opprimunt. Bænnighusius tamen dum Stalhantschio trans Ruram Wetteræ tendenti improvisus ingruere conatur, in excubitores sexaginta Finnos impingens ita acriter excipitur, ut ipsius copię perterritę retro cederent, nec ad repetendum impetum permoveri possent. Prefectus tamen turmę Finnonicæ, postquam aliquot hostium gladio conciderat, lethali plumbo trajectus ab hoste abducebatur. Sed nec Landgravio

1633. gravio conatus circa Brackelam repente opprimendam succedebat; quam cum postea tormentis admotis oppugnare institueret, adventante Eremita, & Schelhammero re infecta discedebat. Inde contra Saltzcotam vertitur, uno milliari Paderborna dissitum oppidum; cujus præsidiarii trecenti quadraginta per varias contumelias ac damna Suecis, Hassisquè insultaverant. Id aliquot per dies tormentis fuisset verberatum, præfectus Niehusius omisso centurione deditionem hactenus aliquoties repudiatam, offerebat, petens, ut dum capita pacti concipiuntur, hostilibus abstineatur. Dum Landgravius, & Cniphusius circa id occupantur, interim obsessi Suecos pedites ad portam alliciunt cerevisia & pane oblato. Qui cum frequentes ibi, & plerique inermes adstarent, obsessi repente in confertos jaculati centum amplius prosternunt. Qua perfidia irritatus miles temere assultum tentat; quem dum revocare conantur ductores, tres insuper centuriones lethaliter vulnerantur. Igitur dum & ruinam tormenta faciunt, & injectus globus ignivomus vastum incendium excitat; Sueci commilitones perfide cæsos ulcisci ardentes irrumpunt, & tam oppidanos quam militem, excepto imbelli sexu atque ætate, trucidant, nec ventus incendium restingui permittebat, quoad totum oppidum in cineres subsedisset. Præfectus oppidi, & duo ductores captivi abducti. Inde Landgravius Stalhantschio assumto Lipstadium tendit, quod hactenus præsidium recipere *neutralitatis* obtentu abnuerat: sed nunc citra ambages responsum postulatur. Unde cives territi portas pandunt, ac in certas leges præsidium admittunt. Quod exemplum Luna, Susatum, Hammum, & alia oppida Marcana sequuntur. Quæ omnia etsi apud Electorem Brandeburgicum necessitate & ratione belli excusari possent; Oxenstierna tamen monebat, ut militem accurata disciplina contineat Landgravius, ne oppidanis querendi apud Electorem ansa præbeatur. Circa finem anni Nassovica legio dum Brulæ hiberna capere instituit, à Bænnighusio repente ingruente vapulabat, captis septuaginta cum subtribuno & vigiliarum præfecto, triginta cæsis; reliquis in fuga salus quæsita.

4. Decem.

Landgravius Saltzcotam expugnat.

27. Dec.

Clades Suecorum ad Stemaviam.

§. 100. In Silesia Arnheimius jam sedecim milliaria nunquam velut respectans Misniam versus properaverat, ut ita celeriter convertere se non posset, priusquam hostis destinata peregisset, nec in Bohemiam irrumpendo eundem distrahere, quam peculiari insuper cum exercitu Gallasius tuebatur. Igitur Fridlandus occasionem tam diu captatam nactus, repente ex itinere, quod Misniam versus intendisse videbatur, retro flectens recta Steinaviam ferebatur, octo aut novem milliaribus intra unum diem emensis. Ita improvisus plane Suecis aderat, cum pedites excitandis ad utramque ripam munitionibus occuparentur, & equitatus per vicinos vicos tenderet. Poterat Odera tunc ob cæli eo anno siccitatem pluribus locis intra Glogoviam & Steinaviam vado transiri; sed cumprimis facilis transitus erat Kæbenæ & Bruckæ, quarum illam duæ legiones Suecorum custodiebant. Eas Schafgotschius cum octo equitum dimacharumquè millibus Oderam transgressus statim in effusam fugam conjicit. Inde reliquos Suecorum equitatus, qui circa Steinaviam per hospitia sparsus erat, raptis armis in Schafgotschium irruit. Sed acriter ab hoc repulsus qua quisque poterat fugam capessit. Saxonicus tribunus Dæhnius cum plerisque Wratislaviam evaserat, ac ut intra tormenti jactum subsistere liceret, sparsis recolligendis postulabat. Sed oppidani ne Cæsareis quidem hoc se concessisse excusabant. Igitur cæteris passim dilabentibus iste cum ducentis Briegam se recipiebat. Schafgotschius superato Odera, & pulso Suecorum equitatu trans flumen contra Suecorum castra copias in aciem explicat, dum interim ex altera parte Fridlandus cum peditatu & septuaginta tormentis ingruit, divisisque tripartito copiis, & dispositis tormentis assultum minitatur. Sed cum sentiret Suecos dissipato equitatu animis concidisse, victoria citra sanguinem potiturus Tertzkio Comiti mandat, ut Turrio per literas imminens periculum ostendat, & ad colloquium eundem invitet. Cum citra moram hic prodiret, iste demonstrat: si clementiæ victoris se citra exceptionem tradere velit, vitam sibi suisquè servare posse: sed ultra dimidiam horam ad deliberandum non indulgeri. Erant Suecorum non amplius bis mille quingenti, pedites dimachæque, & opera adhuc imperfecta tantæ impressioni sustinendæ imparia. Igitur cum nulla spe in ferrum ruere stolidum videretur, deditio statim fiebat, ut Fridlandus Turrio omnibusquè præfectis superiorum Ordinum inclusis centurionibus ex gratia vitam donaret, facta quo vellent abeundi potestate; inferiores ductores & gregarii Cæsareæ militiæ adscriberentur. Præterea hosti supra sexaginta vexilla, sedecim tormenta, apparatus bellici, & annonæ non modica vis cedebat. Nec tamen leges hæ quantumvis durissimæ servabantur. Sed Turrius Duwaliusquè, velut omnia quæ per Silesiam obtinebant, loca tradituros se promisissent, cum præcipuis ducibus Felsio, Stœsselio, Bayero, Sirone, Craffortio, Joachimo ac Tobia Duwaliis in custodiam dantur; è qua tamen Turrius octo post dies dimittitur; Duwalius diu detentus post ipse evadebat. Coguntur quoque Turrius & Duwalius literas ad omnium oppidorum præfectos scribere, quibus ea Fridlando citra moram tradere jubebantur. Judicabant periti rerum, eam cladem facile à Turrio declinari potuisse, si cum tam exigua manu in campo subsistere ausus non esset; sed vel per munita Silesiæ loca copias distribuisset, vel Landsbergam se contulisset. 1633.

§. 101. His peractis Fridlandus Schafgotschium cum parte copiarum retro mittit, recuperandis quæ Fœderati insidebant oppidis. Ipse Lignicia prodente præfecto Andrea Lindesaio subtribuno statim potitur, ac præsidiarios ad militiam suam adigit. Gretzbergæ quoque arx citra teli jactum se dedit. Glogoviæ Majoris præsidiarii deditionem imperanti ferociter initio respondebant. Sed erant munitiones oppidi laceræ, & imperfectæ; tormentorum & adparatus bellici nihil: Odera vado passim pervius, miles discors, metuquè exanimatus. Suecis præterea qui intus erant denuntiatur, si vel sclopetum displosissent, Duwalium ante ipsorum oculos suspendendum. Et cum haut eo secius in Cæsareos jaculati essent, patibulum extruebatur, & Duwalius jam ritu Christiano expiatus morti se paraverat. Igitur in has leges oppidum deditur, ut præsidiarii more militari excedentes Landsbergam deducerentur. Nec hæ tamen servatæ, dum illi variis ambagibus modo prorsum modo retrorsum ducti ita atteruntur, ut mense demum sequenti vix trecenti in Pomeraniam pervenirent. Mox cum manus equitum, desultorumquè nullis tormentis instructa, ad Francofurtum se ostendisset, telo nondum emisso præfectus, Volckmanni subtribunus id oppidum fœdam per ignaviam tradebat. Inde Fridlandus partem copiarum Wartam flumen versus mittebat, ut eo superato in Pomeraniam, & ad maris littus penetraret. Ipse cum reliquis in Lusatiam irrumpit; ac Gœrlicium impetu capit, diripitquè, præfectumquè plumbo trajici jubet. Budissinam Gruppachius, cum vix duas horas repugnasset, dedit. Et quanquam liberum præsidio discessium stipulatus fuisset, quadrin-

A Fridlando recuperatur Lignicia. 6. Octobr.

Glogovia major.

8. Octobr.

Francofurtum.

9. Octobr.

Gœrlicium, 20. Octob. & Budissina,

1633. quadringenti tamen amplius, sub Cæsarea signa abstrahebantur, vix centum quinquaginta ad suos dimissis.

Fridlandus Electoribus pacis conditiones offert. 5. Octobr.

§. 102. Nec eo secius Fridlandus, quamvis post tot fallaciæ specimina dudum fidem decoxisset, ad vetera destinata revolutus, statim post victoriam ad Steinaviam Lauenburgicum Ducem misso tubicine ad se evocat, interruptos pacis tractatus resumturum, ut Electores à Suecorum societate divelleret. Cui accedenti certa capita traduntur ab Electoribus subscribenda & ratihabenda, quorum summa huc redibat: Electores considerata Germaniæ devastatione de mediis cogitasse; quibus ea si status, & exterorum prædationes arceantur, ac pristina rerum facies reponatur, convenisse, ut amborum copiæ Cæsareis sociatæ, & Fridlandi imperio subditæ, (quem consilia sua ad eum scopum direxisse Electores confidant,) junctis viribus pacem circa sacra & profana ad priorem, qui ante hoc bellum fuerat, modum instaurent, stabiliantquè adversus omnes, qui eandem perturbare perrexerint. Nec deerant apud utrumque Electorem, qui adductis variis rationibus, ostentata præcipue Cæsaris potentia, imminentiquè periculo eas conditiones acceptandas suaderent. Quin & Brandeburgico qui plurimum gratia apud ipsum florebant, quos inter Borgsdorffius Suecis infestissimus, fidem faciebant, hostem jam Berolino potitum, Spandoam tormentis verberare. Unde & ipse Vetere Brandeburgo, ubi tunc agebat, Havelbergam, & mox trans Albim Tangermundam concedebat. Quid Saxo ad isthæc reposuerit, nobis non compertum. Brandeburgicum sane, quo hęc tenderent non fallebat; ut ipsi copiis suis exuti, & cum Suecis collisi omni auxilio destituerentur, eoquè redigerentur, ut ipsorum fortuna ex Cæsaris, Fridlandivè libidine penderet. Eoque is declarabat; pacem se cupere, sed quæ jam offerantur media hautquicquam illi producendę idonea videri. Nec prius se certi quid statuere posse, quam re cum Saxone, cæterisquè sociis communicata. Proponebat tamen de induciis in mensem ineundis, quo ulterior tractatio institui posset.

Brandeburgici ad eas responsum. 20. Octob.

Sueci in Pomerania hostem sistere laborant.

§. 103. Ast in Pomerania Steno Bielkius, cui ejus provincia cura commissa erat, accepto cladis ad Steinaviam nuntio non mediocri solicitudine perfundebatur. Nam præsidia per Pomeraniam multis inde in Silesiam missis, attenuata vix oppidis tuendis sufficiebant. Ac si Stargardia, Gartzium, Dammum, atque Wollinum milite firmanda forent, Stetino vix mille remanebant, impar tam amplæ urbi contra vim defendendæ numerus. Et quod initio Glogovia Landsbergam evocare constituerat præsidium, jam hostis interceperat. Commodum cadebat, quod legio, quæ cum classe corpus Regium deductura advenerat, in Germania remansisset; ac Suecię Senatus, audita ad Steinaviam clade, statim quatuor peditum phalanges in Pomeraniam trajecisset. Igitur propere è Bremensi ditione evocatur Lesłęus, ut rei militari pręesset. E Silesiacæ cladis reliquiis circiter septingenti qui eo confluxerant promissis ad tractanda iterum arma alliciebantur. Urgebatur præterea Dux Pomeraniæ, ut selectos provincialium statim Landsbergam amandaret, custodiendis Warta & Notetzæ fluviis; utque misso legato à Polonis peteretur, ne hosti transitum per suas terras concederent. Et quia Petri Vergii legio tunc è Borussia adpellebat, eadem Landsbergam mittitur, revocatis qui Stetino isthuc iverant. Nec eo minus omnia difficultatibus plena reperiebantur. Nam qui è Silesia profugerant, ullius imperium agnoscere abnuebant, sed pro lubitu hospitia sibi sumebant, jactantes se exercitu soluto nemini amplius obnoxios esse; importunis præcipue Saxonicis qui huc delati erant, quos nil nisi populationi vacantes, urgente licet militis penuria, ad suos dimittere necessum erat. Pomeranorum quoque quintus quisque ad arma exciti tarde moliebantur, cum jam hostis Wartam superasset. Leslæus tamen quantum tempus & paucitas militum ferebat, omnibus provisus Landsbergam pręcipuè firmabat, ad quam hostis sub Illoæ, & Joannis Goetzii ductu se ostendebat. Eam per quindecim dies strenue defendebat Gustavus Sabellius vigiliarum pręfectus, qui hostem transitu fluminis, & omnibus ad utramque ripam munimentis arcebat; post Vergio tribuno imperium oppidi concedere jubebatur. Hosti tamen Poloni tandem ad Flemam transitum concedebant; unde post ad locum octo milliaribus Landsberga dissitum, cui à Nuptiis vocabulum, pontonibus octo cataphractorum & dimachorum turmæ transportantur, quæ Suecos ad Wartam à tergo circumveniebant, castellumquè ad Zantochum opprimebant, cęsis ibi centum quinquaginta Suecis. Inde Landsbergę deditionem imperabant; quibus initio Vergius ferociter respondebat; qui & octingentis militibus succinctus par defendendo oppido credebatur. Sed mox subigente ignavia, cum nondum ab hoste vis admota, nec tormentum displosum foret, oppidum dedit. Unde & Stetinum delatus è vinculis causam dicere jubetur. Sic hosti jam in Pomeraniam, & ad mare usque aditus patebat. Sed Fridlandus de capta Ratispona, & Ducis Bernhardi successibus per celeres nuntios certior factus, ac Cæsaris ditionibus metuens, plerasque copias suas in Bohemiam, & inde Superiorem in Palatinatum rapiebat, relictis tantum aliquot millibus sub Joannis Goetzii, & Philippi Mansfeldii Comitis ductu in Sternbergensi districtu: qui tamen Pomeranis interea armatis, ac firmantibus se indies Suecis, ingruente quoque ab altera parte Arnheimio, nil ultra tentare audebant. Nec minus Oxenstierna ad Saxonię Electorem Tobiam Ponicam mittebat, ut ne ea clade territus ad peculiares cum hoste tractatus permoveri se pateretur, certa auxilii spe facta. Brandeburgicum quoque misso Philippo Rheinhardo Solmensi Comite confirmat, ne damno agrorum moveatur, quod munitis locis, si miles pręsidiarius suum officium faciat, parum sit metuendum, instante hieme, ac hoste per Ducem Bernhardum distracto. Insuper postulat, ut ituro in Silesiam Banerio copias suas jungere velit. Is quippe tunc exercitui ad Albim parando intentus agebat; cui Georgius Luneburgicus, & Fridericus Ulricus Dux Brunswicensis. Hildesiæ obsidio vacantes subvenire jubebantur, si forte ea parte hostis ingrueret.

Landsberga deditur. 25. Octob.

Schafgotschius per Silesiam itriti conatus.

§. 104. Dum Fridlandus arma per Marchiam, & Lusatiam diffundit, Schafgotschius per Silesiam sat tenui cum successu satagebat. Nam quæ ad præfectos Basilicæ, & Arenæ apud Wratislaviam, nec non Briegæ, Oppeliæ, & Namslavię à Turrio, & Duwalio subscripta mandata mittebantur super tradendis iis oppidis, cum irrisu rejiciebantur. Ohlaviam tamen cum arce deditione capit, conventione non servata, dum ductores captivos abstrahit, gregariis ad suam militiam adactis. Contra Sueci ut ostenderent, ob eam cladem animis se non defecisse, crebris excursionibus non parum damni dabant, oppresso inter alios Croatarum tribuno Raconicio, quem cum aliquot ductoribus & quinquaginta gregariis intercipiebant, supra centum cæsis. Sed ut Briegam in angustias redigeret, Schafgotschius, Oelsæ Ducem Carolum Fridericum metu direptionis adigit ad Cæsareos oppido suo recipiendos. Unde amissa Lignicia, & Briega circumsessa fratres Joannes Christianus, & Georgius

1633. gius Rudolfus Ligniciæ ac Briegæ Duces domi tutos se non arbitrati, Thorunium in Borussiam abeunt. Porro Schafgotschius, ut alia ratione Suecos

Cum Wratislaviensibus acta.

Basilica & Arena expelleret, cum Wratislaviensibus tractare cæperat; qui tamen initio, cum super libertate sacrorum, & hospitationum immunitate ipsis cavere nollet, aut non posset, ipsum rejiciebant. Hi tamen remittente cum fortuna in fœderatos favore, asperos se magis erga hosce gerebant, tandemque eo deducebantur, ut postquam cau-

13. Nov. tio, quam desideraverant, à Cęsare & Fridlando sponderetur, Basilicanis præbitam hactenus annonam, & liberum in urbem itum reditumquè abnuerent; denuntiato, viderent quomodo citra urbis damnum prędidium inde deduceretur. Urbe sic à Suecis aversa Schafgotschius vi Basilicam tentare audebat, quam tormentis verberatam post

25. Nov. occupatum opus cornutum assultu oppugnare constituerat. Sed eo ipso die obsessi eruptionem in castra Cæsareorum faciunt, eosquè omnibus accessibus pellunt, tormentis corruptis; ingruente tandem equitatu indemnes, nec sine præda se recipiunt. Unde Cæsarei desperato successu obsidium soluunt, Ohlaviamquè recedunt. Ea res Euangelicorum animos per Silesiam non parum erexit, animosquè Wratislaviensium Basilicanis iterum conciliavit, hortantibus quoque ipsos ad constantiam Electoribus, atque Oxenstierna, spe venturi mox subsidii facta. Nullibi quoque comparebat promissa Cęsaris & Fridlandi cautio, ac satis constabat id agi, ut urbs arbitrio Cęsaris dedita privilegiis suis exueretur. Nec parum conferebat, quod Duwalius arcta custodia astu elapsus modi-

14. Nov. cam in Silesia manum collectum iret, qua pontem apud Ohlaviam destruebat, incensis quoque suburbiis, ac ducentos hostilium equitum cædebat. Igitur resumto in partes studio decernunt, se constantes deinceps Euangelicis adhæsuros, Basilicamque, & Arenam machinis suis protecturos. Mittuntur etiam, qui cum Basilicę præfecto de alendo ejus præsidio, mutuoquè auxilio convenirent. Idquè ipsum Oxenstierna literis significant ante actorum causam in grassantem tunc pestilentiam, (de qua tamen nihil auditum erat,) rejici-

25. Nov. entes. Nec minus Oxenstierna Legatos à Sileciis Ordinibus antea ad se missos amice dimittit, postulatisquè eorum, quantum temporis ratio ferebat, annuit, hortatus, ne quovis adverso casu animis fatiscerent.

20. Nov. §. 103. Porro Oxenstierna à Saxoniæ Electore

Arnheimius Francofurtum frustra obsidet.

postulaverat, ut quoniam Bernhardus Dux facta in Bavariam impressione molem belli ab ipso in se avertisset, is vicissim Arnheimio mandaret, ut dilatis oppidorum obsidiis toto cum exercitu Bohemiam invaderet, hostemquè ad dividendas suas vires adigeret, neutri deinceps formidandas; & ut bello in proprias istius ditiones translato, eo facilius ad honestam pacem adigeretur. Nam copiis à Fridlando relictis Banerium sufficere. Enimvero postquam Arnheimius in Marchiam vertisset, jam tota Franconia, Misnia & vicinę regiones hosti patere cæperant; ac rumor erat Gallasium ad Visurgim penetraturum distrahendis Succorum viribus. Igitur cum alias Banerium in Silesiam mittere destinasset Oxenstierna, nunc ad Albimeum subsistere jubebat, Saxonię Inferiori si opus foret succursurum. Arnheimius quippe, cum grassante per Lusatiam Fridlando circa Dresdam. Torgamquè quietus hæsisset, ipso in Superiorem Palatinatum digresso, in Marchiam abierat, velut Brandeburgici precibus exoratus, ut suis terris succurreret. Nec à vero alienum videtur, ejus adventu Berolinum liberatum, quod tribunus Volomannus educto præsidio hostium prædę quantum in se exposuerat; quod & hi jam quinquaginta uncialium millia, aut quinque legionum hospitia poposcerant. Sed sub adventum Arnheimii hostis trans Oderam recesserat, forte metuens, ne circumventus in angustias redigeretur. Inde Francofurtum iste vertitur, operibus & valide præsidio firmatum, & quod fame urgere non dabatur, Cæsareis in altera ripa tendentibus. Cui obsidio ut & Banerius se implicaret, ipse ac Brandeburgicus Elector instabat. Sed iste sæviente hieme obsidia frustra suscipi causatus, vano labo- 1633.

re militem atterere abnuebat. Et mox ipse Arn- 7. Decem.

heimius, cum decem per dies incassum circa oppidum luctatus esset, multis suorum amissis obsidium solvit, non sine trepidatione uno die sex milliaria Furstenwaldam emensus. Ac ut ludibrium intempestivi conatus averteret, ferebat: satis se prævidisse hiberna tempestate frustra suscipi obsidium oppidi tam valido præsidio insessi. Sed desideriis ac precibus populi hoc dedisse. Nunc facto quod penes se fuerit discedere. Revera tamen illa expeditio suscepta erat, ut probabilis color foret postulata Succorum recusandi, ac destinata ipsorum turbandi; simul ut impediret, ne Brandeburgicus Suecis arctius se jungeret. Ast in Pomerania metus hostium exolescebat, qui ipsi se in arctum contrahentes non parum timiditatis præ se ferebant. Unde Leslæus equites suos Piriciæ non procul Landsberga collocat prohibendæ commeatus subvectioni, & turbandis operibus, queis montem oppido adsitum Cæsares munire conabantur. Nec minus quotidianis excursibus iidem carpebantur. Inter alia Crocovius tribunus cum quingentis equitibus Wartam glacie constrictum transgressus, Bucheimii legionem pedestrem, & cohortem equitum Landsberga Francofurtum ten- 22. Dec.

dentem ex insidiis circumventam pene ad interne-

Cæsarei vapulant.

cionem delebat, cæsis trecentis, ducentis captis, decem peditum, uno equitum vexillis potitus. Et hoc quidem modo res Succorum per Germaniam eo anno procedebant.

§. 106. Super Pomerania ab Electore Brande-

Brandeburgici circa Pomeraniam postulata.

burgico hoc anno multa cum alibi, tum in Suecia agitabantur. Eum quippe dudum cura versabat de prehendenda Pomeraniæ possessione, quæ in Succorum manu erat, si quid Duci humanitus accidisset. Et jam tum Wolgasti apud Gabrielem Oxenstiernam & Matthiam Sopium Senatores, Gustavi funeris deductores, rem tetigerat, obtentu fœderis cum Suecia, de quo tam diu actum fuerat, concludendi. Ubi id quoque jaciebat; Suecis ne per somnum quidem in mentem venire debere, ipsos Pomeraniam retenturos; cui Oxenstierna mascule reposuerat: Gustavum Regem eam occupasse; se eandem, quantum fœderi conveniat, tuituros. Ab istis tamen quod nihil in mandatis se habere excusarent, res ad Senatum rejecta. Eosdem & tunc Elector super aliquo è Sigismundi filiis in Regem Sueciæ asciscendo tentabat; quod abrupte ab his negatum; & talia ab illo proposita Senatus ęgre ferebat. Etsi non serio id actum ab Electore vero simile sit; sed ut exploraret, quid spei filius ipsius super connubio Christinæ concipere deberet. Cęterum cum paulo post apoplexia Pomeraniæ Duci extrema minaretur, ac Steno Bielckius per Pomeraniam Legatus à Senatu exquireret, quomodo adversus Electorem eo casu gerere se debeat; Senatus respondebat: fœderi cum Duce inito presse in hærendum, nec Electorem statim ad possessionem ac regimen provincię admittendum, quoad Sueciæ eo, qui fœdere exprimitur, modo sit satisfactum. Eoque Bielckius, qui alias in Succiam evocatus erat, ibi subsistere, patriæquè commoda obeservare jube-

batur;

1633. batur, milesquè indigena firmandis Pomeraniæ præsidiis è Suecia mittebatur. Hæc ita secreto agi non poterant, ut Electorem plane fallerent; eoque providendum mature sibi ducebat, ne qua sibi aliquando remora à Suecis heic objiceretur. Sed cum perspiceret, si super Suecorum satisfactione inter Ordines conventum fuerit, jus istorum ad Pomeraniam eo ipso extinctum iri; id negotium apud Protestantes ad liquidum deducere conabatur. Unde cum conventus Inferioris Saxoniæ apud Halberstadium indictus esset, Legatos ad Duces Meclenburgicos, Brunswicenses, & Luneburgicos, Lubecamquè, & Hamburgum circummittebat, ad concordiam eos & in bello gerendo, & circa negotium pacis hortaturum. Inde commendatis Gustavi Regis erga ipsos meritis ostendebat; Suecis utique præmium deberi, super quo conveniri inter ipsos par sit, antequam ad pacis tractatus descendatur. Ubi id præcipue dispiciendum monebat, quomodo beneficii Regii tale monumentum, per quod Regno Sueciæ inter Ordines Imperii certo modo locus fiat; & quomodo eadem hisce fœdere diligari queat, ut in posterum mutuo auxilio utrinque protegantur. Sueciam autem legationem destinabat obtinendę declarationi, se post fata Ducis in arripienda Pomeraniæ possessione haut impeditum iri. Cui legationi Pomeranos succenturiabat, qui eadem per Legatos urgerent; cum alias quorundam onerum remedia peterent. Legatus igitur Brandeburgicus Cunraradus Bertramus Pfulius in Sueciam delatus, ut primo apud Reginam Viduam Nicopiæ audiretur, postulabat. Id cum Tutorum Reginæ autoritati præjudicio cedere videretur, Holmiam ad Senatum remittebatur. Ibi ut apud ipsam Christinam Reginam alloquio super obitu Patris, ac gratulatione de successione defungeretur, pertendebat. Quod itidem Senatus abnuebat. Tandem cum apud Senatum, quæ testando dolori juxta, gaudioquè proferri mos est, recitasset, de dotalitio Reginæ viduæ, pace Polonica, ac negotio Pomeranico proponebat. Ac priora quidem facile expediebantur. Nam de dotalitio Reginæ pollicebatur Senatus, omnia actum iri, quæ ex dignitate Reginæ, Regniquè forent. De studio pacis cum Polonis conciliandę gratias Electori agebat; dubitare se tamen, num Uladislao pax cordi sit, qui titulum Regis Sueciæ sibi arrogarit, pacta post Gustavi mortem in dubium revocarit, Legatos in Galliam & Belgium miserit auxiliis contra Suecos conquirendis. Facturos se tamen, quæ res ferat. Super tempore & loco tractatuum ad conventum Ordinum rejiciebatur. Denique Electoris commoda eo in tractatu à se observatum iri ample promittebat. Enimvero super successione Pomeranica gravis oriebatur disceptatio. Legatus prolixe vetera inter Brandeburgicos, Pomeranosquè pacta, homagium provincialium, Cæsarum confirmationem recensebat. Gustavum Regem scripto confirmasse, se non venisse, ut ulli amicorum quid eripiat. *Reservatum*, quod fœderi Pomeranico insertum sit, Electorem spectans, ipso inscio adjectum, nec penes Pomeranos fuisse in id consentire. Quia tamen Regis mens non fuerit Electorem jure suo exuere, hunc aliquoties paratum fuisse pacto illi ratihabendo, sed per varia impedimenta Regis rem dilatam. Nunc quoque penes Electorem moram non esse, quo minus idem ab ipso ratihabeatur. Inde petebat, ut Bielkio, aut si quis alius ibi curet, mandetur, ut ne Electorem post obitum Ducis possessionem & regimen Pomeraniæ capessiturum impediat. Electorem de cętero fœderi in omnibus, quæ præsens bellum spectant, satisfacturum. Eadem Pomerani Legati in gerebant; homagium hæreditarium memorantes; *Reservatum* id à solo Rege insertum, in quod Dux ac Ordines Pomeraniæ nunquam consenserint; sed potius eo se non teneri testati sint. Senatus hoc negotio in utramque partem expenso, id difficultatis plenum, ac valde arduum deprehendebat. Nam Electoris postulatis abrupte rejectis gravissimam is sine dubio offensam concepturus erat, cujus amicitia tamen sibi ad bellum Germanicum cumprimis utilis videbatur. Contra jus e Pomeranico fœdere quæsitum, quod jam in dubium vocabatur, cum spe futuræ amicitiæ, & auxilii permutare, ac rem quam manibus tenebant amittere, haut consultum erat. Nec dubitabant prudentiores, quin dimissa Pomerania umbrę inhiaturi sint Sueci, Magdeburgo & Moguntia quæ ostentabantur, à Suecia longe remotis. Igitur mediam viam placebat incedere, & rem in suspenso relinquere inter pacis tractatus decidendam; ac tantisper fœderi presse inhęrere, & quæsito per id jure non decedere; dissimulato, quid peculiariter præmii loco sibi tradi cupiant. Unde Legatis post repetitam expeditionis Germanicæ, fœderisquè Pomeranici occasionem, respondebatur: sperare se, Electorem ea pacta salva velle, quoad novis & communibus tractatibus super omnibus sit transactum; pręsertim cum Regi magis curę fuerit sociorum salutem quærere, quam certam sibi satisfactionem stipulari, futuris temporibus adornandam. Id acerbius perstringebatur, quod Legatus argueret, fœderi aliquid clandestino modo irrepsisse; cum tamen *Reservatum* illud, ęque ac reliqua fœderis capita, Ducis subscriptione fuerit firmatum. Hoc responso Legatus haut adquiescens regerebat; eo Reservato, in quod nunquam consenserit, Electorem non teneri. Quin nec, quæ Sueciæ Regno Reservata jactetur, clientelarem ac sequestratoriam Protectionem adversus Electorem locum obtinere. Ipsum quippe fœdus & ante voluisse, & nunc velle ratum habere; cujus ratihabitionis tempus nondum cesserit, Duce adhuc vivo. Circa clausulam de auxilio ad Pomeraniam ab hoste repurgandam conferendo, Regem sine dubio id non desiderasse aut expectasse, nisi ab eo, cui facultas & media fuerint repræsentando. Ast eo tempore Electorem à Cæsare oppressum nihil potuisse. Post ab exercitu Cęsareo liberatum statim militem scripsisse, quo cum Pomerania non amplius indigeret, in Silesiam eundem missum Pomeraniæ eminus tegendæ. Denique neminem esse, qui Electori de jure suo controversiam moveat. Igitur priora postulata repetens, addebat; si petita abnuerent, aperte declararent, an & quare fœderis ratificationem differant? quo novi isti & communes tractatus respiciant? & num utique mortuo Duce Electori super apprehendendo Pomeraniæ regimine controversiam movere velint. Idem Pomerani ingerebant, aperte professi, se illo casu facturos, ad quod per homagium hæreditarium teneantur, & Electorem Principem suum agnituros. Enimvero Senatus superfluum & inutile ducebat in prolixam disceptationem cum Legato descendere; & uti nolebat aperta repulsa Electorem offendere; ita nec manus sibi adeo ligare placebat, quo minus pro ratione temporum, & prout Elector erga Sueciam se gereret, juri suo pressius inhærere, aut eo plane, vel ex parte decedere posset. Igitur priori responso insistebat, addito; casum, de quo soliciti sint, nondum extitisse; ac Duci vitam superesse posse, quoad per pacem de omnibus sit transactum: posse etiam tempora interim mutari, ut nec in Electoris potestate sit possessionem capessere, nec penes se eam dare. Reginam tamen, si casus iste contigerit, ita acturam, 1633.

1633. ut honesto orbi id adprobare queat. Diluebantur quoque paucis, quę adversus Reservatum erant dicta. Tempus tunc non tulisse, ut Elector super eo fœdere consuleretur; idem quoque supervacuum visum, quod iste nihil ad Pomeranię defensionem conferre valuerit. Mirum videri, quod cum Elector omnia fœderis capita ratahabere velit, in eo uno tergiversetur, ubi de aliquo Suecię commodo agitur. Sibi non constare aliquam adversus Reservatum protestationem interpositam. Conditionem semel probatam, pro lubitu retractari non posse. Denique nescire se, quibus conditionibus Elector Gustavo Regi fœderis ratihabitionem obtulerit, aut quid hunc, quo minus ea fieret, moverit. De qua re cum Cancellario Regni sine dubio melius constet, se Electorem ad eum remittere, qui cum amplius agere queat. Ast neque id responsum Legato Brandeburgico arridebat; unde cum jam in procinctu foret, Senatui prolixam, & sat asperam protestationem scripto conceptam exhibebat; qua multis repetebatur, nec Ducem in id *Reservatum* consensisse, nec rem inter alios actam Electori posse nocere; qui & nulla ratione eodem teneri velit. Satisfactionem ex hostico potius petendam; nec rationis esse, ut ea magis à se aut Pomeranis, quam aliis exigatur. Addebat, se responsum, qua petito suo non quadret, acceptare, non velut à se probetur, sed ut hero suo de eo referre possit. Senatui id scriptum eo molestius accidebat, quod Legatus responso præsentibus rebus, uti ipse judicabat, accommodato non contentus à communi legatorum more videretur discessisse; nec in mandatis ei datum crederetur ejusmodi scripto sibi obstrepere. Nec utique consultum videbatur, super reservato isto & prætensione in Pomeraniam plane concedere, non quasi perpetuo isti inhærere vellent; sed quia patebat, reservatum id validi instar vinculi esse posse partibus Euangelicis Electorem adstringendi, ac intra limites firmæ adversus Sueciam amicitiæ retinendi. Igitur Senatus, circa id scriptum vicissim protestationem interponebat; eam non alio intuitu accipi, quam ut suo loco & tempore demonstrari queat, quam nullo fundamento Legati scriptum nitatur. Alias id se Reginę Regnoquè Sueciæ fraudi esse nolle. Ita Legatus iste abibat, prima collisione inter Suecos & Brandeburgicum circa Pomeraniam excitata. Pomeranis autem Legatis paucis responsum; Suecos fœderi inhærere; reliqua ad pacis tractatus referre. Et cum isti regessissent, se distinctius aliquod responsum expectasse: Senatus reponebat; se non videre, quorsum eo sit opus, nec propter varietatem temporum aliquid certi in futurum posse statui. Quę super vectigalibus, delectibus, & prę-sidiis questi fuerant, iniquitate temporum excusabantur, spe levandorum deinceps onerum facta.

5. Decem.

6. Decem.

Polonorum eo anno habitus. §. 107. Quid Sueciæ cum cæteris vicinis hoc anno negotii intercesserit, nunc subnectemus. Et statim quidem post Gustavi Regis mortem Hermannus Wrangelius, qui Borussię tunc præerat, ad eam Uladislao, Poloniæquè Senatui literis significarat, postulans, ut deinceps quoque induciis isti stare velint. Quam solicitudinem Suecię Senatus suo in jussu susceptam vehementer improbabat. Inde quippe Uladislaus ansam arripuerat, titulum Regis Suecię contra ipsos Suecos usurpandi, ac de prætensione sua in Sueciam testandi. Simul Wrangelium, ut in suas partes transire vellet, solicitabat; & non pauca adversus fœdus patrata arguebat, in medio velut relinquens, stare pactis induciarum vellet, nec ne. Sic ut Senatus aliquandiu dubitaret, pacem an bellum ea parte habiturus esset. Nec multum amici promittebant, quę ab Uladislao apud Hollandos, invidia 1633. vectigalium Borussicorum flagrantes, tentabantur, ut cum hactenus utcunque ferri potuerit, Coronam Suecię Sigismundo debitam penes Gustavum consanguineum utique esse, eam autem nunc ad alienum matrimonio Christinæ devolvi intolerandum plane sit, sibi opem ei Regno vindicando ferre velint. Qui tamen ingratum petitum idonea verborum humanitate eludebant, promissa sua opera in componendo dissidio, quod Sueciæ inter & Poloniæ Regna vertatur. Ad Danię quoque Regem Uladislaus Dænhofium miserat petiturum ut quoniam sibi decretum sit Brandeburgicum bello invadere, ac Borussia ejicere, quod Suecis tanto cum Poloniæ damno in eam provinciam iter aperuisset, Danus interea mare teneat, ne ex Sueciæ copiæ eo transportari queant. Tum operam det, ut Gedanum à Suecorum vectigalibus liberetur. Quibus postulatis facilem præbebat aurem Danus. Verum ea consilia tunc in irritum cadebant, Russo magna mole ad Smolenscium ingruente. Unde Uladislaus, ne aperte in Russorum partes transirent Sueci, aliam larvam induere, & amicum se Suecis ferre, apud Reginam Viduam imitamenta tristitię per Legatum peragere, mediatorem se paci cum Cæsare conciliandæ offerre; quo ipse pace cum Suecis, aut prorogatis induciis potiri posset, quarum desiderium Poloni præ se ferebant. Sueci contra super pace perpetua tractatus cum Polonis refugiebant, quod satis prævidèrent, Polonos prætensioni suæ in Sueciam non renuntiaturos: eoque se nihil aliud ex istis tractatibus lucraturos, quam ut invidiam apud alios populos contracturi sint velut pacis osores, si non quavis sibi oblatas conditiones admittere velint. Sed circa inducias prorogandas consilia, prout resse utrinque daturæ essent, capere consultius ducebant.

§. 108. Eodem anno legatia à Czare Moscorum Holmiæ adpellebat, quæ ad Gustavum quidem Regem destinata fuerat; sed audita ejus morte in itinere Wiburgi substiterat, quoad nova mandata ab hero suo allata forent. Isti Legati postquam dolorem è Gustavi Regis morte conceptum testati essent, copiam Regii corporis adspiciendi sibi fieri postulabant. Quod Senatus abnuebat, in ipsorum tamen arbitrio relinquens, an capulum, quo corpus condebatur, videre vellent. Inde super pacis confirmatione proponebant; quæ quidem in se nihil dubii habebat: tantum de modo ambigebatur. Cum enim Regina puellari adhuc ętate esset, Russi volebant, ut tantisper duo Senatores pacem juramento firmarent; vicissim in Muscovia duos Czaris consiliaros osculo crucis defuncturos; quoad adulta Christina juramentum, Czar osculum crucis præstaret. Id Senatui displicebat, quod alia longe foret dignatio Senatus in Suecia, penes quem summa rerum tunc administratio, quam Czaris consiliariorum. Eoque si Senatoribus jurandam foret, ipsi Czari crucem vivissim osculandam. Cum hac de re convenire non possent, proponebatur, ut ea confirmatio per novum instrumentum fieret. Sed & heic difficultas oriebatur, quod Russi de fœdere adversus Polonos inseri vellent, Suecis renuentibus. Igitur tandem placebat, ut quoniam pax alias firma persistebat, nihil confirmationis ad hiberetur, quam ut utraque pars declararet, ei se firmiter deinceps inhæsuram. Inde postulabant Russi, ut Sueci fœdus cum ipsis in Polonos ferirent, junctimquè bello eosdem invaderent. Quod Sueci elapsis nondum induciis excusabant. Ut tamen istos in bello contra Polonos obfirmarent, spem fœderis faciebant, si induciæ finitę essent, utquè interim strenuè bel-

Moscovitica legatio.

lum

1633. lum persequerentur hortabantur; polliciti, se legatis suis, quos propediem in Russiam missuri sint, super eo fœdere concludendo in mandatis daturos. Revera tamen Sueci super hoc fœdere pro conditione temporum consilia capturi erant. Cum fœdus obtineri non posset, Russi testabantur, interim sibi inconsultis Suecis cum Polonis transigendi jus fore. Quod & Sueci pariter sibi reservabant, quoad fœdus ictum foret, & ab utrisque simul in Polonos bellum gereretur. Petebant quoque Russi, ut quinque millia militum auxilio sibi adversus Polonos mitterentur. Contra Senatus molem belli in Germania sibi incumbentis excusabat; quod & ipsum Russis imputabat, velut per quod Cęsar distrahatur, ne Polonis adversus ipsos suppetias ferre possit. Ac utilius eum militem in Silesia teneri, ubi Polonis suspicionem facile injiciat. Tandem cum Legatis literę ad Czarem offerrentur, diu circa eas acceptandas tergiversabantur, quod in titulo, circa quem ea gens mire superstitiosa est, aliqua mutatio facta esset; velut quod Gustavi Adolfi nomini vocabulum *Secundi* & *Magni* additum foret; & nomini Christinę vocabulum *Domina* bis præmissum; quodquè jam *Domina super Ingriam* poneretur, cum in pactis *Dominus in Ingria* extaret. Adversus quas ineptias cum nihil rationis admittere vellent, Senatus denuntiabat, ipsis tam diu Holmię manendum, quoad legatus à se in Russiam missus esset, de ipsorum importunitate questurus. Cum igitur domi asperum sibi præmium fore ob exercitam tam inficetam Criticam metuerent, cavillationum desinebant, petentes tantum, ut sibi literas acceptantibus dicere liceat; se sperare titulos in iisdem rite esse expressos.

Legatio Tartarica. §. 109. A Tartaris Gustavus Rex postulaverat, ut irruptione in Hungariam facta, Cæsarem distraherent. Quod illi penes se negabant esse, nisi transitu per Transsylvaniam sumto, qui ægre obtineri possit. Inde vicissim à Chano Crimensi ad Gustavum Regem Legati mittebantur; quos cum ille audire distulisset, morte ipsius interveniente in Sueciam abibant operam suam adversus Polonos polliciti, si ea lis non componeretur. Quanquam autem ejus nationis fides valde lubrica sit, ac legationes illius fere in usum mendicandi adhibeantur; videbatur tamen Senatui quod offerebatur sub laxis verborum formulis acceptare, ac vicissim benevolentiam & officia testari; quod forte aliquando istorum usus bello Polonico esse posset. Saltem qualescunque amicos habere non nocebat.

Acta cum Holsatiæ Duce. §. 110. Eodem anno Fridericus Holsatiæ Dux emporium mercium Persicarum & Indicarum Fridricistadii meditabatur, disturbandis Hollandorum monopoliis. Quibus mercibus transitum per Ingriam petebat, lubenter concedentibus Suecis, qui exinde nonnihil sibi emolumenti sperabant; eoquè cum Holsaticis Legatis super certo vectigalium modo contrahebant, & ut ipsi quoque summam pecuniæ ad eam societatem conferre possent. Id quoque negotium apud Czarem Moscoviæ commendandum suscipiebant. Ad Persarum tamen Regem, quod ab initio placuerat, Legatum mittere haut visum, quod cum Reges Orientis non nisi cum donis adiri soleant, quorum magnificentia, qui misit æstimatur, incerto adhuc negotii successu pecunias prodigere nollent. Non deerant tamen qui suspicarentur, Legatis Holsaticis in Moscoviam proficiscentibus injunctum fuisse, clam Russo persuadere, ut pace cum Polonis facta, dum Suecorum arma per Germaniam peregrinantur Ingriam invaderet, & ad Mare Balticum pedem firmaret; quod longe tunc securius ea commercia Persica progressura viderentur.

6. Junii.

Dani ad- §. 111. Danię Regi illa tunc consiliorum summa erat, gliscentem Suecię potentiam castigare, & inter turbida Germaniæ aliquid piscari. Igitur cum post Gustavi mortem & Sueciam turbatum iri, & res per Germaniam ultro collapsuras speraret, commodam sibi occasionem rei gerendæ arbitrabatur, solicitante præsertim hinc Polono, inde Cæsare. Unde initio anni classem diligenter adornabat, naves primum aliquot ad *Novum* quod vocant *profundum* missurus, quę Stralsundenses vectigal poscerent, abnuentes vi adacturus, initium belli in Suecos, si eam vim repulsum irent. Etsi Oxenstierna suaderet, ut si Danus ista tentaret, Sueci tantisper conniverent; cum ea res Stralsundensium animos Danis alienatos, arctius cum Suecis conjunctura sit. Fœdus quoque cum Polonis & Gedanensibus à Dano inibatur, & odiosa vectigalium Borussicorum imagine, quę tantopere ipsum mordebant, Angli, Batavi, Hanseatici stimulabantur. Conquisitæ quoque variæ in Suecos accusationes, queis læsum se ab iisdem arguebat. Enimvero cum Suecis domi res tranquillas, bellum in Germania prospere videret cedere, idem ad tectiores artes revolvebatur; præsertim cum Senatus Daniæ, quem mense Aprili Hafniam exciverat, in bellum contra Suecos plane consentire nollet. Isti Rex proponebat, jam tempus esse dominium maris Baltici ex asse vindicandi, mortuo Gustavo Rege, puella Regina, Suecis bello Germanico implicitis; qui facile quævis postulata concessuri sint, quamprimum ipse movere se cœperit. Ast Senatus, qui autoritatem suam pace stare judicabat, istis destinatis obsistebat; Suecis se commodis hactenus vicinis usos; turpe esse puellam bello petere: amicitia potius Suecos obligandos, ut in connubium filii ipsius cum Christina Regina consentire velint: de vectigalibus Borussicis se ad Suecię Senatum amice scripturos, ut illa moderate exerceantur, abususquè tollantur. Igitur Rex suscepta mediatione ad scopum suum pervenire conabatur. Nec eo secius solicitationibus Cæsaris aurem præbebat, qui eidem devinciendo vectigal in Albi concesserat, revocato quod Hamburgensibus pauculos ante annos dederat privilegio. Quin & demum Cæsar omnia, quę Sueci ad Mare Balticum jam possidebant, vectigalia offerebat, auctoramentum belli in Suecos movendi. Et ita disposita erant belli machina, ut Fridlandus valido cum exercitu in Pomeraniam irrumperet, parte quoque copiarum in Borussiam missa; Danus interim classe sua mare obtineret, prohibendis è Suecia auxiliis; occupata quoque Pillavia, & aliis locis, ubi Sueci vectigalia exigebant. Quę tanto facilius successura sperabantur, quod Danus vix armatorum sex millia in Suecia superesse jactaret. Sed hæc consilia uti casibus transversim incurrentibus turbabantur; ita hoc curę Dano erat, ut in omnem eventum prætextum Suecis bellum faciendi, quandocunque arrideret occasio, in promtu haberet. Inde multa de fraudibus circa vectigal Oresundicum per Suecos admissis spargebat, quibus reprimendis ipsos demum ad istud exsolvendum adacturus sit. Mittebat & naves in Borussiam, literis suis commendatitiis instructas, velut istæ ad immunitatem sufficerent; quæ negata in magnæ vicem offensæ accipiebatur. Minabatur quoque naves se armatas ad Borussiæ portus missurum, vectigal æque ac Sueci exacturas. Huc spectabat, quod Senatus Danię ad Senatum Sueciæ per literas quereretur, quod Hermannus Wrangelius fere ante biennium Danicum Agentem Prostium Canuti filium in publico, rixa nescio unde oborta, baculo dedolasset; quod ipsi velut adversus jus gentium admissum arguebant. Ad quod Sueci reponebant, privatam esse eam litem;

quæ

[Right margin: 1633. versus Suecos habitudo. — Mense Octobr.]

1633. quæ ipsa Regna non tangat; ac si Prostius jure experiri velit, justitiam ipsi denegatum non iri. Aliis quoque literis accusabatur Petrus Spiringius vectigalium per Borussiam præfectus, quod à Daniæ Regis peculiaribus mercibus vectigal exegisset, jactis insuper contumeliosis dicteriis. Ad quæ respondebatur: penes ministrum non esse immunitatem concedere; si Daniæ Rex à Senatu Sueciæ eam requirat, facile impetraturum. Si secius quam pro reverentia Regi debita locutus convincatur Spiringius, non impune laturum. Ita Sueci offensarum prætextus prudenter eludebant; nec secius ad omnes Dani motus intenti agebant, eo minus meticulosi, quod peculiares Danici Senatus rationes à bello abhorrere viderentur. 1633.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER SEXTUS.

EPITOME.

Rerum Suecicarum in Germania facies. 2. Germaniæ Ordinum habitus, 3. Ordinum Sueciæ super satisfactione decretum. 4. Wilhelmus Dux Vinariensis Saxonis directorio favet. Solmensis apud Brandeburgicum acta. 5. Saxones Suecorum hospitia turbant. 6. Inter Cæsarem & Saxonem denuo de pace tractatur. 7. Conventus Halberstadiensis acta. Butzoviensis Episcopatus Meclenburgicis traditur. 8. Oxenstiernæ cum Electore Brandenburgico congressus. 9. Querelæ inter milites, & Ordines. 10. Legatio in Belgium & Angliam. 11. De pace cum Dano agitur. 12. Consultatio de futura expeditione. Suecorum in Palatinatu Superiore progressus. Bavarici vapulant. 13. Fridlandus gratia Cæsaris excidit. 14. Imperium exercituum in Cæsaris filium confertur. Fridlandi conspiratio. Fridlandus imperio dimovetur. 15. Idem ad Euangelicos transire constituit. 16. Bernhardus Dux cum Fridlando se conjungere cunctatur. 17. Fridlandus Marchioni Culmbacensi se insinuat. 18. Fridlandus trucidatur. Ejus elogium. 19. Cæsareus exercitus in officio continetur. 20. Legio hostium opprimitur. Bernhardus Dux Cronacum frustra tentat. 21. Cæsarei Suecos Palatinatu superiore expellunt. Bavarici Straubingam recuperant. 22. Hornius Bavaricis damnum infert. 23. Cum Helvetiis acta. 24. Hornius Bavaricos multat, expugnatque Biberacum, Campodunum & Memmingam. Cæsarei ad Wangenam vapulant. 25. Per Alsatiam gesta. Cæsarei vapulant. Galli Hohenbaarum, & Hagenoam præripiunt. 26. Prælium ad Watweilam. Rheingravii per Alsatiam progressus. 27. Philipsburgum Suecis deditur. 28. Hispani se movent. 29. Acta per Westphaliam. 30. Obsidium Hildesiæ lente procedit. 31. Saxo pacem captat. 32. Per Silesiam acta. Duwalius se movet. 33. Motus ob cædem Fridlandi. 34. Landsberga capitur. 35. Conventus Francofurtensis acta. Oxenstiernæ propositio. 36. De Palatini Neoburgici neutralitate. 37. Electoris Saxoniæ propositio. Fœderatorum responsio. 38. Daniæ Regi super loco & tempore tractatuum respondetur. 39. Acta cum Helvetiis, & Rhætis. 40. Infructuosa in Angliam legatio. 41. Saxoniæ Electoris querelæ. 42. Monita Circuli Inferioris Saxoniæ. Conditiones, quibus inferiores Circuli superioribus jungi volunt. Discrepantia superiorum Circulorum ab inferioribus. 43. Silesiæ Ordines fœderi adscribi cupiunt. 44. De belli sumtibus consultationes. 45. Super Suecorum satisfactione disceptatio. 46. Pomerania fit pomum Eridis. 47. Brandeburgici temperamentum non admittunt. 48. Gallorum de tradendo Philipsburgo postulata. 49. Francofurtensis Conventus conclusio. 50. Bernhardus Dux in hospitia secedit. 51. Cæsarei se movent, iidem Ratisponam tendunt. Dux Bernhardus Ratispona recedit. Oppidum Aulæ oppugnatur. 52. Hornius Uberlingam frustra tentat. Buchhornum munitur. 53. Rheinfelda acriter se defendit. Hallenburgum à Suecis opprimitur. 54. Gesta per Westphaliam. Ligistici ad Huxteram vapulant. Huxtera expugnatur. Hassiaci vapulant. 55. Gleenius Hammum & Lunam expugnat. Idem consistere non audet. Luna recipitur à Suecis, & Hammum. 56. Suecici ad Monasterium hostem frustra tentant. Batavicæ copiæ Suecicis junguntur. 57. Banerius Francofurtum expugnat. Saxones impediunt, ne Sueci Glogoviam expugnare queant. 58. Per Silesiam gesta. Prælium ad Liegniciam. 59. Saxoniæ Elector cum Cæsare tractatus suscipit. 60. Gustavi Adolphi Regis exsequiæ. Ordinum Sueciæ super satisfactione decretum. 61. Hostis ad Ratisponam nutare videtur. Dux Bernhardus Forchheimum obsidet. Ratisponæ obsidium. Hostis Kehlheimum capit. 62. Inter Hornium & Bernhardum Ducem super conjunctione agitata.

1634. *tata. Hornius Aicham bis occupat. Dux Bernhardus improviso se Hornio jungit.* 63. *Ratispona deditur.* 64. *Sueci frustra Ratisponæ succurrere tentant. Landshuta expugnatur. Altringerus occumbit. Sueci Bavaria excedunt.* 65. *Ad Bodamicum lacum, & in Alsatia gesta. Rheinfelda, & Brisacum fame urgetur.* 66. *Borckemum capitur. Simultates inter Luneburgicos & Hassos.* 67. *Hildesia capitur. Ligistici vapulant.* 68. *Arnheimius Glogoviam occupat. Idem Banerio, ut in Moraviam abeat, suadet.* 69. *Banerius occasionem rixæ cum Saxonibus declinat. Idem in Bohemiam tendit; & Leitmericiam capit. Praga nequidquam tentatur.* 70. *Hornius iterum se Bernhardo Duci jungit. Norlinga obsidetur. Sueci ad Bopfingam castra locant Iidem Norlingæ militem immittunt.* 71. *Cratzius ad exercitus Suecicos accedit. Rheingravius sero venit.* 72. *De prælio ad Norlingam consultatur. Primus cum hoste conflictus.* 73. *Hornii consilium negligitur.* 74. *Prælium ad Norlingam committitur.* 75. *Hornius se recipere conatur. Suecorum clades.* 76. *Oxenstiernæ post eam cladem consilia.* 77. *Idem res pro viribus restituere nititur.* 78. *Cum difficultatibus incassum luctatur.* 79. *Dux Bernhardus Rhenum trajicit.* 80. *Exterorum auxilia implorantur.* 81. *Acta exercitus ad Norlingam victi. Rheingravius Argentoratum tendit.* 82. *Hostis post victoriam late grassatur. Cæsareorum per Wurtenbergicam progressus: Rheingravius Argentoratum evadit.* 83. *Idem de Alsatia in Gallos transferenda agit. Idem moritur.* 84. *Cardinalis Infantis in Belgium descensus.* 85. *Hostis multa Franconiæ loca occupat.* 86. *Per Westphaliam acta.* 87. *In Saxonia Dux Georgius difficilem se exhibet.* 88. *In Bohemia tempus frustra teritur.* 89. *A Legatis fœderatorum in Gallia acta. Fœdus Ordinum Confœderatorum cum Rege Galliæ.* 90. *Misera apud Fœderatos rerum facies.* 91. *Conventus Wormatiæ indicitur. Oxenstiernæ propositio.* 92. *Ordinum deliberatio. Oxenstierna fœdus subscribere recusat.* 93. *Neoburgico neutralitas conceditur.* 94. *De Danica mediatione.* 95. *Judicia de Tractatibus Pirnensibus.* 96. *Militia fœderatorum magis turbatur. Alsatia Gallis traditur.* 98. *Bavarici Heidelbergam tentant. Schorndorfium capitur.* 99. *Mansfeldius in Wetteraviam irrumpit.* 100. *Heidelberga denuo frustra tentatur.* 101. *Augusta fame laborat. Francofurtum vacillat. Cæsarei vapulant.* 102. *Idem Schweinfurtum capiunt; ut & Wurtzburgum, Winsheimum, & Weissenburgum.* 103. *Ditio Anspacensis sequestratur. Hassi vapulant.* 104. *Minda capitur.* 105. *Banerius in Thuringia subsistit.* 106. *Brandeburgico non fidit Banerius.* 107. *multo minus Saxoni. Tractatus Pirnensis.* 108. *Saxo Banerii hiberna turbat.* 109. *Controversia circa Præsulatum Bremensem. Suecorum circa Bremensem ditionem intentio.* 110. *Fridericus Daniæ Regis filius eum præsulatum affectat.* 111. *Ordines Bremenses in Danum inclinant. Fridericus in Episcopum Bremensem eligitur.* 112. *Habitus Daniæ erga Sueciam.* 113. *Consultatio super fœdere cum Russis.* 114. *Legatio in Moscoviam.* 115. *De commerciis Holsatorum in Persidem.* 116. *De Tractatibus cum Polonis consultatio.* 1634

Rerum Suecicarum in Germania facies.

ANnus sequitur eventibus insignis, mutationibus memorabilis, atroci clade debilitatis Suecorum armis, Cæsareis revalescentibus, amoto licet præcipuo, quo hactenus stetisse videbantur, fulcro, Fridlando. Et vero jam ab initio anni res Suecorum per Germaniam in deterius ruebant. Nam quatuor superiores Circulos, in quibus plurimum fiduciæ Suecis repositum erat, belli farias ceperat, metu alternantis fortunæ, ac pro more suo nulla consiliorum firmitate. Militis quoque licentia omnium animos asperaverat, quem defectu stipendiorum hautquidquam disciplina coërcere licebat; cum eo in bello exercitus ad modum proventuum haut temperarentur, sed non nisi eorundem magnitudo spectaretur. Wilhelmus Landgravius, cætera amicorum firmissimus, peculiares sibi copias æque ac consilia habebat. Administrator Palatinatus, sine dubio consentientibus Anglis, Batavisque, de parando proprio exercitu agitabat, ad autoritatem juveni Electori uti ferebat conciliandam, revera ut à Suecis non amplius dependeret, eoque dum seorsim sua sibi consilia habet, fœdus magis turbabat, quam fulciebat; Idem Wurtenbergico conatus. Id si fieret, in dissolutas scopas abibat bellum, & Suecorum nomen paulatim obliterabatur. Sed & Galli consilia suspectabantur, cui destinatum erat Rheni tractum à Basilea ad Mosellam flumen imperio suo complecti. Quo fine Parlamentum Meti constituerat, Nanceium & munita Lotharingię loca in potestatem redegerat, Trevirorum urbem, & Hermansteinum jam tenebat. Quibus fundamentis positis metuebatur, ne Catholicos in tutelam suam reciperet, & Euangelicos rationibus aut vi compelleret ad restituenda, quę illis eripuerant. Idem & mox Tabernas, Hagenoam, Luderique Fanum in protectionem suam recipiebat in fraudem fœderatorum, quibus tributa inde redigenda adimebantur. Qua de causa etiam Oxenstierna circa tradendum Philipsburgum tergiversatus fuerat, non sine gtavi Gallię Regis offensa. Quem & cupido Cæsareum fastigium in se transferendi stimulabat; quod etsi æque commodo, quam damno Sueciæ posset cedere, in eum tamen eventum cautius consilia erant temperanda, Gallo non minus quam Austriacis Hispanisque Protestantium sacra aversante. Peculiaris quoque Gallo in Oxenstiernam offensa erat, quod hic promiscue omnibus hujus destinatis sese attemperare nollet saluti Germaniæ, decorique Suecię parum quadrantibus. Hollandi præterea, Anglique Suecorum incrementis invidebant. Et quamvis isti, distractis Cæsaris armis, haut paulo facilius Hispanos propulsabant; Suecorum tamen res subsidio aliquo efficaciori sublevare abnuebant, proprio bello onerati, & premente alieno ære; & quia magis in Hassum inclinabant propter Reformata sacra, quę ipsi per Germaniam firmari cupiebant; Lutheranis prævalituris, si Suecorum potentia gliscerer. Simul partem Westphaliæ & Bremensem præsulatum sub patrocinio complecti cupiebant. Anglis pro more languida exterarum rerum cura, quas ad se parum spectare arbitrabantur, propriarum virium fiducia. Nec minus iidem Hispanicis consiliis penitus imbuti, præ valida quoque Hispanica

1634. nica apud ipsos factione; æmulatione insuper adversus Galliam flagrantes, eoquè semper in diversas ab illa partes proni. Quin nec veterum consiliorum adhuc plane obliti superioribus mensibus Palatinatus Administratori suaserant, ut investituram à Cæsare peteret, acciperetquè. Oxenstiernæ tamen haut inconsultum videbatur tentare, num quid subsidii ab hisce, Hollandisquè obtineri posset, non quod multum ab illis speraret, sed retinendæ ipsorum benevolentiæ, & ne præteritos se, aut neglectos queri possent.

Germaniæ Ordinum habitudo. §. 2. In universum porro Germaniæ Ordines libertati adsueti ad conferendas pecunias, & quæ temporum necessitas suadebat, inviti trahebantur, & ægre in officio contineri poterant; ac nimia eorum multitudo firmis consiliis inimica; plerisquè in peculiares sibi scopos tendentibus. Qui nondum communi fœderi accesserant, eorum potentissimi Suecorum consiliis obnitebantur. Et postquam omnibus devastatis nulla sublevandæ inopię subsidia aliunde adparerent, facile ruituri videbantur ad amplectenda remedia, quæ in pręsens nonnihil levamenti malis adferrent, nulla proventuræ deinceps pestis cura. Inter cęteros Saxo sua seorsim arma gerebat in detrimentum magis quam commodum causę communis. Cui jam olim adversus Gustavum Regem, & nunc major in Oxenstiernam ęmulatio ob summam belli directionem; quam in suum sueque Domus prejudicium tendere judicabat, cum ipse post Gustavi mortem ab Oxenstierna oblatam acceptare abnuisset: facultatemquè sibi ademptam dolebat, pro lubitu pacem faciendi, cæterisquè leges prescribendi. Tanta porro pacis cupido, ut neglectis quæ expendi prius debebant, astutię se hostium exponeret: eaquè via istam sectaretur, qua obtineri non poterat, quin novum bellum produceret. Tam frequentes porro ipsum inter & hostem missitationes, ut amici quid ab ipso Suecis expectare vix liceret. Qui & non amplius obscure per Arnheimium omnia Suecorum destinata, qua poterat, disturbabat. Idem fere Brandeburgici habitus, postquam spes filium Reginæ connubio jungendi evanuerat, nisi quod super belli directione suo nomine parum controversię moveret. Quem & alias sua sectantem consilia gravissime cum Suecis committebat Pomerania, in quam oculos ab his conjectos non in obscuro erat; cum tamen ipse nunquam super eadem in justos tractatus descendere vellet, sed simpliciter postularet, ut Sueci Pomeranico fœderi citra compensationem aliquam renuntiarent. Etsi gliscens intus odium solita hactenus verborum humanitate, & singularis amicitiæ jactatione obvelare pergeret. Accedebant jam olim infensa Suecis Schwartzenbergii consilia, & nunc Arnheimii, ac Francisci Alberti Lauenburgici machinationes, aperta in Suecos odia profesforum, queis adeo in transversum rapiebatur, ut magis inter hostes, quam amicos numerandus foret. Pomeraniæ Dux cum consiliariis & Ordinibus Suecos aversabatur, solito inter vicinos odio, & forsan etiam contemtu; & quia imperium eorum formidabant, sub quo minus licentię, quam antea sub Principibus, sperabant; eoquè plane in Brandeburgicum inclinabant. Unde ut adversus Suecos arma in promptu haberent, delectus militum agitabant, & vario sub obtentu alimenta ac stipendia Suecicis pręsidiis subtrahebant. Cum Meclenburgicis amicitia intra verba fere consistebat, beneficiorum sensų per Wismariam & vectigalia obtulo. Hanseatici & olim Suecis iniqui, & nunc eo infensiores, quod istorum incrementa in suam diminutionem acciperent. Eadem cæteris Saxoniæ Inferioris Ordinibus mens, quibus licet nihil peculiaris cum Suecia controversiæ foret; 1634. eorum tamen consilia, alias inter se discrepantia in hoc conspirabant, ut Suecis adversarentur. Et quanquam horum opera carere non possent, vel ideo tamen plerique eorum istos oderant, quod iisdem sui conservationem debere necessium foret. Ita quæ amoris & honoris causa adversus Suecos esse debebat, odiorum erat. Inter Suecicos porro duces quibusdam exiguæ imperandi artes. Cniphusii per superiorem annum gesta socordiæ, an malitiæ, aut cum hoste collusioni adscribenda forent, incertum. Bernhardus Dux egregius & magnæ autoritatis; sed ambitionis immodicus, militum animos Suecis alienatos sibi adjungere, nulli quoque pręterquam sibi ipsi aliquid tribuere. Reliquis in universum Principibus, qui ducum munere sub Suecorum auspiciis fungebantur, magni spiritus, quibusdam inscitia, aut socordia: quorum actiones cum probari non possent, odium in Suecos concipiebant, quod non nisi his è medio remotis proprio arbitrio rem gerere integrum fore crederent. Hornius, & Banerius rerum suarum praeclare sategerant; sed quod maxima exercituum pars Germanis constaret, hi suæ potius nationis ducum, quam istorum imperio gaudebant; id quod tamen facile corrigi poterat, si pecuniæ affatim foret. Sed jam cum argento Suecici nominis existimatio deficiebat. Contra hosti undique vires exciebantur. Turcarum metu cessante ingens Hungarorum & Croatarum colluvies. Hispanorum in Italia magni delectus. Liga extremos conatus expromere. Nec exigua spes in tractatibus cum Saxone & Brandeburgico, distrahendis Ordinibus, ac tota mole opprimendis illis, qui placitas istis leges abnuerent. Dani deniquè, Poloniquè Suecorum incrementis ægrescentes omnes occasiones captabant hos in ordinem redigendi, qui & Suecorum inimicos ultro invitabant, & rogabant, ut ipsorum amicitia & auxilio uti velint. His omnibus accedebat, quod ita alte huic se bello immersissent Sueci, ut salva existimatione inde excedere non posse viderentur, ni plus sanguinis, opumquè impenderent. Et tamen rationis non erat sua jactare, ni de præmio aliquo cautum foret, quod omnes Suecis deberi fatebantur, (excepto Saxone, qui ingerebat à Gustavo Rege dictum; se in hoc bello propriis commodis non velificari:) sed quid præmii dandum foret, nemo expediebat. Isthæc malorum semina quomodo non ita multo post in maturam segetem adoleverint, sequentium series rerum docebit.

§. 3. Porro ejus anni initio Rectores Sueciæ, altius perpensis Brandeburgicorum postulatis, omnes quotquot in Suecia erant Senatores convocant, super satisfactione ab Ordinibus Germaniæ postulanda consilium collaturi. Pręsertim cum Oxenstierna, quod sine dubio ea res in Conventu Halberstadiensi tangenda foret, de ipsorum mente certior esse cuperet. Senatus, etsi ad proximum mensem selectos Ordinum condixisset, in antecessum tamen declarat; Totam Pomeraniam cum Wismaria & Gustavo, & sibi semper oculis obversatam, situ Suecię prę cæteris opportuno: ut tamen Domui Brandeburgicæ & Meclenburgicę, quod hoc modo decedit, aliis terris pensetur. Quod si tamen Suecię cum amicis controversia inde sit surrectura, damno magis quam securitati ipsi cessura, ut saltem citerior Pomerania cum Rugia & Usedomo insulis, Stralsundaquè & Wismaria teneatur; pro ulteriore autem, si quidem ea utiquè sit Electori concedenda, Bremensis & Verdensis presulatus postuletur; Ordinibus insuper Germanię securam earum ditionum possessionem prestituris, ac fœdere se ad mutuum cum Suecia auxilium

Ordinum Sueciæ super satisfactione sua decretum.

14. Januar.

1634. lium obstricturis. Quanquam autem quicquid id erat terrarum Suecię tanquam provinciam pleno jure accedere commodissimum foret: tamen cum id ægre, & citra magnam invidiam obtineri non posse crederetur, ut ne Gustavus quidem Rex id proponere voluerit, cum in Noribergensibus castris pacis leges concipi juberet; placebat feudi titulo ab Imperio id tenendum petere, ne quid Germaniæ decerptum videretur, & ut jure Ordinum, suffragiisque in Comitiis & Conventibus Circularibus Suecia potiretur, perpetuo fœdere Imperii innexa, & si quid publice in eam struatur, contradicendi & malevolorum consilia disturbandi occasionem habitura. Id Senatus consultum Oxenstiernæ transmissum, ad quod consilia sua, quantum tempus ferat, accommodaret. Cui itidem petenti, ut è Senatu aliquis ad ipsum mitteretur, penitiore re-
17. Febr. rum notitia imbuendus, Petrus Braheus Comes designatur, si quid Oxenstiernę humanitus contigisset succenturiandus. Qui statim eo profectus, & in partem curarum admissus est, quoad sub autumnum ad tractatus in Borussiam ablegaretur. Porro selectorum ex Ordinibus mens cum Senatus sententia fere conspirabat, quibus ad deliberandum
21. Febr. proponebatur, num susceptis de pace tractatibus Pomeraniæ stricte insistendum, an summa pecunię postulanda, aut acceptanda, si offeratur; & qua cautio ab hoste exigenda? Illi re expensa cense-
5. Mart. bant, Cæsarem Catholicosque etiam post pacem semper sibi fore similes, nec pactis ulterius quam collibitum sit, aut necessitas adigat, staturos; eoque Sueciæ ejusque sociorum utique interesse, ut ipsi pedem in Germania figant. Igitur agendum cum superioribus Circulis, ut Brandeburgico persuadeant, pro Pomerania: in feudum Imperii concedenda Magdeburgum Halberstadiumque, & Silesię partem accipere. Id si ab ipso citra bellum obtineri nequeat, saltem insulas Rugiam, Usedomum, & Wollinum, & tantum terrarum, quantum præsidiis alendis sufficit, cum Stralsunda asserendas. A Superioribus Circulis summam pecunię ad sexagies centena millia uncialium, & quod ea soluta sit, Bremensem ditionem & Westphalię partem cum Wismaria urbe postulandam. Sed quod ob varietatem temporum fixum decretum concipi nequeat, Senatus judicio rem committi; cui pro captu rerum, ac usu patriæ prætensionem tempe-
1. Mart. randi jus sit. Hac Ordinum sententia intellecta, Senatusconsultum fit; necessarium videri Suecię rebus intus firmandis, ocyus pacem in Germania constitui. Tum prius decretum repetitur; cui tamen non ita presse inhęrendum sit; quin pro conditione rerum aliquid addi, demive queat. Pomeraniam pręmium esse maxime congruum, aut saltem portus, tractumque litoralem!, ut tamen aliunde Brandeburgico satisfiat. Si nullo modo hic consentire velit, satius videri aliquot Episcopatus accipere, quam propter Pomeraniam novo bello implicari; ut tamen utique aliquid literalis orę, & unus alterve portus simul tradatur. Si nihil terrarum obtineri queat, vel summam pecunię in præmii vicem accipiendam, vel demum meritis devincta Protestantium amicitia honeste bello excedendum, fœdere mutui auxilii in futurum inito. Quę tamen omnia dexteritati Oxenstiernę expedienda relinquebantur.

Wilhelmus Dux Vinarensis Saxonis directorio favet. §. 4. Ast Oxenstiernę negotium Pomeraniæ apud Brandeburgicum, armorum directio apud Saxonem plurimum invidię conciliabant, præcipuum rebus feliciter expediendis impedimentum. Et Saxo quidem summam armorum inter Protestantes sibi debitam, per istum usurpari passim querebatur, animosque aliorum in Suecos accendebat, ut etiam Wilhelmum Saxoniæ Ducem non parum immutatum deprehenderit Solmensis Co- 1634.
mes, cum in itinere ad Brandeburgicum Erfordiæ ipsum convenisset. Is quippe multa in Suecicum directorium jaciebat, velut Ordinibus Germaniæ in fraudem tendens: nec vitio verti Electori posse, si dignationem suam vindicet. Eum mortuo Cæsare Imperii Vicarium, & quid nunc Cęsarem aliter, quam defunctum aut munere motum haberi? Cui Solmensis reponebat: Directionem armorum ab Ordinibus Gustavo Regi, inde Oxenstiernæ delatam. Electorem Palatinum & Brandeburgicum agnoscere, fortunas suas ea ad tempus in Suecos collata servatas. Rege mortuo Saxonem directionem suscipere noluisse, ac Ordines Saxonis auspicia aversatos memoria rerum post Lipsiacum fœdus gestarum. Rationes Suecorum ita saluti Protestantium innexas, ut invicem divelli nisi horum ruina nequeant. Nec cæteros Ordines Saxoni subditos, ut ejus signa utique sequi debeant. His rationibus utcunque placato Wilhelmo Duce, Solmensis Berolinum delatus apud Electorem proponit de subscribendo Heilbrunnensi fœdere, copiisque suis cum Suecorum exercitu jungendis, quem Oxenstierna Albi firmato, & recuperatis ad Oderam locis in Silesiam Banerii ductu mittere destinabat; tum de securitate istis oris deinceps procuranda. Ac ex iis quidem, quæ statim respondebantur, Solmensis spem legationis è voto expediendæ conceperat, Brandeburgico conquerente, apud Saxonem & Arnheimium omnia somnolenter agi, recenti ad Francofurtum specimine. Sed proximo statim die Arnheimius eodem 24. Dec.
delatus sedulo cum Electore & ministris per triduum consultabat. Quæ ab Arnheimio proponebantur, huc redibant: Pacem in Imperio obtineri non posse, quoad res è Suecorum arbitrio gerantur. Nam Cæsarem quidem & Catholicos pacem cupere; Suecos bellum extrahere conari, quoad pedem in Imperio fixerint, ut post eo facilius Germanię, & reliquis vicinis, milite, opibusque Germanicis bellum facere queant: nec libenter eos restituere, quæ semel invaserint. Indignum esse Oxenstiernam extraneum Cæsari leges velle præscribere. Igitur Saxonem Brandeburgico junctum triginta millia militum cogere debere, ac pace cum Fridlando inita Suecis satisfactionem offerre, Imperio in posterum fraudi non futuram, adhibita Dani mediatione. Si Sueci aut alii has leges accipere detrectent, Saxonem & Brandeburgicum adscitis Cęsareis vi ipsos adacturos. Sed quia Sueci aliquot Circulos sibi copulaverint, multos quoque beneficiis devinxerint, qui consiliis hisce reluctaturi sint: igitur cum Dano agendum, ut classe sua prohibeat, ne mari è Suecia subsidium accedere queat; simul vectigalia, quibus bellum alunt, adimenda; his quippe subtractis fore, ut vires eorum ultro elanguescant. Polonos istis insuper immittendos, ut omnibus partibus distracti sociis suis nihil amplius subsidii ferre queant; unde & hos mutili societate relicta ad honestas pacis leges acceptandas permotum iri. Addebat, magnæ sibi felicitatis loco futurum, si harum rerum ipse instrumentum esse queat. Hæc etsi intimis Brandeburgici sensibus probarentur; tamen cum alta isthæc dissimulatione premere tunc à re sua crederet, id agebat, ut tempus lucraretur, quoad adpareret, quem eventum tractatus, qui super pace cum Cæsare agitabantur, habituri essent. Eoque Solmensi quidem declarabat fœderi Heilbrunnensi se accessurum, sed multis additis conditionibus: ut omnia ipsis defendantur, ablata restituantur, pax non fiat, nisi satisfactum

1634.

tisfactum ipsi sit, ut ope Sociorum Juliacenses ditiones recuperet, quibus per Neoburgicum adhibitis in auxilium Hispanis sit exutus, nec minus ademptas sibi per Silesiam ditiones Carnoviam, Troppaviam, Aderbergam, & Beutenam: ut præter sustentationem propriarum copiarum nihil pecuniæ conferat: ac ut de Pomeraniæ successione non impedienda sibi caveatur. Quam quidem gravibus verbis urgebat; non posse sibi æquipollens proponi, minus litigiosum, & commodiore situ. Quæ ex hostico dentur, non diutius mansura, quam suis, Suecorumque armis defendi queant. Ita se certum amittere, incertum adquirere. Domui suæ paucis post Electoratum annis jus ad Pomeraniam partum; quo pereunte & illi se male ominari. Non sperare se, Reginam Sueciæ velle, ut ipse omnium infelicissimus sit avitis juribus spoliatus. Circa conjunctionem suarum copiarum cum exercitu Suecico postulabat, ut qui huic præficeretur dux ipsi fidem daret, suis ductoribus idem adversus Reginam facturis: ut si in suis terris exercitus versetur, sibi honos summi imperii deferatur, è judicio tamen consilii bellici exercitum habeant Legatum, consilio duci adsistentem, ut & sibi habere aliquem liceat: ut legiones suæ pari conditione cum Suecicis habeantur, ac ipse partem prędæ eximiæ capiat; si in hostium terram transeatur, semper ad suas ditiones respiciatur, & si periculum iis ingruat, statim subveniatur; quo casu etiam sibi jus fore copias suas statim revocandi. Denique securitati harum regionum optime cautum videri, validis copiis intra Oderam, Wartam, & Suevum fluvios, aliis item ad Visurgim locatis, manu ad Albim velut in subsidiis posita: tum ut Francofurtum, & Landsberga, Crosnaque recuperetur: sed quamprimum illæ copiæ, de quibus spes facta sit, Albim versus procedant, sistendis hostium ulterioribus progressibus. Cæterum satis intelligebat Solmensis, Pomeraniam scopulum futuram, ad quem universa illa negotiatio sit adhæsura; eoque quanquam multis rationibus insinuaret; Protestantium omnium interesse, ut Sueci territorii quid in Germania habeant; tamen quoties Pomeraniæ mentio fiebat, defectum mandati excusabat; tantum ut aliud in tempus negotium id differretur rogans. Sed cum Electorem proposito suo firmiter insistere videret, ostendebat; penes se non esse aliquid circa eas conditiones decidere, de quibus Elector jam ad Senatum Sueciæ retulerit; aut ab Heilbrunnensis fœderis formula recedere. Elector contra; se cum Oxenstierna, si has in oras accesserit, acturum. Ita tunc ab Solmensi nihil effectum, quam ut ansa colloquio Electoris cum Oxenstierna paulo post pręberetur.

Saxones Suecorum hospitia turbant.

§. 5. Ast Saxones, quid adversus Suecos animo agitarent, in dies magis expromebant, dum inter alia legiones suas Suecorum hospitiis intrudunt in Hennebergico, Schwartzburgico & Stolbergico Comitatibus, quantumvis ille Circuli Franconici membrum, hi Suecorum fœderi innexi forent: cum contra isti obtenderent, illum sibi in patrimonio, hos territorii sui partes esse. Quod uti speciem aliquam habebat; ita ferri non poterat, quod & per Anhaldinum Principatum hospitia sua extenderent, à Saxone haut dependentem, nec Circuli præfectura talem ipsi facultatem largiente, qui color Electori adsumebatur, & fœdere Lipsiaco in herba oppresso. Igitur querentibus Anhaldinis Oxenstierna Dietericum
5 Febr. Werderum Dresdam mittebat, qui cum Electore ageret, ut legiones suas ditione Anhaldina removeret. Cui Saxo nihil præter necessitatem occinebat, & quod alia ratio copias suas alendi non suppeteret. Quin & misso Vitztlumio apud Oxenstiernam totum superioris Saxoniæ Circulum copiis suis in hospitium deposcebat. Quod iste abnuebat fœdera obtendens, quibus isti Ordines Sueciæ innexi essent, ac ut duplicato istos onere opprimere supersederet Saxo, postulabat. Ita quidem obtinebatur, ut hospitia sua tunc ulterius Saxo non dilataret: quæ tamen jam occupaverat, iis discedere hic recusabat, jactans: omnia sibi media bellum continuandi subtrahi, nec alendis ex hostico suis copiis facultatem esse. Ni causam communem destituere debeat, utique sibi subveniendum; alias invitum se ad deserendum bellum adigi. Nec aliud rebus in dies ingravescentibus, quam pacem ingeminabat. Ista cum emendari à se non posse cerneret Oxenstierna sine majore rerum confusione, nimirum tantisper dissimulanda erant.

Inter Cæsarem & Saxonem denuo de pace tractatur.

§. 6. Quod autem Saxonici pacis spem iterum concepissent, ex instauratis cum Fridlando tractatibus proveniebat. Ab isthoc quippe Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux in Bohemiam arcessebatur, consensu Electoris eodem profectus. Iste studium suum in pacem multis verbis extollens postulabat, ut Arnheimius ocyus ad se veniret, adducto secum ab utroque Electore uno consiliario: simul literas salvi conductus transmittebat. Nec minus interea Henricus Julius Lauenburgicus Dux apud utrumque Electorem adpulerat, Cæsaris nomine optionem 13. Jan.
illis offerens, cum Fridlando plenis mandatis instructo tractare, an ad ipsam Cęsaris aulam Legatos mittere mallent. Enimvero idem hisce, quod prioribus tractatibus agitari, non dissimulabat Lauenburgicus, aperte disserens: Curę esse Cęsari hac pace prohibere, ne Germanica natio ab exteris amplius laceretur, neve abrupto per tot secula recepto Imperii temperamento exterorum dominatus introducatur cum ludibrio gentis, quę extraneis semper terrori, nunquam subjecta fuerit. Ad quæ Brandeburgicus mascule reponebat: penes illos culpam desolati ab extraneis Imperii hęrere, qui libertatem Ordinum conculcaverint, quique aliis, res nostras otiose spectantibus, exercitus obviam miserint, & eos tantum non vi in Germaniam pertraxerint. Cæterum ab ipso proposita altioris esse indaginis, nec solum se quid statuere posse: cum fœderatis tamen communicaturum; & quia Conventus Francofurtanus instet, ab Universis commode responsum posse obtineri. Quid Saxo responderit, nobis non compertum, cum iste tunc Suecis circa pacis præcipue negotium parum admodum communicaret. Altius tamen à Cæsare proposita apud eundem penetrasse inde judicare licet, quod mox Arnheimium ad Brandeburgicum miserit, quæsitum, an cum Fridlando mandatis Cæsareis instructo citra moram ad tractatus sit accedendum. Tum si pax qualis optetur non plane obtineri queat, per quam sacra, libertas Ordinum, leges, justitia pristino vigori restituantur, quid & quatenus propter communem quietem, & ne omnia pessum eant, adversariis sit concedendum? Ac si honestæ pacis leges offerantur, an illę, quod res moram non ferat, haut expectata aliorum declaratione acceptandæ sint, ut tamen nemini, qui eandem suscipere velit, via præclusa sit? Ad quę Brandeburgicus multis demonstrabat: Obtinendæ securæ paci & quæ novum bellum non sit paritura, utique requiri, ut omnes quorum interest pariter tractatum suscipiant. Fridlandum debuisse conditiones, quas ferat, Oxenstiernę quoque significare. Suspectum valde esse, si Electores separatim tractatus incipere velint. Cum nondum constet,

14. Jan.

28. Jan.

29. Jan.

1634. constet, quid adversarii offerant, prematurè quæri, quid illis concedendum sit. Se tamen cum Oxenstierna & privatim & in Conventu Francofurtensi acturum. Explorandum quoque prius, num Fridlandus mandata à solo Cæsare, an & ab Ordinibus Catholicis habeat, & quousque illa pertingant. An non idem cum Suecis simul tractare debeat, qui ob conjunctionem armorum cum Ordinibus, & quod plurima per Germaniam loca possideant, excludi nec possint, nec debeant. Monebat denique cum nondum de hostium mente constet, ob præcocem pacis spem haut minus intente agendum, & ita rem disponendam, ut si adversarii æquas conditiones admittere nolint, armis possint adigi. Id quod conjunctis Protestantium animis, consiliis, armisque obtinendum; quibus ut ipse accedere, legatosque Francofurtum mittere vellet, hortabatur. Ita circa pacem in diversa abire videbantur Brandeburgicus & Saxo, quod ille omnia ad universos Ordines, eorumque fœderatos referebat; hic autem à peculiaribus tractatibus se non alienum jam aperte ostendere non vereretur.

Conventus Halberstadiensis acta. §. 7. Interea Oxenstierna, dilato Electoris Brandeburgici ad quod invitatus fuerat, colloquio, ad Conventum Halberstadiensem properabat, quem ex ipsius placito Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux sub finem elapsi anni indixerat. Comparebant ibi Ordines inferioris Saxoniæ ipsi, aut per delegatos, præter Holsatiæ Duces, & Lubecam. Sed qui simul evocati erant, Comites Westphalici, & Hanseaticæ Urbes emanebant. Capita deliberationis à Brunsuicensi Duce proponebantur. 4. Febr. Quanquam autem Saxoniæ Elector scriptis literis suaderet, ut integra sibi omnia reservarent, nec ulterius se fœderibus constringerent; tamen decernebatur, ut inter Ordines ejus Circuli arcta esset conjunctio, 18. Febr. ad quam Superior Saxonicus Circulus, & Protestantes per Westphaliam quoque invitarentur; simul ut cum quatuor Superioribus Circulis, & Sueciæ Regno in fœdus coiretur, de cujus modo & conditione in conventu Francofurtensi sit agendum. Tum de exercitu quinque millibus ducentis equitibus, sedecim millibus sexcentis peditibus constante constituitur, & quid quisque illi sustentando conferre debeat, addito, ut alia onera peculiaribus fœderibus conventa, & aliarum copiarum hospitia penitus cessent. Suprema directio Oxenstiernæ deferebatur, cujus suasu summi Duces declarabantur Georgius Luneburgicus Dux, & Joannes Banerius. Sed belli propior cura, & inspectio penes Consilium ex Deputatis Ordinum constans esse debebat. Constituebatur insuper de castiganda calonum & impedimentorum turba, de commeatu, & adparatu bellico; ut armis quæsita, quæ antea ad aliquem è confœderatis non pertinuerint, in communes usus convertantur; ac Westphalorum, Hanseaticorum, nec non hostibus imposita tributa in commune conferantur, sublevando Circulo; denique de Hildesiæ, & Guelferbyti obsidio. De Suecorum præmiis ad Francofurtensem conventum remittebatur. Sed quod hæc omnia non plane ad mentem Oxenstiernæ essent, ideo ipso monente adnectebatur; cum spes sit Francofurti omnium Evangelicorum conjunctionem fore, ibique omnia ad eundem modulum redigenda: cum quatuor superioribus Circulis communicandum, quid pro re nata hisce conclusis addendum, quidve corrigendum sit. Tandem declarabatur; hoc fœdus non nisi ad honestam pacem reducendam spectare, super cujus conditionibus Francofurti deliberandum sit; suaque arma nulli Protestantium, nec ullius juri, legibusque Imperii fraudi fore. 1634. 20. Febr. Holsatiæ Duces, & Lubecenses Oxenstierna literis ad amplectendum hoc decretum hortabatur, & ad Conventum Francofurtensem invitabat, quod idem Ordinum nomine Adolfus Fridericus Meclenburgicus Dux agebat: sed qui rem in futurum differebant. Et præcipue Daniæ Rex excusabat; se dum pace Lubecensi Cæsar ipsi Holsatiam & Jutiam restituit, promisisse, Cæsari deinceps nihil hostile ex Holsatia oriturum. Gustavum quoque Regem Danicis Legatis apud Ingolstadium dixisse: se nolle ipsi suadere, ut ullo modo pacem Lubecensem violet: eoque nihil sibi negotii cum ulla adversus Cæsarem conjunctione fore. Cum Westphalicis Ordinibus Augustus Dux Brunsuicensis agebat. Ad Saxoniæ Electorem Luneburgici Legatos mittebant, conjunctionem cum ipsis postulaturos, & ut is legiones suas Anhaldina ditione amoveret; qui tamen re infecta redierunt. Dum Halberstadii agit Oxenstierna, Adolfo Friderico Meclenburgico dudum id petenti, Præsulatum Butzoviensem, quem hactenus Sueci jure belli obtinuerant, tradidit, ut eo magis Sueciæ ipsum devinciret; ea tamen lege, ut quæ à Gustavo Rege ibi constituta ac donata sint, in præsenti statu relinquantur, ac Coronæ Sueciæ directum dominium tantisper reservetur. Quam traditionem Senatus Sueciæ ratihabebat. Circa sacra quoque per Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum disponebat Oxenstierna, constituto Consistorio. Et quia Calviniani patrocinante Gubernatore Anhaldino, ac Stalmanno Cancellario passim ibi irrepebant, decretum fiebat; ne quis Calvinianus muneribus publicis admoveretur; & ut eadem suscepturi juramento in dogmata Lutheranorum adigerentur. Quod decretum cum agitari sentiret Stalmannus, Calvinianis opinionibus addictus, Cancellariatu quo hactenus functus erat, ultro se abdicabat. Ea super re Ludovicus Anhaldinus, & Magdeburgensis civitas apud Hollandos graviter querebantur, velut iniqua Calvinianorum persecutione: sed quas querelas ingruens post summa rerum perturbatio obruebat.

§. 8. Rebus Halberstadii confectis Oxenstierna Stendaliam se ad Brandeburgicum Electorem conferebat; Oxenstiernæ cum Electore Brandeburgico congressus. 20. Febr. cui primo iste, ut Heilbrunnensi fœderi accederet, multis rationibus suadebat. Nullum adversus ingruentia ab hoste pericula remedium nisi in concordia; omnium malorum hactenus ex diffidentia, ac consiliorum discrepantia originem fuisse. Se ipsius magis literis quam præteritis exemplis animatum inter superiores Circulos fœdus molitum, apud quos ipsius quoque autoritas magnum pondus habuerit. Ea conjunctione illos fecisse progressus non contemnendos; propter diffidentiam contra, res in Silesia pessum ivisse. Quæ Electori satis probari videbantur; ut fœderi subscripturum se promitteret, sed cum conditionibus, quas jam responso Solmensi dato expresserat. Ubi iterum circa Pomeraniam difficillimus oriebatur nodus. Cum enim Ducis valetudo semper iret in deterius, postulabat Elector ab Oxenstierna declarari, defuncto Duce Pomeraniæ possessionem sibi utique traditum iri. Fixum quippe sibi esse, eo casu jure suo uti, & regimen provinciæ suscipere, ut tamen nolit circa præsidia & res bellicas ibi quidquam innovare. Ad quæ Oxenstierna; Jus Electoris à Gustavo Rege nunquam in dubium vocatum; nec eo secius huncce cum Pomeraniæ Duce, Meclenburgicis, aliisque fœdera iniisse, quorum singulis aliquid sibi reservarit, quæ tollere in sua

1634. potestate non sit. Iis par esse insisti, quoad Suecis satisfactum sit. Rogabat itaque, ut eam satisfactionem accelerare velit. Eodemque fine à se caput istud indictioni Conventus Francofurtensis insertum; cui feliciter peragendo Elector operam suam adhibiturus sit. Sufficere si jam simpliciter fœdus istud amplectatur; de modo Francofurti tractandum; id quod etiam Halberstadii decretum sit. His tandem Elector visus est adquiescere promittens, se non solum Francofurtum Legatos missurum, sed & Saxonem ut idem faciat permoturum. Præterea quoniam Francofurti res in longum metuebatur extrahenda, placebat statim per utramque Saxoniam exercitus esse parandos. Unde ostendebat Oxenstierna, quid copiarum Banerio subditurus sit; quibus Elector quatuor millia peditum, mille sexcentos equites adjuncturum se promittebat, veteribus quoque legionibus suppletis. Tum super annona, adparatuque bellico conventum. Sed in eo discrepabant, quod Elector suis tantum legionibus stipendia exsolvere vellet. Id quod Oxenstiernæ displicebat, contra indolem fœderis id esse causatus; cum omnes legiones ad universos socios spectent, atque è communi sustentandæ sint. Militis porro multitudinem non ad opes nostras, sed vires hostium attemperandam, nec de accurata stipendiorum solutione cogitandum, sed sufficere subinde, isti quantum res fert dari. Sed nec ideo conveniens esse, ut singuli Ordinum suum duntaxat militem alant, cum sint nonnulli opibus plane exhausti; unde fore, ut optimis quandoque legionibus pessime prospiciatur, ex qua inæqualitate invidia, & seditionum materia proventura sit. Hoc modo quoque legiones tantum ad dominos suos respecturas; quod non parum vim communis imperii soluturum sit. Tandem de instaurandis per Silesiam rebus agebatur, ut tamen prius hostis Francofurto, & Landsberga expelleretur, quæ ut suo tantum milite deinceps insiderentur Elector stipulabatur. Porro ista quidem scripto ab Electore consignari maluisset Oxenstierna; sed quia sine dubio aliquid circa Pomeraniam inserendum erat, quod nec in fraudem Sueciæ acceptare volebat, nec citra offensam rejicere poterat, verbis facta declaratione cogebatur adquiescere. Ista occasione etiam præsidium Spandoa deduci postulabat Elector, nec abnuebat Oxenstierna, quod causæ jam cessarent, ob quas ea quondam Gustavo fuerat tradita; ac ut suspicionum ansa isti tolleretur, velut Sueci terris ipsius inhiarent. Et cum satis constaret, quantum Schwartzenbergius Comes apud ipsum valeret, huic devinciendo bona ejusdem per Westphaliam bellicis oneribus exemit. Vicissim Brandeburgicus Saxonem, ut Francofurtum mitteret, & cum cæteris se conjungeret, per
26. Febr. literas hortabatur. In eadem cum reliquis navi ipsum esse, eandem ipsum sortem mansuram: eminentiæ ejusdem per Suecos nihil detrahi, cum inter turbida Reip. non omnia ad legum normam exigi queant; & reflante vento vela obliquanda. Hosti omnem spem in separatione Evangelicorum repositam, qua sublata pacem bona fide amplexurum. Concordia res per superiorem Germaniam hactenus stetisse, alibi dissidiis pessum ivisse. Paria ingerebat Oxenstierna; addito, cum hostium res cæso Fridlando vacillaturæ videantur, eo celerius consilia viresque in eundem jungendas.
12. Mart. Cæterum ad Brandeburgici literas Saxo frigide admodum respondebat; multa questus, summam rerum directionem sibi ademptam, ac peregrino datam nulla obligatione Germaniæ devincto. Se impeditum, quo minus communem Conventum indiceret; se inscio insolita fœdera icta: suis copiis media unde vivant circumcidi. Turpe esse 1634.
Germano nomini aliena imperia pati. Regem Gustavum auxilio tantum Evangelicis Ordinibus venisse; unde qui accessorii loco sint, directionem sibi vindicare non posse. Exterorum potentiam circumspecte habendam. Filium Augustum Præsulatu Magdeburgico excludi obtentu juris bellici, quod absurde adversus illum allegetur, cui alter auxilio venit. Magnam Germaniæ partem per Oxenstiernam donari, supremæ potestatis jure Sueciæ reservato. A Suecis se in societatem periculi vocari, ab omni emolumento excludi. Majestatem Imperii tutelam salutis esse. Conventum Francofurtanum ne quidem à Consilio formato, sed à solo Oxenstierna indictum; cum Cæsar Conventus Ordinum non indicat, nisi consultis prius Electoribus. Ignominiosum fore dignitati Electorali, si ipse ibidem compareat. Non nisi Cæsari dicto audientem esse sibi, majoribusque solitum. Conclusa ibi in antecessum jam formata, & suis rationibus nullum fore locum. Igitur talem viam ineundam, ac eam pacem quærendam, per quam dignitas sua Imperio, & Electoribus sarta tecta sit.

§. 9. Interea per Superiorem Germaniam omnia querelis Ordines inter militesque resonabant, illis horum licentiam rapinasque accusantibus, & quod multi desertis legionibus inter nova supplementa nomina darent, lucrando autoramento. Miles contra inhumanitatem Ordinum arguebat, ægrotis & inermibus hospitia abnuentium. Quidam etiam supplementa militum denegabant, plerosque viribus magis quam voluntate destituente. Inter quæ numeri inanes manere, ac cum inopia conflictans miles animis exulcerari. Quod malum ne periculosum tandem motum parturiret, Oxenstierna quantum licebat, providebat, Duces ad tuendam disciplinam hortatus, utque vagus desertorque miles ad sua signa revocaretur. Ordinibus contra ingerebatur, salutem ipsorum in conservatione exercituum sitam, ac ubi extrema immineant, intempestivam parsimoniam.

Querelæ inter milites & Ordines.

§. 10. In Anglia isto tempore res Germaniæ adeo ingratæ erant, ut Reginæ Bohemiæ minister, cum ipsius negotia acrius & liberius urgeret, in Turrim Londinensem conjectus sit; ac Curtius minister Anglicus, cum Palatinorum nomine subsidia sustentandis præsidiis urgeret, parum abesset, quin munere suo dimoveretur. A ministris quoque Anglicis in Germania differebatur, bellum jam circa religionem geri videri, in quo Euangelici adversarios habituri sint nimis potentes: ac pacem amplecti optimum fore: Palatinam causam per Gallos facile componi posse. Ut satis intelligeretur, ipsos magis tractatus animo agitare, quam subsidii quid ad Protestantium causam conferre velle. Quia tamen Amstruterus Legatus Anglicus subinde jactabat; à suo Rege nihil auxilii petitum, eoque mirum non esse, si parum ab ipso collatum sit; si rogetur, vel Palatinam ob causam non defore: igitur cum & Duces ejus nationis id expeterent, diminutis suis legionibus supplementum inde sperantes; in Angliam à Cancellario Legatus destinatur filius Joannes Oxenstierna, aulæ isti jam antea non incognitus, nec ingratus. Cui cum per Belgium transeundem esset, ad Fœderatos quoque Ordines mandata dantur, ab iisque petitum, acri expeditione per æstatem vires Hispanorum distinerent, ne ex Belgio Cæsareis auxilia ferri queant; per hiemem autem partem copiarum in finibus Coloniam versus disponerent, disturbandis ipsorum consiliis. Quod si trans Mosellam in Palatinatum Hispani irrumperent, ipsi copias suas Sue- 11. Mart.
cicis in Westphalia conjungerent. Quod hactenus annue-

Legatio in Belgium & Angliam.

1634. annuebant Hollandi, ut copiis suis apud Reinbercam tendentibus injungerent, si opus sit, in Monasteriensem, Bergensemque ditionem, non tamen ulterius, transire. Pecuniam à Gallis mutuo se petere excusabant; spem tamen quinquaginta millium florenorum in menstruum subsidium faciebant; sed quia aliquæ provinciç adhuc tergiversabantur, negotium ad Ludovico Camerario urgendum relinquebatur. De permittendis delectibus, vendendoque adparatu bellico facile annuebant; nec non quod Gallum ad faciendum Hispano bellum stimulare, & ubi de pace tractandum, commodis Succorum favere velint. His peractis Joannes Oxenstierna in Angliam digrediebatur.

De pace cum Dano agitur.

§. 11. Cęterum quo magis Protestantium res deficiente pecunia egrescebant, eo minus pacis tractatus abnuendos censebat Oxenstierna. Igitur cum sub finem elapsi anni Saxo significaret, Daniç Regem denuo paci conciliandæ operaturum: iste reponebat; in se sociisque paci nullam moram fore,

10. Febr.

modo eadem adversariis cordi sit. Mox & Daniæ Rex, quem Oxenstierna ad Conventum Francofurtensem invitaverat, de studio Cæsaris in pacem ample testari, & ut in eo Conventu omnia ad pacem referantur, hortari. Quia tamen ibi de armorum consiliorumque conjunctione actum iri audiverit, eo ut Legatos mittat, dum mediatoris partes obit, non decere, ne alteri parti suspectum se

27. Febr. 25. Martt.

reddat. Idem quoque toti Conventui literis pacem ingerebat. Cui ut par erat Oxenstierna respondebat, denuoque ut conventui interesse velit rogat, si non velut unus ex Ordinibus Imperii, saltem ut amicus Rex; nec armorum consiliorumque conjunctionem alio à se fine quæri, quam ut honesta

5. April.

pax obtineatur. Nec minus Ordines iterato rogabant, legatos ad hunc conventum mitteret, quibuscum super maturando pacis tractatu agi queat.

Consultatio de futura expeditione. 3. Jan.

§. 12. Ast Bernhardum Ducem inter, & Hornium sub initium anni Berchingę in Aichstadiensi presulatu super futura expeditione consultatum fuerat. Ubi ille quidem bellum in Bohemiam, Bavariamque & ipsam Austriam transferre ardebat. Hornio contra isto anni tempore, eoque rerum statu nihil præclari effici posse videbatur, insessis ab hoste opportunissimis locorum; cum contra ipsorum exercitus unitos fames mox ad incitas redactura sit. Facile quoque fore hosti cum parte copiarum in sociorum terras irruptionem facere, iisque evastatis belli gerendi media ipsis subtrahere. Igitur utilissimum visum exercitibus quietem indulgere, iisque firmandis, augendisque operam dare. Ita Hornius in superiorem Sueviam concedit, recens conscriptis legionibus ibi hospitia paraturus, simul prohibiturus, ne hostis manu è presidiis, & adventantibus ex Italia copiis coacta Wurtenbergicam invaderet. Nec minus selecto milite oppida ab hoste illo tractu insessa tentaturus erat; quibus si hostis subvenire vellet, Bernhardo Duci janua aperiebatur ulterius in Bavariam penetrandi. Et quanquam Bernhardus Dux postularet, ut Hornius equitatum suum sibi tantisper accommodaret, quoad Ambergam occupasset; Hornio tamen haut in proclivi videbatur tentare oppidum, quod Wahlius strenuus dux valido cum præsidio obtinebat, reluctante insuper iniquo anni tempore. Tum placebat, utrumque separatim exercitum habere, ac si hostis in alterutrum vaderet, hic interea loci opportunitate adjutus vim istius propulsaret, alter per hosticum grassaretur. Quod si hostis pugnandi copiam faceret, aut validi oppidi obsidio se implicaret, ex tempore se jungerent. Birckenfeldensis

Sueccorum in Palatinatu superiore progressus.

copię pro re nata huic aut illi adsisterent. Cęterum hæ ipsæ copiæ sub ductu Vitztumii, (nam ipse Birkenfeldensis Wormatiam cesserat) in Superiorem Palatinatum progressæ Sultzbacum, Vilseccam, Aurbacum, Hirsaviam, inde Nabburgum, & Waldmuncham facili negotio occupaverant. Weida Pappenheimii legio quadringentorum capitum solis accincta gladiis excedere cogebatur. Sic ut Amberga ab omni parte sat arcte includeretur. Quos progressus Bavaricorum manus, quæ apud Viltzhofam Danubium transmiserat, sistere frustra conabatur, pabulationes Succorum coërcendo, & agrestes in arma ruentes firmando, quorum multi à Succis concisi, eorumque vici combusti. Interea à Caggio Donastauffa arx, quæ navigationem Danubii Straubingam inter, & Ratisponam intercipiebat, ad deditionem compellitur, ac post subjecto pulvere pyrio disjicitur. Karbergius quoque tribunus Hohenaltacum munitum cœnobium à centuria dragonum insessum astu irrumpit; & cum hi in validum se ædificium conjecissent, nec alia ratio ipsos inde expellendi foret, igne injecto eos cremat; Falckensteinam arcem Waldavius subtribunus expugnabat. Wiltzburgo ad extremam famem redacto ne commeatus subvehi posset, Bernhardus Dux Joannem Landgravium Hassiæ valida cum manu, ut prohiberet, miserat. Is primo Aichstadium oppidum feliciter expugnaverat, præsidiariis centum sexaginta partim cęsis, partim captis. Et quanquam jussus erat oppidum incendere: tamen quod commeatus copiam heic inveniret, stativa ibidem ponebat, sperans ex isto se loco impediturum, ne quid Wiltzburgo inferretur, itineribus sylvarum per concędes obstructis. Ast Bavarorum

Bavari vapulant.

quatuor millia Ingolstadio multis cum curribus equisque annona onustis progressi, cum Succi dispersi non ita cito coire possent, facile perrumpunt, & arci de cibariis prospiciunt. Regredientes tamen Landgravius acriter invadit; & sexcentis occisis, mille centum capit; quos inter Haslangius, Schnetterusque tribuni, ac complures alii præfecti; simul duobus tormentis quatuorque signis potitur; modico suorum damno. In diversa parte Joannes Wertanus Succorum hospitia repente irruperat, & quod robur equitatus alibi abesset, Satleri, & Karbergii legionibus damni nonnihil intulerat, direptis plerisque impedimentis; & mox montes versus se receperat. Sed ab insequentibus Succis octoginta equites cum duobus præfectis capti. Berghofius quoque tribunus lateri hostium invectus ipsius Wertani legionem penitus profligabat, ducentis equis captis; & ipse Wertanus equo dejectus ægre in montes evaserat.

Fridlandus gratia Cæsaris excidit.

§. 13. Cæsareo interim exercitui gravis motus à Fridlandi machinationibus imminere videbatur. Is post cladem Succorum ad Steinaviam, cum totam Pomeraniam inundaturus crederetur, progressibus Bernhardi Ducis sistendis in superiorem Palatinatum concesserat. Sed ingruente hieme in Bohemiam regressus; ibi ac per vicinas Cæsaris ditiones exercitum in hiberna distribuerat: simul abruptos in Silesia pacis tractatus denuo agitabat, Evangelicis dividendis, an isto obtentu destinata sua velaturus. Enimvero eundem dudum malevoli suspectum Cæsari reddiderant, ipso enormi fastigio viri apud anxium potentię principem sat materiæ calumniis præbente. Ac vulgata, quę in tractatibus Silesiacis apud Euangelicos in Cæsarem sat inficete jecerat, tum quæ sibi peculiariter stipulatus ferebatur, non parum scrupuli suspicacibus animis impresserant. Bellicæ quoque actiones carpebantur: tota æstas per Silesiam inter tractatuum ludibria citra fructum exacta, cum Pomerania & Meclenburgica potiri in proclivi fuisset: Ratispona subsidii tarditate prodita; hibernis Cæsareæ ditiones oneratæ, quę alibi commode sumi poterant; nulla Cæsarei Consilii ab ipso habita ratio; omnia ex libidine acta, &

1634. & enormibus exactionibus multi Cæsaris provinciales penatibus ejecti. Quin ipsum nullam Cæsareæ commendationis rationem habere, nec muneribus admovere, quos Cæsar cupiat, sed omnia ex suo arbitrio distribuere: quę velut proprię potentiæ stabiliendæ usurpata traducebantur. Offenderat quoque residua salarii importunius flagitando; responsumque, ut Viennam ad subducendas rationes veniret. Sed ne in casses se indueret, Questenbergius monuerat. Accedebant flagrantia Jesuitarum & sacerdotum odia, queis hominem prosequebantur, velut ipsorum sacra frigidius colentem, & in Evangelicos non satis asperum, & quod de Jesuitis velut pacis turbatoribus toto Imperio exturbandis inter tractatus in Silesia jecerat. Ac sane solebat iste ægre ferre, sacerdotes circa aularum secreta satagere, quos templis & cathedris suis unice vacare satius ducebat. Sed & Bavarum præter antiqua odia recens offensa stimulabat, velut ab ipso hostium prędæ expositus foret; qua super re atroces in aula Cæsaris querelę movebantur. Inprimis Hispani, eorumque clientes infensi oderant ipsorum consiliis adversum, quique istam nationem, & quicquid ab ea procederet, alto supercilio despiciebat. Unde & Legatus Hispanicus Comes Ognatę largitionibus omnes amicos, ipsumque Eggenbergium Principem ab isto alienaverat, solo Questenbergio ad extremum fidem servante. Idemque legatus de grandi pecuniæ summa, quam ex Hispania ad continuandum in Germania bellum acceperat, quidquam se depromturum negabat, nisi circa summum exercitus ducem aliter dispositum foret.

Imperium exercituum in Cæsaris filium confertur. §. 14. His causis permotus Cęsar Fridlandum imperio in exercitus dimovere constituit: idque ut plausibili specie fieret, istud in filium Ferdinandum Hungariæ Regem conferebat, obtentu sumto, quod Hungari, à quibus insignia auxilia expectet, non nisi suo sub Rege militatum ire velint. Idque Fridlando ut insinuarent, primum Questenbergius, inde facundia atque astutia celebris Capucinus ablegantur. His Fridlandus reponebat, se invito Cęsare imperium haut diutius retenturum. Nihilominus repetita contumelia insolentem animum miris modis exercebat, ac ad hoc unice cogitandum impellebat, quomodo militum ope imperium retineret, aut vindictam à Cæsare exigeret. *Fridlandi conspiratio.* Igitur palam jactabat, se aulæ suspicionibus declinandis munere abiturum: sed per intimos amicorum, Illoam, Tertzkiumque affinem suum inter pręfectos militares disseminabat: id à Cæsareis ministris agi, ut optime meritis viris præmia, quorum distributionem ipse sibi stipulatus fuerat, intercipiantur, & in otiosos aulæ asseclas deriventur. Hispanos Cęsareorum consiliorum potentes imperia exercituum in se trahere; unde duces à Fridlando constitutos nullo deinceps numero fore, ac præmiorum expertibus ipsis parem cum Fridlando missionem imminere. Conciliandis quoque gregariorum animis spargebatur; Fridlandum ea de causa cum Consiliariis Cæsareis dissidere, quod hi intempestiva hieme militem in expeditionem extrudere velint; cum iste contra æquum duxerit, ut tot exhaustus laboribus miles per aspera hiemis quiete reficiatur. His sermonibus graviter commoveri miles, & præfecti præcipue, qui passim concursantes fremebant; isthanc abdicationem se ferre non posse; Cęsarem, publicamque rem, & exercitus detrimentum inde capturos; omnem præmiorum spem, ob quę fortunas vitamque prodegerint, se Fridlandi in promissis reposuisse; ejus patrocinio exutos in extremam miseriam prolapsuros. Ita animatos ductores Fridlandus Pilsenam convocat, ipsisque causas, ob quas imperio cedere constituerit, exponit. Sed 1634. statim aderant, qui istis suggererent; a Fridlando peterent, ne ipsos deserat, utque suam abdicationem tantisper differat, quoad perspexerit, quæ media sustentando exercitui parentur; neve absque ipsorum prescitu & consensu ab exercitu discedat. Eaque per delegatos Fridlando omnium præfectorum nomine proponebantur. Ad quæ iste promptum se declarabat, si modo ipsi sancte fidem obstringant, se istum nunquam deserturos, sed quæ ad ejusdem atque exercitus conservationem faciant, pro viribus promoturos, suaque omnia ad extremam sanguinis guttam exposituros. In eum sensum syngrapha concipitur, quadraginta duorum tribunorum subscriptione firmata; addito, qui secessionem fecerit, à cæteris omnibus velut perfidum & infamem persequendum, vindictamque omnibus modis ab eodem exigendam. Istis conatibus Fridlando infensi, aut qui ex ipsius ruina fortunis suis incrementum quęrebant, hautquicquam se opponebant, sed eadem quoque à se probari simulabant, in sinu gaudentes, idoneam se causam nactos hominem subvertendi; eoque rem in majus auctam non sine trepidatione Viennam deferebant. Quos inter præcipui Piccolomineus, & Marchio Grana erant. Nec mollius ibi res excipitur, & mox edictum promulgatur, quo omnes duces militesque Fridlandi obsequio solvuntur, & ut tantisper Gallasio pareant, jubentur. Addebatur de præmiis in Cæsari fidos, & venia conspirantium, non nisi duobus exceptis. *Fridlandus imperio dimovetur.*

Idem ad Euangelicos transire constituit. §. 15. Fridlandus jam non dignitatem tantum, sed & bona vitamque peti conspicatus, quod unicum supererat refugium ad Euangelicos transire constituit: eoque cum Saxonicis arctius se conjungere, & per Kintzkium Comitem ad Bernhardum Ducem aditum sibi struere cœpit. Quin eodem tempore cum Gallis interprete Arnoldo, & Kintzkio tractatum agitabat; qui antequam absolveretur, iste Egræ perierat. Ita rebus ad extrema vergentibus, & cum non amplius in occulto esset, quid iste agitaret, à Gallasio mandatum ad exercitus editur, ne quis amplius Fridlando, Illoæque, & Tertzkio, ipsorumque asseclis pareat. Mox & Cæsar edicto per omnes suas, Bavarique ditiones publicato hostem eundem rebellemque declarat. Nec mora, palatium ipsius Pragæ, & impedimenta, quæ Pilsena Egram vehebantur, diripiuntur, Bartholdus quoque Wallensteinius, Bredavius, & Kehrausius, nec non Schaftenbergius tribuni Viennæ in custodiam dantur; quorum hic urbem, ipsumque Cæsarem in potestatem redigere voluisse insimulabatur. Enimvero circa Fridlandum mox adparebat, quam fragilis res esset potentia non sua vi nixa. Statim quippe autoritas, quam hactenus sub Cęsaris auspiciis enormem obtinuerat, evanescere, ac tribunorum plerique subscriptionis suæ securi ad Gallasium se conferre. Unde indies magis debilitatus, ac cęteris diffidens cui se crederet non dispiciebat. Nec tutum se diutius inter nutantes arbitratus, cum pręcipuis amicorum Illoa, Tertzkio, Kintzkio, aliisque aliquot equitum, desultorumque turmis comitantibus Pilsena Egram se conferebat, ut à Bernhardo Duce propius abesset. Ad hunc quippe Pilsena Franciscum Albertum Lauenburgicum Ratisponam miserat, de offensa Cæsaris, & conspiratione ducum, cujus autographum ostendebat, expositurum, & uti Cęsaris iniquitate ad partes Euangelicorum amplectendas adactus sit. *11. Febr.* Simul Bernhardum Ducem rogabat, ut copiis suis, uti opus esset, sibi succurreret. Hic quæ proponebantur sibi non displicere verbis testatus, fidem tamen iisdem non adhibebat, ne forte Fridlandus obtentu tractatuum in

casses

1634. 14. Febr. cassès ipsum pelliceret. Et eadem Oxenstierna ingesserat, ut circumspectè ageret, nec copias suas Fridlando jungeret; ita tamen hujus consiliis faveret, ut propria destinata non negligeret. Et sane scrupulum non mediocrem Duci injiciebat, quod Fridlandus plerasque copias circa id tempus apud Pilsenam contraxerat, tormentaque curribus imponi, & omnia itineri parari jusserat, equitum manu versus Superiorem Palatinatum præmissa: simul Bavari, Hispanique circa Isaram se moverent velut Ingolstadium ituri. Quod metum isti fecerat, ne Fridlandus à fronte, hi à tergo ingruentes medium ipsum interciperent. Tanto cautius iste rebus suis invigilare, ac legiones in procinctu habere. Fratrem quoque Ernestum ad copias circa Bambergam mittere, si forte eas opprimere Fridlandus in animo haberet, jussum si res exigat Schweinfurtum recedere, & oppida Mœno adsita tutari. Lauenburgicus contra Bernhardo Duci eum scrupulum eximere satagebat, quę apud Steinaviam à Fridlando gesta erant excusans; aliter ipsum tunc agere non potuisse, ne immatura adhuc destinata in lucem erumperent. Ni enim id ipsum jam animo agitasset, nimirum stolidissimum fuisse, omnes internecione non delere, cum satis constaret, captos ad vetera signa reversuros. In promptu quoque ipsi fuisse Ratisponæ succurrere, aut mox eandem recipere. Enimvero Gallasium ab ipso in Silesiam evocatum, ut Bernhardo Duci occasio panderetur destinata sua exequendi. Copias ab ipso contractas non Duci offendendo, sed ut huic se jungeret, & uno momento Cęsarem maxima virium parte exueret. Manifestis rerum documentis ipsum fidem facturum, & in cautionis vicem Landsbergam, & Francofurtum ad Oderam Suecis redditurum.

Bernhadus Dux cum Fridlando se conjungere cunctatur.

§. 16. Statim post Lauenburgici adventum frequentes nuntii à Fridlando & Illoa missi advolabant, instantes, ut Bernhardus Dux non solum cum equitibus & dimachis, sed & assumta peditum manu ad confinia Bohemiæ tenderet obtinendæ Pilsenę, ubi tormenta asservabantur, suspectis præsidiariis; simul Passavium repente opprimeret, & Miesam Fridlandi oppidum transitu opportunum occuparet, desultorum adhibita opera. Et cum Gallasius Budeweisæ subsistens impediret, ne Ulfeldius in Austria super Anassum hospitans cum suis legionibus ipsi se jungere posset; inde petebat, ut Bernhardus Dux cum equitum manu circa sylvam Passaviensem se ostenderet; ac Superioris Austriæ rusticos in arma solicitare haut negligeret. Ea petita suspicionem Ducis intendebant, quod istius festinationis causas non sat solidas adferri videret; debilitatem Fridlandi, nutantem præsidii apud Pilsenam fidem, præfectorum contumaciam. Inprimis id suspectum videbatur, quod ad tam diversa loca evocaretur, Egram, Pilsenam, Passavium, Austriam supra Anassum; velut id ageretur, ut copiæ ipsius hinc inde divisę, ac in importuna loca pertractæ insidiis circumvenirentur. Lauenburgicum tamen amice dimittebat, ac traditionem Landsbergæ, & Francofurti cautionis loco acceptabat, Fridlando pollicitus, si inter ipsum ac Cęsareos aperta hostilitas erumpat, se certo ipsi subventurum. Neque tamen usque adeo properabat, quod sibi haut persuaderet, Fridlandum ita cito à Cæsareis oppressum iri; & utcunque res caderet, summam inter hostes confusionem orituram rebatur, ubi semel ad manus perventum foret. Sed & quia de secretis Fridlandi cum Gallo tractatibus intellexerat, quo isti spectarent, dubitabat. Ita pedetentim ad iter se parabat, Illoam expectans, cui petenti literas liberi accessus, & tubicinem obviam miserat, per quem in fundamenta rei penetraturum se sperabat. Ac ubi serio rem agi cognosceret, Fridlando satisfacere constituerat, si & iste copias suas Suecorum partibus sociaret, & loca ipsi obnoxia traderet. 1634.

Fridlandus Marchioni Culmbacensi se insinuat. 11. Febr.

§. 17. Miserat insuper Fridlandus Joannem Eberhardum Eltzium Cancellarium suum ad Christianum Marchionem Culmbacensem, de ipsius in pacem studio memoraturum, quod in has molestias eundem conjecerit. Nec eo segnius tamen ad hunc scopum ipsum incumbere. Ac cum hactenus intellexerit, Marchionem pacis cupidum magnæque apud suos autoritatis esse, postulabat, tempus locumque designari, quo Fridlandus paucis comitantibus accedere, ac eo de negotio ulterius agere possit. Interim Muffelium tribunum Egram cum ablegato suo mitteret, cui penitiora consiliorum suorum pandere velit. Isthæc Marchio ad socios, & cum primis Brandeburgicum Electorem, & Saxonem rejiciebat, quos ejus negotii autores fieri par foret. Nec parum rem promoturum Fridlandum, si ad conventum Francofurtensem ipse accedere, aut legatos mittere velit. Muffelius tamen Egram ire jubebatur, de consiliis ac mediis pacis pressius exploraturus; quem ex itinere nuntius de Fridlandi cæde retro vertebat.

Fridlandus trucidatur.

§. 18. Pręfectus Egrę Joannes Gordonus Tertzkii subtribunus a Fridlando è paupere gregario ad istud muneris provectus, multisque aliis beneficiis cumulatus erat. Unde Fridlandus hunc præ cæteris sibi fidum ratus ad ejusdem præsidium velut tutum in portum confugiebat. Enimvero is seposito præteritorum respectu, futuri pręmii magnitudinem animo librabat, si Fridlandum è medio sustulisset. Adsumitur in facinoris societatem Walterus Leslęus vigilum præfectus, & Butlarus tribunus. Id ut citra tumultum patraretur, Illoam, Tertzkium, Kintzkium, Neumannum cum tribus aliis in arcem ad cœnam invitant; (nam Fridlandi genius ab ejusmodi conviviis abhorrebat;) qui nihil mali suspicati veniunt. Cœna fere peracta convento temporis articulo inter nonam & decimam horam stationes per arcem, & in foro tacite firmantur, & per superiorem portam dimacharum Butlari turma meris Hibernis constans in oppidum, & mox in arcem intromittitur, quæ ipsis ingressis iterum claudebatur. 15. Febr. Hi statim strictis gladiis in convivium lætitia perstrepens irrumpunt, & fausta Cæsari ominantes, cum Butlarus, Gordonus, & Leslęus ad unum latus secederent, mensa eversa reliquos frustra resistentes, aut effugia circumspectantes trucidant eo minore negotio, quod ministri in separatum conclave ad cibum capiendum seducti, ibique conclusi erant. Hac cęde patrata Gordonus excubias arcis, Leslæus stationem in foro observabat, Butlarus cum centurione, & duodecim gregariis ad Fridlandi diversorium properat, ac edito clamore in ipsius conclave irrumpit: ubi centurio Deverouxius Hibernus natione in nocturno amiculo mensę se acclinantem, & ipso ingruente ad fenestram ruentem hasta transverberat, ut nullo edito verbo humi moribundus procumberet. Ita Fridlandus inglorio exitu finiit, in altum sublatus, ut lapsu graviore rueret.

Fridlandi elogium.

Prima illi tirocinia bello Forojuliensi contra Venetos, ubi Ferdinando Archiduci aliquot equitum turmas suo sumtu conscriptas adduxerat, & re cum alibi tum in Gradiscæ obsidio fortiter gesta insignem apud Ferdinandum gratiam inierat. Cui & in Bohemicis turbis constanter adhæsit, eaque occasione amicitia Comitis Harrachii, Cæsaris gratia florentissimi, potitus, ab ipso gener adsciscitur; quæ non infima magnitudinis futurę causa erat, ut dein bello Germanico è tribuno supremus exercituum dux in circum-

1634. ſcripta cum poteſtate, & è Barone Wallenſteinio Princeps Imperii evaderet. Beneficiis, quę à Cæſare acceperat, maxima reſpondebant merita viri, dum præter cætera poſt cladem Lipſiacam, & ſtupendos Guſtavi Regis progreſſus militiam Cæſaris ita inſtauravit, ut victricia iſtius arma in medio curſu ſtiterit. Vulgo moroſitas ipſius velut ſtultitiæ vicina exagitabatur, ſub qua tamen profundam calliditatem recondebat. Aſtrologicæ vanitati ad ſuperſtitionem immerſus, eoque parcus Numinis cultor, & Pontificiis ſacris non admodum addictus. Unde mutuum inter ipſum Sacerdoteſque odium. De cætero elatus animus, in iracundiam proclivis; imperia rigida, & multum è crudelitate trahentia; quæ tamen tempus indies mitigabat. Cæſari ſemper fidus, cujus faſtigium omnibus viribus attollere nitebatur. Unde merito dubitaveris, num initio tractatuum ſerio in iſtum aliquid molitus fuerit; cum ejuſmodi conſilium ſuperiore anno in Sileſia, ubi caſtra cum Proteſtantibus contulerat, facilius quam nunc exſecutioni dari potuiſſe videatur. Sed dum ſimulationis menſura exceditur, irreverentes ſermones, ac inficeta agendi ratio Cæſari ſuſpicionem excitarant, ab invidis malevoliſque eo uſque irritatam, ut tandem quod ab initio aſtute & in ſpeciem illudendis Evangelicis præ ſe tulerat conſilium, poſt ſerio, ſed ſero nimis, amplecti cogeretur. Ac non fruſtra de ejuſdem cœptis Oxenſtierna judicaverat; ea effectui dare ſupra ipſius vires eſſe; ac majora eum moliri quam præſtare queat. Nam apud duces, defectione iſtius erumpente, plus fides Cæſari data, quam ejuſdem autoritas valebat; unde plerique ab eo ſeceſſionem faciebant; & è clientibus, quibus maxime fiſus fuerat, ipſi percuſſores exiſtebant. Fateri tamen poſt ſolebat Oxenſtierna, ſe nunquam ad fundum iſtorum conſiliorum penetrare potuiſſe. Etſi maxime probabile videretur, tertias ipſum partes meditatum, præſertim poſtquam Guſtavo Rege mortuo priſtini ſpiritus rediiſſent. Certe Arnheimium tertias iſtas partes agitaſſe conſtat, capitalem Suecorum hoſtem, eundemque aſtutiſſimum; quo remoto, cum Fridlando facile conveniri poſſe credebatur. Idem Fridlandus ſecreta cum Gallis commercia aluerat, quibus primum ſuper deſtinatis ſuis Feuquierio Dreſdæ agenti per Kintzkium inſinuabat; hiſce promtam operam ad invadendum Bohemiæ Regnum offerentibus. Quibus ea res adeo arridebat, Oxenſtiernæ tunc ſuccenſentibus in Philipsburgi traditionem conſentire abnuenti, ut ſpe conjunctionis cum Fridlando Suecos contemnere inciperent, fœdus cum ſolis Germanis excluſa Suecia meditati velut tractabilioribus, ac ut circa emolumenta religionis Catholicę jactare ſe poſſent, retundendis Auſtriacorum exprobationibus, quaſi per fœdera cum Proteſtantibus iſtam deſtruerent. Unde & audita Fridlandi mors Richelium graviter perterruit, inter alia metuentem, ut amicitia cum Suecis valde tunc refrigerata iterum accendi poſſet.

Cæſareus exercitus in officio continetur. § 19. Interea Lauenburgicus Ratiſpona Egram revertens, ignarus quæ ibi geſta forent, cum præſidium militare ſibi obviam mitti poſtulaſſet, à manu Croatarum non procul Dirſchenreuta per inſidias interceptus, Egram, & mox Viennam

18. Febr. abducitur. Quem captum cogebant ad Bernhardum Ducem literas dare, quibus Egram invitabatur: ſed illæ inſidiæ fruſtra fuere. Parem cum Lauenburgico ſortem ſubiiſſet Arnheimius & ipſe Egram tendens, ni Zwiccaviæ pauliſper moratus fuiſſet. Porro ne caſus iſte turbarum quid in exercitu Cæſareo excitaret, Gallaſius, Piccolomineus, & alii ſolicite providebant, ſuſpectis legionum in interiora Bohemię Pragam verſus deductis, fidis in finibus collocatis, permutatiſque paſſim præſidiis. Qua diligentia effecerunt, ut exercitus in officio contineretur, ac bene compoſitus adventanti Hungariæ Regi traderetur. Quod autem ea res, quæ magnas turbas datura credebatur, ita facile ſopita fuerit, in cauſa erat, quod præcipui factionis Fridlandicæ cum ipſo cæſi, aut capti fuerant. Quos inter Schafgotſchius à Coloredo Olaviç comprehenditur, qui hactenus ſe conſiliis Fridlandi aſſenſiſſe fatebatur, ut ad compellendos eos, qui in Cæſaris aula paci obſiſtebant, exercitus Viennę admoveretur. Porro Bavarus interitu inimici ita criſtas erigebat, ut quam paulo ante pro ſe & fratre ſuo Gallica in aula protectionem ambiverat, jam negligeret, armis & auxilio Cęſareo deinceps ſe tuiturus. 1634.

§. 20. Aſt Bernhardus Dux Fridlandi cæde cognita iter accelerabat, ſi forte partem copiarum Fridlando addictarum ſibi adjungere, & Pilſenam intercipere poſſet, quod & ipſum Oxenſtierna per literas monebat. Sed ob viarum difficultates copię ſerius Weidę adpellebant, unde Karpſius tribunus hoſtem verſus excurſionem facturus mittitur; qui cognito Corpuſii legionem quatuor vicis non procul Egra diſtributam, ſuos quadripartito media nocte iſtis immittit, cæſis ducentis, multiſque captis. Sexcenti equi cum armis in prædam cedebant: Tribunus per tenebras ægre evaſerat. Hæc clades etſi Bernhardum Ducem non procul abeſſe teſtaretur; nemo tamen adparebat, qui Fridlandi necem ulciſci, aut Cęſareas partes deſerere cuperet. Unde ulterius in Bohemiam penetrare, nondum firmato receptu haut conſultum judicabat Dux, hoſti, ni aliunde auxilia accederent, impar. Quia tamen unica ratio videbatur Evangelicas partes ſuſtentandi, bellum in Cæſaris ditiones transferre, Saxonicorum conjunctionem eo fine ſolicitatum ibat. Unde Arnheimio qui antea ultro id ambiverat, per literas negotii utilitatem multis demonſtrat, poſtulans, ut antequam hoſtis vires rite compoſuerit, junctis ſecum conſiliis, armiſque eum perſequatur. Ad idem Oxenſtierna Saxoniæ Electorem literis hortabatur, ablegato quoque ad eundem Chriſtiano Culmbacenſi Marchione, magnæ apud iſtum exiſtimationis. Sed ne otia interim ageret Bernhardus Dux, Palatinatum Superiorem ab hoſtibus repurgare, & præſidia Cęſarea Kemnatho, aliiſque locis pellere inſtituebat, dilatandis ſuorum hoſpitiis, & magis premendæ Ambergæ. Inde cum parte exercitus Cronacum tendit, ut a Saxonicis eo propius abeſſet, ſimul expugnationem ejus oppidi tentaturus. Quod licet milite, munitionibus, & omni adparatu inſtructiſſimum vi aggreditur, ruinaque edita aſſultum dat: & quanquam non ſine clade rejectus ſpem brevi eodem potiundi conceperat, ni repente ſex equitum Cæſareanorum millia in Culmbacenſem ditionem irrupiſſent, incendiis, cædibus, rapinis omnia permiſcentes. Nec ſatis conſtabat, utrum recto Cronacum tendere, an medios ſe Ducem inter, exercitumque ejus Aurbaci relictum interponere vellent. Unde cum Dux unam tantum equitum legionem, tres peditum phalanges ſecum haberet, ne ab hoſte viribus prævalente opprimeretur, ſoluto obſidio in Coburgicam ditionem ſe conferebat. Inde cum Arnheimio Salfeldæ ex condicto congreditur; qui multa prius de Suecorum adverſus Electorem offenſis, & Oxenſtiernæ in ſe odio queſtus, tandem Duce iſta diluente, ſpondebat; Electori ſe perſuaſurum, ut ad Conventum Francofurtenſem legatos mittat; & Saxonicas copias, mutuum deinceps auxilium ſtipulatus, cum Duce juncturum.

Margin: 23. Febr. — Legio hoſtium opprimitur. — Bernhardus Dux Cronacum fruſtra tentat. — 8. Mart. — 16. Mart. — 20. Mart.

§. 21.

1634. Cæsarei Suecos Palatinatu superiore expellunt.

§. 21. Dum ista Bernhardus Dux agitat, Cæsarei è Bohemia moventes invalida per Superiorem Palatinatum oppida paucis peditibus insessa, ipsumque Chamum occupant, præsidiariis ad Cæsaream militiam adactis; Suecosque tota ea regione cedere, Furstamque se recipere cogunt. Bavarici quoque Straubingam vi oppugnatam, quam octingenti milites Suecici sub præfecto Borchauero obtinebant, ad deditionem sat duris legibus compellunt: ut relictis signis, tubisque, gladiis tantum accincti cum impedimentis Ratisponam deducerentur: & qui olim sub Cæsare, Bavaroque stipendia fecissent, ad vetera signa redirent, cæteris quoque Bavaricam militiam sumere liberum foret. Quæ leges nec ipsæ servatæ sunt. Nam præter veterem Bavari militem reliqui in custodiam dati fame ad Bavarica signa cogebantur, præter ducentos, qui mori præoptabant; quos Scherdingam captivos abstrahebant; Altringero eam perfidiam aversante. Obtentu sumebatur, quod Bernhardus Dux eodem oppido capto Bavaricos duces militesque contra pacta captivos abduxisset, sarcinis insuper direptis; eoque hos tantisper detinendos, quoad isti dimitterentur. Post Straubingam captam Altringerus in hiberna trans Isaram redibat; Gallasius quoque Cæsareos è Palatinatu in Bohemiam reducebat, quod anni tempus nondum ferret Ratisponæ obsidium circumponi; cui fini magna vis annonæ, adparatusque bellici Landshutę Pilsenæ, Chami, & Ingolstadii congerebatur. Nec minus Ratisponam Sueci, qui se haut obscure peti prævidebant, munimentis firmare omni ope laborabant. Ast Bernhardus Dux, cum periculosum judicaret tantum otii hostibus indulgeri, ut obsidendæ Ratisponæ omnia parare, & ad utramque Danubii ripam castra munire possent, Arnheimii conjunctionem ex promisso flagitabat, quæ sola hosti insperata ejus destinata infringere posset. Sed Arnheimius pro more suo ambigue respondere, de prętensionibus quibusdam in Silesia, ac belli directione prius ut caveatur postulare; ea occasione ad iniquas Suecis conditiones extorquendas usurus, quod eorum res ob gliscentem hostium potentiam in periculo versari viderentur. Quæ res gravissime Ducem offendebat; eoque asperis literis inconstantiam ipsi exprobabat, & ut postulata sua ad Oxenstiernam referret, monebat. Sed cum in Arnheimio, & Saxonicis nihil fiduciæ collocari posset, cum Hornio super instante expeditione consilia conferre satius ducebat.

Bavari Straubingam recuperant.

21. Mart.

Hornius Bavaris damnum infert.

8. Jan.

§. 22. Hornius fatigato militi tranquilla hiberna per Superiorem Sueviam paraturus initio anni Lauinga Biberacum versus moverat, si posset id oppidum hosti eripere. Sed comperto validam equitum Bavaricorum manum Licum superasse, ad Danubium relictas copias oppressuram, & Wurtenbergicam excursionibus infestaturam, quod istum cum maxima exercitus parte in Superiorem Palatinatum abiisse crederet, dilato obsidio, cui & asperrimum frigus adversabatur, peditatum plerumque circa Rietlingam per hospitia distribuit; cum equitatu, & selectis peditum Ravensburgum versus tendit, num forte Bavaricos dissipare, ac inde hibernum tempus per quietem exigere posset.

15. Jan.

Idem cum Waldsæam pervenisset, metatores Gronsfeldicę legionis Reutæ morari intelligit; quos ipse cum primo agmine ex improviso opprimit. Ex his cognoscit, quadraginta hostium vexilla sub Legierii tribuni ductu per Uberlingam, Ravensburgum, Leutkircham, Isnam, & Wangenam distributa esse. Igitur statim Reuta Platonem tribunum Ravensburgum mittit, portas oppidi obsessurum, quoad ipse cum peditibus subsequeretur. Mox Waldsæa Rosteinium, Canofskium Wangenam properare, utrumque inde Isnam junctim tendere jubet, num & ibi hospitantes opprimere daretur. Et Plato quidem Ravensburgi Keslerum tribunum cum sua legione, Comitemque Zielium, & Kœnigseckium cum multis Ecclesiasticis viris in potestatem redigebat. Canofskius quoque legionem Croatarum Wangenæ ad unum cædit, capitque. Sed Rosteinii adventum, qui Leutkirchę & Isnę agebant, matura fuga prævertentes Campodunum se receperant, paucis per præcursores occisis. Ita oppressis aut dissipatis hostibus per Superioris Sueviæ oppida equitatum in hiberna disponebat Hornius, quoad frigus desæviret. Eam per quietem nihil memorabile actum, nisi quod hostes Uberlinga, & è valle Rhenana excurrentes à Suecis semel atque iterum probe multati sunt, qui & trans Illarum excursione facta circiter sexaginta hostium, inter quos multi ductores, oppresserunt. Et quia Lotharingiæ Dux Brisaci Rhenum transierat, & per Friburgum ad Sylvestres urbes perrexerat, Constantiam aut Uberlingam si qua posset penetraturus; Hornius ipsi prævertendo Stocachum cum selecta manu ibat. Quo animadverso Lotharingus ea qua venerat via trans Rhenum iterum facessebat.

Cum Helvetiis acta.

§. 23. Cæterum post Constantiæ obsidium inter Helvetios animorum exacerbatio indies gliscebat, Evangelicis Catholicorum insolentiam armis retundere ardentibus. Qui & ab Hornio initio anni quindecim equitum centurias subsidio petebant. His iste suadet, ut destinata sua dissimulent quoad ipse cum exercitu in Superiorem Sueviam quo jam iturus sit, pervenerit, ipse interim quid facto opus Oxenstiernam consulturus. Mox Helvetii misso Ulrico tribuno non equites solum, sed totum exercitum, aut magnam ejus partem subsidio sibi petebant, ut primo impetu adversarios proterere, & claustra montium occupare possint, quæ deinceps suis viribus sint tuituri. Hornius, qui probante Oxenstierna validam equitum manum ipsis commodare cupiebat, toto cum exercitu eo accedere dubitabat, quod intumescentibus fluviis difficillima itinera, & legionum supplementa per intempestivam expeditionem impedienda forent. Simul isto discedente, antequam aliæ copiæ Danubium tueri possent, hosti aditus in Wurtenbergicam & alias amicorum terras relinquebatur. Igitur eas rationes Helvetiis exponit, suadetque rem differri, quoad ipse Constantiæ obsidium circumponere queat, cujus capiendæ firma sibi spes sit, Helvetiorum navigiis prohibituris, ne per lacum subsidia introduci queant. Interea se Sueviæ oppida in potestatem redacturum, quę Bavaricis, quo minus huc adcurrere queant, remoram injectura sint. His consiliis Helvetii adquiescentes judicio Hornii belli sui exordia committebant. Sed re in longum dilata animi utrinque apud istos detumescebant, & Galli hac occasione arrepta interventu suo efficiebant, ut citra bellum ea dissidia expirarent.

3. Jan.

Hornius Bavaricos multat.

§. 24. Interea Hornius de Fridlandi cæde, & quod Bernhardus Dux Bohemiam versus movisset, certior factus nec ipse diutius sibi quiescendum judicabat, distrahendis Bavaris, ne istius tergo ingruerent. Igitur primo Peschickium subtribunum cum expedita manu mittit, qui Frontæ quatuor legiones, quæ & paulo ante vapulaverant, plane delet, Logierio tribuno, ac plerisque ductoribus captis. Plato quoque tribunus Mundelheimum impetu occupat, trecentis, qui oppidum propugnabant, in potestatem redactis. Kaufbeuram hostes ultro deseruerant. Ipse Hornius Ravensburgo movens Biberaco exercitum admovet, ac 10. Mart.
Strasoldo tribuno honestis conditionibus oblatis de-

1634. deditionem imperat; quam ferociter repudiatam,
cum tertio post die ruina edita esset, iste ultro
ambit, minis additis, ni impetraret, cives se
Expugnatque Biberacum. Euangelicos curiæ inclusos subjecto pyrio pulvere
in aërem elisurum. Sed cum non secius Hornius
milites potiundi cupidus omnia faciendo assultui
pararet, precibus tandem sacerdotum & fœmina-
rum movetur, ut deditionem obsessis annueret
15. Mart. his legibus, ut signis, sclopetis, atque equis re-
lictis Ingolstadium deducantur, captosque aut
transfugas restituant, in libertatem quoque repo-
sitis oppidanis, quos alio in custodiam miserant.
Ast præter tribunum, ductoresque aliquot, omnes
militię Sueciçæ nomina ultro dabant, quindecim
peditum centuriæ, una equitum, non spernen-
dum peditatus supplementum. Inde Hornius
cum expedita peditum manu, & levioribus ma-
chinis Campedunum movet, ac repente in subur-
bium, mox in oppidum irrumpens partem præsi-
dii opprimit, cæteris in arcem refugis. Qui ta-
21. Mart. Campodunum, men defensionem non ausi, facultatem abeundi
petebant. Quam Hornius eo lubentius indulge-
bat, quod tempus heic nollet terere, audito Ba-
varicorum motu. E quingentis sexaginta tamen
peditibus, septuaginta equitibus, non supra centum
quinquaginta ad suos rediere, cæteri ultro sub
Suecica signa concesserunt. In arce triginta tor-
menta, & non parum pulveris pyrii, annonęque
repertum. Præfectus ob præproperam deditio
& Memmingam. nem apud suos capite pœnas post luit. Dehinc
Memminga ab Hornio invaditur; ubi post acces-
30. Mart. sus factos cornutum munimentum impetu expu-
gnatur, cæsis ducentis propugnatoribus. Mox
deditio extremis cum minis imperatur. Quibus
territi præsidiarii, honestum abitum pacti oppidum
4. April. dediderunt. Sed ex octodecim peditum centu-
riis, una equitum turma quingenti tantum sua
signa secuti sunt; cæteri ad Suecos transiere. In-
terea Canofskium Wangenę cum quatuor equi-
tum turmis agentem, octodecim peditum, duæ
30. Mart. equitum centurię Lindavia, Constantia, & Uber-
linga contracta opprimere conabantur, facilis suc-
cessus fiducia, quod pleraque munimenta invalidi
alias oppidi paulo ante ipse disjecisset, cum ab Hor-
nio inde evocatus esset; quę tamen ab ipso reverso
Cæsarei ad Wangenam vapulant. raptim reparata fuerant. Is igitur non solum ho-
stium impetum strenue repulit, sed & eruptione
facta ad Novum Ravensburgum usque recedentes
insecutus est, ibique pedem figere coactos fudit,
sexcentis cæsis, & pręter tribunum Schmidium,
3. April. aliosque ductores, quadringentis captis. Eo tem-
pore quoque arx Hohenzollera, non nisi fame ex-
pugnari apta, in Wurtenburgici Ducis potesta-
tem concessit. Bavaricis contra, quas Augustæ
Fuggeri Comitis ductu struebant insidię irritę fue-
runt, transfuga prodente, quas Winckelius tri-
30. Mart. bunus actis diligenter excubiis eludebat; ac hostis
re intentata Monachium revertebat.

Per Alsatiam gesta. §. 25. In Alsatia Cæsarei quam maxime satage-
bant, ut proximo vere validum educere exerci-
tum possent: quo fine delectus in Burgundia, &
Lotharingia fervebant. Et Salmensis Comes ex
Hagenoę, Tabernarumque præsidiis, vicinisque
locis duo millia militum coëgerat, quæ per mon-
tes Brisacum versus deducere cupiebat, cum prius
quosdam vicos Hanoviensis Comitis, & Argen-
toratensium diripuisset. Eum hostis motum ob-
servans Otto Ludovicus Rheingravius, antequam
is in justum exercitum adolescere posset, Sal-
mensem opprimere conabatur. Sed hic percepto
Rheingravii adventu, ad vicos Tabernis vicinos
se recipiebat, à Lotharingis, quibus solis nuper
id oppidum consignaverat, intra idem admitti
postulans. Sed inde exclusus ipse cum præcipuis
ductoribus Hohenbaarum arcem se conferebat. 1634.
Rheingravius, etsi in locis ob vineas impeditis
nullus equitum esset usus, per pedites tamen ho-
stes aggressus in fugam conjicit; quorum pars in Cęsarei vapulant.
dictam arcem se receperunt, ducenti cæsi, qui-
dam ultro ad Suecicos transiere, non pauci capti,
multi palantes ab agrestibus trucidati. Impedi-
mentis omnibus Sueci potiti sunt. Reliquias cla-
dis Hohenbaaræ inclusas fames intra biduum
Rheingravio traditura fuerat, ni paulo ante, aut
ipso in tumultu tribunus Gallicus Blocquierius
Hohenbaari adpulisset; quicum Salmensis in
Gallos quam Suecos pronior, an ut inter hos diffi-
diorum semina spargeret, convenit, ut ista arx,
simul Hagenoa, & Reichshofa Gallis consigna-
retur: vicissim Gallus Comitem, ejusque copias
in suam tutelam reciperet, concessa quo velit
abeundi facultate. De quo pacto Blocquierius
Rheingravio per literas significat, & quod ipse ar-
cem Galliæ Regis nomine occupatam possideat. Galli Hohenbaarum & Hagenoam Suecis præripiunt.
Rheingravius laboris sui fructum hoc modo inter-
cipi ægre ferens, super hac injuria per centurio-
nem ad Marchionem Forcæum missum quereba-
tur. Sed Blocquierius, qui celeribus equis prius
ibi adpulerat, factum suum facile Forcæo adpro-
baverat. Ita irritus centurio remissus, & Galli-
cę copiæ propius accedentes Rheingravio ubique
obstabant. Ac parum aberat, quin ab hujus subtri-
buno manus Gallorum noctu per errorem, velut
hostes, conciderctur. Igitur cum nihil se istis locis
gerere posse videret, in Superiorem Alsatiam trans-
ire satius ducebat, ne forte lacessentibus Gallis
cum ipsis ad manus veniendum esset. Mox quo-
que Hagenoa & Reichshofa Salmense concedente
à Gallis occupantur. Sed & Lotharingi ferocia
initio crepantes, post solis Forcæi minis territi,
haut expectato tormenti ictu, Tabernarum oppi-
dum Gallis tradunt.

§. 26. Interim Cæsarei Brisaco famem sentienti Cæsareorum conatus in Alsatia.
ex Helvetia secundo Rheno annonam inferebant;
simul in Suntgovia Schaumburgius circa cogen-
dum militem acriter satagebat; cui Salmensis cum
suis reliquiis, & pręsidio Hagenoa educto, Lo-
tharingorumque manus accedebat. Hi jam eo us-
que animis intumuerant, ut Colmarię obsidium
minarentur. Igitur hos conatus mature disturba-
turus Rheingravius, cum duodecim equitum tur-
mis, mille peditibus, ac tribus tormentis Colma-
ria profectus Sultzam pervenit, ubi Lichtenstei- 2. Febr.
nius Comes, multique ductores intercepti, &
insignis pręda parta fuit: reliqui in montes sine ja-
ctura refugiebant. Gebweila Mersii equites ter-
rore correpti ultro se proripuerant. Inde Ruffa-
cum Rheingravius aggreditur, ac resistente acri- 3 Febr.
ter præfecto, post ruinam factam quatuor locis as-
sultum simul dat; & cadentibus licet aut sauciis 5. Febr.
suorum non paucis, in oppidum penetrat, octoginta
hostium cum centurione captis. Cęteri in arcem re-
fugi, mox admotis machinis arbitrio Rheingravii se
submiserunt. Interea hostis circa Thannam ex-
ercitum sex millibus amplius constantem contra-
xerat, horæ tantum spatio à Rheingravii stativis
positis. Sed Rheingravium dudum pugnandi avi-
dum ne cum istis manus conserere posset tumen-
tes ternis aquis fluvii, ac uda humus tormentis &
equis incommoda, mox cadentes imbres retarda-
bant. Tandem Zulovii legione equestri firmatus, 1. Mart.
explorato hostium positu, in eos tendere constituit;
pręmissoque fratre Joanne Philippo cum equitum
peditumque manu, repente ingruens locorum
eosdem commoditate exuere conatur. Sed Cęsa-
rei Rheingravii adventu per agrestes cognito, jam Prælium ad Watweilam
in aciem se disposuerant. Igitur prælio commisso
Suecici pedites primum hosti altiora campi eripie-
bant;

bant; equites contra incumbente hostibi equitatu & peditum parte, ac tormentis licet innoxie tonantibus, initio turbatis ordinibus retrocedebant, mox tamen pedem iterum figebant. Rheingravius, qui cum legione sua equestri, & reliquo peditatu machinisque insequebatur, à fratre certior factus, quantum poterat adproperans ab omni parte hostem invadit, ac facili negotio in fugam conjicit. In ipso conflictus loco Philippus tribunus, magnę apud Lotharingos existimationis, multique primorum ordinum pręfecti cum mille quingentis gregariis cecidere. Salmensis Comes, olim Tabernarum gubernator, Marchio Bassompierius Lotharingorum summus dux, Mercius tribunus cum quingentis gregariis, tormentisque aliquot, ac signis capti. Victores fugientibus ad Thannæ usque portas insistebant, multis in via cæsis. E Suecicis nemo ductorum præter decurionem, & quinquaginta circiter gregarii desiderati. Watweila & Senna eodem die arbitrio victoris se permisere, ubi sexcentis adhuc militibus, & plerisque impedimentis hic potitur. Inde Thannę admotus exercitus, quæ post unius diei verberationem citra exceptionem se dedidit; ducentique pedites sub signa Suecorum recepti, ductores capti. Ensisheimum junior Comes Lichtensteinius cum trecentis militibus ultro deseruerat, ac Brisacum se contulerat. Castellum quoque ad Huningam, quod paulo ante Cæsarei excitaverant, exigua Suecorum manu adventante, ab istis vacuum destituitur. Befortum itidem citra pugnam capitur, quod præsidiarii se in arcem recepissent; sed qui post admota tormenta in has se demum leges dedunt, ut ductores, quos inter septem centuriones, in honesta custodia haberentur; gregarii qui Teutonicæ essent nationis, sub Suecica signa reciperentur, exteri quo vellent dimitterentur. Sed ne Luderi Fano Rheingravius potiretur, Gallicus Dux Hebronus obstabat, qui deditionem ejus imperando anteverterat. Et quanquam Rheingravius obtenderet, cum sibi præsulatum à Suecis donatum, quem à Gallis præripi haut æquum sit: Hebronus tamen ista flocci faciens oppidum occupabat; & insuper Passavantium arcem tanquam ejus præsulatus appendicem sibi tradi postulabat. Id quod Rheingravius abnuere, ac istum ad Oxenstiernam remittere. Interim Wilhelmus Marchio Badensis septingentos circiter è clade collectos Brisacum deducere laborabat, firmando ibi præsidio. Sed cum Rheingravii frater Pfirtam arcem intercepisset, iste via interclusa in Burgundiam se conferebat. Manus quoque Suecicorum castello ad Huningam excurrens, multis curribus sale & farina onustis potiebatur, oppressa equitum centuria, quæ illos comitabatur. Ceterum cum Rheingravius post Altkircham ultro deditam Bruntrutum invadere cuperet, ministri Præsulis Basileensis tributa promittebant, si ab hospitiis militum immunes relinquerentur; qui tamen iidem simul Galliæ Regis patrocinium apud ipsius duces imploraverant. Unde contingebat, ut dum jam super deditione oppidi cum Rheingravio tractaretur, Haijus Mumpelgarda accedens Galliæ Regis nomine declararet; Episcopum Basileensem Gallica tutela comprehendi. Igitur iste collisionem cum Gallis defugiens cis Rhenum regreditur, ac Neoburgum invadit. Ubi qui id insidebant primum quidem impetum repellebant; sed altero non expectato Brisacum se conferebant. Hinc Friburgum Brisgoviæ petitur; cujus suburbium impetu capitur, cæsis centum quinquaginta oppidanis, rusticisque qui in armis reperiebantur. Mox oppidum deditionem ultro facit; ac qui arcem insidebat miles post brevem defensionem, tormentis, jactuque

Rheingravii per Alsatiam progressus. 3. Mart. — 7. Mart. — 11. Mart. — 1. April.

ignium adigitur arbitrio se Rheingravii permittere, qui plerosque sub sua signa recipit, cęteros captivos detinet.

§. 27. In Palatinatu sub initium anni Philipsburgum in Suecorum potestatem pervenerat. Quanquam enim præfectus Bambergius omnem lapidem moveret, ut vario tractatuum ludibrio id oppidum istorum manibus subtraheret: tamen advigilante Ottone Rheingravio ejus conatus eliduntur, & exterioribus munimentis, telonioque, & piscatoriis domibus occupatis, accessus ad Rhenum præcluditur. Unde fracta tandem pertinacia ipse ad Schmidbergium tribunum procedens super deditione serio tractare incipit, cujus leges per istum ad Rheingravium mittuntur. Quanquam autem extrema Philipsburgicos fame premi nosset Rheingravius, ita ut paucos intra dies citra pactum ad deditionem adigi possent, tamen ob machinationes Gallorum omnem moram periculosam judicans, sat honestas conditionis istis indulget. Enimvero pridie, quam Cæsareis ex pacto excedendum oppido foret, miles adversus pręfectos tumultuari, & se illos secuturum negare; queis & extrema à consternatis imminebant, ni ad Suecorum protectionem confugissent, hosque ut oppidum intrare maturarent, rogassent. Ita nulla præsidii deductione opus fuit, & septingenti qui supererant gregarii Suecorum se militiæ tradidere; ductorum plerique Spiram, præfectus Heilbrunnam concessit. Custodia oppidi deinceps Schmidbergio tribuno, qui in eo subigendo egregiam operam navaverat, traditur; & exhausta penus annona diligenter iterum impletur.

Philipsburgum Suecis deditur. — 1. Jan. — 3. Jan. — 7. Jan.

§. 28. Ad inferiorem Rheni tractum Grimbergius tribunus Andernaci pręfectus Hachenbergam subito opprimere conatus, cum clade repulsus fuerat. Paulo post iis in oris magnum terrorem dabat Marchio Celadæ, qui cum Hispanicis copiis è Lucenburgico agro Rhenum trajiciebat, ad sylvam Occidentalem Moguntini, & Coloniensis Electorum, Neoburgicique, & Colonię urbis copias sibi juncturus, quæ in validum exercitum surrecturę credebantur. Huic moli quę pares opponerentur copiæ non adparebant. Ne tamen aperta plane via hosti in Wetteraviam relinqueretur, bis mille quingenti circiter mittuntur, qui aditus obsiderent; quibus parem numerum Landgravius sociaturus erat. Conatus tamen hostis in irritum recidit, auxiliis Coloniensium ob tumultum ibi excitatum retardatis; Neoburgico quoque armis plane supersedente; quem instinctu Suecorum Hollandi monuerant, ut quiesceret. Simul Arausionensis validam manum Rheinbercam miserat, Hispanorum motus observaturam. Unde territi Hispani diutius his in oris morari haut ausi, post direpta quędam loca Rhenum iterum transmisere. runt.

Hispani se movent. — 14. Jan. — 22. Febr. — 14. Mart.

§. 29. In Westphalia eo tempore non solum agrestium manipuli turbas dabant; sed & Cæsareorum duo millia Monasterii ac vicinis oppidis collecta Suecorum hospitia infestabant, Limburgumque arcem ad Ruram fluvium sitam, ac Bentheimum occupabant; Ludingshusa quoque arce per præfecti ignaviam facile potiti; cum intra triduum Hasti adfuturi essent, qui subvenirent. Osterholtius quoque, & Eremita tribuni Cæsarei cum viginti duabus cohortibus Blombergam, & post Uffelam oppressam misere diripuerant. His hostium conatibus obviam iturus Melander Hassicus dux cum quindecim equitum centuriis, aliquot mille peditibus ad Dulmenam progressus cohortem peditum cum sexaginta equitibus, mox quinque Bœnningshusii turmas conciderat. Sed dum Dulmena Halteram tendit, hostis repente Rhedam

Acta per Westphaliam. — 22. Jan. — 7. Febr. — 10. Mart.

1634. dam convertit, ac post oppidum direptum incensumque, arcem segniter resistente præfecto capit. Quo ipso hostis sibi viam ad Comitatum Lippiensem, Tecleburgicumque, & Osnabrugensem præsulatum aperuerat. His ut se conjungeret Gleenius, cum aliqua manu Minda trans Visurgim in Westphaliam tendebat; quem Ericus Andreæ Trana tribunus Suecicus insecutus non procul Mella aliquot ejusdem turmas improviso opprimit, centumque ac triginta in fuga interficit, præter duo vexilla non paucis captis. Nec Gleenius in Suecos firmato pede ipsum expectantes tentare quid ausus, Warendorfum se conferebat, hisce itidem ad sua regressis. Circa idem tempus Gustavus Gustavi F. in possessionem præsulatus Osnabrugensis à Regina Sueciæ donati per Oxenstiernæ delegatos immittitur. Et quanquam initio in ejus verba jurare Canonici obtentu privilegiorum, equestris ordo, & oppida metu vastationis à Gleenio imminentis tergiversarentur; mox tamen juramentum præstiterunt, plerisque Canonicis exceptis. qui recusationis suę rationes Oxenstiernę se approbaturos ferebant.

Obsidium Hildesiæ lente procedit. §. 30. In Saxonia Inferiore Brunsuicensis Dux obsidio Hildesiæ superiori anno coepto insistebat majore pertinacia quam successu, cum obsessi obsessores numero fere æquarent. Et quanquam Oxenstierna suaderet rem in commodius tempus differendam, nec labore jam tum attritas legiones plane pessundandas, ne post hoste ingruente obsidium cum ignominia foret deserendum: is tamen pręfracte abnuebat, quod ditionum suarum salutem ex ea urbe pendere diceret; ac Hildesia capta Guelferbytum facilius cessurum. Igitur placito Ducis morigeratus Oxenstierna Cniphusium eo miserat rebus melius disponendis; qui statim observabat, obsessores pro paucitate sua plus laboris suscepisse, quam cui sufficerent. Neque tamen ipse operæ pretium facere poterat. Cum enim Oxenstierna conditiones, quas idem Clericis Osnabrugensibus indulserat velut Evangelicus, oneri cessuras retractasset, Cniphusius offensus missionem flagitarat, & obtinuerat, Hildesiæ tamen obsidio ad finem incubiturus, aut quoad alius in ipsius locum suffectus foret. Unde cum ob eam missionem ductores imperium ejus parum curarent, ac nisi consulto prius Georgio Duce parere ipsi nollent; iste castris excedit, obsidii cura Uslario relicta. 28. Febr. Cæterum obsessores quidem munimentum cornutum expugnarant, ac ad labrum fossæ penetrarant, circa quam replendam satagebant. Obsessi tamen acriter obsistere, crebris eruptionibus obsessores fatigare, quos morbi præterea, mortesque, ac crebræ desertiones valde attenuabant, ut ni plures accederent copiæ, vix spes esset urbe potiundi. Ea de causa Oxenstierna Kingio tribuno mandat, ut cum sua & Wilhelmi Ducis tribus legionibus Hildesiam se conferat; qui & jam Peinam duobus inde milliaribus distantem pervenerat. Sed Wilhelmus Dux contrariis mandatis legionis suas in Eichsfeldiam ire jubebat, quæ & mox à Kingio discesserunt, ne id quidem gratificantes, ut antequam abirent, in speciem se ante oppidum ordinibus explicatis ostentarent, terrendis obsessis. Sic isti quidem nihil effecerunt, quam ut obsessoribus annonam angustiorem redderent. Circa idem tempus Brunsuicensis Dux querelam movebat super ducentis equitibus Suecicis, quos superiore anno expetierat Brunswiga urbs, coërcendis Guelferbytani præsidii excursionibus; velut per istos ditionibus suis molestia crearetur. Re vera autem suos potius urbe recipi, ac Succos paulatim iis oris dimoveri cupiebat. Sed cum magistratus urbis eos equites sibi necessarios obtenderet, alia via rem aggressus ab Oxenstierna petebat, ut isti ad obsidium Hildesię evocarentur. Quod Oxenstierna necessitate urbis, & quod equitum exiguus usus in obsidio foret, excusabat. 1634.

Saxo pacem captat. §. 31. Apud Saxoniæ Electorem primum anni tempus inter clandestina cum Fridlando consilia exigebatur. Sed ejus cędes summos juxta ac imos ejus aulæ mirum quantum consternabat; & postquam spes hac via Cæsari nocendi decollaverat, nil nisi pacem omnes anhelabant. Quanquam enim legiones apud Zwiccaviam coire juberentur: tamen nullo præterea conatu omnia ad Arnheimii adventum differebantur. Nec post huncce sat diu extractum res magis procedebat; ut ipse serio, an in speciem quereretur: pulcerrimam rei bene gerendæ occasionem cunctatione corrumpi. Se ut legiones Bohemiæ immitterentur diligenter institisse, & adhuc instare; si nihil masculi decernatur, se munere suo abiturum. 4. Mart. Nec tanto magis res suscipiebatur, sed potius legiones ad Zwiccaviam contractę in hiberna dimittebantur. Eo facilius erat Cęsareis motus è cęde Fridlandi imminentes componere, & cum ex hac parte nihil impressionis metuerent, Ducis Bernhardi hospitia per Superiorem Palatinatum disturbare. Nec ullus pudor erat, conventionem, quam Arnheimius cum Bernhardo Duce, super sociandis copiis iniverat, retractare. Eodem tempore ab Hispanico Legato Oquendi Duce Vienna mittebatur, qui Hispaniarum Regis ad Electorem literas adferret, quibus ille operam suam componendo dissidio Cæsarem inter & ipsum offerebat. 4. Mart. Quem paulo post Henricus Julius Lauenburgicus Dux à Cęsare ad utrumque Electorem legatus sequebatur; ambos ad tractatus pacis secum suscipiendos invitans. 14. Mart. Addebantur à Cæsare ad Saxonem peculiaria promissa de summo Cæsarei exercitus imperio in ipsum conferendo, si suas copias conjungere vellet; aut per totam Silesiam pro Saxonicis hospitia, si induciæ placerent. Quid responsi datum fuerit nobis non constat. Pacis tamen tractatus Saxoni non displicuisse, eventus ostendit. Ast Brandeburgicus peculiarem pacem abnuebat, infirmam eam, & recidivæ obnoxiam ferens, ni universos quorum interest complecteretur: eoque rem ad Francofurtensem conventum rejiciebat.

Per Silesiam acta. §. 32. In Silesia Henricus à Dona Cæsareus Dux Wartenbergam arcem deditione ceperat. Lautersonius quoque tribunus Namslaviam scalis improviso admotis oppressam, omni libidinis avaritiæ, & crudelitatis genere per triduum vexaverat. 8. Jan. Urbs quoque Wratislavia ob favorem in Evangelicorum partes eminus circumsessa, ac subvectio interclusa irridentibus oppidanis, qui antea copiose sibi prospexerant, & auxilio Suecorum, Saxonumque in Basilica, & Arena Cęsareos per crebras irruptiones multabant. Et inter alia Hasenburgii tribuni legionem, & mox quinque equitum turmas deleverant. 28. Jan. Duwalius quoque dolore cladis ad Steinaviam acceptæ saucius, qua triginta per annos partam existimationem prodegisse arguebatur, ab Oxenstierna postulabat, omnes ductores, qui ibi fuissent, ad causam dicendam judicio bellico sisti. Nec ipse cum exigua, quam habebat manu, hosti quantum poterat damni inferre omittebat. Duwalius semovet. Cumque aliquandiu Briegæ egisset, Wratislaviam iturus in itinere pontem Ohlavus incendit, impetu expugnatis ad utramque ripam positis castellis, cæsisque aut captis propugnatoribus. 1. Mart. Inde cum ab Wratislaviensibus aliquot peditum centurias ad paucos dies commodato accepisset, Oelsam, ubi legio cataphractorum sexcentis capitibus constans, & duæ dimacharum cohor-

1634. 4. Mart. cohortes agebant, ipse cum septingentis noctu tendit, ac primo mane oppidum arcemque assultu expugnat, omnibusque ductoribus, & quadringentis quinquaginta gregariis captis reliquos trucidat, Ducem, qui jamjam in custodiam alio erat abstrahendus, multosque nobiles hostium manibus ereptos Wratislaviam deducit. Sed cum idem Wratislavienses pecuniam posceret augendis copiis, illi longe recusabant, ac ad Oxenstiernam relaturos se dicebant. Unde is ex ęgritudine animi in morbum incidebat, quod deficiente argento non solum delectus sisterentur, sed & quem tanto labore jam coëgerat, miles dilaberetur.

Motus ob cædem Fridlandi. §. 33. Eo tempore Troppaviam Schafgotschii subtribunus Freibergius cum octodecim centuriis obtinebat, qui solus ob cædem Fridlandi, & ducis sui captivitatem turbas dare ausus est. Is quippe Fridlandi se partium ferens peculiarem hujus legionem pedestrem, & Bohemicos dimachas sibi adjungens in mortui jam Fridlandi verba adigit, simul soluto menstruo stipendio conciliat, & quatuor equestres legiones conscribere incipit. Erant ipsi in oppido octodecim machinæ, & annonę affatim. Tantum ducem petebat imperio gerendo aptum, & manum equitum excursionibus in Moraviam instituendis. Et videbatur ingentem flammam genitura hæc scintilla, si spatium daretur. Sed cum Evangelicorum auxilia Cęsarei pręverterent, intra primordia ignis exstinguitur. Statim quippe Goetzius cum aliquot equitum peditumque millibus adproperat, ac post Leobschützziam, Carnoviamque, quam Freibergius præsidio firmaverat, expugnatam, Troppaviæ obsidium circumponit. Et resistebat is quidem aliquantisper; sed cum nihil subsidii adpareret, ac à Schafgotschio è custodia deditio imperaretur, Goetziusque impunitatem promitteret, flectebat, & ad Cæsaris obsequium redibat. Nec eo secius Viennam in custodiam rapiebatur.

Landsberga capitur. §. 34. Et tamen occasione usus Leslęus, cum ad oriens istud incendium restinguendum Cæsarei duces undique concurrerent, de Landsberga invadenda consilium cepit. Eoque copiis per Pomeraniam contractis apud Driesenam ponte extructo Wartam transmittit, castellumque ad
15. Mart. ripam Landsbergæ oppositum citra jacturam in potestatem redigit. Missi quoque qui per Sternbergensem tractum sparsos consectarentur. Ex altera parte ad oppidum accessus fiunt, quod Schlickius Comes cum duodecim centuriis strenue propugnabat, crebrasque eruptiones etsi non ci-
25. Mart. tra suorum jacturam tentabat. Sed tandem fractus honestis conditionibus deditione facta Glogaviam Majorem dimittitur. In oppido viginti septem tormenta, & apparatus bellici, annonęque copia non spernenda reperta.

Conventus Francofurtensis acta. §. 35. Inter ista tempus conventui Francofurti ad Mœnum habendo aderat, ad quem omnes Evangelici per Germaniam invitati erant; num in unum connecti fœdus possent, æquandis hostium viribus, & ut eo citius honesta, & secura pax obtineri posset. Ad illum quatuor Superiorum Circulorum Ordines mature coiverant; plerique Saxonicorum tardius adveniebant, Holsatis plane emanentibus. Westphali Comites vario obtentu absentiam excusabant. Schaumburgius tantum non captivum se, Frisiæ Orientalis Comes minorennem ferebat, & Ordinibus provincialibus obnoxium. Oldenburgius neutralitatem sibi promissam, & citra Daniæ Regis consen-
18. Mart. sum nihil ejusmodi se audere. Oxenstierna tamen
Oxenstiernæ propositio. non eo minus negotio initium daturus; postquam de suo circa bellum finiendum studio, hostiumque tergiversationibus & artibus præmisisset, futuræ consultationis capita proponebat; de animis, consiliis, atque armis conjungendis, quo unico medio hostis ad honestam pacem bona fide amplectendam compelli queat; in quas leges pax facienda; quid Danię Regi mediationem denuo offerenti respondendum; de Succorum præmiis; de mediis bello alacriter continuando suppeditandis; quomodo Galliæ Regi circa Philipsburgum sit satisfaciendum; de neutralitate Neoburgico concedenda; quibus denique conditionibus extranei Principes aut Respublicæ, si qui velint in societatam adsciscendi sint. Quæ capita ab Oxenstierna statim ad Daniæ Regem, & Saxonem transmittebantur, ut intelligerent, rectę ipsum via circa pacem reducendam insistere; simul ut in eundem finem operam suam conferrent rogabat. 29. Mart. Quanquam autem res utique exigeret ob imminens ab hoste periculum consultatione maturari; tamen quod Saxonici Ordines nondum advenissent, cæteri ad deliberationes super summa rerum accedere verebantur, ne isti neglectos se, aut præjudicio oneratos queri possent. Et cum eo tempore Bernhardus Dux quosdam Ordinum ex improviso hospitationibus onerasset, ea res initium Conventus non modicis difficultatibus implicabat, irritatis Ordinum animis, & diversa consilia agitantibus, sic ut tempus consultationibus de summa rerum impendendum, asperis & altius penetrantibus querelis consumeretur. Nec sane probari Ducis factum poterat non pręmonitis Ordinibus susceptum, & quod nulla necessitas, aut ratio belli excusaret, turbatis insuper militari petulantia sementis laboribus. Ita mensis prope elabebatur, quo nihil ad rem faciens ageretur.

§. 36. Primum ibi disceptatum de Neoburgico Palatino belli molestiis eximendo, quem inter & Oxenstiernam acres antea literę hinc inde scriptæ fuerant, illo querente, bello se citra causam petitum, hoc, ut Ligistarum fœderi se innectere supersedeat, non sine minis monente. De Palatini Neoburgici neutralitate. Quæ tamen disceptatio ultra verba non procedebat, ac res ad isthunc Conventum rejiciebatur. Ubi per Palatini 23. April. Legatum exponebatur de damnis in Juliacensi, ac Neoburgica ditione datis, cum Princeps suus nihil hostile in Succos sociosve tentarit; ut satis eidem causæ fuerit cum hostibus ipsorum arma jungendi. Sed quia spes facta sit ista emendatum iri; nunc petere, ut ex omnibus Palatini terris miles Suecicus deducatur, ac Siburgo pręcipue clientelę sibi nomine subjecto: tum ut saltem peculiaria ipsius bona ablata restituantur; ac deinceps ejusdem ditiones plena neutralitate fruantur; quam ipse quoque à Cęsare, & Ligistis impetraturus sit. Ea occasione Palatinus Sultzbacensis super Ducatu Neoburgico litem intendebat, velut per avitum testamentum ad se devoluto, quod istius leges à Neoburgico violatæ forent. Sed cum intempestivum videretur hac rerum facie Neoburgicum plane alienare, Sultzbacensis monebatur modestius rem urgere & commodiori tempori persecutionem juris sui reservare. Ast de neutralitate Juliacensibus ditionibus concedenda facile conveniebat. Sed super Neoburgico Ducatu, & Siburgo disceptatio per totam ęstatem extrahebatur. Tandem mutuo concedebant ob insecutam cladem Norlingensem, & quia Palatino cum Ordinibus suis provincialibus lis orta fuerat, qui privilegia sua ab ipso violari apud Cæsarem questi fuerant. Unde Cęsar ad causam cognoscendam Philippum Mansfeldium Comitem eo miserat, eaque occasione Palatini ditiones tributis subjicere conabatur. Simul Ordines inimica in Principem consilia agitabant. Igitur circa Neoburgicam ditionem placebat, ut ea belli oneribus, sicuti aliorum 1. Sept. Fœderatorum terrę subjecta foret, salvis tamen Pa-

1634. latini jurisdictione, ac quantum tempora ferrent reditibus, quoad belli ratio eam plane immunem reddi pateretur: Suecica quoque præsidia Ducatu Bergensi deducerentur, ipsoque Siburgo, cui tamen munimenta prius detrahenda sint. In posterum sincera iis in locis neutralitas sit; ac Palatinus copias suas exautoret, Sultzbacensiumque prætensionibus æquum se præbeat. Ac ne dimissus à Palatino miles Cæsareis accederet, cum Arausionensi agebatur, ut istum ad se pertraheret. Cæterum cum eam Evangelicorum declarationem Neoburgicus Catholicis Ordinibus Coloniæ congregatis offerret, utque sibi pariter ab ipsis caveretur peteret; illi Cęsaream ratihabitionem præstare non poterant. Unde cum eorum declaratio imperfecta, & obscura petito Evangelicorum non responderet, negotium hoc ad finem perduci non poterat.

Electoris Saxoniæ propositio. 3. Maji. §. 37. Paulo postquam cum Neoburgico agi cœptum, Saxoniæ Electoris Legati à misero Germaniæ statu exorsi multis verbis Principis sui pacificam mentem extollebant, qua impellente universorum Evangelicorum conventum indicere voluerit, pro autoritate sibi per Lipsiacum fœdus collata: quod institutum per quatuor Superiorum Circulorum inter se & cum Suecis confœderationem interruptum fuerit. Inde exhaustis omnibus Rhetorum loculis ad pacem amplectendam eos hortabantur. Nec obscure improbabant, præsulatus bello occupatos alienari, ac in seculares ditiones mutari. Addebant, non omnia ancipiti aleæ Martis exponenda; & cum nemo Electori ad sustentandas suas copias subsidii quid conferat, sumtibus diutius ferendis ipsum imparem esse; eoque mature ad tractatus descendendum, nec omnia ad unguem exigenda, ac ejusmodi pacis conditiones proponendas, quę commode obtineri queant; de quibus in antecessum sit conveniendum, ac certum scopum tam funesto bello prefigendum. Circa Suecorum præmia monebant, Gustavum Regem declarasse, se eo nomine Saxoni nihil imputare: etsi operam ejus nationis egregiam præmio mactari par utique sit: Suecos tamen prætensionem suam ita moderaturos, ut commode eidem satisfieri queat; præsertim cum Gustavus Rex professus sit, sua arma Romano Imperio, à quo læsus non fuerit, fraudi non fore. Ad

Fœderatorum responsio. 31. Maji. hęc post mensem fere elapsum, Fœderati ob Heilbrunnense fœdus perstricti, quid post Lipsiacum conventum acciderit, exponunt, & quod rerum conditio non tulerit Saxonis conventum expectare. Cæterum pacis se quoque cupidos, nec bello causam dedisse, nec cur illud huc usque extractum sit, culpam penes se esse. Super conditionibus pacis se quam maxime solicitos esse, presertim cum Suecia conjunctas secum rationes habeat, ac tam multos præsulatus bello partos possideat. Sed cum hostis omni vi ad scopum suum grassetur, sibi vicissim omnia pro sui defensione expedienda, quoad honesta ac tuta pace potiri detur: super cujus legibus adornandis Saxonicos, ut mentem suam exponerent, rogabant. Sibi exploratum esse, uti hostis summam consiliorum in Evangelicorum divisione collocet; ita salutem suam conjunctione animorum, armorumque stare. Ad quam Saxonem invitant, ac ut ad finem usque belli durare, & communicatis secum consiliis rem gerere velit; suum vicissim auxilium prolixe offerentes.

Daniæ Regi super loco & tempore tractatuum responde-tur. 30. Maji. §. 38. Super loco & tempore tractatuum Danię Regi Fœderati respondent; Lubecam nimis remotam; Mulhusium bello attenuatum, & Marpurgum nupero contagio tam splendidi conventus haut capacia. Ipsi contra ubi Francofurtum non placeret, Erfordiam, Spiram, aut Wormatiam proponebant. Tempus quod spectet, rem quam primum suscipi placebat, ut tamen inter indictionem & tractatus initium mensis minimum intercederet. 1634.
Circa salvi conductus literas monebant, ut illę non solum Lipsiaci fœderis socios, sed & quam maxime Coronam Sueciæ, cęterosque Reges ac Respublicas, qui legatos eo mittere velint, complecterentur; quarum formula, simul quomodo fiduciarię literæ forent concipiendæ, proponebatur. Ista decreta cum ab Ordinibus subscribenda forent, lis inter Equestrem Ordinem, Urbesque Imperiales super digniore loco oriebatur; cui declinandæ peculiares literæ ad Daniæ Regem ab Equestri Ordine scribebantur. Rex cum alia ab Ordinibus proposita, tum de tractatu pacis Francofurti instituendo probabat, cujus initium mense Octobri fieri placebat; eademque ut à Cęsare quoque admitterentur, operam se daturum pollicebatur. Quę tamen facie rerum post mutata, irrita fuere. Ast circa universorum conjunctionem, mediisque bello continuando expediendis tanto temporis spatio parum promovebatur, etsi gliscens indies hostium potentia isthæc ante omnia maturari suaderet. Quas moras Ordinum in tam arduo negotium tempus inutili sermocinatione terentium pertæsus Oxenstierna, Moguntiam rantisper secedebat, num forte ipso absente serio magis rem gerere instituerent.

§. 39. Interea cum Helvetiis Evangelicis ac Tigurinis precipue actum fuerat, ut fœderi Heilbrunnensi nomina dare vellent. Ad quod etsi permoveri non possent; pronum tamen satis animum in Fœderatos testabantur, ac copiis ex Italia per Gothardum montem iter occlusuros se promittebant. Rhæti quoque transitum per Vallem Tellinam in Tirolensem provinciam obstruere parati erant; sed soli eam rem absque Gallorum auxilio suscipere non audebant. Atque his cunctantibus ad Oxenstiernam scribebant, operam suam apud Gallos interponeret, ut ei negotio manum admovere vellent. Sed frustra ministris Gallicis stimulos admovebat Oxenstierna, sic ut eo tempore claustra Alpium magno Evangelicorum cum detrimento non occluderentur. Acta cum Helvetiis & Rhætis.

§. 40. Nec in Anglia operę pretium fecerat Joannes Oxenstierna, quo è Belgio trajecerat. Is post tertiam ab adventu suo septimanam honore Legatis solito in aulam adducebatur, etsi pater, ubi quid ceremoniarum omitteretur, id negligere mandaverat. Inde cum post publice facta verba privatim Regi petita sua expositum venisset, ac multos proceres in conclavi adsistere conspiceret, quibus parum fidebat, prævalente tunc apud eam aulam Hispanica factione, sermonibus obiter oblatis tempus terebat ac verbo tantum innuebat, se militem ac pecuniam petitum venire. Cui paucis verbis Rex reponebat: pacem quærendam, & cogitandum, quos jam sumtus ipse fecerit. Sed tandem solo cum Rege loquendi copiam nactus de statu rerum in Germania demonstrabat, & ut Rex paci promovendæ operam conferre velit, cujus conciliatorem Danus denuo se ferat; tum ut bello continuando subsidia conferat, militis quoque per Britanniam conducendi copia facta. Contra Rex primo mirari se respondebat, quod nullis à Regina Sueciæ, aut Fœderatis Germaniæ Ordinibus literis fiduciariis instructus veniret. Nam si de fœdere cum ipso tanquam Legato tractandum sit, de autoritate ipsius constare debere. Oxenstierna de fœdere concludendo sibi in mandatis datum negabat: sed si Regi placeat suam mentem super eo declarare, se quid sibi videatur expositurum, ac ad suos relaturum. Cęterum à Patre se delegatum, cui summa rei Sueciæ per Germaniam, & fœderis Heilbrunnensis directio sit commissa; nec alia sibi autoritate opus esse: ac Fœderatorum nomine se militem ac pecuniam petere. Ad quæ Rex reponebat; Infructuosa in Angliam legatio. 26. Mart. 1. April.

hæc

1634. hac tempestate viris à se Regnum exhauriri non debere, cum sibi in futurum cautum non sit, ac pax à vicinorum lubitu pendeat. A Patre suo ac se maximos sumtus factos, nullo emolumento, aut gratiæ spe. Evangelicos sępius de subsidio ipsum interpellasse, nec vicissim conditiones Regno suo proficuas obtulisse. Nepotum suorum restitutionem curæ sibi fuisse, ac fore. Alias se non videre, in cujus gratiam, aut quo fine isti bello implicari debeat; cum Germania situ remota parum ipsum tangat. Collaturum se tamen operam, ut pax iterum coëat; quæ optima ac tutissima sit via res afflictas reparandi. Cum inde Oxenstierna de rebus Germaniæ, Fœderatorum consiliis, ac necessitatibus multa exponeret, & quantopere ipsum Palatina causa tangeret, Rex probe rem percepisse videbatur, & parum quod reponeret habebat. Post tamen scripto responsum: cum Oxenstierna præparando duntaxat fœderi venerit, se Amstruterum Francofurtum super eodem concludendo missurum, ubi & de subsidio sit agendum, quod fœdus consequi debeat. Sed cum Oxenstierna rebus tantisper sustinendis à simplici liberalitate auxilium peteret; nihil aliud responsum, quam tale quid ante fœdus à se nec peti, nec præstari posse. Tandem ne id quidem impetratum, ut proprio argento in Anglia, & Scotia militem conducere liceret, supplendis ejus nationis legionibus, quod tamen antea quibusvis fere petentibus permissum erat, quicquid etiam Patritius Rudwenus, & Alexander Leslæus instarent. Nec aliud responsum, quam ipsi Regi fortasse mox milite suo opus fore, cum omnes circum vicini in armis sint, ac edicto quorumvis exterorum delectus jam prohibitos. Qua ex denegatione non modicam pecuniæ jacturam faciebant Fœderati, cum multi ductores spe militis conducendi eo profecti essent; aliqui, quos jam autoraverant, dimittere cogerentur. Sic nulla re obtenta Oxenstierna discedebat, aliquoties oblata à Rege magni pretii argentea vasa acceptare abnuens. Porro veniebat quidem Francofurtum paulo post à Rege missus Amstruterus; sed qui præter verba honoris, & monita ad amplectendam pacem nihil quod ad rem faceret, adferebat. Quin & per se, & stimulato Palatinatus Administratore, non segnem operam rebus turbandis una cum Gallis, & Saxone navabat.

Saxoniæ Electoris querelæ. 2. Junii.

§. 41. Ast Francofurti Saxonię Electoris Legati, Oxenstierna digresso novum Fœderatis Ordinibus scriptum tradunt, plurimis querelis refertum; ut Electori, qui in ipsorum gratiam pacem bello permutarit, nihil tantis meritis dignum sit relatum, sed potius propria ipsius ditio belli malis involuta; Magdeburgicus & Halberstadiensis præsulatus, in quos filio suo jus quæsitum, prærepti, qui nunc donationibus fœde distrahantur. Inde ut sua sibi jura salva præstentur, & militaris licentia corrigatur, postulabat. Simul utrumque Circulum Saxonicum sustentando suo exercitui deposcebat, cujus alias alendi nulla foret facultas. Tandem ne directio rerum extraneis committatur, neve exterorum fœderibus, aut peculiaribus inter se vinculis connectantur, sed ut legibus potius Imperii omnes adquiescant ita aperte suadebat, ut omnia, quę heic gererentur, ab ipso improbari satis adpareret. Quæ omnia etsi à Fœderatis Circulis sat solide excusarentur, aut convellerentur: tamen quid ab isto ad causam communem subsidii foret expectandum, non amplius obscurum erat.

Monita Circuli Inferioris Saxonicæ.

§. 42. Inter hæc Inferioris Saxoniæ Ordines non pauca monita circa rem suam militarem apud Oxenstiernam scripto exponunt. Quę in se quidem satis æqua videbantur, sed viribus hostium, ac præsenti rerum conditioni non usquequaque congrua, & quod hostis adhuc in visceribus Circuli hæreret, aut ejus eruptio indies metuenda foret, in chartam citius conjici quam exsecutioni dari apta. Id quod ad Oxenstierna scripto Moguntia misso late demonstrabatur. Mox utriusque Saxonici Circuli Ordines, excepto Saxoniæ Electore, prolixo & multis capitibus constante scripto declarant, quibus conditionibus cum quatuor Superioribus Circulis, ac post cum Suecię Corona fœdere jungi velint. Quibus tamen hęc conditio præmittebatur: si prius super prœmiis Suecorum conventum sit; alias se nolle cæteris, quæcunque acta forent teneri; id quod instinctu Brandeburgici Pomeranię metuentis insertum fuerat. Quibusdam etiam hanc exceptionem addere placebat, ut Saxoniæ Elector, si non fœdere, saltem sincera amicitia ipsis conjunctus maneret. Quod si super his omnibus conventum foret, tunc demum & de summæ rei directione mentem suam declaraturi erant. Quid circa proposita ab his monendum foret, Superiores Circuli anxia & lenta deliberatione trutinabant; quas moras pertæsus Oxenstierna vicinos Ordines, ac cumprimis Landgravium Wilhelmum Francofurtum invitabat, ut autoritate sua istum lentorem castigarent. Et cum tandem bona fide negotium processurum videretur, ipse Francofurtum sub Junii mensis finem redibat, si qua negotio exitum invenire posset. Ac jam Superiores Circuli sua monita circa propositas à Saxonibus conditiones expromebant; qui in eo potissimum ab ipsis discrepabant, quod Superiores Circuli isthac conjunctione omnes Evangelicorum vires in unum redigere corpus vellent, quæ & Oxenstiernę mens erat; sic ut nulli Circulo peculiaris miles aut ærarium foret, sed quicquid virium esset ad universos indivisim spectaret. Contra Saxones obnixe contendere, se proprio milite & ærario cedere non posse, & conjunctionem ita temperandam, ut singulis Circulis suę copię, ac erogationum dispensatio relinquantur. Promittebant tamen, universorum conservationem sibi cordi fore, ac ubi hostis Saxonia pulsus fuerit, aut si citra manifestum periculum id fieri queat, se maxima exercitus sui parte laborantibus, idque proprio sumtu succursuros, eadem sibi ab istis stipulati. Heic infinitæ disceptationis campus pandebatur, dum utraque pars firmandæ suæ sententiæ rationes corradit. Ac prævidebant Superiores ni à Saxonibus subsidia sibi ferrentur, gliscentibus indies belli oneribus, ac attenuatis viribus res suas brevi collapsuras. Eoque hosce in suam pertrahere sententiam nitebantur, quod sperarent, si omnia in unam reducta massam, ac arbitrio summi Directoris subjecta forent, Saxonum se milite ac pecunia pro re nata usuros; præsertim cum belli moles jam ipsis incumberet, & ex sua conservatione summa rerum penderet. Id quod alias, ubi penes quemque Circulum suarum virium dispensatio foret, ob privatos respectus ægre obtinendum erat. Enimvero quo magis Superiores mentem suam panderent, eo magis Saxones tergiversari, ac sui sibi exercitus ærariique curam, & si sub summi Consilii directione, vindicabant; jactantes se ab initio maxima belli onera sensisse, Gustavi Regis destinata non minus quam alios juvasse; pari jure se ab aliis, quo alii à se subsidia postulare posse. Ita nemo non hoc in bello plurima pertulisse, impendisse, ac patrasse videri volebat: in futurum certabatur, quis minimum ferret, faceret, aut impenderet, quicquid tandem de summa rerum fieret. Testabantur tamen Saxonici, se bona fide cum Superioribus conjungi, & eandem cum ipsis fortunam subire velle: nec prærogativam à se queri; nec à communi se causa secessionem facere, supremove Consilio se subtrahere sibi propositum. Sed, quam offerebant conjunctio iis conditionibus circumscripta erat, ut privati respectus communi saluti

1634.

16. Junii. Conditiones, quibus Inferiores Circuli Superioribus jungi voluut.

19. Junii. Discrepantia Superiorum Circulorum ab Inferioribus.

P 2

1634. luti ubique non obscure præponderarent, ac supremo Directori parum potestatis relinqueretur. Nam Elector Brandeburgicus copias suas non longius à sua ditione abduci volebat, quam ut hoste invadente præsto esse possent. Et Inferiores Saxones prius loca ab hoste apud se infesta recuperare contendebant, tunc demum quæ necessariis superessent præsidiis auxilio cæteris submissuri. Sed & instigantibus Electoris Saxoniæ Legatis, Altenburgicus, ac Vinariensis Dux, Anhaldinique jactabant, utrumque Saxonicum & Westphalicum Circulum inter se sociatos Saxoniæ Electoris supremæ directioni committendos; tantum ut universorum conjunctioni remoram injicerent, ac Oxenstiernam administratione rerum dimoverent. Videbatur tamen ea fœderatio facilius processura, si cum solis Inferioribus Saxonibus negotium fuisset, etsi & inter hos non omnes ęque proclives ad eandem erant. Sed cum isti Superiores Saxones sibi copulassent, per utrumque Electorem majoribus difficultatibus res implicabatur. Saxo enim ab initio societatem illam aversatus, eo commodiorem jam ansam nanciscebatur isthanc turbandi, quo tardius tanta multitudo capitum inter tam diversa studia moliebatur. Nec parum remoræ consiliis injiciebatur per istius cum Cæsare tractatus tunc quam maxime ferventes; qui non solum Saxones à conjunctione retrahebant, sed & quosdam è Superioribus Circulis adverterant. Cum enim considerarent, quid jam bello absumpsissent, & quid adhuc facultatum superesset, simul quam immensis sumtibus deinceps foret alendum, quos exhaustæ ac vastatæ regiones ægrius indies tolerabant; anxium pacis desiderium subibat. Et cum Dani mediatio in longum promineret, Saxonis autem cum Cæsare tractatus sinceram, tutam, & ad universos spectantem pacem jactarentur parturire; spes concipiebatur per istos viam apertum iri infinitis belli oneribus, simul gliscentibus indies periculis brevi amoliendis.

Silesiæ Ordines fœderi adscribi volunt. 22. Julii. §. 43. Inter istas disceptationes Legati aderant à Lignicensi, Briegensi, ac Munsterbergensi Ducibus, nec non urbe Wratislavia nomine omnium Evangelicorum per Silesiam Ordinum missi, qui fœderi quod tunc Francofurti agitabatur adscribi cupiebant. Protestati tamen id à se fieri adversus iniquas oppressiones, ac ad salutis libertatisque ac jurium suorum conservationem salvo vinculo, quo Bohemiæ Regno teneantur, salvisque pactis, quæ sibi cum Polonię ac Hungarię Regnis intercederent. Conditiones quas ferebant huc fere redibant. Ut sui militis ærariique penes se ipsos administratio sit; pax non ineatur, nisi gravamina ipsorum abolita, libertatique cautum sit; ac ob isthanc confœderationem ab universis indemnes pręstentur. Et erat sane egregia occasio fœdus Evangelicorum extendendi. Sed cum inter Circulos nondum convenisset, quibus legibus ipsi inter se jungendi forent, tertium in societatem adsciscí pręmaturum erat. Unde re in longum extracta, ac interveniente clade Nordlingana, Oxenstiernæ id negotium, prout è communi usu videretur, perficiendum relinquebatur. Sed tunc summa rerum eversa, ac ingruente hoste is tractatus ultro evanescebat.

De belli sumtibus consultationes. §. 44. Nec parum negotii Superioribus Circulis dabat consultatio super expediendis belli erogationibus; quibus tributa Ordinum, decimę fructuum, bello parta, extraneorum subsidia destinabantur. Quæ ut parce ac citra fraudes dispensarentur, non minus anxia disquisitio erat. Admiscebatur querelarum vis tum Ordinum inter se, belli onera inæqualiter distribui arguentium; tum adversus militum petulantiam, præfectorumque avaritiam, & quam in fraudem Ordinum sibi arrogarent autoritatem. Istæ querelæ, ac quę iisdem medendis proponebantur, etsi manifesta niterentur æquitate; tamen dum de summa rerum deliberatur, intempestive movebantur, ac rem majoribus difficultatibus involvebant, Ordinibus tributa, & alia bello necessaria depromere abnuentibus, nisi ista prius emendarentur. Cum tamen æger animis miles disciplinę militaris legibus nullo modo adstringi posset, nisi stipendiis, & annona prius expedita. Cæterum res ista sæpe hinc inde disceptata; sed nihil solidi decretum, multo minus executioni datum; prolixi sermones, excusationum affatim, rei nihil.

§. 45. Enimvero longe gravius impedimentum adferebat Succorum satisfactio, super qua ut prior suam sententiam proferret Oxenstierna, Ordines solicitabant. Ast illi potius videbatur, summam rerum conjunctis animis; viribusque in tuto collocare; quo obtento super reliquis facilius conveniri posse. Quia tamen iste ad quasdam conjunctionis leges à Saxonicis propositas annotaverat; eas sibi probari, modo Suecorum satisfactio expedita foret, Saxonici hanc ansam arripiebant, velut res citra istud caput ad exitum perduci non posset, denuo eundem urgendi, ut rationem definiendo isti negotio indicaret. Sed is decori retinens, simul invidiam metuens, sinistrosque sermones in Regnum, ac se redundaturos, si quid non omnibus ęque gratum proponeretur, aliorum prius sententiam audire, quam suam expromere malebat. Igitur ea disceptatio primum inter Ordines suscipitur; quorum aliquibus videbatur, eam rem ad pacis tractatus differendam, ibique definiendam; quod dubio adhuc belli exitu forte promitti queant, quæ tunc præstari non possint. Si quid nunc decernatur, quod uni vel alteri displiceat, causam offensæ inter Ordines orituram; nec hostem, si rescíscat, neglecturum ea diffidia in usum suum convertere. Nec Saxoniæ Electoris & cęterorum absentium quorum etiam intersit, mentem super ea re nisi inter pacis tractatus cognosci posse. Spem quoque esse collatis omnium consiliis exitum rei felicius inventum iri. Suberat insuper arcana ratio, quod bello finito, ipsisque extra periculum constitutis, facilius se Suecis quas placeret conditiones obtrudere posse sperarent, quam nunc, quando eorum auxilio carere non poterant. Sed & Oxenstierna eam rem fervide urgendam non judicabat, ne distractionem inter Ordines efficeret; & quod videret, Suecos commode se bello subtrahere non posse, quoad pacem communem Deus annueret. Vincebat tamen major pars, quę hanc rem utique decidendam pertendebat, quod non parum ad firmam conjunctionem faciat, si omnia suspicionum semina removeantur. Et inter præcipua consultationis capita id quoque fuisse propositum. Igitur collatis consiliis demum declarant; tribus modis satisfieri Suecis posse, tradita certa ditione, auxilio mutuo, aut pecuniæ summa. Sed cum Gustavus Rex inter causas belli tulerit oppressorum Ordinum liberationem, qui & statim atque facultas fuit ad promovenda ipsius destinata omnem operam contulerint; spem sibi esse Coronam Sueciæ nihil adpetituram, per quod sociis atque amicis aliquid decedat; eoque ex adversæ partis ditionibus bello jam occupatis ipsi esse satisfaciendum. Circa mutuum auxilium, ac pecuniarium præmium satis promtos se fore. Oxenstierna media satisfactionis abunde ab Ordinibus expensa esse judicabat, nisi quod parum distincte exprimerentur. Igitur cum nec ipse quid certi definire vellet, responso suo, quod paulo obscurius rem insinuabat, Ordinibus ansam præbere volebat, absque circuitione eam promendi. Eoque è præscripto Rectorum Suecię gradatim processurus, quod difficillimum obtentu erat, primum per ambages insinuabat: terras hostibus ereptas ita positas, ut ex iis Sueciæ nihil robo-

Super Suecorum satisfactione disceptatio.

14. Julii.

1634. roboris aut emolumenti accedere queat: quæ tamen eædem opportuno situ quorundam Ordinum ditiones contingant. Igitur ejusmodi regionem Ordinibus dispiciendam, quæ ad incrementum ac securitatem Sueciæ aliquid faciat, quaque ipsa commode uti frui queat. Ne tamen eo modo aliquid Imperio detrahatur, super eo cum Ordinibus conveniri posse. De reciproco, quod offerebant, fœdere gratias agebat. De pecuniis addebat impensas Succorum æstimatione superiores esse, profuso insuper sanguine Regis incomparabilis, & tot fortium virorum: & Ordinibus bello exhaustis pecunias conferre arduum fore. Sed cum ipsis placuerit, ditione quapiam data gratum in Suecos animum ostendere, talem propositum iri sperare, unde Sueciæ aliquod emolumentum, quod factas expensas soletur, redeat. Quod si forte uni aut alteri Ordinum inde quid decedere videatur, id ex occupatis Præsulatibus ubertim sarciri posse, Ordinibus evictionem præstituris.

Pomerania fit pomum Eridis.

§. 46. Enimvero ab ista re Brandeburgici immane quantum abhorrebant, ne hilum quidem Pomeraniæ, quam innui ab Oxenstiernio non amplius obscurum erat, gratis aut accepta pensatione concessuri: tractis quoque in suas partes utriusque Saxoniæ Ordinibus, ut non parum à priore sententia circa Suecorum satisfactionem recederent, novamque declarationem Oxenstiernæ offerrent. Ejus summa huc redibat; Præmia Suecorum ex hostico petenda, nec pro hostium rebus haberi posse, quorum possessionem hi paulo ante amicis ipsorum per injuriam extorserint; nec jus belli adversus socios allegari posse. Unde sibi non persuaderi, Suecos quidpiam in quempiam ex Evangelicis prætendere. Satis tamen gratum animum adversus Suecos ostendisse se judicabant, si fœdere ipsis in communem hostem jungantur, pacem non facturi nisi comprehensis ipsis, ac satisfactione præstita; si magnos exercitus maximis sumtibus comparent; si perpetuam cum ipsis amicitiam sanciant; mutuum insuper auxilium, reducta pace, ac pecuniarum subsidium exhibituri. Sed ut sumtus ipsi refundant in causa communi, à se postulari non posse. Brandeburgici autem succinentibus Pomeranis prolixe insuper ingerebant antiqua Brandeburgicorum in Pomeraniam jura, Cæsarum investituris, subditorum homagio firmata, cujus titulos & insignia iidem dudum gerant, quamque tam tenero affectu complectantur, ut ne quadruplo quidem eandem permutare velint. Electorem invitum ad sua permutanda cogi non posse, Saxonicæ quoque & Hassiacæ Domus propter fraternam cum Brandeburgicis conjunctionem ne id fiat interesse. Convelli Electoris statum, cujus velut clavis sit Pomerania, & vinculum conjungendæ Borussiæ, & Marchiæ. Ista qui potiatur extraneus, arbitrum Marchiæ, & vicinarum regionum fore: Sueciæ bella in ipsos redundatura; commercia ad Mare Balticum in Suecorum arbitrio futura: si super litibus obortis sententiæ contra hosce in judiciis Imperii ferantur, difficilem exsecutionem, & medicinam ipso morbo molestiorem. Totius quoque Germaniæ statum inde alterari, quæ Suecorum cum Polonia & Dania bellis implicanda sit. Danis quoque peculiaria in Rugiam jura, ac Bohemiæ Regnum Oderæ servitium impositum ægre laturum. Ita hanc regionem in Suecos translatam, perpetui fomitem belli fore, cujus eventus utcunque cadat, vicinis noxius sit futurus. Mutatis quoque ea parte Imperii finibus Cæsarem ac Ligam nunquam bona fide pacem acturos. Evangelicis probro futurum, per ipsos limitem Imperii ad Mare Balticum convulsum. Denique pestilens inde dissidium Suecos inter & Evangelicos Ordines oriturum, utrique parti exitiosum, cum tamen Sueciæ incolumitas ex parte 1634. à Protestantium benevolentia pendeat.

9. Augusti.

Brandeburgici temperamentum non admittunt.

§. 47. Huic difficultati removendæ id medium Oxenstierna proponebat, ut postquam Sueci Electoris jus ad Pomeraniam in dubium non vocarent, nec hic istorum ad eandem, jus ex fœdere quæsitum solicitaret; ea res ad futuros pacis tractatus rejiceretur; interim universorum conjunctio amputatis moris promoveretur, & adversus communem hostem omnia rite disponerentur. Enimvero Brandeburgici acriter instare, ac ut prius super Suecorum satisfactione decernatur, jusque suum ad Pomeraniam in tuto collocetur, postulare. Nam fundamento conjunctionis, quod in unione animorum consistit, nil magis adversari, quam si, qui urgente periculo à communi hoste alteri sociatur, perpetuo suspicari cogatur, post victoriam à socio sibi rem suam præripiendam, aut molestam cum eodem litem subeundam. Eoque per legatos ac literas Elector Oxenstiernam urgebat, ut nomine Regni Sueciæ se obstringeret, Pomeraniam inter satisfactionis media non repositum, ac defuncto Duce ipsum in plenam istius possessionem admissum iri; vicissim pollicitus, se circa præsidia oppidorum ac portuum omnia in præsenti statu ad belli finem relicturum. Heic si Elector conjunctionem serio & prout è communis rei usu judicabatur, amplecti voluisset, temperamentum invenire non adeo arduum erat. Nam vel Electori Pomerania præter tractum litoralem, & præcipuos portus, quos Sueci potissimum respiciebant, concedi; vel Præsulatus unus aut alter, aut pecuniæ summa offerri poterat. Licebat etiam facta, quam Brandeburgicus postulabat, declaratione, satisfactionem ad aliud tempus differre; quin & plane satisfactionem condonare, ac Evangelicorum amicitia ac fœdere adquiescere; quo collisioni cum amicis declinandæ, Oxenstiernam mandata sua demum descendere permittebant. Aliqui etiam de Borussia utraque in Suecos transferenda proponebant, deinceps tanquam feudum Imperii ab his possidenda, ita ut Imperium in plenam ejus possessionem istos immitteret, ac adversus Polonos tueretur, qui non satis liquido titulo illam invaserant; Electori pro sua parte aliunde pensatione data. Et erant, qui crederent, hunc ab isto negotio non valde alienum esse. Sane id consilium ab initio belli Oxenstierna foverat, ut restituta Pomerania, omnibusque in Germania locis, Borussia præmium belli foret. Quibus destinatis Gustavum Regem Bernhardus Dux diverterat, ostentato velut ex facili totius Germaniæ imperio. Sed Legati Brandeburgici modum procedendi immutaverant, ex peculiari Electoris mandato, cum jam Francofurtum adpulissent, accepto. Nam in prioribus ipsorum mandatis primo loco de conjunctione, inde de cautione circa Pomeraniam positum erat. Sed id postea immutatum, & legatis injunctum, ante omnia cautionem super Pomerania urgere, nec nisi illa obtenta ad conjunctionem progredi. Enimvero quia hoc modo liberas retinebat manus Brandeburgicus, ut obtento quod voluerat, conjunctionem pro lubitu conditionibus circumscribere, ejusque vim plane eludere posset; Oxenstierna istam cautionem præstare consultum non ducebat. Inde fiebat, ut Brandeburgicus non minore cum studio conjunctionem Ordinum impediret, quam antea Heilbrunnensis fœderis tempore, & post utriusque Saxoniæ Ordinibus eandem commendaverat. Ac gaudebant malevoli ejus negotii obtentu aversos Suecis animos obtegere, & Electorem à salutaribus consiliis abstrahere; cui persuaserant, omnes circa Pomeraniam tractatus cum Suecis fore irritos, hosque ne latum pedem unquam eadem cessuros.

28. Aug.

1634. Gallorum de Philipsburgo tradendo postulata.

§. 48. Tandem & in eo Conventu personam suam agebant Legati Gallici Feuquierius & Grangius, qui multo verborum honore Oxenstiernæ operam suam in omnibus offerebant, addito; cum Daniç Rex filium naturalem Ulricum Christianum in Galliam miserit de ipsius mediatione expositurum, Galliæ Regem itidem in Daniam missurum, qui super eo negotio cum Dano conveniat, simul si quæ adversa ibi Sueciæ consilia agitentur, corrigat aut destruat. Eum Legatum inde in Sueciam abiturum testandæ benevolentiæ, & ut Suecorum mentem circa inducias, aut pacem cum Polonis percipiat; qui deinceps in Poloniam profectus omnia ad Sueciæ utilitatem sit temperaturus. Enimvero hæc in speciem tantum jactabantur; & vix aliud Gallis tunc Francofurti propositum, quam Oxenstiernæ autoritatem & consilia subruere, partes in æquilibrio retinere, ac res confundere, ut eo uberior in turbido piscatio foret. Unde & multos Protestantium, (ac cumprimis Wilhelmum Landgravium, qui & velut Generalis Regis Galliæ in Feuquierii manus juramentum præstabat,) in suas partes trahebant, Saxonis destinata contra Suecos fovebant, Ordines distrahebant. Et cum in aperto hosce hortati essent, ut Suecis satisfacerent, & eorum destinata omnibus viribus sublevarent; secreto idem dissuadebant, causati Suecorum potentiam nimis gliscere: simul aliquos Consilio Formato assidentes per largitiones sibi devinciebant. Oxenstierna tamen dissimulandi non minus callens, cum legationem in Daniam impedire non posset, vehementer verbis eam probabat. Cęterum satis constabat Gallis non placere, Suecos res suas per Superiorem Germaniam paulatim firmare; eosdemque ægre ferre, quod Oxenstierna uti non posset tanquam instrumento consiliis suis exequendis, queis subjicere sibi destinabant, quicquid Galliam, Rhenumque terrarum interjacet. Ac nullo modo sibi ferendum arbitrabantur, Oxenstiernam Moguntina ditione potiri, quam Ordines Fœderati transferre in ipsum cupiebant. In quo non usque adeo ipsos movebat respectus religionis, qui obtendebatur, quam ne altissimæ vir prudentię conatibus ipsorum se objiceret. Sed & peculiaria inter ipsos ac Fridlandum consilia fuerant agitata de tertiis formandis partibus, quæ tam Cęsari quam Suecis leges præscriberent; ac jam nova factio cum Dano struebatur disturbandis Suecorum progressibus. Ac sane Danicus minister Trybius, qui hactenus Lutetię in obscuro egerat, nunc repente ibi coli, solutis etiam centum quadraginta millibus librarum velut e superiore bello Daniæ Regi reliquis; quod debitum hactenus agnoscere abnuerant; cum pecunias Suecis ex fœdere debitas morarentur. Ast apud Ordi- 11. Junii.
des Fœderatos Gallici Legati, cum eos ad conjunctionem essent hortati, ac tacite moras eorundem perstrinxissent, Philipsburgi traditionem pręcipue urgebant, velut ex pacto cum Treverensi Electore debiti; jactantes Regem suum hostes Treverensi ditione dimovisse, ac Hispanos Mosellæ transitu arcuisse, difficilibus Regni sui temporibus. Ejus tamen restitutionem pace facta pollicebantur; nec aliud præmium quæri, quam gloriam generose Ordinibus exhibiti beneficii. Ad quę Ordines reponebant: Treverensem pacto, quod id ipse tradere tenebatur, non satisfecisse, quod jam immensis sumtibus, pari labore à se fuerit expugnandum, & è quo infinita damna vicinis data sint. Addebant, id oppidum contra jura Palatinis Electoribus, & Spirę competentia munimentis circumdatum in meram æmulationem. Si id denuo in Austriacorum aut Hispanorum manus inciderit, maximo vicinorum damno, & stabiliendo istorum dominatui fore. Denique neutralitatem 1634.
istam ab Ordinibus nunquam ratihabitam, nec ab excessu Gustavi Regis renovatam: nec pauca hostilia à Treverensis subjectis in Ordines patrata. Hac excusatione cum Legati non adquiescerent, Ordines munimenta istius ad solum se dejecturos proponebant. Sed & isthoc adspernabantur Legati Regis sui offensam minitantes, ac in re tantilla 11. Julii.
difficultatem moveri mirati, cum Suecorum fidei munitissima loca crediderint. Cęterum cum Legati antehac innuissent, si Ordines Philipsburgo utique carere nollent, posse ejus loco oppida quędam Alsatię tradi; ipsis Befortum, aut Schlettstadium offerebatur, absque tamen Imperii præjudicio. Quæ permutatio cum nec ipsa Gallis arrideret, mire Ordines distrahebantur inter desiderium tanti momenti oppidum retinendi, & metum offendendi Regem, gliscentibus in dies periculis, & Gallis auxilium abnegantibus, quo Ordines maxime indigebant. Præsertim cum haut frustra metuerent, ne Galli isto munimento obtento plus molestiæ vicinis, quam Austriaci darent; quod per Badensem, & Rheingravium Oxenstierna insinuabat. Tandem tamen pervicere Galli, ut Or- 16. Augusti.
dines in traditionem oppidi consentirent his legibus; ut salvis Imperii & Ordinum juribus Rex eidem præfectum ac mille presidiarios imponat, sexcentos Gallos, quadringentos Germanos, qui tam Regi quam Ordinibus fidem jurent, ac Regis sumtibus alantur, vicinis nullo modo molesti. Id oppidum pace facta Rex restituat nulla pensatione petita: ac si Rex interea moriatur, in præsidium id solis Ordinibus imperium sit. Liceat quoque vicinis, aut exercitibus si necessitas exigat ad idem oppidum refugere. Deliniendis Ordinibus à Feuquierio declarabatur, summum oppidi præfectum e Principibus Germanię constituendum.

§. 49. Inter istas disceptationes tota æstas extracta erat, cum nuntio acceptæ ad Norlingam cladis perculsi Ordines, ne nihil egisse viderentur, raptum instar aliquod decreti formant super negotiis, quæ hactenus tractata fuerant, velut perfecta jam Saxonicorum Circulorum cum Superioribus conjunctione. Addebantur peculiaria capita de summa rerum administratione, bellique sumtibus corrogandis, & qua ratione id gerendum. Ea tamen neque ab Oxenstierna, neque ab omnibus Ordinibus, sed quibusdam duntaxat subscripta fuere: quæ mature concepta atque executioni data aliquid fortasse ad rem facere poterant; nunc rebus prope perditis inania erant. Isthæc in multos menses excurrentia conjungere placuit, ne dispersa minus ad memoriam valerent, nec seriem bellicarum actionum abrumperent, ad quas nunc revertimur.

Francofurtensis Conventus conclusio. 5. Sept.

§. 50. Bernhardus igitur Dux ab Arnheimii congressu regressus, exercitum Wilmersdorfi non procul Norberga offenderat, quo è superiore Palatinatu recesserat. Ubi qua ratione Hornio junctus in hostium terras irruptionem faceret animo agitabat, velut unicum sustinendis Fœderatorum rebus remedium. Sed unde tantisper exercitum aleret, in arduo erat, gramine nondum adulto, ac vacua quam insidebat regione Palatinatuque plane exhausto. Simul miles continuo labore attritus, quiete quam maxime indigebat. Igitur utcunque militi consulturus, cum Rotenburgi ad Tubarum, Dunckelspulæ, Norlingæ, Halæ, Bopfingæ, Ahlæ, Gemundæ, & vicinis locis per hospitia disponit. Quod propria autoritate susceptum cum satis prævideret sinistre acceptum iri, statim Francofurtum proficiscitur, rationem apud Oxenstiernam & Ordines redditurus. Et sane non Ordines solum eo facto indignabantur, sed & ductores

Bernhardus Dux in hospitia secedit. 2. April.

Horniani

1634. Horniani exercitus fremebant, assignata stipendiis ac supplementis oppida exhauriri, & quibus ipsi hactenus pepercerant, ab istis præripi, ac nihil præter Superiorem Sueviam jamdudum adesam sibi relinqui. Ac destinati erant, qui ad Ducem expostulatum irent, ni Hornius obstitisset, exacerbationem exercituum inde veritus. Dux necessitatem excusabat, quæ ad ultimum remedium arripiendum adegerit, ni perdere militem, aut fame efferato amicorum terras diripiendas exponere mallet. Ex istis hospitiis post mensem demum, se iterum movebat Dux, lustratoque apud Dunckelspulam exercitu versus Superiorem Palatinatum tendebat, præmisso Tupadelio ad observandos Cæsareorum motus, de quorum adventu nuntii advenerant.

9. April.

6. Maji.

Cæsarei se movent.

§. 51. Isti interim dandis in securitatem Suecis, falsos rumores spargi curaverant de subita Turcarum irruptione, ad quos sistendos Hungariæ Rex, cui Cæsar pater summum in exercitus imperium commiserat, raptim profectus sit. Enimvero is studiosissime paratis omnibus lustratum apud Pilsenam exercitum, quindecim peditum, decem equitum millia explere compererat; quem centum & sedecim machinæ variæ magnitudinis præter legionarias, & maxima vis adparatus bellici sequebatur. Tanta mole ingruentem hostem intelligens Tupadelius, cum non amplius tribus milliaribus ab eo abesset, collisis jam inter se præcursoribus, mature se in tutiora recepit. Hungariæ Rex recta Ratisponam ibat; Bavarici Duce Altringero quater mille quingenti pedites, ter mille equites Strauburgæ convenerant; qui soli ante Cæsareorum adventum Ratisponam aggredi non ausi ad Donastaufam metati fuerant. Cum Ratisponam peti manifestum esset, Bernhardus Dux eodem adproperat urbem firmaturus, simul tentaturus, num Bavaricos nondum Cæsareis sociatos opprimere possit. Igitur Rotha Dietfurtum, inde Kehlheimum progressus, ibique ponte navali Danubium transmittens, tanto impensius adproperat, quod intellexisset Bavaricos sub Wertano urbem eminus cinxisse, ac stativa ad Cœnobium Prufingam posuisse; quam manum opprimere gestiebat. Sed Bavarici de adventu ejus certiores facti mature trans Danubium iterum recedebant, trecentis tantum equitibus relictis, quos Dux deprehensos spectante Wertano cædit, paucis ductorum vita donatis. Postridie Dux explorandi causa, tum hostium pedites Regenhusa expulsurus, equitum, peditumque manum illuc mittit; qui hostem inde non paucis interfectis ejiciebant. Ibi cognitum, Hungariæ Regem adesse, ac retro montem cum toto exercitu consistere. Unde statim ex oppositis montibus machinæ utrinque fulminant, exiguo damno, nisi quod Curvillius supremus vigiliarum præfectus, incertum suorum an hostium telo, occubuit. Dux cum nulla ratione montem Aulæ oppido adpositum tueri posset, copias inde, & tormenta abducit. Quo facto statim Hungariæ Rex eum montem occupat, ac retro eundem castra ponit, inque munimenta Aulæ machinis detonare incipit. Ast Bernhardus Dux, ne ab hoste circumveniretur, aut trans Danubium includeretur metuens, cum urbem pedite sub Hasvertio & Brinkio tribunis firmasset, inde discedit; & quia transitu ad Kehlheimum uti propter viciniam hostis non audebat, Forningæ Danubium ponte navali transit. Miserat Ferdinandus bis mille equites postremum agmen carpturos, qui acriter repulsi nullum operæ pretium fecerant, nisi quod Fridericum Lewium subtribunum interciperent. Dux Ne[illegible]arcum tendens fame confectos suos commeatu Noribergo submisso refectum ibat, simul Hornium solicitare non cessabat, ut copias secum liberandæ Ratisponæ jungeret. Ast hostis Duce Bernhardo digresso, sexaginta amplius tormentis in Aulæ oppidum tanto impetu fulminabat, ut fragor Weidæ undecimo inde milliari audiretur. Magna quoque globorum ignivomorum vis fere citra noxam injecta. Post ruinam editam, in opus cornutum bis mille quadringenti pedites ter repetito impetu assultant, toties acriter repelluntur, trecentis cæsis, quos inter summus vigiliarum præfectus Dietrichsteinius, Tribunus Philippus Breunerus, subtribuni Philippus Coralcus, & Godofredus de Salis, aliique ductores saucii in oppidum trahuntur. Suecicus miles tanto pugnæ ardore flagrabat, ut aliqui è vallo ad hostem transilirent; quorum duodecim non amplius ea pugna desiderati. Sed Laurentius Kaggius urbis præfectus refecto raptim vallo, interius ad pontem opus cornutum abscindit. Mox eruptione facta hostem non sine damno accessibus expellit. Eundem quoque cornutum opus denuo assultantem pari successu rejicit. Unde cum hostis videret, hoc loco se nihil efficere, obsessis omnes huc vires conferentibus, cum maxima exercitus parte Danubium transit, ipsam urbem omni vi aggressurus.

12. Maji.

Cæsarei Ratisponam tendunt.

20. Maji.

21. Maji.

23. Maji. Dux Bernhardus Ratispona discedit.

24. Maji.

26. Maji.

1634. Oppidum Aulæ oppugnatur.

26. Maji.

29. Maji.

§. 52. Interea Hornius post captam Memmingam, Uberlingam aggreditur, ac mox accessibus factis, ruinaque edita assultum tentat, quo miles jam in oppidum penetraverat; sed incertum unde orta confusione repellitur. Postridie assultus incassum repetitur, reparatis per agrestes intus ruinis. Cum impetus non succederet, cuniculi tentantur, qui per præduram humum tarde procedebant. Et interea ad duo militum millia per lacum ingressi oppidum erant. Igitur satius visum obsidium solvere. Ut tamen ad lacum Bodamicum pes figeretur, Buchornum excitatis raptim munimentis firmatur, commodo portu; simul navigia ibi struebantur cogendis lacui adsitis oppidis. Inde quanquam copias ex Italia adventantes observare jussus esset; tamen præponderante Ratisponæ conservatione, Bernhardo Duci succursurus, Augustam vertit, si quid nocumenti hostibus, antequam Italicæ copiæ adventarent, inferre, aut proposito istos suo avellere posset. Ne tamen tria hostium millia ad Bregentiam collecta structuram apud Buchornum turbarent, quatuor militum millia sub Canoskio tribuno ibi relinquebat.

Hornius Uberlingam frustra tentat.

14. April.

17. April.

16. Maji.

Buchornum munitur.

§. 53. Sed & in Alsatia prosperos hactenus Suecorum successus sistebat obsidium Rheinfeldæ, quam Mercius tribunus consilio providus, manu strenuus propugnabat, omnemque Suecorum vim non sine horum clade eludebat; tanto obnixius, quod dum heic luctantur, interim eorundem impetus à Brisaco averteretur. Quo oppido tamen Rheingravius per vicina præsidia commeatum arcebat, jussus etiam ab Oxenstierna diligenter observare, ne tertius quispiam procus ea sponsa potiretur; quod Galli oculos ad idem oppidum adjecissent. Eodem tempore Schletstadii periculosa proditione detecta, autores pœnas dedere. Ad Inferiorem Rheni tractum præfectus Suecicus arcis Dillenburgensis, Schwartzenbergium tribunum cum quinque equitum turmis, septuaginta peditibus Hallenburgi, ditionis Coloniensis oppido noctu opprimit portis petarda disjectis, ac plerosque cædit, capitque, nisi quod tribunum cum paucis quibusdam tenebræ occultarent.

Rheinfelda acriter se defendit.

1. Maji.

Hallenburgum à Suecis opprimitur.

18. Maji.

§. 54. In Westphalia Gleenius Ligisticus Dux, postquam Suecos ad Warendorfum evaserat, assumtis Bœnningshusii, & aliis hinc inde sparsis copiis validum exercitum coëgerat; quo apud Saltzcotam lustrato, Paderbornæ minari videbatur. Sed

Gesta per Westphaliam.

1. April.

1634. mox cum quibusdam equitum legionibus Visurgim vado transmittit, Holtzmundamque diripit, ac ad istam fluminis ripam duo millia septingentos equites disponit, ne ibi Huxterę subsidium ferri possit. Contra Georgius Dux Kingium tribunum cum equitum ac dimacharum manu exploratum miserat; cui relatum fuerat, quingentos duntaxat hostium cis Visurgim Beveræ hospitari. Hos dum oppressum tendit, tres hostium legiones ordinibus explicatis offendit, in quas acriter invectus, versus alias tres legiones easdem propellit. Quę initio gradum firmare visę, mox irruentibus fortiter Suecicis fugam pariter capessunt, ita ut à Bevera ad vadum apud Luthringam campus mortuis consterneretur: nec paucos ex iis, qui sylvis se abdiderant, reversi Sueci cædebant. Multi quoque Visurgi hauriebantur. Sex ibi signis multisque impedimentis & captivis Sueci potiuntur; ipsi non supra viginti desiderant. Ea clades quidem hostem avertebat, quo minus Hildesiæ liberationem tentaret. Non eo secius tamen Huxterę vis admota, quam miles juxta ac oppidani spe certo venturi auxilii strenue defendebant, parum honestas deditionis leges oblatas adspernati. Unde hostis oppidum assultu irrumpens, non militi, non civi parcere, impuberibus quibusdam trucidatis. Mortuorum corpora quingenta in Visurgim projecta. Vix triginta cives latebræ texere. Pons corruptus, & oppidum penitus direptum deseritur. Hinc Gleenius in Westphaliam adversus Hassos sub Melandro Duce tendit, qui Landgravii jussu copias cum Georgio Duce juncturus erat. Is dum Hervordiam it, Cratzensteinium tribunum cum duodecim turmis explorandi causa præmittit. Qui quanquam è captivis intellexisset, hostem universis cum copiis in propinquo esse, per horam adhuc ibi moratus à supervenientibus opprimitur, ipse cum plerisque captus, in hostium potestatem pervenit, paucis ad suos elapsis. Et vix Melander Hervordię adpulerat, cum Gleenius ibi adest, eundemque itinere ad Georgium Ducem excludit. Eodem tempore Monasterio progressa manus, Hassiacos Betcumi securius agentes subito opprimit.

Ligistici ad Huxteram vapulant. *5. April.* *Huxtera expugnatur. 10. April.* *Hassiaci vapulant.* *15. April.*

§. 55. Ast Georgius Dux Ligistarum irruptione excitatus, castris ad Hamelam positis, legiones suas & quicquid Hildesiæ obsidio subtrahi poterat, Stalhantschiumque cum Suecis & Finnis equitibus ad se evocat. Mox cognito Melandrum Hervordiæ tantum non circumsideri, raptim ipsi suppetias latum proficiscitur. Sed hostis pugnæ fugiens, relicto Melandro, in Comitatum Rietbergensem recedit, ac isti spatium dat ad Georgium Ducem in Lippiensi Comitatu penetrandi; qui tamen solum equitatum secum adduxerat, absque peditatu & machinis. Namque is Landgravio discors Hassos quidem hosti eripere, non tamen copias cum isto sociare volebat. Quas inter adversariorum simultates Gleenius hautquicquam deses Hammum & Lunam Lippię adsita oppida nullo resistente occupat, ac insigni præda ibi potitur. Eidem quoque Chamena & alia minora oppida se dedunt. Inde in Monasteriensium gratiam, ut à Suecis illum pręsulatum purgaret, Cosfeldam oppugnare constituit. Illi progressus hostium, simul quia Oxenstierna æmulationem inter Principes mollire laborabat, permovere tandem Ducem, ut copias suas Hassis apud Susatum sociaret. Juncti Cosfeldam properant, manum cum hoste conserere avidi. Sed hic nuntio de istorum adventu accepto pridie relicto obsidio discesserat, Bœningshusio cumprimis prælium aversante, ad quod tentandum Gleenius proclivis fuerat. Suecici tamen Hassique quantum poterant abeuntes consectati extremum agmen carpunt, multasque peditum centurias, equitumque cædunt, quos inter septem turmarum præfecti, nec modicam impedimentorum partem capiunt. Et si per difficiles vias hostem à latere invadere licuisset, maxima clades eidem imminebat. Cæterum quia hic paulo ante proclamari jusserat, ne cujus Hassi vitę parceretur; hi par pari referentes, quocunque deprehendere poterant, trucidabant. Apud Lunam demum loco valde opportuno consistebat hostis. Sed propinquantibus Suecis Hassisque propere per id oppidum, pontemque in alteram ripam transgreditur. Nec ibi pedem firmare ausus concubia nocte tormentis, adparatuque bellico partim relictis, partim flumine demersis, trepidus inde facessit, plerisque peditibus dilpalatis, ut vix duodecim centuriæ ipsi remanerent. Porro cum, crederetur Ruram versus, Rhenumque se recepturus, Suecici vado Lippiam transeuntes ipsum statim insequi constituebant. Sed transgressi cognoscunt eundem Hammum refugisse. Cum autem Lunam insideret subtribunus Landsbergius cum duabus equitum turmis, sexcentis peditibus, hunc à tergo relinquere consultum non ducebant; & magnis itineribus viri & equi defatigati quiete aliquot dierum indigebant. Igitur Lunæ vis admota, quam recenti adhuc fuga consternati prȩsidiarii statim dedunt sat duris conditionibus: ut inermes sine equis & impedimentis Unnam deducerentur. Sed prȩter ducentos quinquaginta, omnes Suecicæ militiæ ultro succedebant. Inde Suecici Unnam cujus præsidium Coloniam aufugerat, Werlamque progrediuntur. Ibi cum intellexissent, hostem apud Hammum loco commodo inter Hasiam & Lippiam fluvios consistere, ipsis in exhausta regione atterendis, Georgius Dux, & Melander Werla moventes Hammum tendunt, ac statim tormentis in hostis castra detonant; qui mox in oppidum se proripit, ac inde per noctem trans Lippiam trepidus Monasterium versus profugit; & cum Suecis non statim pons in promtu esset, unius diei iter anticipans, in tutum se subducit. Patebat jam satis, id ab hoste agi, ut hinc inde vagos Suecicos per ditionem Monasteriensem plane vastatam circumductos attereret, ipse apud Hammum in hanc aut illam Lippię ripam pro lubitu transiturus. Igitur Suecici Hammum aggredi statuunt, ejus commoditatem hosti erepturi, aut ad prælium eundem adacturi, ac pleroque equitatu in Monasteriense latus trajecto, cum peditatu altera ex ripa statim accessus moliuntur. Præfecto oppidi Seibelsdorfio mille peditibus, duabus equitum turmis succincto fiducia erat, sex minimum septimanas obsidium sustinere: interea Gleenium contractis aliunde copiis auxilio venturum; eoque oblatas deditionis leges adspernabatur. Sed mox per certum hominem Suecis locus ostendebatur trans Lippiam tenui tunc alveo fluentem, ubi per molendinum accessus ad portam patebat, quo loco hostis nihil periculi metuebat. Igitur tribunus San-Andreanus post mediam noctem eo mittitur, cum interim Suecici in diversa parte assultum simulant avertendo hosti. Ac succedebat consilium, tresque portę totidem petardis disjiciuntur: mox totum agmen præsidio ne quidquam resistente, oppidum irrumpit. Heic plerique hostium terrore perculsi latebras circumspiciebant; pars ante templum in foro se collegerant, sed irruentibus equitibus disjiciuntur. Quartam quasi partem ferrum absumserat; reliqui cum præfecto captivitatem subiere. Hassiacorum tres tantum cum uno architecto militari occubuerunt. Capti nuper Hassiaci lictores, & erepta tormenta recuperantur. Sed quod noctu irruptio fieret, miles

Gleenius Hammum & Lunam occupat. *1. Maji.* *Idem consistere non audet.* *6. Maji.* *8. Maji.* *Luna recipitur à Suecis. 9. Maji.* *12. Maji.* *14. Maji.* *Et Hammum. 15. Maji.* *16. Maji.*

1634. miles à direptione oppidi contineri non potuit.

Suecici ad Monasteriensium hostem frustra tentant. 21. Maji. §. 56. Redacto in potestatem Hammo, ac toto Lippia fluvio, Georgius Dux, & Melander victoriam persecuturi in Monasteriensem præsulatum vadunt. Quos hostis expectare non ausus sub Monasterium oppidum se recipit, ac pedite intra mœnia immisso, equites sub tormentorum jactu continet, nullâ pugnandi cupidine ostensâ. Igitur cum pabuli ac commeatus inopia, diu ibi hærere Suecicos non pateretur, hostem eo loco depellere, aut vi in urbem rejicere constituunt. 22. Maji. Sed qui primum agmen ducebat Scharfius subtribunus cum ducentis equitibus, à peditibus hostium, qui per fossas latitabant, acriter exceptus ipse cum tribuno Cratzensteinio, nuper captivitati erepto, ac Eppio capitur, plerisque equitum cæsis. Unde cum Suecici duces deprehenderent, eo loco aditum ad hostem non dari, receptui canunt; quibus dum hostis acriter instat, non sine jactura repellitur. 23. Maji. Inde Ludingshusam versus recedunt; quam tormentis verberatam ad deditionem sine exceptione compellunt. 30. Maji. Ibi ad eos Batavicæ copiæ, quater mille quinquagenta capita explentes, accedunt, 28. Maji. par officium, quod superiore anno acceperant, relaturi. Batavicæ copiæ Suecicis junguntur. Erat iste miles Batavicus egregia specie, sed molestiarum belli Germanici insolens, nec aquam bibere doctus; unde multi morbis correpti peribant; reliqui stipendia more Hollandico poscebant. Unde statim adparebat, ejus militis exiguum fore usum, ni propediem insignes aliquis conatus suscipiendus esset.

Banerius Francofurtum expugnat. §. 57. Ad Albim Joannes Banerius ex utraque Saxonia exercitum collegerat, quo ut versus Oderam & Silesiam properaret, Oxenstierna monebat, si forte reliquias Fridlandicæ factionis in usum suum convertere posset. Simul Brandedurgicus Elector Francofurto obsidium circumponi instabat, hoste intus trepido, & adversus præfectos contumaci. Moram tamen aliquam injiciebat, quod Stalhantschium adversus ingruentes Ligistas Georgio Duci subsidio miserat. Quo reverso ex- 8. Maji. peditionem aggressurus, exercitum apud Munchenbergam lustratum octo millia peditum, sex 12. Maji. equitum complere deprehendit. Inde Francofurtum petitur, quod Manteufelius præfectus non minore alacritate propugnabat, quam obsessores infestabant. Tandem promotis ad vallum accessi- 23. Maji. bus, & præfecto lapidis jactu sauciato, oppidum in has leges deditur, ut absque signis & tormentis obsessi excederent. E mille tamen Cæsareis, queis abitus permissus, dimidia pars Suecorum signa sequebatur. Inde in Silesiam Felsius præmittitur, conciliandis Provincialium animis, ac ut reliquias Suecicarum copiarum ibi curaret. Simul Stal- 28. Maji. hantschius cum majore equitatus parte Glogoviam Majorem adpellens, deditionem oppido imperat, præfecto ferociter respondente. Saxones impediunt, ne Sueci Glogoviam obsidere queant. Ast mox sequenti luce quatuor Saxonicæ legiones ad idem oppidum accedunt, eminus id circumclusum. Id cum Banerio significatum foret, hic Arnheimio scribit: duos simul exercitus eidem oppido assidere incommodum fore: & cum Sueci obsidium cœperint, 29. Maji. se petere, ut is Saxonicas legiones inde avocet, nec suam expeditionem turbet. 30. Maji. Ast interim dum Bannerius ad Crosnam satagit, Arnheimius toto cum exercitu adveniens Glogoviæ vim admovere incipit, apud Stalhantschium excusans, non constitisse sibi, ab ipso jam deditionem imperatam. Sed cum huc usque progressus sit, desistere sibi integrum non esse. De cætero cupere, ut alia ratione ipsi satisfiat. Banerius eam contumeliam adversus bellantium morem sibi illatam ægerrime ferebat; nec deerant vires sumendæ statim ultioni, ac Arnheimium inde abigendi. Sed moderatius agendum judicabat, ne amicitiam cum Saxone 1634. sat maligne cohærentem plane abrumperet; simul quod manu cum Saxonibus conserta in Brandeburgicis parum fiduciæ collocandum videret. Quorum duces Arnheimio offerebant, si id oppidum sibi traderet, Brandeburgicas copias ipsius imperio subditum iri. Unde equitatum suum revocabat Banerius, & exercitui quietem tantisper indulgebat, quoad ab Oxenstierna alia mandata accepisset, interim Saxonibus, quantum sine Suecorum fraude fieri posset, indulgere certus. Ipse interjecto tempore septingentos, qui Crosnam 2. Junii. obtinebant, in ordinem redegerat, albisque baculis oppido emissos gregarios per suas legiones distribuerat; solis ductoribus ad suos dimissis.

Per Silesiam gesta. §. 58. In Silesia Joannes Goetzius post captam Troppaviam Oelsam invaserat, ac prima vice repulsus copiis auctior vim instaurabat. Oppidum vi expugnatum cædibus, libidinibus, ac rapinis 1. April. misere habitum inceditur. Arcem qui obtinebant centum quinquaginta, violatis deditionis legibus in captivitatem dantur. Contra Briegæ 5. April. præsidium Olaviam scalis repente admotis ceperat, cæsis quos deprehenderat hostibus, arcem tamen expugnare non poterat. Croatæ Prusinitii hospitantes Wratislaviæ suburbiis ignem injecerant. Id ulturi Wratislevienses, assumtis Suecicis Prusni- 7. April. tium summo mane irrumpentes quinque Croatarum turmas ibi agentes opprimunt, & plerisque cæsis tribunum Petrowicium insigni cum præda captivum abducunt. Ab oppugnanda Oppelia 1. April. Goetzius re infecta discedebat, acriter resistentibus obsessis, & quia Saxonicis adventantibus Cæsarei copias suas contrahebant. 20. April. Saxoniæ quippe Elector exercitu suo ad Torgam lustrato in Lusatiam Superiorem iverat, cujus præcursores novem tormenta Budissinam deducenda hosti eripiunt, fusis qui comitati fuerant. Budissinæ dum copias ad- 22. April. movet, Cæsarei suburbium incendunt; sed ventus surgens flammam in ipsum oppidum desert, idque in cineres redigit. Periere isto incendio oppidanorum septingenti, quos lamentantes, monente quoque Arnheimio, haut quicquam portis exire concedebat Goltzius præfectus. Qua immanitate licet extrema meritus esset, absque signis tamen ut vastato oppido excederet concessum. 14. April. Libaviam, Gorlicium, ac Laubam hostis ultro deseruerat, ac Hainæ in Silesia copias contrahebat: in quem Elector Arnheimium vadere, ac prælio decernere jubet. Arnheimius Electore Dresdam reverso Ostervicio progressus Lember- 1. Maji. gam pervenit, ubi centum equites deprehensos concidit. Prælium ad Ligniciam. Ea re excitatus hostis, Haina Ligniciam se confert, ibique copias suas centum equitum turmis, quatuor peditum legionibus, constantes in aciem explicat, tormentaque commodo loco disponit, firmato animo Saxones expectans. Arnheimius qui eo usque progressus erat, ut nisi pugna conserta recedere non posset, habito consilio prælium utique committere statuit. Ac initio quidem machinis res gesta, non sine Saxonum jactura. Inde manibus consertis per tres horas acriter pugnatur; tandemque fortiter rem gerentibus Saxonibus hostis in fugam vertitur. In prælii loco quatuor hostium millia cecidere, aliquot centuriæ, cum tribuno Ganschicio, ac multis ductoribus captæ. Victores decem tormentis duobus mortariis, quadraginta duobus vexillis potiti. Plerique hostium Glacium versus fugam arripiebant, qua transibant omni immanitatis genere grassantes. Arnheimius tam præclara potitus victoria, perculso hosti haut quicquam instans, diversus Wrauslaviam abit, ibique declarat, Saxoniæ Electorem Silesiæ tutelam, prout anno hujus seculi

1634. seculi vicesimo primo conventum fuerat, suscepturum, eamque in pristinum statum repositurum; certosque deputari postulat, quibuscum super omnibus transigatur. Insuper ut centuriæ aliquot militum in urbem recipiantur, postulat; id quod Wratislavienses abnuebant. Cæterum ea victoria Silesiæ Ordines in Arnheimii favorem pertrahebat, etsi vulgus in Suecos propenderet; ut reliquæ Duwalii copię ad miseram valde conditionem redigerentur, præcipue postquam is fato functus esset. 9. Maji. Et cum ab Arnheimio hospitia & annonam petiissent, iste ut aut sub sua signa concederent, aut Silesia exirent, postulabat; alia se ratione istis consulere non posse testatus. Usque adeo Silesiam sibi suoque militi reservabat, neminem in ejus provinciæ societatem admissurus. Ea de causa quoque omisso hoste Glogoviam Majorem se convertebat, aditum Suecis in Silesiam præclusurus.

Saxoniæ Elector cum Cæsare tractatus suscipit. §. 59. Dum Arnheimius Banerii destinata turbat, Elector interea Succorum hospitia ab initio belli possessa invadit, suisque copiis ditionem Anhaldinam cum Comitatu Barbyensi exclusis Suecis vindicat, securus eorum, quę in Francofurtensi conventu decernerentur. Denique & palam invitante Cæsare legatos suos Leutmericiam mittebat, qui cum deputatis Cæsareis congrederentur. Ferebat tamen, illo tractatu de prævis duntaxat negotiis agi, & ut cognosceretur, quas conditiones ferre aut admittere Catholici velint; viamque adeo Danię Regis mediationi, ac communis pacis tractatibus sterni. Idque Regi Danię per literas, & Oxenstiernę per Legatos significat. 30. Maji. Invitabatur quoque per Henricum Julium Lauenburgicum Ducem Elector Brandeburgicus, ut & ipse suos Legatos Leutmericiam mittere velit operam daturos, ut caput legitimis membris denuo concilietur, ac dominatus extraneus averruncetur. Qui tamen pronum in pacem animum testatus, Francofurti quam maxime super firma pace agitari; nec ejusmodi peculiares tractatus suspicionibus carere, respondebat.

Gustavi Adolfi exequiæ. §. 60. Circa idem tempus Ordinum Suecię conventus habebatur, Gustavo Adolfo, quem merito suo post fata Magnum cognominabant, ducendis exsequiis, quarum splendor ac magnificentia civium facultatibus par, virtutem ac merita in patriam æquare haut poterat. Corpus exanime 22. Junii. Nycopię deductum Holmiæ in templo Equestris Ordinis sacello, cui ipse fundamentum posuerat, conditum. Pompa funebri peracta super variis Regni negotiis decernitur. Christinæ imperium denuo confirmatum, ac ne ipsa de suo matrimonio nisi consensu Ordinum statuat. Sigismundi ejusque prolis exclusio à Sueciæ Corona denuo sancita: Forma Regiminis promulgata; ac ut quinque Collegiorum capita tutelam Reginæ & Regni administrationem gerant. Tum de dotalitio Reginæ Viduę, tractatibus cum Polonis, legatione Muscovitica statuitur, ac ut limites Regni firmentur, classis augeatur, cui fini singulare tributum collaturi erant Ordines; delectusque futuro anno habeantur. Ordinum Sueciæ super satisfactione decretum. 29. Julii. Sed pręcipua cura circa bellum Germanicum erat, cujus honestis ac tutis conditionibus finiendi nullam occasionem recusandam decernebant; ac placebat, Danię Regis mediationem ab Oxenstierna admissam. Quæ tamen conditiones pacis ferendæ forent, ob tam multos belli participes, diversaque eorundem studia, ac instabilem Martis aleam in antecessum definiri non posse, sed eas temporibus accommodandas. Circa satisfactionem tres velut gradus constituebantur, quorum primus, idemque Sueciæ tutissimus judicabatur Pomerania, tota, aut magna ejus pars, præcipue ora maritima, ac Wismaria oppidum; sed ita, ut cęteri Ordines Brandeburgico ac Meclenburgicis persuadeant jure suo ad ea loca cedere, & aliunde pensationem accipere. 1634. Quod si Pomerania obtineri nequeat, Electore ac cæteris quorum interest obtinentibus, ut si nimis presse isti postulato insistatur metus sit, ne Suecię hactenus amici hostilia induant, ac fœderibus cum hoste impliciti bellum præmii sperati loco Suecis meditentur, jus quod in Borussiam obtendit Imperium esse petendum ea lege, ut in plenam & tutam ejus possessionem Suecia ab Imperio immittatur. Quod si & huic postulato Brandeburgicus reluctetur, aut Germani eo nomine cum Polonis bello collidi nolint, tandem ad pecunię summam descendendum, ac hypothecę loco oppida maritima, partemque Westphaliæ & Bremensem ditionem arcendo inde Dano retinendam. Quod si autem id agi adpareat, ut pro tot impensis, ac profuso inæstimabili sanguine præstantissimi Regum, totque fortium virorum vacuis manibus, & cum ignominia solo Germanico ejiciantur, loca occupata, ac præcipue maritima quantum datur propugnanda, & exitum satis committendum. Iterim se bello continuando sanguinem ac bona conferre paratos. Tota tamen res ab Ordinibus Senatus fidei ac dexteritati committebatur, pro captu temporum accommodanda. Id decretum Oxenstiernę statim transmissum. 18. Sept. Sed paulo post rebus in Germania nutantibus, cum post amissam Ratisponam, ac Russorum cum Polonis pacem Succorum apud Germanos autoritas minueret, Senatus Oxenstiernæ prioribus mandatis hoc quoque adjicit; si istorum nihil obtineri queat, potius quam separationi, aut bello cum Evangelicis causa præbeatur, amicitia, benevolentia, & auxilio eorundem ad alia Sueciæ bella esse adquiescendum, prætensionis satisfactionis ad aliud tempus reservata.

Hostis ad Ratisponam nutare videtur. §. 61. Ast in Germania omium animos Ratisponæ obsidium adverterat; cujus initio Hungariæ Rex plerumque equitatum partim adverso Naba flumine versus Superiorem Palatinatum, partim sub Wertano Ingolstadium miserat, Bernhardi Ducis motus observaturum. Iste Wertanus excursione in Riesam facta Oettingam diripuerat, octingentis provincialium in captivitatem abstractis. Sed propinquante Hornio raptim se Ingolstadium receperat. Quin & ab initio vix judicare licebat, num Ratisponæ obsidium hosti serio cordi foret. Quanquam enim post frustra tentatam Aulam Danubio transmisso Cæsarei ante urbem castra posuerant: mox tamen iidem cum omnibus impedimentis in vetera ad Regum flumen castra regressi erant, solis Bavaricis ad urbem relictis. Pars quoque equitum Weidam versus dimittebatur. Quam hęsitationem videbatur inferre metus, ne Saxones post victoriam ad Ligniciam Suecis juncti in hæreditarias Cæsaris ditiones irrumperent. Atque ea res Bernhardum Ducem, Neumarci tunc reficiendo exercitui vacantem, in id securitatis dabat, ut tam solicite hactenus quæsitam cum Hornio conjunctionem parum curaret, ac propriis primum viribus niti, inde Banerium minus occupatum respicere institueret potius quam Hornium, cui copię ex Italia adventantes observandę erant. Sed ne interim otiosus desidederet, Forcheimum aggredi placebat, quod obtineri Circuli Franconici, & Noribergę plurimum intererat, excursionibus toti viciniæ infestum. Dux Bernhardus Forcheimum obsidet. Sed dum id obsidium lente procedit, ac varia per impedimenta parum ibi proficitur, tandem Ratisponę periculum re infecta, & exitiosa cum temporis jactura id solvere subigebat. Hungarię quippe

1634. *Ratisponæ obsidium.* pe Rex præter Ducis opinionem incredibili cum ardore eam urbem oppugnare cœperat, tormentis, ignivomis globis, accessibus eandem cremere, suosque hortatu, præmiis, pœnisque incitare; nec pulveri tormentisque aut militi parcere. Nec segnius resistebat Laurentius Kaggius continuis eruptionibus hostem fatigans, quas inter tres *8. Junii. 14. Junii.* præcipue memorabiles, quarum prima centum quinquaginta; altera totidem; tertia quadringentos gregarios cum Strasoldo tribuno, ac pluribus ductoribus trucidaverat. Annonæ affatim erat; sed corruptis aquaticis jumentaria molendina adhibebantur. Simul pyrio pulveri conficiendo mola *Hostis Kehlheimum capit.* instituebatur, suppetente in urbe materia. Cæterum cum Kehlheimum oppidum subvectionem Ingolstadio impediret, ac commodam liberandæ urbi viam præberet, Altringerus eo cum legionibus aliquot mittitur. Qui oppidum id servabat Fridericus Rola cum sua legione, jam antea Duci significarat, sibi non ultra quinque dies cibaria suppetere. Illa quominus à Duce inferrentur, *18. Junii.* hostis oppido circumfusus impediebat. Unde mox iste Cratzio cum quibusdam legionibus ad eminus includendum Forcheimum relicto, cum reliquo exercitu ad servandum Kehlheimum properabat. Sed eo jam hostis potitus erat malignis deditionis legibus, traditis vexillis & tubis. Unde gregarius miles partim ad hostem transire, partim Neumarcum delatus obsequium exuere, velut soluta cum ademtis vexillis fide, ut tota illa legio dissiparetur. Ea res Ducis animum mire confundebat, conatu circa Forcheimum, & Kehlheimum irrito, ac difficili jam Ratisponę liberatione. Morbi quoque & desertiones ad tria millia de ipsius exercitu diminuerant; ductoribus insuper defectu stipendiorum ægris. Quod autem semel Forcheimo movisset, eo redire iterum nolebat; sed Schwabacum ten- *20. Junii.* dens quid susciperet incertus animi pendebat. Interea hostis ad Ratisponam omni parte assultum *26. Junii.* tentaverat; quem obsessi acriter repulerant. Mox copias ponte navali in superiorem Danubii insulam immittit, ac excitatum ibi castellum impetu expugnat, cæsa, præter unum centurionem, quæ ibi servabat cohorte. Inde inferior quoque insula occupatur, Suecis de ponte incassum repugnantibus. Ita cum illis, qui Aulam defendebant, terga ad ictus paterent, ac eodem tempore hostis munimenta extrinsecus assultaret, Sueci per angustum pontis aditum non sine jactura in urbem se recipiunt. Ea occasione hostis toto lapideo ponte cum adjectis turribus usque ad pontem pensilem potiebatur; & suggestibus aliquot in utraque insula excitatis, Præprunnensem præcipue portam, adsitumque propugnaculum infestabat. Nec prohibere obsessi quamvis omnibus connixi viribus poterant, quo minus indies hostis munimentis propinquaret. Quem tamen & ipsum non modicæ premebant difficultates, quotidie multis ferro, morboque absumtis, aut signa deserentibus, & arcta annona. Nec is eo secius destinata pertinaciter urgebat, jactans, malle se totum exercitum consumere, quam obsidium solvere. Tum extrinsecus castra munimentis circumdata, arcendis Suecorum subsidiis. Ac ut Bernhardo Duci eo majore circuitu opus foret, Neuburgum valido præsidio, ac toto Bavarico equitatu firmatur. Obsessi contra dum mendicabula urbe expellunt, astutum & fidum puerum pariter emittunt, Duci de conditione urbis relaturum, ac ne suppetias ferre moretur. Quo ad Ducem penetrante, is omnes cogitationes ad liberandam urbem conferebat, sinistram apud socios famam metuens, Ratispona deserta. Et quanquam hactenus ex Oxenstiernæ consilio ope Saxonicorum & Banerii hostem distrahere, aut Ratisponæ liberationem tentare constituerat, Hornio ad tuendam Sueviam relicto: tamen metus urgebat, ne hostis irruptionibus, quę alibi fierent, insuper habitis, proposito suo pertinaciter inhæreret. Et vix ita cito adesse Banerius poterat, quam necessitas urbis requirebat, nec exercitum magnis itineribus lassatum hosti objicere tutum erat. Cum ergo in conservatione ejus urbis summa rerum verteretur, Hornium in societatem solvendæ obsidionis adsumere placuit. Nec enim Italicæ copię ita facile Superiorem Sueviam perrupturę videbantur: & Franconiam interea Cratzius defensurus erat, quoad Banerius adventaret. Hoc consilio capto recta Danubium versus tendit, præmisso ad Hornium, qui de adventu ac destinatis suis ipsum certiorem redderet.

§. 62. Hornius interea lustrato apud Memmingam exercitu, Augustam versus abiturus erat, misso qui Bernhardum Ducem moneret, cum ob Italicas copias ipse diu à Suevia abesse nequeat, ut Dux Ratisponæ liberationem, si videatur, maturet. Ac cum sibi longum sit in Superiorem Palatinatum ire, exposita interim hosti in prędam Suevia, Ducem, si Franconię cautum judicet, in Bavaria secum commode copias juncturum; ac antequam Italicus exercitus adveniat, vel recta in hostem iri, vel ad Isaram locum capi intercipiendo commeatu, tum superiorem Austriam solicitari posse. Unde futurum, ut hostis vel obsidium plane solvere, vel partem exercitus in tutelam Austriæ mittere cogatur. Hoc consilio Memminga movens cognoscit Wertanum in Riesam irrupisse. Unde & ipse statim cum equitatu eo adproperat, num istum deprehendere possit. Sed is audito Hornii adventu repente in tuta se receperat. Igitur omissa ea excursione recta Augustam tendebat, ubi reversus à Bernhardo Duce nuntius referebat; Hornii judicio relinqui, quomodo res sit suscipienda. Ast ipse regionis, & quis ad obsessos aditus ignarus, simul Duci præscribere nolens, denuo ipsius, cui de istis melius constet, sententiam exposcit. Interea cum hucusque progressus esset, superato Lico Aicham opprimere constituit; ac cum equitatu Bavariam persultat, confundendo hosti, utque statum Ratisponæ exploraret. Trecenti, qui Aicham obtinebant, initio spe auxilii defensionem tentant; sed eo mox desperato se dedunt, salvis duntaxat gladiis discessum pacti; etsi plerique gregarii Suecorum militiam sumerent. Porro ut Aichæ subveniret, Wertanus jam intra duo milliaria suggressus erat, Hornii stativa repente oppressurus. De quo cum Hornius è quibusdam captivis intelligeret, ipse cum universo equitatu eo properat, ut insidiatorem intra proprios casses involveret. Et successisset consilium, ni pręcursores Suecorum ferocius ruentes hostem advertissent. Subtribunus tamen Helmoldus Wrangelius apud Dachaviam Corpusium tribunum cum octingentis Croatis deprehensum male mulctat, plerisque cæsis, nonnullis captis. Aichæ ad Hornium à Duce Bernhardo missus cum literis accedebat; quibus hic, se Forcheimo relicto copias ipsi juncturum significat, modo Hornius Duci caveat, se tres minimum septimanas ipsi sociatum mansurum, annonam ipsius exercitui suppeditaturum, ac transitum Danubii ad Neoburgum obtenturum; ut eo certius sua consilia cum Hornio conformare queat, ac ne gratis Forcheimum deseratur. Heic vero mirum videri Hornio, à Duce, qui antea tam solicite ipsius conjunctionem solicitaverit, nunc ultro difficultates moveri, præscriptis conditionibus, quas præstare penes se non sit. Neque enim ad certum tempus

Right margin notes: 1634. — *Inter Hornium & Bernhardum Ducem conjunctione agitata.* 4. Junii. — 7. Junii. — *Hornius Aicham vi opprimit.* 11. Junii. — 18. Junii.

1634 tempus ut se astringeret, patiebatur status rerum in horas mutabilis, & quod facile plus alio loco negligi, quam heic profici posset. Neoburgum quoque paulo remotius, nec annonæ ibi copia: & palantes nostros hostilia circum præsidia, ac persultantes omnia Croatæ excepturi erant. In proclivi quoque hosti fore expedita cum manu Superiorem Sueviam percurrere, & relictas ad Bodamicum lacum copias opprimere. Igitur potius Danubium ad Donawertam, & Licum ad Rainam transeundum. Commeatum se bona fide cum ipso partiturum. Quod si nulla Ratisponam necessitas urgeat, sibi non consultum videri copias jungi; aut quæ alibi in manibus teneat emolumenta dimitti. Interim omnia in expedito habenda, ut statim si opus sit invicem auxilium sibi ferre queant. Atque inde Hornius cogitationem de conjunctione cum Duce ipso solicitante susceptam seponit, postquam eandem isti parum cordi è motis difficultatibus judicabat. Eoque Landsbergam ad Licum tentare instituebat observandis ibi Italicis copiis. Sed vix Aicha progressus erat, cum hostis novum oppido præsidium immittit, ac à tergo ipsum carpere incipit. Simul Altringerum & Wertanum non procul consistere audierat, oppido subsidium laturos, si denuo invaderetur. Tanto alacrius Hornius Aichę, ut prælio occasionem strueret, ingruit. Cum ter licet monitus præfectus deditionem pertinaciter abnueret, oppidum impetu expugnatur, milesque & quicquid oppidanorum in armis repertum cæditur, tandemque invito licet Hornio tectis flamma immittitur. Præfectus autem quia absque missione quondam à Succis ad hostes transierat, ac nunc stolida ferocia tot cædium causam dederat, ad pontem laqueo suspenditur. Inter ista Hornius ex improviso literas à Bernhardo Duce accipit nuntiantes, cum recta Donawertam tendere, ut ipsi junctus laboranti Ratisponæ subveniat. Unde Hornius statim Donawertam advolat, super tam repente mutato consilio cum isto collocuturus; simul alia destinata omittit, copiasque cis Licum circa Augustam disponit. Et optaverat quidem Hornius, pridem Ratisponę subventum fuisse, Kehlheimo nondum capto, & antequam hostis castra muniisset. Nunc urbs liberari citra prælium non poterat, quod declinare hosti intra munita castra confidenti facile erat. Premebat insuper annonæ inopia, copiæque Italicæ jam in Tirolensem provinciam pervenerant. Quia tamen ita repente Dux accesserat, ut aut cum ipso progrediendum foret, aut in his oris fame pereundum, prope invitus ad iter cum eodem in Bavariam suscipiendum accingitur. Is igitur aliquot legiones relinquit tuendæ Suevię, tum Rheingravio mandat, ut omissa Rheinfelda ex Italia venientes legiones observet, ac si eas in Sueviam irrumpere pateat, assumtis ex Alsatia legionibus huc tendat, & cum manu ad Bodamicum lacum se conjungat. Suadebat quoque mature è Saxonia & Westphalia exercitum contrahi, fulciendis Superioribus Circulis, si quid adversi ipsis accidisset: utque Augustæ de annona prospiceretur, cui summum à fame periculum imminebat, si re infecta è Bavaria recedendum foret.

Dux Bernhardus improviso se Hornio jungit.

§. 63. Dum ita Suecici duces junctis exercitibus in Bavariam tendunt, jam Ratisponæ extrema admovebantur. Sub finem namque Junii Gallasius Caggio apertas literas, sed oppidano Senatui obsignatas miserat, quibus isti honestas deditionis leges, oppido Cæsaris gratiam offerebat. Sed habito consilio tubicini prçter testimonium redditarum literarum nihil responsi datum; nisi quod Caggius exprobraret, contra belli morem obsignatas literas fuisse missas. Igitur hostis magna vi obsidium urget, insuper habita Suecorum in Bavariam irruptione; cum satius duceret, aperta Provinciæ semel in prædam hosti concedere, quam omissa Ratispona novas quotidie irruptiones ex urbe metuere. Mittebatur tamen è castris valida equitum peditumque manus, firmandis oppidorum præcipuis, & ut quantum possent Suecis resisterent. Italicæ quoque copiæ decem peditum, duo equitum millia explentes, quæ per Vallem Tellinam & Tirolenses aderant, ad Oeni ripam disponebantur, ne quid Suecis commercii cum superioribus Austriacis esse posset. Ast in urbe non tam animus obsessos, quam pulvis pyrius deficiebat, cujus non amplius trecentos sex centenarios Bernhardus Dux ibi discedens reliquerat, quorum vix quinquaginta adhuc supererant: quanquam proximo mense per eruptiones non tubis, sed hastis res gesta fuisset, omnesque inutiles displosiones vetitæ forent. Igitur Caggius vocato consilio ostendit, quam prope urbi hostis successerit, utque ruinas diversis locis facere cœperit. Quod si idem assultum continuet, uti transfugæ retulerant, metuendum esse, ne in medio pugnæ fervore pulvis deficiat; præsertim cum proximo assultu triginta sex centenarii absumti fuerint, ubi tamen majoribus machinis, quod in decretario assultu necessum sit, usus non fuerit. Unde de Consilii sententia aliquot dierum induciæ petitę, per quas Francofurtum ad Oxenstiernam mitteretur, quo aspera mandata revocentur, queis mori potius, quam urbem dedere jussi fuerant. Id dum agunt, hostis munimento cornuto ad portam Præprunnensem assultum frustra dat; quo durante Gallasius inducias abnuit, honestas deditionis leges denuo offert. Advocato Consilio ostendebatur, triginta novem duntaxat centenarios pulveris superesse; & cum unam intra horam uno loco sex centenarii sint absumti; quid futurum, si cras aut perendie hostis circumcirca assultet? Placebat igitur, à Gallasio spatium ad deliberandum peti; qui ad paucas tantum horas cessationem ab armis annuebat. Unde tertia vice consilio convocato ostenditur, decrescentem in horas pulverem suppleri non posse, cum singulis diebus nonnisi quini senive centenarii confici queant: hostem ad Prçprunnensem portam in vallum penetrasse, ruinamque edidisse assultui opportunam, qui continuato impetu ob defectum pulveris vix repelli queat. Igitur omnium suffragiis deditio decernitur; adstipulante etiam urbis Senatu, modo & civibus caveatur. Interrupti tamen semel tractatus, cum super conditionibus non conveniret, & ad vim reditum. Tandem Caggius honestas tam militi, quam oppidanis conditiones pactus urbem dedit; cui à Senatu testimonium fidelis & strenue navatæ operæ præbetur, ac quod in deditione illibatam urbis libertatem conservarit. Prçsidium, quod non plane bis mille capita præter ductores implebat, cum initio obsidii ter mille octingentos computatis ductoribus superasset, Norinbergam deductum, cum ut recta via ad exercitum ire liceret, Caggius nullo modo obtinere potuisset. Agroti autem & saucii, qui una cum sex tormentis, & plerisque impedimentis navibus Donawertam devehendi erant, diu detenti, tandem fame plerique mortui, aut sub hoste militare coacti sunt. Ab hoste per obsidium magna vis adhibita; quindecies mille tormentorum ictibus oppidum pulsatum, duo millia globorum ignivomorum injecta, septem assultus tentati. Hostium id obsidium octo millia absumsit, quos inter octoginta septem altiorum ordinum præfecti; præter sex millia desertorum, qui antea passim profugerant.

Ratispona deditur.

28. Junii.

11. Julii.

14. Julii.

16. Julii.

§. 64. Interea irritam Ratisponæ liberandę expedi-

Sueci fru-

1634.
Castra Ratisponæ subvenire tentant.
2. Julii.
10. Julii.

peditionem moliebantur Suecici duces ad Augustam juncti, unde per Freisingam, Mosburgumque Landshutæ appellunt, cui deditionem imperant. Sed quod præter quinque peditum cohortes, tres dragonum legiones oppido immissæ forent, & Altringerus cum magna parte Cæsarei & Bavarici equitatus non procul trans Isaram consisteret, deditio abnuebatur.

Landshuta expugnatur.
17. Julii.

Igitur vis adhibita, ac biduo post arx cum oppido impetu capta. Tribunus Hindersonius, multique ductores vivi in potestatem venerunt. Equitatus trans Isaram, quid in oppido fieret conspicatus, raptim Ratisponam versus se recipiebat; quicum ne manus conferi possent, filatim transeundus pons, & pedites direptioni incumbentes impediebant.

Altringerus occumbit.

Eo in tumultu Altringerus in oppido moras nectens cum præ turba se mutuo impellente pontem superare non posset, dum flumen tranare conatur globo trajectus perit. Fuerat is humili apud Lucenburgicos loco ortus, ac prima juventa quorundam Gallorum Baronum famulus, inde scriba, mox per omnes militiæ gradus ad summum ducatum provectus, in expugnatione Mantuæ maximis quoque opibus potitus. Landshutæ insignis annonæ vis reperta, magno famelici militis solatio. De cætero res maximis implicita difficultatibus erat, dum hostis non solum numero militum, machinarumque, & adparatu bellico prævalet; sed & munitis circumcirca castris considet, per quę viam ad urbem perrumpere arduum erat, ac Italicæ interim legiones à tergo incubituræ metuebantur. Nec deerant, qui in Austriam supra Anassum penetrandum censerent. Sed & heic obstabant Oeni ripam insidentes Hispani, ac ne à tergo Cæsarei toto exercitu ingruerent. Ergo placebat recta Ratisponam ire, fortunamque tentare. Sed cum ad quartum ab ea urbe milliare pervenissent, obviam venit, qui Ratisponam pulveris defectu deditam nuntiaret. Unde irriti Landshutam revertunt. Ubi dum dubitant, quid deinceps agendum, nuntius adfertur, hostium universas copias adverso Danubio proficisci, vel in Wurtenbergicam irrupturas, vel Augusta eos exclusuras. Igitur raptim è Bavaria Augustam contendunt, si hostis Ingolstadii Danubium transiret, ad Donawertam eidem se objecturi. Quo fine Hofkirchium cum legionibus aliquot prȩmittunt, ut interim Donawertam, Laugingamque, simul Norlingam, & Dunckelspulam firmaret. Sed iter Augustam versus cadentes ubertim imbres molestissimum reddebant, non modica exercitus parte consumta, & qui restabant viris juxta equisque afflictis, ut quiete illis quam maxime opus videretur.

27. Julii.
Sueci Bavaria excedunt.

Ac spargebatur Hungariæ Regem cum suo exercitu in Bohemiam vertisse sistendis Banerii progressibus: Bavaricos id agere, ut apud Landsbergam aut Schongam Hispanis se jungant. Quo nuntio motus Hofkirchius non ultra Augustam processerat; ac Suecici duces supervacuum judicantes apud Donawertam junctim tendere, vastatis circum omnibus, ac nullo pabulo, separatis exercitibus in diversa abeunt. Ac Bernhardus quidem Dux Laugingam tendit, recreandis paulisper suis, ac ut hostem observaret, si apud Ingolstadium transire Danubium vellet. Hornius autem paulo altius ad Licum progressus, commeatum ibi indagaturus erat; & si forte Bavari Hispanicis copiis, uti superiore anno, juncti per Sueviam ad Rhenum perrumpere conarentur, capto ad Illarum idoneo loco eosdem moraturus, quoad Bernhardus Dux, aut Rheingravius auxilio veniret; qui ad Danubium supra Ulmam accedere jussus erat, prout res posceret Hornio, aut Bernhardo Duci jungendus. 1634.

Ad Bodamicum lacum & in Alsatia gesta.

§. 65. Ad Bodamicum lacum digresso Hornio, è Constantiæ, Lindaviæ, & vicinis præsidiis collecta manus Cellam oppidum à Suecis insessum oppugnare cœperant; quam Schafelitzkius inde facessere tormentis, adparatuque bellico relicto cogebat. Buchhorni quoque sub Siegrotho tribuno structura navium fervebat; ubi inter alias triremem paraverant, machinarum capacem, cui similis antea in eo lacu visa non erat, quam *Christinæ* vocabulo insigniebant. Et spes erat aliquod ibi operæ pretium faciendi, ni mox alibi collapsa summa rerum minores appendices sua ruina involvisset. In Brisgovia progressa Brisaco manus assumtis è Nigra Sylva agrestibus, Rheinfeldæ obsidium laxare frustra conabatur.

5. Junii.

Cum enim noctu in exiguam Suecicorum equitum turmam incideret, universi tubos displodunt. Quo facto statim agrestes abjectis armis ad latibula sua refugiunt, quos & miles mox insequitur, non paucis in fuga concisis. Eodem tempore quadringenti equites in Burgundia collecti Brisacum irrepere tentabant. Sed prodito itinere ad Hartam Sylvam deprehensi plerique dissipantur, aut cæduntur, ut vix centum Brisacum evaderent. Porro cum qui nuper in Nigram sylvam rejecti fuerant, in dies se magis firmarent, ex improviso Rheinfeldæ subventuri, Joanni Philippo Rheingravio à Badensibus rusticis per montem aditus ex concædibus haut adeo impeditus monstratur;

Rheinfelda & Brisacum fame urgetur.

quo is cum equitum peditumque manu irrumpens nihil minus, quam inter ista aspreta hostem metuentes ita perterruit, ut salute petita omnes Brisaco progressi ductores cum trecentis gregariis in Suecorum potestatem concederent. Nec eo magis hac spe licet excussi Rheinfeldenses ad deditionem flectunt pertinacia desertorum, oppido capto laqueum metuentium. Qui & ipsi præfectum Mercium clam observabant, ne forte se oppido subduceret: simul cuniculum ad proximum usque Suecorum suggestum egerant, quo incenso inter tumultum per obsessores erumpere constituerant. Sed contrario cuniculo acto is conatus irritus fuit. Interim absumtis frumento, jumentisque, venter glandibus & equinis carnibus parce præbitis utcunque placabatur. Nec Helvetii à Cæsare solicitati, Urbes Sylvestres in tutelam suam recipere, aut Suecos Rheinfelda depellere voluerant, extra belli isthus consortio manere certi. Circa idem tempus Brisacum quoque fame acriter urgebatur; ac gregarius miles certatim ad Suecos transfugiebat, ut Rheingravio spes esset intra paucas septimanas oppido potiundi. Eoque iste invitus, ac repetitis demum Oxenstiernę hortatibus in Sueviam movebat, tarde quoque auxiliis coëuntibus. Quin & cum Bernhardus Dux, & Hornius in Sueviam regressi forent, pręsentia ibi sua parum opus judicans, de isthac profectione cogitationes fere deposuerat.

Borckemum capitur.

§. 66. In Westphalia post Ludingshusam captam placebat Hollandicas copias duce Pinsio adjuncta Suecicorum manu Borckemum mitti, sexcentis præsidiariis insessum. Sed Pinsius dum accessus ad oppidum molitur, à Principe Arausionensi mandatum accipit, ut nullo modo à Suecicis & Hassiacis se disjungat, nec seorsim hostilia adversus Monasteriensia oppida suspiciat. Unde iste statim ab opere cessabat, obsidium plane soluturus, ni ipse Georgius Dux advenisset: quo rem urgente oppidum honestis conditionibus ad

1634. deditionem compellitur. Inter ista simultates Luneburgicos inter & Hassiacos gliscebant, his querentibus, ab istis regionem immaniter vastari, incolasque ad extremam paupertatem redigi; Luneburgicis contra arguentibus, eam expeditionem non publico bono, sed privato Landgravii emolumento dari. Unde & iidem languide & cum fastidio omnia agebant, ac Hassiacorum hospitia male habebant, questi insuper legiones suas tertia parte in regione exhausta diminutas. Inter quæ hostis copias suas diviserat, ac Gleenius quidem cum parte peditatus Monasterii persistebat: Bœnninghusius Rhenum versus supplementa inde petiturus ibat, quem immissus à Duce Georgio Beckermondus adsequi haut valebat. Reliquas Horstius tribunus ad Visurgim Hildesiæ obsidio solvendo ducebat. Quam ansam Dux Georgius arripiens, quem alias conjunctionis cum Hassis tædebat cum iis quas adduxerat copiis abscedit, assumtis etiam quæ è Superiore Germania auxilio missæ erant, quarum partem sibi relinqui Landgravius frustra petierat. Quam rem hic usque adeo ægre tulit, ut de partibus plane deserendis, ac ambienda neutralitate cogitaret, ni tractabilem Principis animum Oxenstierna literis placasset. Duce Georgio digresso Pinsius cum Hollandicis copiis Begium versus remeabat. Eodem etiam Landgravius suos propinquare jubebat, ut si opus foret Hollandorum auxilio fulciri possent. Eodem tempore in diversa Westphaliæ parte Joannes Giesius. Tribunus quadringentos prædones ad Scherbium vicum male multatos dissipaverat.

16. Junii. Simultates inter Luneburgicos & Hassos.

3 Iulii. Hildesia capitur.

§. 67. In Saxonia Hildesiæ obsessi prope ad extrema redacti erant; quibus liberandis Waldeccæ Comes assumto, quem Gleenius Monasterio nuper miserat, equite illuc perrumpere constituerat. Ac jam turmæ Leinam fluvium transierant, cum id ipsum præsagiens tribunus Ericus Andreæ Trana à Georgio Duce è Westphalia ad Visurgim observandum remissus Hamelam propere advolat, obsessoribus suppetias laturus. Cujus adventu cognito hostis propere in tutiora se recipit. Eo ipso momento obsessi liberationem sperantes oppido erumpunt, nec parum damni Brunswicensibus dant. Ipse quoque Uslarius brachio arreptus trahebatur, ni advolans eques hoste trajecto hunc eripuisset. Tandem, cum frustra super deditione actum foret, Uslarius assultum omnibus partibus tentare constituerat. Sed cadentes confertim imbres, & ingruens hostis prohibebat; qui coacta ter millium manu intra unum milliare processerat, oppidulum Sarstedum, in quo Brunswicensium penus erat, & adsitum pontem occupaturus. Quo obtento obsessoribus ultro Hildesia facessendum erat. De hujus adventu mature moniti obsessores, soluto tantisper obsidio omnibus copiis eidem obviam prodire constituunt; ac duarum circiter horarum spatio Sarstedum anticipant, post montem non procul oppido acie explicita. Hostis illuc propinquans & ipse ad proximum vicum aciem instruit, validam duntaxat excursorum manum adesse ratus. Sed cum universas copias advenisse agnosceret, simul tormentis peteretur, per duas horas subsistebat, impedimenta dimittere, ac turmatim recedere incipiens. Quo animadverso Suecici Brunswicenses que magno impetu hostes invadunt, eosque semel atque iterum gradum firmantes in fugam propellunt. Hostium circiter mille quingenti cæsi, captique. Erepta sex equestria vexilla, (nam pedes absque signis accesserat,) & quatuor tormenta cum parte impedimentorum. Inter captos tres erant subtribuni, duo vigiliarum præfecti, ac multi alii ductores. Ob strenue navatam operam Trana torque à Duce Georgio donatus est. Durante conflictu cum castra plane deserta essent, erumpentes Hildesienses tuguria incenderant, ac opera demoliri cœperant. Sed mox reversi victores obsidium instaurant. Igitur desperato subsidio, & premente fame, Hildesienses tandem honestis se conditionibus dedunt. Quingenti è præsidiariis ultro ad Succorum militiam transibant. Enimvero Georgio Duci displicebat, hosti ad extrema redacto tam liberales conditones datas, & quod concessum foret discedentibus iter Monasterium per media ipsius hospitia capere: quo etiam occasio dabatur clam Mindam irrependi milite valde exhaustam, quam ipse mox invadere decreverat. Igitur alio itinere per Holtzmundam, Huxteramque in Paderbornensem præsulatum iter istis sumendum erat. Cæterum quanquam Georgius Dux è Westphalia reversus præter spem nihil ex Halberstadiensis Conventus decreto in Saxonia confectum deprehenderet, legiones non suppletas, nihil annonæ aut pecuniæ collatum; non eo secius tamen reliqua ab hoste possessa oppida vi, aut eminus posito obsidio invadere aggreditur. Et postquam Uslarius Neustadium expugnandum susceperat, ipse Mindam conversus interjectam Hamelæ Mindæque arcem Buckenburgum deditione capit. Qui excedebant omnes signa ejus ultro sequebantur. Hinc Mindæ obsidium admovetur. Sed & interim duæ legiones à Lohusio Oxenstierne jussu mittuntur, qui Guelferbytanorum excursiones inhiberent, eorumque messem corrumperent.

21. Junii.

24. Junii.

9. Julii.

Ligistici vapulant.

12. Julii.

§. 68. In Silesia Arnheimius Glogoviam facili negotio in potestatem redegerat, præsidio turbido, nec amplis munitionibus tuendis pari, cui permissum sine vexillis abire. Id oppidum cum sibi tradi peteret Banerius, aut ut saltem Basilicam milite suo insidere liceret, Arnheimius præfracte abnuere, non obscure significans, sibi in mandatis datum, totam Silesiam suis hospitiis vindicare, nec in eorum societatem Suecos admittere. Contra idem Banerio persuadere, ut distrahendo hosti, qui Bernhardo Duci gravis imminebat, in Moraviam tenderet, intactis tamen Silesiæ oppidis, & Saxonicorum arbitrio relictis: addito, ni id faceret, se cum Saxonico exercitu inter Oderam & Poloniam substiturum; quisquid damni rebus communibus inde sit proventurum. Contra Banerio absurdum videbatur in Moraviam penetrare, nullo ad receptum idoneo loco capto, & relictis post tergum hostilibus præsidiis. Ac potius ut in Bohemiam junctim iretur proponebat. Nec eo secius Arnheimius ipse ad Banerium Freistadium accedebat, subinde Moravicam expeditionem ingerens, ac semper tamen solicite excipiens, ne is in Silesia quid occuparet, ne ipsam Neissam quidem, qua Olmucium tendenti transeundum erat. Sed cum Banerius nullo modo salutem suam ex aliena libidine suspendere vellet, re infecta discessum. Ac Arnheimius copiis suis trans Oderam versus Poloniam dispositis, Dresdam ipse abiit.

Arnheimius Glogoviam capit.

Idem Banerio, ut in Moraviam abeat, suadet.

§. 69. Porro Banerius, num in Silesiam ulterius procederet, deliberabat, pronis in ipsum Silesiorum animis, & Wratislavia commeatum offerente, simul ut ipsi intra machinarum jactum receptum capere liceret. Nec deerant qui suaderent, castris ad Wratislaviam positis expectandum, quid Arnheimius tentaturus sit: præsertim cum & ob ruentes ad finem cum Polonis inducias Suecorum interesset Silesiam in potestate habere.

Banerius occasionem rixæ cum Saxonibus declinat.

1634. bere. Ex adverso considerabat; sibi progredienti Saxonicas copias, quę trans Oderam hęrebant, cum Glogovia à tergo relinquendas; ac inferioris Silesiæ loca, quæ Succis addicta Arnheimium aversabantur, se profecto hujus arbitrio exponi. Metuebat quoque, ne Wratislaviam advolans Arnheimius ad alia consilia urbem impelleret; neve tandem importunius se jactando vim reponendi necessitatem ipsi afferret iniquis causæ Evangelicę temporibus. Nec in Brandeburgicis copiis fiducię quid habebat, cum Elector non obscure denuntiasset;

12. Julii. ubi dissidii quid cum Saxonibus eidem suboriatur, se suas ipsi copias haut commodaturum. Atque eum in casum suis ducibus in mandatis dederat, ut si tale quid Suecos inter, & Saxones exsurgeret, Banerio non amplius parerent & ab ipso discederent. Quæ mandata vetante licet Electore, in vulgus sparsa, haut parum voluptatis adferebant illis queis ea dissidia in votis erant. Ad quæ mandata Electorem Succorum malevoli moverant fictis rumoribus, velut jam Banerius Wratislaviam tenderet, cui apud Basilicam Arnheimius castra sit oppositurus proximam manus conserendi materiam. Quas

16. Junii. calumnias Banerius scriptis ad Brandeburgicum literis acriter retundebat; ac interim Novæ Saltzę metabatur, expectaturus quid Arnheimius Dresda adferret. Et quoniam recta in hostem tendere negabatur, super transitu per Saxonis terras in Bohemiam petendo agitabat. Cum commode ab Electore Legatus Pflugius adest postulans, ut Silesiam ipsi relinquat, ac in Bohemiam potius tendat, ful-

Banerius in Bohemiam tendit. ciendo Bernhardo Duci, ac liberandæ Ratisponæ. Quod ipsum à Banerio ante cupitum, facile arripiebatur. Mox & Arnheimius advolans super ea profectione cum Banerio transigit; qui & statim copias suas præter Saganum in Lusatiam ducit, ubi cum reliquo exercitu ipse Elector agebat. Igitur & Banerius Naumburgo, Griffenbergam mo-

11. Julii. vens recta Zittaviam versus tendit. In itinere nonnullæ Croatarum turmæ, quæ pręcursores Succorum Griffenbergę opprimere voluerant, male multatę, duobus signis ereptis. Inde arci Fridlandiæ deditæ, præsidium à Banerio imponitur. Interim Zittaviam impetu expugnaverat Saxonię Elector, ad quem Banerius ipse accedit, de expeditione in Bohemiam junctim suscipienda conventurus. Ubi iterum difficilis nodus objiciebatur. Nam cum Banerius Leutmericiam eundum, pedemque ibi figendum censeret, Elector id abnuere, quod Cęsareis Legatis, ibi cum Saxonicis super pace tractare orsis, securitatem promisisset. Igitur cum neuter sua sententia decederet, post duarum horarum colloquium re infecta discessum. Nec eo secius eodem properabat Banerius prævertendo hosti, ne forte validum isti oppido præsidium immitteret; id secum statuens, ut si vel expugnare Leutmericiam non posset, vel hostis tota mole à Danubio ingrueret, trans Albim ad Bernhardum Ducem penetraret, aut cis Albim in Misniam recederet. Quo casu Electori necessitas adferebatur, ipsi suppetias ferendi, ni duos famelicos exercitus in suam ditionem attrahere vellet. Enimvero qui Leutmericiæ pacem tractabant Legati, præcedente nocte Pragam abierant, mox Pirnæ congressum instauraturi. Leutmericiam duę dimacharum le-

Banerius Leutmericiam capit. giones, una peditum insidebant. Illorum paucæ turmę primo Banerii adventu ante oppidum se ostendebant: sed mox pręcipites intra mœnia repulsę, defensionemque non ausę, trepide oppidum deserunt, ac trans Albim se conferunt, ponte post

21. Julii. se inflammato. Cum ita celeriter pons reparari non posset, Banerius adverso Albi progressus, cum apud Raudniciam hostium turmas trans flumen conspiceret, machinarum jaculationibus ita eas

conterruit, ut Pragam raptim facesserent. Melnicca quoque diffugiente pręsidio vacua relicta. Heic 1634. ponte celeriter exstructo Banerius Albim superat recta Pragam iturus, si solus hosti par videretur; 13. Julii. ast hoste pręvalente locum ad Muldam capere, & Saxonem expectare constituerat. Quod si conjunctione cum Bernhardo Duce opus non foret, in animo erat Viennam versus tendere, ac hosti, cui hæc expeditio jam curam injecerat, negotium domi facessere. Antegressum Banerium Saxones è vestigio sequebantur, ac Albim ad Melniccam transibant. 14. Julii. Interea & Coloredus è Silesia acceleraverat, transitoque ad Podibroam, & Daussinum Albi, cęteris Cęsareis sub Marrada, & Lamboio ducibus se junxerat. In quos Succi Saxonesque recta ibant, magna spe, nullo operæ pretio. Nam in Montem Album progressis aliquot hostium turmæ conspiciebantur; 16. Julii. Praga nequidquam tentatur. in quas cum præcursores Banerii, qui eo die primum agmen ducebat, irruerent, ille statim ad minus Pragę latus se subducebant, ubi prope urbem excelso loco difficili accessu, castra hostis munierat; unde ferocius subeuntes viginti amplius tormentis excepti, non sine damno recedere coguntur. Cum loco tam incommodo irruere in hostem vanum videretur, Banerio placebat, ut ipse transmisso Mulda veterem urbem milite vacuam invaderet; Saxones interim ad minus latus assultum minitantes, hostem distinerent. Quod consilium Saxoniæ Elector circa vesperam probabat, exsecutione in crastinam lucem dilata. Sed postera die mutata mente, eidem placebat Melniccam reverti, ac ad Albim stativa ponere, eo melius arcendo hosti, si Ratispona submissis copiis augeretur, quas in horas expectabat. Sic nulla re gesta, Praga discedi- 19. Julii. tur, & Melniccam reditur, ubi Saxones metaban- 20. Julii. tur; Banerius autem circa Leutmericiam copias suas distribuebat; cui difficiles se valde præbebant Brandeburgici duces, desiderium ad Saxones, aut domum transeundi ostendentes, & iniquis in hospitia querelis; quo contagio, ne totus exercitus infectus conspirationem parturiret, metus erat. Interea cum fama expugnatæ Ratisponæ increbresceret, Elector metuens ne tota vi hostis in Bohemiam ingrueret, montium jam refugia circumspiciebat: ni Banerius obstitisset, par ibi periculum ostendens; ac sibi digressis Saxonibus, in Misniam quoque eundum fore. Satius igitur judicabat eo quem ceperant loco consistere, ubi facile erat ipsis Albim, & quæ in Bohemia ceperant tueri, ac prout res exigeret, junctim in hostem ire, aut in tutiora se recipere.

§. 70. Ast regressos è Bavaria Suecicos exercitus, cum ob exhaustos labores, ac inopiam refectione quam maxime opus haberent, hostis quiescere non patiebatur. Hornius iterum se Bernhardo Duci jungit. Nam Hungariæ Rex postquam Pragam extra periculum esse cognoverat, paucis duntaxat legionibus in Bohemiam missis cum robore sui exercitus, Bavaricis simul & Hispanicis copiis suffultus Ingolstadii Danubium transibat; 2. Augusti. quem & ampla Pater potestate instruxerat in gratiam recipiendi Ordines obsequii hactenus oblitos, ac de privilegiis, sacrorumque usu iisdem cavendi. Ejus itinere audito Hornius, qui vix Mundelheimum processerat, iterum se cum Bernhardo Duce Guntzburgi conjungit. 6. Augusti. Hic Hornii exercitum deterius suo habitum conspiciens, animum fere despondere cœperat, & Oxenstiernam rogabat, ut mature de evocandis ex inferiore Germania copiis cogitaret: id quod tamen, quo minus fieri posset, angustia temporis prohibebat. Interim Suecici duces pro virili hostibus obluctaturi, ad Leipheimum Danubium superant tegendæ Wurtenbergicæ, aliisque Franconiæ, & Sueviæ locis, ac

1634. ut Norlingæ subvenirent. Interea hostis post captam Donawertam, ubi magna præsidii pars cæsa fuit, Norlingam tota vi aggrediebatur; simul populatores dimissi, à quibus Ginga, Ahla, Bopfinga, Heidenheimum, Leipheimum direptæ, ac incendiis deformatę, Hochstedum præcipue scalis admotis captum omni crudelitatis genere vexatum fuit. In diversa parte Strozzius, & Wertanus cum novem legionibus equitum dimacharumque Franconiam late persultantes plurima loca diripuerunt. Sed cum Rotenburgum, Mergentheimum, & Dunckelspulam Suecorum pręsidiis infessas frustra tentassent, propinquantibus Suecicis exercitibus in sua castra revocantur. Hi quippe junctim Heidenheimo Gingam iter intendebant, quo à Bernhardo Duce præmissus Bellingshusius tribunus sexcentos hostium cataphractos oppressit, ac multis interfectis non paucos cepit. Horum indicio cum cognosceretur sparsas hostium legiones, ac Wertanum remotius stativa habere; nonnulli suadebant, occasione utendum, ac hostem, cui nondum unitę vires, opprimendum. Sed pluribus placebat, Wurtenbergicę ante omnia prospiciendum, & ut à tergo subvectio annonæ in tuto sit. Inde Bernhardus Dux cum equitatu Ahlam præcedens, mille amplius hostium excursores occidit, trecentos capit. Postera luce primum agmen Bopfingam progressum supra centum deprehensos occidit. Heic stativa ponere placuit, ac tentare, num excursiones hostis coërceri, Norlingęque succurri posset. Igitur mox, qui ibi servabant Cæsarei equites, loco altiore depelluntur, ut jam Sueci adjacente sylva tutoque accessu ad Norlingam potirentur. Sed consilio habito, Hornio aliisque ducibus hautquidquam visum recta in hostem ire, quod tenuato agmine per confragosa ad eundem commoda loca insidentem esset accedendum. Bernhardus tamen Dux, aleam pręlii utique tentandam censebat, cujus immensa cupidine miles quoque flagrabat. Nam & sat negligenter rem apud hostem administrari adparebat, & palantibus passim equite juxta ac pedite numeri imminuti. Igitur in aciem dispositi progrediuntur, & Bernhardus Dux, qui dextrum tunc cornu ducebat, loca altiora à levi Hungarorum, Croatarumque, & Polonorum equitatu insessa facile obtinet, & ad Egram usque fluviolum, qui Norlingam perlabitur, procedit, omnibus qui citra constiterant trans fluentum pulsis. Enimvero cum indolem loci considerarct, in conspectu hostis, qui in altera ripa aciem explicuerat, transiri flumen à se non posse deprehendebat. Cum itaque ad hostem perveniri non daretur, oppidum interea inducto milite firmari placebat, quoad Rheingravius & Cratzius advenirent. Unde ad fluminis vadum consistebat Dux arcendo hosti, dum Hornius ad oppidum accedit, bis rejectis, quæ flumen perrumpere tentarant, turmis, ac inspectante hoste ducentos quinquaginta sclopetarios oppido immittit. Ipse portæ adequitans, ad constantiam oppidanos hortatur, ac cum de panis inopia quererentur, intra sextum diem liberationem pollicetur, quod eo spatio Rheingravius ad fore sperarctur. Interea hoste velut attonito obsessi eruptionem faciunt, & accessibus istum expellunt, quos magnam partem demoliuntur, ut de integro eidem opera ordienda fuerint. Hoc peracto cum Sueci recederent, hostis levem equitatum postremo agmini immittit; in quem Bernhardus Dux conversus, præcipitem cum trans flumen redigit, multis interfectis; & major clades fuisset, nisi nox pugnam diremisset. Jam Bopfingam fere attigerat Dux Bernhardus, ubi denuo Wertanus cum Croatis & bis mille Germanis equitibus incumbit; sed & is acriter repellitur. Ita citra damnum in recessu acceptum Suecici exercitus Bopfingam iterum attingunt. Heic Vitzrumius Hornium monebat, longius tantisper recedendum, quoad auxilia quę expectabantur adessent. Sed hic abnuere, quod hostis secuturus, & in eas terras pertrahendus videretur, quas defensum venerint. Nec si Bopfinga relinquatur, propiorem stativorum locum esse, quam Schorndorfum; unde hosti januam pandi per Franconiam & Sueviam late se diffundendi, ac suos inopia laborantes reficiendi. Nec amplius copiis, quas Cratzius & Schafelitzkius adducebant, tutum accessum fore. Istis quoque digressis Norlinga desperatione correpta intra paucos dies in manus hostium concessura erat; quæ jam repetitis literis tempus promissi auxilii cedere monebat. Et quanquam equites quererentur, pabulum sibi longius petendum, ac multos à Croatis omnia persultantibus intercipi: ea tamen ratio tanti non videbatur, ut ideo stativa mutanda essent; ac isti firmo stipati præsidio pabulatum ire jubebantur. 1634.

6. August. Norlinga obsidetur. — *20. Aug.* — *21. Aug.* — *22. Aug.* — *Sueci ad Bopfingeam castra locant.* — *24. Aug.* — *Sueci Norlingæ militem immittunt.* — *15. Aug.*

§. 71. Interim Cratzius, quem Bernhardus Dux ad obsidendum eminus Forcheimum reliquerat, evocante isto id relinquit, exiguo operę pretio facto; cujus copię adjunctis, quas Caggius Ratispona eduxerat, quinque fere millia explebant. Is proximo ante commissum prælium die ad exercitus cæteros accedebat. Sed sero veniebat Rheingravius, qui post Rheinfeldam deditione captam pontem incendio absumtum prius reparaverat, ac opera à se excitata solo æquaverat, quam inde se moveret. Sed & propinqua spe Brisaco potiundi invitissimus Rheno digrediebatur. Tardius quoque accesserant à Palatinatus Administratore promissę copię, quas per oppida distribuere voluerat Rheingravius, veterano milite inde educto, ut eo validior in expeditionem procederet. Hoc facto cum tandem copias cis Rhenum contraxisset, quatuor turmas duce Goldsteinio pręmisit, quæ & prælio interfuerunt. Ipse quoque toto cum equitatu in tempore adesse poterat, ni una pedites adducere voluisset. Sed hi laboribus, & fame fracti tardius procedebant, ac si Rheingravius digrederetur, metus erat, ne plerique difugerent, aut proficisci plane abnuerent. His igitur premissis ipse cum equitatu sequebatur, qui duo millia implebat, cum peditum tria millia essent, veteranus fere, & egregius miles, magnumque momentum daturus, ni prælium pręcipitatum foret, cum paucarum duntaxat horarum itinere Rheingravius adhuc abesset. Sed antequam de horum adventu certi quid cognovissent Suecici duces, postremum Norlinga missum nuntium per aliquot dies detinuerant; tandemque cum literis in oppidum remiserant, quibus ut per sex adhuc dies sustinerent hortabantur. Quod si eousque durare non possent, misso nuntio, aut signo dato, de quo convenerat, id indicarent. Tunc enim non expectato Cratzio atque Rheingravio, quos hactenus morati essent, se omnia tentaturos, ut ipsis subveniretur.

Cratzius ad exercitus Suecicos accedit. — *Rheingravius sero venit. 19. Aug.*

§. 72. Interim hostis oppidum indies magis urgebat, cui obsessi pro virili resistebant, semel atque iterum eruptione facta, & incensis obsidentium operibus. Nec modica obsessores penuria premebat, qui turmatim excurrebant depellendę fami. Contra arcessebantur Hispanicæ quæ ex Italia advenerant copię, si Sueci forte oppidum liberare conarentur, viribus integris, animoque alacres, in quibus plurimum fiduciæ collocaverat Ferdinandus. Cæterum digresso Norlingam nuntio prima nocte è turri signum editur, salvus istum advenisse indicans. Sed sequenti statim nocte conventum

De prœlio ad Norlingam consultatur. 10. Aug.

1634. ventum extremæ necessitatis signum eadem è turri adparet. Ac cœperat sane hostis diversis e suggestibus mœnia proruere. Heic Bernhardus Dux monere; fidem obsessis datam liberandam, & auxilium maturandum. Contra in tanti momenti negotio Hornius reliquorum quoque ducum sententiam audiendam postulare. Ubi plerisque visum; cum hostis Hispanorum auxiliis jam firmatus sit, Cratzium saltem expectandum, si Rheingravius ita celeriter adesse non possit. Igitur decretum fit, statim atque Cratzius advenerit, qui Gemundam attigerat, promissa Norlinganis repræsentanda. Consultabatur inde, qua via liberatio oppidi tentanda. Ubi Vitztumius supremus vigiliarum præfectus censebat: castra Wallersteinum transferenda, ac inde oppido subsidium immittendum. Sed repudiabatur ea sententia quod hoc modo subvectio annonæ à Wurtenbergica impediretur, atque hosti contra in eam provinciam, atque Ulmensium agros excurrendi via panderetur. Ac translatis in desertam regionem castris, Norlingensium fami non posse subveniri. Denique Wallersteinum & Norlingam lata planicies interjacebat; unde si semel oppido propinquassent Sueci, in proclivi erat hosti retrocedentium terga invadere, ac postremum agmen turbare. Igitur placebat; propius Norlingam succedendum, ut tamen exercitus commeatu non excluderetur, nec amicorum regio hosti prædæ exponeretur. Simul missus, qui locum stativis idoneum ad viam, qua Ulma Norlingam itur, in monte Arensberga exploraret. Et quod hostilis equitatus late per vicos distributus esset, nec peditatus temere extra sua munimenta progressurus putaretur, citra impedimentum se è sylva & angustiis viarum, qua transcundum erat, in campum emersuros confidebant.

25. Aug. Decernitur igitur sub vesperam castra movenda, ac tentandum, ut sequenti luce orta destinatum locum tenere queant. Sed quia Cratzius ante sequentem diem adesse non posse nuntiabatur, profectio
25. Aug. ad eundem diem differtur. Quia porro à meridie tormenta hostium repente ad vesperam usque conticuerant, suspicio oriebatur oppidum jam captum esse, aut de deditione agere. Sed emissi sub noctem exploratores captivos adducebant, quorum relatu cognitum, oppidanos assultum depulisse; num autem ulterius vim hostium sustinere possint,
26. Aug. ignorabant. Postero die hostis verberationem acriter instaurabat, eodemque tempus promissi auxilii cedebat; & quia obsessi per tres continuas noctes extremam necessitatem per signa indicarant, dubium non habebatur, quin tardante ulterius auxilio hostis oppido potiturus esset. Quo facto Imperiales civitates, quæ hactenus belli onera sustinuerant, animum desponsuras, Ratispona nuper ac Donawerta, ac nunc Norlinga hosti in prædam concessa. Igitur priori decreto inhæretur ut non expectato Rheingravio, qui intra biduum adesse non poterat, oppidum liberaretur. Sed quod hostis ob Hispanicum militem Suecicis multum prævaleret, statuebatur, prælio non certandum, sed castra duntaxat propius oppidum admovenda. Sic Arensbergam versus procedunt exer-
26. Aug. citus; quorum motum etsi mature sentiret hostis; cum tamen ignoraret, quam viam capturi essent, quietus se castris continebat. Jamque ad stationes vigilum perveniebatur, quæ licet aliquot cataphractorum legionibus constarent, Suecos sylvam egressos impedire non audebant, quo minus aperta camporum capesserent, quod isti primo
Primus cum hoste conflictus. in agmine selectorum peditum robur, ac minora tormenta secum ducerent: sed in Arensberga firmato pede eos expectabant. In hos Bernhardus Dux, qui primum agmen regebat, invectus, cum initio Cratzii & Satleri legionem repulissent, in fugam eosdem conjicit una cum illis, qui subsidio venerant, ut longe demum à primo loco iterum restitarent. Eo in conflictu hostis Aldobrandinum tribunum, & complures ductores, simul septem signa amittit. Apud Suecos Ohmii subtribunus cadit, Hofkirchius, & Bodendorfius tribunus sauciantur. 1634.

§. 73. Felix hic conflictus secuturę cladi occasionem præbebat. Hornii consilium negligitur. Nam Bernhardus Dux dum hostes persequitur longius extra Arensbergam provectus, disposito ibi suo equitatu prius conventa plane negligit, & alium montem sylva obsitum ad dextram situm, à quadringentis Hispanis insessum, per selectos pedites invadi jubet, quibus repulsis Vitztumio mandatum mittitur, ut cum phalangibus eodem ingruat. Hornius tamen optaverat, ex priore consulto Arensbergam montem fuisse insessum, quem una cum colle ad sinistram posito munimentis includi placuerat; demissis ad fluvium Egram, qui Bopfinga Norlingam fluit, operibus. Quæ intra unam noctem eo provehi poterant, ut deinceps ingratiis hostium munimenta perfici, ac Norlingam via aperiri potuerit. Ea sententia si stetisset, longe secius res casura fuisse videbatur. Nam castris ita positis occasio dabatur oppidum novo subsidio firmandi; simul subvectio è Wurtenburgico & Ulmensi agro in proclivi, ac retro campi pabulo pleni; hoste contra magis coarctato. Nec Ferdinandus Austriacus Cardinalis Infans ultra decimum diem ibi mansurus erat, sed sumto ad Bodamicum lacum, & per Alsatiam itinere, in Belgium cum Hispanicis copiis abire decreverat. Ita spes erat Hungariæ Regis destinata adversus Franconiam & Sueviam in irritum casura. Enimvero qui hactenus Suecicis partibus allubuerant successus, multos tanta securitate, & contemtu hostium impleverant, ut cauta consilia velut à segnitie & timiditate profecta cavillarentur, aut quod data opera bellum extraheretur. Et quia initia tam bene se dederant, ac totus hostium equitatus conflictui adfuisse credebatur, parum negotii montis istius occupatio datura putabatur. Quos inter Hofkirchius turbido ingenio vir alte penetrantibus dictis Hornium perstrinxerat: an ne minus fiduciæ quam cæteri habere videretur. Eam ob causam Hornius, ut longius provectæ turmæ revocarentur, & priori consulto inhæreretur, suadere supersedebat, meliorem quam qui secutus est, eventum sperans. Mons iste, qua sylvis inumbratur, angustus est, sed ubi illæ desinunt, planitiem ad dextram, & versus colles castris hostium insessos diffunditur; è qua locus quem Hispani tenebant, ac tota vallis ad dextram telis exponebatur. Unde Suecis postquam hucusque processerant, iste mons utique obtinendus erat, quod alias in ea valle per machinas hostium subsistere non liceret. Contra eo monte obtento hostium castra tormentorum ictibus subjiciebantur; quibus si digredi voluissent, facile occasio rem contra ipsos bene gerendi dari poterat. Saltem tuto ibi metari, oppidumque nullo impediente accedere, ac iter Donawertam versus infestare dabatur, ut vix diutius hosti subsistendi facultas ibi foret. Quanquam autem Bernhardus Dux Vitztumio jam imperasset ad montem istum occupandum contendere; tamen quod hostis adversus ipsum validis catervis consisteret, ac peditum robur inde subducere tutum non foret, simul iste longius ab eo loco abesset, Hornius cum suis id copiis efficiendum recipiebat, quos mature adfore putaverat. Imperatum quippe fuerat, ut ubi ad sylvam Arensbergæ prætensam, viasque impeditas perventum esset, tor-

1634. menta post ultimum agmen incederent, quo legiones celeriter iter perficere possent. Sed iis mandatis neglectis tormenta ante Hornii equitatum irrepserant, & ingruentes per tenebras hinc inde eversa procubuerant, ut his obstantibus media demum nocte equitatus iste sylvam superare posset. Quæ non postrema secutæ cladis caussa fuit, dum hosti hac mora spatium datur cum montem per Hispanos occupandi. Id quod captivi retulere, cum quadringenti illi Hispani, antea incassum tentati, post majore vi adhibita statione sua depellerentur. Simul ex eo loco tormenta aliquot in Suecicas turmas explodebantur, ac per tenebras strepitus humum molientium audiebatur. Cum igitur adpareret, circa occupationem ejus montis acre certamen surrecturum, Hornio æque ac Bernhardo Duci placebat, ad vitandas turbas tenebris solitas nihil ulterius, quoad dies illucesceret, tentandum, cum vix duæ noctis horæ adhuc superessent. Nec credebatur hostis intra id tempus munitiones ad justam altitudinem educturus, præsertim cum scruposa humus ligones ægre admitteret.

Prælium ad Norlingam committitur. 27. Aug. §. 74. Primo diluculo Hornius cum exercitu suo, qui tunc dextrum cornu obtinebat, adversus montem instructis ordinibus tendebat. Ex illa porro sylva, unde Hispani sclopetarii ejecti fuerant, cava via vepribus septa transversum campum, qua Suecis transeundum, ad tubi majoris jactum secabat. Cui evitandæ ad dextram cum equitatu flectebat Hornius pedite ut recta procederet jusso. Primæ equitum catervæ ad clivum montis disponebantur, ut adversus tormenta & tubos hostium tutæ consisterent, simul peditum latus tegerent, quibuscum prælium ordiri statuerat, quod hostium peditatus intra munitiones eo loco inchoatas consisteret. Verum dum pedes tardius incedit, ipse ad summum montis clivum adequitat, hostium situi explorando, qui alias conspici non poterat. Heic subtribunus Witzlebius seu quod mandata non intellexisset, seu quod progresso ulterius Hornio ea mutata crederet, cum legione prætoria, quę duabus catervis digesta, sinistrum latus equitum tegebat, in summum montem evadit, & antequam Hornius animadverteret, in phalangem peditum hostilium tribus legionibus constantem fertur. Sed cum legio cataphractorum è latere se ostenderet, in hanc conversus Witzlebius eandem in fugam vertit, & ultra montem persequitur. Accurrentibus tamen aliis hostium turmis, non sine damno, & amissis duobus vexillis repellitur. Unde Hornio necessitas adferebatur, alias ipsi turmas subsidio mittendi, ac conflictus ordinem quem animo conceperat immutandi. Is conflictus fiebat inter hostilium peditum phalanges, grandinantibus machinarum ac tuborum globis, ut non parum læsæ alæ retro ad clivum montis paulo longius consisterent. Inter ista peditatus accesserat, montem ab Hispanis insessum invasurus. Constiterant hi post tria semiperfecta munimenta semilunaria, ad trifolii instar disposita, unde totus mons ictibus exponebatur. Ex his primum, cæteris magis absolutum, qua mons in clivum vergit, positum erat, quod Suecos tuto consistere, ac machinis suis uti non permittebat. Quo occupato hasce recte disponere, majore vi reliquas munitiones adoriri, & monte, in cujus possessione salus eorum sita erat, potiri dabatur. Id munimentum duabus legionibus insessum Hornius duas phalanges ex utraque parte assultare jubet, addito, ut munimentum cepisse contenti hostem non persequerentur, sed commodo sibi loco subsisterent. Fit ab his impetus, & hostis cito pellitur, relictis minoribus tormentis; cadente utroque tribuno Wurmsero, & Salmensi, 1634. ac non paucis aliis. Sed dum utraque phalanx pariter munimenta hinc & inde transilit, sibique mutuo occurrit, ordines non parum turbantur: pulvisque ab hoste relictus flamma correptus multum consternationis excitat. Confusos ingens cataphractorum caterva assultans in fugam conjicit: nam qua parte munimentum hosti obvertebatur, apertum erat. Nec ullo modo semel perculsi adduci poterant, ut munimentum aliquandiu ab hoste desertum denuo capesserent. Inde hostium legionibus spatium dabatur ad priorem stationem regrediendi. Harum phalangum fuga facile evitari potuisset, si equitum turmæ istis succenturiatæ statim atque pedites munimentum transiliebant, præsto fuissent. Sed illæ post primum conflictum longius, quam jussæ fuerant, constiterant; nec fumi nubes, quid facto opus esset, ductores judicare permittebat. Ergo dum istæ tardius accedunt, captus jam locus amittitur, hautquicquam deinceps recuperandus. Enimvero cum tanti momenti esset montem istum à Suecis obtineri, denuo extrema omnia ad illum occupandum tentantur, recentes phalanges admoventur, pulsarum ordines restituuntur. Sed quia equitatus in sinistro cornu turbatis Ordinibus retro Arensbergam cedere dextro è cornu conspiciebatur, Suecicus pedes animo fractus haut pro pristina virtute se gerebat, nec Hispanos loco dimovere valebat. Interea Turrius Comes cum una phalange, duabus legionibus constante, à Bernhardo Duce dextro cornu subsidio mittitur; sed qui infausto Suecis fato non recta ad sæpius memoratum montem contendit, sed ad sinistram deflectens adversus Leslæum, & Italicas legiones vadit, quas dum numero longe inferior pellere nequit, prope locum capiebat, obsistebatque ne hostilis peditatus sylvam dextro & sinistro cornu interjectam occupare, ac dextrum cornu à latere invadere posset. Ea phalanx diu rem fortiter adversus hostium legiones gerebat, ac ingruentes aliquoties cataphractos acriter repellebat. Qua occasione dum catervæ equitum ipsi subinde subsidio veniunt, equestris quoque pugna incalescit, ac latius diffunditur: in qua Witzlebius subtribunus amissa primo conflictu vexilla strenue ulciscitur. Sed quia Sueci iniquo loco pugnabant, nihil ad summam rei proficiebant, nec hostem persequi poterant, ac post displosos tubos ad clivum montis subinde se recipiebant. Phalanx autem post longum & acre certamen plurimis amissis aut sauciis tandem è pugna subtrahenda, & in ejus locum alię legiones submittendæ erant, quæ ex adversa prius pugna adhuc trepidę eam stationem diutius non tuebantur, hostique viam ad occupandam eam sylvam aperiebant.

§. 75. Jam per octo fere horas certatum erat, ac Hornii phalanges tot conflictibus, ac quod passim integri cum sauciis ex acie se subducerent, non parum rarescebant; simul nutans sinistræ alæ equitatus non parum terroris cæteris afflaverat. Contra hostis numero longe superior integris catervis subinde fessas mutabat; ac valida manus in subsidiis locata paulatim procedebat. Et post occupatam, de qua hactenus certatum fuerat, sylvam Hornii exercitum à latere ac tergo invadere, ac plane à sinistro cornu abscindere poterat. Unde duces sępius Hornium monebant, eo loco relicto tutam stationem capesseret. Sed cum receptus interdiu, & conserta cum hoste manu valde periculosus esset, ad Ducem Bernhardum mittitur, qui ejus sententiam exquireret. Hic considerata receptus difficultate primo suadebat, ut quilibet locum suum extrema vi connixus ad noctem usque tueretur. Sed cum parum ultra meridiem dies processisset Hornius se recipere conatur.

1634. cessisset, loco tam iniquo inter hostes omni parte ingruentes tamdiu durari non posse, misso supremo metatore Morshausio Hornius Duci demonstrat. Ubi Dux promittit, se cum peditatu tamdiu sylvam tuiturum, ac cum equitatu hostem sustentaturum, quoad Hornius copias suas in tutum locum subduxisset; tunc & se istius tormentis ac turmis defensum ad eandem stationem recessurum. Id quod si factum fuisset, ad Rheingravii adventum res sustineri, aut saltem absque ulteriore damno, & capitali clade ab hoste discedi potuisset. Cæterum receptui eo commodius faciendo Hornius necessarium judicabat denuo impetum ab equitatu in hostem dari; quo spatium fieret tormenta longius provecta retrahendi; ac ne hostium catervę longius rejectę statim Succorum receptum sentire, aut è vestigio ipsos insequi possent. Qua re ex voto perfecta, tormenta, inde primum equitum agmen præmittuntur, tandem & ultimum agmen incedit, nemine qui timendus foret insequente. Vicus in valle ad Arensbergam situs erat, à conflictus loco distans, quantum binis jactibus longiores tubi emetiuntur, cui Hirnheimum vocabulum; qui ex uno latere clivum montis tangebat, altero rivulus uliginosus prælabebatur. Trans illum vicum agmen cum tormentis consistere jusserat Hornius, ut postremo agmini, si forte hostis ingrueret, tutum receptum præstare posset. Quem locum si prætergressę forent copiæ, sclopetarios vico immittere destinaverat, qui hostem eo usque distinerent, quoad exercitus in summo monte rite foret dispositus. Jam igitur tormenta ultra vicum processerant, primumque agmen eundum attigerat, & ultimum ultra trecentos passus inde non aberat; cum è sinistro cornu, qua Bernhardus Dux curabat, penitus turbato, aliquot legiones per vallem laxatis habenis ruunt; quæ primum Hornii agmen secum in fugam abstrahunt. Et quanquam Hornius statim ab ultimo agmine advolaret, fugamque sistere, ac restituere Ordines satageret, quo pedites in montem subducere posset; incassum tamen laborabat, consternatis imperia non amplius audientibus; ac Cęsarei acriter incumbentes spatium instaurandi ordines non relinquebant. Exinde non pugna amplius, sed strages pedites pręcipue involvens; quorum plerique, nisi quos sylvæ abdiderant, cæsi, paucissimi capti. Equitibus, & iis qui mature pugna excesserant, Rheingravii copię tribus duntaxat milliaribus à conflictus loco distantes, saluti fuere, quę insequentium Croatarum ac levis equitatus impetum stitere. Cæsorum sex millia æstimabantur, quos inter Fridericus Anspacensis Marchio. Inter insignes captivos erant tribuni Wittenbergius, Wachtmeisterus, Schneidewinus, Zerotinus, & Felsius: supremi vigiliarum præfecti, Rosteinius & Schavelitzkius, Cratzius Campi-Mareschallus, cui ea captivitas ob desertum quondam Bavarum capite luenda. Sed maxima jactura in Gustavo Hornio erat, quem per adversam licet pugnam fortitudinis juxta ac providentię egregia specimina nobilitarunt; è cujus sententia si res gesta fuisset, irreparabilis clades declinari poterat. Bernhardum Ducem ne in hostium manus incideret, à centurione ex Tupadelii dimachis subministratus equus effecit. Pervenere quoque in Cæsareorum potestatem centum triginta signa, tormenta, & impedimenta omnia. Quicquid calonum adhuc Bopfingæ morabatur, à Cæsareis oppressum; ubi & omnis Bernhardi Ducis supellex, & equi deprehensi, ut præter vestimenta, quę corpore gestabat, nihil retineret. Apud hostes occubuisse ferebantur, Pilleheus Bavaricus Dux, tribuni Aldobrandinus, Salmensis,

Succorum clades.

Wurmserus & Achatius, quorum hic inter Hungarię Regem, & Infantem medius globo tormenti interfectus fertur. In sinistro Suecorum cornu id præcipue peccatum, quod cum initio leves Croatarum, Polonorum, Hungarorumque turmæ variis velitationibus lacesserent, equitibus permitteretur, istis consectandis Ordines solvere. Unde mox totis viribus ingruenti hosti eos proruere in proclivi erat. 1634.

§. 76. Ea clades Oxenstiernam maximis difficultatibus opprimebat, cui & antea directionis suę tædium Ordinum superiorum genius fecerat; qui velut hostium obliti privata inter se litigia agitabant, ac ad sustinendam communem causam facientia conferre gravati id potissimum meditari videbantur, quomodo Suecos paulatim amolirentur. Ast nunc Heilbrunnensis fœderis vis plane expirare, & quanquam intra primam consternationem nondum cum hoste tractarent, nihil tamen consilii aut rei amplius expromere, & velut conditis in sinum manibus futura mala attoniti expectare; quorum causam in Suecos conferebant, velut per hos ad arma capessenda inducti, aut per quas stetisset, quo minus pax dudum coaluerit; quos paulo ante libertatis suæ vindices in cœlum usque extulerant. Id quod jam olim animadvertens Oxenstierna solicitę circumspexerat, ut Sueciam honesta ac tuta ratione extra has turbas subduceret. Sed obstabat astutia hostium, qui per separatos tractatus id tantum quærebant, ut distractos inter se Protestantes sub jugum mitterent. Tum ita distortis consiliis hoc anno usi fuerant Ordines, ut æque inepti ad pacis tractatus, quam bellum gerendum viderentur. Sed post partam victoriam id insolentię hosti accesserat, ut tractatus amplius audire dedignaretur. Et tamen causam semel susceptam plane deponere Suecico nomini ignominiosum erat futurum. Igitur constituebat Oxenstierna labentes res quantum posset sustinere, quo spatium foret Gallos, quos antea procul rebus Germanicis habere laboraverat, in bellum pertrahendi, distinendo hosti, ne oram maritimam invaderet, aut ut forte metu belli Gallici ad pacem permoveretur. Eoque Ordines Superiorum Circulorum animare, nec, quod multi suadebant, in Saxoniam se recipere. Nam hoc facto isti in desperationem versi, statim cum Cæsare utcunque transacturi fuerant, Suecos velut ab ipsis deserti accusantes. Sed nec adparebat, quæ hospitia ibi defatigato militi inveniri potuissent; & ad securitatem Suecię intererat, hostem Rhenum versus pertrahi. Tum è vicinia tanto commodius cum Gallis transigi poterat. Quod tamen constaret, conjunctionem cum Ordinibus nullo emolumento, sed mero oneri cedere; si qua afferretur occasio honeste arma ponendi, eam non negligendam putabat. Interim oram maritimam omnibus modis firmandam, ac uti non plane bellum Germanicum deserendum, avertendis tantisper à Suecia malevolorum animis; ita nec nimis pecunię, virorumque eidem impendendum. Qua de causa etiam Oxenstierna magnam pecunię summam à Senatu sibi decretam remiserat, quod Ordines Germanię ita tardos ad Suecorum satisfactionem pręstandam cerneret. Et cum Banerius post è Suecia copias sibi submitti postularet, Oxenstierna dissuadebat, quod nec ista manu tantę molis ruina sisti posset, & adversus Polonos vires in promtu habendæ forent.

Oxenstiernii post eam cladem consilia.

§. 77. Talia agitantem Senatus Sueciæ literis insuper firmabat, quem tantæ cladis nuntius non usque adeo dejiciebat, ut statim de summa rerum desperandum censeret. Nam tot præliis in Germania victores una hac acie victi fuerant, ac præcipua

Idem res pro viribus restituere nititur.

1634. Imperii loca validis adhuc præsidiis obtinebant. Sub Banerio quoque, Georgio Duce, Landgravio, Rheingravio, aliisque insignes copię supererant, cladis expertes; per quas isti progressus hostium posse spes erat, si Ordines junctis animis mascula consilia capessere vellent. Hortabantur igitur Oxenstiernam, solitam constantiam ne exueret, ac ad sustinendas ipsorum res omni vi conniteretur. Cæterum consilia temporibus accommodaret, & qua contingere daretur, pertendisse satis haberet. Huic igitur prolapsas res restituere laboranti prima cura erat sparsas copias colligere, præcipua loca, qua hostis irruptio metuebatur, firmare, novum exercitum opponere, aliis locis ipsius vires distrahere, ut Superioribus Circulis respirandi spatium daretur. Bernhardo Duci & Rheingravio scribitur, aditus Wurtenbergicæ muniant, palantes colligant, hostemque distinere tentent, quoad contractis aliis exercitibus ipsi iterum occurri queat. Præcipui quoque Ordinum literis confirmantur, ne animum despondeant, neu manus sustinendæ communi causæ subtrahant. Simul Wilhelmus Landgravius, Georgius Luneburgicus & Wilhelmus Vinariensis Duces rogantur, sepositis aliis omnibus in Wetteraviam & Franconiam copias adducant, summæque rerum subveniant; qua collapsa Saxonię quoque malum incubiturum. Banerius Egram se conferre jubetur, pro re nata ulterius progressurus. Elector quoque Saxonię rogatur in Bohemia, aliisque locis hosti negotium facessere, ne absumtis Superioribus Circulis incendium ad ipsum trajiciat. Et colligebatur quidem è fuso exercitu non spernenda multitudo, equitum præcipue, qui lustratione facta, non multum imminuto numero, quam ante prælium fuerant, reperiebantur. Non modicæ quoque hinc inde sparsæ Evangelicorum copiæ supererant, quæ si mature contrahi potuissent, fortasse res per Superiorem Germaniam restitui contigisset.

Cum difficultatibus incassum luctatur.

78. Enimvero quo se cunque verteret Oxenstierna, omnia difficultatibus plena erant. Saxo ne minimum quidem commotis suis copiis, per tractatus Pirnæ institutos ad Cæsaris amicitiam revertebat. Reliqui tardius molientes spatium hosti dabant, ipsis medium se insinuandi, eorumque conjunctionem impediendi. Alii ad Oxenstiernæ monita plane obsurduerant, eo languidiore boni publici cura, quo longius sibi ab incendio remoti videbantur. Circa Superiorum Circulorum exercitus prima quæstio oriebatur, quis summo cum imperio illis esset præficiendus. Hornium, quem omnium suffragia destinabant, ne fasces illos suscipere posset, captivitas impediebat. Supererant Bernhardus Dux, & Christianus Palatinus: sed nec ille parem, nec hic superiorem ferre doctus. Et quanquam utriusque opera uti cuperent, tamen neque iste persuaderi poterat, ut vel alternis imperarent, vel peculiaribus uterque copiis præesset; neque hic ut Bernhardi Ducis imperio se subjiceret. Igitur tandem Bernhardus Dux designatur suffragante militum favore, & animo alacrior; & quia temeritate sua res perdiderat, eo magis circa eas restituendas conniti tenebatur. Qua electione Palatinus offensus Wormatiam concedebat. Legiones porro ad Norlingam fusæ, & apud Francofurtum iterum collectę, animis tumentes, ni pecunia delinirentur, officium contra hostem facturæ non erant. Argentum & stipendium cum convitio exposcebatur; nec deerant, qui clam militem stimularent. Legionum nomina plurima, sed numeris imminutis, quas neque supplere tempora permittebant, & si plures conjungere in unam velles, stipendia exsolvenda erant; nec tamen ulla pecuniæ parandę facultas. Nam Wurtenbergicus Dux qui pro rata ad causam communem plurimum contulerat, aliique statim hoste oppressi erant. Augusta, Noriberga, Ulma à cæteris dividebantur. Reliqui pauperes, timidi, bellorum pertæsi non obscure fremebant; alia sibi in præsens media expediendę salutis circumspicienda. Ita Oxenstiernę conatus deficiente rerum gerendarum nervo, & immensum ægrescentibus militum animis, incassum cadebant. Equidem statuerat is cum Consilio Fœderatorum à mercatoribus, qui Francofurtanam tunc panegyrin frequentabant, bis centies mille unciales mutuo sumere; qui cum allatas persuasiones surda aure transmitterent, acri edicto argentum depromere jubebantur denuntiata ipsis ac mercibus detentione. Sed mox deprehensum, commercia Francofurtana magis collybis, & mercium mutatione, quam præsente pecunia peragi; ac ejus urbis magistratus cum extraneis mercatoribus, quibus data publice fide caverat, ita aspere agere verebatur. Erant quoque istorum mercatorum aliqui Gallię cives, uti Metenses, plerique è Fœderatorum ditionibus, quorum quilibet suis patrocinabatur. Per reliquos ad summam rei nihil proficiebatur. Ita & hoc consilium irritum erat, nec adparebat, unde exercitus reparari possent. 1634.

Dux Bernhardus Rhenum trajicit.

§. 79. Dum circa ista incassum laborat Oxenstierna, jam hostis trajecto apud Aschaffenburgum Mœno tribus tantum milliaribus Francofurto aberat. Heic iterum deliberatur, quo exercitus prælio superstes abducendus foret. Ubi Bernhardus Dux, aliique in Saxoniam recedendum censebant, quod his in oris nullo modo diutius subsisti posset inter malefidos, ac nihil amplius in rem communem conferre volentes. Monebatur quoque Oxenstierna, ut proprię salutis rationem haberet. Ast huic nullo modo consilium istud probabatur, quod exercitu digresso Ordines desperata salute utcunque cum hoste transactionem præcipitaturi forent: cum spes esset, rem usque eo sustineri posse, quoad ratio aliqua honestæ pacis inveniretur. Nec plus facultatis in Saxonia placando exercitui; hostemque è vestigio illuc secuturum, cui hisce in regionibus aliquid negotii dare constituerat. Denique exprobrari sibi nolebat, adversis rebus Ordines destituisse. In primis Galliæ Regem respicienti, quem bello implicare cupiebat, vicinis locis manendum erat. Alii ad Francofurtum stativa capienda censebant, urbe bello fovendo opportuna, & quam tunc ambiguę fidei pravis consiliis relinqui non expediebat. Sed quod copiæ adhuc indispositæ forent, nondum depulso nuperæ cladis terrore, ac ob defectum stipendii annonæque turbidi animis, nec repente castra muniri possent; insuper metus foret, ne hostis Francofurtum inter Rhenumque penetrans, accessum ad pontem Moguntinum interciperet; tergum inde ac latera infestaturus. Igitur Oxenstiernę placebat ad Rhenum vicinis Moguntię vicis militem disponi, atque ipse Moguntiam se conferebat declinando periculo, Joanni Wilgensteinio Comiti directionem consilii delegans. Enimvero iis locis parum annonæ erat, & continuus ab hoste metus urgebat; eoque importune ut trans Rhenum ducerentur milites flagitabant. Sed & heic non una difficultas se offerebat. Nam Rhenum transgressi quicquid adhuc Ordinibus facultatum supererat, nullo fructu absumturi erant, hoste interim cis Rhenum citra impedimentum grassaturo. Tum metuebatur, ne mixtim hospitantes Galli Germanique, obortis rixis ad manus pervenirent; neve absumtis omnibus Gallicus exercitus in Lotharingiam regrederetur, quem statim cum Cęsareis commissum optabant.

1634. tabant. Exadversum metuebatur, ne copiæ annona deficiente plane dissolverentur, & reliquos Ordines ex facili subjugandos hosti præberent. Enimvero istas dubitationes ipse exercitus expediebat, permissu Ducis absque Oxenstiernæ præscitu pontem Moguntię transire incipiens. Unde hic ne miles suæ libidini relictus Ordinum ditiones proruerer, raptim hospitationibus legem præscribit, aliaque disciplinę utcunque servandæ disponit.

Exterorum auxilia implorantur.

§. 80. Inde exterorum auxilia implorantur. Angliæ Rex ut nepotum salutem sublevare velit, rogatur. Ad Venetos Galeatius Gualdus mittitur, qui faciem rerum ipsis exponat, & quid periculi Italię immineat, subjugatis per Austriacos Protestantibus; horteturque consiliis & opere gliscenti istorum potentiæ obviam eant. A fœderatis quoque Belgis petitur, ut insigni pecuniæ summa afflictis rebus succurrant, & copiis suis Rheno admotis hostem ab eodem flumine transeundo prohibeant, aut saltem earundem motu suspicionem eidem injiciant. Sed pręcipua fiducia in Christianissimo Rege erat, ob cladem Norlinganam perterrito, ne oppressis Suecis tota belli colluvies Galliæ infunderetur. Cujus eo tempore validus ac bene compositus exercitus sub Forcęi ductu non procul Rheno agebat; quem ut propius moveret orabat Oxenstierna sistendo hosti, quo fusę copiæ recolligendi se spatium haberent; siquidem ipse in Cęsareos hostilia sumere injussu Regis non auderet. Regi porro devinciendo Philipsburgum traditur, cujus summum ipse præfectum constituit Everhardum Ducem Wurtenbergicum, prę- 27. Sept. sidiumque Gallis Germanisque mixtum imponit. Inde ut Galli bellum Cæsari indicant cum Legatis Gallicis secreto super fœdere agitatur, cujus capita ex istorum fere sententia concepta, Grangius ad Regem deferebat. Ei perficiendo Jacobus Lafflerus, & Philippus Streiffius in Galliam ablegantur, quibus in mandatis dabatur; omni ratione Regem ad bellum Cæsari faciendum permoverent, oblato etiam Brisaco, & tandem oppidis Alsatiæ, ipsaque Benfelda, ac ut Moguntinum præsulatum sicuti Treverensem in tutelam suam recipere possit. Ut tamen pace facta omnia ea loca legitimis dominis citra pensationem restituantur, Rexque libertatem ac jura Ordinum asserat, ac Suecorum satisfactioni curandæ operam det. Quod si in apertum bellum erumpere Rex nolit, ut saltem mature fœderator milite ac pecunia fulciat, antequam omnia plane pessumeant.

Acta exercitus ad Norlingam victi.

§. 81. Porro ad Norlingam fusæ copiæ, cum passim qua transibant omnia diripuissent, ad Heilbrunnam uti jussæ erant pleræque iterum coiverant; quo etiam Rheingravius se cum suis conferebat. Sed quod nullus in vicinia locus esset sistendo hosti idoneus, ac metueretur, ne turbidus miles plane diffueret, ni procul hoste quies aliqua indulgeretur; Bernhardus Dux Mœnum, Rhenumque versus copias dimittit. Ipse Schorndorfo & Aschberga præsidio firmatis, Wurtzburgum excurrit, cui Turrium Comitem pręficit. Inde Franconię rebus pro captu temporum dispositis, Francofurtum properat. Eodem ut cum suis Rheingravius se conferret, iste frustra postulaverat, quod victi perruptis disciplinę legibus, integrum quoque militem infecturi erant. Simul spes erat, si Rheingravius à Duce diversus abiret, tracta in istum parte hostium huic ad se recipiendum largius spatium iri datum: præsertim cum oppida Alsatiæ pedite nudata, & castellum ad Kehlam segniter firmatum foret; quo si valida hostium manus ingruisset, reparabile damnum iis locis accipi poterat. Igitur quantum licebat cir-

Rheingravius Argentoratum tendit.

ca Heilbrunnam moratus recipiendis è fuga palantibus, Argentoratum se conferre constituit. 1634.

Hostis post victoriam late grassatur.

§. 82. Ast hostis, altero post prælium die Norlinga dedita, copias suas in diversas partes dimittit, victis ubique incubiturus, , nec requiem reparando exercitui concessurus. Pars Bavaricorum Augustam, parum provisa ibi annona eminus circumsidere jubetur. Cæteros Lotharingus in Brisgoviam ducebat. Ipse Hungariæ Rex cum præcipuis copiarum in Wurtenbergicam, cui tam diu Cæsarei inhiaverant, concedit. Cardinalis Infans recta ad Mœnum, inde in Belgium tendit. Ei dexter incedebat Piccolomineus, & Croatis suis stipatus Isolanus, res Protestantium per Franconiam eversuri. Quę destinata pleraque ex voto succedebant. Nam Wurtenbergica exceptis munitis arcibus, velut diluvio inundabatur; ac ipse Dux accepto cladis Norlinganæ nuntio, confestim Argentoratum se recipiebat, soluto Villingæ obsidio, Hala citra moram hostem admittebat, Wimpfina, Stutgardiam usque claves victori obviam portabat, ac ut Cæsari sese venditaret, omnia prodere & agitare incipiebat, quæ Evangelicis fraudi esse possent. Heilbrunna ab initio defensionem meditabatur: sed cum injectus ignis complures ædes absumsisset, oppidani militem ad deditionem faciendam compellunt. Interea Lotharingiæ Dux, cum suis copiis per vallem Kentzinganam Argentoratum versus festinabat. Unde Rheingravius, qui hactenus per Vaihingam & Pfortzheimum lentius processerat, colligendis fugatorum reliquiis, pontem Argentoratensem capessere maturat, peditesque in vicinis Kehlæ vicis equites Offenburgum versus disponit. Heic cum 17. Sept. turmas nonnullas Wilstadum emissas cum quindecim equitibus insequi instituit, à suis, qui diversam viam iniverant, aberrans medios in hostes incidit, qui agnitum magna vi ad Kentzingam flumen usque persequuntur, salutem cum clamore offerentes. Ast ille mori, quam capi præoptans, cum equo per altissimam ripam in flumen desilit, eoque transmisso in alteram ripam per abrupta pedes inter creberrimos hostium globos enititur. Et quanquam multi trajecto fluvio insectarentur, tamen per sylvam monstrante viam rustico forte oblato ad suos incolumis evadit. Nec dubium erat, quin maxima clades ejus copiis duce destitutis incubuisset, ni eo temporis articulo comparuisset. Jam enim Lotharingiæ Dux, & Wertanus cum toto Bavarico equitatu, & selectis bis mille peditibus ingruebant. Unde statim à Rheingravio impedimenta trans pontem mittuntur, & omnes copiæ nullo amisso in tutum pervenissent, ni telonæ ad transitum Rheni & centurionis in castello Kehlano importunitas totam horam exemisset. Unde dum nocte jam inumbrante hostis extremo immixtus agmini una in munimentum irrumpere nititur, displosis in confusos tubis, trecenti circiter Rheingravianorum occisi, aut sauciati fuerunt. Inter hæc Mareschallus Forcæus Busweilerum adpulerat, qui antea prolixissime sua officia obtulerat, si occasio ostenderetur, qua Fœderatis inservire posset. Rheingravius igitur cum viam perspexisse sibi videretur, Lotharingum Bavarosque repente opprimendi, si Forcæus ad tres quatuorve dies sex aut septem millia Gallorum sibi commodare vellet; super hoc officio hunc una cum Wurtenbergico Duce, Badensi Marchione, & Argentoratensibus rogat. Sed is multa verborum modestia excusabat, exercitum à se dividi non posse; ac ab Oxenstierna se rogatum, ut Spiram descenderet, ubi pons navalis traducendis ejus copiis struebatur. Ita quiescendum Rheingravio erat, præsertim cum ipsius copiæ, audito

Cæsareorum per Wurtenbergicam progressus.

Rheingravius Argentoratum evadit.

fusis

1634. fusis ad Norlingam legionibus pecuniam promissam, & ipsæ pari conditione haberi vellent, frementes, sibi quoque vapulandum, ut aliquando argento potiri queant. Inde factum, ut præsidium Suecicum Kentzingam, cum nemo succurreret, hosti dederet.

Rheingravius de Alsatia in Gallos transferenda agit.

§. 83. Sed nec trans Rhenum omnia tuta erant. Nam circa Brisacum Wilhelmus Marchio, Reinacherus, & Mercius quantum poterant copiarum contrahebant: tum pons Brisacensis præter solitum firmabatur. Unde metus erat, ne Lotharingus cum parte Ligistici exercitus illas transgressus, unum aut alterum locum repente opprimeret. Et citra hunc cæteri sufficiebant Colmariæ eminus circumsidendæ. Quo facto abrumpebatur via super Alsatia cum Gallis transigendi, quam Rheingravius utique in horum manus, quam hostium incidere malebat. Nam subinde jactaverant Ministri Gallici; si eo usque res progressa foret, Regem, qui nondum bellum in Cæsarem decrevisset, Ordinibus amplius nec posse, nec velle adsistere. Considerabat quoque Rheingravius, eo tempore tam late diffusa præsidia contrahenda, & copias in campum educendas. Qua de causa etiam Buchornum & Cellę ad Lacum Bodamicum, Rheinfelda insuper, aliaque minoris momenti oppida deserta fuerant. Accessa Gallis Colmaria, Schletstadioque sedecim peditum, duæ equitum centuriæ parabantur. Igitur adhibito in consilium Argentoratensium magistratu, Friderico Reichardo Mockelio Suecorum per Alsatiam
1. Sept. Residenti negotium datur cum Gallico Ministro Insulano tractatus instituendi; quos inter super eorum oppidorum cessione transigitur, inscio & invito Oxenstierna, qui Læflero, ut super ea re in Aula Gallicana ageret, in mandatis dederat. Cum Colmaria & Sletstadio omnia Superioris Alsatiæ loca tradebantur, quod illa alias in hostium manus perventura essent. Cavebatur porro ea conventione, ut isthæc traditio Imperio, Ordinibus Fœderatis, & Heilbrunnensi fœderi fraudi non esset; eadem loca in præsenti statu relinquerentur, ad futuram usque pacem, eaque tantisper contra hostem defenderentur. Colmariæ libertati peculiariter prospiciebatur. Sponsio à Rheingravio & Forcæo probata Galliæ Regi, & Oxenstiernæ ratihabenda transmittitur. Ast cùm recedente hoste ad Argentoratum nihil amplius periculi esset, Rheingravius arcessente Oxenstierna Wormatiam movet, ubi paucos post dies fato concedit, magna cum Fœderatorum Ordinum jactura, apud quos longo rerum usu spectata viri virtus, singulari felicitate suffulta ingens desiderium sui reliquit. Hosti non minus laudatus, quam formidatus; equestris militiæ peritia præcipue memorabilis.

Rheingravius moritur. 6. Octobr.

Cardinalis in Belgium descendit.

§. 84. Ast Cardinalis Infans post navatam Cæsari tam insignem operam cum Hispanicis copiis, septem peditum, duo equitum millia implentibus, quas Ossa cum sex legionibus Germanis comitabatur, recta Miltenburgum ad Mœnum tendebat, cui ista arx sese mox dedit. Sed quingentos ad
19. Sept. Kingium tribunum opprimendum missos, qui Wahlstedii non procul Aschaffenburgo stativa habebat, Petrus Andreæ vigiliarum præfectus acriter repellebat. Inde Aschaffenburgum, & minora circum loca in hostium manus incidunt. Eo Cæsareorum successu territæ, quæ ad Francofurtum collectæ erant copiæ, Rhenum transmittunt, uti jam supra dictum. Sed & Oxenstierna Moguntiam concedebat, suspecta Francofurtensium fide; qui & Comitis Witgensteinii cohortes urbi firmandæ ab Oxenstierna missas recipere abnuebant, tecto alimentisque negatis, ut Hæchstam eas reduci necessum esset. Ipsi jactabant, se 1634.
propriis viribus urbem suam defensuros; cum hoste tam propinquo demum militem conscribere inciperent. Sed nihil tunc illis periculi; & satis habebat Cardinalis, si ipse illæsus in Belgium cum suis transire posset. Ac revera languebant, trepidabantque Itali & Hispani, ut ni Ossa præsidio fuisset, modica manu fundi potuerint. Unde per Hanoviæ, & Francofurto vicina loca contracto agmine ibant. Nec eo minus Hanovienses equites unam aut alteram moratorum centuriam concidebant. Inde per Gelnhusam, Fridbergamque ad sylvam Occidentalem deflectebant; ubi dum ex itinere Limburgum oppugnant, à Gallico præsidio strenue repelluntur.

Hostis multa Franconiæ loca occupat.

§. 85. In Franconia Norlingam vicina Dunckelspula sequebatur, quem Wolmarus Rosa subtribunus per octiduum contra Piccolomineum strenue defendebat. Sed ad extremum oppidanis animum despondentibus, honestis conditionibus oppidum dedit cum præsidio Ulmam dimessus. Mergentheimum diffisi oppidanis Sueci ultro deserunt. 4. Sept.
Rotenburgum ducenti tantum pedites obtinebant; quos extrema interminati oppidani ad deditionem adigunt. 8. Sept.
Nec conventio servata, sed detentis gregariis ductores tantum Koenigshovam dimissi. Inde Piccolomineus ad Mœnum vertit, quem defendendum Wilhelmus Dux cum bis mille equitibus, totidem peditibus, quadringentis desultoribus susceperat. Sed quod flumen multis locis vado transiri posset, copias suas periculo exponere veritus post firmatum Wurtzburgum, ac Schweinfurtum Sleusingam versus recedit. Igitur Piccolomineus Mœno citra impedimentum transmisso Kitzingam, mox Oxenfurtum nullo negotio capit. 9. Sept.
Ast Isolanus cum Croatis circa Noribergam incendiis, rapinisque fœde grassabatur. Qua occasione usus Rotenbergę præfectus Reichelswangam arcem capit, magno Noribergensium incommodo. Unde digressis Croatis Claudius Hasvertus tribunus eam arcem recuperatum ibat; ipse tamen ex vulnere ibi accepto, extinguitur, magno sui desiderio Noribergensibus relicto.

Per Westphaliam acta. 22. Aug.

§. 86. In Westphalia Landgravius cum Arausionensi Principe super conjungendis in certam expeditionem copiis convenerant. Et jam illa in procinctu erant, cum acceptis Oxenstiernę literis ad fulciendas Ordinum res in Wetteraviam tendere potius habuit. Mox clade Norlingana audita ad Oxenstiernam Francofurtum advolat, Melandro cum equitibus celeriter subsequi jusso, de gerendo deinceps bello consultaturus. Ubi placebat, cum victæ legiones in hostem duci nequeant, neque Hassicorum in his oris usus sit, Landgravio in Westphaliam regrediendum, ibique junctis cum Georgio Duce copiis exercitum cogendum, qui pro re nata hostibus opponi queat. Dum Hassi in Wetteraviam tendunt, hostis interim collectis copiis Lanam invaserat; cui ut succurreret, Melandro Landgravius injungebat. Sed cum ipse solus hosti impar esset, Georgium Ducem quindecim equitum centurias auxilio poscit, qui Mindę obsidium excusabat, per quod equites se dimittere integrum non sit. Ita Luna axilio destituta hostis potitur.

In Saxonia Dux Georgius Difficilem se exhibet.

§. 87. Porro susceptum à Georgio Duce Mindæ obsidium lente admodum succedebat, quod peditatus tanto par operi deesset. Nam Bremensis Præsul cohortes suas non nisi ad defensionem suę ditionis adhiberi volebat. Ac Brunswicenses copiæ Septembri demum mense accedebant, quibus Dux iste Guelferbytum & Neustadium oppugnare maluerat. Et quanquam duces intus discordes

ad

1634. adparatus bellici, annonæque inopia premeret, & lubrica oppidanorum fides: ipsa tamen munitionum firmitas obsidentium paucitatem arcebat. Eam rem ægerrime ferre Dux Georgius: frustra sibi summam belli commissam fremens, si singulis Ordinibus liceat de copiis suis in usum publicum conscriptis pro lubitu disponere, ac destinata communi causæ ad privata recuperanda impendere, insuper habito cui summa rei administratio commissa. Neque ipsum cum propriis ac Suecorum legionibus valde imminutis parem fore hosti, qui omni studio in Westphalia se confirmabat. Nec citra rationem talia ipse querebatur. Enimvero quod in aliis reprehendebat, id & ipsi jure objici poterat, dum invito Oxenstierna validę urbis obsidio intempestive implicatur, ut Mindensis præsulatus à Regina Sueciæ ipsi nuper donati possessionem plenam capesseret. Nam ante Norlingense prælium Oxenstierna postulaverat validam manum ab ipso submitti fulciendis superioribus Circulis. Id à Duce sinistre acceptum velut occupatæ gloria Mindæ ipsi invideretur; nec tantam illis necessitatem imminere. Ne tamen aperte Oxenstiernæ postulata adspernari videretur, promittit sub Kingio se tribuno copias missurum, quibus ipse commode heic carere possit. Sed summa eorum qui mittebantur, tredecim centurias non superabat, invalidum auxilium, etiamsi in tempore advenisset. Ast ipsi lentissimo itinere incedentes, vexandis tantum provincialibus operabantur. Post Norlingam cladem curatius Ducem Oxenstierna monebat, ut hostilibus Saxonię locis obiter circumsessis, universas copias in Superiorem Germaniam adduceret. Sed is longe recusare; causatus suo discessu Saxoniam hosti aperiri; invalidas sibi copias, & quę novam expeditionem adspernaturę sint, ni stipendia solvantur; neque de receptu sibi satis cautum. Ad quæ cum reponeretur: summam rerum præcipue spectandam, quæ in conservatione Superiorum Circulorum vertatur: procul advenientia auxilia per ipsam famam in majus extolli; periculum Saxonię adhuc in longinquo esse. Sed quicquid rationum ingereretur, ille Mindę obsidio inhærebat, de Superioris Germaniæ ruina securus. Fiebant & alia per Inferiorem Saxoniam, quę non obscure arguebant id agi, ut excussa Suecorum directione, Ordines suas sibi seorsim res administrarent. Nam Uslarius Suecię Regno Sacramento non devinctus, inscio Oxenstierna toti exercitui supremus Vicarius præficiebatur; de quo tamen in decreto Halberstadiensi nihil erat constitutum, sed tantum de Banerio, in cujus fraudem hunc adsciscі patebat. Brunsuiga quoque à cognomine Duce tributa poscebatur, quicquid Oxenstierna intercederet ob foedus, quo ista urbs Sueciæ Regno innexa erat. Sed & Dux Georgius, posthabita Oxenstiernæ dispositione de alendo Wismarię præsidio, à Mecklenburgico Duce postulabat, ut quę in ejus ditione colligerentur tributa, sibi traderentur inter suas copias distribuenda; ni faciat, quatuor se legiones ejus terris immissurum. Tandem nec Consilium ejus Circuli directionis Oxenstiernæ delatę ullam amplius rationem habebat. De cætero istis in oris nihil bel-
15. Aug. licarum actionum contigerat, nisi quod Lœwerfœrdam à Schelhammero ante aliquot menses occupatam Osnabrugenses præsidiarii nocturno impetu ceperunt, tribunumque Bilandum, ac aliquos ductores in arcem refugos, ut ipsorum se arbitrio permitterent, adegerunt.

In Bohemia tempus frustra teritur.

§. 88. In Bohemia Succi Saxonicique ad Albim immoti consistebant, nisi quod inter alias modicas excursiones emissa à Banerio manus Sarzam oppidum recapit, oppressis duabus ibi cohortibus. Cum porro Hungarię Rex post receptam Ratisponam 1634. neglecta Bohemia summam armorum per Superiores Circulos circumferre pergeret, Banerio haut consultum videbatur, aut decorum cum utroque exercitu tam debili hoste otiari. Eoque Electori varia consilia suggerebat, quomodo hosti damnum inferri posset. Sed nihil aliud responsi obtinebatur, quam ut ipsum Dresdam sequi velit, ubi super ea re plene sit decernendum. Mox cum è captivis intelligeretur, hostium equitatum late 5. Aug.
dispersum, Banerius ut is repente invaderetur, Arnheimium urgebat, ipse interim cum peditatu Pragam invasurus. Sed hic nihil sine consensu Electoris, qui Dresdam profectus erat, à se suscipi posse excusabat; ut Banerio necessitas fieret eodem excurrendi. Heic etsi in consilio bellico variæ viæ proponebatur, per quas hosti noceri posset; Elector tamen per præsentiam Banerii hautquidquam permovebatur, ut certi quid decerneret; sed Arnheimius mox decretum allaturus promittebatur. Ast hic Banerio digresso, cum Electore cervorum venationi operatus mora sua efficiebat, ut totus Augustus mensis inutilis elaberetur. Nam Banerio, siquid absque Saxonum consensu suscipere vellet, nihil ab his subsidii expectare licebat; ac hosti interim non modica auxilia accesserant; simul Brandeburgici ut sese ipsius imperio subducerent agitabant. Banerius tamen eas moras pertæsus, ne exercitum cum inopia conflictari incipientem, tempusque frustra consumeret, ni statim Saxones secum in hostem ire vellent, Egram abire decreverat, inde cum Cratzio, qui tunc in Franconia curabat, aut vicino alio exercitu se conjuncturus, rebusque per Germaniam Superiorem subventurus. Idque per Martinum Opitium Arnheimio Dresdæ denuntiari curat. Sed Elector va- 31. Aug.
riis adductis rationibus, ut paululum adhuc adquiesceret, contendebat: illum quippe mox ad 7. Sept.
exercitum adfore, ac super summa belli cum ipso conventurum. Porro his cunctationibus id ab Electore quæsitum post judicabant Sueci, ut tantisper ejus ditiones per duos validos exercitus tegerentur, ac meliores conditiones Pirnæ pacisci daretur. Dum indies sententiam Electoris expectat Banerius, nuntium de prælio ad Norlingam accipit. Unde statim Leutmericia movere, ac Pirnam versus tendere constituit, inde secundum Sudetos montes Curiam Variscorum, aut Ilmenoam, qua commodissime Thuringici saltus transiri possent, abiturus, Bambergamque, aut si quis alius ad Mœnum idoneus locus videretur, tuiturus. Nam quo minus Egram, qua brevissima in Franconiam via tenderet, in causa erat, quod per vicina Pragæ transeundum foret, ubi pleræque hostis copiæ agebant; itineri ipsius forte remoram injecturę. Ægrotorum circiter mille Magdeburgum mittebantur, ne convalescentes sub Saxonem signa traherentur. Digrediente è Bohemia
Banerio, Brandeburgicæ copiæ, acceptis à Prin- 15. Sept.
cipe suo mandatis ipsum sequi abnuentes, apud Saxones remanebant.

A Legatis in Gallia acta.

§. 89. Qui in Galliam missi fuerant Legati à Rege Confœderatorum nomine petebant, ut is exercitum trajecto Rheno hosti opponeret, simul 11. Octob.
insignem pecunię summam depromere vellet, victo exercitui reparando. Quos Rex ad Richelium rejiciebat, apud quem cum super bello Cæsari inferendo, ac pecunia tractari inciperet, difficilius quam speratum fuerat res procedebat. Magnæ quippe molis jactabatur lacessere hostem belli veterem, ac victoria recenti elatum, ipsis nondum sat paratis. Unde quicquid rationum Legati ingererent, id tantum reponebatur; secreto jam de bello in Cæsarem, ac necessario ad idem adpa-

ratu

1634 ratu agitari; petebaturque, ut istud Saxoniç Electori, aliisque Saxoniæ utriusque Principibus significetur, impediendis separatis ipsorum cum Cæsare tractatibus. Ea tamen secreta teneantur, quoad in bellum eruptum foret. Cum super pecunia mature suppeditanda Legati instarent, ac de illa præcipue, quç ex fœdere jam ab anno tricesimo secundo debebatur; ostenso periculo, ni statim subveniretur, regerebatur; Regem ad eam pecuniam non amplius teneri, quod quç in fœdere de Catholicis conventa sint, Fœderati violarint; nec solutam antea pecuniam sustentandæ militiæ impensam. Nam ad faciendam Suecis invidiam malevoli tunc sparserant, magnam pecuniarum vim in Sueciam è Germania trajectam. Inprimis autem incommoda Legatis accidebat, quæ per Rheingravium super cedenda Alsatia inita erat transactio. Nam cum isti Gallis Alsatiam excepta Benfelda offerrent, ridiculum id Ministris Gallicis videbatur, quod ipsi jam eandem absque onerosis ejusmodi conditionibus obtinuissent. Nec dissimulabatur tam Philipsburgum, quam Colmariam & Sletstadium Regi non ex benevolentia concessa, sed quia ipsi eadem oppida tueri nequiverint. Unde se Colmariæ ac Sletstadii defendendi onus non suscepturos, nisi cessa Benfelda, ac Forcæo mandaturos, ut præsidia iis oppidis iterum deducat. Tandem proponebatur, Regem in vicem omnium aliorum subsidiorum duodecim peditum millia conscripturum, ac ad finem belli sustenturum. Cum contra Legati ostenderent, quanti intersit, pecunias petitas statim exsolvi, deliniendo militi, & in hostem denuo educendo; Galli quinquies centena librarum millia, & intra quinque septimanas sex peditum millia offerebant: sed tradita Benfelda duodecim militum millia missuros. Sed quia Lœfleri secreta mandata ad hunc casum non pertinebant, has conditiones acceptare non licebat. Enimvero citra Benfeldam Galli auxilia, quç momentum aliquod afferre possent, abnuebant; præsertim cum certi Comites Feuquierio & Grangio confirmassent, Oxenstiernam Alsatiam cum Benfelda accepta pecuniæ summa cedere decrevisse. Unde Lœflerum monebant, ut si in mandatis id non habeat, misso cursore Comites illos stimulet, quo apud Oxenstiernam declarationem illam obtineant. Ita tandem Lœflerus de Benfelda annuit, vehementer tamen lapsus citra ullam conditionem cessa, quam non nisi certa sub lege annuere per secreta mandata permissum erat. Et cum id præcipue ab Oxenstierna spectaretur, ut hac via insignis pecuniç summa fulcienda communi causæ obtineretur; Legatus non solum hoc insuper habebat, sed & illis subsidiis renuntiabat, quæ Galliæ Rex è fœdere cum Gustavo Rege inito, & Heilbrunnç renovato quotannis solvere tenebatur. Tandem cum super bello Cæsari denuntiando spem fecissent Galli, in has conditiones fœdus concipitur:

Fœdus Ordinum Confœderatorum cum Rege Galliæ.

Ut omnes Imperii Ordines ad hoc fœdus invitentur, cui nullus alius sit finis, quam ut per arma hostis ad honestam pacem compellatur: Operam dent Reges Ordinesque confœderati, ut Saxoniç & Brandeburgi Electoribus, aliisque Saxoniæ utriusque Principibus, qui libertatem publicam vindicarunt, satisfiat. Galliæ Rex, ubi pacem cum Austriaca domo abruperit, duodecies mille pedites in Germania alat, Regi æque ac Fœderatis fide devinctos, & ex directoris judicio in causæ communis usum adhibendos: validum insuper exercitum transrhenano tractu habeat, pro re nata in hostem acturum: quinquies centena librarum millia statim exsolvat, inter Fœderatorum exercitum distribuenda, ut is statim cis Rhenum regressus in hostem movere queat: neutra pars pacem aut inducias nisi de consensu alterius ineat: 1634 Fœderati Romana Sacra in omnibus captis locis restituant, uti anno decimo octavo hujus seculi fuerunt, Clericosque suis bonis frui patiantur: Copiis istis Rex Principem aliquem è Fœderatis præficiat, adjuncto supremo Vicario, cujus suffragium Ducis suffragio æquipolleat: idemque in summo Fœderatorum Consilio Assessorem habeat: pace facta uterque Rex eam servatum iri præstet. Regi Galliç, si in bellum erumpat, Fœderati cedant totam Alsatiam cum Benfelda, ut tamen Gallica præsidia etiam Fœderatis fidem jurent, ac locis traditis sua jura sint integra: eidem in potestate sua habere permittatur Brisacum, & alia cis Rhenum loca Constantiam versus, ad quç occupanda Fœderati auxilium conferant, quorum præsidia tamen Fœderatis quoque jurabunt; & quoad Brisacum occupetur, pons Argentoratensis Gallis pateat; secuta tamen pace Rex ea loca restituat, nulla sumtuum petita refusione, prout in pacis tractatibus conventum fuerit: contra Rex non amplius è priori fœdere millionem librarum solvere teneatur: utque ipsi prius, quam in bellum prorumpat, caveatur, Electores, aliosque Saxoniç Ordines cum Cæsare in peculiares tractatus pacis aut induciarum non concessuros: tandem liberum Regi sit in suam tutelam recipere Ordines, si qui velint ab hoste deficere, quibus Fœderati neutralitatis jura annuere tenebuntur. His ita confectis, Legati mense Novembri in Germaniam iterum properabant.

Misera apud Fœderatos rerum facies.

§. 90. Enimvero in Superiore Germania res præcipiti lapsu ruebant. Nam argentum omnes cum convitio flagitare: equites sine disciplina, peditatus exiguus, res tormentaria tenuis, pecuniæ annonæque nihil: qui restabant adhuc Ordines, partim inopes, partim timidi, bellumque peræsi, maligna hibernorum occasio, externi auxilii spes illiquida. Equidem post Norlingense prælium Oxenscierna collectas iterum copias combinatis infrequentibus legionibus sic satis composuerat, quas facile in hostem iterum ducere licuisset, ni plerique Ordinum per intempestivam parsimoniam, aut obtensa propriarum ditionum conservatione publicç se causæ subtraxissent, omni onere in istum devoluto. Pecunia, bellicusque adparatus Francofurtensi conventu decretus non nisi à paucissimis solvebatur. Palatinus Administrator, quorum dies jam ante annum cesserat, exsolvere neglexerat, ne dum ut ad recens decreta quid conferret. Id exemplum Inferiores Ordinum secuti & ipsi ratam expedire tergiversantur. Quç non postrema causa erat trans Rhenum distributi exercitus; qui cum eam oram vehementer premeret, disciplinç oblitus, ac ob hospitiorum angustiam, infinitæ querelç inter Ordines surgebant, ejusque mali culpa in solum Oxenstiernam conjiciebatur; cujus mandata, ac facta hospitiorum designatio, 4. Octobr. ubi occasio erat, eludebantur. Quem etiam acerbis literis Palatinus Administrator minitabundus perstringebat; cujus aculeos Oxenstierna, alias ejusmodi voculas spernere aut dissimulare callidus, non minus acriter retundebat. Hospitia sat tenuia per accedentes Gallos coarctabantur, qui istorum partem consensu Ordinum occupabant, ac Fœderatorum copias, quibus eadem assignata erant, vi inde arcebant, quicquid apud Feuquierium, & Forcæum Oxenstierna intercederet.

Conventus Wormatiæ indicitur.

§. 91. Rebus indies ingravescentibus, ac animis tam militum quam Ordinum magis exulceratis, Oxenstierna tanto oneri sustinendo impar necessarium judicabat cum reliquis Fœderatis consilia conferre, quæ media afflictis rebus adhibenda forent. Quo fine ad duodecimum diem Novembris

1634. bris Ordines Wormatiam invitat, expositis congressus causis, & ut plenis cum mandatis legatos mittant, queis ipsis accedere eo non liceat, ut eo maturius res concludi possit. Ea indictio, quid multi Ordinum aversionis animo coquerent, in apricum eliciebat. Francofurtum venire abnuebant, asperarum querelarum congerie contexta. Alii languide rem sibi cordi esse satis ostendebant, sic ut prædicto

11. Nov.

tempore nemo adesset, præter Christianum Palatinum, Fratres Hohenloicos, Erbacensem, Hanoviensem, & Limburgum Comites, qui alias per aliquod temporis spatium ibi morati fuerant; nec quisquam præter Ottonem Rheingravium de suo adventu significarat. Unde & Oxenstierna exigua successus spe, eodem dubitabat accedere. Cum tamen mox Dux Wurtenbergicus, & Badensis Marchio advenissent, rogantibus Ordinibus, & Legato Gallico, idem Moguntia Wormatiam se conferebat; quo & rogatu Ducis Wurtenbergici Palatini Ele-

22. Nov. Oxenstiernæ propositio.

ctorales, & Bipontini accedebant. Apud congregatos Oxenstierna proponebat; cum post cladem Nordlingensem plerique Fœderati Ordines distracti sint, & reliqui licet fœdere nondum plane abrupto publicæ rei modica cura tangantur, ut ni aliter res constituantur, fœdus ultro expiraturum sit; quid Ordinibus deinceps fieri placeat? Si fœdus continuare sedeat, decernendum esse de reparando exercitu, stipendiis, annona, adparatu bellico, tormentis; de fœdere insuper Gallico, quid circa peculiares Saxonis cum Cæsare tractatus observandum; quid Neoburgico super petita neutralitate, Daniæ Regi ad literas circa mediationem respondendum?

Ordinum deliberatio.

§. 92. Ad continuandum fœdus, qui aderant, Ordinibus sat voluntatis erant, facultatis parum: de pecunia inprimis altum silentium; annonę nonnihil, & adparatus bellici promittebatur. Circa conditiones fœderis cum Gallię Rege Ordines dubia quædam movebant, circa quę hisce Ministri Gallici verbis utcunque satisfaciebant: ut tamen mutatio aliqua aut declaratio fœderi adderetur, concedere nolebant. Quæ quamvis dura essent, Palatinatus tamen Electoralis, Administrator Bipontinus, Wurtenbergicus, Hassus, Badensis, & nonnulli Comitum persuaderi sibi patiebantur, ut ea fœderis capita absque exceptione rata haberent, atque subscribe-

18. Dec. Oxenstierna fœdus subscribere recusat.

rent. De Suecicæ Regni commodis ad peculiarem cum Oxenstierna tractatum differebatur. Sed cum Gallici Legati id fœdus Oxenstiernæ subscribendum offerrent, ille abnuere, causatus, id multis locis obscurum & ambiguum; quędam penes Fœderatos non esse prędstare; velut de peculiaribus Saxonis tractatibus prohibendis: fœderis quoque, quod Galliæ cum Suecis intercedat, vim elusam. Querebatur insuper Suecos qui hactenus cum jactura prętantissimi Regum & tot fortium virorum contra Austriacos bella gesserint, hoc fœdere à summo belli ductu excludi, eo honore in Germanicum Principem collato. Super quibus rebus cum nihil in mandatis habeat, rem ad Reginam sibi referendam. Eam recusationem etsi Gallici Legati ægre ferrent; Oxenstierna tamen sententiæ suę tenax tandem declarabat; se peculiarem legationem ad Regem Galliæ missurum, causas recusatæ ratihabitionis isti adprobaturam; tum novos tractatus oblaturam, in quibus etiam Sueciæ ac reliquorum ratio habeatur. Quam obiturus Hugo Grotius sub finem anni in Galliam mittebatur.

Neoburgico neutralitas conceditur.

§. 93. Neoburgicus dudum petitæ neutralitati novas quasdam conditiones adposuerat, non citra circumspectionem acceptandas; ut in locis, queis prędsidia deducenda, præter machinas annona quoque, & adparatus bellicus relinquatur; Siburgum post traditademum reliqua oppida munimentis nudetur; si quis prędfectus oppido quopiam abire nolit, ut Palatino fas sit vi eum expellere: ut Hassi & Luneburgici Mariana, & Ravensbergica ditione decedant. Denique & ipse copias suas exautorare nolebat obtentu ditionis suæ defendendę. Heic multi Siburgo cedendum dissuadebant, commerciis inter Belgium Fœderatum & Francofurtum alendis. Ac fama erat Neoburgicum cum Cardinale, quem honorifice per suam ditionem deduxerat, fœdus meditari; & multi suspicabantur id agi, ut loca ista neutralitatis obtentu Evangelicorum manibus eriperentur. Quia tamen Palatinus hactenus aperte in partes non discesserat, ac jam copiis non spernendis instructus, simul opportuno terrarum situ magnum momentum dare poterat, nec debilitatis Evangelicis plures provocare hostes expediret; ut extra belli utrius consortia atque onera eidem agere liceret, largioribus quantumvis conditionibus indulgere placebat. 1634.

De Danicâ mediatione.

§. 94. Ad Danię Regem Cæsar scripserat, in formula mandatorum & salvi conductus à Fœderatis proposita sui non pro dignitate mentionem factam; ac discriminis utique aliquid ipsum inter, & Imperii Ordines esse faciendum. Id quoque honori suo dari postulabat, ut ipse locum tractatibus denominare possit; Bambergamque sibi placere significabat. Earum literarum exemplar Rex Oxenstiernæ & Fœderatis Ordinibus transmittit, petens ut & ipsi in id 26. Sept. oppidum consentiant. Quod licet florentibus Ordinum rebus sine dubio repudiatum fuisset, quippe immunitum, aliquoties direptum, & vastata circum regione; declarabant tamen, quod Regi, & 4. Dec. Saxonię, Brandeburgicoque Electoribus circa eum locum fuerit visum, id & sibi probatum iri.

Judicium de tractatibus Pirnensibus.

§. 95. De tractatibus, qui Pirnæ inter Cęsarem Saxonemque agitabantur, multi amplam spem conceperant, ac spargebantur Saxonis dicta; se nec posse nec velle separatam pacem facere, sed quæ universos Evangelicos complectatur, omnibusque probetur; alias nec se ipsum tutum, nec Imperium tranquillum fore, ac novis fortasse turbis materiam orituram. Sibi tantum propositum fuisse audire quas adversa pars conditiones ferat. Absolvendis tractatibus conventum omnium Evangelicorum instituendum, ubi Suecorum rationem grato animo habendam, nec magis hos, quam eorum socios per Germaniam excludendos. Quæ Pirnæ concepta sint, universis Ordinibus prius communicanda; quę si ipsis arrideant, tunc demum à se subscribenda. Contra Oxenstiernę & aliis grande id secretum valde suspectum haberi, cum Elector ne agnato quidem Duci Altenburgico ejus tractatus exemplum communicare vellet. Et Georgius Landgravius cum id antea Oxenstiernę promisisset, ejus tractatus inspiciendi copiam facere abnuebat; excusans, imper- 11. Dec. fecta esse quę ipse habeat; & cum Elector eundem publicaturus sit, ejus facti se gratiam delibare vereri. Ast cum interim isti tractatus Pirnæ conclusi essent, super quibus Ordinum Legati novis mandatis opus habebant, simul instantibus feriis, in sequentem mensem cætera differri placebat.

Militia Fœderatorum magis turbatur.

§. 96. Interea res militaris non solum per superiorem Germaniam, sed & in Saxonia indies in pejus vergere. Nam cum Oxenstierna copias ad Norlingam fusas iterum in centum sexaginta tres equitum turmas, centum quatuor peditum cohortes digestas trans Rhenum concedere permisisset, post modicam quietem in hostem ducendas; ea destinata militi juxta ac Ordinibus salutaria varie turbabantur. Nam nonnulli Ordinum assignatum sibi militem hospitio recipere detrectabant. Wormatia, Hodiegowę tribuni, Spira Canofskii legiones portis clausis arcebant, vi quoque intentata. Palatinus Administrator Rudweni Scoticam legionem Crucenaci, Platonis Neustadii admittere nolebat; quæ loca selectis provincialibus, & milite Gallo firmaverat.

1634.

Nam hunc hospitio recipere plerique gaudebant, stipendiis accurate solutis disciplina bene compositum; Ordinum contra milite ob argenti defectum in omnem petulantiam effuso. Hinc exclusæ legiones in aliena hospitia promiscue ruere, ac turbis omnia miscere, sic ut istarum importunitatem omnes merito detestarentur, quibus dissipare, perdere, helluari, hospitibus insultare unicum negotium; præcipua ductorum exautoratorum insolentia, velut obsequio solutorum. Nec Bernhardi Ducis autoritas quid valebat modestiam ingerentis, circuitis passim hospitiis. Ita brevi tempore adesis istis provinciis nova hospitia circumspicienda erant, Rhenoque iterum transito Bernhardus Dux eos mox in Weteraviam deducebat, tantum ut militi & equis alimenta quæreret. Quam & paulo ante Isolanus cum Croatis persultaverat; Francofurtensibus inultam agrorum suorum vastationem adspectantibus, cum nihil equitum in urbe haberent. Ab Hœchstæ tamen præsidiariis prædatorum quinquaginta occisi, triginta capti. Porro Wurtenbergicam versus Bernhardus Dux Rosam tribunum miserat, valida cum manu, si Schordorfum penetrare, ac Tupadelio jungi posset. Sed cum apud hostem nihil dissoluti reperisset, nullo operæ pretio facto rediit. Rex quippe Hungariæ Stutgardiæ agebat, toto exercitu vicinis circum locis disposito, ac arcibus eminus circumsessis; cujus militiæ provinciales certatim nomina dabant, alios deprædari, quam prædæ ipsi esse Statius ducentes.

Alsatia Gallis traditur.

§. 97. In Alsatia Colmaria & Sletstadium Gallis traditæ erant non expectato Oxenstiernæ consensu, quod summum in mora periculum foret, præsertim cum Insulanus Gallicus Minister spopondisset, præsidia inde iterum iri deductum, ubi Rex conventionem non ratihabuerit. Minoribus oppidis pauci tantum imponuntur, cohibendæ proprii militis licentiæ. Sed secundum Vogerum montem decem millia Gallorum distribuuntur Lotharingię pariter atque Alsatiæ protegendæ. In hos Cæsarei, licet sperata ipsis hospitia intercepissent, nondum hostilia exercebant; nisi quod eorum nonnulli Thannam irrepentes Gallos ibi agitantes trucidaverant.. Sed cum arcem vi expugnare instituerent, missus à Forcęo Rochius cum valida equitum peditumque manu istos excesse, oppidoque & arce in Regis sui tutelam recepta, abstinere jubebat. Et cum isti cunctarentur, ereptis repente ipsorum tormentis oppido iterum excedere cogebat.

Bavari Heidelbergam tentant. 3. Nov.

§. 98. Ast diversa in parte Bavari Gronsfeldio duce in Palatinatum vertunt, ubi Wertanus summo mane Heidelbergę suburbium irrumpit. Inde cum oppidum tormentis verberaretur, miles in arcem refugit, sequentibus plerisque oppidanis. Mox summis viribus arx impetitur. Huic Bernhardus Dux è Weteravia subsidio venturus Mœno transito per Geraviam eo contendit. Sed ejus adventu audito hostis obsidio soluto inde facessit. Circa Schorndorfum Cæsareis res melius successerat. Nam quamvis Tupadelio, qui oppido prę̨erat, constaret, id ignibus maxime ab hoste petitum iri; eoque ipse pleramque domuum tecta demolitus erat, humo super ingesta: contingebat tamen, ut è primo ignito globo oppidum inflammatum, in cineres cum omni commeatu redigeretur. Ita deficiente annona, is deditionem fecit; cujus leges tamen non servatę. Nam gregarius miles vi sacramento Cęsaris adigitur; qui abnuebant, cæduntur: ductores direpta supellectile dimittuntur.

24. Nov. Schorndorfum capitur.

Mansfeldius in Wetteraviam irrumpit. 25. Nov.

§. 99. Vix Wetteravia digressus erat Bernhardus Dux, cum alius in eam irrumpit exercitus Philippi Mansfeldæ Comitis ductu; qui dudum Coloniæ ac vicinis locis delectu habito nunc Evangelicos è diversa parte invadebat. Andernaci Rhenum transgresso Bœnnigshusius & pars Ligistici exercitus è Westphalia adjungitur, ut ipsius copię ad decem millia capitum adscenderent; quibus plurimi sacerdotum è Franconia & Rhenano tractu profugorum sese adjunxerant, veteres sedes repetituri. Ex itinere ducentos pedites, quos Henricus Ludovicus Nassoviæ Comes Herborna Dillenburgum deducere conabatur, opprimit, ut ductores ęgre in arcem evaderent. Arcem Braunfelsam agrestibus tantum infestam, Cunradus Solmensis Comes non tentata defensione dedebat. Nec circa Fridbergensem arcem, cum tormenta admoveri inciperent, moram faciebat præfectus Christophorus Schultesius; qui mox eo nomine Hanovię pœnas capite luit; convictus pulverem pyrium inutilibus displosionibus prodegisse, ac ruina nondum edita, nec repleta fossa oppidum dedidisse. Totam per Wetteraviam magna frumenti vi hostis potitur, quod præpostera providentia provinciales Francofurtum, aut Hanoviam devehere noluerant, ne forte quid inde in usum Fœderati exercitus peteretur.

29. Nov.

Heidelberga denuo frustra tentatur.

§. 100. Interea hostis aliquot legionibus Diodati tribuni ductu auctus denuo arcem Heidelbergensem invadit, ac tormentis per octo dies acerrime verberat. Ubi Wormatiæ congregati Ordines à Feuquierio Legato Gallico petunt, Forcæum atque Brezæum Mareschallos permoveat, ut Gallicum exercitum liberandę arci commodare, aut saltem promissa sex peditum millia Fœderatorum copiis conjungere velint. Ast illi cum universo exercitu subsidio se ituros promittebant, si & Bernhardus Dux in hostem moveret. De quo his certior factus statim adproperat. Gallici Duces transmisso Rheno recta Heidelbergam tendunt, viarum compendia monstrante tribuno Abele Moda; ac mox Cæsareos monte, ex quo arcem machinis quassabant, dejiciunt, multis cæsis captisque, simul tredecim tormentis potiuntur, quæ mox in oppidum dirigunt. Agebant in eo ad sex Cęsareorum millia sub octoginta vexillis digesta; qui cum viderent quinque ex locis se invadendos, sequenti nocte deditione facta oppido Gemundam versus excedunt, omnibus machinis relictis. Hoc patrato Gallicus exercitus iterum trans Rhenum ibat, exceptis sex peditum millibus, tredecim equitum centuriis, quæ ad Ladenburgum Bernhardo Duci jungebantur. Huic animus erat Cæsareos ad Viam Montanam hospitantes invadere; sed hi nuntio de liberata Heidelberga accepto raptim trans sylvam Othonianam evaserant. Quos insequi, & in Wurtenbergicam ac Sueviam penetrare Dux non audebat, ne longius provectus à tergo circumiri posset. Ita juncti ad Viam Montanam nulla re suscepta hęrebant usque ad finem anni; ubi Galli toto cum exercitu tergum ipsi tutum præstabant, ut citra periculum in hostem movere posset.

12. Dec.

Augusta fame laborat.

§. 101. In Suevia Augustam gravis jam annonæ penuria premere cœperat, cujus granaria per transeuntes sæpius exercitus valde exhausta erant. Quę ipsi propriis sumtibus iterum replere, annitente quoque præsidii præfecto Winckelio, frustra satagerant, præcipua Ulmensium inhumanitate, qui ne saccorum quidem numerum avehendo frumento commodare vicinæ urbi voluerant. Post prę̨lium ad Norlingam urbem Teutonios Ordinis Magister per literas solicitabat ad partes ultro deserendas, oblata Austriaca gratia. Sed cum illi fidem Suecis datam excusarent, quibus inconsultis nihil sibi statuere fas, statim Bavarorum manus Guntzburgi castra munit, ac cum præsidiariis Rainæ, & Landsbergæ ita itinera obsessa tenet, ut nihil in urbem inferri, ac ne nuntius quidem emitti posset. Unde statim frumenti pretium intensum, quod cum exsolvere penes gregarium

8. Sept.

13. Sept.

1634.

garium militem & tenuem plebem non esset, ille frequentibus transfugis esuritionem declinabat, hanc magno numero fames, aut contagium extinguebat. Ac cum penes Senatum foret, de commeatu ac bellico adparatu disponere, statim urbs hosti cedebat, ni tantum Senatui in partes studium fuisset; qui una cum præfecto extrema tolerare decreverat, quoad subsidium adventaret. Unde consumto frumento publico, quicquid apud privatos asservabatur, æqualiter distribuitur, ac nova tributa indicuntur, quo militi stipendium solvi posset. Wahlius Bavaricus Dux, qui obsidio præerat, magnum aquæductum intercipere conabatur: sed quem præsidium eruptione facta iterum aperiebat. Is urbis status per certum hominem Oxenstiernæ satis innotuerat; cui tamen tam longe remotę subveniri nullo modo poterat, multiplici hoste ad Mœnum & Rhenum urgente. Nam Mansfeldius id agebat, ut insesso Mœno in Rhingoviam usque Hanoviam & Francofurtum eminus circumsideret; spe fortasse concepta hac urbe levi negotio potiundi, quæ animum à partibus alienum indies magis expromebat.

Francofurtum vacillat.

Nec obscure de reconciliatione cum Cæsare jactabatur; cui ne prætextum deesset, vallum reparare ultro neglexerant. Enimvero ista hostis destinata Heidelbergensis arcis liberatio corrumpebat, ac Galli jam primum hostilia sumentes id terroris dederant, ut Gallasius repetitis nuntiis Mansfeldium ad auxilium sibi ferendum exciret Qui & statim contractis ad Aschaffenburgum copiis, per Umstadium, Utzbergamque Nicrum versus tendere constituerat. Sed intellecto Gallos trans Rhenum recessisse, id iter jam supervacuum judicans copias circa Aschaffenburgum & Spessartum sylvam distribuebat, ad finem usque anni quiete ibi acta. Quæ tamen ne plane inconcussa foret, Ramsæus Hanoviæ præfectus Bullionium, & Tillium tribunos cum quadringentis quinquaginta equitibus, centum quinquaginta peditibus Comitis Wartenbergii & Baronis Monsledei legionibus, septendecim turmis constantibus, Michelbaci media nocte immittit; quas isti plane opprimunt, ac quatuor vexillis, (cætera ignis consumserat,) multis captivis, ac omnibus fere equis potiuntur. Unde hosti tantus terror injectus, ut licet in vicinia duodecim equitum legiones metarentur, Suecicos persequi non sit ausus; qui nullo suorum amisso opima præda macti revertebant.

23. Dec. Cæsarei vapulant.

Cæsarei Schweinfurtum capiunt.

§. 102. In Franconia Piccolomineus Schweinfurto intra triduum potitur, cum oppidani post conjectos tres ignitos globos subtribunum Kochium ad deditionem cogerent. Ei cum ex pacto militari more oppido excessisset, fides non servata, sed à Croatis abrepta signa, nec pauci militum cæsi, reliqui omnes sub Cęsaris militiam adsumti, ductores tantum Mainungam deducti. Nec eo magis oppidanis ob properatam deditionem fides habita; qui ademtis armis valido præsidio premebantur. Inde Piccolomineus in Hennebergicum Comitatum irrumpit, populatione passim facta, Ducis Wilhelmi copiis circa Sulam sparsis inhians. Sed Hęde adventu istius certiores factę, mature se subduxerant, centum tamen amissis. Inde Kœnigshoviam minis, & igne injecto tentat; quorum neutrum cum succederet, re infecta abiit. Lamboius etiam post occupatum & direptum Culmbacum Blassenburgum arcem frustra impetebat, ex qua cum oppidum tormentis infestaretur, idem quoque relinquere cogebatur.

25. Dec.

Wurtzburgum. 11. Octob.

Wurtzburgum tribunus Joannes Gœtzius proditione oppidanorum opprimebat, plerisque pręsidianorum cæsis, quorum octoginta ęgre in arcem evadebant. Arcem aggressurus, ut militi parceret, agrestes cogebat suggestus excitare, ac tormenta eodem attrahere; quorum cum plurimi caderent, reliqui late diffugiebant. Præsidiarii alacres crebris eruptionibus obsessos fatigabant. Cum aliquando ex erumpentium uno intercepto Gœtzius intelligeret, seditionem nuper in arce extitisse, proxima nocte sexcentos pedites mittit, qui hinc inde ad arcem clamorem tollerent, velut undique assultus esset tentandus; quod turbidum intus militem pugnam detrectaturum speraret. Sed isti aspere excepti, relictis multis cæsis, captivisque repelluntur. Ita in sequentem annum obsidio extracta. 1634.

Winsheimum 12. Octob.

Winsheimum Suisius Baro invadebat, quod subtribunus Balthasar Gollius cum centum duntaxat ac quindecim peditibus insidebat; qui tamen premente licet pulveris pyrii penuria strenue repugnabat, eruptionibus aliquot factis. Sed cum à Cęsareis globi quidam ignivomi injicerentur, Decuriones, ut is deditionem iniret, postulabant minati, se cum hoste excluso ipso transacturos. Ita iste cum suis oppido dedito excedit.

19. Octob.

Eodem tempore Noribergensibus res parum prospere succedebant. Nam emissa Lœffelholtzii ductu equitum turma pecoribus circa Bodensteinam abigendis, dum piscationi vacans moras nectit, à catervis Forcheimo & Amberga progressis opprimitur, & omnibus equis exuitur. Velburgum quoque arx à centurione Gerdeno Ambergensibus per ignaviam deditur.

& Weissenburgum.

Weissenburgum in Norico, quod Streitbergius tribunus & ipso defuncto vigiliarum præfectus Christianus Sellius defendebat, longo tempore famem tenui ac sordido cibo propulsabat. Sed tandem omnibus consumtis hic deditione facta, cum nonaginta duobus militibus Noribergam deducitur, cum reliqui omnes ad hostem ultro transissent: prius tamen iste jurare cogitur, se intra tres menses in Cæsarem arma non gesturum.

21. Dec.

Ditio Anspacensis sequestratur.

§. 103. Inter istos armorum successus Hungariæ Rex Anspacensem ditionem sequestris titulo occupabat, ac Cæsaris nomine provinciales juramento, quo Principi suo obstringebantur, solvebat. Supremus quoque constituitur Quæstor in Ducatum Neoburgicum, Marchionatus Anspacensem & Bayrutensem. Comitatum Oetingensem, oppida Norlingam, Dunckelspulam, Rotenburgum, & alia inter Danubium & Mœnum loca; cui ut istæ ditiones, urbesque obtemperent Cæsar imperabat.

Hassi vapulant.

In Fuldensem ditionem Isolanus cum Croatis penetraverat, eaque cum vicina Hirschfeldensi ope provincialium in potestatem redegerat; unde Hassiæ fines populabatur, & urebat. Huic ut resisteret, simul rebelles agrestes coërceret, satagebat quidem Landgravius, magno horum numero Hunenfeldi cæso. Sed invalescente indies hoste, Banerii, & Wilhelmi Ducis, auxilium implorabat. Quorum hic tria equitum, duo peditum millia certo die Vacham missum iri spondet.

12. Nov.

Unde & Landgravius quatuor equitum legiones, quadringentos pedites tribuni Cunradi Dalwigii ductu stato die Vacham ire jubet, cum istis jungendas. Quæ per tres ibi dies moratæ, de istorum adventu nihil audiebant; donec necessitate urgente Hirschfeldam regrediuntur, ab hoste desertam.

17. Nov.

Inter has moras hostis octo legiones equitum cum quadraginta desultoribus contrahit, Hassosque Hirschfelda digredientes densam per nebulam improviso opprimit. Ipse Dalwigius multis cum præfectis, & septingentis gregariis capitur. Reliquias cladis sua infelicitas in Hassiam usque prosecuta est, quas apud Ziegenhæinum tribunus Bredavius delevit.

§. 104. In Saxonia Guelferbytum tribunus Boyus cum duabus legionibus eminus circumsederat, cui arctius includendo jam Sperreuterus, summus vigiliarum pręfectus, destinatus erat. Hieme ingruente Boyus moram pertæsus obsidium solvebat. Ast Mindæ obsidium lente procedebat tenui obsiden-

R 2 tium

1634 tium vi, & ob dissidium inter Suecos Brunswicensesque duces mutuo obtrectantes, ac imperia imperiis opponendo omnia confundentes. Ac ita supine oppido stationes circumpositæ erant, ut plena luce primarius ductor quindecim equitibus stipatus Coloniam ex oppido abiret, suppetias acceleraturus. Ac quartum in mensem extractum obsidium, solvendi sat spatii fuerat, ni hostis omnes vires è Westphalia Rhenum versus, & Mœnum convertisset. Interim obsessores lente opera promovere; obsessi strenue resistere, ac non parum damni dare, occiso etiam Uslario supremo exercitus Legato, crebrisque eruptionibus fiduciam ostentare. Tandem cum per exteriora munimenta ad portam & fossam penetratum foret, post ruinam editam assultus tentatur; cujus initio cum statim Trana tribunus, idemque

Minda capitur.

14. Octob. exercitus quęstor cecidisset, nec esset, qui ducis officium subiret, conatus irritus fuit. Ad extremum tamen annona deficiente honestis conditionibus oppidum deditur, cum circa Clericos aliquandiu tractatus adhęsisset, quibus demum Dux Georgius petita

25. Octob. annuebat, ut tandem tædioso obsidio defungeretur. E quindecim centuriis, quę oppido excedebant, quadringenti cum aliquot ductoribus ultro ad Suecicam militiam transibant. Mox & Stoltenavia

10. Nov. arx nulla urgente necessitate deditionem facit. Minda capta cum Landgravius Ducem denuo solicitaret super jungendis secum copiis, hic octo mensium labore exhaustum militem quiete reficiendum ferebat, ut proximo vere suppletis legionibus Saxonia hostem penitus ejicere, ac inde sociis laborantibus subvenire posset. Eoque mox partem exerci-

15. Nov. tus per Westphaliam, reliquos per Saxoniam in hibernis disponit. Post tamen velut mutata sententia Sperreuteri ductu mille equites, totidem pedites Landgravio submittit, nullum pro hostis potentia momentum.

§. 105. De cætero post captam Mindam aversio animorum adversus Suecos per Saxoniam magis indies erumpebat, Duce Georgio id agitante, ut summam rei bellicæ per eas oras ipse invaderet, exercitumque haberet à nemine alio pendentem. Consilium quoque Circuli omnia pro lubitu agere, nec obscure fremere; Suecorum directioni nullum amplius locum esse. Mortuo insuper summo quæstore Trana, qui autoritate sua istis conatibus hactenus obstiterat, idem Consilium Circuli Westphalici arbitria invaserat, ac ne quid Suecici ministri tributorum, amplius ibi exigerent, Georgius Dux vetabat. Qui & suorum hibernis Bremensem pręsulatum & Meclenburgicam designatum ibat, quantumvis Suecica pręsidia Stadæ, Buxtehudæ, & Wismariæ inde in egestatem prolapsura erant. Nam jactabatur, ea præsidia ad Circulum nihil spectare, sed ob peculiare Sueciæ emolumentum ibi locata. Cum tamen non Bremensis solum pręsulatus, sed & pręcipuorum Saxonię fluminum securitas iisdem innitetetur, & ne quid ex Oceano in eum tractum tentari posset; ac Wismaria præcipue opus esset alendis per Mare Balticum cum Suecia commerciis. Cum porro Banerius è Bohemia redux, Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum, & alia quædam Saxonię loca hospitiis sui exercitus occupasset, Dux Georgius id ægerrime ferre, velut exercitus iste nihil plane ad Saxoniam spectaret. Ac suspicio erat, copias sub Sperreutero hoc tantum fine missas, ut Banerii expeditio in Franconiam acceleraretur; nam in promtu jam erant legiones, quę isto digresso ea hospitia invaderent. In Saxonia quoque Brunswicenses legiones opimis Sueciæ exhaustis hibernis collocabantur. Quin & imminutas numero Suecicas legiones Brunswicensibus admiscere conabatur, cum tamen illis facile foret per supplementa numeros suos instaurare; donec Banerius Suecicos tribunos, ne id paterentur, admoneret. Quanquam au-

Saxonum contra Suecos animorum aversio.

tem Ordines Saxonię Ducis Georgii acta non plane 1634
probarent, præcipue quod supplementorum pretia justo uberius taxasse argueretur: in iis tamen, quæ in fraudem Suecorum suscipiebantur, mire cum ipso conspirabant. Unde in conventu ejus Circuli, quem Ultzenæ, ac inde Luneburgi indixerant, inconsultis Suecis velut Magdeburgi ac Halberstadii possessoribus, pleramque actorum partem querelæ in Suecos absolvebant; quod Banerii legionibus, Magdeburgum, Halberstadium, Mulhusa, Northusa, Goslaria, Blanckenburgum & Rheinsteinum Comitatus insiderentur; tributa Westphaliæ Circulo Saxonico subtraherentur; pręsidia Stadę, Buxtehudæ, ac Wismariæ eidem oneri forent, præcipuæ urbes obtentu fœderum Suecicorum Circuli tributis se subducerent, & id genus alia. Cum igitur Suecorum eos plane pertæsum foret istis neglectis novum inter se regimen agitabant. Sed circa summam rerum sententiæ discrepabant. Quidam enim censebant, cum Cæsare ac Hispaniæ Rege de pace agendum, exclusis Suecis; pauci Galliæ Regi adhærendum; sed quem cæteri velut nimis remotum rejiciebant. Igitur satius visum, Halberstadiensi fœdere antiquato Saxonię & Brandeburgico Electoribus arctius innecti. Et quia magnam spem pacis è transactione Pirnensi conceperant, inde ad Saxoniæ Electorem scribebant; Saxonię superioris Ordinum conventum indicere velit, ad quem & ipsi Legatos cum amplissimis mandatis missuri sint, super pacificationis capitibus sententiam suam expositurOS.

§. 106. Banerius denique è Bohemia reversus per Thuringiam exercitum disposuerat, ut fessum itinere militem reficeret, hostisque motus ac vires 20. Dec.
per Franconiam observaret. Sed quo minus ulterius versus Superiores Circulos tenderet, non hostis metu contingebat, qui copias ipsi pares in propinquo non habebat; sed quod jam ab amicis hactenus, vicinisque circum cavendum foret. Nam satis constabat, statim atque ipse istis hospitiis digrederetur, eadem ab aliis invadenda; in quorum tunc manu futurum erat, viam ipsi ad Mare Balticum, si eadem forte opus foret, intercludere. Ac unicus iste Suecis erat exercitus, bene compositus, & quem plane in potestate habebant; cui solicite ad Balticum Mare erat respectandum, ne isti obserata ea porta intra Superiorem Germaniam includerentur. Nec committendum sibi ducebat Banerius, ut dum ipse cum hoste luctatur, alii hospitiis ejusdem interea fruerentur, ac per otium legiones suas supplerent, delectusque ab ipso institutos interciperent. Igitur præcipua cura erat exercitum reficere, ac supplementis diligenter conquisitis firmare. Nec quidpiam bellicarum actionum exercebatur, præter modicas excursiones, & quod Hodicius Comes Isenaci hospitans quingentos Polonos, & sexcentos agrestes ipsum opprimere conantes acriter & insigni cum jactura rejecerat. Cęterum pręter Georgicum Ducem, qui ad Saxonicum Circulum spectantibus locis inhiabat, Wilhelmus quoque Dux Suecorum hospitia captabat, qui copiis colligendis solers tunc novos delectus agitabat, & ubi occasio dabatur, hinc inde suos intrudebat. Simul qui apud ipsum morabantur tribuni Mitschlasius, & Rossius Suecis infensissimi, nihil amici suggerere credebantur. Ambo tamen hi Principes, si in hostem ducere vellet Banerius, copias suas cum ipso se juncturos pollicebantur. Et Wilhelmus Dux sat tractabilis, & rationes admittere suetus non adeo difficulter conciliari posse videbatur. Enimvero à Saxoniæ cumprimis ac Brandeburgico Electoribus cavendum erat, ne cum hostibus implicito, & longius progresso improvisam plagam à tergo inferrent. Brandeburgicum quippe successio Pomeraniæ semper coquebat, super qua sibi ab Oxensternio caveri denuo per literas petebat, addito;

Banerius in Thuringia subsistit.

Brandeburgico non fidit Banerius.

Sueciæ

1634. Sueciæ magis interesse vicinorum amicitiam sibi
9. Dec. pignerare, quam regionem adquirere, qua sine perpetuis bellis & vicinorum invidia gaudere non liceat; aut quantumvis grandem pecuniæ summam, quam expensarum nomine extorquere velint. Interea cum Pomeranis Legatis Berolini clandestina consilia agitabantur, quibus domum reversis conventus Ordinum Pomeraniæ indicitur, in quo de novis delectibus ad provinciæ defensionem tractatur. Sed tres equitum legiones à Banerio in hiberna eo missæ commodum adpellentes istas machinationes elidebant. Equidem quid Pirnæ tractaretur, ignorare se simulabat Brandeburgicus. Quia tamen eum congressum non improbabat, ac copias suas post Banerii è Bohemia discessum sub Saxonis imperio reliquerat, non parum suspicionis excitabat; præsertim postquam iisdem è Bohemia reducibus in Magdeburgico agro trans Albim non paucas cohortes hospitaturas collocasset; simul à Banerio per literas postularet, ut ipse copias suas arctius contraheret, quo Saxoniæ Electoris militi spatium fieret. Sed & satis constabat, qui motus animorum istis in locis post cladem Norlinganam fuerint, cum domi Suecis nihil virium superesse crederent, & in proclivi fore istos pessumdare. Nec deerant, qui fremerent; portus intercipiendos, ac quicquid Suecorum in Germania superesset, trucidandum.

Multo minus Saxoni. §. 107. Saxo post Banerii discessum statim è Bohemia exercitum reduxerat, nec in Cæsareos hostile quid amplius tentaverat, tractatibus Pirnæ interim ferventibus, circa quos Electoris gener Landgravius Georgius strenue satagebat. Unde gliscen-
20. Nov. te apud Suecos diffidentia, Regina literis Electorem monebat; insidiosos tractatus caveret, ac bellum seu pax daretur, junctus cæteris persisteret; neu pacem honestam aut tutam putaret, nisi cui ipsa cum sociis inclusa sit. Eodem argumento ad præcipuos Ordines Inferioris Saxoniæ, & inprimis Brandeburgicum Electorem literæ dantur, quem hortatur, ut non ipse solum bene sentire pergat, sed & Saxoni persuadeat, ne malevolorum consiliis aures præbeat, ad Protestantium divisionem spectantibus. Enimvero parum ponderis videbantur habituræ istæ literæ, licet maturæ advenissent, ad turbandos tractatus, in quibus omnem spem Elector reposuerat. Præsertim cum Cæsarei Legati privatis ejusdem commodis prompte velificarentur, concessa quoque Magdeburgica diœcesi filio ipsius secundo genito; quam præsentissimam litis materiam inter
Tractatus Pirnensis. Suecos ipsumque fore prævidebant. Ita dispositis utrinque animis facile negotium succedebat, ac
13. Nov. tandem in certa capita Pirnæ conventum, Pragæ dehinc ulterius confirmanda; quæ tamen longo demum post tempore emanarunt, nec uti Pragensis pacificatio publicæ promulgata sunt. Ea cum & prolixa sint, & ad ordinandum fere Germaniæ statum spectent, extra nostrum institutum est presse memorare. Suffecerit paucis perstrinxisse, quæ peculiariter Sueciam tangebant. Jubebantur igitur omnes, qui hac pace frui vellent, Cæsari Catholicisque auxilium ferre ad recuperanda omnia, quæ ab extraneis Regibus tenerentur: Brandeburgico si hanc pacem amplecteretur, jus ad Pomeraniam à Cæsare confirmabatur, quæ non minus quam utraque Saxonia & Westphalia peregrino milite sit liberanda; cui fini si Brunswicenses Duces operam conferre velint, restitutio Guelferbyti & aliorum locorum promittebatur. Omnium Ordinum copiæ in unum coalescere exercitum jubebantur, ab Imperatore Romano nomen gesturum, cujus major pars Cæsari, minor Saxoni subsit; per quem qui paci restiterint in ordinem redigendi sint. Incluserat tamen Saxo huic paci Galliam, Britanniam, Sueciam, & Fœderatos Belgas, sed ut ante vicesimum 1634.
quintum Februarii diem sequentis anni acceptari eam à se declararent. Idem quoque in se receperat cum Oxenstierna agere, ut ne Germaniæ quietem, quæ capitis & membrorum unione stat, impedire velit. Quod si is aliquid terrarum in Germania postulet, aut fœdus auxiliumque aliis Sueciæ bellis, respondendum: Imperium de sua dignitate nihil condonare posse, ne ullum Ordinum sibi quid detrahi velle; confœderationes Imperii legibus repugnare. Pecuniam tamen petenti, summum decies centena millia uncialium offerenda, intra sex annos exsolvenda. Ejus summæ dimidiam partem Saxo, reliquam cæteri Protestantes collaturi erant. Quam si acceptare Sueci abnuerent, vim iisdem intentandam.

§. 108. Absoluto hoc tractatu Elector Teschena Saxo Banerii hiberna turbat.
arce præsidium deducebat, quam solam in Bohemiæ Regno adhuc obtinebat. Sed cum super hibernis suarum legionum agitaret, non parum difficultatis oriebatur, quod & Cæsareæ ditiones ipsi non amplius paterent, & propriis terris parcere cuperet. Igitur à Banerio postulabat, ut partem hospitiorum suorum ipsi concederet, inprimis quæ ad Superiorem Saxoniam pertinerent, clientelæ ipsius innexa, & è Magdeburgica ditione districtum ad Salam. Ea postulata Banerium, qui alias non ita laxe hibernabat, mire turbabant. Nam si abrupte id abnueret, offensam Saxonis prævidebat, ex qua facile ad manus perveniri poterat; rem sibi absque mandato susceptu valde arduam. Sed si Electori gratificaretur, Suecis ea loca plane abdicanda erant. Neque alibi regio vacabat, in quam legiones abduci possent: ac si densius disponerentur copiæ, ipsæ simul cum provincialibus pessumdabantur. Ait Elector non expectanto ejus responso Naumburgum cum exercitu procedit, quo Banerium ad se invitat, velut cum ipso de Sueciæ ac communi salute acturus, ansam præbentibus quas acceperat Cæsaris literis. Eodem quoque Wilhelmus Dux evocatur. Banerius cum conjiceret super hibernis actum iri, Alexandrum Erskeinum ad Electorem ire jubet menti illius percipiendæ; qui propere Islebiam moverat. Ubi cum Electoris nomine Arnheimius de concedendis hospitiis, ac amplectenda pace, Wilhelmus Dux de jungendo cum Banerio exercitu ageret; hic tandem de istis ad Banerium se relaturum recipiebat. Addiderat Arnheimius, se non nisi mediatoris vice adesse, ac libenter operam accommodaturum, evellendis diffidiorum radicibus. Interim & ante & post illum congressum Saxonici non omittebant, ubicunque facultas dabatur, Suecorum hospitia invadere, his expulsis: unde maxima oriebatur animorum exulceratio, in atrox bellum antea Fœderatos inter, & sacrorum socios eruptura.

§. 109. Eodem anno præter cætera mala Sueciæ Controversia circa Præsulatum Bremensem.
valde intempestiva accidebat mors Joannis Adolfi Archiepiscopi Bremensis, qua cognita Leslæus, qui eam provinciam curabat, quatuor cohortes 5. Sept.
Wismaria raptim evocabat, quod controversiam aliquam heic orituram metueret. Ac sane statim Daniæ Regis filius Fridericus cum sibi præsulatum vindicare instituebat, quem Capitulum atque Ordines anno vicesimo primo hujus seculi Coadjutorem & successorem declaraverant. Pacificatione Lubecensi Daniæ Rex prætensioni ad eum præsulatum renuntiaverat, quod Cæsar eundem in Leopoldum Wilhelmum filium conferre cuperet. Sed excipiebat Fridericus, in eam cessionem se nunquam consensisse, eamque non ad se sed tantum ad patrem spectare. Ac Cæsarem ea pace vicissim promisisse, se nemini Principum ac Ordinum Imperii, quorum numero ipse utique contineatur, adversus jus & æquum quid illaturum. Igitur ipse statim Oxenstiernæ & Ordinibus Fœderatis denuntiat,

1634. nuntiat, sibi constitutum esse, cum Ordines præsulatus electioni suæ constanter inhæreant, jus suum tueri; favorem atque auxilium istorum sibi exposcens. Ast Oxenstierna intellecta Præsulis morte statim Lesleum monuerat, circumspecte ageret, atque id præcipue operam daret, ut munita oppida in Suecicorum potestate forent. Laurentius quoque Grubbius Minister Residens patriæ suæ emolumento diligenter invigilare jubebatur. Succis quippe haut arridebat, Danos ea provincia potiri, perpetuos Sueciæ æmulos; cum ea situ sit huic non incommodo, & ex qua orto cum Danis bello hi à tergo invadi possint. Enimvero post Norlinganam cladem & alienatis passim Germanorum animis vix adparebat, quomodo vi obtineri ea regio posset; ac honestius videbatur ultro concedere, quam expelli. Igitur id primo placebat tentare, num Ordines provinciales permoveri queant, ut sede vacante res in integro retineatur, ac ditionis administratio interim penes ipsos maneat, quoad super eo negotio communi pace, aut peculiaribus tractatibus transactum sit. Nam malebat Oxenstierna negotium interventu Ordinum disceptari, ut siquidem isti Fridericum aversarentur, Sueci invidiam repulsæ à se amolirentur: sin arceri idem præsulatu non posset, suam gratiam facerent, interim præ se laturus, se non repugnare, quo minus Fridericus ea provincia potiatur, modo eam rite à Regina petat. Ac spes erat, conditionem deinceps temporum consilia suppeditaturam. Præcipue autem præsidia firmari jubebat Oxenstierna, quod animadverteret, Inferioris Saxoniæ Ordinibus in votis esse, Suecos ea ditione ejici, eidemque Danum immitti, quo sibi hujus auxilium adversus istos pignerarent. Nam credebant, Danos non facile quid adversus Suecos tentaturos, quamdiu hi ea provincia potirentur, quod per eam classis Danorum, copiæque distrahi possent. Cæterum cum Superiorum Circulorum Ordines favorem in Fridericum ostenderent, ipsique partam dignationem gratulari vellent, Oxenstierna demonstrato Suecorum jure ægre efficiebat, Palatino cumprimis tergiversante, ut Fœderati

Suecorum circa Bremensem ditionem intentio.

16. Dece. Ordines ipsi in hunc sensum rescriberent: Præsulatum illum ab hoste aliquandiu possessum, sed illo ejecto per Gustavum Regem vindicatum, unde Sueciæ haut ambiguum jus quæsitum. Igitur optime facturum, si rem ita suscipiat, ne offensæ, ac litis ansa præbeatur, & ad amicam transactionem eadem deducatur; circa quam expediendam studia sua offerebant. Eadem Oxenstierna ingerebat, ac rem ad tractatus omnium quorum inter est consensu instituendos, differendam suadebat; sibi enim nihil super isto negotio peculiariter mandatum. Idem Daniæ Regi respondebatur, addito; Regi Gustavo acceptum fuisse futurum, si ab ipso super ea successione requisitum fuisset; sed cum nunc Sueciæ Regno tam manifestum jus in eum præsulatum sit partum, æquum esse ejusdem occupationem differri, quoad amica compositio intervenerit.

Fridericus Holsatiæ Dux eum præsulatum affectat.

§. 110. Enimvero Fridericus tanto magis properare, quod fama esset Oxenstiernam eam ditionem in Arausionensis Principis filium transferre cupere. Ac jam ab Hollandis Legatus id ob negotium Bremam accesserat. Nam si quidem Sueciæ eum præsulatum retinere non daretur, Oxenstierna quemvis potius quam Danum eodem potiri optabat, ac potissimum Arausionensem, ut cum Sueciæ devinciret ac potentem vicinum ab eo latere Dano adponeret. Sed quia Ordinibus provincialibus Hollandicum imperium non magnopere arridebat, eo intentius Fridericus agere, ut consensum sibi istorum conciliaret; quibus faventibus reliqua facile successura sperabat. Et erat Danis animus eodem modo Suecos Bremensi ditione excludere, 1634. sicut hi istos quondam Stralsunda extruserant, in ejusdem facti ultionem. Daniæ porro Rex jam antea à Petro Sparrio, qui ad primogeniti ipsius filii Christiani nuptias Legatus missus erat, postulaverat, ut Friderici causam Reginæ & Senatui commendaret, ac uti sua præsidia inde deducerent Sueci, quibus alibi melius uti possint; confirmans, eam rem Sueciæ fraudi non futuram, ac Fridericum, qua præsulatus iste Saxoniæ Inferiori obstrictus tenetur, communi Protestantium causæ non defore. Id quod Legatus ad Reginam se relaturum spondebat. Nec eo minus à Rege confirmatio prioris electionis apud Cæsarem quærebatur, quæ Lubecensi pace in dubium revocata erat. Sed præcipue solicitabantur Ordines præsulatus; quibus Rex initio acriter exprobraverat, quod sibi Filioque Præsulis excessum non statim significassent, Canonicis præcipue monitis, ut absque mora veterem electionem renovarent, nec ab eo instituto se dimoveri paterentur, aut alio se verterent; juris jactationem promissis miscens. Cæsar porro, uti fama ferebat, id petitum abnuerat, quod post victoriam ad Norlingam non magnopere amplius Daniæ Regis favorem æstimaret, ac sine dubio eum præsulatum, aliosque recuperandi spem concepisset. Quanquam si alia tempora fuissent, non deerant Suecis rationes quibus Capituli potestatem elevarent. Nam Canonicos Protestantium sacris addictos Cæsar velut incapaces bonis suis ejecerat. Inde Gustavus Rex omnia à Ligistis occupata, post, derelicta bona, belli jure adquisiverat. Ac in fœdere Gustavum Regem inter, & Præsulem Canonicorum mentio facta non erat, sed tantum Ordinum & subditorum, inter quos isti tunc temporis non censebantur, sed Equester Ordo duntaxat, & oppida. Concedebantur quoque Episcopa reditus, ad vitam, velut isto defuncto Suecis hos sibi vindicaturis. Post mortem tamen Gustavi Regis Canonici magis connivendo, quam expressa permissione vetera bona iterum invaserant, ac se pro Ordinibus gesserant. Enimvero jam tempus non ferebat eam litem movere, ac Daniæ Regem irritare. Igitur id cumprimis agebatur, ut si fieri posset, res ad futuros pacis tractatus extraheretur. Sed si acrius instaret Rex, accessionem non declinari posse adpareret, satius videbatur in re, quæ teneri non poterat, liberalitatem exercere, & imminentem necessitatem sponte prævenire. Quo fine Laurentio Grubbio Residenti in mandatis dabatur; Friderico præsulatus cessionem petenti amice re- 4. Nov. sponderet, Reginam ipsius desiderio cumprimis favere; sed cum Sueci suis sumtibus istum Ligistarum manibus eripuerint, duoque oppida præsidio valido adhuc obtineant; simul idem præsulatus Ordinibus Evangelicis fœdere innexus sit, hosce prius consulere necessum fore. Unde Friderico tantisper expectandum, quoad amico tractatu, aut pace super hac re transigatur. Addebatur tamen, si videat Ligistas è Westphalia Mindæ obsidium solvere, viamque ibi ad Bremensem provinciam struere, tractatus cum Dano maturet, ea lege, ut hic in defuncti Præsulis fœdus succedat. Joanni insuper Skyttio, Senatori Regni, inter alios ad Regem quoque Daniæ misso injungebatur, ea super re cum Rege agere, & quidem ut citra moram eum præsulatum huic offerret, si Cæsarem consensisse intelligeret. Sed si hic abnuerit, nec ullum ei regioni ab hoste periculum cominus immineat, negotium ad pacis tractatus rejiceret. Ast ubi vim Rex meditetur, declinando bello eam concederet, alia vicissim officia ab eodem stipulatus.

§. 111.

1634. Ordines Bremenses in Danum inclinant. §. 111. Ast Ordines, super administranda Provincia conventione interim inita, non pauca à defuncto Episcopo constituta moliri cœperant, ac Monachos Monialesque in sua cœnobia reductum ibant, inconsultis Succis. Initio tamen oppida, ac præcipue Brema in Suecorum partes propendere, ob commoditatem portus Gothoburgensis, quem sibi lucrosum sperabant. Sed Canonici unice Fridericum respicere, spe abs novo Principe quondam amissa recuperandi, cumque in leges sibi commodas adigendi. Qui & Equestrem Ordinem in suas partes traxerant, ac jam suffragiorum numero oppida vincebant. 14. Octob. 31. Octob. Grubbius Bremerværdam delatus primo per ambages, post apertius Ordines monet, ne Præsulem eligere properent, priusquam Oxenstiernam consuluerint, ac super Suecorum prætensione transegerint: utque suspenso vetere Præsules eligendi more ad amicos tractatus rem deducant. Hoc postulato Ordines in diversas curas trahebantur. Nam hinc obversabatur Suecorum jus, qui ex præcipua loca in potestate habebant, & Bremam cumprimis faventem experiebantur. 17. Nov. Unde & initio Danicis Legatis respondebant; ne Rex modicam moram ægre ferat, quam suborta impedimenta producant; ac rem apud Reginam Succiæ urgere pergat. Ex altera tamen parte verebantur, ne elapsis tribus mensibus, Pontificio jure electioni Episcoporum destinatis, Pontifex per Cæsarem Episcopum sibi obtruderet, sacris Romanis addictum. Et quanquam suggerebatur, ut propter legitimum impedimentum interveniens, quo casu Jus Canonicum differre electionem permittit, protestatione interposita jus sibi suum reservarent: Daniæ tamen Rex vehementer instabat, cujus favorem non parum intendebant, imposita tunc à Georgio Duce hospitiorum & supplementorum onera, quæ Leslæus & Grubbius avertere non poterant. Nam spes ipsis oriebatur, Danorum ope istis medicinam fieri posse. Et Superiore Germania pugnam passim minuebat. Fridericus in Episcopum Bremensem eligitur. Igitur Friderici electio renovatur, addito tamen, ut ob varios respectus adventum suum in præsulatum differat. Suecici Ministri, cum designatum Provincia arcere, aut Ordinibus vim inferre, præsens rerum facies non permitteret; ne jure suo per silentium cessisse viderentur, rem ad Legati Skyttii adventum in suspenso manere cupiebant. Sed Fridericus voti sui jam compos, omnem moram adspernatus Ordinibus denuntiat, 9. Decem. se propediem Bremam venturum, velut sua præsentia res in conventu Ordinum melius expediri 12. Decem. possit. Id cum Ordinibus probaretur, Grubbio declarant, Fridericum se elegisse averruncandis oneribus per interregnum sibi impositis: eam rem tamen Suecis fraudi non fore, istumque in fœdus antecessoris subiturum, Stadamque & Buxtehudam ipsis relicturum, quoad super toto negotio transigatur. Grubbius urgebat; cum re non amplius integra tractatus difficiles sint, nec iisdem mandatum sit à Friderico eas conditiones ipsius nomine ferre, rem ad Skyttii adventum rejicerent. A Friderico quoque idem petebat, ut tantisper iter suum differret. Sed hic regerebat; sibi non esse in animo Succiæ commodis adversari; nec certi quid in Conventu Ordinum Provincialium à se statui posse; petebatque ita rem geri ut amicitia inter patrem ipsius, Suecosque salva persistat. Statuerat Grubbius obviam Friderico proficisci, si qua posset ipsum ab itinere avertere; sed ne ab eodem in via aberraret metuens, subsistebat, quoad 22. Dec. Blanckenesam adventasse intelligens ad eum accederet, denuo postulans, ne prius in provinciam proficisceretur, quam tractatus sint instituti. Sed Fridericus immotus testabatur, iter suum Suecis præjudicio non fore, ad res in præsenti statu relinquendas, modo intra octavum diem Januarii 1634. tractatus incipiant, & sine mora perficiantur. Cum igitur nihil proficeret Grubbius, protestatione interposita, Suecis jus suum integrum reservabat. Nec secius Fridericus Bremam pergebat, 24. Dec. Suecicis Ministris vi obsistere non ausis, cum id in mandatis non haberent, nec bello movendo aut sustinendo parati essent, cum miles in præsidiis modicus; adparatus bellici parum, annonæ, ac pecuniæ nihil in promtu foret. Eoque Grubbius Reventlovio Cancellario scribebat, ut tractatus citra moram susciperentur; quorum locus Friderico pertendente Brema destinabatur. Exitum sequens annus pandet.

§. 112. Alias Danus ea tempestate amicam erga Suecos faciem præ se ferebat, ut tamen clam circa destruenda eorum commoda laborare non desisteret. Habitus Daniæ erga Sueciam. Ac favebat is una cum Saxone Fridlandi destinatis, qui id potentiæ sibi comparare studebat, ut Cæsari juxta ac Suecis leges præscribere posset. Sed & circa mediationem pacis, quam tamen hoc anno remissius urgebat, id præcipue quærebat, ut ne Sueci in solo Germanico pedem figerent; ac sufficere judicabat, si tantam pecuniæ summam in præmii vicem acciperent, quantam ipsi quondam pro redimendo Elfsburgo dederant. Eo arctior autem ipsi cum Saxone consiliorum conjunctio circa Suecos Germania depellendos erat, quod jam inter filium ipsius primogenitum, & Electoris filiam nuptiæ conciliatæ forent. Qua occasione filium suum Christianum Ulricum in Galliam & Hispaniam miserat, verbo ut Reges istos ad nuptias invitaret, revera ut in aula Gallica demonstraret, quid periculi aliis nationibus immineret, è maritima Suecorum potentia gliscente; ni mature ipsis ungues circumcidantur, & vectigalia, belli nervum suppeditantia abrogentur, omniaque in pristinum statum reponantur. Nec sane amici quid in Suecos cudebatur in istis nuptiis, ad quas diversorum Regum Legati coiverant; quos inter etiam Reginæ Succiæ nomine comparebat Petrus Sparrius Regni Senator, cui in mandatis datum erat, ne alterius cujusdam Regis Legato digniore loco cederet. Sed is cum obtinere non posset, ut cæteris vel propter cognationem Reginæ cum Sponsis, vel ob necessitudinem Regnorum præferretur, ab omnibus congressibus publicis, quibus alii Legati interveniebant, abstinebat, plausibilem obtentum præbente luctu ob non ita pridem sepultum Gustavum Regem, ob quem festivis actibus interesse minus decorum videbatur. Plerique tamen eorum Legatorum ex illis nuptiis cum aliqua offensa discesserant, utut vicies centena millia uncialium in easdem erogata dicerentur. Vicissim Regem non parum mordebat, quod cum Galliæ Rex filium ipsius Christianum V. literis ad eundem scriptis *fratris* vocabulo honestasset, hicque Regi respondens idem *fratris* vocabulum adhibuisset, Legatus Gallicus Comes Avauxius literas illas acceptare recusaret. Interim Danus varias querelarum occasiones captabat, ne, si ex re videretur, arma in Suecos movere, causarum catalogus deesset. Hinc jactatæ minæ, velut Suecorum naves Oresundam transeuntes, vectigalia poscere velit, quod nescio quas fraudes ab iis admitti argueret. Hinc mense Aprili emissa navis bellica, mare Balticum pervagatura cum mandatis, ut si Suecicæ navi occurreret, quæ vela nollet submittere, statim cum ea pugnam consereret. Sed & vehementer inculcaverat, quod Spiringius teloniorum director in Gedanensi litore Danicæ navi circa vectigalia solvenda tergiversanti aplustria detrahere conatus esset, ni navarchus ea raptim occultasset,

1634. set, quam ripæ materiam sibi subtractam adeo ægre ferebat Rex, ut navarchum suspendio destinaret, quod ista auferri non passus esset. Eo cum animo in Suecos ageret, non mirum erat, si & ab ipsis parum amici expectaret. Unde cum mense Aprili rumor dideretur, à Suecis multas copias è Germania domum mitti, mire perturbabatur; præsertim cum suspicaretur, instinctu Suecorum factum, quod Circulus Inferior Saxonicus Holsatiam tributis subjicere vellet: & quia Oxenstierna Josiæ Ranzovio tribuno Rotenburgum in Verdensi præsulatu donaverat, quo Fridericum filium aliquando potiturum sperabat. Tanto pronioribus animis accipiebatur amissa Ratispona, & clades Norlingana, super qua conceptam degenerem lætitiam Christianus Frisius Cancellarius ne publice quidem dissimulare poterat. Et cum paulo post tribunus Korfius Polonicus Legatus Hafniæ licentiam conscribendi militem alibique conductum per Regis ditionem ducendi peteret; simul ut navibus Polono adsisteret, si tractatus pacis in Borussia in irritum caderent; is ampla cum spe dimittebatur. Fœdus tamen dilatum, quoad appareret, num Sueci Bremensi ditione filium ipsius Fridericum excluturi essent; cujus potiundi egregiam occasionem, rebus Suecorum in Germania dubiis, oblatam gaudebat.

Consultatio super fœdere cum Russis. §. 113. In Moscoviam eo anno Legati erant mittendi, firmandæ æternæ cum Russis paci, ac ut super fœdere contra Polonos, quod Russici Legati expetierant, tractarent. Id fœdus iniri expediret, nec ne, in Senatu expendebatur. Quibus fœdus displicebat, memorabant; Moscum esse amicum reconciliatum, cui non amplius sit fidendum quam quantum necessitas ipsum urgeat, & cui magis cordi sit occasionem dispicere, qua ereptas sibi à Suecis terras recuperare queat. Per id fœdus Sueciæ non amplius fore liberum, si tractatus cum Polonis instituantur inducias pro libitu suo prorogare. Et quia pacto induciarum cum Polonis conventum erat, ut ante istas elapsas tractatus utique instauraretur, non adparebat, quomodo Russi ad hunc admitti possent, nisi ut à Suecis postularetur Russos futuris pactis includi; id quod Poloni ęgre admissuri erant. Neque animo exciderat, occasione fœderis quondam Sueciam cum Russis diuturno bello implicitam. Et ne arctior conjunctio cum gente scrupulosa ac suspicaci litium materiam præberet, non injuria metuebatur. Disserebatur contra: bellum cum Polonis evitari non posse; ac Moscovitici status rationes cum Suecia hactenus esse conjunctas, ut isto collabente hæc quoque periclitetur. Fœdus jam à Gustavo Rege oblatum, si nunc abnuatur, ad desperata Russos consilia posse compelli, ut vel cum Polonis adversus Suecos jungantur, vel saltem pacem cum illis ineant. Nec Danum neglecturum isthac occasione Russorum amicitię adrepere, quam antea per Maltam Julum aucupatus erat. Et quia verendum sit, ne Polonus pariter, Danusque Sueciam invadant, si quid adversi in Germania acciderit; satius esse eo casu Russos habere belli socios, quam otiosos spectatores. Polonos quoque in tractatibus æquiores fore, Suecosque in possessione provinciarum utrisque ereptarum firmatum iri; idemque fœdus Polonorum consilia turbaturum, & horum incrementis obstiturum. Collisionem denique ex ea conjunctione vitari posse, si uterque populus seorsim bellum moveat è diversis provinciis, ac si ad mutua auxilia pręstanda obligatio non contrahatur. Ob has causas placebat Senatui, fœdus cum Russis adversus Polonos repudiandum non esse, ut tamen ad tempus non ita longum, & sub laxissimis verborum formulis concludatur. Tum ut simplices conditiones proponantur; ne alteruter absque alterius consensu aut præscitu cum Polono pacem induciasve tractat; nec pax fiat, nisi Polonus titulo Sueciæ, & Russię abstineat, ac Russo Smolenscium restituat, Suecis quę possident, relinquat. Quas conditiones si abnuerit Russus, speciosa dabatur occasio fœdus excusandi. Videbatur etiam addendum de certa pecuniæ summa quotannis à Russo solvenda, quod Suecis bellum sumentibus iste non parum sublevaretur. Cui postulato tamen, si reliqua convenirent, nimis acriter insistendum non erat. Isthæc consilia post selectis Ordinum communicata itidem probabantur. 1634.

10. Jan.

Legatio in Moscoviam. §. 114. Isti legationi obeundę destinabatur Philippus Schedingius Senator Regni, Henricus Flemingius, Ericus Gyldenstierna, & Andreas Buræus. Qui tamen ut tempus extraherent, quoad de eventu tractatuum Polonicorum judicari posset, jubebantur primo iniquas conditiones proponere, aut Russos urgere, ut ipsi prius conditiones ferant. Utque per ambages duntaxat fœdus insinuarent, & ultro rogari se paterentur. Enimvero, quę super hoc fœdere accurate ventilata erant, incassum cadebant, postquam Russi fœda clade ad Smolenscium accepta, simul urgentibus intestinis turbis, sat ingloriam cum Polonis pacem properaverant, Legatis Suecicis, qui nondum tunc in Moscoviam adpulerant, frustra ipsos ad constantiam per literas hortantibus, & ne pax à Principe confirmaretur, impedire conantibus. Qui si in tempore adfuissent, ipso Czare fatente, facile destinatis suis potiti forent. Ac post Czar Reginæ pacem cum Polono à se initam literis significabat, culpa in Scheinii ducis sui proditionem collata; nec eam pacem amicitiæ cum Suecia fraudi fore. Credebatur præcipuam Russo pacis causam fuisse, quod subjecti fremerent, se fidem ipsi servare non posse, quamdiu instrumentum juramenti Uladislao dati restitutum sibi non foret. Ita nulla fœderis facta mentione cætera expediebantur, ac inprimis excusabatur, quod cum pactis cautum sit, ut qui recens Imperium susceipit, prior ad alterum Legatos mittat, legatio à Regina hactenus dilata sit, quod corpus Regis nondum in Sueciam advectum foret. Inde æterna pax confirmabatur, simplici literarum contestatione, absque juramento aut novi instrumenti confectione. Id quod sine dubio melius erat; cum è nimia solicitudine circa novam confirmationem argui potuerit, ejus pacis vinculum cum singulis Principibus intermori. Exhibebantur præterea à Suecicis Legatis quædam exigui momenti querelę super fugitivis Ingriæ in Russia receptis; quibus alias Russi opponebant: sed utrisque facili negotio satisfactum fuit. 10. Aug.

De commerciis Holsatorum in Persidem. §. 115. Ast ut Holsatis per Moscoviam cum Persis commercia exercere liceret, Flemingio & Buræo peculiariter in mandatis datum erat. Quibus adjunctus erat Arendus Spiringius mercaturæ callentissimus, quem post cæteros adpellentem Russi non nisi post longas demum tergiversationes Legati dignatione habere volebant. In eo negotio id præcipue spectabant Sueci, ut & ipsi primarum partium in ea societate haberentur, ac in concessionis diplomate ipsorum æque ac Holsatorum mentio fieret, eaque gratię Suecorum à Russis data diceretur. Etsi isthoc arcanum non satis tectum habuerant Legati, magis proprio judicio, quam ex mandati formula agentes. Eoque istis consiliis intempestive propalatis Holsati Legati manibus pedibusque obnitebantur, quod metuerent; ne post, ubi commercia bene succedere adpareret, Sueci hoc obtentu eadem sibi solis vindicarent. Inprimis

1634. primis postquam Spiringius contenderet, duo concessionis instrumenta esse à Russis formanda, quorum unum Suecis, alterum Holsatiæ Duci sit tradendum: & Amstruterus Legatus Anglicanus Holsatos monuisset, ut Succorum societatem fugerent. Ipsi quoque Russi mirari se ferebant, quod non Daniæ potius Regem in societatem admisissent, Holsati, nec commerciorum istorum viam ad Fanum Archangeli direxissent. Qui hanc sibi rationem fuisse ferebant Suecos ei negotio innectendum, ut Russi horum respectu eadem pro lubitu ne abrumperent; præsertim cum constaret, Hollandos omnem lapidem moturos iis commerciis disturbandis; quæ revera eo fine suscepta erant, ut sericum Persicum istis interciperetur. Sed & Russi negotium isthoc anxie trutinabant, ne forte commercia suæ nationis in Persidem, & apud Fanum Archangeli detrimenti quid caperent. Metuebant quoque, ne suarum terrarum conditio Suecis nimium innotesceret; eoque expresse caverant, ut inter hinc inde commeaturos, nullus natione Suecus esset. Simul postulabant, ne cum Tartaris amicitia contraheretur, neve arma ad eosdem adveherentur excutiendo Russorum jugo. Cui suspicioni eo magis indulgebant, quod jam antea Succi Legatum ad Tartaros, & hi vicissim ad Suecos misissent. Ast Holsati, quo utique ista commercia sibi solis quærerent, omnibus Russorum postulatis quantumvis enormibus annuebant, ipsis Russis tantam facilitatem mirantibus eoque tractatum concludere nolebant, priusquam nova ab Holsatię Duce ratificatio adferretur. Nam summa pecuniæ, quam Russis quotannis promiserant longe excedebat spem lucri, quod ex ista mercatura provenire poterat, postquam ne Russicis mercatoribus aliquid decederet, præcipuas merces isti exceperant. Quod ipsum postea Holsato occasionem præbebat super iniquitate Suecicorum Legatorum querendi; quem tamen Senatus per Salvium iterum placare conabatur. Ita negotium istud hoc anno ad exitum perductum non est.

De tractatibus cum Polonis consultatio.

§. 116. Denique & novas eo anno Suecis curas dabant ad finem properantes cum Polonis inducię; præsertim cum præter opinionem Poloni ita celeriter tam gloriosum finem bello Russico imposuissent, ac imminens belli Turcici periculum feliciter declinassent. Etsi alias non inutile Sueciæ videretur Russum ad modestiam redactum fuisse. Igitur primo omnium velut res utique ad arma iterum perventura esset, omnia disponebantur; postquam Poloni pace cum Turcis parta copias in finibus collocarent; ac bellum imparatis ingrueret, & ut inter tractandum eo major loquendi fiducia foret. Tractatus tamen utique erant suscipiendi, non solum quod pacto induciarum id cautum esset; sed & quod Sueciæ videretur expedire per minorem Reginæ ætatem tranquillo statu frui, rebus domi firmandis. Et ubi cum Polono pax coiret, Danus non amplius formidandus erat, alias premente Suecos belli Polonici metu, insultaturus, & forsan plane in arma erupturus. Denique malevolis clamandi materia subtrahenda erat, veluti pacem Suecia ferre nesciret. Inde super conditionibus, quæ isto tractatu ferendæ aut accipiendę forent, dispiciebatur. Ac primo quidem utique urgendus videbatur Uladislaus, ut titulo Sueciæ abstineret; presertim cum hujus causa à Sigismundo diversa foret. Nam Uladislaus plane præter morem titulum istum adsumserat, quem gerere nulli Regis filio prius fas est, quam ex legibus Regni juramentum rite præstiterit, coronatusque fuerit; aut ab Ordinibus legitime designatus sit; quo casu tamen ante coronationem titulo electi Regis imperat. Contra Uladislaus per eos tractatus tentaturus erat, num Sueciæ Regno potiri posset, quod jactaret; si agnatus sibi Rex Sueciæ imperaret, id ferri à se posse; sed nunc coronam ad alienum devolvi, id indignum esse. Ac Christinæ se pro dignitate prospecturum, Suecis sacra ac libertatem relicturum; si has conditiones abnuant, nimirum arma sibi expedienda. Porro de Livonia fixum erat Suecis ne hilum Polono concedere. Sed circa Borussiam dubitabatur, quam si utique vi tueri vellent magna Europę pars id ægre latura erat propter vectigalia; Anglis, Batavis, Danis, Hanseaticis frementibus, ut cunque ferri posse, si in Pillavia vectigal capiatur; sed quod idem ad Gedanum exigatur, id plane præter rationem esse. Domi quoque rusticorum animi ęgri, parum militis & pecunię, ut propter istam provinciam totum Regnum periculo non videretur exponendum. Nam quæ ex vectigalibus Borussiæ redibat pecunia, eam copiæ per hanc provinciam & Livoniam alendę absumebant; in Sueviam præter invidiam nihil redibat. Ac Polonis, pace cum Russis Turcisque parta, bello totis viribus vacare licebat. Igitur placebat pro captu temporum Borussia cedendum, si Polonus Regni Sueciæ titulo & Livoniæ in perpetuum renunciet. Si pax obtineri non possit, saltem inducias in longum tempus quærendas; nam brevem armorum quietem ex usu Sueciæ non esse. Ita cum & Brandeburgicus Elector tractatus vehementer urgeret, nec minus Galliæ & Angliæ Reges hortarentur, Rectores Suecię tergiversandum sibi non ducebant, sed & ipsi Legatos nominabant Petrum Braheum Comitem, Hermannum Wrangelium, Stenonem Bielkium (quem tamen sua valetudo adesse non permittebat) Achatium Axelii F. Senatores; Joannem insuper Oxenstiernam, & Joannem Nicodemi. Locus tractatuum à Suecis primo Stetinum proponebatur, quo istis moderandis & facilius Oxenstierna propior foret. Unde Brandeburgicus occasionem arripiebat postulandi, ut id oppidum tantisper sibi sequestro consignaretur, quod alias Poloni in id consensuri non sint ob præsidium Suecicum. Sed cum Sueci, quo id spectaret satis intelligerent, consenserunt, ut in Borussia tractatus institueretur. Circa tempus tractatuum initio isti maturandi videbantur, si cum Russo fœdus non coiret, & quoad Polono bellum Russicum, Turcicumque adhuc incumbebat, ut per iniqua ipsi tempora meliores conditiones obtinerentur. Sed post ea ratio immutabatur: ac iter quid in Borussiam accelerare Legati Suecici jubebantur, sed ita ut si Polonum arma meditari pateret, negotiationem extraherent obtentu sumto, quod Legatus Gallicus nondum adesset. Sed si nullum belli periculum adpareret, tractatuum primordia expedirent, ut tamen utique ad finem induciarum iidem protraherentur, ne si hos inutiles esse contingeret, induciæ ante tempus abrumperentur. Nam quantum poterat tempus produci volebant, ut quam Germanię res spem pręberent, perspicere daretur. Sed quia demum circa finem anni utriusque partis Legati in Borussiam adpulerant, sequens annus negotiationi initium dabat, 1634.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI RERUM SUECICARUM LIBER SEPTIMUS.

EPITOME.

Sueciæ Senatus finem belli Germanici optat. 2. Facies rerum Suecicarum per Germaniam. 3. Oxenstierna incassum pacem captat. Ejus circa pacem consilium. 4. Hugonis Grotii in aula Gallica negotiatio. 5. Conventus Wormatiensis instauratur. 6. Cum Duce Bernhardo de imperio in exercitum transigitur. De mediis sustentandi exercitum. 7. Scribitur ad Saxonem, & Daniæ Regem. 8. Pirnenses tractatus contenta emanant. Oxenstiernæ iter in Saxoniam decernitur. Conclusio conventus Wormatiensis. 9. Quæ mandata à Fœderatis Oxenstiernæ data. 10. Exteri in auxilium solicitantur. 11. Oxenstierna Saxoni & Brandeburgico satisfacere studet. 12. Ducis Bernhardi irrita in Wetteraviam expeditio. 13. Cæsarei per Wetteraviam grassantur. 14. Philipsburgum à Cæsareis intercipitur. 15. A Comite Nassovio Braunfelsa. Cæsarei Spiram capiunt. 16. Gallorum ducum consultatio cum Oxenstierna. 17. Per Wetteraviam gesta. Treveri ab Hispanis occupantur. 18. Lotharingiæ Ducis irritus conatus. 19. Augusta fame expugnatur. 20. Cæsarei capiunt arcem Herbipolensem, Pappenheimensem, & Coburgensem. 21. Wilhelmus Landgravius premitur. 22. Georgius Dux nutat. 23. Bremensis præsulatus Friderico conceditur. 24. Saxonis importunitas. Brandeburgicus Suecicis legionibus hospitia abnegat. 25. Banerius in hostem movere prohibetur. 26. Saxo Ordinibus Provincialibus de tractatu Pirnensi proponit: inducias particulares init. 27. Ad bellum se præparat: adjungit sibi Wilhelmum Ducem, Erfordienses, & Anhaldinos Principes. 28. Brandeburgicum ad amplectendam suam pacem solicitat. Pacis incommoda Brandeburgicus satis perspicit: eoque dilationem quærit. 29. Idem à Suecis alienatum se ostendit. 30. Hunc Sueci conciliare student. 31. Rectorum Sueciæ circa bellum consilia. 32. Oxenstiernæ acta in Gallia, & in Hollandia. 33. Turbatus in Saxonia status. 34. Oxenstiernæ consilia. 35. Is Magdeburgum tendit; cum Brandeburgico Legato obiter tractat. 36. Consilium Formatum ad interitum vergit. Lotharingi irrita expeditio. 37. Suecici Rhingoviam recuperant, & perdunt. 38. Bernhardus Dux Francofurtum excurrit. Cæsarei ad Spiram Rhenum transeunt. Bernhardus Dux in summas difficultates conjicitur. 39. Idem versus Galliam se recipit. 40. Wormatia Cæsari se dedit. Lautera capitur. 41. Moguntia premitur. 42. Christianus Marchio Brandeburgicus se dedit; ut & Noriberga, Ulma, & Memminga. 43. Pax Pragensis. Eam Gallus frustra impedire conatur. 44. Arnheimius à Saxone discedit. Ei Sueci non fidunt 45. Silesii de pace apud Saxonem frustra queruntur. 46. Erfordienses paci non fidunt. Anhaldini pacem sub conditione acceptant. Wilhelmus Dux paulatim in pacem flectit. 47. Brandeburgicus initio nutat; post artibus malevolorum corrumpitur. 48. Landgravius, & Luneburgicus congrediuntur. Banerii consilium. 49. Conventus inter Vinariensem, Luneburgicum, & Landgravium Banerio suspectus. 50. Conventus Inferioris Saxoniæ decretum. 51. Neustadium & Nienburgum deduntur. Sperreuterus à Duce Georgio secessionem facit. Ducis Georgii suspectæ actiones. 52. Sperreuterus jussu Ducis Westphalia non vult excedere. Oxenstierna Sperreuteri consilia adprobat: hic Nienburgum in potestatem redigit. 53. Conspiratio in Banerium detegitur. 54 Primi motus inter ductores exercitus erumpunt. 55. Oxenstiernæ circa præsens tempus consilia. 56. Is cum Saxone tractatus suscipit. Saxonicorum Legatorum propositio: hi re infecta discedunt. 57. Banerius exercitum contrahit. Oxenstiernæ cum Landgravio conventio. 58. Ut & cum ductoribus. 59. Suecorum ad Saxonem irrita legatio. 60. Ductores copiarum denuo fidem suam obstringunt. 61. Cum ductoribus in Saxonia Inferiore agitur. 62. Alia legatio ad Saxonem mittitur. 63. Sueci ad resistendum Saxoni se comparant. Rectorum Sueciæ super bello Germanico sententia. 64. Saxo duces Suecicos solicitat. Edictum avocatorium publicatur. Animi exercitus Suecici alterantur. Saxo in Suecos movet. 65. Ductores Suecici cum Saxone tractare incipiunt. Hic contemtim Suecos habet. Suecicus exercitus Magdeburgum recedit. 66. Oxenstierna Saxoni capita transactionis proponit. Saxonis declaratio. 67. Is in Magdeburgicam ditionem irrumpit. Ductores exercitus denuo cum ipso tractant. 68. Oxenstiernæ consilia perturbantur. 69. Is ad Cæsarem scribit. 70. Saxonis destinata. Oxenstierna Magdeburgo discedit. 71. Saxonia utraque pacem Pragensem amplectitur. 72. Sigillatim

gillatim de Duce Wilhelmo, 73. Erfordiensibus; 74. Saxoniæ Inferioris Circulo, 75. Augusto & Georgio Luneburgicis, 76. Meclenburgicis Ducibus. 77. Archiepiscopo Bremensi, 78. Hanseaticis urbibus, 79. Electore Brandeburgico; 80. Pomeraniæ Duce. Cæsarei Gartzium opprimunt. Marazinus in Pomeraniam irrumpit. Pomerani nutant. 81. De Wilhelmo Landgravio. Cæsarei Hassiam irrumpunt. Landgravius cum Cæsare tractare incipit. Is Banerio jungi cupit; Coesfeldæ succurrit; 82. Cum Cæsare tractare pergit. 83. Tractatus ductorum cum Saxone continuatur. 84. Banerius in Brunsuicensem agrum exercitum transfert. Animi ductorum magis turbantur. Conventus horum Helmstadii habetur. 85. Banerii destinata. 86. Oxenstierna Dœmitzæ præsidium imponit. 87. Oræ maritimæ prospicit; tractatus pacis non negligit. 88. Successus Cæsareorum per Superiorem Germaniam. Francofurtum pacem acceptat. Dux Wurtembergicus repudiatur. Argentoratenses nutant. 89. Consilium Formatum plane dissolvitur, 90. Heidelberga deditionem facit. Moguntia frustra obsidetur. Binga capitur. Saxenhusa expugnatur. 91. Dux Bernhardus, & Galli Rhenum transeunt. Iidem re infecta recedunt, Cæsareis frustra insequentibus. 92. Acta cum Saxone circa pacem. Meclenburgici Duces mediationem suscipiunt. 93. Gallus belli continuationem suadet. 94. Banerius è Luneburgico agro discedit. Oxenstiernæ inter eas difficultates consilia. 95. Inter Suecos & Saxones ad manus pervenitur. Saxones hostilitatem ordiuntur. 96. Banerius in difficultatibus hæret; prior Albim attingit. Saxonici vapulant. 97. Banerius Albim trajicit. Saxonici peditatus clades ad Dœmitzam. 98. Pons Saxonum ad Lentzenam destruitur. 99. Cæsarei Stargardiam expugnant. 100. Copiæ è Borussia in Pomeraniam veniunt. Cæsarei ad Wollinum pelluntur. 101. Pomerani frænum mordent. 102. Rectorum Sueciæ sententia super rebus Germaniæ. 103. Mandata Senatus ad Oxenstiernam. 104. Ordinum Sueciæ decretum. 105. Meclenburgici de pace negotiatio. 106. Legatus Gallicus pacem impedire conatur. 107. Meclenburgici super pace negotiatio. 108. Durissimus pacis nodus. 109. De exclusis Ordinibus in amnestiam recipiendis disceptatio. 110. Super induciis frustra agitur. 111. Motus in exercitu Banerii sedatur. 112. Borussiacæ copiæ Banerio junguntur. 113. Cniphusius in Suecorum partes iterum transit. 114. Consilia Oxenstiernæ circa pacem ac bellum. 115. Rectorum Sueciæ super legibus pacis sententia. 116. Banerius in Saxonicos movet. Saxonici vapulant semel atque iterum. Banerius Havelbergam expugnat. 117. De induciis frustra agitur. 118. Banerius loca quædam Marchiæ occupat. Berolino minatur. 119. Sperreuterus ad hostem transit. Legiones in Westphalia vacillant: eædem ad saniorem mentem redeunt. Georgius Luneburgicus varium se gerit. 120. Landgravius tempus extrahit. Per Westphaliam acta. 121. Kœnigshova hosti deditur. 122. & Franckendalia. Per Alsatiam gesta. Moguntia deditur. 123. Joannis Skyttii legatio in Daniam, 124. Hollandiam, 125. & Angliam. 126. Tractatus cum Polonis in tempus iniquum cadunt. 127. Tractatuum Stumsdorfianorum præliminaria. 128. Controversia super procuratoriis. 129. Procuratorii Polonici vitia. 130. Sueci bellum adparant. 131. Tractatus instaurantur. 132. Super legibus pacis frustra disceptatur. 133. De induciis agitur. 134. De legibus induciarum. 135. Poloni mitescunt. 136. Turbæ inter tractandum. 137. Catastrophe Tractatuum. 138. Danica. 139. Russica.

1635. Sueciæ Senatus finem belli Germanici optat. REbus Suecorum superiore anno per Germaniam non leviter concussis, ac ad finem properantibus induciis Polonicis, Senatus Sueciç bello Germanico quamprimum defungi cupiebat; quod in Germania pro aliena potissimum libertate bellum gereretur, tenui præmiorum aut grati animi spe; cum Polonis super ipsa Sueciæ salute certaretur. Igitur repetito priore decreto circa satisfactionem Oxenstiernæ significant: (22. Mart.) Si in præmium belli terrarum quid in Germania obtineri queat, id optimum fore. Sin minus nec insignem pecuniæ summam spernendam esse. Ast ubi neutro horum citra novum bellum potiri detur, satius esse amicitia Protestantium Ordinum adquiescere, quam fortasse cum uno aut altero istorum bello implicari, ac tandem ingratiis ad omnia relinquenda compelli. Reliqua ipsius fidei ac dexteritati pro ratione temporum moderanda committebantur, data potestate concludendi, quicquid ex usu patriæ videretur, reservata tamen sibi ratihabendi potestate. Inprimis expendendum illi dabatur; annon expediat, Brandeburgici postulatis quamprimum satisfacere, ut is à Cæsaris ac Saxonis partibus abstractus Sueciæ rationibus illigetur, simul declinandæ invidiæ, quam Pomerania apud nonnullos excitabat, quæ utique serius ocyus Brandeburgico restituenda foret, prout tunc quidem res se dare videbatur.

§. 2. Ast Oxenstiernam initio anni maximę difficultates circumstabant, quomodo suscepta rerum tela ad patriæ sociorumque emolumentum pertexenda foret. (Facies rerum Suecicarum per Germaniam.) Nam Norlingana clade res Suecorum in Germania collapsę, existimatio profligata; quæ multi hactenus vapido sub pectore texerant, in apricum erumpere. Multi prava consilia jam excluserant, multi adhuc parturiebant. Ordines superiorum Circulorum ab hoste oppressi, aut à cæteris separati, nihil amplius in communę conferre poterant: reliqui fortunæ inclinationem sequebantur, & alia præsidia ultro, aut invitati circumspiciebant. Per Inferiorem Saxoniam animi plane mutati. Brandeburgicum super Pomerania anxium pravi insuper Consiliarii transversum rapiebant. Saxo post tractatum Pirnensem brevi in hostilitatem erupturus videbatur, nimia in pacem festinatione non nisi hostem mutaturus. In Oxenstiernam omnes expensæ devolvi. Sed cum non esset, unde tantis necessitatibus aut cupidinibus satisfaceret, quod Sueciam præter aliquot annorum sterilitatem adparatus belli Polonici exhauriret, propensio in Suecicum nomen valde imminui. Denique & omnes molestiæ, quantumvis modicæ, quæ bellum gerentibus evitare non datur, in majus extolli, ac solis Suecis imputari. Adversus quæ tutissimum medium erat, bellum honesta ratione exuere. Nam & Gustavum Regem jam istius belli satias fere ceperat ob refractarios

1635. ctarios quorundam mores, qui ipsius partes sequebantur. Sed adversus Oxenstiernam isti longe importunius genium suum exseruerant. Unde & ab initio pacem tenera præsertim Reginæ ætate utilissimam judicaverat; & nunc post Norlinganam cladem coeptum opus ad finem perduci non posse videbat, nec tanti laboris pretium, aut gratia adparebat. Eoque nihil magis optabat, quam occasionem offerri, qua honestam patriæ pacem conciliare posset.

Oxenstierna incassum pacem captat.

§. 3. Enimvero haut ita in proclivi erat arma tuto, & honeste ponere tanto belli incendio, & hoste potentissimo, simul turbatis plane consiliis. Equidem abjici eadem poterant, & omnia coepta abrumpi; sed simul existimationis, emolumentorum, amicitiæ jactura fiebat, ac per tantum sanguinis & laborum nil nisi odium, contemtus, damnum adquirebatur. Nec eo secius Cæsar & Catholici hostes permanebant, qui imminente cum Polonis bello his auxilia omnibus viribus laturi erant; ut perinde esset, cum iisdem in Germania, an in Borussia congredi. Peculiares cum hoste tractatus sociorum respectus non magnopere impediebat, apud quos nulla beneficiorum memoria, & quos conjunctæ cum Suecia rationes non impediebant, quo minus ad ejus emolumenta destruenda incumberent. Quin & eorum plerique, qui jurata fide Sueciæ obstricti erant, tunc circa premendam eam potius, quam sublevandam laborare; ut quare istorum causa molestia susciperetur, ratio non esset. Sed heic Oxenstiernam valde ancipitem consilii reddebat, quod nulla idonea occasio tractatus ordiendi daretur; ac ultro ab hoste pacem petere indecorum juxta, ac noxium. Ea quippe intempestive ambientes fugere suevit: sed qui firmum adversus hostes animum ostendit, æquitatique & rationibus suę reipublicæ inhæret, & quantum hæc admittunt pacem non repudiat; ei certiorem licet spem concipere arma honestis conditionibus ponendi. Igitur ne patrię suæ salutem hostium libidini plane subjiceret Oxenstierna, rem quantum posset sustinere constituebat, ac arma retinere, quoad tempus honestę pacis occasionem offerret. Ac cum duæ se ultro viæ offerrent ad pacem perveniendi, aut efficacius deinceps bellum persequendi, Saxonis tractatus, & Gallorum destinata; utrisque ut in rem suam uteretur operam dabat. Pirnensis transactio sat æqua vulgo jactabatur. Galli Heidelbergæ obsidium solverant, ac validam manum Bernhardo Duci adjunxerant, plures copias in subsidium Fœderatorum polliciti. Quod si igitur pax Pirnensis salva existimatione acceptari posset, eam ansam arrepturus erat patriam suam bello extricandi, obtentu sumto, Sueciam belli pertæsam, nec paci à Saxone conclusæ intercedere, si quidem illa Ordinibus arrideat. Quod si autem pax illa insidiosa aut iniqua deprehendatur, placebat Gallorum destinatis connivendo aut aperte favere, ac plus negotii Austriacis dare, quo urgente per superiorem Germaniam tam valido hoste ad æquiores pacis conditiones adigerentur. De Pirnensi pace, quę magna cum cura adhuc premebatur, liquido judicare nondum licebat. Sed qualiscunque foret, expedire censebat, si propior istis oris esset. Eoque constituerat, statim atque Galli res superioris Germaniæ arctius amplexi essent, eo bello istis relicto in Saxoniam se conferre. Quod & ipsum Senatus Sueciæ suadebat; & mox Wormatiæ congregati Ordines ultro occasionem offerebant.

Oxenstiernę circa pacem consilium.

Hugonis Grotii in Aula Gallica negotiatio.

§. 4. Cum Galliæ Rege sub finem prioris anni Superiorum Ordinum Circuli in certa capita convenerant; sed quia Gallorum cum Suecis fœdus per ea in aliam plane formam conversum fuerat, Oxenstierna id subscribere abnuerat. Ea res ne Gallorum animos averteret, iste Hugonem Grotium ad Galliæ Regem Legatum mittit, causas recusatæ subscriptionis ostensurum. Huic initio acris disceptatio apud Regem primariosque ministros sustinenda erat, qui à conventis cum Lœflero nulla ratione discedere volebant, velut absque exceptione conclusis; ac mirabantur ab illo acta, cui tam ampla mandata forent data, in dubium vocari. Contra Grotius ostendere, ea non nisi accedente ratihabitione eorum, quos id negotium spectabat, valere; nec morem aut jus ferre, à legatis ita rigide conveniri circa res presertim non prævisas, & superiores insolubili obligatione indui. Ejus modi vim nulla mandata quantumvis amplissimis concepta verbis habere. Ita tractatum anno hujus seculi tricesimo à Patre Josepho Ratisponæ cum Cæsare conclusum à Rege ex parte retractatum. Ostendebat tamen, quia major Ordinum pars, civitatibus licet refragantibus, fœdus ratum habuerit, Oxenstiernam quę ad Ordines spectant circa directionem observaturum, quantum tamen citra fraudem Sueciæ fieri possit. Obnixe quoque Rex insistebat illis, quæ de Romanis sacris, & qui addicti iisdem sunt, caverat; citra quę in causam se descendere posse negabat. Quanquam enim propter diversos suis ritus neminem odisse aut persequi velit; uti tamen aliis ipsorum, ita sibi suam religionem caram esse, nec ut eadem ab aliis conculcetur insuper habere posse. Circa quę uti facile conveniebat; ita & quæ de summo belli duce in fœdere posita erant per declarationem Regis mitigabantur, ab eo munere & honore Suecos, quantumvis Imperii Principes non sint, hautquidquam exclusum iri. Acrius circa Benfeldam disceptabatur, quam Succi à se pignoris in vicem obtineri ferebant ob promissam ab Ordinibus satisfactionem; quo oppido, nisi aliunde facta pensatione, decedere nequeant. Ad quę Gallici Ministri ingeminabant, rem cum priore legato jam transactam esse. Et cessissent hoc oppido per iniquitatem temporum Succi, id quod etiam Legatus in mandatis habebat, modo Rex aperte Cæsari bellum indicere, id quod conventione Lœfleriana expresse cautum erat, voluisset, aut in ejus vicem pecuniæ summam Suecis exsolvere. Enimvero præcipua lis oriebatur, quod promissum olim Suecis subsidium pecuniarium recenti fœdere adimeretur, eoque præcipuum prioris fœderis fulcrum ipsis insciis & invitis tolleretur. Se quidem Regis munificentiam Ordinibus non invidere, modo sibi promissa, nec suo consensu unquam immutata, salva persistant. Gallię Regem iis opibus pollere, ut & superioris Germanię Ordinibus suppetias ferre, & promissa Suecis exsolvere queat, qui ipsius instinctu, & spe certi auxilii facta tam difficili ac sumtuoso se bello implicuerint. Et cum Galli exciperent; militem & pecuniam Ordinibus promissam non eo minus Suecis emolumento cedere; Legatus reponebat: ipsis utique facultatem adimi eam pecuniam rerum suarum necessitatibus in Superiori Germania aut Pomerania, aliisve locis pro re nata adplicandi. Heic cum Galli per ambages insinuarent; ea subsidia alio aversa, nec in usus belli impensa: Legatus contradicebat non modice questus, istis malevolorum calumniis aures præberi. Quod de Saxoniæ & Brandeburgico Electoribus additum erat, uti ad casum aperte abruptę cum Cæsare pacis pertinere Galli agnoscebant: ita Grotius monebat, alia quoque capita, & id pręcipue de Benfelda tradenda eodem spectare debere; quæ ita ambigue concepta sint, ut vix constet, de plena belli denuntiatione, an de simplici tantum auxilio intelli-

1635. genda sint. De neutralitate Catholicis Ordinibus indulgenda conditio quidem adposita erat, ut cum consensu Fœderatorum id fieret; revera tamen in solo Regis arbitrio positum manebat, quem bello eximere vellet. Denique nec illa minuta erat discrepantia, quod Grotius Heilbrunnæ renovatum fœdus totius negotii fundamentum duceret, cui si quid pro mutata temporum ratione addi, demive aut immutari conveniat, super eo tractare se paratum ostendebat. Id quod Galli adspernabantur, sed semper ad capita cum Lœflero conventa provocabant; in quibus si quid Oxenstierna desideraret, id istis velut appendicem separatis articulis addi volebant. Ita res in utramque partem accurate expensa & disceptata, sed nihil certi conclusum fuit. Nec eo secius tamen Galli res Superioris Germaniæ indies magis amplectebantur, in conventu quoque Wormatiensi magno studio ad constantiam Ordines hortati.

Conventus Wormatiensis instauratur. 15. Jan. §. 5. Huic instaurando dies decima Januarii condicta erat. Sed sub cum id tempus eo se contulisset Oxenstierna, paucos Ordinum inveniebat, qui dudum ibi sedibus suis ab hoste pulsi degebant. Nonnulli absentiam suam iniquitate temporum, longa itinera sumtusque non ferentium, excusabant; nec penes se esse aliquid ulterius militi alendo conferre. Inter hæc Oxenstierna cis Rhenum ad duces Gallicos excurrebat, super bello cum ipsis consultaturus, postquam Philipsburgo intercepto hostis trans Rhenum se effundere inciperet. Ad improvisam hanc jacturam ceteris non parum consternatis, Galli nihil se perturbari ostendebant. 19. Jan. Eoque mox Grangius Legatus Gallicus Ordines congregatos, postquam multis verbis studium Regis sui in ipsos extulisset, hortabatur, ne amisso oppido quantumvis munito terreantur. Jam quippe Regi necessitatem admoveri omnibus viribus ad vindicandum honorem suum connitendi. Ipsi modo juncti persistant, ac communem causam saltem studio ac favore sublevent. Regem obtenta pace omnia, quæ ad Ordines spectantia jam obtineat, redditurum, ne lato quidem digito retento; cui gloria restitutę pacis, & vindicatæ libertatis Germaniæ sufficiat, pro qua omnia sua sit impensurus. Pacem, de qua Cęsarem inter & Saxonem agitatum sit, nondum perfectam esse, nec ab hujus Ordinibus provincialibus adprobatam; id quod ipse Elector Regi significaverit; multa quoque in eadem à Brandeburgico desiderari. Id agerent Ordines, ut Suecos Oxenstiernamque in societate sua retineant, ac tam bene de se meritos paci includant. Gratum ipsorum animum Regi causam præbiturum ad auxilia eo alacrius subministranda, ut meliore pace, quam de qua Pirnę actum sit, potiantur. Erigebant ea promissa paulisper Ordines, ut cæteros absentes denuo literis invitarent. Igitur accedentibus Legatis Palatinis, & Comitibus quibusdam, cum numerus Ordinum Conventus 31. Jan. instar jam pre se ferret, & Oxenstierna ab exercitu Gallico reversus esset, tandem capita consultatio- 7. Febr. Propositio. num proponuntur; quibus legibus Bernhardo Duci imperium in exercitum deferendum, unde miles sustentandus, quid circa tractatum Pirnensem ipsis 8. Febr. sit observandum. Mox quoque Feuquierius aderat, qui post repetita Grangii promissa confirmabat, Regem summa vi ipsis subventurum.

Cum Duce Bernhardo super imperio in exercitum transigitur. §. 6. Tam amplis pollicitationibus erecti Ordines alacriter deliberationibus incumbunt. Ac primo quidem super conditionibus disceptatur, quibus Bernhardo Duci imperium in exercitum deferendum foret. Is quippe amplas nimis proposuerat, ac ut sibi bellum administrare, duces ac quæstores constituere, bene meritis præmia distribuere, de tributis & præda ex hostico pro lubitu disponere liceret. Præterquam quæ super stipendio suo, & ut in tractatibus pacis ipsi expresse caveretur postulabat. Ac cætera quidem pro captu temporum facile 1635. concessa. Imperium autem, quod plane illibatum videbatur affectare, ita temperatum, ut in rebus, quæ summam rerum spectent, è judicio supremi Fœderatorum Consilii, & qui ipsi adjungendi forent Deputatorum agere teneretur. Ast unde exercitus De mediis sustentandi exercitum. sustentaretur, haut quidquam inveniebatur. Nam Cisrhenanos Ordines bonis omnibus exutos non tam voluntas quam vires deficiebant: eoque clamitabant; reduceret miles ipsos in amissas ditiones, tunc omnia se pro virili collaturos. Nec minus Transrhenani impotentiam excusabant, per militum hospitia fere ad incitas redacti. Nec singulis deerant rationes, quibus commune onus declinatum irent. Hassus proprium sibi militem sat gravem incumbere ostendebat: nec superesse, quod in commune conferat: exercitu tamen suo in causam communem se connixurum. Hanoviensis Comes vix præsidio oppidi sui se sufficere querebatur. Argentoratenses plus se jam quam pro rata, contulisse imputabant, sustentatis nuper Rheingravii copiis; nec parum sibi sumtuosum Rheni transitum tueri. Wormatienses quoque multa extra ordinem præstitisse videri volebat, cura sauciorum, mortuorum sepultura, ac receptis nutritisque captivis. Contra Oxenstierna demonstrabat; Ordinum onera, & quid quisque damni privatim fecerit, sibi non incognita; nec tamen eo secius publicę causę necessitatem prępondcrare, qua neglecta conatus omnes inanes esse. Nam militem servari nullo modo, nec rei quid geri posse, ni media isti sustentando comparentur. Et quoniam insuper summa pecuniæ opus erat animandis ad fortia militibus, aliisque erogationibus, tres heic vias proponebat; primo ut Galli, Anglique, ac Batavi subsidia poscerentur; quorum isti jam multum ad causam communem contulerint, ac deinceps plura ab iisdem expectentur; à quibus bis centena uncialium millia tales in usus obtineri posse spes sit. Anglorum subsidia, quæ causæ Palatinę videantur debere, in rationes non referenda. Batavos propriis oneribus urgeri; tentandum tamen utrinque, numquid exsculpi queat. Sed prę sentissimum medium esse, si quilibet pro facultatibus suis contulerit; aut si cuilibet Ordinum certæ legiones assignentur ea lege, ut, ubi quisque ditionibus suis fuerit restitutus, illis pecunia aut prædiis satisfaciat. Circa annonam quoque varia media proponebantur; nec deerant, qui à Gallo aliquid petendum censerent, id quod pluribus displicebat; tam modica re istum Regem non obtundendum, sed majoribus necessitatibus reservandum. Et apud Gallos rem frumentariam à privatis administrari, qui lucro suo quid decedere non sint passuri. Tandem placebat, reliqua primum exigenda, inde ab illis, qui lucri faciendi causa frumentum coëmerant, 24. Febr. quintam, à cæteris decimam frumenti partem ad usum exercitus capiendam. Conventum quoque de pulvere pyrio, alioque belli adparatu conferendo pro pręsentibus Ordinum opibus; sed tanto bello incumbenti haut suffectura, nec diu duratura.

Ad Saxonem scribitur. §. 7. Circa tertium deliberationis caput placebat ad Saxonem & Brandeburgicum, Inferiorisque Saxoniæ Ordines scribi, ne separatis tractatibus cum hoste transigant, quod honesta ac tuta pax obtineri nequeat, ni conjunctis consiliis ac viribus omnium, quorum intersit, res agatur. Sibi adversa licet fortuna oppressis constitutum extrema tentare, quoad pulsi restituantur; ac sacris, libertatisque Protestantium cautum sit. Ipsos quoque, uti hactenus, causam communem fortiter sustentaturos. De cætero pacem sibi quam maxime cordi esse, nec ab ea Gallos abhorrere. Interim ipsi arma retineant, & cum Suecis Fœderatorumque ducibus consilia communicent: peculiares tractatus, utrisque exitio futuros, fugiant. Daniæ quoque Regem, cujus me- & Danię Regem. diationi

1635. ditioni plus, quam Pirnensibus tractatibus fidebant, per literas rogant; susceptam negotiationem urgeat; pro ut Imperii & oppressorum Ordinum necessitas id postulet.

Pirnensis tractatus contenta emanant. §. 8. Interea Pirnensis pacis secreta, magno licet studio occulta, magis indies erumpebant; ac inter cætera Palatinam causam inde exclusam esse. Unde Legati Palatini consternati à Fœderatis contendebant, ut plenam Palatinatus restitutionem pro communi & minime controversa re habeant, nec ullos tractatus admittant, qui non isto fundamento nitantur. In quam sententiam quoque ad Ordines utriusque Saxoniæ, Reges Galliç, Angliç, Daniç, Batavosque scriptum. Sed & reliquos Ordines metus subibat, ne ipsorum quoque forte sinistra mentio iis in tractatibus facta esset: Igitur suggerente Oxenstierna necessarium judicabant hunc in Saxoniam se conferre, cominus arbitrandis inter Cæsarem & Saxonem tractatibus, ac ut tam Sueciç, quam Fœderatorum Ordinum emolumentis invigilaret. Cui ut operam sociaret Wilhelmus Landgravius rogabatur. Ea res à Fœderatis Brandeburgico significatur, idemque rogatur ut istis quantum possit adsistat, ac interim operam det, quo communis causa in Pirnensibus tractatibus sustineatur. Et quia Oxenstierna recto itinere in Saxoniam tuto ire non poterat, interea Culmbacensis Cancellarius Feilschius, & Oelhafius Noribergensis ad Saxonem mittuntur petituri ut ejusmodi tractatus suscipiat, in quibus omnes quorum interest audiantur, & causç belli ac diffidentiç radicitus exscindantur, resq; ad Oxenstiernæ adventum differantur; addito, Fœderatos Ordines nullas honestæ pacis leges recusaturos, atque id acturos, ut Imperii constitutiones, Ordinumque quorumlibet dignitas ac jura sarta tecta serventur. Cæterum in abituri Oxenstiernæ locum ab hoc & plerisque Ordinibus Otto Rheingravius destinatur, qui summo Consilio interim prçsideret, quod munus idem antea absente per Saxoniam Oxenstierna egregie suppleverat. Ast Palatini sequendum censebant id, quod in aliis Collegiis usu receptum est, ut absente præside primus assessorum hujus vices subeat. Et cum animadverterent, plura suffragia in diversam partem inclinare, protestationem interponebant, velut suffragium Domus Palatinæ reliquis autoritate præpolleret, nec ab hisce illi prejudicium adferri posset. Contra Oxenstierna ferebat; aliis se expendendum relinquere, quanti cujusque suffragium æstimandum sit, aut quantum prçrogativæ alii Domui Palatinæ deferant. Sperare se tamen Sueciç suffragium nemini postponendum, nec ejus ita leve apud Palatinos momentum fore; præsertim cum Sueci adhuc Moguntinam ditionem obtineant, in cujus possessione per fœdus Heilbrunnense ab Ordinibus tuendi sint. Sic vicaria directio Rheingravio delata. Atque isthçc omnia Wormatiæ acta in formam decreti rediguntur; quod tamen Oxenstierna subscribere abnuebat, ne fœdus Gallicum in fraudem Sueciæ probare videretur. Sed & Legatus Argentoratensis ob eandem causam, & ob Benfeldam hactenus tantum subscribebat, ut ad suos relaturum se promitteret. Hassicus quoque caput de neutralitate Neoburgici, quæ Landgravio haut probabatur, excipiebat. Ipse tamen Princeps Neoburgicus, audito Neutralitatem à Fœderatis sibi concessam, quo eandem à Cæsare obtineret, Viennam proficiscens ex itinere Oxenstiernam per literas rogat; non concedat, ut ei negotio à Duce Georgio, ac Landgravio Wilhelmo aliisque remora injiciatur.

Oxenstierna in iter Saxoniam decernitur.

20. Mart. Conclusio Conventus Wormatiensis.

Quç mandata à Fœderatis Oxenstiernæ proficiscenti data. §. 9. Cæterum Oxenstierna capto circuitu per Galliam, & inde mari Saxoniam petere constituerat vitandis rectæ viæ periculis, ac ut patriæ sociorumque commoda apud Galliæ Regem intransitu observaret. Nam discedenti Ordines Superiorum Circulorum commendaverant, apud Galliæ Regem instaret de promovenda pace, ac ut interea ipsorum exercitui argento subveniretur. Sed in Saxoniam delatum rogabant, ut re adhuc integra Pirnensis tractatus ratihabitionem impedire, ac ad generales tractatus rem deducere studeret, ubi omnes audiri, ac firma pax restitutis omnibus iniri queat. Quod si autem Saxo, quæ Pirnæ conclusa forent, rata jam habuerit, Brandeburgicum, & Inferiores Saxones permoveret, ut juncto cum superioribus Circulis consilio vel novum conventum communem instituant, vel Pirnensia acta recoquant, admissa quoque Saxoniç Electoris interpositione, siquidem ad eandem suscipiendam adduci queat. Ipsius quoque judicio committebatur, quousque Daniæ Rex ad continuandum mediatoris munus invitandus sit. Insuper ut præparatis omnium animis cum Saxonicis Ordinibus conveniat, quomodo omnes quorum interest in unam circa pacis leges sententiam disponi queant. Denique ut & exulum è Bohemia, Austria, & aliis Cæsareis ditionibus in futura pace ratio habeatur. Interim in antecessum Oxenstierna adventum suum Saxoniç Electori per literas significat; rogatque, Fœderatorum Ordinum salutem ipsius rationibus utique innexam, Sueciçque commoda sibi commendata habeat, memor officiorum à Gustavo quondam Rege ipsi exhibitorum; ac eousque rem in integro relinquat. 1635. 22. Mart.

Exteri in auxilium solicitantur. §. 10. Dum ita Wormatiç circa restituendam rem prolapsam satagitur, Oxenstierna circa excienda exterorum auxilia interim nihil omiserat. Nam & eum scopum Hugonis Grotii Legatio in Galliam habebat; & ad Venetos Galeatius Gualdus missus erat suppetias petiturus; qui tamen præter excusationes nihil obtinuit; Remp. suam ab aliquot retro annis ingentibus expensis oneratam, dum Ducis Mantuani præsidia, & decem insuper millia militum extra ordinem quotannis fuerint sustentanda. Anglia hactenus parum ad causam Protestantium contulerat. Ut tamen respectus causæ Palatinæ plus ibi ponderis fortasse haberet, si eadem Regi per sororem Bohemiæ Reginam commendaretur, Oxenstierna ad hanc scribit, ac memorato quam ampliter Galliæ Rex Ordinibus Fœderatis promiserit, ruinosam reip. faciem repræsentat, cui salus aut exitium Domus Palatinæ sit innexa. Inde postulat, apud fratrem instet, quo ejus conservationem cordi sibi esse velit, ac is autoritate, consilio, atque auxilio eandem fulciat. Belgii Fœderati Ordines jam Oxenstiernæ subsidium pecuniarium ad menses aliquot promiserant; simul vires Hispanorum proprio bello non parum distrahebant. Enimvero solutio lente procedebat, quoad singularum provinciarum consensus, & rata portio obtineretur. Igitur & hos Oxenstierna literis monet, ut promissa reprçsentent; postulatque, ut id subsidium ad aliquot adhuc menses prorogent, quod maximis sumtibus opus sit, si Germaniæ Ordines ex imminentibus se difficultatibus eripere debeant. 18. Febr. 18. Febr.

Oxenstierna Saxoni & Brandeburgico satisfacere studet. §. 11. Porro quia in Saxonia omnis invidiæ atque adversitatum causa Succis è Magdeburgensi ditione, atque Pomerania proveniebat, quarum illam Saxo, hanc Brandeburgicus istis extorquere nitebatur; utrique ut satisfieret Oxenstiernç curæ erat. Et cum Saxone quidem super Magdeburgo aliquoties transigere instituerat; sed qui ita difficilem se exhibebat, ut nulla cum ipso tractandi occasio prçberetur. Et quia nemo tunc ipsius ministrorum aderat, quicum negotium id disceptari posset, idem ad suum in Saxoniam adventum differendum erat. Pomerania ut non ita facile relinqueretur, gravissimç erant causç. Tamen cum Cæsar Ordinesque Pontificii urgerent, bellum cum Polonis immineret, Danus invidia ob portus ad Mare Balticum çstuaret, & ut Suecos inde extruderet

1635. deret omnem lapidem moturus videretur, Brandeburgicus sua actione dimoveri non posset, cui Saxo, ac alii fortasse Protestantium Ordinum auxilium laturi erant, conspirantibus insuper Ordinibus Pomeraniæ provincialibus: Oxenstierna judicare aliter non poterat, quam tandem cedendum esse, ne universum velut orbem in Succos irritaret,
a. Jan. neu dum umbram captat, carnes amitteret. Cum igitur statuisset proprius mentem suam declarare, primo ad literas Brandeburgici sub finem proximi anni datas respondet, & quare negotium Pomeranicum decisum non fuerit, culpam in Ordines Francofurti congregatos confert, qui variis disceptationibus tempus extraxerint, quoad clades Norlingana superveniens conventum sine fructu dissolveret. Se quidem rem ad Senatum Sueciæ retulisse: sed ob infesta itinera locorumque intervalla nondum responsum accepisse. Inde cum Gœtzio Cancellario Francofurti adhuc agente, ansam se arripuisse transigendi, quo Electori omnibus modis satisfieri queat. Num peculiarem legationem eam ob causam in Sueciam mittere velit, in ipsius arbitrio positum esse.
12. Febr. Mox quoque cum Gœtzio capita conventionis concipiuntur, ea tamen expressa cum conditione, ut Reginæ per hanc sponsionem nihil præjudicare velit, penes quam futurum sit, eandem probare aut rejicere: utque ipse ad nihil præterea teneatur, quam ad operam pro virili dandam, quo Regina ad istam ratihabendam permoveatur. Idem & Gœtzius excipiebat, cui haut mandatum erat conventionem inire, sed tantum responsum ad literas exigere. Spondebat autem Oxenstierna Reginæ nomine, mortuo Pomeraniæ Duce Electorem non iri impeditum, quo minus possessionem ejus provinciæ adprehendat: Gœtzius contra, Electorem fœdus Regem Gustavum inter & Ducem initum ratum habiturum, Sueciisque præcipua oppida milite suo ad finem usque belli insidenda permissurum, operam insuper daturum, ut Sueci in præmium vindicatæ Ordinum libertatis Magdeburgicum, Halberstadiensem, atque Osnabrugensem præsulatum perpetuo jure accipiant, salva tamen Imperii Majestate. Electorem quoque Suecis idoneum portum oppidumque, & præfecturam in Pomerania concessurum ob commodiorem ad Magdeburgum accessum. Quod si autem istud præmium obtineri nequeat, Electorem ob sumtus a Gustavo Rege in vindicandam Pomeraniam factos ex fœdere cum Suecis transacturum. Enimvero ista sponsio temporibus postea mutatis effectu caruit, utut eadem Rectoribus Sueciæ satis probaretur.

Ducis Bernhardi irrita in Wetteraviam expeditio.

§. 12. Inter hæc Bernhardus Dux quantumvis media hieme quiescendum sibi haut judicabat, cujus exercitus centum quinquaginta duabus equitum, centum quadraginta duabus peditum cohortibus numeris expletis constabat; quibus Hebronus Gallicus jam dux jungebatur. His copiis stipatus
6. Jan. initio anni apud Francofurtum Mœnum transgrediebatur, ut vel Mansfeldio exercitui per hospitia disperso medius ingrueret, vel eundem Wetteraviæ annona exclusum fame attereret; irrito utrumque
6. Jan. conatu. Nam Mansfeldius adventu istius cognito omnes suas copias Aschaffenburgi contrahebat, munitionibus raptim excitatis utramque Mœni ripam complexus. In legiones aliquot Croatarum Hirnhemii metantes cum duobus equitum millibus Joannes Philippus Rheingravius à Duce missus erat; qui universi velut in nido deprehendebantur, ni quorundam tarditas, & aliorum avidæ in prædam manus pulcre destinata corrupissent. Nam Suecicorum adventu excitati Croatæ in cœmeterium se contulerant. Quibus omissis plerique ad oppidum diripiendum dilabebantur, ut confusioni sistendæ ignis tectis esset injiciendus. Inter has moras hostis magna cum celeritate trans montem Aschaffenburgum evaserat; amisso præfecto turmæ cum aliquot equitibus, & ducentis quinquaginta equis. 1635.
Hoc consilio dejectus Bernhardus Dux Gelnhusam ab hoste desertam se confert, eundem Wetteravia exclusurus: ac jam Fridbergam, annona refertam, & vicina loca invadere destinaverat, stationem his in oris firmaturus, ni hostis numero prævalens pedem referre subegisset. Mansfeldici quippe statim apud Aschaffenburgum cum inopia annonæ conflictari incipientes eo se redactos cernebant, ut aut turpiter, nec citra damnum retro cedere, aut in Bernhardum Ducem movere necessum foret. Sed cum è Wurtenbergica novem Cæsareæ, sex Bavaricæ sub Joanne Wertano legiones subsidio venirent, cis Mœnum iterum regressi ex altera parte Kintzingæ fluvii Gelnhusam versus tendunt, ita ut solum id fluentum hostiles tunc exercitus dirimeret. Ac parum aberat, quin ad prælium res deveniret, fluvio per intensissimum frigus glacie constricto. Quanquam autem Bernhardo Duci uberior annonæ pabulique copia, quam Mansfeldio esset; huic tamen indies novæ vires accedebant, evocatis quæ sub Bredavio per Fuldensem agrum hibernabant copiis, & quæ hactenus arcem Wurtzburgensem obsederant, quâ expugnata hosti annona quoque laxari cœperat. Igitur Bernhardus Dux Hano- 15. Jan.
viam recedit, Gelnhusa & Wechtersbaco idonea dimacharum manu insessis. Atque interim fama intercepti Philipsburgi ejus destinata plane confundebat. Unde apud Francofurtum trans Mœnum se iterum confert, ut cum Gallicis ducibus, qui ad Viam Montanam tendebant, consilia conferret, quid invalescente passim hostis potentia; & tam felici ubique progressu suscipiendum foret. Duce Bernhardo digresso relictus Gelnhusæ & Wechtersbaci miles impetu hostium expugnatus cedebatur octo signis amissis. Ita non alius ejus expeditionis fructus fuit, quam ut exercitus importuno anni tempore, ac Gallicus cumprimis miles frigoris insolens, non parum affligeretur, & qua transierat regio funditus evastaretur vicis passim inflammatis.

Cæsarei per Wetteraviam grassantur.

§. 13. Vix istas oras Suecici deseruerant, cum hostis iisdem denuo infunditur, multoque commeatu ibi potitur, simul modicam tironum manum, quæ Cronbergam oppidum obtinebat, in potestatem redigit. Montana quoque arx Falckensteina, nec non Hœchsta oppidum occupatur, jussu Bernhardi à præsidio Suecico desertum, sed munitionibus non satis disjectis. Unde facile fuit hosti istis reparatis Francofurtum Moguntia interscindere. Heic necessarium quidem Oxenstiernæ videbatur Francofurti præsidium augere adversus improvisos assultus, & quod post obsidium circumpositum non nisi tentata prælii alea isti subveniri posset. Sed abnuebant oppidani, paupertatem & annonæ tenuitatem causati; & quia jam dudum occasionem cum Cæsare transigendi captabant. Ad Bobenhusam tamen hostis irritus fuit, quam quatuor legiones famelicæ obsidebant, ab erumpentibus subinde Suecicis non superfunctorie vapulantes. Nec plus injectis globis ignivomis proficiebatur; aut quod edita ruina tribus pariter locis assultus daretur; quo Cæsarei acriter repulsi ducentos desiderabant. Unde post frustra consumtam operam tormenta Aschaffenburgum reducunt, per vicinos pagos circumpositis copiis, quas obsessi felici eruptione male habebant. Sed & Moguntiæ videbatur hostis inhiare, quod Rhenus glaciæ constrictus machinis transportandis sufficeret. Unde Hohendorfius tribunus oppidi præfectus pleraque tormenta ac cibaria in adsitum castellum contulerat, vallo aquis perfuso, quæ in glaciem duratæ lubricitate ascensum arcerent, quod diffusæ oppidi

1635. munitiones contra vim defendi non possent. Sed remittens frigus eam mox solicitudinem adimebat. Nec minus Ramsæus Hanoviæ præfectus hoste undique cinctus vigilantia sua omnes istius insidias eludebat.

Philipsburgum à Cæsareis intercipitur.

§. 14. Ast Philipsburgum socordius custoditum magno cum Fœderatorum damno in hostium manus incidebat. Ea super jactura diverse traditur, quod cum præsidium è Germanis Gallisque mixtum foret, utraque natio culpam à se in aliam amoliri satageret. Ac post Arnoldus edito libello ejus oppidi amissionem in Germanorum proditionem retulerat, eo nomine centum millibus librarum donatus; cujus commenta tamen etiam à plerisque Gallorum explodebantur. Id constat, eo tempore non supra quingentos milites in oppido fuisse, numerum longe imparem violento assultui repellendo, cum omnes circum aquæ glacie obductæ accessum præberent. Nam ut de Gallis taceamus, Germanicæ cohortes vix quadragenos bellatores implebant, tirone milite morbis aut per transfugia dilapso. Idque præfectus Gallicus Arnoldus Wurtenbergico Duci summo oppidi præsidi significaverat, ac ut de supplemento cura susciperetur monuerat: addito tamen, se cum solis Gallis oppido adversus quantamlibet vim tuendo sufficere. Unde Dux proposuerat, ut sua legio pedestris in oppidum reciperetur, turmæ equitum circum collocarentur persultandis itineribus; aut saltem è legione sua deminutæ intus cohortes tantisper supplerentur, quoad novi delectus Wormatiæ facti essent; simul qui jam collecti erant eo mittebantur. Sed dum utrumque consilium Gallicus præfectus adspernatur, viam hosti destinatis exsequendis sternit. Nam oppidi conditionem proni in Cæsarem oppidani, ac quotidie ad vendenda cibaria commeantes agrestes hosti prodebant. Sed & reliqua tunc per oppidum haut satis provisa. Fossæ segnius à glacie purgabantur, aut quod diurnus labor ruperat, nocturnum frigus solidabat. Palos vallo circumpositos miles ipse in nocturnos ignes absumserat, cum prope oppidum sylva foret. Miles porro sibi ipse pyrium pulverem comparare jussus erat; unde plurimis ne granum quidem in promtu. Et quanquam ejus in oppido maxima vis foret, ne libra tamen in vallo disposita erat, qua si necessitas posceret, uti licuisset; nec apud machinas reperiebantur, qui disploderent. Præterea hostis per complures noctes inanem tumultum excitaverat, quo audito præsidiarii ad arma accurrerant; sed sæpius iteratæ ludibria in securitatem verterant, ut cum serio res ageretur, segnius molirentur. Sed cum inter Germanos constitutum esset, ut signo dato quisque ad suam stationem in vallo advolaret, Galli contra apud ductorum suorum hospitia congregabantur non sine jactura temporis. Cum igitur de his omnibus hosti constaret, invadendi Philipsburgi consilium veteri præfecto Bambergio exsequendum committitur. Qui contractis apud Menzingam copiis, ibique assumtis scalis, asseribusque noctu Philipsburgum tendens circa quartam horam matutinam duobus locis assultum dat, maxima tamen vi ad dextram inter turrim rubram, & proximum propugnaculum. Postquam rupta per fossam glacies spatio non satis lato, ac nocturno frigore iterum solidata injectis asseribus facile superata esset, vallum alacriter scalis adscenditur. Intus miles securus, & præter solitas vigilum stationes lat modicas nemo in armis. Et quanquam statim signum tympanis esset datum, miles tamen inanibus tumultuum adsuetus lente moliebatur, & priusquam hic in armis foret, jam hostis vallum superaverat, ac vigilum stationes conciderat. Germani tamen, qui pro more suo statim ad vallum accurrebant, in tempore aderant, antequam hostis ibi pedem firmasset, ac vir viro compositus vallo ipsum iterum dejiciebant. Et cum is impetum repeteret, accedentibus quinquaginta circiter Gallis subeuntes denuo pellebant, non paucis occisis, aut vulneratis, quo in conflictu fere inversis sclopetis res gerebantur. Hoc loco dejectus hostis, circuito per glaciem vallo ad turrim rubram Gallorum stationem impetum vertit, ac confertim vallum transscendit, cum adhuc Galli ad hospitia suorum ductorum coirent. Unde cum nulla amplius facultas esset repellendi hostis, Galli relicto oppido una cum præfecto in arcem se recipiunt, & mox orto die hosti eam dedunt. In capto oppido hostis magna præda potitus est. Centum viginti octo machinæ æneæ, immensa frumenti vis, farinæ centum saccorum millia, quater mille dolia sulphurei pulveris, duodecim millia vasa salis, vini ingens copia, Gallicæ pecuniæ sedecies centena duplorum aureorum millia, duæ præterea cistæ auro refertæ, plurimumque res vicinorum illuc congestæ.

24. Jan.

Comes Nassovius Braunfelsam intercipit. 18. Jan.

§. 15. Post tantam jacturam modico Fœderatis solatio fuit, quod Henricus Ludovicus Comes Nassovius Braunfelsam, munitissimam Wetteraviæ arcem, eodem tempore in potestatem redegit, è qua Cæsarei circumjectam regionem intolerandis exactionibus opprimebant. His sistendis Comes Dillenburgo cum trecentis peditibus, centum viginti equitibus initio noctis progressus recta Braunfelsam tendit quo vix primo diluculo adpellebat, ut jam à mille passibus adventantem hostis prospiceret. Unde Comes celeri cursu omissis quæ oppidulum firmabant portis, ad semilunare munimentum portæ arcis objectum ruit, idque ab hostibus incustoditum conscendit, & occiso centurione prohibet, ne qui in oppidulo agebat miles arci subvenire posset. Hinc portæ arcis ignis injectus, quam nequicquam satagente hoste Comes inter primos irrumpit, ceteris strenue insequentibus. Ita citra ullius militis jacturam Comes arcem cum centum quinquaginta præsidiariis, ac ductoribus aliquot sexque vexillis in potestatem redigit. Unde territus Schelhammerus tribunus Wezlaviam, & alii Solmensem arcem Weilburgum, Klobergamque trepidi deserunt; breve isti oræ levamentum. Hostis contra successibus suis instans trans Rhenum glacie concretum quinque millia Wertani ductu mittebat; qui Spiram quantumvis tormentis destitutus minis ad deditionem compellit. Inde excursione Landaviam versus facta arcem Magdeburgum præsidio vacuam occupat; tum duas Gallorum equitum turmas Gebweileri ad deditionem adigit, & contra pacta equis vestibusque spoliatos dimittit. Sed remittente frigore, ne trans Rhenum intercluderetur, raptim regreditur valido præsidio Spiræ relicto.

Cæsarei Spiram capiunt. 23. Jan.

Gallorum Ducum consultatio cum Oxenstierna.

§. 16. Interea Oxenstierna petentibus Gallicis Mareschallis Forcæo, & Brezæo Bensheimum accesserat, consilia cum illis collaturus, quæ tam insignis rerum mutatio non parum turbaverat. Galli, quanquam conjunctis cum Bernhardo Duce copiis satis deprehendere Cæsareorum in ipsos odia poterant, qui suis mandaverant quicquid Gallorum nanciscerentur citra veniam neci dare: non tamen sibi persuaserant, Cæsareos priores aperte hostilia adversus se sumturos; eoque Philipsburgi oppressio ipsis plane inopinantibus acciderat. Haut ideo tamen ullum perterriti animi signum edebant disserentes; unius loci jacturam in tanta rerum mole parum momenti adferre; nec Galliæ statum tali ictu concuti; damnum hoc, quod magis à frigore, quam virtute hostium datum sit, brevi reparandum, modo animi sumantur, quos justitia causæ pro communi libertate pugnantibus suggerat, ac bene consulta pari alacritate executioni dentur. Quanquam autem aliqui suaderent per frigus istud

Philips

1635. Philipsburgum pari impetu, quo ereptum fuerat, recuperandum: tamen quod nulla spes foret tam numerosum præsidium improviso opprimi posse, & aperte rem aggredientibus eventus anceps, ac rigidissimo cœlo certum militi exitium, consultissimum visum, fame præsertim jam iis locis ingruente, trans Rhenum ire, ac hostem Spira expellere, eundemque quantum posset, transitu fluminis arcere. Sed iis destinatis fluitantia glaciei fragmina, quę pontis structuram impediebant, moram injiciebant, donec purgato flumine ad Manheimum (16. Febr.) Galli Rhenum transirent, quos aliquot post dies Bernhardus Dux sequebatur. Ubi commodum istis accidebat quod structura pontis, quo Rhenum ad Spiram jungere destinaverant Philipsburgenses, impediretur, interceptis per Suecicos, quæ materiam advehebant curribus. Inde Galli Duces magnam exercitus partem Bernhardus Dux bis mille (1. Mart.) peditum Spirę admovent. Et quia sentiebatur, hostes ex altera Rheni ripa militem oppido immittere velle, Galli castellum inter oppidum & flumen ab hoste excitatum strenue invadunt, ac vi expugnant (5. Mart.) cęsis hostium circiter quadringentis. Quo tempore Dux ex altera parte portam versus progressus omnem viam obsessis auxilia submittendi præcludebat. Nec quos Gernsheimi prefectus cymbis transmiserat milites in oppidum penetrare poterant, aut aliud operę pretium faciebant, quam ut vicina hospitia infestarent. Inde post acrem Gallorum (9. Mart.) cum hostibus conflictum duo suburbia capiuntur, ac quinque locis ruina editur: tres quoque cuniculi effodiuntur, ac omnia assultui faciendo parantur, cum obsessi territi absque pacto se dedunt. Ita Metternichius Heidelbergæ quondam præfectus cum tribunis Hardenbergio, ac Golzio, aliisque ductoribus captivitatis sortem subeunt; gregariorum bis mille selectus miles per Fœderatorum legiones distribuuntur. Expugnatæ Spiræ Bernhardus Dux consensu Gallorum præsidium imponit, qui & eidem Landvia, Weissenburgo, ac Germersheimo dedunt reficiendo utcunque militi. Ipsi Lotharingiam versus recedunt illius ac Gallię finibus tegendis, postquam Rohanęus Dux, qui hactenus ibi servaverat, in Rhætiam & Vallem Tellinam abusset.

Per Wetteraviam gesta.

§. 17. Interea Mansfeldius digresso Bernhardo Duce Darmstadium, & alia ad Viam Montanam loca præsidiis firmaverat, per totam late Wetteraviam copiis distributis; quæ præcipuæ vicinum Francofurto tractum pessime habebant: cujus miseriam Francofurtensium inhumanitas non parum augebat, per avaritiam & graves exactiones in urbem profugos provinciales tenuibus fortunę reliquiis emungentium. Cum contra, quæ ad muniendam aut defendendam urbem pertinerent, tarde procederent: quod sibi persuasissent utcunque res cedat æquis se deditionis legibus potituros, ac sua urbe devicta proniorem ad pacem viam fore. Eodem tempore Galli Limburgi ad Lanum securius (16. Febr.) agentes à Cæsareis opprimuntur. Sed illi vicissim Grentzaviam arcem improviso obruunt. Quę Moguntiæ (13. Mart.) tunc ab hoste insidiæ struebantur, in irritum cadebant, deprehensis ac supplicio affectis, qui isti faciles oppidi accessus prodere, oppidanosque ad arma in Suecos arripienda excitare instituerant. Ast apud Treveros securius agente prędidio Gallico Hispani summo mane urbem irrumpunt, ac quicquid Gallorum resistebat concidunt; cęteros quos fuga non eripuerat, ipsumque Electorem Treverensem, & Bussium præfecti filium in captivitatem dant. Quod facinus Gallis obtentui sumebatur paulo post bellum Hispanis publice indicendi; ad quod præter veterem inter Austriacos, Gallosque æmulationem Richelium peculiariter detectæ in caput ipsius insidiæ stimulabant.

Treveri ab Hispanis occupantur. 26. Mart.

Lotharingiæ Ducis irritus conatus.

§. 18. In superiore Alsatia Lotharingię Dux cum 1635. sex equitum, multisque peditum millibus per pontem Brisacensem irrumpens late terrorem dabat; de cujus conatibus varie conjiciebatur. Nam & Argentoratenses glacie adhuc obductis omnibus ponti suo, adsitisque castellis metuebant. Ac si Cęsareis ad Philipsburgum & Spiram junctus Wormatiam ac Moguntiam movisset, credebatur Fœderatorum res ibi plane eversurus. Sed Galli verebantur, ne concursu ad ipsum è Burgundia ac Lotharingia facto, accedentibus Joanne Wertano & Hispanis è Lucenburgico agro, plane in Galliam irrumperet, antequam ipsi copias suas contrahere possent. Ac ferebantur dicta Ducis jactantis, intra tres septimanas non procul Parisiis se abfore; & Cæsareorum ducum; egregias quasdam Gallię provincias sibi in præmium navatæ operæ assignatas, ac Lotharingo Duci spem Gallicæ coronæ factam. Benfeldæ prętereа præfectus se peti ratus omnia ad vim propulsandam sedulo comparabat. Quin & Rohanæus Dux equitatu longe inferior Lotharingo, ab aliis Gallicis ducibus auxilia propere exciverat. Enimvero quicquid consilii Lotharingo fuerit, vel aliorum vigilantia, vel remittens repente frigus, ac liquentibus nivibus intumescentia flumina irritum reddebant. Ita tunc ejus gesta populatione & vexationibus provincialium absolvebantur, nullo sacrorum discrimine, ut qui Pontificii adventu ejus gavisi erant; jam non minus quam cæteri rapinarum proluviem detestarentur ignavia junctam, cum ubi ullam sibi vim oppositum iri pręsentiebat, longe refugeret. Sed & annonæ penuria premente miles ipsius passim deserebat. Igitur Brisaci cis Rhenum regreditur incassum defatigato milite, ac existimatione non parum imminuta. Post ejus abi- (15. Mart.) tum à Rohanæi Ducis copiis Ruffacum oppidum vi, arx deditione capitur: quæ per eas oras distributę omnia absumebant, quoad initio mensis Aprilis in Vallem Tellinam moverent.

Augusta Vindelicorum fame expugnatur.

§. 19. Apud Suevos Augusta, à Norlingensis prælii tempore eminus circumsessa, gravissimis miseriis premebatur, eo majore dolore præfecti Joannis Georgii Winckelii, & veteranorum militum civiumque, quorum in Suecos obstinata fides, quod ignavum à fame exitium immineret, nulla virtutis ostentandę occasione. Jam multa inaudita ac fœda in usum sibi convertebantur; & cum plerisque nihil domi esset eduliorum, è publicis granariis panis petebatur. Unde Magistratus accurate pervestigatis privatorum ædibus non plus annonæ reperiebat, quam quantum parce in unum mensem sufficeret. Igitur placebat ab obsessoribus veniam petere ad Oxenstiernam ablegandi, qui urbis conditionem significaret, & maturum auxilium rogaret. Et dissuadente licet præfecto ad Walium Bavaricum ducem eam ob causam mittitur; qui re infecta revertebat. Sed major præfecto cura erat vim frumenti in urbem importare: eoque cum Hofkirchio, qui è Norlingensi prælio Ulmam se receperat, ac Mentzingio Circuli Con- (4. Jan.) siliario per literas convenerat, ut certa die vehicula frumento onusta Ulma Tanhausam deducerentur, quæ ipse Augusta progressus excepturus esset. Sed id consilium irritum fuit, difficilibus per remissum frigus viis, & quod destinatis propalatis Wahlius copias, qua vehiculis transeundum erat, disponebat. Sed & per Memmingam frumentum subvehere frustra agitabatur, hoste circum omnes aditus obstruente, aut insidente. Nec excursiones in Bavariam, qua parte laxius erat obsidium, tantę necessitati sufficiebant, quarum una Aicha oppidum opprimebatur, cæsisque aut captis ibi Bavaricis omnia cibaria avehebantur. Absumto frumento summa cum miseria urbs conflictabatur.

1635. Canes, feles, mures non amplius reperiebantur, equinæ carnes ditium tantum mensarum deliciæ erant. Multi quotidie fame confecti in publico concidebant: ipsis mortuorum cadaveribus rabida fames manus injicere subigebat. Ex quo crebra militum transfugia, ac per infensos quosdam literæ per urbem spargebantur, quibus cives ad vim Magistratui inferendam, & urbem hosti aperiendam incitabantur. Quæ etsi ob firmatos in fidem civium, militumque animos parum moverent; tamen cum abunde expleto officio frustra adversus insuperabile malum luctarentur, Magistratus super deditione urbis cum hoste agendum statuit, non tamen alia lege, quam salvis sacris, privilegiisque, ac Suecici militis dignatione; idque ad ampliorem Senatum adsumto in consilium præfecto Winckelio, & tribuno Caspare Ermesio refert. Qui licet quantum possent dissuaderent; prævalente tamen necessitate decernitur, hisce testimonium expleti officii publice dandum, ac denuo investigandum, quid cibariorum superesset. Quia tamen jam ante constabat, vix esse quod utcunque sufficeret, quoad Legati irent, redirentque, statim ad Gallasium tubicen mittitur, qui liberum deputatis accessum impetraret. Mox inquisitione instituta tam tenuis penus reperitur, ut ante absolutos tractatus multis adhuc fame percundum esset. Unde ab urbe, & præsidio juxta
6. Febr. deputati citra moram proficiscuntur, qui cum hoste super deditione convenirent. Dum ista agitantur, ab Hofkirchio Ulma aliud consilium adfertur, qui metuebat, ne hostis necessitatis ipsorum gnarus turpes militi leges diceret, aut pro superbia post Norlinganam pugnam concepta pactum non servaret, uti plerisque hactenus captis locis factum erat. Is militi conservando suadebat, ut extremis imminentibus præfectus citra antegressum cum hoste pactum urbem improviso desereret, ac cum milite, adparatu bellico, obsidibus, tormentisque quotquot avehi possent, Ulmam tenderet, ubi ipse militi sit prospecturus. Enimvero cum super eo consilio præfectus adhibitis ductorum fidissimis deliberaret, multis id difficultatibus involutum deprehendebatur. Nam cum claves portarum apud Duumviros essent, his utique de profectione significandum erat; qui nisi consulto Senatu nihil suscepturi erant. Ita re ad hostem emanante iter ipsorum facile intercludi poterat. Sed & miles fame emaciatus vix intra triduum Ulmam perventurus erat, multis insuper in via defecturis. Quod si secius consilium cecidisset, apud hostes juxta atque amicos id reprehensioni patebat, reliquis insuper urbibus sociis hoc exemplo valde offendendis. Denique turpe videbatur tam bene de partibus meritam, ac ob fidem tam multa perpessam urbem hostium libidini exponere. Unde præoptandum videbatur fame potius perire, quam
10. Febr. ab urbe causam dissociare. Cæterum ablegati Au-
16. Febr. gustani Stutgardiam ad Gallasium accedentes post elapsos demum aliquot dies ad tractandum admissi Augustæ concepta deditionis capita delegatis à Gallasio ductoribus offerunt, qui & illa acceptant, spe maturi responsi facta. Sed mox Wolckensteinius Comes, & Joannes Cranius se offerunt certa à Cæsare mandata præferentes in quas leges Augustani recipiendi sint. Qui statim pro imperio dictitabant; quid Cæsari circa sacra & regimen urbis placeret; simul quæ de beneficio pacis Saxonicæ sibi Augustani reservaverant, aliaque passim expungebant; ac ablegatis, ut domum se conferant, indicabant. Quibus nunc consilium in arcto hærebat. Nam & quæ concedebantur conditiones, mandatis ipsorum repugnabant; & rationes, ac infimę demum preces incassum consumebantur, saltem ut domum mittere liceret, qui super istis 1635.
conditionibus sententiam civium exquireret. Nec aliud reponebatur, quam ita à Cæsare præscriptum, de cujus fastigio, & urbis pertinacia multa jactabantur, addito: si hasce leges abnuant, Augustam ipsis reditum patere; sed nemini deinceps exinde aditum ad Gallasium iri concessum, nec aliam ipsis rationem ineundam, quam ut fame ibi inclusi omnes extabescant. Cæsarem ipsos sacris suis arcere nolle; nec dubitandum, si is rite oretur, ampliora eundem, quam nunc præscribantur, indulturum. Ita ablegati, repugnantibus licet à præfecto missis ductoribus, tandem subscribunt leges, militi quidem pro præsenti tempore sat honestas, civitati autem durissimas. Quas cum domum attulissent, Winckelius cum cæteris præfectis declarabant, etsi suis ipsi conditionibus adquiescere possint; tamen quia civium pleraque postulata sint negata, se ubi ipsis idem videatur, fame simul morituros. Sed consultius videbatur necessitati cedere, postquam haut amplius tantum panis superesset, ut famelico militi frustulum in viaticum dari posset. Igitur milites accepto à civibus testimonio expleti officii, Thuringiam versus ex pacto discessere. Cæterum licet urbi dictę leges satis asperæ forent; tamen ne illæ quidem servabantur, sed cives Protestantium sacris addicti gravissimis vexationibus, & exactionibus ita opprimebantur, ut populosæ urbi non multo post vix bis mille quadringentę familiæ superessent.

(marginal: 3. Mart.; 18. Mart.)

§. 20. In Franconia hostis per quatuordecim septimanas arcem Wurtzburgensem omni vi adhibita incassum oppugnaverat. Sed tandem cum invalescens contagium plerosque præsidiarios absumsisset, pauci qui restabant per continuos labores & vigilias nulla vicissitudine exhausti per selectos Turrio Comiti præfecto ostendunt, se tuendæ arci non amplius sufficere. Et super hæc lignorum penuria intensissimo frigore premebat. Igitur ille honestis sibi conditionibus discessum stipulatus arcem dedit; etsi multi gregariorum fortunam secuti ultro in Cæsareorum partes transirent. Hostis in arce non modica vi frumenti adparatusque bellici, ac grandiorum machinarum potiebatur: insuper Episcopus Ratisponensis, & alii sacerdotes hactenus in custodia ibi detenti liberabantur. Ast Dux Bernhardus ea deditione offensus, ductores præsidii judicio militari sistendos decernit, ac imprimis Freitagium tribunum, cujus socordia oppidum hosti cesserat, & subtribunum Carolum Martensonium, qui olim arcis præfectus arguebatur non in tempore ea procurasse, quorum penuria post adparuit. Arcem Pappenheimum præsidiarii ultro deseruerant, Noribergam incolumes delati. Coburgensem arcem lento obsidio Lamboyus premebat, quem inde abstrahere Saxoniæ Elector frustra satagebat obtentu induciarum, quæ ipsum inter & Cæsarem convenerant. Unde & illa tandem hosti per Zehmium tribunum præsidio præfectum dedebatur. Is dimisso milite retentus fuit, quod induciarum tempore tormentorum jaculatione Cæsareos aliquot interemisset. Isto Cæsareorum successu territi Noribergenses jam maximam salutis spem in Saxonis transactione reposuerant, cui & misso legato suam causam commendatum ibant. Nec tamen impune tulerunt Cæsarei propius suggressi. Nam & Altorfio erumpens Sellius vigiliarum præfectus quingentos circiter recens conscriptos illac transeuntes invaserat, ac plerisque cęsis reliquos ceperat, dissipaveratque. Et cum hostium manus Freibergii tribuni ductu Hersbruccam oppidulum oppugnaret, Noribergenses eam inde depellunt, quinque tormentis captis trecentis militibus cæsis.

(marginal: Cæsarei capiunt arcem Wurtzburgensem, Pappenheimensem, Coburgensem.; 8. Jan.; 10. Jan.; 22. Febr.)

§. 21.

1635. Landgravius Wilhelmus premitur.

§. 21. In reliquis Circulis vix ullus Ordinum restabat Suecorum partibus fidus, præter Wilhelmum Landgravium, cui pronum ad sustentandam causam communem studium; sed quem incumbentia domi onera parum de aliis cogitare permittebant. Pleræque vires ipsius ab hospitiis Westphalicis pendebant, quæ amici juxta & hostes turbabant. Nam & Georgius Dux magnam partem Westphalici Circuli suo exercitui vindicabat; unde aliquot Landgravii legiones hospitiis exclusæ, dum hinc inde vagantur, non parum atterebantur. Et valida hostium manus occupatis quibusdam Monasteriensibus oppidis Hassos ibi in angustum redigebat. Ea ut recuperaret tribunus Rabenhauptius Rhena, cui præfectus erat, cum selecta manu progreditur. Qui dum circa occupandam Wredam & Bocholtum satagit, (15. Jan.) hostis interea Rhenam subito impetu opprimit, cum per socordiam glacies fossarum fracta non fuisset. Quam recipere ipse pares per insidias paulo post detecto consilio frustra conabatur. In ipsam Hassiam Croatarum ductores Isolanus, Corpusius, aliique locis frequentes excursiones faciebant: qui tamen sæpius aspere depexi discedebant. Nam ne de minoribus conflictibus memoremus, (20. Mart.) Joannes Wilhelmus Dalwigius Neustadii quingentos Cæsareos equites præda onustos opprimebat. (21. Mart.) Et mox Ebersteinius Comes duodecim Croatarum cohortes non procul Isenaco ad internecionem fere delebat. Inter hæc Landgravio Saxonica pax, quæ tunc in lucem erumpebat, non parum curæ injecerat, quod & tempus nimis angustum esset præfixum eam suscepturis, & externi Principes, causaque Palatina præteriretur; simul quod aliqui pace excludendi nomine tenus non exprimerentur. Nam non sine causa suspicabatur, se esse illum ipsum, quem amnestia non comprehenderet, quod & induciis à Saxone initis excluderetur; & nuper Leopoldus Wilhelmus Archidux præsulatum Hirschfeldensem in sua verba adegisset, quem tamen Landgravius anno vicesimo septimo hujus seculi quieta possessione obtinuerat; sicut ea ditio penes Landgravium manere deberet, siquidem pax eundem complecteretur. Igitur Legatum ad Saxonem mittit, qui multis rationibus suaderet; aliquam viam iniret, ut conventus omnium Protestantium Ordinum indicatur, ubi una cum exteris Principibus bello huic implicitis obstacula quædam securitatis removeri, & fida pax constitui possit, perquam remota diffidentia arma deponere liceat. Simul sciscitabatur, num ipse pacis particeps esse debeat? Petebat insuper, ne Saxo inducias prorogaret, quibus hostis ad cæteros opprimendos uteretur; sed ut potius reliquis junctus animose in hostem iret, cui hac ratione pax longe (28. Mart.) magis cordi sit futura. Sed istum Saxo non alio cum responso dimittebat, quam Wilhelmo Duci Vinariensi in mandatis datum, ut cum ipso, ac Georgio Luneburgico Duce transigeret.

Georgius Dux anceps.

§. 22. Inferioris Saxoniæ exercitus sub Georgio Duce per hiberna dispositus fere quietem agebat, nisi qua excursiones hostium ex infessis adhuc locis arcendæ forent. Sed ab ipso Duce quid Sueci sibi polliceri deberent, vix adparebat. Nam palam quidem conventionem Pirnensem improbabat, velut cui firma pax superstrui nequeat nec eam se (22. Mart.) subscripturum jactabat. Et cum Saxo significaret de induciis, quibus ipse cum exercitu suo inclusus esset, Dux respondebat; sibi, qui peculiari fide Sueciæ sit obstrictus, Oxenstiernam prius consu- (28. Mart.) lendum. Id quod etiam ab ipso fiebat. Nec eo secius indies alienati à Suecis animi indicia erumpebant; cujus causa videbatur, quod is universum Inferioris Saxoniæ Circulum suis copiis vindicare, deque eo pro lubitu disponere vellet. Unde graviter querebatur, quod Ludovicus Anhaldinus Princeps nomine Præsulatus Magdeburgensis & Halberstadiensis in conventu Luneburgico comparere noluisset, ac eas Provincias, quo minus ibi decreta admitterent, cohibuisset. Sed & quod Banerius eos præsulatus, & Thuringiæ loca ad Inferiorem Saxoniæ Circulum spectantia hospitiis suis obtineret, frequentibus literis, non citra aculeatas ac altius penetrantes querelas expostulabat. Nec minis erga Banerium abstinebatur, ni copias suas abduceret, (id quod ea rerum facie fieri non poterat) se totidem legiones præsulatibus immissurum. Urbibus quoque Lubecæ, Hamburgo, & Bremæ tributa imperabat, manu militari abnuentes compulsurus, ac vetito, ne cum alio legato aut ministro Suecico tractarent. Landgravius ut cum ipso Eimbecæ congrederetur Dux, simul aliquot legiones in subsidium repellendo Mansfeldio petierat. Quorum utrumque iste abnuebat causatus, sibi decretum esse omnia loca, quæ adhuc ab hoste in Saxonia obtinerentur, eodem tempore obsidere. Et cum Landgravius Residentem ad eum mitteret communicandis eo melius consiliis, & alium à Duce apud se expectaret, Dux id supervacuum, ac sibi molestum ostendebat. Sed & Banerio ipsum, ut copias secum jungeret, ac de rebus communibus colloqueretur, invitanti per (24. Mart.) literas id acerbioribus verbis abnuerat. Et mox (26. Mart.) tamen apud Lohusium, & Heidium iisdem de rebus missos declarabat; se ad utrumque pronum. Isthæc repugnantia sibi responsa satis arguebant, Ducem, quam in partem se verteret, ancipitem hærere, nec fiduciæ quid in ipso collocari posse.

Bremensis Præsulatus Friderico conceditur.

§. 23. Eodem tempore res Suecorum per Saxoniam concessus Friderico Daniæ Regis filio Bremensis Præsulatus non parum imminuebat. Petierat cum à Rectoribus Sueciæ Rex per Petrum Wibium Residentem; qui responderant; (5. Jan.) Joanni Skyttio Legato super eo tractare in mandatis datum. (7. Jan.) Atque illi quidem ab initio, ut super eo cum ipso Rege Daniæ transigeret, injunctum erat, quo hunc sibi eo nomine obstringerent. Sed cum post de itinere Friderici in præsulatum, & quod is ad transactionem se offerret, innotuisset, ulterius Skyttio mandatum, ut una cum Laurentio Grubbio negotium susciperet, ac quantum possit in præscriptas sibi conditiones pacisci laboraret, data tamen potestate ea, quæ amice obtineri nequeant, remittendi, aut temperandi, prout ratio, & rerum Germanicarum status requirat. Ac si plus obtineri nequeat, ut saltem salva existimatione, & amicitia ea ditio amitteretur. Nam metus erat, ne mox ista absque transactione foret relinquenda: eoque præstabat velut ex conventione cedere, quod per difficultatem temporum teneri non poterat. Præsertim cum tunc Sueciæ expediret amicitiam Regis Daniæ conservare, ac si arctius ipsi jungi non posset, saltem offensæ ansam non præbere. Cum igitur Skyttius apud Daniæ Regem super eo negotio proponere cœpisset, & Rex id plane Bremam rejiceret, ut tamen filii sui causam quam diligentissime commendaret; festinato iste Bremam tendebat. Ubi mox cum Laurentio Grubbio conditiones, quibus Sueci præsulatu isto cedere velint, Duci Friderico & Ordinibus Provincialibus (17. Jan.) exponit. Quarum summa huc redibat, ut Rex Regnumque Daniæ cum Duce atque Ordinibus Sueciæ vicissim perpetuam amicitiam promittant, ac præcipue Rex circa conciliationem pacis operam det, ut Suecis alibi satisfiat, simul in bello Polonico hisce quantum potest faveat: ut Dux in fœdus atque obligationem prioris Archiepiscopi succedat: Regina Sueciæ Coadjutorem nominet, (cui

1635. (cui Palatini filium secundogenitum ipsa destinaverat.) Suecis deinceps ex eo præsulatu nihil damni inferatur, iisdem delectus concedantur, hosti denegentur: ut Provincia certam pecuniæ summam solvat, & præsidia Stadæ ac Boxtehudæ ad proximum usque ver sustentet: ut Dux donationes à Suecis factas ratihabeat; denique ut hæc cessio libertati Hamburgensium & Bremensium in Albi ac Visurgi fluminibus fraudi ne sit. Enimvero istę conditiones Duci atque Ordinibus parum gratæ erant. Nam pro Daniæ Rege spondere quid recusabant, cujus facta præstare nequeant cujus & nullę in hoc negotio partes sint, nisi quod pater filio consiliis adsistat. Pollicebantur tamen operam se daturos permovendo Regi, ut in tractatibus pacis Suecis faveat, etsi ipsi hoc nomine obligationis quid contrahere nollent. Sed nec negotium cum decessoris fœdere sibi Dux volebat esse, ac pactum duntaxat anno tricesimo tertio initum & Halberstadiense decretum agnoscebat. De Coadjutore itidem abnegabat, jure tamen primariarum precum Reginæ oblato. Atque hisce Dux cum Ordinibus inhærebat. Et quanquam postea Ordines novum fœdus recusare desinerent; Dux tamen ad fœdus, & quamvis obligationem aures obstruxerat; ac ita præsulatu potiri cupiebat, ut Suecis nihil deberet. Igitur Suecicis Legatis discedere, ac tractatus suspendere placebat, quoad superiorum sententiam exquisivissent. Sed cum Ordines solicite instarent, ut cœptum negotium in præsens absolveretur, id temperamentum à Legatis propositum, ut Dux quidem ipse neutrarum partium esset, Ordines autem fœdere se obstringerent. Id quod à Danicis legatis ac Duce libenter acceptatum; ac ita negotio per geminam transactionem, quarum una Ordines, altera Ducem spectabat, finis impositus.

5. Febr. Ac cum Ordinibus quidem fœdus renovatum, aut confirmatum; nisi quod Bremensis civitas peculiari conventioni cum Suecis initæ durante hoc bello inhæsuram se declararet, salva de cætero veteri

8. Febr. sua cum præsulatu conjunctione. Cum Duce autem conventum, ut ipsi neutrarum esse partium liceat, inque ejus gratiam, & sublevandæ provinciæ præsidia statim imminuantur, ac Stadense mense Martio penitus educatur, certa tamen pecuniæ summa prius soluta. Dux vicissim pollicebatur, se promissis Ordinum, fœderique cum Suecis inito non obstiturum, quoad alia via horum juri quæsito sit satisfactum. Addebatur de una præbenda dispositioni Reginæ Sueciæ reservanda, de ratihabendis donationibus; & quod Halberstadiensem ac Verdensem præsulatum sibi non sit arrogaturus, nisi transactione cum Suecis antegressa. Quę conventa citra moram à Rectoribus Sueciæ

19. Febr. rata habebantur. Ita Fridericus mox Archiepiscopus proclamatur; qui parta præsulatus possessione id maxime agebat, ut Suecorum præsidia inde plane amoliretur, Verdensemque præsulatum sibi adjungeret. Nec Sueci, postquam majora temporum iniquitas extorsisset, circa minora difficiles erant. Unde & hic Friderico iisdem quibus Bremensis, legibus traditur. Et quanquam inter alia Verdenses Ordines recepissent, se Coadjutorem non admissuros, nisi à Suecis nominatum; tamen cum ad hoc caput Fridericus se obstringere nollet, Sueci eam rem isthoc tempore non magnopere urgendam judicabat. Sed & solicite neutralitatem pro utroque præsulatu ambienti Friderico Sueci tandem annuebant, ut tamen is eandem ab adversa quoque parte obtineret, ac Sueci ad finem usque belli reservarent, quantum actionis sibi eo nomine quæsitum foret, quod præsulatus istis hostem ejecissent. Ita Stadense præsidium circa finem mensis Julii à Suecis deducebatur.

§. 24. Enimvero per Superiorem Saxoniam longe confusior rerum facies, & quę atroces turbas minitari videbatur. Postulaverat sub finem anni Saxonię Elector colloquium cum Banerio, qui ad tuendam Magdeburgicam, & Halberstadiensem ditionem è Thuringia moverat. Cum autem Elector, diffusis per utrumque præsulatum, Anhaltinamque copiis, Banerii hospitia turbare pergeret, denuo hujus congressum instanter expetebat; imo ipse Eglam, ubi tunc Banerius metabatur, accedere, & huic velut necessitatem colloquendi afferre constituerat. Unde tandem hic intervenientibus Anhaltinis Principibus ad Electorem Sanderslebiam se confert. Ubi summa colloquii huc redibat, quod & Banerius jam animo præceperat; ut hic Electori omnia hospitia per Thuringiam, atque Anhaltinam, velut ad superiorem Saxoniam spectantia statim concederet; alias sibi necessum fore, aliis hospitiis deficientibus copias suas per præsulatum utrumque destribuere. Banerius, diu licet tergiversatus, tandem intempestivis litibus declinandis ista pleraque annuit, excepta Erfordia, ac Mansfeldico, Honsteinensique Comitatu. Sed cum ista transactio scripto perficienda foret, à Banerio, & Arnheimio subscribenda, gravis difficultas oriebatur. Illi quippe exemplo, quod Banerio subscribendum offerebatur, inserta erant quædam verba altius penetrantia, velut is toti Circulo Superioris Saxoniæ plane renuntiaret, ac præsulatus in præsentem duntaxat hiemem ipsi concederentur; quæ inter pocula ab ipso non animadversum iri sperabantur. Ast Banerius insidiosum scriptum firmare abnuens discedendi veniam petebat. Ubi in Electoris conclave vocatum hic asperis verbis, adstantibus Anhaltinis Principibus, excipere, utique ipsum ad subscribendum adacturus, minitans, fremensque, seu subscribat, seu minus, hospitia se illa habiturum, ac ni iste ultro cedat, vi ejecturum, quin præsulatus insuper erepturum. Cui Banerius haut trepide reponebat: id ante aliquot dies faciendum fuisse, antequam Erfordia huc accesserit. Nunc non facile aliquem sibi eosdem erepturum; & si quis tentet, digitos sibi ambusturum. Heic Elector commotior quęrebat; num is digitos ipsi amburere vellet? addito, facesserent solo Teutonico Sueci, aut se pedibus eorum alas additurum. Cui Banerius, alios sermones auditos fuisse, quando primum Sueci in Germaniam adpellebant: dolendum rem huc jam rediisse; ejusmodi gratiam & missionem Gustavum Regem non meruisse. Heic paulo mitius Elector; bona verba, inquit, nec Suecos præmiorum expertes fore; & ad Anhaltinos conversus Banerio ulterius dicebat; hi vobis dabunt, nam ego ad id eosdem compellam. Ad extremum amica facie discessum: neque pactum illud subscribebatur; quæ tamen verbis convenerant, observabantur. Sed in vicem hospitiorum sibi concessorum Elector literas ad Brandeburgicum Banerio dat, ut huic aliquot legiones in Veterem Marchiam distribuere concedatur; id quod Brandeburgicus recusaturus non sit, quod utique Saxonicæ legiones alias ipsi sint admittendæ, quas jam Saxo apud se retenturus sit. Inde Banerius Brandeburgico Electori, quid Sanderslebiæ actum sit scribit, petitque ut ex novem legionibus, quibus nondum certa hospitia forent, quinque per Veterem Marchiam diversari indulgeat; tum Saxonis literas mittit; & quod nihil recusatum iri crederet, quatuor legiones eo proficisci jubet. Ast jam antea Arnheimius Brandeburgico eam rem longe aliter retulerat, velut Banerius duodecim legiones Marchię immissurus sit; eoque necessarium sibi visum istum prævertere, ac

Right margin notes: 1635. Saxoniæ Electoris importunitas. — 1. Jan. — Brandeburgicus Suecicis legionibus hospitia abnegat.

1635. ac Francisco Alberto Lauenburgico Duci mandasse, statim ex Anhaltina in Marchiam transire, & amicos æque ac inimicos aditu arcere. Unde Banerio mox acriter à Brandeburgico respondebatur; vi repulsum iri legiones, ni ultro facessant. Quanquam autem Banerio, si absque detrimento reip. fieri potuisset, in proclivi erat, Brandeburgicos vim intentantes pro meritis exceptos dimittere: temperabat tamen sibi, ac legiones istas statim Marchia iterum excedere jubebat.

Banerius in hostem movere prohibetur.

§. 25. Porro quo minus antea in hostem moveret Banerius, à Saxonicis objectæ obstacula inhibuerant, & quia inopia commeatus Luneburgicas & Hassiacas copias, quæ jam auxilio accesserant, ad sua redire subegerat. Sed nunc in herba oppressis, quæ ob hospitia cum Saxonicis orituræ videbantur, litibus, denuo copias contrahere statuerat, tentaturus, num adsumtis Luneburgici, Landgraviique, & Wilhelmi Saxoniæ Ducis copiis incumbentem Bernhardo Duci hostem abstrahere, & isti spatium vires reparandi facere posset. Eo fine Landgravium, & Georgium Ducem, rogabat, ut quamprimum copias quantas possent mitterent, quorum ille promtum se exhibebat, petens vicissim à Banerio, ut Eimbeccam accedat, quo & ipse venturus sit, & Georgium Ducem invitarit, ut super conjunctione copiarum conveniatur. Sed cum Dux & congressum, & conjunctionem abnueret, cujus imperio non modica virium Suecicarum pars suberat, Banerii destinata in irritum cadebant. Quia tamen paulo post idem Dux Lohusio, & Heidio super congressu & copiarum conjunctione annuerat, Banerius inde conjectabat, ipsius animum inter diversa consilia adhuc fluctuare; eoque constituebat ad ipsum Hildesiam proficisci operam daturus, ut is ad Oxenstiernæ usque adventum in officio contineretur. Interea in id incumbebat, ut quantum licebat omnes offensas declinaret, & exercitum conservaret, firmaretque; simul duos præsulatus, & oram maritimam tutam præstaret; in quibus tunc summa rerum Suecicarum per Germaniam vertebatur, postquam infesta, quæ in Suecos coquebantur, consilia indies magis erumpebant, Pirnensi transactione paulatim in lucem prorepente.

Saxo Ordinibus provincialibus de tractatu Pirnensi proponit, 11. Jan.

§. 26. Saxoniæ quippe Elector Ordines suos Provinciales convocaverat, ea quæ Pirnæ acta forent ipsis exponens, & si non omnia votis respondeant, temporum iniquitati imputari jubens, & quod satius sit aliquam rempublicam, quam nullam habere. Tum quę ipsorum sententia super eo negotio sit, exquirit, & num imperium in partem exercitus publici ab ipso sit acceptandum, circa quod statuere adhuc sibi integrum sit. Ordines etsi non pauca desiderarent, quod in ea pace, quę communis audiebat, nemo eorum, quorum intererat auditus, ab eadem alii exclusi, alii dilati forent; nec temere fidendum illis videretur, qui pro tot beneficiis immanem sævitiam reposuerant: ipsum tamen princeps negotium, quod corrigere penes eos non erat, probabant. Monebant tamen, ita rem moderaretur, ut Ordines Imperii ultro potius in pacem consentiant, quam vi compellantur, Palatina quoque causa quamprimum decidatur. Circa exteros autem Principes verebantur, ut pacem se inscíis conclusam probent; neu belli adparatus in clarigationis vicem accipiant, & ad vim reponendam sese comparent, ac ita pax isthæc novum bellum pariat. Igitur urgebant Suecis satisfaciendum, qui infessis à se locis haut ita facile sint expellendi; ac ne Austriacorum cum Gallo bellis Elector se immisceat. Tum orabant, si forte Ordines aut exteri Principes lentius mentem suam declarent, non statim ad arma ruatur, sed leniora media prius tententur. De imperio in exercitum probabant, quod hoc modo belli onera à se declinari posse sperarent, ac Elector consiliorum Cæsaris particeps fieret. Numerus copiarum justo grandior videbatur; tum providere jubebant, ne tributis deficientibus stipendia militum à se forent expedienda. Tandem & hoc suspectum videbatur, ad isthanc circa arma dispositionem hæredes quoque adstringi, eoque in longum tempus conceptam esse, id quod liberæ electioni & juribus Vicariatus sit adversum, ac multis suspicionem affectatę Monarchię injiciat. Ita quidem isti super conceptis Pirnæ capitibus pacis censebant; quibus plene concludendis Aussigiæ dies tertia Januarii condicta erat. Sed quia Cæsarei multas mutationes circa istas meditabantur, iisdem adornandis dies semel atque iterum ab hisce proferebatur. Toto hoc tempore etsi Cæsareum inter Saxonicumque militem nihil hostile patratum foret; Cæsarei tamen rebus suis expedire judicabant expressa conventione inducias firmare, ne forte Elector tædio morarum, aut aliis causis motus ad arma cum Suecis jungenda denuo se verteret. Circa quas adeo faciles se præbebant Saxonici, ut cum Cæsarei inducias inter omnes utrinque belligerantium partes recusarent, isti peculiaribus adquiescerent, quę præter ipsos Saxonicos Brandeburgicum, Wilhelmum Ducem, si copias suas Electori jungeret, & Georgium Luneburgicum tanquam ductorem Circuli Saxonici complecterentur. Adversus cæteros hoc pacto non comprehensos Cæsari armis interea agendi facultas reservabatur. Inducię primo in unum mensem conceptæ, dein subinde, quoad Pragensis pax perficeretur, prorogabantur. Colorem jactabant Saxonici, quod communes inducias Cæsar recusaverit, nec sibi constiterit, num ab aliis illæ acceptandę forent; quibus tamen per exiguum hoc temporis spatium, & hibernam tempestatem à Cæsare periculum non immineat. Sed peculiariter circa Landgravium, & Banerium excusabatur, quod ille prorogatis induciis includi possit, si copias suas Saxonicis jungere velit, quibus interim munita loca refugium prębere queant. Inter Banerium autem, & Cęsareos induciis comprehensos exercitus interpositos, quorum hospitia se non tacturos Cæsarei promiserint. De induciis hisce cum cæteris, tum præcipue Luneburgico significatur petito, ut quid sibi videatur declaret.

Saxo inducias particulares init.

Saxo ad bellum se præparat.

§. 27. Quanquam autem Saxo velis remisque ad pacem properaret, non eo segnius tamen bellum parabat, aucto exercitu, suppletisque legionibus, velut proximo vere expeditionem suscepturus. Simul cæteros Ordines per Saxoniam à Suecis alienos in suas partes pertrahere satagebat. Jam Wilhelmus Dux Vinariensis eo usque in amicitia Electoris valebat, ut eo parario ad Landgravium & Luneburgicum uti constituerit. Erfordię unam atque alteram legionem Banerius immittere cupiebat, prævertendis insidiis, quæ isti urbi à Cæsareis, & Saxonicis struebantur. Id cum Erfordienses abnuerent, ac circa hospitia Suecis per vicos suos concedenda difficiles se exhiberent, Saxo illos omnibus modis captabat, suum auxilium ostentans adversus Suecorum injurias. Unde hi Electorem, & ab eo conciliatam pacem unice respiciebant, exolescente erga Suecos reverentia, quibus, ut nummos Reginæ Sueciæ insignia præferentes apud ipsos cuderent, non amplius permittere volebant, velut Saxonis animadversionem metuentes. Anhaltini Principes etsi satis prævidebant fragilem pacem absque omnium Ordinum & Principum exterorum consensu conclusam, ac

Adjungit sibi Wilhelmum Ducem.

Erfordienses.

& Anhaltinos Principes.

tempus

1635. tempus super pace admittenda decernendi angusto nimis termino circumscriptum querebantur: tamen cum ipsorum cervicibus Saxo incumberet, qui ad omnes rationes paci suę adversas aures obstruxerat, actis ipsius adplaudere cogebantur. Unde & Ludovicus Anhaltinus Princeps declinandæ ab Electore molestiæ præfectura in præsulatus Magdeburgensem & Halberstadiensem Cęsaris & Saxonis filiis destinatos in eventum secuturæ pacis se abdicabat.

Saxo Brandeburgicum ad amplectendam suam pacem solicitat. 7. Jan.

§. 28. Ast Brandeburgicum; quem paulo ante Gallicus Residens Rorteus Regis sui nomine solicite monuerat, ne conventioni Pirnensi se obstringeret, Saxo Sebottendorffium, & Joannem Zeiderum mittebat: qui à se acta exponerent, & quod non omnia ad emolumentum Domus Brandeburgicæ, præsertim circa restitutionem Ducatus Carnoviæ in Silesia fuerint confecta, culpam in adversæ partis duritiem conferrent, per victoriam Norlinganam immane quantum inflatæ; simul ad pacem amplectendam hortarentur. Inde concepta Pirmæ capita offerebantur, suppressis tamen secundariis conventionibus de Lusatia, Magdeburgo, Silesia, & ab amnestia exclusis, velut nondum ad umbilicum deductis, & quibus ultima Cæsaris declaratio desit, in conventu Aussigię exhibenda. Sed quid cum Oxenstierna tractandum, ad quem ipse missurus sit, merito adhuc secretum haberi. Heic Brandeburgicus initio querebatur de angustia temporis declarationi relicta, & quod nullis monitis aut temperamentis locus videretur relictus; cum utique par fuerit convocatis omnibus quorum interest, communi consilio rem expediri. Nec diffitebantur Saxonici, Cæsareos deputatos diserte protestatos, se ulteriorem tractationem in conventu Pragensi haut admissuros; nec de prorogando declarationis termino certi quid se promittere posse. Enimvero quod Brandeburgicus solus nollet super tanti momenti negotio decernere, Ordines suos provinciales convocaverat, è quibus exquirebat; quid eo casu faciendum sit, si antequam cæterorum quorum interest mens percipiatur, propera declaratio fortasse vi ostentata exposcatur? Ubi cordatiores ac patriæ amantes viri facile agnoscebant; isthanc transactionem Germaniæ, & præcipue Protestantibus hautquidquam stabilem pacem daturam.

18. Jan.

Ejus incommoda Brandeburgicus satis perspicit.

Quos inter Levinus Knesebecius nervoso scripto ostenderat: quid emolumenti Pontificiis, præjudicii Evangelicis allatum sit, quod Pirnensi tractatu causa præsentis belli non sublata, sed ad quadraginta duntaxat annos suspensa sit; quodque terminus restitutionis non ab initio belli sumatur, sed ab eo tempore, quo jam omnibus turbatis arma Cæsaris ubique prævalebant. Veterem belli intestini fomitem manere; vix ullam dissidiorum inter Ordines causam amotam: omnia quæ speciem habeant commodi alicujus Evangelicis concedendi durissimis conditionibus circumscripta, nec hisce aliter, quam charta & atramento caveri, nullo sponsore; Pontificiis amplissime cautum armis penes Cæsarem manentibus, exarmatis Evangelicis, quibus &c, dum fœderibus suis renuntiare cogantur, omnis auxiliorum spes in posterum præclusa sit; quorum & hactenus suscepta defensio damnetur, dum non obscure omnia Cæsaris acta probantur. Hæc liquidissime demonstrata etsi Electoris animum non parum distraherent; ex adverso tamen subibat, bello jam plerasque vires absumtas, ac hostes non solum secunda fortuna ferri, sed & omnia majore ibi concordia, ac propriis viribus geri, cum Evangelici diversis studiis distrahantur, ac fere externis auxiliis nitantur. Igitur judicabat, honestæ pacis viam utique amplectendam, etsi nonnulla sint remittenda, quę summam rerum non evertant. Præcipue tamen torquebat angustia temporis, quę non permittebat super ea re cum amicis & sociis consilia conferre. 1635.

Is dilationem quærit.

Eoque metuebat, ne non solum cæteri inique se circumscriptos quererentur; sed & multi, qui ita raptim fœderibus aliorum expedire se nequeant, ex tanta præcipitantia ansam arriperent arctius sese cum iis connectendi. Sic ut patria vel spe pacis plane evolvenda, vel novo cum hactenus Fœderatis bello implicanda sit. Quo casu suæ ditiones potissimum bello sedem sint præbituræ. Unde tutissimum ducebat, plusculum temporis sumi conferendis invicem consiliis, quo aut pax certior communi consensu constitui, aut arma speciosius sumi queant, si vere dici possit, quemlibet satis auditum, & æqua satisfactione potiri potuisse, sed ea non contentum quietem Imperio invidisse. Et spem esse, hac via facile ad pacem perveniri posse. Nam & Protestantes omnes belli pertæsos pacem anhelare. Fœderatos quoque, si hoc modo procedatur, querendi causam non habituros, nec quo minus ii, quibus hactenus auxilio fuerint, quiete fruantur repugnaturos. Adversam quoque partem si pax cordi sit, & non potius Evangelicorum distractionem, & novum bellum meditetur, non adspernaturam rationem, quę negotium quam solidissime componat: Cum nec Cæsar absque Pontificiorum Ordinum consensu Pirnensia acta sit ratihabiturus. His ergo rationibus motus responsi loco à Saxone petit, ut dies decima quinta Februarii declarationi præfixa utique prorogetur, ac interea ratihabitio, & copiarum è Silesia deductio differatur: tum conventus Ordinum Superioris Saxoniæ ocyus indicatur, ad quem Inferioris quoque Saxoniæ Ordines, & quatuor superiorum Circulorum Fœderati una cum Gallicis & Suecicis Legatis invitentur. Vix hoc cum responso Saxonici discesserant, cum Arnheimius à Saxone adest, excusaturus, quod nupera Suecicarum legionum per Marchiam hospitatio non Saxonis culpa facta sit, cui ipse contradixerit; ac literas ad ipsum datas, instante Banerio expressas, nil nisi postulata Banerii significasse, nullo Brandeburgici præjudicio. Idem quoque jussus erat Electori persuadere, ut aperte & citra exceptionem Pirnense decretum amplecteretur. Enimvero Brandeburgicus uti excusationem facile admittebat; ita circa hoc priori responso inhærebat; addito; haut gravatim Saxonem permissurum, ut obscurorum illustrationem petere, aut quæ quisque necessaria sibi judicet, peculiariter cavere liceat. Monebat quoque, ut Palatina causa ocyus decidenda sumatur, & quæ alia Ordinum animos dissocient, novosque motus excitare apta sint; quibus transigendis Danię Rex sequester adhiberi possit. Et cum nota sint Gustavi Regis in Evangelicos merita, nec minus Galliæ Regis in partes studium, ac potentia, ut ad utramque Coronam quam primum res referatur: pręsertim cum regiones suæ Suecis ita implicitę sint, ut ipse hisce inimicis nec velit, nec commode possit uti. Tradebantur quoque Arnheimio certa capita Saxoni proponenda, qua Pirnenses articuli illustratione aut correctione opus habere videantur, siquidem justitiæ aut securitatis in posterum ulla ratio habenda sit. Digresso Arnheimio statim Schwartzenbergius Comes Dresdam mittitur super iisdem rebus acturus, ac præcipue observaturus, ne quid in causa Juliacensi in fraudem Brandeburgici statueretur; quem tamen re infecta inde discessisse referebant.

20. Jan. 21. Jan. 1. Febr. 23. Mart.

Brandeburgicus à Suecis alienatum

§. 29. Quanquam autem Brandeburgici consilia nondum penitus cum Saxone conspirabant; non

1635. non eo fecius tamen à Suecis aversum se ostendebat, pravis consultoribus subinde Pomeraniam ostentantibus, quorum suggestionibus ipsi omnia suspecta habebantur, quę a Suecis super eadem proponerentur. Eoque & Cancellarius Gœtzius, quem cum Oxenstierna transactionem concepisse supra dicebamus, offensam Principis sui fere incurrerat, velut in Suecicas partes nimium proclivis. Sed & asperis literis Banerius jussus erat legiones suas Marchia amovere, minis confestim intentatis. Ac cum tribunus Karbergius cum ducentis quinquaginta circiter equitibus Marchiam transisset, jam Magdeburgicos fines ingresso sexcenti equites immittuntur, qui captivum Berolinum abducebant, plerisque militibus cæsis, & ereptis impedimentis; stimulantibus fine dubio ægrum animum malevolis, velut à transeuntibus provinciales indigne forent habiti. Cum igitur Elector hactenus, quæ belli incommoda regiones ipsius tetigissent, æquo animo ob causam communem tolerasset; ex isthac asperitate satis patebat, respectum Sueciæ apud ipsum fere exolevisse, & cultam huc usque amicitiam labili jam pede inniti.

16. Jan.

Sueci Brandeburgicum conciliare student.

§. 30. Ista porro animi mutatio apud Brandeburgicum Rectores Suecię hautquicquam latebat apud quos idem verbis altius penetrantibus super Banerii hospitatione questus erat, de Pomerania quoque injiciens, ex qua omnis causa promanarit, quare Francofurti universorum conjunctio coalescere non potuerit. Cum autem Rectoribus Sueciæ tunc sederet Pomerania potius cedere, quam Electorem & alios à se alienare; inde literis suspicionem ipsi adimere conabantur, quasi in ipsius fraudem actionem suam in Pomeraniam servare voluerint. Se quidem pro meritis Gustavi Regis gratię quid sperare; sed eam spem amicitia potissimum Electoris innixam fuisse. Eoque Oxenstiernæ mandasse, ut super ea re ipsi satisfaciat. Sueciæ quidem non parum referre, ut Evangelicis per Germaniam bene sit: ipsius tamen, & cæterorum Ordinum eo plus interesse, quo proprius belli flammis involuti sint; à quibus restinguendis se non sperare istos ob privatas rationes cohibitum iri. Potius se confidere, si certa pacis spes allubescat, ipsum operam daturum, ut ea communis, honesta, ac tuta sit, & quæ æquam Sueciæ satisfactionem, ac Galliam includat. Quod si bellum continuandum sit, plurimum interesse, Evangelicos junctis animis rem gerere. Sibi pacem ita cordi esse, ut bellum non formident. Pari modo Landgravius, & Dux Georgius, qui plurimum momenti ad causam communem adferebant, literis confirmabantur, ut in suscepta semel causa constantiam adhibeant, nec arma prius deponant, quam de honesta pace cautum sit. Paulo post quoque cum Georgius Dux graves querimonias moveret, quod Banerius per Brunsuicensem agrum copias distribuisset, factum id necessitate excusabant, quod ereptis in Thuringiæ hospitiis nulla alia ratio fuerit conservandi exercitum; quem ipse non alienum, sed partem suarum virium habere debeat.

3. April.

9. April.

27. Junii.

Rectorum Sueciæ circa bellum consilia.

§. 31. Rebus hoc modo in Germania turbatis, in Suecia quoque consilia indies difficilius expediebantur, præter Germanicum Polonico quoque bello ingruente; quæ duo pariter, sustinere magnæ molis erat futurum. Nam & facile res Germanię ita converti poterant, ut solis Suecię impensis, isthoc bellum foret alendum; & si uni aut alteri summorum Ducum humanitus quid contigisset, non patebat, quis in ejus locum subire posset. Unde optabant Rectores Sueciæ, utroque bello, aut alterutro defungi. Cui fini tractatus in Borussia cum Polonis susceptus; ac Oxenstiernæ in mandatis datum, nullam compositionis in Germania occasionem omittere. Cæterum Heilbrunnensi fœdere fere dissipato, ac reliquis Galliam respicientibus, satis intelligebant, summam rerum suarum Banerii exercitu inniti. Unde illi injunctum copias quantum posset firmare aut augere; nec temere prælii aleam tentare, ac Magdeburgensem, Halberstadiensemque præsulatum tueri. Si Saxo in hos quid tentaret, ipsum dehortaretur, & ad tractatus cum Oxenstierna remitteret: vim intentanti post protestationem interpositam pro viribus resisteret. Nam etsi à Saxone nihil amici expectent: tamen ob cæteros Evangelicos initium rixæ à se oriri nolle. Tum oram maritimam observaret, sed ad eandem se non reciperet, quamdiu mediterraneis locis ullo modo subsistere daretur. Quo altius enim in Germania rem gerat, eo melius locis maritimis esse cautum. Quod si ab hoste invadatur, optimum videri ad Albim pedem firmare, & si ab una parte iste ingruat, in alteram ripam se conferre. Sed si ab utraque ripa urgens hostis Albim deserere subigat, satius videri ad Landgravium & Luneburgicum se recipere, quam ad mare propelli, quo hostis mox tota mole incubiturus sit, ademto agrorum usu, & modica auxilii è Suecia spe, quamdiu Polonicum bellum urgeat. Nec stationem aliquam versus Poloniam capessi consultum videri, ne hinc Germani, inde Poloni circumveniant. Ast si in Germania pax coeat, ad Wartam fluvium in Poloniam tenderet. Sin cum Polonis transigatur, adverso Odera exercitum hæreditariis Cæsaris ditionibus infundendum; ita apud Rhenum incumbentibus Gallis, ac Batavis spem honestioris pacis esse, quam Pirnæ conflata sit. Quod si utrinque bellum gerendum sit, Polonicum Germanico propius Sueciam tangere. Hoc enim fere in emolumentum Germaniæ Ordinum redundare, modica gratiæ aut commodi Suecis spe. Polonicum bellum solam Sueciam spectare. Igitur hoc casu aliquot Germanicas legiones in Borussiam mittendas. Sed Suecum ac Finnum militem, qui prædia stipendii loco obtinet, domum remittendum, ut recens conscriptis mixtus disciplina eos imbuat. Cæteros secum retineat, & Germano milite suppleat. Præsidia Magdeburgo, & Erfordia nisi ultima necessitate urgente ne educat. His tamen mandatis non ita presse adstringebatur Banerius, ut non pro captu temporum consilia mutare ipsi liceret. 1635.

8. April.

Oxenstierna in Gallia acta.

§. 32. Interea Oxenstierna facto per Argentoratum, & Lotharingiam itinere Regem Galliæ Compendii adiebat, splendide ab eo exceptus, habitusque. Richelius se accedenti honoratiorem locum offerebat; sed abnuente Oxenstierna ipse eum capiebat. Post idem Oxenstiernę valedicturus, velut ex itinere ocreatus ad eum adscendebat, ut obiter duntaxat istum honorem exhibuisse videretur. Quę tunc utcunque dissimulanda erant. Cæterum heic non amplius urgebatur ratihabitio fœderis à Lœflero conclusi, aut Benfeldę traditio; sed potius prius fœdus renovabatur, conditionibus ad præsentem rerum faciem attemperatis. Quo tractatu etsi supersedere maluisset Oxenstierna, ultro tamen invitatus declinare cum absque offensa Regis non poterat, cujus amicitiam colere Sueciæ rebus tunc expediebat. Et ad famam non parum intererat, si firmata cum Gallis amicitia discederet. Accedebat, quod Galliæ Rex nondum Hispanis, nedum Cæsari bellum publice indixisset; unde ut rem huc deduceret Oxenstierna, nonnulla erant Gallis concedenda. Ne tamen quid in fraudem patrię fieret, omnia ad ratihabitionem Reginæ referebantur, qua non secuta ipse ab obligatione immunis erat. Capita fœderis, quę tunc con-

28. April.

1635. concipiebantur, huc redibant; Ut cum Austriacis pax aut induciæ non fierent, nisi utriusque Coronæ consensu: Sueci exercitium sacrorum Romanorum in locis hoc bello occupatis, simul clericis usumfructum suorum bonorum relinquerent. Quod tamen ita à se intelligi profitebatur Oxenstierna, ut istud exercitio Confessionis Augustanę præjudicio ne esset, nec sub bonis Sacerdotum reditus Episcopales, superioresque Prælaturæ comprehenderentur. Nullus munitus locus, qui nunc ab alterutro Rege obtinetur, nisi communi consensu hosti restitueretur: uterque certo modo confœderatis Germaniæ Ordinibus auxilium ferret. Galliæ Rex Suecos in possessione ditionis Moguntinæ, & Wormatiensis, aliisque pignoris in vicem à Fœderatis pro lato auxilio traditis, tueretur, & si quid horum ab hoste ereptum Galli recuperarint, id Suecis restituerent; ac donationes à Suecis factas servarent; in futuris tractatibus invicem operam darent, ut utrique Regno satisfiat. De pecuniario Gallorum subsidio, & quantum copiarum Suecis in Germania ex fœdere foret habendum, ad futuram declarationem differebatur. Et quia cętera quoque capita tunc non plane poterant expediri, Galliæ Rex brevi Legatum in Saxoniam missurus erat; qui huncce tractatum absolveret, ac ruentes ibi res cum Oxenstierna fultum iret. Agnoverat apud ipsum Richelius errorem suum, quod Pontificiis in Germania fidem habuissent Galli, eorumque tam operose coluissent amicitiam. Digredientem Rex
30. April. magni pretii annulo, gemmisque donabat. Oxenstierna lustrata Lutetia Diepam se conferebat, ibi conscensis Hollandicis navibus, quæ ipsum expectabant, in Bataviam adpellens splendida cum
Ejusdem in Hollandia acta. pompa Hagæ excipitur. In consessum Ordinum Generalium adductus explicabat de causis belli à
15. Maji. Gustavo Rege suscepti; quis ejusdem scopus, qui successus; ut res ad Norlingam profligatæ restitui potuerint, ni magnæ urbes pecuniam conferre abnuissent, & Saxo intempestivę paci operatus fuisset. Laudabat inde Belgarum constantiam, qua magno causæ communis bono Hispanorum vires distraxerint. Simul ut in eo proposito persistant hortatur, neu concedant, Germaniam sub unius dominatum devolvi, vicinis omnibus prægravem futurum. Præcipue urgebat, ut cum ipse Inferioris Saxoniæ conventum indicere constituerit, Legatos eo mittere velint, ope ac consilio sibi adfuturos, ut isti Ordines in communi causa tuenda confirmentur, & Pirnensis tractatus sufflaminetur. Ad quæ amice, sed laxioribus verborum formulis responsum. Super mittenda tamen Legatione inter Ordines Generales non satis conveniebat. Nam vel ideo festinandum non videbatur, quod de loco & tempore conventus nondum constaret. Et Oxenstiernę discessum è Superiore Germania in argumentum trahebant, velut tota Germania in Cæsarem inclinaret, facta cum Saxone pace, quæ reliquos omnes tractura esset. Ideo Belgis non consultum videbatur penitius Suecorum consiliis immisceri, multo minus in rem ipsam descendere; aut palam in Cæsarem hostilia induere, quem utcunque placatum retinere cupiebant. Cæterum cum inter Ordines deliberaretur, num dona quædam Oxenstiernæ forent offerenda; placebat tandem, ipsum ampliore honore, quam Legatum æstimandum, eoque sumtus tantum hospitii publice exsolvendos, muneribus abstinendum.

Turbatus in Saxonia status. §. 33. E Batavis Oxenstierna in Saxoniam adpellens res ibi non minus turbatas reperiebat, quam in Superiore Germania reliquerat, ut quibus mediis illæ sustineri possent vix adpareret. Equidem hosti non adeo arduum videbatur resistere, 1635.
cum Gallię Rex jam magnam belli partem in se averteret, & Batavis junctus prosperis initio successibus uteretur: sic ut ni Cæsar omnibus viribus succurreret, Hispanus parum ab amittendo Belgio abesset. Huc autem converso Cæsare vires ejusdem per Superiorem Germaniam insigniter minuebantur. Ac si Saxo pro communi causa niteretur, spes erat, res reparari ac sustineri posse, quoad communis, honesta, ac solida pax obtineretur. Enimvero quę apud plerosque amicorum reperiebatur invidia, ambitio, socordia, & inconstantia nihil spei reliquerat. Concluserat Saxo pacem sibi privatim proficuam, sed cum Suecorum ac cæterorum ignominia, & jactura conjunctam; ab hoste sibi stipulatus, quæ à Suecis possidebantur, nullo hisce facto indicio. Neminem iste insuper cujus intererat, audiverat, nullius consilium admiserat circa pacem universos spectantem. Idemque improviso desertis amicis ad hostes se contulerat; quo his magna virium accessio facta erat, Evangelicis non solum ea desertione debilitatis, sed & exemplo atque autoritate labefactatis. Brandeburgicus pro more inter ambigua consilia nutans, prævalentibus apud ipsum pravis consiliariis, quid præjudicii allatum sibi foret facile agnoscebat, modumque agendi à Saxone adhibitum oderat: ast adversum quid moliri nec audebat, nec poterat. Ordines Inferioris Saxoniæ tunc Brunswigę congregati pacem Pirnensem captabant, nulla fœderum cum Suecis, ac beneficiorum à Gustavo Rege acceptorum ratione habita. Georgius Dux anceps aliquando sana consilia prę se ferre, mox alienati animi indicia ostendere. Inducias is à Saxone initas amplexus fuerat, quarum intuitu hostile quid in Cæsareos tentare abnuebat, ac edicta quędam promulgabat hostibus emolumento, Suecis fraudi cedentia. Jam quoque haut alia nisi Circuli Ordinum auspicia præ se ferebat, Suecię pro communi causa postulatis insuper habitis. Nec qui ipsi suberat, militem ad Sueciam amplius pertinere agnoscebat, & si quas legiones veteris sacramenti peculiariter observantes norat, durius habebat. Banerii denique commercia aversatus de ipso ejusdemque copiis atroces querelas non sine minis jactabat. Solus Landgravius Wilhelmus in fide perstabat; sed remotior, & à Banerii exercitu aliorum interjectu divisus. In ipso Banerii exercitu ducum juxta ac gregariorum animi ob stipendia non soluta ægri, & gliscebat sub cineribus ignis in periculosas flammas erupturus, sic ut omnia præsentem ruinam minitari viderentur.

§. 34. Rebus ita fere conclamatis, cum pręsertim eventus tractatuum in Borussia adhuc in dubio esset, Oxenstiernæ consultissimum videbatur honesta ratione bello excedere; & quoad de hoc constaret copias firmare, ac in potestate habere. Oxenstiernę consilia. 14. Julii.
Unde & Banerium, qui difficultates queis premebatur ipsi exposuerat, hortatur, ut ne animum despondeat, aut defatigetur, sed onere potius opprimi se patiatur, quam per tædium opus imperfectum deserat. Cum etiam Sperreuterus supremus vigiliarum pręfectus, cui Georgii Ducis acta haut arridebant, & præcipue quod ipsum procul ad Werram flumen ablegare vellet, à Banerio & Oxenstierna, quid sibi agendum foret, quęsivisset; hic ne Sueci tam egregiis copiis exuerentur, 4. Junii.
metuens injungebat, à Duce mandatam profectionem differret, & ad suum adventum provocaret, quicum ob fidem qua Sueciæ teneatur, rem communicare debeat. Interea quoad ipse pro animo Ducis consilium formasset, in Westphalia permaneret, & Nienburgum, si dederetur, in potestate haberet. Sed cum judicaret, Ducem

1635. id ægre laturum, congressum ejus expetebat, si forte ad saniora consilia adduci posset, misso Lohusio eidem præ cæteris grato; apud quem prolixe Dux declarabat, se paratum ad arma iterum in communem hostem stringenda, & Oxenstiernę colloquium vehementer cupere. Sed mox mutato animo congressum differebat, quoad legiones istę sibi iterum subditę forent. Quod cum Oxenstiernę consultum non videretur, congressus intermissus est.

Oxenstierna Magdeburgum tendit. §. 35. Porro quia gravissimam sibi Oxenstierna disceptationem cum Saxone imminere intelligebat, qui de pace ab se facta Banerio jam significaverat, Magdeburgum ire constituit ut è propinquo negotium id tractare posset; simul ductorum ac militum tumentes animos componeret, & occasionem cum Landgravio, & Brandeburgico colloquendi captaret. Eo tendentem Soltquellæ adit à Brandeburgico missus Blumenthalius, qui Pragensis pacti exemplum exhibebat, non significato quid ipse de eodem sentiret. Tum durioribus verbis urgebat, ut super Pomeranica successione Electori caveretur. Addebat de neutralitate Pomeraniæ concedenda, si Polonicum bellum exardescat, & ne per Brandeburgicas terras copiæ in Poloniam ducantur, quod Elector isti bello plane implicari nolit: tum ut Clivicis ditionibus à bello immunitas indulgeatur, Landgravii copiis inde deductis. Sed cum Oxenstierna quæreret, num quid ipsi super instaurandis rebus communibus agere secum injunctum foret, Blumenthalius negabat; si tamen Electori de Pomerania prius cautum fuerit, tunc & super istis mentem suam expositurum. Ex quo non obscure colligebat Oxenstierna, hunc à pravis consultoribus ablegatum, ut aut rebus arctis iniquas conditiones Suecis extorqueret, aut si postulatum abnueretur, Elector magis irritaretur. Eoque responsum ita temperabat, ut nec patriæ quid fraudi futurum annueret, nec offensæ ansam præberet: prius noscendum sibi esse, inquiens, Pragensem pacem amplexurus sit Elector, an minus. Nam pace illa subsistente, rem jam decisam, nec ulteriore cautione opus esse. Sed altero casu prius super summa reipublicæ transigi par esse. Circa quam si quæ optentur consilia Elector capessierit, se ipsi Reginæ nomine quantum possit satisfacturum. Hoc responso dimittitur Legatus; ipse Magdeburgum iter persequitur.

Cum Brandeburgico legato obiter tractat.

Consilium Formatum ad interitum vergit. §. 36. Cæterum digresso è superiore Germania Oxenstierna suffectus in ejus locum Director Otto Rheingravius, & reliquum Consilium consultando, hortando, rerum suarum incassum satagebat, exolescente jam plane ejus autoritate, sic ut eundem à Bernhardo Duce Moguntia Francofurtum reductum Magistratus urbis vix post octiduum salutare dignatus sit. Nec quidquam abeo memorabile gestum, nisi quod cum Neoburgicus significasset, Cæsarem in ipsius *neutralitatem* consensisse, operam dederit, ut quæ circa eam Fœderati promiserant perficerentur. Interim hostis reliquias Fœderatorum oppressurus omni vi ad Rhenum tendebat, diversis locis transitum tentans, ut aliqua saltem perrumpens destinatis suis potiretur. Ac Lotharingus quidem cum Ligistico exercitu Rheno ad Brisacum superato in Mumpelgardensem agrum se conferebat, ut ibi & in vicino Comitatu Burgundiæ refectis copiis in Lotharingiam, ac plane in Galliam irrumperet; cui atrocissime minabatur, cusis quoque nummis,

Lotharingi irrita expeditio.

quorum unum latus Fulmen exprimebat hac inscriptione: *Flamma metuenda Tyrannis.* Alterum gladium lilia Gallica dissecantem adscriptis verbis: *Talem dabit ultio messem*, addito, *DEO duce auspice Carolo.* Enimvero nihil tanto dignum hiatu præstabatur. Nam redactis in potestatem invalidis oppidis Mumpelgardam aggressus acriter repellitur. Inde Bruntrutum, Vallis Sancti Georgii, & Spitzenberga capitur, modicum operæ pretium. Degenfeldii recens conscripta legio à duabus Croatarum legionibus circumventa strenue tandem perrumpebat pari fere hostium damno. Urgente post penuria, cum insuper Galli copias undique contraherent, acceptis à Bernhardo Duce quinque equitum legionibus, Lotharingus præmissis impedimentis ad Rhenum se non sine trepidatione recipit, cujus ultimum agmen Galli assecuti profligant; alia insuper caterva cæsa. In Suntgoviam tamen penitus devastatam Galli cedentem insequi nolebant. Inde idem apud Brisacum statim impedimenta & peditatum cis Rhenum remittit; sed cum equitatu nemine resistente hinc inde excurrens prædas agit. Ista expeditione Lotharingicos fames & alia incommoda ita imminuerant, ut cum initio sex equitum, octo peditum millia explere se jactarent, regressi vix quatuor equitum, duo millia peditum, ducentos numerarent. Sed cum Gallasius mox Rhenum superasset, ac Galli versus Lotharingiam se recepissent, Dux iste reparatus viribus capta Gemehra denuo movet, ut Ducatum suum ope popularium recuperaret, aut saltem Gallos distineret, ne Bernhardo Duci contra Cæsareos auxilium ferre possent. 1635.

15. Maji.

20. Maji.

23. Julii.

Suecici Rhingoviam recuperant, & perdunt. 1. April. §. 37. Interea Ducis Bernhardi jussu Hohendorfius Moguntię præfectus cum aliquot equitum legionibus & selectis peditum catervis transmisso Rheno Rhingoviam irruperat oppressis Weisbadę duabus Bœnnighusii turmis, & qui Wallosii, Elfeldę, & in arce Ehrenfelsa agebant; insuper Bœnnighusium cum valida equitum dimacharumque manu subsidio suis accurrentem in fugam conjecerat. Quo facto post firmata modico pręsidio capta loca trans Rhenum se iterum recipit. Ea tamen mox ab hoste contractis viribus nullo negotio recuperantur. Paulo post Tupadelius cum aliquot equitum legionibus à Duce Bernhardo versus Wurtenbergicam dimissus tribuni Hispani legionem Schweigerę hospitantem opprimit, non spernenda pręda potitus. Sed quod frequentes circa Cæsareorum turmæ tenderent, non ulterius progredi ausus ad suos revertit. 10. April.

Bernhardus Dux Francofurtum excurrit. §. 38. Cum autem Francofurtensium studia in Suecorum partes vehementer refrixissent, ut neque necessariam urbis defensionem adornarent, & Vitztumio Saxenhusæ præfecto variis modis se opponerent, Bernhardus Dux conciliandis ipsorum animis eo proficisci constituit, quod magnum momentum in conservatione ejus urbis esset; simul Mansfeldium si posset Wetteravia expulsurus. Igitur ipse assumto pleroque equitatu & selectis peditum Moguntiæ pontem transit, postquam Tupadelium Spiræ cum idonea manu reliquisset ad hostem transitu arcendum. Quanquam enim nosset, Cęsareos in adversa ripa magnas copias contrahere; tamen quod Galli tunc ingentem exercitum Belgio infunderent, Gallasium Hispanis auxilio ire, & circa pontes extruendos adparatum illudendis Suecicis fingi credebat. Ac jam Dux Francofurtensium animos non parum

1635. rum correxisse videbatur, hoste Fridbergam usque rejecto: Hœchstæ quoque obsidium parabatur instaurandis Francofurtum inter & Moguntiam commerciis; quando adfertur hostem apud Spiram Rhenum trajecisse; unde & ipse propere trans fluvium se recipit. Cæsarei quippe, cum ad Philipsburgum plurima navigia extruxissent aut collegissent, inter Heilbrunnam, & Pfortzheimum contracto viginti millium, uti ferebant, exercitu, Gallasio duce Heidelbergam primo tendebant, quam equestris legio insidebat. Huic extructis raptim tribus suggestibus deditio citra conditionem imperatur. Sed legionis subtribunus Hesserus pactione in noctem extracta relictis impedimentis cum equitibus Nicrum transnatat, ac casses, quibus circumseptus tenebatur, nemine suorum amisso evadit. Gallasius post occupatum oppidum haut tentata arce ad Ladeburgum considet; sed valida manu ad Rhenum dimissa, diu paratum pontem Rheinhausæ protegentibus tormentis & sclopetis fluvio injicere incipit. Peditum interea manus quatuor navigiis Rhenum trajiciens stationem à decurione incuriosius custoditam, & mox castellum ad ripam extructum quadringentis circiter peditibus insessum, sed machinis defectum occupat. Quanquam autem Tupadelius cum bis mille militibus Spira statim accurrens quinquies in hostem, jam firmare se incipientem, impetum repeteret: cum tamen commoditate loci gaudentem pellere nequibat. Unde desideratis circiter centum quinquaginta cum subtribuno Toppio, paulo majore tamen hostium numero cæso, se recipit; & quod militis dispendium facere tunc consultum non esset, deserta tacite Spira discedit. Bernhardo Duci, qui nuntio hoc accepto trans Rhenum se statim receperat, castris Franckendaliam inter & Wormatiam positis, in angusto valde res hærebat. Nam & quæ restabant Fœderatæ urbes eminus ab hoste inclusæ id modo captabant, ut communi naufragio singulæ se eripere possent. Ordines Transrhenani hoste irrumpente statim animum despondebant, ac relictis suis ditionibus in tutiora se recipiebant. Magna ubique frumenti, major argenti penuria; nec ullus munitus locus, cui vel ad mensem de annona prospectum. Promissa à Gallis duodecim auxiliarium millia nusquam apparebant; quin ipse Dux quinque legiones equestres Forcæo in Alsatiam subsidio mittere necessum habuerat. A fronte validus hostis viribus longe exsuperans. Nec tergum tutum erat, quod Piccolomineus Mansfeldio junctus Weisbadæ metaretur; de quo non constabat, an transmisso in Rhingovia Rheno istum à tergo circumventurus, an cum Mansfeldio in Belgium esset descensurus. Sane is ad Rhenum acriter ingruens noctu castellum ponti tuendo contra Moguntiam positum assultaverat; strenue tamen repulsus centum desideratis cesserat. Ad Elfeldam quoque manus militum in adversam insulam trajecerat; quam tamen sequenti die Sigrothus tribunus adductis duobus tormentis iterum expellebat.

Cæsarei ad Spiram Rhenum transeunt.

31. Maji.

Bernhardus Dux in summas difficultates conjicitur.

7. Junii.

§. 39. Has difficultates Dux Bernhardus primum Feuquierio, Forcæoque demonstrat, hortatus, ut propere suæ sibi legiones, & auxilia Gallica submittantur. Inde dubitabat, num Moguntiæ pedem figeret, contracta ibi annona, quoad hostium vires mora attererentur, aut ipsi subsidia aliunde advenirent. Ac jam impedimentis Oppenheimum præmissis ipsi tantisper ad Wormatiam consistere decreverat, quoad hostis tota mole incumberet. Enimvero id consilium equestribus præcipue ductoribus displicebat. Nam urgente Gallasio vel prælii alea erat tentanda adversus hostem viribus longe prævalentem; aut subvectione interclusa, corruptaque messe mox cum fame luctandum. Quin si hostis infra Moguntiam irrumperet, præceps ad oppidum fuga erat arripienda, nondum proviso hominibus, jumentisque alimento; ac incerto adhuc Gallico auxilio. Unde suadebant cum equitatu montana versus concedendum, quo receptus ad Galliam pateret. Quam sententiam secutus Dux, cum tota vi hostis Rhenum superaret, Wormatiam duabus legionibus, Moguntiam pleroque peditatu firmat; ipse cum equitatu, ac duabus peditum legionibus ad montes vertit. Initio tamen non longius quam Lauteram ire constituerat, quo propius à suis abesset, & si quæ loca suo præsidio insessa hostis invaderet, hunc à tergo distringere posset; ac ut ad conjunctionem cum Gallis via pateret. Eoque & pleraque montium claustra Landavia Crucenacum usque milite firmabat. Sed cum hostis validius ingrueret, præsidio Lauteræ relicto Sarbruccam, & longius Galliæ versus limitem recedere cogebatur.

Idem versus Galliam se recipit.

16. Julii.

§. 40. Bernhardo Duce pulso Gallasius statim Wormatiam aggreditur, ostentata vi, simul pacis jam factæ obtentu portas sibi aperiri postulans. Nec oppidani moram faciunt tribuno Holtzio compulso, ut honestis conditionibus liberum sibi discessum pacisceretur; quem Hagenoam discedentem multi milites deserebant. Wormatiæ plurimi ex Equestri Ordine, qui intra id oppidum se receperant, pacis leges subeunt. Ad quas acceptandas Argentoratenses quoque à Gallasio invitantur. Nec jam jam amplius clanculum cum Francofurtensibus tractabatur, multis passim dulcedinem pacis ingerentibus, Regum, Ordinumque Fœderatorum potentia contumeliose elevata. Wormatia Gallasius Melchiorem Halzfeldium cum septem circiter millibus Lauteram mittit, quam Schonbeckius tribunus acriter & ad extremum usque spe adventuri auxilii defendebat. Sed tandem oppidum impetu expugnatur, ac præsidio cæso præfectus saucius cum subtribuno Hesslero capitur. Zweibrucca quoque vi in potestatem redigitur.

Wormatia Cæsari se dedit.

Lautera capitur.

§. 41. Interea hostis in Rhingovia quoque Rhenum transierat Hohendorfio id impedire non valente, quod Gallasius è superiore tractu Falckensteinium Comitem valida cum manu immisisset. Horum pars ad Moguntiam considebant omni aditu intercluso. Erant in urbe ad sex millia militum, numerus vix par amplitudini mœnium defendendæ, sed quem castellum urbi adpositum non capiebat. Nec pro tanta multitudine sat annonæ suppetebat, urgente insuper funiculorum penuria; etsi pulveris pyrii aliquantum, & egregiæ machinæ forent. Antequam tamen extrema oppido admoverentur, Gallicum subsidium sub Ludovico Valetta Cardinale adventabat. Id quod Hohendorfio Dux significabat, hortatus ut strenue oppidum tueretur, certus auxilii intra quatuordecim dies adfuturi. Et commodum valde accidebat Duci, quod alibi tunc Gallis res feliciter cederent, pulsis in Valle Tellina per Rohanæum Ducem Cæsareis, & quod in Belgio Thomas Sabaudiæ Princeps à Chastilionæo, & Brezæo magna acie victus foret. Unde à Gallasio Piccolomineus cum triginta equitum turmis Namurcum missus est; quem

Moguntia premitur.

30. Jun.

1635. quem per Treveros Beckius cum septem legionibus sequebatur: sic ut vires Cæsareorum ac Rhenum non parum distraherentur.

Christianus Marchio Brandeburgicus se dedit. §. 42. In Franconia Christianum Marchionem Brandeburgicum Lamboyus post expugnatam arcem Coburgensem urgebat, ut Cæsareum præsidium arce Blassenbugo reciperet, vi se id introducturum minitatus si abnueret. Nec adquiescebat Lamboyus, cum Marchio modicam moram peteret cum agnatis suis consultandi, & quoad pax promulgaretur, quam ipse statim amplecti constituerit. Unde avertendæ istius insultui in hoc demum temperamentum consentiebat Marchio ut arcis præsidiarii Cæsar juxta, Imperioque ac ipsi sacramentum dicerent. Noribergenses Wahlius Bavaricus dux premebat; qui post Weidam vi expugnatam minora circum oppida Horsbruccam, Lausam, Altorfium in potestatem redegerat, ac urbem indies magis in arctum redactum ibat. Sed bono suo fato urbi ad pacem usque Pragæ promulgatam, & ultra frumentum suppetebat, alias fortasse parem cum Augusta sortem subituræ. Statim porro atque de pace perfecta constitit, præsidium Neumarcæ impositum cum subtribuno Magno Hansonio in urbem evocatur, verbo quod summa rerum in hac defendenda verteretur; revera autem, ne forte hic (ut & Noriberga.) deditionem abnuens transactioni urbes cum Cæsare remoram injiceret. (17. Junii.) Inde Regi Hungariæ Neumarcum venienti obviam mittunt, & pacis Pragensis legi se subjiciunt, stipulati tamen dicto subtribuno, & aliis Suecorum ductoribus, qui in urbe erant, liberum ad suos discessum. (& Ulma, ac Memminga.) In Suevia Wurtenbergicas arces mora temporis, & fames paulatim sub jugum Cæsaris redigebat, excepta Twila. Ulma quoque non longe post Noribergam Pragensem pacem amplectitur. Tandem & Memminga prævalentibus ubique Cæsaris armis se submittit. Ita fœdus Evangelicum per Superiorem Germaniam penitus extinctum.

Pax Pragensis. §. 43. Interea plene adornandis, quæ Pirnæ conceptæ erant, pacis legibus Legati à Saxoniæ Electore, & Georgio Landgravio Pragam (30. Mart.) venerant. Qui postquam ad negotium expediendum cum Commissariis Cæsareis accessissent, statim deprehendebant, Cæsareos Pirnensi instrumento multa addidisse, in eodem multa omisisse, aut interpolasse; ut Electorales istud subscribere non ausi quosdam suorum Dresdam remitterent, expetendæ Electoris declarationi. Hunc ne istam pacem perficeret, frustra (Eam Gallus frustra impedire conatur.) monebat Legatus Gallicus Rorteus Baro, Regis sui nomine pollicitus validum exercitum oppressis à Cæsare Ordinibus subventurum, quoad communis, tuta, & stabilis pax obtineatur, & quæ omnibus quorum interest satisfaciat. Nam Elector paci suæ affixus responsi loco prolixe exponebat mala belli, pacis necessitatem, quam diu captatam nunc propiore spe complectatur. Et cum Rorteus ex hoc intelligere non posset, num à Rege suo oblata auxilia grata forent, eadem denuo apud secretius consilium proponebat. A quo cum præter solitas verborum ambages nihil extundere posset, atque Regis sui promissa parvi fieri animadverteret, istis denuntiabat: Regi suo parum curæ esse, num Elector sacrorum socios & communi causæ innexos deserat, qui haut eo secius amicis ac fœderatis succurrere decreverit. Mox postquam (20. April.) Electoris Deputati Pragam iterum se contulissent, & ipse Dresda Berolinum ad Brandeburgicum Electorem abit. Istis Pragam reversis intra paucos dies negotium absolvitur, & pax perfecta proclamatur, statimque Cæsari & Electori subscribenda transmittitur. 1635. 20. Maji. Ejus capita quantum à Pirnensi conventione abeant, cum peculiari scripto sit expositum, recensere extra institutum nostrum, & cum tædio conjunctum fuerit. Id tamen utrinque immotum manebat, extraneos Reges ad restituenda omnia, quæ bello hoc in Germania occupaverant, si abnuerent, vi compellere, ipsoque Imperio, & Gallum simul Lotharingia ejicere. Cæterum quare in isthanc pacem tam multa continentem, quæ vix ullum juris & æqui colorem admiserint, Saxo consenserit, hæ rationes jactabantur; quod per cladem Norlinganam afflictis Protestantium rebus, quæ Cæsaris successus sisteret potentia nullibi appareret; & quod Sueci omnia ad suum libitum disponere per Germaniam vellent; simul plures quoque extranei bello involverentur, qui Imperium penitus quassaturi videantur. Ipse Elector longe post tempore Carolo Christophoro Slippenbachio Comiti dixerat: Sine dubio Sueciæ se amicum fuisse permansurum, ni Regis Gustavi Adolfi mors intervenisset. Post eam nobiles Suecos ita omnia miscuisse & confudisse, ut scopum belli non amplius liceret dignoscere. Observabatur quoque Saxonis animo autoritas inter Protestantes hoc facto insigniter stabilienda, & Mauritius Saxoniæ quondam Elector, qui Passaviensi transactione cæteris sacrorum libertatem stipulatus fuerat Galliæ Rege excluso; cujus factum imitandum sibi proposuerat. Nec deerant, qui Electori persuaderent, habere eum quare sibi gratuletur, rem hucusque deduci potuisse; nec dubitandum, ubi exolita animorum exacerbatione concordia inter Cæsarem & Ordines instaurata sit, ipsum uno verbo plus apud Cæsarem obtenturum, quam si decennium adhuc inter tractatus absumtum fuisset. Sed adversus exteros Reges & Suecos præcipue, qui hac pace ita indigne habebantur, spes præcipue reponebatur in edictis Cæsaris avocatoriis; quod maxima pars exercituum Suecicorum Germanis constaret, quos istorum sacramento intenta infamiæ, confiscationisque, & capitis pœna abstractura esset. Ac certo credebatur, illis promulgatis, qui nunc numero sui militis gloriarentur, ad tenuem mox manum redactum iri. Id constabat, ad eam pacem conciliandam non parum contulisse Landgravium Georgium, qui patri suo moribundo jurasse ferebatur, se nunquam Austiacæ Domus partes deserturum. Cujus Cancellarius Wolfius sedulam Cæsari eam circa pacem operam navabat. Landgravio post pro isto officio à Cæsare donata præfectura Lauba cum vectigali non exigui momenti, quæ quondam ad Electorem Palatinum spectaverat, nec non Comitatus Isenburgicus Budingensis, exclusis & in exilium ejectis quindecim ex ea familia adhuc superstitibus. Arguebatur quoque Saxonicus Theologus Matthias Hoëus decem uncialium millia à Cæsare accepisse, eximendis Principis sui animo scrupulis, quos alias facile ista pax generare poterat. Ob eandem supplicatio per Electoris ditiones indicitur, & ipsa, ut (24. Maji.) in omnium notitiam perveniret, typis exscripta publicatur. Et quia per superiores Circulos omnia jam sub Cæsaris obsequium redacta erant, Elector Lipsiam se confert, ubi & copias suas contrahit, ut cum Suecis, qui non procul in Magdeburgico agro stativa habebant, transactionem susciperet.

Arnheimius §. 44. Inter recentis pacis gaudia Arnheimius

1635.

mius à Saxone discedit.

28. Maji.

obtentu curandæ valetudinis insalutato Electore ab ipsius exercitu, cui summo cum imperio præerat, Vetus Brandeburgum improviso se confert. Causam ipse ferebat, quod pacem non probaret, qua sua quoque salus in lubrico posita videretur. Nec dubitabat apud præfectos quosdam Suecicos, qui ipsum inviserant, asperis verbis in Saxonem invehi, jactans; se pacem Christiano indignam judicare, quæ aliquos Ordinum libidini Cæsaris dedat, & de Suecorum satisfactione nihil contineat. Si talibus Elector utatur consiliariis, qui persuadere ipsi possint, ut contra fidem tam sancte, se quoque interprete datam Silesios pace excludere, & *Babylonicæ meretricis* tyrannidi tradere non vereatur: quem præstiturum non repertum iri, qui Electorem permoveat ad manus ipsi injiciendas? Se nolle imperium gerere in exercitum Saxonicum, qui jam Cæsaris sit; nec Cæsari sacramentum dicere posse, cui suspectetur, velut ipse Electorem ad bellum in Cæsarem incitaverit, hujus ditiones vastaverit, Pragam ceperit, ac Fridlandum fidum alias Cæsaris ministrum seduxerit, nec Austriacum esse ejusmodi offensas oblivisci. Invehebatur præterea in Hoëum Theologum: qui sententiam ipsius super Pragensi pace sibi communicatam Christiano dignam, honestam, & saluti Protestantium patriæque proficuam agnoverat; Electorique denuntiaturum se dixerat, ni ab ea pace discedat, conscientiam & honestatem ipsum læsurum. Et nihilo secius sequenti die Numini pro ista pace gratias nuncuparat. Unde propria eum confessione convinci, Deo grates exsolvisse, quod Elector cum læsione conscientiæ, & posthabito honesto pacem inierit. Addebat; si salva conscientia adversus Cæsarem hactenus arma gesta sint, eadem etiam adversus Saxonem geri posse, qui turpem & causæ Evangelicorum perniciosam pacem cuderit.

2. Junii.

Ei Sueci non fidunt.

Nec eo magis tamen vir iste sinceri animi fidem Suecis faciebat, ipsis antea semper adversus, & præcipuus autor Pirnensis tractatus; qui licet paulo æquior quam Pragensis, iisdem tamen fere defectibus præsertim circa Silesios laborabat, quos nunc iste in Pragensi pace tantopere damnabat. Et qui viri astutiam noverant, ista omnia in speciem fieri, dicique judicabant ad fucum populo faciendum, ac ut impediret, ne Brandeburgicus se cum Suecis jungeret. Qui & his ipsis diebus à Brandeburgico legationem ad Saxonem susceperat obtentu laxius spatium petendi Ordinum declarationi, & satisfactionem Suecis procurandi. Et sane constabat, ipsum plerisque nobilibus per ditionem Brandeburgicam favorem in Austriacos inspirasse, quibus persuaserat; Gustavum Regem id egisse, ut libertatem nobilitatis Germanicæ circumcideret, eidemque opprimendæ novos homines opibus, & honoribus extolleret. Quod fatum quoque Ordinem Equestrem mansurum sit, prævalentibus Germaniæ Principibus, qui pleraque bona, ac beneficia sacra sibi suisque vindicaturi sint, reliquis inter gratiosos aulicos distributis. Contra florente Domo Austriaca nobilitatem Germanam bonis sacris fruituram, ac Principibus in ordinem redactis istam ad veræ libertatis fastigium enixuram. Quo fine & ipse tractatum Pirnensem suaserit.

Silesii de pace apud Saxonem frustra queruntur.

§. 45. Enimvero bona fide eam pacem detestabantur Silesiæ Ordines, qui jam dudum per legatos Saxonem rogaverant; ut cum ipsi per ejus exercitum nulla sua culpa in partes pertracti sint, idem pro fide sibi sanctissime data efficiat, ne pacis instrumento suæ existimationi nota inuratur, neu tam fœdis criminibus onerati durissimis conditionibus subjiciantur. Ad quæ Elector promiserat; transactionem anno hujus seculi vicesimo primo Dresdæ initam, & à Cæsare confirmatam, salvam ipsis fore. Hac in spe inter postremos tractatus eo magis confirmabantur, quod legatis quantumvis solicite instantibus nihil eorum, quæ agebantur, communicaretur; unde ipsi collegerant, causam suam ita liquidam esse, ut nulla amplius deductione indigeat. Conclusa quoque pace ne verbum quidem ipsis indicabatur eorum quæ ad Silesiam spectarent. Ast cum post intelligerent, quæ Pirnæ circa ipsos decreta erant Pragæ renovata, & durioribus legibus adstricta, ac extrema intentari, ni ista subeant, prolixo scripto innocentiam suam denuo demonstrant; ut atrocissimas à Cæsare oppressiones patienter tolerarint; ut Elector immisso exercitu, metu promissisque ipsos compulerit in cæterorum Evangelicorum causam descendere; ut ipse autor sit eorum omnium, quæ sibi objici queant. In mentem inde revocatis ejus promissis obsecrant, ignominiæ ipsos eximat, ac libertatem, juraque Silesiæ sarta tecta conservet. Ni hoc fieret, interposita protestatione, jus sibi è Dresdensi transactione quæsitum reservabant. Eodem argumento literas ad Arnheimium dabant, cui & omnium dictorum factorumque memoriam refricabant, quibus ad arctiorem ipsos conjunctionem permovere sategerat. Sed neque hic secessione facta, quicquam amplius ad rem conferre poterat; & Elector paci suæ inhærens querelas istas surda aure respuebat. 1635. 9. Jun.

Erfordienses paci non fidunt. 12. Junii.

§. 46. Sed nec Superioris Saxoniæ Ordines super ista pace eadem sentiebant. Erfordienses quippe eam suspectam judicabant; eoque Oxenstiernam per literas orabant, ut in tractatibus, qui cum Saxone suscipiendi videantur, ipsorum rationem habeat. Idque petitum paulo post repetebant; ratione addita, quod cum de pace nuper conclusa vicinis Ordinibus significaretur, ipsorum urbs præterita sit. 9. Julii.

Anhaldini pacem sub conditione acceptant.

Anhaldini Principes etsi Saxonis imperia abnuere non auderent, cujus metu etiam Ludovicus Principes præfectura in duos præsulatus plane abierat, ejusque abdicationis testimonium sibi ab Oxenstierna exhiberi petierat: tamen quod in pace Pragensi passim quædam desiderarent, non nisi certis conditionibus eam acceptare decernebant, ut conscientiæ, & decoro utcunque consulerent, postquam contra torrentem niti supra vires erat.

Wilhelmus Vinariensis Dux paulatim in pacem flectit. 8. Jun.

Wilhelmus Vinariensis Dux, etsi jam non vulgari amicitia Saxoni junctus, per Legatum apud Oxenstiernam multa de studio suo in communem causam Suecosque testabatur, rogans, ut ipse sibi deinceps quoque faveat, ac Protestantium salutem cordi habeat. Sed ea mens non diu persistebat; an quod ista tantum simulaverat. Initio tamen declarabat: se constituisse pacem amplecti, & à bello remotum quiescere. Non posse tamen copias suas, quas nec plane in potestate habeat, obstringere, ut cum Cæsaris se exercitu conjungant adversus Gallos Suecosque, aut si qui alii eam pacem abnuant. Cujus rei graves sibi rationes esse, ac confidere, non plus à se postulatum iri. Et ut eo circumspectius agat, copias se suas eousque retenturum, quoad ab Electore sibi sit idonee cautum. Sed si ad plura urgeatur, quam conscientia ferat, alia sibi consilia capienda.

Brandeburgicus [illegible] cat. 10. April.

§. 47. Brandeburgicus Elector, Dresda reverso Schwartzenbergio, selectos Ordinum provincialium denuo Berolinum evocat, illorumque sententiam exquirit; num Saxoni adhærendum, si is vel

1635. vel ad Cæſarem tranſeat, vel tertias ſibi partes formet? Quorum etſi non pauci in conjunctionem cum Saxone inclinabant ab autoritatem popularis ſui Arnheimii, & quod anxie pacem anhelabant, ad quam iſthæc via expeditiſſima videbatur: tamen aliqui è conſiliariis, & ipſorum ſuaſu Elector valde dubitabant, num ita repente ad Saxonem tranſeundum foret. Nam eo caſu ſumma rerum Saxoni credenda erat, quod cum ob alias cauſas durum erat, tum quod iſte magna ab hoc ſibi deberi contenderet ob hæreditatem Boruſſicam, & ſucceſſionem Juliacenſem, ex qua fructuum perceptorum & percipiendorum nomine ducenties quinquagies centena uncialium millia poſtulabat. Igitur placebat pauliſper ſpectandum, quo res ſe darent, omniaque integra ad Oxenſtiernæ adventum differenda. Sed cum mox articuli Pirnenſes paſſim interpolarentur, Elector non aulicos ſolum, ſed & Theologos in conſilium adhibebat. Quos inter Wolfgangus Crellius prolixe demonſtrabat: hautquidquam fas piumque eſſe Electori, cum Cæſare & Saxone arma conjungere ad perſequendos illos, qui amneſtia excluſi, & ſoli clementiæ Cæſaris reſervati ſint; quantumvis ditiones, dignitatem, ac ſacra ipſi ſalva fore promiſſum ſit. Quin nec fas ipſi ratam habere pacem, qua aliqui Ordinum Evangelicorum excludantur. Unde ſpes erat, Electorem à cauſa communi non defecturum: de qua ſua mente etiam Banerium per Legatum Heidium eſſe ſecurum juſſerat. Enimvero Schwartzenbergius, ipſiuſque factio duplici potiſſimum machina oppugnatum Electoris animum in ſequiora detorquebant. Nam cum Elector Oxenſtiernam in Saxoniam adpellentem legatione aditurus eſſet, id perficiebant, ut ei obeundę deſtinaretur Blumenthælius, Comiti iſti penitus addictus; utque ſepoſita communis cauſæ reparatione ſola cautio de ſucceſſione Pomeranica exigeretur: cum ſatis conſtaret, Oxenſtiernam ſine ulla conditione iſtam non annuiturum: qua repulſa ad irritandum Electoris animum abuſuri erant. Quem inſuper quaſſabant collapſæ per Superiorem Germaniam res, & Gallorum in Belgio arma initiis non reſpondentia, gliſcenſque Cæſaris atque Saxonis potentia, quæ malevoli immenſum extollebant, inania quoque miſcentes, ut Electori tandem perſuaderent, res Suecorum & Evangelicorum conclamatas, nec ſpem eas inſtaurandi ſupereſſe: unde unicam viam ſe ſuoſque extremis malorum eripiendi patere, ſi pacem amplectatur. Quibus artibus labefactum Electoris animum demum in partes ſuas pertraxere.

Poſt artibus malevolorum corrumpitur.

§. 48. In Saxonia Inferiore Landgravius Georgium Ducem tandem ad congreſſum Hildeſiæ habendum permoverat, invitato quoque Banerio, ut conſultarent, quomodo ipſorum copiæ neceſſitate exigente invicem ſibi ſuccurrere poſſent. Eo ſe conferre Banerius, quod initio conſtituerat, impediebatur adverſa valetudine, & quia conſtabat id agi, ut ipſe ab exercitu abſtraheretur. Mittebat tamen eodem tribunum Werderum Landgravio cumprimis gratum, qui demonſtraret; conſultum ſibi videri, ipſos intra hoſpitia quietem agere, quoad appareat, quid inter Cæſarem & Saxonem concludendum ſit: tunc demum enim certi quid ſtatui poſſe. Sibi ſane ſtativis ſuis digredi haut tutum, poſitis ad latus Saxonicis, à tergo Brandeburgicis copiis, à quibus quid expectandum ſit, non conſtet: unde ſibi utique rebus ſuis invigilandum, & quid tempus ferat expectandum eſſe. Quod ſi hoſtis Landgravium premat, firmatis valido præſidio munitis locis cum copiis Viſurgim verſus ad Georgium Ducem recedendum, apertis agrorum hoſti in prædam relictis, quibus æque vaſtitas imminent, ſi amicos exercitus eodem evocet, ſede belli ibidem locata. Quod ſi tamen omnino auxilia petat Landgravius eſſe Duci Georgio ad ſuccurrendum facultatem, & ſe quantum tempora ſua ferant, equitatum ſubmiſſurum. Omnino tamen ſuadebat Landgravio, conſervationem potius exercitus hoc tempore, quam agrorum ſpectaret. Cæterum Hildeſiæ Luneburgicus Landgravio aliquot legiones promittebat, quibus hic de annona proſpecturus erat. Sed cum Landgravius mandata eis legionibus danda huc extendi vellet, ut ſi occaſio arrideat, Haſſiacis junctæ in hoſtem irent, & Bernhardo Duci ſociarentur, id Luneburgicus obtentu induciarum, in quas conſenſerit, recuſabat. Ita ad extremum eo congreſſu parum effectum fuit. 1635.

Landgravius & Luneburgicus congrediuntur.

18. April.

Banerii conſilium.

§. 49. Alio inde conventu Wilhelmus Vinarienſis, Georgius Luneburgicus, & Landgravius Northuſæ agitabant, quid circa pacem Pragenſem ſtatuendum foret, quam à Pirnenſibus articulis multum diſcrepare intellexerant. Ubi id ab ipſis decretum vulgabatur; ſi honeſta & omnes complexa pax obtineri poſſit, libenter ſe eàm arrepturos. Aſt ſi Saxo conventa ſua ipſis utique obtrudere conetur in fraudem cauſæ communis, ſe conſtanter in ſocietate permanſuros, quoad Proteſtantibus firma ſecuritas parta ſit. Eo fine ipſos è copiis ſuis unum exercitum compoſituros, ingruenti qua opus ſit hoſti opponendum. Enimvero quod ſuper eo congreſſu Banerio nihil communicatum foret, ipſe his, quæ publice jactabantur, fidem derogabat. Quanquam enim de ſtudio Landgravii in Succos non dubitaretur, reliqui tamen ſuſpecti erant, & præcipue Vinarienſis indies magis Electori Saxoniæ addictus. Unde ab ipſo id ſpectari judicabat Banerius, ut Luneburgicus Suecorum partibus abſtraheretur, aut ſaltem ejus ſibi copiæ adjungerentur. Id quod hac via obtenturus erat, quia iſte exercitus diverſis quidem ducibus ſubditus, ſummæ ejuſdem directioni ſubeſſe debebat.

Conventus inter Vinarienſem Luneburgicum & Landgravium Banerio ſuſpectus.

20. Maji.

§. 50. Aſt univerſos Saxoniæ Inferioris Ordines Auguſtus Brunſwicenſis Dux Brunſwigam convocaverat, ubi ad propoſitionem ab ipſo factam decretum; inducias à Saxone initas utique amplectendas: pacis quoque Pirnæ conceptas leges admittere ſatius eſſe, quam ancipiti aleæ fortunas omnes exponere, aut miſeros cives per belli mala diutius trahere: operam tamen utique dandam, ut Gallis & Suecis amica ratione ſatisfiat. Quod ſi Pragæ quid additum ſit, aut Pirnenſibus capitibus detractum, quod divinæ gloriæ & doctrinę ſtatuique Evangelicorum repugnet, novo conventu indicto pro re nata conſilium capiendum. Interim ſuper alendo exercitu decernebatur, quoad de pace conſtaret. Ita Inferior Saxonia fere cum Electore conſpirabat, niſi quod Suecorum Gallorumque rationem curatius habendam duceret, quibus validi exercitus, ac plurima munita oppida præſidiis inſeſſa. Unde ni bona illorum cum gratia res componeretur, adparebat, eas oras novis, ac forſan gravioribus quam hactenus turbis involvendas. Nec placebat Landgravium ab induciis excluſum, qui ſi per deſperationem ad imploranda exterorum auxilia adigeretur, vicinum incendium Saxoniam quoque correpturum videbatur. Unde Electorem literis monebant, æquum ſibi videri Suecorum amicitiam conſervari, ac ob inſignia merita rationem eorum ita haberi, prout fas, & decus exigat.

Conventus Inferioris Saxoniæ decretum.

29. Maji. 9. Junii.

1635.

Tum omnes adverſus duas Coronas offenſarum cauſas declinandas, & Landgravium induciis includendum.

Neuſtadium & Nienburgum deduntur. 30. April. 19. Jun.

§. 51. Inter iſta ob ſuſceptas inducias eo tractu ab exercitibus nihil memorabile actum, niſi quod Cæſarei Neuſtadium ad montem à rapis dictum, & Nienburgum poſt longam eminus obſidionem premente fame dedere ſunt coacti, illud Aprili, hoc Junio menſe, quorum huic Wernerus Meridius tribunus, qui obſidium curaverat, præficitur. Paulo poſt Sperreuterus ſupremus vigiliarum præfectus à Georgio Duce cum aliquot legionibus ſeceſſionem fecit; cujus rei cauſa paulo altius repetenda. Poſt acceptatas inducias Dux copiis ſibi ſubjectis, ac præcipue legionibus, quæ Nienburgum obſederant, imperaverat omni hoſtilitate adverſus Cæſareos abſtinere. Sed quia iſtud inſciis Suecis, & in fraudem eorundem factum erat, ſuſpicio oriebatur, quaſi Dux tractatuum Saxonicorum particeps foret: præſertim cum non modicas occaſiones hoſti noxam inferendi omiſiſſet.

Sperreuterus à Georgio Duce ſeceſſionem facit.

Ducis Georgii ſuſpectæ actiones.

Nam monuerat Sperreuterus, intra paucas ſeptimanas fame ad deditionem cogi poſſe Wiedenburgam Oſnabrugenſis præſulatus arcem, quę vicinam late regionem exactionibus premebat. Id quod obtentu induciarum Dux recuſabat; quo nomine etiam voluerat Rhedam munitionibus ac præſidio firmari, non parum ſecuritati hoſpitiorum Weſtphalicorum inſervituram. Præterea querelarum & minarum adverſus Banerium, ejuſque exercitum nec finis erat, nec modus. Nec dubitabat palam profiteri; plus ſibi jam Ordines ſui Circuli reſpiciendos, quam Sueciam: illos quippe ſolos onera belli pertuliſſe, cum ab extraneis nihil auxilii, ac potius multum impedimenti ipſis allatum ſit. Idem quoque arguebatur, Suecicas legiones, & qui Suecis favebant durius, Brunſuicenſes contra largius habere, ut hæ potiſſimum numero militum gliſcerent. Jam quoque titulum *Generalis Suecici*, quo hactenus fere nuncupatus fuerat, & quem lubens admiſerat, faſtidire incipiebat, cauſatus; à Guſtavo Rege pacto Wurtzburgi inito in ipſius arbitrio relictum, cum imperium in copias Circuli Saxonici tanquam Princeps Germanię, & non ſimplicis ducis Suecici dignatione ſuſcipere velit, modo in negotiis ſummam rerum ſpectantibus à Regis directione dependeat. Neque repugnare ipſum velut liberum Imperii Principem conſcriptis à ſe copiis præeſſe, & Regi dum viveret ſummam belli directionem deferre. Unde & in pacto deditionis Nienburgenſis omiſſo Suecico vocabulo Circuli Saxonici ſe ducem duntaxat vocitaverat. Cum etiam Banerius animo ipſius explorando literis & nuntio miſſo exquiſiviſſet; quid ab ipſo expectandum ſibi foret, ſi Saxo Cæſareis junctus invaderet; ſimul aliquot legiones Suecicas, & machinas triginta quatuor ſibi mitti poſtularet:

25. Maji.

Dux inanes verborum ambages reponere; nec ſuis ſe legionibus, ac machinis carere poſſe; addito, ſibi non conſtare, legiones aliquas Suecicas, aut Sueciæ obnoxias ſuo imperio ſubeſſe. Præſertim cum iſtæ legiones Ordinibus Saxonię traditæ, atque ab hiſce acceptatæ, & hactenus ſuſtentatæ ſint. Non igitur penes ſe, ſed Ordines Circuli eſſe aliquas legiones dimittere: ſuum eſſe illas conſervare, & in uſum cauſæ communis adhibere. Imo cum Banerius poſtularet, ut Dux hoſti propior dimachis ſuis opportunos aditus cuſtodiret, ne id quidem annuebat.

21. Maji.

§. 52 Cum igitur ex conventione Ducis cum Wilhelmo Vinarienſi, & Landgravio junctis ipſorum copiis exercitus ad Werram flumen eſſet formandus, Dux Sperreutero mandabat, contractis in Weſtphalia legionibus, ac ſuperato Viſurgi in agro Brunſuicenſi commodo loco caſtra metaretur, hoſtemque diligenter obſervaret, ac ad Wilhelmum Vinarienſem, & Landgravium quicquid ageretur referret; ſe tamen in conſulto cum neutro copias conjungeret. Contra Sperreuterus Duci oſtendebat; non convenire Weſtphaliam milite nudari, ne forte hoſtis Nienburgo ſuccurrat, tunc in extremis agenti.

Sperreuterus juſſu Ducis Weſtphaliam non vult excedere.

28. Maji.

Aſt Dux mandata ſua iterare, cauſatus ad Nienburgum nihil eſſe periculi ob nuperam Hiſpanorum in Brabantia cladem: ac ſi qui ingruant, ſat ſpatii fore iſtos diſpiciendi. Igitur ad condictum locum feſtinaret, ſed inducias obſervaret, nec Melandro Haſſiaco Duci ſe miſceret. Ea mandata Sperreuteri ſuſpicionem, velut Dux in Saxonem inclinaret, non parum confirmabant; præſertim poſtquam intelligebat ſe imperio Ducis Wilhelmi in Saxonem jam aperte proni ſubjiciendum. Unde id agi judicabat, ut ipſe Luneburgico viciſſim ſuſpectus Weſtphalia dimotus in talem conjiceretur locum, ubi è medio tolli, aut in poteſtate haberi poſſet; ſimul legionibus Nienburgo obſidentibus Sueciæ addictiſſimis abſtraheretur, quę deinceps una cum Nienburgo in Ducis manu futuræ eſſent. Conſtituerat igitur moras nectere; ac interim à Banerio, quid ſibi agendum, literis exquirebat. Enimvero huic non minus Dux ſuſpectabatur; nec ferendum videbatur Weſtphaliam, & tot legiones inſuper haberi. Igitur Sperreutero reſpondebat: legiones circa ſe expeditas teneret; interim ſuam mentem diſſimularet, quoad ipſe, quid ulterius faciendum, ſignificaret. Quod ſi nimis urgeatur, nec alia via pateat, legiones quas poſſit contraheret, & ſeceſſione à Duce facta ſecum jungeretur. Dum ita tergiverſanti Sperreutero Dux repetitis mandatis inſtat, ad Oxenſtiernam, quem è Gallia in Saxoniam adpuliſſe innotuerat, Hammerſteinium præfectum turmæ ablegat, ut ſibi expreſſa mandata dentur, num repudiato Luneburgici imperio ad Banerium tranſire, abductis ſimul à Regina pendentibus legionibus; ac Nienburgum, ubi captum ſit, fido præſidio firmare debeat?

30. Maji.

Oxenſtierna Sperreuteri conſilia adprobat.

Oxenſtierna, quanquam proſpiciebat, Luneburgicum hac re gravem offenſam concepturum, ac eam fortaſſe obtentui ſumturum in partes Saxonicas tranſeundi: tamen haut conſultum judicabat, tot legiones jacturæ periculo exponere. Inprimis animo obverſabatur Nienburgum, quo ſi Luneburgicus potiretur, jam Hamelæ ac Mindę potens, Suecis nihil firmi ad Viſurgim reſtabat, tranſitus ejus fluminis in placito Ducis deinceps erat futurus. Igitur mandata à Banerio miſſa confirmabat, ac ut legiones à Suecia pendentes in fide retinere ſtuderet; tum curaret, ut Nienburgum in poteſtate haberet non ſolum ob tranſitum Viſurgis, ſed & ut tormenta Suecica, quæ Dux ad ſe non ſpectantia Petersburgo avexerat, eo pignore facilius ab ipſo recipi poſſent. His mandatis acceptis Sperreuterus Duci ſignificat, ſe contrariis Oxenſtiernæ juſſis prohiberi, quo minus injunctum ab ipſo iter perſequatur. Quæ iſtum rationes moveant ſe ignorare, nec inquirere ſuum eſſe. Id vero Dux ęgerrime ferebat, ac in acerbas de Sperreutero querelas erumpebat, velut is non ob bonum publicum, ſed ut Comitatum Lippienſem argento emungeret, falſis narrationibus Oxenſtiernam circumvenerit. Multa ſimul de fide ſua teſtabatur, & vindictam ſe de Sperreutero ſumturum. Eam animi ægritudinem Oxenſtierna colloquio eximere conabatur, ad quod Dux initio ſe cupidum oſtendebat. Sed poſt mutata ſententia abnuebat, quoad ſuper iſtis legionibus ſibi ſatisfactum foret. Interea Sperreuterus aſſociatis ſibi novem legionibus primo Huxteram verſus tendebat,

1635.

bat, ubi in proclivi videbatur Hamelam astu occupare, si propria autoritate tantam rem suscipere ausus fuisset. Inde per præsulatum Mindensem, & Osnabrugensem Nienburgum flectit, tunc recens ab hoste deditum, idque feliciter in potestatem suam redigit, postquam præfecto Wernero Merodio, & tribuno Stralendorfio Oxenstiernæ mandata, queis ejus imperio parere jubebantur, ostendisset. Et Stralendorfius quidem cum sua legione statim oppido dimotus, solis Astoni cohortibus ibi relictis, & quod parum annonæ esset, Merodio ut è vicinis præfecturis statim importaret injunctum.

Spectrentenus Nienburgum in potestatem redigit. 19. Junii.

Conspiratio in Banerium detegitur.

§. 53. Eodem tempore conspiratio in Banerium detegitur, cujus autores erant Joannes Stalmannus præsulatus Magdeburgici & Halberstadiensis nuper Cancellarius, & Jacobus Capo Rugia insula ortus. Quorum ille ob Reformata sacra, quæ profitebatur, abdicato munere priorum beneficiorum memoriam acerrimo odio mutaverat. Hic in Poloniam exploratum missus, cum operam suam non ex voto æstimari vidisset, in vindictam exarserat. Qui in societatem sceleris pertrahere nitebatur Erasmum Platonem tribunum, qui Banerii offensam incurrerat. Adhibebatur flagitio color, quod tranquillitatis Germaniæ intersit cum virum è medio tolli, qui solus pacem remoretur, nec ex usu Sueciæ rem gerat. Ast Plato percepta sceleris machina; quanquam ipse Banerio invisus, & conspiratio non adversus Sueciam instituta simulare-
13. April. tur, illam ad hunc deferebat. Isti tamen rem detectam odorati in fugam se dant. Et alterum quidem latebræ texere. Stalmannus ad fines Poloniæ deprehensus, cum desperabundus vulnus sibi cul-
26. Sept. tro intulisset non letale, in vincula datus est; quibus post ruptis una cum decurione custodiæ adposito se proripuit.

Primi motus inter ductores exercitus erumpunt.

§. 54. Sed & apud ductores exercitus novarum rerum indicia erumpebant, postquam de infenso Saxonis, & aliorum in Suecos animo intellectum est, & cum exercitum Pragensi pace exclusum. Inde enim à Banerio sciscitandi ansam arripiebant, cui deinceps militaturi, & à quo stipendia accepturi essent? Quorum conatus etsi Banerius hoc artificio eludere studeret, quod singulos tribunos apud legiones suas presto esse juberet, velut in advenventantis Oxenstiernæ honorem, ac ut rebus ita exigentibus exercitus eo promtius contrahi posset; quo ipsos divisos teneret: impedire tamen non po-
23. Maji. terat, quo minus Winckelius, Hodicius, Comes, Berghofius, Dewicius, & Crocovius tribuni scripto ipsi oblato postularent; ut superiores duces tribunosque exercitus convocaret, quo periculosis hisce temporibus super salute Sueciæ, & exercituum consultari queat. Quos ille ad Oxenstiernæ adventum quiescere jubebat. Cæterum non modicæ curæ Banerium exercebant, quod Arnheimius Werdero tribuno indicaverat, Saxonem recta in Pomeraniam iturum, quam Brandeburgico pacem Pragensem acceptanti se traditurum Schwartzenbergio Comiti promiserat. Eoque metuebat, ne Brandeburgicus transitus Havelæ validis præsidiis firmaret, ut priusquam ipse perrumpere posset, Saxo copiis Witebergæ & Torgæ trans Albim ductis, eodem præverteret, ipsumque ora maritima excluderet. Contra tamen suspicari in mentem veniebat, ne forte rumor iste studio spargeretur, quo ipse Magdeburgico agro abstractus in Pomeraniam se proriperet, quem norant ad id receptaculum oculos semper reflectere. Igitur in procinctu stabat, ut si Saxo in Pomeraniam moveret, ipse eum præverteret. Sed postquam iste ad Lipsiam copias contrahebat, Banerio ad Salam metari placebat.

§. 55. Inter ista Oxenstierna Magdeburgum accesserat, quem rebus plane turbatis ac prolapsis magnæ difficultates circumstabant. Saxo quippe post pacem cum Cæsare factam Suecorum partibus desertis omni modo id agebat, ut cæteros Saxoniæ Ordines ad se pertraheret, jam indies magis vacillantes. Ita ab amicis nudato Oxenstiernæ duæ patebant viæ, quarum alterutra utique ingredienda erat, ut vel per tractatus cœptam rerum telam abrumperet, vel continuato bello pertexeret; quarum neutra tamen sat expedita videbatur. Nam circa tractatus potissimum dignitas, securitas, & satisfactio patriæ respicienda erat. Dignitas in eo vertebatur, ut quemadmodum bellum cum Cæsare ac Liga gestum fuerat; ita & pax cum utrisque, aut saltem cum Cæsare iterum sanciretur. Id quod suscepta cum Saxone tractatione futurum non erat, nisi hic mandatis à Cæsare instructus negotium susciperet. Quantum porro securitatis in Saxonis cautione pro aliis interponenda foret, recens Silesiorum exemplum ostendebat. Denique pensationi sumtuum nec plane renuntiare placebat; & tamen quid terrarum citra novum bellum obtineri posset non adparebat; modica autem argenti summa mactum discedere apud omnes nationes probro erat futurum. Quod si bellum sederet, erat quidem sub Banerio egregius exercitus, Saxoni par; sed qui fere extraneo, & Germano milite componebatur, cui an præsenti rerum facie satis tuto fidendum foret, non constabat; præsertim cum ductores jamtum super stipendiis in posterum scrupulos movissent. Sed & status Sueciæ animo observabatur, quæ finientibus induciis Polonicis, ac incerto adhuc tractatuum eventu duobus tantis bellis diu sustinendis vix sufficiebat. Eo rerum articulo commodum valde cecidisset, si Galliæ Rex, & Batavi Legatos suos mature, prout convenerat, huc misissent, autoritate sua effecturos, ne vel tractatus cum Saxone abrumperentur, vel Ordines inconsulto impetu ad Pragensem pacem amplectendam ruerent. Enimvero Gallus Legatum mittere distulerat, ne invidia ob tardatam Germaniæ pacem in ipsum devolveretur, qui per Italiam & Galliam credi volebat non nisi suas injurias contra Lotharingum exsequi; atque interim non tantum Episcopis & Bavaro, sed & Cæsari se venditabat, velut pacis cupidissimum, ac Romanæ Ecclesiæ si quisquam studiosum. Neque desinebat tunc Julius Mazarinus Pontificis Nuntius in Protestantium damnum fabricare pacis Austriacam inter Domum, Regnumque Galliæ consilia. Apud Batavos quoque multum temporis deligendo Legato terebatur, quoad tandem id negotium Fopponi Aizemæ apud Hanseaticos Residenti deferretur; cui exigua ubique fides & autoritas, ut parum auxilii ab ipso Oxenstierna expectare posset. Sed neque Galli residua subsidiorum, neque Batavi de promissa pecunia quidquam solverant; sic ut Oxenstiernam pecunia deficeret; cujus si affatim fuisset, promptum videbatur non solum Banerii exercitum componere, sed & fortasse Saxonicas copias ad se allicere.

Oxenstiernæ circa præsens tempus consilia.

Oxenstierna cum Saxone tractatus suscipiat. 24. Maji.

§. 56. Haut eo secius tamen Oxenstierna solus nullo sublevante, ac inter argenti tenuitatem destitutus, patriam suam si qua posset per amicos tractatus molesto eripere bello conabatur ansam præbente ipso Saxone. Cui Banerius, cognito à Cæsare Pirnæ conventis non pauca dura adjungi, scripserat; se paratum esse cum exercitu ipsi succurrere, si tractatuum obtentu Cæsar ut antea hostilia machinetur; simul monebat, ne in leges causæ Protestantium communi, Sueciæque noxias consentiat; tum quid vicissim auxilii Succia ab ipso expectare debeat, requirebat.

1635. bat. Ad quæ Elector initio præter inania verborum nihil reponebat. Mox tamen factam pacem Banerio significat, addito; se quamprimum cum ipso transacturum, qua ratione Sueciæ gratia referri queat, prout æquitas viresque ferant. Eam ansam arripiebat Oxenstierna prolixe ad Saxonem scribendi; uti Suecis ac Fœderatis Imperii Ordinibus semper propositum fuerit res Protestantium per honestam fidamque pacem stabilire; cui fini ipse maxime expedire judicaverit bellum juxta ac pacis tractatus junctis consiliis geri. Id quod nunc quoque factum optet. Sed quia Electori aliter visum, cupere se, pacis capita simul fuisse transmissa, quo ea mature expendi queant. Nam quæ in vulgus sparsa sint, pro genuinis à se haberi vix posse, quæ Sueciam hostili modo persequendam decernant, multosque Ordinum Evangelicorum durissimæ conditioni exponant. Equidem quid ipse cæterique Ordines Germaniæ expedire credant, id à se in medio relinqui. Ita tamen Gustavum Regem de Electore, cæterisque meritum, ita quoque ipsum fœdere promisisse, ut pax nisi præscia & consentiente Suecia concludi non debuerit. Quod si tamen isthæc pax honesta sit ac fida, se Sueciæque socios libenter operam daturos, ut ea quamprimum perficiatur. Ad quæ Elector paucis reponebat; se propediem super hoc negotio legatos missurum. Et mox Magdeburgi aderant Joannes Porta, & Joannes Paulus Munchius, qui multis verbis memorabant de studio Electoris circa Germaniam belli malis eripiendam; quid operæ ab ipso circa pacem sumtum sit; ut ea tandem Pragæ coaluerit; quam Suecis quoque probatam iri confidat. Tum ut hi Magdeburgico præsulatu, qui in filium Electoris collatus sit, cedant, ac in cæteris quoque paci sese conformes gerant. Se uti omnem operam daturum quo Suecis satisfiat; ita sperare hos æqua postulaturos; præsertim cum Gustavus Rex initio belli declaraverit, causam in Germaniam adpellendi sibi præcipuam fuisse, ut proprias injurias ulcisceretur, & Maris Baltici ac Sueciæ securitati prospiceret. Evangelicos Ordines plane exhaustos; & generosum esse solo gloriæ præmio afflictos malis eripuisse. Saltem Gustavum Regem declarasse, se ab Electore nomine lati auxilii pensationis nihil postulare. Multis demum rationibus monent, æquitatem sectandam, nec omnia in armis reponenda. Ad ista cum Oxenstierna scrupulos quosdam circa pacem conclusam movere inciperet, illi quid super Suecica satisfactione in mandatis habeant, expromunt: Dignitatem Imperii non ferre, ut quid ditionum aut jurium ei decerpatur; neminem Ordinum de suo quid concedere velle, nec salvo jure posse. Catholicos sua armis recuperasse; à Protestantibus aliquid petere contra finem auxilii esse, nec quæ ipsis servandis arma sint sumta, iisdem destruendis inservire debere. Unde Electori consultissimum videri, ut Suecis insignis pecuniæ summa, super qua conveniri queat, exsolvatur, postquam omnia loca, quæ obtinent, salva restituerint, exercitum absque noxa deduxerint, & omni actioni in futurum renuntiaverint. Hornium insuper, cæterosque captivos Suecos absque lytro liberandos. De amnestia jam ipsa pace satis cautum esse, si exteri Principes eam ultro suscipiant. Nec temporum rationem & incumbentia Germaniæ belli mala moram admittere ut res ad Galliæ Regem, Ordinesque Fœderibus Suecorum innexos, aut in ipsam Sueciam referatur. Ista cum Oxenstiernæ non arriderent, sed is super dignitate & securitate Sueciæ, cujus Pragensi pace nulla ratio erat habita, aliisque quæ desiderabat prius satisfieri sibi cuperet, antequam præsulatibus cederet; contra Legati nihil amplius in mandatis se habere dicerent: 1635. iste re infecta eos dimittebat, spe facta paucos intra dies ad Electorem missurum, qui supra scrupulis circa pacem occurrentibus declarationem petant. Sed Elector moræ impatiens per literas nonnihil ad dubia, quantum ex Legatis suis perceperat, reponebat, parum sane ad rem faciens. Nec super securitate Sueciæ aliud proponebat, quam æterna oblivione sepultum iri, quo alias ob auxilium alteri parti latum moveri queat. Ac denuo super maturanda declaratione urgebat.

Margin notes (left column): 21. Julii. — 18. Julii. — Saxonicorum Legatorum propositio. — Legati Saxonici re infecta discedunt.

Margin note (right column): 27. Julii.

§. 57. Dum hæc aguntur Banerius apud Munch-Neuburgum exercitum lustraverat, ac peditatum ad Gatterslebiam, equites per vicinos vicos disposuerat, ut pauculas intra horas universæ copiæ coire possent. Insuper sparsos per præsidia & hospitia, & aliquot Sperreuteri legiones evocaverat. Ea re Elector, cujus copiæ nondum omnes convenerant, commovebatur, ut Hanavium legionis vicarium mitteret sciscitatum; quid iste sibi motus vellet? Cui placide Banerius; ita ex usu sibi fuisse, nec Electoris ditionibus aut hospitiis id fraudi fore, aut amicos inter tractatus quidquam adversi ipsi metuendum. Cæterum revera parum spei in tractatibus istis reponebatur, & paulatim quæ bello exorto opus forent præparabantur. Simul Oxenstierna cum Wilhelmo Landgravio, qui Magdeburgum ipso petente accesserat, convenit; ut is Reginæ nomine sibi adjungat quicquid per Westphaliam & vicina loca copiarum Suecicarum foret, una cum Wilhelmi Vinariensis legionibus per Eichsfeldiam hospitantibus: utque si res exigat Banerio, qui hæc & vicina loca sit servaturus, subveniat. Inde mutuo fides datur, neutrum pacem facturum, nisi incluso altero; nec arma positurum, nisi honesta utriusque consensu pace obtenta. Seorsim quoque conveniebat, ut Landgravius, assumtis Suecicis sub Sperreutero legionibus & Vinariensis copiis, Rhenum versus moveat, ac Bernhardo Duci junctus res ibi reparet, continendis quoque in officio Francofurtensibus; aut saltem ut Assessores *Concilii Formati* anxie id petentes in tutum subducantur. Facta tamen de pace Pragensi mentione Landgravius stipulabatur, ut si absque manifesto exilio sui status eam repudiare non posset, vitio sibi haut verteretur, id medium salutis extrema necessitate arripuisse.

Margin notes: Banerius exercitum contrahit. 22. Julii. — Oxenstiernæ cum Landgravio conventio. 24. Julii.

§. 58. Oxenstierna hinc retinendis in officio Banerii copiis omnes Duces superiorum Ordinum convocat, ac præsentem rerum conditionem illis exponit: Ut Pragensi pace Evangelici Ordines divulsi sint; ut rebus prolapsis nullum humanum auxilium supersit, præterquam in hoc exercitu, qui hostibus formidetur. Eo destructo omnia conclamata esse, militem stipendiorum exsortem fore, duces periculum vitæ ac fortunarum incursuros, Sueciam contumelia præmii loco mactam bellum deserturam. His malis præveniendis, & obtinendæ honestæ paci unicam rationem esse, si ipsi cum Suecia, & inter se insolubili nexu jungantur, quoad scopo suo per amicos tractatus, aut per arma potiantur. Ad quæ isti quatriduum rei mature deliberandæ petebant; quod, ubi cum Electore bellum sit gerendum, sententiis inter se discreparent, non minus nationibus, quam studiis diversi. Eam moram uti Oxenstierna facile annuebat; ita ostendebat, præsentes res erigere, ut omnes præ se ferant, ac in vulgus spargant, universis fixum sedere citra militum ac Sueciæ satisfactionem nullos tractatus admittere. Vicissim promittebat, futuro tractatu absque ducum consensu nihil concludendum; eoque fine aliquot tribunos ab ipsis designatos in consilium adhibendos. Decernunt inde duces: Si sex ab ipsis delecti tractatibus adhibeantur,

Margin notes: Oxenstiernæ cum ductoribus conventio. 25. Julii. — 30. Julii.

1635. antur, citra quorum consensum de bello & pace non agatur, se exercitui firmiter adhęsuros, quoad pax per tractatus cum Saxone obtineatur. Sed si in bellum res erumpat, cuilibet ipsorum liberum fore rebus suis ita exigentibus bona cum venia militiæ renuntiare, ut tamen legiones atque cohortes suæ apud Suecos persistant, quo casu de stipendiis sibi satisfactum iri sperent. Sed cæteri, qui ad extremum persistere decreverant, scire cupiebant; quem stipendia merita poscere debeant, si ortum cum Electore bellum Suecis secus succedat, ac ipsi forte solo Teutonico depellantur? In has conditiones duces universi datis dextris fidem Oxenstiernæ obstringebant.

Succorum ad Saxonem irrita legatio. 3. Aug. §. 59. Inde missi ab Oxenstierna Brandensteinius Comes, Lohusius supremus vigiliarum Præfectus, & Henricus Schwalenbergius Electorem Lipsiæ adeunt, eidemque exponunt; Spem fuisse Superioribus Circulis, atque Oxenstiernę, negotium pacis ab Electore ad hujus adventum in integro habitum iri, ac apud ipsum monita Evangelicorum ęque locum inventura, quam apud Cęsarem Catholicorum. Hunc tamen adventu suo in Saxoniam deprehendisse, pacem jam promulgatam iniquis Ordinum Evangelicorum conditionibus, & exclusis Suecis, præterque meritum hostium loco habitis. Equidem a pace se cæterosque nunquam abhorruisse rerum optima, sed quæ nec servitium stabiliat, nec novo bello, eique longe atrociori originem det, quæ insuper sit honesta, omnesque complectatur; per quam sacra, legesque Imperii & libertas Ordinum firmentur; quæ denique exterorum aliquam rationem habeat, Sueciæ inprimis, cujus sanguine & sumtibus res Protestantium sustentatæ sint. Enimvero pacis Pragensis decreta à Suecis salva conscientia & existimatione, tutoque acceptari non posse, nisi quædam obstacula removeantur, aut ipsa emendetur, refingaturve. Exclusam quippe esse Domum Palatinam, ac multos Ordines Superiorum Circulorum; Galliæ, & Fœderatorum Belgarum haut factam mentionem; Sueciam quoque præteritam, quę non suo tantum, sed & ipsius Electoris, ac reliquorum Protestantium nomine adversus Cæsarem arma gesserit; quam inter Cæsarem & Electorem solum acta obligare nequeant. Nihil reperiri de compositione controversiarum, è quibus bellum primo ortum est, aut de aliqua transactione inter Sueciam, ac Cæsarem ejusque socios. Pro imperio tantum juberi Suecos occupata restituere, & Germania facessere. Atqui horum arma ipsius Electoris, & plerorumque Ordinum fœderibus adprobata; super quibusdam quoque locis conventum, ut ea tamdiu à Suecis detineantur, quoad ipsis satisfactum sit. Denique & Germanos maximo numero sub Suecię auspiciis militare, quorum indemnitati & stipendiis caveri par sit. Super his omnibus quæ mens Electoris foret, requirebatur. Ad ista Elector parum, quod ad rhombum faceret, reponebat; cœptos cum Cæsare tractatus, abrumpi aut differri non potuisse, quos à quibusdam Principibus invitatus conscio Electore Brandeburgico susceperit, recreandæ à belli malis defessę patriæ, & quia versa armorum fortuna ad hunc portum confugere subegerit. Neque eosdem ignaris cæteris Ordinibus, ipsoque Oxenstierna institutos. Nunquam sibi propositum fuisse Gustavi Regis merita insuper habere. Reliqua pace promulgata exprimi, cui se nihil addi queat. Omnes tam exteros quam indigenas, si pacis legibus conformes se gerant, amnestię includi, super qua extendenda adhuc se cum Cæsare agere. Igitur non posse aliud responsum dare, quam quod nuper per legatos suos

3. Aug. (margin beside "Ad ista Elector parum")

Oxenstiernę exposuerit: ad quod ut quamprimum mentem suam declaret, postulabat. Inter 1635. ista Electorales in præfectura Juterbocensi & Dammensi, oppidoque Burgo hospitia sibi sumebat. Quot etsi Banerius durante tractatu ferendum non censeret; Oxenstierna tamen ut istud vi prohiberetur concedere nolebat; sed Legatis suis scribebat; monerent Electorem ut ejus modi actibus supersedeat, qui suspicionem injiciant, velut Suecis inani negotiatione lactatis ipse interim pro lubitu pacis decreta exsequi instituerit. Enimvero ista à Legatis monita Electorem haut movebant; & cum iidem denuo difficultatibus à se motis, quarum æquitatem multis demonstrabant, satis fieri 5. Aug. peterent, nec nisi his remotis Oxenstiernam super pace acceptanda animum declarare posse; Elector pauca respondebat, & conditiones satisfactionis à Legatis suis expositas repetebat, addito; summam pacis refingi, novosque tractatus suscipi majestate Imperii & Cæsaris indignum esse. Nec sibi integrum quidquam in Pragensi pace emendare. Sic re infecta Legati Magdeburgum revertunt, referentes, Electorem aperte jactasse; ni Oxen- 9. Aug. stierna confestim sibi Magdeburgica urbe ac ditione, ac propositis à se conditionibus, suaque circa Sueciæ satisfactionem dispositione per omnia adquiescat, se omnibus viribus in ipsum moturum, eundemque cum suis Suecis Germanico solo ejecturum.

Ductores copiarum fidem suam denuo obstringunt. §. 60. Ista Oxenstierna ad summos copiarum præfectos, quos tunc Magdeburgum evocaverat, referebat, ipsisque demonstrabat cum Elector Pragensi paci mordicus inhęreat, quæ Suecos, eorumque sago togaque ministros excludat, manifestum esse, ni ipsi fidei datę, suęque salutis memores sint, Sueciam, remque Protestantium communem, illosque ipsos summo cum dedecore emolumentis, juribusque partis evolutum iri. Unde ductores, quod ante per deputatos suos Oxenstiernæ, ac Banerio verbo promiserant, nunc scripto conceptum denuo confirmant: Se fidem Reginæ Regnoque Sueciæ datam sancte servaturos; & quanquam pacem optent, utque cum Saxone res amice componatur; cum tamen nunc modica spes pacis allubescat, & consilia hujus in incerto sint, animos se viresque invicem sociaturos, quoad Germanię tranquillitas, Suecię honesta pax, & ęqua satisfactio parta, sibique super salute, fortunis, existimatione, stipendiisque cautum sit: pręterea ducibus à Regina Suecię sibi pręfectis obsequium pręstituros, disciplinamque militarem observaturos. Si quem tamen graves rationes urgeant, ei liberum fore missionem petere, salva sua legione aut cohorte, salvisque stipendiis. Vicissim nomine Reginæ Regnique Sueciæ Oxenstierna, & Banerius spondebant: se illos non deserturos, nec pacem cum hoste inituros, nisi iisdem idonee cautum, ac satisfactum sit. Tum ut eo certiores forent, eorum rationem futuris tractatibus habitum iri, placebat è ductoribus utroque adprobante deligi, citra quorum consensum nihil, quod militum emolumentum spectet, decerneretur; & ubi negotii gravitas id requirat, cæteros quoque duces in consilium adhibendos. Tandem si per adversam fortunam Germania pellantur, ipsis receptum in Suecia, ac pro Regni facultatibus cuique ex meritis præmia fore. In hæc capita omnes duces fidem suam obstringebant.

Cum ductoribus in Saxonia inferiore agitur. §. 61. Ad reliquos ductores exercitus Luneburgici, præfectosque oppidorum in Saxonia Inferiore & Westphalia ab Oxenstierna mittebatur Lohusius cum literis, quibus monebantur in fide Sueciæ datæ firmiter persistere, quoad pax Sueciæ

&

1635. & ipsorum commoda complectens obtineretur. Unde omnes tribuni, eorumve mandatarii Brunswigæ congressi mutuo stipulabantur;

12. Aug.

se in obsequio Reginę Suecię fideliter perstituros; tum legiones suas contrahere parabant, ut circa Mindam ad Visurgim modicum exercitum formarent. Sed Georgius Dux, eo cognito singulis tribunis scorsim ad se convocatis ostendit; in quanto periculo ipsius ditio versetur, hęrentibus in limite Cęsareis, si milite plane destituatur. Sibi hautquidquam in animo esse hostilia in Suecos induere, sed tantum media dispicere, quo ipsi grata pace potiantur; quod commodius à se copiis stipato, quam inermi, effici queat. Qua ratione tribunos istos permovebat, ut deinceps quoque apud ipsum mansuros se pollicerentur.

Alia legatio ad Saxonem mittitur. 25. Aug.

§. 62. Inde placebat denuo tentare, num ad æquiora Saxo permoveri posset. Quo fine mittebatur Henricus Schwalenbergius, qui Electori proponebat; circa traditionem Magdeburgici pręsulatus nullam fore difficultatem, modo Sueciæ de honesta pace cautum sit. Tum petebat, ut is super satisfactione clarius mentem suam explicet, ac super dubiis priore legatione expositis; ostenso, quantopere Sueciæ intersit, cujus securitas, & existimatio in eo vertatur. Ad quę Elector verboso scripto reponebat: vi pacis non Magdeburgicam tantum ditionem, sed & omnia loca occupata veteribus dominis restituenda. De satisfactione, quę non nisi summa quapiam pecunię fieri queat, se pro virili curaturum. Cæterum à conclusa pace discedi non posse. Id responsum scripto conceptum cum Schwalenbergius præsente Con-

20. Aug.

silio Electorali perlegere vellet, ut si quid monendum foret, cum ipso ulterius disceptare posset, idem graviora negotia sibi incumbentia excusabat. Enimvero cum Oxenstierna salva dignitate Reginę Regnique Sueciæ isto responso adquiescere non posset, missa epistola denuo demonstrat; ad resti-

23. Aug.

tuenda loca per transactionem inter alios initam se obligari non posse, cum nulla Cæsarem inter Suecosque pax facta sit. Et cum ipse Saxo, Bavarusque Cæsaris utique vasalli ab hoc pro navata opera tam laute sibi satisfieri curaverint, par esse, ut & Suecia sanguinem sumtusque suos non plane gratis prodegerit. Addebat, pacem Pragensem non Suecos, sed Imperii Ordines spectare. Sane retineret Elector suam pacem; modo eam sibi operam præstet, ut tractatum cum Cęsare promoveat, quo non cum Suecis solum, sed & cęteris Regibus, Rebusque publicis, & fœderi adhuc ipsorum innexis Imperii Ordinibus transigatur. Quia tamen utriusque exercitus conditio longiorem moram non ferat, sibi placere, ut initio cum Sueciæ Regno transactio suscipiatur, cui cæteris accedere liberum sit; qua itidem iis, qui sub Suecorum auspiciis militarunt, caveatur. Sin postulatorum suorum nulla ratio habeatur, sibi non imputandum quicquid malorum inde secuturum sit. Ad hasce literas Oxenstierna ejusmodi responsum sperabat, quod ansam honestis tractatibus præberet. Sed Elector silentio eas transmittebat, verboque tantum eorum latori dixerat; se quid respondere debeat, nescire; neque id suo judicio transactioni expedire.

Sueci ad resistendum Saxoni se comparant.

§. 63. Cum igitur res indies magis ad arma spectaret, Oxenstierna Sperreuterum cum legionibus, quas hactenus Landgravius apud se habuerat, arcessit, ut eo validiores copias Electori vim intentanti opponere posset. Ac ne forte Elector istius itineri obsisteret, Rudwenus Supremus vicarius cum legionibus aliquot obviam mittitur,

9. Sept.

qui ad Gernrodam in sylva Hercinia isti junctus incolumis cum eodem ad exercitum pervenit. Enimvero majus firmamentum sperabatur è copiis Borussicis & Livonicis, post conclusas circa id tempus cum Polonis inducias, per quas majore vi bello Germanico incumbere licebat. Unde & à Rectoribus Sueciæ ad mensem Novembrem Conventus Ordinum Regni indicebatur, in quo de 3. Sept.
bello Germanico deliberaretur. Tum ad Saxo- 16. Sept.
nem nomine Reginæ literæ scribuntur, quibus de induciis Polonicis ipsi significatur, & ne rem ad extrema deducat, monetur. Inde disponitur, ut quæ hactenus in Borussia & Livonia egerant copiæ, in Germaniam trajiciantur una cum adparatu & commeatu, qui bello Polonico destinatus erat. Senatus quoque sententia Oxenstiernę declaratur; Ut quos ipsi antea præscripserant gradus observaret, & si nihil præterea obtineri possit, saltem id ageret, ut amice Germania decederet. Malle porro se, ut ipso cum Cæsare tractatus institui queat. Sin minus, providendum, ut Elector aut si quis alius cum ipso acturus sit, idoneis mandatis à Cæsare sit instructus, & ut Liga imprimisque Hispanię Rex includatur, quo in Hispaniam navigatio tuto institui queat. Inde ut miles honeste & benevole exautoretur Ordinum Germaniæ impensis, ut si Sueciæ præmii expers foret, saltem onus istud in eam ne devolvatur. Tum ut Galliæ Regis, & Landgravii ratio habeatur, ne his querendi ansa prębeatur. Cętera prudentiæ ipsius, & tempori committebantur. Si bellum exardescat, suppetias ipsi missum iri. Ubi victoria obtigerit, eadem uteretur non ad arma solum proferenda, sed & pręcipue ad novos tractatus instaurandos: qui honestissime tunc offerentur, quando minima istorum necessitas est. Impar hosti decore se reciperet, ac vim propulsaret, cumque Gallis & aliis quorum interest amicitiam coleret. Pręcipue autem oram maritimam firmaret, ut in omnem eventum receptui sit cautum; quo tamen non temere verteret, sed mediterraneis quantum possit locis inhęreret. Tandem apertam sibi semper viam tractatus retineat.

Rectorum Sueciæ super bello Germanico sententia. 19. Sept.

§. 64. Interea aliam rationem res Suecorum subruendi iniverat Saxo, misso ad universos ductores exercitus Suecici scripto, quando adhuc Legati Lipsiæ hærebant, quo significabat; securitati ipsorum legibus pacis cautum esse, modo ei conformes se gerant, patriæ quietem ne invideant, & vel cingulum deponant, vel ad sua signa transeant, stipendia hospitiaque, simul ob toleratam sub Suecis militiam præmia accepturi. Eodem quoque tempore à Cæsare publicatum edictum passim affigebatur, quo omnes, qui sub adversa parte militaverant, arma ponere, aut sacramento ipsius accedere jubebantur, gravissima in tergiversantes pœna denuntiata. Isthæc promissis minisque temperata non parum concutiebant animos exercitus Suecici, maximam partem Germanis constantis, quorum plerique peculiari vinculo Imperio, Ordinibusve innexi erant. Et parum efficaciæ jam deprehendebatur habere ad reprimendum terrorem, illecebrasque scripto nuper obligata fides, eo celerius propagato contagio, quod peditatus munitis castris apud Munch-Neuburgum in Anhaltina ditione ad Salam consedisset, equitatu per vicinos vicos disposito. Accedebat Baudisius, supremus exercitus Saxonici legatus, Sueciæ infestissimus ob non impleta ipsius postulata nimium avara; quo nomine ultionem se sumturum scriptis antea ad Senatum literis non obscure denuntiaverat. Iste multis familiariter notus cum aliis Saxonicis ducibus, quorum cognati amicique sub Suecis merebant, hos quotidianis literis nuntiisque compellabat. Id quod prohiberi non poterat apud militem ob non soluta stipendia severioris disci-

Saxo duces Suecicos solicitat. 18. Aug.

Edictum avocatorium publicatur.

Animi exercitus Suecici alterantur.

1635. disciplinæ impatientem, & quia Elector nondum aperte se hostem professus erat. Contra Elector quem ista animorum mutatio non fugiebat, copiis è Silesia firmatus exercitum duodecim equitum, quindecim peditum millia explentem, propius Suecis admovere constituit.

Saxo in Suecos movet.

Eoque Halam tendens misso tubicine à tribuno Crocovio oppidi præfecto postulat, ut sibi exercituique per oppidum transitus concedatur. Qui initio ut hospitiis suis parcatur petebat, cum Sala passim vado transiri queat. Sed mox denuntiatur; Electorem absque ponte Salam transire non posse, ac necessario ipsi per oppidum iter capiendum. Cui tribunus, sibi non mandatum Electorem vi transitu arcere; unde sibi ferendum, ut se digresso Elector eam viam capessat. Mox ipse cum duabus legionibus Hala discedit, arce Mauritioburgo duabus cohortibus firmata cum hisce mandatis, ut ubi discessus imperetur, rem ad Banerium rejiciant; vim intentatam vi propulsent. Sed Elector omissa arce, postquam oppido duas dimacharum cohortes præsidio imposuerat, Bernburgum versus movet, nuntio ad Oxenstiernam, Baneriumque misso: ne in sinistram partem accipiant adventum suum; quod circa Lipsiam alimenta deficiant, ac à Cæsare Magdeburgicus præsulatus filio ipsius sit assignatus; quo si cederent, promittebat, se exercitui de commodis hospitiis prospecturum. Cui Banerius absente tunc Magdeburgi Oxenstierna respondebat; cum ea propositio non bellum duntaxat, sed & summam pacis spectet, sibi rem ad Oxenstiernam referendam. Eodem die Bernburgum usque progrediebatur Elector, quod oppidum cis Salam situm Banerius præsidio firmaverat, ponte interscisso, arcem trans flumen positam vacuam relinquens; in quam Elector divertebat castris ad Salam positis; sic ut utraque castra non nisi dimidio milliari distantia flumen sejungeret. Nihil tamen hostile ab alterutra parte patrabatur, nisi quod utrinque pabulatores, ubi occasio dabatur, se mutuo ademtis equis, vestibusque nudos dimittebant.

Ductores Suecici cum Electore tractare incipiunt.

§. 65. Inter ista ductores congressi à Banerio petunt, ut sibi aliquem suorum ad Electorem liceat mittere sciscitatum, amicus, an infestus ita prope cum exercitu accesserit? Quo ipso etsi ille corruptelis, vanisque opinionibus spargendis januam aperiri perspiceret; tamen præpollente milite nullis stipendiis delinito, & qui magis Germaniæ Principes quam Sueciam respiceret, prohibere non audebat, quo minus duo tribuni in castra Electoris mitterentur. Qui reversi referebant; Electorem nihil hostile adversus Suecos agitare, modo præsulatu sibi cedant, & Imperii quietem ne turbent: ipsum Sueciæ satisfactionem militi hospitia curaturum. Postera die apud eosdem in castra Electoris redeuntes multa jactabantur de affectu Electoris in Suecos, ipsorumque militem, deque ejusdem desiderio honestam istis pacem conciliandi, modo propius ad rem accedere; & tractatus serio ordiri velint. Sic ut Oxenstierna mox in castra accedente plerisque ducibus persuasum foret, Electorem nil nisi amicam transactionem quærere, sane non repudiandam. Simul fremebant, Oxenstiernam Baneriumque de bello extrahendo meditari, ac egregias, quæ offerantur conditiones, adspernari. Et quanquam Oxenstierna ostenderet, animum Electoris à verbis discrepare, nec Sueciæ aliud propositum, quam honesta ratione arma ponere; tamen concepta semel opinio ducibus hærebat, ut ab eodem scripto peterent; cum Elector ita liberaliter promittat, ipse rem ita moderetur, ne tractatus in irritum cadat, neu Sueciæ & exercitus actio periculo exponatur. Ut igitur duces eo clarius Electoris mentem perspicere possent, 1635.
annuebat Oxenstierna, ut Lohusius, & Crocovius ad Electorem irent, expositurі, dignitatem 1. Sept.
& securitatem Sueciæ non ferre, ut illa tali, quem Elector nuper proposuerat, modo paci includatur: cum Gustavus Rex initio solus, & quando nullus Ordinum arma capere audebat, bellum Cæsari intulerit. Unde Suecos non velut in accessorii vicem pace comprehendi, aut inter meros Ordinum auxiliares referri posse; sed more inter gentes recepto Cæsarem inter, Regnumque Sueciæ, tanquam partes bello hactenus collisas, tractatus instituendos. Eam ad rem suscipiendam Oxenstierna Electoris consilium exposcebat, & num qui à Cæsare missi expectentur, aut ipse tale quid in mandatis habeat. Sin minus, ut idem apud Cæsarem se interponat, quo negotium dicto modo componatur; ac insuper cum Liga & Hispaniarum Rege amicitia sanciatur. Ad hæc Elector; commissum sibi à Cæsare cum Suecis tractare; seque declarationem, qualis desideretur; ab isto, Regibusque Hispaniæ & Hungariæ curaturum: Oxenstierna modo quantum petat designet. Addebantur plura auditu grata. Sed quod serum diei foret, pollicebatur, se postridie responsum scripto conceptum transmissurum. Ast postero die ipse castris motis ad Albim vertens 2. Sept.
Aquis metabatur; simul responsum mittebat sat contumeliosum, & ab eo, quod duces retulerant, plane diversum.

Saxo contemtim Suecos tractat.

Ad obtinendam cum Cæsare, ac Liga, Hispaniæque Rege pacem nihil utilius fore, quam ut Succi primo præsulatibus cis & ultra Albim decedant: tum ut exercitus Suecicus solo Imperii citra noxam abeat. Hæc si Oxenstierna receperit, se pro commissa sibi facultate sponsurum, à Cæsare & Imperio, quicquid Sueci, eorumque ministri ac milites hoc bello patrarunt, æterna oblivione sepeliendum. In idem quoque pro Rege Hispaniæ, & tota Domo Austriaca cautionem interpositurum. De satisfactione, ubi inter proficiscendum summa significata fuerit, & siquid aliud Sueciæ proficuum stipulari velit, responsum Stralsundam transmissurum, in quam urbem interim ut se conferat, liberum ipsi fore; quo etiam conducendus, & quoad satisfactio præstetur, à nemine lædendus sit. Commodum aderat ab Oxenstierna evocatus Dietericus Taubius Electoris Supremus Vigiliarum præfectus, cum id responsi adferretur. De quo cum missi ductores, & Oxenstierna quererentur, iste errorem scribæ excusabat pollicitus, ab Electore aliud se responsum obtenturum, cum verbis ipsius congruens. Sequenti die ductores postulabant, ut declinandæ collisioni longius ab exercitu Saxonico recedetur. Id quod, etsi repugnante belli ratione, & non citra fraudem rei Suecicæ, istorum importunitati dandum erat; cum satis constaret, Electorem mox insecuturum, & omnibus commodis ipsos exuturum. 3. Sept.

Suecicus exercitus Magdeburgum recedit.

Ita Sueci Munch-Neuburgo 4. Sep.
moventes altera die Magdeburgum perveniunt. Quo die aliud responsum ab Electore aderat prioris asperitatem correcturum: velut non id postuletur, ut præsulatus tradantur, & exercitus prius deducatur, quam cum Suecis transactum fuerit; sed ut capita duntaxat conventionis designentur. Stralsundam tantisper pignoris loco à Suecis detinendam, quoad satisfactio præstita sit. Si quid Oxenstierna præterea monere velit, id à se mature expendendum.

Oxenstierna Electori capita transactionis proponit.

§. 66. Ex hoc ergo, & quia Electorales ministri jactaverant; si ab Electore latæ conditiones displicerent, alias ab Oxenstierna concipiendas, hic movebatur, ut denuo Brandensteinium Comitem ad Electorem ire permitteret certis manda-

tis

1635. tis instructum. Ubi, quod alias in limine tractatuum usu receptum est, non placebat ab Electore procuratorii editionem postulare, sed sub spe rati transigere, quod Cæsarea ratificatione secuta id Suecię fraudi esse non posset; pręsertim cum nec Oxenstierna mandata sua ostendere posset. Nam quæ habebat, unice ad bellum cum Cæsare & Liga, pacemque referebantur. Sed postquam hostis callido artificio magna ex parte se bello subduxerat, ac Suecos cum sociis suis commiserat, immutata rerum facie vis quoque mandati expiraverat. Nec spatium fuerat alia mandata, ad præsentem rerum statum quadrantia, ex Suecia obtinendi. Porro quę capita Electori proponebantur hæc fere erant: Bellum inter Cæsarem, Regesque Hispaniæ, & Hungarię, Ligamque Catholicam, & Regnum Suecię cesset, & amicitia mutuo restituatur: Rex Hispaniæ hanc pacem confirmet ob securitatem navigationis & commerciorum: Omnium bello patratorum æterna sit oblivio: Omnes captivi, & pręcipue Gustavus Hornius citra lytrum dimittantur. Sumtus Suecis ob navatam Protestantibus in hoc bello operam refundantur: Quoad solutio sit facta, Pomerania, aut alia certa loca ipsis hypothecæ nomine relinquantur: Omnibus, qui sago togave Suecis, & communi Protestantium causæ ab anno hujus seculi decimo octavo inservierunt, impune sit: Militi de residuis stipendiorum satisfiat absque Suecię onere: Inter Sueciam Electoremque & Ordines Evangelicos foedus mutui auxilii sit: Capita transactionis rite adornata Cæsari, Regibusque Hispanię & Hungarię, Ligæque, nec non Reginæ Suecię ratihabenda transmittantur, ut tamen Suecis liberum sit, Legatos Viennam ad accipiendam ratificationem mittere, & lautiorem si possint satisfactionem obtinere; qui Ordines nondum Pragensem pacem acceptarunt, amnestia fruantur: Rex Galliæ & Belgæ Foederati, si velint, paci inclusi sint: statim atque hæc ab Oxenstierna & Electore subscripta fuerint, præsulatus Magdeburgicus evacuetur, excepto oppido Magdeburgo ac proximis duabus præfecturis; Halberstadiensis usque ad ratificationem penes Suecos maneat: Statim atque ratificatio adfuerit, omnia loca à Suecis infessa veteribus dominis restituantur; præter ea, quę hypothecæ nomine ipsis concessa fuerint: Machinæ Cæsaris atque Ordinum insignibus notatæ in locis restitutis maneant, quę Suecię arma præferunt, avehantur: Militi Suecico stipendia & hospitia usque ad ratificationem præbeantur; post eam iste exautoretur, & exteri, qui sponte sub Cæsare aut Saxone militare nolunt, ex Imperii territorio deducantur. Elector contra responso suo in plerisque ad Pragensem pacem provocabat, Suecis sane hautquidquam probandam. Inprimis movebat, Regem Hispaniæ inter auxiliares tantum fuisse, nec ejus peculiarem declarationem morandam. Commercia Suecorum in Hispania Germanos non tangere. Multa quoque adferebantur, quibus Suecorum satisfactio in dubium vocabatur, aut elevabatur: Regem Gustavum proprias injurias ultum ivisse; paucas copias è Suecia venisse, plerasque in Germania & hujus opibus conscriptas; sumtus distincte computandos, & Ordinibus communicandos; exactiones & vectigalia in compensationem deducenda: nec eam satisfactionem ad Saxonem spectare, cum Rex Gustavus declararit, se nihil ab ipso auxilii lati nomine postulare; post ejus mortem se Suecorum auxilio haut usum: Banerium ultro in Bohemiam movisse. In Magdeburgica ditione, dum mora nectitur, tantum damni datum, unde saltem unius mensis stipendium exercitui Suecico exsolvi potuerit. Pollicebatur tamen se pro virili operam daturum, ut decies centena millia florenorum Misnicorum ab Ordinibus Protestantibus intra quinquennium exsolvantur, ex qua summa militi sit satisfaciendum, nec ab ullo Ordinum quid præterea peculiariter exigendum. Alium præter Stralsundam locum hypothecæ nomine concedi non posse. Qui ante annum tricesimum hujus seculi arma contra Cæsarem gesserint, Suecos non tangere; pro iis tamen se apud Cæsarem intercessurum. Foedus cum Suecis velut suspicioni & novis foederibus inter Catholicos ansam præbiturum abnuebatur. Pro Cæsare sociisque scripto se cauturum, ab hisce Suecię ob hocce bellum nihil mali unquam intentatum iri; quod longum sit Regis Hispaniæ & aliorum ratihabitionem petere, Liga autem Catholica per pacem sublata sit: se Sueciæ ad præstandam securitatem sufficere. Exclusorum pace Pragensi Ordinum quosdam jam receptos, de reliquis recipiendis agi. Hospitiis pro milite opus non fore transactione completa; nam exteros Imperio deducendos, Germanis vel sub Cæsaris signa vel domum concedendum. 1635.

Electoris declaratio.

§. 67. Inter hęc Suecos trans Salam secutus Barbyam, Calbam, Bernburgum, Munch-Neuburgum, Stasfurtum, Saltzam, & Schoenbeccam occupabat, modica oppida, & defensioni parum apta, sed ex quibus istius exercitui non pauca commoda accedebant, quæ Suecis detrahebantur. Istis tamen insuper habitis ductores inter se constituebant utique tractatus cum Electore persequi: quod spes esset super summa rerum facile posse transigi, modo circa inania formularum conveniret. Igitur postulabant, denuo sibi permitti duos suorum Electorem adire. Quanquam autem valde periculosum foret, talia suscipi à milite, rerum momenta expendere fere nescio, & variis corruptelis ac fraudibus obnoxio: tamen quod plerique Germani forent, queis erga Principes suos veneratio, & à Suecis nulla stipendiorum spes, ab Oxenstierna & Banerio permittendum erat, quod prohiberi non poterat. Denuo igitur Electorem adeunt Lohusius, & Crocovius scripto exquirentes; quare ipsis deprecantibus Elector Salam transierit, & quid deinceps ab ipso expectare debeant; & quia tractatus cum Suecis aliquo tempore indigeant, qua ratione interim exercitus sit sustentandus? Ad quæ Elector, quicquid egerit, id suo se jure egisse: nec in exterorum actiones censuram sumere, nec istis in suas concedere. Se possessionem ejus, quod sibi debetur, adprehensum ivisse. Suecos non invisuros filio suo pręsulatum, multos ante Gustavi Regis adventum annos partum; cum hic professus sit, se venisse, ut amicis sua restituat. Hospitiis opus non esse, cum non edictum tantum avocatorium, sed & fas patriæ Germanum militem jubeat vel ipsius exercitui accedere, vel armis positis quiescere. Ad hæc ductores excipere: Traditionem præsulatus ad capita pertinere, super quibus cum Oxenstierna tractandum, qui æquum se sit exhibiturus. De cætero fidem qua Regno Sueciæ teneantur, mutuamque inter se obligationem & utrique innixam existimationem suam non permittere, ut Suecorum partes deserant, antequam honesta & ęqua pax obtenta sit. Et cum Elector in hanc se pronum ostenderit, postulabant hospitia sibi adsignari, ad finem usque tractatuum fruenda. Ast Elector verbosis rationibus eos solicitabat, ne exteris auxilium adversus se sua vindicantem ferant, utque Suecorum sacramento renuntient. Ita re infecta tunc discessum. Paulo post cum Elector declarationem ad proposita ab Oxenstierna capita ducto-

Saxo in Magdeburgicam ditionem irrumpit.

Ductores exercitus denuo cum Saxone tractant.

8. Sep.

15. Sept.

1635. ductoribus communicasset, hi literis ad Electorem datis querebantur; honestam & æquam cum Suecis transactionem ab ipso negligi, & hisce contra dignitatem Regni sui pacem Pragensem obtrudi; tum milites tam egregie de patria & ipso meritos ita contemtim dimitti, velut offa in præmium laborum objecta. Rogant quoque, aliam mentem sumere velit, ostensis malis secuturis, si res in bellum erumpat; quæ sibi æqua postulantibus haut imputanda testantur. Adduntur literæ ad Vitztumium, & Taubium duces Saxonici exercitus; operam dent, ut Elector ad æquiora permoveatur, cum sibi non sit integrum superiorum suorum dignitatem deserere. Ad has literas nihil aliud respon-
18. Sept. sum, quam quod Elector eos post triduum Schoenbeccam in castra sua redire juberet, sententiam ipsius super omnibus rebus percepturos.

Oxenstiernæ consilia perturbantur. §. 68. Per isthæc Oxenstiernæ consilia mirum quantum turbabantur. Jamdudum quippe Sueciæ nihil utilius judicaverat, quam honesta ratione rebus Germaniæ se subtrahere; ejusque rei occasionem omni studio captaverat. Sed arma non ita facile, quam stringuntur, ponere licebat, tot præsertim fœderatis, quorum tam diversa studia atque commoda, implicito; quos negligere, ac pro sola Suecia pacem pacisci honeste non poterat. Nunc autem plerisque Ordinum, excepto Landgravio, deficientibus facilius fuerat rem componi, ni Elector summam difficultatem objecisset. Fundamentum quippe pacificationis erat, ut quemadmodum Sueci in Cæsarem Ligamque bellum gesserant, ita cum iisdem super pace tractarent instaurandæ inter ipsos amicitiæ. Enimvero heic se ingerebat Saxo, cum Suecis utique tractare cupiens, quibuscum eidem nihil controversiæ intercesserat; aut potius Pragensem pacem obtrusum ibat iisdem insciis ac invitis factam; simul omnem occasionem honeste cum hoste transigendi intervertebat. Nec obscure pellucebat contemtus Cæsaris erga Sueciam velut dedignantis cum ipsa tractare, nisi interventu Electoris; quo ipso Regnum Ordini alicui Imperii æquabatur non sine maxima fastigii Regii contumelia. Idque tanto magis, quod utique cum Daniæ Rege tota Germania ejecto, occupata insuper Jutia, Cæsar tractatus suscipere non abnuerat, cum Suecis tam multa adhuc munitissima per Germaniam loca obtinerentur. Igitur satius judicabat per vim Germania pelli, quam hac ratione amoveri, & velut supplicem ab hoste pacem emendicare. Nam istud multis potentissimis Regnis ac Rebuspublicis contigerat, & fatorum iniquitati attribui poterat; hoc perpetuam ignaviæ infamiam habebat; præsertim cum ne hac quidem via stabilis pax obtineri posset. Si maxime enim patriæ satisfactionem ob injurias temporum pro derelicta habere placeret, modo externi militis postulata amoliri licuisset; ne hoc tamen per Electorem dabatur, qui Sueciam præfracte Pragensi paci subjicere conabatur, Germaniæ Ordinibus, nedum libero Regno ignominiosæ. Ex adverso nulla facultas adparebat bellum continuandi, Ordinibus deficientibus, & nutantibus militum animis. Sane numerosus & egregius exercitus Suecis erat, duodecim equitum, quatuordecim peditum millia explens, Saxonicis robore par, sed qui manus cum his conserere horrebat. Equidem gregarios officium facturos spes erat; Sueci quoque, & exteri, nec minus exules Bohemi, Silesii, Moravi, Austriaci, multique aliorum Germanorum obnixa in partes fide. Sed ductorum præcipui, Lohusius, Wedelius, Winkelius, Sperreuterus, tum tribuni Crocovius, Werderus, alii, queis magna apud milites auctoritas, transversi abibant, & immemores fidei nuper scripto renovatæ nonobscure jactabant: 1635.
se in Saxonem aliosque Germaniæ Principes arma gerere non posse, sed per tractatus finem negotio imponendum. Et jam non pauci missionem petere incipiebant. Nec movebantur Electoris contumeliis hospitia extorquentis; qua ratione etiam ferro non stricto exercitui subtractis alimentis brevi pereundum erat. Ad Oxenstiernæ quoque & Banerii monita aures obstruxerant, quos non nisi de bello alendo meditari arguebant. Ita quo se verteret nesciebat Oxenstierna, quod miles hactenus sat laute habitus pugnam defugeret, ac sua hospitia tueri nollet, & sua ex libidine super pace agitaret, Oxenstiernæ summæ rerum moderatori ipsos sequendi necessitatem impositurus. Neque tamen idem dimitti poterat, ni omnia simul perdenda forent. Ita nec honesta pace ob deficientes socios potiri, nec armis uti per corruptos militum amicos licebat. Horum porro nihil Saxonem latebat, qui nullo metu immunitis castris trium horarum itinere cum peditatu ante Suecicorum ora consederat, equitatu per viginti quatuor amplius milliaria ad utramque Albis ripam disperso; ut si miles Suecicus officium facere voluisset, iste facili negotio opprimi potuerit.

§. 69. Inter hæc Brandensteinius Comes Oxenstiernam obtundebat, ut cum ipso Cæsare tractatus ordiri conaretur, velut quicum facilius forte transigi possit; quod Curtius Comes nuper ipsi in castris Electoribus confirmasset, Cæsarem, si occasio daretur, ab ea lite componenda non alienum esse. Offerebat quoque, se adjuncto alio Legatum Viennam profecturum. Quo fine ut sibi accessus pararetur, postulabat ab Oxenstierna literas ad Cæsarem scribi. Hic etsi tale quid in mandatis non haberet, nec rationes deessent, quæ id dissuaderent: tamen ne Comitem offenderet, consilii à se dati pertinacem, in hunc sensum ad Cæsarem literas componit: Cum adpareat, Cæsarem cum Ordinibus Imperii, quos ea res præcipue tangit, priores controversias compositum ire, sibi à Rectoribus Sueciæ injunctum, ut si Cæsarem pronum deprehendat, operam det, quo bellum honestis legibus finiatur. Et quanquam neque rationes pacem ultro ambiri dissuadentes, nec media bello gerendo desint: tamen cum Suecia minime omnium quietem Germaniæ invideat, hæc se scribere non dubitasse. Equidem ostendisse, Saxoniæ Electorem se Cæsaris nomine transacturum; cum tamen tractatus isti nulla idonea pacis lege ab ipso proposita velut vado adhæserint, malle se gloriam pacatæ Germaniæ in Cæsarem potius, quam quemvis alium derivare. Penes ipsum nunc esse, pacem an bellum habere malit. Si illa placeat, salvus conductus daretur pro Brandensteinio Comite, & Laurentio Grubbio, quos Legatos super hoc negotio Viennam missurus sit. Hæ literæ Brandensteinio traditæ & ab hoc ad Justum Gebhardum Consiliarium Aulicum transmissæ; ad quas tamen nihil responsi repositum. Ita & ista via pacis potiundæ intercidit.

Oxenstierna ad Cæsarem scribit.

17. Sept.

§. 70. Saxo interim trans Albim minora oppida inter Magdeburgum, & Havelam flumen in potestatem redactum ibat, missis etiam Havelbergam sex desultorum cohortibus, qui manipulo Brandeburgici militis expulso oppidum insidebant. Unde colligebatur, ipsum paulatim ulteriorem Albis ripam occupare conari, ut transitu ejus fluminis, oraque Maris Baltici interpositu suo Suecos arceret, ac ne cum copiis è Borussia adventantibus se conjungere possent. Cum igitur ductores inscio fere Oxenstierna & Banerio deputatos suos Schoenbeccum ablegassent, Banerio, ac fidissimis ducum Rudweno, Leslæo, aliisque videbatur, Oxenstiernam

Saxonis destinata. 17. Sept.

Oxenstierna Magdeburgo discedit. 18. Sept.

1635. nam ad tractum maritimum se conferre isti custodiendo, adsciscendis copiis Borussicis, ne si miles fidem exueret, aut intercluso itinere uterque simul in casses incideret. Nam regione litorali salva, utut cętera secus cadant, ansam adhuc superesse honesta ratione bellum ponendi. Banerius autem ad Albim permansurus erat, contractis quæ in Sueciæ fide persistebant copiis Electori se objecturus, ne cum exercitu longius mare versus descenderet. Unde Oxenstierna illa ipsa nocte comitantibus aliquot turmis propere iter Wismariam versus arripit.

Saxonia utraque pacem Pragensem amplectitur.

§. 71. Dum ita Elector militis Suecici animos sollicitat, edictum Cæsaris de pace Pragensi passim promulgatum fuerat: nec cessaverat Elector Ordines utriusque Saxoniæ ad eandem amplectendam pertrahere, jactans; modo Succi ex hoc negotio remoti forent, se cęterorum Protestantium copiis stipatum lautiores quam Pragæ conditiones à Cęsare obtenturum. Nec successu conatus carebat. Nam plerique Ordinum qualemcunque pacem, fidam aut lubricam, honestam aut fœdam pari desiderio concupiscebant, eoque certatim Oxenstiernæ pacem Pragensem à se acceptatam significabant juxta, excusabantque, sic ut brevi tempore Succi sociis deficientibus soli destituerentur. Ac mirum erat, omnes in ista pace aliquid desiderare, nec eo secius eidem se subjicere. Et quanquam eadem statutum foret, ut acceptatio intra decem dies, & citra exceptionem fieret: plerique tamen præfixum tempus pręterlabi patiebantur, & certis conditionibus acceptationem circumscribebant; ac omnes tamen pacis participes se fore credebant. Omnes quoque de grato in Suecos animo verbis testari; nemo re ipsa quid conferre, causati supra vires suas esse decreta pacis Pragensis moliri. Cum tamen etsi singulis infirmis, inter se, & cum Suecia junctis spes foret, longe honestiores, quam Pragæ, leges obtineri posse.

Sigillatim de Duce Wilhelmo. 20. Julii.

§. 72. Inter alios Wilhelmus Vinariensis Dux, hactenus neutras partes sequi velle visus, jam plane Pragensi se paci adplicabat, idque Oxenstiernæ literis significabat; testatus apud Electorem sedulo se institisse, ut omnes Ordines paci includerentur, Sueciæque satisfieret. Nunc ne se suosque fratres omnibus fortunis evertat, necessitati fuisse cedendum. Quod utcunque ferendum ducebat Oxenstierna, ni iste copias sibi hactenus subditas, quę in auxilium Landgravio destinabantur, & jam ei conjunctioni pronas se declaraverant, artibus suis avertisset, operam præcipue navantibus tribunis Ramstorfio & Mitzlafio, ut seposito Suecię respectu Saxoni accederent. Sola Uslarii supremi vigiliarum præfecti legio, & subtribuni Dreuschii modica manus ad Landgravium se conferebat. Brossartus tribunus à sua legione desertus aliique fidei memores pręfecti milite nudati ad Banerium perveniebant. Et quanquam circa revocandos in fidem defectores Uslarius & Sperreuterus satagerent; eorum tamen conatus prave solertis Mitzlasii vigilantia eludebat. Ipse quoque Dux Eichsfeldensi districtu, quem hactenus à Suecorum donatione possederat, ultro cedebat.

De Erfordiensibus.

§. 73. Erfordienses, quos Oxenstierna literis ad constantiam hortatus fuerat, cum Elector privilegia ipsis sua salva sponderet, si amoto præsidio Suecico pacem admitterent, levi negotio manus dant. *6. Julii.* Unde mox literis ab Oxenstierna petunt, militi Suecico urbem vicosque ipsorum insidenti discessum imperet. *10. Julii.* Simul subtribuno Arvido Krabbio *17. Julii.* denuntiant, se pacem acceptasse, & ut Sueco milite bona cum gratia exonerentur, optare. Qui rem ad Oxenstiernam rejiciebat, aliis quingentis non amplius militibus succinctus populosę urbi coërcendæ impar. Et ideo Erfordienses, ut præsidio suo validiores forent, semel atque iterum oblatam majorem manum in urbem admittere abnuerant. Cum autem Oxenstierna Krabbium in sua statione persistere juberet, ac interim duæ Electorales legiones per Erfordiensium vicos hospitia cepissent testatæ se non discessuras, nisi amotis Suecis isti prius urbanas cohortes, Suecis pariter urbique juramento devinctas, in suas partes pertrahunt, novoque sacramento adigunt. Inde Krabbio præfecturam urbis, *28. Julii.* quam hactenus gesserat, abrogant, militique hospitia & alimenta subtrahunt, isto incassum petente quiescerent, quoad ab Oxenstierna responsum venisset. Quibus hic quidem in memoriam revocabat fidem datam, & Gustavi Regis merita; saltem ut in integro rem relinquerent, quoad tractatus cum Saxone absolverentur. Sed isti mala, quæ tergiversantes mansura essent, modicasque suas vires obtendebant, cavillati quoque fœderis verba, quasi pace reducta pręsidio liberari debeant: Oxenstierna nequidquam ista omnia refellente. Ita tandem ab hoc militi imperandum fuit, ut relicta Erfordia *29. Aug.* Halberstadium se, aut Magdeburgum conferret. Ne tamen ingrati animi maculam Erfordienses contraherent, literis Gustavi Regis in se commu- *5. Sept.* nemque Protestantium causam merita prædicant; tum Oxenstiernæ pro præstitis beneficiis, & quod pręsidium Suecicum nunc deduxerit, gratias agunt.

De Saxoniæ Inferioris Circulo.

§. 74. Apud Inferioris Saxoniæ Ordines fœderibus Suecicis longe præponderabat autoritas Electoris, fortuna Cęsaris, Protestantium Suecorumque attritæ vires, pacisque cupido. Iis respectibus imbuti mense Augusto Luneburgi conventum agitabant super acceptatione pacis Pragensis, cujus dies dudum cesserat, decreturi. Eodem Oxen- *14. Aug.* stierna ablegaverat Jacobum Steinbergium prolixe demonstraturum, quam inique ab Electore cum Suecis actum sit, & quod Pragensis pax dominatum Cæsaris stabiliat, firmamenta status Protestantium subruat; insuper petiturum, ne istius acceptationem præcipitent, ac ut consilium operamque suggerant, qua ratione novi belli emicans flamma opprimi queat. Sed cum iste Luneburgum *19. Aug.* perveniret, jam Ordinum Legati discesserant. Qui *13. Aug.* licet nodos pacis Pragensis satis perspicerent; tamen cum Elector plus à se obtineri potuisse negaret, accedente etiam animorum post pugnam Norlinganam mutatione, pure eandem à se accipi decreverant. Legati tamen ad Electorem destinantur apud ipsum acturi, ut Suecis utique amica ratione satisfiat data pecuniæ summa, cum terrarum quid in eos transferri rationes Imperii non ferant; ostenso periculo Circuli sui, ubi in bellum res eruperit. Petebant quoque, ut pace exclusi Ordines eadem recipiantur, & ea quibus Luneburgica ac Meclenburgica Domus præcipue premi se querantur, mitigentur, tum Landgravius utique pace comprehendatur. De jungendis cum ipso copiis per deputatos actum iri pollicebantur.

De Augusto, & Georgio Ducibus Luneburgicis.

§. 75. Ad Augustum Brunswicensem Ducem Circuli tunc directorem mandati sui exemplum Cellas transmiserat Steinbergius, quo minus ipse eodem iret vagantibus passim Guelferbytanis absterritus; qui magnifice de Gustavi Regis meritis pręfatus, si- *22. Aug.* bi cęterisque ejus Circuli Statibus nihil magis in vo- *27. Aug.* tis testabatur, quam ut Sueciæ satisfiat: eoque fine ad Electorem Saxonię Legationem missam. Ejus frater Georgius Dux post publicatam apud suos pa- *29. Julii.* cem, supplicationesque eo nomine habitas ad Oxenstiernam literas dabat, quarum initio querebatur, quatuordecim legiones suo imperio non citra ignominiam subductas. Inde ostendebat, per rationes Domus suæ se subactum qualemcunque potius pacem amplecti quam omnes fortunas belli aleę exponere; cum pręsertim ipse sua tergiversatione causę

communi

1635. communi parum prodesse queat. Petebat insuper, literas, quibus Gustavo Regi fidem obstrinxerat, ac Nienburgum sibi restitui, ac ne hujus præfectus Aftonus Stoltenaviam arcem munire pergeret.
30. Aug. Ad quæ Oxenstierna id præcipue exprobrabat, Sueciæ in pace usque adeo nullam rationem habitam. Legiones subtractas per necessitatem temporum excusabat; literas ipsius *reversales* in Sueciam missas. Nienburgo, & Stoltenavia per rationes belli careri jam non posse; quæ tamen restituenda sint rebus in meliorem statum mutatis.

De Mecleuburgicis Ducibus. §. 76. Meclenburgicos Duces initio angustia temporis, intra quod pax acceptanda foret, aliæque pacis leges ipsis iniquissimæ vehementer perturbaverant; quos & restitutio quondam ipsorum peculiari præ cæteris obligatione Sueciæ devinxerat. Ob oculos quoque versabantur mala, quæ ipsorum terras è Wismaria, & exercitu Suecico manebant, si hic ab aliis Protestantibus destitutus ad oram maritimam infestus se reciperet. Enimvero quæ Pragensi è pace sperabatur stabilis suæ ditionis recuperatio omnibus respectibus prævalebat, ac satius videbatur vastatas, quam nullas habere terras. Suecos quippe hostes vastitatem inferre Cæsarem omnibus ipsos fortunis exuere posse. Quo magis tamen Sueciæ ob Gustavi Regis beneficia obstricti erant, eo curatius satagebant Oxenstiernæ excusationem suam adprobare,
19. Jul. missis Legatis, qui ostenderent; per summum periculum, quod sibi suisque liberis ac subjectis imminebat, ad hoc consilium sibi descendendum fuisse. Omnem se operam daturos, ut Sueciæ satisfiat, cui æterno beneficio devinctos se profiteantur, cujus referendi facultate se privari ademptis ob recusatam pacem terris, simul Succis beneficiorum datorum fructum intercidere, ac fortasse suo loco infestum iisdem vicinum adpositum iri. Exiguum à se momentum adferri posse sublevandis Suecorum rebus. Culpam violati fœderis à se abesse, cum non ipsi cum Cæsare aut Liga pactum iniverint, sed metu majoris mali fuerint amplexi, quod declinare non licebat. Legatos præterea ad Saxonem mittebant ipsum permoturos, ut res salva Reginæ dignitate componatur, eique pro meritis utique satisfiat; adfuturos quoque tractatibus, si qui inter Oxenstiernam & Saxonem suscipiantur:
20. Sept. Gemina respondebantur Steinbergio ad ipsos profecto per quem Oxenstiernam orabant; daret aliquid temporum iniquitati, & si tolerabiles offerantur conditiones eas non respueret, quo tandem Germaniæ à tam funesto bello respirare liceat.

De Archiepiscopo Bremensi. §. 77. Archiepiscopus Bremensis agebat, ut post Stadam Boxtehudo quoque præsidio Suecico evacuata ipse in plenam concederet neutralitatem, ac Cæsari omnis in ipsum prætextus adimeretur. Enimvero ejus status tunc in lubrico versari videbatur, quod stante Pragensi pace, quæ Lubecensia pacta confirmabat, præsulatu ipsi decedendum, isque in Leopoldum Wilhelmum Cæsaris filium transferendus erat. Idque jam Saxo ipsius patri Daniæ Regi significaverat, aliud à se obtineri non potuisse excusans. Quo hic non mediocriter offensus, dolorem suum prolixis apud Electorem literis testatur; tum filii sui jus adstruit, petitque apud Cæsarem efficiat, ne is deteriore conditione, quam cæteri præsulatuum possessores sit.

De Hanseaticis urbibus. §. 78. Urbes Hanseaticæ, Lubeca, Hamburgum, Brema, & Brunswiga, cum de pace ab Electore ipsis significatum foret, conventu habito in ejus acceptationem facile consentiebant, quod per eandem statum ac jura sua sibi relinqui intelligerent. Idque Electori vicissim denuntiabant, addito; spem sibi esse cum exteris Regibus transactum iri, quorum amicitia commerciis suis necessaria sit. Brunswiga peculiari fœdere Suecis innexa seorsim 1635.
apud Oxenstiernam excusabat, cum sociæ urbes, 26. Aug.
& Domus Brunswicensis pacem amplexæ sint à se eam citra præsens exitium repudiari non potuisse.
Cui Oxenstierna respondebat: tam subitam à fœ- 9. Sept.
dere secessionem suo loco relinqui; petere tamen, ut residua conventæ pecuniæ exsolvantur, & exercitus Suecicus commeatu, aliisque necessariis sublevetur.

§. 79. Brandeburgicus Elector Arnheimium, & De Electore Brandeburgico.
Conradum Borgstorfium tribunum ad Saxonem
miserat, acturos, uti ferebatur, ut tempus accep- 10. Julii.
tandæ pacis prorogetur maturius tanti momenti negotio expendendo; utque Sueciæ satisfiat; ne ingrati ipsos accusare queat; tum quid pace secuta super Juliacensi negotio ab ipso expectandum sibi sit. Quid tamen revera ab istis tunc actum, ad nostram notitiam non pervenit. Eodem tempore Electori à Blumenthalio hujus ad Oxenstiernam ablegato relatum fuerat; de hoc præcipue solicitus iste foret, ut Sueci disertis verbis paci includerentur, Cæsarique, & Hispaniæ Regi reconciliarentur, abolita ante actorum memoria; utque pro meri-
tis iisdem satisfieret. Unde is ad Oxenstiernam li- 8. Julii.
teris datis exponebat; plenius se circa Pomeraniam responsum expectasse, de quo tamen propediem obtinendo spes sit. Cæterum etsi reconciliatio Sueciæ cum Cæsare sociisque non obscure pacis tabulis contineatur; se tamen operam daturum, ut peculiaris declaratio super eadem edatur. Monebat præterea, cum tantæ obstent difficultates, quo minus terrarum quid Sueciæ præmii loco detur, accepta insigni pecuniæ summa adquiescat.
Huic Oxenstierna reponebat: Se animadverte- 16 Julii.
re, sua verba sinistre, & in fraudem Sueciæ accepta, nec de reconciliatione, aut ante actorum memoria abolenda apud Blumenthalium verbo mentionem factam. Sueciæ Regnum nullam subjectionem, aut factorum culpam, quibus reconciliatione opus sit, agnoscere, quippe quæ variis modis lacessita justum piumque bellum susceperit. Sed si res ad amicos tractatus deducta fuerit, Sueciam facile in oblivionem hostilium, tali casu solitam, consensuram. Post has literas aliquantisper Elector scriptione ad Oxenstiernam abstinebat. Sed post cum res ad arma cum Saxone spectaret, Oxenstierna Legato Heidio, Magdeburgi ipsum visenti, cum Berolinum reverteret, in manda-
tis dabat: Cum à Saxone tractatus tantum obten- 4. Aug.
tui sumi adpareat extrahendo tempori, Suecique paulatim suis hospitiis exuantur, & variis contumeliis lacessantur, ut Brandeburgicus suas copias cum Suecis conjungat, honestiori quam Pragensis sit paci obtinendæ. Sin id abnuat, saltem apud Saxonem se interponat, quo hic injuriarum desinat, nec & Suecis aliam viam ineundi necessitas imponatur. Circa Pomeraniam paratum esse Oxenstiernam Ipsi satisfacere; sed eam nunc temporum conditionem esse, ut priusquam Elector super acceptanda pace mentem suam declaret, certi quid à se statui nequeat cum stante illa pace jam omnia sint definita. Enimvero ista sero & incassum movebantur. Quanquam enim uxor, materque Principis Palatina Domo ortæ Suecis studerent, ac plerique Consiliarii Pragensem pacem detestarentur, ostenso quid malorum secuturum sit, si Elector eidem implicetur; prævalebant tamen Schwartzenbergii artes, quibus ostentata causa Pomeranica, tum Cæsaris Saxonisque potentia Electoris animum indignatione
juxta ac terrore agitabat. Unde ipse solus ad Saxo- 3. Aug.
nem Legatus mittitur, his palam mandatis: Brandeburgicum in Pragensem pacem consentire non posse, nisi prius Sueciæ sit satisfactum omnesque

1635. amnestia comprehensi, ac Palatina Domus non plane exclusa, simul super Juliacensi negotio transactum sit. Eademque à se urgeri Elector
12. Aug. Joanni Wolfgango Heidio, quem Oxenstierna ad eundem miserat, declarabat. Enimvero secretis insuper mandatis idem instructus ferebatur, quorum vi citra exceptionem cum Saxone transigere posset; idque eventus ipse declarabat. Cum
13. Aug. enim iste à Saxone Berolinum redisset, quid ab eo confectum foret silentio tegebatur. Ipse tamen secreto fatebatur, Brandeburgico demum pacem Pragensem acceptandam esse, conditionibus Galliæ Sueciæque gratissimis. Sed paulo post omne dubium sustulere Electoris literæ, quibus initio
27. Aug. studium suum in Suecos extollebat, deinceps quoque continuandum. In votis sibi fuisse, ut Sueciæ plene satisfieret. Peculiares tractatus semper fuisse aversatum. Pace per solum Saxonem facta, ad quam cæteris quoque via pateat, se rem non præcipitasse, sed quæ ad causam communem faciunt monuisse. Optare quidem Protestantium rebus melius fuisse prospectum; sed postquam cæteri pacis leges subierint, se solum tergiversantem suis terris exitium, Sueciæ nihil emolumenti fuisse comparaturum. Se necessitate compulsum pacem acceptasse citra fraudem sociorum Regum, quibuscum ut amice transigatur omnem lapidem moveat. Suecos ita de facto suo judicaturos, velut ipsi suo loco positi forent; quorum amicitiam in posterum quoque speret. Nec sibi imputandum, si
7. Sept. non plane voto suo potiantur. Cui Oxenstierna dissimulato animi dolore respondebat: Quæ necessitate adactus fecerit, bene cederent. Inde qualem Saxo se adversus Suecos gerat, ostendit; & cum bello exorto facile terni exercitus ditioni ejus se infusuri sint, media isti malo avertendo ut mature circumspiciat monet. Se ad honestas & æquas conditiones acceptandas paratum. Mox cum Suecorum res circa Magdeburgum infirmo stare talo viderentur, Brandeburgicus metuens, ne isti Magdeburgico præsulatu cedentes per Marchiam iter sumerent, Blumenthalium ad Oxenstiernam ablegat postulaturum, ut si omnino per ipsius ditiones eundum sit, id prius denuntietur, quo mature commeatus curari queat, utque citra noxam transitus fiat, nec à Succis aliqua sua loca præsidiis aut hospitiis insideantur, ne forte insequentibus aliis exercitibus suæ terræ sedem bello præbeant. Transituris omnia necessaria à se suppeditatum iri. Cui
22. Sept. Oxenstierna post multas in Saxonem querelas respondebat; Si res ita cadat, se pro virili operam daturum, ut ipsius ditioni parcatur. Cæterum circa tractatus cum Saxone Brandeburgicus tunc censebat; cum summa pacis novis tractatibus subjici nequeat, nec ut unus & alter præsulatus ambigui inter Catholicos ac Protestantes juris Suecis præmio cedat, per iniquitatem temporum effici potuerit, id quod ipse semper spectaverit; optime facturum Oxenstiernam, si insigni pecuniæ summa, & æterna Protestantium amicitia adquiescat, utque Saxo scripto Sueciæ securitati caveat, qui & in se recepturus sit, intra certum tempus cautionem scripto conceptam à Cæsare, Hispaniarum Rege, ac Liga curare. Et si quid in tractandi modo desideretur, id tanti non æstimandum, ut in ipso velut portu pacis versanti denuo novi belli anceps fortuna sit tentanda. Ita quidem verbis non adeo se infestum ostendebat Brandeburgicus; re ipsa tamen copias suas cum Saxone jungebat; insuper hosti transitum concedebat cum alibi, tum per Landsbergam, & Francofurtum; quæ oppida per Suecos recuperata ea lege Electori restituta erant, ne hosti deinceps paterent; denique, & aliis modis hostium conatus ad Suecos opprimendos fulciebat. 1635.

§. 80. Duci Pomeraniæ eo difficilius erat Pragensem pacem profiteri, quod ipsius oppida præsidiis Suecicis tenerentur. Unde cum Saxo pacem ipsi denuntiaret; is Ordines provinciales sibi prius consulendos, respondebat. Quibus convocatis eorum consensu ad Electorem Brandeburgicum mittuntur, qui sententiam ejus exquirerent; etsi Theologi consulti eam pacem plane damnabant. Interea Felsius Baco sexcentos pedites, qui hactenus Arenam ad Wratislaviam insederant, post desertam à Saxonicis Basilicam, & urbem ad obsequium Cæsaris reversam adduxerat, quos firmandis Pomeraniæ præsidiis Steno Bielkius commomodum distribuerat. Nam dum Dux de altero Ordinum Conventu agitat, absolvendis super pace consultationibus, aliquot equitum & dimacharum Cæsareorum turmæ raptim percursa Marchia invadendi Gartzii consilium capiunt; idque noctu per fœdam centurionis socordiam opprimunt. Aberat tunc Stetini ad plures petendas copias præfectus oppidi Rutencrantzius subtribunus, solicite commendata interim loci cura Erico Suenonis F. centurioni. Qui licet insuper de adventu hostium monitus vigilias neglectim disposuerat, nec pulverem pyrium inter militem distribuerat. Unde cum hostis ad portam Stetinensem assultum daret, non nisi quatuor displosionibus pulvis præsto erat. Ita oppidum à non multo pluribus, quam intus erant, opprimitur. Addebat centurio socordiæ perfidiam ad sacramentum hostis transgressus; sed post captus debitas flagitii pœnas luit. Ab hoste statim pons ad Gartzium reparatur, nullo impediente, quod castellum Merwicianum ante biennium à Suecis dirutum foret, ob vicinos montes ad vim propulsandam ineptum. Eodem tempore Cæsareis sub Marazino duce transitus ad Landsbergam concedebatur; unde raptim Stargardiam tendebant, à Bohmio tribuno cum quatuor cohortibus infessam. Cui cum iste aliquot turmis stipantibus deditionem imperasset, occisis suorum nonnullis hinc iterum facessit. Oppidum mox à Bielkio legato ducentis insuper militibus firmatur. Marazinum sequebantur literæ Saxonis ad Ordines Pomeraniæ: ne sinistri quid sentirent de copiis quas ipse capessendo Oderæ, & arcendis è Borussia copiis miserit. Militi suo de necessariis prospicerent; extraneo quantum possint damni inferrent; suos disciplinæ observantes fore. In eundem sensum Brandeburgicus Pomeraniæ Duci respondebat, cum hic de oppresso à Cæsareis Gartzio ipsi significaret: se apud Saxonem operam daturum, ut à Cæsareis in ipsius subjectos nihil hostile patretur. Eidem tamen gratum fore, si Dux de acceptanda pace Pragensi decernat, & Saxonicis copiis pronum se præbeat, Suecis omnia subtrahat. Ea res animos Pomeranorum non parum immutabat. Nam nec Succi locis istis hosti pares erant, nec à Banerio auxilii spes, & Borussicæ copiæ nondum adparebant. Contra Cæsarei tota vi ingruentes aperta provinciæ nemine obstante persultabant, Stargardiæ quoque obsidium intentantes. Neque vero hostes se venire ferebant, sed exsecutores pacis, favente ipsis Brandeburgico, cujus maxima apud Pomeranos autoritas. Inde valde nutare Pomerani. Stargardiæ cives nihil, quod defendendo oppido faceret, parare, jactantes; Cæsareos amicos esse, qui pacem utriusque Electoris nomine adferant. Et quanquam hortante Bielkio demum se cum præsidiariis ad tuendum oppidum incubituros pollicerentur; mox tamen ancipites parum in se fiduciæ locari posse ostendebant. Stetinenses animum in Suecos plane refractarium expromebant.

Marginalia (right column): De Pomeraniæ Duce. — Cæsarei Gartzium opprimunt. 18. Sept. — Marazinus in Pomeraniam irrumpit. — 21. Sept. — 24. Sept. — 25. Sept. — Pomerani nutant.

1635. mebant. Et consiliarii Ducis palam Bielkio occinebant; se non videre, quid auxilii Pomerania Succis præstare queat cæteris omnibus deficientibus. Ita heic omnes magis pacem Pragensem, quam fœdus Suecicum respicere. Unde & Dux Oxenstiernam literis hortabatur; oblatam à Saxone satisfactionem acceptaret potius, pro præsenti rerum conditione Protestantibus sat onerosam, nec Sueciæ indecorem, quam inter sacrorum socios novo bello causam præberet, suę cumprimis ditioni graviter incubituro. Et si non ea, qua par sit, ratione actum fuerit, id publicæ tranquillitati condonaret. Cui Oxenstierna reponebat: de suo in pacem studio rem ipsam loqui; sed cum id frustra fuerit, & Saxo tanto cum vicinorum periculo rem ad extrema deducat, se extra culpam esse.

30. Sept.

7. Octob.

De Wilhelmo Landgravio.

§. 81. Præ omnibus Germaniæ Principibus constantiam in partes Suecicas ostendebat Wilhelmus Landgravius, nova quoque conventione Magdeburgi cum Oxenstierna inita, cum jam plerique alii in transversum abiissent. Dum ibi abest, Bœnnighusius cum quatuordecim legionibus ad Amœnoburgum in Hassiam irrumpit, castris ad Hirschfeldam positis plures copias expectans. Et jam longius grassari audebat, cum Melander contractis ad Mulungam Hassicis copiis castra ipsi loco opportuno opponit. Unde hic trepidus recedebat, quinquaginta circiter desideratis, ipse aliquot curribus ex Hassiacis impedimentis potitus. Sed cum mox eidem Grana Marchio cum duodecim legionibus ac tormentis aliquot jungeretur, Hassi numero impares ad munita se oppida recipiunt, hoste interim agros impune populante. Eodem tempore Episcopus Wormatiensis Rhenani Circuli director Landgravio pacem Pragensem denuntiat, ut pace juxta ac armis ostentatis eo facilius flecteretur. Ceterum id præcipue incommodum accidebat, quod Vinarienses copiæ, quę ipsi jungendę fuerant, ad Saxonem transirent, ut è quinque millibus quæ expectabantur, vix trecenti in Hassiam pervenirent. Sed & Sperreuterus in auxilium eidem ire jussus tarde moliebatur, præfectis Westphalica hospitia ęgre deserentibus, nec isto recens imperium severe expromere auso. Et cum tandem ab Oxenstierna missus Paulus Strasburgius ad iter ingrediendum istos permovisset, aliquot inde legiones sub Glaubicio tribuno ad Banerium evocabantur; sic ut Sperreuteri copię numero valde imminuto, & agris ob toleratam in itinere inopiam animis accederent. Hisce initio Landgravii animis quassatus aures prębere incipiebat pacem in promtu, juxta periculi magnitudinem, ac virium utrinque disparitatem ostentantibus. Unde tractatus cum Cęsare admittebatur, ad quem ex parte Cęsaris se offerebat ipsius Consiliarius Henricus Christophorus Grieshcimius, qui tamen nihil scripti mandati proferre poterat. Huic Landgravii deputati declarant, priusquam pax acceptetur, cavendum prius; Landgravium citra exceptionem aut ulteriorem cognitionem pace comprehensum; sacra ipsi sua salva fore; à nemine ob damnum illatum actionem intentatum iri, ditionem ipsius hospitiis non onerandam, Hirschfeldiam relinquendam, ac tantisper sibi Cæsareorum vim propulsare fas esse. Inde Landgravius datis ad Oxenstiernam literis se ab omnibus destitui queritur; ac ni ex convento sibi succurratur, avertendis extremis eo sibi descendendum, quod hoc casu per fœdus sibi liceat. Mox tamen Cassellis adest Sperreuterus cum tribus equitum peditumque millibus, quibus juncti Hassiaci laboribus & velitationibus attriti vix septem millia explebant, cum hostium numerus duodecim millia superaret. Nec eo minus hac conjunctione audita

Cæsarei Hassiam irrumpunt.

17. Jul.

19. Jul.

Landgravius tractare cum Cæsare incipit.

18. Jul.

27. Jul.

30. Jul.

Cæsarei deserta Hassia in Fuldensem agrum recedunt, Gallorum & Bernhardi Ducis ad Rhenum adventum metuentes; an quia Suecica auxilia majora credebant. Quos perculsos Landgravius persequi instituit; loco tamen commodo confidentes, & numero superiores prælio lacessere consultum non ducens; ad Burcgemundam, inde ad Hombergam castra castris confert, nulla utrinque memorabili re gesta; nisi quod inter ipsum, & Landgravium Georgium, cujus terræ ista expeditione tangebantur, acerbæ literæ commutatę infensos antea animos magis irritabant. Sed & Sperreuterus aliquid offensę contraxerat, quod Landgravius postulasset, ut ipsius pedites & machinę tantisper in unum corpus suis compingerentur, queis junctis ipso apud equites curante Eberfteinius Comes imperaret. Quod Sperreuterus sinistre accipere, velut pedites sui sibi plane subtraherentur, & quanquam à Landgravio placari visus exulceratum animum pervicacia & tergiversationibus subinde exserebat: ejusdem quoque ductoribus frementibus, quod annonæ quidem affatim, sed argenti parum ea expeditio præberet. Quæ inter alias causa erat, quare Landgravius nihil in hostem tentare auderet; ut nullus fructus conjunctionis istius foret, nisi quod hostis pro lubitu Hassiam populari prohiberetur, intra Pontificiorum terras redactus; cujus & maxima pars Gallasii copiis mox accedebat. Landgravius igitur hoste exoneratus initio conjunctionem cum Bernhardo Duce, & Gallis agitabat. Sed defectione Francofurtensium, & commeatus inopia motus, simul quia Gallasius commodo loco inter Rhenum, Mœnum & Nicrum se tenens, invitus ad prælium pertrahi non posset; eo consilio deposito, quod & plurimi ductorum adspernabantur, Banerio se jungere decrevit invadendo repente, & ad prælium compellendo Saxoni, cui neque duces magna opinione, nec miles in sacrorum socios arma ferre pronus. Quo auso succedente Banerio via dabatur in Cæsaris ditiones hæreditarias penetrandi, quibus si Gallasius auxilio adcurreret, Bernhardus Dux incumbente sibi mole levabatur. Id consilium huic significat, omissam cum ipso conjunctionem excusans; & ut suis se stativis tantisper teneat, quoad favente cœptis fortuna ipsi facultas fiat Gallasii abeuntis tergo inhærendi. Hac de causa motis Homberga ad Ohmam castris per Vacham Mulhusam tendebat. Ex itinere Sperreuterus cum triginta quinque equitum turmis excursione per agrum Fuldensem facta Kœnigshovæ obsidium solvit, ereptis hosti tribus tormentis, omnibusque impedimentis, multis cęsis. Inde oppido annona illata, ac imbellis turba educta. Enimvero animis ductorum in Banerii exercitu ægrescentibus, ab hoc nihil hostile in Saxonem tentari poterat, ac pręposteris istorum tractatibus habenę laxandę erant. Hostis insuper absente Landgravio & Sperreutero per Westphaliam grassari cœperat, occupata Neuenhausa Benthemensi oppido, cui muniendo Rabenhauptius tribunus operabatur. Coesfeldæ quoque tria militum, septem agrestium millia obsidium circumponebant; quod oppidum rebus Hassicis valde opportunum magno periculo versabatur, oppidanis præsidiarios numero fere superantibus; quo amisso omnia Landgravii per Westphaliam hospitia ruitura videbantur. Igitur postquam Sperreuterus evocante Oxenstierna cum legionibus suis ad Banerium abiisset, Landgravius Melandrum cum copiis in Westphaliam mittit; cujus adventu audito hostis statim in diversa discedit.

1635.

Landgravius Banerio jungi cupit.

24. Aug.

1. Sept.

27. Aug.

29. Aug.

Landgravius Coesfeldæ succurrit.

§. 82. Interea ad acceptandam pacem Landgravium stimulabat Saxo, misso Bodenhausio subtribuno, confirmans ipsum amnestiæ inclusum, & si quid desideret, se operam daturum, ut ipsi satisfiat.

Idem cum Cęsare tractare pergit.

1635. Id quod tamen parum à Landgravio curabatur, qui magis tractatibus cum Hungariæ Rege per Greisheimium cœptis attendebat. Præsertim cum
21. Aug. Oxenstierna literis declarasset; se quod exitio declinando susciperetur, improbare non posse; ac ipsius judicio relinquere, quomodo rebus suis consulere velit. Stipulatur tamen affectum in Suecos conservaret, & ne copias suas Saxoni aut Cæsari concederet.
30. Aug. Greisheimius igitur à Rege Hungariæ declarationem ad Landgravii postulata adferebat, quæ cum Landgravio non plene satisfaceret, neque ea, quæ isti explicandæ à Greisheimio addebantur,
12. Sept. hic tandem ad Regem Hungariæ remittitur, tradita à Landgravio formula, qua utique sibi Cæsaris nomine caveri cupiebat. Sic igitur Suecorum fœderati post publicatam pacem Pragensem se gerebant.

Tractatus ductorum cum Saxone continuatur. §. 83. Ast apud Banerii exercitum missi ad Saxonicos Lohusius, Wedeliusque cum Crocovio
17. Sept. tribuno responsum Electoris retulerant; quibus declaraverat, nihil præterea concedi à se posse, quam literæ & mandatum Cæsaris ferant. Illis autem Cæsar significaverat; Sueciam utique paci inclusam, ac Suecis eorumque sago ac toga ministris tutum discessum à solo Imperii indulgeri. Sed ut super ea re demum cum Ipso, & Hispaniæ Rege, Ligaque tractetur, extrahendo tempori inventum, ac supervacuum conciliatis jam Ordinibus, & causis controversiarum sublatis. Concesserat quoque Cæsar facultatem Electori, omnes Germanos, qui decem intra dies militiam Suecorum desererent, suo nomine in Cæsaream gratiam, & pacis amnestiam recipiendi. Hoc cum responso
19. Sept. Magdeburgum regressi inopino Oxenstiernæ discessu non parum turbantur; qui & variis inter istos sermonibus jactabatur. Per sequentes dies semel atque iterum in Saxonis castra itum, nullo fructu, nisi quod Saxo oblatam Suecis ad exsolvenda militum stipendia pecuniam ad quindecies, inde vicies centena millia florenorum extenderet, intra sexennium nomine Protestantium Ordinum exsolvenda.

Banerius in Brunsuicensem agrum exercitum traducit. §. 85. Enimvero deficiente annona Banerio ad Magdeburgum diutius subsistere non dabatur, sed nova utique hospitia erant quærenda. Ac initio quidem in Thuringiam ad Werram flumen concedere constituerat. Sed abnuebant ductores, tractatus cum Saxone abrumpi causati, & cum ipso ad manus hoc modo deveniendum; id quod concedere nec possint, nec velint. Igitur nihil
23. Sept. aliud supererat, quam ditio Brunsuicensis & Hildesiensis, quo motis castris tendebatur. Magdeburgi validum præsidium sub Lohusio duce relictum. Declinandæ tamen offensæ Brunsuicensi Duci de adventu suo significat, ac inevitabilem

Animi ductorum magis turbantur. necessitatem excusat. Ast Saxoni discessus Oxenstiernæ optatam videbatur præbere occasionem magis turbandi Suecicorum ductorum animos, istumque invidia obruendi, velut ipse ac Banerius pleraque propria ex libidine facerent, Sueciæ Rectoribus haut probata; idque literis è Suecia missis sibi significatum jactare non verebatur. Et revera non deerant, quibus istius consilia atque actiones displicerent; postquam nemini contigit sua omnibus adprobare. Eoque ductoribus ingerebatur; manifestum nunc esse ab Oxenstierna hunc exercitum pro derelicto haberi & unicam spem in Borussicis copiis collocari, ad quas se contulerit, hujus cura plane abdicata. Igitur sibi tandem consulerent, ac gratiam Cæsaris laborumque præmia amplecti ne differrent. Electorem Germanicis legionibus apud Suecos merentibus vicies centena millia florenorum exsolutum, data quoque ante actorum venia, si exercitui suo accedere velint. Dignitati Sueciæ ab Electore pro ratione temporum consultum; & si quid forte præmii pro Suecia postuletur, se facilem fore. Sed nunc absente Oxenstierna super præmiis militum, Regnique Sueciæ simul agi vix posse. Dolere sibi, Suecicos duces commodis suis ipsos obstare, ac tanta merita incassum prodigere. Accedebant literæ Brandeburgici, quem cum ductores Suecici super tractatibus cum Saxone consulerent, ipse ut faciles se præberent acceptandis à Saxone oblatis hortabatur. 20. Sept. Adjungebantur à Leuchtmaro ad Lohusium agnatum literæ, quibus persuadere ipsi satagebat, operam apud alios daret, ut militibus à Saxone oblata non amplius repudiarentur. Unde alienatis jam magis animis Banerius universos duces superiores Helmstadii convocat, & quid ab iis expectandum sibi sit, exquirit. Ubi unus & alter quidem sat ampliter promittere. Sed aliqui, quos inter Sperreuterus, tanto licet nuper in Suecos ostenso studio, & Wedelius, difficiles se valde præbebant. Proponebatur quoque à Banerio vetus consilium de profectione in Thuringiam; cui omnes fere obnitebantur. Quin Wedelius, Sperreuterus, Beckermondus, Glaubicius, alii non obscure fremebant; subducendas cum singulis legionibus rationes, & direptis vexillis abeundum, quo cuique placeat. Unde Banerio, ni exercitum plane dissolvi vellet, necessitas imponebatur hospitia per agrum Brunsuicensem & Hildesiensem præsulatum distribuendi, quibusdam legionibus etiam in Westphaliam missis. Et quia Halberstadiensis præsulatus interim à Saxone occupatus erat, Wedelii, & Duglassii tribuni legionibus destinatus, hi quoque in Hildesianum agrum remittendi erant. Jeswitzkius subtribunus cum legione Werderiana Dœmitzam & Boizeburgum trajectus Albis servare jubetur. Eo in conventu non obliviscebantur ductores tractatus cum Saxone continuandi. Et quia Brandensteinius Comes parum commoda militum curare, Lohusius suis tantum inhiare arguebantur, Wedelius huic adjungitur; absurdo plane auso, cum nemo Regni Sueciæ nomine, uti hactenus factum, illis associatus foret; & frustra sibi arbitrium pacis vindicarent, qui suo nomine bellum non gesserant. Neque in literis ad Saxonem amplius de Sueciæ, sed de solis militum præmiis mentio fiebat; quibus oblatam pecuniæ summam augeri postulabant, & ut interea hospitiis quiete sibi frui liceret, quoad plane fuerit transactum. Enimvero ultima hæc missio successu caruit. Nam Wedelio, cui Halberstadii hospitium erat assignatum, hoc per Saxonicos prærepto longius erat discedendum. Unde Lohusius negotium solus in se suscipere abnuebat; præsertim cum certa mandata non haberet, & se suspectum esse ægre ferret.

Conventus ducum Helmstadii habetur.

27. Sept.

Banerii destinata. §. 85. Ast Banerius in distribuendis hospitiis id maxime respexerat, ut suspectæ sub Sperreutero legiones longius amoverentur, ne reliquas contagio inficerent; fidis propius Albim locatis, ut si opus foret intra triduum contrahi possent. Id porro is consilii ceperat, ut, si Elector nil aliud quam circa dilatanda hospitia satageret, & ipse in captis jam stativis subsisteret, rebus cis Albim quantum possit sustinendis. Sed si idem hostili animo ingrueret, contractis legionibus placebat idoneo ad Albim loco castra munire, pontemque aut navigia trajiciendo exercitui prompta habere: ubi si diutius sustinere non valeret, raptim transmisso exercitu, & ponte post se dejecto aut corruptis navigiis, Havelbergam & ultra iturus, seque improviso terris istius infusurus: aut adscitis Borussicis copiis quæ res tempusque ferret suscepturus erat. Inter hæc modestæ à Banerio literæ 6. Octob.
ad

ad Saxonem dantur, quibus Oxenstiernæ discessum in Cæsareos Pomeraniæ ingruentes referebat, præsertim cum ipsius presentia parum ad promovendos tractatus contulerit, aliorum dexteritate non minus absolvendos. Exercitum porro in has oras translatum inopia annonæ, & evitandæ cum Saxonicis collisioni. Quanquam autem confidat, Electorem Sueciæ meritorum non immemorem fore; tamen cum post occupatos præsulatus ejus copiæ huc quoque tendere videantur, quo animo veniant nosse cupere. Et quia plura indies hostilitatis signa à Saxone erumpebant: Banerius ad omnes duces tribunosque scribebat: quoniam accessus Saxonis nil amici minetur, fidei Sueciæ Regno datæ memores sint, deque ea sibi significent. Jubet insuper, ut in horas ad proficiscendum parati sint; & Saxonicis incumbentibus ad ipsum se recipiant.

Oxenstierne Dœmitzæ præsidium imponit. §. 86. Interim Oxenstierna per noctes diesque properato itinere cum Dœmitzam pervenisset, intelligit, Meclenburgicos Duces Ellenum tribunum ad se evocasse, ex iis qui apud Georgium Ducem remanserant, præsidio firmandis Dœmitzæ, Pœle, Suerino, & Rostochio; qui & prope hinc aberat. Vetuisse præterea, ne Suecicis copiis transire Albim concederetur. Id cum in fraudem Sueciæ suscipi pateret, Oxenstierna, qui reliquum agmen prægressus erat, ægre pontonem nactus, eum detinebat, quoad impedimenta & comites ipsius advenirent. Simul Goldsteinio subtribuno, qui ipsum deduxerat imperat, ut militem arci, & oppido tunc præsidio vacuis immittat. Eo vix cum cæteris Wismariam versus digresso Ellenus Dœmitzæ adpellit, destinati jam irritus, alia transitum in Meclenburgicam
12. Sept. quærere coactus. Eam arcem mox Oxenstierna Wismariam veniens adparatu bellico, & pluribus militibus firmabat. Idem Pœlæ presidium imponit, quam milite suo insidere Duces agitabant. Ea tamen loca, si Duces revera Suecis studerent, illis restituere volebat; sed si in hostium partes transirent, trajectum Albis, & portus Wismariensis ostium in potestate habere expediebat. Et quia Saxonici jactaverant, plura se loca hoc tractu occupaturos, quo & Elleni tribuni adventus spectabat, oppidum Suerinum milite suo occupari jubet, arce Ducis sede omissa, quæ tamen paulo post nonnullos ex Elleni legione, reliquos Rostochium recepit. Querenti Duci super Suerino præcipue occupato, Oxenstierna Saxonis destinata antevertenda excusabat. Nec minus de admissis Luneburgicis copiis exprobrat, quę deserto Suecico fœdere & decreto Halberstadiensi hostium magis quam amicorum loco Suecis sint. Eo-
25. Sept. que & Rostochienses monet, ne Suecis sinistre
28. Sept. de ipsis sentiendi causam præbeant. Ad quæ isti reponebant; ex pacto se teneri Ducibus Meclenburgicis portas receptus gratia aperire. Admissum militem urbis sacramento adactum; nec ullius hominis, nedum Suecorum offensam spectare, sed ne denuo urbs externi præsidii servitio subjiciatur.

Oxenstierna oræ maritimæ prospicit. §. 87. Porro cum satis animadverteret Oxenstierna cominus jam ingruens periculum, prima cura erat Wismariam milite, & operibus firmare. In citeriorem Pomeraniam, cum ulteriorem Steno Bielkius curaret, premittitur Leslæus; qui Stralsundæ civium animos tot adversis Suecorum casibus plane dejectos, & valde immutatos, operaimperfecta, in validum præsidium reperiebat. Cætera quoque oppida, præter Grypswaldam, maligne munita, ac in tota provincia vix bis mille militum. Igitur iste Stralsundensium animos arte tractare, non plus exigere, quam ultro vel-

lent; cum revocatis in memoriam prioribus benefactis conciliare, ac in futurum firmare, quoad 1635.
honesta pax obtineretur, quæ Suecis quam maxime cordi foret. Ostentabatur quoque exemplum Elbingę, quæ Suecorum opera pluribus privilegiis aucta sit. Et sane scrupulum Stralsundensibus injiciebat, quod amnestia ad annum hujus seculi tricesimum restricta foret, nec ab Hanseaticis quidquam de pace illis significatum foret. Ita paulatim vetus affectus in Suecos recalescebat. Nec minus omnia defensioni necessaria adornat Leslæus, præfectosque oppidorum recenti exemplo flagitii Gartzensis officii admonet. E Borussia quoque arcessuntur copiæ, & quidquid adparatus bellici, annonæque, & pecuniæ illis destinatum erat. Modica insuper classis ad oram Pomeraniæ præsto esse jubetur. Et Banerio significatur, ne ad oram maritimam, nisi extrema compulsus necessitate, se recipiat. Id denique omnibus modis agebat Oxenstierna, ut si non victoria, saltem mora ac tædio belli honesta pax hosti extorqueretur, si alia media paci obtinendæ haut sufficerent. Quorum ne quid omitteretur, Brandensteinium *Idem tractatus pacis non negligit.*
Comitem Magdeburgi reliquerat continuandis qua daretur tractatibus. Et cum Duces Meclenburgici per Legatos exquirerent, quo loco tra- *24. Sept.*
ctatus cum Saxone forent; suamque operam iis promovendis offerrent; ipsos ad interpositionem eosdem invitabat, durissimum eum nodum ostendens; quod Cæsar cum Suecis peculiari conventione transigere dedignetur, ac non nisi alienæ paci eosdem includere velit; cum tamen ipsi non auxiliarium vicem sustinuerint, sed suis auspiciis bellum gesserint. Unde cum ratio & mos omnium gentium cum Regina Sueciæ tanquam principe parte transigi jubeat, sibi utique providendum, ne patriæ suæ pro benefactis ea contumelia inferatur. Quod si igitur Saxo Cæsaris nomine tractatus secum suscipere velit, paucis hosce capitibus, & brevi tempore absolvendos, queis abolitis utrinque offensis pax & amicitia, vetusque commerciorum usus restituatur; circa satisfactionem & alia capita, moderationem suam omnibus adprobaturum.

§. 88. Ast in Superiore Germania Cæsarei læti *Successus Cæsareorum per superiorem Germaniam.*
per pacem Pragensem Saxonem cum sociis sacrorum bellique commisisse, ad Gallos Germania eliminandos totis viribus incubuerant. Nec minus quicquid Protestantium supererat, ultro, aut vi pacis legibus se submittebat. Francofurtenses *Francofurtum pacem acceptat.*
denuntiatam pacem statim accipere decernebant, missis ad Regem Hungariæ Heilbrunnam legatis, consensu tamen Vitztumii præfecti, qui isti lega- *4. Jul.*
tioni contradicere non audebat, modo discessus sibi liber indulgeretur; an quod civibus, urbanisque cohortibus par non esset. Et mox perfecta urbis transactione, ab Hungariæ Rege aderat, qui cum isto super discessu ageret; & negotio prope ad exitum perducto idem jam convasare cœperat. Sed cum de adventu Bernhardi Ducis, & deserto Moguntiæ obsidio percrebuisset, abrupto tractatu Saxenhusam tueri constituit. Qui Ar- *& multi alii.*
gentorati degebant Principes, Comites, & ex Equestri Ordine omnes pacem respicere, missis ad Hungariæ Regem, qui pro ipsis transigerent; quorum aliquibus sat æquæ, reliquis asperæ leges dictæ. Marchio tamen Badensis Gallorum promissa secutus his sese plane addixerat. Ducis Wur- *Dux Wurtenbergicus repudiatur.*
tenbergici Legatis, quos Hungariæ Rex ipse audire dedignabatur, Curtius respondebat; eum Principem pace exclusum, eoque ipsi adquiescendum, aut rem ad conventum Electorum devolvendam, aut cum Cęsare agendum, ut ex gratia partem regionis ipsi restituat. Interim etsi Pra-

1635. gensi pace sacra per Wurtenbergicam pristino loco relinqui juberentur; quoad super exclusione Ducis ab Electoribus, aut in Conventu Ordinum Imperii cognosceretur; statim tamen Cœnobiis Duci subjectis Romani ritus obtrudebantur, abolitis scholis. Simul complura Ducatus oppida, præfecturęque à Cęsare in alios transferebantur. Argentoratenses porro, cum hostis propius ingrueret, omnesque in pacem ruerent, ipse quoque Oxenstierna cum Saxone tractare nuntiaretur, desperato quoque Gallorum ac Ducis Bernhardi reditu; Cæsarem utique responso dignandum judicabant, nec sibi post cæteros omnes transigendum. Præsertim cum Wilhelmus Badensis Marchio polliceretur, si quid displiceret, id ut emendetur, se effecturum. Illi igitur hac lege pacem à se acceptari declarant; si Basilica, & alia templa sibi relinquantur: ob destructa Cœnobia actio non intentetur; ne sibi necessum sit hostilia in Suecos Gallosque exercere; ut ea pace omnes urbis clientes fruantur; & quæcunque apud se deposita bona dominis suis salva sint. Sed cum de templis non ex voto responderetur, Saxonis interventionem petunt. Satagente tamen Suecico Residente Mockelio apud vulgus civium in Pragensem pacem parum pronum, & hortatu Legati Gallici Vicecomitis Roussillii acceptatio pacis differtur; ut tamen fortunam ipsos secuturos esse facile adpareret.

Argentoratenses nutant.

§. 89. Qui porro Francofurti agebant Consilii Fœderatorum assessores, rebus plane collapsis, & urbe in partes adversas transgressâ, extrema metuebant. Et cum pace exclusos se intelligerent, literis ad Saxonem datis à se acta defendunt, aut excusant; petuntque ne quod Ordinum nomine gestum sit, ipsi luant, aut è vinculis causam dicere cogantur. Eodem argumento ad Brandeburgicum, Ordinesque Inferioris Saxoniæ scribunt; simul Oxenstiernæ salutem suam commendant. Nec eo secius veterem adhuc autoritatem exercere placebat, confecto Neoburgico *neutralitatis* instrumento, datisque ad Siburgi præfectum, aliosque mandatis, ut istis locis præsidia deducerent. Sed cum læsæ majestatis, argui se intellexissent, ac Francofurtenses eorum deditionem poscerentur, premente insuper inopia, jam extrema supplicia metu pręcipiebant. Abnegaverat quoque Hungariæ Rex liberum Francofurto discessum, vetito, ne deinceps talia petere auderent. Tandem Otto Rheingravius opera Falckensteinii Comitis, ut Francofurto discedere liceret, impetrat, Comite Salmensi sui patruelis captivo pro se in libertatem restituto. Unde Moguntiam, hinc Argentoratum dimissus, omni rerum cura deinceps abstituit. Reliquos latebræ apud amicos exitio subtraxere. Eum finem id Consilium habuit.

Consilium Formatum plane dissolvitur.

10. Jul.

§. 90. Paulo post Dilsberga inde & Heidelberga deficientibus alimentis deditionem fecit; cujus præfectus Abel Moda tribunus, cum discessum sibi in Saxoniam ad Oxenstiernam stipulatus esset, à plerisque militibus deseritur. Moguntiæ à Gallasio vis admota, qua paulo ante Beckermondus cum sua legione equestri, cui ob inopiam pabuli alias pereundum erat, transmisso repente Rheno per Hassiam ad Banerium evaserat. Tria urbi castra circumposita, & accessus pręcipue versus castellum S. Albani promoti. Hohendorfius contra Moguntię pręfectus omnia defensioni utilia strenue adparare, facta etiam eruptione, in qua subtribunus Uculius occumbebat; Gallasioque deditionem imperanti animose respondere. Unde hic diversis è suggestibus urbem adsitaque castella, ac Gustaviburgum tormentis quatere incipit. Nec segnius obsessi fulminant, plurimis hostium cadentibus: quos inter Diodatus summus Vigiliarum præfectus, magnæ apud Cęsarem ęstimationis. Disjiciuntur quoque ab hoste quatuor molendina navalia tormentis Cassellæ dispositis ad famem promovendam; quam obsessis ingruere hostis è transfugis, & occultis sacerdotum nuntiis intelligebat. Sed antequam assultus tentaretur, literæ à Duce Bernhardo adveniunt, ipsum propediem affuturum nuntiantes; quę obsessos ad extremam constantiam animabant. Et paucos post dies hostis, accessu Gallorum & Ducis Bernhardi cognito, incensis castris peditatum & tormenta Oppenheimum præmittit; equitatus postero die insequitur, indeque raptim Wormatiam se recipit, impar sociato Ducis Bernhardi, & Cardinalis Valettę exercitui, viginti millia longe excedenti; premente insuper fame, & lue contagiosa, quæ quotidie supra trecentos abripiebat. Dux Moguntiam adpellens mox duas legiones in Rhingoviam trajicit, Gallis interim Bingam occupantibus, è qua omnes Cæsarei in arcem refugerant. Qua tamen mox absque exceptione dedita quingenti amplius, quos inter plurimi ductores, in potestatem venerunt. Inde navalis pons ad Moguntiam jungi jubetur, ut Vitztumio Saxenhusæ à Cæsareis oppugnato subveniretur; quo tamen opere tardius procedente id oppidum jam perierat. Inter hunc quippe ac Francofurtenses, statim atque Moguntiam Bernhardus Dux pervenit, in hostilia proruptum, dum iste id agi sentiens, ut oppido ejiceretur, cohortes Francofurto ad se Saxenhusam evocat, quingentis insuper Hanovia excitis; turres inde occupat, & custodes à Senatu constitutos expellit, oppido plane in suam potestatem redacto. Corbibus hinc terra expletis in ponte dispositis oppidanos molendinis arcere conatur. Id non ferentes Francofurtani tormentis corbes petere; mox eruptione ex urbe facta illas disjicere, & Suecicos ponte ac molendino depulsos intra Saxenhusam repellere: qui tamen resumto impetu oppidanos iterum in urbem retrudunt. Eo conflictu utrinque aliqui ciderunt, ac molendino ignis injectus. Ast Francofurtani soli Suecicis impares se cernentes à Gallasio auxilium petunt; qui aliquot millia sub Lamboio & Kehrausio tribuno istis auxilio submittit. Inde statim Saxenhusa, qua Mœnus alluit, tormentis ubique pulsari, ruina quoque ad inferiorem portam edita: Sueci contra ruinas obstruere, aditus transversis aggeribus intercipere. Sequenti die sub vesperam Cæsarei assultu facto in rotundam turrim, ipsumque oppidum ad templum usque penetrant; unde tamen iterum expelluntur fumo ejectis qui turrim ipsederant. Postridie repetita verberatio, ac duo tormenta portæ admota; tum ædibus quæ obstabant ignis injectus, quarum viginti sex incendio absumtæ. Qua de causa accedentibus insuper incolarum lamentis Vitztumius sub vesperam in certas leges oppidum dedit. Quę tamen non servatæ; sed miles portis egressus cum quatuor minoribus tormentis, & sarcinis vi à Cęsareis abripitur, cavillantibus hisce, concessum quidem militi oppido excedere; sed in promissa Gustaviburgum deductione Vitztumii tantum, non militum factam mentionem. Ita Vitztumius direptis omnibus, uno comitante Gustaviburgum venit. Miles sacramento Cæsaris adigitur; Hanovienses tamen plerique ad suum prędidium refugiunt.

Heidelberga deditionem facit. 28. Jul.

Moguntia frustra obsidetur.

9. Jul.

10. Jul.

21. Jul.

29. Jul.

Binga capitur. 1. Aug.

2. Aug.

5. Aug.

Saxenhusa expugnatur. 7. Aug. 8. Aug.

9. Aug.

10. Aug.

11. Aug.

§. 91. Galli interim cum Bernhardo Duce Moguntiæ Rhenum transgressi nihil memorabile gerebant, irrita spe conjunctionis cum Landgravio, nec vicino Gallasio Francofurtum tentare ausi. Quin nec ista urbe facta subito excursione eripi pote-

Dux Bernhardus & Galli Rhenum transeunt.

1635. poterant reliqui è Consilio Fœderatorum anxie id petentes una cum scriptis publicis; nec Hanoviæ miles immitti, cujus præsidium supplemento valde indigebat, cum intra duos menses maligna lues quinque hominum millia absumsisset, armis & labori idonea; sic ut reparatio valli cessaret, & superstes miles stationibus obeundis ægre sufficeret. Vitztumius tamen regionis gnarus ulciscendæ in-
4. Sept. juriæ cum valida manu Francofurtum versus excurrens Cæsareos in se alliciebat, eosque in insidias pertractos ita excipiebat, ut multis cæsis, captisque, Hazfeldio equus, cui insidebat occisus, Lambojus in brachio vulneratus sit. Paulo ante Moguntinus Elector Comitem Stolbergensem, licet nuper cum Cæsareis pactum, ut proprio milite arcem Kœnigsteinam obtinere liceret, intentato metu adegerat eandem in ipsius manus consi-
Eidem re infecta regrediuntur Cæsareis frustra insequentibus. gnare. Cæterum cum Valetta & Bernhardus Dux aliquandiu in stativis inter Costheimum, Cassellam, & Hochheimum egissent, nulla rei gerendæ occasione, fame insuper urgente, & morbis ex esu immaturarum uvarum contractis, tandem
6. Sept. decernunt, per Sarbruccam Metim versus recedere, postquam Moguntiam septem legionibus, quæ bis mille quingentis capitibus constabant, sed exigua annona, & adparatu bellico firmassent. Nec frustra verebantur, ne hostis indies viribus auctior regressum in Galliam intercluderet. Vix enim iter Crucenacum intenderant, cum hostis eodem tempore ad Wormatiam Rhenum transiens levem equitatum istorum tergo immittit; cum reliquo exercitu Meisenheimum, inde Birckenfeldam, Walderfangam, qua istis transeundum erat, adproperans, quo prævertens Gallia eosdem excluderet. Ita inter continuas velitationes iter faciebant Galli, & Vinariensis copiæ, & Sobernheimi jam mille equites, bis mille desultores ante se inveniebant, quos tamen, ereptis tredecim legionariis machinis, ac cęsis tribuno Bindero, duobus subtribunis, ac multis aliis ductoribus & gregariis, profligatos in castra ad Meisenheimum repulere. Ad Peresium quoque, cum extremum ipsorum agmen ab antecursoribus hostium acriter invaderetur istos dissiparunt, ereptis septem vexillis, captisque inter cæteros tribuno Goetzio & Langio, cæsis quadringentis. Ita inter famem, continuosque labores, combustis ob lassitudinem equorum plerisque impedimentis, & relictis in aperto campo majoribus Gallorum tormentis incumbenti cum triginta amplius millibus Gallasio
18. Sept. strenue se subduxerunt. Hostem quoque festinata itinera sic affixerant, ut ultra Walderfangam abeuntibus insistere non auderet. Galli cum Bernhardo Duce Metim se receperunt. Gallasius Sarbruccam, & Sarræmundam flectens, cum annonæ & pabuli nihil inveniret, Dicusam versus tendit, ut Lotharingo, qui magnis itineribus adproperabat, junctus longius irrumperet. Nec minus undique coibant Galli, hostibus se cum Bernhardo Duce objecturi. Mox tamen legiones Germanæ prope seditionem venerant, quod missus à Duce ad Regem Galliæ Ponica parum grata responsa retulisset: Regem annonam statam nega-
24. Sept. re, nec intra suam militiam istos recipere. Unde ductores coitione facta Duci denunciant, nosse se cupere, cui stipendia faciant. Sed Dux & Satlerus tribunus sermonibus eos tandem deliniebant, spe facta à Rege Galliæ stipendia & hospitia obtinendi, simul captos ductores redimendos, & pace facta amnestię includendos. Ita isti adquievere. Cæterum non ea solum expeditio Gallorum in Germaniam irrita erat; sed & res eorundem in Italia, & imprimis per Belgium parum prospere succedebant, Batavorum insuper rationibus ob interceptum Schenckii munimentum 1635.
valde turbatis. Quę omnia Cæsareorum animos immane quantum inflabant.

§. 92. In Saxonia res indies magis ad bellum Acta cum Saxone circa pacem.
spectabat, dum Elector postrema declaratione ad Brandensteinium Comitem missa nil nisi toties repudiata ingeminat: Scripto se cauturum, Sue- 6. Octobr.
ciam pace Pragensi comprehensam id si non sufficiat, Cęsaris ratihabitionem secuturam; interim restitutio locorum citra moram fieret. Satisfactionis loco vicies quinquies centena millia florenorum offerebat, à Protestantibus convento tempore exsolvenda; cui summę tamen detrahenda, quæ militi pro residuis stipendiis promissa sint: nec ad peculiarem satisfactionem ullus Ordinum teneatur: Stralsunda tantisper hypothecæ loco à Suecis insideatur, salvis ipsius privilegiis, & absque vicinorum onere. Addebatur, Gallię Regem non esse morandum, cum jam dies locusque tractatibus inter ipsum & Cęsarem sit constitutus. Insuper peculiaribus ad Banerium literis Oxenstierna perstringebatur, veluti qui per inanes cavillationes pacem remoretur. Ad quę Oxenstier- 21. Octobr.
na; Electoris cautionem dignitati & securitati Sueciæ non convenire. Tractatus æque ac ratihabitionem ab adversa parte proficisci debere. Cum Gallię Rege tractatus institui, qui nunquam Cæsaris hostem se professus sit; cur ab iisdem Suecia arceatur? Tractaret Elector velut Cæsaris Commissarius secum à Sueciæ Regina plenis mandatis instructo: conventa inter ipsos hinc Cæsar, inde Regina confirmaret. Ubi super summa pacis convenerit, circa satisfactionem facilem se fore. Stipendia militum Sueciæ præmii loco imputari non posse. De tractatibus cum Galliæ Rege ipsius Legatum negare. Aliis insuper literis culpam retardatæ pacis à se in Saxonem devolvit, qui hactenus pro imperio cum Suecis egerit, velut subditis, aut bello victis; ut ei magis iisdem contumeliis insultandi, quam justis tractatibus transigendi animus videatur fuisse. Pragensi pace non magis Suecos, quam Gallos, Anglosque teneri. De præmiis patriæ suæ parce à se actum. Stipendia militum, & refusionem sumtuum non absurde peti Saxonis & Bavari exempla docere, qui vasalli Cæsaris latam ipsi operam sat care imputarint. Quod arma Saxonis per Suecos suffulta in ipsos jam vertantur, Nemesi curæ fore. Ita incalescentibus querelis spes pacis fere expirabat. Nec eo secius Oxenstierna destinatis suis inhærere, ut quantum salva dignitate Sueciæ fieri posset, eam bello eriperet: eoque aliam viam tractatus instaurandi init, opera Ducum Meclenburgensium, Meclenburgici Duces mediationem suscipiunt.
quos imminens terris suis periculum maxime sollicitos tenebat. Ad quos Paulus Strasburgius mittitur, eos de omnibus actis informaturus. Qui & vicissim per legatos Oxenstiernam hortantur, ne inter erumpentia jam licet hostilia spem pacis abjiciat, ad quam Duces pro virili sint incubituri. Eorum operam Oxenstierna non solum probare se testatur, sed & vehementer rogat, ad ipsum Electorem ocyus proficisci ne graventur, antequam discordia latius serpat, instituendis quamprimum justis tractatibus, in quibus idoneis utrinque mandatis certo tempore locoque congrediantur, qui Regni Sueciæ dignitatem insuper ne habeant, & ad solidam Germaniæ quietem omnia referant. Ab hoc se postulato non discedere, quantumvis extrema omnia immineant. Ita è duobus fratribus de compacto Dux Adolphus Fri- 28. Octob.
dericus ad Electorem Saxoniæ iter ingreditur.

§ 93. Dum hac ratione circa pacem satagitur, Gallus belli continuationem
Legatus contra Gallicus Chaumontius Marchio Wismariam adpellens Suecos bello implicitos tenere,

1635. suadet. 27. Octob. nere, ac à pace cum Cæsare avertere conabatur, ad fœdus provocans cum Gustavo Rege initum, ac Heilbrunnæ post confirmatum, & quæ cum ipso Oxenstierna in Gallia convenerint. Cui hic ostendebat, primum fœdus expirasse; suam conventionem ratihabitioni Reginæ inniti, quæ secuta non sit. Facturum se tamen, quę tempora & rationes Regni Suecię ferant. Habebat insuper iste Legatos in mandatis apud utriusque Saxoniæ Ordines agere, ut pace Pragensi repudiata fœderibus cum Suecia starent, quoad universos complexa pax iniretur. Sed rebus non amplius integris opera ludebatur. Ad Brandeburgicum tamen, quem peculiariter accedere jussus erat, mittit, qui exploraret, num accessus suus gratus sit futurus, an minus. Simul ab Oxenstierna postulat, ut quia sine dubio Elector de causa Pomeranica moturus erat, super hęc declaratio scripta concepta sibi tradatur. Quod hic annuit, ut si Elector mordicus Pragensi paci inhæreret, eo plus favoris Suecorum causæ adderetur; aut si ea permotus in horum partes transiret, haut leve momentum rebus ipsorum adferret. Declarabat igitur Oxenstierna, Electori à Suecis nullum impedimentum circa adprehendendam ejus provinciæ possessionem iri allatum, si Ducem bello durante absque masculis hæredibus mori contingat: bello finito omnia loca præsidiis deductis ipsi restituenda, salvis tamen Stralsundæ privilegiis. Refusio quoque sumtuum ex fœdere Pomeranico debita Electori remittebatur, ut tamen ad ea, quę ab universis Protestantibus Regi- 22. Octob. næ decernenda sint, ratam partem conferat. Ea occasione ad istum quoque literas dat Oxenstierna; quibus super injuriis à Saxone illatis queritur, & quod copias isti suas ipse junxerit, hostique transitum per Francofurtum, & Landsbergam concesserit. Petit quoque, ut Suecis sese iterum jungat, & ad idem alias hortetur. Enimvero Brandeburgicus negabat se Legato Gallico super tuto itu redituque cavere posse; cumque itine- 3. Nov. re isto Legatus supersedebat. Oxenstiernę prolixe respondebatur; quicquid à se factum, necessitate temporum excusandum, nec petito ipsius nunc annuere in sua potestate esse. Eodem tem- 13. Octob. pore Augustus Luneburgicus Dux per Legatum petebat, suam provinciam Suecorum copiis saltem ex parte liberari, prædiisque suis peculiaribus, & præfecturæ Cellensi parci; utque Nienburgum sibi restituatur, à se vel munimentis exuendum, 16. Octob. vel intra neutralitatis leges obtinendum. Apud quem Oxenstierna hospitationem necessitate excusabat, in quam Saxonis iniquitas Suecos conjecerit. De prædiis peculiaribus ad Banerium se scripsisse. Nienburgum per rationes belli detineri, & quia frater ipsius Dux Georgius tormenta Suecica nondum reddiderit.

Banerius è Luneburgico agro discedit. §. 94. Enimvero mox Banerius contractis legionibus hospitia ita deserere coactus est, ingruente Saxone, jam hostem professo. Ubi quid consilii capiendum foret non adeo in expedito erat. Saxoni validæ copię; Suecos plerique oderant, & persequebantur, aut prodebant; omnes desceruerant non ob malefactum aliquod, sed Saxonis exemplo, ac desperato istarum partium successu, aut quod pacis fructum ab istis sibi crederent intercipi. Magna pars Suecici exercitus minis ac pollicitationibus Saxonis corrupta erat, sic ut superiore ęstate pugnam detrectarent, ac peculiares tractatus orsi res Suecorum summis difficultatibus implicarent; quos nutans istorum fides, vim & injurias propulsare prohibebat, Saxone pro lubitu ipsis insultante. Et quantumvis jure suo cedere vellent, ita imperiose tamen & insolenter iste agebat, ut salva dignitate arma ponere non pos-

sent. Igitur tantę ignominiæ à patria sua depellen- 1635. Oxenstiernæ inter eas difficultates consilia. dæ Oxenstierna judicabat satius esse vi expelli & prodi, quam humili prece pacem mendicare: qua tamen ne sic quidem potiri aut frui licebat. Visum igitur Banerium invadente Saxone, si occasio daretur prælium tentare. Nam si vinceret, rem restitui; sin adversi quid accideret, modo ipse salvus foret, summæ rerum parum decedere, cum exercitui istius in angustum redacto alias pereundum foret, ac per Borussicas copias, & quę e Suecia expectabantur, ora maritima satis defendi posset. Sed si prelium minores vires, aut ægri militum animi dissuaderent, trans Albim quoad posset se tenere jubebatur. Ubi si diutius subsistere non liceret, cis Albim recedens Meclenburgicam, ac Pomeraniam complecteretur. Ita bellum ad prima velut principia revocatum ibi tamdiu extraheret, quoad defessus hostis honestam transigendi rationem non amplius abnueret, aut aliam fata viam panderent. Si enim ora maritima ad proximum ver teneatur, accedentibus à Succia auxiliis, vastitate suarum ditionum vicinos Principes ad quærendam pacem adactum iri. Imo honeste transigendi facultatem non dari, ni hostis strenue vim sibi opponi cernat, & Suecos non ita facile, quam credatur expelli posse. Unde præcipue loca maritima firmabantur; & nonnihil pecunię sustentandis prętidiis Oxenstierna curaverat; ea qua non pertingeret, parsimonia aut alia ratione supplebatur. Leonardus autem Torstensonius, qui copias è Borussia in Pomeraniam adducebat, jubebatur post firmatam idoneo præsidio Colbergam isti oppido, & Stetino interjectam regionem, insulasque Wollinum, & Usedomum tueri; de cætero copias periculo non exponere, sed bellum per hyemem ducere; simul militum quantum daretur augere, & disciplina componere, ut eo alacrius, si opus sit, bellum sumi queat. Ipse quoque Oxenstierna post dispositas Wismariæ res, ordinando Pomeranię statui 27. Octob. Stralsundam trajicit.

§. 95. Tandem ad manus inter Suecos ac Saxo- Inter Suecos & Saxones ad manus pervenitur. nes veniebatur. Saxo instante Curtio Cęsaris Legato Ascanię bellum Suecis inferre decreverat, & eo ipso die, quo ultimam super pace declarationem ediderat, primum *sanguinarium*, ut ipse vocabat, jussum Baudisio, supremo exercitus sui Le- 6. Octob. gato injungit: postquam Suecis, eorumque militibus satisfacere frustra hactenus laboraverit, iisdem velut imperii turbatoribus quantum possit, & ratio belli ferat, damnum daret. Et quia Banerius ipse cum parte legionum in Brunsuicensem ac Luneburgensem agrum se contulerat, Rudweno supremo Vicario per Veterem Marchiam cum quibusdam disposito; Saxo quoque copias suas dividit, sinistrum quidem cornu sub Damiano Vitztumio, & Dæhnio summis Vigiliarum præfectis 10. Octob. Garlebiam ire jubet, ut medium se Banerio, & Rudweno interponeret. Ipse cum Baudisio secundum Albis ripam descendit, valida caterva trans fluvium Havelbergam & Meclenburgicam versus dimissa, quę Suecos transitu Albis Dœmitzę, & alibi arceret. Cum igitur Saxonici Tangermundæ adpellerent, Ericus Slangius subtribunus oppido excedit, & Stendaliam ad Tobiam Duwalium se confert. Quem Baudisius statim misso tubicine facessere jubet. Unde ipsi junctim cum Solt- 9. Octob. quellam ad Rudwenum, quo totum sinistrum Saxonis cornu tendebat, penetrare non possent, ad dextrum latus secundum Albim procedunt, ut eo tutius ceteris jungi possent. Tangermundę Saxo 11. Octob. ad Banerii literas respondebat: ferendum non esse, ipsum abruptis per Oxenstiernam tractatibus è regione exesa in opimam concedere obtentu finem ibi tractatuum expectandi: cui auso ipse obviam

1635. viam iturus sit; prout Imperii leges postulent. Adjungebatur ultima ipsius circa pacem sententia.
10 Octob. Scribit etiam ad quosdam Inferioris Saxoniæ Ordines; Oxenstiernam tractatus secum cœptos turbasse; unde Suecos eorumque socios hostium loco habendos. Hostilitati præluserant Saxonici; dum Eglæ portam petardis disjiciunt, triginta Suecicis occisis, reliquis dimissis, jactantes vi potuisse supersederi, ni præfectus Electori cupienti per noctem ibi divertere abnuisset. Sed citra colorem hostilia exseri cœperant Wolfsburgi, ubi duæ Psulii tribuni cohortes opprimebantur. Werbense castellum Ungarus tribunus summo mane improviso invadebat, admotis duobus navigiis, cum ex altera parte selecti pedites per tenebras propius suggressi essent, nullo inde telo emisso. Præfectus Georgius Patrulius subtribunus captivitatem subibat.

Saxonici hostilitatem ordiuntur.

8. Octob.

Banerius in difficultatibus hæret.

§. 96. Banerium incumbentes Saxonici non parum perturbabant. Quanquam enim vires ipsi non spernendę, centum octoginta equitum, centum triginta quatuor peditum, novendecim dimacharum cohortes, & pedes sat promtus foret; equitatui tamen plane diffidebat, gregariis exemplo præfectorum non minus turbidis. Et exitium imminebat, si ita cito, antequam paulisper se refecissent, contraherentur. Legiones in Westphaliam, & Hildesiensem ac Brunsuicensem agrum dimissę incertum erat, an ipsius jussu statim se moturæ forent, hospitiis vix delibatis. Cum cæteris solis Electori impar erat. Neque tamen isto hostilia intentante alia via supererat, quam contractis raptim proprioribus legionibus ad Albim tendere, & Dannebergæ, Hitzcarę, aut Bleckedę pede fixo remotiores legiones expectare. Nec mora ipse Albim versus iter ingreditur, Rudweno è Vetere Marchia eodem properare jusso; remotiores qua tutissimum videretur etiam per ambages ad ipsum penetraturæ erant. Et jam summa rerum in eo vertebatur, ipse an Saxo prior Albim attingeret. Nam Banerius, si præverteret, ad flumen consistere vimque arcere, aut, si videretur, in alteram ripam trajicere poterat. Sed præveniente Saxone Banerii exercitus perierat, ad deditionem, aut fœda pacta adigendus. Enimvero quantumvis Saxonicorum primum agmen intra biduum quatuordecim milliaria emensum esset; eos tamen prævertens Banerius Albim attingebat, quem Rudwenus Altenburgi assequebatur. Ita omnes peditum legiones, Crachtii & Goltzii exceptis, & fidissimi equitum salvi ad ipsum pervenerunt. Et quanquam paulo altius Albim complecti cupierat, Dannebergę aut Bleckedæ, tamen adproperantibus eodem Saxonicis, qua proximum erat flumen attigisse gaudebat. Interea Psulius duas cohortes suas ultus inter Bleckedam & Dorrenbergam centum quinquaginta Saxonicos plerosque cædit, præfecto cæterisque captis. Heic iterum Banerius hęrere, quod longius remotę legiones nondum advenissent, quas Albim transgressus haut facile sibi jungere poterat. Sed si cis Albim istarum adventum expectaret, metus erat, ne Saxo Teutzenę, ab Ungaro tribuno jam infessæ, ponte Albim insterneret, ipsumque Meclenburgica, Pomerania, & Borussicis copiis excluderet. Quin & istæ legiones, si priorem animi habitum retinerent, adventu suo plus damni, quam virium allaturæ erant, reliquis istarum contagio infectis; quas & eam ob causam ita longe removerat; cum de Borussicarum copiarum fide certus esset. Igitur Albim cum pręsentibus legionibus transgreditur Borussicas sibi juncturus, aut per
22. Octob. Marchiam hostem distracturus. Remotioribus legionibus scripto significat, se ipsarum adventum

9. Octob.

Banerius prior Albim attingit.
25. Octob.

expectare non potuisse, & ut Wilhelmo Landgravio junctæ in hostem rem gerant. Porro dum circa trajiciendas Altenburgi copias Banerius satagit, Dœhnius cum primo Saxonicorum agmine decem legionibus constante inter Luneburgum, & Bardevicum adpellens legionem Vitztumianam, & è cęteris selectos equites ad septendecim centurias Ludershusam usque exploratum mittit; ubi raptim excitatum munimentum tres Suecicorum equitum legiones, sexcenti pedites custodiebant. Quo intellecto Banerius statim cum istis copiis ultra angustias vię progressus è captivo de hostis conditione cognoscit; eoque non consultum ducit totum agmen expectare. Utraque parte consistente cum Saxonici animadverterent, citra pugnam se abire non posse, in conflictum prorumpitur, quo hi mox funduntur, etsi tres duntaxat Suecicorum alę manum consererent, reliquę tres aggere filatim transmisso serius advenirent. Fugientibus instabat Banerius, donec reliquæ legiones Saxonicę in conspectum venirent. Quas cum aliquantisper firmato pede expectasset, istis progredi non ausis retro vertit. In eo conflictu multi Saxonicorum cęsi, primarium legionis Vitztumianæ vexillum, & cum aliquibus ductoribus septuaginta circiter gregarii capti. Inter Suecicos omnes pugnæ se paratos ostendebant; & pedes, qui otiose conflictum spectabat, Saxonicis cum clamore exprobrabat; recte eos pœnas dare, qui meritis ipsorum non aliam exsolvere mercedem voluerint. 1635. 19. Octob.

Saxonici vapulant.

§. 97. Quanquam autem capto specimine Banerius judicaret, adscitis reliquis legionibus Saxonem non magnopere sibi fore metuendum; tamen intermedio hoste ab illis separatus, necessarium judicabat trajectionem quantum posset accelerare, quod Saxonicos de intercipienda Dœmitza agitare cognoverat; quam & Ungarus tribunus jam incassum licet tentaverat. Illis præveniendis Rudwenum cum pleroque equitatu & mille peditibus propere mittit, ut arci subveniret, pontisque structuram inhiberet, quoad ipse cum reliquo exercitu & machinis, si opus foret sequeretur. Iste Dœmitzam perveniens Baudisium cum septem prope millibus peditum selectorum inveniebat absque machinis & vexillis, quos Elector raptim trajicere jusserat Dœmitzæ oppugnandæ. Cum igitur Baudisius quos penes se equites habuerat, Grabaviam duobus abhinc milliaribus misisset, unam Joannis Wachmeisteri turmam intercepturos, rationis videbatur Rudweno hostem equite destitutum invadere, pręsertim cum eodem tempore Jeswitzkius subtribunus arce erumperet, incensoque oppido Saxonicos in campum prodire cogeret. Id ausum usque adeo feliciter cessit, ut ex tot millibus Saxonicorum maxima pars concideretur, gregariorum circiter bis mille quingenti caperentur, qui fere signis Suecorum succedentes non modicum incrementum istorum peditatui attulerunt. Capitur quoque tribunus Bunovius mox è vulneribus defunctus, & subtribuni Julius Christophorus Arnheimius, & Stammerus. Baudisius baltheo prehensus hoc gladioque relicto evaserat. Wilsdorfium supremum Vigiliarum præfectum, & Schneidium tribunum equi eripuerant. Ea victoria maximi momenti Suecorum rebus fuit, fidis legionibus insigniter confirmatis, nutantibus ad saniora flectentibus.

Banerius Albim trajicit.

Saxonici peditatus clades ad Dœmitzam.
22. Octob.

§. 98. Re feliciter gesta Rudwenus Lentzenam tendit, ubi ducenti pedites, qui eam obsederant, jam se subduxerant. Eodem adproperat Banerius, quod Rudwenum solum ponti destruendo, qui prope perfectus erat, non sufficere crederet. Per noctem igitur minoribus tormentis opus impeditur; sed orta luce majoribus pons plane disjicitur,

Pons Saxonum ad Lentzenam destruitur.

Saxone

1635. Saxone ex adversa ripa incassum fulminante. Interea dimidio infra Lentzenam milliari aliquot Saxonicorum equitum turmæ sub tribuno Schierstedio Albim vado transierant, eodemque ipse Elector cum quatuor peditum legionibus, octo machinis tendebat, insequente equitatu. Quo nuntiato Banerius Slangium subtribunum cum legione sua eo mittit sustinendo hosti, quoad ipse adesset. Is statim impetu facto Saxones rejiciebat. Et mature quidem tribunus se subduxerat, reliqui cæsi, aut aquis submersi, pauci, quos inter turmæ præfectus, capti. Banerius mox cum legionibus eodem perveniens per noctem ibi subsistebat, quoad Electorem perrumpendi spe abjecta discedentem vidisset. Post hæc Banerio visum continuis laboribus fatigato militi paulisper quietem indulgere, quem ea de causa Dœmitza Wahrenam usque distribuebat. Enimvero id non sinebat Saxo Werbenam usque retrocedens, ubi quod castellum in potestate haberet, transitu Albis prohiberi non poterat. Nec procul inde Sandaviæ flumen equitatus vado transire commode poterat. Ea causa Banerium subigebat copias iterum contrahere. Nec tamen consultum videbatur hosti obviam procedere, quod aut prælii alea foret tentanda, aut recedenti cataphractis Saxonicis incumbentibus machinæ forte, & fidissimus peditatus delinquendus esset. Unde locis commodis se tenere, Saxonemque expectare statuit, ac circa finem Octobris mensis ad Malchinum consedit, tuto ibi Borussicarum copiarum accessu, occasionem rei gerendæ aucupaturus.

Cæsarei Stargardiam expugnant. 7. Octob. §. 99. In diversa parte Cæsareis res ad Stargardiam ex voto successerat, sub adventum istorum igne totum oppidum depopulante, per proditores supposito; an quod prope mœnia incenso horreo surgens ventus incendium oppido intulerat. Eo tumultu dum oppidani circa sua flammis subtrahenda satagunt, à Suecis quidem hostis assultans aliquoties strenue rejicitur. Sed cum præter cibaria ignis adparatum bellicum, unamque & alteram portam absumsisset, destructis etiam alicubi operibus, nec milite ob fumum in vallo consistere valente; Bohmius flagitante id insuper magistratu, & lamentis fœminarum ac puerorum resonantibus, super deditione hostem compellat. Quam iste hac rerum facie abnuens assultus continuavit, quoad intempesta nocte per portam incendio consumtam cum jactura quinquaginta militum irrumperet, Succis in propugnaculum à D. Joanne dictum se recipientibus. Qui tamen cum nec frustum panis suppeteret, sequenti luce arbitrio se hostium dedere coguntur. Gregariorum circiter sexcenti, selectus miles, per Cæsareas cohortes distributi, ductores captivitatem subiere. Hostis in oppido incenso aliqua manu relicta Dammum versus progreditur, ibique per aliquot dies otiosus hæret, incertum proditionis cujusdam eventum expectans, an Borussicarum copiarum adventu turbatus, cum & ipse circa augendum exercitum accessu Saxonicorum & Brandeburgicorum, nec non Polonorum satageret.

Copiæ è Borussia in Pomeraniam veniunt. §. 100. Cæterum è Borussicis copiis quæ mari se commiserant, aliquæ oborta tempestate dispersæ; sex cohortes sub Fletwoodo tribuno Pillaviam rejectæ; nonnullas cohortes Kinnighami tribuni fractis navibus littus excepit, è quibus octoginta tantum Pillaviam reversi, reliquis hinc inde dilapsis. Sed bis mille equites, sex peditum legiones Jacobus Gardius Regni Sueciæ Archistrategus iti-
25. Sept. nere terrestri ductu Torstensonii adjuncto Axelio Lilio ire jubebat: qui per Schemmicham Pomeralliæ, Stolpamque Coslinum delati, cum serum
6. Octob. Stargardiæ auxilium venirent, ac de multitudine hostium multa jactarentur, ad littus deflectentes 1635.
Wollinum tenuerunt, dies aliquot ad requiem 13. Octob.
sumturi, quoad Oxenstiernæ mandata acciperent. Horum adventu cognito Marazinus relicta Damma peditatum & equitum partem Greifenhagam miserat; quatuor equitum legiones cum una dimacharum Wollinum versus excurrebant, Succorum statui explorando. Isti cognito Suecos equites trans viarum angustias per vicinos oppido vicos tendere in hospitiis eos suis opprimere tentabant. Sed Torstensonius per exploratores intellecto eorum adventu suos propius oppidum succedere jubet. His vix itineri accinctis, hostis tota vi è sylva in Uplandicam legionem sibi propiorem irruit, quæ velitatione cœpta paulatim versus oppidum recedebat, subvenientibus interim Ostrogothis. Mox cum plerique hostium cis viæ angustias progressi essent, Sueci impetu invecti non sine damno eosdem ultra eas angustias repulerunt. Quod tamen è captivis cognovissent, præter dimacharum legionem, quę fauces vię servabat, manum quoque validam in insidiis latere, ibi substiterunt quoad receptui signum daretur. Hostis Golnoam recedebat desideratis non paucis, quos inter tres turmarum præfecti, & quidam alii ductores. E Suecis non supra viginti sauciati, aut cęsi. Post primum hocce specimen copiæ istæ plures subinde in hostem excursiones faciebant, quarum una triginta equites cum præfecto concidebant.

Cæsarei ad Wollinum pelluntur.

Pomerani frænum mordent. §. 101. Sed & in tempore aderant Borussicę istę copiæ ob alienatos tunc Pomeranorum animos. Rurestres quippe cum Cæsareis velut amicis agere: Dux subinde suos ad istorum præfectos ablegare, frustra contradicente Legato Stenone Bielkio. Causa ferebatur, ut raptas res repeterent, prorsus velut amica expostulatio locum haberet. Eidem Legato annonam pro Borussicis copiis petenti, abnuebatur eo inter alia prætexto, quod Saxoni pro legionibus suis idem petenti negatum foret. Nec constituere volebant, qui tantisper rem frumentariam dispensarent; nequidquam testante Bielkio, sibi haut imputandum, si dum ipse sumit miles provincialibus molestiæ quid inferatur. Sane adparebat id agi, ut dum Sueci necessaria rapere videntur, hos invidia onerarent, aut ipsi apud Saxonem & Brandeburgicum magis essent excusati. Torstensonius tamen, ut quanta posset modestia ex hospitiis caperentur alimenta providebat. Id insuper spectabant Ducis Consiliarii, ut Suecos à se amolirentur, aut ipsi saltem neutrarum partium essent. Unde à Legato postula- 12. Octob.
bant, ut præsidium Suecicum Stetino deduceret, pluribus allatis rationibus: Ducem ipsum tuendo oppido sufficere; digresso pręsidio expeditius ipsum super componenda inter Cæsarem Suecosque pace acturum, cujus rei facultas nunc sit ademta. Oppido libero Ducis aulam melius habituram Ordinesque commodius super salute provincię, ipsorumque Suecorum consultaturos. Inutilem Suecis & damnosam tam diffusorum operum tutelam, quæ à Gustavo Rege excitata sint, non ut perpetuo præsidio obtinerentur, sed ut urgente necessitate exercitui receptus ibi pateret. Ad hæc Legatus paucis reponere; altioris rem esse indaginis, quam ut à se statui quid possit; nec dubitare se, quin Oxenstierna quod ratio & ęquitas ferat sit facturus, ad quem isti rem detulerant. Iidem à 28. Octob.
Brandeburgico quoque petebant; cum nunc nemo non armis confisus pro lubitu in Pomerania agat inermi Principe, ut consilio & ope ipsis adsit. Qui velut de compacto respondet; Securitati Du- 30. Octob.
cis quam maxime expedire, Stetinum dimisso præsidio Suecico belli oneribus utrinque eximi. Sin Sueci discedere abnuant, aulam in aliud oppidum

1635. pidum transferendam. Sed quia res Suecorum non ferebant Stetino excedere, Consiliarii Ducis juxta & oppidani hactenus præberi solita negabant velut subtracto alimento brevi perituris. Erant Stetini tria millia militum, quibus si detraherentur ægroti, & qui Dammam atque Lastadiam custodiebant, vix octodecim centuriæ remanebant, modicus numerus tam laxis operibus tuendis, & librandis oppidanorum viribus. Nec plures arcessere licebat, deficientibus sustentandi mediis, cum nihil ultro daretur, & vi adhibita seditio metuebatur, cui citra mandatum occasionem prębere Legatus non audebat. Quin & perpetuos inter labores maligno victu externus pręcipue miles animis ægrescere; nec deerant, qui Suecorum inhumanitatem ingererent, labore, & inedia miseros atterentium. Has inter difficultates in Borussicis copiis spes erat, quarum ope tam Stetinum, quam reliqua provincia ad suppeditandum necessaria compelli poterat, si ultro officium facere abnueret.

Rectorum Sueciæ sententia super rebus Germaniç. §. 102. Hæc omnia cum in Sueciam perlata essent, Rectores Regni cum Senatu id quidem facile perspiciebant, Cęsarem juxta ac Saxonem, aliosque Germaniç Ordines id unice moliri, ut Sueci ocyus solo Germanico dimoveantur. Idque per tractatus fieri gratissimum erat futurum Maris Baltici præcipue accolis, queis belli mala erant incubitura. Pragensis pacis decreto tota Germania conspiraverat ad eosdem vi expellendos. Et sane temporibus & inclinationibus hominum tantopere mutatis, non adeo molestum erat Germaniam deserere, modo id honeste & secure posset fieri, & pręstita expensarum reparatione. Quin & fuerant in Senatu, qui hactenus semper dissuaserant, ne quid terrarum in Germania satisfactionis loco postularetur; vires Sueciæ distrahi judicantes provinciis transmarinis, ac sumtuosæ tutelæ, nil nisi plus æmulorum pariturıs. Cęterum si secura pax & amicitia constituenda esset, omnes, quos inter hactenus bellum fuerat, super ista invicem cavere oportebat. Idemque ut honeste fieret, ipsæ partes inter se transigere debebant. Ast Saxo eam belli componendi rationem plane everterat, Suecis à tractatu cum Cæsare & Liga exclusis; ac pacis à solo se confictę evictionem istis obtrudere pertendebat, qui hactenus adversarum partium non fuerat, non citra importunitatem, & præter decorum inter Principes debitum. Et tamen bellum in Saxonem decernere, quamdiu tolerabiles conditiones sperabantur, arduum erat. Exercitus magnam partem Germanis constabant, qui nulla aut modica à Suecis beneficia, certas à Cæsare & Ordinibus pœnas, aut præmia expectabant. Omnes fere in Germania socii non solum defecerant, sed & contra ipsos se junxerant. E Gallia aut Belgio exigua auxilii spes. Quod è Suecia submittebatur, vix ad diuturnitatem valere poterat adversus tam potentes hostes, & interclusis hiberno mari itineribus. Longe tamen durius erat circa tractatus Saxonis se libidini attemperare. Nam cum ipso solo tanquam Electore transigere, aut Pragensem pacem nude amplecti, istiusque cautione absque Cæsaris ratihabitione adquiescere; id Regno indecorum juxta atque intutum erat. Pax Pragensis Suecię adversa; Saxo hactenus in Suecos bellum non gesserat, sed Cæsar & Liga: solo Saxone cavente, quid fiduciæ in Cęsaris amicitia collocare licebat? Nec obscurum erat, ideo Saxonem ab aliis tractatibus abhorrere, ne in ipsum abolitæ suæ pacis ignominia redundaret, aut in alios gloria ejusdem in melius mutatæ. Et sane Ordinum Germaniæ nemo non pacem Pragensem animo aversabatur, & aliquid circa eandem desiderabat. Sed quia pacem sibi necessariam ducebant, in gratiam Cęsaris ac Saxonis simpliciter eam à se acceptari testabantur; sed dum sub conditionum vocabulo, quæ omissa erant, 1635. aut quæ peculiaria ipsorum commoda respiciebant, infarciunt, eandem oblique tollere instituebant. Quo exemplo & Sueci scopum se suum obtinere posse sperabant, pace Pragensi, quoniam Ordines Germaniæ eam sibi expedire judicarent, suo loco relicta. Ast quia non solum auxiliarium numero, sed primariarum partium actores in hoc bello fuerant, utique peculiari tractatu amicitia inter ipsos, Cæsaremque, & Ligam instauranda erat. Hoc modo spes erat Electorem postulatis Suecorum facilius assensurum, si Pragensem pacem subsistere videat. Si tamen ad tractatus perveniatur, cum utique inter Regnum Suecię & Principem aliquem Imperii discrimen sit, non aliter cum eo agi posse, quam Cæsaris mandatario, & accedente hujus ratihabitione. Ita Regni Sueciæ dignitati & securitati satis cautum credebant. Circa satisfactionem gradibus à se antehac designatis insistebant, quorum postremus erat, declinando bello omittendam terrarum aut pecunię petitionem, ac sola Protestantium amicitia adquiescendum esse. Nam plus fortasse impendendum præmio per arma vindicando, quam quanti illud erat, nec certam tamen ejus potiundi spem esse. Et quam initio offerebat Saxo pecuniam, vile judicabatur accipere; modo Ordines Germaniæ residua stipendiorum, & quod æris alieni in Germania ejus belli nomine contractum erat, in se reciperent. Id quod, si ullus pudor foret, recusari non posse judicabant. Sed postquam Elector summam pecuniæ auxerat, oblata in hypothecam Stralsunda, id non adeo spernendum videbatur, non tam propter pecuniam, quam hypothecam. Quippe cum gratum foret quocunque titulo Stralsundam, aut Wismariam meliore portu aut utramque retinere, saltem quoad pateret, quam sancte pax ab adversa parte observaretur. Et tanti erat pręsidium ibi alere ad securitatem Maris Baltici, & Sueciæ. Etsi conandum, ut tantum simul terrarum adjiciatur, quandum alendo præsidio suffecerit.

Mandata Senatus ad Oxenstiernam. 20. Octob. §. 103. Hoc consultum Senatus Oxenstiernæ significabat, missis simul fiduciariis literis, queis integer Cęsaris ac Saxonis titulus insertus erat, ne quid in mora esset: addito, pacem sibi utique magis quam bellum cordi esse; cæterum qua via ad eandem sit perveniendum, id ob tempora mutationibus obnoxia certo à se non posse definiri, sed ipsius dexteritati relinqui, reservata tamen sibi ratihabitione. Si pax hiberna tempestate concludatur, monebant, tantisper hospitia militi stipularetur, quoad aperto mari in Sueciam trajici possent. Quod si autem pax obtineri nequeat, placebat oram maritimam omnibus viribus tenere, qua infessa, si reliqua omnia deficerent, adhuc honeste transigendi facultas supererat. Ut tamen exercitus huc se non reciperet, nisi extrema necessitate subigente; cum omnis regio, qua decedatur, hosti in prædam relinquatur, nec hieme è Suecia quid submitti queat. Igitur pręsidia in maritimis oppidis firmarentur, exercitus quantum posset superiore tractu se teneret, idque sibi persuaderet, quæ ex Suecia mittuntur præsidiis duntaxat alendis destinata esse; his si quid superfuerit, in lucro habendum; & exercitui id agendum, ut suo se gladio alat. Quod si tamen ob hostium vires ad mare sit recedendum, frumentum & pecus in munita oppida deducendum ne hosti ob annonæ inopiam diuturnum obsidium moliendi facultas sit. Si negotium non ita cito confici queat, Oxenstierna rebus apud exercitum dispositis in Sueciam redire jubebatur, mandatis super pace Banerio, Stenoni Bielkio, & Laurentio Grubbio relictis.

Ordinum Sueciæ decretum. §. 104. Paulo post Conventu acto Sueciæ Ordinibus exponitur, quæ facies rerum in Germania; simul eorum consilium exquiritur, quousque cum

1635. Saxone in tractatus descendendum, quid premii pro
21. Octob. navata Protestantibus opera petendum, & de exautorando pace insecuta externo milite: tum si necessum sit, de belli continuandi mediis. Super quibus
30. Octob. delecti Ordinum idem quod Senatus censebant; Pacem Pragensem à se nullo modo admitti posse: tractatus utique cum ipso Cęsare instituendos, quibus si Saxo ingerere se velit, mandata Cæsaris ipsi proferenda: nec minus si idem circa præmia Suecorum transigere velit, mandatis Protestantium Ordinum ipsum esse instructum oportere. Quin magis placebat, alios Ordines mediatorum vices Cæsarem inter & Protestantes sibi sumere, quam Saxonem, qui toto hoc bello tam difficilem & sævum se exhibuerit: potius tamen istum admittendum, quam aleam belli tentandam. Præmium fastigio Regni & meritis dignum si obtineri possit, non repudiandum; alias præstare sola Protestantium amicitia adquiescere, quam ut vile munusculum sibi impingatur pati. A Cæsare tamen omnia ratihabenda; ac tantisper Stralsundam & Wismariam, aut alterutram detinendam: aliis locis præsidia deducenda. Sed quia consilia temporibus adaptanda sint, res tota fidei &
12. Nov. prudentiæ Rectorum committebatur. Tandem & ab universis Ordinibus decernitur; etsi à Saxone longe aliter, quam fas requirebat, actum sit; tamen ut ipsi æquitatem suam eo magis omnibus bonis adprobent, simul declinando cum sacrorum sociis bello, placere sibi, rem salva dignitate & securitate Regni amice componi. Sed si pars adversa honestas conditiones adspernari, & iniqua postulata obtrudere non cesset, nec sanguini suo, nec facultatibus parsuros, quoad honesta pax parta fuerit.

Ducis Meclenburgici de pace negotiatio. §. 105. Pacis porro spes non modica tunc ex interpositione Adolfi Friderici Ducis Meclenburgici allucere videbatur, qui Sandoviam ad Saxonem
29. Octob. profectus multis ipsi rationibus persuadere fategerat, ut velut Cęsaris mandatarius cum Oxenstierna tractatus susciperet, à Cęsare & Regina Suecię ratihabendos. Eum quippe legitimum & usu receptum esse modum inter supremos Principes controversias componendi; ac jam spargi de tractatibus cum Galliæ Rege, qui nil nisi auxilium superioribus Circulis tulerit, cum Sueci utique propriis auspiciis bellum gesserint. Dignationi Cęsaris, & Electoris nihil decedere, cum Pax Pragensis utique persistebat, quam Sueci ea transactione evertere non cupiant. Ostendebantur quoque incommoda vicinas regiones mansura, si Sueci tot munitis locis sint pellendi. Elector initio Cęsaris rescripto insistere, novos tractatus abnuentis velut extrahendo tempori inventos; præsertim cum nondum constet, an Succiæ Regina omnia illa, quę post Gustavi Regis mortem gesta sint, pro suis agnoscat, & Cæsari atque Ordinibus unitis partem se adversam constituere velit; sic ut nulla amplius tractandi materia super-
31. Octob. sit. Contra Dux latius deductis prioribus, simul dilutis quæ objiciebantur, tandem pervincebat, ut formulam transactionis Saxo ipsi traderet: cujus exordio testabatur, à Cæsare sibi diserte facultatem non concessam ejusmodi tractatus suscipiendi, ac in promtu esse rationes, quę id dissuadeant; Ducis tamen & aliorum Ordinum precibus se hoc dare, quod paci Pragensi, Cęsarique & Imperio sine fraude sit. Ea formula his fere capitibus constabat: Suecię impune sit ei bello se immiscuisse; inter Cęsarem & Imperium, Succiamque pax & amicitię restituatur: commercia utrinque libera sint, captivi utrinque gratis dimittantur; post perfectam hanc transactionem Sueci omnibus locis decedant: milites Germani, si sub Saxonis signa concedant, aut domum se conferant, amnestia fruantur; Suecis è Germania tutus discessus concedatur: loca maritima post digressos Suecos præsidiis vacent, in statum reponantur, quo fuerant anno hujus seculi vicesimo septimo; quæ machina insignia Succiæ prę se ferunt avehan- 1635.
tur, reliqua maneant: transactionem hanc Cæsar ratihabeat. Ea capita Dux ipse Stralsundam ad Ox- 11. Nov.
enstiernam adferebat, multis ipsi persuadere laborans, ut eadem acceptet. Sed hic post ostensos eorundem defectus à Duce petebat, ut ...am ipse formulam concipiat, quam æquitati congruere arbitretur. Sed quia nec illa, quantumvis Saxonica paulo concinnior & plenior, de satisfactione Sueciæ, & stipendiis militum mentionem faciebat, Oxenstierna tandem formulam adornavit, quam dignitati & securitati Succiæ convenire judicabat: in qua id præcipue addebatur, ut residua stipendiorum ducibus & militibus Suecicis absque onere Regni Suecię persolvantur, simul sumtus belli Suecię ex equo & bono prout conventum fuerit pensentur, certis interim locis hypothecę nomine relictis; tum ut exclusi pace Ordines in amnestiam si velint recipiantur. Ad eam formulam à Duce quædam annotabantur, quæ Oxenstierna partim discutiebat, partim admittebat, tradito quoque scripto, quousque Electori concedere velit. Tandem super satisfactione instante Duce Oxenstierna declarabat; cum ob præsentium temporum iniquitatem nihil terrarum obtineri queat, se contentum fore quatuor millionibus uncialium per certa temporum intervalla solvendis, postquam militibus de residuis stipendiorum absque Succiæ onere satisfactum fuerit. Nam Ordines Succiæ decreverant; de satisfactione penitus remittendum potius, quam infra tres milliones accipiatur. Ita Dux Stralsunda discedebat, læti- 18. Nov.
tiam velut re ex voto confecta præ se ferens, Rostochio futuris tractatibus designato. Et ipse quoque Oxenstierna spem pacis conceperat, quod Saxo propius ad rem accedere videretur. Quę & prę cipua causa erat, quare iter in Sueciam differret, ne qua inde negotio remora injiceretur.

§. 106. Ejus rei fama didita cum apud multos spem pacis excitasset, Chaumontium Legatum Gallicum, Hamburgi tunc agentem permovebat, ut per ablegatum San-Romanum, inde literis apud Oxenstiernam acriter instaret, ne cum Saxone transigeret, sed ad communes pacis tractatus omnia differret, ad fœdera provocans, & præcipue formulam ab ipso Compendii conceptam. Enimvero Oxenstierna ostendebat, primum fœdus à Gallis non servando velut abolitum fuisse. Lœfleri & Streiffii legationem à Fœderatis Ordinibus profectam, qui & mandati sui limites excesserint, & fœderi inseruerint, quę à se salva dignitate Suecię probari non potuerint; ea conventione quoque prius cum Suecia fœdus hac inscia sublatum; unde & ipse idem Wormatiæ subscribere detrectaverit. Compendiensem formulam ratihabitioni superiorum inniti, quæ secuta non sit. Ejus primo capite poni, *Reges Suecia & Gallia bello cum domo Austriaca implicitos* inter se convenisse. Atqui huc usque Gallię Regem negare, sibi cum Cæsare bellum esse, sed cum solis Hispanis. Inde Legatos in Gallia & Hispania utrinque abire jussos; sed Residentem Gallicum adhuc Viennæ, Cæsareum Parisiis agere. Commercia cum Hispanis sublata, non item cum Austriacis. Et licet bellum ardeat, Gallos tamen nolle videri proprio nomine bellum gerere. Richelium, & alios ministros Regios quotidie Pontificis Nuncio Mazarino sequestre super pace cum Cæsare, Residente agere, re cum Legato Suecico Hugone Grotio haut communicata. Et spargi à Danis Chaumontium id tantum agere, ut Suecos tantisper bello implicitos teneat, quo horum armis in commodum suum versis Galli lautiores à Cęsare conditiones obtineant. Porro faciem rerum nunc mutatam. Bellum & fœdera conservationem, & restitutionem Fœderatorum Germaniæ Ordinum spectasse. Jam horum plerosque à fœdere discessisse, & ultro ut è Germania fa-

Legatus Gallicus pacem impedire conatur.

1635. cessant petere. Sic ut bellum non amplius contra Domum Austriacam, sed contra priores fœderatos geratur. Adversus eos esse quidem bellandi causam; esse tamen & rationes, quę pacem suadeant, si honesta obtineri possit. A Gallia se pecunia & consilio destitutum: fuisse promissum, residua anni tricesimi secundi statim repræsentanda, ac Legatum mittendum continendis in fœdere Saxonicis Ordinibus: utrumque horum neglectum, nec Legatum venisse, nisi rebus plane desperatis. Cum igitur rationibus nihil efficeret San-Romanus, amplis promissis Oxenstiernam onerat, si tractatus omittat: Legatum residua statim exsoluturum; inde ipse Oxenstierna proponeret, milite an pecunia sibi à Galliæ Rege adsisti velit: Ordines à se iterum in Suecicas partes solicitandos; copias Gallicas in Belgio ad ipsius judicium adhibendas, & similia. Eas pollicitationes, cum eventus tractatuum pacis adhuc incertus foret, Oxenstiernæ non penitus repudiare placebat. Igitur ablegatum humanis verbis dimittit. Sed an-

5. Dec. tequam hic proficisceretur, Dux Meclenburgicus à Saxone iterum aderat. Igitur evitandæ suspicioni velut in aliorum fraudem tractatus secreti haberentur, istum tamdiu detinet, quoad Dux à se acta exposuisset. Inde San-Romano literas ad Legatum

7. Dec. dat: Saxonem non amplius ita rigide Pragensi pacto insistere, sed ad pacem ęquis conditionibus pronum se ostendere: reliqua, quę Ordines Germaniæ spectent, in conventu ipsorum Luneburgi habendo esse decidenda. Hujus eventum, & num serio res ab isto geratur, sibi judicare haut in proclivi esse. Certe Meclenburgicis Ducibus rem magnopere cordi esse, cum alia ratione bellum à suis ditionibus avertere nequeant: eorum operam repudiare inhumanum fuisse, cum ipsi se hostes profiteri nolint, & eorum restitutio Gustavo Regi non postrema belli causa fuerit. Accedere inclinationem militum, magnam partem Germanorum, qui ob edicta avocatoria superiori ęstate ferrum in Saxonem stringere abnuerint; & quibus persuasum sit, bellum a se data opera trahi. Quę opinio animos Ordinum utriusque Saxonię, militumque ab se averterit, dum tollendo isti malo amicorum nemo ope & consilio sibi adest. De tractatuum eventu certi quid affirmare se non posse. Paulo post idem San-Romanus à Chaumontio adest, cui id enixe agebatur, bellum duceretur, & separatis tractatibus locus ne daretur. Promittebantur residua statim repręsentanda, modo his tractatibus Oxenstierna desisteret, & ad communem pacis negotiationem omnia differret. Tum novum fœdus proponitur, & ut neuter sine alterius consensu ad tractatus descendat; Ordines denuo in partes trahantur, exercitus Suecicus milite augeatur: quotannis quinquies centena librarum millia in usum exercitus præbeantur. Petebatur quoque Oxenstiernæ congressus Wismarię cum Chaumontio; simul quærebatur; num conventus Luneburgi habendus foret, queis eum indicturus, quæ ibi agitanda: num Oxenstierna efficere possit, ut Chaumontius eodem vocetur? Tandem, num Oxenstierna consilia sua cum ipso conjungere velit incitandis in Cęsarem Ordinibus? Ad hæc Oxenstierna residua ex debito postulabat: reliqua ad superiores suos rejiciebat. De Luneburgico Conventu Meclenburgum Ducem retulisse; cum à Saxone indicendum, & de Suecorum satisfactione ibi tractatum iri. Suam autoritatem parum valere apud Saxonem & Ordines, ut aliquem eo invitent, pręsertim Gallicum Legatum, cum Residens Gallicus aula Brandeburgica excedere jussus sit. Facturum se tamen, quantum possit; & ad concitandos in Cæsarem Ordines operam cum ipso conjuncturum, nisi per amicam transactionem Suecię satisfiat. Eo cum responso ablegatus iste sub finem anni dimittebatur.

§. 107. Ast Meclenburgicus Dux, postquam decem dies Parchimi cum Electore de pace egisset, Stralsundam reversus Oxenstiernæ referebat, post longam demum disceptationem Electorem fuisse permotum, ut aliam pacis formulam conciperet, ab Oxenstiernę scripto parum abeuntem paucis exceptis, super quibus facile conveniri posse videatur. Duo tantum capita de Succiæ satisfactione & stipendiis militum, quę Cęsarem non spectent, ab Electore seposita ad Conventum Protestantium, sequenti mense Januario Luneburgi indicendum; eaque separato instrumento concipienda. Petebat igitur, cum plus à se obtineri nequeat, ut huic formulæ subscribat, & Magdeburgum, Nienburgum, Dœmitzamque restituat. Oxenstierna contra aliam formulam Duci tradebat, cui duo ista capita simul de comprehendendis pace exclusis Ordinibus, atque extraneis Principibus inserta erant. Inde qua parte Saxonica formula ab Oxenstierna discreparet, inter hunc & Ducem accurate excussum. Et in exordio quidem Gustavi Regis nomini ab Oxenstierna additum erat elogium *gloriosæ memoriæ*, pro quo Saxo *quondam* substituerat; cum Oxenstierna judicaret, id elogium etiam Ethnicis Principibus tribui posse, & dubium non sit, quin ipse Cęsar istum gloria dignissimum Regem & imperatorem habeat. Sed quoniam ea occasio quæratur malevolentiæ expromendæ, tanti id non esse, ut ideo in bello persistendum sit. Circa capita summam pacis spectantia fere inter ipsos conveniebat. Ut de satisfactione Sueciæ, & stipendiis militum ad conventum Luneburgicum differatur, annuebat Oxenstierna, modo is circa diem decimum octavum Januarii utique indicatur, ibique duo ista capita pariter cum pace perficiantur. Interea circa princeps negotium se nolle obligari, & exsecutionem pacis tantisper suspendendam; tum si quæ ibidem concludantur Cæsarem & Imperium spectantia, ea Saxo à Cæsare rata haberi curet. Promittebat quoque Oxenstierna se ad eum conventum iturum.

Meclenburgici Ducis super pace negotiatio. 4. Dec.

§. 108. Enimvero Dux contendebat, ut Oxenstierna ante istum conventum, & transactione super istis capitibus nondum perfecta, principale de pace instrumentum subscriberet, ibique conventa exsecutioni mandaret. Id quod Oxenstierna plane non concedendum censebat. Equidem ostendebat Dux, ni summa pacis perfecta fuerit, scopum tractatuum everti, & omnia adhuc à dubio belli eventu pendere. Nec sperandum esse, pace & amicitia nondum constituta Saxonem Protestantium Conventum indicturum, aut Cæsarem ut id fiat permissurum. Sic ad priorem confusionem rediri, & operam à se incassum sumtam. Contra Oxenstierna; ni super illis duobus capitibus transactum sit, cæterorum subscriptionem inanem esse; nec à Suecis salva fronte postulari posse, ut ipsi armis se exuant, occupatis locis decedant, aut ad ea reddenda fidem suam obstringant, cum de reliquis capitibus nondum cautum sit. Si res in conventu Luneburgico amice componi nequeat, Sueciam bello cum Protestantibus implicitum iri. Militis alendi facultatem subtrahi, & per tractatus adimi, quæ armis extorqueri non poterant. Hypothecam non sufficere assequendis, quæ præsens rerum status postulet. Militem nisi stipendiis solutis arma non positurum, sed ne gratis sanguinem fuderit, eandem retenturum; quo casu Succiam se ab istius causa se jungere non posse. Sed & secreta causa Oxenstiernam movebat, quare ad absolvendum princeps pactum non magnopere festinaret. Nam exclusorum pace Pragensi Ordinum jejuna adhuc à Saxone mentio erat facta, quibus Oxenstierna amplius caveri cupiebat. Sed cum heic difficilem se exhiberet Saxo, sperabat hic, si res ad conventum Luneburgicum servare-

Durissimus pacis nodus.

1635. tur integra, per universos Protestantes eandem efficacius urgeri posse cum ejusmodi reservata facilius re integra remittantur, quam, ubi semel istis adquieveris, retractentur. Quod si ab Ordinibus Protestantibus eo in negotio destituatur, se facilius excusatum iri, culpa in istos unice devolvenda. Hancce difficultatem superari Dux posse sperabat alio adjecto pacto, per quod Suecis liceret loca maritima, etiam post ratihabitam utrinque pacem retinere quoad super istis capitibus fuerit transactum. Sed ista quo spectarent Oxenstierna facile animadvertebat, ut nempe Sueci pro modica & incerta spe omnibus in superiore tractu locis evoluti ad mare in angustias compingerentur; quo redactis in Conventu facile leges quantumvis ingratæ obtrudi poterant; cum jam primario pacto de omnibus locis citra exceptionem restituendis conventum foret. Unde si Ducis temperamentum probaretur, Luneburgico postmodum tractatu irrito, aut princeps pactum cum damno & ignominia implendum erat, aut, si id abnueretur, Cęsari, partique adversę ansa præbebatur Suecos violatæ pacis accusandi, ad eosque Germania plane exterminandos bellum continuandi. Declarabat tamen Oxenstierna, se principale pactum subscripturum, illoque se teneri professurum ea lege, si quę dilata sint capita itidem perfecta fuerint.

De exclusis Ordinibus in amnestiam recipiendis disceptatio.

§. 109. Longa inde super recipiendis in amnestiam exclusis Ordinibus disceptatio; quos formula Saxonica gratiæ & arbitrio Cęsaris relinquere videbatur; cum Oxenstierna ita verba concipi vellet, ut obligationem continerent. Dux referebat, Saxonem pro desperato habuisse, Cæsarem eo se obstringi passurum: unde satius se duxisse eo modo ipsorum mentionem inseri, quam eosdem plane silentio transiri. Oxenstiernæ præter rationem videbatur, Succiam ob istos solos statum suum periculo exponere, abrupto præsertim fœdere, & parta plerisque Cęsarea gratia, aut circa eandem ambiendam satagentibus, qua obtenta nemo non Suecos insuper habiturus erat. Et ejus prætentionis invidiam facile in Saxonem, & reliquos Ordines derivare licebat. Obversabatur tamen animo periculum, quod non Protestantes solum per Germaniam, sed & vicina Regna ipsamque Succiam manebat, ni Protestantium res iterum firmarentur; Tum quantæ gloriæ Suecis cessurum foret, si isti Ordines ab aliis deserti ipsorum opera restituerentur. Cum contra, ni ea res acriter urgeretur, existimationi Sueciæ non parum decessurum esset. Spes quoque erat, plerorumque restitutionem haut ægre obtineri posse. Denique cum super aliis capitibus ante conventum Luneburgicum transigi non posset, excusatius judicabat, si apud omnes Protestantes post adhibitam à se enixam operam, ipse ab his desertus nihil impetrare potuisset, quam si quę semel derelicta forent, denuo moverentur. Inde Duci ostendebatur; ni superiorum Circulorum Ordines in amnestiam statim recipiantur, Protestantium autoritatem in Collegio Electorali valde imminutum iri, Pontificios per superiorem Germaniam plane prævalituros, per utramque itidem Saxoniam arreptis quibusdam præsulatibus, pomœria sua sine dubio prolaturos. Istos ad communem causam fidelem contulisse operam, ac pleramque hostium vim in se avertisse; quin constantia sua effecisse, ut Saxo cæterique rebus suis consulere potuerint. Imperio nunquam solidam quietem absque hoc rediturum. Vix fieri posse, ut non inde per oram maritimam aliquid moveatur, unde turbarum cum vicinis materia sit oritura. Id equidem sibi satis constare, ad hoc concedendum Cæsarem ægre descendere, cum id vastis ipsius destinatis, quę imperii sui tempore satis expromserit, adversetur. Cum tamen ipse, Hispanique gravibus jam bellis implicentur, Germania nondum composita, nec alio modo unquam firmiter componenda: spem esse, Cæsarem non pertinaciter reluctaturum, nec omnia incertæ belli aleę expositurum. Dux ista omnia vera agnoscebat, ac ipse optabat, Oxenstiernæ formulam eo capite obtineri posse. Sed immensum pacis desiderium propriæ, & cæterorum Protestantium utilitatis oblivisci ipsum subigebat, ut Saxonicam formulam heic admitti peteret; usus inter alias hac ratione, quod istud caput non Succiam, sed Imperii Ordines spectet, & quod Oxenstierna declarasset, pacem Pragensem, qua ad Imperii statum formandum pertineat, à se non solicitari. Ad quæ Oxenstierna: pacem se Pragensem illis non invidere, qui eam velint, & possint adprobare: sed exclusos, & Sueciæ auxilium implorantes deseri honeste non posse. Disputabatur inde de Bernhardo Duce, & Landgravio exercitus Suecici ducibus, & qui fœdus cum Suecis adhuc agnoscant. Circa quos nihil difficultatis fore Meclenburgicus judicabat, modo ipsi vellent. Stralsundæ quoque id petenti peculiariter caveri volebat Oxenstierna, quod istæ turbæ ante Gustavi Regis in Germaniam adventum ortæ forent; cum pacis Pragensis amnestia non nisi ab eo tempore acta includat. Contra Dux censebat; non expedire Stralsundæ peculiarem mentionem fieri, cum universus Circulus Saxonicus, & Pomerania paci sit inclusa, ne peculiaris cautio communi quid detrahere videatur. Magdeburgo quoque donationes à Gustavo Rege factas Oxenstierna valere cupiebat non immodicas, & qualecunque excidii solatium. Et ut Osnabrugæ super sacris Augustanis caveretur, antehac per injuriam illi ereptis; quę si restitui pars adversa sibi postulet, Suecos utique istorum sacrorum libertatem eidem stipulari recte posse. Nam ut adversæ partis ritus non turbandos concedatur; sacrorum tamen suorum socios injuste oppressos, cum commode possis, non sublevare nefas esse. Tandem cum Saxo Suecos milites Germania deduci, Germanos aut ipsius exercitui accedere, aut ad quietem se conferre vellet; Oxenstierna ita caput istud concipiendum contendebat, ut Germanus miles, quo Suecia ipsa opus non habeat, exautoretur, & nemini legionatim, aut turmatim in præjudicium Imperii assignetur, aut tradatur. Hęc fere tunc circa discrimen Oxenstiernianæ & Saxonicæ formulę disceptabantur; in quibus Dux jam digressus quædam remitti ab Oxenstierna per literas petebat: qui tamen vicissim testabatur, à sententia Duci exposita discedere sibi fas non esse. 1635. 16. Dec. 19. Dec. 22. Dec.

Super induciis frustra agitur.

§. 110. Præter ista Dux quoque mentionem injecerat de ineundis induciis, quoad tractatus absolverentur: in quas facile consensurum se ostendebat Oxenstierna, si serio eas quæreret Saxo, dummodo interim exercitui Suecico de idoneis hospitiis, & sustentatione prospiceretur. Et quia per Saxonicos duces apud Suecicum exercitum de iisdem quoque propositum fuerat, ab Oxenstierna ejus pacti capita concipiebantur; inter quę pręcipuum erat, ut Suecorum hospitiis ad finem induciarum adsignarentur Pomerania, Meclenburgica, Marchia, Magdeburgicus & Halberstadiensis pręsulatus, cum Comitatibus Mansfeldico, Honsteinensi, & Regensteinensi; quod alias istis intra solam Meclenburgicam, & Pomeraniam constipatis brevi tempore cum fame confligendum foret. Eam conditionem Saxones adspernati ansam inde arripiebant Suecos arguendi, velut pacem aversantes, & perpetuis turbis Germaniam exercere cupientes. Scribebantur quoque à Taubio Saxonico duce ad Torstensonium literæ, 28. Dec. multis in Oxenstiernam aculeis refertæ: Insolitum plane esse, per inducias adversę parti hospitiis suis cedere, pace tamen perfecta Electorem de Suecici militis sustentatione curaturum, quoad per anni tempestatem in Succiam transportari queat. Suecos

1635. eos honesta nunc pace potiri posse, si velint; quos mirum sit tam parum Electoris fidei deferre: iisdem utile non fore Imperium bello lacessere; nec idoneam ipsis belli causam esse, cum Saxo quietis cupidus pacem æquis legibus jam obtulerit. Hunc amica ratione nihil proficientem ad arma cogi, quæ si fortuna prosequatur, Suecos pacem, qualem in præsens repudient, post nequidquam desideraturos. Eam accusationem non ferens Oxenstierna scripto omnem pacis non secutæ culpam in Saxonem rejicit, à quo ignominiose valde Sueci sint habiti. Saxoni non minus, quam Suecis incertos belli eventus cogitandos. Mirum esse, Saxonem & reliquos Imperii Ordines id non perspicere, dum Austriaci Catholicos cum Protestantibus, & hos inter se commiserint, ipsorum ditionibus placida pace gaudentibus, Ordinum terris contra indies magis devastatis; præclaram iisdem viam strui utrique simul, aut uni parti post alteram jugum imponendi, & diu agitatum dominatum stabiliendi. Porro etsi quiete Suecicus exercitus magnopere indigebat, tamen cum Saxo negatis laxioribus hospitiis in Meclenburgicam & Pomeraniam cum per inducias includere vellet, facile judicabat Oxenstierna à Saxone id agi, ut ipse per otium sparsas copias recolligeret, & adjunctis Cæsareis abisque firmaret, post instauratis viribus Suecos inopia attenuatos invasurus. Igitur inducias eo rerum statu inutiles judicans armorum cursum interrumpere nolebat: cum etiam citra has Saxo, si pax cordi foret, tractatum persecuturus esset.

Motus in exercitu Banerii sedatur.

111. Dum circa pacem incassum laboratur, denuo Banerii exercitum motus invadit, ni mature obviam itum fuisset, in grave malum erupturus. Ansam præbebat Oxenstiernę in Sueciam iter, velut id ageretur, ut milites in hostium manus traderentur, quo omnis stipendiorum aut præmiorum postulandorum spes adimeretur. Accedebat invidia in Borussicas copias, quas in ulteriore Pomerania pingui quiete frui credebant, cum apud ipsos inopia cum laboribus glisceret. Ita attenuatis istis legionibus ductores citra præmium iri dimissum interpretabantur, gregariis per Borussicas legiones distribuendis. Igitur coitione facta ductores literis ad Banerium datis de factis sibi ab Oxenstierna promissis super hospitiis, & stipendiorum residuis monebant, questi insuper Borussicas copias mollius haberi, Oxenstiernam abdicata ipsorum cura in Sueciam facessere. Querebant porro, unde & à quo promisso sibi sint repræsentanda? quorum exsolvendorum si nulla adsit ratio exautorari volebant, quo mature cum adversa parte transigere possent, ne in diuturnæ militiæ præmium tandem exilium sortiantur. Addebantur minæ, ni petitis suis satisfiat, Banerium tantisper pignoris in vicem detinendum. Banerius hoc exercitus motu non parum sollicitus, cum frustra verbis ægros animos sanare satagisset, propere rem Oxenstiernæ nuntiat, num is sua autoritate malo remedium adferre possit. Qui & citra moram Jacobum Kingium summum vigiliarum præfectum, & Paulum Strasburgium cum literis & mandatis ad exercitum ablegat; Magdeburgi cum illis conventa à se utique servanda: à Suecia stipendia ipsis expectanda, vicissim ab iisdem fidem Sueciæ ad belli finem præstandam. Nova hospitia ferro ipsis quærenda, quibus Pomerania haut sufficiat. Borussicis copiis non lautius quam ipsis prospectum: nec istas magis, quam ipsos cordi sibi esse. Aliter se meritum, quam ut ita sinistre de se sentiatur. Sibi qua Regina jubeat, eundum: iter in Sueciam in ipsorum usum susceptum, & capto prius cum præcipuis ducibus consilio. Hisce propositis fremere nonnulli, se cum legionibus suis discessuros: plerique tamen in modestiam inclinantes

3. Nov.

7. Nov.

persuadente Banerio ad Oxenstiernam ablegant Jarofskium, & Goltzium tribunos, tradito libello, quo fidem in Suecicas partes sibi mansuram pollicebantur, quoad honesta pax, & cautio circa præmia ipsorum obtenta fuerit. Sed simul postulabant, ut duo tribuni semper tractatibus pacis cum Saxone adhiberentur commodis militum observandis; ductoribus argenti quid, gregariis vestimenta statim darentur; hospitia legionibus assignarentur, capiendæ à tantis laboribus quieti, & expediendis supplementis; ipsis quiescentibus Borussicæ copię in expeditionem ducerentur: tandem si ab hoste capiantur, super redemtione ipsorum sibi caveretur. Oxenstiernæ quo minus argenti suppetebat, eo largius plena humanitatis verba adhibebantur istis deliniendis, & ad patientiam componendis. Et quia ductores præsentem rerum conditionem satis perspiciebant, & quod Oxenstiernam hautquidquam voluntas deficeret ipsorum desideriis satisfaciendi, spe futurorum iterum adquiescebant. Et insecuti mox felices successus istorum motuum oblivionem fere inducebant. 1635. 10. Nov.

Borussicæ copię Banerio junguntur.

§. 112. Ea pręcipua causa erat, quare Oxenstierna Suecicas copias contrahendas judicaret. Unde accepto mandato Torstensonius, relicto Wollini Axelio Lilio, cum Borussicis copiis per Usedomum & Demmium ad Banerium se confert. Quanquam enim Steno Bielkius istas ad defensionem Pomeraniæ Ulterioris relinqui cupiebat, agitatis quoque tunc in Stetinum insidiis, ubi non deerant, qui consilia cum hoste miscerent; tamen cum Banerius intra istas angustias diutius hærere non posset, accedente ductorum ęgritudine, & in Borussicas legiones invidia, junctis copiis tentandum erat, num Saxones vi repelli, ac hospitia latius extendi possent. Bielkius tamen de insidiis monetur, & ut dissimulato metu eas omnibus modis eludere laboret. Nec tamen publica literarum commercia interdiceret, quod id speciem hostilitatis habeat, occultis missitationibus haut secus continuandis: sed in vigilantia præsidii omnia reponeret, ac ne quæ coitiones in oppido fierent inhiberet.

Cniphusius in Suecorum partes iterum transit.

§. 113. Eodem tempore Dodo Cniphusius denuo operam suam Suecis offerebat, conditionibus non spernendis, & ad reparandas per Westphaliam res proficuis. Pollicebatur is, se Hassicas copias sibi adjuncturum, si Landgravius Pragensi paci se submitteret; nec minus illas, quę Banerio propere Albim trajiciente in Westphalia & Brunswicensi agro remanserant; utique Minda in Suecorum potestatem redigeretur. Oppido huic præerat Wolfius Ludingshusius Cniphusi gener cum maxima parte suæ legionis, à Georgio Duce Suecorum auspiciis conscriptę, & sacramento eorum devinctę. Post cum hic recepta Pragensi pace Suecico se ducatu abdicasset, tribunus iste fide violata Luneburgicum se, qui nefas judicabat. Sed quia preter vigiliarum prefectum Hieronymum Plettenbergium nemo ductorum cum ipso sentiret, gregarius quoque in Luneburgicum inclinantibus, affectum suum dissimulabat, quoad occasio cum fructu eum expromendi arrideret. Idque socero suo significabat, qui inde in spem ingrediebatur Mindam Suecis adjungendi. Isthæc consilia Oxenstierna cupide amplexus Cniphusium, qui eadem se exsecuturum promiserat, summum Suecicę militię ducem per Westphaliam, vicinasque oras constituit, easque in hospitia ipsi adsignat, datis idoneis ad ista mandatis. Oxenstierna tamen sibi duces, tribunosque, & prefectos oppidorum creandi potestatem reservabat. Præfectus Mindæ, & Plettenburgius promissis ad exsequenda destinata animantur. Ita iste in Westphaliam digreditur.

Consilia

§. 114. Cæterum tunc quidem pax Oxenstier-

1635. Oxenstiernæ circa pacem & bellum. næ quam maxime in votis erat, quod bellum Sueciæ valde molestum, & si longius duceretur intolerabile foret. Id enim si tuto & certa cum spe gerendum esset, robur exercitus indigena milite constare debebat; quo ipso Regnum viris exhauriebatur, patriæque disciplina extranei belli licentia corrumpebatur. Opes quoque Sueciæ exhauriebantur, sumtibus belli in ipsam solam devolutis; præsertim cum aliquot annorum sterilitas, & ruinam trahentes æris fodinæ reditus Regni non parum imminuissent. Sed quia res magis in bellum quam pacem inclinare videbantur, pax in lucro reputanda erat; quod vix credibile foret, Cæsarem tanta rebus suis accessione facta occasionem Protestantes opprimendi amissurum, postquam eam ad rem opera ipsorum Protestantium uti posset. Igitur bellum omnibus viribus adparandum erat, ut, qui defecerant, socii spe sua exciderent Suecos per vim ejiciendi; simul errorem suum, & imminens periculum perspicerent: & ut Cæsar Suecorum arma contemnere desineret. Hanc quippe ad honestam pacem tutissimam viam, & prout armorum adparatus sit, ita & pacem sperandam. Quæ porro Suecorum bellum hactenus difficile reddiderant, ex inconstantia Ordinum, militum corruptelis, ac penuria rerum necessariarum fere orta erant. Sociorum defectio armis Banerio feliciter succedentibus, emolumento Suecis potius, quam damno vergebat, quod nunc ipsorum ditionibus liberius frui, locaque opportuna occupare, & præsidiis tenere liceret, sublatis fœderum repagulis. Ergo placebat Oxenstiernæ, ut Banerius militem disciplina coërceat, adversus Principes nobilesque verborum modestiam adhibeat: nec eo secius, ubi opus sit, amica via aut per vim loca opportuna quantum possit in potestatem redigat. Principum placitis neglectis, eorumque copias dissipet, delectus inhibeat. Tum retinendis in officio militibus visum nemini superiorem in exercitu imperii gradum committere, cui Principum aliquis Saxoniæ utriusque respiceretur; sed quos constaret in Suecia sedem fortunarum locaturos. Missionem petentibus non abnuendam, modo ne ad hostium sacramentum transeant. Ac si qui tribuni aut inferiores ductores suspecti sint, commoda ratione amovendos. Legiones quæ ad Georgium Ducem transissent, & præcipue earundem ductores ad causam dicendam evocandos; si judicio se non sistant, infamia notandos. Literarum quoque commercia cum hostibus plane vetanda; ductorum conventicula haut toleranda. Ut porro militis copia suppeteret, videbatur Suecicarum legionum supplementa domo, Germanicarum ex hospitiis petenda; & quicquid militum in Borussia superesset cum Hermanno Wrangelio summo duce in Pomeraniam evocandum. Argenti difficultatem hospitia suppletura, quæ post recentes successus Banerius quantum posset extendere, & inter legiones tam quæ per præsidia, quam quæ in castris agebant, distribuere jubebatur. Conandum quoque erat, ut è Suecia, tum è Gallia & Anglia pecuniæ quid obtineretur. Quod si igitur bellum in Cæsaris aut Saxonis ditiones transferri posset, Westphalia simul conservata, decorum belli exitum sperandum. Sin illuc pertingere non liceat, sedem belli inter Albim, Havelamque & Mare Balticum collocandam, & tamdiu connitendum, quoad ab hoste æquæ conditiones offerantur.

Rectorum Sueciæ super legibus pacis sententia. 18. Dec. §. 115. Isthæc omnia hactenus ab Oxenstierna acta Rectoribus Sueciæ probabantur; cumprimis formula pacis Meclenburgico Duci tradita. Quanquam enim noluerant cum Saxone tractatus suscipi non prolatis à Cæsare literis fiduciariis; perinde tamen videbatur sub spe rati illos cœptos, præsertim postquam principes conventionis partes Cæsar, & Regina Sueciæ constituerentur, Saxone delegati vicem subeunte. Quod si non omnia ibi expressa obtineri possent, monebant, sumtuum refusionem plane potius omittendam, quam infra quatuor milliones, aut paulo minus accipiatur, modo militibus citra Sueciæ onus satisfiat. Posse quoque sufficere, si illis tantum consulatur, qui ab anno hujus seculi tricesimo arma in Cæsarem gesserint. Nitendum porro quantum possit, ut omnes Ordines amnestiæ includantur; ad extremum abnuente Cæsare, non ita istos esse meritos, ut in eorum gratiam bellum continuandum sit. Gratum quoque sibi fore, si Galli & Hollandi expressis verbis paci includantur ob officia sibi hoc bello exhibita, & quod in posterum eorum amicitia potissimum sit respicienda: præstare tamen eos plane silentio transiri, quam captiosa Saxonis clausula admittatur. De cætero pro sua dexteritate rem dirigat, quo per honestam & securam pacem quamprimum bello exire detur. Monebant tamen, ut cum Legato Gallico Chaumontio omnia communicentur, & quantum fieri possit ex ipsius placito res expediatur. Ut quoque sparsæ in vulgus calumniæ retunderentur, velut opimæ conditiones Oxenstiernæ oblatæ ab ipso repudiatæ forent, utrinque circa pacem acta typis publicari jubebantur. Simul literæ Reginæ nomine ad Saxonem dabantur, testando suo in pacem studio, & quam inique hactenus secum actum foret, expostulantes. Eodem fere argumento ad præcipuos Protestantium scribebatur. A Daniæ quoque Rege petebatur, ut si videatur pro sua cum Saxone necessitudine cum à sinistris consiliis revocet. Quod si ratio apud istum locum non inveniat, amicitiam adversus Sueciam conservet, quamdiu arma pro sui defensione gerere cogatur. 2. Dec. 19. Dec.

Banerius in Saxonem movet. §. 116. Inter hæc irritæ pacis conamina majus armis operæ pretium fecerat Banerius. Saxo quippe transmisso ad Werbenam Albi per Havelbergam recta in Meclenburgicam iverat, primoque ingressu Plawenam à Suecis insessam oppresserat, præfecto vigilum & duobus centurionibus captis, aliis duobus centurionibus, & gregariorum manu cæsis. 15. Nov. Inde longius progressus peditatum per oppida inter Dœmitzam, & Wahrenam sita, equitatum propius Malchinum disposuerat; ubi Banerius stativa habebat, peditatu Saxonicis paulo inferior, sed equitatus vix dimidiam partem adæquans. 5. Nov. Unde fluminibus, lacubusque paucitatem suam tegere consultum judicarat, si forte Saxo totis in ipsum viribus moturus esset, ac ut Borussicas sibi copias adjungeret. Heic initio ductorum refractarius animis egregiam rei bene gerendæ occasionem corruperat. 8. Nov. Cum enim Banerius Rudwenum Cummerovia Wahrenam misisset, distribuendis ibi per hospitia equitibus, hic eo delatus intelligit, partem Saxonici equitatus non procul inde morari; quam improviso opprimendi facultas erat. Sed rem aggressurum ductores sequi abnuebant, jactantes; se contra Electorem, aut aliam Germanum Principem non amplius arma laturos, cum nesciant, an ulla tam diuturnæ apud Suecos militiæ præmia se maneant. Ita re infecta iter relegere Rudwenus cogebatur. Sed placatis mox animis, Banerius adhibitis in consilium ducibus in hostem movere constituit. Nam neque diutius illa in statione subsistere licebat, deficientibus cibariis; neque propius mare recedere consultum erat, hoste mox insecuturo, & junctis viribus Suecos ibidem in angustias compulsuro, non sine metu fœdæ sponsionis. Nec ulli oppido tantum annonæ inerat, quod eam multitudinem recipere, & alere posset. Igitur nulla ratio alia superer-

perat

1635. perierat depellendę inopię, qua ductores ęque ac gregarii urgebantur, quam qua hostis ingruebat perrumpere. Sed cum hostis bipartito tenderet, Marazinus cum Cæsareis in Pomerania Ulteriori, Saxo in Meclenburgica, istum quantumvis numero imparem invadere non placebat, quod ingruentibus Suecis idem cessim iturus fuerat, Saxone vicissim Suecos insecuturo. Ita tribus exercitibus Pomeraniam inundantibus, mox ea quam declinatum ibant inopia oppressura erat. Igitur visum in Saxonem ire, eumque longius à mari propellere: prętertim cum nuntiatum esset, Electorem quatuor legiones ad Marazinum, quinque Magdeburgum misisse urbi eminus circumsidendæ, ut non nisi quatuordecim equitum, totidem peditum legiones illi superessent. Ita adjunctis Borussicis catervis peditatu Sueci Saxonicis pares aut superiores videbantur: qua equitatus deficiebat, solertia erat supplendum. Quod si res secius caderet, tantum copiarum utique superfuturum, quod Pomeraniæ & maritimis oppidis tuendis sufficeret. Sed favente successu res Suecicę insigniter restituendæ erant. Igitur Borussicę copię per Malchinum Grubenhagam properare jubentur, quem locum Banerius universarum copiarum conventui edixerat, quæ centum & quinque equitum, centum quatuordecim peditum cohortes explebant. Sed cum Banerius intellexisset, octo equitum Saxonicorum legiones circa Goltbergam hærere, istorum hospitia cum equitatu tentare constituebat, dum peditatus ad Grubenhagam coit. Eoque Teteravia Dobinum, hinc in Streinii legionem sesquimilliari inde tendentem rapitur, quæ adventu Banerii cognito è vico in campum procedit. Sed mox invadentibus duabus Suecorum alis haut emissis telis in fugam effunditur; in qua tribunus ipse cum vicario legionis, tribus turmarum præfectis, aliisque ductoribus, nec minus trecenti equites ex ista, & Kaleisteini legione, quæ in proximo vico tendebat, capiuntur; multi cæduntur, impedimentis quoque in Suecorum manus incidentibus. Sed dum reliquas legiones aggredi cogitat Banerius, illæ per fugitivos excitæ Parchimum pręcipites iter arripuerant, Banerio eos assequi non valente ob interjectas viarum angustias, & quia nox ulterius instare vetabat. Mox cum Marazinus Odera superato è Pomerania ad Saxonem tenderet, sine dubio junctis cum hoc viribus Banerium longius mare versus submoturus hic antequam iste adesset Saxonem Parchimi aggredi constituit. Ejus adventu cognito Elector Parchimi subsistere non ausus raptim noctu motis castris Havelbergam recedit, octo tamen equitum legionibus sub Vitztumio & Dœhnio ducibus Kiritzam versus dimissis ad excipiendum Marazinum, qui jam Rupinum pervenerat. Hoc Saxonicorum motu è captivis cognito Banerius extremum istorum agmen carpere decreverat. Et sane Kiritzam inter ac Havelbergam progredienti apud Schrebcoviam duas legiones equestres opprimere in proclivi erat. Sed potius visum octo illas legiones Kiritzam dimissas è vestigio insequi. Eas igitur quatuor Suecicæ legiones ad Kiritzam deprehendunt, jam de Suecorum adventu certiores factas; quæ statim in oppidum, & per adversam portam in campum trepidæ se recipiunt. Ibi paulisper restitantes invadentibus Suecis omnes in fugam ruunt, multi ne telo quidem misso, ac recta Havelbergam properant, insequentibus ad dimidium ab eo oppido milliare Suecis. Eo in conflictu multi cæsi, multi in paludes compulsi; capti præter complures ductores bis mille equites cum decem vexillis, & magna vi impedimentorum. Eo in certamine Torstensonii, & legionis Curlandicæ virtus cumprimis eminebat.

Saxonici vapulant semel & iterum. 28. Nov.

5. Dec.

7. Dec.

Inciderat quoque in casses Marazinius, ni cognito conflictu apud Fehr-Berlinum trans fluentum se recepisset. Quanquam autem Banerius videret, ægre à se impediri posse, quo minus Marazinus Saxoni jungeretur, ad quem etiam aliquot Luneburgicę legiones subsidio properabant: arridentem tamen fortunam persequi rationis ratus, assumto peditatu tormentisque Havelbergam tendit. 9. Dec. Adventantibus Suecicis ante Basilicam duæ equitum legiones se offerunt, quibuscum statim velitatio suscipitur cadentibus utrinque uno subtribuno, & aliquot gregariis. Sed cum Suecicæ alæ confertim ingruerent, Saxones semel tantum displosis sclopetis, non paucis cadentibus præcipites trans flumen pelluntur, ubi totus exercitus Saxonicus in acie consistebat. Sexcentis peditibus ad Basilicam hærentibus Banerius accessum ad pontem interceperat; qui deditione facta vita donati, & dimissis ductoribus gregarii sub signa recepti. Oppidum Havelbergam, Basilica capta adhuc sexcenti pedites Saxonici insidebant, incenso Basilicam inter, & oppidum ponte. In eos assultum 12. Dec. tentans Banerius, Saxonibus adhuc inter Havelbergam & Sandaviam in acie consistentibus, intra dimidiam horam nemine amisso id expugnat; & quia statim ad aversam portam properaverant Sueci, eo pauciores è Saxonicis mortem aut captivitatem effugiebant. Captis inter alios ibi tribunus Trandorfius cum aliquot centurionibus, & quatuor tormentis.

Banerius Havelbergam expugnat.

§. 117. His peractis Elector Banerio significat, ab ineundis induciis se non alienum, ni ipse abhorreat. Banerius primo rem ad Oxenstiernam rejicere. Nec minus tamen præ oculis erat miles laboribus & itineribus exhaustus, quietis quam maxime indigus, qua citra inducias frui non licebat; & si diutius his locis constipatus hæreret, inopia consumendus. Simul à perterritis Saxonibus proficuas sibi conditiones sperabat. Igitur Oxenstiernam non improbaturum confidebat, si tractatus ordiretur, quibus durantibus Munimentum Werbense in potestatem redigere conabatur. Ita mox placet, ut ab utraque parte deputati Sandavię in castris Electoris conveniant. Interea versus Wer- 15. Dec. benam Kingius cum quatuor legionibus præmittitur, quem Banerius cum tormentis sequitur. Kingius eo accedens non sine atrocibus minis centurioni deditionem imperat, qui territus statim prodit, id tantum petens ut militari more excedere liceat. Quod a Banerio primo repudiatum: mox ea lege concessum, ut confestim castello facessat. Ita iste cum centum septuaginta peditibus citra teli jactum munimento prodit operibus integris, & quod octo machinis firmabatur. Eidem tribunus Drakius cum trecentis peditibus imponitur. Ast Sandaviæ super legibus induciarum conveniri non poterat Suecis postulantibus, ut sibi præsulatus Magdeburgicus & Halberstadiensis, cum Marchia inter Havelam & Albim in hospitia assignetur; tum à Cæsareis & Saxone præsidia Pomerania & Meclenburgica deducantur: & ut ad finem Maji mensis induciæ durent. Contra Saxones extensionem hospitiorum Suecis abnuebant, nec inducias nisi ad modicum tempus cupiebant, quoad constaret, quid circa pacem conciliandam Meclenburgicus proficeret. Circa hoc cum defectum mandati excusarent Suecici ad superiores ista se relaturos promittebant, testati, Banerium 18. Dec. declarando in pacem studio hostilia certo modo intermissurum, quoad ab Oxenstierna responsum veniret. Mox cum Banerius de duarum hebdomadum induciis proponeret, quo pedites suos attritis vestimentis per vicina oppida paulisper reficere posset, illæ à Saxone repudiabantur, quod brevius

De induciis frustra agitur. 12. Dec.

1635. vius id foret spatium, quam ut à laboribus remittere quid liceret. Ita variantibus sententiis tractatu abrupto ad arma reditum est.

§. 118. Porro cum per hibernam tempestatem utraque pars id ageret, ut vel hostem castris conclusum attereret, vel per hospitia dispersum opprimeret; Banerio transitus ad Fehrberlinum ei conatui opportunus videbatur. Eo igitur Axelius Lilius supremus vigiliarum præfectus cum aliquot catervis mittitur, qui Ungarum tribunum trans pontem pulsum Vetus Brandeburgum abire cogit. Mox Slangius subtribunus quingentis militibus stipatus Bœzoviam nullo teli jactu occupat, Brandeburgico centurione cum ducentis peditibus Brandeburgum dimisso. Carolo Gustavo Wrangelio subtribuno post unus diei moram Zedenicum deditur. Nec minus Miroa arce præsidium Saxonicum depellitur. Ita hosti per Meclenburgicam nihil restabat præter Plawenam, quæ in mensem usque Martium obtinebatur. Inter ea Saxo tota vi ad Fehrberlinum tendit, quod è transfugis intellexisset, Suecos per octodecim milliaria copias suas dispersisse, istas per fauces Suecos oppressurus.
24. Dec. Et ter quidem in castellum aggeri viæ superpositum assultus frustra tentatur; quod tamen postera die per ignaviam centurionis, qui fesso priori suc-
27. Dec. cesserat, expugnatur. Quia tamen opinione citius Banerius aderat, Saxo post castellum destructum, pontemque dejectum cum maxima exercitus parte Brandeburgum recedit, quiete suos, ut videbatur, refecturus. Banerio itidem consilium erat inter Havelam, & Fuhram flumina dispositis copiis otii quid indulgere; sed quod ea regio paludibus interscissa, nec hoste ingruente copiæ statim contrahi possent; omisso eo consilio Berolinum spectabat; quo per Bœzoviam trium milliarium iter patebat, obseptis à tergo viarum angustiis, ne hostis ea parte invadere posset. Unde summa Berolini trepidatio, & ipse Elector ita raptim Peitzam se contulerat, ut ne conjugi quidem, quæ Berolini restitabat, de sua profectione
28. Dec. significaret. Ea mittebat ad Banerium, qui peteret, ut Principis sedi parceret. Qui reponebat; si tradito sibi munito oppido caveatur, Electorem nihil hostile in se tentaturum, non modo Berolino se parciturum, sed & militem quantum possit Marchia educturum. Ni hoc fiat, nihil amici à se expectarent. Sed terrorem adventus Saxonis discutiebat, qui de conatu Banerii certior factus statim Brandeburgo movens superato ad Spandoam Havela retro Berolinum Bernaviç considebat. Eo in statu utrumque exercitum finis anni deprehendebat, non parum difficili ob tenuia hospitia, & constipatis legionibus. Et jam Suecicos inter ductores fremitus audiebatur, penuriæ remedia exposcentes. Saxo quoque complurium accessu legionum ita firmatus erat, ut citra periculum tentari in ipsum nihil posset. Igitur & Banerius quantum poterat copiarum contrahebat, ut vel hostem repelleret, vel alia ratione lautiora hospitia invaderet, conciliandis militum animis; in quo tunc summa rerum vertebatur.

Banerius Berolino minatur.

§. 119. Exponendum quoque de legionibus, quas festino Banerii trans Albim receptu in Saxonia & Westphalia remansisse diximus. Earum dux Sperreuterus jam Augusto mense difficili in Hassiam itinere, & ob tarditatem ab Oxenstierna reprehensus, missionem petere cœperat. Inde ad Magdeburgum turbidis semper consiliis immixtus, tandem Octobri mense Wismariæ ab Oxenstierna missionem obtinuit causatus, in Livoniam se abiturum constituendç rei domesticæ; legionemque suam in Reginæ obsequio conservaturum. Enimvero mox quid animo agitaret expromebat, & ex interceptis à Landgravio Georgio, & Grana Marchione ad ipsum literis patebat, non solum ipsum Cæsaris partibus accessisse, sed & legiones eodem pertrahendas recepisse. Quod tamen consilium frustra fuit, ut ipse prope solus initio sequentis anni Cçsareum sacramentum profiteretur. Legiones porro ab Octobri mense duce summo destitutæ, cum & WilhelmusLandgravius inter tractatus curam earundem suscipere nollet, hinc inde vagabantur. Quas inter Merodica, exuto sacramento, fractisque vexillis solvebatur,
una turma excepta. Nec parum à simili consilio reliquæ aberant, cum Martinus Chemnitius Consiliarius Suecicus, tunc Gallici Legati quædam mandata ad Visurgim expediens, assumto Nienburgi Hodicio Comite, & post tribuno Glabicio Rechburgum se confert, ubi istç legiones lustrabantur, eas in Sueciç obsequio retinere tentaturus. Hic ductores convocatos fidei admonet; qui re ad milites relata declarant: se Merodicç legionis flagitium damnare, & fidem sibi fore illibatam: sed cum duce destituantur, nec ad Banerium pervenire queant, sibi quid agendum sit non constare. Cum igitur promitteretur, ducem ipsis non defore, tantisper adquieturos se profitebantur. Inde istorum consensu Merodica legio militari judicio habito infamia notatur, cçsis qui deprehendi poterant. Ita sine capite ad Visurgim hçrentes Georgius Dux Luneburgicus, sub cujus imperio plçreque antea fuerant, solicitat, jactans; sibi hautquidquam in animo esse ipsas Reginæ subtrahere, sed potius Sperreuteri consilia turbare; se ex iisdem, & aliis suis copiis exercitum formaturum non solum defendendæ suç ditioni, sed & in Suecorum usum, quibuscum brevi conventurum ipsi sit. Huic plerique ductorum, renitente quantumvis Chemnitio, aures præbebant; promisso tamen, fidem sibi adversus Succiam fore integram: & ideo tantum Duci velle adjungi, ut in priores partes eundem retrahant. Sperreuteri tamen legionem Joannes Christophorus Kœningsmarkius subtribunus, qui eidem prçerat, in officio retinebat una excepta turma, clam ad Luneburgicum transeunte, & Cartzensteinio itidem fido in Westphalia jungebatur. Hodicius Comes cum sua legione hinc inde vagabatur, quoad Cniphusius res Suecicas in Westphalia susciperet. Cniphusiana quoque legio sub Lohio vigiliarum prçfecto fida persistebat. Reliquarum legionum ductores fidei immemores Hildesiæ cum Electoris Saxoniæ deputato, & Georgio Duce paciscuntur, 15. Nov.
ut amnestiç legiones inclusæ post solutum argentum sacramento Cçsaris & Imperii succedant, Ducisque Georgii imperium agnoscant. Conventionem subscribebant Ulfarius, & Beckermondus supremi vigiliarum præfecti, tribuni Boyus, Glaubicius, & Chrachtius; & à Cracovii, Dewicii, & Berghofii legionibus deputati ductores. Enimvero eam conventionem plerique militum improbabant, post tam longam sub Suecis militiam flagitio infamiam contrahere abnuentes. Eadem quoque multorum præfectorum mens. Inprimis Crocovii, Dewicii, & Berghofii legiones indignari, quarum deputati Hildesiæ minis ad subscribendum compulsi fuerant, eoque animum suum tantisper texerant, quoad occasio daretur ad Suecicum exercitum perveniendi. Quo consilio à Duce Georgio petunt hospitia sibi prope Albim assignari, causati præsulatus Osnabrugensis, & vicini tractus vastitatem. Igitur Dewicii legio in Bremensi diœcesi, Crocovii in Lubecensium & Hamburgensium agro, Berghofii in Pinnenbergico Comitatu collocatur; ut in proclivi foret Crocovio, & Dewicio tribunis promissa sua Oxenstiernæ

Sperreuterus ad hostem transit.

Legiones in Westphalia vacillant.

23. Octob.

Eædem ad saniorem mentem redeunt.

1635. stiernę nuper facta de reducendis suis legionibus repræsentare. Ad reliquas legiones hinc inde sparsas Cratzensteinius mittit, qui fidei istas Sueciæ datæ admoneat. 12. Nov. Quod & post Cniphusius in Westphaliam regressus facit ad singulos tribunos literis scriptis, quas fructu non caruisse sequens annus ostendet. Astonum Nienburgi præfectum Glaubicius tribunus in Luneburgici partes solicitabat; quem iste aspero responso protelabat. Mindæ præfectum Ludingshusium idem tentabat eo maxime colore, quod Dux brevi ad amicitiam Suecorum rediturus sit. Igitur is adhibito in Consilium Chemnitio tamdiu blande cum Duce agere constituit, ne abrupto responso in apertam hostilitatem prorumperet, quoad pateret, quid iste animo agitaret. Georgius Luneburgicus varium se gerit. Cæterum Dux ipse varium se plane gerebat. Nam modo velut Suecorum rebus studeret legiones de vitandis Sperreuteri machinationibus monuerat. Mox cum fratribus suis, & cum Saxoniæ Electore Werbenæ collocutus in Cæsaris partes transierat, missis quoque Saxoni auxilio aliquot legionibus. Quas tamen paulo post à Chemnitio persuasus revocat, injuncto ut ni ultro dimittantur, vel singuli ad se refugiant. Quo minus tamen imperium in copias iterum susciperet, vergentem ætatem & preces provincialium Ordinum excusabat. Nec tamen se intercedere, quo minus subjectæ sibi quondam legiones ad Cniphusium transeant. Cum Mindam spectandi cupidine teneri se diceret, suæ ditioni finitimam, ne forte Cæsareorum in manus incideret; id abnegare in præsens haut visum. Ita cum comitatu Principe digno, sed qui præsidio non foret formidabilis, immissus honorifice excipitur. Nec ullam ibi quid novandi voluntatem ostendit, Suecicis non minus diffidentiam dissimulantibus, quod spes foret Ducem in partes rediturum: præsertim cum interceptas à se ad Sperreuterum literas Suecicis tradidisset, & restitutionem Hildesiæ Pragensi pace præceptam non digereret, sacerdotibus, qui super eadem instabant, aspere rejectis. Unde & præfectus Mindæ permittente Oxenstierna adversus Ducem, salvis tamen Sueciæ emolumentis, obsequium ostentabat.

Landgravius tempus extrahit. §. 120. Ast Wilhelmus Landgravius, cui soli ex Ordinibus super Pragensi pace pacisci licuit, productis per sex menses tractatibus tandem ne manifestus ludibrii foret, in pacem certis legibus consentit; ut præter Cæsaris ratihabitionem nihil deesse videretur. Id tamen clam agebat, ut tempus extraheret, copiasque suas conservaret, ac præcipue paci, exteros quoque Reges complexę fundamentum poneret. Eoque adjectis clausulis sibi caverat, ut ante ratihabitionem Cæsaris, de qua non sine causa dubitabatur, rem sibi integram servaret, & loca occupata, militemque retineret, decem peditum, tria equitum millia, queis totus inter Rhenum, Visurgimque tractus infestus tenebatur. Hancque suam mentem per Legatum Hermannum Wolfium Oxenstiernæ significat, simul se in fœdere perstiturum, & tractatus quantum liceat extracturum. 22. Dec. Quo citius Legatum istum Oxenstierna remittebat, confirmando Landgravii animo. Aderat quoque à Galliæ Rege missus Jacobus Hanoviæ Comes, qui eundem ad constantiam in fœdere Suecico hortabatur, odium Austriacorum ostentans; & si à Gallia Sueciaque se disjunxerit, neminem fore, qui communis pacis tractatibus ipsi studeat: simul pecuniam & militem offerebat. Quod si Landgravius jam cum Cæsare transegisset, idem in mandatis habebat operam dare, ut Hassicæ copiæ in militiam Gallicam pertraherentur. Hactenus igitur Landgravii tractatus Suecis sine fraude fuerant, nisi quod dum illis durantibus arma ejus quiescunt, hosti occasio præberetur ipsis per Westphaliam acrius incumbendi. 1635. Per Westphaliam acta. Hic quippe contracta è Monasteriensi diœcesi, & vicinis locis manu, Haselunam, Cloppenburgum, & pleraque circa Osnabrugam loca ceperat, oppido hoc in angustias redacto, quod Lumsdainius tribunus sexcentis cum peditibus ægre tuebatur. Huic se obvium ferebat Cratzensteinius tribunus, quibusdam locis istum iterum expellens damno subinde dato, quandoque & accepto. Donec Cniphusius summam belli istis locis susciperet, & circa justum exercitum contrahendum satageret. Is ad Vechtam octo cohortes hostium opprimebat. Hostis contra Wilshusam, ubi is agebat, improviso irrumpebat, non modico illato damno, ac præcipue multis equis ereptis. 16. Dec. Ipse nudus fere per tenebras evaserat; Kœnigsmarkius capiebatur. Circa idem tempus tamdiu agitata *neutralitas* Neoburgicâ exsecutioni dabatur, sat quidem intempestive, cum Cardinalis Infans magnam Clivici Ducatus partem occupasset, & Dux Cæsari militem suum transscribere cogeretur. Sed cum iterata à Bernhardo Duce jussa advenirent, obtrudentibus quoque Palatini ministris, Abrahamus Loysonus Siburgum Blanckenburgum, & Windeccam Neoburgico tradit. Sed cum nulla via ad Suecicos exercitus penetrare posset, cum quingentis militibus in Belgium transiens Gallicæ militiæ succedit.

§. 121. In Franconia unicum Suecis superstes oppidum Kœnigshovam diu eminus circumsessum, tandem tribunus Steinhofius vi oppugnare cœperat, ac jam exterioribus munimentis potitus erat, aquis fossa deductis. Kœnigshova hosti deditur. 19. Nov. Neque prohibere id valebat præfectus Ericus Andreæ F. subtribunus, ob crebra suorum transfugia ad centum quinquagınta gregarios, triginta ductores redactus; qui & continuis laboribus ac vigiliis, tum inopia efferati minabantur, si assultus tentetur, arma se posituros, aut ductores trucidaturos. Ita is ad deditionem adigitur, honestas sibi conditiones stipulatus, sed quæ servatæ non sunt, parte militum ultro ad hostem transeunte, reliquis vi compulsis; ut ipse prefectus cum paucis tantum ductoribus ad suos perveniret. 5. Dec.

§. 122. Ad Rheni tractum Franckendalia fame coacta mense Octobri in hostium manus concesserat. Et Franckendalia; Mox Gallasius è Lotharingia re infecta regressus, & magna exercitus parte per famem ac pestem consumta, in Alsatia Tabernis cum arce Hohenbaara per ignaviam præfecti Burii potitur. Per Alsatiam gesta; Dachsteinum inde oppidum, strenue resistente Friderico Mosero protribuno assultu expugnatur, Mosero cum militibus se in arcem recipiente. 18. Nov. Hanc incassum hostis non sine multorum jactura oppugnatam tandem deserit, obsidio eminus circumposito. Hagenoam per octo dies hostis tormentis verberaverat, sed premente fame, & contagio immensum grassante re infecta discedit. Interim Benfeldæ præsidium palantibus passim Cæsareis per excursiones non parum damni intulerat. Moguntiam, maligno annonæ & adparatus bellici provisu Hohendorfius spe subsidii obnixe defenderat. Sed eam abrumpebant Bernhardi Ducis literæ, suadentes ut deserto oppido militem Confluentes subduceret. Id cum anceps nimis videretur, tandem subigente inopia cum Dohnavio paciscitur de tradenda Moguntia, Binga, Ehrenfelsa, & Lohnsteino, ut vicissim ipsi cum militibus ad Bernhardum Ducem discedere, ac tres majores machinas in Belgium mittere liceret. Moguntia deditur. Et ipse quidem milites Metim deducebat quingentis exceptis, qui per iter diffugerant. Tormenta Bopparti detenta, quod Lohnsteini præsidiarii pactum adspernati Gallicam militiam profiterentur.

§. 123. Eo-

1635. Joannis Skyttii legatio in Daniam. §. 123. Eodem anno præter belli Germanici molem metus quoque belli Polonici Sueciam urgebat. Circa quod ea non postrema cura erat, explorare, quæ vicinorum in alterutram partem studia, quæ judicia, quid ab illis sperandum, metuendumve. Tum ut quantum possent eorum animi Polonis aversi Sueciæ conciliarentur. Et rumor increbuerat Polonis cum Anglo, & Dano occultum fœdus intercedere. Eo fine circa exitum superioris anni in Daniam ablegabatur Joannes 27. Dec. Skyttius, qui Coldingæ apud Daniæ Regem post memoratam Christianæ in solio patrio successionem, ac ut Rex deinceps quoque componendo bello Germanico navare operam velit, super usurpationibus Uladislai Poloniæ Regis querebatur; addito, ut si in bellum res eruperit, militem per Daniam conscribere, bellicumque adparatum per ipsius terras & freta transvehere liceat, eadem Polono denegentur. Ad quæ Rex præmisso solito verborum honore; paci Germaniæ conciliandæ pro virili se incubiturum, negotio licet difficillimo. In Polonica quoque controversia officia sua interpositurum, si eadem requirantur. De concedendo Suecis transitu annuebat, si ex convento is prius petatur. Idem tamen se Polonis ob antiqua fœdera negare non posse. Sed præcipua legationis causa erat expiscari, num quod fœdus inter ipsum, Polonumque adversus Sueciam initum foret; de quo Nicolaus Korfius tribunus nuper a Polono in Daniam missus palam jactaverat: super quo ut scripto Rex declararet Skyttius petebat. Id quod Rex plane recusabat, questus ultro ex ejusmodi incertis rumoribus se in suspicionem vocari. Sed & cæteri constanter de tali fœdere abnuebant; antiqua duntaxat amicitiæ pacta inter ista Regna per Korfium fuisse renovata. Alias Rex omnem odiosam sermonum materiam studio declinabat; nisi quod de belli Germanici eventu nihil fausti ominaretur; ac Suecos nimii rigoris argueret, quo impedierint, ne ad tractatus res perduci potuerit. Ex itinere Fridericus Holsatiæ Dux Gottorpii salutatur, ubi præter mutuam amicitiæ contestationem nihil actum fuit.

In Hollandiam. §. 24. Post absolutos Bremæ circa eum præsulatum tractatus in Hollandiam Skyttius tendebat; ubi apud Ordines Generales post honorariam de Christinæ successione significationem, super Uladislai in Suecos iniquitate exponebat; qui & spargere non dubitaverit, sibi cum aliis Evangelicis, & præcipua cum Belgis Fœderatis contra Sueciam fœdus esse; id quod tamen de ipsis Sueci non credant. Petebat insuper, ut Hollandi legatos in Borussiam ad tractatus mittant; & si bellum cum Polonis exarserit, ne his indulgeatur militem conducere, aut naves, armaque & alia belli instrumenta emere; id quod tamen Suecis permissum sit. Postulabat quoque, ut super fœdere cum Polonis, de quo sparsum fuerat, quid veri subsit declarent. De quo isti constanter negabant; quæsitum id à Polono per Zawadzkium Legatum, sed ab ipsis recusatum. Vicissim Hollandi de vectigalibus in Borussia graves querelas movebant; quę cum licita ipsorum Hollandorum exemplo Skyttius ostenderet; illi non tam rem ipsam, quam modum & taxationem mercium ac pecuniæ reprehendi ajebant, ac publicanorum fraudes; inviso cumprimis apud mercatores Spiringio velut inventore. Et quanquam proceres Skyttii excusationibus tandem adquiescerent, mercatorum tamen bilis nullo modo sedari poterat. De cætero responsum dabatur verbis multum benevolentiæ præ se ferentibus: Legatis in Borussiam mittendis emolumenta Sueciæ diligenter commendanda; quibus & injunctum, ne publice super vectigalibus querelas moverent. In causum belli emere Suecis instrumenta bellica apud se permittebatur, quod ipsis aliunde is foret arcessendus, nec domesticus proprio exercitui supplendo sufficeret. Sed & Polonis emtionem armorum apud se interdicere abnuebant, ne id forte impedimento foret, quo minus ipsorum Legati ad mediatorum munus à Polonis admitterentur; & quia Sueci eadem intercipere poterant, si ad hostilia loca deferrentur. Obiter quoque à Skyttio super renovando fœdere mentio fuerat injecta; ad quod Hollandi statim se paratos ferebant. Sed is excusabat, nihil aliud sibi in mandatis datum, quam ut cognosceret, quæ ipsorum ad fœdus inclinatio, & quæ conditiones proponerentur. Expiraverat id fœdus anno vicesimo nono; eoque Rex Gustavus Ludovico Camerario Legato in mandatis dederat, ut id prorogatum præsentibus temporibus adaptaret. Et in cæteris quidem facile inter ipsos convenerat; tantum ad sextum caput de liberis commerciis res hærebat; unde id subinde dilatum. Efficiebat quoque Skyttius per promissa, & distributis inter præcipuos Ordinum centum pondo nauticis cupri, ut ad bellum Germanicum centena millia florenorum decernerentur; cum dudum ab ipsis nihil obtineri potuisset.

Et in Angliam. 12. April. §. 125. Apud Angliæ Regem Skyttius itidem exponebat de Regno in Christinam devoluto; de vetere inter Suecos Anglosque amicitia; de injuriis Uladislai, & quod jactaverit, sibi cum Angliæ Rege fœdus adversus Sueciam esse. Tum ut Rex per legatos pacem in Borussia promovere velit, & ne legati ibidem intempestivis mercatorum querelis aures præbeant. Quod si bellum exardescat, petebat veniam in Britannia militem conscribendi, & bello necessaria coëmendi. Invitabat denique eundem ad amplectendam Protestantium in Germania causam, & ut ei sustentandæ fœdus inire velit; tum quæ fœderis illius leges placeant, ut eo intellecto Regina alium mittere legatum queat, qui istud perficiat. Post 18. April. peculiari actu in conventu Equitum Ordinis Periscelidis Skyttius insignia ejus Ordinis, Gustavo Regi gestata, pro more restituebat. Ad petita ipsius respondebatur: de Regis Poloniæ prætensione aliquid in alterutram partem statuere vel ominari non esse ejus officium, qui ad pacem conciliandam, firmandamque amicitiam Mediator utrinque sit constitutus; eoque nec temere ea credere, nec inficiari par esse, quæ ad partium studia, animosque commovendos vulgo jactata sunt. Privatim Rex Skyttio dixerat, nisi ab utraque parte tam diligenter rogatus fuisset, libenter tractatibus inter Suecos, Polonosque abstenturum fuisse. Uladislaum quoque vehementer institisse, ut controversiam illam tanquam arbiter decidendam susciperet: id quod abnuerit, si vel utraque pars in ipsum compromitteret. Quia etiam missus in Borussiam legatus Georgius Duglassius in Suecos parum pronus credebatur, Skyttius petierat, ut collega eo in munere isti adjungeretur. Sed Rex promittebat, istum uni non plus parti fauturum, quam alteri. Non posse tamen se non audire querimonias mercatorum, quibus remedium adferri par sit. De conscribendo milite, aut coëmendo belli instrumento nunc tractare non esse aliud, quam pacis aut induciarum tractatui temere renuntiare; quod vel requiri vel concedi fas non sit. De fœdere circa causam Protestantium ad Parlamentum rejiciebat. Addebatur, Regem sæpius operam suam obtulisse; nec de Palatinatu toties frustra acturum fuisse, si quorum plurimum interat, in diversum non abiissent consilia. Quæ verba quo pertinerent cum Legatus quæreret; Rex Principes Germaniæ argui significabat;

1635. ficabat, ipsumque Oxenstiernam, qui initio in Gallos fuerit durior ac iniquior; sed defendente hunc Skyttio in Saxoniæ Electorem culpam rejiciebat. Enimvero circa abnegandum militem non opus erat tam austero responso, cum id non nisi tentandi causa propositum fuisset. Nam jussus erat Skyttius circa scribendum militem Anglicanum non laborare, quod tirones ejus nationis in rigidius cœlum translati primo fere militiæ anno extinguantur. Sed id potius cordi tunc Suecis erat, ejus nationis benevolentiam conservare, quam fœdus ambire: cum eadem suas sibi peculiares rationes & consilia habeat, & quæ velut reliquo orbe divisa non credat sibi cum aliis quid necessitudinis intercedere, nisi quantum ultro & ex gratia velit. Ac post ubi cum Polonis transactum fuerat, fœdus Anglicanum & Hollandicum eo minus curabatur, quod oneri potius, quam emolumento tunc videbatur fore. Neque tamen plane abrumpere eam negotiationem placebat, quoad adpareret, quo res Germaniæ se darent. Id quoque tunc agebat Skyttius, ut si matrimonium inter Uladislaum Regem, & Elisabetham Palatinam coiret, id citra Sueciæ fraudem fieret. Ad eam conditionem Uladislaus per Radzivilium imprimis stimulatus erat, qui sacra Evangelica eo matrimonio per Poloniam stabilitum iri sperabat; presertim cum Uladislaus ipse Austriacam affinitatem repudiasset; quod Cæsar fratrem Joannem Casimirum potius, quam se sceptro Poloniæ admoveri optaverat. Unde Uladislaus in Angliam miserat, qui Palatinam in uxorem peteret. Nec Rex se alienum ostendebat; addens tamen, id apud matrem & puellam ambiendum esse. Etsi legatus iste in Anglia haut satisfactum sibi ostenderat, quod frigidius Rex illam rem videretur agere; quia fama erat, eodem tempore ab Uladislao Florentiæ Ducis sororem connubio peti. Quanquam post Elisabetha Bohemiæ Regina virginis mater censebat, id matrimonium in speciem duntaxat quæsitum, Anglis à Suecorum partibus avertendis, eique eludendo prætextum à sacrorum diversitate arreptum. Sane graviter offendebatur Anglię Rex, cum Polonicus Legatus Zawadzkius postularet, ut Elisabetham Principem ad suscipiendos Romanos ritus permoveret, si matrimonium id succedere vellet. Promittebat tamen Rex Skyttio, id matrimonium si perficeretur, Suecię damno non fore. Denique cum in Anglia multis persuasum foret, à Gustavi Regis morte in Suecia confusam plane Reip. faciem esse, Skyttius errori isti dissipando aliquot exempla *Formæ Regiminis* Regi, Proceribusque distribuebat, quę omnibus velut insigne prudentiæ civilis specimen vehementer probabatur.

Tractatus cum Polonis in tempus iniquum cadunt. §. 126. Cęterum tractatus cum Polonis in tempus Sueciæ valde iniquum incidebat, afflicto domi ærario ob quatuor annorum sterilitatem, & nonnullas in cuprifodinis ruinas; incumbente insuper bello Germanico, quod neque commode deseri, nec nisi magno molimine sustineri poterat. Cum Polonicum bellum Germanico longe potius foret, quippe Sueciæ velut peculiare, & quod bene an secus cederet, alios parum tangeret; Germanicum autem bellum in aliorum potissimum usum gereretur, & quod, si male succederet, alios quoque contagio periculi involuturum erat. Inprimis autem ægerrime ad Borussię cessionem descendebatur. Ea namque possessa Sueciæ adversus omnes Poloni invasiones cavebatur, neque Suecis classem armare opus erat. Contra è Borussia Polono facultas dabatur continuis turbis Sueciam agitandi, classemque in Mari Baltico comparandi, cum ipse contra modica manu ea parte Regno suo quietem præstare posset. 1635. Vectigalia quoque Borussica Suecis demta Polono deinceps accessura erant. Sed & tractatus eludere in proclivi erat, si Polonus titulo & actione in Suecicam cedere nollet, aut ut ablata sibi restituantur pertenderet. Et facta vectigalium moderatione extraneos facile placare licebat. Enimvero præsentium temporum iniquitas, & indies in pejus ruentes Germaniæ res, quas honeste abdicare non dabatur, Rectores Sueciæ subigebant, ut tandem longas inducias minimum triginta annorum cessa Borussia redimere constituerent, civibus belli fessis, & deficiente rei gerendæ nervo. Simul quia Regiomontani & Gedanenses Poloni partes sequi decreverant, suspensis ad unum & ulterum annum commerciis, quo ipso vectigalia, præcipuum belli nutrimentum, intercipiebantur. Sed & mox deprehensum, Gallos juxta ac Anglos, Hollandosque Suecis Borussiam invidisse, tacitaque conspiratione sub amicorum & sequestrium vocabulo ad istam tam bene alias munitam Suecis extorquendam incubuisse.

§. 127. Initio tractatuum interventu Brandeburgicorum, qui soli tunc è Mediatoribus aderant, efficiebatur, ut partis utriusque subdelegati Hollandiæ oppido Borussiæ congrederentur expediendis, quæ tractatibus præmitti mos est. *Tractatuum Stumisdorfianorum præliminaria.* Brandeburgici Legati tunc erant Andreas Kreytzius, Borussiæ Gubernator, Joannes Georgius Sauckius Cancellarius, Bernardus Konigseccius Consiliarius provincialis, Georgius Rauschkius, Petrus Bergmannus, Consiliarii: Subdelegatorum vices obibant à parte Suecorum Joannes Nicodemi, à Polonorum parte Christophorus Lodius, & Daniel Nawarenskius Secretarii. Ubi super loco placebat, ut partis utriusque legati Hollandię congressus celebrarent, Sueci autem Elbingę, Poloni Salfeldę commorarentur. Tempus conventui dies decima quarta Januarii statuebatur. Circa comitatum Legatorum decernebatur, utrosque præter ministros aulicos centenis equitibus, totidem peditibus stipandos, sed sine vexillis, ne speciem belli præ se ferrent. Securitati istorum per ipsa induciarum pacta satis cautum credebatur; quę ad Kalendas usque Julias adhuc durabant. Conventum quoque, à Mediatoribus eos Legatos priores salutandos, qui primi Hollandiam accessissent. Legatis sic condicto 14. Jan. die Hollandiæ congregatis initio placebat, ut primo congressu iidem post mutuam salutationem procuratoria ederent, paucis adhibitis verbis, & titulis Regum non expressis. Congressus locus in templo adornabatur triquetra forma, asseribus cinctus. Pars Brandeburgicorum Mediatorum ad ostium templi Suecos, pars altera Polonos, qui priores accesserant, excipiebat. Polonorum Legati erant Jacobus Zadzickius, Christophorus Radzivilius Palatinus Vilaensis, Raphael de Lesno, Palatinus Belsensis, Magnus Ernestus Doenhof, Castellanus Pernariensis, Remigius Zaleskius Regni Referendarius. Legati datis dextris humaniter invicem salutabant, addito pro felici successu voto. Ubi consedissent, sermonem ordiebatur Sauckius, Cancellarius Brandeburgicus, quem excipiebat Zadzickius Cancellarius Polonicus; inter alia quoque hæc verba jaciens: *ut fœderati olim populi in pristinam amicitiam, & legitimum obsequium reflorescant*; Suecis tunc non observata, quod Polonus ista obscurius, & velut deglutiens protulisset. Petrus Braheus Comes, prout conventum erat, pauca tantum verba faciebat.

§. 128. Hinc Brandeburgico proponebant, ut *Controversiæ.* partis utriusque procuratoria in Mediatorum manus

1635. nus consignarentur. Ea Sueci prius utrinque inspici, & examinari expetebant; Polonis contra corundem exhibitionem subterfugientibus, vel quod illa in promtu non haberent, vel quod iisdem sepositis ad rem ipsam Suecos deducere vellent, causati: non dubium esse tantæ dignationis viros sufficientibus mandatis instructus accedere nec ullus procuratoriis opus habere. Ast Sueci vel in privato negotio citra ea rite quid agi negabant. Igitur tunc conventum, ut tertio post die subdelegati utrinque mitterentur, qui procuratoria Mediatoribus invicem communicanda exhiberent, receptaque in stativa utrinque deferrent, & examinarent: Ita Elbingam Sueci discedebant. Mittitur inde ex convento cum procuratorio Suecico Hollandiam Secretarius Lardingius, idque Mediatoribus tradit. Qui rogabant, cum Christina tantum designata sit Regina, num Legati procuratoria quoque à Regno Sueciæ, sicut Poloni, habeant. Quod hic negabat, cum Regina plenum jam Regni jus habeat per Tutores administrandum. Contra Brandeburgici exemplum duntaxat procuratorii Polonici Suecis ostendere, non ipsum autographum volebant, quod ipsum & Poloni, ut Elbingam deferretur, permittere abnuebant, sed ut in loco congressus inspiceretur. Ita Suecicum procuratorium Elbingam reportatur. Post quidam Brandeburgicorum Elbingam veniunt petentes, ut Sueci Hollandiam accedant inspiciendis procuratoriis. Id Sueci abnegabant, postulantes, ut partis utriusque procuratoria Hollandiam deferantur, & per Mediatores Polonicum Suecis, Suecicum Polonis ostendatur. Ita denuo Suecicum procuratorium Hollandiam mittitur.

Super procuratoriis.

17. Jan.

19. Jan.

22. Jan.

Vitia procuratorii Polonici. 23. Jan.

§. 129. Sequenti die Elbingæ adest Bergmannus, Brandeburgicus Consiliarius, Polonicum procuratorium afferens, idque à Suecis perlectum restitui sibi petens; addito, periculum in mora esse, quod cœptis jam Warloviæ Comitiis, si tractatus ipso in limine abrupti sint, Ordines Poloniæ sine dubio bellum decreturi sint. Perlecto procuratorio Sueci respondent: etsi istud verbis injuriam continentibus refertum sat causæ præbeat tractatibus abstinendi, antequam emendetur: in honorem tamen Mediatorum Hollandiam se venturos, ac in hospitio audituros, quam rationem ipsi inventuri sint procuratoria corrigendi, & tractatus promovendi. Hollandiam cum Sueci accessissent, Mediatoribus quærentibus vitia procuratorii Polonici exponunt; quod Uladislaus titulum Sueciæ sibi arroget, addito in fine, *anno Regnorum Sueciæ tertio*; nec Reginæ Christinæ ullam mentionem faciat. Nec ea verba ferri posse, *utrinque nostris & Regnorum Commissariis*, velut Sueci Legati ipsius subditi forent. Negant igitur tractatus se suscipere posse, priusquam Polonus titulum Regni Sueciæ sibi demat, Christinæ tribuat. Audituros se tamen, numquid temperamentum Mediatores proponant. Advenerat tunc quoque Legatus Anglicus Georgius Duglassius, adjuncto Ordinario apud Gedanenses Agente Francisco Gordonio, quem Poloni statim salutatum ibant, & hic illos vicissim. Mittebat tamen Anglus ad Suecos; se ipsos prius invisurum fuisse, ni Poloni prævenissent. Quanquam enim parem humanitatem ab ipsis expectarit, quam Poloni exhibuerant; tamen cum non ob inania rituum Legatio sibi suscepta fuerit, se paratum esse statim ipsos invisere. Regerebant Sueci; cum ipsi prius quam Poloni in oppidum advenerint, par fuisse se ab eo prius salutari. Nam si is ad locum, ubi Sueci commorabantur, accessisset, primæ salutationis honorem eidem fuisse debitum, in con-

26. Jan.

gressus loco eum honorem à Mediatoribus sibi deberi. Inde ad Suecos accedens Anglus eos rogabat, ne circa procuratorium nimis anxie scrupulos consectarentur. Polonos quippe ad vitia ab illis notata reponere; summam causæ in titulo versari, quo si Uladislaus cedat, nil controversiæ superesse. Si tractatus in pacem finiant, Christinæ titulum cum Regno manere; si bellum recrudescat, procuratoria nihil in alterutram partem efficere. Uladislai, quam Sigismundi causam meliorem esse. Illum anno hujus seculi quarto in Regum Sueciæ evocatum ob minorem ætatem, & patriam potestatem pervenire non potuisse; alieno facto jus ipsi adimi non potuisse; neminem Suecorum ab eodem læsum; avi Joannis legitimum hæredem esse. Ad ea Sueci reponere: Uladislaum conditiones vocationis neque circa sacra, neque circa mores, & leges Sueciæ implevisse: eoque ex ea vocatione jus ipsi quæri non potuisse. Cæterum negabant se tractare posse, ni Uladislaus titulo Sueciæ abstineat. Præter Christinam non alium Sueciæ Regem esse. Cum inde Anglus censeret; procuratoria in manus Mediatorum cum protestatione deponenda, & ad rem ipsam accedendum: Sueci regerebant; procuratoria basin esse totius negotii. Post longam disceptationem Anglus ad Polonos discedebat, & ad Suecos reversus referebat: Polonos proposuisse, si Suecis placeat, se princeps negotium ordiri velle, fide data alia se procuratoria à Rege & Republica obtenturos. Sed Sueci, perinde id esse causabantur, ac si citra procuratoria tractetur; quod fieri nullo modo queat; cum utique constare debeat, qui cum negotiatio suscipiatur. Anglus inde proponebat; Polonos Christinæ titulum daturos, sed sui Regis titulum plane omissuros, quod Uladislaus neget, gratis se isthoc cedere posse. Sed & hoc Sueci abnuebant, causati, eam rem ad superiores à se referendam. Contra Anglus minari se dissessurum; quo facto nunquam deinceps Polonos ad tractatum adductum iri. Ita bellum imminere ominatus pronuntiatis ad circumstantes Poëtæ verbis; *Arma, virumque cano*, ad Polonos transibat; qui & ipsi cedere abnuebant, frementes; se quoque ad Comitia Warsoviam accessuros, ubi sine dubio bellum decernendum sit. Et constabat Anglum omnibus viribus id agere, ut inter Sueciam & Poloniam bellum recrudesceret. Sed Sueci insuper habitis terriculamentis nihil aliud, quam ad superiores se relaturos testati, Elbingam discedebant. Eodem mox Anglus, & Brandeburgici veniunt, referentes, Polonos in moram illam consentire nolle; ac sine dubio bellum in Comitiis placiturum; quo istis metum incuterent. Proferebant etiam aliquot vitia in Suecico procuratorio: velut quod titulus *designatæ* Reginæ esset novus: quod Christina Esthoniæ titulum sibi tribuat, cum Sigismundus eam provinciam Poloniæ donaverit: quod denique procuratoria non à Regina, sed tantum à Tutoribus sint subscripta. Quæ inania Suecis facile refellebantur: *designatæ* Reginæ vocabulum Polonos haut tangere: Esthoniæ donationem nullo jure, insciis Sueciæ Ordinibus factum, eamque primam abdicationis causam Sigismundo fuisse: subscriptionem minorennis legibus Regni non requiri. Excipiebant tamen isti; hæc ideo tantum à Polonis notata, ne & Sueci scrupulose nimis cum ipsis agerent. Polonos denuo ad rem ipsam accedere velle, cautione scripto interposita, idonea se procuratoria allaturos, & quæ eventuri tractatuum congruerent. Sed Sueci prioribus insistebant: in Sueciam se scripturos, & intra sex septimanas responsum obtenturos; ut tamen hæc mo- 1631.

ra

1635. 21. Febr.

ra hautquidquam ad abrumpendos tractatus, multo minus ad resecandum induciarum tempus spectet. Aliud demum temperamentum à Sigismundo Marchione Brandeburgico proponebatur: procuratoria ita formanda, ut tituli in præsens omissi post pro eventu tractatuum inseri queant. Quod & ipsum Sueci adspernabantur; cum id perinde sit, ac sine procuratorio tractare; idemque sine exemplo fiat; ac demum rebus diu disceptatis omnia eludi queant. Dum hoc modo tractatus per duos amplius menses comperendinantur, à Brandeburgicis de mutando tractatuum loco agebatur, quod circa Hollandiam annonæ, & pabuli copia non esset; tandemque placebat, ut stativa Polonorum Marienwerderæ, Suecorum Jonasdorfii, Mediatorum Mariæburgi forent, Stumsdorfii congressus haberentur. Scripserat interim Brandeburgicus Elector ad Oxenstiernam, ne super titulo nimis rigidos se Sueci exhiberent. Cui Oxenstierna reponebat: nihil heic concedi posse, cum de Regni libertate agatur.

Sueci bellum adparant.

§. 130. Isthæc tractatuum auspicia in Sueciam nuntiata modicam pacis spem relinquebant; ac satis constabat, solitam Polonorum pertinaciam instigationibus Pontificis, & promissis Cæsaris, pecuniam & militem offerentis, magis obfirmari. Eoque cum judicaretur, nulla magis ratione Polonos ad æquas conditiones admittendas adigi posse, quam ancipitis belli ostentatione, summa vi arma parari, delectus per totum Regnum haberi nobilium equites per Livoniam, Esthoniam, & Ingriam lustrari, classem denique adornari, ut adulto vere Jacobus Gardius Sueciæ Archistrategus cum valido exercitu, qui ad viginti millia militum adscendere ferebatur, in Borussiam trajiceret. Jam quoque super neutralitate cum Ducali Borussia, Jacobo Curlandiæ Duce, & Gedanensibus agebatur, quam & sibi in eventum belli concedi Dux Pomeraniæ misso legato petebat, ob antiquam necessitudinem, quæ Pomeraniæ cum Polonia intercederet: quam & Senatus annuebat. Nec dubium est, quin exercitus ille mense Junio in Borussiam adpellens maximum tractatibus promovendis momentum attulerit. De cætero annuebant Rectores Sueciæ, ut procuratorium Polonicum eo modo, sicut in tractatibus anno vicesimo nono adornaretur, quod parum interesse videretur, si Polonus Sueciæ titulum in eodem usurparet. Nam si induciæ duntaxat coirent, prætensio istius salva manebat: pace facta, eadem cedendum erat.

Tractatus instaurantur. 4. Maji.

§. 131. Mense Majo suspensi hactenus tractatus instaurabantur, Mariæburgi primo exempla procuratoriorum permutabantur, Suecis priori congressu exhibita denuo offerentibus, cum à Polonis nihil, quod ad rem faceret, in iis desideratum foret, Anglo & Brandeburgicis agnoscentibus. Ast Poloni novum à Suecis procuratorium exigebant; alias nec se novum prolaturos: & ut Sueci Uladislao titulum Regis Sueciæ tribuerent, siquidem Poloni istum Christinæ dare deberent. Mediatores insuper nosse cupiebant, quid responsi è Suecia Legati obtinuissent. Ad quæ Sueci reponebant: id ipsos

6. Maji.

in progressu tractatuum intellecturos. Post iidem novum procuratorium offerebant, non velut debitum, sed ostentando in pacem studio; cui Uladislai titulus, in priori omissus insertus erat; in reliquis cum priori congruebat. Contra in Polonico Sueci hæc vitia observabant, quod Polonus integrum sibi Sueciæ titulum tribueret, Christinam simpliciter tantum Sueciæ Reginam vocaret: & quod peculiari clausula suum sibi jus reservaret: nec Reipublicæ procuratorium adesset. Spem tamen faciebat Anglus, integrum titulum Christinæ, addita protestatione tributum iri, excepta Esthonia. Id quod tandem Sueci admittebant, 1635. modo titulus ita exprimeretur, sicut superioribus cum Gustavo Rege tractatibus factum erat. Inter 6. Maji. hæc Legatus Gallicus Claudius Memmius Avauxii Comes è Suecia adpellebat, ubi præteritam hiemem exegerat; cui à Rege Galliæ injunctum, ut omnem operam daret controversiis inter Suecos Polonosque componendis, quod metus esset, ne armis Suecicis, quæ mors Gustavi Regis, & clades Norlingana jam satis debilitaverat, alio avocatis, Austriaci tota mole Galliæ incumberent. Qui & diligenter id egerat, ut Suecos belli Germanici pertæsos, & in Polonicum, velut propius ipsorum res tangens, conversos, rebus Germaniæ immersos retineret. Ejus adventus eo gratior Suecis erat, quod Angli & Brandeburgicorum in Polonos studium aperte nimis pelluceret, quorum & hi oppida sua Polonico milite firmarant. Post paucos quoque dies ab Hollandis Legati aderant Rochus Hœnartus, Andreas Bickerus, & Joachimus Andreæ. Primo Stumsdorffii con- 14. Maji. gressu Sueci & Poloni se invicem salutabant, Gallo, Hollandisque Suecos, Anglo, & Brandeburgicus Polonos comitantibus. Heic Sueci declarabant; Uladislaum Regis Sueciæ titulum gerere posse; adversus quem tamen ipsi peculiari instrumento protestationem sint interposituri. Vicissim Poloni Christinæ plenum titulum tribuerent, protestationem in procuratorio omitterent; sed si alio scripto protestari velint, id se ignoraturos. Alia lege se ad tractatus haut descensuros. Ac ne verbis id tantum jactari crederetur, exercitum è Suecia jamjam adventantem ostendebant. Mox procuratoria invicem exhibebantur; ubi in 18. Maji. Polonico omissum ad Ducatus Finlandiæ *Magni* vocabulum, post nonnullam disceptationem Polonicus Cancellarius propria manu instrumento inserebat; quo Sueci in gratiam Mediatorum adquiescebant. Procuratorium Suecicum in Legati Anglici, Polonicum in Gallici manus depositum fuit. Utraque pars protestata est, ne tituli diversæ partis Regi dati, suo Regi, Reique publicæ noceant, si forte tractatus ad optatum finem non perveniant. Quæ protestationes pariter in Legatorum manus consignatæ sunt, easque se recepisse Legati scripto testabantur, peculiari cautione polliciti, se infecta re procuratoria bona fide restituturos.

Super leges pacis frustra disceptatur.

§. 132. Post inter Mediatores convenit has pacis leges partibus ferre, ut Uladislaus pro se & fratribus Regno Sueciæ renuntiet ea conditione, ut post mortem Christinæ, ejusque lineæ Uladislaus atque ipsius stirps in Regno Sueciæ succedat, & omnia loca hoc bello occupata, in Borussia atque Livonia Regi Regnoque Poloniæ restituantur. Quas leges Sueci juxta ac Poloni adspernabantur. Et Sueci quidem postulabant, ut Uladislaus pro se ac fratribus prius renuntiet omni actioni ad Regnum Sueciæ ditionesque ab eodem nuper aut olim adquisitas, simul titulo & insignibus Sueciæ abstineat. De hoc sibi constare debere, antequam super restitutione mentio fiat. Contra Poloni super restitutione prius cognoscere cupiebant, quam de renuntiatione ageretur. Igitur instantibus maxime Anglo & Brandeburgicis Sueci demum decla- 20. Maji. rant: Uladislaus plene pro se & fratribus æternæ pacis causa renuntiet, se quoque mero pacis amore, nec velut in pensationem ejus renuntiationis locis Borussiæ à se possessis cessuros. Eam declarationem nonnulli præmature factam censebant, ac Polonis metum Suecorum inde conjectantibus spiritus accessisse. Judicaverant tamen Sueci legati, ut ostenderent, serio sibi pacem cordi esse, aliquid utique pro renuntiatione esse offeren-

1635. ftineret; se vicissim Borussiam reddituros remissis belli sumtibus, nisi quantum deducendo exercitui opus foret. Interea Livoniam penes Suecos mansuram, super qua finitis induciis denuo tractandum. Ast Mediatores ultra viginti quinque annos inducias vix obtineri posse ferebant. Simul Gallus inclinatas in Germania res ostendebat; ac inducias istas interno quoque Sueciæ statui expedire. Judicabat quoque Suecos initio nimis liberaliter obtulisse; cum Poloni modico concesso immensa petere soleant. Quanquam idem postea gloriaretur, se Suecos illusisse, dum simulando se jam extrema ipsorum mandata nosse, eadem ab illis elicuerit. Vicissim Mediatores isthanc Polonorum declarationem
11. Jul. afferebant; pacem se quidem præoptasse cum renuntiatione & parte Livoniæ, quam vel pecunia redimere velint: in gratiam tamen Mediatorum in inducias consentire his legibus, ut Uladislaus non renuntiet, insula Dalena Dunę fluvio adsita Polonię restituatur; quo Livonis fides fiat, Regem Poloniæ illorum recuperandorum spem non abjecisse; induciç in duodecim annos sint; spem tamen plurium annorum esse. Cum Sueci prioribus inhærerent, Gallus negabat, plus quam viginti quinque annos obtineri posse; & Rectores Sueciæ id ipsis probari privatim sibi declarasse: se Polonos dehortaturum à petendis Livoniæ partibus: contra suspensionem tituli per inducias postulare iniquum esse. Nec Uladislaum quadragenario majorem
14. Jul. triginta annos supervicturum, eo mortuo titulum ultro expiraturum. Tandem postquam Gallus spem fecisset, Uladislaum titulo Sueciæ saltem adversus Christinam abstenturum, declarant Sueci se in triginta annos consentire. Inde à Gallo concipiebantur capita induciarum apud Polonos proponenda; ut in triginta annos induciæ sint; Borussiam Sueci restituant, Livoniam retineant: securitas mari præstetur Sueciæ à Polonia, Electore Brandeburgico, & Gedanensibus: pecunia detur deducendo exercitui, aut vectigalia Suecis ad finem anni relinquantur: vectigalia ad eum
15. Jul. modum redigantur, quo ante bellum fuerant; ac Uladislaus titulum adversus Sueciam non adhibeat. Petebat quoque, ut in suo arbitrio relinquatur, quinque adhuc annos remittere, si opus sit. Ita Gallus in reliquorum Mediatorum aliqui Thorunium ad Uladislaum excurrebant, prorogatis denuo pauculos ad dies induciis; id quod ad finem usque tractatuum repetebatur. Quanquam enim Rectores Suecię minutas istas prorogationes vetuissent. Gardius tamen, & Legati eas abnuere consultum non judicabant; quod non appareret occasio rei bene gerendæ, quoad tractatus ad finem perduceretur. Sed & miles terra, marique morbis infestatus, simul domi res parum lætæ, & per Germaniam valde prolapsæ haut suadebant ferrum stringere, quamdiu ulla pacis spes superesset. Quia tamen istæ prorogationes in Lithuaniam non accurate nuntiatæ essent, Radzivilius interim superato Duna fluvio in Livoniam irruperat late per agros populatione facta; nil tamen præter vile munimentum terreum Rigam inter & Kokenhusam occuparat, cum Sueci contra Duneburgum cepissent, ac in diversa parte superato Duna populando par pari retulissent. Eodem quoque tempore typis excusum scriptum Uladislai nomine per Germaniam ac Daniam vulgabatur, quo Suecos, ut ipsius imperio succedant, multis rationibus ac promissis sollicitabat. Ejus multa exempla in fascem compacta per quempiam telonii ministrum in freto Oresundico Gothoburgum transmissa fuerant; simul duo literarum studiosi per Smalandiam vagi id passim disseminabant. Quod uti seditioni excitandæ inventum erat; ita Rectores Sueciæ edictum promulgabant, quo sub capitis pœna interdicebatur, id scriptum spargere, habere aut legere. Etsi Uladislaus, cum Legati in Borussia inter tractatus talia tentari quererentur, suo consensu idem publicatum negaret. 1635.

§. 135. Enimvero postquam totus jam exercitus Suecorum in Borussiam adpulisset, Borussi Ducales neutralitatem ambire cœperunt, qui antea non modicos spiritus gesserant. Nec parum Poloni turbabantur, antehac à Gedanensibus & Regiomontanis ad bellum stimulati; quod istius adventus ipsis inopinus accidisset. Regressi Thorunio Mediatores spem felici fine tractatus claudendi adferebant: & ipse Uladislaus Mariæwerderam ad suos Commissarios accedebat, quo mentem suam eo expeditius declarare posset. Ac ut tandem eo facilius partes coirent. Polono quidem Mediatores ostentabant immensum gliscentem Cæsaris potentiam, qui & ipse in Borussiam jus obtendat; cui recrudescens bellum facile ansam præbere queat istam recuperandi. Quam ob causam & legatio Saxonis pecuniam bello offerentis apud Polonum eo minus ponderis habebat. Vicissim Suecis imputabat Avauxius, quod in ipsorum gratiam Germanico se bello Galliæ Rex miscuerit, eoque par esse, ut & ipsi nunc aliquid Polonis concedant, quo rebus Germaniæ tanto efficacius vacare queant. Igitur cum super suspensione tituli arbitrio Mediatorum Uladislaus commisisset, ut tamen neutri parti præjudicium adferrent, convenit, ut iste durantibus induciis adversus Sueciam eum titulum non adhiberet. Hæreditariæ Principis vocabulum Poloni Christinæ tribuere initio recusabant, quod testamento Gustavi I. filiæ à Corona exclusæ, nova post abdicatum Sigismundum constitutione certo modo admissæ sint; quam Uladislaus pactorum subscriptione adprobare nolebat; designatæ tamen Reginæ nomen non abnuens. Super numero annorum diu disceptabatur, cum Sueci obnixe triginta postularent, Uladislaus contra ultra viginti quinque concedere nollet, causatus; cum sibi utra viginti annos vita ægre sit producenda, posteris se suis ita multum præjudicare nec velle, nec posse. Sed nec triginta istos annos velut pro imperio obtrudi sibi volebat. Tandem cum Sueci eam rem Mediatorum arbitrio commisissent, viginti sex anni induciis definiebantur. De sumtibus deducendo militi Suecico velut ignominiosum sibi recusabat Uladislaus; ne Turcarum quidem Imperatori istos præbitos: ac sibi quoque longe copias in Borussiam fuisse deducendas. Quo minus tamen aliunde peterentur, non repugnabat. Igitur placebat, eo nomine Suecos vectigalia ad mensem usque Decembrem retinere. Cupiebant quoque Sueci per inducias sibi caveri, ne naves in portibus Borussiæ armare liceret; ideo quod Sueci Danique nullum unquam Poloni jus in Mari Baltico agnovissent. Contra monebant Mediatores, ut mollioribus id verbis exprimeretur, ne ignominiæ Polonis cederet. Ac Rectoribus Sueciæ satius videbatur laxiore heic formula uti; ne ex Borussiæ, & Curlandiæ portubus aliquid suscipiatur in fraudem Suecię tendens; quam peculiariter exprimere, de classe non habenda, non armanda, aliisve concedenda; ne forte Poloni ansam inde arriperent contendendi tale jus utique sibi competere, aut istud à Suecis agnosci. Ratihabitionem Reipublicę prius exhiberi debere Sueci contendebant, quam ipsi Borussia militem deducerent; aut saltem sex millia militum his locis tantisper retinenda, majore exercitus parte abducta. Poloni contra offerebant, Regem & Commissarios, omnesque qui adessent Senatores cautionem interposituros. Proponebatur quoque Elbingam, & Pillaviam tantisper sequestro

Poloni mitescunt.

22. Jul.

4. Aug.

1635. questro deponendam. Quod Suecis non placebat, cum utique hac ratione istis locis sibi excedendum foret. Tandem in Suecorum postulata Poloni consentiebant, ut isti Elbingam & Pillaviam retinerent, quoad Reip. ratihabitio advenisset; quod intra diem decimum Decembris futurum sperabatur. Injunctum quoque fuerat à Rectoribus Sueciæ Legatis, ut Elbingę securitati diligenter caveretur, quo eadem ob studium in Sueciam si non meliori, saltem deteriori conditione foret. Ita super plerisque capitibus jam convenerat, ac Legati utrinque multa cum amicitiæ significatione, mutuaque gratulatione congrediebantur. Inter ista cum super digniore loco inter Hollandos & Brandeburgicos controversia moveretur; Gallus Brandeburgico videbatur favere; Sueci in neutram partem inclinantes, promiscue & stando res expediri suadebant.

11. Aug.

Turbæ intertractandum. 14. Aug. §. 136. Supererat, ut pacti formula conciperetur: cui ab utraque parte lima adhibebatur. Ubi parum aberat, quin subito totum negotium in ipso velut portu alliderctur. Zadzickius designatus Episcopus Cracoviensis obtinendæ eo citius Pontificis confirmationi, ubi de relinquenda Suecis Livonia agebatur, annotaverat, ut Catholicis per Livoniam sacra sua exercere concederetur haut ratus, cæteros Senatores ita avide id arrepturos. Idem inde Legatus Gallicus intempestivo suæ religionis zelo, contradicente licet Anglo, crebro urgebat, causatus Cancellarium Polonicum alias non subscripturum, Episcopi nimirum munus gerentem, aliosque Polonos idem velle. Et jactabant Poloni, si titulo pacis perpetuę Livoniam Sueci obtinerent, posse ipsos circa sacra ex legibus Regni sui disponere; quod secus sit, cum istam temporario duntaxat jure possideant. Anglus & Hollandi id temperamentum proponebant, ut verba ita conciperentur; *salvo jure religionis Catholicæ in Livonia, ubi aliquis cœtus est.* Cum autem nullus cœtus sit, eam clausulam inanem fore. Ast Sueci reponebant; prioribus tractatibus nullam ea de re mentionem factam: nec Polonos aliud quærere, quam ut tractatus abrumpantur. Et si utique bellum sit futurum, potiorem sibi hanc, quam aliam bellandi causam fore. Alias verbo nobilium virorum promittebant, istis uti hactenus nullam molestiam exhibitum iri, si quiete agant; sed ut pactis id inseratur, in sua potestate non esse. Intra quatuordecim annos Romana sacra ibi non fuisse exercita; nec constare, an ullus ibi nobilis degat ea sacra professus. Quod si itaque pactis publice super ea re inseratur, statim sacrificos advolaturos, pro more varia molituros.

17. Aug. Consumserat ea disceptatio aliquot dies, donec tandem Poloni ita caveri vellent: *ut Catholici libertate conscientiæ gaudeant, nec in eos inquiratur, & si qui Catholicæ religionis cultu rituve privatim usi fuerint, ut illis fraudi noxæque non sit.* Nec amplius tamen postulabant pactis id inseri, aut scripto à Suecis caveri; sed satis habebant verbis id promitti, utque Mediatores de eodem testimonium scripto conceptum ederent. Cum Suecos priori declarationi inhærentes Gallus super concedendo privato cultu urgeret, & illi rem utique eodem redire reponerent, nec se amplius quid largiri posse, aut præscriptam formulam admittere; Gallus commotior, *nec ego*, inquit, *quidquam aliud dicam; valeant, nec revertar.* Cum igitur Mediatores diu nullum à Polonis responsum adferrent, Suecis, die jam in vesperam inclinante, & maturandę disceptationi, placebat equos curribus jungere, & per tubicines discessus signum dare; quod & antehac factum erat. Eo ipso momento in Polonorum tentorio quæstio de sacris à Gallo aliisque acriter disceptabatur; & quia Gallus Suecorum declarationem paulo asperius retulerat, velut utique bellum mallent, quam ista concedere, Jacobus Sobieskius *Regni Incisor*, exclamabat; *ergo bellum:* quod vocabulum statim inter assistentes Legatorum ministros diditur. Et cum simul clangor tubarum Suecicarum resonaret, idem Sobieskius: *en Musicam*, inquit, *in qua nati, & educati sumus.* Statim hinc ad equos conclamatur; & instigante turmæ præfecto Joanne Dzialinskio Husari ad tentorium usque Polonicum ruentes, inclinatis lanceis longius impetum daturi erant; ni Mediatores, qui jam à Polonis ad Suecos redibant, & Poloni Legati istos cohibuissent. Sueci quoque tumultu animadverso, comitatum suum, & præcipue duas Finnorum equitum turmas ad vim repellendam disposuerant, vetito tamen, ne pugnę initium ipsi facerent. Quaterni utrinque sauciati, antequam tumultus iste sedari posset, quod turba promiscue apud caupones potaret. Zadzickius postea, tantillam controversiam tanto fervore agitatam pœnitens, ut honeste se inde extricaret, ita demum verba temperabat, ut privatę *devotionis* libertatem istis hominibus permitti vellet; quo vocabulo Gallus negabat jus sacerdotes in Livoniam introducendi, aut celebrandi Missas comprehendi. Quanquam autem Sueci aliquandiu contenderent, privatam duntaxat *professionem* ejus religionis fore liberam; tandem tamen abrumpendo inutili litigio laxioribus verbis declarabant; se consentire, sicut antea scripto & sermone factum, hac lege, ut Mediatores testentur, quæ sua mens circa eam concessionem fuerit. Quam superficiariam declarationem libenter Mediatores admittebant; neque amplius de interpretatione istius formulæ mentionem facere volebant. Sic tandem discussis omnibus instrumentum pacti formatur. 1635.

20. Aug.

21. Aug.

Catastrophe tractatuum. §. 137. Inde Poloni vehementer instabant ut intra biennium aut triennium tractatus de pace perpetua instaurarentur, quod Rex semper ab induciis abhorruerit: sed Sueci ad certum tempus adstringi nolebant. Curlandię quoque Dux quædam sibi loca à Suecis restitui petebat; quem Poloni ad Reginam Sueciæ remittebant. Dabat quoque negotium lis super pręcedentia inter Mediatores, dum Gallus priorem, Anglus æqualem locum postulat. Jactabat Gallus antiquitatem, ac potentiam Regni autoritatemque Ecclesiæ & summorum Pontificum, qui hunc Regibus Christianis velut filiis suis ordinem assignaverint; longam quoque Regum Gallorum seriem, & alia id genus. Tum & veteribus in Conciliis, ac nuperis Belgii constitutis induciis Legatos Gallię priorem prę Anglis locum obtinuisse. Quin induciis sexennalibus inter Sueciam & Poloniam opera eorundem Regum, sancitis, Herculem Charnassęum Gallicum Legatum Rowium Anglicum pręcessisse. Ad quę Anglus reponebat; omnes Reges pares esse, ac si quæ Gallo honoris ac ordinis pręrogativa tributa sit, id à Pontificibus Romanis profectum, quorum autoritati Anglia pridem renuntiaverit. Quod ante sexennium factum sit, causam fuisse, quod Charnassęus prior in Borussiam advenerit. Unde se vicissim, qui nunc prior adfuerit, eodem privilegio gaudere debere, saltem apud Polonos: nec tamen intercedere, quin in Suecorum instrumento, quorum Regnum Gallus adierat, priore loco scribatur. Post tamen concessit, ut Gallus priore loco in utroque instrumento nominaretur, dummodo à Legatis pacta non subsignarentur. Nec minus Hollandos inter & Brandeburgicos certabatur; circa quos in neutram partem tunc inclinabat Gallus, sed Sueci proponebant, ut in Suecico instrumento Brandeburgici ob cognationem cum Regina, in Polonico Hollandi priore loco subscriberent. Postea tamen magis placuit, ut exordium pacti ad formam

1635. formam narrationis conciperetur, quantumvis Gallo id parum arrideret; utque nemo Mediatorum subscriberet, præter Gallum, qui tamen reliquis insciis hoc faciebat. Super deductione exercitus Suecici in Pomeraniam Poloni nonnihil scrupuli movebant, ne ista concessa viderentur pacta cum Austriacis violare.
1. Sept. Tandem inter archistrategos Gardium, & Konispolskium convenit, ut duodecimo die post exhibitam Regis & præsentium Senatorum ratihabitionem Sueci Marięburgo, Capite Vistulæ, quod solo æquandum erat, Insula Majore, Brunsberga, Tolcamito, & Stuma decederent; sed usque ad ratihabitionem Reipublicæ cum idoneis præsidiis retinerent Elbingam, Insulamque Minorem cum superstructis castellis, & Pillaviam. Miles ocyus & catervatim deduceretur, arcendæ
2. Sept. regionis vastationi. Tandem subscriptione Stumsdorfii facta in specimen novę amicitiæ Poloni Suecis Curlandi petita commendabant. Sueci contra apud Polonos intercedebant, ut linea Franconica Marchionum Brandeburgensium Ducatu Borussię simul investiretur. In quo Legati Poloni operam suam pollicebantur, si Marchio Sigismundus
7. Sept. ipse id negotium apud Comitia ageret. Cum ratihabitio Regis exhiberetur, in sigillo titulus Suecorum, Gothorum, Vandorumque Regis plenis literis expressius erat; eoque istam Sueci admittere abnuebant. Sed quia Polonis aliud sigillum in promtu non erat, placebat, ut is titulus Cancellario Poloniæ è cera eliderctur. Quo nomine tamen scripto testimonium perhibere neque ipse Cancellarius voluit, ideo quod in tractatu conventum expresse fuerat, ne de illa omissione articulus fieret, aut quidquam scriberetur: neque Avauxius, prę judicium Polonis facere vellet. Istis porro induciis Ordines Sueciæ in Comitiis ad mensem Octobrem inductis applaudebant, eoque nomine per totum
8. Nov. Regnum supplicationes habebantur. Restabat disceptatio super Pillaviæ castello, à Suecis primum extructo; qui à Brandeburgico postulabant, ut sibi sumtus in id facti refunderentur; alias idem solo se æquaturos.
13. Dec. Tandem conventum, ut Brandeburgicus Suecis decem millia uncialium solveret, remissa actione ob vectigal Elbingense, & abreptas olim quatuor naves, & abolito ære alieno, quod Momelæ præsidiarii contraxerant, quod ad quindecim millia uncialium adscendebat. Ita sub initium anni sequentis Pillavia integra Brandeburgico tradebatur.

Danica. §. 138. Eodem anno Danus eo securius animi sui sensum adversus Suecos exserebat, quo minus hosce sibi ob res in Germania ruentes metuendos credebat. Unde palam de Oxenstierna, ejusque actionibus contemtim loqui: Vix aliquid vesanum magis à viro prudentię opinione celebri potuisse patrari, quam quod ipse equestri loco natus summam rerum per Germaniam directionem sibi arrogare, Saxone & aliis præteritis; Ducique Bernhardo Franconiam, aliis alia donare sustinuerit. Absurde quoque eundem nunc sumtus belli repetere, cum antea jactarit: Gustavum Regem injuriam à Cæsare in Borussia illatam ultum ivisse. Dudum quoque in Germania pacem fuisse, si mediatoris sibi munus exercere contigisset, cui solus Oxenstierna obstiterit; qui verbis ipsum acceptare visus reipsa eluserit; ac animi sui sensa obscuris verborum ambagibus involverit. Et quanquam fateretur, Cęsarem nunquam cum Suecis tractare voluisse; judicabat tamen, se id correcturum fuisse, si Suecis pacem cordi esse vidisset. Cæsari insuper victoriam augurari non desinebat, etiam postquam Gallus bello se immiscuisset. 1635. Pacem tamen Pragensem improbabat, partim quod sua mediatio ab omnibus acceptata, plane posthabita foret; partim quod ea conditionibus adeo erubescendis constaret. Quanquam autem concesso Bremensi pręsulatu Sueci eum sibi æquiorem speraverant: apertius tamen quam antea aversum ab ipsis animum cum contemtu expromebat, quod crederet, haut ita facile bello Germanico istos se extricaturos, novo insuper bello cum Polonis involvendos; stulte facturum Polonum differens, si pacem nunc aut inducias ineat, tanta ultionis sumendæ occasione. Quo casu arbitrum se belli fore credebat. Hinc & nutantibus in Borussia tractatibus quatuordecim bellicas naves in freto Oresundico disponebat, causatus Anglum se, cui tunc magna classis parata erat, accessu Maris Baltici prohibiturum; revera ut bello conflato solus, aut Anglo junctus vectigalia Suecorum per Borussiam disturbaret. Idem quoque, cum neutrarum se partium ferret, ac Suecos militem in Dania conducere vetuisset, in custodiam datis, qui id ausi fuerant; Polonis permittebat Hafnię naves armare, socios navales conscribere, annonam emere. Sed & ipse venditionis specie duas illis bellicas naves dabat cum omni paratu, quibus commercia Suecorum in Mari Baltico turbaturi erant, si pax non coiret, promisso etiam receptu in Holsatiæ portus. Etsi deficiente pecunia Poloni vix quatuor parare naves modicæ formæ possent. Induciis tamen conclusis Danorum naves statim freto amovebantur, ipsosque animis non parum concidisse animadvertebatur. Eodem quoque anno magis quam antea Suecicæ naves in freto Oresundico molestiis afficiebantur, publicanis obtendentibus, testimonia navium nimis vetusta esse; diem, quo datæ sint, falsum substitutum; Hollandicas merces sub Suecorum nomine vectigal eludere. Absentibus nautis telonarum ministri obtentu inquirendi, num quæ merces veherentur, quas professi non essent, naves perscrutabantur, cistasque refringebant; quod visum erat abripiebant. Quandoque testimonia plane auferebantur, velut invalida; & iter persecuturis nautis pecuniæ extorquebantur, nulla ratione reddita, quam quia sic placeret. Sed quia ob iniquitatem temporum istę injuriæ Suecis tantisper mussitandæ videbantur, Senatus Sueciæ Residentem Stramfeldium jubebat velut ultro, & proprio nomine vexationum remedium exposcere. Qui tamen parum proficiebat, Rege causante ob mercatorum fraudes accurata opus esse inspectione. In dubium quoque idem revocabat Gothoburgensium privilegia, quod diceret; Hollandos suas merces ibi paulisper depositas inde per fretum alio transportare, & obtentu immunitatis Suecicæ ipsius vectigalia defraudare. Sub finem tamen anni per Residentem suum Holmię denuo se bello Germanico Mediatorem offerebat, uti putabatur, quod Saxonem imminentibus malis ereptum cuperet, cui initia belli Russica. male se dare videbat; an ut pacatis vicinis suo quoque Regno securitatem compararet, ingravescente jam ætate, & quod filium Christianum artibus belli pacisque parum pollere conspiceret.

§. 139. Cum Russis eo anno nihil memorabile gestum, nisi hoc forte scriptione dignum sit; quod cum ipsis convenit, ut utrinque Residentes ordinarii, qui antea sumtibus ejus, apud quem agebant, vixerant, deinceps sui quisque Principis impensis sustentarentur.

SAMUELIS PUFENDORFI RERUM SUECICARUM LIBER OCTAVUS.

EPITOME.

Facies rerum sub initium anni. Habitus Hollandiæ, 2. Angliæ, 3. & Galliæ. 4. Galli Fœderum ratihabitionem quærunt, quam Sueci abnuunt. 5. Danus ad pacem hortatur. 6. Rectorum Sueciæ circa pacem, 7. & bellum consilia. 8. Oxenstiernæ consilia. 9. Daniæ Rex Oxenstiernam ad pacem invitat. 10. Inter Saxonem & Oxenstiernam super pace acta. Fœdus Gallicum impedire conatur Meclenburgicus, & Daniæ Rex. 11. Oxenstierna cum Legato Gallico tractatus suscipit. 12. Controversiæ circa fœdus cum Gallo. 13. Temporaria transactio inter Oxenstiernam, & Chaumontium. 14. Oxenstierna pecuniæ inopia urgetur. 15. Idem tres exercitus parare instituit. 16. Belli genius mutatur. 17. Observanda circa Pomeranos, Electorem Brandeburgicum, 18. Wilhelmum Vinariensem, Archiepiscopum Bremensem, Comitem Oldenburgicum, Ducem Neoburgicum, 19. Georgium Luneburgicum, 20. & Wilhelmum Landgravium. 21. Banerius improviso trans Albim abit. Legio Saxonicorum opprimitur. Mitzlafius Barbyæ capitur. 22. Saxo ad subveniendum suæ ditioni advolat. 23. Irriti Saxonicorum in Suecos conatus. Saxo prælium detrectat. Banerius à Sala recedit. 24. Saxonici vapulant. Banerii consilia. 25. Saxo Hatzfeldio junctus in Banerium movet. Banerius trans Albim se confert. Idem cis Albim regreditur. 26. Lohusius missionem obtinet. 27. Banerius nascentem ductorum conspirationem opprimit. 28. Saxo Albim transit. Banerius Werbenæ subsistit. Ratenavia bis capitur. 29. Saxo Magdeburgum obsidet. Baudisius imperium abdicat. 30. Banerius Magdeburgo frustra succurrere cupit. 31. Gesta per Pomeraniam. Wrangelius in Pomeraniam venit. Marazinus denuo in Pomeraniam redit. 32. Pomeranorum in Suecos animus. 33. Gesta per Westphaliam. Cniphusius occumbit. Cæsareorum ad Haselunam clades. Suecici cis Visurgim cedere coguntur. 34. Leslæus in Westphaliam mittitur. Georgius Dux Luneburgicus ambiguum se gerit. 35. Leslæus legiones devias ad se pellicit. Idem Visurgim transit: & duas hostium legiones opprimit. 36. Minda in Suecorum potestatem redigitur. 37. Wilhelmus Landgravius diu nutat. 38. Idem post longam deliberationem se cum Suecis conjungit. 39. Circa Hanoviam acta. 40. Ejus obsidium solvitur. Leslæus ad Visurgim se confert. 41. Acta per Alsatiam. Gallasius ex Alsatia se proripit. 42. Dux Bernhardus Lutetiam proficiscitur. 43. Coloredus à Gallis vapulat. 44. Misera Rhenani tractus facies. Valetta in Alsatiam movet, 45. Uti & Dux Bernhardus, qui Tabernas obsidet. 46. Saxo ad Reginam Sueciæ scribit. 47. Daniæ Rex inanem Lubecæ tractatum molitur. 48. Ministri Anglici apud Oxenstiernam propositio. 49. Cum Meclenburgico super pace acta. 50. Oxenstierna in Sueciam discedit. Ordinum Sueciæ decretum. 51. Saxo Magdeburgo potitur. 52. Banerius Leslæum ad se evocat. 53. Idem Luneburgum, & Winsenam in potestatem redigit. 54. Hostis Havelberga, Werbena, Ratenavia & Brandeburgo potitur. 55. Banerius cis Albim tendit. 56. Hostis ad Perlebergam considet. Banerius in hostem tendit. 57. Hostis prælium detrectat. 58. Pugna ad Witstocum. Hostium clades. 59. Motus animorum post eam pugnam. 60. Eadem machinationes Dani & Luneburgici eluduntur. 61. Banerius paulo tardius hostem persequitur. 62. Hostium conditio. 63. Banerius in hostem tendit. 64. Idem Cæsareos ultra Hassiam propellit. Erfordia in partes Suecorum concedit. Banerius in Misniam tendit. 65. Gesta per Pomeraniam. Stargardia vi expugnatur, & iterum ab hoste deseritur. Improvisa Suecorum cum hoste collisio. 66. Wrangelius Gartzium expugnat; 67. Idem in Marchiam progreditur, Custrinum nequidquam captat; in Pomeraniam redit. 68. Stralsunda à Cæsare tentatur. 69. Gesta per Westphaliam. 70. Gœtzius per Hassiam grassatur. 71. Hanoviæ status. 72. Per Alsatiam gesta. 73. Cæsarei in Burgundiam tendunt. Insignis Bernhardi Ducis velitatio. Iste cum Gallis Alsatia excedit. 74. Gallasius in Galliam irrumpere conatur. 75. Transactio cum Archiepiscopo Bremensi super neutralitate. 76. Consilia Rectorum Sueciæ super pace. 77. Meclenburgicus frustra circa pacem satagit. 78. Daniæ Rex pacis mediationem in Suecia urget. 79. Idem pro filio matrimonium Reginæ Christinæ ambit. 80. Ratificatio fœderis Wismariensis cum Gallo differtur. Rationes contra fœdus Gallicum. 81. Galli parum observantes fœderis se ostendunt. 82. Sueci ad conventum Coloniensem venire abnuunt. 83. De fœdere cum Landgravio consultatio. 84. In conventu Ratisponensi acta. 85. Anglica. 86. Hollandica. 87. Curlandiæ Ducis petita.

1636. Facies rerum sub initium anni.

INitia tricesimi sexti anni quanquam Suecis paulo auspicatiora viderentur, amoto Polonici belli metu, & Saxonicis hinc inde non leviter castigatis, ut qui primo impetu trans mare pellendos à se Suecos speraverant, jam terris eosdem suis arcere satis haberent: non eo minus tamen horum res ad priores difficultates revolvebantur, haut sufficientibus viribus adversus gliscentem indies Cæsaris potentiam. Huic quippe post pacem Pragensem insignis accessio facta erat, subactis superioribus Circulis, & Saxone in ipsius partes concedente, cujus autoritas plerosque Protestantium eodem pertraxerat. Unde haut difficile erat Saxoni acceptas clades recentibus copiis sarciri, ac Suecorum progressius sistere. Hos contra omnes fere per Germaniam socii destituerant; nec quos alias id bellum tangebat, ea qua par erat alacritate sublevatum ibant. Solus Wilhelmus Hassiæ Landgravius immotum in Sueciæ partem studium præ se ferebat, sed quem hostis circum intentata vi, & consiliarii monitis urgebant, ut & ipse alieni auxilii indigus, tandem paci Pragensi cervices submissurus metueretur.

Habitus Hollandiæ. Hollandos neque Suecici Ministri, neque Landgravius permovere poterat, ut serio bellum Germanicum amplecti vellent. Quin potius amicitiam Cæsaris captabant, ut ipsi neutris partibus addicti libere commercia sua per Germaniam exercere possent; misso Viennam Foppone Aizema, qui modicam spem quæsita obtinendi fecerat, annitente insuper Coloniensi Electore, qui bello inter Cæsarem & Hollandos exardescente, prima præda erat.

Angliæ; §. 2. Angli quanquam post Joannis Skyttii legationem nonnihil desiderii fœdus cum Suecis ineundi ostenderant, mirati quod tota hieme nemo adesset, qui super eo perficiendo ageret; prævalebat tamen apud eos factio Hispanica, cui callidissimus quisque addictus erat; cui non obscure jactabant: longe minore impendio in Britannia Palatino terras dari, quam si recuperando Palatinatui bellum in Cæsarem & Hispanum sumatur. Hispanicus quoque Legatus de isto restituendo Londini multa spargebat. Et cum per totam hiemem bellum minari visi fuissent Angli, Cæsaris literæ adveniebant pollicitæ, si quamprimum Legatus Viennam mittatur super restituendo Palatino, de successu negotii dubitandum non esse. Igitur isti velut obliti veterum ludibriorum denuo Austriacorum sese artibus præbebant, misso ad Cæsarem Thoma Howardo Arundeliæ Comite. Quem insolito exceptum, habitumque honore perque inania dilatum Ratisponam demum remisere. Ubi cominus ostentata spe diu lactatus, tandem extracto nequidquam tempore vano cum responso dimittitur: Palatinatum restituendum esse, si Hispanis & Bavaro impensæ exsolutæ fuerint; Electoralem dignitatem Bavaro auferri non posse, ad quem & olim ea jure pertinuerit. Cæterum Rex usque adeo istorum ludibriis animum adplicuerat, ut ductoribus Suecicis in Angliam missis conducendi militis facultatem abnegaret, causatus; cum Cæsar nuper leges pacis obtulerit, & ipse Legatum eo nomine Viennam miserit, non convenire, ut Cæsaris hostibus militem apud se conscribere permittat, antequam de legationis exitu constet. Et quanquam jactaretur; ni postulatis Anglorum annueret Cæsar, ipsos statim in bellum erupturos; & eousque differrentur Suecici ductores territando Cæsari: ultra verba tamen non progressum iri satis perspiciebant ejus aulæ gnari. Quin & alia interea Anglus faciebat, quæ animum à fœdere contra Austriacos abhorrentem satis arguebant. Nam & à Gallis Lotharingiæ restitutionem postulabat, ut eo minus prætexti esset Cæsari Palatinatum detinendi. Et Hollandos sibi alienabat, mota super velorum dimissione, & piscatura lite, & sublevatis Dunquercanis, ne ab istis coërceri possent. Quæ huc spectare judicabantur, ut Hollandis necessitas adferretur inducias cum Hispanis ineundi. 1636.

§. 3. Denique Galli quanquam Cæsari arma in superiore Germania opponere cœpissent: tamen quia præcipuam virium partem adversus Hispanos in Belgium, & Italiam converterant, languidius, quam res exigebat, bellum Germanicum amplectebantur. Et Cæsareis, inani quamvis in Galliam irrumpendi conatu, spatium relictum fuerat totam Rheni ripam, Argentorato excepto, in potestatem redigendi, Gallosque aditu Germaniæ excludendi. Quin & post intentata per Picardiam irruptione Hispani istos ad tutanda sua revocatum ibant: simul Bernhardo Duci modicum tantisper exercitum objicere Cæsarei constituerant, quoad diversa in parte Suecos tota mole oppressissent, aut saltem ad littus maris in angustum compulissent. Sed nec deerant in Gallia, qui Regnum Sueciæ longe infra Galliam depressum vellent; & cum Legatus Grotius ea in re parum facilis fore videretur, varia ratione istum amoliri conabantur, instigato etiam Legato Veneto, ut ipsi super honoratiore loco controversiam moveret. Obtentui sumebatur, quod is non à Regina, sed ab Oxenstierna tantum literas fiduciarias haberet; utut hoc non obstante idem tecto capite antea coram Rege verba fecisset. Et quanquam Richelius omnia consilia ad deprimendam Austriacorum potentiam dirigeret, privata etiam causa stimulante, quod istos exitio suo imminere nosset: tamen & ipse non modicis urgebatur difficultatibus, deficiente argento, & plebe ob tributorum magnitudinem frænum mordente; quam ostentata propinquæ pacis spe demulcebat. Sed & Bavari non modicus in Gallia favor erat; ob quem post Bernhardo Duci Rhenum transire non permittebatur, qui de invadendo isto consilia agitabat. Denique & multum efficiebant monita Pontificis, pacem cum Austriaca Domo ingerentis; quibus præcipuus arcanorum arbiter Pater Josephus succinebat: cui dignitas Cardinalitia in præmium ob eversas ubique sub imagine fœderum res Protestantium destinabatur. & Galliæ,

§. 4. Quia tamen Gallorum quam maxime interesset, pax seu bellum cum Austriacis placeret, hosce Suecorum armis distringi; inde ne pax cum Saxone coiret, impedire summo studio nitebantur. Simul per Residentem Avaugurium apud Rectores Sueciæ instabant, ut fœdus à Lœflero Parisiis conclusum, & quæ cum Oxenstierna Compendii convenerant, ratihabeantur. Et quia super numero exercitus in Germania habendi nihil expressum erat, ut circa istum certi quid definiretur, petebat. Ad quæ reponebatur; ratihabitionem mature & rebus integris non fuisse quæsitam. Nunc cum res aliam plane faciem induerint, dubium esse, num Rex necessarium judicet pacta præsenti tempori parum congruentia firmari; & an non malit novos institui tractatus, aut saltem vetera pacta hisce temporibus adaptari. Isthæc quippe præcipue conservationem sociorum per Germaniam spectasse, qui nunc repudiato Regum auxilio hostilia induerint; quibus invitis utique auxilium obtrudi nequeat. Nec eo se animo in Germaniam venisse, ut socios sacrorum subruerent. Scopo igitur fœderis sublato, circa idem firmandum frustra satagi. Percepisse quoque ipsos, Galliæ Regem instinctu Pontificis alios in tractatus consensisse: hi quo spectent, prius constare sibi debere; simul quid Chaumontius

Galli fœderum ratihabitionem quærunt.

21. Jan. Quam Sueci abnuunt.

1636. tius attulerit; quid alii, quorum eque intereft, ad rem conferre velint; num Regi animus fit Cesari bellum indicere, & quæ circa reparandas Germaniæ res ipfius fit fententia? Super quibus omnibus Oxenftierne, ut cum Chaumontio agat, mandata transmiffum iri. Hoc refponfo Avaugurius non adquiefcens denuo poftulabat, ut Regina faltem Heilbrunnenfi fœdere ftet. Quanquam enim Rex promiffam ibi pecuniam non folverit, ejus loco tamen duodecim militum millia fub Bernhardo Duce fuftentari. Utque ex vi Parifienfis fœderis tota Alfatia cum Benfelda & Brifaco in Regis manus confignetur, Catholicique bonis fuis reftituantur; tum ne ulli tractatus abfque Regis confenfu circa pacem aut inducias cum adverfa parte admittantur. Repetebantur promiffa per Chaumontium Oxenftiernæ facta fuper reliquis fubfidiorum folvendis. Nec addere verebatur: Reginam tot fœderibus vinctam falvo officio peculiaribus tractatibus haut poffe aurem prebere, ni apud omnes Principes fidem fibi demere velit. Quæ jactura nullo emolumento, quod è feparato tractatu fperetur, penfanda fit. Ad hec importunius jactata Senatus reponebat: Fœdus Heilbrunnenfe à fe rati habitum poft fe infciis nova cum Fœderatis Ordinibus conventione Parifiis magnam partem refciffum. Lœflerum non à fe, fed quatuor Circulorum Ordinibus Legatum miffum; qui & mandati limites exceflerit. Ibi quoque in contumeliam nationis Suecicæ fummum belli imperium in Ducem aliquem, aut Principem collatum; qualem in Suecia non dari conftabat. Imo tertio decimo capite ejus pacti fœdus Heilbrunnenfe plane fublatum; unde & Oxenftiernam eidem contradixiffe. Quod autem pauca capita fibi molefta ex invalida conventione excerpantur, & ratihabenda offerantur, id fanæ rationi, & moribus gentium repugnare. A Chaumontio oblata è priori fœdere dudum debita fuiffe. Quin fi promiffam pecuniam Galli tempeftive repræfentaffent, cum Oxenftierna & Banerius adhuc Magdeburgi agerent, haut neceffum fuiffe, cum exercitu verfus littus maris Baltici recedere. Denique ratihabitionem noftram poftulaturum fui utique Regis ratihabitionem viciffim exhibere debuiffe; quam fe non habere fateatur. Porro res ita comparatas, ut nova conventione utique opus fit, fuper qua agendi Oxenftiernæ facultatem datam. Eidem fœdera cum Gallia hautquidquam obftitiffe, quo minus cum Saxone tractatus fufciperet, qui eo tempore, quo ifta feriebantur, focius fuerit; nunc recens bellum moverit, quod amica potius via componi, quam ulterius produci, non Sueciæ folum, fed & Galliæ interfit. Ceterum parceret ipfe aculeatis verbis fidei violatæ Reginam arguere, cujus fanctimonia Suecis femper integra confliterit, haut remiffius deinceps colenda. Ita quidem tempus tunc extrahere ftudebant Rectores Sueciæ, quoad facie rerum penitius infpecta decernere poffent, num fibi expediret pro modica pecunia ita bello immergi, ut citra Galliæ confenfum excedere eodem non liceret. Eoque id negotium ad Oxenftiernam rejiciebant, ut is, qui cominus res arbitrabatur, pro captu temporum ftatueret.

7. Febr.

Danus ad pacem hortatur. 30. Jan.

§. 5. Aderat quoque à Daniæ Rege Legatus Tago Tottius Senator, qui poft commendatum Regis fui ftudium circa quietem Germaniæ, & ut Suecia tam periculofo bello fubducta in tuto collocaretur, querebatur tractatus Wratiflaviæ indictos fuiffe clufos. Nam fi quæ in literis falvi conductus defiderata fuerint, ipfo in tractatu corrigi potuiffe. Sed dum circa ifta trutinanda tempus teritur, talia interveniffe, ut qualis tunc fperabatur pax, poftea obtineri nequiverit. Inde Rectores denuò hortatur, ut de Suecia in pacatum ftatum reponenda ferio curam fufcipiant; inopia cafuum, belli magnitudinem, vires hoftium, vicinorum indignationem, odia Proteftantium, immanes belli fumtus, iram Numinis ob facrorum focios oppreffos memorans. Huic à Senatu refponfum: penes fe culpam non fuiffe, quo minus Regis opera fcopum fuum obtinuerit. Inde memoratur, quam perverfe Saxo egerit, qui poft habita Regis mediatione ab omnibus acceptata peculiarem pacem enixus fit. Quod porro Rex digefta hac indignitate ulterius paci conciliandæ operari velit, id à fe magnopere probari. De fuo in pacem ftudio, quæ cum Meclenburgico acta fint, fatis teftari; ac ut æquæ pacis conditiones haut repudientur, dudum fe Oxenftiernæ in mandatis dediffe. 1636. 5. Febr.

Rectorum Sueciæ concilia una pacem.

§. 6. Ita cum hinc ad pacem, inde ad bellum folicitarentur Sueciæ Rectores, pax quidem optanda quam maxime videbatur; præfertim poftquam bellum jam gereretur cum facrorum fociis, & qui paulo ante junctis armis eandem caufam propugnaverant. Neque dubitabatur, quin Proteftantes Ordines pacem ferio exoptarent. Pontificii autem, etfi ægre à deftinatis fuis hofce plane opprimendi crederentur dimovendi: tamen fi recti rationem fubducerent, non minus caufarum videbantur habere pacem defiderandi, quam Sueci, Cæfar inprimis; urgente hinc Gallo, inde Suecis, ac plerifque Ordinum ægris, queis invitis pax Pragenfis fufcepta fuerat. Sed & Germania diuturno bello exhaufta, Cæfarei exercitus fame imminuti, ex Italia Hifpania fupplementorum nulla, aut modica fpes. Ipfe Ferdinandus fenio & valetudine debilis, cui fi fubito quid accidiffet ante ftabilitam filii fucceffionem, facile in aliam Domum faftigium Cæfareum migrare poterat. Unde in Suecia fpes erat ab hoftibus utique honeftam pacem obtineri poffe. Ad eam porro tres viæ oftendebantur. Nam & Galliæ Rex tractatus mediatore Pontifice propofuerat, & Danus conciliatorem fe pacis denuo ferebat; & Meclenburgicus non parum in eo negotio promoviffe vifus erat. Enimvero Pontifex fequefter Suecis nunquam fat æquus credebatur, utut Avaugurius jactaret; meliorem ipfis Mediatorem inveniri non poffe, quam Pontificem, Cæfari & Hifpanis offenfum, Gallifque faventem: neque Gallum Proteftantium falutem infuper habiturum. Sed & Dani quantumvis pacis Germaniæ cupidi mediatio Suecis invifa, qui & antea in hoc negotio dignitatis Sueciæ modicam rationem habuerat, & nunc fatisfactionem ab ifta poftulari cum irrifu accipiebat. Unde id faltem conftabat, omnibus eum modis impediturum, ne quis in Germania locus Suecis hypothecæ nomine relinqueretur. Nec parum fufpicionem augebat, quod Legatus iftius ita fervide negotium urgeret. Simul crebro inter ipfum ac Cæfarem commeantes nuntii clandeftini quid commercii arguebant. Quin & de animo ipfius fatis teftabatur, quod Uladiflaum Poloniæ Regem ftultitiæ argueret ob initas cum Suecis inducias; nec diffimularet, non Cæfarem folum, fed & Saxonem Suecos non dignari, ut cum ipfis tractatu mifceantur; eoque Meclenburgicum ab iftis fubftitutum. Quia tamen adparebat, Danum ifti negotio inhiare, nec citra offenfam, quæ hac rerum facie declinabatur, repudiari poffe; inde iftis omnibus diffimulatis ipfe multo verborum honore demulcebatur. Igitur Meclenburgico parario de pace agere tutiffimum videbatur; eoque Rectores Sueciæ Oxenftiernæ facultatem ifto interveniente cum Cæfare trans- 5. Jan.
igendi

1636. gendi miserant, addito, ut quantum liceret, tractatus absolveret, antequam alii se mediatores ingererent. Et maximi momenti habebatur conventus omnium Protestantium Luneburgi indicendus, cui Meclenburgica interpositio ansam dederat; quem si tempus ferret, Oxenstierna adire jubebatur, aut idoneos homines eodem delegare, ne absque fructu iste solveretur. Placebat quoque duo tractationis instrumenta concipi, unum, quo cum Cæsare hactenus hoste transigeretur juxta capita à Saxone concepta; alterum quo cum Protestantibus tanquam amicis super pensatione lati auxilii conveniretur; quæ materia Luneburgici conventus erat futura. Ubi & opera danda erat, ut Protestantes Ordines fœdere mutui auxilii Sueciæ innecterentur. Circa satisfactionem prior fere sententia stabat; nisi quod cum alias selecti Ordinum aut eximiam aut nullam petendam censuissent, Senatui jam satius videretur aliquid mediocre, quam nihil accipere, sive exsoluta statim pecunia, seu in diem accepta hypotheca. Quod si tamen præter stipendia militum nihil obtineri queat, præstare amicitia Ordinum adquiescere, quam ob solam satisfactionem in bello persistere, incerto eventu, & majore Sueciæ periculo, si reliqui bello se subduxerint, aut plures hostes accesserint. Cum dignitati Sueciæ satis consultum sit, si pacta à Cæsare ratihabeantur. Nec habiturum Gallum, quod de neglectis fœderibus queratur, quæ partim ab ipso abrupta, partim Sueciam non spectent, partim ratihabita nondum sint. Præsertim cum & Viennæ & Parisiis, ut fama fert, annitente Pontifice, tractatus pacis ferveant.

& bellum. §. 7. Quod si tamen pax non procederet, placebat arctius cum Gallia jungi. Equidem id consultum non videbatur, ita negotium præcipitare, uti Gallici Ministri urgebant, ut absque placito Gallorum bellum deinceps ponere non liceret; ęque tamen noxium habebatur, ambiguas inter res

6. Febr. Gallum abrupta repulsa offendere. Igitur & Avaugurio dandum responsum suspendebatur, & Oxenstiernæ scribebatur; videret, quomodo negotium pacis succederet. Hoc enim ad optatum perducto finem non defuturæ erant apud Gallum excusationes. Etsi utique Gallicus Legatus paciscì velit, super peculiari utriusque Regni securitate, commerciisque, & aliis olim conventis tractatus iniri posse. Sed pace irrita ita tractatus dirigeret, ut auxiliis Galliæ frui liceret. Et cum interea nuntiatum esset, Meclenburgicum jejunius quam antea responsum à Saxone tulisse, ex eoque colligeretur, pacem illi parum cordi esse:

13. Febr. iterum Oxenstiernæ injungitur; si intelligat, bellum utique continuandum, Gallos, Anglosque & alios ad causam suscipiendam excitaret. Sicuti & postea Avaugurius accepto responso non contentus, ducenta millia uncialium annuum subsidium offerebat. Et cum ea summa longe infra onus, quod isto bello subeundum foret, esse judicaretur; duplum fortasse & amplius, si postuletur, obtineri posse ferebat.

Oxenstiernæ consilia. §. 8, Paria consilia ab Oxenstierna in Germania agitabantur; sed quo propius is negotio immixtus esset, eo minus spei concipiebat honestam pacem obtinendi. Saxonem quicum tractandum erat, superbia & importuni quidam spiritus ita transversum egerant, ut eo tempore citra contumeliam cum ipso transigi vix posse videretur; quin nec idem sui juris erat, & super omnibus Vienna responsa petebantur. Tempus conventui Luneburgico destinatum jam propinquabat. In istum oculos converterant Sueci; in eodem spem reponebat Regina Bohemiæ, cui ut adsisteret, Angliæ Rex Josephum Averium apud Hamburgenses Residentem jusserat. Eundem quoque captabat Gallicus Legatus Chaumontius. Et spes erat Oxenstiernæ, quæ super exclusis amnestia adhuc disceptabantur, ibidem componi posse. Sed de istius conventus indictione altum adhuc silentium & à Cæsaris rationibus abhorrebat, occasionem pręberi Protestantes iterum inter se & cum exteris Coronis uniendi. Igitur placebat Oxenstiernæ pacem quidem non negligere; sed quod ejus spes valde anceps foret, quæ à Gallis offerebantur, non insuper habere; ac utraque simul agere, & aut pacem si detur, amplecti, aut ea fallente, bellum auxiliante Gallo acrius sumere, quoad res alio verterent, & aut Protestantes Pragensis pacis vincula exuerent, aut hostis justam pacem offerret, vel admitteret.

§. 9. Porro & apud Oxenstiernam paci conciliandæ operam suam obtulerat Daniæ Rex, misso Stralsundam Secretario Cleenio; qui exponebat, Regi magnopere dolere, inter Suecos & Saxonem bellum exarsisse, quod propinquo periculo ipsius quoque Regnum adflet; unde & suam, & aliorum salutem ejus negotii curam Regi imperare. Quo fine is, legatos Holmiam, & ad Saxonem miserit, adversus quos utrinque desiderium pacis fuisse ostensum. Idem ab ipso expectari, qui pro sua prudentia facile perspiciat, quam difficile Suecis futurum sit hoc Germaniæ statu bellum sustinere; quam periculosum quoque Daniæ belli flammam in limite suo grassari, cujus ut otiosus diu spectator Rex desideat, propriæ securitatis rationem non permittere. Declararet igitur Oxenstierna, quæ ipsius super mediatione Regis sit sententia; quas pacis leges ipse proponat, & quo vado hactenus negotium pacis adhæserit; ac ut tantisper induciæ ineantur. Ex his Oxenstierna satis perspiciebat, Danum jam minitabundum Suecię vires contemtim habere, eoque Suecis parum ęquum futurum; ac pacis sibi arbitria arrogantem ostentatis armis, leges quæ sibi viderentur, iisdem obtrudere instituisse. Nec eo secius id alta dissimulatione transmittere, ac multo cum verborum honore Regis destinata laudare, deque suo in pacem studio testari; prolixe insuper ostendens, non sua sed Saxonis culpa res in hunc statum devolutas; simul cum Meclenburgico Duce acta communicat, ut quam nihil æqui à se prætermissum sit, eo liquidius arbitrari queat. Daniæ Rex Oxenstiernam ad pacem invitat. 2. Jan. 9. Jan.

§. 10. Interea Saxo ad transmissa à Meclenburgico pacis capita per Oxenstiernam concepta declarationem distulerat, causatus, rem magni momenti esse, & consiliarios ad alia negotia digressos, propediem tamen se responsurum. Et quia non nulla ex istis capitibus ad Cæsarem referenda sint, illa statim à se Viennam transmissa. Isthæc à Duce Oxenstiernæ communicata huic suspicionem injiciebant, velut Saxo circa hactenus agitata nullam facultatem aut mandatum habeat certi quid concludendi; quippe qui nullo in capite sententiam suam distincte explicare ausus sit: Idque Oxenstierna Duci literis significat; necessium ideo sibi esse rebus Sueciæ cautius invigilare; testatus tamen, optare se, ut à Duce res felicem ad exitum deducatur; nec se honestæ paci moram allaturum. Eas literas Dux Electori mittit, velut negotium promoturas, addito, ut sistendis belli malis, & declinandæ majori animorum exacerbationi declarationem suam acceleret. Enimvero Oxenstiernæ literas ægerrime ferebat Saxo, velut quibus fides ipsius in dubium vocaretur, & ipse argueretur plus potestatis sibi arrogare, quam revera concessum foret. Eoque vicissim Oxenstiernam perstringebat velut ambiguum ac lubricum, qui nun- Inter Saxonem & Oxenstiernam super pace acta. 7. Jan. 17. Jan. 18. Febr.

quam

1636. quam aliqua elabendi rima desit: cujusque adeo responsum altius penetrans curatius sibi expendendum sit. Ita tractatus cum Saxone cessim indies ibant. Postquam tamen Oxenstierna Wismariam se contulisset, cum Chaumontio tractatum suscepturus, eodem accedebat Dux, utut parum sibi superesse spei fateretur, & fortasse plura nosset, quam pandere vellet; solicite apud istum instans, ne fœderi se Gallico immergat, quod tractatibus pacis non parum difficultatis sit injecturum. Contra Oxenstierna ostendere, fœdus Gallicum non sine damno Sueciæ dilatum, dum paci cupide imminetur; cujus cum exigua nunc spes allubescat, Saxone indies infensum animum magis expromente; vitio sibi verti non posse, si plures in Sueciam hostes concitare, & occasionem vires firmandi omittere nolit. Nec eo secius Dux instabat, ut postremam Saxonis declarationem, à sua parum abeuntem probare velit; satisque habeat, quos pax Pragensis excluserit, clementiæ Cæsaris, de qua magna spes sit, relinquere. Quin & Daniæ Rex literis Oxenstiernæ significabat; se nuper cum Saxone per ablegatos de pace egisse, & quanquam in Saxonis declaratione aliquid adhuc desideretur, spem tamen esse, conventum à se ad secundum Maji diem Lubecæ propositum fructu non cariturum. Eoque petebat, daret operam, ut Legati è Succia ad eum conventum mature adsint, quo & ipse suos sit missurus. Ex hisce literis Oxenstierna de Saxone ab æquis conditionibus averso satis colligebat; eoque tractatibus cum Chaumontio insistebat, dilato ad Regis literas per aliquot dies responso, quoad de successu istorum constaret, cui hocce adaptandum erat. Tractatibus cum Gallo ad finem perductis Regi respondet: summam negotiationis de pace in eo verti, quod Suecis non cum solo Saxone, sed præcipue cum Cæsare, sociisque negotium sit. Nam etsi istum propria libido in Suecos impegerit, summam tamen controversiæ cum Cæsare agitari. Igitur necessum esse literas fiduciarias ab iis, quorum nomine tractandum sit, exhiberi, more inter Principes & Respublicas recepto. Addebat, cum Suecis hactenus omnis spes honestæ pacis fuerit præclusa, sibi non licuisse Gallorum fœdus abnuere, quo de gerendo & ponendo pariter bello conveniatur. Præsertim cum ipse Rex Chaumontio confirmarit, sibi non aliam pacem præter communem cordi esse, cuique adeo Rex Galliæ includatur; ac Legatus vicissim Daniæ Regi ostenderit, ejus interventionem suo Regi gratissimam fore. Unde petebat Oxenstierna, ea quæ conventui isti constituendo præmittenda sunt, ita adornet Rex, ut omnes quorum interest dicto die convenire ibi queant, ne in primo limine negotium hæsitet. Tandem & Luneburgici Duces, ac præcipue Georgius Dux Legatos ad Oxenstiernam mittebant, qui mediationem suam in negotio pacis offerrent, additis querelis de hospitiis exercitus Suecici, & ut Nienburgum restituatur, quorum hoc & illud uti necessitate, & belli ratione excusabatur; ita ultro iidem incitabantur, ut assumtis in societatem aliis Ordinibus paci ad omnes pertinenti operam navarent.

Fœdus Gallicum impedire conatur Meclenburgicus.

7. Martii.

& Daniæ Rex. 6. Martii.

21. Martii.

& Luneburgici Duces.

Oxenstierna cum Legato Gallico tractatus suscipit.

§. 11. Isthæc tamen omnia non obstabant, quo minus Oxenstierna cum Legato Gallico tractatus susciperet: quod Saxonis acta nullam pacis spem facerent, ni res aliam faciem induerent; & bello implicitis potius videbatur alteri sociatis, quam solis cum hoste luctari. Et quanquam eo fœdere via ad peculiarem transactionem præcludebatur; tamen incerta adhuc pace ita ad futuros tractatus respiciendum erat, ut præsentis belli rationes haut negligerentur. Et vel sola Gallici fœderis fama, Suecis firmamentum, hosti hæsitationem, dubiis amicorum constantiam, militi animos videbatur additura, utut de cætero parum Gallia conferret levandis belli oneribus. Accedebat pecuniarium subsidium, quod Gallus offerebat, ea argenti angustia, qua tunc Oxenstierna premebatur, non insuper habendum. Et quia Chaumontius utique tractatus cum Saxone abrumpi postulaturus erat, placebat audire, quid conditionum is proponeret; simul credebat hostibus inde suspicionem injectum iri, ut tanto magis transactionem maturarent. Igitur invitante Oxenstierna Chaumontius Hamburgo Wismariam se conferebat, quo & iste Stralsunda adpulerat. Ubi ab initio Oxenstierna velut fœdus declinaturus disserebat; opus fœdere non esse, cum jam antea utrumque Regnum strenue in communem hostem nitatur; nec Sueciæ tam difficiles cum Cæsare controversias esse, ut non statim illæ componi queant; cum Gallis super Lotharingia cum Cæsare disceptetur, quæ apertam velut januam in Galliam pandat: perpetuum fore bellum, diversis utriusque Regni litibus conjunctis: fœdera quoque priora hactenus fere effectu caruisse. Ad quæ Chaumontius: Ni fœdus utrumque Regnum connectat, posse unum bello se subducere, tota mole in alterum solum devoluta, cui sane Gallia haut æque facile, quam Suecia sit succubitura. Galliæ quoque si omnia Cæsari concedere velit, non minus in proclivi fore bello excedere, quam Suecis. Conjunctionem horum Regnorum multum ponderis habere, eoque facilius communem pacem producere posse: nec ejus conjunctionis nullum hactenus fuisse fructum, & ampliorem deinceps sperandum. Inde diu disputabatur, num priora fœdera sublata forent; id quod Oxenstierna culpa Gallorum factum arguebat, Chaumontio contra suorum actiones defendente. Sed quod ea res odiosa esset, istam silentio involvi satius videbatur. Hinc Oxenstierna fœderis leges Gallo primus proponebat, destinatis Suecorum adaptatas, ne ab ipso propositas, si scopo suo non congruerent, diluere, ac secreta Status Suecici tangere necessum haberet. Simul ut illæ sic concipi possent, quo apud Germanos plausibiles forent; utque ipse Gallicorum consiliorum gnarus, unum & alterum caput inserere posset, quod ansam elabendi præberet, si forte fœdus commodis Sueciæ obstaret, aut Regina idem ratum habere nollet. Has leges cum Gallus non probaret, alias hic proponebat: quarum Oxenstierna nonnullas admittebat, reliquas rejiciebat, aut distinctius exprimebat; donec postremam formulam, & cui plane inhærere statuerat Oxenstierna, isti exhiberet; quam, si placeret, ipse subscriptam Reginæ ratihabendam transmissurus erat, si & Gallo subscribere placeret. Ast hic in controversa capita absque peculiari mandato se consentire posse negabat; super quibus tamen ad Regem relaturus sit. Simul ipse postremam suam formulam offert, qua si Oxenstierna adquiesceret, & ipse sub ratihabitionis Regiæ spe subscriptam Oxenstiernæ consignare volebat. 1636.

19. Mart.

20. Mart.

§. 12. Cæterum super eo præcipue controvertebatur, quod Oxenstierna vellet, ut Gallus Cæsarem ejusque socios hostes declararet, ac una cum Suecis professum in ipsos bellum gereret; quod rationis non sit, ad arma in illum gerenda à Gallo obstringi, quem ipse hostem agnoscere nolit. Ad quæ Chaumontius; Oxenstiernæ rationem improbare se non posse; sed deficiente mandato in id caput consentire sibi fas non esse. Præsertim cum primo fœdere id postulatum non fuerit; nec Galli à Suecis Hispanos hostes declarari petant, cum tamen Galli obstringere se velint, nisi Suecorum consensu

Controversiæ circa fœdus cum Gallo.

1636. consensu cum Hispanis haut transigere. Aut si Oxenstierna postulato suo insistat, se nosse velle, num & Sueci bellum Hispanis indicturi sint? Contra Oxenstierna: mandati defectum legato excusationem præbere; sed idcirco hautquaquam sibi aliquid admittendum rationi atque æquitati repugnans. Prius quoque fœdus à præsenti multum differre; per istud quippe Sueciæ liberum fuisse cum hoste pacisci, non impediente Gallo, cui nihil tunc litis cum Austriacis, ut etiam, si vellet, mediatoris munus subire posset. Fœdera quoque temporibus mutatis adaptari. Super Hispania nihil sibi in mandatis datum, neque Suecos intercedere, quo minus pax inter Gallos, Hispanosque coëat. Id quod eo liberius jactabat, quod nosset, non ita facile bello Hispanico Gallos extricare se posse. Inde super Heilbrunnensi fœdere, & superstructo isti Directorio disceptabatur; quod caput Gallus seponere cupiebat; Oxenstierna autem id urgebat, alliciendis Ordinibus, velut quorum libertas & commoda quærantur; ac asserendæ Sueciæ dignitati. Circa donationes quoque à Gustavo Rege, & Oxenstierna Reginæ nomine factas, non conveniebat; quanquam id caput tanti non esset, ut tractatus ad id adhærescere deberent. Subsidiorum dimidiam tantum partem Gallus offerebat, quam Oxenstierna postularet; cum id præcipuum caput foret, ex quo Sueciæ aliquod emolumentum proveniret. Urgebat Gallus, ut ad certum se militum numerum in Germania habendum Sueci obstringerent. Vicissim ut & Galli ad parem numerum tenerentur Oxenstierna postulabat. Volebant quoque Galli militis scribendi facultatem in locis per Suecos occupatis sibi concedi; id quod Oxenstierna abnuebat, in tanta licentia milite Suecico ob argentum Gallicum ad istorum sacramentum transituro, non sine magna Suecici exercitus imminutione. Cui incommodo declinando hanc clausulam addebat Gallus; neminem à Gallis conducendum, qui Sueciæ sacramento sit devinctus. Sed arcana ratio suberat, quod Galli tunc novum exercitum istis in oris parare meditarentur, sub Arnheimii, aut Francisci Alberti Lauenburgici ductu; id quod obliqua ratione Oxenstierna impedire conabatur. Hæc igitur obstabant, quo minus inter ipsos plane convenire posset; eademque ad superiorum declarationem rejiciebantur, quatuor mensium spatio constituto, intra quod ratihabitio utrinque sit curanda. Scilicet quia rem integram sibi Oxenstierna servari cupiebat, ut si vel fœdus Senatui displiceret, aut interea occasio daretur bello honeste excedendi, ratio foret tractatum tollendi. Quod si autem fœdus placeret, nova gratia illo ratihabito iniri poterat. Inde anquirebatur, quomodo intra quatuor istos menses utraque pars adversus hostes se gerere debeat. Oxenstiernæ placebat, utrique bellum quantum possit persequendum, ut tamen liberum interea sit pacem inire. Contra Gallus obtendebat: id utriusque consilia turbaturum, & hosti occasionem præbiturum ipsorum destinata eludendi. Scilicet quia satagebat Suecis viam ad separatos tractatus intercludere metu, ne Sueci bello se subducerent. Id consilii cum satis perspiceret Oxenstierna, optabat, ita à Saxone negotium fuisse administratum, ut spem amicæ transactionis concipere liceret. Sed quod illa longius adhuc abesse videretur, terrendis hostibus, & confirmandis amicis, ac militibus in Galli heic voluntatem concedebat.

Temporaria transactio inter Oxenstiernam, &

§. 13. Ita tandem inter eos pactum inibatur, cui ad finem usque quatuor mensium conformes se debeant gerere. Scilicet constanter professuri erant, velut omnia inter ipsos convenissent. Unde & Sueci Daniæ Regem, & alios Mediatorum partes suscepturos ad communes tractatus, qui utrumque Regnum complectantur, remissuri erant, ad Kalendas usque Augusti cum Cæsare & sociis pacem haut inituri, nec inducias nisi forte ad paucos dies reficiendo militi. Si quis tamen interea se Mediator offerat, liberum utrique parti fore oblatas conditionibus audire, & studium pacis ostendere; rem tamen integram servandam, & quæ agantur invicem bona fide communicanda. Præter ista Oxenstierna Chaumontio quædam capita tradebat, ut super illis Regis sui declarationem procuraret; de Moguntino & Wormatiensi præsulatu Suecis restituendo; ut donationes ab his factæ ratæ sint, & si qui possessione exciderint, in eam reponantur; ut si qui Cæsarei aut Bavarici duces à Gallis capiantur, cum Gustavo Hornio permutentur: ut Suecorum hospitia in Alsatia circa Benfeldam & Dachsteinum ne turbentur, denique ut pecuniam Suecis promissam è Gallia exportare liceat, parcendis collyborum impendiis. Postremum tunc à Gallo reliquorum subsidiorum sexaginta millia uncialium exsolvebantur, formando per Westphaliam exercitui, aliisque necessariis expensis valde opportuna. Cæterum quod ratihabito isthoc fœdere diuturni belli consilia capessenda erant à Rectoribus Sueciæ selecti Ordinum ad mensem Majum convocabantur, è quorum sententia de pace, & bello decretum formaretur. Quia tamen satis patebat, Gallos eo fœdere nihil aliud quærere, quam ut per modicam pecuniæ summam Suecos bello illaquearent, qui tamen utique pacem præoptabant; inde nulla occasio hujus obtinendæ amittenda videbatur. Eoque Oxenstierna jubebatur ad institutos Lubecæ à Dano tractatus ipse se conferre, si Cæsarei Legati eodem accederent; aut delegatos eodem mittere, si &, qui à Cæsare facultatem haberent, per delegatos agere mallent; neque tamen pacem concluderet, quod per conventionem cum Gallo non licebat, sed fundamenta eidem locaret; quæ si post elapsos quatuor menses perfici posset, ratihabitione Gallici fœderis opus non erat. Cui fini in Germaniam mittebatur Joannes Salvius; contra Oxenstierna in Sueciam evocabatur, Rectores Sueciæ de rebus exterioribus penitius informaturus, tum ut ipse statum patriæ curatius inspiceret. Interim ne quid ibi rerum negligeretur, Generalis Legati munus tantisper in Stenonem Bielkium transfertur. Nam primo decretum erat, statim à peracto Ordinum conventu Oxenstiernam in Germaniam remittere. Post satius visum, tractandæ summæ rerum in ipso velut centro reipublicæ ejus opera uti.

1636. Chaumontium. 1. April.

14. April.

Oxenstierna pecuniæ inopia urgetur.

§. 14. Inter ista Oxenstiernam circa rem militarem disponere satagentem argenti penuria quam maxime premebat, cum ista tarde è Suecia curarentur; & quæ ad Mare Balticum supererant hospitia vix alendis præsidiis sufficerent. Galli hactenus ex fœdere dudum debita solvere neglexerant. Hollandi clausam crumenam tenebant, proprias necessitates causati, & quia militem Suecorum per Westphaliam instaurari parum arridebat, metu, ne Austriacus miles ad confinia ipsorum pertraheretur, quem longissime remotum optabant. Neque ex Anglia quid sperabatur, utut iste Rex Palatinam causam acriter suscipere velle videretur. Quod tamen res omnino sustinenda foret, aut cum ignominia deponenda, circa pecuniam conquirendam prima cura erat. Cui fini per Pomeraniam & Meclenburgicam aliquot legionibus hospitia assignabantur, quæ provinciales oblatis tributis redimebant. Summa quoque mutuo sumitur, & ad extundendos Hollandis nummos Petrus Spiringius mittitur, ejus nationis ingenia arte tractare callidus.

1636. callidus. Accedebat post à Gallo soluta pecunia, jam memorata. Ad Reginam quoque Bohemiæ, & Carolum Ludovicum Palatinum Electorem suę
28. Mart. Domus causam commendantes scribitur; apud Regem Angliæ instent, alia quam hactenus consilia instaurandis Palatinæ Domus fortunis capesserent. Alias Suecis, quibus solis tantum onus incumbebat, vitio verti non posse, si ab omnibus destituti, premente insuper multorum invidia, propriæ saluti consulentes tam gravi se bello subducant.

Idem tres exercitus parare instituit.

§. 15. Quia autem non solum Saxo respiciendus erat, jam aliquot cladibus debilitatus, sed & Gallasius è Lotharingia redux magnam exercitus partem in Westphaliam hiematum miserat; simul valida manus in Silesia colligebatur; Oxenstierna quoque post firmatam oram maritimam, ad tria flumina, Albim, Oderam, & Visurgim totidem exercitus hosti opponere constituerat. Ad Albim Banerius præcipuo cum exercitu curabat, quem in Saxonis ditiones penetrantem monebat, exercitum quantum posset augeret, ac vim frumenti Magdeburgum convehendam curaret. Hermannum Wrangelium ad Oderam rem administrare placebat, è copiis Borussicis, novisque delectibus exercitu composito, quo vel Banerio succurreret, vel hostis progressus iis in oris sisteret, vel pro re nata ultro in istum moveret. In Westphalia post cæsum Cniphusium ingruens multis cum legionibus Marchio Grana Cratzensteinium tribunum acriter licet resistentem cis Visurgim rejecerat, Suecosque omnibus fere hospitiis ibi exuerat. Supererant tamen quædam loca præsidiis Suecicis insessa, Osnabruga inprimis, & Nienburgum, mox ni subveniretur amittenda; simul hostis Visurgi superato Banerium nemine prohibente à tergo circumventurus erat. Accedebat quod Landgravius pronum se ostenderet ad suas copias cum Suecis per Westphaliam jungendas; & Georgius Luneburgicus, etsi nondum aperte in veteres partes regressus, hosti tamen transitum Visurgis negaret, ac Oxenstiernæ per Chaumontium significaret; se facile in Suecorum partes iterum concessurum, si vires in vicinia videat, quibus innitatur. Igitur si quæ copiæ istis in oris cogi possent, Landgravii & Luneburgici conjunctio sperari poterat: sin minus, dubium non erat, quin isti vel quietem acturi, vel ad hostem sponte aut necessitate transituri forent; quod incommodum ut præverteretur, opera utique danda erat. Igitur placebat tria peditum, totidem equitum millia illic contrahi è veteribus legionibus, aut recenti delectu, quibus summo cum imperio præficiebatur Alexander Lesleus veteranus & fidus Suecis dux, cui supremus Vicarius Jacobus Kingius, & Cratzensteinius summus Vigilum pręfectus adjungitur. Hæc destinata si perfici daretur antequam hostis præveniret, spes erat eum distractis viribus commode sustineri, Suecicosque exercitus mutuo sibi succurrere posse. Enimvero cum Saxoni Hatzfeldius cum validis copiis subsidio veniret, & Banerio acriter incumberet, ut ipsum Albi dimoveret, sede belli in Pomeraniam & Meclenburgicam translata; Oxenstierna ut ocyus destinatæ è Suecia copiæ trajicerentur instabat. Quæ in tempore advenissent, hostis ab ora maritima removeri, & ad serias pacis cogitationes, quæ hactenus parum cordi fuerant, compelli posse videbatur.

Belli genius mutatur.

§. 16. Uti porro bellum jam diversam induerat faciem, ad hostes transgressis, qui communem hactenus causam propugnaverant: ita & diversa à prioribus veluti fundamenta substernere Oxenstierna instituebat. Hucusque enim id innixum fuerat fœderibus, quæ Sueciæ cum Ordinibus Germaniæ intercedebant. Ubi dum quilibet belli incommoda suis ditionibus arcere contendit, 1636.
Oxenstiernæ nihil ad summam rerum faciens suscipere dabatur, nisi post longam disceptationem fœderatis in suam sententiam pertractis: quos dum discrepans studiorum aut consiliorum genius in diversa trahit, multa utilia impediebantur, multis malis via pandebatur. At abruptis nunc ipsos per Ordines fœderibus è solius Sueciæ judicio bellum geri poterat minore quidem quam hactenus mole, sed majore consiliorum æquabilitate. Unde licet forte unus vel alter ad fœdus renovandum se pronum ostensurus foret; Oxenstiernæ tamen parum id curandum videbatur, cum nunc minore respectu ditionibus istorum ad belli necessitates uti liceret. Nisi quod ad Germanum militem in officio continendum interesset, unum & alterum Ordinum in partibus persistere, ne bellum adversus totum Imperium geri videretur. Igitur Banerio & aliis ducibus injungebatur, 20. Jan.
adversus omnes Ordines, quorum terras attingerent, Saxone excepto, qui hostium se præcipuum ferebat, humana verba, & accuratam inter milites disciplinam adhiberent, errata ipsis sua, & Suecorum benevolentiam ostenderent, quam nondum exuerint, sacra ipsorum & libertatem adhuc asserere parati. Quod si quis ultro super renovando fœdere proponat, conditiones quidem oblatas audirent, & de Suecorum propensione testarentur, sed eos ad Oxenstiernam, ipsive sufficiendum, aut Rectores Sueciæ remitterent: interea opportuna sibi loca, & unde hosti damnum inferri queat occupare, & præsidiis firmare ne omitterent. Circa diversos tamen Ordines diversa consiliorum ratio ineunda erat.

Observanda circa Pomeranos.

§. 17. In Pomerania, præcipue qui ad clavum Reipublicæ sedebant, non ultra Suecis favebant, quam necessitas exigeret, pars fortunę se accommodaturi, plerique ab aula Brandeburgica dependentes. Unde cum Steno Bielkius Ordines ibi provinciales in conventu tunc habito ad fidem citra exceptionem Sueciæ durante bello servandam, novamque cautionem præstandam adigere meditaretur; Oxenstierna id supervacuum ducebat, quod 1. Febr.
Suecis post Deum præcipua fiducia in seipsis, ac validis oppidorum præsidiis collocanda esset. Ac novæ cautionis exactionem nil nisi novis disceptationibus causam prebituram, nullo fructu. Igitur censebat, simplici tantum admonitione apud Ordines defungendum, ut fœdus servent, obiter tamen insinuandum, non obscurum nobis esse quousque adversæ parti sint addicti. Inter omnes Germaniæ Principes nemo Gustavi Regis, & post Oxenstiernæ destinata magis turbaverat, quam Brandeburgicus, verbis eximium in res Suecicas favorem præ se ferens, & sub amicitiæ velamento adversæ partis consiliis alte immersus.

Electorem Brandeburgicum.

Cui quanquam omni ratione satisfacere conaretur Oxenstierna, prævalebant tamen Schwartzenbergii Comitis consilia, nulla mutationis spe, utut Galli hunc, ejusque opera Electorem sibi adjuncturi, istius filio in Gallia agenti Ducatum promitterent. Ipse Elector hostilia palam induerat, copias suas Saxoni adjunxerat, Suecos per impressa denuo edicta Imperii & suos hostes declaraverat, quæ per universam ditionem promulgari curaverat. Simul avocatoria mandata & confiscationes adversus eos, qui Suecis militabant, Pfulium, Zabelticium, aliosque exsequebatur. Uxor tamen Electoris ab 21. Febr.
istis consiliis abhorrens, & in Suecos prona ab Oxenstierna petebat, præfecturis sibi destinatis, & Berolino securitatem præstaret. Cui is de præfecturis statim annuebat; super Berolino ad Rectores Sueciæ rejiciebat, tum alias ob causas, tum

ut

1636. ut Electorem hac via in aliam sententiam pertraheret; addito, si exuta hostilitate ad pristinam amicitiam redeat Elector, Suecos vicissim ostensuros, ipsis non fuisse in animo bello persequi, sed officiis potius cum iisdem certare.

Wilhelmum Vinariensem. §. 18. Wilhelmum Saxoniæ Ducem si Suecorum partibus iterum accedere vellet, non repudiandum censebat Oxenstierna, ut tamen imperium militare ipsi non amplius committeretur; 20. Ian. Archiepiscopum Bremensem. eumque ut data occasione invitaret, Banerius monebatur. Circa Bremensem Archipræsulem Alexandro Leslæo, Laurentio Grubbio Residenti injungebatur, ejus favorem conciliare studerent; in- 24. Febr. primis ubi animadverterent, Cæsarem ipsum præsulatu dimovere velle, isque ideo arctius Sueciæ conjunctionem affectaret, omni ratione eundem ad se pertraherent. Sed apud Ordines provinciales operam darent, ut menstrua tributa & alia bello Comitem Oldenburgicum. necessaria annuerent. Apud Comites Oldenburgi, Delmenhorstæ, & Frisiæ Orientalis iidem clam subsidii quid solicitare jubebantur; ipsosque monere, ut parem immunitatem, quam Succi præstarent, ab hoste quoque impetrarent. Quod si autem hostis intra eos Comitatus hospitia cepisset, neglecto immunitatis diplomate, eum inde ejectum irent, & tributis hospitiisque eas ditiones subjice- Neoburgicum Ducem. rent. Quæ super neutralitate cum Neoburgico convenerant, à Suecis re ipsa impleta erant, tradito Siburgo, aliisque arcibus; ipsumque instrumentum Ludovico Camerario in Batavos transmissum erat, ubi ab altera parte omnia perfecta essent, tradendum. Ast cum Cæsarei insuper habita ista conventione totum fere Juliacensem agrum occu- 22. Febr. passent id instrumentum Neoburgicis exhiberi vetabatur. Simul Leslæo injunctum id pactum negligeret, ac Neoburgici ditionibus, prout belli ratio ferret, uteretur.

Georgium Luneburgicum. §. 19. Enimvero præcipuus in Georgium Luneburgicum Ducem, & Landgravium Wilhelmum respectus erat, validis adhuc copiis succinctos. Quorum isti Pragensis pax non satisfaciebat ob Hildesianum præsulatum & oppidum, quo cedere hautquicquam constituerat. Nec à Suecis & præcipue Oxenstierna aversum animum ostendebat; pro more tamen hæsitabundus nondum certi quid statuere norat. Quia tamen eo cum Suecis juncto hisce non modicum robur accessurum erat, Oxenstiernæ Leslæo & Grubbio certa mandata dederat, ut cum Duce transigere tentarent, prout ipsius inclinatio ferret. Si enim ipsi placeret summum imperium in Suecicum per eas oras militem denuo assumere, hæ conditiones ferendæ erant; ut statim Westphalicæ legiones ipsius copiis jungerentur, super Hildesiensi & Mindensi præsulatu eidem caveretur, nec pax fieret, nisi de hisce ipsi satisfactum foret. Cui vicissim vetus obligatio instauranda, simul cum Banerio super hospitiis, & cum Landgravio super conjunctione copiarum certi quid conveniendum erat, evitandæ æmulationi & discordiæ. Ea conditio si Duci non placeret, Suecis sufficiebat, si vel ipse suis auspiciis exercitum parare, & fœderi Suecico innexus in communem hostem pugnare vellet; vel etiam Pragensem pacem verbo professus clam Suecicorum armis faveret. Eo casu, si Mindam Suecis durante bello cederet, detenta tormenta restitueret, legiones suas traderet, & si res exigeret, istis oppida sua ad transitum receptumve præberet, hi vicissim Nienburgo munimentis exuto præsidium deducturi, ac super jam dictis præsulatibus ipsi cauturi erant. Si ad alterutram harum conditionum Dux permoveri posset, Lesleo injungebatur, operam daret, ut amicitia cum isto sarta tecta servaretur. Ast si intelligeret, eundem vel Sueciæ adversum se ferre, vel ambiguum hærere, omnes ipsius conatus, ac pro- 1636. gressus impediret; inprimis legiones Suecis subductas quavis ratione ab ipso abstraheret, ac Mindam opera Ludingshusii ac Plettenbergii in potestatem redigeret.

§. 20. Landgravius denique uti affectum in Sue- Wilhelmum Landgravium. cos per metum occultabat, ita transactioni cum Cæsare ab hoc nondum ratihabitæ parum fidebat. Aperte tamen ad arma prorumpere nondum audebat, viribus impar, & ni aliunde sustentaretur, exitium sibi arcessiturus. Eoque partim in Georgium Ducem, partim in Suecorum progressus oculos intenderat, postquam Marchio Grana copias suas ita Landgravii hospitiis interposuisset, ut se movere, aut exercitum contrahere non posset, ni alius hostem imminentem distraheret. Cum igitur de Landgravii animo dubitandum non esset, sperabat Oxenstierna Leslæo cum manu non spernenda in Westphaliam tendente occasionem fore, ad arma ipsum iterum permovendi. Unde hic jubebatur omnia benevolentiæ signa adversus ipsum ostendere, consilia communicare; quin eodem petente ubi necessitas exegerit, & quantum citra periculum exercitus Westphalici fieri queat, cum ipso copias jungere, ejusdem vicissim auxilio data occasione usurus. Et quia Chaumontio Legato Gallico itidem curæ erat, ambos istos Principes in arma pertrahere; quo fine & Hamburgo Mindam se conferebat; Grubbio Residenti injunctum, operam suam cum Gallo sociaret, ut istis in partes concedentibus valida hostem vis ad Visurgim destineret.

§. 21. Sed ut ad bellicas actiones redeamus, Banerius improviso trans Albim abit. initio ejus anni Banerius satis perspiciebat, se una cum Saxonicis loco quem ceperat diu subsistere non posse. Nam Saxo pedetentim Pomeraniam versus movebat, Banerium uti adparebat ab Havela eodem pertracturus, & fame atque inopia ibi confecturus, ademta hibernorum quiete; tentatisque per occasionem Pomeraniæ oppidis, simul Hermanni Wrangelii è Borussia accessum impediturus: an quod in animo esset Banerium à tergo circumire? Contra Banerio inter minuenta in dies alimenta, duæ patebant viæ exercitum conservandi, vel ut hostem prælio lacesseret, vel ut improvisa excursione ipsum distraheret. Sed circa prius animo obversabantur ancipites pugnarum exitus, & aleæ exposita omnis Suecorum per Germaniam fortuna; præsertim cum hosti recentes legiones è Magdeburgica & Silesia accessissent. Quod si hostis munitis se locis tenens pugnam detrectaret, in Meclenburgicam & Pomeraniam cessim eundum erat, regiones jam exhaustas, ubi Suecis ex inopia exitium imminebat, antequam supplementa è Suecia advenirent; aut gramen subnascens equitem in campum educi permitteret. Ita quicquid Suecis adhuc per Germaniam restabat periculo exponebatur, milesque jam antea nutans plane frenum excussurus erat. Igitur tutius videbatur subita irruptione Saxonem ad sua defendenda retrahere, facili Albis transitu apud Magdeburgum aut Werbenam, nec ob interjectas viarum angustias Saxone statim iter ipsius sensuro, nec longius progressum assequi valituro. Quid si Saxo toto cum exercitu sequeretur, ora maritima hoste liberata usibus Suecorum patebat, & Wrangelio expeditior in Pomeraniam via dabatur. Ast si idem in Pomeraniam tendere pergeret, ista anni tempestate parum effecturus judicabatur, oppidis valido præsidio insessis: ac vicissim omnis trans Albim regio Suecis in prædam exponebatur. Divisis autem copiis Saxo neutrobi par erat. Hac

1636. denique ratione omnia Electoris consilia tur-
babantur, soluto insuper Magdeburgi obsidio
non sine Suecorum gloria; & ipso in angustias
conjecto meliores pacis conditiones speraban-
tur. Nec ab hisce destinatis Banerium Meclen-
burgicus Dux divertebat, propositis inducia-
7. Jan. rum tractatibus, in quos Saxo consenserat; quem
11. Jan. iste ad superiores rejiciebat. Ita castris raptim
motis relicta quingentorum equitum caterva ad
hostem observandum recta Havelbergam & Wer-
benam properat. Equitatus, ne trajiciendo Al-
bi tempus tereret, duce Rudweno & Axelio
Lilio citeriorem Albis ripam legere, & pontem
12. Jan. Magdeburgi transire jubetur. Ipse peditatum
& tormenta cum impedimentis ad Werbenam
trajicit, apud Magdeburgum iterum equitatui
se juncturus, & prout occasio daret, pontes Wit-
tenbergæ & Torgæ destructurus, aut regionem
ad Salam Naumburgum usque subacturus. Et
equites quidem per Havelbergam & Jerichoam
16. Jan. tertio die Magdeburgum attingebant; unde sta-
tim Joannes Wachmeisterus tribunus Wansle-
biam mittitur, qui deprehensam ibi Dœhnii le-
Legio Saxonicorum opprimitur. gionem concidit. Rudwenus mox cum sele-
ctis è Magdeburgico præsidio Barbyam prope-
rat, à Mitzlafio tribuno infessam, qui impera-
tam deditionem abnuebat. Quem ipse tantisper
equitibus cominus circumdat; & mox Calbam,
quam una Mitzlafii cohors tenebat, ac Bernbur-
16. Jan. gum in potestatem redigit. Banerius interim
Magdeburgum & ipse tenens, duas inde legio-
nes vegetas & numeris completis educebat, Dra-
kio tribuno in earum locum ibi relicto. In iti-
nere cohors tironum peditum, Stendaliæ cen-
turio cum sexaginta peditibus à Pfulio tribuno
Haldenslebiæ oppressus fuerat. Brinckius tri-
bunus mature Halberstadio se proripuerat. Mox
& Garlebiense præsidium, se dedit, quod ma-
ximam partem captis in Werbensi munimento
constabat; unde centurio dimissus, gregarii ad
vetera signa Magdeburgum rediere. Barbyam
porro Mitzlafius obtinebat cum tribus vetera-
nis, octo tironum cohortibus, arcemque exci-
tatis raptim munimentis sic satis firmaverat. Eo
17. Jan. cum accessisset Banerius, quo militi parceretur,
18. Jan. denuo deditionem imperat. Sed cum nihil respon-
deretur, postero die ex omni parte assultum da-
Mitzlafius Barbyæ capitur. ri jubet. Nec mora, omnibus locis irrumpitur,
ac Mitzlafius præfectusque vigilum Cosbotius,
aliique ductores cum quingentis gregariis ca-
piuntur; nonnulli ductores & trecenti quasi gre-
garii cæduntur. Suecicorum circiter triginta
ceciderant, totidem fere saucii. Cæterum Mitz-
lafius ille; dum militiam Suecicam sequebatur,
seditiosum se semper gesserat, turbarum quon-
dam ad Donawertam præcipuus autor, consiliis
itidem Oxenstiernæ, & Suecorum successibus
pro virili obnixus, simul contumeliosis verbis na-
tionem Suecicam proscindere suetus; qui & idem
dissensionum semina inter Bernhardum Ducem
& Gustavum Hornium sparserat non modico rei-
publicæ damno. Idem expromendo in Suecos
odio citra missionem eorum sacramentum dese-
ruerat ad Saxonem transgressus, ubi sedulam
operam turbandis Suecici exercitus animis na-
vaverat. Hic ergo cum jam citra pactum in Sue-
corum manus incidisset, nec ut pari humanita-
te cum aliis captivis frueretur meritus esset; &
tamen neque judicio militari eundem sistere, nec
apud Germanos inusitato more tollere consul-
tum videretur, declinandæ offensæ ejus natio-
nis militum; à Banerio Stralsundam ad Oxen-
stiernam, inde in Sueciam mittitur, in arcem
Wiburgensem abdendus. Unde tamen post
corrupto custodiæ præfecto se proripuit. Cap- 1636.
ta Barbya Sueci Halam tendunt, in qua sexcenti
equites subtribuno Wolframsdorfio, & tredecim
dimacharum cohortes sub Gallo tribuno agebant:
arcem Mauritioburgum Fabianus Ponica cum
quingentis peditibus insidebat. Ei oppido cum 22. Jan.
præmissus Dœrflingius protribunus caterva du-
centorum equitum stipatus propinquaret, equi-
tes istos, dragonesque ante oppidum deprehen-
debat, qui ad primum Suecorum impetum statim
in oppidum repelluntur, ac mox Mersburgum,
& Weissenfelsam se proripiunt. Ita oppidum à Sa-
xonibus desertum Sueci ingrediuntur. Arci, quæ
resistebat, cuniculi admovebantur; quibus tarde
procedentibus adproperans interim Electori id ob-
sidium solvebat.

§. 22. Saxo enim, qui anni hujus initio Berna- Saxo ad subveniendum suæ ditioni advolat.
viæ non procul Berolino metatus fuerat, ne Sue-
ci isto oppido potiri possent, inde Templinum
descenderat, Marazino Bernaviæ propius Banc-
rium disposito; seu Banerium eodem tracturus,
seu in Stetinum quid tentaturus. Sed mox au- 10. Jan.
dito Suecos Albim versus tendere, præceps Tem-
plino Bernaviam, inde per Spandoam Wite-
bergam recta properat. Post traductas per eum 17. 18. Jan.
pontem copias, quibusdam legionibus, quæ ha-
ctenus eo tractu hospitatæ fuerant, & nonnullis
Cæsareanis è Franconia firmatus, Mauritiobur-
go subvenire constituit. Eoque cum viginti tri-
bus equitum legionibus, validoque peditatu &
multis machinis ante Halam in aciem dispositis
adest. Nec Banerio lubido pugnandi deerat, 27. Jan.
quod exercitui suo plus damni è tantis itineribus
citra hibernorum quietem, quam à prælio im-
minere videret. Sed obstabat imparitas copia-
rum, cum pars peditum ad custodiendos tran-
situs relicta, cæteri morbis & continuis itineri-
bus non parum confecti essent. Sed & Saxoni-
cus equitatus numero prævalebat, quod non-
dum Crocovii, Dewicii, & Berghofii legiones,
quas Banerius ad se evocaverat, adessent. Quin
nec munitis ante Halam castris considere lice-
bat, Mauritioburgo post tergum imminente,
ac loco ob frequentes colles vallesque defensio-
ni parum idoneo: nec properus hostis adventus
tam diffusa opera absolvere permittebat. Igi-
tur noctu deserto oppido Salam transit, paucis
qui per ebrietatem aut socordiam moras traxe-
rant, amissis. Mox pons igne injecto destrui-
tur, & in altera ripa lorica excitatur, sugge-
stusque tormentis instructus. Heic plerique pe-
dites tendunt. Infra Halam idoneis locis cater-
væ disponuntur ad hostes transitu arcendos, quæ
ubi res exigeret cito iterum contrahi possent.
Ipse cum parte equitatus Mersburgum & Naum-
burgum abit, ut & ibi transitu fluminis Saxo-
nem arceret, aut ipso eodem pertracto sedem
belli in ejus ditiones transferret. Unde destru-
ctis Mersburgi & Weissenfelsæ pontibus, Naum-
burgum nullo resistente occupat. Ast Saxo
cum de profectione Banerii cognovisset, septem
cum legionibus sub ductu Bosii Salam perrum-
pere tentat. Qui post Bernburgum frustra ten-
tatum à Calba per noctem repetito sexies assul-
tu non paucis amissis repellitur. In diversam quo-
que partem legiones aliquot Lutzenam mittun-
tur, ingruentibus ibi Suecis occursuræ. In
quas quo minus iret Banerius, cura summæ rei,
quæ circa Halam vertebatur, prævalebat. Igi-
tur Rudweno cum equitatu ad Salam & One-
strum disposito, reliquis legionibus pro captu ho-
spitia adsignat, quæ in castris adversus hostem
subsistentibus annonam ac stipendia præberent.
Edictum quoque ad Misnicos publicatur, quo

humanis verbis invitantur, ut vastationi agrorum prævertendæ cum ipso super alimentis militum transigant, modestiam militis contra pollicitus. Ac sane illorum plerisque acta sui Principis displicebant, cujus etiam miles majore, quam ullus unquam hostis, petulantia grassabatur. Quin vulgus hautquidquam Suecis infensum palam jactabat; injusta arma in Suecos sacrorum socios, & quondam tutelares geri, successum non habitura. Invidiam quoque paci Pragensi faciebat, quod Moguntinus Elector Erfordiensibus libertatem sacrorum in dubium vocaret; & quod Silesii, ac inprimis Wratislavienses ad omne obsequium compositi immitem Cæsaris animum, secus ac ipsis persuasum fuerat, experirentur. Contra apud Saxonem odium in Suecos indies gliscebat, promulgato Halæ iterum edicto Cæsaris, quo non citra affectatam verborum acerbitatem extremis pœnis intentatis omnes, qui Suecico sacramento adhuc hærebant Germanos ortu, hoc abire jubebat; velut Sueci opimas à se conditiones oblatas repudiaverint odio pacis, & privati commodi studio, quod antea sub velo auxilii socialis latitaverit.

12. Febr.

1. Febr.

Irriti Saxonicorum in Suecos conatus.

§. 23. Quanquam autem Suecicus peditatus frigido sub æthere continuis laboribus & vigiliis non parum fatigaretur; constituerat tamen Banerius quantum posset Saxonem transitu Salæ arcere, quo diutius is propriam intra ditionem coërceretur, Banerium alias abeuntem mox insecuturus. Unde dum paulisper ipse Magdeburgum digreditur, ob lethalem uxoris morbum, & curandæ propriæ valetudini, curam rerum interim Torstensonio delegat; qui & ita vigilanter administrabat, ut hostis aliquoties transitum fluminis tentans non sine damno repelleretur. Inter cætera duæ Saxonicæ legiones vado Salam ad Mersburgum transgressæ amissis suorum triginta trans flumen rejiciuntur. Post attenuatum magis flumen quingenti equites ad Giebichensteinam superantes, silentio prætervecti quæ non procul inde constiterat excubitorum stationem, in Schulmanni & Pfulii tribunorum stativa improviso irruunt, & occiso vicario cohortis subtribunum Principum cum duobus vexillis capiunt; eorum tamen qui utrinque cadebant, non supra viginti erant. Ad tumultum statim è proximo vico accurrebat tribunus Dewicius, hostisque ad flumen rejicitur captivis quibusdam relictis, ubi protegentibus sclopetariis, & quibusdam tormentis in alteram ripam evadit. Ad Mersburgum quoque octo equitum legiones & nonnullæ peditum centuriæ perrumpere tentabant, ac jam sex catervæ in alteram ripam transierant; cum Slangius subtribunus adventante à Torstensonio auxilio istos unde venerant repellit, quorum nonnulli aquis hauriebantur. Ad Halam quoque Saxonici pontem è ratibus confecerant, cujus structuram inter detonantia continue tormenta Sueci impedire non poterant. Per eum transgressi mille equites, præcipites abiguntur. Simul Saxo instructa acie ad flumen se ostendebat velut vi perrupturus. Contra Banerius ad exercitum reversus, quem ideo contraxerat, quo hosti occasio adimeretur in sparsos aliquid ex improviso tentandi, numero licet impar prælium non abnuebat. Et quia in conspectu suo, & intra tormentorum jactum hostis filatim flumen transiturus non erat, à flumine paulisper recedens spatium ipsi dabat; ac per quadrantem horæ observabat, num quæ hostem pugnandi libido subitura foret. Ast is trans Salam immotum se tenens fidem fecerat id abs se agi, ut Suecicos ibi junctos teneret, quo vastatis & exce-

18. Febr.

23. Febr.

Saxo prælium detrectat.

sis circa omnibus inopia fatiscerent. Igitur dubium non amplius erat, quin castris alio translatis istius destinata eludenda forent. Et cum non consultum videretur in Misniam aut Thuringiam penetrare, ubi à Pomerania disjungi, & incumbente hinc Saxone, in Cæsareis in angustias redigi possent, placuit retro Halberstadium versus cedere; quo exercitus Magdeburgo propior illo ponte si opus foret uti posset, ac interea quiete se reficeret; tum eo commodius alias à Pomerania copias, ipsumque Leslæum sibi adjungeret. Igitur præmissis impedimentis machinisque Banerius Ascaniam se confert, ubi per aliquot dies subsistit observandis Saxonum conatibus, simul Magdeburgo frumenti vim illaturus. Quod si tota vi hostis ingrueret, statuerat repente Albi ad Magdeburgum superato, Witebergam tentare, ut ad domesticum incendium restituendum Elector revocaretur. Inde Saxonici Bernburgum arcem trans Salam invadunt, quorum binos assultus centurio Suecicus fortiter repellebat; sed tertio impetu hostis numero prævalens irrumpit, captoque centurione & signifero, sexaginta gregarios, qui propugnaverant, jugulat. Et parum aberat, quin ipse Anhaldinus Princeps confoderetur, cujus gynæceo spoliando rapax miles manus non abstinebat. Inde hostis trans Salam quietus agebat, milite per hospitia distributo, quo se reficeret, & Hatzfeldii adventantis conjunctionem expectaret.

1636.

Banerius à Sala retrocedit.

4. Mart.

Saxonici vapulant.

§. 24. Dum Ascaniæ Banerius hæret, semel atque iterum emissæ ab ipso catervæ rem bene gesserant. Apud Asslebium Slangii legio vado reperto Salam repente transiens Gallæ tribuni duodecim dragonum cohortes opprimit, magnamque partem cædit, capitque. Subtribunus quoque Hœckingius duas cohortes Mansfeldia venientes in itinere exceperat. Enimvero neque Ascaniæ diutius subsistere licebat ob pabuli inopiam: neque consilio habito prælium tentandi occasio adparebat, ad quod hostis Hatzfeldii adventum expectans ægre descensurus erat: & Salam transgressos Suecicos, ni mox ad manus perveniretur, in desolata regione penuria confectura erat. Quod si Saxo retro Hatzfeldium versus cederet, ejusque copiis auctus Suecos iterum ad relegenda vestigia compelleret, non poterant non hi magnis difficultatibus implicari. Ast si ad Onestum procederent impediendæ Hatzfeldii conjunctioni cum Electore, metuebatur, ne iste trans Salam in Misniam deflectens alia via ad Electorem penetraret, & hic firmato ad Halam pede Magdeburgo, ac Pomerania Suecos plane disjungeret, eorumque tergo infestus incumberet. Igitur placebat Ascania deserta ad Bodam flumen stativa transferre. Prius tamen in duodecim Saxonicas legiones, quæ non procul Bernburgo tendere dicebantur, aliquid tentaturus Banerius equitatum ad Munch-Neuburgum, peditum mille selectos, & decem leviores machinas Calbæ per pontem trans Salam ducit. Unde Gunnius tribunus cum quadringentis peditibus ad Bernburgum eminus includendum mittitur, à septem cohortibus Saxonicis insessum. Hinc ad Grobschiam Warburgii & Schafelitzkii tribunorum legiones opprimuntur, & aliquot signa magno cum numero militum capiuntur. Sed longius progressi Sueci ultra Kœrneram oppidulum juxta montem D. Petri duodecim Saxonicas legiones ordinibus instructis consistentes inveniunt. In has statim primum agmen quod Livonica, Curlandica, & Ducis Francisci Henrici Lauenburgici legiones componebat, vadit; quibus adversum se Schavelitzkius tribunus validis

17. Mart.

18. Mart.

20. Mart.

1636. tribus cum alis fert, binisque factos in Livonos displosionibus duos turmarum præfectos sauciat. Contra subtribunus Fridericus Lewius cum Livonis acriter in hostem invectus Schavelitzkium sua manu prosternit, tresque illas alas turbat, ac è fugientibus multos cædit, capitque; quos inter erat Vigilum præfectus Samthierius, quatuorque turmarum præfecti, & plures alii ductores; quibus quatuor insuper vexilla accedebant. Inde Banerius toto agmine hostem celeriter se subducentem insequitur, multisque cæsis aut captis reliquos Halam intra munitiones compellit. Suecorum pauci admodum sauciati, cæsive. Ulterius hostem urgere lassitudo equorum non permittebat, intra biduum sedecim milliaribus percursis. Retro euntes fiduciæ ostentandæ inter Halam, & Bernburgum pernoctant. Gunnius tribunus ab obsidendo Bernburgo revocatur, quo capto nullum operæ pretium fiebat, & copiæ per pontem Calbensem Ascaniam revertunt. Inde ad Bodam flumen stativa transferuntur; cum Hatzfeldius jam in Thuringiam pervenisse nuntiaretur, ut cum Electore se conjungeret. Cæterum id spectabant tunc Banerii consilia, ut hostem laboribus & inopia attereret. Quo fine, ne quid commeatus iste inter Salam Albimque, Luneburgum usque inveniret, omne frumentum Quedlinburgo, Ascania, Halberstadio, aliisque locis Magdeburgum convehi curat. Inde pontis Magdeburgici commoditate usus, modo in hanc, modo in alteram Albis ripam se conferre decreverat, ut inanibus hostem itineribus defatigaret, ac interea occasionem damnum ipsi aliquod inferendi captaret.

Banerii consilia.

§. 25. Ast Saxo junctis apud Eislebiam cum Hatzfeldio copiis, quem Cæsar isti subsidio miserat, simul ejusdem consiliis observandis, totum exercitum recta in Suecos rapiebat, num istis adhuc dispersis improvisus ingruere posset. Sed Banerius adventu ejus mature cognito exercitum ad Stasfurtum cis flumen contraxerat, septem alis exceptis, quas in adversa ripa secum retinebat; quibuscum propinquanti hosti propius succedit, vires ejus exploraturus. Interim mille sclopetarios ad alteram Bodæ ripam fossis tectos, & decem machinas disponi jubet, quo receptus tutus præstaretur. Nec mora Marazinus cum undecim alis equitum aderat, insequente toto exercitu. In quem cum pugnare non placeret, Banerius cum suis ad flumen recedens tubos majores & machinas in propius subeuntem displodi jubet; qui post levem velitationem statim retrocedit, nonnullis per tormenta prostratis. Enimvero Banerio ad Bodam fluvium subsistere non placebat sicco tunc cœlo passim vado pervium, & quia hosti in proclivi erat ad Eglam aut alibi eo transmisso ipsius tergo repente ingruere. Simul illis locis cibaria ac pabula deficere cœperant. Igitur cum usque ad seram vesperam in acie constitisset, noctu Magdeburgum hoste haut insequente abit. Ubi pedites in urbem rejiciuntur, equites trans Albim ultra Zervestam Cosvicum usque disponuntur. Elector contra lustrato apud Stasfurtum exercitu, Marazinum Pomeraniam versus Suecos ibi distracturum dimittit, etiam absque hoc numero militum prævalens: castrisque Eglæ positis oppugnando Magdeburgo omnia adparat: tum ad Witebergam pontem navalem extruit, quem secundo flumine delatum opportuno loco figeret. Banerius contra Marazini tergo nequaquam imminens, qui longius jam viam præceperat, Axelium Lilium cum octo equitum legionibus, totidem desultorum cohortibus mittit, ut subito Brandeburgum Vetus, & Ratenaviam occuparet, firmando ibi transitu. Alia manus cum quibusdam tormentis sub Pfulio tribuno Cosvicum mittitur, ut pontem navalem Witeberga devehendum corrumperet. Cum sic hosti nulla via nisi apud Witebergam Albim transeundi superesset, Banerius peditatum in adversa Barbyæ ripa disponit, ac Scrubkiæ non procul Zervesta, ubi angusto alveo Albis arctatur, castellum excitari jubet, ne qua cymba struendo ponti navali prætervehi posset. Inde simulat, in Witebergam aut pontem ibi aliquid se tentaturum, ut Electorem eodem pertraheret. Quo facto ipse ad Magdeburgum iterum cis Albim regressus, Lipsiam repente excurrere, aut pro captu temporum aliud quid moliri constituerat. Interim ut famem hosti faceret, omnibus qua poterat locis frumentum Magdeburgum devehi curat. Ast hostis, cui longe ex Misnia ac Thuringia commeatus petendus erat, insuper contagio per Cæsareas maxime copias grassante, diu ibi subsistere consultum non judicabat, sed totum exercitum ad Witebergam trans Albim ducebat. Quo cognito Banerius Magdeburgi denuo cis Albim regreditur. Sed quod neque ad Salam, nec Barbyæ pedem figere commeatus inopia concederet, & ad Magdeburgum hærens exercitus cito eodem congesta consumturus erat, nulla novi penus facultate; placebat Magdeburgo firmato paulo inferius ad Albim metari. Præsertim cum Marazinus retro Havelam versus tendere nuntiaretur, à tergo Banerio incubiturus, ut hoc averso Electori spatium fieret destinata adversus Magdeburgum exsequendi. Contra Banerius ejus oppidi obsidio Saxonem atterere cupiebat; postquam quiete suos refecisset, ac copiis à Suecia auctus fuisset, recentibus viribus in istum iturus.

Saxo Hatzfeldio junctus in Banerium movet. 31. Mart.

Banerius trans Albim se confert.

4. April.

10. April.

12. April.

21. April. Banerius cis Albim regreditur. 24. April.

§. 26. Magdeburgo porro Lohusius diu præfectus fuerat; & quanquam superiore anno turbulentis ductorum consiliis immixtus, tamen cum de fide sua in Sueciam sancte testaretur, offensioni Germanorum militum vitandæ ibi relictus erat. Sed cum primo adventu Banerius ipsius legionem vegetam oppido educeret, Drakii fessa in ejus locum substituta, ægre id ferre Lohusius, & frustra imperio summi ducis aliquandiu obluctatus, missionem flagitare cœpit. Quem Banerius ad Oxenstiernam, à quo constitutus ibi fuerat, rejiciebat. Etsi alienati ipsius à Suecis animi non pauca indicia eruperant, qui & Stasfurti oborto adversus Torstensonium jurgio jactaverat; enormes Suecos spiritus gerere, qui adversus omnes Electores & Principes Imperii bellum gerere præsumant. Post Banerius Stasfurto Magdeburgum regressus, cum istum res suas convasare intelligeret, ejusque facti causam quæreret, responsum accipiebat; missionis sibi spem ab Oxenstierna factam; qua etiam non obtenta stationem isthanc diutius tueri nolit. Cui Banerius; præfectos mutare penes Oxenstiernam esse; si tamen ipsi utique abire placeat, aliquem tantisper ejus vices subiturum, manente penes ipsum summa oppidi præfectura. Hinc Lohusius declarare; oppido se, cui hostis jam ingruere videatur, præfuturum, quoad missionem obtineat; siquidem ejusdem cura sibi plene concredatur suspicione amota, & omnia defensioni necessaria præstentur, tria peditum millia, quingenti equites, dimachæque, argentum, cibaria, pabulum, adparatus bellicus, tormenta, ligna, & alia; tum certa quæ sequeretur mandata. Queis postulatis in se non iniquis, asperitas temporum, quicum Suecorum arma tunc conflictabantur, satisfacere non permittebat. Igitur accedente Oxenstiernæ missione, quam is haut ægre indulserat, abdicata præfectura Magdeburgo discedit. Ei oppido relinquebantur præsidio sex

Lohusius missionem obtinet.

1636. sex peditum legiones cum idoneo commeatu, & adparatu bellico. Præfectura committebatur Joanni Drakio, & Salomoni Adami tribunis, junctis consiliis gerenda; qui vetabantur deditionem facere, ni probatum foret, omnem commeatum & adparatum bellicum tempestive, & debita cum parsimonia consumtum defecisse. Ita *27. April.* dispositis rebus Banerius Tangermundam abit; quo in itinere falsus nuntius de hoste ingruente exercitum per totam noctem in acie detinuerat.

Banerius nascentem ductorum conspirationem opprimit. §. 27. Tangermundæ res parum à conspiratione ductorum aberat, dum tribuni coitione facta à Banerio veniam petunt, ut sibi ad Oxenstiernam tribunos Crocovium & Herbersteinium ablegare liceat. Quod cum iste abnueret, literas ad Oxenstiernam concipiunt in hunc sensum: quia ipse post conclusum cum Gallis fœdus insignem vim pecuniæ accepisse feratur, ut in singulas legiones idonea summa distribuatur. Nam si quid ex assignatis hospitiis redactum sit, id firmandis legionibus impensum: plerorumque hospitia ab hoste turbata, quorum legiones plane fatiscant. Has literas omnes ductores Germani, Scoti, & Sueci, qui Germano militi præessent, subscribere debeant; eamque rem ut Banerio pro*30. April.* poneret, ad ipsum conveniebant. Ast Banerius id præsentiens, cum interea de fœda quorundam militum petulantia querelæ ad ipsum delatæ essent, ansam hinc arripiebat, antequam tribuni sua proponere inciperent, universos acriter increpandi, addito; se missurum, qui grassatores indagarent, & si qui deprehenderentur, non ipsos modo, sed & ductores, sub quibus mererent, pœnas daturos. Inde in conclave digressus, ne quis super his rebus alloqui eum posset, Crocovium solum intus vocat, eique exponit; satis notum sibi, quam legationem ad Oxenstiernam ipsi adornent. Id se conspirationis loco habere, nec impune, sicut superiore anno laturos, sed autores capite luituros. Officium suum facerent, neu lenitate sua abuterentur, & confestim quisque ad legionem suam facesseret, militisque petulantiam coërceret. Simul ipsum Crocovium cum ducentis equitibus ire jubet ad investigandos grassatores. Qui cum conventum huncce non pro conspiratione habendum excusasset, quod desideria duntaxat sua exponere, non in superiores quid tentare voluissent, jussa exsecutus, quatuor libidinis & fœdorum flagitiorum manifestos cum viginti vagabundis captos adducebat. Ita conspiratio in herba opprimitur. Crocovius post literis ad Banerium scriptis factum excusabat, vehementer questus, se velut auto*4. Maji.* rem increpitum. Cui Banerius: nemini ductorum fas inscio summo duce cæteros ad congressum convocare, id quod ipse fecerit; superiore anno ductorum colloquia exercitum turbasse, & Oxenstiernæ sibique multum negotii dedisse; ac satis constare, ipsum apud superiores affectum in Suecos, inter familiares diversa omnia præ se ferre.

Saxo Albim transit. §. 28. Hostis interim raptim & absque impedimentis Albim transierat, spe Banerium repente apud Zervestam opprimendi. Sed ea spe hujus vigilantia exclusus, cymbis è Bohemia accitis opinione citius pontem navalem ad Wusterhusam intra milliare à Magdeburgo struit, ibique castra metatur, validis stationibus versus oppidum *2. Maji.* dispositis. In quos Slangius ad explorandum missus, sub ipsis suburbiorum ruderibus rem bene gerit, multis captis & supra viginti cum præfecto turmæ occisis. Quo tempore quædam Brandeburgicæ catervæ duas Suecicorum turmas Witstoci degentes oppresserant. Porro cum Banerius crederet, Saxonem non nisi modica manu Magde- *1636.* burgum circumsessurum, totoque exercitu sibi incubiturum, Marazino post tergum ingruente, Tangermunda relicta Werbenæ pedem figere *Banerius Werbenæ subsistit.* constituit, quo & frumentum convehi, ac vetera castrorum munimenta refici jubet, si necessitas subigeret ibi Albim transiturus. Septem tamen legiones equitum Tangermundæ & Stendaliæ sub Dewicio tribuno relinquuntur, observandis hostium ad Magdeburgum motibus; quæ istis incumbentibus cessim Werbenam recedere jubebantur. Ea ipsa nocte, qua Suecorum pedita- *Ratenavia bis capitur.* tus Werbenam pervenerat, valida hostium caterva sub Schœnickelio, & Joanne Hindersonio mittitur, quæ Suecicos inter Brandeburgum, & Ratenaviam opprimeret. Illa improviso exteriores Ratenaviæ munitiones, tum oppidum ipsum, quod Livonica legio cum quadringentis dimachis insidebat, irrumpit. Sueci interea excitati ascensis equis perrumpere constituunt; ac in obstantes trecentos cataphractos se concitant, quos multis cæsis repellunt; ipsi amisso vicario & aliquot equitibus ex oppido trans fluvium evadunt, ponteraque post se dejiciunt. Oppidum id deinceps Hindersonius tribunus cum quadringentis dimachis insidet; reliqui cum Schœnickelio retrovertunt. Eo tumultu Brandeburgum delato Jonas Hadeslebius tribunus cum legione sua progressus hostem insequitur, & campo aperto deprehensum acriter invadit, primamque catervam turbatam cæteris, quæ non sat laxis intervallis dispositæ fuerant, impingit. Ita omnes in fugam conjecti, in qua circiter ducenti occubuerunt, prope octoginta capti, ipse tribunus Schœnickelius graviter saucius evadit. Banerius cum de capta Ratenavia audisset, quod rumor ferret ipsum Hatzfeldium adesse, & magni quid ejus loci commoditate favente tentaturum, octo equitum legiones, mille selectos pedites cum octo machinis ad Werbenam propere trans Albim ducit, præmisso Torstensonio, qui hostis habitum & Ratenaviæ conditionem exploraret. Qui in oppido erant acriter initio resistere; mox tamen cum vim adhiberi viderent, oppidum dedunt, pacti, ut gladiis solis accincti discederent. Omnes tamen gregarii exceptis sexaginta ad Suecorum militiam transiere. Banerius Brandeburgo & Ratenaviæ denuo præsidia imponit, quod se vicino hostis non facile quid ea in loca tentaturus esset, quin statim subveniri posset. Cæterum in eo tunc Banerii consilia vertebantur, ut speraret, hostem si justo obsidio Magdeburgum invaderet, fame & aliis incommodis non parum atterendum, suo exercitu interim quiete & per supplementa firmato; unde recentibus ipse viribus in fessum hostem iturus erat. Circa Werbenam omnia sic erant exhausta, ut eo accedens cum exercitu hostis vix per triduum subsistere posset. Ast si hostis copias divideret, in quam partem ipse primum incideret, non impune abitura erat.

Saxo Magdeburgum obsidet. §. 29. Ast Elector ponte navali propius Magdeburgum admoto, ipse ad oppidum, Hatzfeldius in adversa Albis ripa metatur. Quanquam enim inopia cibariorum pabulique premeret, morbi insuper ob metum irruptionum Suecicarum angustius tendentes acrius infestarent, & crebris desertionibus numeri minuerentur: quod tamen Sueci ejus urbis opportunitate usi facile in hanc aut illam Albis ripam transeundo instantes fatigare possent nec illa post tergum salva tuto ulterius progredi liceret; Electori sedebat quocunque dispendio, & vel jactura totius peditatus id oppidum subigere. Igitur Hatzfeldiani primo castel-

1636. lum ponti adsitum invadunt, & binis assultibus repulsi tertium adparant. Sed propugnatores,
18. Maji. tantæ violentiæ impares castellum deserunt, ac ponte dejecto in oppidum se recipiunt. Inde & ipse Hatzfeldius cis Albim castra transfert, magnoque studio una cum Saxonicis accessus ad oppidum molitur. Nec minus obsessi acriter resistere, ac continuis eruptionibus noctu diuque hostem fatigare. Inter multos cæsos sauciosque, Baudisius femur
8. Junii. Baudisius imperium abdicat. globo trajicitur, unicum emolumentum mutatæ militiæ. Nam paulo post ægre scipionibus se sustentans abdicato imperio Electori valedicebat, acerbe postea questus, nec præmii quid, nec residua salarii, & ne centum quidem unciales in viaticum datos, ac consumtam valetudinem, existimationem, fortunam impatienter dolens. Porro ad Magdeburgum vis hostium præcipue in novum propugnaculum incubuerat, ad quod ita prope accesserant, ut tormentis ex urbe lædi amplius non possent.
15. Jun. Inde tribus è suggestibus munimenta oppidi per octiduum verberantur; quo
22. Jun. elapso obsessi petebant, ut oppidanis cum uxori-
25. Jun. bus & liberis liceret excedere. Mox & decuriones Electoris gratiam implorant, ac ut civibus parceretur, Suecicum præsidium honestis conditionibus dimitteretur.
27. Jun. Paulo post hostis toto cum equitatu & aliquot peditum millibus Tangermundam improviso invadit, tribus Suecicorum equitum legionibus infessam; quæ tandem armatæ in campum prorumpunt; sed hoste prævalente cedere coguntur, non paucis desideratis, & inter alios Schulmanno, & Jarofskio tribunis, ac legionis Livonicæ subtribuno captis. Tandem obsessi hoste propius subeunte, & pyrio pulvere deficiente, quem initio obsidii justo liberalius prodegerant, cum per totum Junium mensem strenue restitissent, & creberrimis eruptionibus hostem infestassent, super deditione pacisci incipiunt.
30. Jun.

Banerius Magdeburgo frustra succurrere cupit. §. 30. Eo tempore Banerius circa Werbenam in stativis hærebat, exercitum refecturus, qui peditum quinque, equitum quatuor millia explebat; cujus in provinciales petulantiam severis edictis coërcitum ibat, agricolas quoque hortatus, ut operi rustico & messi colligendæ vacarent. Sed deficientibus per Marchiæ oppida alimentis, cum equites quoque è publico penu jam alendi essent, simul literis de extrema Magdeburgi necessitate moneretur, statuebat cum illis, quas secum habebat, copiis inde movere, utut quæ ex Suecia expectabantur nondum adpulissent. Non quidem ut prælio decertaret, sed ut hostem operibus suis detraheret, obsessisque occasio fieret ista subruendi ac vires recolligendi. Et quanquam periculosæ plena aleæ res videretur eo se conferre, unde per decem milliaria receptus quærendus erat; tamen cum nulla alia superesset via urbem servandi, quicquid fors ferret expectare decreverat; ni propera ejus loci deditio cogitationes alio vertere subegisset.

Gesta per Pomeraniam. §. 31. In Pomerania sub initium anni Saxo Stetino imminere credebatur, non ignaro Ducis Consilio, cui ab Electore id significatum fuerat. Sed Banerio Misniam versus erumpente, is conatus evanescebat, abeunte simul Marazino, ut hostium istis in oris nihil superesset præter duas legiones vix septingenta capita explentes, & duas Croatarum turmas. Stargardia quoque deserebatur, plerisque tormentis Landsbergam abductis, & corruptis quantum licebat munitionibus. Sed cum ne turma quidem equitum Suecicorum in Pomerania foret, hostis Landsberga, Gartzio, & Lœckenitza excurrens impune passim vagabatur. Simul quia pedites à Polonis exautorati in Silesiam transisse ferebantur, novæ irruptionis metus oriebatur. Quem tamen mox discutiebat Hermannus Wrangelius, qui post restitutam Elbingam, & traditam Brandeburgico Pillaviam, tria millia, quadringentos quinquaginta pedites, & nonnihil adparatus bellici, sed sexaginta tantum equites è Borussia adducebat. Hujus adventu territi qui castellum Marwicianum tenebant hostes, eo deserto Gartzium se recipiunt. Id mox à Suecis centum quinquaginta peditum præsidio firmatum. Grifenhagæ quoque miles imponitur, & in Nova Marchia Soldini, Kœnigsbergæ, & alibi catervæ disponuntur, quæ ad tributa solvenda provinciales compellerent. Quo tempore septuaginta Sueci superiore anno Gartzii capti, & militiam mutare coacti, Custrino ad alia quædam negotia emissi duce Joanne Muhrio cohortis vicario Stetinum postliminio revertunt. Porro Wrangelius hostium excursionibus inhibendis Lœckenitzam primum expugnare decrevit, quam subtribunus natione Hispanus strenue propugnabat. Sed cum serum videretur accessus moliri, ne forte inter moras hostes contractis copiis ab equitatu destitutos invaderent, idem oppidum toto die tormentis verberatum, noctu tribus locis impetu dato capit, quinque tantum suorum desideratis. Præfectus ductoresque reliqui captivitatem subibant, gregarii per Suecicas cohortes distributi. Inde Gartzium eminus circumsidere instituit, inopia cibariorum laborans, sed validiore præsidio insessum, quam ut modicis copiis impetu posset opprimi. Huic cum quatuor legionibus subsidio veniebat Streinius tribunus, ducentis prius equitibus immissis. Sed dum ipse cum sexaginta equitibus in oppidum tendit, à Dromondo supremo Vigilum præfecto non procul Vierrada cum triginta suorum capitur. Unde territæ quatuor istæ legiones retro cedebant. Post tamen ad Custrinum in Novam Marchiam transgressæ Suecicos Kœnigsbergæ hærentes opprimunt per socordiam præfecti, qui primo hostium adventu, cum non amplius centum pedites secum haberent, deditionem offerebat, ac istis postulantibus statim cum vicario cohortis prodibat, citra conditionem mox ab iis in captivitatem abreptus. Cæterum Sueci aditus Gartzii terra ac flumine vix insederant, cum Dromondus de Marazini adventu nuntio accepto statim Vierrada deserta Pencunum se recipit, ægre id ferentibus Bielkio Legato, & Wrangelio, qui maluissent expectatum fuisse, quoad de hostis itinere liquidius constitisset; præsertim cum inopia Gartzenses brevi ad deditionem compulsura videretur. Et jam ad priorem stationem redire Dromondus jubebatur; sed cum undique nuntii de Marazini adventu confirmarent, placuit dilato obsidio copias circa Stetinum retrahere. Is quippe post adventum Hatzfeldii à Saxone dimissus magnis itineribus per Witebergam Custrinum iverat. Inde ulterius progressus, per desultores in Grifenhagam impetu facto acriter repellitur multis desideratis ac sauciis. Post ad minas conversus nihilo plus proficit. Ita frustra habitus discedit, ac Piriciæ castra metatur. Habebat iste quatuordecim equitum legiones, quas tamen vix quatuor capitum millia explebant, ac dimacharum manum; è Silesia pedites expectabantur, citra quos adversus munita oppida nihil tentare licebat. Cæterum trajectus ad Schwetam opportunitate usi Cæsarei aperta provincia ex utraque Oderæ ripa impune persultabant. Sueci contra oppidis tuendis invigilabant, qui & in insula Grifenhagæ adsita novam munitionem excitabant ad tuendum ibi Oderæ transitum. Simul Joannem Skyttium juniorem cum legione sua incensæ quantumvis Stargardiæ immiserant; qui

[Right margin: 1636. 2. Jan. 5. Jan. Wrangelius in Pomeraniam venit. 5. Febr. 1. Mart. 5. Mart. 13. Mart. Marazinus denuo in Pomeraniam redit. 17. April.]

1636. qui à Marazino cominus circumsessus ob crebras
eruptiones ac velitationes pulvere pyrio, ac præ-
terea farina defici cœpit. Unde Bielkius Legatus
triginta equites eo destinat, qui singulos sacculos
pulvere plenos post ephippia gestarent, insuper
triginta amplius currus farina & sale onustos, quin-
4. Maji. quaginta sclopetariis deducentibus. Ii nocte Dam-
ma profecti facile in oppidum se penetraturos spe-
rabant, quod reliquo itinere vacuo haut procul
mœnibus stationem sat debilem hostis disposuisset.
Et equitibus quidem res succedebat, qui repulsa
hostium statione, occisisque quindecim, & quin-
que captis, suorum uno duntaxat cadente, in op-
pidum pervadebant. Etsi plerique in conflictu
sacculos pulvere plenos abjecerant, frustra inhi-
16. Jun. bente Arensonio præfecto; qui post deficiente
pabulo iterum medios per hostes incolumis Wol-
linum perrupit. Sed pedites ab hoste circumven-
ti, post tentatam frustra pugnam ad unum omnes
cum vehiculis in hostium potestatem venerunt.
Obsessi tamen pulveris defectum parsimonia, &
farinam novo extructo molendino utcunque sup-
plebant.

Pomeranorum in Suecos animus. §. 32. Porro in Pomeranos hautquidquam ho-
stilem animum præ se ferebat Marazinus, quin &
aliquot ad se Consiliariorum Ducis in colloquium
evocabat. Quod his valde lubentibus erat, etsi
Bielkio Legato promitterent, omnia cum ipso bo-
na fide communicatum iri, ac nihil à se in fraudem
27. April. Sueciæ suscipiendum. Ea porro mandata iis, quos
ablegaturi erant, dederant; ut militem suum Ma-
razinus intra modestiam coërceret; tributa ad for-
tunas provincialium temperaret, eaque non ma-
nu militari, sed per magistratus provinciales exi-
geret, Ducis aulæ destinata prædia immunitate ab
hospitiis frui permitteret, concesso simul rebus
ejusdem libero transitu; & quia exhausta regio
tantum exercitum alere non posset, ut vicinæ pro-
vinciæ in partem onerum venirent. Ea cum ho-
ste commercia Bielkius vehementer sibi displicere
ostendebat, quod isti ultro media offerrentur,
quibus Suecos oppugnaret. Quod tamen in man-
datis non haberet talia vi prohibere, eos conatus
suo loco relinquere cogebatur, de quibus ad Ox-
19. Mart. enstiernam relaturus erat. Paulo ante & isti no-
mine Ducis ad Cæsarem scripserant, rogantes, ut
amica via Suecos Germania dimoveat, quod ma-
ris Baltici accolarum multum intersit eam natio-
nem amicam habere; nec citra ruinam tractus ma-
ritimi tot munitis isti locis ejici queant. Enimve-
ro id luculentius erat alienati animi indicium, quod
à sacerdotibus postularent, ut preces publicas ha-
ctenus receptas mutarent, & disertam Cæsaris
mentionem facerent; simul eam formulam omit-
terent, qua Deus orabatur, ut Pontificios & Cal-
vinianos compesceret, declinandæ Cæsaris & Bran-
deburgici offensæ: & quod eam ob causam hostis
in sacerdotes per Pomeraniam atrocius, quam
alios provinciales, sæviat. Sed ista sacerdotes ab-
nuebant, causati; preces illas ad præsentem Ger-
maniæ miseriam attemperatas: Cæsarem sub com-
muni vocabulo Principum Christianorum com-
prehendi; à longo tempore usu receptum adver-
sus infensos nostris sacris vota concipi; mutatio-
nem nihil profuturam, & adversariis potius ludi-
brio fore; parum Theologicum esse ita timide ad
tempora se componere: pro hostibus orandum es-
se, non ut Deus auxilio suo illorum conatibus al-
lubescat, sed ut eosdem convertat, aut pertina-
ces frangat.

Gesta per Westphaliam. §. 33. In Westphalia novi anni auspicia memo-
rabilis conflictus insigniverat. Cniphusius enim
circa finem anni superioris post tentatam frustra
Haselunam Moppam reversus, mox Neuhausa
capta Amasi flumine hostem depulerat. Sed dum 1636.
ipsis Kalendis Januariis Moppa Osnabrugam ten- 1. Jan.
dit, ut relictas ibi Hodicii & Sperreuteri legiones
(quarum huic jam Kœnigsmarckius præerat,)
sibi conjungeret, hostium supra tria millia ad Ha-
selunam ducibus Vehleno summo Vigiliarum
Præfecto, & Lautersheimio tribuno coiverant,
ut Suecicos in itinere opprimerent; ante capto
commodiore loco, & numero quo prævalebant
confisi. Ast Cniphusius cum nulla prælium de-
clinandi ratio esset, suos cohortatus, dum ipse
primum agmen in hostem ducit, initio conflictus
globo caput trajectus occumbit. Ducis summi Cniphusius occumbit.
casus etsi Suecicos nonnihil perturbasset, mox ta-
men Cratzensteinii tribuni hortatu animos resu-
munt & post ternas peditatus hostilis displosiones
sustentatas ita acriter in hostem ruunt, ut hic in
fugam effusus, plus quam mille cæsos in loco con- Cæsareanorum ad Haselunam clades.
flictus cum quatuor machinis relinqueret. Multi,
quos inter Collortus tribunus, aquis hausti. Lau-
tersheimius tribunus, duo protribuni, aliquot
alarum præfecti, centurionesque & alii ductores
cum quingentis amplius gregariis capti. Lauters-
heimius tamen Buxtehudæ aliquandiu detentus,
post astu Hamburgum, inde ad suos evasit. Eo
in conflictu Cratzensteinius egregie rem gesserat,
cui & ideo Oxenstierna dignationem summi Vigi-
liarum præfecti à Cniphusio delatam confirmabat.
Jordanus quoque tribunus praeclaram operam na-
varat, cui Cniphusii legio concessa. Cniphusii
mors omnibus acerba acciderat, qui jam concilian-
dis militum animis utiliter operari cœperat, ut si
supervixisset, insignem Suecicis rebus operam
præstiturus speraretur. Cratzensteinius etsi nullis
mandatis instructus, administrationem rerum eo
tractu suscipiebat; ac Vechta aliquot equitum tur-
mis eminus circumsessa, cum reliquis copiis Clop-
penburgum ad deditionem compellit. Sed ne plu- 20. Jan.
ra tentaret Marchio Grana efficiebat, qui eodem
tempore partem Cæsarei exercitus è Lotharingia
regressum per totam Westphaliam in hiberna de-
ducebat. Septuaginta amplius legionum voca- Sueci cis Visurgim cedere coguntur.
bula erant, sed quas fames morbique ita attenua-
verant, ut vix septem millia capitum conficerent.
Sic hostis ad Haselunam fusus tanta nunc accessio-
ne auctus, Cratzensteinium valde urgebat. Jam
quoque advenerat Sperreuterus, qui cohortem suam
prætoriam Nienburgo ad se pellexerat; idem circa
totam suam quondam legionem agitans. Crat-
zensteinius igitur hoste immensum prævalente, ut
militem suum servaret, trans Visurgim se recipere
constituit; eoque fine Wiltzhusam tendit, à Sper-
reuteriana legione infestam. Quo antequam per-
veniret, absente Kœnigsmarckio viarum angustiæ
negligentius à legione custoditæ fuerant. Unde
hostis illic repente ingruens legionem turbat, si-
mul Cratzensteinium à suis præclusum cymba
Bremam trajicere cogit. Reliquæ tamen legiones,
cum Brema transitum plane abnueret, & Nien-
burgum aditus non pateret, ad Petershagam Vi-
surgim superant. Sperreuteriana quoque legio
ægerrime cum cæteris evadebat, amissis tamen
omnibus impedimentis, & equis supernumerariis.
Vix hæ legiones Visurgim transierant, cum Dux 6. Febr.
Georgius molestiam illis facessere instituit, de-
nuntians, ut quicunque in ipsius territorio depre-
henderentur, sibi & Romano Imperio fidem jura-
rent. Abnuentes ut comprehenderet, tribuno Bo-
yo mandatum erat. Sed id quidem frustra erat,
& unicus tantum turmæ præfectus ad Ducem ta-
cite transibat. Reliquæ legiones trans Alteram &
Leinam flumina se recipiebant, numeris tamen
ita imminutis, ut cunctæ vix sexcenta adhuc capi-
ta explerent. Paulo post Sperreuterus cum tribu- 13. Febr.

1636.

no Westerholtio, ac Commissario Cæsareo à Bremensibus insignem pecuniæ summam, adparatum bellicum, annonam, & transitum per ipsorum urbem delendis penitus Suecis postulat: cui utcunque amoliendo quinque uncialium millia promittuntur. Nam licet Senatus temporibus obsecundans, forte à petitis explendis non abhorrebat, plebs tamen Cæsareas partes aversata, levi de causa oborta rixa Sperreuterum fere ad necem dederat, ni Senatus defensione ejus suscepta, quinquaginta sclopetariorum præsidio addito extra urbem deduci curasset. Dum sic apertis Westphaliæ locis Sueci cedunt, Cæsarei laxis hospitiis gaudentes affluxu rusticorum atque latronum legiones supplebant. Osnabruga quoque in periculo non modico versabatur, non solum ob acre obsidium, quo premebatur, sed & quod Episcopus civium animos promisso usu sacrorum Augustanorum, aliorumque privilegiorum ita corrupisset, ut præfectus oppidi vix eos amplius in officio continere posset.

Leslæus in Westphaliam mittitur.

§. 34. Instaurandis Suecorum per Westphaliam rebus fere collapsis ab Oxenstierna Alexander Leslæus summi ducis titulo mittitur, qui Hamburgum prægressus insequentibus à Pomerania copiis *14. Febr.* primo Bremenses, *19. Febr.* qui non parum in Cæsaris partes inclinare dicebantur, literis hortatur, ut in Suecorum amicitia persistant, nec hostem commeatu aut aliis rebus juvent, ut transitum ei per urbem concedant. *21. Febr.* Insuper Archiepiscopo scribit, ut Bremenses à studio in Cæsarem absterreat, ac frigore tunc sæviente impediat, ne Cæsarei per glaciem cis Visurgim excurrant. Mittuntur quoque Jacobus Kingius supremus Vicarius, & Laurentius Grubbius, qui cum Duce Georgio agerent, ut legiones suas Suecicis junctas una hosti immittat: ita enim ditionem ejus insigniter levari, cum alias sibi ad Alleram statio capessenda sit, sede belli in ejus terras translata. Quod si autem Duci placeat summum in Suecicas copias imperium uti ante recipere, se, cæterosque ad jussa ipsius agnoscenda paratos esse.

Georgius Dux Luneburgicus ambiguum se gerit.

Ad quæ Dux reponere: ademtis sibi per Suecos copiis, aliisque injuriis tantum non se coactum ad Pragensem pacem amplectendam; de qua cum scripto testatus sit, retractari id non posse: eoque oblatum imperium à se acceptari fas non esse. Favorem tamen in Suecos se servaturum; simul mediatoris partes, Cæsarem inter, ipsosque suscepturum; & ubi adpareat, adversam partem aliud præter honestam pacem quærere, consilia Suecis placitura capturum. Promittebat quoque se prohibiturum, ne Cæsarei Visurgim transeant, quo fine copiis suis ipse opus habeat. Deprecatus denique, ne Sueci copias suis terris immittant, quod alias Cæsarei sint idem facturi, ac ut Banerius ditiones suas parcius exactionibus premat. Id responsum ambiguum Leslæo haut satisfaciebat, qui aliis quoque indiciis de sincero Ducis animo dubitabat. Nec eo magis tamen in Cæsareas partes propendere comperiebatur, utut Gleenius, aliique Cæsarei ductores blanditiis & promissis ipsi adrepere satagerent, spe quoque facta amicæ in causa Hildesiana transactionis. Quin cum Cæsarei Visurgim transituri viderentur, copias suas secus id flumen disposuerat, jussas perrupturis vim opponere. Et credebatur de comparando in defensionem Inferioris Saxoniæ exercitu agitare, Succis æque ac Cæsareis partibus dimotus. Quod cum præstare penes ipsum solum non esset, spargebatur, eundem cum Daniæ Rege fœdus icturum, & hunc componendæ causæ Hildesiensi operam impensurum; simul Circulum Saxonicum Daniæque Regem Bremensem, & Hildesiensem præsulatum utique vindicaturum.

1636.

Leslæus legiones devias ad se pellicit.

35. Cum igitur Duci persuaderi non posset, ut ad Suecicas partes rediret; Leslæus id deinceps curabat, ut legiones Suecicas, quæ nuper ad Ducem transierant, iterum ad se pertraheret, quæ & animo in Suecos prono ferebantur. Ad has ergo Oxenstierna, ac inde Leslæus, ipse atque Grubbius literas dederant. Quibus istæ initio reponebant in votis sibi esse cum reliquis Suecorum copiis conjungi: sed ob nuperam cum Duce Georgio transactionem, & quod ab ipso dispositæ sint ad custodiendos Visurgis transitus in usum utique Suecorum, se ab illo desidere non posse. Alias sibi affectum in Suecos constare, & eorum emolumentis omni studio inservituros. Mox tamen Martinus Chemnitius alterius negotii obtentu ad Ducem missus istis plane persuaserat, ut secum Leslæo junctim in hostem ituras promitterent. Unde hic, postquam aliquandiu ad Alleram hæsisset, paulatim Visurgim versus regreditur, in Westphaliam adversus hostem licet numero longe prævalentem iturus; quo fine & navigia Nienburgum navali ponti extruendo adduci curat. Contra hostis & ipse Nienburgo propinquans omnia circumvastabat, ac Petershagæ muniendæ incumbebat, quo Suecorum impressionem impediret. Leslæus *2. April.* igitur lustratis apud Stochenam copiis, egregiis sane, sed quæ non multum quatuor millia excedebant, noctu repente Visurgim ad Nienburgum transit. *4. April.*

Leslæus Visurgim transit.

Qui Libenaviæ egerant hostes, quos opprimere constituerat, ejus adventu audito se proripuerant. Inde Petershagam vertebat, quam Ketlerus Baro cum sua legione sed numeris valde imminutis insidebat. Hic deditionem imperatam primo abnuere; sed cum assultui faciendo omnia parari videret, arbitrio se Leslæi permittere; à quo ipse ac triginta præfecti cum centum octoginta quinque gregariis captivi Nienburgum deducuntur. Inde Stoltenaviam regressus, Glaubicii, *15. April.* Boyi, & Bruneckii legiones cum quatuor cohortibus Beckermondi, hactenus à Duce Georgio detentas sibi adjungit: quibus auctus Osnabrugæ subsidio ire constituit. Sequenti die duabus Cæsareis legionibus Witlagæ & Essenæ tendentibus, *16 April.* Metternichii & Loirii improvisus ingruit, ac magna parte cæsa, ducentos quos inter duo turmarum præfecti aliique ductores cum vexillis octo capit.

Duas hostium legiones opprimit.

Sed postquam hostem Osnabrugæ obsidio soluto Warendorfum recessisse audiret, plures sibi copias adsciturum; circa Lemgoviam subsistere constituebat, successus Banerii ad Albim speculaturus; nulla insigni re suscepta, nisi quod excursorum catervæ quotidianis fere damnis hostem carpebant.

Minda in Suecorum potestatem redigitur.

§. 36. Sed majus operæ pretium fuit Minda in potestatem redacta, cujus præfectus Wolfius Ludingshusius, & vigiliarum præfectus Hieronymus Plettenbergius inconcussam in Suecos fidem gerebant. Sed præsidiarii plerique Ducis Georgii ditione oriundi, tum Magistratus fide eidem obstricti, civesque in eundem respicere. Igitur necessarium videbatur curare, ut istud oppidum plane in Suecorum potestate foret; circa quod viro adhuc Cniphusio cum præfecto clam conventum fuerat. Sed res ejus morte interrupta adventu Leslæi demum perficitur. Igitur mittuntur præfecto mandata, ut deinceps non Duci, sed soli Leslæo pareat, plus militum in oppidum recipiat, ac concesso transitu, aliaque ratione Suecico exercitui inserviat. Et maturandum videbatur Oxenstiernæ, quod fama esset, Ducem super tradendo oppido & præsulatu isto cum hoste tractatus agitare. Præfecto ad justa socero Cniphusio facienda digresso Plettenbergius *26. April.* id exsequendum in se suscipiebat. Transibant quotidie Suecorum catervæ per oppidum nemine prohibente.

1636. hibente. Igitur summo mane Hodicius Comes cum sua legione, & Finnica tribuni Bergii legio, quibus id à Leslæo injunctum fuerat, condicto die ad portam oppidi adsunt, densatis ordinibus, & immisto pedite, tubis versus terram demissis. Cum autem centurio Standingius consilii ignarus, portam aperire nondum sat clara luce tergiversaretur, Plettenbergius, statim accedens portam pandi jubebat. Nec mora Hodicius ingreditur, reliquis è vestigio insequentibus. Et Equites quidem in forum progressi ordinibus dispositis consistebant: pedites ex utraque parte in vallum tendentes stationem excubitorum domum ire jubent. Hinc Wolfiana legio in aream Basilicæ convocatur, eique exponitur ipsam auspiciis Reginæ Succiæ conscriptam, eidemque sacramento devinctam; quod nunc renovare haut grave futurum sit. Et initio quidem nonnulli ductorum ob natale solum Duci Georgio obnoxii reniтuntur, gregarius quoque in suam sententiam solicitatis; mox tamen adquiescunt, quod, qui ultro sacramentum dicere nollent, abire cum omnibus sarcinis permitterentur. Eodem mox die Leslæus per literas Duci Georgio facti hujus rationes exponit: Variis indiciis constitisse, Ducem super illa urbe hostibus tradenda pacisci, & hos eidem summopere inhiare; quibus conatibus obviam eundum fuerit. Id tamen Ducis juribus fraudi non fore, quin ad tuendum ipsum, ejusque ditionem spectare, ac non Mindam solum, sed & totum exercitum ejus usibus patere. Ast Dux hisce literis hautquidquam placatus, vehementer excandescere, ac Ludingshusium cum tota legione edicto avocare;

19. April. ac præcipue Plettenbergium velut facinoris autorem ad causam perduellionis dicendam citare. Tum asperis literis à Leslæo oppidum sibi illæsum restitui ipso cum Plettenbergio postulat. Contra Plettenbergius demonstrabat; dudum se Succiæ sacramento devinctum, cum anno tricesimo primo Hamburgi sub Francisci Caroli Ducis Lauenburgici legione centurionis munus susciperet: id sacramentum deserere, ac longam militiam fœdo fine maculare nunquam sibi in mentem venisse. In diplomate, quo Dux biennio post ipsum ad conducendum militem autoraverit, eundem Coronæ se Succiæ Generalem vocitasse, se totamque legionem tunc Succiæ sacramentum dixisse: eoque dum sub isto munus militare suscipit, hautquidquam fidem Succię datam abolevisse; nec aliud se imperium in Duce agnovisse, quam quod ipsi à Gustavo Rege delatum sit. Ducem Georgium passim in literis copias queis præerat, Regium exercitum sibi commissum nuncupasse. Equidem à se non accusari Ducem ob exutam Suecicam militiam: nec tamen ideo se ob priorem fidem sancte servatam meritum, ut perfidiæ arguatur, suaque existimatio ignominiosis verbis, & illegitimo processu maculetur. Nunquam se verbis juramenti loco fidem Duci dedisse: nec quod nuper ejusdem Minda discessu cultum suum in eundem vulgari honoris formula testatus sit; ideo se aut priori sacra-

8. Maji. mento renuntiasse, aut novum induisse. Sed & Leslęus per literas à Duce postulabat, ejusmodi edictis adversus legionem, & Plettenbergium su-

1. Jun. persedeat. Simul Oxenstiernam monet, ut autoritate sua istum prolegat. Ac ut par pari referret, legionis Wolfianæ protribunum Besselium, Hamelæ apud Ducem degentem, edicto ad causam dicendam evocat, quod fidem Succiæ datam absque missione exuisset. Sed tum hæc actio, quam quæ Plettenbergio intentabatur, incassum inter-

21. Jun. cidit; præsertim postquam Oxenstierna acriter pro isto ad Ducem scripsisset; recte à Plettenbergio factum, & cum à Regina Succiæ utique defendendum; tum ut ejusmodi contumeliosis verbis parcat. Cæterum Dux cui nuper & legiones & Minda subtracta fuerat, quo de reliquis copiis sibi caveret, omnes denuo in Cæsaris & Imperii verba adigit. Id ubi Leslæus intelligit, literis Ducem 28. Maji. percontatur; cum ea res Succiæ, quæ aperto adhuc bello cum Cæsare implicita sit, summo præjudicio cedat, se nosse cupere, amicum an hostem se profiteatur? Ad quę Dux ambigue; sedulam à 2. Jun. se operam sumi, ut cum Suecis Gallisque amice transigatur; a se nihil factum legibus Imperii adversum: in conventione cum Gustavo Rege exceptum, ne exercitum contra Imperium ducere teneatur: super communi Protestantium causa pro virili se connixurum; adversus injuste intentata quę jus gentium permittat, à se reponenda. Rebus Mindæ dispositis Leslæus hosti semper ce- 29. April. denti instans Hervordiam usque progreditur; & cum istum ultra Bilefeldam loco idoneo castra munire intelligeret, viginti tribus equitum, sex peditum legionibus instructum, & ipse ad Hervordiam considet, rei gerendæ occasioni intentus.

§. 37. Sed novum robur Suecorum rebus à Wil- Wilhelmus Landgravius diu nutat. helmo Landgravio sperabatur. Nam tractatus, quem hic fine anni superioris cum Hungariæ Rege concluserat, velut vado adhærescere, ac Cæsaris ratihabitio quæ vicesimo quarto Januarii ex convento tradenda fuerat, nuspiam adparere; quæ Colonia Viennam remissa additis quibusdam monitis, ferebatur. Ac ipse Landgravius parum sibi de ista transactione pollicebatur, in qua plura sibi stipulatus fuerat, quam Cæsarem concessurum sperare poterat. Jactaverat quoque Darmstadiensis Cancellarius Wolfius à Todenwart, Cæsarem jus tertii condonare non potuisse, ac damnum quod Principi suo per Wilhelmum Landgravium sit datum, vicies quinquies centenis uncialium millibus æstimari; quæ non ita temerè condonari queant. Quin & Cęsar datis ad Darmstadiensem literis declarasse dicebatur; se nemini de jure suo quid detrahere posse, aut velle. Paria Brandeburgicus de damnis per Westphaliam ab isto sibi datis disserebat. Unde Landgravio constitutum erat, adventante Cęsaris ratihabitione postulare, ut ei transactioni Brandeburgicus quoque & Darmstadiensis subscriberent. Igitur instante Hermanno Wolfio Legato Suecico, is supremo exercitus sui Vicario Melandro injungit; Cæsareorum per Westphaliam hospitia repente invaderet; inde Confluentes & Hanoviam liberarent, adscitis Suecorum in Westphalia legionibus, & Gallis qui in Fœderato Belgio sub Brezæo Mareschallo agebant. Enimvero & Galli jam navibus in patriam 1. Febr. revecti erant; & Melander mandatum exsequi tergiversabatur, multis rationibus id consilium improbans; Causas quæ ad tractatus pacis permoverint usque adeo non sublatas, ut auctæ sint. Bellum nunc non in Cęsarem tantum, sed & in Ordines geri; ejus sustinendi media minuisse; sociorum opes, studiaque remisisse: nec sat rationum resumendi belli adparere. Expectandum, quoad Galli, Angli, Hollandi aperte in causam descenderint. Tandem si arma utique placeant, prius querelas apud Cæsarem interponendas, cum sociis omnia transigenda, bello necessaria providenda: inde tutam viam rem ordiendi circumspiciendam. Nunc negotium sibi viribus superius imponi. Simul veniam in Hollandiam proficiscendi petit; quam abnuere Landgravius non audebat. Ita iste quidem conatus incassum cadebat. Igitur Landgravius ambiguis adhuc rebus caute agere, nec tractatus cum Cæsare abrumpere; denique omni diffidentia abscondita nil præter pacis desiderium præ se ferre. Nec minus adversa pars vulpinari; ac

1636. 17. Jan. ac Gleenius hospitia per Westphaliam sumta necessitate excusare; ac Hassis à se omnia amica expectanda profiteri. Crebræ quoque Vienna literæ spem secuturæ mox Cæsareæ ratihabitionis faciebant. Inde uti Landgravius tempus trahendo occasionem erumpendi aucupabatur, copiis interea per opima hiberna non parum firmatis, quæ selecta peditum milla decem, equitum duo millia quadringentos explebant, è quibus detractis præsidiis minimum quatuor peditum, duo equitum millia educi in expeditionem poterant: ita & Cæsarei quiete suos reficiebant, auctis mox viribus Landgravium oppressuri. Simul id agere, ut Hassico militi media se conservandi subtraherentur, idemque disjunctis haut facile in unum cogi posset, Cæsareis legionibus per Hassica Hospitia interjectis. Suspicionem augebat, quod Wurtzburgensis Episcopus Landgravium ad novum super pace congressum invitaret, velut probata jam à Cæsare transactione dubia quædam discutienda superessent effectum ejus transactionis spectantia. Nam non obscurum erat id quæri, ut firmatis inter moras tractatus Cæsareis copiis, iste uno ictu prosterneretur. Quia tamen Georgius Luneburgicus ambiguus agebat, ac Suecorum auxilium longe aberat, ipsi interim ab hostibus undique cincto dissimulationem nondum tuto licebat exuere. Eoque respondebat; circa primarium negotium novis tractatibus opus non esse, sed si alia quædam monenda forent, missurum se, qui proponenda audirent, & ad se referrent. Solus quippe tentare quid non poterat, præsertim cum idoneus bello dux deesset, & cui tuto fidere liceret. Nam & Melandri nupera tergiversatio scrupulum injecerat; & Ebersteinius Comes missionem flagitabat, opimis quæ offerebantur conditionibus repudiatis, per Brandeburgicum uti putabatur absterritus, qui bona se ejus publicaturum minatus fuerat. Et ita se Cæsarei Hassorum hospitiis inseruerant, ut ni alio isti averterentur, his congre-
17. Febr. gandi se facultas non esset. Unde cum Wolfius legatus Oxenstiernæ jussu denuo ad arma stringenda Landgravium hortaretur, hic pronum se ostendebat, modo adventu Leslæi obstacula, quibus obseptus hærebat, disjicerentur. Id cum Cæsareis suboleret, indulgendo destinata ista eludere conabantur; ac congressu Hassiacorum cum Episcopo Wurtzburgensi testabantur: Conventa cum Landgravio Cæsari probari; id tantum dubitari, num ipse solus anno vicesimo septimo præsulatum Hirschfeldensem possederit. Moguntinum enim confirmare; se biennio ante ejus præsulatus possessionem adprehendisse. Sed si Landgravius suam possessionem demonstrare possit, nihil scrupuli superfore. Mox tamen Hassiacis copiis per Westphaliam in angustum redactis, cum Hatzfeldius per Franconiam ingrueret, cujus auxilio Saxo non magnopere indigere videbatur, Cæsarei asperius agere, ac pleraque in dubium revocare; non-
16. Febr. nulla aliter concipienda contendere. Saxo quoque jam antea postulaverat, ut quia ratihabitio Cæsaris utique secutura sit, Landgravius copias suas ex-
6. Mart. autoraret. Et cum his nefas esse diceret ferrum in fidissimos socios stringi, Saxo acrius contendere; copias istas utique Cæsari concedendas. Igitur misso Guntersrodio aulæ præfecto Georgium Luneburgicum in societatem belli pertrahere nitebatur. Qua spe elusus, tandem Suecos unice respicere cœpit; lætus Hatzfeldium in Saxoniam properare, & Cæsareos in Westphalia adhuc quiesce-
4. April. re. Igitur ad Leslæum versus Westphaliam jam progredientem mittebat, qui destinata ejus exquireret, & ut certum hominem ad Landgravium ablegaret, quicum de communi re sermones conferret: simul insinuaret ipsum non alienum esse à conjungendis copiis, modo spatium nanciscatur eas contrahendi. Leslæus postquam id ab se maxime respici testatus esset, ut Landgravio succurreretur, multisque verbis animum ejus laudasset, Steinackerum tribunum Cassellas mittit, qui super conjunctione copiarum transigeret. Ubi non deerant, qui consiliis hisce obluctarentur, pacis amœnitatem, ancipitem belli aleam ingerentes; nec tractatus cum Cæsare ullo idoneo colore abrumpi posse; nec in promtu commeatum esse, & adparatum bellicum expeditioni necessarium. Wurtzburgensis quoque eundem blandis verbis lactare; ipse quæ desideraret scripto conciperet; se curaturum, ut ea ab Cæsare confirmentur. His rebus labefactus Landgravius, Steinackerum ambiguo cum responso dimittit, ac de affectu suo prolixe testatus conjunctionem copiarum abnuit. Nam ex convento induciis prius renuntiandum esse. Et in Belgium se misisse argenti ac instrumenti bellici causa denique Melandrum Ducem abesse: intra mensem tamen plenius mentem suam declaraturum. 1636.

§. 38. Mox tamen cum Hanoviæ liberatio jam inter extrema luctantis ipsi valde cordi esset, legatos ad Episcopum Wurtzburgensem missos revocat, acribus literis datis, nisi Hanoviæ obsidium solvatur, arma sibi iterum stringenda. Et cum Sueci adparatum bellicum adferrent, ac in hospitiis nonnihil commeatus superesset, tandem securus quid Melander sentiret, tractatus cum Cæsare abrumpere, & adjunctis Suecis Hanoviæ liberationem tentare constituit; non parum ipsius animum confirmante uxore; & quod Callenbergius tribunus per sententiam Cæsaris ad Helvetios relegatus, & Wolfskehlius, uterque quondam Consilii Formati assessor, una cum Wolfio legato obloquentes acriter retunderent. Igitur cum Georgius Dux de intercepta Minda ipsi significaret, monens, ut & sibi caveret: Landgravius Suecos sibi suspectos obtendens, pacis se quoque certum copiàs exautoraturum, eas contrahi jubet. Sed clam Hervordiam mittitur, qui cum Leslæo super loco & tempore conjunctionis conveniret; ac postularet, ut Leslæus ista statione hostem depellat, quo laxius spatium Hassiacis coëundi sit. Ea relatus Leslæus hostem quidem invadere haut timebat; sed quod alea prælii secus cadente exitium Landgravii terris incubiturum erat, satius censebat, junctis prius copiis tota vi in hostem ire. Inde Landgravius misso ad Marchionem Granam, & Vehlenum tubicine, questus inani pacis tractatu sibi illusum, induciis renuntiat. Mox Calenbergium tribunum cum duodecim equitum centuriis ad Leslæum præire jubet; ipse statim cum machinis & reliquis copiis secuturus. Bis mille quingentos equites, tria peditum millia conficiebant, Leslæo adjuncto sat formidandus hosti exercitus. Quod tamen induciæ demum decimo octavo Maji die expirarent, ante eum diem vetabantur hostilia in Cæsareos exercere. Hassiacos dum expectat Leslæus, quotidianis excursionibus plurimos hostium intercipiebat; & inter alia ducentos equites cum quadraginta desultoribus opprimebat, plerisque cæsis, & tribuno Christiano à Munster, aliisque ductoribus captis. Ad eundem & quatuor Luneburgicorum equitum turmæ, ad Saxonem deducendæ, fastidita ista militia transibant. Hostis autem intellecta Hassiacorum cum Suecis conventione sibi diffisus Warendorfum, inde Monasterium se recipit, nullo insequente, quod novis iterum difficultatibus & consultationibus apud Landgravium ortis tempus frustra tereretur. Melander enim, cui & alii succinebant, ex Hollandia reversus

Landgravius post longam dubitationem cum Suecis se conjungit.

2. Maji.

10. Maji.

1636. sus conjunctioni cum Suecis acerrime resistere; jactans, se salva existimatione id bellum attingere, & alterius imperium subire non posse: Landgravium totam belli molem in se trahere: Piccolomineum & Wertanum prope diem apud Vehlenum adfore, quod Hollandi hoc anno exercitum non sint educturi: controversiam Leodiensem compositam: Gallum omni ratione pacem quærere; Danum delectibus agendis incumbere; Ducem Georgium præsidiarios Hamelæ in Cæsaris verba adegisse, & ipsum Vehleno jungendum: auxilium Suecorum anceps; Hanoviam liberari non posse, quod eo penetrantibus Gallasius à fronte, Vehlenus, & Piccolomineus à latere & tergo incubituri, ipsumque sua ditione exclusuri sint. His rationibus postquam Landgravii animum labefactasset, Hammum digreditur velut æmulatione in Leslæum, qui sibi longiore militiæ expleta a Suecis antehabitus sit. Sed & Wurtenbergensis Præsul literis de ratihabitione Cæsaris confirmabat; ac ad novum congressum Neostadium ad Salam invitabat. Sic Landgravio iterum nutante, tractatus quoque cum Chaumontio legato Gallico parum procedebant; illo acusante, se fide sua semel obstricta post ratihabitionem Cæsaris pacem non posse non amplecti. Cui Gallus commotior; nec Regi suo & cæteris post repudiatum cordi amplius fore; ut parum abesset, quin tractatus abrumperetur. Sed & Leslæo declarabat Landgravius; non diutius se ad conjunctionem cum illo teneri velle, quam sibi visum fuerit. Ast Landgravii uxor Amalia Elisabetha & Melandrum literis demulcere, ut non amplius consiliis suis obsisteret; & marito acriter instare, ne Hanoviæ liberationem negligeret. Ita hic tandem posthabitis quæ movebantur difficultatibus animum obfirmat; ac cum Gallico quidem legato in has leges convenit: Ut certum ipse militum numerum adversus communem hostem usque ad pacem omnes complexam alat; in præsens cum Leslæo Confluentium, ac Hanoviæ obsidium solvat, adparatu bellico commeatuque illa, cujus pretium Galliæ Rex sit exsoluturus: exercitui sive suis sive Regis Galliæ auspiciis præsit; de bello partis locis deinceps transigendum; interea inconsulto Rege ista in alterum ne conferat: Gallis & Suecis integrum sit quos velint Ordinum in fœdus, aut neutralitatem recipere, id quod & Landgravio sit observandum, ut tamen ipse ad restituenda loca occupata non teneatur, nec ejus tributa imminuantur. Denique idem Romana sacra in locis occupatis relinquat, uti anno decimo octavo fuerunt, nec quid circa eadem novet. Vicissim Galliæ Rex annuam pecuniam bello gerendo ipsi promittebat. Quo facto demum serio de liberanda Hanovia decernitur.

Margin notes: 26. Maji. (beside "ta a Suecis antehabitus sit"); 27. Maji. (beside "neri velle"); 2. Jun. (beside "Ut certum ipse militum")

Circa Hanoviam acta. §. 39. Id oppidum superiore anno Lamboius Cæsareus dux circumsidere cœperat, pluribus circa castellis loricisque excitatis non sine multorum militum dispendio. Ejus tamen copiæ ter mille capita non excedebant, deficientibus per viciniam alimentis, & Darmstadiensi ac Francofurtensibus annonam præbere pertæsis. Inde languide oppugnatio procedebat, & qui magno numero injiciebantur globi igniti ne stabulum quidem inflammaverant. Contra obsessi crebris eruptionibus hosti damnum inferebant, quarum una duæ stationes occupatæ, quinquaginta militibus cæsis, quibusdam ductoribus, ac duabus machinis in oppidum abstractis. Extinctis in oppido per pestilentiam multis hominibus annonæ parcebatur; & panis ac vini satis adhuc erat, sed obsonii vicem equinæ carnes, canesque & feles subibant. Super eo oppido conventionem Metis inierant Philippus Mauritius Hanoviæ Comes, & Burggravius à Dona, Moguntinæ ditionis præfectus; qua hic effecturum recipiebat, ut oppido tradito tota Hanoviensium Comitum familia in amnestiam reciperetur, ac ipse bonis suis restitueretur: Ramsæus more militari dimitteretur; quæ in oppido remanerent copiæ in Cæsaris juxta Comitisque verba adigerentur. Adjunxerat quoque Comes alia monita à suis, dum deditionis leges concipiuntur, observanda. Sed ea conventio irrita fuit, quod qui istam in oppidum delaturus erat, à Lamboio deprehensus suspendio necaretur. Cæterum tenui liberationis spe Ramzæus cum Lamboio tractatus ordiebatur, primo postulans, ut venia sibi daretur ad Oxenstiernam, & Bernhardum Ducem mittendi; quod Lamboius abnuebat, causatus illum in Sueciam, hunc in Galliam abiisse. Inde postulatum, ut Comes suis bonis restitutus pace Pragensi frueretur. Quod & ipsum recusabat Lamboius, qui oppidum atque Comitatum citra exceptionem Cæsari vindicatum ibat. Nec magis audiebatur Ramsæus, cum oppidum tantisper intra manus Principis cujusdam neutrarum partium, Angliæ Regis, aut Arausionensis Principis deponi postularet. Tandem is mediatores proponebat Moguntinum Electorem, Wormatiensem Episcopum, & Landgravium Darmstadiensem. Quorum hic à Lamboio acceptabatur, velut vicinus, & cujus quam maxime intererat Suecos isto oppido dimoveri. Hic igitur negotio suscepto statim consilia- 21. Jan. rium suum Porsium Hanoviam mittit Ramsæo persuasurum, ut sibi suisque militibus honestas deditionis leges pacisci contentus oppido excedat. Nullum à Suecis subsidium; posse eundem honeste imitari exempla præfectorum, Moguntiæ, Bingæ, Kœnigshoviæ: denique si extrema expectaret, arbitrio victoris adquiescendum. Simul ad Consiliarios Comitis à Landgravio scribitur; ut Ramsæo suadeant de militari duntaxat pacto satagere, ac ne ulla ab ipso mentio Comitum Comitatusve fiat; minis additis, ni mox deditio fiat, ab ipsis pensationem damnorum terris suis datorum exigendam. Sed Ramsæus brevi cum responso Porsium dimittebat; longe adhuc dedendi necessitatem abesse; & quia non in consiliariorum Hanoviensium, sed in Reginæ Sueciæ potestate sit super talibus transigere, hujus mentem exquirendam. Nec eo secius conventum Niddam indicit 18. Febr. Darmstadiensis, quo Lamboius & Ramzæus aliquos suorum cum idoneis mandatis mitterent; addito, si Ramsæus alia, quam quæ ad pactum militare pertinent, miscere velit, aut superiores suos prius consulere, satius fore molestia hujus congressus, supersedere. Ramzæo etsi de animo Darmstadiensis satis constaret, non inutile videbatur saltem paucos dies lucrari, queis à continuo labore miles respiraret. Igitur diem conventus proferri 26. Febr. petebat, quo spatium foret suos mandatis instruendi; addens, suum esse de quibus agendum sit proponere; nec quicquam à sana ratione alienum à se postulandum. Enimvero conventus iste irritus erat, quod Lamboius in mandatis haberet de solo militari pacto agere, Hannoviamque cum Comitatu Cæsari reservare, excluso Comite. Cui etiam Darmstadiensis deputati succinebant. Ast alia mandata suis Ramsæus dederat, qui & eosdem inde statim revocabat, causatus, sibi cum ipsis super nonnullis capitibus colloquendum; deinceps ulterius mentem se suam declaraturum. Qua super re graviter querenti Landgravio Ramsæus reposuerat; 14. 17. è mandatis, quæ ipsius deputatis data fuerint, satis se perspexisse, tractatus eos in irritum casuros. Marr. Denuo tamen postulabat, ut vel sibi ad superiores liceret mittere; vel Darmstadiensis certum hominem ad Lamboium, inde ad se ablegaret, qui utriuſ-

1636. utriusque sententiam cognosceret. Quæ omnia tempori extrahendo proponebantur. Nam sedebat ipsi extrema expectare, antequam tanti momenti oppidum dederet: & ad Junium usque mensem alimenta habenti, liberatio hoc spatio expectabatur. Interea eruptionibus hostem fatigabat, quarum una duo castella evertit, multis cæsis, ac statione equitum direpta prædæ non nihil peperit; alia ipsum Lamboium graviter sauciavit; alia hostes castello ad Mœnum expulit, captis duobus navigiis pretiosa merce onustis. Tum inopiam hilaritate & jocis, queis Lamboium lacessebat, dissimulare, parcaque panis & vini dispensatione alimenta longius quam creditum fuerat producere carnibus dudum absumtis. Sed & Francofurtenses, qui jam quo Cæsareorum destinata tenderent agnoscebant, Hanoviensibus qua poterant clam favere, & eorum liberationem optare, quod his subactis sibi obsidium imminere metuerent, præsertim postquam deprehensum fuerat, quatuor Cæsareorum millia circa Darmstadium congregata in animo habuisse Saxenhusam subita per veteres ruinas invasione opprimere. Qui tamen cum Francofurtenses nuntiis passim excitati rebus suis prospicerent, re non tentata retro abibant, jejuna cavillatione jactantes; errore scribæ Hanoviam versus iter se instituisse, cum Hagenoam abeundum fuerit.

Hanoviæ obsidium solvitur. §. 40. Ast Wilhelmus Landgravius jam certam liberandæ Hanoviæ spem conceperat, quod de Gallasii motu nihil adhuc audiretur, Piccolomineus ad Leodium, Goetzius ad Hermansteinum desideret, Vehlenum inopia commeatus, & turbulentia militum distineret, nec Georgius Luneburgicus bellum in se aversurus videretur. Et Leslæus promtum se exhibebat, ne ipso tergiversante, qui consilio huic adversabantur, causam arriperent Landgravium à Suecis disjungendi, culpa
3. Jun. in hos conjecta. Igitur iter ingressi per Comitatum Waldeccensem Kirchainum paulo tardius attingunt ob aspera viarum, & quia aliquot centurias curruum frumento onustorum secum ducebant. Inde Landgravius cum expedita manu prægressus ad explorandum hostis habitum Windeccæ subsi-
12. Jun. stit, quoad Leslæus quantum poterat accelerans cum toto exercitu adesset; ubi obsessis adventus sui indicium binis ignibus totidemque machinis displosis faciebant. Occupaverat Lamboius omnes ad oppidum aditus, & validis operibus id circumdederat selecto pedite insessis; sperans tamdiu ingruentes se sustenturum, quoad à Gallasio auxilium veniret, qui circa Spiram & Wormatiam co-
13. Jun. pias contrahebat. Ast Landgravius & Leslæus summo mane præcipuum aditum, qui Hanoviam ducit, agressi Cæsareos inde expellunt. Hinc validam manum in Lamboium, qui non procul cum suis constiterat, immittunt, cumque post acrem conflictum propellunt, ut præceps se per pontem ad Steinheimum proripere cogeretur. Interea oppido circumposita castella viginti à bis mille peditibus insessa intra quatuor horarum spatium impetu expugnantur, omnibus qui intus erant promiscue cæsis; suorum non supra decem desideratis, præter nonnullos quos in uno castellorum abditus pulvis incensus afflaverat. Unum castellum supererat in via, qua Francofurtum itur, insigniter firma-
14. Jun. tum. Id cum sequenti die tormentis verberaretur, Cæsarei deditionem offerebant; quod successu ferox miles adspernabatur, nec ad Landgravium aut Leslæum id referebat. Castello adsita erat lorica; qua prosilientes pedites salutem petebant, militiam mutare parati. Sed incitans se eques omnes trucidat; simul peditibus acclamat, hostem è castello profugere. Unde hic velut instinctu injussi nullo ordine, nullisque instrumentis ad castellum ruunt, velut nemine repugnaturo. Sed à propugnatoribus vita desperata acriter repelluntur, quinquaginta cæsis, inter quos duo centuriones, nonnullis sauciis. Post depulsum tamen assultum statim se arbitrio victoris dedunt. Ita captivitatem subiere duo subtribuni, septem centuriones cum inferioris gradus præfectis, & quingentis viginti quinque gregariis, ac tribus tormentis. Hanovia liberata magnum Pontificiis eas per oras terrorem incussit, ut jam Moguntinus Elector ad remotiora se loca conferret. Ut inde Steinheimum, aut Fridberga invaderetur, Wetteravia & vicinæ regiones tunc in solitudinem redactæ non patiebantur. Igitur postquam oppido frumentum illatum, præsidiumque recenti milite firmatum, destructis circa operibus retro viam legunt, paulum in Darmstadiensi ditione quie- 16.17. Jun.
tem acturi, & Lamboii, Gallasii, atque Goetzii motus observaturi. Isto in itinere Leslæus, connivente Wilhelmo Landgravio, Darmstadienses menstruum stipendium pro exercitu suo poscit; ac Georgio Landgravio denuntiat; si amicum se profiteatur, copias suas secum conjungat; sin hostis esse malit, extrema quævis à se expectet; ad quæ nihil iste responsi reposuit. Sed provinciales ad preces conversi, intercedente etiam Joanne Landgravio, centum millibus uncialium promissis Leslæum placant, partim nunc, partim in diem solvendis, etsi præstatio longe infra promissum esset. Et quia rumor erat, Gronsfeldium, & Goetzium, omisso Hermansteino, Gleenio junctos propius movere, quingenti equites sub Kœnigsmarckio tribuno exploratum mittuntur, qui Rotkirchæ in sylva Occidentali magnam manum Co- 23. Jun.
mitis Dillenburgici hostilia præ se ferentem profligant, quinquaginta cæsis, & Solmensi Comite capto. Quo tempore & Hassiaci Tremonia excurrentes Comitis Dillenburgici legionem oppressere runt, magna parte concisa, & inter cæteros etiam Comite Witgensteinio. Progressi Landgravius Leslæusque Amœnoburgum ditionis Moguntinæ oppidum deditione capiunt: cui Landgravius 22. Jun.
suum militem imponit præsidio, quod id oppidum in ditiones ipsius accessum præberet, & Leslæus peditatum imminuere nollet. Inde Berga, ditionis Coloniensis oppidum, in excelso monte situm 1. Jul.
invaditur, quod miles prædonibus mixtus insidebat. Id postquam imperatam deditionem abnuisset, tormentis verberari cœptum. Sed confertim ruentes imbres Landgravio suadebant obsidium potius solvere, quam per cœli iniquitatem 5. Jul.
milites incassum fatigare, præsertim cum hostis oppido subventurus spargeretur. Ita Paderbornam versus discessum. Ibi quid ulterius suscipiendum, Leslæus in ancipiti hærebat. Nam Landgravio Hanoviam digresso Cassellis nova pacis promissa jactabantur, ac dolor è præcepto tam pingui bolo conceptus à Cæsareis callide dissimulabatur, velut id factum paci obfuturum non esset, modo Landgravius prius placitis stare vellet. Et metus erat, ne plerique consiliariorum, universique provinciales pacem ingeminantes Landgravii constantiam demum expugnarent. Hostis per Westphaliam suppletis numeris viginti millia conficere dicebatur. Et quia rumor ferebat hostem recta Cassellas & Zigenhainum petere Landgravius plerasque copias per opportuna ditionis suæ loca distribuebat, sexcentis tantum equitibus apud Leslæum relictis; ut nunc solus hic hosti par non esset. Miles præterea æger animi, & itinere per vastatas regiones inter omnium rerum inopiam non partim attritus. Et quæ à Darmstadiensibus expectabatur pecunia recreando exercitui, conventu

Leslæus ad Visurgim se confert.

1636.

venta longe minor repræsentabatur; cum vix digressis Suecicis Georgius Landgravius sub capitis pœna suos reliqua solvere vetuisset. Ita Leslæo ad Visurgim loco idoneo stativa transferre placebat, & inopia confectum militem recreare; præsertim cum rumor de Magdeburgi periculo increbresceret, ut Banerio si res exigeret junctus isti oppido suppetias ferre posset.

Acta per Alsatiam. §. 41. In Alsatia Colmariam, Schletstadium, & Hagenoam annonæ inopia premere cœperat; cui malo ut prospiceretur, præfecti in aula Gallica diligenter institerant, protestati, ni subveniatur, ea loca ultro in Cæsareorum manus perventura. Igitur Cardinali Valettæ, & Mareschallo Ranzovio negotium datur, frumentum & paratum bellicum Colmariç & Schletstadio inferendi, cum de Hagenoa prope desperatum esset. Qui dum Spinali, cum quatuor peditum, duobus equitum fere 16.17. Jan. millibus eodem tendunt, Cæsarei per superiorem Alsatiam hospitati, & morbis fameque confecti Dambacum se recipiunt. Trepidis Ranzovius Schletstadium delatus instandum ratus, primo centum cataphractos Ehrsteino expulsos apud Geispitzam profligat, triginta sex captis, reliquis 21. Jan. cæsis aut in aquas compulsis. Colmariæ inde præfectus Gehmeram tormentis admotis in potestatem redigit. Et Hebronus Dambacum versus progressus invenit Cæsareos propere Tabernas se recipere; & Ehenheimi, ac Molzeimi præsidium quidem reliquisse, sed Dachsteini arcis obsidium, quam Moserus subtribunus strenue propugnaverat, solvisse. Igitur Ranzovius, & Benseldæ præfectus Quernheimius acriter contendere, ut hosti trepide ac famelico instaretur. Sed Valetta præter mandata quid suscipiendum negabat. Ut tamen Hagenoæ & annona & adparatus bellicus inferretur, Ranzovius & Guichius Comes cum valida Gallasius ex Alsatia se proripit. 25. Jan. manu Argentoratum versus movent. Quo audito Gallasius, qui aliquandiu Tabernis inter grassantem licet pestilentiam pergræcatus fuerat, cum omnibus copiis quæ ad eum se receperant, propere Weissenburgum se confert; ipse agnoscens opprimi se potuisse, si statim Galli omissis minoribus locis Tabernas contendissent. Quin & audito Gallos in Wanzenaviam progressos, Weissenburgo raptim facessit, inter id oppidum ac Landaviam militibus per famem & lassitudinem extinctis. Et credebantur eorum, quos iste à Lotharingia in Germaniam reduxerat, duas tertias partes famè ac pestilentia interiisse, passimque mortui insepulti jacebant, queis devoratis canes in rabiem agebantur, ipsis vivis inde formidandi. Ista Gallorum expeditione plus quidem profici poterat, si occasione invitante uti placuisset: operæ pretium tamen fuit istis oppidis firmatis Cæsareorum consilia disturbasse, ac intempestivo itinere famelicos attrivisse; simul eosdem longius Argentorato amovisse. Quæ urbs una cum Gallasio mox ultro fame ac peste peritura putabatur, dum per noxiam misericordiam ad triginta provincialium millia laribus suis profugorum intra mœnia recipiuntur. Cui malo obviam iturus magistratus edicto profugos urbe exire jubet, non nisi selectis deinceps receptu præbito; ac ne annona ad Cæsareos deferatur cavet.

Dux Bernhardus Lutetiam proficiscitur. §. 42. Quę adhuc supererant Fœderatorum copiæ sub Bernhardo Duce sat male habebant, spe quam super hibernis hic conceperat fallente. Nam quæ adsignabantur hospitia jejuna erant, ad fines Luneburgicæ sita, & ab incursionibus hostium parum tuta, ut continuas per vigilias & explorationes eques juxta pedesque paulo minus quam in expeditione fatigaretur; nec ductores conducendo in Germania militi possent dimitti. Sub finem quoque superioris anni cum Rege Galliæ conventionem per Ponicam iniverat Dux, qua Rex quadragies centena librarum millia annua quamdiu bellum duraret promiserat ea lege, ut Dux copias suas ad sex equitum, duodecim peditum Germanicorum millia augeret, & omnes sustentandis illis sumtus expenderet; tum rem tormentariam idoneo numero in promtu haberet. Solutio pecuniæ fieret per Commissarios Regios post factam lustrationem. Si in lustratione justus numerus non adfuerit pro singulis equitibus quadraginta libræ pro singulis peditibus duodenæ, pro ductoribus ad hanc proportionem. Ut tamen Rex onere hujus pecuniæ levetur, Dux laboret, ut ex hostico quid capere possit exercitui sustentando. Si Dux conventum numerum non possit præstare, Rex cum Gallico aut extraneo milite supplebit. Denique ne cum Cæsare citra consensum Regis Dux transigeret. Cui vicissim Rex pollicebatur, se pacem non facturum, nisi Duce ejusque exercitu incluso, & si qui ductorum ejus caperentur, eorum redemtionem procuraturum: & si adverso prælio Dux exercitum imminuerit, Regem ut istum supplere queat laboraturum. Huic conventioni subnectebantur articuli secreti; ut deinceps Dux exercitum à Rege sustentandum gubernet sub hujus autoritate, eidemque isto inserviat contra quoscunque, quicquid mandatorum in contrarium ipsi datum fuerit, utque exercitum ducat in quævis loca, & quævis destinata, quæ Regi placuerint, salva tamen Ducis directione circa actiones bellicas, quas examinare & definire illi integrum erit, prout causæ publicæ expedire judicaverit cum consilio eorum, qui apud eum nomine Regis, & Fœderatorum Principum residebunt, ut tamen Rhenum non transeat, nec magni momenti obsidium suscipiat, nisi de sententia Regis, quo hic exinde alia sua destinata temperare possit. Peculiari Ducis stipendio promittebantur quadringenta librarum millia, & post pacem factam annua pensio centum quinquaginta millium librarum, quoad vita superest. Tum in eundem donatione conferebatur Landgraviatus Alsatiæ cum præfectura Hagenoënsi, à Rege recognoscendus, cum omnibus juribus, quæ ad Domum Austriacam spectarunt, ut tamen ritus Catholici, & bona sacra ne turbentur. Rex quoque daturus erat operam, ut pacis tractatibus Alsatia, & quæ à Suecis donata sunt, penes Ducem maneant; id si obtineri nequeat, æquivalente possessione Duci satisfacturus. Enimvero conventio ista hactenus inanis fere fuerat, non nisi semimenstrua pensione soluta. Unde Ducis milites fremere; se dum pro vallo Gallis sunt, & ad pericula primi, ad stipendia ultimos haberi; enormi insuper omnium rerum pretio præsertim linguam Gallicam ignorantibus. Itaque diffluebat miles, ut vix dimidia pars superesset: multi quoque itinere in Alsatiam, reditique signa deseruerant. Ne igitur plane pessumiret exercitus, ipse Dux Parisios ire constituit, apud Regem Richeliumque negotium suum promoturus. Etsi nec ipsius actiones aulæ satis probarentur. Nam arguebatur egregias pugnandi occasiones transmisisse, seu pavida Norlingani prælii memoria, seu quod omne militum damnum grave putaret, cum id unicum haberet salutis, autoritatisque suæ præsidium. Ad quæ tamen Ducis domestici reponebant; Gallos pecuniæ suæ tenaces pericula exteris delegasse, & cum in hostem progrediendi tempus esset, Comitem Suessionensem revocatum. Cæterum Dux Lutetiam veniens, cum ob Saxonici sanguinis antiquitatem & decora multum se Pontificum poste-

1636. 26. Octob. 1635. [right margin, beside the opening lines of the second column]

A a ris,

1636. ris, & vasallis præferret, parem saltem honorem sibi, atque Parmensi Duci, qui paulo ante tecto capite Regem allocutus fuerat, exhiberi par censebat. 4. Mart. Itaque cum primum ad Regem admissus esset, postquam pauca locutus fuerat, Rege caput tegente, idem ipse facit injussus. Apparebat in Regis vultu offensa, qui nudato capite, ut Duci quoque eadem necessitas imponeretur, sermonem abrumpebat. Post apud Reginam fuere ambo, tectus Rex, nudo Dux capite, quod Dux honori sexus more Gallico datum interpretabatur; Galli quod ante peccatum fuerat, eo correctum volebant, eique indicabant; tegendi capitis honorem non negaturum Regem Duci, si titulum sibi Franconiæ, aut alterius ditionis adscriberet; non soli sanguini eum deferri haut solitum.

Coloredus à Gallis vapulat. §. 43. Interea Gallis rem bene adversus Cæsareos gerendi occasio oblata fuerat. Nam Coloredus Cæsareus Dux, qui post receptum à Lotharingia per Basileensem præsulatum hibernarat, eodem exhausto trans Mosellam in Luneburgicum agrum abire constituerat, adsumtis in itinere, quæ hinc inde adhuc dispersę agebant, turmis. Ubi adjunctis Piccolominei Hispanicis copiis ingens formandus erat exercitus Gallis opponendus, ut Gallasio spatium fieret, refectis suis in Suecos eundi. Ast Forcæus Marchio, qui absente patre exercitui præerat, audito istius itinere, & præmisso cum sexcentis equitibus Gassione tribuno, ipse cum bis mille sclopetariis, 8. Mart. quindecim equitum centuriis insecutus, improviso Blamontii adest, tribus Dixeo milliaribus, ubi Coloredus pridie adpulerat. Hunc nequidquam inde se proripientem, & Gallos declinare conantem Forcæus prævertens inter Raonum & Baccaratum invadit, primum impetum Degenfeldi legione faciente. Post acrem trium horarum conflictum Gallis victoria cedit. Cæsareorum in loco prælii sexcenti cæsi numerabantur, supra sexcenti; quos inter quadraginta sex ductores, & ipse Coloredus Nanceium captivi deducti. Simul omnia impedimenta, & tredecim signa equestria erepta. Galli tamen ea victoria contenti non longius hosti insistebant.

Misera Rhenani tractus facies. §. 44. Isto tempore dira fames regiones Transrhenanas premebat, & audiebantur passim exempla horrorem incutere apta. Ad Ruffacum fœmina ac puer cadaver canibus & corvis sociis arrodere inveniebantur. Palatinatu Inferiore mater infantem proprium mactarat, & sale conditum comederat; quæ in carcere eo nomine conjecta, mortua ibi post inventa fuit. Neostadii Nemetum custodes cœmeteriis adponendi erant, ne mortui sepulcris eruerentur. Nec minor Cæsareorum immanitas, qui tenuia famis solatia miseris extorquebant, Walmerodo exercitus quæstore jactante: satius esse omnes provinciales fame perire, quam Cæsaris ministeria negligi. Wormatiæ & Oppenheimi senatores conclavi includebantur, nullo scamno aut lecto, & stramine quidem ad requiem concesso; intensissimo æstu parce aqua, parcius panis præbebatur, ut viginti florenorum millia exsolverent: & cum omnem spem messis & vindemię, & quæ supererant pecora offerrent, respondebatur; ista omnia ante militum esse. Unde portis licet custoditis, cives plerique clam se subducebant. In Palatinatu Inferiore vix ducenti rustici superesse dicebantur fami & pestilentiæ, & quia Cæsarei quos deprehendebant, in militiam abstrahebant, aut trucidabant. Gallasius tamen in vastata regione immotus ad messem usque hæsurus videbatur; qui & Ehenheimi atque Moltzheimi præsidiariis farinam submiserat, quo inde Benfeldensium messis turbari posset. Argentoratenses quoque ad amplectendam pacem 1636. Pragensem urgebantur, repudiata quam petebant neutralitate; qui tamen cum non satis super templis sibi cautum foret, in casses se induere abnuebant. Bellicorum actuum interea nihil, nisi quod Benfeldenses catervam pecoribus ipsorum insidiantem castigaverant. Paulo 12. Maji. post Valetta Cardinalis sex equitum, peditumque millibus, & quatuor Ducis Bernhardi legionibus stipatus ex hibernis in Alsatiam movet, de 18. Maji. Valetta in Alsatiam movet. frumento præsidiariis prospecturus, & præcipue Hagenoæ obsidium soluturus. Is in itinere quatuor Croatarum legiones subinde restitantes, in fugam propellit; quas inde Hebronus cum mille selectis equitibus præmissus apud Dachsteinam acriter licet resistentes penitus fundit, aliquot centuriis eorum cæsis, ac opima præda & mille quingentis equis potitur. Hinc Hagenoam versus cum progrederetur, qui oppidum id eminus cinxerant, raptim se Weissenburgum proripiunt. Ita nullo impediente annona Hagenoæ illata.

§. 45. Ast Bernhardi Ducis copiæ per macilenta hiberna valde imminutæ, cum nulla ratio eas reficiendi esset, Burgundiæ Comitatui immittuntur, regioni diviti; ubi brevi tempore egregie se recreabant. Uti & Dux Bernhardus. Dux ipse nova conventione cum Rege inita, & insigni pecuniæ summa, magnificisque donis onustus, inde ad easdem reversus statim per Pfaltzburgum in Alsatiam tendit. Ubi mille cum sclopetariis & quingentis equitibus prægressus improviso luce nondum orta 1. Jun. castellum supra Tabernas situm, nemine suorum desiderato occupat, oppidi præsidiariis frustra ipsum iterum expellere nitentibus. Eam ansam Dux arripiebat Tabernas obsidendi; sed quod Qui Tabernas obsidet. nondum machinæ adessent, spatium obsessis fiebat defensioni necessaria præparandi. Tormentis demum advectis post ruinam editam assultus 9. Jun. inclinante in vesperam die datur, præeuntibus Gallis à Valetta submissis, quos Germani sequebantur, acri virtutis æmulatione. Jam in tertiam horam intra mœnium ruinas pugnabatur; sed cum perrumpi in oppidum non posset, ac tenebris ingruentibus amicus ab hoste discerni non amplius posset, re infecta recedendum erat, quadringentis amissis, quos inter Gaudeckerus tribunus, & protribuni aliquot ac vigiliarum præfecti; & præcipue Jacobus Joannes Hanoviæ Comes. Ipsi Duci, dum rem confectam putans ad ruinam properat, index digitus sinistrę manus globo avellitur, simul crus perstringitur. Nec 15. Jun. eo secius per novam ruinam impetus fit, quo in extimum oppidum penetratur, hoste post inflammatas pleraſque domus in oppidum interius se recipiente. Eodem die ducenti dimachæ Bockenheimo ad Saram Hohenbaaram, ac inde per fruticeta propius Tabernas successerant, nondum ex omni parte cinctas. Ad quos Mulenheimius tribunus, aliique ductores conscientia flagitii, quondam post Schorndorfum deditum Fœderatorum militia deserta, vindictam metuentes erumpere conabantur. Sed acerrime licet connixi in oppidum repelluntur, triginta suorum cęsis, viginti captis. Et hactenus citra impedimentum obsidio vacaverat Dux, nisi quod quinque Croatarum legiones Weissenburgi stativa habentes, aliquando pabulatores & qui inter castra atque Argentoratum hinc inde commeabant, intercipcrent, quos inter & Wurmbrandius tribunus erat. Cum tamen Gallasius propius accederet, 18. Jun. Dux quoque omnes suas copias, & Valetta Turenium toto cum exercitu arcessebat. Tentatur inde assultus ad interius oppidum, & acerrime licet resisten-

1636. resistentibus præsidiariis jam centum pedites unam domum occupant; nec eo minus non sine jactura repelluntur. Igitur quo militi parceretur, tormentis rem magis gerere Dux instituit, Benfeldæ præfecto, accepta de restituendo cautione, globorum affatim suppeditante. Cum denuo lata ruina facta, & omnia assultui parata essent, increbrescente de Cæsareorum adventu rumore, is omittitur. Eodem die Hebronus dum ostentantande fiduciæ intentus, & lentiore gradu opera lustratum circumit, globo collum trajectus intra horam extinguitur. Turennius quoque brachium leviter perstringitur. Nec obsessorum, licet vis externa & fames premeret, constantia frangebatur; & Mulenheimius præfectus Duci denuntiarat, injunctum sibi obsidium per integrum mensem sustinere, ne forte per inanem pertinaciam deditionem à se extrahi putet. Dum ista ad Tabernas geruntur, Mumpelgardæ præfectus Susius Comes Befortum modico præsidio insessum deditione capit. Quernheimius quoque Benfeldæ præfectus cum delectis suis, & quingentis Gallis Ehenheimum superius invadit, cuniculis actis citra militis dispendium. Inde edita duobus locis ruina & incenso cuniculo, qui triginta militum stationem in auras evibrabat, assultus datur, & pars mœnium turrisque ingens occupatur. Ita præfectus Briaumontius subtribunus deditionem honestis legibus facit, tradito simul Ehenheimo inferiore arce, & Moltzheimo. Munimenta oppidi jam quassata, ac multo labore reficienda solo æquantur. Ea deditio opportune valde facta erat, quod duo equitum millia à Gallasio subsidio missa forent, quorum primum agmen non nisi duarum horarum itinere aberat: sed deditione oppidi audita illi viam relegebant. Porro apud Cæsareos nupero Gallorum adventu valde trepidatum fuerat, ita ut cum nondum hi Bruntutum adpulissent, illi castellis ad Drusenheimum, & Bischofsheimum se proriperent, relicta quæ ibi erat annona. Et ita male habitæ erant illæ copiæ, ut Gallis & Bernhardo Duci nullo modo pares forent, Polonis insuper in seditionem prorumpentibus. Sed dum hic ad Tabernas occupatur, Gallasio tempus dabatur ad Spiram exercitum non spernendum contractis passim copiis parandi, valido cumprimis peditatu, quem apud Hanoviam pulsi augebant. Unde sub finem Junii Drusenheimum movebat; longius tamen progredi non ausus, castra ibi muniebat; quod satius duceret deditionem obsessi oppidi eminus adspicere, quam tentato prælio exercitum periculo exponere.

15. Jun.

19. Jun.

9. Jun.

23. Jun.

24. Jun.

Saxo ad Reginam Sueciæ scribit.

§. 46. Inter incalescentia arma circa pacem frustra satagebatur. Et redditæ quidem Saxoni fuerant literæ à Regina Sueciæ, in quarum inscriptione *Confœderati* vocabulum ipsi non fuerat initio observatum, nisi monente demum Marazino, qui gravi id præjudicio cedere jactaverat. Igitur peculiaribus id vocabulum literis refutatum it: Sueciæ Domui non solutum fœderibus ad posteros transituris illigari. Fœdus cum Gustavo Rege initum ipsius morte expirasse; conceptum adversus eos, qui jam fato functi sint, sublatis quoque ejusdem causis, quæ cum expeditionibus mortem istius insecutis nihil commune habeant. Post Regis obitum, quamdiu cum Cæsare controversia superfuerit, nunquam se Suecis socia arma junxisse, Oxenstiernam quondam Dresdæ ne verbo quidem mentionem fecisse, ipsum fœdere adhuc teneri; quin ultro agnovisse ejus obligationem jam sublatam. Ex eo tempore rationes se suas à Suecis sejunxisse, ac de pace & republica constituenda laborasse. Sed ad ea quæ literis Regina exprobraverat, reponebat; Legatos & duces Suecicos ditionibus suis, suorumque agnatorum & vasallorum damni plurimum dedisse, destinata sua per Silesiam turbasse, ad repellendam vim hostium nihil contulisse. Ita re ipsa testatos fœdus nullum superesse. Post sublatum fœdus, Pirnensi & Pragensi tractatu nihil admissum, à suo officio & honestate alienum. Nec fœdere contineri, ut ipsi absque Suecorum consensu pacem non liceat inire. Francofurtensi conventu neminem Legatis suis objecisse, tractatus à se non posse suscipi, de quibus passim jam innotuerat. Quin Oxenstiernam eos ultro hortatum fuisse, paci sedulo operarentur, ne nova belli flamma à Gallia surgeret. Formam tractatui dare non penes se, sed Cæsarem fuisse. Pace omnes, qui alterutri parti auxilia tulerunt, comprehensos, modo occupata dominis suis restituerent. Omnia bello patrata oblivione abolita. Quin Cæsarem peculiariter declarasse, Suecos pace comprehendi, & liberum è Germania discessum in patriam iisdem indulgeri; sed peculiares super eo tractatus suscipi superfluum, & trahendo tempori inventum. Eo gravius esse à quibusdam Reginæ ministris pacem diffamari; qui inaudito exemplo Germaniæ leges dictitare præsumant, qua ratione caput inter & membra transigendum sit; nec credibile talia Reginæ jussu facta, aut ab ipsa probari omnia, quæ à morte Regis ab istis suscepta sunt, aut Reginam se hostem toti Imperio ferre. Pacem porro Sueciæ invitæ non obtrudi; sed se curasse, ut paci hæc includeretur, quia id inter amicos solitum, & quod istam Sueciæ expedire judicaret. Nec se obstitisse, quo minus Regina cum ipso Cæsare tractaret. Transactionis cum Oxenstierna capita ipsi Meclenburgico æquissima visa; sed cum jam omnia confecta crederentur, istum talia movisse, quæ pacem parum ipsi cordi fuisse arguerent. Conventum Luneburgi expediendæ Suecorum satisfactioni habendum irruptione Banerii in Magdeburgicam turbatum; cujus facinora Turcicam & Barbaricam immanitatem superantia obtentu defensionis hautquidquam excusaveris. Suecicos ministros id tantum agere, ut Germaniæ insultent. Jure à se Ordines monitos, nulla fœdera adversus Imperium valere; & milites, ne arma in patriæ viscera convertant. Reductis domum Suecis, & concessa Germaniæ pace Reginam æterna laude mactandam. Sin secus fiat, haut sibi imputandum, quid mali bello extracto secuturum sit. Post quoque ab ipso literæ ad Ordines Sueciæ dantur, quibus Oxenstiernam Baneriumque falsa de ipso sparsisse arguit, qui effuso sanguine & vastatis terris delectentur, & per libidinem injustum adversus Imperium bellum gerant; cum ipse nihil aliud quam pacem quærat; ad quam amplectendam istos hortabatur.

21. Febr.

5. Mart.

Daniæ Rex inanem Lubecæ tractatum molitur.

18. April.

§. 47. Cæterum postquam Daniæ Rex per legatos ad Cæsarem denuo se pacis cum Suecia mediatorem obtulisset, Cæsar Saxoni procuratorium tractatibus eo nomine suscipiendis, licet post aliquot demum menses, transmiserat. Ejus exemplum hic ad Regem mittit, addito; Cæsari primaria capita, in quibus ex Oxenstiernæ sententia Regni Sueciæ dignitas & securitas vertatur, probari. Satisfactionem Sueciæ & militum Cæsarem non spectare, sed inter Protestantes expediendam. Nec circa amnestiam quid difficultatis superesse, cum pro Palatino Legatus Anglicus, Wurtenbergicus Dux, & Landgravius pro se apud Cæsarem agant. Sed in eo jam cardinem controversiæ volvi, quod Oxenstierna oppidis insessis non prius cedere, aut militem abducere velit, quam satisfactio Sueciæ & militum sit expedita, nec chirographo aut hypotheca adquiescere velit, sed vel præsentem pecuniam, vel terrarum quid postulare videatur; quorum id supra vires Protestantium, hoc contra leges

1636. leges Imperii sit. Igitur daret operam Rex, ut Oxenstierna ad cedendum occupatis locis, & militem deducendum persuadeatur, ac moderata pecuniæ summa in diem solvenda sit contentus. Nam si iste in priori sententia perstet, tractatum inanem fore. Promittebat tamen, Legatos se conventa
12. Maji. die Lubecam missurum. Inde Rex literis Reginæ Sueciæ significat: ad decimum quintum Junii conventum Lubecæ à se denuo indictum, quo ut ipsa Legatos cum idoneis mandatis mittat, petit; simul quid à Cæsare obtineri queat exponit, multisque rationibus adductis hortatur, ut oblatas con-
21. Maji. ditiones ocyus amplectatur. In eundem sensum ad Oxenstiernam quoque scribitur. Enimvero literæ ad Reginam vicesima demum Junii die Holmiæ reddebantur: & quæ Oxenstiernam spectabant, per errorem Hamburgo Holmiam mittebantur, quod iste jam in Sueciam solvisse crederetur. Etsi aliunde is exemplum procuratorii Saxonici, sed sero satis, accepisset. Ita neque Regina, neque Oxenstierna condicto die Lubecam mittere poterat; & procuratorium Cæsareum ita conceptum erat, ut vix privatus quispiam ex eo tractatum suscipere ausurus esset. Ac sane patebat, in eo tractatu Danum Succis suasurum, ut omnem satisfactionem Coronæ & militum remitterent; aut si quid pecuniæ promitteretur, solo chirographo absque hypotheca adquiescerent. Pellucebat quoque contemtus Regis in Suecos, quibus vix duodecim millia militum in Germania superesse censebat, etiam illis computatis, qui eodem in supplementum trajecturi erant. Ac revera nihil aliud agebat, quam ut Suecis insultaret; & ut Reginæ Legati cum subdelegatis Cæsaris tractarent; ad quam indignitatem ipse quondam Lubecæ adactus fuerat; & Suecia commodis suis evoluta haut gloriosius, quam ipse olim, Germania excederet. Quin & ministri Danici jactaverant; justo liberaliorem fuisse Saxonem circa satisfactionem, & oblata hypotheca; id quod ante omnia Daniæ Rex corrigere, eoque Protestantium gratiam captare velit. Igitur uti stolidum videbatur rem ipsam incertis promissis permutare; ita & animi constantia adversus istum ostentanda erat; cum si utique metu mali aliquid foret concedendum, honestius esset à Cæ-
19. Jun. sare, quam à Dano terreri. Respondebatur tamen Regi à Regina: Optasse se, ut literæ ad conventum invitantes non demum elapso jam dicto die redditæ forent. Nunc missionem legatorum suspendendam, quoad sibi constet, num alii quoque legati eo pervenerint. Ostenduntur inde defectus procuratorii Cæsarei, quod utique fundamentum sit totius tractatus; in quo solius Regni Sueciæ, non Reginæ facta sit mentio, Saxonique injunctum, nihil tangere, quod statum Germaniæ spectet, sed eo tantum incumbere, ut Sueci Germania dimoveantur; usque adeo Cæsarem suæ dignitatis retinentissimum Reginæ fastigium insuper habere. Id denique agi, ut pro incertis & in futurum prominentibus promissis rem ipsam è manibus amittat. Falso sibi exprobrari studium proprii commodi, finium dilatandorum cupidinem, oppressionem Evangelicorum, consumta patientiam in nervum erupturam: cum quo minus pax dudum coierit, penes illos culpa sit, qui ita contemtim ipsam habuerint, nec transactione, qualem Regium fastigium requirit, dignari voluerint. De cetero si adversa pars perversum agendi modum mutet, se suum in pacem studium orbi sat adprobaturam. Oxenstierna autem etsi mature de conventu significatum fuisset; tamen ad ita contumeliose conceptam plenipotentiam nunquam tractatus admittere ausus esset. Simul videbatur restitutionem exclusorum Ordinum à Cæsare plane rejectam; de qua sola cum isto agendum restet, 1636.
cum satisfactionem Protestantes Ordines in se receperint. Igitur Regi per literas significat, Or- 14. Jun.
dinum restitutione sublata ad tractandum nihil superesse; sed & inauditum, vitioso procuratorio tractatus ordiri. Cuique Regum suam non minus dignitatem, quam Cæsari, cordi esse. Exclusos Ordines restitui etiam vicinorum Regnorum interesse, & citra id Germaniam nunquam sat quietam fore. Rem quoque cum Legato Gallico & Anglico communicandam, qui de communis pacis tractatibus spem fecerint. Quod si tamen utique Lubecæ tractandum sit, petebat à Rege, sua autoritate efficeret, ut plenipotentia emendetur, nec præcipua tractandi materia secludatur, utque firma Europæ pax promoveatur. Sic istum quidem conventum Suecorum nemo adiit, aut adire potuit. Et ipse Saxo excusabat, nullum è Consiliariis sibi superesse, quem eo mittere queat, cum sibi nunc legatio Ratisponam adornanda fuerit. Revera autem huic pax cordi non erat, postquam destinata circa Magdeburgum succedere videbantur; quo capto facile Suecos ad oram Maris Baltici in angustum compactum iri sperabat. Sed & hoc constabat, Dani mediationem Cæsari, Saxoni atque Meclenburgico hactenus tantum placuisse, quod isti propositum esset, Suecos Germania, & ora Maris Baltici dimovere. Extra hoc istius operam aversabantur, quod metuerent, ne suis commodis velificatus, Pragensi paci derogare conaretur.

§. 48. Inter hæc Angliæ Rex Josephum Averium apud Hamburgenses Prolegatum, quem obeundo Conventui Luneburgico destinaverat causam Palatinam Ordinibus Protestantibus commendaturum, ad Oxenstiernam miserat, qui *Ministri Anglici apud Oxenstiernam propositio.*
reddita Regis ad Reginam epistola, qua pro af- 11. Jun.
fectu in Domum Palatinam gratias agebat, ac de parta bello Germanico gloria gratulabatur, in eundem sensum magna verborum pompa perorabat; inter alia exponens, quid Viennæ spei factum sit, & ut Arundelius Comes eo missus fuerit ad extremam Cæsaris sententiam super negotio Palatino cognoscendam; quæ ubi Regi non satisfecerit, hunc vi tandem rem gesturum. Addebat, si Cæsar in pacem pronus deprehendatur, Arundelio injunctum, sociata cum Danico Legato opera eniti, ut pax Pragensi melior ac tutior, debito cum Sueciæ honore conficiatur. Porro ut quo loco pacis negotium sit, sibi communicet; ac num Suecis placeat, juncto cum Angliæ & Daniæ Regibus ad communem pacem procurandam incumbere? Ei Oxenstierna non minore verborum honore occurrebat; addito, ni communis pax, & præcipue Palatini restitutio sibi tantopere cordi fuisset, dudum Suecos viam inventuros fuisse bello se extricandi: ac si deinceps alii, quorum æque interest, nihil communem ad causam conferant, onere in solos Suecos devoluto; vitio verti ipsis non posse, si peculiari transactione sibi consulant. Fortia consilia capessenda, nec Palatini restitutionem legationibus obtineri posse, ni cædem armis suffulciantur. Eoque melius ei negotio consuli, si vel statim arma arripiantur, vel Suecorum militia auxilio sublevaretur; ne forte pax interventu Dani aut Meclenburgici coëat, antequam Regis, ejusque cognatorum commoda rite observata fuerint. Circa idem tempus Carolus Ludovicus Elector Palatinus causam suam Oxenstiernæ in Luneburgico conventu urgendam literis commendabat; quæ huic pro istius præsenti fortuna paulo imperiosius
scriptæ videbantur; quod istud velut à Suecis de- 19. Jun.
bitum exigeret.

§. 49.

1636.

Cum Meclenburgico super pace acta. 5. Maji.

§. 49. Denique & Meclenburgicus Dux circa pacem satagere non desinebat. Monuerat hic Oxenstiernam, ut ob restitutionem eorum, quos pax Pragensis excluserat, pacem ne moraretur, sed eos clementię Cęsaris relinqueret. Ad quę Oxenstierna; Totius Imperii omniumque Ordinum interesse istos restitui, nec alia lege stabilem Germaniæ pacem sperandam, aut cuique Ordinum de suo statu satis caveri. Omnium quoque vicinorum interesse, ut vetus Germaniæ harmonia, atque libertas instauretur. Sueciam effuso tanto suorum sanguine, salva conscientia & existimatione concedere non posse, ut tot illustres familiæ in exilio contabescant. Et cum Gustavus Rex iis promiserit, se curaturum, ut omnes paci includantur; ea verba utique Reginę filiæ præstanda, neque concedendum, ut exprobrari ejusdem memoriæ queat, aliquem ipsius culpa fortunarum suarum jacturam fecisse. Quod si tamen vel Electores in futuro conventu Ratisponensi, vel Ordines Protestantes in conventu per Saxonem indicendo commodiorem rationem istos restituendi, & Imperio tranquillitatem stabilem conciliandi inire possint, magno Succiam onere levari. Ast Dux post intellectam Saxonis sententiam denuo tentare constituit, num bello finem imponere possit: eoque per Joannem 12. Jun. Cottmannum Oxenstiernæ demonstrat; cum reliquis fere compositis super amnestia exclusis maxima difficultas supersit, Cæsarem jam instante Saxone non parum ibi remisisse, ac super restitutione Wurtenbergici Ducis, atque Palatini Anglici Legati interventu tolerabilem exitum sperandum. 18. Jun. Ad quæ Oxenstierna: Cæsarem ad nihil certi se obstrinxisse, ac spem tantum fecisse: nec de solo Palatino & Wurtenbergico, sed de multis insuper & insignibus Imperii Ordinibus eorumque ditionibus agi, quorum neque Cæsar neque Saxo mentionem fecerit: quos restitui, quantum pacis & libertatis Germanicæ intersit, multis rationibus demonstrabat; in quo Cæsarem tandem quoque concessurum Ordinibus diligenter instantibus, dubium sibi non esse. Ut igitur pari passu de satisfactione Sueciæ atque militum transigatur, Duci apud Saxonem urgendum esse, quo Protestantium conventus quamprimum indicatur. De his omnibus, Oxenstierna Ordinibus, qui nondum cum Cæsare transegerant, significat; monito, ut non solum consilio se juvent, sed Electores Ordinesque Protestantes, Regemque Daniæ ad operam secum jungendam permoveant, ne Suecia sola oneri succumbat.

Oxenstierna in Sueciam discedit.

§. 50. Jam in procinctu erat Oxenstierna ad iter in patriam suscipiendum, cum Chaumontius de tractatibus pacis Pontificis interventu instituendis significat; ad quos si ipse legatus proficiscatur, gratissimum Regi suo fore. Sed iste rem ad Rectores Sueciæ rejiciebat. Idem mox post fœdus cum Wilhelmo Landgravio conclusum, cum Wismariensis fœderis ratihabitionem adesse diceret, congressum ejusdem expetebat. Sed hic molem negotiorum & instans iter jam justo longius prolatum excusabat. Potius erat, omnes per Germaniam ministros sago togaque, inprimis Banerium, Wrangelium, & Leslæum summos duces officii monere, atque huic, Landgravioque liberationem Magdeburgi commendare, qua obtenta bellum facilius in ditiones Cæsaris hæreditarias devolvi poterat. Stenoni Bielkio negotia pacis dirigenda committebantur, Salvio, & Jacobo Steinbergio succenturiatis. Ita is Stralsunda solvens in Sue- 4. Jul. ciam adpellit, magno omnium Ordinum hono- 14. Jul. re, plausuque exceptus, prout tanti Viri merita requirebant. Et postquam in Senatu de gestis suis exposuisset, & quomodo se ope summa connixum importunitas quorundam hominum, 1636. & vis fatorum impedierit, quo minis destinatis suis potiri valuerit. Et cum paratum se reddendis super quavis actione rationibus ostendisset, Senatu ab ipso acta summopere probante ad Cancellarii munus deinceps exercendum se conferebat; id monens, ne cui unquam deinceps tam ampla mandata, atque sibi, darent pro arbitrio de bello & pace statuendi. Nam iis si abuti voluisset, plures sibi occasiones fuisse privatas fortunas immensum augendi, ni amor & fides patriæ ante omnia fuisset. Habebatur eo tempore conventus selectorum ex Ordinibus, qui Oxenstiernæ adventum aliquot per septimanas expectaverant, quo plenius de facie rerum in Germania ab ipso instruerentur. Et omnes quidem bello tam formidabili defungi cupiebant, exercitamque continuis periculis patriam; pacis suavitate recreare, cujus spem è tractatibus Meclenburgici opera institutis conceperant. Et plerisque videbatur remissa sumtuum refusione satis habendum, si Protestantes Ordines militis Teutonici, & peregrini residua stipendia in se susciperent. Quo facto ipsi indigenæ militi satisfacere, & omnibus Germaniæ locis cedere parati erant. Quod tamen quæ pacem suadebant rationes citra extremam necessitatem essent, cordatioribus non ita ad pacem festinandum videbatur, ut hostibus, totique orbi ludibrium deberent. Nam qualem pars adversa pacem dare volebat, semper obtineri posse, si mascule rem gerant. Cujus & repudiandæ nunc plausibile prætextum suppetebat; exclusos amnestia Ordines deseri nefas esse. Ac si fallente plane fortuna Germanico solo depellantur, hostem tamen ne in Sueciam perculsis instet, paucis in Oelandia & ad Calmariam dispositis legionibus prohiberi posse. Et cum Gustavi Regis felicitate omnibus jam locis potiantur, ex quibus sub initium belli Sueciæ periculum imminebat; stolidum esse tanta commoda temere projicere, ac ultro velut latus sibi nudare, non sine gravi Sueciæ damno, si Danus solus, aut Polono junctus bellum moveat. Denique composito licet Germanico bello non diuturnæ tamen quietis spem concipi posse, non nostra bellandi libidine, sed ob iniqua vicinorum odia, & machinationes. Igitur prius decreta repetunt Ordines; 22. Jul. ut pax honesta ac tuta omni ratione quæratur; cujus conditiones qui ad clavum Reipublicæ sedent, pro captu temporum intendant, vel remittant. Sed si hostis ignominiosum, quo hactenus usus est, cum Suecia agendi modum non omittat, nec alium, quam huc usque ostendit, animum induat, vindicando patriæ honori ac saluti neque sanguini, neque bonis suis se parcituros.

Ordinum Sueciæ decretum.

Magdeburgo Saxo potitur.

§. 51. Ast in Germania post Oxenstiernæ discessum res initio non admodum lætæ fluebant. Banerius enim triginta quinque cohortibus adducente Gustavo Gustavi Filio è Pomerania firmatus, cum id ageret, ut Magdeburgi liberationem si non aperta vi, saltem aversis alio hostibus tentaret; urbem jam in hostium potestatem concessisse intelligit. Deditionis causam præfecti solum pulveris defectum prodige nimis consumti adducere poterant; cum præsidiarius miles adhuc alacris ferct, nondum captis exterioribus munitionibus, aut tentato totis viribus assultu. Discessuro præsidio honestæ leges concessæ. Sed oppidano- 3. Jul. rum nulla ratio habita, secus quam à præfectis promissum erat, queis desideria sua commendaverant; nec istorum deputati prius porta omittebantur, quam militari pacto jam absoluto; sic ut leges, quas Saxo ferret, omnino subeundæ forent. Igi- 5. Jul. tur præfecti Joannes Drakius, & Salomon Adami 15. Jul.

1636. Werbenam delati statim in custodiam dabantur, causam super dedito oppido dicturi, hautquidquam probata, quam afferebant, excusatione de pyrii pulveris defectu, cujus ducenta quinquaginta tria vasa inutiliter consumserant. Et cum Banerius Rectores Sueciæ super ea re consuleret, hi respondebant, ut quicquid tum circa hos, tum alios flagitii compertos jus militare pronuntiaret, statim exsecutioni daret, causa ad ipsos haut relata. Quanquam nihilo secius istis capite damnatis vitæ gratia facta est. Insperata ista deditio Banerii consilia non parum turbabat, cui Werbenæ ideo subsistendum adhuc erat, observandis hostium conatibus. Simul equitatus intra castra recipiebatur, ne forte ab hoste opprimeretur. Et quod hostem copiis suis attenuatis aggredi non auderet, expectandum censebat, quoad plurium legionum accessu firmaretur; citeriorem tamen Albis ripam insessurus, ut Leslæo propior esset, observandis quoque Georgii Luneburgici, & Daniæ Regis machinationibus. Hostis contra integrum mensem circa Magdeburgum hærebat, absumto adparatu bellico, & commeatus inopia premente. Eas moras ad Werbenam Sueci ferre non amplius poterant, annona deficiente, & quod pabulum ab octo & amplius milliaribus ex agro Brunswicensi petendum esset, non sine certo equitatus exitio. Nam si trans Albim pabulatum mitteretur disciplinæ negligens miles, vastatio districtus Pegnicensis, & Meclenburgicæ metuebatur, quibus excisis, si forte ratio belli eo secedere subigeret, ad oram maritimam plane descendendum erat.

Banerius Leslæum ad se evocat.

§. 52. Sed cum Banerius solus nihil ardui suscipere posset, & Wrangelius copias à Suecia missas validis per Pomeraniam Cæsareis, penes se retinere cuperet; cujus rationi etiam iste assentiebat: ad Leslæum Andreas Trotzigius mittitur, qui faciem rerum & Banerii destinata aperiret, ejusque conjunctionem expeteret. Sed quia metus erat, ne hostis eo consilio animadverso in Luneburgicam se conferret, adscitoque Georgio Duce medium se ipsi, Leslæoque interponeret; constituebat Banerius, motis Werbena castris Leslæo, qui à Visurgi per Nienburgum profecturus erat, in Luneburgica occurrere. Locus conjunctioni designabatur Luneburgum oppidum, quod in potestatem redigere una cum Winsena tentaturus erat. Post junctas copias consilium erat Brunsuicensem atque Halberstadiensem ditionem ad obsequium redigere; inde transmisso Sala bellum in Electoris ditiones transferre, in obsistere audentem prælio tentato.

Banerius Luneburgum & Winsenam in potestatem redigit.

§. 53. Sic Banerius locis ad Albim Havelamque idoneo præsidio & annona firmatis, Werbena in Luneburgicam movet, præmisso Crocovio tribuno, ut hostium circa Ultzenam manipulos disjiceret; sed qui jam mature in tutiora se receperant. Ultzenam Luneburgico præsidio insessam, ac hostilia spirantem, Banerius admoto exercitu mox
7. Aug. in Ordinem redigebat. Inde Luneburgum tendit, motus hac quoque inter cæteras ratione, ut post ereptum Magdeburgum interventu ejus oppidi commercio Hamburgensium uti posset, si forte sibi in Misniam denuo abeundum foret. Eodem quoque tempore è Westphalia movebat Leslæus, cura rerum ibi in Cratzensteinium translata, cui tres equitum legiones, cum tribus dimacharum cohortibus adjunxerat. Reliquas copias, quæ quindecim peditum centurias, bis mille quingentos equites explebant, Luneburgum ad Ba-
12. Aug. nerium adducebat, id iter Georgio Duce frustra impedire conato. Constituerat Leslæus post traditas Banerio copias imperium abdicare, ac in patriam se conferre, afflictam triginta annorum militia valetudinem causatus. 1636. Sed a Banerio persuasus tantisper munus retinebat. Luneburgo Banerius decuriones evocabat, postulans, ut præsidium intra oppidum reciperent. Qui modica pecuniæ summa oblata declarabant; extrema se malle expectare, quam militem recipere. Sed cum is vim propius admotum iret, oppidani territi vetus cum Gustavo Rege fœdus se instauraturos, ac præsidium in arcem Calcbergam recepturos pollicentur. Banerio etsi sat virium erat expugnando oppido; tamen ne tempus obsidio tereret, & exercitum detractis tribus peditum millibus, quem numerum spatiosi oppidi præsidium requirebat, imminueret, quæ offerebantur acceptare constituit, præsertim cum per arcem oppido sat fræni injiceretur. Igitur fœdus, quo urbs 14. Aug. in fidem & partes Suecorum concedebat, renovatur, & arci trecenti pedites præsidio imponuntur. Mox quoque Winsena arx, dum præfectus 15. Aug. temere ad colloquium amici quondam ductoris prodit, ab irrumpente subito milite Suecico opprimitur.

§. 54. Saxo interim Hatzfeldio junctus Magdeburgo Tangermundam descenderat, ibique navali ponte Albim instraverat. In quem Banerius valido jam exercitu instructus Luneburgo recta ire decreverat, si prælium detrectaret, sedem belli in Misniam & Thuringiam translaturus. Ea tamen destinata hostis ad Albim & Havelam progressus impediebant, quos modica cum manu duce Clitzingio præter spem fecerat. Is quippe Havelbergam primum invaserat, quatuor cohortibus insessam; quæ languide intentatam vim aliquandiu propulsabant; post cincto ab altera quoque parte oppido, collapsis repente animis ductores ad deditionem indecoris legibus faciendam compellebant, absque signis & armis dimissæ. Mox Clitzingius à subtribuno Watzio, Havelbergæ nuper præfecto, & aliis ductoribus postulat, ut secum ad Werbense castellum progressi eidem præsidio deditionem persuadeant. Quibus abnuentibus gregarius, qui operam suam ultro obtulerat, cum tympanotriba mittitur, quæ Havelbergæ contigerant expositurus, additis minis ni statim se dederent, Havelbergæ emissos huc adducendos, & ante ora ipsorum concidendos, pari exemplo mox in ipsos edendo. Qua isti re territi, abjectis armis turpi pacto castellum hosti tradunt eo festinantius, quod præfectus ante quatriduum fato functus esset. Ratenavia impetu expugnatur, cæsis plerisque præsidiariis, ubi quatuor signis hostis potitur. Ad Brandeburgum statim atque hostis se ostenderet, Vetus Oppidum, & Basilica à Suecis deseritur; Novum Oppidum post vim admotam, cum pulvis deficeret, se dedebat. Ita Sueci levi negotio toto Havela depelluntur. Præsidiario tamen militi Havelbergæ, & castelli post causa judicio bellico dicenda fuit, nec ductores, cum in gregarios culpam devolverent, plane absoluti, quod verbis tantum refractarios, haut statuto exemplo coërcitum ivissent. Sed inter gregarios auctores flagitii capite pœnas luerunt; reliquorum decimus quisque sorte ductus supplicio destinatur; quod tamen unius aut alterius morte piatum.

Hostis Havelberga, Werbena, Ratenavia, & Brandeburgo potitur. 5. Aug. 16. Aug.

§. 55. Dum circa Havelam Clitzingius satagit, Banerius Luneburgo Soltquellam processerat, ulterius in Misniam iturus, cum insperatus de amissis ad Havelam oppidis nuntius iter sistere, & Dœmitzam flectere subigit, ne & ista pari ratione opprimeretur. Heic consilio habito plerisque placebat, propius ad Wrangelium accedendum, quo isti, atque oræ maritimæ subveniri posset. Banerio

Banerius cis Albim tendit.

1636. nerio tamen id cum pernicie rerum Suecicarum & exercitus conjunctum videbatur. Se quippe in Meclenburgicam digresso hostem toto Albi potiturum; simul rebus per Westphaliam plane collapsis Landgravium desperabundum cum Cæsare transacturum; tum Gallos alia consilia capturos. Extremum quoque ipsorum refugium Pomeraniam, & Meclenburgicam si nunc exhauriantur, in perniciem exercitum tracturas. Tum pereunte existimatione Germanos ductores seditionem induituros. Quod si è Meclenburgica in hostem iretur, metus erat, ne iste munitis se locis tenens prælium detrectaret. Ita in Pomeraniam recedentibus mala jam dicta imminere; aut si ad illa loca, quæ totam per æstatem insederant, denuo reverterent, inopia mox confectura erat, hoste destinatis suis hautquidquam depulso. Igitur optimum judicabat, impressione in Misniam facta hostem eodem pertrahere; simul prohibere, ne gliscentes Georgii Ducis copiæ isti conjungi possent. Ac si Saxo ad sua defendenda properaret, abducto simul è Pomerania Marazino, Wrangelius occasionem nanciscebatur se confirmandi, & occupata ab hoste per Pomeraniam loca recuperandi. Enimvero dum ea destinata jam exsequi parat, è captivis intelligit, quinque equitum, totidem peditum legiones Dœhnio Duce Perlebergam venisse, incertum in navalem Suecorum pontem, an in Wrangelium subito quid tentaturas. Igitur seposito priore consilio istas expedita cum manu opprimere constituit, si hostis tota mole iisdem subventum iret, prælio certaturus. Mox tamen nuntiatur, eas legiones ad exercitum regressas, ac Marazinum cum omni equitatu & dimachis Electori & Hatzfeldio se conjunxisse. Ac fama erat, Georgium Luneburgicum, & Gœtzium Saxoni se sociaturos; qui auctis immane quantum copiis explorata victoriæ spe in Banerium sit moturus. Igitur Banerius, ne per temeritatem in exitium ruere videretur, & ipse Wrangelii copias evocare constituit, præsertim cum præter oppidorum quorundam præsidiarios nullus in Pomerania hostis superesset; castraque ad Parchimum metatur,
4. Sept. gravibus edictis, suppliciisque libidinem ac rapacitatem vagabundi militis coërcens.

Hostis ad Perlebergam considet.

§. 56. Hostis contra ad Perlebergam munitis castris consederat eo uti adparebat consilio, ut una cum Suecis Pomeraniam & Meclenburgicam exhauriret, & exercitum juxta ac oppidorum præsidia ad inopiam redigeret; interim adsitis Luneburgicis & Gœtzii copiis ita se firmaturus, ut si qua perrumpere Banerius aggrederetur, numero istum obruere posset.

Banerius in hostem tendit.

Ast Banerius cum à Wrangelio submissę copię ductu Vitztumii Generalis Vicarii accessissent, lustrato exercitu novem equitum millia centum quinquaginta, peditum septem millia, ducentos viginti octo reperit. Et quia eo progressum hostem videbat, unde non facile recipere se posset, nec forte numero confisus vellet, frontem ipsi obvertere, ac ante Luneburgicorum & Gœtzii adventum potius aleam prælii tentare, quam ut cum exercitu in præsens exitium compelleretur pati constituit. Quod si hostis sui copiam non faceret, medium se inter istius castra, Havelamque & Albim insertum ibat intercipiendæ annonæ; id quod si prohibere conaretur hostis prælio occasionem præbiturus sperabatur. Quod si idem diviso exercitu cum parte copiarum mare versus descenderet, præcipitante jam in hiemem anno munitis oppidis parum metuendus erat; altera parte, quę adversa ipsi tenderet, certo vapulatura. Ast si toto cum exercitu eodem se penetraret, Banerio insequente, in eosdem casses se induebat, quos Suecis structum ibat, mari æque, ac Cæsareis, Saxonicisque ditionibus exclusus. Accedebat conditio sui exercitus non sane optima, equitibus late palantibus ac dilabente pedite, ut nupero itinere inter Dœmitzam & Graboviam trecenti, qui desertuerant, desiderarentur; ingruente insuper inopia, ut aut pugnandum esset, aut esuriendum. Motis igitur Parchimo castris Putlitzam, inde 13. Sept.
Wolfshagam tendit, ubi quinque cataphractorum legiones, & Ungarus tribunus cum dragonibus se suis ostendebat. Et quia Wolfshagam inter & Perlebergam via aliquoties rivis aut paludibus arctatur, ab unis angustiis ad alias, levi brachio iter Suecorum morati; sed ad extremum acriter in suorum castra rejecti sunt, uti captivi ferebant, quadringentis amissis, & Ungaro non nisi sexaginta dragones reducente. Sic propius sub Saxonis castra Banerius succedit, copiis in aciem dispositis.

Hostis prælium detrectat.

§. 57. Ast hostis, qui tredecim peditum phalanges, quindecim equitum millia explebat, castris suis prodire nolebat, quæ post munimentum agreste, duasque profundas fossas posuerat, exterius palude & dumetis frequentibus, ut vix hostiū quisquam conspici posset; aciemque retro istas munitiones instruxerat. Eum loco tam iniquo invadere citra ulteriorem consultationem Banerio haut placebat. Igitur vespera ingruente ad quadrantem milliaris recedebat; ubi habito cum ducibus consilio judicabatur, eo loco hostem non invadendum. Postera tamen die iterum ad castra 15. Sept.
hostium instructis ordinibus accedit; sed qui immobiles hærebant, nisi quod quingentos equites emitterent levem velitationem orsos. Hoste igitur prælium detrectante aliam viam inibat Banerius eundem in pugnam protrahendi. Castra quip- 16. Sept.
pe istius prætergressus Wilsenacum abit; Vitztumio cum idonea manu ad Havelbergam occupandam dimisso, quem ipse toto cum exercitu insequitur, Werbense simul castellum aggressurus. Atque Havelbergæ quidem centum qui insidebant 18. Sept.
pedites arbitrio ipsius se dedebant. Interim Banerius navigia hostium, ne ponti extruendo amplius inservire possent, destruit, nec modica ibi annona potitur. Mox quoque Werbense castellum in potestatem venturum erat, ni Banerius audito hostis motu statim in eum vertisset. Hic quippe, relictis ad Perlebergam castris, sub Clitzingio di- 19. Sept.
missam trium millium quingentorum manum ad se trahere post captum Brandeburgum cupiebat. Audito tamen Banerii regressu ad Witstocum iterum considebat. Tanto magis properare Banerius, ne aut hostis se subduceret, aut Clitzingii accessu vires augeret. Et quia è præteritis ejusdem actionibus colligebat id ab isto agi, ut ipse intra munita castra desidens, Suecicos mari labore & inopia attereret, conceptæ jam sententiæ inhærens aleam tentare malebat, quam cum fame luctantis militis seditionem experiri. Uno ab hostium castris mil- 23. Sept.
liari rivus erat, uliginosa utrinque ripa; cujus pontem ab hoste dejectum reparat, ac statim mille pedites munito Wernstadiorum prætorio cum 24 Sept.
duabus equitum legionibus immittit.

Pugna ad Witstocum.

§. 58. Postera luce à summo mane ad meridiem totus exercitus pontem silatim transibat, ubi sua cuique statio assignabatur. Dextrum cornu, quem locum & ipse sibi Banerius elegerat, Leonardus Torstensonius; mediam aciem Lesleus obtinebat, in sinistro cornu Jacobus Kingius, & Stalhantschius curabant. Secundam aciem Vitztumius ducebat. Sed sylva in dimidium milliare patens transeunda erat, antequam campus occurreret, in quo acies explicare poterat. Sylva transmissa in conspectum dabatur hostis, qui retro aliam sylvam excelso monte consederat, cujus frontem excitati aggeres, & objecta vehicula tegebant machinis ante-

1636. antepositis. Intra istam loci opportunitatem cum hostem aggredi numero prævalentem temerarium judicaret Banerius, sinistrum cornu sylvam & montem circuire jubet, ut à latere eundem invaderet. Ipse dextrum cornu ad dextrum sylvę latus oppidum versus circumducit ad radices montis ab hoste insessi, ut eum munimentis suis extraheret. Nec spes fallebat, dum hostis statione sua deserta per sylvam celsis ac rarioribus quercubus consitam totum equitatum Banerio immittit, quem peditatus insequitur, ut sic tota hostium vis dextro Suecorum cornu incumberet. Heic igitur asperrima pugna surgere, & cui parem se vidisse Banerius negabat; ut nulla isthoc in cornu ala foret, quæ non sexta, octava, aut decima vice cum hoste concurrerit. Et quanquam ductores ęque ac gregarii summa virtute rem gererent, sic ut inter alia, tres legiones, Livonica, Wittenbergii, & Wachtmeisteri totum dextrum hostium cornu repellerent; tamen inter repetitos toties conflictus, cadentibus & sauciis plurimis, cęteri lassitudine confecti eo redacti erant, ut jam fugam spectare viderentur. Et hostium duces suis persuaserant, Banerium occubuisse, aut captum esse, eoque jam clangentibus tubis victoriam exclamabant. Sed in ipso tempore Leslæus cum quinque peditum phalangibus aderat, qui quatuor hostium phalanges, dextrum Suecorum cornu à latere invadere agitantes, felici impressione repulsas avertit, & equitatui modicam respirandi facultatem præbuit. Sed cum cataphracti hostium suis phalangibus subvenirent, recrudescente pugna duæ Suecorum phalanges male multabantur, cæsis aut sauciis plerisque, & ereptis aliquot signis, ab equitatu tamen post recuperatis. Incurrebat id periculi dextra ala, quod sinistro cornu sylva, & mons longo circuitu esset ambiendus; & secunda acies cum primam hosti implicitam sensisset, ita tarde gradum promoveret. Cujus rei culpa in Vitztumium à cæteris tribunis conferebatur, quod non permiserit illis gradum, uti cupiebant, & necessitas exigebat, accelerare; quin jactabant contra ipsius jussum se properasse, alias adhuc tardius adventuros fuisse. Qui & nuntio per Banerium misso, ut adproperaret, respondebat: se satis nosse, quando tempus sit veniendi. Ac jam antea prælium hoc die Norlingensi simile ominatus fuerat. Tandem cum ingruente vespera sinistrum cornu manum cum hoste conserere cœpisset, simul secunda Suecorum acies eminus conspiceretur, hostis territus turbatis subito ordinibus in plenam fugam effunditur. In loco conflictus cæsorum hostium inter quatuor & quinque millia reperta præter eos, qui in fuga trucidati sunt, quos inter undecim equitum centuriæ. Sed maxima clades peditatui Cæsareo incubuerat, qui parum ab internecione abfuit. Ex hostium ducibus ceciderant Wildbergius tribunus, Hatzfeldius junior, & Falckensteinius Comes. Signorum pedestrium Sueci potiebantur centum viginti septem, equestrium novendecim, dimacharum quinque cum tormentis triginta tribus, ac duobus mortariis; simul adparatu bellico, omnibus impedimentis, & Electoris suppellectile argentea. E Suecorum exercitu occubuerant equites septingenti, sexaginta quatuor, pedites trecenti septuaginta octo; sauciati equites septuaginta sexaginta quatuor, pedites mille quadringenti, octoginta unus. E ductoribus ceciderant Berghofius, & Cunigamus tribuni, Perschkofskius, & Sabortzkius subtribuni. Inter saucios erant Crocovius tribunus, Gadovius subtribunus, multique alarum præfecti, & inferiorum graduum ductores. Thuronem Bielkium tribunum, strenue re gesta hostis captum

Hostium clades.

abstraxerat. Ut ea victoria non pauco sanguine Suecis emta foret, ad quam post Banerium Torstensonii constantia non parum contulerat. Sequenti die summo mane Banerius Kingium, & Stalhantschium cum sinistro cornu fugienti per diversas vias hosti immittit Pritzwaldam versus, & Werbense castellum; qui bis mille amplius capiunt, & invia, quæ Pritzwaldam ducit, magnam multitudinem trucidant. Quod equitum supererat apud Werbense munimentum Havelam cursim superat; peditatus reliquiæ navigiis trans Albim vectæ Magdeburgum properere facessunt. Eo autem insignior erat isthæc victoria, quod Sueci adversus hostem numero & loco potiorem iniquo ex loco subirent, eumque extra munimenta sua protractum cum parte duntaxat sui exercitus funderent. 1636. *25. Sept.*

§. 59. Isthæc victoria per magnam Europæ partem insignes animi motus producebat, prout quisque studio in has, aut illas partes propenderet. Ac Sueci quidem etsi summopere lætarentur armorum suorum gloria, & contusa hostium superbia, sumtaque tot injuriarum atque insultationum ultione; potius tamen habebatur, quod nunc occasio honestis conditionibus pacem obtinendi, parata foret. Nam hactenus pax metu, aut desperatione quæsita videri poterat; nunc rebus secundis nihil insolentiæ ostendere præclarum, & florentibus armis pacem affectare maximum favorem habebat; simul invidia belli in adversam partem devolvebatur. Nec tamen ideo velut, confecto bello remissius agebatur, sed huic continuando omnia diligenter parabantur, non modo sustinendis per Germaniam rebus, sed & ut Danus metu coërceretur. Hic quippe cum nuntium hujus pugnæ Rensburgi accepisset, alliso in mensam pileo, verbisque summam indignationem præ se tulerat, velut abrupta nunc, quam adversus Suecos struebat, consiliorum tela. Hanseaticæ urbes, & quicquid provinciarum mari alluitur, hanc victoriam cum gaudio accipiebant non tam favore in Suecos, quam quod belli flamma à se in superioris Germaniæ partes devolvenda speraretur. Sed superioris Germaniæ Ordinibus ob incumbentes cervicibus Cæsareos gaudium premendum erat, subnascente jam melioris, quam quæ Pragæ conflata fuerat, pacis spe. In Galliam quoque, Angliam, & Hollandiam ejus victoriæ sensus penetraverat. Quod tamen Gallos & Hollandos belli tædium cepisset, suspicio erat ipsos hac occasione usuros cum hoste perculso transigendi, bellumque in alios devolvendi. Quæ res & Suecis necessitatem afferebat, ne pacis consilia abjicerent. Etsi in Gallia Richelio cumprimis hæc victoria optata acciderat, quem res hactenus parum ex voto fluentes, & acriter instans Pontifex in pacem propellebat privatis ipsius rationibus exitiosam; quam nunc securius elusum ibat. Sed & Hispanus Legatus Ratisponæ Cæsarem urgebat, ut Suecos facta pace amoliretur, oblata etiam mutuo pecunia, qua istis satisfaciendum foret; ut tota belli mole Gallia premi posset. Cui fini & Paradisius ad Saxonem mittebatur, eidem quoque pacem persuasurus.

Motus animorum post eam pugnam.

§. 60. Iste quoque non inter postremos ejus victoriæ fructus erat, quod quæ in Saxonia Inferiore adversus Suecos struebantur machinationes, ultro nunc corruerent. Præcipuus earum autor habebatur Rex Daniæ, de cujus clandestinis cum Cęsare commerciis multa spargebantur, velut fœdere inter ipsum & Austriacam Domum icto præfectura maris Baltici & Oceani, curaque adsitorum portuum, nomine Romani Imperii eidem deferenda foret; Rugia insula in feudum concessa. Id sane

Eadem machinationes Dani & Lauenburgici eluduntur.

1636. sane constabat, Cæsarem de Bremensi præsulatu filio ipsius confirmando annuisse ea lege, ut Rex pro Ducatu Holsatiæ, & filius una cum Capitulo Bremensi Pragensi paci plane se submitteret, bello in Suecos tanquam Imperii hostes sumto. Saxo quoque conventum Ordinum Holsatiæ Chilonii habentem per legatum monuerat; ne Suecos Mari Baltico dominari pateretur, utque arma in promtu haberet secum in istos jungenda, si æquas pacis leges aspernarentur. Unde & Rex paulatim bellum terra marique parare; indignationem adversus Suecos variis indiciis expromere, Pinnebergico Comitatu ipsorum hospitiis subtracto, Albique per naves suas bellicas occluso, ac transitu per Holsatiam indies difficiliore reddito, nonnullis, qui heic deprehendebantur, spoliatis, captis aut trucidatis, ipso si non jubente; saltem permittente, & connivente; cum Cæsarei & Saxonici tuto ibidem commearent. Post Danum Luneburgica Domus, & præcipue Georgius Dux iis consiliis implicabatur, quem inter ac Regem frequentes nuntii missitabantur. Et aperte Dux militem conscribere, supplendis veteribus legionibus, aut novis formandis; selecti provincialium lustrari, transitus fluminum, & oppida præsidiis firmari, & hospitia quibusvis per ipsius ditionem abnui. Sed & de Meclenburgici animo dubitabatur, cujus subjecti maximam contumaciam ostenderant adversus onera, quæ sustentando exercitui inevitabilis necessitas imperare coëgerat, talia tolerare à Duce sibi interdictum jactantes. Accedebant delectus ab eodem clam habiti, nec modicus eorum numerus autorati, qui Suecorum signa deseruerant. Idemque ægrotos in sua provincia relictos ad exercitum remittere detrectabat, causatus, iisdem se nunc magnopere indigere. Nobilibus quoque provincialibus equites imperabantur duplo numero; Suerinum, Gustrovia, Butzovia operibus firmabantur, cum contra munitio Wismariæ detractis inde operariis requiesceret. Neque ista consilia agitata fuisse post hanc victoriam à Duce ad Banerium missus Legatus dissimulabat. Eidem fini Duces Lauenburgici circa idem tempus Franshagæ conventum egerant, quorum protectionem ab ipsis delatam Daniæ Rex suscepturus dicebatur. Inter quos etiam Francisco Alberto Duci post Baudisii missionem imperium in Saxonicum exercitum oblatum erat, quod & ipsum durioribus licet legibus acceptasse fama erat. Denique & id agebatur, ut Lubeca & Hamburgum in eam societatem pertraherentur. Quæ tamen metu fœderis inter Gallos & Suecos ei negotio misceri recusabant; præsertim cum Chaumontius jactaret; si quis Sueciam vellicaret, id Gallos perinde habituros, ac sibi factum. Cæterum istorum consilia, quæ per Saxoniæ Electorem cumprimis urgebantur, verbo defensionem Circuli Saxonici præ se ferebant ad eum fere modum, quem Daniæ quondam Rex adversus Cæsareos & Ligistas susceperat; cui tamen hic in præsens non aliter, quam pro rata Ducis Holsatiæ accedere volebat. Sed res auspiciis Georgii Ducis, qui Circuli præfecturam gerebat, suscipienda erat, regimen exercitus administrante Arnheimio, qui Regem inter & Ducem hinc inde cursitans satagebat. Ex hoc adparatu quid Suecis expectandum foret, facile patebat, non minus ambiguis hisce, quam apertis hostibus formidandis. Nam exercitu inter Albim & mare Balticum contracto statuerant denuo leges pacis proponere, quas si Sueci abnuerent, junctis cum Saxone copiis hos invasuri erant, eo certiore victoriæ spe, quod tempore hiberno è Suecia nihil copiarum advenire posset. Et jam ista destinata in apertum erupturа videbantur, ni ad Witstocum victoria intervenisset; qua divulgata Daniæ Rex delectus 1636.
omnes statim supprimebat, cæteris quoque in altam dissimulationem compositis.

§. 61. Ast Banerio, quo minus statim hosti perculso insisteret, id maxime obstabat, quod citra impedimenta per exhaustas plane terras iter facere non posset; ad quæ trans Albim vehenda, navium aut navalis pontis copia non erat, quod hic didito adversæ pugnæ rumore Dœmitza Lauenburgum devectus esset, tardo molimine in priorem locum retrahendus. Igitur prima cura erat saucios ter mille amplius per Meclenburgicam, Pegnicensemque, & Ruppinensem districtum distribuere. Adversus quos tamen Meclenburgici cumprimis inhumanos se valde exhibebant, denegato multis in locis tecti usu, sic ut plurimis, qui servari alias poterant, frigido sub cœlo pereundum fuerit. Et Suerinensis Dux edicto non modo immunia hospitia, sed & tecta cibumque pecuniam licet offerentibus præberi vetuerat. Unde una nocte tredecim saucii ante portam frigore extincti, quos inter subtribunus Gadovius veteranus ductor, & nupera pugna meliora meritus, animam exhalabat. Inde quia hostium equitatus magnam partem salvus è prælio evaserat, & Gœtzius è Westphalia suis auxilio venturus erat; Suecicis contra legionibus tam aspera pugna debilitatis; Leslæum cum suis copiis, & pleraſque à Wrangelio submissas turmas apud se retinere statuit, quoad hostem penitus profligasset. Ita ad Castellum Werbense itur, quo 12. Octob.
expugnato per pontem ibi structum exercitus traducitur, hinc Garlebiam tenditur. Interim Plato, & Mortaignius tribuni Plauenam arcem ad 17. Octob.
deditionem compellunt, trecentis, qui eam insidebant peditibus Suecorum sacramento adactis. Garlebia Banerius ad Georgium Ducem, qui nuper defuncto fratri Augusto successerat, literas dabat, ad veterem cum Suecis amicitiam recolendam eundem hortatus, & ut consilia sua ab hostibus sejungat; quo pateat, quid ab ipso deinceps sibi expectandum foret. Ad quæ Dux ambigue; multa 19. Octob.
super causis, quæ Pragensem pacem amplecti subegerint, memorans; nec aliud se hactenus egisse, quam ut Suecis æqua ratione satisfieret. Contra sibi, suæque Domui gravissimas injurias illatas, quibus in posterum avertendis operam dare fas sibi sit. Demum pacis studium Banerio ingerit, quæ & sibi curæ deinceps sit futura.

Banerius paulo tardius hostem persequitur.

§. 62. Hostis contra post acceptam cladem copias diviserat, Hatzfeldio in Halberstadiensem agrum Electore in Misniam digresso. Quorum hic ægre bis mille peditum iterum collegerat, equite quoque valde imminuto, armis fere, aut equis sarcinisque amissis. Quibus refovendis vicinæ provinciæ valde premebantur, & soli Erfordienses menstrua octodecim millia uncialium, præter frumentum quatuor millium pretio poscebantur. Accedebat aliud malum, quod triginta Polonorum turmæ apud Rhenum deserto Galasio per has oras iter domum capesserent, omnia qua transibant diripientes; quorum tamen non paucos palantes rustici trucidabant. Nec melius Cæsarei habebant, quorum pauci pedites supererant; eoque Hatzfeldius Gœtzium, ut copias secum sociaret, evocaverat; qui & ex Electoris sententia ad Georgium Ducem Cellas profectus erat ejus conjunctioni ambiendæ.

Hostium conditio.

§. 63. Ast Banerio fallaces nuntii retulerant, hostem adscitis Gœtzii, & Lauenburgici copiis grandiorem quam ad Witstocum exercitum coëgisse; ac jam lustratione apud Eislebiam habita obvium ipsi tendere. Huic quanquam durum videretur recentis victoriæ fructum novi prælii aleæ denuo exponere; tamen quia Magdeburgicam, ac

Banerius in hostem tendit.

Hal-

1636. Halberstadiensem ditionem fames ac pestilentia in solitudinem redegerat, ut in tam populosa alias regione rarum nunc esset hominem conspicere, eoque longius utique cum exercitu progrediendum erat, denuo cum hoste manum conserere statuit.
25. Octob. Igitur Garlebia movens Mansfeldiæ arci à centum
2. Nov. peditibus insessæ deditionem imperat. Quam cum præfectus abnueret, nec operæ pretium foret ob tantillam rem moram ibi trahere, relicta desultorum manu arci eminus obsidendæ, Sangerhusam pergit. Ubi referebatur Hatzfeldium cum Cæsareo exercitu, & septendecim Saxonicis legionibus
4. Nov. trans Onestrum consistere. Unde ipse cum Torstensonio assumtis novem equitum legionibus, & quingentis selectis peditibus, ac machinis nonnullis eas in oras tendit, hospitiis ipsos ejecturus. Enimvero prægressus jam cum exercitu Hatzfeldius non nisi Schœnickelium tribunum cum octingentis equitibus ibi reliquerat; qui cognito Suecorum adventu celeriter se subducebat; ad Schwanseam centum quinquaginta suorum amissis. Quo audito Hatzfeldius, qui peditatum & impedimenta præmiserat, expedito cum equitatu statim per Longam Saltzam, & Creutzbergam noctu trans Werram flumen ad Gœtzium properat. Ei trepido quo minus instaret Banerius, uti cupiebat, asperæ, aut luto profundæ viæ obstabant, quas tormentis plane invias pedes ægre moliebatur. Igitur ne fatigatum jam satis militem pessundaret, dilata hostium persecutione catervas duntaxat quasdam cedentium vestigia legere jubet, motus eorundem observaturas. Nam si isti copiam sui facerent, prælio iterum certare constituerat: sin longius facessèrent, ipse suos per hiberna dispositurus, ac Erfordienses in potestatem redacturus erat. Hos quippe, ut ad fidem quondam Gustavo Regi datam redirent, annonamque exercitui præberent,
6. Nov. Banerius per literas hortabatur. Quarum latorem tubicinem illi velatis oculis in urbem deductum,
7. Nov. hoc cum responso dimittebant; Fœderi Suecico se ad finem usque belli adhæsisse; postea in Suecos nihil deliquisse; eoque ne quid molestiæ sibi damnique inferatur petere. Annonam abnuunt, causati, urbem suam præsenti rerum statu ea carere non posse. Portis inde clausis nullum Suecorum in urbem admittunt; & cum Banerius vim minitaretur, si verba nihil proficerent, ad resistendum se parant.

Banerius Cæsareos ultra Hassiam propellit.
1. Nov.
10. Nov.

§. 64. Gœtzius interim, audita ad Witstocum clade, è Westphalia Hatzfeldio adversus urgentes Suecos subsidio properans, transito apud Mundam Visurgi, Creutzbergæ isti conjungitur. Quo cognito Banerius dilata Erfordia copias in hostem rapit, id saltem effecturus, ut Hassi hoste liberati eo constantius Suecorum partibus adhærerent. Quanquam enim ante prælium ad Witstocum, Ordines Hassiæ conventu Altendorfi acto super pace Pragensi acceptanda decreverant, idque Cæsari ac Hungariæ Regi denuntiaverant: tamen post victoriam Suecorum, cum hostis nullibi subsistere auderet, spreta pace Banerii adventum enixe solicitabant. Qui & mox Isenacum, cujus non modica pars fortuito incendio absumta, inde per Creutzbergam in Hassiam tendit. Sed hostis semper retrocedens non citra trepidationem non Rotenburgi Werram inde & Fuldam fluvios transmittit. Et quanquam Hassi Banerio compendia viarum per Eschwegam & Witzenhusam proponerent, ponte etiam navali ad Cassellas extructo; tamen ne hac quidem via iste hostem antevertere poterat, qui Warburgum & Dimelam, inde Stadbergam se jam proripuerat, aliquot vehiculorum centuriis, & duabus machinis relictis. Igitur Hassia liberata Banerius post Leslæum in Westphaliam remissum retro in Thuringiam & Misniam vertit, Saxonis 1636.
copias sat tenues dissipaturus, ne firmare se iterum 1. Dec.
possent; simul ut suos per hiberna reficeret. Prius tamen Erfordiam in potestate habere destinatis ipsius summe necessarium erat; quam cum septem per dies frustra persuasionibus solicitasset, tandem 13.19. Dec
neutralitatem oblatam aversatus vim admovere, & ignes in eam jaculari instituit tanto successu, ut intra unam horam sex locis incendia excitaret. Unde oppidani territi, consentientibus Moguntinis ministris, inita transactione partibus Suecorum accedunt. Ejus præcipua capita erant; ut urbs intra Cyriaciburgum ducentos Suecos præsidio admitteret, ab ipsa alendos; ac in urbe præfectum Suecicum haberet, Reginæ & urbi fide obstrictum: Ipsa urbs ne præsidium admitteret, summa pecuniæ & vestibus militaribus redimebat, de cætero omnem favorem, ac transitum Suecis præbitura. Vicissim Banerius Cyriaciburgi restitutionem facta pace, integra quoque jura, illæsa prædia itinera ad urbem tuta, & immunitatem à molestiis militaribus promittebat, & quod interim à Suecis defendenda, ac futuræ paci expressis verbis inserenda esset. Quæ conditiones sat liberales ut urbi concederentur, anni tempestas suadebat, diuturni obsidii intolerans, & quia Misniæ hibernis imminebat miles reliquis circa regionibus vastatis. Accedebat, quod Elector copias suas apud Torgam colligeret, cum Clitzingio jungendas, Wrangelii destinatis turbandis. Igitur & ipse Torgam vertit, consilia ista elusurus, redacto in potestatem ponte, & catervis Dresdam usque dimissis. In itinere subtribunus cum centum quinquaginta dimachis Naumburgi post brevem defensionem arbitrio se victoris dedebat; ipse cum ductoribus in captivitatem redactus, gregarii sacramento Suecorum accessere. Et quia Misniam Cæsarei & Saxones non parum exhauserant, aliquot 30. Dec.
legiones in Hennebergicum Comitatum in hiberna dimittuntur, quo cæteræ laxius agerent. Ea quippe tunc præcipua Banerio cura, exercitum per hiemem refovere, & suppletis peditum legionibus equitatum insigniter augere, quo hosti hac virium parte prævalenti par esse posset. Provinciales edicto mittere jubentur, qui super exercitui præbendis transigant, tum ut intra penates suos maneant, tutelari milite promisso, & additis in refractarios minis. Quæ res istis sat inopina accidebat, cum hactenus de victoria suorum apud Witstocum falsis nuntiis persuasi forent: nunc acerbos Pragensis pacis fructus frustra exsecrabantur. Elector contra sententiæ suæ pervicax vim utcunque propulsabat, quoad à Cæsare auxilia venirent. Lipsia quoque tribus legionibus firmatur sub Trandorfio tribuno, qui antea in Basilica Wratislaviensi strenue rem gesserat.

Erfordia in partes Suecorum concedit.
22. Dec.

Banerius in Misniam tendit.

Gesta per Pomeraniam.
Stargardia vi expugnatur.
6. Jul.

§. 65. In Pomerania circa idem tempus, quo Magdeburgo Saxoniæ Elector, Marazinus Stargardia potiebatur; quam frustra aliquoties tentatam tandem manu peditum Glogovia firmatus; & plerisque equitum pedestre hoc munus subeuntibus, per tenebras assultu invadit, ac resistente licet acriter præsidio irrumpit. Præfectus oppidi Joannes Skyttius tribunus, strenue munere suo functus, cum jam hostis mœnia superasset, post abscissas ad flumen, quo oppidum interluitur, vias fortiter se defendebat, & hostem quo minus flumen transire posset arcebat; donec femur globo trajectus, & prolapsus altero quoque crure fracto in manus hostium perveniret, aliquot post dies è vulneribus extinctus. Subtribunus Bethonius in turrim à Divo Joanne dictam cum magna præsidii parte se recipiebat; sed nequidquam paulisper restitans hostium se arbitrio permittere cogebatur.

Amissio-

1636. Amissionem ejus oppidi plerique non tam viribus hostium, quam proditioni quorundam civium, & socordiæ unius & alterius ductorum adscribebant. Post Stargardiam expugnatam Marazinus nihil ultra tentare, nisi excursoribus per agros dimissis; ac Saxonis potius exercitum respicere. Quo fine & Oderam ad Suetam ponte insternebat utrinque validis castellis firmato; quem medio mense Augusto transgressus Templinum tendebat, Stargardia, & Wildenbruca arce præsidio firmatis. Sed 16. Aug. Ea iterum ab hoste deseritur. idem paulo post operibus oppidi raptim destructis, ac tormentis partim fractis, partim abductis per Landsbergam Custrinum versus abibat. Ita nihil hostium in Pomerania restabat preter Gartzii præsidiarios, & qui Suetæ ac Kœnigsbergæ hærebant. Eo hostium motu cognito Wrangelius Stetino in citeriorem se Pomeraniam confert hostis impressioni ea parte arcendæ, copiisque octodecim cum dimidia equitum, quatuordecim peditum centu- 18. Aug. rias explentibus ad Fridlandam lustrationis diem condicit. Hostium contra primum agmen cohortem desultorum Suecicam Pasewalci opprimere frustra tentaverat, quod illa mature se subduxisset, non nisi quinque suorum & plerisque impedimentis amissis. Mox hostis, cum Zedenicum ire se simularet, repente agmine converso ad transitum fluminis apud Fridlandam aderat, cum quinque equitum millibus, octodecim dragonum cen- Improvisa Suecorum cum hoste collisio. turiis, uti videbatur Gustavum Gustavi F. tribunum, qui Fridlandæ legioni suæ equestri supplendæ vacabat, aliasque circa Suecicas catervas oppressurus. Ast iste statim cum legione & impedimentis Fridlanda excedens trans flumen se conferebat, relictis ad alteram ripam centum sclopetariis, qui mox hoste incumbente, cis flumen ad equites se recipiebant, nullo suorum desiderato. Interea Kinnemundus tribunus, & mox Thuro Bielkius cum legione sua aderant, quorum ille duabus peditum cohortibus immissis qui hostium transgressi fuerant ultra flumen iterum rejiciebat, ubi universæ copiæ ordinibus explicatis consistebant. Sed cum reliquæ Suecorum turmæ adproperantes pontem transire cœpissent, displosis in hostem aliquot tormentis; hic ita raptim præter Fridlandam Starburgum properabat, ut quæ abeuntium vestigia urgebant Suecicæ catervæ paucos adsequi possent. Succi hac collisione tres tantum milites desiderabant, cum hostium supra triginta cæsi, sexaginta capti fuissent. Post cum Wrangelius per exploratores cognovisset, Marazinum ad Saxonem properare, Ostę non procul Demmino castra munit, Pœnæ flumini custodiendo, & ut Banerio commodius sociari posset. Ad quem, cum prælium instare videret, quo minus ipse accederet commissa peculiariter Pomeraniæ tuendæ cura prohibebat, à qua longius recedere non audebat; præsertim cum nec ipse firma valetudine uteretur, Legatumque Stenonem Bielkium gravis morbus teneret. Igitur satis habebat plerosque equitum, & Cunigami legionem pedestrem ad Banerium misisse. Interim Bielkius per Dromondum summum Vigiliarum pręfectum pon- 11. Sept. tem ad Suetam corrumpere conatus erat, quod consilium minus tecte habitum, & copiis tardius procedentibus, in irritum cadebat, dum ab hoste jam parato adventantes repelluntur.

Wrangelius Gartzium expugnat. 13. Sep. §. 66. Porro Wrangelius cum ob vicinum Banerii exercitum Meclenburgicæ, & citeriori Pomeraniæ nil periculi imminere videret, ac magni interesset Gartzio expugnato Oderam liberari; Osta Stetinum regreditur, ut machinis ibi assumtis pontem ad Suetam, inde Gartzium tentaret. Ejus motu audito cum hostis crederet, eundem per Stetinum in ulteriorem Pomeraniam tendere, copias suas in alteram Oderæ ripam traduxerat. 1636. E quibus unam Borgsdorficæ legionis turmam Piricii tributa exigentem superveniens Suecorum 20. Sept. caterva opprimebat, cæsis octodecim, & præfecto Vigilum cum duobus ductoribus & viginti septem gregariis captis. Eo hostium motu circa destinata sua confirmatus Wrangelius, Bohmium tribunum cum quadringentis peditibus, & duobus majoribus machinis navigiis adverso Odera mittit; ipse cum reliquis copiis terrestri itinere Suetam tendit. Ubi omnia munimenta deserta, 24 Sept. pontemque sublatum reperit, quod Rostokius tribunus cum mille quingentis peditibus trepidus trans Oderam, inde ultra Wartam flumen se recepisset. Tanto fidentius Succi Gartzium invade- 27. Sept. re, ex utraque parte accessus agere suggestusque excitare inter continuas licet defensorum displosiones. Mox è suggestibus & navigiis in oppidum fulminatur, & castellum ponti adsitum, simul cornutum opus occupatur. Unde territus hostis colloquium, & sex dierum inducias petit. Sed Wrangelio moras abnuente acrius ad verberationem reditum, & alterum quoque cornutum munimentum à Suecis occupatum. Ita obsessi dedi- 30. Sept. tionem faciunt, honestas leges concedente Wrangelio, quod anni tempus diuturno obsidio incommodum foret, & sex legiones obsessis auxilio properare dicerentur. Oppido præfectus Felix Zuniga Gusmannus nongentos pedites, centum quadraginta equites Croatas atque Hungaros educebat, cum enormi calonum numero. Suecorum isto in obsidio non supra viginti occisi aut sauciati. Duabus post factam deditionem horis nuntius victoria ad Witstocum adfertur, cum molles deditionis leges non amplius honeste retractari possent.

§. 67. Ejus victoriæ ut & hisce in oris fructum Wrangelius in Marchiam progreditur. caperet Wrangelius, de sententia Bielkii Legati in Marchiam Mediam progreditur, dilatandis suorum hospitiis, & quia spes erat, Brandeburgicum 21. Octob. hac rerum conversione in partes Suecicas retrahi, aut ad oppidum aliquod tradendum permoveri posse. Igitur provincialibus ostendit, si hac ratione suis à tergo cautum sit, belli sedem ipsis incumbentem in alias terras devolvi posse. Literis quoque apud Sigismundum Marchionem absente Electore provinciæ præsidem declarat; non sibi viam videri terris hisce belli molestia levandis, quam si Custrinum, unde hostiles copiæ in has oras infundantur, in Suecorum manus consignetur saltem hac lege, ut dimidia pars præsidii Suecis, altera Brandeburgicis constet, quorum hi Reginæ, illi Electori simul fidem obstringant. Qua super re 30. Octob. etiam Blumbergæ cum isto colloquitur. Quo tempore Ungarus tribunus cum sua legione Lubbenæ oppressus, ipseque captus erat. Sed cum Elector parum ex voto respondisset, ad minas conversus missis Berolinum duobus tribunis magistratui oppidano denuntiat; postridie totum exercitum in urbe hospitia capturum, ac ut stipendia vestesque militi expediant. Credebat quippe, Electorem facilius in Custrini traditionem consensurum, quam sedem suam, totamque provinciam prædæ expositurum, munitis oppidis nihilo secius mox fame expugnandis. Enimvero cum oppidani ac sacerdotes, & ipse Sigismundus Marchio hospitia 4. Nov. deprecarentur, natale Reginæ Matris oppidum in summam calamitatem conjectura Wrangelius, cui ea res serio non agebatur, facile ut id differretur, consentiebat; ac Ericum Steenbockium, Satlerumque tribunos petente Marchione mittit, qui super tradendo Costrino ulterius agerent. Apud quos hic Electoris in Suecos affectu multa jactare, & uti is invitus cum hoste se conjunxerit, nec nisi

cum

1636. cum exceptione pacem Pragensem acceptaverit, cujus perniciosi fructus quotidie adpareant. Sed quia Custrino tradito aperte hostilia in Cæsarem induisse judicandus sit, hac tempestate tale quid ab ipso postulari non posse. In sex tamen septimanas induciæ petebantur, ut in conventu Ratisponensi ab Electore aut pax serio urgeri, aut ea non succedente pro re nata consilium capi possit: tantisper Berolini tuto sibi agere liceat. Simul liber Suecis transitus præter Custrini munimenta offerebatur. Ast Bielkius Legatus, ad quem responsum istud relatum erat, satis perspiciebat, inducias in speciem propositas, quoad aliunde Berolino caveatur. Et Oxenstierna præscripserat, si quid super induciis moveretur, id obtentu pro tempore sumto eludendum. Haut inconsultum tamen judicabat hostilitate tantisper supersedere, & regione in commodum exercitus frui, & si qua occasio detur munitis oppidis potiundi, eam haut negligere. Sed cum tandem Elector declarasset, omnia se potius perpessurum, quam ullo munito loco cessurum; Wrangelius serio rem acturus Berolino pecuniæ summam & vestimenta militaria imperat; quibus acceptis duodecim cohortes antea impositas oppido inducit. Custrinum inde eminus circumsidere instituit perfossis quibusdam aggeribus, quod tamen ita arcte circumcludi non poterat, ut famem sentiret. Nec Landsbergam hiberna tempestate invadere tutum putabatur, septingentis peditibus & centum equitibus insessam. Francofurtum tamen occupatur, cui quas immittere copias hostis constituerat, paulo serius veniebant. Neque tamen in Silesiam penetrare, & ita longe à Pomerania discedere consultum ducebat. Nam hostis apud Gubbenam tria equitum, quatuor peditum millia collegerat. Ipsi contra pauci equites erant, & insuper tribuni Woperschnovii recens conscriptam equestrem legionem incautius agentem hostium caterva Bescoviæ oppresserat, multis cæsis captisque. Pedites quidem sex millia implebant Sueci Finnique, sed quibus solicite parcendum erat; tum ad oppida maritima semper respiciendum, modicis præsidiis insessa, ne hostis subita irruptione damni quid daret. Sed mox cum Cæsareis aliquot Saxonicæ legiones accessissent, ac Odera gelu constrictus passim transiri posset, nec Francofurti annona esset, militi sustentando; Wrangelius ne hostis medium se inter ipsum ac Pomeraniam interponeret, deserto Francofurto legiones paulo inferius circa Fuhram flumen Neustadii, Freinwaldæ, ac vicinis oppidis distribuit, ipse Stetinum regressus. Vix Sueci hiberna attigerant, cum novendecim legiones equitum dragonumque Cæsareæ, Saxonicæ, & Brandeburgicæ Clitzingio, & Saradetzkio ducibus, decursis intra biduum octodecim milliaribus, ingruunt spe Suecicos divisos opprimendi. Sed adventu istorum mature cognito, Vitztumius contractas ad Neustadium copias Angermundam, inde Gartzium ac Stetinum reducit nullo damno accepto, cum contra Haraldus Stackius Angermunda Oderbergam missus Knobelsdorfii legione oppressa tribus signis & aliquot ductoribus potitus esset. Hostium inde catervæ passim per Pomeraniam & Meclenburgicam excurrebant; quarum una in subtribuni Stuarti stationem irrumpens triginta equites occiderat, aut ceperat. Ac suspicio erat hostem occultis machinationibus uni vel alteri Pomeraniæ oppido imminere; præsertim cum erumperent, quæ isto tempore corrumpendis Stralsundensibus tentabantur.

Custrinum nequidquam captat.

Wrangelius in Pomeraniam recedit. 5. Dec.

Stralsunda à Cæsare tentatur.

§. 68. Ansam conatibus istis dederat, quod Sparrius dux Cæsareus in aula Viennensi retulisset, Fridlandi temporibus secreto tractatu Stralsundenses non alienos se ostendisse ad ejiciendum præsidium Suecicum, & resumendum Cæsaris obsequium. Igitur Alexandro Greiffenclovio in aula Polonica Cæsaris Residenti mandatur promissis Stralsundenses solicitare, ut Suecos amoliantur. Is Lubecam se confert; unde transmisso mandati sui exemplo, expositisque pollicitis sciscitatur; cum factionis Suecicæ capita in urbe pleraque mortua sint, extinctis simul qui urbi quondam apud Cæsarem molestiam creasse arguebantur; num Cæsaris exercitu ad mare Balticum accedente ad obsequium ejus redituri sint; Cui ab oppidanis responsum: sibi ab eo tempore, quo cum Fridlando tractaverint, semper animum fuisse in obsequio Cæsaris vivere, ac mori. Id modo optare, ut bellum idonea ratione componatur, quo exterorum auxilia amice deduci queant. Suspicioni tamen apud Suecos declinandæ præfecto præsidii Reinoldo Metstackio ista omnia communicant, parum sane probanti ambiguum & frigidum responsi genus; & quod res non ab initio ad se relata foret. Sed nec Cæsareus Minister, qui Rostochium se contulerat, adquiescere, sed novis literis instare, ut distinctius mentem suam explicent. Ad quæ Stralsundenses nihil reponebant. Quod & ipsam Suecis, postquam anteacta sibi displicuisse leniter significassent, probabatur. Mittitur tamen Stralsundæ præsidio augendo Adolfus Hardius, cum quatuor cohortibus, & Ericus Steenbockius ad Penæ transitus custodiendos: cæteræ copiæ per Novam Marchiam in hiberna disponuntur: quibus inde exturbandis jam Clitzingius Brietzam usque ad Oderam processerat. Sed hujus destinata Banerii progressus in Misnia dissipabant, dum arcessente Saxoniæ Electore cum Saxonicis & Brandeburgicis legionibus eodem propere se confert, Saradetzkio cum Cæsareis in Silesiam abeunte. 1636. 5. Dec. 14. Dec.

§. 69. In Westphalia Leslæus Hanovia redux Artzenam usque progressus erat, una cum Banerio Magdeburgi liberationem tentaturus. Sed ejus deditione audita copias longa expeditione & morbis attritas hospitiis ad Visurgim recreare constituerat; quæ vix delibata quiete à Banerio evocantur. Quanquam autem eodem tempore Landgravius misso subtribuno Baumbachio ipsius auxilium adversus irrumpentem in Hassos Goetzium, imploraret; tamen cum summa rerum in Banerii exercitu verteretur, necessitatem apud Landgravium excusans copias suas statim ad Nienburgum convenire jubet, ibique superato Visurgi ad Luneburgum Banerio jungitur. Cratzensteinius autem in Westphalia interim relictus Goetzio incumbente Mindam se recipere cogebatur. Mox Goetzio ad disturbanda Hassiacorum hospitia converso, iste assumtis quingentis peditibus, trecentis desultoribus, & sexcentis equitibus subito Lemgoviam irrumpit, oppressis duabus Cæsarearum cohortibus, & Sperreutero capto. Inde Georgius Dux Luneburgicus nonnullas suarum legionum Mindensi præsulatui immittit, reliquis secundum Alleram flumen dispositis, auxilio Cæsareorum Mindam & Nienburgum tenui annona instructas eminus obsidio cincturus. Quo fine & Bremensibus denuntiat, ne quid cibariorum Suecis subvehi patiantur, publicationem deprehensarum mercium minatus. Sed istos conatus victoria ad Witstocum dissipabat. Post Leslæus à Banerio digressus, cum ob sæviens frigus Mundam una cum Landgravio obsidere frustra constituisset, Witzenhusæ transito Werra flumine Northeimum progreditur; unde ad Brunsuicenses ac Luneburgicos Duces mittit, qui ditionem ipsorum in usum hibernorum expeterent; ipse interim, dum responsum adfertur, ad Oldendorfum considens. Ast Duces missis legatis

Gesta per Westphaliam. 3. Sept.

1636. gatis circa hiberna tergiversati de neutralitate ineunda mentionem injiciebant. Quos Leslæus Hildesiam remittit, ut gratius responsum reportent. Copias tamen per designata licet hospitia distribuere differt, quod, ni Ducum consensus accederet, exiguus eorundem usus foret, agrestibus jussu eorundem in oppida munita diffugientibus, queis vim admovere anni tempestas non patiebatur. Interea trans Visurgim sub Hatzfeldio, Gœtzio, Gleenius, & de Salis validus exercitus coiverat; cui augendo quædam legiones Saxonicæ accesserant, & Landgravius Georgius sub fratre Joanne aliquot millia militum auxilio submittebat. Quorum ad Visurgim accessu turbatus Leslæus, copias per hiberna distribuere non audebat. Cæterim ipse hosti impar, cui sæviente gelu passim per Visurgim ad ipsum accessus patebat, simul Georgio Duci diffisus, quo arcessente hostem advenisse putabat; in Thuringiam regredi decrevit; ne vel ipse ab hoste opprimeretur, vel Banerius solus eidem sustinendo non sufficeret. Eoque Northusam se confert, Banerii super conjunctione sententiam expectaturus. Ipsi enim placebat junctis copiis in hostem ire, ac intercepta ejusdem per Brunsuicensem agrum quiete in Westphaliam ipsum rejicere, cum inopia ibi luctaturum. Sed potius Banerio visum incumbentem Wrangelio hostem detrahere; eoque malebat Leslæum tantisper circa Mindam & Nienburgum se tenere, trajectus opportunitate hostium conatus facile elusurum.

11. Dec. 23. Dec.

Gœtzius per Hassiam grassatur.

§. 70. Ast Hassiæ interim gravissima tempestas incubuerat, quam post Leslæi cum Banerio conjunctionem Gœtzius decem equitum, quatuor peditum millibus infensus invaserat, rapinis, incendiis, cædibus immane quantum grassatus. Is Amœnoburgum primo receperat. Mox Homburgum oppidum, præsidio in arcem refugiente occuparat. Sed in hanc assultum tentans repellebatur, ducentis desideratis, quos inter Reinackero tribuno fœmina caput projecto saxo obtriverat. Mox tamen cum provincialium multitudini neque cibus neque aqua suppeteret, præfectus, deditione facta more militari dimittitur: provinciales tamdiu clausi tenentur, quoad quisque pro fortunæ captu se redimeret. Paderbornam Geisius tribunus cum duabus equitum, septem peditum cohortibus per viginti dies strenue propugnabat. Ad extremum tamen arbitrio se hostium permittere coactus ipse cum ductoribus captivitatem subit, gregariis per cohortes hostiles distributis. Equidem tentabat Landgravius literis ad Gœtzium scriptis hostilia avertere, obtentu tractatuum cum Cæsare, & induciarum. Sed hic reponebat; expeditione ad Hanoviam pacis commercia sublata; & si quid desideret, Hungariæ Regem adeundum. Igitur hosti prævalenti cedens in Westphaliam se conferebat, ut suas ibi copias contraheret, ac undique auxilia exciret, Suecorum primo, inde Belgarum subsidium implorans, in Batavos ipse profectus. Nec minus interim de pace tractabatur, cujus propinquam spem Cæsarei Ministri ostentabant, plerisque Hassiacorum in eandem pronis. Post Paderbornam captam Gœtzius Susatum, inde Tremoniam, utramque injectis ignibus, ad deditionem adigit. Nec minus Wertensis arx, & Hammum capitur, Dorstena incassum tentata. Et videbantur Hassi tota mox Westphalia expellendi, ni clades ad Witstocum Gœtzii progressus stitisset. Nam & reliquis in oppidis exiguus erat paratus, & plerique ductorum animo alienato missionem flagitabant, quos Melander clam stimulare credebatur. Apud Belgas quoque parum subsidii obtinebatur, obnitente Coloniensi ministro, & Brandeburgico ob detenta

16. Jul. 5. 25. Aug. 16. Jul. 21. Jul. 17. Sept. 24. Sept.

Marcæ oppida difficultates movente, ipsis quoque Belgis neutralitatem cum Cæsare & Imperio ambientibus. Igitur cum Suecorum auxilium longius abesse videretur, cum Gallis novum fœdus Veslaliæ init, ubi Chaumontius Legatus Gallicus agebat. Præsertim quia pacis cum Cæsare nulla spes erat, Gœtzio jactante, à Cæsare sibi injunctum omni modo Landgravium persequi; & Saxo atque Darmstadiensis acriter instarent, ne Cæsar damna huic data condonaret. Ast audita Witstokiensi pugna, Landgravius statim Hamburgum se conferebat, cum Banerio & Leslæo super belli deinceps gerendi ratione consultaturus; paratus etiam partem copiarum suarum cum istis conjungere; nihil aliud ab iisdem sibi stipulaturus, quam ut paci ineundæ includeretur. Sed cum ægre Luneburgum per insidias evasisset, ulterius progredi non ausus, Hamburgum retro, inde per Westphaliam domum revertit. 1636. 16. Sept.

Hanoviæ status.

§. 71. Hanoviæ præfectus Ramsæus obsidio liberatus longe lateque excurrebat, sæpe hostibus non modico damno illato, nec spernenda præda potitus. Ei Gallasius inducias offerebat, simul Moguntinus cum eodem super neutralitate agebat; unde & ipse nihil hostilitatis adversus hunc exercebat. Wetteravicis autem Comitibus, & Francofurtensibus modo amicum, modo infestum se ostendere, prout circa subvehenda Hanoviam necessaria promtos aut difficiles se exhiberent. Sed maxime infensum se gerebat Georgius Darmstadiensis Landgravius sub capitis pœna suis interdicens, ne quid tributi Hanoviensibus exsolverent, necatis si qui literas in oppidum ferre prehendebantur. Nec segnius odiis certare Hanovienses, ejusque subditos rapinis & exactionibus vexare. Unde tandem Langravius copias suas à Gœtzio & Saxone avocare, peculiaremque sibi exercitum parare instituit coërcendis Hanoviensibus, & intercepta subvectione ad deditionem adigendis. Tanto magis Hanovienses properare, omniaque necessaria in oppidum convehere, Offenbaco ad Mœnum tantisper insesso protegendis subvectionibus. Cum Moguntinis post, & Francofurtensibus super neutralitate transactum, cui demum & Georgius Landgravius accedebat, postquam copiæ ipsius adversus Succos in Misniam evocatæ essent; gliscente quoque inter ipsum & Moguntinum æmulatione, uter eo oppido potiretur, magno Hanoviensium commodo, quos omni exhibito favore Moguntini peculiariter sibi conciliare studebant.

Per Alsatiam gesta. 4. Jul.

§. 72. In Alsatia Tabernæ demum cum arce Hohenbaara deditionem faciunt. Oppido quantumvis ruinis & incendiis valde deformato præsidium Gallicum impositum. Inde Bernhardo Duci consilium erat, si Argentoratenses cœptis favere vellent, ad eam urbem Rhenum transire, & insesso Nicro flumine Gallasii subvectionem impedire, aut bellum ad Danubium transferre. Argentoratenses ut pontis sui usum concederent, Valetta asperioribus postulatis compelli posse crediderat, imperato præter pontis usum frumento ad tres menses pro triginta millibus hominum, quadraginta uncialium millibus, & magna vi pulveris pyrii, simul libero in urbe foro. Addebantur minæ, ni ante vesperam respondeatur, se discessurum, urbe ipsorum & tota provincia libidini Cæsareorum exposita. Ast isti insolentia postulatorum offensi præter usum fori, & modicum frumenti omnia abnuebant; cum moderata petentibus, quod Mockelio Residenti Suecico, ipsique Duci videbatur, plus obtineri potuerit. Nec operæ pretium post factum mollioribus propositis; cum & Gallasius istos promissis demulceret, & oppidanis cordi foret utriusque favorem retinere.

Bb Quan-

1636. Quanquam enim plerique animo in Suecicas partes propenderent: Cæsareos tamen offendere non audebant, ne commercia ipsorum cum Basileensibus & Francofurtensibus, & ex agro Wurtenbergico turbarentur. Hostem interim ad Drusenheimum munitis castris considentem magna premebat inopia, & miles immaturis fere pomis victitans labefacta valetudine frequens moriebatur,
14. Jul. aut deserebat, excursoribus quoque subinde mulctatis. Ad quem Galli Bernhardusque Dux propius movent, intra horæ iter ab hostium castris Brumati considentes; ubi Dux, intra biduum quingentis profugis aut captivis potiebatur. Consilium erat prælio decernere, si Gallasius sui copiam faceret, aut si pugnam abnueret, castris oppositis eum fatigare; quod ipsis in propinquo pabuli copia; hosti contra trans Rhenum omnia petenda. Habebat Vinariensis quatuor equitum millia, octodecim peditum centurias; Gallorum sex peditum, duo equitum millia quingenti erant, egregius miles, & qui præclari quid in hostem gerere poterat, si Argentoratenses favere cœptis voluissent: qui frumentum, quod antea promiserant, Gallis pretio vendere abnuebant. Unde Vinariensis alia via frumentum comparaturus militi veniam dat segetem pro lubitu demetendi, eamque in certa loca deferri jubet à se redimendam, quo exercitui, simul Taberuis, atque Hagenoæ prospiceretur. Sed cum miles pleraque Argentoratum deportaret, Dux positis ante urbem stationibus id impeditum ibat non sine oppidanorum offensa.

Cæsareani, in Burgundiam tendunt.

§. 73. Inter hæc Hungariæ Rex in castra ad Drusenheimum perveniebat, paucas tantum horas ibi moratus, componendis, uti credebatur, quorundam ductorum simultatibus. Paulo post Lamboius cum quatuor equitum dragonumque milli-
18. Jul. bus per alteram Rheni ripam Brisacum, inde transito ponte in Burgundiam properat, quo etiam Mercius, qui Bockenheimi ad Saram hactenus stativa habuerat, cum quatuor equitum millibus, duabus peditum legionibus tendebat, aliis etiam catervis adscitis, Dolæ liberandæ. Gallasium non supra sex militum millia in castris superesse ferebantur. Unde Bernhardo Duci denuo consilium capitur ponte navali extructo Rhenum transire, & Gallasium ad incitas redigere, nullo effectu, quod Argentoratenses ad navigia, rudentesque, & as-
27. Jul. seres vendendos permoveri non possent. Inter hæc Cæsarei catervam, quæ sub Guichio Comite frumentum Hagenoæ illatura erat, intercipere conabantur, centuria equitum è singulis legionibus electa. Ex his ducenti Croatæ ad rivi transitum constiterant, cæteri post frutetum ordines explicaverant. Ast viginti quinque Vinarienses equites reliquum agmen prægressi impetu facto Croatas istos in fugam propellunt, qui reliquis suorum impacti tanto eos terrore implent, ut in paludem præcipites ruerent, & plerique amissis equis, abjectisque loricis in castra refugerent. Ubi tanta consternatio oriebatur, ut jam legiones cum impedimentis per pontem cis Rhenum refugere inciperent; cum tamen nemo fugientibus institisset. Nam Guichius Comes conspectis eminus cataphractorum ordinibus late extensis suos retinuerat. Ita præter præfectum turmæ, duosque vicarios quinquaginta tantum equi in Vinariensium manus incidunt, plurimi tamen in palude perierant. Sed & quotidianis fere excursionibus Cæsarei subinde vapulabant, exiguo ad summam rerum momento. Enimvero cum Bernhardo Duci nulla esset facultas Rhenum transeundi, & Gallasius intra munitiones suas tutus esuriendo cum isto certare vellet, Cæsareis interim per Burgundiam viam in Gallias molientibus; post Hagenoam, Tabernasque milite atque annona firmatas, ac nullo obsidii metu ex Alsatia paucis equitum legionibus relictis abire constituit. Et Valetta præcipue urgebat, quod Hispani in Picardiam irrupissent, ac Lotharingiæ Dux ad liberandam Dolam se moveret. Antequam tamen discederet Vinariensis ostentandæ virtuti cum sola sua legione prætoria ad castra hostium accedit, & post rejectam excubitorum stationem tamdiu consistit, quoad universus hostium equitatus instructus prodiret. Ubi quanquam Valetta suaderet, quem iste nulla consilii sui facta mentione secum duxerat, ut cæteræ legiones arcesserentur; tamen virtute suorum fretus per duas horas cum hoste velitatus tenebris ingruentibus decoro se ordine recipit, uno tantum equite amisso, cum hostium supra triginta caderent. Id factum Galli magnis laudibus extollebant, etsi nonnullis displicebat, duo exercitus capita periculo non necessario se commisisse. Ita Vinariensis castra movet, vegetis copiis & non parum auctis, ac per Tabernas Pfaltzburgumque in Lotharingiam tendit, Argentoratensibus per literas exprobrans, quod ipsorum tergiversatione pulcerrima occasio rem bene in communem hostem gerendi, corrupta sit. Sed & statim Gallasius cum gravi agmine cis Rhenum Brisacum, inde in Burgundiam movet; quo & levis equitatus recta per Alsatiam properabat.

Insignis Bernhardi Ducis velitatio.

Iste cum Gallis Alsatia excedit.

Gallasius in Galliam irrumpere.

§. 74. Inter quæ nuntius desertæ à Condęo Dolę ut Cęsareis magnos spiritus dabat; ita Gallorum, Ducisque Bernhardi consilia non parum turbabat, qui summam expeditionis suę in Germaniam Condęano exercitui superstruxerant; cui injunctum fuerat post expugnatam Dolam ad Rhenum movere, inde ulterius in Germaniam penetrare. Igitur Cęsarei de Gallorum consternatione persuasi, contractis undique copiis bellum in Ducatum Burgundię transferre conantur. Quibus ut obsisteretur, non solum Valetta, qui in Picardiam tendebat, sed & Vinariensis è Lotharingia, ubi interim Blamontium & Rambervillam expugnaverat, evocatur. Quorum hic tamen duas antea legiones in Alsatiam dimittebat excursionibus hostium sistendis; quę & aliquoties rem bene gesserunt, oppressa inter alios Dischleri ad Weissenburgum legione. Eodem tempore Rex Hungarię Brisaci, cujus penus per ipsius comitatum non parum exhauriebatur, edicto causas belli in Galliam moti promulgat: statim post pa- 8. Sept.
cem Mantuanam, cum Sueciæ Rege fœdus in Cęsarem initum, apud alios Reges infesta in eundem consilia agitata, Ordines Imperii concitatos, oppida complura vi expugnata, aut ab hostibus emta, adversus Cęsareos exercitus vim adhibitam, Lotharingiam occupatam. Hinc Gallos invitat, ut tam pravorum consiliorum autoribus non adhæreant, ac sibi suoque exercitui omnem favorem exhibeant non Galliæ perniciem, sed id tantum molienti, ut Rex ad honestam pacem adigatur. Ast in Burgundia Gallasius Champlietę loco opportuno castra posuerat, tribus inde leucis Gallico & Vinariensi exercitu considente. Et iste quidem mox cum annonæ inopia conflictari cœperat, cum his omnia abunde suppeterent. Idem quoque modicis, sed crebris excursorum cladibus carpebatur, si quid in Gallos tentaret semper repulsus, aggrestibus quoque in palantes sævientibus. Nec mitius famem comitata pestilentia grassabatur. Inprimis male mulctabantur levis armaturæ equites, Hungari, Croatæ, Poloni, qui à quinque millibus ad mille tandem redacti erant; quorum etiam castra Vinariensis, Ranzovio 30. Sept.
Mareschallo succenturiato, improvisus cum equitatu irrumpit, ipsosque in peditum castra compellit, magna præda & duobus equorum millibus captis. Qua clade efferati Croatę, cum quos diu secum habuerant captivos trucidassent, istorum captivis per

1636. Gallos par relatum est. Per quinque septimanas intra ista castra Gallasius consederat, cum novis copiis sub Grana Marchione, & Butlaro tribuno auctus longius in Burgundiam penetrare constituit; eo-
22. Octob. que Champlieta movens Bellomontii Divionem versus consedit, capta arce Mirabella frumento & vino referta. Abeuntium vestigia legebat quidem Vinariensis, sed quod isti pugnæ copiam non facerent, ac numero prævalerent, parum iisdem damni inferre poterat. Inde à Gallasio oppidum Launeum à Divo Joanne dictum omni vi impugnatur, aliquoties assultibus datis. Sed inde non sine strage repulsus, irritusque consilii in Comitatum Burgundiæ regreditur, maximas inter difficultates ob profundas luto vias, & incumbentes Gallos & Vinarienses. Ac ipse fatebatur, eo receptu quinque millia militum amplius se amisisse, præter plurima impedimenta, reliquis fame ac fœda anni tempestate pessime habitis. Casparis quoque Mercii legio Jusseii à Tupadelio oppressa, & Jonvilla à Bernhardo Duce deditione capta. Jam Gallasius hiberna spectabat, cum denuo Gallis digressis, in Vinariensem per Comitatum Burgundiæ hiberna capturum convertitur, qui solus hosti impar deserta Jonvilla in Barri Ducatum se recipit, exiguo damno dato aut accepto. Ita & hoc anno Gallasii conatus in Galliam irritus erat, & satis judicabant prudentiores, expeditionum in Galliam vix secundos successus sperari posse. Vicos quippe ibi vacuos relinqui, & omnia intra oppida convehi validis præsidiis firmata, quibus expugnandis famelicus miles frustra admoveatur: modicis copiis nihil effici, magnos exercitus advecto aliunde commeatu ali non posse.

Transactio cum Archiepiscopo Bremensi super neutralitate.

§. 75. Inter hæc cum Friderico Bremensi Archiepiscopo super neutralitate isti præsulatui concedenda transigebatur, sic ut idem omnibus belli oneribus foret exemtus citra fraudem tamen Succorum, & ut his innoxius per eas terras transitus concederetur, aliaque amicitiæ officia exhiberentur, & quæ super Coadjutore quondam convenerant firma persisterent. Pro Buxtehuda tradenda certam pecuniæ summam pollicebantur Ordines provinciales. Quæ tamen tunc demum rata forent, si intra sex menses à Cæsare par immunitas obtenta foret; alias res priore loco mansuras. In easdem fere leges super Verdensi præsulatu conventum, cujus regimen Friderico concedebatur, salvis Reginæ cum Capitulo pactis, ac ut super Rotenburgo cum Josia Ranzovio transigeretur. Ea pacta à Rectoribus Sueciæ
23. Sept. rata habebantur, utque istis iidem præsulatus fruerentur Banerio & Leslæo injunctum.

Consilia Rectorum Sueciæ super pace. 4. Aug.

§. 76. Inter ferventia tamen passim arma Rectores Sueciæ de pace cogitare nunquam omittebant, eoque post solutum Ordinum conventum denuo id negotium incudi in Senatu subjiciebatur, quod Oxenstierna in Succiam regresso sublata esset ratio hucusque usurpata tempus extrahendi, ac responsa à Senatu ad Oxenstiernam, ab hoc ad illum rejiciendi. Cum ergo in tractatibus cum Saxone super tribus adhuc capitibus controverteretur, exclusis pace Ordinibus restituendis, Sueciæ satisfactione, & militum stipendiis; placebat restitutionem Ordinum quantum posset urgendam. Id quippe pium, Gustavi Regis destinatis congruum, Sueciæque gloriosum, & favorem Germanorum ac vicinorum conciliare aptum. Simul Sueciæ securitas in eo vertebatur, ut istis restitutis antiquus Germaniæ status instauraretur, Austriacorum potentia librata. Sed quia res Sueciæ non ferebant, ut præter necessitatem bellum gereretur, cujus fructus fere ad alias, damnum ad ipsam rediret; ac plerique Protestantium in hostium partes defecissent, reliqui seorsim cum Cæsare tractarent, nec ab ullo auxilii quid expectandum, quin & metuendum foret, ne & hi aliique vicini cum hoste adversus Sueciam se jungerent; rationis non erat, ubi de posterioribus capitibus transactum, & omnia media istis Cæsari conciliandis frustra consumta forent, in eorundem gratiam bellum dubio eventu continuare. Cujus rei invidia facile in ipsos Ordines devolvi poterat, qui in istorum exclusionem consenserat, & Suecos pro iisdem connixos destituerant; qui post preces pro istis interpositas honeste bello se subducere poterant. Enimvero isthæc destinata summo silentio premenda erant, quod Ordines si à Suecis destitui se animadverterent, acerrimum in istos odium induituri erant. Nec minus illud dissimulandum, hisce constare, quod isti super sua reconciliatione apud Cæsarem agerent. Cum hoc ipso tamen duo capita reliqua pari passu tractari decorum erat, & quia si circa hæc res non succederet, obtentu prioris tractatio honestius abrumpebatur. In pensationem sumtuum sex milliones uncialium postulare placebat, si omnibus Germaniæ locis cedendum foret, de quibus tamen tres remittendi erant, si æs alienum à Suecis in Germania hujus belli causa contractum Ordines in se susciperent. Quod si militibus ab his satisfieret, vel uno millione adquiescere volebant, hypothecæ loco maritimis quibusdam oppidis acceptis cum territorio, quantum præsidiis alendis citra onus Sueciæ sufficeret, si Ordinibus pecunia in promtu non esset. Potius tamen, quam eam ob causam diuturno bello implicarentur, ista omnia remittere placebat; etsi ea res quantum posset urgenda, & jactandum, citra eam pacem fieri non posse. Omnino tamen militi per Ordines satisfaciendum erat, eoque onere Sueciæ levanda; cum utique iste operam libertati Ordinum stabiliendæ navasset. Enimvero postquam incertum erat, num hostis æquas leges admissurus esset, Gallorum amicitia cumprimis colenda videbatur. Cum Hollandis quoque arctior conjunctio sperabatur jam frementibus, quod Danus vectigalia in Albi flumine exigeret; & arcem Fleckeræ ad Norwegiæ littus excitare meditaretur conducendis navibus, quæ Marc Balticum frequentabant; id quod istis non modico oneri futurum erat. In Anglis exigua spes reponebatur, æmulatione adversus Gallos, Hollandosque flagrantibus. Nec tamen plane eos negligere placebat, sed eodem adversus ipsos modo agere, quem ipsi adversus Suecos hactenus adhibuerant; verbis subinde singularem amicitiam, & jamjam coalitura fœdera jactare; saltem ut militis conscribendi facultas ibi foret; præsertim si matrimonium Elisabethæ Palatinæ cum Uladislao Poloniæ Rege succederet. Ratihabitionem tamen Gallici fœderis vario obtentu differre visum, quoad adpareret, quo Saxonis destinata spectarent, & quomodo Banerio res succederent. Interim optabatur, ut Meclenburgici potissimum interventu cœpta pacis tela pertexeretur, cujus maxime intererat rem amice componi, & cujus studium, aut aversio & invidia parum momenti ad negotium alterandum afferebat.

Meclenburgicus frustra circa pacem satagit. 28. Jun.

§. 77. Enimvero Meclenburgicis, utut rerum suarum satageret, circa pacem parum promovebat. Is quid responsi ipsius Legatus Joannes Cottmannus ab Oxenstierna retulisset, Saxoni per literas significarat, rogans, ut Protestantium conventus quamprimum indicatur; ac quia Oxenstierna, à Gallo licet aliisque ad bellum instigatus, studium pacis constanter præ se ferat, denuo apud Cæsarem super exclusorum restitutione instet, ut is offensam suam bono publico condonet. At Elector responso 30. Jul.
suo novam difficultatem movebat, velut Oxenstierna postularet, etiam post transacta omnia à Suecis loca quæ insideant retinenda, nec exercitus

1636. deducendos, quoad ſuper ſatisfactione tranſactum ſit, velut circa eam nulla cautio aut hypotheca ſufficiat: id quod præſentes Germaniç res nullo modo ferant. Alias rem ſe Cæſari commendaturum; nec ſibi minus, quam Suecis cordi fuiſſe excluſos reſtitui, ni metuiſſet omnes Proteſtantium fortunas periculo exponere ob tres aut quatuor inferioris ſortis Ordines turbulentia inſignes, qui ulterius quam decretum Lipſienſe pateretur graſſati leges Imperii plane inſuper habuerint, nec adhuc Pragenſi paci ſe ſubmittere dignentur. Inde cum poſt Oxenſtiernæ in Sueciam diſceſſum ſpargeretur; tractatus pacis in ſpeciem hactenus ſuſceptos hoc obtentu plane abrumpi, aut in longum differri; Salvius Meclenburgicum Ducem convenit iſtis ſuſpicionibus eximendis, & ut eum quantum poſſet ad cœptum negotium perſequendum excitaret, quo adverſæ parti Suecos calumniandi anſa eriperetur.

16. Sept. Cęterum Dux Saxonis reſponſo accepto, errorem, quem iſte ſuper Oxenſtiernæ poſtulatis conceperat, eximit, ſimul ad pacem hortatur, ac ſi videatur. ad ipſum ſe venturum promittit. Sed apud Saxonem iſto tempore bello plane immerſum de pace cogitationibus parum loci relinquebatur. Ac revera ipſis Cæſareis Saxonica negotiatio parum cordi erat, ne iſte hoc obtentu aliquod regiæ dominationis inſtar in reliquos Proteſtantes, ac præcipue utriuſque Saxoniæ Ordines affectaret. Et paulo poſt in Ratiſponenſi conventu alia paci tractandæ fundamenta ſternebantur, ſic ut deinceps Meclenburgici conatus parum ponderis haberet.

Daniç Rex pacis mediationem in Suecia urget; §. 78. Aſt Daniæ Rex eodem tempore mediationem ſuam Suecis parum gratam denuo ingerere: cujus alias judicium de pacis negotio erat; Cæſarem ægre ad molliores conditiones deſcenſurum, Saxone cum Suecis commiſſo, qui ut ſe mutuo atterant, iſto ſane lubente fieri. Nec Suecis cauſam eſſe, cur ſuper excluſis Ordinibus laborent, cum id negotium ipſos Germanos maxime tangat; & Palatinum à Cæſare ſerius ocyus utique reſtituendum; cæterorum quemque pro ſe ſatagere. Præmii Suecis nihil expectandum; cum nec terrarum quid dari queat, nec Ordinibus pecunia ſit; in chirographis parum ſecuritatis, nec Cæſarem paſſurum, ut Sueci hypothecæ titulo quid retineant. Denique nec militum ſtipendiis valde inſiſti poſſe, ſi rationibus ſubductis inſpiciatur, quid ab Ordinibus acceperint, & quam utilem operam iſtis navarint. Alias à Suecis nunquam Cæſarem debellandum, nec illos extracto bello aliud agere, quam ut vicinis moleſtiam dent, ſuaſque ipſi vires exhauriant. A Gallorum armis nihil levamenti iiſdem ſperandum. Hac igitur ſententia imbutus, ſimul
31. Aug. infeſtiora animo agitans ad Reginam literas dat, quibus operam ſuam circa pacem conciliandam incaſſum ſumtam, & quibuſdam ſuſpectam habitam querebatur, quam ut deinceps plane deponat ſat rationum ſibi eſſe. Affectum tamen in ipſam & conjunctas Borealium Regnorum rationes ad negotium iſtud porro urgendum ſubigere. Et quia Saxo propoſitas ab ipſa conditiones aſpernetur, alias ut diſpiciat petit, quas ab adverſa parte admiſſum iri ſpes ſit; nec propter modicam pecuniæ ſummam, aut maritimorum locorum ad incertum tempus poſſeſſionem fortunas Succię belli aleæ exponat. Inde ut ſibi ſecreto pandat, quibus tandem legibus pacem concludere velit; quas ſi rationi congruas inveniat, omni ſe ſtudio tractatus pacis inſtauraturum. Oſtendebatur quoque moles belli non cum Cæſare tantum, ſed toto Imperio gerendi: & cui periculo cum Suecis, tum vicini, ac ipſe præcipue exponatur. Et quanquam à Daniæ Regno nihil adverſi Sueciam manere teſtabatur; tamen Holſatiæ Ducatum Imperio innexum aliam ſibi perſonam imponere. Pragenſem pacem apud 1636.
Germanos in vim legis tranſiiſſe Ratiſponæ denuo confirmandam, quam & alii Holſatiæ Duces jam ſuſceperint, nec à ſe amplius repudiari poſſe. Nec ſibi conſultum in alterius gratiam Cæſarem & Imperium in ſe irritare, aut Holſatiam periculo exponere. Denique Regina ſuis & hoſtium viribus æqua lance trutinatis ſat glorioſum duceret, ſalvis Sueciæ provinciis bello exceſſiſſe. Pari argumen- 4. Sept.
to Daniç Senatus ad Sueciæ Senatum ſcribebat; oſtenſo, quantum ſibi cum Germania junctioribus ex belli ejus contagio periculi immineat. Ne belli nonnullis ſucceſſibus ad idem alendum permoveantur, nec Germanorum Principum fœderibus confidant, quorum fragilitatem ipſi quondam ſenſerint. Galliam omni vi invadi, ut ad peculiares tractatus compellatur, & ut Sueciæ, quæ gravius offenderit, eo duriores leges impingi queant. Unde optime ſibi conſulturum, qui primus pacem amplexus fuerit. Hinc petunt, ut extremam ſuper pacis legibus ſententiam explicent ita conceptam, ut ſpem boni ſucceſſus præbeat. Non ita lautas nunc ſicut quondam conditiones obtineri poſſe; & per iniquitatem temporum parum ſpei eſſe Guſtavi Regis merita præmii quid manſurum: ac lucri vice habendum, ſi honeſta pax citra jacturam Sueciæ obtineatur. Eodem tempore miſſus à Daniæ Rege ad Salvium Cleenius abſque ambagibus culpam fruſtra à Rege in pacem impenſæ operæ in Suecos conferebat, qui Cæſaris procuratorium Saxoni datum plane rejecerint, cum id ſaltem ad tractatus uſque ferri potuerit; nec ad congreſſum Lubecæ indictum miſerint; & Oxenſtierna in Sueciam digreſſo negotium pacis plane depoſuerint. An non tempus tandem eſſe tam funeſto bello finem imponi? Scopum belli jam obtentum; neminem ſupereſſe, qui Suecorum auxilium imploret; ipſoſque ſuas injurias ultos. Igitur pacem arripiendam, ne vicini ad ſiſtendam Proteſtantium oppreſſionem in arma trahantur. Cavendum quoque ne Ratiſponæ totius Imperii nomine bellum Suecis indicatur, ſimul iidem à Gallis & proprio milite deſerantur, Polono quoque iſti occaſione imminente. Quæ Salvius, ad ſuperiores ſe relaturum recipiebat. Cum etiam Dani jactarent, Suecos pacem nolle, nec Regni ipſorum rationes aliter ferre, quam ut in bello perſiſtant Senatus Salvium monebat, ut iſti opinioni quantum poſſet contradiceret. Etſi alias iſtos rumores tunc non adeo ægre ferebant, nec ſibi multum obeſſe judicabant, cum nemini magis à vicinorum injuriis cautum ſit, quam qui impune laceſſi non poſſe creditur. Quanquam autem iſta à Dano propoſita, non obſcure minas ſpirarent; Rectores tamen Sueciæ diſſimulata offenſa ad Regis literas reſpondent;
Culpam fruſtra conſumtæ ab ipſo operę penes ad- 25. Octob.
verſam partem fuiſſe; quæ & ideo ejuſdem mediationem ſuſpectam habuerit, ne forte pax Pragenſis refingeretur. Et cum intima deſtinatorum nemini minus quam Dano pandere vellent, de conditionibus pacis per ambages reſpondent; poſtulari ab ſe non poſſe, ut preſſius mentem ſuam declarent, quoad appareat, quid adverſa pars conſilii capiat. Ubi ſerio res ab hac agatur, ſe quoque æquitatem ſuam omnibus ad probaturos. In eundem ſenſum Daniæ Senatoribus reſpondebatur: Bellum à Guſtavo Rege motum, avertendo à Baltico littore Auſtriacorum dominatui Danis inter primos incubituro; ſimul reſtituendis oppreſſis. Hæc deſtinata, quo minus ad optatum finem perduci potuerint, Saxonem in culpa fuiſſe, qui hoſtem induens demum & ipſos ad ferrum ſtringendum adegerit. Si Cęſar alia ratione controverſię ſuper excluſis Ordinibus mederi velit, Suecoſque

ea

1636. ea cura levare, facile id se ferre posse, ut de istis in pace mentio non fiat. Ut militibus satisfiat, ipsi Saxoni æquum visum. Quid præmii Gustavi Regis meritis debeatur, nondum certi quid se petisse, & commodius ipso in tractatu definiendum.

23. Octob. Eadem & Petro Wibio Danico Residenti inculcabantur, addito; aut ab hoste sibi concedendum, ut honesta ratione arma exuant; aut vi se Germania pellendos. Enimvero post victoriam Witstockianam Danus mediationem segnius urgere, quod metueret, ne Sueci conditiones pacis intenderent, & quia bellum ab ipsius finibus jam remotum erat; simul expectaret, quid conventus Ratisponensis & Coloniensis parturus esset; unde non nisi frigide super instaurandis tractatibus ab ipso disserebatur. Omnes porro hasce Dani machinationes Sueci altissima dissimulatione premebant, ac suo in Dania Residenti Stroemfeldio injungebant; publice ac privatim de prono Suecorum in Danos animo testaretur, nec quidquam apud istos sinistræ adversum hos suspicionis hærere pateretur. Tantum apud unum aut alterum obiter jaceret, è Germania parum æquos rumusculos spargi, ut intima eorum sensa eliceret. Tum ne ulla Dano querelarum causa præberetur, civis quidam Sueciæ graviter plectebatur, qui peregrinas merces pro suis professus in freto Oresundico vectigal defraudaverat: Residentique injunctum, omnia nautarum testimonia accurate inspiciat, & si quid fraudis deprehendat, statim ad Rectores Sueciæ referat. Neque tamen ideo de suo jure in Dani gratiam quid remittere placebat; eoque cum hic quereretur, subditos suos in Livonia gravibus vectigalibus adversus pacta Stetinensi premi; Sueci id contra pacta fieri negabant, quippe quæ isto tempore inita fuerint, cum Livonia nondum Sueciæ subjecta foret. Sed & cum eodem anno Danus postularet, argenti fodinas in Lapponia, metallumque inde erutum sibi restitui rejiciebatur, ostenso, locum istum in Pithæensi tractu situm cis juga montium, quę Suecię & Norwegię fines constituunt.

Danus pro filio matrimonium Christinæ Reginæ ambit.

6. Febr. §. 79. Eodem anno Daniæ Rex misso ad Oxenstiernam Hannibale Seestedio super matrimonio inter Reginam Sueciæ, & Fridericum ipsius filium conciliando ejus consilium operamque requirebat. Quod negotium Oxenstierna mollibus verbis declinabat; addito, cum id matrimonium dotis loco Regnum sit secuturum, non Reginam solam, sed & Sueciæ Ordines statuendi potestatem habere. Nec cuipiam fas esse ejusmodi firmare consilia, quæ ulla ratione libero Reginæ consensui vinculum injiciant. Nec Rectores Sueciæ autoritate circa hoc ab Ordinibus instructos. Eoque consultissimum judicabat, omnem prensationem in justum tempus differri. Nec tamen iste Oxenstier-

19. Mart. nam variis urgere quæstionibus omittebat; num censeat, à Rege in Suecia super hoc negotio mentionem injiciendam; & num ullius responsi, aut pollicitationis obtinendæ spes sit, antequam Regina nubilis fiat? Ad quod Oxenstierna verbis respondebat, cum scripto mentem suam obsignare abnueret; se quid Regi faciendum sit nec suadere, nec dissuadere posse; id tamen nosse, Regem intra id tempus liquido responso non potiturum. Inde super annis queis Regina consensum suum declarare posset, sciscitabatur. Cui Oxenstierna; Reginę decimo octavo ætatis anno dimidiam Regiminis partem, vicesimo quarto integram Regni administrationem capessendam; sed quomodo hi temporum articuli antiquis legibus definiti ad matrimonium applicari debeant, à Senatu & Ordinibus Sueciæ suo tempore definiendum. Id vehementer urgebat Seestedius, ut interea nemini alteri connubium istud promitteretur. Quod postulatum Oxenstierna maximo cum præjudicio conjunctum censebat; cum absurdum sit citra necessitatem libertate se sua privare; & si quis tale quid ausus fuerit, apud Reginam id hautquidquam excusaturum. Quod si forte deinceps status patrię ejusmodi consilia poscat, liberam statuendi facultatem jam ademtam, ac hujus salutem in alieno arbitrio fore. Ac si ea conditio post Reginæ aut Ordinibus displiceat, offensam repulsæ longe majorem fore. Tam longo quoque temporis spatio non posse non eam rem variis sermonibus, ac fortasse controversiis ansam in patria præbere. Alios, qui ad idem connubium forte animum adjecerint, abrupta spe indignabundos ad consilia Sueciæ turbanda incubituros. Cum etiam ob teneram Reginæ ætatem nemini certum dari responsum queat, incongruum esse, uni spem facere cum aliorum offensa. Nec minus præposterum, spem connubii facere, quando super conditionibus simul agi non potest. Cum enim id matrimonium Regnum sequatur, Ordines non aliter in id consensuros, nisi ut robur ac utilitas Suecię inde proveniat: eosdemque cum idem liberæ electionis speciem habeat, hautquidquam passuros, suffragio se obliqua ratione privari. Eoque judicabat Oxenstierna non modo nihil grati responsi Danum obtenturum; sed & Rectoribus atque Ordinibus Suecię necessitatem allatum iri, istis postulatis, nil nisi discordiam parere idoneis, per publicas sanctiones aditum præcludere. Denique cum ab Oxenstierna peteretur, ut id negotium in Suecia cum collegis communicare, Regique respondere vellet, simul adulta Regina ei connubio favere; hic ullo modo fidem suam obstringere abnuebat. Idem negotium postea Rex per Petrum Wibium apud Rectores Sueciæ insinuabat; qui literis se apud 4. Aug.
Regem super eo postulato excusatos haberi petebant; easdem, quas jam memoravimus rationes Wibio ingerentes.

Ratificatio fœderis Wismariensis cum Gallo differtur.

§. 80. Cæterum cum post elapsos quatuor menses, qui ratihabendo fœderi Oxenstiernam inter & Chaumontium Wismariæ inito destinati fuerant, Avaugurius Gallicus Residens sedulo instaret, ut ratihabitio perspiceretur; id negotium in Senatu diu anxieque disceptabatur, gravibus ex utraque parte rationibus se ostendentibus. Abnuere quippe istam, ac fœdus cum Gallo plane abrumpere bello implicitis, cujus exitus nondum prospici poterat, absurdum & periculosum videbatur, Gallo fortasse ansam inde arrepturo separatim cum hoste transigendi, Suecosque solos bello immersos destituendi. Subtrahebantur quoque subsidia, quæ ex fœdere sustinendo bello debebantur. Quin & forte Gallus arguere Suecos poterat, velut qui inani conventione ipsi illusissent; & cum aliis in eorundem exitium conspirare. Sed nec constabat, num Sueci à Gallis disjuncti honestam pacem obtenturi essent. Et Cæsar Gallo reconciliatus sine dubio omnes vires ad ulciscendos Suecos conversurus erat, parum curans, num ea occasione Protestantium terris vastitas inferretur. Eo quoque fœdere militi, & si qui adhuc Suecorum rebus in Germania studerent, fiduciam accessuram, cum alias Landgravius citra moram cum Cęsare videatur transacturus. Denique hinc Gallis, inde Suecis ingruentibus hostis distrahebatur; & utriusque Regni, ac Protestantium in Germania rationes eam conjunctionem utique requirere videbantur. Nec spernenda tamen erant, quæ in alteram partem adferebantur. Hoc fœdere ratihabito prohiberi Suecos pacem oblatam arripere; belloque immergi, cujus finis animo prospici nequeat. Acceptatam semel Daniæ Regis, ac Mecleburgici mediationem repudiandam; aut sal-

1636. tem iis denuntiandum, ut diversa eandem via, quam hactenus, adornent. Unicum cum finem fœderi à Gallo propositum, ut Suecos bello implicitos teneat, quoad ipse eodem se extricaverit; quod metuat, ne pace Suecis parta ipse solus destituatur. Fundamenta status atque armorum Suecicorum in eo consistere, ut Protestantium sacra & libertas sarta tecta serventur; quę Gallo non aliter cordi sint, quam quantum rebus suis expedit. Protestantes in Germania ad desperationem adactum iri, velut bello jam in infinitum grassaturo ob inextricabiles, quæ Gallos inter Austriacosque agitantur, controversias, Gallis hoc fœdere velut arbitria Suecicarum rerum tradi, illorumque onera Sueciæ deinceps incubitura, tenui istorum, quod in hanc conferendum est, subsidio. Diversę esse indolis controversias, quę utrique Regno cum Cæsare intercedant. Verendum quoque, ne, si conjunctim deinceps tractandum sit, Gallus prærogativam sibi præ Suecia arroget, ac principes semper partes agere velit, Suecis in accessorii loco habitis. Gallum ita profunde bello immersum, ut haut facile inde emergere queat; idque non minus efficax vinculum, quam fœdus esse. Nec priora fœdera ab eo ita religiose culta; & in hoc fortasse rimam non defore, per quam elabatur, ubi rebus suis ita expedire judicaverit. Nunc Sueciam suo arbitrio de pace aut bello statuere posse: fœdere firmato fata Sueciæ in aliena libidine fore.

Galli parum observantes fœderis se exhibuerunt. §. 81. Hac occasione repetebatur, quales se toto belli tempore Galli adversus Suecos exhibuerint. Postquam à Charnassæo Gustavus Rex in arma stimulatus fuisset, his adspirantibus Galli commodis suis in Germania velificatos. Toto hoc tempore ministros Gallicos magnifice de pecunia & milite pollicitos; ubi super promissis repræsentandis moniti fuerint, vario obtentu ista elusa. Semper eosdem Suecorum consilia in Germania turbasse. Et quod multis Ordinum parum perspicaciæ esset, ac plerique vana æmulatione tum inter se, tum adversus Suecos agitarentur, istos hanc singulari artificio aluisse, ac pensionibus annuis, aliisque corruptelis plerosque à Sueciæ studio abstraxisse: nec eo secius jactasse, ista omnia eum in finem fieri, ut in Suecorum obsequio isti confirmentur. Post cladem Norlinganam, quamdiu Oxenstierna adhuc in superiore Germania hærebat, nil aliud eosdem egisse, quam ut Suecos contumeliose haberent, & verbo Protestantium conservationem, revera horum exitium struerent. Porro Oxenstiernam, ut conventionem Compendii iniret, non tam inclinatio quædam animi, quam præsentium temporum necessitates permoverant; quod alia via non pateret, quam per Galliam, nec eam aulam declinare liceret; rebusque Sueciæ tam in Polonia, quam Germania non expediret, Regem ejusque ministros palam offendisse: ad famam quoque multum interesset, amica specie inde discessisse. Præsertim cum eo tempore Galli nondum aperte bellum in Hispanum & Austriacos sumsissent, & omnes rationes id declinandi inirent; ac in proclivi foret idem prævertere, si paululum concedere voluissent. Igitur cum Suecia quidem bello jam implicita foret, ac nondum constaret, num in arma erupturi essent Galli, Oxenstierna horum desideriis morem cogebatur gerere. Sed quia animadvertebat, Richelium Cardinalem aliosque ministros Gallicos id quærere, ut ipsi quidem nihil præstarent, & Suecos tamen obligatos tenerent; ac in eo tunc omnia istorum consilia verterentur, ut blandis verbis, amplis promissis, & pauculo auro aliarum nationum laborem, pericula, ac sanguinem emerent, suæ securitati firmandę, destinatisque exsequendis; Oxenstierna plus quam vellet, annuebat, præviso tamen subterfugio, & cautione adhibita, ne Sueciæ ea conventio fraudi foret. 1636. Nam & ita fœdus concludebat, si à Regina id ratum haberetur, quod ipse post dissuadebat; nec Galli primum caput de bello Cæsari indicendo impleverant; cum tamen nec Hollandi in fœdus cum Gallo prius consentire voluissent, quam Hispano bellum indiceretur. Et cum cautum esset, ne seorsim de pace ageretur, à prima conventionis die per Legatum Pontificis, aliosque à Gallis tractatum fuerat. Post cum metuerent, ne Suecis cum Cæsare conveniret, verbis quidem multo liberaliores esse cœperant; nec eo minus tamen Chaumontius impedire studebat, ne isti cum Protestantibus transigere possent; Principesque passim invisebat, ut eos in suspenso teneret. Suecorum quoque ductores turbabat spe copiosæ pecuniæ, novorumque delectuum facta; simul cum Arnheimio, cum Francisco Alberto Lauenburgico Duce, aliisque consilia miscebat, non nisi confundendis Suecorum rebus. Ob famam tamen, & ne simultates inter utrumque Regnum esse crederentur, Oxenstierna cum Chaumontio Wismariæ congrediebatur, ut tamen jus de bello ac pace libere statuendi Reginæ reservaret. Hæc igitur rationum momenta cum utrinque solicite librarentur, tandem placebat vitandę Galli offensæ fœdus subscriptione firmare; sed circa traditionem instrumenti moras nectere; quod non ita facile bellum deserere Gallus posse videretur, etsi non minus cum in finem manibus pedibusque conniteretur. Eoque & Salvio scribebatur, ut super conficiendis quæ nondum fœdere definita erant cum Chaumontio ageret; & tempori extrahendo illa maxime capita urgeret, à quibus Galli abhorrebant. Satius quippe videbatur rem tantisper in suspenso tenere, ut sui juris foret Regina, pacem seu bellum tempora suaderent. Et si Gallus utique cum Cæsare transigere decreverat, ab isto fœdere remora oritura hautquidquam erat. Igitur Avaugurio respondetur: Rectores Sueciæ ad tradendum fœderis instrumentum paratos esse, modo Galliæ Rex Cæsarem prius hostem declaret, & pauca capita, super quibus Chaumontius defectum mandati excusaverat, acceptet. 26. Nov.

§. 82. Idem quoque Avaugurius instabat, ut Legati Coloniam mitterentur, ubi Pontificis opera conventus super pace ineunda agendus erat. Cupierat Pontifex Urbanus VIII, ut de eadem Romæ ageretur. Galli cum nollent sub istius oculis negotiationem institui, obtendebant, pacem communem condi non posse, nisi plurium Principum Protestantium desideriis satisfiat, qui Romam Legatos missuri haut sint. Contra Cæsar, cui & Protestantes & multos Catholicos tractatibus excludere lubido erat, ut ipsi de eorundem negotiis pro arbitrio disponere integrum foret, facile in Romam consentiebat, Hispanis quoque eandem probatum iri spondens. Verum Gallis adspernantibus Spiram, Augustam Vindelicorum, Constantiam, & Tridentum proponebat. Sed cum nulla horum Gallis accideret, tandem Colonia placuit. Enimvero ad hanc accedere varias ob causas Rectores Sueciæ abnuebant. Nam inductus erat iste congressus Suecis inscius; ad quem ipsi non à mediatore aut adversa parte, sed à Galliæ Rege invitati erant, amico & socio, ac hostium suorum hoste. Id quod Sueciæ indecorum, velut jam appendix alieni negotii haberetur, cum tamen ipsius auspiciis bellum cœpisset. Quin & taciti instar jussi invitatio ista habere videbatur. Nemo insuper mediationem suam ipsis obtulerat; & quanquam Pontifex sequestrem se ferre diceretur, tamen nec iste de eo negotio Suecis significaverat, nec eodem pa- Suecia ad conventum Coloniensem venire abnuunt.

rario

1636. rario tractatus honeste ac tuto suscipi poterat. Sed nec obscurum erat, quid æqui ab isto expectari posset, qui Jubilæo indicto vota ab orbe Christiano concipi jusserat ob extirpandos hæreticos, qua classe ipsi omnes Protestantes censentur. Qui & nunquam inevitabilem ejus pacis conditionem adprobaturus erat, ut bona sacra post Passaviensem transactionem occupata penes Protestantes manerent. A quo & Legatus ipsius in mandatis acceperat, ut omni modo obniteretur, ne Palatinis dignitas Electoralis, aut ditio restitueretur. Sed nec præparatio ejusmodi tractatibus præmitti solita, antecesserat; nec Suecis constabat, num hosti animus esset cum ipsis tractare, non magis quam hosti cognitum quid Sueci vellent. Equidem jactabant Galli, nihil Protestantibus iniqui à Pontifice esse metuendum, cum hic tantum negotiis sua sacra profitentium se immixturus, istorum autem rebus Rex sit consulturus. Sed Sueci hoc patrocinii haut petierant, & tutore sibi opus esse non censebant. Scrupulus quoque nonnullis oriebatur, quo titulo Pontifex ab ipsis compellandus esset. Nam Carolus adhuc Sudermanniæ Dux epistola quadam anno præteriti seculi ultimo eum *Sanctissimum Romanæ Ecclesiæ Patrem*, & *Sanctitatem Vestram* nuncupaverat, quam epistolam ne nunc legatus Pontificius allegaret metuebatur. Etsi autoritas ea facile eludi poterat, quod Carolus tunc nondum Sueciæ Rex esset, & paucos post menses mutato titulo, eundem *Reverendissimum & Potentissimum Romanæ Ecclesiæ Pontificem Maximum*, & *Reverentiam Tuam* adpellasset. Igitur Avaugurio ostendebantur rationes, ob quas Sueci honeste ad eum conventum Legatos non possent mittere; de cætero se idonea media non repudiaturos, quæ paci inter Christianos instaurandæ inserviant. Enimvero illum ipsum conventum Coloniensem, & alia de pace colloquia Richelius Cardinalis omni arte eludebat, apud Regem felicibus Galliæ Suecorumque rebus, apud Pontificem semper aliquid interjiciendo, quod Hispanus nollet. Videbat quippe nullam pacis spem à Pontifice ostentari, nisi reditu concesso Reginæ matri, quam rem sibi merito exitiabilem judicabat; dein formato matrimonio Ducis Aurelianensis cum Lotharingica. Jam vero Pigneroli & Lotharingiæ restitutio, magnam ipsi gloriam detractura, evitari non poterat. Quæ artes eo facilius succedebant, postquam per victoriam Witstockianam Regis animus, aliorumque, qui ob argenti penuriam, aliaque incommoda in pacem præcipites ruebant, in spem meliorem erigebatur.

De fœdere cum Landgravio consultatio. 19. Nov. §. 83. Minus difficultatis habebat deliberatio, cum Wilhelmus Landgravius novum fœdus peteret; qui ne desereretur, variæ rationes suadebant. Nam præterquam quod nondum belli finis adpareret, istius fœderis obtentu Sueci non pro suo tantum Regno, sed & pro Ordinibus Imperii futuris tractatibus agere poterant: & soli isti è Germaniæ Principibus tuto exercitus committi poterat; qui & reliquos facile prudentia antecellebat. Cujus itidem opera commode adhiberi poterat, si quid forte dissidii Germanicos inter ductores oriretur; idemque Legati vices apud Anglos Hollandosque subire non sine honore Sueciæ valebat. Et vel sola constantia meruerat, ut ejus cumprimis ratio haberetur.

In conventu Ratisponensi acta. 5. Sept. §. 84. Ast in Germania Cæsar non minus rebus suis firmandis incumbebat, inducto Ratisponam Electorum conventu; in quo de filio ipsius Ferdinando in Romanorum Regem creando, tum de pacanda Germania proponebatur. Et circa pacem quidem id maxime anquirebatur, quomodo Galli Suecique Germania dimovendi forent, ac num omnes pace Pragensi exclusos eadem recipere fas esset? Agitabatur quoque de separato cum Suecis tractatu instituendo, cui Foppo Aizema Hollandorum apud Cæsarem Legatus ansam dederat, misso Hamburgum ad Salvium filio suo, qui multa de studio Cæsaris ac Hungariæ Regis cum Suecis transigendi testabatur, præsertim si Regina Legatum Pragam aut Viennam destinare velit; ubi sine dubio abunde ipsi satisfaciendum, & idonea hypotheca cavendum sit. Quanquam autem Salvius negaret, se in hanc propositionem consensisse, testatus se ob defectum mandati rem ad superiores suos rejecisse: Aizema tamen responsum istius vel non satis perceperat, vel prave retulerat. Nisi credibilius est, Cæsarem & Electores, qui transigere quidem cum Suecis sed citra interventum Daniæ Regis & Meclenburgici Ducis cupiebant, utcunque oblatam occasionem arripuisse; simul eminentiam quandam in eo captasse, si legati ad ipsos velut pacem ultro ambituri accederent. Igitur decernebatur, tractatui isti in aula Cæsarea locum dandum, cui nomine Electoralis Collegii Moguntinus ac Brandeburgicus interesse debeant, ut tamen cæteris quoque Electoribus si velint adesse licitum sit. Id ut Stenoni Bielkio significet, Sigismundo Marchioni injungebatur, utque id negotium omni opera promoveat: addito, literas salvi conductus statim à Cæsare expediendas, si legatorum nomina innotuerint. Spes autem erat brevi cum Suecis transigendum, quod super præcipuis capitibus jam convenisset; ac offerebat pecuniam mutuam Protestantibus Hispanicus Legatus, ut statim Suecis satisfieri posset. Interea quoad adpareret, quem successum id negotium habiturum esset, Danimediatio suspendebatur. Componendis inter Austriacos & Gallum controversiis Pontifex se mediatorem ferebat; cui tractatui Coloniæ peragendo Pontificis nomine Ginettus Cardinalis interfuturus erat; in quem conventum Cæsar facile consenserat, non modica spe boni successus concepta. Sed durissimus nodus circa Ordines Pragensi pace exclusos erat, quos duorum Protestantium Electorum Legati amnestia comprehendendos contendebant, nec citra id Imperii tranquillitatem sperandam. Et præcipue Saxo suis presse injunxerat, ne ad electionem progrederentur, nisi hoc negotio expedito. Neque hi segniter apud Cæsarem & Electorale Collegium rem urgebant, succinentibus initio Brandeburgicis. Et videbatur Cæsar hac ratione ad communem amnestiam concedendam facile compelli posse, cui electio filii quam maxime cordi erat; ni Brandeburgici, quos inter primus erat Schwartzenbergius Comes Pontificiis sacris addictus, Saxonicos destituissent, qui soli deinde tanto negotio sustinendo impares erant. Unde mox cum Cæsar Electorum sententiam super eo negotio exquireret, omnes exceptis Saxonicis censebant; hoc postulato nunc apud Cæsarem supersedendum. Wurtenbergico tamen Duci restitutionis spes fiebat, durissimis quantumvis legibus. Contra in promtu jam erant edicta, quibus Wilhelmus Landgravius proscribendus foret, executione Georgio Landgravio demandanda; ni clades ad Witstocum accepta temperasset, ac amicos potius tractatus tentare suasisset. Pro Palatini Electoris restitutione Anglicus Legatus Thomas Howardus Arundeliæ Comes nitebatur; simul ipse Palatinus literis ad Electorale Collegium datis late ostenderat, nullo se jure avita dignitate & ditione exui posse, non paterna hæreditate, sed primævæ concessionis vi in ipsum devolutis; nec si quod paternum sit delictum sibi nocere; simul petebat, operam darent, utipse jure suo potiri queat. Enimvero super dignitate Electorali 1636.

1636. 26. Sept. Arundelio plane abnuebatur, quamdiu linea Wilhelmina supereslet, præsertim cum eo tempore Bavaro filius natus foret, cui & superiorem Palatinatum adimi non posse jactabatur. De Inferiore duntaxat Palatinatu restituendo ex gratia spes fiebat his legibus, ut Angliæ Rex Hispano ac Bavaro sumtus belli restitueret, qui tribus florenorum millionibus taxabantur, Gallum ad restituendam Lotharingiam permoveret, cum Austriacis fœdus super procuranda pace communi iniret, ac Pontificiis sacris libertatem in Palatinatu Inferiore concederet. Quo responso accepto Legatus indignabundus discedebat. Cæterum Ferdinandi Tertii electio facili negotio expediebatur. Nam Moguntinus Austriacis dudum obnoxius, quem & Hispani hactenus, pignori acceptis Rheni vectigalibus splendidi sustentaverant, insigni quoque pecuniæ summa Ratisponam nunc missa, Trevirensis nulla habebatur ratio. Coloniensis Bavaro fratri succinebat, cui dignitatem Electoralem & adjunctam ditionem præstandam Ferdinandus cum Legato Hispanico recipiebat. Brandeburgici favore in causa Juliacensi & Pomeranica promisso deliniebantur; & dudum Schwartzenburgius totus ab Austriacis pendebat. Ita Saxonici soli parum valebant; qui & ideo forte remissius nitebantur, quod crederent, electione licet facta coronationem suspendendam, quoad super amnestia conventum foret. Ast eos spes sua fefellerat, cum paucos post electionem dies coronatio perficeretur. Eo conventu Cæsar res Domus suæ egregie firmasse sibi visus est, post subjugatam pace Pragensi Germaniam, per separatos tractatus hinc Suecis, inde Gallis solo Germanico amovendis. Cum Belgis neutralitas firmabatur; Anglus contemnebatur.
5. Febr. Idem tamen Viennam reversus sequenti anno fato concessit, post varias rerum vicissitudines sub extremum vitæ tempus ad summum felicitatis culmen subductus, ni clades ad Witstocum florentes res interpolasset, ex qua concepta animi ægritudo non parum vim morbi auxisse credebatur.

Anglica. §. 85. Porro Angli ita contemtim Ratisponæ à Cæsare habiti jam tandem fortius loqui incipiebant. Et Josephus quidem Averius apud Hamburgenses Residens nomine Regis Banerium in Thuringia post pugnam Witstockianam adibat, multo cum verborum honore ad promovendam communem Protestantium, & præcipue Palatinam causam eundem hortatus. Cui Banerius reponebat; cum à Suecia postulari nequeat, ut ipsa sola belli in aliorum utilitatem redundaturi onera sustineat, par esse ipsam ab Anglis subsidio levari, ne exemplo aliorum & ipsa privatim sibi consulere cogatur. Ad quæ Averius; Regem cum amica via ab Austriacis nihil obtineri queat, exercitum comparare, cui Palatinus Elector adjuncto Rudweno sit
16. Dec. præficiendus. Adpellebat quoque ex Anglia Holmiam Fleetwodus tribunus, qui ad militem conscribendum eo missus erat; sed cum ejus facultatem abnuisset Rex, in Sueciam reversurum id jubebat excusare, quod Legato suo apud Cæsarem morante isthoc parum decere visum sit. Sed nunc veniam concedi novas in Anglia legiones conscribendi, & veteres supplendi. Addebat, quia nulla spes sit cum Cæsare amice transigendi, Legato ipsum suo mandasse; ut cum Gallis fœdus concludat; super quo hactenus exiguo cum successu actum fuerat, uti Angli querebantur, quod negotia apud Gallos tunc fere ex sententia Pontificis gererentur, & hi Carolo Ludovico Electoris Palatini titulum tribuere nollent, studio in Bavarum, cui per totum hoc bellum occultæ rationes cum Gallia miscebantur; an quod Galli non optarent, Principem potentem professionis Protestantium loca ipsis vicina obtinere, memores quondam res Hugenotorum Palatinorum viribus restitutas? Offerebat quoque Anglus, classem suam in Oceano curaturam, ne Suecicis navibus noxa inferatur. Denique è Suecis scire cupiebat, quid ab ipso ad causam communem conferri posse censerent? Se enim paratum esse, quantum per distantiam locorum liceat, omnia ad restituendam Germaniæ libertatem & Palatinum conferre. Cui respondebatur; supervacuum esse super hisce rebus tractare, quoad constet, num Anglus bellum in Cæsarem suis auspiciis movere, an auxilia duntaxat Suecis submittere velit. Quæ Fleetwodus ad Regem se relaturum recipiebat, cum ipse parum haberet, quod responderet. Paria proponebantur ab Ale- 18. Dec.
xandro Forbesio, quem eo nomine Rex miserat; qui & petebat unum vel alterum Westphaliæ oppidum Anglicanis copiis in receptum concedi: quod negotium tunc differebatur.

§. 86. Hollandi licet fœdere non obstricti fo- Hollandia.
rent, & ipsi pecunias à Galli acciperent, trium mensium subsidia tunc conferebant, non tam singulari aliquo in Suecos studio, quam Petri Spiringii industria, qui liberalitate & artibus istos homines tractare norat; admixtis tamen subinde minis, Suecos ni auxilio subleventur, bello se subducturos, nulla ipsorum habita ratione. Id quod & sequentibus fere annis usu veniebat.

§. 87. Curlandiæ Dux Jacobus misso Woldero Curlandiæ Ducis petita.
Ludingshusio castellum majus ad ostium Dunæ fluminis positum, districtum Ballensem, domum 23. Aug.
insulæ Dalensis & Spilvensis, una cum bonis Friderici Soldersbackii vulgo ductis restitui sibi petierat. Id quod Rectores Sueciæ abnuebant, quod ea loca limitem inter Sueciæ & Poloniæ Regna tempore induciarum constituerent, publicis pactis adsertum, & Livoniam, ac cumprimis Rigam oppidum tegerent; sic ut aliqua heic mutatio facile novis litibus ansam præbere possit; præsertim cum & Ducis parum interesset ea littora possidere. Immunitas quoque vectigalium in portu Rigensi, quam petebat, negabatur, confusioni vitandæ, & quia ipse Dux Libaviæ ac Windaviæ sat portuum habebat.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI RERUM SUECICARUM LIBER NONUS.

EPITOME.

Facies rerum sub initium anni. 2. Suecorum circa bellum pacemque consilia. 3. Banerius Saxonicos ad Eulenburgum fugat: Torgam capit; Pfulius in Hennebergica rem bene gerit. 4. Saxonici munimentum ad Witebergam deserunt. Banerius Lipsiam obsidet. Eam re infecta deserit. 5. Hatzfeldius & Gætzius in Misniam veniunt. Banerii consilia. Is Eulenburgum se confert. 6. De induciis frustra proponitur. Banerius ad Torgam considet. 7. Ejusdem ad Torgam acta. 8. Velitationes ad Torgam. 9. Hostis Banerium ad Torgam includere constituit. 10. Is Torga movere instituit. Ejus in Pomeraniam receptus. Is incolumis in Pomeraniam evadit. 11. Acta per Pomeraniam. Brandeburgici inducias quærunt. Sueci Landsbergam occupant. Driesenam frustra tentant. 12. Status Suecicarum ibi copiarum. Suecorum per Germaniam accepta damna. 13. Brandeburgicus edicta avocatoria promulgat. Alia per Pomeraniam acta. Stralsundenses denuo à Cæsare tentantur. 14. Banerius in Pomerania adpellit. Exercitus Suecici dura conditio. Hostium progressus. Hostis in citeriorem Pomeraniam tendit. 15. Sueci hostem carpunt. Hostis ad Anclamum considet; inde iterum discedit. 16. Acta in ulteriore Pomerania. 17. Hostis denuo in citeriorem Pomeraniam movet. Sueci ad Ribbenitzam subsistunt. Hostis iterum recedit. Banerius in ulteriorem Pomeraniam abit. Eum hostis insequitur. 18. Cæsarei in Pomeraniam irrumpunt. Sueci equites profligantur. Stralsundensium morositas. 19. Gallasius in Pomeraniam irrumpit. Res Suecorum male se habent. 20. Hostium per Pomeraniam progressus. 21. Cæsarei Usedomum occupant. 22. Banerii consilia. 23. Wolgastum vi expugnatur. Demmium hosti deditur. 24. Cæsareus exercitus Pomerania iterum excedit. 25. Gesta per Saxoniam inferiorem & Westphaliam. Novi motus in Saxonia opprimuntur. 26. Sueci Stadhagæ hostem opprimunt. 27. Iidem aliquot loca in Saxonia amittunt. Georgius Dux Suecis insidiatur. 28. Landgravii gesta. Sueci Hassiacis juncti Vechtam capiunt. 29. Iidem amittunt Ratenaviam, Havelbergam, Werbense munimentum, Dæmitzam. 30. Luneburgum & Winsenam. 31. Landgravius in Frisiam penetrat, & moritur. Georgius Landgravius Hassiam Inferiorem captat. 32. Hassiacorum post Landgravii obitum acta. 33. Meclenburgici Ducis ambigua consilia. Wismarienses hostem carpunt. Georgius Luneburgicus hostem se Suecis fert. 34. Erfordienses ab hoste solicitantur. Induciæ cum istis fiunt. 35. Ramsæus Hermansteino annonam infert. Hermansteinum fame expugnatur. Hanoviensium gesta. 36. Super Hanovia transigitur. Comes Hanoviam redit. Ramzæus Comitem in custodiam dat. 37. Cæsareorum destinata. 38. Bernhardus Dux expeditionem in Germaniam agitat. Dux Bernhardus in Burgundiam irrumpit. Lotharingiæ Dux vapulat. 39. Dux Bernhardus Rhenum transit. Velitationes cum Wertano. Dux Bernhardus à Rheno recedit. 40. Munimenta ad Rhenum ab hoste expugnantur. 41. Controversia circa successionem Pomeraniæ, & tam Suecorum quam Brandeburgicorum rationes. 42. De reservato fœderis Pomeranici. 43. Suecorum exceptiones. 44. Brandeburgici replica. 45. Ordinum Pomeraniæ consilium super regimine ejus provinciæ. Ordines Pomeraniæ vacillant. Dux Pomeraniæ moritur. 46. Brandeburgicus possessionem Pomeraniæ adprehendere vult: Cui Bielkius resistit. 47. Alia Ordinum propositio; Quam Bielkius rejicit. Brandeburgicus armis Pomeraniam vindicare constituit. 48. Decretum Ordinum Pomeraniæ; Quod Bielkius improbat. 49. Idem decretum discutitur. 50. Suecorum super pace considerationes. 51. De animo Cæsaris in pacem dubitatur. 52. Brandensteinii Comitis irrita circa pacem opera. 53. Fopponis Aizema inanis conatus. 54. Tractatus cum Marchione Sigismundo. Marchio Stetinum venire vult. Id Bielkius abnuit. Congressus Vierradæ habetur. 55. Arnheimius capitur. 56. Subdelegatorum congressus. Disceptatio super procuratorio Suecico. 57. Alium congressum Bielkius *abnuit. Defectus procuratorii Cæsarei. Tractatus cum Marchione expirant. 58. Augusti* Brunsuicensis *Ducis super pace conatus. Cæsarei ministri narrata. 59. Augusti Ducis consilia. 60. Lauenburgicorum Ducum circa secretum tractatum conatus. 61. Daniæ Rex frigide circa pacem laborat. 62. Meclenburgici Ducis conatus. 63. Ad conventum Coloniensem Sueci venire nolunt. Veneti mediationem suam offerunt. 64. De salvi commeatus literis ad conventum Coloniensem.*

Gallo-

1637. *Gallorum nova propositio de loco tractatuum. 65. Galli Ferdinandum III. nolunt agnoscere Imperatorem. 66. Cæsar Ordines Germaniæ ad tractatus admittere non vult. 67. Gallorum de induciis propositio. 68. Galli ratihabitionem fœderis urgebant. Banerio observator à Gallis adponitur. 69. Suecorum suspiciones. 70 Sueci tempus extrahunt. 71. Sueci in fœdus Gallicum demum consentiunt: Nec eo minus cunctantur. 72. Sueci Regem Galliæ ad bellum hortantur. 73. Inter Avauxium & Salvium super fœdere disceptatio. Avauxius de novo fœdere movet. De initio fœderis disceptatio. 74. Circa alia fœderi conjuncta Gallorum sententia. 75. De Anglorum animo dubitatur. 76. Fœdus inter Gallos & Anglos friget. Fletwodo respondetur. 77. Angliæ Rex Suecos ad fœdus invitat. Suecorum de eo judicium. Sueci respondent. De fœdere Anglicano spes exigua. 78. De matrimonio Reginæ cum Palatino Electore propositio. 79. Collisio Legati Suecici, & Anglici. 80. Fœderis inter Gallos & Anglos difficultates. 81. Ad id fœdus Suecia invitatur. 82. Landgravii postulata. Sueciæ Rectorum considerationes. 83. Iterata Landgravii postulata. Conditiones à Rectoribus Sueciæ propositæ. 84. Ragotzii legatio irregularis. 85. Danica. 86. Polonus frustra Suecos lacessit.* 1637.

Facies rerum sub initium anni.

PRincipio anni tricesimi septimi quo magis Sueci arma sua adspirante ad Witstocum fortuna diffundere laborabant; eo diligentius istorum progressibus sistendis Cæsaris sociorumque copiæ contrahebantur. Galli hostem Regno suo ingruentem arcuisse satis habuerant; ac nihil aliud agere videbantur, quam ut bello se subducerent; quam ob causam Sueci fœderis cum iisdem initi ratihabitionem distulerant. Anglus per Fletwodum spei pluseulum ostentabat, sed in quo parum fiduciæ reponebatur. Visum tamen oblata militis per Scotiam conducendi facultate uti supplendo exercitui; aut si eam veniam Rex retractaret, penitius inspiciendo ipsius animo. De Poloni delectibus fama ferebat, sed causa in obscuro erat, aliis Turcam Tartarosque, aliis Cæsari auxilia parari conjectantibus. Nec eo minus Suecis providendum, ne quid forte insidiarum subesset. Jactabatur quoque eundem cum Dano consilia agitare junctis classibus Suecos ad pacem compellendi. Danus in occulto quid struere credebatur, multum hinc inde cursitante Arnheimio; id quod tamen nondum sat maturuisse, ut exsecutioni dari posset, adparebat. Saxo, Brandeburgicus, & Georgius Luneburgicus palam hostilia induerant. Meclenburgicus quoque suspectus haberi. Fato Pomeraniæ Ducis vicino Brandeburgicus ejus provinciæ possessionem invadere ardebat, Suecis ut cum arcerent non minus solicitis. Reliqui Protestantes Ordines fere oppressi, & exiguarum virium, quos incumbens belli calamitas magis adhuc atterebat, Cæsaris contra sociorumque rebus gliscentibus.

Suecorum circa bellum pacemque consilia.

§. 2. Ea rerum facie fundamentum consiliorum habebatur, si honestam ab hoste pacem Sueci obtinere vellent armis eundem compellendum; nec amoto metu aliquid ab illo expectandum. Eo quoque fine opera erat danda, ut Saxoni, Brandeburgico, & Luneburgico, quæ supererant arma manibus excuterentur, eorumque provinciis ad firmandos exercitus Suecicos adhibitis, inde bellum in ditiones Cæsaris hæreditarias infunderetur. Ac putabatur occupato ad Torgam Albis transitu viam eodem pandi, Wrangelio interim ex altera parte in Silesiam penetrante. Etsi qua ratione bellum administrandum Banerii dexteritati relinquebatur, cum consilia in eam rem è Suecia subministrari tardum foret. Id tantum monebatur, ne summam rerum prælii aleæ exponeret, nisi urgente necessitate, aut explorata rei bene gerendæ fiducia. Circa pacem tenuis valde spes allucebat, qua ne Sueci potirentur Galli obnixe laborabant. Nec Anglo pro pace studia. Danus mediatorem se denuo ferebat, sed quo consilio haut obscurum erat. Nec à Sigismundi Marchionis opera proficui quid sperabatur. Meclenburgi cœpti tractatus, plane sopiti jacebant. Aliorum circa pacem conatus magis sermonum ansam, quam firmę quid spei præbebant. Quia tamen scopus belli pax erat, nec ad hanc nisi per tractatus pervenire licebat nemini non de eadem mentionem injicienti aures prębendæ erant, saltem ut armis Sueciæ favor conciliaretur. Eoque Stenoni Bielkio, & Joanni Salvio in mandatis dabatur, nullam occasionem de pace agendi repudiare, eidemque quantum possent viam sternere. Banerius quoque jubebatur, ubicunque res ferret, de Suecorum in eandem studio testari, ac culpam belli continuati invidiamque in hostes devolvere.

Banerius Saxonicos ad Eulenburgum fugat. 3. Jan.

§. 3. Porro huic initio anni hautquaquam spernendi armorum successus arridebant; qui è Thuringia Torgam tendens Dœhnium summum excubiarum prefectum cum aliquot legionibus securius agentem obiter opprimere constituerat. Sed iste vix dimidiam ante horam de adventu ipsius monitus inde se proripuerat. Stalhantschius tamen terga fugientium premens, plusquam trecentos, quos inter & Schleinitzius tribunus, capiebat aut cædebat, & quatuor equitum, omnibus dimacharum signis potiebatur. Dœhnius ægre pedes cum reliquis Torgam evadebat. Id oppidum, quod pręter fugatos hosce equites Wilsdorfius summus excubiarum præfectus cum duabus peditum legionibus insidebat, Banerius statim milite cinctum duris legibus ad deditionem adigit; ut ductoribus harum legionum Dresdam abire permitteretur, omnibus signis armisque penes Suecos relictis; gregarii captivitatem subirent, quam tamen mox in Suecorum sacramentum transeuntes exuerunt. Complures quoque præfectos ad istas legiones non pertinentes Torgæ deprehensi detinebantur. Duodecim peditum triginta duo equitum signa tradita. Sic intra triduum octo hostium legiones nullo Suecorum damno destructæ. Castello ibi ad Albim firmato Lipsiam retro Banerius se conferre constituebat, quo Leslæo propior adesset, si iste ab hoste è Westphalia urgeretur, pro re nata ipsi adjuncto prælium iterum tentaturus. Sed quoad à Leslæo certi nuntii venirent, circa Lipsiam subsistere, & si nullus ab hoste è Westphalia metus foret, id oppidum invadere placebat; quod spes esset isto capto exercitum ea hieme ita firmatum iri, ut proximo vere insigni cum incremento in expeditionem produci posset. Inter hæc Pfulius tribunus cum quatuor equitum, una dimacharum legionibus trans Thuringicos saltus missus, ut Smalcaldiæ & vicino tractu se reficeret, cum hostium copias adversus se contrahi cognosceret, istas prior invadere decrevit. Igitur præmissi ab ipso Carolus Gustavus Wrangelius tribunus, & Doerflingius subtribunus apud Meinungam hostiles equitum turmas in fugam conjiciunt. Ipse Pfulius cum reliquis subsecutus, ex itinere Meinungæ complures

Torgam capit. *5. Jan.* *Pfulius in Hennebergica rem bene gerit.* *12. Jan.*

1637. res ductores, ac supra centum dragones capit. Inde Mellerstadium prætergressus dimidio à Kœnigshova milliari peditum hostilem dissipat, captis tribus tormentis, omnibusque impedimentis, & mille circiter militibus, quos inter Wolframsdorfius & Manteufelius tribuni; exigua suorum jactura, quod segniter valde hostis pugnam cieret.

Saxonici munimentum ad Witebergam deserunt.

§. 4. In Misnia porro cum Saxoni castellum ponti Witebergensi adsitum ultro deseruissent, in oppidum ponte dejecto refugi, Banerius catervam suorum mittit, qui id insiderent. Sed quia idem, qua oppidum spectabat, apertum erat, nec constrictam gelu humum ligonibus moliri licebat, fulminantibus insuper ex oppido machinis, miles inde revocabatur, ponte prius quantum dabatur destructo, ne facile reparari posset.

Banerius Lipsiam obsidet.

Inde Lipsia invaditur, quam peditum aliquot legiones sub Adolfo Trandorfio tribuno custodiebant, oppidanis quoque strenue arma capessentibus. Cum deditionem imperatam obsessi abnuissent, (13. Jan.) ignes & saxa intra oppidum conjiciuntur; his cum nihil proficeretur, (22. Jan.) accessus cuniculique aguntur. Postquam porta Grimmensis tormentis quassata esset, ac denuo atrocibus cum minis imperatam deditionem Trandorfius abnuisset, cuniculus ad istam portam igne immisso evibratur modica ruina data. (5. 6. Febr.) Inde per biduum ad viginti quatuor ulnas mœnibus dejectis alii duo cuniculi accenduntur. Sed nec hi fossam satis complebant, & obsessi obstructis utcunque ruinis, ac transversis intus egestis fossis assultum expectabant, ad quem omnia jam disposita erant, cum eo ipso momento nuntius adfertur de hostium exercitu ad subveniendum oppido adproperante. Igitur assultus omittitur & noctu abductis tormentis, solutoque obsidio, Banerius Zwenecaviam ad Elistrum se confert.

Eam re infecta deserit. 7. Febr.

Hatzfeldius & Gœtzius Misniam veniunt.

§. 5. Hatzfeldius quippe & Gœtzius Cæsarei duces Banerio ingruente ex Hassia in Westphaliam cedentes, hoc in Misniam regresso iterum ad Visurgim verterant, Leslæum oppressuri, aut à Banerio sejuncturi. Sed hic istorum consilio animadversa, mature in Thuringiam se receperat. Unde isti adsumtis Georgii Darmstadiensis copiis, quæ quinque millia quingentos explere ferebantur, nec non Georgii Ducis Luneburgici legionibus, qui & apud Hamelam pontis navalis usum ipsis concesserat, & commeatu tormentisque juverat, in Misniam tendunt, Saxoni laboranti, & auxilium anxie imploranti subventuri. (16. Jan.) Et jam Northusam usque processerant, Leslæo paulatim ad Banerium propius movente.

Banerii consilia.

Ast Banerio, Lipsiæ obsidio suscepto, cum legiones vix hiberna delibassent, is hostium adventus valde intempestivus accidebat, quos militum numero pares sibi aut superiores judicabat, eoque animo venire, ut prælio decernerent, aut ipsum ad retro cedendum cogerent. Quanquam autem prælio iterum certare ancipitem aleam habebat; tamen quia mare versus recessuro inopia, & defatigati militis ægritudo metuebatur, initio quidem satius ducebat, fortiter audendo fortunam tentare, quam absque pugna cedendo exercitum destruere. Quod si tamen longe exsuperans hostium numerus prælium dissuaderet, Torgam abire constituerat, opportunitate fluminis eosdem elusurus. Neque tamen longius adventantibus obviam ire placebat, quod interim Lipsia potiundi spes foret, & è diversa parte Clitzingius à Pomeraniæ finibus per Furstenwaldam Torgam versus tenderet; qui ex itinere Brandeburgum Vetus proditione oppresserat, cæsis qui inerant dimamachis, & tribuno Boyo capto; ac jam Bischofswerdam usque processerat. Qui ne assumtis Saxonicarum copiarum reliquiis Torga iterum expugnata Banerio viam in Pomeraniam intercluderet, metuebatur. Igitur decreverat Banerius quantum per hostem liceret ad Lipsiam hærere, simul Torgam observare, Cæsareosque ingruentes ad Onestrum, aut Salam fluvios sistere. Eo fine Pfulius ex Hennebergica propere evocatur, & una cum Stalhantschio, qui hactenus cum pleroque comitatu, circa Gotham & Arnstadium hæserat, Leslæo se jungere jubetur, ut hostem dejectis ubique pontibus Onestri transitu arceant. Et Pfulius quidem frustra insequente cum octo legionibus Bredavio Arnstadium incolumis pervenerat. (18. Jan.) Sed Stalhantschius post hujus adventum non recta ad Leslæum ibat; sed apud Jenam superato Sala Naumburgum tendebat, declinandis viarum angustiis. Sic valde indignante Banerio Onestrus deserebatur, cum solus Leslæus illi se tuendo parem non judicaret; qui & Salam apud Portam Cœnobium transibat, (23. Jan.) cum non nisi modicæ hostium catervæ ingruerent, exercitu adhuc longius remoto, de cujus magnitudine ac destinatis nondum constabat. Ita hostis nemine impediente secundum Onestrum se explicabat. Inde ut ad Salam hostis sisteretur, Leslæus & Stalhantschius jubentur Mortaignium tribunum ad pontis Jenensis custodiam collocare, reliquas legiones opportunis cis Salam locis disponere, Jenam inter & Mersburgum, exploratoribus diligenter trans flumen missis, ne hostis Banerio improvisus ad Lipsiam supervenire posset. Sed & hoc frustra erat. Nam licet isti viginti quatuor equitum legionibus, tribus peditum phalangibus, & dragonum manu, ac nonnullis tormentis succincti forent; hostilem tamen exercitum, qui triginta millia explere jactabatur, ad flumen expectare non audebant. Ita hic nemine obsistente Salam quoque superat. Ea causa Banerium subigebat Lipsiæ obsidium, omnibus ad assultum paratis, repente solvere, & Iwencaviam Leslæo obviam procedere, qui jam inter Weissenfelsam, & Lutzenam adpulerat. Heic Banerius, cognito hostium duo millia circa Pegaviam hærere, (9. Febr.) assumtis aliquot legionibus istos opprimit, multis cæsis, nec paucis captis, quos inter & Meuterus tribunus. Inde cum universæ hostium copiæ in propinquo essent, Eulenburgum se conferre instituit, quantum daretur istas ibi moraturus; aut si non amplius sustinere heic posset, Torgam abiturus, ubi castra muniri cœperant.

Banerius Eulenburgum se confert.

De induciis frustra proponitur.

§. 6. Huc tendentem missus à Sigismundo Marchione Bertramus Pfulius adit, inducias Saxoni concedi petens obtentu tractatuum pacis, quos suscipiendos Electorale Collegium Moguntino & Brandeburgico Ratisponæ commiserit; ac ut commercia in Albi flumine libera relinquerentur. (12. Febr.) Ast Banerius negotium pacis ad Bielkium rejicere; inducias concedere penes se non esse: circa commercia facturum, quod ratio belli suaserit. Et jusserant Rectores Sueciæ omnes inducias repudiare, tempori tantum extrahendo inventas. Eulenburgi hostem Banerius fixo pede expectabat. Sed is circa Pegaviam, Bornam, & Grimmam, mox Coldiciam inter & Leisniciam stativis se quietus tenebat. Unde Banerius cum equitatu & selectis peditum adverso Mulda movens vel tentare quid in hostem, vel saltem vires ipsius explorare conabatur. Ægre tamen Wurcenam inter & Grimmam per flumen vernis aquis tumens reperto vado Cratzensteinium cum aliquot equitum legionibus trans Muldam mittit: qui in sexcentos hostium equites incidens ex iis inter profundas vias fossasque compulsis supra quadringentos cædit, paucis captis. Ex his intelligebat, hosti minores quidem, jam jactabantur, copias esse, sed quæ tamen equitum peditumque numero ipsum longe excederent, quippe plus quam septuaginta equitum legionibus,

trede-

1637. tredecim peditum phalangibus constantes, quas triginta & unum tormenta comitabantur. Unde
5. Mart. cum hostis ad Leisniciam Muldam transgressus Misenam versus tenderet, Banerio non amplius tutum videbatur ad Eulenburgum subsistere; sed in munita ad Torgam castra se conferebat. Ibi pedite cum tormentis & octo equitum legionibus secum retento, majorem equitatus partem trans Albim sub Stalhantscio, Cratzensteinio, & Pfulio Dresdam versus dimittebat, ob commodiorem pabulationem, & ad impediendum, ne hostis prope ipsum ponte navali Albim insternere posset: simul ut frumenti copiosior Torgam esset subvectio, & in Clitzingium circa Haynam tendentem data occasione aliquid tentaretur. Ita Misnia tunc tantis exercitibus inundata misere lacerabatur; & Cæsarei, qui amicos se venire ferebant, cædibus, cruciatibus, incendiis, rapinis immane quantum grassabantur, velut ad perdendam eam provinciam evocati essent. Nec Suecici deterius sibi jus quam istis ad rapienda aut consumenda quæ occurrebant esse credebant, Electore præsertim de ipsis tam male merito.

Banerius ad Torgam considet.

Ejusdem ad Torgam consilia.

§. 7. Porro Banerio apud Torgam aspera rerum facies surgere videbatur. Cum enim hostis sæpius antea ab ipso lacessitus pugnandi copiam non faceret, & circumspecte commodis se locis teneret excitis tota Germania copiis; satis adparebat id agi, ut numero idem obrueretur. Et jam Marazinus atque Mansfeldius è Silesia Sprembergam cum non spernenda uterque manu processerant; simul Gallasius è superiore Germania huc movere ferebatur. Igitur uti hoc rerum statu prælium tentare temerarium erat; ita Pomeraniam versus recedere non minus inconsultum. Nam & hac ratione nimis longe à Westphalia removebatur, ubi semel penitus collapsæ Suecorum res haut facile instaurari poterant: & miles, cujus fides ac fiducia è successu rerum pendebat, isto receptu animis collapsurus, aut frænum plane morsurus metuebatur. Et quanquam ipso in Marchiam transgresso Hermanni Wrangelii copiis accessus pateret; quibus auctus hosti par videri poterat; tamen in arbitrio hostis futurum erat, num sequi ipsum & pugnandi copiam facere vellet; quem circumspecte omnia agere patebat. Quin metus erat, ne dum ipse cum exercitu, quod commeatus per Marchiam, Meclenburgicam, & Pomeraniam supererat, absumit, hostis interim immensum auctus ingrueret, & vel ad intempestivum prælium adigeret, vel ad littoralem tractum in angustias redactum inopia attereret. Igitur placebat obnixe stationem Torgæ arreptam tueri: simul Wrangelium cum suis copiis excire, ut antequam magis intumuissent hostium copiæ, prælium tentare posset. Et ut hostem distraheret, partemque incumbentis molis à se averteret, Leslæi quasdam legiones sat imminutas Kingio & Rudweno ducibus ad Visurgim mittit, ut suppletis ibi numeris, & adscitis quæ hinc inde dispersi hærebant manipulis, res Suecicas per Westphaliam instauratum irent; oppida insuper à Suecis isto tractu possessa annona firmarent, ac novos delectus Georgii Luneburgici, qui legiones suas cum Cæsareis junxerat, impedirent; invitato etiam ad conjunctionem Landgravio, qui apud Cassellas tria millia militum contraxerat. Cui ut gratificaretur Banerius, præfectura Smalcaldica cedit, qua ipse alias præsenti rerum conditione parum frui poterat.

Velitationes ad Torgam.

§. 8. Interim tam propinquis exercitibus modicas per catervas frequenter certabatur, prospero sæpius Suecorum successu. Ad Riesam arcem,
5. Mart. ubi Goetzius castra locaverat, quadringenti Cæsareorum equites vado Albim transgressi, cum Suecicos in se tendere conspicerent trepide refugi- 1637.
magnam partem cædebantur, aut flumine submergebantur. Apud Haynam Pfulius cum quatuor legionibus duas hostiles deprehendit, quas resistantes in fugam conjicit, cæsis supra centum quinquaginta, captis centum; reliquos sub Veterem usque Dresdram persequitur. Haynam tamen operibus sat munitam, & septem dragonum centuriis insessam ipse cum modica suorum manu oppugnare non ausus eminus obsidet. Unde acri eruptione facta, Carolum Gustavum Wrangelium tribunum graviter globo ad caput saucium jam hostis captum abstrahebat, quem tamen sui statim iterum liberabant. Cis Albim Bredavius Cæsareus dux octo cum legionibus duas Suecorum legiones dimidio à castris milliari tendentes opprimere constituerat, quo fine quadringentos equites in stativa Suecorum impetum facere jusserat, ipse cum ceteris intra sylvam subsistens. Sed Suecici mature istorum adventu animadverso promte in campum armati prodeunt, istosque strenue repellunt captis septuaginta magnam partem ductoribus, nec paucis occisis. Ipsorum octo duntaxat desiderantur. Et exercitu mox in castris ad arma vocato, Bredavius re infecta discedit. Inde Slangius & Joannes Mauri- 15. Mart.
tius Wrangelius tribuni à Banerio missi castellum ponti Witenbergico adsitum à Saxonicis reparatum, improviso opprimunt, cæsis aut in Albim compulsis sexaginta Saxonicis, qui id insidebant, peditibus; eidemque ipsi præsidium imponunt. Eodem 15. Mart.
die totus hostium equitatus Albim ad Riesam vado transire constituerat; jamque tres legiones in adversam ripam enixæ erant: quas impetu facto Suecici præcipites repellunt, ut pauci ad suos evaderent plerisque ferro aut flumine haustis. Post ipse
Banerius versus hostium castra progressus primam 20. Mart.
eorum stationem viginti turmis constantem delet,
paucis per fugam elapsis. Slangius quoque incensa 22. Mart.
Coldicia & Leisnicia aliquot centurias hostium occiderat, compluribus ductoribus captis. Hostis interim cum alibi per Suecicos impeditus esset,
tandem non procul Dresda ponte navali structo co- 30. Mart.
pias trans Albim ducere cœperat; cum Banerius equitum legiones hactenus in altera Albis ripa hospitantes Torgam revocat; qui & incolumes eo se receperunt, paucis tantum pabulatoribus desideratis, & Mortaignio tribuno exploratum misso in hostium manus delapso. Ita ex altera quoque Albis ripa incumbente hoste etsi satis habebat Banerius vim istius propulsasse; miles tamen promtus ad omnia jussa quotidianis excursionibus hosti damnum inferebat; paucis duntaxat, queis præda magis quam militaria munia cordi, mussitantibus; quos si apertius frænum morderent, ipse missione aut acri castigatione coërcere constituerat.

Hostis Banerium ad Torgam includere constituit.

§. 9. Inter pleraque tamen prospera adversi nonnihil miscebatur, quod Dœrflingius à Banerio in Thuringiam missus ad tributa Mansfeldiæ & vicino tractui imperanda simul agendis delectibus,
Hecstadii à Druemullero tribuno oppressus est; 3. April.
ubi quadraginta Suecicorum cæsi, & aliquot signa cum impedimentis, multisque captivis amissa, ipso Dœrflingio ægre manus hostium evadente. Circa idem tempus universus hostium exercitus raptim versus castellum ponti adsitum ex altera Albis ripa progrediebatur, ut tumultu ibi excitato in oppido per proditionem annonæ & adparatus bellici corrumpendi occasio panderetur, omnium animis in hostem versis, aut ut molendina navalia ipseve pons corrumperetur. Sed Banerius adventu istius mature cognito, omnibus rite ad Torgam dispositis, ut eos distraheret, cum magna equitatus parte, selectisque equitibus & aliquot machinis cis flumen Misenam progreditur, velut

tredecim

1637 tredecim Saxonicas, quæ ibi tendebant, legiones, oppugnaturus. Unde hostis turbatus verso itinere & ipse eodem adproperat. Scopo suo potitus Banerius iterum Torgam se confert, munimentis hostium apud Riesam obiter disjectis. Exinde hostis stationem suam mutabat, & peditatum adud Misenam commodo loco castris munitis disponebat, cum equitatu versus Lusatiam superiorem progressus nulla manifesta causa, cum omnia necessaria Albi fluvio è Bohemia abunde subvehi possent. Unde & Banerio facultas dabatur legiones suas laxius disponendi; simul Stalhantschium ad Havelam mittendi, ut adparatum inde bellicum & duas equitum legiones cum pedi-
2. Maji. tum manu in castra ad Torgam adduceret. Paulo post hostis ad Muldam movebat, copiis ad utramque ripam distributis; & castris apud Eulenburgum munitis, unde Banerius opportune legionem ibi hospitantem subduxerat. Hunc contra, ne arreptam Torgæ stationem desereret, variæ causæ subigebant. Nam & metus erat, ne longiore ipsius discessu Landgravius Wilhelmus, & Vinariensis armis conciderent; & Saxo, dum uterque exercitus ditioni ipsius incumbit, anxie apud Cæsarem de pace Suecis concedenda instabat. Sed quod hostes viribus prævalerent vim arcuisse interim satis habebat, quoad à Suecia subsidia venirent; cum quinque aut sex militum millibus auctus facile hosti se parem, aut superiorem fore confideret. Nec minus insigne levamentum sensurus erat Wrangelio in Silesiam irrumpente, ac in se versa modica Marazini & Mansfeldii manu, quæ in Altera Albis ripa hærens impediebat, quo minus è Lusatia Superiore annona peti posset. Nam ita validam manum, quæ isti repellendæ sufficeret eodem mittere, cum hostis ex hac parte incumberet, nec consultum erat, & miles tot laboribus fatiscebat. Marazino autem & Mansfeldio amotis ab exercitu ad Muldam parum sibi metuebat; simul laxæ tunc annonæ copia facta fuisset. Cæterum quod Banerius suspicaretur hostem id agere, ut infra Torgam Albi pontem injiceret, Leslæum cum valida caterva per alteram ripam Witebergam versus dimittit hostium ibi navigia corrupturum. Quod facile successerat, nisi Leslæus castello quodam intempestive oppugnando spatium hosti dedisset, navigia sub ipsum oppidum deducendi. Mox idem cum Pfulio Luccam mittitur, quam tres equitum Saxonicorum turmæ insidebant; quæ natura loci in paludibus sibi confisæ, aliquantisper
13. Maji. acriter resistebant, quoad tandem honestis con-
13. Maji. ditionibus oppidum dederent. In eo magna frumenti vis inventa, Torgamque avecta. Hostis porro id tunc agebat, ut post firmatum apud Misenam pontem castellum ad Witebergam recuperaret, & infra Torgam alio ponte Albim frænaret. Et quia Sueci Torga moventes, mare versus recepturi se credebantur, maxima pars exercitus ex altera Albis ripa infra Torgam collocabatur, quæ digressuros exciperet. Marazini autem & Mansfeldii copiæ prohibituræ erant, ne à Wrangelio, aut è Meclenburgica auxilia accedere possent. Quod si Banerius mature se inde subduceret, id hostis obtinuerat, ut Albi Suecos, totaque Misnia detractos ad mare compelleret, facilius ibi in angustias redigendos. Sed si Banerius expectaret, quoad inferior pons absolveretur, certa spes, concipiebatur, universum ipsius exercitum intercluso undique receptu ferro ac fame delendi. Ita Suecos libenter paci Pragensi se submissuros. His consiliis exsequendis
23. Maji. hostis Muldam transgressus, castellum ad Witebergam petebat, quod Osterlingius subtribunus cum legione insidebat. Huic dum Banerius va- 1637.
lida cum manu suppetias latum adproperat, id 20. Maji.
jam gregariorum militum rebellione in hostium potestatem concesserat, alias haut levi labore expugnandum. Plerique perfidorum apud hostem manebant; Osterlingius cum reliquis ductoribus, & paucis flagitii immunibus ad Banerium redibat. Inde hostis ponte apud Witebergam reparato in alteram Albis ripam transit, pontemque navalem altius adverso flumine subvehere nititur. Eum ut 28. Maji.
destrueret Banerius validam manum per citeriorem ripam demittit, quæ nonnulla navigia infra
Pretscham demergit. Mox ipse insequitur Pret- 29. Maji.
scham arcem dimachis hostium infessam expugnare animo agitans. Sed obstabat hostis ex altera ripa tormentis fulminans, & Albis tenui tunc alveo passim vado superari idoneus; simul ex adsita insula per hostem infessa novus subinde miles navibus immitti poterat; ut non sine multo sanguine ista expugnanda videretur. Ac hostis per Witebergensem pontem facile tota se mole infundere valebat. Igitur hac oppugnatione omissa machinarum jaculatione hostem castra in adversa ripa deserere cogit. Banerio digresso pons ad Pretscham ab hoste perficiebatur. Cum ita hostis altero ab ipso milliari metaretur, receptus difficillimus fore videbatur. Nec eo secius Banerius fiduciam ostentare confirmandis suorum animis: hosti longum fore famem ipsius expectare: saltem non prohibiturum eundem quo minus castris desertis ipse prælium sumat, aut declinet, prout ratio belli suaserit. Non quidem sibi placere summam rerum incertæ aleæ exponere; nec tamen esse, cur ab hoste sibi metuat. Cæterum ea se circumspectione usurum, ut nec per temeritatem, nec per segnitiem quid peccatum videatur.

§. 10. Enimvero etsi Banerio apud Torgam Banerius
commeatus pabulique inopia haut ita brevi incubi- Torga movere instituit.
tura videretur, & eo, quem insederat loco præsentis hostis vim parum metueret: tamen postquam Gleenius, qui cum maxima exercitus Gallasiani parte Erfordiam hactenus obsederat, ipse Gallasius, & Isolanus cum decem, Schwartzenbergius Comes cum tribus Croatarum millibus, iste è Thuringia, hi è Bohemia ingruerent, reliquis se conjuncturi, diutius ibi subsistendum sibi hautquidquam ducebat. A tanta enim hostium multitudine undique cinctum vel à fame tandem exitium, vel ex deformi receptu dedecus manebat. Cæterum antea quidem, si Torga deserenda foret, in superiorem abire Germaniam agitaverat, ubi Gallis Bernhardoque Duci sociatus hosti negotium daturus erat; Wrangelio interim ad Pomeraniam tuendam incubituro. Quia tamen Rectores Sueciæ ante omnia ad maritimam oram oculos convertere jusserant, & supplementa è Suecia nondum adpulerant, fortasse si venissent adversus hostem non suffectura; tum in superiora tendenti Gallasius à fronte, alii à tergo imminebant: tutissimum erat, in Pomera-
niam properare. Ita parte impedimentorum minus Banerii in
utili relicta, Torga movens primo die ultra Eli- Pomeraniam
strum flumen procedit. Hostis quoque audito istius receptus.
discessu eodem die Jessenam attingit, misso tribu- 19 Jun.
no Schurzio cum mille selectis equitibus & Croatarum manu, qui ultimum agmen carperet; sed qui mox, cum quædam Suecorum catervæ se in ipsum
convertissent, retro abibat. Postero die Luccam 20. Junij
usque Sueci, hostis Juterbocam veniebat. Vesperi Pfulius cum sex legionibus Lubbenam præmittitur intercipiendæ, quæ ibi hospitabatur, Croatarum legioni; sed quæ ante istius adventum fuga se subduxerat, nonnullis moratoribus, & præfecto
excubiarum desiderato. Cum Lucca progrede- 21. Junij

1637. rentur Sueci, Schutzius cum manu sua, & qui recens sub Schwartzenbergio Comite adpulerant Croatæ, quater mille numero, uti ferebant, in planitie post ultimum agmen, cui ipse Banerius aderat, se ostendebant. In quos cum turmæ aliquot immitterentur, retro versi manum conserere detrectabant. Unde Banerius exploratum duntaxat eos venisse ratus, & ut unum vel alterum captivum interciperent, reliquos pergere jubet, ipse cum Slangio tribuno, & una eaque valida legione agmen claudit. Ubi improviso hostis denuo circumfunditur, ut progressas jam turmas revocandi spatium non foret. Igitur ipse cum legione impetu facto eos in fugam conjicit, & per integrum milliare persequitur, compluribus cæsis, paucis captis. Inde superato apud Lubbenam fluvio, medio inter hanc & Lubberasum spatio pernoctat, hoste interim
22. Jun. Barrutum tendente. Dum Lubberasum pergunt Sueci, eadem hostium manus per angustum aggerem duobus lacubus interjectum ingruit. In quam aliquot Suecorum turmæ se concitantes impedita per angustias fuga plurimos trucidant, aut in lacum utrinque compellunt. Ita citra impedimentum ultra Lubberasum progrediuntur Sueci, præmisso cum sex legionibus Pfulio ad Oderæ vada exploranda, & navigiis ac pontonibus comparandis. Cæsarei
23. Jun. interim citra Furstenwaldam metabantur. Inde apud Furstenbergam totus Suecorum exercitus cum omnibus tormentis & impedimentis Oderam vado superat, nemine militum inter transeundum desiderato; tum duæ equitum, una dragonum legiones sub Haderslebio tribuno Landsbergam præmittuntur. Ea nocte Sueci ad Oderam, Cæsarei Fur-
24. Jun. stenwaldæ agebant. Summo mane Drossenam flectebant Sueci, cum rumor adfertur, hostem iisdem Oderæ vadis tota mole insequi. Sed Banerius cum parte copiarum regressus non nisi trecentos Croatas deprehendit, qui ultra flumen repellebantur.
24. Jun. Eodem die Marazinus cum sua manu summa cum celeritate per Custrinum Landsbergam properaverat, viam in Pomeraniam Suecis ibi interclusurus; ac statim oppido vim admovere, pontemque destruere quanquam inani eventu, conabatur. Se-
25. Jun. quenti luce cum tormenta oppido admotum iret Marazinus, Suecicæ legiones sub Haderslebio præmissæ improviso ingruentes istum inde depellunt, ac post complures cæsos triginta captivis potiuntur. Interea Banerius medio inter Drossenam &
26. Jun. Landsbergam spatio exacta nocte, postera die Landsbergam delatus Wartam superare constituerat; cum transitum interclusum deprehendit. Nam universus hostium exercitus, qui sexaginta millia explere jactabatur, revera tamen triginta bellatorum millia excedens, properato per Custrinensem pontem itinere in adversa Wartæ ripa structa acie adstabat, tanta rei bene gerendæ fiducia, ut jam duces superioribus suis scriberent: Suecos intra casses teneri haut quidquam perrumpendos. Inter has angustias deprehenso Banerio temerarium videbatur recta in hostem ruere numero longe superiorem, & qui opportuno trans flumen loco insederat; cum præsertim Suecicæ turmæ, multis passim palantibus non parum imminutæ forent. Nec per Poloniam iter suscipere absque Regis & Reipublicæ consensu licebat; cum præsertim metus esset, ne à Polonis certior factus hostis utique ipsum præverteret. Igitur nihil aliud restabat, quam ut retro ad Oderam verteret. Id destinatum ne hostis impediret, à Banerio spargitur, se utique per Poloniam iturum; ac palam ductores monentur, ut citra noxam ibi transeant, præsentique pecunia annonam emant: uxor quoque ipsius cum agmine muliebri eam viam velut prægressura inire jubetur.

Et ut eo expeditius iter foret, viliora impedimentorum corrumpuntur; quatuor majoribus machinis, quibus avehendis equi deficiebant, tamdiu in hostem fulminatur, quoad desilirent. Inde postquam Landsbergæ præsidium trecentis peditibus firmasset, repente Oderam versus iter intendit; cum hostis dedito rumore deceptus ad iter ipsius per Poloniam impediendum adverso Warta processisset. Ita spatium dabatur Banerio omnes copias, tormentaque, & adparatum bellicum cum reliquis impedimentis Gœricii, uno supra Custrinum milliari, trans Oderam altera vice vado ducendi. Quo die unum ultra Brietzam milliare proceditur. Postera luce Freienwaldam pervenitur, exercitu præter omnium opinionem in tuta deducto, cum non amplius impediri posset, quo minus Banerius cum copiis, quæ apud Suetam metabantur, se conjungeret. 1637. 30. Jun. Banerius incolumis in Pomeraniam evadit. 2. Jul. 3. Jul.

§. 11. In Pomerania circa initium anni Brandeburgicus misso Adamo Winterfeldio super induciis in aliquot menses proponebat obtentu sumto, quod sibi ut Moguntino à Collegis injunctum foret, paci Cæsarem inter & Sueciæ Reginam conciliandæ operam navare; cui negotio maxime conveniat, ut ipsi consiliariisque securis degere concedatur. Earum istæ leges ferebantur, ut Sueci tota Marchia decederent, eamque tantisper omnibus belli oneribus immunem paterentur, nec è Pomerania aut Meclenburgica Banerio auxilia submitterentur. Addebatur de sincero Principis sui in pacem studio, & ut à Daniæ Regis mediatione sibi Sueci caverent. Enimvero cum non obscurum esset, quid ejusmodi induciis quæreretur, responsum differebatur, velut re prius cum Banerio, & Rectoribus Sueciæ communicanda: qui istas non nisi illudendis Suecis peti, & moderationem incassum apud istos consumi judicabant. Cæterum plerasque tunc copias Hermannus Wrangelius per Novam Marchiam hibernatum diposuerat ad levandam Pomeraniam, & ut hosti ejus regionis fructum interciperet. Et cum hostes illis ex oris in Lusatiam adversus Banerium digressi essent, Wrangelius ea occasione utendum ratus Vitztumio injungit; Landsbergam, Driesenamque tentaret, ac pontem Custrinensem destrueret, intercludendo hostis in Pomeraniam Ulteriorem accessu. Et Landsbergam quidem permissu Electoris præsidiarii ultro deseruerant eo ipso tempore, quo Vitztumius eodem tendebat, machinis, & bellico adparatu corruptis: ruinæ tamen munimentorum à Suecis facile reparabantur. Driesenæ natura & operibus munitæ spem faciebat præsidium pro captu loci modicum, inanis penus, & quod constrictæ glacie paludes facilem accessum darent. Et bis jam oppidulum, arcemque occupaverant Sueci, propinqua spe adsitum in insula munimentum capiendi; bis Vitztumius ab isto opere eos revocaverat. Tertia vice Dromundus summus excubiarum præfectus eo mittitur disertis cum mandatis, ut vi aut mora munimentum expugnaret. Interdicitur quoque Vitztumio, ne eundem inde avocet, nisi ubi hostem numero superiorem ad solvendum obsidium ingruere constaret. Igitur Dromondus accessus jam ad munimenti fossam promoverat, & præsidiarii inducias futuræ deditionis prænuncias petebant, cum Vitztumius obsidium solvere jubet obtentu sumto, quod quædam hostium legiones trans Oderam adparerent. Et quanquam Dromondus jussis parere detrectaret tam propinqua capiendi munimenti spe, ac expectari peteret, quoad certius de hostis adventu constaret, propositis avertendæ subitæ oppressioni remediis; tamen repetitis secunda & tertia

Acta per Pomeraniam. Brandeburgici inducias quærunt. 18. Jan.

Sueci Landsbergam occupant.

Driesenam frustra tentant.

12. Febr.

1637. tertia vice mandatis demum invitus licet paret; non minus Wrangelio indignante, præmature & per in tempestivam solicitudinem opus ita propinquo fine abruptum. Incassum quoque cadebat, qui circa incendendum ad Custrinum pontem conatus sumebatur.

Scarus Suecicarum ibi copiarum. §. 12. Alias copiæ tunc Wrangelio erant satis tenues, ut vix peditum bis mille trecenti, equitum quindecim centuriæ in expeditionem educi possent. Quanquam si pecunia ad manum fuisset, occasio dabatur equitatum insigni accessione augendi. Nam triginta duæ Polonorum turmæ ob stipendia à Cæsare non soluta obsequio exuto exercitum deseruerant, & in Moravia licentius egerant. Quos cæde aliquot centuriarum castigatos, post modica argenti summa utcunque delinitos Mansfeldius exautoraverat. Isti vindictam spirantes Suecorum militiam ambibant. Sed cum præter stipendia statis diebus solvenda gratuita quoque hospitia, & missionem quandocunque liberet stipulari vellent, circiter quingentos duntaxat eorum Wrangelius conducebat, cum ab universa istorum turba idem incommodum, quod Cæsar senserat, metuendum foret. Ea porro copiarum tenuitas, & quia mors Pomeraniæ Ducis sub idem tempus incidebat, in causa erat, ut nec Banerio ad Torgam auxilium submitti, nec longius à Pomerania discedi posset; cum potius haberetur inter Brandeburgici machinationes, & nutantes provincialium animos res Pomeraniæ firmasse. Interim jam antea tenues Suecorum copiæ hinc inde per Marchiam subitis hostium incursionibus carpebantur. Cappunii tribuni turmas Berwaldę hospitantes Custrino erumpens manus improviso opprimebat, cæsis sexaginta, ac Seidlicio excubiarum præfecto cum quibusdam aliis capto. Quod damnum isti tamen, incenso post Custrini suburbio utcunque ultum ibant. Stuarti quoque subtribuni quatuor turmæ Neustadii ad Fuhram agentes ab hoste cædebantur, paucis elapsis. Paulo post nongenti equites cum dragonum centuria duce Rochovio subtribuno quatuor Suecorum equitum turmas Goericii & Sonnenbergæ hospitantes oppressum veniebant. Ast Haraldus Stackius subtribunus, qui Suecis præerat, signis atque impedimentis Landsbergam præmissis, cum tantum hostium numerum qui jactabatur non putaret, manum prius conserere cupiebat. Fit igitur pro modo copiarum asperrimus conflictus, quo ducenti amplius hostium occiduntur, aut sauciantur, ipseque Rochovius capitur. Succorum circiter centum cadunt, & Stackius saucius in hostium manus pervenit, reliqui Landsbergam se recipiunt. Paulo post Karbergii tribuni sex equitum turmæ recens conscriptæ Fridbergæ cæduntur, vix triginta elapsis, ipseque tribunus captivus abducitur. Idem fatum Montromi dimacharum cohors Dramburgi subibat, è qua vix viginti supererant. Crebra isthæc damna cæteris tantam trepidationem incusserant, ut ad primum de motu hostium rumorem in tutiora se subducerent. Unde & Vitztumius, cum de quatuordecim Cæsareorum centuriis, quæ Polonis apud Custrinum hærentibus insidias tenderent, nuntiatum esset, statim cum universis se copiis Stargardiam recipiebat. Eo tamen rumore evanescente Koenigsbergam iterum revertit. Inde apud Suetam castra metari jussus, cum annonæ ac pabuli nulla ibi copia foret, in Ucker-Marchiam progredi instituit. Sed cum Odera vix superato Petrus Goetzius cum bis mille equitibus, quingentis dimachis Angermundam pervenisse nuntiaretur, iste Stetinum propere facessit cum copiis ad modicum numerum redactis, ac male habitis, & quibus totam per hiemem nulla facultas se supplendi, aut reficiendi fuerat.

Succorum per Marchiam accepta damna.

4. Febr.

17. Mart.

April.

10. April.

1637. Brandeburgicus edicta avocatoria promulgat. §. 13. Sed & alia ratione Succorum copias carpere conabatur Brandeburgicus, edictis per Marchiam & Borussiam publicatis, queis earum provinciarum indigenæ ipsis cum Pomeranis Suecorum militia avocabantur, pœna mortis aut confiscationis bonorum denuntiata. Quæ pœnæ cum in nonnullis statuta foret. Sueci per literas Brandeburgico significant, in Electoris vasallos ac ministros, si deprehendantur, talionem exercendam. Stetino copias Lœckenitzam iterum deducebat Wrangelius, unde duces hostium Prenzloviæ hospitantes opprimere constituerat. Sed isti ea nocte, qua consilium exsequendum fuerat, se subduxerant, in Marchiam Mediam transgressi metu catervæ à Banerio Havelam versus tunc missæ; & quia hic per literas Marchioni Sigismundo significaverat; Berolini novis hospitibus excipiendis omnia pararet. Unde isti urbi tuendæ Cæsarei recedebant; quorum vestigiis immissus Wrangelius Dromondus paucis duntaxat moratoribus cæsis, re infecta revertit. Ast trans Oderam Vorhauerus subtribunus Brandeburgicus, turmam Polonorum, quæ Dramburgi hospitia capessebat, repente invadit; sed quæ acri conflictu istum repellebat, amissis aut sauciis suorum viginti. Idem Vorhauerus mox Satzigiam arcem ab ipsis Pomeranis custoditam levi negotio in potestatem redigit. Inde Stargardiam progressus Pomeranis nobilibus tributa imperat, & ad homagium Brandeburgico præstandum eosdem evocat, quorum tamen nemo inanibus jussis parebat. Ea causa Wrangelium movebat, ut Stetinum reversus Vitztumium cum equitibus dimachisque, & quadringentis selectis peditibus trans Oderam mitteret, opprimendo Vorhauero, & Satzigiæ recuperandæ, antequam Brandeburgici pedem ibi figerent. Sed iste mature se Stargardia subduxerat. Satzigia post triduanum obsidium deficiente intus pulvere pyrio recepta; unde Cæsarei, qui insederant, dimachæ dimissi; Brandeburgici arbitrio se Suecorum dedere cogebantur. Viginti quatuor Sueci, & inter eos, Kulemannus subtribunus, ibi desiderati. Mox à Brandeburgicis vetus arx Odeberga in Oderæ insula sita occupatur, & tumultuario excitatis munitionibus firmatur. Ad eos inde pellendos Dromondus missus, dum tardius molitur, reparatis jam intus operibus repellitur, non paucis suorum amissis. Sed quo minus in Nova Marchia Sueci stativa caperent tegendæ à Brandeburgicorum incursionibus Pomeraniæ, annonæ, pabulique defectus obstabat. Unde spreta quæ Satzigiæ relicta erat, equitum manu, Vorhauerus Driesenæ præfectus, excurrendi solers, passim vagabundus impune populabatur. Interim Wrangelius Stetino Lœckenitzam, inde Prenzloviam progressus, stativa ibi posuerat. Sed cum de Marazani adventu ac munimento ad Witebergam amisso nuntiaretur, & quod Hatzfeldius Albim transisset, Gartzio & castello ad Suetam firmato Pasewalcum retrocedit, ut urgente hoste Stetinum se, aut ad Penam fluvium recipere posset, quoad auxilia è Suecia adpellerent. Inter ista Alexander Greiffenclovius Cæsareus in Polonia Residens literis Warsovia scriptis denuo ad expellendum Suecorum præsidium Stralsundenses solicitaverat. Sed isti statim Halleno Residente Suecico in curiam evocato literarum exemplum tradunt testati, cum Greiffenclovio nihil sibi commercii intercedere. Nec vim aliquam in animis oppidanorum eæ literæ habuisse deprehensæ sunt. Eodem tempore Crocovius tribunus convasatis quas corraserat pecuniis haut petita missione in Polo-

Alia per Pomeraniam acta; 30. April. 2. Maji.

7. Maji.

11. Maji.

Stralsundenses denuo a Cæsare tentantur. 7. April.

1637. Poloniam abit, literas fingens, queis à Poloniæ Rege evocaretur; cum tamen in Pomerania natus esset, ac non nisi exiguum Polonia in prædium possideret. Et quanquam apud Bielkium Legatum testaretur, se Suecorum sacramento hautquaquam renuntiare; nunquam tamen post ad hos revertit.

Banerius in Pomeraniam adpellit.

§. 14. Ast Banerius Torga discessurus Wrangelio de adventu suo mature significaverat. Unde hic ut isti occurreret, Pasewalca relicta Suetam se contulerat, pro re nata cis aut trans Oderam eundem excepturus. Vix Suetæ isti copias conjunxerant, cum hostis Odera transmisso tota vi incumbit; cui cum junctis licet copiis pares non essent; Gartzium primo, inde Stetinum se recipiunt. Ad hoc oppidum, Banerius castra à Gustavo Rege quondam munita reparatis operibus insidet, pleroque equitatu trans Oderam in Ulteriorem Pomeraniam misso, ut ex itinere se paulisper reficeret. Wrangelius ad tuendam citeriorem Pomeraniam Anclamum se confert, secundum Penam dispositis copiis. Cæterum maligna tunc exercitus Baneriani erat conditio. Pedes gregarius fame, labore, ac lassitudine, confectus. Ductores sarcinas suas ultro deseruerant equis ad trahenda tormenta commodatis; quorum jacturæ pensandæ nil argenti suppetebat. Multi equitum equos amiserant; & quæ assignata erant hospitia tantam multitudinem parum sublevabant, quorum & fruitio haut diuturna sperabatur, hostibus tanta vi incumbentibus. Peditum tamen plerique, qui per lassitudinem agmen deseruerant, in castra ad Stetinum paulatim veniebant, ut parum exercitui hoc receptu decessisse sentiretur. Tum equites plerique è provincia novis equis instruebantur. Quanquam autem exercitus insigniter levandus videbatur infrequentibus legionibus combinatis, & castigata ductorum multitudine; Banerio tamen ad id remedii nondum descendere placebat, ne ductores irritaret, qui exautorati ubi ad hostes transissent, fere gregarios secum trahebant; ac spes erat hoste repulso brevi hospitia iterum dilatatum iri. Quin sua mole exercitus Cæsareus in regione inopi ruiturus sperabatur; quam vel inde judicare licet, quod viginti sex superiorum graduum duces illi interessent, viginti sex millia trecenta vehicula impedimentorum sequerentur. Ab isto Landsberga primum facili negotio ad deditionem compellitur ea lege, ut dimissis ductoribus gregarii sacramento Cæsaris accederent. Inde Clitzingius cum Brandeburgicis fere copiis à reliquo exercitu digreditur, Suecorum præsidia ad Havelam & Albim ejecturus. Nam Brandeburgicus Elector pecuniam suppeditantibus Hispanis, & Schwartzenbergio Comite, militi conscribendo diligenter hactenus incubuerat interceptis non paucis, qui nupero Banerii itinere agmen deseruerant; quorum tamen plerique post ad vetera signa refugiebant. E Borussia quoque non paucæ catervæ adducebantur; è quibus Slangius tribunus Dargicii legionem apud Schifelbeinam, quingentis capitibus constantem, delebat; ut ipse tribunus ægre evaderet. Reliquus hostium exercitus, superato iterum ad Custrinum ponte, Suetam descendebat, ubi pontem castellumque à Suecis leviter corruptum reparat, castris lorica circumdatis. Contra Banerius Torstensonium, cum valida equitum peditumque manu per alteram Oderæ ripam eodem mittit; licet castello ad Suetam jam à Cæsareis occupato veniret, confidebat tamen castris ad Melissam flumen positis se impediturum, ne Cæsarei in Novam Marchiam & Pomeraniam irrumpere possent. Sed quia hostis ad Odebergam ponte structo Oderam transierat, Banerius ipsum,

Exercitus Suecici dura conditio.

Hostium progressus. 2. Jul.

ne circumveniretur, Griefenhagam recedere jubet. Ita hostis Odebergæ & Suetæ pontibus structis castra munit, ex utraque fluminis ripa pro re nata Suecis incubiturus. Banerius contra ejusdem progressibus sistendis Griefenhagam & Gartzium valido præsidio firmat. Quibus locis exutus ad Dammum castra ponere decreverat, hostium terga, si in ulteriorem Pomeraniam penetrarent, infestaturus; quo fine & Stargardiam numeroso milite firmat. Ast Cæsarei cum Gartzii, mox Lœckenitzæ obsidium suscepturi viderentur, utroque omisso Sueta moventes Prenzloviam, inde in Citeriorem Pomeraniam tendunt, fame, morbisque urgentibus, & quia ignavum videbatur tempus nihil agendo terere, an quod ad Griefenhagam & Gartzium parum se effecturos putarent? Inde valida manus Uckermundam mittitur, quam Dromondus subtribunus, cum per triduum strenue restitisset, ea lege cogebatur dedere, ut ipse cæterique ductores ad suos dimitterentur, gregariis sub Cæsaris signa redactis. Major exercitus pars Anclamum vertebat. Hostis profectione cognita Banerius statim Zabelticium supremum excubiarum præfectum cum tribus peditum phalangibus navigiis Anclamum mittit; ipse mox eodem insecutus, relicto Stetini apud exercitum Torstensonio cum mandatis, ut si hostis Citeriorem Pomeraniam urgere pergeret, ipse trans Oderam per Wollinum insulam cum omnibus copiis eodem sequeretur, castris tamen ad Stetinum & Dammum idonea manu firmatis, quorum cura Pfulio commissa. Inter hæc Poloni cumprimis, qui nuper à Cæsareis ad Suecos transierant, strenue rem gerebant, & commoditate transitus ad Lœckenitzam usi quotidianis excursibus hostem carpebant cæsis quamplurimis, & nongentis amplius captis; cum non nisi unus ipsorum in hostium manus incideret, qui ab hisce crudeliter plumbo liquefacto in fauces infuso necatus sociis eo majores ad sæviendum stimulos addiderat. 1637.

13. Aug. Hostis in citeriorem Pomeraniam tendit.

21. Aug.

19. Aug.

21. Aug.

§. 15. Banerio ad Stetinum subsistente, Hermannus Wrangelius citerioris Pomeraniæ curam susceperat, arrepta Anclami statione; cujus filius Carolus Gustavus octingentis equitibus stipatus septingentos hostium dragones, trecentos equites Novi Brandeburgici oppresserat, & plerisque cæsis tres subtribunos, plerosque ductores, cum trecentis gregariis omnibusque impedimentis abduxerat. Paulo post Thuro Oxenstierna tribunus Stargardiæ in Meclenburgica quingentos hostium cæciderat, totidem ceperat. Cujus optio mox Penslini centum quinquaginta trucidabat, triginta captis. Sed & Haraldus Stackius cum centum equitum caterva Treptoviæ centenos hostium sternebat quinquaginta abductis. Contra Mullerus turmæ præfectus cum viginti quatuor equitibus, duodecim dimachis apud Fridlandam in hostium manus incidebat. Thuro quoque Oxenstierna, cum accedente ad Anclamum hoste velitatus corruente equo, à suis desertus capitur. Hostis porro post occupatum ad Anclamum aggerem agrestem, tribus castris cum parte exercitus ibi considet. Hoc in oppido validum præsidium reliquerat Wrangelius, ipse cum reliquis copiis transitus Penæ aliosque provinciæ aditus custodiebat, quoad Banerii exercitus adventaret. Inde ab hoste apud Stolpam irruptio in Citeriorem Pomeraniam tentabatur, ubi jam trecenti cymbis trans flumen immissi exiguum castellum in citeriore ripa situm occupaverant. Sed ex his plerique à Steenbockio tribuno cæsi aut in aquas compulsi, triginta capti, pauci, qui raptim in cymbas se conjecerant, evaserunt. Post biduum denuo trecenti cymbis ac pontonibus transmit-

Sueci hostem carpunt.

21. Jul.

19. Aug. Hostis ad Anclamum considet.

25. Aug.

1637. transmittuntur, idemque castellum expugnant; mox tamen iterum ejiciuntur, non paucis utrinque cadentibus. Enimvero cum Anclamum frustra tentari judicaret hostis, incensis castris recedit, alium uti videbatur accessum in Pomeraniam quæsiturus. Igitur Banerius inter Penam flumen & Triebsesam considet, Wrangelius Loitium se confert, pro re nata sibi auxilia invicem laturi. Hostis contra ad veterem arcem Demminum castra figit, ibique in aggere Penam inter & Tollense flumen munimentum excitare incipit. Id non ferens Torstensonius, qui Banerio Usedomum profecto exercitui interim præerat, militem partim terra partim navigiis in istum aggerem immittit; dum Wrangelius interim apud Broocam & Ostam excitato tumultu hostem distinet. E quingentis, qui ibi deprehendebantur, plerique interfecti, reliqui capti, quos inter Felix Zuniga Gusmannus tribunus, cum subtribuno & duobus centurionibus. E Suecis præter unum centurionem nemo alicujus notæ desideratus. Eodem tempore excubitorum caterva proximo vico profligatur. Hoc damno accepto hostis Malchinum versus recedit. Abeuntis vestigia explorandi causa legens Eppius inter Hassiacos subtribunus dimidio à Demmino milliari ducentos equites opprimit, & cum lacus fugæ obsisteret, plerosque concidit, subtribuno, excubiarum & turmæ præfecto captis; ex quibus intelligebatur, hostem longius progredi. Mox per exploratores intercepti uno ore ferebant, Wismariam peti vi, aut proditione tentandam. Quod eo magis fidem inveniebat, quia iste in urbe deprehensus fuerat, qui de plebe quosdam pecunia corrumpere voluerat, ut facillimum sibi ad oppidum accessum ostenderent; omnibus vilem proditionis mercedem adspernantibus. Igitur Banerius statim phalangem peditum Stralsundam mittit, ibique naves conscendere jubet; ipse eodem, si revera eam urbem peti constet, se collaturus. Interim Wrangelius filium Carolum Gustavum cum mille equitibus, quingentis peditibus mittit, qui hostem aditibus Pomeraniæ expelleret. A quo Osta, Clempenoa, Fridlanda cum adsito castello ad Cabelam, demum & Brooca recipitur, eadem lege, quam Succis Uckermundæ Cæsarei dixerant, ut ductoribus dimissis gregarii legionibus Suecorum admiscerentur, quorum supra trecentos istis locis deprehensi.

28. Aug. — *2. Sept.* — *Hostis Anclamo discedit.* — *11. Sept.* — *14. Sept.* — *17. Sept.*

Acta in ulteriore Pomerania.

§. 16. Interim per Ulteriorem Pomeraniam nonnihil turbarum dabant triginta sex Hungarorum turmæ; qui post sororem Cæsaris Uladislai Regis sponsam ad Poloniæ fines deductam persuaderi sibi passi fuerant, ut his quoque in oris Cæsari operam navarent. Hi per Landsbergam in Novam Marchiam & Pomeraniam & Schonfliesam tendebant. In hos catervam ducentorum equitum, quinquaginta dimacharum Pfulius emittebat, quæ altero ultra Piriciam milliari extremum istorum agmen vico quodam hospitans, in fugam propellit, viginti captis. Eo tumultu excitati universi coëunt; quorum multitudini cum impares se Sueci cernerent, per integrum milliare inter continuas velitationes ad vicum usque recedunt, ubi fixo pede tamdiu sustenturos se hostem sperabant, quoad per tenebras tutus receptus daretur. Enimvero Hungari undique incumbentes Suecicos fundunt, dissipantque; quorum plerisque tamen vicinæ sylvæ paludesque effugium dabant, nisi quod desultorum magna pars minus velocibus equis instructa, antequam sylvam assequi posset, concideretur. Eam jacturam ulturi Poloni, denuo sibi eos invadendi veniam deposcunt; quibus & initio fortuna satis arridebat. Sed cum justo longius sub ipsam Piriciam successissent, tota Hungarorum caterva in campum provolans ad manus conferendas Polonos cogit, qui numero oppressi fugæ se dant. Hungari Dammum usque instabant nonnullis Polonorum interceptis, queis minus pernices equi fuerant. Porro cum istos Hungaros iteratis jussis in Cæsareorum castra evocari cognovisset Pfulius, eos in itinere invasurus, Suetam versus cum equitatu procedit. Ubi forte fortuna in quinque Croatarum turmas incidebat; quos citato cursu ad vicinum oppidum ruentes ipse insecutus non paucos cædit, capitque; quos inter duo turmarum præfecti cum optione & signifero; simul omnia illorum impedimenta prædæ cedunt. Hungarorum tamen nemo deprehensus; qui insuper habitis Gallasii mandatis, quod belli Germanici genius ipsis ad palatum haut foret, superato Warta per Silesiam in patriam revertunt. Præter isthæc pauca ibi memoratu digna agebantur, nisi quod Vorhauerus late Pomeraniam deprædaretur, Pfulio haut prohibere valente, quod Hungari observandi essent, & eques, cui pabulum longe petendum, excursionibus fere ineptus foret. Post Pfulio in citeriorem Pomeraniam evocato iste impunius grassabatur, ipsam quoque Stargardiam tentare ausus; ubi tamen non sine clade repulsus est. Sed & antea Dromondus per emissos Gartzio trecentos pedites Vierradam arcem expugnaverat, præsidiariis partim cæsis, partim captis; quos inter & centurio Suecus Ericus Suenonis repertus, qui antehac tradito per flagitium Gartzio apud hostem remanserat, & nunc meritas pœnas capite luebat. Vicissim Bohmius tribunus, dum Gartzio cum paucis venatum exspatiatur, à Brandeburgicis interceptus abducitur.

5. Sept. — *12. Sept.* — *18. Sept.* — *27. Sept.* — *13. Octob.* — *8. Sept.* — *11. Sept.*

Hostis denuo in citeriorem Pomeraniam movet.

§17. Postquam hostis à citerioris Pomeraniæ finibus in Meclenburgicam recessisset, Torstensonius, qui absente Banerio exercitui præerat, superato Pena Gnoium usque & Dargumum insequitur. Inde valida cum manu hospitia ipsius tentare constituerat; sed occurrentibus decem hostium legionibus consilio propalato, re infecta redit. Ast hostis aliquot per dies circa Goldbergam Sternbergamque metatus, postquam evocatis Saxonicis & Brandeburgicis sub Damiano Vitztumio, & Clitzingio copiis se firmasset, iterum de invadenda Pomerania agitat. Quod ipsum Banerius præsentiens copias Wismariam destinatas ad exercitum revocaverat. Eo hostis consilio intellecto Torstensonius exercitum intra Triebsesam reducit, indeque Damgartum progreditur; quo etiam Banerius Wrangeliusque, qui hactenus ex morbo decubuerant, accedunt. Heic consultatione habita tam misera exercitus facies adparebat, qualem duces isti vidisse non meminerant. Gregarios vestimenta, inferiores duces nummi deficiebant. Adparatus bellici & annonæ summa penuria; provincia itineribus copiarum exhausta. Nec eo secius ad Ribbenitzam subsistere, & locum prælio committendo capessere decernunt, invitante situs opportunitate, militumque alacritate, qui ex inde præsenti paupertati levamentum sperabant. Et hostis ob dejectos pontes tardius movens, castris muniendis spatium præbuerat. Sed idem ad dimidium à Suecorum castris milliare progressus, cum per quatriduum otiosus substitisset, exuto quem jactaverat præliandi ardore, aut aliis occasionibus imminens retro ad Varnum flumen abit, castrisque ad Schwanam positis hospitia suis circa Rostochium assignat, velut diu ibi hæsurus; cum præsertim, quæ regio ista non suppeditaret, mari per Rostochium commode subvehi possent. Hac rerum facie ratio quidem suadebat Succis in arrepta ad Ribbenitzam statione subsistere, ut si quid denuo tentaret hostis, totis viribus

Sueci ad Ribbenitzam subsistunt. — *Hostis iterum cedit.*

1637. viribus resisti posset. Enimvero cum exhausto vicino tractu non adpareret, unde exercitus sustentaretur, Banerius proponebat, se capto inter Penam & Tollense flumen itinere Oderam versus abiturum, quo hisce oris hostem abstraheret. Ea re in consilio probata ipse relictis apud Wrangelium quinque infrequentibus peditum legionibus per Damgartum Loitium, ibique superato Pena Issam progreditur, qua incedebat pabuli ne hilum, sed fœdam passim hominum insepultorum, pecudumque stragem inveniens. Statuerat autem post captam Suetam valido castello excitato pontem ad Custrinum claudere, & Landsberga recuperata novos Brandeburgici delectus turbare; tum copias suas per Novam Marchiam & Pomeraniam reficere, ipsamque Silesiam irruptionis metu terrere. Ea ratione sperabat se hostem ora maritima abstractum in se aversurum, & opportunitate transitus apud Gartzium Stetinumque pro re nata ludificaturum.

Banerius in ulteriorem Pomeraniam abit. 10.Octob. 14.Octob.

11.Octob. Eo Banerii motu cognito hostis repente Schwana Tessinum & Sultam regreditur, unde equitatum istius vestigiis ita celeriter immitit, ut idem jam de itinere Anclamum reflectendo cogitaret. Sed quia biduo fuisset opus antequam peditatus & tormenta trans flumen eniterentur; itinere accelerato Suetam pergit; cujus adventu hostis statim oppidulum, inde & arcem deserit, ac in munimenta trans Oderam se recipit. Ea sequenti die vi expugnantur, quadraginta duntaxat Suecorum sauciatis, cum hostium non modicus numerus cæsus captusque foret, quatuor insuper machinis partis. Restabat munimentum in insula situm, lato utrinque amne circumfluum, in quod multi hostium refugerant. Sed cum id oppugnare arduum, nec operæ pretium videretur, nulla circum annonæ aut pabuli facultate, Banerius duabus phalangibus ad istud obsidendum relictis, & destructo ponte Gartzium abit, ibique peditatum, Stetini equitatum in ulteriorem Pomeraniam transmittit. Ast Gallasius nulla amplius Banerium assequendi spe circa Dargumum & Malchinum inter Penam & Reckenitzam flumina considet; ibique complures pontes, combinatis inanibus doliis, consarcinari jubet, invadendo uti spargebatur Anclamo. Contra Wrangelius Loitium progressus Anclamum, omnesque Penæ transitus copiis firmat. Unde hostis iterum retrocedens, superato apud Malchinum flumine trifariam copias dividit. Primum agmen Prentzloviam versus tendebat; peditatus Galenbecam & Lammendorfum, ultimum agmen Treptoviam flectebat. Heic Wrangelius contractas raptim copias ad Loitium trans flumen ducit; inde Vitztumium in sex hostium legiones inter Treptoviam & Clempenoam duobus vicis tendentes, ire jubet, hoc agendi præscripto modo, ut Haraldum Stackium per Broocam uni vico immitteret, alterum ipse per Clempenoam invaderet. Sed iste jussis insuper habitis uno agmine Clempenoam progressus, inde noctu Stackium cum trecentis equitibus præmittit. Cui initia bene se dabant, oppressis excubitoribus; & jam sub ipsum vicum processerat, cum uno tantum tubicine classicum canente Vitztumius territus re infecta regreditur. Interea Gallasius cum exercitu Novum Brandeburgum & Prentzloviam processerat, relicto ad tuendum tergum ægrotosque Bredavio; quem haut eo secius Suecici carpebant, multisque captivis potiebantur. Ita Wrangelius, cum periculum hisce oris depulsum, ac hostem plane in Banerium ire crederet, Griefswaldam digreditur, cum Leslæo, qui recens è Suecia advenerat, collocuturus, cura copiarum in Vitztumium tantisper collata. Hinc citerioris Pomeraniæ oppida pedite firmare, equitatumque per Usedomum Banerio auxilio mittere decreverat; quod inter ipsos conventum fuerat, siquidem hostis tota vi in eundem iret.

Eum hostis insequitur. 18.Octob. 19.Octob. 21.Octob. 15.Octob. 22.Octob. 24.Octob.

1637. §. 18. Inter hæc Kussovius quidem nobilis Pomeranus Gallasium adierat, aditum se ipsi in Pomeraniam ostensurum pollicitus, quem hic multa præmiorum spe oneratum ad Bredavium remittit, postremo cum agmine adhuc circa Treptoviam hærentem. Is propere Tripsesam regressus noctu eam rem ex voto conficit, viam præeunte Kussovio, & alio Georgio Behrio quodam, qui ob equos à Suecis sibi ereptos indignabatur. Eo fine duæ cymbæ Malchino curribus advehuntur, quibus post quadrantem milliaris supra Tripsesam funibus per paludes ad flumen pertractis centum pedites, fere omnes inferiorum ordinum ductores, transportantur. Ad castellum accedentes, antegreditur Scotus quidam ductor, qui vernaculo sermone excubitores Anglos recens per Fleetwodum tribunum conductos castelli præsidiario familiariter alloquitur, ne fraudis quid subesse suspicarentur, neve tumultum excitarent. Et negligenter sane Angli isti agebant, ne asseribus quidem, quibus pontis in vicem fossa sternebatur, per noctem amotis. Unde Cæsarei facile per eos asseres in castellum penetrant, & obvios quosque trucidant, ipso præfecto intra lectum deprehenso. Mox novendecim equitum, tres dragonum legiones, quæ trans flumen paratæ constiterant, dato signo adproperant, & per demissum pontem pensilem ingruunt. Orta luce Tipsesa oppidum, & quicquid intus militum erat, arbitrio hostium se dedit. Ita quinque cohortes è Fleetwodi legione plane delentur. Isthæc irruptio paulo post mediam noctem, per Anglicum militem, qui castello se proripuerat; in equitum stativis nuntiatur. Unde hi statim excitati ante vicum consistunt, quinquaginta suorum emissis ad rem explorandam. Consultantibus præfectis demum placebat, ad pedites ac tormenta non procul inde disposita recedendum; id quod etiam tumultu excitato à duce jussi fuerant. Sed cum ad viam istam ingrediendam se convertissent, Vitztumius adest, simul emissa caterva nuntiat, hostem Grimmam versus tendere videri. Eodem ergo ut se sequerentur Vitztumius animadversa ad latus hostium turma gradum figit, nec tamen turmas per campum explicat, sed tantum decurionem cum paucis equitibus mittit percontatum, hostes an amici veniant. Hic propere regressus, hostem magno agmine adesse confirmat. Unde Vitztumius priore via omissa repente peditum stativa petere constituit. Id dum tardius & confusis ordinibus fit, hostis citato gradu à latere ingruit, ac Suecos facili negotio profligat, ereptis quatuor signis è legione Ostrogothica, & cæsis subtribunis legionis Finnicæ, & Uplandicæ cum nonnullis aliis præfectis. Fugientibus usque ad Guntersbergii & Kinnemundi legiones, quæ non procul inde in vico constiterant, incumbit. Harum ope, & quia non procul pedites cum tormentis aberant, Vitztumius cum reliquis exitio se eripit, dum Cæsarei istis conspectis ab horum persecutione desistunt. Ubi rerum periti magnopere Vitztumium reprehendebant, quod non statim è cæterorum profectorum sententia ad pedites se & machinas receperit, junctisque viribus in hostem ierit, cui parem se hautquidquam fore sola cum equitum manu facile judicare poterat. Nec deerant, qui fœdiora suspicarentur. Saltem non sat constantię dubiis rebus isti adfuisse patebat. Hac clade accepta, Vitztumius Grypswaldam se confert, ubi dispersi equites iterum coibant, ad mille ducenta capita. Ast Wrangelium, quo minus statim hostem Pomerania ejicere conaretur, antequam à Galla-

Cæsarei in Pomeraniam irrumpunt. 23.Octob. Sueci equites profligantur. 26.Octob.

1637. Gallasio plures copiæ advenirent, paucitas militum prohibebat, animis insuper nupera fuga debilitatis. Unde primo placebat raptim à Banerio auxilia arcessere; cum pediti secundo flumine, equiti per Torgeloam facilis accessus foret. Sed quia serum id auxilium fore videbatur, Gallasio jam toto cum exercitu Tripsesam tendente, potius erat de primariis oppidis firmandis cogitare. Et cum intelligeret, Bredavium Bartam pervenisse, metuens ne Stralsunda excluderetur, cum
28. Oct. omnibus quas secum habebat copiis eo tendit, & in vico Ludershaga considet, ab oppidanis petens, ut ipse cum cohorte sua prætoria equestri & pedestri, quingentis præterea peditibus, & ala Suecorum equitum, tormentisque in urbem reciperetur.
30. Oct. Stralsundensium morositas. Ast hi deliberatione in tertium diem extracta postulata abnuere; oppidum multitudine hominum refertum; parum frumenti, nec sat molendinorum conficiendæ farinæ esse; tum Teutonicum militem turbulenter agere, & Gustavi Regis fœdere talibus se oneribus exemtos. Interea adfertur Bredavium bis mille peditibus, & aliquot equitum legionibus firmatum postridie
31. Oct. Franshagæ adfore. Igitur Wrangelius, Saltero tribuno ad Stralsundam cum parte copiarum relicto, propere Grypswaldam se confert, & plerosque equites in insulam Usedomum, peditum alios Wolgastum, alios Anclamum dimittit. Ipse rebus Grypswaldæ dispositis, cujus curam filio Carolo Gustavo committebat, navi Stralsundam se confert; ubi post longam demum tergiversationem Gustavi Ottonis Stenbockii legio Suecica admittitur, exclusa Felsii legione Germanica, & Haraldi Stackii turmis, utut hisce vehementer opus fuisset explorandi causa & arcendis hostium insultibus, qui quotidie sub ipsas portas excurrebant, cædibus ac rapinis sævientes. Vitzrumius consumta autoritate in Sueciam abit, rationem gestorum redditurus, simul impetrandæ missioni, quam haut ægre obtenturus erat. Is licet non extra culpam reperiretur, tamen annitente Oxenstierna salva existimatione dimittendus erat. Sed ipse post annum clam se è Suecia subducebat, haut ægre ferentibus Rectoribus, se molesto negotio liberatos, quod iste partem culpæ in Hermannum Wrangelium derivare vellet.

Gallasius in Pomeraniam irrumpit. §. 19. Ita Suecorum res post clusam toto anno hostium vim repente summis difficultatibus immergitur, propinqua jam insignis levamenti spe. Hostiles quippe copiæ fame, morbis, laboribus, desertionibus, ferro attritæ non multo melius se habebant, quam si acie victæ forent. Unde fatiscentes Gallasius in Eichsfeldiam abducturus, & hinc inde per hiberna refecturus erat, cum fortu-
27. Oct. na invitante retro Prentzlovia Novum Brandeburgicum, inde Tripsesam properat, totam mox Pomeraniam citeriorem inundans.
Res Suecorum male se habent. Isthac in provincia Succorum res summo in periculo versabantur. Nullibi penus instructus; ubique in diem vivebatur; munimenta oppidorum diuturna incuria fere procubuerant; nec sat adparatus bellici ad obsidium tolerandum. Stralsundæ præcipue propugnacula collapsa, quam quindecim peditum centuriæ insidebant, longo otio fere desides, detritis vestibus, nudipedes, nullo lignorum provisu. Ad Rugiæ defensionem non nisi duodecim equitum peditumque centuriæ supererant, quibus nullus tota insula receptus erat, si constricto glacie freto, aut alia occasione hostis eodem penetrasset. Provinciales fere post adventum Suecici exercitus alienati, Suecorumque pertæsi pacem anhelabant; nunc res adversæ consternationem addiderant. Proditorum omnia plena, nec quid suscipi à Suecis poterat, quin id statim hosti enun-tiaretur. Accedebat apud Stralsundenses magna securitas, & importuna fœderis exprobratio; per quod ægre precibus obtentum, ut copiæ catervatim per oppidum in Rugiam transmitterentur; & Stenbockii legioni antequam reciperetur octo per dies in navigiis decumbendum erat; octodecim ægrotis interim frigore extinctis. 1637.

§. 20. Ast Bredavius perruptis Pomeraniæ claustris mox Loitium centum peditibus insessum post bidui oppugnationem deditione capit, obsessis Gripswaldam dimissis. Inde pars Demminum aggreditur, quam Burtius tribunus cum sex cohortibus strenue propugnabat. Equitatus Anclamum aditu Penæ excludere conabatur; sed quem Sueci eruptione facta inde repellebant, & mox intumescens fluvius trajectum prohiberi non amplius patiebatur. Et quia Leslæus paulo ante duas peditum phalanges à Banerii exercitu immiserat, hostis omissa vi castella aliquot in aggere ultra oppidum excitat, simul valida equitum statione omnes aditus obsidet. Inde Wolgastum accedit, à Banerii legionibus insessum; quæ ad mediam usque noctem acriter resistebant. Sed quia invalida mœnia vim sustinere nesciebant, paucis relictis sauciis in arcem se recipiunt dejecto ponte, quo illa oppido jungitur. Ita arx numero gregariorum, quem ductores fere æquabant, obruitur, queis nulla annonæ & lignorum parsimonia, ac tot inter tribunos Haquino Skyttio præfecto modica autoritas. Et quanquam in receptu pars oppidi conflagrasset; tamen reliquæ domus hosti ad peragendum obsidium multum facilitatis adferebant. Hostium per Pomeraniam progressus. 2. Nov. 8. Nov. 13. Nov.

§. 21. Inde ut in Usedomum insulam trajicere possent Cæsarei, curribus cymbas eodem convehunt; plures à piscatoribus & rusticis submersas aut occultatas horum fere indicio deprehendunt; utut omnia navigia in alteram ripam trajicere jussi forent. Custodia insulæ tribuno Isaaco Axelii Silbersparrio commissa erat; sed qui procul à ripa in cœnobio Puddegla tendebat, non nisi vicenis aut tricenis equitibus missis, qui ripam obirent. Qua socordia animadversa hostis statim peditum manum trajicit, quibus cum nemo obsisteret, reliqui eodem adproperant. Et quanquam tribuno Sueco statim de irruptione hostium per emissarios equites nuntiaretur; tamen quoad hi ad ejusdem stationem, & ille ad ripam pervenire possent, hosti spatium fuerat non pedites solum, sed & equitum catervam trajiciendi, qui ephippiis tantum in cymbas impositis, equos juxta frænis natantes trahebant. Id quod tribunus metuens ad trajectus locum accedere insuper habuit, ut de numero hostium, qui in insulam transmisissent, judicare posset; sed de receptu magis quam pugna solicitus cum equitibus nupera clade adhuc consternatis Suinam versus accelerat tanta cum trepidatione, ut ne Finnis quidem de suo discessu significandum curaret. Hostis cum nongentos pedites, mille equites transmisisset, ad cedentes Suecos statim se vertit. Sed jam plerique horum cum tribuno trans Suinam in tutiora pervenerant, multis equis atque impedimentis hosti in prædam relictis. In Finnos tamen, qui serius de adventu hostium intellexerant, strages maxime incumbebat, in quorum alam aliquot catervæ hostium se concitant. Isti semel atque iterum acriter rejecto hoste tertio concursu fusi partim cæduntur, partim in aquas compelluntur, ut præter optionem & paucos gregarios nemo evaderet. Ita hostis insula illa, qua tam facile arceri poterat, potitur, una cum magna vi frumenti, quod in usum exercitus Banerius ibi colligi curaverat; intercepto simul inter hunc & Wrangelium itinere, & Anclamo Wolgastoque majori periculo expositis; nec minus inter- Cæsarei Usedomum occupant.

1637. clusa fere Stetina navigatione. Inprimis acerbum erat, Sueci ac Finni militis celebratam hactenus famam non parum detritam, ac hostium ludibrio expositam. Inde hostis castellum in adversa Wolgasto ripa situm valido præsidio firmat, ne Wollinensi ex insula subsidium arci Wolgastensi inferri posset; cujus oppugnandi curam Florentinus Dux suscipit. Reliquum exercitum Gallasius per totam provinciam, præcipue secundum Penam à Damgarda Anclamum & Wolgastum usque distribuit; qui non solum sat alimentorum unde viveret, inveniebat, sed & insignem penum Loitii congerere incipiebat. Ita Suecicos duces spes sua fallebat, qui hostem inopia annonæ non diu his in oris acturum crediderant, querelis provincialium decepti imperata per istos cibaria ægre expedientium. Nec isti præter conventa provinciam onerare sustinuerant; cum alias facile fuisset, exercitui Suecorum & præsidiis uberius prospicere, & hostem fame expellere, si legum ac fœderum apices necessitati cedere jussi forent.

Banerii consilia. §. 22. Ast Banerius, cognita hostis in citeriorem Pomeraniam irruptione, duas peditum phalanges Leslæo statim Anclamum deducendas tradit, oppido isti firmando. Neque tamen Silesiam versus movere consultum judicabat, etsi ista efficacissima videretur ratio hostem è Pomerania revellendi; quod vereretur, ne fluminibus glacie constrictis hostis ipsum mari ac Pomerania plane secluderet. Igitur satius videbatur reficiendo exercitui operam dare, hospitiis per Novam Marchiam & Ulteriorem Pomeraniam assignatis, magnamque frumenti vim Stetinum convehendam curare. Inter quæ Vorhauerus Driesena cum sexcentis equitibus progressus, per biduum in sylva latitaverat, opprimendæ Erici Slangii legioni, quę Lippanum inter & Piriciam tendebat. Sed insidiis proditis Slangius ultro investigatum latibulis proturbat, & Driesenam usque pręcipiti fuga agit, quinquaginta cæsis, non paucis captis. Contra Jarofskius tribunus cum sua legioni & desultorum manu Pasewalci tendens, cum secus atque à Banerio jussus erat, negligentius exploratores dimisisset, improviso oppressus maximam suorum partem ab hoste cæsam aut captam vidit. Cæsarei interim Banerii conatibus observandis Petrum Goetzium in Novam Marchiam miserant, cui Clitzingius se cum Brandeburgicis & Saxonicis copiis junxerat; quæ causa erat, ut Banerius omisso Landsbergæ invadendæ consilio pontem ad Gartzium reparari juberet, pedites Grifenhagæ & Dammæ, equites Satzigiam versus disponeret, subinde versus Novum Brandeburgum excursionibus hostem infestaturus; cum facile provideret, hac hieme sedem belli intra Pomeraniam fore. Sed cum de Usedomo occupato intelligeret, in ancipiti consilia hærebant. Nam & providendum erat, ne Petrus Goetzius, & Clitzingius, qui validis cum copiis circa Custrinum consistebant, in Pomeraniam Ulteriorem irrumperent, & quæ sola ipsi hospitia supererant vastarent. Et belli ratio postulabat Usedomum recuperari, quo legiones suas Wolgastana arce eripere, eidemque commeatum inferre posset, quam alias multitudine militum oppletam fames hosti traditura erat. Igitur utrinque provisurus majorem equitatus partem circa Stargardium ad Ihnam flumen disponit. Ipse Wollinum se confert, peditatu & aliquot equitum legionibus paulatim subsequi jussis. Suina flumine lustrato deprehendit, peditem quidem passim in terram ad Usedomum exponi posse, equitem autem non nisi uno loco, qua communis trajectus est. Sed hostis consilio istius animadverso excitis in insulam pluribus copiis apud ipsum trajectum explicatis in aciem turmis, ac dispositis machinis 1637. se ostendebat. Quanquam autem Banerio facile foret in diversa parte peditem insulæ immittere, & excitato raptim munimento stationem firmare: tamen cum nulla ratio foret equites trajiciendi, solos pedites periculo exponere haut consultum rebatur, ruente præsertim in hiemem anno, ubi fluvio gelu constricto facile futurum erat, omnes in insulam transgressos, tergo nudato circumveniri. Igitur nulla Usedomi recuperandi facultate Wollinum stationibus equitum, peditumque custoditur; peditatus inter Wollinum & Golnoam, equites longius Stargardiam & Zachanum versus disponuntur, ut si Clitzingius propius moveret, contractæ cito copiæ cum ipso manus conserere possent. Sed si tota mole hostis illa parte ingrueret, Stetinum in vetera castra concedere, consilium erat, moraque istum atterere. Wolgasto liberando nulla via adparebat citra periculum exercitus, cui tunc res Sueciæ in Germania unice innitebantur. Per Usedomum eo penetrare non dabatur. Ut copiæ Wollini navigiis impositæ, & ad trajectum Anclamensem expositæ, Wolgastum inde properarent, ita cito effici non poterat, quin hostis omnes vires venientibus opponeret. Et ubi interea flumen gelu constringeretur, interclusa navibus via, copiæ manifesto periculo exponebantur. Quod si toto cum exercitu per Citeriorem Pomeraniam Stetino Wolgastum tenderetur, præter ancipitem prælii aleam excitata ab hoste in aggeribus viarum ad Anclamum, & Demminum castella obstabant. Loitii pons dejectus, & arx hostili præsidio infessa; nec isto tractu vel hilum cibi pabulive. Clitzingius quoque Banerio huc digresso citra dubium in Ulteriorem Pomeraniam irrupturus erat; & servata licet arce Wolgestana, hosti navigationem fluminis impedire in proclivi erat.

§. 23. Dum Banerius ista agitat, Matthias Florentinus Dux Wolgastanam arcem acerrime machinis verberaverat. Inde ratibus ad utrumque latus valido assere firmatis, copias in insulam, cui arx imposita est, transmittit. Quo patrato obsessos ad deditionem invitat, Krichbaumio & Herbersteinio Baroni tribunis ortu Austriacis Cæsarea gratia oblata. Ast illi, quo minus hanc amplecterentur, fidem Sueciæ datam excusantes petunt tantisper ab armis cessari, quoad duces suos super deditione consuluissent. Quam moram adspernatus Florentinus repetita verberatione assultum fieri jubet. A primo mane ad secundam post meridiem horam acerrime pugnatum, donec obsessi munitionibus exterioribus ejiciuntur. Huc redacti obsessi deditionem offerunt, nec Dux ab ea concedenda alienus erat. Sed miles cædis prædæque avidus vi perrumpens multos extra & intra arcem cædit, reliquis in captivitatem redactis; quos inter tribuni tres, subtribuni quatuor, excubiarum præfecti sex, triginta duo centuriones, præter alios inferiorum ordinum ductores, simul quadringenti octoginta quinque gregarii. Accedebant quadraginta sex vexilla, & tormenta octo, bellicique adparatus, & annonæ aliquid. Nonnulli paulo post ab hoste fide data dimissi cladis hujus culpam in plerorumque ductorum segnitiem unice conferebant; qui Schlammersdorfium tribunum aliosque cum quinquaginta gregariis exteriora munimenta propugnantes, postquam numero obruti forent, auxilium inclamantes deseruerant, porta insuper occlusa; unde tribunus cum aliis cædi hostium exponebatur. Quin & Herbersteinius eo ipso tempore insciis aliis ductoribus centurionem occulta porta ad hostem miserat, ipse mox cum vexillis eodem insecuturus. Quas inter turbas

Wolgastum vi expugnatur.

1. Dec.

1637. turbas reliqui cæsi, captive. Demminum inde deditionem fecit ea lege, ut præsidiarii salvis armis impedimentisque Stralsundam deducerentur, vexillis tamen relictis. Ita tunc citerior Pomerania, præter Stralsundam, Grypswaldam & Anclamum, in Cæsareorum manus incidebat. Rugiam insulam mollior hiems tutam præstabat.

Demminum hosti deditur. 13. Dec.

Cæsareus exercitus Pomerania iterum excedit.

§. 24. Ast Gallasius etsi diu his in oris moraturus videbatur, congesta frumenti vi non modica, & comparatis urbium expugnandarum instrumentis, simul impedimentorum superfluis coërcitis; tamen famem metuens exercitui tam numeroso reficiendo circa finem anni alia hospitia quærere constituit. Igitur primum statio ad Suinam, & Usedomum insula deseritur; in quam statim à Banerio immissus Arvidus Wittenbergius tribunus, apud Mellentinum quosdam adhuc hostium deprehensos cædit, capto turmæ præfecto, aliisque nonnullis. Inde firmato præsidiis Wolgasto, Loitio, Demmino, & Uckermunda, Anclami obsidium solvit, destructis quæ circum excitaverat operibus, totoque cum exercitu trans Penam & Rekenitzam concessit, uti ferebat per Meclenburgicam, agrumque Luneburgicum, & Brunsuicensem, Holsatiæque partem hibernaturus. Ab eodem summa Pomeraniæ vastitas illata, circa Anclamum præcipue; & in Usedomo insula, post absumtum frumentum ipso stramine ignitus absumto, ut quos eo miserat equites Banerius nihil plane pabuli invenirent. Banerius interim quæ instaurandis rebus facerent diligenter providere, animos suorum ad constantiam erigere, collapsam disciplinam sancire, militem vestimentis & equis instruere. Tum quicquid frumenti in agris erat, intra munita oppida convehere, ut hostes forte ingruentes fame conficere posset, ipse interim quietis desidens. Et quia in Stetino summa rerum vertebatur, omnes Marchia oriundi, qui Suecorum sacramento non tenebantur, edicto urbe excedere jubentur, ne Suecorum destinata hosti prodere, aut ad istam intercipiendam consilia suggerere possent. Et hæc quidem isto anno apud præcipuum Suecorum exercitum gesta sunt.

25. Dec.

16. Dec.

Gesta per Saxoniam Inferiorem & Westphaliam.

§. 25. In Saxonia Inferiore, Westphalia, Hassiaque primis hujus anni mensibus pauca memoratu digna occurrebant, quod tota belli colluvies Misniæ infusa foret. Semina tantum novi motus spargebantur per quendam Hermannum, qui cum centum viginti equitibus Gœtzii jussu è præsidio Guelferbytano ipsi traditis, improviso Boizeburgum venerat, variisque artibus militem colligere conabatur. Commodum tunc istis oris propinquabat Jacobus Kingius Torga à Banerio Visurgim versus missus, qui per Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum Winsenam tendebat, assumtis quæ sparsim agebant catervis per Luneburgicam in Westphaliam iturus. Is à Salvio monitus Boothium oppressum cum suis Winsenam captum abducebat. Consilii tela ita disposita ferebatur, ut ubi à Boothio Raceburgum & Travemunda in potestatem redacta foret, Lautersheimius, Wertanus, & Isolanus accurrerent; simul adscitis Rostochii, Suerini, & Butzoviæ præsidiariis Wismariæ obsidium circumponeretur, in partes quoque vocato Daniæ Rege Sane Meclenburgicos nihil amici agitare satis constabat, quod Rostochiensis assignatam sibi tributorum portionem pertinaciter abnuerent, hostium delectus omni studio foverent, connivente Duce, ac Lohusio, qui post missionem acerrimum in Suecos odium induerat, quævis adversa istis alente.

23. Mart. Eam ob causam & Banerius Oderskium subtribunum Torga in Meclenburgicam mittebat, certis mandatis instructum, ut malevolorum machinationes observaret, delectusque istorum dissiparet; tum Rostochium ad exsolvenda tributa compelleret; nec minus injurias militum à provincialibus averteret. Eoque & Duci Plawenam arcem munimentis nudari postulanti, Banerius abnuebat, quod is locus idoneus foret disturbandis Meclenburgicorum cum hoste collusionibus. 1637.

Suecici Stadhagæ hostem opprimunt. 6. Febr.

§. 26. In Westphalia Kœningsmarckius tribunus sociatis Meppæ & Mindæ præsidiariis, sex peditum cohortes, unam equitum turmam Stadhagæ opprimit, scalis oppido admotis, ac cum isti resistere concursu in forum facto conarentur, centum concidit, reliquis ad unum captis, quod ipsi duas oppidi portas obstruxissent, tertia Suecici ingruerent. Ex Hassia quoque Geisius tribunus, Croatarum tribunum Budeanum Burglengenfeldæ in Fuldensi agro cum suis hospitantem male multaverat, ut multis suorum amissis ipse Budeanus paulo post è vulneribus Fuldæ obiret.

Sueci aliquot loca in Saxonia amittunt.

§. 27. Post Banerio apud Torgam arctius incluso, Sueci hinc inde impunius carpi, simul malevoli affectus suos fidentius expromere. A Saxonibus oppidum Hala facile recuperatum, & arci Mauritioburgo per Ponicam subtribunum obsidio circumposita, quæ tandem Octobri mense confictis Banerii literis velut deditionem suadentis capitur. Egla quoque deditione subacta, & dimissis ductoribus gregarii hostium cohortibus admixti. Qui Garlebiam insidebant septuaginta pedites, oppido dedito Werbenam dimittuntur. Widerholtium tribunum Hassicum, qui cum sexcentis recens conscriptis in Pinnebergico Comitatu hospitia capere voluerat, coëuntes agrestes inde vi expellunt, cadentibus utrinque quinquaginta. Declarabat quoque Daniæ Rex, se non amplius permissurum, ut in Britannia à Succis conductus miles in Albi aut Visurgi in terram exponeretur: etsi quo minus per fretum Oresundicum in Pomeraniam navigarent non impediebat. Unam tamen atque alteram navem tali milite onustam velut connivendo Glackstadium prætervehi patiebatur ea lege, ne miles infra Hamburgum in terram exscenderet. Hamburgenses quoque & Lubecenses literis conducendi facultatem apud se condere, aut quid favoris iisdem exhibere vetabantur, ejusdem edicta avocatoria eo fine in urbibus suis affigi curabant, omnesque ductores, ac milites Suecicos inde facessere jubebant; quæ res istorum delectus non parum turbabat. Ast Bremensis Archiepiscopus tandem à Cæsare obtinuerat, ut sibi neutrarum esse partium liceret, ab omnibus belli oneribus præsulatu exemto; quod ipsum Salvio significabat, ac ratihabitionem transactionis Stadensis vicissim exhiberi sibi postulabat. Denique Georgius Luneburgicus Dux à Cæsareis, quibus legiones suas tradiderat, quingentos milites repetebat eminus obsidendis Mindæ & Nienburgo. Id cum ipsi negaretur, apud Wahlium Cæsareum ducem asperius ea de re querebatur. Cui contumeliosis verbis Wahlius reponebat: ni à Cæsare expresse sibi injunctum foret, ut ipsum ad pueri instar tractaret, mox graviora sensurum. Quæ contumelia acerrime Ducis animum mordebat; præsertim cum paulo post à Cæsare ipsi cum Electorum consensu injunctum foret, ut præsulatu & urbe Hildesiensi cederet. Unde multis spes surgebat, ipsum ita graviter offensum ad Suecorum partes rediturum. Et jam misso ad Salvium Cancellario Drebberno de affectu suo in Suecos prolixe testabatur, præterita excusans velut necessitate extorta. Nec eo secius inter ista amicitiæ incitamenta Nagelium subtribunum Nienburgi præfectum amplis promissis solicitaverat, ut id oppidum

1. Jun.

Georgius Dux Suecis insidiatur.

1637. dum sibi traderet; qui tamen fidem potiorem habens de istis corruptionibus ministris Regiis indicium faciebat.

Landgravii acta. §. 28. In Hassia Gleenius iterum incendiis rapinisque, & omni sævitiæ genere multum damni dederat; cui repellendo Landgravius Kingium cum Suecis legionibus nuper ad Visurgim progressum in auxilium evocabat; qui & recta Cassellas adproperabat. 19. Apr. Conjunctæ Landgravii atque Kingii copiæ bis mille quingentos equites, quatuor peditum millia explebant; queis impar hostis, qui vix tria millia conficiebat, consistere non ausus in Fuldensem præsulatum se recipiebat; amissis non paucis, qui segnius abitum moliti erant, & oppressis, qui Allendorfi hospitabantur. Apud Eschwegam quoque aliquot turmæ dissipatæ; cum vicissim Croatæ non paucos palantes interciperent. Sed cum mox Gleenius accessu Lamboji & Wahlii è Westphalia auctus Suecis Hassicisque prævaleret, placebat hisce ad Visurgim denuo concedere, ut Rudwenum sibi sociarent, qui modica cum manu Lœwenfœrdam interim, & Diephoitam ceperat, & nunc Melandro junctus Vechtam oppugnare constituerat. 27. April. Eo consilio isti Allendorfo motis castris, transitoque apud Cassellas ponte navali, Rintelium perveniunt. 5. Maji. Isto in itinere ducenti hostium equites, centum dragonum à Wahlio in Hassiam ad abigenda pecora missi, in viginti Hassicos equites incidunt, à quibus retrocedentibus ad primum suorum agmen pertrahuntur: unde fusi Petrum Goetzium subtribunum cum præfecto turmæ, ac dragonum centurione, simul gregariis centum in Suecorum Hassorumque manibus relinquunt. Reliqui ad vicum quendam se receperant, in quo ducenti suorum equites hospitabantur; qui sociis subventuri parem cum ipsis fortunam subeunt, præfecto turmæ, multisque ductoribus desideratis. Cæterum cum hostis Landgravium, Kingiumque non insequeretur, hi Vechtam invadere constituunt; quam initio, quoad de motu hostium constaret, eminus per equites claudunt. 29. Maji. Sueci Hassicis juncti Vechtam capiunt. Inde cominus intentata vi, Lautersheimium tribunum oppidi præfectum ad deditionem compellunt, qui militari more Rhenam dimittitur. Inde Bilefeldam itur, quam Bosius tribunus cum tribus equitum turmis, & ducentis peditibus insidebat; qui cum alio se recipere conatur, repentino istorum adventu clauditur, & mox deditione facta oppido excedit; invito tamen Landgravio Kingioque, gregariorum plerique abstracti, ut tribunus cum solis ductoribus ad suos perveniret. Qui Lemgoviæ tendebant hostes mature Paderbornam se subduxerant. 23. Jun. Inde constitutum fuerat, adscito Ranzovio, qui pro Gallis duo militum millia istis in oris conduxerat, Hermansteino succurrere. Sed cum id fame subigente hosti cessisset, Landgravius in Paderbornensem præsulatum regressus Gesecam occupat, eoque ansam dat Joanni Wertano, qui post captum Hermansteinum Hanoviam circumsidere cœperat, hac omissa in ipsum arma convertendi. Quem declinans Landgravius Rintelium recedebat, ponte ibi structo hostem expectaturus.

Sueci amittunt Rateнaviam; §. 29. Enimvero ad Albim, postquam Banerius Torga se in Pomeraniam receperat, res Suecorum plane collabi. Nam Clitzingius & Damianus Vitztumius hic Saxonicarum, ille Brandeburgicarum copiarum dux, junctis viribus Ratenaviam primo invadunt, quam præfectus citra moram dedit. Havelbergam; 27. Jul. Havelbergæ, quam centum viginti tantum pedites tuebantur, impetu expugnatur; & nonaginta duo, quos inter unus & viginti ductores, cæduntur, reliqui cum tribuno Thoma Thomæ F. capti. Werbensis Werbensis castellum, cui abunde de annona & adparatu bellico prospectum erat, excubiarum præfectus Ruthius, ne defensionem quidem ausus hosti oblata ultro deditione tradebat; ob quod flagitium Wismariæ post capite pœnas luit. 1637. mummenrum; 5. Aug. Ast Dœmitzæ præfectus Otto Sackius subtribunus quam hostis semel iterumque offerebat deditionem adspernari. Dœmitzam; Unde adversus acerrime resistentem hosti omnia expugnandis vi oppidis reperta adhibebantur, & post accessus factos cuniculus sub unum propugnaculum agitur, ac tormentis munimenta valde lacerantur. Unde cum obsessos pulvis tandem deficeret, nec sat militum foret tam latæ ruinæ tuendæ, honestis conditionibus ea arx Clitzingio deditur.

§. 30. Hinc ad invadendum Luneburgum Cæsarei cum Saxonicis & Brandeburgicis se adparant. Luneburgum & Winsenam. Sed eos Luneburgici præveniebant, ne id oppidum in alienas manus incideret, non sine verborum asperitate expostulantes, quid ipsis sua cum urbe negotii esset? Quia tamen in eo omnes conveniebant, ut Sueci inde expellerentur, facile controversia inter ipsos composita fuit. 27. Jul. Petierant urbis decuriones id præsentientes à Banerio, ut cum ea situ & operibus parum munita foret, nec ad receptum Suecis inserviret, legio præsidio imposita amoveretur. Ab eo Hamburgum ad Salvium remissi, alios mox Cellas ad Fridericum Ducem ablegant petentes, ut propinquantes urbi copiæ tantisper detineantur, quoad amice cum Suecis transactum fuerit. Placebat autem Banerio, Stammeri quidem legionem ex urbe deduci, modo oppidani caverent, conventionem cum Suecis initam sartam fore tectamque, & Calebergam arcem ipse Stammerus cum ducentis peditibus insideret, cui omnia necessaria ex urbe suppeditarentur. Stammerus quoque jubetur, si necessitas aut defectio oppidanorum sibi geret, in arcem refugere, & ad extremum se defendere. Ast in urbe cives Senatui discordes, autore potissimum Joanne Sternio typographo, jactare; de conventione, quam cum Banerio senatus fecerit, nihil sibi constare; Principi se fide obstrictos, in quem pugnare nolint; simul atrocia Senatui minari. Et frustra erat Stammerus, istis conciliandis sese interponens; cui aperte declarabant; adversus Cæsareos & Electorales ad extremum se cum ipso urbem defensuros; in Georgium Ducem ferrum non stricturos. 28. Aug. Post cum idem arci de aqua necessaria prospicere vellet, siphones machinæ qua aquæ sursum levantur ab oppidanis obstructos reperit. Nec minus cum Lunensem portam consentiente senatu obstruere vellet, plebis concursu prohibebatur. 2. Sept. Inter hæc tribunus Wurmius cum quingentis equitibus à Duce Georgio aderat, statione post cœnobium Lunam capta. In eos cum displodi tormenta Stammerus juberet, cives prohibebant, addito, tribunus in arcem se conferret, urbis custodiam sibi curæ fore: qui adveniant hostes non esse. Mox ipse Dux cum reliquis copiis adest. 3. Sept. Unde Stammerus cum suis in arcem se recipit, cui ad defensionem sui nihil amplius supererat, quam ut igne dejecto urbem ad obsequium cogeret. Id quod cum citra exitium urbis fieri non posset, ad extrema hæc descendere dubitabat. Interea facile Ducem inter & cives transigitur, hisce ultro obsequium deferentibus, insuper habitis senatus delegatis, à quibus id tantum quærebatur, num cæteris cum civibus operam recuperandæ arci conferre vellent; addita increpatione cum super una aut altera re manere vellent. Admissi inde in urbem quingenti milites senatu inscio, mox treceнti; 4. Sept. & quod ab ignibus ex arce jactandis maximus metus esset, Dux Stammero denuntiat; si vel unicum ignitum globum in urbem dejiciat, ipsi

suorum-

1637. suorumque nemini veniam vitæ fore: simul undique aquarum copia disponitur restinguendis ignibus. Enimvero nihil ad sui defensionem ausus
7. Sept. Stammerus Calcbergam, & Winsenam insuper à suæ legionis milite infessam tradit; ac cum sexcentis militibus Wismariam pervenit; ubi statim in custodiam datus, ac militari judicio damnatus capite pœnas luit. Wismariam inde tentare hosti in animo erat, qui & Hamburgenses ac Lubecensens magnam vim pecuniæ annonæque in singulas hebdomades, quamdiu id obsidium duraret, poscebat. Sed vergens in hiemem annus, ac Banerius è Pomerania terga istorum infestaturus dissuadebat obsidium validæ urbis, & cui è mari subsidia quantalibet adduci poterant.

Landgravius in Frisiam penetrat. §. 31. Interea Landgravius & Kingius, postquam aliquandiu Rintelii hæsissent, per Mindam in præsulatum Osnabrugensem concedunt, adscita Gallorum qui è Belgio venerant, & Ranzovii manu, ac Furstenaviæ obsidium circumponunt. Circa hanc cum plures dies fategissent, in-
10. Aug. tellecto hostes in Westphalia copias cogere, ac Cæsareos Brunsuicensem agrum propius venire, soluto obsidio Haselunam iter intendunt. Quanquam enim Banerius peteret hosti ad Albim grassanti obsistere, ac sibi incumbentem distrahere: Landgravius tamen id abnuere, qui captis apud Frisios Orientales hospitiis copias se suas ita refecturum sperabat, ut adjunctis post Electoris Palatini novis delectibus quo placeret se convertere posset. Eodem ut sequi sibi cum suis liceret Kingius vehementer instabat, obtendens in mandatis sibi datum à Landgravio non discedere. Sed Landgravius id recusabat, causatus Batavos nolle extraneum militem ista in loca deduci. De cætero non alia sibi hospitia patuisse; & propere ista fuisse occupanda, antequam alii eadem præriperent, aut restagnantes autumno aquæ aditum intercluderent. Id quod ægre ferebant Rectores Sueciæ, velut Landgravius copiis Suecicis ad privatum duntaxat commodum abuteretur, de summa rerum parum solicitus. Quanquam non deerant, qui causam separati cum Suecicis legionibus Kingii hanc ferrent, quod singulares tractatus inter Landgravium, & Capitulum Monasteriense ac Paderbornense agitarentur. Quod uti nobis parum compertum, ita Landgravius ferebat; cum hostis Luneburgicæ ditioni propinquaret, satius esse Suecicas copias per oppida ad Visurgim distribui, & quantum posset annonæ iisdem è vicina regione importari. Quo conversus Kingius, adsumtis ex Osnabrugæ, Mindæ, & Nienburgi præsidiis, Lemgoviam scalis noctu admotis opprimit, Sperreuteri equitibus, qui ibi hospitaban-
11. Sept. tur abductis, direptoque oppido. Ranzovii tamen attenuatas valde catervas secum abducebat Landgravius, quod iste ipsi, ac multo minus Melandro subesse nollet, ad privata in Holsatiam negotia expedienda digressus. Porro Landgravius per Rheidanum agrum in Frisiam penetrans, quæ ultro tradere munita loca Comes recusabat, vi in potestatem redigebat, Grietsielam, Friedenbergam, castella ad Potshusam, & Delam. Sed dum
Landgravius moritur. obsidio Stickhusæ, qui munitissimus totius provinciæ locus, adsidet, gravi morbo correptus ex-
24. Sept. tinguitur, incertum fato, an alieno scelere. Sane Laurellius medicus fatebatur, Melandro autore, aut saltem conscio venenum ipsi propinatum fuisse.
30. Sept. Nec eo secius Hassici Stickhusam vi ad deditionem compellunt, inita cum Comite Frisiæ transactione, ut quindecim millia uncialium menstrui tributi ea provincia solvat; tuendis accessibus & munitis provinciæ locis viginti peditum cohortes, quinque equitum, duæ dragonum turmæ ibi maneant; reliquæ copiæ abducantur. Landgravio difficillimis 1637.
temporibus defuncto, uxor, Amelia Elisabetha, cordata & virilis constantiæ fœmina, commendatam sibi à marito liberorum impuberum tutelam suscipit, & cum iis Groningam se confert; in Hassiam redire tunc non ausa ob pestilentiæ contagium, & quod adversa sibi consilia hac rerum mutatione haut frustra metueret. Quanquam enim consi- Georgius
liarii Cassellani audita Principis morte statim pro- Landgravius Hassiam inferiorem captat.
vinciales & militem in verba filii cognominis adigerent, in quem & omnium animi proni reperiebantur: non tamen deerant, qui horum fidem solicitabant; quos inter Darmstadiensis edictum proscriptionis à Ferdinando II. conceptum, à Tertio confirmatum, sed hactenus nondum publicatum Cassellas mittit, una cum literis, quibus admini- 8. Oct.
strationem provinciæ ex Cæsaris autoritate sibi deposcebat, in refractarios atroces pœnas denuntians, & cominus ostentato Cæsareo exercitu. Mox edicto Hassiæ Ordines Alsfeldam ad conven- 29. Oct.
tum agendum evocat; intercedentibus Cassellanis, suique Principis causam asserentibus. Sed 22. Nov.
& Saxoniæ Elector eosdem literis hortatur, ut Cæsaris se voluntati, pacique Pragensi adplicent. His monitis ut pondus accederet, Goetzius cum exercitu suo Hassiam versus tendebat præmissis minacibus literis; ut extrema quæque expectent, ni Cæsaris arbitrio se submittant. Cui avertendo Melander adsumto Kingio in Hassiam properabat. Qui tamen, cum accessu plurium copiarum Goetzius augeretur, post retrocedere cogebatur; & Darmstadiensis regimen provinciæ à Cæsare sibi delatum, acrius poscebat. Unde Cassellani hortantibus multis Imperii Principibus, & flagitantibus Hassiæ Ordinibus Marpurgi cum Darmstadiensi tractatus suscipiunt. Ubi quanquam hic circa affectatam administrationem, damnique refusionem aliquam multis myriadibus taxatam, nonnihil remisisse videretur: tamen cum oblata ab ipso juramenti formula intolerabilis videretur, tractatus tunc incassum cadebat. Mox novo Cæsa- 27. Nov.
ris edicto Landgravii testamentum, & Ordinum juramentum novo Principi præstitum irritum declaratur; simul hisce injungitur, ut Darmstadiensem provinciæ administratorem agnoscant, copias suas Cæsareis jungant, loca occupata restituant, Pragensi paci se submittant, fœderibus exterorum renuntient; quod à Darmstadiensi hortatibus suis additis transmittitur. Igitur Land- 14. Dec.
gravia, cum Melandrum & Kingium hosti impares intelligeret, huic eludendo ac tempori extrahendo consentit, ut Cassellani tractatus cum Darmstadiensi instaurent, ut tamen quicquid conclusum foret, ab ipsius ratihabitione suspendatur. Quod consilium Suecicis per Germaniam ministris significat, de constantia circa sustinendam causam communem testata, & Suecorum auxilia rebus suis implorans.

§. 32. Porro post fata Principis Melander Land- Hassicorum post Landgravii obitum acta.
graviæ jussu rebus per Frisiam dispositis in Hassiam tendebat, ac juncto sibi apud Hervordiam Kingio. Quibus cum par non esset Goetzius, qui nuper duo militum millia ad Rhenum miserat, retro cedebat. Unde istis occasio dabatur munitis Hassiæ oppidis necessarias res inferendi. Sed cum iidem ulterius Goetzium insequi constituerent, hic vero accessu Wahlii, & octingentis equitibus, septingentis peditibus, à Georgio Luneburgico submissis augeretur, Lubbecam recedunt, Lemgovia à præsidio firmata. Inde hoste ingruente per Quackenburgam longius versus Amasin abeunt: mox copiis è Frisia aucti Leuenfœrdam & ad Huntam flumen regrediuntur, hautquidquam hostem lacessere ausi, etsi pares eidem judicabantur. Interim

1637. terim Goetzius & Wahlius Lemgoviam ad deditionem adigebant, & pacto violato omnes, qui Cæsareum sacramentum recusabant, spoliatos in captivitatem abstrahebant. Melander autem & Kingius serum Lemgoviæ auxilium molientes, cum hostem in se vertere viderent, denuo cedentes in diversa abeunt, & Melander quidem circa Coesfeldam, Lipstadiumque & vicina loca hiberna capessit; Kingius Suecicas legiones per oppida ad Visurgim distribuit: hostis Lemgovia & Bilefelda præsidio firmatis in Bergensem ac Marcanam ditionem concedit.

Meclenburgici Ducis ambigua consilia.

§. 33. Circa isthæc tempora Meclenburgicus Dux nova consilia coquebat, militemque comparare instituebat, provinciam suam Cæsareis pariter ac Suecis exoneraturus. Ac apud Cæsareos quidem jactabat, se copiis primo succinctum per tractatus Succos sua ditione, ipsaque Wismaria dimoturum, data pecuniæ summa. Apud Suecos ostendebat, delectus à se institui arcendis militum injuriis, & ut Brandeburgico Dœmitzam iterum extorqueret, quam hic velut hosti ereptam sibi vindicatum eat, Cæsare insuper vectigalia ad Albim isti donante. Suspicioni avertendæ ducem se copiis suis impositurum ferebat, qui clam juramento Reginæ esset obstrictus, de fide sua in eandem testatus. Postulabat præterea, ut loca sua extra Wismariam, Pœlam, Warnemundam, & Wustroviense castellum suo milite insidere daretur, provincia ab omnibus tributis, nisi quantum alendo Wismariæ præsidio requirebatur, immunis foret, ac ut super vectigali ad Warnemundam cum ipso transigeretur. Circa Wismariam, cujus cessionem aperte postulare non audebat, tractatus cum ipso institui volebat in speciem duntaxat, ut hoc obtentu Cæsareos ab ejus urbis obsidio, ac vastanda sua ditione averteret: Sueci contra spargerent, sibi non displicere super ista urbe cum Duce transigere, modo hic Cæsaris consensum ad id negotium obtinere queat. Enimvero nihil horum Suecis ad palatum erat; quin ne quid insidiarum subesset, accuratius custodiendæ Wismariæ invigilabant; simul Stammeri legionem, quæ post deditum Luneburgum eo accesserat, inde amovent, quod milite è Meclenburgica oriundo fere constaret. Interim Wismariæ præfectus Jonas Lilliesparrius hosti semel atque iterum damnum dederat, Schœnbergio subtribuno Cæsareo cum suis oppresso, & centum peditibus cum centurione, qui Schwanam insidebant abductis. Ejusdem quoque jussu Ewaldus Bruno subtribunus cum quadringentis militibus duas Cæsareorum legiones Wahrenæ considentes ad includendam eminus Wismariam delet, cæsis plerisque & supra quinquaginta captis, quos inter duo turmarum præfecti, totidem optiones cum quatuor signis, & plus quam quadringentis equis; solus Cnœckenbergius tribunus cum subtribuno, monstrantibus per paludes viam rusticis, pedes evaserat. Porro Georgius Luneburgicus Dux Cæsari promiserat, si ditio sua à Suecis repurgata foret, se reliquas suas copias Cæsareis ducibus subditurum. Ejus promissi Cæsar post receptum Luneburgum ipsum monebat; nec minus Cæsarei duces valde laborabant, ut eundem plane suis partibus adjungerent. Quo fine & Goetzius Cæsarem triginta uncialium millia poscebat, corrumpendo uno atque altero Ducis ministro. Ita persuasus Dux cum Cæsareis tractatus suscipit, ac ipse cum Gœtzio & Wahlio Hamelæ congreditur, consiliis adversus Suecos cudendis. Et postquam octingentos equites, septingentos pedites istis concessisset, cum reliquis Minzelii in Comitatu

Wismarienses hostem carpunt.

24. Octob.

1. Dec.

Georgius Luneburgicus hostem se Suecis fert.

Schauenburgico munitis castris considet, qua poterat Succos carpens. 1637.

Erfordienses ab hoste solicitantur.

§. 34. Dum Banerius apud Torgam metatur, hostis interim Suecos Erfordia dimovere laborabat, cui eminus circumsidendæ cum magna parte legionum Galassicarum Gleenius è superiore Germania accesserat. Quicum non nisi per modicas velitationes certatum, quarum una quinquaginta equites urbe progressi, peditum manu succenturiata, cum trecentis hostium equitibus sub ipsam urbem strenue confligunt, ac triginta amplius cædunt, sauciantve, quos inter subtribunus & turmæ præfectus, suorum duobus tantum desideratis. Sed quia validæ urbis obsidium longi temporis multique sumtus futurum erat, vicino insuper tractu non parum vastando; compendiosius videbatur oppidanos in Suecos concitare. Quo fine à Cæsare literæ scribuntur, queis ipsos accusat, quod nulla necessitate Suecicum præsidium admiserint, postulatque ut eodem amoto Cæsareum militem recipiant, quamdiu periculosa hæc tempora durent, & de cætero ad Pragensis pacis leges se componant. Eas literas Griesheimius in urbem mittit, destinari petens, quibuscum ipse colloquatur. Ast senatus oppidanus ad literas Cæsaris respondet; vi se compulsos, & nullo in vicinia auxilio cum Suecis transegisse, quos nunc amoliri in sua potestate non sit; tum hostilia deprecantur. Griesheimii quoque congressum abnuunt. Post Banerio in Pomeraniam cedente, Saxoniæ Elector obsidium urbis simulans, Bosium tribunum cum quinque legionibus equitum ad alterum ab urbe milliare accedere jubet; literisque civium animos sollicitat. Sed vicini Duces Saxoniæ, Altenburgicus, Vinariensis, & Isenacensis ditionibus suis metuentes, si obsidium urbi circumponeretur, interventu suo rem ad amicos tractatus deducere conantur: quo fine missis Erfordiam legatis id primo agunt, ut Goltzius tribunus cum sua legione urbe ultro cedat. Sed cum oppidani ostenderent, id penes se non esse, Cyriaciburgo à Suecis insesso, de armistitio proponunt, & ut urbs de suo Goltzii legionem alat; nec à vicinis tributa amplius exigantur, aut hostilia in Electoris ditionem exerceantur. Hæ conditiones oppidanis quidem probabantur; sed Goltzium rationem utrinque momenta ancipitem reddebant. Nam admissis istis, omnia tributa simul media legionum augendi, & Cyriaciburgo prospiciendi, aliosque sumtus tolerandi adimebantur, totaque vicinia Cæsareorum & Saxonicorum quietis usibus relinquebatur. Ast si abnueret, metus erat, ne Saxo obsidii obtentu copias suas per eum districtum disponeret, ipsumque tributis exutum in summam egestatem conjiceret, cum ab urbe nihil exigere liceret. Unde mittebat, qui Banerii sententiam exquireret. Sed cum is longe abesset, nec responsum ita cito adferri posset, tandem & ipse in armistitium consentiebat; cujus leges erant, ne à vicinis Ordinibus Imperii ulla tributa, aliaque belli onera exigerentur, præsidium non augeretur, munimenta urbis ne ulterius firmarentur, commercia libera essent; vicissim adversus urbem ejusque agrum nihil hostile tentaretur, copiæque inde citra noxam deducerentur. Si inducias prorogare alterutri parti non placeret, quæ initio in unum mensem conveniebant, octiduum ante istis renuntiaret. Interim ad Cęsarem & Banerium super istarum prorogatione mitteretur. Istas Saxo probat, & Bosio, ut Erfordiensi agro excedat, hostilibus abstineat, imperat. Goetzius etiam qui sub exitum Septembris in Thuringiam perveniebat, Erfordiensem ditionem tangere vetabatur. Ast Banerio, qui de istis tractatibus antea nihil audiverat, id

19. April.

20. Maji.

24. Maji.

6. Jul.

19. Jul.

Induciæ cum Erfordiensibus fiunt.

30. Aug.

1637. id negotium plane displicere, ac inducias vehementer improbare. Quia tamen, quod jam conclusum erat, retractare non licebat ulterioribus
17. Sept. Goltzium tractatibus supersedere jubet; ac si oppidani frænum mordeant, ut in Cyriaciburgum digressus urbi se hostem exhibeat. Quia tamen istud armistitium rebus necessariis in urbem convehendis valde opportunum erat, id ut ratum esset, permittebat, ut ne tamen ultra duas septimanas prorogaretur. Postquam elapso ejusdem termino hostis illi non renuntiaret, Goltzius id suis rebus conducere ulterius non judicabat; quod legionem suam augere, aut munimenta urbis firmare ex pacto non liceret. Quia tamen oppidanos hactenus libertas commerciorum non parum delinierat, armistitium abrumpere, ne civium animos offenderet, non audebat. Et mediatores ut istud continuaretur, vehementer instabant. Pariter Erfordienses à Goltzio contendunt, ad Banerium scriberet, ut is in prorogationem, quæ & Saxoni placebat, consentiret. Quod & iste facit petens, ut mandata sibi ad tractandum transmittantur. Nec eo secius, quanquam Erfordienses de fide sua prolixe testarentur, Gyriaciburgo diligenter prospicit, & quid in omnem casum ejus præfectus sequi debeat, præscribit. Ast cum Suecorum res per Pomeraniam durius se habere viderentur, Erfordienses animis cum fortuna mutatis mediatores circa
16. Dec. ca altioris indaginis interpositionem solicitant; & uti apud Cæsarem cautionem super sacris aliisque sibi procurent; qua obtenta à Banerio deductionem militis Suecici petituri sint sed cum Goltzius super ejusmodi destinatis quereretur, excusabant; id non alio fine fieri, quam ut coëuntibus jam Cæsareis & Saxonicis copiis obsidium urbe sua avertant, quoad resurgentibus Suecorum rebus istæ alio deducantur.

Ramsæus Hermansteino annonam infert. §. 35. Hanoviæ præfectus Ramsæus cum vicinis Moguntino, Darmstadiensi, & Francofurtensibus inducias ad Majum usque mensem pepigerat, queis inter alia cavebatur, ut Hanoviensibus præter cætera necessaria, frumentum quoque in ipsorum ditionibus coëmtum, in oppidum convehere integrum foret. Ita exhaustum fere oppidum omnis generis cibariis abunde instruitur. Hinc ad annonam Hermansteino inferendam animum Ramsæus intendit, cum fame acriter conflictanti; postquam quę Januario mense Hassici è Westphalia inferre conati erant, à Joanne Wertano sub obsessorum conspectu abrepta fuerant, profligatis sexcentis, qui currus onustos prosequebantur. Meliore successu Ramsæus duas naves annona onustas Hanovia secundo Mœno, non sentientibus Francofurtensibus, inde Rheno Hermansteinum dimise-
3. April. rat. Sed cum aliam post navem singulari astu in-
12. Maji. struxisset, ea Moguntiam præterlapsa Bingæ deprehenditur. Ita tandem arx natura & opere, munitissima, & tantum non inexpugnabilis, post absumtos equos, asinos, canes, feles, muresque ac glires, quarum octoginta ipse præfectus Burius ab-
Hermansteinum fame expugnatur. 16. Jun. sumserat, ad deditionem adigitur; quam Elector Coloniensis depositi titulo insidet, post Treviren si, aut ejus successori restituendam. Præsidium militari more Orsoyum usque deducitur. Copiæ quæ Hermansteinum circumsederant, fere Hanoviæ includendæ adducuntur. Ramsæus quippe incassum hactenus cum vicinis super prorogandis induciis agitaverat, quod iisdem Hermansteinum
Hanoviensium gesta. quoque includere vellet. Sed illis elapsis quod Moguntinus Hermansteino expugnando operam contulerat, navi quæ annonam, intercepta, isti se hostem denuo declarat, & cum trecentorum militum caterva Aschaffenburgum scalis summo mane admotis irrumpit, diripitque, præda Hanoviam avecta. Inde Slingstadio repente occupato trecentorum militum præsidium imponit. 1637.
Quod tamen mox Moguntinus auxiliantibus Francofurtanis iterum invadit, & post depulsum assultum, in quo suorum centum septuaginta desideraverat, deditione occupat. Hanovienses tamen inde egressi violato pacto spoliantur, & ad mutandum sacramentum adiguntur, obtentu sumto, quod secus atque conventum foret tympana pulsassent. Inde Hanovia iterum à quibusdam Cæsareis legionibus circumsidetur, intercipiendæ messi; quas tamen mox Landgravius Wilhelmus Paderbornensem præsulatum invadens eo avertit, ut Hanoviensibus messem suam nemine impediente colligendi spatium foret.

§. 36. Ita cum Cæsareos spes sua fefellisset Hanoviam fame expugnandi, tractatus instaurantur; quo fine jam à defuncto Cæsare Comiti Hanoviensi literæ tuti commeatus datæ fuerant, quod Ramsæus id ab se quæri professus esset, ut Comes Cæsari reconciliatus ditioni suæ restitueretur. Moguntiæ tandem intervenientibus Moguntini Darmstadiensis, & Francofurtensium delegatis transigitur, Alberto Ottone Solmensi Comite Hanoviensis vicem subeunte. Eo pacto Hanovia oppidum, totusque Comitatus, simul Philippus Mauritius Comes cum omnibus suis abolita ante actorum memoria, in Pragensem pacem recipitur. Cavetur quoque, ut cœnobium Schluchtera penes Comitem maneat; nec Hanoviæ præsidium nisi à Comite imponatur, quod tamen Cæsari quoque fide obstrictum sit. Ramsæo quinquaginta uncialium millia promittuntur, & ut prædia, quę à Suecis in Meclenburgica ipsi donata erant, commendatione Cæsaris retineat, aut aliis pari pretio donetur. Quibus re ipsa præstitis, & post transactionem hanc à Cæsare ratihabitam, de quo Moguntinus in se receperat, oppido se cessurum promittebat, missis tamen prius ad Kingium obsidibus tantisper detinendis, quoad ipse ad suos salvus perductus esset. Ea transactione perfecta, cujus etiam Wilhelmus Landgravius conscius dicebatur, copiæ Cęsareæ è Comitatu deducuntur, & commercia utrinque libere iterum exercentur. Sed cum non deessent Suecorum partibus addicti, qui super hac transactione cum Ramsæo per literas expostularent; ille sat acriter respondebat: in sustentationem præsidii à se viginti duo uncialium millia erogata, præter septuaginta duo millia, quæ ex præda redacta sint. Nec comsumtis omnibus quidquam sibi amplius superesse. Se utique conventa servaturum, si hostis quæ promiserit re ipsa præstet; de quo tamen cum antea non semel fefellerit, ipse dubitet. Etsi autem super Schluchtera cœnobio Wurtzburgensis Episcopus controversiam moveret; Moguntinus tamen negotii perficiendi cupidus Comitem, tunc in Batavis ex morbo decumbentem hortatur, ut insuper habito Wurtenbergensi in Germaniam redeat. Et ipse Comes eodem ire ardebat, cum non amplius esset, unde se sustentaret. Nec captum semel consilium mutare placebat, etsi Secretarius Gallicus Brasetus iter semel atque iterum dissuaderet, Regis sui nomine summam pecuniæ pollicitus, unde victitaret. Mox tamen tantæ festinationis fructus adparebat, dum Coloniæ possessione Cœnobii Schluchteræ, licet ante transactionem Passaviensem occupati, cedere cogitur, actione duntaxat reservata, & fructibus perceptis condonatis velut in magni beneficii locum. Ita emunctus Hanoviam demum adpellit. Ramsæus interim ita adversus vicinos se gesserat, ut omnes crederent, soluta pecunia & obsidibus traditis oppido ipsum cessurum; cum dissidium inter ipsum atque Comitem obortum remoram injicit.

Super Hanovia transigitur. 21. Aug. Comes Hanoviam redit. 3. Nov. 22. Nov.

1637. Iste enim ægre ferebat, Comitem pacto nondum impleto circa oppidanos militemque disponere, & Reginam Regnumque Sueciæ precibus publicis excludere. Unde cum suspicaretur id agitari, ut promissis haut impletis ipse per insidias oppido ejiciatur, subito ausu Comitem Hanoviensem in custodiam dat una cum Solmensi, qui tractatibus intervenerat. Mox militem denuo sacramento Reginæ Sueciæ adigit, & quæ defendendo oppido requirebantur, diligenter adparat infelici successu, qui sequenti anno memorabitur.

Ramsæus Comitem in custodiam dat. 13. Dec.

Cæsareorum destinata.

§. 37. Circa finem anni superioris Gallasius non ultra in Gallia consistere ausus in Burgundiæ Comitatum redierat. Sed deprecantibus id onus provincialibus, tum æmulatione Hispanorum, & successibus Suecorum ab Albim motus, ad Rhenum regressus ipse Friburgum in hiberna concedit, exercitum per transrhenanum tractum dispositurus. Quia tamen dira fames ad fœdissimos cibos provinciales ibi compellebat, nec quid esset unde miles reficeretur, in Franconiam & Sueviam abducendus idem erat; ubi insigniter augebatur, provincialibus, quos præter varias molestias fames premebat, certatim nomina dantibus. Conventum inter Cæsarem Bavarumque erat, Cæsareas ditiones, Circulumque Bavaricum, & quædam inde dependentia loca ab invasione hostium tueri, per reliqua Germaniæ loca bellum continuare; quod crederent, quocunque se Suecorum reliquiæ, (ita enim vocabant) verterent, omnia ita vastata esse, ut ipsa inopia attritas facile sibi delendas traditura esset. Gallis autem alium in Burgundia exercitum objicere meditabantur, adscitis ex Italia copiis, quorum ibi res defectione Rhætorum & Parmensis Ducis non parum tunc adflictæ fuerant. Rhæti quippe diuturna Gallorum apud se mora, & lasciviente ob non soluta stipendia milite offensi, clandestino cum Austriacis & Hispanis fœdere inito Rohanæum Ducem cum Gallicis copiis facessere jubent. Cui utique abeundum, simul omnia munita loca & regionis claustra tradenda erant, ni cum suis internecione deleri vellet. Parmensi quoque cum Hispanis clam convenerat; qui obtentu lustrationis præsidium Gallicum extra Placentiæ portas eductum exautoraverat.

Bernhardus Dux expeditionem in Germaniam agitat.

§. 38. Interim Vinariensis copiis per hiberna dispositis Lutetiam profectus, futuræ expeditioni necessaria tarde expediebat. Tandem obtenta pecuniæ summa circa finem Aprilis ad suos regreditur. Adjungitur illi Hailerius cum aliquot equitum peditumque millibus, qui Ducis imperio subesse jubebatur; quod Rex nondum suis auspiciis in Cæsarem bellum gerere, sed accessorii duntaxat vicem subire videri vellet. Et Dux Cardinalis Valettæ prægravem potestatem expertus non obscure jactaverat, hanc se sortem diutius tolerare non posse; ac nisi seorsim cui imperet exercitum accipiat, id se acturum, ut a Gallia plane se liberet. Eoque tandem ipse cum summa potestate bellum pro re nata gerendi mittebatur. Animus erat superato Rheno bellum ad Nicrum, Mœnumve, aut ipsum Danubium transferre. Id quod aversis in Banerium Cæsareorum viribus in proclivi fuerat, si Gallis eo anno res Germaniæ serio amplecti placuisset. Sed vel ærarii inopia, vel incumbens alibi Hispanus, vel artes ministrorum efficiebant, ut Ducis justo auxilio destituti ardor incassum caderet. Et credebantur pleraque ista à Josepho Patre provenire, qui per adversam Richelii valetudinem publica fere negotia tractabat; cui ob spem purpuræ Cardinalitiæ Pontificem demereri quavis ratione cordi erat. Pontificis enim gratia cum Bavarus floreret, cujus ditionibus bellum infundere Vinariensis ardebat, ejus impetum frangere inhibitis Gallorum auxiliis instituebat. Cæterum transeundo Rheno expeditissimum fuerat, si Vinariensis ponte Argentoratensi uti potuisset. Cui fini & antea Benfeldæ præfectus Quernheimius, & nunc misso Schafelitzkio summo exercitus quæstore ipse Dux apud Argentoratenses instabat; sed quibus fixum erat, neutralitatem à Cæsare ad tempus indultam non infringere. Pollicentur tamen, si alio loco Dux Rhenum transeat, & felici utatur successu, se pulverem ipsi globosque clam subministraturos. Inde de Lauffenburgo & Rheinfelda opprimenda consilia agitantur. Sed nec ipse Dux in tempore aderat; & Schafelitzkius, qui bis mille trecentis peditibus succinctus Ruffacum, Sultzam, Gebweileram, & Altkircham interea occupaverat, rem istam suscipere non audebat, quod equitatu destitueretur, & hinc Lotharingiæ Dux, inde Brisacenses imminerent. Interim spatium dabatur Cæsareis transitus Rheni à Sylvestribus usque oppidis ad Spiram occupandi, firmandique. Vinariensis quippe sub finem demum Maji movens ita postulantibus Gallis in Burgundiam irrumpit, ubi octodecim oppida arcesque machinis admotis in potestatem paucos intra dies redigebantur ad necessaria exercitui curanda, quod nihil annonæ in vicis reperiretur. Mox Lotharingiæ Dux, cui se Cæsareorum & Burgundorum manus sub Mercio adjunxerat, apud Crysam oppidum acie funditur, cadentibus suorum octingentis, mille ducentis amplius captis; quos inter Reuxius Comes tribunus, tres subtribuni, tredecim turmarum præfecti, alii ductores magno numero, sedecim insuper vexilla cum omnibus impedimentis. Reliqui Vesontionem refugiebant. 1637.

Dux Bernhardus in Burgundiam irrumpit.

Lotharingiæ Dux vapulat.

Vinariensis Rhenum transit.

§. 39. Hac victoria parta etsi Vinariensi aperta provinciæ paterent, ipsiusque copiæ annona & præda affluerent; potius tamen erat ad Rhenum vertere, copioso prius penu Mumpelgardæ instructo. In itinere Luderi arx per triduum tormentis quassata ad deditionem adigitur; præsidiarius miles solis cum gladiis dimittitur, qui tamen fere ad Ducis signa transit. Cum ad Rhenum progrederetur, Helvetii per literas postulant, ipsorum aut vicinas Austriacorum terras ne tangat; alias vim eidem oppositum iri. Ad ripam hinc Rheni nemo Cæsareorum ducum erat, præter Wertanum, qui jussu Bavari è Wetteravia cum tribus non amplius millibus eo se contulerat. Cum Argentoratenses denuo rogati pontis usum abnuerent, Benfeldense præsidium utilem Duci ad transeundum Rhenum operam præstabat, commodatis compluribus munitis cymbis, quæ ex Illa fluvio ad Rhenum curribus devehebantur. Consilio exsequendo selecti è quatuor legionibus pedites destinantur, quibus quingenti Galli è Colmaria, & ducenti Suecici Benfelda accesserant. Distrahendo hosti Hailerius cum Gallicis copiis, & tribus Germanorum equitum legionibus propius Basileam suggredi jubetur, velut ibi transitum Rheni tentaturus. Rosa & Caldenbachius tribuni ad Marckelsheimum, Tupadelius cum tribus legionibus ad Brisacum se ostendunt. Joannes Philippus Rheingravius peditatum & tormenta Ensisheimo admovet, quod & paucos post dies impetu expugnat. Omnibus dispositis Schœnbeckius tribunus ad Rheinaviam militem trajicit, ac in altera ripa tria majora navigia in potestatem redigit, quibus aliquot peditum centuriæ transportatæ commodo loco apud Wittenweiram subitario opere castellum excitare incipiunt.

13. Jun.

18. Jul.

27. Jul.

1637. 23. Jul. cipiunt. Pluribus subinde accedentibus, auctoque opere Wertanus subito cum octodecim equitum turmis ingruit: qui objecta peditum manu primum sistitur, inde majorem quam ceciderat numerum jam transmisisse sentiens, à Duce longo spatio repellitur. Mox munimenta eo tractu ab hoste excitata deseruntur. Rogabantur inde Argentoratenses, ut machinas saltem & impedimenta per pontem suum transire permitterent; quod ab ipsis recusatum. Indulserunt tamen, ut sex navigia majora apud ipsos emerentur. Paulo post Wertanus pluribus copiis auctus in castella cis Rhenum excitata summis viribus impetum dat, animis militum vino efferatis. Sed fortiter exceptus post duarum horarum pugnam repellitur, ad mille suorum caesis, aut sauciis. Biduo post à Duce caterva octoginta equitum emittitur, quam ipse cum quinque alis, insequitur. Sed istam Wertanus exceptam rejicit, quadraginta caesis. Dux ipse post tubos in primum Wertani agmen displosos retrocedit. Interim Wertanus tredecim Croatarum & Hungarorum centuriis firmatus fuerat, qui in pabulatores, sub ipsa hostium stativa incautius progressos, repente impetu facto plurimos istorum abducunt. Paulo post pacem praedam Wertanus captabat, omnibus Croatis, & cataphractorum legione assumtis. Sed Wilhelmus Otto Nassovius Comes subtribunus, qui protegendis pabulatoribus cum quadringentis equitibus in vicina sylva latitabat, erumpentes Croatas fundit, cataphractisque impingit; mox totum Wertani agmen praecipiti fuga in castra pellit, multis caesis, triginta captis. Interea Dux magno cum labore machinas, & impedimenta, Hailerium que cum Gallis Rhenum transire tergiversantibus traduxerat, ponte navali extructo, ad quem Argentoratenses navigia & alia necessaria subministrabant. Inde aliquoties Wertanum subito opprimere, aut ad praelium elicere tentabat. Sed hic commodis ac munitis locis se tenebat, undique excitis copiis indies valentior, penuque Offenburgi congesto id agebat, ut Ducem ad Rhenum sisteret, defatigatumque & inopia attritum trans flumen cedere cogeret. Nec ut hic vi perrumperet, minuentes indies morbis copię, & maxima pars equorum mortua prohibebant. Quae incommoda quo minus hostis sentiret, nova supplementa indies accedentia efficiebant. Equidem ut è Gallia validae sibi copiae submitterentur, & ipse Dux, & Succorum nomine Grotius Legatus diligenter instabant, quod totis viribus in Pomerania urgens hostis impressione in superiorem Germaniam facta non parum distrahendus erat. Quibus ample promittebat Rex, designatis etiam, quae magno numero illuc ire deberent legionibus. Sed nec veniebant nisi paucae tironum centuriae, & quae sub Hailerio aderant copiae à Rheno longius abduci recusabant, quae & ipsae ad quatuor fere centurias redactae erant, dum Hailerius missionem non modo petentibus dat, sed & ultro offert non petentibus. Unde & Dux jactabat, videre se id à Gallis agi, ut ipsum perdant, quomodo Rohanaeum apud Rhaetos perdiderint. Se vero daturum operam, ut si pereundum sibi sit, honeste pereat. Quae ipsius minister Ponica palam Parisiis, non tamen velut à Duce jussus, profitebatur. Etsi & hunc Galli quotannis octodecim librarum millibus datis sibi devinxerant, quo dominum ipsius pro lubitu versare possent. Ac revera Galli metuebant, ne Dux trans Rhenum pede fixo fraenum morderet, nec uti hactenus dicto foret audiens. Igitur hic cum imparem se hosti videret, castella in utraque Rheni ripa & insula interjecta Manicampo, Gallisque custodienda tradit, aut servanda, aut ipsorum cum dedecore amittenda; quibus quatuor Schmidbergii cohortes Germanorum addiderat. Ipse cum suis in Alsatiam regreditur; ubi missa peditum manu Marckelsheimum à centum praedonibus infessum expugnat. Hinc relicto Rheno in praefecturam Bruntrutensem seu Delspergensem vallem se penetrat, ubi magna vis equorum inventa, ut equitatus ejusdem brevi se insigniter reficeret. Magna quoque è Burgundis praeda agebatur. Nec minus peditatus gliscere, novis legionibus conscriptis, veteribus suppletis, quod magna vis pecuniae è Gallia submissa foret. Equidem Helvetii ob impressionem in praesulatum Basileensem fremebant, Romanis praecipue ritibus addicti. Quos tamen misso Schafelitzkio placatum ibat; iidemque cum suis subjectis nihil injuriae inferri viderent, resederunt irae, ac forum Vinariensibus libenter praebitum.

Marginal notes (left column): 31. Jul. — 2. Aug. — 7. Aug. — 11. Aug. — Dux Bernhardus à

Marginal notes (right column): 1637 Rheno recedit. 29. Sept. — 5. Octob.

§. 40. Digresso Duce Wertanus castella ab isto ad Rhenum structa expugnare constituit, copiis trifariam divisis. In Alsatica ripa, ubi minus firmum erat castellum, ipse cum majore parte copiarum rem gerit. E Brisgovica ripa Enckefortius invadit. Pontem Wurtzius tribunus imposita navigiis manu petiturus erat. Manicampus, cui castellorum custodia à Duce tradita erat, tunc ob adversam valetudinem Argentorati aberat, de suorum virtute securus, cujus quidem specimina isti tunc edidere valde ingloria. Trecenti quippe, qui extremum in ripa Alsatica castellum obtinebant, Wertano ingruente, eminus audito tubarum clangore nondum emisso telo arma projiciunt, pars navigiis insilientes, caeteri fuga per pontem arrepta, quo per modicum Rheni brachium insula adibatur, ponte post se dejecto; paucos serius molientes hostis in castello deprehensos caedebat. Wertanus reparato ponte in insulam transmittit, summa vi in isthoc castellum impetum facturus, quod crederet, Gallos ideo prius deseruisse, ut hoc tanto acrius defenderent. Sed centuriones nullo emisso telo statim arbitrio hostis se permittunt, nulla ignaviae causa allata, nisi quod de vilitate vestium protestarentur. Restabat primarium in altera ripa munimentum, cui Enckefortius propinquaverat. In id cum Wertanus ex insula semel tantum machinas interjecto Rheni alveo displosisset, praefectus Privatus statim animis concidens deditionem malignis quantumvis conditionibus petit; & cum Wertanus subtribunum intus misisset, cum toto castello circumducit, ac de penuria annonae, & adparatus bellici questus, arbitrio se hostis permittit. Wertano ingresso Galli statim funes ignitos jussi extinguunt, & arma deponunt, in lacrymas effusi, hostibus tantam imbelliam mirantibus. E Schmidbergii peditibus vix sexaginta aderant, qui è separato castello acriter resistebant, nonnullis hostium prostratis. Sed tandem & ipsi se dedere, ac Caesarea subire signa coguntur. Augebat flagitium, quod istis castellis de annona & adparatu bellico saltem ad integrum mensem prospectum esset; cum hostis haut paratum se obsidio fateretur, ac vix per triduum ob inopiam & imbres ibi subsistere potuisset. Ac querebatur apud Wertanum Privatus iste non sine lacrymis, ante octiduum Regi ab se castellorum delineationem missam, addita asseveratione illa invicta esse, ac nullam hostium vim metuere. Pari socordia Galli qui munimentum ad Drusenheimum insidebant, ostentatis tantum tormentis deditionem expetunt; quos Caesarei exarmatos cum albis baculis Hagenoam dimittunt. Ita

Marginal notes: Munimenta ad Rhenum ab hoste expugnantur. — 22. Octob.

1637. recuperato Rheno Cæsarei in hiberna discedunt. Argentoratenses, quod Vinariensem sublevasse viderentur, omni subvectione secundo aut adverso Rheno jussu Cæsaris excluduntur. Qua re plebs offensa veteres amicos respectare: sed Senatui fixum sedebat neutri se parti hoc bello addicere. Sub finem anni Wurtenbergicus Dux in durissimas conditiones, quibus mutilata ipsi ditio restituebatur, meliorum desperatione consentiebat. Etsi ne Twila inexpugnabilis arx, quam Cæsar sibi stipulatus fuerat, tradi posset, à Vinariensi prospectum erat, qui præfectum Widerholtium promissis, & data grandi pecuniæ summa sibi adjunxerat.

Controversia circa successionem Pomeraniæ, & tam Suecorum quam Brandeburgici rationes.

§. 41. Hoc anno controversia circa Pomeraniam magna contentione à Brandeburgicis agitabatur morte Bugislai XIV. ex Pomeraniæ Ducum stirpe postremi; cujus hereditatem cernere omnibus modis cupiebat Elector Brandeburgicus, passimque jactato suo jure Succos velut alienæ rei detentores in invidiam vocare satagebat. Quibus utraque pars rationibus certaverit, non abs re fuerit cognoscere. Et nitebantur quidem Sueci jure belli, velut qui Cæsarem sibi hostem Pomerania depulerant, eandemque post retinebant, cum Elector suscepta Pragensi pace hostilia induisset. Etsi Gustavus Rex ob communia sacra, & cognationem, qua Electori & Pomeraniæ Duci jungebatur, belli jure decesserat, idque in fœdus mutaverat, quo sibi reservaverat, si Dux nulla mascula prole obiret, antequam Elector velut *præsumtivus hæres* id fœdus ratum habuisset, aut ad provinciam liberandam reipsa auxilii quid contulisset, Rex ejusque successores eandem sequestratoria & clientelari protectione obtinerent, quoad super successione fuerit transactum, & à successore sumtus belli absque Pomeranorum onere refundantur, hocque fœdus ratihabeatur. Elector contra eam sibi provinciam deberi ferebat vetustis pactis, per quæ controversiæ inter antecessores suos, Pomeraniæque Duces ita compositæ sint, ut horum mascula stirpe extincta provincia illa ad Brandeburgicos Marchiones devolveretur. Ea pacta per Cæsares & Imperii Ordines confirmata, singulis Ducum successionibus renovata, per simultaneam investituram, & provincialium Ordinum homagium stabilita. Neminem fuisse hactenus, qui sibi super eo jure litem intenderit. Suecos ipsos id nunquam in dubium vocasse, ac titulum Ducis Pomeraniæ sibi citra scrupulum tribuisse. Sueci contra eam successionem suo loco relinquebant; sed hac Germaniæ facie præstantius sibi jus esse rebantur, quo Electoris actionem non quidem plane abolere, sed suspendere tantum, quoad pax reducta foret, cupiebant. Equidem se Pomeraniam velut belli præmium obsitum Sueciæ opportunum respexisse; non tamen ut isti postulato mordicus inhærere decreverint, quin pro successu armorum eo vel cessuri vel aliam satisfactionem admissuri sint. Id quod Electori multis documentis constet. Ita Elector per Suecorum prætensionem jure suo non privabatur, sed id negotium ad futuros pacis tractatus rejiciebatur.

De reservato fœderis Pomeranici.

§. 42. Enimvero eousque expectare Brandeburgico serum videbatur, qui statim provinciæ possessionem arripere gestiebat. Idemque eludendis Suecorum rationibus jactabat; ultimum fœderis caput solius Gustavi Regis reservatum esse, in suam fraudem adjectum, cui Dux & Ordines provinciales contradixerint. Nec hisce in id consentire per vetera pacta licuisse. Se quantum res tulerit fœderis conditiones implevisse. Et quicquid de fœdere sit, rem inter alios actam sibi fraudi esse non posse, cujus jus in Pomeraniam non ab ultimo Duce, sed Cæsarea investitura, & vetustis pactis promanet. Ei reservato à se omni occasione contradictum; ex superfluo tamen vivo Gustavo Rege, & post ejus fata contendisse, ut abolito eodem sibi caveretur, à morte Ducis successioni suæ remoram non injiciendam. Jus belli à Suecis jactatum huc non non pertinere. Regi cum Imperio & peculiariter cum Electore & Duce nihil hostile intercessisse; ipsis negotii nihil fuisse cum copiis à Cæsare in Borussiam missis, quas iste belli in Germaniam translati causam attulerit. Ita cum à belli causa Elector & Dux immunes sint, ex eodem Regi in Pomeraniam jus quæri non potuisse. Præsertim cum Rex initio declaraverit, se venisse, ut vicinos suos liberaret, non ut cuipiam sua eriperet, aut fines Regni proferret. Absurde jus belli adversus eos, quos liberatum venias, jactari. Ducem ipsumque Electorem licet milite Cæsareo pressos bellum adversus Cæsarem non habuisse, nec per eundem ditionibus suis ejectos. Neque Regem Cæsari velut hosti suo id potuisse adimere, quod hic pro suo non habebat; sed quod ab illis possidebatur, quos amicos Rex agnoscebat, nullo belli consortio implicitos. Denique jus belli non ulterius extendi potuisse, quam ut exemplo Cæsareorum & ipse copias suas illis è provinciis aleret. Ita subverso jure belli, fœderis, quod in hujus locum subiit, & ex eo firmitatem suam mutuatur, vim expirare.

§. 43. Sueci contra disserebant; Discrimen ultimi capitis in fœdere à prioribus in eo verti, quod hæc Regem ac Ducem simul, illud solum Regis commodum spectet, & in hujus solius gratiam fuerit adjectum. Unde ut id caput peculiari modo conciperetur Regem permisisse, Ducem cupiisse, quo hic apud Electorem excusatior foret, velut per præsentem exercitum ad isthoc annuendum compulsus. Ducem equidem & Consiliarios ob Electoris respectum non lubentes huc descendisse: Rege tamen instante manus dedisse. Rationes belli & salutis, quæ ex apicibus legum non pendeant, præsenti fœderi adversus vetusta pacta favere. Electorem conditiones fœderis non implevisse, cum nec fœdus ratum habuerit, nec ad Pomeraniæ à Cæsareis liberationem quid contulerit. Quin reservato isti semper contradixisse, nec nisi isthoc excluso ad fœdus ratihabendum se obtulisse. Eundem à Rege in societatem vocatum cum promisso Pomerania defuncto Duce cedendi, semper abnuisse. Conjunxisse post copias cum Suecis, sed sero & elapso jam tempore istas conditiones implendi; easdem brevi revocatas; mox hostem induisse. Sane Electorem fœdere, in quod nunquam consenserit, non teneri, nec impediri, quo minus per idonea media jus suum persequatur. Nec eo secius ex fœdere Sueciæ jus quæsitum, quod & ipsi per licita media asserere fas sit. Cæsarem porro Regis utique hostem extitisse. Ejus copias Ducem & Electorem ditionibus suis recepisse, aluisse, super earum injuriis in Cæsaris aula querelam movisse, ex ipsorum terris in Borussiam adversus Regem exercitum eductum. Unde Regem stricto jure Electorem, Ducemque hostium numero habere potuisse, velut hostis sui vasallos ac cives, id quod & Rex Legatis Pomeranicis, ad ipsum in portu Elsnabbensi accedentibus, denuntiaverit. Equidem Regem scripto publico testatum, nil sibi hostile adversus ullum ex Ordinibus Imperii esse, nec arma sua in eos stringi; non quod jure id facere non potuerit, sed suadente prudentia, quod levius sibi bellum speraret, si Ordines hac declaratione in societatem, aut saltem ut neutris partibus se darent, permovere posset.

Suecorum exceptiones.

1637. set. Accessisse vinculum communium sacrorum & cognationis, ob quod Rex, si ullo modo rationibus suis se attemperarent, amicorum loco ipsos habere decreverat. Unde & Regem, cum Dux Stetino progrederetur, cum ipso transegisse, & ex fœdere deinceps, quam belli jure, agere maluisse. Post Pragensem pacem novum belli jus Suecis adversus Electorem natum, ex quo Pomeraniam ipsis detinere fas sit; dum is junctis cum hoste copiis varios hostilitatis actus in eos exercuerit.

Brandeburgici replica. §. 44. Hæc facta cum Brandeburgicus abnuere non posset, reponere tamen conabatur: Pacem Pragensem à se non factam, nec eo nomine litem sibi intentari posse. Nullo Suecis fœdere junctum fuisse, nec defectionis argui posse, quod aliorum exemplo cum Cæsare in gratiam redire voluerit. Cum Sueci defensionem ipsi præstare non possent, iniquum fuisse à se postulari, in illorum gratiam se suosque manifesto exitio exponeret. Quin nec eo ipso tempore Suecos sibi de Pomerania cavere voluisse. Suscepta pace Pragensi sibi non fuisse propositum Suecis hostilia inferre; nec se infensa orsum, aut in ipsorum fraudem cum hoste se conjunxisse; sed peditatu per oppida distributo equites, quo minus communi Imperii exercitui accederent, prohibere non potuisse. Potius cordi sibi fuisse amicitiam Suecorum colere, & cum ipsis pacem communem promovere, Sueciæ honorificam & tutam. A Suecis inde in suos hostilia multa patrata, quibus non potuerit non omnibus modis resistere. Nec ideo pacis cogitationes exuisse, nec à Suecis postulasse, ut ex aliorum libidine arma deponerent. Sed cum intelligeret, illis per pacem Pragensem non satis cautum videri, operam dedisse, ut peculiares cum iisdem tractatus susciperentur. Enimvero isthæc Suecis tanti non videbantur, quo minus Elector pro hoste ab ipsis haberi posset. Nam sufficiebat eundem paci Pragensi accessisse; quo facto non quidem perfidia se velut fœdere violato obstrinxerat, sed simplici ratione in hostem abierat. Vires defendendi ipsum aliosque Evangelicos defuturas non fuisse, ni inter se discordes à Suecis se disjunxissent. Et obtentu necessitatis consilia Electoris forte excusari, id autem non effici, ut ipse ideo Suecorum hostis haut sit. Nam quacunque de causa recepta Pragensi pace, cum neque amicus sit, qui in hostis partes concessit, nec neutrarum partium, qui super hoc cum bellantibus non convenit; nil superesse, quam ut idem hostis sit, quoad pace facta amicitia instauretur. Suecos non adeo à cautione Electori super Pomerania danda abhorruisse, constare ex iis, quæ quondam Francofurti cum Gœtzio Cancellario, & post cum Legato Gallico acta sunt. Enimvero Brandeburgicos cautionem flagitasse; mentem suam super Pragensi pace declarare, ac vicissim Suecis cavere noluisse, quod ab ipsorum partibus discessuri non essent; unde non consultum visum istam cautionem annuere mox ad hostem transituris. Pacem Pragensem acceptatam salva adversus Suecos amicitia, protestationem esse facto contrariam; & colores ejusmodi nimium quam dilutos. Post pacem Pragensem ambiguo hostilium initio id saltem constare, hostilia invicem exerceri. Tractatus ab Electore institutos tanti non esse, ut is ideo hostis esse desinat. Denique quod tanta cum invidia subinde Gustavi Regis Germaniam ingredientis testatio occinatur, sane istum ab initio de dilatandis finibus non cogitasse; sed post arridente fortuna, uti solet, invitantem honestam occasionem Regnum firmandi repudiandam non censuisse. Eo fine Pomeraniam maxime opportunam Sueciæ visam, non ut Electori sua eriperentur, sed ut pensationem ex aliis belli jure hosti ereptis facta abunde ipsi satisfieret. A morte Regis hisce destinatis Suecos hautquicquam ita præfracte inhæsisse, ut ideo omnia sursum deorsum vertenda, & Electorem extreme offendendum ducerent; quin jam decretum de ista prætensione remittenda conceptum. Sed postquam Elector in hostium partes transierit, nihil nunc interesse, invito an volente isto Pomerania detineatur; quin vel Marchiæ insuper partem eripere fas esse. Gustavi Regis mentem haut fuisse, ut Elector aliique Protestantes, quocunque se gerant modo, ipsum an hostes sequantur, sana an prava consilia agitent, amicorum esse loco, ipsorumque bona sacrosancta haberi debeant; sed tunc demum, si & ipsi ad rationes ejus se componant, nec offensarum ansam præbeant. De cætero, naturali & omnium gentium jure fas esse, hostem & qui ejus partes sequuntur, hostium loco haberi, in istorum res invadere, eosdemque detinere, quoad bellum pace compositum fuerit. 1637.

Ordinum Pomeraniæ consilium super regimine ejus provinciæ. 25. Febr. 45. Porro vergente ad extremum Ducis valetudine Ordines Pomeraniæ Stetini coiverant, super regimine provinciæ post istius mortem decreturi. Qui deliberatione habita per deputatos Bielkio Legato declarant. Non præsentius sibi medium videri exitio à patria avertendo, quam si Electori Brandeburgico à se persuadeatur, ut quoad pax inter Suecos ipsumque composita sit, jus suum in suspenso relinquat, Pomeraniæ nihil hostile inferat, ac homagium ipsos eousque poscere differat. Interim regimen provinciæ Ordinum nomine administretur ad formulam ante triennium abhinc conceptam: literæ sigillo Pomeraniæ signarentur: Ducales reditus ad dissolvendum æs alienum adhiberentur, qui tributis militaribus & salariis ministrorum superfuerint. Ita Suecis satisfieri credebant, fœderique, quo Rex Ordines suis privilegiis relinquendos promiserat. Respondebat Legatus, cui isthæc non displicebant; ad Reginam se relaturum; simul duce mortuo Ordines se non turbaturum ea tamen lege, ut Electorem Pomerania arceant, neque consilio aut opera eidem, ut provinciæ rebus se immiscere queat, adsistant. Isti cum de excludendo Electore annuere se posse negarent, antequam sua placita isti exposuissent, literas tuti commeatus petunt deputatis suis ad Electorem mittendis. De quibus cum Wrangelio deliberaturum se Legatus reponebat. Ast mox cum scripto Ordines exhiberent, quæ verbis Legato exposuerant, hic multis modis ea interpolata deprehendebat. Nam & omnia Electoris adprobationi submittebantur, ac de suspendendo Electoris jure omittebatur; simul aditum erat, ne Sueci à se quid postularent, quod fidei Electori datæ repugnaret; & si Electori rationes suæ non probarentur, hæc omnia juri ipsius fraudi non fore. Quæ Legatus plane rejiciebat; nihil se cum Electore, professo Sueciæ hoste, aut cum alio sub istius ratihabitione tractaturum. Tum postulabat, fidem darent Ordines, si Elector propositis non annuisset, se non passuros, ut iste ullo modo Pomeraniæ se negotiis ingerat, nec jussa ejus accepturos. Id quod Ordines adspernabantur causati, præmaturum esse talia promittere: omnia prius ad Electorem relaturos, à quo si nihil obtineri queat, cum Suecis ut bonos viros decet, acturos. Scriptum ad mentem Legati emendatur. Porro Legatos ad Brandeburgicum ire parum Bielkio gratum erat, qui per literas ista agitare malebat. Sed cum isti obnixe proficisci pertenderent, magis non impediebat, quam annuebat, negatis commeatus li-

Ordines Pomeraniæ vacillant.

1637. *Dux Pomeraniæ moritur. 10. Mart.*

teris; quibus neglectis illi nihilo secius iter ingrediebantur. Vix Custrinum pervenerant, cum Dux extinguitur; (cui inter diuturnas super ditione ejusdem contentiones exequiæ demum die 25. Maji anni 1654. per Reginam & Electorem Brandeburgicum contigere.) Unde statim sequenti die Bielkius Ordines scripto ad fœdus observandum hortatur, ac ne permittant, ut Elector regimen provinciæ invadat, aut quid novet, actumque fœderi repugnantem exerceat. Alias se vindicando Sueciæ juri non defore.

Brandeburgicus possessionem Pomeraniæ apprehendere vult. 14. Mart.

§. 46. Ast Brandeburgicus absque mora possessionem Pomeraniæ capessere ardens, literis primo à Regina Sueciæ petit, Bielkio & aliis ministris injungat, ne se in suscipiendo ejus provinciæ imperio impediant. Inde edictum format typis excusum, quo Ordines provinciales monet, ut ipsum legitimum Principem agnoscant, nec per alios à debito obsequio abduci se patiantur. Ejus complura exempla in Pomeraniam perferenda Legatis Ordinum obtrudere conabatur, qui ægre tandem ad ministerium amoliebantur. Iisdem hoc responsi (*20. Mart.*) Elector dederat: se successioni suæ inhærere fœderis Suecici securum; de propositis per Ordines amplius deliberaturum. Dubitabant initio Suecici ministri, num serio res ab Electore ageretur; cum magis è re ipsius crederent, administrationem provinciæ Ordinum nomine interim geri, quam Suecis ansam dari regimen utique arripiendi. Ideo autem consensum suum dissimulasse, ne de suo jure quid remisisse videretur, & ut post Ordinum acta irrita declarare posset. Quam viam si Elector instituisset, forte & Sueci rem tantisper in suspenso reliquissent, prout tempora se darent expediendam. Nec eo secius Bielkius atque Wrangelius decernunt hostium numero habere, si quis Electoris edictum adferat, aut acceptet, eive obtemperet. Concipitur quoque contrarium edictum publicandum, ubi Elector regimen sibi vindicare instituat. Paucos post dies ab Electore tubicen adest (*Cui Bielkius resistit.*) cum pluribus edicti exemplis, ac literis ad Ordines pari cum edicto argumento & ad Bielkium, Wrangeliumque. Cui Bielkius in carcerem conjecto capitis supplicium intentabat, ni vidua Ducis intercessisset; cujus precibus datum, ut dimitteretur, monitus, ne is aut alius quispiam tali modo rediret. Edictum & literæ ad Ordines supprimuntur. Quæ ad Bielkium scriptæ erant, remittuntur aspero responso addito; absurdum esse, durante cum Suecis bello imperium velle exercere in possessa ab hisce, & ad quæ jus sibi tam insigne ex fœdere quæsiverint. Ei conatui se omnibus modis reluctaturum. Talia deinceps à se aut Ordinibus postulare supersedeat. Cæterum Ordines pronum in Suecos animum testati, quanquam haut volente Legato, tunc discedebant, paulo post conventu repetito mentem suam plene declaraturi.

Alia Ordinum propositio.

§. 47. Ordines denuo congressi, cum antea ab se proposita Electori haut probari intelligerent, huc jam descendebant, ut regimen provinciæ ad receptam hactenus formulam administraretur, sub Electoris tamen nomine, idque deinceps regimen Electorale Pomeraniæ appellatum, sigillo Ducali tantisper uteretur. (*2. April.*) Id decretum Bielkio scriptum exhibent, petentes, ut illud adprobet, & ad Electorem mitti concedat, qui id ab eo ratum haberi curent; testati tamen, fœderi se fidem præstituros. Et conabatur Philippus Hornius Præses, & Cancellarius Schwalenbergius Bielkio persuadere, ne sinistri quid ex hoc suspicetur, quod ea magis in speciem sint decreta, ut in posterum apud Electorem excusari esse queant. (*Quam Bielkius rejicit.*) Enimvero Bielkius ista plane respuebat, quod perspiceret, Electorem in hæc facile consensurum, cum hac ratione regimen provinciæ nulla cum Suecis antegressa transactione nancisceretur; hortaturque Ordines, ut hisce altius penetrantibus desistant. Petunt inde iidem, ut denuo deputatos ad Electorem mittere sibi liceat, qui primum proposita ipsi adprobare conentur, & ut tantisper ad sua digredi queant, ad Kalendas Maji huc reversuri. Quorum utrumque Legatus abnuebat, cui ejusmodi cum Electore commercia prohibere injunctum erat: Inutilem juxta & periculosam fore eam missionem. Si quid Electori utique denuntiare velint, scripto id facerent. Interim manerent, & deliberationibus suis summam manum imponerent, ubi antea promiserint. Alias creditum iri, id ab ipsis agi, ut extracto negotio pro successu rerum consilia capiant. Quod si tamen utique rem differre pertendant, sibi quidem haut injunctum ab ipsis decretum vi extorquere, sed rationibus tantum moræ periculum demonstrare. His insuper habitis Ordines discessum adornant, causati, multos ipsorum jam abiisse, aut non comparuisse, nec sine omnium consensu de summa rerum statui posse. Interim rem in integro relinqui petunt. Quod Bielkius annuebat, modo & ipsi interim ad sinistra consilia non descendant, nec Electori aditum ad regimen provinciæ concedant, aut ullos possessionis actus exercere permittant. Omissa porro legatione literas 6. April. ad Electorem scribunt, à Bielkio qua subjectionis quid præ se ferre videbantur emendatas, quibus alteram suam propositionem à Bielkio rejectam exponunt, utque is priori adquiescere velit, rogant testati, sibi non esse in animo jus ipsius infringere, aut officio se suo subtrahere; sed ut omnia in integro maneant, ac ruina patriæ avertatur; in quam is hostilia ne exerceat. Ast Electori fiduciaria ista 28. April. administratio plane displicebat, nisi saltem sub nomine ipsius gereretur. Cæsarem aliosque Imperii Ordines dissuadere, ne in eam consentiat. Simul omnibus modis Pomeranos in Suecos irritare conabatur. Ipse quoque indies magis in eos exacerbatus, & armis jus suum persequi certus undique consilium opemque expetebat. Jam paulo ante mortem Ducis rem ad Cæsarem detulerat; qui literis causam ejusdem Imperii Ordinibus commendabat, hosque ad auxilium isti ferendum excitabat. (*Brandeburgicus armis Pomeraniam vindicare constituit. 15. April. 20. April.*) Vicini quoque Reges, & Danus cumprimis stimulatur ostenso, quantum ipsius intersit, eam provinciam in pristino statu permanere, nec Sueciæ accrescere; utque Reginæ persuadeat; finibus suis contenta Electori debita ne affectet. Pariter ad Utriusque Saxoniæ Ordines scribitur, ut Suecos ab istis destinatis dehortentur, aut ad sua vindicanda auxilium ipsi ferant. Ast Suecis fixum erat hoc rerum statu Electorem à Pomeraniæ possessione adprehendenda arcere, prohibita Pomeranorum cum isto communicatione, & hostium loco habendis, si qui ab isto ad Ordines mitterentur, aut horum aliqui negotii quid cum eodem miscerent. Regina quoque literis ad Electorem 16. Maji. instituti sui rationes deducit, & ut eam controversiam ad futuræ pacis tractatus remittat, petit.

Decretum Ordinum Pomeraniæ. 9. Maji.

§. 48. Tertio congressu Ordines decernunt, ut Consiliarii & Magistratus munia sua deinceps ad formulam antea convehtam exerceant, velut à Pomeraniæ Duce relicti; mutuam defensionem stipulati, si cuipiam ob id decretum à Brandeburgico aut alio molestia intentetur. Regalia quæ vocantur, & summæ potestatis jura, & quæ citra peculiarem Principis consensum exerceri non solent, tantisper quiescere jubebantur. Addebatur protestatio, se neque Ducis jura invadere, aut indebitam potestatem exercere, neque suis privilegiis quid derogare cupere. Quanquam autem videri vellent hoc decreto primam propositionem,

quam

1637. quam Legatus ad arbitrium Reginæ rejecerat, confirmasse; tamen in ipso instrumento nonnulli defectus reperiebantur, & in agendi modo impegerant Ordines, quod decretum secreto habitum subscriptumque obsignassent, ac statim discessissent, ac cum plerique jam abiissent, demum Legato communicassent velut sanctionem, qua isti utique adquiescendum sit. Statim quoque exercendæ administrationi se accingebant, Bielkio inconsulto. Unde hic confestim apud accitos Consiliariorum protestatur, actaque irrita declarat, quoad cum ipso super eadem re conventum fuerit. Ita ad justitium denuo reditum, & novo conventui dies indicta.

Quod Bielkius improbat.

Idem decretum discutitur.

§. 49. Congressis iterum Ordinibus Bielkius, quæ circa agendi modum impegissent exprobrabat, præsertim cum eo decreto non pauca contineantur, quæ in fraudem Sueciæ videantur tendere. Se inconsulto Episcopatum Caminensem in Croyæ Ducem collatum. In exordio decreti poni, ipsos morte Ducis humana protectione orbatos; cum tamen ex fœdere isto casu tutela provinciæ penes Sueciæ Regnum sit. Nec fœderis, nec communicationis cum Legato mentionem factam. Suspectum quoque esse, quod munia è priori obligatione continuanda dicantur, velut ad Electorem respicerent, cui in eventum morituri sine prole Ducis fides erat data; quodque eundem clementissimi sui domini titulo insignirent. Quæ etsi non absurda interpretatione Ordines lenirent: ea tamen postulante Legato mutare tergiversabantur, quod multi, qui decretum subscripsissent, non adessent. Mox Belli se torrente in Pomeraniam infundente ea tractatio abrumpebatur. Suecis tamen pro captu temporum sic satis decretum probabatur, quod defectus ejusdem posterioribus scriptis fere emendarentur, Ordinesque declararent, bona fide se fœdere staturos. Equidem Bielkio injunctum erat, tentare, num Ordines permovere possit, ut vel sine exceptione summum provinciæ imperium Reginæ Sueciæ deferrent, vel in summo provinciæ Consilio Bielkius ejusque successor præsidis vicem obiret. Sed hic ambiguo rerum statu de istis proponere consultum haut judicans id tantum quærebat, ut administratio provinciæ ex recepta formula penes Ordines, res militaris, & quæ inde pendent, in solidum penes Reginam forent. Idque etiam Rectoribus Sueciæ probabatur ea lege, ut in isthac administratione Ordinum nulla Electoris mentio fieret, nec quid commercii cum ipso foret, nisi Legato consulto. Dissimulabat tamen legatus ista à Rectoribus Sueciæ ratihabita; quod expedire judicaret, rem in suspenso manere, ut temporibus mutatis tractatio instaurari, & aliæ conditiones proponi possent. Ita arbitrium armorum penes Suecos ut antea manebat. Jus per provinciales magistratus dicebatur, per quos & reditus bonorum Ducis mensæ destinatorum, detractis expensis exigui momenti, & molestiæ plus quam emolumenti habentes, dispensabantur.

Suecorum circa id decretum mens.

Suecorum super pace consiserationes.

§. 50. Inter ista super pace à diversis diverso modo satagebatur. Ejus ineundæ ne quam viam plane repudiarent, Suecis graves rationes erant. Gallia tantum aberat, ut Cæsari, à quo magno cum exercitu petita erat, bellum indicere vellet, ut ad pacem non iret, sed rueret, exhausto tributis populo, terris hostili, & suo milite vastatis; consumtis fere Richelii Cardinalis artibus, cujus privatim intererat bellum trahi. Tenebat porro hostis in Piccardia Castelletum & Capellam, in confinio Hispaniæ Ciboram & Socoam; in mari insulam Honorati totam, Margaritæ maxima ex parte. Perierant hactenus immensa classis impendia; Mutinensis & Parmensis Dux, & Rhœtia omnis defecerat, de Mantuano & Sabaudo paria metuebantur; Vinariensis expeditio languide procedebat. Gerebat bellum cum Hispano Gallia, à quo ut sua recuperaret, facile Germaniæ rebus se exuitura videbatur. Et jam literæ, jam nuntii Bruxellas commeabant. Angli nondum desinebant inanibus legationibus & tractatibus tempus juxta, & pecuniam perdere; etsi vel paululum sibi circa Palatinatum satisfieret, circa reliqua parum laboraturi erant. Et quantillum erat, quod per Fleetwodum offerebant, ut militem conscribere apud se Suecis liceret; nempe quod Hispanis sæpe annuerant. Spargebatur equidem de navibus Palatino concedendis; sed quibus neque istius ditio recuperari, neque cætera Austriacorum destinata infringi poterant. Neque aliud ea classis actura videbatur, quam ut interclusa Batavis, Hanseaticisque Hispanica commercia Angli sibi solis occuparent. Quod lucrum pluris ipsis erat, quam Palatinæ Domus splendor, & Germaniæ Ordinum libertas. Batavi nec cum Cæsare sibi bellum volebant, & cum Hispano clam socios agebant; nec exercitum educere prius volebant, quam pecunia à Gallis numerata. Regis Poloni media ætas, è rebus gestis gloria, favor apud suos, Austriacorum affinitas, & in Sueciam spes non poterant non huic suspectæ esse. Vires maritimas ab eo quæri adparebat. Amicitias facile reperturus erat apud eos, qui Sueciæ invidebant. Germaniæ Principes plerique arma in Suecos converterant, præter Landgravium, & Bernhardum Ducem, quorum uterque rerum Gallicarum factus erat accessio. Regiones, in quibus bellum gerebatur, indies magis exhauriri & vastari; unde militi pecunia, aliaque bello necessaria largius quam ante hac è Suecia subministranda erant, ut & ipsa belli molestias non parum sentiret. Has ob causas uti media pacis, undecunque proponerentur, repudianda non erant; ita nec consultum videbatur anxium ejusdem desiderium præ se ferre, aut hosti suspicandi causam præbere, velut pacis conciliatores ab ipsis subornati forent. Et cum tam multi circa pacem satagerent, super tractandi modo, pacisque legibus discrepantia jactantes, tanto cautius procedendum erat, quoad constaret, num res serio ab hoste ageretur, & quam is tractandi viam demum insistere vellet, ne per præcipitantiam commoda sua destruerent. 1637.

§. 51. Sed & valde dubium erat, num Cæsari pax cordi foret. Equidem à nonnullis multa de prono ejusdem in pacem animo jactabantur. Belli adversus Suecos ipsum tædere, qui maritimæ oræ affixi hactenus sui nihil amiserint. Imminere cum Turca bellum, qui pacem cum Persis fecerit; & sine dubio ab adversa parte ad bellum illi faciendum stimuletur. Metum esse, ne pressi bello Germaniæ Ordines ad desperata demum consilia vertantur; aut ne in belli societatem cum Suecis Gallisque Angli quoque Batavique coeant. Cupiditate ulciscendi Gallos ipsum flagrare, quibus cumprimis sit offensus ob Mantuanum quondam negotium, & nunc ob ea, quæ in Lotharingum, & bello hoc Germanico patrata sint: nec ferre constituisse, ut isti Lotharingia potiantur. Animum quoque ejus à Jesuitis remotiorem, quorum consiliis nimium violentis uti ipse nolit, patremque usum doleat. Iisdem edixisse, ne posthac laborem sumant consiliis publicis se ingerendi; quod sapientes judicent; ubi superstitione capti Principes sacerdotibus se dent regendos, prævalere consilia violenta, periculosa, & Pontifici quam Principibus, ut fortuna maxime faveat, utiliora. Eundem pro certo habere, nihil magis ex usu esse

De animo Cæsaris in pacem dubitatur.

1637. Domui Austriacæ, quam Protestantium Catholicorumque per Germaniam libratas tenere vires, & utriusque partis modo gratia, modo metu res suas provehere, ut Rudolphus, & ante eum Maximilianus fecerit. Confirmabant aliqui velle ipsum, ut Succi parte Pomeraniæ potiantur, ne Princeps Calvini dogmata amplexus nimis potens fiat; & Succorum interjectu Poloni Danique, & Saxonici Principes dividantur ac distrahantur. Ista quanquam sat speciose differebantur, facile tamen post deprehensum, istis qui proponebantur tractatibus à Cæsare nihil aliud quæsitum, quam ut Suecos Gallorum societate avulsos, ac per diffidentiam separatos primum amoliretur, inde totis viribus Galliam obrueret. Quo fine etiam per Cæsareos ministros spargebatur, Suecos cupide in pacem ruere, quo commodis suis apud Gallos, Anglosque & Batavos velificarentur. Etsi Sueci judicabant, parum sibi nocere, si ab istis credatur, viam sibi ad transigendum cum Cæsare patere, postquam iidem fere otiosi parum aut nihil ad communem causam conferebant; ac enixius sublevandos Suecos, si diutius eosdem in bello detinere vellent. Ex eo quoque conjiciebant rerum periti, Cæsari pacem parum curæ esse, quod is nunc specioso auxilii ferendi prætexto occasionem haberet potissimos Protestantium atterendi; quam ab his ipsis præbitam Pontificii in sinu gaudebant. Nec dubitarant Cæsarei duces jactare; sibi non defuisse facultatem Banerium apud Torgam in casses compellendi; sed ultro noluisse. Banerium quippe sibi operam commodasse ad Saxonem enervandum; nunc ejusdem opera Brandeburgicum quoque atterendum: post non defore sibi vires & ipsum in ordinem redigendi. Denique cum Banerius longe à finibus Cæsarearum ditionum discessisset, Cæsarei universorum Ordinum restitutione repudiata de illis tantum in gratiam recipiendis disserebant, quorum res ingressu Succorum in Germaniam salvæ fuissent. Quin addebant, si Sueci ita rigide restitutionem Ordinum urgeant, ab ipsis quoque Pomerania fore cedendum.

Brandensteinii Comitis irrita circa pacem opera.

§. 52. Inter pacis conciliatores eo anno se ferebat Brandensteinius Comes, in aula quondam Cæsaris sat gratiosus; qui Oxenstiernæ superiore anno se obtulerat itineri Viennam suscipiendo, & tentandis de pace tractatibus; eundemque permoverat, ut literas ad Cæsarem scriberet, & mandatis ipsum super hoc negotio instrueret. Et jactaverat idem, utiliorem se Sueciæ operam navaturum, quam magnos mediatores, queis sui potius status rationes, quam Sueciæ cordi sint. Sed Cæsarei tunc rebus secundis inflati, non nisi de Suecis Germania exturbandis crepabant. Post fallente hac spe, ad proposita à Brandensteinio revolvebantur, ac Justum Gebhardum, ad quem iste Oxenstiernæ literas miserat, eidem respondere jubent; non ingratum Cæsari fore, tractatus in aula ipsius suscipi parcendo tempori, si quidem à Suecis mittatur quispiam idoneis mandatis instructus. Brandensteinius quoque in aulam Cæsaream evocatur, venia præteritorum data, cui & de tuto commeatu diplomate Cæsaris cavetur. Sed Succorum rebus in melius euntibus, haut decorum visum ultro Legatum Viennam mittere, ignominiæ metu, si negotium non successisset; & ne velut ad extrema redacti pacem mendicare viderentur, simul quod Hamburgi, aut vicino loco tractare Sueciæ commodius foret. Unde à Rectoribus Sueciæ per literas Brandensteinii mandata revocantur. Quæ tamen serius in castra Banerii ad Torgam perferebantur, cum iste rei gerendæ cupidus, ac Cæsareo commeatu fretus iter jam ingressus foret. Eo diplomate insuper habito, cum Dresdam pervenisset, à Saxoniæ Electore in arctissimam custodiam una cum uxore partui vicina rapitur, in qua per aliquot annos detentus, vitam demum clausit, Banerio frustra apud Hatzfeldium expostulante, fidei à Cæsare datæ tam exiguam rationem haberi. Putabatur iste Cæsari has pacis leges propositurus, ut Suecis tota Pomerania, Brandeburgico Inferior Lusatia daretur. Saxo, cur manum isti injecerit, causam ferebat avocatoria neglecta, ac consilia adversus ipsum Suecis suggesta. 1637.

Fopponis Aizemæ inanis conatus.

§. 53. Sed & Foppo Aizema Belgarum ad Cæsarem Legatus circa pacem satagebat, qui superiore anno Ratisponæ jactaverat; à Salvio sibi per literas significatum, Suecos in Cæsaris aula pacis tractatus ordiri velle; quod tamen Salvius à se factum negabat. Eam ad rem iste operam suam offerebat, spe boni successus facta; simul Brandensteinii conatus cavillabatur, qui præmature nimis de legibus pacis effutiisset. Enimvero Suecis hautquidquam placebat Austriacorum se ludibrio præbere; nec Aizema idoneus tantæ rei autor habebatur, omnibus, qui hominem norant, irridentibus, quod iste heic se ingerere non dubitaret; quem præsertim post suscepta sacra Romana gratiæ Cæsaris omnibus modis adrepere constabat.

Tractatus cum Marchione Sigismundo.

§. 54. Majoris momenti videbatur Moguntini & Brandeburgici interpositio, Electoralis Collegii nomine suscepta, qui Sigismundum Marchionem delegaverant, expediendis, quæ tractatui præparando requiruntur. Quanquam & de hoc Sueci parum spei conceperant, quod Electores utique in professi hostis partes concessissent; & difficillima controversia cum Brandeburgico super Pomerania futura esset; cujus Legati etiam acerrime Succorum res impugnaverant. Neque vero Marchionis ea apud Cæsarem existimatio erat, ut judicare liceret, illum dignum tam ardui negotii instrumentum haberi. Nec vana erat suspicio, eos tractatus tantum extrahendo tempori susceptos, quoad omnes Cæsareorum copiæ adversus Suecos undique coissent. Hautquicquam tamen placebat abrupte congressum abnuere; sed non inutile videbatur audire, quæ proponerentur, expiscandæ quantum licebat istorum menti, eosque in suspenso tenere. Initio igitur Marchio offerebat, se Stetinum venturum, quod Bielkius gravibus negotiis districtus oppido excedere vix posset, & super auspicando tractu acturum; addito, ut ne interim hostilia in Electoris terras exerceantur, ac præcipue sedi Principis securitas præstetur. Bielkius cum honorificum Reginæ judicaret istum ad se accedere, ut Stetini congrederentur facile annuebat. De Berolino Principis sede ad Banerium rejiciebat. Suecicas copias in Electoris ditione modestiam exercituros, prout Brandeburgici se erga istos gerere deprehendantur. Hoc responso non adquiescens Marchio super Berolini securitate denuo urgere, cujus cura sibi præcipue mandata sit, ut ni eidem prius caveantur, inde se movere nequeat. Mox tamen Bielkio re curatius expensa haut consultum videbatur Marchionem Stetinum venire. Nam & de Arnheimii machinationibus, quarum Brandeburgici conscii ferebantur, atrocia spargebantur; & expirante Duce iste Stetini præsens sine dubio possessionem provinciæ nomine Electoris invasurus erat; præsertim cum animadversum esset, ab Ordinibus conventum tunc agitantibus ejus præsentiam avide expectari, eamque ob causam eosdem negotiis jam absolutis discessum distulisse. Ergo ambabus manibus à Bielkio arrepta ansa quæ concesserat retractandi, quod ipse Marchio, ni Berolino caveatur, Stetinum venire

Marchio Stetinum venire vult. *25. Jan.* *3. Febr.* *Id Bielkius abnuit.*

1637. re dubitaret; præsertim cum eodem tempore Brandeburgici Suecos Berwaldæ hospitantes oppressissent. Igitur denuo securitatem Berolino, & cessationem armorum abnuit; & exercitis per Brandeburgicos hostilibus post datas tuti commeatus literas, hasce jam expirasse. Novas se tamen

5. Febr. missurum, si Marchio Suetæ aut Prentzloviæ congredi secum velit. Marchio omissa, quam antehac

16. Febr. tam fervide urserat, de Berolino cautione, & nulla mentione de mutato loco facta, simpliciter commeatum renovari petebat, quo ad ipsum accedere posset. Ex eo suspicio augebatur, Brandeburgico non tam tractatus pacis cordi esse, quam ut cum Ordinibus Pomeraniæ super successione capessenda ageret; qui & ipsi interea Stetini cupide istius

18. Febr. accessum expectaverant. Bielkius tamen, velut nihil istorum sentiret, respondebat; si fortasse Sueta aut Prentzlovia non placeret, alium congressui locum proponeret; super quo ubi conventum fuerit, in concedendo commeatu moram non fore. Igitur Marchio, cum artes suas non processuras animadverteret, demum consentit, ut Vierradæ congrediantur. Heic Marchio de Electorum instituto præfatus super tempore & loco tractatuum, & quos Regina Legatos destinaret exquirere incipit; tum ut literæ tuti commeatus Cæsareis & Electoralibus Legatis expediantur. Ast Bielkius primo omnium procuratorium Marchionis inspicere cupiebat, velut totius negotii fundamentum; suum ipsi mox exhibere paratus. Ad quod Marchio ambigue; non dubium esse, quin Cæsar Legatos suos idonea agendi facultate instruxerit. Sibi præter ea, quæ jam exposuerit, nihil injunctum. Electorum mandata Custrini esse. Interim quæ sua mens super propositis sit, exponeret. Bielkius etsi parum hoc modo effici posse videret; tamen ne frustra iter susceptum foret, simul ne malevoli Suecos velut pacem aversantes, calumniandi ansam arriperent, super propositis differere instituit, ut tamen nihil definiretur; sed omnia integra ad superiores rejicerentur; quod & Marchio se facturum dixerat. Nam absurdum erat, ipsum Reginæ nomine ad certi quid se astringere, cum Cæsari integrum foret ista acceptare, aut repudiare. Monebat porro Bielkius, non solum literas fiduciarias super expediendis præliminaribus, sed & illas, quæ circa summam negotii agendi facultatem tribuant, exhibendas; quas ab ipso Cæsare, non à solis Electoribus profectas oporteat, quippe qui tantum accessio Cæsarei belli sint. Tum accelerando negotio valde expedire, conventum Protestantium quamprimum indici, ubi super amnestia, ac Sueciæ, militumque satisfactione transigatur, quo isthæc cum primario pacis negotio pari passu expediri queant. Legatos ferebat, se, Joannem Salvium, & Jacobum Steinbergium destinatos. Hamburgum utrique parti commodissimum locum fore; etsi Marchio de Lubeca, Brunswiga, & Francofurto ad Oderam mentionem quoque faceret. Ante Pentecostes festum congressui initium fieri vix posse. Literas tuti commeatus Marchio etiam pro cæterorum Electorum Legatis confici postulabat. Ista uterque ad superiores suos relaturum se promittebat. Et quia certi nihil definitum erat, supervacuum visum scripto ista complecti. Ita tunc discessum.

Congressus Vierradæ habetur. *1. Mart.*

§. 55. Dum Vierrada Gartzium Bielkius regreditur, cognoscit Arnheimium in prædio suo Boitzeburgo in Marchia Uckerana hærere. Fuerat is vir dudum rebus Suecorum valde pestilens, quorum consilia turbaverat, progressus stiterat; & vivo adhuc Gustavo Rege inauspicatæ pacis Pragensis fundamenta jecerat. Idemque præcipue circa finem superioris anni perpetua cum Cæsareis ministris conversatione, ac multis hinc inde itineribus ad Polonum, Danum, Saxonem, Brandeburgicum, Luneburgicum, Holsatum, valde suspectum se reddiderat, velut periculosa Sueciæ consilia coqueret. Ac constabat, Poloniæ ac Daniæ Reges ab ipso stimulari, ut armati pacis mediationem suscipiant, ac Sueciæ pacem, quæ ipsis placeret, obtrudant. Cui intercipiendo Rectores Sueciæ jam antea Wismariæ præfecto mandata dederant, quod iste frequens inter Lubecam & Suerinum commearet. Mittit igitur Gartzio Bielkius tribunum Bohmium, qui istum comprehensum sequenti die Stetinum abducit. Is initio paulo abjectiore animo se excusare, de studio pacis & innocentia sua testari. Sed cum intelligeret, cum alios, tum præcipue Meclenburgicum causam ipsius suscipere, ferocius loqui, velut rationem ab illis exacturus, qui manus ipsi injicere ausi essent. Igitur insuper habitis, quæ ille jactabat, fas esse credebant Sueci per turbida saltem hæc tempora, quibus ipsorum rebus multum nocere poterat, virum custodia detinere; quo fine & paulo post in Sueciam mittebatur. Unde sequenti anno iterum se proripuit, dum solenni in arce convivio incautius custoditur.

Arnheimius capitur. *3. Mart.* 1637. *6. Mart.*

§. 56. Quæ Vierradæ acta erant, à Brandeburgico ad Cæsarem & Moguntinum transmittebantur; quorum hic super loco tractatuum omnia Cæsaris & Brandeburgici arbitrio relinquebat. Cæsar autem Marchioni procuratorium de loco & tempore tractatuum agendi expediri jusserat. De quo Marchio statim Bielkio significat, copiam ejusdem ipsi facturus, ubi iste exemplum sui prius transmiserit. Simul locum tempusque constitui postulat autographis procuratoriorum inspiciendis, ac præviæ conventioni absolvendæ. Bielkius ne quid prærogativæ Marchioni deferret, prius oblato procuratorii exemplo proponit, ut ab utroque delegati ipsa autographa mutuo inspiciant; quod & Marchioni placet, conventumque, ut isti in Oderæ fluminis insula inter Oderbergam & Suetam congrederentur. Die dicta ibi conveniunt Joannes Lilliestrœmius à Bielkio, & Joannes Georgius Bornius, & Johannes Marenholtzius à Marchione substituti; qui primo in navigio, inde in proxima ripa remotis arbitris diplomata mutuo exhibita perlustrant. In Bielkii procuratorio Brandeburgici cavillabantur; quod istud de primario duntaxat negotio ageret, nulla præliminarium facta mentione; quod alicubi in ipso literarum contextu Reginæ nomen ante Cæsaris positum foret; quod Cæsar odioso & acerbo *partis adversæ* vocabulo insigniretur; & quod propius jam ad pacem accedere diceretur, velut ante hac à pace abhorruerit, aut ultro nunc pacem petat. Ordinum quoque Sueciæ subscriptionem desiderabant. Ad quæ pro tempore Lilliestrœmius reponebat: Minorem facultatem superiore contineri; alios Reges Cæsari prærogativam quandam honoris vetere consuetudine deferre; sed in Regna sua pari jure summum imperium obtinere; cujus vi cum ejusmodi diplomata proficiscantur, non esse cur suum nomen alterius nomini non anteponant; cum & alteri pari jure uti sit integrum. Et cum Cæsari apertum cum Regina Sueciæ bellum intercedat, adversæ partis vocabulum molle quid & modestum præ se ferre: neque tamen difficile fore id tollere, si quid offendat: de cætero innoxie posita verba ultra scribentis mentem non esse producenda. Denique non moris esse, ut iis, quæ cum extraneis Principibus à Rege aut Tutoribus aguntur, Ordinum Sueciæ confirmatio accedat. Hisce sibi satisfactum fere Brandeburgici ostendebant, nisi quod *adversæ partis* vocabulum utique

Subdelegatorum congressus. *5. Apr.* *20. Apr.* *1. Jun.* *Disceptatio super procuratorio Suicico.*

1637. utique expungi postularent: omnia tamen ad superiores se relaturos polliciti. Exemplum procuratorii Cæsarei prælegebant quidem delegato Suecico; id tamen eidem tradere abnuebant. Sed & Cęsarem vix in Hamburgum aut Lubecam consensurum significabant. His actis ad suos Delegati utrinque revertunt.

§. 57. Marchio inde per literas alium congressum postulabat. Bielkius etsi id agi perspiciebat, ut Cæsarei singulare studium pacis ostentarent, ejusque extractæ invidiam in Suecos devolverent; hautquicquam tamen in congressum consentire volebat, quod inanem istum futurum perspiceret. Nam & quæ isti super procuratorio moverant in Sueciam referenda erant, cum ab se istud refingi non posset: & iidem Hamburgum ac Lubecam tractatibus habendis repudiaverant, cum ipse de nullo alio loco in mandatis haberet. Sed & in procuratorio Cæsareo quæ desideraret; & suspectum erat, quod exemplum ejus, quo super principali negotio agendi facultas conferebatur, communicare abnuissent. Igitur prius per literas exquirendum censebat, num Marchioni super scrupulis circa procuratorium suum motis, satisfactum foret; ac num hisce insuper habitis super primordiis tractatuum transigere vellet? Ast Marchio congressum urgere, quod ibi curatius utrinque dubia discuti queant; tum Bielkium arguere, velut postulato Protestantium conventu Cæsari leges præscribere, ac negotium extrahere vellet. Contra hic frustra congressus institui judicabat, ni Marchio declaret, motos à suis scrupulos circa procuratorium non obstare, quo minus tractatio suscipiatur. Et ubi is tergiverſetur, satis indicare, pacem ipsi parum curæ esse. Crebræ hinc inter istos literæ, sed quibus nihil ad summam rerum proficiebatur. Inprimis Cæsarei notaverant, Imperatorem *Serenitatis* tantum, non *Majestatis* titulo salutari, quem cæteri Reges omnes ipsi deferre soleant. Equidem Gustavum Regem quadam epistola *Serenitatis* tantum vocabulum adhibuisse; sed ea de causa ad eandem nihil responsi repositum, & statim remittendam fuisse, ni tam sero reddita foret. Et constabat Cæsarem ab Angliæ Rege, & in pactis Stetinensibus à Joanne Sueciæ, & Friderico Daniæ Regibus Majestatis titulo honestatum. Quem nec Bielkius abnegatum iri pollicebatur, si & alii Reges, qui in eadem causa versarentur, eundem Cæsari tribuerent. Vicissim Bielkius in procuratorio Cæsareo notabat, quod Reginæ lingua Teutonica *Serena*, non *Serenissima* vocabulum foret tributum. Nam etsi Stetinensi pacto *Sereni* tantum titulo Sueciæ Rex à Cæsare nuncupetur; tamen cum ex eo tempore gliscentibus honorum vocabulis ab eodem alii Reges *Serenissimi* sint appellati, merito & Reginam Sueciæ eum sibi titulum postulare. Sed & absurde videbatur positum, quod Cæsar quæ acta essent, *clementer* se observaturum scriberet; quod vocabulum cum inter summas potestates invicem adhiberi non soleat, ex errore scribæ à Marchione profectum judicabatur. Inter hæc Marchio per literas Bielkio significat, cum ab Electore ad nuptias Poloniæ Regis legatus destinatus sit, alios à se suffectos, qui super præliminaribus tractatum cum ipso, aut ejus delegato concluderent. Enimvero quo minus Bielkius istos admitteret, obstabat, quod in procuratorio Marchionis de substituendi facultate mentio facta non esset; & quod *Serena* tantum titulum Reginæ tribueret; cum à Germaniæ Principibus nullus Regum aliter, quam *Serenissimi* & *Potentissimi* vocabulo nuncupetur. Ista cum ad Cæsarem relata essent, hic quidem de *Serenissimæ* titulo tribuendo, nec minus super vocabulo *clementer* omittendo facile annuerat; ut tamen utique *Majestatis* titulus sibi daretur. Marchioni quoque potestatem substituendi expressis verbis conferebat. Cætera quæ in procuratorio Suecico Marchio cavillatus fuerat, Cæsarei velut tricas scholasticas adspernabantur. Enimvero in dies minus Brandeburgicam interpositionem æstimabant Sueci, gliscente animorum exacerbatione, quod Brandeburgici nuper vulgatis, quæ super successione Pomeranica agitata fuerant, Gustavum Regem perstrinxerant, & Bielkii contumeliosam mentionem fecerant. Et constabat ipsos Viennæ pacem magis sufflaminare, quam promovere, Cæsari ingerentes, in proclivi jam fore Suecos Germania vi expellere. Unde potius visum tractatus istos non quidem plane abrumpere, sed tantisper in suspenso tenere, quoad adpareret, quem successum ratihabitio Gallici fœderis habitura esset. Accedebat inde Bielkii valetudo, per quam publicis vacare negotiis ipsi non licebat. Eoque Brandeburgicis Legatis de novo congressu postulantibus, responsum. Rectorum Sueciæ declarationem super motis dubiis nondum adpulisse. Mox cum Bielkii morte quę insequenti vere secuta est, ea tractatio plane expiravit.

Defectus procuratorii Cæsarei.

23. Jul. Tractatus cum Marchione expirant.

16. Oct.

§. 58. Eodem anno secretos Hamburgi cum Salvio tractatus moliebatur Augustus Brunsuicensis Dux internuntio Werdenhagio, clam succinente Cæsaris apud Hamburgenses Residente Menzelio. Rectores Sueciæ etsi in universum Germanię Principes suspectos haberent, tamen præ quovis alio hujus Principis operam amplectendam judicabant, qui & prudentia pollebat, nec ministro cuipiam suo obnoxius erat; simul aulæ Cæsareæ gnarus, notusque, & ob aditam nuper hæreditatem cæteris potentior; ac majore forsan autoritate. Cujus insuper intererat pacem coire, sed quem ea, ad quæ Sueci adsperabant, parum aut nihil tangebant. Ab isto negotium ita designabatur, ut Salvius & Menzelius, commeante inter utramque Werdenhagio, cui res valde cordi videbatur, primordia tractatus absolverent. Inde è Cæsareis Consiliariis Hamburgum veniret, qui cum Salvio super controversis articulis secreto transigeret. Tandem Augustus Dux, & Osnabrugensis Episcopus mandatis Cæsareis instructi solenni more tractatui colophonem imponerent; id quod Sueciæ honori sit dandum. Ostendebat in hoc negotio singulare studium Augustus Dux, & quoad procuratorium quod expectabat à Cæsare adesset, leges pacis à Salvio proponi postulabat. Sed qui eum ad acta Oxenstiernæ cum Saxone remittebat, ad propiora descendere veritus, quoad susceptis tractatibus adpareret, quid solidi negotio subesset. Ubi id cumprimis mirum videbatur, quod Menzelius omnium aliorum circa pacem operam elevabat, ac ultro, ne Sueci festinanter agerent, monebat. Cæsari quippe omnes, qui heic se offerant, admittendos, ne quam pacis viam repudiasse videatur; sed quorum nemo rem confecturus sit. Multa insuper de Poloni, Dani, Saxonisque, & Brandeburgici conspiratione jactabat, quæ & ipsi Cæsari sit suspecta, eoque velle ipsum æquis conditionibus cum Suecis transigere. Regem Daniæ præfecturam bellicam Inferioris Saxoniæ, simul Baltici maris & Oceani affectare, suffragante Saxone, Brandeburgico, & Meclenburgico. Eundem jam Cæsari obtulisse, se ex legibus pacis Pragensis Sueciæ bellum illaturum, circa ductores in exercitu Suecico corrumpendos satagere; cum Hispano fœdus inivisse, qui magnam pecuniæ vim suppeditaturus sit. Polonos per Joannem Casimirum Principem omnia agere, quem pacta Borussica non teneant. Illis consti-

Augusti Brunsuicensis Ducis super pace conatus.

Cæsarei ministri narrata.

1637. constitutum, non in Germania solum Suecos aggredi, sed & ipsam Sueciam invadere. Eo fine duas classes in mari Baltico adornari, quarum uni in portubus Holsatiæ, alteri ad Gedanum statio sit futura. Nominabat etiam, qui classem Suecorum incendendam suscepisset. Sigismundi Marchionis tractatus mera esse ludibria, & qui Danicis & Polonicis consiliis regantur: eoque si abrumpi plane non possint, scriptis duntaxat agendum virato congressu. Danum & Polonum de Suecia inter se dividenda agere; eoque Cæsarem satius judicare, Sueciam subsistere, quam ipsius vicinis accrescere. Suadebat quoque, ne Sueci per inducias seduci se patiantur, utque omnibus viribus Saxonis ac Brandeburgici copias opprimant, quibus & ipse Cæsar parum fidat. Talia ab hostis ministro prolata incertum erat, num revera ita se haberent, an ad diffidentiam serendam pertinerent, & ut Sueci timore correpti eo cupidius in pacem ruerent; præsertim cum & vulgo Werdenhagius nimiæ credulitatis, & Menzelius jactantiæ insimularetur. Quicquid tamen subesset, rationis erat ista non plane insuper habere, & quanta liceret circumspectione uti.

Augusti Ducis consilia. §. 59. Id porro constabat, Augustum Ducem apud reliquos Protestantes Principes id agere, ut ne ipsis insciis pax cum Suecis coiret: & videbantur isti secreto id moliri, ut in unum corpus juncti mediatores se Cæsarem inter, & Reginam Sueciæ ferrent, quo commodis suis, quæ in istboc negotio vertebantur, tanto melius invigilare possent. Et præcipue Brunsuicenses & Luneburgici Principes jam manifesto deprehendebant, per Pragensem pacem, & Electorum Ratisponæ conventum ad Germaniæ quietem parum profectum; Ordinum ac præcipue Protestantium salutem ac libertatem in lubrico versari; ac Principum fastigio, dum ad publicas consultationes non admittuntur, non parum detractum. Igitur ejus familiæ Principes Hildesiæ congregati de summa rerum consilia conferebant. Ubi id imprimis agnoscebant, nunquam Germaniæ stabilem quietem redituram, nisi omnibus Ordinibus restitutis. Exclusos quippe extrema omnia tentaturos; exteros hoc obtentu pedem magis in Germania firmaturos. Extracto bello autoritatem Imperii, omnibus quondam nationibus formidatam evilescere, provincias desolari, Ordines pessumdari. Aleam Martis ancipitem; infinito labore & sumtu opus fore ad Suecos ora maritima depellendos; & ut fortuna Cæsareis arrideat, Saxoniam utramque misere vastandam. Igitur primo omnium illi censebant, omnes qui pacem acceptare velint, abolita præteritorum memoria, dignitati & bonis restituendos. Tum ut onus satisfactionis Sueciæ, non in solos Protestantes devolvatur, sed in omnes distribuatur, eos præsertim, qui à bellorum oneribus immunes hactenus egissent. Quapropter conventu quamprimum indicto opus esse, quo de his omnibus transigatur. Denique ferendum non esse, de negotio pacis neque sibi, neque quantum sciant alteri è Principum Ordine quid communicatum; quod tamen velut communis salutis firmamentum universorum Ordinum consensu expedire par sit, nec solis Electoribus eam curam relinquendam, quorum alias eminentia non solicitetur. Atque isthæc Cæsari & Electorali Collegio per literas expo-
16. Apr. nunt, rogantes, ut ipsi ac reliqui Ordines negotio pacis adhibeantur, suaque desideria audiantur ac quod omnes tangat, communi cura expedia-
18. Apr. tur. Eadem quoque Saxoniæ Electori peculiariter commendant; utque si fieri possit præparandæ paci conventus Protestantium indicatur. Simul Brandeburgicum, ut paci reducendæ operam det, hortantur. Enimvero uti per hæc arcana pacis Pragensis convellebantur; ita mirum non erat, Augustum Ducem deinceps Cæsari parum idoneum pacis sequestrem visum, cujus rationibus non quadrabat, Principes Germaniæ ipsius destinata nimis profunde inspicere, ac sua emolumenta tractatibus infarcire. Ita & istius Ducis mediatio in ipso velut ortu suffocata est. Equidem longo post tempore Werdenhagius denuo ad Salvium accedebat, diuturnum heri sui silentium excusans, quod is cœptos à Sigismundo Marchione tractatus distrahere noluerit. Nunc autem Cæsarem declarasse, sibi placere, ut Hamburgi citra strepitum res transigatur; qua perfecta Regem Daniæ accessurum, qui sua autoritate tractatui splendorem adderet. Enimvero ista tanquam vanitatis manifesta repudiabantur; ac potius suspicio erat, eundem Legato Gallico Avauxio operam navare, ab ipso subornatum, Suecorum destinatis expiscandis. Nam mire tunc anxii erant Galli, ne Sueci seorsim cum Cæsare transigerent. Eoque Salvius istum cum ambiguo responso dimittebat, ut neque pacem repudiasse videretur, neque Gallis sinistre suspicandi ansam præberet.

§. 60. Reducendæ paci operam quoque navabant Duces Lauenburgici fratres, Franciscus Albertus, & Henricus Julius, qui ad Banerium in castra apud Torgam accedebant, ubi iste petito secreto Banerio coram & Torstensonio exponit: jussum se à Cæsare è Banerio sciscitari, num ipse facultate super pace tractandi sit instructus; quo casu Cæsar non ingratas pacis leges sit propositurus. Banerius nihil super pace in mandatis se habere confirmabat, nec absque superiorum autoritate tale quid suscipere audere. Nosse tamen honestam pacem à Regina non repudiatum iri. Id Dux ad Cæsarem relaturum se recipiebat, addito, Cæsarem sibi Vienna discedenti confirmasse; si Sueci nihil terrarum in Germania postulent, quas dare penes se non sit, & pacem Pragensi sartam tectam relinquant, se *chartam* quam vocant *blancam* missurum, cui pacis leges pro lubitu ipsi ininscribere possint. Hamburgum inde delatus Dux cum Salvio statim agere secreto cœpit, de studio Cæsaris in pacem confirmans, super amnestia & stipendiis militum difficultatis nihil fore; ac si Sueci in provincias Cæsaris hæreditarias penetrare possint, Cæsarem circa cedendam Pomeraniam facilem fore; alias ægre eam obtentum iri. Addebat, si præscivisset, operam suam Suecis gratam fore, statim procuratorium allaturum fuisse. Sed metuisse, ne paria sibi cum Arnheimio struerentur. Quod si ipse pacis conciliator admittatur, spem sibi boni successus esse. Salvius laudato ipsius studio de insidiis securum esse jubet. Arnheimium si nihil aliud peccaverit, in eo graviter offendisse, quod tantæ dignationis dux, absque commeatu Suecico hinc inde ad hostes itaverit. Reginam paci pronam; & si ipse Cæsareo mandato instructus veniat, lubenter admissum iri. Quo responso lætus Dux, cum Cæsarem ad separatos cum Suecis tractatus quamprimum suscipiendos percupidum ostenderet, statim cum Francisco Carolo fratre, & Mithobio, quem consiliarii in vicem adsumserat, ad iter Viennam ineundum se accingit. Hærebant tunc Hamburgi Legati Gallici Chaumontius & Avauxius valde soliciti, ne Sueci separatam cum Cæsare pacem concluderent, quo casu operam daturi erant, ut Suecos præverterent. Eoque Duci commiserant, operam daret, ut cum Gallis Suecisque pariter transigeretur. Sin id obtineri nequeat, utique efficiat, ut cum Gallis prius fiat; præter alia promissa decem millia coronatorum Hamburgi statim repræsentanda offeren-

(Right margin: 1637. — Lauenburgicorum Ducum circa secretum tractatum conatus. mense Aprili.)

1637. offerentes. Dux Viennam delatus circa primordia tractatus parum difficultatis reperiebat, nisi quod Cæsarei pro Hamburgo Francofurtum ad Oderam, Erfordiam, aut Wratislaviam tractatuum locum proponerent, ac separatim cum Suecis non junctim cum Gallis agere vellent. Ac spes erat rei bene conficiendæ, si Banerius stationem ad Torgam obtinere, aut in Cæsareas ditiones penetrare potuisset. Sed isto ad oram maritimam pulso, uti qui Suecis favebant animis debilitabantur; ita Cæsarei elati facili negotio bellum adversus Suecos patrari posse sperabant. Igitur frigide
7. Jul. Francisco Alberto Duci respondetur: Sigismundo Marchioni de pace agere jam commissum, qui Reginæ Succiæ declarationem expectet; ea si æqua fuerit, inde paci moram non fore; ac si res ita ferat, oblata à Duce opera usuros. Et fatebatur ipse Dux; antea persuasum sibi fuisse, serio Cæsarem in pacem inclinare, sed nunc omnia simulata comperire. Unde ipse mox offensus negotium deponit, idque fratribus persequendum reliquit. Cæsar suspectum habuerat ob Calvini dogmata valde tunc invisa, in quæ iste pronus erat, & quod conjunctim cum Suecis Gallisque tractandum urgeret; id quod Cæsari plane ad palatum non erat. Post fratribus ejusdem Henrico Julio & Francisco Carolo, ulterius satagentibus
14. Sept. pariter responsum: cum à Marchione Sigismundo super primordiis tractatuum agatur, & Bielkius ad Reginam acta retulerit, se antequam ejusdem declaratio adveniat, progredi longius non posse, ne iste tractatus novo instituto turbetur. In ipsorum tamen arbitrio esse, si suo nomine è Salvio velint cognoscere, num iste solus idoneis sit mandatis instructus paci concludendæ. Etsi tractatus Brandeburgici non succedant, istorum operam repudiatum non iri. Nec eo secius isti jactabant, secretos hosce tractatus successuros, si Cæsar *Majestatis* titulo salutetur, & pro Hamburgo Brunswiga admittatur, quod Cæsar Hamburgi tractare nolit ob Legatos Gallicos, qui sine dubio negotium disturbaturi sint. Enimvero ista Suecis valde suspecta erant, ac loci mutatio plane à scopo agitandi in occulto negotii aberrabat: cum Salvius utique Hamburgo Brunsuigam se conferre non posset, quin id Galli rescisserent. Et si capita, super quibus tractandum erat, considerarentur, Cæsar, quod sui arbitrii erat, exclusos à pace restituere præsertim circa Palatinum abnuebat; satisfactionem Succiæ ac militum in Protestantes Ordines rejiciebat; de qua re an ipse solus secreto præsertim tractatu statuere posset, merito dubitabatur. Igitur cautissime procedendum erat, cum Cæsarem nil aliud quærere appareret, quam ut Suecis illuderet, ac ipsorum consilia, diremta cum Gallis societate, turbaret. Nec tamen Franciscus Carolus Dux cum Mithobio Hamburgum reversus, Henrico Julio Viennæ relicto, iterum apud Salvium instare desistebat, de studio Cæsaris in pacem multa jactans, & ut in Brunsuigam consentiatur, quo is commeatum Gallicis & Anglicis Legatis non sit daturus, qui Hamburgi tractatibus remoram injecturi sint. Cæsarem in universum omnes amnestiæ inclusurum; sed quæ circa singulos observanda sint, in conventu omnium Ordinum definiendum. Suecis summam pecuniæ dandam, & in Pomerania hypothecam constituendam. Super militum stipendiis facile conventum iri. Contra Salvius, uti jussus erat, Hamburgo insistebat; de cætero idoneis se mandatis instructum, sed quæ ut exhibeat, à se postulari, nequeat, nisi viso prius Cæsareo procuratorio. Reginam titulum Cæsari, quem alii Reges tribuant, non negaturam; vicissim eum, quo Cæsar alios hæreditarios Reges salutet, deposcere. Veniant modo 1637.
Cæsaris mandata, ut serio rem agi adpareat, ne Suecis necessitas adferatur Wismariensia pacta confirmandi, & fœdus concludendi. Id quippe Salvius agere jussus erat, ut ostentatis pacis tractatibus Gallos ad satisfaciendum fœderi, & contra fœdere ingesto Cæsareos ad pacem compelleret. Dux contra solicite instare, ne fœdus Gallicum præcipitetur, quo perfecto spem pacis ad aliquot annos evanescere; pericula belli, commoda pacis longe præponderare utilitati, quæ ex fœdere Gallico speretur. Et quia circa locum tractatuum discrepabatur, offerebat, se removendæ isti remoræ cum Mithobio Viennam iturum, & vel procuratorium pro se allaturum, vel Cæsareum adducturum. Enimvero isti secreti tractatus indies Suecis minus arridebant, si expenderent, quem agendi modum Cæsar observaret, & quæ ratio foret istos tractatus in occulto peragendi, simul quos homines istis adornandis adhiberet; Henricum Julium Franciscum Carolum Duces, Mithobium, alios, quorum artes tanto negotio idoneas nemo non norat; nec aliter judicari poterat, quam eosdem in contumeliam Succiæ huic operæ admoveri. Nec adparebat, quomodo Salvius nemine sentiente Hamburgo Brunsuigam se conferre posset: cum tamen isti tractatus secreto forent peragendi. Igitur nihil sane aliud agere Cæsareos adparebat, quam ut tempore per inania ludibria extracto invidiam belli continuati in Suecos devolverent, & hos ab illorum amicitia & fœdere divellerent, à quibus opis quid rei bene conficiendæ expectare poterant.

§. 61. Inter tot alios circa pacem satagentes frigebat Daniæ Regis mediatio, ab initio Suecis invisa, nunc & ipsi Cæsari suspecta, quod dum filio suo Reginæ connubium affectat, Suecis se venditaturus crederetur. Et dixerat Cæsar; compendiosas sibi ad pacem vias competere. Berolinum tamen missus à Rege Christophorus Lippius Cancellarius Stetinum transiens apud Bielkium exponebat; Regi suo mirum videri, quod cum superiore anno ipsius mediatio in Succia denuo acceptata fuerit, variæ nunc viæ ad pacem cum Cæsare ultro quæsitæ, aut admissæ dicantur. Inde scire istum velle, quo loco res sint, quæ spes pacis allubescat; ut si pacis negotium hac via parum procedere videatur, ipse pro virili eam alia per media promovere queat; cum sua maxime intersit tractatus accelerari. Ad quæ Bielkius: Reginæ dolore, partis adversæ culpa Regis operam hactenus infructuosam fuisse; & à Cæsare alias occasiones arreptas ipsum prætereundi. Inde qua ratione tractatus cum Marchione Sigismundo cœperint, exponit. Nam eo nondum rediisse res Succiæ, ut a Cæsare pax ultro ambienda sit. Sed ut audiantur, qui de pace disserere instituant, saltem ut mens eorum exploretur, Regi non adversum fore. Ostendebat præterea privatis sermonibus Lippius ille; Regem suum valde cupere tractatus accelerari, ut perspicere queat, penes quem culpa extracti belli hæreat, Addebat; Sueciam facile honesta pace potituram. Sed Protestantes Pragensi conventione fructu pacis religiosæ juxta ac profanæ fere privatos. Nec eosdem animo concipere posse, quantum servitium sibi arcessiverint, quod Pragensi pace aula Cæsarea pro foro competente sit agnita. Ad quæ reponebatur: penes Suecos non stetisse, quo minus honesta pax dudum coiret. Pragensis pacis incommoda facile abolenda, si & alii, quorum interest, parem cum Suecis operam navare velint. Quanquam autem iste & tunc, & post reversus, nil nisi de pace dissereret; suspicio tamen erat, cum clandestini quid circa

Daniæ Rex frigide circa pacem laborat.

5. Maji.

1637. Aug. ca Pomeraniam, & præcipue Rugiam insulam agitasse. Sicut & post parum sincere Rex ipse egisse deprehendebatur, dum Salvium, quem Gluckstadii honorifice exceperat, inter multa familiariter dicta monebat; non esse quod Gallis multum confidant Sueci; illos enim quando occasio arriserit, pacem facturos exclusis Suecis quod idem paulo ante de Suecis Chaumontio & Avauxio Gallicis legatis ingesserat, addito, se, cæterosque quorum interest, omnia potius sursum deorsum versuros, quam passuri sint, ut vel latum pedem in
15. Nov. solo Germanico Succi retineant. Post tamen Cæsar Regis mediationem denuo acceptat; quas lite-
11. Dec. ras Rex Salvio transmittit; simul percunctatur, quo loco negotium pacis è parte Suecorum se habeat, & quousque ipse idem suscipere queat. Cui Salvius: integrum adhuc Reginæ esse, pacem facere; cujus studio ratihabitionem fœderis Gallicani hucusque distulerit, & pacis conciliatoribus aures præbuerit. Sed cum adpareat ab hoste rem serio non agi, necessum esse, ut propius se amicis societ, ratihabitione propediem utrinque permutanda, quo facto non amplius sibi concessum absque Gallia pacem tractare.

Meclenburgici Ducis conatus. §. 62. Adolfi Friderici Ducis Meclenburgici operam, etsi nulla successus spe, Rectores Succiæ haut plane abdicandam duxerant; quin denuo significarant; non ingratum fore, si vel apud Saxonem, vel ipsum Cæsarem rem gerere pergat. Unde & is post, infuso in Meclenburgicam utroque exercitu, sperabat summis ducibus ita vicinis negotium forte compendiosius confici posse. Eoque à Banerio exquirit; num ipsi placeat ab se rem suscipi, in qua fidelem operam sit navaturus. Cui Banerius; super pace nihil se in mandatis habere; si tamen constet, Cæsareos duces tractandi facultate instructos, se promovendo negotio non defore. Conabatur autem Dux ad eum modum, quo antehac Oxenstiernam inter, & Saxonem ipso interveniente agitati fuerant, tractatus instaurare sub spe rati, ut de quibus inter istos jam convenerat firma persisterent, reliqua nunc definirentur, summorum utrinque Principum ratihabitione accedente. Ita tædiosa super præparatoriis disceptatione supersederi posse, cui tractatus cum Marchione adhæserit. Isthæc ille apud Gallasium proponebat, simul Sal-
8. Nov. vium invitat, propere Wismariam veniat, ac se intermedio cum Gallasio negotium secreto suscipiat. Enimvero hanc tractandi viam inire quidem poterat Oxenstierna, cui nullo limite circumscripta mandata erant concessa. Salvius autem certis mandatis alligatus, id superiorum injussu audere non poterat. Præsertim cum constaret, Cæsarem non temere ulli ducum pacis negotium com-
30. Nov. missurum, uti Fridlando quondam factum. Igitur excusabat se Salvius, & in Cæsarei legati Comitis Curtii adventum rem differebat. Missus hic fuerat contrahendo legionum numero, & ut super hibernis disponeret. Sed fama spargebat venisse pacis causa; & magna spes erat, per eum rem brevi confectum iri, ni ratihabitio Gallici fœderis interveniret. Eoque passim Principes civitatesque Salvium per literas rogabant, ut pace tam propinqua fœderis instrumenta permutare differat. Et non Meclenburgicus solum, sed & Lauenburgicus congressum istum adornare properabant. Enimvero evanida erat ista pacis spes, cum Curtio de pace nihil mandatum esset; sed ut proximo vere per hiberna rejecto exercitu bellum acrius sumeretur, Pragensis pax exsecutioni daretur, animi omnium in Succos concitarentur, & commercia istorum cum Hanseaticis turbarentur. Apud Hamburgenses idem quoque instabat, ne exterorum Legatis locum præberent fœderibus suis cudendis. Nec 1637.
multo post iste cum Gallasio locutus Viennam revertit. Quin ipse Lauenburgicus minister literis Vienna scriptis fatebatur, à Cæsareis Lauenburgicos Duces adunco naso suspensos ob susceptum pacis negotium, cui ipsi hautquicquam pares forent.

§. 63. Non major erat successus tractatibus communi paci instaurandæ Coloniæ institutis, quo Legatos non mittere Suecis fixum sedebat. Nam præterquam quod tota civitas alieno ab ipsis animo foret, Pontificis legati exsortes suorum sacrorum ne adspicere quidem dignabantur, adeo quidem, ut qui olim Vervini ad pacificationem Galliæ Hispaniæque missus fuerat, abiturum se dixerit, si Angli eodem admitterentur. Metuebatur quoque ut evitari posset certamen de Legatorum inter se dignitate atque ordine, haut dubie animos asperaturum. Franciæ quidem Regnum vindicare sibi velle locum ab Imperio Romano proximum. Sed in Conciliis quæ ad Ecclesiam pertinerent, nihil observatum aliud, quam ut pro tempore, quo Regnum unumquodque Ecclesiæ Romanæ se aggregasset, locum obtineret. Id vero ad res civiles nihil pertinere. Et tamen ab Upsaliensi Archiepiscopo principem locum ob antiquitatem deberi Regno Sueciæ in Consilio quondam Basileensi, disputatum fuerat. Cæterum quæ plurimum ad conciliandum Regnis dignitatem valent, antiquitas & finium amplitudo si spectentur, his Succiam facile vincere. Opponenti possessionem Regum Galliæ dici, ea si vera esset, non ultra tamen posse extendi, quam adversus eos, qui cessissent. Succos nulla pridem habuisse negotia extra suum septentrionis orbem, ubi cessissent nemini. Ex quo latius ipsos sua virtus tulisset, in fœderibus rebusque aliis cum Galliæ Regibus ex æquo egisse. Nec eo secius Avaugurius Holmiæ instabat, ut eo Legati mitterentur: Pontificem non nisi Catholicorum controversiis sese immisturum. Protestantium negotia à Venetis, aliisque mediatoribus suscipienda. Regem Galliæ fortasse Legatos suos eodem præmissurum, ut tamen ante Suecorum adventum nihil agatur. Igitur Legatos ocyus in Hollandiam mitterent, ut accepto per Venetum Legatum commeatus diplomate Coloniam se conferre statim possint. Enimvero ista Sueciæ Rectoribus haut arridebant. Nam & Venetis Suecorum negotia parum cordi erant, quos minore loco habebant, quam Hispaniæ, Galliæ, Angliæque Reges; qui & Gallorum rebus in Italia adflictis operam suam Hispano adprobare studebant, antiquo apud ipsos more, ut ventus fert ita vela vertere. Sed nec Veneti adhuc Reginę mediationem suam obtulerant, nec à quopiam aliorum Regum apud istam de hoc conventu actum erat, præterquam à Gallicis ministris. Cum tamen necessum utique foret, mediatores prius operam suam offerre, Reginæ Sueciæ non minus quam hostibus institutum suum exponere, utramque partem audire, super primordiis tractatuum utriusque consensu constituere, & utriusque dignitati ac securitati cavere. Quę omnia Rectores Sueciæ Avaugurio demonstrant; & ob isthæc neminem sibi vitio versurum, quod non ita temere ad tractatus ruant. Quod si negotium id rite suscipiatur, in se nihil desideratum iri. Mittebant post Veneti literas ad Reginam, quibus conciliandæ paci operam suam promptam testabantur. Quæ tamen ideo displicebant, quod Reginę solum *Serenissimæ*, non & *Potentissimæ* nomen tribuissent. Id quod sequenti tempore Legatus Venetus Lutetiæ apud Legatum Suecicum Hugonem Grotium excusatum ibat. Non id factum, quod

Ad conventum Coloniensem Sueci venire nolunt.

6. Febr.

Veneti mediationem suam offerunt.

21. Oct.

1637.

quod minoris quam oportet Regnum Sueciæ æstimarent, sed ex suo more veteri. Nec Regi Galliæ aliter scribi, quam *Serenissimo & Christianissimo*; nec Regi Hispaniæ quam, *Serenissimo & Catholico*. Cui Grotius reponebat: Se Venetis nihil præscribere. Cæterum Reges Sueciæ à Galliæ & Angliæ Regibus salutatos semper *Serenissimos Potentissimosque*; nec æquum esse, ut ab ullo Principe aut Republica aliter salutentur. Reges quoque nominatos forte titulum *Christianissimi*, & *Catholici* tanti æstimare, quanti illum *Potentissimi*. Quanquam facile patebat, qua ratione Veneti istum errorem admisissent. Aula quippe Romana Reges, qui nascendi sorte Regnum accipiant, electis præfert, & his *Serenissimi* tantum dat titulum, illis insuper *Potentissimi*; quem morem Cæsarei & Veneti sequuntur: queis de mutatione Regni Sueciæ sub Gustavo parum constitisse videtur. Quidquid ejus esset, sane à Pontifice id profectum credebatur; & quia Veneti in Domum Austriacam, ac in Poloni quoque ideo amicitiam inclinabant, è Suecia nihil boni malive expectantes. Quorum & Legatus Grotio Lutetiæ de honore debito quid detrahere instituerat, quod & sequenti anno ejus successor paulo apertius faciebat, instinctu sine dubio aulæ Romanæ, & quorundam Gallorum Suecis iniquorum. Obtentui sumebatur, quod Grotius non à Regina, sed ab Oxenstierna solo literas fiduciarias habebat. Etsi iste postea ad Grotium mittebat, qui pro offensa satisfaceret, si quid peccatum esset, non id dolo malo admissum, sed errore & inconsiderantia.

De salvi commeatus literis ad conventum Coloniensem.

§. 64. Interea Gallorum instinctu Veneti apud Cæsarem, Regemque Hispaniæ institerant de expediendis tuti commeatus literis pro Legatis Galliæ Regis, ejusque sociorum, & peculiariter pro Regina Sueciæ, Protestantium Germaniæ Ordinum, Belgarumque legatis. Etsi Suecis displicebat, quod Galli se haut petentibus, quin ne admonitis quidem ipsorum egissent negotium, seque Austriacis venditassent, velut Suecos inter accessiones suas haberent. Enimvero Cæsar salvo conductui legatorum Gallicorum hæc verba inseruerat; *si modeste se gerant, sincere agant, & pacem Pragensem salvam relinquant*; quæ miram indignitatem spirabant, & vel sola testabantur, quam parum in pacem Cæsar inclinaret. Hispaniæ autem Rex Suecis quidem literas tuti itineris dederat, non item Belgis. Viceversa Cæsar Belgis easdem concesserat, etsi formula incongrua; Suecis autem & Protestantibus Ordinibus ut daret, nullo modo adduci poterat. Nec eo secius Austriaci Papæ aliisque persuadere conabantur, culpam extractæ pacis penes Gallos hærere. Quo fine & Hispaniæ Rex Legatos suos Joannem de Melo, & Cancellarium Mediolanensem mense Aprili Coloniam mittebat. Ea ludibria Galliæ Rex literis prius inde misso Gardio Pontificis Nuntio Coloniæ demonstrabat; & quam in se mora non esset, quo minus pax orbi Christiano restituatur. Quanquam autem Galliæ Rex in conventum Coloniensem consensisset; tamen cum videret, Suecos non sine causa eum locum adspernari, veritus ne si ipse pertinaciter eidem insisteret, Sueci separatis tractatibus cupidius aurem præberent; per Chaumontium & Avauxium declarat; si Sueci nullo modo Legatos Coloniam mittere velint, se in Hamburgum aut Lubecam consensurum. Quod si autem Sueci utique separatim tractare cupiant, aut si adversa pars cum utrisque simul tractare nolit, Avauxio in mandatis datum, ut Suecorum tractatibus Hamburgi intersit: Suecis tamen vicissim integrum fore aliquem Coloniam mittere, quæ ibi agantur observaturum. Etsi alias Galli separatos tractatus dissuaderent; jactantes junctim majore

Gallorum nova propositio de loco tractatuum.

cum efficacia rem posse perfici; divisos locis tractatus speciem dissensionis inter socias Coronas dare: Austriacos ansam inde arrepturos easdem disjungendi. Quæ omnia eo spectabant, ne forte clam Gallis cum Cæsare Sueci transigerent. 1637.

Galli Ferdinandum III. nolunt agnoscere Imperatorem.

§. 65. Mox Ferdinando II. mortuo nova tractatibus Coloniensibus mora objiciebatur, quod Galli Ferdinando III. Regis Romanorum aut Imperatoris nomen tribuere nollent. Rationes afferebantur quod Trevirensis custodia teneretur; Moguntinus jam quinquennium Hispanica pensione victitarit, cui & ab Hispanis sexaginta uncialium millia donata sint, ut Ratisponam iret. Bavari jus ad Electoratum adhuc in ancipiti, controversiam Palatino movente. Coloniensem fratri Bavaro obnoxium, & pensione Hispanica illigatum; qui & Ognatæ Legato Hispanico promiserit, se effecturum, ut Hispani non solum Comitatu Sarwerdensi, & Ducatu Bipontino, sed & omni tractu transrhenano potiantur, qui ab Imperio dependet. Legatos Saxonis & Brandeburgici à mandatis suis discessisse, artibus Ognatæ seductos. Ferdinandum sibi ipsi suffragium tulisse, cujus tamen in Bohemiæ Regnum jus nondum sit liquidum. Cæsarem illudendis Electoribus eos non convocasse, nisi ad deliberandum de pace, & mox, cum illos inani spe generalis amnestiæ lactasset, de filio in Regem Romanorum eligendo proposuisse, cum & ejusmodi actibus Francofurtum sit destinatum. Neque vero Ratisponæ tunc justam constitisse libertatem valido præsidio duorum millium insesso, quod à Cæsare & Bavaro pendebat; ibique multa violenter patrata; Magistrum aulæ legati Anglici cæsum, ejusdemque ministros fustibus dedolatos; Visolicum quondam Doctorem eorum prudentem & bonum, instinctu Ognatæ media nocte trucidatum, ideo tantum quod dixerat; Comitiorum initium debere fieri à propositione de bona pace, quæ gloriam Dei, & bonum orbis Christiani spectet. Denique Hispanos Ratisponæ tunc omnia egisse, Ognatam conventui præfecisse, virum sanguinarium, qui Electoris pecunia corruperit; sic ut ista electio nil aliud sit quam conjuratio Hispanica Germaniæ libertati opprimendæ. Præcipue urgebant, quod à Bavaro quondam suggestum ferebatur; quod Rex Romanorum non uti Imperator majore suffragiorum parte fieri possit, sed consensus singulorum requiratur, veluti ad dignitatem extraordinariam, & non necessariam. Enimvero cum Galli Pontificem solicitarent, ut & ipse controversiam status Ferdinando moveret, is abnuens citra exceptionem eundem Imperatorem agnoscebat. Id cum & post apud Rectores Sueciæ Rorteus Baro Galliæ Regis nomine postularet; his eam litem movere consultum haut videbatur, quod per eandem via tractatibus plane obstrueretur: neve Ferdinandus eam ansam arriperet Christinæ quoque jus in dubium revocandi; præsertim cum omnes Electores ab ipsis defecissent, & à Ferdinandi partibus starent. Et si forte hi in Aureæ Bullæ legem peccarint, id extraneos non tangere, cum universi Germaniæ Ordines eum Imperatorem agnoscant. Unde & Ferdinandus ejus controversiæ securus dixerat; ni ipsum Imperatorem agnoscat Ludovicus, se quoque eum pro Rege Galliæ non habiturum. Et mox à Gallis suscepta calide disputatio refrigescebat. Simul Stella quidam, qui in novam electionem librum scripserat, admonebatur; si eum edere vellet, ne suum ipse nomen, aut ullam Galliæ urbem adscriberet. Judicabant quippe cordati, id genus libris hostem irritari, vires ejus non minui. Sed & inepte à Gallis eam controversiam moveri judicabant Austriaci, non solum quod ad Gallos

1637. los non ſpectaret, quem ſibi Cæſarem Germani adſciſcere vellent, ſed & quia cum præſenti bello Hungariæ Regno nihil negotii foret. Unde quia cum Ferdinando utique tractare non abnuebant, is utique non tanquam Hungariæ Rex, ſed tanquam Germaniæ Imperator conſiderandus erat, quod in Germania, non in Hungaria bellum à Gallis, ſociiſque gereretur. Sed & mox alia ratione ſibi ipſis contraria feciſſe Galli arguebantur, quod à Ferdinando ſtipulari vellent, ut Chriſtinam Sabaudiæ Tutricem & Regentem agnoſcere vellet; quod ipſum Imperatori Romano, nullo etiam modo Hungariæ Regi competebat. Denique circa penſationem Cæſareæ dignitatis neminem cum Ferdinando concurriſſe, eumque adeo in legitima & quieta poſſeſſione conſtitutum.

Cæſar Ordines Germaniæ ad tractatus admittere non vult. 21. Sept.

§. 66. Cæterum Galliæ Regi fixum ſedebat ad tractatus non deſcendere abſque ſociis, præcipue Suecis, Hollandiſque, idque Pontificis Legato Ginetto Cardinali denuntiat. Contra cum Venetus Legatus Cæſarem literas tuti itineris pro fœderatis Galliæ poſceret, initio reſpondebatur; ſi Sueci ſalvum conductum velint, per ſe ipſos quærerent abſque Galliæ opera. Circa Hollandos quod Rex Hiſpaniç ſtatuerit Cæſarem ſecuturum. Poſt tamen diplomata utriſque conceſſa, ſed quibus inſertum erat; ut non valerent, niſi pari tenore Cæſareis Legatis, qui per aliquot jam menſes Coloniæ hæſerant, à Gallo darentur. Id quod eo pertinere judicabatur, ut Gallus Ferdinando titulum Imperatoris hactenus negatum tribuere neceſſum haberet, ni invidiam retardatæ pacis in ſe derivare vellet. Sed de Ordinibus Germaniæ plane abnuebat, quod quidam eorum id ipſi nollent, ut Wurtenbergicus Dux, & Argentoratenſis civitas, ac Imperatoris ſubditi & vaſalli Gallis fœderati eſſe nullo jure queant. Æquum eſſe, ut Regum cuique jus relinquatur liberum de ſuis ſubditis ſtatuendi. Etiam in Ratiſponæ cum Gallia conventis id primum eſſe, ne alterius juſſa detrectantes ſubditos adjuvet. Addebat Cæſar: Venetos, quæ hac in re agerent, magis agere, quod rogati a Gallis operam negare non potuerint, quam quod ipſi poſtulata æqua exiſtiment. Ac ſi qui Ordinum paci Pragenſi ſe ſubmittere, & veniam præteritorum petere nolint, ſibi magis jus competere hos velut rebelles puniendi, quam ipſis velut ex æquo tractatus cum hiſce poſtulandi. Id tamen ad extremum non abnuituri videbantur Cæſarei, ut Gallicis Legatis eorum negotia in tractatione pacis obſervare conceſſum eſſet. Ad quæ Galli reponebant: Ordinum Germaniæ conditionem ab aliorum Regum ſubjectis longe diſcedere. A multis ſeculis eoſdem eſſe in poſſeſſione fœdera faciendi communem patriam non lædentia. Ipſos Cæſares ſæpe cum iiſdem fœdera iniviſſe quin fas illis eſſe adverſus oppreſſiones Cæſarum atque injurias ope exterorum jus ſuum aſſerere, eoque & pacis tractatibus intereſſe, ſuæque ibi ſecuritati cavere. In pace Vervinenſi Galliæ & Hiſpaniæ Reges multos Germaniæ Principes ut ſocios & amicos ſuos comprehendiſſe. Sabaudi Legatis literas ſalvi conductus datas, qui Imperii Vaſallus ſit, ejuſque per Lombardiam Vicarius. Quod enim Germaniç Principes præter homagium etiam judiciis quæ Spiræ exercentur teneantur, in eo par eſſe in alios jus, quale aliis in ipſos, tantundemque eis accedere, quantum decedere. Nam & ab ipſis quoſdam legi judices, & ipſum Cęſarem, ſi cauſa ex ejus ditionibus promanet, ibi conveniri. Enimvero cum Cęſar pro Ordinibus ſalvum conductum conſtanter abnegaret, Galliæ Rex, ne ipſe pacem morari videretur, dubitabat, num hac in re Cæſari concederet, & de Germanorum fœderatorum commodis per ſuos Legatos paciſceretur. Id quod pro tempore ſatius videbatur, quam ut omni ſpe pacis orbati perpetuo bello implicarentur. Deque eo Reginæ Sueciæ, & per Hailerium Vinarienſi ſignificat; ſe denuo ipſi cauturum nullam cum Auſtriacis pacem inire, niſi qua ſocii, & imprimis ipſe Dux comprehendatur, cujus rationes a ſuis disjuncturus non ſit; ſimul ſponſorem ſe fore pro iis, quę pace ipſi promiſſa forent. Adverſus quę Vinarienſis, quo minus Cæſari concedendum foret, multas rationes adferebat. Commoda cauſaſque tam multorum Legatis parum cognitas, eoque nec obſervari poſſe. Verſari in ea re libertatem & dignitatem Ordinum Germaniç, quos, ſi ne audiri quidem debeant, Cęſar plane ſub jugum miſſurus ſit. Quę res non iſtos ſolum, ſed & Regem tangat, cui deinceps exprobrandum ſit, quod citra legitimam cauſam arma arripuerit, & cum alienis ſubditis injuſta fœdera iniverit adverſus horum Principem. Nec eorundem auxilia deinceps Galliç profutura, quippe quorum nunc cum opibus autoritas plane corruat. Eoque Regum Galliç quam maxime intereſſe, ne antiqua Principum Germaniç libertas ab Auſtriacis peſſumdetur. Indecorum quoque id eſſe Regiis armis, velut eo jam redactis, ut commoda ſociorum tueri nequeant; ſed eadem tractatibus è libidine Auſtriacorum ſubjicere cogantur. 1637.

Gallorum de induciis propoſitio.

§. 67. Inter hęc Legatus Pontificis apud Galliæ Regem de induciis communibus ad ſex aut decem annos propoſuerat; ſuper quibus priuſquam ſe declararet Rex, Rectorum Sueciæ mentem per Rorteum explorabat, ad quam reſponſum Pontifici dandum adaptaturus erat. Super quibus integrum iſtis judicium relinquebat, neque ſuadens eas, neque diſſuadens. De conditionibus obiter ferebat; quemlibet interea retenturum quæ poſſideat; & præcipue Galliæ Regem operam daturum, ut Sueci Pomeraniam tantiſper obtineant. Intermedio tempore de perpetua pace agendum. Ea res in Senatui in utramque partem diſceptata. Contra inducias proferebatur: Cæſarem, tota jam fere Germania ſubacta, firmatis immenſum viribus bellum majore mole poſt inſtauraturum. Nunc formidari à vicinis Suecos, ne armorum torrentem in ipſos effundant: armis eorundem ſopitis in bellum erupturos, atque omnibus viribus enixuros, ut eos Germania depellant; cum magna exercitus pars utique ſit exautoranda. Nec eo ſecius maximis ſumtibus opus fore ad alenda tot præſidia. Dari ſpatium hoſti Suecorum deſtinata moliendi; à cujus invaſione non ſatis cautum ſit; ſimul dominatum in Germaniæ Ordines radices acturum. Aſt pro induciis diſſerebatur: poſſe interea rempublicam domi melius conſtitui, ac æs alienum diuturno bello contractum diſſolvi; commercia cum Hiſpanis fundari; per Pomeraniam invicta munimenta exſtrui. Militi ſuſtentando vectigalia oræ maritimæ, & reditus Pomeraniæ impendendos. Cum Brandeburgico, poſtquam arma exuerit, commodius ſuper Pomerania tranſigi poſſe. Principes quoque Germaniæ belli pertæſos, ac dulcedine deguſtatæ pacis captos ægre ad arma redituros. Si pax obtineri nequeat, inducias arripiendas, per quas tractatus pacis melius expediri videantur, quam inter arma tantæ varietati obnoxia. Interea tempus conſilia ſuppeditaturum, & forte Cæſari aut Polono cum Turca bellum fore; & quod præcipuum ſit, Chriſtinam hoc ſpatio adoleſcere. Rationibus utrinque libratis, id præcipue conſiderandum videbatur, quomodo poſ-

1637. sessio occupatorum per Germaniam locorum interim obtineri posset, ad quam vel exercitu opus erat, vel præsidiis ita validis, quæ exercitui æquiparanda forent; ut si forte hostis inducias abrumperet, aut iis elapsis pax secuta non foret, bellum statim resumi posset. Atqui ea res maximo Sueciæ oneri futura erat, cessantibus hospitiis & tributis ex hostico; ut revera ipsum bellum minus grave foret, quam induciæ, per quas ipsa Suecia inutiliter suas opes consumtura erat, dum hosti parcitur. Igitur ante omnia nosse oportebat, quid subsidiorum Gallus durantibus induciis præstare vellet. Qua de causa placebat conditiones induciarum concipi, super quibus cum Gallo ageretur; quæ huc redibant: Ut per inducias Sueci retineant Pomeraniam utramque, restitutis si quæ ejus loca ab hoste occupata forent; insuper Wismariam cum Pœla, & castellis Balœnæ, & Warnemundæ; inde Benfeldam & Dachsteinum in Argentoratensi præsulatu, & in Westphalia Osnabrugam & Mindam cum utroque præsulatu, Nienburgum, Hoyam, Meppam, Neuhausam, Vechtam, Cloppenburgum, Wilzhausam cum adjunctis quoque territoriis. Penes Landgravium quoque Frisia, & loca per Westphaliam possessa maneant; Bernhardo Duci dignitas ac jura sua salva sint usque ad communem pacem; de qua interim tractatus junctim & admissis utriusque sociis instituantur. Protestantes Ordines Suecico militi super residuis stipendiorum satisfaciant. Fœdus inter Galliam & Sueciam per inducias duret, & conventa subsidia solvantur. Alendo militi Sueci interea portoria Pomeraniæ & Meclenburgicæ retineant, & Gallus ducenta uncialium millia subsidiis jam conventis addat; insuper idem caveat, Suecos Pomeraniam satisfactionis loco pace aut bello habituros, de restituendis Germaniæ Ordinibus, qui adhuc ditione sua expulsi sunt, cura suscipiatur. Denique bello capti, & præcipue Gustavus Hornius libertati restituantur. Enimvero has conditiones ita distincte expressas Rectores Sueciæ Rorteo non exponebant, sed potius ab eo per ambages expiscari conabantur; quid Regem inter & Pontificem super hisce convenerit, quis earum scopus; quas leges Rex proponendas judicet modo Sueciæ circa Pomeraniæ possessionem, & quæ alia adhuc in Germania obtinent, cavendum; quid Landgraviæ Vinariensi agendum? Ad quas quæstiones Rorteus parum aut nihil quod responderet habebat, sed potius urgebat, ut ipsi sententiam suam panderent, & leges scripto conceptas exhiberent. Unde Salvio injungebatur, ut cum Avauxio Hamburgi ea de re ageret. Qui tamen ipse obiter duntaxat disserebat. Inducias Sueciæ non inutiles videri; Pomeraniam sua præsidia alere posse; interim eam velut usu capi. Posse etiam cum Gallia conveniri, ut anno ante elapsas inducias ducenta millia uncialium solvantur habendis delectibus, & adparando resurgenti bello. Id quod Salvio parum arridebat, quod exhausta Pomerania tam validis præsidiis alendis non sufficeret. Ita maximam partem onerum in Sueciam redundaturam, cui æque ac in bello arma per inducias retinenda. Interim & Polonicas inducias ad finem ruere, unde fortasse novum bellum sit expectandum. E quibus facile judicari poterat, quid de exitu hujus negotii sperandum foret. Sed & constabat, Hispanis inducias non placere, nisi in antecessum intelligatur, quæ Galliæ Regis super legibus pacis sit sententia; ideo quod istæ induciæ pertineant ad confirmandos Gallos in rerum alienarum possessione, quæ paulatim in speciem juris sit transitura.

§. 68. Quibus de causis Sueciæ Rectores ratihabitionem Gallici fœderis suspenderint, supra est expositum. Ea ut perficeretur Gallici ministri Holmiæ, & Hamburgi solicite instabant; è sua parte omnia parata, quæ fœderi implendo requirerentur. Et satis agnoscebant Galli periculum suum; si soli in bello destituerentur; eoque omnibus modis Suecos bello implicitos tenere cupiebant. Suspectum autem erat, quod Danus, Brandeburgicus, & alii, qui circa pacem satagebant, non nisi de separato cum Suecis tractatu loquerentur. Unde post Chaumontium Avauxius quoque Hamburgum veniebat, explorandis Suecorum actionibus, & impediturus, ne qua pax nisi junctim cum Gallis coiret. Uterque Salvio ingerebat, quam necessarium sit Suecos Gallosque sociatis viribus consiliisque bellum gerere, aut pacem facere; simul ostentabant controversiam Suecorum cum Polonis, horum in Sueciam machinationes, indelebile Austriacorum in eandem odium, Polonum jam Austriaca affinitate innexum. Tanto arctius veteres amicos, & præcipue Gallos amplectendos. Quod si tamen præter spem Sueci diversa consilia sequantur, etiam se vias pacis cum hoste inventuros. Et satis constabat tunc operam ipsos daturos, ut in pace Suecos præverterent. Cæterum quod iidem metuerent, ne forte Banerius cum hoste secretos tractatus susciperet, in castra apud Torgam mittitur Belloregardius, velut de Regis sui destinatis circa bellum & pacem cum ipso communicaturos: confirmans, Regem nunquam seorsim tractaturum, quantumvis lautis ab hoste conditionibus oblatis; simul magnopere ipsius virtutem à Rege æstimari, qui de tota ratione belli ejus sententiam intelligere cupiat. A quo & sibi injunctum sit, exercitum ipsius comitari. Cui Banerius earum artium non incallidus pari verborum honore respondet; de se modeste, de studio Regis magnifice. Addebat tamen, immensum à suo exercitu laborem bina hieme exhaustum, dum socii præmature in hiberna concedunt, ac nihil agendo permittunt, ut contractis undique copiis hostes in ipsum ruant. Simul hortatur, ut Rex quamprimum Austriacas vires valida alibi impressione distineat, quod mora hosti valde proficua, Suecorum autem rebus perniciosa sit. De cætero se libenter cum sociis exercitibus consilia viresque collaturum. Revera tamen molestus erat ille speculator, cui nihil aliud propositum, quam observare, quid circa pacem gereretur, & omni tractatu Suecos arcere, resque ipsorum turbare magis, quam promovere. Vitandæ tamen Gallorum offensæ connivendum erat, & idem legati dignatione habendus. Id tamen Rectoribus Sueciæ probabatur, quod Ministri Gallici offerebant, se cum Polonis acturos, quæ ad causam communem gerere videbuntur. Quibus sententiam horum ea super re exquirentibus responsum: Non abs re fore, si Regi Reique publicæ Poloniæ nomine Galliarum Regis demonstretur, quam periculosa ac formidanda orbi Christiano, ac vicinis præcipue statibus sit Austriacorum in alios dominandi libido, quam præsens Germaniæ conditio, & ad placitum ipsorum temperata Pragæ pax non parum inflammavit. Quæ cum Poloniæ quoque sat grave periculum minitetur, spem esse, Polonis isthæc anxia mente trutinaturos. Quod si Polonus hac ratione & ostentata Silesia quondam ad Poloniam spectante in arma adversus Cæsarem pertrahi queat, causæ communi multum inde levamenti proventurum. Iidem quoque in Pomerania locum sibi concedi petebant hospitiis quater mille

1637. Galli ratihabitionem fœderis urgent.

Banerio observator à Gallis adponitur. Beauregard.

1637. mille Cæsareorum, quos Gallico stipendio autorari instituebant, Wrangelio aut Landgravio jungendorum. Sed Suecis cum ea res parum arrideret, conditionem ejus provinciæ obtendebant, novum onus adspernantem; ne tamen diffidentiæ quid ostendere viderentur, rem totam ad duces suos in Germania conjiciebant.

Suecorum suspiciones 20. April.

§. 69. Contra Sueciæ Rectores variis indiciis colligebant, Galliæ Regem non usque adeo Cæsari infensum esse, uti ministri ejus jactabant. Diu is post Ferdinandi II. mortem præter opinionem vestes lugubres sumserat, & Legatis edixerat, ne quis ad se veniret, nisi pari habitu. Etsi Grotius interim à Rege adeundo abstinere malebat. Controversia quoque Ferdinando super Imperio mota subito refrixerat, sed majoris momenti erat, quod cum superiore anno Suecorum arma advertendum à Gallia maximum periculum non parum contulissent; hoc anno vicissim Galli nihil in Germaniam tentarent, sed hosti spatium concederent omnes in Banerium vires effundendi cum summo Sueciæ & communis causæ periculo, ac tam egregias occasiones rem bene gerendi amitterent. Nec probabile videbatur Gallos ad indicendum Cæsari bellum venturos, quod Pontificis ministri manibus pedibusque niterentur ad pacem perpetuam aut temporariam inter Romana sacra amplexos Principes constituendam; & Gallia tunc aulam Romanam plus justo respiceret, in cujus gratiam res Protestantium hactenus everterat. Eidem quoque aulæ venditabat se Pater Josephus, in quem pleraque curarum Richelius per malam valetudinem rejecerat, Cardinalitiæ purpuræ inhians. Cujus imperio Belleureo in Angliam è Gallia Legato misso comes addebatur Jesuita; id quod & aliis fiebat. Fuerat & in familia Avauxii Legati, dum apud Suecos ageret Fleurius quidam, qui cuncta quæ expiscari poterat, ad Cardinalem Barberinum transscripserat; cujus operæ mercedem is postea opimum Viroduni beneficium nactus est. Equidem quo minus Richelius pacem adpetere crederetur, in causa erat, quod belli impendia multas ipsi & consanguineis ejus lucrandi latebras præberet; & quod ipsius interesset & sparsos & occupatos tenere eos, qui potentiæ ejusdem se possent opponere. Nutabat tamen Regis in eum animus, ac multorum in Gallia sermonibus pax anxie expetebatur, in quam & haut dubie ipse Rex propendebat. Quin & Regina Galliæ dixerat; se si optio daretur, ut aut Delphinum pariat, aut pacem faciat, hanc prælaturam. Favebant quoque Galli præcipue Bavaro, & Brandeburgico, quod sperarent, se horum opera usuros, ut Cæsareum fastigium in aliam ab Austriaca domum transferretur; eoque metus erat, ne istorum in Palatinatum & Pomeraniam prætensiones, durissimi pacis nodi, à Gallis fulcirentur. Et multa sane tunc in Gallia jactabantur contra jus Sueciæ in Pomeraniam quæsitum; addito, sufficere, si Stralsundam isti retineant velut aditum Germaniæ, sicut Galli Pignerolum, Italiæ claustra, insideant.

Sueci tempus extrahunt.

§. 70. Cum tamen interim Gallici ministri complementum tractatus Wismariensis urgerent, testantes, si Suecica ratificatio adsit, statim se instrumentum à Rege suo confirmatum exhibituros; Salvius propediem eam adfuturam ferebat, simul asseverans, Suecis, utique cordi esse, ut communis pax ineatur. Sed vicissim postulabat, causam à Gallis majore studio suscipi, ne Suecis necessitas adferatur separatis tractatibus animum applicandi. Utque ipsi apud Regem instent, quo is diversa in parte hostem valide distringat, ne Suecis succumbentibus unitæ hostium vires ipsi ingruant. Chaumontius tamen moræ impatientior 1637. tandem Hamburgo discessum adornabat, fremens; se perspicere, Suecos serio rem non agere, ac non nisi frustra tempus extrahere; Gallos quoque rebus suis ocyus consulturos. Enimvero satis constabat, Gallos non ita abrupte acturos, præsertim cum ipsis persuasum foret, Oxenstiernam in belli continuationem propendere. Nec ea moræ impatientia in causa erat, quod Chaumontius Hamburgo in aulam evocaretur, sed quia pecuniam Regiam male dispensasse arguebatur, interceptis centum quinquaginta uncialium millibus; quo nomine aspere in aula excipiebatur. In cujus locum mox aderat Avauxius, Borussicis induciis magnam dexteritatis famam adeptus, qui cœptam ab isto telam pertexeret.

Sueci in fœdus Gallicum demum consentiunt.

§. 71. Ast in Suecia quo magis pacis spes indies minuebatur, eo pronior ad ratihabendum fœdus Gallicum Senatus fiebat. Equidem erant qui dissererent, fœdere quo sui velut arbitrii Suecia esse desineret, opus non esse; quod si vel maxime Gallia separatim cum Cæsare transigat, Suecia in bello manente, istam tamen non omissuram clam huic favere ob periculum sibi ab Hispanis imminens. Sacra quoque & rationes utriusque Regni in diversa ire. Gallum quippe nullo religionis Euangelicæ respectu Lotharingiam potissimum & Vallem Tellinam respicere, cum Suecia oculos in Pomeraniam & Mare Balticum defixerit; cujus securitas magnam partem in conservatione Ordinum Protestantium consistat, quibus repugnantes rationes aut destinata ipsa hautquidquam habeat. Unde Sueciæ maxime interesse, ut Ordinum Protestantium sacra, & pristina libertas sarta tecta persistant; quod sacra ista cum libertate & statu eorum ita sint implicita, ut illis sublatis & hunc corruere necessum sit. Galli autem scopo sufficere, si per Bavarum aliosque Catholicos Ordines potentiam Austriacorum libret. Sed quæ fœderis ratihabitionem suadebant, longe graviores erant rationes, Galliam, si nunc sola destituatur, à Cæsare & Hispanis acrius castigatum iri, quam rationes Sueciæ ferant. Banerio ad oram maritimam compulso præter pecuniam Gallicam nullum esse medium reficiendo exercitui, cui nunc summa rerum innitatur; quo disperso nec domi nec foris eum instaurari posse. Spem pacis adhuc tenuem aut nullam, æque ut Gallis. Cum itaque utrisque in bello ad tempus adhuc sit persistendum, rationis esse, à conjunctis potius fieri, quod singulis utique est faciendum; & ut Suecia aliena pecunia sublevetur. Quod si soli bellum gerant Sueci nullo insigni vigore, hosti ipsos contemtui fore; & ut paulisper successus arrideat, tamen hostem confidere semper se conditionibus, quas velit, potiturum; succumbentibus leges pro lubitu dictaturum. A conjunctis magna mole bellum cieri posse; nunc languide rem geri, ac metum esse ne tandem, dum singuli pugnant, utrique ab hoste opprimantur. Non esse metuendum, ut Gallia bello se subducat, cui alte adhuc immersa hæreat; & nunc fidei vinculo eandem stringendam. Hostem Suecis jam gravius incumbere, quam præterito autumno post victoriam ad Witstocum, cujus majore cum fructu persequendæ spes erat, & ob quam serio ad pacem animum adpliciturus credebatur hostis; quæ & causa ex parte fuerit ratihabitionem fœderis suspendendi. Nunc mutatam rerum faciem; & è Ratisponæ actis facile patere, hosti utique propositum vi Suecos tota Germania pellere, omnesque Protestantes opprimere; quod nunc in proclivi fore credat debilitato Saxone, cujus copiæ, quæ Arnheimio referente triginta

 sex

1637. sex millia implebant, plane destructæ; qui nunc sub specie lati auxilii plane viribus evertatur. Præterea Cæsarem ætate vegeta, Gallo æmulum, qui nunc bellum propulsare satis habet. Si uno prælio Cæsar vincat, oppressa Germania utrique Regno terribilem fore. Quæ superiore autumno pro fœdere adferebantur rationes, nunc validius stringere, quod tunc victoria ad Witstocum recens, & Ferdinandus nondum electus, eoque major pacis spes. Jamdudum satis patere tractatuum vocabulo à Cæsare id tantum quæri, ut disjunctas invicem Galliam & Sueciam eo facilius opprimat. Quæ de pace jactentur, magis à privatorum votis, quam Cæsaris mente promanare. Denique quantivis esse potentiam Austriacorum rite librari; & indecorum Suecis hucusque bello progressis imperfecta destinata abrumpere; & Gallos elusa conventione offendere; qui soli bona fide amici Suecis esse possint, quod cum illis solis nulla offensæ occasio, multæ autem amicitiæ causæ interveniant. Igitur placebat Senatui instrumentum fœderis Hamburgum ad Salvium mitti, ut id Avauxio ostendat, ac Gallicum vicissim inspiciat. Neque tamen id statim cum Gallico permutare jubebatur, donec adpareret, quo tractatus cum Sigismundo Marchione, & Francisco Alberto Lauenburgico evaderet, præsertim cum hostis vix de pace cogitaturus videretur ante præsentis expeditionis eventum. Interea investigari poterat, num serio causam communem amplecti, & pecuniam reipsa numerare Galli vellent. Simul eo testatius orbi studium, quo in honestam pacem Suecia ferretur, futurum erat. Sed quo tempus citra offensam Galliæ traheretur, Salvius jubebatur in antecessum cum Avauxio disserere de modo conjunctim tractandi, de abrumpendo Coloniensi conventu; qui mediatores adhibendi; & ut pecunia fœdere promissa ad valorem uncialium reducatur; quod interim mutatio in moneta Gallica contigisset. Denuntiato, ni accurate pecunia statis diebus solvatur, nec Suecos ita stricte fœdere teneri velle. Interim cuneum cuneo trusuri ejus fœderis respectu Cæsareos ad honestam pacem, Gallos pacis separatæ metu ad complementum fœderis compellere instituebant. Quod si fœdus succederet honestum suppetebat prætextum tractatus à Cæsare oblatos declinandi; fœdus Gallicum in istorum gratiam tamdiu dilatum, quo tunc demum amplectendum fuerit, postquam ab illo rem serio non agi adparuerit. Contra si fœdere Gallico irrito pax cum Cæsare succederet, Salvio injungebatur, primum de satisfactione Sueciæ & militum agere, amnestia ad extremum reservata, remissius aut strictius urgenda, prout circa priora se Cæsar declarasset; quod favorabile foret ob amicos non desertos tractatus potissimum abrumpi; aut si idonea satisfactio obtenta sit, ne ob alienos, & parum memores beneficii futuros, æterno Suecia bello implicaretur. Si satisfactionis loco Pomerania & Wismaria obtineri nequeat, tribus uncialium millionibus adquiesceret, intra decem aut quindecim annos solvendis, relicta interim hypothecæ nomine Pomerania citeriore, Wismaria, & Warnemunda cum vectigalibus. Si exclusorum à pace restitutio obtineri nullo modo possit, primum circa Palatinum remittendum, velut cujus causa difficillima sit, nisi quantum commendando & intercedendo effici queat.

Nec eo minus cunctantur.

Sueci Regem Galliæ ad bellum hortantur.

§. 72. Ast excitando Galliæ Regi ad causam communem strenue amplectendam literas Rectores Sueciæ dabant, quas dum tradit Legatus Hugo Grotius prolixa oratione rem altius repetens commemorat; quam intrepidum se gesserit Oxenstierna, cum è Gallia in Germaniam pervenisset, quanquam non desertus modo à Germanis Principibus, sed & oppugnatus; ac potuisse tunc quoque illis in locis, in quibus bellum erat, sustentari, si ex alia parte hostibus negotium factum fuisset. Eo neglecto tantas in unos Suecos insurrexisse undique hostium copias, ut multitudini impares coacti sint ad oram se maritimam referre. Idem nunc accidisse iterum. Haut ignotum Regi, quanta fortitudine intulerit gradum fixeritque in media Germania Banerius, cum maxima spe majorum successuum. Sed quia nulla aliunde fiebat hostium distractio, quinque in unum conglobatos exercitus, qui se ad sexaginta millia esse jactent: Ea vi coactum recessisse ad eandem oram maritimam, ibique locis arctis premi. Quæ hæc alia sequi possint mala, si nihil aliud habeat quod agat tam potens hostis, malle id se tacere, quam male ominata eloqui. Non cessari in mittendis è Suecia supplementis. Sed minus ea sint valida, effici trium Regnorum suspecta Suecis vicinitate. Polonum non pacem cum ipsis habere, sed inducias nunc etiam quam ante incertiores ob Austriacam affinitatem, facile ejus consilia suos in usus tracturam. Cum Dano, cum Russo controversa multa, atque ita triplicem limitem custodiis validis sepiendum. Haut obscure hostem eo tendere, ut quando nihil in Germania præter Suecos adversum sentiat, eos inde moveat, in Galliam postea iturus multo quam ante formidabilior. Magnos esse Domus Austriacæ etiam sine Imperio fines: Hungariam, Austrias, Bohemiam cum Silesia, Moravia, Tirolin cum Carinthia, Dalmatiam & Croatiam ingentia terrarum spatia complecti: multum inde virorum, non parum pecuniæ suppeditari. Annexam ei non sanguine tantum, matrimonioque & fœderibus, sed & mutuæ successionis lege vim Hispanorum, late per quatuor orbis partes regnatricem, ita ut stirps utraque pro uno corpore habenda sit. Ad has vires si accedat Germania, Europæ tanta pars, neque jam jure Principatus delati suffragiis adstricti legibus, sed bello quæsita, retenta armis provincia ad Bohemiæ modum, quantum id futurum sit incrementum prægravis jam dudum potentiæ Regis prudentiam non latere. Non ignotum Imperatori ejusque sectatoribus præcipuum concupiti ipsi. Dominatus impedimentum in Gallia esse positum, quod velut vallum Christiano orbi obtenditur. Id vallum ut diruant aut lacerent nulli parsuros operæ. Etiam antequam ad illam omnia vastissima spei suæ proponentem Domum Austriacam devolutum esset Teutonicum Imperium, semper Regibus Gallis æmulos atque infestos fuisse Cæsares. Quanto nunc magis ex quo dignitas illa in Domo per se adeo valida, tantisque suffulta possessionibus radices egit? Etiam si Rex cedere cupiat, quæ nuper armis quæsivit, quod de Rege tam magnanimo credi nefas; nihil tamen id ad pacem profuturum, cum Imperatores Merim, Tullum, Virodunum repetitum sæpe miserint. Regnum autem Arelatense adscribant Imperio, sub quo nomine comprehendatur Burgundiæ Ducatus, Provincia, Delphinatusque, nobilissimæ partes Galliæ. Neque verbis tantum, sed & factis adparuisse infensos Galliæ animos. Carolum V. Cæsarem ipsum ingentes armorum motus in Provinciam intulisse. Visa nuper intra Burgundiæ Ducatum magno totius Galliæ periculo Cæsareana signa. Neque vero jure tantum belli, apertaque vi agere illos solitos. Esse illis pecunias, artes, atque audentiam diffidia serendi in Domum Regiam; si quid in Principibus, si quid à plebe turbidum ab illis ali. Neque vero solos Imperatores esse tales, sed & Saxonem, ex quo de cæteris earundem partium conjectura fieri debeat, 1637.

1637. debeat, eo in Galliam odio accendi, ut discessioni suæ ab amicitia Sueciæ causam obtendat, hujus cum Galliæ Regno fœdera. Non ergo quæri, obsistendum ne sit tam grandi, tamque inimicæ potentiæ; id enim extorturam ipsam necessitatem: sed quando id facere ex usu maxime sit Galliæ, & quomodo. Tria autem circa deliberationes tales præcepta posse verissima ex bonis malisque Regum aliorum eventibus demonstrari, nisi ipse Rex suis actibus ita ostendisset ea infixa esse animo suo, ut non aliunde potius depromenda sint, quam ex rebus hactenus gestis ipsius, optima in se documenta continentibus. Ea autem præcepta hæc esse: Crescenti magnitudini contra eundum, dum adhuc supersunt ii, quibus exitium de proximo imminet. Non esse cunctandum, donec hi accessio fiant inimicarum virium, victique una ad vincendos alios trahantur. Melius esse turbamenta in alios inferre, quam tempus illis dare nostra turbandi. Bellum in hostico quam domi tutius, ac minore impendio geri, idque ipsum pacis internæ esse munimentum. His de causis orabat Regem, ne differret à Succis abstrahere partem hostilium copiarum. Bellum esse occasionem, quod Dux Vinariensis non Rhenum transierit tantum, sed & ibi se immuniverit. Verum non sat id fore, si copias habeat, quibus ea munimenta possit tutari. Aperiendum ei in penetralia Germaniæ iter, quod nisi magno exercitu fieri nequit, quando non Isolanus tantum magnam Croatarum manum ad Wertanum adduxerit, sed & valide cum agmine in eum irruat Goltzius, aliique; delectus agantur in Bavaria, & apud Episcopos Wurtzburgensem, Salisburgensem, & alios. Quod si Duce Vinariensi in Germaniam se penetrante signum ad libertatem erectum adpareat, resurrecturos qui jam jaceant Principes, ac civitates, quæ jura sibi ademta nunc silentio gemant, animos vocemque resumturas. Succos vero amota parte eorum, à quibus nunc velut obsiderentur, inventuros viam redeundi in Germaniam, aut invasuros avita Austriacæ Domus bona. Ista à Rege magna cum attentione audita vehementer probabantur; & ita facturum se promittebat. Accedebat post & alius casus, qui Regem in Austriacos irritaret, quod post defunctum Sabaudiæ Ducem tutelam successoris pupilli matri Regis sorori delatam Austriaci pati nollent. Præsertim cum fratres Ducis defuncti Thomas pro Hispano arma ferret, alter Cardinalis Romę aperte negotia totius Austriacę Domus ageret. Qui & Romę antea testationem præscribi fecerant, Ducem Sabaudiæ fratrem suum satis marem non esse. Ita quidem istis liberis, quos Regis soror pepererat, controversiam status intendebant. Etsi facetiores matrem ideo adulterii traduci negarent; quod adultera non sit, quę maritum non habet.

Inter Avauxium & Salvium de fœdere disceptatio. §. 73. Porro Hamburgi, antequam ratihabitio fœderis è Suecia allata esset, Avauxius apud Salvium injecerat; quæ Wismariæ acta forent justum fœdus non fuisse, sed nudam delineationem conveniendorum; nec fœdus ibi subscriptum, sed pactum adjectum, ut quoad ratificatio hinc inde tradita fuisset, apud alios spargeretur, plene inter ipsos convenisse. *Avauxius de novo fœdere movet.* Eoque non sufficere ratificationem ibi actorum nunc permutari, cum nihil ratum haberi soleat, nisi quod antea sit conclusum: sed necessum fore, negotium denuo incudi subjici, & fœdus præsentibus temporibus adaptari. Aut si hoc longum videatur, aliud instrumentum conficiendum, quod capita primaria conventionis Wismariensis contineat, à se & Salvio subscribendum, velut ab ipsis initio nuperi Augusti post Chaumontii discessum Hamburgi confectum. Quid hoc postulato sibi vellet Avauxius, non satis constabat; subsidiane, quorum dies jam cesserat, Suecis subtrahere instituerer, an Gallia separatos tractatus tunc agitarit; an pecunia, quæ ex fœdere solvenda erat, in promtu non foret; an ambitio quædam & invidia adversus Chaumontium fuerit, velut ipse circa ratihabenda ab altero acta laborare dedignaretur, gloriam confecti fœderis in se translaturus, parum nobis compertum. Mox tamen cum ratihabitio fœderis è Suecia adferretur, missis hisce tricis circa alia disceptatum. *De initio fœderis disceptatio.* Ac primo quidem ab Avauxio scrupulus movebatur super initio fœderis, quod instrumento Suecico dies primus Augusti anni tricesimi sexti esset adscriptus: cum in Gallico annus tricesimus septimus expressus foret, spatio relicto pro die & loco inserendo. Videbat enim hac ratione tribus pensionibus jam diem cessisse; eoque disputare cœpit, initium non à die fœderis conclusi, sed exhibitæ ratihabitionis capiendum. Id quod Salvius negabat, cum hoc modo fœdus in triennium conclusum ad biennium redigatur. Reginam Superiore anno quæ fœdere requirantur abunde præstitisse, in quo ipso fœderis substantia consistat, hostemque ex ipsa Lotharingia ac Burgundia in se avertisse. Fœdus convento die à Rectoribus Sueciæ subscriptum, quo minus statim traderetur, Gallos præpostere instituto Coloniæ conventu in culpa fuisse. Cum inde Avauxius inficias ire non posset, quin præterito anno utilissimam Galliæ operam navasset Suecia, unam duntaxat elapsi anni nomine pensionem offerebat, detracta altera; asseverans, ni hoc acceptetur, nihil addere se posse, nec plus in mandatis habere; sed ad Regem esse referendum. Cum Salvius præter alia reponeret: tantopere ipsius Galliæ interesse, Banerium submissa quam primum pecunia firmari, ut is etiam citra fœdus omnibus modis sublevari debeat; Avauxius contra à Rege suo anno superiore gesta extollere: non plus daturum Regem, ne ad eas angustias redactus videatur, ut omnia, quæ Succi cupiant, annuere, & ipsorum amicitiam non sine ignominia emere cogatur. Denique præter mandatum se agere non posse. Eo minus autem Suecis ferendum videbatur, se ista pecunia fraudari, quod documentum inde capere vellent, num Gallis fœdus revera cordi foret. Nam si serio Suecis jungi vellent, propter ducenties mille unciales negotium abrupturi non erant. Et mox istius cauponationis causa è Chaumontii ad Avauxium literis patebat, queis rogaverat; ut centies mille unciales summę Suecis à Rege destinatæ decerperet, inter ipsos dividendos: *id enim Suecis hæreticis non nocere.* Et jam pridem omnis pecunia Suecis promissa ad Chaumontium collybo transscripta fuerat, sed qui eadem ad alias res sat libere abusus erat. Pergebat inde Avauxius Salvio persuadere, ut ea quæ offerebatur summa adquiesceret, multa incommoda memorans, quæ eventura essent, si ad superiores utrinque res referatur. Tempus interim labi, & dimidium fœderis spatium abire, antequam id plene perficiatur. Aliarum interim pensionum diem cedere, quas cumulatas Regi suo exsolvere difficile sit futurum. Fortasse utrumque discrepantia domo mandata accepturum; novarum dilationum ansam. Ea incommoda non abnuebat Salvius; quin addebat, Cæsareos hanc moram adversus utrumque Regnum in emolumentum suum versuros: Anglicum fœdus interim vado adhærescere; exercitus, & qui adhuc in Germania his partibus faveant, in desperationem agi. Et ut eo magis Gallum urgeret; fatebatur, à multis se Principibus rogari, ratificationem inhibeat, quod spes jam alluceat ho-

1637. nestæ à Cæsare pacis obtinendæ, quæ post fœdus pro desperata sit futura. Id quod & Avauxius non diffitebatur, addito, Viennæ decretum, Suecis summam pecuniæ, & Pomeraniam hypothecæ loco concedendam. Sed ut vicissim terreret Salvium, memorabat: periculosa in Suecos consilia cudi. Nam statim atque pace in soporem dati sint, Pomerania iterum ejiciendos; ad quod non alio prætexto opus sit, quam consensu Ordinum Imperii in Comitiis. Ita conclamatos Suecos fore. Cæsarem insuper & Hispanum cum Polono fœdus iniisse, & huic terra marique auxilia missuros ad vindicandam Sueciam. Cui rei jam primordia struantur, dum adversus conventa induciarum à Polono ad Gedanum vectigalia exiguntur. Igitur cavendum Sueciæ à Cæsaris pace, & Gallicam potius amicitiam amplectendam, quam fallaciis Austriacis aurem præbendam. Cui Salvius: Cæsareos utique declarasse, se Suecis satisfacturos, si Galliæ se litibus miscere supersedeant. Id an hoc fine factum, ut ipsos in soporem dent, sibi non constare. Sane Suecos non ita somnolentos fore, ut Cæsarem destinatis circa Pomeraniam potiri patiantur. Nullam rempublicam nudis aliorum verbis confidere; & pacta validioribus firmamentis, quam atramento & charta stare. De trium Principum fœdere contra Succiam inane commentum esse à Polonis dudum decantatum. Cæsarem & Hispanum non ita mente cassos, ut Polonum Septentrionis Monarcham velint facere, ne si pater quidem aut frater sit; cum non majus libramentum Monarchiæ, quam ipsi animo agitant, constitui possit. Et si detur inter eos ita convenisse; Suecis tamen eam curam somnum non abrupturam. Nam his licet dormitantibus Gallos, Anglos, Danos, Belgas nullo modo ferre posse, ut Austriaci, aut Polonus mari Baltico potiatur. Russos quoque & Danos ultra se Polono opposituros; quod à conjunctione Sueciæ & Poloniæ certum exitium immineat. Cæterum de pace à diversis quidem propositum, sed in tractatus nondum à Suecis consensum, quoad perspiceretur, quid ratificationi fœderis futurum sit. Igitur non esse eam tam modicis obstaculis remorandam, cum de ducentis millibus uncialium duntaxat controversia sit, & in Hollandos quotannis duo milliones prodigantur; ac nemo utiliorem Galliæ operam navare possit, quam Suecia. Sed cum Avauxius dejeraret, sibi plus offerre non licere, & Salvio, quo minus quod offerebatur acceptaret, mandatum obstaret, res utrinque ad Superiores referenda erat.

Circa alia Fœderi conjuncta Gallorum sententia.

§. 74. Enimvero circa alia, quæ fœderi conjuncta erant, facilius conveniri posse videbatur. Et quidem ut à Rege bellum Ferdinando Cæsari indiceretur, post aliquam tergiversationem Gallus annuebat. Circa communis pacis tractatus in arbitrio Reginæ relinquebat Gallus, num ipsa Legatos Coloniam mittere, an tractatus universos Hamburgum deducere vellet, in quam urbem omnes viderentur consensuri, præter Pontificem & Hispanum. Si neutrum horum arrideat, placere Regi, Coloniæ suos, Hamburgi Suecicos tractatus suscipi. Quo casu Regius minister, nulla agendi facultate instructus, Suecis Legatis adfuturus esset observandis quæ agerentur. Quod & Suecis pariter Coloniæ integrum sit futurum. Hamburgi negotia Suecica & sociorum in Germania, Coloniæ quæ Gallo cum Germanis, Hispanis, Italis intercedunt, expediri posse. Si à Cæsare impetrari nequeat, ut Germanici socii velut ipsius subditi ad tractatus admittantur, id obtinendum esse, ut Regiis Legatis ad istos proficisci, & consilia cum iisdem conferre liceat, commodis ipsorum observandis. Si Regina Sueciæ Daniæ 1637. Regis mediationem admiserit, cum Galliæ quoque Regi placere: sin minus, Venetis à Regina probatis adquiescebat. Sociorum causam tam Coloniæ quam Hamburgi paci includendam, super qua prius inter ipsos conveniendum. Denique utramque Coronam pacis sibi mutuo evictionem præstituram. Circa satisfactionem Sueciæ fatebatur Avauxius injunctum sibi, non pro tota Pomerania laborare, quæ modici Regni instar sit, sed pro parte duntaxat: & non obscure Stralsundam insinuabat, aut summum Rugiam insulam, quo Suecis semper porta in Germaniam pateat, una cum Gallia coërcendis Austriacis. Et cum Salvius exciperet; solam Stralsundam, aut exiguam Pomeraniæ partem Suecis oneri fore, quod numerosum ibi alendum sit præsidium, sperans ab Avauxio media ad eam rem propositum iri; hic tacebat. Mox expiscandæ ejusdem sententiæ de portoriis mentionem injiciebat Salvius; de quibus Gallus frigide valde annuebat. Denique circa Palatinam causam judicabat Avauxius temperamentum inveniri posse, quod utrique parti satisfaciat; si Palatinus post mortem demum Bavari Electoralem dignitatem adeat. Ea quidem tunc inter istos disputabantur.

De Anglorum animo dubitatur.

§. 75. De Anglicano fœdere isthoc anno verborum affatim, rei nihil. Ejus Regis Legatus Arundelius Ratisponæ illusus, & in reditu apud Confluentes à præfecto Cæsareo adpositis custodibus violatus, in Batavis apud Ludovicum Camerarium Legatum Suecicum ingenue fassus erat; post tot inanes legationes in causa Palatina nil nisi armis effici posse. Nec se defore Regi hortando, ut fortia consilia capessat, ac Sueciæ arctius jungatur. Paulo post & Residens Anglicus Bosweius apud Camerarium ultro mentionem injiciebat de fœdere mutuæ defensionis & commerciorum inter Sueciam & Angliam; super quo ineundo ut is mandata è Suecia peteret monebat. Angliæ Regem non uno impetu, sed pedetentim ad onus belli Germanici pertrahendum: ac si isthoc fœdus prius successerit, Regem ultro ad auxilium ferendum iri permotum. Sed quo minus solidi quid subesse hisce crederetur, multa obstabant. Qui aulam Anglicam penitus norant, ajebant; Anglos hieme semper bellum minari, æstate nihil agere. Pontificis res agens Londini sacellum sibi apertum habebat more Nuntiorum. Post Arundelii adventum non modo Legatus Hispanicus longum cum Rege Angliæ habuerat colloquium, sed & una cum Arundelio magnifico convivio interfuerat. Et vix credibile erat novum Romanorum Regem ita palam se ingesturum fuisse Palatino negotio, nisi speraret, aliquid se conficere posse, quo amicitias pararet utiles imperium inchoanti. Quanquam enim circa idem tempus Palatinatus Inferior denuo Hispanis à Cæsare traditus esset; spes tamen aliqua circa eundem adhuc supererat. Eoque Taillerus Residens Anglicus adhuc Ratisponæ hærebat, & Curtius à Cæsare ad Bavarum mittebatur, num alia satisfactione oblata ipsum movere posset, ut Palatinatu ipse cederet, & Electoralem dignitatem deinceps linea Wilhelmina & Rudolphina alternis teneret, sicuti quondam inter Ludovicum Bavarum, & ipsius è fratre Rudolpho nepotes conventum dicebatur. Quin & Taillero Regis Hungariæ nomine scripto significabatur, ipsum adhuc 29. Jan. satagere, ut circa causam Palatinam Regi amplius satisfiat; ac circa dignitatem Electoralem etiam Wilhelmina linea durante temperamentum aliquod inventum iri. Id quod is Regi suo nuntiaret, ac mandatum super eo negotio tractandi peteret. Quin & liber, qui pro Palatino in Anglia scriptus fue-

1637. fuerat, supprimebatur. Nec offendebantur Anglici in Gallia Legati, quod Galli Electoris nomen in Anglia Palatino tributum subticerent.

Foedus inter Gallos & Anglos fingit. 6. Febr.

§. 76. Sed & foedus, quod Lutetiæ Gallos inter & Anglos cudebatur, languide procedebat, cujus capita in Angliam transmissa fuerant: ad quæ Rex declaraverat: Se quindecim naves bellicas Electori Palatino dare constituisse ad prædas mari agendas; quod ut majore juris specie fieret, literas marcæ à Galliæ Rege eidem dandas: iis navibus alias adjungere civibus suis liberum fore. Paratum esse polliceri, se neque recta neque obliqua via adjuturum res Cæsaris aut Hispani, neque seorsim cum illis pacta initurum. Permissurum, ut quibus bellum cum Cæsare aut Hispano est, iis militem scribere per Britanniam liceat ad definitum duntaxat numerum. Vicissim petebat, ne Galli, Sueci, Batavi ipso non conscio aut consentiente pacem aut inducias faciant, donec eorum omnium adjuncto quoque Dano instituatur conventus; in quo proponant singuli, quas putent pacis leges æquas, suisque rebus convenientes fore; invicemque se obligent, nisi obtentis iis, arma se non posituros. Is conventus ut intra tres menses habeatur. Postulata deinde omnium intra mensem perferantur ad Cæsarem, qui nisi eadem acceptet, tum se ad arcendam inferendamque vim cum illis omnibus foedus facturum, quoad Protestantibus omnia quæ habuerunt, restituantur. Enimvero satis patebat, Anglum alieno damno impensaque res suas agere, pacem velle sui arbitrii facere; nec temere florentia suorum commercia bello turbaturum. Neque vero tractatus ille de foedere aliorsum spectabat, quam ut idem se partibus venditaret, & tempus extraheret, quoad occasio rei bene gerendæ elapsa, & belli facies mutata foret, ut postea culpam in alios conjicere posset, quod non plus ad rem conferre liceat. Et vero disparia plane erant, quæ sibi stipulabatur Anglus, & quæ ipse vicissim præstare vellet. Classis ista ad prædas magis agendas, quam ad justum bellum pertinebat, & non tam Hispano, quam Batavis & Hanseaticis, in Hispania commercia exercentibus molesta erat futura. Et si forte Galliæ litora tuta præstaret, ad bellum tamen Germanicum nihil plane momenti adferebat. Unde & Rectores Sueciæ Fletwodo tribuno, qui superiore anno de Angliæ Regis in causam communem studio testatus erat, simul militis scribendi licentiam, quantum citra fraudem status sui fieri posset, obtulerat, mentione quoque foederis & classis injecta, responderant: His mediis causæ communi haut consuli.

6. Febr. Fletwodo respondetur.

Quod si cæteri quorum interest, otiosos tantum spectatores agere velint, & ex alieno labore commodum suum captare, id secuturum, ut qui soli cum bello luctantur tandem succumbant, aut tædio arma abjiciant. Si pulsis Principibus omnem spem restitutionis perituram, & vicinis Regnis maximum periculum incubiturum. Igitur ut serio causam amplectatur, Regem hortantur, & ut vel milite & pecunia sibi adsistat, vel suis auspiciis exercitum in Germania comparet, qui sociatis consiliis eundem ad scopum rem gerat; quo casu Regina ipsi quicquid oppidorum inter Rhenum ad Visurgim obtinet, cessura sit, ubi pedem firmare, & inde in Palatinatum, aut alio arma inferre queat. Et quia id consilium Regi probatum iri sperabat, intra tres menses, etiam si occasio detur, pacem cum hoste non inituros se pollicebantur, quo spatium is habeat mature rem expendendi. Ubi longiores moræ necterentur, excusatam se Regina haberi cupiebat, si oblatas pacis conditiones ad Regni sui emolumentum amplecteretur. Isthanc Anglo factam oblationem Galli ex invidia erga se profectam arguebant, quod nunc tam liberales forent Sueci circa Westphaliam cedendam; cum antea tantas difficultates circa Philipsburgum movissent; sic ut de Benfelda amplius verba facere nollent, etsi non mediocriter illi oppido inhiarent. Oxenstiernæ tamen tunc ratio satis constabat; ne Ordines Germaniæ suspicarentur, inter Suecos Gallosque super dividenda Germania convenisse. 1637.

Angliæ Rex Suecos ad foedus invitat.

§. 77. Paulo post in Sueciam adpellebat ab Angliæ Rege missus Joannes Barclaius, qui multis testabatur de Regis desiderio priora amicitię vincula cum Suecis arctius adstringendi, & quam fixum illi sit Electoris Palatini restitutionem consilio & re promovere. Quo fine Suecis milites conducendi licentiam apud se factam, quibus & insuper terra marique auxilium ferre decreverit ex foedere deinceps inter utrumque Regnum firmando. Cui maturando petebat quamprimum Legatos plena agendi facultate Hagam aut alio mitti, cum suis, qui statim atque à Suecis dies locusque congressui fuerit dictus, eodem se collaturi sint, foedus conclusuros, in utriusque Regni emolumentum, & Palatinæ Domus restitutionem. Ex aliis autem istius Barclai sermonibus colligebatur, ipsum Anglum haut quicquam in arma erupturum, sed tantum Palatino auxilia laturum, sic ut Regi integrum maneret, quandocunque placeret partibus hisce se subducere.

Suecorum de ea re judicium.

Nec aliud nunc agi, quam ut ipse quidem periculorum belli exsors Suecos constrictos teneat, ne bello se pro lubitu extricare possint. Unde Rectoribus Sueciæ haut arridebat ejusmodi foedere super restituendo Palatino se illigare, ubi non vicissim adpareret, quod operæ pretium ipsi facturi sint, ubi res succedat. Neque vero nunc aliæ conditiones offerri poterant, quam quæ Fletwodo jam expositæ erant, ad quas nunc nihil præter inania verborum reponatur. Legatos porro Hagam mittere, antequam constaret, quæ Anglorum destinata forent, incongruum erat: & istæ missitationes multum temporis absumebant, oculosque omnium advertebant, cum satius foret, nullo strepitu tractatus peragi. Et quia per Reginæ minorennitatem foedus inconsultis Regni Ordinibus concludi non poterat, nullibi commodius quam in Suecia de foedere agi poterat. Patebat igitur hæc omnia ab Anglo ostentationis causa duntaxat fieri, velut & ipse aliquid ad causam communem conferret. Quo fine & tenuis sortis homo missus erat, nullis mandatis super legibus foederis quid proponendi. Placebat tamen ita responsum concipi, ne ansa præberetur Anglo querendi, se super bello Germanico foedus pangere voluisse, sed Suecos abnuisse.

Sueci respondent. 5. Junii.

Probari à se congressum Hagæ institui, & ne qua mora sit negotio confestim suscipiendo, Ludovico Camerario mandatum, statim atque Legati Regii eo venerint, cum ipsis tractatus ordiri. Addebant tamen, molestum sibi esse, ita remisse rem geri, & cum ipsi sub belli onere gemant, votis magis & verbis, quam reipsa sibi subveniri. Quod si alii quorum æque interest, manum operi demum aliquando admovere nolint, vitio datum sibi non iri, si & ipsi proprio commodo etiam cum aliquo detrimento causæ communis velificentur, ac bello se subducant. Ideoque optasse, ut paulo distinctius mentem suam super legibus foederis exposuisset Rex, quo & ipsi per minorennitatem Reginæ rem mature trutinare, ac legatos idoneis mandatis instruere potuissent. Quin tractatuum ambages in compendium redigi posse, modo Regi declarare placeat, utra ex conditionibus Fletwodo expositis ipsi arrideat. Enimvero non obscure patebat, id quidem

De foedere

foedus

1637. Anglicano spes exigua. fœdus inane fore. Ac spargebant ipsi ministri Anglici, promissis super Palatinatu sibi factis Regem adquiescere. Obtulisse Austriacos Inferiorem Palatinatum gratis restituendum. Superiorem acceptis sex millionibus, cujus pecuniæ partem ipse Hispanus sit præbiturus redimendæ Anglorum amicitiæ; eam enim legem additam, ut vicissim Anglus cum Austriacis & Hispanis fœdus ineat adversus ipsorum hostes. De dignitate Electorali Anglos non magnopere laboraturos, modo ejus recuperandæ in futurum aliqua spes Palatino fiat. Ea de causa consilium de classe Palatino danda retractatum. Et judicabant sagaciores, Anglum rumore armorum terra marique parandorum, ac fœderis cum Gallo Suecisque ostentatione Austriacis scrupulum voluisse injicere, ut æquiores in causa Palatina conditiones ferrent.

De matrimonio Reginæ cum Palatino Electore propositio. §. 78. Cum Barclaio simul adpellebat Eleazarus Borthwicus Sacerdos, cui cum uno atque altero è Sueciæ proceribus commercium literarum excultum fuerat, qui epistolas à Marchione Hamiltonio ad Regni Drotzetum Gabrielem Oxenstiernam, Archistrategum Jacobum Gardium, & Cancellarium Axelium Oxenstiernam afferebat, super matrimonio Reginæ cum Palatino Electore proponentes. Quibus & de connubio inter Carolum Gustavum Palatinum, & Reginæ Bohemiæ filiam addebatur. Enimvero his hautquidquam placebat, fœdus Anglorum tanti emere; nam addiderant Angli, fœdus se non conclusuros, ni connubium id succederet. Et præter ea, quæ Dano reposita erant, obstabat diversitas sacrorum, afflicta Principis fortuna, & quod ea occasione Regnum facile nova lite involvendum foret. Apud Hamiltonium tamen ea res mollibus verbis excusata, velut minorenne Regina hac de re agere per leges Regni non liceat.

Collisio Legati Suecici & Anglici. 9. Febr. §. 79. Paulo ante Lutetię collisi inter se fuerant Legatus Suecicus, & Anglicus Hugo Grotius, & Leicestrius Comes, cum Batavorum Legatus Lutetiam publica pompa ingrederetur. Miserat huic obviam carrucam suam Grotius, miserat & Leicestrius Comes cum omnibus domesticis suis, cum paucos Grotius misisset. Succi locum ceperant ante Anglos, & tenuerant aliquandiu. Cum rixa oriretur, & educerentur gladii, Mareschallus Forcæus, qui Legato introducendo à Rege missus fuerat, se interponebat. Cum Suecci nihil se iniqui facere ostenderent, Forcæus dicebat; Henrici III. temporibus decretum, ut Angli Suecos præcederent. Succi reponebant, nescire se, an eo tempore legatio aliqua è Suecia in Galliam venerit: nec Gallorum ipsis judicium obstare posse: se Regni antiquitate justissima causa, niti. Sed cum impar futurum esset vi certamen, Succi conditionem, quam Forcæus ferebat, sine juris sui detrimento accipiunt, ut utraque carruca pariter pompa discederet. Querebatur post apud Grotium Leicestrius, quod de priore loco ipsi cessum non fuerat, cum Daniæ & Norwegiæ antiqui itidem Regni Rex Anglis concedat. Cui Grotius; quid alii faciant, & qua de causa, sibi non constare. Nec si hoc esset, id Sueciæ jus lædere. Quod Succi sero Christiana sacra susceperint, ad rem nihil facere, cum etiam pagani, & Muhammedani pari jure regnent. In fœderibus cum Gallia initis alteras semper tabulas Sueciæ nomen priore loco ferre; cum tamen olim receptum fuerit, ut Angli semper Gallis priore loco cesserint, etsi proximis annis controversiam moverint. Et sane quæ post proferebatur fœderis inter Gallum Anglumque formula, in utroque exemplo Regis Galliæ nomen priore loco exhibebat. Etsi hac in controversia Gallos tunc Anglis favere comperiebatur. Et relationum hebdomalium, (*gazettas* vocant) opifex, 1637.
qui nil nisi consultis potentibus facere solitus erat, cum id factum narraret, quod commode omitti poterat, data opera Anglorum nomen Suecis præposuerat, & controversiam eam compositam scripserat. Quorum utrumque cum emendari postularet Grotius, frustra erat.

§. 80. Porro in fœdere quod Gallos inter & Anglos tamdiu coquebatur, hi quidem Palatinatus restitutionem potissimum urgebant, eamque capitibus fœderis utique inseri postulabant; & tamen non nisi naves aliquot vicissim offerre, & bello tantum in Cæsarem, non item in Hispanum miscere se volebant. Fœderis inter Gallos & Anglos difficultates. Gallis contra iniquum videbatur, Palatinum negotium, infiniti forsan belli causam, suscipere, nisi Anglia in totam belli societatem descenderet; præsertim cum Hispani magnam partem provinciæ, cujus restitutio quærebatur, possiderent. Et revera absurdum erat, illi se tantum hostem velle profiteri, cui nocere non poteras. Proponebant quoque Angli de Lotharingiæ restitutione, velut per eam Palatinatum redemturi. Quod Gallis nulla ratione subnixum videbatur, cum ipsi eam regionem suis armis occupassent, nec ea Angliam quidpiam tangeret. Contra Galli Batavos fœderi includere, ac simul controversiam super imperio maris, & piscatione abolere cupiebant; id quod cum Angli abnuerent, ea lis in suspenso relinquebatur. Tandem capita fœderis designabantur, sed tunc demum valitura, quando Succi & Hollandi in eadem consentirent; quo fine Hamburgi congressus legatorum proponebatur. Interim quid inter istos ageretur, Suecos juxta & Hollandos clam habebatur. Moræ culpam Angli in Gallos conjiciebant, quod hi absque sociorum consensu nihil concludere vellent. Contra ministri Gallici, etsi palam diversa simularent, clam fateri non dubitabant; ab Anglia nihil se proficui expectare, eoque nihil cum ipsa circa fœdus conclusum; sed ad conventum sociorum id rejectum. Interim per tractatus eam detineri, ne Hispano se adjungat, aut alias noceat.

§. 81. Reginam Sueciæ Galliarum Rex per Rorteum, Anglus per Averium invitabat, ut Hamburgum legatos idoneis cum mandatis mitteret, qui super communi illo fœdere ibi concluderent; cujus tamen capita simul non transmittebantur. Ad id fœdus Suecia invitatur. Rectoribus Sueciæ dudum quidem in votis fuerat, Anglum in hoc bellum descendere: maluerat tamen cum ipso solo pacisci, quam alienis tractatibus accedere. Averio tamen respondent; 13. Aug. capita fœderis prius inspicienda, quam certi quid statui queat; & noscendum, quo fundamento totum negotium innitatur. Cæterum se nihil intermissuros, quod stringendæ arctius inter utrumque Regnum amicitiæ, simul causæ communi, & restituendo Palatino faciat. In eundem sensum Hollandi Boswelo ministro Anglicano respondebant, quibus & ipsis capitum fœderis copia non erat facta. Neque isti ultro ea petere volebant, nec Boswelus ea communicare, nisi rogatus, aut ni nosset Hollandos certo legatos missuros. Mox idem capita fœderis prælegebat quidem, sed exemplum tradere abnuebat. Nec Hollandi certi quid constituere volebant, nisi re cum Arausionensi Principe communicata, qui tunc Bredæ obsidio vacabat. Sed & dissidii semina Anglos inter Belgasque gliscebant ob halecum piscationem, & incommode accidebat mors Charnassęi Legati Gallici, qui id negotium magno studio urgebat. Tandem tamen Hollandi ministrum suum in Dania Carolum Crocovium Hamburgum se conferre jubent, visurum quid ibi gereretur. Ita in ancipiti adhuc erat fœdus, & parum sibi de eodem

1637. dem prudenter pollicebantur, quod Angli florentia sua commercia bello hautquidquam turbaturi viderentur; & inter Gallos Anglosque non modica diffidentia emicaret, dum Galli per Normanniam manus in naves, mercesque Anglicas injiciunt in pensationem earum navium, quas ceperant de Gallis Angli, ideo quod per Gallos libere uti Hispaniensi navigatione non sinebantur. Et Daniæ Rex Salvio familiari sermone dixerat; se caput suum pignori expositurum, si Anglus quidquam ad restituendum Palatinum, aut communem Protestantium causam conferret. Tandem tamen in Sueciam exemplum fœderis transmittebatur, ac denuo per literas Angliæ Rex petebat,

12. Oct. ut Regina Hamburgum aut Hagam legatos cum idoneis mandatis mitteret, se utrinque suos ministros tractandi facultate instruxisse. Et jactabat Averius Hamburgi apud Salvium; Regem suum ante hac Regis Bohemiæ causam non probasse, eoque nec suscipere eandem voluisse: nunc innocentibus liberis auxilio deesse non posse. In aula Anglicana jam factionem Gallicam Hispaniensi, quæ huic negotio hactenus obstiterit, prævalere. Suppetere Regi media bello gerendo, si vel maxime Parlamentum nihil pecuniæ conferat. Et tamen cum eo ipso tempore Grotius Lutetiæ Anglicum Legatum urgeret, ut Anglus ad bellum saltem quid pecuniæ suppeditaret, iste dixerat, pecuniis carere Regem; Grotio non reticenti; cum Europæ prope totius commercia in Angliam corriventur, fieri non posse, quin multum inde increscant Regis vectigalia, quæ tunc ad sex milliones librarum Anglicarum adscendere ferebantur. Quanquam autem Angli serio circa fœdus satagere videri volebant; pauci tamen de isto spei quid sibi conceperant. Et utut tractatus demum procederet, magnæ tamen se difficultates objecturæ erant, ideo quod à singulis sua postulata proferenda, & ubi omnibus æqua fuissent visa, Cæsari transmittenda essent. Quæ inter diversa studia ac discrepantes utilitates male cohæsura, ac se mutuo destructura videbantur, tot capitibus difficulter in unum conspiraturis. Et præcipue Hollandi ægre in bellum adversus Cæsarem permoveri posse credebantur, qui tamen præcipuus fœderis scopus erat. Rectoribus tamen Sueciæ, etsi nulla successus spe, tractatus recusandi non videbantur, quod hosti inde suspicio injiceretur, & fortasse subsidii quid & licentia militem copiose conducendi obtineri posset, conciliatis quoque ductorum Scoticorum animis. Per tractatus quoque posse investigari, quæ nunc occultentur. Saltem quæ circa Pomeraniam Gallorum & Anglorum mens foret, adpariturum erat; quos cæca jam eo nomine invidia æstuare, non minus quam quondam circa Borussiam, haut obscura suspicio erat. Certe Anglici ministri, quibus rationibus Brandeburgicus niteretur, ad unguem callebant; quorum intimos sensus ut expiscaretur Grotius, Lutetiæ istos subinde urgebat; promerent, quibus legibus Suecos pacem facere æquum judicarent. Eoque pro re nata Succi circa id fœdus tractare, aut concludere decreverant, quantum sibi expedire videretur.

Landgravii postulata. 23. Mart. §. 82. Eodem anno Wilhelmus Landgravius à Suecis postulabat, ut quæ ipsi per Westphaliam obtinebant loca, sibi cederent, simul milite, argento, annona, adparatu bellico se juvarent. Ea

Sueciæ Rectorum considerationes. res cum in Senatu disceptata foret, non inutile quidem videbatur ejus Principis amicitiam colere, velut qui primus Suecorum fœderi in Germania accesserat, & ad postremum perstiterat; simul expediebat aliquos Germanos Principes in partibus manere autoritati inter milites conservandæ, & ad favorem armis suis conciliandum. Vicissim animo obversabantur, istorum Principum singulos sua sibi peculiaria agitare destinata; & hactenus distortas valde armorum & consiliorum vias inisse. 1637. Eosdem per separatos tractatus facile sibi consulere solere; nec nisi cum Suecorum fortuna loqui, & ubi non omnia ex istorum voto succedant in eosdem invehi, quæ sibi displicent carpere, parum considerantes quid rerum conditio ferat. Insuper mira sui æstimatione turgere, & omnia ad proprios sibi fines referre. Et ipse Landgravius suæ mentis & consiliorum sat speciminum dederat. Igitur censebant Rectores Sueciæ; si Anglia in bellum pertrahi non possit, in præsenti statu rationes cum Landgravio relinquendas, ut penes ipsum sit, copias suas Suecicis jungere, aut propriis auspiciis rem gerere; modo amicum se exhibeat; quem vicissim non destitui expediebat. Quod si autem Anglia in bellum descendat, efficiendum esse, ut iste Anglicis copiis societur. Eoque isti respondebatur; quę peteret jam præstare penes Sueciam non esse: sed si societas cum Anglis coëat, (quod negotium ut studiose urgeret monebatur,) occasionem fore postulatis ipsius annuendi.

§. 83. Ab eodem paulo ante obitum Joannes Henricus Gunterrodius tribunus cum mandatis in Sueciam missus erat; qui morte Landgravii intervenientc, quod sibi injunctum erat nomine ipsius Viduæ & liberorum expedire constituerat. Is ergo superioribus postulatis addebat; ut Landgraviæ Meppam à Cniphusii hæredibus redimere liceret; quę ab Hollandis obtinerentur subsidia, sibi transscriberentur: ipsius ratio in futuris pacis tractatibus haberetur; ac si per adversam fortunam ditione exuatur, sedecim uncialium millia, à Gustavo quondam Rege promissa, in pensionem annuam sibi liberisque exsolverentur. Ipsa vicissim pollicebatur in partibus constantiam, nec inscia & non consentiente Regina quidquam cum hoste acturam, aut conclusuram, utut forte separati tractatus offerantur. Paulo post Hermannus Wolfius Legatus apud Cassellanos Suecicus literas à Landgravia adferebat, quibus significabat; se mariti sui destinata constanter persecuturam; simul à Regina nosse cupiebat, qua ratione fœdus Sueciam inter & Hassiam conservari possit; expositis difficultatibus, quæ post mariti fata ipsam premebant. Enimvero circa Gunterodii postulata non parum scrupulorum occurrebat. Tanti momenti oppida gratis prodigere non placebat: argenti penuria ipsi premebantur: militem alteri concedere, suo arbitrio rem gesturo, parum tutum erat, & ea res quondam fortunam Sueciæ in Germania subruerat. Melander suspectus, Belgarum consiliis plane obnoxius, queis sua tantum commoda spectabantur. Nec Hassici consiliarii omnes in Suecos proni, qui non dubitaturi erant cum Cæsare transigere, si commodum ipsis videretur. Res Hassiæ infirmas, quæ Cassellis amissis, quod socordia aut proditione præfecti facile contingere poterat, plane collabebantur, Hassis deinceps satis habituris, si Cæsaris gratię utcunque adrepere detur. Accedebat nunc lubricus Hassiæ post obitum Principis status, & num provincia ac miles in fœminę potestate futurus esset. Eoque necessum erat, si tanti momenti loca Hassicis tradenda essent, ut Sueciæ vicissim caveretur, istos arma constanter pro communi causa gesturos, ac non nisi ejus consensu deposituros. Igitur Legato capita quædam proponuntur, ad quæ ipsius declaratio postulatur: Ut omnia quæ concludenda sint, ab Hassiæ Ordinibus adprobentur; simul demonstretur, tutelam filiorum Landgravię jure competere: armorum directio penes Reginam sit, conferenda in quem ipsa velit; ac ut præcipue summum ducem constituere

Iterata Landgravii postulata.

Conditiones à Rectoribus Sueciæ propositæ.

1637. stituere penes ipsam sit; ut omnes duces militesque Sueciæ pariter ut & Landgraviæ juramento obstringantur: capta aut porro capienda per Westphaliam loca utrique fidem dent. Landgravia aut Ordines Hassiæ de induciis aut pace nihil decernant, nisi cum consensu Reginæ; & si tale quid ab istis fiat, miles ac oppida capta penes Suecos maneant. Regina Legatum suum apud exercitum in Westphalia habeat, è cujus consilio negotia belli ac pacis gerantur. Westphalicus exercitum cum Banerio, aut qui in ejus locum subierit, diligenter consilia communicet, & prout res exegerit, auxilium ferat, admittatque; ac si uterque exercitus conjungendus sit, penes Banerium summa Imperii maneat. Circa hæc capita si Reginę satisfiat, parata erat circa traditionem oppidorum in Westphalia Landgraviæ gratificari. Sed cum Legatus super hisce nihil in mandatis haberet, nec iis, quæ ab ipso disserebantur, Rectores Sueciæ adquiescere possent; ipso Legato suggerente responsum:
6. Dec. cum plenis mandatis ad Landgraviam mittendos, qui super omnibus, quæ ad Sueciæ securitatem, & ipsius desideria pertinent, transigant. Interea ipsa res bellicas ex fœdere ita administret, ut Suecis, ubi opus sit, auxilium ferat, nec hosti ansam præbeat diffidentiam inter ipsos serendi, aut plane eorum amicitiam separandi. Reginam vicissim in omnibus tractatibus Hassiæ commoda curæ habituram.

Ragotzii legatio irregularis. 27. Sept. §. 84. Circa idem tempus Holmiæ nova forma Legati adpellebat Henricus Meerbottus, qui se Legatum Plenipotentiarium Principis Transsylvaniæ Georgii Ragotzii ad Protestantes Imperii Ordines & Regnum Sueciæ ferebat. Is primo solita aliis Legatis pompa in Senatum deduci recusabat, quod negotium secretum, & ipse Sacerdos foret.
29. Oct. Cum Senatum ingressus esset, literas, legationis suæ fidem facientes ut exhiberet, postulatum. Ille negabat, alias sibi esse, quam quas proferebat; quibus jubebatur à Ragotzio varios artifices in Germania conductos in Transsylvaniam deducere. Ideo autem his ambagibus negotium istud involutum, ne forte è suspectis locis venienti, & per Poloniam eunti literæ adimerentur, & ipse in carcerem daretur. Unde & absolvendę dissimulationi à Poloniæ Rege commeatum pro istis artificibus obtinuerat. Si de mandato suo dubitaretur, jussum se juramento id confirmare. Ni hoc sufficeret, injunctum sibi tractatibus supersedere. Cum objiceretur, insuitatum esse, Legatos tali modo fidem sibi facere; dicta repetebat; aliud se procuratorium non potuisse adferre, nec ad cæteros Principes aliud sibi esse. Mandatum sibi tentare, quid in Suecia efficere possit. Si negotium heic non succederet, ad alios quoque proficisci omitteret. Exponebat inde mandata sua ipsius Ragotzii, uti ferebat, manu occultis notis scripta, quæ ipsi in sclopeto minori jam Gedanum prægresso per certum nuntium allata sint. Orabat per omnia sacra, ut negotium id habeatur secretum, cujus in Transsylvania præter Principem ipse solus cum Joanne Henrico Alstedio, & alio Theologo nemo conscius fuerit. Addebat graves querelas de Paulo Strasburgio, velut, qui olim in Principem suum calumniatus fuerit, de quo vindictam sumendi occasionem ipsi non defore. Inde ex notis suis evolvebat capita fœderis, quod Ragotzius meditabatur, fere cum illis congruentia, quæ olim cum eodem agitata fuerant. Ita velut legationis suæ plenam fidem fecisset, sat importune contendebat, ut solenni ritu sibi Senatus daretur. Enimvero Rectoribus Sueciæ absurdum videbatur, honorem Legatis solitum tribuere, aut in tanti momenti tractatus descendere cum eo, qui mandata idonea proferre non poterat; nec tanti videbatur aliorum se ludibrio exponere. Igitur responsum: Probari Rectoribus Sueciæ studium Principis circa sustentandam causam communem Protestantium; optasse, ut Meerbottus ad tam salutare negotium, idoneo procuratorio instructus fuisset, ut id statim suscipi & expediri potuerit. Sed quia rite demonstrare non valuerit, sibi facultatem de eodem agendi concessam, non potuisse ad publicæ audientiæ honorem admitti, more inter Reges & Principes usitato. Nec aliud videre quid nunc agendum, nisi ut Meerbottus interea ad alios proficiscatur, & à Ragotzio justas literas fiduciarias petat; quibus instructus si redeat, debito studio voluntati Principis occursuros. Quo responso iste adquiescere nolebat: fassus quidem hunc modum fidem faciendi insuitatum esse; Principem tamen suum haut unquam alias literas missurum. Ita iste multa fremens re infecta discedebat. 1637.

§. 85. Circa initium hujus anni Danię Rex non nihil suspicionis Sueciæ fecerat, quod classem pararet, munimenta limitanea Scaniæ ipse lustraret, instrumenta bellica strueret, pecuniam conquireret. Et si peritiores judicabant, haut temere aperta vi quid tentaturum, plerisque Senatorum pacis dulcedine à bello abhorrentibus; & quia certo sibi persuaserant, Sueciam belli Germanici mole utique tandem succubituram. Post comperiebatur, classem ideo armari, quod Elector Palatinus ex Anglia classem educturus diceretur, ne forte per Danica maria prædas ageret. Simul quia naves aliquot in Albi disponere constituerat vectigali per vim tuendo, quod Cæsaris decreto iterum revocatum erat. Quæ naves aplaustria Holsaticis insignibus notata præferre debebant, ne Imperii Germanici Majestas violata videretur, si Danica aplaustria in fluminibus Imperii conspecta fuissent. Danica.

§. 86. Ast Poloniæ Rex positis ante portum Gedanensem armatis navibus vectigal ibi exigere cœperat; secus ac pactis induciarum cum Suecis cautum erat, sine dubio hisce irritandis. Et credebatur Cæsaris instinctu id factum ad Sueciam cum Polonis committendam. Ac jam multi Cæsarei ductores, quos inter & Sparrius, Warsoviæ agebant, ut si Suecia eo nomine quid moveret, in Livoniam irrumperent. Enimvero Suecis ad istud connivere placebat, quod Polonus hoc facto proprios subditos, aliosque populos offenderet, portu Gedanensi utentes, Anglos, Danos, Hollandos. Et si in bellum adversus Gedanenses erumperet, proprias vires attriturus, insuper Suecis ansam præbiturus erat eam urbem sibi conciliandi. Nam si forte bello Turcico aut Russico Polonus distringeretur, tunc demum tempus erat quærendi, quare induciæ violatæ forent. Et quia vectigalia ista eos potissimum onerabant, qui Suecis quondam Borussiam inviderant; stolidum videbatur, ob istos liti se non necessariæ ingerere; cum id caput magis propter istos, quam propter Sueciæ commoda pactis insertum foret. Verebantur & hoc, ne si ipsi super isto vectigali quererentur; Poloni ansam arriperent super introductis per Suecos in Livonia portoriis controversiam movendi. Daniæ tamen Rex paulo post nonnullas naves mittebat, qui Polonicas ora Gedanensi depellerent, quarum duæ Hafniam abstrahebantur, reliquis Pautzeam fugatis. Ac credi volebat, ista vectigalia privato Isaaci Spiringii ausu tentata; quem si deprehendisset, veteri ex odio piratæ ad morem tractare constituerat. Revera tamen intolerandum Daniæ Regno duxerat, si quis alius præter ipsum & Suecos classem in mari Baltico habere instituerat. Post tamen compertum, negotium isthoc ab Austriacis & Hispanis promanasse, quorum Polonus frustra Suecos lacessit.

cupi-

1637. cupidinem Maris Baltici invadendi toties irriti conatus nondum extinxerant. Fridlandi enim destinatis per Suecos eversis non tamen cessarunt Poloniæ Regem stimulare, ut vectigal à Gedanensibus exigeret, quo obtento paratum iri pecuniam struendis navibus, lapsuque temporum portus ejus dominium vindicari posse; quo negato Regi justam præberi causam urbem refractariam in ordinem redigendi. Eo fine cum post pacem Pragensem res ipsorum in Germania secundo vento ferrentur, constituerant Polonum pecunia ac milite, aliisque rebus juvare, ut ipsi ope socii & affinis Regis eo loco potirentur, unde Belgas juxta & Arctoa Regna in ordinem redigere possent. Eo fine clientes suos in Polonia hortati sunt, ut Gedanenses Regi, Ordinibusque quam maxime invisos redderent, inter alios insigni opera usi Georgii Ossalinskii tunc Vice-Cancellarii. Is à Ferdinando II. Principis Imperio titulo mactus, (Carolus V. majoribus ipsius Comitum dignationem tribuerat,) expromendo vicissim grato animo Austriacum matrimonium & vectigalis Gedanensis institutionem summa vi suasit, ac uti summa Uladislai gratia florebat, familiari quotidie colloquio istum incendit: Vectigal Gedanense utique esse vindicandum, quo & autoritatem sibi aliquam in Polonia comparare, & hæreditarium regnum aliquod vindicare possit. Excepto enim Regio vocabulo non majore potentia in regno suo pollere, quam Senatus alicujus Principem, Ducem Venetorum & Genuensium, cum infimus Nunciorum Terrestrium consiliis Regiis se opponere valeat. Quamdiu portubus & classibus destituatur, Sueciam nunquam recuperandam. Haberet ergo rationem commodi sui & posterorum, ac Gedanensi portu potiretur, ex quo affatim argenti proventurum sit, struendis classibus, & Polonis coërcendis, nec tantis conatibus Austriacorum auxilia defore. Quibus rationibus adductus Uladislaus isthoc anno vectigal Gedanense exigere statuit. Ast Gedanenses avitæ libertatis tenaces, ac imminenti tempestati precibus & hortatibus primo, ac demum vi armisque occurrere parati, Legatos Warsoviam misere, qui demonstrarent, olim ob violata sua privilegia, institutumque contra Borussiæ antiqua jura vectigal maritimum sese Crucigerorum imperio subtraxisse, ac Casimiro Regi anno 1454. ultronea deditione subjecisse, pro se & successoribus suis sponte pollicito, se Borussiæ jura & privilegia conservaturum, ac mutato Principe mutatum etiam & sublatum iri oppressionem. Id quod à reliquis Poloniæ Regibus renovatum, ab ipso Uladislao confirmatum sibi innoxiis, ac de Rep. Poloniæ, familiaque Regia superioribus Succorum bellis optime meritis malevolorum invidia eripi doleant, ac enixe petant, ut res in pristino statu permaneat. Ast Uladislaus ingratam orationem adspernatus, ad destinata utique perficere cupidus, Spiringiis fratribus, Pillaviensis quondam sub Gustavo Rege vectigalis autoribus, Gedanensis quoque portorii exigendi curam demandat; quem in finem tres bellicę naves ad ostium Vistulæ excubare jussæ, quæ omnes portu isto utentes ad vectigal exsolvendum adigerent. Sed Gedanenses defensioni libertatis suæ intenti, nullam navem è portu suo solvere patiebantur, extrema quoque experiri parati. Id factum maxime Regem Daniæ commovit ob interceptum vectigalis Oresundici emolumentum, ut non expectandum sibi duceret, quod Poloniæ Rex justam classem in Mari Baltico proventibus suis adeo exitiosam comparasset. Igitur missis suis navibus cum Polonis fere inermibus nec ad prælium paratis nocte intempesta supervenisset, nullo negotio captas in Daniam avexit, & è suis ad Gedanum reliquit, qui portus libertatem tuerentur. Ita navigatio per aliquot menses intercepta rursum instaurata est. His super navibus abductis Uladislaus acerbissimis literis ad Daniæ Regem scriptis expostulavit, inter alia his quoque verbis usus: *Quare integris humanis juribus, salvaque securitate publica, & amicitia nostra nihil grave & acerbum à Serenitate Vestrâ expectare poteram, nedum ut tam inopinata injuria atque hostilitas ad nos portumque nostrum navigaret, noctisque insidiis adversus duas naves, hominesque & dignitatem nostram uteretur. Digna res tenebris, nisi ultra ipsa durasset, nihilque eorum palam & interdiu omisisset, quæ rei acerbitatem atque indignitatem augerent. Novum sane & inauditum jamdiu injuriarum exemplum, ac non amicis vicinisque modo indignum, sed ne barbaris consuetum.* Ad eas Daniæ Rex respondit: invitum se mercatorum precibus adductum fecisse, quorum merces situ corrumperentur, & quod vectigalia sua imminuerentur. Tum sibi ob supremum Maris Baltici dominium commerciorum protectionem eo in mari competere. Nec multo post naves Polono restituit, ea tamen lege, ut ne amplius iisdem ad receptam hactenus navigandi rationem turbandam uteretur. Interceptę quoque sunt eo anno literæ à viro rationum Austriacarum scientissimo ad amicum quendam ex Hungaria perscriptæ, in quibus hæc verba extabant: *Quamdiu septentrio in eo, in quo jam versatur, cardine manebit, nec domus Austriacæ hostes everti, nec universalis Monarchia Ecclesiæ Catholicæ, totique Orbi saluberrima solide fundari poterit.* Enimvero Austriaci hoc licet consilio excussi paulo post tamen super emendo portu Memelensi ab Electore Brandeburgico Georgio Wilhelmo egerunt, inani successu, cum suo sibi jumento malum arcessere stolidum haberetur.

[Margin: 1637. — 29. Dec. — 13. Januarii 1638.]

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER DECIMUS.

EPITOME.

Facies rerum sub initium anni. 2. Remedia malorum separata pax, aut fœdus Gallicum. Separatis tractatibus non fiditur. 3. Fœdere Gallico opus est. Venetorum mediatio acceptatur. 4. Belli difficultas. Decretum Ordinum Sueciæ. 5. Negotiatio circa fœdus Gallicum. 6. De belli indictione. 7. De numero copiarum. 8. De religione. De duratione fœderis. 9. De subsidiis. 10. De loco tractatuum. 11. De sociis. 12. De guarantia. 13. De induciis & quibusdam aliis. Fœderi Gallico colophon imponitur. 14. Fœderis Gallici formula. 15. Pactum fœderi adjectum. 16. Provisionale Regimen Pomeraniæ expirat. 17. Rectorum Sueciæ super ea re consultatio. 18. Banerius per hiemem quiescit. 19. Idem vernis mensibus invitus quiescit. Hostis Gartzium expugnat. Bielkius Legatus moritur. 20. Cæsareorum misera conditio. Munimentum ad Warnemundam à Cæsareis capitur. 21. Dani Wolgasto cibaria inferunt. Iidem ad portum Rostochiensem satis pro imperio agunt. 22. Banerius ex hibernis movet. Gartzium recuperatur, Loitium, Tripsesa & Damgardam. Cæsarei vapulant. 23. Wismariensium excursio. Slangius rem strenue gerit. 24. Wolgastum deditur. 25. Banerius in hostem ire constituit. Gallasius cedit. 25. Banerius in Meklenburgica consistit. 26. Gallasius Suecis damnum infert. Rostochienses Warnemundam destruunt. 27. Eam Sueci instaurant, ne quidquam contradicente Dano. Danus pro Luneburgicis neutralitatem postulat. 28. Cæsarei multantur. Gallasius trans Albim concedit. Idem in Cæsaris ditiones abit. 29. Banerius trans Albim abire constituit. Luneburgici hostes se exhibent. 30. Cæsareorum in ulteriorem Pomeraniam conatus. Uckermunda recuperatur. 31. Cum Erfordiensibus acta. Banerius de Erfordia servanda satagit. Erfordienses super sua reconciliatione tractant. Iidem nutant. 32. Hisce duriores conditiones proponuntur. 33. Erfordienses Suecos fame ejicere conantur. 34. Hassiaci cum hoste denuo tractant. Induciæ Hassiacorum in Westphalia. Hassici rem bene gerunt. 35. Pax inter Cæsarem & Hassos concluditur. Eam Cæsar ratihabere abnuit. 36. Kingius conjunctionem cum Palatino Electore affectat. Idem modicis conflictibus rem bene gerit. 37. Meppa amittitur. 38. Cum Electore Palatino frustra de fœdere agitur. 39. Ejusdem in Suecia negotiatio. Rectorum Sueciæ considerationes super fœdere cum Palatino. 40. Responsum Palatino ministro datum. 41. Palatinus cum Kingio copias jungit. Suecicorum Palatinus junctorum acta. Eorum apud Flotham clades. 42. Hatzfeldius à Witlaga repellitur. Idem Vechtam expugnat. 43. Conatus Inferioris Saxoniæ; ejusdem conventus. 44. Hanovia intercipitur. 45. Dux Bernhardus denuo Rhenum versus movet: Seckingam & Lauffenburgum capit: Rheinfeldam obsidet. 46. Cæsarei obviam ipsi procedunt. Conflictus ad Buckenam. 47. Prælium ad Rheinfeldam. Caterva Cæsareanorum vapulat. 48. Rheinfelda capitur; ut & Rœtela & Friburgum Brisgoviæ. Twila Cæsari se dedere abnuit. 49. Bernhardus Dux res suas firmat. Wertanus & Enckefortius in Galliam mittuntur. 50. Gœtzius advenit: Brisaco annonam infert. Granarium Brisaci perit. 51. Mutui Ducis Bernhardi & Gœtzii conatus. 52. Prælium ad Witteweiram. 53. Brisacum arctius clauditur. Cæsarei pelluntur. Croatæ Brisaco frumentum inferunt. 54. Cæsarei Brisaco succurrere moliuntur, Lotharingiæ Dux vapulat. 55. Brisacum arctius premitur. Gœtzius Brisaci liberationem tentat. Cæsarei repelluntur. 56. Lotharingici Ensisheimum occupant. Iidem delentur. 57. Brisacum in angustias redigitur. Idem se dedit. 58. Tractatus Gallo-Britannici præcipua capita. 59. Secreta intentio circa hunc tractatum Gallorum, Anglorum, & Hollandorum. 60. Rectorum Sueciæ judicium. 61. Negotiatio super fœdere Anglicano. 62. Palatini Electoris propositio. 63. De particularis pacis tractatu mediantibus Lauenburgicis. Lauenburgici multa de studio pacis in Cæsare jactant. 64. Legati Cæsarei diversum credendi occasionem præbent. 65. Lauenburgici peculiarem pacem suadent. Salvius Cæsaris mentem expiscari conatur. 66. Communium tractatuum difficultas. A Cæsare Suecis oblata. 67. Lauenburgici denuo Viennam proficiscuntur. Curtius Salvium tentat.

1638. *tat.* 68. *Sueci separatos tractatus suspectos habent.* 69. *Daniæ Rex Suecos ad tractatus pacis Lubecam invitat.* 70. *Danus pacem Hamburgi urget. Idem circa tractatus Lubecenses festinat.* 71. *Quinam per fœderatos intelligantur disceptatur.* 72. *Commeatus Cæsarei literæ proferuntur. Super præliminaribus disceptatur. De admittendis ad tractatus Germaniæ Principibus.* 73. *Mediatores Avauxium ad tractatus præliminares admittere nolunt. Demum tamen admittunt.* 74. *Tractatus præliminaris. De plenipotentiis. De salvis conductibus.* 75. *Circa salvum conductum fœderatorum Salvii postulata. Cæsareorum exceptiones.* 76. *Salvii & Avauxii replica.* 77. *De socijs Gallorum extra Germaniam.* 78. *De die conventus.* 79. *An propter moras Gallorum tractatus differendus? Salvius Curtio circumspecte respondet.* 80. *Curtius Regem Daniæ ad fœdus invitat. Dani ad Rectores Sueciæ propositio. Rectorum Sueciæ responsum.* 81. *Dani nova circa pacem tentamenta. Salvius paulo liberalius annuit. Gallus in concessa à Salvio non consentit.* 82. *Rectorum Sueciæ super tergiversatione Gallorum sententia.* 83. *Sueci à Gallis disjungi nolunt.* 84. *Id quod Dano displicet. Danus diplomatum missionem urget.* 85. *Salvus conductus Cæsareus adest. Ejus vitia. Disceptatio super salvo conductu.* 86. *Temperamentum à Dano propositum. Id per Gallos admitti non potest.* 87. *Danus Suecis magis fit suspectus.* 88. *Salvii cum Danis disceptatio.* 89. *Status pacis circa finem anni.* 90. *In conventu Coloniensi acta.* 91. *Super induciis acta.* 92. *Danus Wismariæ præsidium deduci postulat.* 93. *Idem copias conscribit. Danus in Suecos est iniquus.* 94. *Dani Suecos in freto Oresundico vexant.* 95. *Polonica.* 96. *Transsylvanica.* 1638.

Facies rerum sub initium anni.

SUb finem superioris anni res Suecorum per Germaniam prope desperatæ videbantur hostis in citeriorem Pomeraniam irruptione, Wolgasto & Demmino amissis, intercepta Penæ ac Suinæ navigatione. Hostis præter solitum ferox, velut victoriæ jam certus, & successus urgere alacris Suecos Stralsundæ, Grypswaldæ & Anclamo incluserat; inde digressus provinciam fere nudam reliquerat. Ulterior Pomerania stativis Banerii exhauriri. Ductores, quos hactenus Banerii autoritas & dexteritas in officio continuerat, deficiente pecunia mussitare, & qualia quondam ad Magdeburgum consilia agitare. Provinciales exitum belli anxie captare. Nobiles ægri ob imposita onera, queis per iniquitatem temporum mederi non licebat. Stralsundenses non dissimulabant, penes se clavum fore, nec ferre volebant præsidium augeri, aut firmando oppido parari plus, quam ipsis placuerit. Nec Stetini deerant, queis parum licebat fidere. Hostili exercitui quamvis valde attrito tota retro Germania in usus patebat; cum Banerio omnia jam ex ipsa Suecia suppeditanda essent.

Remedia malorum separata pax, aut fœdus Gallicum.

§. 2. Ita afflictis Suecorum armis aut separati cum Cæsare tractatus ineundi, aut absoluto per traditam ratihabitionem fœdere Gallico junctim bellum persequendum erat. De tractatibus hactenus adversa pars multa sparserat, ac plerisque proni in pacem animi fidem fecerat. Sed post Curtii Comitis in aulam Cæsaream reditum altum fere de pace silentium. Nec obscure Cæsarei jactabant, Suecis nunc in arctum redactis victoriam armis absolvendam. Quo plus autem de pace rumoris, eo curatius Gallici ministri Suecorum actionibus rimandis imminere; ac non obscure minas jacere, ubi Suecia titubet, ac de sua societate Galliam diutius in suspenso relinquat, hanc destituta ista cum Cæsare transacturam. Sane Lutetiæ non parum trepidabatur, cum de Curtio Suecis pacem adferente sermones spargerentur. Et qui præcipue bellum hoc urgebat Richelius, in gratia Regis nutabat, cujus invidi clandestinis machinationibus id quoque agebant, ut Regis animus religione quadam ab hoc bello continuando averteretur. Quanquam autem Gallia non crederetur ita repente bello se extricatura; satius tamen erat, certi tandem quid statuere, quam inter ancipitia consiliorum fluctuare, & aut fœdere Galliam sibi illigare, aut pro suo arbitrio separatis tractatibus se applicare. Equidem res duræ Suecis quantum possent, pacem amplecti suadebant; præsertim cum spes facta esset separato tractatu Cæsarem ipsorum cupitis satisfacturum; id quod conversis rebus deinceps forte haut quidquam obtineri poterat. Sed facile prudentes perspiciebant, pacis cupidinem à Cæsare simulari ad fucum vulgo faciendum, & ut in Suecos invidiam continuati belli derivaret, eosdemque apud quietis amantes exosos, sociis & amicis suspectos redderet. Curtium Comitem Franciscus Carolus Lauenburgicus Dux cum Mithobio Viennam insecutus fuerat; sed num ipsi aut alii instituendis tractatibus reversuri essent, incertum erat. Quin tales habebantur, ut ab hoste potius velut instrumenta alios decipiendi, quam tanti momenti negotio ordiendo adhiberi crederentur, quorum offensa, si illusum sibi sentirent, non curabatur. Quin cœptis licet tractatibus longe adhuc clausula aberat; & perductis ad finem iisdem Cæsari ratihabitionem extrahere licebat. Quo facto fœdus cum Gallis evanuerat, amici offensi & avulsi, sperata pecunia, qua tantopere egebatur, intercepta erat: nec eo secius cum bello luctandum absque sociis duriore quam antea conditione. Quin & licet tractatu per Cæsarem ratihabito pace ad tempus potiretur Suecia, tamen hæc amicorum jacturam fecerat; & Austriacis, confluente ad ipsos quicquid militum in Germania erat, immensa in Galliam mole ruendi facultas dabatur, quam si non oppressissent, tamen ad leges pro suo lubitu accipiendas adacturi videbantur. Ita gliscente immensum potentia Cæsaris, certissimum Protestantes per Germaniam servitium non sine summo vicinorum periculo manebat.

Separatis tractatibus non fiditur.

Fœdere Gallico opus est.

§. 3. Has ob causas stabat sententia fœdus Gallicum amplecti, quo nullum magis idoneum medium erat vires Austriacorum librandi, & sacra Protestantium adversus molitiones Pontificiorum, ac Sueciæ statum contra vicinos, & præcipue Polonos firmandi. Simul hac conjunctione omnium eorum favor pignerabatur, queis adversæ Austriacis rationes, & veteres amici Galli, Angli, Hollandi, pro novis & incertis

1638. retinebantur. Ac sancito fœdere cautum erat, non temere Galliam separatim cum hoste transacturam, aut si hoc tentaret, commodior occasio futura erat id impediendi. Igitur placebat moras amputare, ac negotio tandem aliquando finem imponere, ut pro hujus successu firma capi consilia; simul pecunia mature necessariis usibus adhiberi posset. Ex quo consequebatur, ut deinceps abdicatis separatis tractatibus non nisi ad communem pacem attenderetur: quæ licet ob tam varios respectus multum difficultatis habitura, nec ita brevi adaptanda videbatur; eadem tamen plus firmitatis ac dignitatis habitura erat. Et quia Venetis mediationem offerentibus responsum hactenus non fuerat, quo Coloniam legatos mittere non placeret, nunc cum Galli consentirent, ut Suecici tractatus Hamburgi susciperentur, istis respondebatur: Si Cæsar in æquam pacem pronus sit, & dictum locum probet, ab ipso securitatis literas postularent pro legatis, ac tabellariis inter Coloniam & Hamburgum commeaturis, tum pro eo, qui Reginæ nomine tractatibus Coloniensibus adfuturus sit, nec minus si qui ex Germaniæ Ordinibus Suecis Gallisve fœderati tractatibus adesse velint.

Venetorum mediatio acceptatur.

§. 4. Cæterum uti ad Gallicum fœdus amplectendum post biennii fere tergiversationem hostis à pace abhorrentis iniquitas Suecos compulerat; ita longe magis in votis fuerat tandem aliquando tam atroci potuisse bello exire, cum præter potentissimum hostem intra Pomeraniæ angustias redactos penuria argenti, & instrumenti bellici premeret, valde quoque imminuto militum numero. Et regio in quam bellum tunc devolutum erat, parum aut nihil præbebat supplendo aut refovendo exercitui; ut pleraque ex ipsa Suecia subvehenda forent. Sed quod alia via honestam ad pacem pertingere non daretur, armis quantum licebat connitendum utique erat, cum non nisi horum respectu hostis ad æquas conditiones descensurus esset. Et quia proximo anno hostis maxima virium parte in Suecos ruerat, Galliæ conatum levi brachio arcere contentus, facile inde judicabatur, ipsi decretum, quicquid de reliquis fieret, Suecos primo omnium opprimere; connitente simul Saxone & Brandeburgico, ac fortasse aliis, odio, desperatione, metu aut spe, queis unica pacis ratio in ejectis Germania Suecis habebatur. Tanto acrius hosti obluctandum, viresque augendæ erant, ne destinatis suis ille potiretur. Eo fine ut res communi consensu Ordinum Regni gereretur, ac tanto bello necessaria pararentur, horum conventus ineunte anno indicebatur. Quibus congregatis exponebatur, quid hactenus circa bellum, aut pacem actum foret. Exercitum in arctum redactum; pacem incassum captatam. Unde periculo patriæ depellendo maturis consiliis, alacri studio, validis subsidiis opus esse. Re probe deliberata decernitur; honestæ & tutæ pacis nullam occasionem esse prætermittendam. Sed quia hostis omnem spem in armis collocasse videatur, ac inane pacis vocabulum per ludibrium jactet; delectus agendos quibus conductitius miles addendus, classem armandam, tuendis Regni finibus, & ut exercitus in Germania, quantum intrinseca Regni securitas admittit, augeatur, quo ad vim inferendam idoneus reddatur. Simul pecuniæ, annonæ, instrumenti bellici vis confertur. Reliqua dexteritati Rectorum & Senatus committebantur; queis placebat novem millibus octingentis peditibus, bis mille trecentis quinquaginta equitibus è Suecia mense Majo missis Banerii exercitum augere; his addendæ erant duodecim cohortes, quæ in Livonia conscribebantur. 1638.

Belli difficultas.

Decretum Ordinum Sueciæ.

17. Jan.

§. 5. Inde Salvio injungitur fœderi Gallico supremam manum imponere, quod negotium difficilius, quam creditum fuerat, procedebat ob lubricitatem Legati Gallici, qui subinde novos scrupulos movebat, & antea concessa mox retractabat, cavillatus quæ in speciem jactantur obligationem non continere. Idem quod una die acriter abnuerat, postridie probabat; denuo adpellatus scripto se id concipere posse negabat. Hac molesta agendi ratione, uti adparebat, iste penitissimam Succorum mentem explorare conabatur. Sed ne ipsius sententia inspiceretur, eorum quæ in dubium revocabat rationes proferre declinabat. Istis ambagibus amputandis Salvius scripto agere cum ipso voluerat; sed & huc descendere idem nolebat. Ita prolixo labore opus erat, & omnia denuo ventilanda, ac vel decies refingenda, antequam ad ipsius palatum forent. Nec minus Salvius nitebatur, ut Suecorum conditionem meliorem redderet, simul totum negotium ejusque scopum clarius exprimeret; & ubi uno in capite remittendum quid foret, id altero pensaretur.

Negotiatio circa fœdus Gallicum.

§. 6. Ac primo quidem Salvius postulabat, ut solenni actu Cæsari à Galliæ Rege bellum indiceretur. Id quod Avauxius non tam iniquum, quam superfluum censebat; quod Rex jam biennio apertum cum Cæsare bellum gessisset. Unde clarigationis in vicem sufficere ferebat, si caput hoc fœderis per totam Germaniam evulgetur; aut si publica Rex edicta ad Vinariensem mittat, bellum jam indictum esse; aut si Rex Pontificis Legato scripto significet, Ferdinandum à se hostem haberi. Tandem Gallus in ista verba consentiebat, *decretum esse*; quæ tamen non ad solum Galliæ Regem restringi volebat, uti Salvius cupiebat, sed ut ad utramque partem adplicari possent. Eoque defuncti Cæsaris filium neque *successorem* patris, neque *Ferdinandum* III. adpellare volebat, ne ipsum Cæsarem agnoscere videretur. Sed nec ferre volebat, ut instrumento insereretur vocabulum *publice decretum esse*, velut id bellum minus solenne foret, quodque adeo facilius deseri posset. Sed quia Salvius in mandatis habebat, isthoc caput vel penitus præterire, facile placito se Galli attemperabat; & satius tamen judicabat, id hocce modo conceptum fœderi inseri, quam plane omitti.

De belli indictione.

§. 7. Cupiebant præterea Sueci, ut Gallus obstringeret se ad transeundum Rhenum; bellumque cis illud flumen in Germania gerendum addito copiarum numero, aut ut Vinariensis validæ impressioni faciendæ firmaretur. Præsertim cum ipsorum arma jam in Germania versarentur, per quæ Cæsar distinebatur, quo minus tota vi in Galliam ruere posset. Et præteriti anni acta monebant, ut certi quid definiretur. Ast Gallus nihil sibi mandatum excusabat; & melius de istis Lutetiæ transigi posse. Quod si hoc utique fœderi inserendum sit, ex Suecorum parte idem exprimendum. Ad id Gallos teneri velle, quod fieri possit; plura exigere absurdum esse. Quicquid denique verborum heic à Salvio proponeretur, ea Gallus in Suecos retorquebat. Unde tandem satius visum laxioribus vocabulis rem exprimi, ut *summis viribus* utrinque res gereretur.

De numero copiarum.

§. 8. Ut Evangelicis & Catholicis sociis denuo caveretur, opus non erat, cum id jam articulis Wis-

De religione.

1638. Wismariensibus factum esset. Sed indulgendum erat aliquid Avauxio, qui ut studium suum circa tuenda sua sacra Pontifici venditaret, enixe id flagitabat. Ponebatur autem *Catholici* & *Protestantes*; non *religio Catholica*, quod Avauxius *Evangelicam religionem* dicere piaculum putaret.

De duratione fœderis.

Circa durationem fœderis duæ erant viæ, ut vel triennio, de quo Wismariæ conventum erat, unus annus adderetur, vel ut initium triennii à permutatione ratihabitionis computaretur. Priori casu fœderi finis erat futurus Kalendis Sextilibus anni quadragesimi; posteriore casu sex insuper menses accedebant. Postulabat Gallus, ut id saltem ad finem anni quadragesimi, quin & ad mensem Aprilem sequentis anni porrigeretur. Quorum hoc concedere uti Salvio per mandata sua non licebat; ita prius libenter indulturus fuerat, ni Gallus postremam pensionem subsidiorum in dubium revocasset. Igitur placebat tandem triennii ejus initium a tempore traditæ ratihabitionis computare, addita cautione, ut postremæ pensioni nihil detraheretur. Volebat autem Gallus pacto exprimere, fœderis initium à die traditionis esse; id quod Salvius nullo modo ferre volebat, ne pactorum Wismariensium vis respectu temporis jam elapsi tolleretur, neu obligatio, qua Gallos ob præstita interim munia Sueciæ teneri obtendebat, remitteretur; eoque simpliciter tempus durationis designabatur.

De subsidiis.

§. 9. De subsidiis acerrima erat disceptatio. Residuo è priori fœdere tot per annos detenta fuerant, ut jam in conditiones novi fœderis venirent, ac denuo imputarentur. A tempore conventionis Wismariensis ducenta millia uncialium detrahebantur. Et contendebat Gallus Regem ad hoc usque tempus ad nihil teneri, cum pacta Wismariensia nonnisi nuda delineatio fœderis fuerint; & ut maxime perfecta sint, vim tamen à ratihabitione duntaxat accipere. Unde quæ pro toto interjecto tempore offerebat quadringenta millia uncialium Regiæ liberalitati, non debito in acceptis ferri volebat, utque id expresse pacto adjecto insereretur. Contra Salvius ut insuper ducenta illa millia extunderet, omnem lapidem movebat; solutionis diem proferre paratus, si forte pecunia in promtu non esset. Sed aspernabatur ea omnia Avauxius, mandata sua ostendens; & antequam oblata summa acceptaretur, ulterius in tractatu progressurum se negans. Igitur amputandis moris tandem consentiebat Salvius, repudiatis tamen verbis, quæ Gallus pacto infercire volebat, quasi Rex eam summam ex benevolentia, non ex debito solvisset. Termini solvendarum pensionum Wismariæ dicti erant Kalendæ Octobris, & Aprilis. Eos Gallus ad Kalendas Januarias & Quintiles proferri postulabat, eo obtentu, quod jam primæ pensionis dies cederet; nec penes se esse priori summæ ducenta adhuc millia addere. Sibi debitori longe difficilius esse tantam summam in Germania solvere, quam Suecis eam moram ferre. Tanto curatius terminos solutionis deinceps observandos. Se nolle adstringi ad id, quod præstare nequeat, ne videatur in ipso fœderis primordio fallere. Sed cum Salvius terminos Wismariæ fixos haut movendos contenderet, annuebat tandem Gallus, modo primæ pensioni mora aliqua indulgeretur; sed vicissim postulabat, ut solutio non uncialibus nummis, sed libris Turonensibus fieret, uti Wismariæ conventum erat. Salvius, qui moras abrumpere jussus erat, quod exercitus pecunia vehementer indigeret, satius ducebat diebus prorogatis obtinere, ut Imperiales nummi solverentur, quod majoris momenti erat, nec Hollandi nuper obtinere potuerant. 1638. Tandem mutuo concedentes convenere, ut termini solutionum essent decima quinta dies Maji, & Novembris novi Kalendarii. Movebat tamen novum scrupulum Gallus, dum pertendebat, singulas pensiones velut in antecessum solvi pro secuturo semestri; quo ipso ultima pensio magna parte truncabatur. Contra Salvius cupiebat pensiones velut pro elapso jam semestri solvi. Tandem convenit, ut quia primæ pensionis dies post duos menses à tradita ratihabitione cedebat, singulæ pensiones in duos præteritos, quatuor sequentes menses imputarentur. Ea ratione Suecis ultima pensio cujus terminus decima quinta Novembris anni quadragesimi erat, salva manebat, quod ab ea die ad finem fœderis quatuor menses superessent. Circa nummorum genus nolebat Avauxius tolerare monetam Imperialem, aut ut pro millione librarum Turonensium quadringenta millia uncialium ponerentur; negans penes se esse Regem ad solvendam monetam extraneam obstringere; quod apud ipsos hactenus nondum sit usu receptum. Sed quia monetæ Gallicæ valor interim valde minuerat, & Salvius de terminis pensionum remiserat, tandem de uncialibus nummis assensit, testatus id præter mandatum à se fieri fœderi promovendo. Nolebat tamen Avauxius à Salvio summis solvendis addi vocabulum *absque diminutione*, aut *integra*; quod qui certam summam pecuniæ certo loco solvendam reciperet, intelligatur utique ad eam pecuniam suo sumtu ac periculo absque alterius detrimento trajiciendam teneri. Et ea verba ignominiæ sibi, aliisque ministris Gallicis cedere, velut de ista pecunia quidquam delibaturis, cum Suecis, si minus solvatur, liceat non acceptare. Vicissim Salvius Avauxio de loco solutionis concedebat, pro Hamburgo Amstelodamum acceptans. Quanquam enim Hamburgum pecuniis dispensandis commodius foret; tutius tamen erat in Hollandia pecunias habere. Et ipse senatus Hamburgensis Salvium rogaverat, ne multum argenti in *banco* suo quod vocant deponeret, quod Cæsareo Legato Stralendorfio injunctum foret manus eidem injicere.

De loco tractatuum.

§. 10. Super communis pacis tractatibus postulabat Avauxius pacto inseri, ut si unus locus cunctis quorum intererat, idoneus & tutus videretur, tota negotiatio eo transferretur; & si vix credebat, ejusmodi locum inventum iri. Id Salvius facile annuebat; quod verbis hisce designatum locum Reginæ repudiare liceret, velut parum idoneum aut tutum. Judicabat autem Avauxius, Pontificem hoc modo tractatibus protelandum; ac cæteris omnibus Hamburgum facile probatum iri. Quod si tamen Regina collisioni vitandæ utique separato loco negotium suscipi velit, facile Regem permissurum, ut Galli Hamburgi, Lubecæ Sueci tractatus instituant, promta utrinque communicatione. Ita ipso pacto Lubecæ tantum, & Hamburgi mentio fiebat.

De sociis.

§. 11. Cupiebat porro Avauxius, ut Coloniæ transigerentur non solum, quæ suo Regi cum Cæsare, sed & quæ cum Hispanis in Italia, Belgio, & alibi lites intercederent; eoque Principes Italiæ & Hollandos eo pertrahere conabatur, idque pacto exprimi postulabat; sic ut Regina, priusquam omnia illa composita forent, suam pacem concludere non posset, super iis omnibus præstandis Galliæ se obligatura. Sed quia hoc modo Regina omnibus non Galliæ solum, sed

1638. & sociorum ejus cum Hispano controversiis involvenda erat. Salvius ista adspernabatur. Id tamen facile ferre poterat, ut inter communes tractatus, & favente conjunctorum armorum successu eas lites componere Galli tentarent; modo præsenti negotiatione illarum mentio non fieret, & mutua cautione non comprehenderentur.

De guarantia.

§. 12. Mutuam evictionem Galli ab initio postulabant simpliciter concipi; & ut utraque pars alteri sumtis armis subvenire teneretur, non solum quando alteruter à Cæsare directa aut obliqua via ob isthoc fœdus, sed & quovis alio obtentu bello peteretur. Id præter rationem non erat, & uni non minus quam alteri expediebat, cum uti Cæsar Galliam sub Lotharingi, aut cujusdam Itali, aut Hispaniæ Regis nomine, & alterius Germani Principis, aut Lubecæ, Regisve Poloniæ obtentu armis peteret, & suas clades ulcisci posset. Quia tamen ista in longum prominere videbantur, satius erat præsenti bello inhærere, reliqua futuræ tractationi seponere.

De induciis & quibusdam aliis.

§. 13. Tandem & de induciis peculiare caput concipi postulabat Avauxius, laxioribus duntaxat verbis, & ut tractatus super istis ordiendo ansa præberetur. Sed quia Salvius de istis in mandatis nil habebat, id negotium Lutetiam remittebatur. Quæ præterea capita Oxenstiernæ Chaumontio Wismariæ separatim commendaverat, Salvius pacto inseri cupiebat. Sed excusabat defectum mandati Avauxius; promittens tamen se id negotium in aula diligenter commendaturum. Et hoc ipsum Salvio sufficere videbatur, ut res in integro maneret. Sed nec Avauxius Suecica super obtinenda Pomerania cavere volebat, ni Suecia vicissim Gallo Lotharingiæ possessionem præstare vellet. Unde satius demum visum utramque rem ad tractatus pacis seponere. Ita rebus solicite disceptatis separatum istud pactum, quo fœdus Wismariense illustrabatur, à Salvio & Avauxio subscriptum absolvitur, repetitis plerisque capitibus, quod Avauxius prolixitate ejusdem jactare se velle videretur. Paucos post dies primarii quoque fœderis instrumenta invicem traduntur.

Fœderi Gallico colophon imponitur.

24. Febr.

2. Mart.

Fœderis Gallici formula.

§. 14. Ei fœderi cum bellum deinceps gerendum, & futura pax velut fundamento innitatur, id iisdem verbis, quibus Wismariæ ab Oxenstierna & Chaumontio conceptum est, heic inserere non abs re visum. I. Sit fœdus mutuum inter Reginam Regnumque Sueciæ ex una, & Regem Regnumque Galliæ ex altera parte, & bellum pro virili utriusque geratur adversus Domum Austriacam imprimis Imperatorem Romanum, ejusque adhærentes pro præstanda defensione utriusque Regni, & suorum respective communium amicorum, pro conservandis libertatibus Germaniæ, & asserenda securitate Maris Baltici, & denique pro obtinenda constituendaque justa & decora utrique Regno pace. II. Regina Sueciæ suis armis Imperatoris ejusque adhærentium vires distineat in Germania, atque in id incumbat; ut penetrare possit in ditiones Cæsareas hæreditarias, atque ibi belli sedem figere. Rex Galliæ itidem suis armis versus Rhenum progrediatur, eumque apprehensum transeat, ac in Germania ab altera parte Imperatoris ejusque adhærentium vires distrahat, ac in hæreditariis ditionibus Imperatoris sedem belli figere conetur. III. Uterque Regum, Sueciæ & Galliç, pro viribus allaboret, ut Principes & Status Imperii, qui hactenus in Fœderibus constanter perstiterunt, in ditionibus ac juribus suis conserventur, & si bellorum iniquitate dejecti sunt, restituantur; qui se opposuerunt, & hosti conjunxerunt, aut rationibus attrahantur, aut si nolint vi adigantur ad fœdus Heilbrunnense: ut legibus justis, quæ conveniant tam Regnorum Sueciæ & Galliæ, quam 1638.
Imperii statui, sua Imperio libertas, ac utrique Regi ac Regno suus honos, salus, & securitas constare possit. IV. Eo contendatur ab utroque Regum, atque is belli scopus sit publicus, ut postquam Regum omnium Europæ intersit, statum Germaniæ, qualis ante hos motus fuit, manere salvum, is qui fuit Anno 1618. ante horum motuum exortum, reducatur tam ratione religionis & Ecclesiæ, quam libertatis publicæ; Ideoque si quæ Provinciæ aut civitates addictæ Romano-Catholicæ Religioni, durante bello aut venerint jam in potestatem Reginæ Sueciæ, aut armorum vi venturæ sint, fruantur sine omni impedimento, aut perturbatione libero suo Religionis exercitio & suis reditibus. Ac vice versa, si quę provinciæ & civitates Evangelicæ religioni addictæ durante bello venerint in potestatem Regis Galliæ, aut venturæ sunt, fruantur sine omni impedimento aut perturbatione libero religionis suæ exercitio & suis reditibus, neque in religionis & Ecclesiæ statu ulla mutatio admittatur ab eo statu, qui fuit ante bellum. V. Uterque Regum mutuum cujusque commodum & salutem sibi cordi ac curæ habeat, nec bello desistat Rex Galliæ, priusquam Coronæ Sueciæ satisfactum sit. Ac vice versa Regina Suecię bello insistat, donec Regi Galliæ etiam satisfactum sit. VI. Uterque Regum det operam, ut Principes Statusque Imperii in utraque Saxonia à partibus Cæsaris abstrahi queant, & secum jungi pro causa communi. VII. Quod si belli ratio postulaverit, ut Regina Sueciæ aut Rex Galliæ exercitum suum aut ejus partem ex uno loco in alium ducere velit, & belli rationi congruum judicet, quo penetrare, nisi transitu per terras aut stativa alterius in Germania sumto, non possit, erit id liberum, ac minime denegatum, modo sine noxa transeat, & id tempestive illi, qui rebus ibidem præsederit notificetur. Quo casu, si opus erit, majoris securitatis causa ab altero subsidium habeat, & in cunctis, quantum ferunt res & rationes, promoveatur. VIII. Plerisque confœderatorum Germaniæ Principum ac Statuum ad fœdus & in partes utriusque Regis retractis, directorum ex præscripto Heilbronnensis fœderis & subsecutorum cum suo Consilio Formato, si statibus confœderatis ita placuerit, restituatur, & novis ac necessariis legibus ad præsentem rerum statum adaptetur. IX. Quæ quisque confœderatorum Regum hostibus ademta hoc bello occupaverit, ea durante bello retineat & fruatur: exceptis iis de quibus aliter convenit, neque hosti restituat, nisi ex communi consensu. X. Si durante bello utrique Regi ac Regno aut alteri eorum enascatur novus hostis unus vel plures ex quacunque occasione, alter tentata amicabili compositione, si bellum sopiri non poterit, subsidium ferat alteri eo modo, quo conveniri poterit. XI. Rex Galliæ cum exhibita ratificatione præsentium pactorum confestim solvat Reginæ Suecię quingenta millia librarum Turonensium, ultimam solutionis partem facientia millionis promissi debita ab Anno 1632; & in posterum quotannis durante bello det eidem Reginæ in subsidium millionem librarum Turonensium, partem mediam nempe scocco Turonensium duobus à reddita ratificatione mensibus, hoc est 1. Oct. novo stylo; alteram partem mediam scocco itidem librarum Turonensium sex post mensibus, hoc est 1. Aprilis novo stylo Anno 1637. Amstelodami aut Parisiis ex optione Reginæ Sueciæ solvenda sine dilatione. In subsequentibus etiam annis sint termini solutionis dicti 1. Aprilis & 1. Oct. iisdem in locis ex optione Reginæ Sueciæ faciendæ.

faciendæ. XII. Nulli tractatus seu de pace seu induciis cum Imperatore aut ejus adhærentibus instituantur, directe, vel indirecte, clam aut palam, nisi conjunctim & communi consensu ac consilio Reginæ Sueciæ, & Regis Galliæ. Poterit tamen uterque suspensionem armorum inire, prout necessitas rerum exposcet, modo non extendatur ultra tres hebdomadas, nec possit ulterius prolongari, nisi communi consensu. Et si quis mediatorem se offerat, audiatur semel atque iterum, ac communicatio illico fiat cum altera parte sine ulla interposita mora. Cæterum neque cum mediatore se offerente, agatur, multo minus cum adversa parte, nisi cum scitu & consensu alterius partis. XIII. Ut vero communicatio eo commodius institui possit, habeat uterque Regum suum Legatum in aula alterius, aut si ob distantiam locorum, ubi res geritur, illis magis placuerit, apud eos, qui per Germaniam illorum vices obituri sunt. Cum hisce Legatis utrinque cuncti sincere communicentur, & in iis, quæ ad fœdus faciunt, consilia votaque eorum audiantur, ut sic suus fœderi constet vigor, & cuncta recte referri possint. Ideoque quisque Regum per sua territoria & exercitus securitati tabellariorum eo magis provideat. XIV. Ubi ad pacis induciarumve tractatus perventum fuerit, utriusque Regis ac Regni causa simul & eodem momento pertractanda suscipiatur, agatur, & transigatur. XV. Is eligatur tractatui locus, qui æque commodus & tutus utrique sit: qualis pro præsenti rerum statu creditur esse Colonia. XVI. Si post pacem initam contigerit alicui Fœderatorum ea, quæ in tractatu pacis promissa & conclusa erunt, non servari, aut illi bellum inferri ex causa & occasione præsentis fœderis, teneantur Fœderati junctis viribus arma sumere sine mora, aut tergiversatione ad repellendam injuriam, statim atque post mensem ex eo die, quo fuerint ab injuriam passo admoniti, idque observetur ad decennium, à die firmatæ pacis. XVII. Pacta hæc concludantur sub libera & solenni ratificatione Reginæ Sueciæ ac Regis Galliæ, mutuo addenda ad diem 1. Augusti novo stylo proxime insequentem, si ratificare utrique placuerit. Ratificata vero mutuoque reddita obligent Reginam Regnumque Sueciæ, & Regem Regnumque Galliæ, nec non transeant in eorum successores. XVIII. Durent vero ad annos tres, nisi de pace ante exitum dicti triennii cum adversa parte convenerit. At si bellum interea justis conditionibus finitum non fuerit, sit penes utrumque & in libera cujusque voluntate, si continuare velit, nec ne. Wismariæ die 20. Martii Anno 1636.

Pactum fœderi adjectum. §. 15. Ast quæ inter Salvium & Avauxium convenerant, his capitibus constabant. I. Inprimis mortuo Ferdinando II. Romanorum Imperatore, in quem articulus primus pactorum Wismariensium conceptus est, bellum à Serenissima Regina Sueciæ, & Rege Christianissimo decretum esto, geratur, ac continuetur in filium ejus Ferdinandum, & Domum Austriacam ejusque adhærentes. II. Hi ut ad honestam tandem pacem universalem eo potentius adigantur, uterque Regum, Regina Sueciæ quidem è Saxonia, Rex Galliæ vero per Superiorem Germaniam summis utrinque viribus arma sua in hæreditarias Austriacorum provincias, quantum fieri poterit, transferre, ac belli sedem illic figere contendant. III. Articulus quartus in gratiam Catholicorum, ut fruantur libero religionis suæ exercitio & suis reditibus juxta tenorem fœderis exacte servetur. Idem quoque in gratiam Protestantium dictum esto. IV. Tempus fœderi statutum ex tenore articuli 17. & 18. à traditis ratihabitionum instrumentis in triennium numeretur à 15. mensis hujus ad 15. usque diem Martii Anni 1641. inclusive. V. De subsidiis articulo undecimo controversis ita conventum est, ut tametsi traditio ratihabitionum suspensa hactenus fuerit, ad belli tamen onera, quæ Serenissima Regina Sueciæ à prima dicti fœderis firmatione ad hanc usque diem sustinuit, sublevanda, Rex Christianissimus det eidem statim hic Hamburgi (præter residuum Anni 1632.) quadringenta Imperialium thalerorum millia. Quibus rite cum dicto residuo, numeratis, Regina Sueciæ nihil ulterius a Rege Galliæ in hunc diem ex causa horum fœderum prætendat. VI. Pro tribus vero annis sequentibus ad quos fœdus excurrit, videlicet à 15. Martii 1638. ad eandem usque diem anni 1641. inclusive Regina Sueciæ à Rege Christianissimo quotannis millionem unum librarum Turonensium Amsterodami accipiat, mediam partem duobus à ratificatione mensibus, hoc est, 15. die Maji Anni 1638, alteram sex post mensibus, nempe die 15. Novembris ejusdem anni; & ita deinceps tum pro præteritis duobus mensibus, tum in anticipationem quatuor subsequentium, solutiones fiant iisdem diebus 15. Maji & 15. Novembris cujuslibet anni. Et quoniam moneta Gallica in his oris minime commoda est, Rex Galliæ gratificabitur Reginæ Sueciæ moneta imperiali, dando eidem pro singulis millionibus quadringenta millia Imperialium thalerorum in specie. VII. Et quia ad tractatus cum hoste instituendos & Serenissima Regina Sueciæ, & Christianissimus Rex crebris amicorum Principum officiis invitantur, ne quid in se desiderari possit, honestas pacis universalis conditiones nunquam recusaturis, quantocyus notum Mediatoribus faciant, sibi esse decretum de pace induciisve non nisi conjunctim agere, nihil absque mutuo consensu pacisci, & utramque causam simul & eodem momento pertractare, ut ipsi mediatores suam operam & sua officia eo dirigant. IIX. Quibus vero modis certius maturiusve id fiat, ita convenit: Si unus idemque locus omnibus quorum interest, tractaturis tutus commodusque visus fuerit, ibi Suecici & Gallici cum potestate Legati cum hostium ac Fœderatorum Legatis conjunctim agant, transigantque. Sin minus, loco quidem seorsim, at re, causa & tempore conjunctim utrobique tractetur. Et à Serenissima quidem Sueciæ Regina Lubecæ vel Hamburgi, à Rege vero Christianissimo Coloniæ Agrippinæ, advocatis utrinque communibus per Germaniam sociis & amicis. IX. Agatur Hamburgi vel Lubecæ res Regni Sueciæ; Coloniæ vero res Regis Christianissimi, & utroque loco communium per Germaniam Fœderatorum. Intersit tamen tractatui Hamburgensi Agens Gallicus, Coloniensi Suecicus, uterque tam sine potestate agendi cum hoste communi, quam sine voto, sed honesta cum sessione: ut audiant, referant ad Plenipotentiarios quisque suos, & sicubi opus præsentes moneant. Nihil autem illis insciis aut inconsultis utrobique tractetur. X. Uterque Regum salvos invicem conductus & securitatem per mediatores ab hoste communi procurent, tam pro mutuis utriusque Legatis & Agentibus, quam pro communium Fœderatorum deputatis & singulorum nunciis, cursoribus, literis. Et neque Hamburgum neque Coloniam, aut alio prius mittant, quam acceptis utrinque prædictis omnibus salvis conductibus, idque apud mediatores constanter profiteantur. XI. Si tamen communibus per Germaniam Fœderatis salvi conductus à Ferdinando negabuntur, eo insistat uterque Regum apud Mediatores, ut ab illo saltem securitatem pro iis scripto impetrent, quos dicti Principes ac civita-

1638. tes Germaniæ ad utrumque conventum ablegare voluerint. XII. Utriusque conventus idem sit primus, idem ultimus dies, & utroque loco omnia collatis consiliis peragantur, pari passu & lente utrobique festinando. XIII. Nihil quicquam uno alterove loco concludatur, sine mutuo & explicito consensu hinc inde Legatorum Sueciæ & Galliæ per dictos Agentes declarando. XIV. Uterque conventus alter ab altero totus pendeat, & ita cohæreat, ut pace vel utroque loco confecta, vel neutro discedatur. Ideo nullus pacis induciarumve tractatus Hamburgi subscribatur, nisi per Agentem Galliæ, liquido constiterit, tractatum Coloniæ subscriptioni quoque proximum esse: Ac vice versa idem Coloniæ à Legatis Gallicis observetur, donec per Agentem Sueciæ certiores fiant, tractatum Hamburgi subscriptum iri. XV. Regina Sueciæ præstabit eventum Coloniensis tractatus, Rex Galliæ Hamburgensis; & ita quidem, ut si alterutrum directe vel indirecte violari contigerit, vel alicui Fœderatorum bellum inferri ex causa vel occasione præsentis fœderis, teneatur utrumque Regnum sine mora aut tergiversatione repellere communibus armis injuriam: idque observetur ad decennium à die firmatæ pacis. XVI. Utrique tractatui supra dictus articulus inseratur, & idcirco utrumque etiam tractatum ultro citroque transmissum Suecici & Gallici cum Potestate Legati respective subscribant. XVII. Quod de Hamburgo & Colonia dictum est, de aliis quoque locis, si alibi tractare contigerit, intelligatur. XVIII. Si generales induciæ octo, decemve annorum obtineri possint, non recusentur; dum quæ quisque Regum occupavit conditionibus utrinque commodis retineat. Idque vel uno loco vel duobus, ad præscriptum modum tractetur conjunctim.

Provisionale regimen Pomeraniæ expirat.

§. 16. Pomeraniam eo tempore præter torrentem belli, quo tota inundabatur, alius quoque casus non parum turbabat. Fuerat ejus provinciæ post mortem Ducis administratio penes Consiliarios superstites magis conniventibus Suecis, quam expresso eorundem consensu, quod eo nomine instituta inter Legatum Bielkium, & Ordines tractatio adventu exercitus Torga se recipientis interrupta fuisset. Ac satis habebatur, quod Electori, in quem isti studiis ferebantur, omnis occasio actus quosdam imperii exercendi sublata foret. Unde cum Ordines Bielkium veniam poscerent ad Electorem scribendi, ut avertendo ab ipsis exitio pacem maturatum iret, abnuebatur velut inutile; revera quod suspicio foret, ab ipsis occasionem captari, ut Elector se Principem ejus provinciæ gerere posset. Sed cum veteri more Witebergensium Jurisconsultorum sententiæ super gravioribus litibus exquiri solerent, illi hæc occasione arrepta tabellarios literis tuti commeatus à se instructos iter per Berolium capere jubent. Quos Elector comprehensos, acriterque increpitos, tandem velut per ignorantiam in fraudem inductos dimittit; capitis tamen pœna denuntiata; si quis deinceps literis ab isto Regimine confisus iter ingredi auderet. Redeuntibus decretum Electoris traditur, quo declarabat; se nunquam in ejusmodi regimen vicarium consensisse, juri suo adversum, nec tranquillandæ provinciæ idoneum; quin potius inventum ad se in dubia sua ditione arcendum, alienamque usurpationem stabiliendam. Cum igitur omne veterum Ducum jus ad se devolutum sit, regimen à se non probatum, & quo debitum sibi obsequium detrahatur, nullo plane jure niti. Et hanc se injuriam suo tempore ulturum. Eo decreto allato, Consiliarii isti plane exanimati id præsentibus Stetini Ordinibus significant, quos non minor trepidatio corripit. Et mox visum, istos sigilla deponere, & magistratu abire. Quibus hi statim obtemperant, nulla amplium rerum cura suscepta.

27. Febr.

Rectorum Sueciæ super eare consultatio.

1638. §. 17. Ea re nuntiata Rectores Sueciæ non parum consilium Electoris mirabantur, cum hic melius sibi consuluisse videretur, si Pomeraniæ Ordines eo loco reliquisset, ut Sueciæ non alio quam fœderis vinculo innecterentur. Et credebatur Schwartzenbergius Comes id consilii suppeditasse ad struendam viam subruendis Ordinum privilegiis, & publicandis eorum bonis, qui Suecis favisse arguerentur; præsertim cum jam olim Pomeranos inter & Marchicos non leves simultates extitissent. Tum ut apud provinciales Sueci exosi redderentur, velut per hos staret, quod nulla amplius Reip. facies esset: ut obliqua via fœdus plane tolleretur. Cum contra hoc ipso necessitas juxta, & prætextum Suecis assereretur imperium provinciæ capessendi. Equidem non deerant, qui contra dissererent: Rem esse invidiæ plenam, & ad calumnias multorum patentem, velut obtentu fœderum aliena invadere conentur. Posse eam rem præbere occasionem collisionis cum Polonia, quicum Pomeraniæ Ducibus pacta, & circa fines ac jura quædam lites intercederent. Dano quoque decimas, & alia jura per Rugiam insulam competere. Quibuscum si quæ controversia oriatur, posse eam nunc in Ordines provinciales devolvi. Denique vicinos excitari, ut eo enixius Sueciæ destinatis obsistant. Plerisque tamen ea occasio provinciæ regimen capessendi amittenda non videbatur tam plausibili obtentu, quod ipsi Ordines id pro derelicto habeant nulla Suecorum vi compulsi. Et magnopere interesse Sueciæ Ordines clavo dimoveri, qui non parum Reginæ destinatis, & quæ belli necessitas exegerit, obstiterint. Et cum munita provinciæ oppida præsidiis teneantur, in quibus fundamentum rerum Suecicarum per Germaniam positum sit, non posse utique eam imperio summo orbatam destitui. Quin ultro imputari posse, quod dum Sueci clavo subeunt prohibeatur, ne reip. nullum plane vestigium relinquatur. Haut conqueri posse Ordines id à Suecis adprehendi, quod ipsi abjecerint. Nec horum offensam valde metuendam illis, qui Cæsarem armis lacessere non dubitaverint. Igitur placebat Senatui regimen provinciæ utique in se trahere, sed quam minimo cum strepitu, & velut nihil novaretur: Leges, statuta, eadem magistratuum vocabula retinenda, & alios duntaxat homines in eorum locum, qui muneribus se abdicarint, surrogandos, Germanos plerosque natione, spectatæ erga Suecos fidei: Et hæc omnia velut ad tempus constituenda, ne leges & jura plane sileant; & sub vocabulo bellicæ directionis paulatim omnia summi imperii jura exercenda. Sane constat, Electorem, Pomeranosque Consiliarios pœnitentia tactos eversi istius fiduciarii regiminis, ac ut idem instaurari denuo posset, optasse. Sed Suecis eos, postquam semel ipsi semet excluserant, arcere in proclivi erat.

Banerius per hiemem quiescit.

§. 18. Sed ut ad bellicas actiones redeamus, Banerius cum fine Superioris anni hostis Citeriore Pomerania excederet, intentus agebat, omni frumento ex ulteriore provincia Stetinum, & Colbergam convecto, ut si forte hostis eo perrumperet, fames pedem ibi figere non sineret. Sed cum bona fide istum in hiberna concessisse constaret, & ipse suis post continuam fere triennii expeditionem parum quietis indulgendum duceret, legionibus tamen ita dispositis, ut si res exigeret, brevi tempore contrahi possent. Enimvero misera eorum hibernorum facies erat, amicos juxta hostesque in solitudinem fere redacta. Agrestes partim mortui,

1638. tui, partim metu militum, & instinctu Ordinum intra Poloniæ fines profugi, vacuas militi ædes reliquerant. Accedebat dira pestilentia, in omne jumentorum & pecudum genus immane quantum grassata. Eaque non postrema erat causa inopiæ, quæ rapacitatem militis incendebat, quotidianis fere suppliciis hautquidquam compressa. Ac ni Banerii provisu frumenti vis intra oppida congesta fuisset, omnibus per agros cibariis absumtis, militi æque ac pagano fame pereundum fuerat. Solabatur tamen militem spes pecuniæ à Gallis ex fœdere solvendæ, extra quam si fuisset, inopia feroces animos facile in desperationem vertisset.

Idem vernis mensibus invitus quiescit. §. 19. Porro cum hosti decretum videretur, Gallis & Vinariensi ad Rhenum insuper habitis tota vi Banerium deinceps quoque urgere, rationis quidem fuerat mature in istum movere, prius quam idem per hiberna se refecisset, nisi copiarum conditio expeditionem respuisset. Sane equites numero & paratu non spernendi, sed plerique Germani, Suecis ac Finnicis turmis valde attenuatis. Unde has è Suecia suppleri necessum erat, quo extranei militis vires per indigenas liberarentur. Peditis autem in Germania conducendi nulla Banerio facultas, & hoste vicino plerique per oppidorum præsidia distribuendi fuerant. Sed & in expeditionem ituro nihil erat, quo equi alerentur; & hostis objectu Albis & Havelæ Suecos facile arcere poterat in vastatis terris mox perituros, Brandeburgicis interim à tergo ingruentibus. Quod si Cæsareis trans Albim concedentibus in Brandeburgicos movere vellet, his facile venientis impetum eludere cedendo licebat. Et quanquam illis profligatis in Silesiam iter pateret, Gallasius tamen à tergo relinquebatur, receptum ad oram maritimam interclusurus. Nil igitur restabat, quam copias à Suecia expectare, quas quamprimum anni tempestas ferret mitti flagitabat prævertendis Gallasii destinatis, & ut dispersos adhuc hostes invadere posset, antequam conscriptæ à Brandeburgico in Borussia legiones adventarent. Actionum bellicarum ea hieme nihil, nisi quod dum Banerius

12. Febr. catervas aliquot in Usedomum trajicit, illi insulæ penitus ab hostibus repurgandæ, præsidiarii, qui castellum in adversa Wolgasto ripa situm obtinebant, conspectis Succis inde se proriperent, ac cymbis Wolgastum trajicerent. Castellum ab hoste desertum Banerius præsidio firmat. Contra dum Banerius Stralsundæ abest, cum Wrangelio

Hostis Gartzium expugnat. 21. Febr. super bello consilia collaturus Clitzingius cum bis mille peditibus, ter mille equitibus, quadringentis dimachis Gartzium noctu circumdat, quod Dromondus cum sua legione parum frequenti insidebat. Sequenti die impetu per horam amplius continuato in oppidum irrumpitur. Qui primo furori superstites fuerant, in captivitatem abstrahuntur. Ipse Dromondus paulo post Spandoæ in custodia extinguitur; cujus nulla culpa aut negligentia arguebatur; cum numero obrutum constaret. Manebat tamen Marvicianum castellum Gartzio oppositum in Suecorum potestate, ne hostis transitu Oderæ, uti posset; cujus progressibus sistendis Banerius id castellum cum Greiffenhaga &

Bielkius Legatus moritur. 6. April. Dammo validis præsidiis munit. Paulo post Legatus Steno Bielkius Stetini supremum diem obit, vir prudentia, usuque rerum insignis. Nec minus Hermannus Wrangelius senio, & olim acceptis vulneribus debilis in Sueciam permissu Reginæ regreditur, & ne æmulatio, quæ inter Banerium & ipsum gliscebat, reipublicæ obesset. Hinc Banerio non solum armorum per Germaniam directio, sed & civilium rerum ac Pomeraniæ summa administratio committebatur, cui succenturiati erant Joannes Lilliehoeckius, & Axelius Lilius, ille Ulterioris, hic Citerioris Pomeraniæ gubernator. 1638

§. 20. Ast Gallasius Pomerania relicta in Meclenburgicam & Marchiam Albim propius exercitum subduxerat, quem fames, nuditas, morbi per homines æque ac equos immane grassantes ad miserrimam conditionem redegerant. Familiarem Cæsareo militi licentiam paupertas immensum accenderat, & commilitones juxta atque pagani spoliabantur, ac cædebantur. Accedebant creberrimæ desertiones, ut qui centum viginti legionum numero superbiebat exercitus ad undecim equitum quatuor peditum millia redactus esset. Huic reficiendo supplendoque Gallasius Inferioris Saxoniæ provinciis quam maxime inhiabat. Sed in Holsatiam penetraturum Daniæ Rex prohibuit, positis apud Oldesloam castris, & excitis tota Chersoneso provincialibus. Ne tamen hostilia in Cæsarem sumsisse videretur, cum Gallasio centum sexaginta uncialium millibus decidit. Id exemplum Lubecensis Præsulatus, & Hamburgensium atque Lubecensium agri imitabantur Bremensis Archiepiscopus immunitatem à Cæsare concessam obtendebat, simul humilium terrarum inundatione accessum arcebat. Tandem & ipso data pecunia adesis provinciæ elatioribus locis istos dimovet. Cum tamen utique aliquo loco hibernandum esset, Luneburgici ac Brunsvicenses demum effugere non poterant, quo minus dimidiam ditionum suarum partem stativis istorum concederent. Antequam tamen longius digrederetur Gallasius, quatuor militum millia Damiani Vitztumii ductu mittit, qui castellum ad Varni ostium invaderent. Quo intellecto Wismariæ præfectus quinquaginta sclopetariis castellum firmat. Validiorem manum Banerius immitere parabat; sed jam post quatridui oppugnationem centurio Stiggo Arfidi F. deditionem honestis legibus fecerat, postquam sat strenue restiterat, occisis hostium sexaginta amplius, quos inter & ipse Vitztumius, dum accessus lustrat, occubuerat.

Cæsareorum misera conditio.

Munimentum ad Warnemundam à Cæsareis capitur. 12. Mart.

§. 21. Quæ in Pomerania relicta erant Cæsareorum præsidia non minus fames urgebat, Wolgastum inprimis ab omni parte clausum; ut brevi in Suecorum manus cessura sperarentur. In eam arcem è navi Danica, quæ ad exigenda vectigalia apud Rudenam insulam excubabat, furtim cibaria subinde submittebatur. Id quod cum Banerius captivorum indicio cognosceret, literis ad publicanum scriptis de hocce facto conqueritur; ac ut deinceps talibus absistatur postulat, addito, id se vi prohibiturum. Sane eo minus id ferendum erat, quod bello Danorum cum Cæsare, Suecorum merces ab illis publicarentur, qui ad portus à Cæsareis infessos navigabant. Ast publicanus cum navarcho impudens plane ac inficetum responsum reponebat. Unde Banerius cum sordidis hominibus literarum commercia amplius exercere dedignatus, navem bellicam Suecicam juxta Danicam anchoras jacere jubet cum mandato, ut amicam se adversus Danos gerat, accurate tamen istas fraudes observet. Simul idoneis locis stationes disponit, quæ cymbas Wolgastum irrepturas interciperent. Tres insuper naves bellicæ ad Varni ostium statuuntur, ne quid ex eo portu hostile tentaretur; binæ litoribus oberrare jubentur. Et ne quam litis ansam inde arriperet Daniæ Rex, sat contemtim tunc Suecos habens, Stroemfeldio in mandatis datum ipsi insinuaret; non esse Suecis animum vectigalia ibi capere, sed tantum prohibere, ne Cæsarei ex eo portu noxam inferant. Haud eo minus tamen ad istam oram accedebat Danicus navarchus cum quatuor navibus bellicis postulans, ut Danis navigatio libera Rostochium, tum à vecti- galibus

Dani Wolgasto cibaria.

14. Maji.

Iidem ad Rostochiensem portum satis pro

1638. imperio agunt. galibus immunitas relinquatur. Alia negotia curare vetitum. Isto impetrato statim se inde abscessurum; sin minus, vi se istum portum Danicis navibus apperturum, nec alias naves Gedano & Hafnia sibi auxilio defore. Dicebatur color; id fieri Polono deliniendo, ut si videat ita fervide libertatem Maris Baltici Dano cordi esse, contumeliam ad Gedanum acceptam minus ad animum revocet. Id cum ad Banerium delatum esset, de navigatione quidem concedenda dubium non erat; id enim diserte Regina jusserat. Quanquam enim rationis erat portum claudi, hostibus usui cedentem: tamen satius videbatur tantisper connivere, quod metus esset, ne ferocior tum Danus tale quid patraret, quale superiore anno ad portum Gedanensem. Quam contumeliam nec ferre Succis licebat, nec pacem cum isto abrumpere tempora tunc ferebant. Et vectigal suspendi, quoad castellum recuperatum foret, tanti non habebatur. Igitur mandat suis, ut Danos libere & absque vectigali in istum portum navigare permittant, ac modeste adversus eosdem se gerant, offensarumque occasiones declinent, salva tamen Reginæ dignitate. Unde cum navarchi Danici familiari conversatione & compotationibus cum Varnemundano præsidio sat proterve se jactarent, Succi ista dissimulabant, commodius tempus his & aliis multis ulciscendis præstolantes.

Banerius ex hibernis movet. §. 22. Tandem cum diu expectatæ è Suecia copiæ sub finem Junii mensis adpulissent, Banerius contracto apud Stetinum exercitu expeditioni se accingit. Lustratione facta undecim phalanges pedestres numerabantur. Primam Banerii vetus cærulea, & Magni Hansonii legiones componebant. Secundam Torstensonii infrequentes, Telsii, & Braunii legiones: Tertiam Zabelticii, summi vigiliarum præfecti propria legio, & sex Ostrogothorum cohortes: Quartam Tribunorum Baneri & Mortaignii: Sextam, Erici Joannis Ulfspartii & Jeswitzkii; septimam Lindesaji, Kiunemundi, Cunigami, & Fletwardi: Octavam tres legiones Hassicæ: nonam Gustavi Ottonis Stenbockii legio: decimam Archatii Joannis Ulfsparrii: undecimam Oesterlingii, & Flatovii legiones; quæ decem fere bellatorum millia explebant. Equestres legiones triginta duæ: Stalhantskii, summi vigiliarum Præfecti; Teutonica, & Finnica; Thuronis Bielkii, Wittenbergii, Wachmeisteri, Livonica, Curlandica, Francisci Henrici Lauenburgici Ducis, Dewicii, Leslei, Pfulii, summi Vigiliarum Præfecti, Duwalii, Jonæ Hadersleбii, Duglassii, Hœckingii, Wirtzburgii, Slangii, Witzlebii, Prætoria, Torstensonii, Hodicii Comitis, Cratzensteinii, Glaubitii, Konigsmarcki, Kniphusii, Ebersteinii, Dalwigii, Eppii, Haraldi Stackii, Ostrogothica, Uplandica, Joannis Wrangelii, undecim fere bellatorum millia conficientes. Recens è Suecia pedes fere per oppidorum præsidia disponitur, quod & idem minore sumtu aleretur, & strictiori disciplinę adsuetus, nec ob inopiam in seditionem abiturus, hostiumve corruptelis patens, & nullis uxoribus aut calonibus oppidano molestus foret. Tum ut per oppida muniis militiæ, & alieno cœlo adsuesceret. Veterani in campum educuntur, Gallasius contra
30. Jun. & ipse contractas ex hibernis legiones apud Dœmitzam lustrat; quibus Brandeburgici sub Clitzingio se conjuncturi Novum Brandeburgum processerant. Isti propositum videbatur capta apud Francofurtum statione Suecos accessu Silesię arcere, ac ad maritimam oram plane exhaustam inclusos inopia atterere. Ei consilio ut occurreret Banerius, motis Stetino castris Gartzium primo vertit, quod sequenti die impetu expugnat exiguo
Gartzium recuperatur.

suorum damno. Sexcenti, qui intus erant præsidiarii per Suecicas legiones distributi, tribunus Dargicius, cæterique ductores captivitatem subiere. 1638. 18. Jul. Sed quia oppidum id Banerio digresso facile ab hoste recuperari poterat, & si quod immitteretur præsidium frustra perdebatur, contra hostis eodem insesso non parum damni provinciæ dare posset: disjectis munitionibus, portisque & turribus tectorum reliqua cum ponte flammis absumuntur. Inde in Citeriorem Pomeraniam conversus cum 26. Jul. Pasewalco moveret, hostis quæ circum insederat oppida Torgeloam, Spancoam, Clempenoam, & castellum ad Cabelam ultro deserit. Et quia nuntiabatur, Gallasium cum majore exercitus parte ipsi obviam iturum, reliquos cum Brandeburgicis & Saxonicis legionibus Ulteriori Pomeraniæ immissurum, Banerius Stetinum pluribus cohortibus firmat. Ipse ad Penam fluvium, & fines Citerioris Pomeraniæ considere constituit, speculandis hostium destinatis, & pro re nata aut prælio certaturus; aut inter flumina lacusque mora eundem attriturus. Anclamo Loitium itur, cujus præsidiarii statim depositis duodecim vexillis, armisque sine exceptione se dedunt; plerique Suecicum sacramentum suscipientes: reliqui captivitatem subeunt. Et Loitium. 30. Jul. Castellum ad Tripsesam qui insidebant trecenti Cæsarei sub Banerii adventum inde se proripiunt, & dejecto post se ponte per paludes evadunt. Et Tripsesa atque Damgarda. In oppido centurionis vicarius & quadraginta pedites capiuntur; qui Suecicam militiam subeunt. Damgardam insidentes statim quoque Banerii arbitrio se submittunt. Ast Gallasium omisso de dividendis copiis consilio, adjunctis apud Miroviam Saxonicis & Brandeburgicis legionibus Prentzloviam, inde propius Banerium suggreditur, uti conjiciebatur expectaturus, num hic Demmini obsidio implicitus aliquam sui invadendi occasionem præberet. Nam alias nulla adparebat ratio, quare in famelica regione militem fatigare vellet. Banerius cum è captivis intellexisset hostiles copias sparsim per vicos dispositas, id quod & exhaustæ terræ suadebant, Torstensonium & Stalhantschium cum aliquot equitum legionibus, & selecta peditum manu mittit, qui ignoto hostibus transitu apud vicum non procul Malchino inopinantibus superveniunt, ac tribunum Munsterum cum quatuordecim Teutonicorum, simul septem Croatarum equitum turmis opprimunt. Cæsarei vapulant. Eorum maxima pars cæditur; ipse tribunus cum multis præfectis & gregariis ac vexillis undecim capitur: paucos latebrę tegunt. Regressi Malchinum quinquaginta pedites captivos abducunt. Ita Succi 13. Aug. quidem ad Tripsesam cis fluentum, Gallasius ad latus ipsis apud Malchinum consederat. Nec ægre ferebat Banerius, hostem istis stativis obnixum hærere, quod speraret, per inopiam eundem brevi conficiendum. Nam Suecis parce quantumvis cibaria suppetebant; & à contagiosis morbis, qui tunc per Pomeraniam grassabantur, fere immunis miles agebat. Equi tamen magno numero extinguebantur; sed id malum hosti gravius incumbebat, & Banerio pecuniam præbente, equi facile supplebantur. Tum ne miles dilaberetur, omnes qui citra ipsius veniam discedere conarentur, in custodiam dabantur.

§. 23. Inter hæc Wismaria egressi ducenti pedites, equitumque manus legionem equestrem tribuni Kroebergii Gresmœhlæ invaserant, & sat acriter licet resistentem profligaverant non paucis cæsis, ac sedecim captis omnibus cum impedimentis, & ducentis amplius equis potiti. Wismariensium excursio. 19. Jul. Inde ut eo melius hostium catervæ hinc inde vagantes carperentur, & commeatus qui Rostochio subvehebatur interciperetur, Ericus Slangius tribunus à

1638. Banerio Wismariam cum quingentis equitibus destinatur; prius tamen stativa hostium longa ambage legere jussus. Hic apud Gustroviam quadraginta currus annona onustos diripit, occiso quod comitabatur præsidio. Inde Sternbergam, Wahrinum & Planam progressus ad intercipiendam legionem equitum Parchimi tendentem properat. Sed cum eandem jam Neustadium movisse cognosceret, ipse insecutus inter id oppidum & Perlebergam deprehensam, ita multat, ut plerisque cæsis captisque subtribunus, duo turmarum præfecti aliique ductores: nec minus septem signa in ejus manus inciderunt. Sic re bene gesta Wismariam pervenit, in quod oppidum ex vicinia quicquid poterat frumenti comportat.

Slangius rem strenue gerit.

§. 24. Ast Wolgatti præfectus Antonius Webelius tribunus urgente cibariorum inopia Strykium subtribunum, ejus arcis obsidio vacantem super honesta deditione concedenda compellat. Webelius licet fame cogi posse videretur, ut citra exceptionem se dederet; tamen quia Suecorum rebus plurimum intererat eam arcem quamprimum in ipsorum ditionem redire, & copiarum eidem assidentium alibi usus esse poterat; cum Banerii consensu veteri Cæsaris militi permissum, ut traditis signis sclopetisque, simul transfugis captivisque arce excederet, sarcinarum quoque auferendarum facultate concessa. Plerique tamen gregariorum ultro militiam Suecicam subiere, quod tunc in utroque exercitu fere mos esset, militem, quo signa sua pervenissent, eodem sequi.

Wolgastum deditur. 30. Aug.

7. Sept.

§. 25. Porro Gallasius inopia licet ac miseria premente in stativis suis obnixe hærebat, quod metueret, ne in receptu uti solet sibi à Banerio noxa inferretur. Et nuper tres legiones ad Wartam hactenus hospitatas exciverat; ut facile adpareret, non nisi extrema compellente necessitate isto loco abiturum. Banerium contra moræ tædium jam capiebat. Unde propius hostem movere constituit, subvectionem ab Albi intutam redditurus, & locis, quę nunc insidebat, eundem abstracturus. Et quanquam hoste conatibus obsistente prælium declinari non posse videbatur, cujus exitu adverso haut facile erat ejusmodi exercitum flore militum constantem reficere: censebat tamen par aut majus damnum sibi imminere heic hærenti. Hosti quippe omnis retro Germania patebat, ex qua proximo vere instauratis copiis validior ingruere poterat. Contra sibi vastatam regionem insidenti isthoc autumno atque hieme exercitus consumendus erat, & sequenti vere nulla supplementorum spes. Insuper equorum mortes indies gliscebant, annona minuebat; nec in excisa plane Pomerania hiberna sperare licebat. Ita his oris inclusum militem mox fames consumtura erat. Accedebat metus pestilentiæ, quæ jem ex Ulteriore in Citeriorem Pomeraniam serpebat. Igitur libratis in utramque partem rationibus satius videbatur prælii aleam tentare, quam desidendo certum & inglorium exitium expectare. Hoc animo castris motis aggerem viæ apud Tripsesam enixus Gnoiam, inde Malchinum recta tendit. Sed hostis de Banerii instituto monitus, & in loco ingruentem expectare veritus, propere Wahrinum iter arripit; quem statim Banerius insequitur, prælio certaturus, aut quantum daretur eidem nociturus; eoque citatum agmen Grubenhagam rapit. Et jam prope ad latus hostis incedebat certa spe ad pugnam eum adigendi, cum hic fugæ ad modum receptum accelerabat, quod copias in castris ad Malchinum attritas prælio impares judicaret. Unde passim ægroti juxta ac valentes, equites peditesque itinere fessi per vicos & agros relinquebantur. Banerius contra transmisso apud Eldenburgum flumine toto cum exercitu Witstocum cum præcesserat, extremo hostium agmini imminens, quod Ritbergius Comes, quindecim equestribus constans ducebat. Sed dum pręfecti catervarum, qui ad istud morandum immittebantur, non satis ex compacto rem gerunt, spatium eidem elabendi datum est. Quanquam & sic plurimi intercipiebantur, quos inter & ille, qui Ritbergio mandata à Gallasio adferebat, ut quantum posset acceleraret, & si quindecim quas ducebat legiones, perirent, se saltem servare conaretur. Ita quidem tunc Gallasius ad Havelam evadebat, desideratis tamen fere tribus militum millibus, quos insequentes Suecorum catervæ cæciderant, aut ceperant. Quo minus tamen Banerius hostem è vestigio sequeretur, nullo ad resistendum spatio concesso, graves causæ obstabant. Hostis enim jam Havelam Albimque attigerat, unde commeatus ipsi commode subvehi poterat: ac loca sibi opportuna insederat, ut absque tormentis, & valido equitatu invadi non posset. Contra Banerio equi morbis absumti, & qui restabant, festinato itinere fatiscebant, ut nec machinæ provehi possent, & magna equitum pars ephippia & sclopeta tergo gestaret, aut enerves caballos fræno post se traheret. Et ea, qua nunc consistebat, regio plane exhausta erat, nec vehiculorum per Meclenburgicam facultas petendis aliunde cibariis. Ita necessitas subigebat in Meclenburgicam recedere, & quietis paululum exercitui indulgere; tum & equos coëmere, quorum mortes per veneficia mulierum procuratæ credebantur. Quo nomine nonnullæ militum uxores extremum supplicium luerunt, id flagitium à se susceptum fassæ, ut eo citius bello finis imponeretur. Ne tamen licentia militis provinciæ vastitatem, sibi famem arcesseret, severissimis edictis disciplinam, & quæ conservandæ provinciæ, exercituique faciebant, sancit. Simul Duci causas hujus hospitationis exponit, & ut provinciales ad penates se suos conferant hortatur, annonamque militi dispensent ipsi, ne huic sumendi necessitas foret. Animus autem erat, quamprimum se exercitus paululum refecisset, in Misniam aut Lusatiam, inde in Silesiam penetrare, quæ provinciæ vetus in partes studium resumturæ, suaque subsidio ita exercitum refecturæ sperabantur, ut proximo vere formidandas hosti vires ipse objicere posset.

Banerius in hostem ire constituit.

15. Sept.

Gallasius cedit.

24. Sept.

27. Sept.

30. Sept.

Banerius in Meclenburgica consistit.

30. Oct.

§. 26. Ast Gallasius è districtu Prignicensi, ubi aliquandiu hæserat, mille equites emittebat, Glaubicii tribuni legionem, & Andreæ Trotzigii subtribuni turmas Boitzenburgi stativa habentes invasuros; qui & secure agentibus superveniunt, & cæsis circiter quadraginta, impedimentis, equis, tribus vexillis, ac cum præfecto turmæ compluribus gregariis potiuntur. Eodem tempore ipse Gallasius lustrato apud Kiriciam exercitu Graboviam iter intendebat, velut universo cum exercitu in Banerium ruiturus. De cujus motu cum hic è tribuno Slangio, qui Parchimi tendebat, cognovisset, & ipse confestim legiones ad Suerinum convenire jubet. Unde Gallasius, qui fortasse Suecos per hospitia dispersos oppressurum se speraverat, ad Albim vertit, & apud Lencenam considet loco cætera satis opportuno, sed ubi maligna pro equis pabuli copia. Quo loco ut suas copias per inopiam attereret, cum facile ferre posset Banerius, ipse legiones in priora stativa reducit. Carolus Gustavus Wrangelius, qui nuper ad recuperandum castellum Warnemundanum missus, sed motu hostium audito avocatus erat, ad id expugnandum redire jubetur. Sed antequam ipse eodem reverti posset, jam Rostochienses castelli munitionibus disjectis ædificia inflammaverant. Conut

Gallasius Suecis damnum infert.

19. Oct.

21. Oct.

20. Oct.

Rostochienses Warnemundam destruunt.

1638. venerat quippe inter Daniæ Regem, & Gallasium, ut hic quidem ejus munimenti destructionem permitteret, is contra Cæsareum præsidium mari Travemundam deduceret. Ea de conventione Lo-
21. Oct. husius Rostochii præfectus Banerio significaverat, ut & ipse consentiret in destructionem castelli, non citra laborem recuperandi; & quod non nisi premendis commerciis inserviret, nullo usu bellico.
26. Oct. Ast Rostochienses Banerii responso non expectato, binis navigiis Cæsareum præsidium impositum comitantibus Danorum navibus Travemundam deducunt; & cum de Suecorum adventu audirent, avectis sedecim machinis, ac corruptis, quæ poterant, in naves se recipiunt.

28. Oct. §. 27. Nec eo secius Wrangelius castellum reparare, ac præsidio firmare jubetur non tam ob vectigalia, quam ne hostis ex eo portu per navigia Rostochiensium oram Pomeraniæ ac Rugiæ infestaret. Tum Banerius acribus literis oppidanis exprobrat avectum hostem, qui jam in Suecorum manu fuerat, amotaque tormenta; quæ ut restituant, & disjecta instaurent postulat; alias id factum non impune laturos. Ast Daniæ Rex castelli instauratione audita Banerio per literas significat: Superiore æstate se portum istum navibus custodiisse, ne Cæsarei commercia in fraudem potissimum suorum civium onerarent. Inde cum Cæsarei id castellum sibi obtulissent, ejus demolitionem maluisse evitandæ æmulationi: præsertim cum idem ab initio emungendis suis civibus sit extructum. A se nihil præter veterem portus libertatem quæri; quam & Sueci causam belli sui allegent, ut omnia in pristinum statum reponantur. Quin & ipsis aliquando id munimentum damno esse posse, imminutis per idem ejus portus commerciis. Sua autem nunc magis interesse, quam antea, qui ejus demolitionis autor fuerit, & Cæsareum vectigal inhibuerit. Ejus reparationem Suecis parum prodesse, sed Rostochio certum exitium creare. Postulat igitur instauratione supersedeat, portui veterem libertatem relinquat, nec cives suos contra morem & pacta oneret: neu impediat, quo minus promissum à se Cæsari factum præstare possit. Enimvero cum pactum Regis cum Cæsare Suecos non tangeret, & Rex justo imperiosius agere videretur: Banerius nequaquam ita agendum censebat, velut Danus metueretur, aut ejus jussa admitterentur; ne uno indulto ad plura postulanda audacior iste redderetur. Modeste tamen responsum: De conventione Regis cum Cæsare nihil sibi constitisse: nec à se vectigalia spectari, sed securitatem oræ Pomeranicę, totiusque Maris Baltici, quæ ex isto portu turbari queat: Alias Reginæ Sueciæ statutum omnem offensarum causam adversus Regem declinare. Cum porro Danus ita fervide id negotium amplecteretur, Salvius quidem, aliique censebant, tantisper reparationem munitionis omittendam; modo Rostochienses tormenta restituant, & de portu suo caveant, ne is ab altero insideatur: quod manifestum sit à Cæsareis hanc occasionem captari, Suecos, Danumque inter se committendi. Sed Banerius ferocibus Dani verbis nil solidi subesse judicabat, quod neque Holsatiæ neque Danię Ordines consensuri essent, ut Suecorum exercitu in vicinia hærente bello non necessario involverentur. Et quanquam vectigalis modicus haberetur respectus, securitatis tamen intererat castellum id non deseri: quod & expressis mandatis Rectores Sueciæ injunxerant. Igitur brevi tempore munitionem firmius quam antea reficit, ducentorum peditum præsidio imposito. Idem Rex paulo ante cum Banerius Albi propinquaret, suspicatus Luneburgicum agrum peti, à Banerio datis literis postulaverat, ea ditione abstineret, communia sacra cognationemque suam allegans, & quanti sua interesit sedem belli eodem non transferri. Banerio satis constabat, omnes qui desertis Suecorum partibus paci Pragensi accesserant, nullam occasionem omissuros Suecis nocendi; eoque nec ipse causam habebat, quare illis parceret. Ne tamen Duces illos ad desperationem adigeret, aut abrupto responso Regem protelaret; præsertim cum tunc animus esset intacto Luneburgico agro cis Albim in Misniam aut Lusatiam tendere: spem facit, si Georgius Dux copias suas cum Cæsare non conjungat, & stativa, transitum, aliaque commoda Cæsareis neget, se itidem ejusdem ditionibus parsurum, utut per consilia & gesta sua id non meriti. Demulcendo Regi addebatur; si qui in provincias Regias prædatores irrumpant, id se invito fieri, & in deprehensos acriter animadversurum. Eadem paulo post Rex apud Rectores Sueciæ solicitat. Cui hi annuunt, modo & Cæsareis nihil ejusmodi ex ea provincia obveniat, deque eo à Cæsare ipsis caveatur, & Georgius Dux sibi quondam commissas machinas restituat, ac nihil auxilii hostibus exhibeat.

Eam Sueci instaurant, nequidquam contradicente Dano.

13. Nov.

12. Nov.

Danus pro Luneburgensibus

1638. neutralitatem postulat.

19. Oct.

28. Oct.

§. 28. Interim Gallasii exercitus apud Lencenam summa cum annonæ & pabuli inopia conflictabatur, quam quo minus naves Hamburgo levare possent, Pfulius cum aliquot legionibus Lauenburgi tendens impediebat. Sed nec Banerius quiescebat; qui cognito septem cataphractorum legiones seorsim à reliquis circa Perlebergam hærere, easdem invadere constituerat. Cum raptim excita majore equitatus parte improvisus apud Perlebergam adesset: non quidem cataphractos ibi reperit, sed duas Saxonicas legiones à Marazino nuper è Misnia adductas, quibus cataphracti stativa sua concesserant. In istorum ergo octingentos primum Banerius invectus plerosque cædit, non paucos capit, quos inter subtribunus Knochius, tres turmarum præfecti, & centurio dimacharum Abrahamus Klugius. In reliquos Stalhantschius immittitur, qui duarum legionum reliquias delet, etsi subtribunus Callenbergius cum vexillis evaderet. Pugnæ tumultu excitati cataphracti, qui vicinis pagis tendebant, auxilio suis adproperant: sed quos ita excipiebat Stalhantschius, ut centum in loco conflictus caderent, reliqui abjectis fere thoracibus Albim versus in castra se proriperent. His peractis Banerius per tres horas sub castris consistebat; quæ uti solo cum equitatu invadere rationis non erat; ita nemo hostium ex illis movere audebat, aut discedentem insequi. In reditu Stalhantschius & Slangius cum caterva equitum Perlebergam trecentis peditibus insessam invadunt, & istis incassum resistentibus, in oppidum perrumpunt. Primo impetu centum cæsi; duo centuriones cum quinque optionibus & ducentis gregariis capiuntur. Eo ipso temporis articulo Gallasius trans Albim concedere decreverat; quæ destinata tumultus iste accelerabat, ut magna cum trepidatione pons navalis superaretur: & dum pro se quisque festinat, pars pontis rupta non paucos in aquas effundebat. Superato flumine castra primum Sehausæ locat Gallasius; inde per Veterem Marchiam & vicinas præfecturas Luneburgicas legiones distribuit, non minus & ibi cum inopia conflictatas, secus atque spem conceperant. Cæsar quippe cum omnium Imperii Ordinum conventum indici tempora non ferrent, compendiosum duxerat singulorum Circulorum congressus agitari; ad quos ipse Commissarios ablegabat istis persuasuros, ut exercitui suo hospitia per hiemem, & alia necessaria præberent, Qua spe innixus in sequentem annum quatuor cum exercitibus octoginta millia impleturis rem gerere constituerat, quibus Gallasius,

Cæsarei mulctantur.

20. Nov.

Gallasius trans Albim concedit.

21. Nov.

1638. sius, Piccolomineus, Hatzfeldius, & Gœtzius præessent. Gallasio adjungi debebant Saxonis & Brandeburgicæ copiæ, quorum ille suis Marazinum præfecerat; hic suas in Cæsaris quoque verba adegerat, & vexilla ex uno latere Cæsaris, ex altero propiis insignibus notaverat. Eum exercitum ad octodecim peditum, equitum octo millia augere decreverat; quorum hospitiis uterque Saxoniæ Circulis destinabatur. Simul Georgius Dux solicitabatur, ut copias suas Hatzfeldio jungeret, Banerio negotium facessituras, quoad Gallasii se exercitus per hiberna refecisset. Sed cum ista destinata frustra essent, & inopia indies gliscerent, simul rustici Dremlingenses, ferocia istis in oris celebres, multos militum passim trucidarent; Gallasius relicta Marchia in Magdeburgicum agrum abit, populatione longe lateque facta. Sed cum & heic inopia dominaretur, citra finem anni cum famelicis copiis, quas & crebræ catervatim desertiones attenuabant, apud Magdeburgum iterum separato Albi in Silesiam & Bohemiam concedit.

Gallasius in Cæsaris ditiones abit.

Banerius trans Albim abire constituit.

§. 29. Digressis Cæsareis Banerius quid sibi deinceps suscipiendum foret tanto curatius trutinabat, quod Daniæ Regis ac Luneburgicorum Ducum destinata non parum forent suspecta. Neque ad extremum inopiæ gradum redacta Meclenburgica, & Lauenburgica ditio eam moram ferebant, ut Rectores Sueciæ consuli possent. Equidem initio animus non fuerat Albim transire; eoque mirum
21. Nov. videbatur, quod Daniæ Rex per literas Ducem Georgium monuerat, velut Sueci in ipsius ditione hiberna capessere vellent. Nam utut fortasse id sermonibus & votis militum agitatum fuerit; Banerio tamen de ea re nondum cogitatum erat; præcipue postquam Danus defensionem Luneburgicę jactare cœperat. Idemque vehementer dissuadebat Salvius, ne Danus, & Luneburgici aperte hostilia inducerent: ac satius judicabat Berolinum versus iter intendi. Enimvero Banerio exercitus conservatio ante omnes alios respectus erat. Nam ad sinistram flectenti Westphaliæ res, & Erfordia pro derelictis habebantur, & per quadraginta milliaria vastatæ regiones nec annonæ quid, nec pabuli præbebant. Tum à tergo relicta Spandoa & Custrinum communicationis lineam cum Pomerania interscindebant. Et capta licet Landsberga, & Francofurtum ob inopiam annonæ teneri non poterant; ac si obsidium sustinerent, fame exercitus periturus erat. Quod si Danus & Inferiores Saxones hostilia utique decrevissent, ideo destinata sua non omissuros, quin hoc ipso spatium accepturos eadem exsequendi; ac ubicunque exercitum invenissent, ad eum opprimendum connixuros. Inde receptus difficilioris, quam Torga quondam, necessitatem impositum iri: & reversum licet cum attenuato exercitu in Pomeraniam fame conficiendum. Igitur stabat sententia Albim transire, inde pro re nata consilia capere. Sed quia arduum erat ponte Albim insternere, deficiente materia & navigiis, ac Luneburgicis ex adversa ripa se objecturis; expectandum erat, quoad gelu flumen constringeretur. Statuerat tamen innoxium per Luneburgicam transitum sumere, ni Dux prior lacesseret. Id quod & mox contigit. Nam cum sub initium Decembris, glacie aliquot locis solidata, Pfulius cum aliquot equitum legionibus ad Lau[illegible]rgum Albim transisset, hostium navigia frumento onusta corrupturus; trans flumen Luneburgicum tribunum Meierum cum legione equitum offendit. Cui initio denuntiat se venisse, ut vicos Lauenburgicos hospitiis suis destinatos occuparet, & hostiles naves destrueret; ipsi noxæ nihil illaturum, si hospitiis *illis* ultro sibi cedat, nec ad naves iturum impediat. Ast Luneburgici adventuris vim ferociter minantur, & ipse tribunus cæso equite pugnæ initium facit. Unde Sueci paria reposituri impetu facto in fugam datos ad Butlingam usque arcem, à trecentis peditibus insessam, inde longius Luneburgum versus propellunt. Sed quia frigus remittebat omissa Butlinga Pfulius ignem frumentariis navibus injicit; & cis Albim cum suis se recipit. Ita cum Georgius Dux, instigante non segniter Dano, hostilia orsus esset, eo minus dubitabat Banerius pari modo eidem occurrere. Inter quæ Slangius tribunus duas equitum Brandeburgicorum turmas Zedenickæ, totidem Nawæ deleverat. Sub finem anni Banerius legiones circa Dœmitzam contrahit, & servandæ communicationi cum Wismaria & Pomerania Gadebuschum, Neuhausam, Boitzeburgum, Lauenburgum, inde Gustroviam, Bitzoviam, & Schwanam præsidiis firmat. Duodecim ægrotorum centuriæ passim per Meclenburgicam relinquuntur, abductis contra tribus Meclenburgensibus cohortibus, quæ Gustroviam & Butzoviam hactenus insederant. Vexilla Duci restituuntur ea lege, ne novas in istarum locum cohortes scribat.

Luneburgici hostes sese exhibent. 5. Dec.

Cæsareorum in ulteriorem Pomeraniam conatus.

§. 30. Dum Banerius in Meclenburgica hæret, Cæsarei subitam irruptionem in Ulteriorem Pomeraniam meditati erant; quod consilium tamen clade Saxonicarum copiarum ad Perlebergam incassum cadebat. Obtulerat se quoque Laurentius Ambrosius quidam, assumtis in Borussia aliquot navibus, cum ter mille militibus oram Pomeraniæ maritimam tentaturus. Quod consilium Banerio per optionem quendam Jacobum Ramtunum Caminensem proditur: qui & addebat; magnum aliquem Principem, incertum Danum an Polonum, eos conatus fovere. Et suspectum erat, quod recens conscriptæ Brandeburgici copiæ in Borussia non procul Pomeranię finibus hospitarentur. Adversus quę Banerius omnia provide disponi jubet. Etsi ultro id consilium evanuit, subtribuno isto dum Lubeca in Borussiam navigat, per naufragium extincto. Contra Joannes Lilliehœckius Pomeraniæ Ulterioris præfectus, Uckermundam Uckermunda recuperatur.
primo insidiis tentatam post vi petit. Ac oppidum 24. Octob.
quidem brevi impetu expugnat, tribus tantum desideratis, duodecim sauciis. Sed dum machinæ adducuntur verberandæ arci, nuntiatur hostem irruptione in Pomeraniam facta jam ad Dammum 20. Dec.
consistere. Igitur is propere Stetinum revolat, relicto ad obsidium arcis Hacquino Skyttio. Sed rumor iste vanus deprehendebatur, nisi quod valida hostium manus Piriciam tentaverat; quæ tamen 27. Dec.
acriter repulsa, re infecta abscesserat. Et mox qui arcem Uckermundanam insidebant, honestis legionibus deditionem fecerunt.

Cum Erfordiensibus acta. Banerius de Erfordia servanda satagit.

§. 31. Erfordienses sub finem superioris anni, Erebus Suecorum parum secundis fracti id agebant, ut Saxonicorum Ducum interventu cum Cæsare seorsim transigerent. Eo fine à Banerio per literas petunt, Gœtzio tribuno in mandatis det, ut sibi super sacris ac privilegiis suis tractare permittat. 11. Jan.
Addebatur tamen, nil nisi sub ratihabitione Reginæ Sueciæ concludendum. Ast Banerius quo ista tenderent facile perspiciens, responso suo pacti fidem ingerit; quæ vicissim ipsis promissa sint sancte servatum iri; nec auxilium in tempore defore, 4. Mart.
si propius vis ipsis admoveatur. Moguntinum & Saxonem parum æquo in ipsos esse animo, quorum arbitrio ubi se subdant, libertatis jacturam imminere. Sic Luneburgenses inconsulta deditione veterem libertatem perdidisse. Ipsorum securitatem non nisi communi pace firmari posse, de qua Reginæ curæ sit futurum. Goltzio autem injungitur, ut labantes oppidanorum animos erigat. Si nullus sanis consiliis locus sit, mature in Cyriaciburgum

1638.

gum se recipiat, & ad idem tuendum extrema quęque tentet, expectetque. Paria præfecto ejus arcis præcipiuntur, addito, si forte Goltzius accessu arcis excludatur, ne ipsius mandata de tradenda arce admittat; neu per ficta jussa velut à se profecta imponi sibi patiatur.

Erfordienses super sua reconciliatione tractant. 6. Jan.

Interim Saxoniæ Elector Erfordiensibus denuo literis pollicitus erat, se ipsos in statum, quo anno vicesimo septimo fuerant, repositurum, obtenta quoque Moguntini ratihabitione; atque ab omnibus injuriis tutos præstiturum, modo ipsi Suecicum præsidium amoveant. Ea occasione, & interventu Saxoniæ Ducum Vinarię tractatus instituuntur. Ubi in eo pręcipue difficultas erat, quod Saxonici postularent, ab Erfordiensibus prius caveri de Suecico præsidio amovendo; quod indignum foret, si postulatis ipsorum magno cum labore apud Cęsarem obtentis, Succi post excedere nollent. Contra Erfordienses ante omnia sibi de privilegiis, sacrisque suis, & anteactorum venia caveri volebant; alias nullo colore se pręsidii deductionem petituros. Ea cautione obtenta se omnem operam navaturos, ut Succi ultro discedant; interposito etiam jurejurando, ne dubium sit, quin bona fide ab se agatur. Inde capita transactionis concipiuntur, sub Cęsaris tamen & Saxonis ratihabitione, per quam Erfordiensibus post factam deprecationem, ac datam in futurum fidem, omnemque operam ad pręsidium Suecicum deducendum impensam, promittuntur pacis Pragensis beneficia, pręteritorum oblivio, & pristina privilegia ac jura, sacrorumque libertas; tum ut Suecico præsidio incolumi ad suos abire liceat.

7. Febr.

Ea conventio, protestatione Goltzii insuper habita, ab Erfordiensibus subscribitur, & Electori ad ratihabendum transmittitur. Inde à Banerio per literas petitur, Goltzium urbe & arce excedere jubeat. Irritandis in Suecos oppidanis scripta clandestina sparguntur; quibus inculcatur, cum Succi promissam urbi tutelam præstare nequeant, nec hanc pactis amplius teneri. Adduntur à Saxone minæ de vi adhibenda. Et sane ipse jam eodem se conferre constituerat, ni Bernhardi Ducis successus ad Rhenum Cæsareas copias avertissent. Cæterum Goltzius ab initio istos tractatus prohibere nolebat, quod & inscio ipso si vellent tractandi occasionem haberent; & extrahendi tantum temporis causa iidem suscipi jactarentur. Sed post cum longius quam putarat processissent, non amplius eosdem prohibere poterat. Et quanquam oppidani verbis ipsi suspicionem adimere conabantur: aperte tamen mentem suam declarare nolebant, num & pactis stare, & vim hostium sustinere vellent, si Regina conventionem ipsorum improbaret? Ita in lubrico agebat Goltzius; simul legio ipsius parce habita desertionibus non parum tenuabatur. Cyriaciburgum tamen annona & paratu bellico in longum tempus instruebatur, extremum continendis in officio oppidanis frænum, quos & proli-

26. April.

xis literis Banerius confirmare nitebatur, certa spe auxilii facta, si opus esset. Sed Goltzio injungitur, nutantes animos quantum possit demulceret. Sed si in furorem erumperent, in arcem se conferret, & ad hanc servandam nulli ope-

Erfordienses nutant.

ræ parceret. Cum Banerius turmas aliquot equitum eo mittere vellet, tuendis oppidanorum agris, hi abnuebant, quod hac ratione induciæ ipsorum, & tractatus plane abrumperentur; per quos sperabant rebus suis melius consultum iri, quam si communem pacem expectarent. Equidem ut vi Suecos ejicerent, quod Saxo postulabat, iniquum & anceps putabant: rationibus tamen & precibus obtenturos se sperabant, ut isti

23. Maji.

ultro urbe excederent. Quo fine repetitis literis Banerium solicitant, adducto prolixo rationum agmine; quas ille responso suo destruit, periculum elevans, quod præter necessitatem videantur formidare, cum inde Vinariensis, hinc ipse hostem urgeat, ut validæ urbis obsidio se implicare non vacaturum sit. 1638. 14. Junii. 28. Junii.

§. 32. Post Erfordienses denuo Vinariam ad conventum invitantur, quo ne accederent Goltzius vetabat; si Saxonici tractare quid vellent ad salutem urbis spectans, secum agerent, & vel suos homines Erfordiam mitterent, vel à se deputatos Vinariæ exciperent; minatus si infensa tentarent, se extrema oppositurum, nec suppetias sibi & ultionem flagitii defore. Ast ea intercessione insuper habita Erfordienses Vinariam mittunt, velut audituros tantum quæ proponerentur, & domum relaturos: ac demulcendo Goltzio exemplum mandati ostendunt. Vinariæ istis multa exprobrantur, velut Cæsari pro imperio præscriberent, & hunc ad certa præstanda, se ipsos ad conatum duntaxat obligarent, ac omnia ex arbitrio Banerii suspenderent. Inde alia capita à prioribus plane diversa traduntur; ut statim atque de Cæsarea ratihabitione constet, Suecicum præsidium utique urbe vel ingratius amovere teneantur; sexies centena uncialium millia exsolvant in usum exercitus Saxonici impendenda; munimenta urbis prout Electori visum manerent, penes quem etiam sit, quantum præsidii post amotos Suecos urbi imponere velit. Hæc Erfordiæ audita oppidanorum animos non parum alterabant. Et quia sub idem tempus à Rectoribus Sueciæ; & Banerio literæ adventabant, tractatus cum hoste ipsis exprobrantes; simul querelæ vicinorum oppidorum Mulhusæ & Northusæ resonabant, à Cæsareis & Saxonicis copiis durissime habitorum; plerisque periculum imminens, ni caverent, oculis obversabatur. Unde ab Erfordiensibus literæ ad Saxonicos mittuntur, quibus ista velut supra vires posita admitti à se posse negabant. Ex eo tempore minus refractarie quam antea cum Goltzio agebant, nisi quod de magnitudine sumtuum ad alendum præsidium, aliosque belli usus quererentur importunius, quam necessitates ipsorum requirerent. Saxo contra cum legiones per Thuringiam disposuisset, velut eminus vi ostentata, per molliora quoque animos oppidanorum tentat, pecuniaria multa ad centum millia uncialium remissa. Unde oppidanis spes oriebatur, circa reliqua quoque capita temperamentum posse inveniri. Nec cessabant Saxonici præsertim Isenacenses, oppidanos ad transactionem amplectendam solicitare, præter sæpius ingesta id inculcantes; conventioni cum Suecis non repugnare, si ipsi ex urbe in arcem dimittantur; nam de præsidio tantum in arcem admittendo conventum, non de legione in oppido alenda; quæ sexcentis capitibus constans à duodecim millibus armatorum civium nullo negotio vel invita ejici possit; nec in arduo esse prohibere, ne incendium urbis tentare queant; nec à Cyriaciburgo urbi periculum esse.

Erfordiensibus duriores conditiones proponuntur.

10. Maji.

§. 33. Unde denuo tractatus fervent, & ad id medium devolvuntur Erfordienses, quo & antea Suecos urbe amoliti erant, ut alimenta militi subtraherent. Eoque Goltzio denuntiant, ad exiguum duntaxat tempus milites ab se ali posse. Tum Banerium repetitis literis obtundunt; quoniam Saxo de postulatis suis remitteret, Goltzio injungeret, ne tractatus suos impediat, & iis absolutis militem abducat, cui alendo ultra duos menses urbs non sufficiat. Nec concedi à se posse, ut vicinis ex urbe molestiæ inferantur, ac induciæ abrumpan-

Erfordienses fame Suecos ejicere conantur.

1638. 30. Aug. rumpantur. Hos Banerius literis confirmare satagit, addito promisso de pecunia Goltzio submittenda, quo urbs onere liberetur. Tum sublevando præsidio, quod Erfordiæ cum inopia conflictabatur, Kingio mandat, ut è Westphalia in Eichsfeldiam & Thuringiam se conferat; & hac tributis subjecta certas præfecturas alendo præsidio Erfordiensi destinet, Salvius quoque literis ad ipsos scriptis confirmarat, rationem ipsorum melius habitum iri communi pace, quam separata conventione. Nec eo minus isti proposito suo inhærent; idque Banerio, & Salvio, Goltzioque significant: Saxonem & Moguntinum ad æquiora propendere, communis pacis tractatus procul abesse. Suecos quippe à pace abhorrere, dum postulant, quæ concedi nequeant. Eo sibi oblatam pacis viam repudiari non posse. Inde tractatus clam & inscio Goltzio continuantur; licet hic ingereret, nihil urbi periculi esse, & plerasque Saxonicas legiones ad supplendum Gallasii exercitum avocari. Sed locupletissimus quisque opibus suis timere, & cæteros partibus Suecorum pronos labefactare. Nec diu post in urbe tumultuatum, cum Senatus milites civibus alendos assignasset; qui concursu facto non tam onus ipsum, quam inæqualitatem querebantur, immuni fere locupletissimo quoque. Unde Goltzius militis inopiam de suo tantisper sublevat; simul eidem imperat, ne importune cives alimenta poscat: quod metueret, ne ista occasio captaretur committendis cum milite civibus. Nec cessabant malevoli plebis animos stimulare, jactantes, urbem ex conventione cum Suecis ad alendum præsidium non teneri. Ac præcipue Rennemannus Consul in conventu publice testabatur; se permittere non posse, ut cives tributis onerentur; quæ in fraudem Cæsaris impendantur: eoque operam dandam, ut quacunque via Sueci urbe emittantur. Plurium tamen suffragiis decernitur, in duos adhuc menses ad finem usque Septembris præsidium alendum; interea laborandum, ut honesta ratione Sueci excedant. Ita in lubrico hærere Goltzius, cui ex circumjecta regione tributa exigere non dabatur, quod Erfordienses inducias nollent abrumpi. Ut jam in Cyriaciburgum receptus circumspiceretur; quod & ipsum Saxonici captabant, ut saltem urbe Sueci prius amoverentur; quos deinde arce exturbare in proclivi rebantur. Et ter repetitis literis urgebant Banerium Erfordienses, paupertatem suam ingeminantes, ut legio ex urbe evocetur, præsidium tantum in arce retineatur; induciæ ad pacem usque communem prorogentur. Banerius contra ad modicam ipsos patientiam hortatur, & brevi malis ipsorum remedium fore: securitatis urbis interesse legionem non abduci, alias libidini hostium exponendæ. Goltzio quoque pecuniæ, & vicini subsidii spes ostenditur. Circa finem Septembris, cum successu Vinariensis, & miseranda facie Gallasiani exercitus Suecorum autoritas gliisceret, & Erfordienses abrumpi cum vicinis inducias nollent, denuo in alendam legionem consentiunt; etsi revera parcissime ista haberetur, inusitata annonæ caritate tunc Thuringiam premente. Paulatim tamen Erfordienses de successu tractatuum suorum desperabant, quod pateret, Suecos ultro urbe non cessuros; & ni super hoc cautum foret, Saxonici circa tractatus conciliandos laborare amplius nollent.

Hassiaci cum hoste denuo tractant.

§. 34. In Hassiam sub initium anni Horstius summus excubiarum præfectus magnam partem Goetziani exercitus infuderat. Unde Ordines provinciales majore pacis cupidine incensi denuo cum
10. Jan. Georgio Landgravio Marpurgi tractatus suscipiunt, non repugnante RegimineCassellano; quod metueret, ne isti declinando belli onere ad periculosa consilia descenderent, & Darmstadiensis administrationi se subjicerent. Et intra paucos dies capita pacti adornata Landgraviæ Viduæ ad ratihabendum transmittuntur. 23. Jan.

Induciæ Hassorum in Westphalia.

Eadem in Westphalia, quo laxior copiis & præsidiis prospiciendi facultas foret, propositis per Cæsareos induciis in Martium & Aprilem mensem consentiebat, quibus omnes Cæsaris & sociorum exercitus comprehendebantur; exclusis Gallis, Suecisque, quibus interea impugnatis Hassi auxilium ferre vetabantur. Conventionem tamen cum Darmstadiensi aversabatur, quod potius videretur communem pacem expectare. Unde quo majore vi bellum persequi posset, postulabat, ut legiones suæ, quæ apud Banerium erant, sibi in Frisiam mari mitterentur. Sed quia Suecis in Pomerania res angusto erant, tanto ardentius pacem urgebant Ordines Hassiæ, minati, se etiam citra Landgraviæ ratihabitionem pacem amplexuros, in quam & Melander non parum inclinabat; ut valde metueretur, ne Principis constantia tandem labasceret.

Hassici rem bene gerunt.

Alias primordio anni, Hassi in Westphalia adversus Cæsareos rem feliciter gesserant, Susati & Gesecæ novendecim horum cohortibus oppressis, sex vexillis, quinque machinis cum magno captivorum numero Lipstadium abductis. Sed post initas inducias Hassici Cæsareis immixti, quiete agere, non vulgari cumprimis Melandri cum Goetzio familiaritate, quæ ne in fraudem communis causæ evaderet, non immerito metuebatur; cum Melandrum ingentibus promissis tentatum constaret. Quanquam autem Hermannus Wolfius Legatus è Suecia regressus, novum cum Landgravia fœdus agitaret non sine spe successus; Melandri tamen & aliorum malevolorum instinctu mox negotium extrahi, nec ad proposita directe responderi; tantum gravitas negotii, dubia Martis alea, Principis pueritia jactari: vel quia credebatur, Cæsarem post Vinariensis victoriam æquiorem fore, vel à Suecis Gallisque, qui illorum auxilio indigere videbantur, lautiores conditiones obtentum iri. Inter hæc post elapsas inducias Paderbornam, inde Warburgum Hassi oppresserant. 21. April. Dorstenæ quoque præsidiarii Lunam occuparant, capto cum ducentis gregariis tribuno Ohmio. Instantibus tamen Ordinibus Hassiæ provincialibus induciæ ad Kalendas usque Julias renovantur; per quas Paderborna restituitur, frustra connitente Wolfio Legato, ut isthoc oppidum in Suecorum manus consignaretur.

Pax inter Cæsarem & Hassos concluditur.

§. 35. Interea Moguntini Electoris opera tractatus pacis inter Cæsarem & Hassos Moguntiæ concluditur, Cæsareis ad omnia fere Hassorum postulata facilibus ob recentes Vinariensis victorias. 12. Aug. Eorum tamen vis è Cæsaris & Landgraviæ ratihabitione suspendebatur; quædam etiam capita in arbitrium Coloniensis Electoris referebantur. Equidem intenderat sua postulata Landgravia, sperans, Cæsarem non facile in ea consensurum; unde extracto tempore aliis consiliis ansam suppeditatum iri. Sed cum Darmstadiensis omni prætensione cederet, & vix communi pace meliores conditiones obtinendæ viderentur; judicabat vitio sibi versum non iri, si ipsa vidua & pupillorum tutrix pacem amplecteretur. A Banerio quippe nulla auxilii spes: Gallorum & Hollandorum arma hactenus non optime processerant; eoque metus erat, ne sub hiemem hostis è Belgio se Hassiæ infunderet, eamque plane in vastitatem daret, uno insuper aut altero munito loco expugnato, quibus ob infestos undique vicinos de necessariis parum prospici poterat.

1638. rat. Ab Hollandis quoque nihil auxilii extundere dabatur; & quæ Galli promiserant, subsidiorum solutio tarde procedebat. Urgebant quoque Hassiæ Ordines non obscure minati, alium sibi Principem circumspiciendum, si preces & monita sua negligerentur. Tum Casselani Consiliarii Hassiam viris exhaustam; ac fere in cineres redactam ingerebant; nec Ducis Bernhardi victoriis fidendum ob mutabilem belli aleam. Denique & ipsa cum liberis Cassellis agere, ac regimen provinciæ præsens capessere cupiebat; quod vix aliter quam pace facta fieri poterat. Igitur constituit transactionem Moguntinam adprobare; præsertim cum sibi persuasisset, suas res aliis parum curæ esse, & se exterorum armis modicum momentum addere. Enimvero circa ratihabitionem Cæsaris negotium hærebat, ideo, quod Landgravia non sibi solum, sed & aliis Imperii Ordinibus liberum sacrorum usum stipulata esset, quæ in cujusque ditione hactenus recepta forent. Quanquam autem Hassiæ Ordines ea clausula cedere, quam diutius in ancipiti agere malebant; idemque Landgraviæ ingerebant: decreverat tamen ipsa, ni Cæsar libertatem sacrorum eo, quo à se designatum fuerat modo, sanciret, conventionem non acceptare. Id quod misso Hamburgum Henrico Vultejo Salvio significat; addito tamen, si Cæsaris ratihabitio recte se habeat; à pacto resilire, sibi non integrum fore. Nec id vitio sibi datum iri tanquam fœminæ, & cui Ordines sui, sumtuumque belli defectus necessitatem transigendi cum hoste attulerint.

Eam Cæsar ratihabere abnuit.

Kingius conjunctionem cum Palatino Electore affectat.

§. 36. In Westphalia Kingium Suecicarum copiarum ducem induciæ, quas cum Cæsareis Hassi inierant, non parum turbabant, quod solus expeditioni par non esset. Eoque intra munita oppida miles continendus erat, quoad tempus alia consilia suppeditaret. In Westphalia hæ tunc Suecorum copiæ erant: Mindam triginta cohortes, Nienburgum quatuordecim, Osnabrugam septendecim, Vechtam insidebant, quater mille, septingenta capita explentes, quæ tamen vix tuendis tanti momenti oppidis sufficiebant. Kingium insuper sexcenti amplius dimachæ in tredecim cohortes digesti, & triginta atque una equitum turmæ mille trecenta amplius capita explentes, sequebantur. Et quia circa idem tempus Carolus Ludovicus Elector Palatinus militem conducebat, conjunctionem cum Hassis meditatus, inde Kingius ansam arripiebat ad sociandas secum copias Electorem invitandi. Etsi ea conjunctio Banerio displiceret; qui & disertis verbis denuntiabat, ut eam, si ultro ambiretur, ad Rectores Sueciæ rejiceret; quibus eandem non probari satis sibi constet. Et maluerat hic istum in Thuringiam penetrasse, nutanti tunc Erfordiæ servandæ. Quin & Rectores Sueciæ maluerant Landgraviam in suis potius partibus retineri, quam ejusdem copias Palatino adjungi, quem Angliæ plane obnoxium judicabant, nec consilia sua ad Sueciæ destinata attemperaturum. Sed mox cum Gallasius in Luneburgicum, Bremensem, ac Verdensem agrum se effunderet, Kingius in id intentus erat, ut Cæsareos transitu Visurgis arceret. Quo tempore modicis conflictibus res à Suecis bene gerebatur. Inter alia Philippi Corasci legio dimacharum quadringentis capitibus constans in Schaumburgico Comitatu opprimitur, vexilla sex capiuntur, qui necem effugerant omnes Mindam captivi abducuntur. In Tedingshusiana tamen præfectura hostis Visurgim transierat, occupatis Hoyam usque, qui secundum ripam excitati fuerant, reductibus. Eum invadens Kœnigsmarckius tribunus cis Visurgim iterum rejicit, cæsis centum, totidem captis, aut flumine mersis. Plures postea turmæ à Kingio submissæ non solum reductus omnes recuperarunt, sed & cis Visurgim & Alleram irruptione facta, Lamboji legionem plane oppresserunt, ut vix triginta salvi evaderent. Huic cum Bruæi Comitis cataphracti, & Carettæ legio dragonum subsidio adcurreret, & ipsi in Alleram flumen compulsi sunt, cæsis non paucis, aut flumine suffocatis. Unde isti Verda deserta sub Rotenburgum ad alias suorum catervas se recipiunt. Mox tamen & eo irrumpentes Suecici, dictam Bruæi legionem, & reliquias Lambojanæ legionis cum aliis selectis manipulis ad Ottersbergam plane profligant. Bino isthoc conflictu bis mille equorum, undecim vexilla, centum triginta gregarii cum multis ductoribus capti. 27. Maji.

Idem modicis conflictibus rem bene gerit.

10. Maji.

§. 37. Inter hæc Palatinus Elector Meppam, Cniphusio quondam à Regina Sueciæ donatam, ab hujus hæredibus redemerat, sedem armis futuram, quæ auxilio Regis Angliæ, & aliorum adparabat, & ubi recentes delectus coirent. Id oppidum, viam præmonstrante Hagedornio quodam, qui ob offensam nescio quam Suecorum militiam deseruerat, à Cæsareis opprimitur: qui summo mane vado per Hasam flumen, inde repente in vallem, qua infirmissimum erat, evaserant. Præfectus oppido erat Horneckius tribunus, quondam amissa Spira non optimæ apud Suecos famæ, qui admonitus, hostem Furstenaviæ congregari, ea vespera quidem stationes obierat; sed post mediam noctem cubitum se contulerat, stationibus non satis prout res exigebat firmatis, nec toto excitato præsidio. Unde resistentes licet acriter Palatinorum manipuli numero obruuntur, antequam reliqui subvenire possent. Captivitatem ibi subierunt, præter Sarazinum subtribunum, aliosque præfectos, quadringenti gregarii. Ipsi Horneckio Cæsareus ductor jam vitam promiserat. Sed dum hic cum alio circa istum rixatur, idem desperabundus colaphum captori suo infringit. Unde is irritatus gladio transadigit negligentiæ sine dubio pœnas daturum.

Meppa amittitur.

1. Maji.

§. 38. Paulo ante amissam Meppam Palatinus Elector cum Legatis Suecicis Camerario & Wolfio non procul Haga Comitis super fœdere agere cœperat. Proponebatur ab hisce; Suecicas ad Visurgim copias cum Palatinis & Hassis in unum compingendas exercitum, qui tam Reginæ, quam Electori & Landgraviæ juramento fidem obstringeret. Is à Regina penderet, penes quam sit summum ducem constituere. Proximum ab isto Ducem Hassi præberent. Elector sumtus conducendis militibus, & menstruam pecuniam, adparatumque bellicum & annonam curaret. Vicissim Regina pollicebatur, de pace non acturam, nisi præscio Electore & Landgravia, effecturamque, ut utrique satisfiat, & Elector in statum, qui fuit ante motus Bohemicos, reponatur. Ast Palatini ministri primo sibi reservabant, quæcunque heic agerentur Electorem non obligatura, nec aliis ipsius actionibus impedimento futura, quoad Rectorum Sueciæ ratihabitio accesserit. Inde protestabantur, hac ratione Electorali dignitati nihil præjudicatum iri. Tandem tamen consentiebant, ut summus Dux à Regina constitueretur, sed ea lege, ut si Elector adesset, summum imperium ipse gereret, cum consensu Suecici & Hassiaci Ducis exercendum. Satius quoque judicabant quodlibet corpus à peculiari suo Duce regi. Suecicis Legatis id responsi inopinum accidebat, qui à se proposita ambabus manibus acceptatum iri crediderant, nec protestationum quid, aut difficultatum præsumpserant. Nam qui ditiones suas quiete possideat, dignitatis suæ accuratam habere rationem posse,

Cum Palatino Electore frustra de fœdere agitur.

1638. posse, & quantum velit auxilium suum aliis imputare, qui tranquillo è statu in bellum protrahere ipsum conantur. Sed nunc incongruum videbatur, Reginæ, quę super illius restitutione ita arctam obligationem induitura erat, leges præscribere, & quæ ita liberaliter offerebantur, fastidiose trutinare. Igitur isti reponebant; nec se ante ratihabitionem Reginæ ad quid teneri velle, nec incerto adhuc negotio hospitia concessuros, aut delectus Electoris promoturos. Protestationem super dignitate vix æquo animo à Regina acceptatum iri, quippe cui hautquidquam animus sit Electoris dignitatem imminuere, aut quantum ratio belli ferat negligere, sed quæ potius id, de quo protestatio interponitur, armis aut tractatus recuperare velit, citra suam operam hostium manibus ægre extorquendum. Igitur è re fore censebant de ista protestatione silere; præsertim cum ipso in pacto dignitati Electoris caveri queat. De supremo in exercitum imperio tunc facile conventum iri, ubi in Palatinatum arma promoveri queant. Quod si statim Elector ad exercitum adesse velit, Reginam fortasse & id concessuram, modo summum armorum moderamen penes ipsam maneat, & Elector imperium ipsi acceptum referat, nec sine ducis Suecici præscitu quid agat, & hunc simul cum ipso mandata subscribere patiatur. Tandem tamen in hoc subsistebant, ut Elector à Regina restitutionem omnium ditionum & jurium stipularetur, ipse arma totumque negotium Suecis committeret, ac citra laborem, periculumque alieni Martis fructus expectaret: contra in singulos menses ad certam summam pecuniæ, commeatus, & paratus bellici se obstringeret, militemque à se collectum Suecis traderet. Quo fine Palatinis ostendebatur; Meppam jam amissam; ab Anglia præter spem nihil ipsos expectare. Nisi negotium nunc perficiatur, copias Palatinas hospitiis destitutas ultro dilapsuras. Ita omnes sumtus incassum perituros, Regina Sueciæ non modo non devincta, sed & insuper offensa. Et quæ nunc ultro offerantur, alio fortasse tempore frustra captatum iri. Nec eo secius Palatini tergiversabantur, scrupulosque movebant obtentu fastigii Electoralis, quod ut accurate observarent, ab Anglis sibi serio injunctum memorabant. Unde Suecici judicabant eam de dignitate contentionem ab ipso hoste suggestam, fœderi tam salutari disturbando. Nec apud Palatinos ministros dissimulabant: salutis potiorem rationem habendam, quam ut intempestiva circa dignitatem disceptatione restitutio impediatur. In ditiones suas reposito speciosius, & solidus super dignitate agi posse. Nunc id quæri, num satius sit, ob inania ditione carere, quam

1. Maji. temporibus cedendo rem ipsam recuperare. Nec eo minus declarabat Elector negotium sibi tantisper differendum, quod Suecici Legati omnia ad ratihabitionem Reginæ referant, & quia ipsi prius cum Landgravia & aliis, à quibus media cœptis exsequendis obtinenda forent, consultandum sit. Et quanquam Suecici demonstrarent; occasionem rebus Palatinis instaurandis frustra omitti. Si Regina prius pacis tractatus suscipiat, quam Electori se obstrinxerit, exiguam causæ Palatinæ, quam omnes, & ipse Angliæ Rex deseruerint, rationem habitum iri: nihil tamen istis proficiebatur. Ita tunc re infecta discessum.

Electoris Palatini in Suecia negotiatio.

§. 39. Paulo post ab Electore Palatino missus in Suecia adpellebat Fridericus Paulus Rammingius; qui primum petebat, ut Regina Domus Palatinæ, sicuti antea ita id deinceps, & præcipue in tractatibus, qui tunc Lubecæ adornabantur, rationem haberet. Significabat præterea, Electorem copias suas Kingio in Westphalia sociaturum, ac junctim rem in communem hostem gesturum; quo nomine postulabat, Regina tantisper, quoad fœdus absolveretur, ducibus suis injungeret, ipsius destinatis favere, consilia conferre, ubi necessitas exigat ad Suecica præsidia receptum præbere, inducíis, si quæ ineantur, ejusdem copias includere. Præcipue ut quædam hospitia illis concedantur, & munitum oppidum struendo penui tradatur. Addebatur, ut Regina contendat, quo Electori, ejusque legatis super tuto accessu ad conventum de pace caveatur. Tandem ut Regina Commissariis suis Hamburgi mandet, quo non fœdus solum commune, sed & cœptos cum Electore tractatus maturent; id quod variis rationibus persuadere nitebatur. Eo super negotio cum ad Senatum referretur, id primo alienum videbatur, quod minister Palatinus ostenderat, Sueciam ad plenam Domus Palatinæ restitutionem utique teneri. Nam etsi Heilbronnæ de eadem decretum fuerat; tamen eo ipso tempore Angli apud Cæsarem invitis & inconsultis Suecis Palatinam causam agitarant. Quin & semel jam Palatinos restituerant Sueci. Sed cum illi deserta patria nihil ad sui conservationem contulissent, Sueciam in infinitum obligari par non erat. Nec ob solam Palatinatus restitutionem bellum à Gustavo Rege sumtum; sed & securitatem Sueciæ, ac vindictam illatæ à Cæsare injuriæ præ oculis fuisse. Equidem Sueciam Palatini causæ quantum potuerit studuisse, etiam citra peculiarem obligationem, præsertim cum illo non restituto Germanię quies solidari non posse videatur. Sed fœdere certas præstationes requirente illigari cum illo, qui nihil amplius quod amitteret habebat, altioris indaginis erat. Jam quoque à Suecia postulabatur, ut in alienam gratiam tam ardui belli necessitatem sibi imponeret, cum tamen vix quisquam majori hactenus, quam Angliæ Rex, invidia æstuarit, ne quid terrarum Sueciæ in Germania adcresceret. Sed durissimum erat, quod Palatinus gratis Sueciam sibi obstrictam tenere vellet; præsertim cum hactenus semper gratiam Cæsaris pro eodem ambierint Angli; qui post toties exhausta Austriacorum ludibria jam demum ad Suecos eant. Quamobrem Oxenstierna Paulo citra ambages exprobrabat; id tantum quæri, ut Suecia perpetuo bello implicita teneatur, nullo vicissim præstito operæ pretio. Manipulum militum offerri: contra postulari, ut Suecia plenam Domus Palatinæ restitutionem in se recipiat. Ab Anglia nihil in communem causam collatum; quin potius Anglicanis consiliis Suecorum res in conventu Francofurtano turbatas.

Rectorum Sueciæ considerationes super fœdere cum Palatino.

§. 40. Publice tamen respondebatur: Legatis Lubecam ituris injunctum iri commoda Palatinæ Domus pro virili observare. Salvio quoque mandatum, ut fœdus pro utriusque partis conditione adornet: tum ut de tuto Electoris accessu laboret. 14. Sept. Sed cum ea res non modicam difficultatem habeat, præsertim circa Electoris titulum, citra quem neque Palatino consultum eas literas acceptare neque Cæsar nisi coactus eundem daturus sit: optandum esse ab Electore temperamentum investigari, quo jus ipsius illibatum servetur, & pacis tamen negotium citra remoram procedat. Eoque bene facturum Electorem, si mediatoribus aliisque causam suam commendet; ne Regina sola oneri succumbens aliorum exemplo propriæ utilitati & securitati cogatur velificari. Satius quoque fore priusquam copiæ jungantur, super uno & altero conveniri tollendæ diffidentiæ, quæ alias facile diversum inter militem gliscere solet. Cumque spes successus non tam è militum conjunctione, quam justæ fœderis aliarumque necessariarum rerum designatione dependeat: optandum fuisse Palatinum mini-

Responsum Palatino ministro datum.

1638. ministrum idonea mandata habuisse, ut cum eo transigi posset. Sed quia ipse id consilii suggerat, rem Hamburgum ad Salvium remittendam, qui cum Electore super hisce postulatis, & aliis ad decentem, causæque communi proficuam armorum conjunctionem necessariis legibus conventurus sit. Quod si tamen Elector jam copias cum Kingio, uti fama fert, conjunxerit; confidere se, hunc officio strenui ducis functurum; Electorem autem durante ista conjunctione debitum Reginæ respectum non insuper habiturum; ne eadem Reginæ & exercitui oneri aut fraudi, sed potius emolumento sit.

Elector Palatinus cum Kingio copias jungit.

§. 41. Enimvero Palatini Electoris delectus sat frigide processerant, deficientibus militi colligendo locis. Equidem ab Ordinibus Belgii Fœderati obtentum fuerat, ut miles ipsius Neomagi, Vesaliæ, & vicinis locis reciperetur. Sed cum hi tædio ejus oneris, ut suos inde deduceret, denuntiarent, & frustra Hassiacorum societas ambiretur, occasionem inde arripit Elector ad Suecorum se conjunctionem vertendi. Eo fine ad Kingium mittitur Richardus Cravenus, qui super Imperio copiarum has conditiones fert: si Elector apud exercitum ipse non adsit, Kingius summum imperium militare gerat, præsenti Electori proximus habeatur. In eas conditiones vocatis in consilium præcipuis ductoribus Kingius consentiebat; quod eam conjunctionem hac rerum facie non inutilem judicaret, ut munita oppida educto in expeditionem

30. Aug. milite levarentur. Fit igitur conjunctio apud Stadloam. Palatinæ copiæ sedecim turmæ equitum, viginti peditum cohortes, mille septingenta capita explebant; cum antea de quinque millibus spem fecissent. Aderat ipse Elector, fraterque Rupertus, ac Ferenzius summus dux isti muneri exercendo parum idoneus judicatus, multique illustres viri. Junctæ copiæ Haselunam iter instituunt, ut Meppam tentarent. Sed quia Westerholtius summus excubiarum præfectus cum octodecim equitum centuriis vestigia ipsarum legens circa Meppam easdem præverterat, consilio mutato Osnabrugam, inde Lemgoviam tendunt, in quam Kingius si ea potiretur, Palatinum se militem recepturum pollicebatur, modicis itineribus non parum jam adflictum, & ad nongenta capita redactum. Belgæ plerique erant, quibus promissum fuerat Hollandico more ipsos habitum iri, eoque asperitatem Suecicæ militiæ adspernabantur; ac catervatim domum diffluebant; sic ut obsidium Lemgoviæ languide procederet. Hatzfeldius contra in Westphaliam à Cæsare missus, copias à Gallasio & aliunde subministratas apud Tremoniam contrahebat, Lemgoviæ liberandæ intentus; cujus adventu Suecici Palatinique obsidium deserere

Suecicorum Palatinis junctorum acta.

24. Sept.

2. Octob. constituunt. E primo tamen Cæsareorum agmine Boyus senior tribunus Nassovicam cataphractorum legionem apud Bilefeldam profligat, centum amplius cum excubiarum præfecto, aliisque ductoribus captis, subtribuno cum multis aliis cæso. Sed cum isti Hatzfeldium tota mole ingruere intellexissent, in recipientes se è transverso incursurum, præmissis vesperi impedimentis per mon-

6. Octob. tes Flotham versus, mane cum universis copiis subsecuti circa meridiem non procul ab eodem loco aberant. Ubi primo hostis à latere se ostendit, quicum velitatio conserta; mox tota vi incumbens, eos ad consistendum cogit in valle, quæ Assingshusana dicitur, sed ita repente & improviso, ut neque legiones recte disponi, neque tormenta

Eorum apud Flotham clades.

7. Octob. potuerint. Conserto prælio Suecici ac Palatini profligantur. Ad elevandam ejus cladis ignominiam Kingius, & Palatini præfecti multa jactabant de hostium multitudine, & suorum virtute, qui longe minore numero octo millia tres per horas sepium & dumetorum ope sustinuerint. Sed alii fa- 1638. tebantur, hostem numero superiorem fuisse, duo millia peditum, totidem equitum quingentis additis explentem; solas tamen equitum legiones totam rem confecisse. Arguebantur quoque duces imprudentiæ, quod diutius quam res ferebat, ad Lemgoviam morati fuerint, dum decretam vesperi aut nocte profectionem sequenti demum die orta jam luce suscipiunt, etsi de appropinquante hoste satis moniti. Ac potuisse eos angustiis apud Flotham in commodum suum uti, sed citra eas deprehensos vapulasse. Equidem primo impetu Suecicos equites strenue rem gessisse; sed ordinibus non rite digestis omnia mox turbata. Addebat Kœnigsmarckius, penes summos duces neque consilii quid adparuisse; & cum hostis primum conspiceretur, peditatum dimidio milliari retro omnia impedimenta abfuisse. Clades pro numero copiarum non modica accepta. Suecicorum peditum mille circiter, veterani plerique, partim cæsi partim Visurgi submersi. E Suecicis capti tribuni Boyus, Lumsdainus, præfecti Osnabrugensis frater, & Brossartus; quorum hic paulo post è vulneribus extinguitur. E Palatinis in hostium manus inciderunt Rupertus Electoris frater, Ferenzius summus dux, Cravenus Eques, aliique. Apud Cæsareos ceciderat Petrus Goetzius, & Tirellus tribunus natione Hibernus, cum triginta amplius gregariis. Cladi superstites Kingius per 24. Octob. oppida munita distribuebat. Palatinarum copiarum reliquiæ Suecicis legionibus tantisper immiscentur, quoad super iis aliter conventum foret.

Hatzfeldius à Witlaga repellitur.

§. 42. Hostis post victoriam apud Flotham constituerat Suecorum hospitia intra Huntam & Hasam flumina evastare, simul unum & alterum oppidum invadere. Quo consilio Witlagam tendit, subtribuno Glaubergio cum quinquaginta duntaxat peditibus Suecicis infessam, qui per decem licet dies verberato oppido, ac deditione ter atrocibus cum minis imperata strenue resistebat. Inter hæc Suecici munitis oppidis prorumpentes semel atque iterum bene in hostem rem gerebant. Kœnigsmarckius Minda egressus postremum hostis 10. Oct. agmen deprehensum magnam partem concidit, vexillo uno, & multis captivis potitus. Braunius quoque tribunus Osnabruga excurrens Ottonem Christophorum Sparrium tribunum à Gallasio ad Hatzfeldium proficiscentem apud Wahrendorfum media nocte deprehendit, peditum centum quinquaginta, qui istum comitabantur, cædit, septuaginta amplius ipso cum tribuno, ac vigiliarum præfecto, & centurione capit. Recuperantur quoque vexilla pedestria quatuordecim, equestria quatuor, quæ hostis antea Suecicis eripuerat. Contra Schneidewini summi vigiliarum præfecti modica manus in præfectura Sierca à Cæsareis oppressa dissipatur. A Witlaga repulsus Hatzfeldius ad Vechtam oppugnandam verterat, cui liberandæ tardius se movens Kingius per Hoijam Comitatum 25. Nov. ad Huntam stationem capessere constituerat, hostem obsidio abstracturus; sero, & cum hic jam oppido potitus esset. Mensem is in obsidio absumserat, amissis non paucis militibus, acerrimo præsertim assultu, quo Westerholtius summus vigiliarum præfectus, Goetzius subtribunus, & centuriones aliquot ceciderant. Quanquam nec obsessi indemnes manserant, quorum præfectus Georgius Leslæus tribunus tormento capite truncatus peribat. Hinc inter ductores discordia, & quanquam Lindesaius subtribunus in defuncti locum sufficeretur, ejus tamen apud ceteros exigua autoritas. Igitur dum auxilia desperantur, oppidum tandem honestis legibus deditur, præsidio

Idem Vechtam expugnat.

Mindam

1638. Mindam deducto. Constat tamen si paucos adhuc dies sustinuisset, ab hoste ob famem & imbrium importunitatem obsidium fuisse solvendum. Nec, quem obsessi obtendebant, militum & plumbi defectus acceleratam deditionem satis excusare judicabatur. Post captam Vechtam hostis quę inter Bremam & Mindam sita erant, lentis itineribus atterebat, ut Suecicis pręsidiis inopiam faceret. Kingius inde in Sueciam evocatur; quod cum ideo fieri crederetur, ut causam ibi ob nuperam cladem diceret, Anglicus Legatus & Palatinus minister apud Banerium & Salvium ejus facta excusabant, orantes, ne quid duri in ipsum statueretur. Quibus responsum: literas, queis evocaretur, nihil aliud prae se ferre, quam ut ipsius sententia super instaurandis per Westphaliam rebus exquiratur, quae tunc quidem valde prostratae jacebant. Copiae per cladem ad Flotham non parum attenuatae. Hostis post Vechtam occupatam ad reliqua oppida infestanda, & praecipue Osnabrugam gradum struxerat. Suecicus miles per mutata oppida distributus ad quietem se composuerat, velut omnia recte se haberent. Kingius, & Cratzensteinius discordes mutuo se impedire; munitis oppidis inopia ingruebat: vicina circum regio plane exhausta; oppidani numerosa hospitatione attriti. Nec parum molestiae dabant sacramento soluti ductores, qui magno numero, quae autorato militi debebantur, importune absumebant. Munitiones ruinosae, res tormentaria maligne provisa, annonę & paratus bellici exigua copia. Nec patebat Banerio, quem summę rerum ibi pręficeret, cum Torstensonium à se dimittere non posset, in summi imperatoris locum subiturum, si quid humanitus sibi accidisset; & Stalhantschius quantumvis manu strenuus tam turbidis rebus vix par credebatur. Sed cum Kingius in Sueciam properaret, Cratzensteinio tantisper curam armorum eam per oram committebat.

Conatus Inferioris Saxoniae. §. 43. Eodem anno quae per Inferiorem Saxoniam parabantur arma Suecis non parum suspicionis injiciebant. Ansam istis praebuerat Gallasius captis per eas provincias pro suo lubitu hibernis, quae nonnulli data pecunia redemerant. Unde Luneburgici Holsatique Principis cum Daniae Rege, ac

4. Jun. Bremensi Praesule conventum Stadę indicunt; cujus finem ipsi ferebant pacem communem promovere, aut si eadem obtineri nequeat, ut ab utraque bellantium parte neutralitas postularetur, simul miles scriberetur arcendis bellantium injuriis. Daniae praecipue Rex, quanquam Caesareos argento dato Holsatia avertisset, nec ab illis periculi quid ipsi immineret, militem conscribere, & arma parare non desinebat. Et fama erat, eundem summum belli ducem per Inferiorem Saxoniam constituendum, & hanc cum Superiore Saxonia foedere connectendam mutuae defensionis gratia. Quanquam autem nihil in fraudem Caesaris aut Suecorum conclusum ferretur; neutri tamen iste conatus placebat. Nam & Caesarei judicabant, ejusmodi arma citra suam offensionem parari non posse. Et quia Saxonia Inferior pacem Pragensem dudum acceptarat, eoque ipso Suecis hostem se declaraverat, non parum hi verebantur, ut invalescentia ista arma suis rebus proficua forent. Congressu inde Ducis Georgii cum Rege Daniae, ac Deputatorum Cellis ac Glucstadii ea res tandem

21. Oct. absolvitur. Luneburgici Legati Hamburgum transeuntes Salvio de facta conclusione significant; rogantes ut Reginae Sueciae, Banerioque omnem suspicionem adimat, & huic persuadeat, ne transitum Albis tentet; testati arma sua non alio spectare, quam ad arcenda ditionibus suis belli incommoda. Quanquam longius ista tendere ex eo colligebatur, quod jactarent; adversus utramque bellantium partem amicitiam ostentandam, quoad ejus fieri possit, & Caesarem aeque ac Suecos ad componendum bellum solicitandos; sed eum, qui aequas conditiones repudiaverit, junctis cum altero armis ad pacem compellendum. Huic fini conscribenda erant decem peditum, quinque equitum millia, quibus Daniae Rex summo cum imperio praeficiendus. Invitabantur in societatem caeteri ejus Circuli Ordines; Landgravia insuper, Frisiaeque & Oldenburgicus Comes. Et sane Dux Georgius ab eo tempore, quo Glucstadii apud Daniae Regem fuerat, non parum adversus Suecos irritatus videbatur, & Hatzfeldio in Westphaliam auxilia submisisse dicebatur; qui literis eidem victoriam adversus Suecicos, Palatinosque nuntiabat, addito; se expectaturum quid Dux hoc tempore amplius suscipiendum judicaturus sit; quae quidem literae in Suecorum manus inciderant. Idemque tunc copias suas Winsena Bleckedam usque ad ripam Albis disposuerat, Suecis transitu ejus fluvii arcendis. Indicitur inde conventus Inferioris Saxoniae, volente sane Caesare, qui hos bello adversus Suecos implicare satagebat. Sed cum idem de neutralitate, ac armis pro sui defensione agitari audiret, Electores subornabat, qui literis ab hoc instituto eosdem dimoverent; velut ea neutralitas & peculiaria foedera legibus Imperii pacique Pragensi adversarentur, malique exempli forent. Ab eo conventu Gallasius, inde Legati Caesarei Curtius Comes, & Soldnerus postulabant, ut sedecim millibus de Gallasiano exercitu per eum Circulum hospitia praeberentur. Id quod Deputati Ordinum abnuebant, à Superioribus nihil in mandatis sibi datum excusantes, neque antea Caesareis literis tale quid insinuatum: eoque id utique ad Superiores suos referendum. Non obscure tamen innuebant, nullo modo eam hospitationem sibi ferendam. Tum postulabant, ut in futuris de pace tractatibus ejus Circuli desideria audiantur, ac paci maturandae Caesar exclusis Ordinibus veniam promulget. Quae quidem Caesari parum grata erant. Nec eo minus tamen Caesarei ministri Saxones in Suecos incitare laborabant, exaggerantes cumprimis nuperam Pfulii cis Albim excursionem velut eo spectantem, ut totus Suecorum exercitus eo principio per agrum Luneburgicum & Brunsuicensem hibernaret. Quia tamen iidem à Dano & Georgio Duce, queis arma in manibus, hiberna Caesareo militi aegre obtentum iri videbant, id agebant, ut hos quidem pecunia emungerent, & militem per reliquorum Ordinum ditiones distribuerent. Contra Banerius ad eundem conventum literas dat, quibus mala Pragensi pace orta demonstrat, per quam factum sit, ut socii sacrorum, & queis eaedem salutis rationes ferro in sua invicem viscera stricto hostibus communibus gratum spectaculum exhibuerint. Simul monet, ne ad parem furorem abduci se patiantur, sed ad pacem potius consilia referant, vetere cum Suecis amicitia instaurata. Quae ideo à se significari, ut norit, quid ab ipsis expectandum sibi sit, quo & sua per instantem expeditionem consilia rite attemperare queat. Gemina per literas Salvius, & mox Avauxius ingerebant. Quae literae Caesareorum conatus non parum turbabant, & praecipue quia Daniae Regi responsum Banerii super neutralitate Georgio Duci concedenda fere satisfecerat. Eoque conventus iste in decimum sextum Januarii diem prorogatur, discutiendis Caesareorum postulatis. Melius tamen hisce conatus successerant apud Superioris Saxoniae Ordines, qui in conventu Lipsiae habito, autoritate Saxonis & Brandeburgici Electorum inducti sunt, ut centum viginti menses

(Right margin notes: 1638. — 18. Oct. — Conventus Inferioris Saxoniae Novemb. — 17. Nov. — 19. Dec. — 21. Dec. — 3. Dec. — 10. Dec. — 21. Dec.)

1638. Romanos, quos vocant, in usum Cæsarei & Saxonici exercitus solverent.

Hanovia intercipitur.

§. 44. Eodem anno Ramsæus Hanoviæ improviso opprimitur, quem super eo oppido tradendo pepigisse supra memoravimus, exsecutione variis casibus extracta. Voluerat is promissa sibi quinquaginta uncialium millia uxori suæ Edinburgi in Scotia prius numerari una cum usuris, & damno ob dilatam solutionem. Insuper postulabat, ut Cæsar certa prædia designaret, quæ sibi in pensationem danda essent, si circa donata prædia Dux Mecklenburgicus dubium moveret. Sed & literas tuti itineris cavillabatur, ac duos obsides, qui ad Kingium transmittendi erant, sibi dignatione pares esse debere contendebat; nec minus interim Comitem Hanovium, & Solmensem custodia premebat. Et facile credere licet, ansam eum quæsivisse extrahendo tempori ob gliscentes Vinariensis successus. Igitur moras nectentem Moguntinus Elector, & Francofurtenses ducibus Ludovico Henrico Nassovio Comite, & Metternichio tribuno opprimere constituunt, contractis septingentis peditibus, & modica equitum manu. Hi

11. Febr. 12. Febr. per noctem Francofurto egressi summo mane Hanoviam perveniunt, cum Kintzigam flumen rustico monstrante vado superassent. Inde duplex fama est. Alii memorant apud molendinum per fossam in arcem penetratum, ac triginta, qui ibi servabant, Scotos trucidatos. Alii tradunt, subtribunum Dannerum, & quosdam oppidanorum è compacto apertis portis adventantes in vetus oppidum & arcem admisisse. Ramsæus cum plerisque præsidiariis in novo oppido tendebat, quod à veteri quidem fossa & vallo discriminatur, ut tamen duabus portis ab hoc in illud aditus detur, idemque veteri oppido plane obnoxium jaceat. Idem nihilo secius cum quibusdam ductoribus & septuaginta gregariis in domum quandam se receperat ad extremum usque se defensurus. Sed ingruente hoste femur globo trajectus vivus in hostium manus incidit. Ita ignobili modo tanti momenti oppidum amissum. Ramsæus è vulneribus paulum recreatus Dillenburgum abducitur, ubi ex-

21. Mart. asperatis in ipsum vicinorum animis duræ custodiæ inclusus vitam finiit.

Dux Bernhardus denuo Rhenum versus movet.

§. 45. Eodem anno Bernhardi Vinariensis Ducis successus Suecorum rebus non exiguum levamentum præbuere. Is sub finem Superioris anni in vallem Delspergensem, quæ Præsulatus Basileensis pars est se conjecerat, copiis refectis denuo transitum Rheni tentaturus, utut Gallica auxilia plane destituerent. Cum enim Rex suis ob hiemem, si qui discedere vellent, liberum fecisset, nemo plane istorum remanserat, ipseque ad postremum abierat Hailerius; quod omnes Galli à Rheni transitu, & quam è priorum temporum experientia metuebant, fame abhorrerent. Sed & cum Ducis ablegato Lutetiæ graviter expostulaverat Richelius, quod Galli tam male ab ipso ejusdemque milite haberentur, ut quæcunque istuc mitterentur, copiæ, in certum exitium ire censerentur. Id quod Dux ægerrime ferebat, animique sui motus sat acres apud Hailerium nudaverat. Etsi hos æstus non nihil sedabat Feuquierii adventus, & in proximum ver magnæ pollicitationes. Idem quoque Alsatiæ principatum à Rege oblatum recusaverat, pleno in præsidia imperio contentus. Sed & Gallis suspicio ex amicitia ipsius cum Duce Rohanæo culta accesserat, ne partes Hugenotorum pridem exarmatas resuscitaret, validis adhuc apud Cebennas eorum reliquiis. Quin & rumor erat, Ducem seorsim apud Cæsarem pacis tentasse vias. Tanto magis ardebat hic fortiter audendo res suas ita firmare, ut non penitus sibi deinceps à Gallorum nutu pendendum foret. Igitur quo hostem ad Rhenum in securitatem daret spargit se cum copiis in Burgundiam, aut Bressiam abiturum. Ast mox assumtis mille selectis equitibus, totidem peditibus Rheinfeldam prætergressus Steinam procedit, non spernenda ibi præda potitus. Inde duabus cymbis, quas curribus advexerat, quinquaginta pedites cum centurione in alteram Rheni ripam trajicit, quibus Seckinga, nullis copiis aut paratu bellico instructa, statim se dedit. Pluribus ibi cum copiis transmissus Schoenbeckius tribunus id oppidum, ac Buckenam præsidio firmat. Mox ipse per eam ripam, Dux in Helvetico latere Lauffenburgum tendunt. Præerat oppido Weickersheimius centurio, qui nullum sibi è Germanica ripa periculum metuens cum pleraque manu, quam secum modicam habebat, non nisi Helvetica ripa hostem expectabat. Ei cum Dux deditionem imperaret, nullo emisso telo pacto se pronum ostendebat. Ast interim Schoenbeckius machina, cui petardæ vocabulum, portam disjecerat, ibique irrumpens mox per pontem in alteram oppidi partem penetraverat. Ita præfectus frustra paciscendi facultatem inclamans cum milite suo in captivitatem redigitur; etsi plerique gregarii sub signa Ducis concederent. In itinere jam erat legio pedestris, cum duabus equitum turmis ad Lauffenburgum firmandum Brisaco missa. In quam statim Rosa tribunus trans pontem catervam rapit, ac turmas istas plane profligat, ductoribus captis; pedites in sylvam se receperunt. Ita levi negotio Dux transitu Rheni potitur; quod hostis, frustra monente Wertano, Lauffenburgum idoneo præsidio instruere neglexerat, velut oppidani alendo militi non sufficerent; nec Dux ita cito Rheno propinquaturus esset, quin id præsentiri, ac mature satis, qui arcerent, opponi possent. Inde Dux Rheinfeldæ obsidium circumponere instituit, quo de transitu Rheni magni sibi cautum foret. Eo fine omnes copias ex hibernis evocat, infessis tamen tantisper vallis Delspergensis aditibus, quoad adpareret, quantis cum copiis hostis in ipsum maturus esset, ut multitudini impar haberet, quo se reciperet. Rheinfeldam situ & opere munitam validum forti sub præfecto præsidium intrepida cum oppidanorum atque agrestium manu propugnabat; quos insuper spes maturi auxilii sustentabat. Simul quinque millia modiorum frumenti ibi collecta erant; quibus si Dux potiretur, id magno rebus ipsius levamento, Brisacensibus insigni damno cessurum erat. Igitur vis oppido complures per dies admovetur, cuniculi aguntur, mœnia tormentis verberantur, ac tandem per munimenta ad intimam usque oppidi portam penetratur, ut obsessi unici duntaxat asseris objectu tegerentur. Sicut intra biduum vi, aut per deditionem id capiendum foret. Inter hæc caterva equitum Twilam versus, & lacum Bodamicum emissa quadringentos amplius hostium hinc inde per hospitia sparsos oppresserat, & omnia circum terrore impleverat. 1638.

18. Jan.

20. Jan.

Seckingam & Lauffenburgum capit.

Rheinfeldam obsidet.

16. Febr.

Cæsarei Bernhardo Duci obviam procedunt.

§. 46. Ista Vinariensi eo facilius peragebantur, quod ipso ingruente nullus Dux aliqua autoritate in Brisgovia, totaque Suecia adforet, Savellio tunc Vesontione apud Lotharingum agente, Bertano in Bavariam profecto. Sed fama de Vinariensis irruptione didita Savellius per Helvetios Basileam, inde exigua cymba Brisacum revolat. Wertanus quoque propere Monachio regreditur, excito quicquid circa hibernabat copiarum, Vinariensi se objecturus. Et decretum isti initio fuerat, castris ad Villingam positis conatus Ducis observare, simul Danubium tueri, quoad omnes à tergo vires coirent. Sed cum Rheinfeldæ præfectus à

Reina-

1638. Reinachero Brisaci gubernatore subsidium anxie imploraret, vim hostis demonstrans, nec sat pulveris nitrati sibi esse; hic porro Savellio ingereret, quantum in eo oppido momenti foret: Savellius, cujus imperio Wertanus parere jussus erat, acribus hunc mandatis excitat, ut liberando oppido secum accingatur. Ita Wertanus, cum cæteræ quas expectabat legiones paucis adhuc milliaribus abessent, cum octo equitum, una desultorum, quatuor peditum legionibus Villinga movens continuato per quatuor dies noctesque itinere, apud
18. Febr. Buckenam, dimidio supra, Rheinfeldam milliari, adpellit, statimque itinera, quæ Lauffenburgum ferebant, valida manu insidet, ne Dux ipse eodem se recipere, aut quas trans Rhenum adhuc habebat copias, per istum pontem ad se arcessere posset.
Conflictus ad Buckenam. Vinariensis contra adventu hostium cognito, cum mille ducentis equitibus apud Buckenam constiterat, intrepido animo hostem excepturus. Hic initio præ se ferebat, velut declinata cum Duce pugna Rheinfeldam recta tendere cuperet. Sed cum vidisset, à Duce turmas aliquot equitum quo loco iter ipsi capessendum erat dispositas, mutato consilio quatuor per horas consistit, levi tantum velitatione cum Vinariensibus commissa, quoad pedites, qui tardius incesserant, adventarent, quo spatio & Dux alam equitum & quadringentos pedites cum sex minoribus machinis ab altera Rheni ripa ad se evocat. Hostis peditatu suo jam auctus primo vicinam sylvam transibat, inde per adjunctam vallem Rheinfeldam iter sumturus. Sed cum Dux motus ejusdem accurate observans eodem frontem obverteret, Cæsarei pagum proximum, situ sibi valde opportunum, occupare instituunt. Sed præveniens Dux Hatsteinium tribunum cum peditum manu eo immiserat, qui horæ spatio hostes inde arcebat. Igitur cum isthac parte nihil se proficere animadverterent, vi tandem Ducem aggrediuntur; qui & ipse mox pedites suos è pago revocat, & istis excipiendis se parat. Primum agmen dextri cornu ducebat Nassovius Comes, qui cum sua legione ita strenue in hostem impressionem faciebat, ut quinque alas sinistri cornu, in quo Wertanus ipse curabat, in fugam conjiceret, & una cum Tupadelii & Putbusii legionibus per spatium sat amplum persequeretur. Eo conflictu Comes in Wertanum incurrens genas hujus globo perstringit; ipsius vicissim pileus à Wertano trajicitur. Tribunus quoque Wolfius aliique ductores à Vinariensibus capiuntur. Ast sinistrum Ducis cornu à dextro Cæsareorum pellitur, ubi Schafelitzkius summus exercitus quæstor, Bernoldus, & Joannes Ludovicus Erlachius tribuni, cum subtribunis Dannebergio & Erdmanno in hostium manus incidunt. Etsi Bernoldus, dum captori suo persuadet, ut Basileam deduceretur, statim libertatem recuperat. Eo conflictu Dux Rohanæus, qui tunc apud Vinariensem exercitum agebat, tres globos thorace ferreo exceperat, inde humerum & dextrum femur trajectus, cum jam ab hostibus abstraheretur, per Vinarienses iterum liberatur; paulo post tamen è vulneribus extinguitur. Peditatus denique Vinariensis equitatu utrinque nudatus à Cæsareano pedite, quem duæ equitum alæ fulciebant, turbatis ordinibus pellitur, duobus minoribus tormentis ereptis. Enimvero dum hostis sinistrum Vinariensium cornu persequens è Buckena arce sclopetariis Vinariensibus insessa acriter excipitur, simul alii circa diripienda horum impedimenta occupantur, Duci spatium dabatur copias suas colligendi, & retro Buckenam disponendi. Unde impetu iterum in hostem facto aliquot ipsi signa eripit; amisso tamen equitatus sui duce Joanne Philippo Rheingravio, qui ab hoste circumventus, dum oblatam vitæ veniam adspernatur, cæditur. Hostis vicissim & ipse dispersas turmas patrocinante peditatu colligit, & advesperascente die occasionem arripit Rheinfeldam penetrandi, quam milite & paratu bellico firmat. Ita pari fere Marte pugnatum; nisi quod Cæsareani Rheinfeldam obsidio liberaverant, qui expeditionis istius scopus fuerat. Unde & Savellius successus suos longe ultra verum apud Cæsarem aliosque passim vulgans effecerat, ut quibusdam in locis supplicationes velut parta victoria haberentur. Vinariensis cum videret, hostibus accessum Rheinfeldam patere, in Helvetica ripa obsidium solvi, 19. Febr. & tormenta cum peditatu, & qui ibi supererant equitatu Lauffenburgum movere jubet. Eodem & ipse tendit, perruptis binis angustiis ab hoste insessis, ad quarum alteram ex hoste, postquam horam amplius sustinuisset, complures cæsi, centum quinquaginta capti. Sic hostis hoc & superiore die quadringentos, Vinariensis centum quinquaginta fere desideraverat. Hic apud Lauffen- 20. Febr. burgum contractis omnibus copiis postridie statim retro Rheinfeldam tendere instituit. Et cum accelerando itineri Tupadelium cum equitatu per partem Sylvæ Nigræ jussisset ire, ipse cum pedi- 21. Febr. tatu & tormentis per ripam Rheni descendit, & cum isti apud Buckenam denuo se junxisset, recta in hostem vadit.

§. 47. Ast Wertanus cum Cæsareos scopum Prælium ad Rheinfeldam. suum obtinuisse censeret, soluto ex utraque ripa Rheinfeldæ obsidio, altero statim die in Sylvam Nigram abeundum judicaverat, locoque tuto considendum, & militem quiete reficiendum, quoad reliquæ legiones cum tormentis advenissent. Repugnabat Furgenbergius Comes, ne Sylva Nigra introiretur, causatus, agrestium animos ibi jam satis exulceratos, nec ad desperationem eosdem adigendos. Ita Wertani sententia repudiata, copiæ per binas noctes sub dio tertia nocte in desolatis ad oppidum vicis subsistunt. Ingruente autem Vinariensi primo credebatur validam catervam ex- 21. Febr. plorandi causa accedere. Mox cum totus se exercitus sub adspectum daret, animo non parum perculso ordines disponuntur. Per fruteta, queis Rheni ripa vestitur, sclopetarii locantur; Wahlii legio in sylva apud pagum Nollingam abditur: reliqua acies retro fossam consistit, quam & ipsam pedite impleverant. Primum Vinarienses impetum in eos vertunt, quos ad ripam Rheni arbusta tegebant; qui male multati inde exturbantur sauciato subtribuno Kellero ipsorum præfecto; quo loco duo tormenta priori conflictu amissa recuperantur. Inter quæ Dux terna tormentorum displosione hosti non parum damni dederat. Inde Bodendorfium, & Rosam tribunos cum legionibus suis equestribus, Forbesium, & Hatsteinium cum pedestribus trans fossam invadere in hostem jubet. Tupadelius cum dextro cornu in equitatum hostium, & Wahlii legionem sylva tectam tendit. Postquam acerrimam peditum è fossa displosionem Vinarienses interriti sustinuerant, impetu in eos ruunt non prius displosis tubis, quam corporibus hostium eos admovissent, ut nullum telum frustra emitteretur. Quo conspecto reliquus hostium peditatus vacillare, & arma abjicere incipiebat. Sed & eques vix tubulis semel exoneratis fugam arripit. Wertanus equo sauciato effusus, cum alius ad manum non esset, in sylvam se ad Wahlii legionem conferebat, quingentis capitibus constantem, quæ ad extremum usque sustinebat; tandem tamen & ipsa reliquis profligatis fugam circumspiciebat, nisi Tupadelius subtribunum Lœwensteinium à tergo isti se circumfundere cum ala equitum jussisset. Ita præcluso effugio il-

la

1638. la cum omnibus vexillis se dedere cogitur, quo loco & ipse Wertanus captus ad Vinariensem deducitur. Cladem cætera modicam id cumprimis insigniebat, quod vix ullus Superiorum ducum evaderet. Et occubuerant quidem Valesius tribunus, Stubenvollius, & Garthusius subtribuni, tres vigiliarum præfecti, & cum aliis ductoribus magno numero quingenti amplius gregarii pedites, equitesque. Egerus subtribunus è vulneribus paulo post obibat. Capiebantur Savellius, & Joannes Wertanus summi duces, Sperreuterus, & Enckefortius supremi vigiliarum præfecti, Neuneckius, Goltius, Hindersonius tribuni; Zellius Baro, Scharffenfellius, Rougerius, Urellius subtribuni; præfecti vigiliarum Vinarius, Antonius Wertanus ducis frater: insuper septendecim præfecti turmarum, centuriones quatuordecim, viginti duo optiones, triginta quatuor signiferi, octingenti equites, mille ducenti pedites; simul quadraginta duo equestria, viginti duo pedestria signa cum tribus tormentis. E Vinariensibus occiderant Bodendorfius tribunus, dum per fossam ad hostem irrumpit, Vorbringerus, ac Klœpperus præfecti turmarum, nec multo plures quam decem gregarii. Ejus cladis culpam Wertanus in Savellium conferebat, velut qui ipse primus fugisset, suoque exemplo aliis viam præisset. Savellius paulo post Lauffenburgi habitu Sacerdotis, qui ad ipsum intromissus fuerat, captivitatem evadebat. Id quod velut consensu Bernhardi Ducis arguebant, qui in Gallia huic obtrectabant; quo per istum gratia Cæsaris florentem lautiores conditiones, ubi de pace ageretur, obtineret. Quod facile per malignitatem confictum facile agnoscas; & suspendio luebant, qui operam effugio præbuerat, aut custodias solutius obierant. Eodem die Tupadelius præter Basileam perrumpens capello Huningano deditionem imperabat. Cui licet præfectus pronum se ostenderet, tamen pacto diffisus in navigia se cum suis conjicit, vacuumque castel-

21. Febr. lum Vinariensibus relinquit. Sed & alibi eo ipso die victoribus res prospere cadebant. Nam cum complures Cæsarei ductores, ac quadringenti circiter equites Rheinfeldę hærentes cum subito accessu

Caterva Cæsareorum vapulat. Vinariensis ad suos ire non daretur, conspecta suorum clade per Helvetios circuitu sumto Brisacum evadere constituerant. Enimvero aliquot ante dies Rosa subtribunus cum caterva trecentorum equitum, quibus post ducenti fere hinc inde sparsi se associaverant, Ensisheimum missus fuerat. Hic à Duce revocatus dum Lauffenburgum retro tendit, fugam Cæsareorum conspicatus, simul de adventu catervę Rheinfelda progressæ certior redditus, non procul Brettela hanc deprehensam partim cædit, partim in avia fugat: centum quinquaginta captivis, quos inter Furstenbergius Comes, in castra Ducis adductis.

Rheinfelda capitur. §. 48. Post victoriam Dux citra moram ad Rheinfeldæ obsidium redit, ac præfecto deditionem imperat cum minis in tergiversantem. Ac ne

27. Febr. de clade suorum dubitaret, tympanotribæ ex oppido in castra venire permittitur, qui captos duces recognosceret. Sed cum præfectus nihilo secius novi spe præsidii sustineret, vim iterum Dux adhibet; & quod assultibus militem prodigere nollet, majoribus machinis Benfelda, & Twila ar-

13. Mart. cessitis oppidum quatit. Ita demum præfectus honestis conditionibus deditione facta cum suis Brisacum dimittitur. Libertatem recuperant, qui Vinariensium ibi captivi asservabantur, quos inter Schafelitzkius summus quæstor, & Erlachius tribunus. Rheinfelda capta Dux Tupadelium cum pleroque equitatu & selecta peditum manu in Sueviam Danubium versus mittit, ubi Donefschinga, Dutlinga, Balinga, ac vicina oppida statim imperata faciunt. Ipse cum peditatu & tormentis Rœtelam arcem petit. Cujus præfectus cum deditionem abnuisset, post quassatos tormentis muros, & propylæum arcis vi expugnatum arbitrio se Ducis permisit. A quo in furcam agi jubetur, quod cum arci tuendę par non foret, machinas admoveri passus esset. Gregarii per cohortes distributi. Ea in arce non modica frumenti, vinique copia adservabatur, quæ Brisaci inferri debuerat. Mox Neuenburgum, quod hostis ultro deseruerat, à Duce occupatum. Inde Friburgum Brisgoviæ itur, quod Escherus tribunus, militiæ vetus, valido cum præsidio ac desperata Sacerdotum, civium, atque rurestrium manu defendebat. Heic tria suburbia adhibitis scalis impetu expugnantur, nullo Vinariensium desiderato. Inde decem tormentis mœnium ruina editur, ac duo cuniculi aguntur. Ita obsessi deditionem honestis conditionibus paciscuntur. Sed cum præfectus Escherus plura, quam quæ stipulatus fuerat, oppido secum abducere auderet, ac præcipue transfugas eorumque res occultaret; Vinarienses autem sibi debita investigare atque abripere instituerent, inscio Duce tumultus oritur in cædes demum erumpens, ac plerique gregariorum detinentur, ut Escherus cum paucis discederet, ductoribus tumultum frustra sedare, etiam cum occisione nonnullorum satagentibus. Id factum magnopere Duci displicebat, qui & in autores tumultus animadvertebat, ac detentis ad suos citra lytrum redeundi veniam dabat. Apud Reinacherum quoque Brisaci præfectum, qui graviter id factum exprobraverat, res excusatur, quod initium pacti violandi non à se, sed ab obsessis profectum esset; & noxios ulteriore inquisitione facta non impune laturos. Porro Cæsarei qui cladem effugerant, plerique Tubingam, inde metu Vinariensis equitatus Halam, Gemundam, & Norlingam se receperant, soluta plane disciplina, quod duces ipsis ac signa non superessent; ac nisi novis autoramentis acceptis militiæ munia abnuentes. Sic ut rebus ibi locorum instaurandis, unica spes in Joanne Gœtzio reposita foret, qui ex inferioribus Germaniæ provinciis lentis itineribus huc movebat. Fuit & alius ejus victoriæ fructus quod cum circa id tempus Twila inexpugnabilis arx Cæsari dedenda foret, prout inter leges Ducis Wurtenbergici restitutioni dictas conventum erat, Widerholtius tribunus arcis præfectus Vinariensis suasu Wurtenbergici mandata adspernatus, traditionem ejusdem abnueret, Suecicas partes deinceps quoque secuturum se declarans. Etsi contra Duci Wurtenbergico fixum sederet, gratiam Cæsaris malignam quantumvis amplecti, ac mutilam ditionis suæ restitutionem ambire, avulsis bonis Ecclesiasticis, & magni momenti donationibus, in Twilæ quoque locum Asperga Cæsareis relicta. Nec minus Argentoratenses duriter licet à Cæsareis habiti, spreta Vinariensis adversus se benignitate, in Cæsaris partes propendebant.

§. 49. Præclara jam occasio res Protestantium per Superiorem Germaniam instaurandi parta erat, si Gallis valido ac mature misso subsidio Vinariensem fulcire placuisset. Id quod vehementer Rectores Succiæ apud Gallicum ministrum Holmiæ, & Hugo Grotius Lutetiæ urgebant. Enimvero lente admodum & segniter à Gallis res gerebatur, ut satis adpareret, hos quidem velle Austriacis negotium facessi; nolle tamen res Protestantium eousque invalescere, ut propria ipsi subsistere vi possint. Cum igitur Dux videret, certissimum sibi in se ipso præsidium esse, eo diligentius rerum suarum satagere, ac adversus coëuntes undique hostes se firmare instituit. Friburgi præter pedestrem legionem

Right margin notes: 1638. — Ut & Rœtela & Friburgum Brisgoviæ. — 18. Mart. — 20. Mart. — 24. Mart. — 1. April. — Twila Cæsari se dedere abnuit. — Bernhardus Dux res suas firmat.

1638. gionem etiam equestris collocatur, intercipiendis
Brisacum subvectionibus. Lauffenburgum &
Rheinfelda novis munimentis firmantur. Copias
inde Dux apud Neurenburgum contrahit, conatus
hostium observaturus, quo fine & equitatum
è Wurtenbergica ad se iterum revocat. Ubi Rosa
tribunus quinque dimacharum cohortes, & octoginta
pedites apud Gæppingam oppresserat, ut
pauci admodum cædem ac captivitatem effuge-
21. April. rent. Tandem expostulatum diu, ac promissum
è Gallia auxilium adest quinque legionibus constans,
quæ tria capitum millia explebant, sub Guebriani
Comitis ductu. Sed & post victoriam ad
Rheinfeldam magna copiis ipsius accessio facta
erat, ut jam ad quindecim millia adscenderent; è
quibus ter mille quingenti per præsidia spargendi
fuerant, sex peditum, quatuor equitum millia
quingenti in expeditionem educi poterant, selectus
ac veteranus fere miles. Hoste appropinquante
stipendia suis Dux distribuit, ut pecuniarum ostentationem
transfugas ad se pelliceret. Erlachius
quoque Lutetiam mittitur, ut plus militum ac argenti
à Rege peteret. Qui paulo ante Milleræo
Wertanus & Enckefortius in Galliam mittuntur. misso postulaverat, Savelium & Wertanum captivos
sibi tradi, ut clari nominis ducibus ostentatis
populum, quem dudum belli tædebat, alacriorem
redderet; & quod fortasse locus non satis tutus
in Germania iis custodiendis foret: hac tamen
lege, ut iidem Duci restituerentur, si cum aliis
captivis eos permutare, aut lytro redimendos dare
placeret. Abnuere placitum Regis Dux non poterat,
rogans tamen, prout militares viros decet
isti haberentur, neu Lutetiæ spectaculo forent. In
Savellii locum, qui custodiam evaserat, Enckefortius
mittitur. Etsi Wertanus valde deprecabatur,
ne in Galliam mitteretur; ac Gustavum Hornium
secum intra paucas septimanas permutatum
iri pollicebatur. Nec aliter quam vinctus, & per
violentiam currui imponi potuisset, ni confirmatum
fuisset, ipsum in Ducis potestate permanere,
ac operam datum iri, ut pro Gustavo Hornio libertati
restituatur. Eodem quoque Dux capta
signa mittit, quæ Lutetiæ in summa æde solenni
cum pompa suspendebantur.

Goetzius advenit. §. 50. Interea Cæsareæ ac Bavaricæ legiones,
quæ hactenus apud Lotharingiæ Ducem circa
Mumpelgardam, aut in Superiore Suecia, ac passim
hæserant, Goetzii copiis junctæ per Dutlingam
ingruebant, ac jam excursorum catervæ velitationes
miscebant, ut ad decretoriam pugnam
res spectare videretur. Sed Goetzio magis cordi
Brisaco annonam infert. erat Brisaco fame laboranti annonam inferre, Offenburgo
immissis ducentis sclopetariis, & quingentis
farinæ saccis, antequam Vinariensis accur-
19. Maji. rere posset. Quo facto Goetzius repente recedebat,
velut transito apud Philipsburgum Rheno in
Alsatiam penetraturus, ac ejus provinciæ messem
Brisaco illaturus. Contra Dux ut hosti undique
occurrere posset, apud Neuenburgum ponte navali
Rhenum instraverat; simul duas equitum legiones
in Alsatica ripa aditus Brisaci claudere jubet;
ipse in Brisgovia totum exercitum oppido eminus
21. Maji. Granarium Brisaci perit. circumfundit. Eodem die quatuordecim milites,
tenuem quo alebantur cibum gravati, Brisaci noctu
in granarium furandi causa irrepsere candelis è
sulphure paratis, quas fune ardente accendere possent,
ubi intro penetrassent. Disposita ibidem erant
octoginta pulveris bellici dolia, quorum unum
dum curatius inspicere volunt fures, gutta ardentis
sulphuris illabitur. Unde emicans repente flamma
totum granarium, quo quadringenti medimni
frumenti, ac medicamentorum vis asservabatur,
disjicit, quadraginta insuper vicinis ædificiis quassatis,
ac non paucis hominibus elisis. E furibus
duodecim pulveris afflatu periere; duo superstites 1638.
cum factum omne narassent, laqueo necantur.
Qui casus jam antea sat malignam oppidi annonam
non parum afflixit.

§. 51. Goetzius omisso Rhenum transeundi Mutui Ducis Bernhardi ac Goetzii conatus.
consilio, in citeriore ripa iterum Brisacum versus
adscendit, ac lustrato apud Stolhofiam exercitu,
sex peditum, octo equitum millia invenit, veteranum
& egregium militem, sed quem inopia ac
fames vehementer urgebat; cujus præcipua causa
penes immensam colluviem calonum ac lixarum
erat, qui octoginta millium numero exercitum sequi
ferebantur. Adverso flumine trahebatur vis
frumenti Brisacum destinata. Et in mandatis habebat
Goetzius isti oppido subvenire, si vel totius
exercitus jactura esset facienda. Contra Vinariensis
ut Brisacensium excursiones in Alsatiam inhiberet,
qui nuper Colmariensium armenta abegerant, 8. Jun.
Neuenburgo duo navigia secundo Rheno dimittebat,
machinis ignivomis plena, Brisacensem pontem
iisdem disjecturus. Sed eorum unum tormentis
perforatum subsidebat, alterum concepta flamma
oppido nonnihil damni dabat ponte illæso. Sed
cum hostis Kentzingam pervenisset, Vinariensis 8. Jun.
copias suas Brisaco circumpositas Neuenburgum
retrahit, quod nondum munitis castris, aut commeatu
proviso inter Brisacum & hostem medius includi
nollet, nec adhuc legiones suas in unum coëgisset.
Ita Goetzius Burckenam usque progressus 9. Jun.
denuo quadringentos farinæ saccos Brisaco immittit,
ac statim Ottersheimum ac Meissenheimum
recedit Dux contra contractis jam omnibus copiis
in Goetzium circuitu per Friburgum facto vadere
constituebat. Quod cum sensisset Goetzius, 12. Jun.
raptim Brisacum movet, ibique Rhenum transit, 14. Jun.
præsidiorum in Alsatia, ac præcipue Benseldensium
messem corrupturus. Ast Dux Tupadelium
cum septem legionibus apud Neuenburgum in hostem
ire jubet, certus si hostis circa Benfeldam
ipsum expectaret, cum reliquis copiis eodem sequi,
ac prælium tentare. Sed Goetzius haut multum
ibi moratus, urgente ac carpente Tupadelio
Drusenheimum cedit, ubi extructo navali ponte
cis Rhenum redit, eo itinere nongentis militibus 7. Jul.
desideratis. Eum cum semper Brisaci cura coqueret,
ab Argentoratensibus postulabat, ut quod navibus
erat impositum frumentum per suos nautas
eo convehi curarent: sed qui studium suum in neutram
partem propendendi excusabant. Interea
Dux Neuenburgo se iterum Friburgum contule- 4. Jul.
rat, & explorandi causa cum aliquot equitum legionibus,
ac mille quingentis peditibus Offenburgum
versus progressus erat, Mahlberga arce occupata,
& præsidio munita, ac trecentis equitibus
per Canofskium apud Stolhofiam oppressis. Quo
facto Friburgum se recipit, Croatis frustra Waldkircham
usque insequentibus; cui adsitam vallem
Vinariensis equitatus insederat, cum Goetzii exercitus
Gengenbacum, & Hassacum ad vallem Kentzingensem
usque processisset. Per complures ibi
dies uterque exercitus hærebat, nulla re præter
modicas velitationes tentata. Sed cum Henricus
Turennius Vicecomes è Gallia sexcentos equites,
mille trecentos pedites Duci subsidio adduxisset,
huic decretum erat in conspectu hostis Kentzingam
oppidum invadere, ac si Goetzius ei subvenire
vellet, prælium tentare; quod cognovisset Savellium
adpropinquare, ut Goetzio junctus Brisaco
frumentum inferret, Vinariensem obsistentem
vi repulsurus. Igitur Dux Langendentzlingæ lu- 27. Jul.
strato exercitu recta Kentzingam tendit, ac prope
id oppidum considet, equitatu Mahlbergam præmisso.
Sed Goetzius interea omisso vallis Kentzingensis
ostio, Offenburgum, inde Wilstadum re- 27. Jul.
cesserat:

1638. cesserat: ubi Savellius cum tribus militum millibus ac aliquot centuriis curruum annona onustorum ipsi jungebatur. Unde ambo statim iterum Offenburgum vertunt, ac nocte ad cœnobium Schutteram consident. Eodem & Dux tendit, ac per præcursores primam hostium stationem profligat. Hostis opportuno ac celso monte consederat, unde in subeuntes Vinarienses fulminabat modico damno, Duce non segniter respondente; sed & sclopetarii eminus jaculabantur. Hostis eo die centum quinquaginta, Dux viginti desiderabat, triginta sauciis: Galli tunc hostem duabus stationibus dejecerant, octoginta cæsis, ac primo successu arridente in ipsum montem ad hostem eniti ardebant, ni Dux inconsultum impetum attinuisset, ne manifesto se periculo exponerent, nullo ad summam rei fructu. Ubi paulum substitisset Dux, & hosti pugnandi animum non esse intellexisset, retro ad Mahlbergam exercitum reducit. Pariter & hostis relicto monte dextram versus secundum Rhenum iter instituit, Brisacum cum annona perrupturus.

30. Jul. — Prælium ad Witteweiram.

§. 52. Sequenti die cum hostem prope Witteweiram processisse per exploratores Dux cognovisset, & ipse properans circa meridiem eodem pervenit. Hostis id præsentiens jam campum instructa acie occupaverat, cum contra Duci sylva, ac pons inter profundam utrinque, ac sentibus obductam fossam tenuato agmine esset transeundus, ubi Cæsareis facile fuisset iter ejus sistere aut morari. Sed cum nemo obstaret, citra moram copias cum tormentis traductas ante sylvam in aciem disponebat, suos continens, ut æquata fronte, ac uno impetu hostem invaderent. Circa primam à meridie horam machinis certari cœptum, initio à Vinariensi facto. Post dimidiam horam tota vi concurritur. Per sinistrum Ducis cornu, in quo Rosa Nassovius Comes, & Putbusius constiterant, dextrum hostium cornu haut magno negogotio repulsum proprio pediti impingebatur; ubi hostis non parum damni sensit, ac statim peditum pars fugam arripere cœpit. Sed dextrum Ducis cornu, quod Tupadelius curabat à sinistro hostium, ubi validissimæ legiones constiterant, ad secundam aciem retro pellebatur, quam Canofskius tribunus administrabat; qui pulsos sustinebat, & in Cæsareos ita acriter ruebat, ut ipsi subsidia circumspicere necessum haberent. Interea & apud pedites ad manus perveniebatur, ubi Cæsarei tubos prius displodere nolebant, quam Dux cominus immissis catervis eos lacessisset. Post emissos globos pes pedi collatus, ac tandem inversis tuborum scapis capita mutuò contusa. Hostis Duci tria tormenta majora, quatuor minora eripiebat, sed sine globis & pulvere: contra Dux omnibus Cæsareanorum tormentis cum toto paratu potiebatur. Unde hosti exiguus tormentorum captorum usus: sed Dux hostem suis machinis acriter premere, & fatiscentibus lassitudine, qui easdem tractabant, equitum robustissimus quisque istorum vices obibat; qui insignem operam navasse ferebantur. In quintam usque horam prælium extrahebatur, nutante fortuna, veterano utrinque milite acerrime connixo. Et qui in secunda acie constiterant, omnes pugnam conferebant; nec quisquam loco cedebat, nisi summa vi dimotus, sic ut inter Vinarienses nulla legio foret, quæ non ter aut quater conflixerit, semper inventis qui obsisterent. Ad extremum tamen hostis campo cedit. Sed quia Vinarienses equites ad hostium impedimenta diripienda effusi ordines solverant, ut Dux cum solo peditatu ac paucis equitibus aciem teneret, hosti fuso non prout par erat insisti poterat. Unde & quatuor peditum, quinque equitum hostilium phalanges, etsi numeris sat imminutis, se iterum recollegerant, & ad opportunam fossam constiterant, quoad tenebris tectæ turbatis ordinibus pars Offenburgum, alii alio facesserent. Hostium mille quingenti amplius in loco pugnæ occubuerant, præter eos, quos Rhenus absorbuerat. Inter cæsos erant tribuni, Stephanus Albertus, Meiselius, Edelstetus, & Limbachius. Captorum magnus numerus, quos inter tribunus Seneschallus, & multi præfecti. Reliqui ita dispargebantur; ut è duodecim bellatorum millibus, queis exercitus constabat, vix duo millia quingenti circa Goetzium iterum conglobarentur. Potiebatur quoque Dux præter sua amissa undecim tormentis, duobus mortariis cum omni paratu. Tria millia curruum impedimentis & annona onustorum militi diripienda concedebantur. Octoginta tria signa militaria Regi Galliæ transmittebantur. Vicissim & ipse Dux inter ancipitem pugnam quatuordecim pedestria, octo equestria signa amiserat. E ductoribus desiderabantur duo excubiarum præfecti Weickersheimius & Vitztumius cum nonnullis turmarum præfectis ac centurionibus, & inferiorum graduum quibusdam, ac quingenti circiter gregarii; nullo legionum detrimento, cum captivi statim numeros supplerent. Mille amplius sauciabantur, inter quos tribunus Rotenhanius ex vulneribus obiit. Capti ab hoste fuerant, subtribunus Ruthius, sex centuriones, duo turmarum præfecti & nonnulli alii ductores. Tupadelius dum post victoriam fugientibus fervide nimis instat, ac suos hinc inde dimittit; moxque velut nemo hostium superesset, solus regreditur, in conglobatam fugitivorum catervam illapsus ab iisdem abducitur. Goetzius qui culpam cladis in Savellium conferebat, Offenburgum evaserat; unde statim insequente nocte cum aliis ex prælio profugis Oberkircham ad angustias montium contendit, quibus *Knibus* vocabulum; per quas cum mille quadringentis equitibus, nongentis peditibus in Wurtenbergicam abit, concædibus viam post se claudens. Unde & Ohmius tribunus cum aliquot legionibus fugientibus instans frustra erat, dum Oberkircha capta Cæsareorum neminem deprehendit.

§. 53. Inde Vinariensis Kentzinga oppido ac Lichtenecca arce potitur, cujus præsidiarii numero ducenti, etsi venia abeundi concessa, ultro ipsius sacramento accedebant. Burckenam, Sponeccam, castellum ad Drusenheimum, insulamque ad Rheinaviam hostis ultro deserebat. Brisaco parum annonæ supererat, quæ vix per Augustum mensem suffectura credebatur, & si in singulos milites non plus quam libra insipidi atque avenacei panis distribueretur; pecoris aliquantum, salis nihil fere erat. Ita sub finem Septembris deditio sperabatur. Reinacherus tamen inopia dissimulata fiduciam ostentare, parce omnia dispensare: simul quindecim centurias eorum, qui in oppidum refugerant, aut armis tractandis inepti erant, ejicere, queis Helvetii refugium præbebant. Ast Vinariensi satius videbatur Brisacum tam propinqua spe expugnationis premere, quam per vastatas late regiones hostem persequi. Eoque statim copias oppido admovet, totoque Augusto mense castra munit, ac idonea loca castellis firmat. Etsi opera ista non parum remoraretur febris, quæ Ducem ac plerosque Superiores ductores invaserat, qua inter alios Putbusius tribunus extinguebatur; cujus curandæ causa Dux Colmariam se deferri jusserat. Morbum corporis non parum augebat ægritudo animi, quod apud Gallos non ea ipsius haberetur ratio, quam & merita & tempora ejusdem exigebant, ac tam parce sibi subveniretur. Unde & per impatientiam amicis

Brisacum arctius clauditur.

amicis scripserat: se si Turcis militaret, plus fidei reperturum. Equidem metuebant Galli strenuum ad fines suos Principem Germanum, & Protestantem; quod tamen multo satius erat, quam Austriacos habere vicinos, & hostem intra Galliæ viscera, quod hactenus Ducis virtus prohibuerat. Sed multa tunc in Gallia peccabantur, peccarrique necessum erat, dum is, qui cunctis præsidebat, ministris multa delegaret, qui aut res non satis intelligebant, aut sua admiscebant studia, sive religionis, sive privati honoris, aut commodi. Quos inter Pater Josephus occulto in Bavarum favore conceptam rebus Protestantium non parum nocebat, quem tamen sub finem anni mors rebus humanis eximebat: nonnullo eorum damno quibus vivus obstiterat, quod aliquot se pejores in negotiis reliquisset. Fuerat is Monachus habitu, sed altissima ambitio suberat purpuram Cardinalitiam invadendi, quam subruendiis Sueciæ atque Protestantium in aula Gallicæ emolumentis promeritum ibat; arcanis Regni secundum Richelium tractandis negotiosus, cum mundanos ter solemni voto abjurasset. Interea hosti sparsas colligere copias maximus labor fuerat, ut si qua posset via pandi, Brisacensium inopiæ subveniretur. Jamque novem legiones sub Horstio supremo excubiarum præfecto coiverant, quæ ope rurestrium Reinoldum Rosam tribunum, qui cum suis per Waldkirchensem vallem hospitabatur, opprimere, viamque ad oppidum aperire conabantur.

Cæsarei pelluntur. 4. Sept.

Sed Rosa re mature animadversa ita strenue obviam ibat, ut agrestibus è castello apud vicum à Divo Petro dictum ejectis, per primum suorum agmen centum equitibus constans, omnes Horstii legiones in fugam daret, (quæ tamen vix septingenta capita implebant,) ut nisi nebula effusos texisset, nemo evasurus videretur.

7. Sept.

Eo conflictu ducenti Cæsareorum oppetebant. Paulo post idem alias duas hostium catervas pulsabat, cæsis inter alios duobus turmarum præfectis.

10. Sept.

Inter hæc trecenti Croatæ, singulos frumenti saccos equis vehentes repente ex Alsatia per pontem Brisacum intrant, ac depositis statim per oppositam portam iterum erumpunt tanta celeritate inter duo castra elapsi, ut sisti nullo modo possent, & non nisi quatuor desiderarent.

Croatæ Brisaco frumentum inferunt.

Landavia isti cursum noctu diuque properaverant, ut nuntios de se præverterent. Ita ad paucos dies oppido panis suffectus.

13. Sept.

Unde Dux è morbo nondum satis recreatus ita omnes aditus obstruebat, ut nulli catervæ deincepspenet are daretur; nec rusticis amplius irrepere liceret, qui hactenus subinde quædam furtim importaverant;

27. Sept.

quorum duo sale onusti in conspectu oppidi suspendebantur. Hinc primum inter exteriora Brisaci castella Rheno adsitum impetu expugnantur, cæso intus centurione cum quinquaginta peditibus.

Cæsarei Brisaco succurrere moliuntur. 22. Sept.

§. 54. Interea passim ab hoste miles excitatur, ac jam Lamboius cum quinque equitum, duabus peditum legionibus (quinque millia capitum fere explebant,) è Belgio adventans, apud Hœchstam Mœnum transierat, Gœtio, qui Villingam inter & Rotwitam tendebat, se juncturus, qui & ipse quatuor peditum millia, octingentos cataphractos contraxerat. Et jactabant Cæsarei duces, Brisaco esse succurrendum, si vel pluribus exercitibus internecione foret pereundum. Vinariensem contra non modicæ difficultates circumstabant. Nam nec Gallis in Lotharingia res prospere succedebant, Blamontio & Espinati, aliisque locis à Duce Carolo recuperatis, ut metus esset, ne iste ex eo latere ingrueret. Et Batavi post varia damna accepta mature militem in hiberna deduxerant; unde Lamboio spatium erat datum cum copiis suis in superiorem Germaniam abeundi. Simul crebræ equorum mortes jam bis mille equites ad pedes descendere coëgerant. Et plerosque ductores morbus adhuc tenebat; Schafelitzkio quoque Quæstore à Croatis apud Neuenburgum intercepto. Decreverat nihilominus Dux ad Brisacum subsistere, & si hostis ingrueret, denuo prælii aleam tentare. Quo fine castra operibus magis firmat, ad justi fere oppidi instar ædificiis adornata. Et inter utraque castra, quæ supra & infra oppidum extruxerat, loricam ducit, fossa palisque munitam, interjectis castellis & reductibus, ut nisi valido assultu perrumpi non possent. In altera ripa aditum pontis valida statio observabat, ne qui illic in oppidum irrumpere possent. Supra oppidum ponte navali Rhenus stratus erat, ut hinc inde copiæ auxilium sibi ferre possent. Tum ut eo minus distraheretur miles, Kentzinga mœnibus nudatur: Friburgum ejectis incolis, quibus diffidebatur, paucis Gallis custodiendum datur: utrumque præsidium in castra receptum. Gœtzius autem cum quinque circiter millibus media Sylva Nigra consederat, Lamboium præstolatus. Ei discors Savellius, ac culpam cladis ad Witteweiram in istum vicissim devolvens, circa Landaviam ac Weissenburgum hærebat modica cum manu, & quam quotidianæ desertiones magis adhuc attenuabant.

Lotharingiæ Dux vapulat.

Ast Lotharingiæ Dux mille quingentis equitibus, bis mille peditibus stipatus, veterano & selecto milite, Thannam processerat, aliquot centurias saccorum Brisaco immissurus. De cujus adventu cum Vinariensis Colmariæ ex captivis cognovisset, etsi nondum à morsatis recreatus, ac multa jam de hostibus trans Rhenum fama in hunc velut proximum recta ire constituit, pugnam tentaturus, antequam reliqui junctim impetum darent.

3. Oct.

Igitur eadem vespera cum Rosa tribuno, & quinque equitum legionibus ad S. Crucis Fanum procedit; & quia ex interceptis intellexerat, hostem de ipsius adventu nihil suspicari, cavet, ne isti de se nuntius venire posset. E castris ad Brisacum Nassovius Comes cum duabus equitum legionibus, sexcentis selectis peditibus, ac quatuor machinis arcessitur, qui & sequenti die adest.

4. Oct.

Hac cum manu summo silentio & circumspectione Dux Ensisheimium,

5. Oct.

inde multa adhuc nocte in patentes ad Thannam campos, a bobus dictos pervenit, & pone vicum se tectum tenet, quoad hostes propius subissent, ac tunc dispositis in aciem copiis se ostendit. Post pauca hinc inde displosa tormenta statim concurritur. Ac initio quidem Lotharingicus eques strenue pugnare, nec à peditatu suo divelli. Sed cum Rosa tribunus cum aliquot alis Vinariensis jussu è transverso impressionem faceret, Lotharingici cedunt; quorum magna pars in vestigio trucidatur, cæteri palantes diffugiunt, quos Nassovius Comes insectatur. Eo impetu etiam quinque hostium machinæ in potestatem rediguntur, cæsis qui eas tractabant, & fractis instrumentis quibus onerari solent. Sed pedes Lotharingicus rem fortiter gerere, ac sua tormenta recuperare, etsi ob corruptum instrumentum ac incensum pulverem nulli usui. Et quanquam Rosa, ac Wittersheimius tribunus cum equitatu acriter in eos impetum darent, objectu sarissarum vim eludebant. Nec Vinariensis pedes numero longe inferior quid promovebat. Igitur Vinariensis omni ex parte tormentis in eos fulminat, quæ licet non modicam stragem darent, impediri tamen non poterat quo minus integris ordinibus sylvam attingerent. In qua demum

6. Oct.

soluti in diversa facessunt. Quos Rosa tribunus ad alteram usque diem lateri eorum imminens carpebat; multique saucii aut fessi obortis imbribus per sylvam procubuerant. Vinariensis ne suos nimis fatigaret, & quia de adventu hostium trans Rhenum nuntius venerat satius ducebat parta in præsens vi-

1638. ctoria adquiescere, & nonnullis hostium centuriis effugium indulgere, quam summam rerum negligere. Amiserat Lotharingus eo conflictu omnia tormenta; viginti signa equestria, equitatum fere omnem, ac multos egregios ductores, magnam peditatus ac impedimentorum partem. Capiebatur Bassompetra rei tormentariæ, Mercius summus excubiarum præfectus, tribunus Vernierius Fleckenstinius subtribunus. Ipsum Lotharingum undique jam à Vinariensibus circundatum robur equi Hungarici, quo vehebatur, eripiebat. E Vinariensibus Wittersheimius tribunus postremo in pedites impetu occubuerat; sauciabatur Nassovius, & præfectus turmæ Witgenstienius Comes.

Brisacum arctius premitur. §. 55. Prælio confecto intelligit Vinariensis auxilia Gallorum dudum promissa Ensisheimum pervenisse, simul hostem ante castra ad Brisacum se ostendere. Igitur citra moram assumtis Gallis in castra sua ad Brisacum redit; ubi cognoscit, hostem aliquot per dies ante ista hinc inde vagatum, parum alacritatis exseruisse, animo ob cladem Lotharingicam fracto. Qua cunctatione hostis Dux ad castra magis firmanda utitur; ac inde cum equitatu trans Rhenum regreditur. Et quia Lotharingus pedites suos, ac quadringentos equites circa Thannam iterum contraxisse nuntiabatur, ne fortasse auxiliis è Burgundia adscitis, aut Savellio sociatus denuo quid ea parte tentaret, & quia copias utrinque divisas habere molestum erat, castellum ex altera Rheni ripa ponti objacens vi expugnat unius duntaxat militis jactura. Inde octo juga pontis dejiciuntur. In id castellum Brisacenses per continuos aliquot dies frustra detonabant, quoad Schmidbergius, cui ejusdem tutela obvenerat, fasciculis & ex-

9. Octob. citata subito lorica adversus ictus se texisset. Inter quæ à Reinachero scriptæ ad Goltzium literæ intercipiuntur: non nisi in biduum panem superesse, carnes in pauculos dies: magnam militum partem extinctam, dilapsam, aut ægram, superstites animis infensos. Tempus auxilio destinatum dudum præteriisse; ad extrema perventum, se tamen parem cum Hermansteinensibus patientiam præstiturum.

Gœtzius Brisaci liberationem tentat. Eam necessitatem cum Gœtzius aliis ex literis intellexisset, serio ad liberandum Brisacum accingitur, & omnibus cum copiis accedit, velut tribus locis castra Ducis invasurus, Brisacensibus interim in dispositas equitum stationes incassum fulminantibus. Sed Gœtzius vix paucis eminus majoribus machinis exceptus, pedem statim referebat.

13. Octob. Sequenti die ante lucem ortam, castellum in celso monte situm, unde in tota castra despectus Mosero tribuno infessum idem opprimere conabatur, quod transfugæ nuntiassent, plerosque præsidiarios inde abesse. Sed cum Moserus in adventantes aliquot machinas displosisset, repente iterum recedunt.

14. Octob. Hinc majus castellum medio Rheno situm jussu Ducis à Gallis ductu Charlevesii luce nondum orta expugnatur. Sed mox illucescente die tandem Cæsarei duces Gœtzius, Lamboïus, Horstius, ac Schnetterus, cum frustra hactenus Vinariensem extra castra pertrahere conati essent non minore consilio, quam vi Brisacum perrumpere tentant. Ac primo quidem viam præeuntibus aliquot rusticis, queis vada per emissarios Rheni humili tunc aqua, simul densa arbusta nota erant, castellum ad ostium fluenti à molendino dicti triginta peditibus infessum expugnatur, qui numero obruti ad unum cæduntur. Statim hinc ad castellum interiori parti navalis pontis adpositum properatur, per Leslæi tribuni socordiam sæpius monente Duce nondum sat permunitum, nec palis obseptum: quod itidem superatur, parte scotorum cæsa, reliquis fugatis, tribuno ipso capto. Et jam Cæsarei equites per brachium Rheni, aliumque veterem alveum inter utrumque pontem navalem, castellumque majori ponti adjacens, & Ducis castra penetrare incipiunt; ut parum abesset, quin hostis majore ponte, quo primarius Rheni alveus insternebatur, potiretur, una cum omnibus navibus frumentariis, quæ ibi adstabant. Quo facto & proprio Ducis frumento Brisaci fames levata, & Dux à tota Alsatia divulsus fuisset, maximo cum dedecore, & certo exercitus exitio. Et eo majus periculum erat, quod inter hæc hostis è diversa parte in apertis camporum se ostenderet, velut castra Ducis oppugnaturus. Enimvero Vinariensis Guebrianum, quem cum Turennio & aliis proxima nocte è Gallicis castris ad se vocaverat, cum Gallis recta ad amissum castellum ire jubet, quo & Schœnbeckii atque Hatsteinii legiones sequuntur. Duas legiones ad defensionem majoris pontis & navium frumentariarum ipse ducit; quæ statim hostium equites repellunt. Galli trecenti tantum numero, sed tertiam partem ductores, summo ardore in hostem ruunt, ingenti clamore sublato, ut hosti majoris multitudinis metum incuterent, quod arbusta prospectum adimerent. Hi amissum castellum recuperant, hostibus qui intus erant cæsis, aut in Rhenum præcipitatis. Interea duæ legiones Germanicæ, licet Schanbeckius tribunus initio statim globo trajiceretur, hostem ex altero latere ita acriter urgent, ut is terrore oppletus in fugam abiret, magno armorum numero objecto; cui quantum ratio ferebat, per arbusta insistebatur, mille minimum cæsis. Copiæ, quæ ad castra Ducis tendebant, clade suorum audita retrocedunt. Supererat extremum castellum ad fluentum molendinarum, ultra sylvam situm; in qua diu hostis perstrepebat, velut novum munimentum excitaturus. Sed sub vesperam cognoscebatur idem ad vineas usque retrocessisse. Qui eadem adhuc nocte Friburgum versus, inde longius ibat, Brisaco inter derelicta habito, nisi quod solatio jactaretur, quod Domui Austriacæ & Hispanis sat virium foret isti recuperando. Constabat tunc hostium exercitus quatuor equitum, octo peditum millibus; qui magnus pro conditione vastatæ regionis numerus erat. Unde & pabuli inopia grandes ac bene pastos equos, quos Lamboii miles è Belgio adduxerat, plane consumserat. Et gliscebat inter Lomboium, & Gœtzium discordia, dum ille huic omnem culpam rei male gestæ impingit. Ast Vinariensis arctius in- 18. Octob.
cludendis Brisacensibus aliud castellum ad Rhenum, qua isti catenam flumini prætenderant, per Gallos ductu Turennii invadi jubet, qui clara luce id perficiebant, licet sexaginta pedites id strenuo propugnarent, qui paucis exceptis omnes trucidantur. Eodem centum boves, & tredecim equi, quos extra mœnia in pascua compulerant oppidani, abiguntur, extremum, famelicis solatium. Post quæ Dux de- 19. Octob.
mum literis Reinacherum monet; ne ulterius deditionis moram faciat, omni spe absumta. Ille modestis verbis respondet, sibi ad extremum spiritum oppidum defendendum, nec liberationis spem nullam superesse. Gœtzius interim novis è Bohemia copiis auctus circa vallem Kentzingensem hærebat, velut structo apud Stolhofiam ponte navali in Alsatiam transiturus, & illa parte liberationem oppidi tentaturus? Quibus conatibus ut obviam iretur, Vinariensis in altera Rheni ripa tria castella excitat, ut omnis aditus hosti ad pontem jam antea dejectum precluderetur; pariter apud castra Gallorum, quæ infra oppidum sita erant, navali ponte Rhenum insternit.

Cæsarei repelluntur.

Lotharingici Ensisheimum occupant. §. 56. Inter hæc Lotharingiæ Dux, qui Thannæ hactenus hæserat, cognito præsidium Ensisheimi morbis imminutum oppido tuendo non sufficere, Mercium cum quingentis peditibus è nupera clade collectis mittit. Is noctu oppidum scalis admotis

1638. motis occupat, arcem, quę statim capi non poterat, lorica ab oppido separat, ac duas machinas Thanna adduci curat, eidem ad deditionem cogendæ. Ac sine dubio id agebatur, ut excito Savellio annona, quæ ex Helvetiis Vinariensi subvehebatur, interciperetur. Enimvero is conatus Lotharingicis ipsis exitio vertit. Nam Vinariensis re cognita statim Rosam cum quatuor equitum legionibus, centum
Iidem delentur. peditibus Germanis totidem Gallis eo mittit, qui oppido circumfusi præfectum arcis animant, Mercioque si velit discedendi facultatem offerunt: qui ferociter ac contentim respondet. Mox Turennius à Vinariensi cum aliquot equitum centuriis loco inter pontem navalem & Ensisheimum medio considere jubetur, Rosę, si forte Lotharingus ingrueret,
22. Octob. subventurus. Ast Lotharingus trecentos equites, qui adhuc ipsi supererant, multa adhuc nocte Ensisheimo immittit; qui & Rosæ excubitores interceperant, ut hic motum Lotharingicorum non prius sentiret, quam Mercius equitibus istis junctis oppido excederet. Mox tamen & Rosa abeuntes insequitur, præmissis qui ultimum agmen morarentur, quoad ducenti pedites accelerare gradum possent. Nec consilio defuit successus, dum Mercius repellendis præcursoribus ad sylvam latus ipsius tegentem bis consistit, ac displosis tubis eosdem repellit; quo ipso spatium dabatur Rosę cum suis appropinquandi. Is ducentos suos pedites equitatu suffultos à fronte Lotharingum peditem impetere jubet, dum pars equitum per sylvam à latere eundem invadit; simul duas equitum alas equitibus hostilibus immittit. Ita equites quidem statim in fugam vertuntur, pedites abjectis armis salutem petunt. Enimvero istorum quidem tergis ita acriter inhærebant Vinarienses, ut præter paucos pręfectos nemo fere evaserit. In pedites Galli ad internecionem sævire ardebant, ut Germani ductores vix ducentis vitæ veniam impetrare possent, quod isti priore prælio tam fortiter rem gessissent. Mercius & tribunus Bonnevallius mature se subduxerant. Ita reliquiæ Lotharingicarum copiarum nongentis selectis militibus constantes, quos inter centum amplius ductores, deletę. E Vinariensibus duo tantum, idque citra vitę periculum, sauciati.

Brisacum in angustias redigitur. §. 57. Interea Brisacensibus vis propius admovebatur, qui castellum molendino suo adsitum ultro deserebant, molendino incenso. Castellum in
29. Octob. monte quem ferreum vocant, à Turennio impetu expugnatur, cæsis triginta peditibus, qui id defendebant; cui imposita tormenta statim in portam oppidi vertuntur, prohibendis Croatarum eruptionibus. Simul noctes diesque tumultus excitatur, ut obsessi fame jam satis languidi vigiliis & laboribus insuper attererentur. Hinc denuo Reinachero deditionem suadet Dux; Lotharingi copias deletas, Gœtzium per valles Sylvæ Nigræ se abdidisse: ne ob inanem gloriam ac pertinaciam tot innocentes frustra perderet: minis additis, ni rationi locum daret, deinceps militari modo habitum non iri. Ast hic negabat, tanti momenti oppidum ab Austriacis desertum iri; neq; tanta se adhuc necessitate premi, quantam forte transfugę fingant. Cum tamen equinæ carnes, ac brassicæ, cujus magnam vim Brisacenses in suis insulis plantaverant, præcipuæ mensarum deliciæ essent, gregarii pane è corticibus querneis admixto furfure, ductores avenaceo pane victitarent, præcipua captivorum miseria, quos neque pretio neque permutatione Reinacherus dimittere volebat; quorum jam triginta amplius fame extincti erant, obsessoribus eo nomine magnopere exa-
1. Nov. cerbatis. Paulo post Gœtzius cum circa Walkircham se ostendisset, retro in Hegoviam vertit, Sylvestribus opppidis impetitis Vinariensem di-

structurus. Tum & septingenti circiter equites 1638.
apud Stolhofiam trans Rhenum mittuntur, qui Lotharingo juncti in Alsatia turbam darent. Et Waldshutam quidem prçsidio vacuam Gœtzius occupat; inde Neuenburgo, aut castello Huningano intercepto Rheni subvectionem Vinariensi interclusurus. Ast hic cum majore copiarum parte Rœtelam usque obviam isti procedit. Simul Longuevillium Ducem, qui in Lotharingia interim Savellii copiolas plane deleverat, ipso ægre elapso, auxilium poscit; qui & post vi expugnatam Lunevillam validam manum Rhenum versus mittebat. Etsi nullum amplius à Gœtzio periculum foret, quem Cæsar cum ignominia imperio exutum, in custodiam abstrahebat. Mox tertia vice Reinacherus ad deditionem invitatur; qui ob- 7. Nov.
tentu adpropinquantis auxilii eam abnuit. Et licet moneretur, ut in castra mitteret, qui munimenta inspicerent, quibus omnis subsidii spes præscindebatur, haut eo minus tergiversari pergebat. Igitur quod ultimum obsessis castellum exterius restabat, à Divo Jacobo dictum, postremæ pontis parti ultra alveum Rheni oppido proximum, à 29. Nov.
Schmidbergio tribuno vi expugnatur, ut nil amplius restaret, quod portam oppidi tegeret, ni obsessi intimam pontis partem dejecissent. Sed & omnis spes liberationis decollabat, postquam Goltzius qui in Gœtzii locum Cæsareis copiis imperabat, falso nuntio de Vinariensis adventu territus Villingam se trepidus receperat: & Horstius eodem tempore infecta re è Lotharingia ne dimidiam quidem suorum partem cis Rhenum reduxerat. Ut è Cæsareo exercitu vix millia sex superessent, viribus plane attritis; quæ per Sueviam, & ad Rhenum in hiberna distribuebantur. Jam igitur in Brisacum se dedit.
proclivi erat Duci Brisacum vi expugnare; id quod & miles avide exposcebat. Sed verebatur Dux, ne in cædes ac libidines effusus, miles ignem oppido injiceret, quod integrum servari ipsius intererat. Et jam tandem Reinacherus fame subi- 3. Dec.
gente super deditione pacisci incipit, quæ paulo post in has leges convenit. Permissum Reinacherocum tribunis Eschoro & Witzio, cæterisque præfectis & gregariis famulisque honesto ac militari modo partim terra, partim flumine Rheno Stolhoviam usque discedere, abductis simul duabus machinis globos octolibros ejaculantibus cum necessario adparatu. Captivi utrinque permutentur, exceptis transfugis. Reinacherus omnes machinas, paratumque bellicum bona fide indicaret, nec quid curriculorum, igniumque tectorum in oppido relinqueret; præfecto quoque Landserenę imperaret, ut eam arcem statim Duci tradat. Austriacorum ministrorum aliqui statim quo vellent discederent; cæteris post duos menses cum suis abire indultum, ut tamen omnia ad Aulicum, ærariumque spectantia acta extradant; ad quę exhibenda Reinacherus quoque adstringebatur, nisi quod tunc auferre secum liceret rationes structurarum militarium, & frumentariæ rei se profecto habiturum. Cives & incolę sacris suis hucusque receptis relinquerentur, intactis quoque templis & cœnobiis: integrum tamen esset Sacerdotibus & Monachis, si ultro velint, discedere. Cum illis, qui intra oppidum refugiant, ex æquo & bono transigendum. Omnia Austriacorum bona, & quæ à vicinis huc illata sint, ad militem discedentem, aut cives non spectantia Duci ex asse traderentur. Additum, si à milite quopiam privato ausu in has deditionis leges admissum quidquam fuerit circa res summa pacti capita non spectantes solum delinquentem luiturum, solo, in cæteros, & inviolato pacto. In eodem tamen pacto Dux neque Sueciæ, neque Galliæ aut Fœderis Evange-

1638. lici mentionem fecerat; sed omnia suo duntaxat nomine concluserat. Idque eo altius penetrabat, quod cum Galli antea ipsi Alsatiam concessissent, & hic ad eandem etiam Brisacum velut Alsatiæ partem petiisset, id Galli denegassent. Qui & illud notaverant, quod Dux tam solicite omnes chartas ad urbem & provinciam pertinentes sibi tradi cavisset, velut certus de possessione. Excessere oppido quingenti gregarii, præter ductores; sed gregarii plerique Reinachero deserto, ultro sub Ducis signa se conferebant. Qui graviter istum increpabat, quod ita barbare captivos habuisset, quos rabiosa fames in se mutuo dentes vertere subegerat. Et sane Reinacherus, paulo ante quam obsideretur, frumentum vetus vendiderat, spe novum coëmendi, cujus facultas mox ei interclusa fuerat. Et illud ipsum vetus frumentum magnam partem ad Vinariensem pervenerat, qui agrestium specie suos milites ad emendum subornaverat. Quam culpam incredibili post pertinacia pensatum ibat. Nec eo secius Reinacherus ex pacto dimissus, quo tamen ipse non adeo sancte steterat, & Isaaco Volmaro Cancellario, qui contumeliosis antea dictis scriptisque Duci illuserat, cum in genua provolutus deprecaretur, venia data: cui tamen asperrimis verbis exprobrata fuit maledicentia, & quod interceptus D. Chemnitius tam dura custodia habitus foret, cujus liberationem se curaturum idem sanctissime pollicitus est, inani post fide. In oppido magna vis machinarum & paratus bellici inventa, sed hautquidquam id auri & argenti, quod quidam ad invidiam Duci apud Gallos conflandam publicaverant. Sed nec ea munitionum firmitas, uti opinio fuerat, deprehendebatur. Unde Duci nova ibi opera designantur, annonæque vis congeritur, velut in posterum promtuarium belli heic futurum esset. Exercitus post undecim mensium labores, ac tot prælia sex millibus peditum auctior, quam initio expeditionis fuerat, per Burgundiæ Comitatum hiberna sumit montibus Helvetiæ vicinis, qui

30. Dec. belli incommodis adhuc intacti fuerant. In itinere Landscrona, munitissima supra Basileam arx deditur, cum præfecto leges deditionis Brisacensis ostensæ fuissent, quibus Reinacherus eam quoque arcem in Ducis manus consignaturum se receperat; licet idem occultis notis ut imperium suum ne curaret, præfectum monuisset. Atque hæc isto anno armis gesta.

Tractatus Gallo-Britannici præcipua capita.

§. 58. Inter hosce bellantium labores ea togatos cura exercebat, ut bello subsidia, aut honestum exitum struerent. Ad quem finem spectabat fœdus, quod superiore anno Gallos inter & Anglos Lutetiæ delineatum, sed paulo serius in Sueciam transmissum erat. Ejus exordio uterque Rex profitebatur, sibi nihil aliud propositum, quam sibi suisque sociis tutam pacem firmare, suaque tueri, utque per Austriacos oppressi, & præcipue Palatina Domus in sua restituantur: cui tamen tractatui tunc demum ratihabitio accedere debeat, quando Sueciæ Regina, & Belgæ Fœderati in eundem consensissent. Quibus ambagibus uterque destinata sua secreta involvere, ac gratiam promoti boni publici captare conabatur; ut tamen speciosum prætextum conventa eludendi sibi reservaret. Capita tractatus præcipua huc redibant. Anglus Austriacis eorumque sociis nihil auxilii ferat; Gallo permittat sex militum millia per Britanniam conducere; classem triginta navium bellicarum instruat custodiendis utriusque Regni portibus & litoribus, neve mari miles paratusque bellicus ad communes hostes perferatur; Gallus absque Angli consensu de pace aut induciis cum Austriacis non tractet, nec pacem includat, nisi restituta Domo Palatina; vicissim Anglus nihil in fraudem hujus tractatus paciscatur. Ad hoc fœdus invitabuntur Sueciæ Regina, & Hollandi. Horum omnium Legati Hamburgi congrediantur, ac de suis prætensionibus, & capitibus futuræ pacis quæ omnibus votis respondet, inter se conveniant. Quæ omnibus placuerunt, certum intra tempus Regi Hispaniæ, Hungariæque, ac Bavaro denuntientur, ut ipsorum postulatis satisfaciant. Si Palatinatum ultro restituant, Bavarus Electoralem dignitatem, dum vivit, retineant. Sin recusaverint, uterque Regem in Austriacos bellum gerat, quoad scopus iste obtineatur, ac Anglus triginta naves bellicas instruat, impediendæ communicationi inter Hispaniam & Flandriam. De pace aut induciis non nisi communi consensu agatur. Munitiora capita recensere nihil attinet. 1638.

Secreta intentio circa hunc tractatum Gallorum.

§. 59. Cæterum qui penitus secretis singulorum machinationes, ac peculiares utilitates perspectas habebant, parum aut nihil sibi de isthoc tractatu pollicebantur. Nam Galli quidem id maxime spectabant, ut hoc obtentu Anglos retinerent, ne in Austriacorum partes transirent. Ac revera non optabant, Anglos serio in bellum descendere, sed ut neque boni quid, nec mali facerent. Unde & Avauxius Suecis suadebat, ne ullo modo ad restituendum Palatinum citra exceptionem se obligarent; quod ipse nulla ratione fieri posse judicabat. Nam si Angli, una cum Hollandis & Transsylvano, in bellum adversus Austriacos prorumperent, id quidem utile fore premendis horum viribus, sed inde Romanis sacris periculum imminere. Angli autem id agebant, ut Suecos bello implicitos tenerent, ac ipsi nihil ad rem conferrent: eoque semper Suecis sua pericula ob oculos ponebant, propriorum obliti. Cæterum nec lubido erat bellum sumendi, nec rationes ipsorum id ferebant. Sed potius cupiebant tam pacis tractatibus, quam consilia belli moderari, & omnia ad firmitatem sui status dirigere, adeoque progressus Gallorum & Hollandorum temperare, ac arbitria rerum Germaniæ sibi vindicare. Iidem quoque Gallis, & Hollandis parum fidebant, ac hosce non æqua animo laturos judicabant, si ipsi pedem in Flandria figerent. Quin minabantur, si à se oblata repudientur, Hispanorum se amicitiæ accessuros. Et eodem tempore, quo Hamburgi de fœdere tractabatur, Bruxellis cum Hispanis agebant, sit ut jactatione fœderis Gallicani Hispanos terrore ad æquiores circa Palatinum negotium conditiones compellere velle viderentur; spe quoque inde concepta, quod Franckendaliæ & vicinis oppidis Reformata religio relicta foret; & quia durante Gallorum & Hollandorum societate, quæ isthoc Europæ statu necessaria erat, non possent non Austriaci & Hispani Anglorum amicitiam affectare. Quin in sinu gaudebant Angli, Arausionensi eo anno in Brabantia, Gallis ad Fanum D. Audomari arma improspere cessisse; quod per rationes Regni sui viderentur obligati aperte in Hispanorum partes transire, si isti magnos eo anno in Belgica progressus fecissent. Sed & (si talia dignum est heic memorari,) refrigerabat tunc amicitiam Gallorum & Anglorum res non magna per se se, nisi omnia tanti essent, quanti æstimantur. Apud Reginam Angliæ neque Legatorum uxoribus, neque Principibus fœminis considere mos est, contra quam apud Galliæ Reginam. Cheureusia tamen ab itinere statim Reginam Angliæ accedens velut ab itinere lassa considere jussa est. Dissimulatum id forte in alia foret; sed in hac fœmina è Gallia exulante multum

Anglorum;

1638. tum displicuit Legato Gallico, qui uxori suæ jus considendi à Regina poposcit. Neque enim æquum Legati uxorem minore esse honore, quam Cheureusiam. Regina huic semel id datum dixit ob lassitudinem ex itinere, nec repetitum postea; neque adduci se posse, ut veterem Angliæ morem immutet. Id in Galliam perscriptum ei aulæ non satisfaciebat; eoque cum Legati ordinarii uxor ad salutandum Reginam iraret, obviam ei missus est, qui diceret, eam Reginæ non assessuram. Quæ inania licet animos asperabant. Sed & pellucebat Anglorum animus erga Suecos ex eo, quod Legatus Anglicus Hamburgi diceret: Suecis utique soli quid in Pomerania retinendum, ne gloria per Gustavum Regem parta iterum evanescat, si post rupes suas se iterum occultarent. Hæc initio ad invidiam declinandam in perpetuum eandem petendam, sed ad quadraginta & quinquaginta annos hypothecæ in vicem. Querebantur etiam Angli, Suecos ideo ab isto fœdere abhorrere, quod Lutheranę religioni, non etiam Reformatæ per pacem cautum velint. Qui & una cum Gallis in adversis tunc Suecorum rebus id gaudebant, quod pacis non modo bonæ, sed & tolerabilis conditiones istis in longum tempus perisse existimarent. Hollandis denique hautquidquam animus erat, ob incertum aut lubricum cum Anglia fœdus neutralitatem cum Cæsare infringere; quorum opera etiam factum credebatur, ne Gallia postulantibus id Suecis Cæsari bellum indiceret. Quin & inter ipsos, Anglosque indies magis gliscebant odiorum semina, sub represaliarum specie his illorum naves complures in Oceano intercipientibus.

& Hollandorum.

Rectorum Sueciæ judicium.

§. 60. Ast Sueciæ Rectores tractatum illum pro inani ludibrio habebant. Equidem speciosus erat, qui jactabatur, fœderis finis; statum Europæ in justo æquilibrio tenere ac dominatum Austriacorum prohibere, neque permittere, ut horum consilia ad aliorum ruinam, & præsertim oppressorum in Germania Ordinum præponderarent. Ad quem finem concepta capita nonnihil quidem facere poterant, sed quod ad summam rerum exigui foret momenti. Cum enim omnium æque interesset, Austriacam potentiam temperari, Sueci tamen totam prope molem sustinuerant, dum alii velut otiosi spectatores desident; quod deinceps continuare præter rationem, & supra vires Sueciæ erat. Præsertim cum hæc minus quam aliæ regiones invasionibus Cæsareis pateret, ac facillime bello se subducere posset, si amicorum commoda deserere placeret. Accedebat, quod illud fœdus fere accommodatum esset adsitum Galliæ atque Angliæ, quo respectu Sueciam plane non tangebat. Nec talibus mediis, quæ ibi proponebantur, Germanicum bellum geri poterat, neque restitutio oppressorum, & præcipue Palatini obtineri. Erant quoque suspecta Suecis illa verba, queis ambo Reges initio tractatuum sanctissime testabantur, neutri propositum esse aliud, quam propria tueri imperia, velut hoc modo Suecis prætensionem expensarum nomine præscindere, & adeo Pomeranię adipiscendæ spem adimere vellent.

Negotiatio super fœdere Anglicano.

§. 61. Quanquam igitur Sueciæ Rectores de isthoc negotio nihil sperarent, hautquidquam tamen tractatio super eodem repudianda videbatur, declinandæ offensæ, & quia ad famam favoremque id facturum erat; contra si negotium exitu careret, invidia in alios devolvenda. Quo fine Salvio mandata Hamburgum mittuntur, ut super eo fœdere tractatus suscipiat; ac præcipue ut articulos Parisiis delineatos, ad Sueciæ conditionem aptari curet, ac ut proportio inter commoda & onera sociorum observetur. Cum ministri Anglici Henricus de Wyck, & Josephus Averius fiduciarias Salvii literas sufficientes judicassent, proponebant, ut ipse & Avauxius absque Hollandorum ministris tractatus secum susciperent. Id quod Avauxius abnuebat; frigide hoc de negotio locutus, velut id parum sibi cordi foret. Unde Anglici ministri cum solo Salvio tractare cupiebant: id quod hic repudiandum non judicabat; quod Sueciæ cum Gallia & cum Hollandia peculiares tractatus forent. Enimvero ostendebat, media in designatione Parisina proposita scopo non sufficere; & si serio ab Anglis res agatur, alia consilia esse capessenda. Ast Angli excusabant, nihil aliud sibi in mandatis datum, quam quod Parisinis articulis contineretur. Qui cum Gallos quoque Hollandosque spectarent, frustra Salvius cum Anglis solis agi censebat. Eoque ab Anglicis postulalabat, ut Hollandos incitarent ad Legatos ocyus Hamburgum mittendos. Adpellebat post Hamburgi ab Angliæ Rege missus Thomas Rowius Legatus. Aderat quoque Hollandorum in Dania Residens Crocovius; sed qui neque solidi quid in mandatis videbatur habere, neque tale quid ab Anglo expectare. Ac iste quidem una cum Avauxio tempus tantum extractum ibat. Contra Anglus rem cito confici urgebat, non obscure jactans, nisi negotium heic succedat, aliam sibi consiliorum viam esse ineundam. Idem Gluestadium profectus Regem Daniæ ad commune fœdus invitabat. Sed qui negabat in partes à se descendi posse, mediatoris munus obeunte. Proponebat inde Rowius apud Salvium de fœdere ad designationem Parisiensem ineundo; rem tardam & exigui momenti. Nam nolebant Angli pacem cum Cæsare & Hispano abrumpere, nisi hoc tractatu absoluto, & omnium utilitatibus expensis, pacisque legibus inter ipsos communi consensu probatis. Inde legationes ad Cæsarem, Hispanumque, & Bavarum mittendæ erant. Quibus ambagibus minimum integer annus elabebatur. Interea Suecis Gallisque negotium pacis plane suspendendum, nec pax concludenda, nisi Palatino Electore restituto. Et tandem in bellum prorumpens Anglia nil præter triginta naves in Oceano instruere volebat, ut sub communi fœderis vocabulo res suas firmaret, ac cives suos ditaret, exiguo causæ Protestantium emolumento. Et quanquam fortasse litora Galliæ tegerent; nil tamen inde Suecorum arma levabantur. Id quod Anglici Legati abnuere non poterant. Sed & pecuniarii subsidii ab Anglia obtinendi exigua spes erat, quod Rex volens licet, id præstare non posse videretur, Parlamento discors, per quod nova imponere tributa non licebat. Igitur Avauxius & Salvius è compacto verborum humanitate Anglicos demulcere conabantur, saltem ne nocerent, aut hostile fœdus induerent; qui præcipuus ex hoc negotio fructus sperabatur. Porro in fœderis hujus tractatione ita inter Legatos conveneRat, ut per vices se mutuo inviserent, sic ut communi loco, congressuque opus non esset, vitandæ collisioni. Quanquam Angli Gallis non parum cedebant, non solum in exordio tractatus Parisiensis, sed & quod Anglicus Legatus apud Suecicum, Hollandicumque ministrum; ipsumque Avauxium sermone Gallico uteretur. Porro in ipsa circa fœdus disceptatione Salvius postulabat, ut Angli bellum Austriacis ac Hispano denuntiarent, idque vel suis auspiciis gererent, vel Suecis subsidia, quæ alicujus momenti forent, suppeditarent. Angli contra istos ad perpetuam belli continuationem obstringere volebant; quoad Palatina Domus plane foret restituta. Iidem belli indictionem in longum extrahebant ob legationem prius ad Cæsarem

1638.

1. Jun.

21. Jun.

1638. Hispanumque mittendam; & quia viginti amplius milliones pecuniæ Anglicanæ in ditionibus Hispanicis hærerent, quæ non ita repente revocari inde posset. Subsidii quid non abnuituri videbantur, sed exiguum, non ultra ducenties mille unciales annuos; summam nullo modo comparandam cum eo, quod ipsi vicissim exigebant. Addebatur, Regem plura in Electorem Palatinum, nepotem suum collaturum, quod & ipsum in causam communem cederet. Enimvero Suecos ad gerendum se bellum obstringere, quoad Palatinus foret restitutus, arduum erat, præsertim quod Electoralem dignitatem spectabat, quamdiu Bavarus ejusque filius viveret, cui Gallus quoque favebat. Igitur æquum erat, tanto oneri apud Anglos parem respondere obligationem; & iniquum pro tantilla summa, & eo, quod Rex Palatino præstiturus erat, eousque obstringi. Tota in tractatione Anglicus Legatus lubricum valde & inconstantem se gerebat; ad postremum tamen magnum ardorem rei conficiendæ ostendebat, propositis, quæ propius ad scopum accedere videbantur; de quibus tamen nihil se in mandatis habere fatebatur, sed quæ ad Regem relaturus sit non dubitans, quin iste eadem sit adprobaturus. Difficillimum in toto negotio erat restitutio Palatini, de qua cum Rowius innuisset; modo regio restituatur, circa dignitatem temperamentum aliquod inveniri posse; Salvius proponebat; Succos circa istam connixuros quantum possint: contra Angli se obstringerent ad certa subsidia usque ad finem tractatuum pacis, & his incassum cedentibus, ad bellum sine subsidiis. Nam & jam ante ex Gallico fœdere Sueci ad bellum continuandum tenebantur; nec inutile videbatur, Angliam Sueciæ in tractatu pacis junctam partem odii ab hoste in se derivare. Sed quod frigidius ista exciperentur, causa erat, quia Curtius Legatus Cæsareus obtulerat, se cum Rowio separatim de causa Palatina acturum. Quanquam autem hic profiteretur, se Curtio parum fidei adhibere, nisi facultatem agendi à Cæsare concessam ostenderit; ac sibi rem prius in Angliam referendam: deprehendebatur tamen, tam Rowium quam Rustorfium Palatinum ministrum apud Curtium circa id negotium satagere. Quin & iste minas non obscure jaciebat, nec invidiam in Gallos dissimulabat. Nec dubitabat Suecos palam monere; non esse quod Gallis nimium confidant, à quibus non amplius quid subsidii expectandum sit, quam quoad Richelius viveret Avauxius contra nil fere aliud agebat, quam ut Anglicanos tractatus in sinu videret. Hactenus tamen negotium Salvio commendabat, ut quoque modo Anglos Conciliatos teneret, ne in alteram partem transirent. Cracovius quoque ex Hollandia nihil certi attulerat, nec pleniora mandata expectabat, & Anglicanos tractatus inanes ducebat. Quin palam profitebatur, Hollandos neutralitatem cum Cæsare non exulturos, ni Anglus palam bellum sumeret; id quod huncce facturum non rebatur. Nam si Anglus ad nihil certi se obstringeret, consultum non esse manifesta sibi incommoda conciliatum ire & neutralitatis emolumenta abjicere. Universi autem judicabant, ab Anglis serio rem non agi, & nil aliud quam famam ab ipsis captari, velut magni quid ad causam communem collaturis, culpa negotii infecti post in alias derivata. Neque vero iis, quæ Rowius proponebat, solidi quid suberat. Ac Palatini, ipsaque Bohemiæ Regina parum spei in Anglicano auxilio reponebant: & si quid præter spem eveniret, in lucro habendum censebant. Lutetiæ quoque Leicestrius Comes Legatus Anglicus Hugoni Grotio cum ob cognationem Palatinum ab Anglo præ cæteris juvandum dixisset, reposuerat: ad eam normam Principes consilia 1638. sua non exigere solere. Unde & Angli Lotharingi restitutionem, quam Palatini longe potiorem habebant, quo istum æmulum Gallis ad latus adponerent; quippe cum arctum inter Anglum ac Lotharingum fœdus esset, quo inter alia continebatur, ut Anglia ad obtinendam Palatini restitutionem in præjudicium Ducis nihil consentiret; nec ullos tractatus cum aliquo concluderet, nisi plena ejusdem Ducis restitutio exprimeretur. Cum mense Novembri. ita aliquot menses nihil agendo elapsi essent, Salvius alia capita fœderis Rowio proponebat: Ut Anglus instantibus pacis tractatibus adesset, ac commoda sua observaret. Sed si isti tractatus ante Kalendas Martias anni sequentis non inciperent, aut si re infecta abrumperentur, Rex statim Austriacis bellum indiceret, idque terra ac mari juncto cum Suecis Gallisque consilio gereret, cumque his eosdem amicos ac hostes haberet. Interea quoad de tractatuum eventu constaret, Anglus Suecis menstrua subsidia daret, quanta Jacobus Rex quondam Dano dederat. Sed si bellum ipse gereret, ad minorem summam teneretur. Vicissim Suecos pari cum Gallis Anglisque studio ad restitutionem Palatini incubituros. Enimvero istas conditiones repudiabat Rowius velut iniquas, & ad eas nihil responsi reponere dignabatur. Addebat, in Sueciam scripturum, num ea quoque Reginæ mens foret. Nam si & hæc ita sentiret, sibi necessitatem imponi statim tractatus abrumpendi. Spargebat insuper aculeata verba de mercenaria amicitia; quæ à Salvio non segniter retundebantur. Et plane eversum foret hoc negotium, ni Rustorfius medium se obtulisset; qui alias conditiones proponebat, à Salvii quidem designatione longe differentes, sed super quibus tamen utrinque remittendo aut addendo conveniri tandem posse videbatur. Sed Rowius nihil se horum in mandatis habere excusabat; ad Regem se relaturum. Ita jam id fere inter Salvium & Rowium certabatur, uter alteri culpam irriti fœderis impingere posset.

§. 62. Cum igitur id negotium tarde procederet, Palatini Electoris propositio. Rustorfius Electoris Palatini nomine peculiaris cum Suecia fœderis certa capita proponebat, quorum summa hæc erat: Elector Palatinus quatuor millia peditum, quingentos equites Suecorum in Westphalia copiis jungat, ipsi juxta ac Reginæ juramento obstringendos: tum tormentorum, paratusque bellici præbeat, quantum possit. Vicissim omnes Suecorum copiæ in Westphalia & ad Visurgim cum oppidorum præsidiis, Electoris quoque sacramento obstringantur. In eum exercitum Elector summum obtineat imperium, Suecis proximum ab hoc ducem Legatumque ibi habere liceat. De omnibus bello partis pari jure à Regina & Electore simul disponatur, nulla prærogativa Sueciæ reservata, prorsus uti duo Principes dignatione & opibus pares florentibus ambo rebus pacisci solent. Super his conditionibus tractare abnuebat Salvius, ac id tantum reponebat: quia Elector totus ab auxilio Anglicano dependeat, cum ipso nihil, nisi Anglia juncta, agi posse. Et sane ista capita Rectoribus Sueciæ plane à ratione aliena videbantur; ac nisi Anglorum consilia nota fuissent, contumeliæ loco accipiebatur; Suecis victoria arma gestantibus talia proponi à Principe terris suis exuta, & qui amplius quod perderet non habebat. Non tamen abrupto negotio Anglos, & si qui alii Palatino faverent, protelare placebat, sed tractatus alere, famamque moderationis captare. De cætero Elector Palatinus cum Hamburgi esset, neque Salvium aut Avauxium invisebat, neque eorum accessum admittebat, quod ipsius ministri

1638. ministri dubitarent, quousque Electori istis obviam ire, & num iisdem priorem locum in propria domo concedere decorum foret. Idem Regi Galliæ non nisi titulum *Regiæ dignitatis* more Germanico, non *Majestatis* tribuerat. Unde & literæ ejus in Gallia non recipiebantur: cum tamen Bavarus, & Brandeburgicus *Majestatis* titulo Gallum honorare non abnuerent: & ipse Palatinus ex Anglia scribens eundem adhibuisset; Saxoni quoque, non nisi *Regiæ dignitatis* vocabulum Gallo adscribenti suæ literę remissæ forent. Eam dignitatis tuendæ solicitudinem, quę plerisque per adversam fortunam intempestiva videbatur, Angli inculcasse credebantur. Porro ex Anglia quid obtinendi spes inde quoque non parum minuebat, quod tumultus per Scotiam invalescerent. Quorum causa & Alexander Leslæus à Suecis ad aliquod tempus dimitti petebat, quo patriæ suæ succurrere posset, uti ipse ferebat. Quanquam & alia causa suberat, quod cum Rectoribus Sueciæ expedire videretur, quicquid erat in Germania copiarum unius summo imperio subdi, vitandæ è ducum paritate æmulationi, Leslæus Banerio velut juniori subesse dedignaretur. Unde volentibus istis erat Leslæi discessus, quod per ipsum de rebus Westphalicis pro lubitu disponere non possent. Quanquam autem Angliæ Rex Suecis parum æquus habebatur, dubitabant tamen initio Rectores Suecię istum dimittere, ne seditiones Scoticas fovere viderentur. Tandem tamen minus suspectum aut reprehensioni obnoxium videbatur plane cum sacramento Sueciæ exsolvere. Cui & petenti aliquid armorum præmii titulo datum est.

De particularis pacis tractatu mediantibus Lauenburgicis.
8. Jan.

§. 63. Majore in speciem studio circa pacem satagebatur, quam inter Cæsarem Suecosque seorsim ut conciliarent, Lauenburgici Duces sedulo operam dabant. His Cæsar Polonii scripto declaraverat, à se Curtium Comitem ad pacis tractatus Commissarium constitui, quos Hamburgi, Lubecæ aut Luneburgi mediatoribus Ducibus suscipi placeat. Quorum & Consiliario Mithobio Cæsar prædia à Gustavo quondam Rege donata confirmaverat. Hac cum declaratione Julius Henricus & Franciscus Carolus Duces Saxoniam versus pro-
16. Febr. perant, ac cum de fœdere Gallico intellexissent, ad Salvium ex itinere scribunt; ne novis difficultatibus negotium pacis involvi permittat, nec à Cæsare rem non serio agi à Gallis persuaderi sibi patiatur; sed ad ipsorum adventum rem integram
23. Febr. retineat. Cum tamen Hamburgum pervenissent, jam fœdus Gallicanum confectum erat; super quo isti magnum animi dolorem testabantur jactantes; se effecturos fuisse, ut Salvius statim cum Curtio & Soldnero Lubecæ, Hamburgi, aut Luneburgi congrederetur. Adesse literas tuti itineris, & fiduciarias cum titulo *Serenissimæ* Reginæ. De felici exitu dubitandum non esse. Cæsarem universos Ordines in gratiam publico edicto recepturum ante tractatus favori captando, & ne istud ipsi invito extortum videatur; neve Protestantes eo nomine Suecis obstringantur. In causa Palatina id temperamenti inventum, ut post obitum Ducis Bavariæ dignitas Electoralis inter Wilhelminam & Rudolfinam lineam alternis geratur. Militibus à Cæsare satisfaciendum. Pomeraniam pecunia à Suecis redimendam, quam si Hispani non suppeditent, Daniæ Rex sit exhibiturus; id quod hic per Penzium Comitem Cæsari obtulerit. Sed si acriter Sueci contendant, Cæsarem tandem Pomeraniam Citeriorem cum Rugia concessurum. Eundem tamen non nisi seorsim cum Suecis tractare velle. Addebant, Cæsarem pacem à Suecis quovis pretio redimendam ducere, ut eo commodius Gallos ulcisci queat. Hisce ostendebat Sal-

Lauenburgici multa de studio pacis in Cæsarem jactant.

vius: post elapsum biennium, & tot neglectas pacis occasiones creditum fuisse, pacem Cæsari haut cordi esse; unde necessitatem incubuisse Gallicum fœdus concludendi. Addebat tamen; à se effectum, ut Reginæ adhuc res integra sit; & omnia ab ipsius ratihabitione pendere. Scilicet quia non inutile judicabat Ducibus persuaderi, velut Regina fœdus ratihabitura non esset; isque rumor Viennæ, & apud exercitus Cæsareos dideretur, ut consilia & paratus belli eo languidius procederent. Addebat tamen, fœdere ratihabito cum utraque Corona junctim tractandum, cum Suecis Hamburgi aut Lubecæ, cum Gallis Coloniæ. Ita operam Ducum suo, utique effectu potituram. 1638.

9. Mart. §. 64. Venit inde Hamburgum Joannes Soldnerus cum fiduciariis literis ad Duces; quem mox Ferdinandus Curtius Comes insequitur. Hi non parum fidei à Lauenburgicis jactatis detrahebant; dum expresse declarant; Cæsarem isthoc congressu à Brandeburgico cœptos & aliquo usque progressos tractatus abrumpere nolle; ac Daniæ Regem mediatoris munus simul subiturum. Addito, Cæsarem Hamburgi neque de præparamentis tractatus, neque de reipsa acturum. Postulabant inde literas tuti commeatus à Regina Sueciæ datas introspicere. Enimvero uti Lauenburgici ægre ferebant, Daniæ Regis mentionem fieri velut præcursorum ipsius vicem obituri; ita Salvius suspicabatur sub hoc negotio nihil aliud quæri, quam ut sensa ipsius elicerentur, ea alio tractatu, sicut Pirnæ & Pragæ factum, refingerentur. Quare autem Hamburgicum ipso agere nollent, in promtu causa erat, quod omnem accessum ad tractatus Gallis, Anglis, Hollandis, aut Germaniæ Ordinibus præcludere vellent. Igitur quia per fœdus Gallicum separatim tractare non licebat, iste ad communes tractatus rem rejicit; addito, si serio res agatur, literas tuti itineris ita esse formandas, ut Suecis Hamburgi aut Lubecæ, Gallis Coloniæ caveatur. Ast Cæsarei respuebant ejusmodi tractatum, qui ullo modo Coloniensi connecteretur; nec aliam Cæsaris mentem esse. Coloniæ negotium tarde processurum, & Cæsarem tædio morarum, quas Galli nectant, Legatos suos inde avocaturum. Quod si non prius heic tractandi initium Sueci velint facere, quam Coloniæ, sat adparere pacem ipsis cordi non esse. Postulabant igitur à Ducibus, ut si Salvius facultatem haberet seorsim tractandi, nullo respectu ad Coloniensem negotiationem habito, de die congressus cum ipso loquerentur, quo initium negotio fieret. Isthoc cum è Salvio Duces quærerent, is declinabundus respondebat; expectandum sibi, quoad constaret, num Regina pacta fœderi adjecta rata habuerit. Confirmabat tamen, etiam ratihabitione facta Gallos statim atque tractatus Suecici Lubecæ cœperint, ad tractatus Coloniæ ordiendos teneri; quod fœdere diserte cautum sit, nulla honesta media pacis obtinendæ repudianda esse. Nec eo secius Cæsarei Legati Lauenburgicos, & hi Salvium urgebant, ut hic ocyus Lubecæ cum ipsis congrederetur; confirmantes initio statim Reginæ ac militibus ex voto satisfaciendum; nec circa amnestiam difficultatem fore, præsertim quia jam plerique Ordinum cum Cæsare transegerint. Quin Curtius jam Lubecæ domum conduxerat, ac propediem eo se migraturum simulabat. Ac persuaserant sibi Lauenburgici & alii, Cæsarem serio pacem cupere. Enimvero quia antea, cum Suecis adhuc res integra foret, nemo à Cæsare Legatus comparuerat: & nunc demum, cum nossent manus istis ligatas, tractatus crepare inciperent, Sueci judicabant, à Cæsare id quæri, ut Sueciæ à Gallia avulsæ illuderet, tunc armis suis justitiæ opi-

Legati Cæsarei diversum credendi occasionem præbent.

1638. nionem circumponeret, ac sibi favorem quæsitæ pacis, Suecis odium continuati belli conciliaret; & hoc ipso Ordines Saxoniç sibi adjunctos, Danumque mediatorem in Suecos concitaret.

Lauenburgici peculiarem pacem suadent.

65. Conabantur tamen Lauenburgici Salvium omnibus modis ad secretos cum Cæsare tractatus inducere. Moræ causas penes Cæsarem pacis semper cupidum, aut penes primarios ejus ministros haut fuisse, sed penes eos, qui hactenus pacis mediatores se tulerint. Longe lautiores nunc conditiones obtineri posse quam si multos adhuc annos bellum geratur, aut junctim cum Gallis, Danove sequestre tractetur. Gallos in gyrum rationis redigi non posse, quamdiu à Suecis fulciantur. Eorum prætensiones pacem diu extracturas, & Sueciæ emolumenta circumscripturas. Igitur Regina honorem amplectatur per se confectæ honestæ pacis, & Austriacæ amicitiæ se dedat inter Imperii membra transscripta. Nec esse quod Gallicum fœdus moretur. Nam uti Curtius confirmet, Gallos quoque secreto cum Cæsare tractare; sed Cæsarem cum Suecis pacem malle, ut Gallos ulcisci queat. Si tamen aliter res non ferat, Cæsarem Gallo circa Lotharingiam gratificaturum, sicut Suecis circa Pomeraniam constituerat. Nec dubium esse, quin Galli oblatis, quas desiderent, conditionibus exiguam fœderis rationem sint habituri. Quo facto quid satisfactionis Sueciæ expectandum sit, in aprico esse. Nec Dani mediationem morandam, quç in fraudem Sueciæ suscepta sit, ac ne quid illa terrarum in Germania retineat. Qui & nuper Landgravio Joanni Glucstadii dixerat: ridiculum esse, Suecos post vastatam totam Germaniam adhuc satisfactionem exigere. Et proponebant Lauenburgici medium Dani operam eludendi; si ipsius mediatio admittatur non ut Regis Daniæ, sed ut Ducis Holsatiæ. Eo casu se ipsi litem super priori loco moturos, utpote quorum familia longe ante Holsaticam Ducali dignatione præfulserit. Gemina hisce Dux Meclenburgicus per literas, & misso ministro ingerebat. Nec Salvio ista displicebant, qui judicabat, quæ terræ præmii loco in Germania Suecis volente Cæsare darentur, facilius teneri posse, quam si per conjunctionem cum Gallia velut extortæ viderentur. Enimvero mandatis Reginæ parendum erat, & omnia ad communes tractatus remittenda; addito, si pax Cæsari cordi esset, eam non minus cum Gallis quam Suecis conclusum iri. Id si abnueret, nil aliud ipsum agere, quam ut Suecis exarmatis Galliam ulciscatur, inde armis retentis, Imperium servitio premat, suæque Domus dominatum stabiliat. Per Cæsaris tergiversationes Reginam ad fœdus Gallicum compulsam: sed cupidinem pacis usque adeo non exuisse, ut speret hac via Germaniæ eandem tanto tutiorem conciliatum iri. Igitur seposita peculiari pace ad communem constituendam animum adplicandum. Hæc quidem palam Lauenburgico reponebantur, re prius cum Avauxio communicata; quod declinandæ suspicioni facere jussus erat. Secreto tamen illis confirmabat: se pro virili separatos tractatus procuraturum, si norit Cæsarem serio eos cupere, ac si indicare sibi velit, quid utique circa capita illa nondum decisa facere constituerit. Unde à Meclenburgico quoque petebat, ut super postrema delineatione, inter Oxenstiernam & Saxonicos quondam agitata, cum Curtio sermones conferret, ac reliqua ibi capita concinnare tentaret. Quæ eo fine faciebat, ut mentem Cæsaris penitissime expiscaretur.

Salvius Cæsaris mentem expiscari conatur.

Communium tractatuum difficultates.

§. 66. Exinde novam spem Lauenburgici concipiunt, ac denuo peculiares tractatus persuadere conantur, offensis communium tractatuum molestiis Mediatoribus utrinque Legatos habendos; interventuros ibi Anglos, Hollandos, Danum, plerosque Imperii Ordines, singulos circa emolumenta solicitos, longi rem temporis. Interim faciem belli mutari posse, & prout in hanc aut illam partem fortuna inclinet, novas paci remoras fore. Coloniam & Lubecam longo intervallo dissitas. Sæpe circa unum aut alterum vocabulum tractatus posse hærere, quoad hinc inde, aut ipsam in Galliam Sueciamque res referatur. Aliquot capita utrinque communia fore, de quibus antequam Regna fœderata inter se conveniant, multum temporis elapsurum; his placita fortasse cæteris non arrisura. Quod si forte cladis quid Sueci accipiant, Cæsareos fortunam persecuturos, abdicatis tractatibus, quibus & alias volupe sit. Protestantium terris vastitatem inferri. Ut igitur negotium eo tectius procederet, proponebant, ut Salvius cum Curtio non congrederetur; sed se inter utrumque commeaturos, & leges pacis adornaturos. Ad quç Salvius: Difficultates communium tractatuum non esse exiguas, minores tamen, quam jactentur. Si patriæ ipsos cura tangat, facile agnituros, non expedire Protestantibus à Suecis se paratam pacem iniri, & hoc modo Cæsari ansam præberi non solum Galliam premendi, sed & Germaniæ Ordines præcipue Protestantes sub jugo detinendi. Nosse insuper cupiebat, num Cæsar Suecis plus per peculiares tractatus, quam communes concessurus sit. Ubi Mithobius referebat: Curtium verbis, non scripto, declarasse; Cæsarem salva existimatione non posse Pomeraniam statim amico adimere, hosti donare, ne pacem emisse videatur. Ut tamen oblique cum dignitate Cæsaris, & absque Succorum invidia eodem pertingatur, Suecis summam pecuniæ quantamcunque velint postulandam, ac partem Pomeraniæ pignoris loco capiendam ea lege, ut ni intra certum tempus pecunia exsolvatur, Sueci deinceps feudi nomine eam obtineant. Ubi tamen suspicio erat, Hispanos statim pecuniam illam repræsentaturos, hypotheca sibi retenta, & sic pedem ad Mare Balticum fixuros. Addebat, onus militibus satisfaciendi Cæsarem in Protestantes devoluturum. Ni Sueci tractatus maturent, paucos ex Ordinibus pace exclusis superfore, pro quibus opera sumi queat. Cum Hassis pacem confectam: Wurtenbergicum pro se transigere. Vinariensem, si velit, statim Cæsari amicum fore, cui terrarum nihil habenti Cæsar parum gratificari, sed qui exercitu succinctus Cæsari multum nocere queat. Super Palatinatu cum Anglo Bruxellis agi, nec Palatinum à Suecis magnopere sui restitutionem quærere. Inferiorem Palatinatum recuperari posse, si Hispanis summam pecuniæ solvere Angli velint. Dignitatem Electoralem ab omnibus Imperii Ordinibus ipsi abjudicatam. Cum tamen nuper Lauenburgici ostendissent, eandem à linea Wilhelmina & Rudolfina alternis gerendam. Ac repenitius expensa facile animadvertebatur, Cæsari animum non esse Palatinum, & Badensem restituere, nisi cogeretur. Cui & propositum erat Lotharingum non destituere, ac insuper Metim, Tullum, ac Virodunum Imperio vindicare.

A Cæsare Suecis oblata.

Lauenburgici denuo Viennam proficiscuntur.

§. 67. Paulo post cum Curtius ad Daniæ Regem Glucstadium profectus hunc invitasset, ut conciliandæ paci operam dare vellet, Lauenburgici ægre id ferebant, quod Cæsar ipsorum mediationem minoris, quam Dani videretur facere. Et aperte Curtium incusabant unice id meditari, quomodo tractatus abrumperet, & culpam protractæ & elusæ pacis in Suecos devolveret; Dano vicissim istorum conatus subsannante, velut quibus Cæsar ludibrii causa objecisset, circa quæ frustra satagerent. Unde Dux Julius Henricus, Curtio viæ à Dano

1638. Dano digresso, ad Cæsarem proficiscitur, de præparamentis pacis relaturus, simul Cæsari persuasurus, ut Curtio Collegam pacis cupidiorem adjungeret. Sed ejus frater Franciscus Carolus cum Mithobio paulum adhuc Hamburgi subsistebat, ut instrumentum conficeret circa ea, quę præparandis pacis tractatibus faciunt. Sed cum istud neque Curtius neque Salvius subscribere vellent, velut superfluum, & inanibus disceptationibus circa vocabula ansam præbiturum, instrumento omisso Salvium & Avauxium jubebat scripto concipere, quid circa literas salvi conductus desiderarent. Utriusque libello accepto Viennam & ipse contendit, cum spe istas literas expediendi. Ab eodem antequam discederet Curtius postulabat, ut quia ex disceptatione circa præparandos tractatus perspexerit, quantum difficultatis in ipso primario tractatu, præcipue circa Galliam occursurum sit, apud Cæsarem operam det, ut præter communia mandata Commissariis suis facultatem quoque concedat secreto & seorsim cum Suecis concludendi, neve rem ad Colonię tractatum deducat, aut saltem in speciem eundem adhibeat. Simul per eundem ex Salvio tecte quærebat, num Sueci seorsim sine ambagibus cum Cæsare transigere velint? Quo casu petebat, ut Salvius mandata ei fini ad se transmitti curet. Et cum hic reponeret, à Gallico fœdere discedi non posse, quamdiu Galli servarent quod promiserant; eoque omnia ad solennem & communem tractatam dirigenda: ipsi respondebatur; Cæsarem mille modis efficere posse, ut ipsi Galli fœdus violent; ac Suecis ultro occasionem suggesturum, ut honeste isto fœdere exsolvere se queant. Et sancte asseverabant Werdenhagius, & Mithobius, intra tres septimanas adpariturum, Suecos à Gallis deceptos. Id quod cum Salvius Avauxio narraret, is risu istam astutiam excipiebat, affirmans, eodem modo Cæsareos apud se, & in Gallia de Suecis disserere.

7. Sept. Curtius Salvium tentat.

Sueci separatos tractatus suspectos habent.

§. 68. Tanto minus Sueci separatis tractatibus tribuebant, quos diffidentiæ inter ipsos & Gallos serendæ tentari judicabant. Qui si non succederent, invidia & sinistra fama illis apud alios conciliabatur; ubi succederent, fortasse minus quam antea securitati Sueciæ consultum erat. Equidem non deerant, qui Gallorum fidem suspectam reddere conabantur. Mithobius Praga scribebat; Colonienses tractatus fervere. Danicus Cancellarius Reventlovius confirmabat, è gestibus Curtii se collegisse, inter Cæsarem & Gallos secretos tractatus agitari per Bavarum, aut per sorores Imperatricem, & Galliæ Reginam. Et quia Galli communes tractatus extrahant variis obstaculis objectis, nil aliud ipsos agere, quam ut clam cum hoste transigant, Suecis solis belli sub onere destitutis. Quin ipse Vinariensis Suecos obsecrabat, si ulla spes firmæ pacis affulgeret, eam citra alterius respectum acceptarent, quod nihil solidi Gallorum fidei subesse judicaret. Ac censebat Salvius, Sueciam posse pace potiri, sed Gallos manibus pedibusque id impedire; quod gravi bello cum Hispanis in Italia & Belgio impliciti Cæsaris vires ad mare Balticum distinere velint ne iste Hispanis auxilium ferre possit. Nec eo minus Cæsari bellum indicere detrectabant, nec Vinariensis exercitum suum exercitum, nec Wertanum suum captivum appellare volebant. Enimvero hæc tanti Suecis non videbantur, ut cœptus consiliorum tenor ideo mutaretur. Equidem in Deo, ac seipsis maxima fiducia erat reponenda; nec obscurum erat, si bello Galli se subducerent, id Suecis difficillimum incubiturum. Quicquid tamen hujus foret, bello jam erat implicita Suecia, nec tuta via adparebat eodem excedendi. Igitur & absque Gallis idem quantum res ferebat gerendum; sed per societatem Gallicam id longe fiebat levius. Nec rationes deerant, quæ constantiam Gallorum in fœdere persuadebant. Nam quærenda utique illis erat amicitia eorum, quorum intererat potentiam Austriacam castigari; cui cum plerique Catholicorum essent juncti, Evangelicorum societas affectanda ipsis erat. Et Anglis, Danoque, aut Principibus Germaniæ non sat voluntatis, aut virium erat. Unde cum post Mithobius Salvium denuo literis urgeret, ut mandatum sibi procuraret secreto cum Cæsare transigendi, & nihilominus publicos Lubecæ tractatus in speciem obiret; simul quę extrema Suecorum postulata circa satisfactionem suam forent, si forte Cæsar ad concedendam Pomeraniam adduci posset, Salvius nihil respondebat, quod metueret, ne si ista ad loca scripto quædam consignata transmitteret Cæsarei Gallis ista excitandæ invidiæ ac diffidentiæ communicarent. 1638.

Danię Rex Suecos ad tractatus pacis Lubecam invitat.

§. 69. Nec minus circa pacem conciliandam satagebat Daniæ Rex; qui amputandis ambagibus super adornandis tractatuum præparamentis proponebat; ut utriusque partis Legati circa initium Aprilis Lubecæ convenirent. Quo fine Pentzium Comitem ad Cæsarem miserat; idemque Holmiæ per Residentem Petrum Wibium Rectoribus Sueciæ insinuabat. Ac Cæsar quidem ad Dani proposita pronum se ferebat. Sed Rectores Sueciæ, qui à communibus tractatibus ad peculiares retrahi nolebant, Dano respondent; ratihabitionem fœderis Gallici annum amplius dilatam, quo ipsis integrum foret pro lubitu tractatus suscipere, quoad deprehensum sit, obtentu tractatuum id quæri, ut tempus extrahatur, ipsique in securitatem dati ab amicis suis divellantur. Fœdus tamen absolutum non cupidine belli perpetui; sed ut juncti eo facilius communem & firmam pacem obtineant. Idque negotium Regi diligenter commendant, ut Cæsarem sociosque ad ejusmodi pacem ineundam permoveat. Locus tractatuum Hamburgum aut Lubeca probabatur, sed ut prius idoneo salvo conductu utrique parti caveatur. Paulo post Wibius Regis nomine proponit; Cæsarem atque Electores declarasse, utique se Legatos ad tractatus pacis missuros: iis auspicandis tempus à Rege post festum Pentecostes prorogatum: Regina quoque Legatos eodem mitteret. Nec obscure innuebat Danus, non opus esse, quæ instruendis tractatibus præmitti solent ante congressum definiri, sed ea commodius in ipso tractatuum loco adaptari posse. Ac salvo fœdere Reginæ integrum esse, re cum Gallis prius non communicata Lubecam Legatos mittere, modo hoc ipsis significet, & si velint ad tractatus simul eosdem admittat. Ast Rectores Sueciæ censebant, isthoc salvo fœdere fieri non posse, sed tam primordia tractatuum, quam princeps negotium communi consilio ac consensu suscipienda esse. Eoque Wibio respondent; se mentem suam, re cum Gallis communicata, latius declaraturos. Insuper hortantur, conciliandæ communi paci Daniæ Rex operam det. Ubi omnia præformandis tractatibus confecta sint, Legatos se Lubecam missuros. Salvos conductus tamen justa forma prius à Cæsare dandos, Coloniæ pariter, ac Lubecæ tractatus auspicandos. Proponebantur inde à Wibio quæstiones, quas Cæsarei ministri movisse dicebantur: quid per communes tractatus intelligatur? Qui utriusque Coronę fœderati & dependentes in Imperio forent? Num Salvio facultas data sit tractatus ordiendi, statim atque salvi conductus pro Imperii Ordinibus, quales Coloniam ad Commissarios Cæsareos missi sint, adveniant? Quid Suecis facere decretum sit, si Galli Coloniæ circa salvos conductus scrupulos

1638. los moveant, tempusque extractum eant, uti hactenus fecerint? Ad quæ satis captiosa respondebatur: Communes tractatus pro indole negotii, de quo agitur, intelligi, ut comprehendant Reges, Respublicas, Principes & Ordines bello Germanico implicitos. Fœderatos & *dependentes* in Imperio esse, qui cum utraque Corona servandis sacris, & bono publico se junxerint, quotquot eorum adhuc arma gerant, aut ditionibus suis ea occasione ejecti sunt, aut Pragensi pace seducti, pœnitentiaque tacti in integrum restitui velint, aut qui querantur paucula illa Pragensi pace promissa servata non esse. Quod si omnes, quorum interest, idoneo securitatis diplomate instructi, & præliminaria tractatus absoluta fuerint, communi consilio & consensu, eodemque tempore ad tractatus accedendum. Ubi denique postremus casus evenerit, è re nata sibi consilium capiendum.

Danus pacem Hamburgi urget. 10. April.

§. 70. Eodem tempore Rex Salvium per literas percontatur, cum ipse à Suecis non minus quam Cæsare mediator admissus sit, num is eo nomine mandata acceperit? Nam suos paratos esse statim Lubecam se conferre, ubi partis utriusque Legati præsto sint. Idem è Curtio sciscitatur; addito, quia Suecí de communi pace, & includendis fœderatis Galliæ cumprimis mentionem fecerint, ex vi recentis cum Gallia fœderis, quousque Cæsar illam clausulam admissurus videatur? Curtius promtum se ferre; ac statim ubi Legati Regii Lubecam versus iter sint ingressi, eodem se accessurum. Mandata se habere cum Suecis Rege conciliatore agendi, sed separatis tractatibus. Super communi pace, & quæ Galliam, ejusque socios complectatur, nihil sibi injunctum. Sed si auscultandi duntaxat & monendi causa adesse velint, nec ullam pacis conclusioni remoram adferre, se Cæsaris sententiam exquisiturum, eamque Regi significaturum.

14. April. Salvius autem reponebat, mandata sua per fœdus Gallicum, & Stenonis Bielkii, tanquam primarii Legati mortem nonnihil alterationis cepisse; eoque super congressu nihil certi statui à se posse, nisi ulterioribus è Suecia mandatis acceptis.

Danus circa tractatur Lubecenses festinat.

Nec eo secius Rex Legatos suos Albertum Schielium, Christianum Thomæ Seostidium, Georgium Urnium, & Lippium, Lubecam versus progredi jubet, etsi postremus tantum urbem ingrederetur, reliqui in propinquo subsisterent. Ubi Sueci mirabantur, quare tantopere festinaret Danus; cum tamen è Rectoribus Sueciæ satis intellexerit Petrus Wibius, ita raptim ad tractatus nulla præparatione facta convolari non posse. Etsi causam, quare tam anxie mediatorem se ingereret Danus, non dissimularet ipse Curtius, ut ne quid terrarum scilicet in Germania Sueci acciperent; eoque verebatur, ne aliis quoque circa pacem conciliandam clam satagentibus, opinione citius inter partes conveniret. Acriter inde Salvius urgetur; Lubecam se conferret, cum Curtio congrederetur. Ita omnia præformandis communibus tractatibus componi, diffidentiam tolli, fundamentum paci communi strui posse. Ast Curtio re infecta discedente rem in longum extrahi. Eadem ingerebant Augustus Dux Brunsvicensis, & Bremensis Archiepiscopus. Mox Curtius per Soldnerum, & Lauenburgicos sciscitatur: si Cæsar salvum conductum pro Agente Gallico mittat, num Salvius Lubecam profectus permutatis plenipotentiis, quas vocant, initium tractandi facturus sit? Nam ad communem tractatum iste sufficere judicabat, si Galli non penitus, quod initio volebat, excludantur, sed fœderi satisfactum iri, si Agens ipsorum ad audiendum & monendum admittatur. Qua de causa etiam à Dano & aliis Principibus cum Avauxio nihil communicatum fuerat.

14. Maji. Ast Salvius quæ ex fœdere Gallico necessaria forent ostendebat; 1638. quæ si omia præsto forent una cum idonea agendi facultate, auspicando negotio penes se moram non fore.

§. 71. Daniæ inde Rex Salvio per Cleenium 6. Jun. Secretarium easdem quæstiones, quas Petrus Wibius Holmiæ apud Rectores Sueciæ, proponebat.

Quinam per fœderatos intelligantur disceptatur.

Ad quas Salvius vago sermone evitandis captionibus eadem fere quæ Rectores Sueciæ respondebat, nisi quod circa fœderatos & adhærentes diceret: Gallos quidem postulasse, ut Itali Principes & Belgę fœderati ad tractatus simul admitterentur; sed cum nemo eorum apud Reginam id ambierit, intelligi tantum communes Sueciæ & Galliæ fœderatos per Germaniam, inprimis qui bello adhuc sint impliciti, uti Vinariensis, Landgravia, & pace Pragensi exclusi. Pro his si idonei salvi conductus advenerint, paratum se esse tractatibus initium facere. Etsi Rectorum Sueciæ mens foret, id quoque urgere, ut Hollandis atque Italis tutus accessus detur, sed non velut ad hos ex fœdere Gallico teneantur, verum declarandæ erga istum benevolentiæ. Addebat Salvius, se communicata re cum Avauxio latius responsurum. Eam occasionem Cleenius arripiebat cum Avauxio super ea re agendi. Cui hic reponebat: Galliæ Regem legatos Coloniam non missurum, ni omnes ipsius socii, ac præter Germanos Itali & Belgæ præliminaribus pacis tam cum Cæsare quam Hispano comprehendantur: Nec Suecos prius Lubecam per fœdus mittere posse. Nam communem pacem non fore, nisi Hispanis, Italis, Hollandis inclusis. Addebat; Regem Ferdinando Cæsaris titulum non in salvis conductibus, sed in ipso tractatu velut conditionem pacis daturum. Enimvero diversum heic sentiebat Salvius. Nam voluisse quidem Gallum omni ratione socios suos extra Germaniam includere, sed Suecos id abnuisse, ac solos in Germania socios complecti voluisse. Cum Italis Principibus Sueciæ nihil negotii. Hollandos id à se non petiisse, quibus bellum cum Cæsare non sit. Et quę Reginæ cum hisce intercedant rationes, ad hoc bellum non spectare. Equidem Galliæ cum diversis super pace Coloniæ agendum, sed Germanicum bellum isti cum Suecia commune esse; & ad hoc solum fœdus pertinere. Circa titulum Cæsaris Regem jam remisisse Grotius scripserat; eo magis mirum, Avauxium heic scrupulum movere. Hic priora quidem non abnuere; excipiebat tamen: Regem Galliæ vereri, si pax cum Cæsare absque Hispanis concludatur, illum hisce tecte auxilia laturum. Ita dum Cæsar oblique pacem violat, Sueciam ex fœdere Gallis adsistere teneri id quod nunc commodius in tractatu pacis, quam post in bello fieri posse. Ast Salvius isthoc tanti non judicabat, ut tractatus ideo differendi forent, præsertim cum isti incommodo in pace cum Cæsare obviam iri posset. Circa titulum Cæsaris Avauxius eadem repetebat, negans à Grotio Regis mentem recte perceptam. Isthæc à Gallo jactata mediatores ægerrime ferebant, & Cæsarei ansam inde arripiebant Coronas, inprimis Galliam diffamandi, velut pacis negotium tantis difficultatibus intricatum irent, ne unquam in tranquillum statum Germania reponi posset; & obtentu communis pacis perpetuum bellum alerent, quoad destinatis suis potitę essent.

Commeatus Cæsarei literæ proferuntur.

§. 72. Haut eo secius tamen Danię Rex Curtium exhibere jubebat, quæ circa præparandos tractatus in mandatis haberet. Ubi hic proferebat fiduciarias literas, quibus plena de pace agendi potestas conferebatur, à Salvio jam probatas; literas item tuti commeatus pro Salvio & pro ministro Gallico, Agentis nomine tractatibus Lubecensibus

1638. bus interfuturo, pro fœderatis item Succorum in Germania. Circa salvum conductum Agentis Suecici Coloniam mittendi nullam fore difficultatem, cum jam diploma securitatis pro Legato Suecico ad Ginettum Cardinalem Coloniam transmissum sit. Interim isti, ac tabellariis à Daniæ Rege, & se cavendum, addito militari præsidio, si id postuletur. Non plura à Suecis desiderata fuisse; ac Salvium confirmasse, si isthæc adfuerint, se statim Lubecam abiturum. Ita circa præliminaria nihil deesse, ni Sueci asseverationes suas toties iteratas retractare velint. Hoc responso accepto Cleenius cum ministris Lauenburgicorum, & Ducis Brunsuicensis ad Salvium se conferunt, ostenduntque, Curtium quæ Sueci desiderarint annuisse. Igitur nunc ab ipso diem tractatibus designandum, nisi culpam extractæ pacis, & ruinæ, vicinorum in se derivare velit, totam simul Saxoniam in desperata consilia propulsurus. Salvius cum satis perspiceret, Cæsareos causæ suæ speciem justitiæ circumpositum ire, Suecisque vicinorum odia conciliare, Avauxium, quicum mediatores hactenus nihil communicaverant, congressui suo cum Cleenio, Mithobio, & Werdenhagio adhibet. Ubi perlectis omnibus actis, ac præcipue postremis Curtii literis, mediatoribus mentem suam exponit. Et circa plenipotentiam quidem cæteris probatam Danus id desiderabat, quod Regis sui tanquam mediatoris mentio facta non esset. Sed excusabat id Salvius, eam scriptam antequam constaret, num Rex Daniæ mediationem suam instaurare vellet. Præterea idem superfluum esse, cum per plenipotentias Commissariis duntaxat autoritas conferatur; sed munus mediatoris Cæsaris & Reginæ literis niti. Denique cum plures se mediatores ferant, neque omnes simul, neque unum exclusis reliquis commode potuisse exprimi. Se tamen ea de re Rectoribus Sueciæ scripturum. Nec in formula salvi conductus quid desiderabatur. Nam cursoribus per Legatos caveri satis videbatur. Sed maxima difficultas circa fœderatos Coronarum in Germania erat. Concedebat Cæsar, ut Lubecam & Coloniam adire, secure ibi degere, & ad sua reverti possent. Ipse tamen commeatum daturus non erat, sed Commissariis suis potestatem collaturus istum concedendi. Ac non nisi *nondum reconciliatos* admittere volebat. Sed & immediate cum ipsis agere dedignabatur, ut tamen per Regios Legatos desideria sua proponere possent. Eos quippe suos esse subditos, Pragensi pace à toto Imperio damnatos, & arma adhuc adversus Principem gerere. Id jam à Gallo formula Coloniæ recepta probatum. Regii contra Legati initio postulatis suis firmiter insistere, ut istis ab ipso Cæsare caveatur, & cum Cæsareis Commissariis tractandi licentia fit, negantes aliter se in mandatis habere. Nam Cæsarem caput quidem ipsorum, eosdem Imperii Vasallos esse; sed non eo modo subjectionis teneri, uti jam stabiliendo dominatui obtendatur. Et Saxonem cæteris utique libertatis eminentia non Superiorem, Pirnensi & Pragensi pace cum Cæsare, & quidem armatum & sub clypeo, quod dicunt, tractasse. Contra sequestres nullo id modo obtineri posse credebant, eoque vehementer rogabant, temperamentum aliquod excogitaretur, ne totum negotium ad isthunc scopulum adhæresceret. Unde demum Legati Regii formulam concipiunt plenipotentiæ Cæsareæ, & salvi conductus, quam Cæsarei Legati Regnorum sociis darent. Quæ formula omnes & singulos, nullo discrimine reconciliati Cæsari an minus forent, complectebatur, & ut sua negotia ibi expedire queant; sic ut in medio relinqueretur, per quem & quomodo id fieri deberet, in ipso tractatu

Super præliminaribus disceptatur.

De admittendis ad tractatus Germaniæ Principibus disceptatur.

definiendum. Nam ut soli non reconciliati admitterentur, id Sueci ideo inter alia concedere nolebant, ne tacite pacem Pragensem adprobare viderentur. Volebat quidem Avauxius socios & adhærentes simpliciter nominari, ut nec ipse prius Coloniam, & Salvius Lubecam proficisci teneretur, nisi Italis & Belgis salvi conductus traditi forent. Sed abnuebat Salvius, nec mediatores istam extensionem admittebant. Uterque tamen Legatus hanc conditionem addebat; si Reges sui hæc probarent, ad quos ea relaturi essent. Tandem cum mediatores postularent, ut Legati Regii certum diem ordiendis tractatibus nuncuparent, Avauxius quidem respondebat, salvis conductibus traditis statim se Coloniam abiturum: Salvius autem spatii quid insuper postulabat adparando itineri, & hospitiis Lubecæ, & Coloniæ disponendis. Igitur placuit quartum decimum diem post exhibitos salvos conductus tractatibus initium fore. Ita quidem isthoc congressu, qui in Salvii ædibus habebatur propinqua spes videbatur affulgere tractatuum sat splendidorum, quod Moguntinus & Brandeburgicus Elector Lubeca, Coloniensis & Bavarus Coloniam destinati forent. Et judicabant Mediatores ocyus esse congrediendum, antequam exercitus ad manus pervenirent. Nam si quæ pars cladis quid acciperet, ea non sat honeste tunc ad tractatus accessura videbatur, velut pacem peteret. Sed inchoati semel tractatus honeste continuari poterant, utcunque belli alea caderet. 1638.

73. Quanquam autem Avauxius congressui mediatorum apud Salvium obiter interfuisset; haut eo secius tamen hi Gallicam pacem non ad se, sed ad Pontificem ac Venetos spectare testabantur; & Curtius se cum Salvio tantum, non cum Avauxio de solis Lubecensibus tractatibus agere jussum asseverabat. Quin neque hunc Legatum agnoscebat, ut qui legationis suæ fidem nunquam fecisset, nec Hamburgi aliud ageret, quam ut Suecos à pace forsan non alienos in bello detineret. Cæsarem quoque nolle præliminaria pacis Gallicæ Hamburgi absolvi, in quem locum Pontifex, Galli mediator, ac Cæsar nunquam consenserint. Quin & Cæsaris nomine postulabat Curtius, ut Avauxium Hamburgenses in custodiam darent, aut saltem urbe ejicerent. Quod & ipsum Cæsar frequentibus literis, proscriptionem urbi interminatus, postulabat. Contra Salvius ostendere; propter fœdus tractatum alia ratione procedere non posse; cumprimis dissuadens, ne infesti quid in Avauxium tentarent, quod congressus Lubecensis eo facto plano abrumpendus esset. Igitur post longam tergiversationem Curtius, ac Soldnerus tandem permittebant à prævio tractatu Avauxium non excludi, testati tamen à se unice tractatum Lubecensem cum Suecis suscipi, Gallico negotio Coloniam rejecto.

Mediatores Avauxium ad tractatus præliminares admittere nolunt.

Demum tamen admittunt.

§. 74. Tarda hinc & tædiosa negotiatio oritur, Gallis ulterius quam Sueci tendentibus; ita ut si quædam inter Curtium & Salvium convenissent, huic inde velut mediatoris partes inter Curtium & Avauxium obeundæ forent, majore quam pro suo negotio contentione. Dum igitur quę præparandis tractatibus requiruntur, expediuntur eunt, Curtius circa Salvii plenipotentiam id monebat; quia credebat eam ratihabitione fœderis Gallici revocatam, ut eam renovari, & ad præsens tempus accommodari curaret. De quo in Sueciam scripturum se Salvius promittebat. Avauxio amplissima agendi cum Cæsare & Hispano quovis loco facultas diplomate Regio collata erat; verum neque id Curtio exhibere, neque Salvio exemplum tradere volebat, non alio ut adparebat fine, quam ut tractatus differre posset, quoad è re Galliæ videretur,

Tractatio præliminaris.

De plenipotentiis.

1638. De salvis conductibus. tur. De salvis conductibus pro legatis utriusque partis nihil scrupuli erat, nisi quod Curtius utique Cæsari titulum suum in diplomate Gallico contendebat, quem hactenus in sermone cum mediatoribus Avauxius studio declinaverat. Quanquam isto diplomate nunc non opus foret, quod initio ob Hermansteinum Gallis tunc infessum, requisitum fuerat. Et habeat penes se Avauxius ejusmodi literas, justo titulo conceptas; sed quas exhibere ob causas jam dictas abnuebat.

Circa salvum conductum fœderatorum Salvii expostulata. §. 75. Sed maximus nodus erat circa fœderatos utriusque Regni in Germania, & Galliæ extra Germaniam; circa quos totum negotium velut vado adhærebat. Postulabat Salvius, Reginæ caveretur, ut ipsius socii & adhærentes ad locum tractatus tuto se conferre, ibi commorari, sua negotia expedire, domumque inde se conferre possent: ut Cæsar Commissariis suis facultatem daret istos ad eundem locum conducendi: tum peculiare diploma pro Bernhardo Duce, & Landgravia; & hæc omnia Cæsaris manu subscripta. Præterea sub Commissariorum Cæsareorum manu poscebatur peculiaris salvus conductus pro singulis Regnorum sociis, qui isto opus habituri, aut eundem petituri sint. Avauxius circa Germanicos socios monebat, ut propter Trevirensem vocabulum *Electoribus* insereretur; testatus insuper Gallicos Legatos Coloniam non profecturos, ni diplomata tuti itineris pro Italis & Belgis exhibita sint, quæ Cæsar ab Hispanis conficienda curaret. Cæsarei contra horum nihil, præter diplomata pro Vinariensi & Landgravia annuebant, ut tamen non nisi Deputatos mitterent. Reliqua adjectis clausulis & conditionibus fere eludebantur. Nam primo cautionem Reginæ dandam de securitate sociorum superfluum ferebant, cum Cæsar id ipsum jam in salvis conductibus promisisset. Cui enim bono eandem rem bis polliceri? Dein nolebant ejusmodi laxam cautionem indulgere, ne forte Bohemi & alii è ditionibus Cæsaris hæreditariis exules ad tractatus se conferrent, & Suecis ansam præberent eorum causam tanto acrius agendi. Igitur postulabat Curtius, ut nomina sociorum & adhærentium Salvius ederet. Nec aliis quam Ordinibus Imperii Cæsar cavere volebat, eoque vocabulum *adhærentes* in formula Cæsarea omissum erat. Restringebantur porro securitatis literæ ad *nondum reconciliatos*. Nam cæteros, qui pace Pragensi aut peculiari transactione in gratiam recepti sint, esse Cæsaris amicos, quibus Lubecam aut Coloniam proficisci non vetitum, nec salvo conductu opus sit, nisi forte Suecicus miles hostilia intentet; Reginæ integrum esse eorum negotia curare, etsi ipsi Lubecam non accedant. Quod si conditionem suam meliorem fieri posse sperent, id non per salvos conductus, sed ipsa pacis conclusione obtineri. Quin nocere istis, quod Sueci nunc salvos conductus pro ipsis postulent; dum securitas à Cæsare jam obtento hoc modo, in dubium revocatur, antequam uberius ipsis cautum sit. Quæ Curtius speciose, nec sine verborum acerbitate deducebat, Gallos cumprimis arguens, qui quod in omnibus tractatibus clausulæ loco esse solet, fœderatos includere, id nunc initio congressus præmittant, ut ne materia deesset pacem remorandi. Excludebantur quoque Palatini hæredes, quibus Cæsar quem postulabant titulum tribuere nolebat; eorum tamen Deputatos in Comitatu Legatorum Regiorum tutos fore. Trevirensi præterea Electori, quamvis nondum reconciliato tutum accessum Coloniam præstare recusabat, eoque vocabulum *Electoribus* è formula plenipotentiæ Cæsareæ pro dandis commeatibus expugnabat. Sed & ita Cæsaris diploma intelligi volebat, non velut ipse cum suis Imperii Vasallis Lubecæ tractare velit, sed ut 1638. ipsis permissum sit Cæsareos Legatos de negotiis suis informare, ut eorum pro re nata in pace ratio habeatur. Tandem non ipsis Ordinibus, sed eorum duntaxat Deputatis tutum accessum permittere cupiebat, eoque ex formula ista expugnabat *veniant*, substituto *mittant*. Nec ferebat, ut iidem *fœderati* Regnorum vocaretur jus fœdera inter se & cum exteris ineundi, Pragensi pace ademtum.

Caesareorum exceptionis.

§. 76 Ex adverso Salvio mirum videbatur jus certo casu fœdera ineundi, quod Ordines Imperii semper pertenderant, in dubium revocari; præsertim cum Cæsar in Curtii plenipotentia & Gallico commeatu citra scrupulum *Regnorum fœderatos* expressisset. Non tamen ideo acriter contendendum putabat, quod parum interesset, modo omnes, qui à Suecorum partibus steterant, quocunque titulo conventui adesse, suaque negotia conficere ibi possent. Nec in eo multum momenti videbatur, ipsi venirent, an suos mitterent; præsertim cum Vinariensis ab exercitu suo abesse non posset. Habebat quoque Salvius in mandatis, ut adquiesceret, modo sociorum commoda per Legatos Regios curarentur. Sed Avauxio acriter connixo Curtius concedebat, eam clausulam *per Legatos Regios* in salvo conductu deleri; & in ipso conventu decidi, per se an per Legatos Regios negotia sua agitare deberent. Circa Palatinos hæredes acceptabatur temperamentum à Curtio propositum, cum Cæsar ad dandum Electoralem titulum compelli non posset, & ipsi diverso admisso istis præjudicare nollent. Præsertim cum isthoc modo Palatinus missionibus ad conventus Imperii, & aulam Cæsaream usus foret, cujus ministri in Anglici Legati comitatu nunquam violati fuerant. Et Rustorfius cum Rowio Legato Anglico in id consentiebat. Sed cum Salvius istud instrumento inserere vellet, repugnabat Curtius, injunctum sibi à Cæsare ferens, ne Palatinum negotium huic actui admisceretur, Bruxellis decidendum. Pro Trevirensi ut contenderet Gallus causam habebat; qui inter Sueciæ fœderatos nunquam fuerat. Ut porro communi diplomate omnium Ordinum nomina, quod Curtius proposuerat, exprimeretur. Salvius è dignitate istorum non ducebat, & quia non expresse nominati exclusi videbantur. Ergo postulabat, ut Ordinibus Imperii honoris gratia Cæsaris manu vel communi formula caveretur, vel illis, quorum Catalogum ipse Curtio exhibuerat, (non exclusis tamen qui per oblivionem forte prætermissi forent) peculiaria diplomata, uti Vinariensi & Landgraviæ darentur, Cæsaris manu subscripta. Tum ut Cæsareis Legatis facultas tribueretur illis, qui Ordines Imperii non erant, cavendi, quem honorem Curtius affectabat. Avauxio quoque tandem probabatur, ut si Cæsar commune diploma negaret, illis, quos Gallia nominatura esset, pari formula uti Vinariensi & Landgraviæ caveretur. Circa illos, Cæsarei *reconciliatos* vocabant, Salvius non minus quam Avauxius in mandatis acceperant, acerrime contendere, ut pro ipsis æque ac reliquis salvi conductus darentur. Quanquam enim liberum erat illis quo vellent proficisci; tamen num absque permissu Cæsaris cum ministris inimicorum huic Regnorum tractare iisdem concessum foret, ambigebatur; nec Curtius istum nodum solvebat, Reconciliatos eos vocare, tacitam adprobationem videbatur habere pacis Pragensis, & transactionum cum Cæsare initarum; quarum plerisque isti enormiter fuerant tæsi, qui non sine causa restitutionem in integrum petebant. Quibus hac in re operam navare Suecia poterat, imo per conscientiam & rationes status sui tenebatur. Eoque transactiones istas Pragensemque pacem,

Salvii & Avauxii replica.

cem, quantum Ordines spectabat, nec tacite nec aperte probare poterat. Quin judicabat, si communis pax concludenda foret, omnes quorum intererat utique admittendos esse.

De sociis Gallorum extra Germaniam. §. 77. Major difficultas erat circa socios Gallorum extra Germaniam, Italos & Belgas. Nam id pertendebat Curtius: præsentes tractatus ad istos non pertinere; Salvium aliquoties declarasse, communes tractatus ad rationes duntaxat Suecorum in Germania spectare: non esse quod ipsi controversias Hispanorum cum Gallis, Hollandisque & aliis curent, aut ideo suum negotium differant. Nec alio sensu Cæsarem in hosce tractatus descendisse; alias ipsum facile deprehensurum fuisse, duos communes tractatus successum impedire, ac Gallis inservire, ad rem pro lubitu extrahendam, omnemque negotiationem turbandam. Unde præfracte negabat, se salvos conductus Italorum & Belgarum promoturum; neque sibi neque Avauxio de hisce huic loco agere injunctum, sed ea Coloniam spectare: Pontificem & Venetos in contumeliam sui accepturos, si ista heic decidantur. Contra agnoscebat quidem Avauxius apud Salvium, Italos & Belgas ad negotium Suecicum & fœdus non spectare; eoque Suecos ut istorum tractatus morentur non teneri. Sed quia Galliæ Rex citra Suecos Coloniensi tractatu nihil proficere possit, vehementer instabat, eam quoque causam Salvius in se susciperet, nec prius Lubecam proficisceretur, aut diem diceret, quam Galli salvos conductus pro istis obtinuissent, præsertim pro Belgis, quos veteres amicos atque socios Succi non insuper habituri sint. At mediatores acriter Salvium urgebant; ista omitteret, cum Sueciam hac in causa qui extra Germaniam sunt, non tangant. Haut eo secius tamen Salvius id negotium non statim abdicare poterat, ob verba fœderis *conjunctim tempore*. Et quanquam apud Avauxium ostendebat ex mera benevolentia citra obligationem id fieri; apud mediatores tamen velut per dictam clausulam obstringeretur, id negotium propugnabat. Scilicet quod necessarium videretur tanto arctius Galliam complecti, quo magis Cæsarei illam Sueciæ avellere nitebantur. Id ipsum tamen rem reddebat longe difficillimam, cum Curtius heic aures plane obturasset.

De die conventus. §. 78 Diem conventui quamprimum dici urgebant mediatores, & ipse Curtius saltem circa finem mensis Augusti; Avauxius contra circa initium Augusti mandata super ea re expectari à se ferebat. Sed cum intra id tempus nihil adferretur, jactabat diem se non nominaturum, nisi traditis prius omnibus salvis conductibus Vienna, & Madrito pro Germanis, Italis, & Hollandis: quod circa initium sequentis anni dubitabundus licet fieri posse dicebat. Salvius, uti jussus erat, ante initium hiemis congressum incipi optabat, nisi Gallus obstitisset, qui nullo id modo concedere volebat, antequam omnia diplomata adessent. Et cum ostendisset Salvius, difficile fore præcipitante autumno Legatis Suecicis mare trajicere, aut terra iter per Daniam capessere; reponebat Avauxius; posse istos ante hiemem Stralsundam aut Wismariam se conferre, modo Lubecam non prius ingrediantur, quam dies Coloniæ sit constitutus. Statim atque salvi conductus adessent, Coloniam se iturum; ad certum diem obstringere se non posse; subinde ingerens verba fœderis, *conjunctim tempore*, ita sententiæ suæ pervicax, ut Salvium ad paucos dies Lubecam excurrere posse negaret hospitiorum inspiciundorum gratia. Tandem cum Salvius testaretur, post allatos omnes salvos conductus pro fœderatis Germanis ad locum tractatus accedendum, nec per fœdus amplius sibi morandum; & quæ pro Italis & Hollandis à se hactenus dicta sint, ex liberalitate profecta; Avauxius diu contendebat, Coloniam se non iturum, ni saltem Hollandi eodem proficiscantur. Inde erumpebat, si Sueci Lubecam accederent, sibi utique Coloniam eundem: verum Cæsari titulum negaturum, eoque tractatum utcunque remoraturum; id quod per fœdus liceat, ubi is solo Ferdinandi vocabulo notetur. 1638.

An propter moras Gallorum tractatus differendus. §. 79. Sic quo minus circa præviam negotiationem conveniri posset, motis per Gallos difficultatibus fiebat. Ac non immerito dubitabatur, si Sueci omnia quæ desiderabant diplomata à Cæsare obtinuissent, & Galli nihilominus moras necterent, tractatusque auspicari tergiversarentur, num ipsi Italos, Hispanos, & Hollandos utique morari debeant; & an non salvo fœdere denuntiare possint, ut simul cum Suecis & ipsi tractatus ordiantur, aut si nolint, Suecos haut eo minus initium negotio facturos? Id quod acriter suadebant Dani; ingerentes, Gallos in Suecorum gratiam sua commoda non neglecturos. Et Rex ipse jactabat; Suecos non minus à Gallis decipiendos, ac ipse deceptus fuerit, cum bellum in Germania gereret; cui promissa subsidia non exsolverint, nec inter postremas causas suæ calamitatis fuerint. Et inclinabat quidem in hanc sententiam Salvius, nisi diserta è Suecia mandata obstitissent. Nam quo fine moras necterent Galli in aprico erat, ut per Suecos Cæsarem ad Mare Balticum distinerent, quoad ipsi Hispanos in ordinem redegissent. Sed & quam tarde tractatus processuri forent inde patebat. Nam extortis licet diplomatibus pro sociis extra Germaniam; Cæsarei tamen Coloniæ ista ostensuri, sed non tradituri erant, quoad Gallus quoque diplomata pro ipsorum fœderatis, Lotharingo, aliisque exhibuisset; quorum nonnullis titulum in controversiam iste vocabat. Curtius porro ut nosset, num Salvius conventum obiturus esset, diplomatibus pro Hollandis ab Hispano non allatis, quæstiones à Petro Wibio Holmiæ, & à Cleenio ipsi Salvio antea propositas recoquebat, scripto conceptum responsum exposcens. Non obscurum erat id fieri, diffidentiæ inter Suecos, Gallosque serendæ. Et si responsum plane abnegaretur, exclamaturus erat Curtius Suecos nihil aliud quam pacem extrahere; tum depraedicato Cæsaris in pacem studio Sueci invidia belli onerandi, ac Ordines, Danusque in ipsos concitandi erant. Igitur caute responsum concipit, ut neque Gallos offenderet, neque Cæsareis calumniandi ansam præberet. Per communes tractatus intelligi, quibus honesta pax per universam Germaniam, & cum Suecia atque Gallia constituenda sit: fœderatos non alios haberi, quam qui in Germania cum utroque Regno, ad sacrorum & libertatis, bonique publici defensionem se conjunxerint: quamprimum diplomata à Cæsare pro utriusque Regni Legatis atque Agentibus, nec non utriusque fœderatis exhibita fuerint, more inter gentes recepto adornata, & uti à se propositum fuerit, tractatus pacis Lubecæ & Coloniæ ordiendos: quanquam præposterum & iniquum sit, conventui certum diem postulari, antequam salvi conductus adsint; tamen ne in se mora sit, Reginam constituisse sub finem Septembris Legatos mittere, si mature diplomata afferantur: Avauxium denique scripto mediatoribus declarasse, statim atque postulata diplomata pro fœderatis Germanicis adfuerint, se Coloniam cum Collegis profecturum; ac licet is certum diem non designaverit, penes Cæsarem esse tempus maturatis diplomatibus anticipare. Id responsum omnibus, qui pacem optabant, placebat, nec Avauxius queri poterat, quin idem fœderi ac declarationi ipsius congrueret. Et Curtius, licet non plane ad omnes ipsius quæstiones quadraret, tamen eodem se adquiescere testabatur, quod propius ad

1638. vauxius, suspicabatur Salvius à Gallis id agi, ut dum Sueci bello impliciti hærent, ipsi se inde extricent. Quia autem Avauxius antehac sermone & scripto declaraverat, quamprimum diplomata tuti itineris allata essent, se Coloniam profecturum: igitur negotio promovendo nihil aptius judicabat; urgere, ut ista ocyus adferantur; sperans Avauxium ob id vocabulum *nondum reconciliatos* eadem non rejecturum.

Rectorum Sueciæ super Gallorum tergiversatione sententia. §. 82. Isthæc Gallorum tergiversatio Rectoribus Sueciæ haut modicam curam injiciebat, qui & ante id incommodi ratihabitionem fœderis Gallici securum metuerant, & ideo tamdiu eandem extraxerant. Quanquam igitur per fœdus non tenerentur Galliæ socios extra Germaniam morari; Salvio tamen injungebatur, quantum res ferret connitere, tur, quo super utriusque tractatus præliminaribus Hamburgi transigeretur, ac ut Avauxio de industria moras nectenti postulati sui iniquitatem demonstret,& ad maturandum negotium eadem incitet. Enimvero si hisce nihil proficeretur, altæ indaginis quæstio erat,num hoc casu utique ad tractatus cum hoste absque Gallis foret descendendum; Galli equidem id citra violationem fœderis fieri non posse contendebant. Nam utut fœdus ad solos in Germania fœderatos restringatur; addi tamen, Suecicos & Gallicos tractatus *simul & eodem tempore* suscipi debere, nec Suecos Lubecæ prius, quam Galli Coloniæ negotiationem ordiri posse. Galliam autem nec velle nec posse tractatus auspicari, quam salvo conductu pro omnibus suis intra & extra Germaniam sociis obtento. Eoque & Sueciam hucusque expectare utique teneri. Sed & si Sueci ante Gallos pacem concludant, Cæsarem copias suas Hispanis auxilio posse mittere, & ita obliqua ratione pacem Germanicam violare.Quo casu cum Regina teneatur bellum in Cæsarem instaurare, satius esse id incommodi prævertere, & Germanicam pacem non concludere, nisi eadem simul cum Hispanis, Belgis, & Italis inita. Enimvero ex adverso patebat, nunquam Sueciæ Rectoribus id consilii fuisse, ut tantis ambagibus & infinito bello in aliorum gratiam se obstringerent, suamque pacem tot difficultatibus implicarent. Nam Lubecæ ipsis una pax cum Cęsare erat adornanda. Sed Gallo Colonię sex tractatus absolvendi cum Cęsare, cum Hispano, cum quibusdam Italiæ Principibus, inter Hispanos & Hollandos inter Cæsarem & aliquot Italos Principes, inter Hispanos & quosdam Italos. Et quanquam optabant ob Christiani orbis tranquillitatem omnes hosce tractatus cum Lubecensi pariter inchoari & absolvi; tamdiu tamen bello implicari, quoad isti omnes perficiantur, & ad id obligatos se profiteri, arduum nimis erat. Ac superiore hieme cum Avauxius Suecos ad isthoc adstringere vellet, Salvio id abnuenti cesserat. Sane non nisi conjunctim cum Gallia tractandum erat; sed ea conjunctio non latius porrigebatur, quam ipsa fœderis obligatio, quæ Suecos hautquidquam stringebat ad bellum Hispanis aut Italis faciendum. Unde nec Sueci Hispanicos aut Italicos tractatus morari tenebantur, sed statim atque Gallus idonea diplomata pro se & fœderatis Germanis accepisset, vi fœderis Sueci tractatus ordiri poterant, & Gallus simul Germanicam negotiationem auspicari debebat, quamvis cæteris tractatibus nondum institutis. Et licet fœdere cautum esset, ut unus tractatus ab altero dependeret, & ita uterque inter se connexus esset, ut aut neutrobi, aut utrinque pax conficeret; id tamen ad materiam fœderis erat accommodandum, quæ ad solum cum Cæsare bellum in Germania pertinebat. Alias enim Suecis omnes quoque tractatus Colonienses subscribendi atque præstandi forent. Ne autem Cæsar directe aut oblique pacem violet, peculiari capite caveri posse. Ac si præter spem id contingat, Reginæ pacem præstandam incumbere. Igitur Sueci ex fœdere post exhibita ad socios Germanicos necessaria diplomata Gallos plura tergiversantes audire non tenebantur; sed si isti simul ad tractatus pervenire nollent, vel soli tractatus ordiri poterant. 1638.

Sueci à Gallis disjungi nolunt. §. 83. Enimvero alia consideratio interveniebat, ob quam à Gallia pacis haut sejungere, utut ad isthoc non tenerentur, consultum videbatur. Nam si à Cæsareis adhibitus agendi modus, & quæ consilia in Polonia & alibi agitabantur, expenderentur, & inter se conferrentur, patebat Cæsareos inani pacis jactatione auram popularem captare, & Suecos à Gallis divulsum ire. Ac licet cum Cæsare tractari inciperet, eventus tamen negotii incertus erat. Contra tractatu absque Gallis suscepto etsi hoc casu fœdus non violabatur; hi tamen istud utique abruptum questuri erant, subsidiis aliisque promissis negatis. Quod si Cæsar ipsos ludificaret, ut tractatus re infecta solverentur, Gallica auxilia perierant, & belli moles gravior quam antea incumbebat. Ita ab hostibus illusi, ab amicis destituti & avulsi, fama consumta majori quam antea periculo se induerant, ac hostium machinationibus per imprudentiam se præbuerant. Ne igitur certum pro incerto amitteretur, placebat caute procedere, & insidiosum conventum Gallia nondum parata haut præcipitare, hujusque postulata non segnius quam propria urgere, ac si quæ difficultates inciderent, tractatus potius differre, quam Galliæ ad abrumpendum fœdus, & subtrahenda subsidia ansam præbere. Et quanquam Belgæ ab ipsis non petierant, ut hisce tractatibus sui mentionem facerent; tamen culta diu cum ipsis amicitia, & quæ in eorum conservatione vertebantur Regni Sueciæ rationes postulabant, ut hac occasione affectum in eos testarentur.

Id quod Dano displicet. §. 84. Dano, cum de isthac Suecorum sententia intelligeret, ea hautquidquam probabatur, velut priori ipsorum declaratione parum congruens. Idque per Petrum Wibium significat, addito, se sperare ipsos declaratione semel facta staturos, nec concessuros, ut ullo injecto scrupulo tam salutare negotium impediatur. Cui responsum: Quanquam alii quam Germani fœderati ad Lubecenses tractatus spectent; tamen quia per fœdus tractatus non nisi conjunctim sint instituendi, & Gallię Rex absque sociis præsertim Hollandis, negotiationem suscipere nequeat; placuisse Reginæ ad omnia pacis obstacula removenda, & ut fœderi Gallico satisfaciat, per Legatum suum instare, ut à Cæsare & Hispano pro Galli sociis diplomata exhibeantur, quo tractatuum initium pariter fieri queat. Qua in re adversarios non difficiles fore spes sit, quod prætensioni ipsorum nihil inde decedat, & jam ante salvi conductus inter Hispanos Hollandosque usu recepti sint. Unde qui istos nunc abnuat, suspicandi ansam præbere, velut pacem serio non quærat. Atque id negotium uti Rex promovere vellet, petebatur. Ast Salvius cognita Reginæ sententia sat prævidebat, quam difficile sibi futurum esset declarationem Dano nuper factam retractare, & culpam dilatæ pacis, quam Cæsarei oblatis diplomatibus à se amolitum ibant, declinare. Et quia per solos Gallos stabat, quo minus diplomata acceptarentur, nihil superaret, quam maximam invidię partem in hosce derivare. Cum igitur Daniæ Rex Salvii declarationem ex Reventlovio cognovisset, insuper habitis,quas iste addiderat,conditionibus eam velut puram arripit, ac statim ad Cæsarem refert; petens ut diplomata ad priorem formulam, litigiosa illa vocabula complexam, transmittantur. Et quia spes fiebat propediem ista adfore; proximum erat, ut apud Suecos diplomata pro Moguntino & 30. Oct. 15. Nov. Danus diplomatum missionem urget.

 Brande-

1638. *Id per Gallos admitti non potest.* agi posset; & ita citra moram ad diem conventui designandum descenderetur. Enimvero quo minus hoc temperamentum non sane absurdum admitti posset, conjunctio cum Gallis obstabat. Unde Salvio hac de re cum Avauxio communicandum erat; qui nihil aliud desiderabat, quam quod vocabulum ***nondum reconciliati*** insertum legatur, quod ne toleraret, presse sibi injunctum sit. Et quia Vinariensi atque Landgraviæ debiti tituli denegati sint, nec de Hollandorum diplomate quidquam audiatur, Cæsarea diplomata non acceptari petebat. Et quanquam Salvius variis rationibus persuadere ipsi niteretur, vocabulum istud tanti non esse; cum Galliæ non sint alii fœderati, quam non reconciliati, ejusque adeo nihil intersit, id omittatur an minus: nihil tamen horum probare is volebat, subinde ingeminans; firmiter modo persisteret, Cæsarem ut id quoque concedat utique adigendum. In isto bivio constitutus Salvius neque cum Avauxio asperioribus verbis expostulare volebat, quoad videret, quam promte à Gallis subsidia exsolverentur, accedentibus quoque Reginę mandatis, ut citra Gallorum consensum nihil decerneret. Neque tamen Danum irritare consultum ducebat, pręsertim cœpto tunc Luneburgi conventu Inferioris Saxoniæ, ubi prout nunc adversus Regem se declararet, consilia vel ad conjunctionem Saxonum cum Cæsare contra Suecos, vel ad promotionem pacis, aut neutralitatem inclinatura erant. Igitur tandem Danis demonstrat; penes Reginam & se non stare, sed penes Gallos & Avauxium, quem denuo ad temperamentum aliquod admittendum, aut nuncupationem certæ diei permovere conaturus sit. Interim Rex in integro rem teneret, & Cæsari quantum posset correctionem diplomatum persuaderet.

Danus Suecis magis fit suspectus. §. 87. Dum ista agitantur, Daniæ Rex Suecis indies magis suspectus fiebat, immodici in Cęsarem studii. Jactabatur ab ipso ejusque ministris; Hollandos & Italos ad fœdus Suecorum cum Gallis nihil spectare; si hoc obtentu Sueci pacem extrahant, Regem junctis cum Cæsare viribus Suecos ad eam amplectendam compulsurum. Miseriis Germaniæ tandem aliquando subveniendum. Satius esse qualemcunque pacem habere, & reliqua tempori emendanda committere, quam exteris prædæ exponi. Cęsarem in pacem pronum, quam soli Sueci remorentur in Gallorum gratiam, quorum intersit Germaniam nunquam tranquillari. Igitur utile fore Suecos Germania dimoveri. Consumtam Regis patientiam, & ad alia ipsi consilia descendendum. Satius esse in aperto bello, quam tali statu vivere. In Suecia militari ætate exhausta, præter seneciones, fœminas, & pueros neminem superesse; ut non sit, quare tantos spiritus Sueci gerant.

Salvii cum Danis disceptatio. 4. Dec. §. 88. Porro Rex insuper habitis, quę Salvius circa diplomata Cæsarea monuerat, ab hoc statim postulat; ut diem tractatibus inchoandis dicat, quo facto diplomata invicem permutari posse. Curtium enim de amovendis omnibus scrupulis confirmasse, cui ipse plenam fidem adhibeat. Cęsarem circa omnia, quæ ad promovendos tractatus ab ipso postulata fuerant, facilem se exhibuisse. Unde cum Salvius ferre non posset, Danum velut pro tribunali secundum Cæsarem calculum ferre, Suecosque protra-
10. Dec. ctæ pacis damnare, Regi prolixe respondet: Moram honestæ & tutæ paci non à Suecis, sed unice à Cæsare allatam. A Suecis omnia, quæ conventui ordiendo faciunt, citra tergiversationem exhibita; contra postulata sua quantumvis æquissima à Cęsare vario obtentu elusa. Vitia diplomatum fidem facere, Cæsarem haut omnes scrupulos amovisse, ut is ita plane absolvi, Regina damnari mereatur, si hujus Legati tam fragili fundamento diem conventui nuncupare dubitent. Cum Cæsar post tot disceptationes novos subinde scrupulos moveat, veteres recoquat, sat indicare, pacem sibi cordi non esse, sed potius ut dominatum suum in fraudem omnium Europæ statuum firmet. Addebat; ne ægre ferat Rex modicam adhuc dilationem postulari, sed potius autoritate sua ad removenda omnia obstacula utatur. Hasce literas Salvius ipse Reventlovio, & Cleenio tradebat, velut privato sermone de minacibus Danorum in Suecos dictis tangens; quas isti justo asperiores censebant, & quibus aperte nimis Regi contradiceretur. Eaque de re apud Anglicum Legatum Rowium querebantur, confirmantes, Regem gravissime offensum iri, & negotium pacis plane abjecturum. Id quod Rowius per Rustorfium Salvio significat, ut literas istas aliis lenioribus comitetur; addito, Regem Cæsari scripto promisisse, si tractatus non successerit, se armis sumtis cum hoc adversus Suecos junctum iri: Cæsarem vicissim prorogationem vectigalis Glucstadiensis concessisse. Igitur Salvius priores literas excusat, 15. Dec. velut quibus hautquidquam Regi contradicere voluerit. Nam Cæsarem quidem circa illa annuenda facilem forte fuisse, quæ Rex desideraverit; Reginæ postulata locum perinde non invenisse. Rogabat ne sibi imputetur, quod negotium pacis non ita expedite succedat, sicuti fieri possit, si Regina Gallico illigata fœdere non foret. Se apud Avauxium nulli operæ parsurum, ut quamprimum dies conventui inchoando definiatur.

§. 89. Is status tractatuum pacis erat circa finem *Status pacis circa finem anni.* anni. Inter mediatores Lauenburgici Viennæ initio dilati fuerant, quoad Curtius de facie rerum propius exponeret. Hic cum de Salvii erga Danum declaratione nuntiaret, formulæ à Regiis Legatis conceptę frustra erant. Et aperte jactabant Lauenburgici, quod vocabula ***nondum reconciliati***, & ***per Regnorum Legatos*** diplomati inserta fuerint, id unice Danię Regi in acceptis ferendum; qui facile id posse admitti judicaverit: se quidem culpæ heic immunes esse. Incusabant Salvium, quod cum de alternativa proposuisset, post per Danorum negotiationem eadem destiterit, & communi diplomati adquieverit. Contra Cæsarei neglectis Lauenburgicis soli Danicæ mediationi se videbantur addixisse, quod sperarent, Cæsarem Dani opera lautiores conditiones adversus Suecos obtenturum, cujus maxime intersit, Suecos quam tenuissima satisfactione in Germania potiri. Ac si Suecia oblatas conditiones respueret, sperabant se effecturos, ut Danis Suecisque bello implicitis Cæsares res Germaniæ pro lubitu temperare posset. Quod consilium Curtius vehementer urgebat. Qui &, cum Penzius postremum Legatos Regis ad diem conventus nominandum impelleret, Hamburgum ipse accedebat, non quod non prævideret ob incumbentes tunc difficultates nihil effectum iri, sed ut apud Ordines Inferioris Saxoniæ eo speciosius jactare posset; se usque eo descendisse, ut fœderatis Regibus ad pacem permovendis Hamburgum ipse adierit; Ordinesque tanto acrius ad bellum in Suecos sumendum stimularentur. Qui tamen idem, cum de capto Brisaco innotuisset, dixerat; Cæsarem salva dignitate longum intra tempus ad tractatus accedere non posse. Alias Sueci Cæsarea diplomata facile admisissent, interposita protestatione, diemque conventui dixissent, nisi Avauxius obstitisset, à quo per fœdus in tractatibus pacis Salvius disjungere se non poterat. Qui & in declarationibus suis semper ad communicationem cum isto provocaverat, easque conditionibus circumscripserat, ut via semper pateret ad emendandum, quæ tempus rerumque conditio, aut superiorum jussa corrigi jubebant.

1638. In conventu Coloniensi acta.

§. 90. Quæ Coloniæ isto anno circa pacem agitabantur, hæc fere erant. Declaraverat Galliæ Rex Ginetto Cardinali Pontificis Nuncio, se Legatos Coloniam non missurum, ni Hungariæ Rex omnibus ipsius fœderatis salvos conductus exhiberet, & cumprimis Germaniæ Principibus; ac ni pro Belgis justa forma Hispanus eosdem expediret; id quod hactenus obtineri non poterat. Tandem Ginetto diligenter instante Cæsar promittebat, se Legatis suis Coloniæ in mandatis daturum, ut etiam pro Germanis Principibus diplomata tradant; ea tamen lege, ut horum deputati omnia per Legatos Regios agant. Unde spem concipiebat Ginettus de negotii successu, quod Rex promisisset, si fœderatis suis diplomata tradita forent, se quoque salvos conductus pro Cæsareis Legatis, tum Legatos Coloniam missurum. Sed quia metuebat, ne moti circa formulam diplomatum & plenipotentiarum scrupuli tardius hinc inde scriptitando tollerentur, per Nuncium Pontificis in Aula Gallica proponit, ut si Rex utique ante diplomatum traditionem Legatos Coloniam mittere nolit, alium saltem ministrum cum plenipotentiæ & salvi conductus formula ablegaret, qui præsens cum Cæsareis & Hispanis Legatis ista omnia adornaret, ac tandem ea permutaret, amputandis moris, & ut Legati statim ad pacis negotium accedere possent. Id quod Rex annuebat, modo constaret, Cæsarem & Hispanum suis Legatis injuncturos diplomatum formulam exhibere, & rite examinatam demum permutare. Paulo post Gratio, qui Lutetiæ nomine Reginæ Sueciæ super maturandis tractatibus instabat, Rex demonstrabat; se litem, quam Ferdinando super Cæsareo titulo moverat, remissurum, si iste pro utriusque Regni fœderatis, & adhærentibus Salvos conductus dare velit. Sed cum Grotius instaret: opera daretur, ut istis aut eorum Deputatis cum Legatis Cæsareis per se agere liceat; reponebatur, circa id frustra hactenus laboratum, & si denuo idem moveatur, inutilibus moris occasionem præbitum iri. Quod & Gratius tandem admittebat, cum id, quod Cæsar contendebat, & Gallus jam annuerat, Reginæ citra fraudem videretur; quin ex dignitate potius futurum, si sociorum negotia, per ipsius Legatos peragerentur. Mittebantur tandem Coloniam à Cæsare diplomata pro Legatis Regiis & fœderatis, eadem cum Suecicis formula; quorum exemplum à Ginetto Hamburgum transmissum Avauxius magis fere probabat, quam à se ipso conceptam formulam, & præter vocabulum *nondum reconciliatos*, nihil desiderabat. Sed quæ pro Hollandis transmissa erat formula non satisfaciebat. Nam etsi Hispani rebelles ipsos non vocarent, quod ipsi cupiebant, sed Hollandi adspernabantur; tamen neque liberos populos eosdem declarabant, uti Hollandi postulabant, Hispanis abnuentibus: sed temperamento quodam ipsis sub communi vocabulo fœderatorum Regis cavere volebant. Sed quia tractatu induciarum alia formula horum Legatis cautum fuerat, nunc postulari ab ipsis non poterat, ut diversam admitterent. Igitur rejecta ista formula petebatur, ut quæ tractatu quondam induciarum data fuerat, in præsens repeteretur.

Super induciis acta.

§. 91. Super induciis paucula isthoc anno movebantur. Proposuerat eas ab initio Pontifex. Inde jussu Reginæ de iisdem Hugo Grotius Lutetiæ cum Chavignio sententias contulit. Ubi hic mirum sibi videri ferebat, quod Sueci sperare ausi forent, tantundem subsidiorum à Rege per inducias se accepturos, quam bello promissum foret; cum illæ in longum tempus sint ineundæ, & multo minus expensarum quam bellum requirant. Cui Grotius; Induciis bellum non tolli, nec Sueciam onere levari; quin hoc gravius forte incubiturum; quod retinenda per Germaniam loca justo fere exercitu sint insidenda, sublata ex hostico tributorum materia. Chavignius censebat; conveniri invicem posse, quo copiarum numero limitanea utrinque loca sint firmanda. Grotius contra; id Suecis æque intutum atque Hollandis, qui suis induciis necessum judicaverint stipulari, ut integrum sibi foret, quot vellent copias custodiendis finibus retinere; eoque Henricum IV. Regem subsidia illis induciarum tempore numerasse citra imminutionem, quæ per bellum dederat. Cum Chavignius exciperet; hasce inducias tanto tutiores fore, quod qui eas inirent, plures, viribusque validis forent, ut hostis non facile illas infracturus sit: regerebat Grotius; loca, quæ Sueci retenturi sint, ita longe à sociis suis dissita, ut non horum; sed Sueciæ viribus securitas illorum nitatur. Tandem Chavignius ducenties mille unciales annuos offerebat, multis infinitas Regis expensas memorans: & longius videbatur processurus, nisi quidam Petrus Smaltzius, qui mandata Grotio è Suecia attulerat, vana in hunc emulatione Gallicis ministris spem fecisset: Reginam de postulatis suis aliquid remissurum, ac mandata Grotio data prodidisset. Injungebatur post Avauxio, ut cum Salvio Hamburgi de induciis tractationem susciperet, non plus tamen quam ducenties mille unciales offerret. Quam summam cum Sueci adspernarentur; inutile habebatur de istis agere; cum præsertim præliminaria pacis fervérent, quæ facilius, quam induciæ, processura videbantur, cum hæ tamen bellum duntaxat suspenderent, & velut adpararent. Quanquam autem Richelius credebatur inducias, quam pacem malle, quod pace reditus Reginæ matris evitari non posset, quem ipse magnopere metuebat; & quod per inducias Lotharingiam, & alia Gallis occupata loca retinere cupiebat, quæ pace restituenda forte erant: Ordines tamen Germaniæ censebant, inducias certissimum ipsorum exitium post se tracturas. Unde & Suecis illarum tractatus declinandi videbantur, quoad ulla spes pacis obtinendæ superesset.

Danus Wismariam evacuari postulat.

92. Eodem anno Daniæ Rex per Petrum Wibium Holmiæ postulabat, ut præsidium Suecicum Wismaria deduceretur, obtentu periculi, quod Arctois Regnis immineat, si quis extraneus eum portum in potestatem redegisset. Id Cæsarem Hispanumque jam dudum varias per artes agitasse. Eadem Dux Meclenburgicus ingerebat. Enimvero Rectores Sueciæ contra ostendebant; eam ipsam non postremam fuisse causam belli à Gustavo Rege quondam moti, quod animadverteret, insessa Wismaria fundamentum ab Austriacis poni Septentrionem infestandi: nec eo tempore aliud medium malo illi antevertendo fuisse. Eo minus nunc consultum, id oppidum Meclenburgico custodiendum credere, nutibus Cæsaris obnoxio, & cui de sua ditione nondum satis sit cautum. Ei forte ad tempus à Cæsare caveri posse, illudendis aliis. Sed ubi occasio arriserit destinata sua exsequendi, vetera in ipsum, Pomeraniæque Ducem edita exempla facile repetiturum. Neque enim temporibus licet paululum mutatis consilia & destinata apud Austriacos & Hispanos ideo alterari. Reginam insuper bello adhuc urgeri à Cæsare & veterum parte sociorum; quæ absurde factura sit, si speciosis promissis capta, quæ manibus teneat, amittere, & ultro in angustias se redigere velit. Recenti specimine adparere, quid præsidium Ducis Rostochio impositum Suecis profuerit, quo Gustavus Rex ultro cesserat. Has ob rationes postulata

lata Dani abnuebantur, isque rogabatur; vitio Reginę non verteret, si ejusmodi cautioni non fidat, & commoda sua è manibus sibi extorqueri haut patiatur, quoad tuto id à se fieri posse adpareat.

Danus copias conscribat.

93. Idem porro Rex, cum Suecicus juxta ac Cæsareus exercitus in vicinis mari oris hæreret, non modicas copias, undecies mille ferebantur, collegerat, adscitis præcipue Suecicis desertoribus, & qui infensi Suecorum militiam abdicaverant ductoribus. Obtentui sumebatur; Gallasio se obstiturum, ne per Holsatiam hospitia capiat; id quod iste minari videbatur. Nam si Gallasio id indulgeatur, Banerio quoque paria tentandi libidinem subituram. Se quidem neutri ludibria debiturum. Ista arma Suecis magis quam Cæsareis suspecta erant, quod Penzius Comes à Rege Viennam missus Wismariam & Rugiam insulam in feudum à Cæsare isti petierat una cum continuatione vectigalis Glucstadiensis; vicissim Danum Suecis aut pacem persuasurum, aut tergiversantes vi compulsurum. Quanquam autem nondum judicari posset, Danum certo decrevisse Sueciam aperto bello petere; præsertim postquam Vinariensis tam splendidis victoriis potitus esset: tamen si expenderetur, qualem ipse circa mediationem pacis gessisset, & quæ ipsius ac ministrorum familiaritas cum Suecorum hostibus aut invidis, nimis quam aperte in adversam partem inclinare deprehendebatur. Nec dissimulandæ amplius invidiæ, odioque in Suecos par erat, cum mediatorem se pacis ferret. Suecorum actiones & consilia contemni, ac damnari traducique non ab hoste magis, quam mediatore, velut eandem adversus istos causam ageret, aut paribus in Suecos odiis arderet. Omnes Suecorum rationes, etsi toti orbi probatæ, & quæ ad ipsam quoque Daniam spectabant, respuebantur. Nihili fiebat existimatio eorundem, quæ huic bello innexa erat, & quid Regni Sueciæ salus exigebat. Ita à Dani mediatione nihil glorię, securitatis, aut emolumenti expectandum erat. Quin contra patebat, id ab ipso agi, ut è Suecorum sanguine & sumtibus, quin eorundem dedecore ac damno commodum suum quæreret. Jam abductum Warnemunda Cæsareum præsidium; prohibitum per armatas naves vectigal, quod fœdere à Meclenburgico Sueci stipulati fuerant; cum magna Saxonicorum Ordinum parte Fœdus contra Suecos initum, ut media hisce adimeret exercitum sustentandi, & Inferiore Saxonia eosdem penitus arceret. Adparabat etiam secretum ipsi fœdus cum Meclenburgico esse ad defensionem Rostochii; quo initio facto forte in Pomeraniam quoque pedem promoturus erat; quod crederet, durioribus Suecorum rebus impune ipsi fore his pro libidine insultare. Nec obscure minabatur, ni ad ipsius placitum pacem vellent inire Sueci, se vim iisdem illaturum; Ita sub specie amicitiæ longe periculosius adversus Suecos bellum gerebat, quam ipsi hostes professi.

Danus in Suecos est iniquus.

§. 94. Idem porro circa ea, quæ rem maritimam spectabant, velut pro imperio agere & loqui; plenum sibi maris Baltici dominium vindicare, in freto Oresundico Suecicos cives variis injuriis vexare, & vectigalis sui servitio ipsos subjicere, ut omnia rem augendi media iisdem adimeret, & Sueciam sibi plane tributariam. Et ne conatibus hisce color deesset, veteres rationum libros evolvi jubebat, & quanti Suecorum in freto immunitas sub Carolo IX. & Gustavo Adolfo Regibus fuerat, tantundem nunc quoque ac non amplius istis indulgendum censebat. Nam cum nunc duplo plures merces Suecicæ fretum transeant, quam istis temporibus, necessum esse magnam partem alienarum mercium pro Suecicis venditari defraudando vectigali. Sed reponebatur; istis temporibus Suecorum commercia magnam partem intra Borussiam & Germaniam substitisse, quæ nunc flagrante bello Germanico in Hollandiam, Angliam, Scotiam & Galliam transierint: ferri fodinas in Suecia indies magis excoli; nec uti ante hac rudis ferri massas Gedanum avehi, sed omne ipsa in Suecia in perticas cudi. Nunc quoque plus vini, aromatum, ac peregrinæ materiæ vestiariæ in Suecia consumi, quam olim. Quæ etsi manifesta forent, ea tamen à Danis flocci fiebant, qui vexandis Suecis novas in freto inquisitiones instituerant, ac *certificationibus*, quas vocant, Suecicis in dubium vocatis naves sistebant, litibusque irretiebant. Queis ullus prætextus hærebat, una cum mercibus publicabantur; ubi calumnia nullum invenerat locum, dimittebantur cum maximo temporis lucrique dispendio. Accedebat publicanorum intoleranda insolentia, & acerba verborum asperitas. Nec apud judices, ipsumque Daniæ Senatum vexatis auxilium; qui petulantiam publicanorum probabant, alebantque, ac querentibus ultro ludibria addebant. Inter alias navis è Lusitania veniens, utut legitimis certificationibus instructa, ad vectigal solvendum adigebatur. Pernaviensis navis frumento onusta sesquialtero plus, quam vehebat, exsolvere cogebatur obtentu majoris mensuræ quam Rigensis, cum id discrimen vix decimam sextam partem faceret. Magna vis tormentorum & tuborum ferreorum, quam Ludovicus Geerius in Hollandiam missurus erat, detenta. Ex alia navi Jacobi Macleri, quæ in Scotiam tendebat, itidem tubi sublati; cum tamen eodem tempore par genus armorum, quod Gedano veniebat, citra scrupulum transmitteretur. Has injurias etsi Suecis statim exsequi licuisset, tamen iniquitas temporum, & gravissimum, quo distinebantur, bellum istas tantisper dissimulare subigebat, quod alio Regni statu factum non fuisset; præsertim cum Galli & Hollandi non modicas Anglorum insultationes hactenus toleransent. Stroemfeldio tamen apud Danos Residenti injungebatur, modestis verbis indignitatem istam demonstraret, & quam hæc pactis, amicitiæque repugnarent, utque Dani istis remedium adferre vellent. Sed & prohibere studebant Rectores Sueciæ, ne circa certificationes fraudis quid admitteretur, neve Danicis civibus in Suecia injuriæ quid inferretur; si forte ultro injuriarum desistere vellent Dani, aut ad melius eosdem convincendos. De cætero nihil pusillanimitatis præ se ferre; sed arma terra marique parare; interim & fiduciam sui, & animum amicitiæ colendæ pronum adversus Danum ostentare. Banerio quoque præcipiebatur, omnem occasionem declinaret, ne res ad manus veniret; & læsiones non enormes tantisper dissimularet, ne iniquis temporibus in bellum prorumpere necessum foret, quo ad efficacius remedium istis malis adhibere daretur. 9. Doni

Dani Suecos in freto Oresundico vexant.

§. 95. Cum Polonis eo anno apertæ hostilitatis nihil. Sed subdola pax suspectabatur, quod rumores ferrent, inter Cæsarem, Poloniæ Regem, & Brandeburgicum id agitari, ut de improviso exercitus Livoniæ immitteretur; quo fine delectus per Poloniam, & Silesiam haberi dicebantur. Quæ consilia tamen Vinariensis successus dissipabant, quod Cæsareæ copiæ eo destinatæ, ad Rhenum avocarentur. Non indignum forte memoratu est, eo anno Legatum Polonicum Reyum, cum ex Anglia redux Hamburgum adpulisset, Salvium se invisentem admisisse, omnique honoris genere prosecutum esse, qui Regiis Legatis deferri solet. Id quod antea Zawadskius Grotio, & Camerario abnuerat. Polonica

1638. abnuerat. Cujus inhumanitatem hicce Reyus vehementer improbabat, Sacrificulorum istum Legatum, non Regium adpellans. Idem alias de aula Anglicana sinistre loquebatur; nil se ibi reperiisse præter Hispanicam calliditatem, ac Hispanorum ibidem factionem præpollere, ut Suecis nihil auxilii inde sit expectandum. Negatus isti accessus ad Regem fuerat, quo nomine idem Anglos irridebat, quod cum spretæ neptis formam tantæ injuriæ loco accepissent, eam non potius prudenti dissimulatione texerint, quam tantopere exaggeraverint, nulla ulciscendi facultate. Fatebatur quoque is Polonum à Cæsare instigatum ad exigendum Gedani portorium, quo istum oblique simultatibus cum Suecis, Danis, Hollandisque involveret, & ab horum amicitia averteret. Cum addidisset, Regem valde amare gentem suam, Suecicam innuens, Salvius ridendo id eludebat.

§. 96. Eodem anno missus à Ragozio, Henricus Bisterfeldius Gedano in freto Oresundico adpulerat. Unde ad Rectores Sueciæ scribebat; Camerario in mandatis darent, ut consilia cum ipso conferat. Inde in Hollandiam ibat, quod ita ipsi à Ragozio injunctum foret, primo Arausionensem Principem accedere, quem is fidissimum sibi amicorum habebat, & quia Hollandia in medio fœderatorum sita est. E consilio Arausionensis hinc in Galliam primo abibat, velut ubi res pecuniaria maxime in expedito sit, Unde Hamburgum regrediebatur, consiliis cum Salvio collatis. Habebat ad Oxenstiernam Cancellarium fiduciarias literas, nulla de cætero tractandi, aut concludendi facultate; eoque in Sueciam proficisci nolebat. De conditionibus tamen, quas Ragozius postularat, sat aperte disserebat. Inter quas præcipua erat, quod censeret, trecenties mille uncialibus subsidio annuo contentum ipsum fore; cujus dimidium jam Gallia obtulerat, altero dimidio inter 1638. Sueciam, Angliam, & Hollandiam partiendo. De sex millibus peditum Germanicorum, qui sumtibus fœderatorum conscribendi, ac subinde suplendi forent, Ragozium remissurum putabat. Quanquam autem Betlenus quondam, & hactenus Ragozius parum serio rem egisse deprehensus erat; & quæ Superiore anno Meerbottus proposuerat, ob defectum idonei mandati insuper habita fuerant: tamen quia jam rumor erat, Ordines Hungariæ Cæsari offensos conventum agitasse, cui Ragozius interfuerit; & alium conventum ad mensem Septembrem Cassoviam indixisse; res non spernenda videbatur, si Ragozius Ordinesque Hungariæ permoveri possent, ut aperte in partes descenderent. Unde tam à Salvio, quam Gallico & Anglico Legato spes ipsi fœderis facta est: & tanti judicabant Sueci sexaginta millia uncialium annua in Ragozium expendere. Banerio quoque injungebatur, ut commercia literarum cum Ragozio coleret. Ad quem etiam Salvius scribebat; s.Oct.
vicinorum securitatem in æquilibrio Germaniæ fere verti; ac ni Austriaca Domus intra limites æquitatis coërceatur, ut cæteri Ordines vires librare possint, sed isti horum libertatem opprimere concedatur; dubium non esse, quin eadem impellente ambitione longius grassatura, libertatemque Europę pessundatura sit. Ea causa Gustavum Regem in arma compulsum; nunc quoque Gallos, Anglos, Hollandosque permotos, ut de communi fœdere ineundo agitent; cui tanto cupidius nomen Ragozium dare, quo propius ejus parietibus incendium advolvatur, eique sistendo cum Suecis operam conjungere par sit. In Angliam inde Bisterfeldius tendebat, suadente Rowio, & quod in eam nationem ob communia sacra magis propenderet.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER UNDECIMUS.

EPITOME.

Ordinum Sueciæ decretum ſuper pace; 2. *Super Dani injuriis, & Poloni machinationibus: ſuper tumultibus in Weſtrogothia: ſuper educatione Reginæ, & moroſitate Reginæ matris.* 3. *Facies belli ſub initium anni.* 4. *Banerius Albim tranſit.* 5. *Ejus deſtinata. Helmoldus Wrangelius cum ſua legione ad Suecos tranſit. De Salis vapulat; ut & Saxonici.* 6. *Banerius Freibergam fruſtra obſidet.* 7. *Prælium ad Chemniciam.* 8. *Freiberga incaſſum tentata. Mansfelda & Pirna capiuntur.* 9. *Banerius omiſſa Dreſda in Bohemiam progreditur.* 10. *Albim ibi tranſit. Cæſarei vapulant.* 11. *Banerius Pragæ exercitum admovet.* 12. *Difficultates, quæ Banerium premebant.* 13. *Cæſarei apud Glatzium vapulant. Saxonici Pirnam fruſtra tentant. Hatzfeldii inanis conatus. Saxonici iterum Pirnam invadunt. Caterva Suecicorum intercipitur.* 14. *Hatzfeldius in Miſniam tendit, Hungari vapulant. Banerius in Miſniam regreditur. Hungari denuo vapulant, Pirna à Saxone fruſtra oppugnatur. Eadem à Banerio munimentis nudatur. Slangius duas Saxonicorum legiones delet.* 15. *Banerius Pragam tentat.* 16. *Saxonici Budiſſinam occupant. Iidem à Suecis intercipiuntur.* 17. *Cæſarei copias undiquaque contrahunt. Cæſarei exercitus conditio. Suecici exercitus difficultates.* 18. *Acta per Pomeraniam. Demminum recuperatur. Stralſundenſes militem conſcribunt. Ordines Pomeraniæ conventum agitant.* 19. *Landsberga fruſtra tentatur, Brandeburgicorum legio opprimitur. Landsberga expugnatur. Sueci in Sileſiam irrumpunt.* 20. *Stalhantſchii per Sileſiam geſta.* 21. *Sueci Drieſena potiuntur.* 22. *Iidem Plauenam capiunt: Dœmitzam fruſtra tentant: Ruppinum occupant, quod Brandeburgici fruſtra oppugnant.* 23. *Geſta per Weſtphaliam.* 24. *Kœnigſmarckius Weſtphalicis copiis præficitur. Is hoſtilem legionem intercipit. Gleichenſteinam arcem capit. Præſulem Herbipolenſem argento emungit.* 25. *Inferiorum Saxonum conventus. Eorundem decretum. Rex Daniæ conjunctionem armorum diſſuadet.* 26. *Idem neutralitatem pro Domo Luneburgica urget. Rectores Sueciæ reſpondent.* 27. *Luneburgici cum Banerio de neutralitate agunt. Temporaria cautio.* 28. *Formula neutralitatis concipitur.* 29. *Sueci conventa ratihabent. Luneburgici moras nectunt. Iidem novas difficultates movent.* 30. *Luneburgici Hildeſiam reſtituere jubentur. Dux Georgius offenſam in Cæſarem concipit.* 31. *Suſpecta Inferioris Saxoniæ ad Banerium legatio.* 32. *Banerii reſponſum.* 33. *Dux Georgius nutat. De tertiis partibus formandis machinationes.* 34. *Cæſar tractatum cum Landgravio non plene ratihabet. Hæc in bellum propendet.* 35. *Melander eſt ſuſpectus. Landgravia de conjunctione agit.* 36. *Haſſi movent, ſed non promovent.* 37. *Iidem res ſuas agunt.* 38. *Dux Bernhardus multa Burgundiæ oppida expugnat. Lotharingi vapulant.* 39. *Ducis cum Gallis diſcordia.* 40. *Quæ ipſius progreſſus impedit. Dux Bernhardus à Cæſare tentatur.* 41. *Idem morbo corripitur; & moritur non ſine veneni ſuſpicione.* 42. *Deliberatio Rectorum Sueciæ ſuper Vinarienſi exercitu.* 43. *Gallici Legati mens & negotiatio ſuper eodem.* 44. *Anglicus Legatus, & Ruſtorfius Palatinum Electorem commendat.* 45. *Vinarienſes de fide in Sueciam teſtantur. Teſtamentum Ducis aperitur.* 46. *Erlachius imperium exercitus ſuſcipit. Vinarienſes in Palatinatum deſcendunt.* 47. *Wilhelmi Ducis conſilia.* 48. *Palatini Electoris conatus.* 49. *Galli argento rem agunt.* 50. *Vinarienſis exercitus inclinatio. Mockelii conſilia.* 51. *Gallici miniſtri mentem ſuam diſſimulant.* 52. *Cæſar Vinarienſes captat.* 53. *Gallorum artes prævalent. Eorum prima propoſitio. Altera Gallorum propoſitio.* 54. *Ductores pactum abnuunt, Tertius congreſſus. Galli voto ſuo potiuntur.* 55. *Geſta Vinarienſium Gallis junctorum ſub Longuevillio Duce. Illis in Palatinatum deſcendentibus Bavarici occurrunt. Aliquot oppida Vinarienſes capiunt. In Rhingovia vapulant. Eorum miſera conditio. Rhenum tranſeunt.* 56. *Fœdus commune friget. Anglici Legati ſermones. Gallici Legati judicium.* 57. *Fœdus cum Palatino hæret.* 58. *Anglicus Legatus formulam fœderis exhibet.* 59. *Elector Palatinus*

1639. *tinus in Gallia detinetur. 60. Motus animorum ob detentum Palatinum. 61. Angli classi Hispanicæ favent. Ejus classis intentio. 62. Rectorum Sueciæ de pacis negotio judicium. 63. Tractatus pacis circa salvum conductum hærent. 64. Daniæ Rex Sueciæ Rectores tentat. Hi respondent. 65. Darius diem tractatus inchoandi dici postulat. Sueci tergiversantur. Danus Hamburgi eadem urget. Diplomata non emendantur. Dani mediatio friget. 66. Secretus inter Curtium & Salvium tractatus. 67. Lauenburgicorum circa secretos tractatus negotiatio. Formula pacis à Lauenburgicis proposita. 68. Salvio isti tractatus non displicent. 69. Absurda Lauenburgicorum postulata. Suecorum de iis judicium. 70. Secreti tractatus cum Banerio in Bohemia instituuntur. 71. Senatus Suecis de his tractatibus judicium. 72. Cæsareorum cum Banerio negotiatio. Ea per Cæsareos divulgatur. Calumniæ in Baneriium. 73. Is in Salvium irritatur. Banerii postulata. Cæsarei liberaliter annuunt. Tractatus unus alterum impedit. 74. Cæsarei ulterius rem in speciem urgent. 75. Rectoribus Sueciæ tractatus isti sunt suspecti. 76. Super induciis acta. De neutralitate Ligæ concedenda. 77. Super Westphalia Gallorum propositio. 78. Querelæ Gallorum de Grotio. 79. De oneribus Catholicorum. De induciis Gallorum cum Hispanis. Galli naves à Suecis petunt. 80. Acta cum Rogozio. 81. Irruptio Hermanni Bothii in Livoniam. Senatus Sueciæ ad Senatum Poloniæ eo nomine scribit. Poloni culpam à se amoliuntur. 82. Dani vectigal ad Warnemundam tolli volunt. Sueci respondent. 83. Dani Suecos in freto Oresundico vexare pergunt. Danorum in Suecos inclinatio. 84. Hollandi fœdus arctius cum Suecis affectant. 85. Commercia Persica Holsatorum expirant.* 1639.

Ordinum Sueciæ decretum super pace.

INitio anni tricesimi noni necessum videbatur Rectoribus Sueciæ apud selectos Ordinum Regni Arosiæ convocatos exponere, quibus difficulatibus pacis negotium adhæresceret: tum de Dani iniquitate atque injuriis, Polonique machinationibus, & quid consilii adversus ista capessendum foret. Ubi re mature expensa decretum fuit; operam dandam, ut patria quamprimum molestissimo bello emergat, modo honestis & tutis conditionibus pax obtineri queat. Id tamen enixe contendendum, ut Cæsar salvo conductu prosequatur illos, qui cum ipso in gratiam redire, & ad Pragensem pacem amplectendam coacti fuere, quo sacra Protestantium, & libertas Ordinum rite constitui ac firmari possit. Quod si tamen Cæsar nullo modo huc descendere velit, eam quæstionem ad ipsos tractatus rejiciendam, & commentum pro solis non-reconciliatis acceptandum, interposita protestatione, & ut isti negotia sua per legatos Suecicos expedire queant, postquam id impetrari non potuit, ut per se ipsi cum Cæsareis Legatis tractare queant. Ut tamen in his & aliis junctim cum Galliæ agatur. Cæterum his postulatis insistendum quantum detur; ob eadem tamen, ut & incongruos Ducis Bernhardi, & Landgraviæ salvos conductus, tractationem non abrumpendam. De sociis Galliæ extra Germaniam placebat; quoniam ipsi tractatus junctim cum Gallis ordiri ac finire per fœdus teneantur, ac ut hisce gratificentur, tum ob veterem cum Hollandis amicitiam, in quorum conservatione rationes quoque Sueciæ vertantur, de concedendo hisce commeatu quam diligentissime agendum; ita tamen ut Succia ad hoc se non obstringat, nec fœdus Gallicum eo extendi patiatur. Diem ordiendis tractatibus, quem tantopere urgebat Danus, & ipsi quamprimum nuncupari cupiebant, ne tamen importuna festinatione socii alienentur; & circa præliminaria prius transigatur, declinandæ confusioni, quæ alias circa tractatus oriri queat.

Super Dani injuriis.

§. 2. Super Dani iniquitate circa negotium pacis, ac vectigal Oresundicum censebant; quæ citra magnum Regni præjudicium dissimulari queant, ad commodius tempus differenda, aut lenibus mediis amolienda esse. Crassioribus injuriis medicinam amicam adhibendam per monita. Residentis, per literas ad Senatum Daniæ, missa, solenni legatione, aut conventu deputatorum in finibus utriusque Regni instituto, prout pactis veteribus cautum est. Quibus si nihil proficiatur, videndum ut tempus extrahi possit, quoad Germanici belli moles amota sit. Interea conatus istius quantum fieri possit declinandos, & terra marique in omnem casum arma paranda. Eodem fine ducibus per Germaniam injungendum; ut & ipsi motus Dani probe observent, nec offensæ causam præbeant. Quod si tamen nulla ratio foret bellum evitandi, sanguinem, opesque pro conservatione patriæ promte offerebant. Quia etiam Polonus cum Sueciæ hostibus consilia miscere sentiebatur, classem insuper struens, ac vectigalia per Borussiam, & Curlandiam augens; itidem placebat, machinationes ejusdem accurate observari; ac oppida Livoniæ milite & operibus firmari; ut tamen pactis exacte observatis nulla offensæ occasio ipsi præbeatur. Præter ista monebatur circa tumultus, qui nupero autumno in Westrogothia & Wermelandia excitati erant ob recens introductum vectigal quod vocant, minus, & publicanorum asperitatem; moderatione & prudentia prævertendum, ne ista scintilla sufflantibus vicinis in vastum incendium exsurgat: compescendam si quæ fuerit publicanorum importunitatem; ac populo persuadendum, ut ob necessitates reip. ista onera libenter tolerent; quo fine & Sacerdotes exemplo atque doctrina: plebi præire jussi. Quia etiam fato functo erat Catharina Reginę amita, quæ hactenus curam educandæ hujus magna cum laude obierat, dispiciebantur matronæ, quę in istius locum subire possent. Quibus inter alia id præcipue injungebatur, Reginam adsuefaciant, ut ne affectus suos uni alicui mancipet, ab ejusque solius placito dependeat; quod Principibus è Domo Brandeburgica familiare fere compertum erat. Nam matrem ab educatione filiæ excludere dudum necessarium videbatur, querulam, & regioni juxta ac Nationi Suecicę infensam; ne pari labe filiæ animum imbueret. Cujus actiones Rectoribus Suecię multis modis molestæ erant, quia & commercia literarum cum hostibus Regni alebat, & præterito anno invitis istis Gothoburgum profecta cum Danis suspecta colloquia, mox & cum Legato Danico Guldenlœwio miscuerat, ac neminem Suecum inter ministeria sua ferre volebat. Quæ ne in patriæ malum erumperent, Senatus ut prospiceret rogabatur.

Et Poloni machinationibus.

Super tumultibus in Westrogothia.

Super educatione Reginæ matris.

§. 3. Porro sub initium anni arma Suecorum hactenus in angustias redacta iterum diffundere se, & novo velut vigore animari cœperant. Hosti aliquandiu

Facies belli sub initium anni.

quandiu

1639. quandiu id actum fuerat, ut Suecos ad oram maritimam inclusos commeatus, & pabuli inopia attereret. Quo fine nupero anno castra castris opposuerat, iisque diu pertinaciter hæserat, quoad consumtis incassum propriis viribus loco cedere, ac locum quærere cogeretur reficiendis copiis, quæ vix instar exercitus amplius præ se ferebant. Quanquam enim consilium hosti fuerat hiberna per Inferiorem Saxoniam capessere, ejusquæ Circuli copiis sociatis denuo Suecos ad mare compellere, aut saltem transitu Albis arcere, frustra tamen id fuerat, eoque longius discedendum, & ingratiis spatium Suecis dandum erat. Trahebat secum Gallasius miseras exercitus reliquias, nemini amplius formidandas. Brandeburgicæ quoque & Saxonis copiæ ad exiguum numerum attenuatæ. Suecicus contra miles, attritis licet vestibus ac tenui zona, sed animo viribusque vigens, vere flos virorum, jamjam terris imminebat, ubi ab exhaustis molestiis reficere, ac in posterum firmare se posset. In diversa parte Vinariensis non fortuna minus, quam virtute, & constantia Brisaccum tandem expugnaverat, victoque toties hoste clarus agebat. Ac spes erat, si ambo duces vim hosti cominus admotum irent, ipsum ad honestas pacis leges admittendas brevi compulsum iri.

Banerius Albim transit.

§. 4. Contraxerat Banerius exercitum circa Dœmitzam, sex peditum totidem equitum millibus constantem, ista arce occupata transitum sibi Albis firmaturus. Sed arcebat ad ipsa usque propugnacula exundans amnis, qui tenui glacie obductus ferendis hominibus non sufficiebat. Nec diu heic desidere extrema inopia sinebat, militis patientia jam ad canum & felium esum descendente. Igitur famelicam regionem fugitans ad Lauenburgum, Luneburgicis non obsistentibus, copias pontonibus trajicit. Ac ne provincialibus, qui sat amicos se Suecis exhibebant, molestus esset, Luneburgenses atque Hamburgenses commeatum poscit; quorum illi propriam inopiam excusabant, hi promte militi emendi necessaria copiam faciebant. Transgresso Albim Banerio à Ducibus Luneburgicis missus aderat Cancellarius Haeburgensis. Drebbernus: qui de mediatione Ducum inter Cæsarem ac Reginam, tum de neutralitate concedenda proponebat, percontatus simul amicus an hostis veniat. Cui Banerius: de mediatione mirum sibi videri, cum post abdicatum fœdus Suecicum Dux Georgius palam hostilia in Suecos exercuerit, detentis inter alia ipsorum machinis, & copiis istius aperto prælio adversus hosce decertantibus. Unde ipsi prius mediatore opus fore, quam bellantibus se interponere queat. Quod si tamen amicos se exhibeant provinciales, & commeatum militi suppeditent, modeste suos & amice transituros. De neutralitate nihil sibi à Regina in mandatis datum, nec ita repente istam annui posse; sed prius de conditionibus, & quomodo Duces vicissim Reginæ cavere velint, constare debere. Porro cum promissus à Luneburgicis commeatus, tarde exhiberetur, Banerius apud ipsos queritur; ni ultro detur, à milite sumendum minitans. Vicissim Ordines Inferioris Saxoniæ, & separatis literis. Luneburgici Duces postulabant, ut copias toto Circulo, præcipue Luneburgico agro deduceret. Quibus Banerius reponebat: Ipsorum postulata defensionis juri à natura concesso repugnare, cum ipsi utique vires cum Cæsare sociarint, ac Suecos variis modis lacessierint. Unde sibi vitio non vertendum, si paria reponat. Istæ moræ in causa erant, ut Banerii iter tardius procederet, eique per dies aliquot apud Ultzenam quiescendum foret.

Banerii destinata.

§. 5. Eidem porro duæ patebant viæ; una ad sinistram in Misniam & Thuringiam, ad dextram altera in Westphaliam, ubi collapsæ res præsentia ipsius quam maxime opus habebant. Sed quia Goltzius Erfordiæ præfectus Suecorum ibi res in extremis agere significaverat, prævalentibus oppidanis, & præsidiarios inhumaniter habentibus, suis ibi subvenire constituit quod urbem istam in potestate tenere magni momenti judicaret. Igitur peditatum cum majoribus machinis in agro Halberstadiensi, & Goslariæ, Quedlinburgi, atque Ascaniæ sub Leonardo Torstensonio relinquit. Ipse raptim equitatum ducit, ut Salisium summum rei tormentariæ præfectum, qui hactenus circa Mulhusiam hæserat, opprimeret, Erfordiamque firmaret; tum si res ferret per Franconiam hibernantes hostes dissiparet. Etsi oculos semper ad Georgium Luneburgicum reflecteret, quo turbante facilis ad peditatum receptus erat. Nec destinatis dimovebatur, quod Vinariense, & Gallis in Burgundiam regressis forte universa Cæsareorum moles, ipseque Hatzfeldius sub vernum tempus in ipsum se effusuri viderentur. Adventantem Banerium Magdeburgica & Halberstadiensis ditio, cum Anhaltinis & Hercyniæ sylvæ accolis non sine gaudio excipiebant, quos omni immanitatis genere Cæsarei hactenus oppresserant. Garlebiam cum selecta manu præmittitur Johannes Wachmeisterus, quod oppidum Helmoldus Wrangelius tribunus cum quingentis equitibus, trecentis peditibus insidebat. Is quondam ob patratam cædem ad Brandeburgicos transfugerat; sed nunc omissa oppidi defensione cum omnibus suis Suecorum partibus accedit. Mittit inde Augustus Brunsuicensis Dux, qui Banerii iter Helmstadio averti, idemque belli molestus eximi peterent. Quibus Banerius: itinerum ambages destinatis suis inutiles; nec ita de partibus meritum Ducem, ut istius ditionem usibus belli subtrahere debeat: quem potius decebat utilia Protestantium rebus consilia capessere. Interim Banerio nuntiatur, Salisium cum septem legionibus Mulhusa relicta Franckenhusam petiisse, Oneſtrumque transmisisse. Huic persequendo iste Halæ Salam transit. Versus Bohemiam magnis itineribus properantem præmissus cum septem legionibus Pfuhlius inter Reichenbacum & OElsniciam adsequitur, ac commisso prælio profligat. Ipse Salisius, ac duæ peditum legiones, quę in vicum proximum esse receperant, cum tribunis Spiegelio & Bourreo, cæterisque ductoribus se dedunt ad octingenta capita. Capiuntur signa pedestria quindecim, equestria viginti sex. Hac clade Cæsareis illata Banerius, postquam Zwiccaviam præsidio firmaverat, Saxonicis copiis circa Freibergam imminebat. Sed illæ cognito istius adventu Dresdam versus se receperant. E quibus tamen quatuor legiones Stalhantschius, qui primum agmen ducebat, non procul Dresda deprehensas profligat, capto Schweinizio juniore tribuno, ejusque vicario, & sex turmarum præfectis, aliisque ductoribus, quinque simul signis. Qui cædem effugerant, in Dresdæ suburbia se receperunt.

Helmoldus Wrangelius ad Suecos cum sua legione transit.

4. Febr.

De Salis vapulat.

24. Febr.

Ut & Saxonici.

3. Mart.

Banerius Freibergam frustra obsidet.

§. 6. Inde Banerius Freibergam aggreditur, quam Haugwicius tribunus cum trecentis dimachis, ac multis metalli fossoribus, & agrestibus insidebat. Is vim illatam, & assultum tentantes Suecos strenue repellit, cæso tribuno Magno Hansonio, cum ducentis fere aliis, totidem sauciatis. 18. Mart. Huic oppido liberando sub Bucheimio Comite valida manus apud Frauensteinam coiverat, quinque peditum phalanges septem fere millia explentes. 20. Mart. Cum illis manum conserere Banerio sedebat, ni de Hatzfeldii motu certior factus esset. Igitur hoste à tergo ingruente anceps certamen, subire veritus Freiberga decedit; quo die inter velitandum

Bruxus

1639. Bruæus Comes capitur. Hostis peditum manu oppido immissa statim Dippoldiswaldam recedit. Banerius Cizam se confert, Hatzfeldium observaturus, simul ut Torstensonium cum peditatu & machinis ad se arcesseret; inde iterum in hostem moturus. Paulo post caterva equitum Lipsia erumpens subtribuni Roerscheidii ductu Duwalium

23. Mart.

tribunum, & Gustavum Banerium Petri F. cum aliquot inferiorum ordinum ductoribus Altenburgi cepit. Schulmannus tribunus & Laurentius

25. Mart.

Gribbius ægre ex arce evaserant. Vicissim Sueci tribunum Ungarum Banerii cohorti prætoriæ insidiantem ita exceperunt, ut è ducentis quinquaginta quos ducebat pauci effugerent, ipse tribunus saucius caperetur. Alia manus quinquaginta equitum non procul Altenburgo cæsa. Quin passim Saxonicæ catervæ hinc inde vapulant. Ita reviviscente Suecorum fortuna miles agminatim ad Banerium confluebat. Apud Cæsareos contra Gallasius imperium abdicaverat, in cujus locum Cæsaris Frater Leopoldus Wilhelmus sufficitur, cui Hofkirchius succenturiatur; qui brevi aliquot Suecicorum millia in Cæsaris partes se pertracturum per vaniloquentiam jactaverat. In Hispaniam Hannibal Gonzaga mittebatur auxilia inde excitaturus. Nec minus per omnes Cæsaris ditiones hæreditarias delectus militum fervebant.

Prælium ad Chemniciam. 2. April.

§. 7. Banerius Torstensonio jam junctus cum è captivis, qui magno numero adducebantur, cognovisset, Cæsareas & Saxonicas copias sub Marazino duce intra Zwiccaviam & Chemniciam hærere; necessum judicabat citra moram prælio decernere, antequam Hatzfeldius iisdem jungeretur, qui per Eichsfeldiam & Thuringiam ingruere

3. April.

nuntiabatur. Igitur Ciza movens Chemniciam versus tendebat, cum captivorum indicio noscitur hostem per hospitia sparsum quiescere, de ipsius adventu ignarum; eoque multa adhuc nocte castra movet, dispersis se interfusurus. Ast hostis sub vesperam ejus diei allato nuntio raptim copias contraxerat, ac multo mane Chemniciam versus

4. April.

se recipere constituerat. Banerius contra mature Glaucham, inde Hohensteinam, ubi proximam noctem hostis egerat, attingebat. Heic postremum hostis agmen trecentis equitibus constans, restiterat; quod statim in fugam compulsum cæteris copiis prope Chemniciam progressis impingitur. Sed dum Banerium per paludes angustata utrinque via detinet, hosti spatium dabatur pugnæ locum capessendi. Sinistrum cornu quod fere cataphractis consistebat, post illas angustias cis oppidum locabatur: dextrum longius trans fluentum oppido cognomine consistebat Banerius dimachas suos equis desilire, & pedites in hostiles desultores, qui angustias illas insederant, ire jubet. Quibus cito pulsis superiorem locum occupat, subjectosque campos infestat, ac filatim equitatum traducit. Inde prætoriam, ac Torstensonii, Wachmeisteri, & Wittenbergii legiones in sinistrum hostium cornu ducit. Ubi ipse quidem cum sua legione asperrime excipitur; reliquis tamen non minus acriter connixis obstantes fundit, fugatque. Et quia à tergo duæ fossæ profunda uligine fugam impediebant, atrox cędes editur, paucis ad dextrum cornu effugientibus. Sueci reliquis suorum legionibus accelerantibus magno impetu per flumen in dextrum cornu ruunt. Sed diffuso è cæterorum clade terrore ibi de fuga magis quam pugna cogitatur, quamvis ternæ angustiæ viam arctarent, post quas commode explicare aciem poterant. Fugientium tergis Sueci acriter inhærent, magnamque stragem edunt; nec pauci Tzoppa flumine hauriebantur. Peditatus, qui in sylvam prope oppidum, inde montana versus se recipere meditabatur, à Stalhantschio, Slangio, & Hammersteinio circumventus conciditur. Ita totus fere exercitus hostium deletur. Cæsorum cadaveribus integrum milliare spargebatur. Captivorum mille quingenti erant, quos inter summus excubiarum præfectus Bucheimius Comes, tribuni Webelius, & Wangelerus, subtribuni Paradisius, & Wacheimius; ductores alii numero trecenti. Capta tormenta sex, pedestria signa viginti unum, equestria quadraginta duo. Suecis ea victoria minimo stetit, nisi Stalhantschii subtribuno sauciato, & Witgensteinio Comite præfecto turmę cæso.

Freiberga frustra tentatur. 10. April.

§. 8. Post paucos dies quieti datos Freibergam itur, num ea obiter, & recentis terrore cladis expugnari posset. Sed id oppidum interea milite, & adparatu bellico firmatum erat, ut non nisi adhibitis obsidentium artibus expugnari posset. Unde operæ pretium non visum ibi tempus terere; sed potius erat bellum Bohemiæ infundere, hostique facultatem adimere copias suas reficiendi. Inter

Mansfelda capitur. 3. April.

hæc Mansfelda arx munitissima in Suecorum manus perveniebat, obsidentium pervicacia, & quia obsessos pulvis pyrius defecerat. Suecis Freiberga digredientibus cum Haugwicius tribunus in postremum agmen erumperet, à Wittenbergio male multatur, ac ipse ad necem saucius capitur. Inde Pirna invaditur, quę octavo die assultu expugnatur, strenue licet præsidiariis resistentibus; quorum magna pars cæditur; reliqui cum præfecto Libenœvio subtribuno in arcem refugiunt, rupi editæ superstructam; qui oppidum & subjectos campos telis acriter infestant. Banerio tanti non erat vim admovere, sed lento obsidio expugnandum oppidi præfecto commendat, præsertim cum aquę inopia eadem laboraret.

15. April.

Et Pirna.

Banerius Dresda omissa in Bohemiam progreditur.

§. 9. Deliberabat inde Banerius Dresda in potestatem redigenda, quam annonæ caritas urgebat, intercepta Albis subvectione. Et jam imperaverat Elector oppido excedere, qui in annum cibaria sibi prospicere non possent. Contra videbat Banerius, ista mora Cæsareis spatium dari copias suas reficiendi augendique; qui & omnem lapidem moturi erant, quo Dresdæ subveniretur, & irruptio Banerii in Bohemiam sisteretur. Et jam de evocando Piccolomineo, & quæ per Superiorem Germaniam hærebant copiis spargebatur. Quibus coëuntibus idoneus locus Suecis erat capessendus ad hostium vim sustinendam. Id quod in Misnia & ad Albim fieri non poterat, summa tunc annonæ caritate. Eoque longius progrediendum, ubi si res ita ferret sedendo hostis atteri posset. Ac disserte vetuerant Rectores Sueciæ ne diuturno obsidio validorum oppidorum iste se implicaret. Qua in re quondam à Georgio Luneburgico, & Cniphusio peccatum erat, qui pertinaciter Hamelæ adsidendo rei bene gerendæ occasionem corruperant. Dum ad Pirnam satagit Banerius, præmissus ab ipso in Bohemiam Stalhantschius cum novem equitum legionibus, quingentis selectis peditibus, Aussigiam & Leutmericiam nullo præsidio firmatas occuparat. Melniccam assultu expugnaverat, 24. April.
cæsis duabus dragonum cohortibus. Sed & Carolus Gustavus Wrangelius cum valida equitum 20. April.
peditumque caterva Tetschenam arcem Albi imminentem in potestatem redegit. Eo tempore Ebersteinii & Witztebii tribunorum copiæ in Thuringia relictæ apud Saltzungam centum quinquaginta Croatas, cæciderant, viginti captis. Præfectus quoque turmæ è Pfulii legione turmam Croatarum trans sylvam Thuringicam oppressit, Præfecto & quibusdam aliis Erfordiam abductis. Cæterum Banerio propositum erat castra ad Leutmericiam munire, Albimque ponte navali jungere; inde quantam posset Bohemiæ partem amplecti

1639. plecti alendo augendoque exercitui; adeoque belli sedem in ditionibus Cæsareis figere, quo Cæsar domi suæ belli calamitates sentiret, atque Bohemi Silesiique in eundem concitarentur. Quo fine Joanni Lilliehæckio imperatum; assumtis è Suecia supplementis, quantum citra Pomeraniæ periculum fieri posset, in Silesiam irrumperet, ubi Glogovia Major, quæ ea parte prima occurrit, quinquaginta non amplius militibus custodiebatur; inde longius progressus lineam communicationis cum ipso aperiret, tum militum modestia, atque humanitate incolarum sibi animos conciliaret. Ipse quoque in castris ad Fribergam edictum typis exscriptum promulgat, quo Bohemos hortatur, lares suos ne relinquant, sed militi necessaria præbeant, operasque sibi socient, durissimo servitio pressos veteri sacrorum libertati vindicaturo. Tum militi gravissimis pœnis interdicit, ne incolis ullam molestiam inferat, ductoribus quoque extrema interminatus, ni suos quisque intra disciplinæ limites coërceat. Cui tamen post contrarium edictum Cæsar opponit; quo suos monebat, ne Succis aures præberent. Inde toto cum exercitu Leutmericiam pervenit, ubi aliquot per dies subsistit observandis hostium conatibus: qui excitis undique copiis ad Pragam in Monte Albo castra munierant. Hofkirchius vicariam summi ducis dignationem gerens Brandeisiæ ripam Albis tueri jubebatur. Ac palam quidem plurimum fiduciæ præ se ferebant Cæsarei, cladem apud Chemniciam elevantes, ac mox copias repellendo Banerio pares adfore. Tum & Saxoni spe certi auxilii animus additur.

24. April. (margin)

Banerius Albim transit. 17. Maji. §. 10. Ast Banerius cum locum trajiciendo Albi dispexisset, qua huic Mulda miscetur, ut Hofkirchio illuderet, exercitum in altera ripa Veterem usque Boleslaviam Brandeisiæ oppositam ducit; ubi Hofkirchium cum decem equitum legionibus, ac peditum manu in adversa ripa consistentem reperit. Unde velut vi isthac perrupturus tormentis castellum ponti antepositum verberare incipit. Interea quæ collegerat navigia & pontones Leutmericia Melneccam adverso flumine subigi jubet, ubi post insulam arboribus tectam latebant, ne ex altera ripa conspici possent. Mox relicto apud Brandeisiam cum quibusdam legionibus Wrangelio & Pfulio, totius exercitus opinionem facturos, reliquas copias tacite retro Melneccam ducit hoste propter objecta arbusta, quæ ripam tegebant, non animadvertente. 19. Maji. Ubi ad constitutum locum perventum esset, machinæ disponuntur arcendo ab altera ripa hosti; pedes pontonibus trajicitur, ut orto sole jam septem phalanges spatio inter utrumque flumen medio ordinibus explicatis consisterent. Equitatum navigiis trajicere tardum erat, ni rusticus vadum monstrasset, centum aureorum præmio mactus. Neque tamen ita tacite hæc peragebantur, ut Hofkirchio Suecorum adventus non nuntiaretur; cui sat spatii erat, si voluisset, citra periculum se in tuta recipiendi. Sed is pro soluta temeritate gloriosum facinus minatus, an quod de tam celeri Suecorum trajectu sibi non persuaderet, summo mane quinque validas catervas Montecuculi ductu præmittit, qui transeuntes sisterent. Ipse mox cum aliis insecutus ad sylvam qua campus distinguebatur, consistit. Cæsarei vapulant. Enimvero Montecuculum jam Suecica tormenta repulerant, Hofkirchium quoque mox immissi per sylvam sclopetarii statione sua dejiciebant. Et Banerius occasioni imminens, cum id equitum flumen transisset, quantum hosti par judicabat, statim transmissa sylva prælio se offert. Hofkirchius contra cessim ire, quoad latam planiciem celsiore situ attingeret, in qua legiones suas explicat velut prælium tentaturus. Sed cum Sueci tela emittere inciperent, isti repugnare non ausi terga vertunt, unica legione Buchemii junioris excepta, quæ cum ala, quam ipse Banerius ducebat, confligit; mox tamen cæterorum exemplum secuta se proripit. Fugientibus Pragam usque insistebant Sueci mille amplius trucidatis. In Suecorum manus pervenit ipse Hofkirchius, & Raimundus Montecuculus Comes, quorum hunc Banerii nobilis puer Patricius Patculius comprehenderat. Capti insuper plurimi alii ductores, & gregariorum aliquot centuriæ. Quia tamen hostis de fuga magis, quam pugna solicitus erat, non nisi sex signa eripi eidem poterant. 1639.

Banerius Pragæ exercitum admovet. §. 11. Altera post hanc cladem die Hatzfeldius cum quatuor equitum, duobus peditum millibus Pragam pervenit, ad quam etiam Banerius accedebat. 20. Maji. Huic obviam se ferebant trecenti Hungari magnam ferociam spirantes; sed quos unica equitum ala è legione prętoria in fugam dabat non paucis cæsis. Cæsarei ista otiose spectabant, nemine ad subveniendum Hungaris emisso, ac intra mœnia aciem struebant. Banerius displosis in urbem aliquot tormentis hostem lacessit, ac postera die à mane in vesperam in acie consistit, si hostem manus conserendi libido subiret. 21. Maji. Sed cum hic intra mœnia se teneret, nec tam validam urbem vi invadere rationis esset, Brandeisiam iste regreditur; cujus prędisiarii ducenti numero arbitrio se ipsius dedunt; ac dimissis præfectis gregarii Suecicam militiam suscipiunt. 22. Maji. Reparato ponte in alteram Albis ripam exercitus reducitur. Inde summus excubiarum præfectus Zabelticius Kœnigsgræciam vix per duas horas resistere ausam deditione capit ubi magna vis frumenti inventa, non modicum Suecorum penui incrementum. 23. Maji. Inter quæ Saxoniæ Elector Suecos Pirnam insidentes adortus ter impetu in mœnia, & ex arce in ipsum oppidum facto non sine strage suorum repellitur. Banerius inde exercitum secundum Albim Limpurgum usque, Pardubitzam, Kœnigsgræciam, & circa Boleslaviam distribuit, cupidus paulatim Silesiam & Moraviam bello amplecti, Fridlanda, quæ primos Silesiæ aditus servat, occupata, ubi magnam rebus Suecorum accessionem sperabat. Quo fine ad Lignicensem Ducem, Baronem Schœnaichium, aliosque Suecis faventes literas dat, simul ductores ea regione oriundos eodem dimittit, ad civium suorum animos alliciendos. Modicæ tunc excursiones frequentabantur, fausto fere Suecis successu. Quas inter Wachmeisterus non Praga procul Croatarum impedimenta diripit, 7. Jun. quadringentis qui eadem servabant fere cæsis, ac septendecim signis ereptis. Munchusius subtribunus apud Glacium plerasque turmas legionis Broycæ una cum impedimentis delet. 21. Junii Eberfteinii equites Leutmericia progressi centum quinquaginta amplius Cæsareorum cædunt, aut capiunt. Pfulii quoque turmæ sexaginta Croatas, & quadraginta pedites, qui Suecorum commeatui insidiabantur intercipiunt. Minuta memorare longum foret.

Difficultates, quæ Banerium premebant. §. 12. Nec eo secius tamen successus armorum spei ab initio conceptę parum respondebant. Equidem exercitus hucusque Banerio incolumis, cui Cęsarei etiam post Hatzfeldii adventum obviam ire non ausi apud Pragam opportunis se locis tenebant. Iidem tamen indies augeri, ac valida supplementa ex Hungaria, Austria, & aliunde expectare. Unde Suecis difficile futurum erat non modo latius se per Bohemiam diffundere, sed & cis Albim stativa tueri, flumine insigniter attenuato, & passim vadis pervio. Sed nec per Silesiam sat proferre arma licebat, obstante Cæsareorum paratu, ac tardius procedente expeditione, quam à Pomerania Lilliehæckius agitabat, quæ hostium delectus turbare, aut Suecorum res, aperta inter utrumque

Kk exerci-

1639.

exercitum communicatione, insigniter promovere potuisset. De exulum Bohemicorum & Austriacorum promtitudine plurima jactata fuerant, quid subsidii partibus per illos accessurum esset. Sed nunc ubi in rem præsentem veniendum erat, metu stupebant, ac non nisi pauci nobiles ad prędia sua vindicanda aderant. Sacerdotes quoque viginti annorum exilium perpessi rari adparebant, qui templa sibi sua restitui peterent, quorum exemplo & provinciales, qui alias moturi se videbantur, quiescebant. Quin pauci illi, qui ad prædia sua redierant, præ cæteris belli molestias querelis differre, quasi per arma reductis statim pacis commoda præstari possent. Augebant curam continuę pluvię messem corrupturæ, & quod raris agrestibus fruges per milites forent metendæ, pessimos ad frugalitatem ministros. Et mira erat ejus regni vastitas, etsi per quinque annos ab hoste intacti. Nec melius per Silesiam res procedebant, ubi Suecorum catervæ qua poterant, pellebantur; nec erant, qui templa quondam clausa reserare, sacraque Protestantium instaurare auderent. Tantum metus Cæsaris, ac diffidentia præsentium animos imminuerat. Iidem tamen Silesii, cum Cæsar quintum quemque militiæ adscribere vellet, responderant; se pro ipso omnia sua expendisse, præter solum, in quo consisterent, & aërem etiam belluis communem. Nunc cum vita deposcatur, malle sibi exilium hactenus tam familiare permitti.

Cæsarei apud Glacium vapulant.

§. 13. Paulo post miserat Banerius legionem prætoriam sub Munchusio subtribuno, centumque equites ex Hodicii Comitis legione Glacium versus, tuendis eo districtu Suecorum hospitiis. Istis obviam procedit, quæ se conglobaverat hostium manus, novem equitum, duabus dragonum turmis constans, adjectis quadringentis peditibus, & agrestium manipulo. Hi prope Suecicos loco ita opportuno consederant, ut isti alio stativa transferre constituerent. Cæsarei, dum Suecos metu cedere arbitrantur, & ipsi desertis impeditis locis in aperta camporum descendunt; quos cum suis conversus Munchusius ita acriter invadit, ut omnem istam manum profligaret. Cadebat tribunus Schutzius cum duobus subtribunis, aliisque compluribus ductoribus ac gregariorum centuriis aliquot; captus Baumgartius subtribunus cum multis aliis; cæteri per montana dispergebantur. Qui tamen mox apud Saganum iterum collecti centurionem Suecicum in arce ibi obsidere instituunt. Sed commodum superveniunt Schulmannus & Helmoteus Wrangelius tribuni atque Hammersteinius subtribunus à Banerio in Silesiam missi; qui tumultu cognito statim oppidum irrumpunt, ac totam manum delent, capto Pompejo Comite, multisque ductoribus; reliqui cedebantur. Interea Saxo Pirnam denuo tentat, ac magna tormentorum ac globorum ignivomorum vi reductum, quo Sueci arcem incluserant, proruit. Sed dum assultum parat, statio equitum Suecicorum turmam Saxonicorum trecentis equitibus constantem invadit, & in fugam conjicit. Unde obsessores, velut Suecici suis subsidio venturi adessent, territi raptim se Dresdam recipiunt. In Bohemia Hatzfeldius fortunam tentaturus cum universo equitatu suo ac trecentis dragonibus, simul quingentis equitibus è Gallasii exercitu Praga procedit, diversum Albim eminus legens; & cum nequidquam Pfulii, ac Zabelticii stativa tentasset, ubi nihil soluti inveniebat, tandem Munchusium intercipere instituit. Sed cum ab isto ad Glacium rem bene gestam intelligeret, irritus revertit, cum per octo dies, quibus circumvagabatur, quinque duntaxat captivis potitus esset, multum irridentibus Gallasianis, qui magna adversus Hatzfeldianos æmulatione flagrabant. Cum Suecorum

Saxonici Pirnam frustra tentant. 7. Jun.

Hatzfeldii inanis conatus.

catervæ vix unquam nisi magno captivorum numero adducto redirent: ipsa etiam equitum statione ad Pragam intercepta. Invaditur inde Pirna iterum à Saxonicis & post acrem verberationem reductus arci dispositus assultu expugnatur, cæso inter alios Suecico subtribuno. Statim hinc mœnia oppidi tormentis quassantur, ac bis assultus fit, Saxonicis multa cum cæde repulsis. Nec eo minus hi aliquot dies oppido assident, arcique commeatum inferunt, quoad Stalhantschius subsidio suis venire nuntiatus, Dresdam redire cogeret, triginta amplius è postremo agmine cæsis, & quadringentis in oppugnando oppido amissis. Adducebatur post Suecis Hamburgo magna vis pulveris pyrii, qui frustra insidiantibus hostibus salvus Chemniciam pervenit. Sed qui præsidio fuerant ducenti quinquaginta equites, quinquaginta pedites, cum Chemnicia Mariæbergam se contulissent, occasionem tuto ad Banerium perveniendi expectantes, à Saxonicis opprimuntur, ac nonnullis cæsis reliqui capiuntur; quos inter Knitzkius senior, tribunus Hanckius, subtribuni Seckendorfius, & Luttermannus, multique alii præfecti, ac nobiles Bohemi, qui postliminio in patriam redire cupiebant.

1639.

Saxonici Pirnam invadunt. 16. 17. Jul.

21. Jul.

Caterva Suecicorum intercipitur. 20. Aug.

§. 14. Hatzfeldius interea, ut quem jam memoravimus paratum bellicum interciperet, ac Suecica præsidia oppidis Misniæ Zwiccavia, Chemnicia, ac Pirna expelleret, petente Electore Praga in Misniam movebat, longo circuitu Egram petens, quo iter suum Banerium lateret. Qui tamen mox è captivis magno numero subinde adductis, intelligit, istum Praga discessisse, etsi quo tenderet non constaret. Igitur placebat castra hostium ad Pragam tentare; quo fine quindecim equitum legiones, tres peditum phalanges cum aliquot tormentis Brandeisiæ trans Albim ducuntur. Præmissi, qui primum agmen ducebant, cum sexcentis equitibus Wittebergius, & Robertus Duglassius tribuni, ita celeriter iter faciebant, ut reliquæ copiæ ipsos insequi non possent; & crepera adhuc luce stationi Hungarorum impingebantur. Hanc in castra Hungarica, quæ à Germanorum castris Mulda flumine distinguebantur, compellunt, ac cum ipsis eodem simul irrumpunt. Tuguriis statim ignis injicitur, & qui non repente conscensis equis subducere se poterant, trucidantur; fugientibus ad portas usque urbis insistitur. Interim Germani equites propinquo castris vado Hungaris auxilium laturi Muldam transierant, quorum multitudine Suecorum turmæ in angustias rediguntur, quoad Banerius cum tribus legionibus quantum poterat accelerans è superiore loco adpareret. Hic suos prope circumventos conspiciens citato cursu ad illis subveniendum ruit; nec minus isti resumtis animis strenue hostem sustinent. Sed Germani Banerium expectare veriti una cum Hungaris in urbem facessunt, magno suorum numero per campum, & suburbia desiderato. Inde cum de Hatzfeldii destinatis Banerio innotuisset, eludendis ejus conatibus Stalhantschium primo, inde Wrangelium cum valida utrumque manu in Misniam mittit, ipse ad postremum eodem secutus. Eorum adventu cognito Hatzfeldius Dresdam se confert, tribus Croatarum legionibus ad Chemniciam circumsidendam relictis. Sed & cum hi mox facesserent, pulveris pyrii vis quæ Chemniciæ asservabatur, comitante Ebersteinio tribuno in Bohemiam deducitur, Banerio ad Brixam ipsi occurrente. Ejus oppidi cives cum cibaria Banerius poposcisset fesso militi reficiendo, stolide feroces emissis in subeuntes telis octo equites prostraverant. Unde is irritatus oppidum assultu expugnat, & direptum incendit

Hatzfeldius in Misniam tendit.

Hungari vapulant.

Banerius in Misniam regreditur.

12. Sept.

ad

1639. dit ad terrorem aliis incutiendum. Mox cum quas ducebat legiones Aussigiæ disposuisset, cominus observandis Hatzfeldii motibus, in castra ad Leutmericiam redit, quibus interea Torstensonius præfuerat.

Hungari denuo vapulant.

Hic qui recens advenerant Hungaros, pabulatoribus Suecicis insidiantes, graviter multaverat magno ipsorum numero cæso, ac præter multos ductores tribuno Barsimo Comite, reliquis Pragam usque fugatis. Idem mox Torstensonius repente apud Brandeisiam Albim transgressus sexcentos amplius hostium pabulatores intercepit. Hostis contra inter Leutmericiam & Melniccam cum quindecim equitum alis vado flumen transiens Witzlebii tribuni legionem stativis suis excedere subigebat: quam tamen retro in vinea locum capessentem aggredi non audebat, quoad Banerius cum modica manu advolaret; quo conspecto hostis cursu se subducebat.

Pirna à Saxone frustra oppugnatur. 21. Sept.

Inter hæc Saxoniæ Elector cum Hatzfeldio copias Pirnæ admovet. Quo cognito Banerius, assumtis quæ Aussigię tendebant, legionibus eodem properat. Jam accessus ad fossam usque excavati erant, & suggestus ad ruinam mœnium edendam extructi, cum primum Banerii agmen se ostenderet. Sed hostis etsi favente loci opportunitate, cum Suecis inter confragosas & angustas vias emergendum esset, pugnam tentare non ausi Dresdam magna cum trepidatione, & confusis ordinibus se proripiunt; Croatarum tamen, qui agmen claudebant, septuaginta circiter, capti quos inter subtribunus & duo turmarum præfecti.

Eadem à Banerio munimentis nudatur.

Cæterum erat quidem oppidum istud idoneum Dresdę in angustum redigendæ. Idem tamen citra arcem arduo situ ęgre teneri poterat, ac jam aliquoties ejus servandi cura Suecos huc averterat; nec per obstructum palis apud Kœnigsteinam Albim è Bohemia commeatus subvehi poterat. Et gliscente indies apud Pragam hoste Banerio copię undique contrahendæ erant.

26. Sept.

Igitur hic istius se oppidi cura exsoluturus mœnibus dejectis, munimentisque exterioribus solo æquatis præsidium inde amovebat. Quo minus ignis tectis injiceretur, precibus Electoris conjux obtinuit. Regressus in Bohemiam Banerius copias Leutmericiam contrahit, eam stationem tueri certus quantumvis coëuntibus undique Cæsareis magna belli moles imminere videretur.

Slangius duas Saxonicas legiones delet. 30. Sept.

Paucos post dies Slangius duas Saxonicas legiones Hanavii & Reuschelii in Satzensi districtu per hospitia dispersas oppressit, parte ductorum & gregariorum cum quinque signis capta, reliquis cæsis.

Banerius Pragam tentat.

§. 15. Nuntiatum inde Banerio fuerat, hostilem equitatum jam aliquoties Pragæ seditionem induisse, sed à ducibus spe lautorum hibernorum, in quę intra tres septimanas deducendus esset, placatum; quod tempus promissis haut servatis elapsum erat. Igitur num isthanc rem in usus suos convertere

12. Octob.

posset tentaturus, toto cum exercitu Albi ad Melniccam transito Pragam accedit, ac in Albo Monte aciem explicat. Sed hostis quietus intra munitiones consistere, nec ullam pugnę spem prębere, ac non nisi modicas catervas emittere velitandi causa, nullo utrinque memorabili damno; crebro quoque tormenta displodere, quibus Sueci segniter respondebant immissis globis ignitis si qua urbem inflammare possent. Enimvero & castra ad Pragam ita muniverat hostis, ut vi ista oppugnare Banerius rationis non duceret: & Pragam fames atque pestilentia ita infestabant, ut si vel maxime illa occupari posset, satius foret hostem istis malis consumendum relinquere, quam suos iisdem objicere. Aliquot tamen dies ad urbem subsistebat Banerius, & ut hostem fame urgeret, Bellingshusium tribunum cum quatuor legionibus Budeweisam versus, Pilsenamque, & Raconitzam dimittit ad igne corrumpendum, quicquid frumenti pabulique occurreret. 1639.

19. Octob.

Quo peracto motis Praga castris Melniccam regreditur; ubi ex altera Muldæ parte Tabor versus omnia vastari jubet.

Saxonici Budissinam occupant.

§. 16. Dum ad Pragam Banerius hęret, sexcenti Saxonici sublevante oppidanorum proditione Budissinam irruperant, quam Jacobus Wanckius subtribunus cum aliquot desultorum turmis insidebat. Qui tamen nullo suorum amisso in arcem se receperat, nuntio raptim ad Banerium dimisso. Hic statim Wittebergicum, Ebersteinum, & Slangium cum legionibus equestribus, insuper Ericum Joannis Ulfsparrium cum duabus peditum phalangibus istuc ire jubet. Equites oppidum eminus cingebant, Ulfsparrius cum suis arcem ingressus statim sequenti die non explorato hostium positu, aut accessu,

25. Oct. 26. Oct.

trecentos pedites ex arce emittit, qui in proximas lapide structas domos à Saxonicis insessas impetum facerent. Enimvero hostis sublicas, quibus pons pensilis innitebatur, amoverat. Unde pons cum tres catervæ transissent, cardinibus fractis posteriores in fossam effundebat. Ita priores istæ catervæ, etsi strenue impetum darent, à reliquis destitutæ repelluntur, amissis sexaginta, quos inter excubiarum præfectus & centurio; octoginta sauciati, quos inter Jeswitzkius tribunus, & Copya subtribunus. Cum res hoc modo non succederet, Ulfsparrius cuniculum ex arce agi contra domos istas jubet. Sed is incensus retro impetum in Suecos vertit, duobus centurionibus, & compluribus gregariis elisis. Quo intellecto Banerius inconsultum suorum impetum increpans certa rei peragendæ mandata mittit. Sed cum & sic incassum isti niterentur, amputandę moræ Torstensonium cum sex majoribus tormentis eodem ire jubet.

27. Nov.

Qui statim machinis in arcem subductis improvisa re Saxonicos terret, ut citra exceptionem ejus se arbitrio permitterent.

Iidem à Suecis intercipiuntur. 28. Nov.

Ita tres vigiliarum præfecti, Taubius, Wedelbuschius, Delovius cum duabus equitum turmis, septem peditum cohortes, una cum præfectis signisque in Suecorum potestatem pervenerunt; è quibus gregarii omnes sacramentum mutaverunt. Oppidum direptionem pecunia redemit, destructis munitionibus absque præsidio relictum. Dum Budissinæ adsidetur signifer è Slangii legione cum triginta equitibus exploratum emissus, cum in ducentos Saxonicos equites improviso incidisset, ac se circumventum videret, impetu facto eos profligat, ac cæsis aliquot suorum nemine desiderato non sine præda ad suos revertit. In Bohemia Hodicius Comes apud Castelitzam quadringentos Hungaros deleverat. Nagottæ quoque à Munchusio subtribuno centum Cæsareorum cæsi, quadringenti captivi Kœnigsgræciam abducti.

Cæsarei copias undiquaque contrahunt.

§. 17. Interea Hatzfeldius è Misnia longo circuitu per Thuringiam & Franconiam in Bohemiam redibat, cujus copiæ tamen à quinque millibus ad duo millia hac expeditione imminutæ erant. Piccolomineus quoque è Belgio, postquam à Gallis & Hollandis, hiberna bella adspernantibus, nullus ibi metus amplius foret, in Bohemia aderat, numeroso cumprimis, & selecto pedite succinctus. Cum autem Cæsareæ copiæ inter Pilsenam & Grunbergam contraherentur, Banerius suspicabatur eas districtui Satzensi, cujus uberem messem extremis suis necessitatibus reservaverat, inhiare, alienæ parsimoniæ fructum intercepturas, ac inde propius admotis castris ipsi incubituras.

14. Dec.

Igitur ut has præverteret cum equitatu Leutmericia Satzam movet, & legionibus ad Egram flumen qui continuis pluviis immensum intumuerat, dispositis, quicquid erat frumenti Leutmericiam avehit, tum vicinam Pilsenę regionem populatur, ne hosti prope ipsum subsistendi facultas foret. Eo tempore Cæsaris frater

Cæsarei

1639. Exercitus conditio. ter Leopoldus Wilhelmus summum imperium in exercitum suscipiebat, qui Pragę hactenus fame & pestilentia, & interceptis quotidie per Suecos pabulatoribus valde imminutus erat. Cui malo medendo machinæ è castris Pragæ in arcem conferebantur, ac paucis ibi legionibus, quot subitaneo insultui repellendo sufficerent, relictis, reliquæ circa Pilsenam distribuuntur, pabulatione quoque deinceps cautius facta. Per provincias Cęsaris bello intactas delectus militum fervebant, veteribus legionibus supplendis novis formandis. Tum magnus equorum numerus ex Hungaria & Austria adducebatur. In hibernis tamen hactenus quiescebant, ac referebant captivi, non prius aliquid tentandum, quam Piccolomineus Vienna, quo profectus erat, rediret. Apud Suecos contra miles vegetus, numeri integri, quibus augendis Banerius omnem operam navarat. Quæ tamen loca insederant, jam antea sat vastata, indies magis exhauriebantur, ut si diutius ibi hærendum esset, fames tandem immineret. Cæterum ita copias suas disposuerat Banerius, ut brevi tempore contrahi possent, seu arcere vim, seu inferre placeret. Sed hostium viribus gliscentibus satis habiturus videbatur, invasionem arcuisse, præsertim si Albis frigore constringeretur. Quo casu metuebat, ut sibi in Bohemia subsistere liceret, pręsertim cum Saxones à tergo in Misnia se confirmarent, quibus dissipandis nullam partem suo exercitui detrahere audebat. Nec adparebat qui partem aliquam hostium alio averteret. Nam qui ad Rhenum se commoverant Vinarienses & Galli, à Cæsareis parum curabantur. Hassi & Luneburgici validis copiis instructi, & Cæsarem suspectantes; sed qui commoturi se non erant, nisi lacesserentur. Igitur nihil aliud supererat, quam ut Axelio Lilio mandaret, quantum posset peditum è Pomerania & Meclenburgica Stalhantschio in Silesiam mittere, quo is nonnihil ad summam rerum faciens ibi suscipere posset. Kœnigsmarckio quoque injungitur, ut iterum in Franconiam irrumpat; ac prius obiter Saxonicos per Voigtlandiam & Misniam sparsos ex improviso opprimat. Et hæc isto anno apud Banerii exercitum agebantur.

Suecici exercitus difficultates.

Acta per Pomeraniam. §. 18. In Pomerania initio anni Cæsareis solum Demminum supererat; cujus præsidio per mensem Januarium annona supererat, Suecis quæ Rostochio subvehebantur sedulo intercipientibus. Circa finem tamen ejus mensis nonnihil frumenti per Brandeburgicos inferebatur; quo fere absumto Axelius Lilius citerioris Pomeraniæ præses detractam præsidiis manum propius admovet, & Brandeburgicos denuo frumentum inferre conantes arcet. Unde fame subigente Cæsarei tandem istud oppidum Suecis dedunt. Inter hæc Stralsundenses inscio Lilio centum viginti milites conscripserant, queis plures additcuri videbantur. Qua de re cum iste quereretur, acris inter ipsum & Stralsundensium magistratum disceptatio oriebatur. Hi quippe factum id ferebant, ut oppidani onere vigilias agendi sublevarentur, & qui heic intervenirent abusus tollerentur, si munia ista per certos homines, quibus id solum negotium, obirentur. Ast Sueci ista altius penetrare judicabant, ac fœderi repugnare, quo rei militaris cura Regno Sueciæ reservatur. Et quanquam Stralsundenses excipe-rent; per fœdus utique vigilias oppidi sibi relictas; nec militem à se conscriptum, sed cives tantum certos peculiariter conductos vigiliis eo curatius obeundis; Sueci tamen non poterant non pro militibus illos habere, qui sacramentum dixissent, & ad tres menses conducti essent; quæ vetus est apud Germanos formula militem conscribentium. Disceptatione incalescente cum Stralsundenses fremerent; per se non stare, quo minus vigiliis ne-

5. Mart. Demminum recuperatur. 12. Mart. Stralsundenses militem conscribunt.

glectis portæ quibusvis pateant; Sueci reponebant; non defore qui has custodiant, si ipsi nollent. Quanquam autem tunc re infecta discessum; paulo post tamen decuriones sententia mutata quæ fecerint non in sinistram partem accipi petunt, id à se unice spectatum, ut cives ad vigilias eo diligentius obeundas excitarentur. Tum quos conscripserant, citra moram iterum exautorant. Ab Ordinibus quoque Pomeraniæ Ulterioris congressus Stetinum indictus fuerat, invitatis etiam eodem quibusdam è Citeriore provincia: quem prohiberet, an permitteret, Joannes Lilliehæckius gubernator dubitabat. Nam illinc quidem verebatur, ne Suecico regimini ea res fraudi foret, restituto temporario Ordinum provincialium imperio, ac ne forte Stetini res novas molirentur, aut cum Brandeburgico consilia miscerent. Hinc autem considerabat, supervacuum fore isthunc congressum prohibere, cum aliis locis clam aut palam convenire possint: & ista prohibitione animos plane alienandos velut publico servitio stabilito. Nec Suecorum rebus ab eo conventu periculum; cum nec à principe indictus, nec propositio rite facta sit, & si quæ decreta fuerint, ea vel irrita declarari, vel ad Reginæ ratihabitionem rejiciendo eludi posse. Denique inanes fore Ordinis Equestris conatus, attritis opibus; & Stetinum utique in Suecorum potestate esse. Cæterum revera id agebant Ordines, ut vicarium provinciæ regimen ab obitu Ducis Bugislai institutum, ac post Brandeburgici interdicto ab ipsis ultro dissolutum, instaurarent. Id quod apud Lilliehæckium proponebant, velut quondam à Legato Bielkio permissum; utque adeo supremum provinciæ tribunal iterum aperiretur, ac veteres reditus consiliariis alendis adplicarentur. Ad quæ Lilliehæckius; negotium istud à Bielkio ad Reginam rejectum, & ab ipsis ultro desertum. Et tamen non dubitare, quin vel Banerius summus provinciæ præses, vel Regina ipsorum desideriis sit satisfactura. Ordines contra privilegia & jura sua allegare, quæ violatum à Præside iri non sperent. De instaurandis judiciis utique ad Electorem referendum; quod dum scripto facturi sint, ne id in sinistram partem accipiat. Ad quæ Lilliehæckius; cum ipsi privilegiis suis repugnare non crediderint, quod Bielkius olim id negotium ad Reginam rejecerit, ne nunc quidem diversum sensuros. Sed ne quid communicationis ipsi durante hoc bello cum Brandeburgico instituant, id omnibus sibi modis prohibendum; cum ea ratione Brandeburgici summum in provinciam imperium non obscure agnoscatur. Ita conventus iste re infecta solvebatur, supremi tamen tribunalis vices deinceps à provinciæ præside & consilio, quod vocant, status tantisper obibantur.

1639.

8. Febr.

Ordines Pomeraniæ conventum agitant. 16. Jan.

22. Jan.

25. Jan.

28. Jan.

§. 19. Verno tempore adpetente Lilliehæckius tribunum Nicolaum Kaggium cum quingentis peditibus, trecentis equitibus Landsbergam versus mittit, si forte id oppidum improviso opprimere posset. Et ceperat is quidem in vicino monte positum castellum; sed quia oppidum copioso milite nuper hostis firmaverat, Kaggius idem adoriri non ausus re infecta discedit. Mox ut Pomeraniam onere levaret Lilliehæckius Stargardiæ legionem equitum collocat, coërcendis hostium excursionibus; reliquas cis Oderam ducere constituit, ut ex hostico viverent, donec supplementis è Suecica appellentibus in Silesiam expeditio susciperi posset. Unde superato apud Greifenhagam flumine Suetam, hinc Oderbergam procedit, ubi castello, quod ponti antepositum erat, hostem ejicit. Sed cum ibi cognovisset, Brandeburgicos in Marchia Nova se movere, fortasse irruptionem in Pomeraniam Ulteriorem tentaturos, ipse Stetinum regreditur

Landsberga frustra tentatur. 9. April.

16. Maji.

1639. ditur hostium conatibus observandis, Dewicium
24. Maji. tamen tribunum cum copiis Neustadium progredi jubet, tractui inter Fuhram & Spream fluvios tributa imperaturum. Hic Neustadio progressus Borgsdorfium juniorem tribunum cum quadringentis equitibus Bernaviæ agentem invadit, portis petarda, & securi disfractis. Ubi cæsis nonnullis ipse tribunus, ejus vicarius, duoque turmarum præfecti cum trecentis gregariis capiuntur; pauci perruptis obstantibus evadunt. Gregarii plerique numeris se Suecorum addunt. Quanquam autem Banerius jusserat capta Landsberga Silesiam invadere, ubi Glogovia Major quinquaginta tantum peditibus insidebatur; quia tamen expeditio non ita celeriter adornari poterat, & supplementa è Succia tardius aderant; hosti spatium interim dabatur se ibi confirmandi. Conscripserant Ordines Silesiæ Cæsare instante tria peditum millia, sexcentos dimachas; quibus octingenti equites Cæsarei accedebant. Habebat & Brandeburgicus circiter octingentos equites, nongentos è Borussia expectabat, præsidiis quindecim centuriæ peditum subtrahi poterant: qui juncti manum non spernendam faciebant, & Suecicis copiis parem. Sed nec Pomerania extra periculum credebatur, quod Crocovius tribunus cum provincialibus Sueciæ infensis de intercipienda Colberga agitare diceretur. Arnheimius quoque Holmensi custodia elapsus, & à Daniæ Rege duabus bellicis navibus Gedanum deductus, cum Crocovio, Mitzlafio (qui & ipse custode corrupto arce Wiburgensi evaserat) Hubaldo, aliisque malevolis consilia miscebat; ut satius videretur Pomeraniæ servandæ invigilare, quam in ulteriora tendere. Post tamen cum supplementa è Succia adpulissent, Lilliehœckius adsumtis peditum tribus millibus trecentis, equitum tredecim fere centuriis apud Gartzium

Brandeburgicorum legio opprimitur.

9. Jul. Odera transmisso ex itinere castellum ad Oderbergam, quod *ursorum caveam* vulgo vocabant, oppugnare instituit. Sed cum ea res longiorem moram desideraret, satius videbatur ignobili castello omisso Landsbergam ire; cui oppido cum copias admovisset agendis accessibus, ipse interim cum selecta manu Zantocham properat. Eo castello,
25. Jul. cum jam omnia assultui parata essent, præsidiarii ultro profugiebant, in vicinam Poloniam se recipientes. Pariter & aliud ad Wartam castellum
27. Jul. Brandeburgici deseruerant. Sed dum Landsbergam Lilliehœckius retro properat, everso curru crus frangit, non levi susceptæ expeditionis impedimento. Haut eo secius tamen ipso jubente Ericus Steenbockius tribunus in vallum oppidi enititur, & cum Brandeburgicis simul oppidum irrumpit, ubi primo æstu non pauci cædebantur; tres centuriones; totidemque optiones cum trecentis quinquaginta gregariis capiebantur, quorum hi Suecicam militiam ultro subibant. Præfectus loci Knœringius subtribunus cum parte præsidii trans pontem in castellum evaserat. Qui & ipse, cum omnia assultui dando disposita essent, atrocibus insuper minis territus, ea lege deditionem facit, ut ipse absque vexillis & armis discederet, gregariis sequi ipsum, aut apud Succos manere integrum foret. Ita castello Succi, & in eo quinque vexillis & quatuor machinis æneis potiuntur, cum non spernendo adparatu bellico, & commeatu. Abeuntem præfectum vix quinquaginta gregarii Custrinum comitabantur, reliqui Suecicis se signis associabant. Cum ob fractum femur Lilliehœckio Landsbergæ subsistendum foret, imperium in peditatum Erico Steenbockio, in equites
6. Aug. Dewicio committebatur. Quorum hic Francofurtum præsidio vacuum nemine repugnante occupat. Dum Berolinum tendit, catervam Bran-

Landsberga expugnatur.

deburgicorum male multat, præfecto turmæ Goltzio, & octoginta circiter equitibus captis, non paucis cæsis. Idem mox Berolinum, unde vice absentis Electoris provinciam administrans Schwartzenbergius Comes Spandoam se receperat, irrumpit, & oppidanos redimendæ direptioni viginti uncialium millibus, ducentis equis emungit. Francofurtum hinc progressus Steenbockio jungitur. Ita simul Crosnam tendunt, qua nullo negotio potiuntur, quod trecenti præsidiarii oppidum ultro deseruissent. Ulterius adverso Odera progressi Beuthenæ pedem figunt. Dewicius mox cum quinque legionibus hosti investigando excurrens Bergii tribuni legionem Lubenæ, opprimit, ac plerisque trucidatis cæteros captivos abducit. 1639.

19. Aug. *Sueci in Silesiam irrumpunt.*

§. 20. Enimvero dum isthæc expeditio tarde procedit, Philippus Mansfeldius Comes à Cæsare ad tuendam Silesiam missus haut spernendas copias coëgerat, Glogovia cumprimis, cui imminere Succos constabat, bis mille militum præsidio firmata. Eam ob causam, & quia per æmulationem pares inter duces segnius res administrabatur, Banerius Torstonem Stalhantschium cum tribus equitum legionibus in Silesiam mittit, copiis ibi præfuturum. Iste Oderam Beutenæ ponte insternit, cumque castellis utrinque adpositis, oppidum lorica firmat, ac assignata suis hospitia trans Oderam occupat. Ab eo emissa turma manum Croatarum in Glogoviæ suburbio agentem opprimit, ac non segniter licet resistentem profligat, cæsis compluribus, ac nonnullis captis. Quanquam autem oppugnandæ Glogoviæ impar Stalhantschius foret, mediocrium tamen oppidorum unum post alterum occupando stativa sua non parum per Silesiam, præcipue Poloniam versus, extendebat. Ac jam Drachenbergam arcem invadere parabat, cum Mansfeldius copiis auctus Beutenæ minitans Carlathum retro copias ducere subigeret. Et quia prælio hostem lacessere, aut supra Glogoviam locum capere decreverat, Oderam apud Beutenam transit. Sed hostis cedere, nec pugnæ copiam facere ac tandem in alteram Oderæ ripam Poloniam 1. Dec.
versus se conferre. Stalhantschius inde Steinaviam progressus omnia adhuc cineribus sepulta, ac circum vastata reperit, ut nulla ibi consistendi facultas foret. Igitur Parchwitzam cum adsita arce in potestatem redigit. Neumarcum in quintum usque diem resistebat; sed cum assultus mox dandus esset, centurio cum centum peditibus absque exceptione se dedebat, gregarii sub signa Suecorum succedebant. Duodecim Wratislaviensium milites in arce deprehensos Stalhantschius liberos domum dimittebat suis nuntiaturos; se amicum venire, si recte rem æstimare velint; & tempus nunc esse veteres partes instaurandi. Oderam tamen transire, & hostes insequi conantem tumentes ac glacie fluitantes undę prohibebant. Hostis interim Guraviam tentans non sine jactura repulsus erat. Alias modicis excursionibus provincia persultabatur, quarum una Helmolcus Wrangelius viginti amplius equites ceciderat, triginta ceperat. Nec ulteriores isto anno per Silesiam progressus facere dabatur, quam ut Crosna, Beuthena, Carlathum pro captu situs ac temporis munirentur, ac Guravia, Herrenstadium, Lubena, Parchwitza, Neumarcum, & alia non spernenda loca legionum hospitiis occuparentur non valde opimis, quod regio partim à Cæsareis vastata, partim ultro à provincialibus in Poloniam profugis deserta esset: qui tunc demum affectum suum in Suecos se expromturos ferebant, quando hi capta Glogovia res suas stabilissent. Cui oppugnandæ cum non sat peditum Stalhantschio esset, Banerius utriusque Pomeraniæ præsidibus injungebat, ut quicquid pedi-

Stalhantschii per Silesiam gesta.

1639. rum præsidiis oppidorum detrahere possent, ocyus, in Silesiam mitterent.

§. 21. Ast in Ulteriore Pomerania absente pleroque equitatu Driesena egressus Wedelius, quem vulgo temerarii cognomine insigniebant, cum modica caterva late prædas agebat. Quem tamen Tarwyckii subtribuni equites non procul Woldemberga deprehensum præda exuunt, ejusque manum
Sueci Driesena potiuntur. paucis exceptis concidunt. Nec diu post illa ipsa Driesena, quę Pomeraniam Ulteriorem diu infestam habuerat, in Suecorum potestatem pervenit. Ex ejus præsidio duo inferioris gradus ductores Landsbergam ad Lilliehoeckium transfugerant, eique consilium invadendi munimenti suggesserant, demonstrato loco, ubi pali putrefacti facilem accessum præberent. Huic consilio exsequen-
27. Nov. do, iste Gordonium tribunum, & Radicam sub-
28. Nov. tribunum cum trecentis peditibus mittit; qui tres cymbas curribus secum vehebant. Hi cum postridie nondum orta luce eodem pervenissent, statim cymbis fossam transmittunt, ac dimotis palis in vallum enituntur. Et quanquam tumultu excitato præsidiarii arreptis armis in Suecos jacularentur, hi tamen tanto alacrius ingruebant, ut Brandeburgicis oppressis duorum duntaxat militum jactura loco potirentur. Præfectus munimenti Gresius subtribunus primo impetu saucius, quod vitam adspernaretur, cum viginti aliis confoditur. Reliqui, centum & viginti numero, quos inter præfectus vigilum, & vicarius cohortis capiuntur. Repertæ ibi sunt viginti sex machinæ æneæ, sex mortaria jaciendis ignivomis globis, adparatus bellici magna vis. Decem millia uncialium notis delectibus destinata militi in prædam cedebant. Multi quoque captivi, qui heic adservabantur, liberati. Noteræ, & Dragæ fluminibus cum circumjecta regione imperans, quodque Brandeburgici communicationem inter Marchiam & Borussiam valde difficilem deinceps redditurum erat. Cui Gordonius in præmium navatæ operæ præficitur, idemque novis munitionibus firmatur.

Sueci Plauenam capiunt. §. 22. In Meclenburgica hostis Plauenam adhuc obtinebat; quam cum manus equitum Suecicorum eminus assidens jam fame eousque compulisset, ut qui intus erant, super deditione agerent, Brandeburgici supervenientes istam opprimunt, & præter præfectum turmæ, quinquaginta amplius captivos obducunt, locoque annonam inferunt. Unde post Axelius Lillius Meclenburgicam ab hoste repurgaturus, quadringentos pedites præsidiis suis detractos, quibus Lilliesparrius Wismariæ præfectus quingentos addebat, subtribuno Ribbingio Plauenam miserat. Hic oppido statim occupato accessus ad arcem agit, ac munimentis exterioribus potitur. Superveniens inde Joannes Lilliesparrius non sine minis Cæsareo præfecto deditionem imperat, quam & hic honestis legibus fa-
4. Aug. cit, Havelbergam cum suis deductus. Qui tamen hinc discedentem comitati ex pacto fuerant Sueci, à Brandeburgicis oppressi dissipabantur; nec à Cæsareis dati obsides damno reparando sufficiebant. Etsi plerique post manus hostium elapsi ad
Dœmitzam frustra tentant. sua signa redirent. Dœmitzam hinc tentare visum, majoris operæ negotium, vastata circum regione, ac difficili machinarum vectura. Eo demum Lilliesparrius bis mille pedites, quingentos equi-
25. Sept. tes ducebat, ac post occupatam insulam ad oppidum, à trecentis quinquaginta peditibus defen-
22. Sept. sum, accessus moliebatur, quod & repentino assultu expugnat, sex tantum suorum desideratis. Hostis ædibus aliquot incensis in arcem se recipiebat; cui itidem vis admovebatur, cum de Brandeburgicorum ac Saxonicorum adventu, qui arci subventum ibant, intelligitur. Ad quos arcendos etsi iste sat virium habebat; tamen nullo annonæ 1639.
provisu famem ab hoste circumfuso metuens, soluto obsidio discedit. Hostis Graboviam processe- 26. Sept.
rat, illic flumen transiturus; sed qui oppidum istud insidebant pedites acriter assultantes repellunt, cæsis cum subtribuno quadraginta militibus. Quanquam autem Lilius cum quadringentis peditibus jam Demminum pervenerat obsidium Dœmitzæ instauraturus; tamen commeatu deficiente, ac nulla pabuli copia satius visum copiis per oppida distributis nonnihil quietis indulgere. Post Novembri mense idem Ruppinum Novum tendit, districtum Prignicensem & Havelandiam tributis subjecturus. Ac Ruppinum quidem favente Ruppinum capiunt.
nebula improviso occupat, quod peditum legione ac centum equitibus firmat. Ipse mox Stralsundam redit, plures equites exciturus, ut in Havelandiam penetraret. Paucos post dies octingenti equi- 21. Nov.
tes Brandeburgici ad Ruppinum aderant, quibus Li Brandeburgici
spes erat, Suecicis equitibus in campum pellectis, frustra
cum ipsis simul in oppidum irrumpere. Sed fallen- tentant.
te consilio à sclopetariis ad portam dispositis ita ex- 9. Dec.
cipiuntur, ut nonnulli eorum ex equis defluerent. Sed & mox iterum accedentes irriti fuerunt. Tandem Crachtius tribunus valida equitum peditumque manu, machinisque admotis statim ignes jaculatus, quos Sueci diligenter restinguebant, latam mœnium ruinam edebat. Tota vi assultantes Brandeburgicos subtribunus Antonius acriter repellebat, multis ductorum atque gregariorum cæsis. Nec isti amplius quid tentare ausi trans aggerem ad Fehrberlinum se recipiunt. Paulo post Li- 19. Dec.
lius aderat, per eundem aggerem in Havelandiam irrupturus. Et jam castellum in medio aggere expugnaverat, inde octingenti pedites Lilliesparrii ductu ad sinistram Rhenum fluentum, & duos insuper canales superaverant. Sed quo minus tertium, qui supererat alveum superarent, pratum profundissima uligine, & confertæ in adversa ripa hostium catervæ obstabant. Unde nocte ingruente receptui canebatur. Nec denuo tentare operæ pretium visum quod superato licet flumine vacua occursura erat regio, omni frumento Spandoam avecto. Et Brandeburgicis constitutum erat, si perrumperent Sueci, Vetus Brandeburgum se recipere; quos non nisi machinis admotis expellere inde licuisset, queis promovendis per invias luto vias nulla tunc facultas erat. Ita reductæ copiæ per hiberna distribuuntur.

§. 23. In Westphalia initio anni hostis in Ra- Gesta per
vensburgicum se Comitatum contulerat, stativis Westphaliam.
Mellæ, & circa positis, donec per præsulatum Monasteriensem, ac Montanam, Marcanamque ditionem in hiberna concederet. Kingius contra, qui hortante Banerio curam exercitus tantisper retinuerat, dilato in Sueciam itinere, post hostis discessum in Brunsuicensem agrum ad Leinam flumen, inde longius Oldendorfum oppidum abierat Kœnigsmarckium præstolatus, qui excursione in Paderbornensem præsulatum facta Niemæ 22. Febr.
duas equitum turmas deleverat. Inde per Holtzmundam Rintelium demum concedit, ubi cum peditatu subsistit, equitatu per Lippiensem Comitatum distributo. Inter quæ Kœnigsmarckius otiari nescius catervam equitum, quæ Curtium Comitem Brema Vechtam deduxerat, opprimit, tribus ereptis signis; ac parum aberat, quin ipsum Comitem intercepisset. Mense Aprili cum Hatzfeldius plerasque copias è Westphalia eduxisset, præter necessaria præsidia pauculis equitum legionibus sub Vehleno relictis, Kingius iterum se movere incipit. Ac primo Lemvœrda petitur, quæ post paucorum dierum oppugnationem deditione capitur. Præsidiarii sexaginta licet abeundi venia 4. Maji.
con-

1639. concessa, præter præfectum, omnes apud Suecos manebant. Eandem sortem Auburgum, cum per quatriduum restitisset, subit, plerisque gregariorum, qui excedebant, Suecica signa subeuntibus. 14. Maji. Ehrenbergam, & Dreyerdam hostis ultro deserebat, quibus à Kingio præsidium imponitur. Ita dilatatis paululum Suecorum stativis, cum quæ supererant his in oris hostiles copię Monasterium versus abiissent, Kingius suos, ut se reficerent, numerosque supplerent, idoneis locis distribuebat.

Kœnigsmarckius Westphalicis copiis præficitur. §. 24. Enimvero Banerius de instaurandis Westphaliæ rebus dudum agitans, tandem Kingio flagitatam diu missionem indulget; præsertim cum modicam ejus apud veteres ductores autoritatem esse intelligeret, idemque nimis ab Anglicis consiliis dependeret. Et ipse vetus militię non libenter alterius imperium admittebat; cum tamen Sueciæ Rectores è re judicassent, quicquid foret in Germania copiarum unius summæ directioni subdere. Cratzensteinio ibi ducum veterrimo ob valetudinem expeditionibus impari Nienburgi præfectura relinquebatur. Lumbsdaino missionem petenti in Osnabrugæ præfectura Luderus Henriosonius Reuterus tribunus sufficitur. * Reliquis copiis, quæ in campum educendæ erant Kœnigsmarckium tribunum præficit, apud milites gratiosum, & ob singularem industriam ac fortitudinem omnibus æstimatum; cui adjungitur Hieronymus Plettenbergius, pedestris rei curam habiturus. Quę imperio ejus subdebantur copiæ peditum cohortibus viginti quatuor, dimacharum sex, equitum triginta sex turmis constabant, etsi parum frequentibus. Huic injunctum in Eichsfeldiam se conferre, supplendis numeris, & ut Erfordiæ laboranti propior esset. Tum ut vicinas regiones quousque pertingere posset tributis subjiceret. Aleam tamen præliorum non tentaret, nisi explorata rei bene gerendę occasione, & quantiscunque progressibus semper ad Westphaliæ res oculos reflecteret, quarum ipsi præcipua esse cura deberet. Tandem Brunsuicensem ditionem transiens provinciales molestia ne afficeret. Quam ob causam etiam ad Ducem Georgium scripserat, ut transitum isti concederet, ac necessaria militi pręberet. Kœnigsmarckius haut diu cunctabundus contractis copiis
11. Jun. Minda progressus per Brunsuicensem agrum recta in Eichsfeldiam properat. Cum Katelburgum
15. Jun. pervenisset, intelligit Eppium tribunum cum septingentis equitibus è Westphalia eodem contendere, ut adsumtis aliis turmis ipsius destinata
Is hostilem legionem intercipit. anteverterent. Igitur cum equitatu progressus hostem non procul Duderstadio offendit, quem cæsis duobus turmarum præfectis, aliisque ductoribus, ac centum amplius gregariis in oppidum compellit, ac obsessis portis, ne quis effugere posset, pedites cum machinis arcessit. Ita Eppius in
16. Jun. oppido parum munito deprehensus arbitrio se Kœnigsmarckii cum omnibus suis permittere cogitur. Mox in Franconiam vertit, ac in itinere Mansfeldæ arci præsidium imponit. Eam regionem dum longe lateque persultat. Griesheimius Eichsfeldiæ præfectus è Gleichensteina arce in Suecos hostilia molitus erat. Igitur iste è Franconia regressus tormentis admotis hunc ad deditionem adigit,
Gleichensteinam arcem capit. 21. Jul. eumque pacta sua ultro violantem Erfordiam in custodiam mittit; præsidiarii plerique sacramento Suecorum accedebant; cæteris Oldendorfum in Hassiam deductis. Ita tota Eichsfeldia in Suecorum potestatem redigitur, cui in officio continendæ Duderstadium & Gleichensteina muniuntur. Modica inde militi quies indulgetur. Ipse cum ducentos Episcopi Wurtzburgen-
25. Jul. sis pedites Lauringæ tendere cognovisset, statim eo accurrens istos opprimit, ac nonnullis cæsis reliquos captivos abstrahit. Præsul omnia Suecicis catervis infestari cernens, cum Kœnigsmarckio super tributis agere cœpit. Quem ut hic tanto magis urgeret, toto cum agmine iterum Franconiam ruit. Inquem cum ex arce tela licet innoxia emitterentur, ipse vicina ædificia, vicosque circum inflammat. Ita compulsus Præsul grandi pecuniæ summa cum ipso decidit, simul Ferenzium Palatini Electoris ducem apud Flotham captum libertati restituit. Nec minus superiores Hassi ingenti summa populationem redimunt. Quo facto copię per Eichsfeldię vicinas regiones distribuuntur, ut supplendis numeris vacare possent. Paulo tamen post Hatzfeldius adpropinquans contractis iterum legionibus Kœnigsmarckium apud Mulhusam considere subigebat. Et quia hic neque Hassis, neque Luneburgicis satis fidebat, postquam Eichsfeldiam idoneis præsidiis firmasset, & Goltzio Erfordiam cohortes aliquot submisisset, in Westphaliam regreditur rebus ibi ordinandis. Inde cum Georgius Dux cavisset, hostile nihil, sed amicam potius conjunctionem à se expectandam, ne ipsius terris crebro transitu molestus foret, trans Visurgim iterum Eichsfeldiam versus adscendit, obiter Hervordiam & Bilefeldam occupaturus. Sed circa Hervordiam, Luneburgico præsidio infessam, 7. Nov.
res ad Georgium Ducem rejiciebatur. Bilefelda globis ignivomis territa imperata faciebat, & præ- 9. Nov.
sidium recipiebat. Quo facto Kœnigsmarckius per Paderbornensem agrum Huxteram, hinc in Eichsfeldiam tendit, Franconiam denuo aditurus, quod Banerius conventionem cum Wurtzburgensi Præsule, ratam habere nollet. Enimvero isto vix digresso Vehlenus è Cæsareis præsidiis contracta ter mille peditum, mille quingentorum equitum manu, Bilefeldam properat, eamque tor- 14. Nov.
mentis, atque ignibus injectis terret. Præsidium tam diffuso loco tuendo impar, honesta deditione facta Mindam deducitur. Kœnigsmarckius audito hostium motu repente suis auxilio properat; simul Melandro scribit, ut dum ipse à fronte ingruit, à tergo ille hostem invadat, & receptum ad Monasteriensem præsulatum eidem intercludat. Sed quia tumentem tunc aquis Visurgim vado nul- 3. Dec.
libi transire poterat, & longo ambitu Minda petenda erat; Cæsarei jam in præsidia se sua receperant. Igitur viam per quam venerat relegit, destinata sua in Franconiam exsecuturus, ac obiter Saxonicos per Voigtlandiam dissipaturus.

§. 25. Inferioris Saxoniæ Ordines conventum sine superioris anni comperendinatum initio hujus anni Luneburgi instauraverant; quo Soldnerus, & ipse demum Curtius se contulerant, ut eos ad jungenda cum Cæsare adversus Suecos arma, aut saltem pecunias conferendas permoverent. Quorum utrumque Saxones adspernabantur, licet Curtius ad extremum vel decem menses Romanos, quos vocant, flagitaret sub quacunque conditione, ne solus hic Circulus obsequium Cęsaris exuisse, aliisque noxio exemplo præivisse videretur. Enimvero illis pax Germaniæ cordi erat, & ut quousque hæc obtenta foret, ipsi malis belli eximerentur. Ac de pace quidem Daniæ Rex literis convent um monuerat, ejus fundamentum esse, ut amotis exterorum armis per amnestiam cum omnes Ordines, tum præcipue Palatina Domus restituerentur, cujus causam à communi tractatu separatam Cæsarei Bruxellas decidendam rejicere cupiebant. Hanc quippe de injuria illata questuram; ac facile occasionem inde nascituram tractatus pacis in ipso exordio abrumpendi. Eoque hortatur, apud Cæsarem tum de communi amnestia, tum de causa Palatina diligenter agerent, ut illa pace futura com-

Marginalia (right column): 1639. Præsulem Herbipolensem argento emungit. 9. Sept. — Inferiorum Saxonum conventus. 11. Febr. — 11. Jan.

1639.

Decretum eorundem.

componatur. His literis conventus in proposito suo firmatus longius, quam Rex voluerat, procedebat, decreta ad Cæsarem legatione, qua rogandus erat, ut literas salvi conductus tam conciliatis, quam exclusis pace Pragensi Ordinibus daret, & communem amnestiam decerneret; tum suum Circulum extra belli incommoda remotum agere pateretur, neutri bellantium addictum. Id quippe commodissimum medium sui conservandi videbatur. Quo decreto facto, nequidquam intercedente ac fremente Curtio conversus solvebatur. Suecis licet decretum istud non per omnia satisfaceret; id tamen non exigui momenti videbatur, quod ipsorum postulata super salvis conductibus ab his probata forent; ac isti petita communi amnestia, ac neutralitate à Pragensi pace dicessissent, cui tamen tuendæ se antea obstrinxerant.

Rex Daniæ conjunctionem armorum dissuadet.

Actum etiam fuerat de conjungendis in unum exercitum Circuli copiis, id quod Georgius Dux cumprimis urgebat. Sed dissuadebat Daniæ Rex, qui onus istud soli Domui Luneburgicæ, & Holsaticæ haut suspecturæ incubiturum ostendebat, reliquis imbellibus, aut alio respectu distractis; ac utriusque partis odium atque diffidentiam irritandam. Unde satius fore, si peculiaribus quisque copiis suas terras quantum possit tueatur.

Idem neutralitatem pro Domo Luneburgica urget. 5. Jan.

§. 26. Sed super neutralitate Domus Luneburgicæ Rex Daniæ ad Rectores Sueciæ scripserat, exaggerato præcipue periculo, quod Inferiori Saxoniæ à Cæsareis immineret; qui licet jam discessisse videantur, experientia tamen præteritorum temporum constare, eam esse Domus Austriacæ potentiam, ut cùm maxime pressa videatur, majori mole resurgat. Mox illos in his oris, ad sua destinata mire commodis, adfore, ubi nonnihil adhuc virium Evangelicis supersit. Quos nulla ratione avertere liceat, quam impetrata à Cæsare neutralitate; sed quę ab hoc peti non possit, nisi Regina in eam prius consenserit. Addebatur magna invidia non esse istos Principes ad desperata consilia adigendos, ut se Cæsareis jungant: id quod magno ambitu ab his quæratur. Arma à Gustavo quondam Rege liberandis Evangelicis mota per aliquot nunc annos iisdem opprimendis adhiberi; cum certum sit, istis eversis penes Arctoa Regna non sat virium esse Pontificiorum destinatis retundendis. Ita Suecos Catholicis ad destruendos Protestantes operam navare. Ast suorum armorum respectu superiore anno multa Evangelicorum servata esse. Denique eam neutralitatem Regnis Arctois commodo cedere, quorum incolumitas hoc tempore è conservatione Domus Luneburgicæ dependeat, cujus ruina etiam ista sit involutura.

Rectores Sueciæ respondent. 31. Jan.

Efficiebat tam acerba exprobratio, ut Rectores Sueciæ prolixo responso declararent; Protestantes ipsos sibi malorum causam fuisse, qui autore Saxone post separatam cum hoste transactionem arma in Suecos verterint, hosque interclusa honestæ pacis via ad abrupta consilia compulerint; simul dum eosdem ejectum eunt, hostem in viscera sua attraxerint; dementiæ ipsorum illudentem. Horum iniquitate adactos satius judicasse hosti extra Regnum occurrere, quam cum eodem intra fines proprios decertare. Dolere sibi hostem pravis Evangelicorum consiliis ad sua destinata uti. Nec ideo tamen sibi armis parta commoda abdicanda ante honestam & communem pacem obtentam; aut hostem in proprios fines pelliciendum; aut ex timiditate facultatem eidem concedendam, ut vires Evangelicorum in se trahat, & quicquid ipsorum superest plane opprimat. Non adeo spernendas Evangelicis vires, modo eadem ipsis, quæ apud Catholicos, animorum conjunctio sit. Sane incumbere Arctois Regnis periculum, si Catholici omnibus Evangelicorum ditionibus ac portubus potiantur. Ast tanto minus sibi concedendum, ut quocunque obtentu illis viam ad ista aperiant. Gratulari se Regi tot millia Evangelicorum ejus armis servata, nec eandem felicitatem aliis sacrorum sociis invidere, nisi ea sibi causæque communi fraudi sit. Septentrionis securitatem non sola Inferioris Saxonię, sed communi Evangelicorum conservatione, totiusque adeo Imperii libero statu niti, quem Pragensis pax in dominatum verterit. Neutralitatem uni vel alteri ex favore concessam ad summam rerum nihil facere; quam Cæsarei indulgere non soleant, nisi quando ipsis ea regione frui haut licet, quo & hostium suorum usibus eandem subtrahant. Temporibus mutatis in promtu esse prætextum concessa retractandi. Exemplo esse Neoburgicam neutralitatem, & quo proximo anno in Bremensem præsulatum tentata sunt. Se nihilominus certa lege in istam consensisse, repugnantibus licet belli ac status rationibus, ac sperare Duces illos, ac præcipue Georgium, bona fide hostilia exuiturum; qui hactenus ambiguus egerit, discedente hoste Suecos inani amicitię spe lactans; eidem mox invalescenti denuo se venditans. Unde suspicandi sibi causas esse, istum Regis benevolentia abuti, ac cum ipse parum fidei in Suecia inveniat, per alios ad destinata sua grassari. Ea lege tamen postulatis Regis annuere, ut à Cæsare prius exemtio à molestiis belli Ducibus concedatur iisdem, quas à se desiderent conditionibus: ut Duces Reginę caveant nullam à se hosti opem latum iri, utque Georgius Dux detentas machinas bellicas restituat. Hoc fundamento jacto ita Reginam declaraturam, ut Rex intercessionem suam ingens pondus habuisse intelligat; qui vicissim ita aliorum conservationem cordi habiturus sit, ut per eam incumbentia Sueciæ onera ne augeantur.

Luneburgici cum Banerio de neutralitate agunt. 31. Jan.

§. 27. Eodem tempore à Brunsuicensibus ac Luneburgensibus Ducibus missi apud Banerium aderant Legati super neutralitate acturi. Quos cum ipse ad arma secum socianda permovere mallet, circa istam initio tergiversabatur: inutilem eandem disserens: ac opportunitate temporum utendum, & validius paci communi promovendæ remedium adhibendum. Et cum Legati objicerent, Ligam itidem apud Gallum neutralitatem ambire, reponebat: tanto magis necessum esse omnes Evangelicorum vires secum jungi. Nam isto casu totam belli molem sibi incubituram, ac si quid adversi contingat, Cæsarem in ipsos graviter animadversurum. Tandem ostendebat, nisi munitis quibusdam locis traditis sibi caveatur, de neutralitate agere non posse. Sed quia Legati super conditionibus nihil in mandatis habebant, tunc quidem discesserunt. Quanquam autem aliqui monerent, rem non serio agi, & occasionem captari securo damni quid inferendi; judicabat tamen Banerius negotium non plane abrumpendum, quod Domo ista utcunque pacata aliorum per Inferiorem Saxoniam machinationes ultro corruituræ forent. Reversi paulo post iidem Legati præter literas fidei plenipotentiam justa forma non edebant, sed tantum mandata super tractatu præparando, & ut acta ad Principes suos referrent. Tandem formulam exhibebant a Ducibus subscriptam, cautionis loco tradendam, si Sueci pari scripto cavere vellent. Deputati Suecici, quanquam id scripti plenipotentiæ, aut idoneæ cautionis vice habere non possent; ne tamen re plane infecta discederetur, idem acceptant ea lege, ut ne Banerio ejusque exercitui ea res fraudi sit, nec ulterius eos stringat, quam spes de successu futuri tractatus superet. Tum vicissim scripto illis cavent, si Duces, quæ scripto recepissent, bona fide servent, à Suecis nihil hostile ipsi

Temporaria cautio.

1639. ipsis inferendum, quamdiu tractatus hic plane abruptus non fuerit.

§. 28. Aderat paulo post Drebbernus Cancellarius apud Banerium, tractatum istum absolvi quamprimum cupientem quo longius à Saxonia discedenti nihil retro timendum foret. Post exhibitam plenipotentiam capita conventionis scripto concepta utrinque traduntur, sed pluribus locis non parum discrepantia. Banerius totum negotium Cæsareæ cautioni superstruxerat, quam Duces à Cæsare obtinere, sibique tradere deberent. De qua Duces quidem mentionem fecerant, sed ut ad eam utique exhibendam obligari nollent. Contra ostendebatur; hanc esse neutralitatis indolem, ut ad eam utraque bellantium pars pari ratione obstringatur, nec ex ea uni plus emolumenti, quam alteri accedat. Jam Cæsare conventionem non probante, integrum ipsi fore pro captu rerum suarum cum Ducibus agere; Succos contra iis, quæ jus belli indulget, cessisse. Cum Drebbernus exciperet; si Cæsar non consentiret, Duces per se neutralitatem tuituros, reponebatur: Duces Cæsari impares. Quod si vires comparent Cæsari verendas, utrique parti suspectos fore, & in bellum, quod fugiant, ruituros. Tandem placebat, deficiente licet Cæsaris adprobatione, conventa inter Succos & Luneburgicos nihilo secius firma fore. De restituendis machinis Luneburgica formula silebat, negabat Drebbernus sibi de iis quid mandatum; nec tanti eas esse, ut negotium ideo abrumpi debeat. Sueci quoque expresse agminatim aut singulis innoxium sibi transitum per Ducum terras stipulabantur, pro captu temporum necessarium; quo tamen molesti ipsis esse nollent, si munito infra Magdeburgum capto loco communicationem cum ora maritima jungere queant. Luneburgici porro integrum sibi volebant copias pro lubitu augere tuendæ suæ ditioni. Sueci contra eas exauctorari malebant tanquam parta ipsis securitate inutiles, & suspicionibus ansam præbituras; aut sibi concedi. Sed cum Drebbernus id abnueret, caput istud omissum. Banerius inde, quod Cæsari jam infesso Guelferbyto cautum sat foret, Hamelam aut Luneburgum in manus Reginæ consignari postulabat ea lege, ut si Cæsarei Guelferbyto cederent, Sueci quoque traditum sibi oppidum restituerent: scilicet ut Duces cum Cæsareis, de Guelferbyto utique tergiversaturis, committeret. Ast contra Duces cautionem non dare, sed accipere volebant, super Nienburgum, Hoyam, Bleckedam, Wulfsburgum; & alia suæ ditionis loca, etiam Mindam Cellensi Domui tradi postulantes: vicissim apud Cesarem de evacuando Guelferbyto laboraturi. Denique Duces Goslariam, Mulhusam, & Northusam ea conventione comprehendi volebant, suoque præsidio ista oppida tuituri: id quod Banerius abnuebat. Demum re utrinque disceptata placebat; ut Duces neutri parti in hoc bello quacunque ratione auxilium ferant, simul idoneam à Cæsare cautionem obtineant, Banerioque tradant, istum plenam neutralitatem iisdem indulgere, & nihil bello subserviens exigere velle: Cæsaris tamen adprobatione non secuta, neutralitatem nihilo secius inter Succos & Duces firmam fore: Reginam vicissim omnibus belli oneribus Ducum terras exemturam: Duces operam daturos, ut Guelferbyto, & aliis suæ ditionis locis præsidia Cæsarea deducantur: omnia deinceps hostilia utrinque cessatura: si qui contra fecerint, comprehensos ac superioribus suis oblatos pœnas luituros. Transitum innoxium per utriusque loca invicem fore concessum: ubi super casibus heic non comprehensis controversia oriatur, eam amice componendam. Peculiari deinde conventione distinctius addebatur, ne quid ullo modo à Ducibus in fraudem Suecorum admittatur. Si Cæsar pacta hæc probare abnuat, Suecis integrum sit Guelferbytanos obsidio eminus circumposito coërcere, Ducibus annonam subministrantibus. Si copias augere Duces velint, ut id fiat in sui tantum defensionem, non in fraudem Suecorum, aut causæ communis. Tandem ut necessitate id exigente Suecorum copiis per Ducum terras iter innoxium cum annona concedatur. Enimvero utrumque hoc instrumentum probabat quidem Drebbernus, negabat tamen facultatem sibi datam aliud subscribendi præter formulam à se allatam. Spondebat tamen se curaturum, ut intra sex Septimanas idem Principum suorum subscriptione firmatum exhiberetur.

Sueci conventa ratihabent.

§. 29. Ea pacta quo minus perficerentur, penes Rectores Sueciæ mora non erat. Quanquam enim unum & alterum caput omissum foret, quod insertum cupiebant, & hoc modo Westphalicis copiis stativa circumscribi viderentur: satius tamen habebatur pacta hæc rata habere, velut quæ pacem Pragensem infringerent, per quam neutrarum esse partium Ordinibus non licet, & quia Duces per ista apud Cæsarem exosi reddebantur; tum Danus impediebatur eosdem fœderibus & machinationibus suis implicare. Eoque utrumque instrumentum subscriptione perfectum Salvio Hamburgum transmittebatur. Enimvero cum dies, quam transmittendis subscriptis instrumentis Drebbernus dixerat, cessisset, Duces per literas Banerio significant; se utique constituisse placita firmare, eoque fine nonnullos ad ipsum ablegaturos; moram tamen excusabant infestis itineribus: haut eo secius conventa se bona fide observaturos. Quibus Banerius respondebat; legatos Erfordiam mitterent, unde curaturum se, ut tuto ad se perveniant. Sed cum nihilo minus alter jam mensis laberetur, Banerius eas moras suspectans literis à Georgio Duce exquirit; quid animi circa conventa ipsi sit, ut quid sibi agendum, vicissim statuere queat. Aderat tandem Drebbernus, qui summam quidem conventorum inter se & Banerium Ducibus probari ferebat; tantum vocabulorum quorundam duritiem corrigi velle, & pro *neutralitate*, aut *emtione*, *assecurationis* vocabulum substituendum ducere, ne Cæsari se aut Imperio plane subducere videantur: Id quod Banerius absurdum judicabat. Hactenus quippe istos admissa pace Pragensi Cæsaris amicos, Suecorum hostes fuisse. Quod si nihil jam novi, sed assecurationem tantum petant, perinde fore ac si dicant; se in eadem, quæ hucusque fuerint, conditione mansuros, Cæsari amicos, Suecis hostes, ut tamen sibi à Suecis de noxa non inferenda caveatur. Pertendebant insuper Goslariam, Mulhusam, & Northusam velut clientelæ suæ obnoxia oppida belli oneribus eximi, aut eadem semel soluta pecuniæ summa velut per aversionem redimi. Sed & suspectum valde erat, quod pacto inseri postularent; se quidem durante bello copias cum hoste non sociaturos, nec fœdus contra Suecos aut eorum socios inituros; integrum tamen sibi fore cum aliis Imperii Circulis, ac vicinis fœdera inire, ne tam nobilem libertatis suæ, partem abdicare videantur. Quæ non obscure insinuabant, de tertiis formandis partibus ipsos meditari, quæ frequenti tunc rumore agitabantur. Mox quoque patebat, ipsos totum Circulum belli molestiis exemtum velle. Interim Drebbernus secreto jactabat; neutralitatem tantum in speciem quæri, ac sibi peculiaria mandata, & quæ cæteros, qui venturi erant, legatos laterent, à Georgio Duce data super armis cum Banerio jungendis.

Luneburgici moras nectunt. 26. Jun.

15. Julii. Iidem novas difficultates movent.

Luneburgici Hild-

§. 30. Inter hæc asperum à Cæsare edictum Ducibus Luneburgicis traditur, quo jubebantur citra

1639. sam restituere jubentur. 5. Sept.

tra moram Hildesiensem præsulatum Coloniensi Electori cum omni causa restituere. Mox tamen blandæ à Cæsare literę aderant, quibus novos tractatus super ea ditione in aula sua se moderatore suscipiendos proponebat. Addebatur alia epistola, qua Cæsar declarabat, omnia, quæ circa concessum Banerio transitum Albis à Duce Georgio admissa sint, oblivioni tradi, & omnem ipsi gratiam à Cæsare expectandam, modo is copias suas Cæsareis jungere velit.

Dux Georgius offensam in Cæsarem concipit.

Nec eo secius Dux vehementer commoveri, & alia consilia circumspicere; præsertim cum fama esset, Piccolomineum è Belgio Visurgim versus tendere, destructis in itinere Suecorum stativis Hildesiæ possessionem prehensurum, simul ut compulso ad jungendas copias Duce trans Albim in Meclenburgicam & Pomeraniam impressionem faceret. Igitur Dux Hildesiæ munimenta firmare, & copias sub id oppidum contrahere instituebat; dissuadente Daniæ Rege ne se Cæsari opponeret, sed Hildesia potius cederet: quod utique Sueci à Gallis sint decipiendi, eoque in istorum societate nihil præsidii sit futurum. Ad paria consilia cum Luneburgico inclinabat Bremensis præsul, cui Cæsarei hospitia sua minabantur. Uterque ad Regem Daniæ mittebat, sciscitatum quid sibi ab ipso expectandum foret? Qui parum probari à se arma in Cæsarem ostendebat.

20. Sept.

Scribebat quoque Dux Kœnigsmarckio, qui Banerii jussu auxilium suum obtulerat, ut propius subsistere & consilia secum communicare velit. Quamvis enim nihil hostile metuat, nec causam ulli offensæ dederit; si tamen quocunque obtentu Domui suæ exitium intentetur, se ad vim propulsandam concessa per naturam media oppositurum. Ejusdem quoque Legati à Rege Danię Glucstadio reversi Salvium Hamburgi adeunt, eique exponunt: Ducem satis perspicere, quid periculi Germaniæ, ac peculiariter sibi immineat: Stare ipsi, si Cæsar lacessat, una cum Bremensi præsule arma arripere. Ne in sinistram partem acciperent Sueci, si Dux copias suas augeat; ipsum pro re nata Suecicis exercitibus eas sociaturum. Spem eidem esse Reginam induciis, aut pace ineunda ipsius rationem habituram. Addebant, Drebbernum arcana mandata habere super conjunctione cum Banerio agendi. Salvius providentiam Ducis & mascula consilia laudare, periculum exaggerare; neutralitatis nullum amplius usum; arma & conjunctionem cum Suecis unicam malis propulsandis viam esse. Tum nomine Reginæ prolixe pollicetur. Legati agnoscebant, armis quam optime securitatem Ducis stabiliri; quia tamen non temere ab uno extremo in alterum ruitur, optabant, probabilem à Cæsare armorum arripiendorum causam præberi. Et quanquam Salvius censeret Guelferbyti detentionem, & Hildesiense negotium huic scopo sufficere; Legati tamen infestiora, & quæ nullus juris color emolliret facta desiderabant, quibus Dux in arma compelleretur. Tandem ostendebant, licet Dux nondum ad conjunctionem armorum processurus videatur, non esse tamen Suecis hostile quid ab eodem verendum. Ita Ducem tunc ad Suecorum societatem impellebant horum successus, & quia ingens sibi periculum metuebat, si isti seorsim cum Cæsare transigerent. Accedebat, quod cum antea suspicio fuisset, Suecos periculosam in Germania mutationem, & enormia præmia affectare, jam nil aliud ab ipsis, quam Pomeraniam in feudum peti pateret; quod non solum innoxium censebatur, sed & Protestantibus egregio firmamento, si Regnis Arctois à tergo fulcirentur.

Suspecta Inferioris

§. 31. Veniebant post ad Banerium in Bohemiam Legati Luneburgici, quibus Danicus Bremensis, & Holsaticus se adjunxerant. His propositum erat pro toto Circulo Inferioris Saxoniæ neutralitatem ambire, quod plerique ejus oræ Principes Reginam cognatione attingerent; eademque cum ipsa sacra colerent, quorum conservationem isti cordi fore sperarent. Et hoc quidem universi proponebant. Peculiariter autem Danus pacem commendare, ac quibus legibus eam Sueci inire vellent inquirere. Continua sanguinis effusione rebus Protestantium non consuli. Cæsarem omnia æqua offerre; Regem quoque omnem operam paci conciliandæ navaturum. Bremensis Legatus dudum suo Principi cautum agnoscebat, Luneburgicis tamen rogantibus non potuisse negare, quin super neutralitate toti Circulo, ac imprimis Luneburgicæ Domui concedenda instaret. Magdeburgicum insuper Præsulem commendabat velut honestę pacis cupidum, & dignum, qui belli incommodis eximatur. Ast Luneburgici *assecurationi*, quam quærebant, Goslariam quoque, Mulhusam, & Northusam cum Ilfeldia, & Walckenrietha cœnobiis comprehendi volebant. Tum ut Sueci omnibus ad Duces spectantibus locis decederent, Nienburgo, Hoya, Bleckeda, Wulfsburgo; ipsa insuper Minda, si Duces Guelferbyti restitutionem à Cæsare obtinerent. Quę jam antea à Drebberno postulata Banerius repudiaverat, iisdemque iste desistere visus fuerat. Præterea Drebbernus secreto de fœdere mutuæ defensionis proponebat, sed duris admodum legibus: inter quas erat, ut Sueci Ducibus concederent, quicquid locorum in Westphalia intra Amasim & cis Lippiam tributis subjecissent, una cum Goslaria, Mulhusa, Northusa, Minda, Huxtera, Corveja, Eichsfeldia, & Honsteinensi Comitatu. — 1639. Saxoniæ ad Banerium Legatio.

§. 32. Banerio mirum videbatur, Luneburgicos sibi hactenus quæsitam neutralitatem nunc ad totum Circulum extendere velle. — Banerii responsum.

Simul ex Drebberno sciscitabatur, quare Duces cæteros ad hanc Legationem induxerint; cum ipse sat noverit, quid Mense Majo secum transactum; nec amplius sibi indulgere concessum esse. Is respondebat Duces hanc legationem à Rege & reliquis non ambiisse, sed ultro se obtrudentes repudiare non potuisse. Eoque sibi & collegis suis injunctum, si Banerium ea missio offenderet, eam hoc modo excusare. Ast Danicus legatus Geistius, cum itidem de causa mittendi inquireretur, diversum plane asserebat; Regem, cæterosque non proprio motu hanc legationem decrevisse, sed Duces sedulo id quæsivisse, & velut crinibus (ita loquebatur) ipsos huc pertraxisse. Quæ discrepantia animum Banerii diversas in suspiciones trahebat. Universis tamen respondebat; Circa Bremensem dudum rem transactam esse. Præter Luneburgicos nulli neutralitatem concedere sibi licere; ac reliquorum aliam esse conditionem. Meclenburgica & Lauenburgica ditio ut præsidiis à se custodiatur, necessitatem belli subigere. Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatus initio hostibus ereptos, Suecisque jure belli adquisitos, nunc à se recuperatos. Nec de his transigere sibi in mandatis datum. Danico Legato seorsim reponebatur; moram paci non penes Suecos, sed hostes esse. Hi ubi serio rem agant, non defore qui cum iis tractent; de conditionibus pacis jactare suum non esse. Porro cum Luneburgicis super neutralitate facile convenerat, si conceptæ jam formulæ inhæsissent. Sed cum Banerius super novis, quæ movebant, nihil in mandatis haberet, & Legati sancte assseverarent, à suis postulatis discedere sibi non licere res in Sueciam erat referenda. Idem Drebberno circa propositam conjunctionem respondebatur.

§. 33. Interea Georgius Dux Piccolomineum — Dux Geor-

metuens

1639. metuens apud Hildesiam copias lustraverat, præter ideonea oppidorum præsidia quinque millia explentes; quas sacramento Cæsareo, quo eas antea adegerat, nunc palam exsolvebat, ac castra inter Northeimum, & Gœttingam ponebat. Enimvero quia Cæsar executionem circa præsulatum Hildesiensem distulerat, & Piccolomineus recta in Bohemiam tendebat, Dux conjungere se Suecis tergiversabatur, quantumvis Kœnigsmarckius & antea literis, & nunc coram Eimbeccæ instaret; ni extrema subigeret necessitas, & utrique ingens incumberet exercitus. Mox cum Legati è Bohemia revertissent, nullo certo responso allato, ipse solutum exercitum per hiberna distribuit, tempus extrahere, ac fortunę se attemperare callidus.

De tertiis partibus formandis machinationes.

Alias multa eo tempore de tertiis formandis partibus spargebantur, in quas præcipue Danię Rex inclinabat. Qui cum nuper Legati Luneburgici ad conjunctionem adversus Cæsarem ipsum invitassent, eam quidem probaverat, addito tamen, eandem simul adversus Suecos fieri debere. Alias enim sibi pacis conciliatori in alterutram partem concedere fas non esse. Eam rem Arnheimius quoque diligenter urgebat, qui aliquandiu Brunsuigæ cum Augusto Duce multa secreto agitaverat. Et ex literis interceptis adparebat, ipsum ab Electore Saxonię mandata habuisse cum Danię Rege Georgio Duce, & Inferioris Saxoniæ Circulo super novo defensionis fœdere tractandi. In quod Hassos quoque pertrahere conabatur, certa successus spe, quod Melandri studia atque consilia cum Arnheimii destinatis mire congruerent.

Cæsar tractatum cum Landgravia non plene ratihabet.

§. 34. Landgravia, cum Moguntiæ conventis præter ratihabitionem Cæsaris nihil deesset, quamdiu aliqua ejus obtinendæ spes, non reperiebat, quo colore ab illis resiliret. Nec eo secius tamen misso Hamburgum Vultejo à Salvio petebat, in communi pace sui rationem haberi, eidemque se includi melioribus aut iisdem, quæ Moguntiæ convenerant, conditionibus. Tum ut literæ tuti accessus sibi curarentur adquieturæ titulo, quem Cæsar dederit; cum id pace facta sibi fraudi non sit futurum: promittens, se copias ita exautoraturam, ut hostis iisdem ne potiatur. Interea palam fiebat, Cæsarem probatis reliquis circa sacra hactenus indulsisse, ut eorum libertate ipsa, ac provincia sua frueretur: sed quod eandem quoque aliis Imperii Ordinibus stipulari voluerit, id à Cæsare repudiatum. Quo insuper habito ut Cæsaris confirmationem admitteret, Moguntinus Elector Landgraviæ suadebat: Non sat ipsi causæ ad talia postulanda: ab initio tractatus de iisdem nihil motum. Nihil ex eo in ipsam commodi redundaturum: nec alios mandasse ista pro se stipulari. Quin cæteros pari libertatis gradu gaudentes ignominię id sibi ducturos. Ita pro gratia offensam lucraturam.

Landgravia in bellum propendet.

Queis parum commota Landgravia de armis denuo arripiendis circumspectabat. Nec deerant, qui ostentato periculo, & temporum opportunitate animos adderent. Fallaci pacto confidere, ac duorum Regnorum amicitiæ renuntiare, anceps esse. Etiam ratihabitæ conventioni parum securitatis inesse; eadem protracta in ancipiti ipsius conditionem fore. Interim pace communi procedente hosce tractatus velut peculiares exclusum iri, nec deserta Regna amplius in ejus gratiam connisura. Bello resumendo commodissimum nunc tempus. Nam prævalentibus deinceps Suecis Gallisque ipsius conjunctionem non magni fore; ubi iterum succubuerint, parem cum iisdem sortem subituram. Igitur non tantum de accipiendo, sed & ferendo auxilio agendum, nec societatem suam nimis care imputandam.

Melander

§. 35. In isthæc pronam maxime cohibebat Melander, qui censebat, deficiente quantumvis in uno aut altero Cæsaris ratihabitione, non ideo bellum suscipiendum: à sociis destitutæ, qualis obtineri queat, pacem acceptandam.

1639. est suspectus.

Idem ut exercitum in sua potestate haberet, operam dare: primores ducum promissis sibi adjungere, alios exautorare, & præfectum exuere, suffectis sibi obnoxiis. Et spem quidem fecerat Anglico apud Hollandos ministro; si Gallus & Anglus exercitui Hassico sub Electoris Palatini ductu stipendia promitterent, se istum decem peditum, quatuor equitum millibus constantem ipsi traditurum. Et tamen per exercitum fama erat, eidem in animo esse ad Electores Ecclesiasticos transire.

Landgravia de conjunctione agit.

Nec eo minus Landgravia de conjungendis armis iterum agitabat; eoque fine per Vultejum apud Salvium de studio suo in partes; & aversione à peculiaribus tractatibus tentari, in quę ipsa fœmina, Ordinibus suis impar, invita sit pertracta; provisum tamen à se inserto de sacris capite per Cæsarem repudiando, ut isti exitu carerent. Sed cum absque Suecis, Gallisque tantæ moli impar sit, pressius cognoscere velle, quid à Suecia sibi expectandum foret, quo Ordines Provinciales tanto facilius in sua consilia pertrahere possit? Cui Salvius Reginam nunquam credidisse, caput istud de sacris à Cæsare probatum iri; eoque doluisse, Landgraviam inanes ob tractus tamdiu ab armis cessasse, nullo privatim emolumento, publico damno. Sibi quidem nondum quid cum ipsa agere mandatum; non dubitare tamen, quin Regina ipsi abunde sit satisfactura. De cujus affectu vel inde constare, quod ipsa tantum non deserta, Kingio & Palatinis in hostium manus traditis; cum per Hassos servari potuissent, in præparando pacis tractatu acriter causam ipsius egerit. Promittit inde; se rem in Sueciam relaturum, hortatus; ne sibi diutius imponi patiatur, sed arma ocyus cum Suecis iterum societ, Melandrique machinationes caute observet. Media consilia nec gratiæ pariendę, nec odio declinando idonea; & successus sociorum nimis anxie trutinantem, ubi fortuna his arriserit, vilem fore; iisdem succumbentibus non minus hosti prædæ cessuram.

Hassi movent, sed nihil promovent.

§. 38. Fecerat quoque Landgravia Gallis spem de subito movendis in Cæsarem armis, si promissa ante subsidia isti præbere velint. Quę Galli annuebant, superque isto negotio Avauxio mandata mittebant. Sed & Melander cum Arausionensi Principe de trimestri expeditione egerat, irrito eventu. Mittebatur & Gunterrodius ad Vinariensem, secreto super conjunctione copiarum cum ipso acturus; sed qui audita in itinere ejusdem morte inanis redierat. Etsi Galli istam conjunctionem fœderatis Regnis fraudi fore judicarent. A morte Ducis cum Salvius literis Landgraviam hortaretur, ut tandem aliquando manum operi admoveret, & per arma pacem quæsitum iret; ipsa quicquid penes se foret facturam prolixe recipiebat. 33. Jul. 7. Aug. Vultejus etiam, qui propediem Hamburgum rediturus ferebatur tractatui cum Legatis Regiis absolvendo, præmissa epistola jactabat, si quid separato tractatu peccatum, sit, seria conjunctione facile pensatum iri. Inter hæc novus tractatus Vesaliæ inter Gallicum ministrum Amontotum, Hassicosque deputatos suscipitur, interveniente Hollandico Legato; qui & tandem ad ipsam Landgraviam se conferebat. Ne heic tamen quid effectum, quod Gallus tantum pecuniæ non offerret, quantum Gunterrodio Lutetiæ promissum fuerat ob mutata tempora, & quia ingentes interea sumtus Rex fecisset. Vicissim Hassi sibi reservabant; hoc negotium tractatui cum Suecis instituendo nihil præjudicaturum, sed isthoc demum vasiturum. Super quo

in

1639. in Sueciam abeunti Legato Wolfio in mandatis datum erat. Et nihilominus in antecessum sexaginta uncialium millia ab Avauxio numerari volebant; quod hic abnuebat, cum instante jam hieme nihil ab istis bello actum iri judicaret. Nec pro præterito tempore solvere quid volebant Galli, quod Landgravia conventis non stetisset: in futurum pecuniam repræsentare parati, si & ipsa operam sociis navasset. Alias causam habebant, quare isti diffiderent, quia plus cum Cæsare, quam sociis tractatuum agitaverat. Constans contra fama ferebat, Cæsarem in pace Hassica ista quoque capita, de quibus hactenus dubitaverat, adprobasse, ac Moguntinum Landgraviæ denuntiasse, ut Coloniam mitteret, qui instrumentum acceptarent. Cæsarem autem ideo Hassici militis exautorationem non rigide exacturum, quod is adversa tunc ipsius fortuna sine dubio ad Suecos transiturus sit, traditis simul, quę insidebat, oppidis.

Hassi suas res agunt. §. 37. Inter hæc exercitus Hassicus stativis suis dilatandis vacare, Ducatum Montium magna vi pecunię emungere; Wetteraviæ quoque Comites, & oppida tributis subjicere. Ferebantur & Hassiæ Superioris tutelam suscepturi, ut Suecos inde excluderent. Smalcaldiam digressis Suecis statim præsidio suo firmabant; nec minus ab hoste deserta oppida Warburgum, Amœnoburgum, & 30. Aug. in Paderbornensi diœcesi non pauca. Accedens inde ad Kœnigsmarckium in Franconiam Gunterrodius, abruptas jam hostilium oppidorum occupatione inducias ferebat; Landgraviam sex millia militum Suecis jungere constituisse, eamque circa fœdera cum Gallis renovanda occupari. Nosse tamen prius velle, num Kœnigsmarckii copiæ in Westphalia mansuræ sint. Nam solam se hosti non sufficere. Cui ab hoc responsum: se ad arma socianda promtum; sed quæ ratione id fieri debeat, 26. Oct. à Banerii arbitrio pendere. Paulo post iterum iste aderat, super dividendis tributariis locis acturus, & ut junctim iterum in Franconiam iretur. Nihil tamen tunc concludebatur; quod Hassi reditum Hermanni Wolfii à Suecia expectandum sibi dicerent; qui si quale speretur responsum attulerit, Landgraviam in arma aperte erupturam: interim copias expeditioni adornare. Eodem tempore etiam cum Georgio Duce super sociandis copiis tractabatur, qui gemina cum Hassis consilia fovebat, ut si Piccolomineus aut Hatzfeldius ingruerent, Suecis junctus periculum propulsaret; quo evanescente in hiberna discedebatur. Cæterum inter ambigua ista de Landgraviæ animo non dubitabatur, etsi & ipsi induciæ, quę à Gallis in Italia initæ erant, nonnihil scrupuli injicerent; sed culpa omnis in Melandrum conferebatur, qui Germanus Italica astutia imbutus pecuniæ corradendæ, quam expeditioni vacare malebat. Qui & cum Slickio aliisque Cæsareis ducibus in occulto amicitiam colebat. Hic & Kœnigsmarckio se movente statim Vehleno indicium fecerat, cujus monitu hic Bilefeldam invaserat. Qui & post insignem operam causæ communi navare omittebat, Vehleno Monasteriensi ditione excluso, cum Kœnigsmarckius à fronte ingrueret; id quod hic instanter rogaverat. Sed nimirum nihil solidi ab Hassis expectabatur, quamdiu imperium in eos penes Melandrum foret. Eoque & Rectores Sueciæ nihil circa fœdus cum Landgravia præcipitandum judicabant, quę hactenus privatas suas res egisse visa fuerat, nullo ad fœdus cum Suecis respectu. Vicissim autem, qua pax cum Cæsare non succederet, dextre istam retinere, & quantum poterat emolumenti ex ejusdem amicitia quærere placebat.

Dux Bernhardus §. 38. Vinariensem ut in Burgundia potissimum hibernare vellet, invitabat intacta bello & locuples regio, ac ut deficientes equos supplere posset, 1639. quorum in illis Germaniæ oris, ubi ab eo bellum multa Burgundiæ oppida expugnat. gerebatur, nulla facultas. In istam se penetrans miles aditus omnes ad Helveticos ita obsepserat, ut illibatis provinciæ opibus potiretur. Occupatur inde Ivignona arx; mox Pontarlinum penu locupletissimo instructum, tum Noseroya, & Deseia. Sed & Jouxia arx, invicta hactenus habita, postquam cuniculus sub mœnia actus; ac 6. Febr. machinæ verberationi dispositæ essent, deditionem facit; quæ aditum in cultissimam vallem præbebat. Sat exercita tamen isthæc hiberna faciebat provincialium pervicacia, qui vitæ prodigi qua poterant Vinariensibus nocebant, his non minus acriter illos castigantibus. Sed & Lotharingiæ Dux contracta è Burgundionibus quatuor millium manu Rosæ & Mulleri legiones opprimere conabatur; quæ tamen mature in tutiora se recipiebant, inanibus vehiculis relictis. Mox ingruentibus Vinariensibus ea manus dilabebatur. Excurrebat inde Dux ad Rhenum rebus ibi inspiciundis. Unde reversum circa finem Februarii acutissimus morbus invadebat; cujus causam aliqui liberaliori invitationi in convivio apud Ohmium tribunum adscribebant. Alii de toxico propinato non dubitabant, quod ut vitaret Dux etiam Venetiis & Mediolano monitus fuerat. Post aliquot tamen dies valetudini restitutus reficiendo militi & supplendis numeris strenue operabatur, ut spes foret validi equitatus comparandi. Unde & Banerio scripserat, tantum per unum & alterum mensem fortiter rem gereret; inde se vices excepturum. Nam antequam graminis copia foret, in expeditionem prodire non licebat, nulla ad Rhenum fœni facultate. Inde denuo cum sexcentis equitibus, trecentis dimachis ad Rhenum excurrit. Ubi in Lotharingicas legiones, quæ Ducem Carolum Philipsburgum deduxerant, domum regredientes Rosam tribunum immittit. 5. April. Lotharingi vapulant. Is pedestrem legionem Francisci Principis ad Diæum plane concidit, ductoribus tantum vita donatis. Sed & equestris legio cum duabus turmis apud Veselizam deletur, cum 17. April. reliquæ raptim in Lucenburgicam se recepissent. In Burgundia interim tribunus Ohmius Divi Hippoliti Fanum, Guebrianus & Nassovius Comes Castellum Villænum, & Musaugeonam subegerant. In Alsatia quæ sola hostibus restabat Thanna una cum arce intra paucos dies ad deditionem 8. Maji. adigitur. Cum porro de Hohentwilæ præfecto sinistra quædam spargerentur, Dux ipse cum valida equitum manu repente eo proficiscitur, ac rebus rite dispositis istum in fide confirmat, duosque fidos homines consiliis ejus adjungit. Simul Bavaricos, qui sub Gleenio & Mercio ducibus circa Ulmam metabantur, tria equitum, quatuor peditum millia explentes, non modico terrore afflat. In 18. Maji. Burgundia demum Nassovius Comes Divi Claudii Fanum, aditus provinciæ servans, dudum imperata facere detrectans, opprimit, ac ducentos milites, qui servabant, numeris suis adjungit. Quo ipso & Hispanis, qui è Sabaudia in Burgundiam illac irrumpere conabantur, accessus præcludebatur.

§. 39. Enimvero istis in se non spernendis parum ad summam rerum proficiebatur; cum satius fuisset Ducem quamprimum valida in Germaniam impressione hostem distrahere, ne hic tota mole incumbens Banerium ditionibus Cæsareis iterum avelleret. Ducis cum Gallis discordia. Et magnam cumprimis spem rei bonæ isthoc anno gerendæ Rectores Sueciæ animo præceperant, ingruente visceribus Cæsaris hinc Banerio, inde Vinariensi. Quæ quod falleret, causa erat è discordia Gallorum cum Vinariensi super possessione Brisaci cujus obtinendi immensum Gallos

1639. los coquebat desiderium. Sed id ne in Gallorum manus traderetur, Grotius suaserat. Ac cupiebat Dux certam sibi in usum belli & pacis sedem parare, simul hoc modo apud amicos juxta & hostes pretium sui accendere. Nec obscure destinata sua pandebat, cusa moneta, Saxonicis & Brisacensibus insignibus notata. Tentabant inde Galli Ducem, ut parem aut majorem numerum Gallorum cum Germanis in præsidium oppidi admitteret, ne si quid humanitus ipsi accidisset, in hostium manus id perveniret. Quod Dux excusabat exemplo Philipsburgi per discordiam nationum amissi. Idem tamen amoliendis Gallorum solicitationibus, & ut spatium haberet Brisacum sibi firmandi cum Rheno discederet, sparserat, se in aulam ire, ac Guebrianum, omnesque Gallos secum in Burgundiam abduxerat. Ad blandiora inde conversi Galli mittebant, qui Ducem in aulam pertraherent, ut fructu tot victoriarum ibi frueretur, spectaculis & choreis in ipsius honorem adornatis. Quod & ipsum abnuebat; præsentia sua in Alsatia opus esse ferens, nec otium & luxum aulę sibi cordi. Tum metuebat, ut dignitatem ibi suam prout vellet, tueri posset. Ast judicabant periti rerum, si Dux in aulam venisset, Brisacum certo Gallorum futurum; eosque in hoc peccasse, quod cupidinem suam præmature nudassent, cum prius id agere debuissent, ut istum in potestate haberent. Et suaserat eidem Grotius, ut consilia & spiritus sumeret Principis magnum territorium possidentis, cui ut finibus suis excedat, nisi necessaria plane de causa consultum non est. Sed & per matrimonium illaqueare conabantur Ducem proposita Combaleta Eguillonię Duce Cardinalis cognata, sed quam velut Saxonico sanguini imparem adspernabatur, Richelio non parum indignante arctioris conjunctionis vincula ab ipso repudiata. In Rohanæi Ducis viduam pronior judicabatur; id quod Regi displicebat, ne forte per id matrimonium Hugenoti animos resumerent. Demum id à Duce postulabant Galli, ut saltem in casum mortis aut captivitatis sibi Brisacum relinqueret; quod & ipsum recusabat iste, multum indignantibus Gallis, qui credebant, eundem à Suecis obfirmari. Miserat tamen Dux Erlachium in Galliam, qui negotia & morbum excusabat, quo minus Lutetiam ipse accessierit. Cum isto Galli super tradendo Brisaco, si quid Duci humanitus accideret, clam conveniebant. Palam tamen dissserebatur, quasi nulla spes esset transigendi, quod cum nimis aperte ageretur suspicionem augebat, præsertim cum hominem istum auro non invictum constaret. Ut igitur Ducis destinata infringerent Galli, quem & potentem, & vicinum habere nolebant, pecunias ipsi subtrahebant, quas è Suecia subministrari non posse noverant. Unde &, cum nomine Reginę Suecię apud Regem Gallię Grotius instaret, ut Duci Bernhardo milite & pecunia subveniretur, quo in ditiones Cæsareas, prout fœdere
5. Mart. conventum erat, bellum transferre posset: Rex istud petitum silentio transmittebat. Simul ne novorum delectuum ipsi copia foret, conquisitores militum magna cum vi pecuniæ Basileam, & Argentoratum mittebantur; qui Gallis militem conducerent. Et sane malebant Galli ejus Ducis armis privatum Galliæ, non commune negotium geri: nec placebat res Protestantium, per Helvetios & Genevam in illis oris sat validas, magis adhuc invalescere, ne aliquando, quæ tunc in Gallia oppressæ erant partes, ea vicinitate reviviscerent. Sed & Bavaro cavebatur, quem toto hoc bello Galli tacite fovebant. Denique & Pontifex malebat Gallorum arma in Hispaniam verti, ubi nihil periculi sit sacris Romanis, quam in Imperatorem, aut socios ejus, ubi cum Gallorum rebus Protestantium fortunæ permixtæ erant.

§. 40. Hanc ob causam Dux, cum parum à Gallis auxilii speraret, suis rebus cum primis expedire judicabat, quæ occuparat oppida magno numero à Divi Claudii Fano prope Genevam ad Hohentwilam usque & Dachsteinum validis præsidiis firmare. Quorum tamen multitudo magnam exercitus partem absorbebat, ut ultra tria equitum, duo peditum millia in campum educere non posset. Quibuscum nihilominus è Burgundia ad Rhenum se conferre decrevit, facturus quantum posset, saltem ut Bavaricos detineret, ne & ipsis in Bohemiam contra Suecos ire vacaret. Interea Cæsar Ducem per Sigismundum Heusnerum, olim ipsi familiariter cognitum, corrumpere tentabat; sed cui iste accessum abnuens fustes minitabatur. Idem tamen Heusnerus mox in aliam faciem mutatus ferebat: Cæsarem optare, ut Dux pacis tractatuum moderamen in se suspiciat, & autor paci restituendæ fiat. Audiret modo à se proponenda; acceptare aut respuere, aut cum Gallis communicare ipsi integrum sit: neque enim furtim agere sibi constitutum. Ac Cæsarem, initio facto, majoris dignationis viros tractatibus adhibiturum. Interea armis quietem hautquidquam imperandam. Enimvero Dux re cum Mockelio ministro Suecico communicata, satis animadvertebat, ad diffidentiam & æmulationem serendam ista spectare, non minus quam ea, quæ cum Banerio in Bohemia agitabantur.

§. 41. Cæterum jam è Burgundia Neuburgum pervenerat Dux, postera die copias trans Rhenum, inde Friburgensi via in Sylvam Nigram contra hostem ducturus, alacris & spe rei bene gerendæ plenus, quod Bavarici adhuc divisi tendebant, quibus profligatis iter in Bavariam meditabatur, nuntio de Banerii victoria contra Hofkirchium tunc allato exhilaratus. Cum improviso morbus invadit, momento invalescens, ut statim agnosceret, nunquam dum vixerit, pari se ægritudine correptum. Id tamen unice questus, se nunc in ipso articulo operæ pretium faciendi lecto affigi. Inter alia Mockelio, de exercitu in obsequio Reginæ continendo monenti, respondebat, eum nulli alteri, quam sacramento Suecico obstrictum. Morbo ingravescente, cum extrema instare sentiret ritu Christiano expiatus testamentum paulus verbis condit, idque in suum tempus secretum adservari jubet. Mox constante ad ultimum sermone & ratione inter edita pietatis indicia placide expirat. Paucis ante mortem horis nigræ maculæ in corpore eruperant. Unde aliqui malignam febrem suspicabantur, quæ & dum Pontarlino moveret, in castris intra biduum quadraginta homines absumserat. Sed veneno necatum à pluribus creditum. Nam nemine in eorum, qui circa virum aut mortuum versati fuerant, iste morbus infecerat. Et chirurgi, dum corpus aromatibus condit, manus paulatum à cranio perstricta, statim intumescebat, mox & brachium tumore corripiebatur, idemque gangræna accedente undecimo post die extinguebatur, nullo alterius morbi signo. Nec ipse Dux decumbens de veneno dubitaverat; & sacerdos funebri sermone de eo palam profitebatur; idque à Medico Genevensi, cui Blandimo vocabulum, mistum putabatur. Venerant quoque Basileam literæ remotis è locis scriptæ, sciscitantes, num Dux mortuus esset, cum de morbo ipsius nondum rumor eodem perferri potuisset. Sed & apud Cæsareos pridem rumor ac spes fuerat, ipsum non diu victoriis suis supervicturum.

§. 42. Injecit ea mors Rectoribus Sueciæ non parum solicitudinis, qua maximam rebus suis in Germania plagam post mortem Gustavi Regis, & Norlinganam cladem illatam judicabant. Ac statim audiebatur, non Gallos solum Vinariensi

[Right margin notes:]
1639.
Quæ ipsius progressus impedit.
Dux Bernardus à Cæsare tentatur.
Idem morbo corripitur. 4. Jul.
5. Jul. & moritur non sine suspicione veneni.
Deliberatio Rectorum Sueciæ super Vinariensi exercitu.

1639. exercitui, & possessis ab eo locis imminere, sed & Electorem Palatinum, qui vivo adhuc Duce successioni ambiendæ gradum struxerat. Sed & de Francisco Alberto Lauenburgico Duce fama erat. Cæterum tanto difficilior erat deliberatio, quod in Suecia non constaret, quis militi ac ducibus in Reginam affectus, quidve ab illis expectandum foret. Nec ignotum, quam mobilis militi animus hoc præsertim rerum statu, ubi amisso capite vel rupto obsequio diffluere, vel pro lubitu privatis commodis inhiare solet. Tum longe remota erat Alsatia, quo è Suecia consilia post [illegible]em afferebantur, cum Gallia è vicino in militares animos influere posset. Nec deerant, qui ultro eum exercitum una cum oppidis Gallo offerendum suaderent, quod ea res amicitiam & mutuam fiduciam inter duo Regna insigniter auctura esset. Contra alii disserebant; Exercitum sub Gallorum imperio destructum iri, qui eundem aliis suis copiis sint admixturi, quo istum militem sine exceptione in potestate habere queant. Averti à Suecis animos legionum, quæ ab imperio Gallico abhorreant, extra unum & alterum ductorum auro corruptum. Sed & suspectos Germanis Principus fore Suecos, velut super lacerando Imperio cum Gallis convenerint. Major in Palatinum Electorem inclinatio erat, hac ratione una cum amicis suis Sueciæ magnopere devinciendum, à quo nulla cum Bavaro collusio metuebatur; & cui hoc modo robur & autoritas circumponebatur futuris tractatibus communem juxta & suam causam propugnandi. Igitur talia consilia erant capessenda, quæ prout res se darent urgeri, aut mutari citra ignominiam, aut damnum possent. Ac potissimum quidem erat exercitum deinceps quoque in potestate habere. Proximum, ut Palatinus in defuncti Ducis locum subiret. Quod si Gallus istum in suas partes pertraxisset, offensa utcunque dissimulanda videbatur, ut tamen documentum inde capere vellent, quid circa fœderis prorogationem, & pacis tractatus sibi sequendum foret, ne & ipsi temere in Gallorum gratiam commoda sua prodigerent. Et fortasse id factum obtentui sumi poterat separatis tractatibus admittendis, si Cæsar honestas conditiones bona fide of-
16. Aug. ferret. Placebat igitur ad singulos exercitus directores literas dare, quibus ostendebatur; eas legiones Gustavi Regis auspiciis conscriptas, & Regni Sueciæ ac fœderis Evangelici sacramento adactas, quo & Dux semper respexerit, eodemque consilia & actiones suas retulerit. Ejus ut memores sint, simul destinata Ducis persequantur, atque apud exercitum, & infessa oppida in integro omnia retineant, hortantur. Addebant, apud Galliæ Regem se acturos, ut is deinceps quoque
19. Aug. stipendia præbeat (de qua re & literas ad hunce dederant,) tum ut reliqui sui exercitus cum ipsis
3. Octob. consilia atque operam conferant. Eadem responso suo ad literas Directorum repetebant, addito: non solum futuræ pacis tractatibus ipsorum rationem habitum iri, sed & super eorundem conservatione se cum Galliæ Rege consultaturos, & transacturos. Distinctius mentem suam explicare haut visum, donec pateret, quousque competitorum ambitus processurus esset.

Gallici Legati mens & negotiatio super exercitu Vinariensi.

§. 43. Ast in aula Gallica omnia tristitiæ imitamenta exprimi: Rex, Regina, Cardinalis, cæteri atrati; literæ luctum testantes aut levaturæ ad Reginam Sueciæ scribi. Sed & Avauxius cum suo comitatu lugubres vestes induere jubetur. Quanquam hic morte Ducis plus lætitiæ quam doloris ostenderat, jam ante graviter de ipso questus, quod Brisaci omnia pro lubitu disposuisset, & expulsis Pontificiis in summa, & Jesuitarum æde sacra ritu Protestantium celebrasset. Qua re Pontificem magnopere offensum apud Regem insistere, ut securitati sacrorum suorum istis oris prospiciat. Idem & nuper ægre tulerat, Ducem id oppidum Gallis in eventum mortis consignare abnuisse. Ast nunc defuncto Duce jactabat; Regi suo Brisacum utique obtinendum: statimque à Salvio postulabat, apud Rectores Sueciæ ageret, ut Vinariensis exercitus Regi tradatur, cui alias nihil è Gallia subsidii sit expectandum. Scilicet Regem à Pontifice ita urgeri, ut ipsius & omnium Catholicorum offensa sit incurrenda, ni oppido isto in potestatem redacto sacra Romana instauret. Nolle Regem id sibi servare, sola Lotharingia contentum; sed ut eo plura habeat, quæ restituat, pacemque pro universis sociis tanto æquiorem obtineat. Gallica pecunia oppidum expugnatum; & Regem repulsam ægertime laturum. Nec minus exercitum à nutu Regis dependere necessum esse contendebat, cui imperatorem ostendebat Henricum Aurelianensem Ducem Longuevillium Helvetica stirpe ortum, eoque Germanico & Gallico sanguine mistum, nec Vinariensibus pro externo repudiandum. Contra Salvius ad fœdus commune, & Ducis cum Rege Galliæ in fœdere fundatam transactionem provocabat. Sueciam equidem Regi quantum possit gratificaturam, nec tantopere Brisaco tangi longe remoto, quod utique in amici quam hostis manu esse malit. Dubitare tamen, se etsi quid Rectores Sueciæ decreverint, nondum cognoverit, num citra scrupulum istud in Gallos sint translaturi: quod metus sit, ne Ordines Germaniæ in hostium partes transeant, si suspicari incipiant, socia Regna, Germanię libertatem jactantia, eandem inter se partiri velle. Contulerit sane Gallia pecuniam, quę tamen vix quartam partem conventæ summæ expleverit; ast Sueciam viros contribuisse. Sed & quæ de Romanis sacris memoret, Evangelicis Ordinibus suspecta fore. Catholicos utique suam libertatem retinuisse; sed quo minus Dux in istis templis suo ritu sacra peragere potuerit, nullo fœdere prohibitum fuisse. Non constare, num Gallicus dux exercitui placeat. Si Galli stipendia subtrahant, verendum esse, ne iste Hassicis ac Luneburgicis junctus consilia capessat utrique Regno noxia. Interea hosti spatium dari Brisaco eminus obsidium circumponendi, & Galliæ arma propius, quam nunc forte credatur, admovendi. Igitur caute hoc negotium tractandum, nec speciosi commodi spe consilia præcipitanda. His auditis Avauxius dein circumspectius disserere: nondum sibi constare, quid consilii Rex circa Brisacum & exercitum ceperit. Regem non minus quam antea Vinarienses cura sua amplexurum, & ad strenue rem in Germania gerendam incitaturum. Censebat tamen, Suecis perinde esse, cujus auspiciis aut ductu iste militaret, modo una cum ipsis in causam communem conniteretur.

Anglicus Legatus, & Rustorfius Palatinum Electorem commendant. 2. Aug.

§. 44. Contra Legatus Anglicus Gallorum destinata aversari, ac palam disserere; si Galli Brisaco & Vinariensi exercitu potiantur, ipsos Suecorum potentiam in Germania libraturos, aut restituto Brisaco lautas sibi pacis conditiones paraturos. Proinde Palatinus Elector exercitui pręficeretur. Aderat & Rustorfius à Regina Bohemię missus, qui à Salvio petebat, causam Principis sui apud Rectores Suecię commendaret, quoad Legati à Rege Anglię, Arausionensi Principe, & Hollandis mittendi id publice ambirent. Jam exercitum innuisse, si socia Regna suffragentur, & Angli stipendia suppeditent, nullum alium ducem malle. Suecos præter Palatinam Domum, Angliam, Batavos, quatuor superiores Circulos sibi obligaturos. Hoc medio Angliam commodissime in bellum contra Cęsarem pertrahi.

Land-

1639. Landgravium promisisse, se & ipsam bellum resumturam, si Palatino ab Anglis auxilium feratur, Regem Daniæ, si quid in Sueciam infensi meditetur, haut movere se ausurum tam potentibus Sueciæ sociis. Succos tanto certiores de felici belli eventu reddi. Principem latas à Suecia conditiones acceptarum; bellum sub eorum directione administraturum. Leslæum summi Legati munus subiturum, Sueciçæ militiæ alumnum, & affectu in Suecos pronum, quique parem militiæ locum antea expleverit, & cui nemo in exercitu Vinariensi super imperio controversiam moturus sit. Exercitus animos ita jam dispositos, ut licet Sueci abnuant, iste tamen huc inclinaturus sit, Gallici ducis fastidio; nec è suo numero Succos habere, qui locum subeat. E Suecia parum subsidii eundem expectare, tam longe remota, nec plus è Gallia, ni Brisacum, & summum imperium huic deferat, id quod plane nolit. Palatinum Anglicis aureis onustum sine dubio suffragia laturum, prensantibus simul Arausionensi, Hollandis, Landgravia, ipsoque Daniæ Rege. Nullam tunc Sueciç gratiam fore, & affectum Palatini amicorum in ipsam valde minuiturum. Quod si Palatinus spe excidat, fortasse Vinarienses Hassiacis se sociaturos, ad Melandri instar deinceps ambiguos, aut plane ad Cæsarem transituros. Salvius ista non adspernari videbatur, & ad Rectores Sueciæ relaturum se promittebat, obiter tamen super conditionibus ostendebat: ut Anglus ad certa auxilia se obligaret, Leslæus exercitum Anglis & Scotis constantem educeret, tum Princeps Galliç Regis consensum sibi impetraret; quas haut facile obtentum iri norat; & de postrema Avauxius jam Salvio abnuerat.

Vinarienses de fide in Sueciam testantur. §. 45. Ast apud Vinariensem exercitum Mockelius minister Suecicus defuncto Duce præsentes præfectos fidei Regno Sueciç & Fœderi Evangelico datç monuerat, ac ut legiones unitas & in officio retinerent. Qui prolixe pollicebantur; neminem eorum, cui fides & honestum cordi, à Suecia desciturum; fas sibi tamen fore pacta cum Gallis à Duce inita prorogare, & stipendia ab iisdem accipere, obsequio Sueciæ retento, & ut ad communem cum ipsa scopum connixuri sint. Visum inde testamenti tabulas aperire, suadente ipso Mockelio, ut constaret, quid super exercitu & republica Dux disposuisset. (Testamentum Ducis aperitur.) Sed quia Relingius testamenti scriptor indicium fecerat, Erlachii, Ohmii, Rosç, & Wilhelmi Ottonis Nassovii Comitis mentionem ibi fieri, quatuor hi coitione facta soli testamentum inspicere constituunt, Mockeliumque nequidquam adesse contendentem excludunt, çmulationi, (sic ferebant,) Gallorum declinandæ, qui par sibi jus vindicaturi sint. Inspecto testamento mox Nassovius, Rosa, & Relingius Mockelio indicant; Duci placuisse: quatuor istos tantisper exercitui præesse, & fratribus ipsius scribi, ut alteruter regimen provinciæ suscipiat; simul Sueciç auxilium requirendum, & ejus auspiciis exercitum conservandum. Eam Ducis voluntatem sibi sequendam, & pro fide Sueciæ data facturos, quod honestos viros decet. Erlachius interea & Ohmius Guebrianum adierant, eique, ut ferebant, indicaverant, ipsis quatuor regimen exercitus à Duce commissum; simul Galliç Regem oraverant, sueta stipendia, & peditatum præbeat, quo rem validius in hostem gerere, & hiberna commoda sibi adquirere possint, vicissim polliciti, in causam se communem uti hactenus incubituros, & quamdiu ad Rhenum agant, Regi contra hostes auxilium laturos.
11. Jul. Scribunt inde Directores isti ad Reginam Sueciæ, & Banerium super morte Ducis; addito, decretum sibi, quod & Dux hortatus sit, pro Suecia, Protestantibus, patriaque sua conniti ad honestam pacem adquirendam: tum petebant, consilia deinceps quoque cum ipsis conferri, utque futura pace ratio ipsorum habeatur. In Galliam Flersheimius tribunus mittebatur, pecuniam & militem petiturus. Acceperat porro Mockelius superiore anno literas ab Oxenstierna ad præcipuos ductores, quas hactenus suasu Ducis Bernhardi suppressas jam reddebat; quibus gesta eorum extollebantur, spesque gloriæ & præmiorum ostendebatur. Quas illi gratas sibi testabantur; affectum in Sueciam quoad viverent retenturos; nec Reginam vicissim meritorum suorum immemorem fore. 1639.

§. 46. Constabat porro iste exercitus quater millibus ducentis equitibus, ter mille peditibus, qui in expeditionem educi possent. Imperium quod quatuor primariis ductoribus Dux commiserat, à reliquis in Erlachium solum confertur, quod is summi excubiarum præfecti dignatione antestaret, probante etiam exercitu, qui pecuniam à Duce adhuc vivo nuper promissam repræsentari petebat. (Erlachius imperium exercitus suscipit.) Quanquam autem Duci propositum fuerat exercitum trans Rhenum ducere, quo & pedites plerique jam transgressi erant: mox tamen morte istius vulgata Erlachius hos in Alsatiam revocat, & inter Markelsheimum ac Benfeldam distribuit. Ferebat is, velle se, post pecuniam militi solutam inter Hagenoam & Philipsburgum Beinheimii Rhenum ponte navali insternere, ac Pfortzheimum versus copiis immissis Bavaricos in se trahere, ubi impar foret cis Rhenum se recepturus; quod speraret ibi se inventurum, unde exercitum sustentaret, eo tractu sic satis iterum exculto. Primum facinus novi imperii erat, quod in gratiam Basileensium castellum ad Huningam dirueretur. 16. Jul. Inde quia hostilis caterva Seckingam supine custoditam diripuerat, Rosa cum duabus legionibus equitum inter Lauffenburgum & Rheinfeldam hostis conatus observare jubetur, qui circa Scaphusiam metabatur, Hohentwila eminus clausa. Ipse Erlachius Brisaci remanet, Nassovium & Ohmium, postquam è relicta Ducis pecunia militi menstruum stipendium non integrum solutum esset, cum reliquis legionibus equitum in Palatinatum mittit, sequente idoneo machinarum numero, sed non nisi mille peditibus, quod Guebrianus una proficisci nollet, & oppida præsidiis firmanda forent, hoste per Sylvam Nigram irruptionem minante. (Vinarienses in Palatinatum descendunt.) Isti igitur post Weissenburgum, & Landaviam occupatam Neustadium ab Hispanis desertum nullo negotio capiunt. Nassovius inde Alzæam progressus turmam Hispanorum equitum ibi stativa habentem profligat, triginta amplius captis. Interim Ohmii jussu Moserus tribunus Germersheimum noctu vi expugnat; mox & arcem ad deditionem compellit. Ast excurrentes longe lateque equites tantum terroris dederant, ut Elector Moguntia profugus Lohnsteinam se contulerit, si propius exercitus subiisset, jam Moguntini cives decreverant, ad alterum milliare claves urbis obviam isti ferre; ubi tunc magna frumenti vis multos in menses suffectura asservabatur. Enimvero brevis impetus ad Spiram adhærebat; cui, dum morantur Vinarienses, Bambergius Philipsburgi præfectus octingentos milites immiserat, ita opportuno temporis articulo, ut è postremo agmine nonnulli sub ipsam portam cæderentur. Et mox isti Brisacum versus revocantur, mutato plane exercitus statu; cujus imperium tres potissimum ambibant, Wilhelmus Dux defuncti frater, Palatinus Elector, & Galliç Rex, quorum conatus atque successus memorare non abs re fuerit.

§. 47. Wilhelmus Dux præcipuo jure nitebatur, si fratris testamentum valuisset, quo disposuerat, ut loca à se occupata penes Imperium Germanicum manerent, & illius essent, qui è fratribus ista acceptare vellet; cui opera danda foret, ut Suecorum auxilio ista tueretur. (Wilhelmi Ducis consilia.) Verum quia testator ipse oppida

1639. pida ab exercitu distinxerat, cujus imperium Dux Wilhelmus fratrum natu major pro temporum captu sibi haut adpetendum judicabat: mediam quandam consiliorum viam agitabat, ut omisso exercitu solorum oppidorum, & præcipue Brisaci ex testamento cum consensu Cæsaris possessionem capesseret, quæ tamen pace facta restituenda forent. Vicissim Cæsar promitteret, ea loca tantisper in Ducis potestate mansura, neque obsidio, aut alia vi impetenda; simul ut Succis ad ea, si opus sit, receptus, ac Rheni transitus pateat; ac Cæsar alendis locorum præsidiis nonnihil conferat. Has leges Cæsari ac Suecis probatum iri confidebat, quorum consensui obtinendo Werderum tribunum ad Electorem Saxoniæ, inde ad Banerium, ac demum ad Archiducem Leopoldum Wilhelmum Pragam destinabat, ut hæc consilia ipsis exponeret, ea præcipue ratione usurum, quod ni frater hæreditatem ipse cernat, sine dubio Galliæ Rex fratribus substitutus ea loca involaturus sit summo cum Imperii prejudicio, remoram paci, aut perpetuam belli ansam præbitura. Sed quia his expediendis tempore opus erat, ad directores exercitus, qui fratris mor-

4. Aug. tem significaverant, literis dat; ne in sinistram partem accipiant, quod in tanti re momenti nondum certi quid statuere potuerit: ne in honorem fratris suumque exiguam moram ægre ferant; interim rem in integro relinquant, nec in fraudem testamenti quid suscipiant.

Palatini Electoris conatus.

§. 48. Ast Palatinus Elector jam vivo Duce, cum hic subinde morbis tentaretur, occultis ad exerci-

23. Jul. tum literis in casum mortis ad successionem viam sibi muniverat. Unde audito Ducis fato Haga repente in Angliam advolat, relicto qui Ordinibus Generalibus institutum suum significaret, & quod insalutatis illis discessisset, excusaret. Cui Arausionensis vehementer suaserat, ut ad exercitum Vinariensem se conferret, ejusque imperium summum invaderet. Interea dum in Anglia pecuniam conquirit, Peplitzum tribunum ad exercitum mittit, quem mox Paulus Ramingius, & ab ipso Angliæ Rege nuntius sequebatur, ut ad concordiam & constantiam duces hortarentur, & spe auri ac militis Anglicani eos confirmarent. Regina quoque Bohemiæ per literas pollicebatur, se quod opum superesset servando exercitui impensuram, simul ad Galliæ Regem profecturam stipendiorum prorogationem oratum, ab Angliæ insuper Rege pecuniam & militem obtenturam: denique prope diem filium ipsis adfore.

Galli argento rem agunt.

§. 49. Galliæ denique Rex testamento Ducis fratribus substitutus erat in eum casum, si neuter eorum hæreditatem cernere vellet, ea tamen lege, ut pace communi secuta ea loca Imperio restituerentur. Unde per testamentum, cum frater hereditatem adire vellet, locus Gallo non patebat. Enimvero hic longum valere jusso testamento aliam viam potiundi istis oppidis molitur; simul exercitum in potestate habere instituit imperatore Gallico præposito. Quam in rem destinaverat Ducem Longuevillium, velut Germano & Gallico sanguine mistum, qui cum parte copiarum ex Italia in Alsatiam mittitur, licet res Gallorum ibi non optime se haberent, intercepto per Hispanos Turino. E Gallia quoque statim ab audita Ducis morte Choisius, inde Oisonvillius ad exercitum mittuntur, quos multi alii sequebantur. Aderant insuper, literæ à Rege & Cardinale ad præcipuos ductorum. Flershemius quoque reversus retulerat, humanissime se à Rege & Cardinale exceptum, qui abunde exercitus desideriis satisfacturos se promiserint. Humanitati verborum maximum pondus à tribus millionibus, ad eum exercitum missis accedebat.

Vinarien-

§. 50. Enimvero inter exercitus duces diversa se studia exserebant. Nam Erlachius quidem palam pro Gallis se ferebat; jactans, ne fratrem quidem Ducis intra Brisacum se admissurum, ni cum aliis, qui jus ad id oppidum obtenderent, transegisset. Ea statim atque Longuevillius Dux Colmariam venerat, eodem advolabat. Reliqui fere omnes in Suecos initio propendere, testati, se quod salus patriæ, fidesque Sueciæ inquireret, facturos. Etsi nec Galliam insuper habendam censerent ob stipendia, quę inde expectabant. Eoque Palatinis ministris respondebant: penes se non esse ducem sibi eligere, sed quem Suecia proposuerit, Gallia probaverit, admissuros. Credebatur desideriis ejus non parum obstitisse, quod tunc fama crebesceret de nuptiis inter Hispanię Principem, & Angli Regis filiam. Et spes, quæ exercitui ab Anglia dabatur non magni fiebat, velut è Regno sibi longinquo non admodum pecunioso, & in consiliis nutante. Mockelius porro minister Suecicus alia ratione Gallis satisfieri posse censebat. Si Galli stipendia hactenus solita prorogare velint, concedendam illis esse liberam emendi facultatem in omnibus locis captis, ut Gallicus miles intra teli jactum se recipere sub ista queat, si opus sit, ut turmatim transire liceat: quæ omnia hostibus deneganda sint. Tum ut omnes horum locorum præfecti jurejurando adigantur, ad extremum usque eadem adversus hostem se defensuros. Denique per Burgundiam capta in Gallorum manus consignanda. Quod si Galli repudiatis hisce conditionibus pecuniam negent, oppida milite, annona, & paratu bellico firmanda, erogantibus interim pecuniam Ducibus, quibus in ipsis oppidis sat cautionis sit. Cæteris in Bohemiam ad Banerium penetrandum, & stipendia ex hostico quærenda. Gallos ubi mascula consilia capi viderint, fidem eorum probaturos, ac pecuniam ultro oblaturos. Et cum eidem fidem datam ostentanti Gallorum fautores objicerent; Ducem eo ipso die, quo palam cum Rege Galliæ transegerit per Ponicam secreto se pacto obstrinxisse, quod sub auspiciis ac ad voluntatem Regis bellum deinceps esset administraturus; reponebatur: quid Ponica spoponderit, suo loco relinqui; de Ducis ratihabitione dubitari. Sane cum nuper Feuquierius Delspergæ à Duce ejusmodi obligationem exigeret, ipsum abnuisse. Quin Ducis factum alios non stringere, nec juri Sueciæ fraudi esse posse. Nec de oppidis in pacto, cujus exemplum circumferebatur, mentionem fieri. Denique per mortem Ducis summum in exercitum imperium non ad ductores devolutum, sed ad Coronam Sueciæ, quæ in Ducem imperium contulerit sub ipsius auspiciis administrandum.

1639. fis exercitus inclinano.

5. Aug.

Gallici ministri mentem suam dissimulant.

15. Aug.

§. 51. Ast Gallici ministri, Guebrianus, & Choisius Benfeldę apud Mockelium de Brisaco ne verbo quidem mentionem faciebant. Tantum sibi propositum, concordiam exercitus & conservationem quærere; qui ut hibernis potiri, ac incumbentem Banerio hostem distrahere possit, prope diem quatuor millia Gallorum ipsi socianda, præter eos, qui jam adsint. Mox juncto agmine Bavariam irrumpendam. Inde iidem Hagenoam proficiscuntur; quo Ohmium, & Nassoviam Comitem, qui nuper cum copiis suis in Palatinatum descenderant, ad se evocant. His eadem quę Mockelio Benfeldę ingerunt, addito; nil superesse, quam ut ocyus copię contrahantur; ac suos jam circa Sletstadium adpulisse. Eodem temporis momento copiæ de compacto ab Erlachio Brisacum versus revocantur. Cui rei ansam iste arripuerat, quod caterva Bavaricorum sub Friburgum excurrerat, abactis pecoribus, & quinquaginta militibus cęsis. Inde Erlachius re non ulterius explorata, statim vulgare; hosti animum esse Friburgum, ac Neuburgum invadere. Ita cum Erlachii literæ Gallorum propositioni mire quadrarent, ducto-

1639. ductores respondent: quia nunc ad hostem depellendum ab Erlachio evocati sint, nec Palatinatum tueri queant, eo magis festinaturos, ne Gallicæ copiæ diu otiosæ detineantur. Ita Vinarienses statim Brisacum versus iter ingrediuntur. Quibus vix tergum vertentibus, Bambergius Landaviam & Germersheimum Vinariensi præsidio infessa recuperat, ducentis circiter peditibus sub sua signa retractis. Is fructus irritæ expeditionis fuit. Et mox ludibrium patebat, cum de Gallicarum copiarum adventu nihil dum certi constaret; ac Friburgo usque adeo nullum esset periculum, ut Bavarici de irruptione in Palatinatum metuentes propere Philipsburgum
20. Aug. versus iter arriperent. Nec eo secius in Alsatiam reditum, & aliquamdiu circa Benfeldam legiones dispositæ, velut de industria isti oppido famem facturæ; tum circa Brisacum contractæ, ut eo melius corruptioni paterent, ac miles tædio famelicæ regionis quasvis conditiones eo facilius admitteret.

Cæsar Vinarienses captat. §. 52. Nec minus hoc rerum transitu Cæsar Brisacum captabat; qui cum antea fœdus pro eodem recuperando cum Claudia Archiduce Oenipontana, & Hispanis fecisset, eique fini quindecim millia militum destinasset, nunc morte Ducis faciliorem viam ostendi sperabat. Igitur ad Wilhelmum Ducem mittitur Mitzlafius nuper carcere Suecico profugus, qui hortaretur, pro fide in Cęsarem operam daret, ut ista loca penes Austriacam Domum permaneant. Sigismundus Heusnerus, & alii Basileam missi in multas se formas vertunt. Sparguntur primum per exercitum literæ avocatoriæ. Inde tractatus proponuntur; si ea loca Cæsari reddant, veniam prętéritorum, pacem aut lautiorem militiæ gradum apud Cæsarem obtenturos. Singulis, qui operam recuperando Brisaco navare velint, magnifica præmia ostentantur. Inter quæ Schœnbeckio tribuno quinquaginta uncialium millia, & Comitatus promittebantur. Tum de induciis proponitur, & ut ductores aliquem ad Cęsarem mittant, pro quo tuti itineris literæ jam præsto sint. Denique Gallis excludendis offerebatur, ut ductores velut Germaniæ cives oppidum sibi retineant, quibus Cæsar stipendium, annonam, & alia necessaria præbiturus sit. Spes quoque fiebat, Palatino hac occasione satisfactum iri.

Gallorum artes prævalent. §. 53. Enimvero prævalebant Gallorum artes, quorum instinctu post expeditionis Bavaricæ ludibrium pedes in desolatum oppidum Ensisheimum compingitur, equites per vallem Urbicam, Divi Georgii, Damarini, aliamque prope Landscronam
Eorum prima propositio. dispergantur. Inde apud ductores Gallici ministri primo modeste admodum proponunt; ut exercitus Gallicum ducem tantisper admittat, quoad idoneus ex ipsorum popularibus fuerit inventus. Tum Brisaci præfectus se obstringat, ut idem oppidum Gallis æque ac Evangelicis receptui pateat, quoad pax sit. Vicissim pollicebantur conventa sub Duce stipendia continuatum iri, quoad pace inita quilibet suæ libertati restitutus foret. Probabantur hæc ductoribus, & quas hi vicissim ferebant conditiones à Gallis læta mente acceptari videbantur. Ac jam scripto conceptis capitibus res transacta putabatur. Differebant tamen conclusionem Galli, ac negotium Colmariam pertrahebant, ut præcipuum ibi caput, quod hactenus reticuerant, de tradendis oppidis, præsente Duce Longuevillio eo facilius obtineretur. Deputantur inde, qui cum Guebriano, Choisio, & Oisonvillio tractarent, Morshausius summus castrorum metator, & Wolkerus castrensis judex; quorum hic cum antea fidem Sueciæ datam præ cæteris crepasset, mox aureo imbre perfusus huic infestissimus pro Gallia maxime nitebatur.
Altera Gallorum pro- Cum aliquot per dies res agitata fuisset, tandem Galli quod hucusque dissimulaverant proponunt, de captis oppidis Regi tradendis hac lege, ut Rex Brisaci & Friburgi quos vellet præfectos constitueret, 1639. positio.
præsidii pars dimidia Germani, reliqui Galli forent. 19. Sept.
In aliis oppidis qui nunc essent præfecti ac præsidia manerent, juramento Regi præstito, se loca adversus quoslibet defensuros, eaque nemini citra Regis consensum tradituros. Cum hisce postulatis aliquantisper contradiceretur, ad extremum Galli velut plurimum remisissent, hactenus cedebant, ut principali pacto cautio adjiceretur, quod Rex eosdem prefectos Brisaci & Friburgi relinquere vellet, qui vivo Duce fuissent, & adhuc essent; ut tamen fidem suam jurejurando Regi adstringerent. Si tamen Regi videatur præfectos in captis oppidis mutandos, alios ex isto exercitu sufficiendos. Tum sacra Protestantium in oppidis & apud exercitum libera fore. Hoc ipso deputati Vinarienses, velut magnifici quid obtulissent, sub ratihabitione ductorum pactum absolvunt. Etsi scopum suum plane attingerent Galli, quod Erlachius, qui Brisaco prefectum se à Bernhardo Duce ferebat, Gallis mancipio addictus esset.

Ductores pactum abnuunt. §. 54. Id tamen pactum ductores initio ratum habere abnuebant: eoque cum Longuevillius Dux magnifico epulo Colmariæ istos excepturus esset, prçter Erlachium & Rosam nemo comparebat. Igi-
Tertius congressus. 23 Sept. tur tertius conventus à Gallis Brisacum inciditur, Mockelio inter hæc acriter contranitente; qui Gallis iniquitatem postulatorum demonstrabat, & quam non heic loci negotium tractari deberet apud ductores Suecico sacramento devinctos. Interea rem in integro relinquerent, quoad inter ipsos Reges transactum fuerit; ac stipendia, quorum dies cesserat, simul militem diu promissum repræsentarent, quo exercitus rem gerere, ac Banerio partem hostium detrahere posset. Tum ductores officii sui monebantur, & quam noxia res foret causæ Protestantium in alienas manus tradere, per quod Sueci meliores pacis conditiones, & opimiora ipsis pręmia conciliare parabant; speciosa dictu & altius penetratura, si ab auro pondus accessisset. Quanquam Mockelius eam rem nimis fervide, & non ad mentem Rectorum Suecię tractasse judicabatur. Enimvero
Galli voto suo potiuntur. Galli fortioribus rationibus Brisaci pugnabant, per stipendia militi promissa, & corruptis singulis ductoribus. Si qui fidei memores erant negligebantur. Accedebat, quod exercitus è Palatinatu in vastatam Alsatiam reductus esset, rapinis deditus, & exigua ducum autoritate; nec pauci tædio præsentium deserere, aut ad hostem transfugere. Tum hieme jam ingruente nulla his in oris subsistendi facultas; hibernis autem alibi quærendis copiæ istæ impares erant, ni Gallico milite & stipendio sublevarentur. Ita tandem duces pactum Colmariæ conceptum 29. Sept.
subscribunt. Hoc modo exercitus sub Ducis Longuevillii imperium, loca à Vinariensi Duce capta in Gallorum potestatem cauponante Erlachio rediguntur. Quia tamen Galli abnuere non poterant, istum exercitum à Suecis prius conscriptum, & ab ipsis Bernhardo Duci subditum fuisse, qui & ad mortem usque Sueciæ & fœderis Evangelici titulum gesserat; non alium colorem facto suo obtendere poterant, dum exercitum istum nulla Sueciæ mentione facta sibi subdunt, quam nimium studium ministrorum Regiorum pro emolumento Galliæ, per quod de Suecia, uti debuerat, illis in mentem non venerit. Directores isti post in Sueciam scribebant, se quicquid fecerint fecisse salva obligatione in Sueciam. Erlachius quoque ultro excusabat, acriter in Mockelium invectus, inficeto nimis ludibrio.

Gesta Vinariensium Gallis junctorum sub Lon- §. 55. Inter hæc Gallicæ copiæ Vinariensibus jungendæ aderant, duodecim centuriæ peditum, quadringenti equites, etsi major numerus ab ipsis jactaretur. Vinariensium tria erant peditum millia;

1639. Longuevillio Duce. equitum rite instructorum non supra quindecim centuriæ, sed queis equi deerant major numerus. Promissium erat duorum mensium stipendium: sed vix unius mensis exsolvebatur. Inde Longuevillii jussu iter sumitur non trans Rhenum Bavariam versus, uti hactenus diditum fuerat, sed ad loca nuper citra necessitatem deserta. Consilium erat imposito navigiis pedite sub Schmidbergio Campi ductore Philipsburgum obiter tentare: tum Moguntia oppressa vicino tracto hiberna capessere. Enimvero Bavarici, qui hucusque irriti ad Hohentwilam desederant, motu Longuevillii audito raptim per Sylvam Nigram, & Badensem ditionem Philipsburgum progressi Vinarienses prævertunt, tunc arcem Germersheimensem oppugnantes; ac confestim quingentos prodites Spiræ immittunt: mox integro cum exercitu structu navali ponte Rhenum transeunt, ac Spiræ & in suburbiis considunt. Aderant & post, qui hactenus Hohentwilam frustra obsederant, amissis circiter mille quingentis, cum obsessi vix decem desiderassent, inter omnium rerum abundantiam. Bavari porro Spiræ adsidentes pugnæ copiam non faciebant, lacessentibus licet Vinariensibus, & modicas per velitationes strenue rem gerentibus. Quarum una Nassovius Comes Joannis Werthani fratrem cum trecentis equitibus circumventum concidit, paucis ductoribus vita donatis. Sed fame urgente, & quia à Piccolomineo sibi metuebat Longuevillius, soluto Germersheimensis arcis obsidio, cujus præsidiarii strenue repugnaverant, trans montes Luteram concedit; cum deficientibus equis majores machinas in terram defodisset, quas mox Bambergius proditas Philipsburgum avehebat. Sed cum Piccolomineus Rhenum transgressus esset iste retro movens Neustadium, mox Alzeam, & Oppenheimum occupat. Qui Bingam tenebant, post repulsos binos assultus mox citra exceptionem se dedunt. Crucenaco oppido statim potiuntur Galli; sed arci post ruinam editam assultantes non sine damno rejiciuntur: postera tamen die præfectus sacramenti prioris oblitus cum suis ultro Gallorum numeris accedit. Eberburgum arcem Rosa astu intercipit. Inde legiones toto isto tractu ad Mosellam usque dispserguntur. Quarum aliquæ in Rhingoviam quoque trajiciunt, arcemque Ehrenfelsam capiunt. Ast Bavarici licet occasio dari videretur Vinariensibus late sparsis cladis quid referendi, cis Rhenum recedunt, ac per Viam Montanam descendunt velut de industria Gallos declinantes, tacita ut credebatur inter se ducum collusione. Transgressis tamen in Rhingoviam repente ingruunt, eosque apud Elfeldam in fugam agunt, cæsis peditum centum quinquaginta, reliquis captis. Ductores tamen plerique evadebant, quietibus passim in Hassiam usque refugis. Ac mirabantur duces hostium, eam manum in ista loca missam, ubi neque trans Rhenum se recipere, neque à suis tegi posset; velut ideo venissent, ut perirent. Erat alias exercitus istius misera facies. Nulla ibi disciplina, nullus imperii respectus. Vetera exercitus capita se tantum, suasque legiones curare, querelas militum ad Longuevillium non sine fastidio rejicere. Dux ipse belli Germanici insolens; qui proximum ab isto gradum tenebant Guebrianus, Lenoncurtius, Schmidbergius discordes. Ejus passim populabundus vagari, nec parum minui, pedes fame fatiscere, res tormentaria dilabi; annonæ nulla cura. Apud exercitum rumor erat Choisium mox adfuturum, & Germanicas legiones in Regis Galliæ verba adacturum. Indignationem inde accendebat hostis, velut ex interceptis literis cognovisset, legiones in diversa sparsum iri; & autographum

Illis in Palatinatum descendentibus Bavarici occurrunt.

16. Octob.

19. Octob.

Aliquot oppida capiunt.

31. Oct.

In Rhingovia vapulant.

Eorum misera conditio.

Ohnio se transmissurum Glenius scripserat. Id 1639. passim jactabantur; Gallos Brisaco jam potitos exercitum istum non amplius curare; irasci potius, ab ipsis emendum fuisse, quod Regi jure competebat. Frustra sperare ipsos conventa servatum iri. Quin Gallos studia illas legiones destructum ire, ut pecunia flagitatores, & infensos animis ductores amoliantur; gregarios ultro ipsorum numeris se additurus. Inter has miserias, cum fames iis, quæ insederant locis subsistere non permitteret, Germanici ductores Rhenum transire statuunt, si Galli non sequantur Hassicis se aut Kœnigsmarkio juncturi; prout occasio ferret. Machinis igitur Bingæ relictis, apud id oppidum, & Bopparti, ac Baccharaci Rhenum trajiciunt; ac primum in Sylva Occidua hiberna capessunt. E Gallicis Ducibus Lenoncurtius cum quadringentis Metim se conferebat. Longuevillius, & Guebrianus cum reliquis Gallis quingentis numero Vinarienses sequebantur. Sed & Bavarici, frustra instante Moguntino, ut Crucenacum recuperarent, postquam præsidium Moguntiæ, Wormatiæ, & Spiræ reliquissent, in hiberna properant.

Rhenum transeunt.

§. 56. Hoc anno fœdus cum Anglo adversus Cæsarem, hactenus in speciem fere agitatum, indies magis frigebat. Legatus Anglicus Thomas Rowius dum Regis sui responsum expectat, ne Salvius rem pro deserta haberet, moræ culpam in tumultus Scoticos referre; ac ne nihil plane agere videretur, hactenus proposita paulum interpolare, ac inanibus sermonibus differre, & de conditionum difficultate conqueri. Inde palam in Gallos invehi, ambitionem atque insatiabilem dominandi libidinem perstringere. Fœdus commune cordi ipsi non esse; sed velle tantum Anglos alibi distinere, interim Regni sui fines proferre, Suecos perpetuo bello implicare, & mercenariorum loco habere: tum sacra Protestantium per Germaniam extinguere; quo fine cum Bavaro colludant. Suecos Gallis nimium fidere, sensuros demum ab iis se deceptos; qui omnium gestorum gloriam in se trahant, & haut obscure imperium Europæ animo volvant. Contra Gallicus Legatus quæ ab Anglico agitabantur, ridere, & effectu caritura sibi aliisque persuadere; Anglos neque in Succiam, neque in commune quid collaturos; nec aliud quærere, quam ut citra suam impensam bellum in Germania alant, quod ita cito componi non optent; utque pacis negotio immixti eandem ad commoda sua dirigant; interea jactato fœderis vocabulo sese orbi venditent, atque expiscentur, quousque fœderata Regna bello occupata retinere velint. Quæ parum à vero abire videbantur, adeo ut Rowius diu Salvium invisere omitteret; pudore tamdiu ex Anglia dilati responsi, ac diutius salva existimatione Hamburgi hærere se posse negaret, ludibrii jam manifestus. Sane nunc, si vel maxime voluntas fuisset, quo minus externa amplecti negotia possent Angli invalescentes turbæ Scoticæ faciebant; quas Galli haut ægris oculis adspiciebant, ut si Anglia auxilii nihil in commune conferre vellet, saltem ne noceret. Quin credebantur motus pauperis nationis Gallica pecunia sustentari, non solum ob veterem Gallos inter & Anglos æmulationem, sed & quia tunc Galli consilia cum Hollandis sociabant circa maritima Flandriæ oppida subigenda; quod cum soli Angli prohibere possent, domesticis negotiis iidem distinendi erant. Quicquid ejus esset, sane uti Angli ob tumultus Scoticos rationes habebant se excusandi, quare arma non sumerent; ita quo minus & alii ipsorum exemplo spectaculo isto fruerentur, obstare non poterant.

Fœdus commune friget.

Anglici legati sermones.

Gallici Legati judicium.

§. 57. Sed & non amplius inficiabatur Rowius, super Palatino negotio Bruxellis per Taillerum cum

Fœdus cum Palatino hæret.

1639. cum Cæsare & Hispano agi. Quo etiam Curtius, quoties de isto mentio inciderat, idem rejiciebat: quod super eo sine Hispano transigi non posset, nec hic ideo Hamburgum missurus esset: spe insuper facta, plenius ibi Palatino satisfactum iri, quam per communes tractatus. Idem & Dano probabatur, qui Anglo juxta, & Palatino arma vehementer dissuadebat. Ipse porro Elector Palatinus ad Banerium proficisci voluerat, super pacis negotio cum ipso consilia collaturus: id quod hic deprecabatur, bellicas occupationes obtendens, Rectoribus Sueciæ Banerii factum probantibus. Mox sub initium Februarii Elector repente Hamburgo in Hollandiam profectus erat, non salutaris Regum Legatis. Quod indicio habebatur, fœdus Suecicum parum curæ ipsi esse. Etsi Bohemiæ Regina id mox excusaret, quod cum ventus diu adversus reflasset, nunc faventem negligere noluerit. Istud porro fœdus nec Sueci magnopere affectabant ob enormes ejusdem prætensiones; cum ipsi summum belli moderamen sibi utique vindicarent, nec vicissim nisi ad summum conatum Palatinatus restituendi se obstringere vellent. Nec tamen idem plane repudiabant, Anglorum & aliorum offensæ declinandæ. Tota hinc æstas Legato Anglico per inanes sermones absumta, ne plane negotium deposuisse videretur: nuper mandata se à Rege suo accepisse continuandis tractatibus: Regem haut velle Bruxellis super Palatina causa transigi; Taillerum inde revocatum, ut digna pœna afficiatur, quod inscio Rege istos tractatus suscepisset. Saltem inter Suecos & Anglos fœdus sanciendum, adscito etiam Dano & aliis Protestantibus; super quo mandata propediem expectet; omnia vanitatis manifesta.

Anglicus Legatus formulam fœderis exhibet. §. 58. Tandem Octobrimense formulam fœderis Salvio & Avauxio offerebat, eadem cum Parisiensi delineatione complexam, nisi quod Angliæ Palatino Electori, si Vinariensi exercitu potiretur, aliquid subsidii promitteret, prout cum ductoribus convenisset. Cæterum Gallis Suecisque permittebatur per Britannica Regna militem suo argento conducere; ac Rex quindecim naves armare ante bellum denuntiatum, quadraginta post pollicebatur. Vicissim Angli utrumque Regnum ad bellum continuandum cupiebant obstringere, quoad omnium consensu pax ineretur: tum ut dotalitium Reginę Bohemiæ & Palatinatus restituantur, si bello forte in alterutrius potestatem pervenerit; ac ut loca Belgii Hispanici hoc bello occupata reddantur. Tandem ut utrumque Regnum secretam & extremam suam sententiam declaret, cui futura pace utique insistere velit; unde certa sint formanda capita Cæsari ad approbandum transmittenda, quibus repudiatis Anglus demum ad arma sit descensurus. Salvio etsi mirum videretur, Rowium, qui totam per æstatem siluerat, nunc demum ingruente hieme post elapsa agendi tempora de fœdere jactare tamen cum Avauxio & Rowio super ea re disserere constituit. Enimvero statim deprehendit, negotium exitu cariturum. Nam Avauxius non obscure innuebat, Gallis propositum fuisse hoc fœdere Angliam distinere, ne impedimentum rebus suis objiceret, aut noceret. Restitutionem locorum Belgii Hispanici Parisiensi formula promissam non animo servandi, sed ut Anglia tantisper deliniretur. Pari modo extremam sententiam circa leges pacis promissam; sed animum promisso standi nunquam fuisse; quam alteri propalare stolidum fuerit; præsertim cum leges pacis pro fortuna belli laxari, aut restringi soleant. Angli contra pollicita valde erant tenuia, nec pro ratione eorum, quæ iste vicissim stipulabatur. Quod si forte Sueci Gallique hisce adquiescere, ac bellum tamdiu gerere vellent, quoad 1639.
Angli scopo suo potiti essent; tamen negotium in eo hærebat, quod Angli utique nosse pertenderent, quid satisfactionis utrumque Regnum, & præcipue Gallia quæreret, cujus successus limis oculis adspiciebant. Sane ex oblata formula patebat, Anglos id velle, ut singula Regna suam duntaxat conservationem & securitatem quærerent. Si Gallia ulterius tenderet, facilius credebatur Anglos se cum Austriacis contra Gallos, quam cum his contra illos esse sociaturos. Adversus Succiam minor erat Anglorum invidia, ut tamen non plus satisfactionis eam obtinere vellent, quam summam pecuniæ, olim ab Electore Saxoniæ oblatam, & exiguam Pomeraniæ partem hypothecæ loco. Cum igitur Anglo præcipue propositum esset utriusque Regni destinata expiscari, nihil solidi de istis tractatibus sperabatur. Quin suspicio erat, Rowium tempus tantum extrahere voluisse, quod facile judicaret, Gallos Suecosque secreta sua non revelaturos, ut ipse auram popularem captaret, invidia irriti negotii in alios devoluta.

§. 59. Enimvero ut inanis fœderis simulatio plane deponeretur, non minima videbatur causa Electoris Palatini in Gallia detentio. *Elector Palatinus in Gallia detinetur.* Is audita Vinariensis morte instinctu maximo Arausionensis Principis in Angliam se contulerat pecuniis corradendis, ut eo acceptior ad Vinariensem exercitum accederet. Super isto itinere Anglię Rex cum Legato Gallico Bellevreo locutus fuerat; Palatinum per Galliam iturum, Lutetiæ apud Leicestrium Comitem diversurum, inde ipsum Galliæ Regem accessurum. At Bellevreus monuerat, ne quid tale susciperet, nisi Rege suo prius consulto, ne forte à præfecto quopiam manus ipsi injiciantur. Offerebat quoque Angliæ Rex Gallo; se Hispanicæ classis, quæ Hollandos fugitans sub Angliæ litora se receperat, tutelam deserturum; simul octo militum millia Palatino daturum, Gallicis stipendiis sustentanda, si Gallius imperium, quod Vinariensis gesserat, Palatino permitteret. Ast Galli repentinam facilitatem suspectabant, cum ipsi ab Anglis semper postulassent rem æquissimam, fœdus & societatem adversus aliena detinentes; quę si placeret Regi Angliæ, parati essent pacem non facere, nisi reddito Palatinatu. Quin credebant ab Anglis Palatino datum consilium, ut Brisaco & aliis locis Cæsari restitutis Palatinatum redimeret, pacemque sibi peculiarem faceret. Haut eo secius 3. Oct.
tamen, cum Paulus Ramingius ab exercitu Vinariensi Londinum rediisset, sequenti statim die Palatinus navem conscendit, viginti quinque millibus librarum Anglicarum, alii majorem summam ferebant, onustus. In eo tamen prudentes graviter erasse ipsum judicabant, quod non solum tamdiu moras nexuisset, jam dudum re apud exercitum transacta; sed & quod cum Galliam incognitus transire decrevisset, anceps ausum non majore silentio texisset; cum passim de itinere isto innotuisset. Ipse ex Anglia solvens à tribus Glasibus, Anglicana, Hispanica, & Hollandica salutari se passus fuerat. Boloniæ quoque in terram descendenti navis, qua vehebatur, festivo machinarum displosione valedixerat. Sed nec semper celeribus equis, & modico sat comitatu usus fuerat; uti ante hac Walliæ Princeps, cum ignotus per Gallias in Hispaniam proficisceretur. Igitur cum 18. Oct.
Lutetiæ apud Legatum Anglicum non divertisset, secus atque Angliæ Rex Bellevreo prædixerat; & pateret, ipsum præteritis locis, ubi Rex tunc erat Genevam petere, apud Molinum sistitur. Obtentui sumebatur, quod tantæ dignationis Princeps alienum Regnum transire ausus esset ignotus, & absque Regis venia. Et jactabatur edictum Regium,

1639.

gium, id genus itinera vetans, quod tamen nemini ante hac visum fuerat; eoque in speciem illo ipso die scriptum credebatur. Sperabant nonnulli Principem benevole à Gallis exceptum iri; Gallicoque matrimonio illigatum plane in horum partes trahendum ob beneficia à Palatina Domo quondam in Henricum IV. collata, & opportunum Gallis Palatinatus situm. Enimvero prælentia tunc veteribus prævalebant, & Princeps Molino meritoria rheda in castrum Vincennarum deductus asperius quam bello capti aliquamdiu habebatur, unico duntaxat ministro concesso, & omni literas scribendi, aut admittendi facultate adempta; ac per sex dies ne in hortum quidem purioris aëris captandi causa progredi permissum. Duobus quoque Electoris fratribus Mauritio & Eduardo, qui Lutetiæ tunc equitare & arma tractare discebant, ne quo discederent, indicebatur. Quin ultro querebantur Galli, Regis sui pro Germanorum restitutione laborantis conatus istum itinere per dolum suscepto turbare voluisse.

Motus animorum ob detentum Palatinum.

§. 60. Isthanc Palatini detentionem ægre cumprimis ferre videbatur Daniæ Rex, qui sponte perscriptis sua manu Reventlovio mandatis hunc cum Avauxio super ejus facinoris indignitate asperrime expostulare jubebat strictissime postulans, ut ob ipsius intercessionem ocyus libertati restituatur citra ullum sponsionum vinculum. Id nisi absque mora fiat, injuriam Electoris velut sibi factam Regem putaturum. Et cum Avauxius comiter excusata Electoris detentione spem de ejus libertate faceret, si Anglus arma cum Gallis Suecisque sociare vellet, Reventlovius, antequam Elector liber foret, neque de fœdere, neque de aliis rebus agendi locum esse contendebat. Nec segnius Rowius, & Rustorfius apud Salvium querebantur; in gratiam Bavari id factum arguentes cui cum Gallis secreta fœdera sint, simul petebant, Reginæ Sueciæ Principis causam commendari. Quæ & postea modestis literis, ac per legatum Grotium pro isto liberando apud Regem Galliæ intercedebat, facilem exorari, postquam destinatis suis potitus esset. Quanquam ita jubebatur agere causam Palatini Grotius, ut ne offensam Regis, aut suspicionem incurreret, velut iste Suecorum instinctu ea quæ in fraudem Galliæ tendere videbantur, consilia suscepisset. Frustra speraverant Angli Vinariensem exercitum acres iras detento Palatino sumturum: cum super omnes ibi affectus pecunia prævaleret. Ista occasione Legatus Anglicus varia apud Salvium disserebat: proximo anno trium Britannicorum Regnorum Parlamenta habenda, ubi penes Gallos fore, honorifice dimisso, an detento ulterius Palatino fœdus cum Anglia, an bellum habituri sint. Gallorum consilia ad exitium Protestantium spectare; eoque necessum esse, omnes hosce in commune fœdus coalescere; ad eundem scopum tendere tertiam factionem tunc ab Arnheimio agitatam, quę mediam se Cæsaris & Gallorum ambitioni interpositura sit. Suecis separatam cum Cæsare pacem ineundam, exclusa Gallia, quæ utique Sueciam ni præveniatur, præventura sit. Addebat; circa fœdus pro tempore nihil amplius agi posse, quoad constiterit, quid de Palatino, cui fœdus innitatur, futurum sit. Quæ Salvius modeste eludebat; Anglorum studium in rem communem commendare, Gallorum destinata excusare, aut interpretari. Arnheimii factionem, & separatam pacem respuere; tanto apertius, quod ista iterum ad Avauxium emanare norat, qui tunc secretam Suecorum pacem suspectans omnes istius sermones anxie captabat.

Angli clas-

§. 61. Sed & spem fœderis Anglicani non parum elidebat apertus nimis Anglorum in Hispanicam classem favor, qui impedierant, ne Hollandi septentrionale latus portus navibus suis claudere possent. 1639.

sis Hispanicæ favent.

Unde magna pars Hispanorum Dunkercam elapsa erat: multos ipsi Angli suis navibus transportaverant. Idem ex arce in Hollandos machinas disploserant, cum hi ad diripiendas Hispanorum naves litori impactas accederent. Quin credebatur secretum inter Anglos Hispanosque fœdus esse, & quo minus aperte his sese Anglus adjungeret, solas turbas Scoticas obstitisse. Sane prioribus inter Anglos & Hispanos pactis cautum erat, ne plures quam octo naves Hispanicæ ad portus Britannicos accederent. Nunc cum tota classis sub Angliæ oram se reciperet, citra secretum fœdus id non factum videbatur; præsertim cum ex armamentario Regis globi & pulvis bellicus Hispanis suppeditaretur; & Vicarius maris præfectus Penningtonius in vincula post daretur, quod non fortius pugnæ navali intercessisset. Paulo ante fœdus quoque inter Anglum Danumque renovatum fuerat, & suspicio erat inter Danum quoque Hispanos fœdus tunc per Hannibalem Sestedium ictum, qui obtentu veterum fœderum renovandorum in Hispaniam missus fuerat; classemque illam conscio Dano, forte & Anglo, destinatam potissimum fuisse ad Gothenburgum subito opprimendum, Sueciamque ex eo litore invadendam, cui Danus copias suas per Jutiam tunc dispersas adjuncturus erat. Sane rumor id tunc Hamburgi, & per Hollandiam ferebat; nec alia manifesta ac sat idonea causa tantæ classis istas in oras mittendi, quæ præter duodecim centurias bellatorum equorum rite instructorum, tria millia eo ephippiorum vehebat; quæ ex Hispania in Flandriam trajicere supervacuum erat. Quin & initio illa classis facile in Flandriam appellere poterat, cum Trompius septendecim non amplius naves secum haberet, absumto insuper pulvere, globisque. Accedebat insolita Danorum ferocia Suecos, Hollandosque in freto Oresundico immensum insultantium, & quod Christianus Ulricus Guldenlewius nuper ex Hispania reversus, ubi maximis honoribus exceptus fuerat, sub id tempus Bruxellis ageret. Ita quidem tunc super ejus classis destinatis conjecturæ erant. Cæterum undecimo post anno illius negotii secretum, Andreæ Reusnerii tribuni Germani indicio Holmiæ proditum fuit. Is ante aliquot annos in Sueciam se receperat: ubi in jus vocabatur ad exsolvendam mercedem cuipiam Schimlero, qui in itinere Persico ipsi inservierat: cui tribunus opponebat, se ipsi jam satisfecisse, assignatione ad Ducem Holsatiæ data. Aliter ut ostenderet, nihil sibi solutum fuisse, proferebat responsum à Duce datum, cum assignatio offerretur, contemtum tribuni & exprobationem perfidiæ præ se ferens. Causa per omnes fori instantias ventilata, demum Reusnerus in judicio revisorio damnabatur, ut Schimleri viduæ quam petebat mariti mercedem exsolveret. Unde hic iratus coram Delegatis è Senatorum numero habere se ostendebat de quibus Ducem arguere possit. Qui cum in hujus causa cognitionem suam esse negarent, tunc quidem audire ipsum abnuebant, nisi peculiari jussu Reginæ accedente. Mox cum Regina veniam daret proferendi, quæ nosset, ostensis documentis totum secretum ipsi pandit; cujus hæc machina fuerat. Ad subvertendos Hollandos convenerat inter Hispaniæ, Daniæque Reges, ac Holsatiæ Ducem, ut illis ingressus Maris Baltici clauderetur, simul commercia eorundem in Persidem, & ex parte in Orientalem Indiam averterentur. Quorum prius fieri non poterat, nisi subjugata Suecia, quæ ex convento

Ejus classis intento.

a. Majt.

1639. vento penes Danum manere debebat. Posterius effectum ibant commercio cum Persis instituto, mercibus ejus Regni ac vicinæ Indiæ per Mare Caspium, ac Moscoviæ flumina ad Mare Balticum traducendis quarum Emporio Fridrichstadium destinabatur; quo fine & Mare Balticum cum Oceano fossa per transversam Holsatiam ducenda conjungendum erat. Subigendæ Sueciæ Hispani validam classem paraverant, quę assumtum è Flandriæ oppidis veteranum militem, in cujus locum recens è classe sufficiendus erat, transito freto Danico, prope Stockholmiam in terram exponere debebat; cui & Danus classem suam juncturus erat, ac viginti militum millia, quæ clam conscripta per Jutiam & Holsatiam dispersrat. Sed gravem istum casum à Suecia aliena virtus depulit, classe ista per Hollandos sub Angliæ litoribus Duce Martino Trompio deleta. Ottoni Brugmanno in Persidem quondam Legato Reusnerus hanc præcipuam mortis causam fuisse ferebat, ne arcanum id propalare posset; seque ipsum ideo Holsatiam reverti noluisse, ac post in Sueciam concessisse. Ita pariter secretum Legationis Holsaticæ in Persidem, quod ante hac nunquam satis assequi se potuisse ferebat Oxenstierna Cancellarius, tunc patuit.

Rectorum Sueciæ de pacis negotio judicium. §. 62. Circa communis pacis negotiationem Hamburgi agitatam Rectoribus Sueciæ Salvius nimis aperte cum Dano egisse, ejusdemque iras plus satis metuisse judicabatur. Igitur monebatur plus circumspectionis in posterum adhiberet: quod semel concessa retractare non ita in proclivi sit. Nec statim trepidandum vicino fulgurante; cum male se habeat respublica, cujus incolumitas vicinorum misericordia stat. Priores ipsius literas ad Regem Daniæ recte se habuisse, ac posterioribus potuisse supersederi. Nam si eo res apud Danum redierit, ut priores literę offensam pariant, præstare, ut quamprimum ista erumpat, quo paria reponi queant. Porro sibi constaret; & caute ac intrepide, modeste non tumide ageret; nec responsa sua præcipitaret. Tum quantum possit aliis opinionem demeret, velut Sueci à pace abhorreant. Omnia quoque cum Avauxio communicaret; & quia hic circa tempus extrahendum laborabat, quas ipse necteret moras imputaret velut in Gallorum gratiam factas. Sed & insuper haberet à Dano jactata, quasi imbellis tantum ætas sexusque in Suecia superesset; nam id credi parum sibi obesse, etsi tempus tulerit, ostensuram Sueciam, quos viros Danicis mulieribus reservaverit. Cæterum si vel maxime nulla alia impedimenta tractatibus pacis se objecissent, mediator Danus parum ipsos decere videbatur, studii in adversam partem, & odii in Suecos manifestus, qui cum tot difficultates circa præformandos tractatus injecisset, super primario negotio longe plures moturus metuebatur; ut inde in Suecos plus molestiæ, invidięque ac criminationum apud omnes, quam per ipsam belli continuationem, redundaturum esset. Eoque censebant, negotium hoc nondum sat maturuisse; ac proinde nec salvio properandum, aut accelerandis tractatibus aliquid de postulatis remittendum; sed stricte contendendum, ut vocabulum *nondum reconciliati* è salvo conductu communi deleatur, cum Bernhardo Duci debitus titulus detur, ac tuti commeatus literæ Hollandis ab Hispanis ad priorem formulam exhibeantur. Nec diem tractatui inchoando designandum, nisi salvis conductibus, etiam pro Belgis Fœderatis justa forma traditis; denique ad fœdus Gallicum semper provocandum, & si quid dubii inciderit, in Sueciam referendum.

Tractatus pacis circa salvum conductum hæret. §. 63. Hamburgi negotiatio pacis circa formulam Salvi conductus, super qua hactenus controversia fuerat, hęrebat. Daniæ Rex per Penzium Comitem denuo Salvium urgebat, ut acceptatis quæ Cæsar miserat diplomatibus diem ordiendis primariis tractatibus diceret. Et sane Danus absurdum plane jactaverat, Suecos illorum Ordinum causam suscipere velle, qui jam cum Cæsare in gratiam redierant; cum id ipsi non peterent, & lis inter Principem & cives fuerit, quæ extraneos non tangeret. Addiderat Penzius; ad liberandam modo Regis fidem tractatus inciperentur; si post quamdiu placeret extraherentur, Regi parum curæ fore. Ast Salvius id, nisi consentiente Gallo, ac nunc etiam Anglo, negabat fieri posse; qui nullo modo temperamentum interpositæ protestationis admittere volebant. Igitur omisso priori; postulato Penzius pertendebat; si ex diplomate vocabulum *nondum reconciliati* exclusum fuerit, de quo apud Cæsarem Rex sedulam daturus operam sit, ut nunc statim declararet, quota septimana post exhibitum diploma tractatibus initium sit faciendum. Id quod Avauxius facere abnuebat, sancte tamen confirmans; statim atque diploma rite conceptum adfuerit, se cum Salvio diem congressui nuncupaturum, non longius proferendam, quam literis Lutetiam mittendis, ac Legatorum itineri Coloniam perficiendo opus sit. Enimvero num Cæsar diplomata mutaturus esset multi dubitabant. Curtius tamen & Soldnerus id futurum putabant, quo Cæsar culpam protractæ pacis à se amoliretur; id quod & Hispani suasissent. Penzius quoque, qui multa cum ferocia hactenus mutationem diplomatum aversatus fuerat, nunc comem valde ac mitem, se exhibebat, spe mutationis desideratæ facta. Simul percontabatur; num Gallus correctis diplomatibus Cæsari titulum, ejusque sociis Lotharingo, Parmensi, ac Mutinensi salvos conductus Coloniensem ad conventum debito cum titulo dare velit. Avauxius cum circa reliqua annuisset, de Lotharingo respondebat; si Cæsar Palatino Electori diploma tuti itineris cum titulo daret, Galliæ Regem Lotharingo pariter facturum. Aut Regem commune diploma pro omnibus Cæsari adhærentibus, sub quibus Lotharingus æque, ac in Cæsareo Palatinus comprehendi censendus sit, exhibiturum, una cum separatis duobus pro Parmensi, & Mutinensi, uti Cæsar circa Vinariensem & Landgraviam fecerit. Sed nec prius Cæsari, nec posterius Penzio placebat; qui omnem lapidem movebat, ut Salvium permoveret ad diem congressui citra Gallum nuncupandam. Cui Salvius ostendebat; quam anceps sit, fœdere & amicitia Gallorum neglecta hostium se arbitrio exponere; præsertim cum Sueci à Gallis nihil iniqui postulari judicent. Circa diplomata pro Hollandis Daniæ Rex operam navari abnuebat, quod hi sub sociis fœderatorum Regnorum in Germania non comprehendantur, nec causa ipsorum Lubecæ ventilanda sit. Se velut Suecorum mediatorem circa promovendum Lubecensem tractatum satagere; Coloniensem Pontifici, & Venetis curę fore. Id quod Regi Galliæ ad literas ipsius respondebat. Quanquam enim revera optabat, Hollandos datis diplomatibus libertatem suam stabilire; tamen ullam hac in re Suecorum gratiam esse nolebat, ne isti hoc beneficio Sueciæ arctius innecterentur. Haut eo secius tamen sperabatur, Hispanos diplomata ad formulam tractatu induciarum expressam daturos. Cæsarei contra judicabant, etsi omnia diplomata petito modo formata adsint; Gallos tamen nova dubia moturos, nec felici armorum suorum successu tractatus orsuros, quoad ullus color extrahendo negotio superesset. Iidem tamen & ipsi fatebantur, Cæsarem nunc de pace agere non posse salva dignitate, 30. Jan.

quoad

1639. quoad arma sua iterum ad æquilibrium cum hostibus perducta fuissent. Ex interceptis quoque Trautmansdorfii ad Curtium literis patebat; Cæsarem velle, ut hic tractatus cum Salvio integros servet; conjunctionem tamen armorem cum Dano & Georgio Luneburgico acrius urgeat. Quod satis arguebat tractatus pacis à Cæsare post principia collocari, ubi arma successerint insuper habendos. Et manifestum erat, Cęsarem hactenus id tantum egisse, ut Sueciam à Gallia disjungeret. Nam quamdiu Suecis integrum fuerat pro arbitrio suo pacem admittere, nihil minus quam serium in pacem studium Cæsarei ostenderant; mox perfecto foedere nil nisi pacem crepaverant. Et Curtius magna cura à Salvio quid aucupabatur, quod Gallis ostenderet diffidentiæ inter ipsos serendæ. Igitur placebat Sueciæ Rectoribus, circa pacem lente festinandum, ac insuper habito Penzii temperamento diem ordiendo tractatui non denominandum, antequam diplomata qua postulatum erat forma exhiberentur. Id quod etiam nomine Regis Galliæ Rorteus petierat. Contra Hamburgi neque Daniæ Rex, neque Curtius spei quid faciebant diplomata emendatum iri, velut repugnante Cæsaris dignitate. Inprimis autem Rex Salvio indignabatur, quod cum prius declarasset, Reginam hæcce diplomata admissuram, post dicta sua retractasset. Unde fremebat, sibi cum ipso deinceps nihil negotii fore. Excusabat tamen Salvius, ista non simpliciter à se dicta, sed cum conditione, si Rex apud Cæsarem pro emendatione diplomatum extrema nequidquam tentasset. Id quod Rex non fecerit, sed statim Salvii dictis ad Cæsarem relatis effecerit, ut hoc modo diplomata formarentur. Tum semper se ad Legati Gallici consensum provocasse; qui obnixe urgeat, vocabula ista, *nondum reconciliati* & *per Legatos Regios* expungenda: quod postulatum cum sit æquissimum, absque illo ad pacis tractatus accedi non posse.

Daniæ Rex Sueciæ Rectores tentat. 13. Maji. §. 64. Inter hæc Danus è Rectoribus Sueciæ per Petrum Wibium denuo sciscitatur, quænam extrema ipsorum circa leges pacis sententia sit, cui plane inhærere decreverint. Pacem quippe ideo difficilem reddi, quod utraque pars suspicetur talia postulatum iri, quæ ad bellum potius extrahendum, quam pacem promovendam faciant. Cæsarem declarasse, serio se honestam & stabilem pacem cupere, modo æquas à Suecis conditiones propositum iri norit. Igitur ipsos non amplius defugere posse, quo minus mentem suam liquidius explicent. Circa pacem à se magno studio, pari sumtu laboratum, ut Sueciæ, tum suo Regno securitatem procuret. Nam si bellum Suecis secus succedat, Daniæ quoque non modicum periculum imminere. Ad quæ Rectores Sueciæ laudato Regis studio reponunt: Si Cæsar legitimos tractatus velit, cupide se eos amplexuros. Sed dum is circa salvos conductus tamdiu tergiversatur, non immerito de sincera ejus mente à se dubitari. Conditiones pacis jam dudum antecessum fieri possit, expressa; unde quam faciles aut difficiles illæ sint ipse judicare queat. Longius nunc progredi in principali negotio ante cœptos tractatus, ac nondum cognita sententia sociorum, insuetum esse, & plus dubitationis, quam spei producere aptum. Pacis conditiones primo intuitu semper asperas videri, post mediatorum moderatione mitigari, & utrinque concedendo ad finem perduci. Non posse quoque easdem ita accurate præformari, ut non variantibus rebus aliqua mutatione opus sit: præsertim cum hostis securius prolata captet, quę si interpretari velis, is clamores tollat, velut nova semper effugia quærantur. Cæterum facturos se, quantum citra magnum Regni Sueciæ præjudicium fieri possit. 1639.

Rectores Sueciæ respondent. 29. Maji.

Danus diem tractatui inchoando dici postulat. §. 65. Idem Rex postea per eundem Wibium à Rectoribus Sueciæ postulabat, ut diem auspicandis tractatibus nuncuparent. Id nunc ipsis tanto facilius fore, quod & Gallus circa pacem satagat, factis in Italia cum Hispanis septuaginta dierum induciis, intra quod spatium pax coitura, aut induciæ in longum tempus prorogandæ credantur. Inde universas Catholicorum vires Suecis superfusum iri, magno cum Protestantium, & Septentrionalium Regnorum periculo. Landgraviam cum Cæsare jam plane transegisse, Vinariensis postulata cum ipsius morte extincta, cujus exercitui Cæsar veniam, ac plenam restitutionem obtulerit. Igitur amotis difficultatibus Sueci exemplo sociorum per pacem Protestantium salutem, & Septentrionis quietem in tuto collocarent. Enimvero Rectoribus Sueciæ non obscurum erat à Dano id agi, ut Suecos ad separatos tractatus, & abrumpendam cum Gallia conjunctionem induceret. Et tamen non parum scrupuli Gallorum cum Hispanis induciæ injiciebant. Igitur utile sibi judicabant tempus extrahere, quoad adpareret; quomodo res se datura esset. Declinando responso allegabatur paucitas Senatorum, qui grassante tunc passim pestilentia hinc inde sparsi erant; & quod nondum constaret, quo loco sedem deinceps Senatus fixurus esset. Eadem denuo ingerentem Wibium pari excusatione differebant. Gemina apud Salvium Hamburgi, licet digresso jam Curtio, Danus urgebat, misso Secretario; qui molestias belli fere Protestantibus incumbentis exaggerans, cujus periculum etiam Holsatiam & Daniam afflaret, confirmabat, certe sibi constare, Gallos jamdudum cum Cæsare secretos tractatus agitasse, ac propediem inter ipsos conventurum. Regem quoque Pontifici, & proprio Clero jurejurando promittere coactum, non alium sibi deinceps belli scopum fore, quam Romana sacra propagare. Pace porro inter Cæsarem, Gallum, & Hispanos facta, quid periculi Evangelicis omnibus immineat in aprico esse. Ei prævertendo tractatus maturandos; & ocyus diem definiendam. Cæsarem sibi confirmasse, die indicta statim Curtium cum diplomatibus Vienna mittendum, & Moguntinos ac Brandeburgicos Legatos in viam se daturos. Igitur quærebat, num tandem aliquando diem designaturus sit, aut quid obstaculi urgeat? Cui Salvius: periculum sibi non ignotum; moram paci per ipsos Evangelicos objectam, qui Suecos hostes declaraverint, & per Cæsarem circa idonea diplomata tergiversantem. Quę ubi adfuerint, se una cum Gallico Legato diem dicturum. Idem Secretarius cum interrogaretur; num Rex quid apud Cæsarem circa omittendum vocabulum *nondum reconciliati* obtinuisset; respondebat. Regem hactenus ut illa expungerentur, nihil movisse, quod censeret, Suecorum securitati satis cautum, & si quibusdam Ordinibus ad tractatus accedere placeret, id absque diplomate liberum ipsi esse. Cui Salvius: nec mandatum se habere circa diem nominandum, ni verba ista omissa forent. Ostendebat præterea iste scriptum, quo Galli declarabant, se Coloniæ tractatus orsuros si Cæsar Palatinam causam eo remitteret. Id Dano novum pacis obstaculum videbatur; & ex eo arguere conabatur; etsi Cæsar litigiosa ista vocabula excluderet. Gallum tamen nova subinde effugia inventurum, ac Suecorum tractatus elusurum, quod ipse suam sibi pacem confecisset. Nec minus Vienna scribebatur; non minore obstinatione Cæsarem ista vocabula retinere velle, quam Galli, Suecique eadem

Sueci tergiversantur.

30. Sept.

16. Nov.

Danus Hamburgi eadem urget. 10. Aug.

Diplomata non emendantur.

1639. dem expungi postulent; nec spem esse conjunctis licet tribus Regnis Cæsarem ab istis destinatis dimotum iri. Cæterum optabant Sueci Danicam mediationem effugere, etsi id offensæ declinandæ dissimulabant, quod rebus suis noxiam eandem censerent. Sed & multi ferebant, Cæsarem quoque eam mediationem non amplius magnifacere, quod suspicaretur, secretæ quid conjunctionis Dano cum Suecis intercedere, & quia iste fervidius Palatinam causam commendaret: tum præcipue ob inania Penzii promissa, qui asseverarat; Regis opera Cæsarem à Suecis pacem qualem cuperet obtenturum. Unde cum Cæsar antea istis promissis motus Regi vectigal Gluckstadiense indulsisset, Hamburgensibus inclementer habitis, nunc istorum vanitate comperta Hamburgo privilegia omnia confirmarat, vectigali illo abrogato. Nec obscure ministri Danici querebantur, in aula Cæsaris nil præter blanda verba, & meras fallacias reperiri. Quin & novam paci remoram Brisacum videbatur objicere, quod Cæsar suæ Domui restitui cupiebat; velut iniquum sit, ab extraneis Regibus Cæsarem ad omnia restituenda urgeri, cum ipsi quę invaserint, retinere velint. Et Catholici Ordines jactabant: se communem amnestiam fervide quæsituros, modo constet, Brisacum & alia ab exteris occupata loca restitutum iri. Ita quidem hoc anno circa publicos pacis tractatus parum promovebatur.

Dani mediatio friget.

§. 66. Ast secreti ac separati tractatus majori in speciem conatu agitabantur. Super quibus Suecorum mens erat; nihil solidi istis subesse, Cæsareis nondum in angustum redactis: sed id duntaxat ab iisdem quæri, ut aliquid expiscentur, quod in suos usus vertant; aut si enormia postulari videantur, Suecos publice iniquitatis arguant; aut hos ad ejusmodi actum pelliciant, quo à Gallis divellantur. Ac sane ardua quæstio erat, num salvo fœdere separatim tractari possit; quod sane Galli, si qua rescirent, vehementer improbaturi erant. Sed cum nec Galli data occasione id omitterent, ac super induciis cum Hispano agerent, ejus copiis transitum per suas terras concederent, aliaque signa animi non plane infesti ederent, Cæsare quoque in Delphini patrinum adscito: neque sibi nefas esse credebant, modo ad plenam conclusionem non procederent, hostis mentem super legibus pacis explorare. Igitur placebat secretam negotiationem non penitus repudiare. Huic inter Curtium & Salvium Hamburgi adornandæ Luntzmannus, & Meurerus Hamburgenses Jureconsulti, ille Suecis, hic Cæsari favens comminiscuntur, ut hic Curtium domi suæ invisens, ille cum Salvio in templo collocutus, mox ipsi inter se congressi utrinque dicta mutuo communicarent, ac num conciliare istos possint, tentarent. Id commentum Legatis eo facilius probabatur, quod Curtius Lauenburgicis succenseret, quorum opera Salvius libenter utebatur; Salvius contra Danicam mediationem Curtio gratam declinatum iret. Hi igitur mutuam primo diffidentiam tollere satagebant. Curtius primo nosse cupiebat, num nova agendi facultate Salvius instructus foret, cujus exemplum postulabat. Id quod Salvius negabat, mandata tamen veteribus similia sibi esse affirmabat, nisi quod dies mutatus esset. Curtius initio cupidum se valde negotii conficiundi ostendere, & hanc tractandi viam commodissimam prædicare: tum Salvii colloquium expetere; & quia ipsi domi lectulo affixus decumbebat, vero an simulato morbo incertum, ut occulto ad se accederet postulare in vicinia diverticulum. Id quod Salvius adspernabatur; & ipse Curtius post agnoscebat, crudo adhuc & indigesto negotio id non congruere. Igitur potius visum per

Secretus inter Curtium & Salvium tractatus.

pararios rem tractari. Assumebantur autem fundamenti loco, quæ olim inter Oxenstiernam, & Saxonicos agitata erant; quod Salvius admittebat, modo capita ista præsenti tempori pressius accommodarentur. Sed præcipue captabat Curtius, quid Sueci satisfactionis postulaturi, Salvius quid Cæsar oblaturus esset. Ac Cæsar quidem summam pecuniæ, & Pomeraniam totam, ejusve partem hypothecæ in vicem abnuiturus videbatur, Salvius in feudum eandem concedi postulabat. Curtius contra censebat; Cæsarem etiam seposita Brandeburgici actione citra consensum Ordinum Comitialem id concedere non posse: nec Ordinibus Domui Brandeburgicæ quæsitum jus auferre integrum esse. Tum Cæsarem velut bello victum cum damno vasalli sui pacem emere visum iri. Sed hypothecam longe plausibiliorem esse; & plura exempla in Germania dari eorum, quę semel hoc titulo obtenta in perpetuam possessionem transierint. Nec metuendum Suecis de hujus pignoris reluitione. Vicissim Salvius; Pomeraniam à Suecis jam justo belli titulo possideri: pro tot aliis locis à se cessis facile esse, ut feudi titulus surrogetur. Cæsari & Imperio nihil decedere; quin ejus dignationem gliscere tam potenti Rege in vasallorum numerum recepto. Nec longius tunc processum. Nam Curtius frustra operam insumi asserebat, si à feudi postulato non discederet Salvius: sed si hypotheca contentus sit, negotio statim à se finem imponendum. Quanquam autem Curtius sedulam operam daret, ut Salvium in suam sententiam pertraheret: hic tamen parum fidei isti adhibebat, quod ipsi non tam pax cordi videretur, quam ut Danum Saxonesque Inferiores in Suecos concitaret: quorum isti vectigal Gluckstadiense ad sexaginta annos, Præsulatum Bremensem Holsaticæ Domui in perpetuum, & Hamburgi proscriptionem obtulisse dicebatur, si arma in Suecos sumere vellet. Sed qui rem ad deliberationem cum Senatu suo Danico rejecerat. Idemque cum objectum foret, neutralitatem Luneburgicis adversus promissa Regis quęri, copias suas Georgio Duci nuper offerentis; reposuerat; stativa duntaxat militum declinari, non autem ut Cæsari & Imperio per pacem Pragensem debita tributa subtrahantur. Ita Curtius cum incassum circa pacem laborasset per Poloniam Viennam regreditur, tribus bellicis navibus à Daniæ Rege Dantiscum deductus.

§. 67. Curtii negotiatione expirante, Lauenburgicorum hactenus velut sopita reviviscebat; ac Mithobius Praga scribebat; Cæsarem denuo Ducum opera circa pacem uti cupere: quo fine & Henricus Julius Praga Viennam evocatus fuerit. E Trautmansdorfii tamen literis ad Ducem patebat; id fore absque præjudicio Danicæ mediationis, quam Cæsar tollere haut velit; atque id tantum agi, ut conditiones pacis, quas Sueci ferant, è Salvio cognoscantur, quas scripto consignatas habere cupiebat, ut hoc velut certo fundamento inniti posset, novis effugiis, & morarum ambagibus præcludendis. Quo obtento Cæsarem pro re nata mentem suam declaraturum. Ea causa erat; quare istam mediationem Sueci parum curarent, cum censerent, hoc modo Lauenburgicos modeste ab hoc negotio excludi; aut aliud quid subesse, quod à Cæsare non pacem, sed ad fraudem causæ communis adhibendum sit, cum ipsi interim res integra maneat, & declarationem pro lubitu temperare liceat. Isti tamen negotium suum persecuturi Salvio per literas significant; Cæsari placere cum Suecia prius quam cum Gallia pacem fieri. Curtium Cæsaris offensam incurrisse ob neglecta mandata, quibus jussus erat, conjunctionem armorum cum Dano prius urgere, quam mediationem

1639.

Lauenburgicorum circa secretos tractatus negotiatio. 13. April.

1639. nem ipsius admittere. Illud quippe Penzium spopondisse, velut commodissimum medium Suecos Germania dimovendi nulla terræ particula retenta. Id cum frustra fuerit, jam Cæsarem vel Danicam mediationem plane repudiaturum, vel eousque suspensurum, quoad tractatus sit solenniter promulgandus. Idem ut Dani operam Suecis suspectam redderent, suis se oculis vidisse asserebant syngrapham Cæsari à Dano traditam; qua receperat, admissa sua mediatione se Suecos amica ratione aut per vim eo redacturum, ut ne vestigium quidem soli in Germania retineant. Idque à Penzio quoque confirmatum, quem Cæsar ideo Comitis dignatione mactaverit. Porro tractatus separatos cum Suecis eosdem & secretos fore; qui ut eo tectius procederent, Legatos Cæsareos, ipsosque Duces obtentu componendæ controversiæ cum fratre Augusto obortæ Hamburgum profecturos. Ut negotio fundamentum substernerent, formulam pacis futuræ Salvio transmittunt, parum abeuntem ab illa, super qua olim inter Saxonem & Oxenstiernam interventu Meclenburgici disceptatum fuerat, nisi quod circa tria capita controversa paulo aliter foret definitum. In amnestiam recipiebantur omnes, qui hactenus nondum in gratiam cum Cæsare redierant: qui peculiariter cum Cæsare transegissent, uti Wurtenbergicus, Augustani, alii suis pactis relinquebantur, & pax Pragensis sarta tecta permanebat. Suecis in satisfactionem offerebatur summa pecuniæ statis diebus exsolvenda, ac tantisper citerior Pomerania hypothecæ loco. Ni solutio dicta die secuta foret, ea provincia Reginæ, ejusque masculis hæredibus in feudum Imperii daretur, Regina absque prole mascula extincta in perpetuum eam provinciam reluendi jus integrum fore. Militibus, qui ad Cæsaris ac Imperii sacramentum transire velint, trium mensium stipendia, tum hospitia Cæsareo militi paria offerebantur. Spem præterea faciebant Duces, Cæsarem Inferiorem Palatinatum Hispanorum ingratiis redditurum: Superiorem Anglis pecunia redimere liberum fore. Electoralem dignitatem post mortem junioris Ducis Bavariæ alternis gerendam. Wurtenbergicum, si acriter contendat, bonis sacris iterum potiturum. Denique & Suecis Pomeraniam Citeriorem in feudum dandam; quo fine Justum Gebhardum ad Brandeburgicum ablegari: qui inde Hamburgum absolvendis tractatibus sit accessurus. Contra iidem nosse cupiebant, quid Regina Cæsari restituere possit: & quid circa Brisacum & Alsatiam futurum. Habebant autem ista omnia formam Cæsareæ declarationis, velut Salvius primo loco propositionem fecisset, ac Cæsaris declarationem petiisset. Atque hæc Salvio partim per literas Mithobii, partim per Josephum Hetlerum Secretarium indicabantur, quem ea de causa Duces Hamburgi reliquerant. Quanquam autem interim cum Banerio quoque in Bohemia super pace agi cœpisset: Duces tamen contendebant, gloriam confecti negotii penes se fore; quod Cæsari persuasissent; Suecos soli Banerio arbitrium belli & pacis simul haut commisisse; & quidquid cum eo agatur, non nisi ad extrahendum tempus spectare.

Formula pacis à Lauenburgicis propositæ. 24. Aug.

Salvio isti tractatus non displicent.

§. 68. Enimvero Salvio id cumprimis molestum erat, quod Ducis sibi impingerent, velut ipse prius, quam circa præliminaria convenisset, de primario negotio proposuisset, & quidem quasi plura quæ postularet non haberet; eoque statim & scripto & sermone istis contradicebat. Censebat tamen eam formulam instar materiæ esse posse, quæ deinceps curatius disceptetur. Et credebat jam tandem serio rem à Cæsare agi, bello in ditiones ejus devoluto, & pace inter Turcas, Persasque, ac Venetos, ut fama ferebat, facta. Necdum 1639. constare, an Piccolomineo Belgium carere possit. Cæsarem porro libentius cum ipso, quam cum Banerio tractaturum, quod hic militiam professus magis circa alendum, quam componendum bellum inter Bohemiam & Sueciam negotium tarde processurum. Et quia Pontifex pacem cum Gallo urgebat, Cæsarem separatos potius quam communes tractatus cupientem cum illis malle decidere, quibuscum faciliores controversiæ forent. Has ob causas non judicabat tractatus abnuendos, si Legati Cæsarei Hamburgum venirent; ne Cæsar forte dilatis Suecis Pontifici auscultans cum solis Gallis transigeret. Quia tamen his tractatibus plene confidi non poterat, magno secreto opus erat, & res interim cum Gallis, Anglis; Hassisque integra servanda, & quæ hactenus cum iisdem instituta fuerant commercia continuanda. Ut porro pararii inter utrumque ignorati commearent, haut adeo difficile erat. Id maxime timebatur, ne si pars adversa scripti quid nacta esset, istud Gallis ostenderet, discordiæ inter ipsos, Suecosque serendæ; aut ne Cæsar subscriptum jam utrinque instrumentum ratihabere nollet; quo casu utique Salvii manus ostendi poterat. Igitur huic periculo avertendo placebat, Cæsareis neque salvum conductum in manus tradere, nec inter tractandum aliquid scripto consignare; sed si quid opus foret Mithobio velut proprio motu scribendum permittere: tandem ubi ad conclusionem perventum fuerit, subscriptum instrumentum operculo clausum, & ab utraque parte obsignatum tantisper apud juratum virum in urbe deponere, quoad confirmatio Cæsarea adfuerit. Ast dum Salvius circa occultandos illos tractatus meditatur, jam fama de itinere Gebhardi Cæsarei Legati, ejusque instituto passim loquebatur, incertum è Cæsaris aula divulgata. Suspicabatur Salvius, id à quibusdam Germaniæ Principibus disseminatum, qui metuebant, ne Sueci oblata idonea satisfactione cum Cæsare seorsim transigerent; cui negotio abrumpendo ista publicata sint. Sane Avauxius totam negotii seriem Salvio recitare norat; qui ridendo ista eludebat; solitum id hostibus ejusmodi rumoribus discordiam inter fœderatos serere; ac gemina de Gallis spargi. Nam iis, quæ de tractatibus cum Banerio narrabantur, eo minus movebatur Avauxius, quod istum in pacem minime pronum crederet. Paulo post, cum Lauenburgici, & Gebhardus Cæsareus ad Saxonem & Brandeburgicum Legatus à Banerio commeatum per Suecorum stativa peterent, hic absque superiorum consensu eum concedere non audebat, quod Gebhardus ab hoste ad hostes Legatus iret, & Franciscus Carolus Dux summi excubiarum præfecti dignatione apud Cæsarem mactus foret.

20. Sept.

§. 69. Contendebant inde Lauenburgici à Salvio, scripto sibi caveret, se ipsis mediatoribus secretam & separatam pacem cum Cæsare tractare velle. Qualem cautionem quoque à Rectoribus Sueciæ exigere non dubitabant. Transmittebatur simul pressior Cæsaris declaratio circa Suecorum satisfactionem, vicies quinquies centena millia uncialium, senis pensionibus intra decennium exsolvenda, & in hypothecæ vicem Stralsunda urbs, ac *Riga* insula, (ita enim scripserant Rugiæ loco.) Vicissim Cæsarem sibi Brisaci restitutionem stipulari, quam si præstare Sueci non possint, metuendum esse, ne Cæsar potius cum Gallis transigat. Fatebantur præterea, se apud Cæsarem finxisse, primam propositionem à Salvio factam, ut eo ampliorem à Cæsare declarationem elicerent; obsecrantes ne Salvius aperte contradiceret, quo fides sua Viennæ maneat illibata. Addebant, Curtium

Absurda Lauenburgicorum postulata.

tium honorem pacis conciliatæ sibi utique vindicare: sed quia Salvius ipsi dignitate impar sit, aliquem à Succiæ Senatoribus Stralsundam, aut Wismariam mittendum, nisi forte Banerius Plenipotentiarii vices sit subiturus. Denique Scheninga in locum tractatus proponebatur, Banerio propior, & ubi negotium à notitia Dani facilius subtrahi queat. Eo Curtium accessurum obtentu controversiæ circa Hildesiam cum Georgio Duce componendæ. Ast Rectoribus Sueciæ mirum videbatur à se ejusmodi cautionem exigi, cum sibi potius cavendum foret, rem à Cæsare serio agi. Nec adeo desipiebat Salvius, ut tale scriptum traderet, quod ad longe alios usus, quam qui ferebantur, ab adversa parte adhiberi posset. Ad proposita à Cæsare super satisfactione supervacuum erat quid reponere, quod ea res ad principale negotium pertineret, ipsi autem hactenus circa præparandos tractatus satagerint; de quibus cum nondum convenerit indecorum Sueciæ fore, conditiones pacis Viennam transmittere: cum præsertim Cæsar ista velut non à se aut suis Commissariis profecta abnuere, aut pro lubitu interpretari posset. De Curtii dignitate infectum videbatur, qui jam ante Salvium Legatum Regium agnoverat; nec ob tantillam rem, si nulla alia causa subesset, Cæsarem ditiones suas Suecorum populationibus diutius expositurum. De loco dudum sedebat nihil concedere. Ita & Luneburgicis hoc anno circa pacem opera ludebatur.

Suecorum de iis judicium.

Secreti tractatus cum Banerio in Bohemia instituuntur.

§. 70. Sed & alii secreti tractatus in Bohemia cum Banerio adornabantur ea occasione, quod hoc Oswaldum quendam Medicum antea sibi cognitum curandis liberorum suorum morbis, permissu Cæsareorum ducum Praga evocasset: per quem Schlickius Comes, & Gallasius Banerio modestis verbis significabant; si ipse à Regina facultate agendi super pace instructus sit, idque sibi indicare velit, se mox sibi quoque à Cæsare mandata obtenturos, spe æquissimarum conditionum facta: cum Gallis tamen heic nihil fore sibi negotii. Banerius cum nihil tale in mandatis haberet, rem statim ad Rectores Sueciæ referebat, petens ut si proposita sibi placeant, idoneum virum huc ablegent: se quippe talium haut satis callentem, & aliis negotiis distineri. Salvium interim in sua negotiatione haut secius progredi posse; & hoc modo rem secretius peragendam videri. Sed quia verebatur, ne Cæsar forte nil aliud quam divulsionem Suecorum à Gallis quæreret, ante mandata è Suecia accepta certi quid declarare nolebat. Nec tamen rem abrupte repudiabat, sed Cæsareis spem faciebat, ne ansam hi arriperent aversum Suecorum à pace animum diffamandi.

Senatus Sueciæ de his tractatibus judicium.

§. 71. Ea de re cum ad Senatum in Suecia relatum esset, in utramque partem res disceptabatur. Ex una parte pugnabat cupido honestæ tutæque pacis, quæ cujusvis belli scopus est, cujus conciliandæ tanto major videbatur difficultas, quo diutius bellum extraheretur. Hac ratione invisam Dani mediationem declinari; ac forte lautiores conditiones obtineri posse, quam si conjunctim tractetur. Verendum esse, ne Galli seorsim facta pace Sueciam bello immersam destituant, vehementer id urgente Pontifice; qui ictus exeundus, & in illos avertendus sit. Nec infrequens Gallis esse, prout usus aut necessitas tulerit fœderum vinculis se exuere, eaque unice suis commodis metiri. Equidem mense Januario decretum esse, ne à Gallis discessio fiat: sed in republica temporibus consilia accommodari; quæ in præsens non parum mutata sint, silentibus Hamburgi tractatibus, & profecto Curtio. Ab hostium ducibus jam pacem bonis conditionibus offerri, attritis vehementer istorum copiis. Quin & Gallos fœdere haut stetisse; qui nec bellum in ditiones Cæsari hæreditarias transtulerint, nec subsidia stato die exsolverint, infractis quoque Vinariensis conatibus. Qui & manifesti sint invidiæ in progressus Banerii, & uti cladem sane Suecorum non optent, ita semper res Sueciæ in angusto hærere, perpetuisque eandem bellis implicitam cupiant. Nec dubium esse, quin Pontificis opera inter Cæsarem & Gallos super conditionibus pacis disceptetur. Ex adverso constabat, post conclusum cum Gallis fœdus ab hoste omnes artes adhibitas societati duorum Regnorum divellendæ; nec verosimile ista consilia ab ipso jam abdicata. Gallos equidem non semper accurate fœderi satisfecisse: negari tamen non posse, ipsorum pecunia & opera Sueciæ res non parum sublevatas. Quin duriter licet à Gallis habitam Sueciam istos destituere non posse, cum statim fœdere cum ipsis abrupto Danus ad eorum amicitiam se adplicaturus sit. Præsertim cum alii non sint, quorum fœdere Suecia niti queat, Polonia infesta, Russorum auxilio contra Danos ac Cæsarem inutili, Anglo Danis per fœdera & cognationem innexo, Sueciæque infenso, Hollandis circa propria districtis. Nunquam Cæsari tantopere offenso à Suecis sat tuto confidi, qui forte ipsis post abdicatum fœdus Gallicum, & deserta Ordinum Germaniæ commoda Pomeraniam daturus; sed mox eandem consumta ab his fide, existimatione, & gratia iterum erepturus. Scopum inter alia belli hujus esse, ut Germaniæ Ordines pristinæ libertati restituantur; id quod nisi vi & armis à Cæsare extorqueri non possit. Nam cur alias Cæsar tantopere à communibus & honestis tractatibus abhorreat? Igitur id tutissimum æque & honestissimum habebatur fœdus stricte observare, licet Galli in uno & altero capite eidem examussim non satisfecerint. Ne tamen hostibus ansa exclamandi præberetur tractatibus plane repudiatis; se omnia quæ potuerint fecisse, Suecos à pace abhorrere, ac Germaniam perpetuo bello implicitam velle; placebat Banerio facultatem tractandi dare, utque is cupidum pacis se ostenderet, simul tamen hosti significaret, se non nisi conjunctim cum Gallis tractare posse; utque salvos conductus tam pro Ordinibus Germaniæ Cæsari jam reconciliatis, quam pro Hollandis urgeret; interim velut præparando ac maturando negotio, quousque in tribus controversis capitibus hostis descendere velit, expiscaretur.

Cæsareorum cum Banerio negotiatio.

§. 72. Oswaldus interea ineunte mense Julio ad Banerium redierat, ipsum autographum plenipotentiæ Schlickio, & Gallasio datæ ostendens, exemplo quoque concesso, ac sciscitatus; num hæc sufficiat, ac num ipse aut alius à Regina agendi facultatem acceperit? Addebat, in omnibus satisfactum Suecis iri; velut secreto tamen monens, maximam difficultatem fore, si Regina Bohemorum & Silesiorum patrocinium ob communia sacra suscipiat. Nam quod jus omnibus Germaniæ Principibus usurpetur de sacris in sua ditione pro lubitu disponendi, id Cæsarem sibi adimi non passurum. Banerius breviter; si serio rem agi adparuerit, commissarios non defore. Circa Cæsaream plenipotentiam à peritioribus forte desiderari quid posse; de legibus pacis in ipso congressu agendi locum fore. Tantum vereri, ne tractatu à se suscepto Galli in Suecos concitentur, velut fœdere violato. Oswaldus contra sancte testari; serio rem agi; si quid in diplomate Cæsareo desideretur, id emendatum iri. Non cum Suecis solum, sed & cum Gallis Cæsarem transacturum. Petenti porro Oswaldo Banerius ostendebat, illa verba; *si quis nomine Reginæ & Regni Sueciæ ad tractatus pacis sese obtulerit*, in diplomate Cæsareo posita, id videri insinuare, quasi pax à Cæsare petenda sit. Hoc vero facile

1639. 15. Jul. correctum iri Oswaldus pollicitus mox iterum adest confirmans ea verba sic jam concepta; *si occasio tractandæ pacis sese offerat.* Addebat, maturandæ paci Cæsareos cum ipso tanquam honesto ac nobili viro tantisper tractaturos, quoad è Suecia fiduciariæ literæ afferantur: tum commeatum statim dandum, si per Cæsareorum stativa ultro citroque mittere velit. Cæsarem Reginæ circa controversa capita plene satisfacturum. Banerius citra mandatum tractatus suscipere veritus, & ex nimia facilitate insidias metuens, id tantum reponere; ubi tractatus serio suscipiantur, Reginam amore pacis tamdiu desideratæ nihil æqui repudiaturam, ac de prætensionibus sane quam gravibus non parum remissuram. Enimvero hæc quæ secretæ

Ea per Cæsareos divulgatur. speciem negotiationis habebant, & quæ Oswaldus à Banerio accurato silentio tegi petierat, publica passim fama ferebat; & quæ Coloniæ imprimi solent hebdomadariæ relationes Oswaldi nomen, negotiumque diserte exprimebant. Cum Banerius Bucheimium Comitem fide de revertendo data dimisisset, circa liberandum Gustavum Hornium operam navaturum, statim spargebatur,

Calumniæ in Banerium. id pacis conciliandæ causa fieri. Fingebantur quoque literæ velut à Banerio ad istum Comitem scriptæ, quibus ultro ipse ad tractatus pacis se obtulerit. Addebatur de promissis Banerio factis, ut dignatione Principis Imperii & Glogoviensi Ducatu mactandus, & exercitus Suecicus post pacem factam sacramento Cæsaris sit accessurus. Isthæc de se vulgari, velut quo honores opesve ante patriæ fidem habere posset, ùti ægerrime Banerius ferebat: ita statim suspicari cœpit præter alia id quoque hostem machinari, ut à cura belli ipsum diverteret. Unde cumprimis de urgendis armorum progressibus nihil sibi remittendum statuebat.

Is in Salvium irritatur. 28. Sept. §. 73. Postquam aliquamdiu negotium hoc interquievisset, Oswaldus nuntiabat, Schlickium & Gallasium à spe pacis fere dejectos literis à Salvio, aut hujus relatione ab Hetlero ad Mithobium scriptis; quæ si vera narrarent, facile inani se opera supersedere posse. Argumentum epistolæ huc redibat: negotium pacis Lauenbergicorum opera melius, tutiusque processurum, ac horum tractatus Sueciæ Rectoribus longe gratiores esse, quam qui cum Banerio in Bohemia cœpti sint. Honorem confectæ pacis Banerio petenti ob dignationem & merita ipsius abnegare haut consultum; nec minus anceps uni viro summam belli pacisque committere, saltem Cæsari post Fridlandum haut temere tentandum. Sed cum pacis negotium affectanti citra offensam plane abnegari non potuerit, in speciem quod petierit concessum, sed ita molestis conditionibus idem circumscriptum, ut Cæsari prior via longe potior sit futura. Eoque plenipotentiam è Suecia Banerio transmissam non huc spectare, ut Lauenburgici tractatibus excludantur, sed potius ut Cæsar tanto cupidius ipsorum operam amplectatur. Banerius dissimulata offensa respondebat; quid veri hisce subsit, se non dijudicare, nisi re cum Salvio communicata.

Banerii postulata. Sed cum nuper è Suecia mandata acceperit, antequam ulterius progrediatur scire velle; num Cæsari placeat pariter cum Gallis tractare; tum Ordines Evangelicos jam ipsi reconciliatos ad tractatus admittere, ut ipsi non per Regios solum Legatos, sed & per proprios delegatos negotia sua agere queant: iisdemque diplomata concedere; num denique etiam Hollandis salvi conductus debita forma sint dandi? Quæ si à Cæsare admittantur, rem ad Gallos prius referendam, ac moræ quid interponendum, quoad ab istis declaratio venerit.

Cæsarei li- Isthæc omnia Oswaldus concessum iri asseverabat, addito, perspicere quidem Cæsareos, istam 1639. beraliter annuunt. communicationem cum Gallis absque dispendio temporis fieri non posse; sed aliquando tamen initium faciendum, si bellum pace mutandum sit. Ut igitur Banerius non minorem pacis cupidinem quam Cæsarei ostenderet, arcessito statim Beiloregardio, Gallico apud exercitum ministro, rem præsente Oswaldo exponit. Ille negabat se ad talia mandatis instructum; non dubitare tamen, quin Rex facile in pacem consensurus sit, ad quem hæc confestim sit relaturus. Addebat Oswaldus; Cæsarem se subdelegato uti velle; cujus fidem statim idoneo diplomate sit facturus, modo è Suecorum parte aliquis adsit, mandatis ad hanc actionem instructus. Alias omnem missionem inutilem fore. Ita tunc iste discedebat. Cæterum ea constantia res ab Oswaldo agebatur, ut Banerio nihil fraudis subolesret; eoque ne mutatis belli momentis, ac se forte iterum Bohemia pulso hostis sententiam mutaret, quam primum sibi formulam plenipotentiæ, & salvi conductus, insuper callidum ejusmodi rerum virum transmitti petit, ne qua forte à se artium harum insolente impingatur. Enimvero Tractatus unus alterum impedit. qui singuli forte operæ pretium fecissent, dum plures eodem tempore circa idem negotium satagunt, sibi mutuo impedimento erant; dum Schlickius & Gallasius diserte Banerio denuntiant, tractatus cum Lauenburgicis expirasse, his contra ad subvertendam Banerii negotiationem incumbentibus. Ac vero simile erat eam occasionem captare Reginæ ministris inter se committendis. Nam Praga Hamburgum scribebatur, Banerium contemtim de Salvio locutum, velut ipsum in tractatibus collegam dedignaretur Doctoris Medici titulo auctum, & qui totum mensem unico vocabulo cavillando incassum desidere soleat. Quarum literarum exemplum Salvius Banerio transmittebat, num ista sua agnosceret, scholasticam imprimis dignationem adspernatus. Vicissim Banerius illa, quæ Hamburgo Pragam perscripta erant, non plane de nihilo ducere, quod forte Salvius metuerit, ne ipse negotium pacis in se transferret excluso Salvio. Uterque tamen hostium fraudes subodoratus irritatum animum temperabat, ne privata offensa publicæ rei obstaret.

Cæsarei ulterius rem in speciem urgent. 18. Nov. 19. Dec. §. 74. Nec eo minus hostis deinceps quoque cupidinem pacis præ se ferre. Nam Gallasius abdicato imperio Praga digressus Banerio significat; quæ se absente à Schlickio circa pacem facta fuerint, perinde rata fore, ac si ipse adfuisset. Idem & Schlickius literis declarabat: addito tamen; alium statim in Gallasii locum surrogatum iri, si Banerius velit; in cujus arbitrio etiam repositum sit, secretos, an publicos tractatus malit. Cui & denuo offerebat, privata ipsius fide tractatus suscipiendos paci maturandæ, licet nondum diploma plenipotentiæ è Suecia allatum sit. Apud se jam plenipotentiam Cæsaream, salvosque conductus, tum Cæsaream declarationem ad primaria capita adesse. Enimvero in exemplis salvi conductus, qui è formula Salvio probata expressus dicebatur, litigiosa vocabula *nondum reconciliati, & per Regnorum Legatos* adparebant, quę tamen omissum iri Oswaldus promiserat. Ut fidem faceret, eam formulam Salvio probari, addebatur exemplum epistolæ Salvii ad Reventlovium, & Regis Daniæ ad Cæsarem: omissis tamen Salvii ad Regem Danię literis die decimo quinto decembris scriptis. His accedebant excerpta literarum Hamburgo missarum; Banerii subdelegatum una cum Salvio diverso à castris loco tractatus suscepturum, si quidem arbitrium pacis revera penes Rectores Sueciæ esse debeat. Salvium quoque nolle se in manus Banerii apud exercitum committere, quantumvis amicum hic se ferat: (quæ sibi in mentem venisse Salvius constanter

1639. stanter negabat.) Videbatur quoque Salvium Schlickius, uti antea Curtius fastidire; jactans, magis è dignitate Sueciæ fore, si pax per Banerium Senatoria dignatione præfulgentem concludatur. Denique & Cæsarea declaratio super Suecorum satisfactione transmittebatur, super qua quid Banerio videretur, nosse cupiebat. Eodem tempore Danicus Legatus in castra Banerii venerat, qui inter alia confirmabat, à Cæsare denuo negotium pacis suo Regi commissum; simul quę Banerii super pace mens foret, & quid ipse in mandatis haberet, exquirebat. Ita hinc Schlickio & Lauenburgicis, inde Daniæ Rege circa pacem satagentibus, Banerius fere quo se verteret nesciebat. Quæ tamen à Schlickio proponebantur in Sueciam se relaturum promittit, ac diploma plenipotentiæ, aliaque necessaria in horas à se expectari confirmat, prolixe de studio in pacem testatus. Tractatus privata autoritate suscipere abnuebat, hostis mentem quantum posset expiscari contentus. Quin ipse captiosum tractatum aversatus, ac bellicis negotiis plus satis distentus denuo à Rectoribus Sueciæ petebat, insueto se onere sublevarent.

Rectoribus Sueciæ tractatus isti sunt suspecti.

§. 75. Enimvero quantumvis Cæsarei constanter testarentur, pacem serio à se affectari; Rectoribus tamen Suecię isti tractatus plane erant suspecti. Nam offerebant nunc Cæsarei salvos conductus eadem formula, super qua per integrum fere annum Hamburgi litigatum fuerat: quam dum emendare detrectat Curtius, re infecta inde discesserat. Quod si nunc eadem Cęsari mens super istis diplomatibus constabat, incassum omnis tractatio sumebatur. Sin istis correctis pacem serio volebat nullus Hamburgo propior locus, ubi à Suecia, Gallia, & Anglia Legati erant idoneis mandatis instructi. Cum contra Belloregardius Gallicus apud exercitum Banerii minister, tractatus attingere recusaret, jussus ad Avauxium istos rejicere. Augebat suspicionem, quod qui circa pacem apud Cæsareos satagebant, in diversa tenderent, & mutuo sibi fidem demere niterentur. Nam Mithobius jactabat, Schlickii & Gallasii mandata, ipsis ad alia munia admotis, expirasse. Hi contra contendebant, Lauenburgicis hautquidquam plenam tractandi facultatem concessam, sed ut subsidiarum duntaxat operam negotio promovendo adhiberent. Sed & communicata Banerio literarum exempla, quibus ipsum cum Salvio committere hostes conabantur, diversum plane effectum producebant, Banerio persuaso istas conflictas, & tantum pacis desiderium eo fine jactatum ut se illusum ab actionibus bellicis diverterent, quoad Hatzfeldius è Misnia, & Piccolomineus è Belgio adesset. Sed & Salvius circa eas literas ipsi ita satisfaciebat, ut facile perspiceret, unde istæ promanassent, & quid per easdem hostis captasset. Hetlero locum aliquem è mandatis suis ostensum reprimendæ famæ, quæ de secretis Banerii tractatibus multa fœderatis Suecorum suspecta ferebat. Ac ipse Hetlerus scripto fatebatur, cætera literis istis contenta non à Salvio, sed à se aliisque profecta propriis è conjecturis, & ne pacis negotium à Principibus suis post impensum tantum laboris in alios devolveretur: nec pauca per Cæsareos interpolata. Quo ipso & Salvius apud Rectores Sueciæ se excusabat; quibus ea res non parum cordi erat, Andrea Gyldenclovio Secretario, qui sciscitaretur, quare mandata sua divulgasset, aut num forte penes se aliquem haberet, qui secreta ipsius proderet? moneretque ne deinceps ita familiariter cum Mithobio & Hetlero ageret. Qui & cautior hac admonitione factus istorum aucupiis deinceps facilem se haut præbebat.

Super induciis acta.

§. 76. Eodem anno Galli per Avauxium aliquoties, super induciis movebant, quas diuturnas magis, quam pacem affectare videbantur, velut firmandæ possessioni eorum, quæ occupaverant inservituras. Ferebant à Pontifice acriter istas urgeri, qui judicaret, communem tractatum; qui universam fere Europam tangeret, inter flagrantia undique arma tardius coire eoque paci inducias velut fundamentum substerni utile videri. In eadem sententia Regem esse; sed Pontifici non prius respondere posse, quam super iis cum Regina Suecię convenerit. Sueci contra easdem rebus suis parum proficuas, Germaniæ Ordinibus exitiosas judicabant. Eoque Salvius circa istas festinato negabat opus, quoad de eventu tractatuum pacis constaret. Subinde tamen de istis ingerentem Avauxium, quadringenties mille uncialibus, quos Succi durantibus induciis à Gallis stipulari capiebant, protelabat; cum Avauxius ultra dimidiam summam annuere nollet. Post variam disceptationem neutro concedente Avauxius demum jactabat; Regi non tam de induciis agi, quam ut certi quid habeat, quod Pontifici respondere queat; cui à Cæsare de illis admittendis spes videatur facta. Et rem esse non spernendam, si occupata loca per decennium obtineri, civesque alieno imperio adsuescere queant. Quod si tamen Suecis placeat in bello ad plenam usque pacem persistere, se quoque adquiescere: sed hoc casu de prorogando fœdere, cujus tempus labatur mature agendum fore. Salvius uti ab induciis, modo conditiones ęquę sint, se non abhorrere ferebat; ita fœderi prorogando satis adhuc temporis superesse; & Rectores Sueciæ propter pestilentiam in præsens sparsos, aut aliis negotiis districtos. Idem Avauxius quoque Salvium tentabat super neutralitate uni aut alteri ex Ordinibus Germaniæ concedenda; quam præcipue Ligæ adscriptos Principes apud Regem Galliæ affectare fama erat, ad eandem indulgentiam satis pronum. Sed Rectores Sueciæ id citra certissimam exercitus sui perniciem fieri non posse judicabant, sublatis aut attenuatis, subsistendi mediis. Simul exitium Evangelicorum queri adparebat, omnibus belli oneribus in istos solos derivatis. Ergo rem illam omnibus modis declinare placebat.

De neutralitate Ligæ concedenda. 17. Maji.

De Westphalia Gallorum propositio.

§. 77. Proposuerat quoque Salvius antehac, ut instaurandis per Westphaliam rebus Galliæ Rex subsidii quid conferret. Ad hoc Avauxius è Gallia id responsi obtinuerat: Regi cumprimis necessarium videri Landgraviam armatam detineri, ut in bello, quod formando Germaniæ statui gerebatur, quidam ex Ordinibus arma Regnis socia haberent: Unde si ipsa in bello persisteret, ac Melandrum imperio copiarum dimoveret, satius videri, ea subsidia in ipsam conferri. Sed si illa seorsim cum Cæsare transegerit, Rex ad Suecorum res ibi firmandas centum quinquaginta millia uncialium offerebat ea tamen lege, ut Westphalicus exercitus, ejusque dux utrique Regno jurejurando foret devinctus, bellumque ibi de consilio ministrorum utriusque Regni administraretur. Tum ut imperium exercitus in Josiam Ranzovium conferretur. Id quod Suecis parum ad palatum erat, tum propter alias rationes, tum quod Ranzovius Banerii jussis subesse nollet; cum è re Sueciæ videretur, non nisi unum summum caput rei militaris per Germaniam existere.

Querela Gallorum de Grotio.

§. 78. Sed & nonnihil querelarum eo anno inter utriusque Regni Legatos intercedebat, cum Salvio super mora subsidiorum querenti Avauxius culpam in Legatum Hugonem Grotium conferret, velut qui cum Cardinale & primariis ministris parum communicaret; ac inprimis debitum Cardinali honorem, dum ad ipsum domi suæ invisit, denegaret. Cæsareos quippe & Hispanicos Legatos etiam in Cardinalis domo dextræ manus honorem ipsi deferre tanquam sacro munere præfulgentem. Idemque Leycestrius Comes Legatus

 Angli-

1639. Anglicus semel fecerat. Sed post audito Grotium id recusare, & ipse idem detrectabat, declarans, si Grotius faceret, ejus se exemplum secuturum. Hoc ut in Succiam Salvius referret, postulabat Avauxius, ut Grotius hoc honore Cardinali delato studia ejus erga res Suecicas provocaret. Contra Salvius ostendere; absurdum esse, Regem qui alteri Regi non concedat, ejus ministro cedere; neque Ecclesiæ Romanæ munia in Suecia æstimari. & Rectores Suecici Grotium Leycesterii exemplum sequi jusserant. Eo nomine non parum invisus erat aulæ Gallicæ Grotius; quem ut suspectum Suecis Galli redderent, spargebant ipsum Regis Angliæ ministeria affectare. Ac rogabat Chavignius istum virum è Gallia evocari, qui deterrima quæque de ista passim devulgaret. Nec minus tamen sequentis anni initio idem jussu Regis Grotio denuntiabat; Regem, & Cardinalem magni ipsum facere, & cum eodem acturos amice & candide. Si quid antea ei adversum sit factum, causam à Patre Josepho fuisse. Videre Cardinalem, iniquis ipsum criminationibus vexatum. Reponebat Grotius, scire se omnia illa, quæ adversus se fierent, à Batavis proficisci, qui cum semel ipsum tam inique læserint, tanto atrocius deinceps odisse. Nec ideo tamen Galli sinceri in Grotium affectus fidem consequebantur, quem alia via apud Suecos subversum ibant, de subsidiis exsoluto eidem salarii residuo, ut cum Camera stationum in Suecia ipsum committerent. Nec minus ut ob crebras collisiones tædium sui apud Suecos excitaret, Franciæ Cancellarius, cum iste ipsum inviseret, hunc infra se collocare instituebat; Grotio tamen sellam statim in superiorem locum transferente.

De oneribus Catholicorum. §. 79. Conquestus etiam fuerat Avauxius per literas apud Banerium, quod ipso Præsulatum Halberstadiensem transeunte Canonici & Monachi male habiti essent, velut fœderi isthoc repugnaret. Banerius ad factum negabat; nec Canonicos Catholicos ultra ratam partem impositi tributi contulisse. Addito, si ipsi in Cæsaris ditiones penetraret, ex fœdere Gallico Catholicis immunitatem à tributis & hospitiis absurde postulatum iri. Nec tam dives sibi ærarium esse, ut menstruis stipendiis militem alere citra provincialium impensas queat. Idem Avauxius apud Salvium querelas movebat, cives Catholicos in præsulatu Mindensi & Osnabrugensi tributis & hospitationibus gravius quam Protestantes premi; id quod corrigi, & utrosque æqualiter haberi postulabat; velut & hoc ex fœdere deberetur. Salvius falso Catholicos istos queri demonstrabat, & ea occasione exprobrabat, cur isthoc in capite ad unguem omnia exigerent Galli, cum circa alia nonnulla sat incuriosos se gererent? Et sane longe majoris momenti videbatur, quod Galli cum Hispanis in Pedemontio inducias, ad modicum licet tempus pepigissent: idque Gallorum æmuli non parum exaggerebant: Regis Galliæ consensu eas initas. Millerææo quoque per Belgium armorum quietem imperatam. Inducias illas de mense in mensem prorogandas; interim de pace transigendum, Regem ipsum Lugdunum ire, verbo, ut cum sorore sua, Sabaudiæ Vidua colloquatur; revera ut istis tractatibus propior sit. Unde Legatus Anglicus Rowius suadebat, ut Sueci ocyus Dano mediatore ad pacem properarent. Methobius quoque harum induciarum exemplo ostendere nitebatur, quid Suecis à Gallia expectandum foret, confirmans; ejusmodi conditiones Gallis per Hispanos oblatas, ut si Galli velint, momento pax fieri possit. Quo facto scabiem extremum occupaturam. Quin communem opinionem invaluisse, fore ut Sueci demum à Gallis destituantur. Ast Avauxius in Danos, velut qui istos scrupulos Suecis injecissent, stomachatus subdolam ipsorum circa pacem operam ut caverent monebat, timerentque Danos vel dona ferentes. Inducias inde excusabat necessitate initas, quo castello Turinensi prospiciendo spatium foret: ac recentibus copiis in Italiam submissis bellum summa vi instaurandum. Et quia Galli octo cum exercitibus rem gerant, parum esse, si uno in loco arma paululum quiescant. Præsertim cum bellum Italicum ad fœdus ipsorum nihil spectet, quo salvo etiam pax cum Hispanis concludi queat. Ne Sueci aliter de Gallis crederent, quam ipsi de se credi velint. Regem Galliæ uti dignatione cæteros Principes supereminet; ita & primum sibi fidei ac magnanimitatis locum vindicare. Addebat, Cæsarem mediante Pontifice tales conditiones separata pace offerre, quæ communi pace obtineri vix queant. Sed à Rege istas respui. Ni magis securitas Europæ, & cumprimis Galliæ cordi foret, quam emolumenta, quæ peculiari pace Austriaci ostentant, satius fuisse, bellum nunquam movisse. Equidem commoda ejusmodi pacis longe superari à sumtibus in bellum factis: longe majores tamen impendendos potius, quam in veterem eumque in tutum statum Gallia relabatur. Chavignii tamen literæ, per quas Suecis suspicionem separati tractatus eximere nitebatur, de opimis illis conditionibus, quas Avauxius jactaverat, diversa plane referebant; ac Pontificem non nisi communi verborum formula ad pacem hortatum. *8. Nov.* Petierat denique isto anno decem naves bellicas, pluresve à Suecis commodato Galliæ Rex, aut si hoc nollent, ut sibi venderentur, pretii solutione post finitum bellum dilata. Qua super re Richelius ipse ad Oxenstiernam scribebat. Ac serio rem in Suecia urgebat Rorteus, jactans; Gallis in animo esse Hispanos mari aggredi, ac impedire, ne hi Cæsari auxilium submittere possint, omni inter ipsos communicatione abrupta. Ast Suecis nullo modo classem, alterum Regni sui præsidium, imminuere placebat, suspecto præsertim Dano; eoque petitum istud modesta oratione eludebant. *Galli naves à Suecis petunt.* *17. Jul.*

Acta cum Ragozio. 26. Jan. §. 80. Circa initium anni Ragozii Legatus Bisterfeldius Hamburgum reversus domum se revocatum ferebat, quod Ragozius vellet à fœderatis Regibus junctim aut sigillatim Legatos in Transsylvaniam mitti, tum pecunias Constantinopolim trajici; ac inprimis Portæ consensum ad bellum obtineri: minatus, nisi intra Calendas Aprilis isti legati adessent, Ragozium cum Cæsare transacturum. Proponebantur quoque Salvio quædam capita, commodum Ragozii spectantia: Portæ persuadeatur, ut in bellum adversus Cæsarem consentiat; Ragozium ubi opus sit adversus Cæsarem, Polonum, alios recipiat, ac ditione fortasse pulsum armis restituat: tum unum è filiis Ragozii ab Ordinibus Transsylvaniæ electum in principatu confirmet. Addebatur, ut certam pecuniam annuam Ragozio, ejusque uxori, & liberis fœderati Reges pendant, si is Transsylvania expellatur: tum subsidia annua persolvant, & sex millia exterorum peditum sua pecunia conscribant, alantque. Quanquam autem Salvius hinc negotio parum solidi subesse judicaret; tamen una cum Avauxio consultum judicabat, quo Ragozius saltem ad tempus à tractatu cum Cæsare dimoveretur, de mittendis in Transsylvaniam Legatis spem facere. Ac de consensu Portæ Avauxius facile impetraturum se dicebat, ut tamen scripto se ad id nollet obligare vitandæ invidiæ sedis Romanæ, & ob odium ejus negotii: esse quippe hæc ex illis, quæ oporteat facere, non dicere; (ea erant ipsius verba.) Ita tunc Bisterfeldius per Galliam, Italiam, & Dalmatiam domum rediit. Ea de missione Ragozius postea per literas Salvium monebat; par esse *Bisogna fatto non dicto.* *14. Febr.*

apud

1639. apud se potissimum de fœdere agi, quod fœderati Reges jam bello impliciti sint, se contra altissima pace fruente, ac deinceps quoque si velit fruituro. Ad quam missionem Galli pronos se declarabant, modo & Suecis eadem probaretur. Mense Augusto missus à Ragozio nuntius Gedani aderat, fœderatorum Regum Legatos ibi excepturus, & per Poloniam deducturus. Cui adventum suum significanti Salvius spem fecit de Legato brevi è Suecia mittendo. Sed mox tædio moræ commotior iste jactabat domum se revocatum, quod Legatus à Cæsare adesset, plenam Rogozio satisfactionem offerens. Idem & Ragozius Avaugurio Gallico apud Polonos ministro literis denuntiat: si amicitia ipsius opus non habeant Reges, ne inanibus verbis diutius se detineant, quo rebus suis mature prospicere possit. Se nulla necessitate in arma trahi, ac nemini obnoxium, cujus jussu bellum sibi sumendum sit: sed quæ agitet, ex benevolentia proficisci, cujus si ratio non habeatur, vitio sibi non vertendum, si etiam cum aliorum detrimento suas res in tuto collocet. Avauxius isthæc non serio dici censebat, sed tantum maturandæ Regum declarationi, Nihilominus monebat Salvium, ut ea legatio promoveretur. Et quia Suecos judicabat præcipue circa subsidia Ragozio solvenda herere, proponebat, Hollandos quoque ratam conferre partem æquum esse; super qua re Legatus Gallicus Hagæ cum Hollandis acturus sit. Ita Gallis dimidium solventibus quartam duntaxat partem Suecis incumbere, ad quam Hollandica subsidia impendere queant. Quod si Hollandi ob neutralitatem cum Cæsare pecuniam Ragozio aperte conferre abnuant, obliqua via id facere posse, tanto majora subsidia Suecis exsolvendo. Etsi Ragozii fœdus Gallis revera parum cordi foret, ne Protestantium partibus nimis invalescentibus periculum forte Romanis sacris crearetur: Aderat paulo post iste nuntius Hamburgi, nil præter argentum ingeminans. Ubi suadebat Avauxius missionem ad Ragozium non omittendam, saltem ut ejusdem cum Cæsare tractatus impedirentur. De quo etiam Bisterfeldius per literas Salvium monebat, à Cæsare per Palatinum Hungariæ Esterhasium omnia liberaliter offerri. Sed quia missio lente procedebat, nuntius iste Hamburgo iterum dimittitur, ac Salvius Bisterfeldiam literis rogat; Ragozium ad constantiam hortetur; studiumque ejus in partes alat, quoad ab utroque Regno Legati in Transylvaniam adfuerint.

Irruptio Hermanni Bothii.

§. 81. Idem annus novas repente turbas è Polonia minitari videbatur, Hermanni Bothii in Livoniam irruptione. Is animo turbidus, projectæ audaciæ, ac fœdis moribus præterita hieme ac vere per Borussiam & Memelensem districtum nomine Cæsaris militem collegerat, velut in Germaniam deducendum. Sed mox per Samogitiam
23. Jun. & Lithuaniam Radziviliam se confert, unde quinquaginta equites apud prædium à Virginibus dictum octavo à Riga milliari trans Dunam fluvium immittit, qui cæso prædii præfecto id diripiunt, ac cum præda cis Dunam regrediun-
30. Jun. tur. Paucos post dies totum agmen eodem deducit Bothius, ac prædium istud munitionibus raptim excitatis firmare instituit. Tum triginta equites Creuzbergam, quadraginta per Cackenhusanum districtum populabundos dimittit, terroremque late dat, provincialibus passim diffugientibus. Spargebat idem, quatuor millia Cæsaris se nomine conducturum, quibus tria millia à pulsis Livonia nobilibus accessuri sint. Præses Rigæ Andreas Erici eo tumultu audito nuntiis Narvam ac Revaliam dimissis provinciales equites confestim excitat. Tum per exploratores cognoscit, hostem nongenta capita non excedere, male digestam colluviem. His ne spatium 1639.
relinqueretur in limite se firmandi, trecentos pe- 1. Jul.
dites cum centum triginta desultoribus, ac triginta equites, simul duas minores machinas eo mittit, excursionibus hostium prohibendis, & si res ferat incompositis adoriendis. Quibus & res 4. Jul.
feliciter succedit, expugnato eversoque munimento utroque. Octoginta quinque hostium in ipso loco cæduntur, magna pars in Dunam compulsa aquis absorbetur: reliqui fuga salutem quærunt; inter quos ipse Bothius, quem alias patibulum manebat, quod ob patrata scelera in Suecia carceri inclusus, post quia contemnebatur dimissus scripto caverat, nil hostile se adversus Sueciam consilio, aut facto tentaturum. Ita momento tumultus ille deflagrabat. De quo cum in Sueciam nuntiatum foret, Rectores Regni præfecto Rigæ statim scribunt; adversus Polonos humaniter se gereret, ac si injuriam isti inferant, expulisse contentus ultra limites suæ provinciæ eosdem ne persequatur. Tum ut querelam ad Ducem Curlandiæ deferat, ac ut malo huic medeatur postulet, nulla tamen in Rempublicam Polonicam exprobratione, velut ea conscia hæc patrarentur. Et quanquam Poloni non credebantur publico consilio quid ad hanc irruptionem contulisse; metus tamen erat, ne ubi primi conatus successissent, eidem se negotio immiscerent. Unde & Banerio mandata mittuntur, ubi Poloni in partes descenderint, statim totam belli colluviem in Poloniam effunderet, eoque armorum sedem transferret. Quia

Senatus Sueciæ ad Senatum Poloniæ eo nomine scribit.

porro non consultum videbatur nomine Reginæ ad Poloniæ Regem scribere, Senatus Sueciæ ad Poloniæ Senatum literas dat; quibus nulla in Polonos culpa collata, & citra magnificas verborum ampullas ac minas, adversus Ele- 26. Sept.
ctorem Brandeburgicum tanquam Borussiæ Ducem querelæ moventur, petiturque, Senatus operam det, ut isti conatus reprimantur, Regnoque Sueciæ satisfiat, ne sibi necessitas imponatur securitati suæ per se prospicere, & allatam injuriam ulcisci. Adjungebantur privatim literæ à Jacobo Gardio & Oxenstierna ad Radzivilium, aliosque sibi notos Poloniæ proceres. Simul Gabriel Gyldenacker ad instantia tunc Comitia in Poloniam mittitur. Enimvero culpam ejus ir-

Poloni culpam a se amoliuntur.

ruptionis tam Poloni quam Elector à se amoliebantur; cui tamen, si fortuna adfuisset, autores defuturi non erant. Nam ea quæ præcesserant inter Regem Poloniæ & Electorem Grodnoæ in Lithuania colloquia, quo spectarent etiam ante istum eventum nemo dubitabat. Senatores 19. Dec.
Poloniæ responso suo negabant eam irruptionem à se aut Rege profectam, testabanturque eandem sibi displicere, ac se statim illa audita de remedio cogitasse, jusso Radzivilio, ut illam catervam dissiparet; Brandeburgicum quoque se autorem abnuere; quem se monituros promittebant, ne tale quid in posterum tentet, aut permittat. Ac ut Suecorum querelam velut objecta compensatione abolerent, vicissim postulabant, ne Sueci militi suo permitterent, Polonis ad confinia Marchiæ & Silesiæ damna molestiasque inferre. Quin & sequenti anno ipse Poloniæ Rex ad Stalhantschium literas dabat, ut suos milites coërceret, multa de excursionibus & rapinis eorundem questus. Iis literis omnes formulas adhibuerat, quibus Reges, dum ad suos cives scribunt, uti solent.

Dani vectigal ad Warnemundam tolli volunt.

§. 82. Daniæ Senatus ad Sueciæ Senatum mense Aprili literas dederat, quibus significabat, Regem querelis civium suorum de insolitis ad Warnemundam oneribus motum decrevisse, istis omni navigatione in Meclenburgicam & Pome-

1639. Pomeraniam interdicere: id edictum ut ſuſpenderetur ſe petiiſſe quoad cum Senatu Sueciæ communicaſſent. Eoque poſtulabant, id vectigal aboleri, Danicoſque cives à miniſtris Suecicis humaniter haberi. Quondam Roſtochienſibus haut licuiſſe à Danicis civibus iſtum portorium exigere; nec Suecis plus juris poſſe competere, quam ipſi indigenæ habuerint. Nec Roſtochium Sueciæ imperio ſubeſſe, aut hanc in iſtud juris quid obtendere; aut ſi quod ſit, iniquum tamen eſſe, onus aliquod Regiis ſubditis, quos id bellum non ſpectat, imponere. Idem & ipſe Rex à Strœmfeldio poſtulaverat, præter ſolitum blandus, quod Ordines ſuaſiſſe dicerentur, ne Suecos temere irritaret. Ad hæc Sueci paulo ſerius, Senatu ob peſtilentiam diſperſo reſpondent: Ex fœdere cum Meclenburgicis Ducibus inito portorium illud inſtitutum, & à quo tempore Guſtavus Rex hoſtem ea provincia expulerit exactum. Quid indigenis juris competat definiendum differri, quoad omnia in priorem ſtatum reponantur. A ſe Sueciæ jura non latius extendi, quam quo æquitas & ratio ſuadeat. Roſtochium per Suecos à Cæſareis liberatum, eoque beneficio ſimul fœdere Meclenburgico ſibi obſtrictum. Ad portorium exigendum iniquitate ſe temporum adigi, & Daniæ ipſius interfuiſſe, nidulantes ad Mare Balticum Cæſareos expelli, Suecicoſque iſtis non ſuccumbere. Quosvis Principes, ipſumque Daniæ Regem ſimili caſu idem ſibi jus vindicare etſi cum maliorum onere conjunctum. Igitur excuſatos ſe petebant haberi, ſi à fœdere Meclenburgico ejuſque conſectariis non diſcederent ſperare ſe, ipſos apud Regem rem hanc dextre interpretaturos, & quæ offenſam parere apta ſunt prohibituros. Se quoque ſuis injuncturos, ne quid admittatur amicitiæ inter vicina Regna minus congruum. Quia autem verebantur, ne forte Danicum Roſtochienſibus aliquid in caſtellum iſtud tentarent, præfecto iſtius Arnoldo Levizovio ſubtribuno injungitur, ut in id neminem niſi Sueciæ fide devinctum admittat.

Sueci reſpondent. 30. Aug.

§. 83. Cæterum vexationes in freto Oreſundico adverſus Suecicos cives continuabantur. Inter alia magnus tuborum longorum numerus manu injecta detinebatur, etſi miniſter Suecicus Strœmfeldius cavere vellet, in Hollandiam, non in Scotiam illos tranſvehendos. Nam Anglicus Legatus Rowius cum Rege egerat, ne arma in Scotiam vehi pateretur. Addebat Rex hoc ſtatu Europæ non tutum eſſe ejuſmodi rebus tranſitum concedere. Et cum Strœmfeldius reponeret; ergo Rex ipſe emeret; hoc quoque abnuebat, nec minus merces illas detinebat. Poſtulabat quoque Danus, cum eo tempore machinæ bellicæ è ferro fuſili magno numero in Suecia confici cœpiſſent, ut ſuper earum per fretum tranſvectione conſenſus ipſius ſemper requireretur; quod veteribus inter ea Regna pactis conventum eſſet, ut ſi Sueci copiarum quid, aut adparatus bellici per fretum trajecturi eſſent, veniam prius Daniæ Regem poſcerent. Quod uti ſecuritatis ſuæ cauſa Dani ſtipulati fuerant; ita Sueci illud huc porrigi iniquum judicabant, cum fuſiles iſti tubi, nondum ad belli uſus plene adaptati non armorum, ſed mercium loco habendi forent. Cum Dani contra utique Regem ob iſta rogari vellent, penes quem ſit circa talia ex gratia concedere quantum velit. Iſtis porro moleſtiis ut medicina fieret, Strœmfeldius apud Senatum Danum modeſtis verbis agere juſſus erat. Qui tamen reſponſum eludebat, nunc infrequentiam Senatorum excuſando; nunc jactando iſta ad ſupremum Regis imperium, rediturſque ſpectare, in quæ ipſius abſque conſenſu Regis nihil liceat. Quo nomine & poſt à Senatu Sueciæ ad Daniæ Senatum ſcribebatur. Quid alias animi Danis in Suecos tunc foret, præter alia inde conjicere licebat, quod cum rumor ortus eſſet, à claſſe Suecica Pillaviam occupatam, Dani ſtatim magno ſtudio claſſem ſuam armare inciperent, naveſque omnes in freto ſiſterent, velut mox arma Suecis illaturi. Qui tamen rumor cum falſus inveniretur, confeſtim adparatus iſte interquievit. Sic & cum Rex de victoria Hollandorum adverſus claſſem Hiſpanicam audiiſſet, diu ſilentio defixus ſedebat; non obſcuro indicio, ſua deſtinata turbata fuiſſe. De Banerio quoque quem acerrime oderat, ſolitis ſibi facetiis pronuntiabat: Suecicum caprum in Cæſarea circa Pragam viridaria irrupiſſe; mirum fore, ni aſpere ſit inde expellendus. Non parum quoque Suecos offendebant Secreta Reginę matris cum Dano commercia ſuper matrimonio Reginę filiæ, & Friderici Bremenſis Archiepiſcopi, non tam ex prava ipſius Reginę intentione, quam inſtinctu malignorum miniſtrorum profecta. Quę & querimonias ſuas in aurem Dani deponere ſueverat, velut in Suecia duriter nimis haberetur. Denique & multa indicia erumpebant, ex quibus non aliter colligi poterat, quam fœdus Dano cum Hiſpanis & Anglis adverſus Suecos intercedere.

Dani Suecos in freto Oreſundico vexare pergunt.

1639. Danorum in Suecos inclinatio. 4. Octob.

§. 84. Quia porro Daniæ Rex Hollandos quoque in freto Oreſundico aſperrime tractabat, ipſorum Legatis contemtim habitis, jam ultro ſemina arctioris fœderis Suecos inter & hoſce pullulabant. Nam & metuebant Sueci, ne orto cum Danis bello Anglus in horum partes deſcenderet; & hoc fœdere mollienda ſperabatur invidia, quæ Hollandos ob Sueciæ incrementa adurebat. Æque porro iſtorum atque Suecorum nationum commercia in freto Oreſundico premeret. Ac bello exorto Hollandi portum Gotheburgenſem Suecis apertum præſtare, Danoſque in Oceano diſtrahere poterant. Et jam velut captandæ benevolentiæ ſex menſium ſubſidia in hunc annum iſti promiſerant, mentione quoque fœderis apud Camerarium, & Spiringium ultro injecta. Igitur conſultum judicabant Rectores Sueciæ expectare quoad Hollandi priores ſuper fœdere proponerent. Camerario tamen in mandatis daret, ut laxioribus verbis Suecorum in fœdus propenſionem declaret; interim quid ipſi potiſſimum ſpectent, expiſcetur. Id tamen Suecos non parum mordebat, quod cum eodem tempore Generalis Belgii fœderati Ordines edictum condidiſſent, quo honoris ſigna, verborumque formulas ab aliis Regibus adverſus, ſe adhibendas definirent, Regnum Sueciæ cæteris poſtpoſuiſſent eo ipſo tempore, quo arctiorem cum hoc conjunctionem affectabant; cum tamen ipſi à Suecis majore honore, quam ab aliis habiti fuiſſent. Unde Camerario injunctum, aliquandiu à congreſſibus publicis ſe abſtinere, aut ſi neceſſitas urgeret, veteri ritu agere, & mandati defectum excuſare, quoad adpareret, quid alii Reges facturi ſint. Abſurdum quoque videbatur, quod iſto decreto Poloniæ Regi titulum Sueciæ tribuerent, cum illud ipſis Belgis præjudicio foret. Nam hactenus ſubinde eædem rationes, ob quas Sueci Sigiſmundo ejuſque poſteris imperium abrogaverant, ab iſtis adverſus Hiſpanos adhibitæ fuerant. Nec minus ridiculum erat, quod Hollandi ferre nollent, Reges exordio literarum ſuum nomen iſtis præponere eo obtentu, quod Galli & Angli alia ſcribendi formula utantur: cum tamen adverſus ipſum Cæſarem alioſque Reges alia formula adhiberetur.

Hollandi fœdus arctius cum Suecis affectant.

§. 85. Denique & hoc anno Holſatiæ Dux miniſtrum in Sueciam miſerat, qui quondam conventa ſuper tranſitu mercium Perſicarum refingeret, centeſimam partem aut ſeptuageſimam quintam vecti-

Commercia Perſica Holſatorum expirant.

1639. vectigalis nomine offerens. Id quod facile annuissent Sueci, modo commercia ista successum habuissent. Enimvero periti rerum ferebant, si cum Russis res dextre tractata fuisset, decem millibus uncialium pro licentia transeundi decidi potuisse. Ast nunc Holsatici Legati sexcenties mille unciales annuos obtulerant, immensam summam, & ipsa forte longe superiorem. Ac insuper Russi omnes merces exceperant, quas ipsi è Perside exportare solent; ut Holsatis vix quidquam præter aromatum commercium relinqueretur. Sed & Persarum Rex licentiam commercii, ac itineris terrestris in Indiam annuerat quidem, sed tamen ut misso in Holsatiam Legato explorare prius vellet, num in promtu ibi essent opes tantis cœptis pares pro re nata abnuiturus pacta, aut firmaturus. Eum Legatum Sueci nave sua Revalia in Holsatiam trajicere nolebant, ne forte à Dano ignominia aliqua ipsi inferretur. Sed suadebant, ut potius terrestri itinere Gedanum proficisceretur. Accedebat Russorum importunitas, qui in hunc annum sexcenties mille unciales Holsatos posce- 1639. bant, velut Persarum Rex jam plene commerciorum libertatem annuisset, cum pacto nondum ratihabitio accessisset: ac Dux eo se teneri negaret ob Bruggemanni malam fidem, qui mandata sua excessisset; quo nomine & capite pœnas luit. Universo huic negotio prudentiores jam ab initio exitum parum prosperum augurati fuerant, quod per tot Principum terras merces transituræ essent inter se infensorum aut æmulorum, quorum uno à pactis discedente tota negotiatio sistebatur. Aliqui ex missionibus; quæ à Duce tunc Bruxellas fiebant, nescio quæ cum Hispanis misceri suspicabantur. Circa Bruggemannum credebatur; ipsum Principis sui negotia non nisi obiter egisse: cæterum Persarum Regem ingenti pecuniæ summa emunctum ivisse, obtentu militiæ Persicæ ad formam Germanicæ instituendæ; in cujus negotii partem etiam Cæsar & Polonus venerit. Sed verum negotii secretum supra exposuimus.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER DUODECIMUS.

EPITOME.

Conditio armorum Suecicorum. 2. Cæsarei in expeditionem procedunt. Banerius se movet. Kœnigsmarckius Saxones mulctat. 3. Cæsarei Suecis complura loca per Bohemiam eripiunt. Banerius in hostem tendit. Ejus consilia. 4. Is Danubium versus cogitat. Sed mutato consilio in Misniam concedit. Croatæ vapulant. Cæsarei Suecos frustra insequuntur. 5. Kœnigsmarckius Saxones profligat. Banerius conjunctionem quærit Vinariensium, Hassiacorum, & Luneburgicorum; Cæsare contranitente. 6. Suecorum ala sinistra vapulat. Banerius auxilia sollicitat. Landgraviæ postulata. Banerii declaratio. Vinarienses & Hassi conjunctionem decernunt. 7. Cæsar Luneburgicos Duces sollicitat. Horum responsio. Luneburgici Cæsari non fidunt. 8. Duces consilii sui rationes publice exponunt. Luneburgicorum postulata. Banerii declaratio. Fit conjunctio. 9. Hostis apud Salfeldam considet; Chemniciam recuperat, & Teischenam. 10. Banerius cum sociis itidem ad Salfeldam considet. Cæsarei Hassicos & Luneburgicos nolunt ut justos hostes tractare. 11. Cæsareorum ad Salfeldam difficultates, uti & Fœderatorum. 12. Fœderati Salfelda movent. Hassi discedere cupiunt. 13. Cæsarei Banerium antevertunt. Fœderati in Hassiam tendunt. 14. Semina discordiæ inter Fœderatos. Controversia super directorio belli. Melander à Landgravia dimittitur. Clitzingius fit suspectus. 15. Banerius Fœderatos auxilium poscit. Hi abnuunt. Landgraviæ, & Luneburgicorum postulata. 16. Banerius bis diffidit. Ejus responsum. Luneburgici in separatum exercitum inclinant. 17. Banerius Ducis Georgii responsum. 18. Misera conditio exercitus Suecici. Banerius discessum in Silesiam simulat. Landgravia & Luneburgici Banerium retinere cupiunt. 19. Hostis Fritzlaviam tendit: Banerius cum Landgravia Cassellis colloquitur. Luneburgici & Hassi consilium Banerii exquirunt. Banerius cum Georgio Duce colloquitur. 20. Fœderati Fritzlaviam tendunt. De monte ad Fritzlaviam certatur. Fœderati Wildungæ considunt. Longuevillius Dux ab exercitu discedit. 21. Dissidia in Fœderatorum exercitu. Banerius Fœderatos habet suspectos. Hostis copiæ augentur. Hostis Fritzlavia movet. Ejus destinata. 22. Banerius itidem castra movet. Hostis Huxteram expugnat: Visurgim non potest transire. Banerius hosti obsistit. 23. Banerius per Luneburgicam ditionem hospitia capit. Hostis Huxteram deserit. 24. Banerius Luneburgica ditione exire cupit. Hildesiæ de bello deliberatur.

Convivium Hildeſianum. 25. *Hoſtis in Haſſiam regreditur. Roſa ſtrenue rem gerit. Idem Bredavium profligat.* 26. *Banerius ex agro Luneburgico movet.* 27. *Guelferbytani includuntur. Haſſici rem bene gerunt.* 28. *Heldrunga arx à Suecis capitur. Banerii deſtinata ſub finem anni.* 29. *Geſta per Sileſiam. Cæſarei Hermſtadium occupant; Sueci Wolaviam. Cæſarei Jauram capiunt & Strigaviam.* 30. *Cæſarei vapulant.* 31. *Iidem* Hirſchbergam *obſident.* 32. Brandeburgici *Francofurtum fruſtra tentant.* 33. *Cæſarei* Hirſchbergam *tentant. Stalhantſchius modica auxilia è Pomerania accipit.* 34. *Idem Hirſchbergæ ſubvenit. Utrinque in hiberna conceditur.* 35. *Per ulteriorem Pomeraniam geſta.* 36. *Axelius Lillius* Havelbergam *occupat. Cæſarei Neuhauſam non ſine ſuo damno tentant.* 37. *Mutatio rerum per mortem Electoris* Brandeburgici. 38. *Sueci Pomeraniæ regimen inſtaurant; quod Selecti Ordinum probare tergiverſantur. Novus Elector* Brandeburgicus *Pomeranos ſollicitat.* 39. *Acta ad Rhenum: Vinarienſes per Wetteraviam &* Haſſiam *hiberna capiunt. Hiſpani Alzeiam capiunt. Legio Vinarienſium deletur. Verdugi inanis conatus.* 40. Hiſpanorum *circa recuperandum* Briſacum *irritus labor.* 41. *Galli* Briſacum *ſibi plane vindicant. Cæſarei* Hohentwilam *vapulant.* 42. *Sueci Saxoniæ Inferiori neutralitatem abnuunt. Machinationes Arnheimii &* Bothii. 43. *Luneburgici Duces fœdus cum Suecia ambiunt. Rectorum Sueciæ ſuper iſto fœdere judicium.* 44. *Tractatus cum Legatis Luneburgicis ſuper fœdere. Luneburgicorum intentio. Suecorum ſcopus.* 45. *Diſceptatio ſuper oppidorum ceſſione. Luneburgicorum rationes. Salvii reſponſio.* 46. *Salvius tractatum concludit.* 47. *Luneburgici ratihabitionem urgent, quam Sueci differunt.* 48. *Temperamentum proponitur.* 49. *Cum Haſſis acta. Salvius de Landgravio queritur. Vultejus eam excuſat.* 50. *Landgravia ſocios belli quærit, Luneburgicos, & Gallos. Nec tamen pacem adſpernari videtur. Tractatus cum Suecis extrahitur.* 51. *Tractatus circa fœdus commune evaneſcit. Rowii de armis Anglorum ratiocinium. Rowius in Angliam revocatur.* 52. *Elector Palatinus in Gallia iterum dimittitur.* 53. *Negotiatio circa prorogationem fœderis Gallici. Sueci fœderis leges declarare cupiunt.* 54. *Salvius poſtulata ſua oblique inſinuat. Galli correctionem fœderis abnuunt.* 55. *De induciis à Gallis proponitur. Tractatus* Colmarienſis *ab iisdem excuſatur. Rorteus paria apud Rectores Sueciæ proponit.* 56. *Suecorum poſtulata. Avauxii ad iſta declaratio. De mutandis tractatuum locis.* 57. *Diſceptatio ſuper inſtrumento fœderis. Modus tractandi ab Avauxio adhibetur.* 58. *Diſceptatio ſuper bello in Auſtriam transferendo; Super induciis cum Hiſpano;* 59. *Super augmento ſubſidiorum; ſuper Vinarienſi exercitu.* 60. *Nova Gallorum poſtulata de termino fœderis; de loco tractatuum: de induciis univerſalibus: de ſacris* Catholicis. 61. *Artes Avauxii deſtinata ſua obtinendi.* 62. *Galli prorogationem fœderis in Suecia urgent.* 63. *Conſultatio Rectorum Sueciæ. Rationes contra.* 64. *Rationes pro fœdere.* 65. *Rorteo reſpondetur. Regis Galliæ declaratio. Negotiatio circa fœdus pauliſper differtur.* 66. *Negotiatio cum Ragozio.* 67. *Tractatus ſecretus cum Banerio expirat.* 68. *Lauenburgicorum inanis circa pacem opera.* 69. *Erneſti Ducis Saxoniæ circa pacem conatus, ut & Waldeccæ* Comitis. 70. *Rectores Sueciæ ſecretos tractatus rejiciunt.* 71. *An Cæſar pacem velit dubitatur.* 72. *Galli cupidinem pacis præ ſe ferunt.* 73. *Luzovius à Cæſare Hamburgum mittitur. Ejus propoſitio. Salvii reſponſio.* 74. *Rectoris Sueciæ Petro Wibio reſpondent.* 75. *Danus circa pacem languide rem gerit.* 76. *Luzovii cum Salvio colloquium.* 77. *Cæſar diplomata ex mente* Coronarum *format.* 78. *Luzovius ſecretos tractatus urget. Ejus ſuper ſatisfactione Sueciæ ſententia.* 79. *Salvius circa Luzovii intentionem dubitat. Salvius Luzovio colloquitur.* 80. *Conventus Noribergenſis acta. Luneburgicorum monita. Daniæ Regis conſilium. Gallicus miniſter Noriberga expellitur. Meclenburgicus de Suecis ad Comitia vocandis agit. Electores Luneburgicos, & Haſſos demulcent. Comitia Ratiſponam indicuntur.* 81. *Ibi facta propoſitio. De invitandis* Coronis *deliberatio. Diplomata conceduntur. Cæſar bellum magis quam pacem agitat. Super Amneſtia conſultatur. Palatina cauſa ad peculiares tractatus ſeponitur.* 82. *De hoſpitationibus & contributionibus.* 83. *Fœderis inter Sueciam & Hollandiam cauſa.* 84. *Conſultatio ſuper fœdere cum* Hollandis. *Rationes contra.* 85. *Rationes pro fœdere.* 86. *Legati Hollandici non niſi oblique fœdus inſinuant.* 87. *Diſceptationes circa formandum fœdus. Summa fœderis.* 88. *Diſceptatio circa ceremonias.* 89. Conſultatio ſuper titulis. 90. Legatio Scotorum *in Sueciam.* 91. *Danica.* 92. *Regina Mater è Suecia profugit.*

1640. Conditio armorum Suecicorum.

QUæ hactenus multum prævaluiſſe viſa fuerant Suecorum arma; ſub initium hujus anni vergere rurſus cœperant. Banerius quippe Bohemiæ pro lubitu inſultans Cæſareos copiam pugnæ facientes non modicis cladibus affecerat, quos & intra Pragæ mœnia incluſos fames ac peſtilentia non parum attriverant. Progreſſus tamen ſpe minores fuere, quod qui magnas partibus vires addituri putabantur Bohemici exules, aut quibus ſacris ſuis interdictum erat, tum Proteſtantes Sileſiæ Ordines diffidentia præſentium, metuque commovere ſe haut quidquam auderent. Regio, quam hactenus inſederant Sueci, ſuſtentando utcunque exercitui; non augendo ſuffecerat; nec incrementi multum ceperat. Cæſarei contra magno ſtudio ſtudio copias ſuas auxerant; quibus è Belgio acceſſerat veteranorum equitum peditumque valida, ac invicta hucuſque manus, ſub Piccolomineo, egregio duce, qui jactaverat, intra ipſa caſtra Suecos aggreſſurum. In Sileſia Suecorum progreſſibus remoram injiciebat Glogovia à Cæſareis firmata. Sed præcipuam plagam rebus eorundem intulerat mors Bernhardi Ducis, qui vivus magnam 1640.

partem

1640. partem hostium sine dubio in se avertisset, aut viam sibi in Bavariæ interiora fecisset. Nec exiguum Banerio scrupulum injiciebant Saxonis & Brandeburgici à tergo gliscentia arma; tum quæ per Inferiorem Saxoniam Dani, Arnheimiique instinctu agitabantur tertiæ partes, arbitrium belli pacisque sibi vindicaturæ, ubi invaluissent.

Cæsari in expeditionem progrediuntur.

§. 2. Ea rerum facies erat, cum Cæsarei, quos hactenus profundæ luto viæ detinuerant, gelu indurata humo contractum exercitum apud Tabor lustrant, qui peditum tredecim millia, quadringentos, equitum octo milla trecentos quinquaginta explebant præter Croatarum turmas. Inde
14. Jan. Pardubitzam versus tendunt ac Colini Albim ponte sternere incipiunt. Banerius, qui jam ante legiones ita disposuerat, ut statim si qua opus foret contrahi, & in hostem obverti possent, decreverat vel transitu Albis hostem arcere, vel si fieri id non posset, & hic Kœnigsgræciam aut Brandeisiam satis munita oppida aggrederetur, alio ipsum loco distinere, ac cumprimis Leutmericiam ipsum pertrahere, ubi opportunitate locorum quæ præceperat, adversus eundem usurus erat. Eo fine

Banerius se movet.

19. Jan. Leutmericia Mælniccam ducit, unde Pfulius cum sex equitum legionibus dimittitur, Kœnigsgræciæ adparatum bellicum illaturus. Huic tuendæ iste Penaticum, Limburgumque progreditur. Sed quo minus Podiebratam pergeret, dejecti passim à Pfulio pontes impediebant; nec longa ambage per vastatas terras trahere exercitum consultum judicabat. Igitur Penaticum, Novamque Boleslaviam regressus legiones circum disponit, quoad destinata hostium se expromerent. Interim ut adversus ingruentes se firmaret, quod recens conscriptus in ora maritima miles longe in Bohemiam itinere magnam partem diffugerat, duas legiones ex Halberstadiensi agro, unam ex Vetere Marchia, tum præcipue Kœnigsmarckium cum Westphalicis copiis ad se evocat, quem mox una cum Wittenbergio summi excubiarum præfecti dignatione mactat. Is in itinere Saxonicam Taubii legionem Geraviæ profligaverat, aliquot centuriis cæsis, non paucis captis. Nec levius Hanavii legionem Schmelnæ multaverat. Inde late Misnea populatus fuerat; Querfurto quoque vi in potestatem redacto, & præsidio ex Wendelsteina arce ultro diffugiente. Mox tamen evocante Banerio

Kœnigsmarckius Saxonicos mulctat.
10. Jan.
11. Jan.
1. Febr.

cum omnibus copiis in Bohemiam concedit. Quo vix digresso Saxonici Mauritioburgum arcem Halę per insidias intercipiunt.

Cæsarei Suecis complura loca per Bohemiam eripiunt.

§. 3. Ast in Bohemia Cæsarei apud Colinum Albi superato dextram versus movent, Suecos ista regionis parte ejecturi, simul aditus sibi in Moraviam & Silesiam firmaturi. Prima Chlumnitza invaditur, situ & operibus non invalida arx. Hanc vix dispositis, nondum displosis machinis centurio præfectus arbitrio hostis permittit, cui subjecti milites centum triginta numeris Cæsareorum
9. Febr. adduntur. Inde Kœnigsgræcia petitur; cui exte-
11. Febr. rius circumposita munimenta primo impetu expugnabat miles tanto magis connixus, quo citius labore isto sæviens inter gelu defungeretur. Mox
12. Febr. cum mœnia tormentis quassari cœpissent, obsessi metu perculsi absque exceptione non sine flagitii nota se dedunt. Gregarii sacramento Cæsareo accedunt, ductoribus in captivitatem redactis. Eo loco hostis duodecim signis, ac sedecim minoribus machinis cum magna frumenti vi potitur. Raptim inde Schmirsitza, Jacomiria, Kœnigshovia, Trautenavia, Neustadium, Gitschinum recuperantur, omnibus, qui ibi deprehendebantur, militibus sub Cæsarea signa redactis. Ita paucos intra dies non modicum damnum Suecis inferebatur.

Banerius in Banerius etsi speraret, hostem Kœnigsgræcia haut ita facile potiturum; tamen motu istius cognito, assumtis Kœnigsmarckii copiis contra istum Leipam Bohemicam procedit, prælium planis campis, quod equitatu prævaleret, tentaturus, ubi hostis montano tractu descendens sui copiam fecisset. Sed hic circa Gitschinum ita opportunis se locis tenebat, ut nullo modo invadi posset; nec ullum indicium edebat, velut in pugnam descensurus. Banerius cum suspicaretur, hostem in Silesiam oculos intendere, ut Mansfeldio Comiti per Stalhantschium in angustias redacto subveniret; huic imperat; si Mansfeldius ad Archiducis exercitum se reciperet, ipsum persequeretur quantum posset, salvo tamen semper ad Oderam receptu. Si Mansfeldio novis copiis firmato par non esset, fixo ad flumen istud pede eum sustineret. Sed si forte totus Cæsareus exercitus ipsi ingrueret, idoneis locis peditatu infessis ipse cum equitatu raptim Havela & Albi superato ad se properaret. Jacobus quoque Wanckius subtribunus cum legione dimacharum Gærliciam ad extremum tueri jubetur.

1640. hostem movet.

Ejus consilia.

§. 4. Enimvero quia circa Leipam Boheimicam longe lateque nulla pabuli copia, cura servandi equitatum, in quo robur exercitus Suecici consistebat, Banerium de Bohemia deserenda cogitare subigebat, alias hostium vires hautquidquam formidantem. Igitur retro Leutmericiam, hinc Egram concedere statuebat, qua expugnata ad sinistram Passavium versus & Danubium progressurus erat; sine dubio hostem eodem pertracturus tegendæ Austriæ. Quod si forte eo progredi impediretur, tamen Egra capta Bohemiam, Franconiam, & Misniam in potestate habere poterat; simul occasio dabatur residuas Kœnigsmarckii copias è Franconia & Eichsfeldia ad se evocandi. Tum animus erat, Vinarienses per Wetteraviam tendentes sibi adjungere, aut cum Bavaricis committere, prout ex usu videretur; simul è propinquo conjunctionem cum Hassicis & Luneburgicis promovere. Eo consilio Banerius Leipa Bohemica Leutmericiam regredi instituit. Enimvero gelu remisso per profunda viarum tardum iter relegebat exercitus; ac tumefacto flumine glacies pontem Leutmericiæ penitus abripuerat. Bavaricæ insuper & Moguntinæ copię superato Mœno sub Glenio & Lamboio ducibus Thuringiæ & Bohemiæ propinquare nuntiabantur, primo agmine jam Schmalcaldiam progresso. Unde videbat Banerius, si destinatum iter pergeret, Thuringiam atque Erfordiam periclitaturam, ac se è Vinariensibus, Hassicis atque Luneburgicis plane seclusum iri; forte etiam Bavaricis circa Egram ipsum præventuris, ac his à fronte, Cæsareis à tergo incubituris. Temere autem summam rerum aleæ prælii exponere leges prudentię, ac mandata Rectorum Sueciæ non permittebant. Igitur mutato consilio in Misniam & Thuringiam concedere decrevit, conjunctioni cum Vinariensibus, Hassicis, ac Luneburgicis opportunam, quorum societas plurimum ad summam rerum profectura erat. Sed & occulta formido suberat, quia de Hassorum & Luneburgicorum destinatis sibi non satis constabat, ne forte vel ad hostem transirent, vel tertias partes formarent. Id periculum, si quod esset ut in herba opprimeret, in has partes vertebat, cum alias per ditiones Cæsaris bellum circumferre non adeo in arduo fuisset. Eodem præmittitur Kœnigsmarckius, ut Saxonicos improviso opprimeret, inde quicquid sibi copiarum per Eichsfeldiam & Westphaliam superesset, exceptis præsidiis, adjungeret. Brandeisiæ, Melniccæ, & Leutmericię, quę defendi citra validissima præsidia non poterant, excitata nuper munimenta detrahuntur. Tantum Arci Novæ prope Tæpliciam centurio, & Teiche-

Is Danubium versus cogitat.

27. Febr. Sed mutato consilio in Misniam recedit.

1640. næ subtribunus Copyæ præsidio imponitur, ut Dresdæ subvectio per Albim è Bohemia intercluderetur; ac transitus fluminis in potestate esset. Sic relicta Bohemia Banerius itinere per Commothaviam & Annæbergam sumto Zwiccaviam attingit. 14. Mart. 24. Mart. Ex itinere Slangius tribunus cum quatuor equitum legionibus Cadenam mittitur, de hostium conatibus exploraturus. 14. Mart. Hic catervam hostilium equitum centum triginta intercipit, quindecim tantum cum subtribuno elapsis. E captivis intelligit, Saradescium cum ter mille Croatis & Germanis equitibus Cadena Mascham, inde Kitscham progressum. Croatæ vapulant. Unde mandatis à Banerio acceptis, ac pluribus turmis firmatus in ipsum raptim profectus deprehensum profligat, ac plerisque cæsis magnam præfectorum partem capit. Qui Suecorum manus effugerant fere ab agrestibus, quos isti male antehac habuerant, trucidati. Saradescius ipse pedes evaserat. Hostis interim circa Gitschinam in montana regione quietus se tenuerat, nisi quod catervas passim dimitteret; 7 Mart. ac Fridlandam arcem octoginta peditibus infessam post quatuordecim dies impetu expugnaret. Cæsarei Suecos frustra insequuntur. Mox intellecto Banerii itinere & ipse castra movet, Suecosque Cadenam usque sequitur, inde validam equitum manum Commothaviam usque mittit, nullo operæ pretio facto, quod Banerius postremo suorum agmini caute prospexisset. Hinc Cadenam inter & Egram copias disponit, cum Bavaricis, qui per Franconiam ingruebant, uti credebatur se conjuncturus, simul equis per profunda viarum lassatis nonnihil quietis indulturus.

Kœnigsmarckius Saxonicos profligat. §. 5. Interim Kœnigsmarckius in Misniam præmissus cum Saxonicos adventu ipsius cognito ad Lipsiam coivisse intelligeret, quantum potest eodem adproperat: ibique Schlenicii legionem è stativis Mocca Lipsiam se recipientem profligat: 25. Mart. Sed nocte ingruente retro ad fluenti transitum recedit. Hunc per tenebras aggressuræ Saxonicæ legiones equestres adsumtis quadringentis peditibus Lipsia procedunt. Sed orta luna & cadentibus nivibus, simul vigilantia ducis detecti, cum magno clamore ingruerent, ab instructis Suecis acriter excepti in fugam conjiciuntur. In ipso conflictus loco & in fuga ob viarum angustias magnus numerus cæbatur. Capti subtribunus Callenbergius, duo turmarum præfecti, totidem optiones ac signiferi, gregariorumque centum quinquaginta. Pedites tamen hinc flumine inde fossa, tum tenebris tecti paucis exceptis incolumes se recipiunt. Post hunc conflictum Suecos ut Grimmam recederent, pabuli inopia subigebat. Quę & ipsa causa, sed multo magis Suecorum metus Saxonicos impellebat, ut trans Albim se conferrent. Totus inde Suecicus exercitus Misnię infusus secundum Muldam flumen collocatur, equite ob pabuli penuriam paulo latius distributo. Wittenbergius cum novem legionibus, quę sinistram alam constituebant; per Voigtlandiam stativa capit. Banerius conjunctionem quærit Vinariensium. Heic Banerio præcipuus labor adscitis sociis se firmare. Et hactenus quidem nulla ipsi cum Longuevillio Duce literarum commercia intercesserant. Unde Ohmii, & Rosæ opera Ducem solicitat ad copias ex fœdere adversus communem hostem jungendas. Hassicorum. Landgravia quamvis copias suas Kœnigsmarckio sociare abnuisset; non eo minus tamen enixum in partes Suecicas studium testata fuerat. 7. Mart. Unde Banerius jam Leutmericia de profectione sua ipsi significat, conjunctionemque copiarum flagitat. Ni unitis viribus hosti nunc obsistatur, Protestantium causæ immedicalem plagam illatum iri; quę sola concordia stabiliri possit. Westphaliæ curam tantisper seponendam, quoad summæ rerum consulatur; qua in tuto collocata, 31. Mart. minora dispendia facile reparatum iri. Eadem missis Zwiccavia literis denuo ingerebantur. 1639. Georgius quoque Luneburgicus Dux, cum agnatis Principibus sat amicos se hactenus Suecis tulerant, & Luneburgicorum. ut tamen propter postulata quædam tractatus plene absolvi non possent. Hunc non literis tantum Banerius solicitat, sed & misso tribuno Casparo Cornelio Martaignio, 7. Mart. & Gabriele Gabrielis F. Oxenstierna; ostentans inter alia Guelferbytum à Cæsareis detentum, & Hildesianam causam, ex qua magnum ipsi malum sit dandum, ubi cæteris molestiis Cæsar se extricaverit. Si nunc deseratur, necessitatem sibi imponi receptum in ipsius terris quærendi: nunc longe satius esse hostem eminus sisti. Ubi bellum in Evangelicorum terras iterum devolutum fuerit, nunquam ipsos pace qualem velint potituros: eoque omnibus viribus connitendum, ut bellum in Cæsareas & Pontificias ditiones retrudatur. Super postulatis ipsius Rectorum Suecię declarationem à se expectari: ac summa rerum salva de istis facile conventurum. Ex adverso Cæsar, qui expeditionis Cæsare contranitente. initio spem conceperat Suecos suis ditionibus expulsos in Saxonia Inferiore sibi receptum quæsituros, ejus Circuli Principes hortatus fuerat; transitu Suecos arcerent, & quævis hostilia ipsis intentarent. Et nunc eadem literis ingerebat; quas ministro suo Hamburgi residenti Cunrado Lutzovio in antecessum transmittebat, tantisper secreto apud se servandas, quoad Banerium his oris ingruere pateret. Quarum literarum tamen apographis per Hassicum Consiliarum Vultejum statim potitus erat Salvius, cum à quodam tabellariorum magistro subtili arte resignatæ, descriptæque forent.

§. 6. Ast Piccolomineus cognito Wittenbergium cum ala sinistra per Voigtlandiam à reliquis Suecorum ala sinistra vapulat. divisum agere, Bredavium summum excubiarum præfectum Talckeno cum valida manu ipsi immittit. Qui & non segniter licet explorationibus operanti ex improviso ingruit, 4. April. ut Polonos, qui extremi tendebant, in stativis opprimeret, eosque præcipites Plauenam ageret. Ubi Wittenbergius quidem nonnullas legiones raptim contraxerat: sed quia signa, ne in hostium manus inciderent, mature in tutum missa fuerant, simul impedimentis turbatis, equites pugnam detractantes sua signa sequebantur, sicut sola Wittenbergii legio pugnam capesseret. Quæ licet strenue repulso primo agmine, cum nemo subsidio veniret, numero obruta male multabatur, amissis duobus signis. Nec pauci è cæteris legionibus desiderati. Primariorum tamen ductorum nemo præter Gustavum Hornium Eberhardi F. captus est. Totus inde Cæsareus exercitus Voigtlandiæ infundebatur, 14. April. castris apud Curiam Variscorum positis. Banerius contra ad Erfordiam copias contrahebat, 11. April. peditatu in urbe ac vicinis pagis, equitatu longius Banerius auxilia sollicitat. collocato. Ubi maxima ipsi cura erat auxilia adversus tantam hostium vim undique excire. Eo fine semel atque iterum ad directores exercitus Vi- 9. 20. Apr. nariensis literæ dantur; quibus & suas ad Longuevillium Ducem Belloregardius Residens Gallicus addebat. Et hic quidem facile petitis annuebat misso Lutzovio tribuno, qui Banerium de statu sui exercitus edoceret, simul quid ipse consilii agitaret disceret; collato in itinere cum Landgravia sermone, ad quam & mox ipse Longuevillius Cassellas se confert. Landgravia quamvis tractati- Landgraviæ postulata. bus super novo cum Suecia fœdere nondum absolutis, sat cupidam se communi causæ sublevandæ ostendebat; modo quæ nunc Banerio jungendæ forent legiones cum olim submissis sibi restituerentur: Utque hospitiis suorum per Westphaliam, & Frisiam Orientalem caveretur, à quibus longius digredi verebatur. Eoque initio malebat impressio-

1640. pressione potius alibi facta hostem distrahere, quam Banerio copias jungere. Idque misso Legato apud hunc exponebat, addito, quantum hosti accessurum foret, si iste in Frisiam penetrare possit. Ast Banerius ostendebat; difficultatibus, queis ipse nunc prematur, non aliter quam sociatis omnium quorum interest copiis consuli posse. Tum festinato opus esse, cum sibi diu his locis per pabuli ac annonæ inopiam morari haut liceat. Auxilia abnui, an differri perinde sibi esse. E legionibus Hassicis à Leslæo quondam adductis paucos superesse, easque nunc novis fere supplementis constare. Sed quas in præsens aut deinceps sibi juncturum sit, periculo depulso statim remissurum; nec minus vicissim eidem, ubi res exigat, auxilio adfuturum. Westphaliæ loca idoneis præsidiis firmanda; si quid per agros damni forte hostis det, id parum curandum. Summa enim rerum salva hæc facile reparari posse: istius ruinam cætera omnia secum tracturam. Hoc cum responso Legati Cassellas redeunt, ubi & Longuevillius Dux tunc agebat. Convenit igitur inter hunc & Landgraviam, ut intra decem dies Hassici Mulhusæ, Vinarienses Isenaci essent, pro re nata Banerio jungendi, aut alibi hostem distracturi. Eodem Landgravia statim duas equitum legiones, quatuor dimacharum turmas, quæ in Hassia, & Paderbornensi agro stativa habuerant, præmittit. Reliquas copias, quinque equitum ac peditum millia explentes Melander apud Reclingshusam lustratas eodem accelerare jubet.

Banerii declaratio.

Vinarienses & Hassi conjunctionem decernunt. 17. April.

21. April.

§. 7. Ast Luneburgicis Ducibus Cæsar discessum Banerii è Bohemia statim significarat, addito fratrem Leopoldum Wilhelmum quantum possit Suecos persecuturum. Et ut omni ope adsistant, & ad eundem scopum omnem operam navent hortabatur; tum ne persuasionibus ac promissis Suecorum in transversum rapi se patiantur. Eaque Ducibus per Reuschenbergium Baronem Guelferbyti præfectum literis exponuntur, cum ipse oppido excedere dubitaret. Ad quæ Duces nihil infensi præferentes reponebant: Ea postulata non ad se solos, sed totum ad Circulum vi decreti superiore anno facti fuisse deferenda. Fœderatos Reges Germania dimoveri, aut pacem restitui haut posse, si vel maxime ipsi in eos arma sumant. Superioribus annis quinquies arma Cæsareis junxisse, nullo cum fructu. Sibi nunquam animum fuisse Cæsari, aut ulli ex Ordinibus damnum inferre nec aliud sibi quæri, quam salutem Imperii, & subjectorum suorum tutelam. Quod si tamen ad legitimam defensionem adigantur, Deo rem se commissuros. Nec Cæsarem sibi vitio daturum, si quæ media necessitas suggesserit, innoxiis suis destinatis arripiant. Paria Leopoldi Wilhelmi literis reponebantur, quibus prolixe auxilium suum obtulerat, siquid injuriæ ipsis per Suecos intentaretur. Enimvero Ducibus plane persuasum erat, quicquid blanditiarum istæ literæ ostenderent, Cæsarem ipsis gravissimam noxam meditari, quod superiore hieme Banerium transitu Albis non prohibuissent. Ac constans rumor erat, Cæsarem Duces eo nomine ditionibus suis multare decrevisse. Cæsari ipsi Guelferbytum destinari: Comiti Wernero Tillio ob tercenta uncialium millia, quę Daniæ Rex quondam Tillio seniori cesserat, Callenbergicum Ducatum assignatum; reliqua Dano danda, si arma cum Cæsare in Suecos jungere velit. Ac dejerabat Mithobius ista instrumenta jam Cæsaris manu subscripta Viennæ jacere. Idem Augusto Duci Henricus Julius Lauenburgicus detexerat, suadens; mature idonea consilia capesseret, nam securim jam radicibus arboris admotam esse. Idem porro Dux Augustus valde indignabatur Guelferbyto tamdiu à Cæsare detento; & quod Brunsuicensi urbi jus nundinarum Cæsar indulsisset adversus Ducis jura, quæ obtendebat. Idem quoque nobilibus provincialibus multa prædia à decessoribus suis concessa iterum eripuerat, repetitis quoque fructibus perceptis. Sed illi querelis Viennam delatis mandata restitutoria sub pœna proscriptionis adversus Ducem obtinuerant. Isthæc elati animi Principem ita mordebant, ut antea semper in Cæsarem pronus, & cautissime in negotiis suis progredi solitus, nunc amica Suecis consilia caperet. Fridericum denique Cellensem Ducem, quem nullæ peculiares causæ stimulabant, frater & agnatus in suam sententiam pertrahebant.

Cæsar Luneburgicos Duces sollicitat.

8. April. Horum responsum. 12. April.

1. Maji.

Luneburgici Cæsari non fidunt.

§. 8. Publicant inde Duces has consilii sui rationes: Exemtionem ab oneribus belli, quam Sueci annuerint, à Cæsare obtineri non potuisse. Sibi velut autoribus imputari, quod Banerius è Meclenburgica superato Albi in Misniam & Bohemiam penetraverit, quo nomine horrendorum criminum se reos peragi. Ipsum Cæsarem literis suis istas imputationes suo loco reliquisse, veluti ultionem reservaret. Ex aliis quoque indiciis quid sibi immineat constare. Piccolomineum cum toto exercitu ad Inferiorem Saxoniam se vertisse sibi infensissimum, Viennæ in se decreta sine dubio exsecuturum. In solitudinem redactas à Cæsareis ducibus regiones, quibus auxilio venerint: quid futurum illis, ad quos infensi ingruant. Ita extrema subigente necessitate decrevisse illis se conjungere, qui belli malis exemptos voluerant, horumque auxilio ad sui defensionem uti; non quidem ut Cæsarem aut ullum Ordinum bello petant, sed avertendo à suis exitio. Id non magis vitio sibi verti posse, quam aliis Electoribus & Principibus, qui longe dispari periculo fœdera cum exteris Regibus colant. Ita Banerii Legati grato cum responso à Georgio Duce dimittuntur, ipsique Duces decernunt hoc rerum articulo Suecis succurrere certis tamen legibus super quibus, ut cum Banerio transigeretur, Bodo Hodenbergius & Hilmarus Obergius Erfordiam ad Banerium mittuntur. Proponebant hi eadem fere, super quibus hactenus variis legationibus disceptatum fuerat. Contra Banerius conjunctionem copiarum ante omnia urgere, ne inter has moras summa rerum detrimenti quid caperet; rogareque omnia, quæ ad fœdus spectant, nunc seponi, quę sibi à mandatis destituto ad Rectores Sueciæ rejiciendæ sint. Sed inter Landgraviam & Longuevillium convenerat, ut duces maturo Mulhusæ convenirent, ibique cum Banerio super modo conjunctionis, & belli gerendi ratione colloquerentur. Quo fine Landgravia ad Banerium scribit, ut Langensaltzam, aut alium intermedium locum congressui designet. Luneburgicos enim quasdam adhuc conditiones annui velle: quas ipsa æquas judicet; nec putare hanc moram summæ rerum fraudi fore. Eadem & Clitzingius Luneburgicorum Dux, statim atque Mulhusam venerat, literis expetebat. Ast Banerio non multis tractatibus & consultationibus, sed sociatis copiis opus erat, hoste indies magis incumbente; qui ni mature conjunctio fieret, medium se istis interturus, & omnia consilia disturbaturus erat. Sed nec ratio ferebat, illum vel per horam ab exercitu digredi hoste ita propinquo. Et nullo modo ad Erfordiam diutius hærere penuria premente licebat. Tum judicabat, ad plura annuenda se non esse adigendum, quam quę in sua potestate sint: ac Duces conjunctionem omnibus aliis respectibus antehabituros. Hæc omnia Landgraviæ per literas demonstrat; rogans perficiendæ conjunctioni potissimum operam det, per quam solam extrema malorum, quę imminere videantur, arceri queant. 1640.

Duces consilii sui rationes publice exponunt.

Luneburgicorum postulata. 20. April. 24. April.

18. April.

2. Maji.

30. April.

1640. ant. Addebat, si conjunctio ita cito fieri nequeat, id sibi mature significetur, ut alia via sibi consulere queat, ne dum vana spe apud Erfordiam moratur, receptus difficilior fiat. Eadem Clitzingio respondet, quem & misso Mortaignio ad colloquium invitat.
4. Maji. Qui statim cum Friderico Schenckio adest, ac postulata Ducum scripto tradit. Deposcebat sibi Georgius Dux summum belli arbitrium in ditionibus Ducum cui etiam Succicæ copiæ subessent, si quæ ipsis auxilio mitterentur. Tum satius judicabat copias suas adhiberi propriæ ditioni tuendæ, Saxonicis & Brandeburgicis ab Albi, Cæsareis è Westphalia incubituris; insuper bis mille militum Cæsareorum præsidio Guelferbytum obtinente. Quod si tamen omnibus placeat, copias suas aliquantisper reliquis jungi, volebat eas non à Banerii imperio dependere, sed Hassicis sociatas peculiare corpus constituere. Porro ut si opus illis haberet ditioni suæ tuendæ, sine mora dimitterentur. Postulabat etiam suas ditiones à Confœderatorum exercituum oneribus immunes manere, ac loca ad patrimonium Ducum pertinentia à Suecis detenta restitui. Reliqua ad tractatus Hamburgi susceptos remittebantur. Ad ea Banerius: Ut Georgius Dux summum in Luneburgica ditione habeat imperium concedere; vicissim par esse, ut auxilia à Ducibus submissa sibi subsint, quoad expeditio absolvatur. Quæ interim ab Hassicis & Luneburgicis geri possint, nihil facere ad periculum, quod summæ rei nunc immineat. Ea salva, reliqua se bene habitura. Vinarienses & Hassicos, quibus nunc bene inter se conveniat, satius esse junctos manere salvo fœdere, quod Reginæ cum Landgravia intercedat; Luneburgicos autem Suecico exercitui adhærere. Nullo modo diutius hosce detinendos, quam belli necessitas ferat, quos & nunc ocyus ad sua digredi posse optet. Ut ditionibus Ducum super immunitate ab oneribus belli caveatur, fieri non posse ob incertos belli casus. Et si calamitas quædam sibi acciderit, ut in Ducum terris receptus sit quærendus, sperare id Ducibus non repugnantibus fore, quin se potius pro necessitate rerum ab ipsis sublevatum iri; nec hanc postremam fœderis partem esse. Reliqua Hamburgenses ad tractatus rejiciebat, queis opus plane non sit, si ipse omnibus postulatis satisfacere queat. Hac Banerii declaratione Luneburgici Legati adquiescebant, adstipulante cumprimis Clitzingio; quem ut Reginæ eo magis devinciret, Banerius, quindecim millium uncialium dono mactabat. Ita sepositis aliis postulatis conjunctio ad Erfordiam fit. Vinariensibus Longuevillius Dux, & sub illo Guebrianus, Otto Nassovius Comes, Ohmius, & Rosa imperitabant, Hassicis Melander, Clitzingius
6. Maji. Luneburgicis præerat. Consilio de summa belli
7. Maji. habito statim exercitus Erfordia movet. Dextri loci honorem Banerius Longuevillio cum suis deferebat, proximum Hassicis & Luneburgicis; ipse cum Suecis sinistrum sibi cornu sumebat. Procedebat exercitus validissimus; miles egregius, probe armatus, ac pugnandi cupidus; nec parem multi anni conspexerant, viginti duæ peditum phalanges, equitum viginti millia. Educebatur simul Erfordia Goltzius cum sua legione urbanis parum gratus; cui Caspar Ermes tribunus placidior moribus, ac prudentia constantiaque insignis suffectus est.

Banerii declaratio.

Fit conjunctio.

Hostis apud Salfeldam considet.

§. 9. Hostis interim è Voigtlandia movens ad Salfeldam castra metatur, ac Jenæ, alibique destructos à Banerio pontes reficit. Eduardus Brag-
12. April. antiæ Dux cum aliquot millibus Chemniciam mittitur, cui præsidio relictus erat subtribunus Printzius cum Stackii legione equestri. Ei deditionem Bragantinus imperat, quod eques absque pedite oppidis tuendis ineptus foret. Ast ille ad extremum remorari hostem jussus defensioni strenue accingitur. Igitur intra biduum accessus ad fossam fiunt, quæ derivatis aquis siccatur. Mox exterius munimentum expugnatur, scalisque admotis assul- 24. April.
tus per quinque horas continuatur, obsessis strenue hostem rejicientibus. Sed cum sequenti die 25. April.
Comes Suissius plus copiarum & machinarum adduceret, cives coitione facta deditionem inclamare: tum & miles stationes deserere; suum esse fremens in campo rem gerere, non retro mœnia jugulandum se præbere; præfectis nequidquam hortantibus, ut unum saltem assultum adhuc sustineant. Ita ancipiti malo pressus Printzius duris conditionibus deditionem facere cogitur, ademtis signis, equis, armisque dimissus. Intra quinque tamen obsidii dies non nisi præfectum turmæ novemque gregarios amiserat, cum hostium ducen- 26. April.
ti amplius cecidissent, inter quos subtribunus aliique ductores. Eodem die Teschena arx in Bohemia tormentis ac mortariis quassata deditionem facit. Quo minus autem post Chemniciam Zwiccavia quoque peteretur, sociorum exercituum conjunctio efficiebat, ob quam quicquid erat Cæsarei militis in castra ad Salfeldam evocabatur.

Chemniciam recuperat.

Et Teschenam.

§. 10. Fœderati quippe, cum hostem se nusquam movere viderent, & ipsi recta Salfeldam tendunt, ac ante istius castra in acie consistunt. Sed ille nulla pugnandi cupidine ostensa non nisi turmas ali- 8. Maji.
quot emittit, quæ Suecicis ingruentibus præcipites intra castra se recipiunt. Sed quia angustiæ camporum, ac montibus vallibusque inæqualis regio juste explicatam aciem non capiebant, nec castra munimentis probe firmata citra grave periculum oppugnari poterant; Banerio placebat Salam transire, num latior ibi planities, & occasio hostem intra castra infestandi posset inveniri. Igitur 10. Maji.
fœderati exercitus ad Rudolstadium Salam transgressi in monte, ex quo in hostis castra despectus erat, consident, ac per aliquot dies machinis in ista fulminant, ut is tentoria semel atque iterum mutare, demum plane retro montes occultare se cogeretur. Tentaverat hostis per noctem in machinas impetum facere; sed mox excitatis loricis arcebatur. Contra & Sueci globis ignitis Salfeldæ incendium molientes frustra erant. Periere ista fulminatione non pauci ductores gregariique, quos inter tribunus, qui solus adhuc Hungaris supererat; quo cæso reliquiæ istius nationis domum se receperunt. Hostium machinæ inter fœderatos exiguum damnum dabant, nemine alicujus nominis læso, nisi quod Slangius tribunus brachium ictu globi amitteret. Quanquam autem Cæsarei tormentis non amplius lædi, nec castris suis expelli, aut in illis invadi possent; fœderati tamen loco quem ceperant consistebant, quod sperarent, eos non diu intra istas angustias duraturos, hinc sylva Thuringica, illinc hoste cingente. Quod si autem obnixi hærerent fœderatos fame fatigaturi, Banerio placebat in Culmbacensem Marchionatum transire, mediumque se Cæsareis ac Bavaricis inferre tunc circa Bambergam hærentibus; & vel hos tota belli mole obruere, vel illos castris extractos ad prælium cogere. Castris ita propinquis quotidianæ velitationes, & modici conflictus, secundiore fere fœderatorum fortuna. Inter alios Hundius apud Cæsareos excubiarum præfectus cum aliquot equitum centuriis Rudolstadium excurrens nonnullos currus annona onustos interceperat quem Ebersteinius tribunus sexcentis equitibus stipatus securius suggressum ob paria cum suis signa, undique circumdatum oppressit, ac cæsis plerisque reliquos cum ductore captivos abduxit. Porro si qui ut solet ex fœderatis caperentur, Sueci quidem

Banerius cum sociis itidem ad Salfeldam considet.

Cæsarei

1640. Hassicos & Luneburgicos nolunt ut justos hostes tractare.

quidem more militari habebantur, ac permutatione facta ad suos remittebantur, Luneburgicis contra & Hassicis vel citra veniam cæsis, vel permutationis beneficio exclusis, etsi hi à se captos restituerent. Nam publice in castris Cæsareis tubis & tympanis resonantibus promulgatum erat; ne quis Hassium aut Luneburgicum captivum in castra adduceret. Ea de re Banerius, querentibus istorum ducibus, ad Piccolomineum scribit, ista aboleri postulans: alias sibi paria referre in proclivi fore. Cui Piccolomineus: de conjuncto Hassico & Luneburgico exercitu sibi nil constitisse; ac credidisse desertores quosdam fuisse, qui prædandi causa Suecicum exercitum secuti sint. Sed postquam nunc intelligat Hassicas & Luneburgicas copias ipsius imperio subesse, pari deinceps jure cum

2. Jun.

reliquis habendos. Banerius ista perstringendis Hassis ac Luneburgicis dicta sentiens, culpam incongrui responsi in scribam rejiciebat; cæterum causam conjunctionis ostendit solidiorem Pragensi pacem, & pleniorem securitatem. Ista porro probra Melander dissimulabat, qui haut sane lubens huic expeditioni se accinxerat. Sed Clitzingius indignatus copias suas manipulum prædonum, & se talium ducem haberi, cum Piccolomineo per literas acriter expostulat, addito, data occasione ostensurum,

3. Jun.

justi se militis ducem esse. Cui vicissim Piccolomineus: Legatos Ducem in conventu Noribergensi, ipsosque Duces, cum ante biennium Viennæ investituram acciperent, diversa pollicitos. Ut tamen post pari cum Suecis jure haberentur, permittebat.

Cæsareorum ad Salfeldam difficultates,

§. 11. In castris porro Cæsareorum inopiæ, famis, ac miseriarum affatim, de qua captivi ac transfugæ, quorum duo amplius millia in Fœderatorum castris asservabantur, satis exprimere non poterant. Maximus quoque equorum numerus à Suecis inter pabulandum interceptus. Nec eo secius in arrepta statione obnoxius hærere Piccolomineus, jactans, si prior inde moveat, Cæsarem de imperio periclitaturum: & sibi heic persistendum, quoad ulli bellatores superforent. E Franconia ta-

8. Maji.

men nonnihil frumenti subvehebatur; ubi & Bavarici post lustratas apud Bambergam copias Cronacum & Hilpershusam propius Thuringicos saltus progressi erant, ut si placeret Cæsareis jungi possent, interim ipsorum terga tuta præstarent. Ast

...ui & Fœderatorum.

Fœderatos præter annonæ ac pabuli inopiam aliæ quoque molestiæ exercebant. In tanta multitudine diversæ nationes, nec unius omnes imperio subjecti. Pugnandi cupido apud omnes fere par, sed peculiaria singulorum studia rem publicam non parum turbabant. Banerius cum hosti ad Salfeldam noceri non posset, ocyus inde in Culmbacensem agrum transire cupiebat; sed cæteri duces in diversa tendere. Quanquam enim Longuevillius cum Hassicis ac Luneburgicis Banerio summam belli directionem detulissent; tamen Duci subinde scrupuli quidam suboriebantur, tantum non intempestivæ ac perniciosæ separationi ansam præbentes. Nam Vinarienses quidam milites pecuniam promissam non sine minis flagitabant; quibus de suo soluturum se Dux metu majoris mali promiserat, si Rex non solveret. Quæ seditiones ne inter istam inopiam in nervum erumperent, metuebat. Et erat alias magna inter ductores Vinarienses discordia, Rosa & Ohmio Directoriam autoritatem mordicus tueri, Nassovio cum reliquis abrogari eam nolentibus. Et quanquam per pactum sese Galliæ illigassent, proprio tamen arbitrio omnia agere cupiebant, in eo tantum concordes, quod Longuevillium nihili facerent. Ac in proclivi erat Banerio istas legiones iterum sibi adsciscere, ni aversatus esset militem, infinitæ licentiæ adsuetum. Et cum Longuevillius proposito sacramento citra exceptionem eos Galliæ obstringere vellet, plerique abnuebant, & Hassos, Luneburgicos, aut Suecos circumspiciebant. Mox tamen dato argento iterum placabantur. Sed acriores stimulos subdebant Guebrianus, & Belloregardius Residens, veluti Dux longius se, quam fastigium Regis ferret, submisisset; quod indignum foret, si copię Gallicę Suecicarum accessio viderentur factæ. Igitur fremere Dux; sibi machinas idoneas non esse, non adparatum bellicum, non equos, non pecuniam exsolvendis duorum mensium stipendiis, quorum dies cesserit. Supplementa sua per Palatinatum Inferiorem incedere, queis maxime opus habeat, à peditatu cumprimis destitutus; iisque obviam Rhenum versus sibi eundum: Ei directores quondam Vinariensis exercitus pecuniarum expectatione assentiebant. Quin & Hassici ac Luneburgici, ut eodem simul tendant, solicitantur. Sed hi consilio habito decernunt; Principum suorum sententiam expectandam, interim apud Banerium manendum. Offerebant quoque Luneburgici octo equitum, sedecim peditum cohortes. Hassi duodecim peditum, totidem equitum turmas, si forte irruptione in Bohemiam facta hostem distrahere vellet; quibus tamen copiis Melander aut Clitzingius seorsim imperaturus esset. Isthęc Banerium valde anxium habebant. Ipse enim solus hosti impar; ac cæteris digressis ad Visurgim aut Albim recedendum erat, Cæsareis è vestigio incubituris. Igitur ut Longuevillium de sententia deduceret, ostendebat: hoc discessu qui recens in partes transierint nutaturos, aut per desperationem alia consilia capturos: si quibus aliis accedere animus sit, pedem retracturos: hostem contra majores spiritus sumturum. Erat Dux ingenio probo ac candido, multoque in rempublicam studio: qui & antea cum Banerio, qua ratio ducebat, semper senserat, & nihil nisi de ejusdem consilio susceperat. Eo facilius erat ad saniora ipsum revocare. Et qui eum irritaverant, spe sua circa Luneburgicos & Hassos exciderant, quos Duces sui jusserant in omnem casum Banerium sequi. Igitur Banerii, aliorumque opera, annitente cumprimis etiam Clitzingio, effectum est, ut Dux declararet, se apud Suecos mansurum, quoad supplementa sua, aliaque necessaria advenissent, (de quibus tamen nondum certi quid constabat) post è communi consilio junctim cum aliis aut seorsim rem in hostem gesturum.

§. 12. Porro uti Banerio, ac reliquis ducibus temerarium videbatur intra tam munita castra hostem adoriri; ita cum quantacunque inopia istum Salfelda non dimoveret, nec ipsis placebat in exesa regione frustra cum fame luctari. Quo minus tamen, quod Banerio ante fuerat constitutum, inter Schlœtzam, & Curiam Variscorum in Culmbacensem agrum penetraretur, Bavarici obstabant, qui interea ad saltus Turingicos loco opportuno consederant, ut eorum cum Cæsareis conjunctio impediri nullo modo posset. Accedebat, quod eo itinere suscepto Longuevillius Rhenum ad excipienda sua supplementa, Luneburgici, & Hassi retro ditiones suas respecturi erant; præsertim cum rumor esset, Croatas, ac tres equitum Germanorum legiones Bavaricis junctos irruptionem in Hassiam Inferiorem moliri. Quo igitur sociorum conjunctione diutius frueretur Banerius, dextram versus per sylvam Thuringicam in Bavaricos ire, aut ad Mœnum inter Gemundam, Wurtzburgum, aut Aschaffenburgum pedem figere, prout res ferret, decrevit; qua ratione hoste longius abstracto Hassia & Brunsuicensis ditio ab irruptione ejusdem tuta præstabatur. Ita motis Salfelda castris per Tannerodam, Arnstadiumque ac transita Sylva Thuringica

Fœderati Salfelda movent.

3. Jun.

10 Jun.

1640. Hassi discedere cupiunt. ringica Smalcaldiam pervenitur; unde iter Neustadium Franconiæ, ac mox ad Mœnum capessendum erat. Aderat heic à Landgravia missus Adolfus Wilhelmus Crosiegus, qui partem copiarum Hassicarum remitti postulabat ad expeditum una cum Luneburgicis exercitum formandum, reprimendo Hatzfeldio, qui in Westphaliam cum aliquot legionibus venerat, ibique Wahlio junctus non spernendam manum conficiebat. Quo fine & Dux Georgius aliquot alas equitum per Mulhusam & Gœttingam ad Visurgim mitti postulabat. Ast Banerius contra plures potius copias à Landgravia & Duce Georgio sibi submittendas contendebat; nam succedente hac expeditione Hatzfeldium facile repressum iri. Si quid heic cladis acceptum fuerit, cætera quoque pessum itura.
11. Jun. Fœderati Mellerstadium centum quinquaginta
12. Jun. prædonibus insessum occupant, his citra exceptionem se dedentibus. A Kœnigsmarckio quoque Masfeldia arx, ad extremam famem diuturno obsidio redacta, & sequenti die hosti dedenda liberatur.

Cæsarei Banerium antevertunt. 7. Jun. §. 13. Enimvero Cæsarei consilia Banerii subodorati & ipsi Salfelda movent, Bavaricisque juncti Kœnigshoviam, inde Neustadium breviore via adproperant, dimidio tantum die Banerium antevertentes; ubi excitatis raptim munitionibus tam idoneo loco castra ponunt, ut ipsis integrum foret prælium sumere aut declinare, nec ibi citra manifestum periculum invadi possent. Quanquam nec prælium nunc Banerio tentare licebat; Cæsareis accessu Bavaricorum à quiete recentium prævalentibus. Fœderatorum exercitus valde imminuitur. Cum Hassici contra ac Luneburgici ad Salfeldam & post valde imminuti forent, equitibus singulis unico tantum equo instructis, qui multiplici labore fere fatiscebat, cum Suecici ac Vinarienses equites singuli ternos aut quaternos equos possiderent, alternatim labori admovendos. Sed nec istos sat impedimentorum ac mercatorum castrensium sequebatur, extremum inopiæ remedium; ac ipsi longo otio molliti duram & inopem expeditionem ægre tolerabant. Unde crebris desertionibus signa nudabantur. Erant quoque apud Luneburgicos pauci superiorem graduum ductores, qui ad militem continendum sat autoritatis haberent. Sed nec Landgravia plenas legiones sub suis tribunis, quorum intererat eas servari, miserat, sed hinc inde cohortes sub alienis fere du-
28. Maji. ctoribus compegerat. Id quod ut corrigeretur jam antea Banerius à Duce Georgio, & Landgravia per literas requisiverat. Ita prævertente hoste Franconia exclusi Fœderati, cum inopia ipsos diutius ibi consistere non pateretur ob continuas pluvias tardius maturescentibus frugibus; communi consensu retro Creutzbergam, & Isena-
Fœderati in Hassiam tendunt. cum vertunt. Unde quanquam Banerius itinere per superiorem Hassiam capto ad Mœnum penetrare cuperet; tamen fame confectus miles laboribus viæ impar utique reficiendus erat, ac dilapsis numeris Luneburgicorum Hassicorumque inania
19. Jun. fere signa istum sequebantur. Unde hic Mortaignium ad Landgraviam mittit postulatum, ut plenas sibi legiones mittat, desertores ad signa edictis revocet, plures copias subministret; tum annonam in finibus Hassiæ versanti exercitui præ-
21. Jun. beat. Id quod ipsa responso suo ægre tulisse visa est, causam irritæ expeditionis in suos ac Luneburgicos conferri: cum ipsa utique plenas legiones, cohortesque miserit. Cæterum paucas sibi copias superesse, queis in præsens carere possit, Walio apud Stadbergam suos contrahente: qua de re tamen cum Duce Georgio sit consultatura. Annonæ nonnihil pollicebatur, ut tamen ditionibus suis non plus molestiæ inferretur. Sed quia quæ ex Hassia subministrabantur ad explendas necessitates

parum proficiebant, & ubi constiterant copiæ regio plane exhausta erat, stationem mutare necessitas subigebat. Quo tamen castra transferenda forent, inter duces parum conveniebat. Melander in præfecturam Mulhusinam, & secundum Onestrum copias distribuendas censebat, quoad segetes maturuissent. Contra Banerius & Longuevillius satius judicabant in aliquo Hassiæ loco subsistere, prope Brunsuicensem agrum, unde uberior quam ex Hassia subvectio. Horum sententia 2. Jul.
prævalente, Creutzberga, & Isenaco relicto Eschwegam itur, haut parum dolente Landgravia, conjunctionis suæ diversum, quam ipsa speraverat, effectum fuisse, amicis juxta ac hostibus in Hassiam nunc pertractis. Nam & Cæsarei Neustadio pro- 22. Jun.
fecti per Fladungam in Fuldensem agrum, Hassiæque fines transibant.

§. 14. Enimvero Banerium ea maxime cura coquebat, quomodo junctas semel sociorum copias retineret, qui peculiares ob respectus in diversa ferebantur. Semina discordiæ inter fœderatos. Unde caute cum illis agere, & quantum poterat mollissimis verbis uti; & qua non semper ad placitum suum, & quod belli ratio poscebat adduci poterant, ipsorum se ingenio accommodare, quantum salva summa rerum licebat, nec omnia ad unguem exigere. Nec eo minus, ubi summa belli ratio urgebat multa admittenda erant, quæ reliquis parum ad palatum forent. In Franconiam ideo potissimum iter molitus fuerat Banerius, ut sedem belli eo transferret, hostemque Hassia & Brunsuicensi agro longe abstraheret; tum ut sociorum copiis eo diutius conjunctis frueretur. Nam & illi ab initio protegendis suis ditionibus cum Banerio se conjunxerant: & hoc inter hostem ipsosque posito, ubi res exigeret; statim iisdem succurri poterat. Ast quo longius ab hoc scopo discedendum erat, eo magis difficultates gliscebant, conjunctione illa secus cadente. Præcipua dissensio circa summam belli directionem erat, quam sibi Banerius vindicabat; quod judicaret, Ordinum Germaniæ copiis parum profici, ni singuli Suecorum moderamen respicere tenerentur. Controversia super directione belli. Contra Luneburgici & Hassi, uti Gustavo Regi summum belli arbitrium citra scrupulum detulerant; ita nunc à ministro Regio dependere indignum suo fastigio judicabant, præsertim à quo interdum paulo asperius habebantur. Quin nec satis tutum videbatur vires suas in alterius manus consignare. Querebantur quippe, suas copias antea Suecis auxilio missas ipsorum numeris admixtas, nec rebus suis exigentibus restitutas. Præterea non nisi æquali lege, etsi salva cujusque dignitate, fœderi accedere volebant, utque nil nisi de communi ducum sententia susciperetur, ubi copiæ conjungendæ forent. Quanquam enim Banerio in honorem Reginæ, primum inter duces locum non abnuerent; copiis tamen suis non nisi per proprios duces imperari volebant, & ardua negotiorum communi è consensu suscipi. Ejusmodi porro consilium, in quo super arduis belli negotiis decerneretur, & ab initio isti proposuerant, & nunc quam maxime ingerebant. Et quia, quæ intempestive nuper agitata erat, separationem nunc noxiam agnoscebant, simul in eo vehementer erratum fatebantur, quod, cum ad Salfeldam hosti noceri non posset, alibi impressione facta eundem non distraxissent; talibus in posterum avertendis utilissimum judicabant ejusmodi consilium constitui; quo & Banerio gestorum suorum ratio melius constare posset, nec uni aut alteri ita temere causæ communi se subtrahere liceret. Quanquam etiam turbandis rebus plurimum contulerat Melander, qui nil nisi Hollandica & Veneta Melander à Landgravia dimittitur.

ta

1640. tabella, crumenis præfectorum replendis idonea, crepabat, novisque semper postulatis, ac Venetorum stipendiorum ostentatione lautiores subinde conditiones Landgraviæ extorserat. Is à Norlinganæ cladis tempore Suecicis partibus iniquior, nuper conjunctioni cum Banerio acriter contradixerat; & nunc eadem minus ad votum succedente reditu suo Cassellas Landgraviæ multum molestiæ dabat; haut dubitans ipsi consiliariisque provinciæ & exercitus ruinam in faciem exprobrare; ipsam filii tutelæ ineptam, quem sua per consilia omnibus fortunis everteret. Quin & uxor istius Landgraviæ velut pro imperio præscribere. Sed acriter retusus, intempestive expromta importunitate, ab exercitu & præsidiis Westphaliæ sibi obnoxiis remotus quam petebat missionem statim obtinebat, quem ut amoliretur Landgravia, Galli dudum suaserant. Quo amoto sincerior deinceps inter Suecos, Hassosque amicitia exculta fuit. Clitzingius contra maximo hactenus in Suecos studio ostenso invidorum calumniis petebatur, donatione ipsi facta à Salvio non sat tecte habita, velut pecunia corruptus Principis sui salutem post Suecorum commoda haberet. Qui suspicioni declinandæ affectum deinceps parcius exserebat, non modicum rebus turbandis momentum.

Clitzingius fit suspectus.

§. 15. Ast hostis Vacham progressus tota vi quamprimum in Banerium ruiturus videbatur. Unde hic denuo per literas à Landgravia, & Georgio Duce petit, omnes copias extra necessaria præsidia sibi confestim auxilio submitti. Ast Landgravia excusabat, ob Hatzfeldium & Wahlium in Westphalia se confirmantes præsidiis suis nihil detrahi posse, ne loca ista hostium præda exponantur. Nec si qua forte ibi manus supersit, ob interpositum Wahlium huc deduci posse. Per Frisiæ quoque castella, quibus tantopere inhiet hostis, augenda potius sibi quam minuenda præsidia. Sed & Georgius Dux negabat plura à se conferri posse, nisi præmissa justa conventione. Ditioni suæ ingens periculum imminere, si res eo quo hactenus modo deinceps administretur. Non insolitum, ejusmodi conventiones sub oculis hostium iniri. Ita inter Gustavum Regem, & Saxonem transactum. Quod si hostis incumbat, idoneo loco incesso vim ejus tantisper propulsandam, quoad conventio illa absoluta fuerit. Huic adornandæ, re prius inter se communicata, Luneburgicus Clitzingium, Fridericum Schenckium, & Jacobum Arnoldum Papium, Landgravia Gunterrodium, & Geisium tribunos in castra Banerii mittunt, quod hic hoste tam propinquo iis excedere non auderet. Hi primum de consilio firmando proponunt, in quo magni momenti negotia omnium quorum interest consensu decidantur, illi exsequenda, penes quem belli administratio sit. Tum & extra conjunctionem consilia invicem communicanda. Fœderatos nonnisi de consilii sententia toto exercitu, aut expedita manu, aut aliquot catervis sibi invicem succurrere, hostemque distrahere velle, prout ratio belli exegerit. Junctos tamen exercitus non miscendos, & singulis sociorum suos pro re nata revocare integrum fore, aliis impedire non ausis. Exsecutionis directionem penes illum fore, cui cæteri se adjungant, aut cui auxilio veniatur. Cui in sua ditione auxilium feratur, ab eo annonam & pabulum præbendum. Ubi extra ditionem sociorum principem juncti fuerint, hospitia pro rata dividenda, & sorte assignanda. Unus alterius ditione & hospitiis abstineat, nec nisi ex necessitate, & de sententia Consilii eadem tangat. Desideria Luneburgicæ Domus Banerius Reginæ diligenter commendet. Denique si quæ loca recuperentur ad aliquem ex sociis spectantia, illis non nisi à domino præsidia imponenda.

Banerius Fœderatos auxilium poscit. 9. Jul. Hi abnuunt.

14. Jul. Landgraviæ & Luneburgici postulata.

§. 16. Banerius ab hisce legatis id agi suspicabatur, ut ad reconciliationem cum hoste sibi viam struerent, & pro lubitu societatem Suecicam deserere possent. Causa diffidentiæ erat, quod nihil hostile inter Luneburgicos & Guelferbytanos, tum Hassos inter, & qui per Paderbornensem præsulatum agebant, exerceri auderet. Et cum percrebuisset Banerium Mundam, & inde Brunsuicensem in agrum cogitare, legati non obscure fremere; ni ditionibus suis abstineatur, & petita conventio absolvatur, se sibi consulturos, & alia consilia capessituros saluti suæ expediendæ. Et facile per desperationem adduci posse, ut illos in auxilium advocent, adversus quos alias se Suecis libenter sociaturi fuerant. Nil adhuc contra Cæsarem inexpiabile patratum, ut non aditus ad ipsius gratiam iterum pateat, præsertim si quo officio offensam pensaverint. Id saltem patebat, proprio istos commodo studere, publicum in postremis habere. Ex hisce igitur Banerius ansam arripiebat circa istorum postulata monendi: Fœderati bona fide communi hosti persequendo insistant, nec uno loco hostilia ostendant, altero neutralitatem aut amicitiam cum eodem exerceant, eoque neuter absque communi consensu cum hoste super neutralitate, induciis, aut pace tractet, nec literas aut legatos ad hostem mittat. Tum publicum privato anteponatur, nec illud nisi hoc salvo respiciatur. A Consilio bellico idem non abhorrebat, modo ne sit necessum ea destinata, quæ nisi celeritate & silentio expediri nequeunt, ibi proponere; præsertim cum in eo Consilio forte assidere possint, qui num isti conatus necessarii sint, nec ne, judicare nesciant; dissensu suo egregie destinata corrupturi. Porro conjunctis copiis id saltem par esse, ut miles auxiliaris illi obtemperet, cui succurritur; & huic lato auxilio uti liceat, prout causa communis & præsens expeditio requirere videatur. Tum auxilia missa tamdiu apud alterum relinquantur, quoad causa mittendi cessaverit, & is, cui missa sunt, rationi belli, suique status id convenire judicaverit. Si alteri distracto hoste consulendum sit, ubi periculum revera depulsum fuerit, pluribus postulatis ne molestus amplius sit. Reliqua ab istis proposita fere probabat, nisi quod adderet: urgente necessitate non nefas fore absque alterius consensu ipsius ditionem aut hospitia ingredi, si idem consensum suum præbere tergiversetur, & alteri, ut celeriter in tutum se recipiat, opus sit. Utique si recuperentur loca, quæ antea hoc bello à Suecis occupata fuerant, deinceps quoque penes hosce maneant, ni Reginæ aliter visum fuerit. Denique ut Georgius Dux machinas Suecicas restituat. Ad isthæc monita legati reponebant: cum eadem à mandatis suis abeant, de iis ad superiores esse referendum. Sed nec Luneburgici spem ullam auxilii ostendebant, quod hinc Saxo & Brandeburgicus, inde Hatzfeldius & Wahlius infesta minitarentur, & Guelferbytani ipsis provinciæ visceribus incumberent. Quibus placebat expeditum potius exercitum formari; qui quamdiu hostis Banerium premeret, istius vires distraheret; hoste cedente Guelferbytum eminus clauderet, Hatzfeldioque & Bavaricis negotium facesseret. Banerium tunc si tria millia è Westphalia & Inferiore Saxonia ad se evocarit, facile Piccolomineo parem fore absque Principum sociorum auxilio; præsertim cum majores exercitus annonæ penuria infestos habere soleat, ac Banerius longe minore cum manu gloriosissimas res gesserit. Majorem tamen exerercitum, & alterum expeditum necessitate exigente sibi mutuo succurrere debere. Ita re infecta isti legati discesserunt.

1640.

Banerius his diffidit.

Ejus responsum.

Luneburgici in separatum exercitum inclinant.

1640.

Banerius denuo Ducis Georgii auxilia postulat.

§. 17. Interim Piccolomineus sex equitum, una peditum legionibus è Bohemia auctus jam in Banerium ruiturus, ac de summa rerum certaturus videbatur. Cui ut hic occurreret, denuo excitandis Hassicorum ac Luneburgicorum auxiliis Carolum Gustavum Wrangelium ad Georgium Ducem ablegat, ostensurum, quid mali eventurum sit, si Suecis eo, quo nunc agant, loco diutius consistendum fuerit, nec iidem ut hosti obviam ire possint, firmentur. Instare præterea hiemem, nec ullum hibernis locum adparere, cum hostis à fronte urgeat, retro omnia vastata sint præter Luneburgicam ditionem; in quam Martis sedem devolvere, rationi belli, sociisque Principibus, & causæ communi adversum sit. Quæ in Hassia supersint, intra has moras brevi una cum exercitu consumtum iri. Ex his angustiis emergendi nullam aliam esse viam, quam ut collatis omnium viribus in hostem eatur. Qui si pugnæ copiam faciat, jaciendam aleam esse. Sin trans Mœnum recedat, sedem belli eodem transferri posse. Quo facto peculiaria Ducis destinata circa Guelferbytum, & alia eo facilius succedere posse. Denique cum tam prope Dux Gœttingæ absit, petebat, ut ipse ad exercitum se conferre velit, conditionem ejus inspecturus, ac sua præsentia multis malis medicinam facturus. Ad ea Dux: Se in ipso rerum articulo quantum in se ad causam communem contulisse. Nunc hostem in visceribus, & ad latera utrinque habenti copias nullas superesse, quæ vix præsidiis suis sufficiant. Præterea ne si pares quidem numero sint, in hostem sibi eundum videri; cum non nisi certum inde exitium sit expectandum, hoste opportuna loca insidente celsis objectis montibus, ubi ad prælium invitus cogi nequeat. Nec ullam illis oris annonæ, pabulique copiam. Unde satius videri commodo ad Visurgim loco castra munire, ibique hostem ingruentem propulsare: ad quod ipse omnia pro virili collaturus sit. Quod si retro abeat hostis, consilium è re capiendum; ac hiberna tunc ultro se præbitura. Hostem trans Mœnum abiturum, ac sedem belli eo devolvi posse non videri; nec id è republica esse, cum præter exiguum Moguntini tractum omnes ibi terræ Evangelicorum sint, magnam jam partem vastatæ. Nec in proclivi esse hac anni tempestate trans Spessartum sylvam Wurtzburgum penetrare. Denique sua præsentia exercitui nihil consuli, conventione & Consilio bellico à se proposito nondum instituto.

Ducis Georgii responsum.

Misera conditio exercitus Suecici.

§. 18. Gliscebant inter hæc indies per exercitum Suecicum miseriæ, annonæ pabulique inopia premente. Ac Longuevillius quidem præsenti pecunia panem suis emebat; Hassos ac Luneburgicos sui Principes alebant; soli Sueci aliena gratia victitabant. Et ejus anni segetem continui imbres fere corruperant, molendinis insuper passim destructis. Submissum à Luneburgicis frumentum ob lutosa viarum tardius adveniebat. Unde morbi, mortesque crebescere; nec minor post famelicis è subita repletione pestis. Quin & ipsos duces ad panem & aquam redactos Banerio indignum videbatur. Nec miseriis hisce sat consuli judicabat, si locum ad Visurgim è consilio Ducis Georgii capesseret. Sed quod ipse utilissimum judicabat, ut contractis omnibus copiis denuo in hostem iretur, eoque rejecto tempestivæ separationi spatium fieret; id cæteris hactenus persuadere nondum potuerat. Igitur cum alia via istos in sententiam suam pertrahere non posset, simulare instituit, quasi trans Visurgim & Albim in Silesiam ad Stalhantschium abiturus esset, Luneburgicis Hassisque solis adversus hostes destitutis demum experturis, quid consiliis suis emolumenti sibi peperissent. Igitur à Duce

Banerius discessum in Silesiam simulat.

Georgio transitum Visurgis per Mundam oppidum postulat, scripto cauturus, idem à se haut detinendum. Simul toti exercitui Eschwega Witzenhausam iter indicit. Landgravia hoc audito 22. Jul. perterrita literis à Banerio petit, ne hosti ultro janua pandatur irreparabili ipsam damno afficiendi. Sed & Georgius Dux frumentum in posterum offerebat, ostendens, hostem non minoribus miseriis conflictari: ac si obnixe suam stationem teneat, 23. Jul. brevi ipsi pereundum. Unde sibi non persuaderi, eum tam mature, ac majoribus quondam difficultatibus exhaustis hosti cessurum. Si tamen ea mens sedeat, excusatum se apud Reginam haberi velle. Nec Munda transita opus fore, cum pontes navales defuturi non sint. Banerius haut eo secius per difficillimas vias Witzenhausam eluctatus, non minus ibi miseriarum, quam Eschwegæ reperit, 25. Jul. nullo cibariorum provisu, dilapsis incolis, nec aliquos per dies pane è Brunsuicensi agro allato, ut is ne Banerii quidem mensæ sufficeret. Dux Georgius profectione hac audita statim Ulricum Tabbertum cohortis prætoriæ centurionem cum literis ad Banerium mittit, tentaturus, num instituto ipsum dimovere possit. Eo in rem præsentem deducto Banerius respondet: commissum sibi exercitum 26. Jul. utique in tuta subducendum. Quod si tamen sibi demonstretur, heic loci à se aliquid ad causam communem conferri posse, se rationi & æquitati haut reluctaturum. Landgraviæ quoque denuntiat, se hoc loco, ubi nihil annonæ reperiatur, diutius cum exercitu hærere non posse: & quia à cæteris quorum interest sibi non subveniatur, ut ultro in hostem tendere possit, alibi securitatem sibi suam quærendam. Equidem sibi non in animo esse hosti in perniciem amicorum cedere, quin cupere hunc regionibus hisce arcere, si ipsi non plane manum negotio subtraxissent, ac mature auxilium submisissent. Optasse se, ipsorum copiis suffulto in hostem ducere licuisse. Sed quia petito & consilio suo locus datus non sit, nil aliud sibi relictum, quam tutum receptum circumspicere.

Landgravia & Luneburgici Banerium retinere cupiunt.

§. 19. Inter hæc hostis Vacha motis castris Rotenburgum ad Fuldam processerat, uti captivi asserebant, Fritzlariam, inde per Waldeccensem Comitatum in Westphaliam penetraturus; ac jam numerosę catervę Fritzlariam præcesserant. Huic 23. Jul. rei penitius explorandæ Banerius cum octingentis equitibus excurrit. Qua occasione apud Landgraviam Cassellas divertit, quam cupidam colloquii cum ipso Hermannus Wolfius Legatus significaverat. Ubi initio Landgravia graviter querebatur; se repudiata Cæsaris pace sat commoda ob communem Protestantium causam arma corripuisse, sinistro eventu, provincia sua per amicos juxta ac hostes in solitudinem redacta. Sed cum Banerius contra demonstraret, ipsam Luneburgicosque in culpa esse, qui spretis suis monitis nunquam tantum sibi auxilii submittere voluerint, ut hosti invadendo, & è vicinia depellendo par foret: adquiescebat, ac qua ratione res reparari, quidque à se auxilii peteretur, exquirebat. Cui Banerius; extremis quæ immineant malis omnes copias opesque opponendas. Alias sibi constitutum ad Georgium Ducem excurrere, & quid ab ipso expectandum sit, exquirere, ne amplius inter ambigua hæc consilia exercitum suum exitio objiciat. Reversum in castra Banerium à Duce Georgio Legati adeunt Papius, & Kœtlericius tribunus, & à Landgravia Gunterrodius, ac Schefferus quæstor militaris, super destinatis hostium cum ipso consultaturi. Banerio ea sententia sedebat, non aliam viam ex omnibus se molestiis nunc & in futurum eripiendi esse, quam si contractis universis copiis in hostem

Hostis Fritzlariam cedit.

Banerius cum Landgravia Cassellis colloquitur.

Luneburgici & Hassi consilium Banerii exquirunt.

1640. hostem eant, secundoque prælio eundem profligent. Tunc enim singulos peculiaribus suis destinatis commode vacaturos. Inter varios sermones legati interrogabant; num data occasione pacem sibi apud hostem quærere debeant? Id quod ipsi, dissentiente quantumvis Banerio, vitio sibi non verti posse contendebant; ut tamen omnia, quæ agerentur, bona fide communicaturos se reciperent. Ita isti legati discedunt. Enimvero plus sua præsentia ad rempublicam profici judicans Banerius ipse Gœttingam ad Georgium Ducem excurrebat, à quo obtinebat, ut omnes suas copias ad exercitum mitteret, exceptis solis, queis ad necessaria præsidia opus habebat. Et quia nuntiabatur hostem Fritzlariam progressum castra ibi munire, conveniebat junctis copiis in eum movere, ac fortunam prælii tentare.

Banerius cum Georgio Duce colloquitur.

3. Aug.

§. 20. Ita denuo Hassici Luneburgicique majore quam antea numero Suecis juncti Fuldam flumen apud Mundam ponte navali transeunt: Inde per Grœbensteinam, Burguffelam, Volcmarsamque itinere facto Wolfshagam perveniunt. Ubi in vicino vico nonnulli hostium populabundi intercipiuntur, simul in triginta exploratores incurritur, quorum plerisque captis reliqui Fœderatos adesse nuntiant. Ita tribus machinis displosis Cæsarei ad arma vocantur. Eo die quia peditatus cum tormentis tardius sequebatur, castra inter Wolfshagam & Marxhausam, uno à Fritzlaria milliari ponuntur. Sequenti die proprius ad castra hostium succeditur, ac duabus majoribus machinis in eadem fulminatur, nullo damno illato, simul cum catervis hostium, qui in valle constituerant, velitatio committitur. Dum castra hostium lustrat Banerius montem fat celsum & præcipitem animadvertit, ex quo hosti noceri posse putabat. Ad eum occupandum statim manus peditum, & Braunii tribuni desultores mittuntur. Sed qui jussu hostis eodem adproperabant, Suecos prævertunt. Unde cum hostis loco prævaleret, Banerius duas peditum phalanges, & aliquot equitum turmas suis subsidio mittit. Acerrime ibi confligitur; sed tandem Cæsarei monte depelluntur, quem Sueci valida manu insident, duabus machinis eodem pertractis. Eo conflictu è Fœderatis non multi cæsi, aut sauciati. Hostium plures desiderabantur, & Sueci tribus centurionibus & sexaginta aliis captivis potiebantur, præter eos, qui in sociorum manus inciderant. Sequenti die Fœderati in acie ante hostium castra consistunt, prælio decernere cupidi. Ast cum illi intra munimenta se sua quieti tenerent, nec inviti ad pugnam adigi, aut intra castra oppugnari possent situ & opere firmissima; Banerio cæterisque ducibus videbatur propius hostem castra metari, & intercepta annona pabuloque eundem urgere. Ita sequenti die Fritzlaria iterum digressi, mox transmisso Adrana fluvio Wildungæ, & circa consident. Ubi brevi hostis fame conficiendus videbatur, cum qua is venerat, & ubi Sueci castra habuerant, omnia absumta forent, tum in Waldeccensem Comitatum ob Fœderatos penetrare non daretur, & tractu Cassellas versus parum inveniretur, nec sine periculo adferri quid posset. Quin si maxime frumenti quid corrasum foret, duo tantum molendina tanti exercitus usibus patebant. Dum ita castra castris opposita habentur, pauca memoratu digna patrabantur, præter quotidianos excursorum velitationes, ac mutuas in pabulatores insidias. Ubi hostis denuo acerbitatem animi adversus Luneburgicos, Hassosque ostendebat, quotquot deprehenderat internecioni datis. Quanquam autem hoc modo hostis ad extremas miserias redigeretur; Fœderatis tamen res non multum lautiores erant, exhau-

Fœderati Fritzlariam tendunt

7. Aug.

10. Aug.

11. Aug.

De monte ad Fritzlariam certatur.

12. Aug.

Fœderati Wildungæ consident.

13. Aug.

stis circumcirca regionibus, & messe intra breve tempus consumta. Quam porro Luneburgici præbebant annonam, Mundam tantum afferebatur, unde valido cum præsidio curribus per quatuordecim milliaria advehenda erat, magna cum militum vexatione, nec ipsa tamen tantæ multitudini suffectura. Ita fere toleranda fame invicem certabatur. Inter hæc Longuevillius Dux valetudine adversa correptus Cassellas abibat, imperio in Gallicas & Vinarienses copias in Guebrianum collato. Erat is alias ingenio placido, sed uti consilio ex se capessendo impar, ita aliorum suggestionibus obnoxius, eoque & Gallis & Germanis parum æstimatus. Eum cum duobus equitum millibus deducebat Pfulius cui tribus cum equitum millibus insidias incassum hostis struebat, quod Banerius pari manu istis immineret. 1640.

Longuevillius Dux ab exercitu discedit.

§. 21. Porro per Fœderatorum exercitum miseriæ istæ tanto impatientius ferebantur, quod pluribus ille corporibus constaret, simul priora dissidii semina super Consilio bellico ac directione gliscebant, de quo duces Banerio alias sat concordes ex aulis suis nova mandata acceperant. Quanquam enim Banerius Consilium bellicum non abhorreret certo modo constitutum: Luneburgici tamen & Hassi eo inconsulto nihil suscipi volebant, cum tamen subiti hostium conatus, & quotidiana belli negotia, silentio fere ac celeritate constantia, prolixis agitari consultationibus inter belli præsertim imperitos respuant, occasione rei gerendæ inter has moras fere elabente, & destinatis hosti proditis. Sed & facile ferebat Banerius, singulis exercitibus à suis ducibus imperari modo communes belli actus sibi dirigendi relinquerentur, tantumque autoritatis, quæ cæterorum dissensiones componere posset. Ast Principes moderamen belli in solidum à Consilio isto dependere, nec sua suffragia minoris, quam Reginæ haberi volebant. Præterea Banerius in castris ad Salfeldam Luneburgicas quasdam præfecturas suis hospitiis exemerat, ut in aliis rebus istos haberet eo faciliores. Ast nunc isti omnia Westphaliæ loca Suecis infesta sibi vindicatum ibant; simul quæ cum aliis intercedebant lites, huic negotio immiscere conabantur. Accedebant alia, Banerio non parum suspecta. Quo die ad Fritzlariam accesserat Fœderatorum exercitus, duo tubicines ab Hassis ac Luneburgicis in castra hostium literas tuti itineris pro Judice castrensi attulerant, eumque secum Cassellas deduxerant Banerio plane inconsulto & inscio. Obtendebatur color valde dilutus; istum cognatos suos invisere, ac vestimentorum quid pro quibusdam ducibus emere voluisse. Cum constaret ipsum Cassellis cum ministris Landgraviæ secreta consilia agitasse; nec Hassi abnuerent, mandata eundem ab Archiduce habuisse. Quin & Georgius Dux ad Archiducem scripserat, petens Cæsareum exercitum Inferioris Saxoniæ finibus & Hassia abduci; nec conjunctionem cum Suecis alio fine factam, quam arcendis belli malis. Cui Archiduc non sane ex voto responderat: cum Dux Cæsari plane reconciliatus fuerit, nec ipsius ditioni ullum periculum à tam longe remoto exercitu imminuerit, non posse animo se concipere, quomodo ista conjunctio non ad apertam Cæsaris offensionem spectaverit. Non eo minus tamen Banerius conjiciebat; Principes inter se convenisse auxilio Suecorum ad sui defensionem uti, interea Cæsarem remissius offendere, viamque ad instaurandam pacem quærere. Et constabat, à Cæsare iisdem ostentari sinistrum conjunctionis eventum, gratiam suam adhuc expositam; à Suecis indigne ipsos haberi, ditiones vastari. Ac scripserat inter alia Piccolomineus; se Banerium velut columbam 11. Aug.

Dissidia in Fœderatorum castris.

Banerius fœderatos habet suspectos.

1640. comprehensurum. Quæ non exiguam vim habebant in animis Principum ætate aut sexu debilium, qui timidis fere, ac legum magis quam belli peritis consiliariis stipabantur sed & Clitzingius à Georgio Duce mandata acceperat, ut si Banerius alio concederet, ipsum ne sequeretur: cum tamen exercitus his locis diu contineri non posset, ingruentibus hinc valida cum manu apud Giessam Gleenio & Gonzaga, inde copiis ad Stadbergam se congregantibus, quæ frumento Munda subvehendo insidiabantur. Quod si igitur his malis declinandis alio movere vellet Banerius, perniciosa copiarum separatio metuebatur. Quæ mandata ipsi quoque Clitzingio, cæterisque ducibus displicebant; qui & Banerium monebant, ut ipse belli conditionem Duci demonstraret. Unde Banerius à Duce petebat; consilii sui copiam faceret, & quid emolumenti hisce in castris causæ communi adferre possit, ostenderet: aut si videat, non diutius heic loci posse subsisti, quid deinceps suscipiendum sit? se quidem ad omnia, quæ ratio belli suggerat, paratum; curam tamen utique suscipiendam, quomodo commissum sibi militem præsenti exitio subducat. Hæc discordia hosti cognita ipsum majoribus quantumvis malis conflictatum ad patientiam obfirmabat, quod Fœderatos suis dissidiis brevi pessum ituros sperabat.

Hostis copiæ augentur.

Gleenium tamen & Hatzfeldium Wahliumque ad se evocabat, quorum adjunctis viribus sub oculis Fœderatorum eo penetraturus erat, ubi damna hactenus accepta reparare posset. Et Gleenius quidem, atque Hannibal Gonzaga post captam Bingam & Bacharacum cum septem peditum, una dragonum, & duabus peditum legionibus per Hassiam superiorem Fritzlariam pervenerant, (12. Sept.) ubi & biduo post Hatzfeldius & Wahlius aderant (14. Sept.). Horum copiis auctus Archidux, quod antea citra periculum facere non poterat, jam tuto Fritzlaria Wolfhagam se confert.

Hostis Fritzlaria movet.

Et quanquam nonnulli crediderant, ipsum retro Franconiam iturum, ubi & Suecis illudendis magna vis panis parabatur (18. Sept.); tamen is Warburgum Borcholtumque, ac recta Huxteram versus ad Visurgim tendit.

ejus destinata.

Consilium ipsi erat post devastatam Hassiam Luneburgicam ditionem populari; ut bellum à Cæsareis ditionibus dimoveretur, simul istis Principibus omnis facultas copias reficiendi adimeretur. Ac speraverat capta Huxtera, transitoque Visurgi Einbeccam, inde Hildesiam modico delectu provinciali infessam in potestatem redigendam; aut si subvenire vellent Fœderati, ad importunam ipsos pugnam adigendos.

Banerius itidem castra movet.

§. 22. Banerius tunc Arolzæ cum Principe fœmina è Badensi familia nuptias agitabat, ac sacerdos solennia sacrando connubio administrabat; cum de profectione hostis nuntius adfertur. Unde abruptis ceremoniis, nec expectata nocte statim ad exercitum properans sequenti die & ipse iter ingreditur (15. Sept.), ac initio apud Waldeccam considet. Mox animadversis hostium destinatis cum Clitzingio convenit, ut is assumto equitatu Luneburgico, ac superato Tulda ac Werra fluminibus stationem trans Visurgim capesseret (16. Sept.). Qui tamen à Banerio digressus non ea qua convenerat, & quam res exigebat, celeritate iter faciebat, consumtis quinque diebus in via, quam intra biduum conficere licuerat. Et cum hosti vim opponere debuisset, semel & iterum à Duce Georgio ad Banerium se remitti patiebatur. Sic ut hanc ob negligentiam summa rerum ingens periculum incurreret, si hostis destinata sua ita celeriter exequi, Suecosque superato Visurgi ac Leina prævertere potuisset. Nam Suecis prævenientibus in proclivi erat commoditate Solinganæ sylvæ, ac riparum altiorum Cæsareos arcere. Enimvero obstabat horum conatibus Huxtera, cujus expugnatio tardius procedebat, quam speratum fuerat. 1640.

Huxteram hostis expugnat. 19. Sept. 20. Sept.

Ad hoc oppidum Piccolomineus cum equitum manu accesserat; sed peditatu longius adhuc absente oppugnationi necessaria non nisi sequenti die adferebantur; nec alta luce accessus ad oppidum moliri dabatur. Ac Braunius tribunus à Banerio cum manu dimacharum tuendo oppido immissus post aliquot assultus honestas deditionis leges paciscitur (21. Sept.); quæ tamen servatæ non sunt, omnibus gregariis sub signa Cæsarea redactis, ac solis ductoribus dimissis. Causa ferebatur, quod Braunius discessum ex oppido ultra conventam horam distulisset, velut auxilium interim expectaret.

Visurgim non potest transire.

Porro capta licet Huxtera pons deerat, per quem universæ statim copiæ traduci possent. Etsi nonnullæ turmæ trans flumen Luneburgos recens conscriptos Holtzmindæ, & vicinis locis oppresserant, magnoque terrore totam regionem afflaverant.

Banerius hosti obsistit.

Ast Banerius crebris à Georgio Duce nuntiis urgentibus, ne se has inter angustias desereret, ac summo belli moderamine, de quo hactenus litem moverat, in ipsum collato, quantum poterat approperare sistendis hostium conatibus. Cum autem à Clitzingio emissi exploratores, & à Suecis capti uno ore confirmarent, hostem apud Furstenbergam duos pontes Visurgi injecisse (23. Sept.), ac jam partem exercitus transmisisse; Clitzingius, omnesque Luneburgici Consiliarii censebant, ultra Leinam concedendum, exposita hosti inter hunc & Visurgim regione. Sed intercedebat Banerius, qui satius putabat prælium tentare, ac magna constantia progressus Furstenbergam attingebat, ubi pontes ab hoste cœpti, nondum absoluti erant; & aliquot Croatarum turmas præcipites trans flumen rejiciebat. Ita Banerius loco in opposita hosti ripa capto, ac præclusa eidem spe flumen superandi Luneburgicam imminenti vastitati eripiebat.

Banerius per Luneburgicam ditionem hospitia capit. 23. Sept.

§. 23. Judicabant Sueci hoc officio Luneburgicis exhibito se meruisse, ut aliqua hospitiorum quiete recrearentur. Eoque instantibus ductoribus Banerius statim atque Furstenbergam pervenerat, à Ducibus per literas petebat; curarent, quicquid frumenti Mundæ superesset, cum quatuor machinis majoribus, & ponte navali huc devehi. Sed his moras nectentibus, penuria non minus quam indignatio apud militem, Vinariensem cum primis; Gallumque augescere, qui vehementer flagitabant relicto flumine per vicos disponi, Banerio inhibente, ne hosti janua velut in eam regionem panderetur (28. Sept.). Mittebatur tamen Pfulius, & Duglassius ad Ducem; qui demonstrarent; continuis imbribus ac longa inedia militem plane confectum; nec ullam in propinquo urbem unde quibus pecuniæ quid sit, emere necessaria queant: tum mercatores castrenses nullibi in oppida admitti, plerorumque insuper zonis inanibus. Igitur celeriter quæstores mitteret, ne sibi necessitas imponatur ad alia loca discedendi quam maxime nunc intento, ut hostis Visurgis transitu prohibitus alio facessere cogatur. Simul aliquot equorum millia supplendo equitatui postulabat. Ac de equis quidem Dux plane abnuere. De sustentatione exercitus deputati mittebantur. Et cupiebat quidem Banerius legiones per totam provinciam distribui, hoc ipso minus onerosas futuras, quam si modico districtu coërcerentur. Tum ut militi pecuniam loco alimentorum pacisci liceat, si velit. Contra Luneburgici hospitiis Suecorum loca jam transitu exercitus exhausta destinabant, haut diutius quam quoad hostis abscederet obtinenda. Tum ut præter alimenta militi pecuniæ nihil præberetur; quod ita cum Salvio Hamburgi convenisse dicerent. Enimvero cum inter has Lunebur-

1640. neburgicorum tergiversationes, gliscente exercitus miseria, a ductoribus coitiones jam fieri inciperent, ac minacia postulata, qualia quondam apud Magdeburgum, ad Banerium deferrentur, demulcendo utcunque militi, tractu inter Visurgim & Leinam nuper hostibus derelinquendo legiones ipse disponit, quæ ex quo tempore Visurgim accessissent, nudo sub æthere, & panis fere exsortes egerant. Ea in hospitatione Vinariensium æque ac Suecorum ratio habita quorum duces antequam in diversa discederent, confirmabant, se ipsum denuo moventem secuturos. Hostis contra spe in Luneburgicam penetrandi elusus urgente fame Huxteram deserit hinc inde ad Visurgim vagatus, ut de instituto ipsius liquido judicari non posset Ex interceptis literis, & captivorum confessione colligebatur, ipsum apud Bremam Visurgi superato in cognominem præsulatum iturum. Quæ consilia Banerius omni modo impedire conabatur: simul frequentibus catervis hostem carpebat, Hassis à tergo eundem infestantibus. Ac fatebantur Cæsarei, hoc tempore, quo apud Huxteram, & in Paderbornensi præsulatu egissent duo millia se militum desiderasse. Iidem ægerrime ferebant, præclusa Visurgim superandi spe ad proprias regiones repetendas se compelli magna cum molestia peditatus, qui numeris exhaustus, ac continuis laboribus, inediaque ita emaciatus erat, ut non nisi singula milliaria diurno itinere absolvere posset, binis ad quietem interjectis diebus; & qua incesserant, viæ procumbentium cadaveribus sternerentur. Majora quoque tormenta jumentis deficientibus Statbergæ relicta. Nec in promtu hibernorum copia, inter Visurgim & Lippiam omnibus absumtis: cum Monasteriensi & Coloniensi præsulatu, ac multo magis Cæsareis provinciis parcere cuperent. Nec alibi fere, quam in Franconia aliquid militi supererat. Initio tamen Coloniensis ditio petebatur.

Hostis Huxteram deserit.

§. 24. Suecicis contra pro captu earum regionum commoda hospitia, & saltem annonæ affatim. Sed quia Luneburgici Duces eos quam primum inde digredi optabant, Banerium crebris literis, tum & legatione Hildesiam invitabant, super bello deinceps gerendo consilia collaturi. Et nolebat Banerius his diu molestus esse; cum militi heic quidem esset unde viveret, non unde numeros supplere: nec hosti detrimenti quid inferretur, si ipse diu his oris desideret. Unde necessarium judicabat hostilibus iterum terris propinquare; præsertim cum hac anni tempestate, ac tumente flumine ne si vellet quidem hostis cis Visurgim penetrare posset. Unde in Misniam ac Bohemiam quam primum cogitabat, propior Stalhantschio in Silesia futurus; ac Luneburgicis facultatem daturus copias suas augendi. Igitur præmittitur in Misniam cum aliquot legionibus Pfulius. Ipse Hildesiam excurrit, cum Georgio Duce, & Guebriano super administrando in posterum bello conventurus. Ac Banerio quidem videbatur Fœderatorum copias prius firmandas, quam in hostem quid tentaretur. Nam ut hosti qua præcesserat insistatur, vastitatem regionum, ac anni tempestatem non permittere; qui & facile in Franconiam & Sueviam se sit subducturus; Fœderatis cis Mœnum inter omnium penuriam destitutis. Supplendis porro Luneburgicis copiis ipsorum regio sufficiebat. Reficiendo Suecico exercitui major difficultas, exhausta fere Thuringia & Misnia. Quod si tamen Duces propriis terris tuendis suffecturos se sperarent, eo viam capessere Banerio, & in Cæsareas inde terras penetrare placebat, quantovis labore suorum sustentationem quæsituro. Postulaverant insuper Duces præsidia Suecica Nienburgo, Hoya, Lemfœrda, Bleckeda, Wulfsburgo deduci, Minda oppido & 1640. præsulatu ipsis cedi tributa quibusdam suis præfecturis à Westphalicis præsidiis imposita remitti; super quibus nihil se in mandatis habere Banerius excusabat. Volebant quoque iidem Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum, Stolbergensem, Wernigerodanum, Honsteinensem, Lippiensem, Ravensburgicum Comitatus, Eichsfeldiam, oppida Goslariam, Mulhusam, Northusam, Hervordiam suarum copiarum hospitiis concedi. Id quod fieri posse negabat Banerius præsertim cum & Vinariensibus secum junctis prospiciendum esset: & cum Sueci Luneburgicorum terras crudelitati hostium subtraxerint, nullo colore postulari, ut hisce de proventibus suis aliquid detrahatur. Quibus petitis eo facilius desistebant Duces, quod Banerius promtum se propediem educendo suo ac Vinariensi exercitui ostendebat. Nam Guebrianus ac Choisius Gallici Duces Banerium se in Misniam secuturos promiserant. Vicissim Georgius Dux amicitiam in posterum, & quantum penes se auxilii, ac pro re nata copiarum conjunctionem sancte spondebat. Cæterum eo tempore multus de convivio Hildesiano rumor erat, convivatori æque ac hospitibus exitioso, quo utrisque malefica arte medicatum vinum opera cujusdam Monachi Gallici propinatum fuerat, Catholicis gaudium suum male dissimulantibus. De quo scelere etsi nobis parum distincte compertum; eventus tamen rumorem non vanum fuisse arguit. Nam Christianus Hassiæ Landgravius, & Schaumburgius Comes largius hausto liquore mox extincti sunt. Dux Georgius & Banerius, qui præcipue petebantur, parciore potione exitium ad proximum ver distulere.

Banerius Luneburgica ditione exire capit.

Hildesiæ de bello deliberatur. 28. Oct.

Convivium Hildesianum.

14. Nov.
15. Nov.

§. 25. Interea Hatzfeldius partem copiarum Cæsareorum in Marcanum Comitatum, ac Ducatum Montium duxerat. Cum reliquis Archidux & Piccolomineus in Hassiam superiorem tendebant, sistendis Gallorum per Wetteraviam progressibus. In itinere Amœnoburgum subtractis aquis ad deditionem compellitur. Sed dum tribunus Cæsareus Galla Fridbergam adpetit, accurente Rosa non sine damno repellitur, qui meliore fortuna usus repentino assultu Hamburgum expugnat; ubi centum quinquaginta Cæsarei capti, quingenti equi, non spernenda præda parta. Idem & in itinere catervam centum quinquaginta desultorum profligat. Sed quia Rosæ, Cæsareo propinquante exercitu, & pabulo deficiente apud Fridbergam subsistere, ibique includendum se præbere haut consultum videbatur, oppido isti, arcique quadringentorum militum præsidium imponit, ac Ziegenhainam recedit. Unde procurrens Petri Losii Croatarum, & tribuni Rublandi legionem desultorum Allendorfi concidit. Cui ignominiæ ulciscendæ Bredavius vicaria summi ducis dignatione mittitur cum viginti quatuor alis selectorum toto exercitui equitum dragonumque; qui in Rosam apud Zigenhainam deprehensum acriter impetum facit, velut plane ipsum oppressurus. Sed quia primum Bredavii agmen tribus alis constans à Rosa acriter repellebatur, plurimis cæsis captisque, fugitivis agmini incedenti impactis; cum reliquis iste Neukircham recedebat uno milliari à Ziegenhaina, plures copias, pedites præcipue & tormenta auxilio poscens. Interim Rosa octingentis equitibus auctus, sedecim cum alis Bredavium apud castra sua in campo consistentem invadit, ac penitus profligat, fugientibusque ad ipsum Cæsarei exercitus agmen instat. Inter sexcentos cæsos ipse quoque Bredavius inveniebatur. Capti subtribunus & præfectus vigiliarum, decem turmarum præfecti, quatuor optiones tres signiferi,

Hostis in Hassiam regreditur.

Rosa strenue rem gerit. 19. Oct.

Rosa Bredavium profligat.

1640. 21. Nov. & gregarii quingenti. Post hanc cladem Cæsarei in Wetteraviam progressi Fridbergam oppidum & arcem occupat, mox ingruente frigore in hiberna distribuuntur; qui cum Bavaricis centum & undecim legiones conficiebant, præter viginti sex Silesiæ tuendæ destinatas. Vix isti abierant, cum Rosæ pecunias è Gallia Francofurtum missas accepturus in itinere tribuni Gallæ legionem apud
30. Nov. oppidum Pornerum deprehensam cædit, ipsumque tribunum, sex signa ac quadringentos equos cum insigni præda capit, ac cum pecunia Ziegenhainam deducit.

Banerius ex agro Luneburgico movet. §. 26. Banerius interim exercitum modica quiete non parum refecerat, rei gerendæ cupidum, ac parum curantem nuper à Cæsare & Electoribus promulgata edicta avocatoria, quod ductores magnam partem Sueci, Livoni, Scotique essent; & Germani fere, parum in patria quod amitterent haberent. Præmissus ab ipso Pfulius Saxones, qui Zwiccaviam eminus circumsederant, terrore sui in tutiora recedere subegerat, cum ipse ob pontes ubique dejectos ita repente istis ingruere non
23. Nov. posset. E Luneburgica moventem Guebrianus initio segni paululum tergiversatus fuerat, nisi con-
3. Dec. ventione præmissa, qua placuit, Gallos & Vinarienses alternis vicibus cum Suecis honoratiorem in agmine & acie locum obtinere; tum hospitiis pro rata parte frui per sortem assignandis. Denique si quæ ipsis è Gallia supplementa adveniant, ut Sueci præsidio suo eadem deducant. Peditum tamen Gallorum vix trecenti supererant præter volones; quibus una cum Vinariensibus Guebrianus, & Tupadelius præerant, quod Longuevillius imperium abdicasset, & Schmidbergius in Galliam revertisset.

Guelferbytani includuntur. 2. Nov. §. 27. Inter hæc Guelferbytani Steinbruccam arcem proditione ceperant: queis Dux Georgius statim obsidium circumponit, Banerio in auxilium submittente tribunum Carolum Ruthium cum sexcentis equitibus, totidem peditibus. Ea
5. Nov. arx statim deditione capitur uti & Liebenburgum. Qui Hessendammum, Westerburgum, & Schladenam insidebant ultro Guelferbytum refugiunt. Ita Guelferbytani omnibus, quæ exterius tenebant, locis expulsis intra oppidum compingebantur, quos Clitzingius eminus circumposito obsidio compescere aggrediebatur. Quo tempore à Ruthio tribuno arx Tangermundana à septuaginta peditibus, triginta equitibus Brandeburgicis insessa occupatur, præsidiariis sub signa Suecica redactis. Arx præsidio indigna munimentis nudatur. Dehinc Luneburgici æque ac Hassi in hiberna concedentes circa hospitia dilatanda satage-
Hassi rem bene gerunt. 27. Sept. 3. Nov. bant. Et hi quidem jam antea Susatum scalis repente admotis expugnaverant, capto ibi Butlaro tribuno cum tota sua legione. Inde Huissium castellum in Clivensi ditione situm, mox & Reutam oppidum occupant, & quo munimentis raptim firmato vicinam regionem late percurrebant. A Santena tamen re infecta repellebantur; iisdemque Lambojus Sonsbeccam etsi non citra suorum jacturam eripiebat.

Heldrunga arx à Suecis capitur. 3. Dec. §. 28. Banerius porro itinere in Thuringiam suscepto Carolum Gustavum Wrangelium miserat, qui Heldrungam arcem Erfordiensibus valde infestam expugnaret; cujus & præsidiarii citra exceptionem se dedunt. Ipsi decretum erat in Culm-
Banerii destinata sub finem anni. bacensem Marchionatum progredi. Et quia judicabat, hostem, cui hoc modo quies sua turbatur, se ipsi oppositurum prælii forte copia præbita, ad omnem ventum suos instruebat. Erfordia Neu-
17. Dec. stadium ad Orilam progreditur, ubi Guebrianus
23. Dec. cum Gallis & Vinariensibus, ipsi se jungit. Hinc Curiam Nariscorum tendit, sperans medium se stativis hostium irrupturum, eorumque conjun- 1640.
ctionem impediturum. Curiæ captivi & explora- 29. Dec.
tares referebant, hostem circa Ambergam omnes copias contrahere. Unde ille suspicabatur prælium instare; cujus cupidine Bayreutum septimo ab Amberga milliari progreditur. Ubi intelligit, longius Danubium & Ratisponam versus hostium legiones coire. Igitur & ipse ulterius progredi, hostemque lacessere constituit, applaudentibus omnibus ducibus, quos inter Tupadelius nomine Gallorum ac Vinariensium declarabat; nullum esse in orbe terrarum locum, quo non ipsum sequi ac hostem investigare velit. Atque hæc isto anno à Banerio gesta, qui ferebat, à morte Gustavi Regis nunquam sibi tam gravem belli molem incubuisse, quam nunc juncto cum Hassis & Luneburgicis exercitu, quorum astutus & insidiosus agendi modus egregia ipsius destinata magno cum animi sui dolore corruperit.

§. 29. Per Silesiam eo tempore Suecorum res Gesta per Silesiam.
non spernendæ erant. Francofurtum, Crosna, Beutena, Carlathum, Guravia, Hernstadium, Lieba, Jaura, Striega, Parchwitza, Sprottavia, Saganum, Boleslavia, Lemberga, Hirschberga, Landshuta modicis præsidiis tenebantur. Duodecim ibi legiones equitum septuaginta septem cohortibus compositæ, tria millia amplius capita explentes, tum sedecim turmæ recens conscriptæ: Quinque peditum, in quibus tantum octingenti quinquaginta numerabantur, præter eos, qui passim per præsidia dispersi erant. Sed tres legiones in viginti sex cohortes digestæ recens conscribebantur, & è Pomerania sexcenti pedites submittebantur. Duæ denique desultorum cohortes ducentis quinquaginta capitibus constantes. Hosti contra præcipuum robur tria equitum millia erant. Cæterum initio anni, quod Sueci sub Stalhantschio duce Oderam transire non possent, Mansfeldius Comes hac occasione usus cum dua- Cæsarei Hernstadium occupant.
bus majoribus machinis Hernstadium movet, centum peditibus insessum: qui ejus adventu in arcem se conferunt; quam tamen mox dedere coguntur. Sed dum idem Guraviæ obsidium circumponit, Stalhantschius Oderam glacie contractum superans cum equitatu ita subito ingruit, ut Mansfeldius ægre se recipere posset, Hernstadio præter arcem iterum deserto. Quibusdam Cæsareis legionibus Sueci sub Wratislaviam usque instant, multisque cæsis ducentos ductores ac gregarios capiunt. E captivis intelligit Stalhantschius, legionem equitum & centuriam peditum Wola- Sueci Wolaviam.
viæ agere. Igitur id oppidum statim equitatu circumdatum, mox peditatu ac tormentis admotis in potestatem redigitur. Ductores legionis eque- 2. Febr.
stris dimissi; reliqui omnes detenti; è quibus gregarii ultro Suecorum sacramento accesserunt. Captæ ibi & duæ machinæ. Sed Brachenberga arx incassum tentabatur, soluta mox glacie, & aquis stagnantibus. Inde Stalhantschius recta per Bernstadium & Guraviam Carlathum redit, superato ibi flumine in hostem ducturus. Sed dum 2. Mart.
complures per dies pontem impetu glaciei abreptum reficit, hostis interim Jauram expugnat, Cæsarei Jauram capiunt.
oppidanis arma abjicientibus, nec milite defendendis mœnibus sufficiente, eoque in arcem se recipiente. Unde signifer cum viginti equitibus noctu per medios hostes erumpens incolumis evadit, captis insuper totidem Cæsareis: cæteri citra exceptionem dedere se coguntur. Strigavia tamen resistentibus acriter militibus atque oppidanis justo obsidio petebatur. Interim octingentorum equitum hostilis caterva Beutenam versus excurrens Freystadium irruperat, atque diripuerat, Sueco milite in arcem se recipiente: quam tamen in regres-

1640. regressu Sueci non parum carpebant. Ista caterva rumorem excitabat adventantis cum universis copiis Mansfeldii. Unde Stalhantschius quicquid legionem eo tractu habebat, evocat hostem expectans; sed is Oderam transire non audebat. Tandem iste perfecto jam Beutenæ ponte circa finem Martii cis Oderam ducit. Ast hostis eo cognito statim ad stativa sua retro Ligniciam properat. Nec præter modicas excursorum velitationes quid utrinque memoratu dignum gestum est;

9. April. quarum una Boettigerus subtribunus non spernendam

8. April. hostium manum delevit. Quo tempore & Wanckius atque Witkopfius subtribuni Gerlicio progressi duas equitum turmas Zittaviæ agentes ad unum interceperant. Interim arx Hernitadii scalis noctu admotis à tribuno Suecico expugnatur; & qui eam tuebatur Cæsareus centurio cum quinquaginta peditibus capitur. Cum porro octodecim Brandeburgicorum centuriæ sub Goldackero tribuno Gubbenam versus tenderent, ut Mansfeldio, qui Haynæ copias lustrabat, se

11. April. jungerent, Stalhantschius relictis Beutenæ impedimentis Sprottaviam se confert, conjunctionem istam impediturus, & prout hic aut isti propius subirent pugnam tentaturus. Sed cum neutri se moverent, iste in castra ad Beutenam regreditur. Ubi interim ducenti quinquaginta equites Cæsarei sub ipsum pontem abactis pecoribus à Seidlicio tribuno male multati fuerant, quadraginta cum præfecto turmæ cæsis, triginta captis, quos inter quatuor optiones. Inde Strigavia post toleratum aliquot septimanarum obsidium, ac postremo assultu ducentis Cæsareorum desideratis, ad extremum, cum ob tumentia liquefactis nivibus flumina subvenire Stalhantschius nequisset ad deditionem compellitur: Suecicum præsidium honestis conditionibus dimissum; sed è provincialibus, qui in oppidum confugerant, & arma gessisse arguebantur, sexaginta Wratislaviam in custodiam ducti, in ultionem sexcentorum militum, quos eo obsidio Cæsarei amiserant.

Cæsarei Strigaviam capiunt.

2. Maji.

§. 30. Interea & Hirschbergam Cæsarei tentant, simul Saxonici & Brandeburgici per superiorem Lusatiam ingruunt, istis se sociaturi. Igi-

29. April. tur illi oppido liberando, ac prohibendæ conjunctioni Stalhantschius cum equitatu, & selectis peditibus, sexque machinis Beutena Sprottaviam & Boleslaviam contendit. Ubi è captivis intelligit, Warlofskium tribunum cum novem equitum legionibus ad Schonaviam oppidulum stativa habere. Unde raptim per totam noctem facto itinere, mane legiones apud oppidum celso in monte lustrationi vacantes in conspectu habet. In quas ipse statim duabus legionibus & quadringentis selectis equitibus assumtis impetum facit, ac primum agmen posterioribus turmis impingit, ut universi in præcipitem fugam ruerent. Quos Sueci per duo milliaria ad Bolkenhainam usque arcem persequuntur. Et pauci effugissent, ni Suecorum equi longo itinere defessi forent, & fugientibus montes saltusque præsidio fuissent. Capiebantur tribuni Warlofskius, & Lembcovius, unus subtribunus, duo turmarum præfecti, sex optiones, quatuor signiferi, viginti sex inferioris ordinis ductores, & quingenti gregarii, præter eos, qui antea sub Suecis meruerant, qui sub signa sua revocabantur. Accesserant sex vexilla, & omnia impedimenta. Cæsorum qui passim per sylvas ac montes dispersi jacebant, numerus iniri non poterat. Ducenti saucii Ligniciam curandi causa portabantur. Post hanc victoriam Stalhantschius recta Hirschbergam properat, unde Cæsarei jam in tuta se receperant. Mox ut cum Saxonicis Brandeburgicis circa Zittaviam hærentibus manus conse-

Cæsarei vapulant.

30. April.

sereret, Lembergam vertit. Sed & hi Cæsareo- 1640. rum clade audita hinc jam facesserant. Statim tamen cum de mille Brandeburgicorum è Borussia adventu nuntiaretur, Beutenam cui metuebat revertit: ubi qui ultimum agmen ducebat subtribunus Petrus Andreæ F. Goldbergam irrumpens Croatarum tribunum cum octoginta equibus cædit. Dehinc Cæsarei retro Ligniciam flumine, paludibus, ac montibus tecti considert, expectantes, quo se res apud Salfeldam daturæ essent, simul ut pluribus copiis firmarentur, ac segetes maturescerent. Nec à Suecis damni quid inferri ipsis poterat, nisi deprehensis excursorum catervis; quarum unam centum quinquaginta equitum apud Wollaviam centum triginta Sueci graviter multant, quadraginta amplius cæsis, quos inter turmæ præfectus, ac compluribus captis. Sed & Stalhantschium oppositi ad Salfeldam exercitus suspensum tenebat, quos citra prælium divelli non posse rebatur; ac in stativa hostium penetrare anceps habebatur invalido peditatu ad majora ausa; tum & supplementa è Suecia expectabantur.

§. 31. Cæsarei demum aucti copiis Hirschbergam invadunt, centum peditibus Suecis, totidem equitibus infessam, qui una cum oppidanis vim intentatam strenue propulsabant. Stalhantscius ini- 9. Jul. tio quid facto opus foret, anceps hærebat. Nam & Cæsarei numero superiores, ac difficile longumque isthuc iter; ac suspicabatur, Cæsareos ideo hoc obsidium suscepisse, ut ipsum castris suis extraherent. Contra ni Cæsareis obsisteret, post Hirschbergam amissam, Lemberga, Boleslavia, Sprottavia, Saganum periculo exponebantur; tum via ad conjunctionem cum Brandeburgicis patebat. Ac miseratio subibat oppidanorum, queis ob studium in partes internecionem Cæsarei minabantur. Igitur medium quoddam consilium secutus cum equitatu & mille selectis peditibus Lem- 12. Jul. bergam progreditur, pro re nata Cæsareos distracturus, aut liberationem oppidi tentaturus. Sed vix ille Lembergam accesserat, cum Cæsarei so- 17. Jul. luto obsidio in tuta se conferunt, trecentis ad Hirschbergam desideratis. Sed quia Stalhantschius suspicabatur, Cæsareos fortasse ideò recessisse, ut Beutena ipsum excluderent, tutius rebatur, Hirschbergam adparatu bellico firmatam, in castra ad Beutenam regredi.

Cæsarei Hirschbergam obsident.

§. 32. Eodem tempore Brandeburgici Francofurtum ad Oderam tentant quod subtribunus Radica cum quatuor peditum cohortibus, una equitum turma tuebatur, cui munitiones reparare non parum curæ fuerat. Et primo quidem oppidum in- 13. Jul. sidiis petebatur per milites, qui agrestium habitu portas invadere parabant. Quorum conatu prodito quindecim centuriæ sex cum tormentis apertam vim moliuntur, ac edita mœnium ruina statim as- 17. Jul. sultum faciunt, simul in diversa parte, qua oppidum fluvio alluitur, adpulsa cymbis manus petardam portæ adplicat. Sed hos quidem Sueci acriter repellunt; & mox eruptione facta aliquos in cymbas compellunt, quæ multitudine irruentium subsidebant, reliqui centum amplius in adsitam ripæ domum confugiunt, quorum nonnulli primo fervore cæduntur, reliqui capiuntur. Ita è ducentis, qui eo loco assultaverant, vix decem evasere. Ex altera parte vineas versus etsi octingenti adhuc in armis consisterent, tamen & inde sexaginta amplius captivi in oppidum pertrahebantur. Cæsorum altera luce sexaginta jacentes numerabantur, etsi per noctem multi à suis sepulti forent. Ita Brandeburgici re infecta discedunt, quingentis 19. Jul. fere desideratis, cum à Goldackero prius messis corrupta foret. Nec Stalhantschio in auxilium adproperante opus erat. Cæsarei interim quatuor sibi

Brandeburgici Francofurtum frustra tentant.

1640. sibi Saxonicorum equitum legiones adjungunt. Mox circa Hirschbergæ messem, & molendina

25. Aug. corrumpunt, famem oppido facturi. Simul arcem Lubenam subito impetu in potestatem redigunt. Stalhantschius & ipse copiis suis supplementa quæsiturus Joannem Nicodemi Lilliestroemium in Pomeraniam dimittit, qui dum tardius ac securius iter facit, apud Landsbergam à Brandeburgicis, valde in ipsum exacerbatis capitur insigni cum præda, ac non paucis secretis scriptis.

Cæsarei Hirschbergam tentant.

§. 33. Cæsarei contra copiis jam aucti, ut tuta inter Silesiam & Superiorem Lusatiam itinera præstarent, tertia vice Hirschbergam petunt, ac mœnibus quassatis vim adhibent. Stalhantschius etsi numero impar, tamen distrahendo hosti Liebenthaliam se confert, tribus Hirschberga milliaribus ibique idoneo loco considet, si qua nocere hosti posset circumspectans. Cujus adventu audito hostis statim subductis machinis in vicinos recedit, oppido eminus tantum clauso, quod penuria annonæ ac bellici adparatus premi incipiebat. Nec Stalhantschius propius subire audebat, hostilibus numeris duplo superantibus, & ex Pomerania tenui auxiliorum spe. Equidem jussi erant ejus provinciæ præsides quantum possent copiarum ipsi submittere, quod periculum foret, ne hoc è Silesia pulso hostis in Pomeraniam irrumperet. Sed præsidiarius ibi miles morbis passim grassantibus minuerat, & metus erat, ne ex Borussia, ubi delectus fervebant, irruptio in Pomeraniam fieret. Unde non nisi modicam peditum manum submittebat Lilliehoeckius, cum equitibus suis carere non posset, inhibendis Brandeburgicorum excursionibus, & ut illos distinere posset, si forte in Silesiam ad Cæsareos conferre se vellent. Paulo majorem equitum peditumque manum Axelius Lilius in Silesiam destinaverat, quæ in Prignicensi districtu hactenus stativa habuerat. Eam, dum Witstoco Malchinum tendit, Brandeburgici apud Rœlam Goldackero & Ludeca ducibus invadunt; ubi eques quidem sine damno in tuta se subducebat. Sed è quatuor peditum cohortibus septuaginta tantum evadebant. Brandeburgici illos incassum Stetinum usque insecuti iram in agrestes effundunt, quorum pecora magno numero abigunt. Post cum copiæ istæ tardo & sinuato itinere in Silesiam tenderent, Brandeburgici denuo in Sternbergensi districtu istis ingruunt, ut ægre in arcem Lagoam recipere se possent. Quibus è manu hostium eripiendis Lilliehoeckius Stetino subtribunum Petrum Andreæ F., Stalhantschius Lubenthalia quingentos selectos equites mittit; quorum adventu audito Brandeburgici Gœricianf recedunt, ac mox longe lateque Ulteriorem Pomemeraniam populantur; quibus retrahendis Lilliehoeckius suos equites Havelandiæ & Mediæ Marchiç immittit par pari relaturos Auxilia ista ad Stalhantschium perveniunt, numero centum quinquaginta pedites, quadringenti quinquaginta equites; exiguum majoribus conatibus momentum. Idem tamen, dum Liebenthaliæ hæret, excursionibus mille equos, ac multos equites inter pabulandum intercipit. Aliquando & pulsa hostium statione nonnihil pulveris pyrii Hirschbergæ intulit.

Stalhantschius modica auxilia è Pomerania accipit.

§. 34. Inter hæc Cæsarei Hirscbergæ denuo vim cominus admovent & accessibus ad fossam

14. Oct. actis, & mœnibus cuniculo disjectis assultum dant; ab obsessis tamen non sine jactura repelluntur. Quos, cum virtutis abunde esset, annona & sal deficere cœperat. Eis subvenire cupidum Stalhantschium respectus periculi retardabat, quod Succorum res per Silesiam incurrebant, si secus

30. Oct. alea cecidisset. Et hostis jam antea validior nuper mille equitibus Hungaris auctus erat, submissis 1640.
& undique è Cæsarea ditione supplementis cum Stalhantschii copiæ indies attenuarentur. Aspera quoque Hirschbergam via simul natura munitis locis hostes consederant. Igitur expectare statuit, quoad imbribus geluque, ac pabuli penuria Cæsarei pellerentur. Sed cum intelligeret Goltzio injunctum non discedere, nisi rebelli oppido subacto, ac inopia obsessos valde premeret; tandem his subventurus Stalhantschius recta Hirschbergam tendit. Quem hostis expectare veritus desertis operibus in montana & impedita loca se recipit, pugnæ copiam facere non ausus. Exiguum castellum, quod accessum ad oppidum impediebat, vi à Suecis expugnatur, conciso qui id tuebatur milite. Nolebat oppido annonam inferre Stalhantschius. Sed cives Evangelici, quibus extrema minati fuerant Cæsarei, exitium metuentes malebant, dum Sueci cum Cæsareis velitantur, convasatis rebus, ac relictis laribus oppido excedere, ac Beutenam se conferre. Ita vacuis tectis Cæsarei potiuntur, cum octo tantum Pontificii cives remansissent. Abeuntes Suecos Cæsarei insequntur, inter Glogoviam & Ligniciam castra metati; quibus tertio inde milliarii Beutenam inter & Freystadium Stalhantschius castra opponit. Ubi præter crebras excursorum velitationes nihil actum; quarum una Sueci præfectum turmæ Saxonicum, & sexaginta amplius equites intercepperunt. Tandem Cæsarei motis castris in Superiorem Silesiam hibernatum concedunt, populatione undique, qua pertingere poterant facta. Quanquam autem ratio belli suadebat hosti quietem turbare; tamen quia fama erat Brandeburgicos irruptionem in Pomeraniam meditari, Stalhantschius istis distrahendis circa finem anni ad Inferiorem Lusatiam & Marchiam vertit; jussus à Rectoribus Sueciæ severe prohibere, ne ipsius miles in Poloniam excurreret ibive damnum daret, quo Polonis ansa hostilia sumendi subtraheretur.

Stalhantschius Hirschbergæ subvenit. 19. Oct.

Utrinque in hiberna conceditur. 16. Dec.

12. Dec.

Per Ulteriorem Pomeraniam gesta.

§. 35. In Ulteriore Pomerania solicitos habebant Suecos, quo per Borussiam & Poloniam fervebant delectus; præsertim cum, qui à Polonis obtendebatur adparatui bellico prætextus, morte Imperatoris Turcici expirasse videretur. Et agebant plures in illis locis veteres Suecorum duces, nunc infestissimis odiis, Arnheimius, Hubaldus, Mitzlafius, Felsius, Crocovius, alii, qui nullum non lapidem movebant, si qua Suecis nocere possent. Quos inter Crocovius manus pro Cæsare in finibus Poloniæ cogere nuntiabatur. Qua de causa Lilliehoeckius ad Palatinum Posnaniæ, aliosque datis literis petit, ut talia prohibeantur. Quæ postulata insuper habentes Poloni Brandeburgicis mille paulo post transitum è Borussia concedunt. Qui cum in Pomeraniam irrupturi metuerentur, Lilliehoeckius quicquid poterat equitum raptim Stargardiam mittit; quos veriti Brandeburgici flexo itinere præter Landsbergam Custrinum evadunt. Inde à Lilliehoeckio castellum ad Marwitzam munitissimum quidem, sed uliginoso solo insalubre, & in quo non toto biennio bis mille militum morbis consumtum erat, solo æquatur; quod ejus transitus nunc post dejecta Gartzii munimenta exiguus usus foret. Post & cum Goldackerus Lagoam arcem opprimere constituisset interrumpendæ communicationi Stalhantschii cum Pomerania, Lilliehoeckius propere centurionem cum octoginta peditibus arci immittit. Et cum nihilominus impetum daret Goldackerus, acriter repellitur, amissis triginta gregariis & septem ductoribus. Unde hic discedens omnem circa Sternbergensem districtum late populatur.

§. 35.

Axelius Lilius Havelbergam occupat. 4. Jan.

§. 36. E Citeriore Pomerania Axelius Lilius sub exitum superioris anni copias in Marchiam deduxerat. Hinc irrito in Havelandiam conatu Havelbergam tendit cujus adventu sexaginta pedites Brandeburgici, qui eam insidebant, noctu in castellum Werbense confugiunt. Ei oppido trecentos milites præsidio Lilius imponit.

5. Jan.

Werbensi castello frustra deditio imperatur, abnuente præfecto, & quia stagnantibus circum aquis vis admoveri non poterat, Brandeburgici interim Ratenaviam & Brandeburgum Vetus validis præsidiis firmaverant, tum quicquid frumenti per Havelandiam erat, in ea oppida & Spandoam avexerant, ne quid Sueci invenirent. Sed ne quid amplius in Havelandiam tentaret Lilius, mandata Banerii efficiebant, queis jubebatur partem copiarum in Silisiam mittere. Igitur deserta Havelberga legionem equestrem Smalandorum, & alam Suecorum, deducentibus aliquot equitum & peditum catervis, Francofurtum versus viam ingredi, simul ex itinere Berolinum invadere jubet. Sed cum Brandeburgici raptim militem

10. Febr.

urbi immisissent, iste conatus irritus erat, nec ob inopiam commeatus, ac intensum frigus diu ibi subsistere licebat. Ita isti in Silesiam, reliqui Pomeraniam versus eunt. Joannes Lilliesparrius autem, dum suos Wismariam reducit, forte fortuna operæ pretium facit.

9. Febr. Cæsarei Neuhausam non sine suo damno tentant.

Centum pedites Dœmitza progressi Neuhausam fossis glacie constrictis subito assultu opprimere statuerant. Sed non nisi optio cum suis accessum invenerat, qui tamen in vallum enixus à Suecis cæditur, reliqui præcipites vallo deturbantur, aquis fere hausti. Ita irrito conatu dum Dœmitzam iter retro legunt, Lilliesparrius, qui non longe cum suis constiterat, turmam equitum ad eos persequendos mittit. Ex his quindecim cum præfecto prægressi Neuhausa reduces septuaginta numero arboribus tectos deprehendunt, & insuper habita eorum displosione in istos ruunt, adempto tubos iterum onerandi spatio. Tum cæsis decem reliquos sexaginta cum centurione & signifero ad dedendum se adigunt. E Suecicis equitibus quatuor tantum leviter sauciati; sed præfectus turmæ letali globo trajectus mox expirabat. Post auctis Brandeburgicorum copiis Lilius suos Rupino & aliis Marchiæ locis deductos ad Penam flumen collocabat. Unde Brandeburgicis late grassandi spatium fiebat; qui superato ad Barbyam Albi duas equitum Suecicorum turmas Stasfurti secure agentes delent. Tum Mecklenburgicam persultantes Neustadium, Grabaviam, Gadebuscham occupant, paucis militibus infesta oppida. Hinc catervam Suecicorum equitum ad ipsam Suerini portam compellunt, intercepto turmæ præfecto Lilliehœckio, qui prolapso equo evolutus erat: Modicum quoque castellum, quod Lilliesparrius supra Dœmitzam in insula Albis extruxerat, obiter munitum in potestatem redigunt.

Mutatio rerum per mortem Electoris Brandeburgici. 21. Nov.

§. 37. Enimvero rebus per has oras insignem mutationem attulit Elector Brandeburgicus Georgius Wilhelmus Regiomonte fato functus; cujus consiliarii à Schwartzenbergio Comite aula ejecti, Goetzius Cancellarius, Leuchtmarus, Winterfeldius à filio & successore Friderico Wilhelmo revocantur. E quibus Winterfeldius, qui Hamburgi hactenus egerat, à Salvio sciscitabantur; annon induciæ Suecos inter & Brandeburgicum iniri possent ad impediendum, ne forte Schwartzenbergius Comes Spandoam Custrinum in Cæsaris manus tradat, ac ut instauranda amicitiæ fundamenta ponantur quod & fœminæ Principes, & novus Elector in Suecorum partes propenderent. Cui Salvius, cum nihil super hac re in mandatis haberet, in Sueciam se isthæc relaturum promittebat, de studio suo circa hoc negotium ample testatus. Sane qui per Borussiam fervebant armorum paratus, queis Colberga peti credebatur, morte Electoris statim cessabant. Et quanquam Schwartzenbergius Comes initio novi Principis Spandoæ residens non ita repente administratione dimoveri posset; non tamen dubium habebatur, quin mox ad reddendam rationem vocandus esset.

Sueci Pomeraniæ regimen instaurant. 12. Nov.

§. 38. In Pomerania porro Sueci nunc apertius summum provinciæ imperium exercere constituerant, conscripta eum in finem novi status formula. Cui promulgandæ conventus Consiliariorum provincialium, & selectorum ex Ordine Equestri & Urbibus Stetinum indicitur. Proponebatur heic de instaurandis judiciis, Scholisque publicis, tum de sublevanda re militari. Simul formula novi status è Suecia transmissi exhibebatur, qua deinceps omnia negotia in summo provinciæ Consilio, & sacro civilique tribunali nomine & autoritate Reginæ Sueciæ expediri jubebantur. Ac super instaurandis quidem scholis inopia excusabatur, & necessitas belli earum erogationum, queis quantum residuæ facultates ferrent, paratos se ostendebant.

Quod selecti Ordinum probare tergiversantur.

Sed conspecta novi regiminis designatione fremebant; tolli administrationis formam anno tricesimo quarto in vicem perpetuæ legis sancitam; everti leges provinciæ; Reginam plus sibi potestatis, quam ex fœdere promanet, asserere. Igitur petebant, relinqueretur ea constitutio, quæ anno tricesimo septimo super administranda tantisper provincia fuerat sancita. Contra demonstrabatur; posteriorem constitutionem à Regina nunquam probatam, & ab ipsis Ordinibus subversam. Priorem, quæ vivo Duce facta sit, certum provinciæ caput præsupponere, à quo omnia Collegia dependeant. Nunc in locum extincti Ducis tantisper subiisse Reginam, cui ex fœdere tutela provinciæ debeatur. Bello finito vetera instituta reditura; in præsens quoque eadem, quantum conditio temporum patitur, observanda. Interim fiduciariam obligationem erga Brandeburgicam Domum in suspenso habendam, & fœdus cum Gustavo Rege unice respiciendum. Ast selecti isthoc ad conventum omnium Ordinum remitti postulabant, cujus sit super id genus negotiis decernere. Si hoc abnuatur legatos ad Reginam à se expediendos. Quæ in sententia firmabantur à paucis quibusdam, qui munera, queis fungebantur, retinere cupiebant, nulla adversus Reginam obligatione. Cum rationibus nihil proficeret provinciæ Præses, asperius agere instituebat exprobrans, cum antehac absque consensu Ordinum jus tutelare Reginæ quæsitum circumscribere ausi sint, cur nunc ad proposita ab se mentem suam declarare tergiversentur? Nosse utique Reginam velle, quid ab ipsis sibi expectandum sit. Qui non cum Regina sentiat, pro violatore fœderis, & hoste habendum. Respectum ad Brandeburgicum bello durante plane seponendum. Si universi sententiam dicere abnuant, singulos interrogandos, ut quo quisque loco deinceps habendus sit constet. Plerosque ipsorum inscitia peccare, paucos studio rem extrahere, quos cæteri sequantur. Si velut ex conventione secum agi nolint, restare, ut pro imperio adigantur; ipse haut libenter descensurus sit. His minis perterriti denuo rem in deliberationem deduci petebant. Ubi pertendebant Sueci, magistratus omnes autoritate Reginæ constituendos, eique juramento devinciendos; tum omnia decreta, sententiasque ejusdem nomine promulgandas. Summum provinciæ regimen antea penes Ordines non fuisse, quod nunc frustra sibi vindicent. In

quod

1640. quod isti ob mortem Electoris Brandeburgi eo facilius consensuri credebantur, quippe cum novo Electori nondum peculiare homagium præstitissent. Ast isti ad communem Ordinum conventum hæc rejicere pergebant; addito tamen hoc temperamento, ut edicta promulgentur nomine *Ducatus Pomeraniæ sub protectione Serenissimæ Reginæ Sueciæ*; ac juramenta ad conditionem cujusque muneris aptarentur, nulla Principis facta mentione. Cum Sueci hoc non adquiescerent, ad disertam declarationem postularent, quod durante bello Brandeburgicum respicere non velint, ut de fide

20. Dec. ipsarum Regina certa esse possit: tandem scripto demonstrant causas, ob quas hoc negotium ad conventum Ordinum sit devolvendum, ubi facile transigi queat, prout fastigium Reginæ & salus patriæ requirat. Alias se neque consilio neque facto contra fœdus & in fraudem Reginæ quid machinaturos. Ita conventus ille nullo certo decreto solvebatur. Eorum tamen præcipue Lilliehœckio ostendebat literas à novo Electore Brandeburgico scriptas; quibus monebat, ne in Suecorum postulata consentiant, sed ipsi velut patris successori se subjiciant, ac obtinendæ possessioni pecuniæ quid conferant. Sibi decretum pro ista provincia omnes fortunas suas impendere; nec Cæsaris & Imperii auxilium sibi defore. Privilegia ipsis sua salva futura, & curaturum ut in conventu Ratisponensi eorum ratio habeatur. His ne periculum aliquod olim ob communicatas eas literas crearetur placebat in publicum spargere, de hisce literis aliunde fuisse significatum; eoque nomine inquisitionem faciendam. Ita velut ab investigantibus literæ illæ deprehensæ. Injunctum, ne ad illas responderent, nec iisdem obtemperarent. Id quod isti sancte pollicebantur. Interim à Lilliehœckio idonei viri sacro & civili tribunali designabantur, post allatam ratihabitionem Reginæ magistratum inituri.

Novus Elector Brandeburgicus Pomeranos sollicitat. 22. Dec.

Acta ad Rhenum.

§. 39. Vinarienses Gallique sub Longuevillii ductu antequam Banerio se jungerent Rhenum circa finem anni superioris transierant, Crucenaci tantum & Bingæ præsidio relicto; quod istis locis ob annonæ penuriam hibernare non liceret. Hi superato ad Limburgum Lano Siegam oppidum in potestatem redigunt, ac nemine obsistente per sylvam Occidentalem, & Wetteraviam late se diffundunt. Braunfelsam ab agrestibus tantum defensam nullo milite amisso subigunt. Qui Fridbergam insidebant Cæsarei nullo telo emisso honestam deditionem paciscuntur; gregarii tamen plerique Vinariensibus accedunt. Ursellis quoque Gelnhusæ, & Budingæ manus disponitur coërcendis inde Hœchstæ, hinc Aschaffenburgi præsidiis. Et quod improviso se per Superiorem Hassiam diffuderant, Georgius Landgravius certa pecuniæ summa cum ipsis decidit, ut modeste agerent: rapinisque abstinerent. Sat opimis heic hibernis isti fruebantur, ac insigniter se reficiebant, magna quoque equorum vi parta. Et quia Longuevillius periculi quid à Bavaricis suspicabatur, cum Landgravia transigit, ut si opus sit suis copiis ipsi suppetias ferat, datis quinquaginta uncialium millibus. Tum & machinas, quas Bingæ reliquerat, arcessit. Contra Hispani & Bavarici, contractis per vicina præsidia duobus militum millibus, Alzeiam expugnant, amissis centum amplius gregariis, undecim ductoribus. Discedentium ductorum sarcinæ contra leges deditionis direptæ. Ex altera parte Bavarici Sporckii & Drucmulleri ductu raptim superato Mœno legionem peditum Bobenhausæ hospitantium opprimunt. Tribunus Eccardus, aliique ductores captivi abducuntur. Trans Rhenum Franckendaliæ præfectus Wilhelmus Verdugus copiis è Lucenburgica auctus Crucenacum frustra tentat. Mox Baccharacum oppidum invadit & præsidiarios in arcem refugos eminus claudit. Inde Bingæ obsidium circumponit, Gallis qui intus erant acriter resistentibus; quibus & mox suppetias laturus Guebrianus cum duobus millibus auxilio adcurrit. Hic cum centum militibus vix in oppidum adpulerat, cum Hispanus præceps se Moguntiam proripit, relictis octo tormentis unoque mortario cum globis ac pulvere, navibusque, queis eas secundo Rheno devexerat. Simul, qui Baccharacensem arcem obsederant, diffugiunt. In diversa parte Nassovius Comes Masfeldam arcem diuturno obsidio cum fame luctantem liberat, profligato qui eam obsidebat Gillio Hasio. Demum cum à Banerio ad conjunctionem solicitarentur Vinarienses, initio quidem ægre commoda hospitia deserebant causati, se aliquot millia in supplementum, & menstruum stipendium è Gallia expectare, quod ipsis à Rheno longius progressis facile hostis intercipere possit. Demum tamen conjunctione decreta Fridbergæ præsidium sub Kolhasio tribuno imponunt, qui vicinum tractum tributis subjiceret, novisque delectibus operam daret.

Vinarienses per Wetteraviam & Hassiam hiberna capiunt. 5. Jan. 10. Jan.

Hispani Alzejam capiunt. 3. Febr.

Legio Vinariensis deletur. 17. Jan.

Verdugi nanis conatus. 1640. 26. Febr. 12. Apr.

§. 40. Superiore anno inter Cæsarem, Hispanum, & Claudiam Archiducem fœdus ad recuperandum Brisacum, Alsatiamque initum erat. Cui exsequendo delectus hoc anno ad lacum Bodamicum, inque Tirolensi provincia, & Italia instituebantur, Hispanis pecuniam suppeditantibus: tum vis frumenti Constantiæ, Cellæ, & Lindaviæ congerebatur. Sed in Germania delectus segniter succedebant, diffugientibus fere iterum, qui nomina dederant; ac Italis Germanam militiam abhorrentibus. Ut igitur alia via ad scopum suum grassarentur, Cæsar ab Helvetiis obtinet, ut conventum communem Badenas indicerent; ubi persuadere ipsis nitebatur, ostentatis fœderibus, quæ Domui Austriacæ cum ipsis intercedunt, ut aliquot militum millia secum in usum Domus suæ conjungere velint. Ast deputati defectum mandati excusantes obiter innuebant; superiores suos extra contagium hujus belli mansuros; nec fœdera Austriaca huc pertinere. Frumenti tamen emendi facultatem offerebant, quantum sine incommodo suorum civium fieri possit. Mox ista expeditio expirabat, quod Hispani ob cladem ad Casale acceptam copiis suis in Mediolanensi Ducatu ipsi indigerent, evocatis insuper, qui apud Tirolenses conscripti erant. Ex iis autem, qui ad Bodamicum lacum collecti erant, quingenti per sylvam Nigram Sausebergam tendebant. Quos collecta è Vinariensibus ad Rhenum præsidiis manus ad Badeweileram deprehensos dissipat, trecentis cæsis.

Hispanorum circa recuperandum Brisacum irritus conatus.

8. Mart.

§. 41. Brisacum post mense Majo Oisonvillius è Gallia venerat cum titulo Generalis Vicarii pro Galliæ Rege in tractu superioris Rheni & Alsatiæ. Is sede Brisaci sumta oppidum id pluribus munimentis, ac una cum Erlachio imperium sibi vindicat. Et mox ubi Erlachius cum valida equitum peditumque manu Brisaco versus urbes sylvestres, Comitatumque Sultzensem tenderet tuendæ messi, & ut Hohentwilæ frumentum inferret, solus præfecturam retinebat: ac ne quid difficultatis Hatsteinius tribunus moveret, iste quoque cum sua legione Teutonica in expeditionem educitur. Ita Galli citra exceptionem Brisacum usurpabant, insuper habitis quæ cum Vinariensis exercitus ductoribus iniverant pactis. Id quod ductoribus ejus exercitus, illustri ac nobili è Germania stirpe oriundis, vehementer displicebat, factum suum sera nunc pœnitentia prosequentibus, excepto Rosa, qui se totum Gallis mancipaverat.

Galli Brisacum sibi vindicant.

26. Jun.

1640. rat. Vocabat quoque Rex Galliæ literis ad Erlachium Brisacum urbem *suam* : & monetam ibidem cudi curabat cum hoc lemmate : *Deus transfert Regna.* Cæterum ea expeditione Erlachius non solum Hohentwilæ annonam inferebat, sed & vicinum oppidum arcemque Engam expugnabat, cæsis qui restiterant; ac arcem, portasque oppidi incendebat. Eo Brisacum regresso recens conscripta militum manus vicina Hohentwilæ loca occupat, eamque eminus circumsidere instituit. Eorum conatibus observandis Erlachius ad Lauffenburgum considet. Cujus adventu territæ hostiles copiæ initio Lacum Bodamicum versus recedunt; post animo resumto Engæ stationem capessunt; unde tamen fame urgente frequentes ad Erlachium transfugiunt. Post trecenti Cæsarei quotidie in arce Stauffa stationes agere, & insidias Hohentwilanis tendere instituerant. Quo audito ducenti equites Brisaco sub Joanne Rosa subtribuno, Reinoldi Rosæ fratre, isthuc mittuntur, quibus quadringenti pedites Hohentwilæ se adjungunt. Hi catervam hostilem statione discedentem profligant magnamque partem cædunt, quos inter Albertus Furstenbergius Comes subtribunus, multique ductores erant : duo alarum præfecti, nec pauci gregarii capiuntur. Inde Stauffa arx impetu expugnatur, omnibus qui intus erant trucidatis. Huic serum auxilium advolabant quingenti Cæsarei equites, quos Rosa alacriter invectus profligat, & ad Engam oppidum insequitur. Tribus hisce conflictibus hostes mille amplius suorum desiderabant. Reliquiæ istarum copiarum etiam ipsis provincialibus ludibrio erant; quarum manum Reichenaviæ hospitia capessentem oppidani ademtis armis ejiciebant. Inter ista Gleenius Baccharacum & Bingam Vinariensibus iterum eripiebat. Simul tribunus Wolfius, Aschaffenburgo progressus Ursellis ducentos equites incautius agentes, opprimebat. Contra Rosa à Longuevillio missus ad novos, qui ibi habebantur, delectus tuendos, Cæsareos Hocheimi opprimit; ac tamdiu detinet, quoad Balthasar subtribunus, aliique ductores; qui Ursellis capti fuerant, dimitterentur. E desertoribus quoque Cæsareis, qui è castris ad Fritzlariam profugerant, Fridbergæ præsidium ad duodecim centurias augebatur.

Cæsarei circa Hohentwilam vapulant.

19. Sept.

§. 42. Ut universus Circulis Inferioris Saxoniæ belli oneribus eximeretur, Daniæ Rex per Petrum Wibium mense Novembri superioris anni apud Rectores Sueciæ institerat. Ad hoc isti longe post excusata mora respondent; id promiscue toti Circulo annuere neque rationem belli, salutemque sui exercitus, nec situm earum regionum pati; ac Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum à professis hostibus possideri. Neque aliud hac indulgentia effici, quam ut opima hosti hospitia parentur invadenda, ubi occasio arriserit. Igitur petebant, ne Rex vitio sibi vertat, si ita amicorum commodum præ oculis habeant, ut ne per id res suas destruant. Enimvero & hoc Regis Daniæ postulatum, & legatio ad Banerium eo nomine missa suspecta videbatur; quod judicarent, istos aliquid extorquere velle Suecorum armis noxium; aut negatam neutralitatem obtentui sumturos armis vocabulo tertiarum partium in Suecos arripiendis. Et ferebatur nupero Cellis conventu, cui Bremensis præsul, & Domus Holsaticæ Legati interfuerant, decretum fuisse de militia Circuli augenda. Gliscebat diffidentia, quod hinc inde per eum Circulum concursarent malevoli quidam infesta Sueciæ consilia struentes. Quorum coryphæi erant Arnheimius, & Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux; inter Principes ejus Circuli, Electoremque Saxoniæ, & Brandeburgicum, Regemque Daniæ ultro citroque commeantes. Et ferebatur Arnheimii dictum; non minus promte adversus Suecos, quam Turcas operam se navaturum. Quibus succenturiati erant Hermannus Boothius, & Vitztumius, antea absque missione Suecia digressus; nec non Grieffenclovius Cæsaris in Polonia minister, & Gabriel de Roy Hispani negotia Glucstadii curans. Ac prodebantur ista consilia Salvio per Brunsuicensem quendam civem, ubi Boothius diversatus fuerat. Irruptionem superiore anno in Livonos factam ad Suecorum copias eo pertrahendas, ut interim Gothoburgum tentari posset. Nunc aliam irruptionem in Livoniam, ac maritima Sueciæ loca, Gothoburgumque ope Dunkercanorum agitari; ac ut eodem tempore præsidia maritimis in oppidis Germaniæ trucidentur. Quorum tamen multa inania habebantur, aut si revera struerentur, quia prævisa facile eludebantur. Et Salvius ita omnia sibi cognita passim publicabat, ut ipsi successu desperato consilia ista ultro deponerent. Sane ab ipsis hostibus Boothii tanquam odio in Suecos furentis conatus demum spretos constat. 1640.

Sueci Saxoniæ Inferiori neutralitatem abnuunt.

18. April.

Machinationes Arnheimii & Bothii.

§. 43. Luneburgici Duces, cum Banerius tractatum super neutralitate, ac propiore societate Holmium remisisset, eo nomine ad Reginam scripserant ut Salvio aut cuipiam alteri in Germania mandata darentur; causati difficile Legatorum in Sueciam iter hiberna tempestate; revera quod præsenti rerum facie negotium hoc Cæsarem, Daniæque Regem celare vellent. Inde huic fœderi intenti aliquoties apud Salvium per literas, ac misso Drebberno sciscitabantur, num ea mandata allata essent. Qui & judicabat, seponendam nunc neutralitatem, dum propiorem cum Suecia societatem struunt Duces. Simul ostendebat exemplar capitum & conditionum, quas à Suecia obtinere ac vicissim præstare vellent, negotio accelerando dum arma Suecorum adhuc florent, & antequam malevoli animos Principum ad alia consilia diverterent. Rectoribus Sueciæ quæ à Luneburgicis ferebantur, conditiones parum ad palatum erant, quod adpareret, illos ad multa Sueciam velle obstringere, à mutua præstatione immunes; nec minus varia effugia eludendo fœderi sibi struere. Tum id agere, ut Suecica arma ipsorum ex arbitrio pendeant, eaque ipsi in suum emolumentum vertere possint, si placeat bello se subducturi; ac ut Suecis nihil supersit, unde copias eo tractu alere queant. Præterea ut mos Principibus Germaniæ, non solum suis ipsi copiis imperare, sed & suo jure ac placito cupiebant. Super hæc Georgius Dux per senectam infracto animi vigore ministris obnoxius, qui fere per timiditatem ancipites consilii nutabant. Reliqui etiam Principes ejus Domus ætate provecta, ut parum firmitatis illo ex fœdere speraretur. Placebat tamen tractatus non abnuere, saltem ut tempus extraherent, illosque à conjunctione cum Rege Daniæ, & formandis tertiis quæ agitabantur partibus abstraherent. Id tamen præcipue providendum ducebant, ne loca ad Visurgim è manibus amitterent, neve arma sua alieno arbitrio subjicerent; tum ut obligatio reciproca foret. In antecessum tamen Salvius Drebbernum monuerat; mirum sibi videri, quod Duces tam multa à Suecis stipulentur, ipsi contra, nisi ab hoste invadantur, & vi compellantur, movere se nolint. Ad quæ Drebbernus; solenne esse ejusmodi fœderibus defensionis vocabulum circumponere, eo melius adstruendæ istorum justitiæ. Ceterum Georgium Ducem, ubi cum Suecia transactum fuerit, statim Guelferby-

Luneburgici Duces fœdus cum Suecia ambiunt.

Rectorum Sueciæ de isto fœdere judicium.

1640. ferbyto obsesso ad vim inferendam progressurum. Et quanquam Legatos ad conventum Noribergensem miserit: tamen nisi ultro sibi à Cæsare circa Guelferbytum & Hildesiam satisfactum fuerit, armis sumtis sibi consulturum. Eo fine etiam duplicem cum Landgravia tractatum conclusum; unum publicum, qui omnibus ostendi possit, super mutua amicitia, commerciisque; alterum secretum, quo sibi invicem auxilium ferre, copiasque jungere mutuæ defensionis causa convenerint. Ac nihil magis ipsum, ministrosque præcipuos optare, quam idoneam invenire occasionem à Pragensi pace resiliendi, quam nimis festinanter olim acceptarit.

Tractatus cum legatis Luneburgicis super fœdere. §. 44. Salvius acceptis è Suecia mandatis super fœdere Luneburgico agendi, id statim istis Ducibus significat; qui licet copias suas interim cum Banerio sociassent, mensis tamen Junii principio Botmarum, Stuckium Cancellarium, & Schraderum adjuncto Drebberno Legatos Hamburgum mittunt. Tractatu cœpto nolebant Duces Cæsarem hostis vocabulo notare, aut quidquam adversus ipsum, ullumve ex Imperii Ordinibus moliri; nec super quo agitare constituebant *fœdus*, sed *conjunctionem super defensione* nuncupabant. Tum respici à se ferebant gloriam Dei; conservationem invariatæ Augustanæ Confessionis, leges Imperii, vetus inter Cæsarem & Ordines æquilibrium, ac ut concordia caput inter & membra, simul pax cum Suecia, vicinisque Regibus instauretur, ac peculiariter suæ Domus securitas stabiliatur. Inter leges hujus conjunctionis præcipua erat, ut vetera sibi hospitia inter Visurgim & Lippiam, quondam Duci Georgio sub Sueciæ auspiciis militanti assignata restituantur, una cum clientelis suis Minda, Huxtera, Corveia, Eichsfeldia, Honsteinoque Comitatu: Nienburgo, Hoya, Bleckeda, Wolfsburgo, Lemværda, Suecorum præsidia deducantur; Comitatus Hoyensis & Diepholtensis tributis liberentur; oppida Goslaria, Mulhusa, & Northusa Luneburgico milite insideantur. Contra Salvio injunctum erat, circa scopum fœderis & alibi Sueciæ non in appendicis vicem, sed tanquam præcipui fœderati mentionem facere ejusque dignitati, securitati, & commodis cavere, & quantum citra offensam ac suspicionem fieri possit, de ipsius satisfactione diserte inserere. Tum ut Suecia ad reducendum antiquum Imperii statum non pura obligatione obstringatur, sed quantum commode fieri possit. Præterea ut æqualis hinc inde sit obligatio, & ut Duces cum illis, quæ sibi stipularentur, paria faciant. Denique ut Reginæ potestas in exercitum, & loca ad Visurgim cumprimis salva maneant.

Luneburgicorum intentio.

Suecorum scopus.

§. 45. Cum ad discutiendam conventionis formulam à Luneburgicis propositam accederetur, id quidem facile obtinebat Salvius, ut vocabulum *invariatæ* Augustanæ Confessionis expungeretur; non quod Succi quidpiam in hac mutare, aut Reformatorum placita fovere cuperent, sed declinandæ offensæ Anglorum, Hollandorumque, & Landgraviæ. Vicissim cum isti vocabulum *hostis* Cæsari tribuere nollent, Salvius demum concedebat, cum rem ipsam hæc conventio satis exprimeret. Sed præcipue circa cessionem hospitiorum & oppidorum controvertebatur, super qua Legati enixissime contendebant, Salvius autem circa quædam duntaxat annuere, de cæteris spem facere, si tempora ferant, jussus erat. Legati jactabant: Arma sua utique Reginæ probari, & conjunctione copiarum cum Banerio omnem diffidentiæ causam sublatam. Ditiones suas in angustum redactas, è quibus tot Principes sint sustentandi. Ac Cæsare Guelferbytum & vicinum tractum, à Suecis tot oppida cum circumjectis agris detineri, quorum reditus ad sex uncialium millia annua surgant. Quid militi suo supereste? Ludibrium se Catholicis debere, quod post tantum fidei specimen ne propriæ quidem ditionis tutela sibi relinquatur. Alios Protestantes, qui de amplectendis his partibus meditentur, hoc exemplo protelari. Securitati Reginæ deinceps æque cautum, nec liberum minus transitum Albis atque Visurgis fore per loca Ducum præsidiis infessa. Nullum in Sueciam istis ex locis emolumentum redundare, sed omnem proventum à præsidiariis absorberi, provincialium expilationibus præfectos locupletari, nullo in publicum lucro. Addebant; ni circa hoc caput Ducibus satisfactum fuerit, hos ægerrime id laturos, refrigeratis non parum egregiis eorum destinatis. Ne dubitaret Salvius isthoc concedere, cum tractandi facultatem citra exceptionem habeat. Contra Salvius: Mandatis suis nil amplius contineri, quam Ducibus spem facere super eorum locorum cessione mutatis temporibus, quæ isthoc nunc hautquidquam ferant. Tam arcta Ducum cum Suecia conjunctione perinde fore, Suecico an Luneburgico milite ea loca obtineantur, cum in hos æque ac illos reditus sint impendendi, nullo in fiscum Ducalem proventu. Et quia Sueci sint in possessione, cui bono hanc mutationem? Ducibus nihil accedere, Suecis plurimum decedere ademto Albis & Visurgis transitu, & nulla Osnabrugæ succurrendi via, ubi opus fuerit. Offerri quidem à Ducibus transitum; sed bellatores amare cautionem, quam ipsi præstare sibi queant; quæ precario expectantur, extra rationes haberi. Per priorum temporum mutationes, (quod tamen non exprobrandi animo proferat,) Suecos cautiores reddi; qui licet nihil de Ducibus sinistri suspicentur, altioris tamen videri indaginis, quod toto inter Albim & Visurgim tractu, & Westphalia insuper ipsi eliminentur. His & similibus de causis petebat Salvius, Legati adquiescerent in præsens; rebus in melius mutatis, & ubi per superiorem Germaniam arma proferre licuerit, Reginam Ducibus abunde satisfacturam. Legati vicissim communicationis lineam, transitumque, & receptum, si opus foret, ad ea loca Suecis promittebant, æque ac si ipsi eadem suo milite custodirent. Id modo honoris Duces postulare, ut propriæ ditionis arbitri sint, suosque cives ipsi defendant, immunes ab importunitate quæstorum, & quorundam præfectorum, ac ne diutius summam per ignominiam querelas subditorum audire cogantur, quibus medelam adferre nequeant. Ducem Augustum cumprimis elati esse animi, qui præter omnium spem mascula nunc consilia arripuerit cum Suecis se sociandi, & Guelferbytum invadendi. Si is hanc repulsam ferat, ac parum sibi fidei haberi videat, gravissimum dolorem animo concepturum. Tandem sancte dejerabant, si hoc petito exciderint, re infecta discessuros. 1640.

Disceptatio super oppidorum cessione.

Luneburgicorum rationes.

Salvii responsio.

Salvius tractatum concludit. §. 46. Salvius initio dubitabat, tractatus concluderet, an abrumperet; præsertim cum junctis jam copiis periculum in mora non amplius videretur, & Duces eousque adversus Cæsarem processissent, ut etiam Suecia haut peculiariter obstricta in bello iisdem perseverandum foret. Nec abs re fore eventum conjunctionis expectare; interea tempus alia consilia suppeditaturum, vel tractatus continuandi, vel corrigendi, aut plane tollendi. Sed Legati vehementer instabant, decretum sibi, ni mox Salvius finem negotio imponat, re infecta discedere, culpa Suecis impacta, velut quibus res parum cordi sit, postquam Duces necessitatem in partibus persistendi jam sibi imposuerint. Addebantur minæ; non defore Ducibus viam bello iterum

1640. iterum emergendi ni major sui ratio à Suecis habeatur. Ac intelligebat Salvius, Cæsarem & Electores denuo avocatoria mandata Ducibus misisse, ac Legatos ad Ducem Augustum destinasse, blandis aut asperis verbis istos à conjunctione Suecorum revocaturos; de quo & Daniæ Rex agere cœperat, eo facto ira & curis æstuans. Has ob causas rebus Sueciæ utilius ducebat Salvius tractatum absolvere, ac Duces bello magis implicare, quam offensos ac diffidentia plenos ad infesta consilia ultro propellere. Circa cessionem tamen oppidorum & hospitiorum, de qua nihil in mandatis habebat, id temperamenti inveniebat, ut de ista ad Reginam referret, ejusque declarationem intra sex hebdomadas pro virili pro-
17. Jun. movendam reciperet. Ita formula fœderis concipitur, hinc à Regina, inde à Ducibus ratihabenda; cui nomen suum inserere Legati Luneburgici nolebant declinandæ apud Cæsarem offensæ, si forte res secus cecidisset. Quo fine etiam postulabant, rem hanc accurato silentio tegi. Et ipsi Salvio id secreto habendum videbatur, tum ne Cæsar conventionis leges cognosceret, tum præcipue ne Galli fœdus cum Suecis segnius curarent, si intelligerent, hosce jam hac conventione ad bellum persequendum obligari. Et eam ipsam ob causam suspicatus fuerat Salvius, Reginam hoc fœdus non ante ratihabituram, quam cum Gallis esset transactum; idque Legatis diserte denuntiabat, etsi ipsis instantibus breve tempus ratihabitioni foret præscribendum. Id quod ipsi solida ratione niti agnoscebant. Stuckius Cancellarius torque quingentorum coronatorum donatus, & annua pensione autoratus est, quod penes ipsum consiliorum moderamen foret. Nec Drebberno opera sua sterilis abibat.

Luneburgici ratihabitionem urgent; quam Sueci differunt.

§. 47. Vix dies ratihabitioni dicta cesserat, cum repetitis literis ac missionibus Duces Salvium fatigant super ratihabitionis permutatione, ac declaratione de cedendis oppidis & hospitiis; præcipuo Drebberni studio, qui multis demonstrabat, quanti momenti Suecorum rebus hæc Ducum accessio sit, ac ne iidem diutius in suspenso habeantur. Se metuere, ne horum consilia alterentur, ni citra moram obligatione stringantur. Nam Cæsarem, Electores, Archiducem Leopoldum, Daniæ Regem vehementer urgere, ut copias suas à Suecis distocient. Ast Rectores Sueciæ quanquam Salvio facultatem fœdus concludendi contulissent; tamen quia facies rerum interea mutata fuerat, maluissent id negotium fuisse dilatum. Nam uti antea isthoc tractatu Duces ad arma secum in Cęsarem jungenda pertrahere voluerant: ita nunc dispiciendum erat, quomodo ex ea conjunctione fructus capiendus esset. Pręcipue maluissent, tempus ratihabitionis non ita fuisse arctatum, cum talia Duces postulassent, per quæ res Suecorum in Germania plane everti possent. Ac sane ista societate parum adhuc profectum erat, ambiguis eorum animis, & parum constantiæ promittentibus. Ac multi suspicabantur, ideo de Minda & Halberstadio istos contendisse, ut iis locis redditis lautiores sibi à Cęsare conditiones emerent. Ipse quoque Banerius optabat, non adeo à Salvio festinatum fuisse, nec tam liberales conditiones indultas, quod isti ita difficiles se apud exercitum gererent, subinde jactantes, tractatu nondum ratihabito rem sibi in integro esse, nec quidquam obstare, quo minus ampliora offerentibus aurem præbeant. Ac de Augusto Duce Cæsarei ministri gloriati fuerant; ipsum recentibus literis de constanti suo in Cæsarem cultu testatum: nec Glitzingio eousque progredi in mandatis datum, qui facti istius nomine causam sit dicturus. Igitur non consultum videbatur tam multa Ducibus concedere, & tantis se commodis exuere, an- 1640.
tequam de eorum constantia magis cautum foret. Ne tamen iidem statim offenderentur, placebat ratihabitionem extrahere, quoad pateret, quam isti consiliorum viam insisterent. Et quia animo prospiciebant hanc societatem parum fore diuturnam; igitur quantum ex tempore fieri poterat, eadem frui in lucro habebant. Interim spes fiebat ratihabitionis brevi secuturæ, blandisque iidem verbis demulcebantur, ni adversas partes transirent. Ac plausibilem moræ colorem præbebat fœdus Gallicum tunc renovandum; cujus utilitas prolixe deducebatur: provincias Imperii fere vastatas, Protestantes ad paupertatem redactos, ut ad bellum continuandum parum conferre queant. Causæ communi plurimum decessurum subtractis subsidiis Gallicis. Circa adstringendas fœderis Gallicani leges nunc laborari; si Galli animadvertant, eo tractatu Suecis bellandi necessitatem impositum, spem subsidiorum augendorum periisse. Reginam non minus fœdus implere, quam ratihabitione permutata. Quin è dilata oppidorum cessione Duces eum fructum capere, quod tanto plus copiarum in campum educere queant rem præsenti tempori cumprimis necessariam. Quod si redditis hisce locis exercitui Suecico facultas adimatur his oris subsistendi, Banerio facile in mentem venire posse, ut in Silesiam se conferat, ubi de receptu ipsi sat cautum sit. Quo digressio quantum periculi ipsis instet, non obscurum esse. Reginam nihil, quod ipsorum sit, detinere velle, quamprimum tempora, & propria eorum salus admittant. Magis curandum ipsis de amoliendis hostibus, quam amicis, ac de Guelferbyto vitalibus provinciæ incumbente, quam de limitaneis locis, quæ à Suecis in istorum usum custodiantur. Fœdere Gallicano perfecto Ducibus longe commodius satisfieri posse. Istas rationes Duces rejicere non poterant; qui certo sibi persuaserant, Salvio jam Hamburgum ratihabitionem transmissam. Quem errorem is ipsis hautquidquam adimebat, neque affirmans, neque abnuens, ne mutandis consiliis ansa ipsis præberetur: & ut crederent, ob solum fœdus Gallicum ratihabitionem differri.

Luneburgici rem urgent.

§. 48. Nec tamen eo secius Drebbernus subinde Salvium obtundere; Suam fidem, cum ipse circa hoc negotium inprimis satagerit, in aulis ob hasce moras labefactari. Ni Duces fœdere innectantur, facile eosdem Ratisponæ ad alia consilia pertrahendos. Et palam voces impatientiæ plenas jam jactari: Gallicum fœdus obtentui sumi; cæterum veram morarum causam à diffidentia esse, & quod Ducibus loca petita Sueci concedere nolint. Salvius contra ostendere; Luneburgicam conventionem ad communem usque pacem porrigi. Nunc autem cum Gallis disceptari aut super fœdere in triennium duntaxat prorogando, aut super augendis subsidiis; quorum utrumque inane sit futurum Luneburgico fœdere ratihabito. Neque tamen diffitebatur scrupulum suis injici per frequentia literarum commercia, & quod Duces Suecis inconsultis Ratisponam legatos miserint, ac de fide & cultu suo in Cęsarem prolixe testentur: quę omnia cum amicitia & auxilio Reginę promisso parum quadrent. Drebbernus inde censebat; circa Mindam Duces facile remissuros, modo cautum sit, eam secuta pace ipsis tradendam, ac interim præsidium Ducibus quoque fidem suam obstringat. Nienburgum ante omnia hisce cordi esse, præsertim Cratzensteinio præfecto ita inhumaniter in provinciales sæviente: quo reddito Reginæ utique nihil decedere. Duces de conjunctione copiarum consensisse, ut laxioribus hospitiis potirentur; nunc arctioribus limitibus ipsos circumscribi. Et habebat sane ista res difficilem

1640. captationem. Nam si injecto fœdere Banerius istis oris discederet, metus erat, ne Duces separatim cum Cæsare transigerent. Idem periculum imminebat, si ratihabitio fœdere de oppidis abnegaretur, quibus Duces vehementer inhiabant. Ea autem his temporibus tradere anceps erat. Unde ipse Drebbernus id temperamentum proponebat; ut Regina fœdus ratihaberet; sed super cessione locorum cum Luneburgicis tractandi potestatem Salvio daret, quantum ista salvis Suecorum rebus fieri possit. Id quod satius fore, quam Duces citra obligationem relinqui. Id consilium Salvio haut displicebat. Nam & effici hac ratione poterat, ne Duces Ratisponæ Cæsareis partibus accederent: & sufficere videbatur, si ratihabitionis instrumentum ostenderetur dilata traditione, quod cum Gallis convenisset. Tractatus autem super cessione locorum pro lubitu extrahi poterat, culpa moræ etiam in Duces devoluta. Igitur super hoc temperamento diligenter ad Rectores Sueciæ relaturum se pollicebatur.

Temperamentum proponitur.

§. 49. Februario mense à Landgravia Vultejus Hamburgum ad Salvium mittebatur; qui multa testatus de cupidine istius in arma adversus Cæsarem erumpendi, dolere eidem magnopere ferebat, Wolfium legatum, quem ipsa super fœdere in Sueciam miserat, tamdiu detineri. Quas inter moras agendi tempora elabi, nec quid sequendum sibi sit constare; ejusque tarditatis causas nosse cupere. Salvius studium Landgraviæ laudare, modo tandem aliquando res serio agatur, & dictis facta respondeant. Hassos multis annis otiosos desedisse; ac tempus jam esse, ut se movere incipiant. De Wolfii mora se nescire, nisi quod forte, quæ ab ipso proposita sint, maturam deliberationem desiderent. Esse Suecis causas, quare Hassos suspectos habeant. Tractare ipsos ut tractent, & in infinitum rem extrahant, ut ab omnibus quorum interest colantur: interim lautis hospitiis gaudere, temporibus imminere, ac faventibus Suecorum armis, horumque periculo commodis suis velificari, consilia pro tempore capturos; omnia sinistris opinionibus excitandis valde idonea. Unde mirum non esse, si Sueci circumspecte cum ipsa agant. Addebatur, Hassos tractatibus Moguntinis firmiter inhæsisse, cum isto Electore amicitiam diligenter coluisse; Piccolomineo & Hatzfeldio cum possent, non obstitisse, quo minus totam belli colluviem in Banerium effunderent. Interim Suecorum hospitia hinc inde intercipere. Isthæc tamen non publice jussum differere. Alias negotium hoc diligenter in Suecia commendaturum. Hortabatur demum, Landgravia suum, & Imperii statum expenderet majori quam Sueciam periculo obnoxium. Si Banerius cladis quid accipiat, sensurum, quo loco res suæ versentur; nec alteri quam sibi ipsi causam suorum malorum imputare posse. Ad quæ Vultejus: Nec alias Wolfio conditiones datas, quam ab ipso antea in Frisia nomine Reginæ propositæ fuerint. Causas suscepti cum hoste tractatus Landgravium quondam Oxenstiernæ Magdeburgi adprobasse; quo hostis impetum à se averteret, cum subveniri tunc ipsi non posset. Quod autem post temporibus in melius euntibus in arma non eruperit, Gallos in culpa esse, qui novam remoram injecerint, dum Reformatis sacris cavere abnuunt. Moguntinis tractatibus non potuisse renuntiari, antequam cum Suecis & Gallis convenisset: ita tamen frigide id negotium eam tractasse, ut adversa pars non obscure conjicere posset, quid ipsa animo agitaret. Piccolomineum sistere penes se non fuisse. De interceptis hospitiis negabat, aut excusabat. Ceterum ita frequenter super Wolfii reditu sciscitabatur, ut Salvius non dubitaret, quin si is gratum è Suecia responsum reportaret, Princeps 1640.
illa serio rem aggressura esset. Præsertim cum promitteret, se Melandrum dimissurum amicis suis suspectum, si modo Regina scripto id à se postulare velit. Id quod tamen Rectoribus Sueciæ hautquidquam è dignitate videbatur.

Cum Hassis acta.

Salvius de Landgravia queritur.

Vultejus eam excusat.

§. 50. Interea Georgium Luneburgicum Ducem fœdere sibi innectebat Landgravia; & cum audiret Lamboium in Juliacensi provincia hospitia sibi sumsisse, multum indignante Palatino Neoburgico ad arma in Cæsarem sumenda hunc stimulabat. Cum Gallis quoque super fœdere tractabat, cui absolvendo Estrada Comes in Batavis adpulerat. Ubi tamen remoræ nonnihil injiciebat caput circa sacra Reformatorum, dum Landgravia à Rege stipulari cupit, ne pax fiat, nisi sacris illis in Imperio cautum sit. Id quod Galli eo colore abnuebant, quod legibus Imperii duplicia tantum sacra permittantur; Reformata autem huc usque non nisi connivendo tolerata sint. Super qua re cum Avauxius ad Salvium referret, huic ista exceptio intempestiva, & paulo durior videbatur; quod Reformati semper jactarint, pro libertate conscientiarum sibi pugnandum fuisse, & sub Augustana Confessione comprehendi velint, litem quantumvis moventibus Theologis; quam hoc tempore non tangere consultissimum fuerit. Unde potius pactis Wismariensibus inhærendum, quibus cavetur, omnia tam in sacris, quam civilibus in eum statum reponenda, qui ante bellum fuerat, ad pacis tractatus rejecta disceptatione, permittenda an toleranda sint Reformatorum sacra. Quod monitum secuti Galli fœdus cum Landgravia absolvunt, quo de resumendis armis conveniebatur; ac ratihabitione utrinque permutata eidem centum quinquaginta millia uncialium Amstelodami numerant. Capita ejus fœderis erant, ut Landgravia cum exercitu septies mille peditum, ter mille equitum bellum continuet communicatis cum Gallia & Suecia consiliis. Quæ loca ceperit; hosti ne reddat, nisi cum consensu Regis. Ut Regi Galliæ, & Reginæ Sueciæ liceat in pacem relictis hostibus ad ipsorum partes transire velint; quæ pacta Landgravia observare teneatur, modo muniatur, ut tamen non teneatur restituere loca, quæ jam obtinet, nec contributiones suas imminuere. Nec Landgravia quid circa sacra Romana & reditus sacerdotum novet contra statum anni 1618. nec Rex circa sacra Protestantium. Si Gallicus exercitus necessum habeat intrare Hassicam ditionem suppeditentur cibaria, si diutius manendum sit, suo argento vivant. Ne cum Rege Hungariæ tractatus pacis aut induciarum ineat, excepto in unum mensem si necessitas exegerit, nec menstruas illas inducias renovet absque consensu Regis. Landgravia suos Legatos mittat ad loca conventa tractatuum pacis mediante Papa suscipiendorum, ac quantum penes se conventa præstet, Rege idem facturo, & ut ipsius Legatis caveatur curaturo. Idem Rex Landgraviæ quotannis ducenta octoginta uncialium millia Amstelodami aut Hamburgi solvat, & præterea ducenta viginti millia instruendo eo melius exercitui, modo statim in arma erumpat. Rex eandem fœderi, quod cum Anglo facturus est, & fœderi cum Hollandis recipi curet. Si Landgravia vi hostium ditione expellatur, receptus ipsi in ditione Regis sit honorificus, quoad restituta sit. Pensionem quam Landgravius pater habuit, filius quoque percipiat. Si Landgravia infelici prælio exercitum amiserit, Rex ad eum reparandum connitatur; ac se principalis ipsius munitio obsideatur, idem ad eam liberandum incumbat. Guarantiam futuræ pacis Rex ad decem annos præstet. Landgraviæ integrum

Landgravia socios belli quærit Luneburgicos & Gallos.

1640. grum sit cum aliis quoque tractare de armorum conjunctione & neutralitate, salvo tamen hoc fœdere, quod durabit, quamdiu bellum fuerit. Denique Rex cum omnibus suis tractatibus includat.

Nec tamen illa pacem adspernari videtur. Nec eo secius illa ad literas Electorum Norimberga missas respondebat: Quo minus translatio Moguntina perficeretur, non per se, sed per Cæsarem stetisse, qui caput, quo sacris cavebatur, confirmare abnuerit. *14. Mart.* Nec peculiari pace patriæ, suisque ditionibus consuli. Ad communem potius pacem, pristinumque Imperii statum instaurandum incumberent, ut exteris belli prætextus adimatur. Quo fine legatos Norimbergam missura sit, ubi tuti itineris literæ dentur; simul cum exteris Regibus acturam, ut æquas pacis leges admittant. *Tractatus cum Suecis extrahitur.* Redierat post è Suecia Wolfius Legatus: cujus responsum etsi Landgraviæ non satisfaceret; non eo minus tamen copias Banerio conjungit. Mittitur inde Hamburgum in Vulteji locum Deichmannus Cancellarius, qui de constantia Landgraviæ ad communem usque pacem ample prædicabat, multis Melandrum incusans, qui diffidentiæ causam dederit, ac per socerum suum Baronem de Effern multa sinistra de Landgraviæ & Luneburgicorum destinatis in Sueciam scripserit, discordiæ inter ipsos serendæ: & eam ob causam inter alios Melandrum exautoratum. Idem post tam apud Salvium quam Avauxium legatos Ratisponam missos defendebat. Quod uti fœderi repugnans Avauxius arguebat; ita & Salvius in suspicionem idem valere ostendebat. Qui tamen non eo minus Banerio suadebat, cum hic dubitaret, num legatis istius Ratisponam ituris tutum iter concederet; velut ultro indulgeret, quod impedire, aut citra offensam negare non possit: ut tamen scripto caverent, nihil ab illis in fraudem Sueciæ actum iri. Mox denuntiabat Deichmannus, Vultejum Legatum in Sueciam mittendum dudum agitato fœderi absolvendo. Quem tamen Ratisponam ivisse excusabat, quod alius ei legationi obeundæ idoneus præsto non fuisset. Nec alium tamen defore, qui in Sueciam legatus eat. Sic illa Suecicas quidem partes aperte sequebatur, ut tamen peculiaria sibi consilia clam fovere videretur.

Tractatus circa fœdus commune evanescit. §. 51. Negotiatio circa fœdus commune cum Anglis tot per annos inani studio agitata jam tandem in nihilum desinebat. Excusabat Rowius detentionem Electoris Palatini, & quod exitus Parlamentorum per tria Regna Britannica expectandus foret. Sed quia adparatus armorum qui tunc terra marique in Anglia fiebant, multorum animos adverterant, Salvius quid spei metusve isti *Rowii de armis Anglorum ratiocinium.* præberent, è Rowio sciscitabatur. Hic igitur negare, bello Germanico ullum inde levamentum sperandum, quod ne volente quidem Rege Ordines permissuri sint. Stare sententiam Anglo Germanicas res non ulterius tangere, quam ut milite & pecunia Palatinum sublevet, si Vinariensis, aut alterius exercitus imperio potiri queat: sed de illo auxilio agi non posse, quamdiu is custodia detineatur. Galli contra suspicabantur, in se forte ea arma parari, non quidem ob Palatinum, & si ejus liberatio obtentui posset sumi, sed ut glisscens nimis eorum potentia coërceretur. Et auxerat suspicionem Velada Marchio ab Hispanis in Angliam missus, insolito se splendore jactans. Negabat tamen Rowius illa arma Gallos spectare. Anglis quippe bello idoneam causam non esse, & Galliam armis nunc instructissimam; quæ ab Anglis lacessita, forte raptim cum Austriacis ac Hispanis pace facta totam belli colluviem in Angliam effundere possit, nunc etiam maritimis viribus succincta. Sed nec ad Hollandos pertinere istos paratus. Eam Rempublicam cumprimis Angliæ sua incunabula debere. Conjunctis Angliæ & 1640.
Hollandiæ maritimis viribus utramque tutam fore; ubi hæc ab Anglis subversa fuerit, hos quoque simul ruina involvendos. Conditorem Reip. Batavicę Wilhelmum Arausionensem duas regulas velut testamento reliquisse, à quibus Hollandi hactenus gravissimum per errorem discesserint: Amicitiam Gallorum Hollandis utilem, Anglorum necessariam esse. Ac fuisse olim tam arcte illos Angliæ innexos, ut Anglicus Legatus summo Reip. ejus consilio tantum non præesset. Alterum, ut Hollandi bellum terra arcuisse contenti, mari idem inferrent. Nunc Hollandos verso rei ordine opes sumtuosis oppidorum obsidiis prodegisse, conflato insuper grandi ære alieno, cujus usuræ prope reditus ipsorum æquent: quo ipso vires eorum valde debilitari, glisscentibus contra Dunquercanis & Gallis. Quæ Hollandorum errata ipsi quoque Angliæ fraudi sint, invalescente Gallorum & Hispanorum potentia, Hollandis languentibus. Consilia Anglorum eo spectare, ut Hollandos amica ratione sibi innectant præstandæ securitati maris & deducendis ad æquilibrium vicinorum viribus: de quo nuper Hollandorum Legato Arsenio leges proposuerint. Igitur non nisi ad Scotos illa arma pertinere, quibus Rex amice alias cum ipsis transigere cupidus, terrorem incutere velit, ne iidem armis suis quid Regi extorsisse videantur. Alias Rowius iste odium in Gallos non dissimulare, ac Salvium monere; caveant Sueci, ne à Gallis sibi imponatur. Anglis quidem non displicere, Suecos cum Gallis arcta societate jungi, quod nulla alia spes sit Palatinum restituendi. Sed his solenne esse fœderibus ludere; ac jam separatos tractatus inter ipsos ac Cæsarem agitari, mediante Bavaro. Tandem vetus votum repetebat de uniendis Evangelicis; præsertim cum statui Principum Germaniæ exitium intentari adpareat, ni mature obviam eatur. Sed tot capita diversis studiis ac commodis ducta vix in eandem sententiam cogi posse. Post Rowius invitante Daniæ Rege *7. Febr.* Glucstadium abit, uti ferebat moderationem vectigalium pro Anglicana natione in freto Oresundico obtenturus. Sed prudentiores iudicabant, de fœdere inter Hispanos Anglos ac Danos agitari. Id sane dubium non erat, arcana commercia Dano cum Hispanis intercedere, Penzio subinde Regi inculcante, ut Hispanica societate Succorum vires libraret: ac prohiberet, ne illi Pomerania potirentur certissimo cum Daniæ exitio. Talia tamen constanter abnuere Rowius; sed Angliæ potius cordi esse, cum Suecis, Danis, atque Hollandis fœdere jungi combinandis Protestantium viribus. Tandem iste circa finem Martii à Rege in Angliam revocabatur; quo ipso & Rustorfii Palatini Legati mandata expirabant. *Rowius in Angliam revocatur.* Qui liceat Rowius magnam indignationem præ se ferre videretur acresque querimonias eo nomine moveret; tamen censebat, Anglos in sinu gaudere colorem se invenisse commune fœdus declinandi. Manebat tamen Rowius ad mentem usque Majum, ac valedicens Salvio Gallorum consilia denuo suspecta reddere conabatur, de statu Protestantium Coloniæ pro lubitu Catholicorum decernendum, cum Suecis Lubecæ in speciem agendum, iisque Coloniæ decreta obtrudenda. De se dubitabat, Coloniam ipse mittendus, an vero tractatibus cum Hispano Legato Londini super Anglicano matrimonio adhibendus sit. Quod tamen irritum fore confirmabat, Hispanis eadem ludibria recepturis, quæ antea Anglis in pari causa intulerant. Cæterum de Regis sui in Protestantium causam studio prolixe testabatur, culpam irriti fœderis in fata temporum & fraudes Gallorum referens. Nec tamen

1640. men tractatus plane abrumpere, sed tantum incommodiora tempora differre videri volebat. Enimvero quo minus de isto postea cogitatio susciperetur, intestinæ per Britanniam turbæ prohibebant.

Elector Palatinus in Gallia iterum dimittitur.

§. 52. Interea temporis de liberando Palatino agebatur, quem Galli jure à se detineri jactabant. Nam antequam ex Anglia discederet, cum ipso & Angliæ Rege Galliæ Regis nomine actum fuisse de Vinariensi exercitu eidem certis sub legibus tradendo. Sed Hispanorum instinctu ipsum in potestatem redigere eum exercitum instituisse una cum Brisaco, & aliis oppidis à Bernhardo Duce occupatis, ut eorum restitutione suum sibi Palatinatum redimeret. Quæ consilia ipse Leicestrius Legatus Anglicus improbarit.
22. Jan. Cæterum elusis Palatini destinatis, Chavignius ultro Grotium monebat, cum nondum è Suecia Reginæ literæ essent allatæ, ut circa illum liberandum operam navaret. Ac ut gradatim procederent, ministri Gallici, primo proponebant; Lutetiam accedendi facultatem fore, si scripto profiteatur; se nihil circa exercitum Vinariensem conari voluisse Rege invito, nec deinceps adversus Galliam quidquam tentaturum. Utique Grotius atque Leicestrius fidem suam interponant, eum citra Regis consensum Lutetia non excessurum. Sed Grotius oblatam cautionis formulam adspernabatur, quod Galli innuerent, Vinariensem militem Regis Galliæ fuisse: nec minus Leicestrius fidejussionem abnuebat. Mox cum innoluisset, è Suecia Grotio injunctum pro Palatino agere, arctiore is custodia sepiebatur, ut forte duriorem ab ipso cautionem extorquerent.
18. Febr. Allatas è Sueciæ literas solenni admissione Grotius reddebat, quas ipse apto movendæ miserationi sermone prosequebatur, facunde memorans de veteri splendore Palatinæ Domus, felicissimis terris inclutæ, quæ primo loco inter seculares Imperii Principes, ac per interregnum vicaria administratione gaudeat; quæ nunc sine terris, sine populis, vaga, & extorris apud exteros agat. Eandem maximum erga Galliam studium semper ostendisse, ac jus Henrici Magni ad regnum, quod ipsi per summam injuriam controversum fiebat, pro viribus defendisse. Austriacos eidem semper fuisse infestissimos, qui & nunc secundum ejus Domus principem captivum detineant, & huic perpetuam custodiam optent. Contra ejus liberationem Protestantibus per Germaniam, multisque aliis fore gratissimam. Cumque Rex in misericordiam pronus excepisset; causas se habere hujus facti; se huic Principi optime voluisse: Grotius reponebat, si quid secius factum sit, ætati imputandum, & quod non optimis consiliariis uteretur: commodissimum fore ad instaurandam amicitiam præterita oblivione delere. Leicestrius contra ab Anglo in mandatis habebat nihil pro eo agere, antequam liber esset, velut metu ejus liberationem extorturo; Gallis parum curantibus circa intestina mala frustra laborantem.
14. Mart. Tandem Chavignius intempesta nocte Electorem è Vincennarum arce Lutetiam in Leicestrii domum adducit, ut ibi moraretur, quoad Joanne Casimiro Poloniæ Principe digresso in domum transiret, qua legati extraordinarii solent excipi. Obstrictus tamen manebat è Gallia non discedere, nisi Regis consensu. Splendide hinc habebatur, impensis è publico in dies singulos mille quingentis libris; & quanquam Electoris titulo negato, majore quam Joannes Casimirus honore habebatur.
31. Mart. Literis ad Reginam Sueciæ Rex profitebatur, etsi causam habeat eum detinendi, in ipsius tamen gratiam eundem dimittere. Quo nomine Regina Bohemiæ, & Elector Reginæ gratias agebant; indignantibus contra Anglis, quod is scripto se Gallis obstrinxisset. De cætero circa restitutionem istius Galli nihil movebant causati, se expectaturos, quid Angli pro ipso facturi sint; honesta in speciem excusatione, quod satis nossent ob intestinas turbas istam nihil facturam. Hamburgi propositum fuisse, quid ab ipsis desideraretur; eam sententiam adhuc stare. Tandem Electori permissum est, quo vellet proficisci: retinuit tamen Rex cautionem, quam iste in carcere scripserat, se contra commoda Regis Galliæ nihil facturum. 25. Jul.

Negotiatio circa prorogationem fœderis Gallici.

§. 53. De prorogando fœdere Gallico Avauxius subinde apud Salvium instabat; quo fine & Rorteus è Gallia Hamburgum missus erat. Uterque tamen rogabat id secreto haberi, ne Cæsarei idem rescisćentes omnem lapidem moveant Suecos inde retrahendi. Postulabant autem Galli fœdus non ad certos annos prorogari, sed quoad bello finis per communes tractatus foret impositus, & non aliis legibus, quam quæ Wismariæ & Hamburgi quondam convenerant. Ast Sueci novo tractatu opus esse censebant, & leges fœderis hinc inde plenius declarandas; quod præteritis annis nonnulla admissa sint, quæ curatius adstringi mereantur

Sueci fœderis leges declarari cupiunt

Inter quæ præcipuum erat, quod Galli ne tentarint quidem in ditiones Cęsaris penetrare, quin Vinariensem insuper exercitum corruperint, ac in diversa abduxerint, cum commune periculum longe aliud desideraret. Ab isto exercitu capta Gallos sibi solis usurpasse, velut ea non Suecis quoque & fœderi Evangelico quæsita forent. Subsidia die convento non soluta. Conditionem belli ac provinciarum, in quibus illud gerendum, interea valde mutatam, hisce vastatis & exhaustis, ut exercitus longe majore cum molestia nunc, quam antea, sustentari queat. Majore autoramento nunc militem conduci. Unde oneribus gliscentibus subsidia quoque augeri par esse. Quæ omnia in antecessum definienda, ne deinceps quid difficultatis oriatur. Extare quoque duo fœderis instrumenta Wismariense & Hamburgense; de quibus dispiciendum, num in unum compingenda ac præsenti tempori accommodanda, an eodem confecto tertio duntaxat declaranda & confirmanda sint. Salvius cum crederet Gallis petito subsidiorum augmento suspicionem injici, ac fortasse ipsos ad separatam pacem permoveri posse, quæ sibi mandata forent dissimulare, ac conventum Ordinum Sueciæ obtendere; ratus sat spatii superesse præscripta sibi proponendi: interea tempus consilia suppeditaturum. Contra Galli suspicabantur, quia Sueci hoc negotium ita frigide gerebant, ac Cæsarei de communis pacis tractatu conticescerent, istis secretam cum Cæsare negotiationem agitari; eoque Salvium tanto acrius urgebant. Sed cum soluto Ordinum conventu color tergiversandi expirasset, ac Rectores Succię judicarent, ipsius solicitudinem inanem esse, Gallis ita profunde bello immersis ut haut facile eo se explicare possint; hisce ita acriter instantibus initium utique erat faciendum.

Salvius postulata sua oblique insinuat.

§. 54. Ac primo placebat postulata magis innui, & conjectanda Gallis relinqui, quam distincte exponi. Quo fine exaggerabatur onus & periculum Banerio in Bohemia incumbens, socordia aut securitas, Gallorum Piccolominei iter non sistentium, ac nihil in Cæsareos ditiones tentantium. His & similibus actibus fœderi vim fieri, ut Rectoribus Sueciæ, quantumvis ad continuandum fœdus pronis, vix constet, quid faciendum sit, nisi rebus istis medicina fiat. Et quia Gallici Legati denuntiaverant, licet verbis in prorogationem fœderis consentiatur,

1640. tur, tamen se reipsa fœdus recusari judicaturos; si super ulla ejusdem lege interpolanda verba fiant; late demonstrabat, opus utique esse præmissa aliqua declaratione, ac in quibusvis fœderum renovationibus moris esse veteres leges pro re nata præsentibus temporibus adaptari. Galli quæ objiciebantur, quantum poterant excusare, diligenter se in Galliam scripturos, ut de quibus Sueci querantur, deinceps emendentur. Subsidia vero nullo modo augeri posse ob immensa, quæ Galliam premant, onera; provincias magis nunc quam antea exhaustas, cives frænum mordere. Quin deliberatum fuisse diminuendis subsidiis, quia prorogatio tantum fœderis, non mutatio queratur, placuisse summam semel conventam retineri. Inter quos sermones Rorteus aliquando incalescens jactare: quia Suecos adpareat negotium extrahere, Galliæ vitio verti non posse, si mature sibi consulat. Interdum contra crepare Galliam haut cominus bellum acriter persecuturam, etsi Suecis fœdere exeuntibus, velut illis subsidiis Ragozium ad arma permoturam.

Galli correctionem fœderis abnuunt.

De induciis à Gallis proponitur.

§. 55. Cum ita negotium circa fœdus prorogandum difficultatibus involvi sentirent Galli, de induciis movebant, super quibus Pontifex tam in Gallia, quam apud Cæsarem & Hispanum instaret: in quas Rex ipsorum pronus sit, non tamen nisi in annos decem aut duodecim. Reginam quoque Sueciæ ab iis se non abhorrere, per Grotium declarasse. Et modicum duntaxat discrimen esse circa subsidia interim præstanda, quæ ad trecenta uncialium millia jam auxerint. Non plus tamen per inducias quam Pomeraniam & Lotharingiam posse retineri. Salvius nova sibi mandata expectanda excusabat, cum diu induciarum mentio facta non sit. Sibi tamen non persuaderi consideratis induciarum incommodis, Reginam in tam jejunas conditiones consensuram. Circa Colmariensem tractatum cum Vinariensibus ipse Rex ad Reginam scripserat; quas literas Avauxius Salvio in Sueciam mittendas commendabat. Dolorem hinc præseferebat, quod Jacobus Gardius, & Axelius Oxenstierna Secretario Gallico id factum acerbe exprobrassent. Ac fatebatur à ministris Gallicis erratum, sed Regis ac Cardinalis nullam culpam esse; Petebat ne ista res sinistre capiatur; ac periculum nonnullum inde metuebat; quod in universum omnes Germani id factum improbarent. Etsi ista in speciem dici adparebat, nec Gallis id factum emendandi animum esse. Rorteus inde in Sueciam digressus apud Rectores super prorogando fœdere proponebat, ut tamen omnia prius conventa manerent præter tempus fœderis, quod ad finem usque belli sit porrigendum. Huic declarabant Rectores Sueciæ: fœderi prorogando se paratos; sed cum tempora mutata sint, ac nonnulla explicatione indigeant, à se deputandos qui cum ipso tractent. Is excipiebat; cum Rex nihil mutari velit, mandatis ipsum instrui non fuisse visum. Si tamen tractatu opus utique judicent, eum Hamburgi posse suscipi. Quod & ipsum Rectoribus Sueciæ placebat qui idonea se Salvio mandata transmissuros pollicebantur.

Tractatus Colmariensis ab iisdem excusatur.

Rorteus pacta apud Rectores Sueciæ proponit. 19. Maji.

Suecorum postulata.

§. 56. Cæterum capita super quibus tractandum Rectoribus Sueciæ videbatur, hæc erant: ut Galli deinceps majore vi quam hactenus bellum in superiore Germania gererent, ac valido eum exercitu per Sueviam & Bavariam in ipsam Austriam penetrarent: ne inducias cum Cæsare aut Hispano in Germania aut Italia, aut ullibi inirent: extrema sua in pace postulata sibi secreto aperirent: exercitum Vinariensem, & loca ab eodem occupata sibi satisfacerent: ac subsidiis insigne augmentum adderent. Sed quia annus adhuc fœderi supererat, haut noxium videbatur negotium extrahi, 1640. si forte interim aliquid obtineri possit. Quod si nulla spes meliorum conditionum esset, sat mature remitti, ac pro lubitu ad conclusionem perveniri poterat. Salvius igitur lentius rem gerere, ac primo causari, Rorteum sine dubio cum Rectoribus Sueciæ acturum. Avauxio tamen acrius instante tandem ista capita proponebat, etsi circa augmentum subsidiorum certam summam non exprimeret, quo novæ propositionis materia esset. Cui statim Avauxius, nihil super hisce in mandatis se habere, sed non nisi de fœdere ad finem belli iisdem legibus prorogando. Nihilominus velut privato nomine disserere. De bello in Cæsaris ditiones transferendo non difficulter probatum iri, quantum fieri possit. Inducias in Italia cum Hispanis bellum Germanicum non spectare, ac salvo cum Suecis fœdere Gallis pacem aut inducias cum Hispanis facere integrum esse. Neque tamen ita longas inducias conclusas, ut copiæ hostiles ex Italia in Germaniam transferri potuerint; nec tales deinceps ineundas. Quod si tamen Sueci in partem belli Hispanici venire velint, æqua peti; alias id non facile à Rege postulari posse. De hoc tamen haut ægre conventurum. Leges pacis se communicaturum, si Sueci idem faciant. Circa publicas pacis conditiones nihil dissensionis esse nisi forte circa restitutionem Domus Palatinæ, quæ in Galliis difficillima habeatur, nec credi illam in statum, qui antea bellum fuerat, reponi posse. Privatam utriusque Regni satisfactionem æquandam: si Suecia totam Pomeraniam deposcat, Gallos quoque totam Lotharingiam postulaturos; si parte istius Sueci adquiescant, & Gallos hujus parte fore contentos. Vinariensem exercitum post Norlinganam cladem dilapsurum, aut per Palatinum in privatos usus adhibendum, à Gallis servatum ultro Suecis imputabat, qui nunc æque ac antea Suecis obstringatur, & in usum causæ communis militet. Loca occupata non minus Sueciæ quam Galliæ inservitura ad idoneas pacis conditiones hosti extorquendas. Gallicorum duntaxat ministrorum culpam fuisse, quod transactione Colmariensi Sueciæ mentio facta non sit. Sed ut subsidia ad eam mensuram, qua Vinariensi & Hollandis data sint, augeantur, iniquum esse, ac fieri nullo modo posse. Nam Suecos paribus auspiciis una cum Gallis bellum gerere: istos à Gallos in accessorii loco haberi. Suecis quæ promissa sunt accurate solvenda; ita exactam solutionem factam. Denique facultates Galliæ id non ferre. Ad quæ Salvius: Reginam hoc postulato libenter supersedere voluisse. Sed quia Suecia diuturno bello sit exhausta, & Germania vastata, Galliam contra opes non deficiant: cujus quam maxime intersit Suecicum exercitum servari sartum tectumque; ideo confidere se, Regem communi causæ non defuturum. Neque isthoc velut ex debito postulari, sed ne tanta rerum moles defectu sumtuum ultro collabatur. Avauxius cum nec subsidia augeri posse, nec de hisce rebus quidquam sibi mandatum constanter ingeminaret, de istis in Galliam se quam diligentissime relaturum promittebat; ut tamen spem non faceret aliquid impetratum iri; sed potius metuere se ferret, ne isthæc postulata recusati fœderis loco accipiantur. Salvio contra asseverante, Reginam æterno fœdere Galliæ innecti cupere, quantum rationes Regni sui ferant. Ita diu negotium istud quiescebat, Gallis subinde jactantibus; easdem ob rationes Suecis fœdus iisdem sub conditionibus continuandum, ob quas id primum inierint. Nupera conjunctione Longuevillii Ducis multum diffidentiæ Suecis sublatum. Si res à sociis exercitibus bene

Avauxii ad ista declaratio.

1640. geratur, Banerio viam itinerum in Cæsaris ditiones pandi, ut subsidiis auctis nihil opus sit futurum. Rem pecuniariam multo difficilius nunc in Gallia expediri, quam antea. Galliam potius quam huc descendat, solam continuaturam, quoad fata viam paci inveniant. Sibi imperatum, ni Sueci cito certi quid statuant non amplius de prorogando fœdere agere, ne dignitas Regis sui prostituatur. Addebantur minæ, Gallos hoc casu finem fœderis non expectaturos, sed mature naves in siccum subducturos. Qua occasione Salvius ostendebat; literis se certiorem redditum, Gallos Noribergæ, Monachii, Pampelonæ, & Burgi per peculiares ministros secreto tractare. Id quod Avauxius non quidem annuere, neque tamen valde inficiari, velut suscipiendis mox tractatibus ejusmodi, ni fœdus succederet. Idem tamen mox movebat de aliis urbibus in Coloniæ, Hamburgi, aut Lubecæ locum surrogandis, quod communicatio, quæ frequentissima sit facienda, ob intervallum istarum urbium difficillime sit processura. Eam difficultatem augeri bello interim continuato, dum utraque pars pro successu armorum leges adstringit aut remittit: ut tantum non quotidianis literarum missitationibus opus sit futurum. Igitur pro Suecis Osnabrugam, Francofurtum ad Mœnum, & Coloniam, pro Gallis Monasterium, Moguntiam & Vesaliam proponebat. Salvius ista suo loco relinquebat; etsi cum non fœdere solum, sed & consensu hostium Colonia & Lubeca designatæ sint, ægre circa eas quid mutari queat. Et cum Salvius proponeret, ut ut Galli Hamburgi, Sueci Lubecæ tractarent; Avauxius ob Pontificem mediatorem id fieri posse negabat, nullo ibi publico cultu, & populo sacra Romana subsannaturo. Tandem denuo ad inducias revolvebatur, quod Galli nollent Sueciam arma ponere, antequam ipsi alias suas controversias extra Germaniam composuissent, & quia id magnis difficultatibus involutum erat, longas sibi inducias expedire censebant, quo spatio super istis transigere possent.

De mutandis tractatuum locis.

Disceptatio super instrumento fœderis.

§. 57. Isthæc omnia prolixius post inter legatos disceptabantur. Ac primo quidem malebat Salvius tertium fœderis instrumentum confici, in quo capita Wismariensi & Hamburgensi contenta exprimerentur, insertis quæ correctione & declaratione indigeant, adjecto die & anno, quo id nunc conclusum foret. Sed Avauxius veritus, ne forte tertium id instrumentum diversam à Gallorum scopo faciem indueret, priora manere volebat, parvo aliquo adjecto, quo eadem confirmarentur, & si quæ capita ob mutatam rerum faciem correctione opus habeant, declararentur. In ipsa disceptatione Avauxius hoc fere modo utebatur, ut rationes à Salvio adductas non tam contrariis rationibus quam silentio & contractis humeris eluderet. Quædam abnuebat, velut supra vires Galliæ posita, quædam quod mandata deficerent. Ferebat quoque Rorteum è Suecia spem facere, conditiones Wismariæ & Hamburgi conventas mansuras, & Salvium postulata initio intendere, post gradatim ad veteres leges descensurum. Interdum Salvio quid concedebat, ut vicissim ex eo quid eliceret; mox dicta sua retractabat: ut quæ ipsius mens esset vix liceret judicare.

Modus tractandi ab Avauxio adhibitus.

Disceptatio super bello in Austriam transferendo.

§. 58. Priori fœdere de bello à Gallis in ditiones hæreditarias transferendo primo loco conventum fuerat; circa quod Galli nihil aliud præstiterant, quam ut Vinariensem pecunia & milite paululum sublevarent. Quo factum fuerat, ut hostis tota vi Suecos non semel obrueret, & nuper ad receptum è Bohemia cogeret. Id caput paulo distinctius exprimendum censebat Salvius, ut Galli diserte promitterent, se justum exercitum in superiore Germania habituros, & postquam Rhenum jam in potestate tenerent, pedem in Sueviam ac Bavariam, ipsasque demum Cæsaris ditiones prolaturos. Contra Avauxius ejus rei difficultates ostendere; in Germania non esse, unde magnus exercitus ali queat; Gallos nolle tam longe à finibus suis in Germaniam penetrare: nec Teutonicum militem tanto numero, ut justo exercitui sufficiat, conduci posse: eo quoque casu bellum adversus Hispanos in Italia & Belgio languidius processurum. Et cum Salvius proponeret, ut in Germania Galli bellum inferrent in Italia & Belgio tantum propulsarent, id Avauxius adspernabatur. Ac satis patebat, Gallos vires suas alio convertere malle, Germanicum bellum Suecis relinquere, modica manu ab se firmandis. Tandem ut Suecis satisfaceret, Avauxius id annuebat, si vel alibi languidius à Rege sit res gerenda. Sed cum ad concipienda fœderis verba accederetur, hinc inde hærebat. Justum exercitum idonee instructum ad Rhenum alendum modo annuebat, mox retractabat. Pro Salvii verbis, *valide cum exercitu omnibus necessariis instructo sedem belli transfer-figere*, substituebat, *valide distrahere*. Mox tamen iterum Salvio instanti adstipulari videbatur. Ut bellum à Gallis cis Rhenum gereretur, primo disertis verbis exprimere nolebat, sed ambigue ponebat, *Regem hostes in Germania distracturum*; id quod etiam trans Rhenum, & in Belgio Hispanico fieri poterat. Demum Salvio urgente non amplius repugnare videbatur. Bavaro iratum se ferebat, præsertim postquam ejus copiæ cum Cæsareis junctæ forent, jactans, licet è Gallia mandatum non acceperit, non dubitaturum tamen vocabula *per Sueviam & Bavariam* inserere. Et credebat Salvius, fiduciam Gallorum in Bavarum minuisse, quod ipse senio provectus, filius puer Austriaca matre natus esset, patre defuncto fortasse Austriacis tutoribus usurus. Sed cum in rem præsentem veniendum esset, id detrectabat Avauxius: belli rationem non ferre, ut itinera certo loco alligentur, sed actiones bellicas pro re nata instituendas. Ac revera jussus erat Salvius de Bavaria concedere, si Galli promitterent, valido cum exercitu se in Cęsaris ditiones irrupturos. Pro *Austria* substituebat *Austriacas provincias*, sub quo vocabulo ex Gallorum mente non Brisgovia solum & Alsatia, sed & Burgundia ac Belgium intelligi poterat. Unde patebat; ni caput hoc inane deberet haberi, distinctius id exprimendum esse. Tandem heic ad non plura adstringere Gallos volebat Avauxius, quam quæ vires & ratio belli permitterent. Quod etsi in se absurdum non foret, tamen quia verba ista obtentui poterant sumi omnibus hoc capite conventis eludendis, Salvius eadem omitti cupiebat; Avauxio contra nisi clausula hac inserta subscribere abnuente, differens in re ipsa conveniri; circa vocabula tantum discrepari: ac validius utique rem adversus Cęsarem, quam hactenus gerendam. Porro quo minus Galli inducias cum Hispanis in Italia & Belgio absque Suecorum consensu inire possent, nullo modo Avauxius fœderi inserere volebat; ni Suecia partem Hispanici belli capessere vellet. Confirmabat tamen id non facile futurum; ac si fiat tanto majores copias Regem in Germaniam missurum. Contra ut Gallis liceret pro lubitu pacem aut inducias cum Hispanis absque Suecia pacisci sine dubio contra mentem erat eorum, qui fœdus antehac fecerant; cum sub Austriacorum nomine tam Germanica, quam Hispanica stirps comprehenderetur, ac tanto magis hæc, quod Gallis eo tempore nullum esset apertum bellum adversus Cæsarem: ac Hispanus

Super induciis cum Hispano.

1640. spanus ob controversias Suecorum cum Cæsare naves horum hostiliter haberet.

Super augmento subsidiorum.

§. 59. Circa subsidia Succi postulabant, eadem ad summam, quæ Vinariensi promissa foret, augerentur, præsertim cum pactum id ab istius Ducis morte expirarit. Tum ut genus monetæ exprimatur nummi unciales, ac ut solutio Hamburgi fiat. De posterioribus spem facere Avauxius, primum præfracte abnuere, ac eo postulato velut attonitum se ferre. Galliam nunc tanto pauperiorem, quam ante triennium; plebem ob onerum magnitudinem ad seditionem spectare. Neque Vinariensi, neque Hollandis plenam, quæ convenerat summam solutam, etsi utrique in clientela Regis fuerint, ille tanquam minister, hi comi observantia & cultu. Sueciam nemini obnoxiam æquali foedere Gallis sociari, per se potentem, & cui belli continuandi necessitas etiam citra ulla subsidia incumbat: tot per annos quadraginta myriadibus contentam, accurate eas exegisse, & accepisse. Jam plus exigere nil aliud esse, quam foedus verbis probatum reipsa repudiare. Non credere se, isthoc à Salvio serio proponi. Rorteum sibi scripsisse, Rectores Sueciæ caput de bello in ditiones Cæsaris transferendo palmarium habere; de subsidiis augendis non nisi obiter, & subridendo mentionem fecisse: ac constare sibi, Salvio injunctum, remissione gradatim facta demum in quadraginta myriadibus adquiescere. Salvius contra pernegare, præter mandata quid à se dictum. Neque vero verbis suis opus esse, sed rem ipsam loqui. Cæsaris nunc exercitum Suecis prævalere; his, nisi valido supplemento fulciantur, ad oram maritimam receptum quærendum, ubi Cæsari facile fore modico cum exercitu ipsos detinere, totis viribus in Galliam versis. Tanto promtius Gallos propriam ob securitatem Suecis subvenire par esse. Ni in hæreditarias ditiones penetretur, Cæsarem nunquam ad æquam pacem descensurum. Verum ita exercitum firmare, ut in eas iterum perrumpere possit, Sueciæ opes non ferre. Regem quondam Gustavum instar quorumvis subsidiorum habuisse Germaniæ provincias tunc locupletes, & plerosque Ordines in partibus, quæ omnia nunc secus sint. Sane Suecis bellum etiam sine subsidiis gerendum; sed eo casu liberum fore peculiaribus tractatibus quandocunque commodum videatur pacem inire. Posse alios socios tantundem decerpi. Hollandos intra biennium parum aut nihil effecisse. Vinarienses propriis auspiciis velle rem gerere citra Galliæ ac Sueciæ respectum. Avauxius demum ferebat; difficilem exercitus Suecici conditionem sibi cordi esse, ac cupere eum valido auxilio sublevari: sed sancte dejerabat se licet diligenter super hac re scripserit, nil valuisse impetrare. Censebat igitur, in foedere quadringenties mille uncialibus adquiescendum, inde in Gallia Regis liberalitatem ambiendam. Id quod cum Salvio ad palatum non esset, iste proponebat; ut foedus nunc in triennium prioribus legibus prorogaretur; sequentibus annis decem myriades ad finem usque belli adderentur. Ex quo spem conceperat Salvius statim initio renovati foederis quinquaginta myriades annuendas. Mox tamen verba sua retractabat Avauxius, velut alia domo, mandata accepisset. Ac constabat, Gallorum animos successu rerum ad Turinum, & rebellione Cataloniæ non leviter intumuisse. Salvius cum diu hanc rem agitasset; tandem ne velut mendicando dignitatem Reginæ prostituere videretur, ex decoro ducebat non amplius eandem urgere. Tandem ut super Vinariensi exercitu Suecis satisfieret, Avauxius se diligenter in Galliam scripsisse ferebat; ac promittebat, si in Galliam ipse venerit, quo

Super Vinariensi exercitu.

propediem evocandus sit, laboraturum, ut extra ordinem Banerio quid ad supplendum exercitum numeretur. Sed certi quid de hoc foederi inserere præter mandata non audere. Quanquam & Salvius jussus erat circa hos nihil certi postulare, sed videre, num Avauxius quid oblaturus sit: ac si nihil obtineri queat, rem eam indecisam relinquere, si forte in posterum ea prætensio usui esse possit.

Nova Gallorum postulata de termino foederis.

§. 60. Sed & Galli nova quædam postulata producebant, inter quæ primum erat ut non in triennium duntaxat, quod Salvius proponebat, sed ad communem usque pacem foedus prorogaretur: nec alia lege ut foedus subscriberet à Rege sibi injunctum. Nam verebantur Galli, ne triennio elapso difficiliores à Suecis conditiones exigerentur, opibus interim Galliæ exhaustis. Rectores Sueciæ utique Rorteo declarasse, se foedus ad belli usque finem continuare velle. Quod Salvius ita interpretabatur; velle Sueciam in Gallico foedere ad exitum usque belli persistere, sed non iisdem semper legibus, & ut elapso triennio leges si opus sit temporibus adaptentur. Etsi revera illud ab Avauxio confictum erat, ut Salvii sententiam expiscaretur; qua arte quondam in Borussia usus erat. Contra Avauxius diserte declarare: si Reginæ non placeat eousque foedus porrigere, malle Regem foedus nunc, quam post triennium expirare. Salvio nisi mandata obstitissent, lubido erat in hoc postulatum consentire, cum Galli utique sat causarum præbituri forent separatam pacem, si ea commoda offeratur, amplectendi, ut de foedere violato accusari Succi non possent. Nam alias in foedus consentire, quo ad Galli pacem appetituri sint, & habituri qualem cupiant, iniquum, & periculosum valde, aut anceps rebus Suecicis erat. Sed quia Salvii interpretatione Avauxius adquiescebat, nec Salvius aliud in mandatis habebat, ab utroque res hæc ad superiores referenda erat. Sed & locum tractatibus instituendis mutandum postulabat Avauxius; & quanquam Salvius ostenderet, loca ab isto nominata à Suecia valde remota, & interjectis tot Principum terris incommoda; tamen is contendere: ni circa locum mutatio fiat, tractatus magis occasionem dissidii socios inter Reges, quam medium paci reducendæ fore. Quo curatius res in Gallia expendatur, eo difficilius deprehendi, duo Regna una mente in duobus locis ita dissitis tam ardua negotia expedire, cum neuter ex Agentibus, qui tractatibus utrinque interesse debeant, potestatem quidquam concludendi sit habiturus. Nec aliud inde secuturum, quam ut se mutuo maturata conclusione prævertere sint laboraturi. Gallis nihil aliud propositum, quam communem pacem; quæ ista ratione comparari nequeat. Gallicos tractatus locum requirere Romanis ritibus adsuetum ob legatum Pontificis. Si ejusmodi locus prope Lubecam & Hamburgum inveniatur, sibi in eum consentire perinde fore. Ab induciis communibus, de quibus ab Avauxio movebatur, Salvius non valde abhorrere se ostendebat; quod tempora æque in deterius, quam melius iri possent, ac utilius videbatur per decem annos locorum nihil in Germania retinere, quam pace secuta omnibus cedere præsertim cum post pacem omnes incubituri sint ad Succos iterum Germania expellendos, adversus quæ consilia per inducias sese obfirmandi spatium fore. Sed cum de conditionibus induciarum Salvius distincte proponere vellet, Avauxius frustra id nunc fieri excusabat. Promittebat tamen Regem una cum Suecis eo incubiturum, ut occupata tantisper retineantur, præter remotiora quædam, quibus cedi non iniquum fuerit. Quæ tamen pollicitatio non magni fiebat, quod super-functo-

De loco tractatuum.

De induciis universalibus.

1640. functoria aut simulata opera facile liberari posset. Præcipua dissensio circa subsidia erat per inducias solvenda quæ ultra triginta myriades promittere nolebat Avauxius, increpito Salvio, quod hisce adquiescere nollet, cum antea Grotio de viginti duntaxat acceptandis mandatum foret. Tandem & de restituenda Osseda cœnobio Monialium in Osnabrugensi præsulatu vehementer instabat Avauxius; quin & novum caput de sacris Pontificiis eorumque cultoribus fœderi inserere cupiebat. Nam ducebant Galli & Catholicis sibi amicis, & Protestantibus in Germania opus esse.

De sacris Catholicis.

Artes Avauxii destinata sua obtinendi.

§. 61. Ut porro postulata sua obtineret Avauxius, diversos velut cuneos admovebat; quorum primus erat Liberatio Gustavi Hornii, qui ut cum Joanne Wertano permutaretur, Bavarus tandem annuerat. Nam expresse denuntiabat Salvio Avauxius, ni circa fœdus conveniret, Wertanum non dimittendum, nec permutationem faciendam. Contra Salvius ostendere; Wertanum à Suecico exercitu captum, & in Suecorum præsidia deductum, inde ultro in Galliam dimissum prægressa Regis cautione, si postuletur restituendum esse. Ejus dimissionem sæpius petitam, sæpius promissam. Nunc cum diuturno labore effectum sit ut Bavarus in permutationem consentiat, ex hoc negotio ansam tergiversandi arripi parum generosum esse. Hornium à Suecis maximi fieri egregias ob ob artes, & merita; sed si nulla alia causa sit, per solam hanc fœdus indecorùm ab ipsis non extorquendum. Monuerant autem Rectores Sueciæ Salvium, impediret, ne Wertanus obstringeretur militia adversus Galliam abstinere; ne forte & Hornius scripto cavere cogeretur, se adversus Cæsarem non militaturum. Id quod parum decorum judicabatur. Porro cum non ignoraret Avauxius quantopere exercitui Suecico pecunia opus esset, non obscure denuntiabat, prorogatione fœderis non secuta, subsidia, quorum dies mense Novembri cesserat, solutum non iri. Imo cum Grotius scripsisset, ista jam Lutetiæ numerata esse, Avauxius id negabat; ac licet Hamburgi pervenissent se tamen nisi novis acceptis mandatis ne teruncium quidem solvere ausurum. Unde Salvio Banerii, & sua fide Hamburgi centena millia uncialium in usum exercitus mutuo sumenda erant; ad quæ tamen Avauxius de suo, uti dicebat, triginta millia conferebat. Sed & subinde hic superbiæ quid ostendebat, minasque interspergebat, velut fœdus hocce parum curaret; ante triennium Gallos continuato fœdere valde opus habuisse; nunc si equis legibus id obtineri queat, conclusuros: sed si utique ante pacem idem desinere debeat, satius fore id nunc statim, quam post expirare. Rarius quoque Salvium obtentu valetudinis adversæ invisere. Tum jactare; si Sueci diutius circa fœdus tergiversentur, id perinde habitum iri, ac si recusent. Falli Suecos, si peculiarem pacem meditentur; Sibi quo velint die pacem haberi posse mediante Pontifice. Tot loca hostium ab se detineri, ut iis restitutis statim honesta pace potiri queant. Enimvero his terriculamentis haut movebatur Salvius; ut ideo rem præcipitandam, aut aliquod in mora periculum judicaret. Præsertim cum valde cavendum foret, ne ullo modo crederent Galli, Suecis societatem ipsorum esse plane necessariam, aut valde expetitam; cum nihil aliud, quam ista opinio ipsos fecisset duriores. Nec enim credibile videbatur Gallos quæ tot millionibus quæsiverant, ita temere amissuros potius, quam subsidiorum augmento Suecis gratificarentur. Nec de peculiaribus Gallorum cum Cæsare tractatibus quidquam audiebatur. Et licet forte per Pontificem de iisdem propositum foret; tamen tota re accurate pensitata adparebat, Gallos malle 1640. fœdus continuare, quam tollere, ac una cum Suecis, quam seorsim tractare. Quanquam enim in Gallia populus omnis sub tributis & licentia militum gemens pacem anhelaret: Cardinalis tamen haut dubie bello in res suas, ac propinquorum suorum magnitudinem utebatur. Et hactenus iste disputationibus circa diplomata & titulos nil aliud egerat, quam ut odium tardatæ pacis in hostem rejiceret. Hostis nihil Galliæ habebat, Galli hostici multum. Si quid Regi humanitus eveniret, magnus Cardinali prætextus erat ad regimen Galliæ contra Reginam adipiscendum, bellum manens cum Hispanis, & ne consilia ad hostes emanarent. Præterea Hispani eo tempore validiores erant quam ut cogi possent ad relinquendum Gallis, quæ hi jam tenebant: & Galli secunda fortuna elatiores, quam ut armorum præmia amittere vellent. Quin Galli credebant Cæsarem longe facilius cum Suecis, quam cum ipsis transigere posse; quod unicum erat medium, per quod Sueci fœdus bonis legibus, & sine suo incommodo obtinere poterant. Denique & Drebbernum tentabat Avauxius, ut si Sueci circa fœdus hæsitarent Luneburgici Duces in istorum locum subirent, & quæ Sueci hactenus ceperint, subsidiis fruerentur. Apud ipsum Salvium idem jactare non dubitabat: si Sueci circa Vinariensem exercitum diutius litem moveant, aut illum ad se pertrahere conentur, Gallos aurum habere, & sat mediorum totum insuper Banerii exercitum alienandi. Quin ductores Suecici ab exercitu Hamburgum venientes ab Avauxio conviviis & ambitiosis salutationibus demulcebantur. Quo fine quoque Tupadelius ac Schmidbernius aureis onusti ad Vinariensem exercitum mittebantur; Suecicis ductoribus cum inopia fere luctantibus salivam moturi, ut sibi persuaderent solos, qui Gallis militarent, felices esse. Unde & Banerius monebatur, ut istorum machinationes probe observaret: præsertim cum Germanico militi oculi ægrescerent, cum Vinariensibus à Gallis pecuniam numerari viderent. Ast Salvius, ut Avauxio vicissim ægre faceret, Ennonem Wilhelmum Cniphusium Hamburgensis præsidii præfectum subornabat, ut velut proprio instinctu Avauxio demonstraret, quam lautę conditiones Salvio à Cæsareis offerrentur, & cum se ipsum tum alios abhiberi ad Suecos fœdere Gallico avertendos. Ac si Banerius sentiat, Gallos de corrumpendo ipsius exercitu agitare, eum statim destitutis Gallis ac Vinariensibus ad Stalhantschium in Silesiam iturum: Quin raptim cum Cæsare tractaturum, ac Piccolomineo innuiturum, ut repente totam belli colluviem in Galliam effundat. Quæ Avauxio non parum scrupuli injicere videbantur, nec de corrumpendo Suecorum exercitu Regem cogitare testabatur; nec eo minus dejerabat, circa fœdus nil se aliud, quam obtulerit in mandatis habere. Et sane Chavignius jussu Regis Lutetiæ cum Grotio supra prorogatione fœderis disserebat; mirari Regem, jam per octo fere menses id negotium Hamburgi, extrahi, quod sperare videantur Rectores Sueciæ, posse aliquid conditionibus in commodum ejus Regni addi. Enimvero Regem nihil posse adjicere ad ea, quæ antehac præstita fuerint. Non pati id onera Regni, sociorumque Regni incumbentium. Nunc scire velle voluntatem Rectorum Sueciæ de fœdere, prorogare illud velint, nec ne, ut res suas possit ordinare. Nam nullam esse majorem pacis moram, quam quod hostis inter Galliam & Sueciam disjunctionem speret. Nec obscure perstringebatur Grotius, qui spem faciente Bullionio ærarii præfecto, scripserat, majora quam antea subsidia 24.Oct.

1640. dia posse obtineri. Paulo post eadem Grotio Rex ipse dicebat: se neque ad pecunias, neque alias fœderis conditiones quidquam additurum. Etsi Grotius contra regereret: sola Oxensternæ autoritate & cura bellum hactenus sustineri, Sueciæ per annos maxime postremos grave, & quo agri colonis per delectus exhauriantur, ut multi fortibus ejus consiliis obnitantur, & quamcunque pacem malint. Igitur ni Galli partem onerum subire velint, facile ingratum quid Galliæ sequi posse. Imprimis autem alte penetrabat, quod magnam subinde insolentiam ostentaret Avauxius, Hollandos identidem *dependentes Galliæ* ob accepta subsidia appellans, nec obscure insinuans, à Suecis quoque eandem ideo comiter colendam. Unde Senatus Salvio scribebat; serio demonstraret Avauxio, si Gallia contumeliæ quid Reginæ afferat, certo sibi persuadeat, nullam amicitiam, aut fœdus ita carum ipsis esse, ut pati velint, majestatem Regni ullo modo delibari. Addebatur, ut ratihabitionem fœderis Latino utique sermone fieri à Gallis moneret; alias ab ipsis Suecica lingua eandem subnectendam.

Galli prorogationem fœderis in Suecia urgent. 21. Nov.

§. 62. Ast in Suecia Rorteus tradito libello apud Rectores agebat, ut fœdus ad finem usque belli prorogaretur variis adductis rationibus. Postulare id communem causam tam propter amicos, quam propter hostes. Adimi hoc modo hosti spem ambo Regna separandi, quod potissimum Ratisponæ consiliis fuerit agitatum, & Austriacorum destinata magnam partem turbari. Amicos, qui hactenus ob breve fœderis spatium hæsitarunt, animos sumturos, ac citra suspicionem in nostris partibus mansuros. Nec probabile esse, Sueciam quæ tot per annos auxilio Gallorum usa est, florentibus maxime utriusque armis ab ista se disjuncturam. Galliæ decretum esse opportunitate temporum & invitante ultro fortuna uti rebus suis stabiliendis, & in tutum reponendis. Ea commoda cum amicis suis istam partiri velle, ac ut ipsi quoque in rerum suorum incrementa vertant optare. Id de prudentia Sueciæ judicare, præbenti se occasioni manus injecturam, & certum pro incerto arrepturam; in quam eo affectu feratur Gallia, ut fortunas suas pro ista periculo exponere non sit dubitatura. Salvium primo dixisse, Suecis placere fœdus ad finem usque belli porrigi, post verba sua retractasse, ac non nisi de triennio consensisse, ut majora subsidia stipularetur. Id quod ipse iniquum judicet, ac anceps; cum non constet, quis utriusque Regni post triennium status sit futurus. Amputarent tædiosas moras, non parum de gratia conjunctionis delibaturas: tum & locum generositati Regis concederent, cui id ingenium sit, ut nihil videri velit coactus facere, & cuncta quæ facit sibi deberi cupiat.

Consultatio Rectorum Sueciæ. Rationes contra.

§. 63. De hoc postulato cum ad Senatum relatum esset, id quidem satis adparebat, quasdam ex allatis à Rorteo rationibus non nisi inani verborum sonitu constare. Neque verendum erat, ut ita repente Gallus se bello extricaret, aut ita facile pacem redimere vellet, restitutis quæ in Italia tenebat, tum Lotharingia, parte Burgundiæ, ac pleraque Artesia, & quam nuper invaserat, Alsatia & Brisaco. Nec dum memoria exciderant, quæ quondam Gallis injecta fuerant, ac quid damni rebus Suecicis per illos in Germania sub amicitiæ specie datum sit. Quid ab hoste infestius potuisse patrari, quam isti intercepto exercitu Vinariensi, & Brisaco fecerint? De quo si mentio à nobis, fiat istos nubem rationum prompta facundia effundere: quarum vanitate demonstrata demum humeros contrahere. Simplices esse Suecos, si credant, Gallis Sueciæ salutem æque cordi esse, atque propriam; aut eodem fœdere se non exsoluturos, ubi id è re sua esse judicaverint. E societate eos Suecorum sua emolumenta quærere, quid horum saluti fiat parum solicitos. Ubi hostes Suecis graves incubuerint, Gallos auxilio venisse, ne isti pessumdarentur. Suecicis rebus iterum surgentibus, eosdem paulatim manus subtraxisse, eousque evalescerent; ut propria potentia nixi eorum amicitiam negligere possent. Durum quoque esse necessitatem Sueciæ imponere tamdiu in bello manendi, quam Galliæ placeat: nec pacem posse amplecti, quando rebus suis, id commodissimum videatur. 1640.

Rationes pro fœdere.

§. 64. Enimvero quo minus Gallicum fœdus repudiaretur, subigebat omni ratione fortior necessitas. Ex hactenus actis constabat, neque Cæsari, neque Dano mediatori cordi esse, ut honesta pace Sueci potiantur. Pacem istos verbis utrumque jactare, reipsa nihil aliud agere, quam ut Sueciam Ordinibus Germaniæ exosam reddant, & à Gallia divellant. Et quanquam nulli Regno plus fiduciæ sit in altero locandum, quam in se ipso: manifestum esse tamen, nullius Regni rationes ita cum Suecia conspirare quam Galliæ. Easdem causas, quæ Gustavum quondam Regem ad bellum sumendum permoverunt, adhuc persistere: Austriacam potentiam vicinis formidabilem librare, ac Ordines Germaniæ in pristinam libertatem reponere. Quo fine & necessum nunc sit pacem Pragensem penitus evertere, dominatui Austriaco fundamenta ponentem. Idem ut fiat Galliæ non minus interesse. Sueciam equidem si sola tractet; facilius cum Cæsare transacturam: sed ejusmodi pacem parum firmitatis ac securitatis habituram. Nec dubium esse quin Gallis sociati Sueci facilius veterem Germaniæ statum instauraturi sint; quo Suecia cæterique vicini adversus Austriacorum conatus quam maxime protegantur. Quod si soli de pace agant Sueci, fortasse sibi peculiariter commodi quid stipulaturos; Ordinum libertatem separata pace hautquidquam stabiliendam. Quorum tamen utcunque meritorum commoda negligi à Suecis nequeant, ni seipsos mendacii velint convincere, cum eam hactenus inter præcipuas belli causas ostentaverint. Idque tanto magis faciendum, postquam jam Hassi ac Luneburgici arma sociarunt, quos prorogatum Gallicum fœdus Suecicis in partibus firmaturum sit: cum Longuevillii conjunctio non parum ad hæc consilia capessenda impulisse eos videatur. Esse præterea Suecis rem cum hoste non minus superbo quam potente; qui etiam florentibus quam maxime Suecorum armis ad justos cum iisdem tractatus descendere dedignatus sit. Quid futurum, si adversi quid contigerit? Dano præsertim mediatore, qui qualem Suecis pacem cupiat, non in obscuro esse. Denique nec Sueciæ, nec Germaniæ Ordinibus nisi communi pace, & sociatis eousque Suecorum Gallorumque armis consuli posse. Ex actis Ratisponæ adparere, quæ ludibria circa amnestiam agitentur, ac ut Ordinum deputati fucum sibi fieri patiantur quorum paucis ea perspicacia, ut Cæsaris artes intelligant, privati fere juris scientia turgidi, aut verbosis orationibus perstrepentes. A Cęsare nihil aliud nunc agi, quam ut Ordines pecunia emungat, qua ad Suecos opprimendos utatur. Esse & aliam rationem, quare fœdus Gallicum continuandum sit, quod isto à Suecis abdicato Danus statim in ipsorum locum apud Gallos subiturus sit, tanti amici accessione Sueciæ haut paulo formidabilior. Ad extremum si quid molesti fœdus illud habeat, subsidiis pensari, quæ defecerint, è Sueciæ opibus suppleri nequeant. Igitur omnibus placebat, nihil tutius statui

1640. tui Sueciæ, nec honestius apud amicos & hostes, quam in fœdere Gallico persistere, autoritatem & robur dare idoneo.

Rorteo respondetur. §. 65. Ut tamen denuo tentaretur, num hac occasione lautiores fœderis leges obtineri possent, placebat Rorteo responderi: optionem Regi Galliæ relinqui; fœdus in triennium duntaxat iisdem, quibus nunc conceptum sit, legibus prorogare; aut si ad finem usque belli idem porrigi malit, in singulos annos centum millia uncialium conventis jam subsidiis addere malit. Preterea Gustavi Hornii liberationem commendabant, ut is cum Wertano permutaretur. In mutationem loci tractatuum consentire se non posse, ob nimiam à suo Regno distantiam rebus suis valde incommodam. Reliqua si quæ incidere possint dubia in aulam Gallicam se remissuros, ac amice ibi cum Rege transacturos. Regis Galliæ declaratio. Vice versa Avauxio à Rege Galliæ jubebatur fœdus ad pacem usque porrigere, sed non nisi prioribus legibus. Quod si tamen Sueci in mutationem loci consentire velint, post elapsum triennium ad finem usque belli subsidiis augmentum quod à centum millibus uncialium non longe absit, promittebatur. Negotiatio circa fœdus paulisper differtur. Ea responsa cum Salvius & Avauxius invicem contulissent, facile patebat, ista non parum inter se discrepare. Ac ostendebat hic Salvio velut familiariter sua mandata, & cum Salvius nihilominus instaret, an non propiorem quandam declarationem haberet, quod non insolitum sit plura mandata mitti; hic multis cum execrationibus confirmabat, extremam eam Regis sui fuisse sententiam. Ita nihil aliud reliquum erat, quam ut res tantisper infecta maneret, quoad uterque ad superiores referret. Ac ferebat quidem Avauxius, se fœdus pro derelicto habere, etsi non eo secius Rex suus amicitiam cum Regina Sueciæ culturus sit. E gestibus tamen ejus satis adparebat, illum nunc tractatus haut quidquam abruptum ire. Unde & de subsidiis, circa quæ hactenus tergiversatus fuerat propiorem nunc spem faciebat. Ast Salvius consultissimum judicabat, rem in integro tenere; ac simul tentare, quid circa secretos cum Cæsare tractatus possit profici, pro re nata ad pacis, aut fœderis conclusionem descensurus.

Negotiatio cum Ragozio. 14. Febr. §. 66. E Transylvania frequentes à Bisterfeldio literæ, & ab ipso demum Ragozio mittebantur, omnes eodem argumento: Regem Poloniæ per Koniespolskium ipsi arma dissuadere, oblata sua apud Cæsarem mediatione componendis controversiis. Sed & Cæsarem per Legatum Sigismundum Forgacium ipsi satisfacturum se promisisse; quicum ipse, si Regum legati moventur, transacturus sit. Et quia ex legato Gallico ad Portam intellexerit, à Rege Galliæ dudum aliquem ad ipsum destinatum, apertum esse, rem solos per Suecos hærere. Igitur decretum sibi, brevi ad Galliæ Regem mittere; ac si Suecia suam amicitiam negligat, cum eo solo transigere. Cæterum fama erat, Ragozium Portæ offensam incurrisse, quod Walachiæ Princeps cæsis Turcorum legatis in arcem Transylvaniæ vicinam confugisset. Unde credebatur, cupere ipsum Regibus fœdere jungi, quo horum opera apud Portam gratiam recuperaret. Avauxius ad hæc veterem propositionem repetebat; Regem Galliæ dimidiam subsidiorum partem soluturum, si Sueci & Batavi alteram dimidiam conferant. Quo super negotio Salvius nihil in mandatis habebat. Post aliquot septimanas Avauxius abiturienti tabellario id responsi tradit. Adesse Hamburgi mandata à Galliæ Rege cum Ragozio transigendi; ac penes solos Suecos moram esse. Salvius etsi amice istum hominem dimitteret, ne Ragozio ansa in hostium partes transeundi præberetur: non poterat tamen quin culpam à Suecis in ipsum Ragozium, aliosque devolveret. Sueciam fœderi dudum paratam, modo Angliæ Regis & Batavorum declaratio adsit quos simul societati illigare cupiat. Sed & ansam dedisse morarum ipsum Principem, qui primum proposuerit, ut omnes quorum interest legatos plena cum facultate Hamburgum mitterent. Mox Bisterfeldium nullis fiduciariis literis instructum venisse. Ex quo Anglo & Batavis suspicio excitata sit rem à Ragozio non serio agi. Et cum Princeps intutum judicet unum legatum Hamburgum mittere longe intutius fore plures in Transylvaniam ire spe ita ambigua; præsertim cum ea missione videri possint fœdus tamdiu agitatum velut emendicare. 1640.

Tractatus secretus cum Banerio expirat. §. 67. Isthoc anno non minus quam præteritis irriti pacis tractatus diversa via agitabantur. Ac in Bohemia quidem Banerius, cum nondum mandata de negotio Hamburgum remittendo è Suecia allata essent, Schlickio circa tractatus suscipiendos denuo monenti responderat: ne modicam moram ægre ferret; omnia adornandis tractatibus necessaria mox adfore. 15. Jan. Interim quid super loco congressus videretur exponeret. Hinc Schlickius, de loco aliquo exercitibus interjecto proponebat; sicuti ad Casale inter Cæsareos & Gallos anno tricesimo, & inter Suecos ac Polonos in Borussia tractatum sit. Hoc si displiceat, posse oppidum aliquod superioris Saxoniæ eligi. Enimvero Rectoribus Sueciæ separati isti tractatus displicebant, ob fœdus Gallicum, & quia per hos libertati Protestantium satis caveri non poterat; quorum status rite firmatus Sueciæ plus securitatis adversus Austriacos præstare poterat, quam Pomerania, qua mox prævalente Cæsare iterum expelli poterant. Ac ludibria hostis sat pellucebant. Accedebat circa Banerii tractatus grande intervallum locorum, & periculum intercipiendarum literarum. Et quanquam erant, qui vererentur, ne Banerius ignominiæ duceret tractatus a se avocari; tamen quia is nunquam mandatum habuerat de pace agendi, sed tantum hostium mentem expiscandi, non videbatur respublica periculo exponenda ob incertam privati offensam declinandam. Banerius tamen, allatis licet Reginæ jussis de negotio pacis Hamburgum rejiciendo parum ex decoro judicabat, verba sua retractare, aut ita subito rem abrumpere, ne hostis ansam arriperet aversum à pace Suecorum animum diffamandi, ac gratiam expetitæ pacis sibi conciliandi. Igitur declinandæ exprobrationi inanis promissi literas Mithobii ad Salvium adhibet, quibus confirmaverat Tillium Comitem, & Gebhardum à Cæsare plena cum potestate Hamburgum mittendos, qui de pace cum Salvio agerent. Eas literas à Salvio in Sueciam missas, ac de 14. Febr. eadem re tota Germanania rumorem ferri, ut jam dubitare incipiant Rectores Sueciæ, quos potissimum Cæsareos Commissarios ex tanta eorum multitudine debeant respicere. Haut eo minus tamen legatos missum ab se iri ubi de adversæ partis certa sententia constiterit. Ast Schlickius non à Tillio solum, sed & ipso Cæsare literas curabat, quibus 2. Mart. ista omnia à Mithobio ficta declarabantur. Urgebat insuper Banerium, quam cito requisita sæpius promissa adfutura sint, ne sibi, tot mensibus frustra huic negotio insumtis diutius Pragæ morandum sit. Ita prætextus jam fere Banerium defi- 7. Mart. ciebat suspicioni ludibrii à se avertendæ; ni discessu suo è Bohemia negotium ultro expiraturum vidisset. Igitur prioribus suis insistens Schlickio respondet: se statim ipsius literas in Sueciam misisse, nec dubitare, postquam Rectores Sueciæ aliter edocti fuerint, ipsis curæ fore, quæ ad promovendum nego-

1640. negotium faciant. Et quia literis Cæsaris insimulabatur inanibus exceptionibus tempus extraxisse; suas dilationes defendebat: in tanti momenti negotio circumspectione utendum; ac si novi quid emergat, accurate inquirendum. Et cum non Sueciæ tantum, sed & tot aliorum intersit, non posse cæco impetu in tractatus rui. A Cæsare super Succorum satisfactione, tum de Legatis, loco, & tempore tractatus sæpe mutatum; ex quo plus sinistræ suspicionis, quam fiduciæ de serio pacis studio ortum sit. Denique si Schlickio molestum sit diutius Pragæ hærere, expectaturum, quo alio loco iterum inveniri velit; ubi superiorum jussu
24. April. plura cum ipso communicaturus sit. Nec eo secius iste digresso jam è Bohemia Banerio scribebat: Cæsarem, quæ super satisfactione Sueciæ primo obtulerit, nunquam retractasse: Nec successibus armorum cupidinem pacis mutare. Dolere sibi tamen, tamdiu mandata ipsi è Suecia non missa, nec cum citra illa ad tractatus velle accedere. Cæterum etsi Cæsarei in hoc negotio serium præ se studium ferrent; suspectum tamen valde Suecis erat, quod istud ab hisce non sat secretum haberetur; sed omnia, quæ cum Oswaldo ac Schlickio acta erant, tota Germania divulgarentur, quin ipsis Gallis communicarentur. Sane Avauxius exempla literarum inter Banerium & Schlickium commutatarum Hamburgi octiduo citius, quam Salvius acceperat, non parum offensus, quod Banerius non statim citra dissimulationem Cæsareos à se Hamburgum rejecisset.

Lauenburgicorum inanis circa pacem conatus.

§. 68. Pergebant quoque circa pacem satagere Lauenburgici, quorum nomine Mithobius Ratisbona ad Salvium scribebat; secretos tractatus ad suum adventum integros servaret, addito, lite-
21. Febr. ras tuti itineris utique à se allatum iri. Ast idem mox cum Duce Henrico Julio Hamburgum accedens nil promissarum literarum adferebat, sed potius à Salvio formulam petebat, qua socii Reges Ordinibus Imperii caveri vellent; incertum quo fine, cum paulo post negaret, spem esse illas
6. Mart. a Cæsare obtentum iri. In congressu cum Salvio Dux prolixe de studio Cæsaris in pacem testari; nec tamen negare, Legatum Hispanicum & cæteros Hispanicæ factionis vehementer obniti. Multis inde rationibus Suecos ad secretos & expeditos tractatus inducere. Cæsari immensas vires, sociis Suecorum parum constantiæ. A Cęsare, Hispano, & Principe Oenipontana fœdere inito validum exercitum cogi. Curtium Comitem nuper plenipotentiam, sed nulla mandata habuisse, nisi de conjungendis cum Dano armis; id quod ipse fassus sit: de quo certam Cæsari spem Penzius fecerit. Quæ spes ne nunc quidem Viennę evanuerit, pręsertim prævalentibus in Bohemia Cæsareis copiis. Paratus bellicos in Polonia & Borussia verbo adversus Turcas, revera Cæsari in auxilium institui. Imperatorem Turcarum de omnibus, quæ per aliquot annos à sociis Regibus apud se acta sint, exempla ad Cæsarem misisse, ac de constanti amicitia confirmasse. Gallos per Bavarum separatam pacem Viennæ agitare, ac declarasse, se omnia reddituros, modo Cęsar actioni in Metim, Tullum & Virodunum renunciet. Plerosque Cæsareorum ministrorum suadere, ut cum Gallis velut sacrorum sociis, quam Suecis, prius transigatur, pręsertim cum Galli fœdus Cæsari, & auxilium adversus quosvis hostes offerant. Curtium ad Bavarum missum verbo ad copiarum conjunctionem, revera ad pacem Gallicam maturandam. Ita nullam esse spem vi armorum Cæsarem ad pacem compellendi: eoque tutissimum circa pacem Gallos potius prævenire, quam ab iisdem præveniri. Equidem posse solennes & communes cum Gallia tractatus succedere, si discrimen inter reconcilatos, & nondum reconcilia- 1640.
tos Ordines admittatur, quo Cæsar nunquam desistere constituerit. Satius tamen videri, si Succi seorsim ac promte cum Cæsare decidant. Eo fine proponebat, ut Regina instrumentum pacis, quale ipsa desideret, adornari curet, sibique tradat fidem Principis interpositurο, id fraudi eidem non fore: nec se dubitare, quin id à Cęsare subscriptum Vienna reportaturus sit, modo satisfactio Sueciæ intra insulam Rugiam, & Citeriorem Pomeraniam consistat. Amnestiam posse communem fieri, ut tamen omnia reponantur in eam statum, quo anno tricesimo, aut summum tempore pacis Danicæ conclusæ fuerant. Circa satisfactionem militum manere sententiam Cæsaris antea declaratam. Isthæc propositio etsi Salvio non absurda videbatur, siquidem de secretis Gallorum tractatibus, de quibus & fama ferebat, verum esset: quia tamen sua manu capita pacis consignare anceps erat, pręsertim de hoc nihil in mandatis habenti; igitur non nisi forma privati sermonis de Reginę in pacem studio testabatur. Simul ostendebat, quod scrupuli propositio ipsius habeat. Anno vicesimo nono jam Palatinum, & Meclenburgicos sua ditione exutos, edictumque circa bona sacra promulgatum: quæ omnia correctione indigeant, non nisi per tractatus facienda. De satisfactione Sueciæ solum Cæsarem statuere non posse, sed ut omnium Ordinum, aut saltem Electorum, præcipue autem Brandeburgici consensus accedat, necessium esse. Nec circa satisfactionem militum rem ad liquidum deductam. Promittebat tamen, se de hoc negotio ad Reginam relaturum. De cætero injunctum sibi ad communes cum Gallia tractatus omnia remittere, quos ut apud Cæsarem promoveret, Ducem rogabat. Si omnes quorum interest in uno loco congrediantur, rem melius expeditum iri. Ita Dux discessit; cujus opera tanto minoris Sueciæ erat, quod è Schlickii Comitis ad Banerium literis adparebat, quanti illa Cæsareis fieret. Eas, ut & Cæsaris literas Mithobio ostendebat Salvius, quibus etsi iste non parum confundebatur; post tamen, cum Noribergam abiret, fatigare non desistebat Salvium, ut saltem summa pacis capita paulo distinctius ederet, non quidem ut Cęsari communicentur, sed apud nonnullos alios partibus Succorum faventes, ut metus hisce decedat, velut ipsis postulaturis, quę pręstari nequeant. Ac demum veterem cantilenam de secretis tractatibus ingerebat. Quæ Salvius silentio transmittebat. Nam neque Mithobius tantæ rei idoneus minister; & in universum Sueci secretos tractatus suspectabant, quos non alio fine ostentari judicabant, quam horum consiliis turbandis, ac ut culpam extracti belli in eos devolverent: si durante cum Gallis fœdere tractatus abnuerent, apud cupidos pacis exosos redderent, tractatibus susceptis à Gallica societate divellerent. Nam si semel admissis secretis tractatibus postea latas à Cæsare leges abnuerent, & pace, & sociis non sine maximo ludibrio excidebant. Denique penitius faciem rerum inspicientibus facile adparebat, tempus tractatibus pacis nondum maturuisse.

Ernesti Ducis Saxoniæ circa pacem conatus.

§. 69. Conabatur quoque operam circa pacem navare Ernestus Saxoniæ Dux, qui mense Junio è Banerio sciscitabatur; num ipsi placeat se ad Archiducem Leopoldum Wilhelmum velut proprio motu accedere, ex eo percontatum, an velit à se apud Banerium de pace atque induciis proponi? Id quod cum Banerius abnuere non posset, non pacem aversari diffamaretur, iste Neostadii ad Salam cum Archiduce hac de re loquebatur. Hic respondebat, quia præteritis tractatibus super induciis nihil propositum fuerit, Cæsaris sententiam sibi exquirendam. Aderat mox responsum Cæ-

1640. saris in hunc sensum: Si Banerius, aut quisquam alius idonea mandata pacis aut armistitii concludendi per Ernestum Ducem, aut alium Archiduci ostenderit, à se locum, tempus, ac Commissarios denominatum iri, queis de induciis, & per eas de pace agendi facultas sit. Addebatur, Cæsarem super legibus pacis mentem suam declarasse, ad quas vicissim Reginæ sententiam exponendam esse. Intelligebat satis solitas Cæsareorum

10. Jul. artes Banerius. Unde responso ad Ernestum Ducem rem in Sueciam, aliosque fœderatos rejiciebat; addito tamen, si idonea hospitia Suecico exercitui concedantur, suo periculo inducias in certum tempus initurum, idemque ut Longuevillio Duci persuadeatur tentaturum. Nec deinceps Dux, id negotium non suorum humerorum sentiens, de

Comitis Waldeccæ conatus. eodem quidquam movebat. Sed & dum in castris ad Wildungam Banerius hæret, Volradus Waldeccæ Comes sciscitatur, num is mandatis circa pacem instructus sit. Nam se hoc fine ab Archiduce & Piccolomineo in castra evocatum. Displicere illis quippe Hamburgum; & videri jam idoneum tempus tractandi, exercitibus ita propinquis; ac forte celerius hoc modo, quam per prolixos tractatus bellum poni posse. Sed Banerius ludibriorum fessus aperte respondebat; à Regina jussum se ista omnia Hamburgum ad Salvium rejicere.

Rectores Sueciæ rejiciunt secretos tractatus. §. 70. Enimvero Rectoribus Sueciæ in universum placebat repudiatis secretis tractatibus ad solennes & publicos negotium pacis deducere. Quanquam enim per istos invisus mediator, & importuna collisio evitabatur, Cæsare etiam in eosdem magis, quam hosce prono, tamen cumprimis suspectum habebatur, quod plerisque Mithobius ansam præbuerat, dubium privata ambitione stimulatus, ut autor pacis audiret, an à Cæsareis subornatus illudendis Suecis. Et si maxime cum Commissariis Cęsareis omnia transacta essent, in proclivi tamen erat Cæsari negata ratihabitione conventa irrita reddere. Quin revera nihil hactenus aliud egisse Cæsar videbatur, quam ut Suecorum mentem expiscaretur per Daniæ Regem, Schlickium, & Lauenburgicos, istamque cum Electoribus expenderet, & pro re nata consilia adornaret. Quo fine & Banerium cum Salvio collidere conatus fuerat, ut communicatione inter ipsos sublata alteruter forte quid incautius exprimeret. Nec adparebat, quomodo ista Gallos omnia rimantes celari possent, quibus si de iisdem innotuisset, Suecis violati fœderis crimen impacturi, ac subsidia subtracturi erant; quin nullo non impedimento objecto eosdem circa pacem præventuri metuebantur. Ac pervenerant jam pleraque ad Avauxii notitiam, quę licet hactenus elusa fuissent, ad extremum tamen negandi color defuturus erat, cum utique à Cęsare ad Electores foret referendum. Unde & Salvius literarum cum Mithobio commercia amittere jussus erat. Contra expensis omnibus patebat, honestam & tutam pacem nisi Ordinibus Protestantibus aliisque fœderatis intervenientibus constitui non posse; à quibus Suecos per secretos tractatus divelli Cæsaris quam maxime intererat. Denique & fœderis Gallici rationem haberi par erat.

An Cæsar pacem vellet dubitabatur. §. 71. Quin & an serio pacem Cæsar vellet, dubium habebatur. Erant qui crederent, salva dignitate ipsum in pacem consentire non posse, quamdiu Sueci ditiones ipsius persultarent. Aliis contra idem multo difficilior putabatur futurus, Suecis per vim expulsis. Plerique tamen censebant, Ferdinando Martios spiritus non esse, cumque ad sedatam & mollem vitam natura ferri: tum metum à Turcis, Ordinum omnium desideria, & vastatum patrimonium ad pacem propellere. Sed præcipuum impedimentum ab Hispanis, & qui eorum partibus in aula Cæsaris addicti erant, pro- 1640.
venire: quod Hispanis ad destinata sua exsequenda expedire videatur, orbem Christianum bellis implicitum agitari. Cæsari non difficultatibus confligtanti Hispanos velut comiter colendos: interim ipsos ad Rhenum pedem magis firmare, & recuperato Brisaco & Benfelda velut araneum in centro sessuros oculis per omnem viciniam circummissis. Suecos, Protestantesque diuturni belli fessos, quibus ut vires reficere queant spatium non sit concedendum. Suecorum successus ignem è stipula esse, mox ultro in cineres consessurum; qui bello extracto facile atterendi sint. Nec eo secius tractatus pacis paulatim maturescere videbantur, dum Hispani demum literas tuti itineris Batavis annuunt, etsi non ea qua hi voluerant forma, quod ab his mittendi non Legati, sed tantum *aliqua persona* vocarentur. Id ut corrigeretur, ipsorumque Legati pari cum Regiis honore haberentur Belgæ apud Cardinalem Infantem institerant; utrumque ab hoc negatum. Contra offerebatur, ab istis missos eodem honore ab Hispanis affectum iri, quem Galli exhiberent: id quod tandem Hollandi admittebant. Et Richelius hisce persuaserat, ne in ejusmodi verborum formulis adhærescerent, cum & Gallicis Legatis non nisi Deputatorum & Plenipotentiariorum vocabulum sit tributum; neu cum Veneta Republica in cunctis solennium observationibus adeo rigidam æqualitatem exposcerent.

§. 72. Sed & Galli plenipotentiarios suos Coloniam mittendos denominabant, Avauxium Mazarinum, & Emmerium; ac confirmabat iste Salvio, Regem & Cardinalem pacis cupidos esse, id quod tamen secreto haberi petebat, ne hostis eo intellecto pertinacior fieret. Ideo in salvis conductibus Cæsareis nodos non anxie quærendos. Titulum *Illustrissima* Landgraviæ non tributum remoram negotio injicere non debere. Ut Ordinibus non nisi per Legatos Regios agere liceat, id Gallos quidem ut emendetur postulaturos; si tamen id obtineri nequeat, tanti hoc non esse, ut pax ideo differatur. Palmarium esse discrimen inter Ordines reconciliatos, & nondum reconciliatos: quod Ferdinando utique sit extorquendum velut in compensationem, quod Galli Cęsaris titulum eidem tribuere velint. Propter alios suos fœderatos Regem denominationem dici tractatibus inchoandis non dilaturum. Atque id Avauxius expresso se Regis mandato indicare ferebat, petens, ut Regina vicissim quid sentiat panderet. Salvius laudato Regis in pacem studio eandem Reginæ mentem confirmabat; & se ad ipsam statim relaturum. Censebat tamen Avauxius, si Cęsar vocabulum *nondum reconciliatos* omittere nollet, temperamentum à Dano propositum, ut cum protestatione & reservatione diplomata accipiantur, admittendum non esse: sed Cęsarem utique ad delendum istud verbum compellendum. Vicissim Salvius Avauxio demonstrabat, quæ super secretis Gallorum cum Cæsare tractatibus conciliatore Bavaro spargebantur; de quibus Luneburgici Duces, Anglicus Legatus Rowius, & Vultejus significaverant. Ac nuntiabantur apud Helvetios Einsidelæ Oisonvillium cum Bavarico consiliario per triduum eodem conclavi in diversorio egisse, quod eodem fine factum credebatur. Id quod Avauxius constanter inficiabatur, testatus Regem suum neque pace neque bello à Suecis disjungi velle. Unde nosse cupiebat, num quid præterea Sueci in salvis conductibus pro sociis in Germania desiderarent, ut juncta opera res urgeri; ac si diplomata illa è placito Regum formata exhiberentur, uterque Regum legatos ad destinata tractatibus loca mittere possit.

Galli cupidinem pacis præ se ferunt.

§. 73. Porro circa pacem communem Hambur- Luzovicsi
gi

1640.

Cæsare Hamburgum mittitur.

gi diu nihil actum erat, Dano communicationem cum Salvio intermittente. Contra à Cęſare miſſus Conradus Luzovius aderat, qui nova de pace mandata adferre dicebatur. Is initio Lubecenſes & Hamburgenſes argentum poſcebat non ſine minis, ac Principes Inferioris Saxoniæ in Suecos incitare ſtudebat. Mox tamen pacis negotium eadem quâ Curtius via tentare inſtituit per Lunzmannum &

Ejus propoſitio.

Meurerum urbis Syndicos. Is de Curtii actis repetens teſtabatur, etſi iſte inſtructionem non habuerit de pace tractandi; Cæſarem tamen ægre tuliſſe, eum Hamburgi non manſiſſe, ac tractatus continuaſſe. Unde ſe hunc à Cæſare mitti ſciſcitatum; num Salvio animus aut facultas ſit tractatus ſuſcipiendi? Habere ſe à Cæſare facultatem, clam, palam, ſeorſim, conjunctim tractandi; ac ſibi perinde eſſe, quam viam Sueci eligant. Quod ſi tamen ſolennes tractatus placeant, ſibi neceſſum videri prius peculiariter ſuper Suecorum ſatisfactione tranſigi, reliqua cum Gallis & aliis communia ad ſolennes tractatus poſſe referri. Addebat, Cęſarem diplomata tuti itineris Imperii Ordinibus, quæ ſoli Reges poſtulent, concedere non poſſe. Ipſis quippe liberum eſſe proficiſci quo velint, nec venia aut conductu opus habere. Cæſari tamen ſecretos tractatus magis arridere interventu Syndicorum, ac optare, ut illorum ocyus initium fiat. Salvius quid reſpondendum foret hærere. Juſſus à Regina fuerat ſecretos cum Lauenburgicis tractatus repudiare, & non niſi circa ſolennes operam navare. Tum & ſuſpectum erat, Luzovium rerum ejuſmodi inſolentem potiſſimum adhiberi negotio tam arduo, & quod magnam Europæ partem tangeret. Ac potius metuebat, quia Luzovius circa explorandam Suecorum ſatisfactionem ſatagebat, ne ſi quid expiſcaretur, ſtatim Glucſtadium abiret, & hac ratione ad Danum in arma pertrahendum uteretur. Fortaſſe etiam quia Electores & Ordines Norbergæ pacem flagitabant, iſtorum deſideria eluſum ibat eo obtentu, quod jam de pace cum Suecis agitetur: aut Avauxium cum Salvio, re ſaltem per ſacerdotes prodita, committere tentabat. Contra non minus indecens videbatur, Luzovium ita abrupte protelare, ac Cæſareis anſam præbere Suecos diffamandi velut pacem plane adſpernantes. Igitur audire iſtum ſtatuebat, ac rem integram retinere, quoad mandatum à Succia acciperet.

Salvii reſponſum.

Quo fine Luzovio, quem plenipotentia non inſtructum ſuſpicabatur, ſignificabat: Malle ſe quidem ſolennes & publicos tractatus; nec tamen, ſi res ferat, à ſecreta quam petat communicatione abhorrere. Sed ut res eo fidentius utrinque ſuſcipiatur, cumprimis neceſſarium fore, utrumque per fiduciarias literas autoritatem ſuam adſtruere; quo facto ſuper modo agendi conſtitui poſſe. Nec fefellerat Salvium ſua ſuſpicio. Nam etſi iſte jactaret, fiduciarias literas non defore; tamen illæ nuſpiam comparebant; ac tandem reponebat, ſe perluſtratis chartis ſuis brevi reſponſurum. Interim cum Cæſar per Lauenburgicos novam declarationem circa Sueciæ ſatisfactionem ediderit, inſtabat, ut quid circa eam ſibi videatur Salvius exponat; quo intellecto pro re nata tractatum continuaturus, ſuamque agendi autoritatem ſatis demonſtraturus ſit. Salvius regerebat: ſe meminiſſe capitum à Lauenburgicis præterito autumno tranſmiſſorum, qualia & ex Hollandia ac Gallia acceperit. Sed quia iſtis plenipotentiæ nihil adjunctum fuerat, dubitare, num à Cæſare eadem profecta ſint, an privatum aliquem habeant autorem. Si quid Luzovio aut circa præparamenta, aut ipſam pacem agere ſit injunctum, more inter omnes gentes recepto autoritatem ſuam demonſtraret; poſt de modo agendi facile conventum iri. Sed cum is denuo Salvium urgeret, hic reponebat: Nemini amplius obſcurum eſſe, à Cæſare pacem ſerio non quæri. Nam Curtium plenipotentiam habuiſſe citra inſtructionem; nunc ipſum venire cum inſtructione citra plenipotentiam. Quo audito Luzovius contractis humeris appoſite reſponſum agnoſcebat. Ita quidem iſtius negotiatio interquievit, eodem aliquamdiu in Weſtphaliam digreſſo.

Rectores Sueciæ Petro Wibio reſpondent.

15. April.

§. 74. Interea longo poſt intervallo Rectores Sueciæ excuſata mora ad propoſita menſe Septembri à Petro Wibio reſpondent: Non minus ſibi, quam Daniæ Regi Proteſtantium calamitatem, Arctoique Orbis ſecuritatem cordi eſſe. Sed cum hocce bellum magnam Europæ partem tangat, mirum videri non debere, ſi pax multis difficultatibus ſit implicita. A ſe nullam pacis occaſionem neglectam, nec bello trahendo cauſam præbitam. Inconſultis ſociis, & antequam ſuper præliminaribus convenerit, tractatus ordiri inſolitum eſſe; & hoc modo ſe à ſociis divulſos longius à ſcopo pacis abſtrahi. Non ignotum ſibi concordiam inter Catholicos per Pontificem poſſe inſtaurari. Sed Gallum non diſcrimine ſacrorum, verum per alias graves cauſas in Auſtriacos ſtimulari; de cujus fide & conſtantia prolixius ſperent, quam & ſemper egregiis conſiliis & actionibus fontem habeant. Cæſaris facta verbis hactenus non reſpondiſſe. Quid in Electorum opera fiduciæ reponendum, toto bello documenta extare. A Salvio diplomata, quibus ſolis nondum reconciliatis cavebatur, citra exceptionem probata ſibi non conſtare; nec credere ipſum à mandatis diſceſſiſſe. Si afflictis Proteſtantibus non liceat negotia ſua per tractatus expedire, viam oppreſſioni eorundem ſterni, ſimul perpetuum periculum hiſce Regnis ſtrui. Præparamentis nondum abſolutis leges pacis edere præpoſterum, aut noxium eſſe. Quo vado tamen negotium adhæreſcat, acta quondam Meclenburgico Duce mediante oſtendere. De ſatisfactione Sueciæ ac militum parce à ſe actum; quam remittere aut intendere, prout adverſa pars ſe geſſerit, in ſuo arbitrio poſitum. Sed omnium Ordinum Proteſtantium reſtitutionem à ſe quam diligentiſſime commendatam omnibus, qui paci conciliandæ operam obtulerint. Nec dubitare ſe, quin Rex circa eandem ſategerit; quo ſucceſſu rem ipſam loqui. Quod ſi igitur Rex ſua autoritate efficere poſſit, ut adverſa pars in priſtinum ſtatum omnia reponat, ſolidum paci fundamentum ſubſterni, ac de reliquis facile tranſactum iri. Hoc ſi impetrari nequeat, manifeſtum eſſe ab hoſte nihil aliud, quam oppreſſionem puriorum ſacrorum, & libertatis Ordinum Germaniæ quæri, & ut ſecuritas horum Regnorum ſemper in ancipiti hæreat. Ni pax huic fundamento ſuperſtruatur, induciarum inſtar habiturum, poſt intervallum atrociore bello erupturo.

Danus circa pacem languide rem gerit.

§. 75. Cęterum eo tempore à Dano circa pacem parum movebatur; ac referebat Legatus Anglicus Glucſtadio reverſus, Regem quidem velle tractatus moderari: ſed quia videat Cæſari juxta ac Suecis operam ſuam parum gratam, fortaſſe eam curam exuiturum. Eundem quoque Cæſari offenſum, quod is menſe Martio ſcripſerat: Palatinam cauſam ipſo mediatore non poſſe diſceptari, ſed eandem Colonię peragendam. Quo ipſo tecte Regis mediationem repudiaſſe videbatur. Contra Galli deſiderium pacis indies magis oſtendere; & Avauxius Salvio confirmare. Se juſſum, ſi paria Salvius mandata habeat, diplomata Cęſaris pro Ordinibus Germanię ea forma, quam Cęſar velit, ac-

1640. ceptare interposita protestatione & reservatione, de qua ante annum Daniæ Rex monuerat. Et quia hic pacem parum amplius curet, nec Suecis mediator præter Venetos supersit, denuo formulam diplomatum legato Veneto Lutetiam transmittendam postulabat. In ejus margine cum adscribere Salvius vellet; si Cæsar vocabulum *nondum reconciliatos* omittere nollet, se tandem adquiescere; repugnabat Avauxius declinandæ Ordinum Germaniæ offensæ, ubi id hisce innotuisset. Censebat quoque, ut studium pacis Orbi adprobaretur, Commissarios Suecicos, aut unum saltem eorum quamprimum Lubecam se conferre. Nam tunc nondum de mutando tractatuum loco quidquam motum fuerat.

Luzovii cum Salvio colloquium.

§. 76. Luzovius inde longum post silentium denuo Salvium monere, num ad formulam à Lauenburgicis Vienna huc transmissam mentem suam expromere velit. Quem licet Salvius obtentu deficientis plenipotentiæ eluderet, iste tamen non desistebat privatum ipsius colloquium affectare: ideo potissimum se missum ferens, quod Salvio antea familiariter cognitus esset. 14. Sept. Atque id demum astu Lunzmanni procuratum, qui Salvium specie venalis bibliothecæ inspiciendæ in vicinum templum deducebat, ubi de compacto occurrit Luzovius. Post mutuam salutationem hic ample de Cæsaris in pacem animo, non jejunius de Regina Salvius testari. Ille, in quo ergo negotium adhæresceret, interrogare; Salvius, in solis diplomatis ea forma, quam socii Reges desiderent; quæ concedi etiam Electores æquum judicent. Ad hæc Luzovius Ordines in quatuor in classes dispescere: quosdam plene, alios ex parte reconciliatos; quosdam post reconciliationem super læsione secuta queri; reliquos plane nondum reconciliatos. Priorum causam plene transactam. Secundam & tertiam classem querelas suas pro more in conventu Ordinum posse exponere, quibus ut se immisceant exteri Reges non magis fas esse, quam Cæsari alienorum civium patrocinium suscipere. Ultimæ classi Cæsarem petita diplomata daturum. Salvius id discrimen adspernari: Suecorum socios his inconsultis transigere non potuisse. Pacem ab Electore Saxoniæ factam illegitimam; quæ reliquis invitis & inauditis obtrusa sit: & tamen vix promissa Pragensi pace servata. Ad firmam pacem necessarium esse omnium querelis ex æquo satisfieri, eoque omnibus ad tractatus accessum dandum. Luzovius; hæc à sociis Regnis obtentui sumi. Si Sueciæ pro sumtibus belli satisfiat, nihil superesse quod ipsa moveat. Petebat inde circa oblatas à Cæsare viginti quinque *tonnas* auri, & Rugiam insulam, ac Stralsundam in decennium pignoris loco, sententiam declararet; ad quas præstandas Cæsar adhuc paratus sit. Salvius; Regum sociorum maxime interesse novos tractatus fieri, ac universos pristinis fortunis restitui. Tum negare, à Cæsare circa satisfactionem Sueciæ quid oblatum. Luzovius exemplum ejus scripti statim depromere, memorans, quia Lauenburgici nomine Reginæ Pomeraniam citeriorem in feudum postulent, Cæsari persuasum, id à Salvio profectum; inde isthoc vicissim proposuisse. Ast Salvius negare, à se, aut ullo ministro Suecico hoc promanasse. Equidem aliquando à Mithobio tale quid sibi exhibitum, sed iisdem diebus è Batavis ac Gallia ejusdem exempla accepisse. Et quia Mithobius à Cæsare fiduciarias literas non ostenderit, illud à se pro commento otiosorum hominum habitum. Luzovius mirari; Salvium postulati de Pomerania autorem se abnuere. Sed quin ipse hæc à Cæsare proponere jussus sit, id dubium non esse, ac ex interceptis literis Salvio constare. Salvius denuo pernegare, istud à se profectum. Si Lauenburgici & Mithobius tale quid apud Cæsarem proposuerint, id ultro ipsos fecisse ex intempestivo studio pacem promovendi. Ea summa erat colloquii, quod in mutuas testationes super desiderio pacis desinebat. Privato sermone Luzovius Lunzmanno dixerat: se brevem pacis viam videre, si Cæsar Suecis Pomeraniam, Gallis Lotharingiam det. Enimvero id non futurum: Cæsarem jus suum nemini auferre posse; pecuniam & pignus non defore. Integros Principatus alienare speciem habere emtæ pacis, ac in dedecus Cæsaris redundare; cujus vires non usque adeo attritæ sint, ut tam duris conditionibus pacem mercari cogatur. Et ea communis tunc circa satisfactionem Suecorum erat opinio, circa pecuniam & hypothecam difficultatem non fore: sed ut Pomerania in feudum obtineatur id vix sperandum, præsertim ipsis Gallis clam obsistentibus, quibus cum propositum sit Germaniæ vires debilitare, hoc facto istæ augendæ videbantur, si novo membro cæteri Ordines recte uti vellent. 1640.

§. 77. Tandem Cæsar in formulam diplomatum, qualem Coronæ postulabant, consenserat, eaque Hamburgum ad Luzovium missa jusserat, quamprimum Legatos Suecicos in Germaniam adpulisse intelligeret, Regi Daniæ tradi cum Suecicis permutanda, inde tractatus pacis ordiendos. Quo intellecto Daniæ Rex statim misso Cleenio id Salvio denuntiat per contractus, num in mandatis habeat, ubi diplomata allata fuerint, diem inchoandis tractatibus dicere. Salvius etsi priora ipsius mandata revocata non essent; tamen quia diu à Rege nihil cum ipso fuerat actum, ac res interea non exiguam mutationem subierant, quid sibi agendum foret dubitabat, præsertim nondum conspecto diplomatum exemplo. Hibernum quoque tempus Legatorum è Suecia itineri incommodum, ac de Galliæ Regis animo nondum constabat. Igitur Dano respondet: se id in Sueciam relaturum, ac cum Avauxio communicaturum. Mox Daniæ Rex, accepto per Luzovium exemplo, id peculiari legatione in Succiam se missurum ferebat. Avauxio iste agendi modus à Dano adhibitus inhumanus & durus videbatur. Per biennium amplius de diplomatibus nihil auditum fuerat. Tandem aliquando Cæsari in mentem venerat ista indulgere: quæ nondum edita sint, nec constare, an non aliquid vitii contineant. Nunc ex sola de adventu eorum fama postulari, ut Legati velut in occursum eorundem ruant, & cæco impetu ad diem designandum provolent. Igitur quid animi sibi sit declarare abnuebat prius, quam diplomata allata essent, in quibus non solum vocabulum *nondum reconciliatos*, sed & per *Plenipotentiarios Regios* omissum, & sociis Principibus *Illustrissimi* titulus tributus esse deberet. Quibus postulatis cum is nuper cessisset, conjiciebatur Gallis pacem accelerari cordi non esse; præsertim cum Avauxius Salvium rogaret, ne Suecici ad pacem destinati Legati iter ingredi properarent. Declarabat tamen, si diplomata recte se habeant, in Galliam id se relaturum. Paulo post jussu Regis denuntiat; Legatum Venetum Regi confirmasse, Cæsarem diplomata pro Ordinibus Imperii, & Hollandis petita formula fieri jussisse, etsi ea nondum exhibita sint. Quo facto Regem Commissarios suos Coloniam missurum. Circa tempus Avauxio significatum erat, de eodem certiorem ipsum reddendum post diplomata inspecta & probata.

Cæsar diplomata ex mente Coronarum format.

7. Nov.

Luzovius secretos tractatus urget.

§. 78. Eodem tempore Luzovius formulam pacis Salvio per Lunzmannum tradebat plane cum illa convenientem, quam ante annum Lauenburgici Vienna transmiserant; subinde super eo colloquium cum Salvio exposcens. Quanquam, enim res ad solennes tractatus deducenda sit, tamen postquam jam diplomata pro voto concessa, ac Ratis-

ponæ

1640. ponæ super amnestia statuendum sit, ad pacem præter Suecicam satisfactionem nil restare. Circa quam Cæsar æqua omnia præstare paratus sit; nosse tamen cupere, in quo Sueci tandem adquieturi sint. De hac si publico Legati nomine pandere dubitet, privatim mentem suam expromeret: id quod citra fraudem ipsi fore promittebat. Salvius contra de ista parum sibi constare; & si maxime constet, plenipotentia Luzovii non visa nefas sibi pandere. Lunzmannum tamen subornat, ut quid Cæsar demum offerret expiscaretur. Is declarabat; Cæsarem provinciæ quid ægre daturum: insignem pecuniæ summam, (quam non exprimebat,) & hypothecam non defore. Saltem totam Pomeraniam nunc jure feudi concedi non posse. De parte aliqua in medio relinquebat. Paulo post tamen aliter disserere: Cæsari Pomeraniam tanti non esse, ut ideo ditiones suas hæreditarias periculo exponere velit. Electorem Brandeburgicum jam mortuum; filium, si cæterarum provinciarum investituram obtinere velit, de Pomerania ut Cæsari concedat facile compellendum. In eo scrupulum esse, quod Cæsari decorum non sit statim Pomeraniam largiri, velut victus pacem emat, & quia tertio invito jus suum adimi non possit. Ei scrupulo removendo proponebat, ut Regina Pomeraniam hypothecæ titulo acciperet, reluendi jure ad sexagesimum aut octogesimum annum dilato. Ita citra invidiam & dedecus eundem scopum obtineri. Idem quoque ferebat, se repetita sæpius mandata Vienna accipere de secretis tractatibus continuandis: Cæsarem malle amoto Dano transigere; eoque secretum colloquium solicite exposcebat Salvium monens, ne pacis, circa quam ipse tamdiu desudaverit, confectæ gloriam præripi sibi patiatur; quod certo futurum sit solenni tractatu instituto.

Ejus super satisfactione Sueciæ sententia.

Salvius circa Luzovii intentionem dubitat.

§. 79. Salvius quid faciendum sibi foret, ambiguus hærere. Suspectum videbatur, quod per solum Luzovium res gereretur, cui sat ingenii, sed modicus rerum usus. Si serio Cæsar pacem affectaret, astutos magis, & rebus tractandis exercitatos mittendos fuisse. Et metus erat, prius istum deceptum, ut per eundem alii deciperentur. Fortasse etiam id tantum agebatur, ut aliquid eliceretur in calumniam patens, aut ut prorogatio fœderis Gallici impediretur. Unde magna circumspectione opus erat; præsertim quod de priore cum Luzovio colloquio, in quod ipse improviso inciderat, ad nonnullos emanasset. Contra multæ rationes persuadebant, Cesaris è re magis esse seorsim cum Suecia, quam simul cum Gallia transigi; ac eum pluribus nunc causis ad repentinam transactionem, quam antea compelli. Copiæ ipsius afflictæ; Germaniæ Ordines pacis cupidissimi; Sueci ditionibus ipsius imminentes: Turca in Hungariam aut Poloniam quid agitare visus. Tum Marchio de Leganes deficiente argento in Mediolanensi Ducatu Helvetios exautorare coactus erat; Catalaunorum rebellio persistebat: Lusitania nutabat: Galli sequentem in annum immensas copias parabant: Anglus alia, quam Cæsar & Hispanus sibi persuaserant, consilia coquebat, & istius cum Batavis per connubium Arausionensis conjunctio altioris indaginis judicabatur. Urebat quoque fœdus Suecorum cum Hollandis, & rebus Cæsaris intempestiva mors Brandeburgici. Sed Dani mediatio non amplius à Cæsare curari videbatur, quod hic edictum promulgasset, ut qui in Comitatum Pinnebergensem quid actionis obtenderent, nomina sua Viennæ profiterentur; magna cum offensa Regis, qui istum cum Holsatiæ Duce jam diviserat. Quem & Brema inter Imperiales urbes recepta mordebat, & cumprimis edictum Cæsaris, quo omnes tam Germani quam exteri vetabantur vectigal ad Glucstadium exsolvere. Intellexerat quoque Salvius, Cæsarem à Schwartzenbergio Comite postulasse, Principi suo persuaderet, ut Pomerania sibi cederet, quo Suecis satisfieri possit. Ac profitebatur Luzovius, se tractatibus ingressum duntaxat struere; ubi super satisfactione Suecorum penitius intellectum fuerit, Curtium, aut Gebhardum adfore, qui una cum ipso paci colophonem impositurus sit. Has ob causas, & quia prorogatio fœderis Gallici opinione lentius procedebat, constituebat secreto cum ipso colloqui, non improbantibus Rectoribus Sueciæ illo duntaxat fine, ut adversæ partis sententia exploraretur. Congressus fiebat in domo Bartholdi Mœlleri, quo Salvius solito famulitio comitante, Luzovius primo plenipotentiam producere, cujus exemplum tamen Salvio tradere abnuebat, ne secretum id emanaret; nam Trautmansdorfium scripsisse; totam ejus plenipotentiæ vim in hoc consistere, ut secreta habeatur. Disserebatur inde de triplici tractandi genere: ut vel socii Reges Noribergam mittant, id quod Ratisponæ propositum fuerat; vel ut per solennes tractatus Lubecæ, aut citra ambages heic transigatur. Primum ab Ordinibus cupitum Cæsarem abnuisse. Solennes tractatus Salvius octo per annos agitatos ferebat mediante Dano, ad quos Sueci semper parati fuerint. Sed Cæsareos ministros de Dano, hunc vicissim de illis queri, tractatu interim irrito. Qua occasione Luzovius asperis verbis in Danum invehi, qui nunquam serio rem egerit, ac Cæsareis ministris, rerum Saxoniæ Inferioris parum peritis, pro lubitu illuserit. (Intelligebatur inde, causas irarum esse, quod Cæsare Saxones ad bellum in Suecos incitante Danus obstiterat.) Cæsari jam patere, Dani opera nunquam pacem coalituram; qui summam securitatis suæ in eo collocet, ut Cæsar & Sueci vires suas mutuis cladibus atterant. Pace facta vectigal Albis ipsi omittendum. Hactenus à Cæsare expeditam Dani amicitiam; sed mox aliud appariturum, præsertim ubi secreti tractatus successerint; quos à Cæsare serio expeti sancte asseverabat. Salvius Gallicum fœdus excusabat, quo minus certi quid decerni à se possit. Si Cæsari res cordi sit, se confestim diligenter ad Reginam relaturum. Luzovius adhæc; Cæsari persuasum, Salvio potestatem esse pacem concludendi sine ratihabitione; igitur ne moras necteret, quatuor aut quinque congressibus totum negotium confici posse. Sed cum circa ipsam rem disserere inciperet Salvius, quo istius mentem expiscaretur, hic recusabat; nunc sibi tantum fuisse propositum autoritatem suam demonstrare. Ubi literas suas notis occultis scriptas enodaverit, formulam se pacis concepturum, eamque Salvio transmissurum. Nec plus isto congressu actum.

Salvius cum Luzovio colloquitur. 26. Dec.

§. 80. De conventu Electorum Noribergæ habito nonnulla tangere, quæ ad institutum nostrum faciunt, haut abs re fuerit. Deliberandum ibi proponebatur à Moguntino, mox & Cæsareo Commissario de restituenda Imperio pace, aut si per exteros ea obtineri nequeat, belli continuandi mediis. Adierant eum conventum aliorum quoque Ordinum Legati; quos inter Luneburgi, ne quid suspicionis apud Suecos excitarent, de instituto suo Banerio prius significarant. Hi tranquillandæ Germaniæ cumprimis urgebant, ut consultationes de bello ac pace non uti hactenus penes paucos, sed universos Ordines forent, quorum de corio maxime luderetur. Tum ut communes pacis tractatus instituerentur, ad quos omnes quorum interest admitterentur, manifesto jam secreti tractatus tristi effectu. Pro se super detento tamdiu 1640.

Conventus Noribergensis acta. 8. 9. Febr. Propositio.

Luneburgicorum monita.

 Guelfer-

1640. Guelferbyto, causæque Hildesiensis & Tillensis injuria querebantur. Tum petebant, ut Electores sua consilia super pace communicent, quibus fulciendis ipsi fidelem operam navaturi sint. Hisce super communi tractatu instituendo succinebant Neoburgici, Meclenburgici, Francofurtenses, & Ulmenses. Daniæ quoque Rex maturandæ pacis cumprimis utile suadebat, diplomata salvi conductus sociis Regibus ea, quam postularint, forma expediri, saltem ut Orbi demonstretur, si deinceps isti circa tractatus tergiversentur, penes Cæsarem non stetisse, nec iisdem, quod jactent, de libertate Ordinum Germaniæ agi, sed ut hoc obtentu diffidia in Imperio foveant, suisque commodis velificentur. Tum ut pro Belgis Fœderatis quoque diplomata curentur, subtrahendo Gallis morarum prætexto. Diffidentiæ tollendæ monebat, conventum omnium Ordinum induci, in quo ex sententia omnium de bello & pace statuatur, bellumque sociatis viribus efficacius geratur. Tum ut omnes amnestiæ includantur, eamque Cæsar ultro ante tractatus promulget, ut ejus facti gratia potius in ipsum, quam exteros redundet. Circa Palatinam causam peculiari tractatu componendam se mediatorem offerebat, quod ab Angliæ Rege ejus negotii moderamen sibi sit delatum. Circa Hassos monebat, ut impediatur, quo minus cum exteris hostibus se jungant. Tum ut Luneburgicis circa Guelferbytum, & Hildesiam, ac Tillense negotium satisfiat, ne nova alimenta bello externo accedant: Id quod curæ sibi fore Electores pollicebantur; qui literis ad Ducem Georgium datis ipsum dehortantur, ne copias suas cum Suecis conjungat. Idem & Landgraviæ ingeritur; addito, ut transactione cum Cæsare, in qua hic omnia ipsius postulata annuerit, adquiescat. Circa amnestiam plerique Evangelici cum Rege Daniæ consentiebant, etiam in eo, ut si utique nonnulli admissa non plane impune ferre debeant autoritati legum tuendæ: non ditionibus suis, sed pecuniæ summa multentur. Regis Galliæ nomine aderat tunc Noribergæ Heppius; sed quia legationis suæ idoneam fidem facere non poterat, à Cæsaris Commissario protinus urbe jubebatur facessere. Cum spes fieret, omnium Ordinum conventum Ratisponæ indictum iri, Meclenburgicus Dux misso Wittio è Salvio sciscitatur, num Reginæ placeat, se aliosque Ordines inter Cæsarem, ipsamque mediatorum munus suscipere, magno studio à se gerendum, quo Danus velut clavo negotii dimoveatur? Tum an Regina, si invitetur, Legatos Ratisponam missura sit? quod idem Dux Georgius, multique alii Principes faciebant. Ac videbantur eo mittere, ubi Cæsar ipse aderat valido præsidio stipatus. Salvius prius sibi non displicere testabatur; de posteriore dubitabat, etsi hac ratione difficultates circa diplomata tolli, & facilius super satisfactione Sueciæ & militum transactum iri videretur. Ad Reginam tamen se relaturum promittebat. Luneburgici dehinc suffragantibus Meclenburgicis denuo Electores monent, apud Cæsarem instent, ut tractatus pacis ocyus decernantur, diplomata omnibus dentur, omnium Ordinum sententiæ audiantur. Contra ut hi à conjunctione cum Suecis avertentur, Electores de Guelferbyto spem ipsis faciunt, oblata mediatione sua in negotio Hildesiensi. Idem quoque denuo Landgraviam monent, ut Legatos mittat, quorum securitati scripto Cæsar sit cauturus: simul promittitur, circa sacra ipsi satisfactum iri. Quanquam autem paulo post tam hæc, quam illi copias suas Banerio jungerent. Luneburgici tamen Legati non minus Noribergæ remanent; factumque Ducum scripto apud Cæsarem Electoresque excusant: nunquam sibi animum fuisse à Cæsare & Imperio deficere, aut aliis Ordinibus molestiam inferre, sed ut sedem belli ditionibus suis arceant. Simul hortantur Electores, ad pacem omnibus modis connitantur, & ut exteri amica ratione solo Germanico dimoveantur, ac machinationes subvertendis Imperii legibus agitatæ destruantur. Contra Electores à Daniæ Rege literis petunt, apud Luneburgicos operam navet, ut hi copias suas à Suecis avocent, promissa cautione ipsos ab invasione exercitus Cæsarei tutos, nec hanc conjunctionem fraudi ipsis fore. Cæterum Electores cum sentirent citra aliorum Ordinum operam super præsentibus negotiis statui non posse, conventu omnium Ordinum opus esse decernunt, qui & à Cæsare Ratisponam indicitur, initio intra duos menses faciendo. 1640.

Daniæ Regis consilium. — *25. Febr.* — *Gallicus minister Noriberga expellitur.* — *Meclenburgicus de Suecis ad Comitia vocandis agit.* — *8. April.* — *Electores Luneburgicos & Hassos demulcent.* — *22. Jun.* — *28. Jun.* — *Comitia Ratisponæ indicuntur.* — *18. Maji.* — *26. Maji.*

§. 81. Serius coëuntibus Ordinibus tandem propositio fit de tranquillando Imperii statu, & ut quoad pax obtineatur super belli subsidiis decernatur: dicis gratia de instauranda justitia addebatur, sopitis inter arma legibus. Consultatione cœpta omnibus quidem videbatur primo loco de pace agendum. Sed mox adparebat, omnem operam inanem fore, absente adversa parte. Igitur deliberabatur, quomodo, quo, & per quos eadem invitanda foret. Proponebant aliqui, ut fœderati Ratisponam invitarentur. Sed Cæsar id abnuebat, velut suæ dignitati parum congruens: revera quod metueret, ne universi Ordines consilio cum exteris sociato fortius pro libertate loquerentur. Aliis placebat Noribergam iis assignari, ut è vicino cum ipsis agi possit; sed Cæsari non consultum videbatur utramque Coronam in eundem locum vocari. Unde tunc placebat, circa Coloniam pro Gallis, & Lubecam pro Suecis nihil mutandum. Id non satis ex dignitate judicabatur, Reges ab Electoribus invitari, ne pacem petere viderentur; sed ut Pontifex & Veneti apud Gallum, Daniæ Rex, qui denuo mediatorem se offerebat, apud Suecos ea de re ageret. Super diplomatis salvi conductus tandem à Cæsare impetratum est, ut ex petito Regum formarentur, excluso vocabulo *nondum reconciliatos*. Id quod Electores Regi Daniæ significant, petentes apud Reginam Sueciæ instet, ut citra moram durantibus adhuc Comitiis Legatos cum idoneis mandatis Lubecam mittat, auspicandis tractatibus. Num induciæ interim ineundæ essent, Cæsaris, penes quem summa belli administratio, arbitrio committebatur. Qui tamen in pacem non valde pronus videbatur instinctu maxime Hispanorum, qui manibus pedibusque paci obluctabantur, facto Madriti decreto, neque ex dignitate, neque ex usu Domus Austriacæ esse de pace nunc agitari. Bellum hactenus adversa fortuna gestum, ac insignia loca amissa. Unde ab hoste honestas conditiones obtineri non posse. Igitur satius esse bellum ducere fortunæque vices expectare, ac obfirmato in constantiam animo destinata prosequi. Ac spes erat exteros vi posse Germania depelli, conjunctis cum Cæsare omnibus Ordinibus. Quam ob causam & lenius cum Hassis atque Luneburgicis agebatur. Quorum hi vicissim arma sua excusabant obtentu avertendæ à finibus suis belli colluviei, de cætero prolixe animum Cæsari devotum testati. Iidem etiam graviter querebantur, se ad Comitia vocatos non esse, jactantes, Cæsarem non posse ad communes Imperii deliberationes descendere, nisi ipsis ad suffragia admissis. Unde & super tuto accessu literis sibi à Cæsare caveri postulabant. Quas Cæsar his, uti & Hassis indulgebat. Ad Luneburgicorum literas Ordines respondent laxioribus verbis nulla de suffragio ipsorum

Ibi facta propositio. — *3. Sept.* — *De invitandis Coronis deliberatio.* — *Diplomata conceduntur.* — *14. Oct.* — *Cæsar bellum magis quam pacem agitat.*

1640. ipsorum facta mentione, velut omnia ad legatorum adventum integra servarentur. Amnestiæ pax Pragensis pro fundamento substernebatur, & illi, qui ista indigerent, quatuor in classes dispescebantur. Quosdam ab acceptata pace Pragensi iterum discessisse, quosdam eam nondum acceptasse; quosdam eadem exclusos; alios eadem certis legibus acceptata læsos se queri. Ad primam classem Luneburgici, ad alteram Hassi Cassellani referebantur; quorum legatos expectari placebat. Circa tertiam classem visum Cæsarem rogare, ut istis super tuto accessu literis caveat; utque Durlacensis Marchio, & Comes Nassovius Saræpontanus ab Electoribus, reliqui à suis agnatis moneantur, ut se sistant, spe facta ipsorum causam ex voto & brevi expediendam. Gravaminibus cognoscendis certi Ordines deputabantur, qui perspecta eorum æquitate Cæsari ista emendanda commendarent, ut tamen exsecutio ad pacem usque differretur, & quæ lata per judices sententia niterentur, hautquidquam moverentur. Palatina causa peculiari transactione seponebatur, in qua consensu Cæsaris Daniæ Rex mediator admissus, cui adjungebantur Electores, ad quorum Collegium id negotium cumprimis spectaret. Nec abnuere videbatur Bavarus quo minus à Cæsare statim locus & tempus negotio ordiendo designaretur. Ac in se recipiebat Cæsar, se ab Hispano obtenturum, ut in idem consentiret. Quin jam Hispanici Legati, quorum quatuor eodem tempore tunc in Anglia erant, Palatino Electoris titulum tribuebant. Quæ promtitudo aliis suspecta videbatur; velut hoc quæreretur, ut Palatina Domus sociorum Regnorum patrocinio exuta apud communes tractatus tanto minoris esset. Suberat & alia causa, quare tunc Cæsar ac Bavarus Palatino conditiones aliquas, sed obscura spe ostenderent, quod Anglus pecuniis, ac proinde Parlamenti in se studiis egeret; Parlamentum autem rebus Hispanicis valde adversum esset. Inde metuebat Hispanus, ne ad preces Parlamenti fortibus se consiliis Anglus adplicaret; præsertim cum Galli per idoneos homines Parlamento insinuarent; si Rex Angliæ armis ipsorum sua jungere velit, paratos se polliceri, pacem nisi restituta Domo Palatina non facere. Unde Daniæ Rex multum causæ Palatinæ nocuisse credebatur, quod eam separatos ad tractatus rejici consensisset, idque ideo à Pontificiis Electoribus aliisque ita cupide arreptum. Scribebat tamen ea de re ad Reginam Sueciæ Palatinus Elector, ne sinistre acciperet, quod oblatos peculiares tractatus non repudiaverit; nec eo minus causam suam ipsi commendabat. Idem cum post per Hamburgum ad Daniæ Regem iter faceret, per Bauerum Consiliarium Salvio significat; se in Sueciam & Galliam scripsisse, super propositis peculiaribus tractatibus consilia exquisiturum; Gallum eos suasisse; (quod tamen Avauxius apud Salvium inficiabatur,) è Suecia responsi nihil adhuc accepisse. Persuasum sibi esse, à Bavaro rem elusum iri; eoque communibus tractatibus rationes suas superstruere. Famæ tamen id fuisse dandum, ne ita abrupte oblatam negotiationem abnueret. Id ut in Suecia excusaret Salvius rogabat, ne sinistræ quid suspicionis excitaret. Cui Salvius; quid Rectoribus Sueciæ videatur se ignorare, se quid suadeat aut dissuadeat non habere; nisi quod Elector multis hactenus speciminibus edoctus sit, ab hostium sibi fraudibus cavendum esse.

Super amnestia consultatur.

Palatina causa ad peculiares tractatus seponitur.

16. Nov.

29. Dec.

De hospitationibus & contributionibus.

13. Nov.

§. 82. Quanquam autem aliqui Ordinum non prius ad alterum propositionis caput accedendum contenderent, quam super primo plane foret conventum: urgebat tamen Cæsar, ut super hibernis, ac supplendo, alendoque exercitu absolveretur; in quod etiam major Ordinum pars consentiebat. Petentibus à Cæsare propositum, ut exercitus partim per Westphaliam, partim per Franconiam in hibernis collocaretur, idemque ad octoginta bellatorum millia augeretur. Designatio sumtuum intra quinque menses faciendorum ultra nonaginta tres auri tonnas adscendebat. Hospitatio militum ab Electoribus & Principibus arbitrio Cæsaris committebatur, incassum queritantibus Urbibus, seque isti oneri eximi flagitantibus. Etsi dum isti Ratisponæ super eo negotio adhuc consultant, jam Cæsaris jussu legiones in hiberna properarent. Salzburgicus Legatus, cum in hospitiationum licentiam paulo liberius diceret, ab Austriaco Legato tacere jussus, ni malum habere velit. Urbici quia dum circa hospitationes sententiam dicunt, paulo acerbiores visi fuerant, à superioribus Collegiis non superfunctorie increpiti. Ut augendo exercitui supersederet ob inopiam Ordines Cæsarem rogabant satis habiturum si qui in præsens sit servari queat. Huic alendo Austriaci & Bavari liberaliter centum quinquaginta menses Romanos; alii sexaginta & minus, Ratisponenses duodecim tantum annuebant. Urbicorum plerisque sexaginta, multis cum obtestationibus, ne plane ad incitas redigerentur. His deliberationibus de bello annus consumebatur, etsi Cæsar jam Kalendis Novembris monuisset, ut ad primum caput discutiendum rediretur; ut tamen de amnestia, quæ hactenus maxime agitata fuerat, silentio præteriret, & super Sueciæ satisfactione sententiam Ordinum exposceret; cum tamen de aliis rebus prius statuendum videretur. Quod eam ob causam factum credebatur, quia de Pomerania utique mentio erat injicienda, ut Daniæ Rex invidia stimulatus in Sueciam incitaretur. 1640. 5. Nov.

§. 83. Eodem anno arctius Sueciam inter, fœdus coaluit, cui causam præbuere pro libidine Dani in freto Oresundico aucta vectigalia, queis præcipue Belgæ non sine maxima publicanorum ac magistratuum acerbitate premebantur. Quæ onera cum superiore anno missa legatione abolere, aut mitigare conati essent, frustra fuerant. Ei Danorum insolentiæ coërcendæ vix præsentius remedium judicabatur quam societas Suecica. Et ipsi Sueci eam occasionem captabant Belgis arctius sibi innectendi. Utrique tamen priores de fœdere compellari malebant, quam idem ultro ambire. Unde Sueci quidem ministris suis injungebant; si quæ ab Hollandis super fœdere moverentur, aurem præberent, eorum mentem explorarent, ultro tamen de eo ne proponerent. Etsi Belgæ in Gallia & passim spargerent; à Suecis fœdus suum ambire, si forte hoc terriculamento Daniæ Regem ad æquam transactionem compellere possent. Quin & quatuor è summo Collegio deputati Camerarium Legatum Suecicum accedebant declarantes, se pronos esse ad fœdus cum Suecia concludendum, offensivum seu defensivum placeat: & quamprimum iste mandata acceperit se tractatus cum ipso suscepturos. De missione tamen in Sueciam nullum verbum. Enimvero Suecis haut placebat illis se obtrudere, qui tot per annos renovando fœderi, quod dudum expiraverat, aurem præbere noluerant, & cum illos Sueciæ auxilio indigere viderent, ejus rei gratiam ultro delibare. Promulgaverant inde edictum Hollandi, ne quis suorum civium ad fretum Oresundicum, aut quemvis alium Danicæ ditionis locum navigaret velut metum Dano incussuri, ne omissa navigatione vectigal ipsius redderetur sterile. Ast Danus sat gnarus Hollandos Baltico mari carere non posse ac metuens, ne forte vim isti meditarentur, classem suam intra fretum statuit; castellum quo-

Fœderis inter Sueciam & Hollandiam causa.

14. Febr.

1640. que ligneum magna mole & impensa struit, medio in freto brevibus imponendum. Sed mobiles arenæ fundamentum operi negabant, ac fluctibus soluta compages magnam vectigalium partem non sine aliorum ludibrio in profundum trahebat. Paulo post tamen Hollandi edicto revocato navigandi ad fretum suis licentiam faciunt, ac ut quantum posceretur vectigal exsolverent permittunt. Queis publicani paulo humanius quam antea exceptis modicum quid de vectigali remittebant. Ast Hollandi cum expenderent, quam exitiosum suis commerciis esset, si diuturna Dani usurpatio vectigal pro lubitu intendendi in jus evalesceret, post longam deliberationem Legatos in Sueciam mittere constituunt. Eam Hollandorum cum Suecis conjunctionem ut Danus averteret, Angliæ Regem subornaverat, qui controversiis istorum se mediatorem offerret; Hollandis caute declinantibus, quibus istorum Regum amicitia suspecta erat. Tentabant etiam operam suam interponere Archipræsul Bremensis, & Holsato-Gottorpiensis Dux. Sed neque ille placebat Hollandis, tanquam Regi patri obnoxius, neque hunc Danus amicitiæ Hollandorum nimis innecti volebat, præsertim cum in edicto, quo Hollandi civibus suis navigationem ad ditiones Danicas interdixerant, Ducis Holsatiæ portus diserte excepti forent.

Consultatio super fœdere cum Hollandis.

§. 84. Mense igitur Julio in Sueciam ab Hollandis missi Legati veniunt Wilhelmus Borellus, Albertus Sonckius, & Epeus Aylva, qui etsi initio ostendebant, se consilium duntaxat à Suecis expetere adversus Daniæ Regis oppressiones; tamen cum satis pateret, inane fore consilium, nisi à fœdere pondus illi accederet, mature super isto in Senatu utramque in partem disceptabatur. Ac

Rationes contra.

sane non deerant rationes, quę fœdere isthoc supersederi suaderent. Hollandos, ni magnis difficultatibus implicentur, Sueciæ fœdus hautquidquam fuisse quæsituros. Ipsos à Dani vexationibus liberari optantes Suecos cum isthoc committere velle, ut alieni periculi fructum ipsi percipiant. Solennes iisdem artes ligna congerere, & ignem accendere, ut ipsi ad alienam flammam se calefaciant. Eosdem Gustavo Regi, ut arma in Cæsarem moveret, multis rationibus persuasisse, ac magnifica subsidii promissione, quantum ante Regi Bohemiæ, & post Daniæ exsolverant. Dum fœdus adornatur, cum interea Regem jam in bellum erupisse cernerent, conclusionem elusisse, nec ad certa unquam auxilia se obstringere voluisse, pauxillum quid post importunas flagitationes non sine fastidio præstantes; ac infinitis dilationibus fere effecisse, ut exigere quid amplius tædio sit. Denique ab anno tricesimo ad hoc usque tempus non nisi quindecim mensium subsidia exsolvisse, sex promisisse, cum tamen antea jactassent, si vectigalia Borussica tollantur, se quinquagena millia florenorum menstrua collaturos. Præberi hoc fœdere occasionem novo certamini jam penitus bello Germanico immersis, in quo si adversi quid accidat, hostem undique visceribus Sueciæ imminere. Unde satius fore quiescere, ad postulata Belgarum humeros trahere, domi res firmare, Germanico negotio expediendo incumbere, adversus Danum moderata consilia animi magnitudine temperata ostendere, in omnem tamen eventum arma in promtu habere, quoad clavum Imperii Regina ipsa suscipiat. Quod si non necessariis bellis Regnum implicetur, verendum esse, ne plebs, duplicato onere fatiscens frænum mordeat. Neque vero ad liquidum perductum esse, utile sit Sueciæ, an noxium, Hollandorum commercia magnitudine vectigalium premi. Horum augmentis Dano lucri quid, modicum Sueciæ detrimentum accedere, cujus navigatio immunitate gaudens gliscere possit, quo durius aliorum navigia habeantur. 1640.
Fœdere concluso pro certo statuendum esse Sueciam bello cum Danis collisum iri, Hollandis occasionem præbentibus qui tamen parum constantiæ in hoc negotio exhibere visi sint. Præterito vere multum fervoris ostensum vetita ad Daniam navigatione; mox evanescente ferocia abrogato edicto nautas jussos citra tergiversationem vectigal exsolvere; cum alii credidissent, si quidem constare sibi vellent, valida cum classe Danum obruendum, aut exculto vectigali Balten perrumpendam: Quin Hollandos cæca invidia in Suecorum incrementa æstuare, ac limis oculis hos mare frequentantes adspicere. Nunc cupere, ut quod onus ipsi tangere nolunt, Sueci moliantur. Monebant denique nonnulli cum inevitabile ex hoc fœdere bellum consecuturum sit cogitandum quoque tutores ipsos, ac rationibus reddendis obnoxios esse; & ut maxime æque matura consilia, atque majorennis Rex capere queant, exsecutionem tamen inter multos fere languere.

§. 85. Plures tamen fœderis ejus occasionem ultro oblatam haut respuendam censebant. Danum odio, invidia, & metu infestissimis affectibus in Sueciam irritari. Adparere ex consiliis, quæ ipsi cum Cæsare, Hispano, Anglo agitantur; adparere ex actis, quæ illi nobiscum intercesserunt, fundamenta, jam posita esse, & adhuc poni, ut commoda occasione, & plausibili prætexto Sueciam invadat. Imminere bellum, si non hoc, tamen proximis annis; in quo magnum firmamentum sit accessurum amplectentibus id, ad quod jam invitentur. Socios quærere tunc demum, quando bellum ordiendum, serum nimis fore. Carolum Regem fœdus Hollandicum magnopere quondam affectasse; Gustavum Adolfum ambabus manibus arripuisse, majore quidem quam nunc necessitate ob bellum Polonicum & Moscoviticum; ut tamen quæ à fœdere absterrere possent, causæ tunc æque graves forent. Incrementa porro Sueciæ constare cultura mercaturæ, artiumque manuariarum, & ut oppida incolis munificis gliscant. Istis Hollandos quidem clam invidere, sed cum mare nobis pateat, eadem prohibere non posse. Solum Danum ista omnia, destruere, si uti cœpit dominatum in navigationem per fretum Oresundicum nostra patientia stabiliverit. Igitur hac occasione utendum ad amovenda augmentorum nostrorum impedimenta, adversus quæ nullam medicinam fore, ubi longo tempore in legem abierint. Sed & Danum omni studio id agere, ut Sueciæ opes minuat, & incrementa sistat. Cur pari jure adversus ipsum uti fas non sit? Quantum illi decedat, id Sueciæ accrescere. Premi hanc ab eodem, quantum potest: nemini quam huic paria ipsi reponendi occasionem magis in promtu esse. Præcipuos illi reditus è vectigalibus; quibus ad veterem modum redactis non multum superfuturum, quo terrorem aliis incutere possit. Equidem ut vectigal id plane tollatur, Sueciæ non interesse, sed ne idem ex libidine sua possit intendere, id & nostra & Hollandorum interesse. Nam vectigal, quod ab Hollandis solvendum est, mercibus imputari, quas hi nobis vendunt. Ita nostro ex sanguine Danum ditari. Præterea hoc fœdere concluso necessum Reginæ fore mediationem suam Dano offerre componendis cum Hollandis controversiis. Eam si Danus admiserit, eadem opera aboleri posse, quæ ab ipso nostris civibus in freto intentantur. Sin repudiet, tunc & Reginæ invisam Dani mediationem excutere integrum fore, aut molestiam, quam in Germanicis rebus nobis infert, cum fœnore remetiri. Denique ut fœdus id amplectamur

Rationes pro fœdere.

sit

1640. sit rationis esse, quod Danus id tantopere impedire conatus sit. Danum Hispanis & Anglicis foederibus se munire, adversus quos Sueciæ quoque novos amicos adjungendos. Habere Hollandos hostes communes; eosdem non ita longe à Suecia dissitos, quin commode possint auxilium ferre, nec ita propinquos, ut facile cum illis collidi queamus. Quod si Hollandi cum Dano circa vectigal Suecia præterita transegerint, sola hujus commercia Dani vexationibus expositum iri. Ast si Hollandi bello Daniæ Regis injurias exsequantur; Sueciam in medio interjectam apud utrumque extra gratiam, non extra periculum fore. Offensum equidem iri hoc foedere Danum; sed & eundem offendi, quod domi concordia foris successu armorum floreat Suecia. Denique cum eadem à Dano tanta per terrarum spatia Warthusa Calmariam usque cingatur, injuriisque ejusdem pateat, opibus insuper in freto Oreundico ipsius libidine expositis: an quidquam, quo iste compesci atque imminui queat, negligendum? Ita omnium consensu decernitur foedus cum Hollandis esse amplectendum, quod satis pateret, ex tot Dani insultationibus non posse non Sueciam demum bello cum ipso implicari: satius autem esse cum sociis, quam absque illis ad arma descendere talibus præsertim, qui & potentes sint, & communi utilitate jungantur.

Legati Hollandici non nisi oblique foedus insinuant.

§. 86. Porro Legati Hollandici initio quidem de foedere aperte non proponebant; etsi publica oratione foedus quondam cum Gustavo Rege gloriæ sibi fuisse profiterentur, & primo cum Deputatis Regiis congressu agnoscerent, ob ejusdem Regis respectum non ausum Danum vetera circa vectigalis modum conventa infringere. Ut satis adpareret, pedetentim eos ad foedus progredi velle, ac ut Sueci prius de isto moverent expectare. Igitur prolixe de oppressionibus Dani memorabant, & quantum sibi æque ac Sueciæ periculum ab isto immineat, ni mature obviam eatur. Tum quid remedii adversus istas adhibendum foret, consilium Suecos poscebant. Auctum ex libidine Regis vectigal, ac inter alia in centenas nitri libras quatuordecim uncialium vectigal impositum, pretium mercis æquans: tum capturam balænarum sub Spitzbergæ litoribus turbari. Eundem & præterito anno quatuor Hollandicas naves ad Colam Lapponiæ Russiæ ditionis oppidum abduxisse: & hoc anno iniquissimum edictum promulgasse, quo navis una cum mercibus publicari jubeatur etiam libra nitri reperta, quam nauta quantumvis ignarus professus non fuerit. Sueci contra controversiam circa Spitzbergam, quam Danus velut Groenlandiæ partem vindicabat, ad se spectare negabant. Naves ad Colam specie repressaliarum abreptas. De vectigali tamen Oresundico sibi non posse non iniquissimum videri, præsertim cum Danus aperte jactare non dubitaverit; id sibi competere velut partem summi imperii, ac prout visum fuerit intendi ac remitti posse. Equidem ut Hafniæ aut Bergis vectigal quantum velit exigat Danus, neminem contradicturum. Sed in freto id capere, ubi nec litore nautæ utuntur, nec naves exonerant, non plus rationis habere, quam si aut Anglus in freto Britannico, aut Hispanus in Gaditano idem exigere instituat. Nec ullo modo ferre posse, ut quis nostrarum fortunarum arbitria invadere velit eo tantum nomine, quia præter litora ejus aperto mari navigatur; cum sufficere debeat, quod antiquo more nationes, quæ id fretum transeunt, Suecis exceptis modicam quandam pensionem non tam adprobaverint, quam toleraverint. Quin Oxenstiernam quondam Danicis Commissarius inter tractatus in os dixisse: Danorum in freto vectigal nullo jure, sed sola quarundam nationum socordia aut patientia niti. Sed & Sueciam tangebat, quod tantopere nitrum velut mercem ad instrumenta bellica pertinentem Danus premeret; cum etiam hoc obtentu cannabis, lini, lignorum, picis, cupri, ferri, & similium transvectionem sui reddere arbitrii posset: quæ & ipsa bello terrestri, aut maritimo inserviunt. Porro isti vectigali declinando Hollandi proponebant, num forte per lacus & flumina Sueciæ Holmia Gothoburgum usque iter navibus inveniri posset: sed cum id naturæ locorum repugnare ostensum foret, quid præterea consilii restaret inquirebant. Sueci & consilio & opera pronos se molestiis ipsorum levandis testabantur, ut tamen sententiam eorundem prius audire mallent. Tandem Hollandis suam mentem expromere tergiversantibus, & nihilominus responsum flagitantibus denuntiatur; quia publica oratione professi sint, foedus cum Gustavo Rege decori sibi & firmamento fuisse, ac ab Ordinibus Generalibus decretum audiant, ut foedus cum Suecia instauretur, si de isto agere animus sit, in se moram non fore. Id cum à Legatis avide acciperetur, statim ad concipiendum foedus accessum fuit: quod & citra difficultatem coaluit. 1640.

Disceptationes circa formandum foedus.

§. 87. Abnuebant Sueci bello Hispanico misceri, quia nec Hollandi partem aliquam belli Polonici tangere voluerant. Termini maris Septentrionalis definiebantur ab extremo Scandinaviæ promontorio, cui *Norcap* vocabulum ad ostium usque Canalis; quo litora Flandriæ, Germaniæ, Daniæ, Norwegiæ, Angliæ, Scotiæ alluuntur. Nolebant quoque Sueci cavere navigationi ad Fanum Archangeli, aut halecum piscaturæ; cum illa Russum spectaret; & Sueci non magis Hollandorum cum Anglo controversiis, quam isti bello Germanico immiscere se cuperent. Sed & nullo modo rationes Regni Sueciæ ferebant, ut quod isti postulabant, commercia promiscue etiam per mediterranea loca exercere Hollandi possent. Ita in has leges conventum, ut securitas & libertas navigationis & commerciorum Mari Baltico & Septentrionali, una cum utriusque partis ditionibus defendatur. Quod si comperiatur, libertati commerciorum ac navigationis in istis maribus remoræ quid, aut oneris molestiæque utrorumque subditis injectum fuisse, contra jus gentium, receptam consuetudinem, & parta privilegia; foederati communi consilio & opera ista patrantem, amica ratione primo persuadere tentent, ut navigationem & commercia pristinæ libertati ac immunitati restituat: sin is præfracte abnuat, eadem omnibus viribus terra marique vindicetur, nec prius coepto desistatur, quam læso satisfactum, ac pristina libertas restituta fuerit. Quod si res in præsens componatur, sed qui offendit in posterum odia coërcitæ injuriæ in alterutrum procunque prætextu expromere conetur, Foederati terra marique auxilium invicem ferant. Ad bella quoque cum aliis orta Foederati mutua sibi auxilia ferant, (quæ adjecto pacto quatuor millibus militum definiebantur;) non tamen ut ulterius se, aut alia ratione, quam submittendis subsidiis è pactorum præscripto foederatorum privatis litibus immiscere, aut cultam hactenus amicitiam atque commerciorum usum cum Foederati hoste abrumpere necessum sit. Ne alter alterius hostes consilio, ope, pecunia, annona, milite, navibus, nautis, armis, pulvere pyrio, aliisque rebus bellicis juvet: navigatione & commerciis de cætero liberis cum hoste, qui alia de causa, quam ob hoc foedus bello cum foederatorum alterutro fuerit implicitus; nisi quod ad obsessa oppida navigatio sit suspendenda. Utrique foederato in alterius ditionibus militem conscribere, naves nautas emere aut conducere, omnisque generis instrumenta

Summa foederis.

1640. menta bellica petere liceat. Hoc fœdere nihil derogetur juribus Regni Sueciæ in Mari Baltico; nec fœderibus, quæ utrique cum aliis Statibus intercedunt. Si alteruter bellum suscipere coactus sit in quo alter alteri vi hujus fœderis suppetias ferre teneatur, neutri liberum sit sine scitu & consensu alterius cum hoste pacisci, aut inducias inire. Ut utriusque subditis in utriusque ditioni quæsita aut deinceps quærenda privilegia salva sint, & defunctorum utrinque bona suis hæredibus relinquantur, simul jus citra moram utrisque dicatur. Terminus fœderi statuebatur in quindecim annos, in quod alii quoque Reges, Principes, aut Civitates recipi queant; ratihabitione intra sex menses permutanda, quæ & post dicto tempore secuta est. Postulabant tamen Legati, ut responsum ipsis scripto daretur in hunc sensum: Ipsos in Suecia fuisse, ac de Dani actionibus querelas movisse, ubi amice auditi, ac dimissi sint. Ut si forte in Daniam diverterent id ostendere possent fœdere dissimulato; idemque publice in consessu Ordinum Generalium exhiberent, ubi quinque tantum præter Arausionensem Principem fœderis hujus conscios ferebant.

Disceptatio circa ceremonias. §. 88. Enimvero circa rem ipsam facilius conveniebat, quam circa ceremonias; quod hi Legatis Regiis pares se haberi postularent ex decreto, superiore anno per Ordines Generale condito. Ac initio quidem cum Hamburgum transirent, neque Salvium, neque Avauxium salutaverant. Quod aliqui interpretabantur ideo factum, ne Salvium offenderent, si priore loco Avauxium adiissent: quod fere qui posterior salutatum venit, foribus arceatur. Vera tamen causa fuerat, quod ab istis priores salutari vellent; cum tamen Salvio ne adventum quidem suum more solito denuntiassent. Id quippe inter Legatos Regios, queis Veneti æquari volunt, ejusdem dignationis usurpari suevit, ut qui posterior venit, per aliquem e familia sua alteri adventum indicet. Tunc qui isto in loco prior fuit, ad eum aliquem è suis remittit, & tempus sciscitatur, quo cum qui advenit sit invisurus. Cęterum circa Belgas Lutetię hactenus varie usurpatum fuerat. Nam eorum Legati, qui posteriores venerant, ad Danicum Legatum miserant, & priores quoque eundem adierant. Ast Comes Leicestrius, qui in Batavis centuriam militum habebat, cum ad ipsum Belgæ misissent, miserat & ipse, & prior eos inviserat. Quod exemplum & Grotius sequebatur, ne quid videretur dare memoriæ malorum, quæ in patria quondam passus erat. Quanquam factum id ad exemplum pertinere statim adparebat. Nam exinde legatus Florentinus, Sabaudus, Genuensis, eundem sibi honorem exhiberi voluerant, quod Belgarum nova republica minores se pernegarent. Ita omne Grotio colloquium cum ipsis intercisum erat, non sine utriusque incommodo. Galli tamen, qui semper autores erant aliis, ut quam plurimum cederent Belgis ipsi id non faciebant. Nam neque adire voluit Gallorum apud Venetos Legatus; nec eidem dare *Excellentiæ* nomen: neque in aula Gallica idem honor in introitu & prima admissione habebatur Belgis, atque Venetis; qui & ipsi exæquationem illam Belgarum secum non ferebant. Neque ulli Legato qui Regius non sit, Venetis exceptis, *Excellentiæ* titulus hactenus tributus fuerat. In Anglia quoque Sommerdyckius Belgarum legatus extraordinarius, & si ad eum finem multa moliretur, ut legati tam Gallus quam Venetus priores ipsum inviserent, id obtinere non poterat; eoque ipse ad Legatum Gallicum ultro accesserat. Cujus exemplo Venetorum quoque legatus prior ipsum compellare nolebat. Porro iidem Legati cum Holmiam pervenissent, literæ Rectoribus Sueciæ afferebant, quarum inscriptio inter alia unum & alterum titulum præferebat, qui in mercatores, & id ordinis homines caderet; *circumspectis, & valde discretis.* Quas post aliquam dubitationem resignare tandem placebat, monitis tamen Legatis, si deinceps similes exhiberentur, non acceptatum iri. Id quoque velut insolitum observabatur, quod literis fiduciæ argumentum propositionis à Legatis faciendæ inseruissent. Ad solennem apud Reginam admissionem deducebantur, non uti Legatis Regiis fieri mos est per Senatores, sed ab aliis duobus egregiæ dignationis viris. Inter dicendum coram Regina ipsi ultro capita tegebant; quod magnopere ab elegantia aulici moris abhorrere videbatur; cum & Regii Oratores ad Reginas verba facientes etiam invitati non nisi momenta caput tegant, mox detegant. Ad colloquium cum Deputatis Regiis deducti ad imas scalas à duobus Senatoribus excipiebantur, ac mensæ sinistrum latus occupabant Deputatis Regiis in dextro considentibus; quibus eosdem, qui ipsis dabantur, titulos reponebant, *Dominationes*, *& illustritates.* Oxenstiernam quoque Cancellarium ipsos invisentem non nisi apud januam conclavis exceperant, nec longius abeuntem prosecuti; quod exprobratum illi utcunque excusatum ibant. 1640.

Consultatio super titulis. §. 89. Cum *Excellentiæ* titulum utique tribui sibi prætenderent, res in utramque partem in Senatu disceptabatur. Erant qui facile circa titulos concedendum contenderent. Belgas unicos esse è liberis Rebuspublicis unde subsidii quid sperari possit. Ob commercia & navigationem Suecorum fieri non posse quin literis invicem commutatis opus sit; ei negotio controversiam circa titulos impedimento fore. Opes ipsorum ita invaluisse, ut Suecia æque illorum auxilio, quam ipsi Sueciæ, indigere queat. Cavendum esse, ne repulsi cum Danię Rege transigant, qui ut Suecię ægre faciat fortasse æqua ratione cum ipsis sit transacturus. Sed plerisque placebat; videndum esse, quales deinceps erga Sueciam se exhibituri sint; ac pro re nata honoris signa dispensanda. In præsens tamen titulum Excellentiæ, & alia Legatis Regiis solita non tribuenda. Secuturos Suecos aliorum Regum exempla. Sane Venetos ista abnuere, ac in contractu matrimonii Gallos inter & Hispanos anno decimo quinto conventum, ut neutri Hollandorum Legatos Regiorum honori æquipararent. Et cur apud Gustavum Regem id non quæsiverint? Nunc tutoribus metuendum, ut forte aliquando nimiam heic liberalitatem Reginæ adprobare queant. Non constare, quid alii Reges facturi sint, quibuscum istis plus commercii intercedit. Posse id Suecis ab aliis Regibus vitio verti, & in ipsorum contemtum trahi. Cavendum etiam esse, ne fœdus velut assentando emisse videantur. Nec satis è dignitate omnia eorum postulata annuere; & cum ipsi in *rituali* suo nuper condito Sueciam ultimo loco nominarint, indignum esse Suecos inusitatum hactenus honorem ipsis obviam ferre. Ordinibus tamen, qui antea *Illustres* tantum vocati erant, titulum *Celsorum* & *Potentium*, & junctis *Celsitudinem Ordinum* haut gravatim tribuendum, quod iste ęqualitatem cum Regibus non involvat. Reipsa se illis amicos fore circa titulos & honoris signa aliorum Regum exempla secuturos: velut ex imperio nihil facturos. Post tamen anno quadragesimo quarto tractatibus pacis cum Dano susceptis *Excellentiæ* titulus Hollandorum legatis primum à Suecis datus. Monebantur quoque deinceps latine scriberent, ni vellent Suecica lingua sibi responderi. In reditu Hamburgi Legati Borelli frater Salvio persuadere conabatur, ut ipse prior Legatos inviseret: Hollandos

1640. landos æque summo gaudere imperio, quam Reges: in fœderibus idem quod Reges præstare. Eo facto Hispanorum prætensioni præjudicatum iri; idemque firmandæ amicitiæ non parum collaturum. Respondebat Salvius: Suecos non solum velle ipsorum Remp. esse liberam; sed & ad eandem tuendam operam conferre paratos. Reginam in amicitia erga ipsos nemini concedere. Esse tamen discrimen inter Reges, & magistratus Rerump. id quod communi usu & velut gentium jure stabilitum sit. Legatis judicandum relinquere, utrum magis deceat, Regem ad ipsos accedere, quam ipsos ad Regem. Reginam cupere ipsis honorem exhibere; sed quod ea res omnes Reges tangat, non posse quid nisi aliorum Regum exemplis præeuntibus facere. Hæc tamen se velut privatum disserere; in dubio exemplum Avauxii secuturum. Reponebat iste; non opus esse, ut is ab Avauxii morositate dependeat. Inde percontabatur, num velut privatus istos adire velit. Id quod alio loco & tempore se facturum respondebat; ac vicissim num ad convivium invitati venire velint rogabat. Quod & ipsum isti abnuebant. Ita neque Salvio, neque Avauxio viso discedebant.

§. 90. Eodem anno missus à Directoribus fœderis Scotici cum literis ad Rectores Sueciæ aderat Joannes Cocheranus tribunus, consilium opemque adversus Regem Angliæ petens. Is in Senatum deductus disserebat: Scoticę nationi eam semper fuisse mentem, ut obortæ inter Regem, ipsamque controversiæ amica ratione componerentur. Sed cum indies periculum glisceret, sacris per ritus Papisticos inquinatis, & imminente metu Hispanicæ cujusdam inquisitionis, tum libertate ac privilegiis subversis; Ordines Regni conventu habito deliberasse, dissimulanda isthæc, an media dispellendis malis circumspicienda forent. Suadente igitur pietate ac officio patriæ, animos addente causæ bonitate arma cepisse sacrorum ac patriæ libertati vindicandæ. Ea destinata vicinis Regibus ac Rebus publicis, ac cum primis Suecis significare voluisse, quorum affectum in se dudum experti fuerint, consilium opemque exposcentes. Memorabat inde artes à Rege adhibitas ad subvertendam Scotię libertatem. Procerum quosdam sibi obstrinxisse, reliquos muneribus exuisse. Jura summi imperii per Scotiam imminuisse & pedetentim ad Angliam traxisse, in Scotia non nisi inani nomine Senatus relicto de pace, bello, fœderibus non nisi in Anglia decerni. Comites, queis jure natalium in Senatu Regni locus fuerat, eo dejectos subrogatis novis hominibus: tum & Episcopos eodem intrusos, ut par Anglicanæ, & Scotica Ecclesiæ facies foret: qui color novitatibus obtendatur. Tum Archiepiscopo Cancellarii munus delatum, & Thesaurarium Regni Ordine Equestri periscelidis illigatum. Sacerdotibus datam potestatem inquisitionem instituendi, ac de capite, fama, bonisque summorum juxta ac infimorum statuendi. Adversus ista initio neminem mutire ausum, quoad circa sacra novaretur. Hoc facto plebem ac nobiles fremuisse, ac capita allevasse, tum conventu habito fœdere se invicem obstrinxisse. Num tacendum sibi fuisse, oppressa patria, juribus summi Imperii abolitis, majestate Regni eversa ac in provinciæ formam redacta? Sane Suecorum majores, ni Engelbrechto, & Gustavo primo autoribus paria consilia cepissent, nunc non minus duris legibus, quam Norvegi sub Danorum jugo acturos. Respondebatur laxioribus verborum formulis; sincero ipsos affectu ferri in nationem, cujus officiis Suecia per annos sexaginta sit usa; dolere illius vicem, & optare, ut idonea media inveniantur controversiæ componendæ. Sed circa auxilium quod petitur, altioris indaginis rem esse. Excipiebat Cocheranus, non militem aut pecuniam peti, cum constet, quanto bello Suecia sit implicita, sed duntaxat naves aliquot rite instructas, quas bona fide Scoti reddituri sint. Re in consultationem deducta, etsi Angliæ Rex Suecis toto bello Germanico iniquus fuerat; haut tamen placebat intestinis Britanniæ litibus immisceri, præsertim cum Scoti nuper adhuc decrevissent, Carolum à se Regem agnosci; ac re inter ipsos composita tota belli moles in Sueciam devolvi posset. Suum non esse in ista causa velut sententiam ferre; ac commune Regum commodum in eo verti, ut istius modi se bello abstineant, Sueciæ quoque imminere Polonum, Danumque, occasionem invadendi ipsam captante, quæ nunc speciosa iis præberi queat. Angliæ quoque Regem, si repudiatis calidis sacerdotum consiliis moderatione uti, ac nonnihil concedere, Anglosque demulcere velit, Scotiam facile ad obsequium composyturum. Igitur prudentiæ leges non ferre, ut novis se difficultatibus involvat Suecia. Negotium quoque esse recentius nullo adhuc actu hostili patrato, quam ut exteri se huic ingerere possint. Tutissimum esse speculari, quoad adpareat, quo res evasura sit. Et quanquam Cocheranus differat; Scotis oppressis habere Sueciam quod sibi metuat; tamen non tam futura & incerta consideranda esse, quam quid præsens Sueciæ status ferat. Si bellum illud serio geratur, non dubium esse, quin alii quoque in partes sint descensuri: tunc pro re nata consilium posse capi. Tum Scotos esse partem debiliorem; & si penes Regem victoria fuerit, de Suecis acriter vindictam sumturum. Igitur Cocherano demonstrabatur; periculosum esse Suecię, tanto jam bello implicitæ, novis se turbis miscere, Anglosque & Hispanos insuper in se irritare. Anceps quoque adhuc esse, bellum an pax futura sit. Nec Scotos ut Suecia malum sibi arcessat postulaturos. Tandem cum Cocheranus nihil pręter cupri emendi facultatem peteret conflandis machinis bellicis: placebat, nihil super hoc velut publico consilio decerni, nec tamen inhibere, si per mercatores Gothoburgenses id exportare velint: quod etiam non petita venia integrum erat. Ac satis patebat; Cocherano id præcipue fuisse propositum, ut nationis suæ causam Suecis adprobaret, eorumque favorem captaret. Ita iste dimittitur cum responso ad Directores fœderis, quod præter amica verba, & testationem affectus rei certæ nihil continebat.

Legatio Scotorum in Sueciam. 9. Jul.

§. 91. A Daniæ Rege Rostochienses petierant, operam Daret, ut vectigal ad Warnemundam aboleretur. Et paratus erat Rex castellum id invadere, & solo æquare, stimulante cumprimis Cornificio Ulfeldio, & Panzio. Sed conventu Coldingam indicto cæteri Senatores abrupta consilia improbabant; & ut Rex quantum possit, cum vicinis pacem coleret ingerebant. Nec eo secius Senatores isti ad literas Senatus Suecici responsum differebant differentes Suecis non nisi paucis verbis opus esse ad transitum bellicorum instrumentorum impetrandum, cum alias à vectigali immunes sint. Ut satis appareret, non nisi precario ipsos Suecis earum mercium transvectionem concessuros, simul expectare eosdem, quem eventum controversia cum Hollandis habitura sit, pro re nata responsum suum temperaturos. Etsi revera isto anno citra magnam difficultatem istis mercibus transitum concederent. Ac Strœmfeldio injunctum erat responsum frigidius urgere, quod fortasse usui esse possit rem in suspenso manere. Et si responsum accepisset non ex placito, id suo loco relinqueret. Cęterum speraverant Dani, Legatos Belgarum, qui in Sueciam destinabantur, prius Daniam 1640.

Danica.

1640. Daniam adituros; quibuscum ut Rex moderate ageret, Senatus suaserat. Sed cum eos recta in Sueciam ivisse intellectum foret, nihil inde boni in universum Dani ominabantur, præsertim cum Rex ætate provecta sententiæ suæ pertinax nullo ad alios respectu omnia ex sua libidine agere instituerет, & nunc hunc, modo alium contumeliis lacesseret, exquisita in Belgas acerbitate; quorum conjunctionem Suecis ut libraret, legatos in Angliam & Hispaniam mittebat. Non tamen à Suecis aliquid mali prius verebatur, quam hi bello se Germanico extricassent. Inter hæc minutæ quædam offensiones incidebant. Rusticus quidam in Dania admisso facinore ad Smalandos confugerat, ibique uxore ducta prædium colebat. In id rusticorum manus noctu ingruens eum abreptum in Scaniam abducebat, statimque rotæ imponebat. Nauta quoque Danicus portum Gothoburgensem insultandi causa volitantibus de summo malo latis aplustribus ingressus erat; qui tamen ibi injecta manu in jus rapiebatur.

Regina Mater è Suecia profugit. §. 92. Ast altissime penetrabat, quod per Danos Regina Mater è Suecia clam subducta esset. Dudum ista querelis Rectores Sueciæ obtuderat, modo reditus sibi non sufficere arguens, cum majore quam ulla ante ipsam Sueciæ Regina dotalitio gauderet, & quantæcunque opes ejus facultati non sufficerent; tum cœli solique asperitatem, ipsamque nationem aversabatur, stimulantibus pravis ministris; quorum præcipuos Rectores Sueciæ aula dimoverant, simul eandem frequenti cum Regina filia conversatione arcebant ne odium patrii soli ac civium huic instillaret. Unde acerrimum in istos odium, Oxenstiernam cumprimis conceperat, dolens etiam, uti credebatur, se ab iisdem in nullam Reip. partem vocatam; etsi nec Gustavus Rex tale quid cum ea communicare suevisset. Accesserant secreta cum ministris Danicis colloquia, quibus consciis, si non instigantibus, consilium è Suecia profugiendi conceperat. Sane præfectus ipsius aulæ Penzius à Danis, pendebat, Petrus Wibius velut consiliarium ejusdem agebat, quem Gripsholmiam arcessitum magnifice excipiebat. Fuerat quoque Woldemarus Comes in Suecia obtentu videndi fodinas cupri, revera ut secreta consilia cum ipsa misceret. Illa igitur destinatis dissimulandis in Gripsholmensi arce certis diebus jejunia agitare sueverat, queis se cum una aut altera puella conclavi includebat, unde in in subjectum hortum descensus erat; ac paululum cibi potusque adsumere solebat, nullo ministrorum præterea admisso. Consuetudo effecerat, ut nemo curiose animum adverteret. Itaque rebus ad profectionem paratis quinque in dies jejunia indixerat unicam puellam Buloviam conclavi secum includens. Sed mox sequenti nocte in hortum, inde ad aquam descendens, cymba, quæ parata 1640. stabat, in alteram ripam trajicit: ubi equis dispositis ad littus maris prope Nycopiam properans à celoce Danica excepta ad Gotlandiam trajicitur. Ibi Danicus navarchus, qui duabus cum navibus bellicis eam expectabat, susceptam lento itinere per oram Pomeraniæ & Meclenburgicæ vehebat, ac duodecim per dies jactis ante Travemundam ancoris hærens passim disseminabat, Reginam Sueciæ à se vehi. Inde Nicopiam Falstriæ eandem in terram exponebat. Equidem dissimulabat Daniæ Rex, se conscio illam fugam susceptam. Celocem privati cujusdam fuisse: naves bellicas alia ob negotia ad Gotlandiam stetisse; trajici in Daniam cupienti honeste negari non potuisse. Amicæ Reginæ hospitium utique non abnuendum. Enimvero constabat navarchum Ericum Ottonis F. obsignatis cum mandatis ad Gotlandiam missum non prius aperiendis, quam celox rediisset. Naves illæ porro magnifice ornatæ, ac delicato penu instructæ, adjuncto musicorum & tubicinum choro. Cum celox adpulisset statim è navibus & arce Wisbyensi machinæ displodebantur, ac Ipsa regio paratu habebatur. Celocis magistro Hafniæ ducenti viginti unciales à Quæstore Regio persolvebantur. Ac Gyldenlœwius octo ante fugam diebus Hamburgi dixerat: brevi peregrinum fœminarum genus in Dania adfore magna cum omnium admiratione. Credebatur in eo ludibrium à Dano quæsitum quod naves delegisset Reginæ avehendæ, quarum uni *Patientiæ*, alteri *Cercopitheci* vocabulum erat. In Suecia initio dubitabatur, in Borussiam ad Brandeburgum Electorem, an in Daniam cursum vertisset. Mox cognitum, apud Daniæ Principem Nicopiæ in Falstria agere: Suecis quam maxime exacerbatis, ista à Dano in sui contemtum structa; aliis mirantibus, ab hoc admissum, quod immensum offenderet, offensis damni nihil inferret. Ut Reginam eo citius pœnitudo facti subiret, dotalitii reditus tantisper sepositi, & ejusdem mentio precibus publicis exclusa. Quorum hoc etsi Palatinus Princeps Joannes Casimirus consultus durum judicaret; tamen quia nonnulli sacerdotes injussi jam id fecerant, id retentum, invidia si qua inde esset in istos devolvenda. Aderant inde à Principe Daniæ Christiano literæ, 10. April. nil nisi seram gratulationem, & inanes verborum formulas continentes; quia id honoris sibi contigisset, ut Reginæ Mater apud ipsum diverteret, se non potuisse non Reginam hisce literis salutare; illudendis Suecis, an ut facti invidiam à Danis amoliretur. Addiderat Regina mater literas, quibus liberam dotalitii administrationem sibi deposcebat. Cui tunc nihil responsum. Sed Principi par modus inanium verborum repositus, nulla Reginæ mentione facta.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI

RERUM SUECICARUM

LIBER DECIMUS TERTIUS.

EPITOME.

Banerii de invadenda Ratispona consilium. Kœnigsmarckius manum hostium fundit. Cæsar & Bavarus copias contrahunt. 2. Banerius sub Ratisponam excurrit. Idem Danubium transire non potest. 3. Guebrianus à Banerio se disjungit. 4. Banerius stativa Chami ponit. 5. Cæsarei sua destinata dissimulant. 6. Banerius Guebriani conjunctionem affectat. Hic tergiversatur. 7. Banerius in Bohemiam cogitat. 8. Hostis subito ingruit. 9. Slangius Neuburgi circumvenitur. Banerius in Bohemiam se recipit, instantibus Cæsareanis. Suecorum ad Prisnitiam periculum. 10. Guebrianus Banerio iterum jungitur. 11. Banerius morbo corripitur. Cæsarei propius movent. Dux Georgius moritur. 12. Luneburgici & Landgravia ad Banerium mittunt. 13. Guebrianus Salam transit. Banerii morbus recrudescit. Hostis ad Weissenfelsam vapulat. 14. Mersburgum frustra tentatur. Hostis ad Bernburgum Salam transit. Sueci Halberstadium recedunt. Banerius moritur. 15. Ejus elogium. 16. Circa exercitum Banerii Rectorum Sueciæ cura. 17. Lubricus rerum status post mortem Banerii. Ducum summorum ad cæteros propositio. Tribunorum postulata. Summi præfecti ista annuere coguntur. 18. Tribunorum in Sueciam postulata. Eorum confœderatio. 19. Sueci apud Quedlinburgum multantur. 20. Cum Luneburgicis Ducibus acta. Legatorum Luneburgicorum propositio. Suecici duces eorum postulatis annuere coguntur. 21. Hostis propius movet. 22. Idem Luneburgicos allicere studet. Dux Augustus cum Cæsareis tractare incipit. 23. Leopoldus tractatus simul, & arma Luneburgicis ostentat. Fœderati hostem præveniunt. 24. Prælium ad Guelferbytum. 25. Dux Augustus Leopoldo respondet. 26. Hassiaci adveniunt. Zuiccavia capitur. Cæsarei recedunt. 27. Arnheimius novum exercitum molitur. 28. Periculosus exercitus Suecici status. 29. Torstensonius dux destinatur. 30. Missi ab exercitu dimittuntur. 31. Cæsarei retrocedunt. Socii exercitus apud Guelferbytum consident. 32. Hassici à cæteris disjungi cupiunt. 33. Grubbius ad Luneburgicos Duces, & exercitum venit. 34. Hostis quædam oppida occupat. De ejus destinatis conjectura. Suecici ad Guelferbytum se sistunt. 35. Dorstena ab Hazfeldio premitur. 36. Suecico exercitui insidiæ struuntur. 37. Miseria in exercitu Suecico gliscit. Ductorum querelæ. 38. Luneburgici copias suas separant. 39. Hostes Liebenburgum & Bœkelam capiunt. Cæsarei vapulant. 40. Luneburgici in hostem duci postulant. Miles pecuniam flagitat. 41. Tribunorum à Salvio postulata. Salvii responsum. 42. Alia exercitus irritamenta. Schiccardi machinationes; quibus obsistitur. 43. Ad Guelferbytum res languide procedit. Hostis propius accedit. Guelferbyti obsidium abrumpitur. 44. Dux Augustus in partes Cæsaris transit. 45. Sueci Sarstedii consistunt. 46. Danicæ machinationes circa corrumpendum exercitum. 47. Motus in exercitu subsidunt. Miles denuo pecuniam solicitat. 48. Dorstena deditur. Hassi discedunt. 49. Torstensonius in Germania adpellit. Is ad exercitum se conferre constituit. 50. Cæsarei Eimbeccam capiunt, & multa alia loca: Gœttingam frustra obsident. 51. Luneburgicorum postulata & promissa. Torstensonius Albim transgreditur. Legatorum Luneburgicorum alia propositio. 52. Torstensonius ad exercitum venit. Vinarienses discedunt. Torstensonii destinata turbantur. 53. Piccolomineus in hiberna discedit. Hazfeldius Erfordiam tentat. Cæsarei Heldrungam & Masfeldam capiunt. 54. Torstensonius exercitui satisfacit. Acta Torstensonii cum Luneburgicis. 55. Periculosa exercitus conditio Torstensonio ægrotante. Irritus hostium conatus. Hassi trans Rhenum abeunt; ut & Vinarienses contra quos Lamboius evocatur. 56. Acta per Silesiam. Stalbantschius Berolino minatur. Idem in Silesiam movet, Lubenam & Heinzendorfum capit: Hostem prævenit. 57. Hostis ab Odera iterum abit. Gorlicium obsidet. Stalbantschius Saganum procedit. Wanckio deditionis leges non servantur. 58. Hostium progressus per Silesiam. Stalbantschius in hiberna se recipit. Misera exercitus Suecici conditio. 59. Per Pomeraniam & Marchiam gesta. Sueci Havelandiam irrumpunt. Brandeburgici in pacem inclinant. 60. Axelius Lilius in Marchiam progreditur. Idem inde recedit sublatis in Brandeburgicos hostilibus. 61. Hermanni Boothii machina-

chinationes in Saxonia inferiore. Salvius illi obsistit. Boothius capitur. Idem à Præsule Bremensi dimittitur. Super abducto Soltavio querelæ. 62. Controversia Hamburgensium super vectigali in Albi: id quod omittitur. 63. Per superiorem Germaniam gesta. Oisonvillii irrita expeditio. Crucenacum à Cæsareis capitur. Gengenbacum & Friburgum frustra oppugnantur. Hohentwilæ irritum obsidium. 64. Circa fœdus Luneburgicum acta. Legatorum propositio. Res differtur. 65. Rectorum Sueciæ super eo fœdere sententia. 66. Alia Legatio valde minax. Legatorum propositio. Salvii responsum. Seckendorfii propositio. Negotiatio continuatur. 67. Temperamentum proponitur. 68. Sueci fœdus Luneburgicum ratum habent. Idem Fœdus fit irritum. 69. De Goslariensi tractatu. 70. Acta circa neutralitatem Brandeburgicam. 71. Legatus Brandeburgicus in Sueciam venit. Ejus postulata. 72. Super neutralitate concedenda consultatio. 73. Neutralitas cum Brandeburgici Legato concluditur. 74. Fœderis Gallici prorogatio tarde procedit. Avauxii artes. 75. Novæ ab Avauxio latæ conditiones. Idem varium se gerit. 76. Rectorum Sueciæ moderatio. Capita quædam seponuntur. 77. Fœdus Gallicum absolvitur. 78. Secreti tractatus cum Luzovio continuantur. Salvii considerationes circa secretos tractatus. 79. A Luzovio oblata circa amnestiam, circa satisfactionem Sueciæ & militum. Luzovius Salvio dubia demere conatur. Idem minas spargit. 80. Salvius in secretos tractatus est ploclivis. Luzovius Salvio pacem separatam persuadere nititur. 81. Salvius cum Luzovio colloquitur. Salvio oblatæ conditiones acceptandæ videntur. 82. Rectores Sueciæ secretos tractatus abrumpi jubent. 83. Legatio Danica super pace. Legatus in Senatum venire abnuit. Negotium de diplomatis Hamburgum rejicitur. Vera ejus legationis causa. 84. Salvi conductus Hamburgi utrinque adspiciuntur. 85. Novæ morarum causæ. 86. Gallica præliminaria Hamburgi quoque tractantur. 87. Avauxii tergiversationes. Difficultas circa titulum Sabaudæ. 88. Tractatus præliminaris. Circa loca conventus cautelæ. Diplomata salvi conductus enumerantur. 89. Tempus tractatui statuitur. De unitate tractatuum. 90. Difficultates circa titulum Cæsaris, & præcedentiam à Gallo prætensam. 91. Acta conventus Ratisponensis, circa pacem communem: 92. Circa amnestiam: 93. Circa gravamina: 94 Circa bellum. 95. Luneburgici & Hassici Legati mascule loquuntur. Iidem Ratispona expelluntur. 96. Circa Palatinam causam acta. Causa Palatina Viennam rejicitur. 97. Judicium de conventu Ratisponensi. 98. Palatina causa Viennæ denuo suscipitur. Hispanici Legati declaratio. Bavaricorum declaratio. 99. Transylvanica. 100. Lusitanicus legatus in Dania rejicitur. Idem in Suecia honorifice excipitur. Ejus propositio. 101. Fœdus commerciorum cum Lusitanis. 102. Danica. 103. Hollandica. 104. Legatio Ducis Holsatiæ.

1641. *Banerii de Ratispona invadenda consilium.*

PRincipio anni quadragesimi primi Banerium ut Ratisponam versus iter intenderet, spes subigebat hostem ibi deprehendendi copiis nondum contractis, atque imperatum. Simul immensam gloriam præbiturus erat Cæsar cum Ordinibus in urbe interceptus, aut trepida fuga disjectus. Et sæviens tunc gelu facilem Danubii transitum pollicebatur, quem hostis nisi conserta decretoria pugna prohibere non poterat. Eo fine Pfulium, quem cum aliquot legionibus in Misnia
2. Jan. reliquerat, arcessit. Ipse Aurbacum progressus Kœnigsmarckium cum valida caterva hostium legionibus immittit, quæ circa Ambergam hærere nuntiabantur. Hic apud Hambacum Druemulleri & Colbii tribunorum legiones cum delecta ducentorum peditum equitumque manu in campo ante se offendit, quas in fugam conjicit, cæso cum multis aliis præfecto vigilum, captoque præfecto turmæ cum multis gregariis; reliquos sub Ambergam usque persequitur. Eodem se subduxerant quatuor hostium legiones Suecorum adventu audito; quos quo minus invaderet Kœnigsmarckius, citato itinere defessi equi obstabant. Erat tunc Ambergæ Mercius summus rei tormentariæ præfectus, Bavaricas ibi copias contracturus. Ast subito ingruentibus Suecis, istis ut ad Donawertam coëant imperat, simul equi, pecora, frumentum, pabulum in loca munita coguntur, quæ avehi non poterant corrumpuntur una cum molendinis, qua hostis iter facturus credebatur: Inprimis quicquid equorum in provincia erat suo militi rapiendos permittebat, satius judicans istos suis quam hostibus usui cedere. Tum ut suos Cæsar ocyus convocet, solicite instat. Cæsar ipse Ratispona non cedere
7. Jan. certus, edicto Ordines pacem ad constantiam hortatur: qui & decreto facto mansuros se pollicentur; monent tamen, ut super statu belli Cæsar subinde ipsos certiores reddat, ac de annona in urbem convehenda curet. Urbs quoque operibus, & quatuor millium præsidio firmatur. Tum quicquid copiarum per Sueviam & Franconiam vix in hiberna concesserat, Ingolstadium tendere jubetur. Quo & Gleenius accelerat, & Bruæus Comes è Bohemia novem cum equitum legionibus evocatur.

Kœnigsmarckius manum hostium fundit. *3. Jan.* *Cæsar & Bavarus copias contrahunt.*

§. 2. Banerius interim per Filseccam, Hambacum, Schwandorfum, Burglengenfeldamque Regenstaufam cum exercitu pervenerat. Unde ipse cum magna parte equitatus ac mille peditibus machinisque nonnullis, sub ipsam Ratisponam excurrit pontem exploraturus, & quid hostis contra moliturus esset: qui plane immotum se intra urbem & adsita munimenta tenebat. Urbem ingens metus invaserat, super Cæsaris aulam tanta militum ac provincialium turba stipatam: cui brevi tempore atrox fames imminebat, si in Bavarico æque ac superiore Palatinatu subvectionem claudere licuisset. Enimvero remittens tunc gelu facultatem Danubium glacie constrictum transeundi, aut pontem navalem cito extruendi fluitantia glacici fragmina adimebant. Wittenbergius tamen cum aliquot legionibus Deckendorfum & Straubingam versus mittitur, pontibus ibi explorandis, tum Bruæum è Bohemia moventem excepturus. Sed qui de insidiis hostium certior factus, an contrariis acceptis mandatis, intra tutiora Bohemiæ se continebat.

4. Jan. *17. Jan.* *Banerius sub Ratisponam excurrit.* *Idem Danubium transire non potest.*

§. 3. Neque tamen hoc licet successu frustratus Banerius spem belli in Bavari Cæsarisque ditiones transferendi abjecerat, ne quod sub cineribus hactenus latitaverat dissidium, nunc in auspicato erupisset.

Guebrianus à Banerio se disjungit.

1641. erupisset. Nam Guebriani miles hibernam expeditionem & angusta stativa aversatus ac laxioribus inhians à Suecicis disjungi instituerat, Banerio non mediocriter commoto, qui fide ab ipsis data confusus huc processerat, alias vel plane illis se haut conjuncturus, vel tutiora consilia capessiturus. Is igitur separationem diligenter dissuadere ostenso evidenti periculo, cum hosti medium se illis interponere, unumque post alterum opprimere in proclivi sit futurum: tum orare, tamdiu apud se subsisteret, quoad ratio belli ferret laxiora hospitia invadere. Si ad opportunum usque divisioni tempus una manserit, se in Bohemiam transgressurum, toto superiore Palatinatu ipsi relicto, aut si ita malit propiora hosti loca insessurum, tutioribus Bohemiæ hospitiis in ipsum translatis. Enimvero causabatur iste, universis suis copiis exitium imminere, ni ocyus disjungatur, ac omnem jam patientiam consumtam. Tupadelius inprimis jactabat, equites Catholicis sacris addictos omnes in

18. Jan. Bavariam transfugituros. Ita Banerio, qui invitos retinere non poterat, patiendum erat istos abi-

19. Jan. re. Altero die, quam Regenstaufa Noribergam versus iter ingredi Guebrianus cœperat, Banerius ad digressum literas dat, quibus ostendit, hostem nunc quam maxime circa contrahendas copias satagere, haut omissurum opinione citius se aut ipsum in angustias redigere. Igitur rogabat ita stativa capesseret, ut saltem intra tri-

21. Jan. duum, si opus sit, jungi iterum possint. Idemque mox aliis literis incassum ingerebat. Isthæc separatio intempestiva sane, & summæ rerum exitiosa variis rumoribus apud amicos æque ac hostes differebatur. Ac Ratisponæ quidem dicebatur, inter discedendum parum absuisse, quin Banerius ac Tupadelius manum consererent. Quod uti à vero alienum; ita constat Tupadelium istum, veteranum quantumvis Suecicum ductorem, & qui Suecis pleraque fortunæ suæ incrementa debuerat, ejus separationis præcipuum autorem fuisse, qui tamen non ita pridem tantam constantiam crepaverat.

Banerius stativa Chami ponit.

§. 4. Banerius inde decreverat Chamum invadere intercipiendæ hostis cum Bohemia communicationi, ac ut tergum versus sylvam Bohemicam tutum foret. Inde ad Nabam flumen progredi, ac Guebriani conjunctionem solicitare. Ac circa Chamum quidem res facillime succedebat; cen-

21. Jan. turione, qui cum centum sexaginta peditibus oppidum insidebat, absque teli jactu deditionem faciente: qui & mox Straubingam deductus capite ignaviam luit. Quæ oppido isti firmando è Bohemia adventabant copiæ in oppido Furto deprehensæ Wrangelio illuc misso citra exceptionem se dedunt. Chami & vicino tractu dispositæ legiones quietis nonnihil capiebant regione non inopi, excursoribus quotidie Passavium versus prædas agentibus. Guebrianus interim Banerii monitis insuper habitis Bambergam usque progrediebatur, cui Piccolomineus valida cum manu frustra insistebat, quod celeriter progressum assequi non valeret. Rosa contra & Hassia in Hennebergicam regressus Mansfeldam arcem, denuo à Gillio Hasio obsessam liberarat, quatuor hostium cohortibus

22. Jan. deletis, ipsumque Hasium cum sex equitum, totidem peditum cohortibus Mainungæ inclusum tenebat. Banerius paulo post Pfulium cum aliquot equitum legionibus & sexcentis peditibus in Bohemiam mittit invadendo Bruxo Comiti, qui cum copiis suis circa Teinam hærebat; qui tamen audito istius adventu trans Muldam Tabor se, & Moraviæ vicina receperat. Occupabat tamen Pfulius Glattaviam, Taussam, ac aliquot circum oppida, ubi annonæ & pabuli satis, pecuniæ nihil inveniebat, quod plerique incolæ oppidis pa- 1641. gisque diffugissent, ac per prædatorias catervas omnia jam direpta essent, quorum licentiam nulla amplius edicta aut supplicia coërcere poterant; ipsis ductoribus in partem rapinarum venientibus. Ita iste nullo invento hoste, nec alio operæ pretio facto redibat. Wrangelius interim Kezdingam 16. Febr. arcem jam eo compulerat, ut præsidiarii super deditione agitare inciperent; cum Copya subtribunus assultu repente dato inter tractandum in mœnia arcis enixus est. Unde obsessi citra exceptionem in potestatem pervenerunt. Falckensteina tamen arx, adsito licet oppidulo incenso, frustra 14. Febr. tentabatur.

Cæsarei sua destinata dissimulant.

§. 5. Quanquam autem hostiles copiæ undiquaque inter Ingolstadium & Ratisponam cis Danubium colligerentur, inermibus aut ægrotis in Austriam transmissis; de motu tamen earum, aut conatu mirum erat silentium, ac diversa plane in vulgus spargebantur, quam quæ revera animo agitabantur. Erat eo tempore ob Gustavi Hor- 4. Febr. nii liberationem Ratisponæ Georgius Snoilskius, apud quem Leslæus Comes multa de studio Cæsaris in pacem disserebat, quam ut & Suecia vellet amplecti vehementer suadebat. Huic quippe in Gallis exiguam fiduciam esse reponendam, quæ diversa plane destinata spectet; Luneburgicorum nutantem fidem; Landgraviam unice Palatinum respicere, quem copiis suis præficere, & arctius sibi innectere meditetur. Suecicum exercitum, si Banerio quid accidat, momento dilapsurum. Cæsarem, ut novam ex Anglia belli procellam declinet, Palatino satisfacturum: super sacrorum libertate jam cavisse. Nunc ante omnia Cæsarem cum Suecis amicitiam instaurare velle, cujus & ipsos magis cupidos, quam effundendi amplius sanguinis credat. Quæ ab isto Banerio relatum iri satis norat. De exercitu Cæsareo vulgabatur; misere habitum, nullo Suecos aggrediendi animo, quorum motus trepide circumspiciat: fame insuper in exhausta regione affligi, & armis equisque parum instructum: tum dissidia Cæsareos inter & Bavaricos gliscere. Vix octo millia ex utroque exercitu ad rem gerendam idonea. Si Banerius ingruat, statim trans Danubium concessuros. Bavarum copias suas Piccolomineo conjungere nolle, quod Oisonvillius ad Rhenum se moveat; cui ut obsistatur Gleenium eodem iturum. Piccolomineum ad Tramitem, quem vocant, aureum stativa capturum, & excitis è Bohemia copiis Austriam adversus irruptionem Suecorum defensurum. Saltem ante finem mensis Aprilis nusquam in expeditionem proditurum. Quæ uti dandis in securitatem Suecis spargebantur; non minus ac literæ infra memorandæ ab Ordinibus Imperii ad Sueciæ Ordines scriptæ: ita parum istis fidei adhibebat Banerius: qui sedulo operam dabat, ut Guebriani exercitum denuo sibi conjungeret.

Banerius Guebriani conjunctionem affectat.

§. 6. Is longius jam trans Mœnum concesserat, adscito iterum Rosa, qui tædio moræ Mainungæ obsidium deseruerat. Ab isto cum responsi nihil ad Banerii literas redderetur, hic scribam primo suum, inde Reichwaldum subtribu- 9. Febr. num ad eundem cum mandatis mittit; ut pericu- 1. Febr. lum demonstrarent, in quo uterque exercitus ita disjunctus versaretur. Orabat igitur, propius succederet, ut si opus sit, sociatis viribus hosti obsi-

Hic tergiversatur.

stere queant. Ac ut citra periculum id fieret, modico circuitu Egram aut sylvam Bohemicam peteret; cui ipse tergum ac latus tutum sit præstiturus. Guebrianus contra cæterique duces de ferocia militis sui conqueri, cujus furor ipsis quoque sit formidandus. Hactenus hospitiis suis fere

1641.

caruisse; quibus si nunc retro iter per vastatas regiones imperetur, paucos secuturos. Tum præcipue Guebrianus asseverare à Rege sibi injunctum, ne longius à Rheno interiora Germaniæ peteret: unde ipse in Bohemiam penetrare nec possit nec velit. Proponebat tamen, si Banerius retro Aurbacum concederet, se iterum ad ipsum iturum stativis Culmbaci captis. Aut si Banerius altius ad Danubium moveat, se cum ipso adversus hostem rem gerere non dubitaturum. Enimvero circa prius Guebriano ipsi notum erat, Aurbaci annonæ parum relictum, terris circum per excursiones vastatis: ac præcipue nullam pabuli copiam; nec graminis intra unum & alterum mensem facultatem fore. Sed & num annona & pabulum ad Danubium & in Suevia foret, dubium erat, ubi pleraque ab hoste absumta credebantur. Nec vero Cæsar curabat, quantumcunque Ordines bello atterrerentur, ni propria velut ipsius viscera invaderentur. Id quod Banerius Guebriano per Kœnigsmarkium demonstrabat; ac denuo ipsi persuadére laborabat, suscipiendæ ad inferiores Danubii partes expeditioni operam navaret, per quam ad æquam pacem Cæsar brevi adigendus videbatur.

Banerius in Bohemiam cogitat.

§. 7. Cæterum Banerius præsenti rerum facie expensa judicabat, causam communem, & exercitum Suecicum nunquam propius exitio admotum fuisse. Guebrianum bello in Austriam & Bavariam transferendo manum pariter admoturum nulla spes erat. Ac inter Vinarienses Nassovius quidem Comes, & Ohmius Suecis addicti, Tupadelius cum plerisque totus à Gallorum nutu pendere. Anceps insuper negotium erat tam refractarium sibi militem sociare. Landgravia scripserat; plus sibi hostium esse, quam quibus repellendis sufficiat. Georgius Dux ad Guelferbyti obsidium ultro Banerium pedestrem manum poscebat. Et in utroque parum fiduciæ ob fœdera nondum perfecta collocari poterat. Unde constabat, quia Guebrianus jam Banerio disjuncto, nec à Lauenburgicis aut Landgravia, proprio hoste sat districtis auxilii quid expectandum erat, Cæsarem omnes vires, quas summo studio contractum ibat, in se effusurum. Igitur cum conjiceret, soli Sueciæ totam hostium vim deinceps sustinendum, quæ in Palatinatu ceperat stativa tamdiu tueri statuebat, quoad citra periculum id fieri posset, ac postremam Guebriani declarationem expectare. Qui ubi conjunctionem abnueret, hostium multitudine superante, ne id post majore cum molestia & periculo fieret, mature in Bohemiam movere decreverat, ac sumto per Glattaviam, Rockezanam, & Rakonizam ad Albim itinere Raudnizæ pedem figere, ubi pontis extruendi copiam fore sperabat. Inde Albi superato animus erat Leutmericiam & Melniccam in potestatem redigere, ac communicationis lineam cum Stalhantschio iterum aperire. Eo fundamento posito arma per Bohemiam, Silesiam & Moraviam hinc inde circumlaturus erat, quoad Cæsarem tandem belli satias caperet. Ac ni plus copiarum in Bohemiam mitteretur, quam Bruæus habebat, ipsam Pragam tentare meditabatur. Interim ut Goltzius, qui apud Albim ipsi se objicere poterat, alio averteretur, Stalhantschius jubendus erat obsidio Glogoviæ intentato in se istum avertere, quoad ipse destinata sua ad Albim perfecisset.

27. Febr. Quo fine Wittenbergius cum sinistro cornu in Bohemiam præmittitur, ut Cæsareas legiones circa Pilsenam hærentes observaret, ac viam mox secuturo Banerio muniret.

Hostis subito ingruit.

§. 8. Enimvero Banerii destinata hostis solertia prævertebat, dum isto Guebriani declarationem inter spem metumque expectante improviso infunditur, ut festinatum ad receptum confugiendum foret. Extructi erant à Piccolomineo hinc navales pontes, rumore didito velut in usum aulæ Cæsareæ mox Viennam abituræ: revera ut eo expeditius Kehlheimum, quo convenire jussus erat, exercitus è Bavaria, Suevia, Franconia, & Austriacis provinciis coire posset. Hinc ipse cum parte 3. 4. Mart. Cæsarei exercitus non procul Ratispona apud Sinzingam, Rodamque superato Naba, mox præter oppidum ad Aulam per Regi pontem Regenstaufam, & Schwandorfum iter accelerat. Ex altera 5. 6. Mart. parte Bavarici & Austria excitæ copiæ superato ad Straubingam Danubio in Suecos properant; qui ne forte de isto motu mature nuntium acciperent, portæ per triduum Ratisponæ clausæ tenebantur. Banerius cognito hostium adventu, quibus etiam non dimisso Wittenbergio impar erat, nullam salutis viam nisi celeri in receptu videbat, licet profundis luto viis difficillima machinarum vectura foret. Quo fine mox turmis retro ad Nabam & Filsam Schwandorfi, Nabburgi, Filseccæ, Aurbaci, & Burglengenfeldæ dispositis, quorum cura Slangio tribuno commissa erat, mandata misit, ut statim Chamum se conferrent. Inter hos qui Filseccæ hospitabantur, Birkenfeldii equites, & dragonum cohors ingruente hoste iter Waldmunchenam ingressi ad Furtam Banerio incolumes junguntur.

Slangius Neuburgi circumvenitur.

§. 9. Ast Slangius, qui Swandorfi stativa habuerat, cum legione sua multa adhuc nocte Neuburgum ad sylvam tertio à Chamo milliari venerat, qui dum Hœckingii, & Kinskii legiones 7. Mart. Nabburgo expectat, ad alterum usque diem ibi 8. Mart. moratus una cum hisce ab hoste ibi circumventus includitur. Slangius inter tenuia licet oppidi munimenta, exigua peditum manu instructus, cum equitibus suis in quartum usque diem pertinacem 11. Mart. defensionem extrahit, mœnibus fere circumcirca dejectis, ac tribus assultibus non sine hostium strage depulsis. Ad extremum tamen citra exceptionem deditionem facere cogitur. Ita capti tribuni ductoresque, quos inter Carolus Magnus Badensis Marchio, tunc sub Slangii legione turmæ præ- 13. Mart. fectus, cum vexillis viginti sex Ratisponæ per triumphum ducuntur. Inter captivos Poloni quidam erant ex iis, qui olim militiam Cæsaream deseruerant, quos dispari a reliquis sorte habitos Cæsar Hispanico Legato donat ad remum dandos.

Banerius per Bohemiam se recipit, instantibus Cæsareis.

Non modica hæc Suecis jactura erat, sed per quam longe gravius malum effugere dabatur. Nam ni hostis ad Neuburgum substitisset, sed recta Chamum properasset, fortasse totum exercitum, Suecicum opprimere, peditatu certe, atque machinis potiri licuisset. Ast dum ibi moratur, Banerius receptum commode adornandi, & iter præcipiendi spatium nanciscitur; qui Furtam, & Taussam præmissis impedimentis cum toto exercitu eo- 8. 9. Mart. dem iter intendit. Ejus tamen extremo agmini decem millia equitum sub Gleenii, Bornevallii, & Bruæi ductu modico ex intervallo imminebant. Et Piccolomineus capto Neuburgo cum peditatu & machinis quantum poterat accelerabat. Sueci tamen primum hostium agmen, ubi propius subibat, subinde rejiciebant, Cæsareis gravioris cujuspiam conflictus copiam non facientibus. Cade- 16. Mart. næ Egra fluvius superabatur, inde ad sylvam Bohemicam Annebergam versus intendebatur, hostili equitatu non segnius insequente.

Suecorum ad Prisniciam periculum.

At Piccolomineus cum peditatu & machinis Schlackenwaldam non paulo breviore itinere properaverat, ut Suecos apud angustias viæ ad Prisniciam antevertereret, & inter se atque equitatum interceptos uno ictu deleret. Et videbatur ea res utique successura, ni Sueci dimidiæ duntaxat horæ intervallo hostem prævenientes angustias eas evasissent. E

tantillo

1641. tantillo temporis spatio Succorum tunc & sociorum salus pendebat, quæ nunquam toto bello extremis periculis propior fuerat. Cæterum ut equitatus & majores machinæ cum impedimentis eo commodius sylvam transire possent, Banerius cum peditatu & levibus aliquot machinis post angustias consistens à meridie per reliquum diei, noctemque insequentem tubis majoribus & machinis cum hoste decertabat, nullo Suecorum alicujus notæ læso: inde per concædes semel atque iterum via post se clausa reliquum agmen consequitur. Sic citra jacturam receptus iste, Torgensi non minus periculosus, peragebatur, nisi quod è prægressis equitum legionibus rapaces quidam coitione facta partem impedimentorum in sylva invaserant, ac aurigis diffugientibus diripuerant; quorum tamen aliqui ex arboribus suspensi pœnas dabant. Hosti in prædam nihil relinquebatur præter fragmina majoris machinæ, quæ displosa dum Chami copiis signum datur, dissiluerat, fragmentis circa Banerii & adstantium capita volitantibus. Ea defessis equis Banerius abjici jusserat. Exercitui tantis periculis erepto tuta stativa Zwiccavia præbebat; etsi exhausta circum regio vix annonæ quid viris, aut pabuli equis sufficeret, quos inter continuos labores properatum iter non parum delassaverat. 20. Mart.

Guebrianus Banerio iterum jungitur. §. 10. Zwiccaviæ ad Banerium iterum accedebat Guebrianus una cum Nassovio Comite. Is, cum primo Bambergam ad ipsum pervenisset Kœnigsmarckius, postulata abnuerat, ac ad Rhenum iter intenderat. Mox tamen hujus persuasionibus cedens in Voigtlandiam iturum se pollicetur, Suecis ubi opus fuerit denuo jungendum. Eo fine Bamberga movens per Weismanum, Culmbacumque Voigtlandiam versus ire instituit. Sed cum Neustadii ad Salam annona ac pabuli copia esse nuntiaretur, tribuni, quod periculum in mora non crederent, ibi ut subsisteretur flagitabant. Quæ res ejus iter nonnihil tardabat. Sed Suecorum receptu cognito & ipse raptim Franconia facessens eodem tempore in Ruthenorum ditionem, quo Banerius Zwiccaviam, perveniebat. Huic igitur Banerius vivis coloribus depingebat gravissimam rerum conversionem è sola ejus exercitus longiore separatione ortam. Nec abnuere Guebrianus poterat melius fuisse, si Banerio junctus ad exsequenda in Austriam & Bavariam destinata simul incubuisset. Ostendebat, annonam pro exercitu sibi utique querendam fuisse; cujus nanciscendæ tamen viam Banerius ipsi ostenderat. Idem postea à Banerio digressus per Mortaignium testabatur; sibi eam separationem valde dolere, nec se volente eam factam fuisse, ni Vinariensium equitum importunitas subegisset, quorum nonnullæ legiones jam seditionem spectarint. 9. Mart.

Banerius morbo corripitur. §. 11. Banerium inter hæc post tot labores interdiu noctuque exhaustos tertiana febris corripuit, non sine magna virium dejectione; qui hoste paulatim ingruente interiora Misniæ circa finem Martii petens stativa Altenburgi ipse capit, legionibus ad Salam usque distributis. Machinæ Halam deducuntur, ubi binis pontibus Sala insternitur. Guebrianus quoque è Voigtlandia movens circa Salfeldam & Rudolstadium considebat. Saxoniæ Elector cum crederet Banerium in Silesiam ad Stalhantschium cogitare, quicquid in Albi cymbarum ac pontonum inter Dresdam & Mulbergam inveniebatur, deprimi jusserat, ne ponti navali extruendo materia foret. Cæsarei contra primo circa Egram, Bavarici apud Culmbacum subsistebant; unde paulatim Voigtlandiæ infundebantur; quorum caterva Salfeldam usque excurrens ab hospitante ibi Guebriani milite profligabatur duodecim captis: Cæsarei propius movent. qui constanter asserebant, Cæsareis animum esse propius in Suecos ad Salam movere. Ita bellum denuo Saxoniæ inferiori advolvebatur; ubi Georgius Dux Luneburgicus post circumpositum Guelferbyto obsidium fato concedit, insigni partium Suecicarum & reipublicæ jactura, ac magno Banerii cum dolore, qui ea rerum facie firmum ab eo præsidium sibi pollicebatur, cui, summa autoritas, ac rei militaris arbitrium Luneburgica in Domo erat. Banerius contra motus licet impatiens lectica Altenburgo Mersburgum se deferri curat, ubi ipse stativa capit, legionibus infra ad Salam dispositis: Guebriano superiores ejus fluminis partes tuendæ committuntur. Cæsar cum ob jacturam ad Neuburgum, ac difficili receptu Suecicum exercitum non parum debilitatum crederet, nec consultum judicaret, spatium illi relinquere vires recipiendi, ocyus suos in istum tendere jubet Suecis præsertim ob Banerii morbum, fere capite destitutis. Unde citra moram Cæsarei apud Zuiccaviam Bavarici sub Gleenio per Geram in Misniam irrumpunt, ac castris Cizæ positis propius Suecis ingruunt. 1641. Dux Georgius moritur. 1. April. 9. April. 20. April.

§. 12. Mersburgum ad Banerium accedebant à Landgravia & Luneburgicis missi Gunterrodius tribunus Hilmarus Obergius, & Otto Mauderodius, qui referebant, Luneburgicos Duces Guelferbyto jam propius vim admotum ire non sine spe eodem potiundi. Sed quia Hazfeldius cum decem minimum millibus isti liberando se accingat, Hassicos hunc detrahere constituisse, quibus firmandis Duces mille equites sint submissuri. Super hoc consilio quid Banerio videatur cognoscere cupiebant, tum quæ facies Suecicis copiis foret, ac num confidat se suffecturum avertendo primario Cæsaris exercitui, ne Ducibus à tergo incumbere possit. Banerius exercitum quidem suum ita constitutum censebat, ut Ducum auxilio non magnopere indigeret, etiam si justo prælio decertandum foret præsertim cum Vinarienses velut pœnitentia admissorum nunc promtos se exhiberent, ac Guebrianus, cæterique ejus exercitus duces cum Banerio subinde consilia & amicam operam conferrent. Quia tamen rumor percrebuerat de dissidiis Suecos inter, ac socios Principes obortis unde Cæsarei ingentes sibi fructus pollicebantur, & quia brevi decretoria pugna videbatur imminere; probatis de cætero Ducum destinatis necessarium judicabat, utrinque singula militum millia statim ad se mitti, extinguendis sinistris rumoribus, & majori in hostem firmamento. Simul petebat, Duces ocyus, significarent, quantis cum copiis in omnem eventum sibi subvenire possent, velintque; utque legiones in promtu habeant, ipso petente statim auxilio accursuras. Luneburgici & Landgravia ad Banerium mittuunt. 21. April.

§. 13. Guebrianus interim, quem in stativis suis circa Naumburgum trans Salam annona defecerat, in alteram fluminis ripam transierat; ponte tamen, ad Kesam valido præsidio, & excitatis circa munimentis firmato. Deserta ab ipso loca hostis subibat; sed urgente inopia Lipsiam versus flectens circa Pegaviam per aliquot dies subsistebat. Quod autem res indies magis ad prælium spectaret, Banerius Duces & Landgraviam quatuor equitum nulla auxilium poscebat. Cui Augustus Dux respondebat; à se nihil citra reliquorum consensum statui posse; mox tamen congressu habendo sententiam declaraturos. Unde Hackium tribunum Banerius Brunsuigam & Hildesiam mittit auxilium instantius solicitaturum. Hostis inter hæc apud Weissenfelsam, ubi Guebriani statio erat, tota vi perrupturum se minabatur. Id quod Guebrianus Banerio significat, addito; se solum hosti sustinendo non sufficere. Banerius, remittente Guebrianus Salam transit. 20. April. 25. April.

1641. tente quantumvis morbo viribus adhuc defectus, ac debili loquela, ut quiete, & vitato aëre utique opus ipsi foret ut consilio saltem cæteris ducibus adesset, lectica se in campum ferri jubebat. Enimvero ardorem animi vires corporis destituebant omnem jactationem aversantis, ac repente novus morbi impetus incumbebat, ut aliquot per horas pro semimortuo tractaretur. Remittente tamen malo spes vitæ redibat; ac valetudini recuperandæ sex minimum septimanarum quiete opus esse medici dictabant. Durante Banerii morbo hostis exercitu circa Luzenam contracto apud Weissenfelsam favente loci situ inter fulminantes machinas Salæ pontem injicit, ac in altera ripa ad prius castellum à Suecis positum alterum quoque excitat; ut etiam invitis adversariis hac parte perrupturum se speraret. Enimvero utroque castello non modica suorum strage ejicitur, cæsis circiter quadringentis; ac ruptus incumbentium mole pons non pauciores aquis hauriendos effundebat, quos inter subtribunus: nec pauci una cum centurione capti.

Banerii morbus recrudescit. *29. April. Hostis apud Weissenfelsam vapulat.*

§. 14. Dehinc mille selecti pedites cum aliquot equitum alis ad Mersburgum impetum faciunt, qui & extremam stationem in suburbium usque propellunt, ignemque ædificiis nonnullis injiciunt. Sed acriter ibi excepti peditatum in sua castra recedunt. Quibus tertio post die summo mane desertis præter Halam hostis Bernburgum properat; quo & Sueci cum sociis ruunt, ut illum transitu fluminis arceant. Sed prævertebat hostis prior viam ingressus, breviore itinere per interiores fluminis flexus, ac statim arreptis cymbis, quas ab incolis fortasse in usum hostium conquisitas signifer, qui cum triginta peditibus arcem servabat, per socordiam citeriori ripa adplicuerat; idoneam peditum manum in oppidum trajiciunt. Tum edito ad arcem loco dispositis machinis circumfusam oppido planitiem globis infestant. Ducibus Suecicis consilio habito etsi non adeo arduum videretur immisso in oppidum igne hostem iterum expellere: tamen inopi circa regione considere non licebat, cum hosti à tergo Albis ad subvectionem pateret; cui & Barbyæ transitum capere nullo prohibente integrum erat. Igitur placebat apud Halberstadium pedem figere, & penu ibi congesto frui, quoad Luneburgica & Hassica auxilia adessent. Ita relicto Sala illuc iter intenditur. Quo & Banerius, cum Mersburgo exercitus movisset, lectica perlatus fuerat. Jactationes itineris ita morbum asperaverant, ut omnis vitæ spes decollaret. Igitur firmato ad extrema animo sacrisque ritu Christiano expiatus, decimo Maji die hora quarta matutina mortalitatem explebat, postquam duos fere menses acres inter morbi molestias, nec minores ab hoste curas exegisset. Inter mortis præsagia habebatur mors multas ante septimanas Hamburgi passim, & ab ipso Augusto Duce vulgata; cujus causam in morbum ex laboribus contractum, aut convivium Hildesianum retulere, prout cuique credulitas, aut in partes studium fuit. Sane pro magnitudine odii, quo hostis in ipsum flagrabat, nullum flagitium supra fidem est. Et constat, eo ipso tempore sicarios aliquot in ipsius exercitu pecunia emtos egisse; quod isto sublato res Suecorum per Germaniam plane collapsuræ crederentur.

Mersburgum frustra tentatur. *3. Maji.* *6. Maji.* *Hostis ad Bernburgum Salam transit.* *8. Maji. Sueci Halberstadium concedunt.* *9. Maji.* *8. Maji.* *Banerius moritur. 10. Maji.*

§. 15. Porro gesta tanti viri cogitantibus longe ultra ætatem videntur, cum annum ætatis quadragesimum non multum excesserit. Prima pueritia in arce Hœrningsholmensi prælta è fenestra prolapsus nihil noxæ senserat. Ipse referebat à viro candidis vestibus amicto ulnis se exceptum, ac placide in terram depositum. Inde divinitus ingentibus rebus servatum & Gustavus Rex, & cæteri ominabantur. Adolescentia haut per studia literarum, peregrinationesque, & addiscendis exterorum linguis exacta fuit; ac ritus exotici elegantia insuper habebantur; sed omnem ætatem meditatio militiæ vindicaverat. Tirocinia bello Moscovitico ac Polonico posita. Inde Gustavum Regem in Borussiam secutus illustriora subinde virtutis documenta edidit, ac per omnes militiæ gradus ad summum bellici imperii decus enixus nemini imperatorum hoc seculo gloria concessit. Consilio manuque juxta promtus. Castris locum capere, aciem struere, agmen disponere, prævalente hoste se recipere, situs locorum exquisite judicare, turbatos ordines restituere nemo perfectius illo callebat. Nec prælia magis, quam receptus sub oculis hostium per ingentia terrarum spatia virum illustravere. Fortuna ex gestis ipsius plus, an industria sibi vindicet haut facile discreveris. Nunquam notabili conflictu succubuit, superante licet sæpissime hostium multitudine. Circa obsidia oppidorum minor solertia, quæ solvere, ne periculum incurreret, facile solebat. Diversis conflictibus cæsa ab ipso octoginta amplius hominum millia, sexcenta signa hostibus erepta in Sueciam missa. Corpus robustum & quadratum. Invitatio liberalior nunquam ducis officia interturbabat. Fidem patriæ nulla promissa labefactarunt; ac nuper in Palatinatu agenti Cæsar dignationem Principis Imperii, & ut adversus Turcas dux foret obtulerat, si partes istas desereret, & Sueciam ad peculiarem pacem permoveret. Nec prodigalitatem, nec avaritiam culpaveris. Miles non minus amabat, quam timebat. Propositi firmus, laboris indefessus; qua manus miscebantur inter primos semper versari gaudens. Summa viri in eo gloria, quod prolapsas Norlingana clade Suecorum res, cum passim Protestantes Pragensi paci se submitterent, cum paucis ac parum fidis copiis paulatim instauravit, pristinæque gloriæ restituit, hostium viribus ad æquilibrium deductis. 1641.

Joannis Banerii elogium.

§. 16. In Suecia ubi de ingravescente istius morbo nuntiatum esset, Rectores in omnem eventum ad exercitum destinabant Joannem Lilliehœckium cum titulo summi rei tormentariæ præfecti, ut Banerio viventi adsisteret, aut morientis vicis tantisper subiret. Scribebatur præterea ad singulos duces exercitus, cumprimis gente Suecos, ut hoc maxime rerum articulo fidelem Reginæ operam navarent. Id quod, ubi de obitu istius allatum esset, repetebatur, addito, ocyus alium exercitus imperatorem sufficiendum. Sed & Salvius ducibus spem pecuniæ à novo imperatore afferendæ faciebat, quæ Hamburgi ut in promtu esset opera navabatur. Et cum interea ducenta uncialium millia pro Vinariensibus Hamburgum allata essent, Salvius ab Avauxio petebat, ut ea pecunia tantisper supprimeretur, ne invidia ægros jam antea Suecicorum animos magis irritaret. Simul Avauxius, ne exercitus lubrico isthoc tempore obsequium exueret, ad Belloregardium scribebat; duces hortaretur, ut in fide Sueciæ persisterent, & si forte singuli, aut totus exercitus in Galliæ sacramentum transire vellet omnibus id modis dissuaderet, nec ut quenquam hæc agitatio subeat, ansam præberet: quod Galliæ Rex ne decimam quidem partem fructus ex eo exercitu suis sub auspiciis capturus sit, quam nunc dum Sueciæ sub nomine militat. Præsertim cum & hoc fœderi propediem absolvendo adversa fronte repugnet.

Circa exercitum Banerii Rectorum Sueciæ cura. *24. Maji.* *25. Maji.*

§. 17. Morte Banerii res Suecorum militaris non parum turbabatur, quod summis excubiarum præfectis apud cæteros ductores tantum autoritatis non

Lubricus rerum status post

1641. *mortem Banerii.*

non esset, ut hi istorum jussa qua par erat promtitudine capessere vellent. Et plerorumque animos catenati labores præmiorum fere steriles efferaverant; qui Banerii reverentia utcunque coërciti nunc velut repagulo remoto in apertum erumpebant. Tres eo tempore apud exercitum erant summi excubiarum præfecti, Adamus Pfulius, Carolus Gustavus Wrangelius, & Arfuidus Wittenbergius.

14. Maji. Ducum summorum ad cæteros propositio.

Hi ubi post mortem Banerii cum exercitu, qui octo equitum, totidem peditum millia explere comperiebatur, Halberstadium venissent, convocatis tribunis, ac legionum præfectis triste ducis fatum exponunt, deque data fide monent, utque eam ad finem belli continuent, ac sibi subjectos ad officium faciendum incitent. De ipsorum emolumentis, præmiisque Reginæ curam fore. Se munia deinceps sicut antea exercituros integre, & ut nemini querendi caussa sit futura.

Tribunorum postulata.

Responderunt tribuni; paratos se deinceps quoque sub auspiciis Reginæ ad caussam communem conniti, ac ipsorum jussa capessere, quoad aliter ab Ista circa summum exercitus imperium disponatur: constituisse tamen aliquos suorum in Sueciam mittere, per quos ipsi ministeria sua Reginæ offerre, eidemque commendare se velint; simul exquisituros, quid circa stipendia & præmia ipsis expectandum sit. Postulant quoque, ut negotia ad salutem exercitus spectantia, antequam executioni dentur, cum deputatis ipsorum communicentur; etsi decretis factis mandata solo summorum præfectorum nomine edenda sint. Denique ut hospitia, ac munia militaria non favore, sed per sortem assignentur.

Summi præfecti ista annuere coguntur.

Ac circa postremum postulatum, quod æquitate nitebatur, nulla difficultas erat. Missio in Sueciam acriter contendentibus tribunis, cum prohiberi non posset, permittenda erat. Circa communicationem quoque vitandæ suspicioni annuebant, ut tamen secreta literarum commercia, & negotia quæ vocant status, ac summam reip. spectantia exciperent, quorum arbitria penes solam Reginam forent. Ita summi vigiliarum præfecti exercitus imperium administrare decreverunt, quoad aliter à Regina foret dispositum. Vinarienses quoque promtam adversus communem hostem operam offerebant. Eundem diem insigniverat quoque mors Joannes Ludovici Rheingravii, qui excursione facta apud Quedlinburgum aliquot hostium turmas ceciderat; ipse tamen è vulnere accepto extinctus.

Tribunorum in Sueciam postulata. 13. Maji.

§. 18. Conceperant porro isti tribuni literas ad Reginam sat feroces, quibus postulabant merita sua probe expendi, & dignis præmiis affici. Se deinceps quoque parem operam navaturos, modo circa istam remunerandam major quam hactenus cura suscipiatur. Ut diutius ita neglectim habeantur, nullo modo ferri posse. Quod si sua merita, & toties promissa præmia, quod non sperent, oblivioni tradantur, sibi culpam perituri mox exercitus haut quidquam imputandam. Literis hisce in Sueciam perferendis destinabantur subtribunus Otto Christophorus Rochovius & Christophorus Mortaignius centurio; quibus injunctum erat à Regina postulare duorum mensium stipendium, & supplendis numeris in singulas equitum turmas bina, in singulas peditum cohortes singula uncialium millia: Tum stata stipendia, quanta Vinariensibus Galliæ Rex dare soleat; neque enim ex hospitiis Germaniæ passim vastatæ ullam emolumenti spem; nec merita sua infra Vinariensium esse.

Eorum confœderatio.

Concipitur inde pacti formula, cui viginti tres tribuni, ut legionum præfecti subscripserant, non dissimilis illi, quæ Donawertæ quondam agitatæ fuerat. Ejus præcipua capita erant: Nequis illorum quid postulet, quod non in emolumentum Reginæ, & communis Protestantium caussæ credat. Si cuipiam illorum injuriæ quid à summis præfectis inferiatur, id omnes velut sibi factum reputaturos. Si cui circa legioni suæ debita non satisfiat, id velut ad omnes spectans habendum. Si in quem legio sua aut ductores insurgant, ejus patrocinium universos suscepturos. Qui à Regina, summisque præfectis quocunque obtentu à præsenti pacto avelli se passus fuerit, infamiam subiturum. Occulti quid ob privatum commodum machinari, idque cæteros socios celare, flagitium fore. Novum imperatorem à se haut admittendum, nisi prius sibi satisfactum fuerit. Interea munia sua apud legiones uti hactenus obituros. Hanc conventionem nihil aliud spectare, quam ut per Suecica arma honesta pax in Imperio obtineatur; quo fine necessum fore à summis præfectis nil magni peragi absque ipsorum præscitu. Si secus fiat, universos intercessuros, nec decreto parituros. Si quis hæc capita violaverit, cum hac confœderatione exclusum infamia notandum.

Sueci ad Quedlinburgum mulctantur. 11. Maji.

§. 19. Inter hæc hostis apud Barbyam & Rosenbergam Sala & Albi pontibus strato aliquot per dies trans Salam quiescebat. Inde improviso Quedlinburgum irrumpit per metatoris incuriam qui monitus licet cavere sibi neglexerat. In oppido deprehensi trucidantur, aut capiuntur. Mille quingentis equis potitum se hostis ferebat, quod multi mercatores castrenses ibi egissent. Post abductam tamen prædam oppidum statim deserebatur. *13. Maji.* Saxonicus quoque miles arcem Querfurtanam opprimebat, non nisi ab optione & octodecim recens conscriptis peditibus insessam. Paulo post hostis deserto Sala Eglæ castra metatur, catervis Halberstadium usque excurrentibus. *20. Maji.*

Cum Luneburgicis Ducibus acta. 11. Maji.

§. 20. Ast à Luneburgicis Ducibus rediens tribunus Hackius, quem à vivo adhuc Banerio missum diximus, referebat, cum ipsis nondum de hujus obitu innotuisset: propediem adfuturum, qui extremam ipsorum declarationem sit allaturus. Cæterum eosdem ostendisse stationes ad Guelferbytum à se firmari; & quia Hazfeldius circa Warendorfum decem millia amplius militum colligat, se una cum Landgravia copias ad Visurgim isti copias oppositum ire, ne is Piccolomineo se jungere aut Guelferbyti obsidium solvere, sociorumve Regum exercitum à tergo infestare queat; qua ex re & istorum, & suæ Domus salus pendeat. Summi præfecti, cum hoc responso flagitatum auxilium in diem differri judicarent, statim Ducibus, & Landgraviæ rescribunt: num forte placeat, ut ipsi nunc cum exercitu apud Guelferbytum considant. *12. Maji.* Simul tamen monebant, se Halberstadio digressis hostem ibi frumento in complures menses suffecturo potiturum; nec constare, unde sibi nova annonæ copia futura sit.

Legatorum Luneburgicorum propositio. 16. Maji.

Aderant mox Halberstadii à Luneburgicis & Landgravia Legati, quorum literæ, quibus legationis suæ fidem faciebant, non solis summis vigiliarum præfectis, sed universis pariter tribunis inscriptæ erant. Sed quia nupera cum tribunis conventione id indolis negotia excepta fuerant, & duces in hoc tractatu, cui Reginæ dignitas implicita erat, caute procedere constituerant, istas literas admittere abnuebant. Unde Legati scribæ errorem caussantes tribunorum vocabulum delent. Quod auditum tribunos vehementer irritabat, qui præter conventa & huic & similibus negotiis ingerere se cupiebant frementes, si harum rerum cognitione à summis præfectis excludantur, nec se imperia illorum audituros; ac si illi cum legatis agere nolint, se cum iisdem tractaturos. Summi præfecti & si hæc negotia solis sibi vindicare percuperent, Wrangelio cumprimis

1641.

mis protestante, nequid præjudicii Reginæ creetur, & acriter cum nonnullis tribunorum colliso; tamen majori parti cedendum erat, ac tribunorum nomine Bellingshausius, & Caspar Cornelius Mortaignius ad tractatus admittebantur. Cæterum proponebant legati, se venisse, ut super summa rerum decernatur, & quia Suecicis ducibus hostium vires optime sint perspectæ, quomodo illis ita obsisti queat, ut Guelferbyti obsidium continuetur, ac Brunsuicensis ditio protegatur, tum ingruenti ad Visurgim Hazfeldio obviam eatur. Quo fine Principes sui omnem sint operam collaturi. Ostendebant inde Piccolominei literas, & ingentia Cæsaris promissa; queis tamen insuper habitis Principes capta semel consilia firmiter persecuturos, & omnes fortunas discrimini expposituros, ut honesta, tuta, & communis pax in Imperio constituatur. Miscebantur tamen querelæ, se non uti fideles socios par sit, habitos. Toties exercitum Suecicum cum oppressione civium suorum sublevatum; esse penes se quatuordecim scripta, quibus Banerius super restituendis suis oppidis, & abolendis tributis pollicitus sit: nil tamen re ipsa adhuc præstitum; & tractatus Hamburgi à Salvio varia per effugia eludi. Ita cautum sibi non esse, nec constare, quo fine arma gerantur. In ancipiti hoc statu se diutius hærere non posse, sed ut sibi caveatur, & circa æqua sua postulata satisfiat utique cupere. Igitur à summis præfectis postulabant, ut communem ob securitatem conventio absolvatur. Sic omnem diffidentiæ causam tolli, & Principes tanto acrius in causam communem conisuros.

Suecici duces eorum postulatis annuere coguntur.

Summi præfecti circa id negotium velut ad se non spectans valde hæsitabant. Tamen quia Legati hinc tria millia equitum, mille pedites statim Suecicis juncturos se promittebant: inde, ni petita annuerentur, omnem conjunctionem recusarent, ob salutem provinciarum suarum Cæsaris promissa amplexuri: hactenus illis gratificandum statuebant, ut promitterent, missuros se Hamburgum, qui apud Salvium restitutionem Nienburgi, aliorumque oppidorum, tum abolitionem tributorum urgerent: tum se non solum pro viribus operam daturos, ut Ducum postulatis satisfiat, sed & uti fideles socios decet auxilium ipsis laturos, ac in partem victoriæ eosdem admissuros. Apud novum quoque è Suecia imperatorem effecturos, ut is hancce obligationem in se recipiat, quoad promissa repræsentata fuerint. Isthæc scripto comprehensa eodem die à summis præfectis, ac duobus qui adfuerant tribunus subscribebantur. Sed & postulantibus Legatis datum est, ut à reliquis tribunis viginti octo sponsio interponeretur.

20. Maji.

Hostis propius movet.

§. 21. Ast cum hostis Egla propius Wanslebiam castra transtulisset, etiam Suecis statio mutanda erat, ne is forte subito Guelferbytum perrumperet.

23. Maji.

Ita Bodam fluvium versus Schwanbecam & Oscherslebiam conceditur, ubi Clitzingius nonnisi duo equitum Luneburgicorum millia adduxit, causatus mille equites ad Visurgim Hazfeldio fuisse opponendos, nec pedites obsidio Guelferbyti potuisse dimoveri. Eodem die caterva Suecicorum ducentos captivos in castra pertrahebat, quæ hostilem manum simulata fuga in insidias deductam circumvenerat, ut paucis admodum effugere daretur. Ibi aliquot per dies subsistebatur, quod transfugæ & captivi affirmarent, Cæsareos impedimenta sua Magdeburgum versus dimisisse. Ubi Luneburgica auxilia, quæ Schlestadii stativa habuerant, retro Hessendammum concedebant, quod nulla prælii spes, & pabuli penuria ob siccitatem cœli urgeret. Post tamen intellectum, Leopoldum Archiducem cum aliquot millibus ad Piccolomineum accessisse, eosque constituisse Guelferbyti obsidium utique disturbare. Igitur Luneburgicis instantibus, etsi non pauci contradicerent, decernebatur exercitum aggeri ad Kibitzam admovere, ut hosti Guelferbytum cogitanti occurri posset. Ubi ad medium usque mensem Junium persistebatur, Brunsuiga & Halberstadio commeatum non citra difficultatem suppeditante. 16. Jun.

Idem Luneburgicos allicere student.

§. 22. Cæsarei contra non minus satagebant, ut Luneburgicos societate Suecica abstraherent, ac Guelferbyti obsidium solverent. Quo fine Cæsar Piccolomineo & Hazfeldio injunxerat, militem suum Ducum provinciis plane abstinerent. Nam Guelferbyti detentionem Cæsari haut idoneam causam videri arma cum Suecis jungendi; cum is in hoc oppidum nihil juris obtendat, sed in eodem id statu, quo ante obsidium fuerat, relicturus sit, quoad super controversia Hildesiana transigatur: tunc deducto præsidio oppidum Ducibus restituendum. Ast Luneburgici & præcipue Augustus Dux circa recuperandam ejusdem possessionem magnopere laborabant; qua obtenta, ac si exercitum suum Cæsar ditionibus ipsorum abstineret, haut ægre in postulata ipsius consensuri videbantur. Cæsarei porro, quo propius finibus Brunsuicensibus accedebant, eo magis amica ratione destinatis suis potiri conabantur. Quo fine Piccolomineus statim atque Salam transierat, per literas Duci Augusto significat: se nolle ditionem ipsius tangere, modo ipse Suecos auxilio ne juvet, nec in ditionem suam recipiat, ac Guelferbyti obsidium solvat, quo citra sanguinem potiri facile queat. Et cum Dux quereretur, aliquot Cæsareorum catervas per agrum suum prædas egisse, asperrima sub pœna apud exercitum edicit; ne quis in Ducum ditiones excurrat, aut eorum militem hostili modo habeat. Simul insinuante id Duce Augusto literas tuti itineris mittit, si quos suorum transigendi causa in castra, aut Magdeburgum mittere velit. Quin cum quædam Ducum legiones jam Suecis se junxissent, nonnullos Luneburgicorum equitum non procul Suecicis castris deprehensos illæsos dimittebat.

Dux Augustus cum Cæsareis tractare incipit. 10. Jun.

Augustus contra Dux salvum conductum citra tergiversationem acceptare, ejusque exemplum statim Cellas & Hildesiam mittere, ac ut legatio maturetur instare. Idque Piccolomineo denuntiat: curaturum se, ut paucos intra dies deputati Domus suæ proficiscantur. Ut Guelferbyti obsidium solvatur inique postulari, antequam sibi cautum, aut satisfactum fuerit. Negabat quoque suorum quenquam cum Suecis aut Vinariensibus se junxisse, aut ut isthoc faceret jussum ni extrema necessitas subegerit. Partem duntaxat copiarum suarum ad fines dispositam ob ambigua temporum. Vitio sibi versum non iri, si quæ ratio belli ac defensio requirat suscipiant, ubi rejectis amicis quas proposuerint conditionibus Guelferbytum vi perrumpere Cæsarei velint.

Leopoldus tractatus simul & arma Luneburgicis ostentat. 14. Jun.

§. 23. Dum Luneburgici legati tardius moliuntur, Leopoldus Archidux in Piccolominei castra perveniens datas ab hoc tuti accessus literas renovat, hortaturque, ut quia sibi à Cæsare & Ordinibus cum istis agendi facultas sit concessa, missis legatis amicos tractatus sine mora auspicentur. Sed cum constet Duces jam copias suas Suecis sociasse, ac circa solvendum Guelferbyti obsidium tergiversari; ob tractatus a re gerenda non cessaturum, sed cum exercitu fines ipsorum ingressurum. Addebat tamen, si copias suas à Suecis revocent, & obsidio Guelferbyti desistant, nil aliud se acturum, quam ut Suecos finibus ipsorum expellat, tutelamque adversus hostilem vim præstet. Ita non expectato responso castra movet, ac Schœningam 16. Jun.

inter

1641. inter & Helmstadium recta Guelferbytum tendit. Hoc animadverso Succi cum sociis & ipsi castris ad Kibitzensem aggerem relictis eodem die superatis ad Hessendammum viæ angustiis per noctem iter tanto studio accelerant, ut postera luce circa meridiem ad Guelferbytum Luneburgicis copiis se jungerent; cum hostis, qui se à Succis haut antevertendum putaverat, paulo tardius movens circa vesperam demum adpulisset. Cum hic postera die cis Guelferbytum progrederetur edito in monte castra positurus, Tupadelius interim & Nassovius Comes cum aliquot Vinariensium & Luneburgicorum alis aggerem sistendo flumini excitatum transgressi ultimum Bavaricorum agmen invaserant, cæsisque non paucis quatuor signa, multosque captivos abduxerant. Contra Suecici duces Caroli Ruthii legionem Halberstadio arcessierant, cui deducendæ Gustavus Hornius tribunus obviam mittebatur. Huic intercipiendæ tria millia cataphractorum & Croatarum non procul Hornburgo occurrebant. Ubi equites quidem diversa fuga salutem quærebant: sed Ruthius cum peditibus ad paludem se recipiens hoste strenue repulso ad exercitum sequenti mane incolumis perveniebat, impedimentis tamen desideratis.

Fœderati hostem præveniunt. 17. Jun. 18. Jun. 19. Jun.

§. 24. Porro plerisque hactenus persuasum fuerat; quod Luneburgici nutabant, ac inter tot Duces parum concordiæ erat, hostem tempus extrahendo istorum dissidio aliturum potius, quam vim admovendo concordiæ velut necessitatem impositurum. Tamen is artibus suis diffisus, aut quia Hassici propediem exspectabantur, ac turpe ducebat Guelferbytum non liberatum deserere, in sociatos exercitus invadere constituit. Igitur is summo mane per sylvam progressus aciem struere cœpit. Sed sociorum acie conspecta deprehendebat, si prælium committendum foret, montem sibi arboribus vestitum occupandum esse, ad quem copiæ Suecicę, quæ dextrum cornu obtinebant, constiterant, tribus in ipso nemore phalangibus collocatis. Unde totus Cæsareorum peditatus dictum montem sylva tectum aggreditur, ac in tres illas phalanges, quæ dejectis arboribus ac fruticibus raptim frontem muniverant, magno impetu ruit, phalangibus in vicem pugnantibus, ac in fessarum locum integris succedentibus. Id quod & Sueci imitabantur. Ita atrox & cruenta pugna quinque per horas conseritur, donec tandem peditatus hostilis turbatis ordinibus à Suecis in fugam conjiceretur. Sinistrum hostilium equitum cornu, quod Bavarici componebant, dum Suecos circumire, & à tergo invadere parat, à Kœnigsmarckio, qui nuper ad exercitum redierat, aliquot cum equitum legionibus acriter exceptum profligatur. Reliquus Cæsareorum exercitus sub fœderatorum castra machinæ intra jactum processerat, in quem non segniter eminus fulminabatur. Qui nec meliorem quam reliqui sortem expertus fuisset, si Vinariensibus & Luneburgicis in illum ire placuisset. Sed hi intra munimenta sua immotos se tenebant, usque adeo, ut cum hostis in receptu fluentum apud Fimmelsam tenuato agmine superaret, ne tergum quidem ejus invaderent. Ita penes solos Suecicos ejus pugnæ gloria fuit, Wrangelio apud peditatum, Kœnigsmarkio apud equites curante; nisi quod Tupadelius duas legiones istis in auxilium adduceret. Eo prælio totus fere Bavaricus peditatus deletus fuit. In loco pugnæ tria millia octogenti humo mandabantur præter eos: qui per fruticeta, & sparsim ceciderant. E sola Hagenbachii legione, quæ octingenta capita ante pugnam implebat, vix quinquaginta cum duobus signiferis evaserant. Capiebantur tribuni Hagenbachius, & Geylingius, subtribuni duo, quatuor vigiliarum præfecti aliique ductores non pauci, & quingenti amplius gregarii; quibus accesserant viginti quatuor vexilla. Apud Suecos Jeskius & Zwiebergius tribuni occubuerunt cum ducentis quinquaginta gregariis; fauciati quadringenti quinquaginta, quos inter multi ductores, ac tribuni Paicullus, & Hodicius Comes; quorum hic paulo post è vulnere decessit. Hostis ita repulsus statim intra stationem suam ad Guelferbytum se recipiebat. 1641.

Prælium ad Guelferbytum. 19. Jun.

§. 25. Enimvero apud Augustum Ducem ea victoria cupidinem cum Cæsare transigendi haut quidquam impediebat, quo minus eodem die Leopoldo Archiduci responderet; partem copiarum suarum in finibus collocatam ad regionis tutelam, & ut si invaderetur, pro ratione belli iisdem uteretur; quæ tamen separata à Suecis stativa habuerit. Haut eo secius Archiducis exercitum biduo antequam ipsius literæ redderentur, in provinciam suam irrupisse. Ita Suecis necessitatem allatam, ut & ipsi huc penetrarent, (id quod hactenus immenso suo labore dilatum,) in medio Luneburgicarum copiarum capta sede, etsi nulla alias inter ipsos injunctio facta fuerit. Nec ideo se à studio pacis discedere, aut fidem, obsequium, cultumque, quo Cæsarem velut unicum & verum Imperii caput veneretur, exuere. Mox consultatione inter Duces Luneburgicos super tractatibus cum Archiduce habita, durissimus iste nodus judicabatur, quod Guelferbytum non redderetur, id quod tamen per transactionem cum Tillio, ac Pappenheimii cautionem, Cæsarisque defuncti mandatum dudum fieri debuerat. Quæ & causa inter alias conventui quondam Lipsiensi idonea fuerit visa, ut arma sumerentur. Displicebant quoque in salvo conductu hæc verba: *quod tractatus institutus sit ad controversias inter Cæsarem Imperiumque & Domum Luneburgicam componendas.* Sibi enim cum Cæsare aut Imperio nullam litem; ac nil aliud quæri, quam ut suo iterum potiantur, ac sacris profanisque nullo turbante fruantur, tum oneribus belli eximantur. Unde verba ista dispungi petebant; simul ut Archidux exemplar procuratorii ederet, ac leges pacis proponeret, ut suos idoneis mandatis instruere queant. Ea postulata Archiduci per literas exponunt; addito, cum semper judicarint, Germaniæ salutem armis continuatis non instaurari, sed pace opus esse, panderent, num & facultas ipsi sit cum Landgravia, & exteris Regibus tractandi? Tandem ut exercitus provinciis suis educatur, & hostilia omittantur petebant.

Dux Augustus Leopoldo respondet. 19. Jun. 26. Jun.

§. 26. Triduo post prælium Hassici ad Guelferbytum aderant, qui tantisper opimis Frisiæ ac Westphaliæ hospitiis egregie se refecerant, nulla re insigni gesta, nisi quod eruptione Lipstadio facta trecentos Eppii tribuni equites oppresserant; mox Caldenkerchæ in Juliacensi agro turmam equitum Cæsareorum interceperant: ac nuper ad Rietbergam eundem Eppium cum octingentis equitibus ipsorum catervis insidiantem fuderant, plurimisque cæsis trecentos captivos Lipstadium abduxerant tribuno cum exiguis reliquiis ad portas usque Paderbornæ fugato. Post Landgravia istos hibernis evocatos in unum contraxerat Hatzfeldii conatibus observandis; & isto tardius molienti Guelferbytum ire jusserat: ubi sex millia, egregie instructus miles, adpellebant. Contra Leopoldo Bruæus summus vigiliarum præfectus tria millia militum adducebat, qui hactenus Zwiccaviæ obsidendæ vacaverant. Id oppidum post Suecos è Misnia digressos Cæsarei, & Saxonici eminus clauserant; inde Bruæus vim propius admovebat. Contra obsessi intus tribunus Schliebius, & Behrius, cum inclusos se viderent, imbellem turbam, ac inuti-

Hassici adveniunt. 22. Jun. 3. Febr. Zwiccavia capitur.

1641. inutiles equos oppido ejecerant. Nec tamen ad extremum durabat constantia, dum ea lege deditionem faciunt, ut pedes absque signis, & equites
7. Jun. relictis equis oppido excederent; cum tamen neque annonæ, pabulive, nec pulveris penuria, aut vis hostilis urgeret. Et eo ipso die quo deditio fiebat, Bruæus binis mandatis jubebatur manum suam ad Piccolomineum adducere: ut si paucos dies restitissent obsidium ultro solvendum fuerit.

Cæsarei recedunt. 26. Jun. Porro Archidux his copiis firmatus, cum nonnihil recentis militis Guelferbyto immisisset, castris motis noctem diemque properabat, quoad aggerem ad Kibitzam attingeret, ultra quem in veteribus Suecorum castris considebat, ut fama erat, denuo Guelferbyti liberationem tentaturus postquam Hazfeldius & Vehlenus suas cum ipso copias conjunxissent. Sueci cum intra angustias hærentem assequi non valuissent, cis easdem in edito monte castra locant.

Arnheimius novum exercitum molitur. §. 27. Dum hæc in Saxonia Inferiore geruntur novum incendium Misnia parturiebat, quod tamen morte primarii autoris serius, nec tanto cum impetu erupit. Joannes Georgius Arnheimius denuo Cæsaris sacramento autoratus novum istis in oris exercitum struebat, fere ex illis constantem, qui Suecicam militiam non citra offensam deseruerant. In eo proximus ab isto locus destinabatur Francisco Alberto Duci Lauenburgico; Hubaldus inter pedites, Christovius apud equitatum summam vigiliarum præfecturam obiturus erat, quæstura in Mitzlafium collata. Crocovius Dresdæ fuerat, inde Dantiscum profectus ad novos delectus habendos. In promtu quoque erant aliquot Cosaccorum millia, instante Poloniæ Regina illum exercitum auctura. Penzius insuper legionem cataphractorum conscripturus ferebatur. Ac metus erat, ne legiones quas Daniæ Rex parabat, isti exercitui se jungerent. Sed & magnam spem in Clitzingio sibi cognato locasse Arnheimius putabatur, per quem Luneburgicos in
18. April. suas partes solicitaturus erat. Enimvero quam maxima circa hæc satagentem, contractu ipsius cum Cæsare jam subscripto, apoplexia extinxit. Designati operis executionem in se recepit Franciscus Albertus Dux; sed qui inter novæ conventionis
29. Jun. moras demum sub finem mensis Junii Ratispona dimittebatur, minore successus spe post amissum Arnheimium. Eam ob causam arx ipsius Stintenburgum, quod simulato contractu in fratrem Franciscum Carolum transtulerat, ab Erico Ulfsparrio Wismariæ præfecto occupatur, ne hostes in eo nidulati iter Hamburgum inter & Lubecam infestarent.

Periculosus exercitus Suecici status. §. 28. Enimvero Rectoribus Sueciæ Banerii mors eo majorem curam injecerat, quod & hostis eo casu intumuisset animis, nec summis vigiliarum præfectis id autoritatis, quod infinita meritorum opinione turgentes ductores compescere valeret, plerisque jam citra metum frementibus; nunc tandem tempus venisse, quo tam exercitæ militiæ præmia vel ab invitis extorqueant. Et quanquam summi præfecti ægros animos quacunque ratione placare satagerent, ac imperatoris vices pro virili supplerent: tamen inter precaria fere horum imperia militaris disciplina plane collabi, ac miles passim palari, prædasque agere rapiendi libidine aut per egestatem, ac signa numeris fere nudata destituere. Nec hostis hoc rerum articulo omittebat, quæ destruendo isti exercitui facere possent. Edicta avocatoria asperrimis pœnis à Cæsare sancita per Piccolomineum ad exercitum mitti: quidam & peculiaribus literis solicitari. Inter cæteros Pfulius, quem offensæ quid concepisse audierant, magnis promissis oneratur, si in partes Cæsaris transire vellet; oblata quoque ejusdem gratia, si deserta 1641.
Suecica militia quiesceret. Quas literas ille acceptare, & aliis ostendere audebat, nulla legum militarium cura. Sed & ut Luneburgici Duces Suecorum partibus abstraherentur, enixa opera dabatur.

§. 29. His malis, & quæ plura inde proventura erant, ut medicina fieret, primum erat idoneum ducem exercitui summo cum imperio præficere. Torstensonius Dux destinatur. Huic muneri subeundo proponebantur Jacobus Gardius & Hermannus Wrangelius: sed uterque afflictas senio vires excusabat. Laurentius quoque Caggius post vulnus ad Donastausam acceptum fragili valetudine, & continuis laboribus impar. Sed &, quod præcipue desiderabatur, omnes exercitui parum noti. Quod & Joanni Lilliehœckio deerat; quem summæ præfecturæ recentem reliqui parum æquo animo imperatorem laturi erant. Kingius Hamburgi tunc agebat. Sed Germani ductores Scoti imperium adspernabantur; & ignominiosum Sueciæ judicabatur in sua natione idoneum ducem non reperiri. Avauxius proposuerat, ut Guebrianus interim utrique exercitui imperaret. Id quod velut altius penetrans surda aure transmissum. Ita demum omnium suffragiis designatur Leonardus Torstensonius, summus rei tormentariæ præfectus, ætate integra, & exercitui notus, eundemque ipse noscens; tum moribus, atque multis virtutis speciminibus militis amorem & venerationem meritus: cujus & imperio jamdudum exercitus adsueverat, summo post Banerium loco, & tot per annos expeditionis socius. Quem & quondam Gustavus Rex ad Noribergam, una cum Nicolao Braheo, exercitui regendo parem judicaverat. Is igitur multo cum verborum honore delatum imperium, tandem suscipit cum aliquandiu podagræ incommoda, cujus tædio nuper militiam abdicaverat, & quæ modestia suggerebat, excusasset. Adjungitur Joannes Lilliehœckius, summi rei tormentariæ præfecti titulo auctus, & Laurentius Grubbius circa togata negotia operam ipsi navaturus. Injungebatur isti Saxoniæ Electorem & Landgravium Georgium hostili modo haberet, velut autores pacis Pragensis, ut tamen verbis testaretur, Suecos invitos huc descendisse, ac optare amicitiam posse instaurari. Reliquorum Protestantium terris in commodum exercitus uteretur, servata tamen disciplina, & humanitate verborum ubique adhibita. Adversus Catholicos studium in pacem communem præ se ferret, ac ad hancce promovendam ipsos hortaretur. Ut porro novus dux initio favorem exercitus sibi pigneraret, magna pecuniæ summa instruitur, & eam, quæ Hamburgi in promtu erat, Salvius ad ipsius adventum asservare jubetur; famam interim de ea premeret, nec nisi summa necessitate, ac parce quid inde decerperet. Sed & solito majora supplementa in Germaniam destinantur, quæ recens venienti ad exercitum duci non parum autoritatis ac firmamenti circumponerent.

§. 30. Missi porro ab exercitu Rochovius & Mortaignius, qui mense Junio Holmiam adpulerant, humanissime excipiuntur; Missi ab exercitu dimittuntur. Torstensonioque negotium datur, blandis verbis & pollicitationibus eos demulceret, ut ne moram ægre ferrent, quoad graviores circa bellum consultationes absolutæ forent. In Senatum deductis responsum: 5. Aug.
negotia ab ipsis proposita matura deliberatione opus habuisse. Nunc novo duce constituto, & pecuniis conquisitis placere eos ad exercitum præmitti, de gestis suis benevole relaturos. Commilitonibus suis confirment, seu bellum continuetur, seu pax fiat, Reginæ curæ fore, ut pro merito-

1641. ritorum magnitudine iisdem satisfiat. Uterque grandi torque & mille quingentis uncialibus, tum peculiariter Rochovius sex uncialium millibus donatur, quod prædia ipsius ab hoste vastata essent. Ac ut ductoribus adpareret, si cujus res non ferrent militiam amplius sequi, non inanem dimittendum, Friderico Bauero tribuno missionem tunc petenti, quatuor millia uncialium dabantur, addita in singulos annos mille uncialium pensione. Scribuntur quoque literæ ad ductores exercitus temporibus accommodatæ. Ne ob Banerii mormortem animis concidant. Gaudio sibi esse, quod fidem & obsequium retineant: sperare in posterum quoque perseveraturos, expromta semper virtute cujus nupera victoria tam illustre specimen ediderint. Torstensonium jam ducem designatum, dudum ipsis cognitum: tum valida supplementa mitti: ejus adventu desideriis ipsorum satisfaciendum. Si quæ per iniquitatem temporum in præsens præstari nequeant deinceps pensanda. Ad exercitum quoque proficisci jubetur Grubbius, ut concordiam ejus ad Torstensonii adventum servare, ac Luneburgicos à pravis consiliis quantum possit cohibere, studeret. Is tanto magis properabat, quod Avauxius, secus atque receperat, nummos ad Vinarienses misisset; quo & Suecico militi invidia ęgrescenti spem propinquę pecunię faceret & maxime indigos modica summa sublevaret; quam Salvius velut à Torstensonio jussus depromebat.

Cæsarei retrocedunt. 1. Jul. 2. Jul. §. 31. Interea cum uterque exercitus aliquot per dies hinc inde ad Kibitzensem aggerem substitisset, Cæsarei annonæ & aquæ penuria urgente primi castra movent, Gruningam primo, mox Eglam, & Oscherslebiam progressi. Profectio intempesta nocte, & summo cum silentio suscipiebatur, ut sequenti demum die Suecici istos discessisse animadverterent; nec Rosa cum duodecim alis tergo ipsorum immissus longius progressos adsequi valeret. Copiis passim coeuntibus firmatus indeshostis jactabat, denuo se cum Suecis manus conserturum, & Guelferbyti obsidionem plane disjecturum. Ejus oppidi præfectus à Cæsare extrema expectare jussus inopem atque imbellem turbam ejecerat, ac in quatuor sibi menses cibaria suppetere ferebat. Sed aquæ indies crescebant, quas objectis aggeribus Ocra fluvius restagnans jam editioribus oppidi partibus affundere cœperat. Hoste digresso inter sociatos exercitus

Socii exercitum apud Guelferbytum consident. quid porro suscipiendum deliberabatur. Nam peditatu quidem ipsi pares, equitatu longe infra erant. Unde in plana camporum sequi haut consultum videbatur. Et quia hostis equite ac pedite firmatus Guelferbytum iterum cogitare à captivis & transfugis constanter asserebatur, si castra quoad hostis ingrueret movere differrent, prælium vix declinari poterat, cujus aleæ summam rerum subjicere nullo supremo duce, præfecti non audebant. Quod si autem hostis improviso disturbata obsidione munito quopiam agri Brunsuicensis loco consedisset, metus erat, ne Duces belli tædio noxia Suecis consilia susciperent. Has ob causas, & quia indies hostium motus expectabatur, quo cum utique prævenirent in Brunsuigam & Guelferby-

11. Jul. tum castris munitis consident. Quanquam multi satius fuisse judicabant, si propius hostem ad Kibitzensem aggerem, aut Scheppenstadium substitissent, ubi plus camporum à tergo, simul occasio hostem in angustias redigendi, Brunsuicensem agrum tegendi, nec minus obsidium continuandi. Ac licebat, ubi opus foret, hostem ad Guelferbytum prævertere, ac oppidis, quæ ab ipso deinceps invadebantur, subvenire. Quin confirmabant, si paucos adhuc dies tenuissent, hostem plane ea regione abiturum fuisse. Sane eo recessu Suecicus 1641. exercitus magnis miseriis conflictari cœpit. Nam neque annonæ quid suppeditabat Brunsuiga, oppidanorum morositate, & quia intercepto Ocra flumine molendina substiterant: & regio circum late exhausta jacebat. Nec prohibere poterant duces, quin per multa milliaria miles segetem demeteret, magna cum offensa Ducum Luneburgicorum. Et provinciales in desperationem versi, quos palantium militum comprehendere poterant, trucidabant, ut ea res plus militum, quam pugna cum hoste absumeret. Tum inter tot exercituum duces, qui peculiaribus singuli studiis ferebantur, discordia gliscebat. Quin inter Suecicos præfectos, etsi æmulatio utcunque dissimulabatur, ipsa tamen multitudo capitum consilia turbabat, non obscura Wrangelii, & Pfuli dissensione.

§. 32. Accedebat aliud malum, quod Hazfeldius Hassici à cæteris disjungi cupiunt. cum Gleenio & Vehleno Dorstenam Hassis infessum oppidum obsidio premebat, à quo commercia cum Hollandis, & conservatio reliquorum in Monasteriensi præsulatu locorum dependere dicebatur. Unde Hassi ante omnia isti succurrendum contendebant: ac non hosce solum, sed & Vinarienses eodem abducere instituebat Ebersteinius. Contra Sueci & Luneburgici ostendebant, quantum non Luneburgicæ tantum Domui, sed & communis causæ interesset, Guelferbytum post tot labores & sumtus impensos in potestatem redigi. Et quantum ignominiæ habent deditione tam propinqua discedere. Si juncti maneant, oppido ab hoste succurri non posse: separatis in proclivi fore fructum exhausti laboris intercipere. Si prælium hostis velit, commodiorem, quam circa Guelferbytum locum non esse, sin pugnare nolit, oppidum brevi dedendum. Rogabant igitur Hassos, manerent, & Dorstenam propugnantium virtuti ac fortunæ tantisper committerent: ac publicam potius, quam privatam utilitatem respicerent. Enimvero hi sententia haut quidquam dimovebantur; simul Vinarienses Rhenum respiciebant, obtentu Gillium Hasium eas per oras pro lubitu grassantem coërcendi. Quia tamen Avauxius, rogante Salvio, Guebrianum valde hortabatur, ne à Suecis discederet, spes erat eos ad tempus mansuros. Sed & his licet manentibus Hassi tamen discedentes auxilio se à cæteris firmari postulabant. Quæ si concederentur, Piccolomineus reliquos parum curaturus erat, equitatu jam ante potior; cujus validis catervis, qui commeatum longe vehebant, tegendi erant, summa expeditione penes eum futura, qui ad extremum annona abundaret. Contra Luneburgi fremebant, Hassis digressis se soluto Guelferbyti obsidio copias suas munita per oppida distributuros; quos insuper vastitas suæ provinciæ vehementer asperaverat. Ab ipsis porro ducibus varia & sibi repugnantia disseminabantur, prout quisque sententiæ id suæ firmandæ conducere putabat; quibus militum animi mire turbabantur. Luneburgici quoque, & Hassi Suecis exprobrabant; auxilia è Suecia dudum jactata, ac novum ducem incassum expectari ingruente jam autumno: Suecis contra asseverantibus; hautquidquam suis meritis eam gratiam à Regina relatum iri, ut se pro derelictis habeat. Igitur magnopere angebantur summi præfecti, quid post Hassorum discessum hoste ingruente, & Luneburgicis per oppida distributis sibi agendum foret. Nam si præsenti rerum facie ad receptum compellerentur, metus erat, ne exercitus plane dilaberetur, ductoribus juxta ac gregariis extrema cum egestate conflictantibus, tanto magis gliscente

cente

1641. cente ægritudine, quod Vinarienses pecuniis mactos conspicerent. Eoque omnes ducem, pecuniam, auxilia inclamabant; quæ tria ni mature adessent, deploratus exercitus videbatur.

Grubbius apud Luneburgicos Duces, & exercitum adpellit. 19. Jul.

§. 33. Inter hæc è Suecia missus Laurentius Grubbius Cellis & Hildesiæ apud Duces mandata exposuerat, queis hactenus gesta laudando, simul promisso Reginæ studio ad constantiam circa bonum publicum ipsos hortabatur. Quæ pronis auribus videbantur acceptari; & ipse Augustus Dux de affectu & constantia sua verbis prolixe testabatur. Quibus tamen non parum fidei detrahebant querimoniæ de onere belli sibi solis incumbente, de oppidorum suorum detentione, ægritudine exercitus Suecici, Hassorum & Vinariensium discessu, interjecta subinde pacis mentione, velut quæ ante omnia affectanda sit. Quæ haut parum animos Ducum alienatos arguebant. Ad exercitum quoque Suecicum accedenti Grubbio suspectum videbatur, quod ductores tam multa de pace ac togæ negotiis dissererent, velut ea sui arbitrii facturi. Quos inter Pfulius, cum Reginæ mandata exponerentur, ea quidem in speciem multo verborum honore accipiebat; sed prolixe simul disputabat de pace, de miseranda Germaniæ facie, de sua conscientia, quæ operam ad perdendos cives à se conferri aversetur. Sane se ac populares suos nescire, quid tam atroci bello quærat Suecia. Id ut quamprimum componatur optare, quod sua existimatio; ac patriæ salus in eo vertatur: alias quæ conscientia suggerit consilia capturum. Cui etsi Grubbius ostenso armorum Suecicorum scopo satisfecisse visus erat; quid tamen ægri animo subesset, haut obscure erumpebat.

Hostis quædam oppida occupat. 24. Jul. 27. Jul. 28. Jul.

§. 34. Ast hostis novo milite auctus notis castris Osterwicum invadit, ac per triduum oppugnatum, cum jamjam assultus dandus esset, deditione capit. Quadringenti pedites præsidiarii cum armis & impedimentis ad suos dimittuntur, quinquaginta equites in oppido deprehensi pacto deditionis exclusi in captivitatem rediguntur. Mox & Hornburgensis arx deditur, situ edito & operibus munita flagitio præfecti, cui hostis cuniculi sub arcem acti terrorem incusserat, excavato raptim foramine, quod imperitus optio ad id inspiciendum missus pro cuniculo habuerat. Quæ credulitas præfecto capite stabat. Sladena statim imperata facit; & Goslaria, dimisso præsidio Luneburgico, Cæsaris obsequio se componit. Kœnigsmarckius interim cum bis mille equitibus per Hercyniam sylvam itinere sumto occasionem hostibus nocendi frustra captaverat, qui caute intra castra se continebant. Unde is apud Liebenburgum arcem subsistens subtribunum cum ducentis equitibus propius hostium castra suggredi jubet. Ast hi de ejus excursione certiores facti totum sinistrum cornu ei immiserant, à quo apud Sladenam deprehensus subtribunus, statim in fugam conjectus capitur cum multis aliis, centum cæduntur. Qui superfuerant sub Liebenburgum usque arcem fugantur. Ea jactura pensata fuit sexaginta equitibus, quos hinc inde Kœnigsmarckius interceperat. Porro cum sociatos apud exercitus consultaretur, quorsum iste hostium motus spectaret, aliqui censebant, Gœttingam, Eimbecam, ac fortasse Hildesiam peti, transitumque Visurgis aperiri quærendæ cum Hazfeldio conjunctioni. Tum retro Eichsfeldiæ, Mulhusæque, & Erfordiæ possessionem affectari. Ast Suecici, & Gallici duces judicabant, id hostem machinari, ut optimam provinciæ partem populando & occupando Luneburgicos ad transigendum cum Cæsare compelleret. Tum ut per ista obsidia exercitus fœderatorum Guelferbyto abstraheret, mox repentino incursu opera ad hoc oppidum excitata destrueret. Ita soluto obsidio, Duces de ditionis suæ defensione desperantes obtentu extremæ necessitatis cum Cæsare transacturos, Suecicis inter hostem, & munita oppida velut indagine cinctis. Has ob causas sociatis exercitibus è munitis ad Guelferbytum castris haut movere placebat, ne ipsis digressis repente conversus hostis, tot sumtibus ac laboribus excitata opera subrueret. Et cum copiæ urgendo pariter Guelferbyti obsidio, ac tuendæ provinciæ non sufficerent, minus malum videbatur hostem tantisper agros impune populari, quam obsidium istud abrumpere. Et quanquam Luneburgici, Hassique in hostem ruere cuperent, refragabantur tamen præfecti Suecici, defectum mandati excusantes, & quod ægrum animi militem ad prælium educere haut tutum putarent; ne forte tunc intempestive pecuniam exclamaret, aut ad hostem signo transferret. Sed satis habebant exercitum conservasse, quoad novus dux è Suecia adesset; cujus iter tamen, mense Julio suscipiendum, incumbens subito vis morbi ad initium usque Septembris extrahebat. 1641.

De ejus destinatis conjectura.

Suecici ad Guelferbytum subsistunt.

Dorstena ab Hazfeldio premitur. 16. Jul.

§. 35. Interim Hazfeldius, ut Fœderatos Guelferbyto distraheret, Dorstenam omni vi urgebat. Cui liberandæ agitabatur, ut Hollandi post expugnatam Geneppum Stirumium Comitem cum quadraginta equitum turmis, ac tribus peditum millibus tantisper Landgraviæ sacramento transscriberent; ejus oppidi obsidio solvendo; ne neutralitas, quam isti cum Cæsare colebant, aperte infracta videretur. Quo colore talia suscipere eo minus religio erat, quod & multi Hispani in Hazfeldii exercitu dicebantur esse, ac Cæsar haut dispari modo Hispanis auxilia adversus ipsos submitteret; & Lamboius fere per hiemen Cæsaris, per æstatem Hispani militiam profiteretur. Ac spem istius auxilii fecerant Hollandi, quod oppidum illud ipsorum finibus immineret. Sed cum inter multos expediendum negotium tarde succederet, Hassi subinde apud Guelferbytum instabant, ut ipsi magnis cæterorum stipati auxiliis dimitterentur; Luneburgicis contra frementibus, si isti abeant, se in munita oppida concessuros. Sed Regiarum copiarum duces cum neque in separationem consentire, nec aperte eam abnuere vellent, Hassis proponebant, ut Luneburgici castra ad Guelferbytum duorum mensium annona instruerent, ac duo millia equorum suppeditarent supplendo suo equitatui, simul quod peditum ipsis supererat arcesserent: tunc se quantum belli ac reipublicæ ratio permittat, Hassorum desideriis satisfactum.

Suecico exercitui insidiæ struuntur.

§. 36. Sed & alia clanculum agitabantur in perniciem exercitus Suecici per Schiccardum Luneburgicum tribunum, qui Hildesia Glucstadium ad Daniæ Regem absque literis fiduciæ missus fuerat tantum ut animum ipsius tentaret. Cui Rex per Penzium, & Hannibalem Sestedium denuntiarat, ut idoneis literis fidem negotiationis suæ faceret. Unde is postea à Duce Augusto & Clitzingio literas adferebat. Danus istum donis mactum ad exercitum remiserat, ut ductores in instituto suo confirmaret; de quo è sermone ipsius Schiccardi conjicere dabatur. Qui disseruerat: ab exercitu id clam agi, ut opera Regis Daniæ cum Cæsare pacem per se faciat, quod intelligat, exteris Regibus non salutem Germaniæ, sed Suecis Pomeraniam, Gallis Alsatiam cordi esse. Brevi quicquid est Germani militis in concordiam redigendum, paucis Gallis & Suecis vi ejectis. Pomeraniam utique Brandeburgico vindicandum. Si quid pecuniæ inter milites distribuatur; id minimam partem eorum facere, quæ ipsis debeantur.

Ista

1641. Ista tribunus Plato Salvi pendebat, stipulatus sibi, nomen suum silentio pressum iri.

Miseria in exercitu Suecico gliscit. §. 37. Ast quę in oculos incurrebant mala in exercitu Suecico indies gliscebant. Nam uti Vinarienses post acceptas pecunias egregie se instruebant; ita Suecicum militem ad vendendos equos, ephippia, arma egestas cogebat, quo victum sibi ac vestes emeret. In castris nulla cibi copia. Si qua famis dispellendæ gratia vagaretur miles, ab agrestibus hostilem in modum trucidabatur. Unde summi 9. Aug. præfecti ad Luneburgicos Duces scribebant; saltem pro pedite panem in castra convehi curarent, quo excursiones sisti queant. Tum ne provinciales ita atrociter in militem sæviant ob nullum aliud delictum, quam quod non libenter fame perire velit. Nec intra solos gregarios paupertas subsistebat, sed & multi ductorum equos & sarcinas suas oppignoraverant. Eas miserias universi ductores per tribunos Mortaignium, & Dœrflingium apud Grubbium, de fide & constantia sua prolixe testati exponunt, postulantes; ut, nisi intra quatuordecim dies Torstensonius certo adfuturus sit, pecunia utique sublevetur. Alias exercitum dilapsurum, ac se extra culpam fore malorum, quæ inde secutura sint. Et quanquam Grubbius confirmabat, adventu ducis ipsis subventum iri: tamen isti ostendebant, incumbentem militi necessitatem non verbis, aut spe in longum prominente, sed præsenti auxilio indigere. Ita summi præfecti una cum Grubbio ad Salvium scribunt; ni summam rerum everti velit, pecuniam exercitui destinatam ocyus mittendam. Addiderat Grubbius; ni argentum veniat, aut sibi aufugiendum, aut vitam inter infestos ponendam. Ita Salvius sexaginta uncialium millia mittit præter mandata, etsi factum ipsius à Rectoribus Sueciæ post probaretur.

Ductorum querelæ. 1. Aug. — 3. Aug.

Luneburgici copias suas separant. 8. Aug. §. 38. Paulo post Luneburgici copias suas præter septingentos pedites, qui in castellis ad Guelferbytum remanebant, sub ductu Landgravii Joannis, & Clitzingii à Suecicis separatas per munita oppida distribuunt, hisce uti ferebant firmandis, & tuendæ messi. Equidem proposuerant præfecti Suecici, ut tres sibi legiones, ac inermes ipsorum equites tantisper traderentur, quibus Kœnigsmarckius manum è Westphalia additurus, ac formato expedito exercitu hosti ad latus se collocaturus sit. Id tamen consilium Clitzingio & aliis valde probatum reliqui rejiciebant, ac in diversa abibant, ne relicto quidem Luneburgicorum Ducum nomine, quicum consilia Suecici conferre possent. Quod cum pacto nuper inito repugna- 9. Aug. ret, summi pręfecti à Ducibus scripto petebant, ut saltem eorum nomine constitueretur, qui consultationibus adesset, ac super negotiis communibus decerneret. Augebat suspicionem quod Joannes Landgravius Pfulio antehac dixerat; quoad ipse maneret, Suecis à Luneburgica Domo nihil metuendum: sed ubi ipse discesserit, causam esse, ut sibi caveant. Gemina Clitzingius innuerat. Sane Luneburgici consiliarii publice & privatim Suecorum consilia, & actiones pessime traducebant: istorumque culpa opera ad Guelferbytum imperfecta jacebant, quibus absolvendis iidem parum aut nihil contulerant. Nam agger quidem sistendo flumini altitudine ipsum oppidi aggerem superabat; sed quæ hunc tueri debebant castella vix inchoata jacebant. Sic ut parum amici ab hisce deinceps sibi expectandum Suecici præfecti satis perspicerent.

Hostis Liebenburgum & Bockelam capit. §. 39. Hostis interim Liebenburgum tantum non in oculis sociati exercitus ceperat, Comite Hollachio præfecto cum pręsidiariis in captivitatem redacto. Bockela quoque Bruæo vim intentante statim imperata fecit. Ita hostis toto jam Halberstadiensi præsulatu potitur. Inde dimidio à Bockela milliari inter duo flumina idoneo loco considet, à tergo Visurgim versus tutus, ac tota retro regione tributis subjecta. Nec quid amplius obstabat, quo minus Hazfeldium sibi qandocunque placeret, adjungere posset. Agitabat porro idem de invadenda Hildesia, quod certo consideret, hac ratione se fœderatos extra munimenta sua ad Guelferbytum extracturum. Quæ tamen destinata clades inopia turbabat. Nam Bruæus Comes cum duobus equitum millibus Hornburgum prægressus sub Hercynia sylva clam consederat, pabulatores Suecicos, & qua istos comitabantur tres legiones intercepturus. Ea re per equitem, qui propius hostium castra successerat, ac quosdam captivos prodita, hinc Suecicorum, inde Vinariensium caterva diverso itinere dimittitur, insidiatoribus opprimendis. Qui & inter Hornburgum & Scheppenstadium utrinque ingruunt. Et quanquam Suecici prius in conspectum venirent; tamen cum Vinariensibus, qui propius suggressi erant, primo manus conseruntur. Primo conflictu, qui asperrimus erat, è Vinariensibus Wilhelmus Otto Comes Nassovius, tribunus Mullerus, & complures alii ductores, gregariique cadunt: mox tamen postremo istorum agmine ac Suecicis incumbentibus Cæsarei duo per milliaria cæduntur, ut pauci cum Bruæo effugerent. Capiebantur Lœwensteinius, & Goldakerus tribuni, subtribuni duo, tres excubiarum, duodecim turmarum præfecti, & cum multis ductoribus aliquot gregariorum centuriæ, ac mille quingenti amplius militares equi. Ea clades hostium consilia circa invadendam Hildesiam turbabat, quod sat acres Fœderatorum impetus sentirent, sicubi occasio arrideret.

1641. 2. Aug. — Cæsarei vapulant. 14. Aug.

Luneburgici in hostem duci postulant. §. 40. Cæterum cum Luneburgici Duces apud Suecicos magnopere instarent, ut exercitus in hostem duceretur, ac inprimis, ut Hildesiæ, Eimbeccæ, aliisque locis, si ab hoste invadantur, subveniretur, responsum flagitante peculiariter Christiano Ludovico Duce; Suecici præfecti quo minus id negotium cum tribunis communicarent, declinare non poterant, ne plura promitterent, quam præstare valerent. Eorum conventu habito illi declarabant; se quidem Ducibus quavis occasione subvenire velle; sed hac exercitus facie in expeditionem consentire non posse, ni idonea pecuniæ summa inter legiones distributa fuerit militi animando. Eam summam ipsi tercentenis millibus uncialium taxabant, velut partem ejus pecuniæ, quam Torstensonius allaturus sit. Contra summi præfecti & Grubbius dandum eousque differri non posse, quoad ista pecunia ad exercitum adferatur, quod hostis in propinquo incumbat, & minis promissisque Duces solicitet, conclamata auxilii spe facile ad desperata consilia prolapsuros maximo cum causæ communis damno. Tum Salvio vetitum pecuniam tangere ante Torstensonii adventum, qui sine dubio omnibus sit satisfacturus. Enimvero isti postulata ingeminare, ni post tantam patientiam statim subveniatur, alia media, quibus hisce miseriis se eximant, sibi circumspicienda. Alias facturos, quod honestos viros decet. Cum igitur summi præfecti publico noxium judicarent, si Ducibus spes auxilii adimeretur, minus malum videbatur tribunis permittere, ut super ea pecuniæ summa ad Salvium Fridericus Hassiæ Landgravius & Hackius tribunus mitterentur. Hinc summi præfecti Luneburgicis Ducibus scripto promittunt, si hostis longius in deditionem eorum penetret, aut unum alterumve insigne oppidum invadat,

Miles pecuniam flagitat.

1641. dat, se cum aliis fœderatis operam daturos, ut citra moram illis subveniatur.

Tribunorum à Salvio postulata.

§. 41. Porro ad Salvium missi velut pro imperio postulabant quater centena millia uncialium; tum ut declaretur, ob pacem, an ob prædam bellum geratur, ut fœderatis Ducibus oppida sua utique restituantur; ac ne Torstensonius ad exercitum accedat, nisi præmissis, qui cum ductoribus transigant, quo modo, ac fine exercitus deinceps regendus sit. Addebantur sedatis affectibus, & placida voce, reipsa aspera dicta: sub Banerio ad mancipiorum instar se fuisse habitos; ab ejus morte quatuor fere menses elapsos, nec à se in Sueciam missos reverti: literas à Grubbio allatas forte Brunsuigæ scriptas. Consiliarios quibus opus non habeant, mitti; pecuniam qua maxime indigeant, non mitti. Torstensonium neque venire, neque scribere. Ex eo, quod non Senator aliquis, aut magnæ dignationis vir advenerit, se intelligere, nullam sui rationem in Suecia haberi. Omnem jam patientiam ex superante miseria & paupertate consumtam. Interrogabant igitur, num Salvius quater centena millia uncialium (de tercentenis duntaxat in mandatis habebant,) è vestigio soluturus sit tantisper, quoad Torstensonii adventu plene sibi satisfieret? Accepta pecunia se quod fortes viros decet facturos; sin minus, alia sibi consilia capessere decretum. Liberos se Germanos, non mancipia esse; nec diutius raptores ac vastatores patriç fore, quam inter funestam operam tantum non omnes ad mendicitatem sint redacti. Ad quæ Salvius: Illorum incommoda sibi dolere: spem fuisse Luneburgicos ipsis necessaria suppeditasse. Torstensonium jam jam cum supplementis, pecuniaque adfore. Rectores Sueciæ ipsos amare ac æstimare, ac literis ad summos præfectos super præstandis illorum postulatis cavisse. Tantum exiguam moram ne ita ægre ferrent. Super distribuenda pecunia sibi nulla mandata esse, sed eadem à Torstensonio allatum iri, qui indies expectetur. Nec publicam se pecuniam pro lubitu dispensare posse. Quam maxime nunc laborari circa indicendum pacis communis tractatibus diem. In hoc rerum articulo si partes ipsi deserant, quid Germaniæ libertati fore? quid sanguini pro hac effuso? quid ipsorum existimationi? Quod laborum præmium ipsos percepturos? Aut quam novam militiam sumturos? Anglum copias suas exautorare. Lusitanum multos, qui operam suam obtulerint, repudiasse. Dano hostem non esse, Cæsareos, Hassos, Luneburgicos non meliore, quam ipsos conditione gaudere. Quocunque ituri sint, inventuros quod desiderent. Tum apud alios nova ipsis merita quærenda, quæ jam apud Suecos parta sint. Sane multis querendi causam non deesse. Sed longo tempore contracta debita momento exsolvere arduum esse. Reginam postulatis militum utique satisfacturam: tantum exiguam dilationem poscere; ob quam causam ab ipsis summam rerum everti indignum fuerit. Enimvero incassum eloquentia consumebatur, etiamsi Salvius Avauxii, Kingii, Deichmanni Cancellarii, & aliorum opera ad ipsos placandos uteretur: sed aut præsens auxilium flagitabant, aut ut plane sibi negetur. Ita cum periculosum esset istorum postulata abnuere, & mandata transgredi difficile, tandem declarabat Salvius, sę quod argenti ad manum sit Brunsuigam remissurum, Grubbioque scripturum, ut quicquid ibi pecuniarum possit à mercatoribus acciperet, ac sibi Hamburgi solvendum assignaret. Hoc modo ductoribus tunc satisfactum. Attamen data opera trajectionem illam pecuniæ ita adornabat Salvius, ut interea Torstensonius ad exercitum adesse posset.

Salvii responsum.

§. 42. Interim apud militem vulgabatur, Grubbium clam jactasse; adventu Torstensonii autores turbarum pœnas daturos. Idque eo magis credebatur, quod Lilliehœckius inter alia ad summos præfectos velut minabundus scripserat: militem non præmiis solum, sed & pœnis in officio continendum: cum nesciret, quam lubrico statu res foret. Inde queis male conscia mens fremere; statim atque Torstensonius in Germaniam adpulerit, mittendos ad ipsum, qui adversus talia securitatem stipulentur. Aut potius infesta in se consilia prævenienda, ac quicquid Suecorum in exercitu sit trucidandum. Quin & agitabatur jam, ut summis præfectis manus injicerentur. Ac quidam aperte profitebantur; se istorum imperiis non amplius obtemperaturos. Augebatur consternatio, quod Augustus Dux Friderico Landgravio dixisset; missos ab exercitu in Sueciam in custodiam datos. Nam tanto autore falsa spargi non credebatur. Ægros jam antea animos magis irritabat Glucstadio reversus Schiccardus, qui multis crepabat; Regem Daniæ ipsos jubere, ut ante oculos sibi ponant statum Germaniæ maximam partem vastatæ, & ab exteris plane in solitudinem redigendæ. Suecos nil aliud quærere, quam ut regionibus late circum Pomeraniam destructis securitatem huic procurent. Inde Regem periculo proximum partibus ad pacem compellendis decrevisse triginta militum millia conscribere. Qui ad ipsum relicta militia Suecica transire velint, iis offerri sex mensium stipendia, & ad finem usque belli lauta hospitia; sed maximum ejus militiæ fructum libertatem & gloriam Germanicæ nationis fore. Sed & constabat istis turbas à Duce Augusto foveri, cujus consiliarii multa secreta cum Suecicis ductoribus miscebant, ac palam multa sinistra de Suecis spargebant. Ac fama erat, quosdam Vinariensium in eadem inclinare. Quanquam autem Schiccardus nihil scripti haberet, quo à se jactata demonstrare posset; ac summi præfecti, Grubbiusque vanitatis istum arguere satagerent: multi tamen capita conferre, nec obscure in Danum propendere, velut Imperii, & Saxoniæ membrum, ac sibi subjectos in istas partes pertrahere; quod pacem in ejusdem manu sitam, simul pecuniæ abundantem crederent. Hisce machinationibus disjiciendis Salvius Danicis ministris per fidos sibi homines insinuat; de Schiccardi negotiatione gnarum se; ac si huic aures præbeantur, magnam inter Regna Arctoa offensæ causam fore. Isti contra disserebant: Daniæ Regi animum non esse, ullum è Suecico exercitu corrumpere; sed si quis obtenta honesta missione operam suam offerat, eum à se repudiari non posse. Nec ipsum tam petulanti milite opus habere: ac militem conscripturum, sibi obtemperantem, non cui ipse obnoxius esse debeat. Quin vana pleraque ab isto sparsa credere. Ista literis aliorum sibi relata per idoneos homines Salvius inter ductores dedi curabat, quo Schiccardo fides demeretur. Ac inter hæc missi in Sueciam, aliique regrediebantur, qui plene sibi satisfactum testabantur. Et inter alios Fridericum Landgravium quater mille unciales dono dati deliniverant. Insignem quoque circa conciliandos militum animos operam navabat Mortaignius, Hackiusque tribuni, qui multa in exercitu gratia & autoritate florebant. Quę omnia efficiebant, ne res apud exercitum in nervum erumperet.

1641. Alia exercitus irritamenta.

Schiccardi machinationes.

Quibus obsistitur.

§. 43. Interim ad Guelferbytum aqua eousque intumuerat, ut vix duæ ulnæ deessent, quo minus vallum superaret; ac jam propugnaculum unum prociderat, milesque casas suas in altiora subdu-

Ad Guelferbytum res languido pede it.

1641. subducere necessum habuerat. Ac credebatur, si machinas commodare voluissent Luneburgici, ut aqua simul & igne urgeri obsessi potuissent, oppidum brevi ad deditionem fuisse compellendum. Sed quos ea res maxime spectabat, minimum ad eam conferebant, labore in solos Suecicos, & Vinarienses devoluto, quibus inter maximos solis ardores opus faciendum erat.

Hostis propius accedit.

Ast hostis, cui Suecici exercitus conditio ignota non erat, propius succedere constituit, pabulo imprimis, quod longius petendum erat, intercepto munimentis ad Guelferbytum eos extracturus. Igitur desertis apud Bockelam castris cis Leichtenburgum apud vacuum Zedelam considet, ac nemine obsistente provinciam late populatur. Ea causa subigebat, ut sociati exercitus de obsidio Guelferbyti solvendo consilia caperent.

Guelferbyti obsidium abrumpitur.

Nam nec deditionis certa spes erat, operibus segnitie Luneburgicorum tardius procedentibus, ac propinquo hoste in angustum redigebatur pabulatio. Hassi quoque hactenus ægre detenti,

12. Aug.

tandem novis acceptis mandatis utique discessuros se profitebantur. Contra metus erat, ne Hazfeldio è Westphalia ingruente fœderati hinc inde inclusi in arctum compellerentur, ni mature in alia se loca subducerent. Et jam secreto hactenus ab Augusto Duce tractatus cum hoste agitati in publicum erumpebant, dum iste per literas ab Archiduce petit ad se mitti, quibus cum colloquatur. Qui & hoc fine Wahlium Comitem, & Cancellarium Kaltschmidium Brunswigam ire jusserat, etsi hi, cum à Fœderatis insidias sibi strui intelligerent, iter differrent. Eam cum hoste collusionem summi præfecti apud Suecicos, & Vinarienses ægerrime ferebant, ac Luneburgicis in faciem exprobrabant, se à Ducibus, & qui horum consiliorum conscii fuerint, proditos. Unde habito consilio decernitur castra ad

5. Sept.

Guelferbytum deserenda. Nec mora, operibus raptim destructis, castris incensis summo mane ante lucem disceditur. Cum omnis exercitus transiisset, agger perrumpitur, & aqua magno impetu Brunsuigam ruens non parum damni dederat, etsi paucas intra horas fluvius in veterem alveum rediret. Guelferbyti aqua dilapsa, valli magna pars in fossam desidebat. Miserat Archidux Mercium cum ter mille equitibus ad ultimum istorum agmen carpendum: sed qui longius digressis Fœderatis re infecta redibat. Ab eodem quoque Spigelius tribunus statim Brunsuigam ire jubetur denuntiaturus, aggerem non à se, sed à Suecis laceratum, & hisce damnum ab aquis datum imputandum; quo iisdem invidiam amicam apud urbem faceret. Fatebantur ductores Cæsarei, si Fœderatis annonæ ac pabuli copia fuisset, opera ista nulla vi expugnari potuisse; quæ nunc incassum deserebantur, maxima sumtuum, laboris, ac temporis jactura facta.

Dux Augustus in partes Cæsaris transit.

§. 44. Sociatis exercitibus digressis Wahlius Brunsuigam accedit, ubi honorifice à magistratu urbis, tum præcipue à Duce Augusto excipitur. Huic cum spes restituendi Guelferbyti facta esset,

7. Sept.

Vicecancellarium suum ad Archiducem mittit; mox ipse ad eundem Solderam proficiscitur, testatus, sibi hautquidquam in animo esse à Cæsare secessionem facere, sed isti atque Imperio placita sibi quoque probatum iri: vicissim expectare, quæ fido imperii Principe digna sint, ac præcipue, ut avita sedes Guelferbytum restituatur. Adhæc responsum Archidux differebat, quoad quæ reliquis Lu-

24. Sept.

neburgicis Ducibus sententia sit constaret. Unde Dux ad Cæsarem scribit; se quidem omnem lapidem moturum, ut agnati sui ad eadem consilia permoveantur. Id tamen si obtineri nequeat, eorum facto se non teneri, nec quo minus postulatis suis satisfiat, ab istorum declaratione suspendi debere. Hinc diligentem is operam navabat, ut & isti in Cæsaris partes pertraherentur. Quo fine sub exitum Septembris Goslariæ tractatus Cæsarem inter & universos Duces Luneburgicos instituitur, quo etiam Landgravia legatos destinabat, uti ferebat, ne Luneburgici consilia sua præcipitarent. Nec præfecti Suecici, interposita licet protestatione, conventum illum impedire poterant, etsi præter Augustum Ducem cæteri pollicerentur, bona fide se communicaturos, quæ ibi agerentur. 1641.

§. 45. Profecti Guelferbyto exercitus duo milliaria ultra Gifhornum processerant; ac initio quidem Suecis ad Albim conjunctioni cum Stalhantschio quærendæ, Vinariensibus & Hassis in Westphaliam abire sedebat.

Suecici Sarstedii consistunt. 7. Sept.

Sed quia reliqui Duces Luneburgici petebant, ne ita repente destituerentur, sed ut stativis intra ipsorum provinciam captus hostis sisteretur, quantum penes se foret auxilii offerentes; visum fuit cis Alleram regressis Sarstedii ad Leinam castris munitis considere. Contra hostis

9. Sept.

Peina, & Steinbrugga desertis cis Leinam regressus inter Alfeldiam & Gronoviam metatus, Visurgi ad

14. Sept.

Huxteram ponte strato Hazfeldium expectabat.

Daniæ machinationes circa corrumpendum exercitum

§. 46. Sarstedii dum Suecicus exercitus hæret, secunda vice Gluckstadio redierat Schiccardus multis denuo promissis, & hortatibus apud ductores instans, ut Daniæ Regis auspicia sequi velint. Qui licet plerisque vanitatis suspectus parum idoneus tantæ rei autor haberetur, non tamen deerant, qui eundem lapidem, jubente an inscio Rege incertum, volverent. Quos inter Bauerus nuper apud Suecos munifica missione potitus, nunc summi excubiarum præfecti dignatione apud Danos auctus, per Nienburgum & Mindam ad exercitum tendebat. Cujus iter etsi translata in alium locum castra interrumpebant; quid tamen animo agitaret, satis prodebant, quę passim ab eo disserebantur. Germanis pacem utique inter se faciendam, circa quam Daniæ Rex, Germanus & ipse Princeps, operam navaturus sit. Hunc, quia exteros pacem adspernari, bellumque finibus suis propius advolvi sentiat, valido cum exercitu medium se bellantibus illaturum, ac conciliatis Cæsari Germanis exteros eliminaturum. Hoc fine ab Angliæ Rege pecuniam & militem expectari sublevandæ Palatini causæ. Tum Batavos, aliosque Suecica societate abstrahendos. Regem ab omnibus Protestantibus, & parte Catholicorum ad hæc aula solicitari. Et ne bellum ea occasione inter Daniam & Sueciam exardescat, Regem translato in filium Regno ista sub Ducis Holsatiæ persona peracturum. Initium rei gerendæ apud Visurgim futurum, obtentu Luneburgicis oppida à Suecis detenta restituendi.

Motus in exercitu subsidunt.

§. 47. Enimvero istis corruptelis prævalebat indies gliscens apud plerosque in Suecicas partes affectus, postquam aperte jam Augustus Dux ad Cæsarem transierat. Is quippe hactenus omni arte istos in exercitu motus aluerat; & clam cum Cæsare, Saxoniæ Electore, aliisque adversariis literarum commercia exercuerat, Daniæque Regem ad infesta Suecis consilia stimulaverat. Sed nunc manifesta ad Cæsarem defectione omnem apud milites fidem decoxerat; & segnius quam jactatum fuerat delectus Danici procedebant. Tum pecunię Hamburgo submissæ multorum inopiam sublevarant: ac reversi è Suecia Rochovius & Mortaignius grata omnia retulerant. Sic ut animorum mutatio non levis animadverteretur, ac præter summum ducem supplementa, & pecuniam nihil deesset. Sed quia Torstensonium cum Julio mense navem consensurus esset, familiaris morbus ad medium usque Septembrem Holmiæ detinebat, gliscente apud militem inopia, ductores Grubbium Hamburgum mittunt, ut petitam antehac à Salvio pecuniam extunderet. Quo fine & mox eodem Mortaignius

Miles denuo pecuniam solicitat.

1641. tribunus destinatur. Huic scripto mandatum erat, percunctari, quid supra duce, & auxilio è Suecia mittendo expectandum sit: tum ut duorum mensium stipendium, ac in singulas insuper equitum turmas milleni unciales, in peditum cohortes quingeni exsolverentur, additis vestimentis; ut præterea quæ tormentaria res requirat, sufficerentur; captivi ductores de publico redimerentur, ac ipsi deinceps pari conditione cum Vinariensibus haberentur. Addebatur protestatio, ni postulata annuantur, sibi non iri imputatum mala, quæ redacto ad desperationem militi proventura sint. Hæc postulata quantumvis dura temperamentum admissura spes erat, quod ducem nunc è Suecia desiderarent, cujus hactenus exiguam cupidinem ostenderant. Inde prima Salvio cura erat, Mortaignium conciliare, magna inter ductores gratia, & autoritate; cui dignatio summi excubiarum præfecti, ac annua pensio, simul decem uncialium millia statim offerebantur, si circa temperanda exercitus postulata operam navaret. Id quod hic sedulo facturum se recipiebat; oblatam tamen summam accipere detrectabat, quoad promissum studium repræsentasset. Tum secreta hæc haberi petebat, quæ inter milites vulgata autoritatem ipsius destructura erant. Convenit inde servando in præsens exercitui tercentenis triginta millibus uncialium opus esse. Addebat Mortaignius, è re fore enormem legionum numerum coërceri; quod ne inviti admittant, ductoribus se persuasurum. Quanquam autem, cum ad exercitum rediisset, acta ejus initio ductores adspernarentur, & rem integram ad Torstensonii adventum servare mallent: mox tamen persuasi quod offerebatur acceptant, de reliquis cum Torstensonio transacturi. Ne tamen promissa eluderentur, è suo numero Hamburgum mittunt, qui in conspectu suo pecuniam à Salvio obsignatam certum apud hominem deponi curarent; quod eam ad exercitum deferri tutum non foret.

Dorstena deditur: 10. Sept. §. 48. Inter ista Dorstena, quam Geisius tribunus hactenus defenderat, honestis conditionibus Hazfeldio deditur; cui ut subvenire possent Hassi, tandem obtinuerant, ut non ipsi solum abirent, sed & à Suecicis & Vinariensibus aliquot equitum millia, & mille pedites è Westphalicis præsidiis sub Kœnigsmarckii ductu adderentur.
15. Sept. Sed cum jam apud Rintelium Visurgim transire pararent, nuntio deditionis accepto in castra re infecta redeunt; multum questi, dum aliena vindicatum eunt, sua se perdidisse. Ubi contendentibus licet Regiis præfectis, circa summam rerum potissimum servandam esse connitendum; pervincebat tamen Eberstemius Comes, qui Hassicis copiis præerat, sibi utique laborandum esse, ne Landgraviæ res plane pessumdentur. Igitur ut tuto stativa sua per Westphaliam Hassici attingere possent, bina equitum millia & mille pedites sub Wittenbergio præsidio adjunguntur. Ita post Hassos digressos soli Suecici & Vinarienses in castris ad Sarstedium remanebant. Nam Luneburgici jam antea in oppida sua discesserant, multa expostulantes, regionem suam ab hoste juxta atque amicis evastari.

Hassici discedunt. 26. Sept.

Torstensonius in Germania adpellit. 4. Octob. §. 49. Adpellebat tandem Stralsundæ Leonardus Torstensonius, quem licet trium hebdomadarum adversa navigatione irritatus morbus iterum lecto affixisset, statim tamen copias undique excitat, quas ad exercitum junctim ducere constituerat, quo sibi autoritatem, sociis fiduciam adderet. Tum præmittuntur, qui apud Boizenburgum Albim ponte insternerent, ubi paulum subsistere constitueret; simul quia Cæsarei ministri circa comparandum nomine urbium Hanseaticarum exercitum Hamburgi satagebant, cui Clitzingius abdicata Luneburgicorum militia præficiendus erat. Et eo tempore Daniæ Rex Fulsbutelæ in Hamburgensium agro castra posuerat; de quo fide digni referebant, Leopoldo Archiduci promisisse, si circa Electorem Palatinum, & communem Amnestiam sibi satisfieret, copias suas Cæsareis juncturum Suecis Germanico solo depellendis, pertracta quoque in partes Domo Luneburgica. Et ferebatur consilium esse, postquam Torstensonius ad exercitum penetrasset, à tergo circumventum, marique seclusum delere, unoque ictu bello finem imponere. Ut omnino circumspectione aliqua opus foret, antequam à mari Torstensonius digrederetur. Enimvero exercitus Suecicus Sarstedii metatus, quo etiam Wittenbergius post deductos in Westphaliam Hassos reverterat, etsi premente non parum inopia ad bonam mentem fere redierat, ac novi ducis magnum præ se desiderium ferebat, egregia Mortaignii tribuni circa sanandos animos opera. Quem & una cum Dœrflingio tribuno Stralsundam miserant, ut Torstensonio de adventu gratularetur, avideque ipsum ab omnibus expectari testaretur, modo aliqua ratione militis inopiæ subveniretur. Quos cum Torstensonius percontaretur, quo modo exercitui satisfaciendum, & incommodis, quæ istum premerent, medendum censerent? ipso ad exercitum veniente omnia melius conventura respondebant. Christianus quoque Ludovicus Luneburgicus Dux, quem isti in itinere adierant, de extrema in partibus constantia testatus fuerat, modo promissum diu auxilium adveniret. Sed & in diem erat, quod Cæsarei apud Hanseaticos machinabantur; quorum conatibus eludendis Clitzingius à Salvio ad sumendam militiam Suecicam sollicitabatur, in quam etiam se magis, quam in adversam partem pronum ostendebat. Et Dani arma magis ad tuendos proprios fines, premendumque Hamburgum, & mediationi suæ pondus addendum spectare judicabantur, quam ut aperte Succos tunc lacessiturus crederetur. Quæ & nondum eousque invaluerant, ut non, ubi se commovisset, intra primordia opprimi posset. Igitur placebat ocyus ad exercitum ire, comitantibus isti firmando sexaginta duobus equitum, quadraginta octo peditum signis. Proximus à Torstensonio locus adsignatus erat Joanni Lilliehœckio hactenus Pomeraniæ Ulterioris Gubernatori; indignante Pfulio, qui ne quis sibi præferretur apud Rectores Sueciæ institerat. Quibus rationes reip. & belli excusantibus, is abdicato munere Hamburgum se conferebat offensæ manifestus, nec unquam viso Salvio, à quo tamen magna pecuniæ summa ipsi numerata fuerat.

1641. Is ad exercitum se conferre constituit.

§. 50. Ast Cæsarei successibus mirum quantum inflati, & Suecicos magis indies spernentes Eimbeccam initio Octobris invaserant. Post factos accessus, & quassata machinis mœnia ignis injicitur, qui tertiam fere oppidi partem in cineres redigit. Incendio grassante octo per horas in exteriora munimenta à Cæsareis assultus fit; quos tamen obsessi non sine clade acriter repellunt. Sed dum hostis ignes jactare pergit, oppidanis consternatis Gœrzkius excubiarum præfectus animo concidens oppidum dedit, Hamelam cum milite suo dimissus. Quo nomine mox pœnas capite luit, cæteris quoque præfectis, præter duos, ignominiæ causa missis. Mox & Northeimum, Spiegelberga, Ericiburgum, & alia invalida oppida imperata faciunt. Hazfeldius quoque post captam Dorstenam è Westphalia movens Mundam, & Duderstadium in potestatem redegerat, quorum hoc Gœrzkius tribunus una cum Gleichensteina arce duris legibus dediderat, præsidiario militi ad hostium stipendia

Cæsarei Eimbeccam capiunt, & multa alia loca. 13. Oct.

pendia

1641. pendia transeundi potestate facta; ut abeuntem tribunum è trecentis non nisi quinquaginta sequerentur. Casellæ eminus equitatu claudebantur, & excitatis ad Werram & Fuldam fluvios castellis magna vis frumenti congerebatur: ut omnia longe lateque Cæsareorum hospitiis paterent. Inde Gœttingam Piccolomineus invadit, quam Schœnbergius & Oppermannus subtribuni cum mille provincialibus delectis tuebantur; quibus à Christiano Ludovico Duce injunctum erat, ut frænum mordentes oppidanos vel cum cæde compescerent. Eodem quoque Rosa quingentis equitibus stipatus quingentos pedites in conspectu hostium immittebat; qui tamen in receptu per Hassiam incumbentibus Cæsareis ducentos suorum desiderabat. Sed quia id oppidum valido præsidio, & omnibus necessariis instructum erat, ingruente etiam hieme, & adpropinquante Torstensonio paulo post Cæsarei obsidium omisere.

Gœttingam frustra obsident.

26. Octob.

§. 51. Vix Boizeburgum accesserat Torstensonius, cum à Christiano Ludovico Duce missus adest Otto Mauderodius, qui demonstrata præsenti rerum facie petebat, periculum Domui Luneburgicæ imminens averteretur; ac ut à Salvio & Grubbio promissa Nienburgi, aliorumque locorum restitutio repræsentaretur. Cui Torstensonius; exercitui, Ducumque ditioni ocyus se subventurum. De Nienburgo differebat, quoad perspiceret, quomodo res se daturæ essent, & quid à Ducibus expectandum foret. Nam quicquid de Salvii, & Grubbii pollicitatione fieret, mutata interim rerum facie, ac tractatibus Goslariæ ferventibus, haut tutum erat reddito Nienburgo res Suecorum per Westphaliam evertere. Aderat quoque à Friderico Cellensi Duce Harburgius, qui & ipse auxilium poscebat, simul percontabatur, quodnam iter ipse ingredi velit, ut annona exercitui parari posset. Uterque legatorum confirmabat, statim atque Torstensonius adfuerit, equitatum Luneburgicum hactenus paulisper à Suecico exercitu digressum, cum hoc denuo jungendum. Uterque amplissime de affectu & constantia Ducum in partibus testabantur. Inde cum copiis Albim transgressus Torstensonius Bleckedæ considet, longius inde progressus modico ab exercitu intervallo metaturus, ut si universus exercitus in potestate foret, suas copias cum isto jungeret: sin frænum idem morderet, in fide perstantes ad se pertraheret, pro re nata deinceps consilium capturus. Bleckedæ ipsum Luneburgici & Hassici Legati a conventu Goslariensi ad Daniæ Regem missi adeunt, qui gratulatione super adventu defuncti petebant iter ab ipso accelerari, quo istorum ditio præsentibus malis liberetur. Tum causas conventus Goslariensis exponunt, demonstrantes, à se Noribergæ & Ratisponæ acta id effecisse, ut de justitia consilii sui omnibus pateat, ac reliqui Protestantes, quæ saluti ipsorum faciant, penitius perspiciant. Nec Goslariæ aliud à se agi, quam ut via communi paci muniatur. Hac autem ad Regem Daniæ missione id quæri, ut ostensa iniquitate conditionum Goslariæ sibi latarum is permoveatur, ad communis pacis tractatus acrius urgendos; idemque fulciendis Protestantium rebus arma expediat, aut saltem minetur. Unde, ne quid ex hac legatione suspicionis captetur, petebant. Denique ut circa restitutionem oppidorum præstentur, quæ in ipsius adventum promissa sint. Ad hæc Torstensonius; mox se auxilia Ducibus laturum adfore; communes pacis tractatus propediem ordiendos. De oppidorum restitutione forte coram cum ipsis Ducibus acturum de cætero pollicitus omnia, quæ tempus & ratio belli ferat. Ast Gunterrodius Legatus Hassicus secreto pandebat; esse Goslariæ, qui quacunque ratione cum Cæsare transigere ardeant. Eoque suadebat, ut exercitu propius admoto congressus iste turbaretur, ac maturato communis pacis conventu prætextum adversis consiliis adimeretur. Quin & fatebatur Schenckius, jamtum ad Guelferbytum infecta in Succos consilia fuisse agitata, ni boni quidam obstitissent.

Luneburgicorum postulata, & promissa.

Torstensonius Albim transgreditur. 10. Nov.

Legatorum Luneburgicorum alia propositio. 11. Nov.

1641. §. 52. Torstensonius inde per Medingam, Oldenstadium, & Hermsburgum, Winsenam ad Alleram progreditur; quo exercitus Sarstadio ob inopiam pabuli, ac ut eo commodius duci jungeretur se contulerat. Heic primum opus erat à Friderico, & Christiano Ludovico Ducibus consilium exquirere, quid in præsens suscipiendum foret. Qui post consultationem inter se habitam legatos ad ipsum se missuros respondent. Mox & Belloregardius, ac præcipui ductorum Vinariensium accedunt denuntiantes; sibi decretum propediem Rhenum versus movere, quod valida ibi supplementa è Gallia expectent, & firmato nunc Suecico exercitu præsentia sua opus non amplius sit. Hac ratione distractis per se hostium viribus, rebus Suecicis, & causæ communi plus emolumenti posse conciliari, quam si diutius juncti maneant; præsertim cum ægritudo exercitus recrudescere possit, si Suecicus miles videat, Vinariensibus denuo pecuniam numerari, cujus solutio flagitantibus ductoribus diutius differri nequeat. Vera tamen discessus causa erat, quod non solum opima sibi hiberna quærerent, sed & Rex Galliæ jussisset Guebrianum tantisper ea parte limitem Galliæ tegere, dum ipse totam belli molem ad fines Hispaniæ expugnando Perpigniano vertit. Contra Torstensonius ostendere: summæ rerum periculosum esse, ipsos ita repente rebus nondum rite dispositis, & antequam de hostium destinatis constet discedere. Etiam nunc ipsis junctis hostem equitatu prævalere; digressis se plane imparem fore, ac hoste pro lubitu grassante sat habiturum vim arcere; tandemque receptus necessitatem impositum iri, quo Luneburgici & Hassici ad desperationem, & consilia Galliæ juxta ac Sueciæ noxia sint compellendi. Hostem arma ipsorum ad Rhenum non magis curaturum, quam quondam Banerio ad Torgam circumsesso; quippe cui decretum sit Succos primum tota vi obruere; inde cæteros evertere in proclivi fore. Ista semel iterumque ingerebantur Torstensonio in ipsorum stativa profecto, ac protestante, ut saltem eousque maneant, quoad iterum propius hostem progressus foret. Enimvero hisce insuper habitis isti per Mindam trans Visurgim in Westphaliam discedunt. Ea res Torstensonii destinata non parum turbabat, cui animus fuerat istis permanentibus statim in hostem movere: ac Erfordia liberata iter ad Stalhantschium aperire, ut hunc ad se evocare, aut eidem auxilio venire pro re nata posset. Sed nunc ab iisdem destituto, & incerta Luneburgicorum voluntate quiescendum erat, quoad de horum consiliis & hostium conatibus pateret. Et quia commeatus ac pabulum trans Alleram rarescebat magna cum molestia militum longe petendum, simul sparsi hostium invasioni patebant, totus exercitus cis Alleram retrahitur, stativis inter id flumen & Sulzam dispositis. Ipse dux Bergis prætorium statuebat.

Torstensonius ad exercitum venit. 15. Nov.

Vinarienses discedunt.

14. Nov. Torstensonii destinata turbantur.

2. Dec.

§. 53. Ast Piccolomineus post omissum Goettingæ obsidium copias suas per Eichsfeldiam, Anhaltinam ditionem, & vicina loca in hiberna deducebat, missis in Halberstadiensem ditionem aliquot legionibus, ut eandem adversum Suecorum invasionem firmarent, tum operam darent, ne quid annonæ istorum adventu superesset. Universæ autem hostium copiæ, Cæsarei, Bavarici, Hassel-

Piccolomineus in hiberna discedit.

1641. Hazfeldius, & Saxonici, ita dispositæ erant, ut si res exigeret, facile conjungi possent.

Hazfeldius Erfordiam tentat.

Ac Hazfeldius quidem in Thuringiam progressus copias inter Arnstadium & Gotham collocaverat, velut obsidium Erfordiæ minitans, non quod ad vim faciendam vires essent, sed quia spes erat varias per artes, & ostentata à Cæsare venia oppidanos in Suecos irritatum iri. Ferebantur quoque tractatus agitari inter eundem, ac Moguntinum Electorem super hujus jure in eam urbem in Hazfeldium transferendo. Quod jus in se derivare satagebat Saxoniæ Elector, & ne Hazfeldius solus res ad Erfordiam moderaretur, ipse eo se conferebat, quo captam urbem sibi vindicaret. Quæ res oppidanis evulgata parum grata erat, quod mallent ex veteri pacto Moguntinæ sedi subesse. Ita in Decembrem usque mensem Hazfeldius ibi quiescebat, nulla vi in urbem tentata: etsi copiæ ipsius interim non parum imminuerentur per desertiones, & catervis Suecicis ex urbe subinde carpentibus.

Cæsarei Heldrungam & Masfeldam capiunt.

Heldrunga tamen arce per id tempus Cæsarei potiebantur errore præfecti; qui cum Cæsareorum caterva adequitans pecora abigeret, ipse cum cæteris ductoribus, & septuaginta equitibus in in istos eruptione facta, plerisque suorum cæsis cum reliquis vivus in manus hostium incidit. Qui in arce restabant, licet strenue arma capesserent, ad arcendam vim impares erant. Masfelda quoque in Franconia arx perfidia præfecti natione Itali hosti traditur, qui & ideo Cæsaris, sacramento accedebat.

Torstensonius exercitui satisfacit.

§. 54. Torstensonio interim præcipua cura erat, ut super stipendiis exercitui satisfaceret; quod negotium difficilius opinione procedebat præfectis, summam initio propositam acriter flagitantibus. Post multam demum disceptationem pronuntiat; plus se quam obtulerit præstare non posse, utcunque res ceciderit. Inde additis in futurum promissis pauci primum, mox eorum exemplo plures, demum universi adquiescunt. Sed cum è Suecia destinatum non sufficeret, centum octoginta millia uncialium insuper privata Salvii fide à mercatoribus Hamburgensibus mutuo sumenda erant; quod alias dilata toties promissa solutione seditio exercitus, ac rerum Suecicarum per Germaniam eversio imminebat.

Acta Torstensonii cum Luneburgicis.

Inde cum Legatis Luneburgicis Thoma Grootio, Hodenbergio, & Ottone Mauderodio consultatur, Torstensonio de ratione belli gerendi, atque auxiliis proponente, istis super restitutione oppidorum ingeminantibus. Ac de primo quidem Luneburgicis videbatur ut Torstensonius quam primum exhausto jam Luneburgico agro in Halberstadiensem transiret. Sibi infessa ab hoste oppida Bockelam & Alfeldam expugnanda, ne Hildesiæ & Hanoveræ velut obsessi agant: quo fine mille quingentos pedites à Torstensonio commodari sibi petebant. Cui contra consultum non videbatur peditatum imminuere; eoque proponebat, se adjunctis Ducum copiis tentaturum, num ex itinere ista oppida expugnare possit. Id quod Luneburgici abnuebant, quod metuerent, ne deinceps eadem oppida milite Suecico insiderentur. Obtendebatur tamen exhausta provincia toti exercitui alendo impar: sed proprias copias ei negotio sufficere, præsertim si Suecici recta Goslariam, & ad Hercyniam sylvam progressi parum terga tuta præstent. Quod ad extremum Torstensonius annuebat, simul ut proprium militem locis expugnatis Duces imponerent, differrent tamen ea loca invadere, quoad ipse idoneam adversus hostes stationem cepisset. Offerebant præterea istis duas equitum alas Torstensonio conjungendas, non prius tamen quam Bockela & Alfelda capta; & ea quidem lege, ut non longius, quam ad Salam aut Onestrum abducantur, pari conditione cum Suecicis habeantur, soliusque Torstensonii imperia excipiant. Tum si invadente domi hoste revocentur, ne detineantur: vicissim stipulati, si necessitas postulet vel toto cum exercitu Torstensonius ipsis subveniat. Id quod hic acceptabat, ut tamen de majore equitum manu instaret, quod hostes ea copiarum parte prævalerent. Ast restitutionem suorum oppidorum Luneburgicis exposcentibus ostendebatur: statuisse quidem Rectores Sueciæ Ducibus satisfacere; sed post ipsius è Suecia discessum, ubi de tractatu Goslariensi, & aliis mutationibus innotuisset, istos hæsitare. Unde fœdere à Ducibus nondum ratihabito, sibi novum ex Suecia mandatum expectandum. Quo responso offensi legati, cum de Ducum fide & constantia, exhaustis aut imminentibus malis, totiesque factis sibi promissis multa jactassent, spem sibi fuisse ferebant, tandem aliquando sibi satisfactum iri. Torstensonius quanquam Rectores Sueciæ in Nienburgi restitutionem haut consensuros nosset, & modica spes fœderis aut firmæ conjunctionis ostenderetur: tamen hac rerum facie Duces protelare tutum non rebatur; ne prætextum præberet Suecorum partibus abdicatis ad hostem transeundi, culpa invidiaque facti in Suecos devoluta. Præsertim cum multi è Suecico exercitu, ipsaque Landgravia censerent duriter Duces detentis oppidis haberi. Unde super Nienburgi restitutione, quæ potissimum quærebatur, hanc conditionem ferebat, ut vel præsidiarii in Ducum æquæ ac Reginæ verba jurarent, vel præsidio deducto munimenta solo æquarentur. Addebat tamen, non prius hac se conditione teneri velle, quam ratihabito fœdere, & abrupto tractatu Goslariensi, omnibusque controversiis cum Cæsare ad communem pacificationem rejectis. Legati fœderis vocabulum repudiabant, licet à paris valoris conventione abhorrere non viderentur. Goslariensi tractatu asseverabant privata duntaxat Ducum negotia agitari, nullo sociorum Regum, aliorumque præjudicio. Satis se Pragensis pacis fructus degustasse, eoque omnia rempublicam spectantia ad communes tractatus reservare. Quod si tamen Goslariæ privatis Ducum desideriis consulatur, non esse, quare id repudient. Sociis Regnis offensæ ansam se haut præbituros, ac quantum in se operam daturos, ut Goslariæ, & Osnabrugæ Suecis satisfiat. Quanquam autem conditione à Torstensonio lata utcunque placati viderentur, instabant tamen, ut citra exceptionem oppida sibi sua restituerentur, ac Torstensonius diuturnis ipsos stativis quam primum liberaret. Hic de discessu annuere; super Nienburgo restituendo Reginam consulturum. Interim curaturum, ut in gratiam Ducum minoribus quibusdam locis præsidia deducantur, si prius sibi caveatur, munitiones plane destruendas, nec novum illis præsidium imponendum; tum ut tributa in usum sui exercitus prorogentur. Hoc responso accepto isti discedunt. 23. Dec.

Periculosa exercitus conditio Torstensonio ægrotante. 9. Dec.

§. 55. Inter hos tractatus Torstensonius acutissimo corripitur morbo, quo si extingui ipsum tunc contigisset, periculosissimo res Suecorum in Germania statu erant, nullo pari autoritate apud exercitum, & qui tot difficili ingenio homines temperare posset. Nam Lilliehoeckius adhuc recens, Wrangelius alio aberat, Wittenbergius crure fracto decumbebat, Pfulius cingulum posuerat, solus Kœnigsmarkius apud equitatum, Mortaignius apud peditatum supererant. Intra paucos tamen dies è morbo refectus ducis munia iterum exercere incipiebat.

Irritus hostium conatus.

Alias ab hoste ad anni usque finem nihil tentatum, nisi quod mense Decembri Sperreuterus

1641. terus cum quinque equitum millibus sinuato per Ulcenam itinere raptim stativa Suecorum incurrere conaretur, post oppressos quos poterat apud Winsenam trans Alleram facessiturus. Sed Hœtingslebius subtribunus cum ducentis equitibus in Halberstadiensem agrum missus, ac manu isti impactus amissis suorum triginta de Sperreuteri adventu divulgabat qui deprehensum se sentiens re infecta ad suos redit. Apud hostes Hazfeldius in Superiorem Hassiam & Wetteraviam relicta Thuringia, tendebat reficiendis ibi copiis, & ut tractum Rheni inferiorem adversus Hassos & Vinarienses tueretur. Quorum illi à Suecis digressi, novisque in Westphalia copiis aucti sub finem Octobris Rhenum transgrediuntur, Santenamque, Sonsbecam, & Alpenam in potestatem redigunt. Cœptum tamen Ordingæ obsidium re infecta solvunt; conatu quoque in Keiserswertam fallente. Ac dum Hammum repentino assultu opprimere instituunt, centum quinquaginta suorum amisere. Propositum istis erat Coloniensem & Juliacensem agrum tributis subjicere; ac Piccolominei, & Hazfeldii conjunctionem Protestantium rebus tam perniciosam distrahere. Eodem quoque Ebersteinius Comes cum reliquis copiis, quæ præsidiis Westphalicis detrahi poterant, sequitur. Hisce repellendis agrestium complura millia conglobantur, quibus aliquot equitum se turmæ jungunt, quæ sub Eppio tribuno manum Hassicorum apud Alpenam opprimunt. E Westphalia quoque Vehlenus cum tribus militum millibus adproperabat. Tum fœdus mutuæ defensionis inter Coloniensem Electorem, Palatinum Neoburgicum, & Leodienses agitabatur, cui Melander præficiendus dicebatur; quem ad se nuper accedentem Cæsar omnibus gratiæ indiciis exceperat. Et idem statim Neoburgico, & Juliacensibus Ordinibus per literas injunxerat, omnem neutralitatem abrumperent; Gallis, Vinariensibus, Hassis receptum, transitum, stipendia ne præberent, sed hostilia iisdem intentarent. Vinarienses contra post relictos Suecos, cum paulum in Osnabrugensi ægro quievissent, & ipsi Hassos sequi instituunt. Ad finem tamen anni usque circa Vesaliam hærebant, quod cum præfecto ejus oppidi super transitu Rheni convenirent. Eorum adventus ingentem terrorem tractu Rhenano dabat. Et quanquam provinciales in Coloniensi agro, ac Juliacenses Ordines autoritate Cęsaris invito quantumvis Palatino arma caperent; tamen tumultuariæ manui diffisi Lamboium quem nuper ægre extruserant, è Belgio evocant; qui & cupide trajecto apud Venloam Mosa istis obviam se ferre instituit.

Hassi trans Rhenum abeunt.

Ut & Vinarienses.

Contra quos Lambojus evocatur. 27. Dec.

§. 56. E Silesia Stalhantschius initio anni, postquam capta ibi loca idoneis præsidiis firmasset, versus Lusatiam Inferiorem, & Marchiam progrediebatur, cum jam Brandeburgicæ copiæ irruptionem in Pomeraniam agitarent. Quæ audito hujus adventu raptim intra Berolinum se conjiciunt, ejus urbis defensionem ope civium & provincialium molientes, quo fine suburbia, ac vicina prædia incendunt, Stalhantschius aquis passim gelu constrictis urbem tentare instituit. In itinere Zossenam arcem centum quinquaginta dimachis insessam capit, captamque demolitur. Tum à Præsidibus Pomeraniæ auxilium sibi subigendo Berolino submitti postulat. Sed remittente frigore, ac vastitate Marchiæ territus in Lusatiam regreditur. Silesiæ simul rebus, ac Saxonicis, Brandeburgicisque in Pomeraniam conatibus observandis. Et quia à Banerio jussus erat, si hostis è Silesia in primarium Suecorum exercitum moveret, è vestigio insequi, legiones ita disponit, ut si opus foret statim contrahi possent. Duæ quoque equestres legiones Juterbocæ locantur, quæ una cum tribus Luccæ tendentibus hostem perpetuis incursibus fatigarent, ac si quid forte copiarum pontem ad Wittebergam transiret observarent. Ita Cæsarei per Superiorem Silesiam, Sueci per Lusatiam hibernorum quiete fruebantur, nulla re memorabili gesta, nisi quod Wanckius Gœrlicii præfectus adscitis duabus Boleslaviæ hospitantibus equitum turmis Bischofswertam scalis admotis capit, ac integram equitum turmam opprimit. In reditu centum pedites Dresda egressos offendit, quorum viginti amplius concidit, reliquos captivos abstrahit. Post cum nuntiatum esset, aliquot hostium legiones è Silesia Zuiccaviam mitti, ac Banerii exercitum superato Sala in tuto esse, Stalhantschius statim versus Superiorem Silesiam movet, ut vel istarum legionum iter impediret, vel imminuto jam hosti aliqua noceret. Qui & statim Suecorum audito adventu apud Neissam, & Strelenam copias Gœtzio duce contrahit. In quem etsi Stalhantschio ire animus esset, tamen agris inter montes & Oderam plane vastatis, ac oppidis ab hoste insessis, unde militem aleret non reperiebat. Igitur ne frustra iter ingressus foret, de Glogovia majore subigenda cogitationem suscipit. Ac ut tergum sibi tutum præstaret, Lubenam arcem, Ligniciam inter & Glogoviam sitam, sexaginta peditibus insessam capit, hoste se hautquidquam movente. Inde Heinzendorfum arcem petit, infestandis itineribus molestam, & situs opportunitate non spernendam. Cæsarei ad Kazbacum fluentum inter Ligniciam & Patchwitzam castris positis, novem licet bellatorum millia explentes Suecos quinque millia parum excedentes recta via invadere non audebant, quod hi impeditis locis consedissent. Sed repente inter Suecorum castra & Glogoviam ad Oderam properant, ut Beutenam & castra fluvio adsita interciperent. Stalhantschio de hostium itinere nuntius veniebat ea ipsa hora, qua præsidium Heinzendorfii, quinquaginta militibus constans, super deditione agere inciperet. Igitur ut eo negotio defungeretur, honestas illi conditiones indulget, ac firmata præsidio arce inter Beutenam ac hostem itinere properato dimidium ante diem, quam hostis Oderam attingit, ac celsiore loco aciem explicat. Mox & hostis instructis ordinibus intra quadrantem milliaris subit, præter leves velitationes nihil ausus. Stalhantschius cum hostem numero longe prævalere videret, per noctem loricam castris prætendit, quod crederet, sequenti die istum recta in se iturum. Sed is præter modicas velitationes nihil tentans, cum ad vesperam usque in acie constitisset, displosis omnibus tubis ac tormentis retro vertit, & quadrantem milliaris abhinc ad Oderam castra munit, quem & ponte insternit, Stalhantschio commeatum è Polonia, & qui adverso flumine subvehebatur, simul commercia cum præsidiis trans Oderam intercepturus. Ita sub finem Junii munitis utrinque castris considetur, duriore Suecicorum conditione, quibus frumenti copia non nisi è modicis suis stativis erat cum Cæsareis amica Polonia, & tota retro Silesia pateret, equitatu quoque longe prævalentibus. Dum ita in propinquo desidet uterque exercitus, quotidianis fere velitationibus certabatur, prosperiore ut plurimum Suecicarum fortuna, qui modicis, sed crebris damnis hostem carpebant; inter alia equitum triginta manu centum quadraginta hostilium equitum catervam intercipiente. 1641.

Acta per Silesiam.

Stalhantschius Berolino minatur.

Idem in Silesiam movet.

Lubenam, & Heinzendorfum capit, 2. Jun.

Hostem prævenit.

16. Jun.

§. 57. Enimvero post aliquot dies hostis castris excedere, ac celsiore in loco ordinibus explicatis ad vesperam usque consistere: unde Bobera flu-

Hostis ab Odera iterum abit, 5. Jul.

1641. mine inter Sprottaviam & Boleslaviam superato recta in Superiorem Lusatiam tendere. Ubi primo Lauba peditum cohorte Suecica infessa magis oppidanorum proditione, quam vi armorum subigitur. Gœrlicium obsidet. Inde Gœrlicium petitur, quod Wanckius subtribunus cum duodecim desultorum centuriis obtinebat, ab annona & adparatu bellico sic satis instructus. Adducebat eodem Saxoniæ Elector mille quingentos equites, duo peditum millia, Lusatiam isto oppido expugnato à Suecis utique purgaturus. Stalhantschius hostem quidem insequi ardebat; sed numero prævalentem prælio lacessere, ac summam rerum per Silesiam, à qua securitas Meclenburgicæ & Pomeraniæ magnam partem pendebat, aleæ subjicere rationis non erat. Unde placebat in arrepta statione subsistere, & supplementa è Pomerania expectare, cujus Præsides bis mille pedites totidem equites poscebat; quo apertis camporum par esset hosti Saxonicis nunc copiis aucto; ad quem etiam in castris apud Gorlicium ex aula Cæsareis accesserat Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux, Arnheimii consilia executurus, suscepto tunc summo in exercitum imperio, quem jussus erat ad decem peditum, quinque equitum millia augere, Oderamque & Havelam tueri. Quo fine & passim delectus fervebant; ad quos cum Hamburgenses ac Lubecenses pecuniam suppeditaturi dicerentur, 30. Jul. Rectores Sueciæ literis eos monebant, ne sublevarent expeditionem ipsis quoque demum exitiosam futuram. Porro Gœrlicii Wanckius suburbia incenderat, ac parte oppidi in extremi usum refugii novis munitionibus abscissa, de auxilio securus Electori deditionem imperanti ferociter responderat. Nec segnius defensionem administrabat, ut opinione diutius obsidium extraheretur. Et cum Elector continuis fulminationibus neque pulveri neque machinis parceret, iste non nisi certos ictus dirigebat, quorum unus subtribunum ad latus Electoris discerpebat. 26. Aug. Post ruinam editam & incensos cuniculos validus assultus datur in quo præter ducentos Saxonicos octingenti Cæsarei cæsi aut sauciati, quos inter subtribunus, excubiarum præfectus, novem centuriones, aliique ductores. 30. Aug. In oppugnando quoque molendino centum quinquaginta hostium periere. Cæterum quia metuebat hostis, ne Stalhantschius obsessis subveniret, castra lorica circumdat, & castella idoneis locis excitat. Isti equidem bis mille octingenti milites è Pomerania accesserant, cum plures mittere Præsides provinciæ rebus apud primarium exercitum ambiguis non auderent. Stalhantschius Saganum procedit. 14. Aug. 16. Aug. Horum accessione quanquam nondum hosti par, Brandeburgicis insuper copiis aucto; propius tamen subire constituit, si fors occasio daretur hostem infestandi. Unde relictis inter Beutenam & Glogoviam castris Saganum usque progreditur. Neque tamen hostem numero superiorem intra munita castra invadere tutum putabat, nec ob interjectas Sagano & Gorlicio continuas sylvas propiorem capessere stationem dabatur, omnibus circum ab hoste vastatis. Unde ibi subsistere necessum erat, ut tamen subinde catervæ in hostem emitterentur, simul obsessis, queis super adventu suo significabat, animus adderetur. Etsi vix ullum operæ pretium fieret, datis acceptisque damnis, quæ Suecis ob paucitatem gravius sentiebantur. Et acrius Gorlicium indies urgebat Elector vel cum excidio potiri oppido pervicax. Unde obsessis licet per continuas eruptiones renitentibus propius semper vis admovebatur. 11. Sept. Accedebat demum pulveris pyrii defectus; de quo Wanckius Stalhantschio significabat; ni cito subveniatur, non diutius sustineri posse. Wanckio deditionis Cum igitur huic nulla facultas liberandi oppidi foret, Wanckius demum honestis conditionibus liberum discessum paciscitur. 1641. Nec eo secius hostis abrupto pacto qui quondam sub Cæsare aut Saxone stipendia fecerant, post capti Suecicam militiam sumserant, abstrahebat, leges non servantur. ut ex undecim centuriis, quæ oppido excedebant, vix trecenti à Wanckio Saganum deducerentur. Obtentui Elector sumebat, quod & antehac Loitii in Pomerania legioni suæ deditionis leges servatæ non essent, idque ipsum Cæsareis Wolaviæ contigisset. Conventum præterea fuisse, ut capti utrinque dimitterentur, & quod adparatus bellici supererat Saxonicis consignaretur; quorum neutrum Wanckio fuerit præstitum; quin insuper præfectum vigilum Saxonicum ab illis cæsum, signiferum sauciatum. Etsi Wanckius in eos, qui hoc facinus patraverant, è vestigio animadvertisset.

§. 58. Post expugnatum Gorlicium Franciscus Albertus cum exercitu Boberam versus movens Hostium progressus per Silesiam. primo Boleslaviam per quatriduum incassum tentat. Inde Beutenam oppidum defensioni ineptum 17. Oct. diripit; sed castellum in Oderæ insula positum post inanem vim quadringentis militibus eminus circumsidendum commendabat. Mox Freistadium tenui præsidio infessum citra laborem, arcem vi admota in potestatem redigit. Hinc Grunbergæ aliquot per dies subsistit, uti credebatur, Crosnæ inhians, qua obtenta receptus Suecicis præclusus videbatur. Sed quia præsidiari Crosnæ alacrem defensionem adornabant, ac in exhausta regione nihil annonæ occurrebat, Naumburgum flectit, 2. Nov. ac denuo Bobera transmisso Sommerfeldæ considet, ubi ex utraque Lusatia subvectio patebat. Ita intra duo milliaria Suecorum castra circum circa ambierat, si forte in aperta camporum eos pertrahere posset. Enimvero Suecos multitudo hostium immotos apud Saganum subsistere subigebat magna cum miseria luctantes, cum hostis equitum numero triplo superior quotidie circa castra vagaretur; ut nemini longius progredi liceret. Et jam absumtis omnibus ne parsimoniæ quidem, qua tenuem hactenus penum aluerat Stalhantschius, locus supererat. Subsistendum tamen utique erat, ni præsenti se exitio objicere vellet, quoad hostis transmisso iterum Bobera spatium receptui dedisset. Et quia castra hostis apud Sommerfeldam posita iter Crosnam versus absciderant, Stalhantschius modico præsidio Sagani relicto Beutenam illæsus evadit; Stalhantschius in hiberna se recipit. ibique superato Odero Zullicham descendit, 17. Nov. ac legiones non melius habitas, quam si adverso è prælio profugissent, inter Oderam & Wartam fluvios in hibernis disponit. Stalhantschio digresso hostis nullo negotio Saganum, Sprottaviam, Lubenam, & Heinzendorfum recuperat, ac denuo circa Freistadium metatur. Unde metuebat Stalhantschius, ne forte per Oderam glacie constrictum hostis ingruens hiberna ipsius turbaret. Eoque diligenter ejusdem motus explorare, ac legiones paratas esse jubere, si res exigeret Landsbergam se recepturus. Sed eo metu soluta ipsum glacies liberabat, & quod Lauenburgicus superato apud Glogoviam flumine circa Guraviam copias in hiberna deduceret. Ceterum exercitus iste 17. Dec. Suecicus tantum non ad extrema redactus erat. Misera exercitus Suecici conditio. Legiones attritæ laboribus, ac numeris imminutæ. Regio quam insederant vix panem ad modicum tempus præbebat; nedum ut copiæ inde refici aut suppleri possent. Et jam ductores consumta patientia seditiosas voces spargere, ac lautiora hospitia, pecuniamque flagitare. Quibus malis Stalhantschius remedium per literas & misso Helmoldo Wrangelio apud Torstensonium quærebat, exposita quoque virium inæqualitate, cum Sueci vix tria equitum, totidem peditum millia additis septin-

1641. septingentis explerent; hostis contra septem equitum, sex peditum millia in campum educere posset, novis insuper delectibus magis firmandus. Cui & Polonia non parum favebat, ubi quanquam sollicitante Legato Gallico Avaugurio publice interdictum esset, ne ex eo Regno miles trans limites educeretur, clam tamen omnibus modis Cæsarei sublevabantur. Nec pauci militum conquisitores Cæsarei in finibus Poloniæ versus Sternbergensem districtum hærentes Suecicos, qui ob inopiam frequentes deserebant, suis stipendiis addicebant.

Per Pomeraniam & Marchiam gesta.

§. 59. In Pomerania Suecos inter & Brandeburgicos mutuis excursionibus certabatur, his Pasewalci & circa prædas agentibus, illis duodecim infra Custrinum vicos aquis circumfluos aditum sternente glacie flamma delentibus, quod remissum subito gelu nihil avehi pateretur. Ast Schwartzenbergius Comes Marchiæ præses apud conventum Ordinum ejus provinciæ proposuerat de quatuordecim novis legionibus conscribendis, ac hisce licet abnuentibus, delectus ordiri cœperat, Havelandia & Tolboriensi districtu recens collectis in stationem assignata. Hisce conatibus disturbandis, ac ut Pomeraniam onere levaret Joannes Lilliehœckius tribunum Thuronem Bremium cum sedecim centuriis equitum peditumque excurrere jubet. Qui itinere per Zedenicum & Grenseam *6. Mart.* facto, Ruppinum cum adsita arce nullo negotio in potestatem redigit. Inde Havelbergam pro*11. Mart.*gressus in itinere duas equitum turmas opprimit. *Suecici in Havelandiam irrumpunt.* Havelbergæ Basilica milite vacua reperiebatur. Sed qui oppidum insederat centurio cum quadraginta peditibus Suecorum adventu animadverso in Werbense castellum confugit. Ita oppidum istud, & magna Havelandiæ pars nemine resistente in potestatem venit, ac Ratenavia præsidio firmatur. *Brandeburgici in pacem inclinant.* Enimvero in Marchia novo sub Electore alia videbantur consilia agitari. Quem Schwartzenbergius, cui dimovendo commoda occasio *5. Mart.* quærebatur, ægritudine animi extinctus non modica cura solvit, ne is forte Spandoam, Custrinumque in Cæsaris manus consignaret. Consilium Electori erat apud Cæsarem obtinere, ut suo nomine præsente tamen Cæsareo ministro, cum Suecis super legibus pacis agere possit, eoque fine inducias per Pomeraniam, & Marchiam cum his inire cupiebat. Quæ an Suecis placerent, per Schliebium tribunum è Præsidibus Pomeraniæ percontabatur. Ab Avauxio quoque scriptis literis petebat, ut per Salvium aliosque amicæ transactioni inter se, ac Suecos fundamenta poneret, aut saltem ut induciæ aut neutralitas sibi concederentur. Id quod Avauxius vehementer suadebat, qui spem inde Electorem in partes pertrahendi conceperat. Publice quoque Elector per Marchiam edixerat, ut hostilia adversus Pomeraniam, & agentes ibi Suecos omitterentur. Suspicionem tamen hisce excitabat, quod Cæsar per Martininicium Comitem ab eodem petierat, equitatum sibi suum concederet ad exercitum, quem sub Arnheimio & Lauenburgico formatum ibat. Id quod Elector annuebat majore parte eodem dimissa, qua Cæsar pro lubitu uteretur. Excusabant tamen Brandeburgici: equitatum istum Cæsari jam ante jurejurando devinctum, qui & ideo refractarium se Electori exhibeat, ac Marchiæ oneri magis quam commodo sit; cujus ideo missionem Ordines provinciales flagitarint. Ita istum occasionem eo se onere exsolvendi arripuisse. Et in septingentis non amplius equitibus exiguum momentum fore.

Axelius Lilius in

§. 60. Mox ipse Axelius Lilius cum aliquot peditum centuriis in Havelandiam proficiscitur, ubi secus quam crediderat, nil frumenti inveniebat, 1641. nisi quod incolæ hinc inde defoderant, ipsi Span- *Marchiam progreditur.* doam & Brandeburgum Vetus refugi. Posterius quoque oppidum, uti constituerat, invadere non poterat, quod Stalhantschius tres legiones è Silesia huc missas revocasset. Dum Nawæ metatur, mille amplius Brandeburgici equites ante oppidum se ostendebant; sed ipso contra progresso cum minore licet manu isti pugnam conserere non ausi retrocedebant, amisso signifero & aliquot gregariis. Ad eum inde Borgstorfius tribunus mittebat, qui denuntiaret; cum Electoris Legatus jam in Sueciam profectus sit instaurandæ amicitiæ, ipse Havelandia decederet; quo facto & Brandeburgicos nil hostile in Suecos extra Marchiam suscepturos. Habebat in mandatis Lilius, amicitiæ officiis cum Brandeburgicis paria facere; nec tamen occupatis locis decedere. Igitur dissimulata oppidorum restitutione in id consentiebat, ut hostilia utrinque omitterentur, modo copiis suis frumentum præberetur. Cujus & mox aliquantum Havelbergam convehebatur. Sed quia interim mutata apud pri- *Idem inde excedit, sublatis in Brandeburgicos hostilibus.* manos exercitus rerum facie Cæsarei per Magdeburgum facile ingruere poterant, qui & Brandeburgicis operam suam ad Suecos expellendos obtulerant; simul nihil annonæ à provincialibus nisi per vim exprimi poterat, ac inter res ancipites Pomeraniæ cumprimis ratio habenda erat: igitur deportato Witstocum ex Havelandia frumento ipse in Pomeraniam cum peditibus redire constituit; ut tamen discessum suum Electori velut instaurandæ cum ipso amicitiæ susceptum, imputaret. Ruppini tamen & Witstoci equites, & pars peditum relinquitur; quibus interdicitur quidquam per vim provincialibus eripere, aut ullo modo ipsos lædere. Havelbergæ quoque præsidio imponitur obtinendo Havelæ transitu. Exadversum Ernestus *5. Maji.* Brandeburgicus Marchio è Borussia in Schwartzenbergii Comitis locum succedens, post obtentam Spandoam, cui Cæsarei jam imminebant, amicum se Suecis exhibere, ac statim edictum promulgare, ne quis suorum in Pomeraniam aut Meclenburgicam excurrat: tum & Lilliestrœmium olim captum dimittere, Saxone frustra intercedente. Apud Lilliehœckium quoque instat, ut copiæ Suecicæ è Marchia deducantur, quoad missa in Sueciam legatione super neutralitate convenerit. Cui iste multa cum verborum humanitate Reginæ sibi jussa expectanda excusabat. Ita hostilia inter Suecos & Brandeburgicos cessabant; & reliquo anni omnia per Pomeraniam pacata erant, nisi quod Crocovius delectibus agendis per Borussiam & Cassubium operatus nonnihil suspicionis excitabat; quem fama erat Lauenburgico è Silesia ingruente hac parte incubiturum. Nec eo secius idem literis ad Lilliehœckium, & Regni Cancellarium datis, ac per Goldsteinium tribunum operam suam Suecis offerebat. Queis tamen circumspectio adhibenda videbatur circa hominem bello quidem non spernendum, sed qui quondam citra missionem ipsorum partes deseruerat. Ast ille moræ impatiens, quod cupide suam operam arreptum iri speraverat, an quia rem serio non egerat, ac tantum summa pecuniæ Suecos emunctorum se crediderat, partibus Cæsareis constanter adhærebat nullo Suecorum sensu, quibus homo ingratus, seditiosus, & semper querulus parum cordi erat; sed non leviter indignante Goldsteinio, qui operam isti Suecorum militiæ adjungendo frustra sumserat.

Hermanni Boothii machinationes in

§. 61. In Saxonia Inferiore circa initium anni novum incendium moliebatur Hermannus Boothius, qui è Borussia cum aliis Cæsareis ductoribus veniens de conscribendis aliquot legionibus & loco ad

1641. *Saxonia Inferiore.* ad Mare Balticum occupando agitabat, ipsi quoque Wismariæ insidiatus. Tum super nova in Livoniam irruptione consilia miscebat; ut incitante Cæsare Cosacci Zaporoviani Poloniam pervaderent, quibus è Polonia manus à Korsio tribuno adjungenda foret. Et persuadere Polonis conabatur Cæsareus minister Greiffenclovius, ne Cæsarem circa Livoniæ occupationem impedirent, quod ea via Sueci quam commodissime Pomerania iterum avelli queant; ac Livonia à Cæsare possessa Poloniæ deinceps propugnaculi instar adversus Suecos & Russos futura sit. *Salvius illi obsistit.* Enimvero turbandis Boothii conatibus Salvius socios aliquot ipsius pecunia corrupit; quos inter Soltavius quidam fuit Suecus ortu, qui è Suecia quondam ob delictum profugus, inde Cæsarea sub militia subtribuni munere fungebatur. Is accepta à Salvio pecunia, & promissa impunitate Boothium vivum aut mortuum una cum scriptis traditurum se pollicebatur. Sed cum Salvius animadverteret, nihil aliud à Soltavio agi, quam ut argento ipsum emungeret, alia via rem aggressus, Basthorstum, quod primo loco à Boothio invadendum erat, milite è Wismaria præsidio firmari curat. Inde per aliquem è sociis pecunia emtum, ut is Buxtehudæ detineretur, efficit, *Boothius capitur.* ubi rogante Duce Harburgico in custodiam ab Archiepiscopo Bremensi datur; id quod hic Salvio antea petenti abnuerat. *13. Mart.* Soltavium autem Salvius in ædes suas pellectum, mox rhedæ suæ impositum Lauenburgum, hinc Wismariam mittit. Unde in Sueciam deductus capite poenas luit. Is inter alia fassus fuerat, Boothium in irruptionem in Livoniam à Poloniæ Rege adjutum. E reliquis Boothii ductoribus Salvius pecunia quosdam sibi adjunxit; reliqui venditis armis, quorum non modicum numerum iste Hamburgi paraverat, in diversa abiere. Ita ignis iste intra primas scintillas oppressus. Boothium tamen ut in manus sibi traderet Archiepiscopus, nullo modo impetrare Salvius valebat, quod is excusaret; jure gentium fas non esse, unum bellantium in alterius manus tradi ab eo, qui neutrarum se partium ferat: ac Cæsari tale quid petenti non minus se negaturum. Cæsarem jam ante sibi sat iniquum, id quod nuper in causa ipsius adversus Bremem urbem ostenderit; hoc facto plane irritandum. Tum à Duce Harburgensi se rogatum, ut istum sisteret, quo hic jure cum ipso experiri ob insidias oppido Harburgo structas, ac cum Duce Georgio negotium communicare queat. Nec eo minus Harburgico Duci responderat: Sibi constare, Boothium Cæsaris esse militem, cujus dimissionem *Idem à Præsule Bremensi dimittitur.* Cæsareus legatus, & Buxtehudenses metu periculi in futurum instantes postulent. Igitur se accepta cautione istum dimissurum. Id quod & faciebat, licet rogante Harburgico, ut eum saltem detineret, quousque à Duce Georgio responsum accepisset. *Super abducto Soltavio querelæ.* Ast super obducto Soltavio Luzovius apud Senatum Hamburgenses graviter queri; Cæsareæ militiæ istum esse subtribunum, ac Salvium ad satisfactionem ob id ausum compellendum. Nec minus Senatus arguebat jurisdictionem suam violatam; eoque abductum restitui postulabat. Adversus Luzovium Salvius demonstrabat; Soltavium annum abhinc ab Archiduce missionem accepisse; nec Boothio fidem de integro obstrinxisse, quippe qui mutuo perfidiam & proditionem exprobraverint. Regia pecunia per duos menses sustentatum; & cum Cæsareus miles non amplius sit, ad ipsum id negotium haut pertinere. Hamburgensibus reponebatur: Istum hominem subditum Reginæ esse, & in ædibus suis comprehensum. Legatis jus esse famulos suos domi suæ in custodiam dare & punire, non implorato magistratus ubi degunt subsidio; qui si Legatum tale quid suscipientem impedire velit, in Principis fastigium, & jus gentium delicturus sit. 1641. Legatorum porro privilegia ad vehicula quoque & naves eorum porrigi. Unde Senatum non habere, quod queratur, Soltavio in sua rheda per ipsorum solum transvecto; quæ violari salvo jure gentium non potuerit. Et cum alios suos ministros curru suo transvehere liceat, quare noxium ministrum non liceat? Jurisdictionem ipsorum ad Legatos summorum Principum non pertinere; eosque eandem à se violari non potuisse; quam nec violare animus sibi fuerit, sed tantum perfidum ministrum in custodiam redigere. Nec sua interesse, interposita protestatione jurisdictioni suæ cavere velint. Enimvero mox conticescebat & Luzovius, qui ob secretos quos agitabat tractatus Salvium irritare nolebat; & Senatus, qui in speciem magis quam serio rem egerat.

§. 62. Instituebant post Hamburgi conventum præcipui Hanseaticorum Lubecenses, Bremenses que ipsis cum Hamburgensibus deliberaturi, *Controversia Hamburgensium super vectigali in Albi.* quid agendum sibi sit quod Cæsar acriter ipsos urgeret, ut ex decreto Ratisponensi exterorum Regum ductores & ministros amoveant, pecunias ipsorum ne trajiciant, nec annonam aut paratum bellicum iisdem vendant. Ea occasione gravis querela movebatur, quod præfecti Suecici oppidorum, quæ Albi alluuntur, velut suo nomine navigia mercibus onusta pecuniæ quid poscerent non vectigalis, sed *recognitionis* vocabulo, ut eo mollius res acciperetur. Et Daniæ quidem Rex ad Salvium scribebat; hoc onere illos etiam, quos bellum non tangeret, ac præcipue subjectos suos premi. 23. Nov. Id quod Suecia sibi non sit arrogatura, nec tale quid ministris suis mandatura. Ac isti rei mature se medicinam facturum, ne inolitum malum majore conatu moliendum sit. Hamburgi quoque & Lubecæ, quod eodem tempore multi mercatorum currus pretiosis mercibus onusti à milite exspoliati forent, parum à tumultu res aberat. Et fremebat plebs, pecuniis Suecicis manus injiciendas, & Salvii domum diripiendam. Ac postulabant Hanseatici nova in Albi onera abrogari, ac spolia restitui, prædonesque plecti: aut aliam restitutionis viam à se ineundam. Ast Salvius & literis ad Daniæ Regem, & apud Hanseaticos rem excusare; 25. Nov. non à Torstensonio, sed oppidorum præfectis militaribus id susceptum; qui non vectigal novum agitent; sed quia hostis omnem ad ipsos subvectionem vetuerit, hos talionis jure itidem commercia cum ipso abrumpere potuisse. Ne tamen pacatis noceatur modica accepta recognitione navigandi licentiam permittere voluisse. Id quod & jure gentium liceat, nec mercatoribus noceat, qui ista onera in pretia mercium imputent. Negotium tamen hoc superioribus se diligenter commendaturum. Ad Torstensonium quoque Hanseatici scribebant; merces à se transportari, 5. Dec. quarum nullus aut exiguus in bello usus qualia commercia extra bellum positis jure gentium libera sint. Certificationes & visitationes mercatoribus molestissimas, & quocunque vocabulo istud onus in crustetur, vectigal esse. Toto hoc bello quid non exactum: & exemplo semel introducto cæteros quoque flumini adsitos Principes paria imposituros. Ita commercia plane oppressum iri Suecorum non minus quam hostium detrimento. Quibus Torstensonius reponebat; ista exigere sibi fas utique esse more omnium Principum bellantium. Quod si tamen ad se mittere velint mandatis instructos se ita acturum, ut æquitatem suam desideraturi non sint. Et Rectores Sueciæ censuerant cum Hamburgensis urbis favore ad hoc bellum utique

1641. *Id quod omittitur.*

utique opus sit, omittendum potius istum commodum, quam huic necessitatem imponendam, ut aut in Cæsaris partes transeat, aut Dani consiliis innexa per violentam viam onus id excussum eat. Ita navigatio in Albi libera permissa, ut tamen hæc concessio rationi belli, & juri gentium non præjudicaret, ac ea licentia non prius inciperet, quam hostili exercitu ab Albi digresso: tum ut vel singulæ naves apud Torstensonium profiterentur, id quod sub Banerio hactenus factum fuerat, vel ut uno donativo in universum defungantur. Quorum posterius Hamburgensibus probabatur.

Per superiorem Germaniam gesta. *mense Febrar.* *Oisonvillii irrita expeditio.*

§. 63. Per superiorem Germaniam pauca eo anno memoratu digna gerebantur, mole belli in diversam partem incumbente. Oisonvillius Brisaci præfectus assumtis mille peditibus, quingentis equitibus laceram arcem Wilstadium, quatuordecim peditibus infessam vi, Oberkircham, quam turma equitum obtinebat, deditione in potestatem redigebat, vicinæ regioni stipendia imperaturus. Et fama erat, Haillerium pluribus cum copiis adventare. Cæsarei contra, ut progressus istos sisterent, simul Offenburgo annonam inferrent, duo millia è Landaviæ, Spiræ, Wormatiæ, Philipsburgi, & Heilbrunnæ præsidiis contrahunt; in quos jam ad quartum à Wilstadio milliare progressos Oisonvillius equites suos emittit, ut nonnullis interceptis de hostium statu penitius cognoscerent. *14. Mart.* Ast hos inconsulto ruentes Cæsarei cæsis aut captis ducentis rejiciunt; reliqui effusa fuga Wilstadium repetunt. Ubi Oisonvillius machinis in tuta subductis propere Brisacum remeat, Oberkircha deserta, sed Wilstadio centum quinquaginta peditibus firmato. Quo tamen mox à Cæsareis paucos intra dies deditione recuperatum. Qui & longius progressi Mahlbergam arcem quinquaginta peditibus insessam in potestatem redigunt, ac munimentis nudant. *Crucenacum à Cæsareis capitur.* Inde Gillius Hassius adscitis aliquot Lamboii legionibus, quæ ad Mosellam stativa habuerant, Crucenacum petit. Quod oppidum statim imperata facit, arx non ultra decimum diem resistit perfidia præsidiariorum, *13. Maji.* *23. Maji.* qui præfectum obnixe se tueri conantem Hasio in manus tradunt; quo facto arx juxta ac oppidum militi in prædam concessum. *Gengenbacum & Friburgum frustra oppugnantur.* Contra Erlachius mille quingentis peditibus, mille equitibus in vallem Kinzingensem irrumpens Gengenbacum frustra oppugnabat, amissis ducentis repulsus, quos inter subtribunus, & duo centuriones. Hasius post adjuncto Horstio excubiarum apud Bavaricos summo præfecto Fridburgum Brisgoviæ oppugnare aggressus est. Sed acriter resistente Canofskio præfecto nullum operæ pretium fecit, nisi quod magnam partem messis corrumperet. Quod damnum tamen tum ipse, tum Wiederholtius Hohentwilæ præfectus excursionibus pensabant, quorum hic inter alia duas hostium cohortes Pfulligæ opprimebat, abductis qui cædi superfuerant. Erlachius post navigiis secundo Rheno excursionem facere instituit; ac jam circa Landaviam, Spiramque & ex altera Rheni ripa Badenæ vicinum tractum populabatur. Sed coëuntibus in eum Cæsareis trepidus in Alsatiam regreditur. *Hohentwilæ iritum obsidium.* Ast quia Hohentwilani Sueviam late infestam tenebant, Cæsarei primo tribus legionibus circumpositis excursiones eorum claudere conantur. Inde Sparrius, & Gillius Hasius coactis aliquot millibus vim propius admotum eunt certa cum fiducia arce potiundi. Quo fine multi fossores metallici Oeniponte adducti agendis cuniculis tum magna vis tormentorum & mortariorum adhibita. Quibus tamen omnibus nihil efficiebatur. Nam & duritia rupis, cui arx superposita, fodientium labores eludebat, & globi immensam ob altitudinem aberrabant, aut evanido impetu validissimis muris impingebantur, 1641. nullo quoque ignium effectu. Obsessi contra certiores desuper ictus dirigere, & continuis eruptionibus multos trucidare. Accedebat ad postremum sævitia frigoris, unde crebræ militum desertiones, quos hærentes in vicina Helvetia conquisitores Gallicis stipendiis autorabant. Igitur amotis machinis & omissa propiore vi, munitis, & ad oppidi fere instar extructis castris miles aliquandiu considet. Widerholtius interim præfectus minis promissisque incassum tentatur. Sollicitantur inde Scaphusani, ut ipsi persuadeant in Helvetiorum manus arcem consignare, aut neutralitatis leges accipere. Sed iste impenetrabilis ad honestam usque Germaniæ pacem arcem à se tenendam asseverabat. Tandem cum omnis labor frustra sumeretur, Hasius Sparrio discors cum copiis suis inde facessit. *12. Dec.* Et Erlachius interim valida manu coacta in cæteros numero valde imminutos irruere parabat. Cujus adventu audito Cæsarei tanta cum trepidatione facessunt, *31. Dec.* ut integris castris annonam paratumque bellicum, ac plerasque sarcinas relinquerent, desideratis inter obsidium bis mille amplius, cum obsessi cavillarentur, nullum istos aliud operæ pretium fecisse, quam quod duo loca dictu indecora globis disjecerint.

Circa fœdus Luneburgicum acta.

§. 64. Super fœdere cum Luneburgicis Ducibus superiore anno concepto ut ratihabitio exhiberetur, subinde apud Salvium instabant Duces, iteratis querelis super injuriis præsidiariorum. Mox Legati à Ducibus eo nomine Hamburgum veniunt Joannes Christophorus Kœtteritzius, Justus Kipius, & Henricus Schraderus, Drebberno Cancellario Harburgico velut internuntii vices obeunte. *7. April.* *Legatorum propositio.* Hi apud Salvium de permutatione ratificationis proponebant, ac ut postulatis Ducum satisfieret, tum de legibus & modo futuræ pacificationis, denique super distrahendis hostium armis, belloque gerendo. Sed altero mox die mors Ducis Georgii nuntiabatur. Unde Legatis res differenda, & alia mandata expectanda erant. Simul Salvius hæsitandi ansam arripiebat. Quanquam enim Dux Georgius filio successori testamento injunxerat cœptum opus constanter exsequi: tamen, cum novus Princeps vicesimum ætatis annum agens placido ingenio foret, eruditorum magis quam militum conversatione gaudens; summa rerum militarium penes avunculum ipsius Joannem Landgravium futura videbatur, suspecta etiam Consiliariorum ac provincialium Ordinum constantia. *Res differtur.* Unde Salvius petebat negotium differri, quoad declaratio Reginæ adesset & Gallicum fœdus absolveretur. Nec legati abnuebant, queis persuasum erat, Salvio ratificationis instrumentum jam transmissum, hoc nec affirmante, nec valde abnuente. *1. Maji.* Et isti discedentes ampliter pollicebantur, in eo quoque Salvii sententiam probantes honestæ ac securæ paci obtinendæ necessum esse duas Coronas ac Duces suos arctæ unioni inhærere; omnemque disjunctionis spem Cæsari adimere. Querebantur tamen, socios Duces Suecis tributarios esse, tot myriadibus in præsidia horum erogatis. Et Cratzensteinium Nienburgi præfectum durius nunc in provinciales, quam antea sævire, à quo uti & aliis sylvæ cædantur obtentu muniendorum oppidorum; revera materiam Hamburgensibus ac Bremensibus vendi extruendis navibus. Circa isthæc si Ducibus satisfiat, reliqua facile conventura.

Rectorum Sueciæ super eo fœdere sententia.

§. 65. Enimvero Rectores Sueciæ jam dudum sat documenti ceperant, quantum fœderibus cum Germaniæ Principibus fidendum foret; queis solenne, si quid incideret ipsos peculiariter tangens, omissa summa rerum privatis commodis consultum

ire

1641. ire summo cum Sueciæ damno ac præjudicio; simul expensa ejus Domus conditione id fœdus modicæ firmitatis censebant. Fridericus Dux ætate ac natura timidior, ac ministris obnoxius fortasse parum in Sueciam pronis. Augustus Dux sibi soli obtemperans, ac ingenio vario, quandoque præter rationem mutabilis sæpius opinionis suæ pervicax. De Ducis Georgii filio ætas, de vidua sexus parum promittebat. Avunculo Ducis Joanni Landgravio sat prudentiæ & bonarum artium, sed ambiguus in Suecos animus. Cæsar Ducibus Guelferbytum, imo & Halberstadium offerre dicebatur, si arma ipsi sociare vellent; aut neutralitatem, si exteris Regibus copias suas non conjungerent. Tum ingruebat exercitus Cæsareus, omnia amica ostentans, si Suecicas partes desererent, aut in abnuentes totam belli colluviem effusurus. Cæterum an oppida sua Ducibus restituenda forent, anxie anquirebatur. Durante bello Nienburgo & Minda cedi absque exitio rerum per Westphaliam non poterat; & eadem post pacem Pragensem in potestatem redacta ingens fortunæ beneficium fuerat. Præter Bleckedam nullus tunc Suecis transitus Albis obtinebatur. Securitatem non in verbis & promissis, sed in re sitam judicabant, & si eandem sibi præstare ipsi possent. Per fœdus alteri facultatem in manus dare res nostras perdendi, sapientis non esse. Notum, quales olim isti Duces in Suecos se exhibuerint, qua de causa arma junxerint, quomodo post conjunctionem se gesserint. Quod Ratisponæ mascule sententiam dixerint, in eo fortunam magis armorum Suecicorum, quam sua consilia secutos. Multo sapientiorem fuisse Gustavum Regem à Brandeburgico solida cautione exacta, quam qui postea Spandoa & Landeberga reddita viam ipsi velut muniverint ad pacem Pragensem amplectendam, & hostilia in Suecos sumenda. Improvidum esse, rem è manibus amittere, antequam constet, quæ isti consilia post obitum Ducis Georgii capturi sint. Abnegatam restitutionem forte obtentui sumendam à Suecis discedendi. Sed istis receptis expeditius id facturos, & majore Suecicarum rerum damno. Denique satius esse Salvii pollicita destitui, quam tantam noxam reipublicæ adferri. Nihilo secius quia satis adparebat, ni toties iteratis ipsorum desideriis aliqua ratione satisfieret, ab iisdem amici nihil expectandum esse, placebat cessione oppidi unius & alterius mediterranei, ac remissione pendentis inde tributi ipsos delinire.

Alia Legatio valde minax. 16. Aug. Legatorum propositio. §. 66. Post Banerii mortem denuo à Ducibus Hamburgum mittebatur Kœtteritzius & Hodenbergius, quibus à Suecico exercitu adjunctus erat Seckendorfius tribunus. Hi profitebantur, à Ducibus ideo literatos viros non missos, ne accurata negotiatione tempus extraheretur. Sibi tanquam viris militaribus injunctum Salvio absque circuitione dicere; Duces nolle diutius in ancipiti hærere, sed utique nosse cupere, reddenda sua oppida & tributa abolenda sint, an minus. Extollebantur inde merita in Suecos per biennium exhibita: transitum Albis concessum, annonam, receptum præbitum, arma cum ipsis in Cæsarem juncta. In gratiæ vicem sylvas suas à Suecicis præsidiariis cæsas, agros vastatos, subditos exhaustos, ut multi eorum exilii causa solum verterint. Sex millia uncialium menstrua ipsis extorqueri, à toto insuper exercitu regionem perdi. Cæsarem nunc omnia, quæ hactenus optaverint offerre; respuentibus proscriptionem, cædem, incendia intentare. Cui quid respondeant vix sibi constare. Unde nosse velle, num is ratihabitionem exhibere, ac loca sua reddere ipsis possit, aut velit. Si faciat, Duces Sueciæ adhæsuros, quoad honesta pax parta sit, vel cum omnium suarum fortunarum periculo. Sin minus, vitio sibi datum non iri, si alia ratione rebus suis consulant. Salvius contra pro officiis Sueciæ exhibitis gratias agebat, quæ in propriam ipsorum & patriæ salutem cesserint. Contra extollebat, quæ Sueci tam in commune, quam peculiare Ducum bonum fecerint. Alias ratificationem se exhibere nunquam recusasse, sed tantum dilationem petiisse, quoad fœdus Gallicum absolutum sit; id quod Sueciæ non magis, quam ipsis Ducibus commodo cedat. Nec eo segnius interim omnia præstita, quam fœdere ratihabito. Nunc non solum fœdus Gallicum haut absolutum, sed & Ducis Georgii obitum intervenisse, non absurdam dubitandi causam. Ejus filium juventa, Fridericum Ducem senio parum firmos, Augustum Ducem arcana literarum commercia cum hostibus miscere. Igitur sex hebdomadum dilationem petebat, quoad responsum è Suecia ad ipsorum & exercitus postulata allatum sit. Interim Gallico fœdere perfecto omnia ex voto ipsis exhibitum iri. Salvii sermonem Seckendorfius post prolatas ab exercitu fidei literas excipiebat. Universos ductores postulata legatorum justa censere. Duces utique in Suecorum partes transisse, copias sociasse, in Cæsarem hostilia sumsisse, præcipue ob detentum Guelferbytum. In Gallo ob diversa sacra parum fiduciæ collocandum. Luneburgicos Duces eorundem sacrorum participes, & Germana fide; quorum causam exercitus deserere non possit. Banerium quatuordecies scriptis ista promisisse, queis multæ exsecrationes accesserint. Ejus verba Salvio non eludenda; alias inusitata mala inde proventura. Plane fieri non posse, ut Duces quatuordecim millia propriorum militum, simul exercitum Suecicum alant, si sex insuper præsidiis opprimantur. Igitur aliquando moras amputandas. Isthæc commotiore gestu, animoque quam ipsi legati proferebat, velut Ducibus, non Sueciæ fidem addixisset. Quin cum Salvius ante congressum ipsius colloquium exposceret, id abnuebat, jactans, se nolle adulatorem videri. Sed una cum Legatis accedebat, ac plane ipsorum causam agebat. Addebat de indignatione exercitus, & aspero Banerii imperio, ductorumque paupertate, & ut dux sufficeretur militi acceptus. Seckendorfii verba Legati excipiebant: ultra annum se dilatos, nunc denuo rem extrahi. Se sat videre quo ista spectent. Duces juxta & exercitum rem, non verba expetere. Salvius deliberandi spatio sumto postera die Legatos accedens moræ culpam denuo in tarditatem fœderis Gallici, ac mortem Georgii Ducis conferebat. Tum nec minus aperte ageret, de secretis literarum commerciis Augusti Ducis cum Francisco Alberto Lauenburgico, Saxoniæ Electore, & Cæsareis proferebat; in quarum una idem consilium, quod Schickardus subtribuno agitabat, inveniebatur, ut cum Germano milite pax concluderetur, pauci Suecis Gallisque in malam rem epulsis. Tum interrogabat; an non hæc sufficiant ad interponendum quid deliberationis, ne oppidorum traditio præcipitetur, quoad idonea cautio obtenta fuerit? Legati fatebantur, Augustum Ducem suo abundare sensu, eoque cæteros Duces expugnatum Guelferbytum in solius ejus manus nolle consignare. Causam tamen his præbuisse Suecorum tergiversationes, ac inter ista incerta non potuisse non hostium oblata audire, ac rem, quoad à Suecis plenam declarationem obtinuerit, in integro tenere. Quod si denuo mora quæratur, nihil se boni ominari. Se quidem Suecicis partibus addictissimos; sed quod alii quoque Ducum ministri tales sint, spondere non posse. Igitur saltem ut minora 1641.

Salvii responsum.

Seckendorfii propositio.

Negotium continuatur. 17. Jan.

1641. minora oppida concedantur postulabant, quoad perfecto fœdere Gallico reliqua tradantur, nec re plane infecta ad suos redeant. Salvius excusabat; nunquam sibi in milites imperium datum. Nec temere rogatis ministris arbitria belli pacisque, ac fœderum committi, aut facultatem tanti momenti oppida condonandi. Si tale quid ipse audeat, præfectos oppidorum non parituros. Quin ipsa Ducum cum exercitu conventione rem istam in adventum novi imperatoris dilatam. Igitur denuo exiguam moram petebat, quoad à Regina responsum adesset. Id quod Legati cum Seckendorfio adspernabantur.

Temperamentum proponitur. §. 67. Cæterum super hoc negotio certum hominem ad Avauxium miserat Guebrianus; & Landgravio de eodem Deichmanno in mandatis dederat. Joannes quoque Landgravius ad Cniphusium, & Scotici ductores ad Averium Residentem Anglicum scripserant; omnes in eo conspirantes, Domum Luneburgicam & exercitum Suecicum in præcipiti stare, ac magnopere necessarium esse, ne isti legati re plane infecta redeant. Et Salvius commendatione summorum præfectorum Seckendorfio velut in viaticum quingentos unciales numerabat; quibus ille delinitus Salvii excusationes probare, ac velut mediatoris partes suscipere. Ab his ejusmodi temperamentum proponebatur. Obtinerent Sueci Mindam ad pacem usque, tunc Ducibus tradendam; & Bleckedam, quoad alio ad Albim transitu potiti sint. Nienburgum munimentis exueretur, vel Ducum præsidio custodiretur in Reginæ quoque verba adigendo: aut saltem Suecicum præsidium Ducibus quoque sacramentum diceret; quibus & cura ejus præsidii alendi relinquenda, prohibendis præfecti injuriis. Reliquis locis Sueci plane decederent, non nisi privato præfectorum lucro inservientibus. His legibus permutationem fœderis fieri posse. Quoad hæc perficiantur Salvius statim Wolfsburgum, & Walpam tradat, & tributa Nienburgum inferenda moderetur. Has conditiones acceptari suadebant Avauxius, Cniphusius, Seckendorfius, Deichmannus, Averius. Cum igitur Legati, ab iisdem licet solicitati, nullo modo dilationem vel minimam admittere vellent, Salvius tandem in plerasque conditiones consentiebat, & inprimis ut Wolfsburgum, & Walpa statim Ducibus redderentur. Ita Legati aliquo modo sibi satisfactum ostendebant; & quanquam circa Nienburgum & Bleckedam ut ita transigerent in mandatis non haberent, judicabant tamen, Duces has leges non abnuituros.

19. Jan. Ad extremum orabant, ut vel Nienburgi munitiones destruantur, vel alendo præsidio aliunde quid conferatur, quod provinciales circum in Oldenburgicam & vicina plane dilapsuri sint, quo facto præsidium sublatis vivendi mediis ultro interiturum.

Sueci fœdus Luneburgicum ratihabent. 1. Jul. §. 68. Ast Rectores Sueciæ, expensa præsenti rerum facie, fœdus superiore anno cum Luneburgica Domo à Salvio conceptum ratum habent, ac instrumentum eidem transmittunt. Simul summis exercitus præfectis scribunt. Ducibus circa expugnandum Guelferbytum, & tuendam provinciam fidelem operam navent. Et quanquam indignum judicarent, milites se huic negotio ingessisse, ac Duces coitione cum his facta restitutionem oppidorum velut vi extortam ivisse; ista tamen iniquitati temporum condonanda videbantur, modo Nienburgum & Bleckedam retinerent, saltem ut durante bello præsidiarii tam in Reginæ, quam Ducum verba adigerentur. Ad Cratzensteinium quoque Nienburgi præfectum scribitur; ut si Salvius 1641. de tradenda Walpa, Nienburgo subjecta, significaret, ipsi obtemperaret. Dantur quoque ad Luneburgicos Duces literæ, quibus causa moræ in fœdus Gallicum, & mortem Ducis Georgii confertur; nec inde tamen rem publicam detrimenti quid cepisse, cum interim utrinque nihil omissum sit causæ communi proficuum. Nunquam sibi in mentem venisse Ducum oppida in ipsorum fraudem detinere; tantum eorum custodiam in utriusque commodum adversus machinationes hostium sibi vindicasse. Salvio injunctum, ut circa ratificationem, & alia quæ desiderent maxima ex parte ipsis satisfaciat. Hæ literæ antequam Ducibus redderentur, hi Salvio scripserant; ut tandem postulatis suis satisfiat, & oppida sibi sua ocyus restituantur; nulla fœderis aut ratihabitionis mentione facta. 24. Jul. Unde Salvius Regias literas illis transmittit, simul significat, sibi injunctum super cæteris negotiis cum ipsis transigere; quo fine ipsorum deputatos expectet. Ad quæ diu neque literæ neque deputati comparebant. Demum post mensem Drebbernus literas à Ducibus afferebat, quibus præter alia oppida etiam Mindam, quam antehac remiserant, tradi postulabant citra ullam conditionem, & antequam fœdus permutata ratihabitione firmaretur. Quod etsi non parum suspicionis injiciebat: tamen hac dissimulata Salvius significabat; si ratihabitionem permutare velint se reliqua loca præter Mindam, Nienburgum & Bleckedam ex mandato traditurum: super reliquis cum Torstensonio mox venturo conveniri posse. Sed ad hoc nihil respondebatur, ac fœdus illud plane expirabat Ducibus ad diversa se consilia flectentibus, ac tota mente in Goslariensem tractatum defixis.

Fœdus Luneburgicum fit irritum. 25. Aug.

De Goslariensi tractatu. §. 69. Hujus summa capita heic referre non abs re fuerit, postquam sequenti anno ejusdem acta prælio ad Lipsiam in Torstensonii manus inciderunt. Cæsarei normam agendorum pacem Pragensem, ac novissimum Recessum Ratisponensem cum promulgata ibi amnestia ponebant: eoque postulabant, ut Duces à Cæsaris se hostibus disjungerent, omni fœdere & communicatione cum ipsis abstinerent, copias suas revocarent, nec ullum deinceps auxilium iisdem ferrent. Tum ut copias Cæsareo exercitui jungerent, ac sua præsidia in Cæsaris simul verba adigerent. Denique Hildesiam urbem cum præsulatu Electori Coloniensi restituerent; ac in partem tributorum & onerum communium venirent. Eadem ab Hassis postulabantur, quibus & Hirschfelda abjudicabatur, tum ut oppida per Westphaliam & Frisiam occupata dominis suis restituerent. Quanquam Cæsarei Commissarii nollent de Luneburgicorum & Hassorum causa simul agere jactantes, negotia disparia esse, & unum alteri impedimento fore: revera ne viderentur fœdus inter Luneburgicos & Hassos probare. Contra Luneburgici id cumprimis spectabant, ut onera belli ex utraque parte amolirentur, & *neutralitatem* obtinerent, licet id vocabulum declinarent. Unde fundamenti loco decretum Circuli Inferioris Saxoniæ anno tricesimo octavo factum substernebant. Pacem Pragensem non aliter admittebant, quam quousque legibus Imperii conveniret. Nuperum Recessum Ratisponensem agnoscere detrectabant. Circa disjungendas à Suecicis copias tam Luneburgici quam Hassici consentiebant. Fœdus tamen ullum adversus Cæsarem à se initum pernegabant. Tributa & onera belli obtentu vastitatis ditioni

1641. suæ illatæ deprecabantur. Peculiariter autem Luneburgici urgebant oppida sibi sua restitui, utque digressis Suecicis & Vinariensibus Cæsareus exercitus finibus suis excedat, ac ut Hildesiensis causa ad amicam transactionem deducatur. Sed Hassi longius procedebant, & quod Landgraviæ persuasum erat, peculiari pace rebus suis non consuli, non pro se solum cum Cæsare transigere volebant; sed ut cum exteris quoque Regnis simul agatur, atque istis pariter tractatibus utraque domus includatur. Tum ut Palatinus æquis conditionibus restituatur, amnestia ad initium usque belli Bohemici extensa. Hirschfelda velut bono titulo parta & possessa cedere abnuebant. Loca extra Hassiam suis præsidiis insideri, Cæsari atque Imperio proficuum contendebant, ne ista in adversæ partis manus inciderent, nec Cæsareus exercitus iisdem tuendis imminueretur. Quæ omnia à Cæsareis rejiciebantur, qui cumprimis armorum conjunctionem omnibus modis exigebant, quam Principum Legati plane abnuebant. Unde ne tractatus abrumperetur, placebat, rem utrinque ad superiores referri. Post tamen tractatu ad finem anni continuato Cæsareis hinc, inde Luneburgensibus aliquid remittentibus, simul operam navante Legato Danico Hagio, qui mediatoris partes obibat, inter hos quidem fere convenit. Hassios Cæsarei suspicabantur non serio rem agere, sed tantum negotiationem cum Luneburgicis turbatum ire, quos & maluerant nunquam ad hos tractatus accessisse. Lenius tamen deinceps & minus aculeatis verbis, quam ab initio, cum istis agebant, ne ipsos plane protelarent, & rem in integro retinerent.

Acta circa neutralitatem Brandeburgicam. 15. Maji. § 70. Elector Brandeburgicus uti novo principatu multum de odiis in Suecos remisisse videbatur; ita & Sueci animorum acerbitatem quantum possent mitigare conabantur. Quo fine ad Electorem ablegabatur Axelis Achatii F., alloquio super obitu Patris defuncturus, tum de propensione Reginæ ad amicitiam cum illo colendam testaturus, & ut exploraret, in quænam consilia Princeps iste inclinaret. Exquirere quoque idem jubebatur, quid animi circa Reginam matrem foret è Suecia profugam, ut commodiore quam nunc loco degeret. Nam in Sueciam ipsa reverti nolebat. Unde optabant Rectores Sueciæ, istam apud Brandeburgicum degere, certa pecuniæ summa ex ejus dotalitio solvenda quantum æs alienum ab ipsa contractum admitteret. Qua de re & postea cum Leuchtmaro agebatur: qui ad Principem id se relaturum recipiebat. Eodem tempore Elector Winterfeldium Hamburgum miserat cum Salvio acturum, ut hostilia utrinque omitterentur, Suecicus miles è Marchia deduceretur, commercia in Albi aperirentur, ac tabellariis liber transitus præstaretur, velut prævia futura compositioni. Cui Salvius: circa posteriora nullam fore difficultatem; ac ductoribus se Suecicis scripturum, ut Brandeburgicos subjectos mollius quam hostes habeant: sed tota provincia, antequam cum Electore transactum sit decedi non posse. Nec dubium tamen quin Holmiæ Electori sit satisfaciendum, si eo Legatum mittere placeat.

Legatus Brandeburgicus in Sueciam venit. 9. Jun. §. 71. Venit inde in Sueciam ab Electore missus Leuchtmannus; cujus literæ, quas adferebat, fiduciariæ non uno nomine vitiosæ judicabantur. Nam & Reginæ titulus *Serena* tantum tribuebatur; cum tamen inter Gustavum Regem, & defunctum Electorem conventum foret, ut Elector Regi titulum *Serenissimi*, hic isti *Celsissimi* tribueret: & Teutonica eædem lingua conceptæ erant; cum Latina adhibenda foret, ni Suecica sibi responderi vellet. Tum literæ ad Rectores Sueciæ non alio titulo inscriptæ erant, quam is propriis consiliariis tribuere solet. Sed cum literæ Legato redhibitæ essent, is culpam in imperitiam recentium scribarum conferebat, magnopere rogans, ut istæ interposita protestatione acceptentur, pollicitusque ista in posterum emendatum iri. Publica admissione præter solemnia de obitu veteris, & successione novi Principis, literas à conventu Ratisponensi reddebat, utque pax Reginæ cordi sit petebat. Ast privatim proponebat; *Ejus postulata.* Regina apud Landgraviam ageret, ut ipsius copiæ è Clivica & Marcana ditione deducantur, eidemque immunitas à belli molestiis indulgeatur: ut dotalitium Viduæ Electoralis oneribus bellicis eximatur; Ernesto Marchioni Ducatus Carnoviæ restituatur. Tum ut causæ Palatinæ futuris tractatibus ratio habeatur. Ad quæ expedita responsio erat: Tempora, & res Sueciæ non ferre, ut Clivico se negotio immisceant, quod Hollandorum & Landgraviæ rationes turbare nolint; & sua maxime intersit, per Westphaliam occupata retinere. Circa dotalitium Viduæ annuebat, modo par immunitas ab hoste obtineatur. De Marchione Ernestò, ac Palatina causa quantum in se pollicebantur: de hac tamen addebatur, modo cæteri quorum intersit opera & consilio, per arma aut tractatus rem promoveant. Nam si Suecia sola destituatur, excusatam eam habendam, si quem sibi proposuerit scopum non penitus assequi valeat.

§. 72. Sed præcipuum erat, quod Elector bello, quo se Parens suasu pravorum consiliariorum induisset, exire cuperet: quo fine super induciis & neutralitate proponebat, de qua & Cæsar assenserit, permisso insuper ut Elector super Pomerania cum Suecis tractare queat. Ea *Super neutralitate concedenda consultatio.* de re cum in Senatu disceptaretur, quibusdam videbatur; in ea conventione parum fiduciæ collocandum. Esse insuper Electori modicas vires, nec hostium insigne momentum addere. Per inducias hospitia Suecici militis & tributa per Marchiam cessatura. Tum cavendum esse ne capiti postremo fœderis Pomeranici quid derogetur, neve Electori occasio pandatur Pomeranorum animos sibi conciliandi. Plerisque tamen placebat tractatus hosce repudiandos non esse. Jam vivo patre ostendisse Electorem, ejus consilia sibi parum probari, quæ nunc per ambages haut obscure damnet. Expulsos à patre ministros revocatos; & morte Schwartzenbergii conjunctionem cum Saxone non parum imminutam. Cessantibus armis Pomeraniam & Mecklenburgicam ipsa cum Marchia iterum excolendam, magno cum Suecorum emolumento, etiam ubi post ad arma redeundum sit. Tolli hoc modo periculosas è Borussia in Livoniam machinationes. Futuris de pace tractatibus utile fore vel unum ex Electorali Collegio Sueciæ jungi. Quin ipsam instauratæ cum isto amicitiæ famam multorum animos in Germania mutaturam, aliosque ad paria invitaturam. Nec parum præjudicii hoc exemplo Pragensi paci adferri, præsertim si Cæsar ipse inducias probet; quæ & aliquid ad eludendos Lauenburgici conatus facturæ videantur. Denique ne quid Pomeraniæ rebus fraudis adferatur, satis provideri posse.

§. 73. Has ob rationes cum Legato in hac le- *Neutralitas cum* ges conventum. Per proximum biennium à

permu-

1641. Brandeburgici Legato concluditur. permutata ratihabitione induciæ sint inter Reginam Sueciæ omnibus locis ab ipsa occupatis aut deinceps occupandis, inclusa quoque Meclenburgica, & Brandeburgicum Electorem, cessentque omnia invicem hostilia, nec quid utrinque tentetur, quo alteri fraudi sit: commercia utrinque libera sint, nec novo oneri obnoxia. Clivensis & Marcana ditio in præsenti statu relinquatur. Sueci retineant tantisper Driesenam, Landsbergam, Francofurtum, & Garlebiam cum adsitis districtibus, ex quibus præsidia illorum alantur; & ut omnia bona ad Ordinem Teutonicum spectantia. Post ratihabitionem quoque Suecis Werbense castellum & oppidum tradatur, aut vi expugnare id liceat, salvis de cætero induciis. Contra Sueci in Vetere Marchia Tangermundam, Stendaliam, Schausam, & Osterburgum reddant. Elector hostibus transitum per Custrinum, Spandoam, & Peizam Pomeraniam versus ne concedat, nec commeatu eos juvet. Quod si tota mole idem ingruant, ac transitu arceri non possint. Suecis integrum sit in Marchiam ipsi obviam procedere, ac aut alias ratione belli exigente cum exercitu Marchiam transire, annonam suppeditantibus provincialibus. Prædatores utrinque prehensos punire liceat. Captivi utrinque absque lytro dimittantur. Si quis privatus in hæc pacta deliquerit, ipse damnum reparet, salvis de cætero induciis. Denique prohibeat Elector, ne miles à Cæsare in ipsius ditione colligatur, aut molestiæ quid Suecicis inde creetur. Pacto adjecto cavebatur, ut Reginæ ministrum Custrini habere liceat, qui observaret, ne quid à ministris Electoralibus adversus hoc pactum fiat, neu quid ab his aut aliis in fraudem Reginæ suscipiatur. Et si quid tale fieri deprehendat, ministros Electorales monere possit, ut ista corrigantur; & ab Gubernatorem Pomeraniæ referat. Tum ut subditis Sueciæ, si qua negotia in Marchia expedienda habeant, adsistat. Ea pacta à Commissariis Regiis, & Legato Electorali subscribebantur: ratificatio intra menses permutanda erat, ubi & per deputatos utrinque super hospitiis, ac tributorum residuis, præsidiorumque alimentis transigendum sit. Et quia Leuchtmarus ad hos tractatus peculiari procuratorio instructus non erat, scripto cavebat, se effecturum, ut istud intra id tempus in Suecorum manus tradatur. De matrimonio inter Reginam & Electorem per ambages jaciebat, quod nondum tempus maturum videretur, ut palam de eo ageretur. Alias non commodiore via controversiam circa Pomeraniam expediri posse. Addebat, se Suecis vitio non posse dare, quod durioribus conditionibus inducias adstrinxerint. Mox ad Lilliehoeckium, Axelium Lilium, & Ericum Ulfsparrium mandata expediuntur, ut omni invasione in Electoris terras abstineatur, & subditis utrinque libere commeare liceat. Tum & mature ratihabitio in Pomeraniam transmittitur. Nec aliter Brandeburgici præ se ferebant, quam quod & ipsi pacti ratihabere velint. Et scribebat Elector, etsi jam post elapsum permutandæ ratihabitioni diem, ad Præsidem Pomeraniæ: se suos Stetinum tractatibus absolvendis missurum, si quis ibi à Regina mandatis instructus sit. Responsum ratificationem jam allatam, ac statim permutandam, ubi super iis, quæ restent conventum fuerit. Et cum monitum simul esset, tempus ratificationi permutandæ dictum elapsum esse; Elector moram excusabat, quod Leuchtmarus adversis ventis detentus è Suecia serius adpulisset; ac sibi Warsoviæ investitura Ducatus Borussiæ suscipienda fuerit. Mox quoque Ste-

7. Sept.

8. Nov.

14. Oct.

12. Nov.

30. Dec.

tini aderat Joannes Georgius Bornius Novæ Marchiæ Cancellarius, absque plenipotentia tamen & ratificatione, quam à Leuchtmaro mox secuturo allatum iri confirmabat. Interim hostilia utrinque omittebantur; & Stalhantschii miles quotidie Custrinum necessaria emendi causa nemine prohibente introibat. 1641. 28. Dec.

§. 74. Fœderis Gallici prorogatio tarde procedebat, dum nec Avauxius à latis antea conditionibus, nec Salvius à mandatis suis discedere vult. Ac testabatur Avauxius; quantum penes se fuerit jam præstitum. Mandata Regis sibi transgredi nefas. Si vel nunc nuntius peculiaris per Suecos conclusæ pacis adferatur, sereno eum animo se auditurum. Ac ut Salvio omnem spem augendorum subsidiorum demeret, super inopia pecuniæ in Gallia querelas movebat; cui Regno longe minores opes sint, quam vulgo jactentur. Bullionium Ducem, summum Quæstorem nuper defunctum Regi suasisse; cum aliis amicitiam & societatem coleret, sed subsidia nemini amplius daret, suasque opes suo militi augendo impenderet, finesque suos tueretur: nam alios per proprii status rationes utique teneri ad procurandam Europæ securitatem. Quod consilium nunc in aula magni habeatur. Nec minus tamen è gestibus ejus observabatur, ipsum fœdus non plane pro conclamato habere, ac id continuari, quam tolli malle. Et scrupulum eidem injecerant Ordinum Imperii literæ ad Reginam, inprimis, quod non alia in illis Galliæ mentio fieret, quam ut prorogationem fœderis cum eadem dissuaderent. Salvius vicissim testari dolorem negotii irriti; mandata nec sibi excedere fas fuisse; quæ tamen ipse æquissima judicaverit. Ast Rectores Sueciæ etsi fœdus pro desperato haberent, Salvio tamen injungebant, rem adhuc integram teneret, ac Avauxio persuasum esse pateretur, quasi Suecia adhuc fœdus continuare cuperet, quo diutius conjunctione Vinariensium copiarum fruerentur, etsi quæ parum grata offerebantur, obtentu ejus fœderis declinare possent. Quin si vel maxime id expiraret, Salvius non minus quam antea cum Avauxio amicitiam colere, & consilia communicare jubebatur, nec expresse fœderi renuntiare, ut cæteri non aliter judicare possint, quam fœderis adhuc spem esse; inprimis ne Luneburgici & Hassi ista ex causa forte ad transigendum cum Cæsare permoveantur. Sicuti nec rebus suis exinde aliud damnum metuebant, quam quod subsidia defutura essent. Præsertim cum animadverteretur, Gallos non multo plus satisfactionis à Suecis obtineri cupere, quam Cæsar jam obtulerat. Qui & è mandatis Stetino Bielkio quondam datis, & cum capto Lilliestroemio interceptis intellexerat, Suecos etiam minore præmio adquiescere tunc voluisse. Avauxius porro iisdem quibus antehac artibus Salvium compellere nitebatur ad acceptandas, quas ipse ferebat, fœderis leges. Præcipue disserens, Regi suo in manu esse, quandocunque placeat peculiarem sibi pacem comparare, modo ut Brisacum restituere velit. Eundem à sacerdotibus suis continuo obtundi. Tum de subsidiis, quorum dies dudum cesserat, & quæ Hamburgi in promtu erant, nihil solvere; velut nova sibi mandata forent expectanda. De quorum solutione spem modo adimebat, modo faciebat.

Fœderis Gallici prorogatio tarde procedit.

Avauxii artes.

§. 75. Ast idem postea literis ex aula acceptis quadringenta octoginta uncialium millia offerebat. Hamburgi bonis pensionibus mense Majo & Novembri solvenda, cum alias viginti uncialium millia pecuniæ inter Amstelodamum

Novæ ab Avauxio latæ conditiones.

1641. mum & Hamburgum trajiciendæ detrahenda essent. Tum de bello in Cæsarem validius gerendo, ac liberando Gustavo Hornio pollicebatur. Sed vicissim loca tractatibus pacis antehac designata utique mutari cupiebat. Hos quippe alias ob Lubecæ & Coloniæ intercapedinem difficillimos, & tantum non impossibiles fore, ac certissimam Regnorum disjunctionem parituros. Quod si Suecia tantillam rem abnuat, toti orbi adpariturum, Regem pro causa communi omnia fecisse, sed à Suecia in tam minuta re destitutum; ac fœdus tunc plane conclamatum fore. Salvius uti in reliquis Gallorum conditiones adprobabat, (nam de subtili nimis subsidiorum computatione mercatoribus digna monere pudor prohibebat,) ita circa mutationem locorum annuere se posse negabat, nisi novis è Sue-
26. Febr. cia mandatis acceptis. Quibus accelerandis Avauxius San-Romanum in Sueciam propere mittit: tum residua subsidiorum statim exsolvit, ne longiore eorum detentione postulatum suum extorquere velle videretur. Interim velut maturando negotio formulam fœderis concipiebat, id quod antea abnuerat: quæ cum nonnulla contineret, in quæ Salvius consentire non poterat, super iis in Sueciam erat referendum. Nec invito Salvio ea mora accidebat, quod fama esset Lusitanos fœdus cum Suecia affectare, & insignia subsidia offerre, forte retractanda, si intellexerint, Sueciam Gallico jam fœdere ad bellum continuandum obligari. Intermedio tamen tempore ita varium ac difficilem se exhibebat Avauxius, ut quid ab ipso expectandum foret, vix constaret. Nam & diem solvendorum subsidiorum mutabat: & si Salvius è Suecia declarationem accepisset, eandem se quoque in Galliam missurum ferebat, id quod moram negotio, novasque difficultates allaturum agnoscebat. Tum quæ super mutato solutionis loco absque mandato annuisset, dubitabat, num in aula adprobanda sint. Inprimis autem cum Salvius modeste moneret, ut super liberando Gustavo Hornio expresse fœderi insereretur, iste graviter excandescere, quod verbo Regio non sat fidei inesse censeretur: nec unquam hac lege fœdus à se ineundum. Hinc asperis in Salvium verbis invehi, ac plenas indignitatum literas scribere Salvio non minus aculeatas reponente. Quin & privatim convitia in Suecos jacere, pensionarios Gallorum vocitans, nec ipsorum arma post mortuum Banerium denario à se æstimari. Ni fœdus pro suo lubitu concludatur, se promisso quatuor mensium stipendio exercitum Suecicum corrupturum, & quæ Regno nunc solvantur subsidia militi impensurum.

Idem varium se gerit.

Rectorum Sueciæ moderatio.

§. 76. Ex ista importunitate Rectores Sueciæ quidem suspicabantur, à Gallis fœdus parum curari, ejusque abrumpendi occasionem captari, quod forte rebellione Catalaunorum confiderent, quorum legatis permissum fuerat apud Regem tecto capite verba facere, velut, à libero populo venientibus; & quod novo Lusitaniæ Regi prospere res succederent. Simul quod viderent Suecis se nocere posse avocatis Vinariensibus, & corruptis Suecorum ductoribus jam antea animo ægris. Quando tamen difficultates, quibus domi & apud exercitum premebantur, considerabant, haut expedire videbatur, hoc tempore fœdus Gallicum amittere, ac conjunctionem istam cum offensa abrumpere. Nam quæ Cæsar Ordinesque Ratisponæ super pace moliebantur, tarde procedebant; qui & num serio rem agerent, dubium adhuc habebatur. Unde imprudens fuerat, ob incertam pacis spem Gallicam amicitiam abjicere, & huic ansam præbere, adversus se utendi mediis, quibus ipsi frui poterant. Eoque modicarum injuriarum, suspicionumque sensum dissimulare satius habebant. Ac jubebatur Salvius istas scriptiones omittere, hisce injuriis ansam præbentes; ac si quid forte asperi incideret, ejus memoriam scripto ne consignare. Sed & in mutationem loci tractandæ pacis consentire placebat, quod ea res tanti non sit, ut ideo conjunctio cum Gallia abrumpenda foret. Et revera propioribus locis communicatio melius succedebat. Nam in eodem cum Gallis loco tractatus instituere nolebant ob difficultates è disparitate sacrorum, & collisiones circa præcedentiam orituras. Quod si autem Osnabrugam repudiarent Cæsarei ob præsidium Suecicum, consentiebant idem deduci, modo caveatur, irrito tractatu id denuo recipiendum. Quod si tamen pars adversa & mediatores in id oppidum consentire nollent, nec ipsi usque adeo Osnabrugæ alligari volebant, ut ideo negotium pacis sisti deberet; sed eo casu alia vicina loca communi consensu erant eligenda. Quod si tamen serio fœdus elusum iret Avauxius, Salvius id non curare jubebatur, sed rem in suspenso relinquere, quoad alia consilia à se capta essent. Ac sperabant, se non minus difficultatum Gallis conciliaturos esse, quam hi Sueciæ attractum irent. Nec curaret, quæ de præveniendo differeret Avauxius. Ita enim implicitos bello esse Gallos, ut raptim se extricaturi non sint. Hac declaratione Hamburgum allata Legati sepositis scrupulis ac diffidentia, privatisque offensis reip. condonatis ad absolvendum fœdus accingebantur. Ac amputatis difficultatibus non pauca tantisper in medio relinquebantur; velut de exercitu Vinariensi & locis ad superiorem Rhenum, quod Avauxius constanter defectum mandati excusaret. Circa peculiares inducias Gallos inter & Hispanos in Italia & Belgio demonstrabat Salvius, quantopere istæ Suecorum consilia & arma turbarent: eoque super iisdem omittendis caput pacto inseri cupiebat. Sed Avauxio itidem defectum mandati obtendente, illud omittere visum. Neque de validius gerendo in Germania bello fœdere exprimi Gallus patiebatur, etsi Regem ad id paratum ostenderet. Et Sueci priore pacto satis cautum judicabant, modo id exacte à Gallis observaretur: ac quantumcunque solicite verbis cavetur, non plus illos tamen quam videretur facturos. Id quoque concedebatur, ut super permutando Hornio Legatus tantum verbo suo caveret.

1641.

Capita quædam seponuntur.

Fœdus Gallicum absolvitur.

§. 77. Circa subsidia conveniebat, ut ad finem usque belli annua quadringenta octoginta millia uncialium binis pensionibus fine Junii & Decembris mensis Hamburgi in *banco* quod vocant solverentur. Super loco tractatuum, cum jam Salvius Osnabrugam acceptasset, Avauxius novum scrupulum movebat, ac solam Osnabrugam pro Suecis, sed pro Gallis Monasterium aut Coloniam, & Francofurtum, aut Moguntiam designare cupiebat, obtendens, priori fœdere Suecis optionem relictam inter Hamburgum & Lubecam, Gallos soli Coloniæ adstrictos fuisse. Nunc vicissim par esse, Suecos soli Osnabrugæ obligari, ac Gallis optionem inter duo loca indulgeri. Idque tanto acrius urgebat, quod & Ordines Imperii Spiram aut Wormatiam, & Francofurtum aut Moguntiam proponerent, velut Osnabruga & Monasterio parum commodis. Sicuti & revera Osnabruga lacerum erat oppidum, à mari & flumine remotum; & octo hostilibus præsidiis circumdatum. Tandem novis ex aula mandatis acceptis Monasterio & Osnabruga adquiescebat, sed ut tamen post conclusum fœdus nihilominus super

Fran-

1641. Francofurto & Moguntia instare vellet. Inducias Sueci rebus suis haut proficuas judicabant. Nam interim Cæsar cum Ordinibus transigere poterat, indecisa cum Suecis controversia; & recrudescente deinceps bello longe difficilius futurum erat exercitus & arma parare. Tum circa id tempus Polonicæ induciæ ad finem vergebant, aut novæ cum vicinis lites exsurgere poterant; quo casu & bellum, & tractatus molestiores futuri erant. Quin nec Gallis inducias tutas judicabant, quod Hispani per eas nil aliud quærerent, quam res suas domi firmare, internaque Galliæ mala fovere, illabefacta destinatorum suorum summa. Unde induciarum nullam in fœdere mentionem fieri malebant. Quanquam & credebant, oblatas licet inducias à Gallis acceptatum non iri, quod Richelii autoritas in armis & potentia exercitus verteretur; & Galliæ pro more magnorum imperiorum bello opus foret; quæ nec concessura erat, ut Hispani otium nanciscerentur subjugandis iterum Catalaunis, Lusitanisque. Acriter tamen urgente Avauxio, quod negotio tamdiu agitato tandem aliquando finis imponendus foret, demum & in has consentiunt, ut tamen inviti ad illas acceptandas non adstringerentur. Quo casu Galli trecenta millia uncialium annua Suecis promittebant. Tandem nova postulata circa sacra proponebat Avauxius, ut duo cœnobia in Westphalia, Osseda & Wietersheimum ad Melitenses Equites spectantia restituerentur. Quod negotium Salvius in Suecia commendaturum se recipiebat; quo & iste adquiescebat. Tum & de Catholicis in Germania inseri cupiebat, ut suis bonis *absque ullo onere* fruerentur. Id quod absurdum esse ostendebat Salvius, cum ejusmodi immunitatem ne Protestantibus quidem præstari ratio belli permittat: ac suspicionem concipiebat, occasionem quæri fœdus abrumpendi; aut Gallum omnia, quæ in mentem venirent, extorquere velle, quod nosset, quanta pecuniæ inopia exercitum premeret. Acrius tamen contendenti Avauxio hactenus indulgebat Salvius, ut pateretur Catholicis caveri super bonorum possessione, expunctis vocabulis *absque omni onere*: sed ut pari modo Protestantibus quoque caveretur. Sic ut inserto isto capite nihil obtineret Avauxius, quam ut studium suum in Romana sacra venditaret. Dubitatum quoque in Suecia fuerat, an non peculiari capite caveri vellent, ut Legati Suecici pari quo aliorum Regum Legati honore haberentur ob frequentes indignitates, quæ in Grotium Lutetiæ tentatæ fuerant. Rem tamen accurate expendentibus satius judicabatur nihil movere, ne ipsi non tam stabilisse, quam in dubium vocasse antiquissimi Regni fastigium viderentur. Declinandis tamen istis vellicationibus decernebatur Grotium ex ista aula evocandum suffecto ministro Residentis duntaxat dignatione. Quem & alias ægre ferebant velut Legatum Suecicum libros publicare Pontifici, ejusque factioni non parum faventes; quod plerique Protestantes in sinistram partem accipiebant; etsi is amori in pacem id se dare excusaret. Ita negotiationi huic finis imposi-
30. Jan. tus, ac priori fœderi, quod ad finem usque belli prorogabatur, pauca tantum quæ memoravimus addebantur; quæ intra duos menses utique ratificanda erant; cum Avauxius pati nollet, ut Salvius Reginæ liberam ratihabendi facultatem reservaret.

Secreti tractatus cum Luzovio continuantur. 3. Januar. §. 78. Gallico fœderi impediendo Luzovius magno studio secretos cum Salvio tractatus agitaverat: qui & formulam pacis huic transmiserat, in qua venia promittebatur omnibus, qui ab anno tricesimo adversus Cæsarem arma gessissent amnestia ad illos Ordines restringebatur, qui pace exclusi hactenus in eam recepti non fuissent, nec ejusdem legibus satisfecissent. De satisfactione Sueciæ eadem repetebantur, quæ quondam Lauenburgico scripto oblata fuerant. Congressum hinc frequenter flagitanti Luzovio Salvius vario obtentu abnuebat; revera ut ostenderent, latas conditiones se dedignari; & quia verebatur, ne Luzovio nil aliud propositum esset, quam ipsum tentare, præsertim cum eodem tempore Cæsar Danum de prosequenda mediatione monuisset. Isthanc dubitationem Luzovius discutere nitebatur: Cæsarem non ita abrupte Dani mediationem tollere posse, quæ in speciem retineatur, si brevior via cum Regina transigendi detur; Danum valere jussurum. Enimvero quia jampridem Danus filii sui nuptiis Avauxio in faciem dixerat: se potius bellum decreturum, quam commissurum, ut Suecia pugnum terræ in Germania retineat; ac nuper Christianus Thomæ F. Cancellarius Penzio scripserat; hucusque Danos bellum hoc velut alienum adspexisse, sed statim atque animadverterint Suecos pedem in Germania figere velle, rem velut suam aggressuros: nullam commodiorem rationem ducebat Salvius infensam mediationem declinandi, quam secretos tractatus. Præsertim quod isto tempore Cæsar Dano non valde addictus videretur, quem iste circa causam Pinnebergicam, & vectigal Glucstadiense non parum offenderet. Nec vero de Luzovio aliter judicare poterat, quam serio ipsum rem agere. Ac testabantur, qui eodem familiariter utebantur, ei persuasum, Cæsari hanc viam pacis concludendæ maxime placere: nec eundem de successu negotii dubitare. Accedebat nupera Cataloniæ & Lusitaniæ defectio. Unde censebat Salvius, si Reginæ non magis Europæ tranquillitas quam propria foret, ipsam commode nunc peculiari pace potiri posse, per secretos tractatus exclusa Dani mediatione. Ac satis adparebat, Gallos prorogato fœdere Sueciam diuturno bello involutum ire; ac præstare pacem propinquam amplecti, quam spe auxilii Gallici dubio eventui rem committere. Saltem Avauxio, si quid suboleret, stimulum additum iri, ut majore facilitate circa prorogationem fœderis procedat. Has ob rationes placebat denuo cum Luzovio congredi. Ne tamen à se quid elici posset, quo hostis post Ratisponæ, aut apud Gallos, Luneburgicos, Hassosve adversus Sueciam abuteretur, constituerat ita cum ipso agere, ut circa formulam oblatam solidis rationibus demonstraret, quid admitti non posset: sed quid ipse cuperet, Luzovio tantum conjectandum relinqueret; protestatus insuper extremam sententiam super tribus controversis capitibus à se pandi needum posse. Ita fortasse quid ab isto expiscaturus erat.

Salvii considerationes circa secretos tractatus.

§. 79. Inde aliquoties apud dictum senatorem urbis congrediuntur, cujus domum Salvius solito comitatu, Luzovius mutata veste inter tenebras per posticum in aliam plateam exiens ingrediebatur. Hic circa amnestiam ostendebat, Sueciam decreto Cæsaris & Ordinum Ratisponæ acquiescere par esse, qui sepositis Bohemis, provinciis hæreditariis, & causa Palatina inter irreconciliatos, gravatos, recidivosque pro ratione personarum, & delictorum discrimen faciendum suaserint. Inprimis insinuabat, Palatini restitutionem certis conditionibus à Cæsare circumscribendam Reginæ satisfactionis loco tricies centies mille uncialium, mox Rugiam insulam, & Stralsundam in feudum Reginæ & masculis ejus hæredibus offerebat. Inde priori summæ decies centena uncialium millia addebat, & hypothecæ loco Rugiam, ac Citeriorem Pomeraniam ad Penam usque fluvium;

Ab Luzovio oblata circa amnestiam.

Circa satisfactionem Sueciæ.

1641. quam demum feudi nomine pro Regina, ejusque masculis hæredibus ostentabat. Salvius contra demonstrare, pacis tempore è tota Pomerania ad Ducem non ultra octoginta tria uncialium millia rediisse; ut ad tolerandos aulæ sumtus pleræque ipsius præfecturæ oppignorandæ fuerint: quæ vix ter centenis uncialium millibus redimi queant. Regalia quoque Ducis valde modica fuisse. Ita totam Pomeraniam non suffecturam alendis ministris ac præsidiis, & revera Sueciæ oneri futuram. Tum incongruum esse feudum ad solam Reginam restringi, ejusque sobolem, cum vix inter privatos ad unicum hominem soleat respici. Luzovius de hac re ad Cæsarem diligenter se perscripturum ferebat quem quantum in se facturum speraret. Monebat tamen, temperaret postulata Salvius. Si Sueci inter membra Imperii adscribi cuperent, sed moderatis legibus potius deciderent; id quod arctiori deinceps conjunctioni occasionem præbiturum sit. Sin ista repudientur Cæsarem ad alia consilia descensurum. Militibus demum, qui post factam pacem Cæsaris sacramento accederent, duorum aut trium mensium stipendia pollicebatur Luzovius, deinceps pari cum Cæsaris milite conditione habendis. Heic excipiebat Salvius, istud pacem non sapere, exercitum augere, cum potius eradicandæ diffidentiæ miles utrinque sit dimittendus. Reponebat Luzovius, eo casu pacem cum Gallia non futuram; ut Cæsar evitare non possit; quin copias suas augeat. Super his tamen omnibus pressiorem se Cæsaris declarationem expectare ferebat, rogans Salvium, ut rem tantisper integram retineat; quod hæc transigendi ratio sine dubio optima sit. Salvius contra: Cæsarem & Ordines literis ad Daniæ Regem solennes tractatus urgere; nec super Sueciæ satisfactione Ratisponæ, aut cum Brandeburgico super Pomerania adhuc actum. Ordinibus quoque Imperii persuasum penes solum Cæsarem non esse ipsorum citra consensum pacem concludere. Ad quæ Luzovius: Cæsarem non posse non ista libertatis simulacra Ordinibus relinquere. Si tamen breviore via pace potiri queat, id non repudiaturum, aut dilaturum. De Brandeburgici consensu certum jam esse; ac ejus negotii perficiundi causa Martinicium Comitem Regium-Montem proficisci. Nec dubium quin Ordines adprobaturi sint, quæ ipse cum Regina concluserit. Addebat, ut fœderis Gallici prorogatio, aut saltem ratificatio differatur. Excipiebat Salvius; Cæsarem, dum internam Imperii pacem ab externa separat, nil aliud agere, quam ut, Ordinibus Imperii societate exterorum Regum divulsis, hos tanto acriore bello petat; quæ causa Reges ad fœdus arctius adstringendum compellat Luzovius; Consilium de Germania primum intus, post exterius tranquillanda à Dano originem trahere. Sed Cæsarei jam patere, hunc sub pacis vocabulo belli continuationem adversus utrumque Regnum spectare, quo ipse interim in turbido piscari & cupitis suis potiri queat. Unde Cæsarem Dano offensum malle secretos tractatus absque isto procedere. Et ut dictis fidem faceret, literas Cæsaris ostendebat notis conscriptas, sed quibus hic sua manu addiderat; Se licet capto Slangio, & pulso Banerio latas Salvio conditiones non retractare, nec dubitare, quin hic jam conclusurus, ac tam insigem provinciam Reginæ suæ conservaturus sit; quæ forte bello extracto ob eadem obtinenda non sit. Repetitis hinc subinde hortatibus adspergebantur minæ, inflatis receptu Banerii animis: si placerent conditiones, tandem mentem suam declararet; tunc è vestigio pacem fore: alias indicta & infecta omnia esse, quæ hactenus dicta ac facta sint. Nec talia deinceps oblatum iri, sed

& militum.

Luzovius Salvio dubia demere conatur.

Idem minas spargit.

Cæsarem extrema omnia tentaturum, ut Suecis 1641. præmia gladio exsolvat. Ac conscius arcani congressus senator Bartholdus Mœllerus jam novas Vesperas Siculas strui memorabat, ni leges pacis accipiantur.

§. 80. Ast Salvio multas ob causas consultum videbatur super satisfactione cum Cæsare in antecessum convenire, solenni tractatu nihilo secius procedente. Bellum indies ingravescere, Arnheimii & Lauenburgici factionem gliscere: Ordines Imperii super amnestia ipsos transigere, circa quam corrigendam invitis quorum intererat opera incassum videbatur sumenda. Neque vero Galli ampliorem cupiebant satisfactionem Sueciæ obvenire, quam quæ nunc oblata fuerat. Tum Dano & Brandeburgico apud tractatus intervenientibus omnia futura erant difficiliora. Receptu quoque Banerii animus hosti additus; nec ulla exercitus sedes idonea præter Brunsuicensem ditionem, cum Silesia ac Moravia supererat. In illam si descendatur, vastitatem fore antequam æstas ingruat: totius Circuli animos, ob imminuta commercia jam ægros, plane alienatum iri accedente insuper Dani offensa, cujus filius Fridericus Georgii Ducis filiam ambibat. In Silesiam Vinarienses non secuturos. Ita ubi separati fuerint, exercitus, singulos hosti impares fore: conjunctos inopia atterendos. Nec adversus hæc incommoda consilii quid occurrere, quod ad diuturnitatem valeat. Nam ut pecuniæ quid sit parandis supplementis, rarum tamen nunc inveniri militem, ac deesse loca isti colligendo. Tum apud exercitum summos juxta ac imos belli tædium cepisse. Parum spei esse, Galliam majore conatu bellum in Germania sumturam. Luneburgicos & Hassos, ni plus emolumenti è Suecica societate capiant, quam hostis ostentet, facile hujus ac reliquorum sociorum sollicitationibus cessuros, præsertim defuncto Duce Georgio, quo plurimum fidebatur. His porro abstractis ac ingruente hinc Arnheimio & Lauenburgico, inde Cæsareis & Bavaricis, Suecicos quantumvis acerrime connixos numero obruendos. Accedebat valetudo Banerii, cui si quid humanitus contigisset, atrociora metuenda erant. His autem difficultatibus omnibus exiri posse, si cito honesta pace potiri detur. Unde à Luzovio petebat Salvius, hoc negotium ne abrumperet quoad à Succia responsum ipse acceperit. Nam sibi id valde cordi esse. Inde conscius arcani senator caput de satisfactione à Luzovio conceptum 24. April. afferebat, quo Rugia ac Stralsundam cum tota Citeriore Pomerania in feudum Imperii Reginæ ejusque masculæ proli offerebatur; qua deficiente ea provincia Regno hypothecæ loco pro quadraginta auri tonnis obtinenda sit. Insuper Cæsarem polliceri, se nemini permissurum militem adversus Succiam in Germania conscribere. Quin si Suecia quid vicissim offerat, ipsum eandem adversus quosvis hostes tutam præstiturum. Hæc ut acceptarentur, magna vis rationum adducebatur. Gallos peculiarem pacem prærepturos; Luneburgicos, quod à Suecis sibi non satisfiat, ad Cæsarem non transituros, Arnheimii & Lauenburgici arma gliscere. Suecicum exercitum jam cessim ire. Nulla in præsens obligatione Suecos stringi, quo minus citra ullius querelam suo arbitrio pacem concludere queant; & rebus ubique nutantibus honeste nunc acceptata pace imminentia mala declinari. Nil superesse Sueciæ, quod sperare queat, præter paucas Ulterioris Pomeraniæ præfecturas, mox à Regina aliis donandas. Obtineri quod maximum sit, sessionem & suffragium in Conventibus Imperii & Circuli Saxonici, simul portum in Germania, & idoneum conducendo militi adversus

Salvius in secretos tractatus proclivis est.

Luzovius Salvio pacem separatam persuadere nititur.

sus

1641. sus vicinos locum. Si ulterius tergiversentur, Cæsarem cum Gallis transacturum, concessis in Superiore Germania, quæ heic Suecis destinaverat. Tum quæ Brandeburgico in Silesia ob cessam Pomeraniam daturus erat, Arnheimii & Lauenburgici delectibus impensurum. Internam Germaniæ tranquillitatem facile obtentum iri, si querulis Ordinum paulum quid indulgeatur. Inde ferro Suecis præmia exsolvenda. Nec deesse media Cæsari, quibus Danum Sueciæ immittat.

Salvius cum Luzovio colloquitur.

§. 81. Congressu mox habito Luzovius caput circa amnestiam, prout id quondam Stralsundæ ab Oxenstierna conceptum erat subscribere non dubitabat, modo anni decimi octavi mentio non fiat, & ut circa singulorum Ordinum querelas placitis Conventus Ratisponensis stetur. Quod si Suecia Palatini, Bohemorum, & hæreditariarum provinciarum patrocinium suscipere nolit, id quod Cæsar verebatur, lautius forte eidem, quam formula expressum sit, satisfactum iri. De tota tamen Pomerania spem plane non facere; sed de Stetino, ac vicis ad Oderam & similibus non valde abnuere. Quod in concessione feudi solius Reginæ & hæredum mentio fiat, Sueciæ absque fraude esse. Nam à nemine unquam quadraginta auri tonnas exsolutum iri. Proferebat insuper literas à Cæsare prolixissimas, quibus præter dicta spondebat, se Sueciæ super Pomerania adversus Polonum, Danum, Brandeburgicum, & quosvis cauturum, ac fœdus simul, si Reginæ conditiones ferre placeat, eo nomine initurum. Salvium, ut istas conditiones haut repudiandas judicaret, movebat Avauxii circa fœdus tergiversatio; & quod nuntiatum esset, Gallos separatam pacem à Cæsare anxie ambire; quo nomine Stella quidam dissimulata persona Ratisponam missus sit. Videbatur quoque Cæsari pax cordi esse, quod Turca finibus Hungariæ & Stiriæ minaretur. Tum præter lubricum apud exercitum & socios statum terrebant, quæ apud Danos ac Polonos infensa Sueciæ consilia agitari dicebantur. Igitur censebat, tentandum esse, num secretam per negotiationem pax concludi possit, ut tamen solennes tractatus, & fœdus Gallicum non omittantur. Nam si res ista via non succedat, omnia fore integra. Paci secreto conclusæ Galliam pro more includi posse, suscepta inter hanc & Cæsarem mediatione.

Salvio latæ conditiones acceptandæ videntur.

Rectores Sueciæ secretos tractatus abrumpi jubent.

§. 82. Enimvero Rectoribus Sueciæ alia plane sententia sedebat. Hi secretos congressus non alio fine permiserant, quam explorandæ hostium menti; non quod eam viam idoneam ducerent tanto bello ponendo. Neque vero pars adversa aliud istis tractatibus speraverat, quam Sueciam à sociis & amicis disjungere, ac orbis ludibrio exponere; cum satis constaret, Cæsari cum Brandeburgico nondum super Pomerania convenisse, neque de talibus statuere penes solum Cæsarem esse. Porro Sueciæ securitatem, quam hoc bello inprimis spectaverant, in eo verti, ut Germania, ac præcipue viciniores Circuli pristinæ libertati restituantur. Eoque super plena amnestia primo omnium loco contenderant; de reliquis sub istius favore, aut pari passu. Nam si pax ex voto non procederet, in eo capite tractatus adhærescere honestissimum putabatur. Ast Luzovius hoc ordine inverso tantum de satisfactione Sueciæ agere, quo hostibus calumniandi ansa præberetur, velut illa suo tantum commodo inhiaret, publica causa insuper habita. Sed nec quæ offerebantur tanti esse, ut ad ea amplectenda ita cupide ruendum sit: neque solum Cæsarem Pomeraniam posse dare: & si ea sola spectetur, satius fore cum Brandeburgico agere; uti plures ante annos Saxonem inter & Brandeburgicum super ista Sueciæ cedenda tractatum fuerat. Propositionem quoque Ratisponæ factam monere, cavendum esse ab ejusmodi tractatibus, ubi negotiationis cum Banerio odiosissime mentio facta erat, dissimulata tamen non modice veritate. Nunc seposita solida securitate feudo malignis legibus circumscripto deliniri, quo fortasse ab hoste pro lubitu ejici iterum queant, nec tutum Sueciæ nec honestum esse. Latas à Cæsare conditiones non alio spectare, quam Suecis à Gallia dissociatis paucos Germaniæ Ordines, qui adhuc Reginam respiciant, ad desperationem adigere, & quam aperta via nondum potuerunt, obliqua Sueciam subvertere. Cæsarem insuper post pacem Suecicam exercitum non exauctoraturum, sed Suecici accessione firmaturum, ac totam belli molem in Gallos versurum. Quibus oppressis aut ad iniquam pacem compulsis in Imperium ipse tanto succinctus exercitu rediturus sit, inermes Protestantes, Sueciamque pro lubitu temperaturus. Igitur non in præsens modo, sed futurum quoque prospecturus nonnisi super communi pace laborandum. Eam plerosque Protestantes, Gallos insuper, Belgas, & Anglos optare; qui separata pace vel Sueciæ nihil amplius fidei adhibituri sint; cum tamen eorum amicitia huic utique retinenda sit, ubi controversię quid cum vicinis oriatur. Quę offeratur, pacem pro solo hostium lubitu staturam, aut majoribus molestiis, quam quas nunc amolitum erat, ipsos immersuram. Denique Luzovii minis pueros terrendos, non viros tanta secundarum, adversarumque rerum experientia. Et quia vix amplius quid à Luzovio elici posse videbatur, qui ferocius loqui incipiebat, Salvius jubebatur secretam istam negotiationem plane abrumpere, & omnia ad solennem tractatum rejicere, ac Luzovium ulterius instantem hortari, ut ad huncce promovendum pro virili connitatur. Quo responso & Salvius semel atque iterum secretos congressus postulantem amoliebatur.

Legatio Danica super pace. 16. Jan.

§. 83. Ast publicorum tractatuum primordia lente admodum procedebant. Mittebat Daniæ Rex Legatum in Sueciam Georgium Windium Senatorem qui apud Reginam proponebat: Regi à Cæsare nuper splendida legatione significatum, literas salvi conductus pro Suecorum in Germania sociis ea, qua petitum fuerit, forma conceptas statim tradendas, atque intellectum sit eas acceptatum iri, ac vicissim hinc diplomata pro Cæsareis, Moguntinis, & Brandeburgicis legatis exhibeantur. Cæsareorum porro diplomatum eam esse formulam, ut Rex perspicere nequeat, quid in iis desiderari possit; (quorum apographum offerebat.) Et quia Cæsar jam omnia annuerit, quæ initio tractatuum ab ipso postulata fuerint, Regem sperare, in Regina moram non fore, quo minus tam diuturnum bellum tandem ad tractatus deducatur; tum Catholicis gloriandi materia adimatur, quasi major ipsis cura pacis sit, quam Evangelicis. Addebat de incommodis in viciniam ex eo bello redundantibus, & quod Regi magna cum impensa limites milite sint firmandi, commerciis quoque subditorum valde imminutis. Equidem causam bello jactari sacra ac libertatem Germaniæ, vicinorumque conservationem. Ast ædibus sacris, scholisque vastitatem illatam, sacerdotes ad mendicitatem redactos, oppida vicosque destructos, incolas gladio fameque superstites ad solum vertendum compulsos. Quibus malis sistendis nulla occasio prætermittenda sit. Ad extremum petebat adjungi sibi, quibuscum super tempore & loco tractatuum constituat. His dictis Legatus à Regina digrediens monebatur, se à Rectoribus Sueciæ ac Senatu expectari. Sed is negans paratum ad

Legatus in Senatum venire abnuit.

1641. hoc se esse domum discedebat. Qua re offensi Rectores duos Senatores, qui Legatum comitabantur, prandium cum ipso capturos in Senatum revocabant, pensandæ contumeliæ. Ac placebat, non amplius ipsum monere, quoad ultro audiri

17. Jan. peteret. Sequenti die Petrus Wibius Cancellario Legati orationem coram Regina dictam scripto traditum veniebat. Sed quam hic accipere abnuebat. Minorennes apud Reges solennes tantum salutationes, seria negotiorum apud Tutores proponi. Cur iste statum Sueciæ reformare aggrediatur? Si præter exempla literarum Cæsarearum nihil adferat, legatione opus non fuisse, sed ea per Wibium potuisse. Et stabat sententia Senatui, ni negotium suum rite apud se exponat legatus; absque responso eundem dimittere: Eidem, cum apud Cancellarium salutatione se defuncturum denuntiaret, hic responderi jubebat: Si dedignetur apud Senatum audiri, nec se ipsius salutationem curare. Cæterum credebatur istum agendi modum Legato asperi alias ingenii viro præscriptum, ut Senatus Daniæ, qui hactenus Regem à bello in Suecos cohibuerat, in hosce irritaretur. Nec segniter increpitabatur Residens Wibius, quare is Senatum contumelia afficere, & instituta ipsius corrigere conaretur, quæ reliqui Legati omnes secuti sint. Offerebat hinc Windius, se orationem apud Reginam dictam in Senatu repetiturum. Sed

20. Jan. cum ne id quidem admitteretur, tandem posita pertinacia in Senatu negotium suum pro more exponebat: excusans institutorum Sueciæ ignorantiam, & culpa in Wibium collata, à quo melius edoctus non sit. Qui tamen fremebat; Legati munere suscepto ipsum nosse debuisse, quæ sibi

Negotium de diplomatibus Hamburgum rejicitur. agenda forent. Post circa exempla diplomatum à Legato tradita annotabatur, omissa quidem esse verba tantopere hactenus agitata, *nondum reconciliati*, ac insertum esse, ut socii Sueciæ *per se aut Coronarum plenipotentiarios* tractare queant: occurrere tamen nonnulla errata, quæ emendari oporteat. Inter quæ extantiora erant, quod licet Regina Cæsari plenum titulum dedisset; hic tamen eandem velut obiter nominarat *Serenissimam Reginam & Coronam Sueciæ.* Ast Landgraviæ in margine duntaxat adscriptum erat *Illustr.* ut discerni non posset, Illustrem an Illustrissimam dicerent. Quia tamen ipsa diplomatum autographa inspici necessum rejiciebatur, cui etiam diplomata pro Cæsareis & Electoralibus Legatis transmittenda erant. De loco tractatuum tunc nondum circa Hamburgum aut Lubecam mutatum erat. De die non nisi cum consensu Regis Galliæ per fœdus statui posse, cui ejus rei maturatio commendanda sit. Ubi serio rem à Cæsare agi adpareat, unum aut binos Senatores in Germaniam mittendos, tractatibus absque mora auspicandis. Monebatur insuper Rex, ut quia non nisi conjunctim cum Gallia tractatum ordiri queant, apud Regem Hispaniæ instet, ut pro Belgis quoque diplomata exhibeantur.

27. Jan. Quod responsum scripto conceptum illi tradebatur; simul solide destruebantur, quæ is verbis sat aculeatis exprobraverat, velut penes Suecos extracti belli causa fuisset. Cæterum hoc quidem ejus

Vera ejus legationis causa. legationis prætextum erat. Nam revera Windio isti inprimis propositum fuerat apud unum aut alterum privatim explorare, quid à Batavis Legatis heic superiore anno actum foret. Cui de compacto responsum: illos questos fuisse de insuetis oneribus rigidoque agendi modo, ac petiisse, Sueci veteres ipsorum amici operam conferrent, ut ista deinceps abrogentur. Quibus repositum fuisse; si quid Sueci contribuere possint ad controversias eas amica via componendas, libenter facturos. Idem quoque monitus, quare responsum ad literas Senatus Suecici tamdiu dilatum foret; non aliud habebat quod reponeret, quam Senatum semel duntaxat ex eo tempore Coldingæ convenisse, tam multis ibi negotiis obrutum, ut eo de negotio cogitare non potuerit. In reditu tamen se de eodem moniturum. Legatus iste discedens neque Reginam neque Senatum salutabat, nulla alia ratione allegata, quam quod diceret, iis molestum se esse nolle. Cum iste legationis suæ eventum Regi retulisset, hic respondebat: miram sibi rem videri; utramque partem cupidam se tractatuum verbis testari, utramque revera ab illis abhorrere. 1641.

§. 84. Paulo post diplomata salvi conductus à Rectoribus Sueciæ pro Legatis Cæsareis & Electoralibus justa forma adornati Hamburgum mittuntur, ut Salvius eadem cum Cæsareis, si hæc absque vitio invenirentur permutaret. Mox Daniæ Rege per literas tam Luzovium quam Salvium monente, autographa diplomatum Lucæ Langermanno Decano, cui Rex id negotium commiserat, traduntur, ac Legatis inspicienda permittuntur, inspectione facta Decano restituenda. In Cæsareis diplomatibus eadem vitia, quæ in exemplo Holmiensi, occurrebant, præterquam quod maculis & sordibus obsita, velut aquis corrupta forent. Quæ ut corrigerentur Salvius monebat; & quia Galli de mutando tractatuum loco agitabant, ut pro isto spatium relinqueretur. De quo & ipsum Regem literis monebat, pro more cavillantem; diplomata reipsa bona esse sed non ita secundum grammaticam concinnata, uti Salvius velit. Luzovius tamen ista se emendata huc iterum curaturum recipiebat. Accedebat & alia tractatibus mora, quod allatis licet emendatis diplomatibus ad designandum diem accedi non posset. Nam Avauxius negabat super die se staturum nisi diplomata pro Gallis & Belgis pariter heic exhibeantur: utque de hoc apud Daniæ Regem instaret Salvius, petebat. Contra Cæsar diplomata pro Gallis non Hamburgum, sed Coloniam missurus erat: & Danus quidquam cum Gallis negotii esse sibi negabat.

Salvi conductus Hamburgi utrinque inspiciuntur.

24. Febr.

10. Mart.

§. 85. Allata jam Hamburgum erant denuo Cæsarea diplomata pergameno inscripta cum pleno Reginæ titulo. Sed, cum pro Sueciæ sociis bina exempla conscripta essent, quorum unum Lubecæ & Hamburgi vocabulum, alterum nullo designato nomine tractatuum locum exprimeret; pro Suecicis Commissariis unum duntaxat allatum erat, quod Lubecæ & Hamburgi nomen præ se ferebat. Quæ una erat novæ moræ causa, quod interea Sueci Gallique convenissent Osnabrugæ & Monasterii tractatus suscipere. Quia porro Cæsar integrum Reginæ titulum expresserat, Luzovius postulabat, ut & integer Cæsaris titulus in omnibus diplomatis repræsentaretur, quæ compendiosum duntaxat continebant. Denique & Cæsar diplomata pro Gallis Coloniam videbatur missurus, ubi à Gallis nemo aderat, qui ista acceptaret. Quæ tamen antequam traderentur, Avauxius diem conventui designare abnuebat, nec Salvius per fœdus poterat. Quæ impedimenta Salvius Daniæ Regi per literas significat, proponitque, ut dum diplomata ob titulum Cæsaris transscribuntur, ipse apud hunc agat, ut propter loca tractatuum adhuc dubia alternans vocabulum ponatur, amputandis novis moris: utque diplomata pro Gallis Hamburgum mittantur, quod Rex Galliæ nullibi quam heic plenipotentiarium habeat. Expetebat super hisce Salvii colloquium Luzovius; id quod ille abnuebat, ni simul cum Avauxio ageretur, quod ex fœdere uni Coronarum citra alteram nihil statuere fas esset. Reginam id

Novæ morarum causæ.

12. Maji.

1641. id multis ab annis monuisse, idemque nuper Ordinibus Imperii Ratisponam scripsisse, qui isthoc haut iniquum agnoverint. Cæsarem semper de studio communis pacis testatum. Quare igitur non æque apud unam, quam alteram partem novis moris finem imponat? Luzovius proponebat; referret Salvius omnia ad Avauxium, & mediatoris velut vicem obiret. Ast Salvius neutrum id decere censebat. Nam Gallos ignominiæ sibi ducturos, si cum ipsis per se agere dedignetur; & absurdum erat Suecos, tanquam adversam partem inter Cæsarem & Gallum mediatorum vices obire. Eas rationes Luzovio in scriptum redactas tradi curabat, misso quoque Ratisponam exemplo, ne quis moræ culpam Suecis impingere posset. Significabat tamen, sibi congressum non displicere, si iste ita instituatur, ut Avauxius velut ex improviso interveniat, & sic inter ipsos super eo negotio transigatur. Sed Luzovius excusabat, à Cæsare sibi injunctum mediante Salvio cum Gallo agere. Revera tamen iste metuebat, ne Avauxius Ferdinando Imperatorium titulum denegaret. Avauxius contra velut jussu Regis sui Salvio denuntiat; decretum Regi esse totam Lotharingiam restituere; multo minus circa Brisacum & Alsatiam moram fore. Usque adeo cordi eidem esse non fines Regni proferre, sed communem securitatem firmare; ne Sueci credant Regem ipsos infinito bello implicare velle. Ita cum circa præparamenta pacis neque solus Salvius posset, neque Luzovius pariter cum Gallo transigere vellet, negotium in Augustum usque mensem quiescebat.

Gallica præliminaria Hamburgi quoque tractantur.

§. 86. Effecerat interim Daniæ Rex apud Cæsarem, ut Galliæ quoque pacis præliminaria Hamburgum transferrentur, ac Luzovio super illis transigere mandaretur. Istis perficiendis à Dano Langermannus delegabatur. Heic nullo in Luzovium & Salvium difficultate Avauxius, antequam diem conventui diceret postulabat, Regis Hispaniæ consensum in tempus & locum tractatuum exhiberi, ac tria insuper diplomata, pro Treverensi Electore, pro Duce Subaudiæ tanquam tutrice filii, & Regente, ac pro universis Ducibus Luneburgicis. Quorum diplomatum neutrum cum Luzovio ad manum foret, nec minister Hispanicus adesset, & quo Regis istius sententia intelligi posset, novæ difficultates surgebant. Equidem cautionem suam interponebat Luzovius ista se curaturum. Quam usque adeo negligebat Avauxius, ut initio negotiationem plane suspendere vellet, quoad ista allata forent. Mox ne invidiam protracti negotii in se devolveret, ac ea tergiversatione turbas in exercitu Suecico accenderet, consentiebat, si Daniæ Rex scripto caveat ista brevi allatum iri, tempus conventui circa initium futuri anni designaturum, & reliqua diplo-
18. Aug. mata absque mora permutaturum. Enimvero abnuebat Rex cui de voluntate Cæsaris non consta-
3. Sept. bat, fidem suam periculo exponere, ac Salvio per literas proponebat, Avauxium permoveat, ut vel suo postulato desistat, vel Luzovii cautione adquiescat. Alias responsum Ratispona expectandum. Inde circa initium Octobris Cæsar Luzovio memorata tria diplomata transmittit, addito, se spondere ab Hispano rata habenda, quæ Luzovius super loco & tempore tractatuum transegerit. Cæterum quanquam ista Galli diverticula ægre ferrent Sueci, quæ haut quidquam ex fœdere morari tenebantur, ac Luzovius identidem ad secretos tractatus invitaret; tamen quod argento Gallico vehementer exercitus indigeret, istæ molestiæ devorandæ erant; ac Luzovii solicitationibus semper fœdus occinebatur. Ita October mensis incassum elabitur, dum neque Luzovius cum utroque Legato Regio tractare vult, & Daniæ Rex, in quem iste negotium rejiciebat, ex Holsatia. 1641.

Avauxii tergiversationes. 8. Nov.

§. 87. Ablegatur inde Hamburgum à Daniæ Rege Langermannus, ut salvis conductibus permutatis certum diem auspicando tractatui diceret, ac præparamentis pacis aliquando summam manum imponeret. Enimvero tergiversabatur Avauxius Cæsaris tanquam hostis sponsionem pro Rege Hispaniæ vel misso Legato, vel scripto Hamburgi prius declaretur, quam præliminaria concludantur: tum ut novo diplomate Christina Sabauda Tutrix, & Regens nuncuparetur. Esse illam in possessione, ex testamento mariti; nec alio respectu tractatibus interfore. Minus grave Cæsari cum titulum dare, quam Duci eodem cedere; præsertim in præliminaribus, & per protestationem reservato jure tertii, cum inter tractatus ea lis sit decidenda. Nec se repugnare, si Cæsar ipsam modernam Regentem vocet. Reponebat Luzovius; eo titulo utique præjudicari non Cardinali solum Sabaudo, & Principi Thomæ, qui eam tutelam sibi vindicent; sed & Cæsari atque Imperio. Quam enim exemtionem ab Imperio obtendat Sabaudia, Cæsarem negare; eoque matrem agnatis superstitibus tutelam pupillorum filiorum gerere non posse. Hinc & Landgraviam titulum Tutricis apud Ordines suos provinciales, non apud Cæsarem & alios usurpare, nec ut is in diplomate exprimatur postulare. Ast Salvius obsecrare, & suadere, ne pax retardetur. Istoc ad bellum Germanicum, & fœdus non pertinere: & moras hasce sociis Regnis ingentem invidiam conflaturas. Ac fortasse Luneburgicis statim stimulum inde addendum ad maturandos Goslariæ tractatus. Quæ cum parum curaret Avauxius, proponebat Salvius, ut in diplomate non Dux vidua sed minorennis Dux Sabaudiæ nominaretur. Sed quia nihilominus tempus labebatur, dum novum ex aulæ diploma petitur, aliud temperamentum inveniebatur, ut vel Avauxius diploma acciperet cum protestatione, Ducis juri nihil derogatum iri; vel diem conventui diceret hac lege, si diploma interim cum postulato titulo adferatur, & Daniæ Rex tantisper fidejubeat. Quorum hoc ab Avauxio acceptatum. Circa sponsionem Cæsaris pro Hispano placebat, ut quia Avauxius literis autographis ad Luzovium in manus traditis adquiescere nolebat, Daniæ Rex iis acceptis fidem suam interponeret. Qui & non ad conatum solum, sed & Avauxio acriter contendente, pure ad istud se tandem adstringebat. 4. Dec.

Difficultas circa titulum Sabaudæ.

Tractatus præliminaris. Circa loca conventus cautelæ.

§. 88. Ita demum ad concipiendam conventionis præliminaris formulam accedebatur. Et Sueceicis quidem tractatibus Osnabruga, Gallicis Monasterium decernebatur, quibus placebat præsidia utriusque partis deduci oppidaque interim juramento, quo uni aut alteri parti obstricta forent, exsolvi, & plenæ neutralitatis legibus obligari; quæ interim proprio milite, aut per oppidanos custodienda sint. Frustra frementibus Cæsareis, ignominiosum id sibi, velut in publica Cæsaris atque Imperii fide minus securitatis foret. Tum ut magistratus oppidorum scripto toti conventui super fidelitate sua, ac tuendis legatis, eorumque comitatu ac rebus caveat; & si quid communi tractatuum bono cedens ab eo postuletur, morigerum se præbeat, ita tamen si omnium partium consensu id injungatur. Osnabrugæ Salvius peculiariter cavebat, ne quid circa sacra, & alia ibi novaretur. Tum securitati itinerum inter ista oppida prospiciebatur. Postulabat quoque Salvius, ut ob majorem securitatem, & commodiorem subvectionem præsidia vicinis oppidis Vechta, Cloppenburgo, Fürstenavia, & Rhena deducerentur.

Nec

1641. Nec improbabat Luzovius, sed nihil in mandatis super eo se habere excusabat. Unde Avauxio suadente ea res ad tractatus primarios rejecta, & simpliciter de libera annonæ subvectione expressum. Tandem cavebatur, ut si tractatus irriti abrumperentur, utrumque oppidum cum Petriburgo prope Osnabrugam in præsentem statum reponeretur. Inde super numero diplomatum tuti itineris constituebatur. Sueci à Cæsare diplomata postulabant pro Plenipotentiariis Suecicis, pro Residente Gallico Osnabrugæ negotiis interfuturo; pro Domo Palatina; pro Domo Luneburgica, pro Landgravia Cassellana; denique pro omnibus Ordinibus Imperii Sueciæ sociis & adhærentibus. Gallus tam à Cæsare, quam Hispano exigebat salvos conductus pro Plenipotentiariis Gallicis, pro Residente Suecico Monasterii, pro Duce Sabaudiæ pro Belgis Fœderatis, pro deputatis Electoris Treverensis, pro Carolo Ludovico Palatino, ejusque fratribus; pro Ducibus Luneburgicis, pro Landgravia; denique pro omnibus & singulis Ordinibus Galliæ sociis & adhærentibus, eorumve deputatis. Regii vicissim exhibituri erant diplomata pro ipsorum sociis in universum, ac separatim pro Coloniensi Electore & Bavaro. Circa diploma Sabaudicum Avauxius expresse testabatur, ut Tutricis & Regentis titulus utique adderetur. Tum ne quid moræ circa diplomata Hispanica oriretur, quod Cardinalis Infans Belgii Gubernator interim fato concessisset, patiebatur Avauxius, ut quæ ab eodem vivo scripta forent, valida essent, si ab Hispaniæ Rege adprobarentur.

Diplomata salvi conductus numerantur.

9. Nov.

§. 89. Circa tempus ordiendis tractibus placebat, ut diplomata intra duos menses ab hac conventione permutarentur. Ea permutatio ne diversis locis suscepta confusionis quid, novæque moræ pareret, Hamburgi per ministros Danicos expedienda erat. Ab eo tempore intra mensem tractatui exordium fieret. Ita cum prævia conventio decimo quinto Decembris conclusa foret, initium tractatus in eundem diem mensis Martii incidebat. Quod angustum licet spatium Salvius admittebat, si forte Goslariensem, qui tunc fervebat, tractatum hoc modo elidere posset, si adpareret ad communes tractatus ita properari longe firmius Luneburgicorum rebus cauturos. His omnibus addebat Avauxius, ut uterque tractatus Gallicus & Suecicus unus tantum sit & pro uno habeatur, eoque neuter ante alterum, nisi legibus utrinque conventis satisfactum fuerit, impletus censeatur. Quæ verba Suecico instrumento Salvius inserere initio abnuebat, quod hoc modo Sueciæ expectandum foret quoad super diplomate Sabaudico, & Batavico, Regisque Hispaniæ consensu obtentum esset; quæ omnia ad bellum Germanicum, eique superstructum fœdus Gallicum non pertinebant. Quia tamen Avauxius declarabat, his verbis Reginam ultra fœdus non obligandam, tandem illa admittebat cum expressa reservatione, ut eadem ultra fœderis sensum non porrigerentur: idque partim in Avauxii gratiam, partim ut hostibus omnem spem Coronas separandi adimeret. Et quia de præliminaribus tantum agebatur, Sueciæ non magnum præjudicium inde nasci poterat.

Tempus tractatui statuitur.

De unitate tractatuum.

§. 90. Cum hoc modo circa rem ipsam convenisset, novæ super titulo difficultates oriebantur; quod Avauxius in instrumento Cæsaris titulum Ferdinando dare abnueret, negans id sibi licere, nisi *in ordine ad tractatus pacis*, adeoque non nisi in diplomatis salvorum conductuum, quando illa permutarentur. Nam forte metuebat, ut Cæsare non præstante, quæ Daniæ spoponderat, ipse retractare posset, quod Cæsari semel dedisset. Unde istum Regis Hungariæ vocabulo duntaxat adpellatum, Hispano postponebat. Id quod neque Daniæ Rex, neque Luzovius admittere volebat, aut poterat. Et Salvio id ipsum displicebat; cum hoc instrumentum utique primus gradus, & velut introitus foret *in ordine ad tractatus pacis*. Et quia in enumeratione diplomatum Cæsaris nomen ponebatur; cur non in exordio & fine instrumenti idem exprimeretur? Pertinaciter tamen contranitente Avauxio placebat, eundem instrumentum non subscribere, sed Luzovio peculiare scriptum tradere, quo declararetur, Galliæ Regi hoc instrumentum probari eumque illi per omnia satisfacturum. Tamdem & super eminentia sui Regis præ Regina & Regno Sueciæ movebat Avauxius, isti consensu omnium populorum, inprimis Christianorum præcedentiam præ aliis Regibus deberi. Eoque postulabat, ut in Suecico instrumento Monasterium Osnabrugæ, & Galliæ Regis nomen Reginæ proponeretur, saltem alternis vicibus. Nam in fœderibus, se tulisse, & adhuc ferre, ut in Gallico instrumento Regis sui nomen, in Suecico Reginæ præponatur. Sed quia hoc instrumentum circa præliminaria tractatus in manus tertii, Cæsaris ac Dani, perventurum sit, istud sibi permittere haut licere. Id quod Avauxii nomine San-Romanus Salvio modestis tamen verbis ac gestibus exponebat, Ast Salvius non parum offensus absque circuitione testari: haut minus sibi suæ Reginæ, quam illi sui Regis dignitatem observandam. Per omnia sacra obsecrare, ne hanc chordam tangat, ingratum valde sonum daturam. Se talia in Sueciam ne referre quidem audere: quod exploratum sibi sit, amicitiam, fœdus, subsidia, auxilia potius insuper habenda, quam talia ferenda. Sed cum Avauxius ipse fateretur, hanc materiam valde delicatam esse, petebat temperamentum aliquod inveniri. Unde proponebat Salvius, ut vel nullum solenne instrumentum conficeretur, sed uterque per epistolam duntaxat Regi Daniæ significet, se in locum tempusque dictum consentire, expressis quæ postulat diplomatibus: vel ut uterque instrumentum suum cum Luzovio formaret, nec unus de alterius nomine, tractatuve aut postulatis mentionem faceret. Id quod Avauxius adspernabatur, quod cuperet, Sueciam ad obtinenda Galliæ postulata apud Cæsarem & Hispanum pariter incumbere. Igitur placebat, ut ipse in suo instrumento Monasterii & Galliæ Regis, Salvius in suo Osnabrugæ & Reginæ vocabulum præponeret, idemque Luzovius faceret. Mittebat inde Avauxius San-Romanum in Galliam, id hac potissimum ratione excusaturum, quod Cæsareus Legatus itidem pari passu cum Salvio tractare necessum habuerit, eoque non fuisse, quare ullam prærogativam heic sibi arrogaret. Ita præliminari tractatui tot per annos agitato demum colophon impositus est, quem verbis conceptis heic inserere visum. 25 15. Dec.

Difficultates circa titulum Cæsaris.

& præcedentiam à Gallo prætensam.

Sacræ Cæsareæ Majestatis & Imperii Aulico-Consiliarius ad Circulum inferioris Saxoniæ, & ad Pacis Præliminaria cum Potestate deputatus Legatus, Conradus à Lutzovio, universis ac singulis, quorum interest, constare volumus, postquam multis retro annis agitari cœperunt rationes instituendæ de Pace universali Tractationis, atque aliæ ex aliis difficultates in Præliminaribus emerserunt, tandem, Deo aspirante, & Serenissimi Regis Daniæ, tanquam Mediatoris, interposita autoritate, factum esse, ut inter Nos, simul ac Serenissimæ Reginæ Regnique Sueciæ Aulæ-Cancellarium & Legatum, Illustrissimum & Excellentissimum Dominum Joannem Adler Salvium dicta Præliminaria conclusa sint, sequentem in modum:

Lo-

1641. Loca universalis Tractatus sint Osnabruga & Monasterium in Westphalia, ex quorum utroque statim post commutatos (ut infra dicetur) salvos Conductus, educantur militaria partium præsidia, & durantibus congressibus, dictæ civitates, sacramento utriusque partis solutæ, ad Neutralitatem obligentur. Magistratui interim proprio cum milite & civibus sua cujusque urbis custodia relinquatur: Ipse vicissim dato reversali obstringatur ad fidelitatem ac securitatem toti conventui præstandam ac Tractantium res ac personas comitatumque sancte habendum & custodiendum. Et si quid ab eo, pro communi Tractatus bono, requisitum fuerit, præstet se quidem obsequentem, neutris tamen partis jussa exequatur, nisi ab utroque Legatorum corpore collegiatim insinuata.

Jura & Privilegia Civitatis Osnabrugensis interim salva maneant, & Templa, Scholæ, Curiæ penes Senatum. In cognominem vero Diœcesin neutra belligerantium pars plus juris factive sibi sumat, quam tempore hujus Contractus habeat.

Uterque Congressus pro uno habeatur, atque ideo non solum itinera inter utramque urbem omnibus, quorum interest, ultro citroque libere secureque commeari posse, tuta sunto: sed & quicunque locus interjectus particulari Tractantium conventui, pro mutua communicatione, videbitur commodus, eadem, qua dictæ urbes, securitate fruatur.

Libera quoque sit in omnia dicta loca literarum, Commeatus, & rerum omnium, tanto Conventui necessariarum importatio, exportatioque, nec ab ulla parte, ullove modo aut prætextu usquam turbetur, sed potius omni meliori modo promoveatur.

Si vero, quod Deus avertat, Tractatus re infecta dissolvi contigerit, recipiant Osnabruga, Petersburgum & Monasterium statum & præsidia, quæ nunc habent, omni ex parte, at sancte religioseque servetur Neutralitas ad sex hebdomadas post abruptos Tractatus.

Salvi Conductus pro utroque Congressu commutentur utrinque omnes intra duos menses à die hujus conventionis. Et ne diversis difficitisque procul locis facienda commutatio implicet negotium, morasque novas afferat, fiat illa Hamburgi per Regios Daniæ Ministros.

Et quidem ad Congressum Osnabrugensem ex parte Augustissimi Imperatoris tradantur sequentes salvi Conductus:

1. pro Reginæ Regnique Sueciæ Plenipotentiariis.
2. pro Residente Gallico.
3. pro domo Palatina.
4. pro domo Brunsuicensi & Luneburgensi.
5. pro domo Hassiaca Cassellana.
6. pro universis Imperii statibus, Sueciæ Fœderatis & adhærentibus in genere.

Ex parte vero Serenissimæ Reginæ Sueciæ tradantur sequentes salvi conductus:

1. pro Imperatoris Plenipotentiariis.
2. pro Deputatis Electoris Moguntini.
3. pro Electoris Brandeburgici Deputatis.

Supradicti salvi conductus omnes & singuli, tam ex parte Romani Imperatoris, quam Reginæ Sueciæ, sub ea formula, quæ novissime per Mediatorum Legatos Communicata partibus, & ab iis probata fuit, concepti extradantur.

Singulis quoque salvis Conductibus supradicta Tractatus Universalis loca perspective inserantur. Et præsentis Tractatus Autographum, data singulis Legatis copia authentica, apud Serenissimum Regem Daniæ deponatur.

Dies autem auspicando utrique Congressui, Osnabrugensi & Monasteriensi, dicta constitutaque 1641. esto vigesima quinta Mensis Martii proxime venturi, quod felix faustumque Orbi Christiano det esse Deus.

Præsens autem Tractatus cum altero, super iisdem Pacis universalis Præliminaribus hodierna quoque die conclusæ, inter Nos, Conradum à Lutzoro, pro Imperatore Romano & Rege Hispaniarum ex una, & Illustrissimum Legatum, Dominum Claudium de Mesmes, Comitem d'Avaux pro Christianissimo Rege ex altera parte, unus idemque sit Tractatus, nec, nisi adimpletis utriusque conditionibus, alteruter pro impleto habeatur.

Quæcunque supra de die locisque tractatuum dicta sunt, ea à Principalibus utrinque nostris peculiari Instrumento rata habebuntur, eaque ratihabitio, una cum enumeratis salvis Conductibus præstituto tempore ac loco reciproce commutabitur.

In quorum omnium fidem roburque præsentes manibus nostris signatas, sigillis quoque mutuis firmavimus. Hamburgi die 25. 15. Decembris Anno 1641.

L.S. Conradus à Lutsoro

Legati Gallici peculiaris Ratificatio his verbis concepta erat: Christianissimi Regis per Germaniam Extraordinarius Legatus, Claudius de Mesmes, Comes d'Avaux, Universis, quorum interest, notum testatumque volumus, Nos de Tractatu super Pacis universalis Præliminaribus, qui inter Nos & Illustrissimos ac Excellentissimos Legatos, Dominum Conradum à Lutzoro, & Dominum Joannem Salvium, hodierna die respective conclusus, & ab illis subscriptus, atque in manus Serenissimi Daniæ Regis, uti Mediatoris, data Nobis authentica copia, depositus est, convenisse in omnibus ac singulis, ad rei substantiam pertinenbus, videlicet loca & diem congressuum, mutuamque salvorum Conductuum, qui in illo recensentur, & sub formulis, quæ ibidem declarantur, traditionem, prout per præsentes convenimus, parem vim habiturus, ac si dicto Tractatui Nos quoque subscripsissemus, ejusque conditiones omnes hic insertæ & repetitæ fuissent. In quorum fidem hasce, manu & sigillo nostro munitas, apud præmemoratum Daniæ Serenissimum Regem vicissim deposuimus, earundem ratihabitionem à sua Christianissima Majestate, una cum dictis salvis Conductibus, statuto tempore ac loco promittentes. Actum Hamburgi die 25. 15. Decembris Anno supra Millesimum sexcentesimo quadragesimo primo.

L.S. Claudius de Mesmes.

§. 91. Tandem & quæ Ratisponæ acta fuerunt, Acta conventus Ratisponensis. quantum instituto nostro sufficit, strictim exsequemur. Ibi circa initium anni decernebatur, ut fœderatis Regibus Lubeca, Hamburgum, Colonia & Noriberga in locum tractatus proponerentur, optione ipsis relicta. Etsi nonnulli cupiebant Circa pacem communem. Norībergæ potissimum negotium suscipi, quod propinquitate Ordinum id expeditius videretur suscipiendum. Quo fine & diploma tuti itineris Hamburgum transmittebatur, si Salvius isto uti vellet. Scribuntur hinc ab universis Ordinibus li- 17. Jan. teræ ad Reginam Sueciæ, quibus ipsi persuadere cumprimis satagunt, à Cæsare se pacem serio quæri. Id Cæsarem ab aliquot annis egisse; hunc Conventum indictum investigandis paci maturandæ mediis; jam diplomata eo, quo postulatum sit, modo formata. Sperare se, Reginæ quoque cupidinem pacis, quam semper præ se tulerit, per-

sistere;

1641. sistere: eoque petere, sua quoque diplomata maturet, Legatosque plenis cum mandatis Lubecam, Hamburgum, aut Noribergam mittat. Pari argumento literæ scribebantur ad Rectores, tum ad ipsos Sueciæ Ordines, quos tunc conventum agitare crediderant. Hæ literæ per ministrum
19. Febr. Danicum redditæ magni momenti in Suecia videbantur, quod justitiam armorum Suecicorum
27. Mart. non obscure agnoscere viderentur. Regina responso suo non abnegabat, nihil se hactenus æqui ab adversa parte expectasse; dum consideravit, quibus offensis Gustavus quondam Rex in arma pertractus; quibus artibus inde adversa pars grassata, quo astu pax Pragensis composita sit morbos Germaniæ exacerbatura, qui agendi modus circa pacis tractatus observatus. Testatur tamen, utique cordi esse sibi pacem universos complexam æquis conditionibus reduci. Postulat inde, ut errata diplomatum emendentur, Batavisque salvi conductus concedantur. Sua quidem diplomata dudum Hamburgum missa, ubi Salvius Legatus plena agendi facultate instructus degat. Tum ut & Ordines in Osnabrugam & Monasterium consentiant petit, de quibus sibi cum Gallo convenerit. Ex his literis cum pateret, Sueciam utique junctim cum Gallia de pace acturam Ordines quoque conjunctos cum Regnis sociis tractatus decernunt. Ac licet proposita Westphaliæ oppida minus idonea plerisque viderentur; placebat tamen in ista consentire, si ea Regibus sententia sederet. Quo fine Luzo-
29. Jun. vio scribitur, ut si Galli Coloniam aut Wormatiam, Sueci Hamburgum aut Francofurtum abnuant, Monasterium & Osnabrugam approbet, ut tamen hac præsidium Suecicum prius deduca-
4. Jul. tur. Repetebant Ordines Imperii ad Reginam literis de Cæsaris suoque in pacem studio, & ut ipsa idem conservet hortantur. Quibus pari testa-
15. Sept. tione à Regina responsum. Nec præter isthæc quidquam ibi gerebatur, quod ad communes pacis tractatus spectaret; etsi plerisque Ordines tanto magis ad eos respicere inciperent, quo minus in isthoc Conventu operæ pretium tranquillandæ Germaniæ fieri cernerent.

Circa amnestiam. §. 92. Visum quippe universis fuerat, tollendis belli causis cumprimis necessarium esse amnestiam sanciri. Sed super ejus modo in superioribus Collegiis, discrepantes erant sententiæ. Aliqui non ullum præsentius reducendæ concordiæ internæ remedium censebant, quam eandem absque ulla exceptione fieri. Sed plures evincebant, sequenda esse pacis Pragensis vestigia, & adjunctum huic instrumentum velut pacis publicæ obstaculum duntaxat tollendum; cum præsuppositis tamen & reservatis pace Pragensi expressis, aut in legibus Imperii, ac communi jure fundatis. Injiciebant quoque novum scrupulum Austriaci, qui, quod Bernhardus Dux in reatu obiisset, si Alsatia recuperari non possit, actionem sibi in hæ-
25. Jan. reditatem ipsius reservabant: protestantibus Vinariensibus, factorum ipsius se non fuisse participes, ejusque portionem in se devolutam non jure hæreditario, sed ex pacto & providentia majorum. Quin Cæsarem collata ante triennium investitura cavisse, Bernhardi Ducis exclusionem ipsis fraudi non fore. Initium porro amnestiæ quidam ad primordia belli Bohemici retrahi cupiebant. Sed major pars Pragensi paci inhærens, ita concludebat, ut annus vicesimus septimus, & tricesimus ejus initium esset; statim tamen post perfectam amnestiam causæ dissidiorum sub titulo gravaminum sive ex pace Pragensi, sive aliunde ortæ ad initium usque belli tollerentur. Ast circa exsequendam amnestiam Cæsar cum majore Ordinum parte censebat; cum ejus scopus sit pax, & tranquillitas præcipue interna, eam hac conditione concessam in- 1641.
telligi, si quidem per eam scopus iste revera obtineatur: eoque effectum ipsius suspendendum, quoad interna Imperii tranquillitas revera secuta, omnesque Ordines adversa parte disjuncti unanimes Cæsari uniti fuerint. Aliis tamen absurdum videbatur, effectum amnestiæ ad internam usque tranquillitatem differri, cum ea ipsa medium curandis malis intestinis esse debeat. Collegium quoque Urbium constanter contendebat, istam quam latissime extendendam, citra quam duraturæ concordiæ spem esse negabant. Enimvero saniora sentientes numero vincebantur, & usque adeo Cæsarei à plena amnestia abhorrebant, ut Trautmansdorfius jactare non dubitaret, malle se Cæsari suadere, ut tamdiu Madriti exulem agat, atque Fridericus Palatinus in Hollandia egerit, quam amnestiam ab Evangelicis postulatam indulgere. Quin &, cum ita sollicite discrimen pacis internæ & externæ inculcaretur, & amnestiæ ista lex addita esset, ut non valeret, nisi quicquid est Ordinum ab exteris se disjunxisset facile patebat id a Cæsare agi, ut unitis Germaniæ viribus exteros ad pacis leges pro lubitu suo adigeret. Sicuti & tunc quam maxime de novo Imperii, quem vocabant, exercitu ad Albim & Oderam formando agitabatur sub Arnheimio & Francisco Alberto Lauenburgico; & ferebatur iste spem intercipiendi Hamburgi, ac Stralsundæ per internas proditiones cepisse. Sed & genium istiur Conventus spectans Marchio Durlacensis, quantumvis amice invitatus, Ratis- 10. Febr.
ponam venire abnuerat ad communes pacis tractatus provocans. Sed Treverensis Elector, cum quæ ferebantur ejus liberationi leges acceptare nollet, custodia haut emittebatur. Cæterum cum per ipsos Ordines amnestia tam multis conditionibus & exceptionibus circumscripta foret, Cæsarei in sinu gaudebant, quod ipsi scopum suum obtinuissent, & tamen invidiam hinc orituram in Ordines derivare potuissent. De qua cum Feilitschius, Culmbacensis Cancellarius apud Trautmansdorfium instaret, ut à Cæsare ejusmodi amnestiæ declaratio fieret, quæ nemini justam querendi causam præberet, iste responderat: si Ordines eam bonam fecerunt eadem bona manebit. Et sane cum ista post promulgaretur, tam variis modis circumscripta & restricta satis patebat, nihil ultra Pragensem pacem promotum esse. Nec eo minus *generalis* amnestiæ vocabulo illa venditabatur, ac velut ex consensu omnium Ordinum sancita; cum tamen non pauci è Collegio Principum dissensissent, & Collegium Civitatum constanter contradixisset. Sane & cordatissimi è Cæsareis Consiliariis eandem improbabant, quod effectus ejus in longum promineret; cum mala Germaniæ præsentibus remediis opus habeant. Seminarium id esse novi belli. Et quis eousque vitam produxerit, ut cum omnibus, qui bello hoc impliciti sunt, transigatur? aut quis Cæsari se submiserit, si norit, ni & reliqui omnes idem fecerint, restitutione se re ipsa non gavisurum.

§. 93. De gravaminibus consignandis, è quibus Ordinum inter se diffidentia pullulaverat, Cæsar ipse ansam præbuerat, & Catholici diserte spem istorum abolendorum fecerant: unde Evangelicis sua colligere & digerere cura fuerat. Sed cum in rem præsentem veniendum esset; ac Evangelici super istis emendandis ad tractatus cum Catholicis descendere cuperet, hi abnuebant. Ita isthoc negotium dilatum, post plane intermissum fuit, non parum annitente Legato Pontificis, qui circa id tempus apud Cæsarem protestationem super negotio pacis & gravaminum interposuerat. Circa gravamina.

§. 94. De bello continuando major cura, cui sustenCirca bellum.

1641. sustentando Electores & Principes centum viginti menses Romanos, Civitates dimidiam duntaxat partem annuebant. Tum Helvetii solicitantur, ne Gallis transitum per suas terras, militem, annonam, arma aliaque bello necessaria præbeant; ac si Gallus Imperium novo exercitu petat, populares suos ipsi militantes avocent. Operam insuper dent, ut loca per Gallos occupata restituantur, ac inprimis Burgundiæ neutralitas indulgeatur; simul Hohentwila ad obsequium redigatur. Inde accidendis hostium viribus nova edicta avocatoria decernuntur promissis & minis mixta. Agitatum quoque ne hosti apparatus bellicus, & annona vendatur neu idem trajicienda per collybos pecunia juvetur; Urbicis contradicentibus, quod maritimarum cumprimis urbium salus exterorum commerciis staret.

Luneburgici & Hassiaci legati mascule loquuntur. §. 95. Porro ad huncce Conventum salvo conductu accepto accedentes Luneburgici, & Hassici Legati mascule differebant: amnestiam universis citra exceptionem indulgendam, & causas amovendas, quæ bello huic originem aut fomenta dederint: externis bellis finem per amicos tractatus potius, quam arma imponendam. Adjungebant querelam, quod ad conventum huncce rite vocati non sint, petentes, ut sessionem suam capere, & suffragia ferre integrum sibi sit. De quo Cæsar Ordinesque spem ipsis faciebant magnopere instantes, ut a Suecis se disjungant. Ad quæ isti animose reponere, injunctum sibi super communi pace, & socias adeo Coronas complexa agere: peculiari tractatu nec Principibus suis, nec Imperio consuli. Per illimitatam amnestiam, & sublatis gravaminibus internæ diffidentiæ semina exscindenda, & exteris eum belli continuandi obtentum præscindendum; tum an quid præterea causæ habeant querendum. De quo antequam constet, Principes suos haut quidquam cœco impetu in istos ruituros. Arma se sumsisse, ut pacem promoveant, ac vastitatem terris suis arceant: non ut cuipiam vim inferant. Ferendum quoque non esse, hactenus Cæsarem solis cum Electoribus belli ac pacis arbitrium sibi sumsisse, exclusis reliquis Ordinibus. Nam cum in Electorali Collegio Catholici suffragiorum numero vincant, semper in manu Cæsaris & Catholicorum fore Germaniam bello involvere. Ergo & his sua bella solis gerenda. Contra Cæsar nihil omittebat, ut istos in partes suas pertraheret, spe facta nullum militem ipsorum terras ingressurum, privatis quoque eorum desideriis satisfaciendum, ac neutralitatem usque ad pacem iisdem indulgendam; Halberstadiensi insuper præsulatu oblato, si à Suecis plane se dissociarent. Si hæc abnuerent, nunquam in gratiam deinceps eos receptum iri. Ac spes erat speciosas istas pollicitationes effectu non cerituras, operam inprimis sedulam navante Francisco Alberto Lauenburgico, cui secreta cum Augusto Duce Brunsvicensi commercia intercedebant; qui & cum Ratisponam venisset, novas conditiones
12. Aug. conciliandæ Domui Luneburgicæ afferebat. Nec eo secius iidem, novis domo mandatis acceptis, in Ordinum consessu publice Principum suorum nomine testantur; si amnestia sine exceptione concedatur, præcipuis gravaminibus medela adferatur, cuique suum restituatur, & tractatus pacis cum exteris Regibus quamprimum suscipiatur, omne se obsequium Cæsari exhibituros, Orbique demonstraturos, à se præter tranquillitatem Imperii nihil spectari. Enimvero quia hæc graviter impugnabant amnestiam jam jam partui vicinam, ista oratio aspere accepta.

Iidem Ratispona expelluntur. Unde statim salvi conductus beneficio privati, quantum possint Ratispona excesse jubebantur frustra orantes, ut ad finem conventus, aut saltem quoad à Principibus suis mandatum acceperint, manere liceat. Abeuntibus tubicen Cæsareus additus, qui istos in tutum deduceret.

Circa Palatinam causam acta. §. 96. Accesserant quoque Ratisponam à Palatino Electore missi legati Pæplitzius tribunus, & Conradus Spina, quorum negotiationi præcipuum robur erat additurus Legatus Anglicus Thomas Rowius. Qui apud Batavos & alibi transiens jactaverat, hanc extremam fore Regis sui in hac causa legationem. Se non nisi jussum interrogare, num Palatinatum ultro restituere, an rem ad extrema deducere velint? Nec enim difficile fore vi armisque restitutionem quærere. Nam Parlamenta trium Regnorum Britannicorum decrevisse, viginti quatuor millia militum suis sumtibus emittere Palatinatui recuperando. Et revera magnum in causam Palatinam studium declarabant Parlamenta Anglicum & Scoticum. Ac in Sueciam cum literis destinabatur tribunus Ludovicus Leslæus, à Regina sciscitaturus, quousque negotium pacis in Germania processisset; simul petiturus, ne res præcipitetur. Regi ac Parlamentis decretum rem serio aggredi. Et sane magna erat populi inclinatio, ac si pecunia suppeteret, ingens brevi militum multitudo cogi poterat. Quæ tamen omnia mox ob recrudescentes istis in Regnis turbas incassum cadebant. Aderat quoque eandem ob causam à Daniæ Rege missus Cornificius Ulfeldius. Nam Rex iste Anglo & Palatino suaserat, ut sepositis armis amica via rem aggrederentur, mediatione sua oblata, Suecis jam antea eum qui sequebatur eventum ominantibus. Cui illudendo spes à Cæsare fiebat, Inferiorem Palatinatum statim restituendum, Superiorem data pecuniæ summa: Electoralem dignitatem post Bavari mortem in Carolum Ludovicum devolvendam. Etsi revera Cæsar expectaret, quomodo res se Britannicæ daturæ essent, aut quis arma ipsius in Germania successus maneret. Nam amoto metu facile erat tractatus eludere; & summam pecuniæ in immensum intendere. Cæterum prima morarum causa isto in negotio à Danico Legato oriebatur, quod literæ ipsius fiduciariæ titulum duntaxat *Cæsareæ dignitatis*, & *Dilectionis*, non *Majestatis* exprimerent. Id enim fastigio suo repugnare censebat Cæsar; Ulfeldio nequidquam excipiente, non à Duce Holsatiæ, sed à Daniæ Rege se missum, qui æque ac Cæsar neminem superiorem agnoscat. Nec permittente licet Cæsare tantisper ad negotii disceptationem accedere volebat. Ita dum novæ literæ adferrentur, mensis amplius frustra elabebatur. Anglicus tamen legatus, qui jam medio mense Julio causam adventus sui publice apud Cæsarem exposuerat, cum amnestiam properari cerneret, omnem lapidem movebat, ne ista festinatione Palatino præjudicii quid crearetur. Unde scripto Cæsari atque Ordinibus 10. Aug.
tradito petebat; ut publicatio edicti de amnestia
ad finem usque tractatus differretur. Ad quod Cæsar reponebat; haut sibi in animo esse, Palatina 11. Aug.
causa ex amnestiæ edicto seclusa tractatui super ea peculiari moram injicere; quin si illa ante Conventus finem absolvatur, Recessui inserendam. Sin minus, futuro comprehendendam. Et utcunque tractatus cadat, istam exceptionem Palatinæ causæ præjudicio non futuram. Nec eo se- 16. Sept.
cius publicata post amnestia solennem adversus eandem interponebat protestationem Legatus; quam actis inseri à Moguntino Directorio petebat. Danicus legatus inter hæc acceptis à suo Rege, quales Cæsar postulaverat literis, publice verba faciens testabatur, Regem suum in hac causa æqui mediatoris partes obiturum. Actionis inde initium

Tt fiebat,

1641. 20. Sept.

fiebat, ubi libello exhibito Palatini plenam suæ familiæ restitutionem postulabant, qualis anno decimo octavo fuerat, una cum pensatione damnorum, Principi, ejusque subditis ac terris hoc bello datorum. Bavarici contra non minus extremis inhærentes postulatis hisce plane contradicebant, jactantes, justo ab se titulo dignationem Electoralem cum superiore Palatinatu, & partibus Inferioris cis Rhenum sitis possideri. Si tamen Palatini moderata petant, se æqua vicissim oblaturos. Sed quia interim conventus ad finem tendebat, ac Cæsar Viennam festinabat; proponebatur, ut illi quorum intererat eodem se conferrent. Id quod Bavarus initio abnuebat, Ratisponæ in conspectu omnium Ordinum se tractaturum crepans. Mox tamen ab Auersbergio Comite, quem Cæsar eo nomine Monachium miserat, persuasus flectebat; Regum quoque Legati consentiebant, modo certi sint, id frustra non fore. Electorum legati facile in Cæsaris sententiam pedibus ibant. Ita continuando Viennæ tractatui prima Novembris dies constituitur. Cæsar testandæ in Domum Palatinam clementiæ Rupertum Principem captivitate exsolvebat, ea duntaxat lege, ne arma adversus Cæsarem; Domumque Austriacam deinceps gereret.

Causa Palatina Viennam rejicitur.

Judicium de conventu Ratisponensi.

§. 97. Circa conventum istum annotabant rerum gnari, veterem suffragiorum morem ac libertatem hautquidquam observatum. Quidam astu circumventi, alii vi compulsi quæ nolebant censebant. Quibusdam decretis ex aula Cæsarea missis injungebatur, quid pro sententia dicere deberent. Aliquando numerus valebat, ubi per leges nullus istius respectus erat. In Electorali Collegio Catholici Cæsari addicti, nec minus Saxo. Brandeburgici reliquis dissoni numero vincebantur, quos & ob tractatus cum Suecis Cæsar torvo vultu adspiciebat. In Principum Collegio Austriaci præsidebant, qui & aliquot Principatuum quos possidebant nomine suffragia ferebant. Qui ex Electoralibus familiis erant, haut ægre Electorum ad voluntatem se componebant. Tum triginta amplius Evangelicorum suffragia aberant. Catholici blandimentis alliciebantur, & pudore, ne Evangelicis gloriam obsequii adversus Cæsarem concederent. Tergiversantes à Legato Pontificis, Hispanique, aut Cæsaris ministris increpabantur; anathema Pontificis, offensa Cæsaris, subtractio pensionis Hispanicæ ostentabatur. Quæ Urbici circa amnestiam & tributa contradixerant, in Recessu transibantur, velut inter ipsa Collegia numerus valeret. Legati Luneburgici & Hassici absque præscitu & consensu Ordinum Ratispona ejiciebantur. Quanquam autem Cæsar hoc modo quæ vellet obtinebat; præsertim quia ad extremum plerique moræ & sumtuum tædio domum anhelabant: nihil tamen circa adjungendos sibi Ordines profecisse intelligebatur. Plerique acerbas querelas movebant, servitium lege sancitum, & libertati publicæ exsequias hoc conventu ductas.

Palatina causa Viennæ denuo suscipitur. 9. Nov.

§. 98. Viennam dehinc tardius accedentibus Legatis Electoralibus Anglicus moræ impatiens, quod sibi certum agendi tempus à Rege suo præscriptum foret, libellum mediatoribus præsentibus exhibet, quo ab Hispano Legato declarari postulabat: num is mandatum habeat circa hoc negotium transigendi, & quod conventum fuerit exsequendi? Nec minus, an Bavaro animus sit, Electoralem dignitatem, & omnia, quæ Palatinorum anno decimo octavo fuerant, restituere? Quo casu ejusmodi se media propositurum, ex quibus adpariturum sit, Regi suo scopum esse hac legatione pacem Germaniæ, & Orbis Christiani promovere. Sed ubi sua postulata abnuantur aut differantur, alia consilia à Rege suo capessenda. Ad quæ Hispanicus legatus Marchio castelli Roderici reponebat. A Rege suo Cardinali Infanti, & ab hoc sibi mandata fuisse data, sed ea hujus morte expirasse. Unde novum sibi ex Hispania mandatum expectandum. Ostendebat tamen omnia, quæ circa Inferiorem Palatinatum concludenda sint, rata habitum iri his legibus, si per isthæc pax obtineatur, & Regi suo congrua satisfactio detur. Cæsar tamen hac declaratione mediatoribus tradita, negotium suscipi, non obstante Cardinalis morte, decernebat, absque conditione quod conclusum sit exsecuturum se recipiens. Ast Palatinis dictæ ab Hispano leges non parum scrupuli injiciebant, quod non caperent, quamnam pacem iste intelligeret, aut quam satisfactionem Hispanus postulare posset eo nomine, quod is per annos viginti & unum rei alienæ fructus percepisset. Inprimis autem Palatini Ludovici Philippi deputatus scripto oblato ostendebat; suum Principem innocentem pupillum per vim, & alieni belli calamitate patrimonio exutum, quod omni naturali ac civili jure restitui debeat. Unde sperare, à se Hispaniæ Regem nihil satisfactionis postulaturum; quin potius mediatores operam daturos, ut sibi de damno per injuriam dato satisfiat. Contra Bavarici, quam Ratisponæ ediderant declarationem, denuo repetunt, omnia plane Palatinis abnuentes. Sed mediatoribus hortantibus, ut sepositis extremis moderata proponantur, idque utraque parte probante; jam quæstio oriebatur, à quonam temperamentum aliquod primo proponendum foret? Nam mediatores licet à partibus ad hoc invitati, id abnuebant. Bavarici in Palatinos id devolutum ibant. Hi contra contendebant, Bavaricis velut possessoribus id potius competere; præsertim cum nuntiatum sit, ipsis ejusmodi media suppetere, ex quibus spes amicæ transactionis sit. Cum mediatores eadem ingererent, illi, præmissa reservatione jurium sui Principis, & ut hæc indicta sint, nisi toto negotio absoluto, declarabant; Palatinatus Inferioris partem à se possessam in Cæsaris manus resignandam, qui eam post Palatino, prout ex usu reip. videatur esse, restituere possit: modo tamen & cum cæteris, qui alias Palatinatus Inferioris partes possident, itidem transactum sit. Quo modo Palatinis censebant egregie consuli, si reliqui exemplum Bavari sequantur. Mulhusæ quondam conventu Electorum decretum, si non spernenda pars ditionis Palatinis restituatur, ipsis adquiescendum esse. Unde si nunc de superiore quoque provincia movere velint, repellendos. Ast Anglicus Legatus hoc non contentus statim postulabat, ut & super Electorali dignitate, & Superiore Palatinatu mentem suam declararent. Se enim à Rege missum non ad portionem aliquam, aut alimenta vel stipem petendam, sed antiquum jus per Imperii leges firmatum innocentibus Principibus vindicandum. Si Bavarici declaratione jam facta inhæreant, operam heic ludi. Gemina Palatini Legati ingerebant, graviter questi, Mulhusino se decreto adstringi. Hinc utriusque partis declaratio Cæsari exhibebatur. In hoc statu id negotium ad finem usque anni hærebat, Anglico legato valde perturbato, & nihil fausti super successu ominante. Et in Angliam expressis idem verbis scribebat: mera ludibria heic agitari; & ocyus rem serio suscipiendam. Alias tempus frustra elapsurum, contracta illorum offensa, à quibus auxilium sit expectandum.

1641. Hispanici Legati declaratio.

7. Dec.

Bavaricorum declaratio. 22. Nov.

7. Dec.

10. Dec.

Transsylvanica.

§. 99. Eodem anno Ragozius Andream Gaudium Hamburgum miserat; qui apud Regios Legatos acriter instabat, ut socii Reges vel legatos

in

1641. in Transylvaniam mittant, vel statim scripto caveant de iis, quæ nunc postularet: pollicitus Principem absque mora adversus Cæsarem bellum orsurum, ad quod paratus sit, modo aliqua sibi ratione a Regibus satisfiat. Postulata autem hæc erant: Darent operam Reges, quantum in se, ut à Porta Ottomannica Ragozio bellum suscipiendi licentia fiat: tum ut primo anno duæ auri tonnæ cum dimidia, sequentibus binæ numerentur. Nec ut in antecessum sibi solvatur, Principem postulare, sed bellum suis impensis orsurum, modo caveatur, in posterum conventam pecuniam repræsentatum iri. Militum affatim ipsi suppetere. Ad quæ Avauxius Regis sui nomine dimidiam conventæ pecuniæ partem offerebat; accensebat, etiam primo anno duabus auri tonnis cum Principe decidi posse; præsertim cum hic videatur aliis causis in bellum impelli. Ast Sueci, quanquam optabant Ragozium arma sumere, tamen non tanti quod ostentabatur censebant, ut ideo pecunia reliquæ militiæ subtracta eo impendenda foret. Nam publici boni causa eum nihil facturum: quæ privatum commodum exigat etiam absque fœdere facturum. Unde parum super propositis capitibus cum misso agebat Salvius, ac laxioribus duntaxat pollicitis oneratum dimittebat.

Lusitanicus Legatus in Dania rejicitur.

§. 100. Novam is annus amicitiam Sueciæ peperit, dum Joannes IV. Lusitaniæ Rex post vindicatum id Regnum passim Legatos dimittit, ad plausum istius facti, aut auxilium quæsituros. Eam ob causam in Arctoa Regna mittebatur Franciscus Susa Cutinius, qui Hafniæ diu nullo ad Regem accessu hærebat, ut tandem re infecta discedere statueret. Quo audito Rex Fridericiburgum eum invitabat, convivii honore dignandum. Interroganti, an admittendus sit, tanquam Legatus Regius, an velut privatus è Lusitania nobilis? Rex reponebat; penes ipsum esse, quid de se statuere velit: literas tamen se Lusitaniæ Regis nolle acceptare, nec ejusdem se negotio immiscere. Hannibal quippe Sestedius tunc quam maxime in Hispania circa fœdus, ut credebatur, agitabat; & Cornificius Ulfeldius in aulam Cæsaris legationem adornabat; unde omni studio Austriacorum offensio declinabatur. Et judicabat Danus, Regis novi res stabiles non fore. Adiit tamen Regem Legatus tanquam privatus, nullo eximio honoris, signo accepto, nisi quod Danus in salutem Lusitaniæ Regis ipsi propinaret. Cæterum dissimulaverat ille, se in Sueciam iturum; quod eo nomine parum in Dania acceptum fore Hollandi monuissent. Unde & Regi de hoc interroganti responderat, clausa sibi mandata circa futurum iter tradita, non prius resignanda, quam rebus in Dania confectis. Igitur demum post negatam publicam audientiam de itinere suo in Sueciam fatebatur. Cui Ulfeldius reponebat; ibi ipsum inventurum inimicos inimicorum suorum. Igitur in Sueciam digressus cum Telgam pervenisset, præmittit ad Oxenstiernam Cancellarium, qui de adventu suo significaret, ac num gratus ille sit futurus percontaretur. Respondebatur ad morem Regiorum legatorum acceptum iri; & quia ipsius herus legitimus Rex agnoscebatur, *Excellentiæ* titulus ultro offerebatur. Fiduciariæ literæ hanc inscriptionem exprimebant: *Altissimæ & Potentissimæ Christinæ Reginæ Sueciæ & Gothiæ.* Monitus ignorantiam suam excusabat, quod longo tempore inter utraque Regna nihil commercii intercessisset. In posterum tamen id emendatum iri. Denuntiabatur inde Legato; si Latina lingua uti velit, eadem respondendum; sin vernaculam suam adhibere malit, Suecica responsum formandum, à Secretario interpretandum.

Idem in Sueciam honorifice excipitur.

1641. 1. Jan. Accedenti Legato Regina tres passus obviam progressa manum porrigebat, quam ipse in genua se submittens osculabatur. Monitus inde à Regina Legatus caput tegebat. Mox latinam orationem orsus, nudato semper capite post solemnia honoris verba disserebat: De jure Ducum Brагantiæ in Lusitaniæ Regnum omnibus constare. Sed eodem ipsos Philippum II. Castellæ Regem astu ac per vim exclusisse. Hunc subacto isto Regno Ordinibus libertatem ademisse, privilegia evertisse, omnia confudisse, civium opes & sanguinem exhausisse. Eam se tyrannidem tolerare necessum habuisse, quoad tandem proximo mense Decembri Joannes Brагantiæ Dux ejus nominis Quartus Ulyssipone Rex proclamatus, ac paulo post coronatus fuerit. Eum successum velut propitium Divini Numinis signum tum aliis Principibus, tum per se significatum jam potentissimæ Septentrionis Reginæ, Magni Gustavi Filiæ, qui vivus ac moriens triumphavit. Huic se Regis sui nomine offerre fraternitatem, amicitiam, & antiquum, sed hactenus inter utriusque Regni cives intermissum, commerciorum usum, abolitis oneribus, quæ per Inquisitionem, & tyrannica Castellanorum tributa sint imposita. Reliqua peculiaribus coram deputatis expositurum. Respondebatur ab Oxenstierna Cancellario oratione non minus honorifica. Secreto congressu idem Legatus super fœdere offensivo & defensivo proponebat, & ut Lusitaniæ Rex paci aut induciis in Germania ineundis includeretur: tum ut Eduardi fratris Regii liberatio procuretur, quem sibi militantem Cæsar in custodiam datum Hispano tradiderat, à quo in arcem Mediolanensem abductus fuerat. Demum ut navigatio, ac commerciorum libertas & privilegia instaurentur. Enimvero quo minus armorum societas iniretur, belli Germanici moles, & intercapedo locorum Reginam sat excusabat. Adparatus tamen bellici & armorum, quantum tres naves caperent, ipsi vendebatur. Tum circa præliminaria pacis jam fere convenisse, quæ ob novam hancce causam retractari nequeant. In ipsa tamen pacis negotiatione tum circa totam Lusitaniæ causam, tum circa Eduardum Principem facturos quantum possint: spem sibi tamen successus esse exiguam, nec ad certi quid posse obstringi. Fuerat alias Eduardus iste ante annum & amplius Hamburgi dissimulata persona, & Avauxio, Salvioque typis impressam Domus suæ genealogiam miserat. Quem iste ad fortia consilia, & vindicandum hæreditarium Regnum hortabantur, ut tamen non crederent, ita celeriter rem successuram. Inter alia ex Legato quærebat Oxenstierna; cum Brагantini jus ad Regnum sibi competere asseverent, quare Castellani eam Domum non subvertissent? Cui Legatus; ob Nobilitatem Regni ei Domui studiis addictissimam id non ausos. De cætero Castellanorum vires domi valde debiles esse. Consulebat quoque Oxenstiernam Legatus; cum jussus sit à suo Rege ad Conventum Ratisponensem proficisci, quid sibi censeret faciendum? Cui iste; itinera per Germaniam in tuta, & Cæsarem Lusitanis inimicum: contumeliam ipsi à Daniæ Rege illatam ob Hispani amicitiam, quanto magis eam à Cæsare metuendam, quem ea res propius tangat. Rectius facturum Legatum, si in Lusitaniam regressus de statu Germaniæ Regem suum doceat, nec ita temere hujus dignationem ancipiti aleæ exponat. Si tamen utique ire velit, prius ad Cæsarem & Ordines scribendum, causasque Regni recuperati exponendas. Nam ex responso facile judicaturum, quam in partem isti eam rem accipiant. Simul literas tuti itineris Ratisponam petendas.

Ejus propositio.

1642. Fœdus commerciorum cum Lusitanis. 5. Nov. §. 101. Enimvero potius isti erat circa fœdus commerciorum cum Suecis satagere, quod demum in has leges leges conclusum. Instauretur amicitia inter utramque gentem, ob usurpationem Castellanorum hactenus suspensa. Ne alter alterius hostes juvet. Liceat tamen commercia exercere cum alterutrius hoste ad loca obsidione non cincta. Commercia utrinque sint libera navibus tam privatorum, quam Regiis. Arma & frumentum in Lusitaniam advecta à vectigalibus sint immunia. Suecis è Lusitania omnis generis merces, & nummos exportare licitum sit. Naves utrinque ad angarias non compellantur, nisi volentibus navarchis pro conventa mercede. Ad vendendum nemo cogatur, sed merces liceat ab uno portu transferre in alium. Ubi vento adverso in portum alterius subducere se navis necessum habuerit, non adigatur ad merces suas vendendas, nisi ultro voluerit. Spolia Hispanis erepta liceat in alterius portubus vendere citra detractionem, soluto tantum portorio. Naufragis ad littus subveniatur, & quæ ex undis servata sunt Dominis sibi servare & avehere liceat nullo ob usum litoris onere. Liceat utriusque Regni civibus utrinque habitare commercii causa, nullo in capita aut bona onere aut censu imponendo. Bona utrinque defunctorum in altero Regno hæredibus exportare liceat, aut distrahere. Ne quis ejusdem nationis pro altero, qui solvendo non est, solvere cogatur. Lites privatas inter cives ejusdem Regni hujus minister componat, sine tamen aliqua coërcitione publica: crimina ad magistratus ordinarios spectent; Sed adversus indigenas magistratus loci jus reddat. Transfugas nautas magistratus loci teneatur restituere dominis; quibus & ipsis suos comprehendere fas sit. Si cui furto quid sublatum sit, magistratus loci operam accommodet investigando puniendoque furi, ac furtivam ad rem restituendam. Uterque Rex in alterius Regno possit habere Residentem protegendis Regis sui civibus. Is possit sibi adsciscere interpretem, & ministros quos velit, & rationem victus inire, quæ placeat, modo id sine strepitu & scandalo fiat: id quod ad cæteros utriusque Regni cives porrigatur. Residentis potus, & alia à vectigali & quovis onere sint libera: idemque securitate per jus gentium quæsita fruatur. Subditi utrinque libertate circa sacra fruantur, modo ne publico sint offendiculo. Designetur locus utrinque sepeliundis mortuis. Si quæ utrinque reperta fuerint mancipia ad alterutram nationem spectantia, libera dimittantur. Si unius bona publicari mereantur, alterius innocentis bona, quæ cum istis conjuncta fuerint, separentur, & domino serventur. Exigendis debitis adhibeatur ordinarius processus, non represaliæ. Gaudeant utrinque subditi illis privilegiis, quæ aliis amicis ac fœderatis nationibus concessa sunt. Ratificatio intra sex menses fiat, Hamburgi inter ministros utriusque Regni permutanda. Cupiebant quoque Sueci libertatem ad Indiam Orientalem navigandi sibi pacisci. Sed cum abnueret Legatus, placebat de India nihil in contrarium fœderi inserere, ne quod præjudicium posteritati crearetur, neve Suecia juri ab ipsa natura concesso renuntiasse videretur.

Danica. §. 102. Inter hæc omnia Daniæ Regis cæcæ machinationes Suecorum rebus non parum difficultatis conciliabant. Contraxerat is obtentu finium tuendorum copias non invalidas. Ac dum aliæ nationes Europæ bello invicem implicantur, vectigal Oresundicum pro lubitu intendebat, quod aliis otium non fore crederet ipsum coërcendi. Vectigal quoque Gluestadiense, cujus indulti tempus dudum elapsum erat, usurpare pergebat. Cum inde Suecos inter & Hollandos fœdus agitari intelligeret, ipse Legatos in Angliam, Hispaniam, 1641. Moscoviam circummittebat. Arnhemius quoque novam conjunctionem Danum inter, Polonum, Saxonem, Brandeburgicum, ac Luneburgicos molitus fuerat. Quæ omnia Suecos subigebant, ut classem militemque semper domi in promtu habere cogerentur, nec ea, quam res exigebat, supplementorum vi exercitus Germanicos firmare possent. Unde & Banerio, ac post Torstensonio in mandatis dabatur, semper oculos in Dani conatus reflecterent, ut si quo iste prorumpere vellet, statim in ipsum invadere possent; quod conservatio patriæ rebus Germaniæ potior foret. Etsi constabat, Senatum Danicum Regis sui consiliis bellicis non parum obstitisse subinde ingerentem; res Daniæ bello sustinendo inhabiles. Deesse exteros amicos, qui tergum ipsis tutum præstent. Angliam intestinis malis laborare, ac per nuptias Arausionensis cum filia Regis Hollandiæ innecti. Hispaniam per Catalaunos & Lusitanos distineri. Nec eo secius Rex, cum bellum in Saxoniam Inferiorem devolvi cerneret, ac Suecicam classem paratam stare audiret, conjunctionem Succorum cum Hollandis suspectans, offensum se Cæsari, ac Hamburgensibus iratum simulans, raptim exercitum contrahit, qui octodecim millia explere ferebatur. Obtentui sumebatur, ne forte Cęsareus exercitus finibus suis propinquans possessionem Comitatus Pinnebergici caperet: revera ut instructus pro re nata consilium capere, idque statim exsequi posset. Quæ res diffidentiam Suecorum augebat, præsertim cum rumor ferret, fœdus inter Regem Saxonemque & Brandeburgicum cudi, ut Suecos quidem in ditiones Cęsaris hereditarias progredi paterentur, sed post à tergo iisdem se objicerent, & intercluso reditu bellum uno ictu absolverent. Quicquid ejus esset, sane Rex castris non procul Hamburgo positis scriptum publicaverat, quo tantum non Cæsari bellum indixisse videbatur, aperte jactitans: satis perspicere animum Cæsari nunquam fuisse pacem inire, ac mediationem suam in mera ludibria desituram. Danici quoque ministri jam repente frigidius de tractatibus pacis disserebant, quibus paulo ante ita acriter institerant. Enimvero hisce, quę palam spargebantur prudentiores parum fidei adhibebant, ac propius vero videbatur, armatam ipsum mediationem agitare. Certe in conventu Senatorum proponebat, suas copias neque ad vim inferendam, neque sustinendam sufficere; eoque nova tributa delectibus habendis eos poscebat. Cui Senatus reposuerat: vi illata opus non esse, cum hostis non sit. Si necessitas exigat, sat militum parari posse. Supervacuo motu suspiciones vicinorum non irritandas. Quo responso Rex iratus raptim se ex Dania in Holsatiam contulerat. Ita cum Dano bellum quidem nondum erat, nec arma tamen minus in promtu habenda, quam bello jam denuntiato. Vexationes interim Oresundicę in annos gliscebant. Ad literas Senatus Suecici, quo remedium novationibus fieri à Senatu Danico postulaverant, responsum scripto conceptum extundi non poterat. Stroemfeldio tamen subinde monenti differebant ministri Danici: stare sententiam Regi, ut quicquid adparatus bellici per fretum sit trajiciendum, scripto consignatum ipsi exhibeatur, addito loco, quo tenderet; utique Rex præsenti pecunia numerata retinere possit, quicquid placeat; frustra excipiente Stroemfeldio; id pactis Regnorum adversari, ac istas moras mercatoribus damno cedere. Idem responsum repetebat post Cancellarius Christianus Thomæ F. addito: Suecos de vexationibus publicanorum, hos de fraudibus certificationum queri. Igitur de remedio cogitandum esse, quo utriusque partis querelæ tollantur.

mense Octobr.

1641. lantur. Circa ea, quę ex Pernaviensibus pręter jus exacta erant, idem errorum publicanorum excusabat, velut credidissent, id oppidum in Pomerania situm. Nec tamen, ut scripto responsum exhiberetur, imperrari poterat. Sed & nova onera surgebant. Conventum inter duo Regna fuerat, ut si Suecicus miles legionatim aut turmatim transire fretum vellet, Danię Regis consensus requireretur. Id nunc longius porrigere Dani instituebant. Pauci ductores Suecici Stralsunda Gothoburgum conducto navigio trajecturi erant. In freto cum nauta quidnam veheret professus esset, iter suum pergere volebat; sed tormentis in navigium detonantibus ancoras jacere cogebatur. Et postera quidem die dimittebatur: postulatum tamen, ut & hoc casu venia peteretur. Denuntiabatur etiam Strœmfeldio bellicis Suecorum navibus significaret, ut dum Croneburgum praetervehuntur, summi mali aplustria demant: Danos idem facturos si Suecicam arcem praeternavigent. Quod & ante usu receptum non fuerat. Sed nec ferre volebant Dani, ut Suecię naves ex Oceano venientes tantisper in freto subsisterent, quoad certificationes è Suecia adferri sibi curassent; sed hae aut statim exhibendae, aut vectigal persolvendum erat. Tum si quando numerosa mercatoriarum navium classis in freto adpulerat, Suecicis navibus, aut quae Suecicas merces vehebant, ad extremum usque, quoad caeterae omnes expeditę forent, expectandum erat, spretis Strœmfeldii querimoniis. Disceptabatur quoque lis inter nautam Suecicum, & publicanum Danicum ob vectigal injuste extortum in summo Danię judicio. Cum Rex & Senatus rationem non viderent Suecum damnandi, ad collegium nauticum rem rejiciebant, ut saltem mora Suecum torquerent. Ejusmodi injuriae per tot annos continuatae non poterant non demum patientiam consumere.

Hollandica. §. 103. Isthanc porro inter Suecos Danosque diffidentiam in emolumentum suum vertere non negligebant Hollandi. Nam Danus horum cum Suecis conjunctionem metuens placidius cum istis in freto Oresundico agere cœperat; quo instigante etiam Archiepiscopus Bremensis se mediatorem controversiis illorum offerebat. Quam occasionem Hollandi respuendam non rati primo hactenus interpositionem Praesulis admittebant, ut de loco & tempore conventus cum eo transigeretur, quod alias iste parum idoneus arbiter in lite paterna videretur. Ac maluerant Succis mediatoribus uti. Quo (3. Maji.) fine & per ablegatum, qui ratihabitionem fœderis Holmiam attulerat, petebant, ut Regina Legatos in Germaniam mittere velit, controversiis ipsorum cum Dano una cum Bremensi Praesule operam navaturos. Ad quod pronos se declarabant Rectores Sueciae. Residenti tamen Spiringio injungebant, distinctius ab Hollandis percunctaretur, quam operam à Suecis sibi exhiberi velint. Nam ut mediatorum partes susciperent, id Hollandi suis literis non videbantur petiisse. Ut autem solummodo Hollandicis Legatis adsisterent, id superfluum censebant. Danus contra ad declinandam Suecorum interpositionem moderatum se adversus Hollandos exhibebat, relaxatis, quoque navibus, quae apud Colam Lapponiae detentae fuerant. Ac aperte jactaverat; malle se rem ad bellum deduci, quam istam mediationem admittere. Unde Hollandi ne inviso mediatore causam suam redderent (21. Maji.) difficiliorem & tamen recenti cum Suecis conjunctioni satisfacerent, per literas à Rectoribus Sueciae petunt, Salvio injungerent, ut cum Legatis suis Stadae tractatus cum Dano suscepturis consilia conferat. Qua super re Salvio mandata mittebantur, addito tamen, ut invitatus licet Stadam ne accedat. Nam quod hoc super negotio cum Dano nihil egissent, neque mediatoris neque partis vices subire poterant: & ultro se obtrudentibus contumelia aliqua inferri poterat, praeterquam quod sociam cum Praesule operam navare adspernarentur. Quod si autem tractatus iste re infecta & irritatis animis abrumperetur, jubebatur Salvius Suecicam mediationem offerre, aut si haec suffectura non videatur controversiae tollendae, apud Hollandos testari, Suecos pronos esse ad alia consilia cum illis capessenda. Alias malebant Sueci Hollandis cum Dano convenire, modo vectigal ad veterem modum reduci posset. Sin minus, jubebatur operam dare, ut res maneret in suspenso, caute tamen procederet, ne isti Sueciam ad auxilium ferendum tempore tam difficili obstringerent. Post tamen Rex, cum diligenter Legatos Hollandicos cum Salvio consilia conferre cerneret, per contemtum cavillatus fuerat; rem sane citra Suecos posse transigi. Caeterum ejus tractatus initio Hollandi proposuerant, mare Balticum & Oceanum esse liberum ac nullo jure Regem vectigal exigere: si quid datum sit, magis redimendae molestiae, quam ex debito datum. Naves à se non exonerari, sed maris & venti innoxio usu praeterire. Tum si maxime vectigal solvendum sit, non plus se solituros, quam anno superioris seculi quadragesimo quarto inter Carolum V. & Christianum III. Regem conventum sit, ubi usitati vectigalis mentio fiat. Sed reponebat Danus: nullo se modo passurum sua jura majestatis in dubium vocari. Pacta ista fuisse inita cum Domo Burgundica, nec ad Hollandos quidquam spectare, quorum respublica post ea tempora orta sit: in cujus Domus jura hi se successisse frustra ferant. Denique usitata vectigalia esse, quae pro tempore ac re nata exigantur. Tandem tamen innuebat Rex, se passurum, ut super moderamine aliquo agatur, sicuti & cum Anglis factum sit. Id cum Hollandi proponere nollent, Rex demum declarabat, ut in proximum quinquennium eo modo vectigalis uterentur, qui anno hujus seculi tricesimo septimo fuerat. Sed & aliis Hollandorum postulatis satisfactum. Legati post Glucstadii à Rege honorifice habiti ac dimissi. Ea res composita magnum apud Danos excitabat gaudium, quod nunc à nemine amplius periculum sibi metuendum crederent; ac tanto securius Suecos contemnebant.

§. 104. Denique miserat & Fridericus Holsatiae Dux Joannem Albertum Mandelsloium in Sueciam petitum, ut controversia, quę Reginę Matri cum Sueciae Rectoribus orta foret, componatur, ipsique concedatur reditibus dotalitii sui extra Sueciam frui. Ejus in literis sinistre acceptum, quod Dux nil praeter nomen suum subscripsisset, nullo praemisso testandae benevolentiae vocabulo, (Itali *cortesiam* vocant.) Ipsi responsum; Mirum sibi videri, quod Duci persuasum sit, eam causam tantum Rectores Sueciae tangere. Nam hos sane omnem honorem Reginę Matri semper exhibuisse, dotalitium ejus auxisse, aes alienum dissolvisse. Semel tantum monuisse, ne ejusmodi dicta jaceret, quae aliquando ipsius filiam solio, si ista reipsa exprimeret, evolvere possint. Si quid ab ipsis peccatum fuerit, nimia lenitate peccatum. Ipsam pravorum hominum consiliis obtemperantem inaudito exemplo in contumeliam Regis quondam mariti, Reginae filiae totiusque nationis Regno profugisse; cum, si qua re offenderetur, amicorum interpositione uti in proclivi foret. Nolle se missa pecunia iter istud promovere in Regni ignominiam susceptum: ac reditus dotalitii dissolvendo aeri alieno ab ipsa contracto impendendos. Ita re infecta legatus iste dimissus est.

1641. Legatio Ducis Holsatiae. 5. Maji.

SAMUELIS PUFENDORFI RERUM SUECICARUM LIBER DECIMUS QUARTUS.

EPITOME.

Torstensonius quiescere cogitur. Idem propius hostem movet. 2. Hostis vicissim in Suecos tendit. 3. Seckendorfius capite plectitur. 4. Hostis cis Albim venit. Ejus consilia. Caterva hostium in Meclenburgicam præmittitur. 5. Torstensonii consilia. 6. Hostis trans Albim revertit. Novæ Pfulii per Saxoniam machinationes. 7. Kœnigsmarckius Mansfeldæ obsidium disturbat 8. Torstensonius in Silesiam cogitat. 9. Legatio Luneburgicorum ad Torstensonium. Idem Goslariensem tractatum dissuadet; Legatisque respondet. 10. Idem Silesiam versus iter instituit. 11. Sueci tota Silesia expelluntur. Stalhantschius periclitatur. 12. Torstensonius occupat Luccam. 13. Gubbenam, Soraviam, Saganum, Glogoviam Majorem, Guram, Freistadium, Wolaviam, Drochenbergam, Militschiam, Parchwitzam, Jauram, Strigaviam. Schweidnitia obsidetur. 14. Ei Franciscus Albertus Lauenburgicus succurrere conatur. Idem profligatur capitur, & moritur. 15. Schweidnitia capitur. Torstensonius Cæsareos frustra insequitur. Idem capit Olmucium, Littam, & Neustadium Moraviæ. 16. Lilliehœckius Neissam capit. Oppela expugnatur. Briega incassum obsidetur. 17. Ei Cæsarei subveniunt. Torstensonius obsidium solvit. 18. Cæsarei Suecos sequuntur. Suchius ad Cæsareos transfugit. 19. Kœnigsmarkius in Saxonia mittitur. Torstensonius Gubbenam usque recedit. 20. Cæsarei Glogoviam obsident. Auxilia è Suecia adveniunt. Torstensonius ad liberandam Glogoviam se movet. Glogoviæ obsidium solvitur. 21. Reliqua auxilia adveniunt. Heinsendorfum destruitur. Boleslavia inflammatur. Zittavia occupatur. 22. Conventio super captivorum redemtione & permutatione. 23. Kœnigsmarckii acta. 24. Torstensonius in Misniam movet; Lipsiamque obsidet. 25. Cæsarei ad liberandam Lipsiam veniunt. Leopoldus prælium committere statuit. Acies Cæsareorum. Acies Suecorum. 26. Prælium ad Lipsiam. Cæsareorum clades. 27. Torstensonius obsidium Lipsiæ repetit. 28. Electoris filius super neutralitate proponere incipit. Lipsia deditur. 29. Cum Electoris filio incassum tractatur. 30. Torstensonius in Bohemiam cogitat. Idem Freibergam obsidet. 31. Cæsarei in Bohemia se colligunt. 32. Excursiones Suecorum per Moraviam & Silesiam. 33. Kœnigsmarckius Ascaniam & Querfurtum occupat. 34. Hermannus Boothius vapulat. 35. Erfordiensium excursiones. 36. Vinariensium & Hassicorum gesta. Hi Lamboium invadunt. Eorundem victoria. 37. Iidem multa oppida per Coloniensem & Juliacensem ditionem occupant. 38. Guebrianus Lechnicham oppugnat. Cæsarei ingruunt. Joannes Wertanus vapulat. 39. Guebrianus cis Rhenum abit. Idem in Franconiam effunditur. 40. Cæsarei & Bavarici in Franconiam tendunt. 41. Per superiorem Germaniam gesta. 42. Excursiones è Polonia in Pomeraniam, Caroli Gustavi Palatini periculum. Res Pomeraniæ ordinantur. 43. Acta tractatuum super induciis Brandeburgicis. Luchtmari propositio. Oxenstiernæ responsio. Disceptatio de plenipotentia: 44. De pacto adjecto: de præsidiis: de tributis: 45. De bonis Equitum Teutonicorum. Brandeburgici varios se gerunt. Iidem re infecta discedunt. 46. Tractatus Stetini instauratur. Brandeburgici denuo re infecta discedunt. 47. Nova Brandeburgicorum in Sueciam legatio. Motus animorum ob eam legationem. 48. Legatorum negotiatio de Regina Matre: de induciis: 49. De matrimonio Reginæ cum Electore Brandeburgico. 50. Negotiatio de pace communi. Sueci præliminarem tractatum ratihabent. 51. Luzovius Hamburgo avocatur. Cæsarei æque ac Galli pacem nolunt. 52. Cæsar præliminarem tractatum ratihabere non vult. Literæ Cæsaris ad Regem Daniæ. 53. Daniæ Regis ad Legatos Regios missio. Legati Regii Cæsaris literas improbant. 54. Censura Cæsarearum literarum. 55. Legati Regii dubia sua ministro Danico exponunt. Danus apud Legatos utrinque instat. Horum responsio. 56. Cæsar separatos tractatus captat. Luzovius discedens de separata pace movet. Salvii responsum. 57. Coronæ eo magis junguntur. Rectorum Sueciæ super his judicium. 58. Cæsaris factum defenditur & arguitur. Danus Cæsaris tergiversationem improbat. 59. Cæsar denuo Suecos ad secretos tractatus solicitat. 60. Danus Cæsarem

sarem ad ratificandum hortatur. Cæsar præliminarem tractatum firmat. 61. Id Daniæ Rex denuntiat. Legati respondent. 62. Danus in Sueciam scribit. Dani circa mediationem secus acta. Avauxius in Galliam abit. Tractatus pacis hærent. Cæsarei denuo separatos tractatus tentant. 63. Desiderata circa ratificationem Cæsaream Tractatus per Cæsarem extrahuntur. 64. Cæsarei ex morte Richelii mutationem sperant. Galli Suecos confirmant. 65. Cæsarei separatos tractatus urgere non desistunt. 66. Galli de induciis cum Electoribus Catholicis proponunt. Eas Sueci repudiant. 67. Goslarienses tractatus concluduntur. 68. Tractatus Goslariensis Brunsuigæ recoquitur. Judicium Rectorum Sueciæ de isto tractatu. 69. Landgravia se excusat. 70. Guelferbytum non evacuatur. Hildesia neutralitatem ambit. Luneburgici exauctorati Cæsaream militiam adspernantur. 71. Circa Palatinam causam Viennæ acta. Cæsaris declaratio. Anglicus & Palatini Legati re infecta discedunt. 72. Angliæ Regis in Sueciam missio. 73. Cum Ragozio acta. 74. Danica. 75. Nova Suecia.

1642. *Torstensonius quiescere cogitur.* TOrstensonius, quanquam adventu ipsius sanatus animis miles, pecuniaque auctus ad rem gerendam probe instructus esset, quo minus tamen in hostem confestim movere posset, Guebriani discessus effecerat, & quod promissa à Luneburgicis equitatus conjunctio haut repræsentaretur; simul quia exitum tractatus Goslariensis operiebatur, ac è gravissimo morbo vires tarde reficiebantur. Cæsarei contra ac Bavarici ad Salam & Onestrum hærebant Suecorum motus speculaturi, uti equestribus copiis prævalentes, ita peditatu inferiores. Cæterum Torstensonium ut castra moveret inopia subigebat, & quos eques à septimo jam milliari pabulum petere cogeretur. *Torstensonius propius hostem movet.* Unde morbo licet nondum plane liberatus, Berga Wittingam hostem propius concedit: Kœnigsmarckium cum parte equitatus transitus Alleræ ad Wolfsburgum Fosfeldam, & Usfeldam observare jubet. *2. Jan.* Cum pars copiarum per Marchiam Veterem stativa caperet, provinciales renitebantur, & agrestes desertis vicis in paludes Drœmlingenses refugi in palantes milites sævire non dubitabant. Quos tamen reposita vis & edicta suorum præfectorum mox coërcebant. Mittebatur eo nomine ab Ernesto Marchione ad Torstensonium Otto Sucrinus, qui super ingressu exercitus in provinciam, & exactionibus, ac militum injuriis non sine verborum acerbitate querebatur: quæ nisi confestim corrigantur, inducias pro ruptis habitum iri. Torstensonius contra rationem belli & necessitatem excusabat, quo casu & transitum, & alimenta Succi pacto induciarum sibi stipulati sint. Amice primo imperatum frumentum, à detrectantibus vi fuisse exigendum. Injuriarum initium ab agrestibus profectum. Tum pacta induciarum ab Electore nondum ratihabita. Et quia ex pacto castellum Werbense Succis non fuerat traditum, sed inter tractatus solo æquatum, Veterem Marchiam priore in statu hostilitatis remansisse. Pollicebatur tamen se quamprimum ratio belli ferat, ea provincia excessurum. Sed quo minus hisce stativis statim digrederetur, causa erat, quod qui adducebantur captivi de consiliis hostium nihil referrent, & quia de Luneburgicorum destinatis dubitabatur. Ipsi quippe nondum cum Cæsare sibi convenisse asseverabant; ac missus eo fine Hildesiam Belloregardius minister Gallicus, retulerat, negotium in longum extrahi, & speculari Duces progressus armorum & tractatuum pacis communium. Et tamen Goslaria nuntiabatur, omnia ibi transacta, & ratihabitionem tantum expectare, quo id negotium evasurum esset, antequam istis oris discederetur, ne forte novus è tergo hostis postea consurgeret. Accedebat humido cœlo invium machinis iter, & ob præmaturum motum recrudescens Torstensonii morbus.

Hostitia Suecos movet. §. 2. Hujus fama ad hostem perlata eum excitaverat, ut denuo in Suecos ire decerneret velut duce destitutos. Nam & fato functum rumor vulgabat. Et Cunradus Bertramus Pfulius Adami frater in Cæsaris partes transgressus, nunc tempus esse monebat rem tentandi. Tum spes erat, propius suggresso Archiduce quosdam è ductoribus Suecicis, qui clandestina cum hoste literarum commercia alebant, sacramento Cæsaris accessuros. Eam ob causam Archidux, Piccolomineus, & Wahlius cum universis Cæsaris ac Bavari copiis per profundas luto vias magna cum militis defatigatione in Marchiam tendunt, stativis Stendaliæ captis. Torstensonius motu hostium cognito, cum vis morbi interni remisisset, vexante licet manuum pedumque malo, Wittinga Soltquellam lectica defertur, exercitu retro id oppidum disposito. Tum Garlebia milite & paratu bellico firmatur, ac Kœnigsmarckius Apenburgum progredi jubetur, per dimissos passim exploratores hostium iter observaturus. Per hunc cum intellexisset Torstensonius, universas hostium vires circa Stendaliam, & Tangermundam consistere, à tergo securus exercitum cum tormentis per Soltquellam Arnseam deducit. Kœnigsmarckius cum legionibus aliquot transitus Uchtæ fluvii, qui à Garlebia præter Osterburgum, & Sohusam Albi illabitur, custoditum mittitur. Sed jam Croatarum manus Osterburgum præceperat, quam licet Kœnigsmarckius immisso cum quingentis equitibus subtribuno iterum inde exturbaret: ingruente tamen cum sinistro hostium cornu Bruæo Comite Sueci oppido iterum excesserunt; quod duabus dragonum legionibus hostis insedit. Ad has expellendas Wrangelius cum quinque peditum phalangibus, & aliquot equitum legionibus mittitur; cujus vim Cæsarei non expectantes deserto oppido ad suos citra damnum se recipiunt. Recuperatum oppidum, & omnes ad Albim usque transitus valida manu insidentur, ut facile hostis si vim tentaret, arcendus videretur. 1642. 16. Jan. 13. Jan. 1. Febr.

Seckendorfius capite plectitur. §. 3. Dum eo loci exercitus hæret, in lucem erumpunt, quæ à Seckendorfio tribuno cum hoste agitata clam erant commercia. Quod negotium paulo altius est repetendum. Superiore anno apud Guelferbytum captus fuerat Geylingius tribunus, qui fide sua obstricta in castris liber agebat multa cum ductoribus Suecicis familiaritate. Is animadversa animorum ægritudine, ut erat callidus, ambiguis sermonibus turbidos magis accendere tanto audacius, quod modica tunc imperantium autoritas, & inopia plerisque militiæ tædium fecisset. Hac occasione arrepta passim de studio Cæsaris in pacem disserere, & qui respectus plurimos hactenus in arma egerit, neque Cæsarem sacra Protestantium oppugnare, neque Suecos ob eadem asserenda bellum gerere; quo paulatim fidem in Suecos, studiumque labefactaret. Ei præ cæteris aurem præbuerat Seckendorfius, qui inde consilium capiebat desertis Suecorum partibus Cæsareæ militiæ accedere. Id quod post obtentam

1642. rite missionem nefas non erat; sed is dum perversa rem via aggreditur deprehensus capite pœnas luit. Geylingius ad suos postliminio reversus, ut cœptam à se telam persequeretur, literas ab Ar- *14. Sept.* chiduce impetrat, quibus hic testabatur, gratum sibi esse Germanos hosti militantes in se tandem descendere, ac patriæ sortem expendere, cujus exitio extranei immineant. Tempus jam esse, quicquid Germanorum est juncta opera exterorum jugum excutere, & internæ concordiæ instaurandæ operam dare, quam hactenus suspiciones è sacrorum diversitate ortæ potissimum turbarint. Hæc à Cæsare non infestari ipsum Geylingium testari posse, qui diversus licet ritu non minus Cæsari æstimetur: nec inferiorem Protestantium quam Catholicorum numerum ipsi militare. Quin nuper Francisco Alberto Lauenburgico summam imperii per Silesiam delatam. Ergo adimeret ipse Germanis ductoribus inter Suecos militantibus eam diffidentiam, Cæsarisque & suo verbo illis caveret, huc transeuntibus veniam præteritorum, sacra salva præmia, honoresque pro cujusque meritis præsto fore. Has literas, ut res eo secretior esset, Leopoldus sua manu scripserat, quarum autographum inter suppellectilem Seckendorfii post repertum. Eas porro Geylingius huic clam submiserat, addito, ut lectas & idoneis amicis ostensas sibi remitteret. Sed retinuerat literas Seckendorfius, forte ut sibi magis caveret; & compluribus easdem ductoribus tam è Vinariensi quam Suecico exercitu ostendebat, eosque in Cæsaris partes pertrahere nitebatur; quorum nonnulli jam id polliciti fuerant. Neque tamen de negotio inter tam multos vulgato quispiam aut summis præfectis, aut post Torstensonio indicium fecerat, magno nutantium animorum argumento. Seckendorfius inde non Geylingio tantum, sed & Piccolomineo scribere qui gratiam Cæsaris & stipendia pollicebatur, si à Suecis digressus legionem pro Cæsare instruere vellet. Iste insuper postulabat, sibi super residuis apud Suecos stipendiis satisfieri, quæ discessu suo amissurus sit; ostendens alios agminatim secuturos, si lautis ipsum conditionibus potiri videant. Enimvero Cæsari persuasum erat, Suecorum exercitum eo jam redactum, ut ductoribus necessium sit gratiam Cæsaris ultro ambire; nec istorum transitionem sibi tam care *22. Oct. 41* emendam. Unde idem per literas fratri Leopoldo injungebat; illis tantum ductoribus subjectas sibi turmas secum adducerent, pro ratione dignationis præmia polliceretur: cæteris, qui soli venirent, veniam præteritorum absque ullo præmio offerret, prout avocatorium edictum exprimebat: pensationem residuorum apud Suecos stipendiorum ut iniquam abnueret. Et malebat transfugia gregariorum, quam procerum onerosis sub conditionibus. Eam ob causam Geylingius aliquandiu Seckendorfio scribere omittebat, quod promissa à se præstari non posse videret: quo de silentio hic po- *25. Nov. 41.* stremis literis querebatur. Atque idem cœpti pervicax ut citra suspicionem literas ad hostem mittere posset, à Torstensonio literas commeatus pro uxore impetraturum, ut Hamburgo Erfordiam proficisci possit. Idemque post cum intelligeret, Conradum Bertramum Pfulium ad Cæsaris exercitum se conferre, Hamburgum versus properabat, ut cum isto colloqueretur; quem tamen Bremervœrdæ jam abiisse intelligebat. Quin & post duos turmarum præfectos transfugas cum mandatis ad Geylingium præmiserat. Tandem impatiens destinati tubicinem è stativis suis ad castra hostium dimittebat, cui dicis causa scheda aperta ad Geylingium dabatur super commeatu uxori suæ impe- *26. Jan.* trando. Sed tribus obsignatis literis ad Geylingium & Pfulium petita sua repetens certum responsum exposcebat. *1642.* Tum ut in speciem pro uxore, sed serio pro se & aliis, qui cum ipso transituri essent, commeatus literæ mitterentur, addita pollicitatione, si honestis ipse conditionibus mactetur, plures exemplum imitaturos, indies gliscente apud Suecicos animorum ægritudine. Tum petebat, Magdeburgi præfectum moneri, in quod oppidum obtenta missione statim se collaturus sit. Apud tubicinem literarum argumentum fingebatur de ære alieno transfugarum præfectorum. Tu- *30. Jan.* bicen Apenburgi à statione excubitorum interrogatus, Garlebiam, inde ad castra hostium pergere se responderat ob tribuni sui negotium cum summi ducis venia. Cum jam aliquo usque progressus esset, suspecta res præfectis videri; qui per aliquot equites raptim missos Apenburgum eum retrahunt. Inspecta aperta scheda, nihil secreti præ se ferebat; sed Torstensonii commeatus paulo vetustior scrupulum injiciebat. Igitur tubicen ad Kœnigsmarckium, qui ibi præerat, mittitur, & apud sodalem tubicinem in alterum diem detinetur, cujus intercessione ad herum suum ut revertat conceditur. Iter ingressurus sentit literas, quas in theca, qua minores tubi ad ephippium gestantur, abdiderat, amissas, queis in stabulo frustra investigatis, & quod exigui momenti esse crederet neglectis, ad tribunum redit. *31. Jan.* Seckendorfius, cum iste de successu itineris amissisque literis narraret, has quidem parum curare se simulabat. Cæterum ad præfectos, qui tubicinem suum stitissent, Apenburgum mittit, *1. Febr.* & ipse Soltquellam ad Torstensonium abit, super injuria sibi illata graviter questus, quam ipse, ni sibi satisfiat, ulturus sit. Interim Apenburgi in tubicinis hospitio catulus forte epistolas è fimo protractas ludibundus hinc inde raptabat. Quod cum adstantes observarent, inspectis literis illæ ipsæ deprehendebantur, quas tubicen amiserat, Seckendorfii manu ad Geylingium, & Pfulium scriptæ. Quæ confestim Soltquellam missæ eo ipso tempore, quo Seckendorfius de injuria sibi illata expostulatum venerat. Qui statim *3. Febr.* in custodiam datus judicio sistitur, quod duo summi vigilum præfecti, sex tribuni, quatuor subtribuni componebant, omnes natione Germani, & Seckendorfii amici, juramento adacti. Cum factum aperte legibus militaribus repugnaret, ac nulla reo idonea defensio suppeteret, damnatus omnium calculis capite truncatur. Torstensonius cum hujus supplicio autoritatem imperii sui non parum stabilisset, expedire censebat in conscios non inquirere, eosque pœnitentiæ suæ emendandos relinquere; tum curam uxoris, liberorumque parvulorum Erfordiæ suscipere, quæ morituro præcipua solicitudo fuerat.

§. 4. Ast hostis cum apud Suecos tranquilla omnia *Hostis cis Albim redit.* cognovisset, ac ipsos retro flumen, & profundas tunc uligines consistere, ubi invadere istos non audebat, mox & premente annonæ ac pabuli inopia Tangermundæ binis pontibus navalibus Albim transit. *2. Febr. Ejus consilia.* Propositum ipsi fuerat in Meclenburgicam descendere, quod ea regione orti nobiles, qui Cæsari militabant, confirmassent, vel in annum alimenta exercitum ibi inventurum. Simul credebatur, omnes Albis transitus, Hamburgum usque istum occupaturum, abductisque navigiis & pontonibus Suecos ora maris Baltici exclusurum, uno aut altero è primariis ibi oppidis invaso. Quanquam Torstensonio cumprimis verosimile videbatur hostem id agere, ut Suecos denuo cis Albim retractos vastatam per regionem in angustum compelleret, paucis eodem è Germanicis ductoribus secuturis, & per inopiam seditione *Caterva hostium in* eruptura; de qua Seckendorfius spem fecerat. Eo

fine

1642. *Meclenburgicam præmittitur.* sine Goldackerus tribunus cum octingentis Croatis, & levis armaturæ equitibus mature eo præmittitur; qui cum frustra Salvio, Hamburgum post habitum Wismariæ cum Joanne Oxenstierna Legato colloquium reverenti insidias struxisset, præfectum turmæ Neurothum, qui istum deduxerat, *2. Febr.* incautius agentem apud Witebergam Inferiorem oppresserat, cæsisque reliquis ipsum cum metatore captivum abduxerat. Inde apud Dœmitzam trans Albim progressus, Slangii legioni Dannebergæ & Hizcaræ hospitanti imminebat. *9. Febr.* Sed hac ad excipiendum hostem parata, re infecta cis Albim reversus de intercipiendo Boizenburgo & Lauenburgo agitabat. Ac jam quæstor militaris Rostochii adpulerat, annonam & necessaria *15. Febr.* pro exercitu Cæsareo congesturus. Unde territi Meclenburgici Duces Leopoldo per literas miseram faciem provinciæ exponunt, rogantque ob manifestam paupertatem annonam illi imperare parceret, nec cum exercitu huc concederet Goldackero revocato.

Torstensonii consilia. §. 5. Contra Torstensonius, qui post digressum Guebrianum de Silesia invadenda cogitaverat, hostis motu istis destinatis exclusus non parum qu d sibi suscipiendum foret anxius agebat. Quid circa tuendam oram maritimam Regina mandasset, sat notum erat; & credebat adhuc viam sibi dari, ut superato Albi inter istam & hostem medium se objiceret. Enimvero scrupulum movebat prævalens numero hostium exercitus, quem quinquaginta sex validæ equitum alæ, præter Croatas & dragones ac undecim peditum phalanges quingentorum fere capitum componebant. Cum Suecis peditatu licet prævalentibus quadraginta duntaxat, eæque parum numerosæ alæ forent. Qua manu hostem ultro lacessere nulla ratio erat, præsertim objectu Havelæ tutum. Quod si autem satis habere vellet hostem arcuisse, nullam annonæ expediendæ rationem perspiciebat, cum hosti subvectio Albis pateret, ipsi præter inopem regionem, & oppida litoralia vix suis præsidiis alendis suffectura nihil restaret. Et gravissimus metus erat, ne pressus miseria exercitus in seditionem erumperet, cui deliniendo nihil pecuniæ suppetebat, nuper data absumta, aut oblivioni tradita, ut jam paulatim novam poscere inciperent. Ac forte plerique ductorum in eas se angustias conjicere abnuituri erant. Igitur judicabat, quæ hostis de expeditione sua mare versus sparserat ipsi illudendo, & in eas oras pertrahendo inventa. Et si utique eo se conferret hostis, præter populationes agrorum hac anni tempestate vix aliud operæ pretium facturum, validis oppidis modico cum peditatu tentandis impar, aut si tentasset, certo suorum exitio. Nec ipse tam longe aberat, ut non laborantibus oppidis mature subvenire posset. Igitur statuerat eo quem ceperat loco hostis conatus speculari, num forte uti fama erat, Bavarici à Cæsareis disjuncturi se sint. Quo casu cis Albim regressus prælio Cæsareos lacessiturus erat, milite suo adhuc sat alacri ad rem gerendam. Quod si autem istud citra periculum summæ rei tentari non posset, ac hostis opportunis ad Albim locis se teneret, ipsius in Silesiam intercluso itinere, in Westphaliam & ad Rhenum penetraturus erat, hoste non sine maxima molestia eodem secuturo; ubi ipsi contra Gallorum & Hassorum conjunctio patebat. In quem eventum Stalhantschio defensionem oræ maritimæ commendaverat, ut peditatu per oppida distributo, cum equitatu Pomeraniæ Ulterioris, & Novæ Marchiæ aditus tueretur, quoad aperto mox mari è Suecia auxilia submitterentur.

Hostis trans Albim revertit. §. 6. Enimvero hostis paupertate Meclenburgicæ mox perspecta, isto itinere omisso in Marchia aliquantisper subsistere constituerat; quo fine ejus *1642.* Præsidi Ernesto Marchioni annonam imperabat. Qui cum inopiam provinciæ demonstrasset, iste ne inutiliter exercitum consumeret, retro pedem ferre cogebatur. *23. Febr.* Unde diversa quam venerat via Servestam, inde Aquas inter & Barbyam ponte navali trans Albim redit; quo per fluitantia glaciei fragmenta abrupto ultimum agmen Witebergæ flumen transit. *Novæ Pfulii per Saxoniam machinationes.* Ut tamen Suecos à tergo distraheret, Conradum Bertramum Pfulium cum Ulrico Pentzio Hamburgum mittit. Proposuerat iste de novo ad Albim exercitu formando. Esse sibi ad manus Adamum Pfulium fratrem, quatuor tribunos, complures altiorum graduum ductores è Suecico exercitu magnum numerum gregariorum ex eodem abducturos, unde adjunctis novis delectibus duodecim millia confici possint; quibus Cæsareorum octo millia accessura sint. Pecuniam & commeatum ut suppeditent Hamburgenses cum Lubecensibus & Bremensibus per privilegia in Hispania, aliaque promissa inducendos. Consilii hujus summam in Albi flumine obtinendo verti. Unde primam exercitus sedem circa Dœmitzam fore. Quo fine & Magdeburgum, & Luneburgum oppidum cum arce Calcberga sibi tradenda, & omne vectigalium jus in Albi flumine; cujus accolę Principes præcipua ditionum suarum parte sint exuendi, ut vires in Cæsarem quid deinceps tentandi adimantur, nec plus relinquendum, quam unde commode vivere queant. His ademta dictis urbibus, & bene meritis militibus addicenda. Quanquam autem non constat, quousque Leopoldus ista consilia effectui dari posse censuerit; tamen quia vel modicus eorum successus destinata Succorum non parum turbaturus erat, autor Pfulius magnifice donatus cum idoneis mandatis ad urbes & conducendum militem mittitur data non modica pecuniæ summa. Etsi, quod post referemus, pauca tanto hiatu digna sint præstita.

Kœnigsmarckius Mansfeldæ obsidium disturbat. §. 7. Dum cis Albim hostis hæret, Torstensonius Kœnigsmarckium miserat ad hostem arcis Mansfeldæ obsidio depellendum. Qui cum aliquot equitum legionibus raptim profectus, famamque sui præveniens obsessores improviso oppressit. *21. Febr.* Eorum magna pars cæsa. Capti subtribunus Richardus, Schafgotschius excubiarum præfecti, totidem centuriones, aliique ductores cum ducentis gregariis, omnibusque impedimentis. Equitum nonnulli fuga evaserant. Arx inde ad tempus annona firmata. Sed quia ex interceptis Piccolominei literis Kœnigsmarckius intellexerat, cum Suecis ad arcem liberandam accedentibus Albi transmisso è latere incursurum, hic circum Hercyniam sylvam retro iter capit, Croatis Northusam usque eminus frustra insequentibus. Ejus subtribunus ad latus incedens præfectum turmæ cum quadraginta equitibus Eimbecca progressum opprimit, ac cæsis quibusdam cum reliquis captum abducit. *Bavarici à Cæsareis separantur.* Cæterum hostis aliquot septimanas per inopes regiones aspera anni tempestate vagatus non minorem hominum equorumque jacturam fecerat, quam si justo prælio victus fuisset. Bavarici inde statim à Cæsareis separati præter Erfordiam, qua erumpentes catervæ non paucos eorum interceperant, in Franconiam, & Fuldensem præsulatum progrediebantur, viris jumentisque pessime habitis. Equitum quasi duo millia, præter eos, qui magno numero equis amissis ad pedes redacti erant, peditum duodecim centuriæ supererant. Cæsarei contra Itala Salfeldam usque per Misniam & Thuringiam hospitia ceperant fœda immanitate in provinciales grassati, obscœna cumprimis petulantia in ædes sacras per vicos exercita, sacrisque Romano ritu per oppidorum templa factis. Quibus

1642. bus super injuriis gravissime cum Leopoldo expostulabat Saxoniæ Elector, cum Archidux ad ipsum diverteret celeribus equis Viennam tendens, ut Cæsarem fratrem de conditione belli edoceret.

27. Mart. Torstensonius in Silesiam cogitat.

§. 8. Ast Torstensonius famelica stativa relinquere certus ac commodiore jam valetudine tres sibi vias patere videbat; unam recta in hostem, alteram cis Albim in Silesiam, tertiam trans Visurgim in Westphaliam Rhenum versus. Hostem equidem in præsens viribus æquabat, aut superabat. Sed per vastatum agrum Magdeburgicum & Halberstadiensem exercitu ducto Piccolomineum opportunis inter Salam & Onestrum locis confidentem invadere, suosque exesa in regione inter hostilia circum præsidia periculis, & molestiis objicere rationes non videbatur. In Westphaliam aut superiorem Germaniam si tenderet, Cæsarei iterum Bavaricis juncti ad latus ipsi incessuri erant; nec Vinariensium sibi conjunctionem exoptandam ducebat, quod experientia comperisset, Suecici militis animos ægrescere lautioribus istorum stipendiis cominus inspectis. Interim Lauenburgicum gliscentibus indies delectibus, Stalhantschio ad Wartam propulso in Pomeraniam perrupturum; nec sibi deinceps tam longe digresso ei provinciæ opem ferre in proclivi fore. Igitur stabat sententia in Silesiam penetrare, insessoque Odera Pomeraniam tegere libera inter hanc, & ipsum communicatione; adjuncto Stalhantschio ardui quid suscipere, hostique obsistere par. Et hostis in Misniam ac Thuringiam concedens eam viam ultro velut aperuerat. Eo fine pons navalis apud Werbenam extruitur.

Legatio Luneburgicorum ad Torstensonium.

§. 9. Inter hæc à Luneburgicis Ducibus adérant Legati Thomas Grootius, Fridericus Schenkius, & Hodenbergius; qui prolixe rationes, queis Duces ad suscipiendos & persequendos tractatus Goslarienses permoti sint, explicabant: quos tamen nondum conclusos asseverabant. Equidem conceptam fuisse formulam, & rumorem esse Cæsaris ratihabitionem ad Leopoldi Cancellarium Kaltschmidium allatam: sed quia hic Ducibus nondum ejus exemplum edere voluerit, Duces decrevisse, ni latas à se conditiones obtineant, cum Cæsare non depecisci, sic ut de eventu tractatuum adhuc incertum sit. Ita tamen à se actum, ut isti sociis Regnis fraudi non sint; ac in posterum quoque eandem viam instituros. Unde & noluisse copias suas Cæsari jungere, sed quas ipsi non retinerent citra exceptionem exautoraturos, qui sine dubio exercitui Suecico sint accessuri. Tandem percontabantur, si demum cum Cæsare transigerent absque tamen detrimento Sueciæ, quid ab ipso & exercitu Suecico sibi expectandum sit. Addebantur querelæ super nonnullis militum injuriis, utque oppida sibi sua restituerentur eo præcipue colore, quod Cæsarei hoc casu locorum à se occupatorum restitutionem promiserint, Alfelda jam & Bockela reddita. Torstensonius Goslarienses tractatus disjicere cupidus Legatis ostendebat; instare communis pacis tractatus, in qua ipsorum solida securitas vertatur. Peculiaria pacta intuta, & quamdiu horum Cæsari spes sit, ægre ad istos adduci; ac bellum interim cum sociis Regnis continuari; cujus onera in ipsos redundent. Parum superesse ipsis quod amittant, aut metuant. Primarium ipsorum hostem Coloniensem Præsulem magna nuper clade afflictum, Vinarienses victoria alacres, Bavaricos abiisse. Cæsareis modicas vires, Suecicum exercitum vegetum, & Cæsareas ditiones invadere paratum: ipsis manum non spernendam esse. Inde spem sibi, Duces abruptis cum hoste tractatibus bello ac pace operam Suecis sociaturos. Enimvero persistere in sententia sua

Torstensonius Goslariensem tractatum dissuadet.

Legati, ac si acrius urgerentur, ægre id ferre, 1642.
tum de sincero Ducum animo testari, & ne ad desperationem compellantur obsecrare. Torstensonius re per aliquot dies deliberata videbat fieri posse, ut plane rejecti Duces propius se hosti innecterent, quam forte ab initio constituissent; nec sibi volenti licet integrum in ditione ipsorum hærere, aut quicquid consilii capturi essent prohibere. Tum transactione hoc modo, uti Legati asseverabant, temperata, Suecorum partes parum jacturæ, Cæsaris non multum incrementi cepisse. Ductores quoque Germanicos, si Duces asperius habeantur, id ægre laturos; aut hosce forte ad tertias partes tamdiu agitatas cum Dano, Hassis, & Hanseaticis compulsum iri. Igitur Legatis ita respondet; se denuo suadere Ducibus, ut tractatus Goslariæ abrumpant, & in partibus firmi ad pacem usque communem persistant, ubi Regina causam istorum non minore studio quam propriam actura sit, ut quam uberrime ipsis satisfiat. Sed re non amplius integra, etsi parum amice à Ducibus factum, tamen quia ardua res sit, ac Legati de nonnullis conditionibus caverint, quarum rationem Regina fortasse sit habitura, se diligenter de hoc negotio ad illam relaturum, & mandata expectaturum; interim amicitiam continuaturum. Indicium tamen amici ipsorum animi fore, si quas dimissuri sint copias, sibi relinquant. Legati hoc responso læti, libenter se copias suas Suecis concessuros testari, id tamen aperte non audere. Nosse tamen, ductores nullam quam Suecicam militiam præoptare. Circa oppida ne quid à se postularetur, Torstensonius rogabat; nosse ipsos, quousque Regina de istis antea annuerit. Nunc longe difficilius quam tunc concedi posse, dum secreti cum hoste tractatus agitantur, & hic jam oppida quædam reddiderit. Cæterum nuper Nienburgi præfectus Cratzensteinius castrum Bruchusam Veterem occupaverat hoc obtentu, velut Daniæ Regem præsidium imponere meditantem prævertere voluerit. Id redditurum se Torstensonius promittebat hac lege, ut munitionibus dejectis neque Duces præsidium ipsi imponerent, neque hostem paterentur. Eo responso cum plane sibi satisfactum Legati ostenderent, Soltquella Hamburgum proficiscuntur. Ac fortasse ad Daniæ Regem pergere constituerant. Nam insinuaverant, se ejus Regis intercessione apud Reginam usuros. Quibus significatum, non minus gratum fore, si Duces ipsi ad Reginam scribere, aut Legatos mittere velint. Confirmabant quoque isti Legati, Landgraviam omnes hosce tractatus adprobasse. Id quod tamen Hassici ministri cum exprobraretur abnuebant.

Legatis respondetur. 10. Mart.

17. Mart.

§. 10. Torstensonium per aliquot adhuc dies morabantur annona Hamburgo subvehenda, & navigia ponti extruendo necessaria, quod Albis ineunte Martio mense fragmentis glaciei fluitaret. Illis difficultatibus superatis exercitui ut ad Werbenam se colligeret, edicitur. Ne tamen hosti de ipsius destinatis in antecessum innotesceret, per viam, qua in Westphaliam itur, annona imperatur. Kœnigsmarckius inde valida cum caterva, quæ primi agminis speciem referebat, recta versus hostis stativa progredi, ac tumultum excitare jubetur; qui & irruptis Croatarum Quedlinburgi hospitiis non paucos cæcidit, quinquaginta cum insigni præda captivos abduxit. Inde cura Veteris Marchiæ, & locorum, quæ Suecis adhuc per Brunsuicensem agrum obtinebantur, Tobiæ Duwalio commendata, Torstensonius tandem Soltquella movens per Araseam, & Sehusam Werbenam procedit. Ubi lustratus exercitus biduum Albi superando insumit. Post Havelam apud Havelber-

Torstensonius iter Silesiam versus instituit. 19. Mart.

21. Mart.

24. Mart.

26. 27. Mart.

[1642. 30. Mart.] velbergam transmissum Zigesar exercitus eluctatur difficili itinere, sed nullo ab hoste accepto damno, nisi quod caterva hostium apud Dessaviam Albim transgressa Dœrfflingii subtribunum cum quadraginta equitibus oppresserat. In omen faustæ expeditionis accipiebat Torstensonius, quod ab hoste spatium sibi relictum foret, ut medium se Piccolominei & Lauenburgici copiis inserere posset, & quod inter tantam inopiam exercitui obsequium, & ad rem gerendam promtitudo constaret; cui vinculi instar erat amor in ducem, & opimorum spes hospitiorum; etsi hic ut pecunia & supplementa sibi è Suecia mature submitterentur, rogaverat.

[Sueci toto Silesia expelluntur. 10. Jan.] §. 11. Ita quidem tunc in Silesiam recta tendebat Torstensonius, ubi hactenus Suecorum res plane prostratæ fuerant. Quin & per Sternbergensem districtum dispositæ Stalhantschii legiones sub initium anni parum ab exitio aberant, dum conniventibus Polonis Cæsareorum equitum tria [Stalhantschius periclitatur.] fere millia circuitu per Poloniam capto repente ingruunt, ni cum jamjam impetum daturi essent, Stalhantschius legiones raptim contraxisset. Unde isti pauculis tantum impedimentis direptis eandem, qua venerant, viam re infecta relegebant. Eo super facto Stalhantschius apud vicinos Poloniæ præfectos per literas expostulabat velut induciis adverso, & ne talia deinceps hosti permittantur. Alias & sibi necessitatem injungi intra Poloniæ fines hosti occurrendi. Et sane eo minus istam cum hoste collusionem expectaverant Sueci, quod Poloni ipsorum catervis transitum abnuerent. Paulo ante Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux Carlatum arcem impetu ceperat, cæsis omnibus quos intus invenerat. Inde apud Glogoviam [21.] Oderam transgressus castella apud Beutenam à Stalhantschio in insula fluvii excitata aggreditur, queis Calovius excubiarum præfectus præerat, idoneo annonæ & paratus bellici proviso. Sed prima munitio à Suecis ultro deserebatur: alteram hostis vi expugnabat. Unde territi, qui in primario castello erant, honestas abitus leges pacti id dedunt: quod à Cæsareis statim solo æquatum. Inde [24. Jan.] Boleslavia petitur, cujus præsidiarii in arcem se recipiebant, qui tamen eadem tormentis acriter ver[4. Febr.]berata mox citra exceptionem se dedunt. Nec Lemberga, cum vis intentaretur, moram faciebat; & præsidium honestis conditionibus oppido dedito Crosnam dimissum. Ita Lauenburgicus post expulsos tota provincia Suecos copias late ad Moraviam usque per hiberna dispergit. Interim agendis delectibus Crocovius, Christovius, Mitzlaffius, alii acri studio operabantur, magna vi pecuniæ à Cæsare suppeditata; ac parabatur in proximam æstatem exercitus viginti millia bellatorum expleturus. Solicitabat etiam Lauenburgicus per secretarium suum Daniæ Regem, ut ex Holsatiæ latere Suecos invaderet, & Meclenburgica expelleret. Interim Stalhantschii copiæ è Pomerania [12. Mart.] utcunque reficiebantur nulla re gesta, nisi quod Helmoldus Wrangelius repentino assultu Grunbergæ centuriam Croatarum oppresserat; quoad ingruente in Silesiam Torstensonio ut huic se jungerent excirentur.

[7. April. Torstensonius occupat Luccam. 6. April.] §. 12. Hic quippe Zigesare movens, capto per Briezam & Jutervocum itinere Luccam perveniebat, quam Delovius excubiarum præfectus cum ducentis peditibus Saxonicis insidebat. Is deditionem Imperanti Torstensonio ferociter responde[7. April.]bat. Unde suggestibus per noctem excitatis sequenti mane duæ turres, & munimentum portæ antepositum, inde mœnia machinis verberantur, & omnia assultui dando parantur. Ita territus præfectus de tradendo oppido pacisci cupit. Qui etsi nihil placidi meruerat, exigua tam cum manu invalido loco exercitum sistere ausus, & quia Saxones Gœrlicii pacta non servaverant: tamen tot innocentium in oppido miseratione tactus Torstensonius, & ad majora properans annuit, ut ipse cum suis discederet, redditis desertoribus. Oppido imponitur valida equitum & dimacharum manus observandis Saxonicorum motibus, & ut per excursiones eorum delectus impedirent. Ea occasione Torsten- [12. April.] sonius Saxoni per literas violata Gœrlicii pacta exprobrat, & quod captivos ita duriter habeat compedibus oneratos, & servilibus operibus admotos. Quæ crudelitas ni omittatur, paria se relaturum. Elector prioris facti culpam responso suo à se amo- [4. Maji.] liri; circa captivos spreta Cæsaris ac sua edicta avocatoria obtendere, ob quæ ditione sua oriundi asperiorem castigationem mereantur. Ac solo sacrorum obtentu civem adversus Principem suum arma gerere ne Torstensonio quidem probatum. Lucca Caloviam itur, ubi quanquam rumor in- [11. April.] crebesceret, Piccolomineum & Saxonem trans Albim, Lauenburgicum cis eundem copias contrahere, haut eo secius in Silesiam pergebat Torstensonius, prælium haut detrectaturus, si occasio detur. Erant illi peditum septem millia, bene habitus miles, equitum quinque millia, & insuper tria, qui equis morbo amissis incedebant. His Stalhantschius bina equitum, totidem peditum millia adjungebat. Hostis contra non supra quinque peditum millia in aciem educere poterat: equitum tria millia Piccolomineus, quinque Lauenburgicus, duo Elector habere censebatur. Ut vires utrinque prope pares essent.

§. 13. Interim Stalhantschius Gulbenam, quam [2. April. Gulbenam, 16. April.] quatuor equitum, quinque dragonum turmæ cum ducentis peditibus insidebant, post vim acriter illatam repulsamque subigit hac lege ut superioribus ductoribus abeundi facultas daretur, inferiores arbitrio se ipsius traderent. Ex quibus, qui antea Suecicam militiam secuti erant, ad vetera signa redibant: reliqui equis ademtis dimissi. Apud [17. April. Soraviam;] Soraviam idem cum suis Torstensonio jungitur. Soraviam centurio insidebat cum centum viginti peditibus, qui arma sumere abnuentibus oppidanis in arcem se confert, quam sequenti die dedit. Centurio ille, quia ex pacto milites quosdam Sue- [18. April.] cicos non tradiderat, in custodiam cum suis datur. Saganum inde proceditur ab hoste desertum. Præ- [Saganum; 19 April.] mittebatur cum majore parte equitatus Wittenbergius, ut Glogoviam majorem eminus cingeret: reliquus exercitus mox insequitur. Oppidum ope- [21. April.] ribus & milite sat firmatum post adventum Suecici exercitus ducenti pedites ingressi erant, quod tumidus aquis Odera à Suecis non statim transiri posset, ut ex illa parte oppidum nondum circumsessum foret. Dum obsidio omnia parantur, intelligit Torstensonius à Lauenburgico copias contrahi oppido liberando; & exigua annonæ copia erat, ut exercitus eo loco diu ali non posset. Igi- [Glogoviam majorem: 24. April.] tur amputandis moris placebat ex omni parte assultum dare. Impressio ita acriter suscepta, ut nulla licet ruina edita, Basilica primum trans Oderam, inde ipsum oppidum primo impetu expugnaretur, exigua Suecici militis jactura. Præsidiariorum pars cæsi, reliqui cum præfecto Augusto Mauritio Rothavio tribuno, & aliis ductoribus captivi facti. In oppido magna vis frumenti, ac paratus bellici, ac quindecim tormenta ænea inventa. Oppidum, antequam efferatus miles sedari posset, direptum; quo tumultu ignis templum cum octodecim domibus absumsit. Interim in alteram Oderæ ripam quindecim equitum alæ non sine labore traductæ erant; & quia fama ferebat, eo ipso die, quo oppidum expugnabatur, Lauenburgicum ad succurrendum

1642. rendum suis adventare, Schutzius subtribunus cum ducentis quinquaginta equitibus Hundesslocum versus exploratum praemittitur; qui primo in quinquaginta pedites incidit, quos partim caedit, partim capit. Inde & centum octoginta equites profligat capto qui eos ducebat subtribuno: de adventu majorum copiarum nihil audiebatur. Unde
Guram; Koenigsmarckius cum quindecim illis alis Guram pergit, quam altero assultu expugnat, caesis omnibus qui in armis reperti erant. In citeriore Oderae
Hemstadium; Sprottoviam, Freistadium; ripa Stalhantschius ab exercitu digressus Sprottoviam & Freistadium in potestatem redigit, praesidiariis citra exceptionem se dedentibus. Torstensonius cum Glogoviae validum praesidium sub Neurotho tribuno imposuisset, Oderam ibi trans-
6. Maji. gressus versus superiorem Silesiam pedem infert, ut hostem cominus urgeret, & quod his oris omnia
Wolaviam essent vastata. Wolavia machinis statim verberata. Unde qui oppido praeerat excubiarum praefectus Falckenbergius super deditione agere coepit. Sed cum defensionem praemature omisisset, Suecicus miles per portam, aut ruinam moenium irrumpit pacto nondum absoluto. Ita ductores captivitatem subiere; gregarii Suecicis legionibus admixti. Duae cohortes erant, dragonum una, peditum al-
Drachenbergam, Militschiam; tera cum aliquot equitibus. Drachenberga inde & Militschia expugnata, ne à tergo relictae inter exercitum & Glogoviam commeantes infestarent.
13. Maji. Et Drachenberga quidem post paucos tormentorum ictus deditionem fecit. Ductores capti, gregarii sacramento Suecorum adacti. Citius opinione res confecta est, quod praesidiarius inter se discors, praemature defensionem loci non invalidi de-
14. Maji. Parchwitzam: sereret. Ad Leubusam Odera vado iterum transitur. Parchwitzã arx sine exceptione deditur. Ligniciam catervae equitũm circumsultant quidem; sed tunc praevalidi oppidi obsidio se implicare consultum non visum. Igitur omisso isto Jau-
19. Maji. Jauram; Strigaviam ram itur, ex qua optio cum quinquaginta peditibus profugus Strigaviam se contulerat. Id oppidum admotis machinis statim deditur; ac centurio
20. Maji. cum centum quinquaginta peditibus dimittitur, quadraginta equites, qui exploratum missi forte in oppido deprehendebantur, equis multantur.
Schweidnicia obsidetur. Schweidniciam in potestatem utique redigere placebat opportuno situ ad coërcendas è montanis arcibus excursiones, & infestandis Bohemiae finibus, & quae speculae vice esset observandis, si quae ex Misnia aut Bohemia submitterentur, auxiliis. Sed & annona quaerebatur exercitui, in quo omnibus circum vastatis plerique panem aliquot per dies non acceperant. Oppido tres tantum cohortes inerant Burreo sub tribuno; minor numerus, quam
20. Maji. pro tuendis latioribus operibus. Igitur statim Koenigsmarckius primo cum agmine praecurrere jubetur prohibiturus, ne quid copiarum amplius, oppido immitteretur.

Franciscus Albertus Dux Lauenburgicus Schweidnitiae succurrere conatur. §. 14. Caesarei sub Lauenburgico Duce tarde in hiberna concesserant, ac late tota regione dispersi agebant. Unde dum lente iterum coëunt, Suecis occasio nascebatur res suas in Silesia magis quam unquam antea firmandi. Tandem Dux contractis legionibus inter Wratislaviam & Weidam consederat, omnibus circum accessibus munitis, ut non prius in Suecos moturus videretur, quam Piccolominei copiae adessent, quarum pars jam advenerat, reliquae propediem expectabantur. Sistendis tamen istorum progressibus constituerat Schweidniciae plus militum & annonae immittere, quod ipse maxima cum equitatus parte deducturus erat. Interceperant ea nocte tres Wratislavienses cives Sueci, qui nuntiabant, vidisse se hostem apud urbem decem cum legionibus flumine superato huc tendere. Unde statim Koenigsmarckius monetur, ut sibi caveat; & Wittenbergius cum suo cornu 1642.
ut propius istum subeat jubetur, quo sibi invicem auxilium ferre possint. Postero die Torstensonio 22. Maji.
à Koenigsmarckio nuntius venit, Lauenburgicum cum universo equitatu, tribus tantum legionibus exceptis, quingentis insuper dimachis, & quatuor tormentis magna diligentia Schweidniciam versus iter facere. Igitur & ipse toto cum exercitu quantum potest, eodem accelerat, ut hostem praeverteret; ita felici cum successu, ut cum copiis suis ad oppidum consisteret, cum jam ad quadrantem milliaris Lauenburgicus suggressus esset. Igitur dux Suecicus postquam validis stationibus aditus, qui ad oppidum ferebant, sepsisset, gravioribus machinis & impedimentis relictis, quibus tuendis duae peditum phalanges, sex equitum alae adsistebant, cum reliquo exercitu hosti obviam tendit, praemissa equitum manu, quae istum lacesseret & moraretur, ne absque praelio pedem referre posset. Lauenburgicus huc se redactum videns, ut aut Idem profligatur & capitur.
pugna esset committenda, aut confusis ordinibus abeundum, cum equitatu suo sub radicibus montis, cui Zotenbergae vocabulum, consistit. Sueci cominus subeuntes tela emiserunt. Primam impressionem sustinebat sinistrum hostium cornu; sed cum reliquae turmae titubare inciperent, omnes repente terga vertunt, ac turbatis ordinibus in fugam effunduntur. Quos Sueci diversis viis ad quinque milliaria persequuntur, plurimis caesis captisque. Adjuvit fugientes nullis angustiis impedita, ac tenui sylva obsita planities. Inter captivos erat ipse Dux graviter saucius, Hanovius summus excubiarum praefectus, Warlofsnius tribunus, subtribunus Knochius, quinque vigiliarum, novem turmarum praefecti, duo centuriones, aliorum ductorum septuaginta amplius, gregariorum praeter eos, qui statim signis Suecorum succedebant, undecim centuriae. Potiebantur quoque Sueci quatuordecim vexillis, quatuor tormentis; exigua suorum jactura, nisi quod Munchusius tribunus brachium sauciatus foret. Hostis ter mille amplius equites desiderabat. Sed maximum erat in ipso Duce capto momentum, penes quem summa Idem moritur.
rei istis in oris cura: quo ex vulneribus decedente 31. Maji.
tela consiliorum ab Arnheimio coepta in irritum cadebat. Corpus exanime gratis remissum, facili & decora adversus hostem liberalitate. Ex inventis apud eum scriptis cognoscebatur, quae destinata animo agitaverat, & quantam molem belli in Suecos excitaturus fuerat, ni casus hic eum intercepisset. Judicabant periti, extremo tempore graviter ipsum peccasse, quod Glogoviam validiore praesidio non firmasset, & solo cum equitatu accessisset hoste tam propinquo. Nec parum ipsius militis ignavia increpabatur.

§. 15. Hac victoria parta Torstensonius ad Schweidnicium capitur.
Schweidniciam regressus omnem vim admovet, 24. Maji.
Burreo deditionem adspernante; donec ruina moenium edita, & parato assultu, ignibus quoque & saxis volitantibus, oppidani praefecto discordes elato albo vexillo deditioni se paratos ostenderunt. Ita fracta Burrei pertinacia, qui per ipsam ruinam ad Torstensonium descendere cogebatur, ob importunam ferociam statim in custodiam datus. Praesidiarii, quorum tres centuriae, traditis vexillis, plerique Suecorum sacramento accessere. Equites quinquaginta militiam abnuentes ademtis equis dimissi. Exercitus hinc Neissae admove- 27. Maji.
tur. Sed quia nuntiabatur, reliquas Lauenburgici copias, quibus Fernamondus & Bornevallius imperabant, ad Wratislaviam castris desertis per Troppaviam in Moraviam tendere, Caesareis in Bohemia jungendas; Torstensonius statim Reichwaldum tribunum valida cum manu versus Koe- Torstensonius Caesareos frustra insequitur.
nigs-

1642. nigsgræciam mittit. Major peditatus pars cum aliquot equitum alis sub Lilliehæckio, & Mortaignio ad Neissæ obsidium continuandum relinquitur. Ipse cum reliquis copiis hostem propere insequitur. Reichwaldus re infecta redibat Torstensonius quantum posset festinans præter Troppaviam intactam cursum Hosam intendit. Sed hostis asperos ad sinistram montes ingressus sequentis impetum eludebat. Nam eo penetrare haut tutum erat equitatu defesso, & modica peditum manu, hoste jam longius progresso. Immissæ tamen expeditæ catervæ paucos interceperunt. Quos inter Helmoldus Wrangelius Rebbeckii legionem pedestrem trecentorum capitum apud Sternbergam oppressit, & gregariis plerisque cæsis, ductores & alios, queis ferrum pepercerat, captivos abduxit. Recta inde Olmucium Moraviæ tendit Torstensonius, quod tenuiore præsidio, quam pro spatii captu in-
31. Maji. sessum cognoverat. Cum propius accessisset, nuntiatur, ordines provinciales, qui in oppido congregati fuerant simul opulentissimos civium pretiosis rebus convasatis Austriam versus fugam arripuisse. Ad quos persequendos cum centum quinquaginta equitibus mittitur Rochovius subtribunus, qui istos quinto ab Olmucio milliari assecutus erat, ni è montibus Bohemicis prorumpens Madelovius tribunus eos conatus disturbasset, & Rochovio capto. Helmoldus tamen Wrangelius à priore excursione redux cum trecentis equitibus ad sextum Vienna milliare progressus multos insignes viros
Idem Olmucium capit. intercipit, opimaque præda potitur. Cæterum Olmucium tuebatur Miniatus tribunus cum octo centuriis à Crocovio recens conscriptis præter op-
1. Jun. pidanos. Torstensonius cum exercitu accedens suburbio capto stationes equitum circa disponere; per pedites propius subire, machinis fulminare. Heic Plantingius subtribunus, dum accessus ad oppidum cominus lustrat, globo trajectus occumbit, ob virtutem suis multum desideratus. Quanquam
4. Jun. autem Torstensonio sat peditum non esset ad vim
5. Jun. faciendam; obsessi tamen quarto die deditionem pacti sequenti Brinam deducuntur. Oppido validum præsidium imponitur sub Georgio Paiculio tribuno, cui Hammersteinius tribunus, & Wanckius adjungitur; tum omnia providentur, quæ ad vim sustinendam facerent; quod summam belli hac in provincia in id oppidum conferre decrevisset. Olmucio capto Kœnigsmarckius Littam & Neustadium Moraviæ occupat. Littæ modicum præsidium impositum parum valido oppido; cujus præ-
& Littam ac Neustadium Moraviæ. fecto injungitur, ut si vis major ingrueret, Neustadium ista deserta se reciperet.

§. 16. Torstensonius hinc è Moravia ad relictas in Silesia copias regreditur tentaturus, num reliqua ad Oderam loca in potestatem redigere posset, ne qua hostilia præsidia à tergo relinquerentur. In itinere Troppavia milite vacua Suecos
Lilliehœckius Nissam capit. ultro admittit. Interea Lilliehœckius Nissam egregie munitam ad deditionem compulerat; cu-
6. Jun. jus præfectus Wachenheimius tribunus cum paucis suis peditibus Pragam dimissus. Sed subtribunus legionis Borrianæ, quod legibus pacti non exacte satisfecisset, detentis quibusdam qui antea Suecis militaverant, cum ductoribus in custodiam datus; legio Suecicis cohortibus admixta. Apud Coselam Torstensonius Lilliehœckio iterum jungitur. Id oppidum impetu expugnatur; arx citra exceptionem se dedit; cujus præfectus Ungarus tribunus in captivitatem redigitur. Inde mox fide de revertendo data dimissus, promissi incuriosus arma adversus Suecos iterum exercuit. Munimenta tam oppido quam arci de-
Oppela expugnatur. tracta. Oppela mox post editam mœnium ruinam assultu capitur, præsidiariis in arcem re-

fugientibus. Trecenti dimachæ erant, qui post 1662.
biduum citra exceptionem se dedunt, ac ad Sue- 14. Jun.
corum militiam transeunt. Briegam inde ope- 16. Jun.
ribus & præsidio munitissimam, cui Mœrderus tribunus præerat, Torstensonius aggreditur, Briegæ iritum obsidium.
ut Wratislaviam in angustum redactum vel in partes pertraheret, vel ad neutralitatem permoveret. Quam urbem etiam per literas tentaverat; 20. Jun.
sed quæ ostentata in Cæsarem fide omnia pacta adspernabatur; ferociam tamen exuitura credebatur post Briegam expugnatam, nec Ligniciam moram amplius facturam. Hoc modo Pomeraniæ securitati cumprimis cavebatur, & stabilis bello sedes intra hæreditarias Cæsaris provincias ponebatur. Enimvero apud Briegam pugna asperrima surgebat. Sueci munimentum exterius expu- 30. Junj
gnaverant, & promoto ad fossam gradu cuniculorum opera eandem impletum ibant. Contra obsessi acriter reniti, & cum numero pollerent, (mille quingenti erant, veteranus miles) crebris eruptionibus obsessos fatigare; pertracto inter cæteros in oppidum subtribuno Antonio. Multi quotidie tam ductores, quam gregarii cadebant. Sauciabantur inter alios Mortaignius summus vigiliarum præfectus, Conradus Oppelius summus metator, Rosencrantzius, Simon Grundelius. Et quia robur peditatus, & egregios duces Torstensonius per occupata loca distribuerat, pauci supererant, qui in curarum partem subirent. Nec minus equos gravis morbus infestabat, quorum decem millia, ex quo tempore ab Albi exercitus discesserat, procubuerant. Et quanquam plurimi per Moraviam & superiorem Silesiam equi interciperentur, illi tamen in privatos usus cedebant exiguo in publicum emolumento. Et qui equis carebant, palantes prædam malebant agere, quam in castris munia obire. Ita magnis implicitus difficultatibus hærere Torstensonius. Quibus tollendis pecuniam mitti postulabat cum adparatu bellico & tormentis ad firmanda adversus obsidiones oppida. Tum ut supplementa militum è Suecia, (duo equitum, sex peditum millia trecenti expectabantur,) venire properarent, quo hosti tota mole ingruenti par foret. Et quia sub autumnum soliti sibi morbi impetum metuebat, missionem suam, & ut alius exercitui præficeretur, à Regina petebat. Cæterum 14. Julii
magna militis Suecici cum jactura jam Briega ad extremum redacta videbatur, & segnius ex oppido, nulla amplius ex arce tela emittebantur. Et cognoscebatur post intra biduum obsessos deditionem fuisse facturos.

§. 17. Enimvero Cæsar ad sistendos Suecorum Cæsarei
successus omnes vires exciebat. Contraxerat apud Briegæ subveniunt.
Brinam Piccolomineus, qui è Lauenburgici exercitu supererant; è Bohemia copias adduxerat Bucheimius Comes; quæ in Belgium destinabantur legiones revocantur; ex Hungaria quoque auxilia aderant. Cæsareum exercitum duodecim equitum millia, in septuaginta quinque alas distributa, præter Croatas, & octo peditum millia explebant. Cum Torstensonio quadraginta octo tantum equitum alæ essent, nec ultra quater mille pedites in aciem educi possent; quod Briegæ obsidium plurimos absumsisset, & Glogoviæ Olmucioque quinque millia præsidio imposita forent. Jamque Leopoldus Archidux cum Piccolomineo Brina movebant, ut Briegæ succurrerent. Primum agmen cis sylvam adproperabat, ut Slangium tribunum cum sua legione Troppaviæ interciperet. Quem se recipientem ad quartum usque à Suecicis castris milliare persecutus fuerat hostis non paucis interceptis. Torstensonius, hoste numero in tantum prævalente, haut consultum judicabat summam rerum ancipiti aleæ exponere, præsertim

1642. cum propediem auxilia è Suecia expectaret, & injunctum sibi esset caute agere, & ante omnia exercitus conservationem præ oculis habere. Igitur quo intempestivum prælium declinaret, soluto Briegæ obsidio, Oderam vado transit: qui tamen mox ita aquis tumescebat, ut eo loco transitus non amplius pateret. Hinc per Bernstadium & Oelsam Guram recedit, ut ab auxiliis adventantibus propius abesset, nec quo minus cum istis conjungeretur, prohiberi posset. Olmucium interim, arx Oppelensis, & Schweidnicia validis præsidiis tenebantur. Sed Neissa, quæ numerosum nimis militem requirebat adversus hostem & infensos partibus oppidanos, destructis portis turribusque defensioni inutilis reddebatur.

Torstensonius obsidium solvit. 15. Jul.

§. 18. Ast Cæsarei, qui Olmucium tribus equitum legionibus, & selectorum provincialium manu eminus circumsessam reliquerant, validis aliquot catervis frustra ad carpendum abeuntium agmen immissis, parvis itineribus secundum Oderam descendebant, extructo apud Wratislaviam ponte. Nec aliter judicabat Torstensonius, quam istos propius suggressos prælio ipsum lacessituros, aut in angustias redacturos. Sane omnes captivi referebant, Archiducem prælio paratum venire. Igitur apud Guram subsistebat Torstensonius, quoad de istius conatibus certiora intelligeret; pro re nata tamen circa Glogoviam, aut alibi ad Oderam stationem capturus, quoad submissus è Suecia miles adveniret. Dum ad Guram hæret exercitus Suchius tribunus in Poloniam, hinc ad Cæsareos transfugit, quod de Stalhantschio, dum is solus in Silesia rem gerit, multa sinistra ad primarium exercitum scripsisset. Id quod cum Stalhantschius rescisceret, comprehensum in jus vocat. Archidux benigne exceptum statim pecunia ad scribendam legionem instruit.

Cæsarei Suecos sequuntur. 23. Jul. Suchius ad Cæsareos transfugit.

§. 19. Cæterum quia in Saxonia novam flammam excitatum ibat Conradus Bertramus Pfulius cum sociis, qui novis delectibus, ac ut Luneburgicis exautoratos sibi adsciscerent, operam dabat, Torstensonius Kœnigsmarckium in Misniam, Thuringiam, & Saxoniam mittit istis turbis mature opprimendis. Additur ipsi modica manus, quam è præsidiis per istas oras, & per novos delectus, qui mire ipsi succedere solebant, aucturus erat. Injunctum, ut quantum posset istum tractum, inprimis Augusti Ducis Brunsvicensis ditionem tributis subjiceret, quod hic multis modis infensum se exhibuerat, præcipuus autor Luneburgicis ad deserendam Suecorum societatem. Reliquis tamen Luneburgicis Ducibus, si liberum ipsi transitum concederent, nec ab se exautoratos militia Suecica arcerent, & de cætero amicos se exhiberent, nihil molestiæ inferret. Kœnigsmarckio vix digresso Croatarum caterva usque sub Suecorum stationem succedebat; ac nuntiabatur, hostem in altera Oderæ ripa Parchwitzam usque progressum, ac Steinaviæ flumen ponte navali jungere. Torstensonio diutius Guræ subsistere jam ante molestum erat, regione circum & retro plane exhausta; ac à fronte hostis valido cum equitatu imminebat. Tum metus accedebat, ne hic catervis suis ipsum cis Oderam distringeret; interim ex altera ripa Glogovia prætérita Crosnam modice munitam raptim opprimeret, ac medius inter ipsum ac mare interpositus venientia auxilia accessu excluderet. Nec deerant, qui asseverarent, hosti de transitu Custrini concedendo cautum esse; quo casu huic aditus in Pomeraniam pandebatur, communicatione cum ea provincia Suecico duci intercepta. Quod si hostis recta in ipsum tenderet, prælio nunc impar forte ad intempestivum receptum compellendus erat. Unde satius habebat maturo in tutiora receptu conatus hostium antevertere. Ita Gura movens præter Glogoviam in ripa Oderæ Polonica per Zullicham, Crosnam proficiscitur, ibique transmisso fluvio, ac ulterius apud Gubbenam retro Neissam fluvium concedit, & qua hic Oderæ miscetur castris locum capit. Sic frontem ipsius Neissa tegebat; à latere Lusatia pabulationi patebat; à tergo auxiliis tutus accessus muniebatur. Quod si Lusatia non sufficiente è Marchia quid petendum esset, id salvis induciarum legibus, quæ necessitatem & rationem belli exceperant, fieri poterat. Ast Cæsarei Parchwitza recuperata Steinaviam moverant, tota provincia nullum non immanitatis ac libidinis genus velut in hostico exercentes. Inde ad oppugnandam Glogoviam majorem vertuntur; quos Sueci crebris excursionibus inquietabant. Inter alia Slangius tribunus cum quatuordecim alis Freistadium usque progressus, Bruæum Comitem cum aliquot legionibus ibi in suburbiis hospitantem deprehendit, ac injecto tectis igne multos cædit, tribunum Heisterum, tresque turmarum præfectos cum multis aliis captos abducit. Partem tamen suburbii defendebat Bruæus; & quia Slangius intelligebat, dextrum hostium cornu non procul abesse, haut diu moratus incolumis in castra revertit.

Kœnigsmarckius in Saxoniam mittitur. 29. Jul.

1642. 30. Jul. 2. Aug. 4. Aug. 16. Aug.

§. 20. Cæsarei porro apud Glogoviam uno tantum loco juxta flumen accessus agebant. Basilicam trans Oderam plane intactam relinquebant, nisi quod validæ catervæ noctu diuque subjectos campos persultarent; magno obsessis levamento, qui totas vires ad tuendum oppidum conferre poterant. Hi ab initio crebris eruptionibus hosti non parum damni dederant, quoad ita caute hic procederet, ut per eruptiones noceri ipsi amplius non posset. Inde tormentis obsessi quantum possent subeuntes infestabant, simul omnia repellendis assultibus adornabant. Semel jam hostis ad impetum dandum copias disposuerat: sed animadverso, apud obsessos omnia ad vim excipiendam parata, suis receptui signum dabat. Interim complura navigia adducebantur, ratesque struebantur, quibus à latere, quod flumen alluit, vis fieret; & quicquid obsessi obniterentur per arenosum solum accessus facile ad fossam procedebant, quæ quod aquis careret, facilem aditum ad radices valli præbebat. Nec dubium erat, quin hostis omni ex parte assultum tentaturus esset ad oppidum, quod in utramque partem tanti momenti, erat. Torstensonio, qui toto animo in id liberandum ferebatur, nihil præter auxilia è Suecia deerant, quorum mora res prope extremum periculum pervenerat. Adpulerant tandem quatuor peditum millia è Suecia, Carolo Gustavo Wrangelio deducente; sed equitum duæ tantum turmæ portum adhuc tenere poterant. Hæc manus primo Greiffenhagam progrediebatur, ceteros qui sequebantur expectatura. Sed urgentibus à Torstensonio nuntiis transmisso apud Gartzium Odera Suecam, inde præter Francofurtum ad exercitum properant. Torstensonio primum placuerat per ripam Polonicam ad liberandum oppidum tendere, quod exercitus hostilis citra fluvium altioribus locis consisteret; nec ipsius accessum impedire posset, ni soluto obsidio, & deserta loci opportunitate trans flumen obviam ipsi procederet. Quo facto ipse scopo suo potitus erat; & prælii committendi necessitatem facile declinare licebat. Simul auxiliis, quæ via Landsbergensi expectabantur, eo securiorem accessum fore, si forte hostis in Sternbergensi districtu occurrere istis vellet. Sed cum hæc per citeriorem ripam præter Francofurtum

Cæsarei Glogoviam obsident. Auxilia è Suecia veniunt. 17. Jul. 18. Aug. Torstensonius ad liberandam Glogoviam se movet.

1642. tum breviore via adventare audiret, in eadem ripa consistere placebat; metuens quoque, ne per 24. Aug. longiores moras oppidum amitteretur. Ita cum Wrangelius Francofurtum attigisse nuntiaretur, motis castris Crosnam procedit certus prælio confligere, cujus & miles cupidus erat. Nec major equitum numerus timebatur, quod illi conflictu ad Schweidniciam animo debilitati, reliqui recens 26. Aug. collecti judicarentur. Lissæ Wrangelius cum auxiliis Torstensonio jungitur. Unde per Grunbergam, & Wartenbergam Neusaltzam proceditur; ubi aciem disponebat Torstensonius, suo cuique loco assignato. Cum nuntiaretur novem alas hostilium equitum circa Beutenam consistere, missus cum sinistro cornu Slangius sub castra usque hostium eos insequebatur. Pervenerat jam Torstensonius ad alterum à Glogovia milliare: sed nec hostis munitis quæ insederat locis se movebat, nec intra illa citra periculum invadi poterat. Et quanquam inter velitandum Piccolo- 30. Aug. mineus per tubicinem Hæckingio tribuno denuntiaverat, se crastino die in loca æqua descensurum, ac prælio certaturum; tamen aliis ex indiciis haut colligebatur serio id ipsum velle. Unde Torstensonius ut eo tutius ad oppidum penetraret, in alteram ripam transire constituit, qua hostis nullos accessus egerat, nec locorum opportuni- 29. Aug. tate juvabatur. Eo die vada late explorantur; nec tamen inveniebatur, quo machinæ transvehi pos- 30. Aug. sent. Sed insequenti nocte adpulsu mobilium arenarum uno milliari supra Beutenam vadum adparebat, quo quinque intra horas totus exercitus cum machinis & impedimentis ita celeriter tran- Glogoviæ obsidium solvitur. sit, ut hostis eum motum vix sentiret. Obortis tenebris ad octavam milliaris partem à Glogovia Succi silentio consistebant. Observatum fuit dimidia post hora, quam exercitus transgressus esset, arenis dilabentibus vadum eo loco desiisse, ut ne eques quidem amplius ibidem transire posset. Cæsarei hoc animadverso, statim desertis accessibus, & flumine in castra locis altioribus sita ita celeriter se recipiunt, ut licet Torstensonius cum aliquot turmis per oppidum adproperaret, neminem amplius deprehenderet; & in celsiora loca eniti rationis non erat. Ita orta luce Lubenam Cæsarei digrediuntur, mille ducentis eo obsidio desideratis.

Reliqua auxilia adveniunt. §. 21. Torstensonius apud Glogoviam in ripa Polonica suis quietem concedebat, quoad equitatus è Succia missus adesset; quod hostis eo virium genere prævaleret, qui & insuper tria Hungarorum millia, & quæ Olmuciam circumsidebant 9. Sept. legiones evocabat. Postquam cum isto equitatu Axelius Lilius adesset, Torstensonius statim motis castris perGlogoviam in citeriorem ripam transit, Heinzendorfum arcem Glogoviensi præsidio infestam occupaturus; inde Schweidniciæ provisurus, & si occasio detur prælium commissurus. Glogoviæ Neurothus relictus, qui per obsidium rem bene gesserat, cum idoneo peditum numero & centum equitibus; reliqui in expeditionem edu- 11. Sept. Heinzendorfum destruitur. cuntur. Heinzendorfum postera die citra exceptionem se dedit; & quia præsidio id tenere superfluum visum, munimentis dejectis tecta igne absumuntur. Boleslavia inflammatur. Boleslaviam hinc itur, quam centurio cum centum peditibus insidebat. Cum oppidani arma caperent, Torstensonius ignis injici jubet, queis oppidum in cineres redactum. Miles irrumpens quæ poterat diripiebat. Præsidiarii in arcem refugerant. Sed cum Torstensonius intelligeret Leopoldum, qui ad latus incedebat, Lembergam tendere, ut ipsum præverteret, haut operæ pretium ducebat arci oppu- 14. Sept. gnandæ tempus impendere. Igitur statim Lembergam properatum, ubi aliquot Cæsareorum catervæ se ostendebant, quibuscum velitatio commissa. Sed prævertebat Torstensonius, omnibus circa montibus & opportunis situ locis præreptis. Cæsarei sesquimilliari inde Lehnæ consistebant. Et quanquam sequente luce aliquot alæ accede- 15. Sept. rent; tamen cum interim Lemberga, quam centum viginti dragones tuebantur, assultu capta esset, plerisque cæsis, ac Cæsareæ turmæ recederent, nihil tunc amplius gestum. Archidux Schmeid- 16. Sept. bergam, Torstensonius Laubam tendebat, ut suis de pane prospiceret, simul hostem circa destinata sua incertum redderet. Laubæ triginta Saxonici desultores intercipiebantur. Hinc Torstensonius per viam, quæ Gœrlicium fert, milliare unum progressus, mox converso itinere ad turrim prope Fridlandam succedit. Nam quia Archidux Frid- 18. Sept. bergam verterat, suspicio erat, eum præter hoc oppidum in Bohemiam iturum. Id quod Torstensonius impedire, simul ad prælium eundem compellere cupiebat, invitante ratione belli, & loci opportunitate. Unde sequenti die fluentum ad Fridlandam 19. Sept. transgressus celsioribus locis aciem explicabat. Cæsarei propius suggressi illo ipso vico, quo proxima nocte Succi egerant, considebant. Per biduum ibi præter modicas velitationes nihil gestum, queis inter alios e Cæsareis Sperreuteri subtribunus, è Succicis Brinckius tribunus occubuit. Torstensonius 22. Sept. inde Zittaviam accedebat; Leopoldus postero die 23. Sept. insequebatur, dimidio abhinc milliari considens, sine dubio isti oppido subventurus. Unde Torsten- Zittavia occupatur. sonius propius movens in ipso suburbio stationem capit; ac machinis admotis munimentum exterius occupat. Mox deditio citra pactum facta, & præfectus cum centum viginti præsidiariis in captivitatem redactus. Hæc in conspectu Cæsarei exercitus gerebantur. Heic aliquot dies quieti dabat Torstensonius. Cæsarei non procul inde sub Grefensteina arce immoti consistebant; ac videbantur Succis semper à latere incessuri, prohibendæ horum in Bohemiam irruptioni. Inter hæc mutuis excursionibus certabatur memoratu indignis; nisi quod Reichwaldus tribunus cum aliquot equi- 29. Sept. tum centuriis noctu Croatarum stativa, quæ extra Cæsareorum castra in vico erant, aggressus, incenso vico plurimos eorum interfecit, & subtribunum Palsium Comitem cum aliis ductoribus, & quingentis equis in castra pertraxit.

§. 22. Dum in propinquo hærent exercitus, con- Conventio super captivorum redemtione & permutatione. ventio super omnium captivorum permutatione, & modo lytri in posterum initur, flagitantibus id ductoribus ob incerta belli, præsertim, qui ditionibus Cæsareis oriundi erant. Simul non exigui momenti videbatur, hoc modo avocatoria Cæsaris edicta velut retractari, & oblatam in iis veniam inanem reddi. Illi adornandæ è parte Succorum congrediebantur Wittenbergius, Mortaignius, Gustavus Otto Steinbockius, & Duglassius; è Cæsareis Bucheimius Comes, Antonius Webelius, Mislickius, & Ranflius, bini utrinque summi excubiarum præfecti, & tribuni. Sub finem negotii Wittenbergius Cæsareos deputatos, quibus & alii utrinque se adjunxerant, convivio excepit. Cum inde discedentes hosce Succi modico spatio honoris gratia prosequerentur, Cæsareus tribunus Spiegelius Duglassium lacessere, inde diploso tubo periculosum vulnus pectori infligere. Sed Spiegelium statim tres turmarum præfecti, qui Duglassium comitabantur, multis vulneribus conficiebant. Neque tamen is casus cæteros in rixam pertrahebat. Conventum heic, ut quicquid utrinque captivorum esset, statim permutaretur. Si quis deinceps caperetur, oblato lytro citra moram dimitteretur, ni ratio belli aliquantisper eum detineri suaderet; nec ad mutandam militiam cogeretur. Excipie-

1642. cipiebant Sueci Saxonicos nisi qui nunc sub Piccolominei ductu capti forent, quoad Elector à se captos ita duriter habere desineret. Circa duces tribunis superiores supremis utrinque ducibus statuendi facultas relinquebatur. Cæterum lytrum tribuno statuebantur unciales mille, subtribuno quingenti, præfecto excubiarum trecenti, præfecto turmæ ducenti, centurioni centum quinquaginta, optioni quinquaginta, signifero quadraginta, metatori triginta. Inferiores ductores equestres denis, aut duodenis, pedestres octonis aut senis taxabantur. Gregario equiti octo unciales, pediti quatuor statuti erant. Qui rem tormentariam curabant, & cæteri heic non expressi menstruo stipendio redimendi erant. In hoc lytro muneris tantum militaris, non natalium ratio haberetur, ni forte summi belligerantes in unum aut alterum peculiarem actionem extra belli rationem haberent.

Kœnigsmarckii acta. 6. Aug. §. 23. Ast Kœnigsmarckius Guræ à Torstensonio digressus Albi apud Pretscham superato præter Lipsiam in Thuringiam approperat; ubi assumtis Erfordiæ trecentis equitibus, sexaginta dragoni-
11. Aug. bus, & quadringentis peditibus Northusam invadit, in qua Cæsareus subtribunus Columbus le-
13. Aug. gioni conscribendæ operabatur. Is ad deditionem citra exceptionem adactus cum sex turmarum præfectis, quinque optionibus, totidem signiferis Erfordiam mittitur, gregariis trecentis Suecorum militiæ adscriptis. Duderstadium & Gleichensteina arx à selectis provincialium infessa ne repugnare quidem audebat. Inde Gandershemum in Brunsvicensem agrum concedit, & ei ditioni una cum Halberstadiensi, & Magdeburgica stipendium imperat, conquisitoribus militum late dimissis. Interea hostis Cizensem arcem, cui Kœnigsmarckius centurionem cum quadraginta dimachis imposuerat, oppugnabat; cui liberandæ hic Gandersheimio in Misniam advolat. Sed hostis duas tantum ante horas præcipitem se subduxerat, ut nonnisi centum pedites in ipsius manus inciderent. Hinc Naumburgum se convertit, ubi Goldackerus tribunus hospitabatur, à reliquis copiis seclusus. Post editam mœnium ruinam assultu facto in oppidum perrumpi non potuit. Ita centum quinquaginta suorum, partim cæsis, partim sauciatis re infecta inde se recepit. Sed præcipuus ipsi labor erat septuaginta alas equitum, duodecim cohortes desultorum, octo peditum recens conscribere. Mittebat quoque Laurentium Lindanum subtribunum Cassellas ad Landgraviam super jungendis copiis; de quo ipsa spem faciebat: simul collecta per Westphaliam manus arcessebatur. Inde hostilia stativa per Misniam, Magdeburgicam, Halberstadiensem præsulatum, & Franconiam pervadere agitabat; hosti non parum formidatus, quod magnus ad ipsum confluxus militum fieret, & brevi validum equitatum collecturus videretur. Interim aliquot Cæsareæ, & Saxonicæ catervæ pul-
19. Sept. sabantur. Inter alias ducenti quinquaginta equites Ascania progressi Arnstedii pabulationi vacabant. Hos Mansfeldæ præfectus onustis jam curribus abituros invasit, & Eichfeldio subtribuno cum quadraginta cæsis Calenbergium præfectum equitum cum octo ductoribus, & viginti quinque captivis abduxit. Audierat quoque Kœnigsmarkius turmam equitum centum viginti capitum in finibus Bohemiæ districtu Elnbogensi hærere. Ad eam opprimendam caterva mittitur, quæ præfectum turmæ cum quadraginta equitibus captivum abstrahit, reliquis cæsis.

Torstensonius in Misniam movet. §. 24. Torstensonius cum neque in Bohemiam penetrare obsistente hoste, nec ad prælium eundem pertrahere posset, ac altioribus locis consistentem invadere temerarium esset, premente insuper 1642.
inter hostilia circum præsidia annonæ ac pabuli inopia, cum hosti tota retro Bohemia pateret; paulo inferius ad Albim se convertere instituit, quo exercitui laxius prospiceret, & Kœnigsmarckium eo tutius ad se arcesseret. Igitur Zittavia movens, 7. Oct.
quantum anni tempestas & moles exercitus ferret, adproperabat, catervis hostium continuo à latere incumbentibus. Budissina & Camentza præteritur. Haynam Majorem invadere animus erat. Sed cum rumor esset, qui falsus dein deprehensus, hostem copiis auctum Camenzam pervenisse, ut Haynæ subvenire satius videbatur prehenso Albi Kœnigsmarckio jungi. Is fluvius apud Torgam superabatur partim ponte, partim vadis hinc inde repertis. Inde Lipsia petebatur, duabus duntaxat Lipsiam obsidet.
cohortibus infessa. Et quia nuntiabatur, Goldackerum tribunum, qui cum legione sua Naumburgi hærebat, ab Electore istuc ire jussum, Helmoldus Wrangelius cum sex equitum alis eo properare jubetur, ut istum accessu prohibeat. Goldackerus cum se jam Naumburgo Weissenfelsam contulisset, ingruente hinc Kœnigsmarckio, inde Wrangelio, neque Lipsiam progredi, neque retro Naumburgum vertere poterat. Ita Weissenfelsæ hærendum erat, quoad audito prælii eventu in Bohemiam se subduceret. Soyus quoque Baro, qui per Voigtlandiam hospitabatur, Cizam usque progressus erat, ut Lipsiæ militem immitteret. Sed Kœnigsmarckius & Wrangelius omnes aditus obsepserant; & Torstensonius totum mox exercitum 17. Oct.
admovebat, spe oppido potiundi, aut si hostis subveniret, prælii occasionem inventurus; cujus committendi cupidus erat, quod hostili exercitu integro sat idonea suis hiberna deessent. Stalhantschio summi ducis seu Generalis in equitatum dignatio, antehac inusitatus titulus, confertur, ut si quid ipsi & Lilliehœckio accidisset, exercitui caput non deesset, quoad à Regina alius dux summo cum imperio sufficeretur. Post triduum universus peditatus circa oppidum disponitur, velut tota vi assul- 20. Oct.
tum facturus. Præmittitur præfectus excubiarum cum selecta manu ruinam mœnium ad Collegium Paulinum exploraturus. Sec hic mandata sinistre exsecutus alium, quam jussus erat locum petierat, relictis quoque scalis, quæ in fossam deportandæ erant. Prima hinc phalanx per errorem injussu ducis in fossam se penetrabat. Sed scalis non repertis, queis exteriorem pomœrii murum, antea non conspectum, superaret, inter continuas obsessorum displosiones pedem firmare non poterat. Ita re infecta ad accessus suos se recepit, amisso Kiliano excubiarum præfecto, & quibusdam aliis ductoribus, ac sexaginta gregariis.

§. 25. Cæsarei interim, quibus Lipsiam liberare Cæsarei ad liberandam Lipsiam veniunt.
quantivis habebatur, Albim transierant, quibus Saxo duas adhuc equitum legiones, unam dimacharum, & quingentos pedites addiderat. Eorum adventu nuntiato Torstensonius vim adversus oppidum adhibere omittit, stationibus tamen circa obtentis. Sequenti luce Bucheimius Comes cum si- 21. Oct.
nistro cornu equitatus hostilis aliquot milliaria reliquum exercitum prægressus dicebatur. Unde Torstensonius sub vesperam cum universo equitatu castris egreditur, illum si posset invasurus. Tenebris ingruentibus caterva præmittitur, certius rem exploratura; abs qua interceptus captivus narrat, hostem inter Wurcenam & Grimmam sesquimilliari abhinc consistere. Igitur Suecicus dux ad peditatum se suum mature recipit, quid hosti in animo esset speculaturus. Sequenti mane cum ho- 22. Oct.
stem Lipsiæ paulatim propinquare animadverteret, haut placebat eo quem ceperat loco consistere,

1642. stere, quod hoc positu Lipsiam à tergo, hostem à fronte habiturus esset. Et quia hactenus hostis oblatam pugnæ facultatem aliquoties detrectaverat, ut huic persuaderetur, Suecos timore correptos cessim ire, relicta à tergo Lipsia per angustum transitum unum milliare cum exercitu recedit. Eas angustias dum exercitus filatim superat, leves cum præcursoribus hostium velitationes committebantur. Et conabatur hostis Carolum Gustavum Wrangelium, qui cum sua phalange postremus in suburbio substiterat, reliquo exercitu excludere; qui tamen in conspectu hostium postremo suorum agmini magna cum dexteritate illæsus se conjungebat. Archidux numero equitum potior, qui sexaginta validas alas exceptis Croatis & Hungaris componebant quibus undecim peditum phalanges accedebant, favente insuper camporum planitie, & quia Guebrianus cum Vinariensibus propediem sese Suecis juncturus credebatur; Torstensonium absque prælio dimittendum haut censebat. Eoque hoc recedente, & ipse mox angustiis superatis noctem apud vicum Sehusam exigebat. Summo mane Cæsarei in acie consistebant. Dextri cornu curam susceperat Marchio Hannibal Gonzaga, cujus primam aciem Bruæus Comes alteram Bornevallius ducebat. Sinistro cornu Bucheimius Comes præerat. Peditatum administrabat Marchio Camillus Gonzaga, cum Fernamondo, & Antonio Webelio. Machinas Suisius Comes curabat. Summam rerum Archidux Leopoldus Wilhelmus, & Piccolomineus moderabantur. Torstensonius cum videret Cæsareos paulatim apertis campis in ipsum progredi, suos quoque in aciem explicatos hosti obviam ducit. Ejus dextrum cornu Stalhantschius, & Wittenbergius, sinistrum Kœnigsmarckius & Slangius, peditatum Lilliehœckius cum Carolo Gustavo Wrangelio & Mortaignio curabant. Postremam aciem ad improvisos casus dispositam Axelius Lilius regebat. Quia autem Cæsarei frontem versus occidentem; Sueci versus Austrum obverterant, simul hostis sinistrum eorum cornu à latere invadere instituebat, Torstensonius repente suorum aciem circumagit, ut æquata fronte cum hoste concurrere posset.

Leopoldus prælium committere statuit.

Acies Cæsareorum. 23. Oct.

Acies Suecorum.

Prælium ad Lipsiam.

§. 26. Ita machinis primo in Cæsareos Sueci fulminare cœperunt; illi non segniter respondent justo altius primo ejaculati, mox certiore ictu. Globi confertim emissi magnam utrinque stragem dederunt. Inter alia paulo post cœptum prælium globus ut credebatur catenatus ingens rebus Suecicis malum minabatur. Idem quippe Torstensonii equum retro ephippium dorso impactus discerpebat, abrepta parte exterioris amiculi. Inde Caroli Gustavi Palatini Comitis, qui post Regno Sueciæ potitus est, equum vulnere per collum adacto, tum Rabenavii turmæ præfecti equum prosternit, lacerata quoque hujus tunica pellibus suffulta. Laurentius Grubbius Consiliarius medius divellitur; Martino Quastio scribæ femur aufertur. Ista ab uno globo. Porro sinistrum Cæsareorum cornu turmis nondum rite explicatis, Wittenbergius cum prima, mox cum secunda acie Stalhantschius irruens, statim turbabat. Equidem aliquot alæ è prima Cæsareorum acie, & duæ vel tres è secunda sat acriter initio resistebant; plerique tamen solutis ordinibus in fugam effundebantur, nec præter paucos ad instaurandam pugnam permoveri poterant, quantumvis ipse Archidux ante legiones consistens hortatu, precibus, increpando, demum verbera miscendo ductores æque ac gregarios ad repetendum certamen excitaret. Pulso hoste dextrum Suecorum cornu medio campi spatio consistebat, ne à reliqua acie nimium avelleretur. Contra sinistrum Suecorum cornu primo impetu pellebatur, cæso inter alios Erico Slangio summo excubiarum præfecto. Et impedimenta tantus jam terror afflabat, ut quidam calonum solutis à curribus equis aufugerent. Magno tamen ducum labore turbati ordines reparabantur, strenuam inter alios operam navante Carolo Gustavo Palatino, ut idem cornu denuo acrem in hostes impressionem faceret. Peditum conflictu phalanx tribuni Danielis Ouvris quæ sinistrum latus primæ aciei claudebat, ab hoste impellebatur, capto ipso tribuno. Sed cæteræ legiones utrinque immotæ persistebant post consumtos globos sarissis gladiisque rem gerentes, aut inversis tuborum scapis se mutuo dedolantes. Sed quia Cæsareus peditatus è sinistro latere fuga equitum nudatus fuerat, Lilliehœckius è secunda acie subductum Duglassium cum quatuor legionibus è transverso in illum ducit. Unde Cæsarei cessim ad propinquam sylvulam se recipiebant. Quos ut præverteret Lilliehœckius, eorumque terga invaderet, longius cum aliquot turmis progressus in cohortem Leopoldi prætoriam suis auxilio submissam incidebat, quæ ipso ingruente post fossam constiterat. In hanc dum ipse cum paucis ministris prægreditur, turmæque ita celeriter fossam transire, & manum conserere haut valerent, isti magna vi irruentes multis vulneribus prostravere. Interveniebat isti conflictui Carolus Gustavus Palatinus, quem qua acerrima pugna surgebat, laborantibus subsidio suus ardor rapiebat; cui Lilliehœckius ad necem saucium se sentiens, uxorem liberosque commendabat. Lilliehœckius mox fusa illa hostium manu extra prælii tumultum elatus ad vesperam usque protracto spiritu victoriam suorum inter extrema solatium mortis habuit. Interea dextrum Suecorum cornu, quod medio campo paulisper consistens speculabatur, num è profugo sinistro hostium cornu quispiam pugnam instaurare vellet, in dextrum hostium cornu à tergo citato gradu vadit. Unde qui isto cornu constiterant Cæsarei, cum à fronte & tergo hostem sibi imminere cernerent, effusa fuga in diversa abeunt. Sed peditatus Cæsareus etsi cruenta pugna defunctus sylvulam attigisset, à Suecis tamen acerrime incumbentibus in aperta camporum iterum propellitur; ubi ab equitatu circumfuso pars cæsa; alii salutem inclamabant Suecicæ militiæ se offerentes; & catervatim ipsis cum vexillis ad Suecos transeuntes. Tribunus quoque Daniel Ouvris initio prælii captus magno cum hostium agmine ad suos revertit. Ita universus hostium peditatus qui cædi superfuerat, in Suecorum potestatem redigitur. Equitatus Cæsareus tribus se viis, Witebergam, Grimmam, & Dresdam proripiebat; quem Sueci per tria milliaria insequuntur interceptis omnibus impedimentis. Causam cladis quidam in Hungaros & Croatas retulere, qui manum conserere abnuentes statim se subduxerant, cum si pugnam capessere voluissent, quando sinistrum Suecorum cornu initio vacillabat, magnum momentum suis adferre potuissent. Major culpa penes sinistrum Cæsareorum cornu, quod Suecis ingruentibus nondum rite dispositum fuerat, ac semel pulsum pugnam repetere non audebat. Cæsareorum qui in loco pugnæ, aut in fuga cædebantur, circiter quinque millia numerabantur. Inter quos è primariis ducibus occubuerant summus excubiarum præfectus Soyus Baro, tribuni Munsterus, Nicola, Wincius, Heisterus, Pallavicinus Marchio Archiducis cubicularius. Sauciati, quantum nobis constat tribuni Vorhauerus, Pompejus Comes, Moncada, Warlofskius, Coloredus junior, & subtribunus Pallavicinus. Capiebantur summi rei tormentariæ præfecti Suisius Comes, & Fernamondus, 1642.

Cæsareorum clades.

1642. mondus, tribuni Felix Gusmannus de Zuniga, Ranstius, Wachenheimius, Kraftius, tres summi quos vocant Adjutantes, decem subtribuni, totidem excubiarum, septem turmarum præfecti, triginta duo centuriones, septuaginta septem optiones, undecim equestres vexilliferi; centum duodecim inferiores ductores, quatuor millia quingenti amplius gregarii, centum è ministris Leopoldi aulicis. Ipse Leopoldus maximum periculum incurrerat, lateri jam admoto sclopeto equestri, quod ignem non conceperat, ac bis inde Suecorum manibus equi velocitate ægre subductus. Potiebantur Sueci sexaginta novem equestribus, centum viginti & uno pedestribus signis, quadraginta sex machinis æneis, Archiducis tabulario, & suppellectile magni pretii. Quanquam nec ipsis victoria incruenta foret, cœso Slangio, Laurentio Grubbio, tribunis Bibovio, & Schlibio, subtribunis Trotzigio & Stingio, centurione Joanne Banerio, pluribusque aliis ductoribus, & bis mille circiter gregariis. Sauciati Stalhantschius, Gustavus Otto Stenbockius, Galbrechtus, Meierus, Gustavus Lœwenhauptius, alii, & gregariorum duo quasi millia. Gustavus Banerius Petri filius & ipse saucius primo conflictu ab hoste captivus abstrahebatur. Sed præcipua jactura habebatur summi rei tormentariæ præfecti Joannis Lilliehœckii, ob virtutem, animi magnitudinem, & prudentiam insigniter æstimati, qui & si Torstensonio quid humanitus accidisset, aut is missionem obtinuisset, summo in exercitum imperio destinatus fuerat.

Torstensonius obsidium Lipsiæ repetit. §. 27. Exercitus Suecicus quantumvis victor cruento prælio non parum fatigatus erat, ut confestim longo itinere in hostem duci non posset. Nec equi in promtu erant, queis tot hosti ereptæ machinæ trahi possent. Sic ut quanquam forte expediebat absque mora tam egregiam victoriam persequi, sauciis non minus quam cæteris quies aliqua foret indulgenda. Et pedes ingruente hieme vestibus instruendus erat. Simul ductores Torstensonium pecuniam poscebant, cui vix erat, unde vexilla offerentibus præmia ut solet exsolveret. His incommodis Lipsia medicinam allatura sperabatur, in qua & alias magnum momentum erat. Igitur postquam Kœnigsmarckium in Saxoniam Inferiorem dimisisset, cum peditatu & parte equitum ad Lipsiam iterum considet, reliquus equitatus circa Cizam, saucii per vicina oppida distribuuntur. Sed quia plurimi è prælio in oppidum profugerant, quatuor armatorum millia cum præsidio explentes, Torstensonius initio citra vim Joachimum Schleinicium, & senatum oppidanum ad deditionem permovere tentabat; à quibus & deputati ad ipsum mittebantur. Sed cum hi præter summam pecuniæ ut oppido decederet nihil offerrent, ad vim conversus arcem Pleissenburgum invadere instituit, quod ea capta, oppidum statim imperata facturum esset; cum hoc licet capto circa expugnandam arcem novus labor sumendus esset. Lipsienses cum viderent serio rem agi, petiere, ut sibi Dresdam liceret mittere, qui conditionem oppidi Electori
9. Nov. demonstraret. Ita ipsi ferebant. Id quod à Torstensonio concessum, ut tamen haut secius acces-
7. 8. Nov. sus interim ad fossam usque promoverentur. Inde valida turris machinis perforata, ad defensionem inutilis redditur. Propugnaculum quoque verberatur, subinde globis ignivomis & saxis in-
11. Nov. jectis. Contra obsessi subito erumpere, & in suggestu ad crepedinem fossæ aliquot tormenta clavis configere; mox ipsum suggestum inflammare, cæso centurione Ulfsaxio, & captivis aliquot abductis. Intulerant terrorem manuarii globi ignivomi, quos dum Sueci declinant, turbabantur, adeo ut nisi Palatinus Princeps Carolus Gustavus cum Wrangelio accurrens suos in hostem incitasset, opera vacua destituta forent. Sensit postea Princeps Palatinus globum sibi per femoralia transiisse, cute non perstricta. Cum eadem fre- 15. Nov.
quentius tentarent obsessi, Sueci demum audacius subeuntes ita excipiunt, ut viginti amplius cæsis, quatuor captivis desideratis in oppidum repellerentur. Ita erumpendi libido retusa.

§. 28. Interim reversis quos Dresdam miserant Lipsienses, denuo colloquium instituitur irrito successu, quod hi præsidium admittere abnuerent, neutralitatis tantum leges subituri. Petentibus tamen denuo concessum, ut Dresdam mittere liceret. Venerat cum deputatis Lipsiensibus Dresda subtribunus Knockius, qui allatis à primogenito Electoris filio patri cognomine literis, queis pro Lipsia intercedebat, ac de neutralitate aut induciis mentione injecta quibus legibus in eas Torstensonius consentire vellet, exquirebat. Cui hic reponebat; traditis in cautionis vicem Magdeburgo, Wirteberga, & Lipsia, expeditisque ad alenda præsidia stipendiis se hostilia adversus Electoris ditionem inhibiturum, modo ab se acta Regina rata habeat. Interim Sueci fodiendo sub propugnaculum arcis progressi, id incenso subtus cuniculo magnam partem in fossam dejecerant, ut via ad tentandum assultum pateret. Et jam alius cuniculus parabatur proruendæ turri, & propugnaculi reliquiis; eoque redacti erant obsessi, ut obsessoribus nihil amplius nocere possent. Igitur serio super deditione agere incipiunt Christophorus Trandorfius arcis, Joachimus Schleinicius oppidi præfectus. Ac primo quidem petebant, ut Sueci præsidium arci imposuisse contenti, oppido neutralitatem concederent. Sed Torstensonio id aspernante, Trandorfius in has leges paciscitur, ut ipse cum suis in tuta deduceretur; arx cum omni paratu bellico, machinis, & annona illo ipso die traderetur; quam mox C. G. Wrangelius cum cohortibus Suecicis per ruinam intrat. Pariter Schleinicius sibi suoque militi discessum more militari paciscitur, tradita simul arce Weissenfelsensi, quæ ipsius imperio suberat. Si qui tamen è suis ad Suecos transire vellent, id liberum erat. Cavebatur quoque securitati ministrorum Electoralium, & tabellariorum. Qui è prælio in oppidum refugerant captivorum loco habebantur. Sed de 27. Nov.
oppido & civibus Schleinicius ob continuas inter ipsos offensas in pacto nullam mentionem fecerat. Quod ab Electore graviter acceptum, cum capta licet arce nonnulla in favorem oppidi pacisci licuisset. Poterat sic de oppido Torstensonius pro lubitu statuere; satius tamen ducebat modica pecuniæ summa decidere, instruendo ad futuram expeditionem peditatui, quam id militi diripiendum concedere. Igitur in centum quinquaginta millia uncialium convenitur. Et quanquam longe majorem summam extorquere licuisset, extraneorum mercatorum mercibus manu injecta; tamen in futurum utilius rebatur, immodica exactione cives non exhaurire, aut extraneos à frequentandis nundinis absterrere. Hamburgensium imprimis mercibus prospectum. A civibus fides exigitur, ut nundinarum tempore multorum hominum in oppidum confluxu stationes obeant, ne quid ab hoste tunc tentetur. Ut nihil literarum cum hostibus in fraudem Reginæ commutent; & si quid consilii adversus oppidum agitari intelligant, præfecto significent, idemque pro virili impediant. Si quæ literæ ab Electore aut ducibus Cæsareis ad ipsos dentur eas non resignatas præfecto tradant. Si quem suorum insciis quid moliri sentiant, eum coerceant, aut præfecto tradant. Ad ordinandas ejus oppidi & vicini tractus res Axelius Lilius relictus.

Electoris filius super neutralitate proponere incipit. 17. Nov. 23. Nov. 25. Nov. Lipsia deditur.

1642. ctus. Præsidio è Suecis constanti Petrus Ribbingius præficitur.

Cum Electoris filio incassum tractatur.

§. 29. Veniebat inde ab Electoris filio primogenito missus Haugwicius, qui primo testabatur, propositos de induciis tractatus haut derogaturos obligationi Electoris, qua Cæsari & imperio obstringatur. Postulabat inde, ut Torstensonius, retento uno atque altero quem occupasset loco, de modo stipendii mentem suam exprimeret. Tum ut si utique per Electoris ditiones exercitui Suecico transeundum foret, iter maturaret; hospitia, & militi recens conducto stativa adsignare parceret. Torstensonio animus erat, tractatus hosce alere, & Principem quantum poterat demulcere, ut si ditione Electoris excedendum foret, à tergo sibi cautum esset: de cætero res ita disposituros, ut ne si velit quidem Elector nocere possit. Præsertim cum hac rerum facie reliqua Electoris oppida absque detrimento exercitus vi oppugnari non pos-
10. Dec. sent, cui utique quiete opus erat. Igitur Haugwicio respondet: Electoris se obligationem turbare nolle, modo is consilia sua ad communem
[illegible] Protestantium salutem temperet. Loco idoneo ad Albim sibi opus esse ad sui securitatem. De modo stipendii deinceps transigendum. Transitum per Electoris ditiones liberum sibi fore, quem quantum possit maturaturus sit, ut tamen exercitui annona præbeatur. In has leges se cum Electore, si ipse velit, conventurum salva Reginæ ratihabitione, cum ipse super hoc negotio nihil in mandatis habeat. Quanquam autem e Consiliariis Electoralibus quidam scripto demonstrarent, ejusmodi transactionem ex necessitate, & ad servandos suos susceptam officio in Cæsarem, & Imperium non repugnare; simul offensæ quid Electori cum Cæsare intercederet; unde & hic suorum manum Zuiccaviæ Saxonico præsidio adjunxerat, velut Electori diffisus: tamen instanti licet filio non-
16. Dec. dum manus dare volebat Elector. Id quod & iste per literas Torstensonio significat; ne id in sinistram partem accipiat, & se excusatum habeat. Tum ut innocentibus civibus parcat. Si quæ tamen occasio tractandi allubescat, eam se haut omissurum.

Torstensonius in Bohemiam cogitat.

§. 30. Torstensonius refecto utcunque exercitu, & sanatis plerisque prælio sauciis in Bohemiam movere instituebat; etsi illuc irrumpere sat difficile videbatur futurum, nisi Guebrianus in Franconiam tendens partem Cæsarei militis in se averteret. Ut hostis ambigeret, qua parte venturus
18. Dec. esset, pontem apud Torgam refici jubet. Præmissus cum equitatu Wittenbergius Chemniciam, quam sexaginta tantum Saxonici milites insidebant, nullo repugnante in potestatem redigit. Torstensonius cum machinis & octo egregiis peditum phalangibus, ut viam sibi in Bohemiam muniret, Freibergam accedit, equitatu intra duo milliaria circum disposito. Ad hoc oppidum ut aliquantisper subsisteret, hiberni cœli asperitas itineri importuna suadebat; & quod relatum esset, oppidum ultra octiduum vim sustinere non posse. Quo capto ingenti quoque annonæ vi potiturum se sperabat; quæ & causa fuerat, quare hanc potius, quam Quiccaviam impeteret.

Idem Freibergam obsidet. 28. Dec.

Cæsarei in Bohemia se colligunt.

§. 31. Cæsarei interim fusas apud Lipsiam copias colligere, & futuræ expeditioni instruere. Venerant quoque in Franconiam ab inferiori Rheno Hazfeldius & Bavarici; quorum ille omni alio respectu seposito in Bohemiam ire jubebatur. Cum Bavaro agebatur, ut Wahlius ad fines Bohemiæ in Superiore Palatinatu accederet, Archiducis Leopoldi imperia accepturus. His omnibus junctis pares se Suecis, aut superiores arbitrabantur fore. Acuendæ in posterum suorum virtuti, in Madelovii tribuni legionem, quæ prælio ad Lipsiam prima fugam arripuerat, atroci supplicio animadversum. Combusta per carnificem vexilla, gladii ante ora fracti, quorum fragmina clavorum usum ad patibulum subiere. Ductores & decimus quisque gregariorum sorte ducti laqueo necati; reliqui infamia notati. 1642.

Excursiones Suecorum per Moraviam & Silesiam.

§. 32. Absente Cæsareo exercitu Olmucii præsidiarii longe lateque excurrebant, oppressa inter alia Lischwicia Ducatus Carnoviæ oppido; unde magna vis annonæ Olmucium convecta. In Silesia Oppelæ præsidium Strelenam oppidum diripuerat. Oelsam quoque subtribunus Closius subito impetu oppressit, interceptis quatuor Cæsareorum cohortibus, quæ ibi agebant. Sed dum moras nectit, ab Holkirchio summo exercitus Legato ibi includitur; qui post ruinam mœnium editam oppidum impetu capit, cæsis quos deprehenderat. Reliqui in arcem refugi absque exceptione se dedunt. Plerique tamen gregarii post ad suos revertebant: & Gronsfeldius turmæ præfectus Wolavia excurrens ducentis quinquaginta hostilibus equis potiebatur. Turrius Comes, qui Laubæ hactenus stativa habuerat, jussu Torstensonii id oppidum Reichwaldo tribuno cedebat, Hirschbergæ hospitium capessiturus, ubi Cæsareum præsidium agebat. Sed dum iste scalis admotis oppidum 22. Dec.
expugnatum [illegible], acriter repulsus ipse cum præfecto excubiarum cadit, multi sauciantur: reliquos subtribunus re infecta reducit.

Kœnigsmarckius Ascaniam & Querfurtum occupat. 12. Dec.

§. 33. Kœnigsmarkius post prælium à Torstensonio digressus Ascaniam primo expugnat, præsidiariis sub sua signa distributis. Inde assumtis, qui è Westphalia venerant, mille circiter equitibus ac dragonibus Querfurtum invadit; ubi Cæsarei, qui arcem defendebant, post admotas machinas abitum paciscuntur; etsi plerique gregarii Suecorum sacramento ultro accessere. Sed mox à Torstensonio in Misniam revocatus dum circa Glaucham & in Voigtlandia hospitabatur, caterva hostilis è Bohemia ingruens Funckium tribunum, qui cum legione sua equestri & quatuor cohortibus dimacharum Meranæ tendebat, repente opprimit, cæsis, qui deprehendi poterant, equitibus, quos inter ipse tribunus, dum per medios hostes erumpere conatur, cadit. Dimachæ tamen in cæmeterium refugi Cæsareos acriter repulere, qui haut diu ibi morati cum præda & aliquot captivis ad suos se receperunt.

Hermannus Boothius vapulat. 17. Oct.

§ 34. In Saxonia Inferiore tandem Hermanni Boothii & Adami Henrici Penzii conatus erumpebant, quorum ille cum trecentis quinquaginta desultoribus, hic cum ducentis equitibus Hamburgo proficiscebatur, honoris causa ad unum milliare prosequente Auerspergio Comite Legato Cæsareo. Hos insidiis excepturus Carolus Ruthius tribunus raptim collecta ducentorum equitum manu ad Billam fluentum sylva tectus adventantes expectat. Postero die dum isti apud Schifsbecam duobus Hamburgo milliaribus annonam suis distribuunt, ac læti epulis vacant, sexaginta equites à Ruthio exploratum præmissi subito ingruunt, ac septuaginta dimachas cædunt, multos sauciant, quosdam capiunt. Reliqui in fugam effunduntur. Ipse Boothius præceps cymba Billam trajiciens Hamburgum se trepidus proripit. Penzius tamen cum suis equitibus instauratis ordinibus Suecos numero inferiores Steinbecam usque rejicit, tribus cæsis. Longius persequi nolebat, cum non procul inde Ruthius consisteret. Collegerat tamen Boothius iterum centum quinquaginta dimachas, qui non procul Hamburgo consederant. Hisce per subornatos à Salvio homines persuadetur, Suecos noctu irrupturos globis ignivomis

1642.

instructos. Unde isti perterriti in diversa se proripiunt necem ductoribus intentantes, qui ipsos retinere satagebant. Boothius hinc ab Auerspergio Comite munere suo exutus omnibus ludibrio erat, & quia is in custodiam eundem daturus erat, nullibi comparebat. Penzius tamen collectis centum viginti equitibus trajecto ad Blanckenesam Albi Magdeburgum demum perveniebat, cui cum hospitium indulgere in urbe nollet Trandorfius, ipse cum quadraginta equitibus pransum ibi tantisper remanet, cæteris Burgum oppidum versus dimissis. In hos Schœnherrus tribunus à Kœnigsmarckio emissus incidit, qui partem eorum cædit, quosdam capit. Qui supererant, cum subtribuno per Havelbergam Dœmitzam se recipiunt. Penzius Magdeburgi de clade suorum audiens, & ipse eodem sequi instituit. Sed Duwalius Garlebia manum equitum apud Tangermundam trans Albim miserat, qui Penzii catervam dum flumen trajicere parat, deprehendunt, ac triginta equos instratos, viginti homines Garlebiam captos abducunt. Ipse Penzius pedes aufugiens latebris captivitatem declinabat. Ita istorum hominum conatus magno hiatu cœptus inglorium finem sortitus est.

Erfordiensium excursiones. 30. Mart.

§. 35. Qui Erfordiæ præerat Ermes tribunus eo anno crebris excursionibus non spernendam operam navabat. Inter alia cum alam Croatarum Graussæ hospitari cognovisset, ducentos pedites cum aliquot equitibus eo mittit; qui nondum orta luce admotis scalis in oppidum penetrantes plerosque cædunt, paucis exceptis quos latebræ tegebant. Præfecti cum quibusdam gregariis & ducentis quinquaginta equis Erfordiam deducti. Suecorum tres duntaxat desiderati. Rudolstadii

24. April.

duæ legiones Wolferamsdorfii, & Kraftii, sed infrequentes, stativa habebant. In eas subtribuni Laurentius Lindanus, & Balthasar Rædigerus cum trecentis equitibus, quadringentis peditibus Erfordia sub vesperam pluvio cœlo profecti, sed per tenebras recta via aberrantes orta jam luce ad oppidum pervenerunt. Cæsarei quanquam orto tumultu equos raptim conscenderent; incumbentibus tamen Suecis post acrem conflictum non paucis desideratis per aversam portam trans Salam plerique evasere. Sueci tamen omnibus impedimentis, tribus vexillis, quadringentis equis, &

4. Maji.

viginti captivis potiti sunt. Post & caterva Erfordiensium integram equitum turmam è Fourii legione Friburgi interceptam abducebat. Iidem quoque late sub Noribergam usque, & in Palatinatum Superiorem excurrebant, præsulatu Wurtzburgensi stipendiis subjecto. Mainungam etiam scalis admotis occupant; omnibus, qui ibi inveniebantur interceptis. Oppido centum peditum præsidium impositum vicino tractui coërcendo. Cæterum Erfordienses imbelles animos & hostium solicitationibus titubantes subinde ostendebant; quos literis Regina & Torstensonius confirmatum ibant. Ea urbs ut eminus circumsideretur Sigismundus Heusnerus omnem lapidem movebat, contranitentibus Altenburgi & Vinariæ Ducibus, qui Electori suæ ditionis vastitatem inde orituram demonstrabant. Iidem Duces Consiliarium in urbem mittebant, velut super tributis cum præfecto transacturum; revera clam Senatui urbis de neutralitate propositurum, ad quam hic valde pronum se ostendebat. Sed præfectus Ermes re intellecta legato acriter exprobrabat, quod se inscio de tanti momenti re cum Senatu egisset, penes quem de ista statuere non esset; cum talia apud Reginam aut Torstensonium quærenda sint.

Vinariensium &

§. 36. Hassi sub finem superioris anni trans Rhenum in Præsulatum Coloniensem irruperant. Iis Guebrianus cum Gallis & Vinariensibus superato apud Vesaliam Rheno jungitur. Juncti Ordingam modico præsidio insessam occupant. Inde Linam proxime adsitam, quam valida manus obtinebat, accedunt. Lamboius contra cum quatuor equitum, quinque peditum millibus Hulstæ, Kempenæ, & circa tendens Electori Coloniensi scripserat; non opus esse Hazfeldii copiis trans Rhenum ductis; se solum hosti sufficere. Cui tamen Elector responderat; ne prælium tentaret, quoad Hazfeldius ipsi se junxisset. Cujus copiæ licet longo ab Erfordia itinere fatigatæ quietem optarent; tamen instante Electore è Weteravia Coloniam versus iter instituunt, primo agmine jam Andernacum progresso. Ipse Hazfeldius Bonnam pervenerat, cum Electore consilia collaturus. Sed & Venloæ jam mille equites, ter mille pedites convenerant, Hispanicus miles, Lambojo si opus foret sociandi; è quibus quadringenti sclopetarii se ipsi junxerant. Ita magna moles in Vinarienses & Hassos surgebat, ni subito impetu coeuntem undique hostem prævertérent. Ea causa Guebrianum & Eberfteinium Hassis imperantem subigebat, ut citra moram cum Lambojo prælio decernerent. Contraxerat iste copias suas intra munimentum agreste, objecto triplici fossa, duplici aggere, & densa arbustorum serie, quæ equos non transmitteret. In istam munitionem Guebrianus cum selecta peditum manu impetum primo faciens repellitur. Sed mox universus peditatus post acrem conflictum irrumpit hoste rejecto; & ut equiti via pateret, raptim ligonibus agger æquatur. Ita equitatus labantem acri peditatus impressione hostem plane impellit, & in fugam effusum persequitur. Asperrima pugna committebatur à tribus Hassicis phalangibus, quæ machinas hostium à veteranis legionibus, & cataphracto equite defensas jam semel arripuerant; sed Lambojo contranitente extra munitionem in aperta camporum iterum propulsæ, & ab Ebersteinio recollectæ instaurato impetu denuo aggerem irruperunt, ac extortas hosti machinas in ipsum converterunt. Commodo victoribus fuit, quod hostium machinæ propius aggerem celsiore loco positæ, globos justo altius ejacularentur, & assultu ita repentino parum damni dare possent. Cum contra fœderatorum tormenta longius remota arcuato jactu non modicam stragem ederent. Insignis ea clades erat, quod pauci admodum ductores hostium evaderent. Capiebatur ipse Lambojus, summus excubiarum præfectus Mercius, tribuni quindecim, quos inter Ladronius Comes, Eppius, Hiacynthus de Vera, Rodovanus, Saverius, Broeckius, undecim subtribuni, novem excubiarum viginti octo turmarum præfecti; triginta novem centuriones; quinquaginta & unus optiones, quinque metatores, triginta duo signiferi equestres, quadraginta pedestres, reliquorum ter mille amplius. Ereptæ quoque fuerant hosti sex machinæ, centum octo signa pedestria, quinquaginta octo equestria, cum omnibus impedimentis. Vinarienses contra tribunum Flersheimium, Hassi aliquot centuriones, desiderabant, præter quadringentos cæsos aut saucios. Eo prælio profugi mille quasi equites iterum se collegerant, qui per Juliacum ad Hazfeldium se recipere constituerant. Eos Rosa inter Durenam & Karpenam deprehensos ita multabat, ut pauci evaderent. Tribunus Zollius Baro cum aliquot præfectis, & multis gregariis, tribusque signis capiebatur. Sed & mox Guisenęi tribuni legio trecentorum capitum à sexcentis equitibus Hassicis apud Dormagum opprimitur, ut pauci homines effugerent; omnes equi in istorum manus inciderent.

Margin notes (right column): 1642. Hassicorum gesta. 2. Jan. 4. Jan. — Vinarienses & Hassi Lambojum invadunt. — Eorundem victoria. — 11. Jan.

§. 37.

1642. Iidem multa oppida per Coloniensem & Juliacensem ditionem occupant. 28. Jun.

§. 37. Victores inde Novesium; post Kerpenam oppidum deditione capiunt. Ea nocte trecenti pedites Geldra submissi accedebant, ignari oppidum jam ab hoste teneri; quorum quadraginta in oppidum recepti; cæteros dum errore cognito retrocedunt, Hassi erumpentes trucidant. Arcem Gronsfeldius aliquandiu acriter defensam ad extremum citra exceptionem dedidit: quadraginta præsidiarii victorum cohortibus admixti. Capta quoque Castera, Grefenbrucum, Benheimum, Durena, Lina, Hulcrota arx, Tolbiacum, Eiskircha. Duorum posteriorum præsidiarii ultro victoribus sacramentum dixere. Immensa isto tractu præda, & magna imprimis equorum vis parta. Mox omnes ad Mosellam usque imperata facere. Palatinus Neoburgicus, & Aquisgranum neutralitatem solicite ambire; quorum exemplum Leodienses secuti. Quin & de eadem obtinenda Ordines Colonienses legatos Novesium mittebant, sed re infecta, cum immensam pecuniæ summam poscerentur. Ita quidem Fœderatis porta ad majora gerenda pandebatur. Sed iidem post primum impetum languide victoriam persequebantur, multis mirantibus. Nec ulla pactorum servandorum cura; sed omnia diripiebantur & perdebantur, velut parta diu possidere nollent. Id quod ipsis Hassicis ducibus vehementer displicebat; cum alias rite administrata in longum sufficere potuissent, majoribus gerendis adminiculo futura.

Guebrianus Lechnicham oppugnat. 9. April. 29. April.

§. 38. Guebrianus inde opimis refectus hospitiis copias Lechnichæ admovet, quam obsessi acriter tuentur, donec prostratis mœnibus, incenso oppido in arcem se reciperent. Interim ad sistendos fœderatorum progressus hostes undique coibant. Hazfeldius suos evocabat, Enckefortius è dissipatis Lamboji copiis tria millia iterum collegerat. Ingruebat quoque cum Bavaricis copiis Wahlius; & cum sua manu Lotharingiæ Dux. Guebrianus cum prævalidæ arcis mœnia nequidquam verberasset, etsi Cæsarei non longius quam Aldenkircham in Sainensi Comitatu processissent, obsidio

17. Maji.

tamen soluto ad resistendum hosti se componit. Eidem in auxilium miserant Hollandi triginta peditum cohortes, dicis causa prius exautoratas; quas iste per occupata oppida distribuebat, suo milite inde educto. Hassis Novesium, Lina, & Ordinga conceditur, augendo numero eorum, quos in campum educturus erat. Inde castra ad Erpam flumen ponit, ubi omnes copias contrahebat, adjunctis recentibus è Gallia auxiliis quatuor millium quingentorum Britannorum. Ast Cæsarei evo-

Cæsarei ingruunt. 5. Jun.

cato etiam è Westphalia Vehleno, Rhenum apud Coloniam transgressi recta in Fœderatos tendunt, Zonzæ primo castra metati: inde Grimmelingshusam transituri. Ita ut atrox prælium imminere videretur, si Fœderati pedem figere vellent. Sed hi statione apud Grefenbrucham deserta inter Linam & Rurortam consederunt, munimentis sibi circumpositis. Arausionensis quoque Princeps cum viginti duobus millibus inter Rheinbergam & Orsojam adpulerat, ut isti exercitus mutuo sibi auxilio esse possent, si res exigeret. Etsi de cætero Fœderatorum conditio non optima foret, qui omnibus ubique dissipatis nullibi penum congesserant, ut vix isto loco diu viderentur subsistere posse. Ita munitis utrinque castris immoti hærebant, nulla re memorabili gesta, nisi quod excursores subinde collideretur; & Cæsarei Angerortam cis Rhenum sitam, Neoburgici præsidio infessam, occuparent. Subinde tamen isti copias suas augebant; simul cum Francisco de Melos super conjunctione Hispanici exercitus agebant; nullo successu, postquam hic duras nimis leges proponeret, & Arausionensis Coloniensi Electori denuntiaret, si Hispanus Hazfeldio sociaretur, se neutralitate seposita Guebriano accessurum. Unde Hispanus dux cum maxima copiarum parte in Brabantiam & Artesiam concedit, relicta sub Fontano Comite manu ad observandos Arausionensis motus. Advenerat quoque ad Cæsareos Joannes Wertanus, postquam pro Gustavo Hornio ipse una cum Hofkirchio & Bucheimio Comite libertati restitutus esset. Qui ut erat impiger crebris excursionibus Vinariensium ad mille quingentos equos intercipiebat. Post tamen cum Liedbergam arcem, ho- 16. Sept.

ræ tantum itinere à Guebriani castris sitam, invaderet octingentorum equitum caterva stipatus, à Rosa ita excipitur, ut magna catervæ parte cæsa, multi caperentur; quos inter duo subtribuni, unus excubiarum, quinque turmarum præfecti. Ipse cum tribuno Wolfio ægre pedes per paludes evadebat.

Joannes Wertanus vapulat.

§. 39. Mense Septembri, cum Arausionensis castris apud Orsoiam motis in hiberna concederet, terga Guebriani nudabantur; quem &, copiosa licet annona, pabuli inopia premebat: ac Cæsarei interceptis paulatim propioribus locis in angustias eum redigere laborabant. Igitur cum Hassis cis Rhenum abire constituit; & ne hostes ipsius itineri obsisterent, Mosam velut respiciens repente Vesaliam flectit, & superato Rheno, inde Amasi per Comitatum Teclenburgicum in Osnabrugensem usque agrum copias diffundit, late populatione facta. Sed cum exhaustæ antea regiones cito migrandi necessitatem imponerent, superato infra Hamelam Visurgi in Hildesiensem agrum abiit numeris ita diminutis, ut præsidii causa viginti quatuor Hassicorum equitum turmę prosequerentur, reliquis sub Eberlteinio Comite circa Coesfeldam in hiberna discedentibus. Guebrianus inde per Osterodam & Mulhusam Onestrum versus pergit, à Torstensonio circa expugnandam Lipsiam satagente solicitatus, quod de adventu hostium rumor esset, ut sibi necessitate exigente auxilium ferret. Cujus opera etsi post non indigeret Torstensonius, tamen Butstadium ad ipsum accedit de futuris in hostem destinatis consilia collaturus. Et quia hostis omnes copias contractum ibat, Torstensonius ipsi persuadere conabatur, ut paulisper copias secum sociaret, quoad de hostium destinatis liquidius constaret: etsi de cætero Rectores Suecię nollent, cum conjunctionem cum Guebriano affectare, nisi extrema necessitate urgente. Sed quicquid rationum iste adhiberet, Guebrianus ad Mœnum sibi utique & Rhenum abeundum pertendebat. Quo ut tuto pervenire posset, Landgravia præter memoratas turmas peditum quoque manum addebat. Nam etsi equitatum duceret non spernendum, peditum tamen vix duo millia erant, & ex auxiliis nupero vere è Gallia missis sexcenti non amplius supererant, reliqui mortui, aut in patriam iterum dilapsi fuerant. Inde itinere per Langensaltzam, Isenacum, Smalcaldiam, & Mellerstadium capto Gemundam properat. Ibi superato Mœno Mergentheimi hospitium ipse capit, copiis circum dispositis, quæ longe lateque Franconiam & Sueviam populabantur eo importunius, quod immensa calonum vis exercitum sequeretur, & numerus equorum, quos passim raptos secum trahebant, ad nonaginta millia adscendere diceretur.

Guebrianus cis Rhenum abit. 24 Sept. 3. Oct.

15. Nov. Idem in Franconiam effunditur.

§. 40. Ast Cæsarei & Bavarici Fœderatis digressis loca ab his occupata recuperaturi post Bebberam & Hulcrotam deditione captam Novesio obsidium circumponere parabant. Sed audito Guebrianum Kœnigsmarckio jungendum in Franconiam tendere, & ipsi eodem proficisci constituunt. Durena tamen obiter occupata, cujus præsidiarii

Cæsarei & Bavarici in Franconiam tendunt. 10. Oct.

etsi

1642. etsi stipulati essent, ut Vesaliam deducerentur; in itinere à Bavaricis spoliati, & ad mutandam militiam compulsi fuerant, Hazfeldio factum improbante. Cum vix in Franconiam pervenissent equitatum valde attritum refecturi, Hazfeldius à Cæsare in Bohemiam propere excitur. Noribergenses, cum circa suam urbem Cæsareos lustrari cernerent, se peti metuentes clam ad Salvium scribi curant, ut duces Suecici, si à Cæsareis urbs invadatur, huic subveniant. Sibi enim decretum, agris populationi hostium expositis mœnia tueri. Sed Hazfeldius in Bohemiam recta ibat. Bavarici autem per Palatinatum superiorem, & circa Donawertam hospitia capiebant provinciis suis tegendis, & ut Guebrianum observarent. Interim Hassi, nullo ad Inferiorem Rhenum hoste, totum à Mosella tractum stipendiis subjiciebant.

Per Superiorem Germaniam gesta. §. 41. Per superiorem Germaniam mole belli alio conversa, modicis tantum excursionibus certabatur. Wiederholtius Hohentwilæ præfectus, cum quæ hactenus eminus eum obsederant copiæ ad Hazfeldium descendissent, libertatem nactus longe lateque excurrebat, non paucos hinc inde intercipiens, magnasque prædas agens. Austriaci cumprimis subditi gravibus tributis exercebantur, quorum plurimi superiorum jussu solum vertebant. Cæsarei contra Villinga excurrentes propius Friburgum suggressi non modica præda onusti revertebant; quos tamen Canofskii equites Friburgo insequentes deprehensos ita multant, ut centum cæsis aut captis vix duodecim evaderent. Melius succedebat res Bissingero subtribuno, qui Philipsburgo, & vicinis præsidiis sexcentorum militum manum contractam Drusenheimi trans Rhenum ducebat, ac Hagenoensium pecora abigebat. His servandis cum Hagenoæ præsidiarii fidentius erumperent, circumventi cæsis viginti centum amplius captivos hosti cum pecoribus abducendos reliquerunt. Cæterum Bavarico exercitu in Colonensem ditionem digresso, ne forte Brisacenses impressionem in Sueviam tentarent, Mercius Bavaricus Dux tria peditum millia circa Villingam, Dutlingam, & Rotwilam contrahebat. Trans Rhenum Lotharingiæ Dux, qui hactenus ad Mosellam & Saram populationibus, & tributis extorquendis operatus fuerat, in Alsatiam
14. Jul. movet, ac Molzheimum præsidio vacuum occupat, è qua vicinam circa regionem evastat. Credebatur iste Mercio junctus Hagenoæ obsidium suscepturus; quo fine apud Stolhofiam ponti navali extruendo omnia parabantur, & machinæ Heidelberga arcessebantur. Mercius quoque è
31. Jul. stativis versus Inferiorem Marchionatum movere incipiebat. Sed eos conatus turbabat Wildensteina Danubio adsita arx à Widerholtio per insidias intercepta, opportuno admodum situ infestandæ regioni. Quam tamen paulo post Mercius recuperavit, atrocibus minis perterrito præfecto, ut citra necessitatem arcem dederet, liberum sibi abitum stipulatus. Ast Lotharingus Molzheimo movens post tentatum frustra Ehenheimum Superius, repente in Dambacum oppidum vertit, viginti quatuor peditibus insessum; qui deditionem
1. Aug. bis imperanti ferociter respondent. Eodem à Mosero tribuno Benfeldæ præfecto missus centurio cum triginta peditibus penetrabat. Dux quanquam consumtis omnibus globis, & ruina mœnium edita per quatriduum omnem vim adhibuisset; tamen obsessis strenue resistentibus infecta re
6. Aug. discedit, Hailleriúm Lamottæ obsidio depulsurus. Eo digresso Oisonvillius Brisaci præfectus Badenam oppidum & vicina loca diripit; Mercio tamen se movente propere in tuta remeat. Interim Widerholtius Homburgum arcem non procul Zella ad lacum sitam vi expugnat, direptamque flammis dat. Mox & Zellæ præfectum Rostium subtribunum cum sexaginta equitibus opprimit, ac parte cæsa ipsum cum reliquis captivum Hohentwilam abstrahit. Cum inde Mercius in Superiorem Palatinatum evocatus esset, Erlachius collectis apud Brisacum tribus millibus Hohentwilam primo accedit. Inde post Cœnobium Petershusam apud Constantiam, & Meinaviam frustra tentatam incensis circa oppidum ædificiis Dutlingam vertit, octoginta peditibus insessam, cui raptim Creuzius Cæsareus subtribunus duabus ante horis, quam Erlachius adveniret, centum viginti pedites immiserat. Eum propere insecutus cum equitatu Erlachius in suburbio Ehingæ cum septem turmis oppressit; quarum maximam partem delevit. Interim Widerholtius, qui cum machinis & peditatu apud Dutlingam remanserat, post ruinam edi- 23. Nov.
tam impetu in oppidum perrumpit, ac præsidiarios partim cædit, reliquos in captivitatem dat. Balinga inde direptionem pecunia redimere cogitur. Widerholtius hinc ad oppugnandam Blumbergam arcem sibi valde infestam accingitur; & Erlachius longius in Sueviam penetraturus erat. Sed cum Mercius propere ingrueret, mature se recipit, &
cum captivis ac præda salvus Brisacum pervenit. 2. Dec.
Widerholtius quoque soluto Blumbergæ obsidio machinas intra Twilam suam revehit. Ita irritus Mercius iram in Dutlingam & Balingam effundit, quibus Erlachius pepercerat, ac ea oppida militi suo in prædam concedit. Sub finem anni Fribur- 25. Dec.
genses Freibergam arcem astu interceperunt.

§. 42. Per Pomeraniam prævalentibus in Silesia Succorum armis eo anno omnia tranquilla. Nec eo secius ingens periculum, dum per eam ad exercitum proficiscitur, incurrebat Carolus Gustavus Palatinus Princeps. Is ex peregrinatione redux otiosæ domi vitæ impatiens formandæ aut exercendæ virtuti occasionem anxie quærebat, quam Germanicum bellum splendidissimam offerebat. Ipsius tamen pater tentandis procerum animis super illo ad Senatum referebat, quid ipsi potissimum suscipiendum censerent? Senatus, quo ista tenderent, satis intelligens, cum tunc temporis omnia integra servare vellet; non publicam eam curam esse, sed privatam patris, quid super negotiis & fortuna filii statuere velit; nec habere se, quod publico nomine heic decernant. Velut privatim tamen suadere, ut volonis tantisper vocabulo sub Torstensonio bellandi artes addisceret. Nam ullam imperii partem ipsi tunc tradere verebatur ob juventam & nonnulla diffidentia, ne exercitum sibi adjungeret. Et quia pater nihil postulabat, quam ut privatus in exercitu esse posset, quo colore id abnuerent non inveniebant. Ita in Pomeraniam delatus Princeps mense Septembri prosequente cohorte Finnica per Landsbergam in Silesiam iturus erat. Sed cum nullum periculum subesse crederet, Finnos illos Stargardia ad sinistram versus Landsbergam præire jubet, ipse venatione se interim delectaturus. Enimvero viginti quatuor Cæsarei equites clam è Polonia progressi, medio itinere apud Wansinum vicum adventantem excepturi subsidebant. Commodum accidebat, ut Merbachius turma præfectus cum viginti equitibus & ipse ad exercitum profecturus, Principem comitaretur, quindecim suorum equitum Landsbergam præmissis; qui apud dictum vicum ad catervam hostilem amicos esse rati intrepide accedunt. Cæsarei & ipsos amice salutant, & num quid de Palatino audissent percontantur. Illi cum præfecto suo & turma Finnorum mox adfore respondebant. Quo audito Cæsarei, impares se fore judicantes, statim quatuor istorum cædunt, aliquot

Excursiones è Polonia in Pomeraniam.

Caroli Gustavi Palatini periculum.

1642. quot captivos abducunt, & raptim Poloniam versus facessunt. Ita periculum, in quod alias Princeps præcipitaturus erat, declinatum. Sed & paulo ante caterva sexaginta equitum è Polonia Novum Stetinum improviso irrupit, ac direpto oppido nonnullos cives trucidavit, arce tantum non intercepta; magnaque cum præda in Poloniam se recepit. Ea manus Polonorum fuisse credebatur, qui Cæsareos se milites tulerant, facie sordibus deformata, ne agnosci possent. Sane interfuerant duo Poloni nobiles in finibus habitantes Tarnovius, & Pigilofskius. Culmensis Palatinus Melchior Weierus abducta pecora exiguo pretio à raptoribus empta spoliatis iterum reluenda offerebat. Sed & aliæ prædatorum catervæ apud Suetam semel atque iterum Oderam transgressæ rapinas exercuerant; quibus coercendis præsidia idoneis locis disposita. Rectores Sueciæ istis è Polonia excursionibus auditis, Joanni Oxenstiernæ, qui tunc Pomeraniæ res ordinabat, scribunt; circa exprobrandam Poloniæ induciarum violationem caute ageret, neque eo nomine ad ipsum Regem literas daret; sed tantum ad ministros Reipublicæ quid actum foret exponeret, & ut ista corrigantur postularet; ne præcalidis querelis induciæ intempestive abrumperentur. Cæterum quia Sueci jamdudum fiduciam retinendæ Pomeraniæ ceperant, ei in mandatis dederant, ut regimen ejus provinciæ velut ad interregnum delapsæ instauraret. Ab hoc igitur Consilium quod vocant Status, duo tribunalia, Consistorium Ecclesiasticum, & Academia reposita, eorumque Assessores & ministri in Reginæ verba adacti, cujus & nomine deinceps jus dictum, omniaque negotia publica expedita. Magno provincialium gaudio, nisi quod pauci proceres, qui in Brandeburgicum inclinabant, protestationem scripto conceptam, & decem sigillis obsignatam per Notarium publicum ministris Reginæ insinuatum irent, de cujus argumento quia jam constabat, libellus acceptatus non fuit. Miserant etiam Stetinenses eo tempore ablegatum ad Daniæ Regem super moderatione vectigalis in freto Oresundico acturum. Quod ubi Oxenstiernæ innotuit, arcessitos oppidi decuriones graviter increpuit, velut violato Reginæ jure. Qui Hanseatici fœderis vi, & Lubecensium exemplo id se fecisse excusabant; de cetero culpam deprecantes, nec in posterum tale quid admissum iri polliciti.

24. Aug.

Res Pomeraniæ ordinantur.

14. Jan.

Acta tractatuum super induciis Brandeburgicis.

§. 43. Initio hujus anni de perficiundis cum Electore Brandeburgico induciarum pactis agitari cœptum; quo nomine ab Electore missi Bornius Cancellarius, & Leuchtmarus Stetinum venerant; quibuscum ut tractarent, ab Joanne Oxenstierna Lilliestrœmius & Gerhardus Reenschildius delegati erant. Proponebant Brandeburgici, ut negotium Stetini absolveretur, cum Suecici Stargardiæ mallent; & nonnulla in pacto Holmiensi remitterentur. Cum delegati Suecici negarent de talibus se in mandatis habere, Leuchtmarus Stralsundam abit, ubi Oxenstierna tunc agebat. Apud eum cum super loco tractatuum leviter tetigisset, de arctiore cum Regina tractatu per ambages jacere cœpit: Electori à puero displicuisse dissidia, quæ ipsius patri cum Suecis instinctu pravorum consiliariorum exorta fuerint; ipsumque eo nomine gratia paterna fere excidisse; usque adeo nullam eorum culpam penes eundem hærere. Nil magis in votis esse, quam amicitiam cum Regina & Regno Sueciæ instaurare. Et si Oxenstierna arctiores tractatus auspicandi facultatem habeat, ab Electore statim Legatos cum plenis mandatis adfore. Inde ad formulam tractatus inter Axelium Oxenstiernam, & Sigismundum Gœtzium Moguntiæ anno tricesimo quarto delineatam devolvebatur, in qua fundamentum amicæ transactionis positum judicabat; etsi ista adhuc plenius discuti, & alia media tollendæ controversiæ inveniri possint. Oxenstierna contra testari; Reginam non minus illis dissidiis indoluisse, eaque ut tollantur dudum optasse, idque acceptatis induciis declarasse. Eos tractatus specimen & fundamentum amicitiæ, & arctioris tractatus fore; quos ideo perfici necessum sit. Nam Moguntinum negotium intra nudam delineationem stetisse; & faciem rerum ab eo tempore valde mutatam. Tractatibus adornandis Golnoam proponebat, ni Stralsundæ eos suscipere mallet. Leuchtmarus velut absque collegæ consensu nihil decernere posset, Stetinum regreditur. Unde paulo post cum Bornio, & tribus quæstoribus provincialibus Stralsundam revertit. Habito congressu Leuchtmarus primo plenipotentiam ad Holmienses tractatus, ad quam curandam scripto se obstrinxerat, exhibet; quæ idonea agnoscitur. Ad præsentes tractatus nullam novam plenipotentiam; sed tantum literas fidei ad Oxenstiernam attulerat; qua nec opus esse ferebat, cum præsens tractatus accessorium duntaxat Holmiensis sit, ubi de summa rei jam sit conventum. Eoque Electori persuasum fuisse per istam plenipotentiam sibi ad præsens negotium sat autoritatis conferri. Accessisse insuper literas fidei; & munitias has esse scrupulos circa plenipotentiam movendo negotium extrahere, cum satis constet Electoris se consiliarios esse, ad hanc rem expediendam peculiariter missos. Ast delegati Suecici reponebant: Præsens negotium, etsi à pacto Holmiensi promanans, revera novum & nondum decisum esse, Commissarius insuper, tempore, & loco mutatis. Ad accessoria quoque propriam plenipotentiam desiderari. Sic anno vicesimo nono in Borussia tractatum de sequestro, & teloniorum modo accessorium fuisse tractatus induciarum; nec eo minus plenipotentiam postulatam, & exhibitam. Literas fiduciæ ad Oxenstiernam directas, in quibus nec de hoc negotio expressa mentio facta sit; cum Electori satis constiterit, non per Oxenstiernam, sed per alios hunc tractatum obeundum. Nec ignotum esse, quæ vis literis fiduciæ insit. Viros negotiorum publicorum peritos plenipotentiam inter munitias habere non posse. Ministros aliquid in emolumentum Principum suorum posse concludere velut negotiorum gestores sub spe rati; sed ut concludatur aliquid Principi obligationem allaturum velut à Commissariis, procuratorio opus esse. Ideo se quoque à Regina plenipotentia instructos, quæ sibi ab istis eo magis nunc exigenda sit, quo utrinque æqualitas observetur. Huic difficultati tollendæ Brandeburgici scriptam cautionem offerebant, se procuratorium ante finitum tractatum exhibituros. Id quod Oxenstierna, etsi culpa moræ in Brandeburgicos devolvi posset, probabat, ne abrupta negotiatione negotium in principio sisteret, & Electorem protelaret, cujus Legati tam longum iter fecerant; præsertim cum pari ratione cum Leuchtmaro in Suecia actum foret. Addidit tamen, intra quatuor septimanas istud exhibendum; ac si citius res conficiatur, Legatis non secius discedendi libertatem fore. 1642.

15. Febr. Leuchtmari propositio.

Oxenstiernæ responsum.

8. Mart.

Disceptatio de plenipotentia.

§. 44. Inspectis inde ratihabitionum instrumentis, in Suecico Brandeburgici quod desiderarent nihil habebant. Sed in Brandeburgico pactum adjectum plane omissum erat, & non nisi principalis conventionis capita exprimebantur. Hinc Suecici delegati ostendere; se nisi ratihabito pacto adjecto longius progredi non posse. Leuchtmarus contra; se in Suecia valde contendisse, ut id omitteretur: Electorem istud ægerrime tulisse, quod in fraudem

De pacto adjecto. 11. Mart.

1642. fraudem ipsius Statui vergat, & dignitati atque fidei non parum deroget; ejusdem quoque finem lenioribus remediis posse obtineri. Sed Sueci reponere; Sibi non injunctum jam transacta rationibus stabilire; sed conclusa perficere. Tandem Brandeburgici caput id tantisper seponi petebant, quoad responsum ab Electore accepissent. Quod & ipsum Oxenstierna annuebat, & ut alia interim discuterentur, præsertim cum ratihabitio nisi transactis omnibus permutari non posset. Addidit tamen; nisi ratihabito pacto adjecto ad conclusionem perveniri non posse.

De præsidiis. Inde controversia oriebatur circa castellum Werbense, quod à Brandeburgicis solo æquatum nuper fuerat: à quo instaurando usque adeo hi abhorrebant, ut mallent Veterem Marchiam Suecorum arbitrio relinquere; de quo & pacto cautum erat. Assensere tamen, ut Suecis id reficere, si velint, integrum sit. Postulabant inde, ut Garlebia, Francofurto, & Lœckenitza præsidia Suecica deducantur; Suecici contra negabant in conventis se mutare quidquam posse. Et Lœckenitzæ in pacto mentionem non factam (hac enim ratione Brandeburgici nitebantur,) ob tenuitatem loci, qui Stetino suburbani propugnaculi instar sit, & transitum per Randoviam flumen præbeat. Ita Brandeburgici

De jurisdictione. adquiescebant. Circa jurisdictionem in locis per præsidia Suecica obtinendis placebat, eam penes Electorem in oppidanos manere. Sed ubi inter militem & oppidanum lis sit, ea per deputatos ab utriusque magistratu decideretur. Si militi adversum paganum actio sit, ne is per appellationem ad

De tributis. aulam Electoris trahi possit. Ad alenda præsidia Crosnæ, Francofurti, Landsbergæ, Driesenæ, Garlebiæ, & castelli Werbensis Sueci designationem exhibebant, quæ ad quadringenties decies octies mille unciales adscendebat. Brandeburgici summæ magnitudine consternati non nisi octodecim millia uncialium annua offerebant. Quod uti Sueci adspernabantur, ita dictæ summæ aliquid detrahi posse ostendebant. Sed Brandeburgici adhoc definiendum conventu Ordinum provincialium opus esse asserebant.

De bonis Equitum Teutonicorum. §. 45. Postulabant quoque Brandeburgici, ut Sonnebergum, & reliqua bona Ordinis Equitum Teutonicorum restituerentur, Leuchtmaro asseverante, ni hoc obtineatur, tutum sibi ad aulam accessum non fore ob indignationem Equitum. Enimvero quia de hoc pacto Holmiensi conventum erat, & Elector idem in ratihabitione sua expresserat, Sueci judicabant, eam rem Electori parum cordi esse; quod non crederetur hunc retractare velle, quod jam annuerat; præsertim cum Elector sibi pacto Holmiensi de hisce facultatem deinceps agendi reservasset. Ita cum Brandeburgici nihil amplius obtinere possent, Suecicis defectum mandati obtendentibus, isti constituebant de actis ad Electorem referre, & rem in unum & alterum mensem differre, quoad consilio cum Ordinibus provincialibus habito ab Electore plene constitutum sit. Id quod Oxenstiernæ per codicillum insinuant, addito, ut alius locus tractatui deinceps assignetur parcendis sumtibus. Quanquam autem Oxenstierna suspicaretur, Brandeburgicos magis venisse, ut aliquid circa majoris momenti rem expiscarentur, quam quod pactum

19. Mart. Holmiense ratificare vellent; visum tamen istos denuo cum delegatis Suecicis congredi. Heic Brandeburgici liberalius centum millia uncialium annua offerebant, additis viginti millibus frumenti modiis. Simul postulatis, quæ hactenus ursérant, desistere; & id tantum petere, ut recenti instrumento inseratur: ipsos ut sua postulata obtinerent omnem operam consumsisse, sed à Suecicis impetrare non potuisse, quod omnia Holmiæ definita forent. Quod annuere Suecicis facile videbatur. Ita spes erat tractatus feliciter absolutum iri, & jam concinnando instrumento manus admovebatur. 1642.

Brandeburgici varios se gerunt. Sed mox Brandeburgici incertum qua de causa omnia fere quæ nuper placuerant, retractabant defectum mandati excusantes, & aliquot hebdomadum dilationem postulabant. Interim se Stetini Principis sui declarationem expectaturos, & curaturos, ut conventus provincialium maturetur expediendis præsidiorum alimentis. Simul in Oxenstiernæ arbitrium referebant, si delegatos Stetinum mittere velit tractatui continuando, ubi Electoris declaratio venisset. Ita isti Stralsunda Stetinum discedebant, non repugnante Oxenstierna. 5. April. Iidem re infecta discedunt. De arctiore conjunctione à Leuchtmaro insinuata nihil actum, quod neque hic amplius quid super ea tangeret; neque illi consultum videretur talia ultro movere. Alias expedire videbatur Suecis, quod ratificatio eo tempore permutata non foret. Nam quæ tunc Electoris ditioni per hospitia Stalhantschii, & transitum Torstensonii per Marchiam molestia dabatur, melius obtentu dilatæ per ipsum Electorem ratihabitionis excusari poterat. Nec minus hostilitas cessabat, & omnes provinciæ reditus in Suecorum potestare manebant, quibus post ratificationem cedendum erat.

Tractatus Stetini instauratur. 11. Maji. §. 46. Paulo post Stetini, quo & Oxenstierna se interim contulerat, negotium denuo suscipitur. Ubi Brandeburgici quidem Legati procuratorium, quod Stralsundæ desiderabatur, exhibebant. Sed in ipso negotio iidem motis antea difficultatibus plures addebant, ut omnia pacti capita refingere velle viderentur. Equidem de pacto adjecto Sueci demum cedere statuerant, modo primaria conventio salva persisteret. Ast Elector in reparationem castelli Werbensis consentire abnuebat, aut ut Vetus Marchia in Suecorum manibus relinqueretur. Tum præsidiariis Lœckenitzæ *servitia* quæ vocant è Marchia Uckerana denegare, tributi moderationem, & ut reditus sibi sui relinquantur postulare; monopolium insuper salis, & ut Francofurtanis jus stapulæ adversus Stetinenses salvum esset: tum navigatio Wartæ fluminis Polonis iterum aperiretur. De bonis Equitum Teutonicorum ut ad futuram tractationem rejiceretur concedebat; modo isti ratam partem ad onera Marchiæ conferrent, velut qui inter hujus Ordines censerentur. Addebat, vim eorum, quæ Holmiæ conclusa forent, plane ab Electoris ratihabitione suspendi; quæ quanquam hujus manu ac sigillo firmata penes se sit, injunctum tamen sibi eam non tradere, nisi hisce concessis. Cum ista neque annuere Suecici, nec iisdem desistere Brandeburgici vellent, tandem hi contendebant, ut hoc negotium vel ad Electoris è Borussia in Marchiam adventum, vel aliam ipsius legationem in Sueciam differatur. Interea nihilo secius hostilia cessent, & uti Electori accessus, & commoratio in Marchia, abitusque omni periculo & offensa vacuus sit. Circa quod ad extremum maxime satagere videbantur, & ut scripto super isto caveretur postulabant. Sed Oxenstierna primario negotio adhuc imperfecto ad tale quid se astringere, quod soli Electori proficuum, Reginæ forte onerosum esset futurum, haut consultum ducebat; eoque super ista re mandata Reginæ sibi expectanda reponebat.

Brandeburgici iterum re infecta discedunt. Ita Bornius raptim insalutato Oxenstierna Custrinum abibat. Sed Leuchtmaro valedicenti Oxenstierna super Pomerania disserendi ultro occasionem suppeditabat; quod ille inter alias rationes restituendi bona Equitum Teutonicorum jactasset; cum Elector Reginæ totam Pomeraniam in biennium concedat, Suecos vicissim ipsi tantilla Marchiæ

1642. chiæ particula gratificari posse. Sed iste id negotium declinare, & ad Electoris adventum omnia rejicere. Et satis adparebat, à Brandeburgico controversiam de Pomerania pacto connubiali, quod agitabant, inserendam. Paulo post Legatorum discessum Custrinenses navigio Suecico, quod machinas & paratum bellicum Landsbergam, & Driesenam devehebat; transitum abnegaverant, quam antea non gravatim permiserant. Ejus mutationis causam sciscitanti per literas Oxenstiernæ
8. Jun. Ernestus Marchio respondebat: ab Electore id prohibitum, & talium rerum transvectionem preter ejusmodi oppida ægre concedi solere. Id quoque Electori apud Cæsarem & Imperii Ordines fraudi esse posse. Mox tamen Elector ultro quibusvis rebus promiscue transitum concedendum
28. Jun. rescribebat. Idem dehinc Leuchtmari literis, & post misso Schulenburgio Oxenstiernæ significat; decretum sibi cæptum negotium absolvere. Interim hostilia cessent, nec subditis ob dilatos tractatus molestiæ quid inferatur; tum ut frumentum per Wartam & Oderam Custrinum devehere integrum sit. Utrumque annuebat Oxenstierna, testatus tamen, ratihabitionem pacti Holmiensis futuræ negotiationi utique fundamenti loco substernendam. Cæterum ex isthoc tractandi modo Sueci judicabant, ab Electore data opera tempus extrahi, ut quo belli fortuna se datura esset, discerni posset. Nec Sueci eam moram ægre ferebant, quibus in lucro habebatur, si tractatus ille succederet.

Nova Brandeburgi in Sueciam legatio. 10. Aug.

§. 47. Adpulerant post in Suecia ab Electore missi Sigismundus Goetzius Cancellarius, & Leuchtmarus. Ea legatio totius prope Christiani orbis animos advertebat, quod super connubio inter Reginam Sueciæ, & Electorem actum iri ubique crederetur. Equidem Legati illi palam id tantum jactabant, super Regina Matre ejusque dotalitio & tractatu induciarum nondum completo à se actum iri. Enimvero nemini prudenti persuadebatur tam modici negotii causa vergente in autumnum anno missum Goetzium Consilii secretioris caput, virum senio debilem. Inprimis autem ea res ingentem Polonis, Danisque scrupulum injiciebat.

Motus animorum ob eam legationem.

Isti jam ante crebras Leuchtmari hinc inde itiones sinistre acceperant, usque adeo, ut nuper Stetino reversus Gedani sistendus esset, ni propere is eam urbem transisset. Nunc isthæc legatio suspicionem augebat. Eoque Poloniæ Rex Magnum Cancellarium Ossalinskium cum insigni ducentorum hominum comitatu Regio-Montem ad Electorem mittebat, obtentu controversias circa homagium Borussiæ nomine ab isto præstandum componendi; revera ut scopum ejus legationis expiscaretur, & Electorem ab eo matrimonio averteret, quod Cæsari quoque atque Hispano formidabatur. Tribunus Artischofskius eo tempore è Belgio redux, quo à Poloniæ Rege missus fuerat, Cniphusio Hamburgi præfecto dixerat; si matrimonium id succederet, Regem Uladislaum quiescere non posse; atrocibus insuper verbis in Electorem invectus, quod is Poloniæ Vasallus Regnum affectaret, quod Rex sibi deberi pertenderet. Danus quoque incrementa potentiæ Sueciæ horrebat; ad quem tunc à Polono Baudisius missus erat sub specie offensam ob abreptas quondam à Dano ad Gedanensem portum naves abolendi, veteremque amicitiam restituendi; simul operam Poloni circa componendam pacem oblaturus; revera ut quid Dano animi foret exquireret, & eum in casum arctiori fœderi Polonum inter & Danum viam sterneret. Belgis Fœderatis id connubium non ingratum fore credebatur, etsi Bohemiæ Regina & Princeps Arausionensis eum sponsum suis filiabus præoptabant. Eidem & Anglicanum Parlamentum favebat; nam de ipso Rege dubitabatur.

Sane Averius Anglicus Hamburgi minister ejus successum palam optabat. 1642. Avauxius judicium suum in suspenso tenebat; & quia id connubium non vehementer suadebat, dubitare videbatur, num id Galliæ expediret. Protestantes Germaniæ Ordines Suecis non infensi id exoptatissimum ducebant, velut ea conjunctione solidum paci fundamentum substernendum foret. Ast apud exercitum præfecti juxta ac milites futuro matrimonio magna jam poculorum vi fausta ominabantur; ac credebatur, quicquid foret Evangelici militis isto succedente in Suecos agminatim confluxurum.

Legatorum negotiatio de Regina Matre.

§. 48. Enimvero Legati, quanquam publica audientia testati essent: eo se fine missos, ut amicitia superiore anno inter Reginam & Electorem instaurari cæpta amplius firmetur; tamen post neque scripto, neque congressu cum deputatis à Senatu habito præter memorata capita de Regina Matre, & induciis quidquam movebant. Et de eo quidem facile conventum, ut Regina Mater in Borussia degeret, cujus usibus Electori quotannis triginta uncialium millia Gedani exsolvenda essent. Nam eandem tunc ne volentem quidem in Sueciam recipi consultum videbatur, ne minorennem filiam in Senatum instigaret, aut si discors filiæ ageret, majore deformitate; tutius reditura si vellet, postquam filia suscepto regimine se stabilisset: id quod & post anno 1649. factum. Remoram tamen huic negotio injicere conabatur Rex Daniæ, cujus nomine Petrus Wibius apud Rectores Sue- 21. Aug.
ciæ proponebat; Regem suadere non posse, ut Regina in Borussiam se conferat, sub alieno ibi nutu victura, libertatis cujus amantissima sit expers. Unde malle ipsam in Dania retinere; quoad filia regimen capesseret; non hostem se, sed benevolum vicinum esse, eique amica omnia exhibiturum. Aut si ipsa malit, posse eam Schœningam ad sororem suam Gabrielis Betleni Viduam se conferre. Addebat, ut de dotalitio disponere ipsi concedatur. Huic responsum; Reginæ filiæ 16. Sept.
satius videri, eam apud Electorem degere, quicum jam eo nomine conventio sit inita, ad quam ipse Rex ante viam velut muniverit. Quod si Rex utique istam migrationem dissuadere velit, ferendum, quod emendari non possit. Se tamen Deo & hominibus excusatum iri, si pietatem adversus matrem citra suam culpam expromere impediatur. Quanquam revera Rex ista in speciem tantum movebat, qui jamdudum sumtuosam hospitem honeste amittendi occasionem optarat; & ipse aliquoties ad Electorales Viduas scripserat, ut Reginam Matrem ad se pertraherent. Mittebant Legati nobilem Holmia in Daniam ad Reginam, de migratione in Borussiam significaturum. Quæ initio responsum differebat, quoad cum Rege, qui tunc in Holsatia aberat, locuta esset. Tandem tamen sequenti vere in Borussiam abituram se respondebat.

Et de induciis.

Induciarum tractatus quo minus absolveretur obstabat, quod Brandeburgici alendis Suecorum præsidiis centum millia uncialium, viginti millia modiorum frumenti offerrent, ad quam summam etiam Vetus Marchia ratam collatura erat; cum Sueci isti summæ quadraginta uncialium millia annua addi postularent. Unde hæc res denuo ad Oxenstiernam pressius disceptanda remittebatur. Sed & Stetinenses querebantur, ab Electore merces per ipsius terras transeuntes novis vectigalibus onerari; id quod expressis pacti verbis repugnabat. Ad quæ Legati parum quod reponerent habebant; ignorari à se ista; Electori jus esse talia in suis terris constituere; eadem ab Electoris patre introducta ante initam conventionem: nec Stetinensibus fraudi esse, qui pretia mercium hoc nomine augeant. Sed denuntiabatur, vix in-

1642. duciarum pacta perfectum iri, nisi onere isto abolito.

De matrimonio Reginæ cum Electore Brandeburgico.

§. 49. Enimvero super connubio Reginæ cum Electore Legati privatis tantum sermonibus procerum animos tentabant. Sane constabat Gustavo Regi ad connubium valde expetitum, quod magnis rebus circa Pomeraniam, Borussiam, & ipsam Poloniam fundamentum substernebat. Sed ab istius excessu ingens rerum mutatio contigerat. Et tunc Regina autoritatem patriam sequi tenebatur. Nunc Tutoribus circa minorennem haut-quidquam par potestas; & plena Reginæ ætas utique expectanda erat, ut liquido consensu ipsa de se statuere posset. Et Rex Gustavus dixerat; Principem in Suecia educandum, ut linguæ moribusque Suecicis, simul sacris adsuescere. Quanquam Elector circa id tempus conciliandis Lutheranorum & Reformatorum sententiis operam dabat Regio-Monte inter Bœhmium, & Bergium Theologos colloquio instituto; ut multis, Danis præsertim, persuasum esset, Electorem sacra Lutherana professurum. Legatis tamen id, quod ambiebant, haut aperte abnegatum: sed super eo ad Reginam, & Senatum, Ordinesque referendum, & mature deliberandum, placide reponebatur. Cancellarii tamen Oxenstiernæ mens erat, id connubium Sueciæ non expedire. Nam præter discrepantiam circa sacra, Principem eum pervicaci videri ingenio, cui cum splendidum patrimonium sit, Sueciam minus cordi fore. Extraneis Regibus solitum Sueciam opibus exhaurire, easque cum præcipuis muneribus in populares suos transferre. Nec suevisse eum cum Ordinibus tractare, & eorum libertatem ferre. Fortasse & ipsum amitæ exemplo cœlum, solumque Sueciæ fastiditurum. Ipsam Reginam alloquendi legatis nulla facultas dabatur, quæ tunc Regni provincias circumibat, ut subditos nosceret, & ab iisdem nosceretur. E cujus absentia, & aliis indiciis homines profunda prudentia judicabant, Suecis id matrimonium parum cordi esse; eoque honestius suo Principi, quæ forte in mandatis habebant solenniter non exprimere. Et sane absentia Reginæ eo magis affectata videbatur, quod initio ejus anni, quem ipsa sextum decimum ætatis ingrediebatur, Senatui placuisset, effulgente jam supra annos & sexum mentis lumine, cum ipsa magni momenti negotia communicari; quo tractandis negotiis publicis, eorumque oneri ferendo assuesceret, nec imperium ad ministros transmitteret, per ludicra aut vana tempore prodacto. Et quia non defuturi erant, qui sinistram illi de Rectoribus & Senatu opinionem impressuri erant, utile videbatur eandem in Senatu assidentem quid ageretur arbitrari, & quid utile Regno, quid noxium foret è bonis ministris percipere; ut ipsa vana solidis discernere posset, si qui deinceps sinistra instillare aggrederentur. Ab hoc instituto tam salutari Reginam præter necessitatem distractam haut sine gravi causa factum videbatur. Legati tamen publice spargebant, negotiationem suam Electori plane satisfecisse. Sane in Polonia post ipsorum reditum ea suspicio usque adeo imminuta non erat, ut in capitibus futuro Ordinum conventu proponendis id quoque exprimeretur: quid faciendum, quod Elector Regni vasallus matrimonium cum inimica Domo agitet, ex quo multum periculi Poloniæ provenire queat? Cæterum ad tractatus induciarum in Pomeraniam remissos Regina statim post legatorum discessum novum procu-

11. Oct. ratorium transmittebat. Sed Elector lentius age-

19. Dec. bat; ut tamen circa finem anni literis ad Joannem Oxenstiernam moram excusaret. Iter quippe in Marchiam variis ad causas fuisse differendum; quod tamen mox ingressurus sit; & è propinquo 1642. negotium facilius expediendum.

Negotiatio de pace.

§. 50. Paci reducendæ Sueci hactenus nihil idoneorum mediorum omiserant; quos domi incommoda belli indies magis premebant, exhaustis per delectus provinciis, & peregrini militis constantiæ parum fidebatur. Unde & à Rectoribus Sueciæ præliminaris tractatus statim ratihabebatur, triplici ejusdem instrumento ad Salvium transmisso; quorum primo transactio super loco & tempore tractatuum firmabatur, omissis reliquis capitibus. Sed secundo & tertio tota conventio verbotenus inserebatur, hoc tantum discrimine, quod in uno Cæsaris & Luzovii, in altero Regis Galliæ & Avauxii nomen præponeretur. Salvio injunctum, nisi primo repudiato posterioribus non uti; utque tentaret, num Cæsarei illud acceptare velint, quo Galliæ Regis nomen præponebatur. Simul jubebatur diligenter operam dare, quo tractatus utique procederent. Quid si tamen Gallia, uti suspicio erat, tractatibus nondum parata foret, ita rem temperaret, ne amicitia cum eo Regno abrumperetur, & invidia moræ à Suecia in alios devolveretur. Tum ne quid Sueciæ posset imputari, Joannes Oxenstierna, & Salvius jam in Germania erant, plenis mandatis super pace tractanda instructi; quo

Sueci præliminarem tractatum ratihabent.

22. Jan. & Thuro Bielkius, qui tertius destinabatur, propediem profecturus erat. Oxenstierna quoque, & Salvius Wismariæ congressi super mandatis suis consilia contulerant; ac placebat ut statim atque Salvi conductus permutati essent, Oxenstierna Hamburgum se conferret. Sed & Ordines Sueciæ, qui tunc Holmiæ conventum agitabant, pro-

25. Febr. batis Rectorum hactenus actis petebant, ne ulla occasio honestæ & tutæ pacis omitteretur. Quia tamen illa vix obtineri posse videbatur, nisi bello acriter gesto, delectus militum, & tributa ab iisdem prompte offerebantur.

Luzovius Hamburgo avocatur.

§. 51. Enimvero omnium animis in permutationem diplomatum tuti itineris intentis, à Cæsare negotio remora injicitur revocato Luzovio, qui hactenus Hamburgi circa præliminarem tractatum adornandum sategerat; in cujus locum Joannes Weicardus Auspergius Comes mittebatur. Istum licet Daniæ Rex ob aculeatas in ipsum scriptas literas avocari à Cæsare petiisset; tamen jam antequam Regis literæ Viennam perlatæ essent, super eodem amovendo decretum erat. Incurrerat is offensam apud Cæsarem, quod super præliminaribus solenni ac scripto tractatu convenisset, eoque destinata Cæsaris turbasset, cui in animo

Cæsari æque ac Galli pacem nolunt.

erat bellum extrahere, & culpam dilatæ pacis in socia Regna devolvere; de quo multis indiciis sat constabat. In aula Cæsaris paucus de pace sermo, & Electoralibus Viennæ præsentibus Legatis nondum de ea quid significatum. Et quamvis Germaniæ Ordines pacem summopere optabant, in quam etiam Ferdinandi genius inclinabat: Hispani tamen, à quorum consiliis ipse plane dependebat, à pace tunc abhorrebant, ob nimios Gallorum progressus; interna Galliæ mutatio expectabatur per mortem Regis, Cardinalis Richelii, & Pontificis Urbani VIII; & si quis casus faciem armorum alterare posset. Animos addebant prorogatæ in decennium cum Turcis induciæ, decretum Ratisponense ad placitum Cæsaris formatum, recuperata per Lauenburgicum Silesia, classis Americana argento onusta in portum incolumis deducta; prosperæ Hispanis in Catalonia res, Protestantes Ordines Germaniæ plane pessumdati, Suecia diuturno bello exhausta, opes Galliæ indies minuentes. Huc insuper consilia vertebantur, ut Luneburgicos, Hassosque Regnis avulsos sibi adjungerent, ipsaque Regna invicem suspecta

reddita

1642. reddita dissociarent; inde Sueciæ tanquam debiliori, qualem ipsi vellent, pacem separatam obtruderent, eandem cum Pragensi eventum sortituram, ut inde tota vi Gallia invadi possit. Insuper de Anglo & Dano in partes pertrahendo laborabatur; quarum illi spes Palatinum restituendi, huic vectigal Glucstadiense, & Comitatus Pinnebergicus ostentabatur. Ac graviter impegisse censebatur Luzovius, quod Danum irritasset: id quod Cæsarei artibus Salvii, & Hamburgensium adscribebant. Eodem spectabant separati tractatus per Cæsareos subinde Suecis oblati, & quod Aurspergius, tractatibus pacis Germanicę non expectatis, Hispanicis initium dare festinaret. Nec ipse Aurspergius Lucæ Langermanno Consiliario Danico fateri dubitabat; id se optare, ut Coronę separentur. Cui hic reponebat; Regem quoque Daniæ omnem lapidem, ut id fieret movisse, sed nullo successu. Unde Succi judicabant eo rem rediisse, ut vel ipsi armis in provincias Cęsaris translatis hunc ad communem pacem acceptandam vi compellerent; vel ipsi in angustias redacti leges à Cæsare admitterent. Sed & Gallis pax tunc parum cordi erat, queis animos addebat obtenta nuper à Vinariensibus & Hassis victoria, Hohentwila servata, scriptus apud Helveticos miles, Pontifex Gallicis rebus studens, Suecorum & Batavorum exercitus integri, bellum Lusitanicum, proprii armorum in Cataloniam adparatus. Et gaudebat Avauxius à Cęsare morarum occasionem præberi, cum alias modicam apud Regem gratiam initurus fuisset tam propere absoluto tractatu præliminari. Ita Hispani Cæsarem, Galli Suecos à pace retrahebant; Cæsar insuper Suecos Gallis, utrosque Germaniæ Ordinibus divellere laborabat, quo prætextum amnestiæ istis subtraheret.

Cæsar præliminarem tractatum solenniter ratihabere non vult. Literæ Cæsaris ad Regem Daniæ.

§. 52. Porro Aurspergius comitante caterva Suecica Hamburgum deductus diem decimum quintum Februarii permutandæ ratificationi præliminarium destinatum silentio elabi patiebatur, nulla significatione edita, num illam secum haberet, an minus. Literas tamen à Cæsare Kalendis Februariis datas ad Regem Daniæ mittebat, per quas, nec alio modo, Cæsar prævios tractatus firmare cupiebat. Iis literis fundamenti loco substernebatur, omnia quæ à Luzovio interventu Langermanni cum Salvio & Avauxio acta essent, ab ipsius & aliorum quorum intererat adprobatione pendere. Quare autem Cæsar tractatum ea, qua conceptus erat formula, ratihabere abnueret, hi prætextus ferebantur, quod Luzovius cum Regiis Legatis tanquam par cum paribus tractasset, neque Cęsaris nomen titulumque ęque in Suecico & Gallico, quam suo instrumento præposuisset. Tum quod Osnabrugam & Monasterium neutri bellantium parti addictas declarasset, concesso insuper, ut illæ urbes juramento suo tantisper exsolverentur, & toti conventui per earum urbium magistratum scripto caveretur. Quorum hoc Cæsari contumeliæ cedat, velut parum cautionis istius diplomatis insit, illud vero Imperio fraudi sit, cujus jurisdictioni hæc oppida eximantur. Nec ferendum judicabat Cæsar, hæc verba instrumento inserta fuisse, *quod actio cum Suecis & Gallis pro una eademque sit habenda*; quasi Cęsar hoc ipso fœdus inter ea Regna adprobet. De cætero literis ad Daniæ Regem scriptis idem salvum conductum pro Sabaudio annuebat ea forma, quam Galli expetebant, ut tamen is ab Aurspergio non prius tradatur, quam cæteris omnibus circa pręliminaria transactis, & ut universum negotium à sola ejus diplomatis traditione pendeat; tum ne ea res Cardinalis Sabaudi, & Principis Thomæ juri circa tutelam fraudi sit. Præterea quanquam Avauxius ad talia cum Cęsareo ministro transigenda procuratorium non exhibuerit, quin 1642. ultro fassus sit, idem absque mandato à se agi: concedebat tamen Cæsar pro se & Rege Hispaniæ, ut Monasterii & Osnabrugæ tractatus instituerentur, ac post permutata diplomata præsidiis inde deductis utrumque oppidum proprio militi & oppidanis custodiendum relinqueretur; Osnabrugæ quoque privilegia ac sacra salva forent. E superfluo quoque fratri Leopoldo, & cæteris ducibus injungendum erat, ut postquam Legati eam intrassent, adversus Osnabrugam & Petriburgum nihil hostile tentarent. Idemque pro Rege Hispaniæ, Bavaroque, & Saxone spondebatur; ut tamen pars adversa pari modo caveret. Probabat quoque Cęsar, quę super itinerum & tabellariorum securitate conventa fuerant; & ut abrupto tractatu intra sex septimanas adversus Osnabrugam & adsitum castrum nil hostile susciperetur, Suecicoque præsidio reverti eodem integrum esset: quo jure & Monasterium frueretur. Circa diem permutandorum diplomatum, & inchoandi congressus declarabat, quo maturius iste fieret, eo gratius id sibi Regique Hispaniæ fore; ac jam pridem Commissariis suis, ut in procinctu sint, injunxisse: præstolari quoque, ut minister Gallicus requisita ab ipso diplomata rite concepta exhibeat: ab Aurspergio diem auspicando tractatui diplomatibus inserendum, eaque Regi tradenda. Loco fratrum Palatinorum, Ducum Brunsvicensium fratrum, & cognatorum, & Landgraviæ consentiebat Cæsar, ut Domus Palatina, Brunsvicensis & Luneburgensis, ut & Hassica Cassellensis in diplomatis perscriberetur. Circa locum Osnabrugæ & Monasterio interjectum congressibus legatorum probaturus erat, quicquid inter Legatos conventum foret. Parcendo tempori omnia diplomata, etiam quæ ab Infante Hispaniæ Lutetiam ad Legatum Venetum transmissa fuerant, Hamburgum curanda. Ad Regem Hispaniæ super firmandis ab Infante datis diplomatis primo quoque tempore scripturum, ut tamen nihilo secius tractatus, antequam responsum inde veniat, inchoentur. Addebatur, quicquid in illa transactione autoritati Cæsareæ & Imperii adversum comprehendatur, ei se haut quidquam assentiri, neque id adprobare: simul ut Rex adversam partem permoveat, ut congressum hunc sincere, absque fraude & captione suscipiat. Aurspergio injunctum, ut si Regi placeat unum & alterum planius exponat. Præter hæc Aurspergius ferebat, omnia penes se diplomata pro Suecis Gallisque ad pacem Germanicam spectantia esse, quę statim permutari queant. Diem tamen auspicandis tractatibus differre posse, quoad Hispanica, quæ propediem expectet, advenerint: moræ causam in mortem Infantis, & Madriti intervallum rejiciens. Interim Germanicæ pacis tractatus apparandos.

Daniæ Regis ad Legatos Regios missio. 12. Febr.

§. 53. Daniæ Rex inde Legatis Regiis exemplum Cęsareę epistolæ per Langermannum ostendi curabat, addito, sibi videri eam ratificationi æquivalere, cum quæ per prævios tractatus definiri soleant annuantur. Probari à Cæsare locum tractatus, diplomata Aurspergio transmissa; eidem facultatem datam diem congressus nominandi. Offerebat insuper, se ejus epistolæ autographum, aut exemplum fide dignum transmissurum. Salvius desiderio pacis initio censebat, cum Cæsar primaria tria capita annuerit, diplomata ad pacem Germanicam spectantia posse permutari; idemque Avauxio persuadere conabatur. Ast huic solennis Cæsaris ratificatio utique exigenda videbatur. Et utrique mox re maturius expensa adparebat, præterquam quod è dignitate sociorum Regnorum non esset, istas literas in ratihabitionis locum admittere, neque rationes quæ adduceban-

Legati Regii literas Cęsaris improbant.

1642. cebantur sufficere, quo minus Cæsar tractatus prævios solenni modo confirmet, neque literas illas ita formatas esse, ut ratihabitionis vicem subire possint. Cæsaris & Imperii fastigio à se nil detrahi; sed nec passuros à Cæsare sociorum Regnorum dignitatem imminui. Sane hæc ad Cæsaris majestatem ne, comiter quidem colendam teneri; eoque deinceps non aliter, quam ut pares cum paribus solent, tractandum. Ut loca tractatuum bello utrinque eximantur, ad æqualitatem tractatuum facere. Nec Cæsarem ad locum alterutrius Regni ditioni subjectum Legatos missurum; nec sociorum Regnorum Legatos oppida Cæsari obnoxia subituros. Iniquum esse Suecos amore pacis Osnabrugæ præsidium deducere, & eandem Cæsari juramento devinctam manere. Cæsarea diplomata suo loco relinqui; nec tamen memoria excidisse, eadem Brandensteinio Comiti prodesse non potuisse, quo minus in carcere apud Saxoniæ Electorem extinctus sit. Statum medium istis oppidis ad tempus indultum neutri partium fraudi esse,& abruptis tractatibus omnia in pristinam conditionem reponenda. Imo non Cæsari, sed Sueciæ quid inde decedere, in cujus potestate nunc Osnabruga sit. Ut Cæsar fœdus Suecorum cum Gallis probet, non magis à se desiderari, quam ut ipsi Cæsaris cum quibusvis fœdera probent. Utrique Regno stare sententiam, arma simul gerere. Ita quo magis adparebat hostem circa dividenda socia Regna laborare, eo arctius ista, eorumque ministri se mutuo amplectebantur.

Censura Cæsareorum literarum.

§. 54. In literis porro Cæsareis frustra fundamenti loco ponebatur; in arbitrio Cæsaris & sociorum relictum Hamburgi conventa firmare velint, an minus. Nam Luzovius plena potestate circa præliminaria instructus non sub libero, sed necessario rato concluserat. In exordio literarum Avauxius observabat, etsi Daniæ Rex tam pro diplomate Sabaudico, quam consensu Hispanico fidem suam interposuerat, Cæsarem de priore tantum mentionem fecisse, altero plane prætermisso. Idem quoque ægre ferebat, à Cæsare scriptum; facultate agendi ipsum instructum non fuisse; & absque mandato egisse; adductis eo fine suis ad Regem Daniæ literis. Plenipotentiam suam ad prævios æque ac primarios tractatus jam ante triennium Curtio Comiti exhibitam. In literis ad Daniæ Regem obiter indicasse; se in ipsius honorem conventui diem dixisse ante permutata diplomata, liberalius quam mandata sua fuerant, ne paci remora objiciatur: addidisse tamen, Regem Galliæ conventa utique probaturum. De cetero nihil à se sine mandato actum, & se paratum Regis sui ratihabitionem exhibere. Absurdum esse, cum Cæsarei tantum pacis desiderium jactent, eosdem ita sinistre interpretari, quæ ipse studiô pacis fecerit. Idem super loco tractatuum desiderabat, quod cum Cæsar circa Osnabrugam & Petriburgum cavere voluerit, ne à ducibus suis impeterentur, de Monasterio siluerit, velut ampliorem Suecicis, quam Gallicis tractatibus securitatem præstiturus. Nec ad rem facere, quod Monasterium Coloniensi Præsuli sit subjectum, eoque tali cautione opus non habeat. Nam Osnabrugæ parem rationem post deductum præsidium Suecicum esse; si hæc consideretur velut Osnabrugensi Præsuli subjecta, aut armis Suecicis subacta. Nam priore casu Cæsarem non plus cautionis Osnabrugæ, quam Monasterio præstare debere: altero casu à Suecis non plus cautionis pro Osnabruga exigi debere, quam ipse pro Monasterio præstet. Suspecta quoque videbantur verba, *postquam nostri & alterum Regum ac Principum Legati Osnabrugam intraverint.* Nam forte urbi cautum non fore ingresso uno aut altero Regio Legato, antequam Cæsarei adfuerint, aut deducto præsidio Suecico, antequam omnes Legati advenerint. Et cum de hac cautione antea conventum non sit, novas nunc per eam moras quæri. Sed & Salvio displicebat, quod cum Cæsar permisisset, ut abruptis forte tractatibus Sueci suum præsidium Osnabrugæ iterum inducerent, circa Monasterium idem fieri debere adderetur. Cum tamen illorum oppidorum dispar foret conditio, quod Monasterium non nisi proprio milite obtineretur, idemque Cæsareum præsidium admissurum non esset. Unde cum posterior conditio dicto casu cessatura foret, verebatur, ne inde prætextum arriperetur præsidium Suecicum intra Osnabrugam iterum haut admittendi. Porro diplomatis Cæsar laxe tantum mentionem fecerat, non expresse, an illa exhibiturus sit, quæ Luzovius in tractatu præliminari promisisset, & illis adquieturus, quæ Regii Legati vicissim obtulerant. Quin & eo tempore novi quid movebat Cæsar circa Ducem Lotharingiæ, pro quo Regem Galliæ peculiare diploma poscebat; Aurspergio vetito citra istud reliqua permutare: idemque ut apud Avauxium urgeret, à Rege Daniæ postulabat. Præterea scripturum quidem Cæsar se ad Regem Hispaniæ ferebat super firmandis ab Infante datis diplomatis: ut tamen responso non expectato tractatus incipi vellet: cum tamen Luzovio non pro se solum, sed & pro Hispano tractare mandasset, & hic Hispanorum æque ac Cæsareorum diplomatum permutationem stata die recepisset. Tandem neque diem congressui ordiendo Cæsar expresserat, sed tantum obsoletam formulam repetierat, *quo citius, eo gratius.* Et eo ipso dum scribebat, Aurspergio se injunxisse, super uno & altero uberiorem declarationem edere, nova transactione opus futurum erat, super qua Regii Legati mandata non habebant; sed potius jussi erant priori conventioni insistere, ejusque ratificationem cum Cæsarea permutare. 1642.

Legati Regii dubia sua Ministro Danico exponunt.

§. 55. Has ob rationes Legati Regii Langermanno ostenderunt: Cæsari idoneam causam non esse solennem ratihabitionem abnuendi; literas ejusdem ad Daniæ Regem ratihabitionis loco admissum non iri, mendis præsertim magni momenti refertas. Se quod suum erat præstitisse, conclusо tractatu & ratihabitione obtenta. Jam potestatem suam circa præliminaria expirasse. Sibi propria autoritate à superioribus firmata abolere fas non esse. Ut super re cum Legato Cæsaris, plenis mandatis instructo, & sub necessario rato conclusa novus tractatus suscipiatur cum novo Legato Cæsareo, de cujus plenipotentia sibi non constet, novis sibi mandatis opus esse. Non posse non intentionem Cæsaris à se suspectam haberi. Luzovium tractatu concluso avocatum: forte & Aurspergium, si cum ipso transactum fuerit, avocandum tertio Legato substituto. Igitur se non posse non solennem Cæsaris ratificationem urgere. Non sperare se, Cæsareo ex mandato per laboriosam Regis Daniæ operam conclusa, & jam omnibus quorum interest denuntiata à Cæsare retractatum iri cum ludibrio sociorum Regnorum: aut eundem tam aperto indicio orbi Christiano fidem facturum, pacem sibi cordi non esse. Se tamen ad superiores relaturos, & responsum expectaturos: interim omnia in integro mansura. Ita tractatus quiescebant, quoad à superioribus responsum allatum esset. Et quanquam post Aurspergius indicaret Hispanica diplomata allata; tamen neque de forma illorum constabat, & eadem non sufficiebant deficiente adhuc Cæsaris ratihabitione. Inter hæc dies quoque ordiendis tractatibus dicta elabebatur,

1642.

Danus apud Legatos utrinque instat. batur. Circa finem tamen mensis Martii Langermanno à Rege Daniæ injungebatur, ut apud Aurspergium instet; Cæsaris ratihabitionem promoveat, aut saltem rationes, ob quas hic tergiversetur, scripto edat; simul Legatis Regiis persuadeat, re ipsa obtenta formulas non adeo anxie aucupandas. *Horum responsio.* Isti Aurspergius respondebat: se Legatorum Regiorum scrupulos Cæsari significasse; responsum nondum accepisse. Vix credere, à Cæsare mutatum quid iri. Rationes, quæ Cæsarem moveant, scripto concipere superfluum, quas ipse ex sermone suo facile colligere potuerit. Salvius reponebat; ni ab initio partibus juxta ac mediatori placuisset, omnia scripto transigi, forte acquiescere se potuisse summa rerum obtenta. Sed nunc cum sociæ Coronæ ad certi quid obligare se non dubitarint, ut lubricum hostem firmius stringerent, eo minus nunc mutari quidquam posse, quo clarius appareat, culpam non penes se, sed partem adversam esse, quo minus conventa impleantur. Eidem quoque ratihabitionem Reginæ ostendebat; & ut apud Cæsarem super eadem instaret petebat. In eundem sensum & Avauxius isti se respondisse ferebat.

Cæsar separatos tractatus captat. §. 56. Enimvero Cæsarei uti communes tractatus aversabantur, ita separatos cum Suecis omni studio captabant. Nam dum ista publice disputantur, Aurspergius aliquoties Salvio denuntiabat; se cum ipso solo super pace acturum; nec dubitare, quin facile inter ipsos conventurum sit, ac Suecos lautioribus conditionibus potituros, quam multis persuasum sit. Se jam animo prospicere, licet ad communes tractatus res deducatur, ob Gallos à pace alienos nil confectum iri. Eadem Werdenhagius per literas Lubeca ingerebat. Nec tamen ista ita secreto agebantur, ut non & aliis, qui Cæsarei ministri non erant, innotescerent: Quin & ante Aurspergii adventum Joannes Christophorus Bulovius, Holsatiæ Ducis consiliarius, Salvio scripserat; illum eo fine venire, ut secretos cum Suecis tractatus tentet. Sed & Luzovius *Luzovius discedens de separata pace movet. 31. Mart.* Hamburgo discedens eadem chorda oberrabat. Is ad ædes Salvii accedebat ipsi valedicturus, petens ut ad se descenderet in aream templo circumjectam, ad quam domus ipsius sita erat, aut in ipsum templum. Salvio inhumanum videbatur id officii aversari, eoque descendens arbitris utrinque ministris cum ipso colloqui statuit. Luzovius post gratias actas de tuti itineris literis, infelicem se querebatur, præliminari tractatu non ad mentem Cæsaris confecto. Se hominem esse errandi periculo non immunem; nec sententiam aulæ satis assecutum. Subtilitatum istarum insolentem facili à Salvio & Avauxio magis exercitatis supplantari potuisse. Tamen etiam hinc digresso animum pacis cupidum perstiturum, & ad eam deinceps promovendam pro virili incubiturum. Inde Cæsaris acta probare, Gallos perstringere, quorum rationes pacem non ferant; eoque frustra communes tractatus adornari; quos conciliare nimis arduum sit, nec eo magis in pacem desituros. Salvius quotiescunque ista moverentur, Suecorum in pacem studium, circa candorem Cæsareorum diffidentiam ostenderat: de cætero propositas conditiones neque annuens neque repudians, num forte plura expiscari posset. *Salvii responsum.* Sed Luzovio tunc respondebat: Gratiarum actionem pro tuto commeatu superfluam esse. Molestum sibi ejus discessum, cujus animum paci pronum norit; nec penes illum culpam esse, quod conventa non firmentur. Eundem nil posuisse, aut poni passum esse, quod à ratione abhorreat; & à Daniæ Rege, qui & ipse inter Ordines Imperii sit, omnia probata. Aulam Viennensem ab Hispanis regi; per hos Cæsarem à pace retrahi. Hactenus non citra speciem veri jactatum, Gallos à pace abhorrere: sed nunc illos oblata sua ratificatione excusatos omnem invidiam in Cæsarem vertisse. Nil heic aliud superesse, quam ut Cæsar ratificationem suam exhibeat. Ni iste tractandi modus succedat, ab altero parum expectandum. Ubi ad communes tractatus perventum fuerit, multos intervenire pacis cupidos, qui Gallos quoque ad eandem omni studio compulsuri sint. Si tunc hi nullo modo æquas leges admittere velint, demum de separatis tractatibus agendi tempus fore. Ab ipso latas conditiones ita scrupulosis conditionibus circumscriptas, ut facile appareat, à Cæsareis rem serio non agi. Demum frustra ipsum de Regnorum separatione cogitationem suscipere. Quæ omnia Salvius Avauxio mox communicabat.

§. 57. Et sane quo magis pellucebat, quid per isthæc quæreretur, eo arctius sociorum Regnorum ministris consilia miscere visum, ne per divisionem Austriaci scopo suo potirentur. *Coronæ eo magis junguntur.* Et quid separatis tractatibus obtinendum foret, jam exempla in Germania omnium oculis exponebant. Eoque stabat, junctim arma ac pacem prosequi; cum quæ sociatis tractatibus obtineri non possent, à separatis sperare frustra foret. Et quanquam Sueci ex fœdere quod tantum res Germaniæ spectabat, Hispanica diplomata morari non tenerentur; tamen quod Avauxius absque illis ad tractatus Germanicos descendere abnueret, & ipsi pedem figere cogebantur. A Gallia quippe divulsi hujus amicitiam & auxilia amittebant, incerti num Cæsar honestam pacem daturus esset. Ita utrinque irriti ludibrium omnibus debituri erant. Igitur Regii Legati inter se conveniunt, solennem Cæsaris ratificationem urgere, suam præsentem ostentare, omnemque moræ invidiam in Cæsarem devolvere. Idem & Rectoribus Sueciæ placebat, *Rectorum Sueciæ super his judicium.* queis præter dignitatem videbatur, solenniter conclusos tractatus nuda ad Regem Daniæ epistola velut obiter firmari. Et si Cæsari integrum foret ita solenniter conclusa abrumpere, sat adparere, quid ab ipso circa primarios tractatus expectandum. Et quia novæ difficultates inter Cæsarem & Gallum oriturae videbantur, eædem melius componi posse judicabantur, si conceptis jam formulis inhærerent; quod hisce irritis ad incerta novorum tractatuum abripiendi sint. Quod si tamen Aurspergius utique à Luzovio conclusa iterare vellet, id demum concedi posse, modo Avauxius consentiat, nec novum instrumentum alia, quam prius, formula concipiatur. Sed & plane repudiare separatos tractatus placebat; etsi communes, qui in longum extrahendi videbantur, magnis difficultatibus non carerent. De amicorum constantia non satis cautum esse. Cum diversi tam diversa postulent, arduum fore leges pacis invenire omnibus placituras. Adornandas tot Principum intricatissimas rationes, Cæsaris, Hispani, Poloni, Dani, Belgarum; quæ separatis tractatibus melius componantur. Gallos quoque loca capta restituere abnuituros ob securitatem sui Regni. Cæsarem absque Hispano non conclusurum. Sueciæ emolumenta sub Dano mediatore tractare anceps fore. Defuturum tandem exercitibus unde alantur, quos hostis in angustum redigere laboret. Domi tenuitatem ærarii premere, ac satis haberi præsidia oræ maritimæ sustentare. Contra exemplo conventionum cum Saxone & nuper cum Luneburgicis satis adparebat, bonam pacem separatis tractatibus hautquidquam obtineri posse: per eosque Cæsarem id egisse, ut istos Regiis partibus abstraheret, inde conventorum nihil præstaret. De Cæsaris mente satis ex eo patere, quod præviam conventionem firmare

 abnuat,

1642. abnuat, quæ parum ipsi præjudicii afferat. Multo minus pacem ab ipso ratihabendam; nec ansam defore totum negotium evertendi. Luzovio æque ampla mandata fuisse, quam Aurspergio; quem & superiore anno, cum Belgas Fœderatos ad separatam pacem movere conaretur, hi repudiaverant. Deserta Gallia aliorum reprehensionem incursuros, à Cæsare nihil solidi obtenturos. Igitur tutissimum, res Sueciæ per peculiares tractatus periculo non exponere: sed firmo pede incedere, & unitis tractatibus insistere. Id fas fœderum & promissa exigere; id orbem Christianum expectare.

Cæsaris factum defenditur & arguitur. §. 58. Ast Aurspergius literis ad quosdam Imperii Ordines missis Cæsaris factum defendebat hoc colore, quod licet solennis ratihabitio Cæsaris defuerit, ipse tamen ad permutanda salvi conductus diplomata paratum se ostenderit; indignum clamitans ob tantillam causam, quod ratihabitio ad Daniæ Regem, & non ad partem adversam directa fuerit, tam salutare opus inhiberi. Testabatur insuper, quantopere Cæsar cupiat congressum inchoari, de cujus felici successu eo minus dubitandum, quo magis osores pacis circa eum eludendum laborent, quod prævideant cæptis tractatibus facile conclusionem secuturam. Contra Salvius retundendis illis criminationibus epistolam sub *Amici ad Amicum* vocabulo publicat, qua seriem negotii exponit, ac refutatis rationibus Cæsaris culpam dilatæ pacis in ipsum devolvit. Avauxius quoque sat acerbas in epistolam Cæsaris ad Daniæ Regem *Notas* edebat, per quas imprimis aulæ Gallicæ demonstratum ibat; prudenter à se factum properato præliminari tractatu, quo invidia, qua Cæsar Coronas onerare satagebat, in ipsum reciderit. Quas & jussu Regis sui ad Danum mittit. Cui Cæsaris rationes exigui ponde-

26. Maji. ris videbantur; & præcipue circa primam communis Regum causa verti videbatur. Ac meminerat, sibi cum Cæsare parem quondam controversiam fuisse, cum Cæsar postularet, ut Rex ad ipsum scriberet, *Vestra Cæsarea Majestas & Dilectio*, Rex contra non aliter scribere vellet, quam *Vestra Dilectio & Cæsarea Majestas*, illud velut Rex Daniæ, hoc velut Holsatiæ Dux. Eoque Regiorum postulata improbare non poterat. Iste Langermannum hinc Hamburgum ad Salvium

Danus Cæsaris tergiversationem improbat.

13. Jun. mittit sciscitatum, num ipse circa literas Cæsaris idem cum Avauxio sentiat, an forte aliud desideret? Cui Salvius respondet. Avauxii Notas se

16. Jun. nondum vidisse; sed ex epistola *Amici ad Amicum* suam mentem sat intelligi posse. In eo sibi cum Avauxio convenire, si Cæsar prævium pactum, uti Reges fecerint, firmare velit, super tempore congressus facile conveniri posse. Interea Aurspergius negare non desinebat, Avauxio plenipotentiam esse, & ut is autoritatem suam demonstraret postulabat; tunc se novos cum ipso tractatus orsurum. Contra Avauxius ratificationem sui Regis ipsi ingerere, quavis plenipotentia potiorem, ac ut iste parem à Cæsare ratihabitionem procuraret, postulabat. Eadem & Salvius occinebat.

Cæsar denuo ad secretos tractatus Suecos sollicitat. §. 59. Enimvero aulæ Viennensis gnari facile judicabant, Cæsarem nisi armis compulsum communes tractatus non admissurum. Unde & invisa maxime erat illa clausula, *quod uterque tractatus pro uno debeat haberi*, qua admissa, gravissime a Luzovio erratum arguebant, etsi ipsi palam dolorem suum profiteri erubescerent. Interim ad peculiares tractatus Suecos solicitare non desistebant. Luzovius ad secretarium suum Vienna Hamburgum scribebat; Cæsarem in separatos cum Regina tractatus valde pronum esse. Id quod hic Sal-

4. Jun. vio ostendebat, sciscitatus, num in hos consentiendi facultatem habeat. Sed iste reponere: ipsos fidem apud se consumsisse: curaret Luzovius, ut 1642. Cæsaris ratificatio adferatur; tunc tractatus mox successuros. Pari modo Aurspergius subinde apud Salvium super istis movebat. A quo cum eadem semper reponerentur, iste ab Adolfo Friderico Meclenburgicæ Duci per literas petebat; fidum ad se hominem mitteret, cui singulare quid ad pacem faciens pandere velit. Eo fine Hamburgum veniebat Ducis secretarius Simon Gabriel *Zur Nedden*, qui jussus erat ab Aurspergio proposita cum Salvio communicare. Huic Aurspergius memorarere de studio Cæsaris in pacem, de difficul- 6. Jun. tatibus apud communes tractatus infinitis, & exitum non habituris. Gallos ob prosperum belli successum à pace alienos, eorundem societatem intutam & lubricam, queis fœdera non ultra quam collibitum serventur: & mox pacem exclusis Suecis inituros, in excusationem allata ratione status. Nuper Torstensonium in agro Brunsvicensi, quicquid iste contra testaretur, inter belli molem destituisse. Ad extremum Suecos ab istis deceptum iri. Richelium penes quem summa consiliorum Galliæ, in ea aula solum hactenus partes Suecicas sustinuisse. Eum jam civiliter mortuum, Regis gratia tepefacta. Unde consilia deinceps non in usum Sueciæ ibi capienda. Ita præstare ocyus ante Gallos bello excedere, & cum Cæsare transigere. Eo fine à se peculiares Salvio tractatus oblatos; quos cum iste abnuerit, & sibi nihilo secius persuasum sit, si Regina nosset, quam lautæ conditiones per tales tractatus à Cæsare obtineri queant, hos ab illa rejectum non iri; igitur se constituisse illas Joanni Oxenstiernæ secreto pandere: & malle cum isto agere, quam Hamburgi cum Salvio, imminente arcanis Auvauxio. Inde petebat, ut Dux commeatum Petro Schmalzio ab Oxenstierna obtineret, quem clam Stetinum missurus sit, adornandis secretis tractatibus. Hæc ne Salvio quidem panderet. Ast Meclenburgicus minister cum, uti jussus erat, ad Salvium omnia retulisset, hic meras offucias id judicare, ut Suecos à præliminari tractatu avulsos, vanaque spe illusos Gallica societate abstraheret, culpa pacis protractæ in ipsos devoluta, si lubricas aut iniquas leges acceptare abnuerent. Hanc conditionem Reginæ nunquam probatum iri; nec id indignitatis admittendum, ut cum Petro Schmalzio tractetur, desertore patriæ, qui ob prave gesta negotia in custodiam datus, indeque elapsus Cæsareo se servitio addixerit, abnegatis sacris, & fide patriæ debita. Integrum tamen Duci esse tentare quid Oxenstierna responsurus sit. Sed quia suspicabatur, Schmalzium fortasse ideo ad Cæsarem transfugisse, ut insigni officio reditum sibi in patriam sterneret, haud abs re judicabat, ex illo destinata hostium expiscari. Præsertim cum etiam ipsi Galli aliquam mutationem aulæ suæ imminere judicarent. Sane & Avauxium pater literis monuerat, ne fidem suam, uti aliquoties fecerat, apud mercatores interponeret, expresse addito, si Richelio aliquid humani accidisset, se neque pro subsidiis neque pro reliquo fœdere cauturum. Ast Oxenstiernæ omnes secreti tractatus suspecti habebantur, eoque Salvium monebat, aurem istis plane occluderet, nec Gallis diffidentiæ ansam præberet. Nec validiorem rationem esse, quare fœderata Regna firmiter invicem cohærere debeant, quam quod circa ista dissocianda Cæsar tantopere laboret. Negotium cum Schmalzio inane ludibrium esse. Nam si Cæsari cordi foret per æquas conditiones Reginæ satisfacere, alio quam Schmalzio ministro opus fore. Idem præfecto aulæ Ducis Meclenburgici ad se misso respondebat: à Regina nihil se in mandatis super se-

cretis

1642. cretis tractatibus habere; quæ utique velit rem ad communes tractatus deduci, ad quos conventio præliminaris referatur. Ducem ex hoc negotio perspicere, quantopere Cæsari plena Germaniæ quies cordi sit, dum tali modo separatos tractatus molitur. Schmalzium impurum & stolidum hominem esse, ineptum juxta atque indignum id genus negotiis. Hæc Meclenburgico ablegato viva voce respondebantur; nam nec ipse scripto negotium proposuerat. Ita & iste Cæsareorum conatus in irritum cecidit.

Danus Cæsarem ad ratificandum hortatur. §. 60. Cum ita neque Cæsar solennem ratificationem exhiberet, & sociorum Regum Legati quo magis ille tergiversaretur, eo firmius postulatis suis insisterent, invidia belli extracti in Cæsarem devoluta; Daniæ Rex, qui negotium rite confectum judicabat, idem nunc fere pro desperato habebat. Et quia Aurspergius propius ad rem
13. Jul. non accedebat, per literas Cæsarem hortatur, ut in tam arduo negotio, ex quo salus Germaniæ dependeat; ita se gerat, ut cupido pacis, quam hactenus exhibuerit, ne ab adversa quidem parte argui possit. Aurspergio inde Glucstadium ad Regem profecto, ut Cæsari legiones quasdam suas, simul licentiam in Holsatia militem conducendi concederet, utrumque abnuebat. Idem tamen in negotio pacis aliquot septimanarum dilationem petebat, intra quas Cæsar extremam declarationem suam circa ratificationem editurus sit. Quanquam autem plerique crederent, à Cæsare per silentium tempus extractum iri, quod diserte confirmationem pacti abnuere nimis invidiosum, & nunc annuere parum honestum foret, velut arma
Circa præliminarem tractatum firmat. Suecica in provincias ipsius penetrantia metum incussissent: Viennæ tamen decreto idem firmatur; simul Aurspergio injungitur, ut statim ad Regem Daniæ, ubicunque locorum agat, se conferat.
24. Jul. Hic accepto instrumento citra moram ad Regem abit. Sed præcipuum negotium fuisse intelligeba-
30. Jul. tur, à Rege duodecim militum millia, & sexcenties mille unciales mutuo petere, oblata vicissim vectigalis Glucstadiensis prorogatione, ac Pinnebergici Comitatus, ac Bremensis Præsulatus confirmatione. Sed circa pacem conveniebat, ut permutando ratificationis instrumento, tum ordiendis tractatibus dies decerneretur.

Et Daniæ Rex denunciat. §. 61. Dat inde Rex ad Salvium literas, jam ab Aurspergio omnia allata, quæ Cæsari ex conventione per Luzovium inita sint præstanda. Quæ ab
13. Aug. Hispaniæ Rege desiderentur propediem affore. Unde se diem vicesimum nonum Augusti permutandis instrumentis ratihabitionis, ac diplomatis salvi conductus dicere: sed ut Cæsari spatium sit Hispanica diplomata curandi Kalendis Decembris tractatibus initium fore: qui dies ut & ipsi placeat postulat. Eadem Avauxio scribebantur, addito, ut iter, quod in Galliam adornabat, eousque differret. Regiis Legatis lætum erat ratificationem Cæsaris tandem allatam, quæ ab se acta non obscure probabat, ac istum ultro iniquitatis, ac belli citra causam protracti arguebat. Hactenus Cæsarei ministri sermonibus ac scriptis jactaverant, tractatum præliminarem fastigio Cæsaris & Imperii repugnare, ac ferri plane non posse. Luzovius gravis erroris insimulabatur, ac à Legatione revocabatur. Aurspergius isto repudiato omnem lapidem movebat, ut ad nova pacta Legatos Regios deduceret. Nunc repente omnia rite peracta erant, Luzovius erroris expers, dignatio Cæsa-
Legati respondent. ris & Imperii nullibi violata. Nec eo secius unus & alter scrupulus incidebat, qui in causa erat, ut Legati non statim postulato Regis assurgere possent. Rex hisce inconsultis diem nuncupaverat, nullo instrumentorum exemplo exhibito, ut num omnia rite concepta forent intelligi posset. Et quia Hispanica diplomata deficiebant, metus erat, ne Cæsar, ubi è re sua id judicaret communes tractatus non procedere, elabendi rimam sibi reservaret; interim sua ratificatione exhibita favorem captaret, post invidiam extractæ pacis denuo in socios Reges devolveret; quod facile prospiceret fore, ut Galli absque diplomatis Hispanicis ad tractatus descendere non velint, & Sueci absque Gallis non possint. Et quanquam Rex ostenderat, Aurspergium promisisse ista propediem adfore: Legatis tamen Regiis ea cautio parum idonea videbatur. Nam & Luzovio sat facultatis fuerat ad tractandum, & Daniæ Rex fidem insuper suam interposuerat; nec eo magis conventa suo tempore repræsentata fuerant. Eoque nec Aurspergii autoritas sufficere censebatur ad factum tanti Re- 18. Aug.
gis præstandum. Ea de causa Avauxius Regi respondet; se neque à verbis pacti, neque à suis mandatis discedere posse, quo jussus sit plenam & præsentem Cæsaris atque Hispani ratificationem exigere. Eam si Rex procuret, penes se & Suecos moram non fore. Iter se tamen in aliquot dies dilaturum magis in honorem Regis, quam ob operæ pretium. Sed Salvius diem permutandis instrumentis probabat: circa diem autem ordiendi conventus Regi considerandum relinquebat, num id gentium moribus, ac tot Principum dignitati & securitati congruum sit, eos ad certum diem locumque convenire, aut saltem ad conveniendum invitari nondum acceptis diplomatis. Quod si forte quæ desiderantur instrumenta, vel plane non exhibeantur, vel non justa die aut forma, ut per ea congressus honeste & tuto suscipi non possit; decentius fore nominanda die supersederi, quam tot Principibus illudi. Igitur urgeret Rex partem adversam, ut totam conventionem Hamburgensem plene præstaret.

§. 62. Dederat quoque Rex in Sueciam literas, Danus in Sueciam scribit.
à Petro Wibio post exhibitas: Cæsarem ipso instante desideratam ratificationem misisse, cujus autographum Aurspergius sibi ostenderit, in ipsius 7. Aug.
placitum collato, quem diem statuere velit, ratificationi & diplomatis permutandis. Huic permu- 24. Aug.
tationi Regem Kalendas Decembris dixisse, si Reginæ & Galliarum Regi ita videatur. Quod ut adprobet, ac intra eum diem sua instrumenta præsto sint, petere. Nam & Aurspergium recepisse omnia quæ à parte Cæsaris & Hispani promissa sint, tunc adfore. Wibio statim respondetur; Reginæ cum diem vel inchoandis tractatibus gratum fore. Sed quia Wibius nullum exemplum ratihabitionis exhibebat, certi quid declarari non poterat; quam quod Salvio injungendum sit; cum Legato Gallico rem mature expenderet, & quæ salva ratione, dignitate, & securitate fieri possint, faceret, quæ absolvendæ conventioni præviæ requirerentur; ac si ab hoste serio res agatur, ne horam negligeret, quo minus tractatus statim suscipiatur. Eundem diem Kal. Decembr. Rex Daniæ post exceptione sua ad legatorum literas exprimebat, non uti antea auspicandis tractatibus; sed permu- 12. Aug.
tandæ ratihabitioni diplomatis; quibus recte se habentibus dies inchoandis tractatibus dici queat. Sed quia Legati animadvertebant, Regem non solum à se acta defendere, id quod facile ferri poterat; sed & ab adversa parte errata levi tantum brachio tangere, & ipsorum rationes variorum prætextuum vocabulo notare, quos suo loco relinqueret; illi denuo acta sua tueri, moræ culpa in Cæ- 30. Aug.
sareos conjecta, quæ oblique ipsis à Rege impingebatur: de cætero dictum à Rege diem permutandis instrumentis acceptabant. Mirum tamen Dani circumeundo
ipsis videbatur, Regem literis septimo Augusti Has-

1642. Hafnia ad Reginam scriptis Kalendas Decemb. permutandis instrumentis proposuisse; paulo post decimo tertio Augusti literis ad ipsos eidem actui vicesimum nonum Augusti, Kalendas Decembr. ordiendis tractatibus nominasse. Unde suspicio oriebatur, Regem præfixo tam angusto spatio permutandis diplomatis id captasse, ut dum idem isti acceptare detrectant, occasio præberetur culpam morarum iisdem impingendi. Saltem id manifestum erat, tantum negotium non ea, qua par erat, circumspectione tractari, labili Regis per senium memoria aut quia ministri Gluckstadienses, quid Hafniæ scriptum foret, ignorarent. Sed & hoc iniquum videbatur Legatis, à Rege omnes ipsorum literas Cæsareis ministris statim communicari, ipsis autem nunquam aut raro ea, quæ Cæsar ejusve ministri scripsissent. Qua de re uterque apud Regem querebatur. Inter hæc Avauxius in Galliam abibat, relicto Hamburgi San-Romano instrumentis permutandis, si apud adversam partem omnia se recte haberent. An autem iste diem quoque ordiendis tractatibus nuncupaturus esset, Avauxius dubitabat, antequam ipse in Gallia faciem rerum exposuisset; ex quo nova pacis mora metuebatur. Interim in suspenso manebat negotium à parte Cæsaris, quod Hispanica diplomata adessent à Francisco de Melos duntaxat subscripta; quæ Avauxius acceptare abnuerat. Unde Aurspergius tandem intra Kalendas Decembr. ista rite adornata adfore recipiebat. Quæ & Sueci, quantumvis bellum Hispanicum ipsos non tangeret, expectare cogebantur; quod Gallus cum Cæsare non prius, quam cum Hispano tractare vellet; nec Sueciæ rationes ferrent à Gallia disjungi. Nam etsi ex fœdere ad morandos Hispanicos tractatus non tenerentur; tamen quia bellum utique gerendum erat, haut consultum visum tam potentem socium amittere, qui suppeditata pecunia, & distractis ad Rhenum hostibus non parum ipsorum arma sublevabat. Et cœptis licet absque Gallia tractatibus, de pace non eo magis cautum erat. Etsi adversus Gallos Sueci subinde testarentur, id non ex debito, sed ex benevolentia fieri, & haut eo secius salvum fœdus & omnia sibi integra fore. Igitur placebat, à Gallis non disjungi, nec initium tractatuum designare, nisi allatis diplomatis Hispanicis. Præsertim cum conventione Hamburgensi cautum id foret, cujus unum caput si perrumpere Cæsari permitteretur, plura forte mox moliturus erat. Et constabat, Cæsarem ad tractatus nisi consentientibus Hispanicis descendere non posse. Interim Aurspergius antequam Cæsarea ratificatio adferretur, per Cniphusium tribunum Salvii secretum colloquium expetierat; ac post denuo ad Meclenburgicum Ducem super salvo conductu Schmalzii scribebat. Quorum prius Salvius abnuebat; & Oxenstierna tam fœdum internuntium aversari pergebat. Et quanquam nuntiaretur, Gallos ministro Stella secreto cum Bavaro tractatus agitare; haut ideo communem congressum deferendum censebant Sueci, nec illam negotiationem communi causæ obfuturam. Et quanquam pro captu temporum consilia mutari soleant; & Avauxii discessus nonnihil scrupuli injiceret; tamen haut vero simile videbatur, Gallos ita repente bello, quo cum Cæsare & Hispano altissime immergebantur, sese extricaturos.

Avauxius in Galliam abit.

Tractatus pacis hærent.

Cæsarei denuo separatus tractatus tentant.

§. 63. Circa finem demum mensis Septembris Salvio per Langermannum exemplum Cæsareæ ratificationis tradebatur; quod dum iste curiosius rimatur, ne forte latibula quædam sibi pars adversa struxisset, notabat inter alia, à Cæsare probari *formam conventionis*, quæ dictio hautquidquam ipsi satisfaciebat, cum cavillandi ansam præbere posset, velut à Cæsare non materia conventionis, sed forma, structura tantum capitum, non contenta firmarentur. 1642. Expressa quoque erat permutationi instrumentorum, & ordiendo tractatui dies, quæ dudum cesserat. Neque Luzovio titulus Legati tributus erat, sine dubio ne faterentur, quod hactenus negaverant, ipsum tali modo conventionem formare in mandatis habuisse. Sed nec Salvius Legatus vocabatur, quod in contumeliam Reginæ redundabat. Id quoque supinam negligentiam arguebat, quod æquipollentia verba eadem periodo posita erant, *vigore præsentium & harum vigore literarum*. Denique & in fine omissa erat clausula; conventa bona fide impletum iri. Quæ Salvius è vestigio Langermanno indicabat, & mox scripto latius deducebat. Adhibitis inde in consilium San-Romano & Deichmanno, illo Gallico, hoc Hassico ministro, Gallus quidem oblata morarum ansa vehementer lætabatur, eosque notas statim publicare cupiebat. Sed Hasso satius videbatur, isthæc per Langermannum Aurspergio insinuari, num ille eadem citra ambages corrigenda suscipere velit; quo casu ea divulgari supervacuum erat. Sin hoc abnueret, ad Regem Daniæ ista referenda, ut intra Kalendas Decembris emendentur. Id consilium Salvius hactenus sequebatur, ut publicationem scripti sui ad Kalendas Decembris differre statueret, ne moras nectendi occasionem aucupari videretur; interim Langermannus velut privato sermone ista apud Aurspergium exponeret, moneretque ut citra strepitum intra Kal. Decembr. corrigantur. Id quod hic tam apud Regem, quam Aurspergium velut proprio motu faciebat. Monebant tamen Rectores Sueciæ Salvium, ut circa notas istas caute procederet, neve diffidentiam adversus Cæsarem ita aperte apricaretur; nec scrupulosus nimis foret circa ea, quæ rem ipsam proprie non tangerent; præsertim cum mediator Danus omnia in sinistram partem caperet. Cæterum mox San-Romano in mentem veniebat, Suecos longius velut gradum promovisse, quod Salvio exemplum ratificationis Cæsareæ exhibitum fuerat, atque idem quæ desideraret, jam Aurspergio per Langermannum insinuaverat; quorum neutrum ipsi contigerit. Unde licet omnia isto conscio & probante acta forent; tamen veritus, ne forte tractatus dispari gradu procederent; à Salvio petebat, ut neque sermone, neque scripto mentem suam Aurspergio circa instrumentum ratificationis panderet, tum ut sibi quoque ejusdem exemplum exhiberetur. Quorum prius serum jam erat. Posterius abnuebat Aurspergius, quod San-Romanus legationis suæ fidem nondum fecisset, nisi Daniæ Rege id postulante. Ita Regis opera exemplo iste potitur, testatus tamen, non prius mentem suam se expositurum, quam è Gallia responsum acceperit. Inde ut omnia pari passu procederent, cum Salvio convenit, ut nec hic scripto mentem suam ante Kalendas Decembr. exponeret; etsi quid ipse desideraret, jam è Langermanno Aurspergius didicerat. Ita res ad Decembrem mensem extrahebatur, cujus Kalendæ permutationi instrumentorum destinatæ, silente non minus Aurspergio, quam Daniæ Rege elabebantur. Neque Regis movere quid placebat, cum omnibus constaret, se paratos esse, ne viderentur anxie pacem velut mendicare. Tandem tamen ipsis placebat, notas Salvii typis publicare, detegendis artibus Cæsaris, queis pacis differendæ moras nectebat; simul apud Regem Daniæ solennem protestationem interponere. Sed mox aderat à Rege Daniæ missus Langermannus, qui Salvio denuntiat, Hispanica diplomata Bruxellas perlata, inde Viennam mittenda, mox Hamburgi adfore, cum instrumen-

Desiderata circa ratificationem Cæsaream.

Tractatus per Cæsareos extrahuntur.

23. Dec.

31. Dec.

1642. strumento ratificationis ad ipsius mentem emendato; eoque petebat, ne modicam moram ægre ferat, & ut dies permutationi dictus prorogetur. Cui Salvius: Sibi San-Romanoque prorogatione opus non esse, dudum paratis. Aurspergius, qui dilationem peteret, indicaret, quo spatio sibi opus sit rebus suis adornandis; ni Rex illi diem præfigere malit; aut ni satius sit, nullam diem certam statui, Cæsare ultro ita festinaturo, prout cupido pacis subigeret. Quæ omnia Langermanno æqua videbantur.

Cæsarei ex morte Richelii mutationem sperant. 24. Nov. §. 64. Inter hęc Richelius Cardinalis fato functus erat, cujus moribundi hoc dictum inter alia notatum fuerat: Multa se fecisse, quæ non omnibus probarentur; sed ita se judicasse pro persona, quam sustinebat, & rerum statu non debuisse aliter fieri. Rogasse quoque Regem dicebatur, ut per biennium adhuc bellum continuaret; sic pacem parari posse, qualem velit. Cæterum quia iste præcipuus architectus consiliorum fuerat adversus Austriacos ejus mors ingenti horum gaudio excipiebatur; nec jactare quidam dubitabant, naturam isto sublato haut ignobilius tropæum erexisse, quam Suecos victoria nuper ad Lipsiam parta. Sic ut jam communes fere tractatus negligerent, & mutationes rerum in Gallia captarent; cum antea Suecos ad separatam pacem pellicere fatigissent, quibus Pomeraniam æquo animo daturi fuerant. Sed nunc defuncto Richelio spes erat, cum Gallia ipsis conventurum. Chavignius quippe & Noyerius inter se discordes; Mazarinus exterus, & sub Hispani imperio natus, qui & Pontifici fere addictus habebatur, tunc Gallis iniquiori. Regi parum vitę restare videbatur, quem & viventem belli tædium brevi subiturum sperabatur. Eundem & jam pœnitebat declarationis adversus fratrem; simul restitui cęperant, qui opera Richelii gratia ipsius exciderant. Denique & affinitas & communia sacra tandem vim habitura credebantur ad conjungendos eorum animos, quos Richelii ambitio velut per violentiam distraxerat. Contra Gallię Rex Reginam Sueciæ literis confirmabat: Regni negotia eodem quo hactenus vigore processura: fœdus se constanter culturum, subsidia præbiturum, neque segnius arma gesturum, quoad communis pax orbi Christiano parta fuerit, tali fundamento innixa, ut non facile inposterum turbari queat. Et constabat Principem Condæum pro sententia dixisse, ut Rex circa externas res Richelii consilia sequeretur, circa interna & domestica non item, ubi ille multum suis affectibus tribuerat. Quæ sententia Regi valde probata fuerat. Eadem Ministri Regii Salvio Hamburgi ingerebant, tantum non ignominiæ loco accipientes, si quis crederet, cum Richelii morte fortia consilia collapsa esse. Addebant, sibi satis constare, hostem æque apud Suecos, quam apud Gallos distractionem moliri. Sed uti ipsi ejus solicitationes insuper habebant, ita paria de Suecis sperare. Quos ad constantiam Salvius hortatus, de Suecorum fide securos esse jubebat.

Cæsarei separatos tractatus urgere non desistunt. §. 65. Inter hæc Cæsarei separatos tractatus tam apud Torstensonium, quam Salvium tentare non desinebant. Et isti quidem Rectores Sueciæ injunxerant, ut Cæsareis communes tractatus ingereret, interim de prono Reginæ in pacem animo semper testaretur. Nec eo secius velut proprio motu expiscari conaretur, num serio rem isti agant, & quas conditiones Cæsar Sueciæ & Ordinibus Imperii dare velit. Cautissime tamen procederet, ut neque Gallis offensæ ansam præberet, neque ullam occasionem negligeret honestam Sueciæ & Germaniæ pacem arripiendi. Hamburgi Aurspergius internuntio utebatur Cniphusio tribuno. 1642. Scripserat quoque ad Brandium Consulem Hamburgensem Franciscus de Melos Belgii Gubernator, & Legatus Hispanicus in aula Viennensi, ut Cæsaris & Hispaniæ Regis nomine Suecis non bonam tantum pacem, sed & arctiorem conjunctionem offerret. Jactabant isti; optari quidem à se communes tractatus, sed difficillimos eorum & lentissimos progressus animo prospicere. Ideo cum Suecis separatim prius transigere velle, inde communes tractatus prosequi, & cum Gallis quoque pacisci, modò æquas isti rationes admittant; sed si adversus æquitatem hi pertendant, pacem saltem Suecicam perfecturos. Exponeret modo Salvius, quas pacis conditiones Suecia optet; se tales daturos, quales illa Gallis juncta obtentura non sit. Ut negotio secretum constaret proponebatur, ut inter Salvium & Cniphusium, aut Consulem Brandium solos res ageretur, & omnia characteribus numerorum conciperentur: aut si Salvius forte fraudem subesse suspicaretur, nihil ipse scripto conciperet, ut si forte res emanet, eo constantius factum abnegare possit. Eodem fine re transacta Cæsarem instrumentum pacis sua manu & sigillo firmatum Salvio traditurum: Salvio contra integrum fore Suecicum instrumentum obsignata à se theca clausum tantisper apud Cniphusium deponere, quoad communium tractatuum successus tentatus sit. Et agebat Brandius rem eo majore studio, quod ipse velut Hamburgensis Daniæ Regem mediationis munere excludi optaret, ne hic forte confirmationem vectigalis Glucstadiensis à Cæsare præmium operæ ferret. Aurspergius super legibus pacis cum Cniphusio disserens de restitutione Domus Palatinæ dixerat: Cæsari graves esse causas, ut malit dignitatem Electoralem ad Palatinos reverti, quam penes Bavarum manere, secreta cum Gallis commercia semper alentem, & qui Cæsareum diadema suo potius capiti, quam Austriaci cujuspiam optet. Ferdinandum II. consilia sua præcipitasse collata in Bavarum Palatini dignitate & ditione; melius facturum, si Hispanorum consilia secutus rem integram reliquisset, & utramque Domum in suspenso tenuisset, quoad de eventu rerum constaret. Jam facta difficilius emendari. Nec tamen ubi ad tractatus perventum sit, temperamentum defore. Nec super Pomerania difficultatem futuram; ac publicum bonum privati alicujus rationibus antehabendum. Ostendebatur inde lubricus Galliæ status, qui Sueciæ suadeat, pacem ocyus occupare. Idem Aurspergius ut Salvii animo irreperet, nuntiabat, ad Cæsarem se scripsisse, ut ipsi securitatis literæ amplissima forma mitterentur, quo extra urbem libere proficisci possit; paresque sibi à Regina curari petebat; testatus honorem colloquii ipsius à se optari. Sed & iste ædes, quas Joannes Oxenstierna Hamburgi conduxerat, clam perlustraverat, id præcipue percunctatus, num illæ plura uno ostia haberet, si is Hamburgum pervenisset, clam ad ipsum invisendi. Salvio difficultates communium tractatuum satis perspectæ erant, nec absimile vero videbatur, Cæsarem & Hispanum, queis res in angusto cæperant esse, pacem & amicitiam Reginæ cupere; ac fama erat, Catholicos Francofurti cum Gallis mira consilia agitare. Rectores tamen Sueciæ, queis per hæc omnia nil præter dissociationem Regnorum quæri persuasissimum erat, istos tractatus declinare ipsum jusserant. Unde is Aurspergium ad communes tractatus remittebat. Literas securitatis Reginam non abnuituram; sed eas superfluas esse, cum publica diplomata præsto sint, sat cautionis habentia; nec deinceps colloquii occasionem defore.

§. 66.

1642. *Galli de induciis cum Electoribus Catholicis proponunt.* §. 66. Eodem tempore nuntiabatur, Electores Catholicos cum Gallo clanculum super fastigio Regis Romanorum in ipsum conferendo agitare. Tum & Stellam cum Bavarico ministro in Helvetia secreta colloquia habuisse, ac Bavaro quantumvis decrepito idem diadema obtulisse. De quo uti nobis parum compertum, ita constabat super neutralitate inter Gallos & Bavarum, cæterosque
25. Oct. Electores Catholicos tractatum. Ac indicabat Salvio San-Romanus Regis sui nomine, Bavarum Lutetiæ per Nuntium Pontificis Regi neutralitatem pro se & reliquis Electoribus obtulisse. Sed quia Rex absque præscitu & consensu Reginæ nihil statuere velit, nosse cupere, num ipsa id è re communi judicet. Regem credere istam non repudiandam, quod tunc Cæsar tanto acrius premi queat.
Eas Sueci repudiant. Enimvero Rectoribus Sueciæ id negotium valde displicebat, quod censerent hanc viam tentari, cum alia non succederet Sueciam à Gallia divellendi, ut in illam omnes suas vires effundere Catholici queant. Nam Bavarum nimis arcte Cæsari innexum; Moguntinum & Coloniensem Hispanicis stipendiis autorari; qui & hoc modo Vinarienses Coloniensi agro dimotum eant. Gallum fœdus cum Electoribus affectare, Bavarique secretas cum eodem rationes sat notas esse. Istum quoque id respicere, ut Germanici belli cura solutus omne robur in Hispanum vertere possit: quo casu, totam belli colluviem in Suecos ruituram. Vinarienses exautoratos ad Cæsaris stipendia transituros; aut si ad Suecos accedere velint, satis constare, conjunctionem cum alienis exercitibus nunquam rebus Sueciæ bene cessisse. Istos argento & lautis hospitiis inhiare, quæ fido ipsorum militi subtrahenda sint. Etiam sub ducis Suecici imperium compositis æmulationem adversus cæteros permansuram. Semel à Gallo disjunctis facile offensæ ansam incidere posse. Tunc in proclivi ipsi fore junctis cum Cæsare consiliis Germania Suecos exturbare, simul quicquid est Protestantium pessundare. Igitur evocatum ad se Rorteum hortabantur; quantum in se impediret, ne periculosa ista consilia locum inveniant, sed omnia ad communes tractatus remittantur. Post ejusmodi inducias universæ Germaniæ vires in Suecos ruituras: nec Sueciæ rationes ferre, ut omne robur adversus Germaniam vertat; cum Regni fines tribus è lateribus contra vicinos firmandi sint. Bavarum jam ante viginti annos Gallis illusisse. Eundem & inanibus tractatibus Gustavo Regi fucum fecisse. Eadem Salvius Hamburgi San-Romano inculcabat. Uterque vicissim testabatur, Galliæ mentem haut quidquam esse fœderi quid adversum facere; cui hoc tantum spectetur, ut dissensiones inter Cæsarem & Electores serantur. Nec incommodi quid inde verendum, quod citra consensum Reginæ Rex nihil heic suscepturus sit.

Goslarienses tractatus concluduntur. §. 67. Goslariæ circa exitum superioris anni inter Cæsareos & Luneburgicos pleraque convenerant. Ac Cæsarei quidem id præcipue urgebant, ut Duces citra exceptionem Pragensi paci, ac nupero decreto Ratisponensi subscriberent, ac malebant super conjunctione copiarum remittere. Ipsos jam ante scripto pacem Pragensem professos, quam Recessus Ratisponensis interpretetur; & si qui scrupuli sint, eos hac conventione amoveri. Ita amplectebantur pacem Pragensem cum Ratisponensi decreto Duces; ut tamen sibi quoque bono cessurum paciscerentur, si quid deinceps publicis Imperii conventibus circa eam declaretur, corrigatur, aut mitigetur. Tum ut præsens conventio futuræ paci communi præjudicio non sit, cujus emolumenta sibi quoque reservabant. Tam parum huic tractatui fortunas suas superstruebant. Consequens erat, ut Duces omnibus fœderibus 1642. cum extraneis aut aliis Imperii Ordinibus contra Cæsarem & Imperium initis renuntiarent. Qualia à se facta Duces negabant. Militem, quo Duces ad tuenda sua oppida opus non haberent, ut vi Pragensis pacis sibi adjungerent, Cæsarei postulabant, saltem quando hostis ditione ipsorum plane expulsus fuerit. Interim copias suas statim ab hostibus revocarent, nec hisce subsidii quid ferrent. Luneburgici contra reponebant; pacem à se quæri, non hostis mutationem: & Suecos, ubi ipsi Cæsareis se junxerint, sine dubio hostilia induituros. Neque id se postulare, ut neutrarum partium habeantur, sed ut statum suum ipsis conservare liceat. Igitur mediam viam tenendam, per quam & pax inveniatur, ac novum & majus periculum declinetur. Id quod separatione copiarum suarum à Suecis obtineri queat; qua facta hosti parum roboris deinceps ex Inferiori Saxonia accessurum. Si conjunctioni armorum insistant Cæsarei, Landgraviam ægre ad transactionem pertractum iri. Secuturos suum exemplum Evangelicos ductores & milites, qui licet ad signa Cæsaris non transeant, ad otium tamen concessuri sint. Cæsarei cum considerarent, quantum rebus suis conduceret Luneburgicos à Suecis disjungi; simul metuerent, ne si nimis urgerentur, per desperationem denuo Torstensonio se sociarent, tracto fortasse in partes Rege Daniæ, aliisque ejus Circuli Principibus; id quod aliquoties ingerebat Henricus Langenbeckius, cujus eo tractatu primariæ partes erant; de conjunctione remittebant; & ut copiæ exautorarentur satis habebant, hac tamen lege, ut Archiduci statim index turmarum exhiberetur, eorumque exautoratio isto præscio institueretur, ut statim cum dimissis de subeundo Cæsaris sacramento agi queat; ad quod & ipsi Duces operam conferrent, tum ne ad Suecos transirent impedire studerent. Quæ cum Duces abnuerent, tandem Cæsarei satis habebant exautorationem aperte & bona fide fieri, nulla cum hoste collusione. Negabant tamen Duces eam fieri posse, quoad Sueci æque ac Cæsarei sua ditione excessissent, & excursiones cessarent. Quod Cæsarei admittebant, modo discessus tantum Suecici exercitus, non etiam abductio præsidiorum Suecicorum intelligeretur. Nam credebant isti Suecis cis Albim rejectis, Luneburgicos ultro Cæsareorum conjunctionem affectaturos, siquidem oppida sua à Suecis recuperare vellent. Postulaverant quoque Cæsarei, ut præsidiarius Ducum miles Cæsaris pariter sacramento adstringeretur. Sed Duces nullam circa sacramentum suorum mutationem admittere volebant; fidem tamen suam Cæsari obstringere parati, operam se daturos, ne oppida sua in hostium potestatem veniant, neve ex illis damnum Cæsareis inferatur. Se in Cæsaris, milites in sua fide fore. Ita Cæsarei adquiescebant, stipulati tamen, ut innoxius suis in munita oppida aditus, forumque, tum si opus sit transitus per provinciam concedatur, ipsi vicissim periculosis cum hoste commerciis abstineant. Placebat quoque à Ducibus non nisi viginti mensium Romanorum tributum exsolvi, quibus tamen detrahendum sit, quod alendis suis præsidiis Duces impenderint. Restitutionem occupatorum locorum in casum jungendarum copiarum initio promissam Cæsarei post retractabant; jactantes opus sibi utique esse tegendo his in oris suo exercitui, quoad hostis plane depulsus foret. Sed contranitentibus Ducibus demum Cæsarei annuebant, omnia à se occupata loca esse restituenda, peculiariter quoque expressa Eimbecca. Duces contra in minoris præsulatus Hildesiensis restitutionem

con-

1642. conſentiebant, extincta ob fructus percipiendos actione: reliqua eo in ſtatu permanerent, qui anno triceſimo hujus ſeculi fuerit. Circa Hildeſiam oppidum Duces non tam reſtitutionem ejus abnuebant, quam ne Colonienſis Electoris præſidium imponeretur. Cæſarei contra ſuper eo ſibi utique caveri cupiebant. Igitur placebat, è Cæſareo exercitu præſidium imponi, ſed quod nulli ex Ordinibus Imperii obſtrictum foret. Viciſſim Cæſarei Guelferbyti reſtitutionem pollicebantur, quod libenter cum Hildeſia permutare volebant, commodiore in media provincia ſitu, & quod Hamela quoque hoc obtentu potituros ſe ſperarent, velut ad Hildeſienſem præſulatum ſpectante, etſi iſtum reſpectum tunc diſſimularent. Controverſia circa majorem præſulatum ad amicos tractatus ſeponebatur.
6. Jan. In has fere leges Cęſareos inter & Luneburgicos Goſlariæ tunc concluſum. Tractatui firmando Kaitſchmidius Archiducis Cancellarius Viennam proficiſcitur. Haſſos quoque inviſiſſimos Cæſarei jam humanius excipiebant; etſi cum conceptam ab iſtis formulam Landgravia improbaret, negotiatio irrita foret.

Tractatus Goſlarienſis Brunſvigæ recoquitur.

§. 68. Viennæ tamen nonnulla Goſlariæ conventa ulterius ventilanda videbantur, Colonienſi præſertim & Bavaro intercedente; & quod Cæſar nullo modo Guelferbyto cedere vellet. Igitur tractatus Goſlaria Brunſvigam transfertur; quo etiam Landgravia à Chriſtiano Ludovico Duce invitatur, addito; ni ipſa, ſuos Legatos mittat,
24. Mart. ſe haut eo ſecius in negotio proceſſurum. Eam porro ſpem Duces de ſucceſſu tractatuum ceperant, ut jam defuncti Ducis Georgii corpus, & machinæ majores Hildeſia Cellam deveherentur: Cæſarei contra Alfelda & Bœckela præſidium deducerent. Ac Brunſvigæ quidem denuo inter Cęſareos & Luneburgicos conveniebat. Id quod
29. April. Fredericus, & Chriſtianus Ludovicus Duces Torſtenſonio per literas ſignificant, petentes, exhauſtas à ſuis ſubditis moleſtias ad animum revocaret, nec quid noxæ amplius iiſdem à ſuis inferri pateretur. Ipſi à ſe viciſſim hoſtile nihil verendum. Eadem Drebbernus Salvio ingerebat, addito; Duces nihilo ſecius Suecis amicos fore: ſimul ut legato, quem hi propediem in Sueciam mittere conſtituiſſent, placidam admiſſionem præpararet. Et tamen conſtabat, eoſdem latas nuper à Cæſare leges acceptaſſe, ac Landgraviæ perſuaſiſſe, ut & ipſa Reinardum Schæferum, ac Vice-cancellarium Deinhardum, alias ad tranſigendum cum Cæſare valde proclivem, Brunſvigam ad inſtaurandos tractatus ablegaret.

Judicium Rectorum Sueciæ de iſto tractatu.

Cæterum Rectoribus Sueciæ iſta Luneburgicorum cum Cæſare tranſactio haut mira aut inopina acciderat, queis crebris experimentis compertum erat, ſub favore Suecicorum armorum Germanię Principes viam ſibi ad tranſactionem cum Cæſare munire, & eoſdem neque cura boni publici, neque per fœdera retineri, quo minus, ſi privatis ipſorum deſideriis ſatisfiat, Cęſari accedant; & intempeſtiva à partibus ſeceſſione, ac limitata amneſtia acceptata, cauſam publicam apud communes futuros tractatus reddant difficiliorem. Gaudebant tamen, quod de munitis oppidis, pro ut iſti flagitaverant, non conceſſiſſent. Torſtenſonio ſcribebatur, ne hoc facto ad hoſtilia in Duces induenda moveretur: utque iſtorum terris ad exercitus conſervationem uteretur. De cætero ſatius haberet, Suecica pręſidia iſtorum oppidis vi expelli, quam ut eadem ultro deducantur. Unde tam iſte quam Salvius ſuper neutralitate & reſtituendis oppidis ſat intempeſtive quidem moventibus, amice reſpondebat; melius quidem facturos fuiſſe, omiſſis iſtis tractatibus communem pacem expectare; deſideria tamen ipſorum Reginæ de meliore nota commendaturos. 1642.

Landgravia ſe excuſat.

§. 69. Sed & Landgravia tractatus ſuos cum hoſte apud Rectores Suecię excuſatum ibat, quæ dudum poſtulaverat, demum concedi ſibi monens. Iſti judicabant, eam deſtinatis ſuis non dimovendam, ſive poſtulata ipſius annuerent, ſive minus; ac nihil aliud quærere, quam ut Sueciæ oneroſam obligationem impingeret, ipſa à vinculo immunis, utque culpam in Suecos devolveret, ubi commoda cum hoſte tranſigendi occaſio arrideret. Unde placebat, poſtulata ipſius blande differre, tractatus cum hoſte diſſuadere, benevolentiam teſtari, reliqua tempori committere. Sane iſti Principi ſolenne erat, cum hoſte tractatus ſemper alere ob incerta belli, ut pro re nata ad pacem via pateret, & concluſionem vario obtentu eludere: apud Suecos ſubinde teſtari, nihil à ſe in fraudem communis cauſæ concluſum iri.

Guelferbytum non evacuatur.

§. 70. Cæterum quanquam ratificatio Cæſarea Goſlarienſis tractatus menſe Junio adferretur; conſtabat tamen Guelferbyti evacuationem non ſecuturam, intercedente Colonienſi & Bavaro, & quia horum copiæ Hildeſia excluſæ forent. Unde & Guelferbyti præfectus jactabat; ſe nullius, niſi Bavari imperium agnoſcere; ſimul ingentem pecuniæ ſummam ob ſumtus in ſtructuram munimentorum, & reſidua tributorum exigebat; etſi Goſlariæ aliter conventum foret.

Hildeſia neutralitatem ambit.

Sed & Hildeſienſibus Cæſareum præſidium admittere detrectantibus certum tempus pręfigebatur, intra quod ipſi immunitatem ejus oneris à Cæſare impetrarent, aut pręſidium utique admitterent. Illis tamen ob progreſſus Suecicos permiſſum, proprio milite urbem ſuam cuſtodire. Iidem ut à Fœderatis quoque Regibus neutralitatem obtinerent, per Hanſeaticos apud Salvium, & Avauxium agebant. Qui ad Principes ſuos ſe relaturos pollicebantur, ſpe optati reſponſi facta. Interim hoſtile nihil illatum iri. Et non ingratum erat Rectoribus Sueciæ, ut oppidum iſthoc extra belli onera poneretur, modo & Cæſarei idem indulgerent. Nam præterquam quod Hanſeaticis gratificari cuperent, etiam hoc modo Cæſari anſam prębere volebant eo pertinacius Guelferbyto inhærendi; qui arcem utique obtinendam ſibi ducebat frœnandæ Inferiori Saxoniæ. Et commodiore erat ſitu Hildeſia ubere circum agro, quam Guelferbytum, ubi omnia late exhauſta erant; cujus detenti injuria Luneburgicis offenſę in Cęſarem cauſam prębitura erat. Spargebatur poſt Cęſarea pręſidia Guelferbyto, Eimbecca, & aliis locis educta alibi adverſus Suecos rem geſtura; mox tamen Kœnigsmarckius illis oris ingruens obtentui ſumebatur, quare Guelferbyto excedere non tutum ferrent.

Luneburgici exautorati Cæſaream militiam adſpernantur.

Spes porro Cęſaris erat è Luneburgicorum exautoratis copiis validam ſe manum conflaturos; qua Suecos toto Albi depulſos intra Wiſmariam compingerent. Circa quod negotium cumprimis ſatagebat Cunradus Bertramus Pfulius, ſollicitato Clitzingio, aliiſque à Suecica & Luneburgica militia digreſſis ductoribus. Quos inter & frater ipſius erat Adamus Pfulius, offenſę in Suecos cauſam obtendens prælatum ſibi Lilliehœckium, qui & eo tempore miſſionem ſuam è Suecia per literas petebat aculeatis verbis refertas, ac additis minis; etiam negata miſſione arrepturum ſe, quę offeratur, fortunam. Cui cum Rectores Sueciæ publice reſpondere dedignarentur, Axelius Oxenſtierna quaſi privato nomine ingratum animum exprobrat, in aula Regis Guſtavi educato, & cui omnes fortunas debeat, ex gratia magis quam merito multis præſtantioribus prælato; cui & fœdum per ejuſmodi literas à Regina miſſionem flagitare. Minas

ipſius

1642. ipsius flocci haberi. Ita iste quantumvis iratus quiescebat suasu uxoris & amicorum, & quod florentia Succorum arma conspiceret. Sed & Conradi Pfulii delectus languebant, deficiente argento, & Saxoniæ Ordinibus hospitia abnuentibus, & quia miles Suecica quam Cæsarea signa sequi malebat. Et jam Salvius per Drebbernum plerosque Luneburgicorum ductorum in Suecicas partes pertraxerat, ut ad Cæsareorum solicitationes, & promissa aures obstruerent. Sic ut Cæsarei cum viderent frustra ab se illum militem captari, à Ducibus peterent, ut exautorationem differrent. Et Pfulius tædio istius militiæ captus haut difficulter ad Suecicas partes rediturus videbatur, si tanti fuisset istum solicitare.

Circa Palatinam causam Viennæ acta.

§. 71. Circa Palatinam causam Viennæ oleum & opera perdebatur. Cæsaris declaratio laxis verborum formulis constabat; ceterorum quorum intererat nemo præter Bavarum sententiam suam ediderat. Unde mediatores apud Cæsarem instare; sua autoritate partem alteram permoveat, ut propius ad rem accedat. Inter quæ tamen non parum temporis incassum elabebatur, quod Mediatores absque Cancellario Moguntino, qui tunc è podagra decumbebat, in causa nihil suscipere possent, aut vellent; Anglico Legato ægre ferente non moram magis, quam futilem ejus prætextum. Videbatur tamen ideo præcipue tempus extrahi, quod Hispanicus Legatus procuratorio instructus non esset. Id quod iste per obitum Cardinalis Infantis excusabat; ac ei obtinendo nuntium à se in Hispaniam missum. Cæterum Hispanici Legati propositionem cum Palatini digerere non possent, à Rege Hispaniæ ante triennium Legato Anglico datam declarationem exhibent, qua Rex promiserat, loca Inferioris Palatinatus à se citra refusionem restitutum iri, quam primum super eo cum Cæsare convenerit. Tum & expetebant, ut Cæsar mentem suam distinctius explicaret circa præfecturam Germersheimensem, tum qualem pacem, aut satisfactionem Hispanus in propositione sua intelligat, & qua lege Bavarus a se occupata

5. Febr. restituere velit. Quæ capita Cæsari per mediatores exhibebantur. Bavarici contra instantibus mediatoribus denuo testantur; si Palatini à se oblata circa partes Inferioris Palatinatus acceptarint, se passuros, ut æquis conditionibus de superiore provincia & dignitate septemvirali tractetur. Ast Anglicus Legatus Mediatoribus scripto discessum suum denuntiabat, ni majore studio quam hactenus res agatur. Petentibus tamen mediatoribus, & studium suum in causa pollicentibus, iter differre

16. Febr. se ostendebat. Cæsar inde Mediatoribus instantibus profitebatur; cum Hispanico Legato procuratorium desit, se Regis Hispaniæ, ac Claudiæ Archiducis partes, quæ super præfectura Germersheimensi actionem intendebat, in se susceptuum, ea lege, si Legatus Anglicus Regis sui nomine fœdus cum Cæsare & Imperio adversus hujus hostes inire velit, de cujus Legibus cum me-

17. Febr. diatoribus consultandum sit. Ad quæ Legatus Anglicus statim reponebat: constare sibi prius debere, quid circa restituendum non Inferiorem modo, sed & superiorem Palatinatum simul cum Electorali dignitate decernendum sit. Tunc demum ex mandato sui Regis ad negotium fœderis

24. Febr. accessurum. Igitur Bavaricorum sententiam super restitutione mediatores extunderent. Bavarici ad hæc priori declarationi insistere, testati, plura se in mandatis non habere; addito, si quod ab initio placuerat, de Inferiore Palatinatu transactum sit, Principem suum circa reliqua nil omissurum, quod finiendæ liti faciat. Inter alia isti jaciebant: Inferiorem provinciam proprium & antiquum Palatinorum patrimonium esse; superiorem ex vetere sua indole ad Bavariæ Ducatum spectare. Huic sententiæ cum Bavarici firmiter inhærerent, Mediatoribus placebat illos non amplius urgere, quoad circa Inferiorem Palatinatum omnia convenissent. Inde mittendo in compendium negotio, causa Viduæ Senioris Palatinæ, ejusque filiæ Catharinæ, tum & Ludovici Philippi Palatini seponitur, quos innoxios belli alieni calamitas involverat, & quibus per ipsam pacem Pragensem injuste ablata restitui debebant. Cæteris qui circa Inferiorem Palatinatum actionis quid moverent, ut Cæsar certum tempus præfigeret edendis suis postulatis petebatur. Quan- 1. Mart.
quam autem Legato Anglico Bruxellis transeunti dictum fuerat, ex Hispania plenipotentiam haut secuturam, quod ibi moris non sit, super ejusmodi rebus, & cum talibus extra Regnum tractare: accipiebat tamen Legatus Hispanicus procuratorium, uti ipse ferebat, amplissima cum facultate tractandi, concludendi, exsequendi. De quo per Mediatores Anglico Legato significat, ex eo sciscitatus; num ipsi placeat par procuratorium obtinere; ac num in ejusmodi arduis negotiis consensu Parlamenti opus sit. Ad quæ Anglus reponebat: tantopere jactatam Hispani plenipotentiam esse privatam Regis epistolam non ad Cæsarem, Reges, Electores & Principes, sed ad subditum suum directam, non justo sigillo munitam, & chartæ, non pergameno inscriptam; ac sua multis partibus inferiorem. Unde se infecta re discedere, quam aliam petere malle. Circa Parlamenti consensum respondebat; penes solum Regem esse jus belli ac fœderum, sic ut in ipsius arbitrio sit, super talibus ad Parlamentum referre velit, an minus. Tum Parlamentum utrumque pro causa Palatina enixius fere studium, quam ipsum Regem ostendisse. Tractatibus absolutis ejusdem adprobationem facile obtentum iri. Id 31. Mart.
Angli responsum mediatores Cæsari exponunt, ac promtam circa principale negotium declarationem petunt. Enimvero id satis constabat, à Cæsare potissimum respici, quid emolumenti Angliæ Rex Domui Austriacæ vicissim pro restituto Palatinatu præstare possit, ac velit. Sane de fœdere offensivo & defensivo, armorumque conjunctione Legatus Anglicus scripto & sermone pollicitus fuerat; si negotium Palatinum ex voto componeretur. Id quod & Hispanus Legatus per *congrua satisfactionis* vocabulum insinuaverat. Et eodem fine super consensu Parlamenti motum fuerat, quod metueretur, à Rege promissa inania fore, ni Parlamentum consentiret. Sed & Danicus Legatus circa id fœdus combinandum satagebat. Enimvero Rex tunc Parlamento discors ne suis quidem rebus consulere valebat. Unde Cæsar nulla sibi ex Anglia spe ad vetera ludibria revolutus, post tædiosas moras tandem declarabat: si Palatini Cæsaris declaratio.
scripto, aut per Legatos Cæsari se debito modo submittant, & omnibus fœderibus præsentibus 26. April.
& futuris contra Cæsarem, Imperium, & Domum Austriacam renuntient, Cæsarem delicti ab ipsis aut eorundem Parente admissi veniam daturum, in Palatinatum Inferiorem eosdem repositurum, pro Germersheimensi præfectura sortem, pro qua pignori opposita illa sit, redditurum; quin & superiorem Palatinatum restituturum, ubi Rex Angliæ aut Palatini tredecim milliones florenorum una summa exsolverint diluendo debito, quo Cæsar Bavaro obstrictus sit, pignore in Austria super Anassum constituto: quoad dicta summa exsoluta sit, Bavarum velut legitimum dominum in possessione Superioris Palatinatus mansurum. Excipiebatur tamen Comitatus Cham, qui

1642. qui priscis temporibus Ducatus Bavariæ, non Superioris Palatinatus pars fuerit. Addebatur, ut Romani ritus, & omnia Monachorum ac Jesuitarum cœnobia ac collegia in præsente statu relinquantur; validæ persistant à Cæsare aut Bavaro factæ donationes, infeudationes, ac res judicatæ: nulla sit Palatinis actio adversus possessores super fructibus perceptis, aut damno dato. Dignitas Electoralis sit penes Maximilianum ejusque hæredes masculos, tum penes tres insuper alios ex linea Wilhelmina: tum demum ea dignitas alternis inter Wilhelminam & Palatinam lineam geratur; alterutra harum extincta id fastigium penes superstitem maneat. Ex adverso fœdus, super quo jam conveniendum, implendum, eoque nomine idonee cavendum esse. Hujus quippe respectu hanc declarationem à Cæsare fieri; quo non secuto hanc quoque invalidam fore. Hæc declaratio non solenni forma Cæsareo sigillo, & Vice-cancellarii atque secretarii manu munita, sed solius *Latini Registratoris* nomine subscripta exhibebatur. Quod quibusdam mediatorum indignum videbatur; reliqui id excusabant, quod forte Cæsar dubitarit, num illa acceptanda sit. Et sane Palatini eam Principi suo contumeliosam, iniquam, & quæ præstari plane non possit, judicabant: ad quam nihil reponere dignaturi sint, ni prout æquitas & ratio exigat, refingatur. Ac Anglus ostendebat, ante omnia Palatinatum Inferiorem eodem jure, quo anno hujus seculi decimo octavo fuerat, restituendum: tunc demum super Electoratu & Superiore provincia tractatus se admissurum. Idem cum mediatores super tredecim millionibus instarent, reponebat; super offerenda pecunia nihil sibi mandatum; extra mandatum tamen & sub spe rati sexcenties mille unciales offerre. Id quod Bavari adspernabantur: à Principe suo hautquidquam sibi injunctum de remissione crediti sui cum Anglo aut Palatinis movere, sed Cæsari tanquam legitimo debitori, & constituto pignori incumbere, penes hunc relicto, in quas leges cum Palatinis transigere velit. Cæsaris declaratione in Angliam missa, Legatus una cum Palatinis Vienna domum reverti jubetur. Anglum valedicentem Cæsar blande habitum magnificeque donatum dimittebat pollicitus, ad decimum diem Januarii sequentis anni eos tractatus instaurandos; tum se Palatinis circa præfecturam Germersheimensem satisfacturum, ac operam daturum, ut Bavari creditum dissolvatur: Offerret Angliæ Rex idoneam summam, & Palatinos ab extremis postulatis dehortetur; se ipsum insignem partem ejus summæ in se suscepturum; forte & Bavarum non nihil remissurum. Circa dignitatem Electoralem tractare ne festinaret: fata viam inventura. Cum cæteris quorum interest facile conventurum. Quibus verborum blandimentis utcunque satisfactum sibi Legatus Anglicus ostendebat.

Anglicus & Palatini Legati re infecta discedunt. 5. Jun.

Angliæ Regi in Sueciam misso. 13. April. 30. Aug.

§. 72. Dum ista Viennæ aguntur, Angliæ Rex Ludovicum Leslæum tribunum cum literis in Sueciam miserat, quibus Palatini causam Reginæ commendabat. Ei responsum; facturam se quantum possit, modo Rex & alii, quorum interest, suam quoque operam conferre velint. Ac dudum Palatinæ Domus res melius habituras fuisse, nisi ipsa à cæteris sola destituta fuisset. Scripserat quoque Elector Palatinus; se non potuisse propositas à Cæsare tractatus abnuere, quanquam sibi illusum iri sat prævideret; ne Cæsar invidiam in ipsum conjiceret, & sequente Ordinum conventu plane excluderet. Ad eas literas respondebatur; ut is Regem Angliæ permoveret ad auxilia Succis submittenda, quo Palatinatus armis recuperari queat. Etsi cum tranquillis Angliæ rebus nihil auxilii impetrari potuisset, multo minus nunc aliquid sperandum inde foret, aperto inter Regem ac Parlamentum flagrante bello. Super cujus causis judicabat Axelius Oxenstierna: cavendum esse Regi ab extremis consiliis ac ne libero populo dominatum introducere aggrediatur. Quia porro isthoc tempore Rex dixerat, ut omnes exterorum Statuum ministri negotia sua apud ipsum exponerent, quæ ipsa Parlamentum contrario edicto ad se pertrahere conabatur, Rectores Sueciæ, ne obliqua via isti controversiæ immiscerentur, utque omnem utrinque offensæ occasionem declinarent, Residenti suo in Anglia Michaeli *Le Blon*, qui tunc in Hollandiam excurreret, injungunt, tantisper heic subsistat, nec nisi novis acceptis mandatis in Angliam redeat. 1642.

Cum Ragozio acta.

§. 73. E Transsylvania mense Junio profectus nuntius spem fecerat, Ragozium instante autumno, arma in Cæsarem sumturum, modo socia Regna ad ipsum mittant, & super postulatis ejusdem caveant. Istius Principis conjunctio in se quidem hautquidquam spernenda videbatur. Nam & opinio conciliabatur, velut in diversa quoque terrarum parte Sueci moliri quid valerent; & Polono ad istam societatem oculi erant reflectendi. Ac si revera in arma prorumperet, haut modicum momentum daturus erat; ubi ea spes fefellerit, nihil jacturæ accipiebatur. Ac jam spretum se à Suecis quærebatur, offensæque causam in hos concipiebat. Sed quare hactenus id negotium à Suecis segnius actum foret, præcipua causa fuerat, quod pecunia non suppeteret, quam suo exercitui detractam in istum erogarent; nondum satis cauto, num res ab ipso serio agatur: & quia ex hactenus actis, rerumque ipsius conditione judicabatur, eundem adversus Cæsarem in Hungaria nihil moturum, ni Turca simul eodem ingrueret. Unde quia Turca jam cum Russo bellum de Assaco posuerat, prius expectandum videbatur quid iste suscepturus esset, quam cum Ragozio fœdus concluderetur. Turcam autem aliquid moliturum suspicio erat, quod alias rationibus magnorum imperiorum repugnet diu quiescere; ac credebatur Ragozius clam explorasse, à Turca Cæsarem peti. Eam ob causam placebat Torstensonio tribunos Dœrflingium & Plettenbergium ad Ragozium mittere, ut ad bellum in Cæsarem hunc impellerent, aut si is abnueret, tentarent, num manum aliquam cogere possint, qua irruptio in ditiones Cæsaris susciperetur. Iter isti 30. Jul. sumebant per Poloniam, ductores se ferentes, qui missione obtenta, fortunas suas alibi locorum quæsituri sint. Cum mense Septembri apud Ragozium mandata exposuissent, hic certa capita concipiebat, à Regina Sueciæ, ejusque fœderatis annuenda, quorum summa hæc erat. Impetrarent Fœderati Reges consensum Imperatoris Turcici, ut is Ragozium cum familia sua bonisque in protectionem suscipiat, ei si opus sit auxilium ferat, ubi ab alio invadatur, aut terris suis forte expulsum armis restituat. Ad parem tutelam quoque socii Reges se obstringant. Si ipse, aut post sua fata uxor, liberique bonis in Hungaria & Transsylvania sitis expellantur annua quadragena uncialium millia exsolvantur, quoad in sua bona restituti sint. Tueantur socii Reges libertatem, privilegia, ac præsentia sacra Hungariæ & Transsylvaniæ adversus omnes, qui violare ista aggrediantur; ut tamen hujus protectionis nomine nullam actionem in Regnum Hungariæ, aut Transsylvaniam prætendant. Primo belli anno exsolvant ducenta mil-

1642. Sueciam in America Septentrionali sitam Gubernator mittitur, novæ provinciæ res ordinaturus: quo aliquot ante annos mercatores quidam Batavi auspiciis Reginæ Christinæ colonias deducere cœperant. Hi cum barbaris ejus regionis indigenis ac dominis convenerant, ut Novæ istius Sueciæ fines essent in longitudinem à promontorio Hinlopen supra latus occidentale Sinus Godvini (*Godvins Bay*) ad ripam magni fluminis Australis (*Sud Revier*) usque ad Minquel Kil, ubi Castellum Christina situm est; inde longius per ripam dicti fluminis, usque ad locum indigenis dictum Sankikas, ubi extremum Suecicum castellum est. Qui tractus triginta quasi milliaria Germanica in longitudinem patet. In latitudinem autem versus interiora conventum fuerat, ut Suecis quantum terrarum vellent, occupare liceret. Sed Hollandi qui ad orientalem fluminis Australis ripam castellum Nassovium extruxerant, jus obtendebant in omnem tractum à Suecis ad occiduam ejusdem ripam occupatum; quem & aliquot post annos exclusis Suecis sibi vindicarunt. 1642.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER DECIMUS QUINTUS.

E P I T O M E.

Obsidium Freibergæ. 2. A Luneburgicis missi Torstensonium adeunt. Cæsarei Freibergæ succurrunt. Torstensonius Freiberga discedit. 3. Is Augusto Saxoniæ Duci commeatum retractat. Idem Albim transit. Bruæus vapulat, ut & tribunus Ungarus. 4. Cæsarei in Bohemiam abeunt. 5. Torstensonius in Bohemiam irrumpit: Albim transit: in Moraviam tendit. 6. Gallasius eodem sequitur. 7. Sueci multa Moraviæ loca capiunt. 8. Suecici vapulant. 9. Torstensonius castra mutat. 10. Conventio super redemtione captivorum. 11. Bucheimius Comes vapulat. Torstensonius hostem lacessit. 12. Cæsaris irritum iter. Cæsareorum caterva vapulat. 13. Euleberga capitur. Gallasius Miraviam capit. Torstensonius in Holsatiam abire jubetur. 14. Idem in Silesiam transit: 15. De induciis proponit: per Silesiam descendit: 16. Cum Polonis literas commutat: 17. E Silesia versus Holsatiam movet. 18. Gallasius Suecos in Lusatiam usque sequitur. Idem Lubenam, Lembergam, & Zittaviam capit. 19. Kœnigsmarckii acta. Is Halberstadium intercipit. 20. Crocovius in Pomeraniam irrumpit. Idem Poloniæ fines transit. 21. Kœnigsmarckius in Pomeraniam properat. 20. Idem Crocovium apud Belgardum obsidet. 23. Poloni in antecessum se excusant. Crocovius per Poloniam evadit. 24. Danus loca quædam Meclenburgicæ captat. Dœmitzæ obsidium. 25. Guelferbytum à Cæsareis evacuatur. 26. Hassorum gesta. 27. Guebriani gesta. Lotharingus Bavaricus jungitur. Wertanus vapulat. Gæppinga expugnatur. 28. Guebrianus ad Rhenum recedit. 29. Idem tarde se movet; Hohentwilam se confert: 30. frustra in Wurtenbergicam irrumpere nititur: ad Rhenum se vertit: 31. Circa Benfeldam copias distribuit. 32. Bavarici Rhenum transeunt. Auxilia è Gallia adveniunt. Guebrianus in Sueviam movet. 33. Rotwila à Gallis expugnatur. Guebrianus è vulnere obit. Bavarici in Gallos movent. 34. Gallorum & Vinariensium ad Dutlingam clades. Ejus cladis magnitudo. Rotwila à Bavaricis recuperatur. Turennius ad exercitum venit. 35. Tractatus induciarum cum Brandeburgico adhuc hæret. 36. Acta circa pacem communem, à qua Cæsarei abhorrent. Emendata à Cæsare ratificatio adest. Id Aurspergius Dano significat. 37. Eorum exempla exhibentur. In illis desiderata. Rectoribus Sueciæ mutatio displicet. 38. Circa Hispanica diplomata defectus. 39. Rex Daniæ diem ordiendo tractatui dicit. Ejus agendi ratio non probatur. 40. Cæsarei separatos tractatus captant, quos Sueci adspernantur. Aurspergius suspectas securitatis literas petit. 41. Cæsareorum secreta in Galliam missio. Ea rejicitur. 42. Prævia conventio tandem permutatur. Salvius mutationem rerum timet. 43. De initio tractatuum Ordinibus Imperii significatur. Cæsar studium pacis præ se fert. 44. Loca tractatuum juramento exsolvuntur. Difficultates circa deducendum Osnabrugæ præsidium. 45. Legati tarde iter moliuntur. 46. Causam suam commendat Elector Palatinus, ut & immediata Imperii Nobilitas. 47. Ex morte Regis Galliæ mutatio metuitur. Fœdus inter Suecos & Gallos confirmatur. 48. Aurspergius denuo de separatis tracti-

ctati-

ctatibus movet. Suspectus Galliæ status. 49. *Osnabruga evacuatur. Legati Cæsarei mature accedunt. Alii paulatim sequuntur.* 50. *Polonica Legatio dissuadetur.* 51. *Dani moram ægre ferunt : quibus respondetur.* 52. *Invitatio Ordinum adhuc differtur. Salvius Osnabrugam accedere constituit.* 53. *Ordines Imperii à Suecis ad tractatus invitantur.* 54. *Fœderatorum Regnorum scopus.* 55. *Salvius Osnabrugam ingreditur. Cum Danicis Legatis congressus.* 56. *Legati Gallici iter ingrediuntur. Hispanici Legati Monasterium veniunt.* 57. *Salvius præter destinatum Osnabrugæ manet.* 58. *Lusitani ad pacis tractatum admitti cupiunt.* 59. *Acta Deputationis Francofurtensis. Legatorum Electoralium Viennæ sententia.* 60. *Brandeburgico conventus ille displicet. Ordinum inclinatio. Fit propositio. Ordines ante omnia de pace agi volunt.* 61. *Austriaci de interna, Ordines de externa pace prius agi volunt. Burgundus bellum suadet. Reliqui contradicunt.* 62. *An Principale Collegium ad tractatus venire debeat? Austriaci repugnant; Principales eo mittere utique volunt.* 63. *De modo missionis. De causis hujus belli inquiritur. Cæsar conventum eum dissolvi cupit.* 64. *Electorales nolunt à Principalibus ad tractatus pacis mitti. Principales contra nituntur.* 65. *Missiones circulares hærent. Principes Deputationem ad locum tractatuum transferri cupiunt. Austriaci eam translationem impedire student. Electorales ab utrisque dissentiunt.* 66. *Cæsarei de negotiis Ordinum in tractatibus pacis agi nolunt :* 67. *Et missionibus ad loca tractatuum repugnant. Ordines contra tendunt, Electores in diversa abeunt.* 68. *Res ad Cæsarem refertur. Principales protestantur.* 69. *Cæsar conventum Francofurti continuandum decernit. Principales consultationes suspendunt. Principalium consilia.* 70. *Circa Palatinam causam acta.* 71. *Circa amnestiam agitata.* 72. *Circa gravamina Ordinum conatus.* 73. *Transsylvanica. Super fœdere cum Ragozio consultatio.* 74. *Torstensonius Ragozium stimulat. Ragozius pronum se bello ostendit. Torstensonius in Transsylvaniam mittit. Bellum à Ragozio in Cæsarem sumitur.* 75. *Poloni machinationes.* 76. *Danorum cum Russis machinationes.* 77. *Dani Hamburgenses argento emungunt. Iidem Suecis Pomeraniam invident :* 78. *Sub Rudena à Suecis vectigal exigunt : Suecorum navibus in Oresunda manus injiciunt.* 79. *Sueci initio modeste queruntur.* 80. *Consultatio super bello Danico. Rationes contra.* 81. *Rationes pro bello.* 82. *Bellum in Danum decernitur.* 83. *Consultatio super cedenda Pomerania. Rationes pro ea retinenda.* 84. *Rationes pro eadem cedenda. Ea cedendum certo modo decernitur.* 85. *Missio ad Brandeburgicum.* 86. *Dani ut injurias emendent frustra monentur.* 87. *Conventus Ordinum Regni.* 88. *Exteris de hoc bello significatur.*

1643. Obsidium Freibergæ.

SUperioris anni exitu Torstensonius post captam Lipsiam Freibergæ animum adjecerat, ut gemino velut compede Misniam stringeret. Oppidum istud, quod muri turribus interjectis cum fossa sat profunda cingebant, nullo ad recentiores artis regulas munimento tuebatur Schweinicius subtribunus, vir strenuus, cum aliquot peditum centuriis. Tum oppidani, & magnus metallicorum numerus, & profugi provinciales arma intrepidi ceperant; queis animum addebant per meatus subterraneos subinde ab Electore penetrantes nuntii. Dum situs oppidi exploratur, aliquot dies primum elabuntur. Hinc propugnaculum rotundum portæ Petrinæ & mœnia utrinque verberantur : simul cuniculus ad exterius fossæ labrum agitur; sed eo
2. Jan. fallente assultus dari tunc non poterat. Sequen-
3. Jan. ti die post repetitam verberationem, & cuniculum ducenti pedites assultum auspicantur; qui & in ruinas mœnium enituntur. Sed nullo modo per objectos palos & abscissos aditus perrumpere dabatur. Cadebant ibi è Suecicis duo centuriones cum quinquaginta gregariis centum sauciati. Unde majore mole accessus moliendi erant, qui continuas ob pluvias lente procedebant. In-
7. Jan. ter ista Torstensonius assumto equitatu & selecta peditum manu versus Bohemicos montes procedit, num Cæsareis per hiberna dispersis noxæ quid inferre possit. Sed profundæ luto viæ, & morbus ducis non nisi viginti equitibus interceptis mox in castra redire subigebat. Morbo Tor-
9. Jan. stensonius per mensem lecto affixus tenebatur, haut exigua obsidii remora. Simul fœda tempestas obsessores urgebat, ac metallici contrarios agendo cuniculos subterraneum laborem eludebant.

§. 2. Ad hoc oppidum hærentem Torstensonium à Luneburgicis Ducibus missi adeunt, qui- 1643. A Luneburgicis missi Torstensonium adeunt.
bus & Augustus Dux ablegatum addiderat. Hujus literæ ad Leopoldum prælio apud Lipsiam interceptæ, ac de infenso ejusdem in Suecos animo testantes ipsius ablegato à Torstensonio legendæ exhibebantur; simul admissio negabatur, ni cæteri intercessissent. Petebant isti stipendia ditionibus ipsorum imperata remitti aut mitigari; tum Wælpam & Hoyam deducto præsidio munitionibus nudari; ac discessuris Cæsareorum è sua provincia præsidiis tutum iter concedi. Torstensonius stipendia ad certum modum deducebat. Circa Wælpam annuebat ea lege, ut vicissim Ehrenburgum à Cæsareis insessum mœnibus nudetur. De Hoya differebatur. Cæsareis præsidiis tutum iter promittebatur, si in Bergensem agrum descendere vellent. Cæsarei interim contracto apud Launam equitatu subitam incursionem in Suecorum stativa meditabantur. Quibus Torstensonius cum maxima exercitus par- 24. Jan.
te Frauensteinam usque obviam procedit. Sed cum hi Suecorum motu cognito recessissent, ad Freibergam reditur. Ubi jam turris portæ Petrinæ imposita à Suecis tenebatur, unde in plateas quasdam despectus. Vicinæ turri, ne à Suecis occupari posset, oppidani ignem injecerant. Post priorem cuniculum irritum alius sub ipsa mœnia agitur; qui magna eorum parte dejecta latum obsessoribus aditum præbebat. Sed quo minus assultus fieret, progressus in vicina hostium 16. Febr. Cæsarei Freibergæ succurrunt.
exercitus efficiebat novem equitum, quinque peditum millibus constans : & equitatus quidem Dippoldiswoldam, peditatus Glashuttam processerat. Cum hoc etsi manu conserere non dubitaret Torstensonius; verebatur tamen, ne hostis propius admotis castris pabulatores in an-
gustum

1643. gustum compelleret. Nec arcta jam annona ibi locorum diutius hærere patiebatur, cum hosti à tergo Bohemia, à latere Dresda & Zwiccavia commeatum præberet. Igitur iste relicta Freiberga facto per Dæbelam itinere Strelenæ ad Albim considet, consilia hostis speculaturus. Discedenti Croatas immittebat Piccolomineus, quos postremo agmini ingruentes ita repellebat Kœnigsmarckius, ut denuo impetum dare haut libido foret. Desideraverant eo in obsidio mille quingentos milites Sueci, partim cæsos, partim ad vetera Cæsareorum signa refugos. Freiberga liberata hostis non parum gloriabatur, quod Sueci præter amissos milites, temporis non exiguam jacturam fecissent, inhibita persecutione tam egregiæ victoriæ. Contra nec Torstensonius operam lusisse videbatur; quod id saltem obtinuerat, ut Cæsarei commodissima hiberna Pilsenam ultra ad Danubium porrecta, queis vires insigniter reficere potuissent, per preces Electoris aspera anni tempestate relinquere cogerentur, per viginti amplius milliaria equitatu ita afflicto, ut mox è Misnia quinque millia equitum amissis equis in Austriam dimittendi forent.

Torstensonius Freiberga discedit. 17. Febr. 20. Febr.

Torstensonius Augusto Saxoniæ Duci commeatum retractat.

§. 3. Porro cum post captam Lipsiam Elector Saxoniæ moderatiora consilia agitaturus crederetur, Torstensonius filio ejusdem Augusto commeatum dederat Halam se conferendi, atque Mauritioburgi sedem capiendi. Sed quia interim iste de acerbissimo in Suecos odio nihil remiserat, & hic præsulatus Magdeburgici regimen arripuerat, indicto etiam Circulis Inferioris Saxoniæ conventu; Torstensonius retractato commeatu ipsi, ut Dresdam se conferat, denuntiat. Quo nuntio Dux valde perturbatus id saltem temporis sibi indulgeri rogabat, quo in Sueciam scribere, & responsum inde expectare posset. Quod eo facilius concedebat Torstensonius, quia indictum Circuli conventum ipso postulante omiserat. Porro Torstensonius apud Strelenam superato Albi Elsterwerdæ prætorium figit, exercitu circum disposito, ut quiete se reficeret. Contra Piccolomineus circa Dresdam hærebat, Suecorum motus observaturus. Ab hoc emissus Bruæus Comes cum duobus equitum millibus Wittenbergium Muckenbergæ stativa habentem invadere meditabatur. Ejus consilio cognito Torstensonius Elsterwerda cum majore equitatus parte progressus, Bruæum Senftenbergæ in suburbio deprehendit. Ubi licet Cæsareis arma parandi spatium esset, vi tamen perrumpentibus Suecicis plurimi cæduntur, reliqui dimissis equis per fossam in oppidum se conjiciunt. Sueci sexcentis equis instructis, quatuor insuper turmarum præfectis, aliisque ductoribus captivis potiuntur. Paulo post Torstensonius ob commodiora stativa in Lusatiam progressus Budissinam, & Reichenbacum copias distribuit. Ubi recens militum manus è Westphalia, cui hostis in via frustra insidias struxerat, deducente Kœnigsmarckio ad exercitum pervenit. Qui tamen cum imminutis quibusdam legionibus iterum trans Albim mittitur, supplendis numeris, ac observando, si quid ad Albim & Visurgim hostis moveret; si opus foret Torstensonio auxilium properaturus. Eo loco Suecicus exercitus in Aprilem usque mensem hærebat, frequentibus excursorum catervis hostem carpens, quarum pleræque multa cum præda & captivis revertebant. Inter alia tribunus Ungarus cum trecentis equitibus propius Suecorum stativa succedens aliquot Suecicos interceperat. Eum Reichwaldus tribunus, Zittaviæ hospitans in Bohemia non procul Fridlanda in villa cum suis pernoctantem deprehendit, ac incensa villa plerosque cæcidit, quos inter subtribunus cum aliquot turmarum præfectis erat, reliquis incendio absumtis, aut captis; quos inter ipse tribunus cum duobus excubiarum præfectis. Sueci quos iste interceperat liberantur. Istum Ungarum superiore anno captum, & super revertendo fide data dimissum, cum ea neglecta reverti neglexisset, Torstensonius manibus pedibusque vinctum Zittaviæ in carcerem compingit, quoad precibus aliorum motus pari cum reliquis captivis conditione frui pateretur. Idem Reichwaldus paulo post Hofkirchium Oppelæ obsidio depulerat. Hic dilatandis suis hospitiis Closium subtribunum cum majore parte suæ legionis Oelsæ oppresserat. Inde Oppelam impetu expugnare aggressus in ruinam murorum à se editam assultum dederat; sed amissis suorum centum quinquaginta aliquandiu eminus oppido adsidebat, donec adventante Reichwaldo Briegam se reciperet. 1643.

25. Febr.

Idem Albim transit.

Bruæus vapulat.

Ungarus tribunus vapulat. 22. Mart.

Cæsarei in Bohemiam abeunt.

§. 4. Cæsarei contra intellecto Suecicorum apud Elsterwerdam motu in Bohemiam recedebant, assumtis legionibus Saxonicis, quas Elector coercendis Lipsiensibus retinere maluerat. Inde cum circa Leutmericiam paulum hæsissent, in districtum Kœnigsgræcensem progrediuntur, Suecis si in Moraviam penetrare vellent se objecturi. Ab exercitu Cæsareo Archidux Leopoldus Passavium discesserat, Trautmansdorfio Comiti uti creditur offensus. Piccolomineus ad Hispani militiam transibat. Unde imperium exercitus iterum Gallasio deferebatur, lætantibus Suecis, quod solitum isti nossent Cæsareos exercitus destruere. Firmaverat is exercitum tribus millibus recens conscriptis, ac Florentinus Dux manum Italorum adducebat, simul quicquid undique copiarum restabat excitur. Et quia Hispanicum aurum deficiebat, Cæsar mutui vocabulo ingentem pecuniæ vim subditis extorquebat. Suecicum exercitum tunc quinque peditum millia, veteranus & selectus miles, tredecim equitum componebant, sed quorum sex millia amissis equis ad pedes descenderant. Tum premente pecuniæ inopia acerbis omnia questibus personabant. Torstensonius ægros, & missionem in Sueciam meditantes monitis, precibus, promissis componere, ad pecuniam curandam Alexandro Erskeino Hamburgum misso. Huic proficiscenti magnus se ductorum numerus adjunxerat; quibus deducendis Torstensonius centum quinquaginta equites, quinquaginta pedites addiderat, monito ut per Breibusium viam caperent, & primis diebus magna itinera properarent. Ast illi Laubam abeuntes minutis itineribus incedebant. Unde emissi à Cæsareis trecenti sexaginta equites, raptim percursis quindecim milliaribus eos Freienwaldæ summo mane invadunt, ac equites incensis ædibus, queis hospitabantur dissipant, sarcinasque diripiunt. Pedites tamen carragine facta acriter resistunt, ac cæsis quibusdam hostes Gœrlicium recedere cogunt. Apud Suecicos tribunus Beckerus occubuerat, Plato tribunus graviter sauciabatur. Cæteri incolumes Crosnam pervenere. 15. Apr.

Torstensonius in Bohemiam irrumpit. 7. April.

§. 5. Ast Torstensonius stativis apud Budissinam movens, cum Seidenbergæ exercitum lustrasset, assumto equitatu & duabus peditum phalangibus in Bohemiam Turnaviam ad Gezeram flumen properabat, num occupato ibi ponte hostem per stativa sparsum opprimere posset. Sed eos conatus vis morbi reddebat irritos, quæ complures per dies lecto affixum detinebat. Præmissus tamen Wittenbergius Zwiani Croatarum sarcinas ac trecentos equos, cum subtribuno & excubiarum 15. April.

1643. rum præfecto, aliisque intercipit; cæteri raptim
in tuta se subduxerant. Inde per Boleslaviensem
districtum multa loca diripit. Reliquus exercitus
per Fridlandam, Reiffenbergam, Munchen-
Græciam itinere facto Lockowitzam pervenit;
ubi Torstensonius prætorium statuit, legionibus
18. April. per vicina dispositis. Heic à Wrangelio Scala, à
23. April. Mortaignio Nebra, montanæ arces non invalidæ,
in potestatem rediguntur. Boleslaviensem arcem
subtribunus Rebenstockius subigebat, Leipensis
22. April. arx impetu expugnata. Alia quoque oppida &
arces per octo circum milliaria præsidiis hostium
infessa à Suecis occupantur. Cæterva Suecicorum
27. April. Zittavia progressa post Plascowitzum direptum
cum Leutmericiam accessisset, tantum terrorem
militi, qui oppidum custodiebat, intulerat, ut
eo deserto trans Albim in castellum se reciperet.
Ita nullo impediente in Bohemiam penetratum;
ac Gallasio à Cæsare injunctum dicebatur, ne
cum hoste manum consereret, sed destinatis istius
se objiceret, ac per catervas eundem carperet.
Idem ut Suecos aditu Moraviæ arceret, copias
trans Albim contraxerat Kœnigsgræciæ prætorio
statuto; tum equitatum secundum fluminis ripam
Brandeisiam usque distribuerat. Evocatur huc
quicquid alibi supererat copiarum, & quæ Olmu-
cium hactenus circumsederat manus huc evoca-
tur; quæ tamen Suecicos adeo arcte intercludere
non poterat, ut non subinde excursionibus hosti
damnum darent, capto inter alia Schoenkirchio
tribuno, qui Vienna magnam pecuniæ summam
militibus in stipendium allatum veniebat. In Po-
loniam quoque à Cæsare Starenbergius Comes
mittitur, militem & pecuniam petiturus. Sed pe-
cunia Polonis non suppetebat; circa militem sub-
mittendum Ordines dubitabant, ac non parum
istius petitis obsistebat Avaugurius Legatus Galli-
cus. Unde Starenbergius insalutatis Ordinibus ta-
cite Warsovia discedebat. Torstensonius Stal-
3. Maji. hantschium è Pomerania, & alias è Silesia copias
expectans, urgente commeatus ac pabuli inopia
Lockowitza movens, ac apud Turnaviam supera-
to Gezera prætorium Munchen-Græciæ consti-
tuit. Quo oppido per incuriam militum flammis
absumto castra Boleslaviam Novam transferun-
tur. Per id tempus nil nisi per excursorum cater-
vas gestum. Etsi cum hostis trans Albim se tene-
ret, pauci captivi intercipi possent; & ob sylvas
montesque insidiis opportunos, ac hostiles circum
arces Suecicum exercitum diffundi rationis non
esset. Venerant inde è Silesia Otto Sackius, &
Meierus tribuni, ille cum equestri, hic pedestri
legione ac machinis quibusdam, ac paratu bellico.
Qua in provincia nuper quadringenti circiter equi-
tes Suecici direpto Uratislaviæ suburbio magnas
prædas egerant. Qui & post Bernstadium exspo-
liant, superveniente tribuno Awackio cæsis com-
pluribus in fugam conjecto. Igitur quanquam ab-
sente adhuc Stalhantschio Torstensonius morbo
jam liberatus in hostem ire constituit, antequam
hic nimium se firmasset. Et quia in Kœnigs-Græ-
ciæ opportunis locis consederat, impressione in
diversam partem facta latibulis suis eum extrahere
20. Maji. constituit. Ita Mælnicca petitur, centum dun-
taxat peditibus infessa, qui statim arbitrio se ipsius
22. Maji. permittunt. In oppido insignis annonæ copia re-
Idem Albim transit. perta. Eodem die cum parte equitatus Albim va-
do transgressus, mille selectos hostium equites
sub Henningo tribuno deprehensos partim Pra-
gam, partim Brandeisiam persequebatur, non
paucis ductoribus ac gregariis interceptis. Structo
hinc ponte apud Mælniccam, exercitus Albim
27. Maji. transit, inter id flumen & Muldam castra metatus,
quoad Stalhantschius cum quadringentis equiti-
bus, totidem peditibus adesset. Eo Suecici exer- 1643.
citus motu Gallasius Kœnigs-Græcia extractus ad
Brandeisiam consederat. Torstensonius inde toto 31. Maji.
cum exercitu in aciem disposito intra machinæ ja-
ctum sub castra hostium succedit, num his forte
lubido foret prælium conserendi. Enimvero ca-
stris nemo prodibat, præter tres Croatarum ca-
tervas, quæ eminus campum percurrebant. Unde
Torstensonius Pragam conversus, per vicinas ur-
bi vineas trans Prosicium montem iter capit, in-
sultandi causa eandem displosis aliquot machinis sa-
lutans; quo ipso die tribuni Madelovius, & Fou- La Four.
rius ob fugam prælio Lipsiaco arreptam ibidem
pænas capite luebant.

§. 6. Ita Moraviam versus progreditur nemine Idem in Moraviam tendit.
obsistente, quod Cæsarei non credidissent, ipsum
viam inter hostilem exercitum, & Pragam cape-
re ausurum. Iter inde per Brodam Bohemicam,
Kuttenbergam, Mestitiam, Crudinam, Leuto-
mischelam, Zweitam, & Triebam properatur,
donec apud Mugliciam castra ponerentur. Ani-
mus Torstensonio erat, Olmucium & Neusta-
dium Moraviæ annona ac paratu bellico instruere,
ac si occasio daretur, prælio decertare. Gallasius
contra, tunc novem equitum, sex peditum mil-
libus instructus, quia de tam celeri Suecicorum
profectione suspicatus non fuerat, magnam equi-
tatus partem pabulatum ire permiserat. Unde in
campum prodire non ausus Croatas tantum & le-
vium equitum catervas Suecorum vestigia lege-
re jusserat, qui acriter repulsi, ac nusquam se di-
spandente Suecico milite nullum operæ pre-
tium fecerant. Gallasius, quo tutior incederet, Gallasius eodem sequitur.
Brandeisiæ Albim superans Parduwitzam tendit:
ubi iterum id flumen transgressus à dextris Suecos
præteriens Brinam contendebat, castra Suecorum
inter Zweitam & Triebam Moraviæ modico ex
intervallo prætergressus, ut pars agminis, & im-
pedimenta inde conspici possent. Unde & Tor-
stensonius statim copiis in aciem dispositis, ac di-
splosis machinis Cæsareos ad pugnam provocabat;
qui hunc nihil morati, cæptum iter urgebant.

§. 7. Interim à Wrangelio Litta, à Plettenber- Sueci multa loca Moraviæ capiunt.
gio tribuno Sternberga arx subigitur. Mox & ab
isto Blumelavia arx octoginta peditibus infessa, à 9. Jun.
Mortaignio Trieba arx capitur, qua miles & in-
colæ tecta via in vicinam sylvam profugerant. 12. Jun.
Cremsieram Torstensonius assultu expugnat; sed 14. Jun.
incendium ipsos per hostes, an ab irrumpente mi- 16. Jun.
lite, excitatum ingentem annonæ vim corrumpe-
bat. Legio ibi dimacharum Passuæi tribuni, &
centum quinquaginta selecti equites capti. Cæ-
sarei ad subveniendum isti oppido jam intra quar-
tum milliare suggressi erant; sed cum id captum
audirent, Austerlitzam recedunt. Hinc Dobit-
schoviam se vertit Torstensonius, situ firmissi-
mum locum; cui quod Gallasius utique subven-
turus crederetur, omnia prælio disponuntur. Sed
Gallasio non adparente præfectus deditionem pro-
perat; quo nomine mox apud suos capite pœnas
luit. Trecenti præsidiarii ultro ad Suecorum mi-
litiam transiere. Magna ibi præda reperta. Vicissim
Cæsarei in Bohemia Boleslaviensem arcem, fusis
ducentis equitibus, qui Zittavia subventum ibant,
capiunt: quinquaginta qui insederant dimachæ
Cæsareis cohortibus admixti. Torstensonius inde
non procul Dobitschovia, Gallasius apud Coieti-
num munitis natura locis considet, quicquid ubi-
que Cæsari restabat militum ad se evocans. Et jam
duodecim equitum millia in castris habebat, pe-
ditatu quoque Suecis superior. Cum Torsten-
sonio sex equitum millia quingenti non amplius
essent, equis & armis instructi, magna parte pe-
dibus incedente; peditatus quindecim legionibus
absol-

absolveretur. Sed Suecicus miles veteranus, Cæsareus magnam partem recens conscriptus erat. Torstensonio, ut suos equis instrueret, sedula opera dabatur. Tum Kœnigsmarckium cum novis delectibus in Bohemiam evocare decreverat. Ac si supplementa è Suecia advenirent, fiducia erat, hostem trans Danubium propulsum iri. His in castris Carolus Gustavus Princeps Palatinus, qui hactenus volonis conditione in exercitu egerat, suasu Torstensonii certam functionem suscipit, ne si forte ab hoste caperetur, difficilior redemtio foret, tunc ex natalibus, non militari munere æstimandus; quem, cum inter tirocinia superiorem gradum ipse deprecaretur, Torstensonius turmæ suæ prætoriæ præficiebat.

Suecici vapulant. §. 8. Metantibus ita in propinquo exercitibus inter excursores crebris velitationibus certabatur, meliore ut plurimum Suecicorum successu, nisi quod aliquando duo Cæsareorum signiferi cum ducentis equitibus rem prospere gesserunt. Petierant à Torstensonio Dewicii, Berneri & Duglassii legiones, ut sibi in assignata per montanam provinciæ partem hospitia discedere liceret conquirendæ ad instruendos se pecuniæ. Quod dux cum non esset, unde indigentes sublevaret, abnuere non poterat; impedimenta tamen & signa in castris relicta. Isti in montana digressi vico quopiam consederant, nullis circa excubiis dispositis. Unde intempesta nocte, dum securi somno vacant, ab ingruentibus illis signiferis opprimuntur. Dœknius subtribunus cum quibusdam aliis cæditur: Bernerus tribunus è vulneribus mox obit, ductores plerique, & multi gregarii equites capiuntur: reliquos dispersos latebræ tegebant, quorum plerique in castra revertebant. Major ignominia, quam clades accepta. Dewicius tribunus cui in reliquos imperium fuerat, & cujus socordiæ id malum debebatur, è captivitate redux damnabatur, ut ignominiosa missione ab exercitu pelleretur. Precibus tamen fœminarum datum, ut solito modo militiam abdicare liceret. Ea res Viennæ insolenti gaudio accepta, & machinæ circa vallum displosæ. Interim Cæsarei intra dimidium milliare à Suecis consederant excitis undique copiis, ut hosce numero non parum excederent. Bucheimius Comes tria peditum millia nuper adduxerat, & mox complura Hungarorum millia adfore nunciabantur. Unde annona Suecis arctior, & pabulum è longinquo non citra periculum petebatur, Cæsareis equitatu prævalentibus, ac provincialibus infestis. Tum & morbi gliscebant, quod castra tuto quidem inter duo flumina loco, sed ob uliginem insalubri posita essent.

Torstensonius castra mutat. 24. Jul. 25. Jul. §. 9. Igitur Torstensonius impedimentis & machinis per noctem silentio præmissis, sequenti die cum exercitu secutus Mestevicia dimidio à Preravia milliari considet, fertilibus & pabulo abundantibus agris; ac castra per vallem metatur, montibus circum munitam. Eo Suecicorum motu sexcenti Cæsarei præsidium Presniciæ agitantes, terrore consternati Brinam se recipiunt. Heic loci maturæ jam fruges, & pabulum equitibus laxius; qui & aliquoties catervis in hostem strenue rem ge-

30. Jul. rebant, inter alia trecentis equis interceptis. Gallasius hunc ipsum in locum castra transferre destinaverat, ni Torstensonius prævenisset; unde isti intra vetera castra subsistendum erat. Heic hærentibus Suecis Slawackæ seu Walachi necessaria sedulo subvehebant, utut semel atque iterum à catervis Cæsareis graviter multarentur, ac Cæsar edicto veniam illis polliceretur, si commerciis cum hoste abstinerent. Qui tamen ideo favorem in partes Suecicas non exuebant. Aliquando tamen Croatæ & Hungari per insidias non modicam vim equorum, sarcinis vehendis adhibitorum, longius à castris pascentium abegerant enormi iterum Cæsareorum gaudio. Inter hæc ingens manus Croatarum & Hungarorum in castra Cæsarea adpulerat, quos licet major prædas agendi, quam pugnandi amor teneret, ipsis tamen passim persultantibus gravioris armaturæ equiti parcebatur, Suecicis non parum defatigatis. Et major eorum numerus ab ipso Cæsare adducendus expectabatur, cujus itineri magna pecuniæ vis à subditis extorquebatur. Sed quanquam abundante in Cæsareis castris annona, ingens tamen fœtor, equorum cadaveribus passim stratis, & immensa muscarum colluvies homines juxta ac jumenta misere infestabat.

§. 10. Heic loci renovabatur conventio super captivorum redemtione, superiore anno ad Zittaviam inita, quæ nunc ad superiores duces exten- Conventio super redemtione captivorum. debatur, apud omnes quoque per universam Germaniam copias valitura; Suecicis id ducibus ob incer- 9. Aug. ta bellorum flagitantibus. Respectus ibi habebatur solius functionis militaris, nullus dignitatis, aut natalium. Taxabatur Generalis locum tenens, qui supremus Cæsareæ militiæ gradus, quindecim millibus aureorum, Campi-mareschallus decem, summus rei tormentariæ præfectus quinque, summus equitatus aut peditatus dux tribus, summus vigilum præfectus duobus millibus aureorum. Aliæ functiones militari statui inservientes menstruo stipendio æstimabantur. Sacerdotes, fœminæ, pueri, corpora exanima absque lytro dimittenda, uti & inermia ductorum ministeria. Tum & actiones abolitæ, quæ in unum vel alterum captivum extra causam belli esse possent. Qui fidem captori datam negligeret, à judice castrensi ter monendus erat; ni ad hostem reverteret, aut idoneam causam adducere posset, ignominia notandus. Qui incolumitate accepta post datam fidem profugeret, ad hostem remittendus erat; aut si graves fugæ rationes habuisset, lytrum haut eo secius exsolvendum. Captivus post acceptatam incolumitatem nil hostile tentaret, aut si id fecerit, promissa salute non amplius gauderet. Qui captivum post salutem acceptatam per vindictæ ardorem occideret, in jus vocatus pœnas daret.

§. 11. Cæterum decreverat hostis facta per Cro- Bucheimius Comes vapulat. covium in Pomeraniam impressione Suecos provinciis hæreditariis extrahere, quo & Bucheimius Comes cum mille quingentis equitibus destinabatur. Is præter Hollitschoviam à Suecis infessam in Silesiam tendebat, alias ibi è Bohemia copias sibi 16. Aug. adjuncturus. Ejus profectione audita Torstensonius cum valida equitum manu è vestigio insecutus, quarto à castris milliari deprehensum citra pugnam in fugam propellit, ac ultra Tetschinum Vetus persequitur. Major hostium pars ibi cæsa aut capta. Ipse Bucheimius tertio equo ægre elapsus Troppaviam evadebat, ubi sexcentos quasi suorum iterum colligebat. Torstensonius ut Gallasio isthunc revocandi necessitatem adferret, & quia Cæsar cum multis Hungarorum mil- Torstensonius hostem lacessit. libus adventurus spargebatur, propius hostem urgere instituit, præsertim deficiente iterum pabulo, quod inter arces hostium præsidiis infessas longe petendum erat. Igitur impedimenta Olmucium mittuntur accelerando agmini. Hinc vado 21. Aug. Moravam amnem iste transgressus ad hostium castra accedit, queis se hautquicquam commoventi- 22. Aug. bus Wischoviam tendit, dimissis passim catervis, quæ plurimos hostium intercipiunt, ac populationem terroremque late circumferunt. Ab istis quoque Brinæ suburbium diripitur, & flammis datur, ubi quatuor turmæ è Schœnkirchii tribuni legio-

1643. ne tendebant; quarum major pars cæditur, reliqui capiuntur; quos inter subtribunus, & Hispanicus tribunus Didacus de Villa Lobos. Sed quia Gallasius intra castra se sua tenebat, revocato etiam ad se Bucheimio, haut consultum visum ab impedimentis longius digredi. 25. Aug. Igitur retro ad castra hostium, & longius Olmucium versus recedit Torstensonius, adsumendis impedimentis. Inde recta Brinam movet, oppidum istud tentaturus, aut hostem in prælium protracturus. Ejus consilio animadverso Gallasius statim sexcentos pedites, centum cataphractos oppido immitti. Ipse mox cum universo exercitu eodem sequitur, ac inter Brinam & Mederzitzam celso monte castra metatur, profunda valle & palude à Suecis divisus, qui retro Cœnobium Oberdawitzam consederant. Paucos post dies flumen transgressi Cæsarei sub ipsa Spilberga arce tendebant. Sed quanquam utraque castra vix majoris machinæ jactu distarent; montibus tamen & viarum angustiis impedita regio hostem invitum ad prælium pertrahi non patiebatur. Nec intra hostilia circum præsidia diu consistere licebat, apertis agrorum late vastatis. Igitur cum Torstensonius de Crocovii in Pomeraniam irruptione audiret, iterum Olmucium revertebat, infesta illi oppido loca quantum dabatur occupaturus, ac quoad posset in ea statione hæsurus. Decreverat alias supplementa è Suecia submittenda per Westphaliæ præsidia distribuere, educto inde veterano milite: tum per Kœnigsmarckium impressione alibi facta partem hostium à se avertere, aut illum ad se evocare. Ita superior hoste aut illi par, facile pedem in ditionibus Cæsaris figere poterat. Sed nullis è Suecia copiis eo anno missis ob instans bellum Danicum, & Kœnigsmarkio adversus Crocovium occupato ea consilia irrita erant.

Cæsaris iterum iter. 27. Aug. §. 12. Cæsar interim magno cum comitatu Niclasburgum pervenerat. Causam aliqui ferebant, ut sua præsentia Gallasii segnitiem corrigeret, qui tot millibus auctus nihil tentare in hostem ausus fuerat; an ut Hungaros in Suecos excitaret. Quo fine & statim Scalitzam se conferebat, ut Hungaris eo propior esset, quorum multa millia adventura sperabantur. Et jactabant Cæsarei, exercitum ad triginta sex bellatorum millia augendum, ipso numero Suecos obruiturum. Sed è quindecim Hungarorum millibus, quæ sperabantur, vix tria millia adventabant, plerisque indictam à Palatino expeditionem abnuentibus, quod per privilegia extra Regni fines militare non tenerentur; quæ per tot secula acinace defensa, ut & nunc farta tecta servarent, Episcopus Jaurinensis monuisse dicebatur. Forte & aliquid ad rem fecerat, quod Torstensonius literis ad Palatinum scriptis confirmarat; Hungariæ à se nihil hostile metuendum, ac capitis pœna suo militi se interdixisse, ne quis ejus Regni limites ingrederetur. 7. Sept. Ita Cæsar ne visis quidem suis castris Viennam redit, cui maximum à Suecica caterva periculum imminebat, ni hanc error viæ alio avertisset. Quo nomine & post Viennæ supplicatio indicta. Ægre quoque istius catervæ manus evaserat Legatus Hispanicus: currus tamen aliquot, queis Austriaci proceres vehebantur, intercepti insidiatoribus non modicum operæ pretium fuerant. Torstensonius inde arcis Blumelaviæ munimentis disjectis, ac Holitschovia, Petzoravia, aliisque oppidi militi in prædam concessis, Olmucio movens Sternbergam inter & Neustadium sub montibus, qui Silesiam Moravia discernunt, considet. Ex itinere Joannem Wittenbergium tribunum cum trecentis equitibus magnos boum & ovium greges Olmucium deducere jusserat, instruendo penu. Is oppido re- Cæsareo-

means in sexcentos hostium equites uno à Sternberga milliari incidebat; quibus cum par non esset, cessim Sternbergam versus se recipiebat. 1643. rum caterva vapulat. Commodum hoc in oppido agebat Torstensonii legio prætoria; cujus subtribunus cum Wittenbergium cedentem conspiceret, statim cum suis auxilio accurrens cum isto in hostem ruit. Ita hujus magna pars cæditur. Gerstorfius tribunus, ac Fridmannus subtribunus cum aliquot ductoribus & multis gregariis capiuntur, præfecto vigilum cum paucis evadente.

§. 13. Hac regione dum Torstensonius hæret, Eulenberga capitur. Eulenbergam arcem Suecicis præsidiis valde infestam oppugnare instituit, edito in monte sitam. Cum tormenta parum proficerent evibrata ingentibus mortariis Saxorum vis militem angusto spatio inclusum vehementer turbabat, simul actus per rupes cuniculus partem arcis cum quinquaginta militibus in sublimi eliserat. Unde territus præfectus Lichtensteinius subtribunus, accedente quoque aquæ penuria, ut Neissam deducatur, paciscitur. In arce magna vis annonæ ac paratus bellici reperta; tum opes provincialium eo congestæ, millione uncialium taxatæ. 26. Sept. Præfectus Viennæ de propera deditione arguebatur; etsi alii censerent ad extrema redactum sustinere amplius haut valuisse. Gallasius contra Torstensonium Olmucio digressum statim à latere insequitur, ac transito Morava flumine Littam, inde Muglitzam & Miraviam tendit; Gallasius Miraviam capit. quarum hanc præsidio Suecico infestam, cum non sine magno labore veteres muros disjecisset, assultu tandem capit, cæsis centum & triginta qui eam tuebantur præsidiariis. Bruæus quoque Comes per insidias Jordanum tribunum circumvenerat, sexaginta cæsis, 13. Sept. centum ipso cum tribuno captis. Ast Torstensonius post Eulebergam captam communicationem cum præsidiis Silesiacis hactenus fere interclusam iterum aperuerat. Ea causa Jacobum Tœrnschildium Oppelæ jam diu detinuerat, quem mense 25. Maji. Majo Rectores Sueciæ cum literis miserant, quibus sub Hiemem in Holsatiam penetrare iste jubebatur. Torstensonius in Holsatiam abire jubetur. Eo nuntio accepto lætus statim in Silesiam transire constituebat. Sed dissimulandis destinatis spargebat, se propius Pomeraniam movere, ne firmatus pluribus copiis Crocovius ad mare belli sedem figeret. In Moravia Olmucium, Neustadium, & Eulenberga valido præsidio, & omnibus necessariis instruuntur; reliqua loca munimentis nudantur.

§. 14. In Silesiam transgressus Torstensonius Idem in Silesiam transit. 3. Oct. unum & alterum diem ad Carnoviam subsistebat, quam machinis & ignibus infestabat. Sed cum, oppidanis ac milite acriter resistentibus ita raptim expugnari oppidum non posset, eo relicto Glogoviam Minorem tendit, Hotzeplotza in itinere direpta. Circa Glogoviam aliquot per dies exercitui quies indulgetur, tum ut hosti si vellet pugnandi copia præberetur. Quanquam enim hostium exercitus hac æstate numeroso subinde equitatu auctus fuerat; tamen pestis per castra sæviens non minorem numerum absumserat; quæ præcipue Hungaris incubuerat; quorum & quingenti apud Suecos capti hærebant, reliqui catervatim domum refugerant. Et licet adhuc levis equitatus numero prævalerent Cæsarei; Torstensonius tamen veterano confisus milite prælii committendi occasionem dari optabat. Ast Gallasius caute, procedere, ac pugnæ se non præbere, idque tantum agere, ut Suecos Bohemiæ ingressu arceret. Igitur tribus à Suecis milliaribus apud Carnoviam considebat. Nihil heic memorabile gestum, nisi 30. Sept. quod Croatarum caterva multaretur, quadraginta captis. Suecorum quoque postremo agmini immi-

1643. imminens Starschedelius subtribunus cum quadringentis equitibus ita excipiebatur, ut vix cum centuria ad suos reverteret. Cæterum ex interceptis literis constabat, Gallasio persuasum esse, Torstensonium in Pomeraniam properare ad Crocovium opprimendum. Unde & ei scripserat, pro re nata se inde subduceret, quod per famelicam regionem nullo modo exercitus subvenire ipsi posset.

Torstensonius de induciis proponit. §. 15. In castris ad Glogoviam Minorem Torstensonius, prout à Rectoribus Sueciæ jussus erat, apud Gerstorfium tribunum, libertati tunc restitutum velut obiter insinuabat super induciis obtentu instantium pacis tractatuum, qui nunc partibus in æquilibrio constitutis facilius sint processuri, quam si fortuna in alterutram partem vergens victori ad repudiandas æquas conditiones spiritus adderet. Revera tamen Cæsareos tantisper amoliri, & tergum sibi tutum præstare cupiebat, ut eo acrius Danum premere posset. Ac jussus erat Torstensonius, si Cæsarei in eas serio consentirent, ad extremum per Moraviam & superiorem Silesiam occupata loca Cæsareis restituere. Gallasius ac reliqui duces ab iis non alienos se ostendebant: sed quia absque præscitu Cæsaris nihil certi respondere poterant, res Viennam relata. Ast ibi dilatum responsum, & longius interim digressis exercitibus, ac irruptione in Daniam evulgata negotium irritum fuit. Torstensonius porro, ut Cæsareos æque ac Danos consilia sua cælaret, iter suum varia ambage implicat, ac Glogovia Minori movens, præter Falckenbergam itinere facto, primo cum agmine Briegam circumdari jubebat, velut obsidium suscepturus. Sed mox velut Schweidniciam iturus Grotcoviam, inde Strelenam vertit. Hinc ad unum à Wratislavia milliare per unum & alterum diem considet. Ubi aliquoties tubicines ac tympanotribæ ad urbis portas accedentes vini, aromatum, ac aliarum rerum emendi facultatem petebant; quorum neminem oppidani admissione, aut responso dignabantur. Iste Suecici exercitus regressus, citra necessitatem susceptus, omnes admiratione afficiebat: sed qui altius expendebant, facile secreti quid subesse judicabant. Hostis Succos à sinistris semper sequebatur, sed ut intra secundum milliare non accederet, & sub radicibus montium iter faciens Bohemiam tegeret. Et captivi quidem confirmabant, Schweidniciam ab isto invadendam; optante sane Torstensonio, quod oppidum isthoc egregio milite, ac reliquis necessariis foret instructum, destruendo exercitui Cæsareo ansam præbiturum. Sed ingruens gelu ea destinata si quæ fuerant impediebat, præsertim cum Torstensonius è propinquo subventurus suis videretur. Sed quia his, queis Torstensonius tendebat, locis omnia vastata erant, & Crocovius adhuc Pomeraniæ inhæreret, data occasione à Gallasio firmandus, simul ob asperum frigus miles sub tecta deducendus erat; transmisso Odera circa Wohlaviam, Drachenbergam, & Oelsam copias distribuit, aliquandiu heic substiturus, ut Kœnigsmarckio circa Crocovium satagenti tergum tutum præstaret. Nam & Gallasius Hofkirchium cum legionibus aliquot per Bohemiam in Misniam miserat, si qua inde in Pomeraniam penetrare posset; tum turmæ aliquot transito apud Briegam Odera per Poloniam eodem pervadere agitabant. His ut mature se opponeret, Glogoviam Majorem descendebat, si opus foret, in Pomeraniam iturus extinguendo ejus provinciæ incendio, priusquam novo se bello immergeret. Sed jam avertendo Hofkirchio Axelius Lilius Balthasarem subtribunum cum turmis aliquot Crosnam miserat custodiendis Oderæ transitibus. Et à Torstensonio Helmoldus Wrangelius tribus cum legionibus Wartam & Notetzam flumine observare jubetur, Kœnigsmarckio si opus sit præsto futurus.

Idem per Silesiam descendit.

8. Oct.

11.12. Oct.

12. Oct.

21. Oct.

21. Oct.

4. Nov.

§. 16. Ipse cum exercitu iterum trans Oderam regreditur, ne excursores sui Polonis querelarum causam præberent; in omnes interim motus hostium intentus, ac inprimis num Poloni cum hoste colluderent, indulto ipsi transitu. Nam eo casu Oderam remensus hostem sibi in Polonia deprehensum seu alibi sequi constituerat. Quod & ipsum citra ambages Schlichtingio judici provinciali per literas denuntiabat, quibus super concesso Crocovianis transitu expostulabat, addito, ne reditus iisdem indulgeretur. Ad eas literas à Schlichtingio transmissas Opalinskius Palatinus Posnaniensis respondebat: Crocovium inscio & invito Rege & Senatu transitum sumsisse, nec de tali conatu ipsos in pacata regione cogitasse: eundem tamen regressu arcendum. Quod si tamen aliqua manus furtim transeat, id Regno imputari non posse nec pro violatione pactorum habendum. Ita spatiosam esse Poloniam, ut fines ejus ubique custodiri nequeant; præsertim nullæ in limitibus arces extent, quas veluti libertati adversas majores non toleraverint. Ne Torstensonius quid committeret, quod ad violanda pacta pertineat. Alias Regi necessum fore militem è Lithuania evocatum in finibus disponere; ex quo facile ingentibus turbis ansa dari queat: saltem commercia eo facto impeditum iri. Torstensonius tamen ad ista reponebat; se offensarum occasionibus declinandis trans Oderam concessisse. Quod si tamen Cæsarei ipsis conniventibus per Poloniam quacunque ratione transitum machinentur, sibi cis fluvium redeundum, & hostem ubicunque deprehendatur persequendum. Inde excusatum se velle haberi, nec causam penes se fore, ut pacta violentur. Nec à se quidquam suscipiendum, nisi urgente necessitate: offensæ ab se initium præbitum haut iri.

Idem cum Polonis literas commutat.

29. Oct.

3. Nov.

§. 17. Sed cum à Crocovio nullus amplius metus esset, ac jam tempus de hibernis cogitare moneret, mandatam è Succia, expeditionem quam tectissime suscipere constituit. Unde Tœrnschildium in Sueciam dimittit nuntiaturum, intra quatuor aut quinque Septimanas in Holsatia se futurum; cujus adventus magna solicitudine Rectores Sueciæ liberabat, quod nullo ad literas quas tulerat responso accepto, quid ipsi factum esset, ignorarent. Glogovia Majore movens Torstensonius per Triebelam, Forstam, Hoyerswerdam, Luccam, & Juterbocum progrediebatur. Apud Torgam ponte navali Albim insternere jusserat sparso rumore, aliquot dierum quiete, peditem in Misnia recreandum; inde facto per Superiorem Palatinatum itinere in Bavaria hibernaturum. Et jam tantus terror Bavariam afflaverat, ut provinciales ad arma vocati in finibus disponerentur. Sed Torstensonius præterito isto ponte Jervestam tendebat, jactans apud Barbyam Albim se transiturum, hibernis per Magdeburgicum, Halberstadiensem, & vicinum agrum sumtis. Interim Sandaviam descendens apud Tangermundam pontem extrui curat velut Albim ibi superaturus. Havelbergam delato nullus amplius color erat destinatis dissimulandis. Itaque ducibus convocatis mandata Reginæ exposuit, ac opima hiberna per Holsatiam ac Jutiam post tot exhaustos labores sperare jussit. Ea re miles magno gaudio affectus alacriter absoluto itinere, medio mense Decembri Holsatiam velut diluvio inundavit.

Idem è Silesia versus Holsatiam movet.

26. Nov.

6. Dec.

§. 18. Gallasius contra cum audisset, Torstensonium apud Glogoviam Oderam transisse, ne is forte subito in Bohemiam se conjiceret, & ipse apud

Gallasius Succos in Lusatiam

1643. usque sequitur. apud Wratislaviam idem flumen superat, ac præter Ligniciam, Fridlandam, Schmidbergam versus, hinc in Lusatiam Superiorem properat. Ubi audito Suecos longius digressos, eos sequi haut placebat, præsertim cum exploratores, qui Havelbergam usque excurrerant, retulissent, per exhaustam regionem inclementi cœlo militem citra exitium duci non posse. Ut tamen aliquod operæ pretium faceret, Lubenam ab optione & viginti peditibus custoditam occupat. Lemberga, quam Oesterlingii legio insidebat, deditione capitur; præsidiariis Francofurtum more militari discedere permissum. Circa Zittaviam plus laboris insumtum, quam tribuni Reichwaldus, & Brandeshagius acerrime tuebantur. Sed cum Elector Saxoniæ majores machinas, & alia necessaria suppeditaret, continua verberatione, & cuniculis munimenta quatiebantur. Assultum inde tota vi Cæsarei dant; sed plurimis suorum desideratis, rejiciuntur. Ita tandem ad deditionem faciendam compelluntur, relictis, qui antea sub Cæsare aut Saxone stipendia fecerant, quæ maxima pars fuerat. Et ipse tamen hostis octingentos suorum eo obsidio desideraverat. Eo facto Gallasius male habitum militem per provincias Cæsaris in hiberna distribuit, eminus circumsessis, quæ Sueci tenebant, locis.

(Margin: 10. Nov. — Idem Lubenam, Lembergam & Zittaviam capit. — 29 Dec.)

Kœnigsmarckii acta. §. 19. Kœnigsmarckium à Torstensonii exercitu digressum, supra memoravimus. Is repente in Misniam vertebat, magna circa Dresdam Veterem populatione facta, ut Electorem belli malis ad mitiora consilia flecteret. Inde Albi superato in Voigtlandiam ibat; ubi Kinskium tribunum Curiæ Variscorum relinquebat, supplendæ suæ legioni, quæ late Bohemiam percurrebat. Ipse Culmbaco copias admovet, ac Marchiones terrore ad tributa compellit. In easdem leges Bambergensis Præsul adigitur. Wurtzburgensis Bavaro, ac Lotharingo confisus tergiversabatur. Sed cum Bavaricos Guebrianus distineret, Lotharingici impares è Franconia in Sueviam facesserent, Kœnigsmarckius terrendo Præsuli circa Kitzingam vicos aliquot egregios inflammat. Inde Mellerstadium impetitur, trecentis peditibus custoditum; qui assultu bis repulso, tandem deditione facta Kœnigshoviam dimittuntur. Inde & Georgius Landgravius ad stipendium, & hospitia præbenda compellitur. Francofurtenses imperata tributa abnuebant; ut tamen Suecicis urbem introire liceret permittebant. Et jam late tractum Rheno vicinum hospitiis ac tributis amplecti parabat, cum in Saxoniam Inferiorem vocatus Fuldensibus in transitu pecunia emunctis in Thuringiam vertit, ac per Eichsfeldiam in Saxoniam properat, ut Magdeburgicis messem corrumperet, ac hostem Halberstadiensi agro exturbaret. Sub ejus adventum Erfordiæ præfectus Ermes Lohram arcem in Hohusteinensi Comitatu sitam, quam centurio cum triginta peditibus insidebat, absque exceptione ad deditionem compulit. Contra ad Kinskium Curiæ opprimendum Cappunius tribunus è Bohemia ingruebat; qui hujus adventu animadverso cum diffusum oppidum tueri non posset, in arcem se confert, assultantibus non sine jactura repulsis. Haut longius tamen ibi morari ausus, arce præsidio firmata discedit; ac tributis exigendis intentus tandem Rhembdæ ab hoste opprimitur, ubi ipse cum plerisque suorum, quos pernix fuga non eripuerat, capitur. Ast Kœnigsmarckius Oscherslebia, aliisque locis subito impetu oppressis, Halberstadium insidiis petit. Quadringenti pedites per noctem in desertis ædibus ac cellis portæ vicinis occultantur; ducenti equites in proximo vico subsistunt. Ipse cum sua, ac Bartschii legione paulo longius subsidet. Porta aperta excubitores pro more prodibant circumspecturi num quid extra insidiarum lateret, & propius licet Suecicorum latibula progressi, his silentibus nihil suspicati in oppidum recedunt. Prodeunt inde sex milites Suecici agrestium habitu, secures humeris, tergo fasces graminis gestantes, brevioribus sub veste sclopetis occultatis. Ad portam accedentes percontantibus excubitoribus rusticos se respondent, & ad opus faciendum in oppidum tendere. Mox rixa oborta excubitores trucidant, abscissis funibus, queis pensilis pons attrahebatur. Mox cæteri latebris erumpere, & eques advolare: tum occupata porta stationem primariam in foro dissipare, ac quidquid militum in plateis occurrebat cædere. Reliqui terrore correpti in turres, queis mœnia distinguuntur, confugiunt. Nec multum tamen ab exitio aberant, qui in oppidum penetraverant, quod Cæsareorum quidam animo collecto portam iterum occupassent depulso qui eam tuebatur centurione, ac reliquis aditum præstruxissent. Cum tamen cæteri, qui in turres confugerant, descendere non auderent, Suecici porta denuo expugnata Kœnigsmarckium cum suis admittunt. Ita tentata nequidquam defensione Cæsarei manus dederunt. Captivitatem heic subibant Tattenbachius Comes, tribuni Heisterus, & Petrus Jacobus, subtribunus Creutzius, cum sex centurionibus, totidem optionibus & signiferis; quadringenti amplius gregarii militiam Suecicam profitebantur. Sueci tamen Bartschium à proprio milite per imprudentiam trajectum, & Claubergium, tribunos desiderabant. Kœnigsmarckius rebus heic dispositis Magdeburgo copias admovet, corrumpendæ messi; Behrio tribuno in altera Albis ripa excubare jusso, ne forte Dæmitzæ obsidium inde turbaretur. Hinc Iladena arx assultu expugnatur, cæsis præsidiariis. Osterwicum lata & profunda fossa firmabat, cujus defensionem Nicolaus Inomvillius veteranus ductor strenue suscipiebat. Unde non sine labore accessus moliendi, cæsis aut sauciis Suecicorum ducentis. Poterat tandem præfectus citra exceptionem ad deditionem compelli; sed quod gravius negotium Kœnigsmarckii operam desideraret, eidem permissum, ut honestis legibus Guelferbytum deduceretur.

(Margin: 19. Maji. — Idem Halberstadium intercipit. 11. Jul. — 1643. — 6. Aug. — 17. Aug.)

§. 20. Nam ne diutius his in oris tempus tereret posset Kœnigsmarckius, ortum in Pomerania incendium efficiebat, ad quod restinguendum ocyus is advolare jussus erat. Gallasius ut Torstensonium ditionibus Cæsareis averteret, res Pomeraniæ turbare instituebat. Ei expeditioni destinatur Joachimus Ernestus Crocovius, summa vigiliarum præfectura jam auctus, cui velut indigenæ illa provincia notissima, & qui cognatos, popularesque suos facile in partes tracturus credebatur. Is adsumtis tribus equitum dragonumque millibus è Bohemia in Luzatiam tendit, per præmissum tribunum Ludecam Francofurtum ad Oderam si posset intercepturus. Qua spe evolutus flumen id ratibus trajicit; quarum tamen nonnullæ solutæ quinquaginta circiter milites, ac duas minores machinas in aquas effudere. Hinc in Sternbergensem districtum progressus, ut Wartæ transitum inveniret, castellum ad Zantocham oppugnare instituit. Sed à tribuno Kyhlio ibi repulsus, cum qua Suecica præsidia tenebant via præcluderetur, in Poloniam vertit, ac Suerini objectam ab oppidanis trabem transversariam vi perrumpit, ubi superato Warta, inde Noteza flumine, in Ulteriorem Pomeraniam irruit. Expostulanti super isthoc auso Posnaniensi Palatino Crocovius negabat, id se conscio factum, sed dum ipse morbo decumbit

(Margin: Crocovius in Pomeraniam rumpit. — 17. Aug. — Idem Poloniæ fines transit. — 20. Sept.)

1643. bit ductores se ignaro eam viam ingressos. Nec id tamen pactis inter Poloniæ & Bohemiæ Regna repugnare, nec solere amicis innoxium transitum denegari. Mittebatur & Posnaniam desertor patriæ Petrus Smaltzius eidem facto excusando. Ingressus Pomeraniam Crocovius Stargardiæ stativa capit, excursoribus nemine prohibente sub Dammum usque persultantibus. Statim ad Ordines provinciales literæ dantur, quibus conciliandis cœptorum autorem Brandenburgicum Electorem laudabat. Stipendia mox & frumentum provincialibus imperantur, ac apud Belgardum idoneus castris locus dispicitur, receptui serviturus, quem munimentis circumdat magna annonæ vi eodem congesta; ut ni mature expelleretur, magnopere ibi se firmaturus esset.

Kœnigsmarckius in Pomeraniam properat. §. 21. Huic compescendo propere Halberstadiensi agro excitur Kœnigsmarckius; qui in Misniam transgressus initio aliquot duntaxat legiones mittere destinaverat. Sed mox periculi magnitudine intellecta, & urgentibus Torstensonii jussis 2. Sept. 9. Sept. Lipsia cum universis suis copiis movens Torgæ Albi Crosnæ Odera superato, non recta Landsbergam tendit; sed ut hosti à tergo ingrueret, eadem fere qua Crocovius via per Suerinum Poloni- 29. Sept. cum Driesenam vertit. Eo transitu pacta violata 1. Oct. repetitis literis exprobrabat Opalinskius Posnaniæ Palatinus, præsertim quod vici aliquot direpti, & innocentes cæsi dicerentur. Omitterentur in posterum talia, nec abrumpendæ paci ansa præberetur; alias universos nobiles ad arma vocandos, & adversæ parti jungendos, ac vim vi repellendam. 7. Oct. Cui Kœnigsmarckius reponebat: Literarum ipsius sensum adsequi se non satis potuisse. Pactis utique vetari, ne Poloni alterutri in Germania bellantium parti auxilium ferant. Nec obscurum esse, utrum magis accusandi sint qui Cæsareis transitum concesserint, quam qui hostem necessitate, & belli ratione exigente, ubicunque eum deprehenderint, persequi instituant. Super vicis direptis neminem apud se quæstum. Si tamen autores damni dati indicentur, id reparatum iri, noxiis pœnam infligendam. Si Poloni tam levi de causa pacta abrumpere, & hostibus Sueciæ se jungere velint, ferendum quod corrigi nequeat: sibi tamen ejus rei causam imputatum non iri. Nam se necessitate compulsum ipsorum fines tetigisse; ipsos ad ultroneam vim descendere. Sapientum haut esse ad extrema statim provolare. A se transitus initium non factum. Ne Poloni deinceps hostium turmis transitum, nec Crocovio cum suis regressum concederet. Se quidem deinceps finibus ipsorum abstenturum. Kœnigsmarckius porro manu peditum è præsidiis Pomeraniæ, & machinis aliquot auctus hostem statione sua exturbare, aut inclusum, fame conficere instituebat: Is dum nemo adest, qui resisteret, per provinciam pro libidine grassatus fuerat, ac præter Belgardum, Schifelbeinam, Cœrlinumque, & Cæslinum in potestatem redegerat. Treptoæ cives clausis portis assultantes repellere ausi erant: sed ab irrumpentibus pessime habiti, sedecim trucidatis, oppido per triduum in prædam concesso. Camminum quoque præsidio vacuum hostes occuparant, ac jam in Wollinensem insulam transmittere parabant. Sed ingruente Kœnigsmarckio propere deserto Cammino Belgardum in castra se recipiunt, egregie munita & commeatu instructa.

Idem Crocovium apud Belgardum obsidet. §. 22. Kœnigsmarckius primo Vorhauerum tribunum, qui valida cum manu machinis Stetino advectis insidiabatur, acriter castigat, cæsisque compluribus, centum captivis potitur. Inde Schifelbeinam tendit, interceptis in itinere centum octoginta equitibus, & tribuni Suchii impedimentis. Circa arcem tamen expugnandam tem- 1643. pus tunc terere non visum, ne hosti castra sua magis firmandi spatium relinqueretur. Ad quæ ipse 23. Sept. accedens machinis è vicino monte in oppidum & adsita castra fulminabat exiguo fructu, quod miles munimentis tegeretur, & eludendis ignibus tecta ædium demolitus esset, contignationibus arena stratis. Unde cum hoc loco parum efficeret, Cærlinum se conferebat, si forte isto è latere commodior ad hostem accessus foret. Ejus oppidi arcem qui custodiebant triginta duo dimachæ paululum resistentes citra exceptionem se dedunt. Stativa hinc ad Parsantam flumen capiuntur. Oe- 27. Sept. sterlingus tribunus cum manu peditum Cæslinum mittitur, trecentis dragonibus, octoginta equitibus infessum, qui admotis machinis deditionem paciscuntur. In ejus pacti legibus quia omissum erat, ut obsessi sine mora & recta via, (id quod in delineatione pacti expressum fuerat,) ad aliquod è proximis Cæsareorum præsidiis deducerentur; emissi per varias ambages hinc inde raptabantur, tandem per Landsbergam & Crosnam deducti sexaginta non amplius Garlicium perveniunt, reliquis in itinere absumtis aut dilapsis. Denuo inde ad castra apud Belgardum accedit Kœnigsmarckius, quæ tamen equitatu licet validus deficiente pedite vi oppugnare non poterat, globis magno numero incassum emissis. Sed & cum una tantum ex parte obsidere hostem posset, quod copias dividere tutum non esset, excursiones istius plane prohibere non dabatur. Et quo minus excitatis circa castellis idem coerceri posset, paucitas itidem peditum obstabat. Spes tamen erat, quod multa equorum millia è Pomerania raptorum in castris essent, pabuli inopiam cito discessum imperaturam. Interea Oesterlingus tribunus peditum ac 14. Oct. dragonum manu succinctus Schifelbeinam recuperat; ejus præfectus decem duntaxat gregariis comitantibus ad suos abit; reliqui sexaginta Suecicam militiam sumsere. Sed quia aspero autum ni cælo morbi Suecicos inter gliscebant, Kœnigsmarckius ut militem sub tecta deduceret Parsanta flumine superato circa Massoviam per vicos militem distribuit; ut tamen ad hostium usque castra stationes disponerentur. Crocovius altera parte liber statim catervas aliquot emittebat, quarum una Cærlinum nullo præsidio infessum inflammat; alia per tenebras Cæslinum prætergressa Zanoviam diripit. Sed quæ Cæslini tendebant duę equitum turmæ è vestigio insecutæ præda consarcinanda districtos cædunt, aut capiunt, trecentis equis potitæ. Mittuntur quoque nongenti equites ad arcem Stetini Novi recuperandam; qui trecentos hostium in itinere deprehensos cædunt, octoginta captivis abductis. Alia quoque Suecica caterva centum quinquaginta, alia quadraginta octo equos multis cum captivis in castra adducebat.

Poloni in antecessum se excusant. §. 23. Cum ita castigati passim Cæsareani improviso per Poloniam evasuri viderentur, an ut promissum clam transitum dissimularet Posnaniæ 12. Oct. Palatinus, antevertendis Suecorum querelis Kœnigsmarckio scribit; si qua hostis repente irrumperet, sibi ne imputaret; se justo exercitui ad pugnam parato transitum negare non posse. Ideo limitem milite firmare neglexisse, quod alta pace & pactis cum utroque bellantium confisus nihil hostile metuerit. Sed Kœnigsmarckius eam excusationem adspernatus isti per literas diserte denuntiabat: Si 20. Oct. Cæsareis transitus concedatur, sibi quoque necessum fore istos in Poloniam sequi; & quod Poloni se non posse profiteantur, id per suos effecturum, ut Pomerania ex hac parte non amplius infestetur. Nam intercluso transitu brevi exitium hosti imminere.

1643. nere. Sibi Poloniæ conditionem non adeo incognitam, ut non intelligat, si serio ipse velit, sat virium esse ad Crocovium transitu arcendum. Eoque non prohibito transitu pacta non posse non violata videri. Nec eo secius Crocovius paulo post relictis sarcinis summo silentio è castris ad Belgardum se proripit. Kœnigsmarckius motu ejus nuntiato statim ad castra se confert; quæ tamen quod à postremo hostis agmine post meridiem usque tenerentur, de ejus profectione ita liquido intelligere non poterat. Sed postremo agmini digresso Landgravium Fridericum cum expedita manu abeuntibus immittit; qui tribus à Belgardo milliaribus apud transitum Parsantæ fluvii illos assequitur. Sed quia hostis pontem destruxerat, provolutis in aquas tribus machinis, per noctem ibi subsistendum erat, quoad pons reficeretur. Postera die idem citato cursu præter vehicula aliquot & captivos deprehendere nihil poterat, quod hostis multum viæ præcepisset, dejectis post se pontibus, qui non sine mora reparabantur. Interim ille per pontem ad Schneidemuhlam in Poloniam evaserat, quo si per binas tantum horas Poloni ipsum arcuissent, in manus Suecorum inciderat. Kœnigsmarckius quanquam Opalinskio minatus fuerat, se Crocovium in Poloniam secuturum; tamen absque mandato, & insalutatis Poloniæ Ordinibus suscipere non audebat, quod dissidio inter duo Regna ansam præbere posset; præsertim si hostis longius in Poloniam se conjiceret, nec pecunia sibi in promtu esset, qua suis copiis necessaria quævis ibi emeret. Igitur satis habebat ad limitem Poloniæ hostem persequi; præsertim cum Poloni transitum ultro concedere abnuerent, nec ipse vi perrumpere consultum duceret. Ita relictis quinque machinis & impedimentis evadebat Crocovius cum mille circiter ducentis suorum, qui è tribus, queis initio venerat, millibus supererant. Ipse in Poloniam concedebat præda non plane vacuus; copias Warlofskio in Silesiam deducendas dabat. Castra ita muniverat, ut vel validum exercitum diu arcere posset. Hac irruptione licet Pomeraniæ non leve damnum illatum esset, gaudebant tamen Sueci hostem ita propere ejectum, qui longe majora dare mala poterat. Kœnigsmarckius per Landsbergam, & Crosnam retro iter legens apud Luccam in Lusatia Torstensonio jungebatur; à quo tamen statim trans Albim missus per præsulatum Hildesiensem copias suas distribuebat; jussus Cæsaris, Dani, Bremensis Præsulis, aut Luneburgicorum delectus dissipare, ac Landgraviæ si opus foret auxilium ferre.

Crocovius per Poloniam evadit.

2. Nov.

§. 24. Jam superiore anno super expugnanda Dœmitza agitatum fuerat, Suecorum rebus per Meclenburgicam valde molesta, & ob quam plura ejus provinciæ loca præsidiis firmanda erant. Sed cum alia obstacula id negotium impedirent, Duci Meclenburgico suggeritur, ut apud Cæsarem præsidium id deduci peteret. Quo obtento placebat munimentis arcem exuere, ne denuo hostis nidulari ibi posset. Sed ista petita Cæsar rejecerat. Apud eundem mox Daniæ Rex instabat, ut eadem arx sibi concederetur, quippe quæ inter oppigneratas sibi Meclenburgicæ præfecturas esset, citra quam reliquas non sat commode vindicare, aut tueri possit, pollicitus se illam ita servaturam, ut in alterius manus ne incidat, neve Cæsareis ex ea damnum detur. Cui petito pronum se declarasse Cæsarem ferebatur. Sed & idem Rex apud Rectores Sueciæ per literas ac Petrum Wibium postulaverat, ut præfecturæ illæ Meclenburgicæ hospitationibus militum & tributis eximerentur, quippe in quibus quondam Matri suæ ob pecuniam creditam hypotheca foret constituta. Id postulatum Rectoribus Sueciæ altius videbatur penetrare; nec

Danus loca quædam Meclenburgicæ capat.

26. April.

8. April.

sat causæ adparebat, quare Dano circa id gratificarentur. 1643. Nam & hic quondam pace sua Duces Meclenburgicos exclusos Cæsari in prædam exposuerat, neque hactenus de ista hypotheca mentionem fecerat. Eam provinciam à se hosti ereptam, ac jure belli possessam; quam Duces post acceptatam Pragensem pacem, quæ Suecos hostes declarat, magis ipsorum concessione & indulgentia, quam suo jure obtineant. Placebat tamen caute procedere, ne forte Danus ad suscipiendum quid permoveretur, quod consilia Suecica præcipitaret; ac rem extrahere, si tempus forte consilium suppeditet. Et quia intutum judicabatur cum illo disceptare, qui in bellum erumpere posset ipsis adhuc imparatis: igitur respondebatur: Regem Gustavum eam provinciam ab hoste recuperasse; nec sperare se Regem quid postulaturum, quo rationes suæ ibi turbentur, aut hosti emolumentum concilietur. Regem sequestrem optime facturum, si ad pacis tractatus id negotium seponat. Nec in obscuro esse, quare ipsi durante bello illis locis cedere nequeant. Nec aliud respondebatur, cum Danus reponeret; eam rem in commodum Ducum cedere, qui commiseratione digni sint; nec id negotium ad pacis tractatus spectare, cum hypotheca sua utique in dubium vocari nequeat. Neque Suecicis armis fraudem quæri, cum Cæsarei in suam gratiam istis locis abstenturi sint. Enimvero prævertendis Dani machinationibus placebat obsidium ejus arcis properare, cujus administratio Erico Joannis Ulfsparrio, Wismariæ præfecto committebatur. Et invitabat occasio quod nullus in propinquo hostilis exercitus obsessores turbare posset. Igitur è Pomeraniæ & Meclenburgicæ præsidiis septendecim peditum centuriæ contrahuntur; tum septingenti amplius equites trans Albim disponuntur arcendis, si qui inferre quid arci velint. Illis equitibus conglobata agrestium Luneburgicorum manus ingruere conata, ita excipitur, ut fere quadringenti horum cæderentur. Primo igitur impetu hostis 26. Jul. ex adsitis insulis in oppidum repellitur. Accessus inde ad oppidum simul & arcem aguntur. Cæterum paucis ante obsidium diebus Warasinus Magdeburgo missus, Locatello veteri præfecto successerat. Ei discors Locatellus petebat oppido se emitti, & addito præsidio Lubecam deduci, quod exuta militia domum sit concessurus. Quod cum haut ægre annueret Ulfsparrius, iste oppido exce- 28. Jul. debat. Sed quod nusquam de tempore quo Lubecam deducendus erat, expressum foret, & ratio belli suaderet, ut non statim dimitteretur, præsertim cum secum haberet designationem annonæ & adparatus bellici, quo arx instructa esset, quam exhibere nullo modo volebat, (nam vim adhibere durum videbatur;) igitur tantisper Neuhausam deducitur, ac liberaliter ibi habetur, quoad mense Augusto liber dimitteretur. Oppidum inde post 11. Aug. binos assultus irritos tertio impetu capitur exiguo Suecorum damno, licet acriter resistente hoste. Qui ferrum aut captivitatem evaserant, in arcem se receperunt. Inde arx tribus è suggestibus verberata jam spem propinquæ expugnationis præbebat, cum de motu Crocovii vulgatur. Qui cum ad Dœmitzam liberandam venire crederetur, Ulfsparrius majores machinas Albi Bleckedam devehi curat, ipse interim cum copiis in oppido subsistens. Sed cum istum in Pomeraniam vertisse constaret, 25. Aug. revocatis machinis verberatio instauratur exiguo obsessorum damno, quos vallum tegebat. Ita obsidium in Octobrem mensem extractum. Et quia ingens Pomeraniæ à Crocovio periculum imminere videbatur, Ulfsparrius à Rectoribus Sueciæ jubetur pedites, quos Pomeraniæ oppidis detraxerat, eo remittere, & obsidium solvere. Hic tamen

Dœmitzæ obsidium.

1643. men exhaustum laborem haut frustra perditurus, cum solis quingentis, quos Meclenburgicis præsidiis decerpserat, obsidio immoratur. Ac jam per machinas & eliso cuniculo assultaturus accessum
11. Oct. fecerat, cum Warasinus honestas deditionis leges paciscitur. Eum, cum ex pacto Magdeburgum deducendus esset, è ducentis & quadraginta, vix viginti sequebantur; reliqui ultro Succorum militiæ accedebant: quos & viginti ægroti, qui adverso Albi navigiis subvehendi erant, imitabantur. In arce paratus bellici aliquantum, annonæ parum repertum.

Guelferbytum à Cæsareis evacuatur. §. 25. Absoluti hoc anno demum fuerant dudum agitati Cæsarem inter & Luneburgicos tractatus; quibus conventum, ut Cæsaris præsidia Guelferbyto, Eimbecca, & aliis in Brunsvicensi agro locis deducerentur. Pro hisce tuti itineris literas à Legato Oxenstierna Augustus Brunsvicensis Dux petebat. Is etsi hunc discessum Succorum rebus valde proficuum judicaret; tamen cum talia in mandatis non haberet, ac vereretur, ne Cæsarei ipsius cautionem adspernarentur, rem ad Tor-
15. Sept. stensonium rejiciebat. Nec eo minus Cæsarea præsidia Guelferbyto, Eimbecca, & Goslaria, tum arcibus Lewenpurgo, Peina, & Hornburgo excedebant, Huxteram usque equitatu Luneburgico prosequente. Tribus horis, antequam Guelferbyto Cæsarei exirent, tabellarii duo, à Cæsare unus alter à Moguntino ad præfectum arcis missi aderant; quos cum sinistri quid adferre Dux Augustus suspicaretur, aditum ad præfectum non concedebat, quoad egressis Cæsareis suus miles introiisset. Nec fefellerat istum sua conjectura. Nam jubebatur præfectus oppido non excedere, & variis obtentibus Ducem eludere. Unde cum præfectus lectis ante portam literis, retro se cum suis ad portam verteret jactans, peculiare quid sibi Cæsaris nomine cum Duce agendum esse, revera ut pontem pensilem occuparet; eo jam subducto irritus discedebat. Ita compede exutus iste Dux post & in conventu Deputatorum, & in tractatibus sententiam super Republica multa cum libertate dixit. Paulo post à Christiano Ludovico Duce
3. Oct. Luneburgico Bulovius ad Legatos Suecicos Joannem Oxenstiernam, & Salvium tunc Mindæ agentes mittitur, qui de milite Suecico suæ ditionis oppidis educendo petebat, quod & Cæsar sua præsidia amovisset tum ut Hildesiensi oppido & præsulatui neutralitas indulgeretur. Utrumque negotium ad Torstensonium rejectum. Sed eo minus rationis erat ista annuere, quod Dux non parum in Daniæ Regem inclinaret recentem ob affinitatem; & de adparatu armorum per Inferioris Saxoniæ Circulum suspicio esset, de quibus in nuptiis Friderici filii cum Ducis sorore Rex Glucstadii egerat. Postulabat quoque iste Dux, ut octo præfecturæ Hildesiensis præsulatus, quas Goslariensi transactione obtinuerat, Succorum tributis eximerentur; magni imputans, puod Legati suæ Domus ita mascule pro republica in Conventibus publicis loquerentur. Quod uti laudandum erat; ita melius facturus fuisse Suecis videbatur, si & re ipsa operam ad sublevandam causam communem jungere, nec totum belli onus in solam Sueciam devolvere voluisset.

Hassorum gesta. §. 26. Hassi post digressos inferiore Rheni tractu Cæsareos Novesium, ac Linnam munimentis firmabant adigendis ad tributa vicinis regionibus. Ac Juliacenses quidem Ordines decem millibus uncialium menstruis decideranт. Coloniensibus ad transigendum compellendis Woringa, Tolbiacum, alia loca diripiuntur, multis oppidanis Novesium abductis. Unde moti provinciales deputatos Novesium mittunt; qui cum in sex mille quingentos unciales menstruos conve- 1643.
nissent, Clerici pactum aversabantur, eas pecunias melius proprio militi scribendo, quam alieno alendo impendi jactantes. Et præfectus Kempenæ à Guebriano constitutus parem summam sibi deposcebat, vi statim intenta. Unde & Hassi abrupto pacto vi grassantur, ac multos provinciales Novesium abstractos non modicis lytris taxant. In Westphalia ab istis circa initium an- 27. Martii
ni nihil gestum, nisi quod manus Lipstadio progressa, duas Cæsareorum turmas apud Wertam opprimebat. Interim Vehlenus contractis apud Zonzam copiis Oedam arcem prope Kempenam expugnabat, & credebatur ipsam Kempenam tentaturus, ni Hassi subito è Westphalia ingruissent; qui statim eam arcem recipiunt, in qua tria tormenta ænea, ingens mortarium, & insignis adparatus bellicus inventus, obsidio Kempenæ adhibendus: quo avecto munimenta arci detracta. Guebriani inde jussu Kempena Hassis traditur, sic ut hisce solis tributa Transrhenanæ regionis cederent. Post in Westphaliam regre- 2. Maji.
diuntur, ubi Paderbornam nocturno assultu tentant; ac jam exteriora munimenta perruperant; sed excubitoribus alacriter resistentibus, quoad præsidiarii & oppidani armati accurrerent, non sine strage repelluntur. Dortmunda quoque ab Ebersteinio Comite frustra nec sine jactura suorum tentata. Nec minus ad Bruelam irriti erant 16. Maji.
Hassi, ubi Elector Coloniensis cum Coadjutore Maximiliano Henrico, & trecentis militibus agebat. Heic quippe isti per noctem ingruentes rejecti inflammatis circum vicis abeunt. Eodem tempore super deducendis Frisia Orientali præsidiis cum Landgravia agebatur; quæ ut rogari desineret, tandem consentiebat, sed sub conditionibus, quæ rem in longum extraherent, ac ut conventa non aliter rata essent, quam si socii Reges consentirent. Imposuerat inde præsidium Ebersteinius arci Gronsfeldæ non procul Trajecto ad Mosam sitæ, ut ex ea Leodiensem agrum tributis subjiceret. Ast Leodienses sub ducto Ca- 18. Julii.
nonici Karcumi quinquies mille amplius numero tormentis admotis Kawerbergium præfectum ad deditionem compellunt. Mox arcem ingressi istum insuper habito pacto trucidant, & vestibus exutum exanime corpus pro fenestris suspendunt: tum & reliquos octoginta numero cædunt, sex exceptis, quos latebræ tegebant. Hinc cum pleræque Cæsareæ copiæ istis ex oris in Lucenburgicam Hispanis subsidio ivissent, Ebersteinius cum quinque millibus Hassicorum apud Vesaliam Rhe- 29. Aug.
num transgressus post Bredenbendam occupatam Durenæ obsidium circumponit, quam Mandelslovius cum trecentis non amplius militibus tuebatur. Post rem utrinque strenue gestam ad extrema redactis obsessis Neoburgicus Palatinus obtinet, ut Cæsareo præsidio educto oppidum extra commercia belli utrinque poneretur, nullo milite insidendum; quam in rem Hatzfeldius, & Ebersteinius fidem suam interponebant. Inde ab Hassis territorium Aquisgranense tributis subjicitur. Ebersteinius postquam id assecutus fuerat, ut Cæsareos Hispanis abstraheret, instructis rite præsidiis cis Rhenum reversus circa Lipstadium copias distribuit. Interim Lautersheimius cum octingentis equitibus per Marpurgum, & Corbacum Stadbergam processerat, ut Cæsareum militem Brunsuicensibus oppidis eductum, qui circa Huxteram hærebat, in tutum deduceret. Ejus itinere intellecto Landgravia Geisium summum excubiarum præfectum cum viginti novem equitum turmis, septingentis selectis peditibus mittit. Is summo mane vetus seu inferius oppidum impetu irrumpit, ac plurimis cæsis, præ-

1643. ter sexcentos equos instructos septuaginta ductores ac gregarios capit, quos inter & Adolfus Hermannus Comes Lippiensis. Reliqui latebris teguntur, aut in superiorem oppidi partem se subducunt. Patebat Geisio major occasio rei bene gerendæ, si sexcentos equites, qui intra tres horas cum tribuno Bosio adfuturi erant, excipere, aut recenti terrore in Cæsareos ad Huxteram tendere voluisset. Sed monitus licet utrumque nescio qua de causa omittebat. Ita Cæsareos istos Hatzfeldius post cis Rhenum concedens sibi conjungebat. Hoc digressu Cotzius tribunus Novesii præfectus cum mille militum manu superiorem Coloniensis præsulatus partem irrumpit tributis exigendis, ac post direptos complures vicos Rheinbacum oppidulum tentat. Ubi jam nonnulli per portam petarda disjectam irruperant; sed decem desideratis per oppidanos repelluntur. Inde Rheinsheimo arci sat munitę sexaginta militum præsidium imponit, ac præda onu-
10. Oct. stus Novesium redit. Ea tamen arx cum machinæ
11. Oct. tantum in conspectum ductæ essent, per ignaviam deditur; ac præsidiarii ab illis ipsis, per quos in tutum deducendi erant, spoliati trucidantur. Inde ab Hassicis Bergershausa arx centum militum pręsidio, novisque munimentis firmatur. Cæterum toto isthoc anno super parandis copiis ad defensionem Circuli Westphalici agitatum fuerat. Id negotium in eo cumprimis hæserat, quod Cęsar summam earum copiarum directionem ex legibus pacis Pragensis sibi vindicare vellet; id quod Ordinibus displicebat, ne Cæsar istas suos ad usus adhiberet. Inde Coloniensem inter & Neoburgicum super imperio in eum militem certabatur; quorum illi Cæsar, huic plerique Ordinum studebant. De hoc quia conveniri non poterat, res exitu caruit. Demum cum Hatzfeldius cum suis in superiorem Germaniam tenderet, ut Gallis ibi obsisteret, Hassi facili negotio Kirchaina, & Alsfelda occupata per superiorem Hassiam hospitia capiunt. Sed mox clade Gallorum soliciti, ne forte Hatzfeldius totam molem belli in ipsos devolveret, Kœnigsmarckii auxilium, si res ferat, sibi exposcunt.

Guebriani gesta. §. 27. Initio hujus anni Guebrianus cum Gallis & Vinariensibus per Franconiam hospitabatur, ob digressos inde Cæsareos late grassatus, ut tamen Bavaricis locis diligenter abstineret. Hinc in Wurtenbergicam procedens, prætorio Canstadii posito multa loca parum munita in potestatem redigebat; ac ni frigus obstitisset Heilbrunnam videbatur tentaturus, tenui tunc præsidio firmatam. Huic sistendo Bavarici sub Mercio, & Wertano contractis apud Donawertam copiis præter Norlingam, Dunckelspulam, & Halam Neccarsulmam descendunt. Quorum adventu cognito Guebrianus statim in planitie apud Waiblingam copias suas in aciem disponit prælii copiam facturus. Sed Bavarici nuspiam prodibant, antequam Lotharingici advenissent. Lotharingiæ quippe Ducem, ut Rheno superato suis aut Bavari copiis jungeretur, Cæsar crebris nuntiis solicitaverat; quibus ille reposuerat: per triennium nullam sui rationem habitam, nec hospitia sibi, aut stipendia præbita:
Lotharingus Bavaricis jungitur. unde copias expeditioni haut idoneas. Sed Bavari summum in suas copias imperium offerentis solicitatione permotus, trajecto apud Wormatiam
18. Jan. Rheno circa Heilbrunnam Bavaricis jungitur, summumque in eas imperium suscipit, è consi-
21. Jan. lio cæterorum ducum gerendum. Exercitu apud Botwarum lustrato, Wertanus assumta valida equitum dragonumque manu in Guebrianticos per hospitia divisos irruptionem suscipit. Horum tres equestres legiones cum quadringentis dimachis Hoppaci hospitabantur, proximo vico aliæ quatuor legiones non per tecta dispersæ, sed instructis semper equis. Wertanus apud Hop- 1643.
pacum Remsam flumen transiturus pontem doliis saxo impletis obstructum invenit, quem & duodecim milites custodiebant. Ista dum amoventur, Guebrianticis spatium dabatur se instruendi, quos & excubitorum displosiones jam adverterant. Un- Wertanus vapulat.
de cum Wertanus in vicum irrumperet, acre certamen consertum, accurrentibus & è proximo vico legionibus. Ita Bavarici profligati in fugam conjiciuntur ducentis eorum cæsis, quos inter Stephanus Wertanus Joannis frater turmæ præfectus; Wolfius tribunus sauciatur. Complures ductores, ac centum gregarii capti; ipse Wertanus cum multis aliis Remsam fluvium nando transmittere cogitur, quo non pauci mergebantur. Bavarici hinc motis castris velut Laugingam & Donawerdam ituri, cum ultra Schorndorfum processissent, subito Gœppingam vertunt, quam quinquaginta equites, septuaginta pedites tuebantur. Ubi post non- 24. Jan.
nullos assultus repulsos, tandem per ruinam mœ- Gœppinga expugnatur.
nium irrumpunt, omnibusque puberibus interfectis oppidum diripiunt. Miles ac præcipui oppidani 26. Jan.
in arcem refugi arbitrio se hostium dedunt; gregarii Bavaricis admixti, centurio captus. Ipsi tamen ducentos cum subtribuno inter oppugnandum amiserant. Magnam in oppido præda parta. Sed & fœda libidinis ac sævitiæ specimina à milite cumprimis Lotharingico edita. Bavarici hinc Kircheimum sub Tecca tendunt, ubi ipsis Guebrianus occurrit, suis Gœppingæ auxilium sero laturus. Heic uterque exercitus opportuno sibi loco per biduum in acie consistit, ut tamen neuter in locum iniquum descendere, aut ex eo hostem invadere auderet. Bavarici hinc à tergo Guebrianum cir- 31. Jan.
cumituri videbantur. Unde hic Reutlingam, in qua quadraginta Bavaricos interceperat, stativa transfert, hoste non procul inde Metzingæ in val- 2. Febr.
le Auracensi tendente.

§. 28. Interea Oisonvillius Brisaci pręfectus con- Galli Uberlingam intercipiunt.
tracta manu, & Widerholtio adjuncto Blumbergam arcem machinis verberatam in potestatem
redegit. Sed majus operæ pretium fuit Uber- 19. Jan.
linga, ubi Widerholtius per exploratores cognoverat, unam portarum nullis clathris pensilibus, sed tribus duntaxat simplicibus valvis munitam. Igitur hoc autore eo tenditur, ac primo crepusculo per summum silentium extremis valvis petarda admovetur. Cujus strepitu excitati oppidani è celsa turri nonnullos ingruentium telis prosternunt; sed cæteri perfractis valvis acriter perrumpunt. Primo impetu cæsi oppidanorum quindecim, qui in armis deprehendebantur: plures qui navigiis Constantiam tendebant, lacu mersi; oppidum per quinque horas militi conceditur diripiendum. Maxima in eo præda parta, octoginta amplius machinæ minoris formę; armorum, annonæ, vini maxima vis, qua Widerholtius Hohentwilam egregie instruebat. Oppidum octingentis peditibus octoginta equitibus ab Oisonvillio insidetur, qui cives sacramento Galliæ adigit, agrestibus ejectis. Vicissim Guebriantici Rotenfelsa arce in Wurtzburgensi præsulatu sita, & Hornecca ad Nicrum expulsi fuerant. Eos ta-
men, qui Stetenfelsam arcem non procul Heil- 3. Febr.
brunna obsidebant, missa à Guebriano caterva Wertanus Guebrianticos carpit.
dispulerat. Ast Wertanus excurrendi indefessus, cum bis mille selectis equitibus insolita via per Achlam Guebrianticis noctu ingruebat, abrepta in stativis legionis Witgensteinianæ parte impedimentorum & jumentorum. Sed assultantibus undique Guebrianticis ad castra usque Bavarica repellitur, desideratis centum amplius ductoribus & gregariis. Eodem tempore caterva Guebrianticorum Tubingæ imminens à Druckmullero repel-

ro repellitur, triginta cæsis. Guebrianus inde pabulo deficiente Rotenburgum ad Nicrum transit; Bavarici Tubingæ castra metantur. Heic
20. Febr. tres Guebrianticæ legiones Hammersdorfi tendentes, repente à Wertano invaduntur; quæ licet strenue pugnam capessérent, tamen numero obrutæ cessim ire, & ad proximas legiones se recipere cogebantur, peditibus quinquaginta, & equitibus paucis desideratis. Sed trium legionum impedimentis Wertanus plane potiebatur. Atterebant modica hæc damna Guebrianticos; & quia Bavarici numero prævalebant, ac nova supplementa expectabant, veritus Guebrianus, ne à tergo infestaretur, per Sylvam Nigram & Kenzingensem vallem ad Rhenum movet, in itinere intercepto Gengenbaco, ubi optio cum septuaginta peditibus hærebat, simul
25. Febr. Ortenburgo & Wilstadiensi arce. Animus erat circa Stolhovam & Badenam legiones quiete reficere.
Guebrianus ad Rhenum recedit. Sed mox cum Bavaricos Cuppenheimo militem immisisse intelligeret, direptis circa oppidis retro vertens à Kenzinga Laufenburgum usque sub Nigræ Sylvæ radicibus legiones distribuit, novas è Gallia copias expectans: cujus præsidia, quæ Mildenburgi in Franconia & Lauffæ reliquerat, interim ab hoste expugnata fuerant. Bavarici satis habebant, lautis Wurtenbergicæ hospitiis eos expulisse, haut parum gloriabundi, quod cum ipsi Guebrianticos tam crebris irruptionibus turbassent, hi contra nil unquam tentare ausi fuissent. Inde per Wurtenbergicam hospitia capiunt, quam provinciam quadringentis amplius mensibus Romanis emungunt, acriter cumprimis multatis, apud quos Guebrianus hospitia ceperat, velut hosti favissent. Sed & Lotharingiæ Dux pro lubitu in Franconia hospitabatur, brevi tempore locis, quæ stativis complexus fuerat, trecentos amplius menses Romanos extorquens.

Idem tarde se movet. §. 29. Cæterum Guebrianus novam expeditionem sat tarde moliebatur, utut pecunia & supplementa è Gallia sub finem Aprilis mensis advenissent, & equitatus sic satis se refecisset. Bavarici contra Offenburgum, ne forte à Guebriano opprimeretur, annona & milite instruunt. Tum apud Spiram Rhenum navali ponte sternunt, ac validum isti oppido præsidium imponunt prohibendo Guebriano, si forte Moguntiam versus descendere vellet. Treceenti quoque equites trajecto apud Germersheimum Rheno circa Benfeldam magnam populationem faciebant.
4. Maji. In Durlacensi ditioni, Pfortzheimi cumprimis & Grabæ, provinciales ad sacra Pontificia vi compelli à Bavaricis cæperant. Novam inde moram Guebriano adferebat mors Galliæ Regis, & quia Teutonici ductores licentius, ut novo imperio solet, scripto postulabant, ut præter acceptam pecuniam menstruum adhuc stipendium solveretur; Brisaci præsidium æquali Germanorum ac Gallorum numero constaret, & si quæ loca magni momenti caperentur, eorum custodia utrique nationi pariter committerentur; addito ne castra moverentur, antequam hæc postulata expedita forent. Solicitabat quoque clam Germanicos ductores Bavarus, ut Gallis desertis ad se transirent. Quos ta-
5. Juni Guebrianus Hohentwilam movet. men Guebrianus dextre delinitos in officio continebat. Tandem hic contractis copiis Hohentwilam versus movet. Consilium ipsi erat inter lacum Bodamicum ac Danubii fontes pedem figere, ac hosti necessitatem adferre, vel prælio certandi, vel iter ipsi Illarum fluvium versus concedendi inde ad Licum & Donawertam usque processuro, ac provinciarum à tergo tributis fruituro. Sed quia regio, quam transiturus erat, plane exhausta commeatu fuerat, apud Hohentwilam tantisper consistere constituerat, quoad seges in agris maturesceret; annona interim è vicina Scaphusia petita. Eis castris dum hæret recens è Gallia miles parcæ diætæ insolens per Helvetios magno numero domum aufugere; eques ob toleratam diu inopiam fremere; Hohentwilam vicinos sibi agros plane evastari dolere. Tum duces inter se discordes, Germani Gallique milites æmuli, asperati plerorumque ductorum Germanorum animi. Imminutus quoque exercitus Hassorum discessu, qui hactenus Guebrianticos prosecuti, quod parem cum illis laborem tolerassent, stipendiorum se expertes indignabantur. Illi concedente Galliæ Rege dimissi mille quingenti numero, accelerando itineri pedites Rheno devehunt. Inde supra Germersheimum exscensione facta infra Heidelbergam Nicro superato Handschuchsheimi prætoriam Lotharingi turmam ejusque suppellectilem opprimunt, ipso Duce ægre Manheimum evadente. Is enim, quanquam super eodem cum Gallia reconciliando Aurelianensis Dux satagebat, à Bavaro persuasus denuo imperium in ejus copias susceptum ibat. Ast Bavarici, & Lotharingici ad sedecim millia aucti Guebriani destinata elusuri circa Moskircham & Pfulendorfum se huic objiciunt. Ita propinquos inter exercitus crebris excursionibus certabatur; prosperiore ut plurimum Guebrianticorum successu; inter alia ducentis quinquaginta Bavaricis inter Hohentwilam & Uberlingam deletis. Ac ita acriter se mutuo infestabant, ut facile hostilitatem bona fide invicem exerceri diceres.

§. 30. Sed inopia subigente Guebrianus incensis castris Salmanoweileram movet; cui Bavarici apud Marcdorfum se objiciunt duarum horarum inter utrumque exercitum intervallo. Sed cum Bavaricis è Suevia annonæ affatim subveheretur, cujus penuria Guebrianus iterum premi cæperat, prior castra movere necessum habebat, ac inter Wurtenbergicam versus per Stockachum, Dutlingam, & Speichingam arripit. In itinere Rotwilam expugnare conabatur, quam tormentis verbaratam quatuor locis noctu assultibus tentat. Sed oppidanis acriter resistentibus viginti suorum cæsis, triginta sauciis, Sultzam pergit cum spe Horbam & Rotenburgum ad Nicrum attingendi. Enimvero Bavarici per Sueviæ Alpes adproperantes, interposita à Guebriano ad Rotwilam mora, hunc prævertunt; ac Empfingæ inter Sultzam & Horbam occupato altiore loco accessu Horbæ eum excludunt. Postero die Guebriantici Holzhusæ, Bavarici Empfingæ instructa utrinque acie constitebant. Sed Guebriano certandi cupido Bavarici pugnæ copiam non faciebant. Hinc iste Nicrum apud Oberdorfum, Bavarici apud Sulzam transeunt, à latere eidem semper incedentes tam opportuno locorum delectu, ut Guebriano neque perrumpendi, neque ipsos invadendi occasio præberetur. Ita nil supererat quam deserta Suevia per Kensingensem vallem iterum ad Rhenum vertere, peditatu non parum imminuto. Bavarici dextrum ipsi latus semper claudebant, ne qua in Wurtenbergicam se vertere posset. Hinc in Badensem provinciam progrediuntur, quo Guebrianum plane trans Rhenum pellerent, ponte insuper apud Philipsburgum structo, quo & ultra Rhenum eundem premerent. Guebrianus complures dies in valle Kenzingensi terit, mortibus equorum, & per famem exercitu valde debilitato. Inde in Inferiorem provinciam Badensem se conferre instituit, trudui quiete exercitui apud Argentoratum

Idem frustra in Wurtenbergicam penetrare nititur. 5. Jun. 11. Juli. 16. Jul. 17. Jul. 18. Jul. 19. Jul. Guebrianus ad Rhenum vertit.

1643.

toratum indulta, quo sibi necessaria ex ista urbe miles coemere posset. Sed hostis instituto ejus cognito, simul moris ab ipso interpositis, duo millia equitum Rastadium miserat. Quo cum & Guebriani primum agmen verteret, jam iter sibi illa parte præclusum inveniebat. Ita hic indignabundus vestigia retro legit, ac inter Wilstadium & Kehlam considet, Oberkircha præsidio firmata, ne hostis ea via irrumpere posset. Inde ponte apud Rheinaviam struendo animum adplicat.

9. Aug.

Idem circa Benfeldam copias distribuit.

§. 31. Benfeldæ præfectus Fridericus Moserus cum suum districtum peti videret, à Guebriano postulabat, ut vel Brisaci, vel alio loco Rhenum transiret, ne hospitia sua, quibus & nuper à Galliæ Rege cautum erat, vastarentur. Sed cum ista insuper haberet Guebrianus, Moserus Ehenheimum superius & Dambacum Andloamque, simul præcipuas Nobilium arces milite firmat ac provinciales monet, ut quicquid suarum rerum possent, intra munita loca conferrent. Ita Guebrianticus miles circa Benfeldam per hospitia distribuitur; ubi in omnem licentiam effusus rapiendo, perdendo, veterem Vinariensium gloriam non parum imminuebat. Unde & Argentoratenses illos in urbem admittere, aut forum præbere nisi ductoribus abnuebant. De cætero misera sat ejus exercitus facies. Equitum tria, peditum totidem millia supererant; calonum enormis numerus; famelici omnes, & animis turbidi. Quod Gallorum supererat in patriam diffugere studebat. Vinarienses respectus ductorum utcunque continebat, & quia norant, se perisse, si dissolverentur. Omnes proditionem, & pravam belli administrationem arguere, ac alium ducem circumspicere. Nec obscure Tupadelius fremere: Summum ducem, & qui juxta ipsum curarent, nulla peritia belli è libris disserere, ac consilia capere supra vires posita. Tum solos se sapientes judicare: aliorum consilia suis diversa adspernari: imo odisse, qui non adplaudant. Hostem ab ipsis semper contemni; si quis secus sentiat suspectum haberi. In consilio unam semper vocem audiri; hostem profligandum: ubi in rem præsentem ventum fuerit, plurima istis ausis deesse. Interim nullo annonæ provisu militem circumtrahi ac perdi. Cæterum & Benfeldenses eam hospitationem ægerrime ferebant, qua sibi unde viverent subtrahebatur; cujus injuriæ ratio credebatur, quod superiore Alsatia, inter ductores fere distributa & exculta, parcere vellent; an ut subtractis Benfeldæ mediis unde sustentaretur, Suecis necessitas adferretur id oppidum Gallis tradendi.

18. Aug.

§. 32. Bavarici contra propius Argentoratum suggressi transitum pontis, aut navigia postulabant. Id quod Argentoratenses abnuebant; sed forum præbitum. Oberkirchæ & Wilstadii à Guebriano relicti citra exceptionem subiguntur. Inde cum per Inferiorem Marchionatum aliquot dies quievissent, ponte apud Lauterburgum structo Rhenum transeunt, ac circa Weissenburgum consident. Nec Guebriano ulla cura fuerat istos transitu arcendi; & usque adeo animum deposuerat Inferioris Alsatiæ tuendæ, ut Montaussierus Marchio superioris Alsatiæ præfectus gravi sub pœna ediceret, ut provinciales, quicquid frumenti haberent præter unum saccum Colmariam ac Sletstadium deferrent; velut de hac quoque provincia defendenda desperatum foret. Bavarici tamen præcepta statione immoti hærere, nec longius tendere nec validas versus Superiorem Alsatiam catervas dimittere, velut ex compacto quiescerent. Bischweileram tamen Christiani Palatini sedem conglobata prædatorum manus plane diripit, quantumvis Princeps

Bavarici Rhenum transeunt.

8. Sept.

ille Cæsareis, & Bavaricis partibus eximie faveret. Sed circa finem Septembris cis Rhenum iterum concedunt excitis undique copiis, quod post captam Theonvillam Guebriano novus è Gallia miles adveniret. Eum adducebat Enguianus Dux in decem equitum, undecim peditum legiones digestum; quibus apud Dachsteinum lustratis ipse in Galliam remeabat, translato in Ranzovium earum copiarum imperio, ut tamen summa rerum penes Guebrianum foret. Ita veteribus copiis juncti apud Rheinaviam cis Rhenum vadunt, Benfeldensibus insignem annonæ vim subministrantibus. Etsi hi pontem navalem observare nollent, ne Gallis deinceps viam huc vertendi occasio foret. Consilium erat in Superiorem Sueviam, & si res ferret in ipsam Bavariam penetrare, quo Principi huic desiderium pacis nasceretur, aut ut saltem intra proprios limites revocato exercitu molestias belli, quas in alios devolvere ars ipsi erat, degustaret. Et Ranzovius aperte jactabat; propediem se Monachii futurum, aut periturum. Iter denuo per Kenzingensem vallem, & Nigram Sylvam in Sueviam sumitur. Aliquot mortaria & quindecim tormenta exercitum sequebantur. Bavarici, qui mature cis Rhenum recesserant, Mahlbergæ Neuenburgum inter & Etlingam castra muniunt, qua Gallis in Palatinatum, aut Heilbrunnam descensuris iter capiendum erat; quos huc versuros certo sibi persuaserant. Excitis præterea Lotharingicis, legionibus aliquot Hispanicis, & Hatzfeldio cum præsidiis Saxonia deductis ingentem exercitum conflaverant.

1643.

Auxilia è Gallia adveniunt.

21. Oct.

Guebrianus in Sueviam movet.

§. 33. Primum Gallicis copiis damnum à Sporckia tribuno inferebatur, qui mille quingentis equitibus stipatus, tres legiones equestres Geislingæ non procul Balinga hospitantes noctu invadebat, octo signis ereptis, ac uno excubiarum, quinque turmarum præfectis, aliisque ductoribus, insuper ducentis gregariis captis. Ipse Rosa supremus excubiarum præfectus ægre in arcem evaserat. Inde Rotwilam Galli invadunt parum munitum oppidum; sed ubi insignis annonæ copia congesta erat. Huic primo per quinque dies otiosus miles adsidebat, quod machinæ diversam viam ingressæ essent. Inde obsidium suscipitur sævum inter gelu, ac nullo circum commeatu, aut pabulo. Post admotam vim oppidani ac miles acerrime resistebant, quoad lata murorum ruina edita foret. Unde territi oppidani arma ponunt, & subtribunus Tobadus cum quingentis dimachis, inter quos multi sauciati erant, deditione facta Balingam dimittitur. Id oppidum magno nimis constabat Gallis, quorum exercitus quindecim millibus constans jam ad decem millia decreverat, recentibus cumprimis Gallis per Helvetios, Venetias, aut in patriam refugientibus, magno quoque numero per vulnera, frigus, ac famem extincto. Ipsi Guebriano brachium globo collisum, quo postea abscisso extinguebatur. Oppido Fridericus Dux Wartenbergicus imponitur. Fatigatus hoc obsidio miles Dutlingam ducitur, ut eo tractu nonnulla quiete se reficeret. Ast Bavarici cum præter opinionem Gallos per vallem Kenzingensem iter sumsisse comperissent, in Wurtenbergicam progressi Rotenburgum ad Nicrum tendunt, ubi quæ expectabant, copiæ illis junguntur. Heic consilio habito placebat: recta in Gallos ire. Sequenti die Danubius apud Simmeringam superatur, & Moskircham usque proceditur, ubi per noctem exercitus in aciem disponitur. Heic exploratores referunt, Gallos ad Danubium Dutlingæ, Mulheimi, & Mæringæ divisis copiis consedisse. Igitur placebat recta Dutlingam

28. Oct.

Rotwila à Gallis expugnatur.

9. Nov.

Guebrianus è vulnere obit.
13. Nov.
12. Nov.

26. Oct.

12. Nov.
Bavarici in Gallos movent.
13. Nov.

1643. lingam ire, ubi summi duces cum machinis tendebant: quibus oppressis reliquos facile turbatum iri sperabatur. Occultandis destinatis impedimenta Bavariam versus iter ingredi jubentur, velut aditus Bavariæ Gallis obstructum irent; quæ ut Gallis nuntiarentur, multis captivis ad suos elabendi ultro occasio præbebatur. Ita hic velut nullo periculo citra curam agebant. Et intercepti magno numero à præcursoribus Bavaricis uno ore affirmabant; in Gallicis castris non aliter credi, quam hostem in Bavariam abire, nec de ejus accessu quidquam constare, ac militem pabulatum dimitti.

Gallorum & Vinariensium ad Dutlingam clades. §. 34. Ita Bavarici magna spe rei bene gerendæ instincti per noctem superata sylva summo mane ante eandem ordinibus in aciem explicatis consistunt. Præcedebat Joannes Wertanus cum duodecim alis expeditissimorum equitum, quem
14. Nov. Reuschenbergius cum peditatus parte sequebatur. Primum agmen ducebat tribunus Wolfius, qui mille aureorum promisso per Mercium animatus subito impetu stationem equitum ante Dutlingam opprimit, mox machinas in cœmeterio extra oppidum dispositas in potestatem redigit, duobus tantum suorum sauciis. Interim Mercius, & Hatzfeldius cum aliquot legionibus superato Danubio ex eo latere opportunum locum capiunt. Ita summa celeritate Dutlinga undique cincta nemini exitus aut introitus ibi patebat, ut Gallicæ legiones divulsæ sibi invicem succurrere non possent. Rosa, qui Mœringæ cum octo equestribus legionibus, aliquot peditum phalangibus tendebat, audito tumultu impedimenta addito valido præsidio nota via Lauffenburgum mittit, ipse cum suis Dutlingæ subventurus. Quo cum propinquaret, Mercium & Hatzfeldium ante se reperit; qui statim cum equitatu in ipsum movent, peditatu pone sequente. Hic cum imparem se videret Rosa, Rotwilam abit, multis veterum Gallorum propriaque phalange incolumi, secum abductis. Cæteræ quoque phalanges servari poterant, si ipsi obtemperare voluissent. Sed cum illæ è stativis discedere nollent, injussu Montaussieri, qui Dutlingæ inclusus erat, post paucas horas circumventæ plane delebantur. Octo insuper legiones equestres, septem peditum phalanges sat confusis ordinibus Lauffenburgum evadebant, relictis impedimentis; quas hostis *amissa Rotwile late Lauffenburgum provocasse* non infacete cavillabatur. Inde Dutlinga, in qua plerique superiorum ducum agebant, machinis acerrime verberata arbitrio se victorum permittit.
25. Nov. Mulheimi quoque, & Neidingæ octo legiones Gallicæ, quæ cum Ranzovio recens venerant, simul Scotica, & Italica legio, quod injussu ducum loco se movere nollent, ab hoste cinguntur. E quibus Scoti atque Itali strenue pugnam capessebant, & obnixe in vestigio stabant; sed numero tandem obruti, cæsis gregariis ductores capiuntur. Galli undique circumventos se conspicati salutem petunt & obtinent. Hac clade Bavarici tria millia cæsa re-
Ejus cladis magnitudo. ferebant. Id quod liberalius jactatum videbatur, quod Germanicæ legiones omnes tam equestres quam pedestres salvæ evasissent, præter pedestrem Klugii, quæ Dutlingæ capta, & Badensem equestrem, quæ in receptu signum unum cum aliquot equitibus amiserat. Maxima strages legionibus recens è Gallia adductis incubuerat, quæ jam ante numeris valde imminutæ fuerant, & pleræque captivitatem subierant. Captorum numerum quatuor millia implesse facilius creditur. E ducibus superioris gradus præter Tupadelium, Rosam, & quæstorem exercitus Tracium nemo evaserat. Dutlingæ capti Ranzovius, Ohmius, Schonbeckius,

Montaussierus, Sirotus, Normentierus, Klugius, 1643.
Nothaftus, multi alii; duæ quoque cohortes è milite Regis prætoriano, præter insignem prædam Fœminæ tamen cum rhedis suis non direptis sarcinis Scaphusiam dimissę Mœringę Vitrius Marchio, Mulheimi Montmedius, Mouseronus, & plures præfecti, tum viginti quinque centuriones è Reginę & Cardinalis legione intercepti. Ea clades per supinam negligentiam accepta præter ignominiam id quoque mali pariebat, quod Bavaricis nunc pro lubitu hospitia extendere, & futuræ se expeditioni firmare, simul Hatzfeldium insigni accessione auctum Westphalię immittere liceret. Et quanquam Gallia huic damno reparando sat potens erat, quæ & acriore studio ad eluendam ignominiam à vetero amico, quicum occulta semper commercia coluerat, illatam incubitura credebatur; non ita facile tamen exercitus Bavarico par iterum contrahi posse credebatur, quod Germani militis scribendi nulla copia, & Galli in Germaniam inviti trahebantur, ac ad ejus asperitatem statim fatiscebant. Rotwilæ ubi farinæ & adparatus bellici nihil, Rosa dimidiam fere partem veteris peditatus Guebriantici reliquerat, sub imperio Friderici Ducis Wurtenbergici. Id oppidum Bavarici statim circumsident, ac continua verberatione magnum mœnium ruinam faciunt. Nec obsessis initio alias deditionis leges, quam Dutlingæ, concedere volebant. Tandem permissum, ut ductores liberi abirent. Gregarii Bavarico sacramento adacti; simul septuaginta vexilla tradita. Ita iterum tres Germanicæ, duæ Gallicæ legiones amissæ, ut è veteri peditatu duæ tantum superessent, Hattsteiniana, & Flava. Quæ cladi superfuerant copię per Suntgoviam, & Superiorem Alsatiam distribuuntur, quibus reparandis multa cum pecunia Turennius mittitur, Germano militi jam sub Bernhardo Duce cognitus, & præ aliis Gallis dilectus atque æstimatus. Is imperium exercitus suscipiebat, præter alia trium mensium stipendia residua, & unius mensis extra ordinem annuens instruendo militi. Peditum duo millia, totidem equitum supererant. Pollicebantur tamen præfecti, se propediem quatuor millia equitum præstituros. Bavari contra tot captivis, & novis delectibus aucti magna cum mole sequenti anno in expeditionem ituri metuebantur.

Rotwila à Bavaricis recuperatur.

25. Nov.

Turennius ad exercitum venit.

§. 35. Elector Brandeburgicus è Borussia in Marchiam redux statim de adventu suo Joanni Oxenstiernæ per literas significat; tum se super induciis perficiundis cum Ordinibus suis deliberaturum; magnam adversus istum, ac alios præfectos Suecicos humanitatem ostendens. Aderant inde Stetini Gœtzius Cancellarius, & Leuchtmarus, cum nonnullis ex Ordinum provincialium numero. Cum his circa reliqua nondum decisa facile conveniri posse videbatur. Sed circa modum tributi negotium hærebat, cum Oxenstierna ducenta uncialium millia, ad extremum centum quadraginta millia postularet: Brandeburgici ultra viginti quatuor modiorum frumenti, ac centum & quindecim uncialium millia offerre, ac præstare se posse negarent, vastitatem ac miseriam Marchiæ allegantes. Ita tunc nihil conclusum, sed utrinque res ad Principes relata ac omnia in præsenti statu relicta. Cæterum Legati Brandeburgici magnam spem arctioris inter Reginam & Electorem conjunctionis ostendere. Simul super Pomerania movebant, sciscitati num Oxenstierna mandatis esset instructus ferentes dubium sibi non esse, quin idonea transigendi super eadem ratio sit invenienda. Sed quia Oxenstiernæ ideo hæc moveri videbantur, ut ipsius sententia super satisfactione, quam Sueci instantibus pacis tractatibus postulaturi essent, exploraretur, is parum ad ista respon-

Tractatus induciarum cum Brandeburgico adhuc hæret.

15. Febr.

1643. respondebat. Unde & cum isti demonstrarent, Electori gratum fore, si commodo loco colloqui posset, is iter ad tractatus pacis mox suscipiendum excusabat. Sane constabat, Electorem adhuc connubium cum Regina animo agitasse; quo fine 18. Jun. & Baronem ab Esseren cum secretis mandatis Sueciam mittebat; qui Lilliestrœmio confirmabat; Electori sedere, pro isthoc matrimonio omnia sua periculo exponere.

Acta circa pacem commutandam, à qua Cæsarei abhorrent. §. 36. Initio hujus anni fœderatorum Regum ministri Hamburgi agentes querebantur, quod cum urgente Daniæ Rege Kalendas Decembres nuper præteritas permutandis præliminarium instrumentis acceptarint, à Cæsareis tamen adhuc res extrahatur. Ac Salvius cumprimis exprobrabat, Joannem Oxenstiernam Legatum jam sesquiannum in Germania egisse magnis cum sumtibus, non sine ludibrio; qui nisi tandem serio res agatur, forte proximo vere in Sueciam sit revocandus, haut ita temere deinceps inani pacis spe inde extrahendus. Et constabat, Cæsaris Consiliarios censuisse, prævalentibus Suecorum armis de pace agere non consultum, quod ab hisce nunc leges accipiendæ sint; sed arma prius ad æquilibrium reducenda, & æquam pacem militum opera conficiendam. Ac Cæsari differenti; occupandam pacem antequam major clades accipiatur, ne post duriores leges subire necessum sit; Trautmansdorfius responderat: si nunc Cæsar pacem faciat omnia amissum iri, quæ Catholici suæ Ecclesiæ à temporibus Rudolfi II. adquisiverint. Haut eo secius tamen Vienna aderat nova & emendata prævii pacti ratihabitio, qua non forma tantum conventionis, sed ipsa conventio confirmabatur, ac Salvio titulus Legati tribuebatur. Dies scriptionis eadem, quæ primo instrumento, exprimebatur secunda Julii anni superioris. Sed quia dies permutandis instrumentis ac auspicandis tractatibus statuta dudum erat elapsa, addebatur alia declaratio Cæsarea decima quinta Decembris data, in Aurspergium facultas conferebatur cum adversa parte super alia die transigendi. Circa hæc instrumenta etsi Langermannus Decanus statim operam suam offerret; placebat tamen Aurspergio ad Daniæ Regem scribere, ut iste diem permutationi statueret. Qui & alias omnia ad eum Regem referre sueverat, vel huic demulcendo, vel negotio extrahendo, an quod Langermanno non satis fideret.

(Emendata à Cæsare ratificatio adest. — Id Aurspergius Dano significat. 7. Jan.)

§. 37. Exempla inde ratificationis Cæsareæ cum adjuncta declaratione, ac diplomatum ex parte Suecica ad tractatus Osnabrugenses requisitorum Salvio exhibentur; nec minus Gallico Ministro San-Romano, quæ Monasteriensibus præstare Cæsar tenebatur; Regiis vicissim suorum instrumentorum apographa tradentibus. In ratificatione Salvio suspecta cumprimis videbantur ea verba, adprobationi præliminarium subnexa; *quantum per rerum naturam licuit & licet*, velut per eam ansa quæratur omnibus conventis eludendis. Adjecta declaratio supervacua habebatur, quia nova ratificatio, in qua præliminare pactum ad verbum exprimebatur, Regiis ratificationibus plane similis erat. Diplomata salvi conductus, à formula, ante biennium Rectoribus Sueciæ exhibita & probata, consentiente Salvio nonnihil mutata erant. Cum enim antea tam Cæsareorum, quam Regiorum eadem esset formula, Salvio placuerat addi, ut non solum præfectorum bellicorum, sed & Electorum, Principum & Ordinum, per quorum ditiones Legatis transeundum foret, mentio fieret. Unde & Cæsarei omissa priore formula ea diplomata ad modum in Cæsarea Cancellaria receptum expedierant; quæ Salvius, cum Reginæ dignitationi nihil detraheretur, & securitati Legatorum satis caveretur, acceptanda censebat. In diplomate Palatino, & Hassico Domus Palatina, & Hasso-Cancellana exprimebatur, ministris horum id malentibus, declinandæ controversiæ ob negatum Electoris titulum, & quia totam Domum quam singulos Principes exprimi amplius erat. Luneburgicorum diplomata renovata non fuerant, quod ipsi plane cum Cæsare transegissent, simul operam suam circa componendas cum extraneis Coronis controversias obtulissent. Unde à Cæsare non inter partes, sed sequestrium numero habebantur, quibus salvo conductu opus non foret. Rectoribus tamen Sueciæ ista mutatio parum arridebat, etsi re ipsa in melius facta; quod circa rem transactam uni parti absque altera nihil plane innovare fas sit. Sic tractatibus cum Dano Polono omnia è condicto esse concepta, ut ne apex quidem mutari debuerit. Ipsi porro non aliam formulam viderant, quam quondam à Georgio Windio exhibitam, & post à Cæsare paulisper correctam. Unde primo Salvius postulare jubebatur, ut illa ad conventam formulam expedirentur. Nec ideo tamen negotio mora injiciebatur, quod priora illa diplomata adhuc Hamburgi extarent, ac Salvio utra mallet eligendi potestas foret. Ita ut Sueci circa præliminaria nihil amplius desiderarent. Probabantur quoque Gallico Ministro Cæsarea in usum Galliæ instrumenta. 1643.

(Eorum exempla exhibentur. 3. Febr. In illis desiderata. — Rectoribus Sueciæ mutatio displicet.)

Circa Hispanica diplomata defectus. §. 38. Sed circa Hispanica negotium hærebat, quæ non aderant aut saltem non proferebantur; & quæ Aurspergius exhibebat parum idonea censebantur. Circa diplomata salvi conductus Aurspergius diversis gradibus utebatur. Nam primo iterum proferebat à Francisco de Melos edita, quæ à Rege octavo Octobris superiore anno Saragossæ confirmata erant. Sed quia in pacto prævio non Francisci de Melos, sed Cardinalis Infantis mentio facta erat, utut ille in hujus provinciam successisset, à San-Romano illa repudiabantur. Edebat inde Aurspergius procuratorium ab Hispaniæ Rege Cæsari datum, quo facultas ipsi dabatur requisita ex Hispanica parte diplomata eadem qua sua formula expediendi. Quæ à Cæsare confecta nunc Aurspergius offerebat. Sed quia San-Romano constabat, Cæsarem ab ipso Hispaniæ Rege subscripta diplomata Aurspergio dudum transmisisse, ea ut proferrentur instabat. Ita tandem 3. Febr. horum exempla Langermanno exhibentur. Inter hæc diplomata deerat id, quod Suecico apud Monasterium Residenti debebatur: reliqua non ad conventam formulam concepta erant. In exordio notabatur, quod scriptum foret; Regem à Cæsare de mutatione loci Colonia Monasterium intellexisse; cum is utique velut primaria pars hæc per se sciverit, aut scire debuerit. Tum diplomate exprimebatur tantum liber transitus per Hispanicas ditiones, & ubi horum arma & exercitus reperirentur: de tuta commoratione in loco tractatuum nulla mentio. Insuper nec pergameno erant inscripta diplomata, nec spatium inserendis Legatorum nominibus, & diei tractatuum relictum. Sed uti primum non magni erat momenti; ita ad alterum Aurspergius reponebat; Cæsarem cujus summo imperio loca tractatuum subsint, securitati commorationis suis diplomatis sat cavisse. Quin & communi jure in itu etiam de reditu, multoque magis de commoratione in loco pro intermedio tempore cautum intelligit. Omissionem spatii per multitudinem negotiorum irrepsisse. Eos tamen defectus diplomatibus à Cæsare vi mandati confectis, & exhibita ratificatione cum inserto pacto intra diem congressus se suppleturum. Circa illam quippe ratificationem major adhuc scrupulus erat.

Equi-

1643. Equidem Rex Hispaniæ eodem scripto, quo Francisci de Melos diplomata firmarat, etiam præliminarem conventionem Hamburgensem probarat, sed paucis duntaxat verbis, ut neque tempus, quo illa inita, neque nomina Legatorum, per quos conclusa foret, exprimerentur; idque valde superfunctorie, velut eadem non ipsum spectaret; cum tamen ea conventio tam ipsius quam Cæsaris nomine à Luzovio confecta foret. Nec ratihabitio aderat ad debitam formulam, inserta tota conventione, uti à Cæsare & sociis Regnis factum. Unde pertendebat San-Romanus ejusmodi ratificationem ab Hispano exhibendam, antequam dies auspicandis tractatibus nuncupari queat. Id quod & ipsi diserte ex aula injunctum erat. Nam Gallis istud necessarium censebatur ob eam maxime clausulam, *ut uterque tractatus pro uno habeatur*, tum ut locus tractatuum bello eximeretur, & securitas tertio loco intermedio præstaretur, in quo Regii Legati quandoque congredi possint. Aursipergius cum tale instrumentum à Rege Hispaniæ nondum haberet, (etsi San-Romano secus esset persuasum,) nec constaret, an ita brevi istud procurare posset, proponebat, se ejusmodi ratificationem à Cæsare Hispani nomine ex vi mandati exhibiturum intra id temporis spatium, quo literis hinc inde mittendis opus foret; scripto insuper cauturus, talem ratificationem ab ipso Hispaniæ Rege intra diem congressus, aut certe initio tractatus adfore.

4. Febr. §. 39. Cum & hoc acceptare San-Romanus dubitaret, Aursipergius nomine Cæsaris & Hispani à Daniæ Rege petit, ut insuper habitis adversæ partis scrupulis certum conventui diem præfigat, eumque partibus significet. Ita Rex vicesimum octavum Aprilis permutationi instrumentorum præliminarium, decimum quintum Maji ordiendo congressui designat. Quibus de causis hoc à Rege Aursipergius petierit, è Regiis liberis colligebatur. San-Romanum à promisso discessisse arguebat, quod nunc diplomatis Hispanicis, & proposito à se temperamento adquiescere nolit. Atqui San-Romanus hactenus duntaxat ab Aursipergio proposita non rejecerat, ut de iis deliberaturum se responderet. Sed plane se iis adquieturum nusquam promiserat; & ipse Aursipergius literis suis fatebatur, ipsum aliquot dierum dilationem petiisse. Addiderat Aursipergius; San-Romanum ne verbo quidem significasse, quare Hispanica diplomata non probaret. Cum licet eas causas literis ad Langermannum, queis super formula diplomatum querebatur, non expressisset; eas tamen jam antea Aursipergio significasset, cui & illæ sat notæ erant. Quod autem Aursipergius Romani exceptiones inutiles, & quæ alium potius, quam Regium Ministrum decerent, vocaret, id ab ipso velut adversario utcunque ferre, & suo loco relinqui poterat. Sed quod Daniæ Rex easdem invalidas tanto negotio differendo, & plane futiles pronuntiarat, id speciem habebat animi aperte nimis in alteram partem vergentis. Præterea non ministri solum Regii sed & horum Principes sinistre capiebant; ipsis inconsultis velut pro imperio diem designatam, quod utriusque partis consensu fieri decebat. Tum & mirum videbatur, diem permutandis instrumentis tam longe prolatum; congressus diem ita angusto limite inclusum, ut vix duarum hebdomadarum spatium interponeretur. Id quod & ipse Aursipergius absurdum censebat; qui ad anticipandum permutationis diem paratum se ostendebat. Sane utut omnia instrumenta tunc recte se habuissent; tamen à Salvio dies congressus Oxenstiernæ significandum; tum & huic iter ingrediendum, & uterque decoro paratu instruendus erat; præsidium quoque Osnabruga deducendum: ad quæ omnia tantillum spatium non sufficiebat. Id quod multo magis circa Gallicos Legatos locum habebat, & alios remotiores, ad quos ita cito diplomata circummitti non poterant, nedum ut ipsi dicto die Osnabrugam aut Monasterium accedere possent. Igitur suspicio erat, id à Rege non alio fine factum, quam ut Regiis ministris ansam præberet proposita à se abnuendi; quo ipse invidiam protractæ pacis in hos devolvere posset. Id quod Salvius Langermanno Regias literas tradenti in os exprobrabat. Nec omisissent Ministri Regii Dano statim respondere, ni aliunde affulgens boni successus spes eos tantisper attinuisset. Langermanno interim significabatur; se dictum à Rege diem non aversari; quod statim Aursipergius citius se parare possit, Regi non adversum fore, si permutationem anticipent, eaque facta diem ordiendo tractatui nuncupent, prout Principibus suis, & aliis quorum interest id commodum judicaturi sint. 17. Febr.

Rex Daniæ diem ordiendo tractatui dicit.

21. Febr.

Ejus agendi ratio probatur.

§. 40. Inter has moras Cæsarei separatos tractatus apud utramque Coronam captare non cessabant. Eos Hamburgi Aursipergius Cniphusio interprete Salvio proponebat, multa cum asseveratione, Suecos ni huc descendant, à Gallis utique aliquando illudendos. Circa conditiones tamen ejus pacis valde tectum se gerebat; simul id omne procul Gallorum notitiam habendum ferebat. Nec eo secius fama tota urbe vulgabat; Cæsarem malle seorsim cum Suecia, quam cum utroque Regno simul transigere. Quod ideo sparsum de industria ab Aursipergio credebatur, ut Galli separatam cum Cæsare pacem occuparent. Sed & Gallis accurate constabat, quid singulis diebus Aursipergius ageret, per sacrificum Germanum, cujus opera Avauxius ante, nunc San-Romanus utebatur, qui familiariter cum Aursipergii Jesuita versabatur. Langermannum quoque Gallicis partibus Avauxius devinxerat, ut quid rerum Aursipergius gereret, fideliter referret. Ac fortasse ipse Cniphusius Gallica pensione illigatus erat, ut forte non adeo religiose secretum servaret. Unde satius visum San-Romano ultro pandere, quid Aursipergius affectaret, quam ut ab aliis id resciseceret. Qui candor Gallo valde probabatur. Rorteus tamen Gallicus Holmiæ minister solicitus, ne forte istis aures præberet Salvius, Rectores Sueciæ urgebat, interdicerent huic quævis cum Aursipergio secreta commercia. Hi quanquam antea Salvio permiserant hac via Cæsareorum mentem super conditionibus pacis expiscari; tamen præsens rerum facies suadebat, ista exploratione plane supersederi, ne Gallis ulla sinistre suspicandi occasio præberetur. Et satis patebat, id negotium ita secreto tractari non posse, ut non aliqua ad Gallos emanaret, ac semina diffidentiæ in horum animis spargeret; id quod adversæ parti unice quærebatur. Simul perspiciebant, suis rebus nihil utilius, quam Gallorum amicitiam colere, quibus solis è reliquis sociis tuto confidere poterant. Unde Salvio denuo injunctum, omnia ad communes tractatus rejicere; utque de sua constantia Gallicos ministros securos esse jubeat. Petierat quoque Aursipergius per Langermannum, obtineret Salvius à Regina literas securitatis, ut ipse quinque aut sex milliaria circa Hamburgum exspatiari possit; pares Salvio literas à Cæsare offerens. Salvio id innoxium videbatur, quod nullus in vicinia locus esset, ubi plura in Suecos machinari, quam Hamburgi posset. Simul utile judicabat, se eas literas à Cæsare accipere, quod is per has commorationem suam Hamburgi probaret; cum antea subinde Hamburgensibus institisset, ut ipsum & Gallicos ministros urbe amoverent.

Cæsarei separatos tractatus captant.

Quos Sueci adspernantur.

Aursipergius suspectas securitatis literas petit.

1643. rent. Sed & San-Romanus censebat, id humanitatis Aurspergio facile exhiberi posse; paresque à Galliæ Rege literas offerebat, si à Cæsare sibi quo-
11. Febr. que tales præstarentur. Nec in Suecia super his literis scrupulus occurrebat quin statim Salvio transmitterentur. Quia tamen Rorteus censuerat, rem exigui in se momenti suspicionem in Gallia excitare posse, velut secretis congressibus occasio quæratur, Salvius denuo caute jubebatur agere, & non citra San-Romani consensum. Quin ne quidem si negotium succederet, ista licentia uti; quod Cæsarei si ipsum deprehenderint, manus injicere non sint omissuri. Id tamen facile Aurspergio annuebatur, ut literæ hinc inde missæ Lipsiam citra impedimentum transierent; cum in commune utilius esset, literarum commercia non turbari.

Cæsareorum secreta in Galliam missio.

§. 41. Sed & in Galliam sub finem superioris anni missus fuerat Georgius Herbersteinius Monachus Dominicanus cum literis fidei à Trautmansdorfio ad Richelium; quo defuncto is codicillum Mazarino Cardinali offerebat; cujus initio studium Cæsaris circa pacem Orbi Christiano reddendam, veteremque cum Gallia amicitiam instaurandam, tum avertendum à Catholica religione exitium multis extollebat, culpam eorum malorum à Cæsare amolitus, qui intestinis Germaniæ dissidiis velut torrente abstractus sit. Memorabat inde, quod die per Luzovium statuta partium deputati congressum non obierint, penes Gallos culpam esse, quorum nomine nemo Hamburgi comparuerit. Igitur Cardinalis apud Regem instaret, ut ministrum cum idoneis mandatis eo mitteret. In fine addebatur; se singularia nunc non tangere, quod Rex communi tractatui inhæreat, ac sine dubio separatam negotiationem ad-

Ea rejicitur.

spernetur. In Gallia graviter acceptum, ab isto Monacho culpam protractæ pacis Cæsari detractam Gallis impingi. Unde dato responso late ostendebatur; penes Galliæ Regem non stare, quo minus Europa pace fruatur; sed Viennæ desiderium pacis in speciem tantum per aliquot annos ostentatum captandæ auræ populari. Tum falso argui Kalendis Decembris neminem Galliæ nomine Hamburgi fuisse, cum Viennę satis constet post Avauxii discessum San-Romanum Residentis munus obiisse. Id quod Rex Galliæ Daniæ Regi disertis literis significarit; à quo iste pro publico ministro agnitus sit. Denique Cæsarem non melius de studio suo in pacem testaturum, quam si ocyus Hamburgi conventa impleat. Non opus habuisse Trautmansdorfium hac in Galliam missione; cum ipse in manu teneat, quod tam procul quærat. Optime de bono publico meriturum, si Cæsari & Hispaniæ Regi persuadeat, ut conventioni Hamburgensi satisfaciant. Verum ultima codicilli verba sat arguebant, ipsum secretos tractatus captasse. Unde & simul insinuarat; si quidem communis pax non ita cito perfici possit, Cæsarem separatæ cum Gallia paci pronum esse. Ferebant tamen Galli, ista abrupte rejecta; de cætero humaniter habitum, & accepto responso cum præsidio ad fines deductum. Ista Chavignius statim Salvio communicabat, ostentando circa pacem Gallorum candori, & quod separatos secum tractatatus neque admittere, neque dissimulare velint.

Prævia conventio tandem permutatur.

§. 42. Interim Batavi formula diplomatum, quam Hispani exhibuerant, adquiescere se significarant, de quo San-Romanus dubitaverat ob clausulam ambiguam & obscuram; *non permitterent, ut ipsis tam in itu, quam in reditu quidquam molestia aut impedimenti adferatur.* E Gallia quoque San-Romanus jubebatur, si res ipsa in adversæ partis instrumentis recte se habeat, apices non morari; ut tamen omni modo id ageret, quo Hispanica ratihabitio cum inserto prævio pacto exhibea- 1643.
tur. Igitur cum quæ in diplomatis tuti itineris desiderarentur, rem ipsam parum tangerent, istis adquiescebat. Sed quia diploma pro Residente Suecico Monasterii deerat una cum solenni ratificatione; huic defectui supplendo Aurspergius sat plausibilia temperamenta proponebat, multa de promtitudine sua jactans, & inutilis moræ Regios arguens. Unde quo res tandem finem sortiretur, nec Regii in mora essent, cum serum foret ratihabitionem ex Hispania afferendam, aut Cæsaream ex vi mandati Vienna expectare, aut Daniæ Regis sponsionem exposcere, Salvius San-Romano persuadet, ut Aurspergius citra exceptionem scripto se adstringat ad ea, quæ desiderabantur, instrumenta intra initium tractatuum exhibenda. Hinc de die auspicandis tractatibus agi cæptum; quem Regii non nisi post tres menses à permutatione instrumentorum constitui posse censebant, de quo & in mandatis habebant; & tanto spatio opus erat, ut omnibus quorum intererat significatio rite fieret: Aurspergio frustra clamitante; nil aliud quæri, quam ut labente interim magna æstatis parte judicari queat, quo se belli alea datura sit. Ita tandem finem obtinebat præliminaris negotiatio, & omnia instrumenta ex condicto permuta- 23. Mart.
bantur. Rectores Sueciæ, ne qua nova mora foret, Salvium mutata diplomata acceptare jusserant. Ast ille, antequam eæ literæ advenissent, utraque diplomata, vetera & mutata, tradi sibi curaverat, ne omissis quidem illis, quæ pro Luneburgica Domo postulata fuerant, etsi illis non amplius opus esset; cum ipsa pacto Goslariensi stipulata esset, ut istis tractatibus sibi adesse integrum foret. Gallico ministro Aurspergius caverat intra initium tractatuum Hispanicam ratihabitionem adfore, exhibita interim ea, quam Cæsar procuratorio nomine confecerat. Dies au- 1. Jul.
spicandis principalibus tractatibus Kalendæ Julii statuebantur, super quo scripta conventio à Cæsareo & Regiis ministris perficiebatur. Eo negotio confecto Aurspergius insigne præ se gaudium ferebat, celeribus nuntiis eo nomine Viennam, & Francofurtum ad Mœnum missis. Sincerior apud Suecos lætitia; Langermannus pro navata opera à Regina torque donabatur. Tunc demum 25. Mart.
Salvius ad Regis Daniæ literas undecimo Februarii scriptas respondet; etsi pars adversa quæ debuerit non præstiterit: tamen in honorem Regis, & amore pacis temperamentum admissum. A Rege designatos dies lubenter admissurum fuisse; Sed cum temporis ratio aliquam mutationem requisiverit, Regem non ægre laturum, quod unus dies anticipatus, alter prolatus fuerit. Cæterum quia hoc tempore ob ingravescentem Regis Galliæ valetudinem magna rebus mutatio imminere metuebatur, velut cum morte ipsius Suecico fœdere expiraturo, ut jam nemo mercatorum Hamburgi in spem subsidiorum Gallicorum pecuniæ quid credere vellet: Salvius Sueciæ interesse censebat, si difficillimæ leges pacis in antecessum cum Aurspergio præformarentur, antequam Osnabrugam iretur, declinandæ etiam mediatoris iniquitati: ita negotiationem in compendium redigi posse. Enimvero id Rectoribus Sueciæ displicebat, quibus fixum erat, cum Gallia simul bellum gerere, ac finire. Fortasse Galliæ res mutationi obnoxias; sed præsentius malum, quod nihil sinceri ab hoste obtineri queat. Rege licet extincto rationes Regni non expirare: nec defuturos patriæ amantes, qui Regis & Richelii consilia sint persecuturi; imo quos ad eadem arripienda necessitas compulsura sit, ni patriam è summo, quo nunc splendescat, fastigio in ruinam pertrahere velint. Cæsarea Ratificatio

Salvius mutationem rerum timet.

Pacti

Pacti Præliminaris his verbis concepta erat. *Ferdinandus* III. *&c. agnoscimus & notum facimus, tenore præsentium, Universis, quod cum inter Consiliarium nostrum Imperialem Aulicum, Conradum a Lutzoro speciali mandato instructum, pro Nobis & Serenissimo Hispaniarum Rege Catholico, Consobrino & Fratre nostro charissimo ex una, ac Serenissimæ Reginæ ac Regni Sueciæ Legatum & Aulæ Cancellarium, Joannem Adler Salvium, ex altera, partibus, conventio, quoad Præliminaria Pacis Universalis Hamburgi 25. Decembris anni proxime elapsi, millesimi, sexcentesimi, quadragesimi primi, in eum, qui sequitur, modum, conclusa fuerit (Tenor Conventionis ad verbum.) Nos perinde nihil in Nobis desiderari cupientes, quod ad tam salutare pacis negotium promovendum pertinere ullo modo possit, præinsertam Conventionem per omnia confirmavimus, ratihabuimus, & approbavimus, prout vigore præsentium confirmamus, ratihabemus, & approbamus, non contra facturi Nos Ipsi, neque ut ab aliis quicquam contra fiat, permissuri. In cujus rei fidem hasce, manu nostra subscriptas, Sigilli nostri Cæsarei impressione muniri jussimus. Quæ dabantur in Civitate nostra Viennæ, die vigesima secunda Mensis Julii, anno Domini millesimo quadragesimo secundo, Regnorum nostrorum Romani sexto, Hungarici decimo octavo, Bohemici vero decimo sexto.*

FERDINANDUS.

FERDINANDUS COMES CURTIUS.
Ad mandatum Sacræ Cæsareæ Majestatis proprium

JOAN WALDERODE.

Renovata Cæsaris Ratificatio talis erat. *Ferdinandus* III. *&c. Universis & singulis, quorum interest, & quomodo libet interesse potest, notum testatumque facimus, Cum ad aures nostras pervenerit, circa Ratificationem super Conventione quoad Præliminaria ad Tractatus Pacis Universalis, inter Consiliarium nostrum Imperialem Aulicum, Conradum a Lutzoro, speciali mandato instructum, pro Nobis & Serenissimo Hispaniarum Rege Catholico, Consobrino, Affine & Fratre nostro charissimo, ex una, & Serenissimæ Reginæ Regnique Sueciæ Aulæ Cancellarium & Legatum, Joannem Adler Salvium, ex altera parte, Hamburgi, vigesima quinta Decembris anni proxime præteriti, conclusa, a Nobis vigesima secunda Julii nuperi expeditam, scrupulos ac dubia nonnulla excitata fuisse, Nos declarasse, prout præsentium tenore declaramus, non fuisse, nec esse aliam mentem vel intentionem nostram, quam prælibatam Conventionem in omnibus suis Punctis, clausulis & articulis, quantum per rerum naturam licuit & licet, confirmare & ratificare, prout adhuc, & tenore præsentium, autoritate Imperiali, omni meliori modo ex superabundanti confirmamus & ratificamus; ad terminos vero, tam extradendis Salvis Conductibus, aliisque Instrumentis, quam Congressui ipsi auspicando præfixos, quod attinet, cum ii tempore Ratihabitionis, dicto videlicet vigesimo secundo Julii a Nobis expeditæ, pridem elapsi fuissent, atque idcirco confirmari non possent, illi defectui (per quem tamen cætera utilia nequaquam vitiari aut inutilia reddi posse, explorati juris est) supplendo non tantum Consiliario nostro Imperiali Aulico, & pro tempore ad accommodanda Præliminaria Pacis deputato Legato, Magnifico, nostro & Sacri Imperii fideli Dilecto, Joanni Weicardo, Comiti in Auersberg, Libero Baroni in Schœn & Seissenberg, Ducatus nostri Carniolæ supremo hæreditario Mareschallo & Camerario, in mandatis dedisse, ut de aliis terminis præfigendis cum altera parte vel partibus quantocyus conveniret, verum etiam Serenissimum Regem Daniæ & Norwegiæ ad hanc rem promovendam benevole requisivisse: Prout Serenitas sua amice fecit, quantumque in se fuit, studium & operam in hoc suam Reip. laudabiliter præstitit, adeoque inter Partes de Termino ad extradendos Salvos Conductus, & alia Instrumenta de novo conventum fuit. Ac tametsi quidem de his omnibus publice notissimum sit, attamen ex superabundanti de hac mente, intentione & voluntate nostra testatum facere voluisse, & facere, cum hac insuper declaratione; quod quicquid per prædictam Conventionem Conclusum fuit, & imposterum quoad hæc Præliminaria a dicto Legato nostro concludetur, id totum firmum & ratum apud Nos erit, & debitæ executioni demandabitur, harum vigore literarum, manu nostra subscriptarum, & Sigillo nostro Imperiali munitarum. Quæ dabantur in Civitate nostra Viennæ, die decima quinta mensis Decembris Anno Domini millesimo, sexcentesimo quadragesimo secundo; Regnorum nostrorum, ut supra.*

Regis Galliæ Ratificatio hæc erat. *Louis par la Grace de Dieu, Roy de France, & de Navarre, a tous ceux, qui ces presentes Lettres verront, Salut. Ayans veu en nostre Conseil la declaration faitte par nostre aymé & feal Conseiller en nos Conseils, Commandeur de nos Ordres & nostre Ambassadeur extraordinaire en Allemagne le Sr. Conte d'Avaux le 25. Decembre, mil six cents quarante & un, sur le Traitte conclu le même jour, touchant les Preparatoires a la Paix par l'entremise de nostre tres-cher & tres-aymé bon Frere, Cousin, Allié, & Confederé, le Roy de Dannemarck, entre le dit Sr. Conte d'Avaux & les autres Ambassadeurs y denommez, de laquelle Declaration la teneur s'ensuit. (tenor Declarationis ad verbum) Sçavoir faisons, que pour le desir, que Nous avons, de voir une bonne Paix & Tranquillité establie dans la Chrestienté, Nous avons agreé, Approuvé, & ratifie, Agreons, & ratifions par les presentes signées de nostre main la dite Declaration faite par nostre Ambassadeur extraordinaire, voulons observer & executer tout ce, a quoy il s'est obligé en Nostre Nom par icelle; Car tel est nostre plaisir. En tesmoin de quoy Nous avons fait mettre nostre Seel à ces dites presentes. Donné a Valence le 26. jour de Fevrier l'an de Grace Mil six cents quarante, & de nostre Regne le trente deux.*

LOUIS.

par le Roy.

BOUTHILLIER.

§. 43. Visum inde, à Legatis Suecicis super ordiendo pacis tractatu Ordinibus Imperii significari; non quod ea res illorum notitiam fugeret, sed testando Reginæ affectui, curæque, ac tractatum illum non Sueciæ solum, sed & ipsorum commoda spectare. Et quia Oxenstierna tunc in Pomerania agebat, Salvius suo tantum nomine eam denuntiationem facere jubebatur, quæ post ab utroque Legato junctim repetenda esset. Is igitur prolixe memorabat, quanto labore per septem annos opus fuerit, quoad tandem postulata diplomata extunderentur. Quod si Regina fœderatos ac sacrorum socios ut destitueret in animum inducere potuisset, rem facile ac dudum confectam fuisse. Sed quia Ipsa publica privatis anteposuerit, ac aliorum causam non minus quam suam cordi habuerit, simul quia ita decebat, in commoda belli hactenus per virtutem, & constantiam superanda fuisse. Nunc indicto Osnabrugæ & Monasterii conventu, ne quispiam, quem hoc bellum ullo modo spectat, prætereatur, communia diplomata à Cæsare impetrata, quorum exempla deinceps transmittenda sint. Id se in antecessum Ordinibus significare, ut si & ipsi calculum suum reducendæ paci addere velint, Legatos suos mature instruere, aliosque ad eadem hortari queant. Ni externa Germaniæ pax junctim cum interna tractetur, neutram obtentum iri; eamque longe atrociore cum

De initio tractatuum Ordinibus Imperii significatum

exteris

1643. 30. Jun. idem post plusculos dies Lauenburgum proficiscitur; ubi cum Salvio congressus commorari ibi statuit, quoad de aliorum Legatorum, cumprimus Danorum, accessu constaret. Eadem & reliquis mens erat, in alios respicere, ac lente festinare, ne diu incassum expectare necessum foret, prostituta Principum suorum dignitate; nec tamen ita segniter movere, ut culpa retardati tractatus in ipsos devolvi posset. Sane Suecicis Legatis diserte injunctum erat, ne Osnabrugam primi accederent, nemine alio præsente irrisui futuri.

Causam suam commendat Elector Palatinus. 11. April. §. 46. Spe tractatuum ita propinqua, illi quorum intererat causam suam commendare Legatis incipiebant. Quos inter Elector Palatinus ab Oxenstierna petierat, ut causa sua, cui tranquillitas publica non parum inniteretur, diserte tractatui pacis insereretur. Id quod & ab Agnato suo Carolo Gustavo Palatino contendebat, ut eandem Reginæ & 31. Maji. Senatui de meliore nota commendaret. Quę quantum in se ample promittebat; monito tamen, ut Elector apud Reges Galliç, ac Daniç ac Imperii Ordines itidem instet, ut ea in causa operam sibi suam jungant, ne ipsa in tam difficili negotio sola destituatur; ac tota invidiæ moles sibi incumbat, velut sola Palatinatus restitutionem moliri audeat; cum Suecorum facta jam antea calumniis sint satis obnoxia. Ita quidem Palatinus causam suam utique communi in tractatu disceptari cupiebat; quo & Cæsar eandem traditis diplomatis remisisse videbatur. De quo ipso Elector apud Conventum Francofurtensem 17. Maji. insistebat. Etsi Bavarus id omnibus modis impedire conaretur, persuaso Francofurtensi conventu, ut à Cæsare peterent, peculiarem tractatum instaurari, qui ad id pronus Calendas Octobris statuebat, quo ea res ante tractatus communes decideretur. Scripserat quoque idem ad Daniæ Regem, ut ea causa ad peculiares tractatus remitteretur; jactans ea diplomata à Cæsare adhibita esse tantum, ut Gallis & Suecis acriter contendentibus satisfieret; nec ibi expressum, ut illa causa utique Osnabrugę decideretur. Quasi ideo Palatinis data forent diplomata, ut alienæ fabulæ otiosi adsiderent spectatores. Id quod ne Regina permitteret Palatinus 28. Aug. literis petebat. Ac Daniç Rex ad Electorum literas reponebat: sibi fas non esse Palatinum ad peculiares tractatus in aula Cęsarea remittere declinandę Gallorum ac Suecorum suspicioni, si ea causa, unde præcipuus diffidentiæ fons, præteriri, ac separatos Ut & Immediata Nobilitas. ad tractatus trahi debeat. De immediata Nobilitate in Pragensi pace tam circa amnestiam, quam sacra mentio facta erat. Sed dum Palatina, Durlacena, & Mansfeldica actio excipitur, plurimi ejus ordinis exclusi erant. Non pauci etiam ex eo tempore Suecorum partes secuti fuerant; quorum si nulla in pace mentio fieret, metuebant, ne in ipsos deinceps faba cuderetur. Sed & circa libertatem sacrorum Pirnensis formula de subjectis eorum diserte expresserat; quod Pragensi pace mutatum substituta clausula; *prout pax religiosa fert*. Cujus pacis verba & jam dudum, & edicto illo Cæsareo anni vicesimi noni haut parum detorta fuerant. Unde verebantur, ni sibi caveatur, fore, ut nec illi quorum bona publicata fuerant, restituerentur, & plures fisco adscriberentur; cæterorum sacra mutarentur. Eoque à Regina per literas petebant, Legatis suis injungeret, ut ipsorum causam suscipiant, ne sibi per secreta pacta, aut reservata periculum damnumve creetur.

Ex morte Regis Galliæ mutatio metuitur. §. 47. Inter hæc Galliæ Rex Ludovicus XIII. cum extrema sibi imminere sentiret, Reginę administrationem Regni, & tutelam Filii cognominis commendaverat, cui certum Consilium super sum- 7. April. ma rerum circumponebat. Inde quarta die Maji ho- 4. Maji. ra secunda pomeridiana, qua die, horaque ante triginta tres annos pater ipsius confossus fuerat, animam exhalabat, veneno, ut medici judicabant potionatus. 1643. Ejus mors à novo Rege Ludovico XIV, & Matre Regente Anna Austriaca Reginæ Sueciæ per literas nuntiabatur; quarum initio etsi fœderis mentio facta esset; tamen sequentibus verbis cum operam suam circa communem causam, pacisque instaurationem offerrent, de fœdere silentio involverant. Quo innui videbatur, Gallos quidem ad causam communem operam navaturos, sed ut fœdere stringi nolint. Ac scribebat Grotius è Gallia; se ex omnibus colloquiis cum Ministris Regiis observasse, ipsos cupere, ut Suecis non aliter persuasum sit, quam Gallos constanter fœdere staturos; de industria tamen tam scripto quam sermone declinare disertam de observando fœdere mentionem, ut à morte Regis integrum ipsis sit fœderi inhærere, aut decedere, prout ex usu videretur. Ea res Rectoribus Sueciæ non mediocrem scrupulum injecit, eoque necessarium visum à novo Rege ejus fœderis confirmationem postulare. Etsi Gallici Ministri de istius continuatione dubitare fas non esse confirmabant, quod id non inter Reges solum, sed & Regna, & ad certum tempus conclusum sit. Unde & subsidia in tempore solvenda, & Guebrianum divertendæ à Suecis hostium moli rem gesturum. Sed mox Galliæ Rex monitus fœdus firmabat solenni instrumento, cui tamen ipsa fœderis formula inserta non erat. 20. Jun. Ea in ratificatione nonnihil scrupuli injiciebant ea verba; *nos id adprobavimus, in quantum opus est, aut erit*. Quæ verba tamen San-Romanus ita explicat, *in quantum opus est Reginæ Sueciæ, non Regi Christianissimo*; velut affatim cavere velit Rex Reginæ; hautquaquam autem ipse aliqua duntaxat parte obligationis defungi, aut fidem commodo suo metiri. Quæ scrupulositas ideo non superflua videbatur, quod Grotius monuisset; in Gallia magnos esse cavillatores. Mazarinus quoque confirmabat, ob mortem Regis in consiliis Gallicis nihil mutatum iri. A Rectoribus Sueciæ simili instrumento fœdus Gallicum firmatum. Fœdus inter Suecos & Gallos confirmatur. Confirmationis tam Suecicę quam Gallicę formulam heic adponere placet. *Nos Christina, &c. constare volumus Universis & singulis, quorum interest, quod, cum divino Numini visum fuerit, de mortali vita Serenissimi quondam ac Potentissimi Principis, Fratris, Consanguinei, & Fœderati nostri Charissimi, Domini Ludovici* XIII. *Franciæ & Navarræ Regis Christianissimi, laudatissimæ recordationis, nuper disponere, atque in paternum deinceps solium Regnumque collocare Serenissimum itidem ac Potentissimum Principem, Fratrem, Consanguineum & Fœderatum nostrum charissimum, Dominum Ludovicum* XIV, *Franciæ & Navarræ Regem Christianissimum, Nos, sicut Fœdus, quod Nobis cum vivo Domino Parente & Prædecessore suæ Serenitatis, Regnoque Galliæ intercessit, sancte semper coluimus, ita cum moderno Rege filio dictoque Regno id ipsum in ejus Serenitatem propagatum pari conatu ac proposito servare decrevimus. Quanquam vero non modo inter Reges, sed Regna quoque ipsa Sueciæ & Galliæ fœdera mutuo sancita sunt, ut omnino illibatus ipsis vigor constare debeat, non obstante, si quid alteri Fœderatorum humani accidat; cum tamen moderno Christianissimo Regi, ejusque Serenitatis Dominæ Matri Regenti, Sorori nostræ charissimæ placuerit, Fœderis, ac nominatim Anno* 1641. *ceu postremo percussi renovatique, tabulas singulari Instrumento, quoad opus est vel erit, approbatas confirmare, Nosque certiorare, de constanti suæ Serenitatis animo ac proposito, in Fœdere Nobiscum, Regnoque nostro persistendi. Idcirco, quo luculentius constet suæ Serenitati, certiorque illa esset de nostra sententia atque Proposito insistendi fœderibus mutuis, quorum postremum Anno* 1641. *die ultima mensis Junii inter Legatos utrinque nostros tractatum, renovatum, ac conclusum, nec non die* 20. *proxime sequentis Julii ejusdem anni a Nobis solenni Instrumen-*

to

1643. ctatu continerentur, staturos, & tractatu irrito Suecicum præsidium recepturos, salvis suis privilegiis. Arx per quadraginta oppidanos deinceps custodiebatur. Eo facto Aurspergius, acceptis à Salvio literis tuti itineris mox Osnabrugam se conferebat, ubi jam & Cranius erat. Joannes Ludovicus Comes

24. Jul. Nassovius Cęsaris itidem Plenipotentiarius Colonia Monasterium ibat, quo & Isaacus Volmarus, & Antonius Brunus è Conventu Francofurtensi tendebant. Eadem porro dignationis gradu cum Nassovio & Lambergio Volmarus & Cranius diplomati plenipotentię inserti erant, cum alias in Germania usu receptum foret, ut solennium legationum capit esset illustri loco natus, splendori sustinendo, cui Doctor adjungeretur inferiori gradu, quæ sermonis aut calami decus exigant obiturus. Sed nunc Volmarum prę Longuevillio Duce superiorem obtinere locum, alias in publico tam modico apparatu ut id multis ridiculum videbatur. Hac matura ad tractatus profectione Cæsarei cupidinem pacis ostentare, ac benevolentiam Ordinum Imperii captare, tacite accusata Coronarum velut à pace abhorrentium tarditate. Dubium tamen erat, num solus Aurspergius & Cranius auspicari negotiationem possent, quod rumor esset, plures à Cæsare eo mittendos, & Viennę adhuc circa concinnanda eorum mandata laborari.

Alii paulatim sequuntur. Noluerat Daniæ Rex suos præmature accedere, antequam de reliquorum mediatorum adventu constaret, quod uterque tractatus pro uno habendus esset. Mox tamen & isti, Justus Hœckius Regni Cancellarius, Gregorius Krabbius Senator, & Lucas Langermannus Decanus Hamburgensis, (nam

26. Aug. Lippius jam aderat,) Osnabrugam ingrediuntur, familia centum tribus capitibus constante, ac sexaginta equis comitantibus. Paulo tardius movebat

13. Sept. Legatus Venetus Aloysius Contarenus, qui acceptis à Salvio tuti itineris literis Francofurto Coloniam descendebat non numeroso, sed eleganter culto comitatu. In Gallia huic legationi obeundæ Claudio Memmio Avauxio Comiti Chavignius collega erat destinatus; in cujus locum surrogabatur Abel Servientus Comes, quod istius opera ad arcana Regni negotia Regina uti mallet. Qui tardi causam itineris in motus à Beaufortio Duce adversus Mazarinum excitatos referebant, in Octobrem usque mensem Parisiis hærentes; unde in Hollandiam cogitabant, cum Ordinibus super legibus pacis, & modo procedendi collocuturi. Ad quorum adventum & Hollandi Legatorum suorum mandata adornanda distulerant. Inter Hispanus Didacus Savedra Consilii Indicæ Assessor mense Julio per Galliam in Belgium proficiscebatur, quem Regina suspicioni apud fœderatos declinandæ Lutetiam accedere noluerat, sed recta ad Belgarum fines deduci jusserat. Quis præter Brunum ab Hispanis ad tractatus destinatus esset, nondum constabat. Galli morę causam in Hispanos, hi in Gallos rejiciebant; neuter prior in loco tractatuum adesse volebat. Ab Electoribus nemo adhuc comparebat; quod ipsi Regiis ac Veneto Legato suos pares haberi vellent. Ne à reliquis quidem Ordinibus quisquam adhuc iter ingressus erat, quod Cęsar quidem in eorum arbitrio reliquerat, num ad loca tractatuum accedere vellent, non tamen permisso suffragii jure. Inter quę Galli postulare cęperant, ut Lusitanię quoque Regis Legatus ad tractatus admitteretur. Sed quia prævidebant Cęsarem & Hispanos manibus pedibusque repugnaturos, nec opus sibi esse propter Lusitanos negotiationem sistere; quantum res ferret duntaxat pro isto initi decreverant.

Polonica Legatio dissuadetur. §. 50. Sed & Poloniæ Rex Legatos eodem mittere cupiebat Sigismundum Gyldenstiernam Stumi Castellanum, & Borastum, utrumque gente Suecum, ut ibi controversia sua cum Suecis disceptaretur, quod isti tractatus *universales* dicerentur. Inde & Mediatoris partes affectabat; ac ferebatur Dano proposuisse, ut seposito bello Hispanico primum circa pacem Germaniæ adornandam laboraretur. Cui consilio Avaugurius Gallicus in Polonia Legatus obsistebat, ostendens, Regem haut pro dignitate facturum missa legatione, cum nesciat, an & quomodo admittenda sit; neque de hoc instituto partibus antea rite significatum fuisse; neque Danum in consortium mediationis ipsum recepturum. Ita repudiatum orbi ludibrium debiturum. Sane Cæsar Poloni mediationem plane recusaverat, ne Danum offenderet. Rectores tamen Sueciæ in eum casum 19. Aug.
Legatis suis in mandatis dederant; si Poloni proprium negotium proponere velint, amice cum illis agerent, sed rem integram servarent. Sed si operam suam velut mediatores oblatum venirent, modeste id declinarent, defectum mandati causantes; nec constare sibi, an ista mediatio Reginæ Sueciæ oblata, & ab eadem acceptata sit. Tum inprimis ostenderent, quid difficultatis ipsis cum Dano circa priorem locum sit oriturum, ac istum ægre in societatem functionis, super qua tot per annos satagerit, alios admissurum, quo invidia recusatæ mediationis in istum devolveretur.

§. 51. Porro Legati Suecici Joannes Oxenstierna, & Salvius Mindam tandem delati Scheringium Rosenhanium Osnabrugam præmittunt, ut Cæsareis ac Danicis Legatis confirmaret, istos statim adfore, quamprimum spes propinqua tractatuum appareret. Ast hi moram istam ægre ferebant, & Aurspergius per Langermannum literis Salvio promissum suum in mentem revocabat, quo declaraverat, statim atque Danici Legati adfuerint, se Osnabrugam iturum. Addebat querelam Langermannus, se accusari, quod Collegis suis suaserit ita mature in viam se dare, postquam nunc Sueci Osnabrugam accedere tergiversentur, priusquam alios appropinquare videant. Cui Salvius reponebat: Hactenus promisso se satisfecisse, quod statim atque Danici Gluckstadio discesserint, & ipse Hamburgo moverit. Confestim Osnabrugam pervolare à se non promissum; ubi non sit, quod solus agere queat; cum sibi per fœdus Gallicum non liceat absque Gallis tractatus ordiri. Multos alios prævio pacto nominatos, qui adhuc desiderentur, Venetum Legatum, Electorum & Principum deputatos, qui ante cæptos tractatus expectandi sint. Num Cæsari absque Ordinibus pacem concludere fas esse? Mediatorum esse paulo promtius accedere, quo cæteros suo exemplo ad maturandum iter permoveant. Paria Legati Danici junctim repetebant; paria à Suecicis reponebantur: cum de reliquorum adventu nihil certi adhuc audiatur, ipsorum accessu opus non esse. Jactabant inde Dani, se per duas adhuc septimanas expectaturos; intra id tempus ni cæteri Legati veniant, discessuros. Quod quidem lubentibus Suecis facere poterant, quibus istorum mediatio plane suspecta, & invisa erat. Galli autem impatientiam ridebant, & quam parum deceat tam mature tædio fatiscere, qui tanto in negotio sequestris partes suscipere ausus sit. Avauxium quondam ad mediatoris munus Suecos inter & Polonos missum in Borussia integrum semestre hæsisse, antequam partes ad congressum deducere valuerit.

Dani moram ægre ferunt. 28. Aug. 15. Sept. 16. Sept. Quibus respondetur. 25. Sept.

§. 52. Porro Legatis Suecicis in animo erat Mindæ salvum. conductum & invitatorias literas ad Imperii Ordines mittere, ansam inde arrepturi moram suam eo in oppido excusandi, simul istis Osnabrugam pertrahendis. Inprimis utile videbatur ad Conventum Francofurtensem scribere, quod Cęsar Ordines nonnulla indulgendo, aut minis ad nutus suos disponere agitaret; ac metus esset, ne pauci, qui fortiter loquebantur, mora Regiorum Legatorum in despe- 1643.

Invitatio Ordinum adhuc differtur.

1643. desperationem acti Cæsaris postulatis se submitterent. Sed quia plerique Deputati tunc Francofurto domum abscesserant, illa invitatio in præsens omissa. Et Galli censebant, missionem diplomatum sub tractatus initium differendam, quod Ordines reverentia in Cęsarem, aut terrore illa forte accepturi non sint, nisi tractatu reapse cœpto. Id potius videbatur Salvium Osnabrugam progredi adparandis ibi necessariis, ac ut Cęsaris ac Dani Legatis moram excusaret. Quanquam enim Cæsarei quod Suecicos accusarent non habebant, quod absentibus Gallis haut plus Osnabrugę, quam Mindę ad pacem proficere possent; multi tamen prudentes judicabant, jam tempestivum esse Osnabrugam movere incitandis Germaniæ Ordinibus, ac ut malevolis calumniandi occasio subtraheretur. Tum & militem promtiorem fore, si de suis emolumentis agi audiat. Adimendam quoque Gallis persuasionem esse, Suecos ab ipsorum plane nutu pendere, quæ fortasse ipsis morarum causa sit. Tum & ob ancipitem belli aleam commodissimum esse Osnabrugæ agere. Nam tunc demum eo properare, quando adversi quid accedisset, speciem timiditatis habiturum. Denique inclinationes, & studia adversę partis, aut sequestris interim explorari posse. Ipsam tamen negotiationem ad Gallorum usque adventum differendam; queis & forte ea res calcaria ad maturandum iter additura sit. Contra Rectores Sueciæ jusserant Mindæ morari, quoad Gallos Monasterio propinquare constaret. Ita enim conventum esse, ac offensam Gallorum declinari, quos sine dubio Cęsarei cum Danis separatos tractatus agitando Suecica societate avellere conaturi sint. Denique si Dani Osnabruga se proripiant, vile id damnum fore. Igitur temperamentum adhiberi placebat, ut solus Salvius Osnabrugam præiret; quod & à Cæsareis, ac Danis observatum fuerat.

Salvius Osnabrugam accedere constituit.

§. 53. Jam quoque maturum videbatur salvum conductum pro Ordinibus à Cęsare obtentum transmitti, eosque ad tractatus pacis invitari; monente id quoque Landgraviæ legato Jacobo Hofio, quod ab Ordinibus isthoc expectari constaret. Diploma Rintelii imprimitur parcendæ scripturæ; exempla per Senatum Osnabrugensem cum autographo conferuntur, oppidique sigillo firmantur. Addebantur quoque à Legatis Suecicis literę tuti itineris. In epistola invitatoria exponebatur; accessum Osnabrugam hactenus fuisse differendum, quod Ordinibus absentibus, queis junctim cum Cæsare belli ac pacis jura competant, a se nihil agi potuerit, illis præsertim, quorum causam fœderata Regna æque ac suam propugnarint. Mitti nunc diplomata à Cæsare hoc fine obtenta. Non ipsi solum suos mitterent, sed & cæteros cohortarentur, Protestantes cumprimis, ut communem causam juncta opera promotum eant. Reginam separatos tractatus privatim ac publice periculosos semper judicasse. Ei studium fore, ut nihil separatim ac per partes, sed omnia simul cum honesta ac tuta pace obtineantur. E diversis licet occasionibus in arma prolapsos eundem scopum habere, ut iniquitate temporum labefacta Germaniæ libertas solide instauretur una cum vicinorum securitate, quę isti innexa sit. Eam rem pręcipue ipsos Ordines tangere, vicinos non nisi per eorundem latus: ac tanto majore studio nunc connitendum, quo apertius sit, ex horum tractatuum successu pendere, quo loco religio deinceps ipsorum, & libertas futura sit. Has literas ad præcipuos Protestantium sigillatim mitti placebat, ne quis excusare posset, non sat tutum sibi fuisse ad tractatus accedere. Simul quæ mens Ordinum esset, hinc adpariturum erat. Quod si ista invitatio negligeretur, communicato cum Gallis consilio alia media dispicienda erant. Ordines tamen Silesiæ & Bohemiæ Rectoribus Sueciæ invitari non placebat; quod pauci essent & exules: reliquis nulla libertas, ac pro Cæsare studium; ac metus erat, ne contumeliose illæ literæ acceptarentur. Hoc igitur modo tunc invitabatur Fridericus Palatinus Bipontinus, Wilhelmus, & Fridericus Wilhelmus Saxonię Duces; Augustus Magdeburgi Administrator, Christianus Marchio Brandeburgicus, tres Duces Luneburgici, Everhardus Dux Wurtenburgicus, (qui jam antea per Residentem Mockelium causam suam Reginæ commendaverat, quod durissima conventione adstrictus fortasse iniquam, qua premebatur, sortem exponere ipse non sit ausurus,) Fridericus Marchio Badensis, Georgius Hassiæ Landgravius; è Comitibus Fridericus Hohenlojus, Oetinganus, Joannes Nassovius Saræpontanus, Joannes Casimirus Rheingravius; è civitatibus Noriberga, Augusta, Argentoratum, Ratispona, Ulma, Lubeca, Hamburgum, Brema, Wormatia, Rotenbergum ad Tubarum, Norlinga, Weissenburgum, Landavia, Colmaria.

Ordines Imperii ad tractatus à Suecis invitantur.

24. Nov.

§. 54. Is porro sociis Regnis præcipuus scopus, Austriacam potentiam ad æquilibrium cum aliis in orbe Christiano potentiis deducere. Etsi Sueci potissimum Cęsarem respicerent, qui ubi Germaniam absoluto sibi imperio subjectam teneret, omnibus vicinis formidandus erat futurus. Quale imperii genus Ferdinandus II. magno studio affectaverat, tot per annos nullis Comitiis habitis, ac interim suo arbitrio summa rerum administrata, qui & uniendis per Germaniam sacris edictum illud de restituendis bonis Ecclesiasticis condiderat. Nec dispar Ferdinando III. mens, qui in Francofurtensi Conventu Ordinibus jus armorum & pacis detractum ibat, quos & cum jure suffragii ad tractatus pacis admittere nolebat; haut quoque concessurus, ut socii Reges aliquid proponerent, quod ad Imperium ejusque Ordines spectaret. Contra Regiis Legatis fixum sedebat ante omnia plenam Ordinum restitutionem pertendere, quod qui sua Fœderatorum Regum ope recuperassent, connixuri utique forent, ut & istis satisfieret. Tum stabilita Ordinum libertate, ac coercito Cæsaris dominatu vicinorum securitati consulebatur. Quo fine & Legatis Suecicis injunctum erat, ne Catholicorum quidem Ordinum jura ac libertatem negligere: tum & inprimis, ut operam darent, ne si tractatus abrumpi contingat, ob privata Sueciæ commoda, sed ob Ordinum negotia id fieret. Gallis autem tum Cæsaris potentiam circumscribere, tum præcipue Hispanos premere animus erat, sat jam debilitatos Cataloniæ & Lusitanorum defectione, ut milite ac pecunia deficiente adversus hos, & in Belgio bellum vix segniter propulsare possent. Quos quantopere despicerent, vel inde judicare licebat, quod vivo adhuc Ludovico XIII ipsorum Legatis injunctum, idemque solenni decreto in Consilio Regio repetitum foret, ut Monasterii Gallię jura in Navarram, Castiliam, Toletum, Aragoniam, Cataloniam, Lusitaniam, (nam & in hanc potius sibi quam Bragantinis jus tribuebant,) Siciliam, Neapolim, Majorcam, Mediolanum, utramque Burgundiam, Flandriam, Lucenburgum, Hannoniam, Frisiam, Hollandiam, Lotharingiam, & plura loca demonstratum irent, eorumque Regnorum ac provinciarum restitutionem postularent; ut tamen potius, quam tractatus abrumpatur, præsentes detentores in possessione manere patiantur; de jure & prætensione tamen Galliæ nihil remitterent, sed eam integram reservarent, quo à futuris Regibus vindicari queat. Circa solam Majorcam addebatur, ut in eam jure, ac prętensione Gallię plane cedere possint, velut æquo demum animo passuris Gallis, ut Hispaniæ Rex citra contradictionem Majoricæ imperitet, ubi reliquis ditionibus exutus foret. Eodem tamen decreto agnoscebant, Galli, se Reginæ Sueciæ super restituenda veteribus dominis

Fœderatorum Regnorum scopus.

16. Jan.

1643. dominis Alsatia promisisse; quod & facturos se denuo declarabant.

Salvius Osnabrugam ingreditur. §. 55. Porro Salvius Osnabrugam accedere hactenus distulerat, quod Gallis id displiceret, ac ne isti super separato tractatu suspicarentur, præsertim cum Mithobius talium rerum internuntius circa finem Octobris Hamburgo Osnabrugam se contulisset. Sed quia jam certi nuntii adferebantur, Gallicos Legatos in iter se dedisse, qui & acceleraturi eam ob causam credebantur, Osnabrugam demum
17. Nov. ingreditur. Consistebant ante urbem in armis cives. Ad portam senatus oratione exceptum, inde currum ejus prægressus ad hospitium deducebat, displosis dum portam intrat tribus machinis. Vinum hinc, avena, & pisces, quæ urbium Germanicarum lautitia sunt, donabantur. A Danicis Legatis primum
Cum Danicis Legatis congressus. salutatus, eundem honorem post biduum reponebat. Utrinque alteri in sua domo prior locus deferebatur.
20. Nov. 22. Nov. Nil ibi præter ceremonias, nisi quod Dani super pertinacibus circa præcedentiam controversiis, inter Gallos præsertim, Hispanosque, querelas moverent, quæ conventum tamdiu extraxerint. Inprimis in Gallos invecti, quos à pace alienos esse sibi constare ferebant. Addebant, si Sueci sentiant Gallos tergiversari, sat causæ istis esse aliam viam bello ponendo circumspicere. Salvius contra ostendebat; Sueciam semel atque iterum fœdus cum Gallis non nisi in triennium conclusisse, aliquando per sesquiannum suspendisse non sine subsidiorum jactura. Sed cum qui à Cæsare ostentabantur tractatus mera ludibria fuerint, ad finem usque belli fœdus fuisse prorogandum, ut juncta opera pax honesta obtineretur. Sic adversæ parti omnem spem separati tractatus ademtam. Gallicis Legatis licet præsentibus nihil suscipi posse, quoad Ordines Imperii adsint, quos Cæsar stabiliendo suo dominatui, non ea qua ipsi postulant conditione ad tractatus admittere velit; quæ maxima morarum causa sit futura. Dani confirmabant, à suo quoque Rege agnosci, Cæsarem ad dominatum adspirare, eoque Ordinum præsentia utique opus esse, qui hauquidquam emansuri sint.

Legati Gallici iter ingrediuntur. §. 56. Tandem & Gallici Legati iter ingressi erant, qui Mezieræ, ubi naves ingredi volebant, secundo Mosa Trajectum descensuri ab Hispanis duodecim per dies detinebantur, quod hi nomina functionesque omnium, qui Legatos comitabantur, edi sibi vellent, ob Lusitanos & Catalaunos deputatos, qui sub ipsorum comitatu & protectione proficiscebantur. Sed cum Galli constanter abnuerent Hispanis super comitibus suis rationem reddere, tandem nul-
27. Oct. lo examine dimittebantur. Trajecto Bredam, inde Hagam abibant. Causa ejus diverticuli ferebatur, ut Batavos hactenus circa communem causam paulo frigidiores excitarent, tum de legibus pacis, & modo tractandi consilia conferrent. Inter alia obtinebant, ut Batavi validam equitum manum in finibus suis di-
8. Dec. sponerent, tuendo si opus sit Hassorum tergo. Sed cum diutius Hagæ morarentur, Avauxius literis ad Legatos Suecicos datis excusabat ob mortem Regis mandata sua tardius adornata, ac mirandum adhuc esse novo Regis pueri imperio intra quatuor menses ista potuisse absolvi. Tum per tres septimanas se ab Hispanis detentos. Iter in Hollandiam pacis boni-
13. Nov. que publici causa susceptum. Porro istorum Hagæ commorationem, in quartum mensem protractam Hispani acriter increpabant, velut ex quo aversus paci animus pelluceret, subinde minati, se protestatione interposita hinc abituros. Sed vera morarum istarum causa erat, quod Galli Ordines permovere vellent ad Deputatos suos Monasterium mittendos, quo junctim cum ipsis pacem aut inducias concluderent: eoque stipulabantur, ne una pars in tractatibus longius quam altera progrederetur, tum ut mutua actorum communicatio fieret, nec una pars citra alteram concluderet. Idque ideo postulabant 1643.
Galli, ne Belgæ separatim Hagæ cum Hispanis tractarent, ubi Castelrodricus sæpius ipsis nomine Hispaniarum Regis chartam quam vocant blancam obtulerat. Tum quod sperarent, Belgas hoc congressu obnoxios ipsis futuros, quorum opibus sibi sociatis insigne rebus suis emolumentum præcipiebant, pace, aut belli continuatione. Et hinc Belgarum, inde Suecorum armis firmati nihil metuendum sibi ducebant, aliis potius leges præscripturi. Contra Belgas duo scrupuli urgebant, quod & splendidius ipsis foret, si Domi suæ tractatus peragerentur: nec Monasterium prius accedere vellent, nisi Venetis pares haberentur. Ac sane Arausionensis Princeps Gallis denunciabat, haut tutum Galliæ tractatus Belgicæ pacis in septem homines transferre procul à provinciis, qui statim atque Hispanos adspicerent, horum blanditiis & promissis capiendi sint, natura pecuniam avidissimi, & corrumpi faciles, pacemque cum Hispanis exclusa Gallia facturi. Et præstare cum Hispanis negotiationem Hagæ institui, ubi diversitas sacrorum, affectuum, & commodorum conclusionem reddituras sit longe difficiliorem. Enimvero prudens id consultum, eventu post probatum, tunc à privati commodi studio profectum credebatur, quod Arausionensi Domui non pax aut induciæ, sed bellum, & imperium placeat. Sed & tunc novam cum Belgis conventionem inibant Galli super bello continuando, ut inter arma lautioribus pacis conditionibus potirentur. Præmittebatur inde Rorteus, qui Osnabrugæ Salvio confirmabat, Legatos circa Kalendas Januarias Monasterii fore. Simul petebat, ut statim atque isti eo pervenissent, Sueci intermedio loco cum ipsis congredi velint super legibus pacis, ac modo tractandi consilia collaturi, & qua via vasti Austriacorum spiritus ad moderationem sint disponendi. Interim Hispanici 18. Oct. Hispanici Legati Monasterium veniunt.
Legati Lopez Zapata Comes qui complures per annos Coloniensi conventu otiosus desederat, & Brunus Monasterium ingressi fuerant paratu infra mediocritatem, Gallis cavillantibus, Monasterienses cives exiguum operæ pretium fecisse totum diem in armis consistentes tantilli spectaculi causa. Ceterum Brunus etsi quondam literatum vitæ genus professus, tamen ab aliis ejus ordinis hominibus plane divisus agebat, aula elegantiam exprimens; qui & antea Dolam natale oppidum adversus Condæum Principem defenderat, & hoc conventu revera pacem cum Belgis conflaverat, etsi fama penes Pegnerandam foret, Gallicam quoque confecturus, si Hispanus natione fuisset ac autoritate indigenas æquasset. Quia porro Zapota, Zavedra, Pegneranda mediocri conditione viri erant, non nisi vocabulum & speciem plenipotentiarum habebant, ipsa vi penes Marchionem Castelrodricum Belgii tunc Gubernatorem herente, à cujus autoritate istis pendendum erat. Unde prudentes judicabant, eos magis implendo numero, quam tractatibus serio concludendis missos. Mediatores tamen Monasterii nondum adpulerant, Pontificis Nuntio excusante, se nondum Roma rubram mitram, & crucem accepisse.

§. 57. Constituerat initio Salvius haut ita diu Osnabrugæ morari. Sed Gallorum ad Dutlingam clade Cæsarei tantos spiritus sumserant, ut per Danicos Legatos ipsi denuntiarent, isto discedente se quoque abituros, ac tractatibus longum vale dicturos: sat contumeliæ sibi illatum adversam partem quatuor per menses expectare coactis, ut diutius heic irriti desideant, sibi opus non esse. Judicabant Legati Suecici, Cæsari nil magis in votis esse, quam plausibili obtentu tractatus solvere, Suecico exercitu circa id tempus Cæsareis provinciis digresso, & Gallis profligatis, simul quod Ordines eo, quo ipsi cupiebant, modo ad tractatus pacis admittere nollet. Salvius præter destinatum Osnabrugæ manet.

1643. let. Et jam ante Gallicam cladem agitaverat potius tractatum abrumpere, quam Ordinibus liberum aditum eo concedere: aut indictis Comitiis hos divertere. Huic rei obtentum subministrare nolebant Sueci; tum ne Ordines uti Salvii Osnabrugam accessum læti perceperant, ita eo iterum digresso tractatu desperato cum Cæsare utcunque transigerent. Sed & plerosque Germanicos ductores in Suecico exercitu belli tædium cæperat, quos ni propinquæ pacis spes retineret, metus erat, ne magna eorum pars militiam exueret. Quin & Gallici Legati Salvio Osnabruga digresso longiores moras jam post cladem Dutlinganam nexuri metuebantur, ne per pusillanimitatem properasse viderentur, cum antea magnam spem concepissent, Guebriani in Bavariam irruptione adversam partem paci facilem fore. Has ob causas placebat Salvio Osnabrugæ manere, Oxenstierna interim Mindæ subsistente.

Lusitani ad pacis tractatus admitti cupiunt. §. 58. A Lusitaniæ Rege Holmiam missus fuerat Rodericus Botellus, qui apud Reginam alloquium Lusitanica lingua exponebat, cui Suecico idiomate responsum. Cum Regina ei annueret, ut caput tegeret, id faciebat, & quamdiu loqueretur tecto capite adstabat. Sed & cum primum ingredienti Regina manum osculandam offerret, id omittebat: ast post finitam orationem, & acceptum responsum accedens in utrumque genu submissus Reginæ manum osculo delibabat. Petebat iste, ut tanquam Legatus Regius apud tractatus admitteretur, aut si id obtineri nequeat, privatus in comitatu Suecicorum Legatorum adesset, utque Regina Regis sui causam ibi susciperet. Ejusdem causam Rex Galliæ quoque Reginæ diligenter commendabat. Regina etsi Lusitano favebat, tamen cum ea admissio ex prævio pacto postulari non posset, metus erat, ne si acriter contenderet, tractatibus abrumpendis occasio nasceretur. Igitur responsum; præliminarem conventionem immutari non amplius posse; ni calumniam hanc in se Sueci pertrahere velint, ipsis pacem cordi non esse, quam novis difficultatibus eludere instituant. Ubi tamen omnes Legati convenerint, Suecicos cum Gallis & Batavis operam daturos, ut is sub Legati dignatione admittatur. Id si obtineri non possit, in Legatorum comitatu acturum. Circa Lusitanicam causam quantum in se facturam. Is inde literis tuti itineris instructus navi bellica Wismariam, hic addito præsidio Mindam deducitur.

(margin: 31. Aug. — 19. Oct.)

Acta Deputationis Francofurtensis. §. 59. Non parum ad illustranda eorum temporum consilia faciet, si quid tum in Conventu Deputatorum Francofurti agitatum fuerit, strictim recenseamus. Jam superiore anno Electoris Catholici Moguntiæ super defensione tractus Rhenani decreverant, simul ut Legatio Romam mitteretur ad orandum Pontificem, quo sua autoritate apud Galliæ Regem pacem permoveat. Monebatur quoque Saxo & Brandeburgicus, apud Daniæ Regem instarent, ut iste Suecos & Landgravium ad amplectendam pacem disponeret. Visum inde Conventum Deputatorum, de quo in Comitiis Ratisponensibus decretum fuerat, ad Kalendas Augusti Francofurtum ad Mœnum indici. Ejus causa præscribebatur instauratio judiciorum publicorum; sed quia inter arma leges silent, plerisque satius videbatur super reducenda pace agitare, quæ stabilita dein facile justitiam pariturafit. Id quod & Ordines Circuli Franconici, & alii peculiaribus hinc inde congressibus censuerant. Interea Cæsar à Legatis Electoralibus, qui Viennæ ob negotium Palatinum hærebant, per decretum exquisiverat, quæ ratio commodissima videretur objecta per adversarios pacis tractatibus impedimenta amoliendi. Qui pro sententia decebant; Bavarus & Saxo apud Galliæ Regem explorarent, qua de causa is Legatos ad designata tractatibus loca mittere tergiversetur; ac si intelligant, à communi ipsum pace

(margin: 23. Maji. 1642. — 19. Jun. 42. Legatorum Electoralium Viennæ sententia. 12 Jul. 42. 29. Jul.)

abhorrere, sciscitarentur; num is solus, aut junctis 1643. fœderatis cum Cæsare & Imperio transigere velit? Quo ex responso Cæsari metus oriebatur ne destituto Hispano ad solam pacem Germanicam incumberetur. Unde impediendæ isti Legationi Cæsar re- 29. Jul. 42 ponebat; ea opus non esse, cum de hoc negotio melius in communi conventu agi queat; ac expectandum, num Gallicus Hamburgi Minister diplomata permutaturus sit Moguntiam Gebhardus mittitur, discutiendæ legationi Romanæ. Cui Elector pro- 29. Jul. num se declarabat, ut ea legatio ad Conventum usque Deputatorum differatur; ac si utique procedat, Hispani commoda hautquidquam neglectum iri.

§. 60. Tardius porro procedebat ille Conventus propter absentiam Saxonis & Brandeburgici. Unde cum ob cladem interim ad Lipsiam acceptam maturatis consiliis opus, Moguntinus cum Coloniensi, ac Bavaro utrumque Electorem per literas hortatur, ocyus suos mittant super pace consilia collaturos. Et à Saxone quidem paulo post Joannes Leuberus aderat. Brandeburgicus autem censebat; Francofurti non plus effectum iri, quam antea Noribergæ; & Ratisponæ; quod absente adversa parte nihil certi concludi queat. Unde satius esse communes pacis tractatus respicere, ubi alterius partis postulata percipi possint; citra quod tempus & opera ludatur. Quanquam autem propositio Francofurti nondum facta esset, Ordinum tamen Legati utriusque religionis privatis inter se sermonibus agitabant Hispanorum causam à turbis Germaniæ separandam, ac Cæsarem ad hoc omnimodo permovendum. Ni velit, ipsos inter se decreturos, bello Hispanico se non miscere, nec ad illud quid conferre. Quo ab Hispanis intellecto Antonius Brunus, Burgundiæ Cancellarius eo mittitur, ut sociata cum Cæsareis opera isthæc consilia disturbaret. Post multam tergiversationem demum à Cæsareis Legatis, Ernesto Oetingensi, & Georgio Ulrico Wolckensteinio Comitibus proponitur super justitia instauranda, obiter addito, quid circa pacem hactenus factum sit. Sed cum inde ad consultationes in Senatu Principum accederetur, plerique de pace agendum contendebant, Austriacis plane adspernantibus: super justitia à Cæsare propositum; de qua & Recessu Ratisponensi expressum; nec Conventibus Deputatorum alia tractari suevisse, quam quæ proximis Comitiis huc rejecta sint. Moguntini Electoris indictione de ista sola expositum; & quanquam idem postea aliis Ordinum significarit, etiam super pacis negotio heic agendum; ad Cæsarem tamen nihil relatum, qui & propter ditiones, & propter merita præteriri non debuerit. Ex adversa parte neminem adesse; communes tractatus hoc ipso impediri, mediatores turbari, hostes tardiores ad pacem reddi. Vix ulli distincta super pace mandata esse, quæ si domo demum petenda sint, multum temporis frustra elapsurum. Sane sibi super hoc capite nihil in mandatis datum. Si cæteri utique de pace agere velint, protestatione interposita suffragium sibi suum reservaturos ac omnia prius ad Cæsarem relaturos. Ast reliqui omnes, excepto Burgundo, de pace prius, quam justitia agendum contendebant. Hanc esse pacis filiam, & quæ præcipue per bellum collapsa sit. Gravissimum malorum primo loco tollendum; inde reliquis faciliorem medicinam fore. Conventibus Deputatorum præcipuam esse materiam tranquillitatem Imperii. Et si leges de hoc sileant, ipsam necessitatem urgere, & periculum in mora esse. Ita reliquorum è Collegio Principum sententia adversus Austriacos, & Burgundos prævalebat, ad stipulante etiam Electorali Collegio.

(margin: Brandeburgico Conventus ille displicet. 16. Nov. 42. — 7. Dec. — Ordinum inclinatio. — Propositio fit. 11. Febr. 43. 16. Febr. — Ordines ante omnia de paci agi volunt.)

§. 61. Hoc pervicto jam distinctius super negotio pacis in Collegio Principum proponendum erat. Id quod Austriaci, penes quos ejus Senatus tunc directorium erat, abnuebant, defectum mandati excusan-

(margin: Austriaci de interna Ordines de externa pace prius agi volunt.)

1643. cusantes. Si tamen reliqui sententias dicere velint, se illas pretocello excepturos, ac ad Cæsarem relaturos. Id cum insolens videretur, Luneburgico autore placebat reliquis sententias non præcipitare, sed quid Electoralibus super hoc capite videatur expectare, Austriacis & Burgundo frustra contranitentibus. Visum porro Electoralibus fuerat, de externa prius, quam interna pace dispiciendum. Contra Austriaci eam ipsam ansam contradicendi arripiebant. Non ferendum, ut Electorales sibi persuadeant, Principale Collegium modo ipsis placito adstringi. Ratisponæ de interna prius, post externa pace agitatum. Si exteri pacem adspernentur, arma ipsis utique opponenda, quæ nisi unito intus Imperio parari nequeant. Eosdem, si Ordinibus inter se convenire audiant, eo facilius æquas paces leges admissuros, sublato belli prætexto, velut restitutionem Ordinum quærant. Ac si ne tunc quidem arma ponere velint, Orbi adpariturum isto obtentu illos nil aliud quæsivisse, quam fines suos proferre, & Germaniam lacerare. Enimvero cæteri in alia omnia discedebant. Exteros in visceribus Imperii hærentes indies magis diffundi, cui periculo ante omnia occurendum. Ad internam pacem nisi per externam pertingi non posse. Pragensi pace, quæ circa intestinas controversias tantum satagebat, nihil profectum. Per tractatus, non per arma huic malo medendum. Qui internam pacem turbant, ab exteris fulciri. His ergo pacatis, & illis quietem ultro redituram. Adversus hæc Burgundus pro sententia dicebat: Non tutius, nec idoneum magis paci reducendæ medium, quam bene instructa arma, quibus neglectis frustra de pace agitari. Una manu gladium, altera leges pacis adversæ parti ostentandas, siquidem æqua pax obtinenda sit. Mollem agendi viam fractas vires arguere, hosti pertinaciam addere. Ergo concordiam intus priore loco stabiliendam. Si Ordines se unanimes Cæsari adversus hostes jungant, hos brevi Germania pulsos pacem avide amplexuros. Sed reliqui omnes secus censebant: Arma hactenus male cessisse; tentandum nunc an per tractatus pax obtineri possit. Fœderatorum Regum potentiam in se magnam, eosque ita pedem fixisse in Germania, ut vix per vim dimoveri iterum queant. Maritimis præcipue oppidis Suecos ægre depellendos, quamdiu mari subveniri istis queat. Germaniæ opes exhaustas bello longius continuando; & quæ supersunt, exterorum æque ac propriis ipsorum usibus patere. Ita decernebatur, media potius obtinendæ pacis, quam belli continuandi esse dispicienda.

Burgundus bellum suadet.

3. Mart.

Reliqui contradicunt.

An Principale quoque Collegium ad tractatus pacis mittere debeat?

§. 62. Movebatur inde quæstio: an & quomodo Collegium Principale pacis futuræ tractatibus interesse debeat? Austriaci, & Burgundi Latius ducebant, universi Principum Collegii nomine missionem omittendam; ac singulis Ordinibus, quibus terrarum quid ademtum, integrum relinquendum, quibus mandatis suos instruere velint. Id decreto Ratisponensi insinuari, ut singuli potius, quam Collegiatim mittant. Futuros tractatus ad controversias, si quæ Cæsari cum Ordinibus intercedant, non pertinere, quæ jam pace Pragensi, decreto Ratisponensi, ac peculiaribus transactionibus compositæ sint, ut ex illis nihil turbarum in Imperio metuendum sit. Cæsarem per se observaturum, quæ ad salutem Imperii faciant. Iis controversiis tractatus in longum una cum bello extractum iri, pacem difficiliorem reddi. Paucos Deputatos cæteris omnibus ægre satisfacturos; & omnia tamen ad absentes referri infinitum fore. Nec dum expeditum, num isti Deputati una cum Cæsareis & Electoralibus Legatis consultationibus adesse; an duntaxat desideria sua ad Cæsareos referre, ac horum decisionem expectare debeant? Talia quoque occursura, quæ ob discrimen Sacrorum, alia diffidia remoram tractatibus injicere queant. Denique quem mandata istis Deputatis formaturum, ut omnibus ad palatum sint? Et omnium sententias exquiri, aut in unum digeri non posse. Hassis tamen monentibus Austriaci disputabant, non tam quæri num Principibus mittendi jus sit, quam an expediat? Ast cæteris omnibus hæ rationes tanti non videbantur; ut ideo Principum Collegio jus suum negligendum sit. De potestate belli & pacis cum Cæsare omnes Ordines participare, nec circa jus suffragii uni præ reliquis prærogativæ quid competere. Id quadrare ad formam reipublicæ, legesque, & usum ad belli hujus initia usque receptum. Quæ ab anno vicesimo tertio Conventibus Electoralibus acta sunt, potius iniquitati temporum condonanda, quam ut ideo Electoribus potestas de bello & pace statuendi in fraudem Principalis Collegii concedenda sit. Esse Electoribus eximia quædam jura, ac gradum dignitatis eminentiorem; in cæteris Principes ipsis æquales in hac præsertim causa, quæ hosce æque ac Electores tangat. Unde si Electores jus suffragii heic obtendant, Principibus quoque idem concedendum. Idque eo pressius nunc urgendum, quod jus Principum hactenus multis modis neglectum sit. Unde concludebatur; à Principibus è suo Collegio aliquos ad instantes paces tractatus cum plena suffragii potestate mittendos, non solum tuendo suo juri, & vitando præjudicio, sed & quia ipsorum æque ac aliorum intersit. Idem ut Urbici pro se contendebant.

Austriaci repugnant.

Principales eo mittere utique volunt.

De modo missionis

§. 63. Intricatior inde consultatio surgebat; quinam & per quos deputandi, & quibus mandatis instruendi? Ubi tandem placebat; per singulos Circulos habitis conventibus super mandatis deliberandum, ac cujusque Circuli nomine certos delegandos qui in loco tractatuum una cum Electoribus suffragia ferant, ac concluso formando manum admoveant. Quod idem & urbici sibi deposcebant. Sed quia ad formanda deputatorum mandata necessarium videbatur nosse, quas ob causas hactenus in Germania bellatum sit, ante omnia in penitissimam belli originem inquirere placebat. Austriaci eas notorias esse jactabant. Per viginti tres annos bellum gestum, tot libris id argumentum præbuisse, tot Conventus agitatos, ubi causæ belli juxta, ac remedia discussæ sint. Si nunc demum de his inquiratur, Cæsarem argui, velut ipse veram belli causam non intellexerit. Socios Reges, ac Gallos cum primis armis suis speciosum colorem obtendere, Ordinum libertatem restituere ac stabilire; cum ipsis propositum sit, suæ Monarchiæ fines proferre, Germaniam lacerare, & Franciam Orientalem cum Occidentali jungere. Enimvero Austriacis regerebatur: Si mature in causas belli cæpti aut prorogati juxta leges Imperii inquisitum fuisset, bellum cum exteris declinari, ac meliore cum successu geri, faciliusque poni potuisse. Sed quia insciis & inconsultis Principibus, & Ordinibus bellum decretum & gestum sit, sit inde separationes & confusiones ortas: & multos, cum ab utraque parte male haberentur, ac causas belli ignorarent, non dijudicasse, pro se, an contra bellum gereretur. Interim omnes promiscue belli calamitatibus obnoxios fuisse. Ea mala vitari potuisse, jure Ordinum circa bellum ac pacem ab initio rite observato. Nunc cum de pace agendum sit, ad quam per amotas belli causas perveniatur, utique cognitione causarum belli opus esse; ni imperitos medicos imitari velint, qui non perspectis morbi causis remedia adplicant. Heic igitur quibusdam videbatur, eas optime cognitum iri, postquam ad tractatus pacis perventum fuerit. Aliis serum id videbatur, easque in antecessum explorandas. Austriaci cum suffragiorum numero premerentur, proponebant, à Daniæ Rege petendum; ut quia socios Reges à pace abhorrerere adpareat,

De causis hujus belli inquiritur.

1643. pareat, ex istis sciscitetur, quibus causis ad bellum continuandum impellantur. Sed cum ea via plerisque anceps videretur, quod fœderati Dano non exacte responsuri, aut hic illos præsertim Gallos, quorum negotiis se miscere nolebat, non libenter interrogaturus sit; placebat ab Electoribus consiliorum, quæ Cæsari super hoc negotio sæpius suggessissent, communicationem postulari. Ita ab Electoribus quædam scripta huc facientia exhibentur, addita tamen protestatione, id deinceps sibi præjudicio non fore. Eam protestationem egre ferebant Principes, qui pertendebant, jus sibi esse communicationem postulandi eorum, quæ omnes Ordines tangerent; præsertim cum Electoribus circa talia cæteris Ordinibus præteritis nihil decernere liceat. Ita tam Catholici quam Evangelici Ordines magno studio ad pacem incumbebant, singulari inter se concordia, præter Austriacos, & Bavaricos, aliosque qui privatis commodis inhiabant. E quibus Bavarici id quoque agebant, ut Franconicum, Suevicum & Bavaricum Circulos suo arbitrio subjectos tenere, ac hospitationibus, tributisque pro lubitu emungere possent. Ex Electorali Collegio Saxonici vehementer urgebant, suspensionem effectus amnestiæ tolli, Palatinam causam Francofurtum evocatam decidi, gravamina circa religionem hoc Conventu componi. Primarius Moguntini Legatus Schwalbacius jactabat; se non imitaturum eos, qui nuper Ratisponam missi fuerant, qui Hispanico auro emti cum Austriacis conspiraverint, ac bono publico non parum obstiterint. Hispaniam & Belgium non usque adeo ad Germaniam spectare, ut hæc ideo tam exitioso bello perdi debeat. Cæsareis haut quaquam placebat Ordines ita libere loqui, ac negotio pacis penitus se immiscere velle. Unde Conventum hunc dissolvi malebant, quo nomine & Cæsar misso Wertino Moguntino Electori persuadere conabatur, ut soluto Deputatorum Conventu de Comitiis convocandis dispiceret, ubi de negotio pacis commodius agi possit. Id quod Elector adspernabatur, qui turbidis hisce temporibus universos Ordines haut vocari posse statuebat.

Cæsar Conventum cum dissolvi cupit.

§. 64. Quanquam mox de Comitiis iterum silebatur, quod Electorales, ac Bavarus cum primis Cæsari obsecundantes instituto Principum & Ordinum circa missionem ad tractatus pacis obsistere decrevissent. Electorales quippe, quare ista Principum missione supersedendum sit, multis rationibus ostendere conabantur. Consultationibus inter tam multos diffusis omnia facile ad partem adversam emanatura. Ne ipsos quidem Electores nuperis Comitiis Collegialem missionem decrevisse; sed deputatos duntaxat quosdam absque suffragii jure Cæsari velut intimos Consiliariorum adfore. Fortasse & absentibus Ordinum eam missionem probatum non iri. Tractatibus moram iri injectum tarde inter variantes tot Principum sententias adornandis mandatis; ac nondum obtento pro ea legatione tuti itineris diplomate. Daniæ Regi à Cæsare & Electoribus mediationem delatam, nullo Principalis Collegii facta mentione. Ratisponæ decreta per paucos Ordines subverti non fas esse. Diffidentiam denique ostendi adversus Cæsarem, eique adjunctos Electores, velut simul cum Dano pacem Imperio salutarem condituri non sint. His de causis postulabant; desisterent consiliis istis Principales, ac satis haberent, si quorum peculiariter interest apud tractatus pacis comparere, Cæsareisque Commissariis sua negotia exponere queant. Enimvero Principes, & Ordines contra contendere: In negotiis, quæ salutem Imperii spectent, inter quæ vel præcipua sint bellum & pax, nullo se modo preteriri debere. Sua æque ac Electorum interesse. Habere Electores peculiarem sibi potestatem eligendi Cæsares, ac munia illa hereditaria: alias inter ipsos & reliquos Principes nullum discrimen, sed pares honores, paria onera. Non obscure destrui jura sua, & exercendum nunc ab Electoribus actum cum exclusione Principum, adversus hos deinceps allegandum. Id quod legibus, consuetudini ad præsentis usque belli initia exercitæ, dignitati, ac saluti suæ, sanæ denique rationi repugnet. Anno superioris seculi nonagesimo quarto, & hujus seculi tertio tractatibus inter Hispanos, ac Belgas agitatis Ordinum legatos pari juri ac mandato Commissariis Cæsareis adjunctos, etsi Ordinum tunc peculiariter non interesset. Fœderata Regna id postulare, ut alii quoque Ordines adsint, ac nolle, ut soli Electores totius Imperii nomine agant. Facilius negotia in tractatibus expeditum iri Ordinibus præsentibus, qui de negotiis suis citra moram Conventum edocere queant. Suos deputatos æque silentii tenaces esse posse, quam Electorales; nec ob istum respectum alios Imperii negotiis Ordines excludi. Non persuaderi sibi, Electorales tractatibus adesse velle tantum ut mutos spectatores: Saltem suos non alia conditione adfuturos, quam Electorales. Non obscure diffidentiam adversus Principes ostendere Electores, quod tam solicite ipsos tractatibus pacis arcere studeant. Hoc modo Ordines paulatim à summis Reip. negotiis excludi, & omnia ad solos Electores revocari. Diffidentiæ tollendæ non præsentius remedium, quam universos Ordines tractatibus adhibere. Nuperam pacem eo maxime nomine non omnibus satisfecisse, quod multi questi sint, sua desideria non fuisse audita. Testabantur tamen se Cæsareo fastigio, ac Electorum eminentiæ nil detractum velle, nec se congressibus Cæsareos inter & Regios Legatos ingesturos. Esse penes Cæsareos totius negotii directionem ut tamen Principum deputati æque ac Electorales deliberationibus adhibeantur, & quæ salutem Imperii spectant, ipsorum cum consensu expediantur. Quanquam autem nonnulli, quos inter Wurtzburgensis, removendis quæ per Electorales movebantur difficultatibus censerent, è singulis Circulis singulos tantum deputandos; contradicebant tamen reliqui ob discrepantia inter Ordines sacra, & quod inferioris gradus Ordines, Prælati, Comitesque præteriri se nollent. Inprimis testabantur Urbici, suum Collegium per Principes absque peculiari mandato non posse repræsentari; memoratis inter Hispanos & Belgas tractatibus Norimbergam, & Coloniam inter deputatos fuisse. Non deterius sibi circa talia jus, quam Principibus esse.

Electorales nolunt à Principibus ad tractatus pacis mitti.

9. April.

Principes contra nituntur.

19. April.

§. 65. Electorales cum cæteros Ordines à sua sententia dimovere non possent, nec tamen ut illis consentirent in mandatis haberent, rem ad Principes suos domum referunt, eoque negotio tantisper seposito ad alia convertuntur. Cæsarei Commissarii cum sententiam suam rogarentur, simpliciter ad decretum Ratisponense provocabant. Num autem Principes, Ordinesque cum jure suffragii admittendi essent, silebant, sperantes ipsum tempus ansam mutandis Principum destinatis allaturum. Interim quo eos à sententia deducerent, nulli operæ parcebant; quæ nec inanis erat. Quanquam [enim priori sententiæ demissionibus Circularibus aliquandiu inhærerent Principales, excepto Monasteriensi, qui sententiam suam retractabat: tandem clausula addebatur; si commodius remedium inveniatur, id se non repudiaturos. Electorales quoque lenius jam cum cæteris Ordinibus agere, ac per Colonienses ac Bavaricos Legatos declarare: Sibi haut quicquam in animo fuisse ipsorum jura in dubium vocare; sed ista duntaxat à se mota ostendendis Circularium missionum difficultatibus. Mox postulabant, ut, cum per mandata sua probare nequeant, Ordines collegiatim cum jure suffragii ad tracta-

Missiones Circulares hærent.

15. April.

22. April.

23. April.

1643. tractatus pacis mittere; ipsi ex vi clausulæ nuper decreto suo additæ compendiosiorem viam proponerent. Consultatione habita Principales perspiciebant, si dissentientibus Electoralibus missiones Circulares decernerentur, dissidiis ansam præberi, & scopum admissionis ad tractatus obtentum non iri. Decretum quoque suum ab Austriaco, Bavarico, Burgundico, Westphalico, Rhenano Electorali, & superiore Saxonico repudiandum; reliquos ob diversa sacra, & studia ægre conventuros, ac unitos licet evincendo negotio non suffecturos. Ac revera multitudinem Legatorum silentio servando parum idoneam fore. Unde primum Wurtzburgensis proponebat: Quia hic Deputatorum Conventus omnes Circulos repræsentet, quem & utrique religione addicti Ordines agnoscant, cum prorogantium, & vel ad locum tractatuum transferendum, vel Francofurti relinquendum ad illa citra moram expedienda, quæ pacis negotium requirat, ac servandis Ordinum juribus. Id verò à Cæsareis cupide arreptum, & Austriaci in consensu Principalium id vehementer suadebant. Etsi enim Deputatorum Conventibus alias solitum non sit de pace externa agere; ipsos tamen multa jam circa pacem agitasse, nemine contradicente, sed omnibus potius applaudentibus. Nec ipsos Electorales intercedendi causam habituros, quod insuper habito Ratisponensi decreto de pace heic agitare cœperint. His reliqui eo facilius adstipulabantur, quod Cæsarei nondum quid animo volverent, aperuissent, ac perinde sibi esse ostenderent, Conventus Francofurti maneret, an alio transferretur. Ac vix aliud medium aptius censebant servandis Ordinum juribus, suoque scopo obtinendo, & tollendis per Electorales motis difficultatibus. Sed cum propius ad rem accedendum esset, Austriaci eam translationem ad locum tractatuum rationibus hinc inde consarcinatis impedire nitebantur. Cæsarem sub initium tractatuum in propiorem hisce locum concessurum, cui ut Ordines præsto adsint, è dignitate esse. Tum postulatis horum facilius à Cæsare, quam apud tractatus pacis satisfieri posse. Præsertim cum causa Palatina in aula Cæsaris decidenda sit; id quod præsente Deputatione commodissime fieri queat. Fortasse quoque Electorales reliquorum Ordinum exemplo decretam ad tractatus legationem omissuros. Eoque censebant, Deputationem ad locum ubi Cæsar acturus sit, transferendam. Austriacis se cæteri Ordines acriter opponebant, translationem Deputationis ad locum tractatuum ita necessariam censentes, ut perinde ducerent, domi plane manere, quam loco tertio convenire. A se translationem Deputationis decretam, non ut otiosi tractatus eminus spectare velint, sed ut & ipsi operam suam conferant. Et quia Electores eo utique missuri sint, se deteriore quam ipsos conditione esse nolle. Electorales contra neque prorogari Deputationem, nec transferri volebant; Bavaro cum primis metuente, ne causa Palatina ad Conventum Deputatorum traheretur. Ac maluissent ab Ordinibus circulatim, aut quavis alia ratione mitti, modo non per formam Collegii, ut revera ista missio sine autoritate, ac pondere foret. Idque ut Ordinibus persuaderent, suam quoque legationem citra Collegii formam fore asserebant. Inde ab Austriacis pro sententia dictum: Cæsarem graves ob rationes Deputationem transferri haut consultum ducere, sed ut ea Francofurti continuetur velle; adducta inter alias ratione, quod ex dissensu inter Electorale & Principale Collegium in loco tractatuum multa mala oritura; ac Legati Ordinum suis concertationibus ludibrium exteris sint debituri. Ea propositio Ordines non parum turbabat, destinatis suis plane adversa, & quod metuerent; ne Electoribus in suas partes tractis Cæsarea sententia prævaleret. Unde in eum casum certas cautelas meditabantur; puta, ut arctior quædam Deputatio è numero Ordinum Osnabrugam, & Monasterium mitteretur, quæ æque ac Electorales Legati negotiis interesset, ac quæ gererentur ad Collegium Principale referret. Tum ut singulis Ordinum, qui vellent, eo mittere liberum foret. Ita jus Ordinum conservari, ac ipsis sat consuli posse. Quas conditiones Cæsari non ingratas fore Austriaci spem faciebant.

Principes Deputationem ad locum tractatuum transferri cupiunt. 19. April.

5. Maji.

Austriaci eam translationem impedire student.

12. Maji.

Electorales ab utrisque dissentiunt.

10. Jun. 11. Jun.

§. 66. Dum ista prolixis consultationibus in cassum agitantur, Cæsarei quoque censebant; apud tractatus pacis non nisi controversias cum exteris Regnis disceptandas: reliquas omnes, ex pace religiosa aut profana promanantes, & quę Ordines inter se spectent, aut si quæ alia remedio videantur opus habere ad receptos in Imperio conventus remittenda; ne exteris Regibus arbitria rerum Imperii deferri videantur. Id quod salva dignitate Cæsaris, atque Ordinum fieri nequeat. In hoc cum Electorales Cęsareis conspirarent, illi ut per Austriacos in consessu Principalium id proponeretur faciunt, utque super hoc decretum fieret, postulant. Spem esse exteros Reges privatas illas lites parum curaturos. Plerisque tamen Ordinum videbatur, super hoc in pręsens nihil concludendum, sed expectandum, quid exteri Reges propositurі sint. Jam nuperis Comitiis permissum, ur cuilibet Ordinum liceat suas querelas eo deferre. Cavendum, ne dum facilitati tractatuum consultum itur, ab eorundem scopo aberretur. Saltem super amnestia Regios esse propositurоs. Uti autem Cæsarei isthæc negotia tractatibus pacis subtrahere cupiebant; ita vicissim ostendebant; Hispanos ita luculenter de Imperio meritos, ut eorum causam cumprimis circa Burgundiam, ac Belgium negligere, ac à pace Imperii separare non possint.

Cæsarei de negotiis Ordinum in tractatibus pacis agi nolunt.

12. Maji.

§. 64. Porro super translatione Deputationis ad loca tractatuum multa Francofurti disceptatio, Cęsareis differentibus, Cæsari plenam in negotio pacis directionem jure majestatis competere, nec ipsum ad Ordines jure suffragii admittendos teneri; sed eorum consiliis ex placito uti posse. Quo fine exempla à Gallia, Suecia, aliisque Monarchiis, sat quidem at intempestive, adducebantur. Metus quoque erat, ne Ordines in communibus tractatibus à commodis Hispanorum & Austriacorum peculiaribus se disjungerent; ac cumprimis Evangelici, ni postulatis & querelis eorum satisfiat, sociis Regnis denuo se innecterent, armisque jus suum persequerentur. Principales contra, quare Conventus hic ad loca tractatuum transferendus sit, multa adducebant: Conventu Francofurti continuato scopum suum non assecuturos Ordines; relationes à locis tractatuum non sat mature, aut perfecte Francofurtum allatum iri. Multa negotia tantam moram non ferre. Tum qui modus consultandi Francofurti sit tenendus, nondum expeditum. Lente hinc processuros tractatus, si modo in Ordinum sententia momentum aliquod esse debeat. Electores non obstante Deputationis prorogatione ad tractatus missuros, queis tanta præ cæteris Ordinibus prærogativa non sit concedęnda. Arctiore è Senatu Principum Deputatione novas difficultates oriri. Ipsas Coronas ideo pręe Colonia & Hamburgo elegisse Monasterium, & Osnabrugam, oppida minus commoda, ut eo expeditior foret communicatio. Suecos cum solo Cæsare atque Electoribus absque aliorum Ordinum interventu non tractaturos. Unde præstare ab initio se eo conferre, quam post longam disceptationem demum cogi. Paucos Ordines Francofurtum missuros, sed omnes potius ituros, ubi de summa rerum agatur, multis præsertim jam ea, quæ hactenus heic acta sunt, cavillantibus. Ita dum alii hcic, cæteri alibi negotia agitant, omnia confusionis & distractionis plena fore.

Cæsarei missionibus ad loca tractatuum repugnant.

Ordines contra tendunt.

 re.

1343. re. In loco tractatuum Ordines conventus suos seorsim acturos, modica cum exteris communicatione. Si qui ex Ordinibus sinistra consilia agitent, facilius ab universis compesci posse. Unde Principalibus placebat has rationes Cæsari demonstrare, quo & is in translationem Conventus consentiat, Electoribus quoque in eandem sententiam pertractis. Ast hi Francofurti subsistendum contendebant: Penes Cęsarem esse super Deputationum loco statuere. Tum Monasterium potius, an Osnabrugam eundum; Illic Suecos, heic Gallos offensum iri. Ad utrumque locum Deputatis missis parum concordibus consiliis omnia actum iri. Igitur censebant, è sententia Cæsaris conventum Francofurti continuandum, quoad pateat, quomodo tractatus pacis daturi se sint, ubi pro re nata tolli hic aut prorogari possit. Ista quidem ab Electoralibus palam jactabantur: revera autem hoc modo sibi eminentiam præ Principibus quæsitum ibant. Tum & Bavarus metuebat, ne hoc modo Palatina causa ad communes tractatus traheretur; & Saxo, ne pax sua Pragensis acrem castigationem subiret.

Electorales in diversa abeunt.

§. 68. Dum ita neutri sua sententia decedunt, Electorales tandem ad Cęsaream decisionem provocabant. Principales etsi alias in hujusmodi Conventibus solitum, dissidentes Collegiorum sententias ad Cæsarem referre; diserte tamen testabantur, se hoc negotium decisioni Cæsareæ submittere non posse, quod jam in antecessum constet, Cęsarem cum Electoribus facere. Nec eo secius tamen cum à Directorio Moguntino sententiæ Collegiorum adductis utrinque rationibus conciperentur, clausula addebatur: hæc ad Cæsareos Commissarios referenda, & expectandum esse, num Cęsar in propositam à Principibus translationem sit consensurus, an continuationem Francofurti probaturus. Eo scripto publice prælecto per festinationem Directorii super ea clausula tunc nihil moneri poterat, & sic absque ulteriore deliberatione à consessu discedebatur. Mox tamen cum eam clausulam sibi pręjudicio fore metuerent Principales, velut Cæsareæ decisioni se submisissent, eandem sibi à Moguntinis communicari petunt. Sed hi abnuebant, causati, id citra fraudem Electoralis Collegii fieri non posse: nam talia scripta in pleno concessu prælecta, annotatis jam omnium monitis, deinceps uni vel alteri corrigenda concedi non posse. Austriaci quoque idem se sentire ferebant; nec Cæsarem ad transferendum utique conventum ab ipsis obstringi posse. Contra principales apud Directorium Austriacum protestationem scripto interponunt; se eam clausulam pro mera submissione non agnoscere, ac in omnem eventum rem sibi integram, & jus suum reservare. Quanquam enim alias decisionem Cæsaream abnuere odiosum esset; tamen cum de libertate ac salute ipsorum ageretur, ea reverentia tantisper seponenda erat. Cæsarei hinc & pars Electoralium, cumprimis Bavarici, apud Catholicos Ordines ostiatim circumire, preces minasque miscere, num ipsos hac sententia dimovere possent; de religione agi clamantes, si Evangelici in loco tractatuum Suecis patrocinantibus postulata sua urgere possint. Contra Luneburgicus Legatus Langenbeckius, & alii monere, ne isto obtentu defensionem libertatis, ac jurium suorum omitterent. Ubi Vorburgius inprimis Wurtzburgensis Legatus insignem constantiam apud Evangelicos declarabat; Mirum videri Catholicos Ordines tam simplices haberi, velut post tot annorum experientiam prætextus à veris belli causis discernere haut norint, & sub inani sacrorum colore ob alieni Regni commoda bello diutius se atteri sint passuri. Tum Evangelicos monebat, ne sacra profanis misceant, ne ipsis necessitas imponatur Catholicis bellum extrahere volentibus se adjungendi. Ex Electoralibus quoque Brandeburgicus Matthæus Wesenbecius plane cum Principalibus sentiebat. Et Coloniensis Buschmannus rationibus Principalium convictus pro translatione Conventus connisurum se testabatur. Et Ordinum constantia Cæsareos non parum movebat, præsertim cum Brandeburgicus, & alii è Principum Collegio jactarent; si Deputatio Francofurti continuanda sit, se domum discessuros. Inde enim cæteros ad repræsentandam Imperii personam non suffecturos; ac plerosque Ordinum quocunque modo ad loca tractatuum abituros; ut satius videatur, si universus Conventus eo transferatur. Unde Cæsarei demum judicabant; si translatio nullo modo impediri possit, satius esse Conventum Monasterium, quam Osnabrugam transferri, ne Evangelicis occasio sit consilia cum Legatis Suecicis miscendi. Et huc spectabant etiam illi Catholici, qui cum Evangelicis circa translationem consentiebant. In quorum gratiam, & ut hos sibi conjunctos retinerent, Evangelici non repugnandum censebant, quod sperarent, demum quoque idem circa Osnabrugam obtentum iri. 1643.

Res ad Cęsarem refertur.

23. Jul.

Principales protestantur.

17. Jul.

§. 69. Veniebat post responsum à Cæsare, quale prævisum fuerat; ut Deputatio Francofurti continuaretur, quod ipse in vicina conferre se velit, ut cominus consilia Ordinum exquirere possit. Legati Principum quibus neque id annuere, neque Cæsareis rationibus rejectis dissolvendo Conventui ansam præbere mandatum erat, decernebant tandem ad modicum tempus consultationes suspendere; interim Legatis liberum fore Francofurti hærere, an domum abire, ne tamen abrumpere Conventum videantur. Quo instituto cum per Electorales, atque Austriacos nullis rationum momentis dimoveri possent; Moguntinum tandem Directorium declarabat: id utcunque ferri posse, modo discessuri ocyus revertant; interim pro captu temporum, & in rebus moram non ferentibus, consessus non plane intermittendos. Ita Luneburgicus, Wurtzburgensis, & Noribergensis discessere, polliciti postridie Kalendas Octobres iterum se adfore; quo die consultationes instaurandas decernebatur. Eo tempore elapso, etsi Evangelici Luneburgicum expectari peterent; Austriacum tamen Directorium formulam decreti promulgat, qua ex decisione Cæsarea in prorogandam Francofurti Deputationem consentitur. Quo decreto artibus suis extuso haut dimovebatur, quicquid reliqui obtenderent, ac Luneburgicus indignabundus aliquandiu consessibus abstineret. Interim cum Daniæ Rex missis ad Electorales literis Principalium postulata probaret, his animus iterum addebatur, ut de illato sibi præjudicio corrigendo dispicere conarentur. Quod tamen abrumpendo Conventui ansam præbere nollent, placebat prorogationem Francofurti diserte non probare, sed rem in suspenso relinquere, quoad appareret, quousque socia Regna hanc causam susciperent, aut alia via panderetur. Interim quocunque modo ad tractatus ire sedebat, quicquid de jure suffragii ac Collegiali missione fieret, modo destinata sua obtinerent. Ita inanem fore Francofurtanum Conventum, si Ordines in ipsis tractatuum locis causam suam agerent. Tum & Suecis per Landgraviam demonstrandum; si Ordinibus jus suffragii circa bellum & pacem adimatur, nunquam æquilibrium istud, quod ipsis tantopere cordi sit, obtentum iri, Ordinesque invitos ad ferenda belli onera à Cæsare cogendos. Quæ monere tanto magis necessarium erat, quod Sueci alias videbantur Evangelicorum commoda reipsa curaturi; sed num illi cum jure suffragii, & velut Collegium ad tractatus venirent, parum pensi essent habituri. Statuebant tamen non alio modo accedere, quam velut membra & Ordines Imperii una cum Cæsare & Catholicis, nequaquam ad accusatorum instar querelas

Cæsar conventum Francofurti continuari decernit. 17. Aug.

Principales consultationes suspendunt. 4. Sept.

2. Nov.

Principalium Consilia.

1643. relas suas adversus Cæsarem atque Catholicos expositeuri, ne propius Sueciæ innexi speratam cum Catholicis concordiam abrumperent, divulso plane Imperii corpore. Et ea quidem Principum, qui Conventum transferri volebant, mens erat. Queis Electorales obnitebantur tuendæ propriæ eminentiæ, quo cæteros Ordines consultationibus super bello & pace excluderent. Nec minus Cæsarei, ut Ordines Osnabruga diverterent, omnem lapidem movebant, sparso inter alia, proximo vere Noribergæ, aut Ratisponæ Comitia indicenda.

Circa Palatinam causam acta. §. 70. Ad eum gustum reliqua negotia ad solidam Germaniæ tranquillitatem facientia isto in Conventu tractabantur. Ac Palatina quidem causa ut Francofurti decideretur inter alios Saxo urgebat; Bavaricis contra, qui Ordinibus diffidebant, valde repugnantibus. Qui disputabant, eam causam Ratisponæ mox Viennæ agitatam, cui nunquam Principes se immiscere voluerint; id si nunc postuletur, Daniæ Regi & Electoribus ignominiæ fore. His plerique ex Electoribus assentiebant, ea potissimum de causa, quod id negotium plurimum temporis absumturum esset; interim Conventui finem imponendum. Quibus & Principales accedebant hactenus, ut à Cæsare peteretur, eam causam ocyus expediret, Francofurti mentione non facta. Monebant tamen aliqui, Ludovici Philippi Palatini mentionem peculiariter faciendam, qui cum nullam partem hujus belli attigerit, citra exceptionem sit restituendus. Sed istis literis ad summam causæ nihil promotum. 13. Jul.

Circa amnestiam agitata. §. 71. Circa amnestiam Saxonici cumprimis suadebant; suspensionem effectus ejusdem Ratisponensi decreto sancitam esse abolendam; quod rationi repugnet, illos, qui dudum cum Cæsare in gratiam redierunt, bonis suis excludi propter eos, qui adhuc adversis partibus adhæreant, cum istorum nulla plane culpa sit. Idem à Franconico Circulo delegati ingerebant. Wurtenbergicus præcipue Dux, ut ante tractatus pacis plene restitueretur, contendebat, par esse hanc gratiam à Cæsare occupari, quam alias exteri Reges in se derivaturi sint. Austriaci tamen à nupero decreto Ratisponensi recedendum non censebant. Contumaces Ordinum haut eo secius apud hostem mansuros, qui spem suam non inclementia Cæsaris, sed in communi tractatu reposuerint. Hinc & Wurtembergicis expectandum. Bavarici contra Wurtembergici postulatis ea lege annuendum censebant, si per fratrem suum, qui inter Vinarienses militabat, eas copias in partes Cæsaris traduceret. Post multam disceptationem tandem conclusum, ut decreto Ratisponensi staretur. Paulo post tamen placebat Ordinibus Cæsari suadere, ut eam suspensionem tolleret, Austriacis priori sententiæ, & Ratisponensi scito mordicus inhærentibus. Nullam mutationis causam adparere. Decretum pacti vim habens à tam paucis Ordinibus tolli non posse. Illis, qui cum exceptione restituti sint, cogitandum esse, in Cæsaris tunc arbitrio fuisse gratiam illis impertire, an bonis suis exutos eosdem rejicere. Contra Ordines ostendebant; hoc concesso ingentem gratiam Cæsarem initurum illustri cum clementiæ fama. Eidem parum decorum fore, si per exteros id exprimatur. Unionem Ordinum per hoc insigniter promovendam, quæ exteris causam præbitura sit ad æquas pacis leges eo facilius admittendas, prætexto isto sublato. Et consentiebant ea in re cum Principalibus Electorales. Cum in eam rem decretum jam factum esset, Austriaci nomine Archiducis Claudiæ protestationem interponebant, ne Ahla, Hohenstauffa, & Blaubeura Wurtenbergico restituerentur, velut quæ loca ad Domum Austriacam pertineant. Bavaricis tamen instantibus Electorales decreverant Cæsarem rogandum, ut restituto fierit juxta amnestiam Ratisponensi decreto promulgatam, quod Pragensem pacem respiciebat. Nam circa Palatinam causam Bavarum pace potissimum Pragensi, & dicto decreto niti. In Principali Collegio sententiæ discrepabant. Evangelici, inprimis Luneburgicus, & Pomeranus, (cujus vicem Brandeburgicus Legatus obibat,) censebant; Consultum non esse, Ordines adeo presse Pragensi paci, ac Ratisponensi decreto se adstringere. Exteros ea repudiata laxiorem amnestiam agitare. Cum his an pro Ratisponensi amnestia velut pro aris & focis certandum? Turpius post fore ab ea decedere, si nunc denuo stabilita sit. Diversum censebant Prælati, qui ægre Cœnobiis Wurtenbergicis cedebant; privatum commodum multa juris specie adornantes. Etsi alii Catholici, & ipse Constantiensis publicum bonum privatis paucorum respectibus anteferendum differerent. Post longam disceptationem per plura suffragia decretum, ut Cæsar rogaretur, suspensionem effectus amnistiæ Ratisponensi decreto sancitam plane aboleret; operam suam circa reliquos Ordines hostium partibus abstrahendos polliciti. Haut eo secius tamen Austriaci, ac Bavarici rem miscebant, ut in formula omnium Collegiorum nomine concepta insereretur de amnistia ad decretum Ratisponense exigenda; indignantibus licet Luneburgico, & Pomerano, ut tamen istud decretum neque diserte adprobarent, neque eidem contradicerent. Quanquam autem Daniæ Rex literis ad Electores scriptis vehementer suaderet, amnestiam ac restitutionem citra exceptionem fieri, quo sociis Regnis ansa subtraheretur Ordines beneficio sibi devinciendi: tamen Cæsar ad literas Deputatorum Francofurtensium respondere differebat, velut re ista in Comitiis decidenda; quod decretum Comitiale per Deputatos corrigi nequeat, neque jus ex illo quæsitum aliis adimi debeat. Ac facile judicabant periti, nisi admota vi istorum nihil obtentum iri.

Margin notes (left column): 21. Maji. — 5. Jan. — 12. Aug.

Margin notes (right column): 1643. — 17. Aug. — 13. Oct.

Circa gravamina Ordinum inanis conatus. §. 72. Denique & tollendis inter utriusque Religionis Ordines *Gravaminibus* placebat novam Deputationem pari utrinque numero designari; quid tamen ab hac expediendum foret, non inter omnes conveniebat. Equidem Catholici censebant, omnia huc trahenda, nec quidquam talium ad tractatus pacis, ne postulantibus quidem exteris Regibus, revocandum, ut pote quæ solius Cæsaris atque Ordinum, non exterorum arbitrio subjecta sint. Et huc etiam inclinabant Cæsarei, qui obtentu novæ hujus Deputationis, quæ in favorem unius vel alterius Ordinis apud tractatus pacis proponenda forent, eludi, & sub gravaminis vocabulo Francofurtum remitti posse sperabant. Evangelici contra etsi videri non vellent gravamina ad tractatus pacis trahere, aut exterorum arbitrio subjicere velle; tamen quod constaret exteros Reges indecisas adhuc nonnullas Ordinum controversias inter belli causas adducere, ac legibus pacis ultro inserere velle, simul ut omnia in eum statum, qui ante bellum fuit, reponantur; non videbant, qua ratione omnia ista tractatibus pacis subtrahi possent. Igitur censebant, ut hæc Deputatio non obstet illis, quæ à sociis Regnis ultro apud tractatus pacis proponenda forent, illis tantum controversiis ad Deputationem remissis, quæ per pacem decisæ non essent. Sed nec de tempore ejus Deputationis conveniebat. Austriaci ex peculiari jussu Cæsaris una cum reliquis Catholicis censebant, id negotium semestri post conclusam pacem suscipiendum. Tractatus pacis brevi successuros; nec periculum in mora esse, quod per Pragensem pacem possessio bonorum Ecclesiasticorum in quadraginta annos sit firmata, ac decennium eadem pace constitutum tentandæ transactioni nondum elapsum. Nec metuendum esse Evangelicis, id negotium à Catholicis

1643. licis in longum iri extractum; cum hi gravatos se querantur; & negotio discusso non pauca bona recuperaturos se sperent; ut proprii emolumenti causa moras sint amputaturi. Evangelici contra judicabant, magis è re ac dignitate Imperii esse, ista gravamina ocyus ante tractatus pacis, aut simul componi, una cum communi amnestia, ac restitutione. Hac in consultatione cum Catholici numero suffra-

11. Aug. giorum vincerent, Directorium Austriacum ästorum sententiæ velut majoris partis Evangelicos quoque adstringere conabatur; his contra ostendentibus, in rebus circa pacem sacrorum suffragia non numerari, sed eas utique per amicam partium transactionem componendas, interposita quoque protestatione. Ita Austriaci caput hoc relationi ad Cæsarem inserere omiserunt.

Transsylvanica. Super fœdere cum Ragozio consultatio.

§. 73. Hoc anno, quæ diu cum Ragozio agitata fuerant, ad maturitatem veniebant; Dœrflingio, quem Torstensonius è Transsylvania reversum eo nomine in Sueciam miserat, confirmante, istum Principem belli in Cæsarem per se cupidum ab Ordinibus Hungariæ stimulari, qui exactiones, & nova quædam onera sibi imposita indignabantur. Igitur super eo fœdere in Senatu denuo deliberabatur. Qui fœdus id insuper habendum suadebant, disserebant; ingenia ejus nationis lubricæ fidei, ac non parumpè barbarie trahentia. Parum opulentam eam esse regionem, ac pauper vulgus. Grave esse ad Portam Ottomannicam incerto eventu mittere petendæ pro Ragozio veniæ, ut ipsi in Cæsarem arma movere liceat. Gallos quoque non valde in id fœdus inclinare videri. Alii contra ostendere; Ragozio se movente Cæsari copias suas adhibendas tuendis propriis provinciis, quibus novo bello exhaustis eum facilius ad pacem compulsum iri; præsertim cum ipsi ab Hispania undique nunc pressa parum auxilii expectandum sit. Potentem esse Ragozium, & multa bellatorum millia educere posse, cui & fortasse Hungari se adjuncturi sint. Demendæ nobis suspicioni declarasse, non prius se pecuniam nos poscere, quam post mota jam arma. Ferri insuper Principem candido esse animo, ac stata ætate extra juvenilem inconstantiam; & cui non modicus thesaurus sit congestus. Igitur placebat, super hoc negotio cum Gallis consilia sociare, ac Torstensonio in mandatis dare, ut si commode possit, eo negotio colophonem imponeret.

Torstensonius Ragozium stimulat. 25. Febr.

§. 74. Ast Torstensonius audito, Ragozium militem & arma in promtu habere, simul perspiciens, quantopere hac ratione Cæsaris consilia turbari possint, literis eum in bellum irritare instituit, præsertim cum Cæsarei circa istum demulcendum anxie satagerent. Negotium tamen fœderis Hamburgum remittit, ubi cum Gallis quoque simul agendi commodus sit locus; quo si Legatum mittere placeat, postulatis ipsius satisfactum iri. Quia tamen ista Hamburgum missio in longum prominebat, sua fide spondebat, quæ ipse nuper Dœrflingio ac Plettenbergio proposuisset, à Regina Sueciæ, & Galliæ

Ragozius pronum se bello ostendit.

Rege ratihabitum iri. Ad hæc Ragozius ostendebat; se sola Reginæ ratihabitione contentum fore si hæc spondeat, Gallicam intra semestre secuturam. Sed cum Torstensonius istius ratificationis tarditatem intercapedine locorum, & intuto viarum excusaret, ac se vi mandati sui ista ratihabiturum; proponebat Ragozius, ut is autographum sui mandati sibi transmitteret, quoad Reginæ ratificatio allata esset. Tum consensu Portæ opus esse, saltem ut conniveat, nec diserte bello ipsi interdicat. Sed quod omnia ibi auro sint venalia, ac sexaginta uncialium millia ei consensui obtinendo requirantur, de suo se viginti millia præbiturum, si reliquam summam socii Reges contribuerint. Tum fidum hominem ad se mittendum, quicum consilia conferre queat, & qui inde ad Portam profectus una cum Gallico, ac suo ministro rem ibi confectam det. Ubi super priori convenerit, expeditionem se suscepturum. Consensum Portæ facile obtinendum. Torstensonius, quod Ragozius ita acriter de ratificatione instaret, citra eandem ipsum arma non sumturum judicabat. Unde Reginam, ut illam properaret, rogabat. Sua tamen mandata Ragozio mittere dubitabat, quod non solenni instrumento concepta, sed epistolæ inserta forent, quæ multa insuper secreta continebat. Igitur placuit Rebenstockium subtribunum in Transsylvaniam ablegare cum ratificatione propositorum a Ragozio capitum, sua manu & sigillo ex vi mandati facta. Et quo minor diffidentiæ causa esset, offerebat Ragozio, ut è Suecico exercitu duos duces eligeret, obsidum loco ab ipso tantisper custodiendos, quoad Reginæ ratihabitio advenisset, simul exemplum mandati sui transmittit. His ad Ragozium perlatis, hic Conventum Ordinum suorum indicit, super hoc negotio cum ipsis deliberaturus. Sed quod censeret hos in bellum vix consensuros citra Reginæ ratificationem, quam tamen ita cito adferri non posse perspiciebat, ut autographum mandati sui Torstensonius Legenizam mitteret postulat, unde id suo periculo in Transsylvaniam adferendum curaturus sit, post allatam Reginæ ratificationem bona fide restituendum. Sed cum Rebenstockius Ragozio causas ostenderet, quare Torstensonius id mittere dubitaret; hic contra Ordines suos utique Sueciæ sigillum ac Rectorum manus videre velle testaretur; proponebat Ragozius, ut Torstensonius partem epistolæ, quæ alia secreta contineret, obtegeret, apertis relictis quæ negotium ipsius spectarent. Super consensu Portæ obtinendo Legatus Gallicus Hayus literis Constantinopoli scriptis operam suam offerebat; non tamen velut à Rege suo jussus. Quibus literis initio iste nonnihil perturbabatur, quod à se potissimum rem ibi agendam videret. Denuo tamen Legatum Gallicum, & suum ibi hortabatur, muneribus consensum Turcarum obtinerent, saltem ut ad hoc bellum connivere velint. Simul utile censebat Sueciæ quoque nomine aliquem Constantinopolim mitti. Ostendebat dehinc Ragozius, ni Rebenstockius in mandatis habeat sociarum Coronarum postulata vicissim proponere, fœdus nunc concludi non posse. Hic etsi nullo plane mandato, solo rei conficiundæ ardore quæ sibi æqua videbantur Regnorum nomine capita concipit, præsertim super tribus peditum millibus cum Ragozii exercitu conjungendis, qui vicissim aliquot Hungarorum equitum millia Suecis transscripturus sit. Nam de tribus illis peditum millibus, ac centum uncialium millibus Ragozio cumprimis cordi erat. Torstensonius inter has moras rei gerendæ tempus amitti dolens iterum proponebat, ut Transsylvaniæ Ordines certum ad se hominem ablegarent inspiciendis suis mandatis. Tum Rebenstockium Constantinopolim ad Legatum Gallicum proficisci jubet, ut, quousque Ragozii negotium in ea aula promovisset, cognosceret, ac ad idem conficiendum hortaretur. Sed ad Vezierum scribere, aut ut Rebenstockius cum hoc ageret, consultum non videbatur ob ceremoniarum ambages, & quia accessum ad istum non nisi turgida crumena aperire poterat. De tribus peditum, ac centum uncialium millibus nulla mentio fiebat; quod istis innotescere nollet, pedite se carere non posse, nec pecuniam in promtu esse. Interim Transsylvaniæ Ordines propositum à Ragozio fœdus & bellum in Cæsarem decreverant. Unde per totam provinciam statim copiæ lustrantur, ac per Hungariam equites conscribuntur. Id ut Torstensonio Rebenstockius significet jubetur, tum ut Principis ac Ordinum nomine postulet, autographum mandati ab isto Legenizam mitti. Id quod & Torstensonius,

Right-column margin notes: 1643. — Torstensonius in Transsylvaniam mittit. — 15. Aug. — 15. Jul. — 22. Aug.

1643. 27. Sept. ne his destinatis mora injiceretur, facit, simul ad rem gerendam hortatur, de tribus Germanicorum peditum millibus, quantum rationes belli laturæ sint spem faciens, ubi in arma is erupisset. Tum obtinendo Portæ consensu Rebenstockium Constantinopolim mittit. Ubi Gallici, Hollandici, ac Ragozii Ministrorum opera eo res deducitur, ut Turcarum Imperator posita quam è propinquantibus Suecorum armis ceperat suspicione, Transsylvano non solum arma in Cæsarem sumere permitteret; sed & Walachiæ, ac Moldaviæ Principibus, ac Budensi Purpurato mandaret, equitatum, & si quæ alia peteret auxilia ipsi præstare.

Bellum à Ragozio in Cæsarem sumitur.

Eo cum responso Rebenstockium ante finem anni Albam Juliam revertebat; quo accepto Ragozius bellum decernit. Mox à Torstensonio petit, ut ubi ipse cum exercitu agat, sibi significaret, quo suas copias ipsi jungere, aut si ea conjunctione opus non sit, saltem promissos equites mittere possit; vicissim dimidiam annui subsidii partem, ac tria peditum millia in promptu haberet. Sed istæ literæ à Cæsareis non procul Wohlavia intercipiebantur, earum latore male habito.

Poloni machinationes.

§. 75. Eodem anno apud Sueciæ vicinos infestorum huic consiliorum structuræ tanto clarius erumpebant, quo propius apparebat, à Suecis gloriosum finem bello Germanico imponendum. Ac apud Polonos quidem variis indiciis colligi poterat, quid consiliorum in secreto agitarentur. In Comitiis, quæ hoc anno Warsaviæ habebantur, nono loco fuerat proponendum; quod Princeps Feudatarius connubium agitet in Domo inimica, unde magnum Reipublicæ periculum deinceps provenire queat. Etsi post Cancellarius propositione facta id caput omittebat, nec super eo connubio ita fervide ut antea disserebatur, quod fortasse aliam de isto sententiam concepissent. In Comitiis tamen consultationes secreto habitæ multum suspicionis injiciebant, quod iste consultandi modus antea in usu non fuisset. Exceptæ quoque fuerant Regis voces; Suecos esse gentem quiescere nesciam, ac eosdem jam Dunæ & Oderæ fluminibus vincula injectum ire. Id quoque altius penetrabat, quod in Pomerelliæ Conventu Stargardiæ articulo decimo quinto propositum fuerat: ut Rex Poloniæ è Suecis sciscitaretur, an æternam pacem cum Polonia concludere velint, ut si oblatam pacem abnuerint, eo maturius ad bellum se parare queant. Et quanquam Legatus Gallicus Avaugurius contraniteretur, ut ne durante bello Germanico tractatus cum Suecia super pace perpetua urgerent: scribebat nihilo secius sub finem anni ad Reginam Jacobus Dux Curlandiæ, operamque suam circa conciliandam Suecos inter Polonosque pacem offerebat, incertum serio, an ut occasio quæreretur abrumpendis induciis. Sane judicabant prudentiores, haut consultum esse istos tunc tractatus suscipi. Respondebatur tamen Duci; operam ipsius gratam esse, sed quo negotium ita arduum cum aliqua spe successus suscipiatur, bene facturum, si rem ad Mediatores referat, ac interim partium animos paci admittendæ præparet. Ita honesto colore res eludebatur. Sed & acres Polonis stimulos admovebat missus à Cæsare Comes Starenbergius, multis ostendens Poloniæ imminens periculum, si tanta fortuna Suecos prosequi pergeret. Ipsam jam à Suecis velut indagine cingi; hos fœderi cum Ragozio innecti; finem belli Germanici principium Polonici fore. Et quia prævidebat Senatores isti bello obstituros, suadebat, ut Polonus Danum in Sueciam incitaret, cumque auxiliis tecte sublevaret. Tum ut Woldemari Comitis desideria apud Russos commendaret: Quin eo usque progressum accepimus, ut Regi proponere non dubitaret, prætensionem suam in Sueciam Dano transscriberet accepta refusione, quod illa sibi haut usui videatur futura. 1643. Eam prætensionem post à Dano in Woldemarum filium transferendam, ut tanto splendidior Czaris gener incedere possit. Ita si hinc Danus, inde Russus invadat, Suecos non solum Germania dimovendos, sed & domi periclitaturos. Quibus tamen consiliis Avaugurius acriter obnitebatur, ad disjicienda infesta Sueciæ consilia à Galliæ Rege tunc missus. Haut ex decoro facturos Polonos, si ad alendum id bellum operam conferre velint, circa quod componendum ab aliis laboretur. Tum ista consilia Proceribus suspecta reddere, velut contra libertatem Reipublicæ tendentia. Quibus & id præ oculis versabatur, quod vergente Regis valetudine brevi mors ipsius imminere crederetur; cum incidente interregno nationem bello implicitam agere haut consultum ducerent. Imprimis autem, quæ cum Dano agitabantur, suspecta erant, ad quem à Polono Baudiiius missus fuerat, literis fiduciariis instructus non à Rege solum, sed & à præcipuis Poloniæ Senatoribus, Sapieha, Principe Dominico, Koniespolskio, Ossalinskio Suecis cum primis infestissimo, aliisque. Qui cum Gedanum reverteret, spargebat, rem à se ex voto confectam: Privatim tamen Schliebio tribuno dixerat: multa belli movendi consilia in Polonia, Daniaque agitari; sed remoram injici, quod uterque Rex rei gerendæ per se cupidus Senatui suo sit obnoxius, qui à bello abhorreat. Sed & tractatum fuerat de utriusque Regis colloquio Uratislaburgi apud Pautzkam, aut in Olivæ Cœnobio instituendo; ac jam è Polonia missi aderant, qui diversoria Olivæ adpararent; etsi Danus post eo venire abnueret. Eorum consiliorum scenam paulo apertius pandebat Griesheimius Eichsfeldiæ quondam præfectus, nunc Regis Poloniæ Cubicularius, quem Rex Monasterium miserat citra Legati dignationem explorandi causa, & ut cum Danicis Legatis assidua literarum commercia exerceret, ipse tamen Osnabrugam ne accederet. Is spe præmii, & ut erepta sibi in Eichsfeldia recuperaret Legatis Suecicis prodebat, quæ ex Poloniæ Regis ore audisse se multis cum exsecrationibus testabatur. Causam machinationum inter Polonum ac Danum, queis & Russum illigare conentur esse, quod credatur, Suecos pensandis belli sumtibus Pomeraniam postulaturos: hi ne quid terræ in Germania retineant, istos manibus pedibusque obniti constituisse. A Dano cumprimis id negotium fervide agi; qui Cæsari ac Brandeburgico cessionem eam omnibus modis dissuadeat: asseverans, malle se bellum Suecicum in se trahere, quam pati, ut Suecis Pomerania concedatur. Polonum tamen credi non aperte in bellum descensurum, sed clam pecunia & milite Danum sublevaturum. Nuper Cæsare Niclasburgum profecto, cum in aula Polonica rumor percrebuisset, Cæsarem cum Torstensonio seorsim transacturum, Regem valde perturbatum ne Pomerania forte daretur, ad Schlickium Comitem scripsisse ejus negotii impediendi causa. Woldemari connubium huc spectare, ut Russus in Sueciam incitetur. Polono tamen circa id scrupulum esse, qui uti non ægre laturus sit, à Russo Ingriam recuperari; ita ut hic in Livonia pedem figat, haut è re Poloniæ videri. Brandeburgicum potius, quam Pomerania cedat, extrema quæque tentaturum; quod & ipse cum aliis tum Landgraviæ declaraverit. Suspicionem tamen Regibus injicere, quod iste connubii cum

1643. cum Regina Sueciæ spem nondum exuerit. Quo fine & eundem duorum Theologorum Bergii, & Agricolæ sententiam super discimine sacrorum Lutheranorum & Reformatorum exquisivisse; quibus ex voto respondentibus magnopere lætatum. Unde utrumque Regem judicasse, eam conjunctionem sibi plus molestię, quam bellum Germanicum daturam. Sane cum Legatus Brandeburgicus in Dania Reginæ Matris profectionem in Borussiam ea æstate expeditam daret, neque sumtus præbitos, neque donum abeunti oblatum, neque ullus è Senatorio Ordine, aut ministris Regiis eum inviserat. Eosdem porro fundamentum consiliorum suorum in eo collocasse, ut Gallia à Suecis sejungeretur; de quo Polonum apud Mazarinum diligenter institisse, cujus amicitiæ conciliandæ Cardinalitium pileum, Poloniæ debitum in istius è sorore nepotem transtulisse. Legibus pacis inter Cæsarem & Gallum adornandis, quæ circa Brisacum & Alsatiam maxime hæsuræ videantur, à Polono in Gallia propositum fuisse matrimonium inter juvenem Archiducem Oenipontanum, & Ducis Aurelianensis filiam, quæ dotis nomine ista loca Domui Austriacæ sit illatura; idque consilium patri puellæ valde probari. Quanquam autem Avaugurius confirmaret, à Polonia tunc nihil apertæ hostilitatis imminere, qui & impedierat, ne Crocovio è Polonia ac Borussia auxilia submitterentur: Sueci tamen haut eo secius oppida Livoniæ munimentis, præsidiis, annona firmare, militemque in promtu habere, eique provinciæ Hermannum Wrangelium expertum bello ducem pręficere.

Danorum cum Russis machinationes.

§. 76. Inter Russos quoque Danosque crebræ isto anno missiones, per quas infesta Sueciæ consilia coqui constabat. Aprili mense duo celeres nuntii è Russia per Gedanum in Daniam tendebant. Baudisius Hamburgi differere; si Polonus, Danus, & Russus Sueciam diversis in locis invaderent, brevi pacem in Germania fore. Sane Russorum animos Danicis consiliis non parum infectos indicio erat, quod cum novus Residens in Petri Krusbiærnii locum Muscoviam mittendus esset, Russi eum admittere abnuerent; quin Krusbiærnio denuntiarent; domum discederet, ipso heic præsente opus non esse; quod super Residente pacto æternæ pacis nihil cautum sit, nec ipsi ea functione ministrum Holmiæ habeant. Super Woldemari Comitis matrimonio cum Czaris filia Petrus Marcelius à Dano in Russiam mittebatur. Eo in Daniam reverso Woldemari iter in Russiam instruebatur, magnifico paratu, ac Rege magis circa hunc satagente, quam circa Friderici Filii nuptias. Istius quoque prandio Hafniæ signum tubis ac tympanis Principum more dabatur. Adjungebantur ipsi duo Legati, qui ex itinere cum Poloniæ Rege inter alia super conjunctione inter Daniam, Poloniam, ac Russiam agerent, retundendis Suecorum per Germaniam nimium florentibus armis. Et jam ante Poloniæ Regi per Baudisium Danus caverat; id connubium ipsi nunc aut inposterum fraudi non fore; sed id præsidium sibi circumponere, ubi ad manus cum Suecis ventum fuerit.

Dani Hamburgenses argento emungunt.

§. 77. Enimvero uti istorum conatus in diem prominere videbantur; ita quæ Daniæ Rex eo anno expromebat ferri amplius non poterant. Ejus anni initio terra marique arma parabantur obscuro primum fine; mox Hamburgum peti adparebat. Inter causas irarum in eam urbem adducebatur, quod Hamburgenses differerent; eo minus reverentiæ sibi in tuenda sua libertate adhibendum, quod civitati suæ res non cum Daniæ Rege, sed cum Holsatiæ Duce sit. Quas argutias Rex nullo modo ferre poterat, quod utique Daniæ Regis personam tangant, quæ vel sub Oldenburgici Comitis, vel Holsatiæ Ducis vocabulo inserantur; cavillatus, si quis Albertum ab Eitzen in lutum provolvat, Consulem utique Hamburgensem sordibus coopertum iri. Jussus fuerat Salvius, si Hamburgenses valde instarent, mediationem Suecicam Regi offerre; insuper habito, si vel paulo indignius ea rejiciatur, aut ipse insolentius ab eodem tractetur. Quod si tamen sentiat rem ad transactionem spectare, occulto impediat, ne finem ea sortiatur; interim Hamburgensibus animos addat, ac de Suecico auxilio certos esse jubeat. Sed illi grandi quantumvis summa decidere, quam bello commercia sua turburi malebant. Quanquam autem post emunctos argento Hamburgenses classis, ac miles provincialis domum dimitteretur, exautorata conductirii parte; ac multi censerent, Regem ætate provecta quietem magis quam bellum meditari; Suecis tamen pacati in ipsos animi fidem haut quidquam faciebat. Id hactenus iste captaverat, ut clade aliqua fracti Succi Germania cum ignominia pellerentur; quo ipse portam sibi aperiri sperabat ad istos domi pro lubitu insultandos. Sed superiore anno cum debilitati Cæsarei Suecos ingruentes utcunque propulsare satis haberent, & apud Polonos modo magnitudinem Austriacam parum decente auxilia procarentur; non amplius se capiebat invidia. Unde obtentu Hamburgum castigandi exercitus contrahitur, quo armatus pacis leges pro lubitu Suecis dispensare posset; Germania excedere ultro nolentes armis cogeret. In ea consilia solicitabantur Bremensis Præsul, Oldenburgicus Comes, & Luneburgici, qui adscito Coloniensi, aliisque quibusdam Catholicis tertias partes formare meditabantur. Ipse ad Baudisium frequenti convivio in ea verba eruperat; serius ocyus se cum Suecis utique collisum iri. Ejusdem Viennæ Residens Bidenbachius à Cæsare petierat vectigat Gluckstadiense prorogari, Comitatus Pinnebergensis possessionem firmari, Hamburgense privilegium aboleri, ipsosque Holsatiæ obsequio addici, matrimonium Bremensis Præsulis firmari, tum ut consentiat Cæsar, possessionem præfecturarum per Meclenburgicam sibi oppigneratarum, ac Dœmitzæ à se apprehendi, concessa insuper insula Rugia. Ea si Cæsar annueret, ac pro re nata auxilia sibi subministraret, pollicebatur intra semestre Suecos se Germania pulsurum. Venerat quoque ad Salvium ab Holsatiæ Duce Frederico missus Johannes Christophorus Bulovius, super instantibus paces tractatibus ipsi gratulatutus; cæterum valde vereri se addens, ne ob Pomeraniam Sueci ac Dani inter se committantur. Unde Ducis nomine secreto rogabat, si res in arma eruperit, ut sibi suæque ditioni parcatur, velut qui nullam ejusmodi consiliorum partem attigerit. Et cum Salvius responderet; de Pomerania hactenus parum actum; quid deinceps futurum sit, nescire, ac mandata nondum accepisse; iste concusso capite innuebat, sat sibi de illis constare, quæ in Dania agitarentur. In eandem sententiam cum Salvio differebat Bremensis Cancellarius Theodorus Reinkingius, modica pensione Sueciæ autoratus; Pomeraniam pomum Eridis fore, ac metuere se, ne Dani ac Poloni acrius, quam ullus Germanorum se opponant. Non credere se quidem Dano cum Cæsare jam fœdus esse; non futurum esse, haut quidquam præstiturum. Quin & Cæsareus Legatus Volmarus Rosenhanio Suecico ministro inter privatos sermones dixerat; Danum mediatorem Suecis plus obfuturum, quam profuturum.

Iidem Suecis Pomeraniam invident. *18. Maji* *14. Jul.*

§. 78.

1643. Sub Rudena Dani à Suecis vectigal exigunt. 12. April.

§. 78. Sed vectigalis vocabulo vexationes clara in luce exercebantur. Miserat armatam navem sub Rudenam insulam Daniæ Rex. Ejus præfectus Joanni Oxenstiernæ tunc Pomeraniæ res ordinanti scribebat; vectigal pro omnibus bonis ad Coronam Sueciæ pertinentibus, quæ illac præterirent, exsolvendum esse. Addebantur rationes, quod Regi Daniæ non constet, Sueciæ immunitatem à vectigali isto loco competere, ac eundem pro asseribus & armentis quibusdam, quæ ad prædium defuncti sui filii Ulrici in Buzoviensi præsulatu situm devehebantur, Wismariæ vectigal exsolvisse. Hoc modo vectigali Danico subjiciebantur omnia, quæ in usum militis Suecici in Pomeraniam vehebantur. Rectores Sueciæ suis scribebant, paterentur istum pro lubitu agere, protestatione tamen semper interposita. Nam satis adparebat, adversus istas vellicationes brevi fortius remedium fore adhibendum. Præsertim cum vexationes in Oresunda hoc anno cousque excessissent, ut jam nullo amplius modo ferri possent. Obtentui sumebatur à Dano, Suecos pacta violare, dum exteris nationibus certificationes suas accommodando Danorum vectigalia defraudent. E tabulis vectigalium constare, Suecos intra paucos annos immunitate viginti sex auri tonnarum in Oresunda fruitos fuisse; cum contra Danorum in Sueciæ portubus immunitas exigua valde fuerit. Constare sibi de opibus Suecicorum civium, ad quos nullo modo spectare queant omnes merces, quibus eorum nomen obtenditur. Esse Ludovico Geerio opulentos in Hollandia socios, qui sub ipsius vocabulo immunitate fruantur. Alios modico accepto præmio nomen suum certificationibus accommodare. Igitur & sibi fas esse naves sistere, quoad inquisitum ac probatum sit, num certificationes recte se habeant: si fraus deprehensa sit, usurum se jure Regio; nec recusare, quo minus in Suecia par jus in suos statuatur. Addebatur, Regem Gustavum anno vicesimo quarto tantum non vi ac minis iniqua pacta Danis extorsisse; ea nunc hac temporis opportunitate se correcturos, immunitate Suecica sublata aut circumcisa. Hoc igitur fine Rex Februario mense conventu Senatorum habito de ista Suecorum immunitate inter alia proposuerat, cujus abusu reditus sui valde imminuerentur. Sed cum præcipui Senatorum, Christophorus Ulfeldius, Tago Tottius, & Justus Hoeckius, qui Suecos hoc tempore lacessi nolebant, Regis mentem intelligerent, propterea Hafnia discedebant, ne Senatus-consultum posset fieri, Rege non parum indignante. Nec ideo destinata sua exsequi omittebat Rex; quibus ut eo minus remoræ per Senatum injiceretur, Proregem constituerat Cornificium Ulfeldium generum suum, acerbi virum ingenii, ac Suecis infestissimum. Instrumentum calumniarum nacti fuerant quendam Danielem *de Rees*, qui suo exemplo fallacias certificationum probatum ibat, aliquot per annos Holmiæ se habitasse, jure civitatis non potitum; nec eo secius aliquot navibus Oresundam transeuntibus nomen suum accommodasse. Westerwici quoque affinem suum Joannem Philippi F. Consulem haut paucas falsas certificationes confecisse. Is igitur hac flagitiorum, si quæ revera fuerant, professione tantam sibi fidem conciliaverat, ut velut arbiter navium Suecicarum in Oresunda constitueretur, quas postquam à publicanis expeditæ fuerant, ipse novæ inquisitioni subjiciebat, prout lubitum dimittens; aut imposito milite Haffniam abstrahens ad causam coram Collegio navali dicendam. Adjunctum is habebat quendam Nicolaum Kockium, qui quondam apud Gedanum ob fraudes admissas à Spiringio multatus magna cum acerbitate odium in Suecos expromebat. Hos Sycophantas magno Daniæ malo causam fore, ipsi publicani, & cordatiores Danorum ominabantur. Hafniæ, si nulla fraudis suspicio hæreret, naves post molestam vexationem demum dimittebantur, magna temporis jactura facta, nulla in delatores calumniæ pœna, nec præstita ab his damni reparatione. Ast si in ullam mercem, quæ viginti uncialium esset, qualiscunque fraudis suspicio quadraret, è nupero Regis edicto navis cum omnibus mercibus fisco addicebatur, nullo nocentium, aut innocentium discrimine facto. Novum illud judicium ex vilibus, aut obnoxiis hominibus constans in speciem tantum exercebatur, cui fere à Prorege Ulfeldio sententiæ dictabantur, qui & ipse in partem prædæ veniebat. Iidem ibi actores ac testes. Nautæ qui judicio sistebantur, rerum fere ignari quid responderent non habebant, nulla advocati facta copia. Quæ Minister Suecicus obtenderet, non curabantur; cui ut examinibus nautarum interesset, non concedebatur. Isto judicio damnati ut ad Regem Senatumque provocarent, Suecis consultum videbatur, ut quid iste facturus esset adpareret. Ubi nonnulli quidem absoluti, ac bona sua recipere jussi, quinta tamen parte penes delatores manente. Sed quia bona navesque jam distractæ erant, Ulfeldius non sine morositate vix tertiam pretii partem offerebat. Et Rex ipse videri volebat non tam jure, quam ex gratia restituere, severo vultu pronuntians; alia vice non sic abituros. Rationis tamen erat non omnia restitui, quo vexationibus istis color non deesset. Præcipuum prætextum jactabatur; certificationes non rite conceptas, queis expressum non foret, ea bona illius esse propria, cujus nomen exprimeretur. Quod tamen neque pactis cautum, neque hactenus usitatum fuerat. Insuper & à peregrinis portibus vectigal exigebatur, velut Stetinensi pacto illi ab immunitate excepti forent. Et cum reponeretur; quare ergo tot per annos id exigere omisissent; cum irrisu responsum; eam suam culpam esse, ac sibi damno cessisse. Ne bonis quidem Reginæ parcebatur; si immunitate gaudere vellet, eam à Daniæ Rege fuisse petendam; cum tamen totum Sueciæ Regnum ea libertate gauderet. Tum ne cavillandi color deesset, mensuram navium Suecicarum explorabant; quod & antea inusitatum erat, & cum illis navibus immunitas competeret, supervacuum. Isthoc porro processu ita terrebantur nautæ Suecici, ut licet indubiis certificationibus instructi vectigal quantumvis duplicatum exsolvere mallent, ipsis publicanis id suggerentibus, quod licet certificationibus à se probatis nihilominus denuo inquisitioni subjiciendi, & Hafniam deducendi forent. Eadem acerbitas & reliquas nationes ita terrebat, ut eo anno navigatio per Oresundam solito tenuior fuerit.

Dani Suecorum navibus in Oresunda manus injiciunt.

Sueci infesto modo; se queruntur,

§. 79. Super his injuriis cum initio ad Rectores Sueciæ referretur, isti quidem satis judicabant, Dano ferociam accessisse, quod persuasum haberet, Batavos se haut commoturos, ac Polonos invidia erga successus Suecicorum ab armis non temperaturos. Tum & satis animadvertebant,

1643. tebant, Danum obtentu litis cum Hamburgensibus copias contraxisse, ut si Sueci se commoverent, ipse paratus imparatis subito ingruere posset. Enimvero his satius videbatur injuriarum exsecutionem in opportunum magis tempus differre. Eoque placebat bellum clam parare, Dano in arma erumpendi occasionem haut præbere, insultationes ferre, vectigal solvere, Danicis civibus nihilo secius immunitatem in Suecia relinquere. Strœmfeldius jubebatur modeste, & citra minas queri, ac demonstrare, talia pactis adversari; si quid fraudis admissum sit, id expresso in pactis modo expediendum; innocentes cum nocentibus plecti iniquum esse. Si quid novi antevertendis fraudibus comminisci velint, id prius cum Regina Sueciæ communicandum, & ex utriusque gentis consensu sanciendum. Si quid peccatum esse à quopiam Sueco demonstratum fuerit, Reginam in istum animadversuram. Tum ut Senatus Daniæ talibus se interponeret, ne amicitia inter duo Regna minuatur. Interim quid ab ipsis ageretur, accurate observaret. Ad hæc Prorex Ulfeldius, cui istas querelas exponebat Strœmfeldius; fraudibus Suecicorum civium non aliud remedium potuisse adhiberi. Ab Holmensibus civibus certificationes peregrinis mercatoribus ultro offerri; talium misso in Curiam aureo affatim haberi posse. Tum & Danicos cives in Suecia sat duriter haberi. Istas fraudes non amplius ferri posse, quidquid commercia inde turbatum iri jactetur. Talia porro ad paucos duntaxat privatos, non ad ipsa Regna pertinere. Prorsus velut eversis commerciis ipsum Regnum nihil detrimenti caperet. Etsi Christiano Thomæ F. Cancellario, aliisque moderatis viris ista valde displicere constaret. Nonnihil tamen suspicionis Danis injiciebatur, cum nulla eo anno supplementa in Germaniam mitti, ac Gustavum Hornium in Suecia manere audirent, quem Torstensonio tam frequenter ex morbo decumbenti successurum crediderant. Unde & aliquantisper placidius loquebatur Ulfeldius, quam antea, & acta aliquo modo excusare velle videbatur. Sed mox ad priorem acerbitatem reditum, eo tamen discrimine, ut minus pretiosis mercibus onustæ, aut exiguæ naves citra molestiam transmitterentur, opulentis, & ubi aliquod calumniæ pretium insidiæ potissimum struerentur.

Consultatio super bello Danico.

11. 15. 16. Maji.

§. 80. Tali modo cum Suecorum commercia plane subvertere, ac suæ libidini subjicere conaretur Danus, quid agendum foret præsente in Senatu Regina, imperio quantumvis nondum suscepto, expensis utrinque rationibus inquirebatur. Versabatur ante oculos periculum non solum ab Austriacis, sed & Dano, Polono, Russo imminens, qui ad turbanda Sueciæ consilia, fortunamque subruendam incumbebant, immensæ stimulis invidiæ agitati, ut Germanicum bellum inglorio fine, nulla securitate, aut emolumento parto clauderetur. Id porro hactenus Dano negotium fuisse patebat, Sueciam contemnere, alios in ipsam irritare, vires imminuere, domi si posset res ejusdem turbare. Ista hactenus tolerata aut elusa, quamdiu citra extrema conatus isti subsistebant. Nunc talia intentabantur, quæ citra certum Sueciæ exitium, ac irreparabile damnum ferri non poterant, pactisque insuper habitis per eversa commercia privatæ juxta publicæque opes subruebantur. Tum pro imperio omnia agere Danus, hostilibus retorsionibus sævire, velut abrupta jam pace. His dissimulatis ferocius insultandi eosdem ansa præbebatur, velut ex facili tolerantes, aut timiditatem impotentiamque suam fatentes. Nec aliud supererat, quam ut post tantam patientiam ferrum jugulo exciperetur. Quanquam autem eo res videretur rediisse, ut non amplius quæreretur, declinari bellum posset, nec ne; sed inferre bellum præstaret, an ex hostis commodo id admittere; non tamen deerant, qui quantalibet injuriarum tolerantia bellum Danicum inpræsens vitandum suaderent. Duras quidem digestu Dani injurias; sed satius esse minore malo defungi, quam intempestivo remedio in majus exitium præcipitare. Ignominiam à Danis illatam eo minoris esse, quod Angli, Batavique eadem toleraverint, transactione quamvis dura importunitatem istius redemisse satis habentes. Neminem non Principem lucro suo invigilare, nec adeo indignandum, si quis terrarum aut aquarum suarum reditus quantum possit exculturn eat. Si asperrime expostulatum fuerit, culpam in publicanos ac ministros conjectum iri. Sat gravi Sueciam bello jam implicitam hærere. Novo bello consiliorum telam Regi Gustavo cœptam plane abrumpi. Deserenda esse Moraviæ ac Silesiæ loca, per quæ honestæ pacis leges à Cæsare redimi poterant. Surrecturum forte & in Livonia bellum, in quod Polonus dudum pronus sit, Dano nunc invitante. Si uno duntaxat bello implicemur Polonum ac Russum haut temere se commoturum. Sed duplici bello districtis verendum esse, ne ipsa in nos occasio istos pertrahat. Tum si quid cladis acceptum fuerit, neminem non ad aliquam naufragii nostri tabulam rapiendam accursurum. Peritura quæ per Germaniam tanto cum labore parta sunt, si bello isto nondum posito, novum ordiamur; adversus tot tamque validos hostes viribus nostris haut quidquam suffecturis. Sueciam longo bello viris exhaustam, accisas opes tanto oneri haut pares. Deserto bello Germanico subsidia Gallica cessatura, maximi hactenus momenti ad sumtus belli tolerandos. Jam ad ipsum limen pacis Germanicæ perventum cujus conciliatorem Danus agat: eos tractatus bello cum Danis orto hæsuros, aut pace facta omnia per Germaniam æque ac Daniam parta restituenda, implicitis utriusque belli rationibus. Gallicum fœdus in lubrico fore, si adpareat, Germaniæ rebus posthabitis circa Daniam nos satagere. Ita novum bellum orsis vetere nondum posito summam rerum discrimini exponi. Id denique potius agendum, ut pacatam Regni administrationem Regina suscipiat, quam duplicis belli cura inter primordia imperii obruatur. 1643.

Rationes contra.

Rationes pro bello.

§. 81. Ast queis bellum non amplius differendum videbatur, post injurias Dani atque insultationes longo ordine enumeratas disserebant; si diutius ista tolerentur, nec modum, nec finem injuriarum fore. Daniam nunc officinam esse, ubi infesta in Sueciam consilia cudantur, per Polonos ac Russos expromenda, ni mature interrumpantur. In promtu arma Danum habere, ut nostris in Germania commodis obstet, istiusque exitum sibi gloriosum, nobis indecorum struat. Turbata navigatione omnia Regni incrementa, omnes nervos incidi, cives ademtis rem quærendi mediis ad desperationem agi, vectigalibus interceptis ærarium subverti. Sub Rudenam ipsum annonam ac paratum bellicum, quo

1643. quo miles noster in Germania sublevandus, suæ libidini subjicere. Ni obsistatur gliscente ipsius audacia ad Livoniæ portus naves suas dispositurum, ac ibi quoque vectigal exacturum. Non expectandum, quoad is omnia, quæ in Sueciam parturit, consilia excluserit. Experientia constare, quo majore animo mascula in Danum consilia cepermus, eo melius res nostras se habuisse, ac eo citius infensis eundem machinationibus supersedisse; tolerantia importunitatem ejusdem incrementa sumsisse. E nostris opibus rem eum quæsitum ire, ut tanto validior nobis ingruere queat. Ulfeldium non dubitasse fateri; Danum eo Suecos redacturum, ut nulla amplius Suecica navis Oresundam transeat: id si iste effectum dederit, de Suecia actum esse. Si à nostris injuriam sibi factam credidisset, querelam ad nos deferre, ac viam pactis publicis designatam inire debuisse. Nunc istis insuper habitis, imperare, exsequi, auferre, velut servitio suo addictis. Quo diutius bellum differatur, eo magis Sueciam enervatum iri. Per infidam cum Dano pacem nec domi securitatem constare, ac res per Germaniam languide administrandas. Ita nec huic bello finem nos invenire, ac domi frustra atteri. Falso credi oblatis tractatibus hisce malis medicinam posse fieri. Ex historiis patriis constare, Danos tractatus semper eousque extraxisse, quoad intra fines nostros se conjecerint. Quamdiu in ancipiti res nostræ per Germaniam fluctuarint, quievisse Danum; nunc postquam in Cæsareis provinciis pedem nos fixisse viderit, & ipsum arma parare, ut vel indecoras pacis leges nobis obtrudat, vel Cæsari se adjungat. Quo minus hactenus nos invaserit, id unum obstitisse, quod arma nostra in Germania adhuc erecta steterint. Illis ubi infausti quid accidat, & ipsum in nos erupturum. Ac si ullum è bello Germanico fructum speramus, Danum nobis prius frangendum. Id ni fiat, serius ocyus illum Germania nos expulsurum: eo contuso, omnia nobis destinata facilius successura. Si strenue rem suscipiamus fieri posse, ut bellum Danicum se ipsum alat. Invadente hinc in Scaniam Hornio, inde in Jutiam Torstensonio, tum impetitis è Pomerania insulis brevi res ipsi in angusto fore. Silentio tantum opus esse, ne destinata nostra antevertat, ac consilia turbet. Ut in Germania miles ipsi nequeat conscribi, nos facile prohibituros. Esse nobis socios, esse amicos, quorum rationes nostris rationibus hoc bello sint implicitæ. Nec ita temere otiosos spectatores acturos Batavos, etsi prono in Angliæ Regem Dano amicum Arausionensi. Favere Scotos, favere Parlamentum Anglicanum; qui si aliud nihil præstent, Regi obstituros, ne auxilia Dano mittere queat. In Germania ita res disponendas, ut hostium vis tantisper ibi propulsari queat. In Danum omnes vires effundendas, ac primum ictum ita librandum, ut iste in vertiginem detur; ac quæ nobis meditatur in ipsum devolvenda. Cæsari non ita in proclivi fore brevi nos omnibus Germaniæ locis expellere, firmata præcipue Olmutio, Glogovia, Erfordia, Lipsia. Erepto licet uno alteroque oppido ad summam rerum parum profici. Quod si in Daniam sequantur Cæsarei, eo majorem eidem vastitatem illaturos. Daniam nobis Germania propiorem, ac proprii Regni salutem magis nos tangere, quam Germaniæ Ordinum commoda. Propiorem ac nocentiorem quoque hostem Danum, quam Austriacos. Denique cum necessitatem belli incolumitas nobis nostra ac libertas imperet, dubitandum adhuc esse, nostro an hostium tempore bellandum, opprimere an opprimi satius sit? 1643.

§. 82. In hanc sententiam cum ab omnibus itum esset, placebat eo anno supplementa in Germaniam non mittere, ac partem præfectorum, militumque domum revocare tironibus admiscendam. Torstensonius jubebatur bellum per æstatem extrahere, ac vergente in hiemem anno in Holsatiam penetrare, copiasque Danicas dissipare, ac quæ possit loca opprimere. Quod si interrogetur, cujus jussu id faciat; responderet, necessitate coactum hiberna quærere; si tamen à Regina mandata accipiat, in tempore se inde abiturum. Holsatiæ Ducem amice haberet, si is extra belli consortio se removeat. Inde omnia domi nullo cum strepitu ad bellum disponi, arma, pecunia, classis parari, munimenta oppidorum refici. In Ingria quoque, & Livonia omnia ad vim excipiendam adornantur. Non tamen in Suecia prius prorumpere visum, quam Torstensonium in Holsatiam adpulisse constaret. Ea consilia tot consciis capta exquisito silentio tegebantur, ut ad Danum nihil emaneret, antequam Torstensonius in Holsatiam se infudisset. Num à Gallis auxilium adversus Danos petendum foret, aliquandiu dubitatum. Sed re curatius expensa placuit id omittere, ne ista occasione consilia ante tempus vulgarentur, ac illi forte subsidia retraherent, si nossent, aliud præter Germanicum bellum parari. Et quia belli hujus rationes Galliam parum tangebant, vix inde quid levamenti expectabatur. Sed nec Belgas Fœderatos in auxilium vocare visum, quoad bellum cæptum esset.

Bellum in Danum decernitur.

§. 83. Decreto bello Danico, cujus successus atque exitus prævideri non poterat, & ordiendis mox pacis Germanicæ tractatibus, id quoque disceptabatur; num postulandæ in satisfactionem Pomeraniæ utique insistendum, an vero ea potius cedendum esset? Nam suspicio erat, circa hanc præcipue tractatus hæsuros. Id quod hac rerum facie quam maxime declinare cupiebant Sueci, ne ista occasione rationes belli Germanici cum Danico implicarentur, quas separatas manere cupiebant; neve utroque bello in longum extracto, agglomerantibus se pluribus hostibus utrinque sperato fructu exciderent. Quanquam enim illa nondum aperte à Suecis petita fuerat; omnibus tamen persuasum erat, in eandem oculos ab iis conjectos. Quæ circa eandem omni modo retinendam laborandum suadebant, non pauca erant. Possessionem ejus idoneo titulo partam expulsis inde Cæsareis. Jus belli post in fœdus mutatum, quod Brandeburgicus vivo Gustavo Rege subscribere noluerit, quin post hostilia in nos sumserit. Si quid terrarum in Germania habendum sit, nullam Sueciæ magis opportunam. Ea dimissa periculum olim Sueciæ oriri posse, cujus prævertendi causa Rex Gustavus quondam inter alia bellum moverit. Retentam non parum momenti conferre posse, tuendæ adversus malevolorum machinationes Sueciæ. Ex ea commode Oresundam infestari posse, ac sedem belli Danici è Westrogothia, Smalandiaque diverti. Per eam in Conventibus Imperii, & Superioris Saxoniæ suffragium obtineri, quod Gustavus Rex cupide affectaverit, observandis & impediendis infensis Sueciæ ibi consiliis. Possessione maritimæ oræ Sueciam adversus invasiones

Consultatio super cedenda Pomerania.

Rationes pro ea retinenda.

1643. nes Austriacorum muniri. Sedem ibi esse conducendi militis Germanici. Ex ea cominus conatus hostium observari posse, ac si opus sit, ex eadem à tergo istos invadi. Resurgente potentia Austriaca Brandeburgico forte non satis virium ad eandem tuendam fore. Ordines Germaniæ ea à nobis retenta pacis securitati amplius cautum credituros. Nec Cæsarem magis ægre laturum, Suecos Pomerania, quam Danum Holsatia potiri. Dani, Polonique invidiam etiam cessa Pomerania non desituram; quin istum crediturum, sui metu eam nos retinere non ausos. Ei provinciæ si renuntiaverimus, Ordinibus Germaniæ parum curæ deinceps fore, ut nobis satisfiat. Ex eadem septem intra horas Daniæ insulas invadi posse; cum alias à Suecia classis longo itinere adversus Daniam educatur; quæ & nunc à Pomerania commeatu refici possit. Ea mediante non Danum solum distrahi posse; sed & per eandem in Borussiam, ac Poloniam iter patere.

Rationes pro eadem cedenda.

§. 84. Ast qui eadem cedendum censebant, demonstrabant; magna cum invidia nobis objici, quod Gustavus Rex initio belli declararit, nil aliud sibi quæri, quam ut res Germaniæ in pristinum statum reponantur. Jus belli in fœdus esse versum, ac Brandeburgicum jus sibi suum integrum reservasse. Ut ea durante bello retineatur affatim rationum esse; sed secuta pace eam utique restituendam, Brandeburgico exclamaturo, iniquum esse, ut ipsi soli aliquid decerpatur, cum tam acriter à nobis pro cæterorum restitutione certetur. Lubricam ejus provinciæ possessionem Sueciæ fore. Eam opibus exhaustam; nobiles juxta plebemque animo à nobis aversos, præcipuos Brandeburgico addictos. Stralsundam morosam esse ac refractariam, quæ potius quam castellum admittat, ad Danum sit transitura. Florentibus nostris armis eandem à nobis stare: si fortuna reflaverit, tergum obversuram. Tum ita enormia esse ejus provinciæ privilegia, ut ipsi Principi leges præscribere queant. Æmulos nostros credituros, tam magnum ex ea nobis fructum percipi, ut quieturi non sint, antequam nos inde exturbaverint. Porro ut isti succurratur totis classibus opus esse, quibus per hibernos menses iter plane clausum sit. Exemplo Angliæ satis patere, quam difficile sit divisas mari provincias retinere. Stetino capto reliqua provincia nos expellere in proclivi fore. Solam Pomeraniam Brandeburgicum à nobis alienare, ac conjunctioni Danum inter, Polonumque causam præbere. Quinquies centenis uncialium millibus, simul decem militum millibus opus esse ad eam provinciam idoneis præsidiis tuendam; ex qua tamen etiam alta pace Principibus quondam non supra centum viginti millia redierint, nobis etsi portoria retineamus ultra ducenta millia redire nequeant. Ne isthac potiamur manibus pedibusque obnixuros Cæsarem, Polonum, Danum, Brandeburgicum; nec cum postremo horum, nisi ea cessa, fidam unquam amicitiam fore. Nec obtenturos nos eandem, nisi prævalentibus nostris armis; id quod præstare penes nos non sit, nec in pace tuituros absque magnis præsidiis; præsertim ubi cum aliis vicinis bellum nobis intercesserit. Contra eadem cessa, Brandeburgicum commodis nostris obstringendum, quo connivente iter nobis per Borussiam in Poloniam, si opus sit, patere queat. Si Polonus in eam irruperit, nullum nobis à Cæsare aut Imperio auxilium ferendum. Igitur ultro eam potius Brandeburgico dandam, quam ut eadem ab 1643. ipso aut Cæsare nobis eripiatur. Hoc facto reliquas pacis conditiones longe faciliores fore. Pacis causa dimissam quondam Borussiam Pomerania longe potiorem; nec hac æque nobis opus esse, atque Livonia. Brandeburgico nunquam animum decessurum eam recuperandi; ac tandem aliquando nos inde nulla refusione facta ejiciendos. Rationibus utrinque expensis placebat declinandæ invidiæ, & eludendis vicinorum machinationibus, ubi ad tractatus perventum foret Pomeraniæ mordicus non inhærere; idque Brandeburgico oblique insinuandum, ut eo acrius pro nostra satisfactione connitatur, aut saltem ne hostibus se nostris societ. Sed ingentem potius pecuniæ summam stipulari, retenta interim hypothecæ nomine parte Pomeraniæ, & Wismaria sub lege commissoria, ni solutio conventa die fiat. Ac facile sperari posse, solutionem non futuram, aut aliquam temporum mutationem interventuram, ut illa absque invidia ad nos devolvatur. Interim commoditatibus ejus adversus vicinos uti nos posse. Inprimis videndum, quis tractatuum juxta, belli que successus sit futurus. Dano in Ordinem redacto totas vires in Cæsarem effundere integrum fore. In tractatibus pacis primo loco amnestiam urgendam, quæ & securitatem Sueciæ præstitura sit adversus Austriacos potentia eorum per Ordines librata, & gloriam velut pro aliena libertate certantibus. Inde super militum, ultimo loco de Reginæ satisfactione agendum. Interea fata viam inventura. Extremum in satisfactione militum duos milliones, in Reginæ sex fore. Hanc summam accipere satius esse, quam bellum grave ac periculosum gerere, aliud fortasse pariturum. Hoc modo pacem in Germania parari; saltem tam æquis conditionibus latis orbem judicaturum, bellum deinceps à Suecis non ex habendi cupidine, sed necessitate geri. Pro captu tamen futuri temporis consilia temperanda esse.

Ea cedendum certo modo decernitur.

Missio ad Brandeburgicum.

§. 85. Ea cum sententia staret, Joachimus Transæus *a Rosenec* cum commendatitiis Reginæ literis Berolinum mittitur, velut privati negotii expediundi causa, revera ut oblique Electori insinuaret, Reginam à restituenda Pomerania non 10. Jan. alienam esse, quo ipsi adversus Danum & in tractatibus pacis faveret, aut saltem ne cum Dano consilia sociaret. Nam constabat Regem Daniæ Brandeburgico obtulisse, si ipsi se conjungere velit, se vel Coronam suam periculo expositurum, ut ipsi Pomerania restituatur. Ac si pro temporum ratione illa utique reddenda foret, decentius erat, sponte id fecisse videri. Qua de causa tamen ea missio nunc potissimum fieret, ipsi Transæo indicium non fiebat. Jubebatur is ostendere, ideo se privati habitu missum, quod solennes Electoris in Sueciam missiones tanto rumore agitatæ sint, ac vicinorum fœderibus ansam præbuerint. Tum exponeret, Reginæ cordi esse, Evangelicos Ordines in statum anni decimi octavi restitui, pacem Pragensem subverti, Palatinum reponi; & ad eundem finem Electorem hortetur. Si de Pomerania Elector mentionem injecerit, reponeret; Elector operam det, & alios urgeat, ut Sueciæ satisfiat; de quo ubi convenerit, rem circa Pomeraniam fore facilem. Quam tamen satisfactionem Suecia postulet, non exprimeret, nec ad certi quid se obstringeret; tantum velut privato sermone jaceret,

1643. ret, se intellexisse, Reginam à restituenda Pomerania, Ulteriore praesertim, non alienam esse, si alia ratione sibi satisfieri queat. Extolleret magnitudinem sumtuum, adduceret exemplum Saxonis & Bavari adversus ipsum Caesarem, & Dani adversus Suecos circa Elfsburgum, qui haut timide calculum posuerint. Omnia tamen Reginae integra servaret, ac magis Electoris mentem expiscaretur, quam suam panderet, ac spe recuperandae Pomeraniae delinitum à conspiratione cum Sueciae hostibus averteret. Ad quae Elector declarabat; sibi quoque placere pacis Pragensis antiquitationem, & ut abolita in universum ante actorum memoria omnia in integrum restituantur.

Dani ut Injurias emendent frustra monentur. §. 86. Quanquam autem Sueci justis ac necessariis causis in bellum Danicum agerentur, visum tamen ad Senatum Daniae scribi, quia ita decebat, & ut Ordinibus Regni, & reliquis omnibus haec destinata eo facilius probarentur. 3. Jun. Iis literis ostendebatur, quam inique cum Suecicis civibus in Oresunda agatur; postulato, ut apud Regem ista corrigi curent. Si quis convinceretur fraudis quid admisisse, non impune laturum. Interim non universa commercia turbanda. Pactis & recepta hactenus consuetudine aliam viam designari querimoniis componendis. 21. Jul. Ad eas literas cum Cornificius Ulfeldius, & Christianus Thomae F. responderent; jure facta esse, quae accusarentur; Rectores Sueciae altera vice literas dare decreverant; ne quid intermisisse viderentur, quod ad declinandum bellum faceret. Quas tamen paulo asperius temperare visum, ut in omnem eventum clarigationis vicem subire possent. Eoque diserte exprobratur; pacta esse violata, injuriam illatam; quam nec possint, nec velint ferre. 29. Aug. Eas literas in Daniam Joannes Stalhantschius perferebat; à quo tamen Prorex & Cancellarius illas accipere, aut publice eundem admittere nolebant, excusantes; sibi non esse fas exteri Principes internuntios audire inscio Rege. A Stroemfeldio tamen ordinario ministro eas se accepturos. 21. Sept. Id factum dein Petrus Wibius excusabat, Regem esse aetate provecta veterem dominandi, ac suspicacem. Senatum ipso imperante ter multatum. Cancellarium inter juniores Senatores esse, Regis metuentem. 26. Oct. Ad eas literas Senatus Daniae reponebat: mirari se, omnia quae hac aestate in Oresunda contigere, ita sinistre accipi, cum è ducentis navibus, quae hoc anno fretum transierunt octo tantum detentae sint, è quibus tres iterum relaxatae. Suecicis civibus injuriam non esse factam; Regem ipsum in supremo judicio praesedisse. De peregrinis potulentis per pacta cautum, ut Sueci non plus solverent, quam Danici cives: in hos autem paucos ante annos eo nomine vectigal impositum. Ad rationes tamen Suecici Senatus nihil reponebatur. Ac satis adparebat, ab istis rem extrahi, quoad paratis omnibus in arma erumpere possent. 9. Nov. Sane valde ferociter Cornificius Ulfeldius cum Stroemfeldio expostulabat: Mirum esse Suecos tanto bello immersos novum agitare. Nam posteriores Senatus Suecici literas non nisi pro denuntiatione belli à se posse haberi. Sibi satis adparere, quo ista pertineant. Unde facturos, ne imparati inveniantur. Se talem contumeliam haut laturos. Ita Tribsesae aut Malchini consuli solere scribi. Neque vero ex praecipitantia animi, sed deliberato consilio talia scripta fuisse, ac plus in recessu habere. Ejusmodi literas hinc 1643. inde exaratas belli praenuntias esse solere. Quanquam in Suecia multi veterani sint praefecti ac milites, se tamen media via occursuros. Immunitatem in Oresunda ad merces tantum Suecicas pertinere, quae Suecicis navibus proprios per nautas vehantur. Bello commisso si ea semel amissa fuerit, nunquam recuperandam. Regem Daniae dudum à Caesare & Polono ad arma in Suecos sumenda solicitatum; ni quiescerent, sat ipsis omni è latere negotii facessendum. Singulis annis Oresundam querelis resonare, ac bellum pace infida praestare. Haec ex impotentia animi jactaret, an ut Stroemfeldium expiscaretur, aut terreret, incertum est. Sat tamen constabat, Regis ac Senatus animos commotos fuisse, ac omnia belli paratibus strepere coepisse. Ac jam duo millia in Scaniam missa ad fines Sueciae disponebantur. Etsi breve ad tempus animum recepisse viderentur, quod clade Gallorum ad Butlingam Torstensonii destinata turbata crederent.

Conventus Ordinum Regni. §. 87. Caeterum in Suecia, cum Torstensonium exsequendis in Holsatiam destinatis propinquare pateret, Ordines Regni convocabantur, è quorum numero selectis quid circa bellum Danicum decretum esset, secreto communicabatur. 24. Oct. Qui etsi optabant, eo bello supersederi potuisse: id tamen justum ac necessarium, simul inevitabile agnoscebant. Tempus erumpendi, modusque Reginae arbitrio relinquebatur. Illo Conventu miles, pecunia, frumentum decernebatur; tum ut Regina aetatis anno decimo octavo plenam Regni administrationem susciperet. Nam quod Recessu Norcopensi definitum erat, ut Reges Sueciae si dictum annum ingrederentur, dimidiam regiminis partem susciperent, id quomodo expedire posset, non constabat. Nam ejusmodi divisum imperium videbatur lubricum, sine autoritate, ineptum negotiis cum extraneis expediendis. Ac jam decreto Nicopiensi anno hujus seculi undecimo priori Recessui derogatum fuerat.

Exteris de hoc bello significatur. §. 88. Scribebatur inde ad Joannem Oxenstiernam, & Salvium; negotium pacis ne abrumperent; apud omnes confirmarent, Suecos velle Germaniam in pristinum statum reponere. Gallos & Landgraviam animarent. Interim rem servarent integram, tempusque extraherent. Inprimis Gallis ostenderent, id bellum non potuisse declinari, testati Reginam non minore constantia communem in Germania causam exsecuturam. In Hollandiam mittebatur Ludovicus Geerius, ut si Ordines Generales in societatem belli pertrahi non possent, à privatis triginta naves bellicas conduceret. Ac sane optatum accidebat Belgis, rem inter Suecos & Danas ad arma deduci. Quanquam enim post foedus cum Suecis mollius eosdem habuisset Danus, acerbitate in Suecos potissimum expromta: satis tamen perspiciebant, his oppressis se Dani arbitrio exponendos. Malebant tamen Suecos armis suis ferociam Dani frangere, ut ipsi extra periculum positi ex alieno certamine emolumentum captarent, ostentato cominus metu ad commoda sibi pacta Danum adacturi. Ac Arausionensis Princeps Suecis iniquior horum commodis quantum poterat obstabat. Etsi alias isto anno novae quid offensae inter Danum, Hollandosque inciderat, quod Daniae Rex in Ore-

1643. Oresunda contra pacta ante biennium inita à nautis Hollandicis pecunias extorsisset. Super qua re Ordines Belgii ad Regem scripserant: si tali modo agere pergeret, satius esse commercia simul & semel aboleri; multis minacibus verbis additis. Earum literarum latorem Prorex Ulfeldius laqueo necandum jactabat, si jure ageretur. Miserat idem Rex ad Batavos paulo ante literas, quibus *clementissimam suam salutationem* praescripserat. Eas cum ministro Danico 1643. isti redhibuissent; Rex reposuerat; ita antiquitus à Daniæ Regibus ad illos scribi solitum; nec dignationem Hollandiæ jam majorem, quam antea: si quid potentiæ accessisset, id esse ex spoliis vicinorum. Cæterum quia bellum isthoc Danicum tribus nitidissimis libris *Joannes Henricus Baclerus* composuit, id à me interpolari supervacuum fuerit.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI RERUM SUECICARUM LIBER XVI.

EPITOME.

Torstensonius exercitum firmat. Luneburgici tributa detrectant. 2. Bremensis Præsul hostilia sumit. Kœnigsmarckius in Misniam abit. 3. Hatzfeldij inanis expeditio. 4. Cæsareorum consilium. Gallasius in Holsatiam movet. Boitzenburgum expugnat. Dani Gallasio junguntur. 5. Torstensonius Gallasio obviam tendit. Idem Holsatia excedit. Gallasius Albim transit. 6. Dani à Cæsareis non sine offensa separantur. 7. Torstensonius Gallasium insequitur. 8. Saxo loca quædam Misniæ recuperat. 9. Kœnigsmarckius in Misniam excurrit. 10. Gallasius Bernburgi castra metatur. Torstensonius eodem tendit. 11. Castra castris opponuntur. Cæsarei pabulatores vapulant. 12. Gallasio auxilia veniunt. 13. Cæsarei Eislebiam diripiunt. Gallasius Magdeburgum evadit. Pabulatores Cæsarei intercipiuntur. 14. Cæsareus equitatus vapulat. 15. Torstensonius in Misniam abit. 16. Reliquiæ Gallasiani exercitus Witebergam evadunt. 17. Per Silesiam gesta. Cæsarei recuperant Drachenbergam, Schweidniciam, Wolaviam. Glogovia frustra obsidetur. Cæsarei Oppelam capiunt. 18. Olmutium frustra obsidetur. 19. Crosna & Francofurtum Brandeburgico restituuntur. 20. Ragozius in Hungariam irrumpit. Polonus mediatorem se pacis offert. 21. Sueci pacta cum Ragozio rata habent. 22. Ragozius recedit. Cæsarei Cassoviam frustra oppugnant. Misera Cæsareorum conditio. 23. De pace agitatur. 24. Cæsarei denuo ingruunt. 25. Per Superiorem Germaniam gesta. Bavarici Uberlingam recipiunt. Brisaci præsidiarij seditionem induunt. Circa Hohentwilam irrita conventio. 26. Turennius in Bavaricos movet; duasque ipsorum legiones cædit. Bavarici Friburgum obsident. Turennius castra mutat. Friburgum Bavaricis deditur. 27. Enguianus Dux è Gallia venit. Idem partem castrorum Bavaricorum expugnat. Alia vice repellitur. 28. Galli Bavaricos cedentes multant. Hohentwilæ obsidium solvitur. 29. Enguianus Philipsburgum petit. Bavarici copias augent. Galli Manheimium ac Spiram capiunt. Philipsburgum à Gallis expugnatur. Franckendalia eminus circumsidetur. Wormatia & Moguntia capiuntur. Enguianus in Galliam redit. 30. Hassiaci ad Rhenum accedunt. His Bavarici frustra insidias struunt. Bavarici denuo ad Rhenum movent. 31. Gleenii irritus conatus. Bavarici in hiberna concedunt. 32. Hassiacorum acta. Motus Frisiæ Orientalis. 33. Circa pacem acta. Legati Danici Osnabruga discedunt. Suecici de studio pacis testantur. Iidem Ordines Imperii denuo hortantur. 34. Quinam Legati in loco adfuerint. Galli Monasterium veniunt. Oxenstierna Osnabrugam intrat. 35. Ordines nondum adsunt. 36. Legati Regii colloqui nondum possunt. 37. Galli Ordines ad tractatus invitant. Landgravia Deputatos hortatur. 38. Circa procuratoria edenda Cæsarei Osnabrugæ tergiversantur. 39. In procuratoriis Monasterii multa desiderantur; in Cæsareo, in Hispanico. 40. In Gallico. 41. Cæsarei absque Danis tractare nolunt. 42. De modo tractandi Osnabrugæ dubitatur. De Veneta mediatione. 43. Ordines Imperii adhuc accedere tardant. Controversia Ordinum cum Venetis. Reliqui Ordines de accessu dissentiunt. Landgravia ad tractatus mittit. Pomerani discedunt. 44. Salvius Monasterium excurrit. Gallorum de bello Danico querelæ. De invitatoriis Gallorum literis. De procuratorio Suecico. De tractatibus Danicis. 45. De subsidiis. De Ragoziano fœdere. 46. Cæsarei moræ culpam Suecis impingere cupiunt. Iis Sueci respondent. Luneburgicus Legatus venit Osnabrugam, & abit. 47. Tractatus Monasterii quoque quiescunt. Servientus Osnabrugam venit. 48. Galliæ Rex Ordines Imperii ad tractatus invitat. Idem & Legati Gallici faciunt. 49. Cæsarei jam ultro procuratoria exhibere cupiunt. In procuratorio Cæsareo pauca desiderantur. 50. Cæsareorum circa procuratorium probandum moræ. 51. Lambergius Comes Osnabrugam venit. Legatus Lusitanus Monasterium venit. Lusitani Suecis arctius fœdus offerunt. 52. Cæsarei secretos tractatus tentant. 53. Legati Suecici Ordines Imperii denuo invitant; non sine effectu. 54. Procuratoria Osnabrugæ pro commutatis habentur. 55. Monasterii super procuratoriis disceptationes. Suecorum de iis judicium. 56. Salvii cum Gallis acta, de prima propositione, de ordine tractandorum. 57. De tractatibus Monasterium transferendis; quod Sueci abnuunt. 58. Procuratoria Osnabrugæ mutuo traduntur. 59. Monasterii prima propositio fit. Osnabrugæ im-

gæ immediate agitur probantibus Euangelicis. Osnabrugæ propositio prima fit. 60. Contenta propositionum. Judicium de Regiorum propositione. 61. Postulatum Gallorum de Trevirensi omnes improbant. 62. Regiorum postulatum de adventu Ordinum Cæsareis est ingratum; uti & Mediatoribus. Regiorum sententia. 63. Cæsar Electores Venetis pares habet. 64. Cæsarei Stralsundæ salvum conductum negant. 65. Cæsarei funus Lusitanicum abripiunt. De salvo conductu pro Lusitanis Gallorum sententia. 66. Deputationis Francofurtensis acta. 67. Disceptatio de Legatorum Gallicorum literis; 68. De amnestia & gravaminibus. 69. Polonica. 70. Moscovitica. 71. Regina Christina regimen suscipit.

1644. Torstensonius exercitum firmat. TOrstensonius Holsatiæ, Jutiæqué infusus, etsi minores opinione opes ibi reperisset, nobilibus, civiumqué locupletissimis Lubecam, Hamburgumqué, aut Danicas in insulas refugis; tamen quantum potest augendo exercitui operam dabat inter supplementa distributis, quoscunque è conductitio Danorum milite in potestatem redegerat. Delectus quoque Hamburgi, Lubecæqué habiti, ac Mortaignius in Hollandiam missus, ut quæ ibi parabatur classi maturandæ operam daret, simul duo peditum millia conduceret. Observandis per Saxoniam rebus Kœnigsmarckius cum expedita manu destinabatur, cui supplendis legionibus, ac scribendis novis Inferior Saxonia cum Oldenburgensi Comitatu assignabatur. Sed minor designatione proventus erat. Nam Bremensis Præsul bellum malebat, Oldenburgicus Comes Cæsareis clam pecunias, Dano nuper copias submisisse arguebatur; quorum utrumque is abnuebat, extra belli consortia deinceps quoque mansurum se professus: cæterum ut immunitate hactenus indulta frueretur pertendebat. Sed & Luneburgici Duces onera abnuebant, simul ut Hildesiensi agro miles Suecicus deduceretur postulabant, Torstensonio contra inevitabilem belli necessitatem excusante, & cum ipse pro tuenda eorum ditione, ac promovendæ honestæ paci operam navet, æquum non esse, eosdem in nullam oneris partem venire. Ea Legatis, quos Duces super Kœnigsmarckii postulatis questuros ad Torstensonium miserant, respondebantur, acriter represso Legatorum uno, qui sat importune minas spargebat. Nec minus tamen iidem exemtionem à tributis apud Joannem Oxenstiernam Mindæ postulabant: Sibi per nuperam cum Cæsare transactionem hujus hostibus pecunias conferre fas non esse. Eo fine suorum sibi oppidorum tutelam concessam, ut parti utrique tributa negare possent. Si Succos pecunia juverint, inutilem fore suam circa communes tractatus operam, velut in adversam partem descenderint. Controversias Sueciæ cum Danis ad se non spectare. Addebatur, ut oppidis suis præsidia Suecica deducantur. Eadem postea per literas à Regina petebant. Sed de oppidis ad instantes pacis tractatus rejectum; reliqua onera necessitas ac ratio belli excusabat. Westphaliæ porro rebus Gustavus Otto Stenbockius præficiebatur. Pomeraniæ oppida inspicere Duglassius jubetur; in quam & Petrus Andreæ F. cum equestri legione destinatur ad subita belli excipienda. Reichwaldus tribunus cum quingentis equitibus in Silesiam missus, ut è Polonia frumentum Glogoviæ inferret. Inter quæ Hermannus Boothius, dum novas in Livoniam irruptiones meditatur, per Suecicos præfectos Hamburgi intercipitur, quem Torstensonius Wismariam deduci in custodiam jubet; in Sueciam deinde trajiciendum. Nam ob pactum circa captivos cum hoste initum supplicio afficere quantumvis meritum non audebat. Arctiori ejus custodiæ æs alienum, quod in Suecia quondam contraxerat, obtendebatur. Etsi idem post custodia elapsus laqueum, qui ipsi in Suecia paratus erat, effugiebat. Eodem quoque tempore Adamus Schickardus quondam post obitum Banerii turbarum incentor, nunc circa Rostochium in Cæsareorum manus tradendum agitans à Wismariensibus intercipiebatur, cum is, ne petente Torstensonio dederetur, fuga se proripere conaretur. Meclenburgicus ut fido magis homini Rostochium custodiendum crederet monebatur.

Luneburgici onera detrectant.

7 Jan.

20 Jan.

§. 2. Ast Kœnigsmarckius cum Bremensi ac Verdensi præsulatui tributa imperasset, suspecto Præsule eodem adproperat, ac Verdam in potestatem redigit, quadraginta peditibus cum optione insessam. Inde propius Stadam suggressus mitti postulabat, qui secum transigerent. Adspernante Præsule statim in hostilia prorumpitur, ac provincia, qua pertingere licebat, à Kœnigsmarckio subigitur, dissipatis istius delectibus, ipso vicissim non minus qua dabatur Suecicos intercipiente ac cædente. Sed tunc quidem dilato Bremensi negotio in Misniam abire potius habebatur. Cæsareorum enim equitum centuriæ sedecim superato apud Dresdam Albi Grimmæ consederant. Unde Axelius Lilius Lipsiæ tunc præfectus equites suos hosti haut pares Naumburgum dimittebat. E Torgensi arce præsidiarios Lipsiam se recipere jussos in via subito ingruens hostis opprimebat, gregariis centum quinquaginta inter supplementa distributis, præfecto Dresdam deducto. Hinc à Cæsareis Weissenfelsa oppidum direptum, duabus quoque machinis minoribus, quæ arci isti firmandæ Lipsia submittebantur, in via una cum duodecim peditibus per Croatas interceptis. Ac animus Cæsareis erat Lipsiam paulatim in angustias redigere, vicinis circa oppidis insessis. Enimvero Kœnigsmarckius, qui Axelio Lilio ad curandam Pomeraniam evocato istum tractum tueri jussus erat, audito Cæsareorum conatu huc excurrere constituit, quod in Bremensi agro stagnantes hiberna tempestate aquæ longius progredi prohiberent. Is repente ingruens Cæsareos Grimmæ agentes oppressisset, ni monente transfuga isti mature se Pegaviam versus subduxissent; triginta equitibus in receptu desideratis. Quinquaginta tamen dimachæ in Grimmensi arce relicti ab isto capti. Pegaviam quod pedites ad manum non essent, invadere tunc non licebat. Nec reliquis, qui Altenburgum recesserant, insistere tutum videbatur propinquis Hatzfeldianis, qui nuper Mainungam ternis assultibus post quadringentos suorum amissos deditione ceperant. Unde copiis suis ad Salam reductis quietis nonnihil indulgendum censebat, in omnes interim hostium motus intentus. Nec diu post, audito tribunum Reckowicium excurrendi solertem cum Croatarum legione Ci-

Bremensis Præsul hostilia facit.

Kœnigsmarckius in Misniam abit.

15 Jan.

24 Jan.

21 Jan.

7 April.

1644. ne Cizæ agere, solita celeritate advolat, ac summo mane quantumvis paratum profligat, præter ipsum tribunum centum quinquaginta cæsis captisqué.

Hatzfeldii Joannis expeditio.

10 April.

§. 3. Mox tamen cum Hatzfeldius è Franconia movens Rudolfo Colloredo, ac Bruęo non procul Chemnicia subsistentibus se junxisset, præter solitum militem Bavaricas quasdam legiones trahens; Kœnigsmarckius istis impar Hala Eislebiam, inde trans Werram se recipit, & à Landgravia auxiliis se sublevari postulat. Quæ licet metueret, ne ista occasione hostis intra ipsius provinciam pertraheretur; Superiore tamen Hassia Joannem Geisium cum bis mille equitibus evocat, cum Kœnigsmarckio qua ratio belli suaderet hostibus occursurum. Interea Hatzfeldius Cæsareo, Bavaricoqué milite stipatus apud Jenam superato Sala Northusam abierat, ubi relictis octingentis peditibus præter ægrotos cum sex equitum millibus, ac valida peditum manu Wernigerodam, inde Goslariam & Osterwicum progreditur. Credebatur Halberstadium tentaturus, ni cuncta ibi parata ad repellendam vim comperisset. Nec dubium erat, quin Luneburgicos transitum per suam provinciam, annonamqué ac paratum bellicum cum machinis poposcerit, ut Archiepiscopo Bremensi copias sociare posset. Sed illis hæc omnia abnuentibus ea destinata frustra fuere. Contra Kœnigsmarckius cum Hassi propius licet suggressi conjunctionem vario obtentu, ac præcipue pabuli inopia excusarent, à finibus Hassiæ repente Lipsiam

30 April.

revolat. Sed & Hatzfeldius è stativis ad Sylvam Hercyniam eadem qua venerat via trans Salam regreditur, suis legionibus in vetera hospitia, Bavaricis in Superiorem Palatinatum dimissis. Cæsarei sub Colloredo, & Bruęo circa Zwiccaviam subsistebant Gallasio è Bohemia se moventi sociandi. Tota hac expeditione Hatzfeldius non aliud operæ pretium fecerat, quam ut præfectum turmæ è Kœnigsmarckianis cum quinquaginta circiter equitibus interciperet, ipsius contra equitatu isthoc itinere non parum attrito. Kœnigsmarckius interim Lipsiam milite ac annona firmat, oppidanis arma adimit, quod pacta quondam à decurionibus suis cum Torstensonio inita subscribere nollent. Minora quoque Misniæ oppida, quod munimentis ita repente nudari non possent, præsidiis obtinere satius ducebat morando hosti. Inde per Halberstadiensem ditionem Visurgim versus properat sistendis Archiepiscopi conatibus, qui paterno bello implicitus Suecis hostilia qua poterat intendebat.

Cæsareorum consilium.

§. 4. Cognita Suecorum in Daniam irruptione, Cæsarei duces, cum Hispanis, Bavaricisqué Passavii convenerant, super ratione belli deinceps gerendi consilia collaturi. His placebat, non tam Danum bello eximere, quam Suecos intra angustias Chersonesi Cimbricę, in quas se conjecerant, concludere, ac si vi non possent opprimi, fami destruendos tradere. Eo fine Gallasius cum primario Cæsaris exercitu in Holsatiam ire jubetur. Ex altera parte Hatzfeldius Bremensi Præsuli juncturus se erat; cui Orientales Frisii excusso Hassorum jugo, cum Oldenburgico, Luneburgicisqué sociandi sperabantur, queis Kœnigsmarckium Hassosqué opprimere in proclivi foret. Bavaricos in superiore Germania sat habituros Gallicas copias submovisse. Ita oppresso intra Holsatiam Torstensonio loca præsidiis Suecicis infessa vi aut fame facile in potestatem redactum iri. Ceterum mense Martio Cæsar Regi significat, Gallasium cum exercitu propediem ipsi auxilio iturum; tum hortatur, ut suas ipsi copias jungat, operamque adversus communem hostem navet. Lente tamen Gallasii expeditio procedebat, qui vergente jam mense Majo lustratis apud Falckenoam copiis per Nariscos in Misniam movet, ubi Colloredus, & Bruęus, simul quinque legiones Hatzfeldicę ipsi sociantur. Cizam progressus arcem ibi sexaginta peditibus insessam machinis quatit, ac dum præfectus super deditione dubitat assultu expugnat, præsidiariis sub sua signa distributis. Sequebantur istum octo equitum millia, cum sexcentis Croatis ac duabus dimacharum legionibus; peditatus quatuor hominum millia explebat. Præter Lipsiam progresso Sala apud Bernburgum, Albis apud Werbenam superatur. Post transitam Havelbergam, ac Perlebergam Meclenburgicæ infunditur, ac Boizenburgensem turrim invadit. Eam Jonas Simonis vigilum præfectus cum sexaginta peditibus octo per dies strenue tuebatur, occisis Cæsareorum ducentis amplius, sauciatis trecentis. Tandem derivatis è fossa aquis subjectus cuniculus turrim cum omnibus præsidiariis in aërem evibrat. Eo impetu & adjectum castellum vi perrumpitur, trucidatis omnibus, qui intus reperiebantur. Hinc Oldesloę castra muniebat Gallasius, valida manu palustrem versus tractum emissa, intercludendæ viæ inter Stapelholmiam, & Slesvicum, qua legionibus Suecicis è Jutia transeundum erat. Quæ destinata Torstensonii vigilantia eludebat. Bruęus quoque cum mille equitibus exploratum emissus noctu Chilonium irrumpebat, quod duas per horas diripiebatur, cæsis viginti & uno militibus Suecicis, qui ægroti decumbebant, octodecim captivis abductis. Acris ibi penuria peditatui Cæsareo incubuit, ob quam plurimi Hamburgum ac Lubecam diffugere, cadaverosa facie famem professi. Donec inopię ab Hamburgensibus subveniretur subvecta annona; quorum vici haut eo secius hostili modo diripiebantur, donec Gallasius insigni dono delinitus modestiam militis sui polliceretur. Illis in castris Danicus quoque miles ipsi jungitur; mille equites, duo peditum millia quingenti erant. Gallasius inde Segebergam, mox Chilonium movet: quod oppidum impetu perruptum; arx deditione capitur. Oppidum militi in prædam concessum. Bruęus inde mille cum equitibus in Hœckingium tribunum incidebat, qui à Torstensonio trecentis cum equitibus missus erat, investigandis Cæsareis per sylvas dispersis. Eo conflictu ipse tribunus cum tribuno ac turmæ præfecto cecidit: dimidia quoque gregariorum pars cæsa aut capta: reliquis ęgre euadentibus. 1644.

Gallasius in Holsatiam movet.

19 Maji.

11 Jun.

Boizenburgum expugnat.

18 Jul.

19 Jul.

20 Jul.

Dani Gallasio junguntur.

4 Aug.

§. 5. Ast Torstensonius contractis apud Rensburgum copiis haut è re judicans diu ibi desidere, in hostem ire, ac prælii copiam facere constituit. Unde transito Eidora Neomonasterium movet; Rensburgo præsidium deducit firmando peditatui suo, quod isti tuendo septingentis militibus opus esset, nec oppidum iisdem alendis sufficeret. Insequente mox Gallasio Torstensonius acie locis æquis explicata ad meridiem usque constitit. Sed quia Gallasius inhibito agmine inter paludibus internata virgulta subsistebat, Torstensonius ad vicum Bornehovam, postera die Segebergam progreditur, unde præsidio deducto arcem igne delet. Hinc Oldesloam abit, ubi hostis è vestigio insecutus in adverso colle pedem firmabat. Credidit Torstensonius cum peditatu superiorem prælii copiam facturum; coqué etsi locus ob uliginem, & sparsa passim virgulta explicandę aciei incom-

Torstensonius Gallasio obviam tendit.

8 Aug.

9 Aug.

10 Aug.

Idem Holsatia excedit.

11 Aug.

1644. modus esset, sequenti mane cum machinis pro-
12 Aug. pius hostem suggreditur. Sed cum hic munitis jam castris se teneret, mutuas inter displosiones & modicas velitationes dies consumtus, pauculis apud Suecos cadentibus. Raceburgi hinc paucos per dies Torstensonius subsistit, dum commeatus Lubeca petitur, quę urbs licet affectu in Suecos parum prona florenti Suecicorum exercitui forum abnuere non audebat. Cęterum Torstensonius tanta industria iter instituerat, ut licet ante ora hostis exercitum traduceret, ne unico quidem vehiculo iste potiri posset, quod impedimenta valido cum pręsidio semper pręmitterentur. Idem porro Holsatia ideo prior excedebat, ut consumtis omnibus hostem subsequentem penuria attereret. Gallasius intellecto Torstensonium Raceburgum concessisse, Męlnę considere decreverat,
16 Aug. si Danis apud ipsum morari placuisset. Sed his ab-
Gallasius Albim transit. nuentibus recta Lauenburgum tendit, ac munitis ante vastatam arcem castris se tenet, quoad ponte perfecto copias in alteram Albis ripam traduceret.
20 Aug. Postremo ejus agmini valida Suecicorum caterva incumbebat, quę multis cęsis quadringentos milites cum parte impedimentorum intercipiebat. Ita Gallasius hac expeditione nullum operæ pretium fecerat, nisi forte turrim Boizenburgi evertisse, ac Holsatiam funditus evastasse tanti fuit. Equidem ipse gloriabatur, Danis se exhibuisse, quę ab ullo mortalium pręstari possent. Judicabant tamen alii, Suecicam classem in Chiloniensi portu adversis ventis detentam potuisse opprimi, si, antequam Suecicus exercitus contraheretur, iste adproperasset. Consilium porro ipsi erat Magdeburgum ire; inde apud Havelam considere, prout res suaderet arma conversurus.

Dani à Cæsareis non sine offensa separantur. §. 6. Danicę porro copię brevi hac expeditione ad dimidiam partem per seditiones imminutæ; quę cum ad Holsatię limites una cum Cęsareis pervenissent, longius progredi abnuebant, nisi novis à Rege mandatis acceptis. Fremebant inde, promissa sibi servata non fuisse; neminem comparuisse, qui stipendia & annonam expediret. Nec impedimenta sibi esse tanto itineri adornata; non alia mente venisse, quam ut pręlio certarent. Ita quicquid caneret Gallasius, in stativa sua regredi pertendebant. Sed cum idem ostenderet, nunc regressos facile à Suecis opprimendos, ipsum trans Albim Bardevicum usque sequebantur. Inde per Bremensem agrum itinere facto cis Albim Glucstadium se recipiebant. Discessum fuit magna utrinque offensa, & mutuas inter exprobrationes. Gallasius querebatur, Danos ample pollicitos parum servasse, ac multa finxisse. Duorum mensium stipendia pro exercitu Cęsareo promisisse, tum omnium suarum copiarum conjunctionem, ac complura agrestium millia. Jactasse insuper classem Suecicam & peditatum à se deletum. Utraque inania comperta. Dani contra exprobrabant, Gallasium circa opprimendam Suecorum classem, & exercitum intra angustias hærentem, officium non fecisse. Inter pocula eundem jactasse, ita Suecos à se inclusos, ut nemo eorum evasurus inde sit. Nunc præter os ipsius eosdem transisse. Hic interim per Veterem Marchiam quantum poterat versus Magdeburgum properabat, multis passim signa deserentibus, aut per Dræmlingenses rusticos trucidatis.

Torstensonius Gallasium insequitur. §. 7. Ast Torstensonius, etsi jam Danos ulterius premendi Gallasio digresso facultas esset; tamen quod metueret, ne hic refectis aut firmatis per utramque Saxoniam copiis validior mox ingrueret, è vestigio ipsum persequi constituit. Igi- 1644.
tur commeatu Lubeca instructus Gadebuscham 19 Aug.
petit, paulisper ibi moraturus, quoad Albis ponte sterneretur. Animus ipsi erat Dæmitzæ Albim transire, quo fine ejus arcis præfectum omnia parata ponti extruendo habere jusserat. Ast hic præter jussum satagens pontem properabat, antequam ex adversa ripa castellum illi tegendo extructum foret. Eo cognito Gallasius Trauditschium supremum vigiliarum præfectum cum bis mille equitibus misit ponti destruendo; qui centum equites Suecicos ibi transgressos fudit, ac quibusdam captis, cæteros Garlebiam fugere coëgit. Inde castello exiguo oppresso vicinas huic ripę rates detruxit. Ita pons iste interruptus; quo si statim uti potuisset Torstensonius, Gallasius exitium non videbatur declinaturus. Nunc mora 1 Sept.
aliqua intercedebat, dum Boizenburgi pons extruitur, ac dux à solito sibi morbo recreatur.

Elector quædam loca Misniæ recuperat. §. 8. Ast Saxoniæ Elector digresso Kœnigsmarckio obsidium Chemniciæ circumposuerat; quam cum primo impetu expugnaturum se nequidquam sperasset, desiderato Schweinicio tribuno, aliisqué solitas obsidentium artes admove- 1 Jul.
bat, ac tandem solo tenus mœnia dejiciebat. Ita 20 Jul.
Muhlius tribunus, qui strenue rem gesserat, oppidum in has leges dedit, ut ipse cum suis Erfordiam deduceretur, exceptis illis, qui quondam sub Cęsare aut Electore stipendia fecerant; equitibus equi ademti. Inde Grimmensis arx impetitur, quam optio per flagitium nulla necessitate dedebat; quo nomine & mox pœnas capite luit. Rochlicensis arx assultu expugnatur. Optio pręsidii ob convicia in Electorem jacta, queis immodicum venandi studium exprobrabatur, ab hoc in furcam sublatus. Apud Leisnicensem arcem deditionis leges 3 Aug.
servatę non sunt, sed omnes gregarii sacramento Electoris adacti. In Lusatia quoque Sonnewalda ab Electore recuperata; equites, qui oppidum insederant, equis ademtis dimissi. Lucca lento obsidio ad famem jam erat redacta, cui jussu Axelii Lilii è Pomerania subventurus accedebat Petrus Andreę F. tribunus cum sex equitum turmis. Sed huic Callenbergius tribunus Saxonicus cum sex equitum, quatuor dragonum turmis apud Libenaviam occurrit, ac numero pręvalens Suecos pellit, uno turmę præfecto cęso, altero capto. Centum quoque gregarii necem aut captivitatem subiere, multi dispersi, ut tribunus cum ducentis duntaxat in Pomeraniam reverteret.

Kœnigsmarckius in Misniam excurrit. §. 9. Kœnigsmarckius interea magnam Bremensis præsulatus partem imperata facere coëgerat. Sed & ipsius catervæ hinc inde Albim transmittentes Gallasianos carpebant; quarum una Bleckedæ Albim transgressa apud Mælnam cen- 23 Jul.
tum Croatas oppresserat, ac reliquis cæsis quadraginta cum subtribuno abduxerat. Sed Saxoniæ Electorem præsidiis Suecicis per Misniam insultantem non amplius ferens, cum valida equitum manu eo excurrere instituit. In itinere tribunum Ungarum cum quadringentis equitibus Saxonicis apud Eglam deprehendit, quem arci inclusum in manibus jam se habere credebat. Sed is facto per murum foramine, ac palude circumfusa asseribus strata per silentia noctis cum suis Magdeburgum evasit. Quam ob socordiam signifer, qui stationi illa parte præfuerat, capite mox pœnas dedit. Extremorum tamen nonnulli, qui tardius fugam adornabant, cæsi. Inde assumta è Lipsiensi præsidio 14 Aug.
peditum manu arcem Torgensem machinis verberatam in potestatem redigit, centurione cum centum

1644. centum quinquaginta peditibus citra exceptionem se dedente, ex quibus sexaginta amplius, qui Suecis antea militaverant, ad vetera signa redire, reliquis captivitatis sortem subeuntibus. Lucca quoque dissipatis Saxonicis obsidio liberata, ac commeatu firmata, eique Reichwaldus tribunus præfectus. Sed cum Gallasium adverso Albi movere cognitum esset, Kœnigsmarckius deducto Torgensi arci præsidio è Misnia in Halberstadiensem agrum descendit, Cæsareorum conatus observaturus, ac ut pone sequenti Torstensonio se
6 Sept. jungeret. Vix ille abierat, cum Elector Eilenbergensi arci vim admovet, ac post ruinam editam impetu perrumpit, Optione cum triginta peditibus trucidato, cui ne pacisceretur vetitum fuerat. Inde copias suas Enckefortio tradit, qui eas denuo in
11 Sept. Cæsaris verba adigit. Ab hoc Lucca honestis legibus ad deditionem compellitur, præsidio Halberstadium deducto. Deditionem accelerabat, quod Reichwaldus tribunus saxo ictus obire munia non posset, ac reliqui præfecti segnius curarent.

Gallasius Bernburgi castra metatur. §. 10. Ast Gallasius quantum posset accelerans Magdeburgum, mox Stasfurtum attigerat, inde apud Bernburgum ad Salam in monte castra mu-
8 Sept. nitt, peditatu numeris valde imminuto. In eo itinere Bruæus cum ter mille equitibus Kœnigsmarckianam catervam quingentorum equitum sub Kinskio & Schoenherro tribunis exploratum emissam non procul Egla deprehendit; quam strenue licet resistentem, cum numero prævaleret, in fugam conjecit, ac Halberstadium usque persecutus est. Uterque tribunus cum duobus subtribunis, & aliquot præfectis captus; gregariorum trecenti desiderati. Contra Torstensonius, è solito
Torstensonius eodem tendit. sibi morbo recreatus, dimisso in Holsatiam Jutiamqué cum legionibus aliquot Helmoldo Wran-
7 Sept. gelio, per Luneburgicam iter ingreditur. Ad Halberstadium Kœnigsmarckius cum novem equitum alis, octingentis peditibus ipsi jungitur.
11 Sept. Inde Ascaniam Torstensonius procedit. Ubi bidui quiete exercitui concessa, quod hosti tam celerem sui adventum parum speratum intelligeret,
16 Sept. Alslebiam ad Salam uno milliari supra Bernburgum sitam progreditur. Sed quia hostis munitis
17 Sept. in monte castris invadi non poterat, iste Salam vado transiit, ac arcem Bernburgensem, quam medius fluvius oppido sejungit, occupavit, cæsis qui eam tuebantur, ac turmis Cæsareis trans flumen rejectis, hoste machinis incassum fulminante. Copya tribunus cum ducentis peditibus arci imponitur, quam globis ignivomis Cæsarei incassum infestabant. Torstensonius cum exercitu secundum Salæ ripam ex adverso Munchneuburgi tendebat; ubi dispositis machinis hostem castra mutare crebro globorum jactu cogebat. Mox & è Bernburgensi arce machinis fulminantibus altera vice tentoria alio transferre subigebat. Inter hæc Gallasius nulli conflictui ansam præbuerat, ut facile à prælio ipsum abhorrere pateret. Ita uterque exercitus castris oppositis ad finem usque Septembris hærebat. Qui è Gallasianis intercipiebantur confirmabant, valida auxilia ab ipso expectari. Et idem castra sua exquisite muniebat, ut facile adpareret, ipsi in animo esse diutius ibi morari.

Castra castris opponuntur. §. 11. Quanquam autem Torstensonius non dispiceret, unde auxilia hosti venire possent; tamen Kœnigsmarckium cum quindecim alis trans Albim mittit, si quid de adventu Cæsareorum audiretur. Sed silente ibi fama, ac Saxonicis post captam Luccam in tuta digressis in castra iste redit, 1644.
sexaginta Cæsareis equitibus apud Albim oppressis. Igitur stabat sententia Torstensonio Gallasium non amittere, seu Magdeburgum verteret, seu adverso Sala adscenderet, quæ solæ ipsi viæ patebant. Tum quantum potest exercitum augebat, evocatis Lipsia & Erfordia, aliisqué oppidis, qui commode præsidiis detrahi poterant. Landgravia quoque monetur mille quingentos equites, mille pedites submittere. Tum validæ equitum stationes Munchneuburgi, Calbæ, Halberstadii, Ascaniæ, Mansfeldæ, ac vicinis locis disponebantur, compescendis hostium excursionibus, ut nullibi prope nisi Magdeburgo annona non sine magna molestia, & periculo ipsis petenda esset. Unde ingens in castris Gallasii penuria, ut viri & equi passim procumberent, multi ad Suecos transfugerent; Danis, ac qui his favebant cavillantibus, in media nunc Germania inclusum teneri, qui nuper Succos à se in casses redactos gloriatus fuerat. Inter hęc Fridericus Hassiæ Landgravius, dum Lipsia ad Torstensonii castra cum quinquaginta equitum præsidio proficiscitur, à validiore hostium caterva invaditur, quæ cæso turmæ præfecto Stellano Mœrnero cum viginti equitibus Dœliciam ipsum refugere cogit. Vicissim per Torstensonii catervas, quæ retro hostium castra subinde persultabant, plurimi quotidie intercipiebantur. Ex his Cæsarei pabulatores vapulant.
intellectum à Gallasio è singulis turmis novenos equites cum universis pabulatoribus Quedlinburgum versus emissos. Adversus quos Kœnigsmarc- 4 Oct.
kius noctu cum bis mille equitibus mittitur sub quinque tribunis, quos inter & Carolus Gustavus Palatinus erat, eo militiæ gradu in Curlandica legione tunc functus. Iste Salam Calbæ transgressus inter Ascaniam & Sanderslebiam Cęsareos turmatim consistentes una cum pabulatoribus deprehendit. Præmissus fuerat ad dextram cum centum equitibus Palatinus, cum totidem ad sinistram Duglassius, ut hostis ex utroque latere & à fronte simul invaderetur. Sed Palatini turmam magno numero irruens hostis fundebat; ipsum octo equites in angulum duarum sepium concursu factum compulerant, quorum tres gladio ille transadigebat, cæteri tubis inversis caput humerosqué graviter tundebant, donec accurrentes alii cæsis hostibus saucium eriperent. Sed mox universis ingruentibus conflictu commisso Cæsarei fusi pars Mansfeldam, reliqui castra versus fugam arripiunt. Qui primo impetu in manus inciderant, cædebantur, cæteri fere capti, quos inter plurimi præfecti. Per hos cognitum mille quingentos equites fuisse, qui castris egressi forent: Ex his duę catervæ, quæ conflictui non adfuerant, versus Hercyniam sylvam se proripuerant, è reliquis vix centum evaserant. Inter cæsos subtribunus Spitznasius, & præfecti turmæ Mareschallus, ac Grevierius Comes, aliique ductores erant. Succorum pauci admodum, nec ullus inter hos ductor desiderabantur. Capta equorum tria millia, ac vehiculorum magna vis igne deleta. Kœnigsmarckius 9 Oct.
captivis Halberstadium deductis salvus in castra revertebat. Ea clades famem in castris Gallasii non parum augebat.

§. 12. Huic enixe roganti Saxoniæ Elector equitatum suum sub Enckefortio duce auxilio mittebat, cui & duæ Cæsareorum legiones è Silesia accesserant. Tum & rumor spargebatur, plures mox è Franconia, ac Silesia adfore. Ast Torstensonius etsi hosti par, quod ipsum undique circumdatum intra castra fame perdere constituisset, Has- Gallasio auxilia veniunt.

1644. sicas copias sub Geisio duce ad se accitum ibat. Kœnigsmarckius Ascaniam missus, qui continuis excursionibus frumentatione exclusum summas in angustias redegit; unde magna hominum jumentorumqué vis fame extabescebat, cum Suecicis in castris annonæ affatim esset. Nec aliud Gallasio relictum, quam ut repente noctu Magdeburgum se proriperet. Quo fine & canes, gallos, ac asinos castris dimoveri jusserat, ne iter ipsius clamore proderent. Ei deprehendendo Torstensonius diligenter invigilabat, Sala tribus latissimis pontibus strato, ut abeuntium vestigiis statim inhærere posset. Tum & Albi apud Aquas pons injicitur, ut si Gallasius Magdeburgum evaderet commeatu Witteberga subvehendo excluderetur. Inter quæ Duglassii subtribunus cum trecentis equitibus trans Albim exploratum missus non procul Magdeburgo in insula duarum Cæsarearum legionum sarcinas deprehendit, quibus 4 Nov. direptis, sexcentis equis ac captivis aliquot, multaqué præda potitur.

Cæsarei Eislebiam diripiunt. 11 Nov. §. 13. Miserat inde Gallasius pabulatores suos Eislebiam, ubi oppidani acriter initio resistere, cæsis triginta amplius, sauciatis pluribus. Sed cum diffuso oppido tuendo haut pares forent, Cæsarei irrumpentes magnam ejus partem diripiunt; donec oppidani collectis denuo animis istos iterum expellunt. Eo cognito Torstensonius cum majore equitatus parte præter hostis castra Eislebiam versus istis intercipiendis tendit. Gallasius cum quid ageretur satis conjiceret, ac illis pabulatoribus deletis extremum sibi à fame exitium imminere videret, ea occasione usus sequenti nocte tacitus non citra trepidationem è castris Stasfurtum, inde Magdeburgum se proripit, magna vi vehiculorum ac ægrotorum in castris, tum duabus grandioribus machinis Stasfurti relictis. Noctu in Suecicis castris eo motu percepto, displosis duabus machinis signum datur. Quo audito omissis pabulatoribus Torstensonius ad sua castra revehitur. Sed hoste jam longius progresso, & equis ex itinere defessis statim insequi consultum non ducebat. Postera luce, dum Sueci circa exspolianda Gallasii castra occupantur, missi Eislebiam pabulatores cum adjuncto mille quingentorum equitum & dragonum præsidio revertunt, suos discessisse ignari. Quibus statim ingruentes Sueci universum pabulatorum agmen intercipiunt cum adjuncta militum manu, è quibus trecenti tantum fuga retro arrepta in Hercyniam sylvam evadunt. Inter captivos erant subtribunus, excubiarum præfectus, multiqué ductores alii. Torstensonius hinc duas equitum legiones, mille pedites Servestam mittebat, ne hostis ejus oppidi commoditate frueretur, & ut, si Albim iste transiret, infestari inde posset. Simul in hostem intentus suos Aquis apud pontem paratos habebat.

Gallasius Magdeburgum evadit.

Pabulatores Cæsarei intercipiuntur. 12 Nov.

§. 14. Sed cum Cæsareum equitatum Magdeburgi inclusum è pabuli inopia brevi exitium maneret, 21 Nov. Bruæus, & Enckefortius, si qua evadere possent, media nocte summo cum silentio fugam adornant, Gallasio cum peditatu, machinis, & sarcinis Magdeburgi relicto. Ea re cognita Torstensonius toto cum equitatu, ac parte peditum equis imposita istos insequitur, itinere altius Witebergam versus flexo, ut eo oppido illos excluderet. Cæsareus equitatus vapulat. Apud Niemeccam non procul Juterboca eos assecutus per reliquam noctis partem juxta consistebat. Sed summo mane eosdem aggressus, nulla 23 Nov. suorum jactura in fugam conjicit, ac ad unum à Lucca milliari perculsis instat. Cæsorum numerus ob latitudinem camporum iniri non poterat. 1644. Capti Enckefortius, tribuni Awackius & Schleinicius, ac præfectorum magnus numerus, cum mille quingentis gregariis; accedebant octodecim vexilla, & ter mille quingenti equi. Bruæus ægre Suecorum manus elapsus cum quadringentis quasi Sonnewaldam evadebat. Reliqui late dispersi qua quisque poterat se eripiebant. Maxima clades duabus Saxonicis legionibus incubuerat, quæ agmen clauserant, è quibus vix triginta evaserant, multum querente Enckefortio, à Bruæo se desertum. Ita deleto Cæsareo equitatu Torstensonius Kœnigsmarckium, & qui commodum tunc advenerant, Hassos ad obsidendum intra Magdeburgi suburbia Gallasium relinquebat.

§. 15. Ipse cum reliquo exercitu in Misniam vertit, ac Pegaviæ, quam trecenti Saxonici sub Gerstorfio tribuno insederant Lipsiensibus valde infesti, deditionem imperat, multum hortatus præfectum, ne sua pertinacia oppido invalido exitium arcesseret. Sed isto defensionem adornante noctu ignivomi globi injiciuntur, à quibus excitata flamma vento dilata oppidum in cineres redegit. Gerstorfius repudiatam prius deditionem nunc sero affectans cum suis arbitrio victoris se permittere cogitur. Ipse cum subtribuno Wedelbuschio, ac reliquis ductoribus captivitatem subiit; gregariorum plerique Suecicis turmis admixti. Idem fatum centuria peditum subit, quæ arcem Cizensem insidebat. Inde longos post labores legiones per Misniam & Thuringiam in hiberna distribuuntur, quibus ad finem usque anni quietem agitabant. Ipse Torstensonius prætorium Cizæ constituerat, catervis subinde in Bohemiam missis, quæ vicinum Misniæ tractum tributis subjiciebant. Tum imprimis augendis copiis operam navabat. Et quia in Bohemiam penetraturus metuebat, ne Hatzfeldius ac Bavarici, & quicquid illis partibus copiarum superesset, ipsi ingruerent, postquam Galli jam in hiberna concesserant, tribunum Laurentium Lindanum, & Avaugurium Residentem Gallicum ad Legatos Gallicos Monasterium mittit; operam darent, ut copiæ Gallicæ quamprimum relictis hibernis in hostem rem gererent, ne sibi soli universa belli moles incumberet; aut si iste utique in Suecos se verteret, eundem è vestigio sequerentur, ac ad communem causam operam secum jungerent. Elector quoque Saxoniæ armistitium jam circumspicere videbatur, urgentibus filiis, è quibus Augustus Magdeburgi Administrator, cum Vinariensi Duce, ac Schwarzburgio Comite ad Torstensonium invisens super eo velut obiter mentionem injiciebat, à quo non abhorrere se Torstensonius innuebat, etsi nec id magnopere affectare videri vellet. Quanquam enim à Saxone parum amplius periculi immineret, accisis valde ipsius copiis, & vastata provincia; tamen quia Lusatia ipsi supererat novis delectibus agendis, ac in Cæsareas provincias penetraturo expediebat à tergo omnia pacata habere, haut inutile videbatur cum eo Principe transigere. Et spes erat, tandem malis fractum ferociam exuiturum. Quo fine & per ambages insinuari ipsi curat, decretum sibi omnem circa Dresdam ad octavum usque milliare regionem flammis evastare. Cæterum quanquam ipse in Holsatiam reverti jussus esset ad rem adversus Danos gerendam; tamen cum neque totum exercitum eodem pertrahere posset, neque se absente haberet, quem isti tantisper præficeret, potius videbatur tota vi bellum in Cæsaris provincias ad Danu-

Torstensonius in Misniam abit. 4 Dec.

1644. Danubium usque devolvere, ut tandem aliquando is paci animum adplicaret; tum ut Ragozio animus adderetur, ne cum Cæsare transigeret.

Reliquiæ Gallasiani exercitus Witebergam evadunt. §. 16. Interim Gallasium Magdeburgi inclusum Koenigsmarckius, & Geisius urgebant. Albis Schonbeccæ, & Aquis ponte stratus erat prohibendæ subvectioni, & ut fugam tentanti statim insisti posset. Ex altera ripa Servesta, ac Burgum valida manu tenebatur, stationibus passim dispositis, ne quid inde urbi posset inferri. Et quia constabat apud Gallasium agitatum fuisse, ut pedites navigiis impositi secundo Albi Glustadium veherentur; Koenigsmarckius ipsos statim insequi jubebatur. Tum & Dæmitzæ omnia disponebantur, ne impune illac transirent. Inter hæc Gallasianos panis, salis, ac lignorum inopia mire urgebat. Oppidani ne pretium quidem offerentibus annonam vendebant, ac interdictum ab Electore erat Trandorfio urbis præfecto, ne ex penu suo istis quid præberet, si vel maxime omnibus fame pereundum foret. Unde ductores gregariique, qua licebat deserere, equinis quoque carnibus jam deficientibus. Transfugæ, qui magno numero Suecicæ militiæ adscribi petebant, fere repudiabantur, quod fame ac frigore confectos vires destituerent obeundis muniis. Ipse Gallasius bina in dies crapula mœrorem ob rem male gestam diluebat, exsecrantibus omnibus tantum exercituum perdendorum artificem; quem tamen favor Maximiliani Trautmansdorfii Comitis in aula Cæsaris tutum præstabat. 23 Dec. Tandem cum glacies Albi fluitans Suecorum pontes perrupisset, nec pontonibus flumen trajicere liceret, Gallasius reliquias sui exercitus, bis mille peditibus, aut inermibus equitibus constantes, cum duodecim machinis minoribus Witebergam præmittit, reliquis machinis & vexillis Magdeburgi retentis. Hos Koenigsmarckiani qui trans Albim agebant, statim impetere, ac mille captivos ex illis, qui lassitudine, aut ultro agmen deseruerant, intercipere. Quod tamen isti numero inferiores essent, nec pedite aut dimachis fulcirentur; hostis contra agmen carragine tegeret, ac machinis uteretur, internecio huic inferri non poterat. Ita mille circiter milites Witebergam, inde in Bohemiam perveniunt; miseræ reliquiæ selecti & veterani exercitus, quem proxima æstate in Holsatiam Gallasius deduxerat, citra prælium ad incitas deducti. Unde novum circa exercitum formandum Cæsar satagebat, cui Hatzfeldius dux constituebatur, initio nonnihil tergiversatus, quod antea sibi seniori Piccolomineus prælatus esset. Is in Bohemiam quatuor millia solitum sibi militem deducebat; cui adjunguntur, qui Gallasiano exercitui superfuerant, & qui hactenus Olmucium, & Silesiæ oppida obsederant. Gœtzius quoque, qui in Hungaria rem gesserat, & aliquot Bavaricorum millia evocantur; queis ut Pragæ convenirent indictum.

Per Silesiam gesta. §. 17. Torstensonio longe in Holsatia absente Cæsarei circa recuperanda Silesiæ oppida summo studio connixi fuerant. Ac Drachenberga quidem oppidum sub finem nuper elapsi anni proditione transfugæ Optionis in potestatem hostium concesserat: Arx tamen, cui eadem struebantur, vigilantia præfecti servata; quam toto hinc anno laxiore obsidio pressam missus è Pomerania tribunus Petrus Andreæ F. mense Decembri liberavit, è quadringentis, qui assidebant, Cæsareis ducentis quinquaginta captis. Schweidnicia mature annonæ, ac salis inopia premi cœperat. Unde Seestedius tribunus, qui oppido præerat, aliquot centurias pauperum incolarum inde ejecerat. Nec 1644. eo minus arcte inclusus tandem fame subigente 6 Maji. deditionem in has leges fecit, ut ipse cum omnibus ductoribus, ac Sueco Finnoque milite Francofurtum deduceretur, Germanis sub Cæsarea signa distributis. In vicina quoque arce Furstensteina Cæsarei octoginta peditibus Suecicis potiti fuerant. Wolaviam jussu Gœtzii, cui summam per Wolaviam. ista loca curam demandaverat Cæsar, Mitzlafius tribunus vi oppugnabat, admotis machinis, & injecto igne. Inde tribus locis assultum dabat non 26 Junii. sine clade suorum repulsus, ac ipse femur globo trajectus. Nec minus infelici successu alter assultus tentabatur, quingentis amplius Cæsareorum cæsis. Unde omissa vi laxius obsidium circumponitur, quod ut eo diutius sustineret præfectus, ducentos amplius provinciales oppido expellebat; tum & crebris eruptionibus obsessores carpebat. Tandem annona deficiente honestis conditioni- 29 Junii. bus oppidum dedit, cum ducentis peditibus, tribus machinis, ac omnibus sarcinis Crosnam deductus. Glogoviam Majorem cum vi oppugnare Glogovia frustra obsidetur. non auderet, eminus circumdabat Gœtzius validis catervis Freistadii, Sagani, Sprottaviæ, Grunbergæ, Zullichæ, & Schweibussæ dispositis. Ipse stativa Guræ ceperat, ne è Polonia commeatus oppido subvehi posset. Ac jamdudum obsessis in angustum cibaria redierant, ni Poloni, lucri cupidine periculum vincente, subinde frumentum clam intulissent, etsi deprehensis equi adimerentur, quibusdam & aures à Cæsareis abscinderentur. Mittebatur tamen post à Torstensonio Reichwaldus tribunus cum quingentis equitibus, cui se è Pomerania Robertus Duglassius, ac Petrus Andreæ F. cum equestri legione ac dragonum manu Crosnæ jungebant. Quorum adventu audito, quod Suecicorum numerus in majus vulgaretur, stationes Cæsareæ vicinis ex oppidis præcipites Guram se proripiunt, inde longius Winzingam, & Aurisam recedunt, ubi Gœtzius omnes copias contrahebat. Ita Suecis spatium da- 16 Martii. batur sex mensium annonam oppido inferendi. Quo facto in Pomeraniam discedentes frustra mille quingenti Cæsarei equites insequebantur. Sed & post Neurothus oppidi præfectus emissa caterva frumentum è Polonia inferebat, Cæsareis, qui Guræ stationem habebant, frustra id impedire conantibus. Ne messis circa oppidum à Cæsareis corrumpi posset, centum equites è Pomerania Axelius Lilius submittebat. Post tamen cum plerique Cæsarei, qui per Silesiam hæserant, Gallasio in Holsatiam abeunti se junxissent, id oppidum deinceps extra molestiam erat. Sed Oppela quam Cæsarei Oppelam capiunt. subtribunus Gunnius cum trecentis peditibus insidebat, fame demum urgente honestis conditionibus deditur, præsidio Crosnam deducto, relictis tamen tormentis.

Olmucium frustra obsidetur. §. 18. In Moravia Crocovius mense Aprili Lechnitzam arcem per triduum machinis quassaverat. Sed falso rumore de Torstensonii in Misniam adventu territus noctu repente obsidium solvit. Mox abolendæ huic ignominiæ circa expugnandum Olmucium satagit; quod post vim frustra tentatam eminus includere obsidio instituit. Jussus tamen à Cæsare vim instaurare, cum operam luderet, functione sua amovetur, inque ejus locum Ladislaus Wallensteinius Comes sufficitur. Is contractis quatuor millibus partim militibus, partim provincialibus castella primo idoneis locis circumponit, ut nihil annonæ inferri posset. Inde paulatim vis admovetur machinis, ignibus,

 cuni-

1644. cuniculis, intercepta etiam aqua. Contra qui oppido præerat tribunus Georgius Paiculius firmatis diligenter munimentis vim facile eludebat, etsi præsidium morbis non parum foret imminutum; ac multi præter necessitatem ad hostem transfugerent. Militi quoque annonæ satis, sed aquæ penuria coquendæ cerevisiæ fatigabat. Oppidani tamen, quos penus deficiebat, ex urbe dimissi, retentis opificibus necessariis, qui è publico alebantur. Cæterum cum vis parum proficeret, insidiis tentatum oppidum, scenam proditioni adornanti-
10 Sept. bus sacerdotibus. Horum è consilio sexcenti Cæsarei milites inter continuas displosiones obumbrante nebula ædes Decani admotis scalis occuparant. Inde per occultos meatus quinquaginta eorum in Basilicam oppido contiguam penetraverant, reliquis centum & quinquaginta, qui istos sequi debebant, per tenebras ab eadem via aberrantibus. Hi jam ad extremam portam, qua plateæ oppidi adeuntur, accesserant. Sed re animadversa Sueci concursu undique facto istos conciderunt, capto qui eos ducebat subtribuno Gunthero. E Suecis centurio ac pauci gregarii cadebant. Qui in Decani ædibus hærebant, admotis demum machinis atque ignibus exturbati, non paucis desideratis; qua oppugnatione Sueci centurionem cum Optione & gregariis aliquot amiserant. Post irritas insidias omissa vi laxius obsidetur oppidum usque ad finem Septembris; ubi submissis ex Hungaria novis copiis, ac machinis Vienna adductis acerrima verberatio instituitur, Suecis aliquoties
3 Nov. feliciter erumpentibus. Assultu inde tentato Cæsarei repelluntur, aliquot centuriis desideratis, ducentis sauciatis. Unde omissa oppugnatione provinciales dimittuntur, machinæ Brinam avehuntur; tandem & copiæ, quæ eminus oppido assidebant, in Bohemiam ad Hatzfeldium evocantur. Ita soluto penitus obsidio Sueci percursa tota provincia oppido, cui jam fames imminebat, annonam inferunt. Neustadium Moraviæ centum equites insidebant, qui quotidianis excursionibus hosti non parum damni dabant, quod omnibus circa Olmucium satagentibus id oppidum ita arcte includi non posset. Struebantur tamen oppido per sacerdotes insidiæ, qui Cæsareis suggesserant, ut ad portam, quæ sola patebat, subito impetum darent, peditibus retro equites in equis considentibus. Sed præfectus oppidi Danckwartus tribunus re cognita, insidias illas ultro promovebat, ut ingruentes tanto majore cum damno repelleret. Qui tamen erumpente uno è Suecicis ductoribus mature pedem retro ferebant, desideratis viginti amplius, quibusdam captis. Eulenberga denique arx penuria aquæ premebatur, infectis veneno fontibus. Nec eo minus obsessi obsessores crebris eruptionibus fatigabant. Ita qui circa oppugnanda Moraviæ præsidia Cæsareis sumebatur labor, in irritum cadebat.

Crosna & Francofurtum Brandeburgico restituuntur. §. 19. Cæterum digresso in Holsatiam Torstensonio periculum erat, ne à Cæsareis Crosna atque Francofurtum, quæ Suecicis præsidiis obtinebantur, invaderentur. Unde Elector clam super istis sibi restituendis movebat. Quod quidem facile annuendum censebat Torstensonius, neque oppidorum munitionibus, neque præsidiis sat validis ad vim hostium sustinendam. Obtendebatur tamen id fieri sublevandæ Academiæ Francofurtanæ, & quod Vidua Electoralis dudum institisset, Crosna velut dotalitio suo oppido præsidium deduci. Post nonnullam disceptationem in has leges conventum; provideret Elector, ne ista oppida in Cæsareorum manus inciderent; ut Suecicis copiis per 1644. ea liber transitus concederetur, nec minus tabellariis, & quæ ad præsidia Silesiaca è Pomerania subvehenda forent. Tum quæ tributa alendis præsidiis hactenus à vicina regione exsoluta erant, deinceps quoque solverentur, tertia parte detracta. Secreto quoque articulo cavebatur, ut si contingeret eadem à Cæsareis occupari, Elector ad hosce iterum expellendos operam conferret. Ita utrique oppido præsidium deductum. Crosnæ pons 30 Jul.
destruitur, durante bello haut reficiendus. Ea res Cæsareis Legatis Osnabrugæ nuntiata, non parum scrupuli injiciebat, præsertim cum eodem tempore in Clivica ditione Electori ab Hassis Duisburgum, Dinslaca, & Holta restituerentur.

§. 20. Ast multo magis Cæsareorum destinata perturbabant à Ragozio mota hoc anno arma. Is quippe obtenta apud aulam Turcicam venia, promisso insuper auxilio, tum stimulante Rebenstockio ablegato Suecico cum triginta sex millibus, magnam partem equitibus, Hungariam versus Ragozius in Hungariam irrumpit.
progreditur, ac Carolio, Calaviaqué occupata ad 18 Jan.
utramque Tibisci ripam multa loca in potestatem redigit. Zatmariam inprimis & Toccayam; Cassoviam insuper, & Epperias. Causæ belli hæ vulgabantur, quod ferre amplius non potuerit liber- 17 Febr.
tatem Regni Hungariæ circa sacra & profana à sacrificis cumprimis proculcari. Cui contrario scripto à Cæsare occursum, in quo causæ belli à 23 Febr.
Ragozio adductæ sicco plane pede transibantur. Cæterum acerbe exprobrabantur literarum cum Suecis commercia, quarum nonnullæ per Cæsareos interceptæ fuerant; tum ingratus in Cæsarem animus, tot prædiis in ipsum parentemqué collatis. Injiciebatur etiam Ordinibus Transsylvaniæ suspicio, velut ope fœderatorum Regnorum hæreditarium sibi Principatum strueret, sollicitato etiam in bellum Turca. Uterque Hungariæ salutem curæ sibi testabatur, ejusque nationis favorem captabat. Inter initia tamen belli spes pacis ostendebatur, cui conciliandæ operam apud Ragozium Poloniæ Rex offerebat. A qua non alienum se Transsylvanus ostendebat, quod crediderat, Torstensonium in vicinia agere, ut statim cum ipso jungi posset. Nunc cum ita longe discessisse eundem intelligeret, non parum animo turbabatur, velut impar bello sustinendo, quoad iste reverteret. Præsertim postquam missus ab ipso retulisset, Torstensonium è Jutia ante adultum gramen haut moturum. Cum ipse ideo tam mature copias eduxisset, quod Rebenstockius jactasset, solitum Suecis etiam media hieme in expeditionem ire. Id quod huic tunc non citra acerbitatem exprobrabatur. Nec minus ægre ferebat, pecuniam promissam, & tria peditum millia nuspiam comparere. Accedebat cædes principis Purpuratorum in aula Turcica, (primum Vezierum vocant;) in Ragozium proni, Cæsareis infensi; cujus successorem ut sibi adjungeret Cæsar nulli operæ parsurus erat. Nec obscure jam fremebat Ragozius, ni exitium sibi suæqué provinciæ attrahere velit, à bello discedendum esse.

Polonus mediatorem se pacis offert.

§. 21. Ast Rectores Succiæ cum satis æstimarent, quale momentum hoc tempore rebus suis arma Ragozii adferre possent, valde cupiebant conventa cum ipso rata habere, quæ ab eodem jam typis vulgata erant ostentandæ suæ cum fœderatis Coronis conjunctioni. Sed quæ formula ratificationis adhibenda foret dubitabatur, quod Princeps quædam duntaxat capita à se præstanda subscripsisset, Rebenstockius autem vicissim scripto consignas-

Sueci pacta cum Ragozio rati habent.

1644. signasset, quæ à Coronis exhibenda essent, non confecto solenni instrumento. Et durum erat, extemporaneam scriptionem non expensis rite verbis ita crude probare. 23 April. Visum igitur per epistolam excusare solennem ratihabitionem cum promisso, omnia cum Torstensonio conventa à Regina servatum iri. Offerebat insuper Torstensonius oppida Moraviæ Olmucium, Neustadiumque, & Eulenbergam arcem una cum præsidiariis Suecicis, queis pro suo lubitu uti posset Ragozius, imposito in eorum vicem suo milite, aut si ita mallet, munimentis dejectis. Quo fine jussa ad præfectos Ragozio transmittebantur. Clam tamen hisce injunctum, excedere tergiversentur, quoad pateret, quo tractatus Ragozii cum Cæsare evasuri essent. Quę tamen literæ mense demum Augusto ad Ragozium perferebantur.

Ragozius recedit. §. 22. Ragozius interim cum ad Nitram usque flumen, & Lebenciam processisset, subsistebat, & equitatum suum opportunis retro locis collocabat, quoad de Torstensonii adventu certi quid audiret. Ast Joannes Gœtzius, quem Cæsar duodecim millibus militum Germanorum summo cum imperio præfecerat, cum suo militi tironi Ragozium diffidere perspiceret, omnibus modis in prælium pertrahere istum conabatur. Sed hic non sine trepidatione trans Podrecham usque flumen se recipiebat; inter hunc & Tibiscum castris positis, quod novitio cum milite de summa rerum certare parum tutum judicaret. Simul metus erat, ne à latere Polonus ingrueret, quem Cæsar per sororem suam isti nuptam ad bellum Ragozio indicendum stimulabat. Quę tamen circa id tempus fato functa eo metu Ragozium exsolvit. Sed magis hunc exasperabant à Torstensonio redditæ literę, quibus de pecunia & promisso pedite silebatur; cęterum à se, & Gustavo Hornio Danum nunc urgeri, ut remotis à tergo obstaculis eo validius dein Cæsarem premere possint. Nutantem tamen Rebenstockius confirmabat, sancte asseverans, Torstensonium utique venturum, & promissa expleturum. Ita denuo fidem dabat Ragozius, conventis se staturum, si appareat promissa sibi prestitum iri. Ast Gœtzius dum Transsylvanos frustra insequitur, magna annonæ, pabulique inopia circumventus plurimos suorum amittit. Et cum videret, se illos ad montana vertentes assequi non posse, Cassoviam flectit; in quam quinque legiones impetum dare jubet, quæ Ragozianos è suburbio in urbem non sine damno repellunt. Cæsarei Cassoviam frustra oppugnant. Sed cum in ipsam jam fossam penetrassent, non solum inde rejiciuntur, sed & eruptione facta magna cum clade profligantur. Nec eo secius isti oppido assidere Gœtzius instituebat, ne Ragozius, cujus Legati expectabantur, ipso recedente, duriores pacis leges ferret. Misera Cæsareorum conditio. Illis in stativis magna cum miseria conflictabatur Cæsareus miles. Panis ac pabuli summa penuria, ac Ragozius molendina late circum destruxerat: tum insalubres aquæ, ac invalescente æstu morbus Hungaricus, & ipsa demum pestilentia. Ragoziani quoque continuis excursionibus assultare, ac agrestes sylvis infessis, si quos Cæsareorum interceperant, trucidare, aut Turcis vendere; Cæsareis non mollius in Transsylvanos sævientibus. Arx quoque Serencia inter utraque castra posita, à Ragozio impetu expugnatur, cæsis centum quinquaginta 26 Jun. præsidiariis. Igitur Gœtzius extremo exitio declinando Cepusium retrocedit, incumbentibus à tergo aliquot Ragozianorum equitum millibus, ut ipsi è duodecim millibus, initio in Superiorem Hungariam deductis, vix quater mille milites superessent, iiqué misere habiti. 1644.

§. 23. Inter quæ negotium pacis sequestre Polono servebat. De pace agitatur. Proposuerat initio sat duras pacis leges Ragozius, quas facile obtenturus videbatur, excepto capite de libertate sacrorum, & ejiciendis Hungariæ Regno Jesuitis. Mox cedente Ragozio Cæsareis spes erat, hunc tradito Cæsari exercitu menstruum insuper stipendium Cæsareis copiis exsoluturum. Sed mox irrita Cassoviæ oppugnatione, ac recedente Gœtzio animus Ragozio redire. Et quanquam Legatum Viennam mitteret; Rebenstockio tamen confirmabat; à se nil aliud quæri, quam ut tempus extrahatur, quoad Torstensonius adpropinquet; in cujus adventu omnis tunc Ragozio spes sita erat. Cæsar contra compellendo ad pacem Ragozio solennem legationem ad aulam Turcicam destinabat; etsi alias inter istos Principes receptum, ejusmodi legationes utrinque simul mitti, ac Legatos in finibus velut permutari. Sed tunc dignitate potius habebatur, Ragozio amoto omnem vim in Suecos vertere. Eam legationem obibat Tscherninus Comes pecuniosus senex, magnificis donariis instructus, magna cum spe rei bene gerendæ, quod novus Purpuratorum Princeps Cęsari magis, quam Ragozio faventem, se ostendebat. Et præmissus à Cæsare ad Budensem purpuratum Beygottius tribunus omnia amica pollicebatur. Post abitum Gœtzii bello nihil memorabile gestum, nisi quod Ragozius Ungwaram & Jessenaviam arcem vi expugnaverat, Cæsarei contra Muranum arcem per insidias intercipiebant, cæsis qui intus convivium agitabant Transsylvanis. 25 Jul. Ut porro Moraviæ oppida, quæ Torstensonius offerebat, invaderet Ragozius, quinque equitum millia ad Poloniæ fines miserat, per eam regionem istuc penetratura. Sed cum Poloni aditus milite obsepsissent, is conatus in irritum cadebat. Nam recta via per Hungariam in Moraviam ire non audebant.

§. 24. Gœtzius posthæc refectis quiete copiis, Cæsarei denuo ingruunt. & recente milite è Silesia, tum levi cumprimis equitatu auctus, Villeccam versus & Cassoviam denuo movet, Ragozianis semper cedentibus, & ubi ad manus perventum erat, vapulantibus. Et non parum ægrescebat animis Ragozius, quod de Torstensonio nihil dum certi cognosceret, & ad literas in Succiam & Galliam missas post semestre nihil responsi acciperet, consumta jam Rebenstockii fide, cujus multa dicta res destituerat. Proponuntur inter hæc à Polono induciæ, quoad tractatus pacis absolverentur. Eum ne Ragozius offenderet, rem ad Ordines suos refert; qui repudiatis induciis tractatus pacis arripiendos suadebant. Cum commodum literæ Reginæ adferuntur, quibus conventa rata habebantur; nec minus de pecunia, quæ per Venetias collybo trajiciebatur, nuntiatur. Unde Ragozio, quem prope jam desponderat, animus redire. Et quanquam tractatus pacis utique suscipiendos sibi duceret, quo Ordines belli onera spe pacis lubentius tolerarent; pollicebatur tamen Rebenstockio, se tractatus in Octobrem mensem prorogaturum, eosqué per lentas moras extracturum. Nec dictis fides deerat. Etsi totum negotium à nutu aulæ Turcicæ pendebat, cui si cum Cæsare conveniret, Ragozio pacem amplectendi necessitas incumbebat. Ita ad finem usque anni tractatus hærebant, Ragozio cum primis urgente, quod & Torstensonius per literas ingerebat, ut sacris à Romano ritu diversis per Hungariam libertas foret. Nec bello quid am-

1644. amplius tunc gestum, ingruente hieme, & Cæsareis copiis in Bohemiam adversus Torstensonium evocatis. Sub finem anni Rebenstockius qui Suecorum negotia apud Ragozium egerat, vita concedit, vir impiger, & Reginæ fidus; sed militiam professo subtilitas togata negotia tractandi deerat.

5 Nov.

Per Superiorem Germaniam gesta. §. 25. Qui Dutlinganam cladem evaserant Galli per Alsatiam, inde Lotharingiam, ac Burgundiam Comitatum in hiberna deducuntur. Bavarici contra, quo hospitiis Suevicis citra impedimentum frui possent, Uberlingæ laxius obsidium circumponere instituunt; cujus præfectus Courvallius Vicecomes quo diutius sustineret, inops vulgus oppido ejicit, militi annonam parce distribuit, equites eruptione facta Hohentwilam evadere jubet. Tum Bavaricos duobus castellis, quorum plura isti locis opportunis excitaverant, expellit. Sed cum moræ Bavaricos tæderet, sub finem Martii mensis vim oppido admovent. Cui eludendæ Galli summa ædium tecta demoliti contignationes terra insternunt adversus ignes; tum continuis eruptionibus hostem fatigare, captis tribunis Haslangio, & Wolfio, cum multis aliis. Bavarici contra turres & pinnacula murorum dejicere, accessus ad fossam promovere, exteriores munitiones expugnare, tandem ruinam edere, & cuniculos sub fundamenta mœnium agere. Ita cum extrema assultu mox tentando imminerent, Courvallius, cum non satis militum haberet ad vim repellendam, honestis legibus oppidum dedit, & cum trecentis suorum Brisacum deducitur. Cui & ipsi oppido tunc periculum imminebat à præsidiariis Gallis, qui seditionem induerant, ac proturbatis præfectis Oisonvillium ad ipsos progredientem male multarant. Tum direptis per oppidum tabernis tota nocte debacchantur minati, ni octo mensium residua stipendia confestim exsolvantur, se spoliato atque incenso oppido ad Wertanum transituros. Ægre tandem ab Erlachio placantur, oblato statim quinque mensium stipendio, reliquo intra duas septimanas exsolvendo. Germanus miles licet in statione sua quietus egisset, tamen & eadem sibi præstari postulabat, quæ Galli minis expresserant. Imminebant huic occasioni Cæsarei, ac magna pecuniæ summa oppidum licitabantur. Ac jam inter autores seditionis super eo Bavaricis tradendo agitabatur, cum Erlachio res proditur, ac isti in custodiam abstrahuntur. Ita Gallus miles animis cadere, & Erlachius cum Germanis suis omnia providere, admissa quoque in oppidum equitum manu. Equuleo admoti captivi de suis destinatis, & consciis fatentur; è quibus sex Galli in furcam sublati, quibus unus Germanus socius jungitur, populares suos in societatem flagitii pertrahere conatus. Erlachius demum Gallos acriter increpitos novo sacramento adigit. Hohentwilam inde includere circumpositis castellis Mercius Bavaricorum dux satagebat. Sed quia jaculationibus & eruptionibus ex arce multi sternebantur, connitentibus Oenopontanis, & Constantiensibus Legatis cum Widerholtio, probante Wurtenbergico Duce, convenitur, ut arx ea penes Ducem maneat, qui & annitente Bavaro in omnia sua bona, quæ adhuc detenta fuerant reponendus sit. Widerholtius accepta pecuniæ summa, & anteactorum venia Cæsaris sacramento accederet. Conventa Cæsari ac Bavaro ratificanda transmittuntur. Interim in unum mensem induciæ fiebant, quo spatio Bavaricis circa sua castella extruenda pergere, Hohentwilanis libere ire ac

Bavarici Uberlingam recipiunt.

2 Maij.

Brisaci præsidiarii seditionem induunt. 29 Mart.

2 Maji.

Circa Hohentwilam irrita conventio.

20. Maij.

redire liceret. Etsi ipse Mercius conventa rata habitum iri dubitaret. Sane adspernabatur conventa Bavarus, qui præfecturam provincialem Sueviæ tunc captabat, cui ista arx mire inservitura fuerat, eoqué eandem utique in potestatem redigere constituerat. Unde elapso mense hostilia utrinque iterum exercebantur. 1644.

§. 26. Bavaricis ita cis Rhenum satagentibus, Turennius è Burgundia & Lotharingia in Alsatiam remeat. Inde nemine destinatorum conscio repente per Brisacum recta in Bavaricos circa Hohentwilam dispersos properat; quibus parem Dutlinganæ cladem reposuerat, ni rusticus adventum ipsius prodidisset. Duæ tamen legiones inter Doneschingam & Husingam ab ipso oppressæ, equitum una, altera desultorum. Cæsi ducenti amplius, capti quadringenti cum multis præfectis, septem vexillis & omnibus impedimentis. Interim universæ Bavaricæ copiæ idoneo loco coiverant, ut facile vim propulsare possent. Sed quia Turennius diuturnæ expeditioni se non paraverat, ac ob Widerholtii tractatus cum Bavaricis dubitaret, quid ab ipso expectandum sibi foret, cum insigni præda trans Rhenum in Alsatiam iterum concedit, expectaturus quid Bavarici suscepturi essent. Ast hi relicta ad obsidendam Hohentwilam idonea manu primo versus Sylvestres urbes, mox flexo itinere Friburgum movent, eique oppido vim admovent. Qua re cognita Turennius superato apud Brisacum Rheno instructa acie Friburgum versus procedit, Bavaricis intra munimenta castrorum se tenentibus. Ita uterque exercitus dimidię horæ intervallo inter Friburgum, & Kirchoviam adversis castris considet. Bavaricus exercitus octo millibus equitum, novem peditum constabat. Turenniani quindecim bellatorum millia explebant. Turennius continuis assultibus Bavaricos fatigare, ut hi semper in armis consistere cogerentur. Canofskius quoque Friburgi præfectus eruptione facta tres machinas cum multis captivis in oppidum pertrahebat, plurimis per accessus cæsis. Tum crebris excursorum conflictibus multi subinde captivi in Turennii castra abripi; plures signa deserere, ut intra paucos dies Bavarici duo millia desiderarent. Nec hi eo secius intra castra sua hærere, ac oppidum arcemque continuis verberationibus infestare. Paulo post Kirbenreuterus tribunus sexcentis equitibus stipatus Turennianis pabulatoribus apud Stausam insidias struebat; quem Rosa re prodita ita excepit, ut quadringentos equos instructos cum trecentis captivis ipsi eriperit. Wertanus quoque, dum Gallicis castris assultat, ab eodem Rosa non sine damno repellebatur. Cæterum Turennius, cum Bavaricos sylvis ac montibus tectos invadere non daretur, & pabulum ac aqua deficere inciperet, castra Gozingam transfert, ubi ad Rheinfeldam usque tuto pabulari dicebat, subvectione Brisaco, Neuburgo, & tota ex Helvetia à tergo patente. Bavarici contra ad expugnandum Friburgum omnem vim adhibere. Suburbium à Divo Joanne dictum quarto assultu, centuriis aliquot militum desideratis, expugnatum fuerat. Inde ipsum oppidum terno assultu in cassum petitur. Post & cum injectis ignibus incendium intra mœnia exortum fuisset, elisis quoque duobus cuniculis alius assultus tentatur, obsessis strenue vim repellentibus, ac insuper crebra eruptione hostem fatigantibus. Sed tandem cum edita lata mœnium ruina extrema vis admovenda esset, Canofskius tuendis tam amplis munimentis im-

Turennius in Bavaricos movet;

24. May.

Duasque ipsorum legiones cædit.

28. Maij.

17. Jun.

Bavarici Friburgum obsident.

22. Jun.

27. Jun.

4. Jul.

9. Jul.

Turennius castra mutat. 14. Jul.

6. Jul.

8. Jul.

15. Jul.

Friburgum Bavaricis deditur.

1644. impar, ac deficiente paratu bellico, cum in plumbi vicem dudum stannum adhibitum fuisset, honestis legibus deditionem facit, ac cum sexcentis militibus, qui ipsi superfuerant, Brisacum dimittitur.

Enguianus Dux è Gallia venit. §. 27. Cum Friburgum jam inter extrema luctaretur, Ludovicus Borbonius, Enguianus Dux cum quatuor equitum, tribus peditum millibus, selecto milite in Alsatia adpellit. Cujus adventus 17 Jul. ut Friburgensibus innotesceret, Brisaci quatuor machinis majoribus bis displosis, tum ignibus è 22 Jul. summa arcis turri signum jam sero datur. Is Turennio junctus consilio habito Bavaricos intra castra vi aggredi constituit. Opus arduum incredibi- 24 Jul. li animorum ardore à Gallis, ignominiam Dutlingæ acceptam eluere capientibus, suscipitur, tanta utrinque rabie, ut quidam, cum reliqua arma deficerent, cultros demum reluctantibus jugulo Idem partem castrorum Bavaricorum expugnat. demiserint. Tandem post atrocem quinque horarum pugnam Galli duo præcipua castella perrumpebant, ubi quidquid hostium repertum erat, internecione deletum præter paucos præfectos, qui vita donabantur. E Bavarico peditatu quatuor legiones concisæ ferebantur; è Gallis quingenti ceciderant, totidem sauciatis. Bavarici hinc non citra trepidationem desertis castris ultra Friburgum in monte arci contiguo consident, quem quatruplici palorum ordine, & excitatis raptim mu- 26 Jul. nimentis firmabant. Sed Enguianus uno die suis ad quietem concesso pugnam repetit, ac montem istum octo per horas incredibili impetu oppug- Alia vice repelluntur. nat, nec sibi nec suis parcens. Nam & ipse binos globos thorace ferreo exceperat, & tres sub ipso equi telis prostrati occubuerant. Ac jam munimenta Galli perruperant; sed à cataphractis, quos Wertanus ad pedes descendere jusserat, demum repelluntur. Bino hoc assultu duo millia amplius militum Galli desiderabant, pluribus sauciatis. Inter cæsos aliquot centuriæ præfectorum, volonesque illustri loco orti erant; Marechio Mor-billierus, Comes Roussillonus Campi-Mareschallus, Hatsteinius tribunus, subtribuni Jerlandius, & Remchingius. Rocque-servierus è vulnere paulo post obiit, cum multis aliis. Inprimis strages aliquot Turennianis legionibus incumbebat; è quibus in Schmidbergiana legione quindecim tantum sclopetarii, sex sarissarii apud signa consistebant; è Flava Veteri omnes centuriones, uno excepto ceciderant; in Hatsteiniana unus tantum optio supererat. Id tamen damni Enguianus elevans plures una nocte Parisiis generari cavillabatur. Bavaricorum mille ducenti cecidere, quos inter Caspar Mercius, summus excubiarum Magister à suis valde desideratus: nec minor sauciorum numerus.

§. 28. Idem cum Bavaricis in monte consistentibus nihil noceri posse videret, Langendenzlingam, Waldkirchamque, & alias infra Fribur- 30 Jul. gum valles petit Bavaricis pabulatione excludendis. Quo animadverso Mercius Bavaricus dux eo- Galli Bavaricos cedentes multant. dem die per Kirzachanam vallem Villingam versus se proripit, velut Gallos per Sylvam Nigram præversurus. Sed Rosa primum Gallorum agmen ductans apud cænobium Divi Petri media sylva Mercium assequitur; qui primo quidem Rosam repellit; sed toto exercitu Gallico incumbente id agebat, ut suos imminenti cladi eriperet. Et legiones quidem pleræque evadebant, etsi numeris non parum imminutis; majore tamen machinarum parte & omnibus impedimentis Galli potiebantur, qui & è vestigio insequentes postremum agmen carpebant. Bavarici demum Villingam ac 1644. Rotwilam prætervecti apud Schonbergam in 2 Aug. monte consident: Hucusque insequentes Galli 3 Aug. postera die retro iter legebant. Ita tunc Gallorum manibus elabebantur Bavarici, sed male habiti amissis sarcinis, ac plerisque machinis, tum exercitu à septendecim millibus ad novem millia imminuto, amissis plerisque equis, & qui supererant eneruibus, cum per decem dies solis foliis querneis alendi fuissent. Galli licet & ipsi suorum non paucos amisissent; tamen profligato hoste alacres spem conceperant rei bene gerendæ; antequam Bavarici reficere se possent. Ea Bavaricorum clades Hohentwilæ quoque obsidium solve- Hohentwilæ obsidium solvitur. bat, ad quam tredecim centuriæ relictæ fuerant, quas continuis eruptionibus, ac jaculationibus Widerholtius fatigabat. Donec illæ audito, quid apud Friburgum esset gestum, magna cum trepidatione Cellam se proriperent, Widerholtio 1 Aug. inter persequendum duas machinas cum centurione, & aliquot gregariis intercipiente. Ita propere porro discessum, ut nec tuguriis ignem injicerent, & paratus bellici, annonæque non parum relinquerent. Liberati Hohentwilani à lacu Bodamico ultra Ulmam tributis regionem subjiciebant.

§. 29. Enguianus post omissos Bavaricos in Enguianus Philipsburgum petit. Kenzinganam vallem regressus, arcem Weissenecam non procul Friburgo sitam expugnat. Unde credebatur id oppidum invasurus ruinis nondum reparatis facile cessurum. Sed majora animo agitans, tum fœtore cadaverum circa protelante, in Marchionatum Inferiorem digreditur, copiis circa Pfortzheimum, Durlacum & Brettam dispositis, velut Heilbrunnam petiturus, inde in Franconia Hassicis jungendus. Unde & Mercius tribunum Wolfium cum sua legione raptim tuendæ Heilbrunnæ mittebat. Sed Philipsburgum petebatur, cui circumfusas paludes intensissimus tunc æstus fere exsiccaverat. Bavarici con- Bavarici copias augent. tra Schonberga Rotenburgum digressi qua poterant copiis augendis operam dabant. Tum & è Franconia tres equestres, totidem pedestres legiones Hatzfeldicæ arcessuntur, quæ alias in Belgium Hispanis auxilio destinabantur. Ast Galli 26 Aug. Manhemium exiguo præsidio infessum nullo negotio in potestatem redigunt. Inde Philipsburgo copias admovent, cujus præfectus Bambergius Galli Manheimium ac Spiram capiunt. vicinos circa pagos, & molendina cum magna frumenti vi incendit. Qui secundo Rheno defluebant Galli Germersheimi centum triginta Lotharingicos milites suo sacramento adegerant. Spira Lotharingici ultro Franckendaliam profugiebant. Unde imperante Enguiano ea urbs ultro 18 Aug. trecentos Gallos admisit. Spirensi quoque Cameræ petenti Dux securitatem, & immunitatem 30 Aug. multa cum verborum humanitate indulsit, juri dicundo eam vacare jubens. Mercatoribus Francofurtum profecturis tutum iter una cum mercibus, excepto frumento & adparatu bellico, lubens annuebat. Ad Philipsburgum porro castel- Philipsburgum à Gallis capitur. lum ad molendinum primo loco expugnatum, ducentis Gallis, centum propugnatoribus cadentibus. Bavarici usque adeo despiciebantur, ut munimenta castris suis circumponere Galli insuper haberent. Continua inde machinarum tonitrua, & summa cum alacritate ad fossam usque accessus promoti, in quam aliquot centuriæ doliorum arena impletorum, & fascium vis præcipitantur. Bambergius oppidi præfectus quadringentos quinquaginta non amplius milites secum habebat,

1644. bat, cum tamen pro mille stipendia solitus esset accipere. Et quanquam nuper à quæstore Bavarico duodecim uncialium millia in bellicos paratus accepisset, vix tamen duodecim pulveris nitrati dolia præsto erant. Unde cum Enguianus neque militi neque pulveri parcens loricam valli & suggestus disjecisset, iste animis collapsus colloquium exposcebat, antequam Galli fossam transissent.

29 Aug. Ita undecimo obsidii die oppidum honestis legibus deditum. Bambergius cum suis Heilbrunnam deductus. In oppido septuaginta sex machinæ inventæ.

Franckendalia eminus circumsidetur.

Franckendaliam tenui præsidio insessam valida peditum manus è Lucenburgico agro submissa commodum tunc firmaverat, quam Saverius tribunus cum quadringentis selectis equitibus

1 Sept. deduxerat. Sed ad suos reversurum non procul Franckendalia Fleckensteinius tribunus oppressit, cæsis cum subtribuno plerisque, ipsoque tribuno cum centum gregariis capto: trecenti quinquaginta instructi equi prædæ cesserunt. Unde oppido isti fatigatum exercitum ingruente autumno admovere non visum; ac satis habebatur id laxius circumsedisse.

Wormatia & Moguntia capitur.

Wormatiam, quam Lotharingicus tribunus Nettingius cum ducentis militibus insidebat, Turennius nullo resistente in potestatem accipit; militemque sub signa Gallica redigit. Oppenheimum ex itinere occupatum. Inde Moguntiam petit Enguianus, qua Elector Hermansteinum profugerat. Et quanquam Wolfius tribunus cum septingentis militibus à Bavarico exercitu submissus ad ripam Rheni adversam adesset; Capitulum tamen eum admittere abnuebat, quod satius duceret transactione cum Gallis

6 Sept. imminentem tempestatem declinare. Indulgebat Moguntinis mollissimas conditiones Enguianus; imposito tantum stipendio, quod quingentis alendis, qui in urbe relinquebantur, sufficeret. Cæterorum onerum venia facta. Rebus ibi dispositis iterum in Alsatiam adscendit. Ad Landaviam selecta manus mittitur, quæ quadringentos ibi Lo-

19 Sept. tharingicos acriter resistentes demum honestam ad deditionem compellit; etsi plerique ultro Gallicæ militiæ accederent.

Enguianus in Galliam redit.

His gestis Enguianus cum Gallico equitatu in Galliam revertit, ingenti gloria mactus. Addiderat gratiam miles severa disciplina coërcitus, ac securitas provincialibus præstita, & quia erga quosvis promtam humanitatem ostenderat.

Hassiaci ad Rhenum accedunt.

§. 30. Dum ista à Gallis geruntur, Landgravia, quo promtam se Galliæ officiis ostenderet, duo militum millia Geisio duce Rhenum versus miserat, auxilio si opus foret Gallis futura. Illi Hœch-

6 Sept. stam subito opprimunt, cæsis quos in armis deprehenderant: inde Ursellis stativa capiunt. Sed cum animadverterent, se à Bavaricis peti, opportune Kirchainam recedunt.

His Bavarici frustra insidias struunt.

Nam Bavarici, quibus tunc Hatzfeldius summo cum imperio præerat, cum circa Neccars-ulmam Philipsburgi obsidium otiose spectassent, audito Hassicorum motu repente Wertanum cum triginta sex equitum tur-

9 Sept. mis præmittunt, qui Mæno apud Kelsterbacum superato improvisus circa Francofurtum adpellit, quem totus exercitus duodecim millibus constans sequebatur. Sed Hassi ante ipsas duodecim horas in tuta se receperant, Wertano frustra Puzbacum

14 Sept. insistente, ac paucos moratores intercipiente. Ita irriti versus Sylvam Ottonianam, inde Heilbrunnam se recipiunt, nullo operæ pretio facto, nisi quod festinato itinere suos fatigassent, ac qua transierant vastitatem dedissent; Steinhemi cumprimis Moguntinæ ditionis oppido atrociter grassati, velut præsulatus ob pactum cum Gallis in hostiles partes concessisset. 1644. Id quod & Schwalbacius Moguntinus Legatus Bavaricis in pleno Deputatorum Francofurti consessu acerbe exprobrabat, addito; vel Turcam ac Tartarum adversus tam barbarum militem recte in auxilium vocari.

Bavarici denuo ad Rhenum movent.

Circa exitum Septembris Bavarici Heilbrunna Ladenburgum descendunt, ac missa selecta manu Manheimum subito opprimunt, cæsis quos ibi invenerant Gallis. Ubi & Rosa, qui cum caterva equitum cis Rhenum explorandi causa excurrerat, vix solus per vallum, inde exigua cymba trans Rhenum evasit, omnibus, quos secum habebat, amissis. Turennius contra, qui digresso Enguiano ad oram Rheni curabat, quod hic robur equitatus in Galliam abduxisset, & tirones Galli intempestivo uvarum mustique usu morbis valde imminuti forent, satis habebat dispositis hinc inde stationibus transitu Rheni Bavaricos arcuisse.

§. 31. Nam Bavarici Manheimo reparato, ac trajecto Mæno idoneum transeundo Rheno locum quærebant, quibus & Glenius è Westphalia movens cum copiis suis se juncturus erat, per hiemem recuperaturi, quod æstate amiserant.

Glenii irritus conatus.

Porro Glenius apud Andernacum superato Rheno, inde Mosella Baccaracum irruperat; ubi arcem quinquaginta Gallis insessam oppugnat, sed cæso summo vigilum præfecto Schnettero, multisque aliis irritus repellitur; inde discedens oppidum militi in prædam concedit. Hinc apud Confluentes ponte Rhenum insternere instituit; & credebatur Bavaricos huc descensuros, ac superato flumine junctim Gallis ingruituros. Sed hi metu Torstensonii ad tuendas Bavari provincias revocantur, non alio operæ pretio facto, quam quod Hœchstam ab Hassis insessam expugnarent, imminuto per desertiones ad duo millia exercitu. Ad Viam Montanam Bensheimum, quod ducentis Gallis obtinebatur, assultu expugnant, desideratis tamen aliquot suorum centuriis, quos inter & tribunus Wolfius; cujus morte exacerbati Gallos omnes trucidant, excepto præfecto & Optione. Weinheimi qui tendebant ducenti pedites, ultro se hostium arbitrio commiserunt inter supplementa distributi.

Bavarici in hiberna concedunt.

Inde in hiberna per Franconiam & Sueviam concessere. Glenius interim circa Mosellam hæserat; qui & ipse post Castellaunam & Simmeram frustra tentatas sublata conjunctionis Bavaricæ spe in Westphaliam revertit. Turennius digressis Bavaricis Gernsheimum Moguntinæ ditionis oppidum Bavarico præsidio insessum, occupat. Inde arcem Crucenacensem, obsessis acriter resistentibus, demum terrore cuniculi sub mænia acti ad deditionem compellit; 18 Decemb. inde & ipse suos per hiberna à Basilea ad Mosellam distribuit.

Hassicorum acta.

§. 32. Quæ ab Hassicis hoc anno gerebantur, hæc fere erant. In Westphalia Holsatiæ Ducem Lemgovia Huxteram proficiscentem cum multis Mart. præfectis ac centum gregariis interceperant. Rabenhauptius assumtis quingentis equitibus, totidem peditibus, ac trecentis dimachis Novesio processerat, velut tributa exacturus, revera ut Lotharingicos Eschweileri in stativis suis opprimeret. Ac primo quidem impetu una legio fugatur; 1 April. tres autem in campum progressæ pugnam strenue capessebant; tandem & ipsæ in fugam compelluntur, desideratis duobus tribunis, ac amissis sarcinis. Enimvero in fugam jam effusis duæ Cæsareæ legiones subveniunt. Unde Lotharingici receptis animis Hassicos Novesium abeuntes iterum

asse-

1644. assecuti, post acrem pugnam fundunt, tum omni præda captivisqué receptis, centum quinquaginta cædunt, ipsumque Rabenhauptium cum multis præfectis capiunt. Interfuerat pugnæ Wilhelmus Landgravius juvenis, qui post edita eximiæ virtutis specimina salvus Novesium cum reliquis evasit. Eam cladem Hassici per inanem jactantiam conciliasse sibi credebantur, dum post rem bene gestam inutiles moras nectunt, ac displosis, quæ hosti eripuerant, machinis velut signum Cæsareis legionibus in vicinia tendentibus dant. Ea occasione usus Elector Coloniensis, Bergershusam ad deditionem compulit. Sed & parum aberat, quin Vehlenq valida cum manu Dorstena
12 Aug. progressus subito impetu Coesfeldiam oppressisset, qui jam superato vallo portas moliebatur, cum Hassi è turribus, & ad portas conglobati post acrem duarum horarum pugnam ingruentes repellunt. Trans Rhenum ab Hassis Bredenbenda & Bonneberga arces, inde Zantena, Raita, Linnicha, & Elsweilera occupantur. Contra iidem Brandeburgico Electori oppida Clivica præter Calcariam iterum consignabant, ut eo validiores in expeditionem prodire possent. Majoris momenti erat, quod Comes Frisiæ Orientalis conniventibus Batavis, aut saltem Arausionensi Principe arma pararet, Auricam sibi suisqué copiis liberum accessum deposcens, Hassosqué, ni ultro facessere vellent, vi ejecturus. Quod cum hi abnuerent, res ad manus deveniebat, ac Frisii pulsi centum cæsos, ducentos captos desiderabant. Erat ea res magnopere cordi Landgraviæ, quę & maximam partem suarum copiarum duce Eberstenio huc contraxerat tum opimis hospitiis tuendis. Et fœderati Reges graviter ferebant, hoc modo Hassorum se auxilio privari. Unde & Suecici Legati Comitem literis ab eo cœpto deducere conabantur; & Galli apud Ordines Generales vehementer instabant, ut ei liti componendæ se interponerent. Qui & ægre licet Legatos suos eo miserunt, quorum opera ad mensem usque Martium induciæ factæ, spondentibus Batavis hostilia utrinque interim cessatura. Stipendiorum modus ad undecim uncialium millia menstrua redactus. Ita rebus utcunque compositis pleręque Hassicæ copiæ sub Geisii ductu (nam Eberstenius Comes
31 Oct. paulo ante fato functus erat,) Torstensonio adversus Gallasium auxilio accedunt, reliquiis hujus intra Magdeburgum includendis operam navaturæ.

Motus Frisiæ Orientalis.

§. 33. Bellum Danicum uti varios animorum motus excitaverat; ita ne moram paci idem adferret, metuebatur, Cæsareis animos sumturis, & amoto jam pacis sequestre. Unde novus agendi modus, uberior tractationis materia, nova mandata. Ac sane toto hoc tractatu observare licet, Cæsareos pro habitu Suecicorum armorum negotiationis progressum temperasse. Si Cæsaris hæreditariæ provinciæ premebantur, faciles se exhibebant; istis liberatis cessim ibant, securi, an Ordinum ditiones armis vastarentur, quod hic oppressis autoritas ipsorum gliseeret. Quæ & ratio erat, quare Gallasius Torstensonium in Holsatiam sequeretur, ac Cæsarei aliquot per menses tractatus eluderent, eventum belli Danici speculaturi. Etsi & apud reliquos morarum causæ non deerant, dum Gallici Legati inter se dissident, Savedra, quod de Pignerandæ adventu audiret, nihil negotii suscipere vellet; & Sueci adventum Ordinum expectarent. Abibant quidem Osnabruga Legati Danici, cum Salvio postridie discessus per

Circa pacem acta.

Legati Danici Osnabruga discedunt. 29 Jan.

Langermannum id denuntiassent, addito, Stadę 1644.
substituros, quoad adpareret, num novæ inter 28 Jan.
Regna turbæ in ipsa herba opprimi queant. Illi cum à Torstensonio tutum iter per Holsatiam in Daniam peterent, is initio istis concedere dubitabat. Mox tamen monebant Rectores Suecię, ne id abnueret; ut tamen potius Lubeca maritimo, quam terrestri per Holsatiam itinere ipsos proficisci sineret. Manebat tamen Osnabrugæ Langermannus curandis Dani negotiis, & quia hic mediatoris munus circa Suecos deposuisse, circa alios retinuisse videri volebat. Sedebat Dano communem cum Cæsare adversus Suecos causam agere; eoqué & per literas ab Electoribus petebat, ne ipso inaudito ad pacis tractationem descenderent, utqué juncta opera adversus injuste illatam vim defenderetur. Contra Salvius demulcendis, qui novum ob bellum pacis spem prope exuerant, testari: Reginam ob subitum hunccc casum consilia circa reducendam communem pacem haut mutasse, nec se Legatorum Danicorum, si mansissent, conversationem aversaturum fuisse. Sed cum ipsis abire placuerit, causam non fuisse istorum mediationem magnopere affectandi, cujus modicos fructus Succia hactenus senserit. Et his licet amotis non defore paci inveniendæ viam. Gallis autem, & Landgraviæ de constanti sua opera circa societatem pacis belliqué confirmabat; ac Reginnam fœderi non minus, quam antea satisfacturam. Dani vexationes non amplius ferri potuisse. Reginæ consilia ab ipso turbata; impediisse eundem, ne omnes vires in Germanicum bellum verti potuerint; tacito adversus ipsum bello Succiam domi velut tabe attenuatam, pręstandis fœdere conventis impar redditam. Longe plus proximo anno in Germania potuisse effici, ni Danus subegisset copias domi detinere. Spem esse Danum brevi ad saniora consilia compellendum, cujus injuriis liberati Sueci eo validiorem deinceps Galliæ operam navaturi sint. Danum successibus Suecorum ægrescentem cum divellere fœderata Regna non posset, id difficultatum objecisse, ut fœderi satisfieri non potuerit. Eo coërcito validius in Cæsarem arma gesturos. Si quid interim res Germaniæ præter spem detrimenti capiant, id brevi reparandum. Et quia aliqui Ordinum responso ad invitatorias Legatorum literas innuerant, se mittere suos non posse, antequam Regnorum Legati in loco tractatuum pervenissent; Oxenstierna denuo literis ipsos monet; 15 Febr.
cardinem totius negotii jam in eo verti, ut Ordines adsint, nec absque iisdem suscipi quid circa pacem posse. Ea causa se Mindæ, Gallos Hagæ tamdiu substitisse. Maturarent igitur suos mittere, & alios hortarentur. Bellum Danicum huic negotio moram non injecturum, nec eo minus causam communem cordi sibi fore.

Sueci de studio pacis testantur.

Ordines Imperii idem denuo hortantur.

§. 34. Cæterum Osnabrugę Cæsaris nomine aderant Aurspergius Comes, & Cranius, qui nuper jussos se ferebant ad extremum usque subsistere, ut Orbi constaret, penes Cæsarem culpam irritæ pacis non esse. Salvius præter destinata ibi hactenus hęserat. Ac maluerant Galli ipsum Mindæ mansisse, aut eodem statim revertisse, quod metuerent, ne separata inter ipsum & Cęsareos negotiatio agitaretur. Monasterii, Cęsarei & Hispanici aderant; in Japatę tamen locum, nuper fato functi, alius sufficiendus erat. Qui Gallos tamdiu à se exspectatos ægerrime ferebant; minati par pari se relaturos, ac ubi isti advenerint, se abituros, compositio quoque scripto, quo ostensuri

Quinam Legati in loco adfuerint.

1644 ſtenſuri erant, quis revera communem pacem adſpernetur. Aderat quoque Legatus Venetus Aloiſius Contarenus. Pontificis Nuntius Fabius Chiſius Coloniç paratus erat ſtatim eo accedere, atque Galli veniſſent. Fuerat is ſuffectus in locum Cardinalis Roſetti, ſed qui legatione Anglicana male rem geſſerat male temperato zelo turbarum, queis Regnum iſtud quaſſabatur non minima cauſa, Tum Mazarino inviſus, & à Gallis velut ipſis iniquus improbatus. Unde ab Urbano Pontifice, qui in Gallos propendebat, facile iſta functione iterum dimovebatur. Chiſius contra nobili apud Senenſes familia ortus, literis egregie tinctus erat, moribus inculpatus, fuco procul, ſed non niſi Melitenſi, & Colonienſi legatione antea obita modico rerum tractandarum uſu, ſed quo Monaſterienſi negotiatione examuſſim imbutus fuit. In Mediatoris munere obeundo ſociatis ſemper conſilis cum Veneto agere, etſi ſępius circa iſtos divellendos laboraretur. Tum & in neutram partem inclinare, licet ſubinde ab his aut illis ſolicitatus; unde & utrique parti parum amabatur, inviſo fere, qui noſtris accedere partibus abnuit. Ordines quoque Imperii oſtendebant, quamprimum Galli adeſſent, ſe ſuos eodem ablegaturos. Ita tunc ſoli Galli in mora eſſe arguebantur. Quam tamen mox

Galli Monaſterium veniunt. 7 Mart. amovebat Avauxius Monaſterium adpellens, cui Cæſarei, Hiſpani, ac Venetus rhedas ad quadrantem milliaris obviam mittebant. Eum paucos poſt dies ſecutus eſt Abel Servientus, Collegæ diſcors; cujus rei cauſa erat, quod hic Cardinali familiaris erat, à quo & miſſus credebatur paci impediendę; quem & urebat, quod Avauxius tractatu Hamburgenſi multum ſibi autoritatis apud Germanos pepererat, qua & ſe importunius jactabat. Sed poſt longam æmulationem Servientus Avauxio prævalebat, aulæ favore, ac animi dotibus, artibuſquè potior, magnaquè negotiorum peritia, cum Avauxius judicio eſſet debili, ſemper dubitandus, ne forte agendo erraret, hęſitans, tardus, & exigua in aula autoritate: quæ omnia in Serviento ſecus erant. Ex eo diſſidio non exigua tractatibus mora, ac dum iſte ſententiam ſuam adverſus collegam tueri contendit, ſæpe arcana mandatorum intempeſtive vulgabantur.

9 Mart. Mox quoque aderat Pontificis Nuntius, cui Cęſarei, & Gallus vehicula obviam prodire jubebant, Hiſpani non item. Pudore comparationis, quod Gallus familia numeroſa ac ſplendida

15 Mart. uteretur. Sicuti & paulo poſt cum in Cathedrale templum introiſſent Hiſpani, ac Avauxium centum quinquaginta miniſtris ſtipatum ibi deprehendiſſent, relato pede per alteram templi januam excedebant. Petierant à Cæſareis, ne & ipſi Nuntio obviam mitterent obtentu ignorati adventus. Quod hi annuere non poterant, cum ipſe de adventu ſuo bis ipſis ſignificaſſet. Alter Legatus A-

26 Mart. bel Servientus Comes paulo tardius advertabat ob valetudinem, & quod ratificatio eorum quę cum Batavis egerat, expectanda foret.

Oxenſtierna Oſnabrugam intrat. 27 Mart. Sequenti die Joannes Oxenſtierna Oſnabrugam intrat. Obtulerant Cæſarei Salvio, ſi eædem ceremoniæ placeant, quę Gallis Monaſterii exhibitę forent ſe quoque Oxenſtiernę rhedam ſuam obviam miſſuros, ut tamen ea proxime ipſum nulla interjecta incederet; ac is ſtatim poſt adventum ſuum ſuper hoc humanitatis officio gratias ageret; intra biduum ab ingreſſu ſe ipſum ſalutaturos, parem mox honorem ab eodem expectaturos. Id quod ita acceptatum. Non tamen longius rheda proceſſit, quam qua grandior machina ejaculari poteſt. Poſtridie ab ingreſſu Oxenſterna per Mylonium Secretarium legationis Cæſareis pro exhibito honore gratias egit. Reponebat Aurſpergius; 1644 id ex more factum, & inſtaurandæ inter Imperium, & Succiam, veteri amicitię. Primam ſalutationem obibant Cęſarei; reponebat eum hono- 30 Mart. rem interjecto biduo Oxenſtierna. Prҫter hono- 2 April. ris verba, & mutuam circa ſtudium pacis teſtationem tunc nihil dictum.

Ordines nondum adſunt. §. 35. Præſentibus jam partium legatis mora penes Ordines Imperii erat. Hos ſocii Reges inter tractandum utique Cęſari adjungere cupiebant, iisque jus belli ac pacis reſtituere, quod cum ipſis commune Cæſar hactenus ſibi ſoli arrogaverat. Id enim præcipuum ſecuritatis ſuę fundamentum ſtatuebant, ac ne Cęſar dominatum Germaniæ invadere, vicinoſqué pro lubitu bellis exercere poſſet, ſi Ordines ſuffragii jure circa bellum & pacem gauderent. Et proclives in hanc rem erant Ordines, cumprimis Evangelici, modo de initio tractationis prius conſtaret. Et licet forte Francofurti propoſita Deputationis translatio non ſuccederet; tamen prout cuique commodum mittere decreverant, modo tractandi in ipſo loco facile expediendo. Ac jam quidem amoto Dano Succi abſque mediatore cum Cęſareis tractare cupiebant; ſed ea res Gallis ſuſpicionem injiciebat, eoque de Venetorum opera adhibenda proponebant. Quæ etſi Reginę quondam ingrata non fuerat, cum tamen Legati nunc nihil in mandatis ſuper ea haberent, res ad eandem referenda erat.

Legati Regii colloqui nondum poſſunt. §. 36. Galli porro ſtatim atque Monaſterium adpuliſſent, ingens cum Succis colloquendi deſiderium oſtendebant, ac negabant ſe quidquam ſuſcepturos, niſi re cum ipſis communicata. Incidebat tamen huic congreſſui non nihil difficultatis, quod non ſatis idoneus utrique urbi interjectus reperiretur locus. Tum & Galli primam ſalutationem ſibi utique depoſcebant, velut dignitate potiores. Succi contra quanquam dolendum judicarent tanto negotio per inania moram injici; tamen quia exemplo ſemel admiſſo inemendabile deinceps prҫjudicium Reginę conciliabatur, ac ea prærogatiua ſępius affectata, nunquam agnita fuerat, nullo modo in id poſtulatum conſentire poterant. Unde prout juſſi erant æqualitatis rationibus inſiſtentes pertendebant, ut qui prior ad locum congreſſus acceſſiſſet, poſterius venienti primum ſalutationis honorem exhiberet; quod inter ſummos utrinque Principes ſemper ſolitum. Aut ſi hoc Galli abnuerent, ſorti res committeretur. Sed & incidebat Salvii longior valetudo. Ac vagabantur inter utrumque oppidum catervę militum, modo Cæſareos ſe, modo Danicos aut Bremenſes ferentium, qui Succis Legatis inſidias ſtruebant, ut his extra urbem progredi haut tutum videretur.

Galli Ordines ad tractatus invitant. 6 April. §. 37. Dantur inde à Gallis ad ſingulos Ordines literæ, queis eos ad adeundos tractatus invitabant. Iis tamen non, uti Succi, exemplum ſalvi conductus addiderant, quod promulgato à Cæſare communi diplomate ſat cautum Ordinibus judicarent. Earum literarum principio ſuum in pacem ſtudium extollere, culpam protracti hactenus negotii in Auſtriacos devolvere. Nunc ſe ſocioſqué paratos adeſſe: aſt nullum adhuc ex Imperii Ordinibus comparere. Ubi nunc eſſe illos, quorum maxime cauſa bellum ſuſceptum & feliciter geſtum? Ubi illas voces amneſtiam flagitantium, & quæ nunc ultro ſe offert, inſtaurandi Imperii occaſionem. Eam præcipuam ſibi belli cauſam ſtatuiſſe Gallos, Succoſquè, eo conſilio arma ſumſiſſe, non niſi reddita Germaniæ libertate ponenda. Id Auſtriacos ſecius

1644. cius interpretatos ita voluisse accipi; quasi Regnis res suæ tantum curæ essent, commoda Ordinum obtentui sumerentur. Utrius partis verior oratio, magna alterutrius mercede heic patefaciendum. Nunc demum detrahendam personam, profitendumqué palam in hoc conventu, quid sibi quisque bello quæsiverit. Venirent igitur in rem præsentem Germaniæ Proceres, consiliorum, factorumquè ipsorum testes futuri, & haut dubie adjutores. Si rite publicam Europæ causam auspicari, atque absolvere fas sit, non nisi cum Imperatore & statibus simul & semel transigendum. Jus belli quippe ac pacis isti uni haut competere; neque Galliam, quę Germaniam prætulit, & constanter tutata est libertatem, in eaqué non parum præsidii sibi esse sentit, hæc legitima Imperii,& propriæ securitatis fundamenta convelli unquam passuram. Seriem bellorum, queis tamdiu populus Christianus conflictatur, ab hoc fere capite fluxisse,quod Principibus Ordinibusque Imperii suus non sit servatus honos,sua jura servata,non nullis etiam terras, imo & ipsam corporis libertatem ereptam. Quæ ad omnes ab ipsis Imperii primordiis,ac primum latis legibus pertinent, ea ad unum fere contraxisse paucorum potentiam. Jamdudum circumferri, Austriacam Domum Monarchiam Europæ moliri. Basin tanti ædificii constituere in dominatu Germaniæ, velut centro Europæ. Huic stabiliendo omnia Majestatis jura, vim legum, munia magistratuum Ordinibus Imperii paulatim ademtum ire. Solam Electores aliquot, & Principes in exilium egisse. Solam hactenus armorum jus sibi asseruisse. Nunc quoque Francofurti in eo totam esse, ut sibi vindicet tractandæ pacis arbitrium. Quod ni Ordines, quibuscum divisum Cęsar imperium habet, mature prohibuerint, actum esse de libertate Germaniæ, jactum firmatumqué fundamentum Monarchiæ ubique regnaturæ. Cum vero Dei beneficio ita se dent tempora, ut liceat tantis malis mederi, ejusqué rei causa frequentes fœderatorum Principum Legati Monasterium & Osnabrugam convenerint, impositturi tot conatibus pulcerrimum diem, hortari se jam Ordines nomine Christianissimi Regis,ne cum publicæ rei tum privatæ in tanta expectatione desint, & suos continuo ministros huc mittant, daturos ipsis operam, ne armis jam pene parta tractatu delibetur cautio communis securitatis. Eo fine Ordinibus salvum conductum impetratum, quem initio plane abnuerit Cæsar; longo post tempore concessisse iis verbis, quæ infra dignitatem Ordinum essent, ea sententia, quæ autoritatem nullam præstaret. Providendum illis esse, ne, quod tandem magna contentione illorum causa expressum est, eorundem incuria incassum cadat. Sin tantam sinant rei gerendæ opportunitatem corrumpi, hanc pacem ad ipsos non spectaturam. Compositis cæteris Europæ partibus solam Germaniam de statu dejectam non tantum à soluto legibus Imperatore, sed etiam, ut è re Hispanorum fuerit, ab extremis Gadibus aut bellandi aut quiescendi suspensas habituram rationes. Itaque Germanorum negotium inprimis agi. Miseranda patriæ calamitate summum id in Imperio imperium ipsis stetisse. Expertos esse,& Pragensem pacem fidem facere. Si vocatis, ut par erat omnibus Imperii principibus instituta fuisset illa tractatio, liberas gravesqué sententias dicendas fuisse, & incendium illud, quo Germania arsit, quodqué hodie ne ruina quidem extinguitur, nunquam fuisse excitatum. Sensissent Ordines sub nomine ejusmodi pacis irritamenta belli latere, ac pro ea qua pollent autoritate monituros fuisse. Tam tristi experientia edoctos haut se rursus preteriri passuros in hoc maxime loco, ubi de summa rerum agitur. 1644. Haut è dignitate fore alibi seorsim contentum ipsos habere, omnium, quę heic gerentur ignaros, nulla consultandi facultate. Exclusos nimirum salutari Conventu tantos Principes in loco remoto hæsuros, additamentum partium. Ac ut dignitas insuper habeatur, de jure, de fortunis agi. Ad dissitos hinc magnis itineribus inania rerum perlatum iri, arcanorum ignaros, neque sincerum quid audituros, quod aliter quam est ipsis referri alterius intersit. Nimirum in tantis & impeditissimis negotiis os ori admovendum, omnia coram administranda; internuntiis, epistolis, relationibus quodcunque lubitum est interpolari facile, adulterariqué. In peculiaria illa paucorum Comitia gratiam facile irripere; sordibus enim ibi esse locum vix quenquam suspicari audere. Ut ut sit, omnia Imperatoris arbitratu ut gerantur necesse esse. Majoribus Comitiis, ubi numerus & autoritas æquitati suffragantur, veritatem in aperta luce collocari. Quem porro moram pensaturum pacis tantopere concupitę? Ejus miros amores cum profiteantur Cęsarei, non esse cur ad ambages confugiant, quę necessario succedanea & subordinata illa Comitia consequentur. Metuendum quoque,ne inter longiores moras è subitis armorum casibus nova consilia capiantur, quibus negotium pacis plane intercidat. Hæc ex munere sibi imposito Ordinibus significanda fuisse,pro publico quidem, ac singulari Imperii Principum bono, si serio animum adjecerint. Sin cunctatione sua, vel adversariorum artibus fiat, ut pręsentissimam opem ferenti, ac in partem victoriarum vocanti amicissimo Regi non auscultent, frustra posthac amissum Imperii decus quęsituros, frustra Auream Bullam, Constitutiones Imperiales, Transactionem Passaviensem, frustra Capitulationem & sacramenta Cęsarum, aut Sanctionem Pragmaticam, obsoleta nomina, imploraturos. Unius Domus patrimonium fore Germaniam, & quo Bohemia fato, primarium Imperii membrum, eodem totum Imperii corpus corruiturum. Denique pristinam dignitatem, jura, libertatem, aut heic recuperanda esse, aut nullibi; taliqué inposterum fortuna usuros, qualem sibi communicatis secum consiliis in hoc Christiani Orbis senatu fecerint. Harum literarum exemplum ad Deputatos Francofurtum mittebatur, simul ad Civitates Imperiales, in quas singulare Galli studium testabantur, earumqué emolumenta in hac pacis tractatione peculiariter observanda sibi à Rege injunctum. Eas literas nemo non justo asperiores agnoscebat, & ipse Servientus fervorem Avauxii arguebat. Quas & Cæsar datis ad Ordines literis acriter increpabat, subdola Gallorum consilia, & ambitiosa destinata arguens, qui verbo Germanię libertatem crepent, revera ad eandem enervandam viam muniant. Addebat & Landgravia literas ad Deputationem Francofurtanam, queis ut negotium pacis serio & citra moram suscipiant hortabatur. Non dubium esse, quin ubi semel pleno conventu in rem præsentem ventum fuerit, admissi hactenus errores ab omnibus sint agnoscendi, præsentibusqué ac futuris malis remedium inveniendum, ac dissidia Imperii solidanda. Hac occasione amissa parem deinceps incassum quæsitum iri. Ordines sua absentia se ipsos jure belli & pacis exuituros. Si Reges absque Ordinum inter-

Landgravia Deputatos hortatur. 30 April.

1644. communis futurus sit. Jam quoque Cæsarei à Gallis, ut in id consentirent, petierant, ut Danica causa heic disceptaretur. Id quod Galli plane abnuebant, ac Thuillerio jam super ea lite componenda injunctum ostendebant. Alias ferebant Cæsarei, circa edenda Osnabrugæ procuratoria nil difficultatis fore, quod super earum formula jam inter ministros utrinque conventum sit, nec aliud superesse, quam ut autographa ad conceptam antea formulam conferantur.

De modo tractandi Osnabrugæ dubitatur. §. 42. Agitabatur hinc illa quæstio; quo modo Osnabrugę post sublatam mediationem Danicam negotiatio instituenda sit? Danum denuo isti muneri adhiberi, postquam in partes discesserat, non congruebat. Absque mediatore tractare Sueci cupiebant, nec Cæsarei abnuebant; excusabant tantum, se Vienna nondum responsum accepisse, quo statim scripserint, atque Sueci de ista re innuissent. Gallis tantum hic agendi modus parum placebat, ne familiariter nimis Sueci cum Cęsareis conversandi occasionem nanciscerentur. De Veneta mediatione. Veneti mediationem Monasterii omnes acceptaverant, tanto magis necessariam, quod Chisius nihil eorum, quę Protestantes spęctabant, attingere vellet. Pronum quoque Contarenus se ostendebat ad eandem operam Osnabrugę obeundam: amplissima se facultate à Republica instructum circa pacem in Germania agendi, nec Monasterio magis quam Osnabrugæ adstringi. Addebat tamen, si volente Danię Rege id fieri possit; nam hoc invito, Venetos se non ingesturos. Ac à Cæsareis intellexerat, Regem mediationi suę adhuc inhęrere, nec ut alius in ipsius locum subeat velle. Sed & Deputati Electorales Francofurti Venetam mediationem Cęsari eadem conditione acceptandam suaserant, ut ne Dano offensę ansa præberetur, tum ne fastigio Collegii Electoralis fraudi id foret. Nec adhuc certum erat, num Cæsar eandem mediationem circa Osnabrugicos tractatus acceptaturus esset. Sueci eum honorem Venetis non invidebant. Sed scrupulus erat, quod unicus tantum Legatus adesset, si prima negotii origo inspiceretur Monasteriensi dumtaxat tractationi destinatus. Id quod in emolumentum suum trahebant Galli, prerogativam quandam inde sibi fabricaturi, per Rorteum proponentes, ut vel Osnabrugensis tractatus Monasterium transferretur, vel Secretarius Status nomine Reipublicæ Venetę ejus rei causa Osnabrugę semper hæsurus id muneris obiret. Quorum prius præviæ conventioni repugnabat, neutrum è dignitate Reginæ Regnique Succiæ erat; quod ita Osnabrugensis actio accessorium Monasteriensis, & Suecica pax Gallicę appendix futura esset. Igitur postulabant Sueci, ut vel Veneti alium adhuc mitterent pari dignatione & mandato cum Contareno; vel Contarenus per vices Osnabrugę aut Monasterii ageret. Inter hæc Legatorum Suecicorum ministri, & ipse Mylonius, dum Mindam proficiscitur, à Cæsareo milite violatus & spoliatus fuerat, literis etiam aliquoties interceptis; quod expostulantibus, Suecis, in posterum emendatum iri Cæsarei pollicebantur.

Ordines Imperii ad huc accedere tardant. §. 43. Porro Imperii Ordines, etsi ipsorum maxime interesset, rari adhuc comparebant. Monasterii pauci, Osnabrugę pręter Hamburgensem Meurerum, Pomerani tantum, Ecstedius & Rungius aderant, qui in comitatu Oxenstiernę venerant, & Ordinum classe censeri non poterant. Electorales eam ob causam emanebant, quod Cęsar Venetos Regibus pares, & velut ultimos in ordine Coronatorum habendos annuisset 1644. quam dignationem ingenti pecunię summam illis vendidisse ferebatur. Controversia Electorum cum Venetis. Unde & Cæsarei Legati Contareno rhedam obviam missam Excellentię titulum, superiorem in suis ędibus locum, & alia Regiis Legatis solita exhibuerant. Eundem honorem Electorales exigebant, & ut Venetis per omnia ęquales haberentur: de quo Cęsarei nihil in mandatis habebant. Eam ob causam Franciscus Wilhelmus Osnabrugensis Præsul, qui Coloniensis Electoris vices impleturus erat, Widenbruggę subsistens Monasterium adire abnuebat. Eadem Moguntino absentiæ causa, Brandenburgicus cæterorum exemplum aucupabatur, nec ipse primum impetum excepturus, nec Collegio præjudicium allaturus. Ac misso Monasterium Nobili, Moguntini exemplum sibi respiciendum excusabat. Ac suspicabantur quidam, hanc prærogativam Venetis à Cæsare venditam deprimendis Electoribus, vel ut hos, reliquosque Ordines, tractatibus protelaret. Cæteris Ordinibus parum inter se conveniebat. Reliqui Ordines de accessu dissentiunt. Franconicus Circulus concluserat, ad tractatus mittendum, & jus suffragii utique tuendum. In suevico Circulo ubi Catholici prevalebant, per majorem partem decretum, missione supersedendum. Ac Augustanus suffragio suo declaraverat, id illicitum, & soli Cæsari cum Electoribus de pace statuendi jus esse. Scilicet quia Catholici, qui in ea urbe rerum potiebantur, metuebant, ne in priorem statum urbs reponeretur. Elector Saxoniæ, cui Superioris Saxonię Circuli directio, ad Ratisponę ac Francofurti decreta provocabat, eoque cum reliquis ejus Circuli membris consilia conferre supervacuum ducebat. Legati Suecici, queis Ordines ad tractatus pertrahere cordi erat, etsi moras nectentibus Cęsareis patientiam non exuere juberentur: tamen ut Ordines ad maturandam missionem impellerent, rumorem sparserant, velut ob tergiversationem adversę partis, procuratorium edere abnuentis, & ob moras Ordinum Mindam concessuri, ibique quomodo res se datura esset, expectaturi. Nec carebat fructu id consilium. Nam quidam Ordinum metu, ne tractatus plane abrumperetur, quamprimum eo mittere statuebant. Landgravia ad tractatus mittit. Ante alios Landgravia Reinhardum Schefferum Osnabrugam, Adolfum Wilhelmum Crociegum, & Joannem Vultejum Monasterium ablegat; quorum hos Cæsareis parum oratos fuisse vel inde adparebat, quod cum per Oratorem Venetum admissionem peterent, Cęsarei frigide & abrupte responderent; ipsi de suo adventu significarent, & responsum expectarent. Pomeranis, queis fiduciarię literę nullæ erant admissio à Cesareis plane negabatur. Unde cum euntibus in longum tractatibus sibi de viatico ultra semestre non prospexissent, Suecos consulebant, num ad tempus domum proficissi expediret? Quod ipsi eorum in arbitrio relinquebant, præsentia corundem, aut absentia in neutram partem quidquam valitura. Ita isti mense Julio domum revertere. Contra Osnabrugam venerat Legatus Lusitanus Rodericus Botellus, valido Suecorum equitum pręsidio huc deductus; quem qui bene cupiebant monuerant, si salutem suam amaret, ne à Suecico comitatu longius discederet. Quod & alter Lusitanus, qui Monasterii erat, faciebat, usque adeo Gallis se attemperans, ut & lugubres vestes, queis isti tunc ob mortem Regis utebantur, assumeret.

Salvius §. 44. Legatis tandem Regiis Harcotta placebat

1644. bat habendis inter se congressibus, locus utroque
Monasterium excurrit. oppido æqualiter distans. Quo minus tamen ibi, quod valde cupiebant, convenire possent, obstabat valetudo Avauxii, & quia frequentes eam regionem persultabant hostium catervæ, quę ne sub
30 Maji. Dani aut Archiepiscopi nomine contumeliam ipsis inferrent, metuebatur. Equidem ad Archiepiscopum scribebant, tabellariis literisqué suis tutum transitum concederet, tum & peculiari diplo-
11 Jun. mate suæ securitati caveret. Qui responso suo de tabellariis & literis ample pollicebatur: de Legatorum securitate silebat, ac potius Oxenstiernam insimulabat, velut multis modis leges pacifici Legati transgressum. Addebat, Cęsaris mentem circa dandum salvum conductum non fuisse istum ad hostiles conatus adversus fidos ipsi Principes extendere; & ex Jure Gentium constare, quousque securitas Legatorum, si hostilia moliantur, valeat. Ita quæ ipsi mens esset, haut obscure colligebatur. Sed cum varias ob causas colloquio foret opus, tandem placebat Salvium dissimulata
17 Jun. persona raptim Monasterium excurrere. Is à Gallis ibi atque Veneto absque pompa primum salutatus, id officium pari modo reddebat. Querebantur ibi Galli, tractatus pacis ob bellum Danicum hærere. Cæsarem quippe licet à pace alias abhorrentem plausibile nunc accepisse prætextum rem extrahendi, velut Danum destituere nefas sit. Equidem justissimas Suecis ejus belli causas; & fatebatur Avauxius, se plures injurias, quam quæ scripto publico recensentur, cum in Dania ageret, observasse. Sed parum tempestive susceptum arguebant, cum si intra Cæsareas provincias substitisset Torstensonius, Ragozio junctus facile jam Cæsarem ad pacem compellere potuerit. Reponebat Salvius; non eam solam paci moram; sed & contumeliosas Legatorum Gallicorum literas invitatorias, & procuratorii vitia tractatibus obstare. Tum ostendebat, quid injuriarum, damnorum, & contumeliarum, quotqué per annos Sueci à Danis toleraverint, & Gallis suadentibus dissimulaverint; donec cum jam fundamenta status domestici subrui cœpissent, ad id consilii sane invitis descendendum fuerit. Sed cum per objecta à Dano obstacula Cæsarem nunquam totis viribus invadere licuerit, communis fœderis rationes postulasse, ista simul & semel amoveri. Quod nihil antea cum Gallis communicatum fuerit, taciturnitatem, consilii animam, non aliter tulisse.

Gallorum de bello Danico querela.

De invitatoriis Gallorum literis. Circa invitatorias literas excipiebat Avauxius, multa ex ipsius Salvii epistolis in eas translata. Fatebatur Salvius ista omnia verissima esse, & Ordinibus ubi advenerint eadem in faciem dicenda; publicis tamen scriptis majorem moderationem adhibendam. Sic se Collegamqué eadem rationum momenta mollioribus duntaxat verbis adduxisse. In procuratorio Suecico mirari se dicebant Galli, quod Regina Cæsari titulum *Majestatis* dederit; quod corrigi postulabant, ne Cæsar super Galliam extolleretur. Nam se Cæsari loco, non titulus cedere. Et si Regina Cæsari *Majestatis* titulum tribuere pergat, Galliam eundem postulaturam. Addebant, ob ludibria Cæsareorum se dubitasse, num alteruter, aut uterqué Monasterio discederet, Rorteo tantum relicto, ne tractatus plane abrupisse videantur. Sed cum Mediatores duos menses constituerint, intra quos procuratoria emendata sint exhibenda, id tempus se expectaturos. Interim adpariturum, num controversia Danica in finibus Regnorum sit componenda. Nam ut ea Osnabrugam trahatur, haut è

De procuratorio Suecico.

De tractatibus Danicis.

re fore, cum Cæsari occasio inde sit nascenda, pa- 1644.
cem Germanicam juxta ac bellum Danicum prolatandi. Quod si tamen lis Danica ocyus in finibus decidi queat, id cunei vicem habiturum compellendo ad pacem Cæsari, tota tunc belli mole in ipsum devolvenda.

§. 45. Inde Salvio subsidiorum solutionem postulanti reponebant Galli: cum Suecorum exercitus relicta Germania in Daniam concesserit, sibi imperatum non modo nihil subsidiorum exsolvere, præsertim cum Galliæ Rex velut pacis inter Suecos & Danos Sequester ab omni belli Danici consortio removere se debeat; sed potius Reginam subsidia poscere, quippe cum bellum Danicum multis sumtibus Galliæ causam præbuerit. Nec ad aliud se bellum, quam Germanicum subsidia promisisse. Aut debuisse prius super Danico cum ipsis communicari, & conveniri. Necdum constare, num bellum Danicum è bello Germanico, aut fœdere Gallico enatum sit. Ad quæ Salvius; Bellum Germanicum fœdusqué Gallicum utique Dano ansam præbuisse Suecorum consilia turbandi. Eundem inde magno studio egisse, ut fœdus illud dissueret. Cum id non succederet, Cæsari suasisse externam Germaniæ pacem ab interna separare, ut si fœderati Reges pacis leges quas ipse velit adspernarentur, utrique unitas Germaniæ vires objicere possit. Et quanquam lis in Oresunda accesserit, tamen Danum, nisi Suecia bello Germanico implicita, eam moturum non fuisse. Quin ea de causa istam litem intendisse; ut Sueciæ media adimeret id bellum sustinendi, simul suspicionibus ipsos agitaret, ut è Cæsareis provinciis eosdem retraheret. Quæ omnia fœderi, & bello Germanico adversari. Quin occupandum fuisse Suecis bellum, ni occupari mallent. Et apud Osnabrugenses tractatus è præsumtis Suecorum postulatis causam bello Danum fuisse aucupaturum. Neque vero Reginam bellum Germanicum deseruisse. Plurima adhuc oppida præsidiis teneri; Kœnigsmarkium rem gerere; Torstensonium ubi securitatis communis fundamentum in Dania posuerit, in Germaniam reversurum. Maximum fructum, quem Gallia è Suecorum armis ceperit, esse, quod hostium arma ab istius finibus distraxerit. Hunc eo magis obtineri, quo remotius arma avertantur. Quod si Galli nunc subsidia negent, fœdus sublatum iri visum: id quod forte periculosis consiliis viam sit aperturum. Nam Cæsarem, quantumcunque studium servandæ Daniæ jactet, quavis hora separatam cum Suecis pacem etiam excluso Dano facturum, si ipsi Germania excedere velint. Permovebant ista Gallos, qui valde metuebant, ne Sueci omnibus per Germaniam locis Cæsari cederent, & hoc connivente Daniam subjugarent, velut in pensationis vicem. Igitur post modicam tergiversationem subsidii solutionem offerebant, ea tamen lege, ne idem adversus Daniam impenderetur, sed Hamburgi tantisper intra ipsorum manus esset, quoad Torstensonius in Germaniam regrederetur. Id vero durum valde Salvius ostendere. Sane Suecos se in fœdere hautquidquam obstrinxisse pecunias ad rationes accepti & expensi recipere. Nec eo fœdere ipsis caveri, ab alio hoste se interim invasum non iri. Tum absurdum esse, dum circa externum & remotius bellum laboratur, statum domesticum periculo exponere. Et quare Gallos non transtulisse bellum in ditiones Cæsaris, sed arma tantum in contiguis sibi regionibus circumferre, velut ad tegendos proprios fines? Igitur & Reginæ

De subsidiis.

1644. næ fas esse per Kœnigsmarckium hostes fatigare, & totas vires proprio bello impendere. Idem quippe Sueciæ bellum Danicum, quod Gallis Hispanicum. Pertractas à se Cæsaris copias in Holsatiam, ut is Bavaro auxilium adversus Gallos submittere non potuerit. Et nihil interesse in Holsatia, an alibi cum Cæsare digladiemur. Neque subsidia illa ad totum bellum proficere, ut adeo accurate ad calculum revocanda sint. Denique non ita de Gallia meritam Sueciam, ut illa hanc Dano proculcandam prostituere debeat. Ita tunc quidem subsidiorum solutionem extundebat Salvius, ut tamen satis adpareret, ni Torstensonius ante hiemem in Germaniam rediret, ista deinceps ægre secutura. Avauxius post, cum istius tergiversationis subpuderet, eam à Serviento profectam excusabat. Tandem & Ragozii mentione injecta de Torstensonio querebantur Galli, quod is absque mandato Regem Galliæ obligare ausus esset. Substantiam fœderis equidem se expleturos; formam instrumenti valde displicere; multoqué magis, quod pecuniæ summa Ottomannicæ Portæ solvenda diserte ibi exprimatur. Esse hoc ex illis, quæ fieri, non dici debeant. Ideo se per literas rem ipsam, non formam instrumenti ratihabituros. Tum se certum hominem per Poloniam ad Ragozium missuros, qui in proposito ipsum confirmet; simul de inchoatis pacis tractatibus significet, ut suos Legatos mature huc mittere queat. Hæc erant, quæ tunc cum Legatis Gallicis Monasterii agebantur. De legibus pacis ad ipsam tractationem rejiciebatur; de satisfactione fœderatorum Regnorum nullum verbum.

De Ragoziano fœdere.

Cæsarei moræ culpam Suecis impingere cupiunt.

§. 46. Cæsarei interim omnem lapidem movebant, ut de suo in pacem studio aliis persuaderent, invidiamqué ejus protractæ in Suecos devolverent. Imprimis exaggerabantur arma in Danum sumta, & quod Rex iste, utriusque partis consensu sequester adsumtus, ita subito functione sua dejectus esset. Is cum paci cupiat includi, à se tractationi initium fieri non posse; præsertim cum Sueci scripto publico inter causas belli adduxerint, quod Rex in negotio pacis Cæsari magis quam Succis studuerit. Quem nunc eam ob caussam male multatum à Cæsare destitui iniquum sit. Nec communem pacem fieri posse, si bellum in Holsatia, quæ Germaniæ utique pars sit, geri pergat: Contra Legati Suecici ostendebant, quam absurde bellum Danicum velut remora pacis Germaniæ obtendatur. Ejus causas Germaniam non spectare, nec à mediatione Regis primam originem deducere; sed peculiares injurias, & contumelias Sueciæ illatas armis fuisse vindicandas. Daniæ quoque Regem non modo Galliæ, & Batavorum mediationem acceptasse, sed & istius Ministros Hagæ ægre tulisse, Thuillerium ex Hollandia per ambages Monasterium & Osnabrugam petere, nec recta in Daniam promovendę negotiationi tendere. Tum Senatum Danicum pronum se negotiationi in finibus Regnorum ostendisse. Quæ cum brevi instituenda sit, Danum ipsum litem suam Osnabrugam trahi nolle. Quin Danicum ministrum Langermannum ultro fateri, per Danicum bellum non stare, quo minus Cæsarei tractatum Osnabrugæ auspicentur. Dano sequestre commode careri posse. Et cur non oblata Veneti opera sit acceptata? Cur Ordines, quos belli malis utrinque pressos in pacis partem venire par sit, variis artibus hinc protelari? In eundem sensum literæ retundendis ipsorum criminationibus à Legatis Suecicis conscriptæ per Bo-

Iis Sueci respondent.

29 Jul.

vertum Syndicum Osnabrugensem Cæsareis exhibentur. Hi cum de argumento earum è Boyerto intellexissent, magnopere perturbati eas tandem acceptare abnuunt, obtentu sumto, quod obsignatæ ab hoste venirent. Et quanquam idem Syndicus postera die suggerentibus Suecis ostendisset; aliam præfectorum militarium rationem esse, quam Legatorum ad pacem ineundam missorum; haut eo magis tamen literas admittebant. Inter sermocinandum tamen cum Syndico ne verbo quidem super Danico bello tangebant; sed ut Suecis significaret, brevi se mandata instituendæ tractationi expectare. Literæ illæ mox à Suecis passim divulgatæ Cæsareos non parum confundebant. Venerat paulo ante à Luneburgicis Ducibus Osnabrugam missus Jacobus Lampadius, qui primo restitutionem oppidorum, quæ Suecicis præsidiis in ea provincia tenebantur, postulabat. Quam rem Legati ad Torstensonium rejiciebant. Offerebat inde operam suam conciliandæ paci; id quod Principes sui Goslariensi pacto sibi reservarint. Revera propositum ipsi fuerat, quo loco tractatus essent explorare. Unde & paulo post iterum discedebat testatus, se satis deprehendisse morarum causas. Principibus suis haut fuisse persuasum, Cæsareos tantopere à pace abhorrere, uti ipse nunc perspexerit. Quæ cum calamo committere nolit, domum abire decrevisse, utilem operam præstiturum suos apud Principes, & reliquos Circuli Ordines, ut quamprimum Legati huc veniant. Intra tres septimanas se reversurum; quod tamen longius dilatum. Scripserat & antea Magdeburgicus Administrator, gravissimas exactiones, queis ditio sua prematur, in causa esse, quo minus Legatos miserit. Ab illis si respirare paululum detur, suos Osnabrugam venturos. Reliquorum Ordinum nemo adhuc adventus sui spem ostendebat.

1644.

Luneburgicus Legatus venit Osnabrugam, & abit. 5 Jul.

1 Aug.

8 Juli

§. 47. Efficiebant Cæsareorum Osnabrugę tergiversationes, ut nec Galli amplius de procuratoriis ad eandem formulam redigendis laborarent, quod ab ipsis initio propositum fuerat, Hispanis tempus frustra teri clamitantibus. Donec Mediatores proponerent, probatam omnibus formulam adornari, & Monasterium intra conventum tempus afferri; ut tamen Galli istam edere, aut tractationem suscipere non teneantur, antequam Osnabrugę super procuratoriis conventum fuerit, ut tractatio utrinque pari passu procedat. Ea de re ut Suecos consuleret, simul reddendæ salutationi Servientus citra pompam Osnabrugam veniebat. Ubi Suecis quidem ista facile probabantur. Cæterum Servientus nunc longe mollius, quam nuper Monasterii disserebat. De subsidiis nulli amplius scrupuli. Ragozio pecuniam Venetias transmissam. Regem apud Aulam Turcicam per Oratorem suum agere, non quidem ut ipsi Turcę bellum Cęsari faciant, sed ne Ragozii destinata impediant. Id quod vitio sibi verti nequeat. Torstensonii acta & consilia valde probabantur. In Gallia sat cognitum, quantopere Suecos Danus offenderit, ac ipsos dudum miratos, istum insultantem tamdiu tolerari. Ac facile ferre ipsos posse istum Regem castigari, modo brevi lis ea componatur.

Tractatus Monasterii quoque quiescunt.

Servientus Osnabrugam venit.

§. 48. At Galliæ Rex mitigandæ offensæ, quam acerbæ Legatorum ad Ordines literæ excitaverant, ipse ad eosdem literas conscribit; quibus significat; Monasterium è suis quos summa prudentia ac fide habuerit missos, quos de mente sua plene docuerit, ac idoneis mandatis instruxerit.

Galliæ Rex Ordines Imperii ad tractatus invitat. 10 Aug.

rit. Eos suo jussu Ordines invitasse, ut suos mitterent tractatibus ad ornandis operaturos. Iisdem serio injunctum, non solum commoda Germaniæ quantum possint promovere; sed & Ordinum consilia, ac sententiam exquirere, & sequi. Tum & ideo præsentiam Ordinum à se desiderari, ut eorum, quæ à suis Legatis gerantur, arbitri sint, & ubi eo, quo jussi sint, candore agentes animadverterint, judicare queant, quam inique adversa pars de ipsius destinatis spargat. Unde se non parum commotum illis, quæ Francofurti adversus Legatos suos jactata perceperit qui haut eo secius tantam moderationem ostensuri sint, ut satis adpariturum sit, successus armorum nihil insolentię sibi addidisse. Se ipsos ad Monasterium adeundum hortari, ut eodem pacis spiritu, quo ipse agatur, & ad eandem justitię & æquitatis normam ibi incedere velint. Regiis literis Legati Gallici suas quoque addebant, quibus ad Regis literas, suasque priores provocabant, quas ita sinistro sensu Cęsarei ceperint. Se jam certo Ordines expectare interim nihil suscipere, & speculari, quo tandem objecta per adversarios obstacula evasura sint, & qua ratione isti in viam reduci queant. Mitterent Ordines sibi ad tam salutare opus adjutores, quibuscum omnia ad pacem spectantia communicaturi sint. Addebant, quid circa procuratoria hucusque actum sit. Se quidem nullam cautelam abnuere, nihil non quod vel tantillum suspicionis excitare queat deleturos, tantum ut pax procedat. Tum & à Suecis Legatis acta defendebant, dilutis quæ super Danico bello objecta fuerant, Intentatas sibi Francofurti criminationes refellere facillimum esse sed quia calumniis contemtius nihil, pace nil carius habeant, satius esse istas silentio involvere quam acerbo responso novis litigiis ansam præbere. Neminem fore, qui hanc animi moderationem debilitati virium adscripturus sit, à qua suspicione continuæ Regis victorię ipsos liberent; cui tamen seposito quovis alio respectu pax quæratur. Conferrent & Ordines huc operam suam, ac viderent, quantopere Regi pax Germaniæ proficua cordi sit. Injunctum sibi non solum cum Ordinibus consilia conferre, sed & absque horum consensu in rebus Germaniam spectantibus nihil decernere. Non ad seditiosa consiliabula Ordines vocari. Decreto Ratisponensi, & per diplomata Cæsarea, leges qué Imperii ipsis fas esse conventum hunc adire, locum capere, suffragia expremere. Jure suo usos neminem reprehensurum; & eo jure aut nunc, aut nunquam utendum. Sustinuisse hactenus Ordines belli onera; cur à consiliis pacis excludantur? Cur non in partem admittantur tractationis, per quam tantis calamitatibus sint liberandi. Regi suo animum non esse, legitimum decus Cesareæ potestatis solicitare: nec Gallos Protestantium, nec Suecos Catholicorum libertati insidiari. Utrisque id agi, ut illi in pristinum statum reponantur ęquabili inter Cæsarem & Ordines temperamento. Id institutum nemini non patriæ amanti posse probari. Sed providendam ipsis, ne agendi tempora inanibus consultationibus prodigant, nec circa missionem legatorum nimis anxie aliorum exempla respiciant. Fortasse eos quorum exempla patientius quam tutius captent, occultis artibus prohiberi, aut ob privatum emolumentum rempublicam in super habere. Quod si ipsi oppressam patriam sublevare non possint, aut nolint, ne tamen obstarent gloriosæ illorum operę, qui communem libertatem vindicare, & pacem Orbi Christiano reddere instituant. Ejus diei magno se desiderio teneri, & operam daturos, ut non parum tum ad singulorum, tum ad publicum contulisse commodum videantur.

Idem & Gallici Legati faciunt. 4 Sept.

§. 49. Vix Osnabruga discesserat Servientus, cum Cæsarei per Decanum Heistermannum Suecis significant; se paratos ad exhibenda procuratoria, sciscitati, num & ipsis ita videatur, & num placeat per Secretarios utrinque id fieri? Quid ad subitam hanc mutationem Cæsareos compulerit, varie judicabatur. Plerique Enguiani Ducis successibus id tribuebant, & quod Torstensonius, qui Holsatiæ angulo inclusus credebatur, iterum in Germaniam vertisset. Igitur rebus ipsorum in deterius euntibus, & antequam alia calamitas accederet, tractatus ordiendi ansam quærebant. Et mirum erat de Danico negotio, cui hactenus ita pertinaciter institerant, nunc ne verbo mentionem fieri. Cujus rei aliqui hanc rationem reddebant; quod Cæsar apud Danum id, quod speraverat, auxilium non invenisset, cum offensa digressis utriusque ducibus; unde nec Cæsarem in istius gratiam diutius tractatus differre voluisse; quod nec ipse Rex amplius desiderabat. Sueci etsi superfluum judicabant, Aurspergium, qui dudum discessum meditabatur, legationis suæ fidem facere; tamen ne novos scrupulos movendo, Cæsareis cavillandi ansam præberent, quod offerebatur acceptabant. Proponebant inde Sueci, ut Secretarii instrumenta in tabulario Gustavi Gustavi F. mutuo traderent, ac describerent. Sed cum Cæsareis iste locus partibus addictus videretur, volebant, ut Secretarius Suecicus instrumentum ad ipsos primum deferret, inde suum se ad Suecos missuros. Id quod Suecis displicebat, velut Reginæ indecorum, & quia non satis cautum erat, num Cæsarei Suecico procuratorio viso suum remissuri essent. Tandem placebat utrumque autographum cum exemplo fide digno ad Heistermannum deferri; inde per unam & alteram horam à Legatis utrinque inspectum eodem remitti, exemplo utrinque retento. In Cæsareo instrumento quæ à Suecis desiderabantur, exigui momenti erant. Titulum *Potentissimi* nec aliis Regibus tribuere Cæsar sueverat; ac Gallus titulo *Serenissimi & Christianissimi* adquiescere se profitebatur. Sic & quod Cæsar à se missos plena cum agendi facultate *Commissarios* nuncupasset, id perinde habebatur, ac si *Legatos* dixisset. Nec ad rem facere credebatur, quod in exordio utriusque partis fœderatorum mentio fiebat, in clausula dispositiva omittebatur. Nam & pari ratione in Suecorum procuratorio expressum erat, & fœderatis ipso præliminari pacto, & salvo conducto cavebatur. Denique & Suecos *partem adversam* vocari insuper habebatur, etsi quondam Sigismundus Marchio nodum in eo scirpo quæsisset.

Cæsarei jam ultro procuratoria exhibere cupiunt. 11 Aug.

In procuratorio Cæsareo pauca desiderabantur.

§. 50. Mittebant inde ad Cæsareos Sueci, num quid in ipsorum procuratorio desiderarent; simul ut sciscitarentur, quinam tractandi modus placeret. Sed isti exemplum procuratorii ad Collegas suos Monasterium missum excusabant, quorum sententiam propediem expectent. Cum Mylonius moneret, ut si quæ vellent mature indicarent, quod præcipitante autumno difficile maritimum è Suecia sit iter; Aurspergius reponebat; quæ desiderari queant, exigui esse momenti, & facta declaratione facile tolli posse. Post biduum Cæsarei Heistermannum ad Suecos mittunt; qui referebat; à Monasteriensibus quædam exigui momenti notata; quæ tamen communicare dubitent, quod ad exemplum Vienna transmissum intra

Cæsareorum circa procuratorium probandum moræ. 8 Sept.

tra tres septimanas responsum expectent; ubi fortasse istę minutiæ negligantur. Istam dilationem Galli ac Venetus Orator ægre ferebant, infinitam tractatibus moram metuentes, si omnia Viennam referenda essent.

Lambergius Comes Osnabrugam venit. 11 Sept. Legatus Lusitanus Monasterium venit.

§. 51. Veniebat inter hæc in abituri mox Aurspergii locum Joannes Maximilianus Lambergius Comes, qui eo quo dictum est modo Suecis procuratorium suum exhibebat. Aurspergius citra pompam discedebat, cum prius per ministrum nobilem Suecis valedixisset. Eodem tempore Monasterium veniebat Franciscus Andrada, velut extraordinarii à Lusitaniæ Rege Legati munere functurus, à trecentis Batavicis equitibus ad portas usque urbis deductus. De hoc Galli censebant; ipsorum quidem valde interesse, id Regnum subsistere frangendæ Hispanorum potentiæ; nec id se fulcire omissuros. Regem quoque Galliæ è Lusitania venientes Regiorum ministrorum honore afficere. Sed dubitare, num huc missi Regiorum Legatorum dignationem tuituri sint. Sat laboris sibi exhaustum, antequam rem cum Cæsare & Hispano ad tractatum deducere potuerint. Si nunc sub initium de Lusitanis, & Catalaunis mentio injiciatur, fortasse totum negotium interruptum iri. Nam Cæsarem & Hispanum Lusitano Regis titulum non daturos, nec Lusitanos citra eum titulum commeatus literas acceptaturos, sine quo heic sat tuto non sint acturi. Unde & Servientus, cum Osnabrugæ esset, Botello salutare ipsum cupienti significarat, neque *Excellentiæ* vocabulum, neque dextræ manus honorem ipsi daturum. Qua de causa & Botellus salutationem omittebat. Sueci tamen, quod hic legati dignatione apud Reginam fuerat, nec istam adhuc renuntiarat, *Excellentiæ* titulum ipsi impertiebant; Botellus contra per modestiam delatum dextræ manus honorem abnuebat. Ostendebat alias Botellus iste, Lusitaniæ Regem Suecis annuam pecuniam soluturum, si arctiori fœdere jungi eidem velint, nec arma prius ponere, quam Lusitanos inter, & Castilianos pax foret constituta. Sed Sueci negabant quidquam sibi super hoc negotio mandatum, nec constare, num Gallus in has leges cum Lusitano convenerit. Et cum ingenti terrarum ac marium intervallo Suecia ac Lusitania disjungantur, fœdus & conjunctionem illorum non nisi interventu Galli posse fulciri. Igitur Lusitano prius cum Gallo fœdus ineundum, aut si factum id jam sit, communicandum: tunc ad Reginam se relaturos.

Lusitani Suecis arctius fœdus offerunt.

Cæsarei secretos tractatus tentant.

§. 52. Dum ita publicis tractatibus via sternitur, Cæsarei Hispaniqué non omittebant secretos tractatus tentare. Et in Galliam quidem è Flandria advenerat Chevreusia certis conditionibus pacis instructa, ut Reginam Regentem à sociis abstraheret. Cujus tamen conatus cum Mazarini vigilantia elusi essent, tantum Hispani odium adversus ipsum conceperant, ut ejusdem vitæ clandestinas insidias struerent. Osnabrugæ autem Aurspergius antequam discederet, Mylonii colloquium expetebat. Quod Legati plane declinandum non censebant; neque tamen statim accurrere è decore erat, ne avidi nimis viderentur cognoscendi id, quod suspicabantur. Igitur excusata tantisper valetudine aliquot post dies alterius negotii obtentu istum adibat. Ibi inter alios sermones Aurspergius per ambages jaciebat: viam tractandi à se quondam Hamburgi insinuatam adhuc patere. Esse Galliæ rationes publicas ad pacem; sed privatas obstare eamqué infinitum bel-

15 Oct.

lum meditari. Se jam in Aulam Cæsaris discessurum, nosse cupere, quæ heic Suecorum mens sit. Mylonius contra velut obiter memorabat, Cæsareos eo modo nunquam serio rem egisse, & expeditissimam viam per tractatus publicos ad pacem patere. Ita irritum conatus destituebat.

Legati Suecici Ordines Imperii denuo invitant. 14 Oct.

§. 53. Ceterum cum post Lambergii adventum ex Ordinibus nondum quispiam adpareret, Legati Suecici ad Deputatos Francofurtenses literas dant; quibus graviter querebantur, omnes bellum exsecrari, pacem votis expetere; sed hujus reducendæ media nemini cordi esse. Alterum jam annum labi, ex quo adesse heic debuerant, quorum interest. Exteros à remotis locis huc se contulisse; Germanorum, de quorum salute agitur, neminem adhuc comparere. Binos Electores Osnabrugensi & Monasteriensi tractationi destinatos desiderari. Reliqui Ordines ut salvo conductu potirentur, septem per annos disceptatione & armis certatum: nec eo magis quenquam eorum heic se ostendere. Si patribus patriæ salus hujus cordi non sit, si columnæ Imperii ruentem Germaniam fulcire negligant, si Ordinibus perinde sit, stet an cadat res publica; quid ab exteris sperandum, si sentiant, non modo media instaurandæ pacis propriæqué salutis contemtim haberi, ac pro gratia culpam protractæ negotiationis in se devolvi. Cæsareos hactenus tergiversationibus suis bellum Danicum, aut moras Gallorum obtendisse. Nunc Gallos pacem urgere; Danicam litem in finibus Regnorum componi. Obtulisse se Cæsareis varios tractandi modos absque Mediatore, per subdelegatos, conciliatore Veneto, aut Ordinibus Imperii, denique ut scriptis omnia agantur. Nihil horum admissum. Aurspergium discessurum ludibrii causa procuratorium edidisse. Nunc tandem cum post Lambergii adventum propior spes rei gerendæ allucceat, Ordinibus manus admovendas, ne per osores pacis novę morę injiciantur. Horum absque opera haut pacem, ne tractatus quidem sperandos; Cæsarem absque ipsis pacem concludere non posse, Fœderatos Reges nolle. Ab omnibus partibus ipsorum accessui cautum: consentire Cæsarem: esse ipsis jus tanti momenti negotium suffragiis decidendi: ipsorum rem maxime agi. Non ad illegitima conventicula vocari, sed ad honestam pacem concludendam, ac ut media dispiciantur, quibus citra cujuspiam fraudem communis quies ita firmetur, ut & Ordinum libertati in futurum, & vicinorum securitati caveatur. Pacem longe minoribus sumtibus confici, quam bellum continuari. Et bello vel per seculum extracto pacem aliquando faciendam. Ea cur non ocyus occupetur, antequam plane expiret patria? Quod si longiores morę nectantur, & alii respectus bono publico pręferantur, culpam mali inde proventuri non penes se fore, sed penes illos, qui operam sibi sociare noluerint. Venirent denique si placeret, ac præsentibus malis finem imponerent; aut vitio sibi non verterent, si una cum sociis ad alia consilia capessenda cogantur. Hæ literæ cum prima vice non recte curatæ essent, denuo adjectis aliis Francofurtum transmissæ, & typis 29 Nov.
publicatæ. Preter has peculiares quoque literæ ad singulos Ordines pari argumento datæ, ac inprimis ad Evangelicos, & ex Catholicis illos, qui hactenus sat mascule pro libertate locuti fuerant; Salisburgensem, Bambergensem, Wurtzburgensem, Constantiensem, Eichstadiensem, & Prælatos. Hæ literæ, præsertim quod diceretur,

Non sine effectu.

qui

1644. ni venirent, nec pacem nec tractatus futuros, haut modicum pondus habuisse sentiebantur, ut jam passim Ordines movere se inciperent. Ac respondebant pro Circulo Franconico Bambergensis & Wurtzburgensis cum Noriberga, sibi decretum esse ad tractatus mittere, quorum exemplum alii secuturi credebantur.

Procuratoria Osnabrugæ pro commutatis habentur. 12 Oct.

§. 54. Osnabrugæ interim Cæsarei Suecis declarant, se in ipsorum procuratoriis nihil desiderare, nec per se stare, quo minus statim hinc inde tradantur. Cupiebant Sueci, ut Reginæ titulus *Potentissimæ* daretur, ac ut Cæsarei pro *Commissariis* & *Plenipotentiariis* à Cæsare *Legatorum* nomine insignirentur. Sed cum Cæsarei ostenderent, nulli Europæ Regi à Cæsare eum titulum dari, Sueci tandem adquiescebant ea lege, ut si Cęsar ulli Regi eum titulum tribueret, Reginæ quoque Sueciæ eundem ne denegaret. De Legati vocabulo nihil difficultatis fore. Ne tamen à Gallis quid contra conventa egisse, aut à Cęsareis moras nexuisse arguerentur, declarabant, se procuratoria Cæsarea probare, ac pro commutatis habere; mutuam tamen traditionem differre, quoad Monasterium ad Gallos super ea re scripserint. Quod responsum Cęsareis probabatur.

Monasterii super procuratoriis disceptationes.

§. 55. Ast Monasterii super concipienda communi procuratoriorum formula hactenus disceptatum fuerat. Cupiebant Cæsarei eam ad formam Osnabrugensem Suecis probatam exprimi. Abnuebant Galli, qui & in Suecicis scrupulum movebant, ob quem & hæc, & Cæsarea emendari volebant. Scilicet ut in clausula quoque dispositiva fœderatorum & adhærentium mentio fieret, sicuti in exordio scripti facta erat. Rationem afferebant; Cæsareis omissa ea clausula ansam porrigi tentandis separatis tractatibus. Quanquam enim hi disjunctionem Regnorum forte spirare non ausint, nec tam crassam perfidiam in conspectu Orbis patratum iri verosimile sit: oblatis tamen lautis conditionibus istos tentare id non omissuros, præsertim ubi ullam successus spem temporum mutatio fecerit. Nam sat astutiæ istis esse, & occasionem ad furandum invitare. Id igitur obstaculum talibus moliendis, è procuratorio Cæsareos ea verba amovere velle. Et ut circa fœderata Regna nihil proficiant; spem tamen esse Ordines Germaniæ Regnis innexos avellere. Id quod non exigui sit momenti, cum conjunctio istorum de statu Germaniæ agendi causam porrigat. Et Ordinibus istis constantiam accessuram, si postulato huic insisti à se intellexerint. Suecis contra formulam in Suecia conceptam ac probatam, quam ipsi citra exceptionem admiserant, retractandi nullus color erat. Nec ea verba ad procuratorii perfectionem quid facere judicabant. Nam de constantia Regum fœderatorum dubitare nefas esse. Ordinibus Germaniæ de studio Regum circa vindicandam illorum libertatem sat constare, ex fœdere, ex pacto præliminari, salvo conductu, literis invitatoriis semel iterumque repetitis. Nemini ignotum, quantum laborem Reges impenderint, ut collato cum Ordinibus consilio malis ipsorum mederi possint, etsi subinde occasio foret per secretos tractatus bello defungendi. Nuntiatum sibi, plerosque Ordinum suo invitatu Osnabrugam & Monasterium cogitare: qui licet favore Regnorum in priorem statum reponi optent; socios tamen se & adhærentes eorum professuri non sint. Ac si de hac re litem agitari audierint, fortasse ne Cæsaris hostes & Regum adhærentes videantur, accessum suum dilaturos.

Succorum de iis judicium.

Quin satius habituros, propter ipsos isti clausulæ non insisti, nec tractatibus moram injici. Sicuti quondam Luneburgici Salvio scripserant, ne in ipsorum gratiam de salvo conductu moveat, quod Goslariensi pacto aditum sibi ad communes tractatus jam receperint. Quod si Ordines per imprudentiam, pusillanimitatem, aut alias causas ad tractatus non accedant, aut parti adversæ eos quavis arte hinc avertenti aures præbeant, hac clausula Legatis ad ordiendos tractatus viam præcludi; aut novam tunc mutationem procuratorii quærendam. Unde satius censebant ea verba omittere, & ex vi prævii pacti, & salvi conductus Ordinum rem agere. Hosti denique re ipsa ostendendum, frustra ab ipso dissociationem Regnorum quæri. Quanquam igitur Galli efficere non possent, ut Sueci mutationem in procuratorio tentarent; suis tamen postulatis apud Cæsareos insistebant, inter alia hanc ob rationem, quod, si nunc iisdem tantopere hactenus agitatis desisterent, Cęsarei id interpretaturi sint, velut ipsos eo redegerint, ut suis fœderatis destitutis in separatos tractatus facile consentiant. Ac Ordinibus suspicionem injectum iri, velut ab ipsis deserendi sint. Ita tandem pervicere, ut ea clausula Monasteriensibus procuratoriis insereretur; ac sub initium Novembris in certam procuratorii formulam consensum, quæ intra duos menses ab omni parte perfecta exhiberetur. Concipitur hinc à Nuntio Pontificis, & Veneto temporaria conventio, lucrando tempori, ut quæ intra duos istos menses acta forent, ex vi editi jam Aprili mense procuratorii, & ejus, quod mox afferendum esset, valida forent.

Salvii cum Gallis acta.

§. 56. Convenerat antehac inter Legatos Regios, ut Harcottæ loco intermedio congrederentur, si quando collatis consiliis opus esset. Sed nunc Gallis potius videbatur, ipsos alternis vicibus Osnabrugę & Monasterii decimo quinto quoque die invisere. Id quod & Suecis placebat, ut tamen certo tempori adstringi nollent, sed prout necessitas rerum ac tempestas ferret. Ita cum Servientus proxime Osnabrugæ fuisset, Salvius Monasterium excurrens rationibus jam adductis ostendebat, superfluum esse super mutatione procuratorii quid movere: Se tamen à Cæsareis stipulaturos, ut quia Collegæ ipsorum Monasterienses procuratorio suo de fœderatis inseruissent, illi pariter facerent, si forte idonea potestate cum adversę partis sociis tractandi instructi non forent. Quod Gallis probatum. Placebat inde ad tractationem accedi, nec tamen absentibus Ordinibus quidquam suscipi ad ipsam rem pertinens; eoque conveniebat prima vice nihil aliud proponi, quam ut Cæsar, Regesque Ordines ad tractatus adeundos hortentur. Ita ipsos sibi constare, qui hactenus professi sint, se absque Ordinibus tractare nolle; & fundamenta tamen negotii oblique tangi, dum ad dividendum inter Cæsarem & Ordines jus belli & pacis via sternitur. Id quod Gallis arridebat; qui judicabant, non parum temporis hac propositione Cæsareis ingrata consumtum iri. Circa modum tractandi Galli optabant, Suecos Veneto conciliatore uti velle; quod omnes aliæ disceptandi viæ ipsis suspectæ forent. Ordo tractandorum hic placebat, ut post adventum Ordinum primo postuletur restitutio Germaniæ in eum statum, qui anno hujus seculi, decimo octavo fuerit. Et, si Suecis ita videretur, Galli declaraturos se ferebant, se arma sua Germanico solo plane deducturos; non quod spes sit, Cæsarem in eam restitutionem simpliciter consensurum, præsertim

De prima propositione.

De ordine tractandorum.

circa

1644. circa Bohemiam, ac ditiones hæreditarias atque Palatinatum, sed devolvendæ in istum invidiæ; ac ut si idem quædam exciperet, sibi quoque eo plausibilior daretur ansa unum & alterum reservandi. Et revera judicabat Mazarinus, haut è re Gallorum esse serio instare, ut omnia in statum anni decimi octavi reponantur; quod hoc modo Bavarus, à quo suis commodis haut parum fulciri sperabant, statim protelandus esset, velut dignitate Electorali & terris Palatino ereptis iterum exuendus; simul ipsis juxtà ac Suecis prætextum adimeretur quid terrarum in Germania retinendi.

De tractatibus Monasterium transferendis. §. 57. Multis inde rationibus Galli & tunc & deinceps Suecos urgebant, ut ad communicanda eo commodius invicem consilia plane Monasterium se conferrent. Ita Residente, scriptione, tabellariis, hinc inde itione opus non fore: ita compendiosius inter ipsos & cum hoste transigi posse. Ordinibus vix sumtus suppetere uni legationi, nedum binæ alendę. Dano spem mediationis plane adimi, qui post factam cum Suecis pacem eam denuo dicatur affectare; nec minus Polono, quem forte Cæsar propositurus sit, cujus respectu etiam initio Venetos admittere abnuerit. Et posse tunc Oratorem Venetum eo munere apud utrosque commodius defungi. Suecicos tractatus eo fore splendidiores, quod ipsi fere soli Osnabrugæ, tota Europa Monasterii agat, ac sane ibi centum amplius sejuges rhedæ numerabantur. Ac vitandæ collisioni scripto se conventuros, in omnibus rebus pari dignitate concurrere, tertio in loco nunquam congredi, Regium Legatum adventantem aut discedentem rheda neque excipere, neque deducere. Cum Pontificio Nuntio ut Sueci congrediantur opus non esse. Cæsareos & Hispanos in suis ædibus Suecis lubenter digniorem locum delaturos: id quod Hispani jam Residenti Rosenhanio fecerint. Ad quæ reponebatur;

Quod Sueci abnuunt. momenta rationum dudum in utramque partem librata; inde utriusque partis consensu decretum factum; id tollere penes se non esse: & talia conantes invidiam protracti belli subituros. In Sueciam hiberno mari tardum literis iter. Interim Ordines utroque loco conventuros, & tractationi initium facturos. Si forte Regina in hanc mutationem consenserit, Cæsaris inde voluntatem exquirendam, & nova diplomata tuti itineris impetranda. Osnabrugam quoque præsidium reducendum.

Procuratoria Osnabrugæ mutuo traduntur. §. 58. Reverso Osnabrugam Salvio Cæsarei tradendis hinc inde procuratoriis paratos se ostendebant. Succi contra cum id Monasterii factum non esset, & tamen conventione interposita tractatibus initium dari placuisset, par temperamentum proponebant, ut tantisper procuratoria utraque in Curia Urbis deponerentur, ac interim ad negotiationem accederetur. Tum super sæpius memorata clausula de fœderatis & adhærentibus hactenus mentionem injiciebant, quod eam superfluam judicarent, velut re per pactum prævium ac salvos conductus definita; quo à Cęsareis expiscarentur, num istis facultas collata foret cum ipsorum fœderatis agendi Cæsarei uti de plena tractandi potestate testabantur: ita ut procuratoria tertio loco deponerent, aut temporariam conventionem exemplo Monasteriensium inirent, in mandatis se habere negabant. Mox tamen cum Galli, qui antea traditioni procuratoriorum repugnaverant, in Suecorum arbitrio relinquerent, deponere ista, an permutare vellent;

21 Nov. Sueci tandem in mutuam traditionem consentiebant. Nec mora Sueci per Syndicum Boyertum 1644.
sua ad Cæsareos mittunt, horum vicissim eodem adportante recipientes. Ita post tantas moras, quæ ad preparandos tractatus spectabant, absolvebantur Plenipotentia Cæsarea talis erat: FERDINANDUS III. *&c. Universis & singulis, quorum interest, aut quomodolibet interesse potest, notum testatumqué facimus, Postquam ab aliquo jam tempore, primum inter Divum Parentem nostrum, Serenissimum & Potentissimum Principem, Dominum Ferdinandum II. Romanorum electum Imperatorem &c. pientissima ac gloriosissima memoria, deinde etiam inter Nos sociosqué nostros, ab una parte, & Serenissimum quondam Principem, Dominum Gustavum Adolphum, Suecorum, Gothorum, Vandalorumqué Regem, Magnum Principem Finlandia, Ducem Esthonia & Carelia, Ingriaqué Dominum, ac post ejus è vita discessum inter modernam Serenissimam Principem, Dominam Christinam, Suecorum, Gothorum, Vandalorumqué designatam Reginam & Principem hæreditariam &c. Ejusqué Confœderatos & Adhærentes, ex altera parte, non sine multa sanguinis Christiani profusione, & multarum Germania Provinciarum desolatione, armis satis vehementer sit decertatum, nuper vero ad Tractatus super compositione ejusmodi Motuum Osnabruga instituendos, & concludendos ex Partium utrinque belligerantium Conventione dies undecima Julii, anni proxime præteriti indicta fuerit. Hinc Nos, ex Nostra parte, nihil eorum, qua ad promovendum & concludendum tam salutare negotium ullo modo pertinere possunt, desiderari volentes, Magnifico, nec non honorabili, docto, nostris Consiliariis Imperialibus Aulicis, & Sacri Imperii Fidelibus, Dilectis, Johanni Maximiliano, Comiti à Lamberg, Camerario nostro, & Joanni Crane, J. U. Licentiato, plenam & sufficientem potestatem tribuerimus, prout hisce animo deliberato tribuimus, ad comparendum dicto loco, congrediendumqué nostro nomine, vel per se, vel per subdelegatos suos cum iis, quos dicta Serenissima Regina, Regnumqué Suecia ad hanc rem legitimis ac sufficientibus Mandatis ac Plenipotentia instructos constituerit, aut imposterum constituere poterit, Commißariis sive Plenipotentiariis, ad tractandum, agendum & statuendum de Viis, Mediis, ac conditionibus omnibus, quibus propositum utrinque scopus, Amicitia nimirum ac pacis redintegratio, obtineri ac stabiliri possit. Quicquid igitur dicti Commissarii nostri, cum adversa partis Commißariis, vel eorum subdelegatis, in hunc finem, per se, sive per suos Subdelegatos, tractaverint, egerint ac statuerint, id Nos omni meliori modo ratum gratumqué habituros, vigore harum Imperiali ac inviolabili fide promittimus. In quorum fidem roburqué præsentes, manu nostra subscriptas, sigillo nostro Imperatorio firmari jussimus. Datum in Civitate nostra Vienna, die decima tertia Mensis Junii Anno Domini Millesimo, sexcentesimo, quadragesimo quarto, Regnorum nostrorum, Romani octavo, Hungarici decimo nono, Bohemici vero decimo septimo.*

FERDINANDUS.

FERDINANDUS *Comes Curtius.*

Ad mandatum Sacra Cæsarea Majestatis proprium

JOAN WALDERODE.

Suecica Plenipotentia his verbis concepta erat: *Nos Christina, &c. Universis & singulis, quorum interest, aut quomodolibet intereße potest, notum testatumqué facimus, postquam ab aliquo jam tempore, primum inter Divum Parentem nostrum, Serenissimum ac Potentissimum Principem, Dominum Gustavum Adolphum &c: Pientissima ac gloriosissima recordationis; deinde etiam inter nos Regnumqué Suecia ac Socios nostros ab una parte, & Serenißimum quondam ac Potentissimum Principem, Dominum Ferdinandum II, &c. ac post ejus è vita discessum*

1644. *sum; inter modernum ejusdem nominio, Serenissimum ac Potentissimum Principem, Dominum Ferdinandum III. &c. Ejusquè Confœderatos & Adhærentes, ab altera parte, non sine multa sanguinis Christiani effusione, & multarum Germaniæ Provinciarum desolatione, armis satis vehementer sit decertatum, ipsa vero humanitatis ratio flagitet, ut de pace & tranquillitate restituenda, belli motibus sedandis cogitatio utrinque suscipiatur. Nos, sicuti hunc semper armorum nostrorum scopum propositum habuimus, ita, ut ne quid à parte nostra desit, quod ad tam salutare negotium apprehendendum promovendumquè pertinere ullo modo poterit; in mandatis propterea dedimus ac commisimus, sicut & vigore harum in mandatis damus ac committimus, Nostris nostrique Regni Fidelibus, Illustribus, Magnificis ac Generosis, Nobis sincere dilectis, Domino Johanni Oxenstiernæ, Nostro, Regniqué Sueciæ Senatori, Cancellariæ Consiliario, Libero Baroni in Kimitho, Domino in Fiholm, Horningsholm, & Tullgarn; Domino Thuroni Bielke, itidem nostro Regniquè Sueciæ Senatori, & Judicii Regii Supremi Assessori, Libero Baroni in Salestad, Domino in Froswik, Domino Johanni Salvio, nostro Consiliario secretori, Aulæ Cancellario, & hactenus in Germania Legato, hæreditario in Offverby & Tullingen, plenam ac tanta rei sufficientem potestatem tribuimus, ut cum iis, quos Cæsarea Majestas ad hanc rem legitimis ac sufficientibus Mandatis ac Plenipotentia instructos constituit, aut constituere poterit, Commmissariis vel ipsi, vel per subdelegatos suos congrediantur, tractent, agant ac statuant, de viis, mediis, ac conditionibus omnibus, quibus propositus utrinque scopus, Amicitiæ nimirum ac pacis redintegratio, obtineri ac stabiliri possit. Quicquid igitur dicti Legati nostri cum alterius Partis Commissariis aut eorum subdelegatis egerint aut statuerint, non obstante unius absentia, morbo aut alio gravi impedimento: id Nos omni meliori modo ratum gratamque habituras, vigore harum Regia ac inviolabili fide promittimus. In quorum fidem majorem ac certitudinem præsentes, manibus Tutorum nostrorum, & Regni Sueciæ Administratorum subscriptas, sigillo nostro Regnique majori muniri jussimus. Dabantur in Regia nostra Stockholmensi, die vigesima Augusti anno supra millesimum, sexentesimum, quadragesimo primo.*

Matthias Soop. Jacobus de la Gardie.
Carolus Guldenhelm. Axelius Oxenstirn.
Gabriel Oxenstirn.

Monasterii prima propositio fit. 24 Nov. §. 59. Inde Monasterii urgentibus Sequestribus utraque pars ad faciendam propositionem progreditur: quam etsi Sueci communicatam prius voluerant, quo ipsorum verba invicem conspirarent; Gallis tamen id superfluum videbatur, quod jam super ejus argumento cum Salvio convenissent. Cæsarei & Hispani Latina Lingua, Galli vernacula sua utebantur. Quorum hi & diserte testabantur, se nolle teneri, ut deinceps scripto semper agant, ne in processum negotiatio degeneret. Osnabrugæ immediate agitur. Osnabrugę autem placebat nullo mediatore inter partes agere, ita tamen ut prout videretur vel ipsi Legati, auteorum subdelegati congrederentur, vel per internuntios, aut scripto pro re nata disceptarent. Declarabant tamen Sueci, Venetam mediationem à se non repudiari; ac Cæsarei testabantur, se nolle Principi suo facultatem admittendi sequestrem adimere. Probantibus Evangelicis. Iste porro agendi modus citra Sequestrem Evangelicis valde probabatur, Lampadio cumprimis Luneburgico, ac Scheffero Cassellano; qui confirmabant, Dani mediationem Suecis juxta ac Evangelicis noxiam fuisse futuram, quod iste semper id egerit, ut interna Germaniæ pax & negotia Ordinum à fœderatorum Regnorum causa sejungerentur. Et referebat Lampadius, Danicos Ministros Glucstadii in nuptiis Friderici Bremensis 1644. Administratoris disseruisse: Sibi non placere gravumina Imperii per hosce tractatus tolli, sed eadem ad Comitia remitti: heic non nisi cum exteris Regnis transigendum. Sed & iisdem Veneta mediatio parem ad palatum erat, ne forte in Pontificiorum partes propenderet, ubi super bonis Ecclesiasticis agendum foret. Cæsarei mox per Heistermanum Suecis denuntiant, num pro materia tractandorum formulam Schœnbeckianam adsumere velint? Osnabrugæ propositio prima fit. Sueci, qui scripto conceptam à Cæsareis propositionem malebant, ignorare se simulabant, quid rei Schœnabeckiana formula, aut ubi terrarum Schœnbecca sita foret. Cęsarei reponebant; se per hanc intelligere omnia, quondam inter Saxonię Electorem & Axeliam Oxenstiernam agitata. Succi contra scripto propositionem suam conceperant. Et cum ab initio dubitassent, num super supplendo Electorum Collegio moverent saltem laxioribus verbis, ut tam Palatinus, quam Trevirensis intelligi posset; id mox satius videbatur omitti. Lampadio, qui aliquoties internuntii operam obtulerat, liberum fiebat, num eam propositionem ad Cæsareos deferre vellet. Qui hoc officii hac duntaxat vice Depræcabatur, in posterum, ubi odiosa hæc materia de Ordinum præsentia amota esset, eo promptiorem se pollicitus. Ita eo pręterito propositionem suam scripto conceptam per secretarium legationis Mylonium istis misere. 27 Nov.

§. 60. Cæsarei fundamentum tractationi substernebant Osnabrugæ quidem Schœnbeccæ quondam acta, Monasterii autem pacem Anno tricesimo Ratisponæ inter Ferdinandum II. & Ludovicum XIII. probantibus Electoribus factam, postulantes, ut quæ ex eo tempore Cæsari, Romano Imperio, Domui Austriacæ, eorumqué sociis & adhærentibus, ac cumprimis Lotharingiæ Duci ademta forent, restituerentur. Contenta propositionum. Hispani quoque propositione sua omnium bello ablatorum restitutionem fieri debere contendebant. Sed Regii ex compacto postulabant, ut Cęsar Ordines Imperii hortaretur, quin compelleret tractatibus adesse, velut citra quos super pace nec rite agi, nec secure concludi possit. Addiderant Galli de Trevirensis restitutione, super qua ita fervide instabant, ut longius se in tractatu progressuros negarent, antequam is plena libertate frueretur. Enim vero hac Gallorum propositione Cæsarei & Hispani Monasterii valde indignari, & queri, Gallos non longius voluisse progredi, ac tamen ipsos induxisse, ad mentem suam ita distincte declarandam. Judicium de Regiorum propositione. Ab istis ac Mediatoribus se deceptos, dum Galli in propositionis vicem intempestivas tractatibus remoras objecerint. Addebant Hispani, prioribus inter se & Gallos tractatibus erepta bello semper restituta fuisse, ac novissima pace, quadraginta loca à se occupata Gallis reddidisse. Contra Gallis ridiculum videbatur, adversam partem tantopere exclamare, velut egregia facta propositione, cum vix laxius quid proferri potuerit. Laudari eam potuisse, si terminus restitutionis ad annum decimum octavum relatus fuisset: ad quem acceptandum Cæsareos compulsum iri spes sit, data insuper Regnis satisfactione. Sed ut Austriaca Domus in florentissimum, quo unquam fuit statum anni tricesimi reponatur, quæ præcipua belli causa fuerat, crassum nimis postulatum esse pro lapsis ipsorum rebus, & urgentibus hinc inde hostibus.

§. 61. Sed de liberando Trevirensi à Gallis plerique Postulat

rique

1644. Catholicorum Gallorum de Trevirensi omnes improbant. rique intempestive motum censebant. Catholicis præposterum id videbatur, cum de captivis libertati restituendis ultimo loco agi soleat; nunc de isto dimittendo instari, antequam princeps negotium cæptum sit. Cum Cæsar commune diploma pro sociis Regnorum concessisset, Avauxium peculiare pro Trevirensi postulasse. Id indultum, sed non aliter, quam ut ejus Deputati tuto accedere, queant. Ab Electorali Collegio decretum, ut Trevirensis tantisper à dignatione & munere Septemvirali suspensus sit. Pontificem quoque postulasse, ut is suo nomine Viennæ detineretur. Unde à solo Cæsare absque Electorum, & Pontificis consensu dimitti eum non posse. Interim Viennæ eundem libertate gaudere, ac non prohiberi, quo minus Deputatos huc mittat. Sibi longe probabilius Lotharingi restitutionem postulari posse, qui nemini obnoxius Princeps sua ditione immerens ejectus sit. Sed nec Evangelici dispiciebant, quare Trevirensis liberatio velut prævium caput morandis tractatibus objiceretur. Conventum de pace ideo institutum, ut bello læsi in pristinum statum reponerentur. Adhunc finem tractatus tendere, ac naturæ repugnare, effectum causam suam præcurrere. Recte Gallos liberando Trevirensi studere, sed non nisi absoluto Tractatu. Si omnes qui læsos sequerantur, ante tractatus restitui postulent, parum superfore, de quo deinceps agatur. Aut cur non idem pro cæteris captivis & oppressis exigatur? Iniquum esse infinitorum aliorum neglecta salute, uni consuli; & in eo solo pacem adhærescere. Ita Galli invidiam protractæ pacis haut videbantur declinaturi, si talia inter ipsa primordia movere non desisterent. Unde Evangelici æque ac Catholici apud illos instabant; ut id negotium ad ipsos tractatus differrent; alias enim horum initium nunquam fore, si nunc hoc, nunc aliud negotium ad tractatus pertinens præpostero ordine expediri velint. Eadem Suecis mens, qui postulatum id primariæ tractationi magno impedimento

27 Nov. fore putabant. Id quod literis ad istos demonstrabant; metuendum esse, ne hęc res adventum Ordinum remoretur magis, quam promoveat; quod credituri sint, incassum se huc venire prius, quam ea lis decisa sit.

Regiorum postulatum de Ordinum adventu Cæsareis est ingratum. §. 62. Ast commune Regiorum postulatum de adventu Ordinum Cæsareis non minus ingratum erat. Objiciebatur; Gustavum Regem, ac post utriusque Regni Ministros utique protestatos, sibi bellum non cum Imperio, & Ordinibus, sed cum Cęsare ac Domo Austriaca esse Ipsos Ordines semel atque iterum invitatos licet, venire neglexisse, velut superfluum id sit; quod nuperis Comitiis Cæsari atque Electoribus ea res commissa sit, absoluta demum futuris Comitiis per universos firmanda. Unde salvo decreto Comitiali Ordines nunc convenire non posse, ni aliis Comitiis diversum conclusum fuerit. Nec eo secius singulis liberum esse accedere, ac privata sua desideria exponere. Si conventioni præviæ ita stricte inhæreatur, non omnes Ordines, sed Regum duntaxat fœderatos, & adhærentes exprimi: unde ejusdem limites à Regiis migrari. Cæsarem se haut obstrinxisse ad illos cogendos; sed dato salvo conductu permisisse ut veniant, siquidem ipsi velint. Comitia indicere, ad quę comparere Ordines teneantur, longum fore. Osnabrugam & Monasterium vix omnes capere posse. Denique exempla non extare Ordinum pacis tractatibus adhibitorum. Et jus ipsis manere integrum, dum singuli, qui læsos 1644. se putent, adesse queant, ratihabitione penes universos manente. Mediatores etiam, qui Gallos ab hoc instituto avertere laborabant, id cumprimis urgebant; Quot & quosnam Ordines apud tractatus desiderent, quorum adventum expectare velint? Quos exprimi, ut firmo tractatus fundamento innitatur, necessum sit. Nam alias centum licet adveniant, uno tantum absente, nil actum iri. Dein quousque illi expectandi sint? ne isthoc obtentu res in infinitum extrahatur. Quid denique cum illis si veniant, agendum, & qua ratione tractatibus adesse debeant? Heic enim Comitia non esse, ubi omnibus jus suffragii sit, & potestas statuendi inter Cæsarem & ipsos divisa. Et disserebat inprimis Contarenus: Multum temporis inutiliter teri, antequam isti conveniant. Interea aleam belli mutari posse, & succumbentibus Regum armis longe maligniores conditiones admittendas. Nimio rem eximie perficiendo studio sæpe eam totam corrumpi. Tum considerandum, quo fine adventus Ordinum postuletur. Si enim id agatur, ut jus pacis inter Cęsarem & Ordines dividatur, id indictis Comitiis obtineri posse, & ratihabitione eorum, quæ heic conclusa sunt. Quod si præsentes Ordines in suas partes attrahere studeant, Regii operam ipsos ludere; & qui semel Austriacis mancipio sese addixere, iis incassum quicquid est jurium ac privilegiorum ostentari. potius eorum adventu Cęsaris partes sublevatum iri. Igitur cum Galliæ intersit Germaniam non uniri, sed dividi, alendum potius dissidium, & satis habendum, pręcipuos ipsorum amicos & socios huc venire, quos arctius sibi illigare, adscitis clam aliis, queant. Austriacis addictos omittendos, nec in eorum gratiam tractatus differendos. Efficiebant hæ rationes, ut Galli jam nutarent, & Suecorum sententiam exquirerent. Qui ista magni momenti ducebant, ac imprimis quousque illos expectari par esset. Considerabant tamen simul, si repente à priore suo instituto ipsi discederent, & tractatus ante istorum adventum auspicarentur, aut saltem id præ se ferrent, offensam Ordinum se incursuros, ac gratiam è suscepta eorundem causa collectam consumturos. Igitur placebat, eousque factæ propositioni inhærere, quoad mutata procuratoria Monasterium allata, & invicem tradita fuissent. Si Ordines interim veniant, facile modum inventum iri, quo ad tractatus concurrant. Sin emaneant, aliud consilium Regnorum scopo accommodum capi posse. Id quod Gallis probabatur, & huic sententiæ inhęsuros se declarabant.

Ut & Mediatoribus.

Qui vuol meglio guasta il tutto.

Regiorum sententia.

§. 63. Convenerant porro inter se Electores nullo modo ad loca tractatuum accedere, ni Cęsar honoris ritibus ipsos Venetis æquipararet. Nam persuaserant sibi, Regios absque ipsorum Deputatis primariam tractationem non orsuros. Super qua re & Bavarus apud Cęsarem diligenter institerat; simul suadens, ut & ipse Ordines ad conventum obeundum invitaret, quo arceri non possent, captandæ eorum benevolentię; ac se mox, fratremque Coloniensem Electorem suos missurum. Igitur Cæsar amovendæ moræ suis mandat, ut eodem honore ac ritu, quo Venetum, Electorales excipiant, quo & cæteris eum honorem abnegandi prętextum tolleretur. Eo facto Franciscus Wilhelmus Osnabrugensis Pręsul, ab Electore Coloniensi Deputatus, hactenus Widenbruggę moratus, medio mense Novembri Monasterium insigni cum pompa ingreditur, eodem quo Venetus honore à

Cæsar Electores Venetis pares habet.

1644. Cęsareis exceptus. Quem mox Brandeburgica Legatio secutura nuntiabatur. Ab aliis Ordinibus, præter Lampadium Luneburgicum, adpellebat Abrahamus Keiserus Meclenburgicus Deputatus, & alius à Joanne Saræpontano Comite missus. A Lubeca David Glokinus, à Brema Liborius de Lina, & Gerhardus Kochius, Hamburgo Meurerus aderant. Wurtenbergicus quoque Dux in Suevico, Neoburgicus in Westphalico Circulo missiones cum reliquis Ordinibus agitabant. Contra Cęsar Comitia meditari ferebatur ob tributa ad bellum, & ut Ordines tractatibus averteret, ac jus suffragii iisdem heis adimeret, Regibusqué abstractos ad talem eos locum perduceret, ubi commodius eosdem ad nutus suos temperare daretur.

Cæsarei Stralsundæ salvum conductum negant. §. 64. Nova inde controversia oriebatur circa commeatum Stralsundensium, quem per Suecos requisitum Cæsarei abnuebant, velut is omnibus Ordinibus, & cumprimis Brandeburgico fraudi foret, si *mediata* quę vocant oppida heic admittantur; Contendebant Sueci, in prævia conventione sub Statuum vocabulo immediatos juxta ac mediatos intelligi. Differre à *Fœderatis Adhærentes*, ac per hos præcipue notari eos, queis jus fœderum non sit; quales sint municipales urbes, & privati, qui Suecis militent. Contra Cęsarei afferebant; Status nomine neminem designari, nisi qui immediate Imperio subsit: & *Confœderatos* atque *Adhærentes* adjectiva esse, quę ad substantivum *Status* referantur. Unde sensum esse: Cæsarem iis duntaxat Statibus salvum conductum debere, qui Sueciæ fœderati & adhærentes sint. Et contra Salvius è literis ad Regem Daniæ scriptis ostenderet, 1638. 29. Sept. se vocabula *adhærentes*, & *veniant* formulæ quæ tunc concipiebatur, expresse inserenda postulasse, quod alii Regnorum adhærentes, qui ex Ordinum numero non sint, æque ac Ordines commeatu opus habeant, illisqué liberum esse 3 Oct. debeat, si velint, tractatus adire. Id quod Cæ- 17 Nov. sar, cum Daniæ Rex ad eum referret, annuerat. Inhærebant tamen sententiæ suæ Cæsarei, ac proponebant, ut Sueci Stralsundenses literis tuti itineris instruerent; se verbo cauturos, nihil noxæ istis illatum iri. Sed abnuebant Sueci, velut præviæ conventioni adversum, & in sequalem trahendum; probantibus qui aderant Evangelicis, qui satis dispicère non poterant, quid præjudicii Cæsari & Ordinibus oriri posset, si Stralsunda salvum conductum acciperet. Nec Galli minus eam Cæsareorum tergiversationem improbabant.

Cæsarei funus Lusitanicum abripiunt. 5 Dec. §. 65. Sed & alia lis surgebat ob exanime corpus Roderici Botelli Lusitani Osnabrugæ defuncti, quod aromatibus conditum Mindam avehebatur, prosequente Oxenstiernæ famulo. Id Cæsarei excursores capulo perforato cum reliquis re- 30 Dec. bus Furstenaviam abripuerant. Eo facinore intellecto Sueci apud Cæsareos expostulabant: Juri gentium repugnare, exanime hominis corpus ita barbarè tractari; nec Lusitanos Cæsari professos hostes; ac si forent, haut fas esse cum violare, qui Osnabrugæ non dignatione Legati Lusitani, sed in comitatu ipsorum egerit. Nonnullos Lusitanos & Catalaunos in comitatu Legatorum Gallicorum non Germaniam solum, sed & per Hispanorum præsidia illæsos transisse. Prævio pacto omnibus, qui in legatorum comitatu sunt, de itu & mansione cautum esse. Unde postulabant; communem Legatorum securitatem tuerentur, & ablata restitui curarent pœna in facinoris autorem statuta. Ni fecerint, sibi imputarent, si ob hoc, & complura adversus Cæsaream cautionem admissa facinora insignem ipsi vindictam sumerent. Cæsarei Suecicum quidem famulum statim dimittebant; de cadavere ad Collegas suos Monasterium scripsisse se excusabant. 1644.

De salvo conductu pro Lusitanis Gallorum sententia. Petierat alias Lusitanus recens Monasterium delatus Andrada, ut Galli ab Hispanis sibi salvum conductum impetrarent. Galli quanquam Lusitanos pace comprehendere cuperent; tamen rem tam odiosam inter primordia negotiationis movere haut consultum ducebant, Hispanis objecturis occasionem captari tractatus evertendi. Nec adparebat, quomodo Lusitani petitis satisfieri posset. Nam neque Bragantino Regis titulum Hispani daturi erant; neque rebellis vocabulum Lusitanus acceptaturus. Igitur judicabant Galli, imprudenter Lusitanos se dissuadentibus huc properasse, cum ostensum esset, nullum ipsos opera pretium heic facturos; & cum huc venissent, postulare non dubitasse, ut media in Germania, in qua tot per annos bellatum fuerat, aliis præteritis de ipsorum causa primo loco agatur, &, per eam forte ad reliqua aditus præcludatur, Præsertim cum ipsis bellum tam parum cordi sit, qui occasione tam egregia in Hispanos nihil tentent: Et quanquam Andrada proponeret, sufficere sibi, si Cęsar & Hispani Gallis scripto caveant, tutos fore, queis sociorum suorum Galli salvum conductum impertiant; Galli tamen id negotium nunc tangere utique nolebant, quod à rebus Germaniæ auspicari tractatus constituissent.

Deputationis Francofurtensis acta. §. 66. Paucis quoque perstringere lubet ea, quę hoc anno in Conventu Deputatorum Francofurti acta fuerint, quantum ad institutum nostrum spectant. Scripserat Daniæ Rex ad Electorale Collegium super eruptione Suecorum, ac ne se inconsulto separata cum Suecis pax iniretur, petebat. Cui Electorales, Brandeburgico excepto, facile annuebant, vicissim postulantes, ne Rex, uti 19 April. promiserat, seorsim cum Suecis transigeret, aut Gallorum aliorumqué mediatorum opera ad pacem promoveri se pateretur. Et quia Rex iste subinde monuerat de communi amnestia promulganda, ac intestina concordia instauranda, Electorales probato ejus consilio per literas à Cæsare conten- 20 April. debant, ut eam rem ocyus effectui dare velit. Nec eo secius Cæsar ista petita abnuere, causatus difficultates, quæ circa ordiendos pacis tractatus inciderent, & quam parum adhuc spei appareat universos Ordines secum iri conjunctum, paucisqué admodum Daniæ causa cordi sit.

Disceptatio de Latorum Gallicorum literis. 31 Maji. §. 67. Quas Legati Gallici ad Ordines Imperii literas dederant, magno ibi motu exagitabantur, Cęsare illas non in sui tantum, Domusqué Austriacæ, sed & universorum Ordinum contumeliam trahente. Unde ipsius nomine Austriacus in consessu Deputatorum post longam in Regios invectivam ab Ordinibus exquirebat, qua ratione tanta injuria adversus istos *calumniatores* ac *diffamantes* (ea vocabula adhibebantur) foret retorquenda? Magni momenti ea propositio videbatur, eoque Deputati nova sibi domo mandata expectanda tuebant. Ac scripserat ipse Cæsar ad Ordines Deputatos, ut suos Francofurti mandatis instruerent, quæ atrocitati injuriæ quadrarent. Re in consultationem deducta, omnes quidem refutandandas injurias censebant asperius aut lenius, prout studio in partes ducebantur. Sed circa modum discrepabatur. Austriaci cum Bavaro, & Burgundo, qui Ordines cum Gallis collidi optabant, injuriam ad totum Imperium pertinentem ab

1644. ab universis Ordinibus ulciscendam contendebant, & Gallis suas literas redhibendas, aspera exprobratione addita. Ast reliqui moderata suadere, acerbis scriptis animos exasperari nullo fructu, nisi quod tractatibus remora injiciatur. Melius talia generoso silentio sperni. Quin reipsa refellenda quæ objiciantur, adornata demum serio ad tractatus missione, sine qua exiguam pacis spem Regii ostendant. Denique Cæsar suo arbitrio, suoque, non Ordinum, nomine eam injuriam ulcisceretur. Sed post inutiles, & exitu carentes disceptationes, cum Gallorum arma vicino tractu invalescerent, negotium id plane conticuit.

De amnestia & gravaminibus. §. 68. Denique in eo omnes consentiebant, esse è re Germaniæ, ut clausula de suspendendo amnestiæ effectu, è Ratisponensi decreto aboleretur. Id quod multis adductis rationibus per literas Cæsarem rogabant. Atque id ipse Bavarus, aliique Austriacis addicti eo se fine agere non dissimulabant, quod florentibus Gallorum armis nulla pacis spes in tractatibus, sed in armis juncta vi prosequendis sit. Quo fine & compositionem gravaminum ocyus suscipiendam suadebant. Id quod Evangelicis ad palatum haut erat, qui parum solidi & æqui citra Regum operam sibi pollicebantur; præsertim cum Cæsarei ostenderent; id ægre obtentum iri, ut in Judicio Cæsareo Aulico Assessores pari utriusque Religionis numero constituantur. Cęterum etsi Cæsar Conventum Francofurti utique prorogari cuperet, pro re nata isto usurus, & ut Ordines tractatibus abstraheret: Deputati tamen, cum nil superesset, quod heic agerent, ut iste suspenderetur cupiebant, quoad declaratione Cæsarea allata finis eidem facto decreto imponeretur. Ac sub exitum anni deliberationes ad mensem dilatæ, omnesque tam Electorales, quam Principales de adeundis pacis tractatibus agitavere.

Polonica. §. 69. Cæterum suscepto bello Danico Sueci non præter rem verebantur, ne forte & Polonus instigante Cęsare & Dano in arma erumperet. Et sane missus à Dano fuerat Pudewelsius, qui annitente Gerhardo Dænhofio Regi Poloniæ persuaderet, ut inducias solveret. Sed & Austriaca factio Regem in Ragozium excitare nitebatur. Unde ad Regem Galliæ Rectores Sueciæ scribebant, ut is Legatum in Poloniam mitteret infestis sibi consiliis durante bello Danico avertendis. Quanquam autem Polonię Rex per Residentem suum in Gallia Mazarino persuadere niteretur, non esse è re Galliæ magnos Suecorum progressus; mittebatur tamen in Poloniam Bregius Vicecomes, qui noxiis communi causæ consiliis obsisteret. Qui & operæ pretium fecerat non spernendum, sedatis Polonorum animis, quos falso rumore Dani agitaverant, velut Torstensonio deliberatum fuerit, in Poloniam potius an in Holsatiam se conjiceret suo exercitui reficiendo. Iidem & Tartaros Zaporovienses incitare conati fuerant, ut incursionem in Livoniam facerent. Quibus tamen ut transitum concederent, Polonis hautquidquam persuadebatur; qui non citra acerbitatem Danis exprobrabant; ni Anno tricesimo octavo ab ipsis impediti fuissent portorium ad Gedanum capere, nunc non terra tantum, sed & mari illis se potuisse subvenire. Permoverat porro Regem Bregius, ut scripto ipsi caveret, se nec in Ragoziani, nec Danici belli partem venturum, modo ipse non lacesseretur; & induciarum pacta sancte se servaturum. Id quod
23 Febr. eo facilius obtinebatur, quod sub id ipsum tempus defuncta Regina Austriacorum autoritas in ista aula languere inciperet. Interim super suscipiendis inter Sueciam & Poloniam tractatibus Curlandię Dux denuo movebat, & à Rectoribus Sueciæ, quibus Mediatoribus uti velint, exquirebat. Cum hi veteres se retenturos responderent, Gallum, 2 Jun. Anglum, Batavos, & si quis horum id muneris abnueret, super alio surrogando conventuros, Curlandus ostendebat, Polonos de aliis Mediatoribus adsciscendis cogitare, causatos Gallię Regis pueritiam, & turbas Angliæ, ac eorum loco offerre Venetos, ac Magnum Hetruriæ Ducem. Qui cum Suecis parum probarentur, respondebatur Duci: pueritiam Regis Galliæ per Ministros suppleri: turbarum in Anglia finem cito sperari. Igitur apud hosce instaret, ut ipsi ad tractatus adornandos animum adplicarent. Id quod in diem fore satis perspiciebatur.

Moscovitica. §. 70. Sed & in Moscovia, quæ à Danis agitabantur, in irritum cadebant. De istis usque adeo dubium non erat, ut Regina Galliæ, antequam Torstensonius in Holsatiam moveret, per Brienium Legato Grotio nuntiaret; sibi compertum, in Moscovia adversus Suecos arma parari. Venerat porro in Moscoviam Woldemarus Comes magnifico comitatu, prosequentibus duobus Legatis Danicis Olao Pasbiergo, & Stenone Bildio, ac splendide admodum à Russis excipiebatur. Nec eo 21 Jan. secius Residenti Suecico Petro Krusbiærno Cancellarius denuntiabat; auditum sibi, bellum Suecos inter & Danos ortum inter alia ob Woldemari in Russiam iter. Declarare Czarem, se pacta æternæ pacis sancte servaturum. A Woldemaro ut nuptię complerentur instante, Russi vicissim postulabant, ut baptismo ritu Ecclesiæ suæ denuo initiaretur; hac inter alias ratione adducta, quod is prima salutatione Czaris sceptrum osculatus esset, eoque teneri ipsum in omnibus voluntati ejusdem obtemperare. Istum cum baptismum Woldemarus abnueret, ac jam Russorum ludibria deprehenderet, consilium cepit fugæ tribus comitantibus in Poloniam suscipiendę. Igitur ingruentibus tenebris ad 9 Maji. portam urbis cum accederet, agnitus sistitur, ac transitu arcetur. Cum vi perrumpere conaretur, verberibus haut leviter dedolatum ad hospitium suum Russi retrahunt, ubi tumultu orto prorumpentes ipsius famuli aliquot Russorum occidunt. Inde arctiore custodia circumdatur Woldemarus. Urgentibus super nuptiis Legatis Danicis, nil nisi baptismus Russicus ingeminabatur. Et cum matrimonium succedere non posset, ac ipse tamen ea mente venerit, ut filii loco Czari esset, sat opum huic esse, unde eundem alat. Sed sequenti anno 16 Jul. cum Michael Fæderowicius fato concederet, filius & successor hujus Alexius, ad se nihil ista spectare testatus, humanissime habitum & liberaliter dona- 21 Aug. tum dimisit, prosequentibus Legatis Danicis, & Polonico, (& ipso pro ejusdem liberatione connixo,) ut tamen scripto caveret, nil hostile se unquam adversus Russiam tentaturum.

Regina regimen suscipit. 7 Dec. §. 71. Sub finem anni Conventus Ordinum Regni Holmiæ habitus, ad expedienda, quæ duplici bello necessaria habebantur, supplementa, nautas, arma, annonam, pecuniam. Sed eidem pręcipuam celebritatem addidit, quod tunc Christina Regni habenas ipsa susciperet. Gesserant hactenus Regine tutelam, summamque Reipublicę curam quinque supremi, qui vocantur, Regni Officiales, iidemque Senatus Principes, Gabriel Oxenstierna Gustavi F. Drozetus, Jacobus Gardius, Archistrategus, Carolus Gyldenhielmius, Admiralius, Axelius Oxenstierna, Cancellarius, Gabriel Oxenstierna,

1644. na Benedicti F. Thesaurarius: queis tamen quicquid negotiorum publicorum erat, adhibito in consilium Senatu expeditum fuerat. Illuxerat natalis Reginæ expleto ætatis Anno decimo octavo, cum in consessu omnium Ordinum Cancellarius Collegarum nomine Reginam argenteo solio collocatam decenti oratione rogat, ipsa jam ætate matura Regni sui habenas susciperet, cujus vicaria cura ipsi se abdicent; de obsequio suo in posterum testatus, simul vota & omina felicis ac gloriosi deinceps regiminis miscens. Excepit Regina gravi & adposita oratione, fidam atque prudentem tam difficilibus temporibus operam sibi patriæque exhibitam laudibus extollens. Cætera Cancellarium exequi jussit; qui Reginæ nomine gratias Ordinibus egit, quod obsequio ac forti fidelique opera nunquam hactenus reipublicæ defuerint. Tum ut deinceps quæ bonos cives decent exhibere pergant, admonuit; & à Regina indefessam pro salute Regni curam, ac in omnes & singulos benevolentiam, studiumque expectare jussit. Mox singulorum Ordinum nomine singuli prodiere, qui gratulatione ac vota profudere magno sane animorum motu, cum avitum sceptrum capessere viderent Reginam, cui præter paterni nominis gloriam, amoremque tam inusitatæ animi dotes apud omnes admirationem juxta ac venerationem conciliabant. Tutorum acta solenni scripto per Reginam firmata, ac testimonium ipsis præbitum tutelæ, ac Regni fideliter administrati. Etsi ista pulcerrima foret adprobatio reipublicæ bene gestæ, quod eodem deinceps consiliorum tenore cæptam rerum telam Regina pertexere pergeret, eorundem in posterum quoque consilio usa, nec circa magistratus, negotiorumque administros notabili mutatione suscepta. Quanquam non minus solidæ prudentiæ, ac compositi in Regina animi indicium foret, ipsam à via sapienter designata haut deflexisse. 1644.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER XVII.

EPITOME.

1645. *Torstensonius in Bohemiam movet.* 2. *Super induciis cum Saxone agitur.* 3. *Cæsarei copias contrahunt.* 4. *Sueci longius in Bohemiam tendunt. Eis Cæsarei se objiciunt.* 5. *Hi Moldam transeunt. Cæsarei apud Jancoviam illis se objiciunt. Sueci prælio certare constituunt.* 6. *Dispositio aciei. Primus ad Jancoviam conflictus.* 7. *Prima Cæsareorum strages.* 8. *Alterius conflictus occasio. Cæsarei fugantur. Numerus Cæsorum & captorum.* 9. *Cæsar Viennam se recipit. Torstensonius ad Danubium movet. Iglaviam capit, & Cremsam.* 10. *Danubium transire non potest: ad Mistelbacum considet.* 11. *Cæsar exercitum reparat.* 12. *Torstensonii per Austriam progressus. Obsidium Brinæ.* 13. *Galli fœdus cum Ragozio ineunt.* 14. *Ragoziani se Suecis jungunt. Sueci Tyrnam occupant. Ragoziani militis indoles. Diversa Torstensonii & Ragozii intentio.* 15. *Cæsarei castellum ad pontem Viennensem recuperant.* 16. *De captivorum redemtione agitur.* 17. *Brinæ obsidium tarde procedit.* 18. *Ragozius propius movet. Ejus vires & habitudo animi.* 19. *Ejusdem filius in castra Torstensonii venit. Is in Moraviam accedit:* 20. *Nutat.* 21. *Cæsar hunc ad pacem permovet.* 22. *Ragozii cum Torstensonio congressus. Iste in Transylvaniam redit.* 23. *Torstensonius Brinæ obsidium solvit: Leopoldum insequi non potest: in Bohemiam transit.* 24. & 25. *Kœnigsmarckius in Moraviam & Silesiam excurrit. Torstensonius ab exercitu discedit; Imperium in Wrangelium confert. Exercitus Suecicus denuo in Bohemiam irrumpit.* 26. *Kœnigsmarckii acta.* 27. *De induciis cum Saxone agitur. Legio Suecica vapulat.* 28. *Induciæ cum Saxone concluduntur.* 29. *Circa Magdeburgum acta.* 30. *Ab Hassis acta.* 31. *Gallorum per Germaniam gesta. Turennius cis Rhenum progreditur.* 32. *Prælium ad Mergentheimum. Gallorum clades.* 33. *Bavarici in Hassiam eunt. Kœnigsmarckius Turennio succurrit. Bavarici Kirchainam frustra oppugnant.* 34. *Sociatæ copiæ Enguiano Duci junguntur. Enguiani progressus.* 35. *Prælium ad Altersheimum.* 36. *Cæsi utrinque, captique. Enguianus Norlingæ neutralitatem concedit: Dunckelspulam capit: in Galliam redit.* 37. *Cæsarei Bavaricis succurrunt. Turennius ad Rhenum se recipit. Bavarici multa oppida recuperant. Turennius Treveros occupat.* 38. *Hassi Marburgensem ditionem sibi vindicant. Hassorum ad Inferiorem Rheni ripam acta.* 39. *Deputationi Francofurtensi finis imponitur.* 40. *Tractatuum pacis continuatio. Disceptatio super salvo conductu Stralsundensium:* 41. *Ut & Argentoratensium.* 42. *Disceptatio super funere ministri Lusitani.* 43. 1645.

Ordi-

1645. *Ordines tarde ad conventum movent.* 44. *Negotiatio de pace adhuc differtur.* 45. *Hanseaticorum cum Serviento super admissione lis. Eorundem à Suecis petita.* 46. *Plenipotentiæ Monasterium adferuntur. Galli Ordines denuo ad tractutus invitant.* 47. *Mediatores propositionem urgent. Avauxii cum Legatis Suecicis congressus. De honore Legatis Electoralibus exhibendo.* 48. *Procuratoria Monasterii permutantur. Hispanici procuratorii defectus. Galli propositionem edunt inconsultis Suecis. Ejus contenta. Iidem Hispanis novam propositionem edunt.* 49. *Sueci eam propositionem ægre ferunt. Galli se excusant. Cæsarei Suecos ad propositionem frustra urgent.* 50. *Cæsarei ad Gallorum propositionem respondent.* 51. *Lambergius se publice Legatum gerit. Hic frustra temperamentum circa Stralsundam proponit. Oxenstiernæ consultatio cum Gallis super propositione.* 52. *Ordines paulatim accedunt.* 53. *Hi propositionem urgent. Cæsarei causam Ordinum heic agi nolunt.* 54. *De induciis inter Gallos & Bavarum.* 55. *Hispani ad Gallorum propositionem respondent.* 56. *Elector Trevirensis liberatur.* 57. *Electorales Legati pari cum Regiis honore excipiuntur.* 58. *Propositio inter Suecos & Gallos concinnatur. Sueci moras propositionis ægre ferunt.* 59. *De salvo conductu Mediatorum disceptatur.* 60. *Palatini Electoris ministri adveniunt. Electorales Osnabrugæ Mediatorum partes affectant.* 61. *Lusitanorum postulata.* 62. *Propositio inter Suecos & Gallos discutitur.* 63. *Circa Stralsundæ salvum conductum temperamentum.* 64. *De modo exhibendæ propositionis.* 65. *Propositio ipsa Suecorum: & Gallorum.* 66. *Gallica propositio conventioni non respondet.* 67. *Judicia de utraque propositione.* 68. *Mediatores de induciis proponunt.* 69. *Controversia super modo tractandi. Cæsaris intentio. Cæsareorum eo nomine ad Ordines propositio.* 70. *Ordinum sententia super Electoribus: super Deputatione: super Circularibus consultationibus. Consultatio Comitialis placet. Absentes non amplius morandi. De transferendis tractatibus, aut dividendis Ordinibus. De supplenda mediatione.* 71. *Ordines à Comitiis abhorrent.* 72. *Longuevillanus & Pigneranda Monasterium ingrediuntur.* 73. *Cæsareorum & Electoralium decretum.* 74. *Quod cæteris Ordinibus displicet: ut & Suecis.* 75. *Osnabrugensium sententia super eo decreto.* 76. *Ea Cæsareis displicet, & Mediatoribus. Gallorum super ea mens.* 77. *Electoris Saxoniæ Legatis salvus conductus datur.* 78. *Osnabrugenses Ordines Monasterium invitantur.* 79. *Illorum responsum.* 80. *Cæsar Ordines ad tractatus advocat. Cæsarei de Osnabrugensibus queruntur. Monasteriensium super modo consultandi declaratio.* 81. *Controversia super exclusione certorum Ordinum, Magdeburgici, Cassellani, Durlaceni, & Saræpontani. Magdeburgici & Cassellani responsum.* 82. *Cæsarei responsum ad Regiorum propositionem exhibere detrectant. Quatuor Ordines solenni actu excluduntur invitis Suecis. Cæsareorum responsum Ordinibus traditur.* 83. *Ejus responsi formula.* 84. *Responsum ad Gallorum propositionem.* 85. *Judicium de hoc responso.* 86. *Super Cæsareorum responso Regiis tradendo dubium.* 87. *Controversia super quatuor exclusis continuatur. De Magdeburgico in scamnum secularium recipiendo.* 88. *Mediatores distinctius super satisfactione proponi cupiunt. Galli Palatinis spem faciunt.* 89. *Venetus denuo Osnabrugæ mediationem offert.* 90. *Quæstio de civitatum Imperialium voto decisivo. De suffragio Provinciarum per Suecos possessarum.* 91. *De Excellentia Legatorum Electoralium.* 92. *Cæsarei separatos cum Suecis tractatus captant.* 93. *Cæsarei responsum suum per Electorales Suecis insinuare conantur.* 94. *Sueci salvum conductum mediatorum denuo postulant.* 95. *Controversia de quatuor exclusis continuatur.* 96. *Palatini protestatio rejicitur.* 97. *De Trautmansdorfio Comite magna est expectatio.* 98. *Labardæum pro Legato Sueci agnoscere abnuunt.* 99. *Querela Palatini Sulzbacensis: immediatæ Nobilitatis: exulum Austriacorum, & civitatis Egranæ.* 100. *Novum de Amnestia decretum promulgatur.* 101. *Circa satisfactionem Coronarum difficultas.* 102. *Trautmansdorfius Monasterium venit.* 103. *Osnabrugensium sententia super pace. Disceptatio inter Lutheranos & Reformatos.* 104. *Controversia cum Hanseaticis.* 105. *Cassellanorum postulata. Salvus conductus mediatis tandem conceditur.* 106. *Controversia circa exclusos Ordines componitur.* 107. *Evangelici gravamina sua exhibent, de Reservato Ecclesiastico;* 108. *de bonis Ecclesiasticis mediatis;* 109. *de autonomia subditorum;* 110. *de reditibus sacris;* 111. *de jurisdictione Ecclesiastica;* 112. *de Edicto Ferdinandi II.* 113. *Gravamina Politica.* 114. *De his judicium quorundam Evangelicorum, & Catholicorum.* 115. *Stralsundensium petita.* 116. *Oxenstiernæ cum Gallis Monasterii congressus.* 117. *Suecorum Replica ad Cæsareorum responsum.* 118. *Gallorum Replica.* 119. *Eam Ordines sibi communicari petunt.* 120. *Tractatus cum Hispanis quiescit. Hispani cum Hollandis separatim tractare cupiunt;* 121. *& Cæsarei cum Suecis.* 122. *Ceremonialia.* 123. *Regina seorsim cum Brandeburgico de Pomerania tractare non vult.* 124. *De induciis cum Bavaro.* 125. *Suspicio Reginæ in Gallos velut Dano faventes.* 126. *Polonica.* 127. *Anglica.* 1645.

 Torsten-

1645.

Torstensonius in Bohemiam movet.

TOrstensonius, flagrante quamtumvis bello Danico, in Holsatiam & Jutiam vertere haut consultum rebatur, quod Cæsar spatium instaurandi copias nactus totam belli colluviem in eas oras effusurus esset, ubi Suecico exercitui cum inopia conflictandum sit; milite quoque illuc sequi abnuente, ubi inglorium exitium nulla spe prædæ eundem manebat. Igitur in Cæsareas provincias penetrare constituit, prohibendis novis hostium delectibus, & ut Ragozio, valde id quidem flagitanti, propior esset, eumque à transactione cum Cæsare averteret. Tum & Gallis hac expeditione omnis sinistre suspicandi ansa adimebatur; & ea unica ratio erat Cęsarem ad pacem compellendi. Cujus quę mens fuerit, vel inde judicare licet, quod, cum paulo post Torstensonii in Bohemiam ingressum falsus rumor de clade Suecorum Monasterii diditus esset, Nassovius Comes, Cæsareus Legatus nunc tempus amplius de pace agendi esse negaret. Ex-
9. Jan. ercitus apud Penicam lustratus novem equitum, sex peditum millibus quingentis constare compertus. Miles egregius, bene habitus, instructusque, ac rei gerendæ cupidus. Torstensonius quanquam gravante valetudine cum neque missionem obtinero posset, nec alius ducum summam rerum suscipere auderet, animi magnitudine ac studio in patriam vires supplente, per Annebergam in Bohemiam vadit. Ubi Cadenæ, & per vicina oppida aliquamdiu subsistendum erat ob profundas soluto gelu vias, & quia Satzæ fluitans glacie Egra pontem abstulerat. Inter excursores minutis ibi catervis certatum, aliquando centum quadraginta Bavaricis interceptis. Animus Torstensonio erat, validam stationem ad Moldam fluvium, aut Danubium ipsum capescere, inde imperio in alium translato in Holsatiam abire, quod Regina volebat, ut inde abdicata plane rerum cura in Sueciam eo facilius, se conferre posset. Rebus per Misniam, Saxoniam, & Westphaliam Kœnigsmarckius præficitur, jussus cumprimis ad opprimendum Bremensem Præsulem, ac evastandum palustrem Holsatiæ tractum sociata cum Helmoldo Wrangelio opera conniti, ne Daniæ Regi facultas vires instaurandi relinqueretur. Brandeburgico Electori, Garlebiam sibi, Landsbergam, Driesenamque deductis Suecicis præsidiis potenti demonstratum; ita conditionem belli esse, ut alterutri bellantium eorum locorum transitu sit utendum; quem uti Cæsareis abnuere Elector non audeat, ita eodem Suecis negato ipsi magna difficultate implicentur, concesso, Elector apud Cæsarem offensam contracturus sit, fortasse ab hoc hostis loco habendus.

§. 2. Eodem tempore Ragozio de adventu suo Torstensonius per literas significat, ac ut quinque millia equitum ad se mittat; & Olmucio annonam
Super induciis cum Saxone agitur. inferat. Cum Saxoniæ Electore iterum super induciis agi cœperat, satagente cumprimis ipsius filio Augusto, Administratore Magdeburgico, qui cum Torstensonium, quem Cizæ inviserat, ab iis non alienum reperisset, apud Patrem instabat, ut Halæ congressus illis incundis haberetur. Id quod agitari Sebottendorfius Saxonis Consiliarius Austriaca pensione illigatus statim Cæsari significat; qui & literis & misso Comite Megavio Electorem ne suas partes destituat monebat. Unde multæ preces à filio apud patrem adhibendæ erant, ut ad tractatus istos descendere vellet; quibus successum Torstensonius optabat, quo in Bo- 1645.
hemiam penetrans tergum tutum haberet, & citra molestiam commucatione cum præsidiis suis retro frui posset. Et sane istius à Cæsare secessus haut exigui momenti videbatur; præsertim cum eidem occasio non deesset novis delectibus instituendis, queis Suecorum arma distringeret. Unde mandatis cum isto agendi Axelius Lilius, & Liliestræmius à Torstensonio instruebantur.

§. 3. Ast Cæsarei summo studio exercitui reparando incumbebant. Hatzfeldicis legionibus adjunctę Gallasianarum copiarum reliquiæ, quæ armis equisque instruebantur. Ex Hungaria Gœtzius cum octo equitum, tribus peditum legionibus evocatur. Accesserant à Bavaro duo equitum, tria peditum millia sub Wertano, & Joanne Reusschenbergio, operam prælio navatura. Ita sedecim bellatorum millia implebantur, in quos summum imperium Hatzfeldio delatum. Nam Gallasius Magdeburgo elapsus, etsi culpam rei male gestæ à se removere studuisset, perdito tamen quacunque ratione tam egregio exercitu apud Cæsarem minoris habebatur. Ipse Cæsar cum Leopoldo fratre Pragam se contulerat, suorum 14 Jan.
virtutem hortatibus promissisque excitans; cui Virgo Mater per somnium victoriam adversus Suecos promisisse in vulgus spargebatur excitandis superstitione animis. Cujus somnii fiducia ducibus suis, ut prælio utique certarent, injunxisse ferebatur. Tum velut propitiando Numini atrocia edicta in Protestantia sacra per Austriam repe- 4.25. Jan.
titis vicibus promulgantur.

Cæsarei copias contrahunt.

§. 4. Torstensonius contra incenso Brixio oppido, cum arcem incassum tentasset, Cadena movens, itinere per Willenitzam, Kitscham, Luditzam, Chlumam, Tuscham, inde Misa flumine superato per Doorzanum, Schwihofam, Przenitzam sumto, Glattariam pergit, prælio semper paratus incedens. Hatzfeldius contra, qui Grunbergæ stativa habuerat, ut Suecis se objiceret, Planitzam, & Oroschowitzam properat, opportuno loco progressum istorum interclusurus. Crediderat Cæsar Suecos in Austriam supra Anassam tendere, pronis in ipsos ob communia sacra ibi agrestibus; quo Glattaria per Budeweisam, inde per Auream, quam vocant, Semitam facilis accessus. Quanquam & in Superiorem Palatinatum, & superato Molda ad liberandum obsidio Obmucium, inde in Austriam via patebat; qua Suecos interclusisse Cæsar magnæ instar victoriæ habiturus erat. Id quod haut in arduo fore credebatur, cum Cæsarei quatuor millium numero Suecos à se superari ferrent. Succi per montana 16 Febr.
Zephiccam, inde Oroschowitzam delati hostem trans Ottowam flumen opportuno loco considentem reperiunt, ut ejus invadendi facultas non esset. Tormentis tamen aliquot per horas certatum, ac hostium statio ante oppidum pulsa, cæsis nonnullis, captisque. Per eam noctem uterque exercitus sub dio intensissimum per frigus constitit. Postridie Torstensonius explicata acie prælio se 17 Febr.
offerebat. Sed cum neque Cæsarei cis flumen in locum æquum descendere vellent: neque ipse ad istos iniquis locis succedere consultum duceret; ad sinistram secundum fluvium Ottawam versus Stracowitzam progreditur, hoste in altera ripa ex adversum incedente. Inter eundum ex omnibus collibus è machinis jaculationes fiebant. Sed quia Stracowitzam hostis valida dimacharum manu firmaverat, quam in conspectu Cæsarei exercitus oppugnare rationis non erat:

Sueci longius in Bohemiam tendunt.

Eis Cæsarei se objiciunt.

Tor-

1645. Torstensonius Rodomissélam flectit, uno ad quiescendum die suis dato; Piscecca interim frustra
18. Febr. tentata, cui & ipsi validam manum hostis immiserat. Igitur per Criciomum, ac Miroditzam, Li-
19. Febr. damque demum Klukenitzam, ad Moldam attingit,
20. Febr. itinere antea curribus non trito, nedum ut auditum unquam sit, machinas eo trans vehi posse.

§. 5. Hosti propositum fuerat Suecis iter obstruere, eosque, ut in Misniam reverterent, compellere. Ac jam sibi persuaserant, istos numero Cæsarei exercitus perterritos, cum iter in Austriam præclusum cernerent, per Leutmericiam Bohemia excedere constituisse. Ea res hosti securitatem addidisse videtur, ut minus solicite Suecorum iter observaret. Ast hi ad vicum jam dictum inter Orliccam & Zuiccoviam equitatum cum machinis & impedimentis vado transmisere, pediti glacies pontis vicem supplevit. Hostis ea re cognita propere motis Stracowitza castris inter Teinam & Budeweisam superato Molda Tabor accelerat, ac impedimentis heic & Budeweisæ relictis Suecos raptim insequitur. Hi per Sedlezomium progressi, inde per Watitzam Brodam Teutonicam cogitabant. Sed his apud Jancoviam tribus à Tabore milliaribus Cæsarei se objiciebant opportuno loco castris locatis, ut Jancovia utrique exercitui interjecta neutri usui foret. Suecorum statui explorando Joannes Sporckius tribunus cum trecentis equitibus sub ipsa castra successerat; quem validior Suecicorum manus in sinistrum Cęsareorum cornu impegit, capto jam ipso tribuno; quem tamen subvenientes sui liberarunt, Suecorum non paucis cæsis, captisque: quod velut magni successus auspicium Cæsari celeribus nuntiis Pragam significatum. Quanquam autem aspera montibus regio aciem rite explicari non sineret: tamen cum hostis semper Suecorum lateri hæreret, hiberni cœli inclementia sub dio ipsos fatigaturus, consilio habito Torstensonius hostem invadere constituit, licet peditum numero parem, equitatu tribus millibus potiorem. Nec minus hostiles duces prælio proni, urgentibus à Cæsare iteratis jussis, & quia Bavarus suos ad breve tempus absque sarcinis missos ob ingruentes Gallos revocabat, Wertano asseverante, ni intra triduum res geratur, sibi in Bavariam abeundem esse. Unde ut tantis auxiliis uterentur, aleam prælii tentare decreverant.

Sueci Moldam transeunt. — *22. Febr.* — *Cæsarei apud Jancoviam illis se objiciunt.* — *Sueci prælio certare constituunt.*

Dispositio aciei.

§. 6. Apud Suecos dextrum cornu regebat Arvidus Wittenbergius, & Goldsteinius, supremus vigilum præfectus. Sinistrum Robertus Duglassius, peditatum Mortaignius curabat. Singulis equitum alis quadrageni pedites interpositi erant. Cæsareorum sinistro cornu præerat Gœtzius cum comitibus Bruæo, Bassompetra & Pompeio; dextrum quod Bavarici obtinebant, Wertanus, Mercius, & Trauditschius administrabant. Peditatum Suisius Comes, Reuschenbergius, & Don Felix ducebant. Symboli secundarii vicem apud Cæsareos subibat, ne cujus vitæ parceretur, quod in ipsos prope vertebat. Torstensonius hostium statu cognito cum suis ad dextram versus Woriciam flectebat, montem cui sacellum impositum occupaturus, ut altiore loco, ventoque, & patentioribus ad dextram campis potiretur; simul hostem opportunitate loci sui detraheret, & ad mutandam stationem adigeret. Nec consilio successus deerat, Gœtzio pariter cum sinistro cornu ac peditatus parte ad eum montem properante. Hostem tamen breviore licet spatio inde distantem Sueci prævertebant, quos prius iter ingressos Cæsarei serius animadverterant, quod initio credidissent Suecos per eandem, qua venerant, viam reverti. Sed & densa sylva Cæsareos inter & montem interjecta erat, cujus angustiæ istorum iter non parum retardabant. Ita adventantes Cæsarei Suecos ordinibus explicatis consistentes invenere, qui & longius antepositam villam dimachis insederant. Gœtzius spe montis occupandi frustratus in proximo sylvoso colle cum dimachis consistit; pedites ac equitatum, cui per dictam sylvam via non patebat, à sinistra eam circumire jubet.

Kein quartier. Primus ad Jancoviam conflictus 24. Febr.

§. 7. Heic dimachæ hostiles, acriter licet resistentes, à selectis peditibus & primo dextri cornu agmine ad unum fere concisi. Dextrum Suecorum cornu in hostilem equitatum irruens hunc post asperum conflictum in fugam propulit eo facilius, quod angusto campo, montibus ac sylvis utrinque circumdato, non nisi paucæ in fronte alæ possent consistere, quæ repulsę posterioribus impactæ, cum Sueci densis ordinibus incumberent, eas simul in fugam abripuere. Inter hæc & pedites utrinque manus conseruere, Cæsareis & heic pulsis, quos Gœtzius primo conflictu binis globis trajectus occumbens non parum turbaverat. Hatzfeldius strepitu pugnæ audito, reliquo exercitui, ut statim frontem huc verteret, & suis auxilio acceleraret, imperat. Unde peditatus cum machinis statim dictam sylvam intrat; velut planam ibi viam reperturus. Equitatus citato cursu sylvam circumvehitur, cum profligatæ jam Gœtzii turmæ istis obviam ruunt. Igitur Hatzfeldius toto cum exercitu in celsiorem retro locum se subducit. Plures tamen machinæ, quas confragosa in sylva retrovertere non dabatur ibi relinquendæ erant cum plerisque curribus, queis globi vehebantur; quo casu & quæ supererant inutiles reddebantur. Suecis incumbentibus Hatzfeldius cessim semper eundo ad quintum usque montem in quo proxima nocte metatus fuerat, perveniebat; retro quem celeri receptu & fuga Gœtzianorum turbatos ordines quantum tempus ferre iterum inter arbusta composuit. Torstensonius quantum sylvis ac montibus impedita regio ferebat, è vestigio sequi, ac tormentis subinde in hostem fulminare. Sed dum ipsius peditatus hostili peditatui imminet, & ob angustias loci universæ phalanges æquata fronte incedere non possunt, duę phalanges, Mortignii & Sestedii pugnæ ardore reliquas longius prægressæ incautius hosti invehuntur; à quo male habitæ Sestedium tribunum cum plurimis aliis, ac vexillis quindecim amisere.

Prima Cæsareorum strages.

§. 8. Placebat Torstensonio inclinante in vesperam die hostem sic satis multatum dimittere, patente jam in Austriam & Moraviam pro lubitu via. Unde exercitus eo loco, quo hostes priore nocte constiterant, metari jubebatur. Sed quia è primo agmine nuntiabatur, hostem circa transeundas viarum angustias trepidare, ac tegendo receptui sylvosum montem peditibus insessum reliquisse, qui facile expugnari posset; ipse dux ad locum inspiciendum vehitur, ac selectos pedites cum decem minoribus machinis eodem ire jubet. Sed hostis qui, secus ac nuntiatum erat, post istum montem in acie stabat, totum suum peditatum selectæ isti Suecicorum manui immittit; quæ & retro pedem fert, relictis machinis. Inde & Torstensonio suæ phalanges huc evocatæ; & hostis, cum pugnam declinari non posse videret, cum universis copiis magno impetu in Suecos prorupit. Ita hora post meridiem secunda asperrima pugna conseri-

Alterius conflictus occasio.

 tur.

1645. Cæsarei fugantur. tur. Magno utrinque nisu duas per horas pugnatum, cum demum utrumque hostium cornu in fugam propellitur. Hatzfeldius cum paucis equitum turmis ac peditatu per dimidiam adhuc horam sustinens à Suecis sinuata in lunam acie circumdatur. Ubi maxima cædes edita: reliqui ipso cum Hatzfeldio capti sunt: paucos fuga, quos inter Saxonicus tribunus Callenbergius, eripuit. Durante conflictu aliquot hostium alæ è sinistro cornu dextrum Suecorum cornu circumiverant; quæ si Suecos à tergo invasissent, haut modicum operæ pretium facturæ fuerant. Sed illæ prædam pugnæ antehabentes ad vehicula diripienda verterant; ac paulo post cum ipsa præda à Suecis excepti plerique trucidabantur. Fuerat in hostium manibus ipsa Torstensonii uxor, quæ mox suis superpervenientibus liberabatur. E Cæsareis occubuere Joannes Gœtzius supremus dux; tribuni Waldeccius Comes, Piccolomineus junior; subtribuni Maxfeldius, Stimbla, Grefius, magnus aliorum præfectorum numerus, quorum multi vulneribus deformes agnosci non poterant. Cæsorum quatuor millia amplius censebantur; nam accurate supputari per montes ac sylvas sparsi non poterant. Inter captos erat ipse Hatzfeldius, quem aliqui gregarii interceptum, cum quis esset dissimularet, prope interfecerant, ni è centum aureis apud ipsum repertis haut infimæ dignationis præfectum conjectassent. E superioribus insuper ducibus capti Saradeskius, Don Felix, Traudetschius, & Bruæus, qui paulo post è vulneribus obiit. Tribuni Schiferus, Tappius, Meuterus, Bunovius, Lanovius, Kœnigsreckius, Mœrschius: subtribuni quatuordecim; novem vigilum, viginti tres turmarum præfecti; viginti quatuor centuriones, & qui horum vice cohortibus præsunt tredecim; optiones octoginta unus; metatores legionum duo; viginti sex equestres, triginta duo pedestres signiferi: inferiorum ordinum præfecti centum septem; tubicines viginti unus, machinarii sexaginta sex; gregariorum supra quatuor millia. Sporckius saucius mox Iglaviæ interceptus. Potiti quoque sunt Sueci tormentis viginti sex; triginta quatuor pedestribus quadraginta octo equestribus signis. E Suecicis occubuere tribuni Reuschelius, & Sestedius, præfectus vigilum Forckius, centurio Kevenhullerus, cum præfectis aliis, & gregariorum duobus fere millibus. Sauciati, Goldsteinius à Bruæo Comite singulari congressu, tribuni Mullerus & Penzius; subtribuni, Letmalus, Merbachus, Harderus, Uxculius. Eo prælio Carolus Gustavus Palatinus etsi nullum corpore vulnus excepit; quam densa tamen inter tela versatus fuerit indicio esse potest, quod & pileus ac tunica, ipso quoque indusio lacerato, globis trajectus fuerit, cæsariem, pro more ejus temporis in dextrum humerum descendentem, globus transiens avulserit. Ita flos exercitus Cæsarei & Bavarici tantum non sub ipsius Cæsaris oculis concisus Torstensonio quo vellet iter aperuit. Causam suæ cladis Cæsarei ferebant, quod Sueci machinis ita strenue usi essent, cum ipsi suas mature amisissent. Wertanus quoque arguebatur ad alterum conflictum audacia sua causam dedisse, cum prima clade defungi potuisse viderentur. Sed Hatzfeldio errata sua Gallasius vetere æmulatione acerbe exprobrabat; etsi ille Cæsari se purgare satageret. Sueci faventis Numinis indicium habuere, quod usque ad prælium constricta gelu humo machinæ facile veherentur, & Torstensonius ita firma valetudine uteretur, ut equo vehi posset; cum statim post prælium pluvio cœlo viæ mollescerent, & ducem solitus morbus lectulo affigeret.

Numerus cæsorum & captorum.

§. 9. Ast Cæsar tantæ cladis nuntio consternatus statim Praga Ratisponam, inde secundo Danubio Viennam properavit, dimisso ad Superiorem Austriam tuendam fratre Leopoldo. Gallasius jam plane ipsi conciliatus, cum alienis erroribus suos obliterasset, sparsos è fuga componere jussus est. Torstensonius contra tam insigni victoria ita uti constituerat, ut belli sede in Cæsareis provinciis fixa hunc demum ad serio amplectendam pacem compelleret. Unde cum unum diem suis ad quietem indulsisset, omisso Tabore recta Danubium petere instituit. Ad Ragozium nuntius de victoria mittitur, isque monetur, ut ad communem causam acriter connitatur, levemque equitatum Suecis associet. E loco prælii Woritzam, inde Chernowitzam, & Pilgramum tenditur, obiter in potestatem redacta Broda Teutonica, & Neuhausa, ubi magna vis armorum, quæ Vienna ad exercitum Cæsareum submissa erat, intercepta. Iglaviam Wittenbergius cum duodecim equitum legionibus, bis mille peditibus præmittitur, ubi oppidani captis licet initio armis, mox imperata faciunt, Sporckius heic tribunus, ac multi præfecti vulneribus debilitati capiuntur. Olmucium Joannes Walterus subtribunus cum valida manu missus abigendis obsessoribus. Sed jam Ladislaus Wallensteinius, qui oppido isti adsederat, audito prælii eventu propere Brinam se receperat. Obsessi eruptione facta opera circum excitata disjecere, magna quoque frumenti vi recepta. Iglavia captivi ac saucii, ac superfluæ machinarum relinquuntur; oppido tuendo Oesterlingus tribunus cum quatuor equitum, duabus peditum legionibus imponitur. Cum per aliquot dies morbus ducem heic detinuisset, Znaimam tendit vicinis circa oppidis in potestatem redactis. Tandem apud Cremsam Danubius attingitur; ubi collecta è prælio hostium manus, cum ob ingruentes tenebras, & aspera montium statim invadi non posset, trepida trans Danubium se recepit. Cognitum ibi impedimenta hostilia Weiskircham è Bohemia adpulisse. In illa immissus cum aliquot equitum alis Duglassius mille quingentis equis & vexillis aliquot potitus est. Steina inde, quam centurio cum centum peditibus, simul oppidanis tuebatur, impetu expugnata, cæsis qui armati reperiebantur. Cremsam tribunus Ranftius cum trecentis peditibus insidebat, qui postquam quintum in diem sustinuisset, tandem honestis legibus deditionem facere cupiebat. Sed rejectis quas petebat conditionibus, arbitrio se victoris dedere jubetur. Cum tergiversaretur vis iterum admota, qua compulsus demum hanc legem admittit, & ut Sueci ruinam mœnium tantisper insideant annuit. Quo dum enituntur, subito vis globorum in eos effunditur, quibus subtribunus Essenius cum aliquot gregariis cadit. Præfectus vigilum Suanto Bielckius femur globo trajicitur, quo vulnere paulo post perit, summo cum ducis dolore. Ob id facinus Ranftius tribunus, culpam licet ab se amolitus, cum reliquis ductoribus captivitatem subiit, gregarii Suecicis cohortibus admixti. Et eo magis iram merebatur Ranftius ille, quod prælio ad Lipsiam captus, ac fide data dimissus iterum sistere se neglexerat. Gravenecca quoque arx, quam centurio cum viginti septem peditibus, & provincialium manu tuebatur, arbitrio se victoris permittere cogitur. Eum centurionem cum prodiret, Torstensonius prosterni, inde per car-

Cæsar Viennam se recipit. 25. Febr.

Torstensonius Iglaviam capit. 3. Mart.

9. Mart.

14. Mart.

15. Mart.

16. Mart.

Cremsa capitur. 19. Mart.

1645. carnificem ad portam suspendi jussit ob protervíam linguæ, & ut hoc exemplo territæ aliæ invalidæ arces justo exercitui se opponere metuerent. Voluerat Torstensonius collectis Cremsæ navigiis Danubio trajecto in ripa stationem capere, ac instaurato, qui dejectus erat, ponte fluvium ibi transire. Sed hostis pleraque navigia corruperat, & quæ ad manus erant, idoneis copiis transportandis non sufficiebant. Terror tamen subinde velut à perrupturis ostendebatur. Ad agrestes autem in Austriam super Anassum nulli nuntio penetrare dabatur.

Torstensonius Danubium transire non potest. §. 10. Eo minus porro Cremsæ Danubium transire Torstensonius laborabat, quod Ragozium præcipue respiceret; qui, nisi propius accedente ipso, nil se suscepturum ostenderat. Ac rumor erat, trans Wagam flumen istum metari. Unde ocyus Hungariæ ad fines accedere cupiebat, intra Viennam & Presburgum facile viam transeundo Danubio reperturus, & tunc ad utramque ripam bellum Austria una cum Ragozio infusurus. Sed post rumor iste falsus deprehendebatur,

28. Mart. Ragozio tunc in Transsylvania absente. Igitur Torstensonius secundum Danubium movens pri-

30. Mart. mo Corneuburgum deditione cepit. Inde munitionem ad pontem Viennensem invasit; quam nocte sequente hostis deseruit, igne ædificiis ac proximo ponti injecto: quam Torstensonius valido præsidio firmavit. Inter hæc Ladislaus Barcozius Hungaricus dux cum duobus millibus Hungaricorum & Polonicorum equitum ad Moravam flumen consederat, indeque catervis emissis Suecicos quosdam pabulatores interceperat, recisis capitibus barbaro more in saccum conjectis. In hos Jordanus tribunus cum legionibus aliquot immissus qui transitu fluminis ad Angeram eos pepulit, pontemque in potestatem redegit cæso Polonico tribuno Sebinskio, aliisque. Eo terrore manus ista dispersa nusquam post comparuit. Torstensonius aditum illum præsidio custodit, ne ea parte invadi posset. Ac ut exercitum post tot labores quiete reficeret, Mistelbaci, & vicino tractu eum distribuit, hoste jam ultra Danubium rejecto.

Cæsar exercitum reparat. 21. Mart. §. 11. Ast Cæsar Viennam delatus Ordines Imperii literis confirmat; tum reparando exercitui magno studio incumbit. In Italiam Leslæus mittitur, à Pontifice & Principibus Italis auxilium petiturus. Ex Hungaria Bucheimus Comes cum reliquis ibi copiis in Austriam evocatur. Tria millia militum erant, dimidiam partem inermium. E prælio profugi quidam in Austriam se receperant, ubi rapinis atque incendiis hostili more grassabantur, donec Suecis ingruentibus trans Danubium facesserent. Per Bohemiam palantes Gallasius contrahebat. Sed nulla equestrium legionum sexaginta capita excedebat. Praga quadraginti pedites educebantur, qui viginti legionum vocabula ac centum viginti vexilla præferebant. Ad has supplendas provincialibus miles imperatur. Austriam, ipsamque Viennam ingens terror afflaverat; unde Augusta cum prole Cæsarea Grætziam Stiriæ se conferebat. Alii Salisburgum, ipsasque Venetias fugam adornabant, ni Cæsar acri edicto vetuisset, ne quis extra provinciarum suarum fines se conferret.

Torstensonii per Austriam progressus. §. 12. Dum Torstensonius Mistelbaci considet, Mortaignius cum manu peditum Niclasburgum mittitur, centurione cum nonaginta peditibus insessum; qui deditionem imperatam initio abnuebat, quod oppidani simul ferociter arma corriperent. Sed hi postera luce collapsis animis cen-

7. April. turionem compulerunt, ut arbitrio Succorum se 1645. permitteret. Hoc in oppido inventæ quinquaginta quatuor machinæ, & prædæ magna vis. Præter hoc alia quoque oppida præsidiis Cæsaris insessa citra exceptionem in potestatem redacta, Laba, Falckensteina, Stotza, Wolfersdorfum, Gædinga, Wesela, Ostrovia. Refecto paulum milite Mistel- 17. April. baco movens Torstensonius Hohenaviam cum vicina arce Ravensburgo, quam valido cum præsidio Vetterus tribunus insidebat, ad deditionem 20. April. compulit. Inde ad oppugnandam Brinam verti- Obsidium Brinæ. tur, magni momenti oppidum media Moravia situm: quo obtento stativis citra Danubium Sueci tuto frui poterant. Etsi magna hujus obsidii difficultas prævidebatur ob firmissima munimenta, & quia præfectos peculiares causæ, ut extrema sustinerent, subigebant. Nam arcem Spilbergam curabat Ouglebius natione Scotus, qui antea, dum sub Suecis in Borussia militaret, ob patratam cædem inde profugerat. Oppido præerat tribumus Suchius, & ipse antea Suecicam militiam secutus, qui ob Stalhantschium sinistris scriptis læsum in custodiam datus, eademque elapsus ad Cæsareos transfugerat. Nec eo secius rem tentare Torstensonius constituit dictam ob causam, & quia ob Ragozium in oris Hungariæ vicinis morandum erat. Et fama erat trecentos duntaxat milites in oppido esse, ac præcipuos civium in Hungariam profugisse; tum annonam, ac paratum bellicum apud Olmucium consumtum. Nec ob turbatas Cæsareorum res ita facile oppido succursum iri sperabatur. Miles quoque rei gerendæ avidus, & tot loca hactenus subacta fiduciam addebant. Un- 24 April. de oppido simul, & quæ eidem imminet arci Spilbergæ, vis admovetur; accessus fiunt, mœnia noctu diuque quatiuntur, cuniculi sub duo arcis propugnacula promoventur. Tarde tamen ac difficulter obsidium procedebat ob prævalidas munitiones, & quia obsessi acerrime repugnabant, non paucis subinde obsidentium cadentibus. Et jam antea peditum numerus non parum imminutus erat nupero prælio, & tot oppidis expugnatis, ac præsidio munitis. Tum & pulveris inopia premebat, cujus utique ea copia servanda erat, quæ sufficeret, si prælii committendi necessitas foret. Quia tamen videbat Torstensonius, nisi hoc oppido expugnato in Moravia commode sibi subsistere non licere, in obsidio persistebat, certus si hostis subsidio veniret numero non valde superior, prælio certare. Sed si iste Bavaricis copiis prævalens obsidium solvere ipsum subigeret, spes tamen erat non defore rationem servandi exercitus. Quo fine Kœnigsmarckius post res in Saxonia Inferiore compositas in Bohemiam, & Superiorem Silesiam movere jubetur dissipandis hostium delectibus, & ut tergum Torstensonii fulciret.

§. 13. Interea missus à Galliæ Rege in Transsylvaniam Antonius Croissius super fœdere cum Ragozio egerat. Quanquam enim hic conventis cum Rebenstockio inhærere cuperet, tamen quod iste absque sui Regis consensu illa inita diceret, hinc inde quædam mutata, ac fœdus tandem Muncacii scripto conceptum. Præcipua mutatio 22. April. in eo vertebatur, quod prior conventio utrumque Regnum, hæc solam Galliam respiceret; eoque dimidia tantum pars subsidiorum, & loco promissi militis quadraginta octo uncialium millia exprimebantur. Catholici in peculiarem Regis Galliæ protectionem recipiebantur irrita cautione, cum illi exciperentur, qui Austriacæ Domui Galli fœdus cum Ragozio ineunt.

adhæ-

1645. adhærerent, id quod omnes in Hungaria Catholici faciebant. Sed dum Ragozio diserte permittitur cum Cæsare transigere, si ab aula Turcica arma ponere juberetur, eidem prætextum dabatur inscia Gallia cum Cæsare pacem faciendi non solum, si revera Turca juberet, sed & si alias belli tæderet. Abnuerat tamen Croissius ante id fœdus concludere, quam Ragozius Legatos suos Tyrna revocaret, ubi cum Cæsareis hactenus tractatus agitarant; & scripto caveret, se cum Legato Cæsareo, qui sub idem tempus in ipsius castra venerat, nihil super separata pace, & in fraudem hujus fœderis facturum, sed absque mora eundem dimissurum. Urgebat inde Croisius Ragozium ut cum exercitu propius Torstensonium moveret. Sed hic tergiversari, causatus gramen sibi expectandum; spem tamen facere, & Legato Gallico & Torstensonio, se mense Majo à Tibisco Tyrnam, & Presburgum versus progressurum. Interea ducem suum Gabrielem Bacosum cum insigni exercitus parte præmisisse. Qui & statim de accessu suo Torstensonio significat, & promissos mille quingentos pedites acriter flagitat.

Bacos Gabor.

§. 14. Bacosus iste cum ob Cæsareos Presburgi hærentes propius accedere metueret, Torstensonius illi Duglassium obviam mittit, cum valida equitum manu, quam Carolus Gustavus Palatinus ductabat. Hic non procul Schwedloa Ragozianis jungitur, qui septem equitum fere millia, duodecim peditum Hungaricorum ac Walachorum centurias implebant. Ex quibus postera die, dum retro Ostroam iter instituunt, tumultu orto ducenti pedites Hungari in montana signis relictis diffugiunt. Sealitzem progressis Fridericus Landgravius cum sex equitum legionibus jungitur, qui Cæsareos ad Presburgum se congregantes dissipare jussus fuerat. Sed cum isti jam ultro trans Danubium recessissent, Duglassius ostentandæ fiduciæ, ac ut Ragozio, & qui Suecorum partibus per Hungariam favebant Evangelicis animos adderet, Tyrnam occupare constituit. Oppidani cum in subeuntes primo machinis jacularentur, post duas horas animis collapsi super deditione agere cœperunt, ac sequenti die in has leges convenere, ut septingenti equites trecenti pedites Hungarici præsidio intra oppidum reciperentur. Quo facto Sueci cum Ragozianis cis Albos Montes remeant. His vix digressis Adamus Forgatschius Comes cum Hungarorum manu Ragozianos nullo negotio Tyrna iterum ejecit. Disponuntur inde Ragoziani apud Hollitscham in ulteriore Morawæ ripa, ut ab invasionibus hostium tuti essent, ac pro re nata operam navare possent. Sed mox cum Torstensonius duo Hungarorum equitum millia Wittenbergio jungi juberet obsidio castelli ad pontem Viennensem solvendo, seditio in castris Hungarorum orta est, qua sexcenti domum profugerunt: reliqui coitione facta vim in præfectos meditabantur, & quicquid Duglassius occineret, non prius Morawam se transituros clamabant, quam duarum mensium stipendiis acceptis. Qui tamen pecunia à Torstensonio submissa utcunque placabantur, nulla in seditionis autores statuta pœna obtentu libertatis Hungaricæ. Eo minor verecundia erat paulo post quoque parem vesaniam induendi. Ex istis auspiciis Torstensonius facile judicabat, quid subsidii ab istis copiis sibi foret expectandum. Præfecti forte non spernendi; sed gregariorum dissoluta licentia, obsequii & disciplinæ nescia, nullus in agmine aut excursione ordo; tum ad tumultus proni, ac ducibus magis suis quam hostibus metuendi. Retinenda tamen ea turba erat præsertim post illatam Turennio à Bavaricis cladem, qualecunque auxilium, si hi Cæsareis juncti ingruerent. Inter hæc Ragozius literis atque nuntiis promissam à Rebenstockio pecuniam ac militem poscere, ac ut Constantinopolim mitteretur, qui nomine Reginæ impediret, ne ipse ex illa aula arma ponere juberetur. Et de pecunia quidem annuebat Torstensonius; sed peditum quidem centurias præstare non poterat peditatu suo valde imminuto. Et cum non esset, quem in aulam Turcicam mitteret, Legato Gallico Hayo scribit, ut apud principem Purpuratorum dilatam legationem excuset ejusque propediem mittendæ spem faciat. De cætero cupiebat Torstensonius à Ragozio Presburgum invadi, ac ut ibi superato Danubio stativa exercitui suo quæreret. Ragozius contra malebat à Torstensonio Presburgum expugnari, sibique tradi; nam ut Suecico præsidio id oppidum insideretur plane abhorrebat. Eidem quoque animus erat non diu in Hungaria morari, ut, ejus Regni Ordinibus quantum posset parceret favori eorum retinendo; sed in hæreditarias Cæsaris provincias cis Danubium pedem movere. Id quod Torstensonio plane displicebat, qui cum ex illis vix suo exercitui alimenta expediret, tanta mole dissolutæ turbæ pariter infusa famem mox suis prævidebat. 1645.

Ragoziani se Suecis junguntur.
3. Maji.
6. Maji.
10. Maji.
Sueci Tyrnam occupant.
17. Maji.
18. Maji.
29. Maji.
Ragoziani militis indoles.
Diversa Torstensonii, & Ragozii intentio.

§. 15. Ast Cæsarei, audita Gallorum ad Mergentheimum clade, alacres castellum ad pontem Viennensem centum quinquaginta peditibus insessum invasere, ac tormentis acriter verberatum sequenti die assultu utrinque dato impetiere. Nec mora præsidiarii abjectis armis se dedunt. Subtribunus præfectus cum triginta aliis in munimentum interius se recipit, sed ingruentibus impar citra pactum in hostium manus pervenit. Causa tam subitæ jacturæ fuerat, quod licet Torstensonius veteranos præsidio ejus castelli deligi jussisset, tribuni nuper è Cęsareis captos substituissent, qui sacramenti recens dicti immemores pugnam detrectabant. Multi gravius flagitium suspicabantur, velut hoste ab ipsis ultro invitato. Postera luce Wittenbergius cum valida equitum manu serum auxilium aderat. Exiguum quoque castellum in insula Danubii ex adversum Cremsæ situm, quo ejus fluminis navigatio prohiberi poterat, à Cæsareis subito impetu paulo post oppressum.

Cæsarei castellum ad pontem Viennensem recuperant.
20. Maji.

§. 16. Sub idem tempus Cæsar, circa reparandum exercitum satagens, præfectos suos à Suecis captos ex conventione antehac inita permutandos aut redimendos præberi instabat; Torstensonio contra moras nectente, quod Cæsar suppletis licet copiis citra veteranos illos ductores prælium tentaturus non videretur; & quia Cæsarei hactenus eam conventionem parum religiose servaverant. Quia tamen duces Suecici ob ancipites bellorum casus eandem firmam persistere utique cupiebant, Torstensonius trahendo tempori postulabat, ut ea conventio ab ipso Cęsare ratihaberetur, quod, dum vicissim Reginæ ratificatio adfertur, aliquot menses elapsuri forent. Tum ne præstantissimis liberatis reliquos penes Suecos relinqueret Cæsar, iste pertendebat, quicquid penes se esset captivorum à summo ad imum simul redimi; id quod sibi magno levamento, Cæsari autem ob rei nummariæ angustias difficile futurum erat. Cæsar circa ratificationem facilem plane se præbuit, declarans, Torstensonii se fide adquiescere, quod Reginę ratificatio ad-

De captivorum redemptione agitur.

1645. adferatur. Nec eo fecius pecunia deficiente in longum extrahebatur captivorum redemtio. Unde cum horum ob multitudinem (nam quingenti amplius erant,) molesta foret custodia, nec ad oram maritimam abduci viis undique interseptis iidem possent, quos & alias eo transferre intutum videbatur, ne novas ibi res machinarentur, ac cum Dano commercia secreta agitarent, plurimos eorum fide accepta ad suos dimisit Torstensonius, interque eos ipsum Hatzfeldium ea lege, ut interea nullam militarem operam Cæsari navarent.

Brinæ obsidium tarde procedit.

§. 17. Tarde inter hæc procedebat Brinæ obsidium, Suecico peditatu valde imminuto, & maligna pulveris pyrii copia. Unde cum machinis parcius uti necessum foret, cuniculi agebantur, quos per distinctam rupibus humum ægre miles moliebatur. Obsessos contra acerrime resistentes fames urgebat, ac pulveris penuria. Hanc ut supplerent sexcenti equites. Praga profecti ducente Passugo tribuno per occulta sylvarum ignorati prope Brinam suggrediuntur, ibique densis arbustis tecti silentio ad noctem usque subsistunt. Unde obortis tenebris subito impetu in stationem equitum ante castra consistentem irruunt, ac Galbrechtum tribunum cum optione, & aliquot gregariis accidunt. Eo tumultu trecenti dragones, centum octoginta saccos pulvere plenos ferentes in oppidum perrupere. Reliqui in sylvam pede relato illæsi re bene gesta ad suos remearunt. Nec modica obsidio remora à Torstensonii morbo accessit, qui per mensem lectulo affixum tenuit. Nec eo fecius oppido assidere statuerat, quoad vel id expugnaret, vel hoste ingruente relinquere cogeretur; præsertim cum Ragozio jam propinquante his utique oris subsistendum foret.

Ragozius propius movet. 7 Jul.

§. 18. Is quippe Cassovia, ubi conventum Ordinum agitaverat, Filleccam parvis itineribus movebat. Euntem legatus Turcicus assequebatur; qui, uti ipse ferebat, principis Purpuratorum nomine denuntiaret, ne in Provincias Cæsaris hæreditarias irrumperet, atrocibus minis additis. Nec eo minus idem literis Torstensonio confirmabat, se isto interdicto non obstante in suscepta semel causa substiturum. Simul Duglassium cum bis mille equitibus una cum Bacoso obviam sibi mitti postulabat; mirante Torstensonio, quare tanto stipatus exercitu modicam Cæsareorum manum apud Presburgum hærentem metueret. Igitur missus cum septem alis equitum Teutonicorum Duglassius, & cum mille quingentis Hungaris Jarmirus tribunus: reliquæ sub Bacoso copiæ ad Gædingam subsistere jussæ. Apud Tapolchanum Ragozio Duglassius jungitur honorifice exceptus, quo instante ille ad Wagam flumen progreditur, ac Tyrnam iterum nullo negotio occupat.

Ejus vires & habitudo animi.

Hinc eis Wagam castra ponuntur. Exercitum Ragozii componebant viginti quinque bellatorum millia; è quibus mille Germani, septies mille Hungari, Transsylvani, & Walachi pedites; reliqui omnes equites: comitabantur quadraginta machinæ. Ipsi Principi candidus animus, sed paulo timidior, nec satis obfirmatus, qui clade Turennii in Franconia audita haut parum trepidationis ostendebat. Uxor quoque, filiusque, & pauci è consiliariis in Suecicas partes proni: cæteri omnes à Cæsare corrupti pacem vehementer suadebant, quam etiam populus inclamabat. Et Cæsareus Legatus palam in ipsius castris agens haut parum suspicionis injiciebat. Cæterum promissæ à Rebenstockio copiæ, ac pecuniæ subinde 1645. flagitabantur. Torstensonius uti pedite carere non poterat, ita ipso tam prope suggresso Ragozium hoc postulato supersessurum sperabat. Circa pecuniam quanquam Dux Suecicus verebatur, ne Transsylvanus hac accepta cum Cæsare transigeret; ne tamen huic ansam à conventis discedendi præberet, eam utcunque corradere constituit. Igitur Alexandrum Erskeinum ad ipsum misit, 26 Jun. qui de adventu gratularetur, ac ad propius progrediendum stimulos adderet. Cui Ragozius reponebat; animum quidem sibi esse superatis Albis Montibus prope Torstensonii castra considere, Sed vereri, ne in exhausta jam à Succis regione fames utrumque exercitum invadat; tum ne Hungari à tergo turbas dent, & Hungaria se excludant. Missurum tamen septem millia selectorum equitum sub filio Sigismundo. Cum reliquis copiis sub Albis Montibus metaturum, & si opus sit, auxilio adfuturum.

Ragozius junior in castra Torstensonii venit. 9 Jul. Kemini Janos.

§. 19. Nec mora cum dicto equitum numero Ragozius junior Morawam transit, & simul cum Jano Keminio in castra Torstensonii ad Brinam provehitur. Colloquium poscenti Carolus Gustavus Palatinus, Wittenbergius, & Erskeinus adjunguntur. Querebatur ibi Princeps patris sui nomine, fœdus à Regina non fuisse absolutum. Tum ut subsidium pecuniarium integrum pro anno præterito, dimidium pro præsenti exsolvatur, una cum pecunia ad obtinendum Portæ consensum impensa. Ac ut præter promissos mille quingentos pedites octingenti equites commodentur Cassoviam mittendi ad autoritatem sibi è societate Suecica apud Turcas, Polonosque conciliandam. Tum ut Legatus ad Aulam Turcicam mittatur. Vicissim paratum se ostendebat excursioni in hostem faciendæ, & quid valerent sui Hungari specimini edendo. Responsum: Quo minus solenni more fœdus absolveretur, occupationes sub recens Reginæ regimen, ac longum, intutumque iter in causa fuisse. Literis tamen Reginam Principi confirmasse conventa se servaturam; ac mox à Regina Legatum mittendum, qui ipsi plene satisfaciat. Subsidium præteriti anni statim exsolvendum: plura in præsens præstari non posse. Si opus sit, se toto cum exercitu, aut ejus parte pro re nata ipsi auxilio iturum. Super equitibus Ragozio annuere non poterat Torstensonius, quod octingenti illi quater mille Hungaris æquivalerent; nec ullo modo consultum foret Turcis, aut Polonis suspicionem injicere. Ne tamen Ragozium offenderet, excusabat, se nunc durante Brinæ obsidio illis carere non posse; ea capta eosdem missurum. Denique ad Portam Legatum ocyus iturum: interim literas ad principem Purpuratorum dandas, ne Ragozii terris molestiam inferat. Excursionem in Bohemiam facere haut consultum videbatur, quod magnis itineribus fatigandus esset exercitus, si operæ pretium fieri deberet. Nec solum peditatum ad Brinam citra equitatum tuto relinqui. Ac melius Cæsareos ad Presburgum coëuntes invadi. Sed Torstensonius, qui securitati utriusque exercitus, & premendæ Brinæ expedire judicabat, ut Ragozius cum omnibus copiis eis Morawam concede- 6 Juli. ret, jam antea Laurentium Lindanum tribunum ad eum miserat, ut hoc ipsi persuaderet, campos matura segete plenos ostentans, ut fames metuenda non esset. Ita Ragozius annitente quoque Duglassio, & Croissio, superatis Albis Montibus, ac Morawę flumine intra Gædingam & Luntenburgum

Ragozius in Moraviam accedit.

1645. gum confidet, cum non procul inde ipsius filius apud Eisgrubam metaretur.

§. 20. Nec eo minus idem secreto cum Cæsare super pace tractabat, cujus Legatus nuntium ingenti cum fasciculo literarum Posonium mittebat, Ragozianis noctu eum deducentibus. Paulo post Ragozius junior à Torstensonio literis petit, Wittenbergium ad se cum Croissio, & Erskeino mitti, quibuscum magni momenti negotium sit communicaturus. Nam quo minus ipse ad eum accedat, manu hostium, quæ circa Scompham se ostendat, impediri. His postera die accedentibus nomine patris sui proponit ingens periculum, quod Transsylvaniç à Turcis immineat, ac Torstensonii consilium exquirit. Cum Deputati sententiam Principis audire prius vellent, Janus Keminius, qui simul aderat, confestim erumpebat; nullam sibi aliam salutis viam videri, quam pacis cum Cæsare tractatus in fœdere reservatos absque fœderatorum præjudicio. Mox falsus rumor de Cæsareorum adventu tantum consternationis excitabat, ut Deputati re infecta discederent. Eodem die literas sat asperas ad Torstensonium dabat Ragozius, queis dimidiam partem subsidii pro præsenti anno, & largitiones in aula Turcica factas ipsum poscebat: addito, si credidisset, hęc sibi abnegatum iri, se monitis eorum, qui id fœdus ab initio aut post dissuaserint, aures fuisse præbiturum, & alia consilia capturum. Cui Torstensonius placide, ne ipsum irritaret; cum Carolo Avaugurio Legato Gallico consilia se sociaturum, ut ipsi satisfiat. Ac statuerat, etiam hanc pecuniam exsolvere potius, quam abrumpendo fœderi colorem præbere. Inter ista majores aliquot machinas, & quod Germanorum peditum habebat Ragozius Torstensonio ad Brinam miserat; ubi duabus ruinis editis ad alteram assultus factus, si forte pedem in domo mœnibus propinqua figere possent. Sed quia optio jussa Torstensonii secius intellexerat, iniquo loco miles incassum assultans re infecta repulsus est, amissis duobus centurionibus, triginta gregariis: centum insuper sauciatis.

15 Jul. Ragozius nutat. 18 Jul. 19 Jul.

Cæsar Ragozium ad pacem permovet.

§. 21. Ast Cæsar quanquam magnam partem copiarum adversus Ragozium circa Presburgum contraxisset: tamen cum metueret, ne huic junctus Torstensonius vi Danubium perrumperet cum periculo summæ rerum, prętertim si à superiore ejus fluminis parte Galli ingruerent, statuit ante omnia novum hunc hostem amoliri, ejusqué postulatis satisfacere. Unde Proceres Hungarici Romanis sacris addicti, quos inter Cornitzius proximo à Principe imperio ansam arripiebant Ragozio inculcandi; talibus à Cæsare oblatis non modo causas belli in conventu Transsylvaniæ allegatas tolli, sed & tranquillitatem Hungariæ restitui. Tum Hungaros belli jam pertæsos ægre ferre, se contra leges Regni extra fines militatum abductos; ac octo per menses à penatibus disjunctos contineri diutius non posse. Id quoque animadvertebat Ragozius, Torstensonium non ad ipsius nutum bellum gerere, uti qui quondam cum Betleno societatem iniverant; sed ante omnia Suecici exercitus conservationem respicere. Hisce motus eo descendit, ut Legatum Cęsareum publice audiret; mox nuntium Viennam ablegaret petendæ ratificationi eorum, quæ convenerant. Antequam tamen instrumenta pacis hinc inde traderentur, Torstensonii colloquium expetiit, excusandis quę egerat, & quia sic decere videbatur. Id cum agi sentiret Torstensonius, cum congressum vario obientu differre conabatur, si interim vel Brinam expugnare, vel Kœnigsmarckium cum suis copiis adsciscere posset. Sed acrius instabat Ragozius, ac denuntiabat, ob imminens Transsylvaniæ à Turca periculum iter se differre non amplius posse; simul pedites & machinas, quas Torstensonio ad Brinam expugnandam commodaverat, avocabat. Igitur quod nondum omnia solvendo Brinæ obsidio expedita forent, Erskeinus ad Ragozium mittitur morarum causas demonstraturus, ac super loco, & tempore congressus conventurus. Cæterum cum Torstensonius Croissio exprobraret, hisce causam ipsum dedisse, dum in fœdere Ragozio diserte integrum reliquerit instante à Turca periculo cum Cæsare transigere: hic reponebat: Turcę denuntiationem obtentui sumi. Non enim credi posse, Turcam Vasalli & tributarii sui progressus ægre ferre, dum quicquid ab hoc adquisitum fuerit, sub imperium illius redigatur. Sed Jano Keminio, qui apud Ragozium omnia possit, octo uncialium millia à Cæsare oblata. Unde suadebat, eidem duodecim millia offerenda, ut in his partibus persistat. Quod frustra fore Torstensonius judicabat; qui & Croissio dissuadebat, ne adversus Ragozium protestationem interponeret, quod is facturum se minabatur: cum hic vicissim testaturus sit, nihil eorum, quæ fœdere promissa sint, fuisse præstitum.

26 Jul.

Ragozius cum Torstensonio congredi vult.

Torstensonii cum Ragozio congressus.

§. 22. Placebat inde congressum Eisgrubæ fieri, quo se Torstensonius cum Carolo Gustavo Palatino, & reliquis ducibus contulerat. Eodem & mox Ragozius invitante Torstensonio accessit, cui ad dimidium milliare hic cum quinque legionibus equestribus obviam ivit. Inter primam salutationem, equis non descendebant, & Palatinus seniori Principi ultro loco cedebat. In hospitium Torstensonii, ubi Legati Gallici Croissius, & Avaugurius cum reliquis ducibus præsto erant, accedebant Ragozius junior, & Keminius, qui ostendebant, jam aliquot millia Turcarum in procinctu stare, in Transsylvaniam irruptura, ni interdicto ipsi pareant: eam necessitatem sibi allatam cum Cæsare transigendi citra fœderatorum fraudem, copiasqué è Cæsaris ditione in Transsylvaniam reducendi. Addebant, certo sibi constare, Cæsarem conventa non impleturum; eoqué Principem arma retro Cassoviam in promtu habiturum, ac si vel apicem Cæsar non servet, post tres menses eadem resumturum. Ea tamen lege, ut socii Reges Turcæ consensum obtineant, semperqué conservent; ne Poloniæ Rex Principem turbet, aut Cæsari delectus permittat, utqué fœdus in præsenti statu permaneat, ac ratificationes Regiæ solennes interim exhibeantur. Partem tamen copiarum apud Suecos relinquere, aut pacem cum Cæsare differre abnuebant. Peculiari post congressu, à quo Gallici Legati aberant, Torstensonius Ragozium testimonium poscebat, à Regina omnia, quæ fœdere promissa fuerint, præstita, ut ipse & Hungari honestam & sibi proficuam pacem Cæsari extorquere potuerint. Sed cum Ragozius vicissim peteret testimonium sibi impletæ fidei exhiberi, Torstensonius isto postulato desistebat. Autographas tamen Reginæ ac Torstensonii literas Transsylvanus restituebat. Gallicis Legatis inde placebat, Croissium Constantinopolim ire ad explorandum rerum statum, & num Ragozium denuo in arma pertrahere posit. Cui & Torstensonius mandatum dabat, ac nomine Reginę ratam partem offerebat,

10 Aug.

1645. rebat, si quid causæ communi utile efficeretur. Ragozius inde citra moram trans Morawam in Hungariam recessit, cujus pedites Teutonici, quos parum laute habuerat, plerique ad Suecos, aut Cæsareos transfugiebant. Hungarici equitatus partem Bucheimius Comes ad se pertrahere studebat, insuper id habente Torstensonio, qui istos parum metuendos expertus fuerat. Nec eo minus sequenti anno Ragozius Danielem *de Vargyas* Lipsiam ad Torstensonium mittebat, ad amicitiam & fœdus denuo offerendum. Qua de re hic ad Reginam se relaturum recipiebat; etsi satis judicaret, à Ragozio non id agi, ut denuo bello se immisceret, sed ut Cæsareis tacite velut minaretur, quo conventas leges implerent.

Ragozius in Transylvaniam redit.

§. 23. Quanquam autem Cæsar isto hoste liberatus soli Suecico bello vacare posset, & Torstensonius discessu Hungarorum non modico fulcro nudatus foret: haut ideo tamen obsidium Brinæ solvisset, cujus capiendæ spes nondum defecerat, ni penuria commeatus ac pabuli, ac diuturnis è castris intolerandus fœtor locum mutare subegisset. Unde exercitum Brina dimotum Mistelbacum deducit, ibique aliquot dierum quietem eidem indulget. Ubi consilio habito placebat recta in hostem ire, ac prælium tentare: aut detrectantem trans Danubium compellere, ut Austria ex utraque ripa exhauriretur. Leopoldus quippe Archidux, pace cum Ragozio facta, exercitum Presburgo amotum Viennæ eis flumen reduxerat. Sed audito Suecorum adventu mox in alteram se ripam recepit castris contra Cremsam positis; quo & Gallasius è Bohemia evocabatur. Torstensonius contra incensis ad Mistelbacum castris, & evastatis Hungariam versus agris in citeriore ripa Stockeraviæ consedit. Straverant Cæsarei Danubium ponte duobus supra Cremsam milliaribus, & credebantur adscitis Bavaricis Suecos invasuri, aut commeatu exclusos extra Provinciam compulsuri. Sed inanis erat ea suspicio, dum Leopoldus cum parte copiarum Bavaris adversus Gallos auxilio properat. Reliqui sub Bucheimio transitum Danubii observabant; quos pestilentia, ac diarrhæa infestabat. Quanquam nec ab hoc malo immunes Sueci, peste infectis legionibus, quæ cum Duglassio apud Ragozium fuerant, eoque seorsim tendentibus; reliquis ob intemperantem pomorum, & uvarum usum profluvio alvi correptis. Cæterum Leopoldus adeo diligenter transitus Danubii obsepserat, ut octo dierum iter præripuerit, prius quam Torstensonius de eo resciceret. Ea causa erat, cur insequi ipsum non institueret, si vel maxime fluvium perrumpere licuisset. Tum per Superioris Austriæ montes grave agmen ducere difficillimum erat: ac sine dubio Gallis trans Rhenum pulsis tota mole hostis in ipsum ruiturus erat iniquitate locorum impeditum. Ita porro alteram Danubii ripam custodiebant Cæsarei, ut nisi glacie viam sternente eo pervadi non posset, nec in citeriore Austria gerendum quid restabat; ac militi post tot labores quietis quid concedendum erat. Igitur alia hospitia circumspicere instituit Torstensonius, antequam pluvia autumni tempestas vias lubricaret, ac Leopoldus cum Bavaricis regressus per angustias montium vadenti incumberet. Gallorum tunc iniqua erat suspicio & querela, velut ob arcana cum Cæsareis commercia Torstensonius non impedierit Leopoldi cum Bavaricis conjunctionem, ne Turennium iterum trans Rhenum repellere possent: cum id prohibere penes ipsum non foret. Nec tamen Austria molestiis belli liberaretur, Corneuburgum & Cremsa novis munitionibus, omnibusque necessariis instruuntur, addita præter peditum præsidium manu equitum extorquendis tributis. Regio circum ita exhauritur, ut obsidium circumponi vix posset. Tum sociandis cum Olmucio, & Iglavia commerciis, arcibus Tetschæ, Falckensteinæ, Stotzæ, Niclasburgo, & Ravensburgo præsidia imponuntur. 1645.

Torstensonius Brinæ obsidium solvit.

Torstensonius Leopoldum insequi non potest.

§. 24. Ita sub finem Septembris Suecicus exercitus ex Austria male habita in Bohemiam transit, quo & Cæsarei sequuntur, id Regnum quantum possent protecturi. Equitatus Suecicus octo millibus adhuc constabat: sed peditatus ob multa præsidia, continuos labores, ac grave Brinæ obsidium, ad bis mille quingentos decreverat, veteranos & laboribus induratos; nam qui post prælium Jancoviense capti sacramentum Suecis dixerant, plerique ad vetera signa refugerant. Cæsareis major peditum numerus; sed recens corrasa turba bellandi imperita; ac præcipui veteranorum præfectorum in Suecorum manibus erant. Inaimæ præsidium deductum; sed Iglavia valida manu tenebatur. Incedebat exercitus per Walitzam, Trebitscham, Meseritzam; hinc Molda ad sinistram relicto per Marowitzam, Bisteritzam, Ingerwitzam, Politeckiam, & Leutomischelam. Parduwitza quadringentis peditibus insessa, cum imperata facere abnueret, injectis ignibus in cineres redigitur. Miles in arcem refugus hostem, & incendium evadebat. Animus Torstensonio erat Kœnigsgræciam impetere. Sed quia solitus ipsum morbus infestabat, ac deleto flammis suburbio, & proximis circum vicis sub tecto miles collocari non poterat, illa missa Jacomiriæ considet, legionibus circa dispositis inter media hostium præsidia, exiguo damno ob providentiam ducis. Morbi contagiosi cum pomis & uvis Austriacis cessabant. Discedebat ibi ab exercitu in Sueciam Carolus Gustavus Palatinus post luculento tanto sub imperatore militaris virtutis specimina; cui inter solennes epulas digredienti paratas Torstensonius sceptrum ominabatur. 15. Octob. 31. Oct.

Idem in Bohemiam transit.

§. 25. Mittitur hinc in Moraviam Kœnigsmarckius, ut oppidis per Suecos infessis annonam inferret. Qui raptim profectus late populatione facta frumenti ac pecorum affatim Olmucio, Iglaviæ, Neustadio, & Eulenbergæ accumulavit. Inde in Silesiam flectens Freudenthaliam oppressit. Carnoviam edita mœnium ruina expugnavit: mox & Leobschutzam in potestatem redegit. Sed ut Torstensonio iterum jungeretur, mox in Silesiam inferiorem properabat; ubi arces Franckensteinam, Furstensteinam, Lehnhausamque, ex qua Suecis hactenus multum damni illatum fuerat, occupabat. Torstensonius quoque, cum diutius inter hostium præsidia subsistere tæderet, Kœnigsmarckio in Silesiam obviam procedit, cui junctus Greiffenbergam tendit, iterum in Bohemiam se penetraturus. Capta Greiffensteina per Fridlandam Leutmericiam versus iter instituit; quod oppidum occupare, ibique superato Albi circa Egram fluvium pedem figere placebat. Sed cum ipsius morbus usque adeo invaluisset, ut vix lecticæ gestationem amplius ferre posset, & ob eundem sæpe rei geren- 22. Nov. 3. Dec.

Kœnigsmarckius in Moraviam & Silesiam excurrit.

Torstensonius ab exercitu discedit.

Ddd dum

1645. dæ occasiones amittendæ forent, malo quoque jam ipsas cervices petente: Lipsiam conferre se constituit, num forte ibi valetudinem reparare posset. Et quia Carolus Gustavus Wrangelius nondum adpulerat, quem suprema rei tormentariæ præfectura auctum Regina successorem ipsi
4. Dec. destinabat, curam exercitus interim Arvido Wittenbergio committit. In itinere tamen istum Eulenbergæ offendit cum copiis, quas finito bello Danico ex Holsatia & scania adducebat. Ubi certa lege summum exercitus imperium in istum transfert; adjectis monitis, ut sedem belli in Cæsareis ditionibus figa ac citra necessitatem aleam prælii ne tentet; tum si quid super tractatibus moveatur, ad se remittat.

Idem imperium in Carolum Gustavum Wrangelium confert.

Exercitus Suecicus denuo in Bohemiam irrumpit.

Torstensonio digresso, qui & Kœnigsmarckium secum abducebat, exercitus Suecicus expugnata Fridlandæ arce in Bohemiam denuo invadens Municeam nullo resistente, ac Leutmericiam diffugiente præsidio
6. Dec. occupavit, ac valida manu firmavit. Tetschena arx à Paiculio supremo vigiliarum præfecto
15. Dec. frustra tentata.
31. Dec. Inde Wittenbergius apud Sahorsanum Albim; mox Egram fluvium glacie stratum transit, & Salitzæ non procul Commothavia subsistit, quoad Wrangelius cum suis adesset. Letrisque copiis junctis duodecim equitum, septem peditum millia implebantur; validus exercitus, & Cæsareo etiam parte Bavarorum aucto par. Cæsarei contra, qui hiberna sibi ad fines Misniæ ab Egra Leutmericiam usque destinaverant, adventu Suecorum turbati Pilsenam, inde Budeweisam recesserunt. Auxilia quoque Bavarica sub Wertani ductu accedere abnuebant, donec ipse Leopoldus Monachium profectus Bavaro persuaderet, ut suas copias Cæsareis jungi juberet.

Kœnigsmarckii acta.

§. 26. Ast Kœnigsmarckius, qui sub finem superioris anni reliquiis Gallasiani exercitus Magdeburgi obsederat, illis elapsis Hornburgum arcem verterat, tribus, Guelferbyto milliaribus di-
16. Jan. stantem, quam admota vi ad deditionem citra exceptionem compulit, gregariis sub sua signa distributis. Arci munitiones detractæ. Quæ idem hoc anno per Bremensem præsulatum gesserit, à Scriptore Danici belli expositum. Post eam provinciam subactam in Misniam tendebat. Sed post Turennii apud Mergentheimum cladem, cum Bavarici Hassiæ imminerent, etsi Torstensonius in Bohemiam ire jussisset, implorante Landgravia, ac probantibus Osnabrugæ Lega-
17. May. tis Huxteræ superato Visurgi in Hassiam concedit, Hassicis junctus Turennio auxilium laturus. Cum nullo modo ferendum judicaret, ut Turennii copiæ, quæ post cladem se collegerant, à Bavaricis plane delerentur, & Landgraviæ ditio istorum libidini exponeretur, Turennium aliquamdiu, mox & Enguianum Ducem comitatus, post ab eodem ad viam Montanem separatur, ægre ferentibus Gallis, qui diutius ejusdem conjunctione frui malebant. Unde & Longuevillius Dux San-Romanum cum literis ad Legatos Suecicos Osnabrugam mittebat, ut ipsi persua-
1. Jul. rent, ne diversus abiret. Hi literis datis eam causam ipsi quidem commendabant. Sed quod Torstensonius jamdudum propius accedere jussisset, nullis super conjunctione cum Gallis mandatis; censebant, si Enguianus Turennio junctus Bavaricis par foret, melius esse ipsum relictis Gallis per Franconiam in Bohemiam ire. Igitur Legatorum sententiam & Torstensonii jussa secutus Kœnigsmarckius indignante licet Enguiano in Franconiam abit, in itinere Wurtzburgensem, ac Bambergensem Præsules pecunia emungens. Schweinfurtum prætereuntis postremo agmini. Cæsarei validam catervam immittunt; sed quæ ita excipitur, ut minima pars ad suos reverteret. Inde per Cubmbacensem agrum in Misniam pergit, cujus adventu audito Saxonicæ legionis, quæ sub Hanavio supremo vigilum præfecto inter Lipsiam & Cizam hæserant, Dresdam se receperunt. Obviam ipsi cum peditum manu ac machinis Lipsia procedebat Axelius Lilius, quo operam sociante. Rochlicensem arcem inpetu expugnat. Mox ad occupandam Leisnisensem arcem Lilio relicto, ipse cum equitibus & dimachis Dresdam excurrit, num Saxonicas copias eis Albim deprehendere posset. Sed hæ adventu ejus animadverso sub Dresdæ mœnia confugerant, centum captivis relictis. Post captam Leisniciam Axelius Lilius iterum ipsi jun- 3. Aug.
gitur, simulque Misenam invadit. Oppidum nullo negotio capitur, ac diripitur, quod cives; dum istis deditio imperatur, tubicinem prope adstantem, globo trajecissent. Arx admota vi expugnatur, 14. Aug.
præsidiariis arbitrio ipsius se dedentibus. Inde post inducias cum Saxoniæ Electore conclusas superato Albi in Lusatiam tendit, ubi arcem Greiffensteinam triginta peditibus, totidem equitibus insessam in ditionem redigit. Hinc magnis itineribus per Superiorem Silesiam properans Torstensonio jungitur.

De induciis cum Saxoniæ Electore agitur.

§. 27. Super induciis cum Saxoniæ Electore ampla mandata acceperat Axelius Lilius, qui istius filium. Augustum Ducem ad eas promovendas stimulabat. Is per se cupidus apud patrem, ut iis aurem præberet, instabat. Ast hic filii preces adspernatus obtendere: id negotium calumniandi ansam præbiturum, velut ipse causam suam ab Imperio separare, aut peculiari tractatu communem pacificationem difficiliorem reddere instituat. Alias ni lacessatur, facile quieturum. Ac subinde literis ac legatis urgebat Cæsar, ut in fide adversus se, ac Domum Austriacam firmus persisteret. Igitur durioribus mediis compellendum judicans Torstensonius Axelio Lilio injungit; ut Electoris terras, quà pertingere possit, gravibus tributis subjiciat, ipsique Electori inutiles reddat; ac circa Dresdam ad utramque Albis ripam omnia loca, quæ imperata abnuerent, flammis vastaret. Eo fine Lilius Reichwaldum è Franconia, Petrum Andreæ tribunos è Silesia evocat, ac ad occupanda loca à Saxonicis præsidiis insessa vertitur. Ac primo Torgensis arx sexaginta peditibus defensa citra pactum in potestatem redacta. 18. Maji
Inde in Silesiam iterum mittebatur Petrus Andreæ, ut assumptis Glogoviæ aliquot peditum centuriis propere Dresdam verteret, & in ulteriore Albis ripa messem corrumperet; id quod Reichwaldus in citeriore ripa facturus erat. Ast ea destinata infaustus casus evertebat. Injunctum erat Petro Andreæ, ut intra quatriduum iter Glogoviam absolveret. Ast is jussorum immemor Gubbenam divertebat residuis tributorum extorquendis.

Legio Suecica vapulat.

Unde Saxonicis insequentibus spatium fuit eundem in vico Starschedel uno à Gubbena milliari adsequendi, ubi ipsius miles fessus & securus somno se dederat. Saxonici per tenebras ingruentes centum viginti ceciderunt; plures ceperunt. Tribunus

ipse,

1645. ipse, & subtribunus Ulsparrius, cum per unum & alterum diem in arce restitissent, tandem & ipsi dedere se coguntur, & cum quinque signis, & centum quinquaginta amplius captivis magno cum plausu Dresdam deducuntur. Ducenti fere ademtis equis Glogoviam evadebant. Is successus animos Electori addidit, ut vim magis, quam tractatus meditaretur. Unde tria equitum millia sub Hanario Pegaviam versus mittebantur, ubi Reichwaldus tribunus cum suis tendebat. Sed is numero impar Naumburgum, inde Erfordiam se recepit. Non longius tamen insecuti Saxonici, Cæsareique in Bohemiam revertebant.

§. 28. Ad extremum tamen Elector acriter grassante Kœnigsmarckio, & fatigantibus prece filiis ad tractatus descendit. Post quatuordecim dierum disceptationem Induciæ conclusæ, quod neutralitatem inire fidei, qua Cæsari atque Imperio obstrictus foret, adversum judicaret Elector; coque in sex duntaxat menses initio illæ inibantur. Nec Sueci circa vocabulum contendendum censebant re obtenta. Leges induciarum hæ fere erant. Electori fidem Cæsari atque Imperio debitam servare integram liceat, nec adversus eandem quid admittere adigatur. Præter tres equitum legiones Elector Cæsari nihil copiarum commodet, nec eidem in sua ditione conquisitionem militum indulgeat. Succis si opus sit innoxium per terras Electoris iter pateat, ut tamen intra tertium à Dresda milliare ne accedant. Initio ultimi mensis utraque pars teneatur declarare, inducias porrigere, an abrumpere velit. Elector reditibus suis iterum fruatur, exceptis, quos Lipsia prebet; Succis exsolvat menstrua undecim uncialium millia, & certum frumenti modum. Reliquis locis per Misniam occupatis præter Lipsiam præsidia deducantur. Transitus Albis Succis Torgæ pateat. Commercia terra, fluminibusque libera sint. Magdeburgi obsidioni Saxo impedimentum ne adferat. Ingens levamentum Electoris ditioni induciæ istæ adferebant; nec minus tamen Succis eædem utiles videbantur. Nam primus is erat gradus Electorem à partibus Cæsareis avellendi. Et potiebatur scopo suo Torstensonius, ne per Saxonicos à tergo distraheretur. Tum id copiarum adhuc habebat Elector, ut pro lubitu leges ipsi haut possent præscribi. Ipsi enim sex legiones equestres erant, quibus Cæsar tres addiderat; aliæ quatuor in finibus Bohemiæ hærebant; ita ut vel Kœnigsmarkii iter impedire possent, vel Cæsareis junctæ idem hisce roboris, quod Kœnigsmarckius Torstensonio, allaturæ essent. Tum facile erat Saxoni hac cum manu oppida Misniæ præter Lipsiam recuperare, Lipsiam laxiore obsidio premere, Magdeburgi obsidium solvere, Halberstadiensem agrum infestare, si Kœnigsmarckius ad Torstensonium digrederetur. Sed præcipuus fructus erat, quod per illas Evangelicorum animi hoc rerum articulo non parum erigerentur ad causam communem intrepide agendam. Unde & easdem citra moram Torstensonius ratihabuit, capitis pœna suis denuntiata, si quis violare illas auderet. Nec minore lætitia Electoris provincia easdem acceptabat, frementibus contra Catholicis, & convitia jactantibus. Queis retundendis Saxonici extendebant; non inscio Cæsare initas, & per eas salvam perstare obligationem versus Cæsarem & Imperium. Ac satiùs fuisse hoc modo cum Succis decidere, quam plane opprimi. Cæsarem nunc sibi retinere legiones, quas Electori in auxilium destinaverat & tres Saxonicas insuper accipere, queis alias cariturus erat. Tum semestri duntaxat tempore illas circumscribi avertendo graviori malo. Denique Remp. nunc, & communem pacem efficacius ab Electore, quam inter hostilia arma promoveri posse. Has porro inducias prorogare, uti primogenitus Electoris filius summopere studebat: ita per easdem consilia in Cæsaris aula valde turbabantur, eaquè animorum mutatio adferebatur, ut tertio Electoris filio Christiano Smeidnicensem in Silesia Ducatum offerret Cæsar, siquidem Elector omissis induciis arma in Succos retinere vellet.

27 Aug. Induciæ cum Saxone concluduntur.

14 Sept.

§. 29. Hoc anno Magdeburgum eminus à Succis cingebatur, per dispositas proximis oppidis stationes sub rectione prohibita; mox & messe ad utramque Albis ripam corrupta, abactisquè pecoribus. Aliquando tamen obsessi eruptione facta illos, qui in oppido Burgo tendebant, non superfunctorie multabant. Inter hæc de urbe bello eximenda agitatum, super quo & Administrator, & oppidani apud Cæsarem, & Torstensonium instabant. In eo tamen diversi abibant, quod iste militem suum urbi præsidio imponere vellet, hi autem proprio præsidio relinqui more vetere contenderent, connitentibus quoque pro urbe Hanseaticis. Ac instabant quidem apud Cæsarem tam Administrator, & Elector, ipsius pater, quam oppidani, ut is præsidium urbe deduceret; quod alias fame illud conficiendum; ac finito jam bello Danico urbs sine dubio majore vi oppugnanda, & à Succis in ditionem redigenda sit. Id quod ne fieret, Cæsar consentiebat ut suus inde miles excederet, & ut urbi præsidium ab Administratore simul, & decurionibus imponeretur, in utrorumque verba adigendum. Hoc responso Cæsaris obtento apud Torstensonium instabat Administrator, ut obsidium solveretur. A quo non alienum ille se ostendebat, modo idonee caveatur, ex ea urbe Cæsareis nihil opis latum iri, nec isto Albis transitu eosdem usuros. Nam in scripto, quod iste offerebat, parum cautionis duci Sueco videbatur. Igitur si obtineri non posset, ut Suecicum præsidium reciperetur, satius ducebat urbem suis tantum civibus custodiendam relinqui, quam Administratorem quoque in partem præsidii admitti. Sed id negotium sequenti demum anno exitum habuit.

Circa Magdeburgum acta.

§. 30. Ab Hassis initio hujus anni nihil memorabile gestum, nisi quod Geisius, dum Magdeburgo relicto versus Hassiam regreditur, rogatu Ermesii tribuni Erfordiæ præfecti Heldrungam arcem Thuringiæ infestam vi ad deditionem adegit; cui inde munimenta detracta. Reliquæ Hassorum copiæ per stativa Westphaliæ, & Frisiæ quiescebant, oppidorum suorum custodiæ invigilantes, quod Batavi Comite Frisiæ instante decrevissent eam provinciam Hassis subtrahere, & qua ratione id fieri

Ab Hassis acta. 3 Febr.

1645. ri deberet deliberarent. Ita conatibus istorum ob-
27. Febr. servandis vacandum erit, nisi quod eorum manus noctu Tellichtum oppidulum subito oppressit, & binas Cæsareorum cohortes, pedestrem unam, equestrem alteram interceptas Lipstadium abduxit.

Gallorum per Germaniam gesta.

§. 31. Gallicus sub Turennio miles ad Rhenum, & Saram, inque Darmstadiensi agro sumtis hibernis se reficiebat. Inter quæ Courvallius Moguntiæ præfectus cum septingentis militibus Ursellas oppidulum, centum peditibus & agrestium manu defensum, ad tributa exsolvenda compulsum ibat. Sed Bavarici è vicinis statiris coëuntes Gallos à tergo invaserunt, eorumque ducentos interfecerunt, duabus machinis ereptis: reliqui tantisper Francofurti latitarunt, quoad à suis in tuta deducerentur. Eam ignominiam Galli post incendio ejus oppidi ulti sunt. Inde Rosa excursionem in Sueviam faciebat, turbandę Bavaricorum quieti, & ut equos conquireret. Hinc in Durlacensem agrum descendens minora oppida Bavaricis infessa occupare conabatur. Sed Brettam invadenti Mercius repente supervenit, ut is propere cum equitibus refugere cogeretur, quingentis peditibus Bruchsaliæ relictis, queis potitus fuisset Mercius, ni Turennius raptim contractis copiis suppetias tulis-

16 Mart. Turennius cis Rhenum movet. set. Qui mox exercitu ad Philipsburgum lustrato eis Rhenum movit, ac Pforzemi consedit; cum Erlachius interim cocollecta bis mille militum manu Lichtenaviam arcem subegisset. Bavarici contra, ut Turennii conatibus obviam irent, trans Nicrum constiterunt Turennius inde non procul Stutgardia Nicrum transgressus Botmari,

3 April. Mercius Weiblingæ stativa locavit, ut duarum spatio horarum exercitu utroque dissito excursores crebris velitationibus colliderentur. Mox iste Halam oppidanis repugnare non ausis occupatam

6 April. præsidio firmat. Constabant Turennii Copiæ quatour equitum millibus maximam partem Germanis; peditum tribusmillibus fere Gallis; præter sexentos Germanos. Sequebatur solito major impedimentorum, & vehiculorum turba. Bavarici, qui novem millia explebant, audito Gallorum itinere eodem properabant; sed jam capto oppido venientes, Turennium opportunis locis se tenentem aggredi non ausi prope Elwangam consident. Turennius cum Danubium versus iturus crederetur, ad Tubarum vertit, ac Mergentheimum, Rotenburgum, & alia circum loca occupat, ac prętorio Mergentheimi constituto legiones equestres ad plura milliaria dispertitur, cum contra Bavarici angusto spatio apud Feuchtwangam se continerent. Interea Erlachius Mosero Benfel-

7 April. dæ præfecto junctus Wilhelmum Marchionem Badensem compulerat, ut Stolhofam Gallis traderet: Kuppenheimum, quod Bistingerus cum turma equitum, & peditum manu acriter tuebatur, vi ad deditionem adegerat, ac stationibus Wilstadii, Oberkirchæ, Gengenbaci, atque Ettingæ dispositis Offenburgum eminus incluserat. Hinc Rhenum transgressus cum Wildensteinam arcem in Murbacensi pręsulatu sitam machinis frustra verberasset, eminus circumsessam fame urgebat. Sed & qui pontem navalem apud Spiram custodiebat Gallicus centurio, repentino assultu Gernsheimum oppressit.

Prælium ad Mergentheimum.

§. 32. Ast Bavarici contractis undique copiis Turennianos invadere constituerunt, quos late dispersos solutius agere audiebant. Quos ut eo magis in securitatem darent, rumorem spargebant, se retro Durwangam, & ad Altemulum 1645.
flumen abituros. Igitur sub vesperam Teucht- 24 April.
roanga profecti per totam noctem summo silentio
Prætfeldam, postera die ad modicum Mergen- 25 April.
theimo milliare progressi contra vicum Herbsthausam in acie constitere. Turennius contra audito Bavaricorum motu peditatum ad sylvulam prope dictum vicum, equites ad utrumque latus revocat, qui quidem propere contrahi poterant. Nam tres legiones finito jam conflictu adveniebant, aliæ tres plane emanebant. Bavaricus peditatus sub Reuphenbergio Turennianos numero longe inferiores invadit, ac post brevem pugnam in fugam compulsos ita acriter insequitur, ut Herbsthausæ, quod volebant, pedem figere non possent, captis qui cædi superfuerant. Dextrum Bavaricorum cornu sinistro Turennii, cui Rosa præerat, impactum ab hoc acriter turbatis Ordinibus repulsum; dum qui à sinistris constiterat Bavaricus eques dextros Turennianos funderet. Sed mox dextrum Bavaricorum cornu accurrente Kolbio tribuno, qui in subsidiis steterat, & Wertano cum aliquot turmis è sinistro auxilium ferente sinistrum Turennianum numero obru- Gallorum clades.
tum demum in fugam dabat, ipso Rosa capto. Turennius initio Mergentheimum se recipit, ubi tres equestres legiones, quę prælio non interfuerant, occurrebant: cum quibus gradum firmare, ac suos à fuga colligere conabatur, Bischofshoviam iter capturus. Sed Bavarici è vestigio secuti recta ad oppidum ruebant. Ubi dum Turennius cum sua, & Tracii legione recipere se conatur, à reliquis suorum divulsus, per biduum cæsus aut captus credebatur. Is tamen ad dextram longius deflectens hostem declinavit, & adsumto in itinere Ruswurmio tribuno, qui pugnæ non interfuerat, apud Hamelburgum Superato Mœno pręter Fuldam in Superiorem Hassiam evasit. Comes quoque Witgensteinius cum cęterarum legionum reliquiis supra Wertam Mœnum, inde Spessartum sylvam transgressus apud Lauterbacum Turennio junctus est. Ibi duo millia, qui cladem evaserant, collectat. Mille quoque alii per Erbacensem Comitatum Gernsheimum, aut trans Nicrum Philipsburgum effugerant. Maxima strages peditibus incuberat, quorum & plurimi, qui è prælio se subduxerant, ab agrestibus ad Mœnum, & in Spessarto sylva trucidabantur. Gallis machinæ suæ nulli usui fuerant, quę prælio jam commisso è stativis demum attrahebantur; cum apud Bavaricos illę magnum operæ pretium fecissent. Præter Rosam capti fuerant Schmidbergius Campi-Marechallus, Vice-Comes La Mota, & Passagius supremi vigilum præfecti, subtribuni duo, quatuor excubiarum præfecti, aliorum ductorum centum quinquaginta amplius, tum mille quingenti gregarii. Accedebant quinquaginta amplius vexilla, quatuor machinæ, totidem muli nummis onusti. Duas majores machinas quingenti pedites Hala Mergentheimum versus deducebant, quos & ipsos Bavarici cædebant machinis captis. Ea victoria Cæsareos magna spe melioris in posterum fortunæ implevit. Causa hujus cladis eadem, quæ antehac Dutlingę, nimia securitas; quam num aluerint secreti tractatus, qui Gallis inter, & Bavarum tunc agitari dicebantur; nobis parum compertum. Sane Bavarus in sua ditione vetuisse ferebatur, ne Turennianus exercitus hostium vocabulo notaretur. Servientus Legatus Gallicus apud Rosenhanium Monasterii culpam ejus

1645. ejus mali oblique in Suecos devolutum ibat, velut intempestiva suspicione separati tractatus & collusionis cum hoste effecissent, ut Turennio nondum sat parato in Bavaricos eundum fuerit. Cui Legati Suecici Osnabruga denuntiabant; non præter rationem Bavari negotiationem in Gallia sibi suspectam fuisse, non quod crederent Gallos statim ab ipso proposita arrepturos, sed quia compertum sit, Bavarum consilia sua per ejusmodi astutias expromere. Postulatum à se, ut Turennius rem gerere inciperet, quod Torstensonius circa ipsa hostium penetralia invadenda satageret, & quia Gallia sæpius iteraverit, se partem virium hostilium in illam Germaniæ oram aversuram. Haut quidquam tamen id à se quæsitum, ut Gallici duces nulla ratione suarum ac partis adversæ virium habita in hostem ruerent, & per cladem sponte accersitam studium pro communi causa ostenderent.

Bavarici in Hassiam eunt. §. 33. Post hanc victoriam Bavarici ad Rhenum vertunt, ac Gernsheimum deditione recuperant. Ac metus erat, ne transmisso Rheno Gallorum ibi hospitia interciperent; quæ tamen Erlachius raptim milite firmaverat. Sed illi flexo itinere Mœnum apud Hœchstam transeunt, & cum aliquantisper circa Francofurtum quievissent, Giessam versus tendunt. Quorum adventu Turenniani, qui hactenus inter Giessam & Marpurgum consederant, direptis hospitiis suis sub Ziegenhainę munimenta se receperunt. Quo & Hassici, qui diu Amœnoburgum obsederant, verterunt. Bavarici hinc Kirchainam oppugnare instituunt. Landgravia, cum bellum sibi propius advolvi cerneret, legiones suas statim è Westphalia evocat. Tum Kœnigsmarckium, qui è Bremensi agro in Misniam tendebat, uti sibi ac Turennii reliquiis opem ferret, rogat. Qui, licet Torstensonii jussa alio vocarent, tamen probantibus Legatis Suecicis apud Huxteram Visurgim transgressus in Hassiam profectus Wolfshagæ Turennio jungitur. Junati Corbacum veniunt, quo & Hassici è Westphalia properabant. Bavarici interim Kirchainam, quam Henricus Uffelius cum sexcentis peditibus tuebatur, omni vi oppugnabant, ignitis globis, & atrocibus minis obsessorum animos frustra territantes. Magna quoque mœnium ruina edita, quam Uffelius excitatis abscissibus iterum obstruit, ac intrepidus Bavaricorum assultum expectat. Quem cum ad extrema sustinenda obfirmatum viderent Bavarici, eodem die obsidium solverunt; ac cum aliquot per dies Amœnoburgo assedissent, mox retro in Wetteraviam abiere circa Gelnhusam castra metati.

(Kœnigsmarckius Turennio succurrit. 21 Maji.) (Bavarici Kirchainam frustra oppugnant.)

Sociatæ copiæ Enguiano Duci junguntur. §. 34. Hassorum cum Kœnigsmarckio ac Turennio conjunctione exercitus quatuordecim millium conflatus erat. Et quia Suecicus Dux Torstensonii jussâ, Hassi Westphaliam respiciebant, hisce placebat, Turennium ad Rhenum deducere, ubi copię ipsius se collegerant, eoqué facto ad sua reverti. Sed cum id plane aversaretur Turennius causatus, nihil ibi esse, unde miles viveret, visum copias illas eis Rhenum evocare, & ex hostium motu consilium capere. Eo fine & ipsi in Wetterariam Fridbergam versus tendunt. Quos Bavarici expectare non ausi Mœno superato apud Aschaffenburgum castra locant. Fœderatorum copiæ primo Francofurtum accedunt, quod promte forum offerebat. Inde Gelnhusam versus iter ingrediuntur. Sed audito Enguiani Ducis adventu subito vertunt, interceptis aliquot Bavaricorum catervis, ac superato inter Francofurtum, 1645. & Hanoviam Mœno Viam Montanam ingrediuntur. Bavarici contra castris ad Aschaffenburgum relictis Miltenburgum, hinc per sylvam Ottonianam Heilbrunnam versus iter instituunt. Fœderati cum ex itinere Weinheimi centum pedites intercepissent, Ladenburgi Nicrum transeunt, & Enguiano, qui cum sex peditum, quatuor equitum millibus, egregio milite, per Alsatiam descendens apud Spiram Rhenum superaverat, conjunguntur. Sed & Bavarici qui post victoriam apud Mergentheimum atrocem sibi tempestatem incubituram præviderant, exercitui augendo sedulam operam dabant, Gleenio è Westphalia cum quater mille quingentis militibus ad se evocato; quo in Franconia ipsis juncto magnis itineribus Heilbrunnam properabant, ut hostem transitu Nicri arcerent. Enguianus, cum aliquot dies circa Heidelbergam hæsisset, itidem Heilbrunnam vadit, ac eis Nicrum castra ponit. Mox Wimpfinam cen- 28 Jun. tum viginti Bavaricis peditibus insessam citra exceptionem subigit, ibiqué superato Nicro Neu- 30 Jun. stadium ad Cocherum pergit, Bavaricis contra Halam castra transferentibus. Mergenthaliam inde, ac Rotenburgum ad Tubarum Enguianus tendit, compluribus in itinere locis incensis, quod provinciales nupera clade in Gallos fugientes sævisse arguerentur. Rotenburgum post paucas 8 Jul. machinas displosas citra pactum se dedebat. Centum octoginta milites inter cohortes Gallicas distributi; oppidani duriter habiti, ac militum licentiæ ac libidini frœna laxata, quod isti arma gestasse dicerentur. Ad hoc oppidum per aliquot dies Enguianus hæsit. Sed Bavarici cum Halam præsidio firmassent, in vetera sua castra Feucht- 14 Jul. wangam se contulerunt. Crebræ inter hæc excursorum velitationes, prosperiore plerumque Gallorum fortuna, inter alia non procul Onotzbaco trecentis Bavaricis equitibus cæsis. Roten- 20 Jul. burgo recta in Bavaricos ibat Enguianus, sed qui ob munitiones castrorum, & interjectum rivum ac paludem ad prælium pertrahi non poterant. Eam ob causam Enguianus sequenti die Dunckel- 21 Jul. spulam vertit, quam proxima nocte Creutzius tribunus cum sexcentis peditibus ingressus fuerat; qui cum imperatam deditionem abnueret, statim accessus ad oppidum agi cœperunt. Eadem nocte Bavarici Feuchtwanga Norlingam iter intende- 22 Jul. rant. Unde Enguianus statim omissa Dunckelspula obviam hosti adproperat, ipsumqué apud Durwangam vicum adsequitur. Hoc cognito Bavarici idoneo loco sylvas inter & paludes considebant, castellis quibusdam raptim excitatis, ut Galli citra periculum istos invadere non possent. Ita hoc die nihil actum, nisi quod mutuis machinarum vibrationibus non pauci viri equiqué prosternerentur. Sequenti nocte Bavarici denuo ea statione relicta Trudingam & Oetingam redibant. Contra Gallicus dux præter Dunckelspulam ite- 23 Jul. rum Norlingam properavit, ac deditionem abnuenti vim admovere instituit; cum exploratores retulere, Bavaricos citato gradu Donawertam 24 Jul. tendere, impetum Ducis objectu Danubii declinaturos. Quorum iter cum sesqui milliari tantum distaret, Enguianus statim profectionis signum dare, suosqué in aciem disponere, ac præter Norlingam & Wallersteinam in hostem ducere. Sed qui præmissis impedimentis commodo loco apud vicum, arcemqué Allersheimum aciem pro lubitu disponendi spatium habuerat.

(Enguiani progressus.)

§. 35. Tres ibi montes erigebantur, quorum u- Prælium

 ni

1645. ad Allersheimum. ni arx superstructa erat, vico in adsita planitie posito. Sinistrum cornu Bavarici inter duos celsiores montes ac vicum, dextrum ad sinistrum vici latus ad tertium usque montem collocaverant. Vicum ipsum valida peditum manus insederat, quæ omni ex parte loricas excitabat; tum machinæ opportunis locis positæ subjecta camporum infestabant. Eos per campos Enguiano cum suis nullo objecto tegmine procedendum erat, exiguo suarum machinarum usu. Dextrum ipsius cornu componebant equites nuper è Gallia adducti sub Grammondo Campimareschallo. Sinistro cornu Turennius cum suis Germanis, ac veteranis Vinariensibus legionibus adstiterat. Mediam peditum aciem Bellenavius, Marsinus, & Chasteleuxius curabant. In secunda acie à dextris Chabotus cum aliquot equitum peditumqué catervis, à sinistris Hassi sub Geisio, sex peditum phalanges, decem equitum alæ dispositi erant, cui Ohmius, & Betzius Turenniani tribuni cum singulis alis accesserant. Enguianus explorato hostium statu capto circuitu dextrum suum cornu in sinistrum hostium vicum inter & secundum montem ducere constituerat. Sed cum preter loricam fossa quoque ibi objecta nuntiaretur, & imminentibus à latere è vico peditibus, eo consilio misso vicum ante omnia invadere placuit. Igitur totum eo peditatum immisit; quo & Bavarici plerumque peditatum suis auxilio adducebant. Ita hora post meridiem secunda asperrima pugna surgit multa utrinque cæde. Bavarici acerrime resistebant, donec à Gallis vicus inflammaretur. Unde isti in duo Nobilium prætoria saxo extructa confugerunt, è quibus diu adhuc repugnabant. Gillii Hasii legio quadringentorum capitum è templo, quo se receperat, vim Gallorum propulsabat. Vico expugnato Bavaricorum sinistrum cornu munitionibus suis tanto impetu in dextrum Gallorum cornu erupit, ut illud plane in fugam propelleret. Et quanquam Chabotus cum secunda acie Bavaricis strenue occurreret, ac aliquantisper eos sustineret; tamen quia pulsi non iterum post ipsum pedem figebant, & ipse turbatis ordinibus fundebatur. Nec minus Turennius qui cum sinistro cornu in hostem juxta vicum consistentem impetum dederat, male habitus repellebatur. Enimvero profligatas jam res Geisius restituit, qui secundam Hassorum aciem, dispersis licet Turennianis jam occurrentibus, in dextrum hostium cornu intrepidus duxit, ac inter vicum & montem, cui machina ac pedites impositi erant, spretis machinarum & tuborum displosionibus, hostiles equites numero longe superiores invasit. Ubi primo vir viro collatus aliquandiu subsistebant, quod neutri prius tubos displodere vellent, donec facto à Bavaris initio Hassi hosce, quantumvis omnes cataphractos, in fugam compellerent. Inter qua & Uffelius subtribunus pedites hostiles, qui celsa in rupe lorica circumvallati constiterant, acriter impetit, ac tribuno Bergero inde dejecto grandioribus machinis potitur. Sic ut dextrum hostium cornu, cui Gleenius præerat, plane loco pelleretur. Una tamen phalanx Hassica sub Franco vigilum præfecto, quem Geisius in vicum adversus hostilem peditatum ire jusserat, à duabus cataphractorum alis, qui Enguiani catervas fugaverant, circumventa internecione fere deletur. Interim & Turenniani equites instauratis ordinibus in sinistrum hostium cornu, quod oppositos sibi Gallos fugaverat, ac machinis potitum fuerat, cæsis qui eas tractabant, impetum dedit. Bavarici, cum dextrum suorum cornu plane prostratum intelligerent, captas machinas deseruere, & longe post tertium montem, ubi octo adhuc minoris formæ tormenta habebant, constitere. Quos tenebris jam incumbentibus invadere haut consultum visum. Ita Galli Hassiqué in loco conflictus per noctem quiescebant: Wertanus autem cum reliquiis copiarum, & octo machinis ea nocte per sylvas Donawertam evadebat. Gillii Hasii legio, quæ è templo multum damni dederat, Geisio se cum omnibus vexillis dedebat. 1645.

§. 36. E Bavaricis præter plurimos præfectos, ac bis mille gregarios, initio conflictus in vico ceciderat Franciscus Mercius supremus dux, ob fortitudinem, & prudentiam à suis valde desideratus. Inter captos erat Gleenius, Cæsareorum summus dux, tribuni Holsatiæ Dux, Stahlius, Royerius, Hillius, Coppius, Bangerus, præter plures alios præfectos, & mille trecentos gregarios, quorum plerique in Hassorum manus inciderant. Ereptæ quoque Bavaricis machinæ sedecim, signa pedestria quindecim, equestria novendecim. Impedimenta jam Donawertam versus præmissa proprius miles diripuerat. E Gallis occubuerant Chateleuxius, Marchio Pisagierius: è Turennianis Witgersteinius Comes, Truchsessius, Saurzapfius tribuni; ex Hassicis tribunus Schwertius, præfecti vigilum Francus, & Zullichius. E vulneribus decedebant Bellenavius, subtribunus Heilmannus, præfectus vigilum Geisius. Ipse Enguianus globo brachium sauciatus fuerat. E Gallis capiebatur Grammondus, Marchio Castri S. Martini, ac multi præfecti, gregariiqué è Gallico peditatu. Occubuerant quoque mille octingenti gregarii. Ita parum habebant Galli quod gloriarentur victoria tam multo saguine parta, nisi quod campo, tormentisqué, & signis aliquot potiti essent; cujus tamen causa in Germanos, ac præcipue in Hassos ab omnibus referebatur. Unde & Geisius, ac Landgravius Ernestus à Regina Gallia magnifice donabantur. Galli equites se excusabant, quod displosionibus hostium jam debilitati impetum recentium sustinere non potuerint. Grammondus mox cum Gleenio permutatus, quorum ille à Bavaro Monachii honorifice exceptus ac donatus, mandatisqué super neutralitate instructus dimittitur. Pari modo Gleenius ab Enguiano habitus. Wertanus & Reuschenbergius positis in monte ad Donawertam castris fugientes contrahebant. Sed Enguianus sequenti à prælio die exercitum Norlingæ admovet, ac oppido neutralitatem, trecentis Bavaricis, qui præsidium ibi agitabant, liberum discessum offerebat. Sed cum subtribunus Baldinus ferociter responderet, accessus facti, & eadem adhuc nocte ruina murorum edita fuit. Rogatu tamen oppidanorum vis dilata, ac miles postera die citra exceptionem dedere se coactus est. Oppido ut neutrarum esset partium indultum. Ea res Enguiano commode cadebat, reficiendis famelicis, ac curandis sauciis. Oppidani autem quanquam hac transactione ingens periculum avertissent, Bavarus tamen iisdem non leviter se offensum ostendit. Cum apud Norlingam octo per dies substitisset Enguianus Dunckelspulam movit, à quingentis Bavaricis infessam; qui cum acriter resisterent, magna vi cogendi erant. Quibus cum extrema imminerent, vita donata, ea lege ut captivorum loco essent. Huic oppido trecenti præsidiarii ab Enguiano impositi, ac Heilbrunnam versus iter institutum. Sed quia id oppidum mille quingentis militi-

Cæsi utrinque, captiqué.

Enguianus Norlingæ neutralitatem concedit.

8 Aug.

Dunckelspulam capit. 14 Aug.

1645. militibus sub tribus tribunis defendebatur, Dux vim adhibere omisit, ac per vicina loca copias distribuit. Ipse Enguianus accedente ad vulnus ardente febri ac dysenteria non citra vitæ periculum lectica Philipsburgum delatus est, ubi è morbo recreatus jussu Reginæ in Galliam revertit, imperio in exercitum penes Turennium relicto.

In Galliam redit.

§. 37. Interim Bavarici apud Donawertam omnibus modis reficiebantur, ac præsidia è Bavaricis oppidis deducebantur exercitui augendo, in quorum locum delecti provinciales substituti. Cæsari quoque Bavarus denuntiaverat, si ab ipso deseratur, ad oblatam à Gallo neutralitatem sibi descendendum esse. Unde ad Ducem præmittebatur Leopoldus, & Gallasius cum auxiliis quantum poterat adproperabat, quę quinquies mille quadringentis bellatoribus constabant. Hoc modo firmati Bavarici, cum Galli longius discederent, animis resumtis in regionem Remsæ fluminiadsitam movent. Turennius contra cum ob pabuli inopiam circa Heilbrunnam diutius sussistere non posset, Gemundam Suevicam iter intendebat. Sed præveniente hoste Halam vertit, saltem ut stativis istis quantum liceret frueretur. Cum nulla è Galliis auxiliorum propinqua spe facile præcederet, hoste incumbente ad Rhenum sibi recedendum. Ac sane ingruentibus Cæsareis Bavaricisqué, queis imparem se sentiebat, Turennius propere Wimpfinam abiit, cui validum præsidium imposuit, gravioribus machinis, quę avehi non poterant, ibi relictis. Cum reliquo exercitu per quinque dies noctesque continuato itinere Philipsburgum salvus evasit. Spes fuerat Leopoldo Wilhelmo Archiduci, se Gallos interclusa via deleturum, ac tota inde mole oppressis Suecis bello finem impositurum. Ac si Wertani consilio locus fuisset, Turennii copiæ, quibus in conspectu hostium angustiæ silatim transeundæ erant, periorant. Sed dum reliqui ob lassitudinem militum victoriam in crastinum differendam suadent, velut certa Gallorum clade, iste interim iter præceperat. Ita expeditionis tam cruentę exiguus fructus erat. Et Cæsarei Bavaricique, Gallos usque sub munimenta Philipsburgi insecuti, post, paucos dies annona deficiente regrediuntur, & minora oppida Gallico pręsidio infesta recuperant. Inter alia Pforzemi duabus machinis majoribus; Wimpfinæ octo potiuntur, ubi è septingentis præsidiariis Germani Cęsareę militię adscribuntur, Gallis Philipsburgum dimissis. Animus, Turennio erat Wimpfinæ succurrere, sed ob refractarias legiones id omittendum erat. Quadringenti Galli Mergenthaliam insidentes, cum noctu trans Moenum evadere conarentur, deprehensi cædebantur, prętер paucos, quos latebræ tegebant. Cæsarei inde Bavaricis disjuncti evocante Cęsare in Bohemiam properabant. Sed Bavarici post Dunckelspulam, & Rotenburgum eadem cum Wimpfina lege subactas per Franconiam, & Sueviam in hibernis locantur. Enguiani equites male habiti in Lotharingiam concesserunt; pedites, qua quisque volebat, dilabebantur. Tres legiones eis Rhenum ad Lanum flumen disponuntur. Quia tamen tractus ad Rhenum exhaustus erat, Turennius nonnullas legiones ad Mosellam duxit; ubi potente Electore Hispani ut Trevirorum urbe excederent compulsi. Claves urbis Electori Turennius tradidit, eamque proprio milite tuendam reliquit. Inde Lucenburgicum agrum tributo emungit. Reliquæ legiones ab Hagenoa secundum Rhenum hospitia sumserant, nec viribus nec animo ad rem eis Rhenum gerendam sufficientes.

25 Sept. Cæsarei Bavaricis subveniunt.

5 Sept.

23 Sept. Turennius ad Rhenum se recipit.

Bavarici multa oppida recuperant. 27 Oct.

8 Nov.

Turennius Treviros Occupat.

§. 38. Ast Hassi sub Geisio duce, cum Galli apud Philipsburgum in tuta pervenissent, numeris sat imminuti, per alteram Rheni ripam descendebant: quibus Landgravia San-Andreanam tribunum valida cum manu obviam misit, ex itinere Fridbergam in cassum opprimere conatum. Landgravia detractam quondam suæ Domus Marpurgensem ditionem hac occasione vindicatura per Geisium Putzbacum primo; inde Marpurgum oppidum facili negotio occupat. Arcem Marpurgensem Landgravius Georgius omnibus necessariis firmaverat ejusqué præfecto Willichio ut ad extremum sustineret imperaverat, spe certa subsidii facta; sed quæ Bavaricis abnuentibus irrita erat. Filii tamen Landgravii, qui primo tumultu in arcem refugerant, à Cassellanis liberi emittuntur. Ad inferiores Rheni partes digresso Glenio, Rabenhauptius Novesii præfectus in Coloniensem ditionem excurrerat, ac compellendis ad tributa provincialibus magnas prædas egerat. Huic repellendo Elector Coloniensis Vehlenum è Westphalia evocaverat, qui valida cum manu istum invasit. Sed is apud Bergershausam loco idoneo consistens ingruentes acriter rejecit, prædamqué integram Novesium deduxit. Unde populationi declinandæ provincialibus super tributis transigendum erat. Occupabant inde Eiskircham Hassi, magnosque studio muniebant, toti circum viciniæ non parum molesti.

Hassi Marburgensem ditionem sibi vindicant.

Hassorum ad inferiorem Rheni ripam acta. 18 Jul.

§. 39. In conventu Deputatorum Francofurtano post inanes disceptationes Cæsar tandem annuit; ut Ordines tractatibus pacis ad formam Collegii interesse possent; cum satius videretur ultro concedere, quod prohiberi non poterit. Nam animadverterat, quicquid contra niteretur Ordines utique isthuc missuros. Idqué peculiari propositione Deputatis promulgat; hac tamen lege, ut ea missis autoritati Cæsareæ, & prerogativæ Electorum fraudi ne sit, neu ab Ordinibus ablegati congressibus Cæsareorum Legatorum cum extraneis se ingerant, sed tantum consilio & opera ipsis præsto sint; longius ne progrediantur, aut tractatus extrahant. Addebatur; omnia quæ ibi agerentur, Francofurtanæ Deputationi communicanda, & exsequendis pacis legibus Comitia convocatum iri. Nam Cęsari animus non erat, Conventum Francofurtanum abrumpere. Unde & ab Austriaco Directorio quęstiones proponebantur; quot, & quinam ex Ordinibus ad tractatus pacis ablegandi? num è solis Deputatis Francofurtanis, an etiam ab aliis? Item, qua ratione tractatibus interesse debeant? Super his quæstionibus cum Deputati ad Principes suos referrent, illi responso accepto unanimiter consuerunt; haut è re esse Deputationem Francofurti continuari; quod deliberationes tot diversis locis institutæ magnam moram negotio daturæ sint, nec moris sit, super eadem re pluribus locis Deputatorum conventus agitari. Eoquè placebat universam disceptationem in locum tractatuum rejicere. In eo tamen Electorales à Principalibus discrepabant, quod illis Deputationem Francofurtanam plane tolli cupiebant, obtentu sumto; è Comitiali decreto hunc conventum instaurandis judiciis indictum, nec ad jus belli ac pacis pertinere. Sed revera cum ipsi forma Collegii adesse decrevissent, judicabant, hoc conventu dissoluto reliquos Ordines non facile modum inventuros instar Collegii ibi adornandi; eoqué se uti-

Deputationi Francofurtanæ finis impositus.

27 Jul.

1645. que prerogativa præ cæteris potituros. Contra Principales, & urbici contendebant, Deputationem isthanc ad locum tractatuum utique transferendam; quod Cæsar ipsis concesserit, eodem quo Electores modo tractatibus adesse; & hæc Deputatio universos Ordines repræsentet, ad quam singuli Ordinum sua negotia deferre possint. Re ad Cæsarem delata, hic probata Principum sententia (22 Mart.) pronuntiavit, Deputationem Monasterium deferendam. Luneburgicus tamen & alii monebant, si res ita ferat, Evangelicis liberum fore Osnabrugæ quoque tractatibus interesse. Id quod Cæsareis non parum displicebat; nec tamen ratio erat, qua id prohibere possent. Nec eo secius super nova Deputatione ad Kalendas May sequentis anni Francofurti habenda decernebatur componendis gravaminibus, quæ Cæsar & Catholici in tractatibus pacis tangi nolebant. Ubi dum inter Catholicos Deputatos Augusta quoque Vindelicorum refertur, Saxo & Brandeburgicus protestationem interponunt, ne id civibus Evangelicis ejus urbis fraudi sit, qui iniquo pacto hactenus Magistratu exclusi fuerant. Significabant quoque Cesarei Legati, super Amnestia à Cæsare ad votum Ordinum propediem decernendum, ut quoad decretum id adferretur, Francofurti morarentur: cujus videndi ingens desiderium Ordines tenebat. Sed cum illud nuspiam compareret, Deputati moræ pertæsi unus post alterum discessere, (12 April.) ac demum Bavarum abeuntem omnes secuti. Ita Conventus iste per triennium extractus tandem solutus est.

(Tractatuum pacis continuatio. Disceptatio super salvo conductu Stralsundensium.) §. 40. Tractatus pacis, qui anno superiore translatis in Daniam armis fere quieverant, iisdem denuo in Germaniam revolutis, nunc velut reviviscere cœperant. Quibus tamen remoram injiciebat, quod Cæsarei Stralsundensibus salvum conductum pertinaciter abnuerent, causati; confusionem & moram paci nasci turam *mediatorum* Ordinum interventio; & istorum exemplo multos alios eadem postulaturos. Potius hinc intelligi, Suecis pacem cordi non esse, hoc obtentu ad negotiationem accedere abnuentibus. Absurdum esse, cum ob Europæ pacem constituendam congressus sit institutus, à Stralsunda initium fieri Parum decorum Regnis, si quicquid est, municipiorum, & privatorum ipsis addictorum, heic comparere velint: ac melius esse istorum negotia per Legatos Regios expediri. Agre laturos Ordines, si ipsorum subjecti, queis jus Comitiorum & suffragii non sit, dominis suis velut pari gradu adjungantur. Denique si utique adesse velint, commune diploma Cæsaris, & literas Legatorum Suecicorum sat securitatis præstare; ob tantillum negotium totam tractationem sisti indignum esse. Ast Suecis non tam de Stralsunda agebatur, quam ne prævia conventio hoc initio everteretur. Nam quid Stralsundenses tam anxia salvi conductus petitione quærerent, non obscurum erat; ut nimirum se à reliquo Pomeraniæ corpore sejungerent, ac in plenam libertatem urbium Imperialium vindicarent. Quos conatus nec impugnare tunc, nec sublevare rationis erat. Unde si ab initio Cæsarei declarassent, tutum istis accessum fore, nil difficultatis motum fuisset. Nunc pacti vocabula cavillantibus resistendum erat, ne forte majoris momenti capita solicitarentur. Cum tamen Cesarei declararent, eum salvum conductum dignitati Ordinum adversari, id negotium ad Ordinum adventum differendum censebant Sueci. Ac demum Cæsarei diploma non plane amplius abnuebant, sed ut res ad Brandeburgici adventum differretur postulabant, quod ejus Electoris maxime interesset. 1645.

(Ut & Argentoratensium.) §. 41. Majoris momenti erat, quod cum rogatu Argentoratensium Suecici Legati pro istis salvum conductum apud Cæsareos postularent; hi responderent: Argentoratenses nuperis Comitiis (15 Jan.) fœderi Suecico, Gallicoqué renuntiasse, & hactenus fidei adversus Cæsarem atque Imperum observantes fuisse. Unde ex vi conventionis præviæ salvum conductum ipsis dari non posse. Alias si debito eum loco requirant, negatum non iri. Argentoratenses etsi urgente Cæsare temporibus cedere coacti fuerant: tamen rebus in melius mutatis animos resumserant, ac jam petito diplomate ostendebant, Suecicam societatem se nunquam serio abdicasse, quam & Sueci ex sua parte illibatam servarint. Et Reginam in præliminari tractatione illos sociorum suorum classe censuisse; etsi à Cæsare pro iisdem non peculiare, sed commune duntaxat diploma obtineri potuerit: quod nunc abnegetur. Unde cum Sueci super iniquitate Cæsareorum graviter quererentur, tandem hi Argentoratensibus salvum conductum indulgent, sed ut Hamburgensis pacti mentio omitteretur, quod in aliis diplomatis factum erat. Super quo morosius contendendum Sueci haut censebant.

(Disceptatio super funere Ministri Lusitani.) §. 42. Lusitani Ministri funere abrepto Sueci negarant, se in tractatu perrecturos, ni sibi satisfieret. Excipiebant Cæsarei, in literis tuti itineris neque funeris mentionem factam, neque ad quem bona adjuncta spectarent. Tum solum Oxenstiernam subscripsisse. Sed ista incassum jactari indicio erat, quod jam, antequam illæ literæ inspectæ forent, funeri insidiæ essent structæ. Demum post nonnullam disceptationem inter Oxenstiernam & Gleenium supremum Cæsareorum in (10 Jan.) Westphalia ducem funus cum rebus dimissum. Molestum tamen erat autori facinoris id impune fuisse, ac delicta militaria ad duces Cæsareos remitti, ac à militibus Legatorum diplomata istorum censuræ subjici. Hac occasione cum Andrada Lusitano Monasterii Ministro liticulæ nonnihil ortum, quod hic quereretur, à Suecicis *Excellentia* titulum sibi non tributum. Cui Sueci reponebant: ne ipsum quidem Legati titulum atque dignationem præ se ferre; nec materiam literarum tulisse etsi talium non parcis eum titulum tribuere. Nam ipsum eadem conditione apud Gallicos Legatos agere, qua Botellus apud se Osnabrugæ egerit, cujus funus violatum eo nomine querantur, quod is in comitatu suo fuerit.

(Ordines tarde ad conventum movent.) §. 43. Præcipuam tamen remoram tractatibus injiciebat tarditas Ordinum, è quibus anni initio præter Luneburgicum, Meclenburgicum, Cassellanum, Saræpontanum, Lubecensem, Hamburgensem, & Bremensem nemo adhuc aderat. Veniebat post Francofurto missus Zacharias (5 Febr.) Stenglinus cum mandatis à civibus Evangelicis Augustanis, & Comitibus Oetinganis, Protestantium sacra secutis. Spem propinqui accessus faciebant Moguntinus, & Brandeburgicus. Franconicus Circulus Bambergæ decretum de legatione communi nomine mittenda fecerat; sed quod per legatos à Cæsare ad Catholicos Ordines missos fere subversum fuit, qui ipsos solicitabant, ut saltem à conjunctione cum Evangelicis eosdem averterent, & missionem decretam tantum Monasterium restringerent, ubi Papa mediatoris munere fungebatur, neglectis Suecis, qui hactenus sacro-

1645. sacrorum Evangelicorum libertatem scopum armorum suorum jactaverant. Nec deerant tamen,
18 Jan. qui labantes firmarent: ac conventu Noribergæ acto ea legatio denuo decernitur, & mandata concipiuntur. Id decretum tamen declinandæ Cæsareorum offensę non publico nomine Suecicis insinuatum, sed per fidos homines ad Ordinum ibi Legatos perscriptum. Ac nonnulli ex Ordinibus ad literas Suecorum invitatorias respondebant, communis decreti mentione facta. Pariter Cir-
12 Jan. culus Suevicus conventu Ulmæ habito communem legationem decernebat; dequé ea Legatis Suecicis significabat. Eodem fine & Circuli Westphalici congressus à Palatino Neoburgico Colo-
28 Jan. niam indictus. Wetteravici quoque Comites eodem nomine ocyus conventum agitabant. Tota præterea Palatina Domus legationem adornabat, præter Christianum Birckenfeldensem, qui cum jus suffragii in Comitiis non haberet, nullum operæ pretium Osnabrugæ facturum se censebat. Darmstadiensis impresso à Suecis diplomate non contentus, peculiare sibi à legatis transmitti petebat. Colmarienses per Suecicos sibi salvum conductum apud Cæsareos obtinere petebant. Equester Ordo cupidum se mittendi responderat.
9 Jan. Nec minus Dux Altenburgicus, ac Gothanus, Magdeburgicusquè Administrator, & Holsatiæ Dux legatos se missuros declarabant. Sed Anhaldini, ob ditionem suam nuper ab utroque exercitu plane vastatam impares se nunc curæ publicæ excusabant.

Negotiatio de pace adhuc differtur. §. 44. Porro quia Monasterii ad decimum diem Januarii emendatæ plenipotentiæ exhibendæ erant, ad quod tempus legatos Ordinum expectandos inter Suecos Gallosqué convenerat, & vero hi nondum comparebant: non citra rationem dubitabatur: num allatis plenipotentiis Ordines diutius expectandi, & actio differenda, an vero primaria oppositio expromenda foret? Quorum hoc Cæsarei magnopere cupiebant, qui ubique circa missiones Ordinum impediendas satagebant, quod metuerent, ne, ubi congregatis non satisfieret, ab ipsis consilia Cęsari parum proficua capesserentur. Qui jam Osnabrugæ aderant Ordinum Legati apud Suecos solicite instabant, ut negotium differretur, saltem quoad Brandeburgici adessent. Ordines hactenus, quare sibi ad tractatus utique accedendum sit, hanc rationem jactasse, quia socii Reges id valde desiderent, & absque illis de pace agere nolint. Quod si nunc absque iisdem propositio fiat, partem adversam id accepturam vel. ut eo postulato Regii destiterint; ex quo & Ordinum destinata vacillatura sint, si Regios ipsorum adventum non amplius morari appareat. Quod si & facta propositione tractatus jam cœperint, & absentes ex ea prolixam disceptationem prævideant, fortasse tardius adhuc molituros; ac Cæsareis amplius spatium fore istos conventu arcendi. Franconicum imprimis Circulum expectandum, qui exemplo suo ad mascula consilia cæteros sit stimulaturus, Catholicis ibi sociam operam cum Evangelicis navantibus. Succi contra ostendebant, quantum laboris ipsi sumserint circa excitandos Ordines, ac jam annum amplius istos expectaverint. Nunc demum conventus eosdem agitare præsentibus Legatis Cæsareis, circa negotium impediendum omnem lapidem moventibus. Mediatores Monasterii ut negotio initium fiat urgere exprobrantes, Ordinum adventum obtentui sumi tractatibus extrahendis. Moræ hucusque colorem fuisse procuratoria nondum allata: eum nunc consumtum. Nec minus tamen 1645.
præsentes Ordinum Legati, Cassellanus cumprimis, contendebant, utut nemo accusare ipsis possit, si post tantas moras omissis Ordinibus, negotium suum auspicentur: tamen paulum adhuc tędium tarditatis, & Mediatorum importunitatem digererent, & nonnihil temporis communi Evangelicorum causæ indulgerent. Id quod demum Legati Suecici annuebant, quod tantum operæ pro admissione Ordinum impendissent, & horum præsentia rebus suis proficua foret, & quia jam plerique ad iter se comparare nuntiabantur, Moguntinus præcipue, & Brandeburgicus à Cæsare & Ordinibus peculiariter deputati. Ut tamen ad certum tempus se non obstringerent, ac diserte testarentur, si nimias moras isti nectere pergerent, occasionem se tractandi non omissuros.

§. 45. Inter hæc Hanseaticorum Legati Monasterium profecti erant salutandis Cæsareis, Re- Hanseatic corum cum Serviento super admissione lis.
giisqué Legatis. Heic cum primo Avauxium, præsente Serviento inviserent, ac sequenti die eo- 19 Jan.
dem officio apud Hispanos fungerentur, tertio demum die Servientum domi suæ adituri non admittebantur, quod is causaretur, pari se cum A- 21 Jan.
vauxio dignatione, nec sibi minus, quam ipsi Regis autoritatem tuendam. Addebat, cum ipsi Hispanos priore quam se loco adiissent, à se ipsos monitos, ut accessu abstinerent; id quod iidem insuper habuerint. Contra Hanseatici demonstrabant; per Servienti ministros horam sibi accessus designatam; in ipsius ædibus rite se à familiaribus exceptos, ac in conclave deductos. Post nobilem denuntiasse, Legatum aliis negotiis districtum vacare ipsis non posse. Tum quia Hispanos priores salutarint, in Regis Galliæ suumqué imminutionem cessurum, si nunc eos admittat. Quanquam autem Hanseatici ad hæc, quæ in rem erant regesserint, eaquè Serviento à familiari suo relata sint, ipsum tamen haut eo minus admissionem abnuisse. Eam repulsam Hanseatici ægre ferre, ac insignis contumelię loco habere. Talia cum invitatoriis Gallorum literis haut quadrare; ut venirent amice invitatos; nunc venientes contumelia perfundi. Tum causæ suę tuendę scriptum concipiunt, quo demonstrant Fiduciarias suas literas utrumque Legatum Gallum spectasse: se de adventu suo, Avauxio velut primo Legato significasse, apud quem Servientus tunc adsuerit. Utrumque se allocutos: suo sermone finito ipsos paululum disgressos super responso convenisse; Avauxium utriusque nomine respondisse. Pari modo Suecis Osnabrugę hunc honorem exhibuisse: Monasterii quoque Nassovium Comitem dixisse, non opus fuisse Volmarum ab ipsis separatim adiri, ni valetudo ejus id requirat. Cum Gallis satisfecisse se crederent, Hispanos postridie salutasse. Servientum seorsim invisere voluisse majoris reverentiæ causa, ac monente Avauxio: unum tamen diem huic officio interposuisse, quod proxima statim die molesti esse isti noluerint, & quia Rorteo, ac San-Romano abitum adornante districtum negotiis ipsum crediderint. Id dissidium tamen, cum sequenti mense Servientus Osnabrugam venisset, opera Hassici Legati Scheffferi compositum; ac placuit, à neutra parte mentionem fieri eorum, quæ Monasterii acta erant. Unde salutationis officium ab Hanseaticis Servi- Eorundem à Suecis petita
ento ibi exhibitum, & ab hoc iisdem redditum. Hanseatici porro, quod mox ad primam propositionem accedendum crederent, petita sua Suecis 25 Jan.
insi-

insinuabant, si non huic statim inserenda, saltem subsequenti tractatione observanda. Eorum summa hæc erat, ut illæ Urbes diserte paci includerentur, in priorem conditionem circa sacra & civilia reponerentur, amotis præsidiis, aliisque oneribus: commercia terra mariqué pristinæ libertati restituerentur, privilegia & ex pactis quæsita jura servarentur, omnibus oneribus tam circa statum urbium, quam commercia abolitis. Hamburgenses peculiariter Glucstadiense vectigal, à Daniæ Rege per hoc bellum opprimendis illorum commerciis introductum, tolli petebant.

Plenipotentiæ Monasterium afferuntur. 10 Jan.

§. 46. Monasterii convento die Cæsareæ & Gallicæ plenipotentię aderant; Hispanorum nondum adpulerant; qui tamen culpam in Gallos conferebant, quod cursor ab ipsis detentus fuisset. Quanquam autem & hæ mox adferrentur, permutatio tamen earundem in Februarium usque mensem extrahebatur; quod Cæsarei prius propositionem à Gallis edi cuperent; id quod hi à ratione abhorrere censebant. Inde Galli denuo velut ex superfluo literas ad Ordines Imperii dederunt, hortati, ut eam causam, in qua salus Germaniæ vertatur, suo suffragio juvent. Id num legibus Imperii & ipsorum statui conveniat, penes ipsos judicium esse. Sane id censere, qui jam adsint, qui ad quietem Europæ, ac patriæ salutem omni studio incumbant. Horum exemplis invidiam, si qua timebatur, consumtam; nec superesse aliquid, quare suo jure, ipsorumquè opera uti differant. Occasionem forte cito transituram ipsos invitare. Non ad futuros, sed ad pręsentes, & jam cæptos tractatus vocari: qui deinceps in absentium gratiam differendi non sint. Harum literarum postrema verba illis displicebant, qui absentium Ordinum adventum expectari optabant, quod censerent, eam factæ nuper à Gallis propositioni repugnare; ac Cæsareos gavisuros, velut postulato suo circa præsentiam Ordinum illi decesserint, absentes autem Ordines hac ratione territos tardiores fore.

Galli Ordines denuo ad tractatus invitant. 20 Jan.

Mediatores propositionem urgent.

§. 47. Post allatas plenipotentias acriter instabant Mediatores, ut tractandi demum initium fieret. Ordinum absentiam obtentui duntaxat sumi extrahendis tractatibus. Quod si è re ipsorum sit bellum duci, satius esse id aperte profiteri, quam sibi, totiquè orbi illudere. Ter jam invitatos Ordines, diuquè expectatos. Si quid ob suam absentiam sinistri contingat, propriæ ipsorum negligentię imputandum. Legatos officio suo abunde satisfecisse. Addebant Cæsarei; constare sibi Legatos Gallicos ex aula mandata accepisse, ut absentes Ordines non amplius morentur, sed ad tractatus accedant. Rosenhahnius contra Gallis rationes ingerebat, ob quas Sueci actione paululum adhuc supersedendum ducerent; quas & ipsi probabant. Sed cum illas non ita aperte jactari deceret, plausibilior color adhibendus erat Mediatoribus sedandis. Igitur placebat Avauxium

25 Jan.

Osnabrugam proficisci, ad cujus usque reditum ut isti adquiescerent obtentum. Hic Suecis Osnabrugæ multis demonstrabat; Socia Regna Ordinum commoda prævio pacto quæsivisse, de omnibus iisdem significasse, repetitis vicibus ad tractatus invitasse. Eorum quod tam pauci ac ita tarde adsint, penes illos ipsos culpam hærere. Haut par esse illos amplius urgere, qui cum possint sibi consulere, ipsi non velint, nec audeant. Spem adventus sui eosdem in infinitum extrahere: interim in Regna invidiam, ac belli onera redundare. Non deesse, qui decorum Regiis ac gratiosum judicent, si super Ordinum commodis ipsi transigant; ac citius negotium ita processurum, quam admissa tanta multitudine discrepantibus sententiis, studiisqué. Sueci uti hæc non abnuebant, ita præsentium Ordinum enixas preces repetebant, ac in ipsius arbitrio relinquebant, num audire illos vellet. Separatim ad Avauxium vocati Lampadius, Schæfferus, Keiserus, Langlæus eadem, quæ Sueci, ingerebant: exiguam hancce moram promtiore negotiatione abunde pensari, ubi ipsi Ordines consilia sua instaurando Germaniæ statui hactenus collapso conferant; ac ad securitatem Regnorum multum interesse, istam pristinæ conditioni restitui. Et cum Ordines penes se jus belli & pacis esse contendant, ei juri magnum præjudicium iri allatum, propositione ipsis absentibus facta. Ita & Avauxius in exiguam moram consentiebat. Sed ne isthac mora precibus præsentium Ordinum data videretur, placebat obtentui sumi, quod Moguntini & Brandeburgici Legati propediem adfuturi sint, qui nomine Collegii Electoralis tractatibus adsistere debeant, quibus absentibus propositio rite non fiat. Id quod præsentibus Ordinum Legatis valde probabatur. Præterea, ut quas pacis leges laturi essent Sueci expiscaretur Avauxius, aliquot formulas transactionis circa res Germanicas, Italicas, & Hispanicas proferebat, sed summa tantum capita continentes, & quas non nisi obiter inspiciendas præbebat. Quem pari artificio eludebant Sueci. Circa satisfactionem tamen & securitatem sociorum Regnorum utrisquè placebat, id utique contendendum, ut Ordines tractatibus adsint. Eorum quippe consilio, quorum maxime intersit, se usuros, qui & obtento per hanc pacem pristino statu, ita sibi sint cauturi, ut si quid deinceps Cæsar in ipsos aut Regna tentare paci adversum velit, junctis viribus causam communem sustinere queant. Tum eosdem ob commodiorem consiliorum communicationem, & ut auxilio Regum eo promtius uti queant, haut refragaturos, si ipsi ditione aliqua in solo Germanico potiantur. Denique & super honore Legatis Electoralibus exhibendo disserebatur. Sane Coloniensem, Franciscum Wilhelmum Osnabrugensem Pręsulem, jussu Cæsaris Cæsarei pari fere secum dignatione habuerant, ac Veneto æquaverant. Quorum exemplum non poterant non Galli imitari, præsertim cum is Principali dignatione fulgeret. Sed & circa reliquos judicabat Avauxius, pari honore cum Coloniensi afficiendos, ni pro favore adversa consilia ab ipsis expectare velint. Nec inutile Sociis Regnis, Cæsari Principes aliquot circumponi dignitate ipsi suppares: cum quantum Electorali fastigio accrescat, tantum Cæsareo decedat; ac eo plus rationis esse fœdera cum illis nectere, eosdemquè contra Cæsarem fulcire. Inprimis Brandeburgicum hoc honore demulcendum censebat, qui & alias in ipsorum partes favore inclinabat.

Avauxii cum Legatis Suecicis congressus.

De honore Legatis Electoralibus exhibendo.

Procuratoria Monasterii permutantur. 5 Febr. Hispanici procuratorii defectus.

§. 48. Avauxio Monasterium regresso procuratoria hinc inde tradebantur. Et Cæsareum quidem Gallicumquè ad conventam formulam expressa erant. Sed in Hispanico notabant Galli, quod cum Rex Cæsari *Serenissimi* titulum addiderit, Galliæ Regem solo *Fratris sui* nomine nuncuparit. Prioribus quoque tres alii Commissarii adjuncti erant, quorum alii *Extraordinarii Plenipotentiarii Legati*, alii simpliciter *Plenipotentiarii* dicebantur, & omnes quidem pari potestate, ut tamen reliquis absentibus uni *ex illis* potestas agendi & con-

1645. concludendi esset. Quod vocabulum ambiguitatis quod habere Gallis videbatur, incerto num ad utrumque genus Commissariorum, an ad prius duntaxat pertineret. Denique & alia dies instrumento inserta est, quinta Januarii hujus anni; quo ipso quæ ad eam diem acta erant, retractari videbantur. Isti defectus etsi non Mediatoribus solum, sed & ipsis Hispanis displicerent; quia tamen Galli significarant, se ob eos solos tractationem non moraturos. Mediatores acriter insistebant, ut tandem ad principale negotium accederetur. Porro acceperant nuper ex aula propositionem Galli, quam exhibere jussi erant, sententia tamen Suecorum prius audita. Cum his convenerat Osnabrugæ Avauxius circa istam adhuc differendam, ac Monasterium reversus idem Rosenhahnio confirmarat. Sed jam discors Avauxio Servientus cum Mediatoribus sentire, ac Avauxium ad edendam propositionem urgere. Qui renitens licet quartum in diem à cæteris obtunditur metu offensæ in Aula contrahendæ. Ita ea propositio Cæsareis per Gallos exhibetur: qua initio super adventu Ordinum monetur, quod quo frequentior sit congressus, eo curatius Imperii leges observatum, ac pacis firmitatem stabilitum iri spes sit. Tum ut Trevirensis Elector libertati restituatur vi præliminaris pacti, quo omnibus Galliæ fœderatis adesse permittitur istiusqué legatis peculiare diploma obtinetur; quod inane sit, ni ipse eo in loco constituatur, ut libera cum eodem sit communicatio. Pronum esse Regem accipiendis mediis, per quæ tuta pax in Imperio, sincera amicitia cum Cæsare constituatur; quo fine sententiam Ordinum secuturus sit, nulla proprii emolumenti ratione habita, nisi qua idem in commodum & securitatem Ordinum redundet. Tum ut fœderatis ac adhærentibus suis satisfiat. Circa res Italiæ idem sibi, quod Principibus ejusdem propositum; eoqué se Pontificis, Venetorum, ac ipsorum, qui cum Hispano stant, sententiam secuturum, salvis tamen suis juribus & actionibus. Pace conventa ab Ordinibus Imperii, & Principibus Italiæ diserte adprobanda & ratihabenda. Eodem momento Hispanis quoque nova propositio exhibetur, quæ in rebus Imperium, Italiam, & securitatem pacis spectantibus cum priori conspirabat. Sed circa negotia, quæ inter ipsos & Hispanos verterentur, duæ viæ proponebantur; ut vel res in præsenti statu permaneant, vel si Hispani quondam ad Galliam spectantia, nuper armis recuperata, ad rationes revocare velint, se paratos singula disquisitioni subjicere, ut omnes intelligant, utris æquitas magis cordi sit. Interim par esse, ut Gallia nunc, sicut quondam Hispania, bello parta emolumenta retineat.

Galli propositionem edunt inconsultis Suecis.

23. Febr. Ejus contenta.

Iidem Hispanis novam propositionem exhibent.

§. 49. Succos ea res non parum turbabat, quod & Galli conventis non stetissent, & ex quo tempore Avauxius Osnabruga discesserat, ne verbo de mutata sua sententia significassent, ac negotiationem ipsis inscius orsi essent. Adversarios quippe sine dubio exultaturos, velut fœdere inter Regna, & præliminari pacto abrupto, ac apud Ordines sparsuros, à sociis præsentiam ipsorum tantum ludibrii causa jactatam; qui forte turbatis jam suis destinatis cum Cæsare utcunque transacturi sint, si animadvertant conventis non stari, & Suecorum, sociorumqué nullam rationem haberi. Quin suspicio erat, fama suffragrante, secretos tractatus inter ipsos, ac Cæsarem agitari. Quo illis demonstrare Rosenhahnius jubebatur, ac num quid monstri alerent expiscari. Avauxium invitum huc pertractum constabat. Sed Servientus ut factum excusaret, ipse Osnabrugam excurrit. Ostendebat iste jussum Aulę eam ob causam factum, quod Pontifex & Italiæ Principes movere se incipiant, & cum Gallicus ibi Legatus non sit, haut constare quid ab illis expectari debeat. Igitur illis demulcendis decretum culpam protractæ pacis amoliri, ac Pontificis Nuntio satisfacere. Et quia de procuratorii Hispanici defectibus vulgatum sit, Ordines facile novam morarum ansam arrepturos, velut incassum heic acturos procuratoriis nondum ad liquidum deductis. Huic avertendo id scriptum exhibitum exordii duntaxat, non justæ propositionis instar habens, mediatoribus demulcendis. Nil Succis præjudicii allatum, qui hoc commodi obtineant, ut Ordines deinceps majore cum fiducia ipsis, quam Gallis sint adhæsuri. Suecis etsi justa querelarum causa foret: tamen cum ea propositio modici esset momenti, & facta infecta fieri non possent, adquievere; præsertim cum Servientus sancte confirmaret, id scriptum pro non exhibito habitum iri, ac se pari passu cum Suecis ad primam usque propositionem progressuros. Ex hac tamen Gallorum propositione Cæsarei Osnabrugæ ansam arripiebant Suecos monendi, ut & ipsi, sed distinctius quam Galli, tractanda exponerent. Quibus Sueci cavillationem vocabuli *Adhærentes*, eoqué obtentu negatum Stralsundæ salvum conductum exprobrabant; quę controversia tamen ad Brandeburgici adventum seposita sit. Cæsarei contra negabant, se autoribus eam litem huc dilatam; nec esse ut nova mandata expectent, aut eam rem morentur. Nam Cæsarem ejusmodi *mediatis* salvum conductum salvis Ordinum juribus dare non posse, nec ex prævio pacto teneri. Quod si tamen Stralsunda & similes urbes suos mittere velint, à Cæsare nihil hostile illis metuendum.

Sueci eam propositionem ægre ferunt.

1645. 24. Febr. Galli se excusant.

Cæsarei Suecos ad propositionem frustra urgent. 19. Febr.

§. 50. Ad Gallorum propositionem Cæsarei Monasterii respondebant: Per se non stetisse, quo minus Ordines huc venerint. Sed quia intra tot menses tam pauci comparuerint, eo minus Gallos morandi causas habere, quod jam duorum Electorum Legati adsint, quorum alter totius Collegii Electoralis nomine mandata habeat, Liberationem Trevirensis ad tractatus ipsos, non præliminaria pertinere. Distincte exprimendum fuisse, quid Rex suo nomine Cæsarem & Imperium poscat; aut si nihil poscat, id quoque significandum. Tum & singulos Foederatos exprimendos, ut sciatur, quibuscum, & quo modo tractandum sit. Post Germanica negotia ad Italica accedi posse. De cautione non initio tractatuum, sed in fine agendum: nec repugnare Cæsarem, quo minus conventa omnium Ordinum consensu firmentur, & exsecutioni dentur: æqualitati tamen utrinque servande opus fore, ut eadem non à Rege solo, sed & ab omnibus Gallię Ordinibus rata habeantur.

Cæsarei ad Gallorum propositionem respondent, 28. Febr.

§. 51. Lambergius Comes, qui hactenus Osnabrugę dissimulato splendore egerat, nunc Legatum publice se gesturus id Suecis per Heistermannum insinuaverat, solennem ab his salutationem expectans. Sed cum illi ob omissam solitam denuntiationem invisere eum nollent, per Secretarium soli Oxenstiernæ id significat, nulla Salvii facta mentione. Id quoque adspernati Sueci, quod istæ rituum minutiæ Monasterii scrupulose observarentur salutationem omisere; donec utrique Legato solenniter facta esset denuntiatio. Tunc demum Cęsareum Legatum honoris gratia adiere, 1. Mart.

Lambergius se publice Legatum gerit.

1645. 6. 10. Mart.

Hic frustra temperamentum circa Stralsundam proponit.

adiere, pari officio ab eodem mox recepto. Ad amoliendum è Stralsundæ salvo conductu obstaculum id temperamenti Lambergius proponebat, ut ea res denuo ad Cęsarem referretur, ac ab eo responsum expectaretur. Interim Electorum Ordinumqué Legatos venturos, quorum sententia exquiri possit. Nec eo minus propositionem à Suecis expromendam. Displicebat id Suecis, qui ab Hamburgensi pacto discedere, & ibi transacta in dubium revocare, aut Ordinum censuræ subjicere nolebant, etsi everso præliminari pacto exigua tractatuum spes superesit; Monasterii tamen cum sociis super ea re consultaturos. Abibat ex Oxenstierna formulam propositionis Gallis communicaturus; qui nihil adhuc certi super ejus capitibus decreverant, sed mandata prius ex aula expectabant. Super modo tamen propositionis utrinque placebat; eam ocyùs faciendam, frequentibus jam Ordinibus: nec ideo tamen postulatis è prævio pacto hactenus agitatis, puta de Stralsunda & Trevirensi, desistendum. Quod si adversarii adhuc tergiversentur, & illis sepositis ad primariam propositionem accedatur, ea postulata reservanda, ut si res ferat deinceps urgeri queant; idqué exordio propositionis una cum morarum causis inserendum. Omnia porro chartis consignata pariter exhibenda esse, etsi Galli initio ostenderent, ipsos inter, Italosqué, & Hispanos singula capita conventionum sermone discuti, hinc scripto concipi. Sueci contra censebant; omnia scripto designari Legatis commodius esse, ac Ordines, qui cupide propositioni inhient gavisuros, si uno intuitu perspiciant, in quo res vertatur, & quid in eorum gratiam socia Regna moliantur. Ac eum agendi modum septentrionalibus usitatum. Omnia communi Regnorum nomine, & velut uno ore expromenda. Denique capita propositionis laxiore verborum sensu concipienda, ut tamen pro re nata ad peculiaria descendi possit. Porro securitati Regnorum hac maxime ratione caveri videbatur, si ante actorum à Bohemico usque bello oblivio sanciatur; si Ordines pristinæ libertati restituantur; si dissidia inter Ordines ob diversa sacra componantur; si Cæsar nullo modo Regnorum sociorum litibus cum vicinis se immiscere, aut hisce auxilium ferre queat. Placebat inde Suecis formulam propositionis intra octiduum adornari: quod tamen à Gallis convento die præstari non poterat, quibus illa Parisiis expectanda erat. Unde & hi exhibitioni certum tempus statuere nolebant; eam tamen inter Pascha & Pentecosten fieri posse spem faciebant.

14. Mart.

Oxenstiernæ consultatio cum Gallis super propositione. 22. Mart.

Ordines paulatim accedunt. 12. Febr.

§. 52. Inter hæc Monasterii adpulerant à Bavaro Georgius Christophorus Haslangius Baro, & Joannes Adolfus Krebsius, tenui comitatu, qui eodem quo Coloniensis honore excepti. Et ut collisio inter Veneti, & Coloniensis rhedas obviam ipsis progressas declinaretur, Gallorum suasu Osnabrugensis Præsul, velut Bavarica Domo oriundus, Legatis occurrebat, eosqué in suam rhedam recipiebat. Ab istis Galli prius quam Hispani salutabantur, quod illi rhedas suas iisdem obviam misissent, Hispani non item. Galli ipsis, Haslangio cumprimis, *Excellentiæ* titulum non denegassent, nisi Nassovius Comes eos in *tertia*, quod vocant, *persona* alloqui cæpisset, quod exemplum Galli secuti sunt. Eam dictionem Haslangius, etsi non à toto Collegio Electorali missus, vicissim adversus istos adhibebat, etsi Krebsius *Excellentiæ* vocabulum iisdem impertiret. Venetus quoque initio Excellentiæ titulum abnuebat, in tertia persona ipsum allocutus: cui paci formula Haslangius respondebat. Sed cum Galli post cum titulum ipsi tribuerent, reliqui exemplum imitabantur. Franconici Circuli nomine Conradus Gobelius Bambergensis, Joannes Mullerus Culmbacensis, Tobias Oelhafius Noribergensis aderant; qui & Bavarorum exemplo primo loco Cęsareos, inde Gallos, tum Hispanum Didacum Savedram salutant. Priores duo Monasterii, subsistebant, tertius comitante Sebastiano Ottone Ulmensi Osnabrugam se conferebat. Aderat quoque à Sabaudo Claudius Chabotus Divi Mauritii Marchio, cui Gallorum, Rosenhahnii, Coloniensis, & Bavarorum rhedę extra urbem honoris causa occurrebant. Batavorum accessum hactenus impedierat, quod *Excellentiæ* titulum, dextræ manus honorem in ipsorum ædibus, & primam salutationem Legati Galli iisdem abnuerent; quo honoris genere istos afficiendos Rex paulo post jusserat. Osnabrugam veniebant à Landgravio Darmstadiensi Joannes Jacobus Wolfius à Todenwart, & Justus Synoldus Schultzius: à Wurtenbergico Duce Joannes Conradus Varenbulerus, ab Argentoratensibus Marcus Otto mandata quoque Joannis Casimiri Rheingravii ferens. Nuntiabatur Suecis, Brandeburgico decretum Monasterii prius, quam Osnabrugæ ingressum celebrare; cum tamen è placito Cæsaris & Ordinum ille Osnabrugensibus tractatibus destinatus esset; præsertim cum & Osnabrugæ Cæsarei Legati essent, & hoc modo conventui Monasteriensi ac Gallis pęrogativa dari videretur. Igitur Sueci istum monebant: si posteriore loco Osnabrugam ingrederetur, forte experturum quod nollet.

1645.

5. Mart.

13. Mart.

4. Mart. 28. Mart.

Ordines propositionem urgent.

§. 53. Laboraverant hactenus Legati Ordinum Osnabrugæ pręsentes, ut propositio paululum differretur. Nunc iidem non minus enixe instabant eandem ocyus fieri, velut absentium accessum maturaturam, si intelligant, Ordinum causam Regnis fœderatis cordi esse. Nec durantibus tractatibus Comitia desiderabant, ne si Cæsarei circa negotia heic agitata scopum suum non obtinerent, eadem isthuc traherent, ubi numero suffragiorum victuri sunt. Quin id potius agebant, ut desideria ac *gravamina* sua suffragantibus Regiis armis pervincerent, post in Comitiis confirmanda. Unde Cassellanus Lampadii instinctu scripto Suecis offerebat, quę Ordinum nomine propositioni inserenda; ac in tractatibus observanda sint. Urbium quoque petita peculiari scripto exhibebantur. Et Stenglinus civium Augustanorum Evangelicorum causam commendabat, ut eorum in propositione expressa mentio fieret, aut saltem ut privatæ Ordinum transactiones, Pragensi pace & Ratisponensi decreto exceptæ, abolerentur. Meclenburgicus quoque controversiam cum Danię Rege ex pecunia credita ortam huc admiscere volebat. Nec minus Cæsarei propositionem urgebant, ut tamen mallent Regios de suis duntaxat commodis satagere, exclusa Ordinum causa. Et aperte jactabat Cranius; Ordinum desideria huc non spectare: quæ si Regii suscipiant, parum de successu tractatuum sperandum. Contendebant quoque, soli Cæsari jus pacis competere, qui & solus per Legatos suos pręliminare pactum absolverit. Ac jam Ratisponę ab Ordinibus decretum, ut certi Electores tractatibus adessent, quorum Consilio Cæsarei uti possint. Cæteris Ordinibus uti quò minus ad sint

Cæsarei causam Ordinum heic agi nolunt.

1645. sint non interdictum; ita nec præsentiam eorundem necessariam, nec ipsos morandos, aut respiciendos.

De induciis inter Gallos & Bavarum. §. 54. Inter hæc spargebatur, Bavarum Gallorum amicitiæ ambitiose adrepere, ac Neutralitatem affectare; idqué Romæ per Pontificem, Lutetiæ per Jesuitam clam eo missum, & Monasterii per Osnabrugensem præsulem agitari. Fidem faciebat, quod sub finem superioris anni duces Bavarici permoveri non possent, ut copias trans Rhenum ducerent, & Gallos Spira, Wormatia, Moguntia, & Binga, vicinisqué hospitiis ejicerent, quod in proclivi ipsis fuerat. Sed & in responso ad literas Galli in-
26. Oct. Anno 44. vitatorias non obscure huic palpum obtruserat Bavarus: *Spem sibi esse, Regem Patris sui exemplo rerum ipsius rationem habiturum eo magis, quod Regiis legatis injunctum sit, ut cum ipsius Legatis amice & confidenter agant. Quod si Rex ea mandata verbo tantum renovare, suosquè, quantum justitia ac propria securitas patiuntur, ab iisdem sublevari velit, ab omnibus piis, quorum salus causa sua innexa sit, magnam gratiam initurum, beneficium paternum insigniter aucturum, ac Domum suam Galliæ perpetuo vinculo adstricturum.* Nec obscurum erat, talia Palatinam ob causam fieri, de qua Gallis persuadere conatus fuerat; sacrorum Romanorum plurimum interesse, ut penes ipsum Electoratus, ac ditio Palatina maneat. Unde & Electoris Palatini Se-
20. Jan. cretarius Gernandus apud Suecos Legatos instabat; eos conatus Domui Palatinæ & causæ communi valde noxios sua autoritate impedirent; præsertim cum & ipsorum Suecorum intersit, qui jam anno tricesimo secundo probe intellexerint, quos fructus à Ligistis affectata neutralitas produxerit: nunc quoque copiis hostilibus, quas Galli hactenus distinuerunt, in solos Suecos ruituris. Eo super negotio inquirentibus Suecis Galli fatebantur: Bavarum per Jesuitam Confessionarium suum Parisios missum inducias petiisse, quoad bellum pace finitum fuerit: cum tamen ad tractatus Westphalicos rejectum. Nam separatas inducias frustra queri, communes non nisi Suecorum consensu iniri posse. Quod si Duci spes induciarum facta sit, certo sibi persuaderent Sueci, à Gallis nihil aliud agi, quam Bavaro ludibria ipsis ante illata reponere, cumquè in casses pellicere. Ac brevi adpariturum inter amica quantumvis verba non minus acriter ipsum invadendum.

Hispani ad Gallorum propositionem respondent. 8. April. §. 55. Ad Gallorum propositionem Hispani reponebant: Latas ab istis conditiones iniquas esse. Ut Gallia bello occupata retineat injustum esse, & legibus adversum, quæ spoliatum ante omnia restitui jubeant. Insolitum id inter Christianos Principes, & præcipue isthæc Regna, ac Hispanos ex animi magnitudine pace Vervinensi loca numero & dignatione non inferiora illis, quæ nunc Galli teneant, restituisse; etsi ut tunc propter sumtus in Galliam impensos quædam detinerentur, plausibile prætextum foret. Quod si à Gallis quædam loca controversi juris bello occupata sint, ea tantisper possideri non præter rationem esse. Sed ut illa quoque ob solam belli fortunam retinenda sint, quæ diuturna possessione, cessionibus, pactisquè juratis firmata fuerunt, iniquissimum esse. Veteres prætensiones sigillatim discutere haut in proclivi, & ad posteritatem intutum, paciquè adversum. Et experientia compertum, ejusmodi disceptationes inter hæc Regna successu caruisse, dum neutrum alteri cedere, & de commodis suis specioso prætexto nixis remittere quid dignatur. 1645.

§. 56. Eodem tempore Cæsar non modicam tractatuum remoram amovebat, in libertatem restituto Philippo Christophoro Electore Trevirensi; qui tamen scripto prius fidem dederat, staturum se pace Pragensi, quam citra exceptionem acceptabat, tum iis quæ in Electione & Coronatione Cæsarea, & ab Electorali Collegio hactenus decreta forent. Hermansteinum insuper ad finem belli Cæsaris arbitrio relicturum; contra ut Philipsburgum Gallorum manibus eripiatur, curaturum. Denique omnia in se hactenus à quocunque patrata haut vindicaturum, imprimis offensam adversus Præpositum Metternichium, aliosqué suos subditos remissurum. Multi mirabantur, istum post decennalem custodiam in tam duras leges ab ipso sæpius repudiatas consensisse; cum Gallia circa eundem liberandum acriter instaret, ac Cæsar huc jam redactus esset, ut parum amplius reluctaturus videretur. Eoqué multi credebant, id scriptum, quod in vulgus sparsum erat confictum esse. Galli tamen id factum ægerrimè ferebant, & foedifragi convitio Electorem notabant. Pontificius Nuntius non citra jactantiam eam liberationem Papæ autoritati adscribebat. Sed Galli cum de eadem Nuntius ipsis significasset, respondebant; se ex Rosenhahnio de eadem jam intellixisse (quod haut ita se habebat,) ac sine dubio à Torstensonio validissimam rationem allatam, qua Cæsar ad dandam libertatem permotus sit: seu quia ita res erat, seu quod Pontifici hanc gloriam inviderent. Cæterum Elector iste liberatus apud tractatus deinceps Cæsaris se destinatis acriter objecit, vindictæ cupidine, & animi acerbitate per provectam ætatem haut imminuta. Unde judicabatur, Cæsarem melius fuisse facturum, si quod Mediatores monitu Gallorum contenderant, secutus esset, ut Pontifici Ferrariæ custodiendus traderetur, quoad pax conclusa foret. Id quod cæteris Electoribus displicebat, velut indignum foret, ipsorum Collegam extra Germaniam abduci: eoqué apud Salisburgensem tantisper custodiri maluerant. Elector Trevirensis liberatur. 2. April.

§. 57. Tardius accessum ad tractatus moliti fuerant Electores, quod pari cum Venetis honore haberi vellent. Id cum Cæsar tandem annueret, Coloniensis Legatus Monasterium ingrediebatur. Brandeburgici per Quilovium à Suecis postulabant, ut ipsis accedentibus idem, qui Veneto Monasterii honos exhiberetur, obviam missis rhedis, prima salutatione, dextræ manus in Suecorum ædibus honore, & *Excellentiæ* titulo. Rationes addebantur, quod Cæsarei & Regii eum honorem Coloniensi exhibuerint, ac Cæsarei eundem Osnabrugæ ipsis offerant: quodquè à toto Collegio, cujus membrum Rex unus sit, deputati sint: & quod Brandeburgicus Evangelica sacra profiteatur, Reginæquè propinqua consanguinitate jungatur. Sueci, quanquam hactenus moris non fuerat Electorales Regiis pari dignatione haberi, ac ipsi diserte in mandatis haberent Electores priore loco non invisere, petitum honorem abnuendum non censebant, quod alias Brandeburgici Monasterium prius ingressuri essent, ubi is honor ipsis patebat, dilata Osnabruga, quoad ipsis satisfieret. Et quod Brandeburgico deferebatur velut totius Collegii deputato, in quo & Rex Bohemiæ censebatur, singuli id statim arrogare sibi non posse videbantur. Idem postulantibus Moguntinis tributum, Electorales Legati pari cum Regiis honore excipiuntur.

1645. Hugoni Eberhardo Cratzio à *Scharfenstein*, Henrico Bremsero Vicedomino, & Joh. Conrado Krebsio. His cum Cæsarei & Regii rhedas suas obviam misissent, eosqué à Cæsareis adjunctus aulicus in campo salutasset, velut insolentia honoris ne valvam quidem rhedæ aperiebant, sed manu tantum per fenestram porrecta immoti sedebant. Suecico aulico valvam rhedæ aperiebant, & assurgebant, non tamen, quod alias usitatum, curru egressi salutationem stantes excipiebant. Eam rusticitatem Cęsarei ac Regii mox ita ulciscebantur, ut, cum ad Moguntinorum ædes per venissent, hisce insalutatis discederent; cum alias Legati in suas ædes ab istis deduci, ac valedictione honorari soleant. Brandeburgici Legati Joannes Witgensteinius Comes, Baro Lœwius, & Fritzius quid circa ingressum Moguntinorum contigisset, observari curaverant. Unde statim misso ad Suecos Quilovio solennia rituum ipsorum missis offerebant rogantes, uti hi ipsos vicissim in ædes suas deducerent. Quod facile promissum. Cum Brandeburgici oppido propinquarent, Cratzium Comitem in campo ante se offendebant, etsi ipsi hunc honorem deprecati essent. Volebat ille, Brandeburgicos in ipsius currum transire eodem modo, uti Bavarici in Osnabrugensis Pręsulis currum Monasterii conscenderant. Sed Brandeburgici reponebant; Franciscum Wilhelmum Præsulem Bavarica Domo ortum, Coloniensis, qui Bavaro frater esset, Legatum, Episcopum, & Principem Imperii. Tum Electoris se currum habere, quo inter solennia hæc uti velint. Ita Cratzius curru suo dimisso apud Brandeburgicos ultimo loco adsidebat. Brandeburgici oppidum ingressi statim Suecis pro honore gratias per suos egerunt, ac quæ Moguntinus tentaverat, à se haut profecta excusavere. Sueci ut Moguntinos ulciscerentur, Brandeburgicos priore loco invisebant. Servienti tamen, & Brandeburgicorum interventu ejus offensæ memoria abolita, ac Sueci Moguntinis salutationem exhibuerunt, receperuntqué. Brandeburgici eodem honore Monasterii excepti, & collisioni cum Veneto vitandę in Præsulis Osnabrugensis rhedam una cum Bavaricis transiorunt.
14. April. Circuli porro Franconici delegati, dum Suecos Osnabrugę salutant, præter pacem nil aliud à se quæri profitebantur, quam ut salutare æquilibrium legibus constituto in Imperio instauretur.

Propositio inter Suecos & Gallos concinnatur.
20. April.

§. 58. Sed ut propositio maturaretur, Ordines Suecos, Sueci Gallos urgebant; quorum hi jam ejus formulam ex aula acceperant. Unde Servientus Osnabrugam proficiscitur, ut ea cum Suecis communicata in eandem utrinque sententiam conspirarent. Ac in cæteris quidem facile conveniebant. Circa sacra autem, & quæ inde pendent, Sueci contendebant; Assessores Cameræ Spirensis, & Curiæ Aulicæ pari numero ex utraque religione constituendos; in negotiis circa sacra suffragia non numeranda, sed eadem per amicam transactionem ex æquo componenda: super bonis sacris, jure emigrandi, & Ferdinandi I. declaratione amice transigendum: ubi Protestantium sacra publice aut privatim in usu fuerunt ante motus Bohemicos, ea instauranda, restitutis in sua bona, qui eo nomine solum verterunt: Reformatos diserte paci sacræ includendos. Quæ Gallo parum ad palatum erant; ac de bonis sacris, quę Evangelici hactenus usurpaverint, puta de Magdeburgico, Bremensi, aliisqué pręsulatibus, plene transigi posse haut putabat. Victus tamen formulam demum ab Hasso conceptam probabat, pollicitus propositionem adversæ parti saltem tempore Paschatis ac Pentecostes festis interjecto exhibendam. Nec eo minus moras isti nectebant, quod nova Parisiis mandata expectanda forent, adglíscente inter Avauxium & Servientum discordia, ut ille de omittenda legatione, & discessu agitaret. Quas moras Sueci ægre admodum ferebant, quod florentibus nunc suis armis ista adversæ parti ingrata proponi, & obtineri possent. Cæsarei contra propositionem non ut ante urgebant, ac frigide admodum de ista loquebantur, velut parum eandem curarent, sine dubio versam armorum fortunam captantes, ut tunc leges pacis pro lubitu ferre possent; quæ ipsis Suecis festinandi causa erat. Ordines insuper repetitis invitationibus excitati jam frequentes aderant, quibus propositionis propediem edendæ spes facta erat: ea subinde prolata, fides ac favor ipsorum consumebatur. Quod si Galli ita cito suam propositionem concinnare non valerent, haut eo secius Suecos suam expromere posse, eodem cum Gallica argumento; ac quę Suecis reponenda sint, ad Gallos quoque accommodare in promtu esse. Demum & Suecos primum impetum daturos, ac invidiam in se suscepturos, si Catholicis postulata ipsorum ad palatum non forent. Servientus etsi has rationes probaret, rogare tamen non desinebat; paucos adhuc dies causæ communi fraudi non futuros, pollicitus post Pentecostes festum nullam amplius in se moram fore. Nec eo secius Monasterii Sequestres Gallos urgebant, Contareno fingente Cęsareos in salvos conductus *mediatorum* consensisse; & Oxenstiernam confirmasse, etiam eo non concesso propositionem à se exhibendam. Sic ut soli tunc Galli moræ culpam sustinerent.

Sueci moras propositionis ægre ferunt.

De salvo conductu mediatorum sic ceptum.

§. 59. Interim negotium de salvo conductu Stralsundę, & aliorum municipiorum absolvere ante propositionem laborabant Sueci, Cæsareis denuntiantes, ni in eo sibi satisfiat, se ad propositionem accedere non posse; simul ut cum Electoralibus, in quorum adventum id rejectum fuerat, consultarent, monebant. Respondebant 25. April. paulo post Cæsarei: Electorales pronuntiasse, super ea re omnium Ordinum cognitionem esse; & quia Deputati Francofurtani eam quæstionem jam expenderint, de quorum sententia sibi nondum constet, eo negotio seposito ad propositionem accederent. Sueci re cum Gallis communicata reponebant: non obscure ipsos rem elusum ire, dum ad Electores, inde ad Deputatos eandem rejiciunt. Semel conventa, & à Cæsare firmata in dubium denuo vocari non posse. Quod si ita agere pergant Cæsarei, vitio sibi datum non iri, si propositionem differant. Cranius inde Cæsareus Legatus Lampadium, quem inter reliquos autoritate valere norat, multis rationibus permovere nitebatur, ut reliquos Evangelicos circa hanc controversiam in partes Cęsaris pertraheret. 28. April. Ast hic potius alios monebat, ne Cranio talia suadenti aures præberent. Ex hujus porro sermone Lampadius collegerat, Cæsareis non agi de jure & dignitate Ordinum servanda, sed ne, semel edito ejusmodi salvi conductus exemplo, subditi Cæsaris è provinciis hereditariis Osnabrugam se conferant, faventibus Suecis ad recuperanda sua incubituri. Tandem Cæsarei Legatis Ordinum proponunt; se pro Stralsunda & Erfordia duo diplomata tuti itineris exhibituros, nulla tamen præ-

1645. prævii pacti mentione facta, & non ex debito, sed velut ex liberalitate. Ast Ordinum Legati re expensa decernunt; ex ante actis non aliter se posse judicare, quam Suecis, qui non tam de Stralsunda, quam prævia conventione laborent, eum salvum conductum velut ex debito prestandum. Quam sententiam per Lampadium, & Stenglitium Cæsareis exponi volebant. Ea re Cæsareis prædita, Cranius raptim ex oppido profectus est: & Lambergius obtentu absentis Collegæ admittere illos abnuit. Intererat Cranius conventui, quem Cæsarei, Moguntini, ac Colonienses Monasterio profecti Lengerici agitabant, ubi super illo negotio decernebatur; Cæsareos præfracte ejusmodi salvum conductum velut prævio pacto debitum negaturos. De quo Brandeburgici Suecis indicium faciebant, addito, se apud Cæsareos questos, quod eo conventu exclusi fuerint. Sed hos respondisse; cum de ipsorum sententia sat constaret, noluisse itineris molestiam iisdem imponere. Nam cupiebant Brandeburgici Suecis persuadere, se cum ipsis in hoc negotio sentire; serio an falso haut dixerim. Sane fatebatur postea Rosenhanio Contarenus, cum Cæsarei circa illos salvos conductus parum scrupuli moverent, & reliqui Electorales æquum postulari censerent, Brandeburgicos præcipue illis se opposuisse.

24. May.

Palatini Electoris ministri adveniunt.

§. 60. Electoris Palatini nomine hactenus solus Gernandus adfuerat. Ei nunc Joachimus Camerarius adjungitur; qui salutato Monasterii Serviento haut satis extollere poterant, quantum iste studium erga eam causam ostenderit, & quam prolixe pollicitus fuerit. Inde ambo Osnabrugam profecti Suecis suam causam commendabant. Legatorum tamen dignationem Princeps suus ipsis addere noluerat, quod alias idem cum reliquis. Electoralibus honor petendus fuisset, quem adversa pars concessura haut erat. Osnabrugæ porro cum nemo esset, qui Mediatoris partes obiret, Electorales qui heic erant legati eas affectabant; de quo Brandeburgici apud Suecos velut obiter insinuabant. Id vero Suecis incongruum videbatur, quod Electores decreto Comitiali, & ex vi procuratorii sui constituti essent, ut Cæsareis in præsenti negotio consiliis operaquè adessent; id quod ad Sequestris officium non quadrabat. Et quanquam Brandeburgici à Principe suo norum procuratorium accepissent, in quo de opera Cæsari navanda mentio facta non erat: id tamen Suecis ingratum erat, quod Galli Suecis, & Monasterium Osnabrugæ præponentur. Quod isti in scribarum errorem rejiciebant, & emendatum iri pollicebantur. Ac superiore anno Cæsareis spes facta erat de Venetorum mediatione admittenda. Moguntinus quoque Cæsari nimium addictus, & Brandeburgicus in negotio satisfactionis parum æquus metuebatur. Tum & consensum fuerat, ut Lampadius internuntii in vicem adhiberetur. Eas ob rationes placebat defectum mandati excusare, interim quoad Regina aliter juberet, Electoralibus liberum fore, si velint internuntiorum operam inter partes obire.

Electorales Osnabrugæ mediatorum partes affectant.

Lusitanorum Postulata.

§. 61. Qui Monasterii hactenus egerant Lusitani Franciscus Andrada Leitao, & Ludovicus Pereira de Castro novum à Rege suo procuratorium acceperant. Unde & Galli & Sueci istos Regiorum Legatorum honore deinceps habere constituerunt. Petebant isti, ut à Cæsareis salvus conductus pro ipsis obtineatur, Regisquè sui causa & Principis Eduardi liberatio propositioni inseratur. Sueci, quod nullus Osnabrugæ Lusitanus esset, postulandi commeatus molestiam Gallis relinquebant. Lusitaniæ Regis mentionem non alia ratione fieri posse, quam sub finem, ubi qui tractatibus includuntur nominari solent. Ut Bragantinus cum Hatzfeldio permutetur, quod Lusitani cupiebant, id sui esse arbitrii negabant. 1645.

Propositio inter Suecos & Gallos discutitur.

§. 62. Avauxius inde velut Suecis valedicturus Osnabrugam venit. Nam is tædio Collegæ discedendi veniam in aula flagitaverat; mox tamen à Mazarino monitus privatam molestiam publico condonare, in legatione persistebat. Is inter alia Suecorum mentem super satisfactione expiscari conabatur, & num Gallis Benfeldam pro summa pecuniæ, aut gratis concedere velint. Ast Sueci id à se potissimum respici ferebant, ut libertate Germaniæ constituta suam ob securitatem Austriacæ potentiæ obex ponatur. Super satisfactione in progressu tractatuum videndum. Id enim captandæ benevolentiæ facere, si publicum bonum ante privatum habere videantur: & pro successu annorum conditiones deinceps laxari aut stringi posse. De Benfelda nihil se in mandatis habere. Modicam inde propositioni moram roganti, quamvis Ordinibus super eadem instantibus, Sueci annuebant. Et quia Servientus monuerat, quædam sibi in Suecorum propositione non placere, tum ut Avauxio valedictionis honorem reponerent, Monasterium se contulerunt. Ubi denuo formula propositionis inter ipsos discutiebatur. In exordio displicebat, inter causas belli à Suecis adduci, ut consanguinei *ac sacrorum socii* defenderentur; & quod illud bello quæri dicebatur, ut Ordines *absquè sacrorum discrimine* vinculo concordiæ jungerentur. Ferre quoque nolebant ista verba: ut omnes immediati & mediati Ordines Imperii, *cumprimis Protestantes, interquè hos Reformati* in statum anni decimi octavi *in sacris & profanis* restituantur; & quod *Regni Bohemiæ* mentio fieret: Item, ut *exercitium religionis, ubi ante motus Bohemicos fuerat, deinceps quoque maneret, & qui ideo in exilium acti forent, bonis suis restituerentur.* Equidem non negabant, se circa restitutionem Ordinum ad eundem cum Suecis scopum conniti debere: & quia Evangelicorum major pars sit, & in partes firmiore fide & affectu, horum precipuam rationem habendam. Sed eam rem initio non ita aperte agendam, quod Cæsar Pontificem facile ad auxilia ipsi ferenda permovere queat, si huic persuasum sit, Ecclesiæ Romanæ commoda hoc in bello verti. Contra sacrorum mentione omissa Gallos facilius Cæsaris conatum elusuros. Catholicos quoque Ordines Austriacis non addictos in æquas pacis leges proclives esse, quibus ob sacra scrupulus non sit injiciendus, ne novam Ligam fabricentur; cui si Pontifex & Italiæ Principes nomina dent hostium numerum augeri, quem imminui expediat. Sueci uti in ceteris, rem ipsam retinuisse contenti, concedebant; ita verba *in sacris & profanis*, quę formulæ fœderis Wismariensis congruebant, utique retinenda censebant. Gallis tamen liberum relinquebant, num ipsi ea verba omittere velint; si modo formulam suam ita laxe concipiant, ut ista subintelligi possint. Ut quoque Bohemiæ mentio fieret evincebant non quod illud Regnum iterum in

21. Maji

1645. in Palatinum conferri cupiant, sed quod idem certo modo ad Imperium spectet, Electorali munere innexum, & ex eo belli Germanici origo emanavit: præsertim cum Austriaca Domus possessionem Cęsareæ dignitatis hujus Regni opibus diu conservarit. Unde occasionem haut negligendam Bohemis liberum electionis jus restituendi, & inde Austriacis Cæsareum fastigium detrahendi. Ac fortasse Bohemos libertate recuperata firmandis suis rebus è Gallia Regem petituros. Ita Suecorum propositio quantum poterat ad Gallorum mentem adaptabatur, ac ab his vicissim Sueci, ut eundem sensum exprimerent, stipulabantur. Ac dies demum exhibendæ propositioni statuebatur.

Circa Stralsundæ salvum conductum temperamentum.

§. 63. Osnabrugam reversis Suecis, cum neque Cæsarei in salvum conductum Stralsundæ consentirent, nec propositio differri amplius posset, ab Electoralibus id temperamenti propositum, ut isti circa ejus traditionem diserte suum sibi jus reservarent. Sueci quanquam postulatum suum prępvio pacto niteretur, probantibus id quoque Ordinibus, ac metus esset, ne hoc exemplo Cæsar plura solicitaret: tamen id temperamentum tandem admittendum censebant, quod eo obtentu à Cæsare tempus extrahi Ordines judicarent, ut exercitu interim reparato Suecorum postulatis animosius contradicere posset. Et longe plausibilius erat florentibus, quam collapsis rebus, studium pacis ostentare. Tum ea res militi animum velut propinqua præmiorum spe additura erat; ac Ordinibus imputari poterat, velut in ipsorum gratiam de suo jure remiserint; quod tamen interposita protestatione salvum retineri poterat. Denique expedire videbatur, ut quamprimum intelligerent, quid de sua propositione hostes juxta atque amici judicarent.

De modo exhibendæ propositionis.

§. 64. Circa modum exhibendę propositionis primo Suecis & Electoralibus placebat, solemni actu in Curia oppidi fieri. Id quod Cæsarei abnuebant, ne Sueci forte ea occasione armorum suorum causas, justitiamqué publice deducerent, culpamqué morarum in ipsos conjicerent. Tum ne Ordines velut corpus Imperii referentes huic actui intervenire viderentur. Id quod omni studio declinabant: testati se acceptam propositionem ad publicam quam vocant *dictaturam* non remissuros, ne Ordines ad modum Collegii heic convenisse videantur, nec eandem quam in Comitiis potestatem arrogare sibi audeant; singulis tamen cupientibus exempli copiam faciendam. Insinuabant tamen Cęsarei Electoralibus, se facile concessuros ut à Suecis propositio in ipsorum manus tradatur, sibi mox reddenda. Id Ordinum Legatis displicebat, quod Cęsarei vetere more distractionem Ordinum, Electores prærogativam, & Mediatorum vices affectarent. Et quia sperabant Brandeburgicum communem Ordinum causam non parum sublevaturum, mediatoris partibus susceptis in neutram ipsi partem inclinandum erat. Igitur per Cassellanum Suecos rogant, ut his Cæsareorum & Electoralium conatibus obsistant. Sueci satis perspiciebant, si actui huic soli Electorales adhiberentur, ipsos paulatim Sequestrium partes invesuros. Id quod cum alias ob causas, tum ideo nolebant, quia cæteri Ordines id deprecabantur. Unde potius videbatur, si per selectos ex omnibus Ordinibus id fieret. Sed quod unico illo, qui traditionem præcedebat, die id negotium expediri non posset, placebat per Secretarium Matthiam Mylonium propositionem Cæsareis exhiberi, ne vel Ordinibus præjudicium afferretur, vel Electoralibus via ad mediationem panderetur. Instante propositione Legati Ordinum causam Germaniæ communem Suecis solicite commendabant; tum inprimis Magdeburgici Conradus Eixsidelius, & Joannes Crullius rogabant, de abolenda pace Pragensi diserte propositioni insereretur; id quod ne Saxoniæ quidem Electore invito futurum sit, qui dudum intelligat, ea se pace in fraudem inductum, cui tamen hactenus ob Lusatiam adhęserit; etsi eidem retinenda in tractatibus via inveniri possit. Quod haut ægre à Suecis impetratum. Adferebatur hanc Monasterio exemplum propositionis à Gallis exhibendæ, quæ ad conventum modum haut concepta reperiebatur. Inprimis circa Amnestiam neque Electoris Palatini, neque ullius pace Pragensi exclusi diserta mentio fiebat, ac restitutioni suspecta clausula addebatur, ex qua adversa pars facile conjicere poterat, istos de hoc postulato facile quid remissuros; *excepto tamen, si quid diversi hoc tractatu conclusum fuerit.* Caput de pace religiosa, bonis sacris, gravaminibus circa sacra & profana, eorumquè amica compositione plane omissum. De Ragozio nulla mentio. Demum abrupta & concisa omnia, ut suspicio esset, Gallos postulata sua ita adornasse, ut super illis facile transigi posset, invidia odiosarum rerum in Suecos devoluta. Quæ ut ad conventum modum corrigerentur, Sueci frustra monebant.

30. May.

Gallica propositio conventioni non respondet. 30. May.

Propositio ipsa. 1. Jun.

§. 65. Ita tandem propositio per Mylonium ad Cæsareos delata; quæ quoniam futurę negotiationi fundamentum præstat, visum est conceptis verbis eam huc inserere. *Quemadmodum S. Regia Majestas Sueciæ ab initio præsentium Germaniæ motuum, quantum literis, nuntiis & legationibus unquam fieri potuit, id unice cavit, ne periculoso hoc bello corriperetur: ita postquam vitare omnino non potuit, quin pro necessaria sua securitatis, libertatisqué publicæ defensione arma caperet, hunc semper bello scopum præfixit, idqué jam à quindecim annis quæsivit solicite, ut tractatu morequé Regibus solenni non modo cum Serenissimo Imperatore Romano quamprimum decore transigeret, sed & Imperator ipse sinceriori cum Ordinibus Imperii confidentia, ipsiqué inter se Ordines indissolubili concordiæ vinculo redunirentur. Cum enim sua & finitimorum mala ab Imperii malis oriri animadverteret, haut difficulter prævidebat, illa rite curari non posse, nisi his sublatis: adeoque utriuque simul sanandis necessaria fore cum Exterorum tum Ipsorum Ordinum Imperii concursum, suffragia, cooperationem. Hoc fine fœdus fecit cum Rege Christianissimo, plurimisqué dictorum Procerum. Hac intentione tot annos inter præparatoria laboravit, ut omnes, quorum interest, debita securitate muniti admitterentur. Eoquè tot annorum bella sustinere coacta fuit, non sine multa temporis, sumtuum, laboris adeoquè quod maxime dolendum est Christiani sanguinis jactura. Cujus culpam nil attinet hoc loco repetere, quo non tam ad contendendum, quam omnibus amicis, æquisquè viis ac rationibus conciliandum animos accessimus: Sufficit ex ante actis Orbi universo de Regiorum armorum justitia abunde constare; quæ tamen & ipsa luculentius ostendi potest requirentibus occasionum momentis. Id saltem etiamnum querela dignum est, quod cum tot annorum sudore ac sanguine opus fuerat, antequam debiti obtineri poterant salvi conductus, jam demum, postquam non modo quo dictis statibus citra distinctionem inter mediatos & immediatos,) sed & generatim pro universis & singulis Regnorum adhærentibus, qui non sunt Status Imperii, sub Cæsarea manu sigilloquè obtenti sunt, Imperatoria, Regiaqué*

1645. qué fides, publica pacta & diplomata ita exponantur, ac si nemo eorum securitate gaudere debeat præter solos Imperii status immediatos, contra expreßißima salvorum conductuum verba. Hoc modo nobiscum agi cernentibus merito quidem cautio deberet esse, ne ordine præpostero, contraqué omnium tractatuum naturam & indolem ad principale negotium transiremus, nisi præliminaribus rite adimpletis. Veruntamen quoniam anxie maturandum suadent non solum ipsius rei neceßitas, sed etiam afflictæ Christianitatis suspiriis comitata præsentium unanimia statuum vota precesqué, ut omnes videant, tum quantum eorum sententiæ deferamus, tum quo studio pacis feratur S. R. Majestas Sueciæ, re tota cum Legatis Gallicis diligenter communicata, consiliis mutuis jacienda statuimus sequentia fundamenta, sed ea lege, ut etiamnum ante replicam residuis præliminarium desideriis debite satisfiat. Quod igitur felix faustumqué jubeat esse Deus, quia Cæsareis Dominis Legatis haut inconveniens visum est, ut pro materia tractandi reassumantur, qui ante novennium a Regni Sueciæ Cancellario, & Electore Saxoniæ delineati sunt articuli, hic eos præsenti rerum statui saltem propius accommodatos, ceu media pro supra dicto scopo obtinendo, rationi & æquitati maxime consentanea ponimus: salvo tamen nobis, cæterisqué quorum interest, fœderatis & adhærentibus nostris, jure mutandi, addendi, demendi, explicandiqué, quicquid ulterius pro communi pace restauranda firmandaqué necessarium visum fuerit. In Nomine Sacrosanctæ & Individuæ Trinitatis; I. Bellum, quod inter Reges Regnaqué Sueciæ & Galliæ, eorumqué fœderatos & adherentes ex una; tum Imperatorem Romanum & Domum Austriacam, eorumqué socios & assistentes, exteros & Germanos ab altera parte sat acriter hactenus gestum est, cum omnibus priorum dißidiorum reliquiis ab initio motuum Bohemiæ vigore præsentis transactionis ita componatur ac sopiatur, ut nec ejus nec ullius alterius rei causa vel prætextu alter alteri posthac quidquam hostilitatis aut inimicitiæ, molestiæ, vel impedimenti quoad personas, statum aut securitatem per se vel per alios, clam aut palam, directe vel indirecte, specie juris aut via facti, in Imperio aut uspiam extra illud (non obstantibus ullis prioribus pactis.) inferat, aut inferri patiatur; sed omnes & singuli hinc inde hactenus tam ante bellum, quam in bello verbis, scriptis, aut factis illata injuriæ absqué omni personarum rerumvé respectu ita penitus aboleantur, ut quicquid eo nomine alter adversus alterum prætendere potuisset, perpetua sit oblivione sepultum. II. Vicißim pax Christiana, universalis, perpetua, inter dictos Serenißimos Reges, Regnaqué Sueciæ & Galliæ, eorumqué fœderatos Imperii status & adhærentes, nec non Serenißimum Imperatorem, ejus hæredes ac successores, Domum Austriacam, dictosqué socios & aßistentes, Regem Hispaniarum, Electores, Principes & Civitates ita mutuo renovetur ac stabiliatur, adeoqué sincere serioqué in posterum servetur & colatur, ut omni ex parte, & cum universo imperio Romano amicitia firma, fida vicinitas, & secura studiorum pacis cultura revirescant & reflorescant. III. Quia vero externum & intestinum bellum eo nexu inter se cohærent, ut neutrum pro rite composito haberi poßit, nisi utriusque causæ tollantur, externa vero causæ ab internis ita fluant, ut istæ tolli nequeant, nisi his sublatis: ideo necessum est, ut ante omnia à Serenißimo Imperatore Romano per universalem & illimitatam Amnestiam universi & singuli Status, tam mediate quam immediate Imperio subjecti, inprimis qui cum Regibus & Regnis Sueciæ Galliævé quacunqué neceßitudine juncti fuerant, aut etiamnum sunt, Electores, Principes, Comites, Barones, Civitates, liberaqué Imperii Nobilitas, (inter alios Regnum Bohemiæ cum annexis, Domus Palatina, Wurtenbergica, Badensis, Augusta Vindelicorum, &c.) tam quoad ditiones & bona, quam quoad dignitates, libertates, & jura restituantur plenarie in eum statum in sacris & profanis, in quo ante exortos anno 1618. Imperii motus prosperrime floruere, non obstantibus, sed annullatis quibuscunque interim per proscriptiones, confiscationes, res judicatas, generales aut particulares transactiones, præcipue Pragensem, aliovè quocunqué modo factis in contrarium mutationibus. IV. Restitutorum in sua quisque status, juriumque possessione ita firmetur ac stabiliatur, ut nullus in posterum facto inde dejici poßit vel debeat. Quod si vero quem jure conveniri vel experiri neceße fuerit, ejusmodi ineatur justitiæ ratio per omnia, ut ea in posterum absque omni personarum rerumve respectu unicuique juxta fundamentales Imperii leges & constitutiones, præcipue pacem religionis (qua etiam Reformati comprehenduntur, eoqué omnium supra infraqué de Evangelicis dictorum, pari cum iisdem jure participes;) æquabiliter administretur. V. Ut autem omnis in futurum internis externisqué motibus ansa præcidatur, hæc potißimum requiruntur, ut si Rex Romanorum eligendus sit, non eligatur nisi vacante Imperio: si novæ leges ferendæ, veteresvé interpretandæ fuerint, si bellum, bellicivé apparatus; si pax aut fœdera facienda: si publica Ordinibus tributa imponenda; si aliquis Imperii Status dignitate bonisvè exuendus videatur: nihil horum aut quidquam simile posthac unquam fiat vel admittatur, nisi cum Comitiali, liberoqué omnium Imperii Ordinum suffragio & consensu. VI. Sicut autem dictis Statibus cætera omnia ipsis de jure competentia Regalia perpetuo illibata manebunt: ita jus faciendi cum Exteris fœdera pro sua cujusqué conservatione & securitate singulis perpetuo liberum esto. VII. Et ut eo perfectior sit Ordinum inter se concordia, quæcunqué hactenus inter Evangelicos, & Catholico-Romanos de pace Religionis & bonis Ecclesiasticis motæ sunt controversiæ, eæ communibus utriusque partis consiliis operaqué simul cum hoc tractatu absque ulteriore ad alios dilatione, amicis, æquis & Christianis modis ita penitus solidequé componantur, ut non duntaxat de vero certoqué intellectu dictæ pacis religiosæ nullum amplius supersit dubium, sed & cætera Ecclesiastica & Politica gravamina, quæ dictos Proceres tamdiu ab invicem distraxerunt, funditus extirpentur, nullo bellorum semine relicto. Quinimo si quæ in posterum ab ejusmodi rebus dubia inter eos oriantur, ea quoque, ut omnis evitetur occasio turbarum, non nisi amicabili compositione ex æquo bonoqué communi expediantur. VIII. Ad universalem quoque pertinet Amnestiam, ut omnes & singuli tam bellici officiales, militesqué, quam Consiliarii & ministri togati, Civiles & Ecclesiastici, sive ex hæreditariis Imperatoris, sive aliis exteris, aut Imperii provinciis oriundi, quocunque nomine aut conditione censeantur, qui Regibus Regnisqué Sueciæ vel Galliæ, eorumvé fœderatis aut adhærentibus toga vel sago militaverunt, aut quocunque modo adhæserunt, à summo ad infimum ab infimo ad summum absque ullo discrimine vel exceptione cum uxoribus, liberis, hæredibus, successoribus & servitoribus, quoad personas & bona in eum vitæ, famæ, honoris, conscientiæ, libertatis, jurium ac privilegiorum statum, quo ante dictos motus gavisi sunt, aut jure gaudere potuerant, postliminio restituantur: nec eorum personis aut bonis, hujus viginti septem annorum militiæ causa ullum creetur præjudicium, ullavé actio vel accusatio intentetur, multo minus ulla pœna damnumvé sub quocunque prætextu irrogetur. IX. Omnes & singuli utriusque partis captivi citra discrimen sagi vel togæ (inter eos serenißimi Regis Portugalliæ frater Princeps Eduardus,) intra mensem à dato absque lytro liberi dimittantur. Quod si quis ante hos tractatus sub lytri sponsione dimissus fuerit, is lytro nondum soluto illud solvere adhuc teneatur. Qui vero post initos hosce tractatus lytrum quidem promisit, nondum tamen dimissus est, is 1645.

abs-

1645. *absque lytro dimittatur. Sive autem lytrum promissum fuerit, sive non, omnes indistincte captivi custodiæ sumtus solvere teneantur. X. Satisfactio Regibus Regnisque debita ita fiat, ut pro præteritis præstentur indemnia, & cum fœderatis suis in futurum secura. XI. Eorum officialibus & militia solvantur ex æquo & bono justa sua prætensiones, absque onere dictorum Regnorum. XII. Eodem modo Regnorum fœderatis, qui cum iisdem in armis sunt, cum primis Illustrissimis Landgraviæ Hassiæ, & Principi Transsylvaniæ, eorumque militiæ ex æquo & bono satisfiat. XIII. His ratis præstitisque loca ab utrisque occupata cum tormentis bellicis & eorum annexis, aliisque ibi repertis mobilibus, suis quaque prioribus legitimis dominis reddantur. Reddita vero sive maritima & limitanea, sive mediterranea fuerint, ab ulterioribus utriusque partis præsidiis perpetuo posthac libera sunto. XIV. Denique omnium belligerantium partium in Imperio militia totaliter exautoretur, Suedicæ nationis milite, & quantum è Germanis pro se retinere voluerit Serenissima Regina Sueciæ in suos status translato. XV. Tandem ut studia pacis vicissim reflorescant, quæ ante annum 1618. inter omnes partes viguere commercia, cum omnibus inde dependentibus inviolabili pristinæ libertatis cursui terra marique modis omnibus asserantur, remotis, quæ interim irrepserant impedimentis, prout in progressu tractatus latius exponetur. XVI. Hac pacificatione ex parte Regum Regnorumque Sueciæ & Galliæ comprehendantur, qui voluerint, Reges & Principes, ante conclusionem tractatus nominandi. XVII. Quod si post pacem hanc initam contigerit ulli partium ea, quæ in supradictis articulis promissa sunt, non servari, teneantur Reges Regnaque Sueciæ & Galliæ, atque universi status Imperii, junctis cum parte læsa consiliis viribusque arma sumere sine mora aut tergiversatione ad repellendam injuriam, statim atque post mensem, ex quo fuerint ab injuriam passo moniti. XVIII. In horum omnium & singulorum fidem majusque robur Instrumenta pacis manibus & sigillis utriusque partis Legatorum munita statim heic mutuo extradantur: eorum ratihabitiones à Regibus Sueciæ Galliaque & eorum fœderatis, tum ab Imperatore & Ordinibus Imperii ut moris est, signata intra menses à dato commutentur, has denique commutatas publicatio & executio pacis excipiant & sequantur. Quæ omnia cum ita comparata sint, ut unicuique quod suum est tribuant, & concilient, Serenissimo Imperatori summum honorem & respectum, Ordinibus Imperii tum amorem venerationemque erga suam Majestatem, tum fidam inter se concordiam, totique Imperio non modo legitimam libertatem, sed & perpetuam cum finitimis Regibus & Rebuspublicis amicitiam; his autem debitam suorum Statuum securitatem: nequaquam dubitat Legatio Suecica, quin Cæsarei Domini Legati, quo sunt in patriam, communemque quietem affectu ita se ex ipsorum Imperii Procerum, Deputatorumve judicio & consiliis erga singula scripto sint declaraturi, ut exinde Orbi universo constet, eos quod verbis hactenus sæpe profitentur, reipsa tandem præstare velle, nempe universis optatam, firmam, constantemque pacem. Osnabrugæ ipsa Dominica Trinitatis Anno 1645.*

Gallorum propositio non respondet conventioni. §. 66. Eodem die & à Gallis Monasterii exhibita propositio, quam non ex conventione fuisse conceptam Sueci querebantur, præsertim nulla sacrorum mentione facta. Cujus rei culpam Servientus in morosum nimis Avauxii erga sacra Romana studium rejiciebat. In commune tamen excusabant, ex aula formulam sibi transmissam, quam interpolare nefas fuerit. Ac ita laxis verbis omnia esse perstricta, ut & ista facile subintelligi possint: nec minus quam Suecos se ad eadem obtinenda in tractatu ipso incubituros. Cum Rosenhahnius reponeret; ni gravamina circa transactionem Augustanam & bona Ecclesiastica penitus tollantur, stabilem pacem sperari non posse; Avauxius respondebat; non usque adeo circa omnia belli semina eradicanda laborandum; ac præstare, ut in præsens arma honeste, nec citra emolumentum ponantur. Num deinceps alia bellorum tela oritura sit, non usque adeo præcavendum esse. Cæterum Sueci non admodum ægre ferebant, à Gallis Evangelicorum commoda ita frigide acta; quod isti, quantum favoris apud Catholicos & Pontificem aucupari constituerant, tantum apud Evangelicos prodigerent. Sed & illud perspiciebant Sueci, cum Galli ex suo ingenio omnia agerent, deinceps sibi circa talia communicanda non adeo anxie esse laborandum.

Judicia de utraque propositione. §. 67. Vulgata jam utraque propositio varia hominum judicia incurrebat. Ac in Gallica quidem id Sequestribus displicebat, quod in exordio jus addendi, demendi, mutandique sibi reservassent, velut ex fortuna belli leges pacis asperaturi. Quæ verba & in Suecica Cæsarei adspernabantur jactantes, non prius ad tractatus se accessuros, quam Regii declarassent, quid iisdem sibi velint. Contarenus quoque judicabat circa restitutionem nimis laxe positum, *non obstantibus quibusvis transactionibus*; cum hoc modo multæ conventiones maturo judicio initę rescindendæ forent, velut quæ inter Coloniensem & Luneburgicos super Hildesiensi præsulatu inita fuerat. An sub rescindendis proscriptionibus Palatina quoque causa comprehenderetur Contareno sciscitanti, Galli ajebant. Quam & abolendam ipse censebat. Plerisque tamen videbatur, tanti rem momenti disertis verbis fuisse exprimendam. Quod de Rege Romanorum vivo Imperatore non eligendo positum erat, id Osnabrugensis Præsul Electorum juri derogare notabat. Eduardi Bragantini mentionem haut caute factam Contarenus putabat, ne forte Hispani ansam inde caperent veneno istum tollendi. Super cautione denique pacis, & satisfactione Galliæ clarius explicari cupiebat Contarenus. Id quod Galli ad Longuevillii Ducis adventum rejiciebant. Ast Suecorum propositio apud Evangelicos magno applausu excepta, quibus & certatim ab his gratię actæ, non solum quod communis Germaniæ salutis rationem habuissent, sed & omnia ita temperassent, ut cuilibet peculiaria sua desideria sub Reginæ favore pervincendi occasio esset. Ipsi Brandeburgici testabantur, omnia quæ proposita forent æquitate niti, iisque pro virili se suffragaturos. Spem tamen esse, satisfactionem moderatam iri postulatum. Nam ut aliqua fiat, ac Cæsar belli sumtus solvat, æquum ducebant. Sed Catholicis longe alia mens, queis superbum nimis videbatur, Cæsaris potestatem atque autoritatem ita angustis finibus circumscribi. Mirabantur quoque de Reformatis paci Religionis includendis expressam mentionem fieri. Circa satisfactionem obscure insinuatam anguem in herba latere. Nec abolitio pacis Pragensis, & peculiarium transactionum arridebat. Compositionem Catholicos inter & Evangelicos optandam magis, quam sperandam. Cęsarei Osnabrugæ vel octo annorum meditatione asperiores excogitari leges potuisse negabant. Volmarus cumprimis in iras effusus verbis in eam debacchari; si talem prævidissent, nunquam acceptaturos fuisse. Haut se eam responso digna-

1645. dignaturos, sed aliam propositionem eidem opposituros, quæ Suecis *Hispanica (quasi dicas mira ac monstro similis)* adparitura sit, sicut illa ipsis Suecica cœloque Arctoo asperior videatur. Spem pacis plane deploratam, & Suecos eam cordi sibi non esse satis ostendere. Quid aliud superesse quam ut Sueci quoque inter Ordines Imperii esse velint? Moriturum se potius, quam Cæsari ut talem pacem ineat suasurum.

Mediatores de induciis proponunt. 7. Jun. §. 68. Post exhibitam propositionem Monasterii Mediatores super induciis in sex menses proponebant ea lege, ut cuncta in præsenti statu tantisper maneant. Ad isthoc ea se ratione moveri scribant, quod perspicerent per eventus belli tractatus alterari, ac ita multorum mensium laborem irritum reddi. Venetum quoque peculiariter periculum movebat, suæ Reipublicæ à Turcis imminens, quibus melius obsisti possit Christianis inter se conciliatis. Huic succinebat Bavarus, obtentu boni publici peculiare commodum captans, quod per inducias velut caput Ligæ exercitum retenturus esset, Catholicis ad eum alendum tributa collaturis, retentis etiam, quæ occupaverat, locis. Sed Cæsareis eam ipsam ob causam induciæ displicebant, quod Bavaro eædem tam lucrosæ essent futuræ. Galli in ambiguo hærebant, quod satis perspicerent, Cæsarem non nisi armorum vi ad pacem compelli posse, & tamen per inducias tam multorum à se occupatorum possessione frui cuperent. Eas porro à Suecis eo minus repudiatum iri censebant Mediatores, quo latius hi Cæsaris Provincias armis suis complexi fuerant. Sueci etsi consilium ab hoste profectum suspectarent, ad Reginam tamen, & Torstensonium relaturos se recipiebant. Sed Legati Ordinum Osnabrugæ cum id agitari intelligerent, manibus pedibusque obnitebantur, quod induciæ præsenti rerum facie Cæsari emolumentum, Evangelicis exitium allaturæ essent. Cæsarem sede belli in ejus Provinciis fixa ad æquas pacis leges compelli posse. Ne Sueci occasionem amitterent hostem in ordinem redigendi, & victoria sua rite uterentur. Sueci re accuratius perpensa judicabant, priusquam certi quid concludatur, constare debere; ab hoste, an à Mediatoribus id negotium profectum sit: ad totam Europam, an ad solam Germaniam induciæ pertinere debeant: tum quibus legibus, & quousque ineundæ sint? Ad ea Rorteus reponebat; eam rem à Mediatoribus proficisci, ac Cæsarem, Hispanosque utique consensuros. Ad reliqua quod responderet, nihil habebat. Ex hoc Sueci liquido videbantur colligere; eas inducias ab hoste proficisci, ac necessitatem ipsi hoc consilii expressisse, duris Cæsaris in ditione hæreditaria, Hispani in Belgio, & Catalonia rebus; quo sociis Regibus fructum hujus expeditionis eriperent, ac vires interim reciperent. Haut tamen eas abrupte rejiciendas judicabant, sed rem potius in integro retinendam: interim haut eo segnius bellum gerendum, ac pacis negotiationi instandum.

Controversia super modo tractandi. §. 69. Regiorum propositio cum totius Imperii statum, Ordinumque libertatem spectaret, jam ardua quæstio agitari cœpit circa modum, quo Ordines super legibus pacis inter se consultare, ac ad tractatus cum Regiis concurrere deberent. Equidem Cæsaris mens ab initio fuerat absque Ordinum interventu pacem tractare. Unde hisce submovendis variæ artes tentatæ. Cum plane excludi non possent, primo certi Electores designati, qui consilio Cæsareis adsisterent. Post cum Depu-

Cæsaris Intentio.

tati Ordinum Francofurti negotio pacis manum admoverent, Cæsareis incassum reluctantibus, super Deputatione Francofurti proroganda inter tractatus pacis laborabant, ut penes se solos Monasterii & Osnabrugæ rerum moderamen esset. Sed cum alii Ordines haut eo secius ad tractatus pacis aditum molirentur, tandem ut ea Deputatio Monasterium transferretur licet ægre consentiebant: quod cum paucis, quorum plerique ipsorum partibus addicti, aut saltem non adversi habebantur, melius sibi conventurum sperarent, reliquis suffragiorum numero obruendis. Et hoc 8. Jun. fine Volmarus Osnabrugam excurrens evocatis in Cæsareorum ædes Electoralibus, Luneburgico, Constantiensi, & Noribergensi, qui ordinariæ Deputationis membra erant, scripto proponit: Cum Cæsaris consensu Deputatio Francofurtana Monasterium translata sit, primo quæri, qua ratione Ordines, qui ex ea Deputatione Osnabrugæ nunc agant, permovendi sint, ut Monasterium se conferant; quo casu super communicatione omnium, quæ Osnabrugæ aguntur, dispiciendum. Quod si isti Osnabrugam deserere nolint, ut deputatio sit dividenda, quæri, quinam Osnabrugæ, aut quinam Monasterii manere debeant; quomodo communicationes rerum propositarum, & suffragiorum institui queant, & quo intermedio loco, si res ferat, congressus sit habendus: an ibi res per solos Deputatos ordinarios expedienda, an quidam extra ordinem adjungendi, & quinam illi sint? Quia porro totius Imperii intersit, tractatus ocyus absolvi, dispiciendum, an non satius sit Electores ac reliquos Ordines consultationes suas unum intra Collegium revocare; tum ne qui extra Deputationem sunt Ordines suffragii jure excludantur, videndum, quomodo Ordines isti suffragia sua per Deputatos illos ferre queant, ac tamen forma Deputationis velut legitimi Collegii constet. Num præterea insuper habita quorundam absentia ad primarium negotium disceptandum sit accedendum; & qua ratione munus mediatorium, quod Osnabrugæ deficit, sit supplendum? Denique cum post exhibitam propositionem Galli de salvo conductu Ragozii legatis concedendo moveant, quomodo iniquæ isti petitioni sit occurrendum? Ex his tamen id duntaxat caput, quod de omnibus Ordinibus in unum Collegium compingendis movebat, cunctis promiscue Ordinibus; totum autem scriptum solis Electoralibus communicabatur.

Cæsareorum eo nomine ad Ordines propositio.

§. 70. Ordines re in deliberationem deducta in eo primum conspirabant, Electoribus heic nil prærogativæ indulgendum, sed alios æque Ordines tractatibus adhibendos, ipso quoque Brandeburgico probante: cum id negotium ipsos æque, ac Cæsarem, Electoresque tangat; qui & belli mala ac onera pariter toleraverint, ac ad promovendam salutem publicam non minus adstringantur. Cum porro tres modi deliberandi in Imperio sint recepti, Comitia, Circulares, ac Deputatorum conventus; super Deputatione quidem videbatur; promovendæ justitiæ illam destinatam, non tractatibus pacis: nec plus sibi potestatis arrogare exclusis cæteris posse, nec reliquos in tanti negotio momenti decretis suis adstringere, ni peculiaribus ad hoc mandatis instruatur. Nec per solam loci mutationem plus potestatis in ipsam collatum, quam antea habuerit. Neque paucos istos tantum onus in se suscepturos, ut ad rationes reddendas obstringi velint, sive incassum abrumpantur tra-

Ordinum sententia super Electoribus.

Super Deputatione.

1645. ctatus, sive ad finem perducantur, aliis, ubi leges pacis displicuerint, cum hisce expostulaturis; uti circa Pragensem pacem factum. Inprimis Luneburgicus testabatur, suos Principes, ne si cæteri quidem velint, id onus sibi imponi passuros. Sed nec adparebat ratio, qua, manente Deputationis forma, reliqui extra eandem constituti nihilo secius sua suffragia ferre possint. Haut magis congruere videbatur, ut consultationes *circulatim* instituerentur, cum hoc modo fieri posset, ut novem aut plurium Principum suffragia non plus quam unius aut duorum aliorum valerent. Nec circularium conventuum potestatem ad istius indolis negotia porrigi. Ac insolitum, in congressu omnium Ordinum suffragia circulatim ferri. Præter Franconicum & Suevicum alios ea collegii forma non adesse. Denique si ejusdem Circuli Legati omnes in uno loco agant, alterutros Regiorum Legatorum offensum iri: quod si autem dividere se velint, arduum ac tardum fore circularia suffragia colligere. Supererat igitur, ut hicce Ordinum conventus Comitiis par haberetur, eoquè & consultationes per tria collegia Electorum, Principum, & Urbium instituerentur: cum utiqué per Comitia totum Imperium longe melius repræsentetur, quam per Deputatos, quorum autoritas à Comitialibus decretis dependeat. Nec eo minus Ordines jus suffragii heic habituros, quod à Cæsare vocati non sint; cum vocatio id jus ipsis haut quidquam tribuat, sed quod Ordinum numero censeantur. Huic consequens videbatur, absentes non amplius morari, quibus & mittendi facultas fuerit, & obligatio servandæ patriæ ultro adcurrendi. Ita absque vitio à præsentibus consultandi initium fieri posse, ut tamen absentibus liberum sit suos huc mittere, ratis manentibus, quę interea heic transacta sint. Num à Cæsare denuo vocandi sint, in hujus arbitrio positum esse. Sed quia tractatus duobus locis haut sine difficultate procedebant, quidam censebant, eosdem Coloniam, aut alio transferendos, ubi & facile congressus Ordinum Comitiorum faciem induere possit. Quia tamen Regii ægre huc descensuri erant, duplex via erat, ut Collegiorum indivisorum unum, idquè validius uno, reliqua duo altero loco agerent: vel Collegia divisa utrinque residerent, arduis negotiorum invicem communicandis. Circa supplendam demum Osnabrugæ mediationem, etsi Henricus Julius Lauenburgicus Dux denuo operam suam offerret, decentius tamen visum è præsentibus designari, qui Cæsareorum ac Regiorum proposita ac responsa hinc inde ferrent: quo fine ex Electoribus Moguntinus & Brandeburgicus, è Principalibus Constantiensis, & Luneburgicus, ex Urbicis Noribergensis & Coloniensis nuncupabantur. Hanc suam sententiam Ordines scripto conceptam Cæsareis tradiderunt: qui super ea deliberaturi cum Electoralibus utrinque Lengricham se contulerunt.

Super Circularibus consultationibus.

Consultatio Comitialis placet.

Absentes non amplius morandi.

De transferendis tractatibus, aut dividendis Ordinibus.

De supplenda mediatione.

19. Jun.

Ordines à Comitiis abhorrent.

§. 71. Inter quæ Sueci Brandeburgicis proponebant, an non è re sit à Cæsare Comitia indici, ut tamen, qui nunc adsint, in locis tractatuum maneant, & quæ agantur observent, & ad Comitia referant. Ibi quippe Ordines patrocinantibus Suecorum armis desideria sua obtinere, ac diu molesta gravamina abolere posse, restitugo simul cum libertate sua pleno Comitiorum usu, quem Cæsar hactenus per Electorales, ac Deputatorum conventus paulatim abolere sit conatus. Brandeburgici contra ostendebant; mala Germaniæ adspernari moras, quę indicendis Comitiis requirantur; nec Evangelicis Ordinibus per Comitia sat 1645. ponderis esse, pari licet cum Catholicis fere numero, dum non pauci per litigia super priore loco, & quod possessoribus Præsulatuum sessio negetur, congressibus arceantur: cum contra Catholici semper frequentes adsint, novis insuper non ita pridem in Ordinum dignitatem provectis, ut facile Evangelicos suffragiorum numero obruere queant. Nec alias Cæsareis artes deesse, quibus pro libertate fortius loqui audentes protelent. Igitur ne Comitiorum mentionem injicerent rogabant. Conventui huic ob frequentiam Ordinum præter vocabulum Comitiorum nihil deesse. Et similem congressum sub Maximiliano II. anno 1567. ex decreto Comitiorum Erfordiæ indictum, habitumquè.

§. 72. Adpulerat inde Monasterium Josephus Bergaignius, Cameracensis Archiepiscopus, Hispaniarum Regis legatus; quem paucos post dies insecutus est Henricus Dux Longuevillius à Rege Galliæ princeps legationi suæ destinatus; sic ut post ejus adventum Avauxius, & Servientus fere consiliariorum duntaxat loco forent, adducto etiam Secretario legationis sibi obnoxio, cui menstruum stipendium mille floreni erant. Huic oppidum ingressuro præter Gallicos nemo Legatorum obviam processit; tum ut ejus pompa tanto esset insignior, nulla ab aliis accessione, tum ob controversiam inter Contarenum Venetum, & Osnabrugensem Prẹsulem Collegii Electoralis Legatum; quorum hic initio Venetum precedere cupiebat, quod inter Electores Rex quoque Bohemię censeretur; post ut alternis rhedas adventantibus obviam mitterent obtulit, Veneto obnixe nullo interjecto post Gallos & Hispanos incessum pertendente. Unde & Chisius constituebat nemini deinceps rhedam obviam mittere; id quod & post à reliquis ad finem usque conventus fuit observatum. Comitatus alias isti numerosus ac splendidissimus. Cum contra Caspar Pegnerandę Comes, & ipse Legationis Hispanicæ princeps, modico, nec satis ad splendorem digesto uteretur, deprecatus quoque, ne oppidani in armis ipsius adventu consisterent. Priore tamen loco hunc licet posterius ingressum Cæsarei invisebant, quod Longuevillius *Celsitudinis* se titulo salutari vellet. Id quod Hispani plane abnuebant, caussati, etiam Condæum, & Suessionensem, Engolemiumqué & Vindociensem regio sanguine ortos, cum legatorum munere fungerentur, Excellentię titulo fuisse contentos; unde Pegneranda, cum utique Excellentię titulum accipere & dare pertenderet, toto tempore à visitando eodem abstinuit, magno tractatuum impedimento, quos perficere haut arduum videbatur fuisse, si solis istis inter se colloqui licuisset. Eoquè multi suspicabantur istam Longuevillii prætensionem Mazarino suggerente susceptam, qui huic gloriam confectę pacis inviderit, presertim cum is Condęi affinitate implicitus esset. Idem cum Hispano Cęsarei pertendebant, quoad Trautmansdorfius adveniret, qui inanium parum curiosus contentus erat, ut utrinque tertia persona adhiberetur. Id quod & Mediatores faciebant. Etsi Volmarus post circa Excellentię vocabulum Gallo gratificaretur. Ast Sueci petenti eum titulum haut ægre largiebantur, cum Regio se sanguine apud Gallos ortum, ac supremum Novi Castri Principem ostenderet. Cæterum fuerat Pegneranda mediocri familia ortus, sed tertio loco genitus; unde juvenilibus annis litera-

Longuevillius & Pegneranda Monasterium ingrediuntur.

20. Jun.

21. Jun.

Altezza.

1645. literarum studiis se adplicuerat, aliquamdiu etiam lectoris publici in Salamantica Academia munere functus. Ast duobus fratribus majoribus natu mortuis hæreditate auctus uxoris ducendę necessitatem conservatio familię imposuerat, quam & egregie nobilem, & formosissimam nactus est, sic ut crederetur eam ob causam à Rege ad exteros ablegatum, cui etiam reditum sæpius petenti abnegaverat, quod adhuc improlis anno ætatis quinquagesimo ageret. Is nunquam peculiaribus Electorum legatis dextræ manus honorem. Domi suæ, aut titulum Excellentiæ dare dignabatur: ac initio velut attonitus audiebat, haut reverentius de Cæsare, Hispaniarum Rege, & Domo Austriaca, quam de aliis Principibus, sermones haberi, quod isti in Hispania tantum non Numinum in vicem colantur. Cæterum is penitus sibi persuaserat, Mazarinum pacem aversari, quod bello ditescendi materia suiqué consilii adhibendi eo major necessitas foret. Et tractatus in speciem sumtos, ut plebs spe propinquæ pacis eo facilius tributorum onera toleraret. Hac persuasione imbutus censebat, omnem cum Gallis negotiationem inanem esse, eamquè non alio fine adhibebat, quam ut Belgas ad separatam pacem permoveret. Quo & Scopo potitus est, magis scævo Gallorum tractandi modo, quam propria industria.

Cæsareorum & Electoralium decretum. 31. Aug. 3. Sept.

§. 73. Ast Cæsarei & Electorales Lengrichæ habito congressu decernunt: Omnes utique Ordines cum jure suffragii quovis modo ad tractatus admittendos, quantumvis à recepto consultandi modo sit discedendum. Tum à Cæsare singulis, qui nondum heic comparuerint, denuntiandum, num huc se conferre velint, nullo pręfixo certi temporis articulo: addito, ni adfuerint, haut eo secius negotium peragendum, & decreto heic facto omnes stringendos. Istorum adventu per tria Imperii Collegia consultationes ad finem usque tractatuum continuari posse. Sed ne interim, quoad isti adpulerint, tempus frustra teratur, consultationes ab Electoralibus, & qui è Deputatorum numero heic adsint Ordinibus, in duas pro more Curias divisis, Monasterii instituendas, Deputationis tamen nomine dissimulato. His binas è Principum, totidem è Civitatum classe adjungendos, quos ipsis Ordinibus deligere placuerit. Tum ne Suecis offensæ prætextus præbeatur, Moguntinos & Brandeburgicos qui nunc sint Osnabrugæ mansuros, salva ipsorum Monasterium legatione, quibus bini è Principum, totidem è Civitatum numero adjungendi; penes quos sit Cæsareis consilio adesse, quæ ibi aguntur cum Monasteriensibus communicare, cæterorum Ordinum desideria excipere, ac ad Monasteriensem conventum referre. Mediationem Osnabrugæ per Moguntinos & Brandeburgicos, salvo tamen Daniæ Regis jure, tantisper supplendam: aut si Sueci utique velint, reliquos ibi delegatos istos associandos. Isthoc decretum Electorales diu premebant ob negatum ipsis à Principalibus *Excellentiæ* titulum; quæ controversia omnem inter ipsos communicationem abruperat. Ejus decreti cognoscendi desiderio à Principalibus cum titulum extorqueri posse speraverant. 6. Jul. Brandeburgici tamen statim, quæ Lengrichæ acta forent, referebant; Catholicos mordicus inhæsisse decreto Francofurtensi super Deputatione Monasterium transferenda: se solos rationum pondere contrarium evicisse. Id tamen dissimulabant, tam communem Ordinum conventum, quam Deputatorum interim consultationes soli Monasterio adstrictos. Contra fingebant, hasce consultationes sex duntaxat septimanarum spatio circumscriptas; interea à Cæsare id decretum ratihabendum; ac tunc modo in Comitiis solito procedendum. Id quod ab aliis relatum, ne 12. Jul. Brandeburgici quidem Salvio amplius inficiabantur.

Id cæteris Ordinibus displicet.

§. 74. Ast Legati Ordinum Osnabrugæ apud Suecos acriter conqueri; affectari ab Electoralibus insolitum hactenus *Excellentiæ* titulum: contra instituta Imperii ita contumeliose, & velut adversus subjectos secum agi: se insciis decretum factum, & sibi quousque tractatibus pacis intervenire debeant præscriptum. Atqui satius fore in eorum partes concedere, qui jura ipsorum tueri statuerint, quam cum illis, à quibus proculcentur, adversus sacrorum & libertatis defensores pugnare. Nec obscurum esse, vanam spem ostentari tractatuum, in quibus suffragia ipsorum locum habitura sint; re-vera *Deputationem* dissimulato licet vocabulo obtrudi. Ita Cæsarem, cui pro lubitu ratificationem suam extrahere integrum sit, scopo suo potiturum, cæteris Ordinibus tractatu exclusis. Igitur petebant, autoritate sua ad dissipandos eos conatus conniterentur. Eadem Suecorum de isto decreto mens, qui ignominiosum sibi judicabant, se numeros deinceps fore tractatibus Osnabruga Monasterium pertractis. Uti & Suecis. Id quod Salvius Lœwio Brandeburgico Legato aspere exprobrabat, minatus; hoc si fiat, vitio sibi datum non iri, si pacem suam seorsim faciant, præterito Brandeburgico, ac reliquis Ordinibus, qui salutaria consilia ultro oppugnatum eant. Iste ut videbatur nonnihil turbatus re cum Cæsareis & Moguntinis communicata Monasterium excurrebat. 13. Jul. Unde reversus statim Suecis significat; operæ se pretium ibi non fecisse, Coloniensi & Bavaro pręfracte decreto Lengrichæ facto inhærentibus, quod retractari suo Collegio contumeliosum fore. Suecorum non esse multa super modo consultandi inter Ordines movere, sed adversus propositionem suam objicienda diluere. Huic à Suecis reponebatur; Electoralibus contumeliosum non fore cum aliis Ordinibus conspirare, ac modum consultandi universorum decreto constitui. Ast Ordinibus turpe ab Electoribus leges accipere. Regum sociorum quoque interesse, qui Ordines ad tractatus invitarint. Cæsarem ipsum suffragii jus agnoscere: quod qua ratione exercendum sit, ipsis inter se statuendum. A se atque Gallis jus belli pacisqué vindicari Ordinibus. Atqui si ab Electoribus ejusmodi decretum condatur, quo alios stare necessum sit, id jus ipso in limine elidi, ac in solos Electores non obscure transscribi.

Osnabrugensium sententia super eo decreto. 17. Jul.

§. 75. Mox super decreto Lengrichæ facto Ordines Osnabrugæ congregati ejusmodi declarationem edunt; qua uti à Cęsare Ordines huc evocari probabant, ita tractatus Monasterium solum transferri nec utile, nec pręliminari pacto, nuperoquè Recessui Imperii congruum censebant. Nam pro lubitu subversis, quę tanto labore convenerunt, quid de reliqua negotiatione sperandum? Nec Suecos in eam Ordinum abstractionem consensuros, quæ si refragantibus istis pertendatur, forte tractatus plane abrumpendos. Nec à se probari posse consultandi modum, quem tam-

1645. tantisper observandum Electorales decreverint. Quę omnes spectant ab omnibus curanda; ac si ab omnibus Ordinibus suffragia sint ferenda, Deputationem Francofurtensem longe diverso fine constitutam locum habere non posse. Qua semel irrepente, in infinitum eludi posse collegiales deliberationes obtentu non secutę Cæsareę ratihabitionis, aut alterius causę. Adjunctis paucis è Principum & Civitatum classe reliquis exclusis querendi causam dari, nec per æmulationem ac diffidentiam facile in paucos illos consensum iri. Igitur utique consultationes per tria Collegia auspicandas, non sperrenda jam Ordinum præsentia, & pluribus propediem adfuturis. Sed, qua ratione utroque in loco simul deliberationes instituendæ forent, non ita in expedito erat, cum multos ex Ordinibus in utroque loco legatos habere res bello accisæ non paterentur. Ac si pars Ordinum Osnabrugæ, reliqui Monasterii manerent, metus erat, ne omnes Catholici Monasterium se conferrent; unde magnæ æmulationis ac diffidentię, distractionisquè ansa surrectura sit. Igitur ab initio Urbici censebant, duo debiliora Collegia in uno, tertium validius in altero loco sedem figere debere; Principales tamen censebant, minimum fore difficultatis, si collegia in se dividantur, ut tamen communicatis invicem consiliis omnia decernantur. Quod & Urbici tandem probavere, modo utrinque partes ex utraque religione constarent, ne forte hac occasione distractio Ordinum è diversitate sacrorum oriretur. Communicationes in loco intermedio, aut, quod Regiis Legatis solitum sit, alternis vicibus in hoc
15. Jul. aut illo tractatus loco faciendas. Id decretum scripto conceptum Ordinibus Monasteriensibus exhibent, rogantes, ut re expensa in eundem secum modum conspirent.

Ea Cæsareis displicet. §. 76. Ista quantopere Cæsareis displicerent, dissimulare non poterat Lambergius Comes, qui Oxenstiernam invisens disserebat: in promtu jam sibi Collegæquè suo esse responsum Suecis fere placiturum, nec prolixa replica opus habiturum. Optandum fuisse, negotio huic solos Electores adhibitos, nec alios Ordines invitatos: tunc enim facile transigi potuisse. Nunc postquam alii Ordines cum suffragii jure huc pertracti sint, adquiescendum esse, quoad ipsi super modo consultandi convenerint. Eo expedito, & à Cæsare ratihabito, penes se moram non fore. Qui Monasterii erant Cæsarei Legati diserte profitebantur, eum consultandi modum, quem & plerique ibidem agentium Ordinum adspernentur, à se nunquam probandum, quo mordicus defenso non obscure profiteri Ordines, plus sibi externis in Regibus, quam in Cæsare, fiduciæ reponi. Mediatores
& Mediatoribus, quoque cum audirent, Suecis decretum Lengrichę factum displicere, non segniter in hoc invehi: Illos ipsos esse, qui paci manibus pedibusquè obnitantur: ad quos non spectat, isti se negotio ingerere. Honestius facturos, si diserte profiteantur, pacem se nolle. Fieri nullo modo posse, ut duobus locis cum Ordinibus deliberationes institui queant. Et cum Sueci iniquas moras objiciant, Gallos bene acturos, si diversam viam ingredientur.
Gallorum super ea mens. 22. Jul. Quin & Avauxius eam ob causam Osnabrugam excurrens judicabat; Francofurtensem Deputationem plane sublatam, ac aliam illius loco deliberandi formam inventam, quam ipse judicet citra fraudem communis causæ admitti posse; quæ & Suecis non alio nomine displiceat, quam quod Electores Monasterium cum conventum transferre velint: cujus rei penes Ordines arbitrium sit. Nec ęgre laturos se, si Ordinibus Osnabrugæ manere placeat. Contra Oxenstierna ostendere; ab Electoralibus Lengrichæ Deputationis vocabulum delectum, rem ipsam retentam, & quidem citra modum & tempus, quod vario obtentu pro lubitu extrahi possit. Suecos nil aliud quærere, quam ut universis Ordinibus sua libertas constet, ac non minus Principum, quam Electorum habeatur ratio. Eoquè permittendum, ut ipsi Ordines cum Electoribus ea super re transigant. Id vero neque ferendum, ut in tertium locum à Cæsareis tractatus transferantur. Nam se idem ob multas rationes concedere non posse; & Ordines à Regiis separatos Cęsaris libidini obnoxios fore. Quin nec dissimulabat Brandeburgicus Fritzius, Cæsareorum consilia huc 15. Jul.
spectare, ut primo Regna socia Ordinibus Monasterium vocatis æmulatione & diffidentia distrahantur: inde Ordines Regnis divulsi, interquè se commissi pessumdentur.

§. 77. Has inter disceptationes Cæsarei pro Electoris Saxoniæ Legatis salvus conductus datur. Saxoniæ Electoris Legatis Suecos salvum conductum poscunt. Dubitabant initio Sueci, quod præliminari pacto Moguntini duntaxat & Brandeburgic Electorum facta esset mentio; ac metus foret, ne Saxo ad subvertenda salutaria consilia incumberet. Tum Cæsareis ob negatum Stralsundæ salvum conductum nunc pax referri posse. Brandeburgici tamen, Luneburgicus, & Cassellanus à Suecis super hac re consulti disserebant; cum à Regnis omnes Ordines invitati sint, Saxoni accessum negari non posse, utut Austriacis addicto. Generosius fore ne inimicorum quidem pręsentiam apud tractatus defugere. Si Saxo solito sibi hactenus more Evangelicorum commodis obstare audeat, non defore viam ipsum retundendi. Quas rationes eo magis admittebant Sueci, ut eo facilius si opus foret, pro Ragozio & aliis idem obtinerent. Ac fortasse Saxonem nunc aliam consiliorum viam ingressurum.

§. 71. Ast qui è Principum classe Monasterii Osnabrugenses Ordines Monasterium invitantur. erant, in deliberationem vocato Osnabrugensium placito decernebant; non melius in compendium mitti has disceptationes, quam si isti Monasterium se conferant, super forma & modo consultandi deliberatur; quod intermedius locus tot legatos 29. Jul.
non capiat; Constantiensi, & Wurtembergico frustra refragantibus; quorum hunc adeo contemnebant Bavari, ut loquentem interturbare non vererentur. Quos & numero suffragiorum obruere in proclivi erat, Austriaco, Bavaro, & Burgundo conspirantibus quos Monasteriensis, ac Osnabrugensis, simul Mindensis ac Verdensis præsulatus suffragia fulciebant: aliis Catholicis, queis boni publici cura, metu mussitantibus. Eandem sententiam Cæsarei, ac Electorales probabant, qui & Brandeburgicos hortabantur, ut vario rationum paratu Osnabrugensibus persuadeant, Monasterium ad paucos saltem dies citra præjudicium futuræ actionis concedere; ubi præsente Directorio Moguntino & Austriaco super hoc negotio sit statuendum. Nec Suecis offensæ causam præberi instauratis liberis Ordinum conventibus, quos ipsi curæ sibi esse profiteantur. Et hoc actu sublata Deputatione consultationem per tria Collegia incipi. Servientus heic Osna- 4. Aug.
brugæ apud Suecos quærebatur, paucos Monasterii Evangelicos, eosquè ita trepidos, ut se suosquè Collegas de actis docere vix audeant: cum ex adversa parte ibi adsint viri callidi, qui sæpe fucum

1645. fucum ipsis faciant. Alias confirmabat, se suosqué Collegas ad eundem scopum connixuros.

Osnabrugensium responsum.

§. 79. Osnabrugensium non paucis id Monasteriensium postulatum haut displicebat, velut parcendo tempori inserviens, parta quoque moderationis laude; ac istis vicissim, ubi res exigat, Osnabrugam accedendi necessitatem allatum iri. Post aliquot dierum disceptationem Suecorum sententia exquirebatur. Sueci verebantur, ne Ordines semel Monasterium delati à Cæsareis ibi omni modo sisterentur; aut saltem, quod Gallis placebat, eorundem conventus alternis Osnabrugæ, & Monasterii agendum. Ubi facile fieri poterat, ut præcipua capita Monasterii sub Catholicorum directione deciderentur, levioribus Osnabrugam rejectis. Igitur ne vel paucos ad dies Monasterium se conferrent, monebant. Addebantur plures rationes: quibus hi permoti Monasteriensibus respondent: constare sibi, fœderatos Reges nullum deliberandi modum, quo Ordines à locis in prævio pacto designatis ad alterutrum horum, aut tertium avocentur admissuros, sed potius tractatum abrupturos; queis offensæ ansam præbere nolint. Et si talem modum deliberandi agitent, frustra à se iter susceptum iri. Igitur petere, ut vel à se propositum deliberandi modum probent, vel si quid secus videatur scripto moneant. Addebant; ut potius Cæsareos super maturando ad Suecorum propositionem responso urgeant. Placebat ea sententia Brandeburgicis quoque. Sed Cæsarei ægerrime ferebant, destinata sua hoc modo eludi. Erat quippe in promtu Cæsareum rescriptum, statim atque Ordines Monasterium se contulissent promulgandum, quo vetabantur inde discedere. Simul id agitabant, ut Imperii gravamina à tractatibus pacis dividerentur, peculiari conventione inter ipsos mediante Cæsare componenda. Sed & Contarenus, ipseque Longuevillius indignabantur, velut Suecorum suggestionibus istæ moræ foverentur bello extrahendo. Unde Oxenstiernæ visum Monasterium excurrere, ubi Gallis ostendit; id quæri à Cæsareis repudiato modo consultandi ab Osnabrugensibus proposito, ut Regna à se invicem, Ordinesqué ab his divellantur. Galliæ non minus quam Sueciæ interesse, ut his conatibus obviam eatur, idqué efficiatur, ut Monasterienses in modum Osnabrugensibus placitum consentiant, vel meliorem si possint proponant. Addebantur & alia huc spectantia, quibus Galli, qui hactenus Monasteriensium postulata non iniqua judicaverant, Osnabrugensium sententiam probare jam videbantur. Eadem & Contareno ingesta non parum ponderis apud ipsum habebant.

13. Aug.

18. Aug.

Cæsar Ordines ad tractatus advocat. 19. Aug.

§. 80. A Cæsare mox literæ totum per Imperium emittuntur, per quas Ordinibus exponit: cum Regiorum propositio Ordines non parum tangat, quorum juribus ipse nihil derogatum velit; ut, si id factum nondum sit, suos ocyus idoneis cum mandatis ad tractatus mittant, eosqué in eo qui nunc est statu, cum tribus Imperii receptis Collegiis continuent, suisqué Commissariis consilio ac ope fideliter adsistant. Eodem tempore Cæsarei scripto Ordinibus exhibito querebantur, Osnabrugenses propositum conventum repudiasse, cujus non alius scopus fuerit, quam ut receptæ inter Ordines communicationis vicem subiret; non paucis quoque dubiis circa modum tractandi per præsentium utrinque disceptationem expediendis. Super quibus antequam convenerit, responsum ad propositionem Regiorum exhiberi non posse. Quæ moræ cum Cæsari molestissimæ sint, postulabant, ut quid super Osnabrugensium sententia videatur, declarent. 1645.

Cæsarei de Osnabrugensibus queruntur. 19. Aug.

Ordinum Legati conventu habito ita decernunt: Omnes Ordines, queis hactenus sessio & votum in Comitiis fuit, ad consultandum cum pleno suffragii jure admittendos; consultationes per tria Collegia facta hinc inde communicatione ad conclusionem deducendas. Tum, refragantibus licet Austriaco, Bavaro, ac Burgundo cæteri pervicere, ut ob rationes ab Osnabrugensibus adductas tria Imperii Collegia inter se divisa utroque in loco resideant. Addebatur tamen, si in progressu tractatuum expeditior modus inveniatur, cum isto omisso amplecti liberum fore. Sed quia Osnabrugæ è Principum classe Catholicus nemo, Monasterii Evangelici pauci erant, placebat Wurtzburgensem, Monasteriensem, Paderbornensem, Hildesiensem, Osnabrugensem ac Mindensem Osnabrugam se conferre; Luneburgico, Saxonico, Franconicorum Comitum ablegato, ac Noribergensi Monasterium vicissim ituris. Urbicis, & aliis Ordinibus pro re nata huc aut illuc se conferre liberum fore. Quæ & Osnabrugensibus probabantur. Ita quidem hæcce controversia, quæ per aliquot menses agitata fuerat, tandem componebatur. Eam à Cæsareis inter alias causas moram suspicio erat extrahendis cum Ordinum invidia tractatibus, quod languentibus ipsorum armis pax qualem hic cuperet obtineri non posset.

Monasteriensium super modo consultandi declaratio. 23. Aug.

§. 81. Sed mox novum oriebatur litigium super Magdeburgico, Cassellano, Durlacensi, Nassovio-Saræpontano, & Argentoratensi, qui ab Osnabrugensibus hactenus ad deliberationes admissi fuerant, sed quos Cæsarei, ac Monasterienses utique excludendos contendebant. Etsi de Argentinensi mox Cæsarei remittebant. Magdeburgico opponebatur; Augustum Saxoniæ Ducem cum Præsulatum unice titulo & occasione Pragensis Pacis possidere, qua non nisi sessio in Conventibus Circularibus indulta sit. Quo titulo ipse ultro renuntiaverit, invalida postulatione innixus. Protestantes Præsulatuum possessores ab anno superioris seculi quinquagesimo quinto per *Reservatum Ecclesiasticum* à Comitiis exclusos. Quod gravamen per tractatus expediendum præpostere proprio ausu vindicetur. Cassellano objiciebatur, Landgravium cum exteris Regibus Cæsaris hostibus fœdere innexum, cujus Vidua adhuc bellum in Cæsarem gerat, de cujus satisfactione Regii expresse in propositione mentionem faciant. Unde absurdum, ejusdem Legatum in consultationibus Imperii tolerari. Ex prævia conventione colligi fideles Imperii Ordines salvo conductu opus non habere, ac citra illum accessum ad deliberationes Imperii habere: contra per salvum conductum Cæsaris istam pro parte nondum reconciliata declarari, adeoqué à consiliis publicis ad futuram usque reconciliationem excludi. Regios præteritorum oblivionem, per quam jus suffragii restituatur, inter conditiones pacis referre: unde id haut quidquam velut negotium expeditum ante pacem præsupponi posse. Aperirent sibi prius Hassi, acceptata Cæsarea gratia, viam ad suffragium, quam ipsi sibi occluserint, & hinc cum aliis fidelibus Ordinibus ad restinguendam belli flammam incumbant. Iisdem rationibus Durlacenus, & Saræpontanus, nondum Cæsari reconciliati, velut Regnorum adhærentes ab Imperii deliberationibus excludebantur. Contra Magde-

Controversia super exclusione certorum Ordinum.

Magdeburgici.

Cassellani.

Durlaceni & Saræpontani.

1645. Magdeburgici responsum.

Magdeburgici contendebant, Ducem non Pragensi pace, sed legitimo & ordinario modo per canonicam postulationem Præsulatu potitum. Anno vicesimo quinto Coadjutorem, vicesimo octavo Archiepiscopum rite postulatum; nec pace Pragensi jus suum adimi eidem potuisse. Quo jure Evangelici Præsules Comitiis exclusi hactenus fuerint, inter gravamina discutiendum. Enimvero de hoc in præsens quæstionem non esse; sed num, quorum salus in pace vertitur, ad deliberationes admitti sententiamqué dicere par sit? Esse hunc conventum extraordinarium, qui exemplis per Comitia usurpatis ita presse regi non debeat. Cassellani jactabant: Indubium sibi suffragii jus, quo jam de facto exui non possint hoc præsertim extraordinario conventu, ubi de universi Imperii, ac singulorum salute agatur. Fœdus suum cum exteris, & arma ad salutem Imperii spectare; nec hostium se loco haberi posse: quorum institutum à multis Ordinibus Catholicis juxta ac Evangelicis probetur. Quod mentio sui in præliminari conventione facta, salvusquè conductus à Cæsare datus sit, non magis sibi esse fraudi debere, quam Bavaro, & Coloniensi. Ordines jam non convenisse velut consiliarios Cæsaris de pace deliberaturos, sed ut suo nomine causas belli ac præsentem Imperii statum expendant, pacisquè leges pro bono & salute Imperii adaptent, etsi illæ ipsum quoqué Cæsarem tangant. Ut Durlacenus & Sarępontanus excluderentur, vix idoneus prætextus adparebat. Unde & Witgensteinio Comiti, alias Cæsareorum circa Magdeburgicum, & Cassellanum conatus non valde improbanti, videbatur posterioribus his injuriam fieri; eoquè pro istorum admissione Monasterii suffragium fieri curaverat; etsi in mandatis haberet, in hoc negotio medium se gerere. Adstipulabantur hisce Osnabrugenses, & quia heic non Comitiorum, sed pacis causa convenerint, non tam instituta Imperii quam regulas Juris Gentium respiciendas, quibus congruum sit, ut cum omnium intersit Ordinum, omnes quoque cum pleno suffragii jure admittantur. Eoqué è Monasteriensium declaratione hæc verba, *queis hactenus sessio & votum in Comitiis fuit*, expungi postulabant, substituiqué: *qui Legatos Osnabrugam & Monasterium miserint, aut adhuc missuri sint.*

Et Cassellani.

4. Sept.

Cæsarei responsum ad Regiorum propositionem exhibere detrectant.

§. 82. Cæsarei jam Julio mense jactaverant; responsum suum ad Regiorum propositionem in promtu esse, nec aliud expectare, quam ut Ordinibus super modo consultandi conveniat. Ea res in Septembrem usque extrahebatur, cum novum litigium super exclusione quatuor dictorum Ordinum oritur. Nam cum Ordinum Legati Osnabrugæ apud Cæsareos instarent, ut si responsum solenniter exhibere dubitarent, id certis à se deputatis citra pompam traderent: illi reponebant; jussos se responsum omnibus Ordinibus exhibere, sed non prius, quam quatuor illis consessu exclusis. De cætero ferebant; responsum suum Regiorum ac Ordinum spem superaturum, plerisqué quæ isti postularant concessis. Isthæc tanta cupidine videndi Ordines inflammaverant, ut plerosque oblivio subiret eos, quos Cæsarei Senatu excludere moliebantur, tuendi. Qui & per emissarios suos Ordinum animos labefactatum ibant, & velut re in longum extrahenda in securitatem dabant. Sed mox Witgensteinius Oxenstiernæ velut secreto indicium faciebat, Cæsareos constituisse tertio abhinc die responsum Ordinibus solenniter tradere; ita tamen ut si quatuor isti in Curia simul compareant, ipsi potius re infecta domum discessuri sint. Id quippe sibi à Cæsare diserte in mandatis datum. Suecus hanc à se exclusionem probari posse negabat, velut decreto Ordinum adversam; prętertim cum isti mascule pro communi causa hactenus locuti sint. Cum tamen Luneburgicum & Meclenburgicum ad se arcesseret, nonnihil mutatos illos deprehendebat, differentes; Cæsareis istorum exclusionem, Regiis & Ordinibus diversum urgentibus, culpam morarum his impactum iri. Igitur cum hic actus istis tantum præjudicii adferre non possit, si ad eundem non invitentur, satius esse iisdem persuaderi, ut ultro abesse velint, quo tandem aliquando Cæsareorum responso Ordines potiantur. Et San-Romanus, qui raptim Monasterium excurrerat explorandæ Gallorum sententiæ, referebat; junctis viribus contendendum esse, ne quatuor isti consultationibus excludantur, modo ipsi in eo proposito firmi persistant. Enimvero Magdeburgicus jam Ordinum persuasionibus, & Cęsareorum minis cesserat. Durlacenus aberat. Sarępontanus id fraudi sibi esse negebat, quod pridie Comitum Wetteravicorum nomine duo ablegati adpulissent, quorum classe ipse quoque censeatur. Solus Cassellanus inter sacrum saxumqué stabat, inde urgentibus Principis suæ jussis, & animos addente Regiorum patrocinio; hinc subeunte metu, ne in curiam perrumpenti contumelia inferatur; aut ne obtestationibus universorum Ordinum cedendum sit; cum nunc velut non vocatus istum actum se inscio susceptum simulare possit, velitqué. Nec eo minus, cum jam in Curiam coirent Ordinum Legati, Oxenstierna misso Mylonio testabatur; se Gallosquè paratos esse omni opera pro istorum admissione conniti. Quod si ipsi jura sua imminui insuper habeant, & exinde causa communis detrimenti quid capiat, Regios excusatos haberi velle. Huic Ordines per Lœwium, Saxo-Altenburgicum, Wetteravicum, & Argentoratensem respondent; Monitum ipsius magni esse ponderis: sed angustiam temporis deliberandi moras excludere, Cæsareis mox Curiam ingressuris. Hinc Cæsarem Imperii caput, inde Sueciam Evangelicorum patronam urgere; utriusque offensa ut declinetur magnam solicitudinem esse. Magdeburgicum, & Saræpontanum jam ultro cessisse, Durlacenum abesse: solum Cassellanum reluctari, sed qui paulum connivendo magnam paci remoram amovere queat. Ita quidem de se meritam Sueciam, ut si Legatus utique velit, non repugnaturi sint actum hunc plane omitti. Si tamen id concedatur, quod vehementer rogent, omnium nomine se polliceri, hoc Cæsareorum responso obtento ad alias consultationes se non descensuros, nisi quatuor illis in Senatum denuo receptis. Oxenstierna contra ostendere, arte Cęsareorum effectum, ut Regiis, ac Ordinum Legatis spatium non sit relictum hanc rem mature expendendi. Nec aliam ob causam illos solenni conventu responsum exhibere voluisse, quam ut publica contumelia afficere possent Regum socios, & qui operam simul contulerint, ut ipsorum immoderata, Legibusquè Imperii adversa consilia judicio Ordinum subjicerentur. Exclusos ut juri suo insistant sat causę habere. Se quoque rem hanc mali exempli censere, & quantum in se sit illi impediendo incumbere paratum. Si tamen hisce posthabitis Cæsareum responsum utique exhiberi velint, ipsorum se arbitrio relinquere, modo de-

10. Sept.

13. Sept.

1645. Quatuor Ordines solenni actu excluduntur invitis Suecis.

15. Sept.

in-

1645. inceps erga exclusos sic, ut promiserint, se gerant. Ita tandem Cæsarei per selectos Ordinum in curiam deducti, cum literas fiduciarias ad universos Ordines exhibuissent, eosdem monent, negotium pacis inter se fideliter expendant, & quid sibi de Regiorum propositione videatur quamprimum exponant. In hac quædam Cæsarem, universumqué Imperium spectare, quæ nullibi melius quam in Comitiis disceptari possint: quædam ad Cæsarem & Electorale Collegium, reliqua ad Cæsarem, Domumqué Austriacam pertinere. Circa singula horum facile inventum iri, quid seponendum, quidvè concedendum sit. Scriptum inde obsignatum Moguntino traditum, Legatiquè eadem qua venerant pompa domum deducti. Monasterii quoque Cæsarei, non sentientibus Gallis Hassoquè, Ordinibus subito convocatis responsum suum exhibuere. Quæ præteritio, ne Principibus suis fraudi esset, Magdeburgici, Cassellaniquè protestationem mox interposuere. Id responsum verbis conceptis huc adponere placet.

Cæsareorum responsum Ordinibus traditur. 15. Sept.

17. Sept.

Ejus responsi formula.

§. 83. *Qua intentione vel studio Corona Suecia arma in Imperium intulerit, Plenipotentiarii Cæsarei supervacuum existimant inquirere, cum de Sacræ Cæsareæ Majestatis ejusquè Patris pientissime defuncti innocentia toti Christiano Orbi satis constet, neque hic conventus ad disceptandum de justitia belli, sed ad ejusdem compositionem amicabilem sit institutus; nec per dictam S. C. Majestatem unquam steterit, quo minus illud citius componeretur, prout Ipsa, & parens ejus Augustissimus, innata ipsis mansuetudine inducti, semper maluerunt bella mediis pacatis, quam armatis finire. Non vident etiam Plenipotentiarii Cæsarei, quam Corona Suecia ex eo querendi causam habeat, quod non in omnes pro ejusdem fœderatis petitos salvos conductus S. C. Majestas quantocyus consenserit, minus autem quod concessos pro statibus Imperii non ad alios, quam immediate eidem subjectos extendi voluerit. Nam ut taceatur, quod in hos tractatus à principio non aliter, quam ut inter solas partes principales ageretur, absque mentione tot fœderatorum convenerit, & eventus doceat, concessionem tam profusam salvorum conductuum huic rei promovendæ minime profuisse, nec prodesse: sane ex litera conventionis præliminaris & ipsorum salvorum conductuum, prout asseritur, haut ostendi potest, eos etiam pro iis datos esse, qui non sunt status, adeoque contra eorundem expressissima verba aliter exponi. Prostant publice confessiones utrinsque partis ab anno 1643. usque ad finem fere 1644. tractatum prœliminarem undiquaque rite impletum esse, factamque hinc inde omnium salvorum conductuum, cæterorumque Instrumentorum commutationem, nihilqué aliud quam congressum utrinsque partis Legatorum ad tractandum principale negotium superesse. Quæ cum ita se habeant, Legati Cæsarei salvos conductus pro mediatis concedere non tenentur. Quod si vero Domini Legati Regii Coronæ Sueciæ certum aliquem & tolerabilem numerum, pro quibus tales desiderent, semel pro semper ediderint, reque cum Dominis Electoribus, Principibus ac Statibus Imperii communicata, id citra præjudicium S.C. Majestatis & illorum omnium fieri posse, & ad promovendum negotium pacis pertinere visum fuerit, ad contestandum tanto magis S. Cæsareæ Majestatis propensissimam in promotionem tractatuum voluntatem Plenipotentiarii Cæsarei etiam in hoc nihil in se desiderari passuri sunt; ita tamen ut interim in tractatione Pacis procedatur, neve ex eo mora ulla nova tractatui injiciatur, & reservata sibi etiam super articulis à Dominis Legatis Suecicis propositis, (tametsi illi tractatui Schanbeckiano admodum sint difformes,) simili addendi, minuendi & explicandi se ulterius potestate, factaque prius Electorum, Principum, aliorumque Statuum Imperii præsentibus Legatis communicatione, placet, ut tractatus hic inchoëtur & concludatur.* 1645.

In Nomine Sacrosanctæ & Individuæ Trinitatis.

I. Placet, ut bellum quod inter S. Cæsaream Majestatem & S. Romanum Imperium, ejusdemque Electores, Principes, ac Status, Regem Hispaniarum Catholicum & Domum Austriacam, omnes ipsorum fœderatos & adhærentes ex una, & Reges Regnaque Sueciæ & Franciæ, omnes ipsorum fœderatos & adhærentes ex altera partibus ab anno 1630. huc usque sat acriter gestum est, cum omnibus priorum dissidiorum reliquiis vigore præsentis Transactionis ita componatur ac sopiatur, ut nec ejus, nec ullius alterius rei causa vel prætextu ex hoc bello alter alteri posthac quidquam hostilitatis aut inimicitiæ, molestiæ vel impedimenti, quoad personas, statum aut securitatem, per se vel per alios, clam aut palam, directe vel indirecte, specie juris aut via facti in Imperio aut uspiam extra illud (non obstantibus ullis prioribus actis in contrarium facientibus,) inferat aut inferri patiatur, sed omnes & singulæ hinc inde hactenus occasione hujus belli verbis, scriptis, aut factis injuria illatæ absque omni personarum rerumve respectu ita penitus aboleantur, ut quicquid eo nomine alter adversus alterum prætendere potuisset, perpetua sit oblivione sepultum. II. Vicissim pax Christiana, universalis, perpetua inter dictam S. C. Majestatem & S. Rom. Imperium, omnesque ejusdem Electores, Principes, ac Status, Regem Hispaniarum Catholicum & Domum Austriacam, omnes ipsius fœderatos & adhærentes, & Reges, Regnaque Sueciæ & Franciæ, omnes ipsorum fœderatos & adhærentes, eorumque respective successores & hæredes ita mutuo renovetur & stabiliatur, adeoque sincere serioque in posterum servetur & colatur, ut omni ex parte & cum universo Rom. Imperio amicitia firma, fida vicinitas, & secura studiorum pacis cultura reviviscant & reflorescant. III. Juxta universalem, illimitatam, & in Comitiis Ratisponensibus 1641. conclusam & publicatam Amnestiam universi & singuli status tam immediate quam mediate Imperio subjecti, qui cum Regibus & Regnis Sueciæ Galliæque quacunque necessitudine etiamnum juncti Principes, Comites, Barones, Civitates, liberaque Imperii Nobilitas tam quoad ditiones & bona, quam quoad dignitates, libertates & jura restituentur plenarie in eum statum in sacris & profanis, in quo ante hoc bellum inter Imperium Romanum & Coronam Sueciæ exortum floruere. Non obstantibus sed annullatis quibuscunque interim per proscriptiones, confiscationes, res judicatas, generales aut particulares transactiones, aliove quocunque modo factis in contrarium mutationibus, præterquam de quibus proximo recessu Imperii A. 1641. Ratispone aliter statutum fuit, & cassata suspensione effectus Amnestiæ ibidem sancita. IV. Restitutorum in sua quisque status juriumque possessione ita firmetur ac stabiliatur, ut nullus in posterum facto inde dejici possit vel debeat. Quod si vero quem jure conveniri vel experiri necesse fuerit, ejusmodi ineatur justitiæ ratio per omnia, ut ea in posterum absque omni personarum rerumvè respectu unicuique juxta fundamentales Imperii leges & constitutiones, præcipue pacem Religionis æquabiliter administretur. Quantum vero ad illos, qui se Reformatos vocant attinet S. Cæsarea Majestas non adversatur, quo minus illius & hujus pacis beneficio, si ipsi velint & quiete vivant, uti frui possint. V. VI. VII. Quicquid in his articulis continetur, jura S. Cæsareæ Majestatis & Statuum Imperii inter se, adeoque leges fundamentales & statum

1645. *ipsum Imperii concernit. Quarum rerum causa vel ratione Imperatori cum Coronis exteris neque communio aliqua est, neque bellum susceptum vel gestum hactenus fuit. Quod si super iisdem Majestati Sacræ cum quibusdam Statibus Imperii dissensionis vel dissidii aliquid intercesserit, id jam pridem penitus compositum sublatumque est. Non superest ex illis præter unam Landgraviam Hassiæ, quæ hodie quavis de causa in armis contra Majestatem Suam stet. Quæ tamen Landgravia non aliam ob rem hactenus in armis perseverat, quam quod sibi a fœdere Suecico recedere, donec pax cum Coronis coäluerit, non esse integrum dicat. Atque idcirco non vident Plenipotentiarii Cæsarei, quo titulo vel fundamento Corona Sueciæ quoad hæc a Majestate Sua aliquid prætendat. Sunt in manibus constitutiones Imperiales, ipsaque Aurea Bulla, ex quibus, quid cuique juris competat, quidque in electione Regis Romanorum in Imperatorem promovendi, aliisque publicis deliberationibus ac negotiis observandum sit, clare constat. His Majestas Sua firmiter insistit, neque contra eorundem præscripta quemcunque Electorum, Principum vel Statuum gravare, sed potius juxta easdem omnes & singulos protegere & manutenere intendit. Quod si durantibus his tam difficilibus variisque ac diuturnis belli motibus contra vel præter earundem placita quippiam contigerit, id magis ipsiusmet belli & temporum injuriæ ac calamitatibus (a quibus credibile ne Coronæ quidem Sueciæ aut Galliæ Status ac subditos per omnia exemptos immunesque fuisse,) quam intentioni Majestatis S. Imperialis est adscribendum: quarum rerum querelæ simul cum pace ipsa restaurata cessaturæ sunt. Si circa ipsas Constitutiones & leges Imperii mutandum, emendandum, interpretandum, declarandumvé aliquid fuerit, id cum ex earundem Constitutionum tenore, tum ex prætensione Dominorum Plenipotentiariorum Suecicorum his ipsis articulis comprehensa non alio, quam ad plena Comitia Imperialia pertinet. Et potest quidem hoc responsum solidissimis rationibus nixum sufficere ad repellendam circa hanc materiam omnem ulteriorem instantiam Dominorum Plenipotentiariorum Sueciæ. Ne quis tamen existimet Majestati Cæsareæ grave esse assentiri iis, quæ legibus Imperialibus sunt consentanea, V. Declarant Plenipotentiarii Cæsarei ad quintum Articulum, placere, si novæ in Imperio Leges ferendæ, veteresque interpretandæ fuerint, si bellum bellicivé apparatus, si pax aut fœdera facienda, si publica Ordinibus tributa imponenda, nihil horum aut quidquam simile posthac unquam fiat vel admittatur, nisi cum Comitiali liberoque omnium Imperii Ordinum suffragio & consensu: salvis tamen iis quæ ad Imperatorem & Collegium Electorale solum pertinent, & salvis eorundem juribus & præeminentiis, omniaque intelligenda juxta morem ab antiquo in Imperio receptum. Reliqua, quæ sunt in propositione huic Articulo adjuncta, de non eligendo Rege Romanorum nisi vacante Imperio, magis adversantur juribus Imperii & libertati Electorum, nec non Aureæ Bullæ, & Capitulationibus Cæsareis, quam quod eisdem sint consentanea: prout hoc procul dubio ipsimet Electores, pro ea qua pollent in hoc autoritate cum opus fuerit, melius declarabunt. Quod si etiam aliquis Status dignitate bonisque exuendus videatur, contra illum aliter non est procedendum, quam secundum Imperii Constitutiones & Capitulationes Cæsareas. VI. Placet, ut sicut dictis Statibus cætera omnia Ipsis de jure competentia Regalia perpetuo illibata maneant; ita jus faciendi cum exteris fœdera pro sua cujusque conservatione & securitate singulis perpetuo liberum sit, modo tamen ea fœdera non sint contra Imperatorem & Imperium, & Pacem ejusdem publicam, fiantque salvo per omnia juramento, quo quis Imperatori & Imperio obstrictus est. VII. Placet ut quæcunque hactenus inter Catholicos* 1645.
& Augustanæ Confessioni addictos & Protestantes de Pace Religionis & bonis Ecclesiasticis motæ sunt controversiæ, eæ communibus utriusque partis consiliis operaque simul cum hoc tractatu absque ulteriori ad alios conventus si Electoribus, Principibus, & Statibus ita visum fuerit, dilatione, amicis, æquis & Christianis modis ita penitus solideque componantur, ut non duntaxat de vero certoque intellectu dictæ Pacis religiosæ nullum amplius supersit dubium, sed & cætera Ecclesiastica & Politica gravamina, quæ dictos Proceres & Status tamdiu ab invicem distraxerunt, funditus extirpentur, nullo bellorum semine relicto, quinimo, si quæ in posterum de ejusmodi rebus dubia inter eos oriantur; ea quoque ut omnis evitetur occasio turbarum, ex æquo bonoque communi expediantur. VIII. Placet, ut juxta supra dictum articulum tertium jamque promulgatam Amnestiam, omnes & singuli tam bellici officiales militesque, quam consiliarii & ministri togati civiles & Ecclesiastici, quocunque nomine aut conditione censentur, qui uni alterivé parti, earumque fœderatis & adhærentibus, toga vel sago militaverunt a summo ad infimum, ab infimo ad summum, absque ullo discrimine vel exceptione cum uxoribus, liberis, hæredibus, successoribus & servitoribus quo ad personas & bona in eum vitæ, famæ, honoris, conscientiæ, libertatis, jurium & privilegiorum statum, quo ante dictos motus gavisi sunt, aut jure gaudere potuerint, utrinque restituantur, nec eorum personis aut bonis hujus militiæ causa creëtur ullum præjudicium, ullavé actio vel accusatio intentetur; multo minus ulla pœna, damnumvé sub quocunque prætextu irrogetur. IX. Placet, ut omnes & singuli utriusque partis captivi, citra discrimen sagi vel togæ intra mensem à dato absque lytro libere dimittantur. Quod si quis ante hos tractatus sub lytri sponsione dimissus fuerit, is lytro nondum soluto id solvere adhuc teneatur. Qui vero post initos hosce tractatus lytrum quidem promisit, nondum tamen dimissus est, is vigore paragraphi primi absque lytro dimittatur. Sive autem lytrum promissum fuerit, sive non, omnes indistincte captivi custodiæ sumtus solvere teneantur. Cæterum non agnoscunt Legati Cæsarei alium Regem Portugalliæ, quam Regem Catholicum: ad quem negotium de liberando Eduardo Bragantino remittunt. X. XI. XII. Plenipotentiarii Cæsarei respondent, S. C. Majestatem Regibus Regnisque ad ullam satisfactionem non teneri; quin potius eam a Regina Regnoque Sueciæ justam postulandi causam habere, prout illam Suæ Majestati in eventum, quo præter opinionem hic tractatus pacis non perficiatur, expresse reservat. Ac tametsi quidem a tractatu Schœnbeckiano quoad hunc punctum recedendi causam habeant sufficientem, eo quod Regina Regnumque Sueciæ, id quod illi tunc temporis ex mero pacis studio oblatum fuit, non acceptaverit, imo deinceps bello contra Majestatem suam, & S. Rom. Imperium, Regnaque & provincias hæreditarias continuato, iisdem qua ferro, qua flamma majorem vastitatem intulerit, majoribusque damnis & expensis causam dederit: si tamen Electoribus, Principibus & Statibus Imperii, quorum maxime interest, dicto tractatui Schœnbeckiano in hoc quoque puncto placeat inhærere, Plenipotentiarii Cæsarei nihil refragaturi sunt. Cum Landgravia Hassiæ in certas conditiones pridem conventum est, has adhuc Sacra Majestas ratas habet. Princeps Transsylvaniæ non pertinet ad Status Imperii Sueciæ confœderatos & adhærentes per Germaniam. XIII. Placet ut pace hac conclusa & publicata loca ab utraque parte occupata cum tormentis bellicis & eorum annexis, aliisque ibidem repertis mobilibus suis prioribus legitimis dominis intra terminum duorum mensium a publicatione pacis reddantur. Reddita vero sive maritima

& li-

1645. *& limitanea, sive mediterranea fuerint ab ulterioribus omnibus occasione hujus belli introductis præsidiis utriusque partis perpetuo posthac sint libera. XIV. Placet denique ut omnium belligerantium partium in Imperio militia totaliter exautoretur, retentis ex iis qui volent, & in suos status traducto eo tantum numero, quem quæque pars pro securitate sua necessarium judicaverit. XV. Placet, ut quæ ante hæc bella inter omnes partes viguere commercia, cum omnibus inde dependentibus inviolato pristinæ libertatis cursu terra marique modis omnibus asserantur, remotis quæ interim irrepserunt impedimentis. Et cum Domini Plenipotentiarii Suecici ulteriorem sibi de his expositionem reservent, Plenipotentiarii Cæsarei eam fieri desiderant, declaraturi se tum super eadem, prout res & ratio requiret. XVI. Placet, ut in hac pacificatione ex parte Regum Regnorumque Sueciæ & Galliæ comprehendantur, qui voluerint, Reges & Principes ante conclusionem Tractatus nominandi; sicut vicissim ex parte Majestatis Cæsareæ comprehendantur, qui voluerint, ab eodem nominandi. XVII. Respondent Plenipotentiarii Cæsarei, quod si post pacem hanc initam contigerit ulli partium vel fœderatorum & adhærentium, ea, quæ in supradictis Articulis promissa sunt, non servari, nec ea intra spatium jam conveniendum possint amicabiliter componi, vel juris disceptatione terminari, (qua tamen via, ne statim ad arma concurratur, sed Christiano saguini parcatur, ante omnia tentari, & de modo ejus jam tractari & concludi debet,) teneantur tam una quam altera pars, atque utriusque partis fœderati & adhærentes, junctis cum parte læsa consiliis viribusque, arma sumere sine mora aut tergiversatione ad repellendam injuriam, statim atque post dictum spatium conventum, & rem non transactam vel decisam fuerint ab injuriam passo admoniti. XVIII. In horum omnium & singulorum fidem majusque robur instrumenta pacis manibus & sigillis utriusque partis Legatorum firmata statim hic mutuo extradantur, atque ex illo momento pax firma & rata sit, & arma cessent; atque interim ad hunc finem eo citius assequendum, parcendumque sanguini Christiano, de brevi & æquo armistitio conveniatur: ita tamen, ut in tractatione ipsius pacis simul procedatur, nevé ex eo mora ulla pacis tractatui injiciatur. Eorum vero confirmationes tam ab Imperatore ac Imperii Statibus, quam Regibus Regnisque Sueciæ ac Galliæ, eorundemque Ordinibus & Statibus, ut moris est, juxta formulas concipiendas signatæ intra duos Menses a dato hujus commutentur. Has denique commutatas publicatio & executio Pacis excipiat & sequatur. His ita declaratis si Corona Sueciæ adquieverit, & ea quæ illi incumbunt, debite præstiterit, non dubitant Plenipotentiarii Cæsarei, quin pax utrique parti honorifica, firma, & perpetua coalitura sit, & omnia ea commoda exinde proventura, quæ Domini Legati Suecici Imperatori & Imperio totique Orbi Christiano augurantur.*

J. Maxim. Comes de Lamberg. Jo. Crane.

Responsum ad Gallorum propositionem.

§. 84. In eundem sensum, & iisdem fere verbis Monasterii ad Gallorum propositionem respondebatur, nisi quod de restituendo Lotharingiæ Duce additum erat. „ *Et quia ad diuturnitatem* „ *huic paci conciliandam Galli postulaverant, ne Cæsarei* „ *deinceps se controversiis inter Galliam & Hispaniam* „ *immiscerent, Cæsarei reponebant; in id postulatum* „ *consentire neque supremam Cæsaris inter Christiani or-* „ *bis Reges & Principes dignitatem, ac universalis Ec-* „ *clesiæ Advocati munus, neque debita vasallo protectio-* „ *nis obligationem, neque propinqui sanguinis ac naturæ* „ *jura, nec gratitudinis rationem ob tot tamqué illustria* „ *Imperatori ac Imperio, totiqué orbi Christiano in di-* „ *versis occasionibus præstita gratuita officia permittere.* 1645. „ *Quod si tamen utique bellis inter Galliam & Hispani-* „ *am se ingerere non debeat Cæsar, Gallos vicissim Sue-* „ *cis, si quid belli ipsis cum Cæsare oriatur, nullo modo* „ *auxilia ferre debere; & nihilominus salva semper per-* „ *sistere jura Imperatori, Ordinibusqué ac Regi Catholi-* „ *co ex Imperii legibus & constitutionibus, ac præcipue* „ *ex transactione Burgundica Anno 1548. ab Imperio* „ *confirmata competentibus.*

Judicium de hoc responso.

§. 85. Isthoc ex responso Sueci atque Evangelici haut adeo ingens in Cæsare pacis desiderium colligere poterant, cum ad ea, quæ ab isto concedi videbantur, jam antea vi juratæ suæ capitulationis teneretur; reliqua insidiosis conditionibus circumscriberentur. Id præcipue placebat, quod Cæsar amicos tractatus super controversiis circa pacem religiosam, & bona sacra agitatis annueret. Id quod tamen Gallis magnopere displicuisse ferebatur: qui apud mediatores questi fuerant, ea de re in Suecico responso, non suo, mentionem factam: 22. Sept. quibus hi reposuerant; Suecos solos eam rem tetigisse. Unde Galli jactabant: id caput data opera à se præteritum, & sibi animum fuisse, isti ad extremum obniti, imo Galliam potius cum Hispania, Austria, ac Catholicis in Imperio adversus hæreticos consilia operamque sociaturam istorum instituto impediendo. Nunc satis adparere Cæsari non tam sacra curæ esse, quam ut hac concessione Protestantium favorem aucupetur. Quæ à Mediatoribus relata Cæsarei statim actis suis inseruerant. Etsi Galli post pleraque ista inficiabantur; tantum se mediatoribus rationes omissi ejus capitis exposuisse, quod in fraudem Catholicæ religionis facere quid sibi nefas foret. Nec eo minus operam daturos, ut inter Ordines conveniat.

Super Cæsareorum responso Regiis tradendo dubium.

§. 86. Post exhibitam Cæsareorum declarationem quæstio apud Ordines oriebatur; num utique necessarium foret hos super ea sententiam prius dicere; quam Regiis eadem tradatur? Monasterii plerisque videbatur, eo fine sibi eam exhibitam, ut, quid de illa censerent, Cæsareis exponerent. Unde præposterum fore post traditum id responsum Mediatoribus, inde Regiis, demum idem deliberationi subjicere. Contra ad maturandos tractatus facturum erat, responsum Regiis ocyus communicari, quo spatium foret idem expendendi, ac ad superiores suos referendi; ut tamen nondum id pro re conclusa habeatur, sed ut Ordinum prius sententiæ audiantur, iisdemque jus suffragii salvum sit. Ita decretum fiebat, Cæsareorum arbitrio relinquendum, num Mediatoribus declarationem suam communicare velint: addito tamen, imperfectum adhuc id opus, super quo deliberationi prius subjiciendo Ordines mentem suam Cæsareis exponere velint. Osnabrugenses quoque satis perspiciebant, solis suis consultationibus parum ad summam rei profici, quæ magnam partem ex Regiorum arbitrio dependeat. Unde placebat Cæsareos monere, responsum id Regiis communicarent; simul hisce ut id acceptent persuadere. Quo facto monita sua hisce communicaturi erant, ut illa replicæ inserant, ipsiqué adeo emolumenta sua Regiis patrocinantibus evincere possint. Regii quanquam ideo Ordines ad tractatus invitati essent, ne à Cæsare quid absque illorum consilio & consensu susciperetur, ac re inter Cæsareos Ordinesqué hærente invidia moræ in istos redundatura esset: satius tamen videbatur Ordines internuntiorum vices obire, ac post replicam Regiorum redigendis in

1645. concordiam partium sententiis operam navare. Nam si ab Ordinibus prius omnia discutienda forent, multum temporis frustra terebatur, ac metus erat, ne Cæsarei Ordines Regiis divulsos suis plane partibus adjungerent: qui & facile à Cæsareis seduci poterant, ne à Regiis causa ipsorum ageretur; id quod ante acceptum Cæsareorum responsum hi commode facere non poterant. Denique satisfactionem eo facilius Ordinum opera obtentum iri, si animadvertant, ipsorum commoda Regiis cordi esse.

Controversia super quatuor exclusis continuatur.

§. 87. Quatuor illos, quos Principum senatu tantisper, dum Cæsareorum responsum traditur, exclusos diximus, Osnabrugenses utique admittendos decreverant. Quo nomine & Monasteriensibus per literas exposuerunt, quæ circa exhibitionem responsi contigissent, ut ipsi fidem suam Suecis obstringere necessum habuerint, neminem Ordinum deliberationibus adfuturum, nisi quatuor illis vocatis. Adversus Magdeburgicum nihil rationis superesse: qui & declaraverit, quæ hoc tractatu ad formulam Comitiorum haut adstricto fierent, deinceps à se in exemplum non alleganda. Cæteros utique audiendos esse, quos satius sit sententiam inter alios Ordines amice, quam exterorum Regum favore sublevatos, infensis animis expromere. Petere igitur, ne ipsi in re manifesta scrupulos moveant, Cæsareisque persuadeant, ne hanc ob causam paci mora injiciatur. Hisce Monasterienses acerbas literas reponebant, quas etsi major pars omitti, aut saltim mitigari censerent, Austriaci tamen inscio Senatu
24. Sept. illas transmisere. Addebatur exprobratio; ejusmodi obligationem, quæ universos Ordines, ipsumque Cæsarem spectet, inducere penes ipsos non fuisse, & ut ejusmodi illicitis deinceps abstineant. Quia autem Monasterienses literis suis quædam inseruerant, quæ altius penetrare videbantur, Osnabrugenses misso Monasterium Geor-
30. Sept. gio Achatio Hehero Vinariensi, & Gloxino Lubecensi istis expresse contradicunt, reservatis sibi quæ opus foret. Sed ab his, quæ postremis literis significassent, nullo se modo recessuros. Circa Magdeburgicum, plerisque videbatur, si iste in extraordinario hoc negotio sedem in secularium scamno capere velit, Catholicos Monasterii minus repugnaturos, qui alias conscientiæ id suæ adversari jactent. Qui & ab hoc temperamento, quod citra fraudem ipsius causæ fiat, se non alienum esse testabatur. Sed cum Catholici metuerent, ne Magdeburgici exemplo alii Evangelici Præsulatuum possessores paria postularent, ac jam Meclenburgicus velut Suerinensis, & Raceburgensis præsulatus possessor, ne sibi præjudicium fieret, moneret; Magdeburgicus tamen peculari jure niti videbatur, velut Primas Germaniæ, & qui senatu exclusus locum sententiæ non inveniebat. Cum reliquis Evangelicis Episcopatuum possessoribus aliorum Principatuum nomine citra controversiam Senatus pateret. Unde decernebatur, Magdeburgici admissioni utique insistendum. Meclenburgico autem, cæterisque persuadendum, ea prætensione tantisper desisterent; deque hoc spem Catholicis Monasterii faciendam.

De Magdeburgico in scamnū secularium recipiendo.

Mediatores distinctius super satisfactione proponi volunt.

§. 88. Ast Mediatores Monasterii Gallos urgebant, ut maturando negotio super satisfactione distinctius mentem suam exponerent, fœderatisque idem persuaderent. Promtos se heic ostendebant Galli, apud Suecos jactantes; totam se Alsatiam cum Philipsburgo postulaturos; nec dubitare, quin de Benfelda Sueci gratificaturi ipsis 1645. sint. Sueci contra præmaturum censebant de satisfactione movere. Unde & à Brandeburgicis oblatos super Pomerania tractatus variis prætextibus eludebant; ipsis tamen instantibus mandata è Succia petituros se pollicebantur. Palatinis ablegatis de Gallorum in ipsos studio scrupulum injecerant continua horum cum Bavaris commercia. Unde cum illi apud hos quæ in rem essent monere non omitterent, Galli non sine exsecrationibus testabantur; nil sibi tractatum cum Bavaris in fraudem Domus Palatinæ agitari. Galliam circa integram Palatinarum terrarum restitutionem ne latum quidem pedem cessuram. Id justitiam ejus causæ requirere, ac ipsius Galliæ securitatem. Sed quando de Electorali dignitate mentio fiebat, contractis humeris innuebant, maximam circa hanc difficultatem fore. Circa quam cum ita ingenue mentem suam panderent, Palatini in reliquis quoque verba destinatis respondere sibi persuadebant.

Galli Palatinis spem faciunt.

Venetus denuo Osnabrugæ mediationem offert.

§. 89. Osnabrugæ cum post amotum Danum Electorales instinctu Cesaris frustra mediationem captassent, repugnantibus tam Suecis, quam Ordinibus; Contarenus denuo Reip. suæ operam obtulit, velut quam Cæsarei acceptassent, ac Regina Sueciæ olim admisisset. Sed quia Legatus ei muneri obeundo præsto non sit, nosse cupiebat, num placeat, si quis Residentis dignatione id operæ ibi susceperit? Cui responsum; non displicere Reip. Venetæ mediationem: sed ut isti muneri exercendo minore vir dignatione, quam ipse Monasterii foret, adhibeatur, id haut congruum, nec Sueciæ acceptum fore. Etsi tam de Contareno, quam Chisio Galli quererentur, velut nimium in Hispani partes pronis.

Quæstio de Civitatum Imperialium voto decisivo.

§. 90. Movebatur quoque tunc Civitatibus Imperialibus per Cæsareos controversia super ipsarum suffragio, quod illi consultationis aut consilii, non decisionis vim habere contendebant. Contra David Gloxinus peculiari scripto ostendebat, Civitates jus ferendi suffragii pari cum cæteris Ordinibus efficacia habere; eadem formula ad Comitia vocari, in subscriptione eodem modo cum aliis ipsarum mentionem fieri. Et quanquam conspirantibus duabus superioribus Curiis unicum ipsorum suffragium numero vincatur; tamen ubi illæ inter se dissenserint, eam Curiam vincere, cui civitatum suffragium accedat. In quam rem è nuperis Ratisbonę Comitiis exempla adducebantur. Osnabrugæ quoque in Senatu Principum quæstio surgebat super occupatis per Suecos Provinciis, Pomeraniæ Ducatu, Præsulatibus Bremensi, Verdensi, Mindensi, Osnabrugensi, & Halberstadiensi, quis eorum nomine suffragium ferre debeat? Nam istarum nomine Regina Ordinibus se Imperii inferere nondum poterat. Ut Ordines provinciales aut Canonicorum Collegia eas vices subirent, haut satis è dignitate, nec sine præjudicio erat, velut Regina de jure belli quid remisisset. Et quanquam Sede vacante Capitula Episcoporum vices suppleant; tamen nunc vacantiam non esse, cum Regina bellica ex occupatione potius jus, quam Episcopi ex electione, obtendat. Sed nec reliqui Ordines *Mediatos* istos in Senatum admissuri erant. Igitur placebat dissimulandum esse, istorum præsulatuum nomine suffragium ferri ab illis, qui alias eosdem sibi vindicatum irent, & ab adversa parte pro legitimis dominis agnoscerentur.

De suffragio Provinciarum per Suecos possessarum.

De Excellentia

§. 91. Cum ob titulum *Excellentiæ*, quem Electo-

1645. Legatorum Electoralium. ctorales à reliquorum Ordinum Legatis exigebant, congressus inter ipsos impedirentur; Principales decreverant hactenus Electoralibus indulgere, ut velut ultro, ac citra superiorum mandata in hoc duntaxat tractatu capitibus legationum Electoralium cum titulum deferrent, salvo tamen jure suorum Principum, & ne ista res ad alios actus porrigeretur. Enimvero uti creditum fuerat, à Cæsareis & controversiam super modo consultandi, & hancce super titulis injectam committendis inter se Ordinibus: ita eodem spectare censebatur, quod nunc Cęsarei istis ad se evocatis pro imperio injungerent, eo titulo Electores dignari, qui à se iisdem haut denegetur. Unde Principales, omisso quod ceperant consilio, ne superioribus suis præjudium crearent, ad hosce rem istam referre cogebantur. Sueci à toto Electorali Collegio missos pari cum Regiis honore affecerant, Cæsareis exemplo præeuntibus. Etsi is honor primariis duntaxat Legatis, qui & alias illustri erant loco nati deferretur, uti è Moguntinis erat Cratzius Comes, & Broemserus Baro, è Brandeburgicis Witgensteinius Comes, Baroque Loewius. Jureconsulti autem Krebsius, Fritzius, Wesenbecius, Fromholtus in incessu, ac sessione inferiorem locum capiebant, nullo alio quam *Dnn. Ablegatorum* titulo. Sed nunc quid agendum foret, si cum honorem singuli deposcerent, non parum dubitabant. Ac præter alia metuebant, ne Principum, Civitatumque Legatos offenderent, qui hactenus manibus pedibusque obnixi erant, ne Electorale fastigium ipsis prægrave fieret; Electorales autem delato isto honore parum sibi obstringerent, velut eundem Cęsari debituros. Contra Galli, etsi Principalium rationes probarent, jam Bavaricum eo honore mactare cœperant, quem nunc retractare difficile erat; simul ferebant, ex aula sibi injunctum, capita præsertim Electoralium Legationum hoc titulo salutare. Unde judicabant, circa finem tractatuum alium titulum pro Regiis Legatis comminiscendum quo a reliquis dispari dignatione, sed qui parem honorem affectarent, distinguerentur. Quo fine quidam vocabulum *Sublimitatis* pro Legatis Regiis proponebant. Nam *Excellentiam* etiam Scholæ contagio videri obsolescere.

Cæsarei secretos cum Suecis tractatus captant. §. 92. Inter publicos pacis tractatus Cæsarei haut omittebant secretos cum Suecis tentare opera Didaci Savedræ Legati Hispanici. Is, contracta Monasterii cum Rosenhahnio familiaritate, prolixum sermonem ingressus, ante omnia demonstrare conabatur, Gallos a pace abhorrere, ac Suecos ab iis intra semestre decipiendos. Jam antiquitus exiguam fœderum curam Gallis fuisse, ac non ita pridem hos cum Venetis, Sabaudo, & Parmensi adversus Genuam, & Hispanicam in Italia factionem societatem iniisse; mox tamen istis insciis clam tractatu cum Hispanis concluso socios destituisse. Nec minus nunc Gallos cum Suecicis Legatis fraudulenter agere, ac secretos tractatus machinari; scriptum proferens, quo propositæ a Gallis pacis conditiones continebantur. Super his quotidie cum Electoralibus negotiari clam ipsis Cæsareis. Nec dubium sibi Electores amore pacis fraudibus se præbituros, Ecclesiasticos cumprimis, qui vix unde victitent habeant, & quorum parum intersit, sub Cæsaris, an Galli patrocinio degant. Promisisse Gallos Bavaro, dignitatem Electoralem ipsi ac terras Palatinas salvas fore: Moguntino, ac Trevirensi, ac Francisco Wilhelmo Osnabrugensi præsulatus suos restitutum iri: hos vicissim pollicitos operam suam, ut 1645. Galli occupatas hoc bello ditiones retineant. Quæ hactenus ab Austriacis consilia sub dominatum redigendæ Germaniæ agitata arguantur, nunc cogente necessitate abjecta. Quin jam ipsorum re vera interesse, ut primo interregno Cæsarea dignitas in aliam familiam Principalem inferatur. Cum enim Imperium sit velut sponsa absque dote, maximisque sumtibus onerata, quibus tolerandis Domus Austriaca cum Regnis ac provinciis suis, subsidio accedentibus tot ex Hispania myriadibus, vix par fuerit, gratum huic fore, si & alius experiendo discat quanti is honor constet, mox tædium sui pariturus. Interea Austriacos invidia liberandos velut perpetuam Imperii possessionem affectantes; & mox ultro iterum ambiendos, ob lene ipsorum regimen, & quia nulla Domus isti oneri sufficiat. Alias Cæsaris ac Hispani res fere ad extremum redactas, vacillantibus præsertim jam Electoribus, & evastatis ditionibus hæreditariis. Igitur cum spes non sit, Galliam paci se præbituram, optimum fore, si Suecia honestis conditionibus eam amplectatur; cujus exemplum sequendi necessitatem Galliæ fore; aut si nolit, Sueciam armis cum gloria positis bellum illis relinquere posse, qui cupiant. Quod si id negotium sibi committatur, se brevi pacis leges opimiores quam nunc credi possint, Sueciæ confecturum; idemque ita secreto peracturum, ut nemini mortalium tale quid agitari suspicio oriri queat. Enimvero Legati Suecici, re per Rosenhahnium ad ipsos delata, agnoscebant, quidem statum Cæsaris & Hispani non multo meliorem, quam Savedra depinxerat: Enimvero ideo consiliorum telam eos plane abrupisse, id persuadere sibi non poterant. Nec quæ à Gallis hactenus agebantur, tantam ab ipsis perfidiam, quantam Hispanus arguebat, metui sinebant. A Bavaro latæ conditiones cum ipsis communicatæ fuerant, & quæ cum hoc atque Moguntino, Treverensique tractabantur, eo spectabant, ut hi a Cæsare divellerentur maximo cum Austriacarum rerum damno. Unde judicabant, ista ab Hispano insidiose sparsa diffidentiæ inter Socia Regna, dissidioque serendo. Equidem curiose observandas Gallorum actiones; quamdiu tamen eandem quam hactenus viam insisterent, cavendum, ne familiari nimis cum adversariis conversatione suspicionum ansa ipsis præbeatur. Unde suadebant Rosenhahnio, quantum possit Savedram defugeret, aut ad ejusmodi sermones ne descenderet. Ita Hispani conatus irriti fuere.

§. 93. Cæterum monitu Ordinum Cæsarei responsum suum Osnabrugæ Regiis per Electorales exhibere decreverant. Id quod Brandeburgici Suecis sub vesperam significabant, crastini diei horam octavam huic actui designantes. Addito; ut si Suecorum replica Cęsareis iterum tradenda foret, sibi ejus operæ honor ne abnegaretur. Suecis ipsa angustia temporis suspicionem movebat, nec obscurum erat Electorales paulatim mediatorum munus invadere velle: id quod Ordinibus displicere norant. Unde reponebant; melius fore, si per selectos ex Ordinibus id fiat; quo in actu Brandeburgici sine dubio primi loci prærogativa, potituri sint. Et Luneburgicus Cassellanus, ac Meclenburgicus, quibus ea res a Suecis statim communicatur, agnoscebant, hoc ipso mediationem Regiis juxta & Ordinibus parum proficuam, ac prę hisce eminentiam affectari, quam ipsi Cæsarei responsum suum per Electorales Suecis insinuare conantur 5. Octob.

1645. ipsi per hosce tractatus intra justos limites compa-
ctum iri sperent. Redibant mox Moguntini, &
Brandeburgici Secretarii, narrantes cum in Cæ-
sareorum arbitrio situm sit, cujus opera heic uti
velint, in honorem Reginæ amborum Electo-
rum Legatos delectos ob defectum Mediatoris,
& quia ob titulum *Excellentiæ* Principales istis
hac in functione misceri nequeant. Oxenstierna
cum valetudinis minus commodę obtentu rem
paulisper distulisset, tandem ut & Brandeburgi-
cis, & Ordinibus satisfieret, simul adversus Mo-
guntinum offensa ostenderetur, quod primarium
suum Legatum Osnabrugâ avocasset, responde-
bat; cum ob valetudinem suam tam splendidam
missionem admittere haut integrum sit, non dis-
plicere sibi, ut traditio per Cæsareum Secreta-
rium fiat. Sed si in sequentem diem expectare ve-
lint, honori sibi ducturos, si Brandeburgici soli
Cæsareum responsum adferrent. Brandeburgici
etsi honorem sibi exhiberi agnoscerent; tamen æ-
gre id laturos Cęsareos, ac Moguntinos videbant.
Unde cum satis quid Sueci vellent perspicerent, à
12. Oct. Secretario id scriptum hisce exhiberi patieban-
tur.

Sueci salvum conductum mediatorum denuò postulant.

§. 94. Cæsareorum responso accepto Sueci id
cumprimis non digerebant, quod isti super salvo
conductu *mediatorum* ingressu scripti adduxerant.
Et quanquam Galli censerent, Replicam prius
adornandam, inde Cęsareis denuntiandum, non
prius eam editum iri, quam circa id negotium si-
bi satisfactum fuerit: tamen quia & colloquio cum
Suecis habito Cæsarei jactabant, ipsos nullo jure
ei postulato insistere, scripto rem illam deducere
instituunt, idque Cæsareis exhibendum curant.
28. Oct. Ostendebatur ibi ab initio Regios postulasse, o-
mnes quorum interest ad tractatus admittendos
debita securitate munitos. Id quippe prioribus
conventibus omissum causam pręcipuam fuisse,
quare stabilis pax coalescere non potuerit, exclu-
sis ad novum bellum confugientibus. Non *imme-
diatorum* autem, sed *mediatorum* quoque, ut tuto
huc veniant, interesse, quorum causam nemo me-
lius quam ipsi agere queant. Id postulatum quod
Cęsar abnueret, tractatus præliminares septimum
in annum extractos. Demum Cæsarem in id con-
sensisse ex ipsa salvi conductus formula satis patere,
qua nullo discrimine mediatorum & immediato-
rum *adhærentibus* Regnorum securitas tribuatur;
nec alio sensu Succos, Regemque Danię id intel-
lexisse. Salvium transmissam à Danico Cancellario
Reventlovio salvi conductus formulam, in qua vo-
cabulum *adhærentes* omissum erat, remisisse, idem-
que vocabulum ut inseratur postulasse, adnexa
ratione; *quod alii Coronarum adhærentes, qui ex Or-
dinum classe non essent, æque ac Ordines salvo conductu
opus habeant.* His literis per Danum ad Cęsarem
transmissis id verbi postea insertum. Nec per-
spicere se, cur tanta heic difficultas moveatur,
cum duæ duntaxat, aut summum tres urbes ea
diplomata hactenus desiderarint non in Cęsaris
aut superiorum suorum fraudem, quippe quæ
Suecorum armis teneantur, nec ut sessionem si-
bi in Comitiis vindicent, sed ut emolumenta ac
jura sua eo melius observent. Harum certum nu-
merum ut ipsi edant non teneri: ac raro citra præ-
judicium, quod simpliciter concessum sit, ad cer-
tum modum restringi.

De quatuor exclusis controversia continuatur.

§. 95. Quos ab Osnabrugensibus ad Monaste-
rienses missos diximus, Vinariensis ac Lubecen-
sis ab hisce contendebant; mutarent suam senten-
tiam, ac paterentur Magdeburgicum, & reli-
quos deliberationibus adesse, ne forte hac occasio- 1645.
ne tractatus non sine exitio patriæ abrumpatur. In 4. Oct.
horum senatu cum sententiæ dicerentur, Au-
striacus succinente Burgundo, ac Bavaro clami-
tabant; malle se hinc discedere, quàm ut id fiat
pati. Quibus plerique Præsulum suffragabantur,
tum ne Magdeburgici exemplo aliis Evangelicis
Pręsulibus aditus panderetur; tum quia Cassel-
lanis ob emunctam tributis Westphaliam infensi
erant. Quorum quidam eo usque incaluerant, ut
vel statim eam ob causam tractatus abrumpi non
recusarent. Mox tamen congressu cum Osnabru- 6. Oct.
gensibus habito demum concedebant, ut Magde-
burgicus inter seculares sessionem caperet, nullo
Catholicis in posterum præjudicio, & ut quan-
tum in se prohiberent, ne alii Evangelici præsu-
latuum possessores ad sessionem adspirarent. Sed
& ad extremum adductis pro Cassellana rationi-
bus cedebant, modo Cæsareis satisfieri posset val-
de quidem indignantibus, ejus legatos, dum ea-
dem ferrum in Cæsarem stringit, non nisi semel
perfunctoria salutatione ipsos dignatos, ut vix
alia quam hostilia consilia ab iisdem expectari
queant. Contra Longuevillius Dux ex conven- 7. Oct.
to cum Suecis Osnabrugensium Deputatis signi-
ficabat: ne verbum quidem super pacis negotio
amplius facturos, ni super admissione hac sibi il-
lisque quorum interest, satisfactum sit, præci-
puo pro Cassellana studio. Nam pro Magdebur-
gico remissius nitebantur. Inde Sequestres hisce
proponebant; exclusos forte hac lege admissum
iri, si Magdeburgicus separatam ab Ecclesiasti-
cis & secularibus sedem arripiat, ac Cassellani Cæ-
sareos prius salutatum eant. Quorum prius Galli
in Magdeburgici arbitrium contulerunt; poste-
rius ea lege admiserunt, si ea salutatio non neces-
sitatis, sed civilitatis speciem habeat. Ac ut Cæ-
sarei Magdeburgicum eo citius admitterent, de-
clarabant: se aliorum quoque Præsulum paris
conditionis causam suscepturos, si qui à se id po-
stulent, antequam cum Magdeburgico trans-
actum sit: sed hoc admisso cæteros se rejecturos.
Nec eo minus Monasterienses, qui ægre admodum
ad istorum admissionem descendebant, denuò re
in consultationem deducta decreverunt, apud Re-
gios, ac Osnabrugenses Ordines tentare, num
alia via res componi possit; tam Cæsareorum Os-
nabrugæ, quam Moguntini & Brandeburgici o-
pera apud hosce usuri. Placebat quoque ab Au-
striacis eò mitti, qui directoris vices, à Magde-
burgicis hactenus obitas, in Senatu Principum
susciperet: tum ut è Catholicis aliqui eo se con-
ferant autoritate sua secum sentientibus pondus
addituri. Denique rogandum Saxoniæ Electo-
rem, ut filium ista prætensione desistere horte-
tur. Ita Osnabrugenses Deputati re prope infe- 17. Oct.
cta discessere. Eas moras à Cæsareis injectas con-
stabat, ut spatium foret ex aula super hoc negotio
mandata accipiendi.

Palatini protestatio rejicitur.

§. 96. Inter hæc Palatinus Elector protestatio-
nem servando suo juri adversus Bavari usurpatio-
nes conceptam suis Monasterium transmiserat.
Quam tamen Brandeburgici ab his consulti pręe-
maturam censebant & eousque differendam,
quoad super Palatina causa agi inciperet; præser-
tim cum metus sit, ut id scriptum admittatur. Quia
tamen ita jussi erant, ablegati Palatini id Mogun-
tino velut Collegii Electoralis Præsidi obtulere; 15. Oct.
qui acceptare id abnuit, quod Bavarus in Unio-
nem Electoralem receptus ab omnibus pro tali a-
gnoscatur, nec ea super dignitate controversiam
eidem

eidem moveri par sit. Ea de repulsa quanquam Palatini quererentur: tamen satis patebat, ab Ordinibus parum ipsis heic firmamenti fore, plerisque jactantibus, se litem hanc nolle facere suam. Unde maximum in Regiis præsidium sibi repositum videbant. E quibus tamen Galli de recuperanda ditione amplam, de dignitate Electorali exiguam spem ostendebant. Eoque in Palatinorum arbitrio relinquebant, num fortunę aleam proprio Marte sublevante nemine tentare, an vero certa pro ambiguis amplecti mallent. Nam quod de æquilibrio in Electorali Collegio objiciebatur, id Galli respondebant suo auxilio commode suppletum iri.

De Trautmansdorfio Comite magna est expectatio.

§. 97. Eodem tempore Electoris Trevirensis Legati Hugo Fridericus Eltzius, Joannes Anetanus, Bruerius & Schererus Monasterium solenni pompa ingressi sunt, Cæsareorum Gallorumque rhedis obviam prodeuntibus. Qui tamen mox insuper habitâ Longuevillii Ducis commendatione, parum præstabilem opearm circa admissionem exclusorum navabant. Sed longe majoris momenti erat, quod Cęsarei literas securi itineris pro Trautmansdorfio Comite non Regios solum, sed & Joannem Vultejum Cassellanum poscebant, Osnabrugæ simul ac Monasterii facta in iis mentione, quod is utraque in urbe maturando pacis negotio destinatus esset. Ingentem de eo spem excitaverant Cæsarei, velut ejus opera paucos intra menses pax concludenda foret, Evangelicis omnia ex voto obtenturis. Regii tamen, ac cumprimis Galli, suspicabantur, præcipuum ipsius negotium fore Ordinibus illudere, & utcunque satisfacere, iisque in partes Cæsaris pertractis internam, quam vocabant, pacem stabilire. Tum Regios Ordinibus disjungere, aut si ullo modo fieri possit, inter se committere. Ac jam rumor præcesserat, Ordinum primo, inde Suecorum postulata annuiturum, insuper habitis Gallis, quibus nihil gratificaturus sit. Eam ob causam Regii Legati inter se convenere circumspecte, ac sociatis animis consiliisque agere, ac eludendis Cæsareorum conatibus præcipuos Ordinum clam confirmare, ne consilia sua præcipitent, aut separatos ad tractatus seduci se patiantur, sed suam, Coronarumque causam conjunctim absolvi curent.

Labardæum pro Legato agnoscere Sueci abnuunt. 21. Oct.

§. 98. In locum Rortei è Galliâ Osnabrugam Labardæus mittebatur, qui ut legati dignatione haberetur, Suecis persuadere satagebat, solicitantibus id quoque Gallis Monasterio Legatis, qui eum honorem ipsi detulerant. Ferebatur eum à Rege Legatum ad Helvetios destinatum; sed cum rerum exterarum peritia pollere crederetur, huc ad tempus missum. Sibi persuasum Reginam hac ratione majore honore affici; quin mediatores miratos, cum Sueci Residentem duntaxat Monasterii habeant, Gallos istorum tractatus Legato honorare. Sueci, qui obiter transeunti eum honorem negaturi non erant, cum stabilem Osnabrugę sedem meditari videretur, id abnuere velut præliminari conventioni adversum, qua semel infracta exemplum ad plura transiturum erat; & quia ex eo facile collisio aliqua oriri poterat. Unde ostendebant, si Galli utique velint, sibi hanc rem velut novam ad Reginam referendam, ejusque jussa expectanda. Unde Labardæus ea prætensione desistebat, ac Monasterienses se honorem illum isti festinasse pœnitebat.

Querela Palatini Sultzbacensis.

§. 99. Cœperant jam complures ad Legatos Suecicos querimonias suas deferre. Quos inter Augustus Palatinus Sulzbacensis scripto ostendebat; Principatum Neoburgicum quondam à Palatino Ottone Henrico in patruelem suum Wolfgangum donatione per Imperatorem confirmatâ collatum, cui inhærens æs alienum Ordines provinciales ea lege dissolvendum in se susceperint, ut sacra ad formulam Augustanam perpetuo ipsis libera forent. Eam donationem post testamento renovatam, per quod & omnibus in infinitum successoribus Augustana sacra ita sint injuncta, ut si quis eadem abrogare ausus sit, Principatu excidat in proximum agnatum devolvendo. Idem quoque Palatinum Wolfgangum testamento cavisse per Maximilianum II. Cæsarem firmato. Per eundem quoque jus primogeniturę introductum, certis portionibus in post-genitos collatis, in quas primogenito Philippo Ludovico certa quædam jura in speciem præeminentiæ reservata sint. Eandem legem hujus testamento filio Wolfgango Wilhelmo sub pœna commissi dictam; quam hic & vivo adhuc parente, & eo defuncto cum regimen susciperet ratam habuerit. Haut eo secius tamen hunc non solum per suam ditionem; sed etiam fraternis in portionibus Augustana sacra abrogasse, civibus vi ad Romanos ritus compulsis, ipsis quoque fratrum aulicis vi eo nomine intentata; qui & obtentu superioritatis territorialis, quæ tamen certis limitibus circumscripta sit, aliis modis fratribus molestus fuerit. Isthæc violentia ut tam in sacris quam civilibus ab ipsorum subjectis amoveatur, resque in priorem statum reponantur, Sulzbacensis rogabat. Ast *Immediata*, quæ vocatur, Nobilitas sacris Evangelicis addicta querebatur, sibi aditum ad beneficia Ecclesiastica præcludi, quorum magna pars à majoribus suis profecta sit. Tum pacem Augustanam per Catholicos ita arctis limitibus circumscriptam, ut ab anno hujus seculi vicesimo nono ipsorum subjecti per vim ad sacra Romana sint compulsi, vel ut ista pax ad solos nobiles spectet. Cui malo remedium fieri, simul ut amnestia ad annum decimum octavum retrahatur, petebant. Sed & exules Austriaci, subjectarumque Provinciarum, interprete Hehero Vinariensi, causam suam peculiariter commendabant, quod in Suecicâ propositione Bohemorum duntaxat mentio facta sit, & ipsi jam ante motus Bohemicos exercitio sacrorum Evangelicorum privati fuerint. Igitur ut bonis, dignitatibusque, & libero sacrorum usui restituerentur, orabant. Denique Egra urbs ostendebat, se cum cognomine districtu in immediato Imperii solo extra terminos Regni Bohemiæ sitam ante trecentos triginta annos ex causa pignoris isti Regno accessisse: post eam tamen oppignorationem aliquoties in Comitiis comparuisse, ac non ad modum Bohemicarum, sed Imperialium urbium habitam; quin nuperis Comitiis Ratisponensibus ultro intra membra Imperii eximenda & restituenda relatam fuisse. Nec eo minus adversus fidem à Cæsare, & Electore Saxonię datam Evangelicis sacris privatam, quingentis ejectis, qui Romanas ceremonias abnuerant; quibus oppido excedentibus quarta bonorum pars adempta fuerit. Eam ob causam ipsa restitutionem in integrum exposcebat.

Immediatæ Nobilitatis.

Exulum Austriacorum.

Et civitatis Egranæ.

Novum de amnestia decretum promulgatur. 1. Oct.

§. 100. De novâ Amnestię formula promulganda Cæsarei jamdudum spem fecerant, quæ nunc à Cæsare promulgata per totum Imperium dimittebatur. Per eam clausula effectum ejusdem suspendens tollebatur, manentibus de cętero limitationibus; queis eam *Recessus* Ratisponensis cir- 30. Oct.

Fff 4 cum-

1645. cumscripserat. Id edictum cum Osnabrugam adferretur, quo minus publice affigeretur Sueci Legati apud decuriones intercedebant. Idem tamen Monasterii nullo prohibente affixum; Gallis testantibus captiosum id, atque in fraudem potius quam emolumentum Ordinum cedere: ac è re sua esse, idem Ordinibus innotescere, ut adversæ partis fraudes intelligant, ac quam jejuno exitu tantopere decantata amnestia claudatur. Sane nullo modo eadem Evangelicis Ordinibus satisfaciebat. Quod & Osnabrugenses Cæsareis Legatis demonstrabant, petentes ut illa rite concepta denuo sub finem tractatuum publicetur.

Circa satisfactionem Coronarum difficultas. §. 101. Incipiebat jam magnis animorum motibus agitari Regnorum satisfactio, Gallis non obscure amplius Alsatiam cum Philipsburgo innuentibus. Qui & ab Ordinibus Osnabrugensibus postulabant, ut in sua sententia demolitionem Benfeldæ, ac Philipsburgi silentio præterirent, Argentoratensibus aliisque adsitis Ordinibus amicam viciniam polliciti, si cupitis ipsorum non obsisterent. Eam occasionem Cæsarei arripiebant Ordinibus in suas partes pertrahendis.
11.Oct. Qui & Osnabrugæ evocatis ad se Altenburgico, Argentoratensi, & Colmariensi Gallorum destinata exponebant; nec Cæsari in animo esse tam nobilem Imperii partem, in qua duodecim Imperiales urbes sitæ sint, alienare. Igitur Ordines mature media circumspicerent istud prohibendi. Succi quanquam satisfactionem præcipuam in Regni sui securitate sitam jactarent, quæ Ordinibus in pristinum statum repositis fere proventura esset; tamen ab hisce Pomeraniam affectari nemini non persuasum erat. Quæ Provincia etsi Cæsareos languidius, quam Alsatia velut propria tangeret; tamen Ordinibus inculcare non omittebant; periculosam eam rem non solum ob mutilationem Imperii, sed & quod exteris janua pandatur invadendæ Germaniæ inde per Alsatiam, hinc per Pomeraniam. Nam licet bello nunc posito, temporis successu, & hominum mutatione facile novam cum istis turbarum materiam enasci posse. Inprimis apud Hanseaticos Suecorum potentiam exaggerabant, & quantum periculi ipsis immineat, si isti tot portubus in ora Germaniæ potiantur. Simul ostendebant, si vires ipsi suas conferre velint, haut necessum fore tam insignes Germaniæ partes exteris absorbendas tradere. Quo nomine & Cæsareus apud Hamburgenses Minister Plettenbergius Daniæ Regem denuo ad arma pertrahere nitebatur. Inprimis Brandeburgici magnam heic solicitudinem ostendere. Ac initio omnem Sueciæ satisfactionem abnuere, Cæsareisque indignari, quod dum ad Schœnbeckianam formulam provocant, istis præmiorum spem fecissent; id quod & Gallis paria postulandi ansam dederit. Inde non apud Cæsareos tantum, Ordinesque, sed ipsos apud Suecos manibus pedibusque obnitebantur: Electorem extrema quæque prius tentaturum, quam ut vel minimam Pomeraniæ partem concedat. Si vis tentetur adpariturum, quid inde proventurum sit. Non Cæsarem solum, sed & Polonum, Danumque ad vindicandam Pomeraniam auxilia promisisse. Ordines desperata consilia capessituros, cum securitatis suæ tantopere intersit. Ipsos Gallos Suecorum destinata haut probare. Nam Austriacis erepta tanquam hostibus jure retineri posse. Sed a Suecis Pomeraniam absurde postulari, cum non Brandeburgicus, sed Cæsar ipsis satisfactionem debeat. Unde postulabant, ea prætensione abstinerent, alias merita sua in Ordines penitus consumturi. Succi contra demonstrabant; si huc res deducatur, Electoris damnum haut quæri, sed æquivalens, aut melius quid pro Pomerania ipsi reddendum. Nunquam ipsum Pomeraniæ possessionem tenuisse, ac ni Suecorum arma intervenissent, forte in Bavarum eam fuisse transferendam, aut Cæsaris patrimonio innectendam. Præcipitia consilia ipsi Electori maximo damno cessura. Externa auxilia parum lucrosa, & neminem gratis suppetias laturum, ac illa, super quibus certatur, in sumtus belli eroganda. Sed Witgensteinius permutationem, aut pensationem apud Electorem locum inventuram præfracte negabat. Matrimonio tamen cum Regina succedente litem circa Pomeraniam expiraturam. Quo casu alia ratione Suecis satisfieri queat, Bremensi præsulatu, aut simili quopiam dato. Sane constabat, Brandeburgicis non tam de Provincia illa agi, quam quod hoc modo spes de connubio Reginæ plane interimi videretur. Nam si isthoc Sueciæ placeret, Pomerania lege connubii eidem innectebatur, & alia ipsi satisfactio patebat. Nunc Pomerania postulata quid de connubio sperandum, facile adparebat. Ita Brandeburgici, qui hactenus Suecis haut spernendam operam navarant, ab his magis in dies alienabantur, præsertim cum Legati Suecici ostenderent, de peculiari transactione circa Pomeraniam se nihil in mandatis habere, sed eam rem ad communes tractatus rejicere jussos. Unde omnibus modis Ordines in suas partes pertrahere nitebantur, jactantes, Electorem in ipso exercitu Suecico non exiguam factionem sibi addictam habere. Nec Cæsarei omittebant, hac occasione istum ad arma in Suecos sumenda stimulare.

Trautmansdorfius Monasterium venit. §. 102. Venit inde Monasterium Maximilianus Trautmansdorfius Comes consiliorum in aula Cæsarea arbiter; qui quacunque transierat omnes propinquæ pacis spe impleverat, inprimis testatus, Ordinum desideriis plene satisfactum iri. 19. Nov. Magnis ille laudibus ferebatur, quod privatas rationes post publicum bonum habuisset, quod gratiosis aulicis alias haut solitum sit a conspectu principum longius digredi. Consilium ipsi fuerat Ordinibus primum satisfacere, iisque Cæsari unitis exteros armis, actibus compellere ad Germaniam citra præmium relinquendam. Et quærebatur sane hoc consilio dignitas Imperii, sed quia eo ipso autoritas Cæsaris insigniter gliscebat, Ordines suspicione perstringebantur, quod isti temperandæ exteros in Germaniam excivissent. Unde his destinatis evolutus, Protestantibus satisfacere constituit, & hac via Suecos sibi conciliare, & à Gallis divellere; id quod Hispani suggerebant, ut Imperium in Galliam concitaretur. Quæ consilia Gallis per Bavaricos & alios Catholicos communicata effecerant, ut Bavaro se arctius innecterent, & Suecos non parum suspectarent. Idem primo loco Hispanos, inde Gallos invisebat, ac his indignantibus nulla ambage jactabat: id huic loco quam optime congruere, ut primo amicis honos exhibeatur, inde neutri partium addictis, ad extremum hostibus. Et quia in omnibus ingenua libertate nullo fuco utebatur, multa ab ipso citra offensam fiebant, quæ ab alio facta tolerata non fuissent. Is prima salutatione super Gallorum satisfactione disserens Alsatiam quidem nullo modo à Cæsare concedi posse ferebat. Mandatum tamen sibi Metensem, Tullensem, & Virodunensem Episcopatus offerre; quibus jus Imperii

1645. perii in Pignarolum, tum & Moyenvicum, munimentis prius dejectis, accessurum sit. Quæ à Gallis cum irrisu accepta sua sibi dari cavillantibus; veluti si Cæsari offeratur ut Austriam retineat. Sed non diu Monasterii moratus iste Osnabrugam se contulit. Cujus conatus ut præverteret Servientus paucos ante dies eodem excurrerat, ne forte is Ordines seduceret, ac Suecos opimis conditionibus à Gallia divelleret; queis prolixe de Gallorum in fœdere constantia pollicebatur; Ordines simul hortatus, ut junctis animis, antequam Trautmansdorfius adesset, certi quid decernerent, cui insistere velint, & cui ipsi Replicam suam superstruere possint.

5. Dec.
27. Nov.

Osnabrugensium sententia super pace.

§. 103. Satagerant hactenus Osnabrugenses circa concipiendam suam sententiam super Regiorum propositione, & Cæsareorum responso; quę huc redibat, ut abolitis circa Ecclesiastica & Politica gravaminibus omnia in statum anni decimi octavi reponerentur. De Regnorum satisfactione obiter monitum; cum horum postulata ita laxe concepta sint, ut non constet, quid, & à quo petatur; unde, etsi sua peculiariter non intersit, sententiam se in suspenso habituros, quoad Regii mentem suam distinctius exposuerint. Alias facile inter ipsos super omnibus convenerat: nisi quod Lutheranos inter & Reformatos nonnihil controversiæ ortum. Nam ut hi sacra sua tuto exercere possent, quod Sueci postulaverant, & Cæsarei annuisse videbantur, illi quidem non invidebant. Ut tamen iidem pacis religiosę beneficio per omnia, ac præcipue jure sacra mutandi gauderent, haut æquo animo ferebant; quod Reformati non minus quam Pontificii circa propaganda sua dogmata laborarent, nuper etiam Lutheranorum querelis è Clivia ad Legatos Suecicos delatis. Quia autem verba in propositione Suecica, & Cæsareorum responso laxius posita erant, quæ successu temporis in magnum Augustanæ Confessionis præjudicium trahi poterant, placebat cautionem à Reformatis exigendam, antevertendis è sinistra interpretatione incommodis. Qua super re Suecos clanculum per Magdeburgicos consulebant. Id quod Sueci vehementer dissuadebant, velut dissidio aut diffidentiæ causam alieno plane tempore daturum, adversariis in sinu gavisuris. Unde Lutherani, ne Reformatorum instituta aperte probarent, in declaratione sua super quartum articulum id negotium silentio transmiserant. Id quod Reformatis suspectum videbatur, qui, ut Lutherani candide suam mentem aperirent, postulabant. Igitur cum hi formulam quandam conciperent, isti eam corrigi petebant, ita ut super eadem inter ipsos convenire non posset, Brandeburgicis cumprimis & Hassis rem acriter urgentibus. Quorum illi differebant, se Augustanam Confessionem, cui pax Religionis innititur, amplecti, ut tamen ad opiniones deinceps exortas adstringi nec velint, nec possint. Nec eò minus se ab omnibus Statibus Augustanæ Confessionis sacrorum socios in omnibus Imperii conventibus, & electione Cæsarum habitos. Nec Pontificios quid scrupuli moturos, qui circa controversias inter Theologos Augustanæ Confessioni addictas neutri parti adstipulentur.

Disceptatio inter Lutheranos & Reformatos

Controversia cum Hanseaticis.

§. 104. Sed & inter Principales, atque Hanseaticos controversię quid oriebatur, quod horum expressa à Suecis mentio facta esset, idemque, cum Ordines in declaratione sua facturos se recepissent, post Principales mutata sententia omisere. Ostendebant hi, moris non esse in conventibus Imperii Hanseaticorum, velut distincti corporis, inter Ordines mentionem fieri. Idemque superfluum esse, quod Hanseaticarum nonnullæ jam antea Imperialium classe censeantur, uti quarum personam sui Principes referant; quibus fraudi sit, si istæ per se causam suam heic agent. Nec satis constare, cui fundamento fœdus Hanseaticorum innitatur, quem finem spectet, & quæ urbes eo contineantur. Contra Hanseatici reponebant: Non Comitia hæc, sed communis pacis conventum, cui obeundo socia Regna pro mediatis æque ac immediatis salvum conductum obtinuerint, illosque æque ac hos restitui postulaverint. Unde & eorundem gravamina audiri par esse, presertim cum & subditorum Cæsareorum, ac singulorum quorundam mentio sit facta. Tum & Hanseaticorum conditionem separatam plane à singularium urbium statu esse. Haut in animo sibi esse, lites, quæ singulis urbibus cum Principibus suis intercedunt, huc trahere; sed id duntaxat quærere, ut omnia in eum statum, qui ante bellum fuit, reponantur. Scopum fœderis sui nullius fraudem, sed commerciorum conservationem spectare, idque à Cæsare, Imperioque & omnibus fere Europę Regibus probatum, confirmatumque. Quo sublato privilegia, quæ illa societas apud vicina Regna obtinet, magno cum Germaniæ malo collapsura sint. Hanseaticorum denique vocabulo illas urbes nunc comprehendi, quæ à quinquaginta amplius annis, & hoc quoque tempore isti fœderi adhæserint. 1645.

Cassellanorum postulata. 30. Nov.

§. 105. Obtulerunt & tunc postulata sua Cassellani, quibus, post communem amnestiam, ac restitutionem omnium in anni decimi octavi statum, abolitis gravaminibus circa sacra & profana, cupiebant sibi suisque omnibus peculiariter super bonis, dignitatibus, juribus, receptoque apud se sacrorum usu caveri. Tum ut Cæsar jus primogenituræ in ea Domo, omnesque conventiones inter se, & cum aliis confirmet. Ut sibi ex testamento Ludovici senioris debitæ, aliæque terræ ab anno decimo octavo vi ereptæ cum omnibus fructibus & damnis expensisque restituantur. Comitis Waldeccæ prætensiones ob damna bellica, & sumtus hospitiorum, queis ipse causam dedit, aboleantur. Denique ut à Bavaro, Ligistisque data sibi damna refundantur; interim sibi loca occupata detinere integrum sit. Non modicam negotio pacis moram hactenus salvus conductus *mediatorum* dederat, quem Cæsarei præfacte abnuerant, donec Trautmansdorfius Osnabrugam adveniens insigni facilitate ostentata pro Erfordia, & Stralsunda diplomata ad eum, quem petierant Sueci, modum exhiberet. Quibus postulandis Sueci hactenus institerant, non tam quod istarum urbium ablegatis tuto Osnabrugæ agere non liceret, quam ut præliminari conventioni satisfieret. Idem Trautmansdorfius prima salutatione inter alia postulaverat, ut Sueci ad caput de satisfactione duntaxat scripto replicarent, ut Cæsar, cui divisa cum Ordinibus in Imperio potestas, eo commodius cum hisce deliberare possit. Nam amnestiæ jam à Cæsare satisfactum, & gravamina in Comitiis decidenda.

Salvus conductus mediatis tandem conceditur. 7. Dec.

Controversia circa exclusos Ordines componitur.

§. 106. Illi Ordines, queis super admissione in Senatum à Catholicis controversiam motam diximus, haut eo secius Osnabrugæ deliberationibus interfuerant. Et quia Catholici cedere abnuebant, ad extrema fere processum, dum quidam Evangelicorum seorsim deliberationes instituere

agi-

1645. agitant, quos inter Magdeburgicus, Luneburgicus, Meclenburgicus, Lubecensis, Argentoratensis, aliique: unde separatio Ordinum utriusque religionis secutura erat. Quidam etiam conjunctionem cum Suecis, & arma differebant, nisi
10. Nov. alii sedatiores id inhibuissent. Tandem Monasterienses metu, ne in nervum res erumperet, declararunt, ut Magdeburgicus tanquam Saxoniæ Dux scamno seculari consideret, certa cautione interposita; Cassellanus in causis Imperii publicis admitteretur; in militaribus, & quæ ipsius Principem spectarent, Senatu excederet. Durlacenum quoque, & Saræpontanum Senatus capaces fore, si Pacem Pragensem admittant. Sed cum alii istas conditiones repudiatum iri ostenderent, circa Durlacenum & Saræpontanum placebat, istos prius apud Cæsareos Legatos profiteri, se Cæsarem pro legitimo suo capite agnoscere, ac operam
12. Nov. in communem rempublicam collaturos: id quod statim factum. Restabat igitur sola Magdebur-
26. Nov. gici cautio, cujus formula à Culmbacensi, & Wurtenbergico Osnabrugam transmittebatur, addito, ne omnia ad vivum exigerentur. Enimvero Magdeburgici negabant eam ab se admitti posse; quod nefas sibi sit, Principem suum solo Ducis Saxoniæ vocabulo insignire, exclusis aliis titulis. Nec reliquos Principes concessuros, ut iste velut Dux Saxoniæ, quo respectu ditione careat, sententiam dicat; id quod periculosi exempli sit: nec eo casu cautione opus fore. Agnoscere quoque nolebant, super Magdeburgici sessione & voto quidquam hactenus consuetudine publica in contrarium receptum. Sed & penes se esse negabant, cæteros Evangelicos Episcopatuum possessores senatu excludere; etsi pollicerentur, se operam & diligentiam navaturos, ut isti hac prætensione desistant. Suspicio erat, morarum causas affectari, quod ab aliis quoque Evangelicis eam cautionem subscribi vellent; cum Legatos inconsultis Principibus id non ausuros constaret. Denique iniquum videbatur, à Catholicorum parte ea, quæ nunc agantur, pro non actis haberi; sibi vi-
7. Dec. cissim non pari clausula caveri. Tandem à Monasteriensibus Osnabrugam missi sunt Jo. Conradus Krebsius, Petrus Buschmannus, Leonardus Richtersbergius, Petrus Weimsius, Joannes Philippus Vorburgius Moguntini, Coloniensis, Austriaci, Burgundi, & Herbipolensis Deputati:
11. Dec. qui cum Evangelicis tandem in has leges convenere, ut in præsens Magdeburgicus Postulati Administratoris nomine transverso scamno inter Ecclesiasticos & seculares sedeat, ac post Austriacum, Bavarum, ac Burgundum sententiam dicat, de cætero ea res communi causæ præjudicium ne adferat.

Evangelici gravamina sua exhibent. §. 107. Deerat adhuc Osnabrugensium sententia super Regiorum propositione, ac Cæsareorum responso, quam dudum in omnia capita meditabantur. Sed monebant quidam, Monasterienses Catholicos eam hautquaquam velut à Collegio Ordinum legitime profectam agnituros; quam dissidii causam Osnabrugenses præbere nolebant. Sed nec inter Lutheranos & Reformatos super articulo quarto satis conveniebat, quod hi cuperent, istos expresse profiteri, utrosque æque pace religionis contineri; id quod Lutherani suppressa plane sua sententia declinatum ibant. Suspicio etiam erat, quia de satisfactione Coronarum frigide admodum velut de re, quæ ipsos non tangeret, mentionem fecerant, Sueci contra paucis saltem verbis exprimi monuerant, istam jure à se postulari, eam offensæ materiam hoc modo evitare consultum duxisse. Igitur *gravaminis* duntaxat 1645.
sua quæ vocabant excerpere, ac vulgare placebat, quæ Cæsareis, Suecisque, ac Moguntino Directorio per Deputatos exhibita, simul Gallis, 11. Dec.
cæterisque Ordinibus Monasterium transmissa sunt. Quorum initio præfati: illatas sibi adversus Passaviensem transactionem, Pacemque Religionis multiplices injurias nunc haut memorari dissidii excitandi causa, aut in cujusquam offensam, aut ut ipsam pacem Religionis solicitare animus sit: sed demonstrandis pacis obstaculis, quibus haut amotis tuta quies in Imperio frustra speretur; nec credendum fœderatos Reges, qui securitatem suam tranquillitati Germaniæ superstruant, arma posituros, nisi penitus sublato hoc diffidentiæ turbarumque fonte. Ac primo querebantur, à Catholicis perhiberi, Præsules, Canonicosque, ubi ad sacra Evangelica transierint, præsulatibus ac beneficiis suis excidere, etiamsi Capitulum quoque in eam mutationem consentiat, aut pariter ad eadem sacra transire velit. Quo fine strictiorem juramenti formulam, asperioresque leges introductas. Evangelicis Præsulibus, quod hi pallium à Pontifice non acceperint, Regalia, simul sessionem ac suffragium in Comitiis abnegari. Id quod disertis verbis pacis religiosæ repugnet, qua caveatur, ne quis Ordinum ob Augustanam Confessionem molestia afficiatur, sed sacris, ditionibus, juribusque suis quiete fruatur. Quod etiam anno 1541. 1544. & Passavii 1552. sancitum. Nec Electorale Collegium anno 1555. cum prima pacis Religiosæ formula conciperetur, ullam heic mutationem voluisse, aut velle potuisse, quando super perficienda ista pace, ac introducenda æqualitate quam maxime agebatur, ut Evangelici sibi sacrorumque sociis aditum ad dignitates & emolumenta sacra præcluderent, ac non citra contumeliam, & conscientiæ violationem religionem suam notarent, velut causam, & modum amittendi dignitates, & ditiones. Neque auditos fuisse illos Præsules, qui ad solos *Seculares* Ordines pacem illam restringi cupiebant. Quæ omnia, cum Anno 1583. Gebhardus Elector Coloniensis ob assumtam formulam Augustanam non sine contumelia, ac præjudicio Cæsaris ac Imperii à Pontifice præsulatu, ac Electorali dignitate exueretur, Cæsari per Palatinum, Saxonem, & Brandeburgicum Electores ita solide demonstrata sint, ut agnoscente Thuano Historico ad ea responderi non potuerit. Frustra è pace sacra objici clausulam illam, quæ *Reservati Ecclesiastici* vocabulo vulgo venit, cum illa vim legis nunquam induerit, ac facultate obligandi destituatur, nec generali constitutioni per eam derogari potuerit, quod expresse additum sit: Ordines super eo negotio convenire non potuisse. Nam nec novas ferri leges, nec veteres interpretando alterari posse, nisi universorum Ordinum consensu. Ac Passavii anno 1552. conventum, ne in causa religionis major pars suffragiorum reliquos adstringeret. Neque Regi Ferdinando, ac Catholicis Ordinibus, si maxime voluissent, potestatem fuisse legibus Imperii, & paci religionis absque consensu Evangelicorum, qui isti clausulæ semper contradixerunt, derogandi. Quin nec Evangelicos eam rem unquam in arbitrium Regis Ferdinandi contulisse, sed hunc ex potestate per Cæsarem collata ita disposuisse; quæ hucusque non porrigatur, ut invitis Ordinibus legem obtrudere queat. Et quanquam Evangelici testati sint, se Regi præscri-

Gravamen Primum de reservato Ecclesiastico.

1645. ſcribere non poſſe quid ex conceſſione Cæſarea facere, aut omittere velit; mox tamen eodem ſcripto addidiſſe; ſe in Reſervatum id conſentire non poſſe: & cum factum inſerendi Reſervati prohibere non poſſent, ſaltem verba ut mitigarentur poſtulaſſe. Eum diſſenſum ſequentibus conventibus, & ubicunque occaſio tulerit, ſerio repetiiſſe. Ac Ferdinandum Cæſarem A. 1557. d. 17. Februarii promiſiſſe, ſe iſtius contradictionis memorem fore. Maximilianum quoque II. id caput litigioſum habuiſſe, ſuper quo alia transactio tentanda ſit. Etſi Evangelici eam rem indubiam habeant, Catholicos Reſervato iſto, verbis, rationi, & ſcopo conſtitutionum Imperialium adverſa fronte repugnante abſtinere, nec tot illuſtres, egregiasque familias Cathedralium Eccleſiarum functionibus, & beneficiis, quorum pleraque ab ipſorum majoribus profecta ſint, excluſum ire. Tum ut recens introducta juramenta ac ſtatuta aboleantur, nec uti hactenus impediatur, quominus Evangelici Præſules Regalibus, juſto titulo, ac ſeſſione & ſuffragio in Imperii conventibus potiantur. Ne Evangelicis acceſſus ad dignitates, & beneficia Eccleſiaſtica obtentu jurium Papalium dudum ſuſpenſorum intercipiatur, aut difficilis reddatur; multo minus Auguſtanam Confeſſionem profesſi dignitatibus, & commodis excludantur; ſed ut potius, ubi excluſi iſti ſunt, ad præbendas & in capitula reſtituantur, ac ſede vacante Evangelici Præſules eligantur.

Gravamen ſecundum de bonis Eccleſiaſticis mediatis.

§. 108. Demonſtrabant inde, poteſtatem circa ſacra apud Evangelicos Ordines à jure territoriali dependere, cui & facultas competat ſuper bonis ad uſus ſacros deſtinatis diſponendi. Nec eo ſecius Catholicos Evangelicis litem ſuper mediatis Cœnobiis templisque moviſſe, quæ à tempore transactionis Paſſavienſis Eccleſiaſtici quocunque modo poſſederint, velut Evangelicis Ordinibus licet in territoriis ipſorum ſita reformare fas non fuerit. In quem finem falſo allegari quædam ex pace Auguſtana (*§. Dagegen. §. Dieweil auch, §. Damit und. §. Als auch.*) & decretum Comitiale Anni 1544. quibus tamen nihil aliud ſtatuatur, quam ut Eccleſiaſticis, & Monachis, qui ob religionem in alias ditiones conceſſerunt reditus ſui ex Evangelicorum ditionibus concedantur, in quorum poſſeſſione tempore Paſſavienſis transactionis fuerint. Ac Camerales Spirenſes hanc regulam tradere; cujus eſt regio, ejusdem eſſe de religione diſpoſitionem: qui & lites Evangelicis ob reducta bona Eccleſiaſtica motas decidere noluerint, ſed ad Comitia rejecerint. Catholicos contra ſubitis proceſſibus, mandatis, & commiſſionibus ex aula Cæſarea obtentis, ac præcipue Edicto anni 1629. Evangelicos oppreſſiſſe, ac multa Cœnobia reditusque citra cauſæ cognitionem, & ignorato accuſatore eripuiſſe. Unde pacis intereſſe, Catholicos in poſterum talibus auſis abſtinere, & ab anno 1618. erepta Cœnobia, templa, ſcholas, reditus ſacros reſtituere. Tum ut Equeſtri Ordini jus circa ſacra ſubditorum ſuorum diſponendi liberum ſit. Ubi tamen mixtim diverſis ſacris addicti habitarunt, rem relinquendam in eo ſtatu, qui anno 1618. fuit. Inprimis duriſſimas leges, quibus Aquisgranum, Auguſta, Dunckelſpula aliæque urbes ſubjecta fuerunt, abolendas.

Gravamen tertium de autonomia ſubditorum.

§. 109. Oſtenſum dehinc, Pace Auguſtana cautum, ne Evangelici ſubditi Catholicorum Ordinum ob religionem in exilium ejiciantur, ſed ut in arbitrio ipſorum ſit manere, aut æqua bonorum portione relicta emigrare. Quæ claris verbis diſ- 1645. poſita cum Catholici ſolicitare inciperent, Ferdinandum Regem jam Anno 1555. d. 26. Sept. illis demonſtraſſe; mutilam fore pacem, & male fidam, ni ſubditi quoque ſacrorum libertate fruantur; eoque omnibus promiſcue conſulendum. Unde Catholicos Ordines eam rem Regis iſtius arbitrio commiſiſſe; qui & declaraverit, ſubditis receptum Auguſtanę Confeſſionis exercitium relinquendum. Ad quam declarationem in Comitiis Ratisponenſibus anno 1575. productam Catholici nil aliud quod reponerent habuiſſe, quam ſe iſtam ignorare; ac declarationes ejusmodi in pace religioſa prohibitas. Id quod tamen de futuris, & ad inſtantiam unius partis obtentis declarationibus intelligendum; ac fruſtra ignorantiam adverſus notoria Imperii acta allegari. Nec eo minus Evangelicos ſubditos paſſim, etiam ubi exercitium ſuorum ſacrorum magno prætio redemerunt, immaniter habitos. Non publicum modo cultum ademtum, ſed & apud vicinos eo uti vetitum: privatim ſermones ſacros audire, libros Evangelicos legere, hymnos canere graviſſimis pœnis interdictum, ac qui contra feciſſe deprehenſi ſint, velut atrociſſimo delicto admiſſo ingenti pecuniæ ſumma, au diuturnis carceribus multatos. Acceſſiſſe immenſum contemtum. Velut inteſtabiles rejici, ab honoribus & muneribus excludi, concionatorum liberos velut illegitimos notari; feuda niſi præſtito prius juramento religionis non conferri, quin ſepulturam velut extreme facinoroſis abnegari. Porro emigraturos magna bonorum parte emunctos: alicubi volentibus emigrationem plane interdictam, & carceribus aliisque moleſtiis multos ad Pontificia ſacra compulſos. Iſthanc contumeliam & perſecutionem tanquam radicem diffidentię, & exacerbationis penitus exſcindendam, extorta bona reſtituenda, publicum exercitium ubi quondam fuit reſtituendum, ubi non fuit introducendum, neminem ad bona ſua vendenda ob religionem cogendum, nec ideo jus civitatis alicui denegandum. Inprimis Palatini Auguſti liberos in ſtatum anni 1625. tam in Eccleſiaſticis quam Politicis reſtituendos.

Gravamen quartum de reditibus ſacris.

§. 110. Cum porro pace religioſa cautum ſit, ut reditus Evangelicorum Cœnobiis, aliisque ſacris locis è Catholicorum terris debiti præbeantur; utque è reditibus ſacris, quæ ex Evangelicorum provinciis Catholicorum terris debentur, Sacerdotibus, Scholis, Xenodochiis, pauperibus proſpiciatur: omnia his contraria fieri: reditus inhiberi, ad eleëmoſynas percipiendas Evangelicis non admitti, Sacerdotibus, & Xenodochiis debita ſubtrahi. In quam rem pręcipue Auguſtanorum, Weiſſenburgenſium, Biberacenſium, Kaufbeurenſium, Dunkelſpulenſium, Ravensburgicorum, Lindavienſium, & aliorum querimonię notoriæ ſint.

Gravamen quintum de Juriſdictione Eccleſiaſtica.

§. 111. Cautum inſuper eadem pace, ut juriſdictio Eccleſiaſtica, & jura, quæ Papa ſibi arrogat, ita ſuſpenſa & ſublata ſint, ut ea nullo modo adverſus Evangelicos Ordines eorumque ſubjectos exerceri queant. Quo & ſpectent conventiones, atque *Concordata* inter Pontifices, ac priores Cæſares inita, Canonesque, & quicquid paci huic fraudi eſſe poſſit. Auſos tamen Catholicos Præſules hinc inde Evangelicorum civium cauſas matrimoniales ad ſe trahere, eorum Conſiſtoria turbare, Calendarium Novum obtrudere turbandis eorundem feriis. Quin haut dubitaſſe Nuntios Pontificis Juriſdictionem in Evangelicorum

Præ-

1645. Præsulatus usurpare, Prælatos ad videndum se privari citare, dispensare, præbendas assignare, per protestationes iis quę inter Ordines convenerunt, intercedere. Ipsum Pontificem in Evangelicorum Præsulatibus vacantia beneficia distribuere, super bonis sacris disponere, precum primariarum jus exercere. Quibus omnibus via subruendæ paci sacræ muniatur.

Gravamen sextum de scriptis pacem sacram impugnantibus, & edicto Ferdinandi. §. 112. Querebantur denique Evangelici per *Burchardi Anatomiam*, & *JCtorum Dillingensium Compositionem pacis*, aliaque seditiosa scripta pacem Augustanam aperte impugnatam, velut temporariam, & vi extortam tolerantiam, nec illos qui contra protestati sint, obligantem, ac ad solos Lutheranos strictissime dictos spectantem. Nec in Cæsaris & Ordinum potestate situm de bonis sacris, licet in feudum ab Imperio concedi solitis, disponere, quod sint res extra commercia hominum positæ: eoque Evangelicis nulla commoda possessionum, nec præscriptiones concedendas. Alios importunis, & falsis precibus adversus Evangelicos processus à Cæsare obtinuisse, quorum initium ab executione factum. Tandem ut semel quicquid est Evangelicorum everteretur, proxime defunctum Cæsarem à Catholicis permotum, ut exemplo plane insolito inauditis Evangelicis Anno 1629. edictum promulgaret, quo pacis sacræ præcipua capita in Catholicorum favorem detorserit, reliqua ad futuram disceptationem seposuerit, iis tamen fundamentis jactis, quæ facile indicarent, qualis pax deinceps speranda foret. Mox Commissarios passim dimissos manu militari succinctos, Edictumque nequidquam obtestantibus Evangelicis exsecutioni datum, tot annorum lacrymis deploratum. Id à Cæsare Edicti & declarationis, à Catholicis edictalis sententiæ vocabulo nuncupari suevisse: cum tamen declarationes ab una partium obtentę in pace Augustana diserte prohibeantur: ac ad vim pragmaticæ sanctionis consensus Ordinum requiratur; ac ipse Cæsar, dum alteri parti addictum se profitetur, ad judicialem sententiam pronunciandam idoneus non sit, præsertim Evangelicis non auditis, qui reorum loco habebantur. Nec unquam in Cæsaris arbitrium collatum tamdiu agitata gravamina insolito exemplo decidere, & pacem religionis declarare, ipsis neque auditis, neque consentientibus, & quidem tali modo, ut plane omni pace excluderentur. Eoque edictum illud disertis verbis abrogandum. Hæc igitur omnia ut absque ulteriore dilatione hoc pacis tractatu componantur postulabant, citra quæ pax firma obtineri, aut durare non possit. Addebatur, Franciscanos, aliosque Monachos adigendos, ut ad hanc quoque pacem adstrictos se profiteantur, compescendæ eorundem in Evangelicos proterviæ.

Gravamina Politica de pluralitate suffragiorum VII. §. 113. Præter hæc ad religionem spectantia querebantur quoque Evangelici Ordines, in Conventibus Imperii non sine maximo suo præjudicio à Catholicis ad majora semper suffragia provocari, velut illis contradicere nefas sit. Quæ in rebus quidem defensionem Imperii spectantibus, ac Electione Cæsarum, aut ubi duo Ordinum Collegia consentiunt, locum obtinere per leges Imperii debeant. Sed in negotiis ex mero Ordinum placito pendentibus, ac ubi utrique religioni addicti partium loco sint, naturali ęquitati repugnare, si una pars alteri leges, aut onera obtrudere audeat. Unde non solum circa religionem tributa, & illa negotia, ubi Ordines singuli considerantur, sed & in quibusvis aliis ubi Catholici & Evangelici partium loco habentur suffragia non numeranda, sed utramque partem pro æquali judicandam. Nam si Evangelicis sententia plurium semper stare necessum sit, è conventibus imperii nihil præter damnum, & demum exitium ipsis expectandum. Inprimis cum in Ordinariis Deputatorum Conventibus Catholici Evangelicos numero longe excesserint, æquum esse, numerum Deputatorum Evangelicorum Catholicis æquari, quorum & hi monendi sint, limites per decreta Comitialia positos ne migrent, neu quæ ad conventus universorum Ordinum spectant sibi arrogent. Tum ut in quibusvis extraordinariis Deputationibus par utriusque religionis Assessorum sit numerus. Cum etiam Donawerta pręcipitatis mandatis, & exsecutione omni libertate circa sacra, & statum civilem exciderit, & vero Rudolphus Cæsar 1639 plenam ejus oppidi restitutionem citra exceptionem, nec expensarum habita ratione promiserit, orandum esse Cæsarem ut antecessoris promissum nunc expleat, ac istud oppidum in priorem statum reponat. Recensebatur inde, quid malorum ex justitia hactenus prave administrata promanarit. Ac inprimis de Cæsarea Curia Aulica graves querimoniæ motæ; eam meris Catholicis Assessoribus compositam, causas religionem & statum Ordinum spectantes etiam quæ Spiræ jam agi cæperunt, ad se pertrahere; cujus libet etiam privati petito processus & mandata sine clausula decernere ademto Ordinibus beneficio primæ instantiæ, appellationis, & revisionis; Commissiones properatas, nec satis alterutri parti æquas constituere, & ad nudam harum relationem molestas sententias ferre; Evangelicos Ordines, inprimis liberas civitates exsecutionibus urgere; imo quosdam superiorum Ordinum, non antegressa legitima cognitione, dignitate, ac ditionibus exuisse; denique multis modis odium adversus Evangelicos expromsisse, ac justitiæ obtentu paribus bello calamitatibus eosdem obruisse. In Spirensi autem Camera lites per infinitas moras ad seros usque nepotes extrahi non tam culpa partium, advocatorum, aut judicum, quam ob litium multitudinem, quibus expediendis vix integrum seculum etiam pleno judicum numero sufficiat, nedum si plures quotidie accumulentur. Annectebantur quorundam Ordinum peculiares querelæ de Judicio Cæsareo Rotwilano, Judicio provinciali in Suevia, & Præfectura Provinciali Hagenoica; quæ plane aboleri petebant. Contra expediendę litium multitudini proponebatur, Judicio Aulico Circulum Austriacum & Bavaricum, Spirensi Camerę utrumque Rhenanum cum Burgundico assignandum, ac nova duo tribunalia erigenda, quorum uni uterque Saxonicus cum Westphalico, alteri Franconicus & Suevicus tribuendus sit; pari inter se potestate, in quibus concurrentia, præventio, avocatio, aut inhibitio locum non habeant, ac ut actor semper forum rei sortiri teneatur. Omnia autem pari numero assessorum utriusque religionis implenda; inter quos si ob paritatem suffragiorum res decidi non possit, eandem ad conventum universorum Ordinum remittendam. Si quæ alia huc spectent, cum exteris Legatis tædium motura sint, ad Comitia rejiciebantur; in quibus etiam dispiciendum, qua ratione ex æquo bonoque consulendum sit debitoribus, qui belli calamitate fortunis imminuti, aut plane eversi sint. His omnibus magno numero subnectebantur quærelæ Evangelicorum civium Augu-

Margin notes (right column): De imperii Deputatorum numero VIII. — De Donawerta oppido. IX. — De justitia publica. X.

1645. gustæ, Dunckelspulę, Biberaci, Ravensburgi, Kaufbeuræ; quibus asperrime se, atque inhumaniter à Catholicis oppressos demonstrabant.

De his judicium quorundam Evangelicorum. §. 114. Isthæc porro gravamina multis rationibus adornata quibusdam etiam Evangelicis non admodum placebant, quod vererentur, ne Catholici ansam inde arriperent geminum quærimoniarum catalogum texendi. Ita in immensum erupturam scriptionis proluviem majore indies animorum utrinque exacerbatione. Unde censebant, melius fuisse paucis verbis rem complecti, rationum explicatione ad colloquii disceptationem rejecta. Nec deerant, qui judicarent, ista haut ita propere publicanda fuisse. Quid Cæsarei super hisce judicarent, è sermone Secretarii, quem Trautmansdorfius ad Salvium miserat, colligi poterat; qui differebat, nunquam sibi persuaderi, Reges Sueciæ, & Galliæ ad hanc formulam subditis suis imperare in animo habere, Cui tamen Salvius os obturabat, ostenso discrimine inter utriusque Regni subditos, & Imperii Electores, Principes, atque Ordines, qui haut quidquam pari cum istis classe sint censendi. Catholicis autem præcipue dolebat, quod Reservatum Ecclesiasticum aboleri peteretur; quo sublato Romana sacra brevi in Germania extinguenda sint. Collatis tamen consiliis decreverunt; Gravamina Ecclesiastica Monasterii disceptanda, ac decidenda, Evangelicis contra pertendentibus, super iisdem Osnabrugæ utique agendum, quod Sueci eorum in sua propositione mentionem fecissent, non ita Galli; & quia præsente Chisio qui ista tangere nullo modo volebat, eadem disceptare haut congrueret. Præsertim cum Trautmandorfius maximam partem temporis Osnabrugæ degere constituisset, Monasterium duntaxat pro re nata excursurus. Unde & Suecos ut idem pertenderent, rogabant.

Et Catholicorum. 20. Dec.

20. Dec.

Stralsundensium petita. §. 115. Adpulerunt eo tempore Stralsundensium ablegati, qui à Suecis inter alia petebant, ut amnestiæ nominatim, ac si fieri possit separato articulo includerentur, quod diserta cautione opus se habere putarent, utpote qui primi extraneo bello januam aperuisse arguantur. Præsertim cum à Gustavo Rege ejus urbis defensio inter caussas belli publicata sit. Tum ut caput de satisfactione ita temperetur, ne pristinus urbis status detrimenti quid capiat; nec ipsi pace hac in duriorem, quam ante bellum, conditionem reponantur neu præsidio onerentur: præsertim cum non armis subacti sint, sed ultronea conventione Suecorum partibus accesserint. Utque ubi pace reducta cum reliqua Pomerania iterum conjuncti fuerint, vetere statu gaudeant, & levamenti potius quid ex ea conjunctione quam detrimenti percipiant abolitis ipsorum gravaminibus, & redditis juribus, privilegiisque. Denique ut prædia à Gustavo Rege pro ingentibus pecuniæ summis sibi addicta urbis jurisdictioni & tributis subjecta sint, deque hoc in pace ipsis caveatur.

Oxenstiernæ cum Gallis Monasterii congressus. 6. Dec. §. 116. Sub finem anni Oxenstierna Monasterium profectus est, extinguendo rumori, velut parum inter Suecos, Gallosque conveniret, de quo & Contarenus literis in Hollandiam scriptis confirmarat; tum ut cum Gallis consultaret, quæ ad Cæsareorum responsum reponenda forent. Præter ista placebat, Cæsareos salvum conductum pro Lusitanis poscere, & quidem ut initio ostenderent, se hoc postulato obnixe inhæsuros; Cæsareis tamen acriter reluctantibus istud omissuri. Etsi Galli sibi reservarent cum Hispanis ad tractatus haut descendere, nisi circa hoc sibi satisfactum sit. Et agnoscebant quidem Galli, Suecos haut teneri ad arma continuanda, quoad cum Hispanis quoque bellum positum sit. Cum tamen ipsi pacis cupidi sint, sperare pari passu tractatus utrosque processuros; ad quod Sueci quam possint operam collaturi sint. Quod si tamen Hispanicum bellum diutius gerendum sit, interrogabant, an non exercitum Suecicum ejusque partem facta missione stipendiis suis autorare queant? Id quod Suecus ad Reginam se relaturum pollicebatur. Circa quartum articulum de quo inter ipsos Evangelicos parum conveniebat, visum in præsens levi brachio tangere, remedio in aliud tempus rejecto. Circa gravamina Ordinum quærebantur, annon id affectandum sit, ut Regum velut arbitrio eadem subjiciantur? Sed satius visum septimum articulum oppositionis Suecicæ sequi, ut Ordines ipsi quacunque ratione super istis inter se transigant, Regiis utilem operam navantibus. Ea de materia cur non & ipsi mentionem fecissent, cum collegas suos Longuevillius subinde interrogaret, hi reponebant; aliam nunc rerum faciem, quam præterita æstate, & nunc à se commodius ista, quam eo tempore urgeri posse. Circa Suecicam satisfactionem cum Oxenstierna de quibusdam Episcopatibus tetigisset, Galli omnibus modis reniti; conscientiam, & existimationem suam haut admittere Suecis heic favere. Pontificem, alias ipsis sat iniquum, ansam calumniandi aucupari; hac caussa accedente sine dubio confoederationem in Italia moliturum, Cæsari haut leves vires additurum. Extra Præsulatus quicquid postularent Sueci omni se ope promoturos. Ad extremum tamen declarabant; si utique Præsulatus quosdam affectarent, illis animum adplicarent, qui jam ante ab Evangelicis possideantur, qualis Bremensis sit. Etsi metuant; ne Daniciæ Rex ægre id ferat, ac forte male coalitum vulnus refricet. De Osnabruga, & Minda adspernabantur ne Franciscum Wilhelmum Episcopum Bavaro addictum offenderent. De Verda utcunque concedebant; circa quam & Bremam disertis verbis excipiebant; ei postulato se non reluctaturos, nec tamen aperte idem sublevaturos. Quia porro utriusque propositionis Regiæ capita non eodem ordine disposita erant, placebat confusioni inter disceptandum evitandæ universa capita ad quatuor classes referre; quarum prima contineret ad Imperium spectantia, de Amnestia, Juribus Ordinum, eorumque Gravaminibus, ac de Commerciis; secunda Regnorum & militum satisfactionem; tertia pacis securitatem; quarta tractatuum complementum, & exsecutionem. Replica porro Regiorum ut scripto conciperetur Ordines per Schutzium Darmstadiensem, & Oelhafium Noribergicum à Suecis petierant, quod metuerent, ne si verbis inter Legatos res disceptetur, Ordines magno cum labore obtentum jus iterum amitterent, à tractatuum moderamine exclusi. Gallis tamen acriter contendentibus, ut replica verbis fieret, Oxenstierna tandem cessit. Dubitatum inde super Regiis utrinque Residentibus, num non solummodum Replica fit, sed & quibusvis aliis tractationibus interesse debeant? Galli enim ostendebant. Pontificis Nuntium Suecicum Residentem eodem secum loco tolerare nolle; id quod molestum sibi esse ferebant: paratos se tamen 1645.

1645. quicquid ipsi mediatoribus proponerent, & quid responsi acciperent, Rosenhahnio statim communicare. Id quod Oxenstiernæ haut satisfaciebat, quod ita in Gallorum arbitrio sit futurum, quid istius notitiæ subtrahere velint. Eoque contendebat, quamdiu Rosenhahnius congressibus Legatorum cum Mediatoribus arceretur, Labardæum quoque Osnabrugæ ad colloquia Suecorum cum Cęsareis admitti non posse; qui tamen de omnibus quæ agantur bona fide certior sit reddendus.

Sueci ad Cæsareorum responsum replicant. 28. Dec. §. 117. Oxenstierna Osnabrugam reversus quid Monasterii actum foret Deputatis Ordinum Altenburgico ac Luneburgico exposuit. Quibus ista valde probabantur, ac denuo emolumenta Ordinum ipsis commendabant pollitici, Sueciæ desideriis se vicissim velificaturos. Satis intelligere se, à Suecis primum impetum excipiendum, quos ipsi velut succenturiati fida opera fulturi sint. De cætero omnes plurimum lætitiæ ac spei ostendebant, prèter Brandeburgicos, quos cura Pomeraniæ coquebat. Unde misso Wesenbecio à Suecis postulabant, ne circa satisfactionem Sueciæ ejus Ducatus mentionem injicerent; tum ut Reformatorum causam sibi commendatam haberent. Accedebant inde Sueci ad Trautmansdorfii ædes, ubi & Lambergius, Craniusque aderant. Placebat ibi replicam verbis facere quam tamen Secretarii Legationum utrinque scripto exciperent. Ac initio quidem Sueci censebant verba in exordio Cæsarei responsi posita, *qua intentione Corona Sueciæ arma Germaniæ intulerit*, superflua esse; cum notorium sit Gustavum Regem haut ultro, sed armis Cæsareis ac Ligisticis lacessitum, ac ut oppressis Ordinibus succurreret, in bellum pertractum, cum aliud malo remedium non esset. Negabant quoque bellum à se adversus *universum Imperium Ordinesque* gestum; sed Cæsarem tantum, Ligamque, ac socios in Germania hostium loco habitos. Nec adparere, quare Hispaniæ Regem ipsi inter Suecorum hostes retulerint; cum nec Regina, nec Hispanici Legati ullam inter ea Regna hostilitatem agnoscant. Quid per Schœnbeckianum tractatum intelligeretur quærentibus Suecis, Cæsarei respondebant; eo vocabulo omnia comprehendi, quæ inter Axelium Oxenstiernam quondam, & Saxoniæ Electorem acta sint. Ea ut nunc demum incudi subjicerentur Sueci non recusabant, modo præsenti tempori adaptarentur. Potestatem quoque addendi, demendi, ac interpretandi ad finem usque tractatuum denuo sibi reservabant. Inter impedimenta tractatuum Sueci Lusitano, Cæsarei Lotharingo negatum salvum conductum adducebant. Sed quia Cęsarei statim declarabant, eam rem, utcunque cadat, paci remoram non allaturam, quam & Gallis mentem esse Sueci norant, eadem seposita ad principale negotium accedebatur. Circa Amnestiam Sueci contendebant, ejus initium ad primam belli Originem retrahendum. Ante annum tricesimum, quod initium Cæsarei cupiebant, pleraque patrata, quę bello causam dederint. Ratisponæ non omnia prout par erat confecta, nec Ordinibus promulgatam ibi Amnestiam satisfacere, quæ Regnum Bohemiæ, hæreditarias Cæsaris provincias, Palatinam causam, Wurtenbergicum, Durlacenum, Saræpontanum, Augustam, Egram, Donawertam, aliosque excludat, reliquis n on nisi Pragensem pacem indulgeat. Quæ pax tamen insalutatis illis, quorum maxime intererat, facta, post vi metuque nonnullis obtrusa, nunquam ex post facto legitime confirmata sit: quæque male fidarum induciarum cum Ordinibus, sed clarigationis vim adversus exteras Coronas habuerit; qua persistente facile nova bellorum flamma exarsura sit; eoque serio pacem cupientibus eandem una cum Ratisponensi Amnestia plane tollendam. In tertio articulo Cæsarei ea verba omiserant, (qui cum Regnis Sueciæ Galliæque quacunque necessitudine *juncti fuerunt)* excludendis illis, qui per vim ad renuntiandum fœderi compulsi fuerant. Unde Sueci nullo modo ea verba expungi volebant. Sic & octavo articulo Cęsarei verba illa induxerant; *(sive ex hæreditariis Imperatoris* provinciis oriundi,) ut istos amnestiæ beneficio excluderent; quos tamen Sueci utique illa complecti volebant. Ad Suecorum articulum quintum & sextum Cæsarei reposuerant, *earum rerum Imperatori cum Coronis externis nullam communionem esse.* Adversum quæ Sueci ostendebant: Coronas ante id tempus non magis de Germanię statu, quam Cæsarem de ipsorum solicitum fuisse; optandum quoque fuisse, Cæsarem, antequam bellum è Bohemia in Germaniam, inde adversus Succiam, Galliamque verteret, ac tot Ordines bonis exueret, Edictumque anni vicesimi noni conderet, consensum Ordinum rite requisivisse, ac malis indies invalescentibus occurrisse. Tunc enim Lipsiensi conventu, belloque civili aut externo supersederi potuisse; nec Regibus causam fuisse Ordinum libertati ac juribus patrocinandi. Sed quia ista insciis Ordinibus suscepta tantis malis originem præbuerint, vicinis, quorum securitas tranquillo statu, ac æquilibrio Romani Imperii nitatur, non minus quam Ordinibus fas esse eo conniti, ut istud ad publicas leges in pristinum statum reponatur. Improbabant quoque Sueci illa verba Cæsarei responsi: *Quod si super iisdem Cæsari cum quibusdam Statibus Imperii dissensionis vel dissidii aliquid intercesserit, id jampridem penitus compositum, sublatumque est*; *præter unam Landgraviam Hassiæ.* Quærebant porro, quid sibi vellet illa clausula; *salvis tamen iis, quæ ad Imperatorem & Collegium Electorale solum pertinent juxta morem ab antiquo in Imperio receptam?* Quæ sint ista *jura* & præeminentiæ Cæsaris Electorum, quarum nonnullas forte alii Ordines haut agnoscant? Quis *antiquus* mos sit, & num plane ad tempora Tiberii Cæsaris retroëatur. In articulo sexto Sueci verbis; *(modo ea fœdera non sint contra Imperatorem)* addebant, *ut Imperatorem:* ut si hic officii limites prætergressus adversus leges Imperii fundamentales quid tentaret, aut unum alterumvé ex Ordinibus injusta vi peteret, huic fœdera cum exteris ad Imperii & suam defensionem inire fas foret. Ad quartum articulum quærebant, quo illa de Reformatis verba spectarent: *si ipsi velint, & quiete vivent.* Ad septimum articulum ostendebant, Evangelicos sua gravamina ipsis exhibuisse, Catholicos suas quoque querelas forte jam adornasse. Illos æqua reconciliationis media admissuros. Idem ut Cæsar & Catholici faciant Imperii salutem exigere. Ubi æqua sorte omnes agant, invidiam abesse. Gravamina veram belli scaturiginem, quæ ut indecisa maneant Coronas ferre non posse. Unde nosse cupiebant ubi & quando tractatio inter Ordines eo nomine

sit

1645. fit instituenda? Circa *satisfactionem* Sueciæ, quod Cæsarei ad formulam Schœnbeckianam provocassent, Sueci quo id spectaret, quærebant. Cæsareis respondentibus, summam pecuniæ intelligi, cum Saxoniæ Elector tunc viginti quinque tonnas auri obtulerit; Sueci reponebant: Saxonem equidem jactasse, tale quid à se oblatum, aliisque id persuasisse; falsas quoque literas ad invidiam Suecis faciendam eo nomine sparsas. Enimvero licet Saxo tale quid offerre forte in mandatis habuerit; eidem tamen demonstratum fuisse, Sueciæ hoc modo satisfieri non posse, cui securitas inposterum maxime spectabatur. Ad quæ tunc nil aliud repositum, quam ut Sueci Stralsundam facesserent, ibique responsum expectarent. Nunc multo minus pecuniam admitti posse. Immerentes, invitosque in bellum pertractos jam sedecim per annos gestum: pace semper cupita potiri nondum potuisse. Inde immensos sumtus fecisse, irreparabilia damna sensisse amissis insuper tot viris fortibus, ac inæstimabili Rege. Cum igitur gentium jus, & ob oculos posita exempla, simul antegressa promissa ac pacta dictitent, Reginam & Coronam Sueciæ indemnem præstandam, eidemque adversus futura pericula cavendum, vitio sibi verti non posse, si locis bello occupatis non prius decedant, quam idonea cautione, & satisfactione accepta. Urgentibus inde Cæsareis, ut mentem suam distinctius panderent, demonstrabant; cum Cæsar bello causam dederit, Reginam præcipue ipsum, dehinc Ordines refusionem poscere. Paratam esse loca per Moraviam & Austriam occupata restituere: vicissim, Pomeraniam cum Præsulatu Camino, Wismariam & Pælam cum castello à Balæna dicto, & Warnemundam, simul quos occuparit præsulatus cautionis aut satisfactionis loco retenturam, ab Imperio feudi nomine recognoscendos. Interroganti Trautmansdorfio, quos præsulatus vellent, respondebatur: omnes, qui in Reginæ potestate sint, inprimis Bremensem Verdensemque; per cæteros fœderatis satisfieri posse. Hac enumeratione, Trautmansdorfius, bona verba! exclamabat: ita nimirum cito tractatibus colophonem imponi posse. Sane in omnium temporum memoria inauditum ejusmodi pacis leges cuipiam dictas. Solam Silesiam sexaginta in longitudinem milliaria patere, ac sedecim Principatus complecti, è quibus Cæsar inde ab anno vicesimo, septuaginta quinque milliones tributi nomine perceperit. Majoris eam à se æstimari, quam Bohemiæ Regnum. Si Cæsar Holmiæ, uti Franciscus I. Madriti, captivus teneretur, ampliora peti non posse. Adversus quæ Sueci regerebant: nihil postulari, quo fines Imperii, aut Cæsaris eminentia imminuatur. Cæsaris vasallagio, quo jam Reges Hispaniæ, ac Daniæ teneantur, Reginam nunc accedere, abs qua bello Turcico valida auxilia sint expectanda. Sed surdis narrabatur fabula, ac ferebant; cum Collegis suis Monasteriensibus, quid facto heic opus sit, consultaturos. Num Ordinibus ista significanda forent quærentibus, Sueci reponebant; eam ipsam ob causam hæc à se prolata, ut istis eadem innotescant. Quæ Cæsarei de tractatibus cum Ragozio peculiaribus narrabant, Sueci suo loco relinquebant. De Landgravia mirabantur Cæsareos perhibere, dudum cum illa transactum: cujus Legatus plane diversum asserat. De militum stipendiis Cæsarei ne verbo quidem mentionem fecerant; unde ut & circa hæc mentem suam explicarent, monebantur. Ad articulum primum denuo notabatur, Ordines Imperii velut hostes Regibus opponi, cum ab hisce id potius fuerit actum, ut illi pristinæ libertati restituantur. Et quod hostibus Sueciæ annumeretur Hispaniæ Rex, quo cum Sueci nunquam publico bello impliciti fuerint, ac Hispanici Legati Monasterii profiteantur, se amica omnia à Regina, Regnoque Sueciæ expectare. Inducenda quoque videbantur illa verba velut suspecta, quod *ex hoc bello* aut *occasione hujus belli* nihil hostilitatis sit inferendum; velut Cæsar forte meditetur alio obtentu, puta ob Livoniam, arma Sueciæ inferre. Circa articulum decimum septimum monebatur, in Cæsareo responso Ordinum Imperii mentionem non factam: cum tamen hi velut tertii intervenientes Cæsarem inter, & Coronas considerentur, & quorum sit æquilibrium utrinque temperare. Unde opus fore, hunc articulum ita concipi, prout ipsorum propositio eundem exprimat. Ad articulum nonum Sueci conventionem super captivorum redemtione à Torstensonio initam presse sequendam monebant. Tum de Eduardo Bragantino postulabant, ut is velut fraternorum consiliorum haut particeps libertati reddatur, ac ut Hispanica Inquisitio, quæ actionem ipsi intentare dicebatur, inhibeatur. Idem & Evangelici Ordines, ac cumprimis Hanseatici monebant, queis ad Lusitaniam navigatio excolitur, ne forte Rex Lusitanus captum media in Germania fratrem manu ipsorum navibus injecta ultum eat: Ad articulum decimum tertium pressior hæc declaratio addebatur, ut machinæ ad Reginam spectantes sive eius insignia præ se ferant, seu minus, præliis, aut urbibus expugnatis captæ, post conclusam pacem abduci possint. In articulo decimo quarto suspecta videbantur ea verba: utrique parti *retinere* licere milites qui volent, *eo tantum numero, quem pro securitate sua necessarium judicaverint*. Nam hoc obtentu Cæsarem integrum exercitum retinere, aut præsidia ita augere posse, ut facile exercitus conflari inde queat. Id quod vicinis formidolosum. Denique circa articulum decimum octavum Sueci inducias plane repudiabant, quod crederent longe facilius æquam pacem armata nunc manu, quam istis post sepositis, obtentum iri. 1645.

Basta, basta!

§ 118. Eodem die & Galli Monasterii replicam suam ad Cæsareorum responsum apud Nuntium Pontificium inde adsumto Rosenhahnio, & Vulteio Hasso apud Contarenum, exponebant, hoc dicta scripto excipiente. Præter pleraque à Suecis monita Lotharingi mentionem fieri nolebant, quod hic jam cum Rege transegisset. In tertio articulo offendebantur vocabulo *Suprema Imperatoris dignitatis*: posse enim *prima* sufficere, ne ex *supremi* voce superius aliquod imperium in Reges alios Christiani Orbis affectetur. Nesciebant quoque, quo fine restrictio illa addita foret, *salvo jure Imperatoris ex Imperii legibus, & præcipuè ex transactione Burgundica competente*. Isthanc quippe transactionem nunquam usu invaluisse. Et Evangelici Ordines in sua sententia id reservatum omitti postulaverant. Censebant quoque Galli, absurde à Cæsareis postulari, ne ipsi se bello in-

Gallorum replica.

1645. inter Cęsarem, & Suecos immiscerent, sicut ipsi postulaverant, ne Cæsar bellis inter Galliam, & Hispaniam se ingereret. Nam si Cæsar cum Imperio bellum Sueciæ intentet, præsentem pacem violari: sed bella Galliæ cum Hispania hunc tractatum plane non tangere. Circa nonum articulum declarabant, electionem Regis Romanorum vivo Cęsare fieri posse, dummodo eligatur è diversa à superstite Cæsare familia, magisque utilitatem Imperii, quam Cęsaris voluntatem, ac privatum commodum respiciat. Jam quoque Galli de abolendis Ordinum Gravaminibus non sequius quam Sueci urgebant, Mediatoribus non parum mirantibus, cum in propositione de istis non tetigissent. Quod ipsi excusabant; ex eo tempore ab Evangelicis ista scripto concepta, quibus Catholici sua quoque oppposituri sint. Circa assecurationem pacis proponebant de fœdere *guarantico*, prout Sueci articulo decimo septimo monuerant, inter Coronas, Ordines Imperii, ac reliquos Principes huic paci inclusos velut commodissimo ejusdem firmamento. Satisfactionis & cautionis loco designabant totam superiorem & Inferiorem Alsatiam cum omnibus juribus, quibus Landgravii Alsatię, & Archiduces Austriæ illam possederant; quam Rex ab Imperio cum sessione & voto in Comitiis titulo Landgravii Alsatiæ in feudum recogniturus sit. Philipsburgum insuper cum locis vicinis & appertinentibus, quantum alendo præsidio, & servandæ munitioni suffecturum sit; una cum linea communicationis cum Gallia. Reliqua quę occuparint loca, præter hic nominata à se pristinis dominis restituenda. Lotharingi causam ad hos tractatus pertinere negabant, ac potius postulabant, ut Cæsar præsenti tractatu promittat, se Gallos in possessione Lotharingiæ non turbaturum, quæ non titulo ad Regem Galliæ spectet; ac Cæsari causam non esse isti negotio se immiscendi post Ducis cum Gallia tractatum, quo is omnibus fœderibus cum Domo Austriaca renuntiaverit.

Ordines replicam sibi communicari petunt. 30. Dec.

§. 119. His peractis Evangelici Ordines per Deputatos à Suecis acta sibi communicari petierunt; addito, ut si Cæsarei circa ea, quæ Ordines spectent, ipsis insalutatis concludere quid auderent, Sueci id sibi significarent: tum ut gravamina radicitus componantur, quod ex illis pręsens bellum promanarit ac Sueciæ plurimum intersit concordiam inter Ordines instaurari. Sueci ut protocollum postulare paululum differrent suadebant; ne Cęsarei hoc intellecto ipsos super duplica in consilium vocare omitterent sermone tamen quid actum foret referebant, ac in primis quam ægre tulerit Trautmansdorfius, Silesiam satisfactionis loco postulatam cum circa alias provincias parum indignationis ostenderet. Cæterum pollicebantur, circa negotia Imperii ipsis inconsultis se nihil suscepturos. Et hucusque hoc anno tractatus pacis Germanicæ processerunt.

Tractatus cum Hispanis quiescit.

§. 120. Ast inter Gallos, Hispanosque tractatio Monasterii plane quiescebat, absentibus Belgarum Fœderatorum Legatis; ac monentibus licet Mediatoribus, ut tantisper, quoad isti adessent, res in antecessum discuterentur, Galli id abnuebant avertendæ suspicioni, velut absque istis acturi essent. Cæterum num eas Hollandis moras oblati ab Hispanis separati tractatus injecerint, nobis haut satis compertum. 1645.

Hispani cum Hollandis seorsim tractare cupiunt.

Sane constat Hispanos omni studio egisse, ut ipsos communibus Monasterii tractatibus abstraherent. Miserat Franciscus de Melos Belgii Hispanici Gubernator nobilem fœminam ad Arausionensem, aureos montes pollicitam, si ad separatos tractatus Fœderatos Ordines inducere possit. Eadem de re Consilium Belgii supremum per emissarium quendam Salamancam Ordines Fœderatos sollicitaverat, addito, hunc in mandatis habere in eas leges, quas ipsi velint, pacem concludere; quin eundem *chartam* quam vocant *blancam* ipsis oblaturum, cui pro lubitu conditiones pacis inscribere possint. Scripserat quoque Castelrodrigus ad eosdem Ordines pacem aut longas inducias offerens, certos homines cum mandatis Hagam missurus, si ipsi velint. Qui omnes tamen Monasterium rejecti.

Cæsarei separatos cum Suecis tractatus capiunt. 20. Oct.

§. 121. Pares tractatus Hispani inter Suecos, & Cæsareos Monasterii struebant. De quibus Pigneranda Comes apud Rosenhahnium movebat, sibi à Cæsare in mandatis datum Reginæ opimas exoptatasque pacis conditiones offerre, quæ ipsi sine dubio gratæ sint futuræ. Quas ut eidem secreto pandat solum absque Collegis venisse. Addebat, se Suecis aditum ad commercia cum Hispanis in Indiis æque ac aliis ei Monarchiæ subjectis ditionibus aperire, nec cum Hollandis pacem conclusurum, nisi Sueciæ commodis rite observatis. Sed quia Rosenhahnius jussus erat ejusmodi sermones declinare, ad communes tractatus rem rejiciebat, negans ullas conditiones quantumvis splendidas seorsim admissum iri. Quæ cum repulsæ in vicem Pigneranda acciperet, conditiones proferre omittebat. Postera nihilominus die per tribunum Peschwicium Rosenhahnio denuntiabat; se credidisse ipsum super illis conditionibus secum acturum fuisse, ubi mentem suam latius explicaturus fuerit. Sed & Savedra Rosenhahnium monebat: ut si communi pace potiri non possent Sueci, mature sibi prospicerent, ac cum Cæsare transigerent: alias certo certius ipsis impositum iri. Nam quia Galli perspiciant se hac via in præsens per bellum & fœdus cum Suecis scopum suum obtinere non posse, ac potius omnium Catholicorum æterna in se odia provocare, aliam rationem ipsos inituros, ac Catholicis, Cæsarique junctos Evangelicis arma illaturos. Ita non solum Alsatia potituros, sed & volente Cæsare ac vicinis parta quiete possessuros. Simul, quod præcipue affectent, patronos Catholicæ Ecclesiæ, & arbitros rerum Germanicarum fore. Hoc modo insuper magnis sumtibus, quos hactenus toleraverint, aleæque belli se subducturos. Nam si ex fœdere, quod nunc sub incude sit, duodecim millia militum Cæsari Ligæque auxilio mittant, id citra sumtus ipsorum fore. Sane loco communis pacis paucos intra menses novum fœdus, novumque bellum excludendum. Trautmansdorfius quoque Oxenstiernæ ostendebat; sibi peculiaria esse mandata cum Suecis seorsim tractandi, quæ, si ipsis ea res arrideat, editurus sit. Isthęc tamen omnia à diversis diverso modo tentata ad eundem scopum collineare censebantur, ut socia Regna invicem divellerentur; eoque surdis auribus transmittebantur. Equidem Sueci aliis è locis monebantur, ut sibi à periculosis consiliis, quæ Galli adversus Evangelicos in Ger-

31. Oct. (beside "plicaturus fuerit. Sed & Savedra Rosenhah-")

1645. Germania agitent, caverent, quippe quibus id quæratur, ut Catholicis in partes suas pertractis Evangelicos in ordinem redigant, & super ipsorum gravaminibus pro lubitu rationes subducant. Etsi haut verosimile videbatur, Gallos ita repente consilia adversus Austriacos, & Hispanos hactenus expromta immutaturos. Galli tamen talia subodorati non levi suspicione perstringebantur, ut Sueci vix aperte Cæsareos invisere auderent. Præsertim cum spargeretur, à Cæsare Legatos apud Torstensonium fuisse, & hunc peculiari ex mandato cum ipsis tractatus agitasse. Addebatur, Archiducem Leopoldum Torstensonio in Bohemiam tendente è superiore Germania ita tarde movisse; quod Cæsarei ob secreta inter ipsos commercia fieri profitebantur.

Ceremonialia. §. 122. Non abs re quoque fuerit quædam ad ceremonias spectantia paucis tangere. Inter Residentes Regios, ac Principum Legatos lis super præcedentia moveri nunc cœperat, quam hactenus Hassus aliique Rosenhahnio Roteoque haut negaverant. Sed nunc nonnulli serius Monasterium accedentes ideo Rosenhahnium invisere abnuebant, ac licet diebus Dominicis apud ipsum sacris interessent, eundem salutare aut alloqui dedignabantur. Neoburgico Palatino à Legatis Suecicis redhibitę literæ ad Reginam, qua Ipsam tantum *Serenissimam Principem*, non Reginam, omisso *Potentissimæ* titulo, *Regiamque Dignitatem* non *Majestatem* nuncupaverat. Quos titulos tamen Palatinus, iisdem literis Gustavo quondam Regi tribuerat. De se quoque loquens vocabulo *Nos*, & *Nostrum* usus fuerat. Quæ mox tamen à Palatino corrigebantur. Iidem defectus occurrebant in literis Administratoris Magdeburgici, & Circuli Franconici ad Reginam. Quorum ille morem suæ Cancellariæ excusabat, & quod alias inter Principum ac privatorum ad Reginam literas nihil discriminis futurum sit. Daniæ quoque Regem eadem deinde postulaturum. *Majestatis* titulum Reginæ literis à Principe propria manu scriptis dari, iis quę ex Cancellaria emittuntur, id insolitum. Franconici Deputati à Cancellaria Bambergensi erratum profitebantur. Nec eo secius literæ istæ legatis remissæ. A Venetis literas ad Reginam ferebat Generinus, quę *Excellentissimæ* & *Illustrissimæ* inscriptionem exprimebant. Cui cum Sueci ostenderent, Legatos Regios ejusmodi titulis honorari, ille Rempublicam Venetam moris veteris retinentissimam reponebat, quæ nec aliis titulis, quam antiquitus receptis adversus Papam, Cardinales, aliosque Reges utatur; nec eo minus iter in Sueciam ad perferendas eas literas urgebat.

Regina seorsim cum Brandeburgico de Pomerania tractare non vult. 6 Mart. §. 123. Brandeburgicus Elector cum prospiceret, Cæsarem incrementis ipsius parum favere, ac Suecis ex Evangelicorum potius quam Catholicorum terris satisfacere velle, ut Pomeraniæ caveret datis ad Joannem Oxenstiernam literis peculiares super Pomerania tractatus ad formulam quondam Francofurti ad Mœnum conceptam exposcebat. Regina re ad ipsam relata, judicabat, Electorem prævidere, Cæsarem mox armis ad amplectendam pacem compellendum, ac propediem de Sueciæ satisfactione fore agendum. Eundem hactenus neutri bellantium parti addictum egisse, sed citra certæ conventionis vinculum, ita ut pro captu temporum quiescere, aut ad arma redire integrum foret. Nec dubium habebatur, quin occulta consilia super Pomerania cum Dano ipsi 1645. intercessissent; quæ tamen num ad maturitatem perducta forent, incertum erat. Igitur placebat tractatibus istis declinatis simpliciter fœderi Pomeranico inhærere; excusato, Francofurtanam formulam spectasse ad retinendam Parentis ipsius amicitiam, eumque à Pragensi pace avertendum. Hanc rationem dudum expirasse; ac dictam formulam ultro ab isto rejectam, nec hactenus de eadem iterum actum. Nunc commodissime cum Cæsare ac toto Imperio transactum iri. Ejus consilii ratio erat, ne Regina Electorem offenderet, antequam constaret, num Cæsar atque Ordines in Pomeraniæ cessionem consensuri essent; ac ne Cæsari ansam præberet, separato tractatu suscepto Pomeraniam abnuendi.

De induciis cum Bavaro. §. 124. De induciis cum Bavaro ineundis à Gallis tunc proponebatur specioso prætextu, ut tam potens socius Austriacis abstraheretur. Sed à Bavaro rem serio geri Suecis persuaderi non poterat, tantopere rationibus Austriacorum implicito. Cujus & hucusque acta sat ostendebant, illum nil nisi tempus extractum, & occasionem nocendi captatum ire. Ac obtentis induciis copias suas Cæsareis transscripturus erat, metu Gallorum amoto: Ita fœderi Gallico, causæque communi plus nociturus erat, quam professa hostilitate. Gallis inducias Saxoni & Brandeburgico à Regina concessas objicientibus reponendum erat: Kœnigsmarckium semestres duntaxat cum Saxone inducias pepigisse, ut in Bohemiam iturus tergum tutum haberet: quarum tamen firmitas à Reginæ ratihabitione pendeat; ac eas abrumpendas, si Gallis videatur. Hunc æque ac Brandeburgum eo redactum, ut nomine & fama plus quam reipsa quid præstare valeant. Utrumque Sueciæ quondam socium, quos in partes iterum pertrahi fas sit.

Suspicio Reginæ in Gallos velut Dano faventes. L'Estrade. §. 125. Hujus anni initio non levis Reginæ suspicio adversus Gallos injecta fuit, quod cum Hollandi auxilia Suecis in Danum decrevissent, Legatus Gallicus Estrada Hagæ ne id fieret publice intercessisset. Hac de re cum Regina per Marcum Duncanum Cerisantem Ministrum suum in aula Gallica quereretur, Mazarinus respondebat: Estradam jussum Batavos ad expeditionem in Flandriam suscipiendam urgere: de bello Danico nihil in mandatis habuisse; quod, quo tempore mittebatur, nullus adhuc rumor esset, Hollandos auxilia adversus Regem Daniæ destinare. Sed hunc sine dubio ab Arausionense inductum, quod videret, res suas languide in Flandria processuras Hollandis in bellum Danicum versis. Ita Estradam Arausionensi obnoxium, in cujus exercitu legionem obtineat, citra mandata eo processisse. Alias pacem Succos inter, & Danos optare Gallos. Eam si Danus abnuat, non Hollandos solum ad auxilia ferenda hortaturos, sed & ipsos eidem bellum indicturos. Quæ utcunque Reginæ satisfaciebant, cui satis constabat Gallis æquilibrium inter Arctoa Regna cordi esse. Quæ & Hollandorum mens fuerat; à quibus cum Daniæ Rex postularet, operam suam interponerent, quo Fridericus Dux Bremensem ditionem recuperaret, isti abnuerant, quod mallent, Suecos ea Provincia potiri Holsatiæ, & Oldenburgico Comitatui interpositos, quam à Dano continuum litoris Germanici tractum possideri.

1645. Polonica. §. 126. Mense Februario hujus anni in Poloniam mittebatur Axelius Sparrius cum literis ad Regem, queis susceptum à Regina regimen significabatur, simul ut animos Polonorum exploraret. Apud hunc Gerhardus Dænhofius expiscari conabatur, num Christina Uladislao tunc viduo nubere velit? Super quo negotio jam antea Forbusius in Sueciam missus fuerat, sed qui nullo accepto responso redierat. Commendandis hisce nuptiis jactabat: optatissimam hanc esse occasionem ea Regna combinandi. Posse Sueciam interim per Senatum administrari, uti Regina minorenni factum. Hoc connubio Evangelica sacra professos in Polonia sublevatum iri. Uladislao multum adhuc vigoris esse. Intellectum sibi, Sueciæ Proceribus non bene cum Carolo Gustavo Palatino convenire, ut ne cum illo quidem matrimonium sit sperandum. Brandeburgicos ministros profiteri, herum suum earum nuptiarum spem plane deposuisse. Senatores tamen Poloniæ dissuasisse Regi, ne aperte id matrimonium peteret ob declinandam repulsæ contumeliam, quod in Suecia Sigismundi liberi lege publica spe sceptri potiundi in perpetuum sint exclusi. Quæ Sparrius velit mandatis suis superiora modeste declinabat. De cætero suspectum habebatur, quod Uladislaus Vendensem, Dorpatensem, & Pernaviensem Castellanatum, qui minorum castellanatuum classe, ad quam secretiora consilia nihil pertinent, hactenus omnium postremi fuerant, non ita pridem inter majores retulerat; quorum par cum Palatinatibus in Senatu dignitas habetur: & quod Cancellarius Ossalinskius Dorpatensi Castellanatu donari se passus fuerat. Propositum quoque fuit tunc in Comitiis Poloniæ: Pacis cum Suecis tractandæ exiguam spem esse; & ex literis horum nihil certi continentibus patere, quam parum ipsi in pacem proni sint. Itaque summopere necessarium esse negotium id maturari, ut demum Respublica sciat, quid inde sibi sperandum quic metuendum. Nam hautquidquam ex re esse tractatus de æterna pace adeo procrastinare, si futuram hostilitatem, & patriæ invasionem antevertere velint. Etsi tunc super hoc negotio in Comitiis nihil certi definiebatur. Sed & cum pace Danica Oesalia Insula in Sueciam transferretur, Uladislaus Rex adversus eam translationem interponebat non eo solum nomine, quod ea insula Ducatus Livoniæ pars sit: sed & quia Daniæ Rex ob ingentem pecuniæ summam à se mutuo acceptam omnia sua bona eidem oppignoraverit quantum ad id creditum necessarium sit; quo nomine ipse eam insulam in peculiaris hypothecæ vicem animo sibi destinarit. Simul Joannem Georgium Carmelum in Oesaliam mittebat, qui Ebbonem Ulfeldium ejus Gubernatorem Danicum, & provinciales solicitaret, ut repudiato Suecorum imperio sub Uladislai ditionem concederent; quorum & non pauci in eam rem sat proni deprehendebantur. Eos tamen conatus Reginæ vigilantia antevertit.

Angliea. §. 127. Initio belli Danici Regina ad Parlamentum Angliæ & Scotiæ literas dederat per Hugonem Moatum perferendas, quibus auxilium ejus adversus Danum petierat non tam spe isto potiundi, quam ne Dano quid subsidii ex eo Regno accederet. Sed Moatus dum præter mandati sui scopum circa id negotium satagit, non mediocrem Gallis suspicionem injecerat. Hoc demum anno à Parlamento per tribunum Butlæum responsum adferebatur, quo ad arctius fœdus cum Regina ineundum paratum se ostendebat. (1. Maji.) Enimvero id Reginæ haut videbatur consultum, bello Danico jam composito, & quia tutum non videbatur Parlamenti causam aperte probare, utut Regem istum Sueciæ infensum constaret. Igitur placebat fœdus declinare. Ne tamen Parlamenti offensam incurreret; Legatum eo se missuram ferebat, qui sequestris munus inter Regem & Parlamentum suscipiat. Prius tamen inferioris gradus ablegatum eodem iturum, qui num ista opera utrinque grata sit futura, exploraturus sit. Ita facile invenienda erat occasio negotium id eludendi.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER XVIII.

EPITOME.

Wrangelius arcem Brixensem capit. Cæsarei ac Bavarici se conjungunt. 2. *Sueci è Bohemia se recipiunt.* 3. *Cæsarei Scalam arcem recuperant, & Furstensteinam.* 4. *Induciæ cum Electore Saxoniæ prorogantur.* 5. *Magdeburgum suo præsidio relinquitur.* 6. *Sueci ad Visurgim movere constituunt.* 7. *Wrangelius Huxteram capit, Paderbornam, & Stadbergam.* 8. *Idem in Hassiam superiorem progreditur.* 9. *Cum Landgravio Darmstadiensi disceptatio.* 10. *Cæsarei Franconiam insident.* 11. *Turennius copias contrahit.* 12. *Kœnigsmarckius Wrangelio jungitur. Idem Lemgoviam expugnat.* 13. *Turennius conjunctionem detrectat; id quod Suecorum rationes perturbat.* 14. *Wrangelius in Hassia subsistere constituit; ad Amænoburgum castra ponit.* 15. *Cæsarei in Suecos tendunt.*

1646. *dunt.* 16. *Iidem cum fame conflictantur. Bœnnigshusius Suecis jungitur.* 17. *Cæsarei* 1646.
recedunt. Turennius Vesaliæ Rhenum transit; & Wrangelio jungitur. 18. *Wrangelio summum exercitus imperium confertur. Torstensonius in Sueciam abit.* 19. *Socii exercitus in hostem tendunt. Cæsareorum valida caterva vapulat.* 20. *Hostis ad Lanum recedit. Fœderati ab Hanoviensi Comite cautionem accipiunt.* 21. *Iidem in superiorem Germaniam tendunt. Wrangelius Rainam expugnat.* 22. *Trepidatio per Bavariam. Bavarici vapulant.* 23. *Augusta obsidetur;* 24. *Cui Cæsarei subveniunt.* 25. *Fœderatorum consultatio. Obsidium Augustæ solvitur.* 26. *Fœderati Laugingam discedunt. Wrangelii dispositio. Hostis cis Licum in Sueviam transit. Fœderati in hostem tendunt. Iidem denuo in Bavariam irrumpunt.* 27. *Cæsarei in Bavariam revertunt.* 28. *Galli longius in Bavariam penetrare nolunt. De induciis agi incipit. Fœderati Bavaria iterum excedunt.* 29. *Iidem per Sueviam copias distribuunt.* 30. *Wrangelius inducias aversatur: cum Herbipolensi Episcopo transigit.* 31. *Cæsarei vapulant. Donawerta à Suecis deseritur, & recuperatur.* 32. *Fœderati in hiberna discedunt Wrangelius claustra montium ad Bregentiam occupat. Idem ad Helvetios scribit.* 33. *Wittenbergius in Silesiam mittitur. Cæsarei Teschenam arcem, & Niclasburgum recuperant.* 34. *Iidem Cremsam obsident; quæ deditur.* 35. *Wittenbergius Wartenbergam occupat. Franckensteina à Cæsareis recuperatur,* 36. *Ut & Corneuburgum.* 37. *Wittenbergius tandem supplementis jungitur. Cæsarei recedunt. Iidem reliqua Austriæ loca recuperant.* 38. *Wittenbergius Polckenhainum capit: idem in Bohemiam abit. Cæsarei vapulant.* 39. *Wittenbergius in Moraviam, & Superiorem Silesiam tendit.* 40. *Cassellani Marburgensem arcem occupant. Ad inferiorem Rhenum gesta.* 41. *Darmstadienses Kirchainam subigunt.* 42. *Quam Cassellani recuperant. Zonsa frustra obsidetur.* 43. *Lœwenhauptius Cassellanis auxilio venit. Darmstadienses vapulant. Paderborna à Cassellanis amittitur, & Euskircha.* 44. *Tractatuum pacis continuatio. Replica Regiorum Ordinibus communicatur.* 45. *De Suecorum replica quorundam judicium.* 46. *Monasteriensium de modo consultandi sententia.* 47. *Osnabrugæ dissidium super Reformatis gliscit. Palatinorum intempestivus zelus.* 48. *Osnabrugensium sententia de modo consultandi, ut & Cæsareorum, atque Regiorum, denique universorum Ordinum.* 49. *Tractatus pacis tarde procedunt.* 50. *Catholicorum gravamina novem.* à 51. ad 57. *Ubi super gravaminibus agendum disceptatur.* 58. *Sueci novum procuratorium exhibent.* 59. *Inter Legatos Suecos, Gallosque disceptatio.* 60. *Evangelicorum super gravaminibus declaratio.* 61. *Circa satisfactionem disceptatio. De Alsatia, Silesia, Pomerania.* 62. *Colloquia Suecorum cum Brandeburgicis super Pomerania.* 63. *Oppositio Ordinum Pomeraniæ, & Stralsundæ: ut & Regis Poloniæ.* 64. *De Wismaria. De Bremensi & aliis præsulatibus.* 65. *Trautmansdorfii mora Osnabrugæ Gallis est suspecta. A Cæsare Suecis oblata.* 66. *Trautmansdorfius Monasterium discedit.* 67. *Ordinum sententia super Amnestia.* 68. *Super assecuratione pacis quorundam sententia.* 69. *Catholicorum super gravaminibus Ecclesiasticis declaratio. Super temporaria transactione diversorum sententiæ.* 70. *Cæsareorum super istis à Suecis postulatum. Catholici in tractatus super gravaminibus consentiunt.* 71. *Gravamina Politica novem.* 72. *Trautmansdorfius cum Gallis de satisfactione agit.* 73. *Cæsarei scriptum adversus Gallos evulgant. Galli id scriptum non curant.* 74. *De Mediolano frustra proponitur, & de Alsatia Inferiore. Super Lotharingi salvo conductu Cæsarei denuo movent.* 75. *Hollandi Suecorum satisfactioni se opponunt. Mox tamen desistunt.* 76. *Cæsarei nova circa satisfactionem proponunt. Gallorum super hoc; ut & Salvii,* 77. *ac Reginæ sententia.* 78. *Occultæ Cæsareorum artes. Tractatus inter Gallos, & Bavarum.* 79. *Mediatores de induciis proponunt; quas Galli non improbant; Sueci suspectas habent.* 80. *Tractatus inter Gallos & Hispanos.* 81. *Hollandorum Legati Monasterium ingrediuntur; tractatus cum Hispanis ordiuntur.* 82. *De Palatina causa sententia Cæsareorum, Evangelicorum, Suecorum, & Gallorum.* 83. *Varia variorum postulata. Bohemici exules salvum conductum quærunt. Querela Spirensium de Philipsburgo; Archipræsulis Magdeburgici de urbe cognomine; Darmstadiensium de Cassellanis; Immediatæ nobilitatis de Palatino: Saræpontani de Moguntino; Argentoratensium de Benfelda. Ceremonialia.* 84. *De præcedentia inter Ordinem Equestrem, & Urbes.* 85. *Super gravaminibus inter Ordines tractatur.* 86. *Nova Evangelicorum super gravaminibus propositio.* 87. *Super satisfactione Coronarum agitata.* 88. *Cassellana satisfactio.* 89. *Saxonici Electorales Legati adveniunt.* 90. *Querela Erfordiensium;* 91. *& Duderstadiensium.* 92. *Ordinum super legibus pacis sententia.* 93. *Catholicorum extrema declaratio circa gravamina Ecclesiastica.* 94. *De temporaria transactione diversorum judicia.* 95. *Cæsarei Suecis duplicam exhibent.* 96. *Peculiaris declaratio super satisfa-*

1646. ctione Suecica. Amplior Cæsareorum declaratio. 97. Prima formula pacis. 98. Ordinum de hac formula sententia. Ea Cæsareis displicet. 99. Monasterii duplica exhibetur. Ejus contenta. 100. Trautmanstorfii artes. Cæsarei hostilia omitti postulant. 101. Iidem Brisacum cedere Gallis nolunt. Galli eidem pertinaciter inhærent. Quibus Bavarus adstipulatur. 102. Formula satisfactionis Gallicæ. 103. Gallorum super eadem declaratio. Galli hanc declarationem clam Suecis faciunt. 104. De satisfactione Suecica Evangelicorum Ordinum sententia. 105. De commerciis sententia Principum. 106. Reformatorum monita. 107. Palatinorum monita circa formulam pacis. Bavarici contra nituntur. 108. Saxonici Legati Suecos invisunt. 109. Ragozii novæ molitiones. Coloniensis & Osnabrugensis neutralitatem affectant. 110. Ulterior circa amnestiam negotiatio. 111. De ditionibus hæreditariis. 112. Nova Catholicorum super gravaminibus declaratio. 113. Evangelicorum ad eam responsio. 114. Saxonicorum sententia. Trautmansdorfii super hac declaratio. Evangelici Saxonicorum interpositionem declinant. 115. Catholicorum nova declaratio. 116. Catholici Gallorum favorem captant. Evangelici heic dissentiunt. 117. Satisfactio Suecica vacillat. Cæsareorum sententia: quam Galli probant; Sueci abnuunt. 118. Circa Wismariam nova propositio. 119. Galli plura postulant. 120. De satisfactione militum. De subscriptione Ordinum. 121. Galli ad separatos tractatus solicitantur. 122. Tractatus inter Gallos & Hispanos continuatio. 123. De tractatu inter Hispanos & Hollandos. 124. Temperamentum circa causam Palatinam. Neoburgici petitum. 125. Lis inter Urbes & Equestrem Ordinem super præcedentia. 126. Inter Suecos Gallosque suspiciones. 127. Oxenstiernæ congressus cum Gallis Monasterii. 128. Cæsaris & Saxonis literæ ad Evangelicos. 129. Nova Evangelicorum circa gravamina declaratio. 130. Brandeburgicus separatos tractatus super Pomerania offert. Reformatorum postulata. 131. Inter Hispanos & Hollandos acta. 132. Galli tractatum suum properant. 133. Satisfactionis Gallicæ leges. 134. Gallici Legati Osnabrugam veniunt. A Gallis disputata de sua satisfactione; de necessitate pacis. 135. De exhibendo instrumento pacis. 136. De Suecica satisfactione. Circa Pomeraniam difficultates. 137. Gallorum sententia. Sueci Legati rem differunt. Trautmansdorfius discessum minatur. 138. De Palatina causa. 139. De controversia & satisfactione Hassica. 140. De militum satisfactione: 141. De induciis proponitur. 142. De Eduardi Bragantini liberatione. 143. Evangelicorum circa gravamina dissensio. 144. Catholici nuperam formulam adspernantur. 145. De Autonomia subditorum Evangelicorum in Catholicorum ditionibus. 146. Evangelici ad Regios rem istam referunt. Galli tergiversantur. 147. Id quod Evangelicis suspectum. 148. Cæsarei tractationem istam immutare cupiunt. 149. Saxonicorum sententia: 150. Quæ Osnabrugensibus displicet, ut & Saxonis directio. Suecorum sententia. 151. De Suecica satisfactione nova propositio. 152. Ceremonialia. 153. Ulterius super gravaminibus acta. 154. Evangelicorum quorundam cum Catholicis disceptatio. Evangelici inter se dissident. 155. De causa Palatina. 156. Poloni tractatibus se immiscere volunt. 157. Separati inter Suecos & Brandeburgicos tractatus suscipiuntur. 158. Galli Suecos urgent. Reginæ nova mandata super Pomerania. 159. Salvius Monasterium abit. 160. Monasteriensium de Suecorum satisfactione sententia. De satisfactione militum. 161. Brandeburgicorum procuratorium rejicitur. De Suecica satisfactione postulatum. 162. Cæsareorum responsum. 163. Novum quoque Brandeburgicorum procuratorium rejicitur. Brandeburgici contra acta Monasterii protestantur. 164. Pomeranorum circa satisfactionem propositum temperamentum. 165. De gravaminibus Monasterii actitata. 166. Brandeburgicorum nova propositio. Suecorum de hac sententia. Reginæ extrema declaratio super Pomerania. 167. Brandeburgicus Hollandorum interpositionem affectat. Plettenbergii & San-Romani apud Brandeburgicum propositio. Brandeburgici responsum. 168. Cæsarei totam Pomeraniam Suecis offerunt. 169. Sueci acceptant. Pomeranorum solicitudo. 170. De Wismaria Cæsareorum sententia. 171. Sententia Brandeburgici; Cæsareorum & Gallorum. 172. De causa Marpurgensi. De satisfactione Hassica. 173. De tractatu inter Hispanos & Hollandos. 174. De pace inter Cæsarem & Gallos. De pace inter Gallos & Hispanos. 175. Legatio Luneburgica. 176. Archiepiscopi Bremensis. 177. Holsatica. 178. Neoburgica. 179. Legatio Magni Gardii in Galliam. 180. Veneti auxilium contra Turcas petunt. 181 Polonica. 182. Legatio à Mosco. 183. Hollandica. 184. Danica. 1646.

Sub

1646.

Wrangelius arcem Brixiensem capit.

SUb finem superioris anni Lipsiam ab exercitu concesserat Torstensonius refocillandę indies ingravescenti valetudini; quem tamen ut supremam belli directionem tantisper retineret, & Caroli Gustavi Wrangelii recens imperium consilio atque autoritate fulciret, Regina jusserat. Componebant eo tempore exercitum Suecicum quindecim millia amplius equitum, octo millia peditum, veteranus ac selectus miles, praeter praesidia per Austriam, Moraviam, Silesiam, Bohemiam, Westphaliam & utramque Saxoniam, & quas Kœnigsmarckius seorsim ductabat copias. Sequebantur septuaginta amplius machinae, ac idonea paratus bellici copia: ut Caesareos quidem, ni universo Bavarico exercitu fulcirentur, facile sustinere Sueci possent. Primum Wrangelii facinus erat Brixiensis arcis, hactenus nulli hosti tentatae expugnatio, quam post acrem tridui oppugnationem, deficiente obsessos pulve-
9. Jan. re ad deditionem compulit, insigni annonae pro-
11. Jan. visu divitem. Brixia in Silesiam mittebatur Reichwaldus tribunus dissipandis Caesareis, qui Suecica ibi praesidia infestare coeperant. Hic in itinere
14. Jan. non procul Leipa Bohemica Palfium Comitem cum sua legione multa adhuc nocte oppressit, captoque tribuno cum trecentis gregariis, ac praefe-
15. Jan. ctorum plerisque reliquos cecidit. Brixia Cadenam Wrangelius progressus ad finem usque mensis Januarii quietem exercitui indulsit, simul quid Caesarei Bavaricique agitarent observans. De

Caesarei ac Bavarici se conjungunt.

quorum conjunctione cum rumoribus primum, inde certis nuntiis constaret, legiones circa Cadenam arctius collocat, tum angustias viarum per Bohemicos montes in potestate tenet, si forte receptu opus esset. Ingruebat quippe Caesareus exercitus tredecim equitum, undecim peditum millibus constans; cui Bavaricorum equitum duodecim, peditum octodecim legiones accedebant: vires Suecis haut parum potiores. Caesarei cum vererentur, ne Gallis iterum apud Rhenum se moventibus Bavarico exercitui illuc discedendum foret, neu Wrangelius Kœnigsmarckii nuper digressi copiis firmaretur, ocyus in Suecos ire, ac praelium tentare constituerant; praesertim cum inopia diu his in oris ipsos consistere non permitteret. Eo fine Leopoldus Wilhelmus Archidux exercitum apud Pilsenam lustravit, ac quae ad servandam disciplinam pertinent, magna cura sanxit, recta in Suecos ducturus.

Sueci è Bohemia se recipiunt.

§. 2. Ast Wrangelius, cum neque praelii aleam cum hoste viribus superiore citra necessitatem tentare tutum foret, nec munitis heic loci castris diu considere ob pabuli annonaeque inopiam liceret, de concilii sententia mature in tutum se recipere decrevit. Praesertim cum Bavarici, qui citra impedimenta venerant, non diu Caesareos secuturi crederentur; ac post accedente Kœnigsmarckio aut è Suecia supplemento auctior viribus hostem denue urgere posset. Idem Torstensonio videbatur; qui & monebat, in sinistram quamtum posit flecteret, ac Saxonis ditionibus parceret; tum opportuno ad Salam loco consideret, ut si hostis insecutus Misniam castris premeret, Electoris animus eo magis à Caesare averteretur. Interim Kœnigsmarckium, qui in Bremensem agrum concesserat, exciri posse. Ita praemissis impedimentis per angustias apud Presniciam in Misniam tenditur, octoginta equitum hostilium caterva in itinere oppressa; inde per Glaucham, Altenburgumque trans Salam itur, ac legiones eo districtu distribuuntur. Contra Caesarei velut fugatis è Bohemia Suecis laetabundi, Egram, inde in Culmbacensem agrum digrediuntur, quem hostili plane modo populantur, ac latius per Franconiam se diffundunt. Inter exercitus ita longis spatiis dissitos nihil gestum, nisi quod
Cannebergius subtribunus Leopoldi cohortem 13. Febr.
praetoriam equestrem, centum viginti capitum non procul Cronaco oppressit magna parte capta, reliquis caesis

Caesarei Skalam arcem recuperant.

§. 3. Digressis è Bohemia Suecicis Ungarus tribunus contracta manu Skalam arcem admotis machinis ad deditionem demum compulit. In Silesia praefectus Suecicus arcis Furstensteinae, dum plerosque praesidiarios hostilem ad catervam opprimendam educit, ipse in casses delapsus cum suis interceptus est. In arce sedecim tantum praesidiarii supererant: quos repente circumsessos Caesarei ad deditionem adegere.

Et Furstensteinam.

Sed iidem Franckensteinam arcem adventu Reichwaldi tribuni deserere cogebantur. In Moravia caterva Suecicorum tributi exigendi causa Iglavia egressa non procul Sirowitza Cappunium tribunum tribus turmis stipatum profligabat, ipsumque cum aliquot praefectis, & quadraginta gregariis captivum abstrahe-
bat. Sed audito tumultu qui Sirowitzae tende- 13. Febr.
bant Caesarei Suecicos insecuti, cum numero praevalerent, suos recuperarunt, caesisque horum non paucis plerosque ceperunt.

Induciae cum Electore Saxoniae prorogantur.

§. 4. De induciis cum Electore Saxoniae prorogandis, etsi rebus suis valde proficuas easdem senserat, prior movere nolebat Torstensonius; cui in animo erat, si abruptis hisce bellum resumeret Elector, exercitu repente excito pertinaciam ipsius frangere. Ac Caesar misso Poppelio legato ingentibus ipsum promissis, oblata quoque *charta* quam vocant *blanca*, oneraverat, ut hostilia in Suecos resumeret, cui è secretiore consilio Sebottendorfius, & Fridericus Metschius Austriaco stipendio illigati suffragabantur. Perpulere tamen majores natu filii patrem, ut salutaria ac tuta Provin-
ciae suae consilia admitteret. Ita resumendis tra- 16 Febr.
ctatibus Eulenbergae conveniunt Reginae nomine Axelius Lilius, & Alexander Erskeinius, Electoris vice Arnheimius summus excubiarum praefectus, & Joannes Georgius Oppelius; quibus Administratoris Magdeburgici nomine Einsidelius, & ab Anhaldinis Principibus Knochius subtribunus aderat. Evicere ibi Sueci, ut diserte pacto insereretur, id ad successores utrinque pertinere: quod Elector senio provectior, & foedus quondam cum Gustavo Rege initum ab ipso isthoc obtentu elusum foret. Tum ne Elector Landgravio Darmstadiensi adversus Cassellanam militem submitteret; quod Saxonici cupiebant. Tempus induciarum usque ad conclusam pacem, aut communes inducias productum. Ut tamen obligatio adversus Caesarem atque Imperium salva persisteret, Elector sibi excipiebat; de caetero Caesari nihil copiarum, hospitiorumque, ac adparatus bellici, nec loca delectibus agendis praebiturus. Suecicis contra copiis transitus per terras Electoris concedebatur innoxius, & quidem ut post tertium quemque itineris diem unus quieti agendae interponeretur. Urbem, & arcem Lipsiensem cum enixe sibi restituendam contenderet Elector, ne abrupta negatione hunc offenderent, hactenus annuebant Suecici, ut super ea re apud ipsam Reginam ageretur. Conventum quoque, ut octo milla uncialium menstrua ex Electoris ditio-

1646. tionibus Succis solverentur, & quinque millia modiorum frumenti alendis præsidiis, utque transitu Albis si opus sit Suecis uti liceret extra tertium duntaxat à Dresda milliare. Si quid ab alterutrius subjectis per tempus induciarum delinquatur, cognitionem & animadversionem ejus fore, cujus imperio delinquens subsit. Super controversia Hasſiaca placebat, ut Elector apud Darmstadiensem, Torstensonius apud Cassellanam operam daret, quo eadem amica ratione sopiatur. In
31.Mart. has fere leges induciæ illæ tunc conclusæ, indignantibus Cæsareis, contra non parum lætantibus Evangelicis, quod eas paci promovendæ momenti quid allaturas sperarent. Nisi quod Brandeburgicus judicaret, Reginam magis magisque Saxonis conjunctionem affectare, quem in ipsum non sat æquo esse animo constet: qui & pro Pomerania ne unum quidem verbum facturus sit, quam malit in Suecorum manibus manere, quam ut Brandeburgicæ Domui accrescat.

Magdeburgum suo præsidio relinquitur.

§. 5. Magdeburgum hactenus obsidio eminus circumposito incluserant Sueci, interceptis quoque sexaginta amplius equitibus, & multis vehiculis, quæ pabuli petendi causa prodierant. Sed cum plurium adhuc mensium frumentum in urbe esset, ac obsidium magnos sumtus requireret, è vastata circum regione haut sarciendos; tum Suecico exercitu in Thuringia agente ex altera ripa per Lusatiam Cæsareis annonam urbi inferre promtum foret, profligatis simul obsessoribus: Torstensonio visum per institutos tractatus ea molestia defungi. Præcipua difficultas erat, quod neque Cæsar & Saxo Suecicum, nec Torstensonius Administratoris Augusti præsidium in urbe ferre vellent. Igitur placebat, deducto qui nunc insidebat milite, urbem ducentis quinquaginta peditibus ab ipsa conductis, custodiri: de cætero Succos inter, & urbem amica omnia esse. Paria Administrator pro se, & Archiepiscopatu pollicebatur. Ita Aprili mense Trandorfius tribunus cum Cæsareo milite urbe excessit, Suecico milite comitante in Bohemiam deductus, etsi in itinere ducenti pedites ob non soluta stipendia signa deserent.

Sueci ad Visurgim movere constituunt.

§. 6. Enimvero quo minus exercitus Suecicus in hibernis per Thuringiam & circa hærere posset, inopia efficiebat, & quod isthoc onere Evangelicorum Principum Provincias diutius premere nollet. Promiserant autem Galli, se medio mense Majo cum exercitu Moguntiæ futuros, ac per Avaugurium postulabant, ea in loca Sueci se conferrent, ut ob conjunctionem Cæsareorum & Bavaricorum & ipsi mutuo auxilia sibi ferre possint. Experiendo porro Torstensonius didicerat, Cæsareos ac Bavaricos licet nunc Gallis, Suecis juncta vi incumbentes, fere per hiemem maximas vires in Suecos effudisse, & quæ per æstatem ab his parta fuerant, hieme recuperasse non sine magno dispendio militis Suecici, cui hibernorum quiete frui negabatur. Unde quo juncti Gallis Sueci eo commodius Cæsareos Bavaricis sociatos propulsare possent, probato Gallorum postulato cum Wrangelio, qui Lipsiæ illum adierat, decrevit, omissa ad sinistram in Cæsareas Provincias irruptione ad dextram vertere, ac Gallis propinquare. Interim ne frustra tempus tereretur Huxteram Hasſiæ ac Suecicis stativis infestam expugnandam, hostemque plane regionibus inter Visurgim, Albimque excludendum. Post Huxteram captam intra milliaria aliquot ad Gallos accedendum, ne hostis ipsorum conjunctionem impedire posset. Plane tamen cum iisdem copiæ ne 1646.
jungerentur, nisi Cæsarei & Bavarici pariter ingruant, ac prælium instare videatur. Sed ne Cæsareæ ditiones à belli calamitatibus respirarent, Wittenbergius cum parte legionum Silesiæ immissus. His super destinatis Landgravia certior reddebatur, simul ut copias suas sociaret, ac Huxteram trans Visurgim cingeret postulabatur. Enimvero hæc consilia isti parum probabantur, quod metueret, ne hostis medium se Suecis, Gallisque interpositurus Hasſiam inundaret. Addebat de difficultatibus obsidendæ Huxteræ; & copiis suis sibi opus esse Superioris Hasſiæ stativis tuendis. Ac potius ut in Silesiam verteret Wrangelius suadebat; aut si utique Gallis jungi cuperet, per Superiorem Hasſiam, & Wetteraviam iter susciperet. Cui vicissim Torstensonius per li- 12.April.
teras demonstrabat; in Silesiam abeuntes à Gallis nimium disjungi, viamque auxilii mutuo ferendi obsepiri. Nec in Hasſiam Superiorem nunc penetrare tutum hoste vicino, ac viribus prævalente. Ne sedem belli in Inferiore Hasſia statuat hostis, adscitis Kœnigsmarckii & ipsius copiis haut difficulter prohiberi posse. Cæterum id utique expedire, quod & hosti hactenus solitum, socios exercitus ita tendere, ut pro re nata in hostem jungi queant. Sic probatis Torstensonii rationibus ad expugnandam Huxteram machinas & pulverem 18.April.
obtulit; tum ut Paderborna quoque subigeretur sibique traderetur postulavit, pensandis damnis, quæ hoc Suecici exercitus itinere tributaria ipsius loca captura erant.

Wrangelius Huxteram capit.

§. 7. Ita Wrangelius sub initium Aprilis è Thuringia Visurgim versus movit. Ipse cum equitatu & selectis peditum prægressus, cum Furstenbergam attigisset, intellexit, Holsatiæ Du- 16.April.
cem, qui cum equestri legione Huxteram insidebat, oppido pridie excessisse. Unde raptim manum equitum pontonibus trajecit, si forte istum adhuc deprehendere possent. Qui tamen, quod idem in tuta jam evasisset, irriti rediere. Transgressus ponte navali exercitus Huxteræ vim ad- 19.April.
movit, quam cum aliquot per dies strenue sustinuisset oppidi præfectus Joannes Forgellus subtribunus, tandem post editam mœnium ruinam 24.April.
deditionem fecit ea lege, ut ipse ducesque cum sarcinis suis salvi Hammum deducerentur, gregarii trecenti quinquaginta pedites, sexaginta equites militiæ Suecicæ accederent. Oppidum cum numeroso præsidio tenere haut operæ pretium videretur, munimentis nudatum, ne hostis ibi denuo nidulari posset. Missus interea à Wrangelio in Paderbornensem agrum fuerat Duglassius cum valida equitum manu ad eminus cingendam Paderbornam, qui ex itinere Brackelam oppidum, centum quinquaginta peditibus insessum, ac munitas arces Neuhausam & Lipsprincam sexagenis peditibus defensas occupavit, milite sub Suecica signa redacto. Sed & qui Drengenberga in arce aliquot per dies Duglassio restiterat centurio, adventante cum toto exercitu Wrangelio citra ex- 30.April.
ceptionem se dedidit. Paderbornam inde processum, quæ minore, quam creditum fuerat, negotio cessit. Nam tertio obsidii die, cum objectum 5.Maji.
portæ propugnaculum tentaretur, obsessis id ultro deserentibus à Suecis statim occupatur. Unde territus oppidi præfectus Seibelstorfius tribunus arbitrio Ducis Suecici se commisit; ipse cum reliquis præfectis captivorum sortem subiit, quadringenti pedites, centum quinquaginta equites militiæ Suecorum adscripti. Cives, quod arma

Et Paderbornam.

gef-

1646. gessissent, pecunia multati. Oppidum Landgraviæ concessum. Ejusdem rogatu Statberga, seu Marsberga petitur, excursionibus Hassorum stativis valde molesta. Hanc machinis verberatam, cum jam cuniculi agendi forent, Corascus tribunus in easdem, quas Huxtera subierat, leges dedidit. Ipse cum præfectis Dortmundam deductus; trecenti pedites, quadraginta equites Suecicam militiam subiere. Inventæ ibi quatuor majores machinæ, nec spernenda adparatus bellici & annonæ copia. Oppido munitiones detractæ.

11. Aug.

& Statbergam. 15. Aug.

Wrangelius in Hassiam Superiorem progreditur.

§. 8. Interea Turennius per literas significarat, se Kalendis Junii Rhenum Baccaraci transiturum: petebatque Marpurgum procederet Wrangelius, & partem equitatus ad Lanum fluvium obviam sibi mitteret. Scribebat quoque Weisbada Guntherodius tribunus, Turennium jam Moguntiæ adpulisse. Igitur Wrangelius obtinendæ Gallorum conjunctioni, cujus causa in has oras exercitum verterat, Statberga Marpurgum duxit, ex itinere Cassellis salutata Landgravia. Inde præter Giessam Wetzlariæ castra ponit Gallorum adventum expectaturus, qui inter Bingam & Baccaracum ponte Rhenum straverant: & Moguntia eo versus movere cœperant. Aderat quoque à Landgravia Geisius cum valida manu, & è Westphalia Kœnigsmarckius huc contendebat. Simul Bœnnigshusius cum copiis, quas Galliæ Regis auspiciis per Westphaliam & vicina loca conduxerat, adfuturus sperabatur.

23. Maji.

Cum Landgravio Darmstadiensi disceptatio.

§. 9. Inter hæc Landgravius Georgius delectibus agendis non segniter incubuerat: cui & binæ equitum, totidem peditum legiones Cæsareæ accesserant. Melander quoque Cæsareorum nunc per Westphaliam Dux, si opus foret, auxilia pollicitus fuerat. Hisce fretus copiis, queis Eberstei-nium Comitem præfecerat, Putzbacum, quod centum Cassellani pedites insidebant, recuperat. Arma parantem pecunia sublevabat Hispaniæ Rex, quicum opera Castelrodrici fœdus inierat, quo eosdem amicos & hostes cum ipso habere tenebatur. Jactabat tamen illa haut quicquam ad offensionem Sueciæ pertinere, sed ad jura sua adversus violentiam Cassellanæ tuenda. Ast Suecis, etsi controversiæ istorum Principum non nisi amica ratione immiscere se cuperent, iste armorum paratus non parum suspectus erat. Eoque Torstensonius Lipsia literis Darmstadiensem monuerat; delectibus supersederet, ac Cæsareas legiones ab se dimitteret. Alias si quid mali eo nomine eveniat, sibi ipse imputaret. Idem quoque Wrangelio scripserat, ut legiones illas, & ipsum Landgravium, ni postulatis satisfaceret, hostili modo haberet. Unde & hic in Superiorem Hassiam progrediens cum valida equitum, peditumque manu easdem legiones interceptum ibat, quæ intra teli jactum apud Giessam tendebant. Sed hæ ipso ingruente sub oppidi fossam se receperant. In quas militem machinarum ictibus obnoxium immittere, haut imperatorium visum. Nec consultum erat circa Giessam tunc tendentibus suis ad hostilia sumenda Landgravium compellere, qui excursionibus eo oppido factis haut paucos Suecorum palantes intercipere poterat: cum nunc idem oppidum ementibus forum præberet. Quanquam autem multis rationibus Wrangelius contenderet, ut quatuor illas legiones Landgravius amoliretur: id tamen hic constanter abnuebat: suas illas esse, à se quondam conscriptas, & Cæsari commodatas, nunc repetitas in controversia, quæ nullo modo Suecorum arma,

19. April.

15. Maji.

31. Maji.

sed privatum Domus Hassiæ negotium spectet, 1646.
cujus cognitio penes Cæsarem sit. Nec litem sibi cum Cassellana velut Sueciæ Fœderata, sed ut Statu Imperii intercedere. Ob legiones Cæsari antea concessas non magis hostilia se meritum, quam alios Evangelicos Ordines; ejusque facti causas jam olim Reginæ adprobasse. Tum Anno tricesimo quarto Suecis quoque à se nonnullas copias traditas. Nec magis idem Wrangelio aures præbebat postulanti, ut positis armis controversia inter agnatos Principes amica via componeretur; quod propius subiens Cæsaris exercitus animos ipsi adderet. Et cum Wrangelius testaretur, extra culpam se fore, si quid detrimenti ipsi inferatur, dum Cæsaris miles ubicunque locorum deprehensus hostili modo habendus sit; Landgravius vicissim protestabatur, injuriam sibi facere, qui Cassellanæ se controversiæ immisceat, ac jus suum tuentem impediat.

§. 10. Ast Cæsarei post Suecorum è Bohemia discessum in Franconiam abierant, stativis secundum Mœni ripam positis arcendæ horum in Superiorem Germaniam irruptioni. Nec ad eorundem in Westphalia progressus se commoverant, nisi quod legiones nonnullas in Silesiam adversus Wittenbergium mitterent. Inanis quoque ab ipsis excursio Erfordiam versus facta, quam ope Pontificiorum sacerdotum & civium oppressuros, se speraverant; quod vigilantia præfecti Suecici conatus istos irritos reddidisset. Sub finem mensis Maji lustratæ apud Schweinfurtum copiæ, ob pecuniæ vestimentorumque defectum animis haut parum ægræ. Inde Neustadium ad Salam progressi Cæsarei Hamelburgum, Bavarici Gemundam iter intendebant, velut per Fuldensem agrum in Hassiam Inferiorem contra Suecos ituri. Sed horum itinere in Superiorem Hassiam cognito, secundum Mœnum Aschaffenburgum, ac Hanoviam descenderunt, divisis quidem castris considentes, Cæsarei Rotenbaci, Bavarici infra Aschaffenburgum, ut tamen brevi tempore conjungi iterum possent. Eorum accessum Darmstadiensis anxie petierat, spe quoque ipsis validorum auxiliorum facta.

Cæsarei Franconiam insident.

21. Maji.

§. 11. Circa idem tempus Turennius quoque copias suas ex hibernis contrahere cœperat, quæ tribus peditum, equitum quatuor millibus, octingentis constabant, addito quadringentorum dimacharum agmine. Cui è Westphalia Bœnnigshausius cum tribus millibus recens conscriptis accessurus erat. Destinatum ipsi fuerat, uti apud Moserum tribunum Benfeldæ disserebat, cavere, ne hostis junctis viribus alterutrum Regiorum exercituum invaderet: eamque ob causam nolle se statim Rhenum transire, ne Cæsareis Bavaricisque pariter incumbentibus non citra damnum pedem referre cogatur, iisdem mox tota mole Suecos petituris. Quæ consilia & Succis Ducibus per Grotium juniorem exponebat postulans, ut hi propius Rhenum moveant, ac si non placeat castra castris jungere, saltem ita prope considant, ut pro re nata auxilium invicem ferre possint, ne alterutri necessitas inferatur cum damno pedem referendi. Quo & Suecorum ducum consilia spectabant. Apud Wormatiam inde copias lustravit Turennius, ac corrupta circa Franckendaliam segete id oppidum eminus claudere instituit. Supra Baccaracum Rhenus ponte navali stratus erat, quo & Turennius cum exercitu descendit; ac literis ad Avaugurium paratum se transcundo Rheno ostendit, modo Succi Lim- 30. Maji.

Turennius copias contrahit.

bur-

1646. burgum usque obviam sibi procedant: quod hostis apud Aschaffenburgum tendens cum gravibus machinis ac mole impedimentorum inter Baccaracum & Lanum iter facientem, Suecis ad dextram relictis, invadere possit. Unde omnibus persuasum erat, eam conjunctionem propediem futuram.

Kœnigsmarckius Wrangelio jungitur.

§. 12. Kœnigsmarckius quoque post captam Bremerværdam, cui rogatu Friderici Præsulis Melander è Westphalia subvenire frustra agitaverat, à Torstensonio jussus erat Wrangelium suis legionibus firmare, quoad is cum Turennio exercitum junxisset. Nam alias ipsi cura tractus inter Amasim, Werram, Mœnum, Albimque commissa erat. Is igitur contractis legionibus ex itinere Vechtam expugnare cupiebat, ac jam machinas admovere cœperat; cum urgentibus à
13. Maji. Wrangelio literis omisso obsidio preter Witlagam, Mindamque, & Hervordiam, Lemgoviam pro-
22. Maji. perat Cæsareo præsidio infessam. Quam obiter expugnaturus tormentis primo turrim portæ superstructam quatit. Inde media nocte sex locis as-

Idem Lemgoviam expugnat.

sultum dat, ac intra horæ spatium unam portam occupat desideratis suorum nonnullis, quos inter duo centuriones, & unus signifer. Per eam portam, cum aliis in locis Cæsarei strenue resisterent, in oppidum penetratum. Pervenerunt heic in Suecorum potestatem Joannes Casimirus Leiningæ Comes tribunus, Lautersheimius, & Levinus Fridericus Wittenbergius subtribuni, præfectus vigilum cum tribus centurionibus, aliisque ductoribus, ac gregarii quadringenti cum quinque
28. Maji. vexillis, & octo machinis æneis. Pirmonda arx haut expectata vi deditionem fecit, ac sex peditum manipuli, qui eam insidebant, Warendorfum dimissi. Inde per Waldecensem Comitatum profectus Wrangelio cum ter mille quingentis equitibus, totidem peditibus, simul octingentis dima-
5. Jun. chis jungitur; ad quem & Geisius viginti septem Hassicorum equitum turmas adduxerat. Horum adventu Wrangelius constituerat Limburgum movere, quod Turennius petierat, ut is post superatum Rhenum eo tutius accedere posset. Inde junctis exercitibus in superiorem Germaniam, ipsamque Bavariam penetrare animus erat.

Turennius conjunctionem detrectat.

§. 13. Enim vero veniebat tunc ad Wrangelium à Mazarino ad Turennium, missus Nobilis, qui proponebat; Hollandos hoc anno expeditio-
3. Jun. nem in Flandriam omisisse, cui Galli rationes suas superstruxerint. Unde omnes copias, quas ad Mosellam destinaverant, in Flandriam fuisse mittendas; simul partem militis Turenniani in Lucenburgicam deducendam ad certa ibi destinata exequenda. Gratum proinde Turennio fore, si Wrangelius per mensem in vicinia subsistere possit, quoad ea destinata perfecta sint. Tunc Gallos validioribus cum copiis certo ipsi jungendos, ac maturescente messe expeditionem commodius susceptum iri. Interim, si opus sit, reliquum sibi militem cum novis Bœnnigshausii delectibus ad sex capitum millia Wrangelio accessura, eundemque annona à Galliæ Rege sublevandum. Inspe-

Id quod Suecorum rationes perturbat.

rata isthæc res Wrangelii rationes non parum perturbavit. Is quippe fide à Rege Galliæ, ac Turennio data confisus, eousque progressus fuerat, ubi facile summo periculo involvi posset. Atque huic itineri non parum temporis impensum erat, quod ab ipso, & Kœnigsmarckio in Westphalia longe utilius collocari poterat. His in oris per aspera montium subsisti, quod Galli velle videbantur, cum tam numeroso exercitu non poterat. Si tantisper retro iretur, universæ hostium copiæ 1646.
Landgraviam oppressuræ erant. Hæc ut Turennio demonstraret, Wrangelius Sigismundum Pizimskium tribunum, & hoc ab hoste intercepto, Bulovium mittebat. Qui Wetzlariam rever- 7. Jun.
sus id responsi retulit: conjunctionem fieri nunc non posse, ac jussum se ex aula à Wrangelio contendere, ut aliquot per septimanas his locis morari placeat. Se tamen misso nuntio confestim cupita Wrangelio ad Regem relaturum, nec dubitare quin illis satisfaciendum sit; cujus reditus intra decimum quintum diem utique futurus sit. Isthoc responsum, toties iteratis promissis adversa fronte repugnans, gravi suspicione Suecorum animos perstrinxit, accedente præsertim rumore de induciis inter Gallos, & Bavaricos initis. Sane 7. Maji.
jam sub initium Maji Gleenius Bavaricus Dux edictum Hasfurti promulgaverat, quo omni hostilitate & offensa adversus Gallos abstinere suos jusserat, velut Deputati Gallici in armistitium non solum cum Bavaro, sed & cum Cæsare consensissent, ac eo nomine tubicinem ad Turennium misissent. Etsi Galli obtendebant, Bavaricis Monasterii à Serviente de armistitio spem factam, antequam is super eodem Osnabrugæ cum Suecis consultaret; de quo isti velut certa re ad Principem suum retulerint; unde præproperam armistitii promulgationem per errorem factam. Sed Suecis refragantibus omnia mutata. Si quid tale tamen factum sit Suecorum cum Saxone exemplo factum, ac deinceps rite fieri posse.

Wrangelius in Hassia subsistere constituit.

§. 14. Ita fallente Gallorum conjunctione, & ingruente universa hostium mole magna circumspectione opus erat. Qua de re cum à Wrangelio ad consilium referretur, patebat, præsente rerum facie duas tantum superesse vias. Vel enim ante Hassiam stationem capessendam tegendis Landgraviæ terris; vel in Westphaliam revertendum, ac commodiorem occasionem rem in hostem gerendi expectandam. Enimvero in Westphaliam eunti tanto exercitui annonæ inopia mox incubitura erat. Tum Cassellana sævitiæ hostium exponebatur, sede belli in Hassiam devoluta. Insuper ita longe à Rheno discedebatur, ut conjunctio cum Turennio deinceps longe difficilior futura esset. Igitur placebat circa Amœnoburgum Hassiæ Inferiori præjacens oppidum stationem arripere, quoad de Gallorum consiliis certiora adferrentur, hostiumque conatus observare. Landgraviam haut dubitaturam è duobus malis minus eligere, ac ad breve potius tempus exercitui ex sua ditione annonam præbituram, quam hostium se arbitrio exponere; præsertim messe jam propinqua; quæ frumenti affatim exhibitura erat. Id consilium Landgraviæ denuntiatur, simul postulatur ut cum ipsius salus in hoc præcipue vertatur, annonam ministret, ac copias, quotquot præsidiis subtrahi possint, auxilio submittat. Inde ut tria millia Gallici militis à Bœnnigshausio recens collecta Suecis jungerentur, opera dabatur.
Ita motis Wetzlaria castris Circhainam, inde A- 12. Jun.
mœnoburgum proceditur; cum interim Geisius Gleichbergam arcem non procul Giessa sitam expugnasset obsessos aqua & pane deficiente. Nonaginta quoque pedites, & sexaginta equites, qui Amœnoburgum insidebant, citra exceptionem dedere se cogebantur. Oppidum cum arce muni- 15. Jun.
mentis nudatum, ad quod Wrangelius una cum Kœnigsmarckio, & Geisio opportuno loco castra metatur, hostem intrepido animo expectaturus.

Ad Amœnoburgum castra ponit.

1646. Cæsarei in Succos tendunt. 17. Jun. §. 15. Ast hostiles exercitus, qui hactenus circa Aschaffenburgum & Hanoviam substiterant, compluribus legionibus quas Reuschenbergius adducebat firmati, Fridbergam, Putzbacumque progressi, mox præter Giessam recta in Suecos vadunt, prælium tentaturi. Triginta bellatorum millia explere se jactabant: quibus non parum animi addiderat adventus Melandri, qui distributis per Westphaliæ oppida copiis, cum quadringentis equitibus per Occidentalem sylvam ad Cæsareum exercitum evaserat, canos suos, uti ferebat, Suecis perdendis impensurus. Tum absentiam Torstensonii ab exercitu Suecico majoris quam decem millium jacturam æstimabant, qui machinarum expedito usu in præliis tantum ipsis damni intulerat, quantum à nemine alio metuebant. Ac initio hostis castra Suecica intra sesquimilliare ad dextram præteriit: mox flectens in valle apud Burgmindam, inde propius ad dimidium milliare succedens inter Hombergum ad Ohmam, & Schweinsbergam loco celso castra posuit, unde in castra Suecica despectus erat. Sequenti die inter duo castra acriter cum Bavaricorum manu apud molendinum quoddam confligebatur, non modico horum damno, inter alia binis vulneribus sauciato ipso Gleenio, ac pluribus præfectis, gregariisque cæsis ac vulneratis. Frequentes præterea inter excursorum catervas velitationes æquali fere utrinque damno. Inter alia Belloregardius Gallicus apud Landgraviam Residens, dum è Suecis castris Cassellas revertit ducentis equitibus deducentibus, in Cæsareos incidit, qui magnam præsidii partem ceciderunt, ipso ægre Herbornam elapso.

9. Jun.

23. Jun.

24. Jun.

25. Jun.

26. Jun.

Cæsarei cum fame confli-ctantur. §. 16. Consilium porro Cæsareis fuerat intercepta annona Suecos urgere, ac horum cum Turennio conjunctionem impedire. Quæ destinata tamen in contrarium verterunt, cum Suecis annona Cassellis præberetur. Sed qui Cæsareis è Franconia subvehebatur panis longinquitate itineris, & intenso æstu magnam partem corruptus fuerat. Unde pedes fame ita debilitatus est, ut vix armis sustinendis sufficeret. Nec multo lautior equitum conditio, quod castra arido in monte, ubi nec aquæ nec pabuli copia, locata forent. Qui & fami dispellendæ longe lateque excurrebant, ac omnia passim diripiebant, non magis Moguntinis, ac Darmstadiensibus, quam aliis parcentes. Sed & cum prius Cæsarei Bavaricique Suecicos numero longe superarent, Wrangelius, ut Benningshausius sibi jungeretur, diligenter institerat. Qui & demum, inopia licet pecuniæ fatigante, Suecico exercitui accesserat, paulo amplius quam tria militum millia Gallico argento conducta adducens. Quibus firmatus Wrangelius jam non amplius dubitabat vel in conspectu hostium conjunctionem cum Turennio suscipere.

Bœnigshausius Suecis jungitur.

7. Jul.

Cæsarei recedunt. 6. Jul. §. 17. Enimvero Cæsarei, cum destinata sua incassum cecidisse intelligerent, haut expectato Turennio, ea qua venerant via remeant, fœtore, annonæque, ac pabuli inopia urgente, præter immensam equorum stragem exercitu quatuor millibus militum amplius imminuto. Plurimos quoque excurrentes Ziegenhaina Hassici, & circa montem à Cervis dictum præfectus turmæ, LongusHassus vulgo dictus versans interceperat. Cum contra Suecis affatim annonæ Cassellis subministraretur; qui Cæsareis diutius subsistentibus similem Bernburgensi eventum augurabantur. Digressis Cæsareis mox Homberga ad Ohmam & Sweinsberga horum præsidiis insessa per Hassos recuperantur, præsidiariis citra exceptionem se dedentibus. Turennius interim solutum Baccaraci pontem Vesaliam Superiorem transtulerat, ac legionibus aliquot sub Hoquincurtii ductu auctus per tractum Mosellanum suis aliquot dierum quietem indulsit. Mox cum propinquantibus hostium exercitibus ibi Rhenum transgredi non auderet, superato Mosella Vesaliam Inferiorem descendit, ibique mense Julio in citeriorem ripam transiit, Batavico ejus oppidi præfecto transitum aliquantisper abnuente, velut neutralitati cum Cæsare cultæ repugnantem; quoad tandem Longuevillio Duce, & duobus Hollandicis Legatis Monasterio huc excurrentibus eum concederet. Constabant tunc Turennii copiæ ter mille quingentis equitibus, mille quingentis peditibus, quos lento itinere per Westphaliam, inde Waldeccensem Comitatum, Hassiamque tractos apud Giessam Suecico exercitui jungit. Is quippe, cum hostis apud Ilmenstadium Cœnobium castra munire cœpisset, matura jam messe famem recreaturus, Amœnoburgo huc se contulerat, Staufenberga arce ex itinere in potestatem redacta. Prætorium Langengænsæ positum, loco ad insidias hostium pabulatoribus ponendas idoneo, quorum & complures à Suecis intercepti.

1646.

Turennius Vesaliæ Rhenum transit.

8. Jun.

10. Jul.

Turennius Wrangelio jungitur.

31. Jul.

Wrangelio summum exercitus imperium confertur. §. 18. Aderat tunc apud exercitum à Regina missus Erskeinus diplomata Wrangelio adferens, quibus supremi ducis munere, simul Senatoria dignitate augebatur cum summa armorum per Germaniam directione, nisi quod Pomeraniæ, Meclenburgicæ, Bremensisque ac Verdensis præsulatus regimen Torstensonio reservabatur. Addebantur mandata, ut primaria à Suecis insessa loca omnibus necessariis ad vim sustinendam instrueret, & ut ex iis, si opus sit, ipse exercitus sublevari possit. Tum ut Visurgim, Albim, ac Oderam flumina in potestate haberet, ne hostis iisdem uti ad infestanda Suecica stativa queat, Potius eo conniteretur, ut hostis intra proprias provincias redactus suas ipse vires atterat. Copiis Wittenbergio ac Kœnigsmarckio subditis hostem distraheret, vel pro re nata eas sibi adscisceret: alterutrum tamen istis locis rem gerere curaret, unde oram maritimam adversus conatus hostium tueri possit, quo ipsi destinata sua in superiore Germania citra impedimentum persequi liceat. Nam placebat Reginæ, ut is in Bavariam penetraret, ac si hostis forte munitis se castris objiceret, illum præteriret, ne obsidiis munitarum urbium tempus tereret. Jussus quoque Gallos in Bavarum incitare, ac ut isti hieme juxta ac æstate rem gerant efficere. Cætera pro ratione belli de sententia Consilii expediret. Adjecerat Regina literas sua manu scriptas, quibus hortabatur, ut non inferiorem se iis, in quorum locum succedebat, exhiberet. Ex hoc tempore summa belli per Germaniam Caroli Gustavi Wrangelii ductu administrabatur. Nam etsi Regina maluisset, Torstensonium idoneo loco in Germania subsistere, ac consilio Wrangelium juvare, quoad hic autoritate, usuque imperandi se firmasset is tamen tædio morbi indies ingravescentis, ac ut partum decus lubrico fortunæ subductum in tuto collocaret, repetitis subinde precibus à Regina tandem obtinuerat, ut exuto imperio in patriam reverti liceret. Quo & hac æstate adpulit, immensa gloria mactus, rebus per quinquennium singulari cum felicitate ac prudentia gestis, queis

Torstensonius in Sueciam abit.

1646. tot præliis, urbibusque expugnatis victor potentiam hostis insigniter fregit.

Socii exercitus in hostem tendunt.

§ 19. Post Turennii cum Wrangelio conjunctionem deliberabatur, num propius hostem considendum, ejusque exitium tentandum; an isto præterito ad Danubium progrediendum foret? Quorum prius cum Galli magnopere probarent, statim motis apud Giessam castris præter Fridbergam proceditur: ubi hostis in conspectu erat, qui ante castra in acie consistens coronationem novi Bohemiæ Regis Ferdinandi IV. festiva displosione celebrabat. Sequenti die sub castra hostium in aciem dispositi succedunt: verum qui objectu Niddæ fluminis angusti, sed ob altas ripas difficili transitu, simul excitatis operibus tuti agebant, ne equitibus quidem velitandi copia facta. Sed quia diutius heic loci hærere, ac hostibus Franconiæ ac Francofurti à tergo subvectiones liberas concedere haut consultum videbatur placebat ipsos statim prætergredi; qua via tamen ineunda foret paulum addubitabatur. Quidam censebant sinistram versus in Franconiam abeundum, quod metus sit, ne ad dextram flexuros Cæsarei transitu Niddæ fluminis prohibeant. Ac isto tractu omnia exhausta cum iisdem Steinheimi & Aschaffenburgi à tergo annona in promtu sit. Wrangelio tamen placebat ad dextram ire, ac transitum Niddæ apud Bonnameisam invadere: quo obtento hosti subvectio Francofurto, Hanovia, & à Mœno flumine, tum iter ad Danubium intercipi possit. Nam in Franconiam ad sinistram tendentibus, ubi hostis hibernaverat, cum inopia luctandum, ac per Spessartam sylvam tardum gravi agmini iter emetiendum. Interim ad Mœnum fluvium hostem occursurum, transituque ipsos arcere conaturum. Hac sententia prævalente postera luce Bonnameisam Fœderati properant, horæ itinere Francofurto dissitam, quam centum quinquaginta hostium sclopetarii custodiebant, sed qui toto exercitu ingruente arrepta fuga mox omnes in Suecorum manus inciderunt. Fœderati statim superato flumine celsiora campi insederunt. Horum motu cognito hostis quoque iter ingressus fuerat, ut transitu Niddæ istos arceret, ac munimentum agreste Francofurtanis arvis prætensum occuparet. Præmittebantur quindecim equitum centuriæ, queis Bavaricus vigiliarum præfectus summus Sporckius præerat, qui tantisper istos sustineret, quoad totus exercitus accederet. Sed Suecis jam petita loca obtinentibus, ea manus per Kœnigsmarckianam legionem in fugam conjecta plurimis ductoribus, gregariisque captis. Nox Buscheimi quieti data. Sequenti die cum hostis trans Niddam edito loco consisteret, fœderati denuo in ipsum tendunt, si forte ad prælium elicere eundem possent. Sed neque Windecca oppido, nec ripa Niddæ depellere hostem dabatur. Ita totum per diem flumine dirimente exercitus utrinque in acie stetere, machinis in se mutuo fulminantes. Consilium Fœderatis fuerat postero mane Windeccam, & transitus Niddæ vi in potestatem redigere. Sed hostis nocte evocatis ad se, qui ista loca tuebantur, retro in vetera castra concesserat: quem cum Fœderati oppugnare ibi haut tutum censerent, circa Windeccam fatigato militi per unum & alterum diem quietem indulsere, Francofurto, & Hanovia annonam suppeditante, quarum urbium opportunitate, simul penu suo Steinheimi, & Aschaffenburgi hostis jam exclusus erat. Is ne ad dextram trans montem ab Avibus dictum in Franconiam, & ad Mœnum perrumpere, aut subvectione ex illis locis frui posset, Kœnigsmarckius cum duodecim equitum alis, ac desultorum manu Gelnhusam missus est, quam insidentes quinquaginta dimachæ sine mora sub Suecorum signa concessere. Turennius etiam quatuor peditum phalangibus, duabus equitum legionibus Moguntia adventantibus obviam profectus Steinheimum ex itinere expugnavit, non exiguo penu à Cæsareis ibi congesto potitus. 1646.

2. Aug.

3. Aug.

4. Aug.

Cæsareorum valida caterva vapulat.

5. Aug.

6. 7. Aug.

Hostis ad Lanum recedit.

§. 20. Hoc modo hostis in angustias non modicas redigebatur obstructis jam plerisque accessibus, per quos receptus, aut annonæ subvectio patebat. Unde nec diutius heic subsistere inopia patiebatur, nec tutum erat è conspectu Fœderatorum exercituum se subducere. Sed intellecto Kœnigsmarckium, ac Turennium cum valida manu è castris discessisse, illorum absentiam in usus suos vertere constituit. Unde silentio noctis transito Nidda Fridbergam, Putzbacum, & relicta ad dextram Braunfelsa Wilmarum ad Lanum concessit. Ejus motu à Fœderatis cognito, equitatum immittere serum erat longius jam progresso, ac pontibus passim dejectis; qui & accelerando itineri aliquot curruum centurias cremaverat. Consilium hosti fuerat vel Suecos pugnandi cupidos superiori Germania aversos in Westphaliam pertrahere, vel si isti Mœnum aut Alicrum peterent, flexo ad dextram aut sinistram itinere prævenire aut subsequi, pugnandi necessitate declinata, ejusque destinatis quantum detur obsistere. Enimvero huc hostem insequi, ubi omnia exhausta erant, Fœderatis haut placebat: sed potius habebatur in Superiorem Germaniam penetrare, ubi & oppidorum præsidia fere imminuta erant, plerisque in expeditionem eductis. Igitur statim Windecca Hanoviam tendunt, quæ ut præsidium Suecicum admitteret Wrangelius cum tutore Comitis Georgio Eberhardo Erbacensi per Erskeinum agebat. Is etsi de studio suo in socios Reges, causamque communem prolixe testaretur, quod & foro præbito declaraverat: id tamen postulatum deprecabatur, sancte confirmans se volente Cæsareos nunquam hoc oppido potituros. Unde quia & Turennius dimidiam præsidii partem sibi deposcebat, & Landgravia eidem oppido inhiabat; nec vi expugnare id in proclivi erat quingentis militibus, & non imbelli cive infessum: satius Wrangelio visum scripta Comitis cautione adquiescere, qua pollicebatur, in oppidum hostile præsidium non addmittere, ac Fœderatis exercitibus amica omnia exhibere. Cui vicissim si opus foret defensionem Wrangelius promittebat.

8. Aug.

Fœderati ab Hanoviensi Comite cautionem accipiunt.

9. Aug.

Fœderati in Superiorem Germaniam tendunt.

§. 21. Aschaffenburgum inde Fœderati petunt, cujus præsidiarii resistere haut ausi se dedunt: ubi & insignis penus à Cæsareis congestus reperiebatur. Quanquam autem Schweinfurto potiri Wrangelius cupiebat: tamen ne hosti ea mora spatium daretur apud Danubium ipsum prævertendi, illo omisso Mœnus superatur, direpto obiter Seligenstadio. Heilbrunnam versus Duglassius cum octo equitum millibus præmittebatur, si citra temporis jacturam illa in potestatem redigi posset. Sed cum cognitum foret id oppidum bis mille militum præsidio teneri, eodem quoque omisso ad Danubium properabatur. Ac ut tanto exercitui eo laxior foret annonæ pabulique commoditas, placebat Suecicos,

13. Aug.

1646. cicos, Gallosque paulisper separari, apud Danubium iterum jungendos. Unde Turennius cum suis per Neostadium ad Cocharum in Wurtenbergicam deflectebat, Schondorfum si possit ex itinere occupaturus. Wrangelius per Tubari, ac Jax-
21. Aug. tæ valles Nidenaviam, inde Halam Suevicam se conferebat. Bavarus interim utriusque exercitus adventu audito suorum socordiam detestatus non sine trepidatione decimum quemque Provincialium in arma ciet, aditusque Provinciæ ad Danubium, & Licum insidet. Tum pontem Donawertæ, ac queis supra Danubius atque Illarus sternitur igne corrumpi jubet nullo fructu, cum ob continuam cœli siccitatem ea flumina passim vadis transiri possent. Hala Wrangelius Ketlerum ac Wanckium cum suis legionibus Dunkelspulam ire jussit præsidio ibi futuros. Norlingam Kœnigsmarckius præmissus, unde Bavaricus subtribunus Kipsheimius cum duabus peditum cohortibus profugerat. Eodem autem cum quingentis aliis redire jussus, dum de ipso admittendo oppidani deliberant, Kœnigsmarckii adventu denuo versus Danubium se proripuit. Ita oppidum istud Suecicum præsidium recepit. Norlinga summum vigiliarum præfectum Fridericum Christophorum Hammersteinium Wrangelius Donawertam præcurrere jubet ad pontem occupandum, ad cujus alteram extremitatem Drucmullerus cum octingentis equitibus consistebat, Suecorum adventu statim ignem ponti injecturus. Unde Hammersteinius, uti jussus erat, vado apud Hochstadium
Bavarici vapulant. Danubium transiens, Drucmullerum, dum circa pontem destruendum satagit invasit, ac profligatum Rainam usque persecutus est, multis in fuga cæsis, centum septuaginta cum Habspergio subtribuno captis. Interea Turennius Schorndorfum exiguo præsidio infessum admotis machinis, & ac-
30. Aug. cessibus ad fossam promotis ad deditionem compulerat. Bavaricis militari modo Heilbrunnam discedere permissum; oppidum Ducis Wurtenbergici potestati relictum, sexcentorum tamen militum præsidio sub Grotio juniore imposito.
3. Sept. Wrangelius Donawertæ raptim reparato ponte exercitum sine mora transmisit, ac Rainam ad
4. Sept. Licum iter intendit. Ibi ad Oberndorfum refecto ponte Bavaricis frustra machinas evibrantibus pedites trans Licum duxit. Cum equitatu Kœnigs-
Wrangelius Rainam expugnat. marckius vado flumen permeat. Rainæ oppido statim machinæ admotæ, præsidiariis acriter resistentibus. Sed cum hinc Wrangelius, inde Turennius (qui transmisso apud Laugingam Danubio huc adpulerat,) accessus ad fossam usque promoverent, Provinciales animis collapsi stationem deseruere, nec miles conductus tuendo op-
11. Sept. pido par fuit. Unde præfectus honestis legibus deditionem fecit, ac cum centum quinquaginta militibus, quadringentis venatoribus, ac sexcentis Provincialibus Ingolstadium deductus est. In oppido viginti quinque machinæ æneæ, ac insignis copia paratus bellici, annonæque reperta. Suecorum in obsidio viginti quinque cæsi, sauciati Grundelius tribunus, quinque centuriones, nonaginta gregarii.

Trepidatio per Bavariam. §. 22. Hac Fœderatorum irruptione per totam Bavariam trepidatio ac fuga. Ipse Princeps Monachio Wasserburgum, inde Braunaviam se contulit. Tum ut omnes pontes dejicerentur jussit, ac ut ferramenta molendinis statim eximerentur, & ingruente hoste ignis injiceretur. Munachium tamen ut ad extremum se defenderet præceptum: quo fine & manus equitum, peditumque Ingolstadio illuc evocabatur, sed quam in itinere Fœderati male multabant. Kœnigs- 1646.
marckius quippe, dum Raina oppugnatur, cum pleroque Suecico ac Gallico equitatu Schrobenhausam missus fuerat, ut obsidentium terga tuta præstaret. Is cognito octingentos equites dragonesque cum Colbio & Creutzio tribunis proxima nocte Ingolstadii Danubium transisse Monachi- 6. Sept.
um tendentes, repente ingruens apud Pfaffenhovam eos assecutus est, ac ducentos quasi cæcidit, Bavarici vapulant.
quos inter subtribunus, præfectus turmæ, aliique ductores centum sexaginta cepit. Sed qui eodem iter instituebant sexcenti pedites Neuburgum se illæsi subduxere.

§. 23. Wrangelius, Raina valido præsidio firmata, Augustam inde accedit. Hanc etsi ante Augusta obsidetur.
omnia in potestatem redigere cupierat; tamen interjectam huic ac Donawertæ Rainam prius intercipere rationis videbatur, quod pauco hanc milite insideri nosset, neve Augusta oppugnata exinde commercia inter Donawertam, & exercitum impedirentur, aut hostiles copiæ castris ad id oppidum positis Fœderatas Danubio plane excluderent, ac Donawertam interciperent. Qua citra ingens negotium expugnata aditus in Bavariam patebat. Solicitaverat interim Augustanos Wrangelius misso in urbem Erskeino, num ultro Suecicum præsidium admittere vellent; quod tres duntaxat cohortes in urbe essent, & munitiones à Suecis quondam excitatæ fere subsedissent. Ast isti à tractatu haut alienos se simulantes Erskeinum detinebant, donec diversis è locis quindecim militum centuriæ ad urbem defendendam accurrerent; quorum fiducia tractatus abrumpunt, simul Catholicos cives armant, Evangelicis duo templa olim crepta, & solita in Senatu loca polliciti, si arma pariter arripere velint. Id quod hi abnuebant, eventum tractatuum pacis patienter expectaturi, & ademta semel arma non nisi publica lege resumturi. Igitur spe sua elusi Fœderati vim admovere constituerunt, quod hac urbe capta tota retro Suevia & Wurtembergica ipsorum hospitiis, quicquid ad Isaram usque patet prædis expositum erat, reliqua Bavaria per proprium militem exhaurienda. Ac conveniebat inter Wrangelium & Turennium, ut urbi capiendæ par ex utroque exercitu præsidium imponeretur; penes utrum esset præfectum constituere, sorte decerneretur. Ita refectis apud Lechhausam & Fridbergam pontibus Fœderati cis Licum urbi circumfunduntur, 18. Sept.
ad quam summa vi accessus tribus locis aguntur, ac in ipsam fossam penetratur, expugnato quoque munimento, quod Klenckanæ portæ prætenditur. Tum magna vis globorum ignivomorum in urbem conjecta, quæ non parum damni, elisis hominibus, ædibusque intulit. Nec minus obsessi acriter resistere, machinis, tubisque continuo è vallo detonare, tum crebro per tenebras erumpere, Suecorum opera turbare, tecta suburbana sibi obstantia flammis delere. Caterva quoque equitum semper plateas persultare, ne forte Evangelici cives ædibus prodire, aut in cœtus coire auderent. Ac abundante hominum multitudine nova in urbe opera excitari, strenuam cumprimis operam navante tribuno Francisco Roycro, qui in urbem jam obsessam cum trecentis quinquaginta dimachis, nocturnis tenebris tectus penetraverat. Nec quidquam necessariarum rerum deerat, nisi quod intercepta aqua panis penuria vulgus premere inciperet. Interim Mundelheimi præsidium cum obsessorum terga infestaret, Kœnigsmarckius facili negotio subigit,

1646. 27. Sept. git, septuaginta ibi dragonibus, & magna equorum vi potitus.

Cæsarei Augustæ subveniunt.

§. 24. Enimvero jam sub propugnaculum urbis cuniculi agi cœperant, deditio, aut assultus imminebat, cum Cæsarei, Bavaricique laboranti subvenere. Recesserant illi Limburgum usque ad Lanum. Ibi adscitis è Westphalia duabus legionibus non amplius, subigente inopia ac multo magis necessitate, dum Fœderati in Bavariam tendunt, suis succurrere constituere, ad Mœnum obiter Aschaffenburgo, Mittenburgo, ac Steinheimio expugnatis. Id quod tamen magna cum circumspectione susceperunt, laxo ad sinistram circuitu facto trans montem ab Avibus cognominatum in Fuldensem agrum, Schweinfurtum inde, Bambergamque, tum Forcheimum, ac Noribergensium ditionem, mox per Superiorem Palatinatum ad Danubium intra Ratisponam progressi. Ibi cum aliquot per dies substitissent, tandem apud Straubingam Danubium transmisere.
19. Sept. Landshutam hinc ad Isaram tendentes, quo & tria amplius peditum millia à Cęsare auxilio
22. Sept. missa venerant. Heic habito consilio Augustæ utique subvenire decreverunt, refectis non parum, auctisque in Bavaria copiis, quæ tredecim millia sexcentos equites, novem millia quadringentos pedites, dragones mille quingentos complectebantur.

Fœderatorum consultatio.

§. 25. Fœderati, intellectis hostium destinatis, quid facto esset opus consultabant. Equidem manum cum istis consererere ardebant, quo fine promtum erat superato Lico apud Fridbergam adventantes excipere, ni obsidium urbis solvendum esset. Nam ut tantam urbem tam valido pręsidio firmatam obsidio premerent, ac hosti tota mole ingruenti simul occurrerent, fieri non poterat. Obsidium porro deserere durum erat propinqua urbis capiendæ spe: nec ideo explorata prælii facultas erat, cum hosti intra angustias, ac paludes ita consistere liceret, ut invitus ad pugnam protrahi non posset. Igitur placebat apud Augustam consistere, quod sperarent intra eam urbem & Landsbergam, ubi crebris vadis Licus transitur, in citeriorem ripam hostes trajecturos urbis liberandę causa, & sic ultro prælii copiam facturos. Interim ut urbem expugnarent omni vi connitebantur; ac Fridbergam & quicquid vicorum intra duo milliaria trans flumen jacet flammis
30. Sept. delebant, ut sub dio hosti consistendum ibi foret: castellum quoque ad alteram pontis partem, qua usitatus per flumen transitus, excitant. Enimvero Cæsareis id tantum agebatur, ut immisso urbi novo milite obsidentium laborem redderent irritum.
12. Oct. Eoque per Dachaviam, ac Fridbergam itinere facto Lechausam Augustæ oppositam accessere, ubi vado Licus transiri poterat. Heic ingruentes hostes arcere loci conditio non patiebatur. Nam humiles Licum inter & urbem campi haut ita late patentes ubique telis è vallo expositi erant. Nec campos illos pererrantes rivi sat spatii præbebant ad pedites excitatis loricis tegendos, quo minus telis ex urbe juxta, & adversa Lici ripa obnoxii starent. Quod cum rationis non esset, nec
3. Oct. destinata hostis impediri possent, qui jam celsiore ripa machinas suis protegendis disposuerat; nil aliud Fœderatis supererat quam obsidium solvere ac transitu fluminis decedere. Id quod citra trepidationem factum. Tum explicatis in aciem ordinibus patente campo dimidio ab urbe milliari Fœderatorum exercitus constitit, signo ad Suecicum morem dato hostem provocans, si forte isti prælii conserendi animus esset. Ast hic, equitatu

Obsidium Augustæ solvitur.

transmisso cum istos in acie consistentes conspiceret, retro statim trans flumen concedebat, Augustæ obsidium solvisse contentus. Hac in oppugnatione è Suecico exercitu non amplius sexaginta quinque gregarii, ac præfecti nonnulli cecidere. Paulo plures quam ducenti sauciati quos inter subtribuni Bonartus, Forbusius, & Gaudius, ac præfectus vigilum Pawius. Turenniani tamen plus damni accepere. 1646.

Fœderati Laugingam discedunt.

§. 26. Cum hostem haut quidquam prælii copiam facturum constaret, Fœderati Laugingam recedunt, quod oppidum novis munimentis diligenter firmatur, ut certus Danubii transitus semper in promptu esset; cum Donawerta ob adsitum montem adversus vim machinarum defendi non posset.

Wrangelii dispositio.

Tum pecunia Noribergæ per Melchiorem Degingium procurata equis, armisque, & aliis necessariis miles iterum instruitur, ne in hiberna longius ab hoste discedere necessum foret. Et quia Caspar Cornelius Mortaignius, summus peditum dux imperium in Landgraviæ exercitum suscipiebat, in ejus locum Gustavus Otto Steinbockius, qui hactenus Westphaliæ curam egerat, sufficitur; adjunctis Gustavo Leuenhauptio, & Wolfio Ludingshusio, summa vigiliarum præfectura auctis. Nam qui eo munere hactenus primarium apud exercitum functus erat Payculius, sub Wittenbergio in Silesia peditatui præficiebatur. Gallici porro duces, hactenus satis concordes, si forte in diversa abituri essent, Wittenbergio injungebatur, ut postquam Cæsar plerasque vires huc verterat, valida impressione hostem distraheret, aut si opus foret, cum primario exercitu copias sociaret. Id quippe præcipue spectabat Wrangelius, ut belli sedes in Bavaria figeretur, quo ista per hostilem juxta ac amicum militem exhausta ejus Principis vires enervarentur. Cui scopo obtinendo ipse hostis ansam præbebat. Nam is post liberatam Augustam retro inter Ai-
cham & Schrobenhausam concesserat. Inde Lico 13. Oct.
binis pontibus supra Landsbergam strato, cis flumen transierat relictis, qui Rainensis præsidii excursiones coërcerent, velut tota vi Fœderatos invasurus, cujus exercitus viginti quinque bellatorum millibus constabat, quem octoginta circiter
machinæ sequebantur. Iter iste Mudelsheimum, 24. Oct.
Memmingamque intendebat. Tum longius Illarum ultra pergit, ut Fœderatis annona & pabulatione exclusis trans Danubium iterum abeundi necessitatem adferret. Qui tamen non statim perspicere poterant, quo consilio tam longe à finibus suis digrederetur. Suspicio erat, illi persuasum fuisse, fœderatos ipsius metu his regionibus ultro facessituros: cui opinioni forte ansam dederat, quod Wrangelius uxorem suam, aliorumque præfectorum plerasque, tum duas machinas usu detritas Norlingam miserat; unde hosti creditum totum exercitum eodem secuturum, cui & animus videbatur fuisse abeuntibus incumbere.

Hostis cis Licum in Suecicam transit.

Fœderati in hostem tendunt.

Enimvero Wrangelius hostium motu cognito una cum Turennio Lauginga hostem versus Jettingam, Kircheimum, & Angelbergam tendit, pręlio certaturus, aut si hostis abnueret, in Bavariam penetraturus. Angelbergæ intellectum, hostem
trans Illarum abiisse, viamque velut ultro ad Li- 25. Oct.
cum ostendisse. Unde isti citra moram Landsbergam petivere, ubi præfectus turmæ cum septuaginta equitibus interceptus est. Oppido præsidium a Turennio impositum, ut & ipse Lici transitum in potestate haberet, cum Sueci Rainam obtinerent.

Iidem in Bavariam denuo irrumpunt.

Præmittitur hinc Reichwaldus cum quatuor equitum legionibus ad Schongam occupandam, transi-

1646. transitumque hostium arcendum. Sed prævenientibus istorum dimachis exclusus pontem tamen Lici corrupit. Hostis Fœderatorum itinere cognito extemplo Memminga Kaufbeuram, inde ad Licum properat, ac infra Schongam Lædæ castra ponit; cui in adversa ripa Fœderati Omenetorpi non procul Landsberga castra opponunt, ac Bavaricos propria ditione excludunt. Weilheimum inde, oppidum sexaginta dimachis
29. Oct. insessum, propugnantibus etiam ducentis oppidanis, & provincialium manu, impetu expugnatum non sine ingenti strage eorum, qui male consulta pertinacia validiorum iram lacessiverant. Excurrentes quoque trans Licum catervæ non
3. Nov. parum damni hostibus dedere, interceptis inter alia mille pabulatorum equis.

§. 27. Cæsarei, Bavaricique cum summopere in Bavaricam penetrare, ac invisos inde hospites expellere cuperent, in Suevica Lici ripa Schongam versus adscenderunt, si patrocinantibus machinis pontem extruere possent. Sed Fœderatis in adversa ripa altiore loco consistentibus iste conatus irritus fuit. Cum autem altius Tirolenses per montes iter instituere non possent, retro Mo-
3. Nov. nachium Suevicum vertunt ponte ad Augustam usuri. Sed obstantibus Fridbergæ Fœderatis ne heic quidem perrumpere dabatur. Tandem exstructis sex pontibus, quos secundo flumine deducebant apud Cænobium Thierhauptam Licum transiere tanta cum trepidatione, ut multos tardius molientes aut palantes Succis intercipiendos
7. Nov. relinquerent. Fœderatis animus erat & illic hostem transitu arcere. Sed cum per uliginosas circa Fridbergam vias machinæ trahi non possent, & circa Augustam omnia exhausta forent, longius ad dextram itinere Menchingam capto hostem jam Schrobenhausam elapsum invenerunt.

Cæsarei in Bavariam revertunt.

§. 28. Fuerat Wrangelio propositum longius in Bavariam penetrare, ac apud Freisingam Isaræ transitum tentare, ut & hostis eodem pertraheretur, & Bavaria intra Oenum Licumque ab amicis pariter ac hostibus vastaretur. Sed Gallici duces, cum ab initio id probassent, mox mutato consilio sequi Freisingam detrectarunt, protestatione interposita; sibi constitutum trans Licum in Sueviam reverti, ac ibi captis hibernis militem fessum recreare. Obtentui sumebantur induciæ, quas Bavarus tunc affectabat: quarum
2. Nov. causa Croissius Monasterio à Legatis Gallicis missus erat. Is primo accessu Wrangelio remissius insinuare; Monasterii super induciis fœderatos inter Reges, & Cæsarem, atque Bavarum fuisse propositum, seque ad cognoscendam ipsius sententiam venisse. Cui Wrangelius: inducias præsenti armorum facie Regnis haut proficuas; ac longe satius fore apertam jam Bavariam populari, Principique huic nocendi vires adimere; id quod pacis tractatus non parum promoturum sit. Alias super istis nihil in mandatis sibi datum. Nec eo secius Galli tractatus istos, ac discessum è Bavaria urgere, quicquid contra niteretur Wrangelius; hostem penitus pessumdandum ingerens, & ea parte premendum, qua tenerrimus sensus. Suevicis hospitiis fruendis sat temporis superesse. Sed cum Gallos de sententia haut decedere videret, terris inter Licum & Isaram quantam posset vastitatem inferre secum constituit. Ita Bavariam pessime habitam Fœderati iterum deseruere, Li-
13. Nov. co apud Schongam superato. Hujus repentini è Bavaria discessus causa in vulgus spargebatur annonæ pabulique inopia. Revera tamen Galli ob

Galli longius in Bavariam penetrare nolunt.

De induciis agi incipit.

Fœderati Bavaria iterum excedunt.

communia sacra, ac veterem amicitiam ejus Principis miseratione tangebantur, ad quem plane perdendum cum Suecis incumbere nolebant; quibus & olim ratio fuit, istum Domus Austriacæ æmulum fovere. Sed nec eo usque premere hostem cupiebant, ut Sueci Galliæ deinceps auxiliis carere commode possent; quos uti succumbere oneri nolebant, ita ubi res ipsis nimium prospere videbantur fluere, ad æquilibrium eosdem revocare artificium erat. Ex ea ducum dissensione spem Catholici concipiebant, amicitiam inter Sueciam, Galliamque plane abruptam iri. Reginæ tamen prudentia & moderatione infra spem ejus dissensionis effectus stetit. 1646.

§. 29. Schonga Kaufbeuram Fœderati discedunt, unde profuga, sexaginta quatuor equitum turma à Suecis insequentibus intercipitur. Inde late per superiorem Sueviam diffunduntur, plerisque oppidis ultro portas pandentibus, nisi quod signifer, qui arcem Mundelheimensem cum quadraginta dragonibus insidebat admotis demum machinis ad deditionem compellendus fuit. Cui arci, avecto qui congestus ibi erat penu, ignis injectus. Hospitia ita inter se distribuerant fœderati, ut Turennius quidem loca versus Danubium, & Wurtenbergicam ad dextram caperet; Suecis Regio ad sinistram versus Bodamicum lacum cederet. Nec in hostem quidquam gestum, nisi per excursorum catervas; quarum una centum sexaginta Croatas Bavaro militantes inter Rainam & Murdelheimum profligavit, quinquaginta eorum captis. Campoduni subtribunus Schlangenhauffius cum dimacharum ala collocatus erat prohibendis montana regione excursionibus; qui oppido diffuso defendendo impar arcem insidebat. Eum tribunus Caspar Schockius cum valida militum agrestiumque manu ante lucem invasit, & acriter licet resistenti duo propugnacula extorsit. Connixis tamen orta luce Suecis hostes iterum ejecti, septuaginta amplius cæsis: Sueci triginta fere desideraverant, una cum equis & impedimentis in oppido relictis. Cis Danubium Dunckelspula à Kettero, Norlinga à Bulovio insidebantur ad Franconiam tributis subjiciendam. Jurgasio tribuno, qui Donawertam obtinebat, injunctum hoste ingruente ponti ignem injicere, ac Rainam se conferre. Polcius tribunus, ac Weierus subtribunus qui Wembdingæ hactenus stativa habuerant, Weissenburgum occupare jubentur. Cum oppidani metu præsidii Wiltzburgensis tergiversarentur; scalis admotis in oppidum pervaditur. Ex eo Succi partem superioris Palatinatus tributis subjecere. Sultzberga quoque arx Neumarco uno milliari dissita præsidio firmata.

Idem per Sueviam copias distribuunt.

20. Nov.

22. Nov.

1. Dec.

§. 30. Inducias cum Bavaro non tam Turennius, quam alii Galli fervido in Romanos ritus studio urgebant, queis frigidam suffundebat Croissius Monasterio missus, qui nunc ferocius super tractatibus suscipiendis instabat. Bavarus quoque velut re jam explorata locum & tempus congressus exposcebat. Enimvero Wrangelius judicabat induciarum obtentu hostem id quærere, ut amoto cervicibus suis Fœderatorum exercitu spatium nancisceretur futuræ expeditioni separandi, resque collapsas reficiendi. Contra quæ Suecis per has inducias forte cedenda sint hospitia exhausta, & exercitui supplendo parum conducentia. Ductores occasionem inde arrepturos in Succiam proficiscendi, Reginamque infinitis precibus obtundendi. Gallos ob prompta stipendia militem ad se tracturos, & qui Romana sacra pro-

Wrangelius inducias aversatur.

1646. fiteantur per sacerdotes seducendos. Bello instaurato militem quieti adsuetum ægre se in expeditionem moturum, ac non nisi soluta pecunia alacritatem resumturum. Hostem contra recentes vires in bellum allaturum. Accedebant jussa Reginæ, quibus injungebatur tractatibus de induciis abstinere, ac si invitaretur, mandati defectum obtendere. Unde constituerat rem extrahere, quoad nova sibi à Regina mandata venirent. Sed quia paulo ante summus Quæstor Petrus Brandius à Legatis Suecicis Osnabruga venerat, mandatis super eo negotio instructus; unde cum Croissius non sine importunitate tractatus urgeret, velut inter Legatos Regios super iisdem jam convenisset, ademto tergiversandi obtentu Wrangelio congressus deputatorum admittendus erat, ne Gallos plane offenderet, neve à pace abhorrere Suecorum animi, bellique infinita cupidine duci crederentur. Decreverat tamen ita duras induciis leges dicere, ut illæ non temere ad finem perducendæ forent. Eodem tamen tempore cum Joanne Philippo Schœnbornio Herbipolensi Episcopo super modo menstruorum tributorum conventum: & ut Episcopus intra sua oppida à Cæsare, aut Bavaro præsidia ne admittat, neve per suos Suecis, eorumque sociis hostile quid inferri patiatur, sed catervis ac toti exercitui liberum transitum concedat, ac annonam suppeditet, commercia libera concedat, ac per omnia amicum se gerat.

Cum Herbipolensi Episcopo transigitur.

§. 31. Inter hæc Cæsarei juxta, ac Bavarici Licum inter, & Isaram dispersi tendebant, exhaustam per regionem non modice cum inopia conflictari; unde & quotidie transfugæ Rainam veniebant, qui inde ad exercitum Suecicum mittebantur. Et crebræ Suecorum excursiones subinde quosdam istorum carpebant. Apud Neuburgum inde Danubius ponte sternitur: ac suspicio erat hostem repente transiturum, ac Donawertam, Weissenburgum, aut Norlingam à Suecis insessas invasurum. Unde Wrangelius destinata hostium penitius exploraturus, simul tentaturus, num vel dispersis adhuc per hospitia legionibus, vel iter ingressis damni quid inferre posset, una cum Turennio ac pleroque Suecico equitatu, & novem Gallicis equitum legionibus Babenhausa Rainam versus iter ingreditur. Dum eo tendit, missi à Steinackero tribuno Rainæ præfecto nuntiant, ab hoste sublatum Neuburgo pontem Ingolstadium deductum, exercitusque hostiles iter ingressos, Bavaricum ad sinistram præter Neuburgum, Cæsareum ad dextram Schrobenhausam versus, postremum agmen non procul Raina incedere. Unde Fœderati duces quantum poterant accelerantes sequenti die pontem apud Rainam transivere. Ubi non procul bis mille equites Cæsareos sub Pompejo, ac Philippo summis vigilum præfectis deprehendunt. Quos propere insecuti non procul Brucheimo invadunt. Hi commodo licet loco consistentes repugnare non ausi Neuburgum versus se proripuere; quos ad dimidium milliare usque ab illo oppido Sueci, Gallique insecuti ducentos amplius cæcidere, plurimos ceperunt, quos inter multi præfecti. Quo minus longius procederent, fatigati celerato itinere equi impediebant. Eodem tempore Jurgasius tribunus Donawertæ impositus rumore invasuri ipsum hostis territus, cum Rainam, quo se alias conferre jussus erat, ab hoste circumsideri crederet, Laugingam se contulit. In cujus locum hostis statim turmam equitum immisit. Sed Wrangelius præpropero discessu offensus præfectum vigilum Joannem Rosam cum centum quinquaginta peditibus Lauginga tribus navibus eodem dimittit, qui impetu dato oppidum irrupit, ac cæsis captisque nonnullis hostilium equitum, reliquos oppido præcipites ejecit. Pons statim à Suecis reparatus, ac in Jurgasii locum subtribunus Gaudius oppido præpositus. 1646.

Cæsarei vapulant. *4.Dec.* *5.Dec.* *6.Dec.* *Donawerta à Suecis deseritur & recuperatur.*

§. 32. Tandem provecta jam hieme sub tecta deducere suos statuerunt Fœderatorum duces. Et Wrangelius quidem Babenhausa movens prætorio Leutkirchæ posito legiones circa Bodamicum lacum Lindaviam usque, & Uberlingam distribuit. Turennius contra Biberaci ipse considens Meskirchæ, Pfullendorfi, Mengæ, ac vicinis locis suos dispertitus est. Cæterum agrestes in Algovia retro Isnam oppidum munimenta excitaverant, unde crebris eruptionibus Suecorum hiberna infestabant. Illis compescendis Wrangelius comitante Mortaignio & Duglassio cum bis mille peditibus, mille equitibus, ac quibusdam machinis Leutkircha eo movit: sub vesperam tamen Isnæ adpellens ob ingruentes tenebras nihil in istos tentare potuit. Orta luce, cum ad munimenta accederetur, deprehensum, alios hinc inde per montes, reliquos in claustra Bregentina diffugisse. Quæ res Wrangelio ad majora audenda ansam præbuit, ut ad invadenda ea claustra, queis aditus ad Helvetios, Rhætosque, & in Italiam panditur, animum adjiceret. Unde sequenti die ad quadrantem usque milliaris suggressus, postero mane destinata exsecutus est. Claustra ista, ex uno latere assurgentibus Alpibus, ex altero alluente lacu Bodamico, vix in eam latitudinem patent, ut currus pertransire queat. Objacet castellum, qua Lindavia acceditur, probe munitum. Retro claustra Bregentia sita est, & juxta validum castellum, sed posteriore parte apertum, quippe unde nullus hostis metuitur. Longius Pfannenberga arx celsæ rupi incumbit, nec ipsa facilis expugnatu. Horum locorum cura Eschero tribuno commissa erat. Suecis ingruentibus agrestes celsis in montibus ad sinistram se ostendebant, ad quos jussu Wrangelii aliquot peditum centuriæ enixæ illos non segniter licet resistentes inde proturbarunt. Agrestes inferius apud rupem, & supra claustra positum vicum aliud castellum excitaverant, simul secundum montes loricam objecerant, ubi pede firmato iterum acriter in subeuntes tela ejaculabantur. Quos & inde Wrangelius, ac Mortaignius cum manu peditum impetu facto ejecere. Fugitivi in aliud castellum sub abrupta rupe situm, ac ponte pensili munitum ruebant; ubi si pedem figere, ac pontem retro attrahere potuissent, aditus hosti plane obstructus erat. Enimvero ita alacriter vestigiis fugientium inhærebant Sueci, ut illis spatium non esset pontem attrahendi, quin hi simul irrumperent. Unde miseri longius per montem in Bregentiam oppidum, ac adsitum castellum se conjecere. Quibus uti alas timor addiderat, ut per abrupta montium præcipiti saltu se demitterent, alii devolverentur: ita veterano Suecorum pediti solitus ardor, ac opimæ spes prædæ non minus alacritatis inspirabat, ut idem castellum simul cum agrestibus attingerent. Interim & Sueci montem ad sinistram enixi erant, è quo exiguis machinis, & tubis longioribus munimenta hostium infestari poterant. Unde castellum illud insidentes milites, & agrestes cum conspicerent Suecos jam à tergo quoque imminere, ubi castellum apertum erat, & ipsi

Fœderati in hiberna discedunt *12.Dec.* *Wrangelius claustra montium apud Bregentium occupat.* *22. Dec.* *23. Dec.* *24 Dec.* *25.Dec.*

1646. ipsi inde se proripiunt. Eorum aliqui in navigia vacua apud oppidum consistentia cum impetu se conjecerunt; sed illis pondere subsidentibus lacu hausti sunt. Alii effugium terra quærentes, in Suecorum manus delapsi trucidabantur. His igitur castellis cum oppido in potestatem redactis ipsa adhuc claustra restabant; quæ per duas horas strenue defendebantur, donec urgentibus hinc inde Suecis tandem cessere. Inciderat quoque in Suecorum manus Escherus tribunus, qui Pfannenbergæ arcis præsidiariis deditionem imperare compellebatur. Ita cum armata simul militum manus subiret, Sueci arce ista citra pugnam potiti sunt. Captæ ibi duodecim machinæ æneæ, undecim vexilla. Agrestium sex millia fuerant, quorum major pars periit Suecorum pauci admodum ceciderunt, quos inter centurio Henricus Wrangelius Reinoldi filius. In oppido maxima præda inventa, quam aliqui quadragintæ auri tonnis æstimarunt.

Idem ad Helvetios scribit.

Cæterum ne Helvetii occupato in ipsorum terras aditu offenderentur, Wrangelius literas ad ipsos dedit quibus de suo Bregentiam adventu significat, confirmans ipsis à se suisque nil nisi amica expectanda. Sub capitis quoque pœna edixit apud exercitum, ne quis in eam regionem excurrere audeat: misso ad fines latrunculatore, qui rapinam ausos promiscue laqueo suffocaret. Cæsarei contra, Bavaricique Bavariam à se quoque pessime habitam instante Principe tandem mense Decembri deseruere, ac transito apud Ingolstadium Danubio illi quidem in Superiorem Palatinatum, hi in Aichstadiensem præsulatum concesserunt. Imperium in Cæsareos, postquam Archidux in aulam abierat, Gallasio iterum collatum; & Hatzfeldius ob adversam valetudinem missione impetrata in prædia sua in Franconia se recepit.

Wittenbergius in Silesiam mittitur.

§. 33. Dictum supra est, Wittenbergium, postquam primarius exercitus in Westphaliam tendebat, in Silesiam missum observandis hostium conatibus, qui loca ibi à Suecis insessa recuperare instituebant. Adjungebantur illi tria millia equitum, dimachæ nongenti, pedites mille; quos ille apud Servestam trans Albim duxit. Inde Trevenbritzam abitur, ubi lustratis copiis Soram, Saganumque, tenditur, tandemque Naumburgi ad Boberam castra ponuntur.

19. April. 30. April.

In itinere caterva Croatarum non procul Gærlicio à Suecicis oppressa. Dum Wittenbergii iter per vastatas fere regiones tardius procedit, Awackius tribunus interim collecta manu Teschenam arcem oppugnatum ibat, quam Solihartus subtribunus strenue tuebatur, obsidentium non paucis cæsis. Tandem parte munimentorum per cuniculum disjecta arx dedita, liberque discessus iis, qui antea sub Cæsare stipendia non fecerant, permissus. Ast Niclasburgum incuria præsidii Suecici noctu à Cæsareis oppressum, in captivitatem redactis qui intus erant præfectis. Eadem in Iglaviam agitabantur conscio intus cive, ac milite; sed qui re mature detecta ultro carnificis munus manibus sibi illatis præcipiebant.

Cæsarei Teschenam arcem recuperant. 8. April. & Niclasburgum. 2. April.

Iidem Cremsam obsident.

§. 34. In Austria Cremsa eminus hactenus circumsessa omni vi oppugnari cœperat, cujus expeditionis curam susceperat Joannes Christophorus Buchemius Comes, coacta quinque millium manu, ac multis machinis Vienna adductis. Etsi alias id oppidum ipse loci situs parum validum redderet. Cæsarei machinis pinnacula mœnium disjicere, & accessus ad fossam agere. Contra qui oppido præerat Jacobus Lundius subtribunus, ejecta inopi turba, quò diutius annona sufficeret; 1646. tecta ædium demolitus est, ac summis tabulatis arenam superfudit. Tum continuis displosionibus obsessoribus non parum damni intulit. Hi contra machinis munimenta, turresque dejicere, ac defensioni ineptas reddere; vicinumque in montem machinas attrahere, quarum ictibus omnes plateæ oppidi expositæ erant. Ac deprehenso, qui ad præfectum literas auxilii spem facientes perferre conabatur, vis intendebatur ac injectis ignibus duodecim domus conflagrabant; obsessis interim eruptione facta non paucos captivos in oppidum pertrahentibus. Obsidio urgendo aderat Suchius defensa Brina clarus, qui & non modicum operæ prætium fecisse judicabatur. Inde tribus locis sub oppidi propugnacula cuniculi acti: undecim è suggestibus mœnia tribus locis dejecta; & exteriora maximo impetu expugnata, ut nulla ratio oppidum tuendi amplius superesset. Mittitur hinc in oppidum à Bucheimio Comite tympanotriba, obsessis deditionem citra conditionem offerens. Sed cum hi mori mallent, quam istam conditionem subire, datis utrinque obsidibus in honestas deditionis leges conventum, ac Lundius cum ducentis, qui ipsi superfuerant, Glogoviam deductus est, exceptis illis, qui antea sub Cæsare militaverant.

Eadem deditur. 2. 5. April.

Wittenbergius Wartenbergam occupat. 14. Maj.

§. 35. Wittenbergius interim, transito apud Glogoviam Odera, Wartenbergam Polonicam sexaginta peditibus sub præfecto vigilum infestam invadere constituit, quod præsidium minus esset, quam pro oppidi capacitate. Sed præfectus derivatis licet è fossa aquis obsistere pertinax, dum oppidani non sine tumultu in arcem facessere jubent, ab irrumpentibus Suecis una cum suis oppressus est. Ut oppidum istud novis munimentis firmaretur, quod Wittenbergius cupiebat, coëuntes hostium copiæ spatium non indulgebant. Eoque satius visum munimentis detractis id deserere, & castris apud Hernstadium positis motus hostium observare. Qui cum numero longe potiores Raimondi Montecuculi ductu ingruerent, Guram retro concedebat. Et quia nuntiabatur, catervas Cæsareorum in Polonia vicina latitare ac inde palantes Suecos ex improviso assultare, ad Judicem Provincialem Schlichtingium misit, qui hac de re conquereretur, simul denuntians, sibi vitio datum non iri, si hostem ubicunque deprehensus fuerit persequatur. Cui iste declarabat; id quidem pace sua futurum; quin non intercessurum se, quo minus vel injectis flammis insidiatores vicis expellat. Cæsareis inde Parchwitzam usque descendentibus, Wittenbergius Gura movens sub Glogovia considebat. Ubi præfectus vigilum Rœrscheidius cum ala equitum Hirschbergam missus in itinere à Cæsareis vapulat, quinquaginta suorum amissis. 2. Jul. Qui tamen paulo post felici excursione damnum id pensavit. 18. Juni Sed & mox alia Suecorum caterva centum equitum apud Neumarcum profligata non paucis cæsis. 17. Jun. Triginta quoque equites Franckensteina progressi per eosdem intercepti. Eam arcem, velut idoneo præsidio destitutam, Montecuculus facili negotio in potestatem se redacturum speraverat. Cujus conatibus explorandis centurio Crengelius arcis præfectus quatuordecim equites emiserat, qui Cæsareos se ferentes per medios hostes vagabantur, donec captata occasione præfectum vigilum cum quibusdam aliis cæderent, abductis quatuor vexillis, ac non paucis captivis. Arci inde vis admota, obsessis strenue repugnantibus; qui tamen cu-

Franckensteina à Cæsareis recuperatur.

1646. cuniculo jam sub arcem acto ea lege deditionem pacti sunt, ut præfectus cum suis Glogoviam deduceretur, præter istos qui antea sub Cæsare militaverant; quibus ad vetera signa redeundum erat. 3. Jul. In Bohemia quoque Contius Comes Lubnitzam arcem per quinque septimanas acriter impugnatam bis licet rejectis assultantibus, compulerat, 4. Jan. ut citra exceptionem se dederet.

Ut & Corneuburgum. §. 36. In Austria Bucheimius Comes post Cremsam recuperatam Corneuburgum omni vi oppugnare cœperat. Et liberando Wittenbergius animum intendebat, quod à Copya tribuno, qui oppidum tuebatur, nuntiaretur modicum & imbellem hosti equitatum esse. Cujus rei specimen subtribunus Quastius ceperat, qui cum exigua suorum manu totam Furstenbergii legionem Stockeraviam usque præcipitem egerat, non paucis captis. Unde proponebat iste, si aliquot equitum centuriæ à Wittenbergio per sylvas Olmucium & ultra mitterentur, facile per opera hostium evadi, simul erumpentibus obsessis obsessores opprimi, delerique posse. Huic consilio exsequendo Wittenbergius Gœrtzkio tribuno sensim modicas equitum catervas Leobschutzam submisit, quibus ad suam legionem adjunctis eam expeditionem suscepturus erat. Ea ut hostes falleret, Wittenbergius cum equitatu suo Ligniciam versus progreditur, velut Franckensteinæ subventurus ut hostium animos 4. Jul. huc averteret. Gærtzkius Leobschutza movens sumto per Ravensburgum itinere ad unum à Corneuburgo milliare illæsus pervenit: sed cum opera ita invicem connexa comperisset, ut nulla ratione perrumpi possent, simul obsessores ad ipsum excipiendum paratos consistere, infecta re pedem referre coactus est. Cęterum Bucheimius isti oppido oppugnando summam vim adhibere: continua fossa, loricaque interjectis castellis id primo circumplecti; inde accessus ad fossam agere, diversis è suggestibus in mœnia turresque machinis ingentibus fulminare, globosque ignivomos injicere. Adversus quæ Copya tribunus nova intus opera struere, continuis displosionibus obsessores 30. Jun. fatigare; tum eruptione facta multis cæsis, quadraginta amplius captivos in oppidum pertrahere. Obsessores inde cum tribus in locis mœnia prostravissent, assultum tentarant, ac post asperrimam pugnam per ruinas in fossam interiorem penetrarunt; globis tamen manuariis infestati, & reliquis non sequentibus retro cessere. Et obsessi cum ruinæ defendendæ impares se cernerent, partem ejus trabibus, lignisque impleverunt, ignibusque injectis incenderunt. Cæsareorum trecenti amplius eo assultu cæsi, aut sauciati. Ex obsessis quinquaginta desiderati, aut vulnerati. Verberatio tamen redintegratur, ac quarto loco mœnia prosternuntur. Ac jam ad extrema redacto oppido literæ à Bucheimio ad præfectum missæ, quibus deditionem, sine exceptione imperabat. Copya quanquam nulla amplius resistendi facultas esset tamen duras illas leges adspernatus, contradicente licet Suchio, & Hunoldsteinio hac conditione Bucheimio oppidum dedit, ut relictis qui Cęsari antea militaverant, cum reliquis dimitteretur; vexilla tamen complicanda, & arma sub brachiis gestanda erant. Excedebant oppido non amplius nonaginta equites sexaginta pedites præter saucios, queis in oppido manere permissum, quoad curati essent. Cæsarei durante obsidio mille quingentos desideravere. In oppido pulveris parum, annonæ affatim repertum.

Wittenbergius §. 37. Ast Wittenbergius lento auxiliorum è Suecia accessu Glogoviæ adsidens, deficiente annona, pabuloque, & ut auxilia eo tutius excipere posset, Schwibussam retrocessit, ac totum fere mensem ibi hæsit, nulla re gesta, nisi quod ex- 1646. tandem supplementis firmatur. cursorum catervæ quosdam hostium subinde car- 5. Aug. pebant. Montecuculus interim Lehhausam arcem post vim frustra tentatam tandem fame ad deditionem compulit, eandemque destruxit. Inde Fridlandam, atque Greiffensteinam arces oppugnare instituit. Enimvero Wittenbergius, cum tria peditum millia è Suecia accessissent, quos pro- 25 Aug. pediem nongenti equites secuturi erant, Schweibussa Glogoviam redit, ubi transito Odera per Hainam, Lewenbergam, & Grieffenbergam ad obsessas arces liberandas tendit. Ejus adventu audito Montecuculus, Strigæ, Jauræque munimenta demolitus, apud Reichenbergam trans montes in Bohemiam abiit. Cæsarei recedunt. 3 Sept. Quem longius progressum per aspera viarum cum persequi non posset Wittenbergius, post Fridlandam, Greiffensteinamque annona firmatas in superiorem Silesiam cogitabat, si forte locis per Austriam, quæ Suecis adhuc supererant, subvenire posset. Iidem reliqua Austriæ loca recuperant. Sed illa invalidis præsidiis infessa jam in hostium potestatem concesserant. Ravensburgum Bucheimius, cum plerique præsidiarii morbo decumberent, facili 12. Aug. negotio recuperaverat. Hoc cum plerisque copiis in Bavariam digresso, Suchius Falckensteina 20. Aug. arce potitus est. Viginti pedites Stotzæ tuendæ impares noctu inde profugi in tuta se receperunt. Sed quæ in Moravia à Suecis obtinebantur oppida, Olmucium, Neustadium, Iglavia à Cæsareis eminus includebantur, etsi quæ propius assultabant catervæ aliquoties non leviter vapularent. Inter alios præfectus vigilum Salhausius cum caterva centum sexaginta equitum ab Olmucensibus profligabatur, triginta amplius cæsis, quadraginta captis.

§. 38. Wittenbergius contra Greiffenberga Schweinhausam progressus est, ubi aliquot per dies substitit, ut Gustavum Hornium Eberhardi filium tribunum cum Suecis ac Finnonibus equitibus exciperet, simul suos reficeret; Wittenbergius Polckenhainum capit. 7. Sept. & quia ob continuas pluvias via machinis inviæ erant redditæ, ne tamen tempus plane otio tereret, Polckenhainam invadere instituit. Et oppido quidem intra horam Sueci potiebantur. Miles in arcem se conferens oppido ignem injecerat, qui à Suecis restinctus est, inque eo insignis copia annonæ, pecorumque inventa, quæ toti exercitui ad tempus non modicum sufficiebat. Arcem acriter tuebatur Zedlicius Baro, ut tormentis illa verberanda esset, donec occupato à Suecis vestibulo ho- 16. Sept. rum arbitrio iste se cogeretur permittere, frustra octo uncialium millia offerens, si libere sibi discedere permitteretur. Præsidio inde Jaura, Parchwitza, & Hirschberga à Wittenbergio insidentur, coërcendis Lignicensibus, & ut Provincia late tributis subjiceretur. Montecuculus porro è Silesia in Bohemiam cedens primo Trautenaviæ sex à Suecico exercitu milliaribus consederat; inde Kœnigsgræciam conversus evocato passim milite se confirmaverat. Unde cum parum militis Cæsarei per Moraviam superesset, presidiarii Sue- 8. Sept. cici ejus Provinciæ juncta manu in Austriam pervasere, ac Stockeravia direpta sub Viennensem pontem usque persultantes magna cum præda ad suos reversi sunt. Ast Montecuculus cum jam Ratisponam versus properaret, Cæsareo, Bavaricoque exercitui se adjuncturus, Leopoldo Archiduce jubente in Bohemia substitit, Wittenbergii

1646. bergii progreſſibus ſe objecturus. Hujus Bavariam verſus motu cognito Wittenbergius Polckenhaina Landshutam movet. In itinere exploratores referebant, Montecuculo digreſſo Hanavium ſummum vigiliarum præfectum cum ſeptem legionibus Harſchitzæ remanſiſſe.

Wittenbergius in Bohemiam abit.
20. Sept.

Quas ſubita impreſſione obruiturus Wittenbergius aſſumto pleroque equitatu ad ſeſqui, milliare a ſtativis hoſtium progreſſus eſt.

21. Sept.
Cæſarei vapulant.

Per noctem ſylvis tectus quievit; mox ſummo mane ſtationem hoſtium trecentis equitibus conſtantem toto à ſtativis milliari ſecuram deprehendit. Quanquam autem Hanavius orta luce de Suecorum adventu à ruſtico intellexerat, ac remotius tendentes legiones Parduwitzam ſe conferre juſſerat, ipſe cum duabus legionibus eodem ſe recepturus: tamen Suecis ſubito ingruentibus hautquidquam pugnam auſus in fugam effuſus eſt, Suecis tria per milliaria inſequentibus. Illa in fuga multi cæſi, trecenti amplius gregarii, compluresque præfecti capti, duobus cum vexillis, ac trium legionum impedimentis, tum mille quingentis equis. Reliquæ legiones tumultu audito Podiebradam, aut Kœnigsgræciam ſe proripuere. Circa idem tempus caterva equitum ab Axelio Lilio Lipſia miſſa ad liberandam arcem Brixienſem, in Bohemia à Cæſareis eminus circumſeſſam, extructum ibi caſtellum repente oppreſſerat, duodecim peditibus cum centurione cæſis, quinquaginta captis.

3. Sept.

Caterva quoque Suecorum Greifenſteina ſub Boleſlaviam excurrens Wachtendoncum ſubtribunum ceciderat, Wallenſteinium juniorem Comitem cum aliis captivum abduxerat. A Wittenbergio Nachada arx expugnatur, & late circum oppida pecunia emunguntur. Eodem mittente etiam Gunnius tribunus Neuſtędelium Bohemicum expugnavit, ex pacto dimiſſis ſexaginta peditibus cum centurione, qui eam tuebantur: ſed non modica Croatarum & Dragonum manus, quæ eodem ſe receperat, captiva remanſit.

Wittenbergius in Moraviam tendit.

§. 39. Dehinc Wittenbergius è laſſitudine refectis ſuis in Moraviam vertit, præſidiis ibi Suecicis de annona proſpecturus; ex itinere Montecuculo, qui apud Czaſlaviam ſe oſtenderat, Thabor uſque pulſo.

& Superiorem Sileſiam.

E Moravia in Superiorem Sileſiam tranſiit, ac miſſa trans Oderam manu cum tractum tributis ſubjecit, niſi quod in honorem Poloniæ Regis Ducatui Oppelæ & Ratiboriæ parcebatur. Oelſæ ſtativa cum ſua legione ceperat Erneſtus Guntherus Holſatiæ Dux, qui intellecto manum Cæſareorum Elbingæ prope Wratiſlaviam agere, ſubtrubunum cum centum quinquaginta equitibus eodem miſit, qui & noctu ingruens pleriſque una cum multis equis, armisque potitus eſt; pauci per tenebras trans fluenta Wratiſlaviam evaſere. E ſuperiore Sileſia in Inferiorem Wittenbergius lentis itineribus deſcendebat, anni tempeſtate ad majora molienda inepta, & quantum dabatur Ohlavienſem arcem munimentis firmabat, ſitu opportunam, & compeſcendis ea parte Wratislavienſibus. Cui fini & Jeltſcha arx à Gunnio tribuno oppreſſa inſerviebat. Eo tractu ad finem uſque anni perſiſtebat. Montecuculus contra ad tuendas Cæſaris Provincias à Leopoldo Archiduce remiſſus excitis licet undique copiis quacunque Wittenbergius ingruebat, ſubinde cedebat. Ac hunc in Sileſiam per Glacenſem Comitatum Neuſſam verſus inſecutus, mox Suecis in eum ſe vertentibus in Bohemiam propere regreditur, male habitis duabus catervis centum octoginta equitum ab ipſo emiſſis, quorum magna pars cæſa aut capta. 1646. Viciſſim tamen legio Ducis Holſatiæ Oelſæ tendens, dum tributis exigendis vacat, à Cappunio tribuno male multata eſt, multis cæſis, ac centum quinquaginta captis.

Caſſellani Marpurgenſem arcem occupant.

§. 40. Circa initium hujus anni Caſſellani arcem Marpurgenſem poſt diuturnum obſidium, cum obſeſſis nulla auxilii ſpes ſupereſſet, ad deditionem adegerant: etſi præfectus arcis Willichius ſubtribunus id facinus mox capite lueret.

Ad inferiorem Rhenum geſta.

Rabenhauptius quoque Noveſii præfectus excurſione in Montenſem Ducatum facta quædam oppida arceſque occupaverat, earumque nonnullas demolitus fuerat. Blyenburgo autem, Windeccæ, & Heuckeswagæ præſidium impoſuerat; etſi prius paulo poſt per Sparrium tribunum recuperatum fuit. Idem Rabenhauptius noctu Zonſam oppidum admotis petardis irrumpere conabatur;

15. Mart.
9. April.

& jam perruptis exterioribus ad internam portam perruperat; ſed irrita per tres horas pugna tandem repulſus eſt, præter ſauciatos centurione atque optione cum ſeptem gregariis amiſſo. Contra Sparrius Windeccam per aliquot dies acriter, & non ſine ſuorum jactura oppugnatam fama adventantium Haſſicorum irritus deſerebat.

26. April.

Circa finem menſis Junii Rabenhauptius valida cum manu per Superiorem præſulatus Colonienſis partem graſſabatur, direptis qui tributa abnuerant. Eiskircham verſus cum præda properantem Dunckelius tribunus, manu contracta inſequebatur. Sed ille præmiſſa præda cum reliquis in ſylva ad utrumque viæ latus opportune conſidebat, & ingruentes Colonienſes ita excepit, ut tribunus Dunckelius cum quibuſdam præfectis, ac multis gregariis ſtatim caderet. Reliquorum in fugam conjectorum Haſi non paucos occiderunt; centum amplius captivis abductis: ac cum præda ſalvi Eiskircham pervenere.

Darmſtadienſes Kirchainam ſubigunt.

§. 41. Aſt in Haſſia Superiore Landgravius Georgius, digreſſis in Sueviam Fœderatorum exercitibus, copias ſuas, quæ ſedecim equitum turmis, mille ducentis peditibus conſtabant, Kirchainam miſit, centum viginti duntaxat peditibus ſub Joanne Friderico Uffelio inſeſſam. Hic bis repulſis aſſultantibus demum honeſtam deditionem pactus Ziegenhainam deducitur.

& Caſſellanos pulſant.

Landgravia oppido huic liberando ſtatim Geiſium cum ſuis legionibus ab exercitu Fœderatorum avocat, qui & apud Mœnum ab his digreſſus, cum jam oppidum ante duas horas deditionem feciſſet, ſero advenit. Unde in ſylva non procul Ziegenhaina conſtitit. Interim bis mille amplius Cæſarei equites ad inſidias Geiſio ſtruendas ſub Mercio ſummo vigiliarum præfecto miſſi Darmſtadienſibus ſe junxerant, Geiſium in ſtatione ſua invaſuri. Hic cum ſolos Darmſtadienſes adventare crederet, intrepide ipſos expectabat. Mox cum numero obrui ſe videret, dum Ziegenhainam recipere ſe conatur, non paucos ſuorum deſideravit cæſos, captoſque, amiſſis quoque ſeptem vexillis, ac pleriſque impedimentis. Darmſtadienſes inde Reuſchenbergam, & Blancſteinam arces exiguo præſidio inſeſſas occupant, antequam Geiſius copias recolligere poſſet. Contra Saxius ſubtribunus à Darmſtadienſi delectibus agendis Smalcaldiam miſſus ab Ermeſio Erfordiæ præfecto oppreſſus eſt. Tum à Wrangelio mandata ad Sylvæ Occidentalis, ac Wetteraviæ, vicinorumque locorum incolas dimittuntur, ne imperata à Darmſtadienſi tributa exſolvant. Simul eidem

non

1646. non obscure denuntiatur; ni Marpurgensem controversiam ad amicos tractatus deducat, Cassellanam à se desertum non iri. Id quod & Regina Joanni Christiano Boineburgio, qui eam ob caussam à Darmstadiensi in Sueciam tunc missus fuerat, respondebat.

Cassellani Kirchainam recuperant.

§. 42. Digressis in Bavariam hostilibus exercitibus Geisius recenti milite firmatus Kirchainam nuper ã Darmstadiensibus expugnatam iterum invasit, & post repulsum assultum, in quo Cassellanorum viginti occubuerant, centum sauciati fuerant, ad deditionem compulit, oppidique munimenta disjecit. Inde cum in Eberlteinium Comitem moveret, hic apud Giessam considebat, quoad Melander è Westphalia per Occidentalem sylvam isti cum aliquot legionibus conjungeretur. Cujus adventu Geisius post annonam Marpurgo illatam ad Ziegenheinam consedit. Melander tamen nullo alio opera prætio facto, quam quod excursione in Hassiam Inferiorem magnam vim pecorum abegisset, nuntio de Zonsæ obsidio motus propere ad Coloniensem provinciam remeavit.

Zonsa frustra obsidetur.

Rabenhauptius quippe postquam Sparrium summum vigiliarum apud Coloniensem Electorem præfectum obsidio Hammersbaci arcis depulerat, Zonsam denuo vertit, post Melandri discessum modico præsidio insessam. Cujus expugnandæ tanto major spes erat quod quinque peditum cohortes à Sparrio illuc ire jussas Rabenhauptius non procul isto oppido oppresserat, ac parte earum cæsa reliquas ceperat. Jam edita magna murorum ruina bis super deditione pacisci cupiebant obsessi; sed dum citra exceptionem istos in potestatem redigere ardet Rabenhauptius, Melander interim oppido auxilio advenit. Quem ille equitatu prævalentem, & quod peditem præsidiis detractum periculo exponere nollet, expectare haut ausus obsidio soluto Novesium se recipit: id tamen eo conatu assecutus, quod Melandrum Hassia detraxerat.

Lœuenhauptius Cassellanis auxilio venit.

§. 43. Interea Gustavus Adolfus Lœuenhauptius Comes summus vigilum præfectus è Westphalia quingentos equites, mille quingentos pedites in Hassiam adduxit, ac Geisio, qui nuper Herbsteinam arcem duabus cohortibus Darmstadiensibus insessam citra exceptionem subegerat, circa montem ab Avibus dictum jungitur. Animus ipsis erat Landgravii Georgii vires plane contundere: cui quo minus à socero Electore Saxoniæ auxilia venirent, solus Suecorum respectus obstabat, qui haut obscure denuntiabant, non passuros se, ut is alia ratione, quam amicæ compositionis viam tentando ei negotio se ingerat. Darmstadienses igitur nonnullis à Melandro submissis copiis firmati Biedecoppam arcem paucis Cassellanis insessam oppugnare instituerant. Sed Geisio ingruente Wetzlariam versus trepide recedunt; inde Franckenbergæ stativa capiunt, circumjectis locis tributa imperaturi. Ea re comperta, Geisius Lœuenhauptio junctus Marpurgo propere in istos movet, ac sequenti mane apud Franckenbergam adpellit.

Darmstadienses vapulant. 9. Nov.

Darmstadienses per excubitores tumultu facto cum catervam tantum excursorum adesse crederent, in campum progressi cum præcursoribus velitari cœperunt. Sed universis copiis cum impetu è valle prorumpentibus Darmstadienses primo conflictu in fugam conjecti sunt. Cæsi horum quingenti, capti octingenti quos inter duo tribuni Mauritius Henricus Nassovius Comes, & Galla, totidem subtribuni, ac complures aliorum graduum præfecti. Amissa quoque duodecim signa cum duobus machinis & omnibus impedimentis, ac mille equis. Eberlteinius Comes vix centum equitibus comitantibus superato Adrana fluvio in Westphaliam evasit; ubi aliquandiu circa Altendornam constitit; post recollectis trecentis non amplius post digressos ex Hassia Suecos per sylvam Occidentalem Wetzlariam se recepit. Cassellanis inde Reuschenberga, & Wolferstorfium arces citra exceptionem se dedunt, sexaginta qui inerant peditibus sub ipsorum signa succedentibus. 1646.

Paderborna à Cassellanis amittitur. 20. Nov.

Diversa tamen parte amissa Paderborna recentis victoriæ lœtitiam refrigerabat: quam quingenti è Melandri copiis summo mane subito invasere, ac post acrem trium horarum oppugnationem tandem irrupere cæso, captove quod oppidum tuebatur, Hassico præsidio. Sævientibus in se cognatis Principibus Dux Saxoniæ Wilhelmus super induciis proposuit, per eas tentaturus, num amica via lis ea componi possit: à quibus utraque pars non alienam se declarabat. Lœuenhauptius post hæc cum Suecicis copiis Hassia accedens in Thuringiam, inde per Franconiam ad primarium Suecorum exercitum se contulit.

Et Eiskircha.

Interea Melander ex Hassia in Coloniensem præsulatum regressus Eiskircham modico præsidio insessam invaserat, & acriter licet resistentem ad deditionem compulerat. Inde Heinsbergam arcem, tum Niedeccam, Monasterium Eifaliæ, & Durenam subegit, stativaque sua non parum dilatavit. Quibus rebus patratis in hiberna suos disposuit; ex quibus caterva sexaginta equitum ab Hassis non procul Colonia cæsa est. 5. Nov.

Tractatuum pacis continuatio. Replica Regiorum Ordinibus communicatur. 1. Jan.

§. 44. Sub finem superioris anni Regii Legati, quid in Cæsareorum responso desiderarent, reposuerant. Ejus congressus acta Cæsarei Moguntino Succi Cassellano, Altenburgico, aliisque communicabant. Sed Monasterii Galli à Moguntino postulabant Deputatos è corpore Ordinum utriusque religionis pari numero ad se mitti, quibus nonnulla sint propósituri. Id postulatum Moguntino moribus Imperii videbatur adversari, quod exteri Reges, quin & ipse Cæsar, si quid cum universis Ordinibus agendum sit, per suos Legatos in horum consessu id proponere soleant. Tum verebatur, ne Mediatores, ac Cæsarei ægre ferrent, si super replica non per ipsos, sed per Gallos primum intelligerent. Igitur convocatis Ordinibus quid agendum exquirit. E quibus pauci qui aderant Evangelici censebant; Deputationem quam Galli desiderent, non abnuendam, ne mora tractatibus injiciatur; quod queis arma in manu sint, cupitis non facile discedant. Nec veteris moris ita accurate rationem habendam, quod hic conventus Comitiorum faciem non plane exprimat. Et cum Osnabrugæ Suecis invitantibus, Ordines comparuerint, Gallos offensum iri, ubi idem abnuatur. Austriacus contra, & ejus partibus addicti disserebant; huic Gallorum postulato nulla ratione annuendum, quos ita pro imperio agere ferri non possit. Concessum tamen in eorum sententiam, qui censebant; Gallos lenibus verbis de more in Imperio recepto monendos, eosdemque rogandos, ut replicam Mediatoribus tradant per Cæsareos inde sibi communicandam tum si quid proponere velint, in consessu omnium Ordinum audiendos. Sed Moguntinus præpropere, decreto Ordinum nondum concepto, Gallorum postulatum abnuerat, non sine gravi horum offensa facile molestas difficultates pariturâ, ni mox de Ordinum sententia melius edocti istud

quic-

1646. quicquid erat tædii bono publico condonare maluissent.

De Suecorum replica quorundam judicium.

§. 45. Suecorum porro Replica uti Cæsareis ad palatum plane non erat, ita & Castellanis displicebat, quod Darmstadiensis non in hostium numerum, sed eorum relatus esset, qui neutris partibus addicti haberentur. Quę verba tamen in Cæsareo duntaxat, non Suecico Protocollo extabant; eoque Austriacas per artes inserta credebantur: nec id à se dictum Sueci meminerant. Tum & de satisfactione sua frigidius actum arguebant; qui scrupulus tamen ipsis per Suecos facile exemtus. Lusitani querebantur, salvum conductum pro se postulatum quidem, sed mox additum, ideo tractatus hautquidquam sufflaminatum iri. Quæ verba Sueci à se prolata abnuebant, cum nec in suis actis extarent: etsi eam ob causam replicam differre supervacuum judicassent. Galli, præter hoc cum Lusitanis commune, id primo desiderabant, quod Sueci Hispanum inter suos hostes recensere noluissent, cum tamen iste Rex præcipuum Domus Austriacæ membrum, ac potentissimus Cæsaris auxiliaris foret. De quo tamen ipsi levi duntaxat brachio tangebant. Sed de illo acriter expostulabant, quod Osnabrugæ Labardæus Residens Gallicus congressu Suecorum cum Cæsareis exclusus fuisset, secus ac in fœdere cautum foret. Tum quod in satisfactione Suecica Catholicorum præsulatuum facta esset mentio; de quo aliter cum Oxenstierna nuper conventum sit, ubi non nisi ad Bremensem & Verdensem prǽsulatum connivere se velle declaraverint.

Monasteriensium de modo consultandi sententia.

§. 46. Monasterienses Ordines Gallorum Replica accepta super eo primum inquirebant; quis in deliberando ordo sit observandus, & num capita propositionum Regiarum presse sequenda? Bavaricus censebat, à satisfactione initium faciendum; quod reliqua capita fere Ordines ipsos tangant, qui super iis etiam absque exterorum Regum interventu transigere possint. Spes quippe erat placatis Regibus Evangelicorum gravamina & restitutionem eludi posse. Evicit tamen major pars in Collegio Electorali, ac unanimis Principalium sententia, ut ordini per Suecos designato, quo materia tractandorum in quatuor classes digesta fuerat, ab ipsis quoque insisteretur; tum ut super obscurioribus quibusdam locis Gallorum declaratio exquireretur.

Osnabrugæ dissidium super Reformatis gliscit.

§. 47. Osnabrugæ Magdeburgicus Austriaco Richtersbergio Collegii Principalis directorio cesserat. Hoc tamen ex morbo decumbente Ordines interim apud Magdeburgicum conventus agitabant, quibus Regiorum replicas discutiebant. His conventibus Reformati super inclusione sui in pacem Augustanam, &, quod in dubium revocari incipiebat, reformandi jure, denuo movebant, questi cumprimis, Lutheranos à se scriptam cautionem exigere, cujus formula nuper Hamburgi typis divulgata erat. Unde disertam Lutheranos declarationem poscebant, num iisdem quibus ipsi gaudeant conditionibus se quoque paci sacræ inclusos velint? Sed quia Lutherani ad Legatos Suecos, qui ipsorum mentionem in sua propositione fecerant, velut optimos verborum suorum interpretes provocabant, Sueci autem neque sacrorum socios destituere, nec Reformatos protelare volebant, ea controversia horum autoritate ad amicam transactionem differebatur.

Palatinorum intempestivus zelus.

Quo in negotio Palatini fervidos plane se gerebant, in antecessum minati, se restitutione obtenta per Palatinam ditionem sacra reformaturos. Quo ipso Lutheranorum in se studia haut parum refrigerabant; ac jam quidam dubitabant, quid sibi faciendum, si Bavarus libertatem Lutheranis sacris in Palatinatu concedere, Palatinus abnuere velit: cum iniquum sit, Sueciæ Reginæ, cæterisque hanc pro restituto Palatinatu gratiam reddi, ut socii sacrorum persecutionibus exponantur. Ac absurdum videbatur cum Brandeburgicus, aliique ex animo se Augustanæ Formulæ addictos sæpius professi essent, nunc potestatem ambire ejusdem citra controversiam participes exterminandi. Eandem ob causam Lutherani maluissent, Suecicos ministros potius quam Brandeburgicos pro Pomerania in Senatu Principum suffragium ferre; qui ut jus circa sacra disponendi pro Reformatis obtinerent, summopere nitebantur. 1646.

Osnabrugensium sententia de modo consultandi. 24. Jan.

§. 48. Sed Austriacus Legatus post restitutam valetudinem convocatos apud Ordines primo declarari postulabat, ut quæ nunc super admissione Magdeburgici extra ordinem concessa forent, apud justos Ordinum conventus in exemplum non traherentur. Proponebat inde, circa consultationes ordinem à Suecis designatum esse sequendum, ac Labardæum monendum, ut & Galli eandem viam insistant, quo omnia æquato velut passu procedant. Tum ut, antequam à Gallis obscurorum declaratio petatur, illa prius curate discutiantur, num illustratione utique opus habeant.

Ut & Cæsareorum.

Porro Cæsareis etsi valde optandum fuerat, Regios ab Ordinibus divelli: tamen à Bavaris proposita methodus hautquidquam arridebat, quod intelligerent Gallis ex Austriacorum patrimonio satisfaciendum; atque huic petito non Evangelicos solum, Regum rationibus innexos, sed & Catholicorum nonnullos, ac ipsum Bavarum privatos ob respectus Gallis suffragaturos. Sed si res inter utriusque religionis Ordines, ipsumque Cæsarem compositæ forent, spes erat Ordinum opera Gallos ad moderatiora postulata disponi posse.

Atque Regiorum.

Enimvero Regii, etsi satisfactionem suam neglectis cæteris capitibus haut quæsierant; periculosum tamen judicabant, si Ordines super Imperii negotiis prius inter se transigerent, satisfactione eousque dilata. Quod metus esset, ne Ordines rebus inter ipsos & cum Cæsare compositis Regnorum commoda insuper haberent; imo forte Cæsari adjungerentur, eique, si Reges oblatis conditionibus adquiescere nollent, adversus hosce auxilia ferrent. Ac dudum suis Legatis injunxerat Regina, sedulo operam darent, ut si forte tractatus pacis abrumpi contingeret, ad causam Ordinum potius, quam suam satisfactionem iidem adhærescerent. Unde etsi ordinem tractandorum à se ipsis propositum improbare non poterant: malebant tamen omnia capita prius excuti, quam inter Osnabrugenses ac Monasterienses, atque Ordinum Collegia communicatio fieret, nec super negotiis Imperii plene transigi, antequam circa ipsorum satisfactionem conventum fuisset.

Denique universorum Ordinum.

Regiis igitur monentibus tam Monasteriensibus quam Osnabrugensibus Ordinibus placebat, communicationibus (*relationes & correlationes* vocant,) inter Collegia Ordinum abstinere, quoad omnes tractandorum classes excussæ forent. Addebant tamen Osnabrugenses, se non eo minus Cæsareis sententiam suam super capitibus primæ classis exhibituros, quo hi de istis cum Regiis tractare possint, quo ad ipsi reliquas classes expedirent. Tum ut gravamina per certos Deputatos componantur. Super quibus cum acria Catholicorum in diversum

1646. versum studia metuerent, decreverant: si Catholici pro more ipsos suffragiorum numero urgerent, insuper habitis rationibus, se suffragia sua scripta Cæsari additis idoneis demonstrationibus transmissuros; apud quem si nihil proficerent, Regiorum ope remedia malis suis quæsituros. Iidem & Vinariensem, Culmbacensem, Luneburgicum, Cassellanum, Wurtenbergicum, Pomeranum, Durlacenum, & à Franconicis Comitibus missum Monasterium destinabant, Senatui Principum interfuturos: sed de modo communicandi nihil adhuc certi constituerant. Si tamen non liceret proprium Directorio scribam adjungere, qui acta exciperet, subinde excerpta eorum petituri, aut literis, & per Deputatos Osnabrugensibus significaturi erant, quæ Monasterii gererentur.

Tractatus Pacis tarde procedunt. 25. Jan. §. 49. Cum per integrum mensem post exhibitam Replicam in negotio pacis nihil promoveretur, Trautmansdorfius misso Secretario apud Suecicos super tarditate tractatuum querebatur. Cum ipsi spes fuerit intra hoc tempus negotii plane conficiendi, jam demum ad deliberationes accedi; quæ mora Ordinibus, ac præcipue Catholicis, qui gravamina sua nondum ediderint, imputanda sit. Unde penes Legatos esse dispicere quæ via maturandis tractatibus incunda sit. Sueci quanquam suspicarentur ad peculiares se tractatus invitari; tamen his insuper habitis, nec ipsi segnius de tarditate tractatuum querebantur; nec sibi constare, quinam in mora sint, cum omnium æque intersit negotium mature peragi. Postulabant igitur, ut ipse autoritate sua recens cœptas deliberationes, tum inprimis discussionem gravaminum promoveat.

Catholicorum gravamina. 29. Jan. §. 50. Paulo tardius circa congerenda sua gravamina moliti fuerant Catholici; cujus moræ tædio Osnabrugenses Ordines per Altenburgicum, Luneburgicum, Wetteravicum, & Lubecensem à Trautmansdorfio petiere, ut Catholicos de istis exhibendis moneat. Qua solicitudine tamen opus non erat, cum eo ipso die eadem scripto concepta per Reigersbergium Moguntinum, Culmbacensi, & Wurtenbergico Monasterii exhiberentur, sociis sacrorum Osnabrugam transmittenda. Ejus scripti initio Catholici Ordines, ac inprimis Ecclesiastici testabantur, pacem sacram licet juribus suis non parum derogantem integre à se servatam; vicissim se ab illo tempore huc usque continuo ab Augustanæ Confessioni addictis Ordinibus adversus eandem pacem, Imperiique leges tam circa sacra quam profana turbatos, lœsosque, ac reliquorum sacrorum bonorum incertos ab octoginta jam annis justitiæ beneficio frui non potuisse. Sed quia Augustani controversias cum Catholicis adversus pacem sacram sibi motas pro fonte diffidentiæ & obstaculo pacis habeant, earumque culpam ipsis non obscure imputent, quibus non decisis exteri Reges arma deposituri non sint; visum sibi ostendere, Catholicos neque Augustanis, neque exteris Regibus ullam diffidentiæ ac offensæ, multo minus continuati hactenus belli causam dedisse, sed jura se sua pacificis mediis semper vindicare voluisse, & adhuc velle. Et quanquam Deputatis Francofurti visum sit, eas controversias maturandis pacis tractatibus ad aliud tempus, locumque rejicere: tamen quia nunc Augustanis aliud placet, se quoque difficiles non fore, modo pax sacra, legesque Imperii hujus negotiationis norma, & compositionis regula habeantur.

§. 51. Quibus præmissis id primo justum rationique consentaneum contendebant, ut qui ordinem sacrum mutaverit, dignitate quoque & bonis excidat, quę nullo alio titulo obtinuerit, quam quod Ordines sacros ritu Catholico gereret. 1646. Primum. Ita pace sacra diserte cautum, quam Cæsar lege Regia servaturum se promiserit, & juxta quam Cameræ jus dicere injunctum. Ac perinde esse, num Præsul cum consensu Capituli sacra mutet, & hoc simul cum ipso Augustanam formulam, amplectatur; cum pax illa æque de pluribus, quam uno disponat, eademque prohibitionis ratio apud plures, quam unum valeat; quod nempe tales incapaces sint, qui beneficia Ecclesiastica possideant, ex jure divino, fundatorum dispositionibus, generalibus Ecclesiæ Catholicæ, nec non Imperialibus Constitutionibus, & novissime Statuum Imperii Anno 1555. initis ac juratis fœderibus. Præterea jure sacro ac civili neque Episcopos neque Capitulum Dominos esse jurium Ecclesiæ, sed Administratores, qui universo Ordini Ecclesiastico per pacta privata nihil adimere aut condonare queant; ac uno contradicente jus toti Ordini servari. Quanquam prima præsulatuum occupatio ab Episcopis Augustanæ Confessioni addictis hautquidquam universorum Capitularium consensu facta sit, sed arte fere aut Marte, ad exemplum Gebhardi Truchsesii Electoris Coloniensis. Nonnullos, ut dignitates sacras invadere possent, super servandis Catholicis ritibus juramento cavisse, alios Catholicæ Religionis professionem, ac inferiores Ordines suscepisse; post præsulatibus, aliisque dignitatibus Ecclesiasticis potitos sacra Catholica eliminare non dubitasse. Nulla porro nova statuta excludendis alienæ religioni addictis à se condita, cum ab initio Catholicę Religionis nemo nisi Catholicus ad illas dignitates fuerit admissus. Et si post ortum Religionis dissidium Clerici arctius veteribus sacris adstricti sint, id Augustanæ Confessioni addictos non tangere, qui dum pax sacra conditur, illis se haut moveri declaraverint. Contra ferendum non esse, Augustanos non contentos in Catholicos præsulatus invasisse, etiam ausos statuta ac formulas juramentorum ad exclusionem Catholicorum comminisci. Collationem Regalium, ac jus sessionis & suffragii in Comitiis velut accessoria Episcopalis dignitatis habenda, circa quæ constitutionem pacis sacræ, ac receptum morem merito retineri. Frustra ad priores Imperii Recessus de Anno 1541. & 1544., ipsamque transactionem Passaviensem provocari; cum illis posterius sancita Religionis pace derogatum sit: non minus ac generalibus verbis concessa Augustanæ Confessioni libertas Reservato Ecclesiastico sit restricta. Circa quod si vel maxime Augustanis alia intentio fuerit, eam tamen neque legis neque contractus vim effectumque habere, cum diversum publica & utrinque placita lege sit sancitum. Nec per id Reservatum existimationi Augustanorum quid decedere, nec libertati conscientiæ, de qua sola isti ab initio soliciti fuerant; cum etiam sine beneficiis sacris Augustanæ Formulæ adhærere liceat. Gebhardum Truchsesium se ipsum dignitatis, ac bonorum inde pendentium incapacem reddidisse, talemque à summo judice Ecclesiastico, ac Cæsare declaratum: de cujus conatu non quidem Augustanæ Confessionis socii, sed Catholici causam querendi habeant; quod tali exemplo semel admisso de ritibus Catholicis in Germania actum foret: ipsosque tantum de damno vitando, non inferendo

1646. ferendo certasse. Quanquam porro circa Reservatum Ecclesiasticum additum sit, utriusque Religionis Ordinibus super eo convenire non potuisse; Augustanorum tamen assensum quoad effectum obligatorium in hoc satis adhibitum isto capite ad Imperatoris decisionem remisso. Cum enim Catholici Ordines in libertatem Augustanæ Confessionis Ecclesiasticis concedendam, ac suspensionem Ecclesiasticæ jurisdictionis consentire pariter non possent nec vellent, Augustanos hanc demum declarationem edidisse; si Catholici suspensionem Jurisdictionis Ecclesiasticæ admittant, se quoque caput alterum remissuros. Cum igitur Catholici conditionem propositam circa suspensionem jurisdictionis sacræ impleverint, Augustanos quoque ad alterum caput obstringi; aut si nolint, universam pacem tollendam, & rem in pristinum statum reponendam: præsertim cum pax illa Ordini Ecclesiastico longe plus præjudicii, quam emolumenti adferat. Eosdem quoque non abnuisse, quo minus Cæsar è plenitudine potestatis ita, uti factum decideret, aut ipsi in foro civili ad eam decisionem observandam teneantur, id duntaxat testatos, eo nomine se Reservatum non adprobare, ne gloriæ divinæ quid detrahant, aut conscientiæ suæ scrupulum injiciant. Dum ea pax promulgatur, protestationem non interposuisse. Quin postea libello supplici ad Maximilianum Cæsarem Anno 1576. agnovisse, ipsi summam decidendi potestatem in hoc negotio competere. Quæ eo minus in dubium revocari queat, quod Cæsarea illa constitutione Catholicis non novum jus tribuatur, sed id, quod ab initio Imperii ad Germanos translati habuerint, confirmetur: Augustanis autem ad præsulatus illos nullum plane jus competat. Esse insuper jure Justinianæo dispositum: *Ecclesias iis omnibus adimendas esse, qui vel levi argumento à judicio Catholicæ Religionis, & tramite detecti fuerint deviare.* Idem in Gallia, Poloniaque, & alibi observari, ubi diversus licet circa sacra sensus toleretur, præsulatuum præter Catholicos nemo capax sit. Et cum sacerdos Augustanæ Confessioni addictus, ubi Catholicos ritus assumserit, functione & reditibus exuatur; cur eadem lex Catholicis denegetur? Quod igitur Protestantes post pacem Augustanam non solum Reservatum Ecclesiasticum impugnare, sed & varia ratione in Præsulatus intrudere se cœperint, id à Catholicis semper primum, & maximum gravamen habitum, ex quo præcipue diffidentia inter Ordines, & infinita mala promanarint: quibus ut medicina fiat, disertis verbis pacis sacræ standum, ac immediata bona Ecclesiastica post transactionem Passaviensem à Protestantibus quovis modo occupata, Catholicis restituenda esse.

Secundum. §. 52. Haut levius gravamen esse, quod Ordines Augustanæ Confessioni addicti pace illâ concessum ejusdem Confessionis liberum exercitium extenderint ad invadenda bona sacra in ipsorum ditionibus sita: cum eadem pax in futurum Catholicorum ritibus bonisque non minus amplè caveat, ac ea solum tranquillitatis causa Protestantibus relinquantur, quæ ante Passaviensem transactionem ab ipsis occupata sint. Et cum reliquis subditis, qui sacra mutant, bona sua vendere, atque emigrare liceat: quo obtentu solos Catholicos sacerdotes, ob retenta vetera sacra bonis suis plane exuendos? præsertim cum ipsi Protestantes intolerabilem contumeliam jactent, religionem pro causa & modo amittendi dominii haberi: & longe favorabilior sit causa eorum, qui ob retenta vetera sacra bonis suis exuantur, quam eorum qui ob mutata placita bonorum veteri Religioni adhærentium incapaces se suo facto reddiderint. Igitur cum nunc amica via controversiis componendis quæratur, Catholicos postulare, ut Mediata bona sacra à Protestantibus Ordinibus post transactionem Passaviensem occupata in veterem statum reponantur. Peculiariter porro querebantur de civitatibus Imperialibus, quæ adversus pacis Augustanæ decreta Catholicos sacerdotes passim templis, reditibusque suis exuerint, civesque ea sacra professos Magistratibus dimoverint. Quæ frustra jus superioritatis sibi competens jactent, cum ex eo nequaquam jus introducendæ Religionis dependeat; earumque Magistratus nequaquam dominium jurisdictionis adversus cives habeant, sed tantum in vicem gubernatorum illis præsint, civesque cum magistratu communia jura ac privilegia obtineant. Et cum alias Protestantes negent circa Religionem majora suffragia valere, par utique esse, minorem civium numerum à majore circa sacra leges non accipere, refragante cumprimis sanctione publica. Unde & omnia, quę in urbibus istis novata sunt, in integrum esse restituenda. Denique nobilitatem immediatam, sibi concessa libertate eo usque abusam, ut Catholicos ritus per vicos suos abolere Augustanis subrogatis ausa sit: cum tamen illa libertas ad Nobiles solos spectet; Quod & ipsum corrigendum sit; non minus ac illud, quod Nobilitas immediata per Palatinatum & alibi prædia habens à potentioribus in exercitio Catholicę Religionis etiam in propriis ędibus turbata sit, nullo à Landsassiis discrimine.

Tertium. §. 53. Arguebant præterea, à Protestantibus adversus actorum publicorum fidem allegari Ferdinandi Cæsaris decretum, quo cautum feratur A. 1555. 24. Sept. subditis Catholicorum Ordinum Augustana sacra professis, manere velint, an soluta modica bonorum parte alio concedere. Postulasse quidem Protestantes, dum pacis sacræ formula concipitur, ut omnibus subditis utriusque Religionis libertas rituum salva sit. Quod cum Catholici recusarent, Protestantes eam libertatem pro Nobilitate immediata, ac Hanseaticis, aliisque urbibus poposcisse. Quod & ipsum negatum, addito; par esse, quod juris Protestantes Catholicis concedentibus in suos subditos exercent, eodem & hosce in suos frui. Nec de allegato decreto Ferdinandeo quidquam auditum, donec Anno 1575 Ratisponæ à Palatinis id editum, postulatumque, ut Capitulationi Cæsareæ insereretur; Catholicis Electoribus plane id agnoscere abnuentibus. Cum etiam proximo Anno 1576 in Conventu Ratisponensi libertas sacrorum pro subditis Moguntinis in Eichsfeldia, Fuldensibus, aliisque per Evangelicos Ordines à Cæsare postularetur, Catholicos acriter questos, ab Evangelicis Ordinibus alienorum civium patrocinium suscipi, cum ipsis curæ non sit, quid Evangelici in propriis ditionibus agant. Nec minus Cæsarem declarasse, se utique hoc in negotio paci Augustanę inhæsurum. 25. Aug. Quo rescripto cum Evangelici adquiescere nollent, ac denuo Cæsarem fatali tunc morbo implicitum urgerent minati, ni petitis potiantur, se adversus Turcam auxilia non subministraturos: Cæsarem firmiter in sententia perstitisse, protestatum, si ob negata auxilia propugnaculum orbis Christiani à barbaris everti contigerit. Hac igitur, aliisque rationibus manifestum

1646. esse, pacem Religionis inter Cæsarem & Ordines duntaxat constitutam ad subditos non spectare. Et quanquam nonnulli Ordines Catholici subditis suis libertatem Religionis multis in locis ultro indulserint, animo eorum & obsequio adversus se pignerando: compertum tamen, hos ansam odiorum inde arripuisse, ac Principibus suis obsequium plane abnuisse, ad ipsosque imperio exuendos omni vi conniti cœpisse. Quale quid de Catholicis subditis auditum non sit. Contra Catholicos cives à Protestantibus ubique fere [ex]terminatos sepius in Comitiis ostensum; & tamen, qui vim intulerunt de illata conqueri, & autoritate legis contra legem agere. Quę cum ita sint, Evangelicos à Catholicis nullo jure postulare, quo minus subditos suos ad sua sacra amplectenda, aut si abnuant, ad emigrandum compellere queant. Sed quod emigrationis per Catholicos arctum nimis temporis spatium sit præfixum, aliæque molestiæ illatæ, prout Evangelici querantur; de eo nihil sibi constare: ac si quid tale factum sit, id deinceps emendandum.

Quartum. §. 54. Ostendebant inde Evangelicos falso queri, à Catholicis Ordinibus reditus sacros è suis ditionibus provenientes, qui antea ad præsulatus & cœnobia ab ipsis occupata spectaverint, detineri; cum ad illos reditus Evangelicis nullum plane jus competat, quæ tempore Passaviensis

Quintum. transactionis ab istis possessa non sint. Cum porro pace Augustana Catholicorum Præsulum jurisdictio hactenus duntaxat sit suspensa, ut adversus Protestantium religionem, fidem, constitutionem Ministrorum, ritus ac statuta Ecclesiastica non valeat; circa reliqua permaneat, prout hactenus in exercitio fuerit: Protestantes etiam in hisce Præsulum jurisdictionem turbasse erectis Consistoriis, ad quæ Pręsulibus reservatę causæ sint pertractæ, subditique etiam Catholici ab adeundis tribunalibus ordinariis Præsulum prohibiti. Imo in locis, ubi post pacem sacram utrique religioni libertas relicta, Ordinarias locorum visitationes Catholicorum templorum, & personarum sacrarum exerceri prohibitas. Quæ præterea Evangelici moveant super abolitione jurium Papalium, provisionum, concessionum, commissionum, transactionum, & concordatorum Germaniæ Canonum, extra pacem sacram esse, ac omnem ipsis materiam querendi subtractum iri, si ereptos contra illam pacem Præsulatus in pristinum statum reponant.

Sextum. §. 55. Quanquam autem pax Augustana ideo tam claris verbis concepta sit, ut ex ejusdem interpretatione oritura novarum controversiarum seges suffocetur: Protestantium tamen plurimos inventos, qui de Jure publico, ac inprimis pace sacra commentari, eamque ad libidinem suam detorquere ausi sint; cum tamen arcana & acta Imperii fere ignota ipsis sint, quam ignorantiam etiam nonnulli ultro profiteantur, & utcunque audita à se tradi jactent. Quin & prætextu tituli scholastici adversus Cæsarem, ejusque supremam potestatem, & Catholicos varias assertiones novas, altiusque penetrantes publicare, ac si aliquot ejusmodi Scriptores similitudine affectuum conspirent, communem doctrinam seu opinionem Doctorum, & consuetudinem contrariam inde procudere. Quale genus scriptorum Catholici raro admodum, & non nisi ab aliis provocati, aut ad superiorum suorum defensionem ediderint. Esse porro legibus Imperii abunde cautum, processus executivos decerni posse, ubi notoria attentata, turbationes, spolia, violentæ occupationes contigerunt. Ac Cæsarem edicti sui Anno 1629. sat graves rationes adduxisse. Ipsos Evangelicos subinde gravaminum suorum contra pacem Religionis decisionem à Cæsare petiisse; ejusque heic fundatam jurisdictionem agnovisse. Quanquam isto edicto à Cæsare nil aliud definitum, quam quod pax Augustana disertis verbis dictitet, postquam omnes Evangelicorum prætextus auditi, ac post maturam considerationem inanes deprehensi sint; nec per idem paci sacræ quidquam derogatum. Ac mirum esse, cum Protestantes fictam Ferdinandi I. declarationem sibi faventem tantopere jactent, alio loco Cæsari, (qui supremus est legum Imperialium Judex & Executor, & in causis ejusmodi non suam, sed Imperii ac publicam, & sic alienam litem dijudicat,) omnem potestatem in causis religionis detrahere, ac studium partium atque nullitatem objicere; cum etiam in inferioribus judiciis adversus latam in notoriis sententiam exceptio nullitatis non admittatur. Quis porro pro socio Augustanæ Confessionis, (nam Evangelici vocabulum legibus Imperii non receptum,) habendus sit, ex subscriptione formulæ Anno 1530. Augustæ exhibitæ constare non minus quam notorium sit, quis Catholicus sit. A quorum utrisque discrepantia dogmata ex Imperio proscribi apertum sit. Reliquis, quæ Catholicis objecta sint, à se constanter contradici, cum res ipsa loquatur, utra pars alteri post pacem Religiosam molestiam facessierit. Nec tamen abnuere Catholicos super his & aliis propositam à Protestantibus disceptationem amicam suscipere. 1646.

§. 56. Iniquum insuper esse, Protestantes plura suffragia adspernari, aut eorum vim intra angustos nimium cancellos redigere; puta, ut non valeant, ubi Ordines ut singuli considerantur, & ubi Protestantes unam, Catholici alteram partem constituunt. Cum communis regula sit, omnia negotia statum Imperii spectantia, per majorem suffragiorum partem decidenda, nisi quæ per Imperii constitutiones diserte excipiantur. Igitur à Protestantibus pressius explicandum, in quibus causis plura suffragia valere, aut non valere debeant. Nam exceptionem ab ipsis propositam non nisi confusionem parere idoneam esse. Tum salutem publicam requirere, ut ubi plura suffragia locum habere non debeant, aliud medium expediendis negotiis inveniatur: cum alias constitutionum Imperii nullus alius sit effectus futurus, quam ut utraque pars non sine detrimento Reip. suæ sententiæ citra decisionem pertinaciter inhæsura sit. Sane Catholicos omnium negotiorum, quæ legibus definita non sint, aut de quibus Ordines inter se convenire nequeunt, decisionem Cæsari detulisse. Circa ordinarios Deputatorum conventus certis Ordinibus publica Imperii lege vetus jus quæsitum, super quo illo ipso anno, quo pax Augustana inita sit, inter utriusque religionis addictos conventum. Iisdem Deputatis certa negotia commissa; queis positi limites excedendi non sint. Extraordinarias Deputationes pro re nata constitui. E Recessibus autem Imperii ante & post pacem Augustanam non adparere, parem utriusque religionis numerum Deputatorum esse debere: nec à Catholicis heic quid extra publicorum Comitiorum decretum admittendum. De Donawerta, quæ pervicacia sua justam pœnam in se attraxerit, rem non fore difficilem, si Bavaro sumtus in exsecutionem sententię facti refun-

Septimum.

Octavum.

Nonum.

1646. fundantur. Denique super corrigenda Justitia commodius in Comitiis, quam nunc non sine remora pacis actum iri.

Ubi super gravaminibus agendum, disceptatur. §. 57. Publicatis hoc modo utriusque partis gravaminibus quæstio erat; quo loco super istis tractatio foret suscipienda? Nonnulli Evangelicorum Monasterii, Bavaro cumprimis vicini, ut Wurtenbergicus, Culmbacensis, & Franconici Comites, hactenus Catholicis cedebant, ut gravamina universa, aut dimidia eorum pars Monasterii expedirentur. Sed reliqui omnes, quibus Bavari & Catholicorum minor respectus, Osnabrugam præferebant. Suecos quippe solos propositione sua eorundem mentionem fecisse, non Gallos. Unde his causam non esse super istorum abolitione contendendi: illos, si id negotium Monasterium pertrahatur, sine dubio contradicturos. Nec commode hac de re actum iri Monasterii sub oculis Chisii, qui ullam inter partes transactionem super bonis Ecclesiasticis nunquam probaturus sit. Jam quoque Osnabrugæ Catholicorum Legatos esse non exiguo numero, inprimis Moguntinos, Colonienses, Bavaricos, quibus facile alii possint adjungi. Contra Catholicis ab initio parum ad palatum erat eo se conferre, ubi res ipsorum detrimentum capturæ videbantur. Et cum Monasterii Electorale quoque Collegium resideret, Osnabrugensibus cedere parum ex dignitate judicabant. Præsertim cum Monasterii major ipsis quam Osnabrugæ autoritas esset. Eoque jam sub finem elapsi nuper anni decreverant, gravamina Ecclesiastica Monasterii decidenda.

Sueci novum procuratorium exhibent. §. 58. Trautmansdorfius Osnabrugam accedens per Cranium Suecicis Legatis novum procuratorium exhibuerat, petito, ut & ipsi tale à Regina obtinerent. Sed quia in Cæsareo præter formulam Hamburgi conventam addita erant vocabula *confirmandum & concludendum*, Regina ejus diplomatis duo exempla confici jubebat, unum ad conventam formulam, omisso tantum vocabulo Thuronis Bielckii, qui tertius antea legatus destinatus fuerat; alterum Cæsareo respondens, insertis dictis vocabulis. Legatis injungitur prius primo loco exhibere; eo à Cæsareis rejecto alterum exHere 3. Febr. promere. Sed cum Salvius Trautmanstorfio prius exemplum exhiberet, addito id per omnia ex veteri procuratorio expressum; hic citra moram id ne præsente quidem isto perlectum acceptabat, nec unquam post de non additis *concludendi & confirmandi* vocabulis mentionem faciebat.

Inter Legatos Suecos Gallosque disceptatio. §. 59. Gliscebat interim Suecos inter Gallosque Legatos dissidium super exclusione Labardæi, & quod præsulatus quosdam Sueci in præmium sibi postulaverant, quorum illud fœderi publico, hoc conventioni nuper cum Oxenstierna Monasterii initæ repugnare Longuevillius fremebat. Addebantur variæ exprobrationes non citra acerbitatem de bello Danico citra consensum Galliæ moto, eoque Rege Mediatoris munere dejecto: de induciis eadem inscia cum Brandeburgico & Saxone initis: de intempestivo Kœnigsmarckii ab Enguiano Duce discessu. Eorum questuum cum neque modus neque finis esset, Legati Rosenhahnio Residenti injungebant; Gallorum conversatione tantisper abstineret; interea curate observaret, num quæ forte alia agitarent, quibus excusandis ista tantopere exaggerarent. Ac jam inhiare isti dissidio pars adversa cœperat, Gallis innuens (prout ipsi ferebant,) si diversa à communi tractatu via placeat, non ingrata vicissim media oblatum iri. Ea res ne in nervum erumperet, & quia de aliis quoque communicandum erat, Avauxius Osnabrugam 1646. profectus est. Ac de Lusitania quidem huic satisfactum, cum Sueci abnuerent, à se unquam dictum, tractatus insuper habito Lusitanorum salvo conductu continuandos. Missus quoque ad Trautmanstorfium Secretarius polliciti ipsum admonens, quod super isto salvo conductu ad Collegas suos Monasterium scripturus sit: qui & operam suam promte offerebat. Ad reliqua à Gallis objecta reponebatur: Utrumque Residentem pari gradu habendum, nec uni concedendum, ut ulterius se ingerat, quam alter admittatur, aut admitti queat. Quamdiu igitur congressibus publicis, queis Nuntius Pontificis interveniat, Rosenhahnius Monasterii excludatur, Labardæum quoque ad Legatorum utriusque partis publica colloquia admitti hautquidquam posse. Ferri non posse Chisii fastidium, qui Monasterii sacram functionem utique non obeat. Et tamen Romæ, & alibi ipsam ad missam impune accedere Evangelicos, qui per solam curiositatem eo veniant. Residentem tantum videndi & auscultandi causa illis congressibus interesse nullo suffragii ferendi jure. Ipsos Canones permittere cum excommunicatis tractare, si de re magni momenti agatur. Danicum bellum objici nuper Galliæ Regis interventu compositum, importunum videri. Et cum Danus sufflaminatis commerciis summam rerum Succiæ convellere ausus sit, ei ut non ocyus obviam eatur postulare, perinde esse, ac si Galli de fœdere fracto arguantur, ubi ob ortas domi difficultates ab exteris rebus omni vi urgendis divertantur. Nec fœdere Succiam ita arcte stringi, ut domesticas res ante externas habere nefas sit. Mediationis munus à Dano non alio fine sumtum, quam ut Sueciæ noceret; id quod vel hoc indicio constet, quod ita pertinaciter circa id negotium sategerit, licet Sueci omnia de industria fecerint & dixerint, quæ ipsum ad idem omittendum permovere possent. Inducias cum Saxone & Brandeburgico velut sociorum Regnorum emolumento cedentes à Gallis olim probatas, quæ nunc inique exprobrentur. Veteres istos fuisse Sueciæ socios, inde hostilia induisse: eosdem paulatim ad amicitiam pertrahere causæ communi proficuum, & tertio capiti fœderis Wismariensis congruere. Gallis cum Brandeburgico nunquam bellum fuisse, cujus amicitiam ipsi potius studiose affectarint; ac conscio, quin parario Rortoo tractatus cum isto primum susceptos. Cum Saxone transigere majus Sueciæ jus fuisse, quam Galliæ cum Lotharingo; quod hic communis utrique Regno hostis fuerit; adversus Saxonem Gallos nunquam aperte hostilia professos, nec armis unquam cum eodem collisos. Quin & eos induciarum tractatus inscia Regina à ducibus initio susceptos, & ad semestre duntaxat conclusos sub spe rati: & Avaugurium à Torstensonio consultum easdem haut improbasse. Quod si tamen illas inducias causæ communi noxias probare possint Galli, haut difficile fore illas abrumpere. Majore iniquitate Kœnigsmarckii discessum exprobrari, cui neque Regina, neque Torstensonius ut Gallis se jungeret imperarit, factum tamen non improbasse, quod Gallorum res exigeret, & Succorum conditio id permitteret. Obtentum quoque per eam conjunctionem, quod quærebatur; & sociatis Hassis Gallos pares hosti fuisse. Sed num perpetuo Galli Kœnigsmarckio assectandi erant; aut propriæ 2. Febr.

 res,

1646. res, & repetita subinde Torstensonii jussa insuper habenda? Denique in tanta negotiorum varietate non posse non quandoque circa minora quid negligi, ob qua tamen fides Principum haut quidquam in dubium vocari queat. Quin & plurima à Gallis facta quæ Suecis displicuerint, quæ ipsi spe futuræ emendationis tolerare, quam cum acerbitate perstringere maluerint. Præsulatus denique à Suecis petitos Galliam non tangere, quorum & plerique Evangelica placita amplectantur. Nec Reginam se opponere Gallis totam Alsatiam deposcentibus, in qua plurimi sint Augustanam formulam professi. Et si Romanis ritibus tantopere metuant Galli, posse illis etiam in Suecorum ditionem transscriptis caveri. Id quidem fateri Oxenstiernam, Gallos præsulatibus inter Sueciæ satisfactionem nominatis Monasterii intercessisse, demum circa Bremensem & Verdensem dissimulaturos se tulisse: haut ideo tamen convenisse, ut ne suo periculo quæ Regina juberet proponere liceret. His rationibus convictus Avauxius adquiescebat, ad extremum secreto sibi communicari petens, quid circa præsulatus Sueci remittere, cui insistere velint. Quod cum pandere præmaturum videretur, in aliud tempus rejectum. Super Labardæi porro exclusione eadem ut Holmiæ expostulare ad Casparem Coignetum Thiullerium Monasterienses Legati scripserant: id quod, hoc jam è Suecia digresso, à Petro Chanuto Residente verbis modestis factum. Cui itidem responsum; ni Suecicus Minister Monasterii omnibus congressibus tam legatorum inter se, quam cum utroque Mediatore intervenerit Gallicum Osnabrugæ admitti non posse. Et stabat ea sententia, nec à Gallis Legatis verbo hæc de re mentio amplius facta, forte quia Thuillerius eandem amplius agitari dissuasisset. Et quia modus tractandi denuo mutatus; dum scriptis deinceps, non sermone disceptatur, occasio istius dissidii ultro evanescebat. Nam ex omnibus nationibus nulla magis prolixis scriptionibus gaudet, quam Germani præsertim quod Deputati Ordinum fere Legistæ essent: cum Galli pleraque sermonibus expedire mallent.

Evangelicorum super gravaminibus declaratio.

11. Febr.

§. 60. Ab Evangelicis inde Trautmansdorfius postulabat; cum utriusque partis scripta super gravaminibus edita sint, toto prope cœlo discrepantia, ut de temperamento adhibendo nunc cogitent. Unde cum ab ipsis Gravamina primo sint exhibita, ad quæ Catholici responderint, ipsorum esse molliora proponere. Idque eo magis, quod Catholici, licet ut id negotium Osnabrugæ disceptetur, concessuri sint, antequam temperamenta sint proposita, suos non nisi ad audiendum & referendum mandatis instruere possint; quod indecorum, & moras tractatibus injecturum sit. Id cum ad Suecos referretur, his consultum haut videbatur Evangelicos ita propere huc descendere, & super principali negotio distinctius sententiam exponere, cum de loco & tempore tractandi nondum conventum sit, necdum inspectis deputatorum procuratoriis. Ac licet de Trautmansdorfii studio tractatus hac ratione maturandi non dubitent; circumspecte tamen agendum, quod Cęsar hoc in negotio ipsis semper suspectus, & alteri parti addictus habitus fuerit. Forte quoque Catholicos ab ipsis proposita repudiaturos, ac tractationem abnuituros, antequam ad moderatiora descenderint, id quod remoram negotio injecturum sit. Adversus hæc etsi quod regererent Evangelici parum haberent: fidem tamen Trautmansdorfio adhibebant sancte asseveranti bona fide cum ipsis se acturum, & parilem declarationem à Catholicis obtenturum; tum & omnem lapidem moturum, ut super amica eorum compositione quamprimum tractatio instituatur. Eoque sententiam suam scripto conceptam ipsi exhibuere 1646. 14 Febr. addito, quia à Suecis de istis gravaminibus propositum sit, ipsis integrum fore si quæ videantur super iisdem monere. Id quod tamen ægre ferebat Trautmansdorfius, cum negotia Imperii ad Suecos non spectent; eoque si Ordinibus inter se, & cum Cæsare super hisce conveniat, ipsis non nisi de satisfactione sua agendum superfore. Quod si tamen longius ista, & ad patrocinii quandam speciem pertineant, Catholicis si paria circumspiciant vitio datum non iri. Porro fundamenti loco substernebant eo scripto Evangelici omnia in statum, qui anno decimo octavo fuerat, reponenda. Tum plerisque postulatis prius exhibitis insistere, & ea hinc inde illustrare. Citra Reservatum Ecclesiasticum æquum censebant, si Catholicus Præsul consensu universi Capituli, aut majoris partis Evangelica placita profiteatur, jure Superioritatis reformationem suscipi posse, adhibito simul Ordinum provincialium consensu, sicubi & isti in partem ejus juris veniant. Sed si Præsul solus, aut cum minore Capitularium parte ad Evangelicorum ritus transeat, jus reformandi ipsi haut competere, dum vivit tamen dignitatem, ditionem, reditusque retinere; in cujus defuncti locum Evangelicum, aut Catholicum surrogare liberum fore. Quod si & Catholicum Capitulum Evangelicum Præsulem eligat, nec huic jus reformandi competere, dignitatem tamen & beneficia dum vivit salva fore. Quę super Catholicis præsulatibus proposita sint, Evangelicos quoque in suis admissuros. Si cui Præsuli jus reformandi non competat, ei sacrorum exercitium in sacello domestico fore. Preces primarias Cæsari relinqui, ut tamen Evangelicæ religioni addicti, & quales cujusque loci consuetudo requirit, præsententur. Addebant, ut unus non nisi uno beneficio gaudeat, ne pluribus in paucos cumulatis cæteri excludantur, cum ista ideo à Principibus, Comitibus, Nobilibus, aliisque fundata sint, ut posteri ipsorum dignitatem inde tueantur. Postulabant hinc omnia mediata cænobia & collegia, quæ ipsi anno decimo octavo possederint, sibi restitui, remissis tamen fructibus perceptis ac percipiendis. Vicissim quæ in Evangelicorum ditione à Catholicis dicto anno adhuc possessa sint, ab illis non reformentur; ut tamen penes Ordines, in quorum gratiam instituta sunt, permaneant, nec in Jesuitas transferantur. Tum Conventibus aut majori parti integrum fore Evangelicos Abbates, Priores & Conventuales eligere, aut Evangelica sacra suscipere, ac Cænobia Evangelicis Magistratibus resignare. Tum ut singulis ad sacra Evangelica transire fas sit. Inspectionem penes Evangelicos fore; ac Catholicos illos Conventuales Evangelicis Magistratibus tam in criminalibus quam civilibus subjici, ac ad recepta onera ferenda teneri; salvis quoque aliis juribus, quæ anno decimo octavo Evangelici in ea exercuerint. Porro subditis Evangelicis Catholicorum Ordinum religionis suæ exercitium non solum ex dicti anni possessione, sed & ex Ferdinandea declaratione, literis Majestatis, concessionibus, privilegiis, pactis deposcebant, iterum restituendum, si vel maxime isto anno jam abrogatum fuerit, & nunquam in posterum turbandum. Tum ut reliquis Evangelicis subditis, aut qui in posterum hæc sacra amplexuri sint, saltem privatus domi cultus indulgeatur, pete-

1646. petebant. Quartum gravamen ita declarabant; illos reditus qui Evangelicis præsulatibus & conventibus è Catholicorum territoriis debeantur, citra tergiversationem exsolvendos, salvis etiam in Catholicorum extra territorium sita cœnobia juribus protectionis, Advocatiæ, aliisque. Si qui reditus ex bonis sacris ad Evangelica templa scholasque, aliosque pios usus destinata sint, illa salva fore, etiam ubi fundatorum posteri ad Romanos ritus transierint. Si qui reditus ex alieno territorio ejusmodi Conventibus jam destructis debeantur, penes illos mansuros, qui anno decimo octavo in possessione fuerint. Ex eo tempore desolatorum reditus territorium secuturos, in quo illi siti sunt. Circa reliqua gravamina eadem quæ antea stabat sententia. Addebatur, ut etiam dissidia super capitibus fidei componantur, à Cæsare liberum Concilium nationale idoneo Germaniæ loco convocandum, cujus directio exemplo Constantini Magni, penes Cæsarem sit: ad quod etiam alii Reges, Principesque, ut pios, doctos, ac pacificos viros mittant, invitandi sint.

Circa satisfactionem disceptatio. §. 61. Haut minor difficultas circa Regum satisfactionem erat, quod illa multos tangeret. Alsatia & Silesia in Austriacorum patrimonio erat; Pomeraniam Brandeburgicus vindicabat: Wismaria Meclenburgicus, Bremensi ac Verdensi præsulatu Fridericus Dux ægre cedebant: reliquos præsulatus Reginæ relinquere Catholicis intolerandum videbatur. Circa Alsatiam cum primis jactabatur, illam Archiducibus Oenipontanis in pupillari ætate constitutis adimi nefas esse. Ac petebant à Mediatoribus Cæsarei, Gallos monerent, ut postulata sua temperent; pupillis innocentibus, aliisque ditiones suas per vim ne detineant; Sed illis restitutis pacem promoveant, citra quam Cæsar Turcas transitu in terras Venetorum prohibere nequeat. Cui petito annuentes Mediatores protestationis instar apud Gallos interponebant, quod orbis Christianus ob immoderata ipsorum postulata maximo à Turcis periculo exponatur, dum Cæsaris vires huc avertuntur. Addebatur, Helvetios id ægre ferre, qui Cæsari duodecim militum millia obtulerint, ne Galli Alsatia potiantur.

De Alsatia. De Silesia. Silesia Cæsar carere nec poterat, nec volebat. Etsi Ordines illam à Suecis postulatam fuisse haut ægre ferebant, quo & Cæsar sentiret, quid animi illis fuerit, quos ipsius pater ditionibus exuerat. Nec obscure Cæsarei Brandeburgicis ejus rei culpam imputabant, velut hi cum Suecis colluderent, ut Elector Pomeraniæ cedendæ damnum è Silesia repararet. Id quod Lambergius cum apud Witgensteinium epularetur, inter pocula in os huic exprobraverat, eousque hoc exasperato, ut prope à verbis ad verbera perventum esset. Constabat tamen, id consilium de nominanda Silesia à Brandeburgicis haut profectum.

De Pomerania. Quin Axelius Oxenstierna in eo graviter erratum ab Electore judicabat, quod is non ultro Suecis Pomeraniam obtulerit, ac pro ea Silesiam sibi depoposcerit, quam ut iste obtineret Sueci omnibus viribus connisuri fuerant. Equidem ut Suecia locum inter Ordines Imperii nancisceretur, Evangelicis non displicebat. Sed ut illa Pomeraniam retineret, Brandeburgici manibus pedibusque renitebantur. 8. Jan. Qui & sub initium anni Suecicorum Legatorum colloquium petiere, & ut scribam adhibere liceret, qui dicta scripto consignaret. Quod cum Suecis novum, & ad ardua pertinens videretur, aliquot dierum dilationem exegerunt. Interim misere, qui exquireret; num à se proponenda scripto prius edere 1646. placeat, quo ea rite expendi, ac idoneo responso expediri possint? Illi scriptum quidem abnuere; sermone tamen significare; de Pomerania agi: & quia animadvertant, à Witgensteinio antea hanc circa rem proposita à Suecis sinistre accepta, quod forte non sat accurate intellecta fuerint, adhibituros, qui omnia in acta referat. Jussos se quoque Cæsareis, Regiis, aliisque Legatis Principis sui in Pomeraniam jus ob oculos ponere, quo ipse volens cessurus non sit. Si vis admoveatur, eam in præsens à se repelli non posse, sed rem fatis committendam. Non ita de Evangelicorum causa ipsum meritum, quam à suscepto regimine pro virili promoverit. Nec credere, à Regina serio id agi, ut ipse provincia sua exuatur.

Colloquia Suecorum cum Brandeburgicis super Pomerania. 13. Jan. §. 62. Post aliquot dies ad Suecos accessere Witgensteinius, Lœwius, Wesenbecius, & Fromholtus. Ubi præmissis utrinque, quæ in rem erant, scriptum à Brandeburgicis recitatum hoc sensu: Electori haut persuasum, Pomeraniam à Regina serio postulari; sed ideo tantum ejusdem mentionem injectam, ut nihil omitteretur earum provinciarum, quas Sueci hactenus armis obtinuerint, ac ut multa remittentes eo major favor prosequeretur. Adducebantur inde Gustavi quondam Regis & Cancellarii Oxenstiernæ declaratio, Domus Brandeburgicæ liquidum in eam provinciam jus, Electoris innocentia, & cognatus Reginæ sanguis, ipsius Pomeraniæ commoditas, quæ nulla alia provincia pensari possit: nec præsulatus licet triplo majores cum hæreditaria ditione comparari posse. Denique Electorem cupere arctiore fœdere cum Regina & Corona Sueciæ jungi, quo hujus securitati longe uberius cavendum sit, quam si nunc ipsius ditiones magno cum detrimento ejusdem, & causæ Evangelicæ dilacerentur. Sueci paulo post ad 14. Jan. Brandeburgicos accedentes, pari colore horum scriptum pro serio non habere, sed ideo Electoris jus & nobilitatem Pomeraniæ tantopere extolli, ut pro hac ob bonum publicum cessa tanto largius ipsi satisfiat: ad quod ut vicissim Regina connitatur par esse. Sed cum Brandeburgici serio rem à se agi asseverarent, Sueci quæsivere, num aliud temperamentum proponere jussi sint; cum Elector utique idoneam & æquam satisfactionem Sueciæ negaturus non sit? Et cum Brandeburgici tergiversarentur, Sueci ostenderunt: quo loco res Germaniæ, ac inprimis Pomeraniæ fuerint sub Gustavi Regis in Germaniam adventum. Cum hujus magna pars à Cæsareis subacta esset, Electoris Patrem ne unum quidem equum eidem liberandæ instravisse, sed Regiis armis hostem inde pulsum. Cum Rex postea, qui jure belli illam vindicare sibi poterat, fœdus cum Duce & Ordinibus Pomeraniæ mallet, Electorem nunquam id ratihabere voluisse, ac plures vias ei controversiæ componendæ propositas repudiasse: demum junctis cum hoste armis Suecos, ipsamque Pomeraniam infestasse. Nec dissimulabatur, Regem Gustavum à nemine acrius ad suscipiendum bellum Germanicum solicitatum quam ab isto; à nemine plus auxilii eidem promissum minus præstitum. Ac licet qui nunc rerum potitur Elector mitiora præ se tulerit; tamen cum nunc à Cæsare æquæ Ordinibus conditiones, Sueciæ pro immensis sumtibus idonea pensatio expectandæ videantur, neminem plus difficultatis quam illum movere. Hinc non obscure jactabant; cum nemo amplius valde refragetur, quin

1646. quin Succia jure terrarum quid à Cæsare & Imperio postulare queat, nullam Provinciam Succiæ opportunius sitam, quam Pomeraniam securitatis causa, & ut Evangelicis è Succia si opus sit, auxilium ferri queat. Electori nihil decessurum, sed paris pretii Provinciam reddendam. Ipsum Pomeraniam nunquam possedisse, jusque ejusdem ob superius memorata non parum alteratum. Contra à Succia eandem jure optimo maximo possessam. Brandeburgici contra; ad objecta abunde responderi posse, si prolixa disceptatio placeat: nec ea Principem suum tangere. Melius facturos Suecos, si illa respiciant, quæ nullius sint. Ast Succi; ea ipsa Brandeburgico non indecora fore, præsertim Magdeburgicum præsu-
7.Febr. latum terris ipsius maxime opportunum. Ita tunc discessum. Paulo post Witgensteinius Monasterium abiturus cum Suecis valediceret, hosque à sententia non discedere animadverteret, disserebat: Electorem hoc tempore vim haut oppositurum: velut privatim tamen Suecos monebat: Cæsareis licet concedentibus ipsos hanc Provinciam nunquam secure ac pacifice plurimorum ob diversa commoda atque invidiam possessuros; eorum inprimis, quos commercia Maris Baltici tangant, ac præcipue ob Hollandos, qui nuper Electori cessionem ejus terræ dissuaserint, & in omnem eventum auxilia illi vindicandæ obtulerint. Paria Poloniæ Regem agitare, qui si Elector in istam cessionem consenserit, sine dubio Ducali Borussiæ manum sit injecturus. Denique Pomeranos potius arma arrepturos, quam invito Electore in Reginæ ditionem cessuros. Addebat tamen, Electorem pro rata ad Succiæ satisfactionem collaturum. Ex quo colligebatur, Electorem demum in partem aliquam Pomeraniæ consensurum. Etsi Witgensteinius de portu duntaxat aliquo mentionem injiceret, quod de cætero Wismaria & præsulatus aliqui Succiæ desideria satis expleturi sint.

Oppositio Ordinum Pomeraniæ & Stralsundæ. §. 63. Sed & Ordinum Pomeraniæ Deputati Marcus Eckstedius, & Fridericus Rungius libello Succis oblato inter alia de satisfactione mentione injecta monebant super privilegiis suis, quæ vi
31.Jan. fœderis Regii ac plurimorum promissorum integra præstanda sint. Illis autem cautum, Pomeraniæ Ordines alterius juramento non adigendos, quam cui hactenus obstricti sint. Cum autem jam ab Anno millesimo quingentesimo vicesimo nono Ordines Provinciales Domui Brandeburgicæ in eum, qui nunc extitit, casum sacramentum dixerint, ita super satisfactione Succiæ agendum, ut Privilegiorum & conscientiarum suarum ratio habeatur. Sequenti die Stralsundenses obtentu ejusdem Privilegii oppignerationem quoque sui, de qua Schœnbeckiana formula tetigerat, deprecabantur. Nam ejus urbis inter satisfactionem pe-
Ut & Regis Poloniæ. culiariter mentio facta non fuerat. Rex denique Poloniæ ex vetustis monumentis demonstraturum se ferebat, tum alia Ulterioris Pomeraniæ loca, tum inprimis Stolpensem, Rugenwaldensem, & Schlagensem districtum quondam ad Poloniam spectasse. Unde sub exitum superioris anni ad Contarenum scripserat, ut illæ partes Pomeraniæ intactæ maneant, ne sibi ac Reipublicæ sua jura tuendi necessitas imponatur. Missus & postea Monasterium ab eodem Minister omnes prensabat, ne Succis tota Pomerania concedatur, quod is ferre non possit, Suecos sibi ex utroque latere in Livonia, & Pomerania vicinos fieri.

§. 64. Circa Wismariam cum Hanseatici se opponebant, tum Meclenburgici Ducis Legatus scripto protestabatur, herum suum in eam cessionem consentire non posse, ac si jus in armis reponatur, rem eam Deo committere. Innuebat tamen, si Regina portus Wismariensis usum in stationem navium hieme aut æstate desideret, super hoc non difficulter conveniri posse. Succi contra demonstrabant, quæ Ducum Meclenburgicorum conditio fuerit, cum Rex Gustavus in Germaniam moveret, quos hic extorres ditionibus suis restituerit. Igitur quod totum Regi debeant, ejus exiguam partem Reginæ concedere haut gravaturos: meliore præsertim ditione pensandam. Cogitarent quoque, quid adversa pars quondam Wismariæ machinata sit. Quale periculum etsi nunc è propinquo non adpareat; tamen olim eadem consilia instaurari posse, ni in tempore obviam eatur. Circa Bremensem præsulatum intercedebat Fridericus Holsatiæ Dux, ejus Administrator, qui literis ab Ordinibus Osnabrugæ petierat, juris sui ad illum præsulatum rationem haberent, nec paterentur illum Succiæ in satisfactionem assignari. Sed circa alios præsulatus præter omnes Catholicos Galli quoque Succis repugnabant; qui & ipsam Pomeraniam hisce invidere dicebantur. Sane Witgensteinius, qui fervide plane hoc negotium tractabat, Galliam ostentabat, velut adversus Suecos operam navaturam, Servientum ex ipso quæsivisse, quid ab Electore Gallia expectare possit, si adversus Suecos in arma prorumperet? Legati quoque Polonici tunc è Gallia reducis Medicus Salvio confirmabat, plerosque ejus aulæ Ministros disseruisse: Certum id haberent Poloni, se laboraturos, ne Succi Pomerania potiantur, quin nec terrarum quid in Germania retineant. Quæ dicta etsi Legati Gallici inficiarentur, tamen circa satisfactionem ita disserebant: Sibi super Alsatia cum solis Austriacis agi, nec quempiam alium ex Ordinibus offendi, eoque expeditæ transactionis sibi spem esse. Suecos contra ob proposita satisfactionis capita, cum multis Ordinibus, eorumque amicis collidi, eoque difficilius scopo suo potituros. 1646. De Wismaria. 16 Febr. De Bremensi & aliis præsulatibus.

§. 65. Trautmansdorfius, ex quo primum Monasterio Osnabrugam concesserat, immotus heic hæserat, frigus & difficiles vias obtendens. Quæ mora Gallis non parum suspecta habebatur, occultos tractatus conjectantibus, præsertim si Gravamina quoque Osnabrugæ decidenda forent: quo casu plerique Ordines, & præcipua tractatio eodem pertrahebantur. Simul metuebant, ne iste socia Regna atque Ordines distrahere niteretur: quem ad scopum & Pontifex atque Veneti operam collaturi erant, qui Cæsari suaserant, Succis atque Ordinibus Imperii satisfaceret, eosque hoc modo à Gallia divelleret. Idque Gallici Legati per Labardæum apud Suecos non dissimulabant. Cæterum Trautmansdorfius, ne plane Gallos irritaret Monasterium profecturus, prius omni modo Succis satisfacere nitebatur. Primo offerebatur Pomerania citerior opportuno cumprimis Succiæ situ: & vel eo nomine maximi facienda, quod semper apertum velut ostium in Germaniam pandat. Pro qua Cæsar Electori Ducatus Crosnæ & Carnoviæ repensurus sit. Nam Crosnam ab ipso non jure, sed per conniventiam Cæsaris possideri. Ejusdem quoque prætensionem in Carnoviam inanem esse, quæ non fiscali demum actione, sed potiori jure in Cæsarem devoluta sit. Quin & è Brandeburgicorum sermonibus colligebatur, Trautmansdorfii mora Osnabrugæ Gallis est suspecta. A Cæsare Succis oblata.

1646. batur, Electorem demum circa citeriorem Pomeraniam manus daturum. Huic Trautmansdorfius addebat Bremensem ac Verdensem præsulatus, à Cæsare in feudum Reginæ concedendos hac lege ut ea collatio non ad Regnum Succiæ, sed ad solam Reginam, & ex ea descendentes pertineat, utque iidem indolem Ecclesiasticorum bonorum, salvo quoque Capitulo, retineant, ac in pristino aut præsenti statu permaneant, aut prout super aliis bonis sacris hoc tractatu sit disponendum. Succi hæc quidem non plane repudiabant; addebant tamen Silesiam, aut si hanc Regina in gratiam Cæsaris remitteret, aliam paris pretii Provinciam. Tum Pomeraniam dividi non posse; ac solam citeriorem offerre haut Cæsareum, nec acceptare Regium. Wismariam quoque omissam, qua Regina carere nequeat. Adjectas etiam conditiones parum gratas. Per primam Succiæ securitati parum consuli. Æternæ pacis conditiones pari indole oportere esse. Tum præsulatus in secularium Principatuum titulum ac jura mutandos: alias ad tempus tantum istos dari, & Regno oneri magis quam emolumento cessuros. Contra Trautmansdorfius Silesiam pupillam oculorum Cæsaris indigitare, quam tangendi Suecos lubido subitura non sit. Pomerania utraque ut alienetur Brandeburgicos, & cæteros quorum interest consentire nolle. Ne super citeriore quidem Provincia annuisse, & hanc solo Cæsaris jussu se obtulisse, quod spes sit media ipsis persuadendis inventum iri. Vicina Regna Poloniæ ac Daniæ Pomeraniam Succiæ invidere ob periculum, quod ipsis exinde immineat. Suecis possessionem Pomeraniæ nunquam pacificam fore. Vix quæ hæreditate ac justissimo titulo obveniant citra invidiam & lites teneri; quid futurum terræ invitis Dominis partæ? Qui plus justo complectatur, parum valide stringere. Moderata durare, & arcum nimis intensum frangi. Polonos in partem Ulterioris Pomeraniæ actionem movere, quam aliqui in totam eam Provinciam ad Oderam usque extendant. Ea tota Suecis cessa, ac Polonia actionem suam persequente, quid incommodi Germaniæ non metuendum? Reginæ rebus in Citeriore Pomerania melius caveri, si Ulterior penes Electorem maneat, velut objecto aggere illam à Polonis separatura. Ordines Imperii, qui nil magis quam bellum horreant, majore affectu Reginam amplexuros, si illa ipsos constanti in pace relinquat omni procul novarum turbarum ansa. Wismaria ut potiatur Regina, Cæsarem facile ferre posse, ni Meclenburgicus obstet, qui tota ditione, quam nobilissima hac ejus parte carere malit. Conditiones feudales non nisi ad certas familias referri posse. Regna & respublicas æternas, eoque fiduciariorum bonorum incapaces. Forte tamen hæc feuda, si Regina absque hærede obierit, ad ipsius successorem, ejusque familiam porrigi posse. Indolem præsulatuum mutari non posse; ac Catholicos intra & extra Germaniam omnia sursum potius ac deorsum verti optare, quam ut bona sacra hoc modo alienentur.

Trautmansdorfius Monasterium discedit. 16. Febr. §. 66. Ita Trautmansdorfius Monasterium concessit, Gallos mora ipsius offensos placaturus, & horum quoque pacem licitaturus; rumore divulgato, velut Suecі immania postulassent, ac præstitu impossibilia, quibus & plurimi quorum interest se opponant. Inde decretum sibi Gallos tentare, quibuscum super arduis sit transigendum, sed ut expeditior ad finem perveniendi via pateat. Qui jam haut obscure innuerint, ubi satisfactum sibi utcumque sit, haut ægre se à Suecis dissociandos. Circa gravamina etsi ab initio in Evangelicorum postulata Catholicos nunquam consensuros jactarat; tamen post mutata sententia illis spem haut obscuram faciebat, se Catholicos permoturum, ut paucos intra dies tractatus super istis suscipiant. Evangelicos tamen monebat, Succosque ut idem faciant rogabat, ne extremis inhærere velint. Simul ut quantopere pax cordi sibi sit ostenderet, donatam sibi quondam Weinspergam, & Neustadium ad Locharum Duci Wurtenbergico resignabat. 1646.

Ordinum sententia super Amnestia. 29. Jan. §. 67. Inter hæc Ordines Osnabrugæ super propositione Regia, ac Cæsareorum responso satagebant. Ac super Amnestia quidem Austriaco referente Magdeburgicus, qui primo loco sententiam dicebat, omnibus citra exceptionem veniam dandam, Pacemque Pragensem abolendam suadebat, Cæsareis valde mirantibus tantopere à patris sententia discrepantem filium. Magdeburgico omnes reliqui adstipulabantur, excepto Darmstadiensi, qui ob favorem Cæsaris in causa Marpurgensi expromtum sententiam in aliud tempus differebat. Ast Monasterienses diversa omnia censebant, & quicquid pauci qui aderant Evangelici contra dissererent, probata Pace Pragensi ac Ratisponensi decreto amnestiæ ac restitutionis terminum in Ecclesiasticis annum vicesimum septimum, politicis trigesimum statuebant. Et cum Evangelici Osnabruga suffragia sua eodem transmitterent, pauciora quam Catholicorum Monasterii deprehendebantur. Unde & Austriaci velut ex majore suffragiorum parte decretum in sententiam Catholicorum formare conabantur: Evangelicis contra protestantibus, conventum hunc hactenus Comitiorum formam referre, quod Ordines in tria Collegia digesti sint. De cætero indolem liberi tractatus habere, ac singulorum querelas audiendas, ac non ex numero utcunque corrasorum, sed rationum ponderibus rem decidendam. Tum sententiam suam scripto concipiunt, eamque Austriaco directorio exhibent, petito, ut formulæ decreti inseratur; eandemque Cæsareis, ac Regiis Legatis tradunt. Super reliquis capitibus deliberationes demum sub initium Martii absolvebantur. 7. Mart. Monasterienses, suis consultationibus perfectis, cum viderent circa amnestiam difficultatis quid fore, decreverant sententiam suam super prima classe capitum in pleno concessu recitare, indeque Cæsareis Legatis tradere, addito libello, quo Cæsareis permitteretur ex illorum sententia retinere, quæ ex usu Imperii, pacique promovendæ, tum legibus Imperialibus, & receptæ consuetudini congrua viderentur. Osnabrugensibus contra haut placebat sententiam super tota prima classe promere. Nec ferendum putabant, Monasterienses sibi solis autoritatem totius Collegii Principalis arrogare, antequam secum in certam sententiam convenissent. Tum Suecos ægre laturos, si decretum Monasterii prius, quam Osnabrugæ recitetur, atque exhibeatur. Igitur literis ad eos datis postulabant; rem differrent, quoad recitatio utrinque simul possit fieri, ac certus dies exhibitioni pariter faciendæ constituatur. Monebant quoque libello ad Legatos Cæsareos diserte inserendum: ut hi discrepantium sententiarum rationem non obstante suffragiorum numero haberent, ac citra consensum Ordinum nihil concluderent. Quibus postulatis & Monasterienses locum dabant.

18. Mart. 21. Mart. 20. Mart.

Iii 4 §. 68. In

1646. §. 68. In tertia tractandorum classe circa assecurationem pacis Magdeburgicus suggerente Lampadio ita cavendum censebat: ut omnes quorum interest Ecclesiastici cumprimis Electores, & Prælati ad hanc pacem servandam se fide juramenti adstringant, auxilium quoque adversus ejusdem infractores laturi: Pax hæc non solum pragmatica sanctio perpetuo valitura in Imperio sit, sed & ultronea, haut violenta pacificatio, conventio publica, & legitima transactio habeatur, legibus fundamentalibus inserenda, & futuris Comitiis confirmanda; simul capitulationibus Cæsareis inserenda. ac per omnia Imperii, Ordinumque tribunalia legis vim habitura. Porro ea verba, queis Cæsar Pontifici defensionem pollicetur, è Capitulatione Cæsarea expungenda. Adversus hanc pacem nullas Constitutiones Imperii, jurave communia, litis pendentias, res judicatas, decreta præteriti aut futuri temporis, tum nec edictum Cæsareum Anni vicesimi noni, pacemve Pragensem, aut peculiares transactiones valituras: irritis quoque Concilii Constantiensis, aliisque Decretis, ac præsentibus, futurisque Pontificum dispensationibus & absolutionibus. Tuendæ paci profanæ Circulorum statuta instauranda. Bohemiæ quoque Regnum legibus pacis profanæ, & judicio Imperiali aulico subjiciendum, quippe ex quo turbarum origo in reliquam Germaniam promanarit, idemque undecimum Circulum futurum. Turbis in Imperio enatis ex legibus Circulorum statim occurrendum. Turbatores pacis fama, ditione, bonisque multandos, etiam Ecclesiastici Ordinis. Ut quilibet Ordinum teneatur, quæ adversus pacem hanc patrari sentiat, præfectis Circulorum, aut Tribunalibus Imperii denuntiare. Si quis Ordinum à Cæsare bello impetatur, illi ad Comitia provocandum, à Cæsare abnuente Moguntino eadem indicere fas fore; ut obortæ controversiæ Ordinum universorum opera sopiantur. Insuper præsidia Hispanica oppidis Imperii deducenda, ne Batavis ansa sit Hispano milite expulso ista sibi vindicandi. A Jesuitis contra fundamenta fidei publicæ, & societatis humanæ doceri: quæ Cæsari, aliisque Regibus cum iis, qui Pontificem non agnoscunt, convenerint, servanda non esse. Igitur paci firmandæ non parum profecturum, si & isti exemplo à Venetæ Rep. sumto Germania exterminentur, præsertum cum infinitis fraudibus illos ad Evangelicorum bona grassari oporteat, qui sociorum suæ Religionis possessiones variis artificiis invadere non dubitant. Saltem caverent Catholici, ne Jesuitæ deinceps aliquid contra fidem publicam scribant aut doceant, ni velut turbatores pacis pœnas dare velint. Tum Jesuitas & omnes Clericos fractæ hujus pacis reos seculari judicio subjectos fore, Ecclesiastici fori beneficio exclusos.

Super assecuratione pacis quorundam sententia.

§. 69. Ast propositi Evangelicos inter & Catholicos super gravaminibus Ecclesiasticis tractatus tarde admodum & difficulter procedebant, quos Catholici in longum proferebant, Gallis eosdem ne ad transactionem descenderent obfirmantibus: quod hi tamen apud Suecos inficiabantur. Catholici nuperum Evangelicorum scriptum velut ipsis gravaminibus asperius ac ad extrema vergens arguebant, omnemque transactionem respuens. Cui & ipsi aliud scriptum opposuere; in quo fundamenti loco dies duodecimus anni vicesimi septimi substernebatur, à quo die transactio temporaria in annos quadraginta valitura sit, intra quos amica compositio ab utraque parte tentanda, aut hac irrita, deinceps utrique jus suum citra arma processu fori persequendum. Nam in perpetuam bonorum sacrorum alienationem consentire potestatem suam excedere, ni à Pontifice sibi sacris interdici velint: nec posteros nunc conventis stringi posse. Circa primum gravamen Reservato Ecclesiastico presse inhærebant, si vel maxime Episcopus totius Capituli consensu Augustanam formulam amplecti velit: idque valiturum circa illos præsulatus & bona sacra, quæ dum pax Augustana conditur à Catholicis possessa, aut post legitime recuperata fuerint: quorum æterna possessio penes Catholicos esse debeat. Quæ illo tempore ab Evangelicis possessa, nec post à Catholicis recuperata sint, ad quadringinta annos istis quiete relinquenda, ut tamen Catholicis ad ista omnia accessus pateat, ac Romani ritus in ædibus Cathedralibus liberi sint. Circa talium Regalia, ac sessionem in Comitiis, & conventibus Circularibus mos hactenus receptus maneat. Immediata bona ab Evangelicis ad reditus camerales adplicata per ordinarias electiones aut postulationes Capitulorum in priorem statum reponantur, ad quas etiam Catholici deinceps admittantur. Mediata bona intra dictos annos penes Evangelicos maneant, exceptis qui anno vicesimo septimo ab Evangelicis quidem possessa sunt; sed ut interim is, qui tunc erat, possessionis titulus expiraverit; aut quæ sententia judiciali, vel per peculiares conventiones Catholicis cesserint. Equester Ordo soli Imperio obnoxius in vicis suis Augustana sacra per quadraginta annos à dicto die retineat: sed in posterum nemini in vicis suis aliquid in fraudem Catholicæ religionis novandum. Urbes Imperiales, ubi exercitium Evangelicorum dogmatum eo anno solum viguit, id per quadraginta annos retineant una cum sacris bonis tunc possessis; ut tamen Catholicis pro ipsorum numero aliquot templa concedantur. Quę ex eo tempore Catholicis ademta fuerint, aut destructa, restituantur. Ubi peculiares extant conventiones tam circa sacra, quam civilia, illæ maneant. Catholicis civibus in illis urbibus molestia ne creetur. Circa tertium gravamen contendebant, in Catholicorum Magistratuum arbitrio fore subditos diversa sacra professos retinere, aut illis migrationem imperare: ut tamen solum versuris angustum nimis temporis spatium ne præfigeant, nec eosdem præter æquum onerent. Adversus municipia etiam queis Augustana sacra à tempore pacis religiosę recepta, nobilesque provinciales debitum moderamen adhibendum. Circa quintum gravamen reditus Catholicorum è Protestantium terris qui usibus sacris appliciti fuerint, per annos quadraginta hisce relinquebantur, ut tamen Catholici post pacem in horum partem venirent. In quinto gravamine à jurisdictione Ecclesiastica, quæ Evangelicis Magistratibus ad quadraginta annos indulgenda sit, eximebantur causæ matrimoniales, & quæ jus patronatus, decimas, sacrilegia, & similes spectant; quæ Ordinariis reservabantur. Super discrimine quoque Calendarii amice conveniendum. Sexto gravamine de Edicto anni vicesimi noni in neutram partem pronuntiabatur, quod super ejus capitibus nunc transigendum foret. Scire quoque cupiebant, an & quousque Reformatos paci Augustanæ inclusos velint? Anabaptistas, & similes haut tolerandos. Circa reliqua gravamina prior sententia persistebat. Ejusmo-

Catholicorum super gravaminibus Ecclesiasticis declaratio.

1646. modi porro temporariam transactionem jam ante Pragensi pace sancitam Galli haut repudiandam censebant, velut quæ firmior futura sit, quam si perpetuæ bonorum sacrorum cessioni insistatur, quæ promissa licet servari hautquidquam possit. Evangelici Monasterienses quoque sufficere judicabant, si ultra Annos pace Pragensi indultos totidem, aut plures obtinerentur. Nam posteritati res suas curæ fore. Sed reliqui Evangelici inducias has, non pacem habere, nec duraturam internorum malorum medelam, atrocius bellum deinceps generaturam.

Cæsareorum super his à Suecis postulatum. 8. Mart.

§. 70. Apud Suecos Cæsarei congressu habito differebant: Gravamina politica ad Comitia remittenda: super Ecclesiasticis tractatum instituere supervacuum fore. Catholicos quippe plura, quam hoc scripto designentur, per conscientiam indulgere non posse: Evangelicis autem hisce adquiescere in proclivi esse; ad quod ut Sueci eosdem permoveant par esse. Si quid ulteriore illustratione opus habeat, scripto id posse fieri, prout jam cœptum. Sueci contra ostendebant; Cæsareorum responso in ejusmodi tractatus jam consensum. Trautmansdorfium quoque Monasterium abeuntem id negotium se promoturum recepisse. Se quidem Evangelicos, ut æquas conditiones admittant, hortaturos: perspicere tamen, vix optatum effectum sperari posse, Catholicis non solum priori sententiæ inhærentibus, sed & tractationem subterfugientibus.

Catholici in tractatus super gravaminibus consentiunt. 10. Mart.

Mox tamen Catholicorum nomine Moguntini, & Bavaricus ad Suecos accedentes, cum hi prolixis scriptionibus supersedendum suaderent, ac certos deputandos, qui cum Evangelicis citra moram Osnabrugę tractatus ordiantur; id probari à se ferebant, ac jam huic negotio designatos illos, qui è Catholicis Osnabrugæ essent; quibus si opus fuerit Monasterio alii sint adjungendi. Cæterum amplissimis verbis testabantur, quantopere Evangelicis pro virili satisfacere cupiant. Contarenus quoque de successu hujus negotii ample sperabat, quod transactio inter Ordines satisfactioni Regum, totique paci facilitatem allatura videretur. Dixerant porro inter alia memorati Catholicorum Legati: interponerent se Sueci utrique parti; ante omnia autem Evangelicos ad honestas, tolerabiles, & Christiana æquanimitate dignas conditiones permoverent: id quod promovendæ paci haut parum collaturum sit. Ea verba Evangelici, cum ipsis referrentur, ita accipiebant, velut Catholici Suecos Mediatores tractatui futuro super gravaminibus adoptassent. Ac initio suspicabantur id à Catholicis eo consilio factum, ut Sueci Mediatione suscepta remissiore quam hactenus studio ipsorum causam tuerentur, quo utrique parti æquos se probarent. Quia tamen maximam spem in horum patrocinio repositam habebant, omissa ista suspicione Suecis oblatam interpositionem

12. Mart.

amplectendam judicabant. Id quod rogatum ad hosce ablegabantur Altenburgicus, Vinariensis, Meclenburgicus, Wetteravicus, Lubecensis, & Eslingensis. Sed Sueci cum dubitarent, num serio ista à Catholicis dicta essent, ad colloquium cum Gallis rem differebant, ex quibus quærendum sit, num tale quid Catholici ab ipsis postularint, & quid ipsi facere decreverint. Ac sane Catholici verba sua retractabant inficiati, se Suecorum interpositionem in causa gravaminum requisivisse. Sed quia Evangelici extremis inhærerent, se duntaxat à Suecis petiisse, ad moderata illos postulata permoverent.

1646. Gravamina Politica. 7 Mart.

§. 71. Exhibebant quoque Evangelici Austriaco directorio *gravamina* uti vocabantur *politica*, quæ cum Catholicis sibi communia rebantur. Inter quæ primo loco querebantur tot per Annos omissa universorum Ordinum Comitia, citra quæ pax publica servari nequeat, cum in tam vasto Imperio non possint non multa irrepere, quibus mature medicina sit facienda. (Primum.) Unde è re videri singulis trienniis, & intermedio tempore, quoties necessitas Reip. requirat, Conventus Ordinum indici, ad quos omnes nemine excluso vocentur, qui tamen mature expeditis negotiis ultra trimestre non protrahentur. Dein ut militia per Imperium adornetur, (Secundum.) matricula integretur, enormis tributorum modus temperetur, laceri Circuli instaurentur; neve Ordinibus per externum Cæsaris militem contumelia, aut damnum inferatur. Ne Collegium Electorale deinceps, uti hactenus, (Tertium.) reliquorum Ordinum jura involet. Et quia ex mutatis subinde Cæsarum capitulationibus adpareat, jura Reip. fluctuare, ac statum Imperii perpetuis mutationibus obnoxium agere; super duratura constitutione nunc, aut proximis Comitiis cum consensu Electorum & Ordinum conveniendum. Et si correctione aliqua opus sit, eam in Comitiis decernendam. Equidem quę Electoribus solis per Aureæ Bullæ legem competant, à se non solicitari. Sed id ferendum non esse, suis diætis ipsos jura Ordinum communia belli & pacis, fœderum, collectarum, proscriptionum, vectigalium paulatim in se trahere, leges Imperii mutare, & adversus has decreta in fraudem cæterorum Ordinum formare. Nec minus indignum, Electorales Legatos in ordinariis Deputatorum Conventibus à reliquorum Ordinum Deputatis se disjungere; cum tamen per leges Imperii conjunctim negotia ibi tractari, & viritim suffragia ferri debeant. Præterea ne Electorales Legati in- (Quartum.) solitum antea à Principalibus *Excellentiæ* titulum affectent non citra fraudem Principalium familiarum, ac moram tractatuum impedita communicatione. Alias & Principes sibi ejusmodi insolitos titulos assumturos. Ne porro Urbibus Imperialibus curiatum suffragium in dubium vocetur. (Quintum.) Neu de Ordinum terris, ac immediatis Imperii (Sextum.) vicis pro lubitu ipsis inauditis disponatur, iidemque in alios transferantur, aut in fraudem Ordinum inter urbes Imperiales referantur; quod circa Bremensem urbem factum sit. Ne quis Ordinum se suosque oneribus ac jurisdictioni Imperii (Septimum.) eximat, aut immediatos ad municipalem conditionem redigat. Neve collectis communi consensu placitis aliqui citra justam causam eximantur in oppressionem reliquorum. Ne Ordinum (Octavum.) subditis privilegia, immunitates, & exemtiones tribuantur, istis inauditis. Ut qui circa conferendas dignitates abusus exercitus sit corrigatur: (Nonum.) neve veterum familiarum splendor obfuscetur, honorum insignibus in immeritos congestis. Nec recens ad Principum & Comitum dignationem provecti sessione ac suffragio inter Ordines potiantur, nisi idoneis bonis immediatis præditi, ac oneribus statuum ferendis pares; de cætero Mediatorum bonorum respectu Ordinibus ut antea subjecti maneant. Denique mercedem pro perferendis epistolis, in aula Cæsarea Anno vicesimo primo demum exigi cœptam, remittendam esse. Hisce Comites Wetteravici peculiares suas querelas appendicis in vicem addiderant.

Trautmansdorfius cum

§. 72. Interim Galli postulata sua hisce verbis conceperant: „*Pro ulteriore securitate Coronarum & Prin-*

1646.

Gallis de satisfactione agit.

„ & Principum Imperii fœderatorum, nec non pro debita Galliæ satisfactione rationi consentaneum esse, præter oblationes jam ipsi factas (quamvis rerum jam ab antiquo ad Coronam pertinentium,) ut cedant Galliæ Alsatia superior ac inferior, inclusis Sundgovia, Brisaco, Brisgovia, & Civitatibus cum omni causa, omnive jure, quo ante præsens bellum possidebantur à Principibus Domus Austriacæ. Item maneant in possessione Philipsburgi, cum suo territorio ac dependentiis, locisque omnibus ad liberam & securam cum Regno Galliæ communicationem. Si tamen Imperator & Imperium è re sua esse judicaverint, ut dicta utraque Alsatia cum Philipsburgo & suis adhærentiis recognoscantur ab Imperio, non recusabit, modo sessionem habeat & suffragium in diætis, sicut alii Principes & Status Imperii. Monasterium igitur reversus Trautmanstorfius hisce in satisfactionis vicem denuo Metim, Tullum, ac Virodunum obtulit, præter quos Episcopatus nihil concedi ipsis possit. Ad eos acceptandos ut Gallos permoveret, & ipse jactabat, & passim spargi curabat; sibi cum Suecis super satisfactione jam convenisse, nec aliud restare, quam ut responso Reginæ ipsorum acta probentur. Mediatores quoque ferebant, Suecos & si immensa postulaverint, pleraque remissuros, & demum dimidia Pomeraniæ parte contentos fore. Ast Galli ista præfracte rejicere; ni plura dentur satius fore tractatus plane abrumpere frementes. Nec majoris ista à se fieri, quam si Suecis Livonia offeratur. Sed quo sua postulata eo gratiora facerent, ostendebant; pace conclusa octo peditum, duo equitum millia adversus Turcam auxilio Cæsari se subministraturos. Quibus si Succi, ac Imperii Ordines militem suum addant, facile exercitum conflari posse, qui Austriacis longe plura, quam nunc hac pace decedant, adquirere queat.

Cæsarei scriptum adversus Gallos evulgant.

§. 73. Interea Cæsarei scriptum divulgarunt, ea complexum, quæ Austriacus, in Senatu Principum pro sententia dixerat. Eo demonstrabatur, Gallis non competere causam vel ob propriam aut sociorum securitatem, vel ex aliqua obligatione satisfactionis quid postulandi. Veram ipsorum securitatem in mutua confœderatione omnium eorum, quos pax isthæc spectat, & Ordinum Imperii consistere. Unde non securitatem, sed cupidinem fines Regni sui proferendi ipsos ad talia postulanda impellere. Nec ad eam præstandam Cæsari obligationis quid esse ex contractu, aut delicto. Neque ex conventione Ratisponæ anno tricesimo inita, & sequenti anno Clerasci firmata Galliæ ullam querendi causam competere. Qui ex Ordinibus Evangelicis fœdus cum Gallia ferierint, non id spectasse, ut huic eo nomine pensationis quid petere fas sit; sed potius Gallum ultro auxilia sua nihil impensarum nomine stipulatum obtulisse: quin disertis verbis promisisse, quæcunque loca hoc bello ad Imperium, Ordinesque spectantia in ipsius potestatem pervenerint, secuta pace prioribus dominis restituenda, sumtibus belli hautquidquam imputatis. Addebatur, oblatos præsulatus, urbesque haut adeo parvi æstimandos, qui à Gallis non alio titulo, quam violentæ detentionis possideantur. Nuper defunctum Archiducem Leopoldum, ad quem ditiones illæ Rheno adsitæ spectaverint in Galliam nihil deliquisse, nedum liberos ipsius impuberes, quibus sua nullo jure subtrahi queant. Et quia Galli publice testentur, se bellum adversus Imperium haut gessisse, nullo colore ipsos tractum istum Rheni ad Imperium spectantem sibi vindicatum ire. Ac tantum abesse, ut ea res securitati Ordinum cedat, ut potius Germania perpetuis Gallorum irruptionibus vicinique Ordines servitii periculo exponendi sint. Ipsorum denique Ordinum sententia judicari Gallorum postulata iniqua, ac prioribus pactis, dignitati Imperii, Galliæ ipsius existimationi, ac mori inter Christianos Principes recepto repugnare. Revera tamen Ordinum sententia non paulo mollius concepta fuerat, ac plures censuerant; satisfactio danda sit, necnè, in medio esse relinquendum. Unde multi non mediocriter indignabantur, talia circa sententiam Ordinum publicari. Cæsarei tamen excusabant ista hautquidquam sparsa remorandis tractatibus, sed ut Galli ad moderatiora permoveantur, & ex pertinaci immoderatorum postulatione imminens ruptura prævertatur. Nec animum sibi esse semel oblatis præfracte insistere, sed peculiari tractatione propius ad rem accessuros. Contra Franciscus Lotharingus Virodunensis Episcopus oblato libello Cæsareos monebat, ne tres illos Episcopatus Gallis concederent, quod inde non solum ruina Domus Lotharingicæ, Burgundiæ, & Lucenburgensis Ducatus dependeat, sed & multorum Imperii statuum, Bipontini, & Birckenfeldensis, Comitum Nassoviorum, Hanovensium, Ebersteinensium, Leiningensium, Rheingraviorum, Salmensium & aliorum, qui ex liberis Imperii statibus Coronæ Gallicæ abjectissimi subditi sint futuri. Enimvero Galli Cæsareorum scriptum flocci facere, ac postulatis suis immoti insistere, apud Mediatores jactantes, sibi super Ordinum studio ad ista obtinenda, satis cautum nec ignorare quid Mendelius Bavaricus Consiliarius Viennæ rerum nunc gerat, qui Cæsari necessitatem Gallicæ pacis etiam cum jactura Alsatiæ inculcet, addita protestatione ni rationi Cæsar locum relinquat.

Galli id scriptum non curant.

§. 74. Cum igitur constaret Gallos oblatis præsulatibus haut adquieturos, agitari cæptum, annon Hispani permoveri queant ad Mediolanensem Ducatum Gallis cedendum? Quod cum ad Legatos Gallicos referretur, id sibi haut displicere ostendebant. Enimvero cum Hispani id plane adspernarentur, Cæsarei de Alsatia Inferiore Gallis insuper cedenda proposuere, quæ tertiam fere totius Alsatiæ partem absolvat, Regalibus magis quam reditibus æstimanda: cum & ipsi Galli jactent, non tam proventuum magnitudinem, quam securitatem à se spectari. Ita iter ipsis è Lotharingia ad Rhenum patere & regionem sex milliaria in latitudinem extendi, Hagenoa & Weissenburgo non spernendis oppidis ornatam. Ast Galli postulati sui pervicaces vicissim Cæsari alia officia pollicebantur circa filium ad Imperiale fastigium promovendum, & auxilia in Turcam ferenda; tum ad emolumenta quædam, ac liberiorem potestatem in Bohemia & hæreditariis ditionibus obtinendam. Ita defugere non poterant Cæsarei quin totam Alsatiam annuerent, ac de Brisgovia duntaxat, ac sylvestribus oppidis difficultatem adhuc moverent. Inter quæ & denuo Cæsarei per Mediatores apud Gallos de salvo conductu Lotharingiæ Duci concedendo instabant. Quem ut extunderent Mediatores ostendebant; Cæsareos Regibus etiam super mediatorum salvo conductu, aliisque postulatis indulsisse. Igitur par esse & ipsos de pertinacia sua quid remittere. Ordines quoque æqua postulari censere. Tum Alsatiam Lotharingi rationibus implicitam, ac ipso absente super hac plene transigi non posse. Sed Galli ista

De Mediolano frustra proponitur.

Et Alsatia Inferiore.

Super Lotharingi salvo conductu Cæsarei denuo movent.

1646. ista præfracte respuebant, mirati à Cæsareis toties explosa in scenam produci. Prævia conventione semel perrupta parum quoque super primarii tractatus firmitate sperandum.

Hollandi Suecorum satisfactioni sese opponunt. §. 75. Monasterii Belgarum Fœderatorum Legati recens eo delati obsistere cœperant, ne Sueci Pomerania potirentur, invidia ob gliscentia Suecorum commercia queis tractus iste maritimus plus incrementorum daturus erat; & favore Arausionensis in Brandeburgicum ob agitatas cum ipsius sorore nuptias. Id quod Brandeburgicis legatis non parum ferociæ addebat non obscure gloriantibus; Electori deinceps hoc negotium parum solicitudinis daturum; quod sat multi sint, qui alienationi Pomeraniæ obnitantur Polonus, Danus, Hanseatici, Belgæ insuper Fœderati. Ac judicabant Galli tam graves contradictiones haut spernendas, quod juncta multorum opera dato idoneo temporis spatio facile remoram negotio injicere possit. Eoque istorum conatus properata pacis conclusione, sicuti circa Danicam pacem factum sit, antevertendos. Ast Sueci Hollandis vicissim demonstrabant; inopinum plane sibi, ipsos potissimum emolumentis Reginæ contraniti qui tam arcto fœdere Sueciæ innexi sint, ac ultro agnoscant, Suecorum armis magno se onere levatos, ac spatium nactos rebus suis prospiciendi. Unde ejusmodi gratiam sibi rependi iniquissimum fore. Sane Hollandorum parum interesse, Sueci an Brandeburgicus Pomeraniam obtineant. Paria à Gallis, ut hi ferebant, ingerebantur. Igitur licet Trautmansdorfius nulli operæ parceret, ut istos clam in Sueciam stimularet; tamen iidem mutato consilio circa Pomeraniam nil difficultatis se moturos declarabant: quod exigua sibi illo tractu commercia sint; ac fatebantur, haut in mandatis sibi datum isthæc movere, aut aliis Imperii negotiis se ingerere.

Mox tamen desistunt.

Cæsarei nova circa Suecicam satisfactionem proponunt. §. 76. Trautmansdorfius inde aliam viam ingressus Suecis optionem relinquebat; utrum Bremensem & Verdensem præsulatum cum citeriore Pomerania, an totam Pomeraniam citra præsulatus mallent. Sibi spem esse Brandeburgici consensum super citeriori Pomerania obtinendi. In totam Pomeraniam eundem nunquam consensurum, sed protestatione interposita quod prohibere nequeat tantisper toleraturum, futuri temporis occasionibus imminentem. Galli prius ut acceptaretur suadebant, quod non parum intersit, si Regina quæ darentur non contradicentibus prioribus dominis obtineat. Sed quia tam ipsi quam cæteri Catholici absurdum ducebant, Episcopatus in seculares principatus mutari, proponebant; eos præsulatus in unum & alterum è Sueciæ proceribus conferendos, qui sacro sub titulo illos possiderent, adjuncto quoque Coadjutore; & Canonicos ita stringi posse, ut retenta in speciem libera electione illi semper in Sueciæ potestate permaneant. Sed tutissimum circa Pomeraniam temperamentum matrimonium inter Reginam, & Electorem videbatur, quo casu Regina citra ambages ista provincia potitura sit, in cujus locum alia regio in satisfactionis vicem peti queat. Super Wismaria monebant, num forte ea certos ad annos Reginæ relinqui, aut, quod Mecelnburgici proponebant, navium libera statio in portu per peculiare pactum concedi possit, salvo Ducum supremo jure. Parum ab hac sententia abibat Salvius: ni Brandeburgici cum consensu tota Pomerania obtineatur, serius ocyus super ea ferro certandum esse. Ex ulteriore Pomerania

Gallorum super hoc sententia.

Salvii sententia.

forte plus redituum provenire, quam è Bremensi ac Verdensi præsulatu. Sed plerasque præfecturas hypotheca oneratas, ut velut de novo emendæ sint. Ac retenta in præsulatibus bona sacra id pensatura. Præcipuum publice usum esse, quod Regina ostiis trium nobilissimorum fluminum, Oderæ, Albis, ac Visurgis potiatur, ac in tribus Circulis Mari Baltico & Oceano contiguis, in Saxonico superiore ob Pomeraniam, in Inferiore ob Bremensem in Westphalico ob Verdensem præsulatum sessionem & suffragium obtineat. Mari quoque Gothoburgum inter, & Albis atque Visurgis ostia facilem esse communicationem. Porro Pomeraniam ulteriorem cum Odera muri instar interpositi habere adversus Poloniam. Hujus Regem, cum sentiat, Ordines ob privatam ipsius cum Suecia litem nolle diutius arma gerere, omnes vias circumspicere ipsam Rempublicam cum Suecia lite implicandi, ut obliqua ratione causam suam opibus Reip. persequi possit. Unde haut inconsultum, istos conatus prævertere, & propugnaculum velut duobus Regnis interjicere. Denique si nunc ob totam Pomeraniam cum Electore in arma prorumpatur, multos præfectos hujus ditione oriundos, qui Reginæ nunc militant, ad Principis sui partes transituros. Quin Landgravium Cassellanum armatum validumque nunc Electoris sororem in thorum recipere: qui & alias ob mutuæ successionis pactum jus aliquod in Pomeraniam obtendat. Contra spem esse, Electorem demum in citerioris Pomeraniæ cessionem consensurum. Ita, si Bremensi Administratori dato Halberstadiensi præsulatu satisfiat, negotium bona cum gratia omnium quorum intersit confici posse.

§. 77. Ast Holmiæ cum super hoc negotio Regina ad Senatum referret, in utramque partem differebatur, præsertim cum suspicio esset, jam Cæsarem inter, Gallosque clam convenisse, ac in solos mox Suecos belli totam molem incubituram. Equidem erant, qui quam opportuna loca Suecicis armis tenerentur, ostenderent; quæ tam modico pretio amitti durum sit. Moderata postulantibus haut ideo minus invidorum fore. Quin ipso bello Germanico multorum invidiam coërceri, ne Sueciam lacessere audeant, Dani, Poloni, Brandeburgici, & ubi hic Arausionensis filiam ducat, etiam Belgarum. Valida in proximam æstatem supplementa in promtu esse. Ac Turcam forte arma moturum. Alii contra egregium censebant non sine gloria tam diuturno gravique bello colophonem imposuisse. Ingentem esse militum insolentiam, à qua magnum periculum immineat; Sueciæ tenues opes tanto bello sustinendo; ancipites Martis vices. Ita temperanda postulata, ut succedente tractatu patria operæ prætium faciat, eodem abrupto, æquitas Reginæ orbi adprobetur, & quod fortunam reverenter habere didicerit. Trautmansdorfium dum ista offert, sine dubio cum illis quorum intersit clam convenisse. Relicta Ulteriore Pomerania Brandeburgicum utcunque placandum quæ & ipsa Polonos non levi suspicione perstringat, Regno ipsorum longo limite annexa. Iisdem ad Citeriorem Pomeraniam aditum non patere. Si ulterior provincia retineatur, ob vicini potentiam validum semper exercitum ibi alendum magno cum Sueciæ onere, quod exhausta bello regio impensis non sufficiat. Polonum totas vires eo vertere promptum esse, & Landsberga, Drisenaque restituta eandem velut propugnaculis nudatam

Reginæ sententia. 17. Mart.

datam

1646. datam patere. Bello ibi Suecos inter & Polonos exorto totam se Germaniam immiscere posse, hoc obtentu cis mare ipsos rejecturam. Tum profundissimæ esse considerationis, Polonus magis, an Danus Sueciæ sit respiciendus; & an non præstet omissis Polono vicinis circa coërcendum Danum cogitationes intendere, qui nunquam bona fide quietem agat. Haut multo minoris esse Bremensem, Verdensemque præsulatum, insignis adversus Danum momenti. Tum Wismariam situ commodo, ob portum, & Teutonico militi conscribendo, ac ut cominus vicinorum negotia inspici posint. Igitur placebat, potius quam tractatus abrumperetur, à Trautmansdorfio oblata, sed honestis & tutis sub conditionibus, & adjecto Stetino, ad extremum acceptanda esse.

Occultæ Cæsareorum artes. §. 78. Inter hæc occultas tentare artes non omittebant Cæsarei. Quanquam enim toties repudiatos peculiares tractatus Suecis haut aperte offerrent; subinde tamen ostendebat Trautmansdorfius, sibi cupitum cum Suecis prius decidere. Ipsis quippe præmia postulare jus fasque esse in Germaniam evocatis; & tot munita loca insidentibus: Gallorum contra bellum injustissimum, postulata iniquissima esse. Addebatur tamen, haut ideo separationem Regnorum quæri, aut divisam pacem, sed ut Sueci Gallos ad æquas conditiones admittendas permoveant, velut mox civitate donandi, ac Cęsari & Imperio arctius quam ulli fœderatorum innectendi. Nec dubium fore si eam viam insistant Sueci, Gallos ad moderatiora descensuros. Idem contra, statim atque Gallis controversiæ quid cum Suecis ob non admissum Labardæum obortum intellexisset, istis ostendebat; si Galliæ alia inire consilia placeat, dubium non esse, quin ex voto cum Cęsare transactura sit. Nec dissimulabant Galli, Contarenum sæpe ipsis suasisse, ut à Suecis disjuncti pacem sibi suam seorsim facerent; quod is judicaret, quamdiu ea Regna conjuncta persistant paci expediundæ nullam rationem esse. Quin ab ipsis Suecos velut anguem in sinu foveri, ex improviso morsum aliquando daturos. Persuadendis Gallis addebatur; Suecos dum duplicam Cæsareis exhibent jactasse, à Gallis petitam satisfactionem immodicam, & à ratione alienam esse: nec à se probari, Gallos ita pervicatiter Lotharingo commeatum abnuere. Quorum utrumque fictum erat. Constabat quoque Mendelium Bavaricum ministrum Viennæ pacem cum Gallis valde suasisse, qua obtenta Catholicos alteri parti pares fore. Mec magnam jacturam habendam Gallis Alsatiam reliquisse, quippe ex qua vix quadraginta uncialium millia annua redierint, cum ad eandem tuendam septuaginta millibus opus fuerit. Unde Witgensteinius Suecicos Legatos monebat; caverent sibi, nec nimium Gallorum constantiæ confiderent. Quin & Curlandiæ Dux Paulo Helmes Livoniæ Secretario Riga nuper ad se evocato velut in specimen singularis amicitiæ significaverat, nuptiis suis è Vicecomite Bregio, aliisque Gallis se intellexisse, Galliæ Regem primo quoque tempore si non pacem saltem separatas inducias cum hostibus suis initurum, Suecis in bello destitutis. Et eam rem in aula Gallica magno studio clam agitari. Unde non esse, quod Regina Fœderatis suis nimium confidat. Et cum Helmes allatis rationibus contra tenderet, Dux multa cum asseveratione eadem firmare pergebat. Quibus omnibus cum eventus non responderit, merito eadem in fraudem illiciendis Suecis conficta judicare licet. Id tamen Galli non inficiabantur, se cum Bavaro 1646.
super induciis agere divellendo à Cæsare valido socio: atque id non minus sibi integrum esse, quam quod Sueci cum Saxone transegerint. Et si quid discriminis inter utramque negotiationem intercederet, satis demonstraretur. Sane Evangelici istos cum Bavaro tractatus vehementer horrebant, quod per eos, ni curata circumspectio adhiberetur, scopus ipsorum, laborque demum eludendus sit. Tractatus inter Gallos & Bavarum.

§. 79. Sed & aperte Monasterii Sequestres Cæsareis Gallisque de induciis proposuere, quod jam spes pacis alluceat partibus inter se æqualibus; sed si alterutra insigni clade debilitetur, magnam tractatibus remoram injectum iri. Quam rem Contarenus cumprimis acriter urgebat, periculum Christiano orbi à Turca ostentans, qui Venetam ditionem ducentorum millium exercitu inundare agitet: quo facto Gallos in causa fore, ut res Christianorum tantum detrimenti capiat. Ista sibi probari non obscure significabat Avauxius, ingenue fassus intra trimestre è Gallia copias venire non posse, quæ cis Rhenum in hostem rem gerant. Interim universas hostium vires Suecis incubituras, quibus vel prælio certandum, vel retro cedendum fuerit. Hosti quoque animos accessisse Torstensonii discessu, & Wrangelii autoritatem nondum ita coalitam, ut, si adversi quid contigerit, retinendis in officio militibus par sit. Ast Sueci neque breves inducias paucorum mensium, neque longiores aliquot annorum probabant. Nam priori casu ob vastatas provincias legiones utique dispergendæ erant, queis in hospitia deducendis, ac iterum contrahendis unus & alter mensis requirebatur, ut parum temporis illis per quietem reficiendis superfuturum esset. Hosti contra auxilia undique exciendi spatium dabatur: qui & veteres artes Suecicum militem corrumpendi omissurus haut erat, animis vulgi præsertim per otium ad res novas pronis. Quanquam si certo constaret intra inducias tractatus absolvendos legionibus hinc inde sparsis, facilius super stipendiis cum ipsis transigi posse videbatur, quam si junctæ tenderent. Enimvero optari potius quam sperari pax intra tam paucos menses poterat, multis iisque durissimis nodis adhuc dissolvendis. Longiorum autem induciarum leges non minore difficultate, quam ipsius pacis adornondæ erant: nec qua ratione interim exercitus aleretur adparebat. Quæ & Ordinum Imperii sententia erat; qui istas à Mediatoribus propositas valde indignabantur: quod per easdem infinitis belli oneribus ad exitium usque opprimendi exponerentur, utriusque partis exercitibus per ipsorum ditiones distribuendis. Unde metus erat, ne illis, qui pacem internam seposita externa amplectendam suaserant, aurem præberent, & utcunque cum Cæsare transigerent, Regnis sub mole belli destitutis. Qua de causa ejusmodi inducias Sueci omni modo declinandas judicabant. Mediatores de induciis proponunt. Quas Galli non improbant. Sueci suspectas habent.

§. 80. Sub initium anni Hispani per Mediatores Gallis significaverant, Regem cum Gallia in eas leges transacturum, quas ipsa Regina Regens propositura sit: quæ velut soror, & Regio in Hispania sanguine orta eam moderationem sit adhibitura, ut istæ leges fratri, ac patriæ non intolerabiles existant. Legatis quoque injunctum omnia subscribere, quę à Gallis exhibenda sint. Causam porro istius rei hanc Hispani habebant, ut Gallorum sententiam super conditionibus pacis elicerent; queis si displicerent, facile erat dicere, Tractatus inter Gallos & Hispanos.

1646. re, istas Hispaniae intolerabiles esse. Igitur quanquam isthaec Gallis proficua & gloriosa viderentur, haut tamen ab his ita cupide, uti forte Hispani speraverant acceptabantur. Nam responsum: se pressius Hispanorum ad suam propositionem responsum expectasse. Sed quia alius nunc agendi modus placeat, providendum sibi, ne isthaec oblata foederatis exclusis intelligantur, neu alibi quam Monasterii pax absolvatur. Quia autem Hispani alia occasione etiam super induciis in Catalonia mentionem injecerant, Galli res ipsorum aegras inde conjectabant, ac spem pacis bre-
25. Febr. vi coaliturae conceperant. Quo fine in aulam misere, qui certa in hanc rem mandata adfer-
5. Mart. ret. Is reversus retulit: Reginam cum Fratris sui humanitate paria facere, ipsique arbitrium deferre ejusmodi pacis leges concipiendi, quae praesenti statui rerum sint attemperatae: super quibus ipsa pro captu praesentium temporum declarationem editura sit, quae Reginam Galliae deceat. Simul Legatis injunctum, si Hispani hanc viam insisterent, ipsi conventa absolverent, addito tamen ut & sociorum emolumenta observentur, & Monasterii res con-
21. Mart. ficiatur. Hispani dehinc Sequestribus has pacis conditiones velut extremas tulerunt: si Galli omnia per Belgium, & Cataloniam, alibique occupata loca, simul Lotharingiae Ducem restituant, & omne auxilium Hispaniae hostibus, uc rebellibus subtrahant, perpetuo se illis jure Landresium, Hesdinum, Bapaumam, ac Damvillerium cum districtibus suis relictu-
26 Mart. ros. Haec uti Gallis ridicula adparebant; ita vicissim ostendebant; si utique ipsi occupatorum locorum restitutionem poscantur, Navarram prius sibi reddendam. Quae si abnuatur, omnia se quae occuparint retenturos, nec alia lege tractaturos. Pro restituta autem Navar-
30 Mart. ra aequivalens, & amplius reddendum. Sub idem tempus Didacus Savedra Monasterio in Flandriam, inde in Hispaniam discessit, causatus à Rege se evocatum, quod plures ipse, quam Gallus, Legatos ibi habere nollet. Revera tamen Pegnerandae, & Bruni artibus id effectum erat, qui ob asperum ac morosum viri ingenium, quod arguebant, ipsi discordes egerant. Ac ipse indignatus erat, quod cum initio primus Legatorum fuisset, post Pegneranda, & Cameracensis Praesul Josephus Bergaignius ipse praeferrentur.

Hollandorum Legati Monasterium ingrediuntur.

§. 81. Sub finem proximi anni Hollandorum Legati Monasterium ingressi fuerant; quibus cum Galli & Lusitanus nobiles ministros cum rhedis obviam misissent, Hollandi salutantibus haut adsurrexerant: nec in hospitia prosequutos pro more dimiserant, sed sellis velut adfixi dextras abeuntibus porrexerant. Eam rusticitatem Longuevillius modeste ultus est, dum ipsorum Secretarium pro receptione gratias agentem per utrumque conclave humanissime deduxit. Sed ipso regresso subornatus quispiam è Gallis Batavo in aurem insusurravit: videsne quanto humanior sit Dux vestris Legatis, qui nobis neque in curru, neque de sellis assurgere noverant. Alias ab omnibus, ipsisque adeo Hispanis eodem quo
18 Jan. Venetus honore excipiebantur. Cum Rosenhahnius eos inviseret, omnes octo numero ad januam conclavis ipsum excipiebant, & in medium receptum, quatuor praecedentibus, totidem sequentibus ad caminum in medio collocabant. Teutonica lingua ipsos salutanti hi Belgica responderunt, nulla verborum pompa adhibita. 1646.

Tractatus cum Hispanis Ordiuntur.

Tractandi initio cum Hispanis facto, hi quidem procuratorium istorum statim probaverunt. Sed in Hispanico Belgę scrupulum movebant, quod illud solum Pignerandam spectabat, cui tamen facultas sit alios substituendi. Cum igitur & super reliquorum Legatorum procuratorio sciscitarentur, Pigneranda reposuit, se istos sibi substiturum. Vocaverat praeterea Rex istos quidem *Plenipotentiarios Statuum Unitorum*, ut tamen alio loco suos Belgas *provincias obedientes* nuncuparet, velut tacite Hollandos rebellionis argueret. Quo tamen insuper habito tractatus cum Hispanis auspicabantur, hisce amplas conditiones offerentibus, si absque Gallis tractatus suscipere vellent.

(Los Plenipotentiarios de los Estados unidos)

De Palatina causa sententia Caesareorum.

§. 82. Palatinam causam Cęsarei Bavarique cum sociis ad peculiares tractatus pertrahere cupiebant, ac Palatinis ablegatis persuadere nitebantur; non esse quod rationes suas communibus tractatibus superstruant: nam socios Reges obtentis sibi cupitis ipsos deinceps insuper habituros. Quanquam autem Moguntinus Monasterii publico concessu dicere non dubitaret, Palatinos ad suparatam negotiationem pronos esse: constababat tamen hisce injunctum, ne à Regia via ad tramites quosdam abduci se paterentur. Unde & hi, ut ea causa tanto integrius disceptaretur, à tribus Imperii Collegiis petebant, ut dum de ea causa agitur, consessu excederent, qui è Palatinis ditionibus quid detineant, aut praetendant, ni gratis idem dimittere velint. Trautmansdorfius inprimis circa eam rem satagebat, ac Palatinis per ambages insinuabat; se mirari, quod ipsum hactenus non adierint, ac amicae tractationis initium fecerint. Sed cum sentiret, ipsos à communibus tractatibus haut dimoveri, iisdem denuntiabat: se communes apud tractatus hautquidquam Palatini commodis obstiturum, sed desideria duntaxat ejus cognoscere velle. Ita demum ad se pellectos 12. Febr.
eodem quo secundarios Electorum Legatos honore excepit. Circa rem ipsam declaravit, plenam Palatini restitutionem haut sperandam. De temperamento circa Electoralem dignitatem statuere penes Electorale Collegium esse. Inferiorem Palatinatum restitui posse: superiorem penes Bavarum mansurum vel hypothecae in vicem pro creditis Caesari tredecim millionibus, vel proprio jure in solutum sat caro imputandum. Idem postera die apertius Suecicis Le- 13. Febr.
gatis denuntiavit, tria media fuisse proposita, ut vel Bohemicum locum Palatinus in Electorali Collegio acciperet, vel alternis cum Bavaro Electoratum, obtineret vel octavus Elector crearetur. Primum Caesari alterum Bavaro ingratum, unde non nisi postremum superesse; ut tamen Bavarus primum, Palatinus extremum locum inter Electores seculares sortiatur. In eadem sententia omnes fere Catholici, ipsique Sequestres Monasterii erant. Evangelici quanquam perfectam Domus Palatinae restitutionem cupiebant; tamen difficillime id obtentum iri satis perspiciebant. Praesertim cum ditionibus suis plane exutus esset Palatinus, & opibus defectus ad sui restitutionem nihil conferre posset, alienae gratiae obnoxius, & nullo tunc Angliae intestinis turbis implicitae respectu. Bavarus contra potens, ac in Germania, & extra magnae

1646. autoritatis: Quia igitur Bavarici jactabant; si Palatini restitutio citra exceptionem urgeatur, extrema Principem suum per se aliosque tentaturum, super temperamento aliquo tractatus facile admissuram: igitur à Palatinis legatis postulabant, petitorum suorum indolem probe expenderent, eandemque sic moderarentur, ut communis causa nihil inde remoræ, aut detrimenti patiatur.

Suecorum.

Ast Sueci pro plena Palatini restitutione certabant, simul Evangelicos Ordines hortabantur; serio rem urgerent, ac magis respicerent, quid jus fasque poscat, quam quæ adversa pars præter rationem jactet.

Et Gallorum.

Galli contra ambigui ita Palatinum sublevare, ut Bavarum non offenderent. Unde graves Palatinorum questus audiebantur, Gallos priorum promissorum immemores arguentium; qui nunc exiguam perfectæ restitutionis spem faciant, ac non ipsi solum Bavaro faveant, à quo tam sæpe illusi sint, circa retinendam quavis ratione Electoralem dignationem; sed & Suecos in eandem sententiam pertractum eant, spe facta Bavarici auxilii ad obtinendam Reginæ cupitam satisfactionem. Addidit ea res Bavaricis ingentes spiritus, ut pleno Ordinum concessu gloriarentur; certo sibi constare, Gallos Palatini restitutionem haut urgere, sed ut illi Friderici proscriptionem, & dignitatis Electoralis in Bavarum translationem adprobarint, ac promoverint, ita & eandem tuituros. Cum etiam Brandeburgici in Senatu Electorali super Palatino restituendo liberius verba facerent, Bavarici statim acrem protestationem opposuere, se Palatinam causam communi Amnestiæ haut quidquam innecti passuros, nec unquam parto Electoratu cessuros. Si qui in diversum nitantur, operam ludere ac nil nisi oleum incendio addere.

Varia variorum postulata. Bohemici exules salvum Conductum quærunt.

§. 83. Inter hæc varia à variis movebantur. Ac exules quidem Bohemici ob sacra expulsi, qui in Saxoniæ Electoris ditione consederant, cum jam ante biennium apud Electorem super commeatu ad tractatus pacis institissent, in profectionem Legatorum ipsius rejecti tandemque moræ pertæsi, à Regina Succiæ, Legatisque ipsius contendebant, ut horum opera sibi accessus Osnabrugam obtineretur.

Spirensium de Philipsburgo querela.

Spirenses super Episcopo suo querelam movebant, quod cum ab universa Unione anno decimo octavo Philipsburgi munimenta dejecta forent, ipsis accusante Episcopo in aula Cæsarea Centies mille uncialium multa dicta fuerit farciendis sumtibus; & rejecta provocatione sua transigendi sibi cum isto necessitatem impositam. Quæ velut iniqua & vi extorta aboleri petiere.

Archipræsulis Magdeburgici de urbe cognomine.

Magdeburgici Administratoris legati concessum à Ferdinando II. Magdeburgo urbi jus muniendi, ac partem agrorum cum duobus oppidis ad præsulatum spectantibus rescindi postulabant.

Darmstadiensium de Cassellanis.

Darmstadienses quoque, ut transactioni anno vicesimo septimo cum Cassellanis initæ relinquerentur, horum prætensionibus rejectis instabant.

Immediatæ Nobilitatis de Palatino.

Wolfgangus Gemmingius, *Immediatæ Nobilitatis* ablegatus iniquas Philipsburgensium Gallorum exactiones deprecabatur; simul quoniam Palatinus antea vicinis debilioribus circa sacra & civilia molestus fuerit, petebat, ut ejusdem restitutione Equestri Ordini in futurum adversus istius oppressiones caveatur.

Saræpontani de Moguntino.

Querebatur quoque Comes Nassovio Saræpontanus, à Moguntino post pacem Pragensem Bibrici & Mosbaci, ubi diu ante Passaviensem transactionem ritus Augustani introducti fuerint, Jesuitas 1646. & Augustinianos Monachos præter jus reductos, cum tamen ad Electorem hactenus neque jus territorii, neque jurisdictio Ecclesiastica ibi spectaverit; quorum & patrocinium Gallicus Moguntiæ præfectus Courvallius velut jussu sui Regis suscipiebat. Ea ut Succorum apud Regem Galliæ intercessione corrigerentur petebat. Benfelda ne potirentur Galli Argentoratenses valde metuebant, capistri instar urbi suæ futura. Igitur memoratis, quæ Gustavo Hornio quondam ad hoc oppidum expugnandum ejusque post præfectis ad idem servandum contulerint; ut isthoc pace facta munimentis exuatur instabant.

De præcedentia inter Ordinem Equestrem & Urbes.

§. 84. Sed & super digniore loco inter Equestrem Ordinem ac Imperiales Urbes controversia incalescebat, quod Legati Suecici ignorantia ejus litis propositione sua illum hisce postposuerant: quem ordinem & Cæsarei responso suo secuti erant. Id à quibusdam arreptum, velut lis secundum Urbes data esset. Quam ob causam Wolfgangus Gemmingius scripto publicato demonstrabat; in omnibus Imperii Legibus, ipsaque pace Augustana perpetuo usu Nobilitatem Urbibus præpositam. Idem obtinere in Gallia, Hispania, Anglia, Italia, ipsoque adeo Belgio Fœderato; idem usu omnium populorum, naturæque & gentium jure probari. Igitur ne Ordini, in quem eximiæ virtuti sago togave expromtæ accessus pateat id præjudicii creetur; neve is in conventu tam illustri, & velut in conspectu Orbis terrarum gradu dejiciatur. Quod si tamen Legati simpliciter sibi gratificari dubitent, saltem velut æquato examine lancem teneant, ac alia occasione Equestrem Ordinem Urbibus vicissim proponant. Interim scripto testentur, sibi in animo haut fuisse præjudicium Ordini Equestri creare, ac non tam dignitatem personarum, quam seriem rerum spectatam, eamque litem ab ipsis in medio relinqui; propria inter Nobiles ac Urbes transactione componendam.

Super Gravaminibus inter Ordines tractatus.

§. 85. Tractari dehinc inter Ordines Evangelicos & Catholicos cœperat super Gravaminibus magno cum illorum gaudio, ac spe optati eventus quod hi ingenue profiterentur, stabiliendæ tranquillitati internæ ista utique componenda esse. Huic disceptationi ex Electorum Collegio deputabantur Moguntinus, Coloniensis, & Brandeburgicus; ex Evangelicorum Principum numero Altenburgicus, Vinariensis, Culmbacensis, Luneburgicus, Meclenburgicus, Cassellanus, Wetteravius; è Catholicis Austriacus, Herbipolensis, Constantiensis, Corvejanus, Bavaricus: Ex Urbibus Evangelicis Argentoratum, Ratispona, Lubeca, Noriberga; Catholicorum Comitum ac Urbium nomine Leuxelringius sententiam dicebat. Primo conventu Moguntinus Catholicorum nomine ordiebatur: Se non putasse Gravamina è sacris orta heic agitanda: ac credidisse commodius ista ad Deputationem extraordinariam ex decreto Francofurtano seponi. Nec tamen abnuere, quo minus & hoc loco de illis agatur. Quo fine à se capita quædam proposita sint, super quibus mentem suam sigillatim exponere Evangelicis integrum fore. Ad hoc antequam ab hisce responderetur, litigium inter Evangelicos super directorio oriebatur, quod quondam à Palatino licet affectatum Saxo sibi perpetuo vindicaverat. Id quod cæteri Brandeburgico velut Reformato concedendum haut censebant Saxonis præsertim Legatis pro-

2 April.

1646. propediem adfuturis. Unde tantisper Altenburgico istud deferebatur, qui & nupero Conventu Ratisponensi etiam Electoralibus Saxonicis præsentibus reliquorum nomine verba fecerat. Adversus isthoc Brandeburgici protestationem interponebant, sat acerbis quidem verbis conceptam, Catholicis ob istorum discordiam gaudentibus. Evangelici tamen responso tunc dilato querelam ad Suecos deferebant: qui improbato Brandeburgicorum facto, ut deinceps asperitate verborum abstinerent, suadebant. Brandeburgici etsi deinceps Altenburgico litem intendere omitterent, tamen dum alii in peculiare conclave deliberandi causa secedunt, suo loco non digrediebantur. Ast Moguntino responsum: compositionem Gravaminum à Suecis inter conditiones pacis propositam, quibus post & Galli adstipulati sint. Ab utrisque propriæ securitatis fundamentum in eo collocari, ut inter utriusque Religionis Ordines diffidia radicitus tollantur. Idem ut fieret à Cæsare decretum exscindendis penitus discordiæ seminibus. De cætero rogabant, ut Catholicis super propositione sua Trautmansdorfio tradita colloquium suscipere placeat. Inde velut in judicio disceptatum, utra pars agendi initium facere debeat? Catholici, ut super responso à se edito Evangelici mentem suam declararent, contendebant, quod natura tractatuum requirat, partes alternis verba facere. Ab Evangelicis initium proponendi factum, Catholicos excepisse; nunc illorum vices redire. Evangelici contra: Catholicorum scriptum serius quidem exhibitum, sed prius conceptum: nec ad proposita à se responsi quid continere. Nec eo fine à se propositionem exhibitam, ut mutuis scriptis disceptetur, sed ut ex conventione cum Trautmansdorfio ansa inde sumatur tractatus suscipiendi. Utraque inde pars à se allatas conditiones extollere, adversæ partis elevare. Catholici; relinqui à se utique Evangelicis bona sacra, de quibus hactenus certatum sit; cum Evangelici contra reliquis quæ adhuc sibi possideantur, bonis periculum creent. Evangelici contra: à Catholicis non nisi Pragensis pacis leges repeti, explicari, aut intendi: quæ pax tamen fomes tanti belli fuerit; unde & fœderatos Reges eandem nunc plane antiquatam velle. Tum inducias duntaxat certorum annorum à Catholicis strui; cum tamen exemplo pacis Augustanæ præsentem ejusdem explicationem æternæ durationis esse oporteat: nec temporaria transactione quieti patriæ consuli. Hoc modo nec Cæsareo decreto satisfieri; & Regios eadem haut adquieturos. Catholici etsi nunquam vi bona ista à se vindicatum iri confirmarent: id tamen aperte profitebantur, in perpetuam cessionem sacrorum bonorum salva conscientia consentire se non posse. Nec Cæsaris mentem esse, ullum ad perpetuam sui juris renuntiationem compellere, sed ut ex legibus Imperii, & æquitate ejusmodi transactio ineatur, quæ in futurum omnem violentiam excludat. Reges fœderatos Pragensem pacem improbasse non ob dispositionem circa bona sacra ibi factam, sed quod ipsis inconsultis restitutio occupatorum locorum absque prævia tractatione illis pro imperio injungeretur: id quod ab ipsis acceptum velut bellum denuntiaretur. Ad istos gravamina haut spectare; nec Gallos eorum cura tangi. Quin hos obtentis quæ desiderent sacrorum Romanorum defensionem suscepturos. Id quod Evangelicis non parum
2. 3. 4. April. scrupuli injecit. Ita dum neutra pars alteri quidquam cedit, tres congressus incassum consumti. 1646.
Isthæc omnia Evangelici Suecis communicabant; qui cum perspicerent, istis cum duris adversariis rem esse, nec paucorum animos labare, timidis fiduciam, reliquis constantiam inculcare non desinebant. Et quia Trautmansdorfius tunc Os- 4. April.
nabrugam regressus erat, aliquot dies tractatione supersederi suadebant, dum ipsi apud eundem insistunt, ut sua autoritate Catholicos ad æquiora permoveat. Post interjectos aliquot 9. April.
dies conventu habito Evangelici sepositis ambagibus, & scriptis utrinque exhibitis, denuo ad sententiam suam super gravaminibus declarandam paratos se ostendebant: ut tamen in antecessum ei negotio certa fundamenta substruantur, deinceps haut iterum solicitanda. Ac primo loco postulabant Evangelici, ut non præsentes solum, sed & absentes Ordines hisce quæ concludenda sint, teneantur, nec ulla contradictio, aut protestatio nunc aut in posterum adversus ista admittatur. Catholici hæc in expedito fore reponebant, & bona fide à se rem agi. Sed quia de absentibus, & Protestantibus diserte mentionem non faciebant, Evangelici ulteriorem declarationem exigendam censebant. Secundo postulabant Evangelici; normam hujus negotiationis Passaviensem Transactionem, & Pacem Augustanam habendam, non quæ Catholicis interna mentis forte dictamina suggerant. Ita enim inextricabilem quæstionem moveri, utrius partis placita veritate nitantur: ac obtentu conscientiæ conventa in posterum facile iterum convelli posse. Catholici pacem Augustanam pro regula tractatuum agnoscebant, Passaviense pactum silentio transibant. Circa conscientiam neutrum alteri posse præscribere, quantum cedere possit aut velit, sed quemlibet sibi ipsi limites conscientiæ suæ statuere. Tertio testabantur Evangelici, se temporariam conventionem non admissuros, sed quæ convenerint æterna fore, eo sensu, quem Pax Augustana expresserit, donec plene super controversiis circa sacra transactum sit. Alias mansurum diffidentiæ fomitem, ac per induciarum tempus nova bella adornatum iri, quibus exteri se iterum ingesturi sint non sine exitio Germaniæ. Plane amovendum esse scopulum, ad quem Respublica tantum non naufragium fecerit. Distinctione inter viam facti, & juris rem non confici: illam quippe jam antea pace profana prohiberi. Catholici regerebant: Non statim temporariam pacem fore, etiamsi actioni in bona sacra in perpetuum non renuntietur. Cæsarem, & Reges non aliud spectare, quam ut via facti in perpetuum excludatur: cum viam juris obstruere iniquum sit. Sed ne in posterum obtentu licitæ defensionis in bellum res erumpere queat, nunc amice transigendum esse. Denique & illud postulabant Evangelici, ut ipsi pari cum Catholicis jure agant, velut qui æqualis inter se dignitatis, & conditionis sint. Inter quæ & Evangelici monebant, Augustam Vindelicorum injuria Catholicis Urbibus accenseri, in qua Confessio ipsorum sit exhibita, & maxima civium pars Evangelica sacra profiteatur: ac illam urbem è præcipuis esse, quæ circa sacra & civilia plene sit restituenda. Nam quod eadem Ratisponæ, & post Francofurti Catholicis Urbibus annumerata sit, ei facto ab Electore Saxoniæ semper contradictum fuisse.

 §. 86. Rem

1646. Nova Evangelicorum circa gravamina propositio. 14. April.

§. 86. Rem ipsam dehinc aggressi Evangelici parum à prius propositis discedebant. Circa primum gravamen declarabant; Si Præsul sacra mutet dignitatem & ditionem salvam ipsi fore ut tamen reformatione sacrorum abstineat, etsi totum Capitulum aut major pars in eandem religionem concedat; salvis de cætero juribus superioritatis; Circa Canonicos rem in statum anni decimi octavi reponendam; & ubi mixti Evangelicis Catholici Canonici fuerint, eundem numerum utriusque religionis, qui dicto anno fuerit, retinendum: nec minus, si quis eorum ad alia sacra transierit, reditus salvos fore; post ejus obitum tamen alium ex eadem religione surrogandum. Tum ne uni plura beneficia possidere fas sit, ut tamen qui in præsens plura teneant, ea dum vivunt retineant. Circa tertium gravamen illis Catholicorum Ordinum subditis publicum sacrorum exercitium postulare desinebant, quibus per declarationem Ferdinandeam, literas Majestatis, ac peculiaria pacta, ac concessiones cautum non foret, ut tamen iisdem libertas conscientiæ salva sit, nec emigrandi necessitas imponatur, ac sacrorum suorum usus apud vicinos, aut privatos intra parietes indulgeatur. Idque ad illos extendendum, qui in posterum sacra mutaverint, aut ex aliis locis ibi domicilium fixuri sint, quibus jura civitatis, & munia publica, aliaque civium beneficia deneganda non sint. Eadem se Catholicis civibus in suis ditionibus concessuros. Circa quintum contendebant, jurisdictionem Ecclesiasticam, & jura Papalia plane abolenda, Preces primarias à Cæsare, ubi id usu receptum, merito exerceri, ut tamen, qui præsentatur Evangelicis sit sacris addictus, & qualem de cætero statuta requirunt. Circa reliqua nihil à se remitti posse ferebant. Addebat Equester Ordo priori petito suo, ut circa sacra pari cum superioribus Ordinibus jure gaudeant, uti intra arces ac domos suas sacra sibi exercere liberum sit, etsi in adjunctum vicum aut oppidum potestatis nihil habeant. Urbes quoque Imperiales eam communem querelam movebant, quod durante hoc bello hinc inde circa sacra novatum sit, obtentu alicubi sumto ex vetustis tempore *Interimistico* latis sententiis, uti Ratisponæ, Augustæ, & Colmariæ factum. In universum porro per urbes illas, sive sola Augustana sacra, sive utraque simul publice coluerint omnia in statum anni decimi octavi restituenda, abolitis quæ hactenus mutata sint. Sed quia Dunckelspula, & Biberacum jam ante dictum annum opprimi cæperint, ad originem earum molestiarum esse adscendendum. Nec consuli his, aliisque quæ pari sint conditione posse, nisi omnia munia pari utriusque religionis numero hominibus obeantur. Syndicum tamen constituere penes illos fore, qui numero in quavis urbe prævaleant.

Super satisfactione Coronarum agitata. 9. April.

§. 87. Inter hæc Trautmansdorfio Osnabrugam reverso Cęsarei colloquio cum Suecis habito multis querebantur, Silesiæ ab hisce mentionem factam, qua cedere Domus Austriaca nullo modo queat. Ad quæ tandem Sueci declarabant; si utique Reginæ in gratiam Cæsaris prætensione in Silesiam desistendum sit, eam lacunam supplendam aliis quos occuparit Præsulatibus, ac nominatim Osnabrugensi ac Mindensi, cum quibusdam præfecturis Monasteriensis Bræmæ vicinis, Saffenburgo, Bewegera, Meppa, Cloppenburgo, Vechta, & Wilshausa. Ad quæ 1646. nova postulata uti Cęsarei humeros trahebant; ita gaudebant Suecos non obnixe Silesiæ insistere: quin & statim divulgabant, Suecos ejusdem petitione jam destitisse. Optionem dehinc Trautmansdorfius offerebat, totam Pomeraniam solam, an citeriorem cum Bremensi & Verdensi præsulatu simul accipere Sueci vellent. Addebat, ægre Brandeburgicum quicquid pensationis offeratur, ad cedendam totam Pomeraniam adduci posse. Si tamen Sueci constanter ei petito insistant, sibi tentandum num iste ad præsulatus ejus loco acceptandos permoveri queat. Se tamen suadere, ut posteriorem conditionem Sueci admittant, in quam Elector facilius consensurus sit, gratiorem quoque Imperii Ordinibus, & vicinis minus invidiosam futuram. Totam Pomeraniam simul cum Præsulatibus, nec feudi jura pro Regno obtineri, multo minus præsulatus in seculares Ducatus mutari posse. Galli Monasterii postulaverant Alsatiam Superiorem & Inferiorem, ac Sundgoviam, Brisacumque cum omnibus additamentis, prout Domus Austriaca, & inprimis Archiducis Leopoldi filii impuberes hactenus possederint: quatuor tamen oppidis Sylvestribus & reliqua Brisgovia cessuri. Tum & jus præsidii Philipsburgi, Benfeldæ, & Tabernis sibi deposcebant eo modo, super quo conveniendum sit. Cæsarei vicissim postulabant; omnes Ordines & Urbes utriusque Alsatiæ, quæ antea immediate sub Imperio fuerint, in priorem statum reponendas, salva pristina libertate. Tum ut Philipsburgum Spirensi, Benfelda, & Tabernæ Argentoratensi Episcopo restituentur. Hac lege demum utramque Alsatiam sub Landgraviatus titulo annuebant eo modo, quo ab Austriacis possessa fuerit. Diserte quoque excipiebant quatuor urbes Sylvestres cum territoriis suis ad utramque Rheni ripam, totam Brisgoviam, & in eadem sita oppida antiquitus ad Austriacam Domum spectantia: Ortenaviam & Imperiales Urbes Offenburgum, Gengenbacum, Cellas ad Ammersbacum. Tum ut Leopoldi hæredibus quatuor milliones Coronatorum, aut quinque milliones uncialium intra biennium proximum exsolveretur. Super Brisaco mandata ex aula Cęsaris expectabantur. Simul communes induciæ in Imperio Burgundicum quoque Circulum complexæ quærebantur. De quibus mox Servientus Osnabrugam profectus apud Suecos proponebat, à quibus Galli non alienos se ostendebant: sed quas Sueci sive breves sive longiores rebus suis noxias demonstrabant. 14. April.

Cassellana satisfactio.

§. 88. In lucem quoque jam prodibant Casfellanæ Landgraviæ postulata, queis sibi deposcebat intra Hassiæ fines sita oppida & præfecturas Moguntinæ ditionis, Fritzlariam, Naumburgum, Neustadium, & Amœnoburgum; Coloniensis ditionis Comitatum Arnsbergam, cum oppidis Medenbaco, Hallenberga, & Winterberga, cum adjunctis; oppidula Marsbergam, Volemarsam, Beverungam, & Kugelbergam in quæ Corveianę ditionis Cassellanæ Domui alias jus reluendi competat. Paderbornensem insuper Præsulatum, & è Monasteriensi Episcopatu oppidum & præfecturam Bucholtiam, cum Burggraviatu Strombergensi, & inde dependentibus; denique Fuldensia oppida & præfecturas Greisam, Fursteneccam, & Rockenstulam; præfecturam Vacham, & quæ alia Hassicæ & Hirschfeldensi ditioni inter-

1646. 15. April. terposita erant. Addebantur stipendia militum, & residua tributorum. Ea postulata per Oxenstiernam Lambergico Comiti exhibita. Queis vulgatis Catholici immensum indignabantur. Ipsi quoque Galli vehementer commoti Hassicos Legatos torvo vultu adspiciebant: quin aperte fremebant: tantum abesse, ut hisce postulatis ullo modo suffragari velint, ut potius ad eadem elidenda cum adversa parte operam juncturi sint.

Saxonici Electorales Legati adveniunt. 5. April. §. 89. Eodem tempore Electoris Saxoniae Legati, Joannes Ernestus Pistoris, & Joannes Leuberus Osnabrugam adpulere, quorum ingressu ceremoniae apud alios Legatos solitae haut adhibitae sunt. Ipsi quoque primum salutandi causa Trautmansdorfium & Collegas adiere; quod Elector veterem morem servare, & Caesaris velut superioris Legatis debitum deferre honorem jussisset. Unde nec incedendo aut sedendo priorem locum, aut Excellentiae titulum, sibi deposcebant. Iidem Suecis quoque de adventu suo significavere, fortasse quia ab ipsis prima vice adiri, & eodem quo alii Legati Electorales honore affici cuperent. Sed quia apud Caesareos ultro honore illo cesserant, quem alii tanto ambitu expetierant, Sueci dignationis Reginę suae retinentissimi, ne inter Caesareos & Regios Legatos discrimen statueretur, cavebant. Iidem paulatim cum uno & altero super negotio pacis consilia conferre caeperunt; sed cum ab Evangelicorum deputatis rogarentur; ut directorium in ipsorum consultationibus, praesertim super capite gravaminum susciperent, id in mandatis sibi datum negaverunt.

Querela Erfordiensium. §. 90. Exhibuere tunc ab Erfordiensibus missi Suecis libellum, quo pertendebant, suam urbem Imperio soli subesse, sed Moguntinum eandem sub Archipraesulatus ditionem redigere laborasse: Eam in veteribus Ordinum Catalogis expressam, inter Ordines certo tributo taxatam, ad Comitia & Concilia vocatam, ibique sessionem & suffragium obtinuisse: ex Aureę Bullae lege cum aliis Imperii Ordinibus Saxonem & Brandeburgicum Electores conducere; in hunc usque diem jus Academiae, foederum, belli & fisci quiete possidere. Comitem Gleichensem sibi quondam praefectum & advocatum Imperialem primam & immediatam instantiam in Spirensi Camera & complura alia Imperialis urbis requisita à Caesaribus, Regibus, Pontificibus, Episcopis, & Electoribus adquisita. Sed superioribus seculis, cum jura superioritatis haut ita scrupulose uti nunc observarentur, magistratum urbis ad Comitia vocatum Moguntino suffragium suum detulisse, aut ratam communium onerum partem per eundem aut alios exsolvendam curasse bona fide, & quod istud fraudi sibi haut fore crederet. Ita factum tandem, ut Moguntinus libertatem urbis in dubium vocare instituerit, & anno 1521. publicata matricula ipsam nulla praevia causae cognitione, expungendam curaverit: Quanquam autem majores ipsorum apud Cameram Spirensem jus suum liquido deduxerint; tamen petito suo potiri non potuisse, ac multas insuper molestias circa sacra & privilegia expertas. Inprimis post pacem Augustanam sacra sua subinde turbata. Et quanquam Elector Saxoniae Pragensi pace peculiariter urbi ipsorum caverit; Moguntinum tamen velut adversus rem inter alios actam protestatum. Eam causam fuisse, ut cum Joanne Banerio denuo pactum inierint, quo stipulati sint futuris pacis tractatibus disertam urbis suae mentionem faciendam. Unde petebant, abolitis queis premerentur gravaminibus, urbem suam pristinae libertati restitui, ac controversias à Moguntino motas aboleri. 1646.

Ut & Duderstadiensium. §. 91. Sed & Duderstadienses Legatis Suecicis scripto exponebant, oppidum istud usque ad annum 1574. Augustanis sacris gavisum. Archiepiscopo Daniele ad sedem Moguntinam promoto oppidanos pro more confirmationem jurium suorum petiisse, & prout sibi persuaserant, ex voto responsum accepisse; uti ipse res suo in oppidum ingressu invenerit, ita deinceps mansuras. * Inde talem fraudis machinam structam, ut Sacerdos oppidi clam ad Romanos ritus deficeret, & ex compacto Elector die Dominica oppidum introiret, cum plebs ad celebranda sacra recepto more in templo convenisset. Heic Electore quoque templum ingresso nequam Sacerdotem Missam ritu Romana decantare caepisse. Unde isti ansam arreptam Evangelica sacra abolendi, & cives variis oppressionibus ad Romana placita compellendi. Donec anno 1632. Dux Wilhelmus Vinariensis Evangelicos oppido Sacerdotes restituerit, quos à Pappenheimio mox expulsos Dux Georgius Luneburgicus reduxerit. Sed hos iterum post Pragensem pacem à Koenigsmarckio sibi redditos. Unde petebant de sacrorum sibi usu, pro ut anno 1574. recepta fuerint, in posterum caveri, salvo de caetero adversus Moguntinum obsequio.

Ordinum super legibus pacis sententia. 17. April. §. 92. Absolverant jam Ordines consultationes suas super legibus pacis circa quas seriem à Regiis observatam secuti erant, ut tamen illa duntaxat tangerent, in quibus Caesarei à Regiis discrepabant, caeteris praeteritis. De vocabulo igitur *in Imperium* in exordio Caesarei responsi posito censebant etsi res ipsa ostendat, hoc bello Imperium in cineres subsedisse; praestare tamen à Caesareis id dissimulari, & causam belli à neutra partium tangi; eoque Caesareis de tali formula cogitandum, quae neutram partem perstringat. Quaestionem *num inter Sueciam & Hispaniam hostilitas* sit placebat utriusque Regni declarationi mutuae relinquere. De *formula Schoenbeckiana*, cum nondum vim obligandi sortita fuerit, nil à Caesareis deinceps moveri visum. Super commeatu Lusitanorum major pars censebat; cum Lusitanicum bellum nullo modo res Germaniae spectet, non opus esse, ut Caesar illum annuat; sed id negotium ad eos quorum interest rejiciendum, ne per se difficiles tractatus aliarum admixtione rerum magis intricentur. Pauciores tamen suadebant; si ob illum negatum Gallis primario negotio moram injiciant. Caesari heic temperamentum aliquid dispiciendum, ut ea controversia negotiis Imperii ne immisceatur. Circa amnestiae principium Catholici & Evangelici in alia omnia discessere. Illi quippe nupero decreto Ratisponensi, & sublata clausula qua effectus suspendebatur, adquiescendum censebant, Ecclesiasticis in anni vicesimi septimi, politicis in tricesimi statum repositis: ut tamen, qui intra annum decimum octavum, & vicesimum septimum se laesos querantur, eorum causa peculiari discussioni subjiciatur; Palatinam causam separatis tractatibus expediendam, ut tamen pariter cum communi pace absolvatur. Evangelici contra ad tollenda radicitus belli semina utique amnestia citra exceptionem ab anno decimo octavo opus judicabant: id quod & exteri Reges contendant. Palatinam

 quo-

1646. quoque causam communium tractatuum partem habendam, nec ab his divellendam. Domum præterea Wurtenbergicam, Durlacenam, Saræpontanam, aliosque, Ordinem Equestrem & Urbes inprimis Augustam, Blaubeuram, Ravensburgum, Lindaviam, Egram, alias, tum & Osnabrugam, Hildesiam, Mindam, & quosvis etiam mediatos in dicti anni decimi octavi statum reponendos, sublatis omnibus in contrarium actis: ut tamen jactura rerum mobilium, & fructuum interim perceptorum publico condonetur, & immobilia recuperasse satis habeatur. Status civilis Regni Bohemiæ suo loco relinquebatur, ut tamen Brandeburgico Carnoviæ Ducatus redderetur: sed circa sacra placebat *Literas Majestatis* suo vigori relinqui, per quas non proceribus solum, sed & plebi cautum fuerit, à cujus maxima parte motuum culpa absit. Tum ut aliarum Cæsaris ditionum cives sacris & bonis suis restituantur. Pacem porro Pragensem plane abrogandam exteris Regibus invisam, & non nisi induciarum vim habentem, cum Cæsar utique perpetuam se pacem affectare declaret, qua omnia dissidiorum semina penitus tollantur. Denique & quatuor præfecturæ Saxoni possessæ Magdeburgico Præsulatui reddi postulabantur. Quanquam autem Catholici, qui Evangelicos numero superabant, in suam sententiam discessionem fieri pertendebant; intercedebant tamen Evangelici, ac ut sua quoque suffragia communi sententiæ insererentur obtinebant. Circa alteram classem monebatur, privilegia Ordinum distincte instrumento pacis inserenda, ac verba *juxta morem ab antiquo, & salvis tamen iis*, velut ambigua expungenda. Circa exceptionem fœderibus Ordinum addendam verba à Suecis adposita superflua videbantur, quod jam legibus Imperii cautum sit, qua ratione excessibus ante hoc bellum circa eadem committi solitis sit medendum. Pacta mutuæ successionis inter Domum Saxonicam, Brandeburgicam, & Hassicam, similesque veteri suo vigori relinqui visum. Quæstionem à Gallis ad primum caput motam, num pacem cum ipsis exclusa Hispania in Imperio inire haut placeat; Ordines seponendam suadebant, donec super aliis ad tranquillandum Imperium spectantibus conventum fuerit. Equidem & Hispano pacem optabant ob multa Imperio præstita beneficia, & quia nomine Burgundiæ Imperii membrum, ob Mediolanum Vasallus esset. Quod si tamen Galli admixto bello Lusitanico, Catalaunico, & aliis Germaniam haut spectantibus, tractatus morentur, pacem Germaniæ non ideo differendam. Lotharingiæ Dux certas ob ditiones Imperio innexus, & vicinus à tractatibus haut excludendus videbatur; eoque ut Cæsarei apud Gallos super salvo commeatu eidem concedendo instent monebatur, ut ne tamen tractatus pacis ideo extrahantur. A Gallis proposita adversus hæreditariam in Cæsareo fastigio successionem media repudiabantur, velut Aureæ Bullæ, consuetudini, Electorum juri atque Ordinum libertati repugnantia. Et quanquam nonnulli ex Evangelicis censerent, quæstionem, num vivo Imperatore Rex Romanorum sit eligendus in Comitiis definiendam, & hoc modo Gallis satisfaciendum: tamen id ab aliis rejectum, velut dissidia Electores inter & Principes excitare aptum, illis jus eligendi circumscribi ægre laturis. Igitur id negotium inter ambo Collegia componendum ad Comitia remitti plerisque videbatur. Commerciorum instaurandorum haut alia via adparebat, quam ipsa pax, & ut inter belli turbas imposita vectigalia, aliaque onera aboleantur. Circa satisfactionem Gallicam major pars censebat, insistendum esse tribus præsulatibus Metensi, Tullensi, Virodunensi, ac juribus in Pignarolum & Moyenvicum, quæ Trautmanstorfius primavice Gallis obtulerat; nec ultra quid annuendum. Tum laborandum, ut Suecis dara pecuniæ summa satisfiat. Id si fieri nequeat, cum nemini per majora suffragia ditio sua admi queat, ejusmodi temperamentum adhibitis in consilium quorum interest dispiciendum, quod Imperio maxime videatur tolerabile. Quæ conventa sint, deinceps Ordinibus communicanda. Et quia Sueci partem satisfactionis suæ in abolitione Gravaminum reponant, ut illa ocyus expediantur curandum. Quo loco Brandeburgici protestationem super Pomerania interponebant, ne ista provincia in Suecos transferatur. Unde & quidam censebant, rogandos esse Suecos, ut duris hisce postulatis desistant, quod Ordinibus per suffragia sua nemini terras suas adimere fas sit, & duraturæ pacis optimus sit modus, si omnia in eum, qui ante bellum fuerat, statum reponantur. Adversus Cassellanorum postulata objiciebatur immensa vis tributorum Westphalico, & Rhenano Circulis extorta: & cum alii damna hoc bello accepta, sumtusque factos publico condonent, æquum esse, ut & isti occupata loca gratis restituant. Denique & satisfactionem militum, velut supra vires suas plane exhaustas positam, deprecabantur. In tertia classe, ubi de reciproca obligatione, & omissione auxilii circa turbas in posterum orituras placebat Ordinibus, ut in Cæsareorum declaratione ad caput tertium Gallicæ propositionis, verbis *Majestas sua Imperialis* adderetur, *una cum Statibus Imperii*. De cætero Cæsari legem præscribere nolebant, si propriarum ditionum intuitu Hispanis auxilium ferre, aut alia fœdera Imperium non tangentia inire vellet. Judicabant etiam utile super certo modo conveniri, quo deinceps obortæ controversiæ citra arma componendæ forent. Sed ut, incassum tentata amica compositione, omnes Imperii Ordines ex fœdere à Regiis proposito una cum læsa parte arma arripiant adversus illum, qui pacem violarit, altioris indaginis videbatur: eoque vocabula, *universi Status Imperii*, è capite decimo septimo deleri cupiebant. Nam si quid litium inter Ordines invicem oriatur leges Imperii viam componendi præscribere; de controversiis inter Cæsarem & Imperium, aut cum exteris Regibus in Comitiis disceptandum. Unde reciprocam obligationem omitti placebat, ac sufficere visum, si Ordinum eo modo mentio fieret, prout in exordio & clausula Recessuum Imperii fuevit: tum ut cautelæ à Magdeburgico propositæ expendantur. Visum quoque vocabula *ex hoc bello*, & *occasione hujus belli* velut superflua induci. Circa Juliacensem controversiam hac pace cavendum censebant, ne Imperii quies exterorum auxiliis evocatis per eam amplius turbetur, utque omnis vis deinceps absit. In quarta classe circa Eduardum Bragantinum sententiis dissidebatur: quibusdam id negotium, tanquam ab Imperio alienum haut movendum; aliis ut Cæsar ad intercessionem apud Hispanum permoveatur, censentibus: ut tamen ideo paci mora ne injiciatur. Super munitorum locorum restitutione cum Regiis agendum, ut nihil aliud rerum mobilium secum auferant, quam intulerint, inprimisque archiva integra relinquant.

1646. quant. Tum ut pace conclusa hostiles actus statim cessent, & conventa citra moram exsecutioni dentur. Exautorationem militum ita instituendam, ut ea neque Regnis suspicionem, neque Ordinibus molestiam creet. Quid copiarum Cæsari retinendum sit tuendis ditionibus, imminente præsertim à Turca periculo, præscribi non posse. Singulis quoque Ordinibus sua oppida præsidiis firmare integrum fore. Denique Fœderatorum & Adhærentium, omniumque Imperii Statuum, & Equestris Ordinis diserte mentionem in pace faciendam, eamque recepto in Imperio more subscriptam Monasterii & Osnabrugæ solenniter promulgandam. Hisce addebantur Evangelicorum Gravamina Politica, aut nunc aut futuris proxime Comitiis emendanda.

Catholicorum extrema declaratio circa gravamina Ecclesiastica. 18 April. §. 93. Congressu inter Evangelicos & Catholicos super Gravaminibus iterum habito, hi quidem ea, quæ isti nuper circa Præsules ad alia sacra transeuntes proposuerant, velut incongrua adspernabantur; quod in Reservato Ecclesiastico hautquidquàm sermo sit de jure Reformandi, sed de retinendis dignitatibus & beneficiis. Id Reservatum, citra quod Majores sui in pacem Religionis consentire noluerint, ut nunc aboleatur, se nunquam passuros, nec aliam æqualitatem cum Evangelicis admissuros, quam quæ illa pace continetur. Cæterum Evangelici bona sacra immediata, ac mediata, quæ Anno vicesimo nono possederint, ad Annos sexaginta abhinc possideant; interea opera detur, ut per amicos tractatus ea controversia plane componatur. Equester quoque Ordo usum sacrorum, quæ dicto anno in vicis ejusdem introducta fuerant, retineat. Nec minus urbibus Imperialibus, ubi soli Augustani ritus recepti sunt, eadem una cum bonis sacris ad expressos supra annos permaneant. Jurisdictio denique sacra non solum circa dogmata & ceremonias, sed & circa causas matrimoniales suspendatur. Istæc si Evangelicis haut sufficiant, sibi Monasterium reversis rem ad cæteros referendam. Id quod & paulo post ab istis factum. Ast Evangelici, postquam Catholicos ita difficiles heic perspicerent, ne forte id negotium ad alium conventum rejiceretur, decreverunt Cæsareos ac Suecicos Legatos de iis, quæ inter ipsos acta forent, edocere, num ipsi forte hanc controversiam componendi viam, re tamen secum communicata, invenire possint. Simul scriptum exhibuere, quo leges transactionis ad ipsorum mentem continebantur. Cujus fundamentum erat: Passaviense pactum, & pacem Augustanam sartam tectam fore; quæ nunc convenerint, pro ejusdem pacis duratura declaratione habenda, donec dissidium religionis penitus sublatum sit. De cætero prius propositis querelis & postulatis fere inhærebatur, nisi quod circa Reservatum Ecclesiasticum, cum animadverteretur Catholicis non tam religionem quam ditionem cordi esse, concederent; ut Catholicus Episcopus si sacra mutet præsulatu cedat, salva existimatione. Idem jus Evangelicis Episcopis fore. Nec à se Præsulatus, quos Catholici Anno decimo octavo possederint, deinceps solicitandos. Mediata bona sacra, prout dicto anno possessa sunt, ita penes eosdem deinceps maneant. In tertio gravamine Evangelicis in Bohemiæ Regno, eique annexis, nec non Austriacis Provinciis sacrorum usus, prout dicto anno fuerat, deinceps quoque concedendus postulabatur; ac ut Catholicis Ordinibus liberum sit civibus Evangelicis cultum publicum, quem antea non habuerant, indulgere. Jus emigrandi subditorum arbitrio relinquatur; ultro migrare volentes iniquo onere ne premantur. Ne quis ex solo jure gladii, centenæ, retentionis, patronatus, & similibus jus reformandi sacra sibi arroget. Si quæ contra facta sint, corrigantur. Pacta, quæ Evangelici Ordines cum Catholicis subditis inivere, serventur. Circa quintum gravamen stipulabantur, cognitionem, quis Evangelicorum numero sit censendus, penes Evangelicos fore. Par Catholicis jus in suos esse. In Imperialibus urbibus circa sacra omnia in statum Anni decimi octavi reponenda. Inprimis Dunckelspulæ, Biberaco, & Donawertæ statum, qui tempore factæ pacis Augustanæ fuerat, reddendum. Circa sextum gravamen proponebant, ne utrinque in scholis publicis quidquam paci sacræ, ac præsenti conventioni adversum doceatur. Isthoc scriptum per Altenburgicum, aliosque Suecis traditum, addita petitione, ut quià inter se & Catholicos ob horum pervicaciam conveniri nequeat, ipsi negotium hoc suscipiant, ac præsenti tractatu controversiam gravaminum ad optatum finem perducant. Et observatum fuit, Evangelicos tunc haut paulo timidiores factos, postquam Suecico exercitu è Cæsareis ditionibus digresso Catholici astute sparserant, super induciis Cæsarem inter, Suecosque convenisse. 24 April. 1646.

De temporaria transactione diversorum judicia. §. 94. Enimvero in hoc maxima difficultas vertebatur, quod Catholici non nisi temporariam transactionem admittere vellent: cum Evangelici dissererent; præsenti ætati utcunque consuli, posteris velut testamento par bellum relinqui, quo nunc Germania conflagret, quibus tamen provideri ratio ac fas jubeat. Equidem Catholicos discrimen inter viam facti & juris jactare; sed quale jus illud sit, ex quo ea controversia decidenda sit, inter posteros prius disceptandum fore. Trautmansdorfius suadebat, sexaginta ac forte plures annos acceptandos: ac proximis Comitiis, Regnorum interventu super perpetuitate conveniendum. Galli censebant, siquidem perpetuitatis vocabulum Catholici aversentur, amore pacis ejusmodi temperamentum admittendum, quod dissimulato vocabulo reipsa perpetuitatem involvat; puta, ut neque per annos conventos, nec post illos elapsos via juris aut facti, sed amica duntaxat compositio tentetur, ac ea tantisper non obtenta anni præsentis conventionis subinde prorogentur. Id quippe tutius fore, quam si fortasse ad perpetuum pactum Catholici compellantur; quibus per scita religionis suæ nefas sit sacra bona alienare, nisi cum Pontificis consensu, qui nunquam obtinendus sit. Unde ejusmodi conventionem è parte Catholicorum inanem, & obligatione cassum fore, quam prima occasione absque perfidiæ nota abrumpere queant: cum contra certos in annos super istis bonis quædam concedere illicitum non sit etiam citra Pontificis consensum. Igitur si Evangelici clausulam de proroganda conventione post definitos annos inserant, plus ipsos quam unquam postularunt obtenturos, ac pro lubrica conventione talem, cujus duratio ab ipsorum placito dependeat.

Cæsarei Suecis duplicam exhibent. 21 April. §. 95. Post elapsas demum sedecim ab edita replica septimanas Cæsarei Legati solenni ad Suecicos accessu duplicam suam exhibuere, quam ab istorum Secretario prælectam sequenti luce scriptam misere. In qua, morarum causa in tardas Ordinum consultationes conjecta, & de serio pacis studio testati, commeatum Lusitanorum velut

1646. rem novam, & extra prævium pactum abnuebant. Verba procemii, *(qua intentione vel studio Corona Sueciæ arma in Imperium intulerit)* causasque belli haut morandas, cum Instrumenti Pacis exordium alio modo sit concipiendum; nec de justitia causæ, sed reducenda pace disceptetur. Posse tamen ex interceptis ad Transsylvanum Anno 1626. literis demonstrari, jam ante missa Polono à Cæsare auxilia, ante edictum de reddendis bonis sacris, ac Meclenburgicos expulsos, quin ante obsidium Stralsundæ, de inferendis Cæsari, Domuique Austriacæ armis agitatum fuisse. Et quanquam res ipsa loquatur, post pacem Pragensem Suecorum armis non solas Cæsaris ditiones, sed totum Imperium, Ordinesque nullo sacrorum discrimine petitos, eorumque oppida & ditiones velut belli jure adhuc detineri: tamen declinandis novis litigiis pro voce *in Imperium*, vocem *in Germaniam* substituendam. Articulo primo Cæsarei responsi vocabulum *(Sacrum Romanum Imperium)* omitti non posse, quod hoc modo Cæsar ab Ordinibus divelli videatur; id quod parum conveniat tractatui concordiæ causa suscepto. Etsi Sueci negent, cum Hispaniæ Rege ut tali bellum sibi esse; eundem tamen insigne columen Domus Austriacæ esse, ejusque Regnum ac Provincias hereditarias à Suecis vastatas,& ex parte adhuc armis teneri. Igitur eum Regem merito à Cæsare inter suos Fœderatos & assistentes numerari. Ejusdem mentionem Articulo secundo propositionis Suecicæ nullo discrimine factam: pro Lusitanis commeatum, ac Eduardi Bragantini velut Regis Lusitaniæ fratris liberationem postulatam: quæ sane amicitiæ specimina non sint. Quia tamen Legati Suecici aliter declarent, eo magis spem esse, ipsos Lusitanicam causam non suscepturos, sed ad illos quorum interest remissuros, ne per se difficiles tractatus tot admixtis negotiis intricatiores reddantur. Per Schænbeckianam formulam tractationem pacis inter Saxoniæ Electorem,& Cancellarium Oxenstiernam Anno 1635. institutam intelligi ne ipsis quidem Suecis ignotum, qui ejus in procemio propositionis suæ mentionem fecerint. E prima classe tractandorum per Suecos designata circa Amnestiam Cæsarei nupero decreto Ratisponensi addita abolitione effectus suspensivi inhærebant, ac ut restitutio in civilibus ad Anni tricesimi, in Ecclesiasticis ad vicesimi septimi statum fiat: ut tamen si qui læsos se ferant audiantur, ac Palatina causa peculiari negotiatione inter communes hosce tractatus expediatur, modo ipsi Palatini huc descendere velint. Amnestiç quippe principium publica Imperii lege sancitum moveri non posse,. & ex more apud omnes gentes recepto istam ad limites sui belli restringendam. Nec intestina bella huc trahi posse. Nam Bohemicas turbas peculiare esse negotium, & dudum compositum: Mansfeldii, & Christiani Brunsvicensis arma ultro dilapsa: Danicum bellum pace finitum: Palatinam causam, quæ istis tumultibus prætextum præbuerit, peculiaribus tractatibus aliquoties etiam ante hoc bellum, ac deinceps agitatam. Bellum Anno tricesimo inter Catholicos & Protestantes Ordines ortum pace Pragensi, & per Amnestiam sopitum: ut jam nil nisi externa arma supersint, quæ Anno tricesimo eruperint. Jam autem juri gentium repugnare, & in omni historia inauditum esse, belli compositionem ultra suum principium retrahi. Ubi enim nulla damna & injuriæ contigerint, nulla quoque per amnestiam aboleri posse. Et ab ipsis Suecicis Legatis primos actus hostiles ad Annum vicesimum octavum referri. Ipsum Gustavum Adolfum Regem literis ad Electores profiteri, se non solum durante bello Germanico cum Cæsare ac toto Imperio illæsam amicitiam extra partium studia coluisse, sed & nullam speciem ullius læsionis præ se tulisse. Ea professione Regis stante, nullum utique jus vel causam belli adversus Cæsarem & Imperium fuisse, eoque nullo colore amnestiam ad Annum decimum octavum retrahi. Quin tractatu inter Electorem Saxoniæ & Axelium Oxenstiernam agitato hunc eodem postulato tandem destitisse, ac Anno tricesimo adquievisse, insertis primo capiti hisce verbis: *ut reliqui Ordines, qui pacem Pragensem non acceptarunt, iisdem amnestiæ includantur, & pari cum reliquis conditione habeantur.* Porro publicatam jam Amnestiam sufficere, quippe omnia continentem, quæ à Suecico bello dependeant. Nam Palatinam causam, nullo juris colore molliendam, ac nulli Ordinum probatam merito ad separatos tractatus remitti. Gustavum Regem inter causas belli à se publicatas eam non recensuisse, ac nisi alia intervenissent, ob eandem arma moturum non fuisse. Wurtenbergico, & Saræpontano per amnestiam consuli. Durlaceni causam esse decisam, & transactam, nec à bello dependere. Augustanis civibus non usum sacrorum, sed templa duntaxat ademta, quæ ipsi Catholicis violata pace Religionis ademerant, facta potestate propriis sumtibus ædem sacram sibi extruendi. Et si quid querelarum supersit, audiri posse. Egram oppidum, & Bohemiæ Regnum, Provinciasque Cæsaris hæreditarias jure superioritatis amnestiæ exemtas Principem suum sequi; nec ad hoc bellum spectare, nec id petere, ut sui mentio his tractatibus fiat, sed diversum potius cupere, nec unquam Sueciæ federibus fuisse innexas. Si quæ privilegia quondam habuerint, eorum confirmationem à Ferdinando II. oblatam repudiasse, ac perduellionis crimine contracto iisdem jure gentium excidisse. Ordines quoque haut repugnasse, quo minus illæ Provinciæ in Conventu Ratisponensi amnestia excluderentur. Unde & merito in responsione Cæsarea ad Articulum octavum ea verba *(sive ex hereditariis Imperatoris Provinciis oriundi)* omissa fuisse. Mulhusæ Anno vicesimo septimo omnia, quæ ad id usque tempus acta fuerant, ab Electoribus firmata. Amnestia retro tracta tot res judicatas & transactas, & à Ferdinando II. prævia causæ cognitione legitime conclusas & executioni datas subverti, aliis jus suum adimi non sine ipsius & Electorum contumelia, novam offensarum & turbarum materiam: cum amnestia ad solos casus & causas belli pertineat, cujus obtentu res judicatas & transactas rescindi, rationi, & æquitati, ac juri partibus quæsito repugnare. Denique subversa Amnestia jam promulgata diffidentiam gliscere, si adpareat decreta à Cæsare & Ordinibus facta pro captu temporum aboleri posse. Quod si tamen à Regno Sueciæ ante Annum tricesimum hostile quid patratum sit, id facile oblivione sepeliendum. Si quæ præterea privatæ causæ moveantur, quæ peculiari transactione opus habeant, illis quoque consulendum, quantum citra remoram pacis, & salvis Imperii Legibus fieri possit. Ut tamen reliqua omnia, quæ communes tractatus morari possunt, ad Comitia rejiciantur. Additum, ut amnestia non illis minus qui à Cæsareis ejusque sociorum partibus steterre, prosit, quam qui fœderatos Reges secuti sunt. 1646.

1646. sunt. Per verba in responso Cæsareo ad Articulum quintum posita: *Juxta morem ab antiquo receptum*, intelligi præsentem Imperii Statum, & ejusdem fundamentales Leges, consuetudines & observantias, non qui tempore antiquorum, & primorum Imperatorum Romanorum fuerit. Quæ addenda fuisse, quod multa circa modum expediendi negotia in Imperio antiquitus observentur, quæ jure scripto non contineantur. Jus fœderum cum exteris Cæsarem Ordinibus quidem concessisse: eadem tamen causæ cognitionem requirere, ne ex illis Imperio damnum nascatur. Et jam decreto Comitiorum Wormatiensium Anno 1495. cautum, ut causę fœderum, antequam concludantur, ad Cæsarem & Status Imperii referantur, eorumque consensus adhibeatur. Id quod eo magis Ordinibus incumbat, quod ipse Cæsar lege Regia teneatur nulla fœdera intra aut extra Imperium nisi expresso consensu Electorum inire. Unde plus licentiæ indulgeri Ordinibus, quam Cæsari, absurdum fore. E quibus sensum verborum Articuli tertii: *Modo non sint fœdera contra Imperatorem, & Imperium, & pacem ejusdem publicam*, facile illustrari posse, id quod à Legatis Suecicis desideratum sit. Verba in responso Cæsareo ad Articulum quartum, *si velint & quiete vivant*, sat perspicua esse. Quod si eadem Suecis obscura videantur, penes illos esse apertius declarare, quomodo propositionem suam intelligant, & quid circa ista verba desiderent. Circa satisfactionem Regnorum declarationi, quam solo amore pacis non ex debito viva voce jam fecerant, insistebant, super qua & peculiaria instrumenta conficienda sint. Ea tamen cum exceptione, ut si cum Regiis super ista convenire non possint, primæ declarationi insistatur. Etsi optandum fuerit, Regios apud se quoque locum reliquisse illi regulæ: quod quis juris in alium statuit, eo ipsum uti par esse: & cum circa amnestiam tantopere pro Anno decimo octavo pugnent, pari generositate circa satisfactionem eundem annum observare voluissent. Landgraviæ sumtuum belli & damnorum nomine nihil deberi. Circa reliqua ejus petita tractatus posse suscipi. Penes eandem esse semel conceptæ transactioni colophonem imponere. Cuique parti militis sui stipendia exsolvenda, nec Regios habere, quod eo nomine Cæsarem & Imperium poscant. Verba in Articulo tertio responsi Cæsarei ad propositionem Gallicam posita, *Quod Corona Galliæ neque directe neque indirecte bellis & controversiis, quæ inter S. Cæsaream Majestatem & Imperium ac Coronam Sueciæ nasci possint, immiscere sese debeat*, facile induci posse; modo vicissim Galli prætensione sua adversus Cæsarem hoc casu decedant, & proposita à Cæsareis ad Articulum decimum septimum obligatione adquiescant. Articulo decimo septimo propositionis Suecicæ designatum fœdus adversus violatores pacis Cæsarem non aversari, etsi super eodem Ordinibus varia dubia oriantur; ac spatium trium annorum præfigendum videri, intra quod media amicæ transactionis tententur; quo incassum elapso parti læsæ succurrendum sit. Enimvero ut Ordinum Imperii mentio fiat verbis *(atque universi Imperii Status)* insertis, superfluum esse: quod neque Ordines id cupiant, ac iidem unum cum Cæsare corpus constituant, cujus caput Cæsar sit, omnesque actus, qui pro Imperio expediuntur, nomine Imperatoris tanquam legitimi Administratoris expediri soleant. Magis absurdum esse, Ordinibus velut tertiis inter Cæsarem & Regna æquilibrium tenendum committi, 1646. velut non æque suo capiti quam Ordines Galliæ & Sueciæ assistere teneantur. Eduardi Braganti-ni liberationem ad Cæsarem non spectare, sed apud Hispaniæ Regem quærendam. Regios militari more non plura mobilia è restituendis locis abducturos, quam ipsi intulerint. Exautorationem militum utrinque ita faciendam, ut neutri parti suspicionis quid injiciatur. Cæsari tamen haut invidendum id copiarum sub signis retinere, quod tuendis finibus, imminente præsertim nunc à Turca periculo, sufficiat. A parte Cæsaris paci inclusum iri omnes ipsius fœderatos & assistentes, ac inprimis Reges Hispaniæ, Angliæ, Daniæ, Poloniæ, omnesque Principes ac Respublicas Italiæ. Pacem à Legatis subscriptam citra moram exsecutioni dandam, ejusque Instrumentum Cæsaris ac Reginæ Sueciæ, tum & Ordinum Imperii ac Sueciæ subscriptione firmandum. Ratificationes convento tempore Osnabrugæ hinc inde tradendas. Addebatur demum, Cæsareis spem esse Regios, nulla amplius exceptione ad concipiendam pacis formulam secum accessuros esse.

Peculiaris declaratio super satisfactione Suecica.

§. 96. Hisce addiderant Cæsarei peculiarem declarationem, quibus legibus Pomeraniam Citeriorem Reginæ, ejusque masculis hæredibus & successoribus, aut proximo post hanc Regi Sueciæ, ejusque masculis hæredibus in feudum concessuri sint. Nempe, ut his extinctis ea Provincia Brandeburgico restituatur citra exceptionem impensarum, aut meliorationum. Ut Brandeburgici simultanea investitura sicut antea utantur. Ut Regina & successores, quamdiu eam Provinciam obtineant, Cæsari & Imperio illius nomine debitam reverentiam & obsequium præstent: omnia onera ac tributa Imperii, ac salaria Cameræ Spirensis pro rata exsolvant: ejus Provinciæ Ordinibus & incolis, ac inprimis Stralsundæ statum, jura, ac Privilegia conservent, ac si quæ bona eorum, qui Cæsaris partes secuti sunt, in fiscum redacta fuerint, restituantur. Regina & Regnum Sueciæ omnibus fœderibus contra Cæsarem, Domumque Austriacam, ejusque socios hactenus initis renuntiet, ac intuitu hujus Provinciæ cum vicinis Ordinibus ac Regnis concordiam colat, ne ob ipsam Cæsari ac Imperio novum bellum nascatur; commercia pristinæ libertati relinquantur. Si Regina ejusque successores in usum Regni sui delectus militum instituere velint, leges Imperii circa easdem observent, prævio consensu Cæsaris, ac præfecti Circuli, nec non solita cautione. Denique iidem ejus Provinciæ nomine tribunalibus Imperii obnoxii sint. Cæterum ut Regina duorum Præsulatuum petitione supersedere velit, denuo Cæsarei monuere, velut circa quos disponere extra Cæsaris potestatem sit; polliciti donationes Reginæ circa bona illorum præsulatuum ratas fore, aut donatariis earum pretium præsenti pecunia refundendum. Quod si tamen desistere nolint, Cæsarem declarare, Bremensem & Verdensem Præsulatum penes Reginam Sueciæ & successores fore, quamdiu Pomerania penes ipsos fuerit, hisce quidem legibus: ut illi Præsulatus indolem ac titulum suum retineant, nulla in secularem statum facta mutatione. Regina in utroque Administratores constituat, qui ab illis titulum gerant, Cæsari & tribunalibus Imperii eo nomine subjecti. Capitulis, Ordinibus, ac subditis illorum præsulatuum status, jura, ac Privilegia salva permaneant. Circa sacra tantisper nihil novetur. Bremensi urbi imme-

1646. mediata conditio maneat, quamdiu Præsulatus ille penes Sueciam fuerit, quoad lis, quæ super ea re inter Præsulatum & urbem in aula Cæsaris pendet, decisa fuerit. Onera & tributa Imperii pro rata ab istis præsulatibus uti hactenus solvantur. Omnium harum provinciarum nomine Reginæ & successoribus non nisi unicum in Comitiis suffragium competat: sed in Conventibus Circularibus usus in singulis Circulis receptus observetur. Præsenti Archipræsulatus possessori locus in quo residere queat reservetur, cui & certi proventus annui, super quibus transigendum sit, concedantur. Feudo Pomeraniæ extincto Suecia his quoque præsulatibus citra exceptionem cedat. Vicissim Regina Sueciæ non solum tanquam futurum Imperii membrum, sed & velut amica & vicina Cæsari auxilio & consilio adsistat. Si Galli immodicis postulatis inhæreant, ac bellum in Germania adversus Cæsarem continuent, Regina ad æquas leges acceptandas illos adigat. Operam quoque Cæsari Regina navet ut Palatinus restituta certis conditionibus inferiore provincia adquiescat, superiore una cum dignitate Electorali penes Bavarum, & Wilhelminam lineam manente. Tum ut morte Ludovici Wurtenbergici anno 1595. vacans feudum Blaubeura cum oppigneratis locis Hohenstauffa, & Achla, Austriacæ Domui relinquantur. Reliqua omnia à Suecis occupata loca, & in his quoque Halberstadiensis Præsulatus, & Benfelda legitimis dominis reddantur. Isthæc tamen omnia usque ad plenam pacis conclusionem citra obligationem fore. Ista quidem scripto Suecis Cæsarei offerebant. Proximo tamen congressu inter sermocinandum jactabant; Cæsari placere, ut Regina & Regnum Sueciæ præter utrumque præsulatum & Wismariam tota Pomerania in satisfactionis vicem potiatur: eundemque operam daturum, ut Brandeburgicus in id consentiat: cui vicissim tantam pecuniæ summam, quanta Suecis ante hac oblata sit, exsolvendam, & qua hæc non sufficiat, Halberstadiensem præsulatum superaddendum. Insuper formulam futuræ pacis latine conceptam prælegebant, quam & paulo post, Trautmansdorfio Monasterium digresso, Lambergius & Cranius Legatis Suecicis exhibebant.

Amplior Cæsareorum declaratio. 26. April.

28. April.

Prima formula pacis.

§. 97. Exprimebat ea formula Ordinem propositionis Suecicæ. Ejus primo capite Cæsar cum Imperio atque Ordinibus Hispaniæque Rege utrique Regi velut hostes oppositi erant, secus ac Sueci monuerant. Amnestia ac restitutio in civilibus ad annum tricesimum, in Ecclesiasticis ad vicesimum septimum restringebatur. Austriacæ quoque Domui pace Pragensi concessa ac nominatim Blaubeura, Hohenstauffa, & Achla reservabantur. Amnestia iisdem exceptionibus circumscribebatur, quas decretum nuperum Ratisponense exhibebat. Clausulam *salvis us*, retinuerant, alteram autem, *juxta morem ab antiquo receptum*, ex monito Ordinum illustraverant, addito, si quis ex Ordinibus Imperii dignitate ac ditione sit exuendus, non aliter cum ipso quam juxta leges Imperii, & Capitulationem Cæsaream procedendum. Nemini restituto sua de facto adimenda. Quod si cui actio intentetur, jus incorrupte juxta leges Imperii dicendum. Inclusioni Reformatorum in pacem Augustanam adhuc inveniebantur adjuncta verba, *si velint, & quiete vivant*. Capite de commerciis diserte cavebatur, ne naves bellicæ in portus Maris Baltici, & Albim ac Visurgim flumina adducantur, aut castella ad eadem excitentur, navigationi & commerciis, vicinisque molesta; & si quæ jam extructa sint destruantur. In Albi quoque ab Hamburgo ad mare usque nulla vectigalia nisi antiquitus instituta tolerentur. Palatinum, si decenter se submittat, à Cæsare proscriptionis nexu exsolvendum, ut tamen in Palatinatu Inferiore cultus Catholicus cum omnibus juribus & reditibus salvus sit. Dignitatem autem Electoralem, & quæ inde pendent, cum Superiore Palatinatu semper penes Bavarum mansura: Palatinum tamen octavo loco inter Electores numerandum. Excipiebantur tamen Via Montana Moguntino, & præfectura Germersheimensis Archiducis Leopoldi hæredibus restituenda, tum quæ Darmstadiensi è Palatinatu concessa erant, & Joannis Schœnbergensis Comitis hæredibus vicus Neuenheimum, ac Baroni Brœmsero vicus Gaulsheimum cum locis oppigneratis; Tum ut quæcunque à Cæsare in Palatinatu Inferiore disposita sunt, firma persistant. In satisfactionem Reginæ Sueciæ Bremensis ac Verdensis præsulatus, Wismaria urbs, totaque Pomerania offerebatur, quantum Cæsari circa ea disponere fas, & salvo eorum quorum interest consensu ac ratihabitione, legibus supra expressis. Vicissim Brandeburgico Halberstadiensis Præsulatus tribuatur, quamdiu Sueciæ Reges dictas ditiones obtinerent. Christiano quoque Wilhelmo Præsulatus Magdeburgici quondam Administratori super annua pensione duodecies mille uncialium è reditibus ejus præsulatus peculiari capite cavebatur. Conjunctio armorum adversus infractores pacis à Suecis articulo 17. proposita, hactenus admittebatur, ut ad partes duntaxat nunc inter se bello certantes pertineret. Sed omnes aliæ lites sive in Imperio & ditionibus Cæsaris, sive in Regno Sueciæ ortæ ex legibus & usu utriusque Reipublicæ deciderentur, nec Cæsarem Sueciæ, aut Reginam Germaniæ negotiis se immiscere fas fore. In articulo de captivis Eduardus Bragantinus omittebatur. Denique super locis cessis diserte monebatur, ut sive maritima forent, sive mediterranea, præsidiis occasione hujus belli impositis deinceps plane immunia sint. 1646.

Ordinum de hac formula sententia. 5. Maji.

§. 98. Ea formula cum per Legatos Suecicos Ordinibus communicata esset, hi consultatione habita super ista sententiam suam iisdem exposuere, petito, ut deinceps quoque Imperii, ac præcipue Evangelicorum commoda cordi habeant. Cæterum eadem Evangelicis cumprimis parum satisfaciebat, quod consilia sua super ordinanda Republica, ac firma pace constituenda plane silentio transmissa forent. Unde, quæ mutari vellent passim notabantur. Præcipue displicebat, quod omnia Pragensi paci & Ratisponensi amnestiæ superstructa forent; ac censebant, amnestiam citra exceptionem sanciendam, cujus initium ad annum decimum octavum sit retrahendum, Pragensi sponsione cum omnibus quæ inde pendent, plane abolita. Tum Palatinum plene restituendum, abrogatis ibi Romanis sacris: nec per Auream Bullam octavum Electoratum admitti posse. Restituendum quoque, & nomine exprimendum Ludovicum Philippum Lauterensem Palatinum, qui jam anno vicesimo tertio innocens declaratus sit, à negotio Palatino penitus remotus: Palatinum insuper Sulzbacensem Christianum Augustum; tum Wurtenbergicum, Durlacenum, Saræpontanum, Rheingravios, Hohenloicos, alios. Reddendum Brandeburgico Du-

1646. Ducatum Carnoviæ, & Præsulatui Magdeburgico decerptas præfecturas. Denique Luneburgicæ Domui quatuor auri tonnas Pragensi pace impactas remittendas. Horum in futuro pacis Instrumento formando Sueci memores se fore polliciti sunt. Enimvero hæc Suecos inter & Ordines agitata Cæsareis displicebant, quippe qui interpretabantur; id Suecos egisse ut Ordines in Cæsarem incitarent, quod ea formula ad istorum palatum non esset; nec digerebant, quod isti Suecis prius quam sibi sententiam suam indicassent. Si Catholici Ordines pari modo cum Gallis agant, facile divulsionem Ordinum inde proventuram. Simul jactabant, eam formulam Suecis non eo fine datam, ut ad eam pacis leges concinnentur, aut eidem inhæreatur, sed ut sententia istorum duntaxat exploretur. Nec eo secius Sueci Electoralibus petentibus eorum, quæ inter se ac Principales & Urbicos acta essent, copiam faciebant. Ita demum & per Cæsareos ea formula Ordinibus exhibita.

Ea Cæsareis displicet.

§. 99. Monasterii responsum ad replicam Gallorum Cęsarei Sequestribus exhibuerant, quo inter alia prolixe deductæ erant rationes, ob quas Cæsar Alsatia Gallis cedere non posset. Sed quia Sequestres censebant, ejusmodi diffusa scripta extrahendo negotio, & irritandis animis facere, placebat resectis superfluis quæ in rem essent paucis reponere. Ita dies aliquot serius iste actus Monasterii quam Osnabrugæ contigit. Quæ cum responso Suecis dato conspirant, supervacuum fuerit repetere. Quod Galli negent bellum sibi cum *Imperio* geri, protestationem esse facto contrariam, nec Cæsarem ab Imperio divelli hoc tractatu posse. Agnovisse id Suecos tractatu Schoenbeckiano, quo Cæsar & Imperium ex una, ipsi ex altera parte constituti sint. Eosdem his ipsis tractatibus professos, se hostium loco habere Cæsarem, inde Catholicos omnes, & quotquot Cæsari adstiterunt. Omnes quoque Ordines huc congressos Cæsari consilio presto esse. Unde pacem utique inter Cæsarem & Imperium ex una, & Galliam ex altera parte concludendam. Porro Præliminari conventione cautum esse, hoc conventu Hispanorum & Gallorum controversias componendas; cui utique inhærendum sit, præsertim cum Galli adeo solicite postulaverint, eandem ab ipso Hispaniarum Rege ratihaberi; quo fine & salvos conductus utrinque datos, & Legatos Hispanicos huc accessisse. Gallicos quoque Legatos de hoc in mandatis habere. Quin id ipsos Gallos propositionis suæ articulo tertio præsupposuisse, dum à Cæsare stipulari cupiunt, ne deinceps dissidiis Galliam inter & Hispaniam se immisceat. Pro Lotharingo denuo tutus accessus postulabatur; quem & omnium Ordinum suffragia probarint. Id quoque ęquissimum, ut vel Galli bello inter Cæsarem, Suecosque orto his auxilia ne ferant; vel Cæsarem obstringere omittant ad auxilia Hispano cum Gallis bellanti non ferenda. Si tamen alia ratione pacis firmitati caveri queat, ac Galli eam conditionem omittant, se quoque eidem non inhæsuros. De cætero transactionem Burgundicam anno 1548. factam utique usu receptam contendebant, cujus vi Domus Burgundica semper sessionem & suffragium in Imperio obtinuerit, tributa publice indicta exsolverit, diversas exsecutiones pro defensione pacis publicæ in gratiam Catholicorum Principum susceperit, aliaque ibi conventa præstiterit. Quod enim Imperium tumultibus Belgicis se non miscuerit id alios ob respectus factum. Amnestia ut ad annum decimum octavum retrahatur, causam non esse: cum ex eo tempore ad tricesimum usque annum Cæsari cum Gallis nullum in Germania bellum fuerit: & quę in Italia contigerant, pace Ratisponensi, ac mox Clerascana sint composita. Statibus Imperii jam decreto Ratisponensi cautum, ubi & additum fuerit: id ratum & firmum esse debere; in quamcunque partem incerta belli alea cadat. Eam fidem cum haut dubie Protestantes, si plena penes Cæsarem & Catholicos victoria stetisset, imploraturi fuerint; par esse forte in ipsos proniore, ut iidem fidem Cæsari & Catholicis servent. Si qui Ordines supersint, quibuscum peculiariter transigendum Regiis Legatis videatur, id Cæsareos non defugere, modo absque retardatione pacis, & salvis Imperii legibus, rectaque ratione fiat. Quæ super electione Regis Romanorum Galli monuerint, Legibus Imperii, usuque jam definita esse, nec ad exteros pertinere ista arctius circumscribere. Si quid heic dubii sit, in Comitiis decidendum. Circa foedus *guaranticum* à Gallis propositum declarabant; si post pacem ulli partium vel fœderatorum vel adhærentium conventa non servari contigerit, nec ea res intra triennium amica transactione aut juris disceptatione terminari queat, utramque partem; & utriusque fœderatos & adhærentes junctis cum læso consiliis viribusque ad arma sumenda teneri. Sed circa verba illa de *Statibus Imperii addendis*, primo declarandum, fœdus hoc publicæ per Imperium jurisdictioni impedimento esse non debere. Deinde cum Status Imperii velut tertios intervenientes constituere nil aliud sit, quam eorum reverentiam & obsequium erga Cæsarem tollere, id quod rationi adversetur: in ejusmodi additionem ne ipsos quidem Status consensuros. Non repugnare tamen Cæsarem, ut cum ipso & Ordines conjunctim unam partem faciant, si Rex Christianissimus pacis leges transgressus fuerit, iidem una cum Cæsare arma in Regem Galliæ arripere teneantur. Landgraviæ ullam satisfactionem deberi aut dari oportere negabant. Æquum etiam esse, ut quisque suo militi stipendia exsolvat. Circa Lotharingum denique Cæsarem in fraudem Imperii Gallorum postulatis annuere non posse; pertinere ista ad jus Imperii, cui bellum se intulisse Galli negent. Renuntiationem, quę à Duce Carolo facta dicitur, fœderibus cum Austriaca Domo, ad ea non posse extendi quibus ille Imperio obligatus est, per conventionem anno 1542. initam. Hoc in responso cum multa alia Gallis displicebant, tum quod de Pignerolo nulla mentio facta esset. 1646.

Monasterii duplica exhibetur.

25. April.

Ejus contenta.

§. 100. Cęterum post exhibitam Suecis pacis formulam Trautmansdorfius Osnabruga Monasterium revertit, difficultates, uti ferebat, amoliturus, quas Catholici super gravaminibus moverant. Is apud Gallos jactabat, cum Suecis omnia jam transacta, quibus tota Pomerania cum Wismaria & duobus Præsulatibus oblata sit; tradita insuper pacis formula, ut ibi nil fere desideretur. Tum contemtum adversus Gallos ostendere. Id quod non parum scrupuli ac diffidentiæ apud hosce excitabat; eoque per Labardeum à Suecis postulabant; lentius festinarent, quo tractatus utrinque pari passu procedere possint. Cui ostensum longius adhuc à meta pacem Osnabrugæ quam Monasterii abesse; cum Cæsar Gallis obtulerit, quæ concedere penes ipsum sit; Suecis aliorum bono ostentari, quibus antequam consen-

Trautmansdorfii artes. 17. April.

sen-

1646. sentiant aliunde satisfaciendum sit. Paulo post literas ad Collegas suos Osnabrugenses Monasterio dabat Trautmansdorfius, ut cum Suecis super omittendis hostilibus agerent; utpote quibus oblata satisfactio ac pleraque à se proposita jam probentur, exhibito insuper pacis instrumento; ac nihil amplius supersit, quam ut Ordines super gravaminibus suis transigant, circa quæ Catholici æquitatem suam Protestantibus sine dubio adprobaturi sint. Eas literas Cæsarei per Secretarium Suecis ostendebant, petito, ut super illis secum colloquium sumant, aut sententiam suam per fidum hominem ipsis pandant. Eas literas cum ad alendam Gallorum suspicionem missas judicarent Sueci, citra moram per Biærneclovium Secretarium (cui Myloni antea vocabulum fuerat) Cæsareis demonstrant; hautquicquam summam pacis ac res Imperii ad Fœderatos Reges spectantes eo provectas, quo Trautmansdorfius ferat. Oblata sibi quædam, sed conditionibus ingratis, & quæ Cæsarem haut stringant. Formulam à Cæsareis exhibitam imperfectam esse, reservato jure addendi, demendique, & qua teneri non velint, nisi pace secuta. Denique super induciis nihil adhuc actum, quas præcessisse oporteat, si hostilia cessare debeant.

Cæsarei hostilia omitti postulant. 4 Maji.

§. 101. Super satisfactione Gallica inde agenti Trautmansdorfio maximam movebat difficultatem Brisacum, quod Galli retinere, Cæsarei recuperare magnopere cupiebant. Ostendebant hi, Gallos antea semper parte Alsatiæ contentos se fore declarasse. Jam totam eam Provinciam, ac præsulatus tres oblatos, queis adquiescere ipsos par sit. Gallos semper à natura fixum limitem inter se & Germaniam affectasse; nec congruere ipsos nunc cis Rhenum pedem promotum ire. Brisacum eo loco situm, ut id amitti tranquillitas Germaniæ nullo modo ferat. In alia quoque Provincia Brisacum positum, quæ magnis turbis sit involvenda primario oppido avulso, & cum Alsatia connexo. Et quia Galli asserant, securitatis suæ causa Brisacum postulari, ne ex eo noxa sibi inferatur, Cæsarem annuere, ut munimentis oppidum nudetur, ac pons ibi destruatur, tum ut in adversa ripa aliam munitionem æque validam Galli excitent. Ac ut eo facilius hos ad restituendum Brisacum permoverent Cæsarei, per Sequestres illis totam Alsatiam offerebant summi imperii jure possidendam, & ut illa deinceps à Germania non amplius dependeret. Et cum ne id quidem Gallis satisfaceret, addebatur Philipsburgum itidem cis flumen situm, sed cujus velut alieni jactura levior videbatur: tum Reinfelda, & Lauffenburgum, Rheno transeundo opportuna loca: Tabernæ insuper & Benfelda, qua Sueci cessuri sperabantur. Nec eo minus Brisaco munimenta detrahenda salvo ponte. Asseverabant insuper, istud Gallorum postulatum ne Suecis quidem probari. Iidem contra Suecis atque Imperii Ordinibus ostendebant: Brisacum esse velut portam Germaniæ, cujus opportunitas Gallos invitatura sit, ut data occasione in vicinas terras se effundant. Nationem esse quietis impatientem, quæ diu ne inter se quidem, nedum cum aliis, pacem colere queat. Inter ipsos & Hispanos centum viginti Annorum spatio vicies quinquies pacem factam, toties infractam, utut sanctissimis sacramentis firmatam. Eam ob causam ipsius quoque Reginæ, quæ mox inter Ordines Imperii adoptanda sit, interesse, ne Galli cis Rhenum pedem figant. Enimvero Galli suo postulato pertinaciter insistere, quo quicquid Cæsarei obluctarentur, tandem potituros se sperabant. Et quia Trautmansdorfius receperat, se super cedendo Brisaco literas ad Cæsarem scripturum, isti jam Regem super eo oppido securum esse jusserant. Eo minus ipsis quidquam remittere integrum erat. Mediatoribus reponebatur: Suspectum sibi videri, Cæsarem tantopere circa id oppidum tergiversari. Sine dubio arcanam subesse causam, tantoque magis sibi contranitendum. Ponte salvo oppidi munimenta instaurare haut difficile fore; ea via facile istos impetum in Gallos dare, & amissa recuperare posse. Quæ nunc offerantur nova plane esse, nec à se in aulam referenda, sed super priore propositione tractatus cum ipsis ingressuros. Et postquam semel spem consensus Cæsarei fecerint, quem ipsi tamdiu expectarint, rationis non esse, eo diserto novas conditiones ferre aut admittere. Perinde ac si omissa Pomerania, de qua tamdiu disceptatum fuit, super alia Provincia nunc agi incipiat. Gallis haut obscure adstipulabatur Bavarus, ut eorum vicissim favorem in causa Palatina sibi pigneraret; & ut Gallos tanto propiores haberet firmamento sibi futuros. Ipse quippe Austriacis æmulus, Protestantibus exosus, quos tot per Annos oppresserat; nec Catholicis valde amatus, quos tributis emunxerat, quorum magnam partem ærario suo condiderat. Qui & nuper Legatum in aulam Cæsaris miserat eam solam ob causam, ut Brisaci cessionem suaderet. Cujus importunitati tandem Cæsar concedere cogebatur, cum alias Galli haut difficulter permoveri posse viderentur, ut Rhenum terminum esse paterentur. De cujus Principis consiliis Cæsarei graviter querebantur, velut per quæ ad indignas, & noxias conditiones acceptandas compellantur. Eum quippe, ni omnia ex ipsius libidine agantur, statim minas spargere: suas se res sibi habiturum destituto Cæsare. Ita tandem eo res rediit, ut Cæsarei Gallis Brisacum concedere necessum haberent. Huic negotio perficiendo Trautmansdorfius longiores moras Monasterii nectebat, ac binis vicibus Gallicos Legatos invisebat, pari honore ab ipsis non recepto. 1646.

Cæsarei Brisacum cedere Gallis nolunt.

Galli eidem pertinaciter inhærent.

Quibus Bavarus adstipulatur.

§. 102. Jam igitur super Gallorum satisfactione scriptum Cæsarei conceperant, quod per Sequestres Gallis exhibuere, cui non pauca in fraudem Suecorum & Evangelicorum inserta erant, ut quod uno loco amitterent, alio recuperare velle viderentur. Ac primo quidem Domui Austriacæ restitui stipulabantur quatuor urbes Sylvestres Rheinfeldam, Seckingam, Lauffenburgum, & Waldshutum cum subjecta regione ad utramque Rheni ripam, Comitatum Hauensteinum, Sylvam Nigram, Superiorem & Inferiorem Brisgoviam, totamque Ortenaviam. Tum ut commercia in Rheno libera sint, nec novis vectigalibus onerentur. Amnestiæ decretum anno quadragesimo primo Ratisponæ promulgatum salvum permaneat: Dignitas Electoralis cum Superiore Palatinatu Bavariæ Duci, & lineæ Wilhelminæ perpetuo relinquatur. Palatinus octavo Electoratu, & inferiore Palatinatu certis sub legibus potiatur. Circa gravamina Augustanam formulam professis haut permittatur duriores Catholicis conditiones extorquere, quam hactenus ab hisce oblatæ sint. Suecici Legati præsulatus Osnabrugensem & Mindensem, tum Monasteriensia oppida Vechtam & Meppam petere desistant. Brandeburgicus in Pomeraniæ vicem Halberstadiensi Præsulatu, cujus status Ecclesiasticus immu-

Formula satisfactionis Gallicæ. 19 Maji.

1646. mutandus non sit, adquiescat, nec Cæsar ipsi ad ampliorem pensationem teneatur. Cassellani nihil ad Moguntinam, Coloniensem, aut Fuldensem ditionem spectans in satisfactionem petant. Lotharingus restituatur. Pax cum Hispano simul concludatur, eaque communi instrumento inseratur. Rex Galliæ declaret, quid auxiliorum Cæsari adversus Turcam præstiturus sit. Denique Archiducis Leopoldi hæredibus in solatium cessarum ditionum quinque uncialium milliones exsolvantur. His duntaxat sub conditionibus Cæsarei Gallis annuebant tres præsulatus, Metensem, Tullensem, Virodunensem, urbemque Imperialem Metim, Pignarolum item & Moyenvicum, Brisacumque cum adjecto agro ad canalem Rheni, cui à molendino cognomen: preter hæc Sundgoviam cum utraque Alsatia. Addebatur, ut Galli debita, queis istæ ditiones hærebant, in se reciperent: quæ & linea Borbonica extincta ad Austriacos rediture sint. Relinquat quoque Rex Galliæ Ordines tam sacros quam seculares in Alsatia sitos Imperio immediate subjectos veteri libertate ac juribus, ac præsidia illis locis, nominatim Tabernis & Benfelda deducat, nec istos novis ac in Germania inusitatis Parlamentis subjiciat. Privatorum quoque bonis hæc cessio fraudi non sit, ac omnes vasalli, subditi, oppidani, & incolæ immobilia sua bona abolitis confiscationibus recuperent. Philipsburgo præsidium Gallicum educatur, idque Spirensi Præsuli reddatur. Comitatus Achla, & Dynastia Hohenstauffa, & Blaubeura penes Domum Austriacam maneant. Hohentwila autem in Nellenburgico Landgraviatu sita munimentis nudetur. Denique Austriaci, quamdiu Brisacum in Gallorum manibus fuerit, Lindaviam ad Lacum Bodamicum suo milite insideant.

Gallorum super eadem declaratio. §. 103. Sed & Gallis placebat super satisfactione sua transigere his tamen legibus, ut quæ nunc agantur, non prius valida sint, quam reliqua omnia communem Imperii salutem spectantia simul transacta fuerint; tum Reginæ Sueciæ ac Landgraviæ satisfiat, & heic conclusa ab Ordinibus rata habeantur. Oblatas porro terras hac lege acceptabant, ut eæ in perpetuum ad Regnum Galliæ spectent supremi Imperii jure, nullo amplius cum Germania nexu. Brisaci territorium per Deputatos utrinque definiatur, ac Cæsareis liberum sit, tres vicos ad id oppidum spectantes longius in Brisgovia sitos propioribus fundis permutare. Ne quis locus inter Basileam & Philipsburgum muniatur, neque opera excitentur, quibus Rhenus alveo suo dimoveatur. Neuenburgo munitiones detrahantur. Æs alienum, quo cedendæ Provinciæ oneratæ ferebantur, prius distincte exprimi volebant, quam super ejus solutione mentem suam declararent. Ut post extinctam Borboniorum lineam eæ terræ ad Austriacos redirent, id adspernabantur. De iis, quæ super novo Parlamento monebantur non prius sententiam suam expositurі erant, quam visa formula cessionis, ut judicare possint, qua ratione jus incolis eorum locorum deinceps dicendum sit. Philipsburgo ut Cæsar se ingerat opus non esse, sed super eo inter Regem & Electorem Trevirensem transactum iri, accedente post Cæsaris & Imperii adprobatione. Litem inter Domum Austriacam, & Wurtenbergicos privatam esse, quæ Regem non tangat; unde hunc non repugnaturum, quo minus isti ex æquo satisfiat. De Hohentwila, & Lindavia prius cum Duce Wurtenbergico, & Ordinibus Imperii 1646. communicandum. Ut loca à Cæsareis expressa restituerentur Galli annuebant, etsi antea proposuissent, illa Bavaro pro creditis tredecim millionibus in solutum danda, quo Palatinus partem superioris Provinciæ recuperare possit. Porro uti Regi Galliæ in loca à se restituenda; ita Cæsari in cedenda nihil deinceps actionis fore. Navigia Rheno commeantia Brisaci sistere, & perlustrare liceat. Super Amnestia cum fœderatis consilia sibi conferenda. Inferiorem Palatinatum absque exceptione restituendum prout is à Palatino possessus fuerit, quo tempore inde expellebatur, libero duntaxat Catholici ritus exercitio. De satisfactione Suecica cum istius Regni Legatis agendum, quos non credant eo modo Osnabrugensem & Mindensem præsulatum postulasse: nec defore alia media, per quæ istis satisfiat. Landgraviam utique pensatione dignam, eamque in possessione eorum tuendam, quæ ipsi ex successione Marpurgensi debentur. Lotharingicam causam his tractatibus admisceri non posse. Si tamen Dux ille armis positis Legatos in Galliam mittat, in honorem Cæsaris amice eos recipiendos, ac super executione transactionis antea cum Duce initæ ex æquo conveniendum. Per id tamen negotium huic tractatui moram non fore. Cæsar quoque eidem Duci auxilia ne præstet, quæ nec Rex Duci adversus Cæsarem præstiturus sit. Cum Hispanis pacem se concludere paratos. Sed si Hispani restitutionem eorum, quæ hoc bello per Gallos recuperata sunt, constanter pertendant, contra Regi Galliæ de iis, quæ majoribus ipsius præteritis bellis erepta sunt, satisfacere abnuant, in aperto esse, ipsos pacem nolle, nec æquum esse, Germaniæ pacem ideo differri. Auxilia adversus Turcam, & refusio Leopoldi Archiducis hæredibus antequam annuatur, prius videndum, qui status cedendarum Regi terrarum sit, & quæ æris alieni summa. Benfelda penes Præsulem Argentoratensem maneret, munimentis tamen dejectis, & castello Rheinaviæ destructo. Eandem legem Tabernis, & arci Hohenbaaræ dici; cujus oppidi cives ad neutralitatem accurate observandam, ac transitum copiis Regiis, quoties postulabitur, concedendum obstringendos. Hanc declarationem Galli insciis Suecis, Hassisque fecerunt, qui tamen aliunde ejus exemplum nacti fuerant. (Galli hanc declarationem clam Suecis faciunt.) Id quod Rosenhahnius cum Longuevillium Ducem inviseret, exprobrabrat; (26 Maji.) hoc frustra excusante, ejus describendæ spatium non fuisse; cum jam ante octiduum eandem exhibuissent. Ea re Legati Suecici graviter offendebantur. (De quo Sueci queruntur.) Ipsi quippe, cum Labardæo denuntiassent, se cum Cæsareis super formula pacis exhibita collocuturos, atque hic istud haut probasset, eam rem distulerant. Unde Galli à prævio pacto, quo omnia utrinque pari passu agenda erant, longius discessisse arguebantur, non de propriis tantum rebus, sed & illis, quæ socios causamque communem spectent, ipsis inconsultis, & clanculum sententia sat intempestive expromta. Cæsarei tamen Gallorum declaratione hautquidquam se adquiescere ostendebant, (27 Maji.) ac Trautmansdorfius velut re desperata, Viennam se reversurum spargebat, statim atque Osnabrugam adiisset, ubi & mox iterum adpulit. 29 Maji.

§. 104. Eundem à tota Pomerania Suecis cedenda haut alienum fuisse supra diximus. Et (De satisfactione Suecica.)

1646. Gallis persuasum erat, Succos eadem potituros, ut tamen Electori pro illa refusio fieret, differentes se in gratiam Reginæ, & accelerandæ paci potius de suis postulatis quid remissuros, ut tanto uberius satisfieri queat. Sed Brandeburgicorum Legatorum dispar erat sententia. Lœwlo Witgensteinii pervicacia displicebat, qui & apud Suecos proposuerat, ut Electori loco Pomeraniæ inter alia Glogoviensis & Saganensis duca-
7. Maji. tus in Silesia daretur. Simul ut Principis sui extremam sententiam exquireret, ad ipsum profi-
3. Maji. ciscebatur. Ast Witgensteinius initio præter Rugiam, insulam & præfecturas Bartham, & Trib-
25. Maji. sesam nihil offerre. Post Suecis adspernantibus citeriorem Pomeraniam annuere, ut tamen Ele-
6. Jun. ctori paris prætii terræ vicissim darentur, totam Pomeraniam præfacte abnegare. Idem paulo post ab Electore ad se scriptas literas Suecis ostendit, quibus significare hic jussus est, se jam deprehendere quam fraudulenter Cæsarei cum ipso agant: unde & alia sibi consilia incunda fore. Tum scire cupiebat, num Regina, si pax procedat, parte Pomeraniæ contenta esse velit, & quid pro ea sibi dandum? Aut bello continuato num Reginæ placeat arctius Electori jungi renovato armistitio, aut fœdere inito. Cui Oxenstierna reponebat: Reginam utique toti Pomeraniæ insistere, ut tamen eadem Electori abunde pensetur operam daturam, modo norit, quid ipsi præcipue arrideat. Sed neque de hoc, neque de conditionibus fœderis certi quid expromere volebat Witgensteinius, nisi quod Halberstadiensem præsulatum, de quo præter Glogoviam, & Saganum obiter mentio
Evangelicorum Ordinum sententia. injecta fuerat, velut imparem adspernaretur. Ast Evangelicorum Ordinum ablegati, Altenburgicus, Vinariensis, Luneburgicus, alii, cum, quæ
15. Maji. ad extremum Suecis super ea re sententia sederet, frustra expiscari conati essent, demum ipsi sententiam suam exponunt. Se quidem totam Pomeraniam Reginæ non invidere, cujus merita longe ampliora lubenter agnoscant. Ac inter alia non dissimulabat Lampadius, Domum Brunsvicensem anno tricesimo eo redactam, ut è septuaginta duabus præfecturis non nisi sex illi superfuerint; sexaginta sex à Cæsareis abreptas, ac hinc inde distractas: quarum recuperationem post Divinum Numen Suecorum armis debeant. Tamen cum Brandeburgico parum constet, à quo refusio ipsi præstanda sit, cum omnimodo totius Pomeraniæ cessioni obnixurum, quicquid demum ex pervicacia secuturum sit. Unde videri sibi, Reginam sola Citeriore, aut si malit Ulteriore Pomerania adquiescere posse. Ita Electori querendi, aut refusionem petendi causam non fore. Nam ni Gustavi Regis felicia arma intervenissent, ne Marchiæ quidem possessionem ipsi tutam fuisse futuram; nedum ut Pomeraniæ hæreditatem creturus fuerit. Sane adactum jam à Fridlando Pomeraniæ Principem, ordinesque provinciales, ut si Stralsunda Cæsaris voluntati resistere pergeret, belli sumtus, ac dispendia ipsi exsolverent; quo nomine tantisper Pomerania hypothecæ nomine detinenda fuerit. Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum ipsi succedaneum dari commode non posse. Istius reditus totius Pomeraniæ proventum superare; etsi hæc forte situ magis opportuno sit. In Halberstadiensem Luneburgicæ Domui jus esse, in ejus alienationem haut facile consensuræ. Satis haberet Elector alterutram Pomeraniæ partem retinuisse: præsertim si meminerit, Majores ipsius ante centum ab hinc annos Brandeburgicum, Havelbergensem, 1646. & Lebusiensem præsulatus non solum ad secularem conditionem redactos sibi vindicasse, sed & tributa ex iis Imperio debita detinuisse, in summam ingentem exsurgentia: quorum nomine, quæ adversus ipsum competat actio jam extingui queat. Ejus quoque majores Borussiam Imperio avulsam Poloniæ subjecisse. Alii tamen, ac cum primis Casiellani, majus erga Brandeburgicum studium ostendere, qui pro tota Pomerania præter Crosnensem, Carnoviensem, Glogoviensem, ac Saganensem Ducatus Halberstadiensem quoque præsulatum, & post Administratoris obitum Magdeburgicum pensationis in vicem proponebant.

§. 105. Quæ super Commerciis ab Urbicis monita fuerant, Principalibus haut ex asse probabantur. Ea de re in Magdeburgici sententiam scripto conceptam cæteri discessere. Displicebat illis Imperiales urbes sese cum Hanseaticis combinasse, cum harum ab illis dispar plane conditio, & earundem multæ citra controversiam Principibus subjectæ forent. Inusitatum quoque esse, Hanseaticorum missis legatorum vocabulum tribui. Dispositionem circa commercia primario penes urbes esse, id fraudi Cæsari, Principibusque, quin & privatis fore. Unde ante omnia Cæsaris & Ordinum monita heic respicienda. Alias facile probabatur recens inventa onera in fluminibus abrogari, ac non nisi ab antiquo constituta vectigalia retineri: nec in posterum nova introduci, aut vetera augeri nisi de Cæsaris & Ordinum sententia. Manufacturas à solis Urbibus vindicari ferendum non esse, velut monopolium redolens. Non tamen repugnabant, quo minus fœdus Hanseaticum, quæ commerciorum commoditatem spectat, confirmetur, modo id Ordinibus fraudi non sit. Reliqua facile probabantur. Enimvero Suecis gratum fuit, ipsos Ordines sese Hanseaticorum postulatis quibusdam opponere. Et scripserat Regina Legatis, ut adversus istos Principibus faverent, quod Hanseatici in bello Suecos auxilio non sublevassent: ac prima istius fœderis origo adversus Septentrionalia Regna esset instituta; unde & florentibus ipsorum rebus semper litibus cum hisce Regnis involuti fuerant. Sed nec obscurum erat, Hanseaticos abolitionem vectigalium in portibus Maris Baltici hoc bello introductorum quærere; quæ ut retinere conarentur Legati, à Regina jussi erant. *De commerciis Principum sententia.*

§. 106. A Legatis Suecicis Reformati scripto petiere, ut suspecta illa verba, *Si velint & quiete agant*, à Cæsareis suæ formulæ infarcta, utique expungerent, quippe queis nova fundamenta debilitandis Protestantibus jaciantur, dissidiorum semine occulte sparso: Cæterum æque se pacis sacræ & profanæ, quam alios Ordines, capaces, nunquam pace Augustana legitime exclusos. A Suecicis Legatis non ideo sui mentionem diserte factam, velut nunc primum in pacem recipiendi sint, sed quia Catholici subdole ipsos eadem excludere fategerint. Nec in universum Suecos nova Evangelicis adquisitum, sed vetera conservatum ire. Plane à præsentium conditione temporum abhorrere, Evangelicos in partes discedere, ac unam partem alteri impingere, quod deinceps ansam præbiturum sit universorum vires frangendi. Multo minus per Catholicos excitatam controversiam super exclusione Reformatorum indecisam relinquendam, paratam turbandis Evangelicorum rebus materiam. Jam luculentam porrigi occasionem Suecorum providentia *Reformatorum monita. 7. Maji.*

Catho-

1646. Catholicis viam dividendis, & debilitandis Evangelicis in perpetuum intercludendi.

Palatinorum monita circa formulam pacis. §. 107. Circa eandem pacis formulam nuper à Cæsareis exhibitam Palatini Legati plura notabant, quæ per existimationem & conscientiam ferri à se haut possint. Electorem neque delicti, neque proscriptionis in se factæ sibi conscium. Ipsum ex pacto majorum, ac per leges Imperii cum nativitate plenum jus ad dignitatem, & ditionem Palatinam adquisivisse; nec in parentem ipsius acta eidem fraudi esse, qui nulla judicii forma damnatus, nec ullius criminis legitime convictus sit. Eadem quoque una cum inani proscriptione cum ipso sepulta, & à Regibus Fœderatis semper improbata. Nec adparere, quare præter tanta mala tamdiu exhausta nunc dignitatem suam Bavaro relinquere debeat. Ditiones itidem vi legum & primogenituræ, non hæreditario jure ipsi deberi, quæ per injuriam tamdiu detentæ fuerint: unde easdem abolitis in contrarium actis in priorem statum reponi par esse: ac ab omni ratione abhorrere, easdem alienis debitis onerari. Sane Bavarum nihil ipsum poscere. Etsi quid omnino in tertium devolvendum sit, id prius ad liquidum deducendum, ac num jure nitatur ea prætensio investigandum. In Germersheimensem præfecturam Austriacæ Domui nihil plane juris competere; nisi quod anno vicesimo primo per vim occupata, & hactenus possessa sit. Oppidum fortasse paucis cum vicis ab Imperio quondam pignori oppositum per Palatinos ex privilegio suo exsoluta sorte in se translatum: de quo tamen nulla acta extent; & sufficere, quod Palatini eandem cum aliis pignoribus ab Imperio velut feudum agnoscant, ad quod tuendum Cæsar jurata ex capitulatione teneatur. Ludovicum Darmstadiensem anno vicesimo primo præfecturam Uzbergensem, & dimidiam partem communionis Umstadiensis ob ingruens ab Hispanis periculum à Regimine Heidelbergensi in depositi locum petiisse, quandocunque reposceretur, una cum reditibus restituendam. Post anno vicesimo tertio obtentu damni à Durlaceno & Mansfeldico exercitu mutationem possessionis à Cæsare astu obtinuisse. Cujus filius Georgius anno tricesimo quinto arcem oppidumque Caubam, & vectigal ibi Rhenanum per injuriam invaserit. Anno 1461. & 1463. loca quædam ad Viam Montanam in Fridericum Primum ob auxilia Archiepiscopatui Moguntino præstita titulo emptionis cum pacto adjecto de reluendo pro insigni summa pecuniæ translata; qualis translatio ex ejus seculi more oppignoratio solebat vocari. Ea per ducentos annos quiete possessa, nemine interim reluitionem offerente. Tandem anno vicesimo primo per Hispanos occupata Moguntinum eodem violentiæ vitio invasisse. Equidem anno vicesimo primo Archiepiscopum Joannem Schueckartum reluitionem Regimini Heidelbergensi obtulisse, nunquam tamen præstitisse; cui & post eadem ex mera donatione Cæsarea remissa dicatur. Præfecturam Neuenheimensem Joannem Carolum Comitem Schœnbergicum nuda Cæsarea donatione adquisivisse. Eadem temporum iniquitate Baronem Brœmserum vicum Gaulsheimum ad Rhenum, & Monasterium ad Næham à Ferdinando II. cum Palatinatus esset, aucupatum. Hæ donationes si firmæ persistant, non nisi miserum Palatinatus sceleton superfuturum. Bona sacra per Hispanos & Bavaros occupata, post ex parte in Jesuitas, aliosque translata, quæ una cum sacris in pristinum statum reponi Evangelicorum intersit. Enimvero ne quid ponderis ea scriptio haberet, Bavarici satagere, qui Gallos cumprimis in partes suas pertraxerant, apud quos mire extollebant, quam præstabilem operam circa Regum satisfactionem navassent. Quo colore & Suecos sibi adjungere nitebantur. Sed & iidem quorundam Evangelicorum suffragia, Darmstádiensis, Bayrutensis, & Onolzbacensis promissa pecuniæ summa, tum Wurtenbergici ostentata plena suæ ditionis restitutione, conciliatum sibi ivisse dicebantur. 1646. Bavarici contra nituntur.

Saxonici Legati Suecicos invisunt. §. 108. Inter hæc Electorales Saxonici Legati cum aliquamdiu Osnabrugæ egissent, ac interea neque Suecos ipsi salutassent, neque ab his salutati essent, tandem cum ab se initium faciendum esse cernerent, Succis accessum suum denuntiarunt, petentes ut eodem, & non majore honore, quam Trautmansdorfius ipsis detulerat, exciperentur. Id quod & factum; ac interjecto 26. Maji. die idem salutationis honos ipsis repositus. E sermonibus ipsorum colligebatur, iisdem haut placere amnestię initium ad annum decimum octavum retrahi, ne universum Ferdinandi II. regimen damnari videretur: sed melius fore intermedium aliquem terminum constitui.

Ragozii novæ molitiones. §. 109. Circa idem tempus Croissius, qui aliquandiu Galliæ Regis nomine apud Transylvanum legatus fuerat, Monasterio Osnabrugam veniens ejus Principis literas Suecis ostendit, quibus de inconstantia & suspicione Turcarum Imperatoris querebatur, per quam necessitas sibi allata sit cum Cæsare transigendi. Ast hunc multis partibus à pacto discedere, inter alia quibusdam templis non restitutis, & nonnullis insuper ereptis. Unde se denuo ad arma in Cæsarem sumenda pronum testabatur, ingentes sibi pecuniæ summas deposcens, ac ut præsenti paci includatur. Legati Suecici hac de re ad Reginam relaturos se promittebant; simul expedire judicabant, ejus Principis studium in partes retineri, quoad pateret, quo res evasura sit, ut si Cæsar forte pacem abnueret, oblata societas in usus verteretur. Interim in destinatis suis clam obfirmandum, ac spe animos ejus alendos, ut Cæsar ista suspicione perstrictus eo facilius paci se adplicet. Idem Croissius pro Electore Coloniensi ut neutrarum partium esse liceret ambibat, infusa tunc in Westphaliam Suecorum arma metum incusserant; quam & Osnabrugensi Præsuli è præliminari pacto deberi contendebat. Ac de Coloniensi quidem Legati rem ad duces bellicos rejiciebant; ad quos cum mittere vellet Elector, Cæsarei literas tuti itineris abnuebant. Nam metus erat, cum Brandeburgicus & Saxo jam apertas, Trevirensis tacitas cum hoste inducias agitarent, ne quarto nunc Electore eandem viam insistente Cæsar solus destitutus ad duras pacis leges compelleretur. Circa Osnabrugensem responsum; prævia conventione nil aliud cautum, quam ut inter Gustavum Gustavi F. & Franciscum Wilhelmum Præsulem res in Præsenti statu permaneat. De cætero huncce leges neutralitatis hautquidquam observasse, sed quacunque datum fuerit Cæsareis auxilia submisisse, Suecis damna intulisse. Nec eo minus arma ab isto abstinenda Croissius contendebat, ne isthac occasione securitas Legatorum bello in vicinia desævienti turbaretur. Coloniensis & Osnabrugensis neutralitatem affectant.

Ulterior circa amnestiam negotiatio.

§. 110. Trautmansdorfio Osnabrugam reverso super capitibus adhuc controversis disceptari iterum incipiebat. Ubi maximam difficultatem præbebat temporis Articulus, à quo Amnestiæ principium esset faciendum, Suecis Anno decimo octavo, Cæsareis tempori Pragensi paci præfixo inhærentibus: quorum & hi diserte testabantur, si Sueci ita obnixe suo termino insistant, nullam pacis spem esse, quod Cæsar malit extrema tentare, quam Patris sui acta plane subversa videre. Inter ista de intermedio tempore proponebatur, ut Annus vicesimus quartus principium Amnestiæ constitueretur, hac tamen lege, ut quibus per illum non consulatur, qui tamen justas restitutionem petendi causas habeant, peculiariter satisfieret, eorumque mentio diserte in pace exprimeretur. Id principium Cæsarei demum circa sacra & civilia probavere. Sueci ab Ordinibus postulabant, ut extremam sibi, à qua discedendum non foret, sententiam panderent. Et Urbici quidem eum terminum probabant, quippe per quem quatuor superioribus Circulis, tum Westphalico, & utrique Saxonico consuleretur, præter Dunckelspulam, & Biberacum, quarum querelæ ante Annum decimum octavum initium ceperant. Huic sententiæ Electorales Saxonici, & ex Principalibus non pauci accedebant. Altenburgicus tamen, Vinariensis, ac Luneburgicus decimo octavo Anno adhuc insistebant. Galli quoque censebant, si Ordines istum temporis Articulum probarent Cæsareis heic facile concedi, ac intermedium spatium acceptari posse. Sed Suecis, cum non nisi de Anno decimo octavo in mandatis haberent, ad Reginam res referenda erat.

De ditionibus hæreditariis.

§. 111. Enimvero circa hæreditarias Cæsaris Provincias conveniri plane non poterat, Cæsareis jactantibus, Ferdinandum malle omnia subverti, quam pati, ut circa subditos suos lex sibi dicatur. Indignum esse à Regina & Ordinibus talia tentari. Cæsari haut animum esse statum Sueciæ refingere, aut Ordinum jura territorialia turbare. Idem à Regina expectare. Multo minus Ordinibus fas esse ista postulare, cum omnes pari jure in sibi subjectos gaudeant. Unde si Austriacæ Domui heic quædam præscribere velint, deterioris hanc fore conditionis, quam infimum Ordinum, cum tamen ea inter Principes primum locum sortiatur. Inprimis hanc rem Trautmansdorfius magna cum contentione agebat non solum apud Suecos, sed & præcipue apud Evangelicos, quibus ad se evocatis declarabat: Cæsarem neque vi, neque commodo ad istud permotum iri. (25 Jun.) Publicum exercitium Augustanæ Formulæ in ditionibus Cæsareis causam esse omnium malorum, quibus Germania conflagraverit. Inde ortas turbas Bohemicas, aliarum Provinciarum seditiones, à Palatino acceptatam Bohemicam Coronam, & omnium sequentium malorum catenam. In Regno Bohemiæ vix centum superesse Augustanæ Confessioni addictos, paucos quoque in reliquis Provinciis restare, præter aliquot Nobiles in Austria, ad quorum sacra Cæsar semper connivere sit solitus. Omnes igitur hasce difficultates ab Exulibus Bohemicis proficisci, quibus cavendum tamen sit, ne ea res demum exitio vertat, Cæsarque reliquos eorundem reditus millionem excedentes in fiscum redigat, bello continuando impendendos. Cui ab Evangelicis responsum; Conscientiæ suæ grave fore hanc causam plane deserere: nec vitio sibi dari posse, si eadem sacra professorum miseriam saltem intercedendo sublevare conentur. Ast Suecici Legati, cum nondum ab Anno decimo octavo discedere liceret, *Literas* quas vocant *Majestatis* à prioribus Cæsaribus concessas ingerebant, queis frui subditos Provinciarum hæreditariarum par sit. Reginam ferre non posse, illorum conscientias tam aspero jugo subjici. Cæsari leges non præscribi, sed id tantum postulari, ut Provinciales rite quæsitis juribus ac Privilegiis relinquantur. Sed Cæsarei sententiæ suæ inhærere, potestatem reformandi sacra cum jure territoriali connexam ostendere, ac nil nisi flebile migrandi beneficium in octo aut decem adhuc annos prorogandum indulgere.

Nova Catholicorum super gravaminibus declaratio.

§. 112. Super Gravaminibus Catholici constituerant non amplius cum Evangelicis colloquia agitare, sed Trautmansdorfio, Collegisque ipsius eam rem committere; cui & ulteriorem suam declarationem, quam vocabant, exhibebant, per quem illa Evangelicis tradebatur. Ubi primo loco hanc conditionem præmittebant; (1 Jun.) cum Evangelicis ex hac transactione plus emolumenti, quam antea habuerint, accedat, ipsi vicissim decreto Ratisponensi circa Amnestiam adquiescerent. Bonorum sacrorum possessio in centum Annos à die conclusæ pacis indulgebatur, interim actiones Catholicis eo nomine competentes suspenderentur, via facti in perpetuum præclusa. Reservatum Ecclesiasticum immotum persisteret. Mediata bona sacra, quæ Catholici die 12. Novembris Anno 1627. possederint, aut adhuc possideant, ubicunque sita sint, una cum hominibus Ecclesiasticis, sacris, juribus, ac reditibus suis relinquerentur, nec à Protestantibus turbarentur. Salvæ tamen manerent inter utriusque religionis consortes super his factæ transactiones peculiares, ut & res judiciali sententia decisæ. Manerent Pontifici menses sui, & quæ collationes per Concordata Germaniæ ipsi competunt, uti & Cæsari primariæ preces. Possessores istorum præsulatuum Evangelici Annatas & Jura pallii, quæ Catholici Papæ, Cæsari exsolverent. Catholicis Canonicis illorum præsulatuum statis horis sacra sua colere liceret. Eorundem possessoribus à Cæsare post præstitum homagium indultum administrandi concederetur. Circa sessionem & suffragium in Comitiis hactenus receptus mos permaneret. Circa Imperiales urbes Pragensi pace staretur. Equester Ordo in possessione vel quasi exercitii religionis, quæ 12. Nov. st.n. Anno 1627. fuerit, permaneret. De jure emigrandi disponere penes Ordines esset, circa quod Catholici æquam moderationem pollicebantur. Ecclesiastica Jurisdictio etiam circa causas matrimoniales suspenderetur, si utraque pars Augustanæ Confessioni sit addicta. Circa reliqua Episcopis suum jus permaneret. Gravaminibus Ecclesiasticis hoc conventu decisis, ac rite dispositis reditibus ad sustentationem Judicii Aulici & Cameræ Spirensis, pluribus dicasteriis opus non fore. Præsentatio Judicum hactenus recepta maneret; in causis tamen ex pace religionis descendentibus semper pares numero utriusque Religionis judices sederent. Cæsar quoque certum numerum Assessorum Evangelicorum Curiæ Aulicæ adscriberet. Denique in Comitiis circa causas religionis major suffragiorum pars ne prævaleret.

Evangelicorum ad eam responsio.

§. 113. Ast Evangelici, queis causam suam solis Cæsareis committere haut tutum videbatur, quæ sua circa isthæc sententia foret illis juxta ac Suecis scripto tradebant, istamque his commendabant.

ut

1646. ut tamen insciis Ordinibus & absque eorum consensu nihil statuerent. Eo scripto rejiciebatur conditio à Catholicis præmissa, velut à præsenti negotio aliena, nec ipsis Catholicis proficua, si actiones ex injuriis ante tricesimum Annum sibi illatis firmæ adhuc persisterent. Et quare quieti patriæ per Amnestiam Ratisponensem consultum non sit, alibi sat manifeste demonstratum. Negabant quoque Evangelici ex hac transactione emolumenti quid se capere, cum Catholicis præter tres Electoratus triginta tres Episcopatus, & septuaginta una Prælaturæ maneant: Evangelicis contra sedecim duntaxat Episcopatus, & sex Prælaturæ inter Ordines Imperii locum sortitæ relinquantur. Nec sufficiebant sexaginta Annis additi quadraginta, quibus elapsis Catholicis actio salva maneret, nulla mentione amicæ compositionis facta. Ab Anno quoque octavo decimo ad vicesimum septimum multa contigisse Evangelicis noxia, quæ ad priorem statum reducenda sint. Par quoque esse, ut seposito Reservato Ecclesiastico ejusmodi æqualitas constituatur, per quam quicquid juris Catholici in suis ditionibus exerceant, id Evangelicis quoque suis in Provinciis permissum sit. Alias prius proposita hinc inde illustrabantur. Circa primum gravamen monebant; Præsulibus ad alia sacra transeuntibus pro dignitate, ac præsulatus captu ad vitam reditus, quibus sustententur, assignandos. Id annuebant, ut qui Catholicorum Canonicorum numerus Anno decimo octavo fuerit deinceps permaneat; Evangelicis tamen ad Catholicorum beneficia sacra accessus non plane interclusus sit. Simul monebant, in quibusdam Cathedralibus sedibus familias nobiles urbanas Doctores, aliosque idoneos viros excludi; id quod emendandum. Evangelicis in bona sacra suis in ditionibus sita, quorum possessio Anno decimo octavo penes Catholicos fuit, recepta jura permaneant. Circa subditos Evangelicos Catholicorum Ordinum inprimis mentio fiebat Equestris Ordinis, Urbium, ac incolarum Præsulatuum Mindensis, Osnabrugensis, Halberstadiensis, Hildesiensis, Monasteriensis, Paderbornensis, Fuldensis, Eichsfeldiæ, & Corveiensis Abbatiæ: tum Erfordiæ, Huxteræ, Hilpolsteinæ, Heideccæ, & omnium Neoburgici subditorum, ut si quæ pacta sint inita, libertatem sacrorum & conscientiæ illorum lædentia, irrita declarentur. Sulzbacensis quoque Palatinus una cum subjectis in statum Anni decimi octavi reponatur, abolitis à Palatino Wolfgango Wilhelmo in contrarium actis. A solo dominio directo, aut jure gladii jus reformandi sacra ne dependeat, nec hoc obtentu circa sacra in feudis quidquam novetur. Edictum Anni vicesimi noni hoc modo ultro corruiturum judicabatur. Circa justitiam unum adhuc dicasterium postulabatur, cujus sedes Halberstadii aut Hildesiæ esset, quoad Magdeburgum instauratum sit, ac ita quidem, ut judicio Aulico Circuli Austriacus & Bavaricus, Cameræ Spirensi uterque Rhenanus, Franconicus, Suevicus, & Burgundicus, novo tribunali uterque Saxonicus & Westphalicus subjiciatur.

Saxonicorum sententia. 3 Jun. §. 114. Ast Saxonici Electorales, etsi nihil in mandatis sibi datum ferrent, velut privato ausu reliquis insciis novum temperamentum Trautmansdorfio proposuere: ut circa bona sacra, via facti in perpetuum exclusa, via juris centum ad Annos suspendatur; qui ad alios centum prorogentur, ubi interim res amice transacta non fuerit. Restitutionem ab Anno vicesimo quarto faciendam: si qui ante eum annum læsi fuerint, illis 1646. pro re nata consulendum. Evangelici Præsules ad Comitia & alios Imperii Conventus vocentur, cum suffragii jure. Ferdinandina quoque declaratio Anno 1555. d. 24. Julii Augustæ data valida sit. Bohemis, Moravis, & Austriacis liber sit juxta Augustanam Formulam cultus; ac nominatim Egræ, quæ Imperialis Urbs sit. Silesia, & Uratislavia urbs tanto magis in pristinam conditionem restituatur, quod Elector Saxoniæ ex Cæsaris autoritate fidem suam interposuerit. Jus emigrandi Evangelicis ex pace Religionis plane liberum sit. Majora suffragia in contributionibus non valeant, nisi quando adversus Turcam auxilia sunt conferenda. Judicium Aulicum concurrentem cum Camera Spirensi jurisdictionem retineat, qua cedere Cæsari ignominiæ sit futurum: utrinque tamen utriusque Religionis assessores pari numero sint. Contra Trautmansdorfius censebat; quæ super Provinciis hæreditariis peterentur, concedi non posse, nisi quod jus emigrandi ad octo Annos prorogari, excursus sacrorum causa ad vicina Evangelica loca tolerari, & in Silesia Duces ac Ordines, exceptis Ducatibus ad Cameram Cæsaream devolutis, Religioni suæ relinqui possint. Evangelici Præsules ad Comitia admissi tertio loco considerant, & Administratorum vocabulo nuncupentur. Catholicorum circa jus emigrandi, subditosque reformandi cum Evangelicis par potestas sit. A dominio directo, ac jure gladii jus circa sacra ne dependeat. Controversiæ circa negotia Religionis non nisi amica ratione componantur. Equester Ordo ac Imperiales Urbes in statum Anni vicesimi septimi circa sacra reponantur. Minda, Osnabruga, & Halberstadium penes suos Episcopos maneant. In omnibus negotiis Ecclesiasticis via juris in centum annos, via facti in perpetuum sit exclusa. Quicunque Episcopus seu Catholicus seu Evangelicus sacra mutaverit, Præsulatu excidat, nec alimenta ipsi ex eo debeantur: excepto tamen vetere Magdeburgici Præsulatus Administratore. Patritii & Doctores in præsulatibus, ubi id moris est, recipiantur. Nobiles Evangelici in Mindensi, & Osnabrugensi præsulatu tolerentur. Ut in conventibus Deputatorum par ab utraque religione numerus sit, in Comitiis definiendum. Certum numerum Assessorum Evangelicorum à Cæsare in Judicium Aulicum adoptandum, quo negotia ullo modo religionem spectantia pari ab utraque religione assessorum numero peragantur. Isthæc inter se & Trautmansdorfium acta cum Saxonici Evangelicis communicarent, ac sententiam eorum exquirerent, nonnullis quidem proposita temperamenta non adspernanda videbantur, quæ hinc inde adhibita lima demum admitti possint. Sed quia Saxonici interpositionem in controversia gravaminum affectare videbantur, id plerisque displicebat, qui eam operam semel Suecis delatam retractare nolebant. Unde hac de re per Altenburgicum, & Luneburgicum Suecis significant, ut si forte Cæsarei sequenti tractatione ad Saxonicorum sententiam provocent, illis præmeditato occurri possit.

Trautmansdorfii super hac declaratio.

Evangelici Saxonicorum interpositionem declinant.

13 Jun.

§. 115. Catholici dehinc consilio habito novam declarationem circa gravamina concinnabant; cujus initio optabant Cæsareum super Amnestia edictum validum persistere, quippe per modum publicæ conventionis inter utriusque religionis Ordines sancitum. Sed circa amnestiæ initium annum vicesimum quartum probabant. Possessionem

Catholicorum nova declaratio. 2 Jul.

1646. sionem bonorum sacrorum ad centum annos indulgebant; interim amica compositio tentaretur, & ante hanc neque actio, multo minus via facti susciperetur, nisi de norma, juxta quam hoc negotium decidendum sit, conventum fuerit. Quæ hoc conventu transigenda sint, pro perpetua declaratione pacis sacræ habeantur, ad plenam utriusque religionis compositionem valitura. Reservati Ecclesiastici vocabulo omisso res ipsa exprimebatur, & ut Catholicus Præsul sacrorum professione mutata præsulatu excideret; quod tamen de præsulibus Evangelicis ad Pontificia sacra transeuntibus omittebatur. Circa præsulatus Evangelicis restituendos neutra pars nomine fructuum perceptorum, damni, aut impensarum quid prætenderet. Tribus tamen Præsulatibus à Trautmansdorfio jam exceptis Verdensem addebant. Menses Papales, & aliæ collationes, quæ anno vicesimo quarto usu adhuc receptæ fuerunt, Pontifici; Annatę, ac Jura pallii, simul primariæ preces Cæsari reservabantur. Id quoque indulgebatur, ut Evangelici possessores præsulatuum, queis libera adhuc electio, & status haut mutatus persisteret, nominatim Magdeburgensis, Bremensis, Lubecensis sub titulo electorum Episcoporum ad Comitia, & alios Conventus publicos vocarentur, sed loco separato considerent, & post Catholicos pari dignatione sententiam dignatione sententiam dicerent electi tamen indultum in Aula Cæsarea intra annum & diem requirerent, eoque obtento Cęsari sacramentum dicerent: simul Capitulis jus eligendi liberum permaneret. Circa pluralitatem beneficiorum penes Evangelicos fore, quid statuere velint: Catholicos dispositionem juris Canonici, ac placita Pontificis secuturos. A mediatis bonis sacris, quę penes Evangelicos manere deberent, excipiebantur illa, quæ notorie extra territorium occupantium sita, aut aliis Catholicis Ordinibus incorporata forent. Contradicebant quoque illis juribus, quæ Evangelici in cænobia Catholica suis in terris sita sibi arrogaverant. Circa jus emigrandi priori sententiæ insistebant, quod Ordinibus velut superioritate territoriali gaudentibus jus reformandi competat; & uti subditus cum læsione conscientiæ sub Principe aliquo habitare non teneatur; ita nec Principem teneri eos, qui reformationem subire abnuunt, in territorio suo tolerare. Augustanæ urbis status circa religionem maneat, qualis ipsius deditione fuit constitutus; civibus tamen Evangelicis liberum sit templum unum, & alterum usibus suis extruere. Circa reliqua cum iis, quæ à Trautmansdorfio proposita erant, conspirabant.

Catholici Gallorum favorem captant. §. 116. Cæterum quanquam Catholici juxta ac Evangelici harum contraversiarum arbitrium Cæsareis ac Suecis certo modo detulerant: tamen illi Gallis insuper suam causam commendare aggrediebantur, quorum suffragio facile Evangelicis se prævalituros sperabant. Enimvero uti Cæsari displicebat Evangelicos cum Suecis separatas tractationes suscepisse, eoque fine peculiarem deputationem constituisse: id quod per literas istis exprobrabat: ita non minus molestum erat Catholicos Gallis se innexum ire. Nam si Galli è Catholicorum parte gravaminibus Ordinum se ingererent, jam res Gallico, non Austriaco auspicio processuræ erant, & quantum autoritatis & gratiæ Gallis in Germania accrescebat, tantundem Austriacis decessurum erat. Ast Evangelici, cum alias haut difficulter longe plura obtenturi viderentur, sibi ipsi obstabant, dum in partes di-

14. Jun.

Evangelici heic dissentiunt.

1646. gressi sententiis dissident. Nam Urbici, ac quidam Principalium de Altenburgico, Luneburgico, Magdeburgicis, & quibusdam aliis querebantur, velut qui perpetuos Ordinum Deputatos se tulerint, Legatos Suecicos accesserint, de maximi momenti rebus insciis aliis deliberare, ac scripta concipere ausi sint, ab Urbicis aut aliis Principalibus nunquam probata. Inprimis centum annis, quos Catholici offerebant, adquiescebant, nec necessarium judicabant, etiam post elapsos illos perpetuam suspensionem juris & facti pertendere. Pacem in diebus nostris orandam: posteris sua tempora curæ fore. Equidem probandam eorum intentionem, qui pro perpetuitate pugnent. Simul tamen tempora, & rei obtinendæ difficultatem respiciendam, ac exitum multis imminens, ni moderata consilia locum inveniant. Satishaberent, si rescissis rebus judicatis & transactis suum cuique restituatur, ac Evangelici Præsules suffragium in Comitiis obtineant. Sed nec esse, quare annum decimum octavum ita obnixe urgeant, cum vicesimus quartus sufficere possit, præsertim cum intra illos annos enormiter læsis ad peculiarem restitutionem aditus pateat. Sed nec Ordines novo tribunali tantopere indigere, modo priora rite disponantur, pari numero ex utraque religione Assessoribus constituto. Ea res conjecturam præbebat, ob dissensionem Evangelicorum, & quia posterioribus duobus scriptis Catholici non spernendas conditiones obtulisse videbantur, Evangelicos potius quam pacem amittant easdem acceptaturos esse.

§. 117. Nuper exhibita pacis formula quæ Cæsarei Sueciæ Reginæ obtulerant, ob additas durissimas conditiones magnis adhuc difficultatibus implicita hærebat. Nam circa præsulatus Cæsarei dejerabant, neque in Cæsaris, neque Pontificis potestate esse istos ad secularem conditionem redigere. Circa totam Pomeraniam autem, & Wismariam Cęsar iis quorum intererat assensum suum reservaverat. Enimvero non hi solum, sed & universi Ordines negabant penes Cæsarem esse hoc modo aliquid in alterum transferre. Ac testabantur Brandeburgici, nunquam Electorem in alienationem totius Pomeraniæ consensurum. Quin & iidem de citeriore provincia decerpere quid conabantur, oblata denuo Rugia & pauculis præfecturis. Saltem spes erat quæ trans Penam fluvium sita sunt retinendi. Ac scripserat Elector ad Culmbacensem Monarchionem; utut forte jure ac dominio suo in Pomeraniam cedere adigatur, volentem tamen Domui suæ nihil condonaturum. Quin & à Pomeraniæ Ordinibus missi jactabant; se etiam quam maxime heic audiendos, nec inconsultos ad pecorum instar alienari posse, antequam vinculum, quo Electori obstringantur, legitime dissolutum, ac de privilegiis suis sibi cautum fuerit. Sed & iidem super cultu religionis Evangelicæ sibi caveri volebant, & ut patrimonialia Principis bona ad veteres usus revocarentur, præsidia oppidis deducerentur, nova vectigalia & tributa abrogarentur, antequam homagium præstare tenerentur. Tum ut Caminensis præsulatus integer persisteret, ne numerus Ordinum provincialium, Prælatis, Nobilibus, & oppidis constans abolitis Prælatis imminueretur. Eam ob causam Cæsarei ad veteres conditiones revoluti petebant, ut Sueci expensis quæ totius Pomeraniæ cessionem comitentur difficultatibus, citeriore Pomerania contenti sint. Cum satius sit hanc cum aliis egregiis provinciis accipere,

Satisfactio Sueciæ vacillat.

5. Jun.

Cæsareorum sententia.

1646. re, quam ejusmodi additamentum affectare, quod stabilem & quietam possessionem reliquorum omnium turbare queat. Domum Brandeburgicam non solum in se potentem esse, sed & Saxonicam Hassicamque pacto *confraternitatis* eidem innexas offensum iri. Vicinos Polonos, Danos, Moscos, alios eo nomine invidia uri ex qua non Pomerania solum, sed & tota Germania turbis involvi possit.

Quam Galli probant. Eandem sententiam Galli quoque fovebant, qui ad futura tempora respiciendum, ac ut diuturna possessio stabiliatur censebant. Se quoque ampliores pro Gallia conditiones obtinere potuisse, sed ultro Regi suo moderatiora consilia ingessisse; quæ & non sine adplausu probata sint.

Sueci abnuunt. Enimvero Sueci postulato suo de tota Pomerania inhærere; ac abunde mediorum esse Electori redhostiendo. Alias satis nosse, malevolos Reginæ vel minimam fortunæ accessionem ægris oculis adspicere, quæ etiam tota Pomerania remissa non ideo minore invidia laboratura sit. Nec mirum eos quorum interest repugnare, cum nemo nisi majoris mali metu suis rebus cedat. Tanto magis necessum esse, ut suæ securitati prospiciant, & ita res suas disponant, ut invidi vel nolentes ad pacifica consilia flectantur. Reginæ culpa Imperio nihil turbæ oriturum esse: quin potius si ipsa prout postulatur inter ejus membra recipiatur, ad ejusdem tranquillitatem & incrementum omnem operam collaturam. Hoc modo totam Pomeraniam petere persistentibus nil aliud supererat, quam neglecto Brandeburgici consensu à Cæsare eandem accipere, hac tamen lege, ut Ordines cum Cæsareis instrumentum Pacis subscriberent, ac ad evictionem Reginæ præstandam se obstringerent.

Circa Wismariam nova propositio. §. 118. Nec magis in Wismariæ alienationem Meclenburgicus consentiebat, qui non tam protestationibus, quibus parum profici judicabat, quam precibus rem gerere instituebat. Se Reginæ ac Regno Sueciæ maximopere obstrictum, cujus solius auxilio ditiones suas recuperarit. Eo magis sperare, eandem integrum sibi beneficium præstare malle, quam pretiosissimam ejus partem decerpere, quæ sola turbidis temporibus Ducali familiæ asylum præstare queat. Liberam duntaxat & tutam stationem Suecicæ classi quovis casu eo in portu offerebat, quæ publica Imperii lege confirmanda sit. Cæsarei tamen & alii Evangelici longius progressi Reginæ offerebant, ut ipsa ac Dux æquo jure urbi portuique imperarent, qua ratione utrique consultum fore. Nec deerant ex Evangelicis, loco Wismariæ, si eam Succis relinquere cogeretur, Duci Raceburgicum Præsulatum dandum censerent. Sed intercedebant Luneburgici Cellenses obtentu pactorum inter Domum Cellensem & Gustroviensem, quibus cautum sit, ut ejus præsulatus administrationem istæ Domus alternis vicibus obtinerent.

Galli plura postulant. §. 119. Ast Galli, quo Cæsarem eo facilius ad Brisacum concedendum inducerent, tam huic quam Bavaro fidem dederant, eo obtento statim sese conclusuros. Sed ubi Brisacum extorsissent, Philipsburgum, de quo prioribus scriptis dissimulaverant, jam aperte sibi omnium cum indignatione deposcebant: etsi ut eo minor invidia esset, præsidii jure contentos se fore declarabant, Dominio penes Præsulem Spirensem manente. Addebant & decem Imperiales urbes in Alsatia sitas, & ad Hagenoicam præfecturam Provincialem pertinentes, Colmariam, Schlestadium, Hagenoam, Weissenburgum, Landaviam, Ehenheimum superius, Turcheimum, Keisersbergam, Monasterium in Gregorii valle, & Roshcimum, una cum Comitibus & Equestri Ordine ejus Provinciæ. Dictas quippe urbes non uti Argentoratum, & alias pleno jure Imperiales esse, sed Austriacæ Domui ob præfecturam Hagenoicam certis legibus, per quas *Suprematus* ipsarum non nihil decedat, obnoxias: quæ jura jam in Galliam, ad quam reliqua Alsatiæ allodiali jure devolvantur, sint transferenda. Id si obtinere nequeant earum loco quatuor oppida Sylvestria deposcebant. Cæsarei contra Sundgoviam & Alsatiam pleno Dominii jure in Gallos transferre constituerant nullo amplius feudi à Cæsare vinculo; cujus rei causam sciscitantibus Legatis Suecicis hanc Trautmansdorfius fassus erat; ut Gallos, quibuscum alias multa sibi disceptanda sint, à consiliis Imperii excluderent, & post data occasione eam Provinciam iisdem iterum eripere possent meliore prætextu, quam si aliquo adhuc vinculo Germaniæ innecteretur. Sic enim haut opus fore, ut Ordines ejus defensionem suscipiant, si Hispani eam Provinciam recuperatum eant. Sed urbes illas decem alienare penes Cæsarem esse negabant. Nec digerere poterant, oppidis Sylvestribus insuper sibi decedendum fore. Ea re tamen inter Cæsareos, & Gallos disceptata, hi Archiduci Oenipontano ob cessam Alsatiam tres florenorum milliones trina pensione promisere, dimidia quoque parte æris alieni, quo Alsatia obstringebatur, in se recepta. Tum de postulatis suis nonnihil remittere, ac utramque Alsatiam, Suntgoviam, & Brisacum, Philipsburgumque, cum decem urbibus Alsaticis, aut earum loco quatuor Sylvestribus deposcebant: quo casu millionem florenorum priori summæ addituri sint. Tum Cæsari imminente à Turca periculo certam pecuniæ summam annuam, ac bello exorto decem millia militum suo sumtu alendorum in auxilium offerebant; Denique prætensioni in Benfeldam, si illa à Suecis præsulatui Argentoratensi restitueretur, desistebant. Ad has conditiones paulo moderatiores Galli artibus Trautmansdorfii permoti credebantur, qui Osnabruga Monasterium reversus rumorem sparserat, Suecorum satisfactionem jam ad liquidum perductam: cui fidem adhibentes Galli in ambiguo hærere, ac invidiam per immoderata postulata retardatæ pacis in se derivare nolebant. Sed post, re penitius intellecta, verba sua retractare cupientibus honestus color deerat. 15 Junii.

De satisfactione militum. §. 120. Quod reliqua pacis capita attinet, circa stipendia militum Trautmansdorfius initio censebat, illos post conclusam pacem junctim adversus Turcam ducendos. Sed cum Sueci ostenderent, milites novam expeditionem non suscepturos, ni super priore satisfactum ipsis fuerit, ad quod ingenti pecuniæ summa opus sit: idem proponebat, Circulorum alios Cæsareis & Bavaricis, alios Suecicis hoc fine assignandos.

De subscriptione Ordinum. Circa subscriptionem Instrumenti Pacis Regiis placebat, eam non à Cæsare solum, sed & ab Ordinibus faciendam, ut hoc modo ad evictionem contra quosvis etiam ipsum Cæsarem, si contra faxit, præstandam se obstringerent. Contra Cæsarei soli Cæsari subscriptionem vindicabant recepto antiquitus more, ac Cæsarem solum utique pacem cum Turca, Dano, Gallis, Mantuano non ita pridem subscripsisse: adprobationem Ordinum sequentibus Comitiis accedere posse. Quod si Regii suo petito insistant, Cæsarem pari jure postulaturum,

1646. ut & utriusque Regni Ordines subscribant. Enimvero ingens discrimen inter Imperii, & Regnorum Ordines Cæsareis demonstrabatur. Hanc quippe subscriptionem ad jus belli & pacis pertinere, in cujus partem Ordines Imperii veniant. Unde & eosdem pro jure suffragii in hisce tractatibus tantopere pugnasse, atque id demum obtinuisse. Igitur qui simul cum Cæsare tractaverint, eosdem una cum illo ad subscriptionem admittendos. Turcica bella adversus Regnum Hungariæ gesta quibus Imperium auxilia submiserit, eoque Cæsarem pacem cum Turca velut Hungariæ Regem subscripsisse. Circa tractatus Danicos, Mantuanos, & similes vel Ordinum Imperii parum interfuisse, vel eorum præteritionem commune Imperii gravamen esse, non minus ac Pragensem negotiationem, tantorum malorum causam. Nec opus esse ratihabitionem in Comitia differri, cum præsens conventus sat celebris sit. Æquilibrium, quod Ordinibus inter partes bellantes temperandum sit, Cæsari æque ac sociis Regibus commodo cedere; cum Ordines arma arripere adversus quemcunque teneantur, qui pacem infregerit. Denique si exemplum ejusmodi subscriptionis non extet, hanc deinceps inter exempla fore; per quam jus belli & pacis Ordinibus competens adversus Cæsaris contradictionem luculenter adstruatur. Et in hac re Ordinum Legati cum Regiis conspirabant, qui & Suecis Osnabrugæ eandem impense commendabant; ac jam formulam mandati conceperant à Principibus suis sibi expediendi, ubi tractatus ad optatum finem vergere adpareat, ex quo citra moram subscriptione perfungi possint.

Galli ad separatos tractatus solicitantur. §. 121. Inter hæc cum Sueci toti Pomeraniæ insisterent, ac inducias abnuerent, à quibus Galli non abhorrere videbantur, qui & Citeriorem Pomeraniam acceptandam suadebant; Cæsarei ansam inde arripuere Gallos si possent à sociis avellendi. Quos per Mediatores hortabantur; ad propositas nuper conditiones mentem suam pressius explicarent, nec ita stricte fœderatis adhærescerent, qui absque ipsis satisfactione potituri sint. Tum ut inducias inirent, postquam res jam ad pacem spectare videatur. Quorum utrumque à

2 Jun. se rejectum fuisse Galli Rosenhahnio profitebantur.

Tractatus inter Gallos & Hispanos continuatio. §. 122. Inter hæc negotiatio Gallorum & Hispanorum parum proficiebat, nisi quod Hispani quatuor oppidis antea oblatis, Landresio, Hesdino, Bapaumæ & Damvillieno adderent Comitatum Artesiam, & Ruscinonensem, Rosas, Perpiniacum, & Theonvillam. Quibus Galli adquiescere nolebant, etsi Trautmansdorfius jactaret Ruscinonensem agrum toto Navarræ Regno pretiosiorem esse. De cætero quærebatur Contarenus, Pignerandam nimis Hispanico genio indulgere, nec captui præsentium se temporum attemperare nosse. Tractabiliorem fuisse Savedram, cui major rerum extra Hispaniam usus. Hunc quicquid posset remoræ objicere, & ne minimam quidem rem suscipere, nisi peculiari ex aula mandato. Qui &, cum nil quod responderet superesset, peculiari cum gestu hæc verba velut vaticinabundus ex oraculo depromebat: *Deus est potens, causa ipsius agitur.* Excepta etiam ejus vox fuerat;

Dios es poderoso, la cosa è suya. si credidisset eo rem rediturum, ut Rex suus Artesia & Rescinonensi Comitatu tam pretiosis Coronæ suæ ornamentis cedere cogeretur, se brachium ut sibi abscinderetur prius passurum, quam ex Hispania digrederetur. Quia porro Hispani metuebant, ne Cæsarei pacem Germanicam deproperarent ipsorum causa neglecta, eos tractatus quantum possent remorari satagebant. Unde cum intellexissent, satisfactionem Gallicam circa Brisacum potissimum adhærescere, Cæsareis suggerebant; sibi certo constare, Gallicam Aulam sola Alsatia absque isto oppido adquiescere decrevisse. Et Gallicos Legatos sola privata ambitione duci ad Brisacum exposcendum, ut plus quam in mandatis habeant confecisse dicantur. Cum hic astus non succederet, Cæsareis persuadere laborabant, ut ne Germanica pax concluderetur, nisi & sua cum Gallis pace perfecta. Nec eo minus ad invidiam Gallis faciendam rumor ab ipsis didebatur: à Gallis id agi, ut Germanica negotiatio cum Hispanica implicetur. Id quod Ordinibus Imperii Evangelicis cumprimis non parum scrupuli injiciebat. Unde per Deputatos à Suecicis Legatis petebant, ipsis conatibus apud Gallos obviam irent. Etsi enim Hispaniæ Rex ob Belgium, Burgundiam, & Mediolanum Imperio aliquatenus sit conjunctus, eoque nomine ab Ordinibus causam suam suscipi aliquoties petierit; tamen Ordines istis controversiis huc usque immiscere se noluisse, velut quæ non ex Imperio aut dictis provinciis, sed ex Hispania originem suam trahant.

§. 123. Facilius tractatio inter Hispanos, Belgasque Fœderatos videbatur procedere; quorum hi cum super induciis proponerent, ad eas Hispani pronos se ostendebant, modo Galli non admitterentur. Contra Belgæ ab initio haut aliud præ se ferebant, quam se ulterius quam Gallos progredi non posse. Addiderant aliquas conditiones, velut quod Hispani ipsos liberos agnoscere populos debeant, in quos nihil juris etiam post elapsas inducias prætendendum ipsis sit: tum ne hostilia cessent, nisi allata Regis Hispaniæ ratificatione, & alia similia. Quanquam autem tractatus inter Gallos & Hispanos quiescerent, horum tamen negotiatio cum Belgis procedebat, utraque parte in id negotium prona. Hollandia cumprimis provincia acri in pacem studio rapiebatur, ac Hispanis favere incipiebat, ut pacem separatam omnino aucupari videretur. Quæ res apud Gallos non modicam suspicionem excitabat, præsertim cum secreto res à Belgis ageretur, qui non inficiabantur; injunctum sibi ab Ordinibus Generalibus, ne actorum suorum exemplum Gallis communicarent. Eoque isti querebantur, haut sincere secum à Belgis agi; si Hollandi pacem occupent, sibi quoque cum Hispanis, quibus alias pares futuri non sint, transigendum. Saltem istos præpropera pacis cupidine Galliam intempestive ad pacem pertracturos. Uti tamen acriter instantibus Gallis tractationem cum Hispanis tunc suspenderunt, quoad pari cum illis passu procedere possent: ita adparebat, ab Hispanis id quæsitum, ut spe propinquæ transactionis ejus æstatis expeditionem eluderent; quem scopum etiam magna ex parte assequebantur. Eodem tempore Belgici 11. Jun. Legati ad Suecicos Osnabrugam Secretarium mittebant qui hisce Reformatorum causam, tum plenam Palatini restitutionem commendaret, & ut Evangelici ac Reformati Nobiles in Monasteriensi præsulatu, ac reliqua Westphalia exercitio suæ religionis gaudeant ac ad beneficia Ecclesiastica, & munera civilia admittantur. Simul ut controversia super Pomerania cum Brandeburgico amice componatur; ac Hassicus miles Orientali Frisia educatur. Circa Pomeraniam à Suecis repositum: Sibi nil aliud quæsitum, quam fulcrum

De tractatu inter Hispanos & Hollandos.

1646. crum Evangelicorum causæ struere, cui si opus sit inniti queant, idque bona cum Electoris, & agnatorum gratia. Ad quam rem ipsi quoque operam collaturi sint, parem promptitudinem à se vicissim experturi. Sed de Frisico negotio responsum: Magnopere causæ communis interesse, arma Landgraviæ sustentari. Per ea ingens periculum ab ipso Comite averti, quod alias ipsum ab adversa parte maneat. Quicquid oneris id sit, jam finem in propinquo esse: tot per annos patienter tolerata, exiguo adhuc tempore ferri posse. Si frænum ille mordeat, Hassos occupata vi tuituros: nec Reges fidissimam sociorum deserturos.

Temperamentum circa causam Palatinam. §. 124. In Palatina causa circa dignitatem Electoralem duplex temperamentum proponebatur, ut vel hac alternis à Bavarica, & Palatina Domo gereretur, vel ut Carolus Ludovicus octavum Electoratum, & ultimum in Collegio locum obtineret. Quorum hoc Evangelici Ordines Legibus Imperii repugnare censebant, eoque priorem rationem potiorem ducebant, ut Maximiliano Bavaro ejusque filio Palatinus Princeps, inde Bavarus, Palatinusque alternis succederent. In quam sententiam etiam Sueci inclinabant, ut tamen Maximilianum statim Carolus Ludovicus exciperet, si quidem Galli, uti adparebat, studere Bavaro pergerent. Cæsareis contra posterius probabatur, ac ipse Bavarus alternationem plane aversabatur, quod per eam Palatinis ansa præbeatur semel partam dignitatem retinendi, id quod, uti ferebant, jam ante trecentos annos variis artibus effecerint Bavarica Domo exclusa;

27. Jun. quę nova bellorum causa futura sit. Et hanc sententiam Legatis Ordinum quos alternæ dignitati favere constabat, scripto significabat. Cui & Galli succinebant, omni studio Bavarum sibi devincire satagentes. Inter hæc Palatini Neoburgici

Neoburgici petitum. Wolfgangi Wilhelmi Legati super Principis sui jure protestari, quod ipsi ex legibus Imperii, ac pactis familiæ per Cæsares confirmatis ad Electoralem dignitatem annexasque ei ditiones sit quæsitum de quo & ipse, paterque, & ævus à Cæsaribus investituram acceperit. Eaque pacta non ad solum casum lineæ Heidelbergensis per mortem extinctæ pertinere, sed ad hunc etiam, quo Fridericus V. suo facto dignitate & ditione excidisse feratur: cum circa successiones pluribus simul adquisitas unius factum alteri fraudi esse nequeat. Imo jam anno 1620. Ferdinandum II. Neoburgico investituram super eo succedendi jure promisisse: & cum ipse post de investitura Bavaro concessa quereretur, eundem Cæsarem declarasse, id eidem fraudi non fore, eamque clausulam literis investituræ Bavaro datis inseri curasse. Id jus ut Principi suo sartum tectum maneret, idem legatus Neoburgicus apud Suecos instabat. Enimvero ista apud Ordines, ac præcipue apud Cæsareos parum ponderis habere sentiebantur. Cui & magnam apud Evangelicos invidiam excitabat ostensa in Sulzbacenses cives austeritas, quos iste ob deductum ministri aulici Augustanam formulam professi funus aspero edicto increpaverat.

Lis inter Urbes Imperiales & Equestrem Ordinem super Præcedentia. §. 125. Eodem tempore ab Imperialibus Civitatibus scriptum vulgabatur, Wolfgango Gemmingio oppositum, qui Ordini Equestri præ Urbibus digniorem locum nuper vindicatum iverat. Eo inficiabantur, perpetuo usu receptum, ut Equester Ordo ante Urbes in Actis Imperii nominetur; cum in contrarium exempla extent, & ista quondam promiscue usurpata reperiantur. Nec Equestrem Ordinem ante annum 1619. super hoc 1646. negotio Urbibus litem movisse; unde & his nullam antea causam fuisse de præpostero aut promiscuo scribendi ordine querelam movendi. Cæterum Urbes dignatione Statuum Imperii citra dubium Equestri Ordini præpollere. Quo nomine & prior Urbibus locus in Conventu Noribergensi anno 1619. & Francofurtano anno 1631. & 1634. Nobilibus frustra contradicentibus, relictum. Nec Imperiales Urbes velut privatos homines considerandos, sed velut respublicas & universitates, cum inseparabili dignatione Status Imperii, quibus una cum Electoribus & Principibus sessio & suffragium in Comitiis competat. Episcopos quoque & Prælatos humiliore loco ortos ob dignitatem Ordinibus Imperii adhærentem præferri illis, qui alias natalium præstantia præcellarit. Exemplo quoque Helvetiorum & Italicarum civitatum constare, Respublicas liberas tam conjunctim quam divisim Nobilibus præferri. Quin Comites, Barones, & *immediatos* Nobiles in quibusdam urbibus jus civitatis adeptos, ac alicubi in Senatum receptos, quosdam civilem subjectionem subiisse. Dari in quibusdam urbibus antiquissimas familias, quæ si velint in societates Ordinis Equestris recipiantur, ac ad ludos Equestres nullo contradicente admittantur. Quid in aliis Regnis receptum sit huc non pertinere, cum alibi dignatio Urbium Imperialium non reperiatur. Absurde à Gemmingio postulari, ut Nobilibus ob militarem functionem faveatur. Nam milites non velut Ordines, sed velut privatos stipendia facere, & longe plurimos urbibus oriundos castra secutos, qui non minus strenue quam Nobiles rem gesserint, nec gregariorum loco habendi sint. Nec ambitione se duci, sed ut jura Ordinum in solenni hoc conventu; libertati quam maxime instaurandæ destinato, imminui ne patiantur. Cæterum & occultus metus Urbicis suberat, ne hoc ipso suffragium ipsorum decisivum, quod Moguntinus in dubium vocaverat, labefactaretur. Nec eo secius Principales in Equestris Ordinis partes inclinabant. Ac Moguntinus intellecto ab Urbicis id affectari, ut Instrumentum Pacis futurum priore præ Nobilibus loco subscriberent, apud Trautmansdorfium ne id fieret contendebat, velut legibus Imperii & consuetudini adversum. Quod & hic facturum se recepit. Sed & Principales nupero scripto super Gravaminibus ordinem in pace Augustana observatum secuti caput de Equestri Ordine præmiserant addito tamen, id urbibus præjudicio non fore. Urbici contra per Francofurtanum legatum Gallis exemplum ejusdem scripti, in quo Urbes Nobilibus præpositi erant, Monasterii exhibendum curaverant, ut si Nobiles, quod Osnabrugæ gestum fuerat, pro actu possessorio allegare vellent, Urbes Monasteriensem actum opponere possent.

§. 126. Inter hæc apud Suecos suspiciones in Gallos gliscere, quod Turennius Wrangelio jungi cunctaretur, cujus tamen spe cum hic longius Rhenum versus se penetrasset, tota Cæsareorum & Bavaricorum mole circumfusus non sine periculo hærebat. Qua de re Legati Suecici apud Gallos graviter querebantur, præsertim cum nuntiatum esset, Turennium jussum deserto bello Germanico in Belgium vertere. Contra Galli testari, Turennii cunctationem sibi molestam; nec tamen inficiabantur, ipsum ex aula mandatum accepisse à Wrangelio cognoscendi, num hic ipsius Inter Suecos Gallosque suspiciones.

præ-

1646. præsentia per mensem exsequendo alibi arduo negotio carere possit; ut tamen citra ejusdem consensum nihil susciperet. Suecos itidem insciis Gallis è Germania in Daniam bellum transtulisse. Sed cum Turennius conjunctionem cum Wrangelio necessariam judicet, se quoque isti suasisse, ne illam amplius differat. His utut speciose dictis haut quidquam plena fides à Suecis adhibebatur, qui sedecim Annorum experientia didicerant, Gallos Suecorum progressus in Catholicorum ditionibus nunquam æquis oculis adspexisse: & uti prolapsas ipsorum res sublevatum iverant, ita insigniter florentes clam subruere sategisse; nec mergi ipsos, nec emergere voluisse. Tum malle ut adversus Cæsaris ditiones arma vertantur, quam adversus Bavarum, quem tot licet acceptis ignominiis ingenti studio colebant. Unde credebatur, ea Turennii cunctatione id quæri, ut Wrangelius Bavaria, quam tunc invadere meditabatur, diverteretur. Suspicionem augebant Briennæ Comitis literæ ad Avaugurium, à Cæsareis interceptæ, & Suecis, aliisque communicatæ; è quibus constabat, ægre ferre Gallos Bavarum peti, cui ut terror incutiatur sibi non ingratum: sed serio eundem plecti, & paci & religioni Catholicæ noxium futurum. Unde Avaugurius monebatur, istud clam & velut proprio instinctu impedire. Nec abnuebat Longuevillius, ad Turennium super hac re, etsi non à se, scriptum fuisse. Illæ suspiciones uti Cæsareorum animos non parum erigebant; ita cum paulo post adpareret, Suecos etiam absque Turennio hosti sustinendo pares esse, iidem non parum iterum deprimebantur.

Oxenstiernæ congressus cum Gallis Monasterii.

§. 127. Porro jamdudum res requirebat, ut Regii Legati inter se colloquerentur super responso ad Cæsareorum duplicam, & exhibitam pacis formulam; ac jam Aprili mense Suecis placuerat congressum intermedio loco Lengrichæ institui. De quo cum Gallis proponeretur, Longuevillius initio pronum se ferre, ac ut paucos intra dies fieret optare. Mox moras nectere, velut negotio prius matura deliberatione discutiendo, aut quod Lengrichæ non satis idonea hospitiorum facultas, quorum commodissimum jam Sueci occupaverant. Et cum Galli extra vicum illum prætorium Nobilis cujusdam sibi delegissent, nova quæstio surgebat, utri alteros prius salutare deberent. Nam quia vicus ille propius Osnabrugæ quam Monasterio distat, Galli postulabant, ut Sueci velut priores ad istum locum perventuri, prius ipsos salutandi causa adirent. Id quod, si sors ita ferret, ut priores ibi adpellerent, Sueci non abnuebant; sed ut ad id stricte tenerentur, id vero nolebant. Vicissim Avauxius & Servientus tenuitatem hospitiorum adspernabantur, velut valetudini suæ adversam, ipso Longuevillio mollitiem eorundem cavillante. Revera tamen cupiebant Suecos Monasterium ad ipsos accedere. Unde & illi recepto mori inhærere satius ducebant. Quia tamen Legati Gallici hactenus singuli duntaxat Osnabrugæ fuerant, ambo Sueci illos primi Monasterium accedere nolebant; simul ne forte hac occasione præcipua negotiorum Monasterium pertracta ibi deciderentur, aut Catholici quædam ibi extunderent, quæ Evangelicis fraudi forent. Igitur eo demum solus Oxen-

24 Jun. stierna profectus est. Colloquio habito Galli primo de studio Regis sui in pacem prolixe testabantur, modo illa honesta & tuta foret. Pium esse, & Christianissimi Regis titulo dignum effusioni sanguinis Christiani modum statuere. Gallos in 1646. universum pacem anhelare, ac belli oneribus defetiscere; Clericos cumprimis tributa detestari in Ecclesiæ Romanæ detrimentum impendenda. In Italia Papam Hispanis proclivem, ac Principes novum fœdus agitare, ut Gallia tot undique ingruentibus hostibus par futura non videatur. Belgas Fœderatos secreta cum Hispano negotiatione ipsorum consilia non parum turbare, qui ubi transegerint, res Galliæ maximis difficultatibus intricari. Helvetios quoque novam Gallorum viciniam in Alsatia haut æquis oculis adspicere. Oxenstierna haut segnius Reginæ pronum in pacem animum extollere: postquam spes sit, vastis Austriacorum consiliis jam compressis libertatem Germaniæ constitutum iri. Haut minora Sueciam belli incommoda sentire. Germaniam exhaustam, & bello alendo imparem: milites quoque diuturni laboris tædia cepisse. Et erat utique per tot delectus exhausta viris Suecia; nec consultum videbatur tot victoriarum fructum inter incertam fortunæ aleam diutius relinquere. Sane ipsam Reginam ingens pacis desiderium tenebat mansuetudine ingenii, & quia stabiliendæ domi autoritati pacem expedire judicabat, ac ne ab illis dependere necessum haberet, qui ob usum rerum consiliis, ac regendis exercitibus dimoveri non poterant. Cum inde capita pacificationis discuterentur, adparebat Gallos reliqua præter satisfactionem leviter expendisse, aut exigui momenti ducere. Amnestiæ & restitutionis initium ab Anno vicesimo quarto Gallis capiendum placebat. In Palatina causa Cæsareorum sententia circa dignitatem Electoralem iisdem probabatur. Circa ditiones satis haberent Palatini, inferiorem Provinciam haut mutilatam, ac superioris partem recuperasse; reliquam Bavaro in solutum perpetuo jure dandam. Nec sat honorifice de ipso Carolo Ludovico loquebantur, qui tantum Regum favorem nullo suo facto meritus sit. Contra Bavari animum, potentiam, opes, ac administrationem magnis laudibus extollebant, cujus amicitiam magis quam Palatini conservare, ac eundem adversus hunc fulcire rationis sit. Circa jura Ordinum utrinque placebat delenda illa verba Articulo quinto: *Salvis iis, quæ ad Electores & Collegium Electorale solum pertinent, & salvis eorundem juribus & praeminentiis*; aut distincte ista jura exprimenda. Gravaminibus Ordinum Galli parum tangebantur, ac videbantur ista indecisa malle, quod è re ipsorum non esset Ordinum animos per concordiam coalescere. De commerciis quoque ad Suecos rejiciebant. De satisfactione jactabant, Alsatiam sibi emendam, & ex reditibus cessarum terrarum vix usuras erogatæ pecuniæ redire. Suecis suadebant ut dimidiam Pomeraniam, Bremam, Verdamque, & Wismariam cum eorum quorum interest consensu accipiant. In totius Pomeraniæ alienationem Brandeburgicum nunquam consensurum. Circa Landgraviæ satisfactionem se non minus quam circa propriam connixuros, excepta tamen Paderborna, & aliis bonis sacris; ac insignem pecuniæ summam eidem procurandam. Quid emolumentorum militibus suis quærerent, Sueci dispicerent; nam de his nisi pro Germano suo milite se non laboraturos. Circa assecurationem pacis placebat, Ordines quoque se obstringere ad tuendam pacem, si forte illam à Cæsare violari contingat. Reliqua non ejus esse ponderis, ut pacem morari debeant. Tandem videbatur responsum scripto concipiendum, capitibus

in

1646. in quatuor classes digestis, idque ocyus Cæsareis exhibendum: sed prius Legatos Regios medio loco congressuros ad scripta mutuo communicanda, ne ejusmodi inæqualitas qualis circa primam propositionem obtingat. Et hæc tunc Monasterii inter Regios Legatos agebantur. Oxenstiernam Monasterium abeuntem Saxonici, Witgensteinius, & plerique Evangelicorum Ordinum Legati eodem sequebantur, quod crederent, ibi pacem concludendam, aut saltem pleraque controversa decidenda. Unde & Oxenstiernam acriter urgebant, ut Salvium eodem evocaret. Ast ille salva dignitate Reginæ, ac sine detrimento summæ rerum id non fieri posse perspiciebat. Catholicis Ordinibus ob accessum Evangelicorum non parum superbiæ accesserat. Trautmansdorfius, & alii adversæ partis ob infaustos Gallorum in Belgio casus, & dilatam Turennii conjunctionem tepide pacem, & non sine fastu tractabant, quod sperarent exercitus citra pugnam non separandos, ac ante conjunctionem Suecos clade aliqua castigandos. Unde, prout fortuna favente consueverant, circa omnes Articulos cessim velut ibant. Quod si tumentibus spe successus Cæsareorum animis uterque Legatus Suecicus deserta sede sua Monasterium abiisset, videri poterant diffidentia rerum suarum pacem quibuscunque legibus emendicare. Unde Salvium Monasterium venire haut placebat. Et Evangelici, cum opinionis suæ falsos se cernerent, paulatim Osna-

8 Jul. brugam remearunt; quo & paulo post Oxenstierna rediit, cum Salvio formulam pacis adornaturus.

Cæsaris & Saxonis literæ ad Evangelicos. §. 128. Ast Cæsar, cum adpareret Evangelicos causæ suæ præsidium fere in Suecorum favore reposuisse, literas ad Altenburgum, Vinariensem, & Luneburgicum Duces dedit, quorum Le-

14 Jun. gati præ reliquis cum Suecicis consilia sociaverant. Illis ostendebat, Ordines ideo à se ad hunc conventum vocatos, ut promovendæ paci Legatis suis consilio adsisterent, non ut cum suis ac Imperii hostibus separatas negotiationes miscerent, eoque fini peculiares Deputationes constituerent. Unde ut suos talia omittere juberent postulabat. Idem quoque ad Saxoniæ Electorem scribebat, ut pro sua autoritate istis conatibus per se ac Legatos suos obviam iret, ac eo rem deduceret, ut tam amplis conditionibus à se circa Amnestiam & gravamina jam oblatis adquiescere velint. Cui Cæsaris postulato obtemperans Elector datis ad eosdem Principes literis demonstrabat: Principes in Comitiis Ratisponensibus ac Deputatione Francofurtana jus suffragii circa tractatus pacis non alio fine tam solicite quæsivisse, quam ut Cæsari eo expeditius reducendæ paci consilio adessent, non ut separata consilia cum exteris coquerent. Addebat, Catholicos jam amore pacis hactenus cessisse, ut primaria causa belli Anno tricesimo primo moti sublata sit. Circa reliqua hautquidquam tantum in mora periculum videri, ut eadem utique sub clypeo decidenda sint. Nec esse quod à Gallis auxilii quid expectent, quos conscientia sua non permittat Catholicos ad plura concedenda armis suis adigere. Suecos quoque inopia, hostiumque oppositis copiis premi, Polonos valida arma parare, Batavos ob Pomeraniæ translationem, & Frisiæ hospitia ægrescere. Danos ob nuper extortam pacem, ereptamque Bremensem Provinciam infensos.' Quæ omnia suadeant, ne Suecorum favori

14 Jun. nimium confidant. Enimvero his haut permoti Evangelici reverso Oxenstierna per Deputatos quid Monasterii actum sit communicari sibi petunt, causamque suam denuo commendant. Quos Legati Suecici constanti animo esse, & occasione res suas stabiliendi, forte nunquam reditura, dextre uti jubent. 1646.

Nova Evangelicorum circa gravamina declaratio. §. 129. His animati Evangelici se inter se deliberata haut ita temere postulatis suis cedere constituunt, ac recens conceptam declarationem Cæsareis exhibent, additis precibus, ut super illa disceptationem cum Suecis ingressi rem ad optatum finem perducant. Quibus Cæsarei respondent: se hautquidquam rem immediate cum Suecis pertractandam suscepisse; sed duntaxat eandem apud Catholicos, sicuti Sueci apud Evangelicos, promovere voluisse. Id cum à prioribus Cæsareorum promissis abire videretur, Evangelici citra moram Suecis exemplum suæ declarationis offerunt, ac sua commoda denuo Reginæ impensissime commendant. Ejus scripti exordio displicebat, à Catholicis Amnestiam Gravaminibus misceri, illamque huic tractatui velut conditionem inseri. Fundamenti loco substernebatur transactio Passaviensis, & pax Religionis, cujus perpetua declaratio hicce tractatus esse debeat: tum ut omnimoda æqualitas inter utrique religioni addictos servetur, & per vim atque arma adversus neutram partem unquam procedatur. Circa sacra omnes in statum Anni vicesimi primi reponendos, abolitis in contrarium actis: nec tamen ante id tempus læsos excludi, nominatim Palatinum Ludovicum Philippum, qui & ipse in priorem possessionem tam circa sacra quam civilia mittendus sit. Duraret hæc transactio in centum annos, quibus labentibus aut elapsis amica conventio suscipiatur, quid circa immediata bona sacra faciendum, nec via juris prius ineatur, quam super judice & judicio, tum norma legis, & processus convenerit. Interim Reservatum Ecclesiasticum valeret, idque circa utrique Religioni addictos; ac ut alimenta idonea illis præbeantur, quibus ob mutata sacra munere sit cedendum: Electiones in Præsulatibus Evangelicis fierent ex veteribus statutis, modo nihil in se contineant Augustanæ Confessioni adversum: electi præsulatus hæreditarios ne facerent, & liberum Capitulis eligendi jus maneret. Menses Papales in illis duntaxat præsulatibus concederentur, ubi Catholici Capitulares dicto tempore pariter admissi, & ubi in horum locum alius surrogandus. Annatas, Jura Pallii, & confirmationum exigere ne liceret. Preces primarias Cæsar obtineret, sed ut in locum Evangelicorum non nisi Evangelicos præsentaret. Evangelici Præsules ad Conventus Imperii vocarentur, ac suffragio, pristinoque loco potirentur, ac controversia inter Magdeburgicum & Salisburgensem jam componeretur. In Capitulis mixtis numerus Evangelicorum Capitularium maneret, qui dicto Anno vicesimo primo fuerit. Qui plures præsulatus sit nactus, illos dum viveret retineret. In posterum singuli singulis, aut si reditus tenues sint binis, ternisve sint contenti. Mediata bona sacra prout Anno vicesimo primo possessa sunt, in perpetuum possiderentur, sub quibus & pignoris loco possessa comprehenderentur. Immediatus Equester Ordo, ipsiusque subjecti libertati sacrorum relinquerentur. Imperiales urbes tam in sacris quam civilibus statu Anni vicesimi primi deinceps fruerentur. Urbi Augustæ peculiariter cavebatur, ut & Dunckelspulæ, Kaufbeuræ, & Biberaco, ante

dictum

1646. dictum annum læsis. Egra quoque ac Donawerta veteri libertati restituerentur. Civibus Aquisgranensibus publica sacra Evangelica, & aditus ad munia paterent, prout ab anno 1578. ad 1598. habuerunt. Evangelici subditi Catholicorum Ordinum publicum religionis suæ exercitium, quod dicto anno, aut antea ex pacto, privilegio, usuve diuturno quęsiverunt retinerent, eodem exuti idem recuperarent. Nominatim heic mentio fiebat Nobilium, Oppidorum, & subditorum in præsulatibus Mindensi, Osnabrugensi, Halberstadiensi, Hildesiensi, Monasteriensi, Paderbornensi, Fuldensi in Eichsfeldia, & Corveia Abbatia, tum & Erfordiæ, Duderstadii, Huxteræ, item Hilpolsteini, Heideccæ, & aliorum Neoburgicorum subditorum. In Silesia sacra publica, quæ dicto anno vicesimo primo fuerant restituerentur, prout id ab Electore Saxoniæ ex mandato Cæsaris promissum. Nec minus Bohemiæ Regno & provinciis Austriacis sacra Augustana indulgerentur, exulesque bonis suis restituerentur. Frueretur Sulzbacensis Palatinus, ejusque subditi, ac vidua Palatina Hilpolsteini residens libertate sacrorum, prout anno vicesimo primo fuit, abolitis à Neoburgico contra actis. Reliqui subditi Evangelici, queis ad sacra sua publice exercenda jus non sit quæsitum, migrandi necessitas ne adferatur, nisi ultro velint; interim sacra intra privatos parietes, aut apud vicinos exerceant, nec deteriore quam alii conditione habeantur. Dominium directum, jurisdictio criminalis, jus centenæ, & similia potestatem sacra reformandi ne largirentur. Jurisdictio Ecclesiastica adversus Evangelicos Ordines, eorumque subditos plane tolleretur. Denique prius postulata repetebantur de æquali Deputatorum numero instituendo tertio dicasterio, & ne majora suffragia in causis religionis, tributorum, & ubi Ordines non ut unum corpus, sed in partes Evangelicorum & Catholicorum divisi spectantur valerent.

Brandeburgicus separatos tractatus super Pomerania offert. 17. Jul. §. 130. Brandeburgici Legati expetito Suecorum colloquio nomine Electoris separatos tractatus super Pomerania obtulerant, Gallis & Belgis Fœderatis mediationem obituris. Queis Sueci postero die responderunt: se inter communem pacificationem, ac præsentem rerum faciem nullum locum ejusmodi tractatui relictum videre, nec super eo quidquam in mandatis sibi datum. Multo minus tam solennem mediationem acceptare sibi fas esse. Nec vero tractatu opus esse, cum toti Pomeraniæ insistere jussi sint. Ad quæ Witgensteinius reponebat; Cæsari ea, quę Electoris sunt, alienare nefas; atque idem Trautmansdorfium agnovisse. Electorem nunquam ad cedendam totam Pomeraniam consensurum. Si Regina id pertendat, ipsum Deo atque tempori causam suam commendaturum. Eadem Lœwius ab Electore reversus repetebat. Obtinuerant quoque Brandeburgici ab universis Evangelicis ut Deputatione tredecim legatorum in hac causa apud Suecos intervenirent. Hi magna cum verborum modestia exponebant, hautquidquam emolumenta Reginæ impeditum venire, sed quia ea res dissidii ansam inter Reginam, & Electorem paritura videatur, idoneum temperamentum commendare. Queis pari humanitate occursum. Ad extremum tamen ferebant, se Electorem ad cedendam utramque provinciam permoturos, vicissim Suecis & Brandeburgicis consilio & opera adfuturos, ut Elector paris prætii ditione potiatur. Eodem modo & qui à Monasteriensibus Ordinibus ad Suecos in eadem causa ablegati erant, dimissi. Nec eo minus Brandeburgici obnixe totam Pomeraniam abnuere, nec de æquivalente ditione mentionem velle facere, quamdiu Sueci suo postulato insisterent. Eum situm esse Pomeraniæ ad alias Electoris ditiones, ut omnem æstimationem superet. Quin præstare Suecis partem provinciæ volente, quam totam invito Electore accipere. Quam nec absque validis pręsidiis obtinere liceat ob invidiam Poloni, Danique & Hanseaticorum: quibus alendis provincia ipsa haut suffecerit: ac si sumtus è Suecia supplendi sint, eam provinciam Reginę oneri fore. Quod si parte Pomeraniæ contenta esse velit Regina, Electorem arcto amicitiæ fœdere jungi eidem cupere: Ulteriore provincia Citeriorem adversus Polonos tegi, reliquorum invidiam desituram Ordines provinciales libenter Reginæ imperium subituros; præsto fore tutelam totius Germaniæ: ita modico ipsi præsidio opus fore. Eadem opera Witgensteinius Reformatorum causam Suecis commendavit, ac ut amicitia inter Evangelicos constituta perpetuum fœdus in Pontificios sanciretur. Hoc postulatum solenni Deputatione repetebatur, ac id maxime videbatur quæri, ut isti ex asse æquarentur illis qui Formulam Augustanam nulla variatione amplectuntur, jure quoque circa sacra disponendi macti. Cui postulato non Catholici solum, sed & alii Evangelici obsistebant, veriti ne Reformati ipsorum quoque ritus extirpandi ansam quærerent. Sueci autem de Reformatis non nisi laxioribus verbis proposuerant, ac ut omnes Ordines in statum anni decimi octavi reponerentur. Id si Reformati obtinerent, à se nil amplius desiderari posse censebant. Nam si tunc jus reformandi citra controversiam obtinuissent, rem claram esse: sin dubium tunc fuerit, ostendebant, se id aliis Ordinibus invitis obtrudere non posse.

15. Jul. · 19. Jul. · 1646. 17. Jul. · Reformatorum postulata. 17. Jul. · 16. Aug.

Inter Hispanos & Hollandos acta. §. 131. Ast Monasterii tractatio inter Hispanos Belgasque expedite procedebat. Ubi hicce agendi modus fuerat observatus, ut statim atque de aliquo capite convenisset, quorum septuaginta amplius erant, idem sigillatim subscriberetur. Post ne qua schedarum amitteretur, omnia in unum scriptum redigebantur, cui & aliquot è Belgis nomina adposuere, addito, ut quæ nunc transacta, suo tempore instrumento pacis insererentur. Eo cum scripto quatuor è Legatorum numero, inter quos Adrianus Pawius præcipuus istorum autor, Hagam profecti sunt magnam spem ostentantes ratihabitionis brevi adferendæ. Equidem provinciæ, quarum Legati non subscripserant, ista sibi haut probari testabantur: ac ipsa Hollandia, quæ præ reliquis tractatui promovendo institerat, agnoscebat, nullam causam fuisse negotium præcipitandi; quid tamen solidi subesset dubitabatur. Sane constabat in consessu Ordinum Generalium quosdam disseruisse, haut abs re fore, si ipsi separatam pacem præciperent, per quam Cæsari Hispanoque spatium detur fœderatorum Regum progressus sistendi, quorum incrementa nimium glisceant prægravi exercituum vicinia & imminuto commerciorum cultu. Quin manifesto pellucebat eorum invidia, quorum artibus Suecicus exercitus in Germania prope in periculum præcipitaverat; ac expeditio in Flandriam successu caruerat, dum Aurelianensem & Enguianum Duces spe rei per Arausionensem gerendæ pellectos Belgæ destituerant.

Galli §. 132. Permovit ea res Gallos, ut & ipsi circa pa-

1646. pacem cum Hispanis satagerent: cui conciliandæ Hollandi operam suam obtulere; simul Gallos stimularunt, ut & hi crederent, cum Hispanis brevi pacem coalituram. Sed propius tangebat Succos, quod super Gallorum emolumentis inter hos, atque Cæsareos magno studio ageretur. Equidem ad mensem usque Augustum frigidos se gesserant Cæsarei, non sine molestia Gallorom nativo ingenii fervore lentorem ejusmodi aversantium. Ac satis patebat, Cæsareos felicem successum armorum suorum captare; simul Hispanos solos bello implicitos destituere nolle. Unde & hanc suæ pacis conditionem statuebant, si & Hispanica pariter concluderetur; nam & ad Alsatiam Hispano hæreditarium jus competere, qui nisi super eadem amice cum ipso transactum fuerit, Franckendaliam è manibus haut amissurus sit. Unde & protestationem apud Mediatores interponebant, ni Galli Hispanos tractatibus includere velint, sibi decretum negotiationem abrumpere. Sed cum sors belli secius cecidisset, abdicatis Hispanis media citra hosce cum Gallis transigendi circumspicienda erant. Equidem ostendebat Trautmansdorfius, se domum discessurum; ac jam itineri dies dicta erat, literæque tuti itineris à Regiis petitæ, obtentæque, non quod serio rem ageret, sed ut Gallis ad maturandos tractatus calcar subderet. Nec minus mediatores discessum minabantur, ni serio magis res agatur. Quibus moti Galli spem æquiorum conditionum faciebant. Unde isti acrius indies instare: ut tractationem resumerent, exprobrantes, nimium ipsos sociis adhærere, quibuscum velut pacem adspernantibus nulla transigendi ratio supersit. Nec Galli ab eo negotio alieni erant, quo invidiam retardatæ ob privata sua commoda pacis amolirentur. Cæsareis autem spes erat, si cum Gallis transactum foret, Succos ad moderatiores conditiones acceptandas compelli posse.

Tractatum suum properant.

12. Aug.

Satisfactionis Gallicæ leges.

§. 133. Ita Gallis Cæsarei offerebant primo Præsulatum Metensem, Tullensem ac Virodunensem cum Urbe Meti, eodem modo Galliæ deinceps subjectos futuros, sicuti antehac Imperio fuerant; ut tamen prior status maneat; ac Virodunensis Episcopatus penes Franciscum Lotharingię Ducem velut legitimum Præsulem relinquatur; quibus Pignarolum, & Moyenvicum accedebat. Secundo Brisacum cum adsitis oppidulis Hochstædio, Impsinga, Harta, & Achera, salvis tamen privilegiis. Tum Superiorem & Inferiorem Alsatiam, Sundgoviam, & præfecturam provincialem in decem urbes Imperiales Alsatiæ cum omnibus juribus, salva religione Catholica, uti antea sub Austriacis fuerat, & abolitis, si quæ per bellum novata sint. Tertio ut Gallis Philipsburgi perpetuum præsidium certo numero habere liceat, quod Regi Galliæ simul, & Spirensi Episcopo sacramento obstrictum, sed à solo Rege alendum sit. Hac satisfactione Galli adquiescebant: sed secundo capiti adjiciebant, ut restitutæ à Succis, Benfeldæ, castello Rheinavia, Tabernis Alsaticis, Hohenbaaræ, & Neuenburgo ad Rhenum munimenta detraherentur, nec iis locis præsidia haberentur: tum ut Gallicis copiis liber transitus Tabernis semper concederetur; nec castella cis Rhenum inter Basileam ac Philipsburgum excitarentur, nec Rhenus vetere suo alveo diverteretur: Vicissim Galli. I. Archiduci Ferdinando Carolo restituerent quatuor oppida sylvestria, Comitatum Hauensteinum, sylvam Nigram, totam Brisgoviam cum oppidis in ea sitis, prout olim ad Domum Austriacam pertinuit; simul totam Ortenaviam, cum oppidis Imperialibus Offenburgo, Gengenbaco, & Cellis ad Ammersbacum; ut ad ista omnia Rex Galliæ nihil juris prætendat. II. Tum ut commercia inter utriusque ripæ Rheni accolas, ac navigatio ejus fluminis citra nova vectigalia libera sit. III. Omnes insuper Vasalli cives & incolæ locorum cessorum sua bona recuperent; abolitis à Duce Bernhardo factis, & à Rege confirmatis donationibus. IV. Relinqueret quoque Rex in immediato statu ac respectu ad Imperium Episcopos Basileensem & Argentoratensem, aliosque in Alsatia Imperii Ordines, Abbatem Murabacensem & Luderensem, Abbatissam Andloviensem, & Monasterii in Valle S. Georgii, Palatinos Lutzelsteinenses, Comites & Barones Hanoviæ, Fleckensteinæ, & Obersteinæ, Equestrem Ordinem in Alsatia Inferiore, simul decem Urbes Imperiales *Landvogdia* Hagenoicæ subjectas, nec plus juris sibi in eas arroget, quam Austriaci habuerunt, & hoc tractatu cessum est V. Omnia reliqua loca cis & trans Rhenum veteribus dominis restituantur, nulla sumtuum pensatione petita. VI. Archiduci Ferdinando Carolo duo milliones uncialium intra biennium solvantur. VII. Gallia duos trientes æris alieni, quo Camera Ensisheimensis obstricta est, in se suscipiat. VIII. Rex Galliæ per triennium ob metum Turcici belli annua pendat centena quinquagena uncialium millia, præsidiis limitaneis impendenda: ac si in apertum bellum res eruperit, decem millia militum suis sumtibus alenda submittat. IX. Ne Turennius amplius adversus Cæsarem, aut Ordines Imperii bellum gerat. Tandem X. ut cum Hispano pax simul concludatur, & XI. Lotharingus huic paci includatur. Hisce tribus postremis capitibus velut conditionibus reliqua omnia super structa erant, ut ni ista præstarentur, reliqua extra obligationem essent. Circa pleraque hæc Cæsareorum postulata Galli parum scrupuli movebant, nisi quod quintum caput plane omitterent. Id quod & Mediatores dissimulandum suadebant, quo Galli eo citius negotiationem cum Succis & Protestantibus, quam in se receperant, aggredi possent. Sextum circa caput non nisi tres milliones librarum Francicarum terna pensione solvendarum annuebant. Enimvero id diserte testabantur, si Hispani hoc bello amissa loca reposcerent, ac prioribus bellis parta restituere abnuerent, pacis spem nullam esse. Lotharingi quoque restitutionem plane abnuebant, qui ad bellum Germanicum non spectet. Quin proponebant, ne Cæsar adversus Galliam, aut Gallia adversus Cæsarem auxilium ipsi præstaret, quo omnis dissidii ansa in posterum inter Cæsarem ac Gallos præscinderetur. Quod si tamen Dux ille positis armis Legatos in Aulam Gallicam mittat, illos in gratiam Cæsaris benigne admittendos, & audiendos & omnia super exsecutione tractatus cum ipso Duce quondam agitati ex æquo componenda esse. Hisce complura addebantur communibus tractatibus adhuc indecisa, quibus obtinendis ut Galli operam navarent Cæsarei stipulabantur. I. Ut amnestię initium anno vicesimo quarto statueretur. II. Palatini restitutio ad eum modum fieret, quem Cæsarei antea designaverant, utque Via Montana ad Moguntinum rediret. III. Cir-

1646. Circa gravamina Ecclesiastica postrema Catholicorum declaratione staretur, ac Evangelici tertio dicasterio in Saxonia erigendo desisterent. IV. Commercia per totum Imperium ex legibus publicis etiam in locis Galliæ ac Sueciæ cedendis libera essent. V. Ut Sueci dimidia Pomerania contenti reliquam Brandeburgico, Wismariam Meclenburgico restituerent; utque Bremæ, Verdæque status Ecclesiasticus servaretur; cum Suecis plus circa bona sacra, quam Ordinibus Imperii concedi non possit. VI. Ut Cæsar neque Bavaro evictionem ad Superiorem Palatinatum, nec Brandeburgico refusionem ob Pomeraniam præstare teneretur. VII. Archiduci Ferdinando Carolo dynastiæ Achla, Blaubeura, & Hohenstaufa relinquerentur. VIII. Hohentwilæ munimenta destruerentur; nec prius quam hoc fiat, Cæsar ad Auracum, Aspergam, & Schondorfium restituendum obstringeretur. IX. In pensationem Brisaci Cæsar Lindaviam perpetuo præsidio obtineret, tegendis Austriacis provinciis: X. Denique Wurtenbergicus pro dynastia Heidenheimo quingenties mille florenos exsolveret, pro qua summa eandem Cæsar Bavaro oppignoraverat. Nam hunc præcipue Ducem carpere cupiebant Austriaci, farciendis utcunque damnis, quæ his tractatibus acciperent. Id quod Joannes Wilhelmus Gollius Oenipontanus Legatus aperte fatebatur addito; meruisse id Ducem, cujus culpa præcipue bellum post mortem Gustavi Regis tamdiu extractum sit. Nam ni iste Heilbrunnæ præ reliquis Ordinibus rem tanto studio egisset, nunquam fœdus coaliturum fuisse, Suecorum tunc armis ultro collapsuris. Nec minus id negotium sedulo urgebat Isaacus Volmarus, Wurtenbergica licet ortus, qui peculiari colloquio Gallis jura Domus Austriacæ in Hohenstauffam, Achlam, & Blaubeuram inculcatum ibat, multis in Wurtenbergicum invectus, velut apud quem omnia beneficia ab Austriacis per annos ducentos quinquaginta congesta nil aliud effecerint, quam ut iste omnibus in Austriacam Domum insurgentibus socium se adjunxerit. Nec eandem eo Duce prius amico usuram, quam in eum statum redacto, ut nocere nequeat. Cæterum in hac tractatione Fabius Chisius, ubi de Catholica religione, bonisque sacris agebatur, nomine sedis Romanæ semper intercessit, ac ne in eorum alienationem Catholici consentirent hortatus est, etsi pacem ideo impedire nollet, nec repugnaret, quo minus ex inevitabili necessitate ad ejusmodi conclusionem descenderetur. Galli etsi circa hæc sat faciles se præberent, & pleraque probarent, istis se haut reluctaturos testati: non tamen, uti postulabatur, fidem suam eo nomine obstringere audebant, ne à sociis fœderis limites migrasse arguerentur. Unde etsi dicta capita cum Suecis, & Protestantibus expedienda verbo in se suscepissent; de iis tamen in scripta conventionis formula omisere. Cui & hæ conditiones adjiciebantur; isthæc rata non fore, ni & super negotiis statum totius Imperii spectantibus communi pace transactum fuerit, cujus partem præsens conventio constitueret. Tum ut suscepta cum Suecis super ipsorum postulatis tractatio absolveretur ac Cassellanæ Domui satisfieret. Demum ut Ordines Imperii ista omnia rata haberent, eademque servatum iri caverent. Sed communis pacis tractatu irrito isthanc quoque conventionem nullam fore. Ita id negotium absolutum, ac 3. Sept.

simul conventum, ut hujus transactionis formula in Mediatorum manus deponeretur, nec aliis communicaretur. Haut abs re fuerit heic monuisse, primum articulum à Cæsareis hisce verbis fuisse conceptum. „*Primo, quod jura superioritatis in Episcopatus Metensem, Tullensem, ac Virodunensem, Urbemque Metim eo modo, quo hactenus ad Romanum spectabat Imperium, in posterum ad Coronam Galliæ spectare debeant reservato tamen jure Metropolitano ad Archiepiscopatum Trevirensem pertinente, omnium insuper Ducum, Principum, Comitum, Baronum, Nobiliumque feudis, jure clientelari, cæterisque rebus, quæ cuilibet eorum in his Episcopatibus competere possunt. In quibus omnibus per Regem Christianissimum nullatenus molestari, sed omnes & singuli in eo quo sunt statu immediatæ subjectionis erga Romanum Imperium relinqui debebunt.*" Sed hunc articulum Galli ita formabant: „*Primo, quod supremum dominium, Jura superioritatis, aliaque omnia in Episcopatus Metensem, Tullensem, & Virodunensem, urbesque cognomines, horumque Episcopatuum districtus, & nominatim Moyenvicum eo modo, quo hactenus ad Romanum spectabat Imperium, in posterum ad Coronam Galliæ spectare debeant, servato tamen jure Metropolitano ad Archiepiscopatum Trevirensem pertinente.*" Quanquam autem adjectis conditionibus cavere voluerant Galli, ne in fraudem sociorum quid egisse viderentur: experientia tamen compertum fœderum exiguam fere rationem haberi postquam altera pars peculiaria sibi destinata assecuta sit, & sociorum emolumenta, aut commune bonum segnius curari. Quin metus erat, ne Galli Suecos ad intempestivam transactionem compellere instituerent; qui jam apud alios haut obscure jactabant: haut ita Suecis se innexos, ut non statim ab ipsis sejungi possint. Se iisdem nulla circuitione adhibita dicturos, ut postulata sua ad æquitatem temperent. Nam ob enormia illorum desideria se bellum hautquidquam continuaturos.

§. 134. Decreverant porro Legati Gallici obtentu consolationis officio apud Oxenstiernam ob mortem uxoris defungendi junctim Osnabrugam accedere. Id quod mature mense Augusto significavere, postulato ne funus prius duceretur. Iter tamen eum per mensem distulere Servientum pedibus laborare causati: revera ut tractatus cum Cæsareis prius absolverent. Suecis tamen fervida cum Cæsareis negotiatio eo plus suspicionis excitabat, quo secretius ibi acta habebantur. Et scripta hinc inde exhibita Suecis ab aliis prius, quam à Gallis communicabantur. Ac in aperto erat, quo magis tractatio Monasterii ferveret, eo frigidius Osnabrugæ rem geri. Unde metuebatur, ne Galli demum socios destituerent, id quod à Cæsareis enixe queri satis constabat. Eoque Sueci datis literis Gallos monebant, ut ex convento congressus haberetur instrumento pacis excutiendo; ac si Osnabrugam accedere grave sit, se Lengrichę cum ipsis collocuturos. Sed hi re jam cum Cæsareis transacta magna cum comitatu Osnabrugam accessere, Suecorum rhedis extra Urbem solenniter obviam prodeuntibus. Quos postera die tres Belgarum Legati, qui soli Monasterii hactenus restiterant, Pawius, Franciscus Donia, & Adrianus Clantius sine pompa secuti sunt, simul plerique Evangelici Monasterii agentes

Margin notes: 1646. — Galli Legati Osnabrugam veniunt. — 31. Aug. — 8. Sept.

1646. tes huc se contulere, commodis suis invigilaturi. Sed & Cæsarei huc accessere, præter Trautmansdorfium, quem faucibus hærens testæ cancrinæ frustulum non citra periculum vitæ detinebat, donec post octiduum vomitu rejiceretur. Contarenus per literas Legatos Suecicos ad promovendam pacem, & amplectendas æquas conditiones hortabatur, ostenso periculo, quod orbi Christiano à Turca immineret.

A Gallis disputata de sua satisfactione. Post præmissa solennia Galli Suecos de iis, quæ Monasterii acta essent, certiores reddebant, quæ & sine dubio à Rosenhahnio perscripta sint, & quod jam cum Cæsareis super sua satisfactione transegererint, infecta tamen futura, ni communis tractatus succedat, ac Regina, Landgraviaque postulatis suis potita sit. Scriptam transactionis formulam prælegebant, haut exhibito tamen exemplo, nisi adjectarum conditionum; causati imperfectam esse rem, quam variis quidem de causis in Pontificii Nuntii manibus reliquerint, sed quam publicare dubitent, antequam adpareat, quo totum negotium sit evasurum. Cæterum quæ Gallia accipiat, satisfactionis vocabulo venire non posse, utpote caro emta, omnibus sine dubio Gallorum facilitatem miraturis. Sed Regem id onus subire maluisse, quam diutius bello implicitum hærere, quod paucos per menses majorem auri summam absorbeat, quam pro Alsatia sit promissa; incerto, num post exhaustas plures molestias ejusmodi conditiones obtineri, aut pari gloria arma poni queant.

De necessitate Pacis. Inde super necessitate pacis disserere: Galliam argento exhaustam; tot egregios, illustresque viros amissos, nupera præsertim Mardici oppugnatione: qui primariis Domibus luctum, Reginæ commiserationem, ac ingens pacis desiderium excitent. Ac si Hollandi pacem aut inducias cum Hispanis præcipiant, vix adparere, quæ Galliæ spes sit cum fructu bellum deinceps gerendi. Ingentes inde questus in Hollandorum Legatos effundere, tam importune properato tractatu: quæ res aulæ Gallicæ tanti visa fuerit, ut, si pax non alia ratione obtineri posset, vel emenda foret.

De exhibendo instrumento pacis. §. 135. Ad hæc Sueci reposuere, Reginam hoc bello nil aliud, quam honestam & tutam pacem quæsivisse, nec à se ullam occasionem eadem potiundi neglectam: hactenus tamen parum promovisse, Cæsareis omnia ad suum Instrumentum, quod tamdiu meditati sint, rejicientibus. Se quidem circa Suecicum Instrumentum formandum hunc congressum expetiisse, quo de compacto, & communi consilio utrinque id in lucem proferri queat. Ac si Galli parati sint, in se moram non fore. Se quippe formulam pacis adornasse, quam post factam cum ipsis communicationem Cæsareis edituri sint impense id postulantibus; ac instare Ordines, ne Reginæ satisfactio, & ipsorum commoda divellantur. Galli contra Instrumento suo formando nondum manum admoverant, causari, præmaturum esse in lucem id proferre. Pleraque adhuc cruda & infecta. Circa plurima adhuc toto coelo dissideri, eoque instrumento edito animis utrinque exacerbatis forte tractatus plane abruptum iri. Sibi satius visum rem per partes transigere, & antequam circa omnia convenerit, ista uno scripto haut complecti. Caput circa satisfactionem se absolvisse: optare ut & Sueci Osnabrugæ super ea transigere possint. Sueci contra ostendere, Sueciæ, Galliæque, & aliorum vicinorum satisfactionem præcipuam in hoc consistere, ut negotia Germaniæ modo à se proposito componantur. Quo non obtento reliqua commoda fere inutilia, ac Regnis dedecori redundatura. Ab ipsis hactenus jactatum: bellum susceptum instaurando pristino Germaniæ statui, ac libertati: eo fine Ordines ad tractatus invitatos auxilio suo promisso: quorum commoda nunc negligi, ipsos quoque Reges tangentia, turpe fore. Ordines separatam Gallorum super suis præmiis tractationem ægerrime tulisse, ac ut omnia pari passu peragantur impense petiisse. Galli etsi ostenderent, eandem sibi quoque mentem esse, nec Regem, nisi Germaniæ rebus prout justitiæ ratio exigit compositis, arma exuiturum: Suecis tamen suadebant, quo negotium ordine evolveretur, à satisfactione sua ordiri, aliis rebus pro cujusque indole secuturis. Inter negotia Imperii multa esse, quæ initio intendi, post remitti queant, prout privatæ rationes se dabunt. His rite subductis cætera animosius defendi posse, ac ni adversa pars æquas conditiones admittat, justitiam belli luculentius adparituram.

De Suecica satisfactione. §. 136. Sic igitur Galli Suecicam satisfactionem acriter urgere, ut satis pateret, eo fine ipsos Osnabrugam venisse: circa quam asperrima inter Legatos Regios disceptatio surrexit. Sueci Præsulatus duos sibi deposcebant ea lege, ut illi in seculares principatus converterentur: quos Cæsarei non nisi sub præsenti titulo, & conditione concedere volebant, quibus & Galli ob communia sacra adstipulabantur. Wismariam Sueci citra exceptionem, & nullo ad Meclenburgicos Duces respectu postulabant: Cæsarei Ducem in consortium dominii ejus urbis admittendum contendebant, utut ipse Dux simpliciter alienationi ejusdem contradiceret. Pomeraniam integram Sueci affectabant Brandeburgicis obnixe reluctantibus; quod postulatum & Galli temperare satagebant, ostendentes, se apud Brandeburgicos sæpius acriter institisse, sed illos ultroneam cessionem constanter abnuere. Et quia Gallicus in Suecia Minister Chanutus significarit, à Regina decretum Citeriore Pomerania adquiescere; ab ipsis postulabant, ut amota tergiversatione negotio finem imponant. Enimvero Sueci inficiabantur, tale quid à Regina decretum; ac expeditissimum judicabant, si Elector tota Pomerania cedat, & quam refusionem postulet ostendat. Hac cessione posse ipsum Carnoviensem Ducatum recuperare: tum *bannum* abolere, quod ob subtractam Imperio Borussiam incurrerit: citra controversiam retinere Brandeburgensem, Havelbergensem, & Lebusiensem præsulatus, ultra seculum detentos, ac tributis publicis eo nomine exsolvendis in proprios usus conversis: insuper Glogoviensi, & Saganensi Ducatu, aut Magdeburgico, & Halberstadiensi præsulatu potiri. Reginam ipsius postulata quantum possit fulturam. Relatum sibi non solum Marchiæ Ordines, sed & Culmbacensem, Anspacensemque Marchiones ipsius agnatos suasisse, si Regina Pomeraniam dividere nolit, mature, & antequam in arma res erumpat, in boni publici gratiam cederet, & de æquivalente ageret, Regina favente facile obtinendo. Pomerani quoque Deputati magis quam antea flecti cœperant, ac Elector paulatim remissurus quid videbatur. Unde Galli ansam arripiebant denuo Brandeburgicos urgendi: qui tamen præfracte regerebant; Electorem nunquam

1646. quam in totam Pomeraniam, aut Citeriorem una cum Stetino pro æquivalente, aut in solam Citeriorem citra æquivalens cedendam consensurum. Quin & in medio relinquebant, num Citerior Provincia cum ipsius consensu obtineri possit. Addebant sententiam Ordinum Pomeraniæ quoque exquirendum, quos inter, & Domum Brandeburgicam mutua pacta intercedant; ac non magis Electorem eam Provinciam, ejusque partem alienare posse, quam hi absque Electoris consensu alterius imperio se subdere: Ac licet Elector sacramenti ipsis veniam faciat; penes ipsos tamen fore, annon potius Polonorum, Belgarum, aut alterius protectioni submittere se velint, quam Suecorum dura imperia, gravesque exactiones diutius tolerare: præsertim cum Pomerani tanquam liber populus, Imperio Romano quondam certis legibus ultro se subjecerint. Animos hisce addebat, quod eorum causam fulcirent, quicunque Sueciæ opportunitatem Pomeraniæ invidebant. Quos inter missus à Poloniæ Rege Matthias Crocovius pro Electore velut Regis istius vasallo, ac pro jure isti Reipublicæ in Pomeraniam competente acriter contendebat: addito, Regem facile quidem pati posse, ut Reginæ Sueciæ ex æquo satisfiat, ac in posterum adversus subitam invasionem caveatur: haut tamen credidisse, Pomeraniam postulandam fuisse, in qua Poloniæ quoque securitas vertatur, & pro qua sibi non minus, quam Reginæ pro sua laborandum sit. Belgarum quoque Legati, qui hanc ob causam præcipue Osnabrugam venerant, moderatione adversus Electorem utendum suadebant. Nam etsi ut Regina Regni sui securitati prospiceret non improbabant: ita tamen rem temperandam, ne Reginæ cognatus, ac Evangelicarum partium princeps, in quo causę communi non leve præsidium repositum sit, sua potissimum jactura pacem redimere cogatur; ac Reginæ, quę ad diuturnitatem faciant, respicienda. Evangelici quoque Ordines causam Pomeranicam amicę transactioni, quę utrique parti grata foret, commendabant. Quibus Sueci reponebant: sibi haut injunctum cum Brandeburgico solennem tractatum suscipere; sed cum Cęsareis sibi negotium esse. Cum Cęsare Reginam bellum gessisse, hunc satisfactionem se poscere: eundem totam Pomeraniam obtulisse, ac ad promissa sua præstanda teneri: qui & super pensatione cum Electore transacturus sit. Quod si tamen Elector extra justos tractatus per se, aut alios proponat, quid loco totius Pomeranię expetat, id negotio non parum facilitatis allaturum. Id responsum cum post in consessu Ordinum Evangelicorum referretur, Brandeburgicus Legatus, qui pro Pomerania suffragium ferebat, sat quidem fervide, acceptabat Succos satisfactionem non ab Electore, sed à Cæsare exigere; cujus consequens sit, Electorem à Regina hostem non haberi, eoque nullam esse rationem, cur à Cæsare quæ Electoris sint postulentur. Simul graves querimonias miscebat, neminem Ordinum serio hanc rem agere; minatus, eo demum rem redituram, ut alii vicini, quos hæc res tangat, in partem oneris sint venturi.

Circa Pomeraniam difficultates.

15 Sept.

17 Sept.

Gallorum sententia. §. 137. Galli igitur è præsenti rerum conditione Suecis duas vias proponebant, quarum alterutra sit sequenda; ut vel totam Pomeraniam absque Brandeburgici consensu evincerent, vel Pomerania Citeriore, & Rugia contenti essent. Priore casu bellum continuandum, cujus pericula & onera manifesta sint, & cui nón solum Sueciæ malevoli se ingesturi, sed & quod alias amicis invidiæ faces subditurum sit. Nam persistente licet in fide Gallia verendum tamen esse, ne Belgæ deserta communi causa separatim cum Hispanis transigant. Manifestum esse, quid mali eorum cunctatio circa hujus æstatis expeditionem produxerit. Quod si plane cum Hispanis in amicitiam redeant, totam Hispanici belli molem Galliæ incubituram. Unde Gallis necessitatem allatum iri vires suas è Germania revocandi, ac Hispanis facultatem fore Cæsarem validioribus auxiliis sublevandi. Cæsarem operam daturum Brandeburgico fulciendo, & ut alii in Imperio, & extra eidem adsistant. Jam Hafniæ ab Hispanis fœdus inter Daniam, & Poloniam proponi ad vires Suecorum distrahendas. Nec suspicione carere frequentiorem solito Batavorum cum Danis, & Polonis communicationem. Istorum Legatos pro Electore apud Suecos commendationem interponere: apud alios infensiora spargere. Hanseaticos quoque gliscentem in dies Suecorum potentiam horrere. Ordines Imperii diuturni belli tædio captos, si utcunque rebus suis consulere queant, ad pacem ruituros Suecorum commodis insuper habitis. Quod si autem Regina Citeriore Pomerania, & Rugia sit contenta, spem esse Electorem tandem consensurum; aut si tergiversari pergat, totum hunc conventum à Reginæ partibus staturum; cujus unanimi consensu ipsa cupitis potitura sit, omnibus, quos hic tractatus comprehendat evictionem prestituris. Imitarentur Sueci Galliæ Regis exemplum, qui pacis in gratiam de suis postulatis non parum remiserit, & quæ dentur tantum non emere voluerit. Suecici Legati etsi has rationes in medio relinquerent, tamen cum alia mandata non haberent, prioribus postulatis insitere. Ad Reginam tamen se omnia relaturos promiserunt, ad quam & Legati Gallici scripturos se ferebant. Iidem cum apud Suecos, tum alios hoc imprimis cuneo utebantur; circa pacem suam cum Cæsare ac Hispano nihil difficultatis superesse. Quo fine & à San-Romano literas proferebant, quibus significabat, Hispanos mandata accepisse in eas fere leges, quas Galli velint, pacem concludendi. Id quod ex Fabio Chisio intellexerit, qui Monasterii glorietur; pacem manu se tenere, ac reversis Osnabruga Legatis Gallicis sine dubio eandem cum utriusque partis bona gratia ad exitum perducturum. Eodem fine & de Trautmansdorfii discessu spargebatur; de quo Lambergius, & Cranius, cum Suecos inviserent, denuntiabant, à Cæsare ipsum jampridem avocatum; quamdiu spes fuerit tractatuum absolvendorum, iter subinde distulisse: sed Pomeraniæ negotio ad vadum adhærente propediem discessurum. Quibus Sueci ostendebant, se ex sua parte omnia fecisse, ac postquam Cæsar in Pomeraniam consenserit expectasse, ut ipse illis quorum interest satisfaciat; quorum consensum procurare Cæsar Reginæ teneatur. Contra Cæsarei excipiebant; Cæsarem non plus, quam ipse habeat, dare posse, nec ulterius promisisse, quam quantum penes ipsum foret. 1646.

Suecici Legati rem differunt.

Trautmansdorfius discessum minatur. 20 Sept.

De Palatina causa. §. 138. Circa Palatinam causam Bavarus subinde octavum Electoratum ingerere, ac alternas vices abnuere. Nec enim adparere, quare Palatinus has tantopere affectet, illum recuset; cum alternis gerenda dignitas Electoralis nil ditionis ipsis additura sit: octavus autem Electoratus suffragium in eligendo Cæsare cæteris par attribuat.

Nec

1646. Nec hæreditarium munus Palatino defore. Sane plura Palatinus non videbatur obtenturus ob Regis Angliæ res plane prostratas, unde omnis auxilii spes decollaverat. Et plerique Evangelicorum censebant, circumspiciendam esse rationem Bavarum à Cæsare divellendi. Quo fine huic dignitate Electorali, quam possidebat, & parte Superioris Palatinatus; Palatino reliqua superioris parte, & Inferiore Provincia, simul octavo Electoratu satisfaciendum censebant. Eandem sententiam & Galli fovebant; Bavarum, si juncta Regum arma ingruant, & quæ tantopere cupiat offerantur, pacis sibi proficuæ conclusioni Viennæ omni studio incubiturum. Illum prudentia valere, ac satis nosse, Viennæ se suspectum juxta, & exosum. Opibus quoque, & egregio milite instructum, simul extrema senecta, & cujus valde intersit, pacem utrique Regno probatam fieri. Hunc mature Cæsari avellendum. Nam si prius quam id fiat, fato concedat, viduam, liberos, militem, ac Provinciam ejusdem in Cæsaris manibus fore, bello continuando non leve momentum. Ac confirmabat Bavaricus Legatus, si Princeps ille Electoratum, & pleramque partem Superioris Palatinatus retineat, circa reliqua capita satisfactionis, Amnestiæ, & gravaminum componenda acerrime connixurum.

De controversia & satisfactione Hassica.

§.139. In controversia circa successionem Marpurgensem Cassellani cupiebant causam hoc conventu decidi, aut Regiorum Legatorum interventu amice componi. Sed Darmstadiensis sententiæ à Cæsare pronuntiatæ inhærebat, quam amica post transactio jurejurando firmata exceperit. Nec consultum sibi illis arbitris causam agere, qui adversæ parti fœdere innexi sint. Præsertim cum Longuevillius apud Cæsareos in hæc verba eruperit: si vel maxime Landgraviæ causa injustissima foret, se tamen illam utique sublevaturos. Ac si transactione opus sit, Domos Saxonicam, & Brandeburgicam, fraternitatis vinculo Hassicæ junctas, interpositionem commodissime suscepturas. Si Saxoniæ Elector suspectus sit, ex eadem Domo alium posse surrogari. Cassellani contra modum in pacto mutuæ successionis præscriptum abnuere, quod Darmstadiensis isto neglecto ad Aulam Cæsaream causam pertraxerit; ex quo fonte dissidia inter Darmstadiensem, & Cassellanam Domum promanarint. Tunc verebantur, ne causa ad fraternas Domus devoluta in longum extraheretur. Igitur hoc negotium inter alia Ordinum Gravamina decisum communis pacis formulæ inseri cupiebant. Simul petebant Darmstadiensi certum tempus præfigi, intra quod ni mentem suam declaret, sociorum Regum armis sit petendus, ac ad reddendas omnes illas terras compellendus, quæ antea à Cassellana Domo possessæ sint. Circa hæc postulata Galli ostendebant; se & apud tractatus, & per arma Cassellanæ causam sublevaturos, quoad ipsi satisfiat, quod Darmstadiensis, post longa cum Cæsare & Hispano commercia demum arma sua Cæsari socios in Reges junxerit. Et hanc præcipuam satisfactionis partem fore. Nam ad Paderbornam, & alia bona Ecclesiastica adquirenda Gallos per conscientiam opem ferre non posse. Haut tamen repugnaturos, si millione uncialium insuper potiatur, quibusdam locis interim pignoris in vicem relictis. Contra Suecici Legati super Marpurgensi lite à Regina nihil in mandatis acceperant. Sed ut Landgravia Paderbornensem præsulatum, aut ejus partem nanciscatur operam suam pollicebantur.

1646. *De militum satisfactione.*

§. 140. Circa militum stipendia Galli ostendebant; se pro Gallia eadem ideo petere omisisse, quo Suecicus exercitus tanto facilius & uberius iis potiatur. Eaque se pro Suecis Monasterii stipulatos; nec Trautmansdorfium abnuisse, qui censuerit, ubi super summa conventum fuerit, Ordines eorundem ratas partes in se suscepturos.

De induciis proponitur.

§. 141. Ad communes insuper inducias Galli valde proclives se ostendebant, ne per aleam belli rebus mutatis pax, cujus nunc propinqua spes allucebat, difficilior redderetur, aut in longum extraheretur. Quoque, Si Suecis videatur, ad Duces exercituum una cum Cæsareis missuri erant, qui, quo loco tractatus pacis sint referant, simul moneant, ne rem ad extrema deducant, sed ut super induciis inter se conveniant. Id hoc congressu Galli, & missus à Contareno Generinus Secretarius apud Suecos urgebant: utiles eas Regibus, eorumque sociis esse, Cæsareis intra provincias hæreditarias, Bavaricis ultra Danubium redactis, omnique citra regione Regiorum hospitiis patente, non sine maximo exercituum incremento. Quanquam autem Suecici Legati, quod Regina inducias nunquam probasset, variis rationibus easdem dissuaderent; tamen Gallis urgentibus ad Wrangelium scripturos se receperunt, ejusque sententiam super hoc negotio exploraturos. Quo fine Petrum Brandium summum Quæstorum ad istum ablegant: qui & super militum commodis ejusdem mentem cognosceret. Quo & Gallici Legati Croissium miserunt.

De Eduardi Bragantini liberatione.

§. 142. Osnabrugam quoque tunc venerat Franciscus Andrada de Eduardo Bragantino solicitus, cui intentata Mediolani apud Inquisitionem actione Hispani extrema intentabant; ut ejus liberationem, simul Regis sui causam commendaret, arctissimum insuper fœdus Reginæ oblaturus. Galli uti circa Lusitanorum commeatum, & Eduardi liberationem hactenus sategerant; apud Sequestres super actione huic intentata protestationem interposituri: ita primariam causam ad Germanicam pacem haut spectare judicabant, quæ cum Hispano transigenda sit. Multo minus Suecis placebat eandem Germaniæ negotiis, jam antea sat intricatis immiscere. Unde prius factæ declarationi insistebant; qua & Lusitanus adquiescere cogebatur, id tantum postulans, ut Rex suus nominatim paci includatur, ac sibi testimonium detur, super Eduardo liberando Legatos Suecicos à se diligenter monitos.

Evangelicorum circa gravamina dissensio.

§. 143. Circa formulam illam componendorum Gravaminum, quam nuper ab Evangelicis exhibitam diximus, ne hi quidem omnes eadem sentiebant. Saxonici Electorales tepida heic consilia agitare, ac præcipue capita à Cæsareis nuper proposita fere probare: nec reliqua tanti esse, ut ideo exitiosi belli continuatione Imperium pessumdandum sit. Unde & Evangelicis moderatiora suaserunt ægre ferentes, sua monita usque adeo locum non invenisse, ut etiam novæ controversiæ animos magis exacerbaturæ sint motæ; veluti de lite inter Magdeburgicum, & Salisburgensem. Etsi enim formulam illam bene adornatam agnoscerent; tamen quæ postulabantur optanda magis, quam speranda putabant. His multos Evangelicorum labefactos in suam sententiam pertraxere, Monasterienses cumprimis, & qui superiorem Germaniam incolunt, in Saxonicorum Ducalium cumprimis, & Luneburgicorum duritiam invecti, velut qui procul à Pontificiis,

1646. & extra periculum positi tuto speciosa ac fortia disserant.

Catholici nuperam formulam adspernantur. §. 144. Ast Catholicos dicta jam formula non parum asperavit non sine minis frementes, ni ad moderatiora Evangelici descendant, totum negotium abrumpendum, ac fatis committendum. Multa in sui exitium tendentia passim inserta, & specioso æqualitatis vocabulo id quæri, ut suas ditiones cum Evangelicis partiri jubeantur. Quo plura ipsi remiserint, eo magis Evangelicos postulata intendisse, nec se amplius super illis tractatus agitare salva conscientia, & per sacrorum suorum scita posse. Unde in posterum omni disceptatione supersedere constituebant; ac ne Cæsareorum quidem nuperum scriptum proba-
14 Sept. bant; sed formulæ à se vicesimo Junii exhibitæ inhæsuros se testabantur; è qua suppressa Cæsarei formulam suam secundo Julii editam fere concinnaverant, ac Catholicorum nomine Evangelicis tradiderant. Sed & novam disquisitionem sæpius memoratæ formulæ Catholici composuerant, in qua illud novum erat, quod sigillatim enumerari postularent omnes præsulatus, Cœnobia, ac bona sacra, quæ Evangelici retinere velint: sic enim præscindi controversiam circa *terminum à quo* hactenus agitatam. De Cætero Catholici prioribus suis postulatis rigide institerant, & eadem passim intenderant, multa verborum acerbitate inspersa. Simul non uno loco sibi ipsis repugnantia à Protestantibus peti arguerant. Quod scriptum tamen itidem à Cæsareis suppressum forte fortuna in Evangelicorum manus incidit. Porro istos spiritus Catholicis addebant vetus Saxonis ingenium, & Evangelicorum timiditas, ac discordia, questu magis prosequenda, quam ut emendationis spes esset. Ac suspicio erat Cæsareos Catholicis clam stimulos subdere: Ac ferebatur arctius nuper inter Cæsarem, & Hispanum fœdus ictum, quo pacem separatam haut inire decreverant, sed potius temporum conversiones aucupari, ac ad dissociandos Suecis Gallos incumbere. Hollandos jam eam in viam perductos: nunc & Galli solicitabantur, quibuscum super satisfactione tanto studio transactum fuerat. Sane manifeste deprehendebatur, ex eo tempore Catholicis plurimum insolentiæ accessisse; qui haut obscure gloriabantur; Gallos jam suis partibus accessisse, qui sacrorum socios auxilio cassos deserturi non sint.

De Autonomia subditorum Evangelicorum in Catholicorum ditionibus. §. 145. Inprimis autem circa concedendum liberum religionis suæ exercitium Evangelicis sub Catholicorum ditione habitantibus (*autonomiam* vocabant) acerrime disceptabatur; cui tam Cæsarei quam alii Catholici manibus pedibusque obnitebantur. Vix uspiam in protestantium terris tolerari, qui à placitis ipsorum dissentiant, nec Catholicos hisce legem dare velle, quid subditis suis ipsi faciant. Non aliud exigere æqualitatem illam, quam Evangelici tantopere crepent: præsertim cum illa autonomia paci Augustanæ plane repugnet. Ne igitur iniquis postulatis Evangelici rem extraherent. Haut sibi animum esse quenquam invitum Protestantium sacris abstrahere. Cuilibet integrum fore bonis suis divenditis alio migrare. Plus terrarum Protestantes in Germania possedere, quam Catholicos: & passim prædia venalia extare. Eandem sententiam Saxonici Electorales fovebant, quod ab æquitate, & æqualitate abhorreat, Catholicis in ipsorum ditionibus obtrudere velle, quæ in Evangelicorum terris tolerata nunquam sint; & quæ ad summam Ordinum potestatem spectare judicentur. Excipie- 1646.
bant tamen Silesiam, cui Elector ex mandato Cæsaris fidem dederit. Contra pars Evangelicorum ad istam causam urgendam per conscientiam adstringi se judicabant; quod perspicere non possint istam paci sacræ repugnare: quin naturali ac gentium jure vetitum, conscientiis vim inferre, ac durum esse socios sacrorum hanc solam ob causam penatibus suis ejici. Alii tamen Electoralibus Saxonicis desiderio pacis adstipulabantur; Ducalibus Saxonicis, & Luneburgicis non leviter indignati, quod huic proposito ita pertinaciter adhuc inhærerent, nec Suecos ab eodem dimoturi irent.

§. 146. Evangelici porro Catholicorum scriptum nacti per Deputatos Suecis id communicabant, ut ipsi collato cum Gallis consilio quid deinceps agendum foret sententiam suam exponerent. Ad quæ Sueci declarabant ita se acturos, ut in se quidem nihil desiderari possit. Indicabant tamen sibi compertum, Gallos nihil quod Catholicis oneri futurum sit, facturos. Horum igitur mentis penitius explorandæ Evangelici ipsi Gallicos Legatos adibant, Gravaminum emendationem illis commendantes: simul rogantes, è Catholicis atque Evangelicis binos ad se vocarent, audituri; quid circa gravamina dubii adhuc superſit, & qua ratione isthæc plane aboleri queant. Enimvero Galli statim ea, quæ religionem spectant; à civilibus discernere, & circa hæc opem suam citra exceptionem polliceri: priora ut æqua ratione componantur optare; quæ & penitius cognoscendi sibi otium in præsens non sit itineri accinctis. Posse tamen ipsos aliquot suorum ablegare; qui Monasterii super hoc negotio se plene edoceant. Ita Monasterium discessere, assumto in suum comitatum majoris securitatis causa Lusitano Andrada.

Evangelici ad Regios rem istam referunt.

15. Sept.

Galli tergiversantur.

18. Sept.

§. 147. Ex hisce Evangelicis haut parum suspicionis oriebatur, velut Galli post obtenta, quæ ipsi cupierant, solicitantibus Catholicis à prioribus consiliis discessissent, curaturi primo loco ut Suecis satisfiat; inde Evangelicos ad ejusmodi Gravaminum compositionem adacturi, quæ è Catholicorum re foret. Unde per quosdam suorum apud Suecos instant, ut Regina deinceps quoque commodis ipsorum patrocinetur. Tum ut alteruter Legatorum, aut uterque Monasterium proficiscatur, qui cum Gallis super Imperii negotiis, de quibus inter utrique religioni addictos disceptetur conveniat, ut eadem simul cum aliis expediantur. Sueci autem, cum per Rosenhahnium à Gallis exquirerent, num ejusmodi congressus in gratiam Ordinum acceptus ipsis sit futurus, parum ad eum proclives istos deprehendebant; quod obtenderent, Suecos eam rem Trautmansdorfio Osnabrugam regresso commodius ibi composituros.

Id quod Evangelicis suspectum.

23. Sept.

§. 148. Ast Cæsarei Osnabrugæ juxta ac Monasterii evocatis ad se Evangelicis ostendebant; Catholicos postremam ipsorum circa Gravamina declarationem aversari, velut multa nova paradoxa, sibique repugnantia, & iniqua complexam, quæ ulteriori disceptationi subjicere nolint. Unde sicuti Catholici multis capitibus non parum remiserint, ita & ipsi propius ad scopum accederent, ut negotium mature ad colophonem perduci queat. Conabantur dehinc alium negotiationi modum adornare, initio questi, Evangelicos ab ordine à Cæsareis exhibiti scripti, quod Catholici plane probent, discessisse, ac in sua formula

Cæsarei tractationem illam immutare cupiunt.

18. Sept.

1646. mula aliam methodum secutos, novam confusioni ac dissidiis materiam. Unde postulabant ut Evangelici suo posthabito ordine à Cæsareis adhibitum sequerentur. Præterea scriptum 2. vel 12. Julii Evangelicis exhibitum non à Catholicis, sed à se profectum, velut temperamentum è Catholicorum, & Evangelicorum declaratione, non eo fine, ut Evangelici super eodem sententiam suam scripto exponerent, sed ut coram tam ipsorum quam Catholicorum mentem cognoscerent. Eoque deinceps commutatis invicem scriptis supersedendum, ac omnia colloquiis disceptanda censebant. Sed quia Catholici ut Osnabrugam iterum accedant, ægre permovendi sint, sibi commodissimum videri, quosdam Evangelicorum Monasterium se conferre cum Cæsareis super singulis capitibus collocuturos, qui Catholicorum vicissim sententia explorata utrasque magis magisque ad æquas transactionis leges deducturi sint. Id quod expeditius futurum sit, quam si utraque pars nullo medio inter se sermone, aut scriptis non sine ambagibus disceptet. Esse & aliam causam, quare Evangelici Monasterium concedere debeant, quod Trautmansdorfio hanc ob causam Osnabrugam per alia negotia reverti non liceat, citra quem reliqui Legati eam rem in se suscipere non audeant. Quid Cæsarei hoc instituto quærerent, in obscuro non erat: scilicet cum Suecos Osnabrugam non deserturos sat constaret, hac via negotium istud Suecorum directioni extortum sibi vindicare conabantur. Nec Trautmansdorfius dissimulabat, Protestantes Osnabrugæ nimium Suecis innexos, è quorum consiliis plane dependeant, ipsis inconsultis nihil suscipere audentes. Et ut Suecos Evangelicis suspectos redderent, spargere non dubitabant; istos transactionem cum Catholicis, quoad peculiarem sibi satisfactionem obtinuissent, magis sufflaminare, quam promovere studuisse. Addebatur, ut negotium ocyus expediatur nullius magis quam Franconici Circuli interesse. Bavarum brevi hostes finibus suis dimoturum: inde utriusque partis exercitus per hunc hiberna capturos. Saxones longius remotos eminus inspectis alienis malis parum moveri.

Saxonicorum sententia. §. 149. His omnibus Evangelicorum consilia non parum turbabantur, ac in diversa tendere incipiebant. Ac Monasterii quidem Elector Saxoniæ suos Legatos Evangelicorum consessibus præsidere jusserat, suscepta quoque ipsius nomine inter utramque partem interpositione: quod animadvertat, negotium circa gravamina valde intricatum reddi. Unde & isti Monasterii præsentes Evangelicos, Brandeburgicum, Culmbacensem, Cassellanum, & quem Franconici Comites miserant, ad se evocavere, super postrema Cæsareorum propositione cum ipsis consultaturi. (23 Sept.) Ubi post multas dubitationes primo placuit, in honorem Cæsaris, ejusque Legatorum in Evangelicorum scripto observatum ordinem utut luculentiorem relinquendum, & Cæsareorum vestigiis insistendum. Sed nec id displicebat, quod Cæsarei proposuerant, ut colloquio res disceptaretur. Circa quod tamen hæc difficultas vertebatur, quod Catholici dicerent; se non amplius in Evangelicorum gratiam, quod aliquoties jam fecerint, Osnabrugam ituros. Id quod & Trautmansdorfius facturum se negabat. Contra nec Evangelicis Monasterium ire sedebat, quod super Gravaminibus Osnabrugæ tractatio finienda videbatur, ubi & cæpta fuerat. Nec Legati Suecici, qui una cum Cæsareis interpositionem delatam in se susceperant, passuri erant, majorem heic Cæsareorum, quam sui rationem haberi. Unde circumspecte procedendum judicabant vitandæ utrinque offensioni; cujus commodam invenire rationem in arduo erat. Quanquam vero sat aperte demonstrari poterat, in Evangelicorum libello sibi repugnantia non reperiri, declinandæ tamen animorum exacerbationi refutatione scripto concepta supersedendum videbatur. 1646.

Quæ Osnabrugensibus displicet. §. 150. Enimvero Evangelici Osnabrugenses, ut libellus suus ita acerbe proscinderetur, digerere haut poterant: unde peculiari scripto, quæ isti impingebantur, dilutum ibant. Nec videbant, qua ratione in ordinem à Cæsareis præscriptum consentire possent; quod hoc modo postrema ipsorum declaratio, tanto cum labore Lengrichæ formata subvertatur. Ubi & super modo tractandi conventum fuerat, ut Cæsarei & Suecci tractationem de gravaminibus susciperent, & accedente Ordinum ratihabitione absolverent. Nec cum Catholicis sub Cæsareorum directione à se agi posse, ut Suecci non citra ignominiam excludantur. Id decretum Cæsareis per Deputatos significarunt, qui initio præscripto à se ordini inhærebant, tandem tamen de hoc concedi posse innuebant, modo res denuo disceptetur, ac paulo lenior declaratio fiat. (23 Sept.) Quod autem Suecci ad tractationem super Gravaminibus admittendi sint; aut quod Cæsarei & Catholici in id unquam consenserint, id primo abnuere; post cum quæ acta forent clare demonstrarentur, Monasterium ad collegas suos relaturos se promisere. Sed nec Evangelicis placebat, Saxonicos Electorales directionem suorum negotiorum suscepisse. Nam (Ut & Saxonis directio.) quia Principis ejus consilia Cæsari obnoxia habebantur, metus erat, ne Cæsareis inde occasio nasceretur, prout Hispanorum feres darent, negotium id temperandi. Ac si demum transactio sequeretur, Saxonicorum opera nil amplius, quam Pragas obtentum fuerat, sperabant. Qui & summam suorum consiliorum jam satis ostenderant. Unde reliquorum nomine Altenburgicus hac de re acriter querebatur testatus, Saxonico Electori se nec posse nec velle directorium relinquere, qui tam distorta, & perniciosa consilia hactenus agitarit, & adhuc agitet. Sed nec ulli Electori, aut Principi directorium jure competere, sed ab Ordinibus communi suffragio aliquem constitui moderandis ejusmodi negotiis. Simul Suecos rogabat, media dispicerent, quibus Saxonici instituto suo dimoveri possint. Suecici Legati cum sentirent, conatus Saxonicorum non solum Protestantibus fraudi esse, sed & susceptos (Suecorum sententia. 27 Sept.) abstrahendis Osnabruga tractatibus, Cæsareis; cum novum circa satisfactionem temperamentum proponerent, ea occasione demonstrabant; Reginæ satisfactionem non privatis emolumentis, sed præcipue compositione negotiorum Imperii, & conclusa communi, honestaque pace constare. Sibi compertum plerosque Evangelicorum ad omnia æqua promtos, paucos horum ob privata commoda, tum Catholicos variis artibus remoram negotio injicere. Etsi jam inter ipsos convenerit, ut Ordines querimonias suas Osnabrugæ disceptent, ac Cæsarei una secum tractationem suscipiant. Sibi quidem istas artes displicere, quas nec Evangelici in universum probaturi sint. Ad quæ Cæsarei; propositis temperamentis omnem se fidem apud Catholicos decoxisse. Unde malle se, Ordines ipsos inter se

 trans-

1646. transigere; ac spem esse, si utrinque nonnulla remittantur, facile lites eorundem componi pos-

30 Sept. se. Inde Sueci invitatis ad se Evangelicorum Deputatis exposuere, quantopere Sueciæ rationes ipsorum emolumentis implicitæ sint. Tum quæsivere, quæ ipsis sententia sedeat; quam ita formarent, pro ut gloria Dei, & salus patriæ suaserit. Eo promtius Evangelicorum causam se acturos, quod spes sit, Reginam futura pace locum inter Imperii Ordines sortituram. His habita delibera-

1. Oct. tione crastina die responsum: Evangelicos nolle placitum semel tractandi locum mutari. In eandem sententiam ad Evangelicos Monasterii agentes scribebant, ut si Catholici super mutatione loci moverent, modestis verbis, sed mascula sententia ostenderent, Evangelicos in eam consentire non posse. Quod si præter spem Monasterienses Catholicis heic concedere velint, se quidem nunquam huc discensuros abrupte testabantur.

De Suecica satisfactione nova propositio.

§. 151. Inter hæc missus à Legatis Gallicis Osnabrugam venit San-Romanus, Suecis nuntiaturus, Trautmansdorfium tandem Brandeburgici consensum super cedenda Reginæ Pomerania Ci-

24 Sept. teriore obtinuisse, ac ut hanc una cum diviso Wismariæ imperio, & Bremensi, Verdensique Episcopatu sub sacro titulo pepetui feudi lege possessura sit; evictionem Cæsare, Ordinibusque universis præstituris. Id Gallis sat honorificum videbatur, & rebus Sueciæ non parum securitatis, ac firmitatis additurum. Jam quoque tractatus iterum procedere, qui hactenus circa eam satisfactionem adhæserant. Immodicis postulatis occasionem, quæ jam occupari queat, elapsuram, & Succorum res in alium statum improvisum pro-

25 Sept. lapsuras. Eadem Cæsarei Oratores Suecis se invisentibus memorabant eo duntaxat discrimine, quod super consensu Electoris cavere nollent, sed Cæsarem eidem obtinendo operam navaturum, aut si is nullo modo extundi queat, effecturum, ut ea satisfactio decreto Comitiorum sanciatur, toto Imperio evictionem promissuro. Enimvero cum ea res in consessu Evangelicorum referretur, Wesenbecius sancte asseverabat, neque Electorem consensum præbuisse, nec sibi à Cæsareis quidquam ea super re significatum. Quin & Cæsareos à se interrogatos, num isthoc Suecis obtulerint, respondisse; id nullo alio fine factum, quam expiscandæ Suecorum sententiæ. Et Witgensteinius confirmabat, ab Electore protestationem scripto interponendam. Simul ostendebat, eundem Berolino movisse præter Osnabrugam in Clivicam Provinciam profecturum: ante cujus adventum eam rem à se in medio relinquendam. Ea dilatio Suecis valde opportuna accidebat, invidia extractæ pacis à se in Brandeburgicum jam devolvenda, cum ipsi antea super oblatis à Cæsare conditionibus ad Reginam referre coacti essent.

Cerimonialia.

§. 152. Nonnulla quoque ad ritus spectantia tangere non abs re fuerit. Cum Julio mense Witgensteinius procuratoria sibi ac Collegis suis fidem facientia Suecis exhibuisset, congressumque horum exposceret; hi Heidio, qui antea cum Portmanno & Fromholto Monasterii egerat, nunc autem Osnabrugam accesserat, honorem primario Legato Witgensteinio exhiberi solitum abnuebant; quod Longuevillius Dux hunc eidem antea negasset. Quanquam alias idem, quoties Monasterii absentis Witgensteinii vices sustineret, eodem cum ipso honore à Cæsareis, Hispanis, & Electoralibus mactaretur. Quam ob causam iste uti Gallum nunquam adierat, ita & nunc 1646. congressu cum Suecis abstinuit. Querebantur quoque Urbici, congressu Evangelicorum Lengrichæ Equestrem Ordinem sibi antelatum. Sed Regii ut neutram partem offenderent, id temperamentum commenti sunt, ut si scripto eorum mentio esset facienda, bina exempla conficerentur, quorum uno Imperiales Urbes, altero Nobiles præponerentur; addita protestatione, hunc ordinem neutri præjudicio fore. Offerebat quo- 15. Jul.

que Poloniæ Regis Residens Crocovius Suecis literas fiduciarias patenti forma ad omnes Legatos Osnabrugæ, & Monasterii directas, audiri ab hisce postulans. Sed quia Poloniæ Rex Sueciæ titulum sibi adscripserat, remissis literis responsum: se admissionem, & omnem functioni ipsius debitum honorem exhibituros fuisse; absque hoc titulo si foret. Nam præter Reginam Christinam alium se Sueciæ Regem ignorare. Quod si alias literas offerat, aut temperamentum idoneum comminisci norit, lubenter ejus postulato se annuituros. Collisionis quoque nonnihil inter Saxonicos & Brandeburgicos Legatos Monasterii contigit. Brandeburgici, cum Saxonici directorium in Consessu Evangelicorum sibi vindicarent, congressumque indicerent, ac quæ disceptanda forent ad Senatum referrent, haut repugnaverant. Sed cum altera vice Saxonici conventum in ædes suas evocarent Brandeburgici id abnuebant postulantes, ut vel alternis vicibus apud illos, aut se, vel in tertio loco congressus fieret. Unde & post in Curia Legati convenere. Discesserat paulo ante Osnabruga Labardæus, Gallici Residentis munere ibi functus; cui abeunti honorem Legatis solitum Sueci exhibuere, De la Cour

quod ad Helvetios ea dignatione abire se testare- Groulard.

tur. In cujus locum Henricus Grullardus successit. 9. Oct.

§. 153. Osnabrugæ Evangelici Catholicis per Deputatos sinistram, quam de nupera sua declaratione conceperant, opinionem adimere satagebant: nec æqualitatem à se postulatam alio spectare, quam ut æquo & pari cum istis jure degere queant, siquidem stabilis concordia inter ipsos constituenda sit. Ac si qua ad extremum vergentia, aut rationi repugnantia in suo libello ostendantur, se iisdem æquo animo decessuros. Ea ut sociis suis Monasterium referant rogabant, ipsosque permoveant huc redire tractationi instaurandæ, quod placitus semel tractandi locus modusque mutari nequeat. Nec scriptis amplius se disceptaturos, sed collatis sermonibus quousque convenire queant tentaturos. Inde Cæsareos Suecosque inter se tractationem suscepturos. Sane Suecos haut passuros Reginæ suæ eam contumeliam inferri, ut ipsi hoc negotio excludantur, aut idem Monasterium pertrahatur. Catholici gratum sibi respondebant Evangelicos moderata consilia agitare. Sed super certo tractandi modo utriuspue partis consensu conventum, aut causam hanc utique Osnabrugæ disceptandam, sibi non constare, nisi quod vago sermone quædam jactata sint. Ast Monasterii eodem die Trautmansdorfius evocatis ad se Evangelicis denuntiat; apud socios sacrorum Osnabrugæ agerent, ut eorum aliqui Monasterium se conferant, cum Catholicis tractationem continuaturi; aut ut ab istis mandata eo nomine ipsis dentur, quo negotium demum transactione finiri queat; spe simul facta propositas à Cæsareis conditiones etsi refragantibus adhuc quibusdam

Ulterius super Gravaminibus acta. 1. Oct.

1646. dam Catholicis ipsos obtenturos. Eadem per Lambergium, Craniumque Osnabrugensibus proponebantur, addito, ad præterita tempora cogitationes reflecterent. Sane talia majoribus ipsorum oblata maxima cum lætitia fuisse acceptanda. Monasterienses neque annuere Cæsareis, neque abnuere ausi rem ad Osnabrugenses rejecere; apud quos ut ipsi suam autoritatem interponere velint transactioni promovendæ petebant. Contra Osnabrugenses citra ambages declarare, à modo & loco tractandi jam convento discedere penes se non esse. Sed & super Reservato Ecclesiastico longe plura se remisisse, quam majores à conscientia sua impetrare potuerint.

Evangelicorum quorundam cum Catholicis disceptatio.

§. 154. Enimvero quia Evangelici metuebant, tractatibus inter Cæsarem & Gallos, Hispanosque & Batavos jam longius provectis, ac Suecica satisfactione quotidie agitata, ne forte ipsorum caussa inter extrema rejiceretur, nonnulli eorum cum quibusdam Catholicis, Salisburgensi, Herbipolensi, Bambergensi, Aichstadiensi, & Constantiensi congrediuntur tentaturi, num controversa adhuc Gravaminum capita componi possint. Disceptatione per quatuordecim dies continuata Herbipolensis cumprimis circa præcipua capita cum Evangelicis transigebat, salvis tamen aliorum Catholicorum sententiis. Qui res judicatas ab anno vicesimo quarto rescindi haut probavere, postulantes, ut ibi partes in judicium consenserint, ac forma juris rite observata sit illæ validæ persistant, cæteræ irritæ sint. Sed nec Evangelicis subditis rituum suorum liberum exercitium concedere ullo modo voluere; super jure tamen emigrandi, ejusque tempore æquum temperamentum admissuri. Inter ista Salvium Monasterium excurrentem plerique Evangelicorum eodem secuti sunt, quo cœptos tractatus, si possent, ad finem deducerent. Enimvero Catholici ferociam & pervicaciam solito majorem ostendebant. Se tertia jam vice ad Evangelicos Osnabrugam accessisse; par esse, ut & ipsi aliquando Monasterium se conferant, ubi princeps Legatorum Cæsareorum, & plerique Electorales degant. Tum lætitiam præ se ferre, velut Evangelicis ad ipsorum placita se attemperaturis, quod Poloni, Dani, Hollandi, aliique jam novum fœdus agitent, sistendis Suecorum progressibus, ac Galli cumprimis in Catholicorum partes concedant. Et sane Longuevillius Rosenhahnio dixerat: Evangelicos jam plus obtinuisse, quam ab initio speraverant, restitutionem omnium à viginti duobus retro annis, perpetuam possessionem bonorum sacrorum, sessionem in Comitiis & alia. Si reliqua ex voto obtinere nequeant, cogitandum ipsis esse, bellum non ob sacra, aut ista ob gravamina cœptum. Si socia Regna pacis amore tam multa remiserint, ipsorum adhærentibus, qui ad bellum parum contulerint, extremis haut inhærendum, nec minutissima quæque pervincenda. Aut si cedere nolint, ac in ipsorum gratiam bellum sit continuandum, arma & ipsis induenda, ac quid opis ad communem causam adferre valeant, re ipsa ostendendum. Ast inter Evangelicos parum concordes Saxonici Electorales denuo ad intermedias quasdam conditiones devolvebantur: nec probabant, reliquos adversam partem ad tam duras leges adigere velle. Sibi quidem diserte à Principe suo injunctum, Monasterii Catholicos apud Ordines manere, nec ad Evangelicos Osnabrugam accedere, sed cum illis, qui secum sentiant, tertio loco congredi tractatibus absolven-

Evangelici inter se dissident.

dis. Reliqui Evangelici, etsi mollius, quam Osnabrugenses loquerentur; haut tamen videri volebant cum Saxonicis conspirare, aut consilia causæ communi noxia agitare. Nec directorium Saxonicum longius porrigi, quam ad ipsos exiguo numero ibi agentes; cum alias Saxonicis primus inter ipsos locus competat: ac satius esse illos, sibi immixtos agere, ubi insciis aliis concludere nil possint, quam ut seorsim cum Cæsareis consilia misceant. Osnabrugenses etsi initio constituerant super Gravaminibus non alibi quam Osnabrugæ tractare: tamen cum Catholici sententiæ suæ inhærerent, ac Monasterienses Evangelici id optarent, Salvium, uti dictum, eodem sequebantur, suum negotium ocyus absoluturi. Nam persuasum illis fuerat, Regios sua præcipue emolumenta spectare, quibus obtentis Imperii negotia, ac cumprimis gravamina jejunius, quam nunc credatur, abrumpenda, ac pacem exiguo cum Evangelicorum fructu properandam. 1646.

De caussa Palatina.

§. 155. Eodem tempore Osnabrugæ apud Evangelicos Bavari nomine Krebsius institit, ut circa Palatinum propositis per Cæsareos conditionibus adquiescerent. Cui præcipui Evangelicorum, Altenburgicus, Vinariensis, Luneburgicus hactenus assentiebant, ut Bavarus dignitatem Electoralem, ac partem Superioris Palatinatus pignoris loco retineret, quo iste voto suo potitus Cæsareis partibus abstraheretur, ingens momentum non solum communi paci, sed & Evangelicorum causæ promovendæ additurus. Idem Krebsius Oxenstiernæ congressu, quod Bavaro Electoris titulum tribuere nollet, declinato, apud Salvium; qui circa eum titulum ipsi gratificabatur, postulata sua exposuit, inter alia in Palatinum Fridericum acriter invectus, velut totius belli, & inde promanantium malorum autorem. Unde ipso proscripto Bavarum dignitate Electorali cum superiore Palatinatu pro erogatis tredecim millionibus mactum. Cui Salvius inter alia reposuit: si Bavaro damna, quæ Evangelicis dedit, reparanda sint, totum ipsius Ducatum non suffecturum. Solam domum Brunsvicensem ob detentum Guelferbytum, & secutam inde regionis vastitatem quadraginta millionibus litem ipsi taxare posse, ne de ceterorum damnis quid memoretur; sic ut Bavaro de tredecim millionibus parcius crepandum sit.

Poloni tractatibus se immiscere volunt.

§. 156. Incipiebant circa id tempus Polonici Ministri Roncalio, & Crocovius disserere, ut controversia sui Regis cum Suecis his tractatibus componeretur. Id quod Galli haut incongruum judicabant, quod fortasse Cæsari aliquid in Silesia extorqueri posset, Regi, ejusque hæredibus pro prætensione in Sueciam dandum. Quia tamen hic tractatus alias sat operosus erat, Polonica controversia admixta difficilior futurus, quam etiam omni modo hinc amoliri Legati Suecici jussi erant, eo postulato desistebant, à Gallis petentes, ut post finitos hosce tractatus id negotium suscepta mediatione ordiantur; confirmantes à Rege suo pacem æternam affectari, ipsumque omni jure in Sueciam cessurum, modo parte Livoniæ, aut Pomeraniæ pro sua domo potiatur. Quanquam contra ne Suecis Ulterior Pomerania concederetur, acriter contendebant, quod ad securitatem Regni sui valde intersit, cum de Citeriore non tantopere soliciti forent.

Separati inter Suecos & Brandeburgicos tractatus suscipiuntur.

§. 157. Adhuc tamen satisfactio Suecica multis difficultatibus implicita herebat. Bremensis præsulatus translationi Fridericus Dux quondam

Admi-

1646. Administrator, Verdensis Franciscus Wilhelmus Episcopus intercedebat. In cessionem Wismariæ Meclenburgicus consentire abnuens Legatos suos Osnabruga domum revocaverat. Cæsareorum super Pomerania propositionem Brandeburgici aversabantur, protestatione apud ipsos interposita. Sed quia Brandeburgici aliquoties separatis tractatibus promptos se ostenderant, Regina Legatis suis tunc temporis mandata misit istos suscipiendi; super quibus tamen haut eadem utriusque Legati sententia. Oxenstierna quippe tentandum censebat, num ea via difficultas superari possit. Salvius præstare ajebat communibus tractatibus insistere: ac si Brandeburgicus conditionibus à Cæsare latis assentire nolit, vel invito isto totam Pomeraniam sub cautione Imperii recipiendam. Prævalente tamen Oxenstiernæ sententia, Reginæ mandatis fulta, Brandeburgicis
10. Oct. Reginæ voluntas indicatur. Hi avide oblatis arreptis eodem die ad Suecicos accessere, mandata, quæ Lœwius nuper Berolino attulerat, ostendentes. Sed cum peculiare procuratorium ad hunc actum Sueci exigerent, Brandeburgici eo non opus esse contendebant, quod sufficiente jam autoritate sint instructi per generalem plenipotentiam, initio sui adventus exhibitam, tum fiduciariis nuper literis prolatis, ac præsentibus mandatis. Ac si Sueci istud postulare pertendant, ab ipsis quoque par diploma exigendum. Enimvero ostendebant Sueci disparem inter ipsos rationem. Nam toti conventui notum esse, se nomine Reginæ totam Pomeraniam postulasse: Brandeburgicos publice asseverasse, Electorem non consensurum. Unde cum nunc diversam sententiam præ se ferant, procuratorio opus esse. Ita demum paucos intra dies id afferendum Brandeburgici recipiebant. Cum autem ipsa res sermone ventilaretur, Brandeburgici Suecis aliquot partes suorum mandatorum ostendebant; & inter alia extremum velut gradum ultra quem progredi non debeant; qui præter Rugiam exiguam duntaxat Pomeraniæ partem complectebatur. Cujus loco Elector postulare non verebatur Glogoviensem, & Saganensem Ducatum, Præsulatus Magdeburgicum, Halberstadiensem, Hildesiensem, Mindensem, Osnabrugensem. Ex quibus facile colligi poterat, quanti totam Pomeraniam indicaturus esset. Contra Sueci toti Pomeraniæ insistere; petentes sibi secreto pandi, quid pro illa Elector postulat, & quid terrarum ipsi commodissimum sit; quibus ut is potiatur enixam se operam daturos. Evangelicę causæ interesse tam Reginæ, quam Electori egregie satisfieri. E Silesia sibi Elector æquivalens dispiceret. Quæ ipse offerat jejuna nimis esse. E Rugia Ducibus vix trecentos unciales annuos rediisse. Reliquas præfecturas exigui esse momenti. Nec per easdem securitati Sueciæ caveri, cum facili negotio illis ejici iterum queat. Cæsareos, Gallos, Mediatores, Hollandos, Ordines Imperii consensu Pomeraniam Citeriorem addicere, quosdam Stetinum addere, & tractum ad Oderam. Sed spem esse totam Pomeraniam etiam cum Electoris consensu obtinendi. Quod si tamen in Ulteriore Pomerania una vel altera præfectura sit peculiari situs commoditate, circa eam permutandam faciles se fore. Sed Brandeburgici multis cum exsecrationibus negabant Citeriorem Pomeraniam, nedum totam cedi posse, nec hilum Ulterioris Pomeraniæ, inprimis Stetinum, & loca ad Oderam. Hollandos acriter apud Electorem institisse, ut Oderam cum locis ad ejus ripam sitis in potestate teneat. Id requirere Electoris statum ob commercia, & communicationem cum aliis ejus provinciis: ac navigationi Regium Montem inter, & Custrinum constare libertatem debere, præsidiis & publicanis Suecicis haut obnoxiam. Et quanquam Legati Suecici veterem vectigalium modum, aut à recentibus immunitatem Electoralibus mercibus polliceantur; Electorem tamen nolle ab alterius gratia pendere. Potuisse quondam Gryfenhagæ præfectum omnem Oderæ navigationem sistere. Sibi non vacare è Suecia remedium adversus ministrorum Suecicorum libidinem petere. Igitur avertendis omnibus controversiis, ac ut stabile in posterum amicitiæ fundamentum ponatur, optimum fore, si Odera ex asse in Electoris potestate sit. Eam rem Electori tantopere cordi esse, ut malit tractatus hos omittere, futurosque rerum eventus expectare, quam Oderæ ostia Reginæ concedendo irreparabili damno ditiones suas involvere.

§. 158. Gallicis Legatis ab initio placebat, Suecos iter suum Monasterium differre, quoad plena Reginæ mandata super satisfactione allata sint; ne pars adversa cavilletur ipsos ut remoram negotio injicerent venire. Interim Germaniæ Ordines super Imperii rebus pro captu conventuros. Sed mox acriter Suecos urgere, ut Monasterium profecti extrema Reginæ postulata ederent, culpa protracti tractatus in ipsos rejecta. Ordines quoque Evangelici instare, uti idem super negotiis Imperii cum Gallis consultent. Regina hactenus Legatis suis aliquoties injunxerat, ulteriore Pomerania postulanda non desistere, etsi bellum ideo extrahendum foret. Sed nunc comperto Gallorum tractatus cum Cæsare, & Hispanis maximam partem profligatos, verebatur, ne iis absolutis sibi leges præscriberentur, neve Galli obtentis quæ ipsi cupiant Sueciæ commoda insuper haberent. Sed & brevi Hispanos inter, & Belgas Fœderatos conventurum videbatur. Simul Evangelici instabiles, inter se divisi, ac Saxonicis, Brandeburgicisque consiliis turbati, ubi serio res agi cæpisset, facile cum Cæsare qualibuscunque conditionibus transacturi metuebantur. Ita Regina sola inter hostium arma destituta ad parum decoras, aut proficuas leges acceptandas vel invita compellenda erat, accessuris insuper vicinorum, eorumque æmulorum Regum machinationibus. Quæ omnia Salvius natura timidior per literas Reginæ ingerebat, addito: milites belli tædio captos: Evangelicos judicare, Germaniæ, Succiæque securitatem in hoc consistere, ut inter Reginam, & Electorem amicitia constet. Denique Gallorum Belgarumque & aliorum invidiam in nervum erupturam, ni ad moderatiora petenda descendatur. Igitur cum nunc certa sententia capessenda esset, nec ut sola bellum gereret rebus suis expedire judicaret, decrevit tandem, ut Legati sui totam Pomeraniam æterna feudi lege, si non cum consensu Electoris, saltem sub evictione Cæsaris atque Imperii postulare pergerent. Post frustra consumtam extremam diligentiam gradatim nonnulla ulterioris Pomeraniæ loca concederent, primo mediterranea, inde maritima, usque ad Stetinum, Wollinum, Caminensem præsulatum, & Golbergam. Pro Stetino retinendo acerrime contenderent, ad extremum tamen & illo cederent, ut tamen Wollinum, & tria Oderæ ostia, Caminensisque præsulatus, & si quæ alia loca tuendæ Citeriori Pomeraniæ

Marginal notes (right): 1646. — Galli Suecos urgent. — Reginæ nova mandata super Pomerania. 19. Sept.

1646. raniæ inserviant, penes Sueciam utique manerent. Addebatur, ut cum Brandeburgicis peculiares tractatus super Pomerania instituerentur, si isti eos deposcerent, absque tamen interventu Gallorum, & Belgarum, quod hi negotiationem extracturi viderentur; aut si citra offensam Galli excludi non possint, nemo tamen præterea admitteretur.

Salvius Monasterium abit. 21 Oct. §. 159. His mandatis allatis placebat Salvium solum Monasterium abire explorando ibi rerum statui, simul ut cum Gallis super Imperii negotiis consultaret, hosque ut Brandeburgicum tota Pomerania cedere persuaderent, ac ne tractatus cum Hispanis præcipitarent permoveret: quem Oxenstierna, ubi res exigeret, eodem secuturus erat. Pridie quam abiret Salvius, auditus ab utroque Legato Suecico fuerat Cleenius Secretarius Danicus, ostendens à Rege suo jussum se tractatibus adesse, ipsiusque commodis invigilare. Quæ in eo magnam partem verti credebantur, ne Sueci Pomerania potirentur, ad quod impediendum ipse Hollandis certa media proposuerat. Salvium plerique ex Evangelicis eodem secuti sunt. Is operam ibi dedit, ne Hollandi ac Galli cum Hispanis transigere festinarent, hisque occasio daretur Cæsarem copiis sublevandi, qui & jam Lamboyum, Lotharingumque destinasse dicebatur irruptioni trans Visurgim, Albimque, aut circa Moguntiam, Brisacumque tentandæ. Tum quia Brandeburgicus cessioni Pomeraniæ tam acriter reluctabatur, à Cæsareis & Gallis postulavit, ut ipsum illac in Cliviam transeuntem salutarent, ac temperamento admittendo persuaderent. Quo

30 Oct. fine & Galli San-Romanum Clivos ad ipsum ablegarunt: Cæsareique idem se facturos polliciti sunt, qui & Electorale, ac Principale Collegium, Urbicosque monuere, ut pro se quodque eodem mitteret.

Monasteriensium de Suecica satisfactione sententia. §. 160. Monasteriensibus in universum placebat Electori Reginæ nomine denuntiari, si in Citeriorem Pomeraniam & alia quæ postularentur loca consentiat, reliqua ipsi restitutum iri: sin tergiversetur, utramque suffragante, & evictionem præstante Imperio retinendam. Omnes quippe operam suam obtulisse Electoris consensui eliciendo, addita declaratione, ubi iste pertinaciter abnuerit, Imperium Romanum, & socios Reges juncta ope rem confecturos, ac futuro Comitiali decreto inserturos promissa evictione. Non quod serio id vellent, aut Suecis totam Pomeraniam optarent, sed ut hoc velut cuneo partem extunderent. Quanquam enim Ordines Pomeraniæ Provinciales, ac Stralsundenses testabantur, optandum sibi integram Pomeraniam ab uno retineri, sive Regina sit, sive Elector, modo privilegia sibi sua salva maneant: suadebant tamen Cæsarei, Galli, & reliqui omnes, ut Regina Citeriore Provincia contenta foret, quod ad utriusque alienationem Elector vix adducendus sit. Sed quia Elector Odera flumine, & Stetino velut Ducali sede vix cessurus videbatur, Galli ac Venetus judicabant, aliquot auri tonnas illi dandas, qui Stetino cariturus erat. Quo fine Galli duos librarum milliones offerebant, si Cæsar pro illis Urbes Sylvestres pignori opponeret. Aut si Regina terras mallet, Longuevillius putabat, Magdeburgicum Præsulatum post Administratoris præsentis obitum sub Archiepiscopali jure in Reginam transferendum, si ipsa totam Ulteriorem Pomeraniam cum Stetino Electori cederet. De Bremensi præsulatu Salvio spem faciebant Cæsarei, fortasse Reginam eo potituram 1646.
sub jure & titulo secularis Ducatus, ac posse Capitulares, & Monachos in alia loca transferri, modo vel Verdensis præsulatus reditus, vel alii ipsorum alimentis destinentur. Etsi decentius sit, dum vivunt alimenta illis indulgere, nullis in demortuorum locum surrogatis, quam ita repente in exilium illos ejicere. Porro & de Wilzhusa præfectura velut parte præsulatus Bremensis cum moveret Salvius, ac ut Meclenburgico Duci pro Wismaria Raceburgicus præsulatus daretur; prius non plane abnuebant Cæsarei, posterius diserte pollicebantur. Circa satisfactionem militum De satisfactione militum.
Cæsarei proponebant, ut tota Germania inter Suecicum, Cæsareum, & Bavaricum exercitum divideretur, certis regionibus cuique adsignatis. Sed Galli, Venetus, ipsique Cæsarei censebant, qui præsidia agitarint milites nil habere quod prætendant. Sed & qui sub signis retinendus sit, militem parum quod postulet habiturum. Exautorandis æqua lege satisfaciendum.

§. 161. Vix Monasterium digressus erat Salvius, cum Brandeburgici à Principe suo reversi novum procuratorium adferunt, quo facultas conferebatur super parte citerioris Pomeraniæ pro sufficiente tamen æquivalente tractatus suscipiendi. Nec de proposito per Suecos fœdere vel verbo mentio facta erat. Id procuratorium sibi exhibitum Oxenstierna rejecit; nec tali se fundamento tractatus superstruere posse. Et quanquam Brandeburgici Legati colloquio Lengrichæ habito Oxenstiernæ ostenderent, alia se procuratoria à Principe suo petiisse. quæ propediem expectent, eoque ut tantisper Monasterium abire differat; ne peculiaris hicce tractatus plane evanuisse videatur: tamen post irritam aliquot dierum expectationem demum & ipse Monasterium profectus est. Quo vix adpulerat, cum Galli acriter instant, decretoriam Reginæ super Pomerania sententiam tandem ederet, quæ sola pacem moretur. Sueci postquam separati cum Brandeburgico tractatus exigua spes esset, San-Romano Clivis reverso confirmante, Electorem potius quam Stetino & Odera cedat extrema tentaturum: negotium isthoc communes per tractatus expedire constituere, id ipsum quoque Cæsareis, Gallis, aliisque suadentibus. Unde scripto postularunt totam Pomeraniam Citeriorem cum insulis Rugia & Wollino, Præsulatu Caminensi, Damma, & quidquid trans Oderam situm ad Citeriorem Provinciam pertinet. Tum simultaneam investituram pro Ulteriore Pomerania, & expectativam ejusdem Provinciæ, si Domum Electoralem Brandeburgicam extingui contigerit, & ejus loco tantisper aliud quid paris pretii. Inde Wismariam cum portu & castello à balæna dicto, & præfecturam Pœlam, ac Neucloster. Tum præsulatum Bremensem, ac Verdensem cum oppido, & præfectura Wilzhusa sub titulo secularium Ducatuum, feudi lege à Cæsare & Imperio obtinendos; quorum nomine & Regina Coronaque Sueciæ sessionem, & tot suffragia, quot priores possessores, in Conventibus Imperii & Circulorum obtentura sit. Vicissim promittebant, Reginam Sueciæ Cæsari & Imperio earum Provinciarum nomine homagium præstituram, Ordinibus Provincialibus jura ac privilegia confirmaturam; illis queis ob Cæsaream militiam bona fuerint adempta eadem redditturam, tum harum Provinciarum intuitu cum vicinis amicitiam culturam, ne Cæsar & Imperium

Brandeburgicorum procuratorium novum rejicitur. 24 Oct.

4 Nov. De Suecica satisfactione postulatum.

8 Nov.

Sueciæ

1646. Succiæ causa bello involvatur. Contra si Reginæ ac Regno Sueciæ harum respectu controversia moveatur, Cæsar & Imperium ipsam adversus quoscunque tueretur. Penes Electorem Brandeburgicum reliqua Pomerania Ulterior maneret salvis donationibus, queis Regina quosdam præfectos militares in ea Provincia mactavit. Huic insuper, ac Meclenburgico pro Wismaria, & Friderico Duci pro Bremensi & Verdensi præsulatu idoneam pensationem præstandam. Si quis horum consentire abnuerit, Regina sub Cæsaris & Imperii tutela quæ possidet detineat. Denique militiæ Suecicæ, prout ex æquo conventum fuerit, nec minus Landgraviæ ex formula adjuncta satisfieret. Id scriptum Reginæ non parum displicebat, quod Legati haut observatis gradibus sibi præscriptis præpropere extremam Reginæ sententiam aperuissent. Cujus rei culpam Oxenstierna in Salvium rejiciebat, qui se dissentiente Monasterium festinarit, ac ad ista se absente descenderit, unde post gradum revocare non possit. Ac ideo Monasterium sibi fuisse occurrendum, ut Collegam inde detraheret, nimia facilitate dignitatem Reginæ, ac commoda prostituentem. Quam ob causam & idem propere Monasterio se iterum subducebat; Salvio vicissim Oxenstiernæ nimium rigorem arguente; quæ præcipua causa gravium inter istos viros simultatum fuit. Ipse Elector post Salvium à se corruptum sparsit.

Cæsareorum responsum. 20 Nov. §. 162. Ad hæc Cæsarei scripto responderunt: De Pomerania Citeriore se assentiri, quæ antiquis limitibus sit censenda, non minus trans quam cis Oderam locis comprehensis. Postulatum de simultanea investitura novum, eoque omittendum; quæ & hoc casu insignem inæqualitatem habeat, quod illa alias utrique parti spem futuræ successionis conferat alterutra extincta; qui casus heic accidere non possit, Regno Sueciæ immortali. Nec parum æmulationis eam rem apud alios Germaniæ Principes excitaturam. Et cum Sueci restituta Ulteriore Pomerania magnum se Electori beneficium dare ferant, rationi & æquitati repugnare, Cæsarem ob alterius commodum damnum pati. Cessionem præfecturæ Poelæ & Neuclofter itidem novi quid esse; nec temere credendum, Ducem in eam consensurum. Parum quoque gloriosum Reginæ, suis armis restitutum Principem tam insigni terrarum parte exuere. Wilzhusam Episcopatus Monasteriensis in præsens partem esse: nec aliam sibi mentem fuisse, cum de transferendis in Reginam Præsulatibus Bremensi ac Verdensi ageretur, quam ut in præsenti statu permanerent. Quos in secularem conditionem mutare penes Cæsarem non sit, ni Ecclesia consentiat. Camminensem Episcopatum ad Pomeraniam non pertinere, sed Imperio soli subjectum, inque illa conditione merito relinquendum. Friderico Duci pro cessa Bremensis Præsulatus administratione à Cæsare pensationem non deberi, qui ipse fateatur, se jus suum armis amisisse, nec à Cæsare quidquam prætendat, aut eidem suæ jacturæ causam imputet. Excipiebatur quoque urbs Bremensis, quæ & antea inter Imperiales urbes habita sit, & adhuc habeatur, cujus Privilegiis, & libertati nihil derogatum velint. Brandeburgico Halberstadiensis Episcopatus, salvo ejus statu Ecclesiastico, & dispositione ab Archiduce Leopoldo facta, Meclenburgico Raceburgensis in pensationem damni offerebatur. Intuitu Bremensis, & Verdensis præsulatus Reginam unico duntaxat in Comitiis suffragio gavisuram, cum prioribus Administratoribus aditus ad Comitia plane negatus fuerit. Quod si Brandeburgicus & Meclenburgicus consentire nolint, retineret Regina, quæ in Pomerania & Meclenburgica jam obtinet nullo contradicente, ac nihilominus cum Cæsare & Imperio pacem inviolatam coleret. 1646.

Novum quoque Brandeburgicorum procuratorium rejicitur. 11 Nov. §. 163. Interea Brandeburgicis Legatis novum à Principe suo procuratorium transmissum fuerat, quod Oxenstiernæ Osnabrugam reverso Witgensteinius, & Lœwius exhiberent. In quo isti displicebat, quod lingua Latina conceptum non esset, & quod molestas quasdam loquendi formulas exprimeret, velut quod *Elector amore pacis, & favore in Reginam & Regnum Sueciæ tandem eousque se vicerit*. Nec videbatur Oxenstiernæ consultum, Reginam ad curandum Electori æquivalens tam stricta se obligatione induere. Unde cum hoc procuratorio tractatus ordiri se posse Oxenstierna negaret, Witgensteinius ipse ad Electorem abire constituit, velut procuratorium 16 Nov. quale Sueci desiderabant obtenturus; interim ut res in integro maneat rogans, ac ne in præjudicium Electoris cum Cæsareis quid concludatur.

Brandeburgica contra acta Monasterii protestantur. Idem quoque cum Collegis suis propositioni à Suecis Monasterii factæ, Cæsareorumque declarationi scripto intercedebat; quo querebatur, privato Cæsareorum ausu inconsultis Ordinibus Electorem circa alienationem Pomeraniæ gravissime læsum: præsertim cum Cæsar non suo tantum, sed & totius Imperii nomine Sueciæ evictionem promiserit, ni Elector ultro consenserit. quod priori cum Ordinibus facto concluso repugnet, ac communi libertati maximæ fraudi sit. Accedere, quod cum Suecis jam amica tractatio suscepta fuerit non sine spe felicis successus. Ordines hactenus sententiis suis declarasse, se nulli *Constatuum* ditiones suffragiis suis adempturos, sed potius omnia prævio consensu, ac matura deliberatione amice transigenda. Tractatum ejusmodi invita altera parte conclusum deinceps ingentibus motibus causam præbiturum: idque ipsum additam evictionis clausulam satis arguere: quæ & à Gallorum satisfactione absit. Unde ab Ordinibus Evangelicis postulabant, apud Cæsareos & Suecos instent istam cautionem omitti; tum æquiora pacis media circumspicerent, ne Electori necessum sit publice super discessu suo testandi.

Pomeranorum circa satisfactione propositum temperamentum. 15 Nov. §. 164. Paulo post Pomeranorum & Stralsundensium Deputati apud Oxenstiernam novum temperamentum proposuere circa Sueciæ satisfactionem juxta ac pacis securitatem. Ut Reginæ aliis extra Pomeraniam Provinciis satisfieret: tum arctissimo fœdere, & pacto successorio Brandeburgicæ Domui innecteretur à Cæsare & Ordinibus Imperii confirmando, addita simultanea investitura, & homagio Ordinum Pomeraniæ in eventum extinctæ familiæ Electoralis. Ita Reginam nunc extra Pomeraniam insigni satisfactione potiri una cum jure ad Pomeraniam. Simul tolli difficultatem circa Pomeraniæ divisionem, remoramque communi paci ex æquivalente Electori investigando orituram; nec minus vicinorum invidiam, quorum intersit, ne Sueci tanto tractu ad mare Balticum potiantur. Enimvero hoc temperamentum, licet speciosis coloribus adornatum, Oxenstiernæ haut idoneum videbatur obtinendo securitatis petitæ scopo. Unde istis reponebat: Sero talia proponi, ac difficilius eadem expediri, quam quæ Reginæ nomine jam postulata sint.

§. 165. Por-

1646. §. 165. Porro Salvium Monasterium proficiscentem plerique Evangelici Osnabruga secuti fuerant. Ea occasione Trautmansdorfius Saxonicos Electorales hortabatur, ut cum plerique Catholici & Evangelici heic adsint, Gravamina tandem ad finem deducerentur. Id cum ad Evangelicos referretur, placebat, Oxenstierna præcipue eodem accedente, cæpta antehac cum Catholicis, ac Junio mense intermissa colloquia instaurari, ea tamen addita lege, ne diutius, quam Legati Suecici Monasterii agerent, ista extrahantur, ne tractatus Gravaminum Osnabruga dimoveatur. Id quod Evangelicis, qui Osnabrugæ remanserant, significabatur, ut ipsi huc accederent, aut Monasteriensibus facultatem suo nomine agendi conferrent. Colloquio per senos utrinque legatos instituto, Evangelici cum in aliis capitibus remittebant, tum, ut initium restitutionis in annum vicesimum quartum conferretur. De quo statim sociis sacrorum Osnabrugam significabant, ut cum Oxenstierna rem communicarent, ac quousque cedi posse ipsi arbitrentur, panderent. Ac dederat quidem Regina Legatis suis in mandatis, ut pro anno decimo octavo niterentur: quod si tamen Ordines anno vicesimo quarto contenti sint, ipsi quoque incassum pro alienis commodis laborare omitterent; quod invitis beneficium non detur, & nulli facti sui gratia futura sit; si ipsa reluctetur annuentibus illis quorum præcipue intererat. Sane si illi se ipsos destituerant, non erat, quare in bello persisteretur; præsertim cum in amicitia istorum parum præsidii reponendum foret. Cæterum observatum fuerat, Catholicos complures difficultates movere, temperamenta tamen non ipsos proponere, sed audire tantum, & quæ displicebant ad superiores suos rejicere. Unde suspicabantur Evangelici, istos tempus extractum ire; ut Gravamina ad extremum dilata post adornatam Regnorum satisfactionem in Comitia, aut peculiarem tractatum rejicerentur, aut cum insigni Evangelicorum damno præcipitarentur. Eoque de hoc Catholicorum agendi modo acerrime questi decreverunt, discrepantia adhuc inter ipsos, Catholicosque capita denuo excutere, quousque salva conscientia ac per mandata sua remittere possint: de quibus convenire cum Catholicis nequeant, Cæsareis, & Regiis Legatis commendare ut ipsi sua autoritate huic negotio finem imponant, & placita instrumento pacis inserant. Nec minus Catholici statuerant sua commoda, quæ in hoc negotio verterentur, Trautmansdorfio concredere: idque Evangelicis significabant. Qui & ipsi hoc sibi placere testabantur, quod istius magna apud Catholicos esset autoritas: addito tamen, mentem suam non esse huic negotio finem imponere, sed tantum hoc colloquio id ita digerere, ut eo facilius Osnabrugæ super Gravaminibus transigi possit. Ac ne viderentur Reginam negligere, à Salvio æque, ac Trautmansdorfio petunt, ipsi inter se colloquium suscipiant, in eorundem arbitrio relinquentes, num quosdam ex Ordinum Legatis adesse velint. Salvius jam ante formulam transactionis conceperat, quam Evangelicis cum superioribus suis communicandam exhibebat. Inde cum Cæsareis Legatis colloquio suscepto utriusque partis declarationes excutiebat, ac discrepantias præcipuas annotabat; id tamen stipulatus, ut transactio hæc perpetuæ sit durationis, eaque demum Osnabrugæ perficiatur. Inde tam Evangelici, quam Catholici super iis, quæ nondum convenerant, extremam suam declarationem, qua cedere nec possint nec velint, exhibuere hac tamen lege, ut ea tunc demum valida forent, quando & reliquæ controversiæ, interque has Palatina causa, componerentur, & pax sequeretur: nec Protestantibus integrum fore hanc declarationem velut firmam arripere, & novis inde rebus in controversiam vocatis pacem morari. Nam pace non secuta Cæsarem, & Catholicos iis, quæ nunc concedant teneri nolle. Enimvero ista negotiatio abrumpebatur Salvio Osnabrugam regresso, cui sub discessum Galli ac Venetus duos milliones, aut minimum duodecies centena uncalium millia offerebant à Cæsare & Imperio solvenda, si Regina Stetino desistere velit. Salvium Evangelici quoque Ordines, qui ejus gratia Monasterium accesserant, Osnabrugam secuti sunt, quod Suecis absentibus negotiationem Monasterii continuare nollent. Osnabrugæ cum tractatus hosce instauratum irent, Suecci monebant; viderent, ne separata isthac negotiatione adversa pars Reginam ab Evangelicis Ordinibus disjungeret. Respondebant hi; sine dubio quidem ejusmodi separationem Catholicos aucupari. Quia tamen omnia ad finem vergere videantur, ac Catholici desiderium præ se ferant tractatus Osnabrugæ reassumendi, haut consultum se ducere, congressus cum hisce recusare; ea tamen lege, ut nullum caput ad finem perducatur, nisi re cum Suecis communicata, ac transactis licet omnibus res pro indecisa habeatur, quoad super Suecica satisfactione conventum sit. Quanquam autem, tardius Monasterio moventibus Volmaro, & Catholicis, ante initium novi anni tractatio non susciperetur, Evangelici tamen tantisper rem inter se discutere, ac hinc inde quæpiam temperamenta admittere, ut brevi omnia absolvenda viderentur. Qui & mox tam Cæsareos, quam Suecicos Legatos solenni Deputatione rogabant, ut ipsi inter se congressi eam tractationem aliquibus Ordinum præsentibus suscipere velint.

[Marginal notes, left column: De Gravaminibus Monasterii actitata. — 3. Nov. — 10. 11. Nov. — 14. Nov. — 16. 17. Nov.]

[Marginal notes, right column: 1646. 18. 19. Nov. — 21. Nov. — 5. Dec. — 29. Dec.]

§. 166. Inter hæc Regina Brandeburgici tergiversationibus offensa; qui frigide admodum exiguam Pomeraniæ partem obtulerat, ad constantiam animum obfirmare decreverat. Nam moderatione licet adhibita invidorum; & inimicorum numerus minuendus non erat. Eoque visum unice securitatem Regni respicere, & aliquid acquirere, quod opera dignum foret, quidquid malevoli ringerentur. Unde hanc extremam circa Pomeraniam sententiam ad Legatos suos Osnabrugam mittit; si Elector in cessionem totius Pomeraniæ Citerioris, insulæque Rugiæ, & quicquid ad ulteriorem Pomeraniam spectans cis Oderam jacet, consentiat, additis Golnoa & Wollino, at tractu aliquo ad alteram Oderæ ripam, se reliqua Ulterioris Pomeraniæ, ac præsulatum Caminensem Colbergamque oppidum, tum quæ per Marchiam loca præsidiis suis obtineat, redditurам ac firmæ amicitiæ fidem daturam, accepta tamen eo nomine à Cæsare certa pecuniæ summa. Sin consentire in hæc nolit, se totam Pomeraniam antea oblatam perpetui feudi lege ab Imperio agnituram, ac loca Marchiæ tamdiu detenturam, quoad Elector super iis secum convenerit. Quo casu Cæsar Pome-

[Marginal notes: Reginæ extrema declaratio super Pomerania. — 24. Nov.]

1646. ranos fide Electori data exsolvere, eosdemque ad homagium Reginæ præstandum remittere, simul eandem in quieta possessione ejus Provinciæ adversus quoslibet tueri debeat. Utrum ex hisce acceptare velit Elector optionem
26 Nov. penes ipsum fore. Eam Reginæ sententiam Sueci mox Cæsareis ac Gallis significant, addito, de hac nihil remissum iri. Unde Galli mox San-Romanum, Cæsarei Plettenbergium
1.2. Dec. ad Electorem misere, qui ipsi persuaderent, ut tandem aliam, quam hactenus sententiam ingrediatur. Accedebant literæ ab Electorali Collegio, quibus misera Germaniæ facies ob oculos ponebatur, cui nisi matura pace consulatur extrema pernicies immineat. Eoque talia consilia amplectatur, quæ totius Imperii necessitas exigat, ac amore Patriæ, & pacis de suo aliquid concedat, pensatione alibi accepta, cum & Cæsar de suo patrimonio haut spernendam partem Galliæ transscripserit. Ubi tergiversetur, vitio sibi dari non posse, si abrumpendis ocyus belli malis saluti Patriæ per pacem consulant, in leges à Suecis propositas concludendam. Interea Brandeburgici Legati aliud à Principe suo procuratorium acceperant tractatui super Pomerania, & fœdere cum Suecis instituendo: quod etsi Latina lingua conceptum foret, emendatis, quæ in priori desiderabantur; Suecis tamen istam tractationem differre placebat, quoad adpareret, quid Elector San-Romano & Plettenbergio responsurus esset. Enimvero Brandeburgici ad proposita à Pomeranis devoluti apud Cæsareos,
Brandeburgicorum nova propositio Gallos, Batavos, Imperiique Ordines instabant, ut Suecos petenda Pomerania depellerent, ejus loco offerentes Bremensem, Verdensem, Osnabrugensem, Mindensem, Hildesiensem Præsulatus, Comitatumque Schaumburgum, Hoyam, & Diepholtum una cum tractu ad Amasim, qui Meppam, Vechtam, Cloppenburgum, Wilzhusamque complectitur. Addebant expectativam in universam Pomeraniam in casum extinctæ familiæ Electoralis; ac simultaneam investituram; interim Electorem Reginæ fœdere, ac Ordines Provinciales *eventuali homagio* de libero usu portuum cauturos. Hunc enim potissimum à Regina respici judicabant, cum reditus longe opimiores è Provinciis ad Visurgim, quam è Pome-
Suecorum de hac sententia. rania provenire queant. Ista licet prima fronte sat speciosa ægre Sueci obtineri posse judicabant. Cæsarei, Galli, Catholici Ordines manibus pedibusque renisuri erant, ne tractu Amasano, Osnabruga, Minda, Hildesia exciderent. Schaumburgensem Comitatum Landgravia, & Comes Lippensis sibi vindicatum ibant. Hoya, & Diepholto Luneburgici carere nolebant. Quos possessione sua depellere invidiosius longe erat, cum Brandeburgicus nunquam Pomeraniæ possessionem tenuerit. Visurgis insuper magnis intervallis Sueciæ disjunctus, cui ægre succurri queat, & unde Sueci facilius, quam è Pomerania expellendi sint. Nova hac propositione moram tractatibus injici, cum super dictis Provinciis nemo Legatorum quid in mandatis habeat. Unde Legati Suecici prioribus suis postulatis inhærendum judicabant: nec tamen isthæc abrupto repudiare visum. Eoque respondebant; se talia citra mandata proponere non posse; sed si Cæsarei, Galli, Hollan-

dique eadem offerant, se ad Reginam scripturos. Cum satis nossent, neque Gallos, neque Hollandos nimis vicinos sibi Suecos optare, multo minus Catholicos hisce Episcopatus concessuros. Equidem ut Sueci Pomerania potirentur, Hollandi, ut Wismaria Luneburgici parum æquo animo ferebant, quod his Raceburgo plane carendum erat. Iisdem tamen gravius futurum erat Hoya & Diepholto cedere, Hollandisque minus suspicionis injiciebat, à Suecis Pomeraniam, quam Meppam & Amasim, insideri. Eoque Legati Suecici judicabant, haut abs re esse, si vulgo crederetur Reginæ perinde esse, Pomerania, an regionibus ad Visurgim potiretur, ut eo acrius pro Pomerania niterentur. Ista tamen propositio nemini non displicere perspiciebatur. Unde & è Senatu Principum Deputati Suecis ista postulata dissuade- 14 Dec.
bant, præter jam adducta ostendentes; longe difficilius hæc quam Pomeraniam, & vix citra bellum obtineri posse.

§. 167. Ast Brandeburgicus, qui eodem tempore Arausionensis filiam connubio sibi junxerat, per hunc Belgas solicitat: eam causam suscipiant, nec patiantur ipsum suis ditionibus exui. Eadem Elector in consessu Ordinum Generalium per Deputatos suos petit; Reginam Sueciæ sua interpositione permoveant, ut Pomerania petenda desistat, ac alia satisfactionis media arripiat, aut saltem à se oblatis contenta sit. Quod si autem Imperium, & Gallia Suecorum postulatis utique velificari instituat, operam dent, ut ipse idonea pensatione potiatur. Inter hæc missus à Cæsareis Legatus ad Electorem Plettenbergius ipsi exposuit, Cæsari decretum pacem haut diutius morari, aut ob ejusdem cum Suecis controversiam bellum extrahere, universis Ordinibus, ipsisque Gallis finem tandem negotio imponi instantibus. Quod si Elector in prius Suecorum postulatum consentire nolit, Cæsarem concesso altero tractatus conclusurum. Eadem ingerebat San-Romanus, addito, si Elector annuat, jus succedendi in Præsulatu Magdeburgico post Administratoris præsentis fata, ac possessionem præsulatus Halberstadiensis, (paulo durioribus tamen conditionibus circumscriptam,) datum iri. Ast Elector, qui præter simultaneam investituram, & partem Citerioris Pomeraniæ usque ad Ukeram flumen nil concedere statuerat, apud Plettenbergium graviter querebatur, se invito ditiones suas condonari, præsertim cum alia via Suecis satisfieri potuerit. Æquitati, ac omnium gentium juri, Cæsareæ Capitulationi, ac toties iteratis decretis repugnare innocentem Electorem hæreditaria ditione privari, eamque in ipsius, ac totius Imperii fraudem tam potenti Regno transscribi. Cæterum se cum agnatis suis, ac Ordinibus Pomeraniæ consultaturum, ac inde Legatis suis ocyus mandata missurum, quid demum pacis causa concedere, & quale æquivalens postulare velit. Addebat tamen, se nunquam Odera decedere velle, nec sine ruina Domus suæ posse. Igitur petebat, ne in tanti momenti negotio, ex quo non suæ solum ditionis, sed & totius Germaniæ salus ac tranquillitas pendeat, nimis se urgeant, sed potius à Pomeranis proposita media arripiant. Aut si alia ratio iniri nequeat, etsi multos ob respectus quamlibet Pomeraniæ partem omni æstimatione superio-

Brandeburgicus Hollandorum interpositionem affectat. 8 Dec.

Plettenbergii & San-Romani apud Brandeburgicum propositio

Brandeburgici responsum. 7 Dec.

1646. periorem judicet, de idonea sibi pensatione prospiciant. San-Romanus quoque ab eodem
17 Dec. regressus referebat; se quicquid diligentiæ adhiberet, plus extorquere non potuisse, quam ut de cedenda Citeriore Pomerania spem faceret: sed de Ulteriore quid remittere quantiscunque conditionibus abrupte negasse. Reverso Monasterium Plettenbergio Cæsarei aliquot per dies quieti Electoris declarationem expectabant. Sed cum mora longior videretur, sub finem anni è Brandeburgicis Legatis quærebant, an nondum Principis sui mandata acceperint? Qui id negabant, simul apud Cæsareos, Succosque instabant, ne hoc negotium nimis properarent.

Cæsarei totam Pomeraniam Suecis offerunt. §. 168. Ast Cæsarei Electoris moras pertæsi Volmarum Osnabrugam mittere constituerunt ad finem negotiationi imponendum. Nec minus Sueci Cæsareis denuntiabant, se non amplius
24 Dec. priori à se lata conditione teneri velle, sed totam Pomeraniam evictionem præstante toto Im-
27 Dec. perio acceptaturos. His Volmarus cum Lambergio, & Cranio ostendebat; ex Electoris declaratione satis patere, ipsum in partes Ulterioris Pomeraniæ, quas Sueci Citeriori adjici cupiant, consentire nolle. Cum autem Cæsar officio suo satisfecerit, ac salus Germaniæ, totiusque Orbis Christiani moram non ferat, nec ob Electoris pertinaciam tractatus hic, optatum jam exitum pollicitus, extrahendus ultra sit; sibi à Collegis suis Monasterii agentibus injunctum è Suecis percunctari, postquam Elector studio moras, & effugium captet, num placeat totam Pomeraniam sub Cæsaris & Imperii evictione acceptare? Quo casu Trautmansdorfius statim valetudine quantumvis gravante, huc accessurus, ac super evictionis legibus transacturus sit. Porro constabat, Cæsareos maluisse totam Pomeraniam absque consensu Electoris dare, quam dimidiam eodem consentiente. Quod Galli, ac omnes Evangelici ideo judicabant fieri, ut in præsens Suecos amolirentur, tum Evangelicos Principes inter se committerent, ac eo majorem invidiam Suecis facerent: simul si aliquando hi cum aliis bello colliderentur, tecte Brandeburgicum solicitarent, ut istos iterum inde ejiceret. Neque enim Cæsaris evictioni magnopere confidendum. Quam ob rationem etiam Salvio videbatur, parte potius Pomeraniæ adquiescendum: Oxenstierna contra sentiente, totam potius vel invito Electore retinendam, quicum etiam nunc temporum ex necessitate consentiente olim non minus super parte Pomeraniæ armis fore certandum. Unde præstare Electori vires nocendi subtrahere, ac retinere, quæ alendis copiis tuendæ Provinciæ sufficientibus requirantur.

Sueci acceptant. §. 169. Sueci, quibus isthæc pronis auribus accipiebantur, demonstrabant, mirum sibi videri Electoris responsum spatium deliberandi nunc poscentis, cum jam ante annum nomine Reginæ totam Pomeraniam postulaverint, imo amore pacis orbi Christiano tam necessariæ Ulteriorem Pomeraniam maxima parte remiserint, & vel reliquam Provinciam cum consensu Electoris, vel hoc abnuente totam, sub evictione Cæsaris, & Imperii se retenturos declararint. Sic ut Elector queri non posit, sibi spatium defuisse cum agnatis consultandi. De cætero quæ offerebatur totam Pomeraniam acceptabant, id tantum sciscitati; num id negotium Ordinibus communicatum, ac ab hisce deliberationi subjectum sit; ac 1646.
num & hi factum probent? Quibus Volmarus respondebat: id quidem nondum pleno in consessu factum, quod Succorum sententiam prius cognoscere velint: qua jam percepta, quamprimum se eam rem ad eosdem relaturos, ac quod sperent brevi confecturos. Tum postulabat, exponerent, in quas leges Sueci evictionem præstari cupiant. Quod hi facturos se receperunt, in Trautmansdorfii arbitrium conferentes, venire ipse huc, an per Collegas suos rem expedire malit. Qui & sub finem anni Osnabrugam accessit. Circa evictionem Volmarus declarabat, Cæsarem ad 31 Dec.
tuendam eam Provinciam eo modo sese obligaturum, qui Statutis Imperii conformis, ac Regnorum, Provinciarumque suarum hæreditariarum statui idoneus sit; cum ipse heic & Cæsaris, & Regis Hungariæ, ac Bohemiæ personam sustineat. Tum obligatione mutua opus fore, quæ vix aliter quam per fœdus fieri queat. Ubi omnia heic transacta fuerint, Reginam à Cæsare investituram accipere posse; mox à Cæsare Commissarium in Pomeraniam mittendum, qui Provinciales fide Brandeburgico data exsolvat, eamque Reginæ dari jubeat. Nam ut Cæsar subditos obsequii vinculo exuat, in Imperio usu receptum esse. Inter Pomeranorum sollicitudo.
hæc Pomeranorum ablegati anxii agere metu dissidii Reginam inter, & Electorem orituri; quod non viderent, qua ratione obligatione adversus Electorem exsolvi possint, nisi ipso consentiente. Quo casu & Provincia validis præsidiis obtinenda erat, ad quæ alenda tributis, novisque vectigalibus continuatis opus erat; quæ ut cum bello desinerent optabant. Tum sublato appellationis beneficio libertati suæ metuebant. Unde isti Osnabrugæ instabant, quicquid demum de ista Provincia statueretur, ut libertatem, ac privilegia, quibus ante bellum gavisi sint, sarta tectaque servent, & ex causa belli introducta præsidia, atque onera pace reddita aboleantur, castella hinc inde adversus privilegia Stetini, aliisque oppidis excitata solo æquentur, donationesque, queis bona Ducis mensalia valde attrita sint, revocentur; & ex illis onera publica deinceps tolerentur: quæ omnia ut Instrumento Pacis inserantur rogabant. Stralsundenses quoque suis privilegiis peculiari Articulo caveri cupiebant; ac ut præsidium deduceretur, castella circa oppidum solo æquarentur, extrema provocatio salva foret, ac nova vectigalia abolerentur.

§. 170. Wismariam Cæsarei Reginæ in feudum ab Imperio recognoscendum offerebant, in De Wismaria Cæsareorum sententia.
cujus locum Duci Adolfo Friderico Raceburgensis præsulatus dandus sit. Adversus quod hic reponebat; se honeste ac illæsa conscientia eum præsulatum Gustroviensi Duci, cujus tutor sit, subtrahere non posse. Nec Luneburgicos temere jure suo ad eundem cessuros, quod utraque Domus, Luneburgica, & Mecklenburgica, inter se, & cum Capitulo pactum super Administratione alternis vicibus gerenda inverit. Sed regerebatur: Gustroviensem æque, ac Suerinensem Succorum armis restitutum; per quæ & Domus Luneburgica, cui è septuaginta duabus præfecturis paucula superfuerint, sua recuperarit; quæ prætensione ad tantillum præsulatum æquo animo cedere debeat; præsertim cum ejusmodi pacta successoria circa præsulatus nullo jure nitantur. Si quis scrupulus Duci Adolfo Friderico restet, illum per condominium amoveri posse; dum Wismaria, ejusque portus à Re-

1646. Regina, ac Duce pro indiviso possidendus sit, præsidio in utriusque verba adacto. Reginæ quoque securitati peculiaribus pactis caveri posse. Atque id condominium ut Legati sui acceptarent Regina jusserat, qui & jam scripto ejus negotii leges complexi erant. Sed quia Dux communionem plane adspernabatur, ut mori se malle scriberet, quam velut gemmam ditionis suæ alienare, Legatis placebat declarationem suam tantisper supprimere.

Sententia Brandeburgici. §. 171. Ast Brandeburgicus parum commoveri videbatur, quod Cæsar totam Pomeraniam in Suecos invito ipso collaturum se jactaret: cum hoc casu Suecis non magis quam Cæsari arma exuere integrum esset futurum, eoque vera pax iniri non posset, nisi satisfactum ipsi fuerit. Ejus
29 Dec. tamen Legati dilationem aucupantes Suecis persuadere conabantur; Electorem priorem ipsorum propositionem haut rejecisse, sed deliberandi spatium quæsivisse: cujus responsum intra sex dies adfuturum sit. Interim ut rem integram
Cæsareorum. tenerent rogabant. Contra Cæsarei Legati haut aliud ostendebant, quam Reginæ declarationem de tota Pomerania invito Brandeburgico accipienda sibi plane probari; qui & de studio in pacem apud Suecos prolixe testabantur, non segniter in pertinaciam Electoris invecti. Qui & Evangelicorum Deputatis, rogatu Brandeburgicorum exiguam negotio moram petentibus, multis demonstrabant; juste à Cæsare cum Electore actum; & deprehendere se, nullam apud eundem tanti momenti causam superesse, ut Cæsar & universi Ordines ipsius causa bello impliciti hærere debeant. Ac gaudere videbantur, sibi necessitatem jam ademtam Electori pro spontanea Pomeraniæ cessione æquivalens reponendi. Præsertim cum præter Halberstadiensem præsulatum vix quidquam dari queat, ideo quod Capitulum Magdeburgense nuper Ernestum Augustum Luneburgicum Ducem Coadjutorem elegisset: unde novæ difficultates circa eum præsulatum, qui inter alia Electori destinabatur, orituræ metuebantur. Galli
Et Gallorum. autem, qui hactenus circa Citeriorem Pomeraniam cum consensu Electoris sategerant, cum intellexissent Suecos aliter cum Cæsareis convenisse, nec id sibi displicere ostendebant. Ast Suecis vehementer suadebant, ut negotium suum quantum possent accelerarent, eoque ipso varia obstacula deinceps surrectura præverterent. Cumprimis id agerent, ut hæc conclusio pacem Hispanorum cum Hollandis præverteret, ne hi forte istis hostibus liberati adversus Suecos concitari se patiantur. Regina inter hæc priora sua mandata iteraverat, queis ut immoti Legati insisterent jubebat. Quanquam maluisset totam Pomeraniam invito Electore adquirere, quam eam Provinciam cum ipso dividere; quod crederet, non magis stabile fundamentum securitatis suæ in Electoris consensu, quam in Cæsaris & Imperii evictione collocari posse.

De causa Marpurgensi. §. 172. Causam Marpurgensem Landgravia decreverat à communibus tractatibus haut sejungere, etsi facile admissura erat, ut cognati Principes circa eandem componendam operam navarent. Cui & fœderati Reges promiserant, se pacem non facturos, nisi Cassellana Domus quæ per Darmstadiensem subtracta fuerant recuperasset. Ast Darmstadiensis ostendebat, se quidem Suecicam Mediationem facile admissurum: sed quia ob arctam Regnorum conjunctionem Galli quoque se ingesturi sint, eam Mediationem declinatum ibat, ac malebat rem ex legibus Imperii & confraternitatis pacto componi. Id quod cum 1646. Schutzius, & Wolfius Darmstadienses Legati Oxenstiernæ significarent, hic reponebat: Gallos utique una cum ipso ejus controversiæ compositionem aggressuros. Quod si compertum sit à Darmstadiensi rem extrahi, sibi quoque alia consilia capessenda. Sane Reges eam causam non segnius, quam propriam curaturos, quo eadem decisa Instrumento Pacis inseratur. Acrius à Longue- 23 Oct.
villio responsum: controversiam hanc componi non posse, nisi Cassellanis pars Principatus Marpurgensis, præfectura Smalcaldensis, & inferior Comitatus Cattimelibocensis restituatur. 30 Nov.
Circa fructus perceptos temperamentum inveniri posse. Forte & modicam portionem earum ditionum Cassellanos ultro remissuros. Nec Gallos quieturos, nisi eidem plane satisfactum fuerit. Brandeburgicum, Palatinum, alios pacis gratia ditionum suarum non exiguam jacturam facere: id quod Darmstadiensi tanto facilius fit, quod ipse non de damno vitando, sed captando lucro certet. Ex hisce Cassellanis spes fiebat, Darmstadiensem demum ad alia consilia descensurum. Porro de satisfactione Hassica Sueci Monasterii diserte mentionem fecerant: sed quam De satisfactione Hassica.
Cæsarei responso suo omiserant, post tamen moniti declaraverant; ubi de Reginæ satisfactione transactum sit, super stipendiis militum, ac tandem Landgraviæ satisfactione agendum. Unde Cassellani suspicabantur, à Cæsareis id agi, ut ipsorum causa ad extremum rejecta demum plane eludatur: aut saltem invidia protractę pacis in ipsos devolvatur. Cui ut occurrerent, à Suecicis Legatis petunt, ut suam satisfactionem cum Cassellana conjungant, ac utramque pari passu ad finem deducant.

De tractatu inter Hispanos & Hollandos. §. 173. Monasterii sub finem anni negotiatio inter Hispanos & Hollandos eo processerat, ut pauca adhuc, eaque exigui momenti restarent brevi tempore absolvenda. Sane insignem pacis cupidinem prę se ferebant Hispani, ut Belgas Fœderatos pro *justificatis liberis populis* declararent, ac quicquid locorum illi occupassent, relinquerent optione oblata, utrum in has leges triginta annorum inducias, an æternam pacem concludere mallent. In quorum posterius Hollandia cumprimis inclinabat, quæ & reliquas Provincias, Zelandia excepta quæ initio intercedebat, in eandem sententiam perduxerat. Conventum quoque fuerat, ut Cæsar & Imperium eos tractatus probarent. Demum & Zelandia, quæ negotium paulisper morata fuerat, consensit. Ita omnes illæ Provinciæ pacem cum Hispano amplectebantur, Germanicam pacem hautquidquam expectaturæ, idque istarum legati Suecis non obscure denuntiabant. Festinationi sistendæ Servientus Hagam proficisci constituebat, à Belgicis Legatis petens, ut interea negotiationem cum Hispanis suspenderent. Qui tamen non nisi decem dierum dilationem annuentes, iis elapsis statim cum Hispanis congressi circa instrumentum pacis concinnandum satagere. Subscriptioni locus Belgis ex op- 23 Dec.
posito Hispanorum pari gradu relinquebatur: qua peracta Pegneranda progressus istos hisce verbis salutasse dicitur: *Descendit de solio suo Rex, & Vos nunc amplectitur non ut subditos, sed ut amicos suos*. Sequenti luce Antonius Brunus Bruxellas properabat curandæ Regis ratificationi. Declarabant tamen Gallis Belgæ; Articulos conven-

1646. conventos ac sigillo munitos effectum plenè transactionis non habituros, nisi Galliæ ex fœdere anni quadragesimi quarti itidem satisfactum fuerit.

De pace inter Cæsarem & Gallos. §. 174. Inter Cæsarem quoque & Gallos pax pari modo pro conclusa habebatur, cujus instrumentum jam scripto conceptum ferebatur. Et aperte disserebant Galli; sibi pacem necessariam esse; se aliis exemplo præituros, ac cum Cæsare & Imperio primum transacturos. Sperare socios, ac inprimis Succos secuturos, ac conditiones pacis non nimium intensuros, ad quod illis persuadendum ipsi connisuri sint. Suas res non ferre propter alios perpetuum bellum gerere. Qualia & ipsi Reginæ Chanutus Holmiæ subinde occinebat. Quæ tamen, licet pacis cupidissima, tam gloriose gesta arma abjicere nolebat prius, quam postulatis suis potita foret, ac Ordinum Germaniæ libertatem, quæ Gallis parum cordi erat, stabiliisset. Præsertim cum Axelio Oxenstiernæ haut persuaderetur, à Cæsare serio pacem quæri, nisi majore periculo à Turca, aut Suecicis armis admoto. Sed & inter Gallos, & Hispanos brevi conventurum videbatur, Belgis post absolutam suam pacem mediationem suscipientibus. Quos ad sedulam heic navandam operam Trautmansdorfius stimulabat; Insigniter ipsos de utraque parte merituros, ac gloriam reportaturos sua dexteritate conciliatæ orbi Christiano pacis. Inde fervide negotium amplexi Gallos, uti hi querebantur, acriter ad pacem impellere, ac non paucas difficultates tollere. Hispani cum non pauca remitterent, id solatii loco sibi occinebant: fatali quondam revolutione Hispaniam Galliæ prævaluisse, nunc versas vices: sed & sibi aliquando sortem redituram. Tum adducebant, quod quondam Galli capti Anglis victoribus, & sibi insultantibus reposuisse dicuntur: res aliam faciem induituras, *quando peccata Anglorum prævalerent Gallicis.* Contra Gallos, etsi non tantopere in pacem cum Hispanis proclives, Belgæ trahebant, sic ut subinde præter voluntatem horum proposita temperamenta admittere cogerentur. Et isthæc quidem Osnabrugæ, & Monasterii hoc anno acta.

De pace inter Gallos & Hispanos.

Legatio Luneburgica. 12 Jan. §. 175. Eodem anno Regina Holmiæ variis Legationibus adibatur. Ac Luneburgici quidem Thomam Grootium, Ottonem Ottonis Maudelodium, & Joachimum Iversium miserunt, qui post gratulationem super suscepto Regni moderamine suis ditionibus parci petiverunt, sublatis belli oneribus, ac tributa ad moderationem deduci, simul loca, quæ in ipsorum Provincia Suecicis præsidiis obtinerentur, his deductis sibi reddi. Quibus Regina amice respondit; facturam se, quantum ratio belli permittat, suisque severe injuncturam, ut injuriis, ac iniquis exactionibus abstineant. Locis quæ repetant ut durante bello cedat, hujus necessitates non ferre. Facta pace penes se moram non fore. Annuere se tamen, ut Hoyæ dejectis munitionibus præsidium deducatur; tum ut Ducum merces Visurgi subvectæ à vectigali immunes sint.

Legatio Archiepiscopi Bremensis. 27 Jun. §. 176. Aderant quoque à Friderico Archiepiscopo Bremensi Caspar Oerzenius, & Joannes Helmius, restitutionem præsulatus Bremensis petentes, quod Princeps nulla sua culpa calamitatibus paterni belli foret involutus. His Regina vicissim demonstrabat, quam Princeps ille belli initio haut se gesserit, prout par erat neutras partes secuturo; utque multis actibus parum amicis Kœnigsmarckio necessitatem attulerit arma in ipsum vertendi. Si tamen Legatis facultas agendi sit, se tractatus cum ipsis suscepturam. Demum & annuebat, ut Archiepiscopi præsidium intra Bremerværdam maneret, modo circa tributa Provinciæ non satageret, & cum hostibus Succorum nihil commercii exerceret. Sed quia Regina insuper plenipotentiam Ordinum Provincialium postulabat, si cum Archiepiscopo tractandum foret, hic Legatos suos repente domum revocabat, postulans tamen, ut tractatus Hamburgum transferantur, tum ut præfectura Verdensis sibi concedatur, ac tria uncialium millia è Stadensi ærario ad Bremerværdæ præsidium alendum. Quorum utrumque abnuebat Regina, quod Brœmsebroënsi pace cautum sit, ut id negotium in Suecia disceptetur. Et mox cum Bremerværdenses multa suspecta agitarent, eamque arcem copioso commeatu, ac milite firmarent; simul ex interceptis literis pateret, Ducem Fridericum à Melandro è Westphalia auxilia petere; Kœnigsmarckius illis exturbatis eam arcem in potestatem redigebat. Et ex eo tempore Regina hunc præsulatum sibi vindicare laborabat. Nam quia Danus etiam eodem reddito odia in Succos exuiturus non erat, satius videbatur, isto retento eundem hinc inde magis constrictum tenere.

§. 177. A Duce Friderico Holsato-Gottorpiensi Legatus pensationem damni per bellum Danicum accepti postulabat, ac ut adversus excursiones militum sibi caveretur: Quorum hoc uti annuebatur; ita quæ belli necessitate facta sint, à restituendi debito semota judicabantur, præsertim cum Succi bello causam non dedissent. Idem quoque auxilium Reginæ adversis temporibus stipulabatur, quod semper Dani oppressionibus, & injuriis obnoxius degeret. Cui Regina amice pollicebatur, quod Sueciæ interesset eum Ducem à Dano non opprimi; & cognatio cum Duce idoneum prætextum præbebat mediationi suscipiendæ, si quid inter ipsos controversiæ exortum foret. Legatio Holsatica. 24 Jul.

§. 178. A Palatino Neoburgico Henricus Christophorus Griesheimius adpellebat, qui solicite Electoris Palatini restitutionem commendabat, ac ut ditio Neoburgica ad Danubium belli malis eximeretur; tum ut Regina in causa Juliacensi sibi adversus Brandeburgicum faveret, quam Osnabrugæ componi optabat. Regina etsi Carolum Ludovicum tantum favorem vix meruisse judicaret, & Bavarus ob potentiam haut negligendus videretur: quia tamen publicæ rationes causam Palatinam negligi non ferebant, quantum penes se foret uti hactenus præstiterat, ita deinceps quoque pollicebatur. Et revera injunxerat Legatis suis Regina, ut pro plena Palatini restitutione, quantum possint niterentur, non tamen ut eo solo nomine pax abrumperetur: tum ne paterentur Germersheimensem præfecturam, & alia Palatinatui Inferiori decerpi, cum admutilatam Provinciam restitui vix operæ pretium sit. De Neoburgica ditione ad duces suos se scripturam pollicebatur. Sed circa Juliacensem causam difficultas petiti ostensa, ne videretur novis difficultatibus sat arduum alias tractatum implicare velle, plerisque jam negotiis profligatis, cum de ista hactenus nihil motum fuerit. Legatio Neoburgica. Octobr.

§. 179. Eodem anno in Galliam missus est Magnus Gabriel Gardius Comes, primus solennem legationem è Succia in Galliam obiturus. Unde Regina fortuna sua, ac amicitia cum illo Regno dignum Legatio Magni Gardii in Galliam.

1646. dignum judicabat splendidissimum eidem comitatum, paratumque circumponere. Adjungebatur Paulus Strasburgius consilio si qua opus adfuturus. Præcipuum ipsi negotium gratulatione de successu armorum, ac gratiarum actione defungi pro opera à Thuillerio navata circa pacem cum Dano nuper compositam, oblato simul exemplo pactorum Brœmsebroënsium, quod Rex sua subscriptione, sigilloque majoris solennitatis causa firmaturus erat. Jubebatur insuper hortari Regem ad constanter colendum fœdus, utrique Regno tam gloriosum, & proficuum; & ut is fidelem operam Reginæ sociare pergat ad solidam Germaniæ pacem constituendam; utque ex fœdere à Legatis Gallicis omnia pari passu cum Suecis agantur, neve hostis ullam separationis, aut dissidii spem inter ea Regna concipere queat. Tum ut Gallicæ copiæ in Germania augeantur, & juncto consilio, manuque cum Suecis rem gerant, quod frustra circa pacem satagatur, nisi Cæsare armorum vi demum ad acceptandas æquas leges compulso. Monebat quoque à Bavaro sibi caveret Rex, nec intempestiva adversus istum indulgentia pacem moraretur; quippe per quem Cæsaris arma aliquoties jam labefactata subinde instaurata sint: à quo & propositæ induciæ fallaces, ac intutæ sint, ac in magnum Cæsari commodum cessuræ, quod is amoto à Gallis metu universas vires in Suecos, Hassosque sit versurus, Reginæ, sociorumque consiliis haut parum turbatis. Præsertim cum ejusmodi conventio parum ad fœderis leges quadret, ac longe alia ratio Brandeburgici, & Saxonis, quam Bavari sit; cum illi nunquam armis cum Gallia collisi fuerint; à Bavaro autem Cæsari præcipuum firmamentum accesserit. Addebatur de firmandis Protestantium in Germania partibus, quorum statum ac libertatem conservari sociorum Regnorum intersit, velut qui in hæc semper proclives se ostenderint, cum Catholici fere Austriacæ factioni innexi fuerint. Inprimis commendabatur Palatinæ, ac Durlacenæ Domus restitutio, & ut Cassellanæ Principis postulatis satisfieret, quæ mascula constantia ad communem causam sustinendam haut parum contulerit. Præter hæc, si forte à Gallicis Ministris ultro mentio injiceretur de fœdere cum Danis ineundo, quod tunc agitari rumor erat, jubebatur testari, Reginam ad pacem cum istis servandam proclivem esse: cæterum non videre, ab hisce rem serio geri, ut qui hactenus contraria semper Sueciæ consilia sectati sint. Quod si & Galli de Polonica pace moneant, ostenderet, citra concitationem tamen animi, à Polonis aliquoties infractas inducias, irruptione Hermanni Boothii, tentata Oesalia, & aliis: simul tamen testaretur, Reginam haut eo secius paci promtam, sed nosse prius cupere, quibus conditionibus Poloni pacem velint, ut exinde consilia sua formare queat. His mandatis instructus ille Gothoburgo Diepam quatuor navibus bellicis numeroso, ac
27 Aug. splendido comitatu devectus est. Lutetiam ingresso præsentium ibi Legatorum rhedæ honoris gratia obviam processere, exceptis Hollandis, quod nupero Polonici Legati adventu ipsorum familiares, ac rhedarius cum Sabaudicis super primo incessu acri rixa collisi forent. Cum Ducem Aurelianensem salutaret, dextræ manus honorem ipsi relinquebat, velut qui *Altitudinis Regiæ* titulo, Tutorisque Regii, & summi per Galliam Vicarii præfulgeret. Sed eundem honorem Cardinali Mazarino deferre à Regina vetitum. Quod si tamen is Legato dextræ manus honorem abnueret, velut privatus, & exuta Legati pompa ipsum adiret, ne congressum viri plane defugiendo offensæ ansam præberet. Inde cum Cardinalis in antecessum ad Legatum misisset, sciscitatum quo honore is ipsum affecturus sit: responsum; Reginam quovis ipsum honore dignum censere. Sed neque Ministros Regum id dignationis obtendere posse, quod æqualitatis cum Regibus indicium sit. Et quam Cardinalitiæ purpuræ venerationem Catholici Reges deferre soleant, à se deferri præter decorum suæ religionis esse. Ita deinde Cardinalem adiit velut deposita Legati persona, tantum nobilibus quibusdam stipantibus nullo Reginæ Ministro aut famulo comitante; qui & dextram manum domi suæ sibi vindicabat. Quanquam sequenti anno cum Scheringius Rosenhahnius in Galliam Legatus Ordinarius mitteretur, eidem injungeretur Mazarino dextræ manus honorem exemplo aliorum Legatorum Regiorum haut abnuere, quod absque illo tunc in ista Aula nihil obtineri posset. Nam quod olim Hugo Grotius, imitante ejusdem exemplo Leycestrio Comite Legato Anglico, Richelio Cardinali dextræ manus honorem deferre noluerat, id non leve ipsi odium conciliaverat. Unde & Oxenstierna Cancellarius, ne ministri invidia heri commodis detrimenti quid adferret, negotiationem Gallicam Holmiam, aut Hamburgum pertrahere studebat, ut eo minor Suecico Legato cum Richelio congrediendi necessitas foret. Cæterum Gardius à Rege ac Regina Matre Fontisbellaquei publice auditus, inde tres per septimanas omni honoris genere exceptus est, qualem ante ipsum ulli Legato exhibitum Galli negabant; Regina Matre eam quoque lætitiæ causam allegante, quod sub Reginarum invicem amicarum regimine Regna isthæc socia tanta armorum felicitate florerent. Briennæ Comes, cui negotia cum extraneis expedire functio in aula erat, à Legato titulum *Excellentiæ* sibi tribui postulabat; id quod hic plane abnuit. Cæterum quæ proponebat Legatus sat liberaliter Ministri Regii annuebant. Ac exemplum quidem pactorum Brœmsebroënsium Rex sua subscriptione, & sigillo adornatum exhibebat. Ubi tamen ratificatio Reginæ Sueciæ, & Regis Daniæ omissa erat; quod Briennius diceret; pacta ipsa, non ratificationem Regum firmari opus esse. Revera autem nomen suum infra istorum Regum nomina ponere nolebat. De firmandis quoque Turennii copiis promittebat Briennius, sed ita ut de pecuniæ inopia non parum quereretur, omnibus in universum Ministris ingerentibus; Galliam utique Germaniæ pace opus habere. Catholicos in Germania Briennius ferebat deinceps non minus sociis Regnis adhæsuros status sui conservandi gratia. Nec tamen Regem Evangelicis invidere, quæ salva ratione, & æquitate postulent. Et Cardinalis aliquoties Hassico Ministro Dornbergio in faciem dixerat: Arduum esse Landgraviæ satisfactioni adstipulari, quod illa sibi Ecclesiastica bona deposcat. Nam etsi ipsa promittat se circa sacra nihil novaturam; periculosum tamen esse Catholicos Evangelico Principi subjicere. Dum Gardius in aula agit, adferebatur, super satisfactione Gallica transactum, ut jam tota Gallia pacem propinqua spe præciperet. Eo tamen postulante, ut Sueciæ quoque satisfactionis ratio haberetur, Gallicis Legatis Monasterium scribebatur: à se facta tantisper velut infecta haberentur, quoad Reginæ

jux-

1646. juxta, ac Landgraviæ fuerit satisfactum. Postulabat quoque Cardinalis ut Regina Lutetiæ perpetuum Legatum seu Residentem, sicuti Christianissimus Rex Holmiæ, haberet. Ita Legatus ex aula discessit, in quam non minus liberalitatis effuderat, quam honoris ipse receperat. Quæ familiam domum devecturę erant duæ naves, (nam ipse terrestri itinere reverti jussus erat,) cum littus Diepæ legerent, ingenti cum nave bellica Anglicana integrum per diem machinis depugnabant, quod hæc postularet, ut illæ summa velorum sibi submitterent. Demum tamen Anglicana navis recessit, cum intelligeret, Legato vehendo illas destinatas, etsi ita jam à Suecicis navibus perforata, ut parum à submersionis periculo abfuerit.

Veneti auxilium contra Turcam petunt. 29. Jan. §. 180. Sub initium ejusdem anni Holmiam adpulit Vincentius Generinus Nobilis Venetus, qui ejus Reipublicæ nomine auxilium adversus Turcam, tunc Cretam infestis armis petentem, implorabat. Literæ quas ad Reginam à Duce adferebat, non nisi *Illustrißimæ & Excellentißimæ* titulum præ se ferebant, quem & Legatus Venetus Monasterii sibi vindicabat. Sed excusabat iste Rempublicam veteris moris retinentissimam, quæ nec adversus alios Reges ampliore titulo utatur. Ita Regina tandem literas illas acceptabat, præmissa tamen protestatione. Sed super ipso petito in utramque partem rationes se ostendebant. Auxilia conferre ad progressus Turcæ sistendos, quam maxime gloriosum Reginæ futurum erat: ac dudum salus Orbis Christiani flagitaverat, potentiæ tam formidandi hostis, & cui omne nomen Christianum juxto exosum, junctis viribus obviam fuisse itum, cui dum nunquam pacem, nunquam duos hostes habere artificium est, singulos carpendo ad universos subruendos via struitur. Enimvero ne Regina bello se isti misceret, graviores rationes obstabant. Belli jam antea Sueciæ affatim: eandemque à Turca longissime remotam. Et cur Cæsar auxilio se non accingeret, cujus ditionibus iste quam maxime imminet; qui tamen dominatui suo in Germania struendo opes consumere malit? Sueciam nullo fœdere, aut accepto beneficio obstringi, ut vires suas prodigat; præsertim cum ipsi nullus amicus sit, cujus auxilio vicissim uti queat, Gallis & Hollandis cæca invidia flagrantibus. Cogitandum quoque, num commerciis Suecorum expediat signa in Turcam ferre, cum eam ob causam Angli, & Hollandi fœdus ejusdem, & amicitiam colant. Axelium Oxenstiernam quondam Hagæ Venetum Legatum frustra ad auxilia in bellum Germanicum conferenda solicitasse, cum tamen ejus Reip. non parum interesset potentiam Austriacam castigari. Denique nec pecuniam, nec militem Sueciæ superesse; minime omnium autem expedire naves bellicas imminui, aut tam longinquę expeditionis periculo subjici. Denique vix cum ullo Principum fœderibus innecti magis lubricum esse, quam cum Venetis, à quibus socios ac stipendia facientes destitui frequens sit; queis nec quæ Belgis fœdere promiserant præstare cordi fuerit. Placuit tamen honesto colore petita eludere, eoque Generino post multam amicitiæ, ac pronæ voluntatis testationem ostensum, quanta moles belli Germanici incumbat, quod omni vi sit profligandum: tum tempore opus esse ad auxilia adparanda; & constare prius debere, quid ab ista Republica vicissim sit expectandum. Unde necessum fore fœdus inter Reginam, & Rempublicam iniri, cujus leges scripto conceptæ Generino exhibitę; qui cum facultate agendi instructum se negaret, ostensum; Legatis Suecicis Osnabrugam mandata transmissum iri, quibuscum Contarenus si velit, super fœdere tractare posit. Sed is post Generino Monasterium regresso Legatis Suecicis pro benevola Reginæ declaratione gratias egit: cæterum conditiones à Regina propositas de fœdere offensivo ac defensivo, deque jungendis cum Suecico exercitu copiis à Republica præstari non posse. Ita negotium illud effectu caruit; & quantum Veneti Suecis ad bellum Germanicum opis contulere, tantundem repensum. 1646.

§. 181. Paulo post à Duce Curlandiæ exemplum literarum à Senatoribus Poloniæ ad ipsum scriptarum transmittebatur, quibus illi declarabant arbitros se admissuros, quos Sueci nominarint, Gallos, Anglos, & Belgas, quibus ipsi Venetos adjuncturi sint. Ipse Dux pro se cautionem exposcebat, ut sibi extra belli contagium agere liceret, si ad arma inter Succiam, & Poloniam eruptum fuerit. Ea res Reginæ non parum suspecta videbatur, velut iste hoc modo expiscatum iret, quæ sibi super bello Polonico mens foret; aut velut in Polonia jam consilia super abrumpendis induciis agitarentur. De quo & ipso parum amica expectabantur propter affinitatem Brandeburgici ob Pomeraniam infensi. Sane Dux cum Paulo Helmes Riga ad se evocato varios sermones miscuerat, qui monstri aliquid alere videbantur. Cum res ad Senatum referretur, Reginæ haut placebat arbitrorum sententiæ causam suam subjicere; quod & inter summos Principes parum frequentatur. Id quoque decorum judicabatur, responsa sibi semper constare, & excusatis præsentium temporum impedimentis, ac remissione ad mediatores tempus extrahere. In præsens enim super qua re tractandum sit non adparebat, cum sine dubio Poloni, uti quondam in Borussia, Livoniam prætensioni in Suecicam cedendæ postulaturi sint, qua provincia Succia carere nequeat; ac stolidum sit commodis suis amissis Polonorum deinceps libidini obnoxium agere. Sed nec adparebat, quibus mediatoribus in præsens Regina tuto confidere posit, dum omnes ægris oculis ipsius fortunam respicerent. Unde quia Senatores Poloniæ rem frigide videbantur agere, consultissimum erat, Reginam quoque tractatus declinare, quamdiu posset, & amicis responsis istos delinire. Interim forte Turcam se moturum, quo arma inferente maxime opportunum sit cum Polonis tractatus suscipere. Et quanquam aliqui censerent nunc maxime commodum fore negotiationem ingredi florentibus in Germania Suecicis armis, quæ statim per Silesiam in viscera Poloniæ se infundere queant; Cancellario tamen Oxenstiernæ videbatur prius id laborandum, ut exercitus præmiis macti Germania deducantur, & pax exsecutioni detur, aliæque difficultates amoveantur. Nam utut nullus exercitus in Germania sit, eas tamen Sueciæ in pace vires esse, quas Polonus spernere non posit. Polonici quoque Senatores in Suecorum placitum rejecerant de loco & tempore tractatuum statuere, etsi ipsi Francofurtum ad Oderam sibi placere ostenderent. Sed Reginę visum, de loco & tempore ad Sequestres rejicere, ac magis locum aliquem Germaniæ, Lubecam, aut Hamburgum admittere, quam qui in finibus Poloniæ situs sit, quod heic exercitu quoque propius adducto opus sit, & ut

Polonica. 23. Mart.

1646. ut cum luxu Polonorum, immensoque comitatu
27. April. paria fiant. Unde demum Curlando in hanc sententiam responsum Senatorum Sueciæ nomine: Valde sibi ipsius studium circa pacem conciliandam probari. Se non abnuere, quo minus & Veneti reliquis sequestribus adjungantur. Si Regi Angliæ per internos motus otium non sit isti negotiationi vacare, hanc non eo minus per reliquos expediri posse. Diem tractatibus à se præfigi non posse; nisi cum consensu Mediatorum, & antequam omnia disposita, & digesta sint, ut spes boni successus velut cominus allubescat. Locum commodissimum videri aliquam Hanseaticarum urbium neutri parti obnoxiam. Adduntur hortatus ut in hoc negotio strenuam navare operam pergat. Circa neutralitatem responsum ut ipse super ejus legibus mentem suam declaret, & qua ratione vicissim Reginæ cavere velit, ac ut vel aliquem huc mittat, negotio huic absolvendo, aut Reginam Paulo Helmes mandata transmissuram, ut cum eodem transigat. Interim tempore extracto pro re nata consilia capienda erant. Commovebant paulo post Reginam haut parum nuntii de novis Regis Poloniæ delectibus, quos adversus Sueciam institui maxime verosimile videbatur, præsertim cum Cæsarei subinde isti occinerent: Suecos bello in Germania posito statim Poloniam armis petituros, & præcipui, qui delectibus istis operabantur, Suecis infensi essent. Unde nihil spernendum judicans Regina & ipsa per Livoniam sine strepitu arma parat, eoque fine Gustavum Hornium in eam provinciam ire jubet; ut ad omnes casus dux idoneus ibi præsto foret. Ne tamen Poloni suspicione perstricti forte destinata sua properarent, spargebatur, Hornium non nisi ad prædia sua visenda proficisci. Rumores tamen isti paulatim iterum evanuere. Petebat
30. Oct. post Rex Poloniæ per literas à Torstensonio aliquot millia militum auxilio in Turcas. Re ad Reginam rejecta responsum: rationem belli nunc non ferre, ut exercitus imminuantur, sed pace facta se libenter concessuram, ut Rex exautoratos milites suis stipendiis adsciscat.

Legatio à Mosco. 21. Maji. §. 182. Aderant eo anno ab Alexio novo Moscorum Czare missi tres Legati, qui prout pactis Stolbovicensibus cautum est, fœdus & amicitiam renovatum ibant: qui & scripto conceptam æternæ pacis confirmationem à Principe suo obtulere, pari instrumento à Regina vicissim accepto. Cum ad Reginam publice audiendi deducerentur, Legati nonaginta famulis stipati incessere, pannos auro intextos, ac Zobellinas pelles dono ferentibus. Ipsi orationes à se recitandas chartis in cylindri formam convolutis descriptas, 1646.
capitalibus literis auro pictis, manibus præferebant; è quibus unam lineam post alteram legebant interprete versionem suam interponente nullo verborum, aut sensus discrimine observato. Qui literas Czaris ferebat nigro serico involutas, cum ad eas accipiendas Cancellarius accederet, illas huic reddere abnuit, & ad Reginam progressus feroci cum gravitate huic eas in manus tradidit. Iidem alias laute habiti, cum abunde sibi satisfactum esse testarentur, domum reverterunt.

§. 183. Cum Hollandis hoc anno amicitia non parum refrixisse videbatur, invidia in Suecorum progressus haut obscuris indiciis erumpente, & quia naves Suecicos ad certum genus vectigalis titulo maris à piratis purgandi onerabant; revera autem ut alio sub titulo vectigal Oresundicum, à quo Sueci immunes erant, extorquerent, ne Sueciæ naves hoc onere exemtæ majore quam Hollandicæ compendio commercia exercerent. Id onus ut amolirentur Hollandi, Regina cum antea per Spiringium Residentem, tum nunc literis minacibus postulabat. Quibus cum parum illi moverentur, Regina vicissim Hollandicis navibus certum vectigalis modum imposuit, à quo indigenarum naves immunes erant non sine querela Hollandorum, velut hoc ipso pacta anno quadragesimo inita violata forent. Hollandica. Veil-geld. 24. Jan.

§. 184. Eas simultates in commodum suum versurus Daniæ Rex Cornificium Ulfeldium in Hollandiam misit. Cum enim perspiceret, amicitiam cum Anglis, Austriacis, & Hispanis hactenus ambitiose cultam parum sibi proficuam fuisse, vela vertere, & Hollandorum, Gallorumque favorem captare instituit. Iste publice, ac privatim potentiam Suecorum in Mari Baltico magna cum invidia extollere, & uti immodicis postulatis bellum extrahere, insignesque sibi per Germaniam provincias subjicere conentur: queis Belgæ mature obviam ire debeant, ni commercia sua per Mare Balticum extremo periculo exponere velint. Idem & mercatores quosdam subornaverat, ut apud Ordines questus intenderent artibus Suecorum effectum, dum exterorum naves majore vectigali quam indigenarum subjiciunt, ut paucæ Hollandorum naves Sueciæ portus nunc frequentare queant. Ita tandem futurum, ut Sueci omne lucrum è suis commerciis sibi solis vindicaturi sint. Quibus rebus effectum est, ut ea Respublica exuto in Sueciam affectu Daniæ deinceps studere inciperet. Danica.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI RERUM SUECICARUM LIBER XIX.

EPITOME.

1647. *Acta cum Helvetiis. 2. Wrangelius Lindaviæ obsidium molitur. Galli Uberlingam ten-* 1647.
tant. 3. Cæsarei Sultzbergam capiunt; Weissenburgum obsident; quod deditur. Melander exercitui Cæsareo præficitur. 4. Kœnigsmarckius in Westphaliam mittitur. 5. Acta tractatus induciarum inter Suecos, Cæsareos, & Bavaricos. Suecicorum Deputatorum mandata. Iidem Ulmam veniunt. Prima offensa circa Ceremonias. Bavaricorum prima propositio. 6. Suecorum ad hanc declaratio: Sueci discedunt. 7. Wrangelius insulam Meinaviam capit: Lindaviæ obsidium solvit; Brogentiam deserit. 8. Tractatus induciarum instauratur, ejusque causa. Tractatus initium. Bavaricorum propositio. 9. Suecorum de hac sententia. Qui cum Gallis rem communicant. 10. Sueci postulata sua temperant. Bavarici serio à se rem geri testantur. 11. Suecicorum cum Bavaricis negotiatio. 12. Regii Bavaricam declarationem urgent. 13. Cæsarei quoque tractare cupiunt. Iidem Bavaricis succensent. 14. Instrumentum conficitur; non satis expolitum; quod Bavaro ratihabendum transmittitur. 15. Gebhardi apud Bavarum negotiatio. 16. Idem Ulmam venit. Num idem audiendus deliberatur. 17. Ejus cum Regiis negotiatio. Cæsareorum propositio. 18. Ratificatio Bavarica adfertur. 19. Wrangelius inducias ratas habet. Instrumenta tractatuum hinc inde traduntur. 20. Capita conventionis. 21. Oppida conventa Suecis traduntur. 22. Gebhardi congressus cum Wrangelio. Hunc tractatum Cæsarei ægerrime ferunt. 23. Galli Tubingensem arcem expugnant. Leuenhauptius ad exercitum venit. 24. Wrangelius Schweinfurtum obsidet, & expugnat. 25. Equitatui quies indulgetur. 26. Induciæ ab Electore Coloniensi ratificantur. Bavarus nihil copiarum exauctorat. 27. Regina inducias cum Cæsare abnuit. 28. Turennius in Moguntinam ditionem progreditur; Idem Aschaffenburgum & Hœchstam capit. Moguntinus cum Turennio transigit. 29. Darmstadiensis à Turennio duriter habetur. Super hospitiis inter Suecos & Gallos transigitur. Turennius è Germania evocatur. 30. Wrangelius Wittenbergium ad se arcessit; Egram accedit; in Bohemiam excurrit. Curia Variscorum capitur. Obsidium Egræ 31. Cæsareorum conditio. 32. Obsidium Egræ continuatur. Ea capitur. 33. Exercitus Bavaricus tumultuatur. 34. Is tumultus sedatur. Bavarus apud Cæsarem queritur. Idem Suecis est suspectus. Hornius ad Bavarum mittitur. Bavarus tumultum istum ægre fert. 35. Hornius ab Electore redit. Cæsar Bavaro respondet. 36. Idem Falckenaviam arcem capit: Prope Suecos considet. Sueci in castra Cæsaris irrumpunt. 37. Cæsareorum incommoda. Cæsar primus castra movet: 38. Inde & Wrangelius. Hostis contra hunc progreditur. 39. Bavarus avocatoria Cæsaris refellit. Wrangelii ad Bavarum super ratificatione armistitii literæ. Reginæ ratificatio adfertur, & Monachium mittitur. Bavarus ratificationem abnuit. 40. Wrangelius Bavaro respondet. Electoris replica. 41. Cæsarei Tribelam occupant. Conflictus ad Tribelam. 42. Cæsarei castra movent: ut & Sueci: Qui tres hostium legiones cædunt. Wrangelius ad Tœpelam considet. Cæsarei pelluntur. Cæsarei altera vice repelluntur. Exercitus hostiles separantur. 43. Bavarus cum Cæsare transigit. 44. Ejus transactionis contenta. Cæsaris edictum. Cæsarei ingentes spiritus sumunt. 45. Wrangelii destinata. Bavarus inducias renuntiat. Herbipolensis Episcopi constantia. 46. Wrangelius loca quædam Bohemiæ tenet. Idem in Misniam tendit. 47. Bavarus Memmingam invadit. Idem copias suas Cæsareis jungit. Wrangelius Salam transit. Wittenbergius in Silesiam mittitur. 48. Wrangelius Turennii conjunctionem affectat. Idem Visurgim transit. 49. VVanchii adversus Saxoniæ Electorem conatus. Idem capitur ac damnatur. 50. Cæsarei in Thuringiam veniunt: 51. Inde in Hassiam flectunt. 52. VVrangelius Oldendorfum recedit; copias in hiberna distribuit. Gleichensteinum arx frustra à Suecis tentatur. 53. Cæsarei in hiberna discedunt: Melander Merpurgum expugnat: idem sauciatur. 54. VVittenbergii gesta. Montecuculus in Silesiam

1647. *lesiam revertit; in quem VVittenbergius tendit. 55. Hic iterum in hostem movet. Idem ad VVrangelium evocatur. 56. Cæsarei Olmucium & Iglaviam eminus obsident. Cæsarei pelluntur. 57. Iidem Iglaviam obsident. Eadem deditur. VVittenbergius in Silesiam redit. 58. Cæsarei castellum ad Kœnigswartam recuperant. Egra cominus circumsidetur. Cæsarea legio opprimitur. 59. Kœnigsmarckii & Hassorum acta. Kœnigsmarckius Cassellanæ auxilio venit. Hassi Niedeccam recuperant. Super conciliandis Cassellanis & Darmstadiensibus frustra agitur. 60. Coloniensis Elector armistitium acceptat. Idem de Hassis queritur. 61. Cæsarei VVestphalia decedere nolunt. 62. Kœnigsmarckius Vechtam obsidet, & capit; ut & Furstenaviam, & VVeidenbruggam. 63. Landgravia Darmstadiensi plura loca occupat. Mortaignius cadit. 64. Elector Coloniensis inducias abrumpit. 65. Kœnigsmarckii responsum; Landgraviæ responsum. 66. Hostilia resumuntur. Hassi Paderbornam obsident. Lamboius in Frisiam irrumpit. 67. Eum Sueci & Hassi invadunt. Lamboius ad Rhenam considet; & Suecis, Hassisque obsidetur; 68. ac tandem deseritur. Hassi castella Frisiæ recuperant. Lamboius complura loca recuperat. 69. De legionum Vinariensium seditione. 70. Seditio gliscit. Turennius ad seditiosos mittit. Hi Rosam ducem exposcunt. Hic retro eos ducere cogitur. Legiones cis Rhenum redeunt. Turennius id frustra impedire conatur. 71. Idem cum hisce cis Rhenum tractat. 72. Seditio recrudescit. Legiones versus Nicrum abeunt. Rosa in custodiam datur. 73. Legiones novum sibi ducem constituunt. Eas Cæsar tentat. Turennius denuo cum illis tractat. Illæ trans Mænum abeunt. Turennius ab istis repellitur. Turennius in Belgium abit. 74. VVrangelius hos motus præsens erat. Legiones ad Visurgim consedunt. 75. Kœnigsmarckius VVarendorfium aggredi cupit; post omittit. 76. Idem Vinarienses accipere dubitat. Gallici Legati frustra cum illis agunt. Vinariensium postulata. Cum illis facta conventio. 77. Per superiorem Sueviam gesta. Cæsarei VVangenam opprimunt; Giessam capiunt; Ravensburgum frustra tentant: id Sueci ultro deserunt. 78. Sueci frustra Uberlingæ subvenire conantur. Legio Gallica à Cæsareis intercipitur. Langenarga à Cæsareis frustra tentatur. 79. Sueci Biberacum deserunt. Bavarus Memmingæ deditionem imperat. Sueci ad vim excipiendam se comparant. Memminga deditur. 80. Norlinga obsidetur. Cæsarei VVormatiam frustra tentant. 81. Galli inducias cum Bavaro continuant. Turennius ad Rhenum redit; idem Bavaro inducias renuntiat. 82. Tractatus de pace continuatio. Conventi super Pomerania cum Brandeburgico ab omnibus optatur. 83: Hollandi acriter instant. 84. Ordines Imperii optant. Brandeburgici ad tractandum se offerunt: id quod Avauxius suadet. Cæsarei promißam evictionem retractant. 85. Sueci tractatum acceptant. Brandeburgicorum sententia. 86. Avauxii pro Brandeburgico studium. Tractatio cum Brandeburgicis; Ea absolvitur. 87. Brandeburgici Cæsareos æquivalens poscunt. 88. Circa petitos Episcopatus multi se opponunt. 89. Brandeburgici respondent. 90. Sueci Brandeburgico favent. Cæsarei petitos præsulatus annuunt: De Minda spem faciunt. Luneburgici alios præsulatus affectant. 91. De satisfactione Suecica. De Pomerania: De Wismaria. 92. De Bremensi ditione. 93. Tractatus ille concluditur. c4. Huic contradicit Meclenburgicus; Fridericus Administrator Bremensis & Fridericus Dux Gottorpiensis. 95. Super Gravaminibus negotiatio. 96. Peculiaris Gravaminum disceptatio. 97. De autonomia subditorum. 98. Super Principe Servestano monitum. 99. De causa Palatina. 100. Eam soli Sueci sustinent. 101. Super amnestia utriusque partis formula. 102. De causa Cassellana. 103. Gallorum de Hollandis querelæ. Servienti negotiatio Hagæ. 104. De tractatibus Gallorum cum Hispanis. 105. Cæsarei formulam instrumenti pacis exhibent; ut & Sueci. Palatini protestatio. Sueci Cæsareorum propositis in causa Palatina accedunt. Ea res differtur. 106. De Wurtenbergici restitutione. 107. De causa Badensi. De reliquis restituendis. De subditis Cæsareis. 108. De Gravaminibus Catholici Cæsareorum acta improbant; ut & Galli. Cæsarei se excusant. 109. Ea negotiatio continuatur. De subditorum Cæsareorum autonomia. 110. De administratione Justitiæ. 111. De negotiis Imperii. 112. De vectigali Oldenburgico. 113. Reliquiæ satisfactionis Sueciæ. 114. De æquivalente negotiatio paulisper hæret. De urbis Magdeburgi libertate. Brandeburgicus Minda potitur. Meclenburgicum æquivalens. 115. De Osnabrugensi Præsulatu. 116. De æquivalente Administratoris Bremensis. 117. De Hassica controversia & satisfactione. 118. Aliæ quædam differentiæ. 119. De satisfactione exercitus. 120. Exercitus postulata. 121. Monasterii tractatus frigent. 122. De Kœnigsmarckio querelæ. 123. Cæsarei Monasterii duo instrumenta edunt. Galli lente agunt. 124. De Palatina causa. 125. De Wurtenbergici restitutione. De causa Badensi. 126. Catholici Osnabrugæ acta super Gravaminibus subvertere cupiunt. 127. Cæsarei illis stare nolunt. Cæsareorum ad Catholicos propositio. 182. Catholici suis consiliis inhærent. 129. De subditorum Cæsareorum sacris. De Meclenburgico æquivalente. 130. Bavarici de cessione Bremensi queruntur.* 1647.

1647. runtur. Id Sueci ægre ferunt. Ea controversia componitur. 131. De Cassellanis postulatis. 132. Galli de Religione Instrumento suo inseri nolunt. Ne Cæsar Hispanis auxilium ferat. 133. Galli Instrumentum suum nolunt edere integrum; sed tantum caput de sua satisfactione. 134. Evangelici Suecos adeunt. 135. Tractatuum inter Gallos & Hispanos; 136. Inter Hispanos & Belgas continuatio. 137. Pax nutat. 138. Trautmansdorfius discessum parat lubentibus Catholicis, invitis Evangelicis. 139. Evangelici circa eam rem satagunt. 140. Cæsarei Suecis spem faciunt. Trautmansdorfius tractare amplius abnuit. Salvii cum Volmaro congressus. 141. Trautmansdorfius Monasterio discedit. 142. Catholici paritatem Augustæ admittere nolunt. Evangelici vacillant. 143. Sueci adhuc Monasterii manent. 144. Galli Instrumentum suum edunt. 145. Cæsarei tractationem differunt. 146. De satisfactione Hassica. 147. Guarantia Belgarum cum Gallis absolvitur. 148. Pax in ancipiti est. Suecici Legati Osnabrugam redeunt. 149. De satisfactione militum. De hocce postulato judicium. Ea res differtur. 150. Catholici Osnabrugæ conventa retractant. 151. Sueci scripto se in causa Palatina declarant. 152. Tractatus Pacis Osnabrugæ quiescit. 153. Gallicum Instrumentum discutitur. Ordinum sententia de decem Urbibus Alsaticis; de Vasallis Metensibus; de Lotharingiæ Duce. 154. Servientus Osnabrugam venit. 155. Catholici insolescunt. Evangelici sunt timidi. 156. Cæsarei vacillant. 157. Magdeburgicus protestationem interponit. 158. De vectigali Oldenburgico. 159. Helvetiorum postulata. 160. Evangelici Volmarum Osnabrugam expetunt. Galli Suecos Monasterium invitant. 161 Cæsarei ob rupturam Bavari insolescunt. 162. Evangelici super mora Cæsareos interpellant; ut & Suecos. Iidem à pravis consiliis cohibentur. 163. Tractatus inter Gallos & Hispanos quiescit. 164. Tractatio inter Hispanos & Belgas: 165. A Salvio Monasterii acta. Galli lente moliuntur. 166. Bavarus rupturam suam excusat. Evangelicorum de hac judicium. 167. Regina Bavaro respondet. 168. Regina de Bavaro apud Aulam Gallicam queritur. Reginæ constantia circa pacem sectandam. 169. Catholici declarationem suam edunt. Cæsarei moras nectunt. 170. Cum Catholicis post responsum Cæsaris tractant. 171. Evangelici Cæsareos propter tarditatem interpellant. 172. Sueci Imperii negotia Ordinum arbitrio committunt. Cæsarei Evangelicos in Suecos stimulant. 173. Sueci ista Ordinibus exprobrant: 174. Ac invidiam satisfactionis Militaris mitigant. 175. De satisfactione Hassica. Transactio in causa Marpurgensi à Darmstadiensi improbatur. 176. Bavarus Cæsarem ad pacem impellit. Volmarus Osnabrugam ire jubetur. 177. Prius tamen Gallorum satisfactionem expedit. 178. Volmarus Osnabrugam sine plenipotentia venit. 179. Cæsarei absque Suecis tractare volunt. Id quod Evangelicis displicet. Suecicorum ad Cæsareos propositio. 180. Moguntini electio. De modo agendi colloquium. 181. Prima difficultas super rebus jam transactis. 182. Evangelici Cæsareos ad tractandum impellunt. 183. Cæsarei Evangelicis mutationem conventorum suadent. 184. Hispanici Legati Osnabrugæ acta. 185. De satisfactione militum Reginæ sententia. 186. Cæsarei declarationem suam in Instrumentum Pacis edunt. Evangelicorum de hoc sententia. 187. Suecorum reservata circa futuram tractationem; Circa quæ Cæsarei tergiversantur. 188. Instrumentum Pacis excutitur. 189. Restitutio Electoris Palatini: Palatini Simmerensis: Bipontini, Lautereccensis; 190. Sulzbacensis: 191. Marchionis Culmbacensis: 192. Wurtenbergici: Mombelgardensis: Durlaceni, Carnoviæ, Ducis Crojæ: 193. Naßoviorum Siegenensium, 194. Saræpontani. 195. Hanoviensis; 196. Solmensis & Isenburgici; 197. Rheingraviorum: 198. Wittgensteinii; 199. Falckensteinii: 200. Waldeccensis; 201. Oetingani; 202. Hohenloici; 203. Lœwensteinii; 204. Erbacensis; 205. Brandensteinii, aliorum; 206. Urbium quarundam. 207. De gravaminibus. 208. Catholicorum correctiones circa gravamina. 209. De Reformatis. De Erfordia: De vectigali Oldenburgico. 210. De Suecica satisfactione. 211. De Hamburgensi Capitulo. 212. De extinctione Capituli Bremensis. 213. De Brema Urbe. 214. De titulo Reginæ. 215. De investitura. 216. De militum satisfactione. 217. De æquivalente Brandeburgico: 218. Meclenburgico; 219. Luneburgico. 220. De causa Hassica. 221. Cæsareis pax cordi non esse videtur. 222. Cæsarei Suecos arguunt: Hi se excusant. 223. Continuatio tractatuum inter Cæsarem & Gallos: Gallos & Hispanos: Hispanos & Belgas. 224. Sparrii Comitis inanis propositio. 225. De fœdere Lusitanico. 226. Transsylvanica. 227. Curlandi negotiatio circa tractatus Polonicos. Idem neutralitatem obtinet. 228. Legatio in Moscoviam. 229. Navium Suecicarum cum Anglis collisio. 1647.

Occupata

1647. *Acta cum Helvetiis.* OCcupata sub finem superioris anni à Wrangelio montium ad Bregantiam claustra ingentem motum apud vicinos Helvetios dederant, etsi is ultro de amicitia sua securos ipsos esse jussisset. Unde armis arreptis aditus regionis obsidere, ter duodecies selecta Provincialium millia expeditioni destinare, quibus vicenæ quaternæ machinæ adjunctæ. Nec tamen statim ferrum stringere; (2 Jan.) sed octo Legatis ad Wrangelium missis, sciscitari; num conventio cum Gustavo Rege inita, qua ut extra belli hujus contagium agerent sibi stipulati fuerant, firma subsisteret? Nam si vis, & injuria à ditione, ac civibus suis abstineatur, Suecico quoque exercitui à se amica omnia expectanda. Quibus Wrangelius amica omnia respondet, simul ut suis apud Helvetios forum præbeatur postulat. Iidem Legati cum jamjam discessuri essent, literas Wrangelio tradidere, quas in itinere sibi missas ignaris à quo scriptæ forent ferebant. Unde & Wrangelius, cum à privato quopiam exaratas crederet, istis demum digressis, eas resignabat. Adparebat tamen (29 Dec. A. 1646.) ab Helvetiorum universitate datas, quibus querebantur; suis terris à Suecico milite varias injurias jam illatas, interclusa quoque salis subvectione, ac minis adversus ipsos sparsis. Simul postulabant, declararet, quo in ipsos animo foret, ac ut militem hisce oris deducat, & injuriis deinceps (6 Jan.) parcat. Quibus respondit Wrangelius: Sibi de offensa aut minis, quas arguant, nihil constare; ac si quis suorum talia audeat, haut impune laturum; de cætero amicitiam cum ipsis constanter culturum, pariaque ab iisdem expectaturum. Privatorum ferocia dicta, quæ nec apud ipsos desint, ne curarent. Hostium à se occupatis locis citra necessitatem cedere haut Suecici moris esse; unde se hæc retenturum, quamdiu ratio belli, aut quæ mox speretur pax permittat. Demum postulat, ne Lindaviæ à se obsidendæ per lacum quid subvehatur. Has literas Wrangelius Carolo Marino apud Helvetios Suecico Residenti transmittit consessui fœderatorum exhibendas; qui & eadem sermone repetere jubetur; simul operam dare, ut militi suo ab Helvetiis commercia libera relinquantur. Nec minus Rhætos de amicitia (7 Jan.) sua securos esse jussit, quos & ipsos vicinia Suecorum non parum turbarat. Qui literis Meien- (9 Jan.) felda datis vicissim amica pollicebantur. Aderant (11 Jan.) tamen paulo post ab Helvetiis decem Legati, qui & oratione & scripto postulabant, ut Wrangelius Abbati & oppido S. Galli eandem immunitatem à molestiis belli præstaret; stativa longiuscule ab Helveticis finibus removeret, ne ipsis stationes opponere necessum sit; subvectionem salis aliaque commercia libera, ac ab omni onere immunia permitteret, copiasque suas ipsorum territorio, & Constantia abstineret. Quæ facile annuebat Wrangelius, suis quoque ad ipsos mercandi causa commeantibus parem securitatem stipulatus. De Constantia tamen addebat, si ratio belli eam invadi suadeat, se ita cum territorio Helvetico acturum, uti amicitia mutua requirat. Utque si navigia sua ad ipsorum ripam tempestate compellantur, amice habeantur, ac dimittantur.

Wrangelius Lindaviæ obsidium molitur. §. 2. Visum porro Wrangelio Lindaviam tentare, qua occupata tractus ad lacum Bodamicum tributis subjici, ac hosti, quæ annuatim circa colligebantur, supplementa intercipi poterant. Spem successus dabat, quod cives etsi armis exuti (1647.) Evangelicis sacris addicti essent, ac non nisi quadringentorum militum præsidium in oppido ageret, præter sexcentos agrestes, imbelle si vis ingruat, auxilium. Duodecim navigia Bregentiæ capta aptabantur, ut machinas ferre possent, prohibendo, ne quid per lacum in oppidum importaretur. Et quia id in insula positum non nisi ignibus infestari poterat, Cœnobium Capucinorum ponti propinquum occupatur, simul Aschachi suggestus excitantur, jaculandis globis ignivomis, accessusque ad castellum, quo pontis aditus obsepitur, fiunt. Distrahendo hosti Turennius mone- (*Galli Uberlingam tentant.*) tur Uberlingam interim tentare, centum tantum peditibus, totidem dimachis infessam. Qui & una cum Widerholtio noctu duodecim peditum cen- (12 Jan.) turias, mille equites admovit, num subito impetu oppidum opprimere posset. Sed præsidiariis paratis conatus irritus fuit: nec justum obsidium Turennio moliri placuit. Balinga tamen modicum oppidum à Schœnbeccio summo vigiliarum præfecto post vim per biduum admotam in potestatem redacta est.

§. 3. Ast Cæsarei, Succis, Gallisque in superio- (*Cæsarei Sulzbergam capiunt.*) rem Sueviam digressis, cis Danubium in Præsulatum Aichstadiensem concesserant, ubi Suecos quantum possent carpere instituebant. Ac primo (7 Jan.) Sulzberga arx, è qua vicinus tractus tributis subjiciebatur, viginti quatuor desultoribus insessa, à tribuno Kolbio admotis machinis ad deditionem citra exceptionem compellitur. Weissenburgo (*Weissenburgum obsident.*) in Norico viginti amplius Cæsareorum ac Bavaricorum catervæ circumfusæ deditionem imperant, (3 Jan.) sed quibus præfectus Weyerus subtribunus militari ferocia respondet, qui & omnia ad vim repellendam strenue adparaverat. Ita per aliquot dies treccnti equites circumsultabant intercludendo accessui, donec sex militum millia cum ma- (8 Jan.) chinis Ingolstadio petitis accessere, qui extructis suggestibus magnam vim ignivomorum globorum injecere. Inde globis fere ignitis fulminant, tum accessibus ad fossam promotis, ingentem mœ- (18 Jan.) nium ruinam, qua lata in oppidum via pandebatur, edunt. Bis dehinc assultantes hostes obsessi cæsis aliquot istorum centuriis repulerunt. Ignibus tamen globisque jaciendis, quorum septem millia septingenti amplius numerabantur, pergitur ingenti cum strage ædium, quarum & una atque altera in cineres consedit. Tandem cum nulla resistendi facultas superesset, post adhibitos dudum globos stanneos, deficiente jam & pulvere, Weierus honestis conditionibus oppidum dedi- (*Quod deditur.*) dit, ac relictis qui antea Cæsaris militiam professi (23 Jan.) fuerant, ad exercitum dimissus est. Durante obsidio non nisi duodecim milites, quatuor agrestes in oppido occubuerant. E Cæsareis ac Bavaricis septingenti amplius cæsi aut sauciati. Weiero non modicæ gloriæ fuit, leviter munito oppido tantam hostium vim complures per dies sustinuisse. Discedentem militem contra pacta ante oppidum hostis spoliavit, parte vehiculorum, & equorum abrepta. Sed in miseros oppidanos, licet arma non arripuissent, ac ignibus tantum restinguendis vacassent, atrocius sævitum, quorum bona militi in prædam permissa. Ac ne puberes cæderentur, ac oppidum igne deleretur, intercessioni Klippelii Commendatoris Provincialis Franconiæ datum ferebatur; cui eo nomine viginti quatuor prædia rustica ab oppidanis cedenda erant. Quingentorum insuper militum præsidium impositum, ac consules decurionesque Ratisponam

1647. nam in custodiam abducti, magnaque pecuniæ summa emuncti. Bavarici inde in superiorem Palatinatum, Cæsarei in Bohemiam hibernatum discessere. Cæsareo exercitui, cum Gallasius morbo articulari, ac febri debilitatus ad sustinendos belli labores fere inhabilis esset, Melander præficitur, qui hactenus Westphalicis duntaxat copiis præfuerat, Comitis dignatione vocabulo Holzapfel mactus, qui cum valida suorum caterva Francofurtum, inde Wurtzburgum profectus demum apud exercitum adpulit.

Melander exercitui Cæsareo præficitur.

2 Febr.

Kœnigsmarckius in Westphaliam mittitur.

§. 4. Circa idem tempus Wrangelius Kœnigsmarckium cum aliquot legionibus è Suevia in Westphaliam dimittit, disturbandis ibi hostium delectibus, ac aperiendæ communicationis lineæ; tum ne quis à tergo Suecis ingrueret provisurum. Is Mergentheimum progressus, Wertheimi Mœnum superare, inde in Hassiam ac Westphaliam penetrare constituerat. Ad eum intercipiendum Trauditschius, & Joannes Wertanus cum quinque equitum millibus, mille selectis peditibus, ac quindecim machinis profecti fuerant; qui præter Noribergam Winsheimum, & Uffenheimum raptim procedebant. Kœnigsmarckius ipsorum destinatis mature cognitis sat quidem spatii habebat, superato apud Wertheimum Mœno hostem evadere, quo & Herbipolensis Episcopus navigia, annonamque accelerando itineri comportari curaverat; ni fluitantia per Mœnum glaciei fragmina transitum arcuissent. Unde cum hostis numero longe prævaleret, capto in arena consilio, pedites cum machinis & parte impedimentorum Mergentheimo includit; ipse cum equitatu retro Schorndorfum versus cedit nulla jactura nisi aliquot vehiculorum, & centum prope calonum, quos excurrentes Heilbrunna catervæ interceperant. Inde à Turennio qui vicino tractu hiemabat, auxilium petit, si forte hostis Mergentheimum invadere auderet; qui & statim decem equestres legiones expeditas ad ipsum ire jubet, Mergentheimo si opus foret una cum Kœnigsmarckio subventuras. Sed hostis Uffenheimum delatus, cum destinata sua patere cerneret, statim iter retro vertit, haut alio operæ pretio facto, quam ut quingentos suorum amitteret, qui partim deseruerant, partim acri frigore perierant. Ita Kœnigsmarckius, periculo amoto, assumtis quos Mergentheimi reliquerat Wertheimum tendit, ubi nemine impediente Mœnum superavit, inde superiorem in Hassiam progressus.

2 Febr.

6 Febr.

5 Febr.

Acta tractatus induciarum inter Suecos, Cæsareos & Bavaricos.

§. 5. Inter hæc tractatus induciarum fervere cœperant, quibus agitandis utriusque partis consensu Ulma locus destinabatur. Ab his cum initio Wrangelius abhorreret, Gallorum offensæ vitandæ, qui acriter illas urgebant, in easdem demum descendit, etsi in sua postulata hostes haut temere consensuros crederet. Sane iisdem Avaugurius, & Croissius, quibuscum Bregentiæ colloquium instituebatur, acriter contradicebant; ad extremum tamen eadem in medio relinquebant. Contra iidem Gallica postulata sciscitante Wrangelio dissimulare, velut à Turennio nondum sibi communicata; quæ tamen ex ipso Suecici delegati, ubi stativa ejus transierint, facile intellecturi sint. Tractatibus obeundis destinabantur Robertus Duglassius summus vigiliarum præfectus, & Petrus Brandius Quæstor. Illis injunctum erat conditiones non ferre, sed quid adversa pars propositura esset expectare. Cæterum id agerent, ut hospitiis exercituum hostilium relinquerent regiones trans Danubium, excepta Suevia; Suecis, Gallis, & Hassis quæ citra sunt servarent; ac Suecis quidem utrumque Saxonicum, & Franconicum Circulos, tum Moraviam, totamque Silesiam stipularentur, & quinque districtus in Bohemia Misniæ ac Silesiæ vicinos, præter loca Westphaliæ præsidiis suis infessa, aut tributis subjecta. Cautionis vicem subirent Augusta Vindelicorum, Egra, & Pardowitza; hosti vicissim Raina & Donawerta traderentur. Quam cautionem si plane abnuat adversa pars, & ipsi eandem remitterent, hospitiis tamen utique retentis. Armistitium in duos menses fieret, ea lege, ut utraque pars duabus ante horum finem septimanis declaret, omittere illud, an prorogare placeat. Principio armistitii obsidium Brixensis arcis amoveretur, & captivi utrinque permutarentur. Durante eodem inter milites utrinque nulla sit communicatio vitandæ collisioni, aut corruptioni. Commerciis quoque liber cursus relinqueretur. Isti porro cum in itinere Turennium non offendissent, Ulmam delati, Cæsareos Commissarios Ottonem Ludovicum Wachenheimium summum vigiliarium præfectum, & Georgium Nicolaum Rosenbergium; Bavaricos Joannem Reuschenbergium, Joannem Kutnerum, & Bartholomæum Schæferum invenerunt; cum Galli post tres demum horas adpulissent. Ante horum accessum Sueci Cæsareis ac Bavaricis jam adventum suum pro more denuntiarant, iisdemque horam admittendæ salutationis in posterum diem designarant. Cum tamen isti haut eo secius Gallos prius inviserent, Sueci iisdem deinceps ad se accedentibus admissionem abnuebant. Ea res primum tractatibus impedimentum objecit. Quanquam enim Cæsarei fingerent, non aliter sibi fuisse persuasum, quam Gallos primo loco urbem introisse; ac ob contumeliam negatæ admissionis sibi satisfieri postularent; Sueci tamen ostensa prætexti vanitate nil sibi cum istis negotii fore ostendebant, quoad nova à Wrangelio mandata acceperint. Quo responso etiam Bavaricos impensius se excusantes, ac Cæsareorum sibi exemplum utique sequendum fuisse, ostendentes protelabant; etsi Wachenheimius, qui ob valetudinem primæ salutationi non adfuerat, offerret, se primâ vice Suecos, inde Gallos invisurum, vel etiam Suecis salutatis Gallos plane non aditurum. Galli Cæsareorum factum primo defendere, velut Monasterii quoque idem ordo servatus sit. Sed cum Sueci id inficiarentur, rogabant; ne isthoc errati ita aspere exciperent: alias omnes clamaturos, à pace ipsos abhorrere, qui ob inania ceremoniarum tam salutare negotium abrumpere velint. His Gallorum precibus, ac adversæ partis excusatione Sueci permoti offensa seposita ad tractatus descendunt, ea tamen lege, ut adversa pars primam propositionem faciat; tum si contraria mandata à Wrangelio accipiant, ad respondendum ne teneantur. Quarum priorem conditionem Cæsarei plane abnuebant; Bavarici autem deliberaturos se respondebant; nec eo minus literas, quibus legationis suæ fidem facerent, utrique exhibebant. Cæsareis tergiversantibus, Bavarici demum Cæsaris, suique Principis nomine propositionem edidere, velut isti hujus factum utique sequendum sit. Adversus quod à Cæsareis protestatio interposita, indignum clamantibus ab Electore Cæsari tantum præjudicii fieri, Galli contra Bavaricis animos addebant, haut obscure jactantes; Bavaricos potius, quam Suecos re infecta discedere patiantur, separatum cum fœderatis 1647.

21 Jan.

Suecorum Deputatorum mandata.

14 Jan.

Iidem Ulmam veniunt 17 Jan.

18 Jan.

Prima offensa circa ceremonias.

23 Jan.

Bavaricorum prima propositio.

25 Jan.

1647. Regnis tractatum suscepturos. Conditiones armistitii, quas Bavarici ferebant, hæ erant: Durante hoc tractatu omnia ubique hostilia ac progressus armorum statim cessarent, & utraque bellantium pars in eo statu persisteret, quoad super hospitiis conventum fuerit. Cæsaris & Imperii exercitibus præter hæreditarias provincias Bavaricus, Suevicus, & Franconicus Circuli in usum hibernorum relinquerentur. Sub Bavarico Circulo Superior Palatinatus, & Inferioris Cisrhenanæ partes comprehenderentur; Raina quoque, Donawerta, Mundelheimum, Wormdinga, Heidenheimum, & Weissensteiga deductis præsidiis Bavaro restituerentur. Peculiariter etiam his induciis Electoris Coloniensis ditiones comprehenderentur, ubi & tributa ad moderationem sint redigenda. Id armistitium ad plenam usque pacis conclusionem duraret, circa quam maturandam omnes operam navarent. Si qui militares præfecti, aut gregarii injussu Superiorum vim faciant, induciæ nihilominus persisterent: violatores præfectis suis exhibiti pœnis subjicerentur. Neutra pars exercitum interim augeret, cum propediem pacis conclusio expectetur. Quæ à fœderatis Regnis super communibus induciis concludenda sint, ea ut à Cæsare ratahabeantur Electorem præstiturum.

Suecorum ad hanc declaratio. §. 6. Ex hisce conditionibus Sueci judicabant, Bavaricos hautquicquam studio promovendæ pacis ad hos tractatus descendisse, sed ut horum obtentu tempus extraherent; & quia Cæsareo, Bavaricoque exercitui pleramque Germaniæ partem vindicatum ibant, Suecis copiis in utramque Saxoniam compactis, queis una cum præsidiis per Misniam, Silesiam, Bohemiam, Sueviam brevi extabescendum esset. Multo absurdius habebatur postulare, ut tot annorum labore ipsi ultro cedant. A Cæsareis potius moderanda Westphaliæ tributa, qui illa à ditionibus etiam per Suecos & Hassos insessis extorqueant. Denique sibi haut consultum cum Bavaricis super Cæsaris negotio agere, postquam Cæsarei delegati ferant, nova à se domo mandata expectari. Hanc sen-
26. Jan. tentiam mox Bavaricis indicant, & quia Wrangelius audito, Cæsareos propositionem facere abnuisse, jusserat istos inde digredi, adversæ partis Legatis per Herbipolensem Ministrum id denuntiant, testati per se non stetisse, quo minus nego-
Sueci discedunt. tium succederet. Acriter tamen instabant Galli ne abitum Sueci properarent polliciti, se Bavaricos ad separatum cum Regnis tractatum inducturos. Qui & effecerunt, ut Bavarici plenipotentiam ad ejusmodi negotiationem producerent, ejusque scriptum exemplum communicarent. Id quod à Suecis quidem acceptatum; sed quia improvisa ea res, & de qua nihil injunctum erat, ad nova mandata petenda discesserunt, polliciti intra octiduum se Ulmam reversuros, aut saltem significaturos, tractatus hos admittere velit Wrangelius, an minus. Id quod ægerrime ferebant Galli minantes si tractatus cum Bavaro abnuerent Sueci, se jussos seorsim cum hocce pacisci. Ejus rei necessitatem sibi inde afferri, quod in proximam æstatem ab Hollandis nihil subsidii expectent, eoque Turennii copiis in Lucenburgica, & Belgio utendum sit. Ante discessum Reuschenbergius Duglassio ad colloquium invitato velut obiter insinuabat, Bavarum certo modo Cæsaris partes jam deserere constituisse; quin id dudum cupiisse, si per utrumque Regnum extra
30. Jan. belli consortia agere licuisset. Duglassio Bregentiam reverso Wrangelius adhibitis in consilium ducibus tractatus instaurandos decrevit. 1647.

§. 7. Inrer hæc iste hautquidquam otio indulgens insulam & arcem Meinaviam, in lacu Bodamico inter Uberlingam, & Constantiam sitam, invadere constituit, quam modico milite insessam intellexerat. Unde ipse tredecim navigiis, quingentos pedites summo mane ripæ admovit, militibus & agrestibus initio non segniter resistentibus & præfecto arcis in subeuntes machinis fulminante. Sed cum iste inter arcem, ac excitatum in ripa castellum exscensione facta impetum in resistentes faceret, hi animis collapsi in fugam se dederunt, ac castello relictis ibi quinque machinis, ultro se ejecerunt. Præfectus arcis cum deditio imperaretur, ad resistendum se primo parabat. Mox admotis à Wrangelio machinis cum honestis legibus pacisci cuperet, id tantum permissum, ut ipse cum centurione Constantiam incolumis abiret, sexaginta manipularibus inter supplementa distributis. In arce triginta tres machinæ æneæ inventæ, & non spernanda armorum, adparatus bellici, ac vini copia. Wrangelius cum idoneum locum judicaret infestandæ Constantiæ, Uberlingæque, ac inferiori lacus parti, centum quinquaginta pedites, triginta equites sub Balhornio præfecto vigilum præsidio imposuit. Ad Lindaviam tamen Wrangelio res parum ex voto successit quod navigia, licet quotidie lacum circa oppidum percurrerent, prohibere non potuissent, quin aliquot centuriæ militum ac farina, cujus inopia præcipue laborabatur, inferrentur. Nec segniter resistebat Cæsareus præfectus Maximilianus Wilibaldus Wolfeggius Comes, porta quæ continentem spectat obstructa, ac dejectis aliquot jugis lapidei pontis. Qui magno numero injiciebantur globi septem quidem domos statim inflammaverant; incendium tamen, ne latius serpere posset, statim restinctum. Sub castellum ponti adsitum demum cuniculus magno cum labore agebatnr, quo latus ejusdem subversum. Nec tamen Suecis pedem ibi figere licebat, quod tegumentum deesset adversus continuos globorum ex oppido grandines. Ita demum abstractis machinis obsidium solutum. Interjecto tempore valida arx Langenarga, in ipso quoque lacu sita à Suecis nemine resistente occupatur. Cæterum cum illis locis annona pabulumque deficere cœpissent, Wrangelius disjectis claustris castellisque ad Bregentiam, destructaque arce Pfannenberga, copias inde abducit, ac retro iter vertens Ravensburgi prætorium statuit. Exercitus circa disponitur, quoad de eventu tractatus Ulmensis constaret. Præsidium Tamen Neuburgi in Comitatu Bregenlino, Langenargæ, & Meinaviæ relictum. E quibus Neuburgum post Wrangelii discessum, machinisque verberatum, cum nemo esset qui subveniret, aliquanto post ad deditionem adigebatur.

Wrangelius insulam Meinaviam occupat 1. Febr. 3. Febr. 23. Febr. Bregentiam deserit. 26. Febr.

§. 8. Wrangelium ut Ulmensem tractatum instauraret, non una causa permovebat. Si enim Bavarus serio rem ageret, eo partibus Cæsareis avulso Suecica arma non parum levabantur, pacique maturandæ insigne momentum adferebatur. Quod si Bavarus forte alia hoc obtentu captaret, suspiciones tamen, & diffidentiam inter hunc & Cæsarem excitari non inutile erat. Sed & Suecicis Deputatis digressis Galli Ulmæ restiterant, testati, si Sueci honestis legibus inducias cum

Tractatus induciarum instauratur; ejusque causa.

1647. cum Bavaro abnuerent, sibi à Legatis Monasteriensibus injunctum, ut soli cum eodem eas concluderent, nec tam optatam occasionem Bavarum à Cæsare disjungendi amitterent. Id quippe non minus sibi per fœdus licitum, quam quod Sueci cum Brandeburgico, & Saxone inducias inivérint. Ast hoc facto Galli copias suas è Germania in Belgium deducturi erant, quod inter Hispanos & Hollandos jam pax convenisset: quo casu tota armorum hostilium moles Suecis solis incubitura erat. Haut alia tamen lege tractatum suscipere visum, quam ut Bavarus prior conditiones proponeret, ac copias suas à Cæsare disjungeret. Nam si priori propositioni insisteret, aut Cæsareos utique includere vellet, tractatum plane adspernari decreverat. Eoque Deputatis suis injunxerat, si Cæsarei forte congressum exposcerent, non quidem plane eum recusarent, sed audirent ab ipsis proposita, & ad se referrent, de cætero omni cum istis negotiatione supersedentes. Deputati isti erant Caspar Cornelius Mortaignius, & Robertus Duglassius, quibus Georgius Snoilskius adjunctus erat. Cum Ulmam venissent, statim Cæsarei ac Bavarici tempus congressus ab illis exquirunt. Cæsareis responsum, sibi cum istis tractatus suscipere haut mandatum, eoque nescire, quo fine congressum expetant, nisi forte velut privati ipsos salutare velint. Ita Cæsarei accedere omiserunt. Bavarici autem sine mora admissi, qui & ultro propositionem se edituros ferebant. Quibus Sueci reposuerunt; citra ambages, more militari, non Legatorum subtilitate rem agerent. Post exhibita hinc inde procuratoria Bavarici scripto peculiare armistitium pro Electore Bavarico, ejusque ditionibus, ac copiis exposcunt, quibus & ipsius frater Elector Coloniensis cum suis præsulatibus sit includendus; stipulati tamen sibi certos districtus sustentando suo exercitui ad futuram usque pacem, ac nominatim totum Circulum Bavaricum, & à Suecis occupata loca ad Electorem spectantia, Rainam, Donawertam, Wembdingam, Heidenheimum, Weissensteigam, & Mundelheimum; tum superiorem Palatinatum, & Inferioris partem cisrhenanam. Et quia Bavariæ magna pars vastata sit, postulabant addi, si non totum Suevicum & Franconicum Circulum, saltem præter ea loca, quæ Bavarus jam suis præsidiis obtineat, tantum hospitiorum quantum suis copiis sufficiat.

Tractatus initium. 6. Febr.

7 Febr. Bavaricorum propositio. 9 Febr.

Suecorum de hac sententia.

§. 9. Ast Suecicis Delegatis injunctum erat; quantum possint Bavarum propriis ditionibus, & Circulo cognomini includere, quem ipsi concedere Wrangelius decreverat; restitutis quoque locis ad ipsum pertinentibus. Contra ut idem Suevico & Franconico Circulo plane renuntiaret, ac præsidia sua inde deduceret, cupiebat, Wurtenbergico cumprimis Duci munimentis restitutis. Cautionis invicem petebat Augustam, & Ambergam. Sed Memmingam, Uberlingam, & Heilbrunnam velut pensationem, pro locis, quæ hoc tractatu Bavaro cederentur. Unde discrepantibus tam longe conditionibus Sueci, antequam cum Bavaris negotiari inciperent, Gallis mandata sua communicare constituerant. Qui illis acriter contradicebant, nec ad talia Bavarum compelli posse, eoque ut postulata mitigarent, vehementer instabant, denuo testati; ni Sueci simul cum ipsis armistitium æquis legibus ineant, nec occasionem duos Electores à Cæsare dissociandi arripiant, se solos cum hisce transacturos. Quin & toto tractatu Bavaris aperte studebant, ac Suecorum postulatis ubique se objiciebant, ut Suecis acrius cum hisce, quam cum Bavaricis disceptandum foret. Qui & totam Sueviam Bavaro hospitiis facile indulsissent, ni Sueci se opposuissent. Qui cum ostenderent, se regiones, queis Bavarum decedere cupiant, non soli Sueciæ, sed & Galliæ simul quærere, Galli reponebant; se nihil istorum desiderare nec consultum ducere, tam proficuum publico negotium per ejusmodi iniqua postulata sufflaminari. Inducias utique ineundas, nec concedendum ut Bavarus penitus opprimatur. Quin Bavarici plura, quam ipsi postularent, offerebant; quibus & aperte declarabant, modo cum Suecia transegerint, sibi cum ipsis intra dimidiam horam conventurum. Ita cum Galli magis adversæ partis, quam sociorum causam agerent, quid ab istis expectandum foret Suecis vix constabat. Iidem & acriter contendebant, non habere Suecos quod circa Sueviam satagant, quæ Gallicis hospitiis cum consensu Torstensonii & Wrangelii adsignata sit. Ac malle se loca Rheno propinqua in hostium, quam Suecorum manibus esse; quod illos inde expellendi aliqua spes sit, hos non item. Incalescente disceptatione Galli demum, cum Suecos verbis haut protelari cernerent, ad mitiora devolvi, ac ostendere; quam utiles ac necessariæ induciæ sint, quod Gallia argento exhausta haut eo quo hactenus vigore res Germanicas sustentare queat, præsertim cum post pacem inter Hispanos & Hollandos ad Belgium Hispanicum oculi magis reflectendi sint; id quod propius ipsos, quam Germania tangat. Contra Sueci demonstrare, Wrangelio non minus operam dandam, ut pro locis Bavaro restituendis talia recipiat; quibus hic ad servandam fidem compelli posset; nec consultum esse aditus Bavarię gratis amittere. Eo cautius autem eidem agendum, quod à Regina nihil super tractatu hoc suscipiendo in mandatis habeat, cui ob solam Gallorum flagitationem locum dederit. Unde tales ipsi conditiones paciscendas, queis factum suum Reginę probare queat. Ita paulatim ad moderatiora descensum, & Galli qui hactenus postulata sua dissimulaverant, unum atque alterum locum ex iis, quę Sueci nominaverant, obtendere cęperunt; Suecis reponentibus, cum Galli non habeant; quod Bavaro restituant, non esse; quod ab hoc pensationis in vicem exigant. Circa restitutionem Wurtenbergicorum locorum facile inter ipsos conveniebat. Ambergam quoque Sueci mox remittebant, velut partem Superioris Palatinatus Bavaricorum stativis concedendi. Augustæ, si illa obtineri posset, Galli dimidiam sibi partem pręsidii deposcebant; etsi post satius visum, eam urbem utriusque partis præsidio vacuam neutralitati relinquendam. Memmingam Galli Suecis pro Raina, aliisque Bavaricis locis concedebant, cujus præsidio alendo tractus inter Illarum, Danubium, & Licum destinabatur. Ad Uberlingam Galli oculos adjecerant; quam tamen obnixe sibi vindicabant Sueci, quod per eandem Constantia ad neutralitatem compelli, Lindavia paulo minus quam obsessa teneri posset; etsi prævidebatur, valido pręsidio opus fore ob cives Romanorum sacrorum pervicaces; ac ob tributa controversiæ quid cum Hohentwilanis facile oriri posse: Heilbrunna ut neutrarum partium esset Sueci contendebant: Sed Gallis acriter sibi eandem vindicantibus, illi tandem non repugnatu-

Qui cum Gallis rem communicant.

1647. ros se declarabant. Contra Galli Offenburgum munitionibus detractis Benfeldæ tributis subjici patiebantur.

Sueci postulata sua temperant.

§. 10. Wrangelius collisione suorum cum Gallis intellecta, ne hi forte ad separatas inducias ruerent, suisque copiis trans Rhenum ductis totam belli colluviem in ipsum devolverent; istorum morositati cedere statuit, modo primarium scopum attingeret, Bavarum Cæsareis partibus disjunxisse. *13 Febr.* Unde ipsius jussu responsum ad Bavaricorum propositionem ita formabatur, prout hisce non ingratum fore è Gallorum sermonibus intellexerat. Testabantur tamen Sueci, se haut gradatim & per ambages postulata sua expromere, sed simplicitate militari agere. *Bavarici serio à se rem agi testantur.* Bavarici contra toto tractatu rem serio ab se agi multis rationibus demonstratum ibant. Electorem senio gravem filiis tenera ætate pacatam possessionem terrarum suarum relinquere velle. Pacem semper sincere suasisse; sed aulam Cæsaream à talibus regi, queis omnia ad privatum commodum referantur; & quæ Schlickius, aut Trautmansdorfius suadeant plus ponderis habere, quam senis Electoris & consanguinei consilia. Cæsarem plane ab Hispania dependere Bavaro infestissima. De nativo odio Austriacæ, & Bavaricæ Domus nemini ignotum; & Electoris patrem dicere solitum; si Austriacus, ac Bavaricus sanguis eidem patinæ infundatur, utrumque mixtionis impatientem seorsim mansurum. Electoris uxorem, utut Sororem Cæsaris jussisse Regiis Deputatis denuntiari; ne ipsam velut Austriaca Domo oriundam respicerent, sed velut Electricem Bavariæ, quæ omnes affectus ejus Domus induerit, in quam denupta sit, haut minus quam Regina Galliæ, quæ filii sui incrementa etiam cum jactura Hispaniæ, ex qua ortum trahit, quærat. Præterea fortunam Cæsari nunquam non infestam reflare. Bavaricos, ubi soli rem gesserint, victores semper extitisse; Cæsareis junctos adversam fortunam expertos. Apud Francofurtum, & Memmingam ita segniter à Cæsareis ducibus rem administratam, ut hostem velut ultro in Bavariam invitasse videantur. Sed nec beneficiis Bavarum Cæsari obstrictum, cum hic isti longe plura debeat. Bavarum à prælio in Monte Albo ad hoc usque tempus fidelem Cæsari operam navasse, ac res ipsius prolapsas semel atque iterum restituisse, sceptrumque & coronam eidem conservasse. Electoralem dignitatem non tam isti, quam reliquis Electoribus, & Regi Galliæ in acceptis ferre. Vastatum Palatinatum oneri magis sibi quam emolumento, ob quem egregium pignus in Austria supra Anassum constitum dimiserit; ac pro tot millionibus in gratiam Cæsaris erogatis longe meliores & ampliores terras emi potuisse. Superesse porro Cæsari unde bellum alat, & una licet alterave Provincia amissa plures restare, ex quibus vicissitudinem fortunæ aucupari possit: Bavaro modicam Provinciæ partem superstitem, quam Cæsaris causa aleæ exponere nequeat. Equidem non deesse qui inducias dissuadeant; sed quibus nihil sit, quod in Bavaria amittant. Tractatibus absolutis Electorem facti sui rationes scripto publicaturum. Talia Bavarici non sine motu animi ingerebant, addito, jussos se ab Electore separatam cum Regiis negotiationem persequi, nec cum Cæsareis causam conjungere, si vel maxime & ipsi cum Regiis pacisci velint.

§. 11. In ipsa porro negotiatione id præcipue 1647. dubium habebatur, cum Elector non tantum pro *Suecorum cum Bavaricis negotiatio.* se velut Elector, sed & velut supremus Dux exercitus ad universum Imperium spectantis super induciis agat, num copias Imperii sibi subditas ita in potestate habeat, ut quicquid invito Cæsare ipsorum nomine polliceatur, hæ citra contradictionem probaturæ, ipsique obsequium præstituræ sint? Sane Bavarici fidenter in se recipiebant, Electorem exercitus sui sat potentem, in quem nec alteri quid juris competat; quippe quem is maximam partem conscripserit, ac tot per annos aluerit. Omnes tribunos ab ipso legionibus Præfectos, Ductoresque varia ratione eidem obstrictos; nec metuere, ut quis obsequium exuat; aut si quis frœnum mordeat, statim in custodiam dandum. De Coloniensi Electore, quem Bavarus induciis includere cupiebat, Wrangelius initio dubitabat, ne id hospitiis, ac tributis Reginæ, & Landgraviæ fraudi esset, de cujus sententia non satis constabat. Quia tamen hujus nomine subtribunus Adolfus Majus Ulmæ tractatibus aderat, ejusdem commoda huic cordi fore confidebat; eoque Deputatis suis in mandatis dabat, si Coloniensis Cæsareum militem oppidis suis dimoveret, ac Landgraviæ occupata loca quiete relinqueret, & super tributis ex æquo transigeret, ut cum isto quoque inducias concluderent. Ita certa capita utrinque scripto concipiuntur, nulla fere nisi super Memminga, & Uberlinga disceptatione, quas urbes Imperiales exteris ab ipso velut Electore tradi parum decorum judicabat; quas potius suæ libertati relinqui par sit, postquam non amplius opus habeat propriæ securitatis gratia præsidiis suis easdem obtinere. Ad extremum Bavarici declarabant, se molliendæ invidiæ præsidia sua inde educturos; quas quomodo Regii in potestatem suam redigere queant, ipsi viderint, queis & super præsidiis inter se transigere licitum sit. Quo casu Suecos proximos esse utrique oppido occupando, velut qui vicina circum regione potiantur. Sed Sueci istud adspernabantur velut ambiguum; & Bavaricis digressis alios ea oppida præripere, aut oppidanos portam accessuris claudere posse. Ac forte hanc primam occasionem æmulationis inter Regios futuram. Unde & eadem sibi utique à Bavaricis in manus traderentur, Sueci contendebant.

§. 12. Porro injunxerat suis Wrangelius, ne *Regii Bavaricam declarationem urgent.* tractando tempus tererent, sed quantum daretur perspicere laborarent, quid huic negotii solidi subesset, & quidem quoad exercitus per hiberna quiesceret; cujus statio ob penuriam annonæ, ac pabuli propediem mutanda erat. Nam nunc Bavarum metus coquebat, ne forte in ipsius Provinciam Sueci se iterum effunderent; quo metu amoto, illisque cis Danubium regressis forte duriores conditiones laturus erat. Unde Bavaricis denuntiant: eam, quam protulissent, super Memminga, & Uberlinga decretoriam Wrangelii sententiam esse; ac ni intra sextum abhinc diem responso quale cupiant potiantur, ne horæ quidem mora inter- *16 Febr.* jecta ad exercitum reversuros. Simul Gallos post- *20 Febr.* quam cum ipsis super Heilbrunna, & Offenburgo transegissent, permovebant, ut gemina Bavaricis significarent.

§. 13. Cæsarei etsi initio super primæ saluta- *Cæsarei quoque tractare cupiunt.* tionis honore dubitarent, mox tamen eo respectu seposito, Suecicos invisunt, post verba honoris invicem commutata tractatibus initium *15 Febr.* factu-

1647. factori injunctum sibi ferentes talia proponere, quæ Suecis utique satisfactura sint. Sed cum intelligerent, Suecicos quæ proponerentur ad ducem relaturos, Cæsareo fastigio indignum ducebant propositionem edere, antequam constaret, num pars adversa cum ipsis tractatus suscipere velit. Unde ut Wrangelii sententia super hac re exquireretur, postulabant. Simul errorem circa primam salutationem admissum excusabant, velut ex imprudentia profectum. Et quia Wrangelius cum Bavaricis, qui ad eundem lapidem impegerint, tractatus eo nomine non abnuerit; causam non esse, quo minus & secum agatur, qui deterioris utique conditionis non sint. Nec obscurum erat ipsos anxie hujus negotii exitum circumspi-
18. Febr. cere. Eosdem cum dehinc Snoilskius velut privato nomine inviseret, hi laxioribus verbis insinuabant; se gratiora forte quam Bavaricos proposituros: ac minus onerosas Suecis conditiones sibi stipulaturos. Sane Cæsarem, qui hactenus ferro Suecis nihil extorquere potuerit, vix compendii quid ex hoc tractatu sibi polliceri. Rediit
22. Febr. post ad Suecicos Rosenbergius tantum non preces adhibens, ne se hujus fabulæ otiosum spectatorem esse patiantur; Suecis, uti antea, rem ad Wrangelium rejicientibus. Unde post biduum
24. Febr. Wachenheimius apud Suecos militari impatientia
Iidem Bavaricis succensent. inanem tractatum diris devovebat, acerbe in Bavarum invectus, cujus cupita ni Cæsar tanta constantia tuitus esset, dudum communem pacem constitui potuisse. A Bavaricis quoque delegatis in fraudem se inductos, queis mandata sua, antequam Ulmam accederent, ostenderint; circa quæ hosce nihil scrupuli movisse, & nihilominus secreta mandata ad separatos tractatus secum attulisse. Eosdem quoque in causa esse, quare Sueci non primo loco à se salutati sint. Nam se prius advenientes primo loco invisere pro more voluisse; Bavaros contra contendisse, Gallis primæ salutationis honorem citra controversiam deberi; ac nihilo secius culpam post in ipsos devolvere ausos. Denique secreta inter Gallos Bavaricosque commercia dudum agitari; quæ & causa fuerit, quare nupera æstate Turennius conjunctionem suarum copiarum cum Suecis tamdiu distulerit.

Instrumentum conficitur. 26. Febr. §. 14. Die condicto Bavarici Electoris declarationem circa Memmingam & Uberlingam Suecis exhibuere, ubi circa modum tradendi Sueci adhuc nonnihil desiderabant quod expedire Bavari-
1. Mart. cis per mandata sua non licebat. Post triduum tamen formulam conventionis ad Suecorum mentem concinnatam proferebant, ad quam Sueci, quæ videbantur, monebant. Formula sic adornata, cum apud Suecicos Bavarici pranderent, Reuschenbergius inter pocula ambiguus disserere: Vix persuaderi sibi, hoc tractatu pacem promotum iri. Cæsare oppresso Bavarum quoque in ordinem redigendum, qui & ad Inferiorem Palatinatum citra exceptionem cedendum adigendus sit. Autoritatem hactenus illi sedecim millia bellatorum circumposuisse; inermem nullo numero fore. Ni præcipitati fuissent tractatus facile conditionem *uti possideris* obtineri potuisse. Se tantum umbræ vicem heic sustinuisse, aliis qui secreta mandata habeant sibi adjunctis. Et revera tum hoc, tum aliis indiciis patebat, huic viro à Prin-
Non satis expolitum. cipe suo parum fidei adhiberi. Cæterum formula illa scrupulos quosdam continebat, quos amoveri è re fuerat, ni Gallorum importunitas negotio finem utcunque imponere subegisset, qui præter veteres minas de tractatibus seorsim concludendis non pauco altius penetrantia jaciebant. Et Suecis 1647.
cum hisce plus negotii quam cum Bavaricis erat; qui & iisdem plus indulgebant, quam ipsi postularent, quæ vel per acrem disceptationem retrahenda, vel demum concedenda erant. Quanquam etiam Wrangelius instaret; conventa statim exsecutioni danda esse, non expectata Reginæ ratificatione; diversum tamen Galli demum in gratiam Bavari pervicere. Sic ut longe lautiores conditiones obtineri potuissent, absque Gallis si fuisset. Et quanquam Turennius candide rem agere videretur, Croissium tamen secretis mandatis in fraudem Evangelicorum tendentibus instructum haut inanis suspicio erat. Subscriptum Quod Bavaro ratihabendum transmittuntur. 4 Mart.
à Deputatis instrumentum Kutnerus ad Electorem deferendum suscipit, pollicitus intra decendium ratihabitionem istius se curaturum; simul ut Elector declaret, se Memmingam & Uberlingam in Suecorum manus traditurum. Nam Deputati non amplius in mandatis habebant, quam ut promitterent, Bavarica præsidia inde eductum iri, quibus qua ratione suum immitterent militem, in Suecorum arbitrio relinquebant. Testabantur tamen Sueci, ni Elector traditionem eorum oppidorum petito modo annueret, conventa omnia fore irrita. Idem porro Kutnerus antequam proficisceretur à Croissio petierat, Suecos hortaretur propius Bavariam movere, ut metu irrupturi exercitus permotus Elector eo citius conventa firmaret. Cui consilio obtemperans Wrangelius validam manum per Landsbergam Bavariç immisit, quæ late populatione facta per Rainam iterum cis Licum recessit. Ferebat Croissius, 6 Mart.
privati commodi causa Kutnerum tantopere negotio deproperando institisse, quod prędiis ipsius in Bavaria viginti quinque equites impositi essent alendi, quoad induciæ confectæ forent. Ad hujus usque reditum Wrangelio in stativis Delmensingæ uno ab Ulma milliari subsistendum erat, premente licet non parum penuria. Cui constitutum erat, allata ratihabitione in Franconiam abire, ac expugnato Schweinfurto lineam communicationis inter Sueviam, & Westphaliam firmare; induciis irritis in Bavariam sedem belli denuo translaturus.

§. 15. Enimvero huic negotio disturbando Cæsar Justum Gebhardum Consiliarium aulicum ad Bavarum miserat, virum prudentia & dexteritate agendi insignem; qui Wassenburgi apud Electorem omnes artes explicabat, quo hunc ab istis induciis abduceret. Gebhardi apud Bavarum negotiatio Disserebat is, quanto animi cum dolore Cæsar perceperit, ipsum separatos cum Regiis tractatus suscepisse, è quibus nil aliud, quam distractio utrique exitiosa secutura sit. Per ejusmodi inducias hautquidquam ipsius ditiones ac rem publicam conservari, sed potius majori periculo exponi. Fortasse ipsum aliquandiu beneficio ordinis gavisurum, demum tamen extremo exitio involvendum, pace ac salute orbis Christiani nulla ratione magis quam hac convellenda. Addebat, à Cæsare validis supplementis exercitum firmari, qui totus servandis Electoris ditionibus impendendus sit, neglecto propriarum Provinciarum periculo. Simul Provinciam supra Anassum, ipsamque interiorem Austriam sustentandis Electoris copiis assignatum iri. Ita porro attenuatas esse copias Suecicas, ut vel solæ Bavaricæ hisce sustinendis sufficiant, ut causa non sit, quare hic tractatus tantopere festinetur. Denique urbes Imperiales ab Electore hosti condonari ferendum plane non esse. Huic à Bavaricis rege-

1647. rebatur: Cæsareos variis difficultatibus motis tamdiu communem negotiationem extraxisse, Regnorum fœderatorum Deputatis propositum fuisse Ulma discedere, nec deinceps reverti; unde Electori servandis suis ditionibus huc decurrendum fuisse; id quod non magis sibi vitio verti queat, quam Saxoni, Brandeburgico, & Trevirensi Electoribus. Rem non amplius esse integram, sed tractatus utique continuandos. Nec tamen invidere Cæsari, si & ipse cum fœderatis agere velit; nec ei rei à se impedimentum injiciendum. Urbes Imperiales non alia lege tradendas, quam ut eas Regiis ad futuram usque pacem præsidiis tenendas relicturus sit, sicuti easdem ipse suæ securitatis causa insederit, salvis earundem juribus. Cum ita operam à se ludi cerneret Gebhardus, Ulmam iter instituit, ad extremum rogitans, ut à Bavaricis sibi acta negotiationis ederentur. Id quod Elector promittebat quidem,
1 Mart. nec tamen ulterius servabat, quam ut suis Deputatis scriberet, summa duntaxat capita cum ipso communicarent; graviter conquerente Gebhardo, Cæsarem citius è Bibliopoliis, quam tabulariis Electoralibus hos tractatus nacturum.

Gebhardus Ulmam venit. §. 16. Ulmæ interim Rosenbergius apud Suecicos institerat, ut Gebhardum expectare velint; privatam salutem suam in hoc verti, ut iste culpam irriti negotii simul sustineat. Etsi satis norit, illum quoque non minus incassum laboraturum. Tum jactabatur, Gebhardum non minus potestatis habere, ac si Cæsar ipse adesset; eundem nullis ex aula expectatis mandatis cum Suecis transacturum; hisque plene satisfacturum. Pacta firmiora utique fore, si conjunctim ineantur. Cum
4 Mart. Num Gebhardus audiendus deliberatur. Ulmæ adpulisset Gebhardus, inter Suecos, & Gallos consultatum, num expediat Cæsareorum propositionem audire, ac spe ipsos lactare, quoad appareat, quem eventum tractatus cum Bavaro sortiatur. Galli id plane dissuadebant; quod Bavarus hoc animadverso negotium extracturus sit. Contra Sueci ostendebant, si Bavarus videat Cæsarem non plane repudiari, eundem peculiares tractatus maturaturum, ne forte Cæsar Regiis lautiores, quam Bavarus conditiones annuat. Tum nec ideo Cæsarem plane rejiciendum, ut, si Bavarus forte Regios decipiat, per tractatus cum Cæsare vindictam ab ipso sumere queant. Ad quæ Croissius reponebat: si vel maxime Bavarus ipsis illusurus sit, se tamen adversus hunc cum Cæsare nihil tractaturum; de quo & ipsi Electori satis constet. Tandem Galli hactenus cedebant, ut ostenderent, se ipsius propositionem audituros, nec tractatus plane abnuituros: ut tamen omnia in Suecicos rejicerent, quo invidiam irriti negotii in hosce derivarent.

Ejus cum Regiis negotiatio. 5 Mart. §. 17. Cum Sueci dehinc salutandi causa Gebhardum accessissent, hic ostendebat; à Cæsare sibi injunctum tractatus, prout in præsens se haberent, continuare. Tum expositis moræ causis, quod interea Regii cum Bavaricis separatos tractatus susceperint, suo loco relinquebat; cæterum instructum se à Cæsare una cum Bavaricis, aut seorsim agere. Quanquam autem in ejusmodi tractatibus illa pars, quæ successu armorum præpolleat, conditiones ferre soleat, eoque à Regiis primam propositionem fieri par fuerit, qui potiores se armis jam credant: id tamen si abnuant, se non dubitare propositionem edere, modo Regii declarent, se tractatus ingressuros; nec eo secius Wrangelio liberum esse, concludere velit, an minus. Absurdum esse tutum accessum præstare illis, quibuscum agere nolis. Equidem ad 1647.
concludendum se nullo modo Suecicum ducem adstringere velle, cum ab una aut altera parte conditiones ferri possint, quæ admitti nequeant: id tamen inauditum esse, & à more gentium abhorrere, unam partem proponere, alteram tantum proposita audire nulla facta declaratione. Cum Sueci confirmarent, haut aliud sibi à duce suo mandatum, quam audire proposita, & ad ipsum referre; qui omnia ad Reginam relaturus sit: Gebhardus prolixe differebat; cuilibet duci licitum esse pro necessitate & captu belli inducias inire. Osnabrugæ quoque & Monasterii inter principes partes belligerantium placuisse inducias iniri; unde Regios magis cum Cæsare velut principali, quam Bavaro velut accessorio ex pacto ad tractandum teneri. Haut vitio verti posse Regiis, si quam lautissimas conditiones affectent; sed non perspicere se, quid Suecia ex separatis tractatibus lucretur. Nam Cæsarem vel plane debellandum, vel minus. Hoc casu oriri bellum diuturnum, anceps; ac evenire aliis posse, quæ Cæsari antehac tot victoriis claro acciderunt. Priori casu considerandum, in quem fructus redundaturus sit. Verendum autem esse, Austriacas Provincias utpote Catholicas pessundato Ferdinando Catholicum potius principem amplexuros. Ita Gallum, Bavarumque, quos inter dudum secreta consiliorum commercia agitantur, brabæum de quo Sueci certarunt intercepturos; quin ubi rebus suis consuluerint, malum Suecis, eorumque sociis Evangelicis daturos. Exhibuit inde Gebhardus cum Wachenheimio Suecicis propositionem scripto conceptam, in ipsorum arbitrio relinquens, ad adferendum, an ad tractandum illam acceptare velint. Ea inducias in tres duntaxat aut quatuor menses continebat, quod spes sit, brevius intra spatium communem pacem coalituram; ac tutius certo tempore inducias circumscribi; quam ad conclusionem communis pacis extendi; quod isthoc occasionem extrahendis in longum tractatibus præbere possit. Intra id spatium omnes Provincias, munitiones, & hospitia militum in eodem statu permanerent, quo primo induciarum die fuerunt. Hanc propositionem solis Succis exhibebant, non simul & Gallis: quod Galli jam cum Cæsare transegerint, ac in præsens tantum inter auxilia Suecorum censendi sint; eoque hac actione Suecos magis quam Gallos respiciendos, cum & ipsi Suecicis armis magis premantur. Cæsareorum propositio. 14 Mart.

§. 18. Ast Kutnerus in Bavaria plus difficultatum inveniebat, quam crediderat, quod Gebhardus literis ad omnes consiliarios, Electorisque uxorem, & Confessionarium exaratis negotium id turbare summis viribus annixus esset. Ipse tamen, ut capto semel consilio inhæreret Elector, constanter suadere ostentato exitio, quod ditionibus ipsius jamjam immineat. Id quod & Schæferus per literas ingerebat. Quæ ratio apud Electorem prævalebat, ut conventionem ratihaberet, promissa quoque Memmingæ, & Uberlingæ traditione eo quo Suecici desideraverant, modo. Sed quia Wrangelius nonnulla in Instrumento à Deputatis subscripto corrigi cupiebat, suosque monuerat, à Bavaricis postularent, ut eadem in Electorali ratificatione emendarentur: Kutnerus Electoris declarationem adferebat, Instrumentum Ulmæ ad Suecorum mentem adaptatum à Deputatis utrinque denuo subscribendum. Quam ob causam Elector Instrumentum Ratificatio Bavarica adfertur.
ipsum

1647. ipsum ratificationi pro more inserere non poterat, sed cum Kutnero ratificationem interim valituram mittebat, quæ cum Wrangeliana permutaretur; aliam ratificationem, cui totum Instrumentum insertum esset, pollicitus, statim atque Reginæ ratihabitio allata sit. Elector quoque simul ad præfectum Memmingæ Winterscheidium tribunum scripserat, decurionibus significaret, ut sibi ipsis de pulvere pyrio prospicerent. De quo hi Succos Ulmæ certiores reddebant, testati lubentissimo animo ipsos à se admissum iri. Sed quia de Uberlinganis Romano ritui addictissimis suspicio erat, ne Cæsareos clam admitterent, ac rumor jam ferebat, quosdam Hispanos è Tirolensi provincia clam Uberlingam penetraturos; ne forte ea res totam negotiationem turbaret, ejus oppidi præfecto ab Electore injungitur, ne ullum militem eo recipiat absque mandato ipsius propria manu subscripto. Præfecto quoque Offenburgi, de cujus obsequio Electori non satis constabat, significatur, quid super isto oppido decretum sit, & extrema ipsi imminere, ni eductis Cæsareis copiis Bavaricas admittat. Confirmabat quoque Kutnerus, Electorem copias suas à Cæsareis plane jam separasse, & cum quindecim Cæsareorum equitum centuriæ è Bohemia in Superiorem Palatinatum revertissent, Sporckium cum totidem equitibus obviam misisse, denuntiaturum, ni ultro ea provincia excedant vi expellendos. Ad Cæsarem autem prolixis literis datis demonstrat; ipsius Deputatorum culpa factum, quo minus communes induciæ initæ sint; nec aliam sibi viam superfuisse extremis malis se suasque ditiones eripiendi, ingruentibus jam maxime hostilibus exercitibus, quibus repellendis idoneæ vires nuspiam adpareant. Quanquam autem per has inducias haut levis offensa inter Cæsarem, & Bavarum glisceret; mirum tamen videbatur, hoc ipso tempore unum atque alterum locum a Bavaro Cæsareis tradi. Nam Weissenburgo in Norico digressis Bavaricis trecenti Cæsarei admissi, quorum præfectus oppidanos si Sueci quid tentarent, ad arma sumenda juramento adstringebat. Castello item ponti Ratisponensi adsito ducenti pedites Bavarici excedebant, quod a præfecto Ratisponæ Cæsareo milite firmatum. Etsi paulo post Bavarus pœnitentia ductus ducentos pedites eodem mitteret, castellum denuo insessuros; quos tamen Cæsarei admittere abnuebant.

8. Mart.

18. Mart.

8. Mart.

23. Mart.

Wrangelius inducias ratas habet.

§. 19. Wrangelius etsi circa leges induciarum præter sua mandata Bavaro plura indulta perspiceret: magni tamen momenti judicabat Bavarum à Cæsare disjunxisse. Quo non solum Cæsareis consilia insigniter turbabantur, sed & vires infringebantur avulso Bavarico exercitu, qui toto bello Cæsareis prope par fuerat. Ac si cum solo Cæsare deinceps bellum gerendum, nec magnis copiis in Westphalia adversus Coloniensem opus foret, brevi iste ad gloriosam Sueciæ pacem compellendus videbatur. Nec absurdam permutationem esse, pro Raina, Donawerta, ac aliis modicis oppidis Memmingam & Uberlingam recepisse, Suecicis rebus in Superiore Suevia, & ad lacum Bodamicum stabiliendis idoneam. Quidquid subsidii Bavarus hactenus è Suevia habuerit, id ipsi ademtum Regiis nunc accrescere. Memmingam jugo Bavarico liberari. Evangelicos Augustæ cives ad neutralitatem eluctari. Wurtenbergico Duci spem propiorem fieri ad sua recuperanda. In Bavariam si denuo irrumpatur, præter alias difficultates verendum esse, ne Galli eodem ire abnuant. Ac revera ingrata erat Wrangelio Gallorum conjunctio, eoque per Bavaricas inducias solus absque Gallis alibi bellum administrare poterat, procul æmulatione ob hospitia & alia, quæ indies magis inter Suecicas, & Gallicas copias gliscebat. Eas ob causas induciarum formulam hinc inde leviter correctam & ipse ratam habuit, promulgato simul edicto, quo omnes Reginæ Sueciæ imperium agnoscentes adversus Electoris Bavariç milites, subditos, ditionesque hostilibus abstinere jubebat, vetito tamen, ne quis suorum ad Bavarica hospitia, castra, aut præsidia se conferat. Demum tractatus absolvitur novis instrumentis formatis, & denuo per Deputatos subscriptis, manente tamen ad postulatum Bavaricorum quarto die Martii, quo prius instrumentum confectum erat; quç statim una cum ratificationibus hinc inde traduntur. Obsides à Suecis dati Gustavus Hornius Eberhardi F. à Gallis Fleckensteinius, à Bavaris Royerius tribuni, quorum illi Augustam, hi ad Wrangelium Erpacum missi. 1647.

15. Mart.

Capita conventionis.

§. 20. Ejus porro conventionis capita hæc erant. Inter Regna Sueciæ, Galliæ, eorumque socios in Germania ex una, & Electorem Bavariç, Coloniensemque, cum Coadjutore ex altera parte induciæ sint à primo die conclusæ hujus conventionis ad communem usque Germaniæ pacem, nec à Regiis copiis quid hostile in utriusque Electoris ditiones, tum Superiorem Palatinatum, & Inferioris partes Cisrhenanas, Bavaroque assignata hospitia exerceatur. Vicissim Bavarus subjectum sibi exercitum à Cæsareis copiis disjungat, nec Regum hostibus subsidii quid ullo modo præstet, quod quidem ad rem militarem spectet: Salva tamen adversus Imperium, hujusque caput obligatione, quantum absque fraude præsentis tractatus fieri possit. Bavaricis hospitiis ac tributis totus Circulus Bavaricus; & Superior Palatinatus cum Inferioris partibus Cisrhenanis relinquatur ad futuram usque pacem; Episcopatus autem Aichstadiensis usque ad traditas Regias ratificationes; transitu tamen innoxio Suecicis copiis per ista hospitia concesso, si inevitabilis belli necessitas subegerit, qui Electori mature prius denuntiandus. Bavaria tamen utraque, & quicquid intra Licum, Danubiumque situm est, ab omni transitu sit immunis. Idem & circa Cæsareas copias observetur. Bavarus Suecis Memmingam & Uberlingam securitatis causa tradat; hi contra ipsi Rainam, Donawertam, Wembdingam, & Mundelheimum; cum subjectis tractibus restituant; quam in rem utrinque obsides dentur. Ratificationibus Regiis horum tractatuum exhibitis Bavarus Wurtenbergico quç in ipsius ditione insidet loca deductis præsidiis restituat, Aspergam, Hohenauracum, Hornbergam, Schiltacum, Albeccam, & Tubingam. Post ratificationes Regias exhibitas Augusta deductis aliorum præsidiis neutralitate deinceps gaudeat, ac tam Regiis quam Electori scripto caveat de non admittendo Cæsareo præsidio. De copiis suis Elector nihil hostibus Regum tradat; si quas tamen exautorare placuerit, eas utrique bellantium parti in sua stipendia adsciscere integrum erit. Ne qui præfecti aut milites utriusque partis in alterius stativa absque peculiari ducum permissu se conferant. Si qui deinceps ab una parte ad alteram transfugerint, restituantur. Si à privatis adversus has inducias delinquatur, eadem

1647. dem nihilominus firmæ persistant; in delinquentes utraque pars pro gravitate facinoris animadvertat. Commerciis securitas absque novo onere constet; excepto instrumento bellico, quod ad hostes adportatur. Captivi utrinque sine lytro dimittantur, nisi qui jam ante ad hoc exsolvendum se obstrinxerint. Hæ induciæ ab Electore Coloniensi, ejusque Coadjutore intra duos menses firmentur, idemque Elector oppida sua præsidiis utrique Regno hostilibus quantum in se purget, ac à Cæsareis se plane circa negotia bellica disjungat, tributa, aut delectus ne præbeat, ac si Regii quibusdam ad ipsum spectantibus locis Cæsaræa præsidia vi expellere instituant, ne impediat; quæ loca inde Electori nullo imposito præsidio restituantur, nisi belli ratio aliter exigat. Quod si Osnabrugæ & Monasterii communes induciæ, aut pax interim concludatur, illis hæc peculiaris conventio ne sit præjudicio. Hæc ex parte Reginæ Sueciæ non ante rata sint, quam ab utroque Electore etiam cum Galliæ Rege transactum sit. Uberlingæ Romani ritus à Suecico præsidio ne turbentur. Offenburgum ut in Suecorum manus perveniat, Elector operam dabit: sin præsidium excedere abnuat, Suecis integrum erit vi istud inde expellere. Ratificatione Regia non secuta tradita utrinq; oppida præsentibus possessoribus restituantur. Si Elector Coloniensis hanc conventionem non ratihabuerit, ea ad ipsum non spectet, ut tamen eadem circa Electorem Bavariæ perstet. Si qui Memminga, aut Uberlinga una cum præsidio Bavarico excedere velint, id permissum sit; remanentibus bona sua salva sint. Ratificatio Reginæ Sueciæ intra quinque menses, Landgraviæ intra duos Electori Bavariæ exhibeatur. In eandem fere sententiam inter Gallos & Bavarum conclusum, nisi quod Galli exciperent, sibi integrum fore obsidium arcis Tubingensis continuare. Qui & Bavaricis copiis in hospitiorum usum concedebant loca ad Bavarum pertinentia inter fluvios Licum & Mindelam, excepta Lavinga, Gundelfinga, Hœchstedio, & locis inter Ulmam & Donawertam sitis ad Ducatum Neoburgicum spectantibus, quæ Galli sibi reservabant. Heilbrunna quoque deducto præsidio Bavarico Gallorum militi insidenda concedebatur. Vicissim Galli Heidenheimum ac Weissensteigam Bavaro restituebant, salvo Wurtenbergici Ducis jure. Ratihabitio Regis Galliæ intra sex septimanas exhibenda promittebatur; qua non secuta Galli Heilbrunnam, Bavari Weissensteigam, & Heidenheimum restituerent. Pro Argentoratensibus Wrangelius peculiariter libertatem commerciorum stipulabatur, quæ Bavari obtentu litis inter urbem illam, & Bavaricum Consiliarium Krebsium in Rheno hactenus stiterant.

Oppida conventa Suecis traduntur. 18 Mart.

§. 21. Accessum inde ad executionem conventorum. Ac Memmingæ quidem traditio citra obstaculum fiebat, quo Wrangelius Duglassium misit, adjuncto Sigismundo Prziemskio tribuno, futuro oppidi præfecto, cum trecentis peditibus ac quinquaginta equitibus; quem ante portam Bavaricus præfectus humanite excepit, ac ut in oppidum diverteret petiit; cui Duglassius non minore humanitate occurrit. Et quanquam statim oppidi traditionem exposcere posset, tamen suadentibus & caventibus oppidanis armatis, ac Bavarico præsidio prævalentibus, inque Suecicas partes pronis cum triginta duntaxat equitibus oppidum introiit, Prziemskio cum reliquis ante portam relicto; cui secreto mandabat, si quid tumultus in oppido audiret, in vallum eniti properaret. 1647. Sequenti die stationes valli Suecico militi traditæ, excepta porta per quam Bavaricis excedendum; 19 Mart. qui & postero die modeste relicto oppido Mundelheimum abibant. 20 Mart. In oppido quadraginta duæ machinæ inventæ. Uberlingam Joachimus Volcmannus tribunus cum quadringentis peditibus, centum equitibus mittebatur; qui cum eo pervenisset, 22 Mart. oppidi præfectus Faber subtribunus proxima nocte Constantiam duobus cum navigiis profectus erat, pollicitus circa meridiem iterum se affore. Cum ultra destinatam horam moraretur, Volcmannus vigilum præfecto, proximo post ipsum imperio, Electoris mandatum exhibet, postulans ut oppidum sibi tradatur. Is quanquam parendum jussis electoris agnosceret, tamen ad reditum subtribuni, aut sequentem in diem dilationem quærebat. Unde Volcmannus doli metuens copias suas una cum machinis, quas ducebat, oppido ad sinistram prope lacum admovet, ac in colle disponit, duos obsides unum è præsidio, alterum ex oppidanis cum totidem suorum permutandos exposcens. Hæc dum fiunt, octo navigia Lindavia & Constantia cursum recta Uberlingam intendentia conspiciuntur. Unde Cæsareos milites advehi suspicatus, suos arma expedire, ac in subeuntia navigia machinas explodi jubet; quæ statim cursum retro vertebant. Sane citra eam circumspectionem traditio oppidi vix secutura videbatur; presertim cum eodem die oppidani à Cæsare per literas monerentur, ne Suecicum præsidium admitterent, quibus & illi parere si licuisset constituerant. Ita 23 Mart. postera die Bavarici oppido excessere, in quo sexaginta amplius machinæ, & non parum adparatus bellici inveniebatur. Heilbrunna quoque Gallis à Bavaro tradita, fremente licet præsidio, cujus & pars astu oppido prius educenda erat, ne vim tentare posset. 31 Mart. Vicissim à Suecis Raina & alia loca citra moram reddebantur, quo facto obsides tribuni utrinque ad suos dimissi. Mortaignius petenti Landgraviæ, quæ suis copiis eum præficere cupiebat, à Suecis concessus salvis, quas à Regina hactenus tenuerat, pensionibus & donationibus; in cujus locum peditatui Gustavus Otto Steenbockius præficitur. Duglassio pro navata hisce tractatibus opera titulus supremi per Sueviam Gubernatoris confertur. Enimvero Offenburgi præfectus, acceptis Bavari literis de tradendo Suecis oppido, ad Cæsarem prius ipsumque Bavarum sibi mittendum respondit. Qui tamen tenui præsidio instructus, nec præfectis, civibusque satis fidens facile vi expelli poterat, si Gallis operam sociare placuisset. Quibus abnuentibus, isto quidem oppido Suecis potiri haut dabatur.

Gebhardi congressus cum Wrangelio. 23 Mart.

§. 22. Ast Gebhardus cum circa tractatus hosce impediendos operam lusisset, Wrangelii congressum exposcit, à quo in proximo Ulmæ vico Seflinga ad prandium invitatur. Differebat iste; Sociis Regnis equidem vitio dari non posse, quod quavis ratione hostium vires destruere laborent, parum ex officio tamen egisse Bavarum, qui præcipuus incentor belli, & maxime pacis remora nunc se discrimini subductum eat, Cæsare intra ancipitia destituto. Ad omnia illa, quæ bellum excitarint & tamdiu aluerint, præcipue ad reformanda sacra Bavarum Cæsari acerrimos stimulos subdidisse. Per quadriennium jam consultatum fuisse, Austriacis & Bavaricis Theologis in consilium

1647. filium adhibitis: num fas sit, præsulatus in perpetuum alienare? Id affirmasse Austriacos ad communem pacem redimendam: Bavaros diversum asseruisse, nec ipsum Electorem sententiam suam candide voluisse expromere. Cum Cæsar pro autoritate finem negotio imponere statueret, homines intempestivo pietatis zelo exclamasse; jam denuo Christum in crucem tolli. Bavarum quoque obstitisse, ne Palatina causa unquam ad liquidum deduci potuerit. Jam obtentu necessitatis à Cæsare deficere, & quia tectis suæ Provinciæ ab igne metuat, ejusmodi oppida in hostium manus consignare, quæ non nisi maxima mole expugnari poterant. Id num salvo officio factum sit, judicium penes universum orbem fore: nec sibi constare, quæ consilia Cæsar hisce oppositurus sit. Sane Cæsaris res maximis difficultatibus implicitas, præsertim si Bavarus hostilia in istum sumat, & obtentu pignoris unam aut alteram Provinciam invadat. Ex oppresso tamen Cæsare Reginam Sueciæ exiguum emolumentum capturam: cum constet inter Gallos, Pontificem, Italos Principes, Bavarum, aliosque in Germania Catholicos foedus agitari in Suecos & Evangelicos. Et si tantum temporis indulgeatur, ut in rem erumpere queat, perniciosos ejusdem effectus sistere ferum fore. Jam tempus adhuc esse opposito idoneo libramento id eludere, si Cæsar, Domusque Austriaca cum Suecis se conjungat. Quod ut fieri possit, occasione & prætextu opus esse, quo consilia conferri queant. Et si ejusmodi quid Wrangelius in mandatis habeat, citra ambages rem confectum iri. Affectare Cæsarem Reginæ amicitiam. Ipsum ætate nondum provecta totum Imperii tempus inter adversa ac laboriosa exegisse, tranquillius regimen summopere anhelare. Filium ipsi admodum adolescentem, cujus fortunas inter turbida hæc, & ancipitem armorum aleam stabilire nequeat. Hungariæ quoque res lubricas ambigua cum Turcis pace. Adversus has induciis aut pace opus esse. Ex induciis illas Cæsari quam maxime placere, quæ ad secuturam usque pacem porrigantur. Nec tamen eidem displicere, quæ certo tempore definiantur; cum nihil aliud isti quæratur, quam ut eædem paci, non bello subserviant. Captasse Wrangelium armistitio Bavarico emolumentum aliquod; à Cæsare amplius capi posse; eoque si conditionem Reginæ meliorem reddendi occasio offeratur, non magis mandata è Suecia, quam circa Bavaricas inducias, illi expectanda. Expromeret, quas velit conditiones; indicando & licitando emtionem demum contrahi. Bavaro facile fuisse aliena condonare; Cæsarem longe liberaliorem fore. Se jam obtulisse, ut quod quisque in præsens possidet, retineat; ita Reginæ copiis hospitia à mari Baltico ad Bodamicum usque lacum patere. Si unus & alter locus insuper petatur, ne id quidem negotio moram allaturum. Exercitum Suecicum ad Schweinfurtum obsidendum proficisci: id oppidum si velit, Wrangelium lubente Cæsare intra octiduum habiturum. Pro Memminga quoque & Uberlinga Cæsarem Ligniciam & Briegam in Silesia daturum; rebus Suecorum longe commodiora oppida; unde & Cæsari occasionem fore Wrangelium beneficio mactandi, postquam una duntaxat anima obstet, quo minus illi Ducatus ad Cæsarem pleno jure devolvantur. Quod si Regina pacem malit, eam nunc aliis dare in ipsius manu positum. Jam occasionem eidem præberi fines proferendi, simul à sociis sacrorum, totoque Imperio maximam gratiam ineundi. Cæsarem nihil non concessurum; 1647.
tam improviso à Bavaro destitutum, præsertim recenti adhuc vulnere. Circa Ordinum gravamina Cæsarem difficilem non fore, modo de pace cautum ipsi sit. Multos per annos Ordines ab ipso in aliorum gratiam fuisse offendendos; moderata ejusdem consilia ab aliis semper in transversum rapta, qui ipsum tam cruento bello implicuerint, nunc deserant. Nil superesse, quam ut Sueci promant, quid tandem cupiant. Osnabrugæ si Cæsar Suecis & Evangelicis concedere quid velit, non solum à Catholicis in Germania, sed & ab ipsis Gallis difficultates objici. Continuarentur illi tractatus in speciem; cæterum sibi Wrangelius secreto panderet, in quas conditiones Regina pacem cum Cæsare initura sit, etiam adversus unius aut alterius contradictiones exequendam. Nec Galliæ offensam curandam, quæ jam post transactionem cum Cæsare inter accessorias partes belli censenda sit; cui nulla querendi causa, si Sueci pariter de suis commodis, & circa Gravamina pro Evangelicis cum Cæsare decidant. Nec verosimile esse, Sueciam eousque Galliæ innexam, ut etiam remotis belli causis ex sola hujus libidine bellum continuare necessum habeat. Ad extremum petebat Gebhardus, ut Wrangelius, si nunc conveniri non possit, salvum conductum semper valiturum præbeat, ut, quoties è re sit, tuto ad exercitum Suecicum accedere queat. Wrangelius ad hæc defectum mandati excusare, & rem Osnabrugam rejicere, pollicitus tamen, se omnia ad Reginam perscripturum; ac si deinceps venire cupiat, literas tuti itineris, & tubicinem postulanti nunquam non præsto fore. De cætero separato Bavari tractatu Cæsarei immensum indignabantur, ac Gebhardus apud Wrangelium, ubi potu incaluisset, à Bavaro non ex officio honesti viri actum jactabat. Ipse Archidux Leopoldus Wilhelmus itinere in Belgium non procul Colonia audiente viro Principe dixerat; Bavarum longo atrociore læsæ Majestatis crimine adversus Cæsarem, quam Fridericum Palatinum, se obstrinxisse. Sed & eandem rem multi duces in exercitu Bavarico aversabantur. Gleenius supremus dux, cum abdicata militia Bavarica in Belgium concederet, Furtæ apud civem ejus oppidi multa ignominiosa in Electorem jaciebat: perfide ipsum cum Cæsare egisse; ita secreto rem actam, ut neque ipse, neque Wertanus quidquam resciverint. Se belli jam tædio captum; si tamen à Cæsare exercitus in Bavarum mittatur, alacriter se arma repetiturum ad hunc ditionibus suis ejiciendum.

Hunc tractatum Cæsarei ægerrimè ferunt.

§. 23. Dum Ulmæ tractatus fervet, à bellicis actionibus fere cessabatur, nisi quod Turennius arcem Tubingensem; globis & cuniculis non parum quassatam, post unius mensis obsidium ad deditionem redegerat. Contra Enckefortius, à Cæsare Tirolensi Provinciæ præfectus, digresso Wrangelio Neuenburgo arci non procul Bregentia sito obsidium circumponere cœperat. Gustavus Adolfus Lœuenhauptius Comes, summus vigiliarum præfectus, cum in superiorem Germaniam tenderet, ob Cæsareos Weissenburgum obsidentes Dambaei ad Sylvam Thuringicam subsistere necessum habuerat; quem & mox ortus ad Visurgim tumultus eodem fere averterat. Nam hostis contracta è præsidiis Westphaliæ valida manu, cum omnia glacie constricta essent, apud Achemum in Bremensem Præsulatum cis Visurgim irruperat, ac proximis vicis direptis, agrestibus multum damni dederat, magno pecorum & equos

Galli Tubingensem arcem expugnant, 7 Mart.

Lœuenhauptius ad exercitum venit.

13 Febr.

1647. equorum numero abrepto. Unde consilium erat Lœuenhauptio ad oriens incendium extinguendum, antequam latius serperet, accurrere; quo sine retro ad Onestrum flumen iter vertebat. Audito tamen prædatores ea Provincia iterum excessisse, & urgentibus Wrangelii jussis, cum jam hostes post Weissenburgum expugnatum in hiberna concessissent, Northusam, inde Creutzbergam iter intendit; hinc Spessarto sylva, & apud
24 Mart. Wertheimum Mœno superato non procul Norlinga Wrangelio jungitur, ubi hic exercitum cis Danubium reductum lustrabat. Unde is Norlin-
27 Mart. ga præsidio firmata, Dunckelspulam, mox Ro-
29 Mart. tenburgum ad Tubarum, posteraque die Winss-
30 Mart. heimum accedit; ac mox facto per Kitzingam itinere Schweinfurto admovetur; quod oppidum expugnare Wrangelius constituerat, velut quod lineam communicationis inter Westphaliam ac superiorem Sueviam interrumpebat. Etsi Turennius promissum sæpius iteratum de præbendo ad id obsidium peditatu retractaret, obtentu Lotharingici Rheno propinquantis. Spem successus dabat discordia præfectorum hostilium, ac quod in oppido exigua annonæ ac pabuli, paratusque bellici copia esset. Tuebantur id duo militum millia equites fere, quorum aliquot legiones à Melandro è Westphalia evocatæ Suecis opinione citius ingruentibus huc se conjecerant, pabulo deficiente obsidium haut diu toleraturæ. Noriberga ad hoc obsidium insignem vim globorum & pulveris nitrati subministrarat, clam armamentario suo depromtam, ne in vulgi oculos ea res incurreret.

Wrangelius Schweinfurtum obsidet.

Schweinfurti obsidium.

§. 24. Schweinfurto uti quæ expugnandis urbibus inventa, Wrangelius strenue admovebat; ita non segniter vim propulsabat Ladronius Comes summus vigiliarum Præfectus, qui in oppido curabat. Hic & cives ad arma sumenda compulerat, singulis inter binos milites collocatis, ne juncti stationem aliquam obsessoribus prodere pos-
11 April. sent. Equites crebris eruptionibus obsessores fatigare, quarum una tribunus Petrus Andreæ Linderothius transfosso equo evolutus in oppidum pertrahebatur; etsi Cæsareorum tunc viginti occumberent, triginta amplius caperentur. Inde
13 April. Sueci duo exteriora munimenta assultantes ejecto hoste, nullo suorum desiderato, expugnant. Tum tres turres machinis dejiciuntur, globisque ignivomis binæ ædes in oppido inflammantur. De-
14 April. mum Ladronius de tuendo oppido desperans ineundo deditionis pacto se offert. Quod non alia lege Wrangelius annuebat, quam ut isto cum præfectis dimisso, gregarii, qui Suecica signa sequi nollent, ad captivorum sortem redigerentur. Eas conditiones cum Ladronius abnueret, verberatio instaurata; mox necessitate pudorem supe-
15 April. rante, illas amplexus sequenti luce oppido excessit, Egram versus deductus. Septingenti tunc equites, quadringenti pedites Suecicis legionibus admixti.

Equitatui quies indulgetur.

§. 25. Schweinfurto capto Wrangelius in Bohemiam ire instituit, Egram, si res ferat, invasurus. Sed quominus iter confestim ingrederetur, equitatus reficiendi cura efficiebat, equis magno numero mortuis, reliquis per montosa Sueviæ, ac longo itinere defatigatis. Unde isti legiones per Franconiam tantisper distribuendæ erant, Præsule Bambergensi, & præcipue Wurtzburgensi promtam opem conferentibus. Quo nomine & Regina huic literis propria manu scriptis gratias egit. Haut diutius tamen, quam necessitas exigebat, his oris otio indulgens Wrangelius edicto le- 1647.
30 April. giones circa medium mensem Majum equis armisque instructas esse jubet. A Franconici Circuli Ordinibus Noribergam convocatis postulatum, ut Schweinfurti, & aliorum ea regione oppidorum præsidiis alendis necessaria conferrent.

Induciæ ab Electore Coloniense ratificantur, 4 Maji.

§. 26. Inter hæc apud Wrangelium ab Electore Coloniensi missus Ditericus Landsbergius adest, ratihabitionem conventionis Ulmensis nomine ejusdem Electoris afferens. Addebatur Catalogus copiarum Electoralium, quæ duodecim equitum centuriis, quater mille octingentis septuaginta peditibus constabant; simul quæ loca ipsius, aut Cæsareis præsidiis tenerentur, pollicitus omnem se operam daturum, ut Cæsarei oppidis sibi subjectis dimoveantur. Postulabat insuper diem locumque adsignari, ubi super moderandis per Westphalicum Circulum tributis agendum sit: tum ut Kœnigsmarckius Vechtæ obsidium omitteret, aut si ea expugnata jam sit, eandem ex convento Electori consignaret. Huic Wrangelius à se subscriptam ratificationem vicissim tradit, quoad Reginæ confirmatio adferretur. Simul edicto suis imperat, ut adversus Electoris ditiones militesque, nil hostile, sed amica omnia exerceant. Super moderandis tributis etsi Landgraviæ cumprimis interesset, Kalendis Junii Monasterii si videretur, agendum. De Vechta, cujus oppugnationem Kœnigsmarckius susceperat, nihil se absque peculiari mandato Reginæ statuere posse. Sed & Bavaro conventa servare cordi esse videbatur, nisi quod suspectum foret parum militum ab ipso exautorari præter eos, qui numerosa prole onusti domicilium in Bavaria figere vellent. Reliquorum missio dilata, ac præfectis qui exautorationem metuebant, spes facta continuandæ militiæ. Venetus quoque Secretarius, & Sperreuterus, qui legiones aliquot in stipendia ejus Reipublicæ pertracturos se speraverant, re infecta Monachio dimissi, ne conducendi quidem militis facultate concessa. Eo magis optabat Wrangelius ratificationem Reginæ è Suecia properari, sicuti Gallica jam Aprili mense per Hoquincurtium Bavaro tradita erat. Sed & Landgravia cum has inducias causæ communi ac promovendę paci utiles judicaret, ratificationi se paratam declara- 3 April.
bat, nil præter Catalogum desiderans, quæ loca Cæsareis, quæ Coloniensibus præsidiis tenerentur, quæ item copiæ ad Cæsarem, quæ ad Electorem spectarent; quod alias mixto Cæsareo & Coloniensi milite hostilia non commode cessare possent.

Bavarus nihil copiarum exautorat.

Regina inducias cum Cæsare abnuit.

§. 27. Interea reversus Viennam Gebhardus ad Melchiorem Franciscum Oetinganum Comitem scripserat, se uti super tuto itinere caveatur denuo ad Wrangelium accessurum, ac tales conditiones communium induciarum laturum, quas forte Sueci repudiaturi non sint. Eas literas Comes Wrangelio transmittebat. Enimvero Regina jam consilia sua peculiari armistitio superstruxerat, quo crediderat Bavarum bona fide Cæsareis partibus avulsum, inducias cum Cæsare præsentibus rebus haut proficuas judicans. Unde jusserat super hisce cum Cæsareis tractatus haut suscipere, & si qui se offerrent Osnabrugam rejicere. Sub idem tempus Hanoviæ Comes Neutra- 5 Maji.
litatis pactum superiore anno à tutore suo Erbacensi Comite initum confirmat, pollicitus se Hanoviam, & Babenhusam proprio milite tuiturum excluso quovis alio præsidio, Suecisque amica omnia

1647. omnia præstiturum. Cui Wrangelius vicissim immunitatem ab hospitiis, tributisque, ac si opus foret defensionem promittebat. Sed & Erbacensem Comitem in protectionem Suecicam receperat Wrangelius, Breubergensem dynastiam tributis eximens, quo alendo Breubergæ arcis præsidio sufficeret; intra quam si opus sit Suecicum se præsidium recepturum pollicebatur, exclusis aliis omnibus; cujus præsidiarii Reginæ quoque Sueciæ fidem daturi sint.

Turennius in Moguntinam ditionem progreditur.

§. 28. Ast Turennius initio Aprilis copias suas hinc inde per Sueviam ad Rhenum usque & Viam Montanam distribuerat, ipse valida cum manu in Moguntinam ditionem ad Mœnum progressus. Moguntinus Elector cum se peti cerneret, Babenhausam duodecim per annos detentam Hanoviæ Comiti resignat, milite hinc educto Ashaffenburgum firmaturus. Sed antequam Babenhausa egressi huc adpellerent, Turenniani ingruentes plerosque cædunt, reliquos capiunt. Iidem & tres cohortes Darmstadienses Budinga evocatas in itinere trucidant. Contra Franckendalia & Gernsheimo progressa manus duas Gallicas legiones Zwingenbergæ ad Viam Montanam Baccho libantes ex improviso opprimit, multisque cæsis trecentos captivos abducit. Aschaffenburgum inde oppidum Turennio statim patuit. Miles in arcem refugus mox quoque istius arbitrio se dedit; præfectis dimissis gregarii sub Gallica signa distributi. Hœchstam Cæsareus vigiliarum præfectus Webelius cum ducentis quinquaginta peditibus insidebat. Sed qui magna mœnium ruina edita brevi ad deditionem citra exceptionem compulsus est. Ita gregarii militiæ Gallicæ adscripti; Webelius abitum sibi licet stipulatus ob varias prætensiones detinetur; inde cum custodes vino sopiti essent jam evaserat, sed gravi è muris lapsu debilitatus, cum tardius fugeret, retractus pretio libertatem pacisci cogitur. Ad Keltersbacum inde Turennius superato Mœno in Geraviam transit, Gernsheimum à Cæsareis insessum occupaturus. Cæterum super neutralitate cum Moguntino hactenus pluribus congressibus Francofurti, & in Turennii stativis actum fuerat, nullo effectu ob pertinaciam Electoris, qui ignominiosum sibi jactabat, extrema senecta à Cæsare gravibus malis circumvento deficere. Sed Gallis acriter urgentibus, cum nusquam auxilii spes esset, necessitati cedens suo & Capituli nomine cum Turennio super omittendis utrinque hostilibus transegit. Leges pacti erant; ut Elector hibernorum onus quinquaginta millibus florenorum redimeret, Gernsheimo Cæsareum præsidium dimoveret, dejectis munimentis, nisi quantum tegendis incolis sufficeret: Arce Starckenberga præsidium deduceret; Steinheimum Gallis traderet; iisdem & Hœchstam in potestate relinqueret, & apud Kœnigsteinam & Lohnsteinam liberum transitum præstaret. Vicissim Turennius promittebat, se omnes copias ditione Moguntina cis Rhenum deducturum. Inde Cæsarei sub tribuno Mandelslovio Gernsheimo excedentes à Gallis Hermansteinum deducuntur. Oppidum Moguntino traditur, & ex pacto munimentis nudatur.

Idem Aschaffenburgum & Hœchstam capit.

20 April.

Moguntinus cum Turennio transigit.

29 April.

Darmstadiensis à Turennio duriter habetur.

§. 29. Cum Darmstadiensi asperius à Turennio actum, cui hic denuntiabat, ni cum Cassellana Principe transigeret, se hostis loco ipsum habiturum. Et sane legiones, queis Darmstadium, vicinusque tractus assignatus erat, in duos menses sexaginta florenorum millia alimentorum nomine exigebant; cui summæ cum exhausta regio non sufficeret, viginti amplius campanæ è templis Francofurtum ablatæ, ac venditæ. Cum nec harum pretium sufficeret, præcipui incolarum compedibus onusti abducebantur, Wrangelio Landgravii rogatu apud Turennium frustra intercedente. Nec minus duas equitum legiones, quingentos pedites Turennius retro in Wetteraviam misit, Cassellanis adversus Darmstadiensem adfuturos; qui tamen paulo post rediere, quod ipsorum auxilio haut opus esset. Paulo post cum Uzbergam arcem subegisset, Darmstadiensi præsidio inter supplementa recepto, cum exercitu in vallem ad Tubarum concedit, prætorio Bischofsheimi capto, quoad certa à Rege mandata acciperet. Heic super hospitiis inter utrumque Regium exercitum in has leges convenitur. Gallis tota Suevia cis Danubium cederet, excepta Norlinga, Dunckelspula, Comitatu Oetingano, & Elwangensi præsulatu; quæ Suecis relinquebantur. Ulmensi territorio neutralitas tributorumque immunitas indulgeretur. Sueci Sueviam trans Danubium retinerent, excepto tractu inter Mindelam, Danubium, & Licum Schongaviam, & Kaufbeuram usque, qui Gallis sit tribuendus, ubi Bavari post induciarum ratihabitionem inde excesserint. In Franconia Galli Limburgensem, Erbacensem, & Hohenloicum Comitatum, & Rotenburgum ad Tubarum sortirentur. Sueci prætensione in Electoratum Moguntinum superiorem; Galli in ea renuntiarent, quæ ad Ordinem Teutonicum Mergenthalii spectant. In locum Ahlæ & Bopfingæ Sueci Gallis præfecturam Neccarsulmensem relinquerent. Cæterum Turennius jam antea mandatum ex aula acceperat, ut Germania relicta in Lucemburgicam abiret, quod Hispani in Flandria copias suas non parum firmarent. Ea quidem causa palam ferebatur. Revera Galli his induciis, quas tanta cum contentione affectarant, id agebant, ut Bavaro spatium se reficiendi præberetur, ac eo prætextu Gallicis è Germania copiis evocatis Suecorum successus languescerent. Ast Turennius misso Passagio istud iter deprecabatur, præter alias excusationes ostendens, Germanicum qui sub se mereret militem eam expeditionem aversari; ac Suecis non parum scrupuli injectum iri, his copiis ita longe abductis. Erant qui crederent, ipsum quoque malle in Germania manere, ubi summo cum imperio rem administrabat, quam in Flandria superioris ducis jussui obnoxium agere. Enimvero Passagius mense Majo reversus repetita mandata attulit, queis in Belgium citra tergiversationem proficisci jussus est. Quibus acceptis ut cum Wrangelio colloqui Wurtzburgi posset petebat. Quo cum hic se contulisset, Hocquincurtium offendit, quod Turennius gravi catharro in itinere se oppressum excusaret; ex quo aulæ Gallicæ jussa Wrangelius intellexit. 1647.

25 April.

Super hospitiis inter Suecos & Gallos transigitur 20 Maji.

Turennius è Germania evocatur.

21 Maji.

Wrangelius Wittenbergium ad se evocat.

§. 30. Ita cum Wrangelius perspiceret, in auxiliis Gallicis parum sibi spei repositum, de Kœningsmarckio, & Wittenbergio, quorum hic in Silesia, ille in Westphalia curabat, ad se evocando agitat. Sed ne Kœningsmarckio digresso Cæsar Lotharingum indidem ad se arcesseret, illum tantisper ibi subsistere, ac una cum Hassicis Lotharingum distinere jubet, ut ipse eo expeditius adversus Cæsareos in Bohemia rem gerere posset. Quanquam autem & Wittenbergium in Silesia relinqui expediebat distrahendis ibi Cæsareis legionibus, & quia complura à Suecis loca nondum mu-

1647. munimentis sat firmata erant, ac circa Wratislavienses ad neutralitatem permovendos tunc quam maxime satageretur: prævalente tamen summa rerum jubetur is è Silesia movere, ac ita iter instituere, ut ubi res exigeret, cum primario exercitu se conjungere possit. VVrangelius inde contractis copiis Bambergam tendit, ubi acceptis Osnabruga literis, quod Bavarus jam iterum infesta meditetur, cum Episcopo ea super re colloquitur. Qui ipsi confirmabat, etsi forte Bavarus ad inimica Suecis destinata seduci se passus fuerit, Ordines tamen Franconiæ favorem in partes Suecicas, & capta semel consilia constanter retenturos: de quo etiam per literas Reginæ cavere velint. Inde lustrato apud Hohlfeldam exercitu, Culmbacum prætergressus ad Egram adpellit. Heic cum nuntiaretur, hostem in sylva Bohemica apud Kœnigswartam duobus abhinc milliaribus, qua via in Bohemiam arctatur, castellum excitasse, ac præsidio firmasse, cum octo equestribus legionibus, ac parte dimacharum ad idem subigendum profectus est. Sed cum vacuum id inveniret, manum dimacharum eidem præsidio imposuit. Heic signifer Staba, ubi tres Cæsareæ legiones tendebant, Egram iturus interceptus est, ex quo cognitum, illas de accessu Suecorum ignaras agere. Unde VVrangelius eodem accelerans securas oppresserat, ni noctu adventum ipsius præcedente Cæsarei moniti præcipites inde se proripuissent, pars Glattaviam, alii Pilsenam versus cursu instituto. Nec eo minus plurimi in fuga intercepti; quin nec reliqui evasissent, ni fessi longo itinere equi à persequendo desistere subegissent. Ita VVrangelius direpta Staba, Miesa, aliisque circum locis ad exercitum revertit. Idem peditum equitumque manui, Lipsia, Erfordiaque evocatæ injunxerat, ut ex itinere Curiam Variscorum sexaginta Cæsareis dimachis insessam occuparent, quo & Lœuenhauptium Culmbaco miserat. Obsessi etsi acriter resisterent, cæsis sauciatisque Suecorum compluribus; tandem globis ignibusque strenue jactis deserto oppido in arcem se recipientes ea lege deditionem fecerunt, ut dimissis præfectis gregarii sacramento Suecico adigerentur. Egram insidebat Franciscus Paradisius tribunus, strenuus vir, cum tribus equitum, quinque dimacharum turmis, decem peditum cohortibus; mille quadraginta numero capita erant, veteranus & egregius miles; unde difficile obsidium prospiciebatur. Audito Suecorum adventu Paradisius statim suburbiis circa ignem injecerat, nec tamen prohibere poterat, quin paucos intra dies Sueci ad loricam fossæ exteriorem accederent. Excitatis inde suggestibus turres & propugnacula quassantur, ac defensioni inutiles redduntur, tum crebri ignes jactantur; ac jam miles fossa superata sub ipsa mœnia gradum promoverat.

Egram excedit. 2. Jun. — *10. Jun. In Bohemiam excurrit.* — *11. Jun.* — *Curia Variscorum capitur.* — *10. Jun. 16. Jun.* — *Obsidium Egræ.*

§. 31. Dum hæc à Wrangelio geruntur, apud Cæsareos Matthias Gallasius fato suo Viennæ functus erat; in cujus locum Melander Comes Holzapfel sufficiebatur, cui ut ferebatur, Cæsar par Gallasio imperium, eandemque dignationem tribuere noluerat, sed ut jussa aulæ expectaret, nec pro arbitrio bellum administraret. Qua lege is imperium exercitus suscipere abnuerat, quod, quæ in campo agerentur, aula fere ignoraret, ac bellantibus sæpe consilium in arena sit capiendum ob subitas rerum vicissitudines; quæ ni recte administrentur, nihilo-secius à se rationem exigendam. Statim atque hic imperium susceperat, sincerior affectus, & major rei bene gerendæ fiducia, quam antea, inter milites sentiebatur; ac ipse consiliis, quæ Cæsari suggerebat, magnam sui æstimationem, ac spem excitaverat. Ejusdem quoque diligentia exercitus numero valde imminutus, ac malehabitus, brevi tempore reparabatur, qui nunc triginta sex equitum, septendecim peditum, quatuor desultorum legionibus constabat, animis, qui antea valde collapsi fuerant, non modice refectis, ut militari dicterio jactaretur; qui Cæsarem sceptro exuere instituit, ei prius acerbum pomum esse degustandum, allusione ad recens Melandri cognomen facta. Is igitur quicquid ubique copiarum erat in Bohemia Budeweisam contraxit; quo & ipse mox Cæsar se contulit. Scribebatur quoque ad Luneburgicos Duces, ut copias suas Cæsari adjungerent, afflictasque Imperii res sublevatum irent. Qui de studio suo in pacem testati, militem suum servandis munitis oppidis vix sufficere excusabant; de cætero pacem ingerentes, velut solam malis Germaniæ medicinam.

Cæsareorum conditio 15. April. — *19. April.* — *1647.* — *21 Jun.*

§. 32. Inter hæc Wrangelius omni vi Egram oppugnare, accessusque ad ipsa mœnia & propugnacula promovere, eorundem fundamenta mox moliturus: simul castellum exterius assultu expugnare. Huc redacto oppido cum deditio imperaretur, Paradisius datis utrinque obsidibus super deditione agere cæpit, initio postulans, ut sibi ad Cæsareos duces mittere liceret, interim per viginti quatuor horas induciæ essent. Quod cum VVrangelius abrupte negaret, post horæ spatium ad vim reditum. Inde à Suecis in pomærium penetratum, cui tamen subjectus cuniculus ab obsessis incensus aliquot præfectos militesque Suecicos in aërem evibravit: cæsus quoque præfectus vigilum Gertnerus; Essenius subtribunus sauciatus. Et quia VVrangelius literas Cæsaris interceperat, queis Paradisium ad extrema sustinenda animabat spe auxilii intra paucos dies utique ferendi, tanto magis obsessos urgere, cuniculis turres ac vallum disjicere, ut obsessis præter excitatam post ruinas loricam nihil superesset. Equidem emiserat Paradisius, qui Cæsarem, oppidi extrema necessitate indicata, properatum auxilium poscerent, quorum unus deprehensus, cum ad restim damnaretur, prodito cuniculo, in quo Sueci novem dolia pulveris inveniebant, vitam redemit. Sed auxilio nuspiam adparente, & imminentibus extremis, ut militari more cum omni præsidio discedere liceret postulabat. Id quod negatum, ac id duntaxat concessum, ut eos milites, qui semper stipendia apud Cæsarem meruissent, cum impedimentis, armis, & signis abduceret. Quod cum Paradisio displiceret, tractatio iterum abrupta. Unde à Wrangelio vis instauratur, ac post novam mœnium ruinam factam, phalanges jamjam assultum daturæ producuntur. Ita flexit tandem Paradisius, ac in has leges oppidum dedidit, ut ipse cum præfectis superioribus, eorumque sarcinis dimitteretur, gregarius miles cum inferioribus præfectis per Suecicas legiones distribueretur. Victores insigni fortitudinis laude Paradisium ferebant, ac fatebatur Wrangelius cum nullo sibi ante hac rem fuisse, qui majore pertinacia restiterit. Nec eo minus à Cæsare in custodiam datus parum ab extremo supplicio aberat, quod Cæsar literis propria manu scriptis promisisset, modo tres adhuc per horas oppidum teneret, se ipsi subventurum. Sane exercitus Cæsareus, quem ipse Cæsar ducebat, tribus duntaxat

Obsidium Egræ continuatur. — *28 Jun.* — *6 Jul.* — *7 Jul.* — *Egra capitur.*

1647. taxat milliaribus aberat, propositi certus oppidum obsidio liberandi; ac eo ipso die, quo deditio fiebat, signum propinqui auxilii displosis tribus machinis dabatur. Quin & Wrangelio propositum fuerat, si ad Cæsaris usque adventum sustinere Paradisius potuisset, soluto obsidio in Thuringiam recedere. Traditum à quibusdam est, potuisse biduo citius Cæsareos ad Egram adpellere, si rectam viam ingressi essent. Sed quia eadem sumta Comitis Henrici Schlickii prædia tangenda fuerant, quo iis parceretur, eum velut Consilii Bellici præsidem effecisse, ut exercitus circuitu facto tardius adveniret. In oppido novendecim machinæ æneæ, ac non spernendæ reliquiæ adparatus bellici, annonæque insignis copia reperta. Cives direptionem quindecim millibus uncialium redemerunt. Durante obsidio Wrangelius pulveris pyrii complura vasa Noriberga advehi curabat, centum sexaginta equitibus deducentibus. Sed qui superveniente Cæsareorum è Weissenburgo caterva apud Lausam opprimebantur, cæsis captisque quadraginta. Pulvis tamen in oppido Lausa servatus post ad exercitum deductus est.

Exercitus Bavaricus tumultuatur. §. 33. Dum hæc geruntur, induciæ cum Bavaro indies magis vacillare; de cujus rei origine altius repetendum. Cæsarem ita repente à Bavaro destitutum plerique è Bavarico exercitu ægre ferebant. Quos inter præcipue Wertani, & Sporckii indignatio eminebat; qui secreta inde commercia cum Cæsare miscere instituerunt, & exercitum ob tenuia stipendia animis exulceratum ipsi tradendum in se receperunt. His à Cæsare eo major fides habita, quod Wertanus excurrendi solertissimus magna apud equitatum autoritate erat; quem in Cæsaris partes transeuntem cæteri facile secuturi sperabantur. Internuntius horum Solmensis Comes erat sub Wertano Præfectus Vigilum, ab hoc aliquoties ad Cæsarem missus. Contulerat quoque se in Wertani familiam Hispanus quidam, sine dubio ut hanc telam ordiretur subornatus. His porro destinatis exsequendis Bavarus ipse ansam præbuerat, dum adversus prædatorias Suecorum catervas, quæ invito Wrangelio per Superiorem Palatinatum prædas egerant, ut partem copiarum Wertanus in eam Provinciam duceret injungit tuendis finibus, & inhibendis populationibus. Ast hic ea occasione arrepta omnes equestres legiones cum impedimentis hibernis evocat; & quia peditatui imperare non poterat, Holtzium supremum excubiarum præfectum, qui ei præerat, præsente mortis metu intentato cogit concepta à se jussa subscribere, cum is pedestribus legionibus absque Electoris consensu iter indicere abnueret. Et legionum aliæ huc, aliæ alio ire jussæ, plerisque tamen, ut Viltzhovam ad Danubium quatuor supra Passavium milliaribus se conferant, præcipitur. Tribunus quoque Caspar Schockius, qui cum legione dimacharum inter Licum & Mindelam hospitabatur, Memmingam modico præsidio insessam opprimere jubetur. Ita subito universus exercitus se movit, qui velut Bavariæ, ubi parce fuerat habitus, valedicturus qua pertingere poterat omnia diripiebat, mappam velut mittente Wertano, qui & Electorales ministros capi, ac lytro emungi præceperat conciliandis sibi prædæ dulcedine vulgi militaris animis, ac ut ademta spe ve-

(Marginal note beside "berga advehi curabat": 8 Jul.)

niæ in facinore obfirmarentur. Quin ferebatur subornasse, qui Electori, & quibusdam primariis ejusdem ministris manus injicerent. 1647.

§. 34. Ea de conspiratione cùm Elector intelligeret, statim ad omnes tribunos literæ dimittuntur, quibus à seditiosis disjungere se jubentur. Simul Wertanus infamis declaratur, & decem millia uncialium in ejusdem caput, singula millia in reliquos seditionis autores illis; qui vivos aut mortuos traderent, pronuntiantur. Id edictum per totam Bavariam, & Superiorem Palatinatum, ac apud legiones, queis sub Druemullero obsequium constabat, publicatur. Elector quoque statim celeri nuntio Memmingæ præfectum monet, ut ab insidiis sibi caveat. Cæterum quia paucissimi ductores conspirationis conscii, plerique per transmissa mandata decepti fuerant, manipularibus plane rerum ignaris; literis hisce & edictis visis confestim retro vertentes in sacramento Electoris se perstituros declarabant; sic ut Wertanus & Sporckius à propriis legionibus deserti cum paucis Ministris ad Cæsarem transfugerent. Comiti Solmensi præcipuo rebellionis Architecto à Wertana legione manus injiciuntur, quem Elector Ingolstadium in custodiam deduci imperat. Legiones statim in priora hiberna reversæ, quas Elector menstruo stipendio, & uberioribus in posterum alimentis penitus placabat. Duo duntaxat dragonum tribuni Creutzius, & Schachius flagitii pervicaces persistebant; quorum hic cum legione sua ad Enckefortium in Tirolin profugit; ille apud Cæsareum Ratisponæ Præfectum hæsit, cujus legio cum in Bohemiam penetrare non posset, retro ad Electoris obsequium rediit. Literas inde ad Cæsarem Bavarus dat, quibus exprobrat conspirationem in aula ipsius per Solmensem Comitem concinnatam atque adprobatam, quin jubente Cæsare susceptam. Ubi & decretum fuisse dicatur, ut post liberatam Egram Cæsareus exercitus in Bavariam deduceretur, sibique, & præcipuis ministris manus injiceretur. Quibus malis & hoc accedat, quod Sueci Gallique, velut his se conscio & ex compacto gestis, repente in Bavariam arma translaturi fuerint. Unde nosse cupere, unde tanta odia sit meritus, immota hactenus in Cæsarem fide, & quid inposterum ab ipso expectandum sibi sit?

(Marginal notes: Is tumultus sedatur. 23 Jun. — Bavarus apud Cæsarem queritur. 26 Juni.)

§. 34. Nec ideo tamen apud Suecos sinceri animi fidem assequebatur, præsertim cum Kevenhullerus Comes nuper à Cæsare ad eum Legatus missus fuisset; & eo ipso tempore Legati Suecici Osnabruga ad Wrangelium scriberent; rumorem ibi gliscere; Bavarum quicquid simulet periculosas machinationes agitare; validoque exercitui contrahendo operam dare, colludentibus quoque; à quibus amica omnia expectentur; eoque accuratam ipsi cautionem adhibendam. Quæ Blumenthalio ad Witgensteinium Comitem perscripta sint; addito, fœdus adversus Evangelicos intra & extra Germaniam strui, cujus moderator Bavarus Gallica sub protectione sit futurus. Cum igitur constaret, à Bavaro militem non exautorari, ac ab eodem potius copiæ augeri diceretur, Wrangelio è re visum ad Deputatos antea Ulmenses Kurnerum & Schæferum scribere, ac inducias à se sancte observatum iri confirmare. Qui responso suo exponunt, qua de causa Elector legiones quasdam in Superiore Palatinatu contraxerit; simul negant, 20 Junii.

(Marginal note: Idem Suecis est suspectus.)

1647. novis delectibus Electorem vacare, sed Ulmensi conventioni constanter insistere: rogantque Legatis Suecicis sinistram opinionem adimat, & de Electoris innocentia testetur. Wrangelius inde ab Avaugurio, & subtribuno Hassico Majo impetrat, ut obiter Pręfectos Bavaricos in Superiore Palatinatu invisant, ac quæ ibi gerantur cominus inspiciant. His obviam venit Kutnerus, ab Electore ad Wrangelium destinatus, ut de militari seditione ipsum edoceret, ne suspicionis quid, velut è composito ista gesta forent, conciperet. Idem & apud Wrangelium testabatur, Electorem pactum Ulmense firmiter servaturum. Simul offerebat, se apud ipsum mansurum, donec quo res hæc evasura sit constaret; ostendens, copiis per Superiorem Palatinatum injunctum tergo Suecorum cavere, ac Wertanum quantum possint persequi. Dimisso tamen à se Kutnero, Wrangelius Benedictum Hornium centurionem ad Electorem ablegat cum literis, queis percontatur; num placeat adjuncto fidelibus suis legionibus Regiorum auxilio rebelles persequi? Postera die cum cognitum esset, legiones ad obsequium rediisse, aliis literis à Wrangelio ostenditur, Cæsareos tentatis in Electorem hostilibus pactum Ulmense violasse, & commodis quæ pro ipsis Elector stipulatus sit, excidisse: & huic potius causam esse infesta quæque iis reponendi. Unde petebat, declararet Elector; num legiones suas cum Regiis ad rem in Cæsareos gerendam jungere, aut saltem iisdem transitum per suas ditiones intercludere, aliaque incommoda objicere velit? Ex his omnibus colligi non poterat, instigante aut saltem connivente Bavaro eam seditionem excitatam; quin is gravem potius indignationem præ se ferebat. Ac ad fratrem Coloniensem Electorem propria manu scripserat; se, quamdiu gutta sanguinis superfit, hujus injuriæ vindictam à Cæsareis ejusdem autoribus sumturum. Inprimis Wertano & Sporckio acerbis vocabulis perfidiam exprobrare, illius prædio Bodensteino statim in fiscum redacto. Ab Avaugurio quoque per Schæferum petebat, ad Præfectos Philipsburgi, & Moguntiæ scriberet, VVertani prædium apud Bruchsaliam, & in Rhingovia inflammarent. Ab Hassis quoque postulabat, ut Præfectus Novesii dynastiam ejusdem Odenkircham, & arcem in Juliacensi agro sitam, nec non Sporckii duo nobilia prædia apud Vacham igne vastaret in pœnam tantæ perfidiæ. Nec minus Cæsar qua vulpina non pertingeret leoninam assuere, promulgato edicto avocatorio, quo Imperii copiæ Bavari ductui hactenus subjectæ ab ipso discedere jubebantur; quod à Præfecto Ratisponensi publice affixum. Idem Præfectus cum intellexisset, missum à se subtribunum Stamlerum Landshutæ in carcerem conjectum, quod seditiosæ literæ apud eum deprehensæ forent, ipse quoque Bavaricum subtribunum Lichtenavium Ratisponæ correptum in sordidum carcerem detrusit, Landshutensibus denuntians, paria se illorum præfectis illaturum, quæ in suos statuerentur.

Margin notes: 24 Jun. — 29 Jun. — Hornius ad Bavarum mittitur. — 1 Jul. — 2 Jul. — Bavarus tumultum istum ægre fert. — 6 Jul.

§. 35. Rediit paulo post Benedictus Hornius ab Electore multis asseverationibus immotæ fidei onustus, ac honorifice admodum in ea aula habitus. Addiderat Elector literas, quibus confirmabat, se Cæsareis transitum per Superiorem Palatinatum negaturum; simul de fide sua Wrangelium securum esse jubebat. Ad Bavari literas à Cæsare prolixe responsum; quæ sub ejus ductu hactenus copiæ fuerint, ad Cæsarem & universum Imperium spectare, sumtibusque Imperii & Provinciarum Cæsarearum fere sustentatas eo fine, ut cum Cæsareis copiis rem in communes hostes Gallos, Suecosque gererent. Nunc ipsum, se invito separatis induciis cum hoste initis, Imperio in hasce copias à Parente suo ac se collato excidisse; eoque iisdem non alia quam Cæsarea jussa deinceps respicienda; quas & ad officium sibi præstandum excitari necessum fuerit, hostili exercitu in Bohemiam irrumpente. Igitur iras in VVertanum, quique ipsum secuti sunt exueret, nec impediret, quo minus copiæ ad se accedant. Id utriusque Domui, toti Imperio, ac Religioni Christianæ salutare; præsertim cum Gallis jam Rhenum transgressis hac conjunctione Suecorum in Bohemiam irruptio facile sisti queat; nec reducendæ decoræ paci præsentius remedium, quam conjunctis consiliis ac viribus in communes Germaniæ hostes pugnare. Eo ipso die alterum avocatorium edictum à Cæsare Ratisponæ, & alibi promulgatum, cui adductæ jam rationes insertæ erant. Et ubi hoc parum proficeret, de tertio insuper edendo differebatur, proscriptionis pœna in non parentes decreta; sic ut jam Bavarici Duces super indemnitate in eum casum apud Electorem movere inciperent; ad quorum præcipuos literæ propria Cæsaris manu scriptæ clam datæ fuerant.

Margin notes: Hornius ab Electore redit. — 1647. — Cæsar Bavaro respondet. — 17 Jul.

§. 36. Amissa Egra Cæsar, qui sua præsentia militi animum, rebus gerendis pondus addebat, cum exercitu Schlackenwaldæ duobus à Wrangelio milliaribus munitis castris consederat. Ejus primum ibi opus erat Falckenaviam arcem invadere, cui à Wittenbergio captæ centurio cum sexaginta peditibus impositus erat; quæ & postera statim die admotis machinis in potestatem redacta, quod manipulares, qui plerique sub Cæsare antehac militaverant, armis abjectis pugnam detrectarent. Inde superato Egra flumine versus cognomine oppidum procedit, ante quod in monte, cui à patibulo vocabulum, juxta Suecos considet, flumine duntaxat interjecto. Wrangelius quippe adventante Cæsare castra movere nec volebat, nec commode poterat, quod nondum refectis oppidi munimentis tanto à se labore expugnati, in proclivi futurum erat Cæsari idem recuperasse. Eoque consistendum sibi heic judicabat, quæ tempus ferret suscepturus. Post biduum summo mane Wrangelius aliquot equitum alas sub Helmoldo Wrangelio emisit, tentaturas, num Cæsaris stationes opprimere possint. Ex his tres legiones, quæ agmen ducebant, statim duas stationes in fugam conjecerunt, & cum fugientibus simul in castra usque ad primariam stationem, & Cæsaris prætorium irruperunt; ubi non parum damni Cæsareis illatum, multis equis aliaque præda abrepta, ingentique tumultu omnibus completis. Ac parum aberat, quin ipse Cæsar caperetur. Nam duo equites equis desilientes ad Cęsaris conclave accurrebant, ac unum è custodibus corporis excubias ad fores agentem propria machæra confodiebant, longius ad Cæsarem irrupturi, ni concursu facto unus eorum cæderetur, alter caperetur. In ista trepidatione Cæsar vestitu nocturno duntaxat indutus ægre evasisse memoratur. Et querebatur Helmoldus, reliquas

Margin notes: Cæsar Falkenaviam arcem capit. — 15 Jul. — Prope Suecos considet. — Sueci in castra Cæsaris irrumpunt.

1647. reliquas legiones non pari alacritate ipsum secutas, sibique indolem loci non satis accurate cognitam: alias Cæsarem manibus suis vix elapsurum fuisse. Sed dum Sueci longius in castra Cæsarea se penetrant, coëuntibus interim hostilibus legionibus non sine jactura repelluntur, amisso Adolpho Hoppio subtribuno, duobus Optionibus, & aliquot gregariis. Capiebatur Christiernus Hornius subtribunus, præfectus turmæ, tres optiones ac complures gregarii; qui 26. Jul. post aliquot dies à Cæsare omnes ad suos remissi. Cæsar hoc casu monitus castra sua pluribus munimentis firmavit, haut segniore Suecorum providentia.

Cæsareorum incommoda. §. 37. His castris Cæsarei haut modicis cum incommodis conflictabantur. Excussi Suecorum machinis globi ex alta cumprimis oppidi turre passim volitantes homines, equosque discerpebant, ut Cæsaris ducumque tentoria latis loricis sepienda essent; reliquos fere effossa humus tegebat. Inter alios & Wertanus globo selibri leviter caput perstrictus est. Fames insuper mox urgebat; multis querentibus, longe confusius rem annonariam administrari præsente Cæsare, quam antea; ac in Bohemia frumentum deesse. Tum in nudo monte Misniam versus castra posita; cum hosti hoc modo Bohemia fere à tergo relicta sit, unde subvectione Cæsareos excludere queat. Et qui è Misnia, Voigtlandia, Altenburgico Ducatu curandus erat commeatus, tarde admodum expediebatur. Accedebat & aquæ penuria, quod Sueci fluvium à Cæsareis castris alio avertissent; unde celsioribus locis putei effodiendi erant, quorum aquis putridis viri juxta, & equi morbis correpti procumbebant. Inprimis recens conscripta agrestium & opificum turba talium insolens passim extabescere, aut deserere; hautquidquam territa suppliciis quorundam, qui deprehensi laqueo necabantur. Nec pauci veterani ad Suecos transfugere, ut pedites ab equitatu velut custodiendi essent. Equitatum quoque inopia pabuli atterebat per aliquot milliaria petendi, pabulatoribus subinde per Suecos interceptis. Tum longe lateque per Culmbacensem Marchionatum, Misniam, Voigtlandiam, Thuringiam, palantes ab agrestibus, aut Suecorum catervis trucidati, aut capti; cui fini cumprimis Curia Variscorum recens à Suecis occupata inserviebat. Cæsar primus castra movet. Persuasum Cæsari fuerat, Suecorum exercitum Egræ obsidio valde attritum, ut vix sex equitum, duo peditum millia superessent; eumque audito ipsius adventu mox in Thuringiam facessiturum. Sed cum falsum opinionis 28. 29. Jul. se, simul detrimenta suarum copiarum cerneret, præmissis sub vesperam machinis & impedimentis postero mane cum exercitu sequitur: ob macilentos tamen equos tormentariæ rei destinatos, & aspera viarum ad Elnbogam subsistere cogebatur. Mille Suecici equites, qui extremo agmini imminebant, plurimos moratores aut ægrotos in castris, ac in itinere interceperunt. Ac constabat hostem per duodecim dies, quibus castris contulerat, duo amplius equorum millia, multosque equites amisisse, magis adhuc imminuto peditum numero, ut captivi ipsi jacturam hanc sex capitum millibus æstimarent.

Wrangelius quoque castra movet. §. 38. Egra jam refectis ruinis, excitatisque novis operibus, tum annona probe firmata erat. Unde hoste digresso VVrangelius quoque cum & cibaria deficere isto tractu inciperet, relictis 1647. castris sylvam Bohemicam ad Kœnigswartæ angustias transit, & apud Planam consedit, qua 1. Aug. regione annonæ, pabulique non parum reperiebatur. Ubi tamdiu subsistere decreverat, quoad pateret, quid consilii hostis capturus esset. Nam si longius in Bohemiam se immergeret, metuendum erat, ne hostis, qui versus Thermas Carolinas processerat, occasionem inde arriperet medium se inter ipsum & sylvam interponendi, ac commercia cum Franconia intercludendi. Unde ut tergum tutum haberet, summopere prospiciendum erat. Enimvero hostis Hostis adversus ipsum progreditur. prævertendæ Suecorum in Bohemiam irruptioni Elnboga ad Thermas Carolinas, Engelhausam processerat; unde sinuato per montes itinere Pilsenam verterat, Tuschoviæ milliari uno ab isthoc oppido considens. Ipse Cæsar Pilsenam se contulerat, inde Pragam abiturus lubentibus ducibus, quod aulæ ministri exercitui non parum molesti essent, præreptis commodissimis hospitiis ac cibariis; quorum tutelæ sex militum millia destinata erant, melius adversus hostem adhibenda. Ita Cæsaris destinata hostem provinciis hæreditariis arcendi in contrarium vertebant, Bohemia à Cæsareo juxta ac Suecico exercitu vastata.

Bavarus avocatoria Cæsaris refellit. §. 39. Inter hæc Bavarus omnes suas legiones lustraverat, solutoque stipendio in sua verba denuo adegerat, non minus atque Royerum tribunum Augustæ præfectum, qui cum legione sua promiserat, nullius præterquam Electoris imperium agnoscere. Et quia Cæsar tum edicto avocatorio, tum privatis literis ductores militesque ipsius ad se pertrahere conatus fuerat, ad eosdem 23. Jul. literas Monachio datas emittit, quibus rationes in edicto Cæsareo adductas destruit, factique sui denuo justitia demonstrata, ac quod penes Cæsarem non sit imperio hactenus gesto ipsum exuere, eos ad obsequium deinceps continuandum hortatur. Hactenus itaque sic se gesserat, ut Sueci Wrangelii ad Bavarum super ratificatione armistitii literæ. quod de eo quererentur non haberent: quando mox hisce suspicio non levis injecta fuit. Wrangelius ut conventio Ulmensis à Regina firmaretur, diligenter institerat, ne ista stato tempore non exhibita Electori diffidentiæ causa nasceretur; utque ratificatione allata is ad implendas, quæ adhuc restabant, conditiones eo magis urgeri posset. Sed quia ista ob intervalla locorum, aliasque causas tardius adferebatur, ac dies ei permutandæ dictus mox cedebat, è castris ad Egram literis ab ipso petit: si forte Regia rati- 15. Jul. ficatio ad conventum diem non adsit, ne sinistri quid suspicetur, sed certo sibi persuadeat, eam utique adfore. Interim induciarum leges examussim à se servatum iri. Cui Elector: Sue- 21. Jul. cicos Plenipotentiarios Osnabrugæ apud suos Legatos eadem pollicitos, quæ ut repræsententur ipse sit expectaturus; nec circa suam rati- Reginæ ratificatio adfertur. 22. Jul. habitionem moram fore. Sequenti statim die Reginæ ratificatio VVrangelio reddebatur, de qua jam hostes juxta atque amici dubitare cœperant. Enimvero Regina nuntium de Bavaricorum propositione læta acceperat, velut quæ ex offensa in Cæsarem, aut ejusdem contemtu proficisceretur, & quod Bavarus suæ magis conservationi, quam Austriacorum studeret, ac Imperium in pristinum reponi statum, quam Cæsaris dominatui obnoxium mallet. Eoque negotium istud succedere cupiebat, quod Bavaricis copiis remotis Cæsareus exercitus non amplius formidandus esset; & hostilitate per VVestpha-

1647. liam cessante haut parum Suecica arma levarentur. Præsertim cum tractatum eum aversanti Gallorum offensa incurreretur; qui & Comiti Magno Gardio in Gallia legationem obeunti diserte occinuerant; sibi cum Bavaro separatim convenire fas esse salvo cum Suecis fœdere. Unus duntaxat scrupulus urgebat, ne iste hoc modo à causa Palatina Sueciam disjungeret, quam ipsa præ reliquis hactenus sustinuerat. Quanquam enim Palatinus Elector parum de Suecia meritus erat utpote adversantia ejus destinatis consilia sectatus; ob communem tamen utilitatem ejusdem salus negligenda non erat, utut ipse ratione parum idonea ad ea tenderet. Unde præter alia id præcipue observari volebat, ne eo tractatu Palatinæ causæ præjudicium afferretur; quam integram remitti Osnabrugam jubebat, ubi Legatis pro ea quantum possent connitendum erat, ne tamen ob eam solam bellum extraheretur. Nam si eadem ab Ordinibus destitueretur, Reginæ soli incassum niti haut placebat. Porro ipsa, ne in sua ratificatione mora esset, tria ejusdem exempla confici jusserat, quæ diversa via ad Wrangelium curabantur. Quod primum adpulerat statim ab hoc Monachium per Benedictum Hornium missum est. Cui injunctum; confirmaret Electori de fida conventorum observatione; tum parem ab isthoc ratihabitionem reciperet, ac ut quæ restant expleantur moneret. In ea ratificatione sibi reddita nihil quod desideraret Elector habebat, nisi quod Avaugurius narraret, sibi à Kutnero scriptum, haut placuisse, quod eadem Suecica lingua esset concepta alias eandem Ulmensi conventioni congruere. Nec eo secius quæ petebantur Bavarus præstare tergiversabatur; nisi quod à discedente Hornio stipularetur, ut Wrangelius inducias observare pergeret, quod & ipse pro se sit facturus. Causæ tergiversandi hæ adferebantur; Electorem Coloniensem & ejus Coadjutorem Maximilianum Henricum hujus conventionis consortes esse, quos & Regia ratificatio pariter respiceret. Unde necessum esse rem cum hisce communicari, eorumque declarationem expectari. Circa Offenburgum promissio se suo satisfecisse, sed præfectum obsequi abnuisse. Per Legatos quoque cum Gallis egisse super evacuandis Wurtenbergicis oppidis; qui ad Legatos suos Monasterium rem cum Suecicis componendam rejecerint. Ubi quid inter hos convenerit, simul quæ Coloniensis Electoris sit sententia, intellexerit, Wrangelio quæ res exigat, responsurum. Addebat, Landgraviæ ratificationem, quæ ex pacto Ulmensi ante tres menses abhinc exhibenda fuerat, nondum comparuisse; quæ non minus atque Kœnigsmarckius Coloniensis Electoris ditiones post inducias gravius quam antea urgeant, nullo fere capite ejus pacti servato, cum Wrangelius ipse testis sit, quam sancte à se, suoque fratre pactis satisfactum sit.

Et Monachium mittitur. 24 Jul.

Bavarus ratificationem abnuit. 29 Jul.

31 Jul.

Wrangelius Bavaro respondet. 7 Aug.

§. 40. Isthæc Wrangelio tanto magis inopina accidebant quod ante octiduum Elector literis suis nulla de his rebus mentione facta Reginæ ratificationem se expectare scripserat, interim suam in promptu fore. Nec dispiciebat, quare super pacto pure concepto, ac rite firmato novi nunc tractatus sint instituendi; aut ad Galliæ declarationem provocari, ad quam id pactum non spectet, nisi qua Sueciæ fœdere innexa sit. Si quæ à Landgravia, aut Kœnigsmarckio contra leges induciarum facta sint, mirum quod non prius ad se querelam Elector Coloniensis detulerit, ut quantum in se remedium adferre posset. Nec constare sibi, quare Landgravia ratificationem suam non exhibuerit. Per ipsam porro conventionem Ulmensem licitum Cæsareos oppidis Coloniensibus vi expellere, si Elector eos amovere nequeat. Sed nec Regiis vitio posse verti, si sua stativa adversus Cæsareos licita ratione tueantur. Igitur denuo postulabat, ratificationem sibi transmitti, oppidisque Wurtenbergicis Bavarica præsidia deduci, tum conventa hospitia suis cedi operamque dare, ut Aspergæ præsidiarii, qui seditionem induerant inde expellantur. Circa Offenburgo Electoris declaratione adquiescebat. Hisce Elector prolixas literas reposuit, queis præcipue Landgraviam arguebat, velut quæ ratificationem nunquam obtulerit, nec ejusdem exhibendæ diem sibi prorogari petierit; sed contrariis actionibus ostenderit, se illa conventione nolle teneri. Cujus & Legati Monasterii diserte fassi sint, se armis suis otium imperare non posse, nec unius aut alterius Electoris neutralitate rebus suis consuli; sed aut arma secum conjungenda, aut hostilitatem profitendam. Ita sat sibi causarum ratificationem differendi, præsertim cum VVrangelio cautione interim data satis prospectum sit. De Kœnigsmarckio Coloniensem apud Gallicos & Suecicos Legatos sæpius quæstum, nec monita defuisse, quæ tamen effectu caruerint. Unde & querimonias ad Wrangelium deferri supervacuum visum, cujus acta notoria hunc latere haut potuisse. Coloniensem pro virili connixum, ut oppida sua Cæsareis præsidiis liberarentur; nec spem successus defuisse, ni cupiditas patientiam præcurrisset. Nec minus queri Coloniensem, Suecos uti propere nimis ad Cæsareos vi expellendos ruerint; ita de restituendis ipsi ex pacto locis sæpius licet monitos haut curasse. Quod ipse à Gallis petierit, hospitia intra Licum & Mindelam, inque Archstadiensi præsulatu sibi relinqui, oppidaque Wurtenbergica, Augustamque, & alia loca in præsenti statu manere, id non ideo factum, ut Wrangelii imperio bellico fraudem faceret, aut eundem præteriret; sed ut Gallorum interpositione ipsius, ac si opus sit Reginæ consensus obtineretur. Et jussi Regis sui Gallicos Legatos cum Suecis Monasterii egisse, de quo sine dubio ad Wrangelium perscriptum sit. Cum igitur Rex Galliæ & Turennius, quantum ipsorum intersit, suis petitis annuerint; non dubitare, quin & VVrangelius consensum suum additurus, nec cessionem istorum locorum & hospitiorum postulaturus sit. Cum pro præsenti facie belli ne ipse quidem consulturus sibi sit copias dimittere; queis tamen alendis sola Bavaria non sufficiat, ni per has vastitatem suas provinciæ, quam factis induciis declinatum iverit, inducere velit. Denique quod Aspergæ præsidiarii obsequium exuerint, sibi imputari non posse. 1647.

Electoris replica. 19. Aug.

§. 41. Dum ita erupturæ iterum hostilitati præluditur, in Bohemia inimici exercitus denuo castra castris contulerant. Cæsarei quippe Tuschovia moventes, ac Suecos versus progressi ex itinere arcem Tribelam triginta dimachis Suecicis sub signifero invadunt; quam per unum atque alterum diem machinis verberatam altero demum assultu post depulsum priorem expugnant. Signifero tamen, qui cum suis in angulum arcis se receperat, venia vitæ facta. Huic arci ut subveniret

Cæsarei Tribelam occupant. 6 Aug.

9 Aug.

1647. niret Wrangelius, valida cum manu equitum peditumque accesserat. Sed cum aditus non pateret, nisi per flumen præaltis ripis, adsistentibus in vicino monte universis hostium copiis, tanti non videbatur ancipitem aleam tentare. Ante istam arcem loco celsiore inter duas sylvas Cæsarei castra metabantur, ex omni parte natura & operibus probe munita. Sic jam iterum eo res redierat, ut illius conditio potior esset futura, cui annona ad extremum suppeteret. Et constituerat Wrangelius quantum posset ibi pedem figere, quo Bohemia ab utroque exercitu vastaretur. Neque vero Cæsareorum res optimo loco erant, sic ut multi Piccolominei prudentiam desiderarent, ac non pauci duces missione petita ab exercitu discederent. Et ex interceptis literis patebat, ipsum Melandrum, & Wertanum præsentibus offensos consilio bellico non adesse, jactantes, qui Cæsarem in has angustias conjecerint, eum inde iterum educerent. Cui tamen mox paulo lætior fortuna allubescere visa. Sueci quippe turbandis hostium laboribus duas minores machinas sub extremitatem sylvæ collocaverant, quas dum diutius ibi relinquunt, manus peditum arboribus tecta adrepens, ac subito ingruens depulsa statione machinas istas in vallem præcipitatas abripuit, antequam Sueci subvenire possent. Modicus hic successus ad majora tentanda animum addidit. Sueci ex opposito hostis non procul à sylva duo castella extruere cœperant, adpositis quibusdam machinis, eo melius observando istius motui. Sed cum hic è castris suis, unde in oppositos campos despectus erat, observaret, castella ista nondum ad justam defensionem deducta, nec loricam castrorum perfectam, consilium cepit, cum equitatu subito in castra eorum irrumpendi; interim castella ista & adpositas machinas invasurus. Eo fine exercitus ante lucem in vallem & sylvam castris proximam summo silentio eductus ibi tectus usque ad primam horam pomeridianam substitit: & cum à transfugis intelligeret, Suecos eo die magno numero è castris pabulatum abiisse, quod falsum tamen erat; alacris ad destinata exsequenda fuit. Peditatu igitur in valle relicto equites bipartito in celsiorem locum propere enixi, in proximam Suecorum stationem sex legionibus equestribus constantem tanto cum impetu feruntur, ut strenue licet resistentes numero obrutos ordinibus turbatis pellerent, ac decem signa eriperent, sic ut magna aliqua clades imminere videretur. Wrangelius tamen aliique duces mox advolantes fusos restituerunt, ac tam diu hostem sustinuerunt, quoad equestres Suecorum legiones paulatim adessent. Acerrimus inde conflictus duas per horas consertus, utraque parte locum obnixe tuente; ubi Sueci iterum tria signa amisere, totidem hosti eripuere pluribus potituri, ni pleraque hostis in castris suis reliquisset. Hosti cumprimis id commode ciderat; quod ad pugnam conserendam instructus, ac probe dispositus venisset, Sueci contra rite in aciem se digerendi spatium non haberent; sed prout quæque legio è castris adproperabat, ita manus consertum iret, nec Wrangelio tesseram pro more distribuere vacaret. Durante hoc conflictu pars peditum hostilium memorata duo castella, ac machinas magno cum impetu invasit; quam Sueci plurimis cæsis sauciatisque rejecerunt. Hostilis quoque equitatus turbatis ordinibus repulsus ad peditatum usque suum in sylva consistentem rejiciebatur, absque quo si fuisset, major ipsum clades manebat.

Conflictus ad Tribelam. — *12 Aug.*

Cæsarei numerum à se cæsorum in majus vulgaverant, ingentem cumprimis lætitiam ob capta tredecim signa testati. E Suecicis cecidere Helmoldus Wrangelius, dum fortissime præliatur globo trajectus; Canutus subtribunus, præfecti vigilum Mullerus, & Hornefferus, septem turmarum præfecti, metator legionis unus, tres optiones, signiferi septem, septendecim inferiorum ordinum ductores, gregarii equites centum septendecim. Sauciati tribunus Rabius, qui post ex vulneribus obiit; tres vigiliarum, octo turmarum præfecti, decem signiferi, duo metatores, undecim decuriones, gregariorum centum nonaginta. Quotnam apud Cæsareos ceciderint, nobis haut compertum, nisi quod ipsi faterentur; se ducentos prope desiderasse, quos inter tres subtribuni, ac totidem vigiliarum præfecti, centum insuper sauciatis. Captorum utrinque pauci erant, plerisque in fervore pugnæ cæsis. Sueci Comitem Golnicium subtribunum, præfectum vigilum unum, & aliquot alios præfectos ceperant. Ipsi duos duntaxat præfectos turmarum desiderabant, qui vivi in hostium potestatem pervenissent. Post conflictum hunc utraque pars castris se suis tenebat nulla re suscepta, nisi quod excursores hinc inde se mutuo carperent. 1647.

§. 42. Vereri jam Wrangelius cœperat, ne deficiente annona, pabuloque castra sibi primo loco movenda essent; etsi utique in Bohemia hærere constituerat, quod & Regina jusserat. Sed ea cura ipsum levabant Cæsarei, qui noctu magna cum festinatione castris desertis iter Heidam ad dextram à Suecicis castris manum instituebant, inde longius adhuc declinantes retro Planam considebant, tergum Superiori Palatinatui obvertentes; velut Suecos intra sua castra arctius coërcituri, annona pabuloque intercluso. Wrangelius cum suspicaretur Cæsareos castellum ad Kœnigswartam inter Egram & Planam situm interceptum ire, illis prævertendis & ipse castra movet, ac cis Planam ad castellum illud tendit. Sed quanquam iter pro virili accelerarer, tamen quia per montana loca incedebat, cum Cæsarei planitiem expeditius transirent, hi illum præveniebant. Heic cum ingruente vespera ad angustias viarum hinc inde consisterent Cæsarei, præcelsum montem sylvis obsitum inter utrumque exercitum situm tres dimacharum legiones occuparant, equis in sylva relictis in summam rupem enixæ. Quas Wrangelius cum tribus peditum phalangibus invasit, ac undique circumventas in conspectu exercitus Cæsarei; sero ad easdem eripiendas connitente Melandro, penitus oppressit, ac plurimis cæsis Paschovium tribunum, ac præfectos quosdam cum plerisque gregariis cepit, una cum omnibus equis, & octo signis, Sommedam tribunum sauciavit. E Suecicis duo centuriones, totidemque optiones cecidere. Quo patrato Wrangelius montem, qui exiguo suis emolumento erat, iterum deseruit. Et cum vereretur, ne Cæsarei, uti jam Egra ipsum disclusserant, ita iterum se præterito apud Tæpelam iter Cadenam intersepirent, ne Hammersteinio summo vigiliarum præfecto, quem Kœnigsmarckius è Westphalia cum aliquot legionibus miserat, ad ipsum via pateret, Tæpelam se conferre constituit, urgente etiam commeatus & pabuli penuria, & quod nullus locus castris magis idoneus foret. Unde noctu eodem abiit, ac inter id oppidum Deusingamque celsiore loco consedit. Cæsarei quoque è vestigio ad latus ipsum secuti, circa meridiem ad modicum fluen-

Cæsarei castra movent. — *26 Aug.* — *27 Aug.* — *Ut & Sueci;* — *Qui tres hostium legiones cædunt.* — *Wrangelius ad Tæpelam considet.* — *29 Aug.*

1647. fluentum ex altera oppidi parte labens adpulerunt. Ubi in posterum usque diem quieti constiterunt, nisi quod sat acrem cum Succis velitationem susciperent. Sed sequenti mane superato fluento ante oppidum Succis castra opponunt, quæ statim lorica circumvallare instituunt. Cum inde Wrangelius celsiore loco oppidum versus inter utraque castra munitionem excitare inciperet, Cæsarei structa in valle acie cum dextra ala versus castellum istud, & quæ adsistebat equitum stationem duabus legionibus constantem se concitant. Sed quia non solum equitum statio, sed & pedites è castello acriter resistebant, quoad plures legiones Succicæ adcurrerent, asperum certamen conseritur, quo Cæsarei oppidum versus repelluntur, multis suorum desideratis, quos inter Weierstrasius subtribunus, præfectus vigilum, aliique ductores. Zobelius quoque subtribunus, aliique præfecti & equites gregarii nonnulli à Succis capti. Apud Suecos Sewedus Ribbingius Ostrogothicæ legionis subtribunus occubuit, ac pauci alii. In tumultu pugnæ duo signiferi Finnonici per errorem vexilla in medios hostes intulerant, quibus & hi potiti sunt. Videbatur res ad justum prœlium processura, Suecico equitatu paulatim in campum procedente, cum Cæsarei ex adversa parte ordinibus instructis consisterent. Sed vespera propinquante horum phalanges oppidum versus retrocessere. Nec eo minus Cæsarei iterum noctu cum quibusdam legionibus equitum, ac selectis peditibus castellum istud tentavere, nondum plane perfectum; sed multa cum cæde, ac vulneribus repulsi sunt. Suecicorum pauci tantum sauciati; quos inter Avaugurio, qui Minister Gallicus apud Suecicum exercitum legioni simul præerat, cum utroque conflictu rem strenue gessisset, brachium duplici globo perfractum. Succi inde editis locis castella, suggestusque extruebant, ac castra muniebant, quod & à Cæsareis factum; machinisque se mutuo infestabant. Tum aperto campo adversos sibi accessus ita prope invicem promovebant, ut vix centum passuum intervallo utraque opera distarent. Nec ulla dies abibat, quin velitandi occasio foret. Toto hoc bello nunquam duo exercitus ita prope à se invicem consedere, & quidem ut illos nec fluentum, nec angustior transitus, sed nuda opera manu excitata dividerent. Unde vix fieri posse credebatur, ut citra pugnam separarentur; id quod tamen paulo post contigit. Cæsarei quippe nulla re amplius gesta castris relictis à Succis aversi in vetera castra ad Tribelam reverterunt. Eodem die Wrangelius Lutitzam, Mischam, inde Cadenam tendit, ac dimidio ultra hanc milliari Egram versus consedit, auxilia ab Hammersteinio adducta expectans. Qui cum Annebergam attigisset, Wrangelius superato Egra flumine Satzam perrexit, exercituque circum disposito prætorium in oppido constituit. Hunc finem habuit expeditio Bohemica in tertium mensem extracta, Succis eo cumprimis nomine gloriosa, quod Cæsareos tertia vice loco cedere subegerint, cum tamen secunda, & tertia coitione Cæsarei propriis è ditionibus copiosa subvectione fruerentur; Suecicis ex hostico commeatus esset contrahendus, numero insuper militum longe inferioribus. Nam initio expeditionis Cæsareus equitatus, quindecim amplius millibus, peditatus novem prope millibus constabat. Et paucis quidem equitibus equi deerant, cum si qui suos amisissent, Melander statim alios suffici curaret, pecunia abunde suppetente, quod Hispaniæ Rex tres uncialium milliones ad hanc expeditionem suppeditasse diceretur. Apud Suecos contra magna equitum pars ad pedes redacta erat. Ac in universo quidem equitatu novem millia, sexcenti quadraginta quatuor numerabantur, quos inter tria amplius millia equis carebant. Peditatus quater mille, quingenta, triginta capita explebat.

Marginalia (left column): 30 Aug. — 31 Aug. — Cæsarei pelluntur. — Cæsarei altera vice repelluntur. — Exercitus hostiles separantur. — 8 Sept.

§. 43. Dum Wrangelius cum Cæsareis in Bohemia luctatur, male sopita hactenus cum Bavaro hostilitas resurgebat. Miserat is post absolutos Ulmæ tractatus Gronsfeldium Comitem in Galliam, quo reverso mox inter Cæsarem & ipsum tractatio instituitur componendo inter eos dissidio; quo fine Kevenhullerus Comes & Mendelius Passavii congrediuntur. Leniendæ animorum exacerbationi Cæsar Ratisponæ præfecto injunxerat, ut Bavaricos milites & subditos amice habeat; unde omissa, quæ hactenus sub portis ejus urbis rigide exercita fuerat, inquisitione Bavarici milites magno numero urbem frequentabant. Ac brevi tempore inter eos conventum, formulaque sedecim articulis constans concepta; qui à Cæsare statim ratihabebantur, exceptis quatuor quos ad peculiarem transactionem seponi placuit. Spectabant isti, quantum nobis constat, Wertanum & Sporckium, tum tribunos Creutzium, & Brisigellum Ratisponæ præfectum, queis vehementer irascebatur Bavarus; tum damnum, quod seditiosæ legiones in Bavaria dederant, ab eodem octies centenis florenorum millibus taxatum. Inde Kevenhullerus Monachium profectus multo cum honore recipitur. Fama erat, Bavaricos Deputatos, qui Ulmæ fuerant, hoc negotium ægre tulisse, nec in consilium vocatos, cum de abrumpendis induciis ageretur; qui & ingenue fassi erant, si à Succis omnes isti infamium deceptorum titulo notarentur injuriam ipsis haut fieri.

§. 44. Transactione illa, quæ à Cæsare Pilsenæ, à Bavaro Monachii firmabatur, hæc continebantur. Conjungeret Elector copias suas cum Cæsareis adversus Suecos in Bohemia tunc grassantes. Abolerentur edicta avocatoria, ac alia declaratione scrupulus Bavarici militis animis eximeretur. Cæsar nulla ratione Bavaricum exercitum ad se pertraheret, ac prius super ejus imperio conventa renovarentur. Electori liceret militem suum Cæsareo conjunctum quotiescunque opus sit ad provinciarum suarum defensionem revocare: quibus & Cæsar, ubi opus fuerit, adversus hostiles invasiones succurreret: qui nec absque Electoris consensu pacem aut inducias cum hoste iniret, (quod Elector vicissim promittebat.) Si ob belli necessitatem Cæsareo exercitui in Bavariam sit eundum, penes Electorem summum ejus imperium foret. Cæsar Bavaro dignitatem Electoralem, terrasque Palatini ex investitura Ferdinandi II. sartas tectas præstaret, prout & inter Cæsarem Regiosque Monasterii conventum est, ac Ordines induceret, ut pacem non alia lege concludant. Sub hac conjunctione exercituum Cæsar unice pacem quæreret ocyus promovendam, cum Elector non nisi ad finem hujus expeditionis bellum gerere possit ac velit. Daret quoque operam Cæsar apud Ordines, ut super controversiis inter se quam primum transigant. Prospiceret Cæsar conjuncto sibi Bavarico exercitui de necessariis citra impensas Electoris, tum & de hibernis in Suevia & Franconia; ac Salisburgensem ad assignatam tributorum portionem

Marginalia (right column): 1647. — Bavarus cum Cæsare transigit. — Ejus transactionis contenta. 7 Sept.

1647. nem exsolvendam adstringeret. Electori ob damna hac æstate accepta a Catholicis Ordinibus pensatio fieret; Cæsarque tertiam partem pecuniæ subsidiariæ, ac menstruum stipendium exsolveret. Oppidum ad Aulam Ratisponæ oppositum statim Electori traderetur. Cæsar Bavaricos milites equis, si qui illis destituantur, instrueret, tum pace facta ad Bavarici militis satisfactionem Suevicum, Franconicum, & Bavaricum Circulos seponeret. Excipiebat quoque Elector, ne copiæ suæ adversus Gallos ullo modo ducerentur, nisi ipsi abruptis induciis cum Suecis se conjunxerint; nam cum hisce conclusas inducias se ratihabitione firmasse, easque servaturum se promisisse. Statim post renuntiatas Suecis inducias Elector copias suas qua commodissime fieri possit conjungeret tanto numero, quem ratio belli requisiverit. Hoc tractatu absoluto Cæsar edictum promulgat, quo avocatoria sua retractat, ac cum Bavaro super omnibus præteritis transactum profitetur; simul ad obsequium huic præstandum milites hortatur abolita anteactorum memoria. Nec minus oppidum ad Aulam Bavaro redditur, ac Brisigellus Ratisponensi præsidio hactenus præfectus, utut Cæsari fidelissimus, in Bavari gratiam munere dimovetur. Cæterum ob hanc transactionem Cæsarei immane quantos spiritus sumebant, velut hac Bavari conjunctione res Suecorum, qui ne solos quidem Cæsareos numero æquabant, jam conclamatæ essent; præsertim cum rumor jactaretur, Saxonem quoque & Brandeburgicum arma cum Cæsare sociaturos; ac de Gallis mira spargerentur. Bavaricus inde exercitus armis equisque instructissimus circa Straubingam contractus, cis Danubium ducitur, apud Chamum lustrandus ut non amplius obscurum esset, quonam iste iter intenderet.

Cæsaris edictum.

Cæsarei ingentes spiritus sumunt.

Wrangelii destinata.

§. 45. Wrangelius statim atque Bavarus circa ratificationem tergiversari ceperat, monstri quid ali suspicabatur, præsertim postquam exercitum ab eo contrahi inaudiret. Igitur si Elector inducias abrumperet, pro præsenti exercitus sui conditione, tertia equitum parte ad pedes redacta, haut aliud remedium dispiciebat, quam ut in tutum locum retrocedere posset, quoad Kœnigsmarckium, & Hassicos sibi adjungeret, postquam nulla Gallici auxilii spes alluceret, nec constaret, an Turennius unquam in Germaniam reversurus esset. Ista dum animo agitat, à Bavaro literæ per tubicinem adferuntur, quibus induciis renuntiat; addito scripto, quo is hujus facti causas deduxerat, quas ita graves ipse deprehenderit, ut nec Wrangelius, nec quivis alius suum consilium improbaturus sit. Ejus scripti refutatione Wrangelius ad alios rejecta, id tantum responsi per tubicinem reposuit; injuriam sibi fieri, velut ipse Reginæ ratificationem dudum apud se detentam privati emolumenti causa suppresserit, nec nisi elapso prope termino ediderit. Cæterum rem ipsam Numini perfidiæ vindici committebat, nec alios bonos id factum probaturos; addito ut Reginæ ratificatio sibi remitteretur. Wurtzburgensis tamen Episcopus Bavari factum suo loco relinquens Wrangelio confirmabat, se conventis cum ipso, & cœptis semel de pace promovenda consiliis constanter inhæsurum: nec se novo Catholicorum fœderi quod Monasterii tunc cudebatur, unquam nomen daturum. Eandem Bambergensis Episcopi mentem esse.

Bavarus induciis renuntiat. 13 Sept.

Wurtzburgensis Episcopi constantia.

Wrangelius loca quædam

§. 46. Wrangelius porro cum junctis Cæsaris ac Bavari copiis par non esset, motis castris Prisnicium versus progreditur, non nisi Egram post se, Brixensem arcem & castellum ad Kœnigswartam in Bohemia præsidiis insessas retinens. Et Brixensis quidem arcis præsidiarii Bohemiam late excursionibus infestam, ac tributis obnoxiam tenebant, interceptis præter alios, etiam Marazino, & Wallensteinio Comitibus cum subtribuno, & viginti equitibus. Egræ præficiebatur Copya tribunus, nuper Corneuburgo in Austria strenue defenso clarus, cui injungebatur, cives juramento adigere, aut abnuentibus arma adimere, numerosis eorundem conventiculis inhibitis. Et quia duces juxta ac gregarii, qui propinqua spe pacem & præmia præceperant, nunc in novos bellorum fluctus abstracti infinitas super inopia querimonias movere incipiebant: Wrangelius à Legatis Suecicis postulabat, idoneam pecuniæ summam dispicerent, qua & necessitatibus militum succurri, & ægrescentium animi recreari possint. Simul proponit, ut inermes equites per Brunsvicenses ac Luneburgicas terras distribuantur, quo armis & equis denuo instrui queant. Et quia Electoris Saxoniæ terra à Bohemia moventi tangenda erat, offensæ declinandæ, ac ut quantum posset innoxius fieret transitus, ab ipso petit, ut mature annona advehatur, ac constituantur, qui exercitum deducant. Qui vicissim postulat, ut is injurias militum à subditis suis arceat, itaque rem dirigat, ne tota belli colluvies ipsius terris infundatur. Addebatur exprobratio; huc rem non fuisse redituram, si Suecici Legati propositas nuper pacis conditiones, cum Trautmansdorffius adhuc adesset, acceptassent. Hinc edicto Wrangelius militibus injungit, ne Electoris subditos ullo modo lædant; latrunculatore hinc inde dimisso, qui vagabundos citra moram laqueo necaret. Per angustias inde ad Presniciam in Misniam progressus Sletam, Glauchamque itinere facto, Ronneburgum attigit. Ubi unius diei quietem exercitui indulsit reficiendæ equorum lassitudini, & ut de hostium conatibus exploraret. Et quia intelligebat, Kœnigsmarckium cum Lamboio luctantem ita brevi accedere non posse, sibi autem his oris diu ob inopiam annonæ subsistere non licere, de itinere in Franconiam suscipiendo cogitabat, quoad isti advenire vacaret, tentaturus, num suscepta cum equitum manu excursione Memmingæ, aliisque per Sueviam locis non sat valido præsidio firmatis subvenire possit: præsertim cum Turennius Rhenum versus movere nuntiaretur. Interim Memmingenses ad expromenda vetera in partes studia, & constantiam adversus Bavari minas, illecebrasque hortatur. Nec minus ejus oppidi præfectum Pezimskium ad strenue rem gerendam animat. Et quia inaudierat, Cæsareos de opprimendo Magdeburgo agitare, ejus urbis Senatum per literas monet, sedula circumspectione insidias à se averruncent.

1647. Bohemiæ tenet. 10 Sept.

6 Sept.

19 Sept.

5 Jul.

Idem in Misniam tendit. 21 Sept. 27 Sept.

29 Sept.

§. 47. Ast Bavarus post abruptas inducias quatuor equitum, totidem peditum legiones Memmingam versus misit, isti oppido in potestatem redigendo, quibus grandium machinarum numerus accedebat. Reliquas tredecim legiones Gronsfeldii Comitis ductu, per Straubingam, Chamumque in Bohemiam ire jussit. De consilio suo ad præfectos Gallicos Laugingam, Schorndorfium, & Heilbrunnam, ipsumque præcipue Turennium perscribit; se haut eo secius cultam hactenus cum Gallia amicitiam servaturum; Nec minus spem sibi esse, Turennium præfectis istis, aliisque

Bavarus Memmingam invadit. 18 Sept. Idem copias Cæsareis jungit.

1647. aliisque à Gallia dependentibus injuncturum, ne iis quæ contra Suecos susciperentur, se immiscean, aut quidquam infesti adversus suos suscipiant. Idem ut circa Gallos observarent, serio se suis injunxisse. Inde sociati Bavaricis Cæsarei in Suecos tendunt, & paulatim angustiis ad Pirsuitiam propinquant, ita tamen, ut Cæsarei recta Cadenam, & ultra, Bavarici per Deusingam, Engelhausam, Joachimi vallem, & Wiesenthaliam progrederentur. Unde Wrangelio visum iter in Franconiam omittere, ne ipso ad latus digresso Cæsarei recta in Saxoniam Inferiorem tendentes Visurgim, Albimque flumina in potestatem redigerent. Sed cum par hostilibus exercitibus non esset, longius retrocendum erat. Ita cum Lipsiæ curam Axelio Lilio commendasset, adjuncta equitum manu ad excursiones in hostem
5 Oct. instituendas, intellectis hostium destinatis è sexaginta equitibus apud Altenburgum interceptis,
Wrangelius Salam transit. Ronneberga Cizam, Pegaviamque abit, Salam apud Mersburgum trajecturus. Ubi cum dextrum equitatus cornu jam transisset, machinis insequentibus pons frangebatur. Unde necessum erat cum reliquo exercitu Naumburgum ire, ac per pontem apud Kesenam istum traducere. Ita copię inter Butstadium & Eckardsbergam iterum conjunguntur. Dejectis Jenæ & alibi queis Sala transitur pontibus, Vippacum, Langensatzam, & Mulhusam proceditur. Butstadio Fridericus Lœwius vigilum præfectus cum quatuor dimacharum cohortibus Schweinfurtum mittitur pręsidio ibi firmando; quo & Rosenschmidius vigilum præfectus cum pari dimacharum numero se recipere necessum habebat, postquam Winsheimum, & Norlingam penetrare, uti jussus
19 Oct. erat, non dabatur. Præter Mulhusam in Eichsfeldiam conceditur; ubi cum rumor esset Wertanum cum aliquot legionibus in Silesiam ire jussum, ne forte in Pomeraniam quid tentaret, Wit-
Wittenbergius in Silesiam mittitur. tenbergius cum valida manu eodem mittitur, antevertendis istius conatibus, simul ut Iglaviam obsidio, quo tunc premebatur, liberaret.

Wrangelius Turennii conjunctionem affectat. 20 Oct. §. 48. Cum Wrangelius per Eichsfeldiam Fridlandam usque prope Gœttingam pervenisset, à Turennio missus Perronius ipsi occurrit, nuntians, hunc apud Moguntiam cum quinque millium millibus hærere ipsi se juncturum. Ab eo jam antea Wrangelius literis postulaverat, ut Memmingæ subveniret. Sed Turennius ei cum manu solus in hostem ire verebatur. Cui nec Wrangelius repugnabat, inde adjuncto quoque Kœnigsmarckio & Hassicis in hostem perrecturus. Sed cum hoste in Hassiam transgresso via ad conjunctionem interclusa fuisset, remisso Perronio apud Turennium instabat, ut is Bavaro bellum iterum indiceret, Memmingamque liberaret, aut saltem eo fine se moveret, aliave ratione hostem distraheret. Enimvero hic nihil sibi ex aula super belli indictione mandatum excusare, cui & parum ponderis futurum fit, tam modicis copiis instructo. Et Bavaro hostilia adversus Galliam resumente hospitia sua per Sueviam, ni amplioribus copiis fulciatur, periclitatura. Nec longius se progredi posse, nisi promissa è Flandria auxilia adsint, aut ni accedens propius Wrangelius viam
Wrangelius Visurgim transit. 29 Oct. conjunctioni muniat. Cæterum hic Fridlanda movens præter Gœttingam, & Uslariam Visurgim versus tendit; quem & apud Huxteram ponte navali transit, prætorio Corveiæ statuto, hoc tractu quietis nonnihil exercitui concessurus, nisi hostium conatus alio traherent. Sed quia intellexerat, Kœnigsmarckium, & Hassicum ducem Rabenhauptium, omisso ad Rhenam Lamboio, in Frisiam Orientalem abiisse, ne forte hostis medium se ipsis interponeret, utrique scribit, quantum possint ad Visurgim properarent, ut junctis viribus eo efficacius rem gerere queant. 1647.

§. 49. Paulo ante fœdissimi exempli facinus in Saxoniæ Electorem per Jacobum Wanckium tribunum, fortem alias & bene meritum virum, intentabatur. Hunc aliquot ante annos Elector Gœrlicii obsederat, & ad deditionem adactum contra datam fidem pleraque parte legionis egregiæ, ac numerosæ exuerat, quam is post nullo modo ad pristinum decus instaurare valuerat. Ex quo immortale odium adversus Electorem idem conceperat, cui explendo jamdudum de intercipienda Dresda consilium agitaverat. Ante annum fere Dunckelspulæ signiferum suæ legionis Andream Hofmannum solicitaverat, qui multos per annos Dresdæ egerat, ut spatiosa ibi domo vacua conducta sexaginta milites ab se paulatim submittendos secreto aleret, aliosque idoneos in societatem traheret. Tum paratis omnibus, condicto die se cum tres...ris dimachis sub noctem tacite oppido successurum. Porta aperta signifer cum suis eo rueret, ac vigiles cæderet: mox se advolaturum, ac in oppidum irrupturum. Sed id consilium cum difficilem habere exsecutionem videretur, à signifero tunc repudiatum. Nec minus vindictæ libidine ardens, dum Wrangelius in Bohemia adversus Cæsareos rem gerit, semel atque iterum Lipsiam, Halamque velut ob privata negotia abeundi veniam frustra petiit; quam demum Suecico exercitu in Misniam regresso impetravit. Inde clam solicitavit, qui secum excursionem facturi essent, magna spe prædæ ostentata; ac pertracto in societatem præfecto vigilum legionis prætoriæ Janschovio, ac subtribuno Prunello excurrendi solertissimo quingentorum equitum catervam sibi adjunxerat. Prunello fatebatur, sibi decretum Electorem cum tota familia trucidare. Et cum is reponeret, id Suecico duci displiciturum, respondebat; modo semel Dresda potiatur, se istius iras facile spreturum. Addebat, cauponem esse prope portam horum conscium, in cujus ædibus sui latitare deberent. Vix octo viros pontem pensilem moliri posse, qui ne subtrahi queat, facile se prohibiturum. Id facinus Wrangelius per supra dictum signiferum altero postquam Wanckius profectus erat die cognovit; qui statim validam catervam citato quantum posset cursu insequi istum jussit, Wanckium vivum aut mortuum reducturam. Ita captus ille in arcem Lipsiensem deductus est. Eam rem ægerrime ferebat Wrangelius, ne forte irritatus Elector in Cæsaris partes iterum concederet. Unde ut ostenderet, Reginæ sibique id facinus displicere, Wanckium judicio militari sistendum decrevit. De quo uti Elector intellexit, Wrangelio per literas gratias egit, ac ut pro merito in reum animadvertatur, rogavit. Judicio Oldendorfii habito, quod sedecim ductores, præside Gustavo Hornio summo excubiarum præfecto componebant, reus crimen perduellionis admisisse videbatur, temerata fide publica per Reginam Electori data, ex quo facinore respublica non parum detrimenti capere potuisset. Igitur pronuntiatum, ut ipsi os corde pectoribus eruto verberaretur, inde corpus quadripartitum totidem rotis imponeretur. Wanckius cum Lipsiæ sententia ipsi prælegeretur, aliam excursionis caussam fingere, defensionem meditari. Uxor quoque

Wanckii adversus Saxoniæ Electorem conatus.

Wanckius capitur. 8 Oct.

Idem damnatur. 18 Oct.

21 Oct.

1647. que ejus ad pedes Electoris provoluta veniam implorare. Tum & Axelius Lilius apud Electorem intercedere, quod facinus intra conatum substitisset, ac iste alias fidam partibus Suecicis operam navasset. Adversus quæ Elector immotus exsecutionem sententiæ flagitare. Sed Wrangelius defensionem haut abnuendam censens, jubebat peritum juris ipsi concedi, qui responsum adornaret, ejusque exemplum tum Electori, tum sibi transmitteret. Ita unus & alter mensis extractus, ac Wrangelio novam expeditionem ingresso de hisce cogitandi parum spacii relictum. Qua mora interposita demum Wanckius supplicium effugit. Reginæ tamen jussu idem Lipsiæ in custodia detentus, quoad deducto inde Suecorum præsidio liber dimitteretur, diuturna custodia, & amisso tribunatu sat pœnæ dedisse creditus cogitati sceleris, & quod effectui plane non potuisse dari videbatur.

Cæsarei in Thuringiam veniunt. §. 50. Ast Cæsareus exercitus duodecim equitum, septem peditum millibus constans, quibus à Bavaro quatuor millia equitum, mille quingenti pedites accedebant, è vestigio Suecos per Sylvam Bohemicam insequebatur. Ac initio Cæsarei Annebergæ, Bavarici Snebergæ metabantur. Inde Cizam & Eisenbergam, demum Jenam progrediuntur. Ubi cum duas per septimanas quievissent, Jenæ Salam transeunt; Erfordiam ita pro-
21 Oct. pe cum exercitu subeuntes, ut obsidium ejus su-
23 Oct. scepturi viderentur. Sed mox Ilmam, Arnstadiumque, ac Gothanum in districtum diffunduntur, qua incedebant omnia fœde populati, etiam frugiferis arboribus citra necessitatem excisis. Ipsi quoque mox inopia, quam rapinis fecerant, premi; pedites frequentes deserere, plurimi equi procumbere. Multos quoque à Wrangelio remissæ, ac Lipsia, Erfordia, & Mansfelda excurrentes catervæ intercipere; sic ut istorum numerus non parum minueretur. Nec minus tamen Suecicus exercitus cum inopia conflictari, quæ demum patientiam expugnatura videbatur. Ac si hostis insequi ipsum perrexisset, antequam Kœnigsmarckium, Hassosque adjungere sibi, & equites, quorum tria millia quingenti amplius ad pedes descenderant, instruere posset, non solum longius recedendi necessitas afferebatur, sed & turbarum quid, & consternationis inter milites oriturum metuebatur.

Hostis in Hassiam flectit. §. 51. Enimvero hostis in Hassiam flectebat, conjunctioni Gallorum cum Wrangelio impediendæ, an quia Melander odio suo in Landgraviam devastata ipsius ditione litare cupiebat. Sane Suecis lætum accidebat, spatium sibi concedi exercitui reficiendo. Sane manifestum erat, à morte Gustavi Regis nunquam propiori periculo Suecos admotos fuisse, victoriarum suarum fructum amittendi, si Cæsarei acriter ipsis institissent, nullo ad se confirmandum spatio relicto. Sed cum Melander in Hassiam verteret, periti rerum statim inanem ejus expeditionis successum augurabantur, quod nullus adhuc exercitus Hassiam ingressus esset, qui exitium ibi non invenisset ob frequentes arces, angustiasque, ac montes asperos, & agrestes feroces insigni in Principem suam fide, tractandorumque armorum solertia. Interea præfectus vigilum cum quingentis desultoribus à Melandro Magdeburgum missus est, qui recipi se in urbem petebat, ac ut Cæsareis penum ibi struere, transituque uti liceret. Ex quibus hoc & istud decuriones annuebant; admissione intra urbem quæ potissimum spectabatur negata. Ita iste qua venerat via remeare cogebatur. Cæsarei per Isenacum, & Creutzbergam Hassiæ infusi, præcurrente cum valida equitum manu Montecuculo; late omnia populabantur, Provinciamque pervagati inter Werram, Fuldam, & Adranam metabantur, ingentibus tributis ubique extortis. Incendiis grassari incipientes Landgraviæ minæ inhibebant; ni desisterent, pari modo cum præsulatibus Westphaliæ ad Coloniensem Electorem spectantibus actum iri. Paulo post Lamboius 11 Nov.
Rhena digressus cum Melandro Gudensbergæ congressus est, postquam copias suas per Waldeccensem Comitatum disposuisset. 1647.

Wrangelius Oldendorfum recedit. §. 52. Wrangelius contra apud Huxteram subsistere decreverat, parandis equis è Brunsvicensi & Luneburgica ditione, cum alia ratio non suppeteret; quo nomine cum Ducibus illis tractatus suscepit. Inter hæc comperto hostem flumine Fulda transito in se tendere, & quia alias hoc tractu deficiente annona morari non dabatur, subducendo in tuta exercitui, longius secundum flu- 8 Nov.
men descendere placuit. Igitur motis Huxtera castris Oldendorfum acceditur, ac deductus Huxtera pons ibi iterum struitur. Tum dimissis hinc inde altero Visurgis latere catervis significatur, ne Westphalica ripa descendant, sed transito Cassellis Fulda, ac Witzenhausæ Werra, ad exercitum pergant. Simul à Luneburgico petitur, navigia quæ Mundæ sint, Hamelam deducat, ne hosti, si forte velit, pontis extruendi facultas sit. Inde miles diuturno labore fatigatus, per præsulatum Halberstadiensem, Hildesiensem, & Mindensem; tum Brunsvisiensi agro inter Visurgim & Leinam, & per Schauenburgicum Comitatum distribuitur. *Copias in hiberna distribuit.* Et cum Duces circa suppeditandos equos tergiversarentur, ac cœptam eo nomine negotiationem extraherent, quia res moram non ferebat, Wrangelius denuntiat; ni promtius annuant, necessitatem sibi imponi equos Provincialibus per suos imperandi. Cui fini aliquot tribunos cum bis mille trecentis inermibus equitibus Cellensi, & Guelferbytanæ ditioni immisit: qui pro rata ab quavis præfectura certum equorum numerum exigerent, si ultro non præstarentur. Et malebant Duces cogi, ne ultro istos subministrasse apud Cæsarem viderentur, neu huic eadem postulandi ansa præberetur. Id quod Ducum Legati ipsi tacite suggerebant, simul innuebant, præfectis Ducalibus clam injunctum, ut istud negotium promotum irent. Hildesiensis quoque præsulatus incolis ea lege adversus excursorum injurias cautum, si septingentos equites equis armisque instruerent. De cætero ne obtentu præstandæ securitatis Provinciales pecunia ex militum libidine emungerentur, acribus edictis inhibebatur. Et quia hostium catervæ Warendorfo, Meppa, ac Rhena in stativa Succorum excurrere, Provincialesque tributo emungere audebant, Wrangelius edicto denuntiabat, haut obstante circa captivorum redemtionem pacto; quicunque intra hæc Suecorum hospitia deprehenderetur, nullo discrimine cæsum iri. Idem ut Augusto Brunsvicensi Duci vicissim gratificaretur; ipso petente Wulfsburgo arce præsidium deducit, munitionibus prius dejectis. Simul demulcendo Brandeburgico Comitatus Ravenspurgicus hospitiis ac tributis exemtus. Scilicet ne unus & alter forte Cæsaris solicitationibus aurem præberet. Qui & nuper Curtium Comitem ad Electorem Saxoniæ miserat, in Cæsareas partes hunc denuo pertrahere conaturum, oblato summo in exercitum imperio,

1647. rio, & præsulatu Magdeburgico, atque Halberstadiensi. Et quanquam iste re infecta discesserat, haut eo secius propediem Princeps Loboowicius adfuturus Dresdæ dicebatur, qui Electorem ad congressum cum Cæsare Leutmericiam, aut alium opportunum in locum pertraheret; ubi plene Saxoni de resumenda in Suecos hostilitate persuasum iri spes erat. Contra Wrangelius, cum Elector conventa pacto induciarum tributa remitti postularet, quod nupero utriusque exercitus transitu Provinciæ suæ plurimum detrimenti cepissent, rigida exactione abstinendum, & quam mollissime agendum Axelio Lilio injunxit, ne forte hoc obtentu ad infesta consilia impelleretur. Alias unica ipsi cura erat exercitum reficere, ac per Luneburgicam ditionem equis instruere; quod etsi Ducibus illis sat durum videretur; tamen iisdem inevitabilis belli necessitas subinde ingerebatur; & quo magis tergiversarentur, eo diutius exercitui in ipsorum ditione morandum fore. Nam propositum ipsi erat, post refectum exercitum statim assumto Kœnigsmarckio, & Hassicis in hostem tendere, nec tantum otii eidem concedere, ut copias per hiberna disponere posset; cumprimis ardens à Bavaro ob abruptas inducias vindictam sumere. Ne tamen per hibernorum otium plane à bellicis actionibus cessaretur, Duglassium cum mille equitibus ducentis quinquaginta dragonibus mittit, qui Gleichensteinam Eichsfeldiæ arcem in potestatem redigeret; quam à Suecis quondam munitionibus nudatam Cæsarei nuper immisso præsidio reparatum ibant. Is sinuato per Hassiam itinere dum machinas admovet, ac Fabiano Fersenio qua accessus agendi demonstrat, tubi majoris globo tergum trajectus Gœttingam lectica deportandus erat. Unde cum nemo esset idonea autoritate, qui cœptum negotium perficeret, abductis machinis arx omissa; præsertim cum Bavarici non procul in Franconia tendentes jam circa Salzungam coirent.

Gleichensteina arx frustra à Suecis tentatur.

9 Dec.

§. 53. Ast Cæsarei per Hassiam hinc inde vagi jam ad Dimelam flumen Warburgi, & circa hærebant; mox retro Fritzlariam, & ad Adranam vertebant; inde versus Visurgim Geismariam, & Grebensteinam progrediebantur, velut eo flumine superato Suecorum hiberna irrupturi; nullo alio fructu, quam ut Hassiam funditus evastarent, non modice tamen & ipsi numeris imminuti. Ita post exesam Hassiam alia stativa circumspicienda erant, Bavaricis præcipue instantibus, quibus alias cum Cæsareis parum conveniebat, ut in Franconiam deductæ copiæ hibernorum quiete reficerentur. Unde isti à Cæsareis digressi in Fuldensem Præsulatum transiere, ex itinere Fridwalda arce, quam sexaginta Hassici pedites insidebant, ad deditionem redacta. Quibus & Wolferstorfa arx, viginti peditibus custodita citra exceptionem se dedidit. Parvis inde itineribus Mœnum versus movere, ac in Herbipolensem, Bambergensemque Præsulatum infusi occupatis Meinburgo ac Zabelsteina arcibus, Schweinfurtum eminus clausere. At Melander velut ægre Hassiam desereret, Fritzlariæ, Corbaci, Franckenbergæ, Kirchainæ complures legiones collocavit, Homburgumque arcem valida dimacharum manu firmavit; quibus legionibus alimenta ex inferiore Hassia ferro, flammisque extorquenda assignantur. Reliquæ in Thuringia ditionibus Altenburgici, Vinariensis Ducis, ac Schwarzburgici Comitis, tum Coburgicis, Culmbacensibus, & Hennebergicis terris immissæ. Sedecim legiones

Cæsarei in hiberna discedunt

27 Nov.

secum retinuit ad Marpurgum expugnandum, in 1647. cujus oppidi possessionem Landgravium Georgium reponere avebat, postquam hic Princeps conventionem super Marpurgensi lite opera Joannis Christiani Boineburgii nuper Cassellis initam ratam habere abnuerat. Ac oppidum quidem sat diffusum, nec sufficienti præsidio instructum 4 Dec. facili negotio expugnabatur. Nam edita tribus è suggestibus murorum ruina, quatuorque locis assultu dato, Cassellanus miles in arcem, & vicinas huic ædes nullo damno accepto se recepit. Unde Cæsareus miles oppidum irrumpens, rapinis, sævitia, ac libidine cives pessime habuit. Arx inde accessibus, machinis, ac cuniculis tentata; quæ cum celso situ, validisque munimentis vim facile eluderet, ac hiberno cœlo miles laborem ægerrime toleraret, mox obsidio liberata est. Munimenta oppidi, portæque, & turres subjecto pulvere nitrato dejectæ. Reliquis legionibus digres- 23 Dec. sis aliquot adhuc pedestres in oppido substitere, in quas ex arce erumpens Stauffius tribunus haut parum stragis dederat. Ita & istæ exercitum sequuntur, nullo operæ pretio facto, ut quæ nec ædes in clivo pontis prope arcem sitas expugnare valuissent, amissis aliquot centuriis præfectorum, gregariorumque, & inter alios Reichio supremo vigiliarum præfecto. Ac parum aberat, quin ipse Melander quinque ante eum discessum dies exitium inveniret. Nam Stauffius arcis præfectus cognito istius diversorio apud Danielem Scipium machinas in triclinium direxerat, audito tubis signum prandio dari, mensæ eum mox accubiturum conjectans. Sed forte incidentia quædam negotia ut tardius mensæ accederet, effecerant. Ita justo maturius displosæ machinæ; nec eo minus caput & pectus fragmine trabis, quod globus impactus avulserat, graviter sauciatus est, ut sanguis ægre sisti posset. Badensi quoque Marchioni qui tunc aderat, aliquot dentes excussi; excubitori ad januam adstanti caput avulsum. Hospite Scipio globus inter crura medius nulla noxa transvolavit.

Melander Marpurgum expugnat.

Melander sauciatur.

§. 54. In Silesia sub finem superioris anni Wittenbergius hostem in vicinam Bohemiam propulerat. Inde ad Olaviam regresso occasio nascebatur copias insigniter augendi, quod Poloniæ Rex ob ejus Reipublicæ suspiciones mercenarium militem exautorare coactus esset. Et jam complures præfecti Suecicæ se militiæ offerebant; qui, cum pecuniæ parum esset, promissis onerabantur, ne ad Cæsarem transirent. Igitur è re visum, post firmatam idoneo præsidio Olaviam, cui Gunnius tribunus præficiebatur, exercitum trans Oderam in districtum Namslaviensem deducere, annona abundantem, legionesque per hiberna distribuere, quæ accessu militis à Polono exautorati numeris gliscebant. Eo tempore præfectis præsidiorum Suecicorum injungebatur novo vectigali merces Vratislaviensium onerare, decima pretii parte exacta; quod cum hactenus ipsorum commerciis libertas & securitas à Suecis præstita esset, ipsi vicissim forum in urbe Suecico militi quantumvis rogati, indulgere nollent, cum Cæsareos omni ratione sublevatum irent. Ast Montecuculus Comes, cum Suecos trans Oderam concessisse audiret, è Bohemia regressus Landshuti primum, inde apud Hirschbergam consedit, hostili modo omnia depopulatus. Et rumor erat à Cæsare ipsi injunctum, ut districtum circa Polckenhainam, Hirschbergam, Goldbergam, & Lembergam funditus evastaret. Cujus & miles inter alia nobile præ-

Wittenbergii gesta.

Montecuculus in Silesiam revertit.

1647. prædium Wusternitzam incenderat, in quo centum octoginta octo homines flammis periere. Inde Munsterbergam progressus Olaviam per insidias intercipere noctu admotis scalis conabatur; sed proditus re infecta Munsterbergam rediit. Contra Wittenbergius ob udum cœlum, solumque Namslaviam oppugnare prohibitus, cis Oderam regressus Strelenam versus tendit, si qua posset Montecuculum multaturus; sed qui mature Nimtscham sub montes Bohemicos se recepit. Wittenbergius postquam Clemmium præfectum vigilum valida cum equitum manu misisset, ut arci Brixensi ligna, & alia necessaria inferret, Freibergam, inde Reichenbacum pergit. Ubi intellecto Montecuculum in Comitatu Glacensi circa Braunam tendere, raptim cum expedita manu profectus apud Politziam angusto loco catervam hostilem deprehendit, cujus magnam partem cædit, capitque. Per fugitivos excitato tumultu Montecuculus magna cum trepidatione Kœnigsgræciam usque se proripit, aliquot centuriis suorum, ac propria supellectile desideratis. Ei Wittenbergius Nachotum usque insistens, inde Johannisbergam arcem non procul Glacio sitam occupat centum dimacharum præsidio imposito. Oppelam posthæc invasurum, quam Cæsareus adhuc miles insidebat, Regis Poloniæ respectus, ad quem Oppelensis & Ratiboriensis Ducatus spectabat, inhibuit. Unde ea omissa Freistadium regressus; mox Oderbergæ castris raptim munitis consedit, quod alio se conferre, infusis in Moraviam & Bohemiam Cæsareis legionibus profunda luto humus non patiebatur. Montecuculus Succis è Glacensi Comitatu digressis apud Landscronam ad fines Moraviæ stativa posuit, istorum conatus observaturus; mox Strelenam vertit, velut Olaviam, & alia loca Suecis infessa tentaturus. Sed eo consilio omisso Munsterbergam; inde Johannisbergam flexit, cujus obsidium dum ob profundas montanis locis nives frustra molitur, retro Grulicham in Bohemiam cessit; ubi Pompejus Comes, summus excubiarum præfectus cum aliquot legionibus ipsi junctus est. Ita auctus copiis in Wittenbergium vadere constituit; qui munimentis castrorum apud Oderbergam confisus, intrepidus ipsum expectabat. Et quia nuntiabatur, illum Ratiboriæ Oderam transiturum, Wittenbergius hosti arcendo isti oppido, arcique militem immittit. Ac ne Poloniæ Rex eo facto offenderetur, necessitatem demonstrat, ac ne præsidium oppidanis oneri foret, prospicit. Ita hostis nulla spe rei bene gerendæ, utut jam Freudendaliam prægressus recessit; & Pompejus quidem cum suis Grulicham rediit. Montecuculus Neissam se contulit. Eo hostium motu cognito equites Suecici Carnoviæ, Leobschutzii, Olmucii, & Neustadii facta manu postremum hostium agmen profligarunt; inde impedimenta cupidius quam cautius invasere, quod hostium legiones non procul incedentes in ipsos verterentur, ac strenue licet resistentes tandem in fugam propellerent, captis præfecto turmæ, duobus optionibus, & viginti gregariis novem cæsis; quanquam & Suecici quinquaginta captivos Eulenbergam pertraherent.

11. Jan. — In quem Wittenbergius tendit. — 5. Febr. — 13. Mart.

§. 56. Porro VVittenbergius Oderbergæ suos nemine resistente refectum ibat: ita Montecuculus suas legiones per munita Silesiæ loca distribuit. Sed ubi siccatæ jam viæ itineri faciendo aptæ forent, VVittenbergius Uratislaviam versus progreditur in campum a canibus dictum, Montecuculi binas legiones quę Elbingę tendebant oppressurus. Quæ tamen quadrante horæ ante ipsius adventum à rustico monitę sub vallum Uratislaviæ se subduxerant, impedimentis plerisque Suecico militi in prędam relictis. Eam jacturam paulo post pensabat pręfectus turmæ quem vulgo Valentinum Cæcum vocabant, qui Lignicia longe lateque in ipsam usque Saxoniam excurrebat; ac tunc inter Dessaviam, & Servestam Albim transgressus Novæ-Haldenslebiæ in Magdeburgico præsulatu tribunum Joannem Christophorum Frælichium capit, Dannebergium occidit, Axelio Lilio frustra equitum manum ad eum persequendum mittente. VVittenbergius inde Aurisii infra Uratislaviam navali ponte Oderam transit, Neumarco cum valida equitum peditumque manu insesso Uratislaviensibus commercia cum Lignicensibus intercludit. Unde illi in angustias redacti, quod antea abnuerant, per suburbia Suecicis forum deinceps præbuere. Aurisii VVittenbergius aliquandiu subsistebat, motus hostium, cujus legiones per munita oppida sparsæ erant, tum mandatum VVrangelii expectans; quę causa erat, ut obsidio alicujus oppidi se implicare haut consultum duceret. Ubi cum audiret Uratislaviam jam annonæ caritate laborare, eam urbem infestiora iterum spirantem arctius premere interclusa subvectione instituit. Et glicente fame spes erat eandem ad neutralitatem acceptandam compulsum iri, cum à VVrangelio in Bohemiam ubi summa rerum tunc vertebatur, se conferre jussus est. Igitur dispositis Silesiæ rebus per Lusatiam in Misniam abiit, Albique inter Strelam, & Misenam superato, Egram versus iter intendit, ac dum VVrangelius circa Egram expugnandam satagit interim ipse arcem Falckenaviam in potestatem redegit, octoginta propugnatoribus inter cohortes suas distributis.

Wittenbergius iterum in hostem movet. — 21. April. — 1647. — 5. Maji. — Idem ad Wrangelium evocatur.

§. 56. Post VVittenbergii è Silesia discessum Cæsareis facultas dabatur Olmucenses, longe lateque circumjecta persultantes, locatis per vicina oppida validis stationibus coercendi. Simul aliquot agrestium centuriæ contractæ, ad messem circa id oppidum corrumpendam. Nec minus Iglavienses circumpositis per vicina loca legionibus arctius inclusi. Cęsarei quoque late jam Silesiam pervagati provinciales tributis emungebant. Cui negotio dum operatur VVurbius Comes Oncram cum valida equitum manu transgressus, in subtribunum Quastium Glogovia progressum incidit; à quo acriter multatus duobus turmarum præfectis, pluribusque ductoribus & quinquaginta gregariis amissis, ægre Suecorum manus evasit. Quastius inde Lignicensium messem plane corrupit; quod cum Valentinus Cæcus oppido erumpens prohibere vellet, ipse graviter saucius multis suorum amissis repulsus est. Johannisberga tamen arx in Cæsareorum iterum potestatem redacta cujus præsidiarii cum Leobscutzam per montes evadere conarentur, intercluso à Glacensibus itinere in arcem repulsi, post ad deditionem adacti sunt. Succis tunc magnam frumenti vim congerere per otium licebat, quod Montecuculus legiones suas è Silesia ad primarium exercitum in Bohemiam deduxisset. Porro Cæsarei ut Uratislaviensibus, quorum commercia Wrangelius quoque edicto publicato inhibuerat, respirandi facultatem darent, aliquot equitum turmas Strelenæ, Briegæ, & Namslæ collocant, Suecorum excursionibus Oelsa & Olavia compescendis. Ipse tribunus Awackius eo fine Bernstadii

Cæsarei Olmucium & Iglaviam eminus obsident. — 14. Junii.

1647. stadii cum quadraginta circiter militibus consederat, idem simul Suecis Olaviam, & Jeltscham insidentibus annonam intercepturus. Id haut ferentes Sueci, coactis septingentis quinquaginta sub Quastio subtribuno equitibus, quadringentis quinquaginta peditibus Bernstadium tendunt. 11 Aug. Cæsarei pelluntur. Ingruentibus ante portam occurrit quidem Awackius; sed acriter exceptus, & in oppidum rejectus est; in quod Suecici equites cum ipso simul irrupissent, ni dimachæ & sclopetarii in aditu suburbiorum dispositi obstitissent. Subeuntibus mox Suecicis peditibus Cæsarei igne suburbiis immisso in oppidum se receperunt. Awackius etsi defensionem meditari videretur; tamen media nocte per portam terra obstructam, eoque Suecis incustoditam, amotis quæ obstabant repente erupit, ac cum suis Namslam evasit. Bernstadio Sueci omnia munimenta detraxere, ut & Strelenę; qua itidem Cęsarei se proripuerant. Trautenaviæ quoque quatuor equitum centuriæ, & pedites aliquot locati erant, ad aditum Suecis in Bohemiam intercludendum, ne tributa inde exigere possent. 4. Sept. Eos opprimere cum Quastius frustra 16 Sept. conatus esset, mox junctis quingentis equitibus, duabusque machinis, post aliquot ejaculationes impetu in oppidum irrupit. Cæsarei in arcem refugi duas per horas resistunt; sed admotis machinis Succorum arbitrio se dedunt. Ita capti duo turmarum præfecti, totidem signiferi, tres optiones ac centum quinquaginta gregarii cum quatuor vexillis equestribus: centurio insuper & quadraginta pedites, cum multis equis & impedimentis. E Suecis quinque ceciderant. Mœnia heic cum portis diruuntur, arci ignis injicitur, quod operæ prætium non esset præsidium heic ponere.

Cæsarei Iglaviam obsident. §. 57. Ast Cæsarei cum per Schneiderum tribunum messem circa Iglaviam prius corrupissent, contracta sub Ludovico Suchio manu id oppidum circumsidere instituunt; quo & Bucheimius Comes è Bohemia cum aliquot legionibus ire jubetur. In subeuntes Oesterlingus tribunus oppidi præfectus eruptione semel iterumque facta, ob- 2. Sept. sessores non leviter multabat. Ob paucitatem tamen Cæsarei militis segnius procedebat obsidium, donec pluribus hinc inde contractis copiis circa Octobris initium vis fieri inciperet, accessu ad labrum fossę duobus locis promoto, ac cuniculo sub exterius munimentum acto, Suecis quavis vi opposita reluctantibus. Inde viginti majoribus machinis oppidum verberatum, jactis subinde ignivomis globis, etsi modico cum obsessorum damno. Ex altera oppidi parte, quod minus arcte premebatur, Sueci quotidianis eruptionibus hostem fatigabant, multis captivis in oppidum pertractis; ac parum aberat, quin ipse Bucheimius in Engelii vigilum præfecti manum incideret. Munimentorum hinc exteriorum pinnacula globis dissipantur; sed subjecti cuniculi retro in obsessores impetu effuso haut paucos eliserunt. Assulto mox dato ea munimenta irrumpunt Cęsarei; sed expulsi iterum vallo suffoso istis demum potiuntur non sine insigni suorum jactura, dum acerrime renituntur Sueci, inter alios ad necem vulnerato tribuno Strasoldo, qui paulo post è vulneribus obiit. E munimentis istis Cæsarei cunicu- 20. Nov. los sub vallum egerunt. Inde edita murorum ruina phalanges velut assultum daturæ disponuntur, ac misso tympanotriba, deditio imperatur. Quam obsessi abnuebant, quod post dejecta mœnia reductus præfixis palis excitassent, latamque fossam, adactis ad opus faciendum oppidanis depressissent, retro quam magno animo hostem expe- 1647. ctabant. Simul domus aliquot munierant, ac parietibus perfossis conjunxerant, è quibus si Cæsarei in oppidum perrumperent, resistere decreverant. Demum & curiam lorica circumderant, extremi refugii vicis subituram. De quo cum Cæsarei à transfugis cognovissent, omisso assultu cuniculis rem agere satius ducebant. Inter quæ apud Cæsareos Cnoringius tribunus, dum vallo conscenso aditus oppidi lustrat, globo trajectus occumbit. Quod fatum paulo post & Oesterlin- 24. Nov. gum oppidi præfectum manebat; de cujus morte, simul obsessorum conditione, cum ex decurione, qui cum decem peditibus è statione sua ad hostem transilierat, innotuisset, Suchius ad tribunum Claudium Benedicti, in quem cura oppidi post mortem Oesterlingi devoluta erat, veterem dum ipse apud Suecos meret commilitonem, misit, qui extremæ ipsum necessitati frustra obluctari ostenderet, ademta omni auxilii spe. Qui respondit, se deditionem honestis conditionibus non abnuiturum. Sed cum Bucheimius ut suo arbitrio se permitteret, postularet, iste mori se malle declarabat, quam conditionibus parum honestis oppido excedere. Ita Suchio mode- Iglavia deditur. rante permissum, ut militari modo cum omni- 27. Nov. bus suis, præter eos, qui antea Cæsari militaverant, Glogoviam Majorem deduceretur. Quam tamen conventionem Cæsarei haut servavere, plerisque Suecorum spoliatis, ac male habitis, ut vix per Bucheimium, & Suchium injuria furentis vulgi sisti posset. Hoc obsidio Cæsareorum mille quingenti sauciati, cæsive, è quibus Strasoldus & Cnoringius tribuni pedestres, Seidewicius equestris, quorum hic à proprio milite, dum nocturnas stationes circumeundo hostem se simulat, trajectus est. Longe majorem tamen militum jacturam facturi fuerant, ni agrestium & metalli fossorum opera ad accessus & cuniculos agendos usi fuissent. Suecici dimidiam partem præsidii amiserant, præcipua Oesterlingi jactura, qui si vixisset, ad Wittenbergii usque adventum oppidum defensurus credebatur, cum nec paratus bellicus, nec annona obsessos deficeret. Wittenbergius quippe in Eichsfeldia à Wrangelio digressus, fa- Wittenbergius in Silesiam redit. cto per Luneburgicam provinciam itinere, apud Dæmitzam Albim superaverat, inde per Meclenburgicam, & Marchiam in Silesiam properans, 1. Nov. quicquid militum præsidiis oppidorum detrahi poterat, sibi adjunxerat. Goldbergæ & Hainæ pauci dies quieti concessi, recreandis à tanto itinere equis. Inde in Bohemiam ire, ac Iglaviæ succurrere decreverat, depulsis aut alio distractis obsessoribus. Ac jam Hirschberga movens Jau- 28. Nov. ram pervenerat, copiis lustratis longius processurus; cum de amissa Iglavia nuntius adfertur. Igitur inhibito itinere, cum, quas secum ducebat, legiones magnopere quiete indigerent, nec ingruente hieme quidquam in hostem tentare liceret, illas per hiberna distribuit, ut tamen si opus foret, brevi tempore contrahi iterum possent. Ipse Glogoviæ prætorium statuit. Eodem 16. Dec. reliquiæ præsidii Iglaviensis quoque adpellebant, ad ducentos pedites, centum equites redactæ. Apud has cum super deditionis causis inquireret Wittenbergius, paucitas militum allegabatur, per quam stationes prout res exigebat firmare, aut vim ulterius ad extremum licet connixi sustinere haut potuerint. Wittenbergio post in Silesia à Cæsare Bucheimius Comes opponebatur.

§. 58. Wrangelio Bohemia digresso, Cæsar Cæsarei tri-

1647. *castellum ad Kœnigswartam recuperant. 13 Oct. 15 Oct.*

tribunum Lacronium cum tribus legionibus ac quatuor machinis misit oppugnando ad Kœnigswartam castello. Ad quod cum accessus agi, ac globi igniti jactari cœpissent, centurio qui præerat territus post segnem defensionem arbitrio se hostium dedidit, utut annona in tres menses suppeteret, ac paratus bellici affatim esset. Ipse cum præfectis captivitatem subiit, quinquaginta sex gregarii Cæsaris sacramento adacti. In eum centurionem Copya tribunus Egræ præfectus Wrangelii jussu hoste redemtum, flagitiique compertum animadvertit.

Egra eminus circumsidetur.

Egram non nisi eminus circumsidere placebat; quo fine aspero decreto provinciales monebantur, ne quid in oppidum inferrent, atroci pœna in eos qui contra fecerint statuta. Et qui Waldsaxæ, ac Kemnathi tendebant Bavarici equites, si quos deprehendebant eo quid importantes, naribus & auribus truncabant. E quibus &

1 Nov.

Wurtenbergicus Dux Ulricus noctu Ascham vicum oppressit, multisque incolis trucidatis omnia diripuit. Inde ab illis copiis, quæ Kœnigswartense castellum expugnaverant, Wonsidela astu occupatur, qua raptim munita, ac insessis vicinis arcibus Libensteina, Wildensteina, Lœwensteina, & aliis arcte includebantur Egrani, per concædes quoque obstructis viis in Palatinatum, & Bohemiam ferentibus. Quia tamen Ulrico Wurtenbergico digresso obsidentium numerus imminutus erat, Copya monente Axelius Lilius, ut isti oppido annona inferretur, sexcentos amplius equites Schwein-

17 Nov.

furto, ac Lipsia Erfordiam contrahit, qui ductu Christiani Clemmii per Curiam Variscorum Egram profecti sunt. His Copya, adjunctis suis equitibus, ac centum peditibus, duabusque machinis, diserte injunxerat, ut Mitterteichæ inter Waldsaxam, & Wonsidelam considerent conjunctioni hostium impediendæ, interim per minutas catervas pecora Egram compellerent. Sed illi ad Waldsaxam diutius hærentes hosti spatium dabant, ut sexcentos equites, ac nonnullos dragones contrahere posset. Ita isti re infecta, & ne unico quidem ex hoste intercepto recedunt, pauculis duntaxat pecoribus Egram deductis. Ejus conatus irritum eventum Copya in discordiam præfectorum conferebat, quod non adesset, cujus autoritatem cæteri sequerentur; qui & in regressu viginti ab hostibus interceptos desiderabant. Circa idem tempus

10 Oct. *Cæsarea legio opprimitur.*

subtribunus Quastius ex Inferiore Silesia in superiorem tendens inter Leobschutzam, & Neussam Gerlingcofskium tribunum cum tota sua legione deprehendit; cui statim in fugam effusæ ita acriter Sueci insistere, ut ipse tribunus cum subtribuno, & quinquaginta equitibus ægre evaderet, cæterorum plerique cæsi, duo turmarum præfecti, ac quinquaginta gregarii capti.

Kœnigsmarckii & Hassorum acta.

§. 59. Circa finem superioris anni Wilhelmus Saxoniæ Dux inducias inter Cassellanos, ac Darmstadienses conciliare sategerat, misso Cassellas Bruschenckio, ubi istarum leges jam scripto concipiebantur. Nec eo minus exacerbatis animis per mutuas excursiones se carpere, ac Darmstadiensis quantum poterat copias firmare, spe quoque de Lotharingi auxilio concepta, qui postquam tractum Transrhenanum qua in Belgium vergit ingenti pecuniæ summa emunxisset, isti subventurus dicebatur. Quo fine pons navalis inter Confluentes, & Andernacum strui cœperat: etsi post iste Dux alio vertebat.

Kœnigsmarckius Cassellanæ auxilio venit. 21 Febr.

Contra Wrangelius Kœnigsmarckio Superiore Suevia dimisso injunxerat, Cassellanæ qua opus foret adversus Darmstadiensem auxilium ferre. Qui apud Wertheimum superato Mœno in itinere Wolfgangum Julium Comitem Hohenloicum cum quatuor turmis Salmunsteræ opprimit; ac gregarios legionibus suis admiscet. Inde in Superiorem Hassiam progressus

1647. *26 Febr.* *Kirchainam capit.* *1 Mart.*

Kirchainam accedit, quadringentis peditibus Darmstadiensibus insessam, ubi Geisius cum parte Hassicarum copiarum ei jungitur. Excitatis raptim suggestibus oppidum sedecim machinis verberatum; ac eodem adhuc die Darmstadienses ad deditionem sine exceptione adacti. Captivos machinasque Kœnigsmarckius & Hassi inter se divisere. Inde in Westphaliam ac Inferiorem Saxoniam progressus copias suas per hiberna disposuit.

4 Mart.

Ad quem paulo ante Elector Saxoniæ scripserat, ut vim à Genero suo abstineat, de quo & Torstensonius, dum Eulenburgæ de induciis agitur, pollicitus sit; præsertim cum jam Osnabrugæ super ea controversia componenda quam maxime satagatur.

12 Mart.

Eodem argumento & idem ad Wrangelium literas dedit. Et sane quod Cassellanam viribus prævalentem conspiceret Darmstadiensis, inducias cum illa solicite affectabat, sed quas illa rebus ob Ulmensem conventionem non parum mutatis, repudiabat, validam expeditionem in istum meditata. Cæterum eo tractu tunc nihil memorabile gestum, nisi quod Hassi mense Februario

Hassi Niedeccam capiunt.

Niedeccam arcem Neoburgico præsidio insessam per insidias occuparent, ad Coloniensem præsulatum tributis subjiciendum valde opportunam.

Super conciliandis Cassellanis ac Darmstadiensibus frustra agitur.

Porro imminentem à Cassellana tempestatem ut averteret Darmstadiensis, Ebersteinium Comitem, & Joannem Wilhelmum Schæferum ad Wrangelium misit, qui significarent, se inducias in leges à Cassellana cupitas subscripsisse, oblata cessione non spernendi terrarum tractus. Addebantur preces, Landgraviam ad eas conditiones acceptandas permoveret; ac Kœnigsmarckium hostilia inhibere juberet.

26 April.

Id quod facturum se Wrangelius recipiebat: idemque Duglassio in Sueciam abeunti, ut Cassellas diverteret, injungebat, Landgraviæque demonstraret, quantum damni atque impedimenti causæ communi ex eo dissidio oriretur in cognatum Principem versis armis, quæ alias paci accelerandæ multum momenti adferre poterant. Ast Cassellana; quæ Darmstadiensis offerret jejuna esse respondebat, ac inane ludibrium, cum omni modo ab eodem id agatur, ut externa arma in Cassellanam ditionem pertrahantur. Unde & sibi ad vim fuisse confugiendum. Honori tamen Wrangelii se daturum, ut si Darmstadiensis Inferiore Comitatu Cattimelibocensi, qui quondam ad suam Domum spectaverit, decedat, æquis legibus inducias cum ipso initura sit, causa Marpurgensi interim Osnabrugæ de sententia Regiorum Legatorum transigenda. Nec eo secius ipsi Darmstadiensi de induciis plane abnuebat, quod mallet florentibus Suecorum armis rem plane componi, quam temporariis pactis litem produci.

Coloniensis Elector armistitium acceptat.

§. 60. Sed nec Landgraviæ cum Coloniensi Electore satis conveniebat. Firmaverat hic inducias apud Wrangelium per Dietericum Landsbergium, uti supra diximus. Eadem apud Griesheimium, quem Wrangelius ad ipsum miserat, repetebat, addito, spem sibi esse subditos suos ex hisce induciis fructum capturos; ac Cæsareos ultro oppidis suis excessuros. Inde per omnia sua præsidia de hostilitate adversus fœderata Regna, ac Cassellanam omittenda solenniter promulgat, approbante, quoque majore Capituli parte; eandemque declarationem Landgraviæ significat, ad- *5 Maji.*

1647. juncto catalogo propriarum legionum, ac infesso-
5. Maji. rum ab hisce oppidorum. Simul ut suos ad conventum super moderandis tributis ablegeet postu-
25. Maji. lat. Idem paulo post Coadjutoris Maximiliani Henrici ratificationem exhibebat, rogans ut à Wrangelio deputati ad Kalendas Junias cum suis congrediantur, idemque apud Landgraviam sua autoritate obtineat, ut sui subditi per hasce indu-
Idem de Hassis queritur. cias levamenti aliquid sentiant. Nam etsi spes sibi fuerit Hassos hostilia omissuros; sensisse tamen præter alia infesta acerbam tributorum exactionem haut remisisse. Quæ res statim ab initio Electoris animum asperaverat; præsertim cum ad conventum, quem super moderandis tributis Monasterii haberi Wrangelio placuerat, à Cassellana nemo compareret; eoque idem conventus in irritum caderet, postquam per quatriduum à Wrangelio missus Petrus Brandius, & Colonienses Deputati frustra Hassicos expectassent. Quam rem Succi ægre ferebant, quod constaret, Hispanos apud Electorem super abrumpendis induciis acriter institisse, ac Archiducem Leopoldum Wilhelmum Belgii tunc Gubernatorem auxilium illi liberaliter obtulisse. Eoque metus erat, ne Coloniensis resumtis armis denuo Cæsareis partibus accederet, quod ditiones ipsius non mitius, quam aperto bello per Hassos tributis premerentur.

Cæsarei Westphalia decedere nolunt. §. 61. Porro Coloniensis statim atque induciis subscribere constituisset, ab Ottone Christophoro Sparrio supremo Vigilum præfecto postulaverat, ut Cæsarea præsidia omnibus ipsius oppidis amoveret, quæ proprio deinceps milite tueri vellit. Atque is Eiskircham, Zonsamque dejectis prius munimentis, aliaque trans Rhenum sita loca deducto milite deserebat. Cæterum quæ cis Rhenum in Westphalia à Cæsareis insidebantur oppida non modo retinebat, sed & quæ Electoris milite firmabantur, in potestatem redigere conabatur; id quod circa Dorstenam ei succedebat. Id oppidum ut in potestate haberet Elector, quinque equitum turmas miserat, cum mandatis ad præfectum, ne absque peculiari suo jussu alterius imperio obtemperet. Hos Sparrius in itinere occurrens secum retinet, ac una cum illis recta Dorstenam pergit, ubi, quod præfecto de mandatis Electoris nihil constaret à Sparrio suppressis, citra tergiversationem intromissus est. Inde convocatos præsidiarios interrogabat; num hoc oppidum in obsequio Cæsaris retinere velint; ac plerisque annuentibus reliquos ad Electorem provocantes ejiciebat. Warendorfo cum Cæsarei ut excederent in procinctu essent, mandato Trautmansdorfii accepto ibi subsistebant; tum Paderbornæ ac Vechtæ obnixi inhærebant.

Kœnigsmarckius Vechtam obsidet. §. 62. Hos Vechta ut ejiceret Kœnigsmarckius, copias suas quiete refectas apud Mindam lustrat, inde recta ad id oppidum ducit. Cujus ob-
17. April. sidio inter alia cumprimis memoratu dignum ac-
3. Maji. cidebat, quod dum pedites nonnulli exteriore fossæ lorica hostium stationem expellere jubentur, hæc confestim ad pontem quo fossa transibatur properaret, quam Suecici è vestigio insecuti, dicto citius in vallum enituntur. Hi cum subveniri sibi clamarent, ac spes impetu expugnandi oppidi foret, Kœnigsmarckius plures eo penetrare jubet. Sed accurrentium multitudine fractus pons eos, qui jam transierant, extremo periculo exponebat. Hi ut exitio eripere se possent, cæteris à labro fossæ prius recedere non licebat continua displosione hostem submoventibus, quam illi cis fossam è vallo gradum retulis- 1647.
sent. Etsi par fere hosti periculum, qui in summa valli lorica intectus stabat. Eo conflictu decem è Suecicis occisi, aliquot sauciati; præcipua Brandeshagii tribuni jactura. Inde exteriore fossæ lorica potitus Kœnigsmarckius tres vineas per fossam ad vallum egit, simul dimidiam amplius oppidi partem ignibus injectis cremavit. Nec eo minus Archæ Comes oppidi præfectus interritum se ostendere, ac literis ad Sparrium scriptis jactare, ab omnibus rebus abunde se instructum. Nam persuaserat sibi Kœnigsmarckium hoc audito infecta re obsidium soluturum, ac ad Wrangelium abiturum, à quo huncce avocatum ex interceptis literis se cognovisse hostes sparserant. Sed cum iste haut desisteret, quingentis insuper equitibus, octingentis peditibus à Landgravia auctus, & jam vineę vallo propinquarent, præfectus oppidi ut universo præsidio excedere liceret, postulabat. Id cum abnueret Kœnigsmarc- 14. Maji.
kius ac opus strenue urgeret mox in vallum impetum daturus, Archæ Comes in has demum le- 16. Maji. Et capit.
ges oppidum dedit, ut ipse cum ductoribus, eorumque supellectile Hammum deducatur, quingentis gregariis cum septem vexillis in potestate Suecorum relictis. Oppidum expugnatum ut sibi traderetur Coloniensis Elector postulabat, aut ut saltem ministri ipsius in functiones solitas reponerentur: tum ut tributa minuerentur, ac Warendorfo vis abstineretur, quod spes esset Cæsareos inde amovendi, qui Coloniensi milite mixti præsidium ibi agitabant. Kœnigsmarckius de cedendo oppido ad Wrangelium, de minuendis tributis Monasterium rejicere cæterum ministros Electoris munia sua libere exercituros. Warendorfo se vim abstenturum, modo ne præsidiarii è circumjecta regione tributa exigant. Quod ne fieret Electorales Deputati curaturos se recipiebant. Kœnigsmarckius inde dilatandis per VVestphaliam Suecicis stativis Furstenaviam in- Ut & Furstenaviam;
vasit, quam & paucos intra dies vi adhibita, ad deditionem adegit. Qua capta VVarendordor- 24. Maji.
sum confidens, nonnihil quietis copiis suis in- 1. Jun.
dulsit. Inde cum frustra super neutralitate cum Francisco VVilhelmo Osnabrugensi Præsule tra- Et Weidenbruggam.
ctatus agitasset, VVeidenbruggam petiit, quam admota per quatuor septimanas omni vi demum ad deditionem compulit ea lege, ut Reumundus 5. Jul.
subtribunus cum omnibus præfectis & militibus, præter eos qui Suecis antea militaverant, quorum ducenti erant, simul armis ac impedimentis Siburgum deduceretur. Sed quia vexillorum mentio in deditionis pacto facta non erat, his abreptis plerique gregarii sacramento se solutos arbitrati apud Succos remansere, ut è septingentis non nisi centum sexaginta discederent. Id oppidum quod longius à reliquis Suecorum præsidiis remotum esset, subrutis munimentis à Kœnigsmarckio post deseritur. Ita totam hic VVestphaliam terrore afflabat, in quem quæ apud Siburgum consistebat Cæsareorum manus nihil ausa Lamboium è Belgio in subsidium expectabat. Inter quæ & Hassi, Pollemi non procul Co- 7. Maji.
lonia, cohortem peditum Cæsareorum integram interceperant.

§. 63. Dum hæc in VVestphalia geruntur, Cas- Landgravia Darmstadiensi complura loca eripit.
sellana Darmstadiensem, proxeneta VVilhelmo Duce Saxoniæ peculiarem tractatum aut inducias frustra captantem, vi aggressa fuerat ductu Casparis Cornelii Mortaigni, quem nuper missione à Regina obtenta copiis suis præfecerat. Is Cassellis 8 Maji.
mo-

1647. movens primo Merloviam arcem triginta peditibus insessam nullo negotio in potestatem redigit. Grunberga diffugiente mature pręsidio ultro portas pandebat. Fridberga inde petebatur; quod
10 Maji. oppidum Hassi assultu expugnabant, duorum duntaxat militum jactura, Cæsareis in arcem refugis; quæ & injectis aliquot globis ignivomis citra exceptionem se dedebat. Tribunus Reiffenbergius Francofurtum dimissus, tradita tamen prius Reiffenberga arce; gregarii centum sexaginta Hassicis cohortibus admixti. Inde in Has-
21 Maji. siam regressus Kœnigsberga, ac Blanckensteina arce, ac in ea sexaginta peditibus potitur; quarum illa incensa, & arx pulvere pyrio disjecta. A Landgravio quoque Ernesto octoginta pedites Giessa progressi cæsi, captive. Darmstadiensis cum inferiorem se armis videret, Smalcaldiam oppidum, præfecturamque, tum dimidiam partem ditionum, quæ in controversiam veniebant, Cassellanæ offerebat. Quas conditiones illa adspernata ad inferiorem Comitatum Cattimelibocorum animum adjecit. Quo fine Mortaignius Hohnsteinam arcem non procul Schwalbaco subigit.
1 Jun. Qui & nullo negotio Fano D. Goaris, ac Castello Cattorum Reinfelsæ opposito potitur, Darmstadiensibus ob terrorem defensionem haut ausis. Cauba tamen acriter resistebat, donec cuniculis
22 Jun. adactis demum cederet. Palatium quoque medio Rheno situm admotis demum machinis se dedit. Ast qui Rheinfelsam insederant, omnibus viribus ad eam muniendam incumbebant, cui & Mortaignius exercitum, quem ad Vesaliam Superio-
27 Jun. rem trans Rhenum duxerat, admovebat, ac oppugnationi necessaria parabat, obsessis contra con-
Mortaignius cadit. tinuo ex arce fulminantibus. Huic, dum propius adequitat situm loci penitius inspecturus, globo
29 Jun. majoris machinę crus abreptum: quo vulnere per imperitiam chirurgorum post aliquot dies extin-
8 Jul. ctus est. Ad quam arcem dum satagitur, inter Cassellanam, & Darmstadiensem super induciis in aliquot septimanas transactum est; ubi inter alia convenerat, ut illa arx earum initio Cassellanæ ultro traderetur. Iidem Hassi inter hæc non procul Dusseldorfo ducentos pedites Cęsareos dum Rhenum transire conantur oppresserant, & Gœtzio subtribuno cum plerisque cæsis, reliquos captivos abduxerant. Iidem & apud Durenam quadringentos pedites Cæsareos in fugam dederant, dimidia eorum parte cæsa, aut capta.

Elector Coloniensis inducias abrumpit. §. 64. Enimvero præter spem bellum in Westphalia recrudescebat, quod inter alia Kœnigsmarckium impediebat, ne in Bohemiam, quo à Wrangelio evocabatur, proficisci posset. Quę res dissidio causam inter duces istos præbuit, Wrangelio vim imperii spretam querente; Kœnigsmarckio reponente; se digressu res per Westphaliam pessum fuisse ituras, hostibus post ex ea Provincia Suecorum terga infestaturis. Quæ ratio & Reginæ probabatur; vel serio, vel quia offensæ ansam præbere nolebat viro tam egregie merito, & quo sua arma carere non poterant; & cui si Suecorum militiam exuere placuisset, apud Cæsareos lautissimæ conditiones patebant. Eadem quoque Wrangelio demulcendo per literas postulabat, ne quæ contigissent ad unguem exigere velit, neu ad præsentem Reipublicæ utilitatem acta in diminutionem imperii sui acciperet. Simul Legatis suis Osnabrugensibus mandat, istorum ducum animis iterum conciliandis operam dent. Etsi Wrangelius contra censeret, Kœnigsmarckium melius facturum fuisse, si Westphaliæ rebus Cassellanæ commendatis, antequam Coloniensis inducias abrumperet in Bohemiam se contulisset, ut Cæsarei toties offerente se occasione profligari possent. Quo facto Bavarum, & Coloniensem inducias haut fuisse abrupturos, velut qui omnia sua consilia statu primarii exercitus metiebantur. Bello renovando causam aut prætextum præbebat, quod Coloniensis, induciis non ita pridem Ulmæ conclusis, renuntiaret. Rationem allegabat, quod Kœnigsmarckius ipsius militi tributa, & alimenta ex tractu Amasano, Monasteriensi Præsulatu, & Pirmontensi Comitatu, in quæ nuper copiæ Suecicæ deductæ sint, intercepisset; id quod communi induciarum indoli, per quam omnia in præsenti statu manere debeant, ac disertis verbis pacti Ulmensis repugnet. Quodque ejusdem miles sub ipsas Monasterii portas hostili modo prædas egerit, Sassenberga quoque arce, quam Coloniensis duntaxat miles insidebat, occupata, & munimentis firmata. Cassellanam præterea tractatibus pacis in suam satisfactionem talia deposcere non veritam, quæ à se salva existimatione, & conscientia pręstari non possint. Quę nec ullum ipsi ex induciis fructum concesserit, nulla tributorum moderatione facta, nec Deputatis ad conventum à Wrangelio Monasterium indictum missis. Quin per Legatos suos declarasse; se nolle circa tributa certis limitibus circumscribi, sed eadem ex usu rerum suarum intensuram aut remissuram, non citra contumeliam addito; si sublevari Provincias suas ipse velit, proprium militem exautoraret; scilicet ut suæ Provinciæ Hassorum libidini expositæ forent. Eas rationes per literas Bonnæ datas Suecicis ducibus exponebat, è quibus constare censebat, sub infructuoso sibi induciarum vocabulo Suecos, Hassosque id agere, ut oppida & Provincias ipsius subigant. Sed nec Reginæ ratificationem elapsis jam quinque conventis mensibus usquam comparuisse. Unde nihil superesse sibi, quam naturali lege permissam defensionem suscipere, & à Cęsare oblata auxilia non repudiare. Eodem argumento quoque ad Landgraviam literas dabat. 5 Aug.

§. 65. Kœnigsmarckius ad ea, quæ sibi objiciebantur, reponebat: Haut quaquam tributa se ex propriis Electoris ditionibus intervertisse, quin potius edixisse, ut Præfectis Electoralibus istorum exactio pro lubitu relinqueretur. Pirmontensem arcem jam ante annum, & antequam de induciis mentio fieret, à se occupatam, ac ejus possessionem Waldeccensibus Comitibus eandem sibi vindicantibus concessam. Quæ apud Monasterium prædas egisse arguantur catervas fortasse è Cæsareis fuisse; aut si è suis fuerint, id sibi vehementer displicuisse: eas excursiones severis edictis prohibuisse, in deprehensos animadvertisse, tutelari milite passim distributo illis obviam ivisse. Qui læsi fuerint, ad se querelam debuisse deferre; si ipse malo mederi abnuisset, tunc demum id factum sibi imputari potuisse. Nullo modo militem in expeditione ita coërceri posse, uti qui mænibus clauditur. Ob privata autem militum delicta, vetantibus ducibus patrata statim inter amicos extrema tentare, ac hostilia induere iniquum esse. Sassenberga non aliter se usum, quam servando suo commeatui adversus pluvias; quo fine arcem modica lorica circumdederit, ac suum militem imposuerit, Electoralibus militibus inde nequaquam ejectis. Nec longius una nocte suam stationem ibi substitisse, excitatis operibus statim iterum solo æquatis. Justius se de Paderbornensibus præsidiariis queri posse, qui Ele- Kœnigsmarckii responsum. 20 Aug.

1647. Electoris jussu tributorum Cæsareorum exactionem è Suecicis hospitiis promoverint; ex quo oppido etiam Cæsareæ catervæ, queis ibi suffagium præbitum, suis non parum damni dederint. Nec Landgraviæ deerant, quæ responderet. Postulata sua Osnabrugæ, velut abrumpendarum induciarum causam absurde adduci. Per Ulmense pactum se non diserte ad moderanda tributa, sed ad conventum duntaxat super illis adstringi. Nec eo minus tam in Coloniensi, quam Monasteriensi Præsulatu plurimum de tributis remisisse. Tum & in congressum, ob incidentia negotia paululum dilatum consensisse, ac ab Electore loci temporisque designationem expectasse. Quin amicitiæ stabiliendæ causa jam legationem ad ipsum destinasse, ni de mutato ejusdem animo constare cœpisset. Id vero armis suis maxime exitiosum, si Cæsarei, professi hostes, & Colonienses incerti amici, ex Hassicis hospitiis majora tributa quam sui exigant, ipsiusque copias in angustum redigant. Ac revera expulsionem Cæsareani, imminutionem Electoralis militis præsentissimum fuisse medium temperandis tributis. Ac serio sibi fuisse decretum, fracto in Westphalia hoste Provinciam illam maxima onerum parte levare. Denique haut statim fas fuisse inducias abrumpere, etsi congressu habito tributa ad ipsius placitum remissa non fuissent.

Landgraviæ responsum.

Hostilia resumuntur.

§. 66. A verbis mox ad manus perventum, dum Colonienses Cloppenburgi complures Suecicos milites intercepere; qui & irruptione in Hassiam facta quatuor pagos incenderunt, multos diripuerunt magno pecudum numero abacto. Contra Hassorum quingenti Novesio progressi Brielam oppidum scalis admotis captum diripuere, militis quoque Electoralis in arcem refugi equis & impedimentis potiti. Inde Paderbornam aggredi instituunt; quo fine Landgravia Kœnigsmarckium auxilium poscit. Qui grandiores machinas, ac militem ipsi se commodaturum pollicebatur, quoad Vinarienses legiones composuisset. Nam eo facto sibi cum omnibus copiis, quas contrahere possit, ad Wrangelium acriter instantem in Bohemiam abeundum. Unde & statim superato Leina flumine Paderbornam accedit, ubi acriter res gerebatur, Præfecto oppidi Bertramo Movillio subtribuno fortiter resistente, cæsis Uffelio subtribuno, compluribus centurionibus & aliis. Qui & ita aditus omnes obstruxerat, ut sine multa cæde irrumpi non posset. Nec eo secius Hassi sub ipsa mœnia penetrare, ac cuniculos agere, ut parum ab oppido capiendo abessent, cum de Lamboji in Frisiam Orientalem irruptione nuntius ipsos juxta ac Kœnigsmarckium ad servanda sua hospitia eodem avertit. Lamboius enim, qui aliquandiu Coloniæ Lotharingi copias expectarat, cum has apud Hispanos in Belgio hærere videret, summa cum diligentia militem colligebat, promulgato etiam Cæsareo edicto, quo Electoris Coloniensis copiæ ad Cæsaris sacramentum evocabantur. Quo tamen opus non erat, cum paulo post Elector aperte in Cæsaris partes iterum transiret, ac militem suum sane non invalidum Lamboji imperio subderet. Ita hic insigni manu succinctus Paderbornam non recta via, sed impressione alibi facta liberatum ibat Frisiam Orientalem invasurus, præcipuum Hassicæ militiæ firmamentum: qua occupata per Oldenburgicum Comitatum in Bremensem ditionem irrupturus credebatur. Eo animo primum circa Monasterium adpulit, unde Sparrium cum quindecim equitum centuriis, ac peditum manu recta per Rhenam Frisiæ, immisit; qui castellum Weimerense incassum tentabat, quod Hassi apertis catarrhactis circumjectum agrum aquis submersissent. Sparrium è vestigio Lamboius secutus post duo castella occupata Strikhusæ obsidium circumponere parabat, exploratoribus undiquaque dimissis, qui de Kœnigsmarckii motu referrent, ex quo ipse consilia in futurum capturus erat.

Hassi Paderbornam obsident.

24 Aug.

Lamboius in Frisiam irrumpit.

1647.

14 Aug.

§. 67. Is Lamboji conatus Hassos juxta ac Suecos non mediocriter turbabat. Nam præter opima Frisiæ hospitia, si destinata successissent, Cæsarei maritimum iter auxiliis Hispanicis patens à tergo accipiebant; à fronte patebat Westphalia, vagina illa exercituum; quibus deinde facile cervices submisisset Oldenburgicus Comitatus, ut solo Visurgi à Bremensi Provincia dividerentur. Ex altera Frisii Occidentales, & Hollandi in Cæsareos proni, ob invidiam in Suecos haut ægre laturi videbantur Bremensi agro hosce exturbari. Ita Hassis Paderborna brevi subigenda erat relinquenda, ne Lamboio spatium relinqueretur in Frisia pedem figendi. Kœnigsmarckius quoque mutato consilio ad VVrangelium abeundi, Hammersteinium duntaxat cum quatuor equestribus legionibus eidem submisit. Ipse cum Variensibus legionibus, quæ iter in Bohemiam abnuebant, nec idoneis præfectis adhuc instructæ erant, in Westphalia subsistebat Cæsareorum consiliis dissipandis, & periculo à Bremensi Provincia averruncando. Unde abductis Paderborna machinis, quarum graviores Lemgoviæ deponebantur, Hassis junctus raptim Frisiam versus properat, Lamboium in angustias ibi redacturus. Sed hic nuntio de Kœnigsmarckii motu accepto in Frisia haut diu moratus, relicto in duobus à se captis castellis valido præsidio, adverso Amiso progreditur, ut Lippia flumine superato in tuta evaderet. Ast Suecici, Hassique itinere per Lengricham facto, copiisque apud Sarbeccam lustratis, isti ita subito ingruunt, ut relictis quos è Frisia rapuerat equis, armentisque ultra Rhenam subsistere cogeretur; ubi idem in Cœnobio Bentlaga non procul Rhena sito stationem capiebat, cæso ante se querceto, quo frons adversus hostes tegeretur. Ac initia quidem Suecis, Hassisque bene se dabant. Nam Kœnigsmarckius ad Emsdittam non procul Rhena adpellens, cum videret hostem intra sua munimenta difficulter posse invadi, ac annonam ex oppido Rhena præberi, hanc ignitis globis inflammat, vento noctu ignem promovente, ut trecentæ triginta domus conflagrarent. Mox & Cœnobium Bentlaga igne deletum. Inde Emsditta noctis silentio movens, & apud pagum Mersenam Amasin transiens, prope Rhenam ac Cæsareorum castra edito in monte consedit, ac munimenta excitare cœpit. Lamboius castra istius nondum emunita intelligens, ac præcipue Hassicis machinis ex uno latere nullam adhuc loricam objectam, noctu Holsatiæ Ducem cum equitatu irruptionem tentare jubet; sed qui præceps multis suorum captis, ac quadraginta cæsis rejiciebatur. Sueci ea pugna subtribunum Schæferum, ac vexillum unum, Hassi itidem subtribunum, præfectum vigilum, & octo gregarios desiderabant. Munitionibus perfectis Kœnigsmarckius suggestus aliquot excitat, è quibus castra hostium, ac oppidum globis infestari possent. Et quanquam hostis in castris oppido, flumine, ac opere firmatis invadi non posset; Suecis tamen, Hassisque spes erat, eundem intercluso commeatu ac pabulo fame atterendum. Et qui pabulatores hostium deduxerant, semel atque iterum gravi-

Eum Sueci & Hassi invadunt.

4 Sept.

Lamboius apud Rhenam considet.

7. 8 Sept.

9 Sept.

A Suecis Hassisque obsidetur.

10 Sept.

13 Sept.

1647. graviter multabantur, interceptis præfecto vigilum, quatuor Præfectis turmarum, aliquot optionibus & signiferis, ac magna gregariorum multitudine, non paucis quoque occisis. Nec minus sequentibus diebus trecenti amplius multis cum equis capiebantur, Vinariensibus strenue rem gerentibus. Continuis cladibus adeo terrebatur hostis, ut multos per dies è castris prodire non auderet, stramine, quo tuguria tegebantur, in pabuli vicem adhibito. Sed quia obsessores. Steinfurtum retro ipsorum castra situm nullo præsidio firmarant, fide adversæ partis nimium confisi, quorum cum Hassis conventione locus iste neutralitatis beneficio fruebatur; (27 Sept.) idem à Lautersheimio insessus subvectionem Suecis difficilem reddebat: qui è Westphaliæ Præsidiis mille quingentos pedites, quadringentos equites contraxerat. Hic (21 Oct.) tamen mox, cum nonnihil annonæ, castris Lamboji clam inferret, ac in reditu Succorum stationibus insultaret, globo trajectus occumbebat, cum aliis Præfectis ac gregariis; Seestedius subtribunus cum octoginta equitibus à fœderatis capiebatur.

Ac tandem deseritur.

§. 68. Tandem animadvertebatur Lamboium castra ad dimidiam partem contraxisse; unde conjectabat Kœnigsmarckius, istum relictis ibi peditibus, ac machinis cum solo equitatu evasurum. Id quod haut facile prohiberi poterat, cum suos noctu in minutas catervas distributos Meppam, Warendorfum, & Steinfurtum à se dimitteret, vix quingentis equitibus secum retentis. Cum igitur peditatui in hiemem usque annona suppeteret, fœderati autem insessis circa ab hoste oppidis è remotis locis magno comitante præsidio commeatum petere cogerentur, ne ultro fame suos conficerent, discedere constituunt. Et Rabenhauptius quidem cum Hassis in Frisiam abit, quem Kœnigsmarckius ad ejus fines usque deducit. Sed cum Wrangeljus ad Visurgim adpelleret, & ipse eodem vertit. Rabenhauptius inde castella Frisiæ à Cæsareis occupata haut arduo negotio recuperat. Ac Dielense quidem citra exceptionem se dedebat, viginti peditibus Hassorum sacramento adactis. Alterum castellum ad Amasin positum, quod militari vocabulo à prospectu in sylvam vocabatur, *Gijck in den boß* centurio cum quadraginta peditibus ultro deserebat, ad primarium castellum Jemmingense refugus; quod machinis quassatum demum deditur, præsidiariis Meppam deductis, è quibus tamen ducenti prope, qui antea Suecicis in partibus militaverant, detenti. Weilerus subtribunus Hassicus, qui per ignaviam id castellum Lamboio dediderat, capite multatus est. His gestis Rabenhauptius Hassiam versus tendebat, una cum Suecis in hostem iturus. Præter hæc Hassi Borckena progressi centum viginti pedites inter Dorstenam, & Vesaliam interceperant, viginti quinque cæsis, reliquis captis. Lamboius contra obsidio ad Rhenam liberatus per Monasteriensem Præsulatum in Saurlandiam progreditur, ac Gundesbergæ cum Melandro collocutus ad Rhenum vertit, ab isthoc pedestribus aliquot legionibus auctus. Is primo Windeccam arcem machinis & ignibus ad deditionem compellit, Hassico Præsidio Novesium deducto. Post & Niedecca arx intra triduum subigitur. Mox Durena invaditur, utut neutralitatem sibi stipulata, & Neoburgico Præsidio insessa, quæ machinis atque ignibus jactis cum infestari cœpisset, oppidani territi defensionem abnuebant. Unde & Præfectus animis collapsus oppido excedebat. Inde Coloniam profectus Lamboius cum Juliacensibus Ordinibus super postulatis hospitiis certa pecuniæ summa decidebat. Interea equitatus istius in hiberna discedebat; à peditatu autem sub Woldemaro Comite Caster arx ob paucitatem propugnatorum languide defensa capitur.

Hassi castella Frisiæ recuperant. (25 Oct.) (4 Nov.)

Lamboius complura loca recuperat. (21 Nov.) (1 Dec.)

De legionum Vinariensium seditione.

§. 69. Idem annus veteribus legionibus Vinariensibus, quæ post Ducis Bernhardi mortem sub Gallicis auspiciis militaverant, finem attulit, dum seditione solutæ in novas legiones sub Suecorum militia refinguntur. De cujus seditionis origine ac progressu altius repetendum est. Turennius post Ulmense pactum, cum Schmidbergio oræ Rhenanæ, Varennio Suevicorum & Wurtenbergicorum locorum curam commendasset, exercitum lento agmine trans Rhenum Tabernas versus ducebat. Ejus exercitus præfecti dudum in Turennium offensam conceperant variis de causis. Querebantur illi salutantes resalutatione non dignatum; legionum desideria exponentes, & vetera pacta ut servarentur petentes haut audisse, aut asperis verbis protelasse: in demortuorum præfectorum locum non ex ipsis legionibus Germanos, sed Gallos surrogasse; exercitum nunquam lustrasse, nec duces in consilium adhibuisse; promissa stipendia, supplementa, & hiberna non repræsentasse. Jam ad externum bellum trahi, ac tamen de pecunia altum esse silentium septem mensium stipendiis reliquis. Super his quidam primariorum ducum coitione Argentorati facta quędam postulata scripto concipiunt, ac mutuo se existimationis sub jactura obstringunt, ne qua legio apud Tabernas tramitem superet, quoad omnes ibi convenerint, ac desideriis suis potitæ sint. (4 Jun.) Ea postulata postero die ab omnibus tam ducibus quam gregariis probabantur. Contendebant isti, ut Teutonicis legionibus non Galli aut extranei ductores, sed qui sub illis legionibus meruissent, præficiantur; ut justitia hactenus recepto more deinceps quoque administretur; ipsæ ne disjungantur; ut sibi in aula habere liceat, qui exercitus negotiis invigilet; denique septem mensium stipendia, quorum dies cesserit, solvantur. Tum ne militiam Gallicam perpetuo sequi teneantur, sed pro lubitu suo missione potiantur. Denique ex aula sibi caveatur, hęc ausa nunquam vindicatum, aut exprobratum iri. Ad ea obtinenda socia se opera incubituros pollicebantur, infamiâ notando illo, qui à cæteris se disjunxerit, aut communem causam prodiderit. Eam ob rem postero die vetus Rosæ legio, quæ prima Tabernas accesserat, per tramitem montes superare abnuit alias legiones expectatura, ut ipsarum desideria ab universis Turennio exponerentur, Rosa, qui recens è captivitate Bavarica redierat, frustra eam ad imperata facienda hortante. (5 Jun.) Mox & Turennius superveniens cum promissis minisque ad ingrediendum iter nequidquam eandem permovere conatus esset, abnuentes increpans, nec se amplius imperare obsequii ignaris velle, Tabernas provehitur, ubi pedites ac machinæ montes transibant.

Seditio glisci.

§. 70. Interea & aliæ legiones equestres adventant, novem numero, Rosæ, Mazarini, Fleckensteinii, Witgensteinii, Petzii, Ohmii, Ruswurmii, Tupadelii, & Schutzii, quibus Rosæ legio dimacharum accedebat, & Schœnbeckiana pedestris, vetus flava dicta, etsi plerisque dilapsis ad octoginta capita redacta. Heic universi fremere; sibi promissa in Germania militantibus non servata;

1647. ta, nedum ea in Gallia servatum iri, ubi in potestate Gallorum futuri sint. Legiones non lustratione more bellico habita sparsim Rhenum traductas, ut astu in Galliam pellicerentur, ubi distractæ in servitium redigendæ sint. Idem sibi eventurum, quod à Bænnighusio in Galliam deductis legionibus, quas fama erat ademtis equis navibus impositas, ac in Cataloniam abreptas. Cis Rhenum reducerentur, ubi fidelem Regi operam navaturi sint, non tamen sub Gallico, sed Germanico duce; quo fine Rosa proponebatur; quem noctu irruptione in Turennii hospitium facta vi abstracturi erant, ni à præfectis coërciti fuissent.

Turennius ad seditiosos mittit.

Hi postquam gregarius miles jam frœnum momordisset, Turennio denuntiant; ni legionibus satisfiat, se continere ipsas non amplius posse. Igitur hic Rosam, Vicecomitem Metium, Tracium quæstorem, Fleckensteinium, & Schutzium ad seditiosos mittit; num turbas illas componere possint. Isti cum ex omnibus legionibus certos Præfectos Tabernas evocarent, hi oppidum introire abnuebant, ac ut iidem ad se in campum prodirent postulabant. Quod & demum faciendum erat, Tracio frustra clamitante, hoc modo Regis autoritatem prostitui. Heic post rationes, & promissa incassum consumta demum à seditiosis Rosa Dux exposcitur; qui & de reliquorum sententia tam periculosam functionem suscipit, ne tam egregiæ turmæ dilaberentur. Hinc legiones sigillatim appellatas ad obsequium reducere nitebatur, in præsens duorum mensium stipendio promisso, pro reliquis fide sua interposita. Quæ adspernatus miles in Germaniam reduci flagitabat.

6 Jun.
De la Met.

Hi Rosam ducem exposcunt.

Hic retro eos ducere cogitur.

Remotis inde Præfectis ducentos seligunt audacia insignes, qui Rosæ viam, qua ducturus ipsos esset, monstrarent. Is demum ægre eos permovebat, ut promitterent, si cis Rhenum ipsos reduceret, ac tam diu ibi morari sineret, quoad super postulatis in aulam transmittendis satisfactum sibi fuerit, se ipsi ac reliquis Præfectis pariturus, ac in Regis verba denuo juraturos. Cum Rosa interrogaret, si forte Rex postulata abnueret, num haut eo minus sub suo ac reliquorum præfectorum imperio pro communi Evangelicorum causa militare velint? id vero sibi utique sedere omnes inclamavere, in eamque rem composito agmine Tabernis Argentoratum versus progrediuntur. Inde navigiis Rhenum transmittere cœperunt, juramento prius se invicem adstringentes: si Rex opera ipsorum uti amplius nolit, se ad Suecicum exercitum transituros, eaque lege qua sub Bernhardo Duce militaturos; interim Rosæ, Fleckensteinio, cæterisque Præfectis parituros.

Legiones cis Rhenum redeunt.

Turennius id frustra impedire conatur.
9 Jun.
11 Jun.

Ast Turennius jam Sarburgum progressus copias retro vertit, seditiosos verbis aut vi ad officium reducturus: montibusque ad Tabernas superatis in Alsatiam redit, acerbe in Argentoratenses invectus ob commodata legionibus navigia, Rosæque mandans, ne quas trajicere Rhenum pateretur; sero, cum pars impedimentorum & equitum jam transisset, & navigia in legionum manu essent. Quanquam autem Turennio opera peditatus, & tormentorum loco arbustis obsito trajectum impedire in proclivi fuerat: tamen cum Fleckensteinius ostenderet, vim citra exitium legionum admoveri non posse, reliquorum ducum suasu sese reprimebat, ac Durasium, Fleckensteinium, Passagium, & Schœnbeckium mittebat, qui blandis verbis eos ad manendum permoverent. Sed isti omnia adspernati non nisi superato Rheno cum Turennio se acturos fremebant. Ita transitus uitro concessus data etiam cautione, postremo agmini noxæ nihil illatum iri. 1647.

Idem cum his cis Rhenum tractat.

§. 71. Turennius hinc morigeris copiis ad Weirsheimum relictis, & ipse Stolhofiam venit, legionibus apud Rastadium, ac post ob graminis copiam Rencham locatis. Quæ consentiebant Rhenum iterum transire, & Regi militare, sed non extra Germaniam aut Lucenburgicam, sub Gallico quidem duce, non admixtis tamen aliis è Gallica natione Præfectis; nec ob privatas Galliæ causas, sed ob salutem Protestantium, & libertatem Germaniæ. Eadem porro quæ antea postulata repetebantur, nisi quod de pecunia dimidiam partem remitterent; ac ut promissa stipendia exacte solverentur. Addebant, ut ob securitatem suam locus sibi ad Rhenum tradatur: Turennius de Præfectis, justitiaque, & ut legiones conjunctim agerent, haut ægre annuebat, promisso quoque duorum mensium stipendio. Tum in aula operam daturum, ut circa reliqua ipsis satisfiat. Ita fere inter ipsos convenerat, Rosa ad placandos milites enixam operam navante. Sed cum alii contra tendentes à Rosa composita turbarent, is ad singularum legionum Præfectos scribit, ut mentem suam seorsim, non adhibitis in consilium aliis, declararent; num Regi Galliæ ulterius militare, ac dictis jam legibus, acceptaque pecunia Turennium in Lucenburgicam sequi velint? Nam in hac confusione hinc inde vagari sibi turpe, nec diutius apud legiones mansurum. Id quod omnes uno ore affirmabant; ut magna spes esset, omnia brevi compositum iri; ac pecunia promissa Basileæ, & Argentorati conquirebatur. Inter quæ legiones Oberkircham versus movere cœperunt.

Seditio recrudescit.
24 Jun.

§. 72. Rosa legionum responsum, ac conceptam cum in sensum transactionem Turennio ad subscribendum transmittebat, simul illas è præfectura Oberkirchana Rhenum versus ducebat, cum Mazarini legio diffidentia adversus Turennium seditionem instaurare, aliasque ad paria incitare cœpit, ut relictis ductoribus assumtis signis aliam viam Buhlam versus inirent. 25 Jun. Consternationi causam præbebat rumor diditus, velut Turennius pluribus copiis auctus vi eos in ordinem redigere institueret. Ea suspicione perstricta etiam Rosæ vetus legio reliquas sequebatur, Præfectis nequidquam eas retinere satagentibus. Turennius ac Rosa cum reliquis Præfectis abeuntes secuti denuo tractatus suscipiunt, ut saltem ad reditum nuntii in aulam missi subsisterent. Heic conventum, ut apud Buhlam lustratione obita Turennio parituros se promitterent; qui circa Coppenheimum eos per stativa disponebat. Heic à Bavaro Legatus Eisenwichius adfert, Bavaricas copias autore Wertano tumultuari, ac ad Cæsarem transire. Ubi Turennius à legionibus exquirebat, num accepto unius mensis stipendio in Bohemiam excurrere placeret? Quo postulato irritati novam transactionem priore longe graviorem adornant, qua inter alia excipiebant, se nunquam Rhenum transituros; ac si ab hoste pelli ipsos contingat, ne versus Rhenum, sed exercitum Suecicum receptus fiat. Si hæc abnueret Turennius, missionem postulabant. Animis ita tumentibus Etlingam itur. Ubi præfectorum aliqui gregariis suspecti, eoque sibi metuentes, à Turennio petebant, ut Præfectos in oppido, gregarios extra tendere juberet. Id quod Rosa licet dissuadente factum. Ita cum nemo esset, qui ægros animos mulceret, multi qui oleum flammæ adderent, equites

Legiones versus Nicrum abeunt.

1647. quites tandem Præfectis in oppido relictis Nicrum versus explicatis signis iter ingrediuntur. Erat tunc Etlingæ apud Turennium Rosa, cujus acta, etsi ille verbis probaret, offensa tamen intus concepta, velut clam seditionem foveret, ipsum custodiæ dare constituit. Quo fine aliquot centurias tacite Philipsburgo evocat, ac amota Germanorum statione Gallos substituit. Tum ut citra tumultum destinata perficerentur, ipse ad Rosam cœnatum ivit; sed digressus post cœnam misso Præfecto in custodiam ipsum misit. Nanceium inde deductus per annum amplius detentus est, quoad Regina Sueciæ, ac Landgravia intercedente demum liberaretur.

Rosa in custodiam datur.

Legiones novum sibi ducem constituunt.

§. 73. Legiones Eltinga absque præfectis digressæ ductorem sibi constituunt Wilhelmum Hempelium Vinaria oriundum, studiis liberalibus quondam operatum. Is ore procax cæteris mussantibus apud Tabernas primum, ac post sæpius legionum postulata exposuerat, eoque autoritatem sibi apud vulgus militare paraverat. Singulis turmis vetustissimus equitum tantisper præficitur. Ita legionatim incedebant, non solutius quam summis ducibus præsentibus. Quorum adventu tota circum regio trepidat velut omnia direpturi forent. Unde & raptim Stutgardia milite firmata. Sed illi citra injurias, necessaria accepisse contenti, gravem in eos pœnam denuntiant, qui in Wurtenbergica, aliisque locis Evangelicis vim cuipiam inferret. Apud Vaihingam Nicro superato Botmarum, Weinsbergamque, inde Nidenaviam ad Jaxtam flumen transibant, ubi per aliquot dies substitere expectaturi, num veteres duces cum ipsis acturi quid essent. Has legiones ut ad se pertraheret Cæsar Bœnigshusium, qui abdicata nuper Gallorum militia, Cæsareas partes amplexus erat, cum mandatis misit. Is Asperga, ubi Bavaricum præsidium in Cæsaris partes pellexerat, literas ad istos dedit, quibus acriter in socia Regna invectus diffidentiam ipsorum adversus Gallos alere satagebat; qui &, licet ad Suecos ipsi transierint, ob fœderis necessitudinem vindictæ occasionem facile sint inventuri. Si ad se certos homines ablegare velint Cæsaris nomine cum ipsis acturum, ut omnibus præsenti penuria ex voto satisfiat. Instrumento ad has Bænnigshusius subtribuno Wirtzio uti constituerat, sed qui Marbaci interceptus, Ulmamque ad Nicrum deductus, quid iste machinaretur prodebat alias à Cæsaris militia abhorrentibus. E ducibus suis, qui Heilbrunnam ipsos secuti fuerant, Fleckensteinius asperis literis proscriptionem, & infamiam minabatur, si oblatas antea leges adspernarentur. Quibus hi non minus ferociter responderunt. Turennius paulo lenius scribebat: culpam seditionis penes Rosam esse, qui ipsos per præfectos quosdam Regis sacramento abducere conatus sit. Si ad officium redierint, lautius quam antea habendos. Fictos fuisse rumores seditioni excitandæ de Germanis in Cataloniam deductis, & quod ipsi quoque vi sint compescendi, si quis has inter turbas præfectum suum offendisse visus sit, cujus iram metuat, alteri turmæ nomen daret; aut si malit missionem peteret. Si ad obsequium redire placeat, in assignata sibi hospitia cis Rhenum concederent. Milites ad hæc modestius reponere; se biduum heic mansuros, interea Turennius cum Rosa, ac Fleckensteinio accederent, extremam declarationem allaturi: quibus venientibus nihil infesti sit inferendum, utcunque transactio cadat. Sed non aliter quam in campo inter univer-

10. Jul.

Eas Cæsar tentat.

10. Jul.

Turennius denuo cum illis tractat.

18. Jul.

sas legiones tractaturos. Nam verebantur, ne in oppidis à pedite Gallico circumventi in ordinem redigerentur. Sed quia Rosa Etlingæ captivus tenebatur, Fleckensteinius ob asperas literas, ac Turennius solus venire non audebat, biduum id frustra elabebatur. Ita omisso Turennio trans Mœnum concedebant Herbipolensis præsulis ditionem citra noxam transeuntes, summo supplicio nonnullis, qui atrocius deliquerant, affectis, ut justo regi imperio crederes. Turennius hos cum copiis suis insecutus multos pollicitis ad obsequium reducturus erat, ne iræ indulgens, quosdam ad præfectos suos revertentes equuleo subjectos fœdis tormentis lacerasset, sine dubio quædam exsculpturus, quibus Rosam argueret. Unde universi asperati transactionem cum ipso deinceps refugiebant. Tandem ad manus ventum fuit, dum Turennius Conigshofa Amsteinum angustam per viam tendentes quatuor cum machinis, sexcentis peditibus, aliquot Gallorum equitum centuriis, ac ipsorum quondam præfectis in alam compositis subito aggreditur. Ast illi acriter hunc cum equitibus suis ad pedites usque & machinas repellebant, graviter multandum, si priores legiones, quæ angustias viæ jam transierant, postremis subvenire potuissent. Quanquam & nunc ex ipsius copiis plurimi cæsi, aut sauciati forent. E seditiosis dimachæ, qui agmen claudebant, plurimum damni acceperant, tribus vexillis amissis, ac nonnullis captis. Nec ultra insistens Turennius ad Rhenum iterum vertit, recensione reliqui apud se Germanici militis facta. Ipsius prætoria, Rosæ nova, & Ohmii legiones integræ aderant. E Petzii legione ducenti equites restabant; dimidia quoque dimacharum pars, ac è reliquis non spernendus numerus redierat. Infrequentes legiones in aliquot alas refinguntur, dimissis absque stipendio superfluis ductoribus. Inde in Regis Galliæ verba denuo adacti, ac menstruo stipendio deliniti Turennium in Lucenburgicam, & Belgium secuti sunt.

1647.

Illæ trans Mœnum abeunt.

Turennius ab istis repellitur.

Turennius in Belgium abit.

§. 74. Wrangelius cum Turennius ab ipso discederet, certis indiciis haut obscure collegerat, eas legiones ægre extra Germaniam abituras: etsi huc rem processuram haut crediderat. Nunc haut admittendum censebat, ut istæ ad hostium stipendia accederent. Nec minus tamen circumspecte agendum erat, ne Gallis offensæ ansa præberetur. Unde rem hanc ad Legatos Regios Osnabrugam referebat, ut quæ Gallicorum sententia esset exquirerent. Nam si eædem ad obsequium Galliæ revocari non possent, tantisper in usum causæ communis apud Suecicum exercitum retinendas, quoad animi istarum iterum compositi forent. Inde rem apud consilium bellicum, præsente Ministro Gallico Avaugurio proponit; ubi placebat Avaugurium, cum tribuno Friderico Reichardo ad illas mittendum, qui moneret, ne post tot merita in causam communem collata jam propinqua pace in transversum abirent, neu ob aliquas in Gallos offensas vetera destinata, fidemque exuerent, Wrangelium autoritatem suam interpositurum, ne hic motus ipsi fraudi sit. Sed si Gallicam militiam plane aversari cernerentur, ne per desperationem ad hostes transirent, ostenderent; Wrangelio non ingratum fore, si ad ipsius exercitum se conferant, quibus is amica omnia exhibiturus sit, quoad cum Gallis in gratiam redierint, aut alio modo res composita sit. His cum mandatis illi Plana proficiscuntur. Sed cum legiones Visurgim versus progressas intellexissent, ad

Wrangelius hos motus præsenserat.

4. Aug.

4. Aug.

1647. 9 Aug. ad Wrangelium irriti redeunt. Kœnigsmarckio Wrangelius scribebat, Legatos Regios consulere, annon expediat, eos ne ad hostem transeant, penes se retinere, quoad Reginæ mandata advenerint; cum de Gallia utique credi par sit, eam istas apud Suecos, quam apud hostes esse malle. Nam & Cæsar denuo Sparrium cum valida manu Cronacum miserat, non modica argenti summa onustum, qui ad illos solicitandos tubicinem præmiserat. Cui isti respondent: se non Cæsari, sed Reginæ Sueciæ militaturos. Cæterum iidem post à Turennio intentatam Gallicam militiam plane abjurabant, frustulatim illum concisuri, qui de illa resumenda verbum faceret. Inde longius progressi Neustadio ad Ermesium tribunum Erfordiæ præfectum scribunt; sibi cum Gallia nihil deinceps negotii fore, sed pro Suecis & Evangelicis omnia impensuros. Nec dubitare quin is consilio, ac ope sit adfuturus. Cum Ermesius ad Wrangelium eos deducere cuperet, hi abnuebant, quod idoneis impedimentis instructi non sint; ac quiete sibi opus esse, ut expeditioni rite se parare queant. Se ad Kœnigsmarckium in Westphaliam abituros. Huc viam sibi monstraret, quo & Erfordiensium hospitiis parcatur, ac sibi annona ac pabulum suppetat. Nec obscure innuebant, si à Suecis repudientur, ad Lamboium abituros, ubi opimis hospitiis potituri sint. His permotus Ermesius duos præfectos ipsis adjungit, quorum unus apud eosdem maneret, alter cum quinquaginta equitibus ad Kœnigsmarckium Mindam prægrederetur. In itinere Hassicus tribunus ipsos adibat, qui in Landgraviæ militiam, aut hujus obtentu in Galliam pertrahere illos conabatur, ac ut priores suos præfectos iterum admitterent. Id quod hi præfracte abnuebant.

Legiones ad Visurgim concedunt. 25. Jul.

5. Aug.

§. 75. Circa idem tempus Kœnigsmarckius post expugnatam Wiedenbruggam Warendorfum tentare constituerat, Suecorum per Westphaliam rebus penitus stabiliendis. In quem propius subeuntem cum valida præsidiariorum manus erumperet multa cum cæde ab ipso repellitur, amisso etiam, qui erumpentes duxerat, Wolfeggio subtribuno. Inde dimidio ab oppido milliari ad Amasim castra munit. Et quia Legati Monasterienses, ut vicinæ regioni quantum posset parceretur, postulaverant, acribus edictis, ac distributo tutelari passim milite prædabundos coercet. Sed quod solus subigendo valido oppido haut par esset, Hassicas copias, quæ post inducias cum Darmstadiensi parum quod agerent habebant, expectare constituit. Eum cum Monasteriensis præsulatus Ordines rogarent, ut oppidum omitteret, is non modo annuebat, si Elector Coloniensis Cæsareis amotis oppidum in suam potestatem redigere valeret, sed & VViedenbruggam, Vechtamque deductis Suecicis præsidiis redditurum se promittebat. Cæterum cum evocante VVrangelio in Bohemiam abire decrevisset, cum Rabenhauptio agit, ut is assumta Suecicorum manu Hassico milite id oppidum invaderet. Quod negotium hic post multas licet tergiversationes suscipiebat. Sed mox Landgravia literis monstrat, haut expedire ancipiti eorum in Bohemia statu diuturno obsidio copias fatigare; ac satius esse, expectare quo se res ibi daturæ sint. Ita obsidium istud mutatione post rerum plane omissum. Et jam Kœnigsmarckius in Thuringiam & Franconiam iter adproperabat, ni Vinarienses intervenissent, & prosperæ Suecorum in Bohemia res ipsius auxilium non magnopere desiderarent. 1647.

Kœnigsmarckius Warendorfum aggredi cupit.

Post omittit.

§. 76. Ab istis legionibus præmissi apud VVarendorfum ipsum adeunt; se Reginæ Sueciæ in usum causæ Evangelicæ militaturos; ni recipiantur, abolita præteritorum memoria, sibi ad hostes transeundi necessitatem imponi. Kœnigsmarckius illos longe abesse obtabat, ne fortasse contagio suos milites inficerent, neve si admittantur Galli offensam conciperent. Sed nec expediebat à tergo ambiguos relinquere, ac hospitia sua libidini eorum exponere; aut ultro accedentes plane repudiare ad hostem transituros, aut hinc inde dilapsuros. Eoque satius visum in partes Suecicas pertractos causæ communi adhibere, quam ob metum offensæ Gallicæ tam egregium militem amittere. Prius tamen ad Legatos Suecicos Osnabrugam scribit, ut rem ad Gallicos Legatos referant num ipsi forte rationem norint istos placandi, aut ante abitum suum hisce oris amovendi. Aut si hæc non succedant, num consentire velint, se cum illis utcunque transigere. Pari argumento ipse ad Longuevillium Ducem literas dat. Legati Suecici jam antea Wrangelio monente cum Gallis de hac re egerant. Sed cum hi crederent, illos facile ad obsequium redituros, amplius movere omiserant, ne forte clam seditionem alere viderentur. Nunc Kœnigsmarckii literis allatis denuo Gallos monent; qui misso Stenglino à Kœnigsmarckio petunt, ut legiones iterum ad obsequium Regis Galliæ adducere laboret. Ab hoc eo nomine præmissi præfecti cum operam lusissent, tandem & ipse cum Stenglino ad legiones profectus est, uterque quæ movendis animis faciunt ingerens. Enimvero illi testari, mori se malle quam ad Gallicum sacramentum redire. Ac ni dux Suecicus ipsos acceptet, decrevisse se intra viginti quatuor horas signis laceratis in diversa abire. Ita Stenglinus re infecta discessit; ut Kœnigsmarckio necessitas adferretur tractatus cum illis suscipiendi. Postulabant hi reficiendis viris, equisque, duorum mensium hospitia, ac menstruum sacramenti initio stipendium. Tum ne Gallicam in militiam ipsos traheret, sed ut in Sueciæ & Ordinum Imperii usum eosdem adhiberet. Quod si ipsos secum ad primarium exercitum deduxerit, ne ibi relinqueret, sed secum inde abductos suis sub copiis retineret. Denique pace conclusa, ne ad extera loca abstraheret, sed in solo Germanico exautoraret. Inter hæc postulata primo præcipua inerat difficultas, quod reliquum æstatis hoc modo incassum elapsurum esset, ingruente post hieme exiguo illorum usu. Quia tamen Kœnigsmarckii res tunc non ferebant, ipsos eis Visurgim relinquere, necessarium visum secum abductos trans id flumen per oppida, ac tuta loca distribuere, nec statim illorum opera uti, sed quamdiu ibi ageret, ac periculum ab hoste non subigeret, quietem ipsis indulgere. Menstruum stipendium statim repræsentatum. In posterum pari cum reliquis legionibus conditione habendis. Ad Gallicam militiam repetendam non cogendos; si tamen oblatas à Gallis conditiones ultro acceptare velint, à Suecis haut impediendos. Si Kœnigskio humanitus quid accidat, aut si ejus opera Reginæ haut amplius uti placeat, aut ipse militiam abdicet, in Reginæ fide permansuros, ac qui dein præficiendus ipsis sit, duci parituros. Si post finitum hoc bellum Regina ipsorum opera uti velit, denuo cum illis transigendum. Si qui inter Suecicas, & Hassicas copias invenirentur ipsorum legioni-

Idem Vinarienses accipere dubitat.

8. Aug.

Gallici Legati frustra cum illis agunt.

23. Aug.

Vinariensium postulata.

Cum illis facta conventio.

1647. gionibus quondam adſcripti, hiſce denuo adjungendos. Ea pacta equites iſti juramento, Kœnigsmarckius ſubſcriptione ſua firmavit. Recenſione facta, mille ſexcenta ſexaginta capita inventa; veteranus & egregius miles, inferiore Saxonia fere oriundus, qui vel duplo majorem hoſtium numerum non formidaret. Initio ſeditionis longe plures fuerant, ſed magna pars ad Turennium redierat, multi in diverſa dilapſi erant; non paucos quoque ſine duce palantes ruſtici trucidaverant. Reliquos Kœnigsmarckius in quatuor legiones digeſſit. Cæterum Reginæ id Vinarienſium factum ſummopere diſplicebat, ne hoc exemplo ſuus quoque exercitus frænum morderet. Simul ſecreta ſolicitudo animum coquebat, ne forte Kœnigsmarckius iſtis copiis ſuccinctus prætextu libertatis Germanicæ vindicandæ cæteros populares in ſe traheret, bellique arbitria invaderet, tam ſpecioſo vocabulo oculos animoſque Germanorum in ſe verſurus.

Per ſuperiorem Sueviam geſta.

§. 77. In ſuperiore Suevia poſt Wrangelii in Bohemiam diſceſſum Suecorum res retro collapſæ referebantur. Bavaricus tribunus Caſpar Schockius dehortante licet Electore cum legione dimacharum octingentorum capitum ad Cęſarem tranſierat. Hic una cum Enckefortio per Algoviam dominari, Suecicum tutelarem militem oppidis immunitis expellere, ac regionem tributis ſubjicere.

Cæſarei Wangenam opprimunt. 23. Jul. Gieſſam capiunt.

Ab iiſdem Wangena noctu oppreſſa, fabro murario exiguam portam per mœnia prodente, Oppidum per tres horas direptum; Suecicus præfectus cum viginti tribus equitibus Lindaviam abductus. Inde Gieſſa invaditur, exigua prope Lindaviam arx uliginoſo loco ſita, quam Suecicus optio cum triginta amplius peditibus triplici palorum ordine firmaverat.

4. Aug.

Ea per ſex dies machinis verberata in has leges deditur, ut qui Cęſari antea militaverant, ad vetus ſacramentum redeant, reliqui diſcedant. Iſtum Wrangelius coram militari judicio cauſam dicere jubebat; quod præmature locum non leviter munitum hoſti tradidiſſet.

Ravenſburgum fruſtra tentant. 3. Aug. 8. Aug.

Inde Ravensburgum oppidum petitur, quod præfectus vigilum nonaginta cum militibus tuebatur, oppidanis quoque arma ſumentibus. Id vi ac inſidiis fruſtra tentatum, Cæſarei re infecta deſeruere. Sed cum iidem mox pluribus copiis firmarentur, ac multi è Bavaricis ad ipſos deficerent, præſidiis quoque Rotwilæ, Friburgi, Offenburgi, Villingę, Hornbergę, ac aliis eo tractu Cæſareum ſacramentum profeſſis, Ravensburgum iterum peti credebatur.

Id Sueci ultro deſerunt.

Unde conſternati cives adventu hoſtis arma ſe abjecturos ferebant. Qua de cauſa Volcmannus Uberlingæ præfectus Suecicum militem, ne in hoſtium manus incideret, inde evocabat. Ita oppidum ingreſſi Cæſarei acriter in oppidanos ſacra Auguſtana profeſſos ſæviunt, pleriſque in exitium ejectis velut perduellibus; etſi cum denuo in Cæſaris verba jurarent, venia anteactorum ipſis promiſſa fuiſſet.

Sueci fruſtra Uberlingæ ſubvenire conantur.

§. 78. Dum totam Sueviam perſultant Cæſarei, Uberlingæ à fame periculum imminere cœperat, cui ægre in ſex hebdomadas annona ſuppetebat. Huic levandæ cum à Wrangelio tunc nihil conferri poſſet, Moſerus Benfeldæ præfectus à Turennio, ſub initium Auguſti in Alſatiam reverſo, eo fine auxilium petit. Qui & Schmidbergio, cui præſidiorum Gallicorum per Wurtenbergicam & ad Danubium cura commiſſa erat, ut operam ipſi navet injungit. Ita inter hunc, & Moſerum convenit contracta è præſidiis manu annonam Uberlingæ inferre. Ac Moſerus quidem cum trecentis quinquaginta peditibus, ſeptuaginta equitibus Benfelda movens, ad Rheinaviam ſuperato Rheno Balingam pervenerat; 1647. 16. Aug.

ubi Schmidbergius mille amplius equites ſociaturum ſe receperat. Volcmanno etiam Uberlinga cum aliqua manu acceſſuro. Enimvero dum Schmidbergicus miles inter Horbam coit Schlagmanni legio dimacharum trecentorum quinquaginta capitum Cæſareæ catervæ ducentis quinquaginta equitibus conſtanti ſubito impingitur. Ubi tribunus nimis fervide in hoſtem ruens ſtatim initio pugnæ cadit. Unde turbato milite plerique præfecti capiuntur, vix dimidia legionis parte elapſa. Sed & plerique alii, quos Schmidbergius evocaverat, haut comparebant. Hortante tamen Moſero Dutlingam uſque cum illis qui aderant proceſſum. Sed cum nuntiaretur, hoſtem equitum numero longe prævalentem non procul abeſſe, Schmidbergius in Wurtenbergicam receſſit. Unde & Moſero neceſſitas allata Benfeldam redeundi. Volcmannus qui cum ſuis Stocachum acceſſerat, cum Widerholtii equitibus ſe juncturus, audito Schmidbergii receſſu raptim Uberlingam repetebat, vix Cæſareorum manus, qui eundem interceptum veniebant, elapſus. 25. Aug.

Ita conſilium Uberlingæ annonam inferendi fruſtra fuit. Paulo poſt Schockius tribunus cum ſua legione Mœringam ad Danubium vertit, ubi Baumbachii legio pedeſtris, ad Turennii exercitum ſpectans, tendebat. Hæc initio extra oppidum in montem concedebat; mox tamen defenſionem haut auſa hoſti ſe dedebat. Ita ſubtribunus, cæteriſque præfecti, ac undecim vexilla, cum ducentis quinquaginta gregariis, in hoſtium manus pervenerunt.

Legio Gallica à Cæſareis intercipitur.

Etſi iſta de compacto geſta fuiſſe ſuſpicio erat, quod moniti licet de periculo, ad tutiora ſe recipere negligerent, ac poſt præfecti juxta ac gregarii, Cæſareæ militiæ accederent. Contra Volcmannus triginta capitum catervam Conſtantia progreſſam in Meinavia inſulâ conciderat: cui inſulæ firmandæ qui Marsburgum hactenus inſederant immiſſi, poſtquam Mœrsburgenſi arci ignis injectus fuerat. Cæterum cum hoſtis tota regione potiretur, præſidia Suecica per Sueviam haut parum in anguſtias redigebantur. Viciſſim per navigia Lindavienſibus, & Conſtantienſibus multum moleſtiæ inferri poterat: ſed cum Helvetii commerciis iſtorum oppidorum carere nollent, quos offendere haut tutum erat, ac Uberlingæ expediret lacu neceſſaria ſibi ſubvehi; à Volcmanno commerciis libertas ad utrumque oppidum conceſſa.

Langenarga à Cæſareis fruſtra tentatur.

Langenarga inde arx, quam centurio Suecicus cum quadraginta amplius peditibus inſidebat, proditione gregarii qui antea apud Cæſareos ſtipendia fecerat, in cineres conſedit, milite tamen, annonaque, & paratu bellico ſalvo, quem firmi fornices texerant. 2. Sept.

Eam arcem triduo poſt Conſtantienſes, ac Lindavienſes navigiis, tribunus Schockius terra impetebant. 5. Sept.

Sed quos præfectus & ſubmiſſæ Uberlinga naves ſtrenue repellebant.

Sueci Biberacum deſerunt.

§. 79. Poſt abruptas inducias Bavaro prima cura erat Memmingam recuperare. In eam Przimskius quicquid in vicinis pagis annonæ inveniebatur congeſſerat, firmando præſidio centum quinquaginta milites Biberaci tendentes ad ſe evocaverat. Sed intercluſo per Bavaricos itinere, iſti Uberlingam ſe recipere cogebantur. 15. Sept.

Bavarus Memmingæ dedi-

Ita Biberaco à Cæſareis ſtatim præſidium immiſſum. Memmingam Bavarus initio per literas tentavit ad oppida-

1647. pidanos scriptas, quibus nuntiabat, gravibus de
tionem imperat. causis Wrangelio se inducias renuntiasse, & à Cæ-
sare sibi injunctum, Memmingam in priorem sta-
tum reponere. Igitur Suecico pręsidio ut ultro
excedat persuaderent, aut si abnuat, nulla istud
re operave sublevarent; gravibus minis additis.
De la Pierre. His literis aliæ ab summo vigilum præfecto Petra
ad Przimskium adjungebantur, quibus, ut ultro
oppido decederet, monebat tuto abitu oblato. Si
Sueci ad vim excipiendam se comparant. recuset vim adhibitum iri. Ast Suecicus præfe-
ctus verba adspernatus ad vim excipiendam o-
mnia parat. Et quia quingentos paulo minus mili-
tes in oppido habebat, ut cives quoque arma arri-
perent, cupiebat. Sed magistratu deprecante satis
habebat ducentos juvenes opificum ministros se-
legisse ad tuendas stationes, qua minimum ab ho-
ste periculum: reliqui cives ignibus restinguen-
dis invigilaturi erat. Equites in foro stationem ha-
bere jussi percursis subinde plateis, ne quis in op-
pido tumultus excitaretur. Stramen ac fœnum
sub dio comportatum. Tum ne pretia rerum per
17. Sept. obsidium intenderentur edictum. Copiæ inde
Bavaricę oppido subeuntes statim accessus moli-
untur, suggestibusque excitatis machinis mænia
25. Sept. quatiunt, ignivomosque globos injiciunt, queis
duo stabula frugibus nondum excussis plena con-
flagrabant, magno cum oppidanorum terrore.
Unde edictum de talibus sub dio exportandis a-
crius repetitum. Iidem & aliquot agrestium cen-
turias ad opus faciendum adhibebant, multis quo-
que metallorum fossoribus adductis, qui cunicu-
los agerent. Contra Przimskius injecta mole ri-
vum, qui oppidum perlabitur, sistens magnam
circa partem aquis submersit; tum machinis & e-
ruptionibus multum damni obsessoribus intulit,
25. Sept. quarum una Bavaricos cæsis quadraginta, multis
captis sauciatisque proximis accessibus expulit,
quinque machinis clave confixis. Sic ut Bavarici
sub finem Septembris jam quingentos suorum de-
siderarent, præter magnum sauciatorum nume-
rum. Nec eo minus iidem urgere & cum ad fos-
sam usque penetrassent, cuniculis munimenta
disjicere, ac crebris assultibus exteriora muni-
menta impetere, quibus tamen magna cum cla-
de iterum ejecti sunt. Ita novem per septimanas
obsidio extracto cum præfectus, militesque sum-
ma virtute rem gererent, ad extremum parce li-
cet usurpatus pulvis pyrius deficere cœpit, ut duo
tantum dolia superessent. Militum quoque nu-
merus non parum imminutus, cæsis quinquagin-
ta, præter saucios ad munia obeunda inhabiles.
10. Nov. Unde cum nulla auxilii spes adpareret, Przims-
kius super deditione agere cœpit, & cum tracta-
tu abrupto ad vim reditum fuisset, tandem con-
14. Nov. venit, ut idem cum suis Erfordiam deduceretur,
Memminga deditur. relictis qui ante Cæsari & Bavaro militaverant,
nec legitime dimissi fuerant. Ita Przimskius cum
trecentis amplius, qui restabant, oppido exces-
sit; quorum tamen dimidia pars ex pacto ad Cæ-
sarea & Bavarica signa rediit; ut centum viginti
pedites, triginta equites duntaxat superessent.
In oppido quinquaginta sex milites cæsi, sexagin-
ta sauciati fuerant, cum obsessores mille quin-
gentos, ac inter hos præfectos quosdam insignes
desiderassent.

Norlinga obsidetur. §. 80. Sed & Norlingæ vis intentabatur; Oe-
tinga prius ac vicinis circa locis Bavarico insessis,
ac subvectione interclusa. Quo tamen Wrange-
lii jussu subtribunus Weierus relicta Dunckel-
spula cum valida dimacharum ac equitum manu
commodum se penetraverat firmando pręsidio,
quod sub Bulovio tribuno oppidum tuebatur. 1647.
Hostis inde Waltersteinam arcem, uno Nor-
linga milliari dissitam septuaginta peditibus inses-
sam astu in potestatem redigebat, fictis literis no-
ctu per duos equites præfecto traditis, queis ra-
ptim à Bulovio Norlingam se conferre jubebatur.
His ille fidem adhibens non expectata luce in viam
se dedit: sed in campum progressus à ducentis e-
quitibus oppressus est parte suorum cæsa, reli-
quis una cum ipso captis: pauci Norlingam eva-
serunt. Pari astu, inde admotis scalis ab hoste ten-
tata Spilberga, irrito utrinque conatu. Post Mem-
mingam expugnatam propius Norlingæ à Bava-
ricis vis admota. Sed quod ingruente hieme ju-
stum obsidium moliri grave esset militi adversus
frigus parum munito, ignibus oppidum tentare
instituunt; postquam literis cives, ut Suecicum
præsidium amolirentur frustra permovere tentas-
sent, quod literæ illę à Bulovio interceptæ essent.
Ita sedecim è mortariis globi quadringenti in op- 11. Dec.
pidum injecti sexaginta domos inflammaverunt,
eo acrius grassante igne, quia pleræque stramine
repletæ erant, quod in aperta loca exportari prę-
fectus frustra jusserat. Durante incendio decurio-
nes ac sacerdotes à Bulovio flagitabant, ut cum
hoste super deditione ageret; sed qui precibus il-
lis neglectis oppidum tenere constituerat, rebus ita
dispositis, ut cives quoque coercere posset, si fræ-
num forte moderent. Postero die pauci globi in- 12. Dec.
jecti, ac insequente nocte hostis abductis machi-
nis re infecta discessit. Ad Rhenum interim Cæ-
sarei duce Bœnnigshusio castellum ad Moguntiam
in monte Divi Jacobi situm per insidias tentare
constituerant, prodente Canonico Furstenber-
gio; sed quod ducenti milites, qui Franckendalia
expectabantur, pluvio cælo ad condictam horam
adesse non potuissent, conatus incassum cadebat.
Horneccum tamen oppidulum, triginta pediti-
bus insessum, ab iisdem occupatum. Iidem post Cæsarei
adjunctis Franckendaliensibus Wormatiam ag- Wormatiam fru-
grediuntur, quam per octo dies machinis, glo- stra ten-
bisque ignivomis sat acriter infestant. Sed post tant.
cum submissa Philipsburgo manus per portam 26. Sept.
Rhenanam urbem introiisset, eruptio fit, qua 4. Oct.
corruptis hostium machinis complures cæduntur.
Unde sub vesperam obsessores re infecta facef-
sunt, septuaginta fere suorum desideratis.

§. 81. Cæterum eas rerum vices per superio- Galli in-
rem Sueviam declinare poterant Sueci, si Galli ducias
adversus Bavarum rem gerere voluissent. Sed hi cum Bavaro con-
induciarum leges servare pergebant, negantes tinuant.
sibi hostilia adversus istum tentare injunctum.
Quin nec permittere volebant, ut per Laugin-
gam Memmingæ à Suecis subveniretur, quod
facile mille equitum opera fieri posse videbatur.
Quin à Suecis postulare audebant, ut à Bavaricis
stativis ad Gallica proficiscentibus tutus transitus
per Suecica præsidia concederetur; quod tamen
Moserus Benfeldæ præfectus abnuebat, Erla-
chio Brisaci Gubernatore nequidquam indignan-
te. Gallici Legati, cum de hac re per Suecicos
moveretur, vehementer sibi Bavari factum dis-
plicere ferebant; nec Galliam heic à Suecis se dis-
juncturam; ad quod & fœdere teneatur. Moram
tamen excusabant, quod nondum refecto Turen-
nii exercitu, & ad Rhenum progresso, bellum
Bavaro indicere tutum non sit, ne is interim loca
ab ipsis insessa repente opprimat. Ast ineunte O- Turennius
ctobri Turennius è Lucenburgica redux præter ad Rhenum re-
Lautereccam Creucenacum tendit. Ubi dum suis dit.
per aliquot dies quietem indulget, Falckenstei-
nam

1647. 19 Oct. nam arcem Lotharingico milite infessam vicinis molestissimo expugnare constituit. Machinis admotis præsidiarii abjectis armis Gallorum se arbitrio permisere. Arx primo à Gallis præsidio firmata, post dejectis munitionibus iterum deserta.
5 Nov. Dirmsteina quoque arce viginti Franckendalienses admotis machinis ejecti. Inde ad Rhenum
10 Dec. progressus Turennius circa Ingelheimum, & retro copias disponit. Tum misso tubicine Bavaro
Bavaro inducias renunciat. denuntiat, Regem fœderis cum Succia memorem, quamdiu is Suecos hostium loco haberet, junctis consiliis rem adversus ipsum gesturum. Simul per omnia Gallica præsidia inducias jam expirasse promulgat. Id quod Bavaro inexpectatum accidit, quod Legatus ipsius Krebsius è Gallia nuper redux diversa plane ipsi persuasisset. Turennio propositum erat, non seorsim in hostem rem gerere modicis sibi viribus, sed Wrangelio se sociare. Jactabat tamen, non prius se conjunctionem suscepturum, quam super legionibus ad Koenigsmarckium transgressis sibi satisfactum esset, iisdem restitutis, vel aliis pari numero ac præstantia traditis.

Tractatuum de pace continuatio. Conventio super Pomerania cum Brandeburgico ab omnibus optatur. 1 Jan. §. 82. Initio hujus anni tractatio super Pomerania fervebat, quam Sueci integram absque consensu Brandeburgici exposcebant evictionem Cæsare & Imperio præstituro. Etsi satis animadvertebatur, Gallos, Hollandos, Ordines Imperii, ipsosque Cæsareos malle consensum Electoris super eadem accedere. Eo fine Suecici Legati à Trautmansdorfio postulabant, ut quoniam aliqui ex Ordinibus Imperii evictionem abnuituri, alii eandem parum curaturi ferantur, eorumdem sententiam super ista exquirat, ac si opus sit istos ad eam comprobandam permoveat. Id sibi non displicere Cæsarei ostendebant, scripti eo nomine Ordinibus proponendi Suecis copiam se facturos
4 Jan. polliciti. Id scriptum mox Cæsarei Suecis prælegunt, percunctati, num idem statim edi velint? Sueci, cum constaret, quantopere multi huic negotio repugnaturi essent, quo fine & Belgarum
5 Jan. Legati Osnabrugam venerant; satius judicabant, dilata Ordinum consultatione statim cum Cæsareis transigere; quo deinceps contradicturis reponere possent, rem non amplius esse integram. Unde Cæsareis capita quædam prælegebant super universa Reginæ satisfactione, in quibus præter pauca alia id tantum abnuebant Cæsarei, quod Regina totius Pomeraniæ nomine duo suffragia in Comitiis postularet. Id enim in Imperio inusitatum, ac postremum Ducem post duorum Ducatuum coalitionem non nisi unico usum. Ad extremum tamen erumpebat Trautmansdorfius: sibi constare, Electorem in citeriorem Pomeraniam, & partes cupitas Ulterioris consensurum; idque Belgas adventantes velle. Et cum Sueci reponerent; se non amplius proposita Electori optione teneri, Trautmansdorfius id quidem suo loco à se relinqui ajebat, ac idem urgendo Electori servire posse: cæterum tutissimum credere, si Regina partem cum consensu Electoris accepisse contenta totam Pomeraniam absque ejusdem consensu ne petat.

Hollandi acriter instant. 15 Jan. §. 83. Eodem & sequenti die Hollandi id negotium apud Suecos longe acrius urgebant. Jure Pomeraniam Electori deberi, qua innocentem, & qui arma nunquam adversus Reginam tulerit, exui nefas sit; cum Gustavus quondam Rex hanc præcipuam armorum causam tulerit, Germanicam libertatem, & ditionibus suis spoliatos Principes restituere. Durius esse tam propinqua consanguinitate Reginæ junctum suis terris privari; 1647. qui haut sane spernendis conditionibus de suo Reginæ satisfacere voluerit. Pacem longe plus securitatis, ac gloriæ habituram, si cum consensu Electoris transigatur. Alias crudum statui Sueciæ vulnus adhæsurum, nunquam funditus curandum, novisque bellis materiam præbiturum ancipiti aleæ obnoxiis. Si pacificus, cognatusque Princeps ita duriter à Regina habeatur, quid aliis ab eadem expectandum? Cum non aliam ob causam tanto ardore aliena petantur, quam quia tam opportuno situ sunt. Haut levi suspicione vicinos perstringi, quod videant hoc obtentu Suecos imperium Maris Baltici, & commerciorum affectare; quæ res cum alios, tum Belgas Fœderatos ad vivum tangat, qui cum fœdere anni quadragesimi libertatem commerciorum, & navigationis respexerint, nunc jure suo, ne ea detrimenti quid capiat, prospicere debeant. Ad quæ Succi; Reginam utique sibi satisfieri velle bona cum gratia eorum quorum interest. Eo fine alternativam propositam, qua ab Electore repudiata, Reginam eandem retractasse. Unde optime sibi consulturum Electorem, si in totam Pomeraniam consentiat, ac idoneum æquivalens dispiciat, cui obtinendo Regina pro viribus connixura sit. Huc Electorem Belgæ flecterent. Hi regerebant; Id se jam tentasse nullo successu, quod Elector tam commoda reliquis suis ditionibus regione carere nequeat. Unde si Suecis cordi sit rem amice transigere, ad alternativam ante propositam redeundum; non quod certo constet Electorem consensurum, sed ut via compositioni amicæ pandatur. Simul innuebant, Oderam inter Reginæ & Electoris ditiones limitem fore, uti Galli Brandeburgicis spem fecerint. Quod si Regina totam Pomeraniam postulare pertendat, non pacem sed novum bellum secuturum. Reginam coram toto orbe contestatam, à se pacem serio quæri; hæc postulata diversum plane arguere. Belgas Fœderatos, quorum maxime intersit commerciis in Mari Baltico libertatem constare, non posse non amicam transactionem commendare prævertendæ tempestati, quæ deinceps in fraudem commerciorum surrectura videatur. Causam hos suspicionum aliis non præbere, & ab aliis sibi præberi nolle. Ita Belgarum apud Suecos sermo modestus 12 Jan. ac placidus erat ad commendationis modum; & ut iis, quæ à Suecis reponebantur, adquiescere viderentur. Apud Hassicos tamen ostenderant; ægre se ferre, Suecos non statim intercessioni suæ locum dedisse. Et Longuevillius Avauxio scribebat; istos ea velut repulsa graviter iratos fuisse. Inter Ordines Imperii Electorales Monasterii evi- Ordines Imperii optant. ctionem decreverant, ni Brandeburgicus in cessionem partium Pomeraniæ consentiret; quam evictionem tamen ad totam Pomeraniam non extendebant. Eadem nec aliis cordi erat; & ipsi Evangelici Osnabrugæ optabant, rem amice, & cum consensu Electoris transigi. Inde cum Brandeburgici, & Ordines Pomeraniæ Provinciales ab ipsis peterent; operam darent, ut inter Cæsareos & Suecicos negotium ad dies aliquot differretur, quo Electori ad tractatus via aperta maneat; per Deputatos apud Suecicos testabantur; 5 Jan. gratissimum sibi fore tantillam moram indulgeri, & amicam inde transactionem sequi. In eundem sensum alii quoque disserebant non sine miseratione, hanc ob causam pacem, ac negotia Imperii differri, nec obscura significatione Brandeburgici postulata sibi probari.

§. 84. Re-

1647.

Brandeburgici ad tractandum se offerunt. 6 Jan. 7 Jan.

§. 84. Redibat tunc Osnabrugam Avauxius, & mox Witgensteinius Clivis redux, quorum adventu negotium hoc aliam plane faciem induebat. Nam Elector mutata demum sententia parte Pomeraniæ accepta paris pretii ditione carere, quam omnem Domus suæ fortunam aleæ exponere decreverat. Id quod agnati Marchiones vehementer suadebant protestationem interpposituri, si is extremis insistere pergeret. Unde Elector Legatis suis in mandatis dederat dictam alternativam certo modo amplecti. *8 Jan.* Id quod Witgensteinius statim Avauxio, & Hollandicis Legatis significabat; qui & magna cum spe negotiationem hanc instauratum ibant. *Id quod Avauxius suadet.* Et Avauxius quidem cumprimis de temperamento admittendo ingerebat; Gallos ut Reginæ plene satisfiat cupere, sed sperare ea petitum iri, quæ præstari possint. Totam Pomeraniam volente Electore obtineri haut posse. Evictionem lubricam, nec sat ex dignitate; eoque parte potius ejus Provinciæ adquiescendum. Respicerent Sueci, quæ ab Hollandis erga Gallos patrata sint, non benefactores duntaxat, sed status sui creatores. Num hos dubitaturos Suecis se opponere, aliosque incitare in causa, quæ commercia ipsorum tangit? Sane quod Brandeburgicus tam præfracte tota Pomerania cedere abnuerit, solos Hollandos in causa fuisse; queis jam persuasum sit, orbis terrarum arbitria, ac ut Gallos, Hispanosque ad nutum suum temperent, in sua manu esse. Arausionensem Principem cum clientibus in ea republica potentissimis uxori obnoxiis agere, quæ omnibus modis Ordines in generi sui partes pertrahere laboret. Id quod ut ipse Suecis demonstraret, Mazarinus jusserat. *Cæsarei promissam evictionem retractant.* Ista tamen omnia Suecos nondum permovebant, ut postulatis suis desisterent, ni Cæsarei promissam evictionem retractassent; quod sufficere putarent, proposita tota Pomerania sub Cæsaris evictione Electorem à se ad amplectendam primam alternativæ partem compulsum. Unde Suecis denuntiarunt; si Elector in partem Pomeraniæ consentiat, de quo sibi constet, Reginam non amplius totam Pomeraniam sub Cæsaris & Imperii evictione petere posse. Equidem Electorem antehac eam conditionem repudiasse; sed præpropere & adjunctis clausulis, quæ idem excusent, & rem tantisper integram retinere videantur, quoad ejus Legati advenerint. Eos jam adesse; nec Electorem pro tantilla mora tanta pœna affici posse, ut tota Pomerania gratis carendum sit. Haut alia lege se pro tota Pomerania evictionem obtulisse, quam si Elector priorem alternativæ partem repudiaverit. Hanc nunc ab isto ambabus ulnis arripi; qua & Suecis adquiescendum sit. Hanc sententiam non Suecis modo, sed & aliis passim vulgavere, haut parum partis adversæ animis obfirmatis.

Sueci tractatum acceptant.

§. 85. Cum itaque omnium favor in Electorem emineret, Sueci vela vento attemperare, ac denuo tractatus cum Brandeburgicis admittere constituunt, Avauxio Mediatore, qui operam suam in hanc rem obtulerat. Id quod facile ferre Cæsarei videbantur, qui quoties de hac re cum Suecis colloquerentur, suadebant quidem Electoris consensum super satisfactione quærendum; haut tamen illos acriter urgere audebant, quod ipsi totam Pomeraniam Suecis jam obtulissent. *Brandeburgicorum sententia.* Brandeburgici initio pertendebant Oderam limitem inter Reginæ, & Electoris ditionem statuendum. Stetino quoque ægre carere volebant, oblatis duodecies centenis uncialium millibus, quæ Galli proposuerant illi, cui isto oppido cedendum foret. Sed cum ista repudiarentur, prior pars alternativæ acceptanda erat, ut tamen sibi reservarent, Electori integrum fore per literas aut legationem apud Reginam tentare, num id oppidum obtineri queat. Eam porro alternativam intelligi volebant juxta propositionem à Suecicis Legatis Monasterii die octavo Novembris factam. Vicissim postulabant præsulatum Halberstadiensem, Magdeburgicum, ubi vacare contigerit, ac interea temporis aliam Provinciam utendam fruendam; tum Mindensem, cum Comitatu Schaumburgico, duodecies insuper centena uncialium millia in Stetini vicem. His addebatur, ut navigatio & usus Oderæ fluminis Electori, ejusque subditis liber sit. Ut loca Marchiæ, & Ulterioris Pomeraniæ una cum machinis restituantur; simul *Commende*, & bona Equitum Divi Joannis à Suecicis Præfectis nunc possessa. Ut Electoralibus navibus statio, commerciorumque inter utriusque subditos liber usus; inprimis communicationis linea inter Pomeraniam, & Borussiam sit. Ut Regiæ donationes in Pomerania aboleantur; reliqua tributorum, & militum satisfactio remittantur. Pomeraniæ titulus & insignia, tum sessio & suffragium in Comitiis Electori reserventur: denique fida amicitia, & vicinia inter Succiam, & Brandeburgicam Domum colatur. De fœdere cum Regina, quod velut obiter jactabatur, haut magni momenti visum. *Suecicorum sententia.* Contra Suecis à Brandeburgico postulatum æquivalens enorme videbatur. Sed quia sat probabile erat, ab Electore revera istas Provincias affectari opportuno reliquis ipsius ditionibus situ, tum dimidia Pomerania longe potiores, suspicio Legatis Suecicis oriebatur, istum tota demum Pomerania cessurum æquivalente illo arrepto. Unde prius postulatum de tota Pomerania cum consensu Electoris per Avauxium repetebant, operam suam polliciti, ut Elector petito æquivalente potiatur. Sed cum Brandeburgici, quod Avauxius referebat, id plane adspernarentur, tandem ad alternativam redeundum erat.

Avauxii pro Brandeburgicis studium.

§. 86. Ita cum Brandeburgicis negotiatio suscepta parario Avauxio, qui summa quidem ope ad rem conficiendam connitebatur, sed ut acrius pro Brandeburgico, quam pro Suecia studium ostenderet; quin majore contentione, quam ipsi Brandeburgici negotium ageret. Ingens Sueciæ periculum imminere abrupto hocce tractatu, ac si Pomeraniam invito Electore obtinere velit. Quamdiu Elector transactionem offerat, eamque Suecorum propositioni superstruat, neque Galliam, pacis evictionem suscepturam, neque quenquam extra studia partium positum Suecorum instituta probaturum. Nec minis abstinebatur. Ab aula sibi injunctum, è Suecis diserte percunctari pacem velint, nec ne? Non Mediatoris tantum se munere fungi, quod & statim exuiturus sit, sed Legati quoque Regis Galliæ. Si Sueci pacem nolint, id sine circuitione declarent. Regem Christianissimum diutius ferre non posse, ut Turca tantos quotidie progressus faciat cum omnium Principum Christianorum damno ac ignominia. Ista quidem obtentui sumebantur. Ceterum revera Galli bello in Germania diutius sustinendo impares tunc erant exhausto domi ærario, & Hispanico bello nunc satis incumbente. Eoque cum sibi cupita obtinuissent, Suecos ad qualemcunque satisfactionem amplectendam urgebant. *Tractatio cum Brandeburgicis* Porro in ipsa tractatione Brandeburgici

Dam-

1647. Dammum oppidulum sibi reservare cupiebant, detractis munitionibus; quo postulato tamen mox desistebant. Super Caminensi Præsulatu acrius certatum, quod Sueci Reginæ omnia jura, quæ Duces Pomeraniæ antea in eundem habuerant, reservarent: Brandeburgici autem ea plane abnuerent, quod Suecici Legati postremo scripto cum præsulatum, oppidumque Colbergam Electori se concessuros disertis verbis declarassent. Sueci porro eo postulato Prelaturas, & Prebendas respiciebant, quorum collatio penes Duces citerioris Pomeraniæ antea fuerat, quæ, dum hæc Provincia cum omnibus pertinentibus ceditur, illis subtrahi non poterat. Avauxius Brandeburgicis favens proponebat, ut Præbendæ recepto hactenus loco manerent, sed ita ut circa eas, quæ ad citeriorem Pomeraniam spectarent, penes Reginam jus nominandi, penes Electorem jus conferendi è citeriore Provincia oriundis esset. Sed nolebant Sueci quidquam negotii esse Electori cum eo quod Reginam spectabat. Ita Avauxio & Brandeburgicis desistendum erat; ut tamen disertis verbis exprimerent Prælaturas & Præbendas ad Citeriorem Pomeraniam pertinentes, reliquas omnes Electori expresse reservarent, ne fortasse generalia verba *(Jus quod Duci citerioris Pomeraniæ antehac competierat, in Episcopatum & Capitulum Caminense)* longius porrigerentur. Cupiebant quoque Sueci transactioni inserere, ut Dux Crojæ, quo ad viveret, Episcopatus Caminensis possessionem rite partam retineret. Quod Brandeburgici velut novum abnuebant, defectum mandati excusantes. Sueci in præsens id seponi demum consentiebant, ut tamen Avauxius, & Legati promitterent, se ocyus Electoris consensum curaturos. Successionem Sueci ad solam Electoris progeniem restringere volebant, mox tamen de Anspacensi, & Culmbacensi linea gratificabantur. Tantum de Christiano Marchione, quondam Magdeburgico Administratore, paulisper dubitatum. Sed cum Brandeburgici ostenderent senio provectum nulla prolis spe, admisere, ut successio ad universam Domum Electoralem sine exceptione extenderetur. Porro Sueci præter Golnoam, Piricensem quoque & Colbacensem præfecturam citeriori Provinciæ adjungere studebant una cum millione uncialium eo nomine, quod durante Domo Brandeburgica Ulteriore Provincia carendum foret. Quod Brandeburgici repudiabant, velut nunquam antea petitum. Ita Sueci sola demum Golnoa adquiescebant ea tamen lege, ne circa reliqua Brandeburgici difficiles se exhiberent. Super donationibus prædiorum in ulteriore provincia acriter disceptatum, quæ ut ductoribus bellicis salvæ permanerent Wrangelius per literas postulaverat. Et demonstrabant Avauxio Sueci, ista bene meritis, & adhuc merentibus haut tuto subtrahi, præsertim ad certum duntaxat tempus data. Sed hic una cum Electoralibus pertendere; donationibus illis salvis Electori solum dominium Provinciæ directum, aliis usumfructum relinqui. Nam præfecturas plerasque à Viduis Ducalibus teneri, reliquas donationibus in alios translatas. Sic & Gallos donationes per Alsatiam & Sundgoviam sustulisse. Melius militibus consuli solutis stipendiis, quam per donationes brevi expiraturas. Ac permovebat demum Suecos Avauxius, ut istis desisterent ea tamen lege, ut Avauxius duodecim tonnas auri, quas pro locis in Pomerania & alibi Electori cessis Sueci prætendebant, expediret, simul negotium de militum satisfactione promoveret. Neque tamen donationes illas disertis verbis retractare placebat, ac satis habebatur illas Reginæ expresse non reservatas, Provincia Electori cessa pleno jure tam dominii utilis quam directi. In quo Sueci eo facilius Brandeburgicis gratificabantur, quod hi vicissim illis super ripa Orientali Oderæ, lacusque, cui Frischhaff vocabulum, & Divenoæ concessuros promitterent. Hanc enim à Griffenhaga ad mare usque Sueci nunc diserte postulabant, & quidem vocabulo *adjacentium utrinque terrarum*. Contra Brandeburgici id initio plane abnuere, velut de quo Monasterii mentio facta non esset; post ad quinque aut sex duntaxat pedes eam ripam restringere volebant. Avauxio uti Suecorum postulatum amplum nimis, ita quod Brandeburgici offerebant, vile & absurdum videbatur. Igitur verbis pro *adjacentium terrarum*, substituebat, *adjacentis terræ*, velut minus late patentia. De cætero cum latitudinem illius ripæ orientalis definire nunc tempus non ferret, ad futuram amicam transactionem eadem rejiciebatur. E titulo suo ut Elector Rugiam & Stetinum expungeret, Sueci postulabant. Sed Brandeburgici è vetustis monumentis demonstrabant, cum proprie Ulterioris Pomeraniæ titulum esse. Præcedentiam Sueci Reginæ in universum, Brandeburgici alternis vicibus sibi vindicatum ibant. Equidem Electori super loco nullam cum Regina controversiam esse; sed nunc eandem cum ipso concurrere non ut Reginam, sed ut Ducem Pomeraniæ. Et ipsam quidem majore parte potiri, Electori tamen eam portionem cedere, quæ antiquo more priorem locum sortita sit. Nec eo minus concedebant, ut Regina priorem locum in conventibus Circularibus obtineret, modo in Comitiis alternationi locum relinqueret. Nam si sessio controversia careret, facile Reginę & heic cedi posse. Sed nunc quinque Domus in Comitiis sessionem alternare, Pomeranicam, Meclenburgicam, Hassicam, Wurtenbergicam, & Badensem, in quorum numerum Lauenburgici, & Holsati frustra recipi querant. Quod si Regina priorem locum retineat, Electori semper post dictas Domos non sine ignominia considendum esse. Hanc ob causam Sueci Brandeburgicorum postulato annuebant. Demum cupiebant Sueci, ut Brandeburgicus Ordines Provinciales & subditos juramento exsolveret, & peculiari instrumento pro se, Domoque Electorali omni prætensioni in ea, quę Suecis relinquerentur, renuntiaret. In quod Brandeburgici post aliquam tergiversationem demum consentiebant. Circa restitutionem Pomeraniæ Ulterioris, & locorum Marchiæ Brandeburgici, & Avauxius omnes machinas & paratum bellicum, qui tempore primæ occupationis fuerat, stipulabantur. Sed Sueci ostendebant; quo jure alii Ordines ex Instrumento pacis uterentur, Electorem quoque circa hæc usurum. Et quanquam Brandeburgici contenderent, ob cessam Reginæ tam insignem Provinciam Electori prę cæteris indulgeri quid posse: Sueci tamen metuebant, ne alii hoc in exemplum traherent. Ita isthoc petitum omissum. De Commendis & Equitum Divi Joannis bonis à Regina donatis Sueci ut restituerentur, facile concedebant, quantum quidem eorum extra terras Reginę concessas jaceret. Remissionem reliquorum tributorum Brandeburgici obtinere non poterant. De condonanda rata Electoris portione ad satisfactionem militum 1647.

1647. Succi ad Cęſarem, & Ordines Imperii rejiciebant. Immunitatem à vectigalibus neque expreſſe promittere volebant Sueci, neque diſerte abnuere, cum Brandeburgici eam veteri more inter Principes receptam oſtenderent. Unde res ad ulteriorem Reginę declarationem remiſſa. Ita excuſſis pręcipuis capitibus Avauxius contendebat, ut ſe pręſente tota transactio recenſeretur, tum ſubſcriptione firmaretur prævertendis variationibus, quæ nunc aut deinceps oriri poſſent, ac ut Brandeburgici eo confidentius de æquivalente ſuo, ac negotiis Imperii agere poſſent. Ac poſtulabat quidem is duo ſcripta concipi, quorum altero de donationibus ductorum in ulteriore Pomerania revocandis, de immunitate vectigalium, & machinis diſerte inſereretur: quod tamen ſecreto habendum, ne iſta ab aliis in exemplum traherentur. Enimvero uti Sueci duo poſteriora non annuerant, ita conſenſum ſuper abolendis ducum donationibus publicare haut tutum ducebant; quod etiam ad ſecretiſſima penetrare ſoleat hominum curioſitas. Ita de ſecreto quidem ſcripto omiſſum. Ut reliqua ſcripto adornarentur Avauxio acriter inſtante abnuere demum Sueci non poterant; eaque formula à Secretario Legationis Bioernklovio ſubſcripta, ac retentis pleriſque verbis poſt Inſtrumento pacis inſerta fuit. Diſplicebat tamen Senatui Sueciæ, à Legatis alternativam fuiſſe acceptatam, cum judicaret, ea rerum facie totam Pomeraniam poſſe obtineri, Dano debili, Polonis in pacem pronis, languido Belgarum in Brandeburgicum ſtudio, & Electori demum neceſſitatem fore conſentiendi, ſiquidem æquivalente aliqua potiri velit. Ac plerique cenſebant, à Legatis jam conventa eſſe retrectanda. Pervicit tamen Chanutus Legatus Gallicus apud Reginam pacis cupidiſſimam, oſtentata omnium, & cumprimis Galliæ offenſa, ut illa conventis adquieſceret.

Transactio absolvitur.

28 Jan.

§. 87. Cæterum pro his, quæ Suecis concedebantur, æquivalentes ditiones ut reciperent, Brandeburgici acriter connitebantur. Inter quas primo loco poſtulabatur Epiſcopatus Halberſtadienſis cum omnibus juribus ad eum pertinentibus; ejusque nomine ſeſſio & ſuffragium in Comitiis, & conventibus Circularibus. Utque ea ditio, licet ſopita circa Religionem lite, in perpetuum penes Electorem maneret. Eandem tamen parvo taxabant, quod Comitatus Rheinſteinenſis Comiti Tattenbachio, Hohenſteinenſis Schwarzburgenſibus, & Stolbergenſibus ſeponeretur. Unde inſuper Magdeburgicum Archiepiſcopatum, ubi præſentem Adminiſtratorem mori contingeret, depoſcebant, abolita ſi qua interim facta ſit electione; ac ut tunc Elector poſſeſſionem propria autoritate arripere poſſit; interim in eum eventum Ordines ſuo juramento adigeret, ac loco quatuor præfecturarum Saxoni à Cæſare conceſſarum Eglam præfecturam ad Capitulum alias ſpectantem ſtatim accipiat: poſt ubi plenam Præſulatus poſſeſſionem nactus fuerit, tertiam partem omnium præbendarum, & bonorum Capitularium reditibus Principalibus adplicet. His adjungebatur Epiſcopatus Caminenſis. Hæc omnia eodem jure à ſe obtinenda ſtipulabantur, quo Bremenſis ac Verdenſis Epiſcopatus Reginę Sueciæ concedendus ſit. Sed quia hæ ditiones neque redituum magnitudine, neque ſitus opportunitate comparari poſſent cum ea Pomeraniæ parte, quæ Suecis tradebatur; addebantur Epiſcopatus Mindenſis, & duodecies centena millia uncialium illi antehac promiſſa, qui Stetino cariturus ſit. Quod ſi tamen Cæſari & Imperio moleſtum ſit tantam pecuniæ ſummam exſolvere, proponebant, ut Electorales ditiones à rata ſatisfactionis militaris, & ab omnibus Imperii contributionibus in decennium immunes eſſent. 1647.

Brandeburgici Cæſareos æquivalens poſcunt.

§. 88. Enimvero pecuniam hanc aut propoſitum temperamentum Cæſarei abnuebant, velut reliquis Ordinibus oneri ceſſurum. Offerebant tamen, ſe Electori illas Imperii collectas remiſſuros, quæ is nomine Epiſcopatus Brandeburgenſis, Havelbergenſis, & Lebuſienſis, nec non bonorum Ordinis Teutonici in Boruſſia multis ab annis in hoc uſque tempus deberet. Sed ſuper Epiſcopatibus quidam Evangelicorum acrius, quam ipſi Cæſarei ſe opponebant. Nam ſuper Halberſtadienſi Epiſcopatu inprimis querelas movebat Fridericus antea Bremenſis Adminiſtrator, velut qui multos abhinc annos Coadjutoris jus ſibi quæſiverit, quod nunc ſede vacante pleno effectu potitum ſit: quem titulum omnes Evangelici Ordines, ac ipſius Electoris Parens ſibi detulerint. Ipſum Electorem his tractatibus crebro jactaſſe; Cæſarem nullius Principis Imperii jura ac ditiones ſalvis divinis, humaniſque legibus condonare poſſe, niſi ex cauſa delicti, aut accedente illorum conſenſu, quorum intereſt. Nec Electorem ullo jure ut de alieno ſibi ſatisfiat paſſurum; cum ipſe velut Imperii legibus ſubjectus Regum exemplis uti nequeat; nec à ſe quidquam velut pro meritis, aut jure belli prætendere poſſit. Sibi tantum temporarium jus quæri; quo elapſo haut ægre laturum, ſi Elector ea ditione potiatur. Quamdiu autem ſua jura durent, Electorem bonæ fidei poſſeſſionem nanciſci non poſſe. Quo fine iſte per Cleenium ſtatim proteſtationem interponi curabat; 14 Jun. quam poſt per Theodorum Reinkingium repetebat, à Suecicis Legatis poſtulans, ut ſecuta 17 Mart. pace ejus ditionis poſſeſſio non in Electoris, ſed ſuas manus conſignaretur. Tranſlationi Magdeburgici Archiepiſcopatus intercedebat Auguſtus Saxoniæ Dux obtentu juramenti, quo promiſerit, ſe iſtius præſentem ſtatum, ac jura & privilegia farta tecta ſervaturum. Sed circa utrumque Præſulatum contradicebat Domus Luneburgica, quod Dux Erneſtus Auguſtus nuper Coadjutor Magdeburgicus deſignatus, Joannes Fridericus autem, & Antonius Ulricus Duces Halberſtadii Canonici forent; quem Præſulatum, ſi jus electionis perſiſteret, in ſuas manus perventurum ſperaverant. Inprimis jactabant; maximi pretii bona in hunc Præſulatum à Domo Brunsvicenſi ac Luneburgica collata; unde hanc ab iſto in perpetuum excludi iniquum; ſaltem donata, & impenſas revocari par eſſe. Præter has privatas, alias quoque rationes Brandeburgicis opponebant. Electori nihil penſationis pro parte Pomeraniæ in Reginam tranſlatæ deberi. Citra Regis Guſtavi operam iſtum hanc Provinciam nunquam Cæſaris manibus erepturum fuiſſe, forte & totum Electoratum, aut ejus partem inſuper amiſſurum. Qualem ſe Parens Electoris adverſus Suecos geſſerit, notorium eſſe. Crebris hortatibus, & oſtentata in præmium Pomerania Guſtavum ab Electore in bellum pertractum, quod hic non ſolum deſeruerit, ſed & poſt hoſtilia in Sueciam induerit. Quod Regina inſignem Pomeraniæ partem Electori reddiderit, magis amore pacis factum,

Circa petitos Epiſcopatus multi ſe opponunt.

1647. ctum, quam ob istius merita, aut quod eo nomine Electori æquivalens sit postulandum. Sat habiturum, si quæ Imperio nomine Episcopatus Brandeburgensis, & Lebusiensis, tum Borussiæ debeat remittantur, quorum summa ad tredecies centena florenorum millia adscendat. Tum quæ poscat enormia esse, triplo fere taxationem excedentia earum terrarum, quæ Sueciæ tradantur. Menstruas quippe contributiones Magdeburgici Episcopatus mille trecentis florenis taxari, Halberstadiensis quadringentis triginta duobus, Caminensis centum octoginta quatuor, Mindensis totidem; quæ summa bis mille centum florenos conficiat: cum utraque Pomerania non nisi mille ducentis octo florenis menstruis taxetur. Saltem Elector apud Catholicos, qui bello causam dederint, aliquid terrarum in satisfactionem affectaret. Evangelicorum Principum quæsita jura ne præriperet. Inprimis querebantur, quod cum hactenus tantopere super mediatis bonis Ecclesiasticis certatum sit, nunc dum ex illis fructus aliquis speratur, pleraque in satisfactionis vicem absorbeantur, onere hoc in solos Evangelicos devoluto, dum Principalibus Domibus ad ista aditus præcluditur. Demum & Suecis demonstrabant, quantum incrementi Reformatis in Imperio accessurum sit, si Brandeburgicus tot Principatus amplis antea suis ditionibus adjungat, in quos pravo suo more paulatim Reformatos ritus sit introducturus; simul tot suffragiis in Senatu Principum, & Directorio in Circulo Inferioris Saxoniæ, ac fortasse in Comitiis præsidio inter Evangelicos Ordines, quo Magdeburgicus nunc usus sit, potiatur. Id quod non minus sacris Evangelicis exitiosum sit futurum, quam periculosum Sueciæ, si Electoris potentia nimium gliscat. His rationibus ut locus relinquatur, Luneburgici à Suecis Legatis petebant, ac ut præsens facies persisteret. De quibus & jam antea Cæsareos monuerant, alia protestatione interposita se Circulo Inferioris Saxoniæ, suisque Principibus, & dictorum Episcopatuum Capitulis jura sua reservaturos. Quam rem fervide agebant aliosque in suam sententiam pertrahere conabantur. Nec sine minis Lampadius Trautmandorffio non semel in os dixerat; Si Luneburgici Magdeburgico, & Halberstadiensi Præsulatu excludantur, Pacem haut coituram.

6 Febr. 30 Jan.

Brandeburgici respondent. §. 89. Nec tamen Brandeburgicis quod reponerent deerat. Augusto Saxoniæ Duci nihil decedere, cui dum vivit jus suum salvum sit. Coadjutorem Magdeburgicum in fraudem hujus conventionis nuper sumtum, postquam auditum esset, de isto præsulatu in Electorem transferendo agitari. Simoniæ speciem esse, quod Luneburgici jactent, quædam bona in eum præsulatum à se collata, ut is perpetuo in ipsorum familia permaneat. Quin Electori pro Pomerania pensatio debeatur, à nemine in dubium vocari; Episcopatus ab adversa parte justo liberalius taxatos, cum reditus Capituli simul computati sint, qui tertiam partem bonorum Episcopalium æquent. Præterea Magdeburgico Præsulatui quatuor præfecturas, Halberstadiensi duas dynastias detrahi; quibus supplendis Minda vix pertingat; & Magdeburgicæ ditionis possessionem Electorem vivum ægre obtenturum. Cæsareos, Gallos, Catholicos, & plerosque Evangelicos, Ordines consentire, ut Elector Magdeburgico, & Halberstadiensi Episcopatu potiatur; nec Luneburgicis causam esse, quare tanto conatu repugnent. Directorium Circuli Inferioris Saxoniæ, etsi antea id usitatum non fuerit, Electorem alternis cum Regina gesturum invidiæ declinandæ. 1647.

Sueci Brandeburgico favent. §. 90. Suecos ex una parte Luneburgicorum rationes, ex altera universi fere Conventus Electori faventis consensus movebant. Reginæ equidem, uti Luneburgici agnoscebant, in totam Pomeraniam prætensio probabilis; ob quam tamen illa jus Electorum majoribus in Pomeraniam quæsitum nunquam in dubium revocaverat; eoque cum Electoris & agnatorum consensu eam provinciam adquirere voluerat, simul æquum & utile judicaverat pensationis in vicem alia istum ditione potiri, ne Imperio exinde turbarum causa nasceretur. Cum porro Elector consentire in partem Pomeraniæ tergiversaretur, ac Sueci cum Cæsareis super tota Pomerania absque istius consensu transigere vellent Evangelici Ordines, ipsique Luneburgici preces interposuerant, ut volente Electore negotium conficeretur, ipsique pensatio contingeret. Transegerant inde cum Electore Sueci, & quanquam ad æquivalens illi præstandum non tenerentur, tamen ejus postulatum improbare non poterant; nec par erat Luneburgicos nunc in dubium revocare, quod antea probaverant. Id porro æquivalens è Cæsareis ditionibus peti nunc non poterat: & si Catholici Præsulatus puta Monasteriensis, & Hildesiensis deposcerentur, non Cæsar solum & Catholici Ordines, sed & Galli repugnaturi erant. Ita nulla expeditior erat via, qua Electori satisfieret, quam per propositos jam præsulatus. Quam sententiam suam Sueci Magdeburgicis, & Luneburgicis Legatis pandebant. Ast Cæsarei circa Magdeburgicum, Halberstadiensem, & Caminensem Episcopatum Brandeburgico concedendum promtos se exhibebant; Halberstadiensi tamen ea lex addebatur, ut status sacrorum & bonorum Ecclesiasticorum permaneret, prout conventione Archiducis Leopoldi Wilhelmi cum capitulo definitum fuit, utque penes Comitem Tattenbachium Comitatus Reinsteinensis maneret, & feuda ab Archiduce cum consensu Capituli data renovarentur. Circa Magdeburgicum Præsulatum urbs Magdeburgum excipiebatur, de qua etiam Sueci Legati Instrumento pacis peculiari articulo cavere volebant. Pro quatuor præfecturis in præsens statim Egla, & deinceps quarta pars omnium Præbendarum concedebatur. In his præsulatibus Augustanis sacris liberum exercitium, prout nunc in usu esset reservabatur; tum ut inter utriusque Religionis Ordines super gravaminibus constituenda in his æque ac aliis Electoralibus ditionibus valerent. Nec repugnabant, quo minus Electoris agnati titulo suo Principes se horum Præsulatuum nuncuparent. Circa Mindam hærebant, cui etiam Sueci renitebantur, quod eam in Meclenburgicam pro Wismaria transferre cuperent incundæ apud hunc gratiæ. Quia autem istius Legatus, quod offerebatur, negligebat arripere, ac tempus deliberando extrahebat, Brandeburgici occasioni imminentes apud Cæsareos ita acriter instabant, ut scripto pro

2 Febr.

Cæsarei petitos præsulatus annuunt.

De Minda spem faciunt.

10 Febr.

1647. promitterent de illo Episcopatu in Electorem eadem cum Halberstadiensi lege transferendo, si is penes Evangelicos maneret.

Luneburgici alios præsulatus affectant.

Ita Luneburgici cum frustra se Brandeburgicis obluctari cernerent, de Hildesiensi, Mindensi, & Osnabrugensi Episcopatibus in se transferendis proponebant.

13 Febr.

Sed Hildesiensis citra dubium Catholicus erat præsulatus, cujus Coadjutor Bavaricus Dux erat; & obstabat Luneburgicis quoque transactio cum Coloniensi Electore super eo præsulatu inita. Circa Mindensem Brandeburgici istos anteverterant. Osnabrugensi Episcopus Franciscus Wilhelmus cedere nolebat, ac ut Gustavus Gustavi F. qui hactenus istum possederat, eundem ad vitam retineret, Suecici Legati contendebant. Cæsarei tamen ostendebant, si Luneburgici expectativa post Gustavum, aut Franciscum Wilhelmum, prout tractatus inter ipsos succederet, contenti esse velint, fieri posse, ut ex ea Domo Coadjutor sumatur.

De satisfactione Suecica. 26. Jan.

§. 91. Inter hæc Sueci super sua satisfactione cum Cæsareis in universum transigebant, cujus capita scripto concepta, mutuis inde congressibus excutiebantur. Ejus exordio isti inter causas petitæ satisfactionis posuerant, *suaque tum indemnitati, tum propria communique amicorum suorum securitati condigne prospiceretur.* Ex eo quia concludi videbatur, Cæsarem Sueciæ, ejusque amicis citra causam periculum intentasse, Cæsarei hæc verba substitui cupiebant; *Pacique publicæ in Imperio restaurandæ, condigne prospiceretur.* Quæ facile à Suecis admittebantur.

De Pomerania.

Circa Pomeraniam parum habebant Cæsarei, quod monerent, nisi quod vocabulo vectigalium *modernorum* adjunctum ferre nollent, ut illa duntaxat intelligentur, quæ ante Suecorum adventum in usu fuerant; nullo fructu, cum peculiarem dispositionem super vectigalibus admittere cogerentur. Volebant quoque Cęsarei, ut de æquivalente Electori præstando diserte insereretur; Suecis abnuentibus, quod in transactione cum Brandeburgicis facta de illo omissum esset, ac posse inter Cæsareos ac Brandeburgicos illud seorsim expediri. Sed cum Cæsarei vehementer instarent, quod à se ægre istud, nisi Suecis simul connitentibus, evinci possit, hi demum annuebant. Ac à Cæsareis initio de Magdeburgico tantum, & Halberstadiensi Episcopatu mentio fiebat; sed cum interim de Mindensi quoque moveretur, clausula generalis addebatur, qua hic quoque comprehendi posset;

De Wismaria.

Wismarię Cæsarei initio præfecturam Neucloster detractam cupiebant; mox sufficere significabant, si Regina cum aliis terris prope oppidum sitis eam permutare velit. Postulaverant Sueci, ut præsidium Wismariæ Duci quoque Meclenburgico juramentum præstaret sed præfectus dextra duntaxat data fidem obstringeret, Cæsareis ut & hic sacramentum Duci diceret contendentibus, exemplo Casalis, & Philipsburgi, ubi Gallicus præfectus etiam Mantuano Duci, & Episcopo Spirensi jurat. Cum igitur Cæsarei judicarent, per hoc Ducem eo facilius ut consentiat permoveri posse, Sueci quoque nequid in se desiraretur id probabant. Quo fine Cæsarei Meclenburgico præsulatum Suerinensem seu Butzoviensem, ac Raceburgicum in pensationem Wismariæ offerebant, ac ut dimidiam Præbendarum partem in usus suos vertere posset. Sed cum hæc Duci non sufficerent, ac Sueci utique eidem satisfactum cuperent, à Meclenburgico Legato exquirebant, num aliud quid ille desideret, & annon Mindensis Episcopatus ipsi arrideat? Nam permutationem non absurdam putabant, si pro Wismaria, ex qua nunquam ultra ducentos quinquaginta unciales annuos ipsi redibant, Mindensem ditionem acciperet, vicies mille uncialium proventu insignem. 1647. Sed cum Legatus iste defectum mandati excusans præsulatum istum acceptare dubitaret, simul Ducis rationes Suecorum postulato oppositas sat aculeatas publicaret; Sueci non solum Ducis causam agere omittebant, sed & clausulam addebant; ni Dux in conventa capita consentiat, Reginam excluso Ducis condominio illas partes Meclenburgicæ à Cæsare & Imperio in feudum accepturam, eodem evictionem præstituro.

De Bremensi ditione.

§. 92. Bremensi Præsulatui unitum Capitulum Hamburgense, de quo antea mentio facta non erat, Sueci disertis verbis adjungebant. Id quod facile patiebantur Cæsarei, modo Hamburgensi urbi sua libertas, ac jura salva persisterent. Sed circa præfecturam Witzhusanam, de qua inter Bremenses & Monasterienses Episcopos hactenus litigatum fuerat, Cæsarei hæc verba addi volebant; *si per sententiam Cameræ Imperialis Archiepiscopatui Bremensi adjudicata fuerit.* Cum id non succederet, summam pecunię pro ea offerebant. Sed & hac repudiata demum, ut ea Bremensem præsulatum sequeretur, concedebant. Circa titulum Sueci ab initio vocabulum *Principatus* adhibuerant; quod Cæsarei facile annuebant, quod & Episcopi Germaniæ Principum nomine veniant. Sed mox vitandę ambiguitati, isti *Ducatus* vocabulum surrogabant; quod absurdum sit, Bremensem Præsulatum, qui antea in Comitiis omnes seculares præcesserit, nunc eodem Rugia ordine censeri. A Bremensi Capitulo missus Justus Bruningius exhibito libello postulaverat, ut si pręsulatus utique Reginæ tradendus sit, Collegio Canonicorum, aliisque Ecclesiis, simul Cænobiis tam Evangelicis, quam Catholicis, Ordinibusque provincialibus, Prælatis, Equitibus, & Oppidis prior status, privilegia bona, legesque, prout sub Archiepiscopis fuerunt, persisterent, Papæ quoque suis mensibus, ac Cæsari primariis precibus reservatis. 15. Dec. 1646.

Contra Sueci Capitulo plane extincto bona Regiis reditibus adplicari cupiebant. Id quod Cæsarei ægre digerebant; & quanquam ad extremum de Capitulo expungerent, Suecorum tamen postulatum conventioni inserere abnuebant, jactantes; etsi forte bona illa à præsentibus possessoribus male collocentur, ea tamen prima ex institutione honori Numinis destinata; nec Reginæ proventus insigniter auctura. Nec penes Cæsarem esse talia expresse concedere. Reginæ deinceps circa ista facere integrum fore, quod alii fecerint; ac facilius tunc Cæsari & Imperio futurum ad facta connivere quam diserte in antecessum ista permittere. Sed cum scripto sibi caveri Sueci cuperent, id temperamentum demum admissum, ut res ipsa concederetur, licet mitioribus verbis velata. Denique Bremam Cæsarei immediatam & liberam Imperii urbem citra contradictionem declarari volebant, velut quæ dudum sessionem & suffragum in Comitiis obtinuerit, nupero Cæsaris diplomate firmatum, nec ullo colore retractandum. Sueci reponebant; ejusmodi decretum jam olim quoque fuisse obtentum; unde & hoc nunc æque, ac prius illud productis ab Archiepiscopo rationibus in contrarium, irritum fieri posse. Reginam urbi privilegia rite parta adempta non cupere, ac facile pati, ut eundem quem antea respectum adversus Principem provinciæ gerat, controversia su-

1647. per immedietate ad amicam transactionem, aut decisionem judicialem rejecta. Id quod Cæsarei velut temperamentum, quo neutri parti præjudicium adferatur, ac præsenti possessioni tantisper insistatur, facile admittebant. Nam suaserat, Trautmansdorfius, ne immediatum ejus urbis statum Regina nimis acriter solicitaret, quod sibi constet, Bremenses tuendæ suæ libertati in cum casum fœdus cum Hollandis agitare. Harum igitur ditionum nomine à Cęsare & Imperio feudi lege acceptarum Regina inter Ordines Imperii admittebatur. Circa sessionem & suffragium in Comitiis (nam circa conventus Circulares prior manebat locus,) Cæsarei sufficere judicabant, si Suecia duobus gauderet suffragiis, uno pro Bremensi & Verdensi provincia, altero pro Pomerania. Sed quia singuli Præsulatus peculiare suffragium antea habuerant, Suecicorum altero exui recusabant. De Pomeraniæ porro sessione res liquida erat. Sed de sessione Bremensis & Verdensis Ducatus Cæsarei ad futura Comitia rejectum volebant, quod ea res multos tangat. Cum tamen Sueci in ambiguo hærere nollent, declarabant tandem Cæsarei, ut illi proximum post Marchiones Brandeburgicos locum sortirentur. Circa privilegium de non appellando, & erigendam Academiam liberales erant Cæsarei. Portoria in perpetuum, & ut Cæsari taxationem eorundem inspicere, ac pro lubitu moderari non liceret, tardius annuebantur, ni Sueci circa summam pecunię pro cessione locorum à se insessorum dimidiam partem remisissent. Pro ea Sueci duodecies centena uncialium millia postulabant; quam summam Cæsarei initio plane recusabant, velut Monasterii non promissam, & quia non alio nomine de eadem spes facta sit, quam si Stetinum Electori relinqueretur. Tum ipsos simultanea investitura, & expectativa Ulterioris Pomeraniæ potiri, unde iniquum esse prætium ejus ditionis accipere, quæ aliquando in ipsos devolvenda sit. Alia loca ut restituantur, Pomeraniam citeriorem, aliasque ditiones Reginæ dari ut pax fiat, cujus vigore quisque sua recipiat quæ ideo pecunia insuper redimenda non sint. Sed cum Sueci postulato suo insisterent, Cęsareis ad tractatus utique descendendum erat; in quibus Sueci demum ad sexies usque centena millia remisere. Quod tamen hoc caput divulgari nollent Cæsarei, placuit separato scripto illud concipi. Denique in conclusione vocabulum *evictionis*, & mox *guarantiæ* à Cæsareis delebatur, velut variis disceptationibus ansam prębere aptum. Sueci contra cum exprimerentur, quæ à Regina vicissim præstanda forent, vocabulum *fidelitatis* in *Juramentum Fidelitatis* convertebant. Optabant Sueci, ut ditiones quæ in Germania accepturi essent sub dignatione Electoratus possiderent. Qua de re cum Oxenstierna apud Avauxium insinuaret, hic vehementer abhorrere se ostendebat, exclamans nihil aliud restare, quam ut Lutheranis quoque Imperium postuletur. Unde cum id postulatum cum insuperabili difficultate conjunctum judicarent Sueci de eodem publice movere omiserunt.

Tractatus ille concluditur.

4 Febr.

§. 93. Ita omnibus jam transactis, cum nil aliud superesset, quam ut clausula adderetur, quibus hæc conventio Instrumento Pacis inserenda significaretur, Avauxius se immiscere incipiebat, postulans, ut de Galliæ quoque negotiis mentio fieret, & quousque illa decisa sint, hæc pacta in pendenti efficacia forent. Nam equidem Galliam cum Cæsare, & conclusa servare velle; sed restare quædam nondum transacta, inprimis ne Cæsari velut Archiduci Austrię licitum sit Hispano auxilium ferre. Ea disceptatio in quartum diem negotium extrahebat. 1647. 8 Febr. Tunc demum pacti bina exempla confecta, quorum altero Cæsaris, altero Reginæ nomen priore loco ponebatur. In Suecico exemplo numerus Calendarii veteris supra, novi infra ponebatur, in Cæsareo vice versa. Instrumentum Secretarii Legationis Wilhelmus Schrœderus Cæsareus, & Matthias Biernclovius Suecicus subscribebant. Sed caput de pecunia seorsim conceptum ipsi Legati Trautmansdorfius, Lambergius, Cranius & Volmarus sua manu firmavere. Permutatio instrumentorum hoc modo peragebatur: ut Biærnclovius Cæsareos ad ea inter se & conferenda, & subscribenda accederet, Schrœderus Suecicos invisens his Cæsarea duo scripta traderet. Hac porro transactione etsi Sueci non omnia ex voto obtinerent; nihil tamen in causæ publicæ præjudicium admittebant, uti à Gallicis factum, qui Alsatia potiri se non posse crediderant, ni circa Amnestiam & Gravamina Ordinum non pauca remitterent. Unde cum Cæsarei Palatinam causam, aliaque pro lubitu suo hac occasione decidere vellent, addita hac clausula (*Hæc omnia intelligentur ut simul etiam causa Palatina juxta conditiones in Instrumento Pacis positas, determinata maneat, ac Pax in reliquis etiam per Imperium sequatur, alias vero neutra ex parte obligatoria sint:*) Sueci abrupte id repudiabant, nec sibi improba hæc postulata, insolitam cauponationem placere, ac se super Sueciæ satisfactione haut admixtis alienis negotiis acturos. Circa summam autem pecuniæ peculiari scripto ita placebat, ut quadraginta uncialium millia de futuris Imperii collectis, quæ consensu Ordinum Imperii in Comitiis indicendæ, & à Suecia pro rata parte provinciarum ipsi cessarum exsolvendæ forent, detraherentur, ita ut eadem harum provinciarum nomine nullas Cæsari & Imperio collectas præstare teneatur, nisi dicta summa compensata. Reliqua ducenta uncialium millia à Cæsare intra tres menses à die pacis subscriptæ Hamburgi exsolverentur.

§. 94. Enimvero huic conventioni acerrime contradicebat Adolfus Fridericus Meclenburgicus Dux, qui id temperamentum proponebat, ut Reginæ navibus in portu Wismariensi libera esset statio; utque eadem portoriis Wismariæ & Warnemundæ salva tamen sua portione, ad certos annos frueretur, simul præfectus à se Wismariæ constitutus juramento adigeretur ad pacta conventa inter Reginam & Ducem firmiter observanda. Ni hæc admittantur, actionem sibi, ac posteris in Wismariam salvam fore. Butzoviensi, & Raceburgensi præsulatibus sibi haut satisfieri, tenui reditu, & qui pupillo suo Gustavo Adolfo Duci debeantur, ac ocello suæ ditionis haut comparandi sint. Simul multa incommoda, quæ ex Suecorum postulato promanarent, scripto concipi, & Osnabrugæ ad invidiam hisce faciendam disseminari jusserat, solenni protestatione interposita. Ejus Legato, cum tam arctis mandatis circumscriptus esset, nullum temperamentum admittere licebat, eoque perfecta conventione ad Principem suum proficiscebatur acta relaturus; qui demum sub Martii exitum Osnabrugam revertebat. Eidem Cæsarei per literas significabant, quæ sibi cum Suecis super locis ad ipsum pertinentibus convenissent, rogantes, ut exemplo aliorum Ordinum ipsiusque Cæsaris miseræ

Huic conventioni contradicit Meclenburgicus.

8 Febr.

1647. feræ Imperii conditioni, ac necessitati cederet, ac in istam conventionem consentiret paci maturandæ, ac ne incassum obluctatus plura mala suæ ditioni arcesseret. Friderici Ducis Holsatiæ, quondam Bremensis Administratoris nomine missus Reinkingius sero Osnabrugam adpellebat re jam transacta. Unde cum super alienatione præsulatuum movere serum foret, Suecos æquivalens poscebat. Ab his ad Cæsareos remittebatur, qui contemtim eum habebant; ut Trautmansdorfius postulata proponere exorsum interrumperet; non amplius tempus esse de istis loquendi ferens. Qua super indignitate is scripto gravissime querebatur, ac demum, si utique pacis causa Bremensis Præsulatus Suecis cedendus sit, ejus loco Hildesiensem suo Principi deposcebat. Isti negotio uti Suecis se haut ingerebant; ita Cæsarei molli cum repulsa istum dimittendum judicabant: Fridericum mox Regno potiturum longe potiori, quam qua in præsens carendum sit ditione; ac licet nunc magno cum labore æquivalens extunderet, istud eo casu resignandum fore. Denique quod de Capitulo Hamburgensi mentio facta esset, non solum ea urbs querebatur literis ad Reginam scriptis; sed & cumprimis Fridericus Gottorpiensis Dux nomine Domus Holsaticæ postulabat, idem satisfactioni Suecicæ haut inserendum. Nam Capitulum & Ecclesiam Cathedralem Hamburgensem à multis annis diœcesin non amplius habuisse, sed subditos Holsaticos esse, & ad conventus Provinciales Prælatorum nomine vocari, eoque nomine in partem onerum Provincialium venire. Penes Holsaticam Domum Advocatiam esse ejus Capituli, & jus Præposituram, aliasque prębendas conferendi, quod neque à Cæsare, neque ab Archiepiscopo Bremensi unquam in dubium revocatum sit. Sed Cæsarei declarabant; in Suecos non plus collatum, quam postremus Præsul habuerit, eoque nec Domui Holsaticæ, nec Hamburgensi urbi hoc tractatu præjudicium illatum.

Fridericus Administrator Bremensis

15 Febr.

16 Febr.

Et Fridericus Dux Gottorpiensis.

Super Gravaminibus negotiatio.

§. 95. Initio anni Cæsarei declarabant, sibi placere modum super Gravaminibus per Evangelicos propositum, ut citra Mediatoris operam Cæsarei Suecique ea transfigerent, quorum isti nonnullos ex Catholicis, hi ex Evangelicis Ordinibus adjunctos sibi haberent, rebus citius expediendis. Inde post profligatam satisfactionem Suecicam, Cæsarei declarationem suam primo loco, quod jam ordo Catholicos tangeret, lingua Teutonica conceptam Suecis exhibuere; qui eandem statim Evangelicis Deputatis tradiderunt examinandam. Hi deprehendebant, Cæsareos multa, secus ac conventum fuerat, omisisse, alia addidisse; inverso insuper capitum ordine, & Libero Equestri Ordine, ac Urbibus Imperialibus inter Articulos de Nobilibus Provincialibus & subditis conjectis. Ex quo suspicio nascebatur, ne ex hoc fundamento Cæsar olim urbes Imperiales Patrimonialibus bonis, & Equestrem Ordinem subditis accensere aggrederetur. Displicebat quoque Urbibus, quod post Equestrem Ordinem collocatæ essent. Huic oppositam declarationem Suecicis Legatis traditam Salvius ad Cæsareos deferebat. Quæ cum Cæsareis ad palatum non esset, aliud scriptum elicuit, quod per Suecos Evangelicis redditum est. Reliqua disceptatio sermone peracta. Acriter porro Evangelicos urgebant Cæsarei, ut latas à se conditiones admitterent, nec ob paucas res exigui momenti bellum alerent. Cum enim Regnis sociis jam satisfactum sit, nec

12 Febr.

27 Febr.

5 Mart.

alia belli gerendi causa supersit, quam quæ per Evangelicorum gravamina suggeratur, haut aliter credi posse, quam Evangelicis placere arma Cæsari inferre, ac Catholicis bellum sacrum indicere. Simulabat quoque Trautmansdorfius, velut desperata re Monasterium abiturus sit; quem ad differendum iter Evangelici precibus multis demum permovere. Sed & Catholici id agebant, ut hoc negotium post reliqua omnia dilatum demum ad Comitia rejiceretur. Quod ne à Suecis admitteretur, Evangelici diligenter instabant, ut gravamina cum aliis negotiis pari passu tractarentur, prout initio ab ipsis propositum fuerat. Obstinatos insuper se ostendebant Catholici, ac cessim velut ibant, minati se abrupto negotio domum abituros. Quam pertinaciam alebat Avauxius super hoc negotio cum Cæsareis consilia sedulo conferens, & Catholicos, sicubi pacis amore remittere vellent animans; qui & subinde ingerebat; pusillanimitatem ipsis plus, quam adversam belli fortunam nocere. Tum apud Suecos eorundem causam fervide agebat; ut non solum Osnabrugæ, & Monasterii; sed & in Italia ac Romæ *Salvator Catholicorum* nuncuparetur; quo elogio sibi mirum quantum placebat. Enimvero uti eo tempore Bavarici consilia sua à bello ad inducias verterant, ita & ipsis in tractatibus diversam viam insistere cœperant, id quod & Catholicorum rationes nonnihil turbabat. Nam hactenus Bavarici obtinendis quæ captabant privatis commodis, gravamina valde intenderant, facile probantibus Catholicis, qui tot opimis bonis ægre carebant; ac videbantur eam causam patrocinantibus Gallis pervicturi. Sed cum hac via parum promoverent, nec Galli obnitentibus Suecis perrumpere possent, illi mutata velificatione Evangelicorum favorem captabant, polliciti circa gravamina & alia desideria his satisfactum iri, si Electoris petita per ipsos subleventur. Inde & Catholicorum animi frangebantur, subducto tam valido fulcro; & moderatiora Bavaricis ingerentibus cæteri quoque paulatim ad molliora flectebant. Ipse quoque Avauxius denuo Osnabrugam reversus priore asperitate omissa jam omnibus modis Evangelicos demulcere instituebat. Ex horum præcipuis nonnulli judicabant, utendum fortuna, cujus favore res suæ huc provectæ sint, ut quas libitum sit conditiones adversæ parti temperare queant. Reliqui animo horum laudato, cum gliscens indies periculum expenderent, mediam viam insistere tutius censebant; sic ut remittentibus utrinque spiritibus amicæ transactionis spes magis indies affulgeret. Ast Sueci, cum neque satisfactio sua ad liquidum perducta, nec Landgraviæ & militum desideria adhuc expedita forent, apud Cæsareos instabant, ut & de hisce ageretur, nec interea in Imperii negotiis longius pergeretur. Unde sepositis super gravaminum materia congressibus, plenum Pacis Instrumentum, cui & caput de Gravaminibus ad mentem Evangelicorum insertum erat, adornare, ac Cæsareis exhibere constituunt. Evangelici contra considerabant, Cæsareos post Bavari inducias ad plura cedenda permoveri posse, modo cum ipsis ante editum pacis Instrumentum ulterius ageretur: quos nunc facilius quid & decentius remissuros spes sit, quam post exhibitum Instrumentum, ademto nunc prætextu velut vi ista metuque extorta sint, cum dicto Instrumento Cæsareis optio relinqueretur, his legibus pacem, an belli continuationem mallent. Unde Evangelicorum roga-

1647.

24 Mart.

1647. rogatu, Sueci aliquoties soli cum Cæsareis collo-
19 Mart. cuti demum præsentibus ab utraque religione Ordinibus partium declarationes excussum ibant, in quibus multa utrinque remissa, non pauca tamen adhuc repugnantia inveniebantur.

Peculiaris Gravaminum disceptatio. §. 96. Primo capite Catholici Gravamina cum Amnestia implicare omittebant: Evangelici contra quæsitam à se æqualitatem legibus Imperii, & pace Augustana circumscribi patiebantur. Secundo capite utrinque placebat *terminus a quo* annus vicesimus quartus. Tantum peculiaria quædam jam addebantur, ad quæ negotium paulisper adhærescebat. Postulabant Evangelici, Augustæ, Dunckelspulæ, Ravensburgo, & Biberaco, non solum sacra prout dicto anno fuerant, salva persistere; sed & munia publica pari utriusque Religionis numero obiri. Tum ut Aquisgrani saltem extra urbem Protestantibus templum concedatur, iidemque pari cum Catholicis jure gaudeant. Utque Spira nuper introducti Capucini amoveantur, ac Donawerta libertati circa sacra & civilia, qua anni hujus seculi septimo gavisa fuerat, restituatur. Contra Catholici ab initio Mindensem Præsulatum hoc termino eximere, sibique reservare cupiebant. De quatuor istis urbibus paulum reluctati Evangelicorum postulatis assensere. De Aquisgrano nihil concessum, Cæsareis ad sententiam à Rudolfo II. anno superioris seculi nonagesimo tertio latam provocantibus Super Capucinis Spirensibus tanti non visum plura movere. De Donawerta Cæsareis delatum, ut ad futura Comitia ea lis remitteretur. Mindam Cæsarei Francisco Wilhelmo Episcopo servatum volebant, post ejus mortem alternis vicibus ab Evangelicis possidendam. Sed cum animadverterent, eam Brandeburgico superpondii loco addendam, de eadem facile remittebant. Tertio capite circa *terminum ad quem* Evangelici demum spatium centum annorum admiserant, addita tamen clausula, per quam revera perpetua possessio stabiliretur. Unde & Cæsarei ac Catholici seposita temporaria transactione, cui antea tam acriter institerant, in talem, quæ usque ad Christianam & amicam controversiarum compositionem duraret, consenserunt; tandem & vocabulum *in perpetuum* inseri promiserunt. In formula sua Evangelici Præsulatui Magdeburgico titulum *Primatus* addiderant; quem Cæsarei omisere; nec isti ultra urgebant, quod ea dignatio mox expiratura esset. *Actualem possessionem* Evangelici pro norma in hoc negotio habuerant: Cæsarei surrogarant *titulum ad apprehendendam possessionem habilem*; quæ verba litigiis præbere ansam idonea, Evangelicis urgentibus expungenda erant. Cæsarei ab initio postulabant, ut si Ecclesiastico ob mutata sacra præsulatu esset decedendum, fructus perceptos ille restitueret: Evangelici contra isti extantes adhuc fructus reservatum ibant. Tandem utrinque placuit, consumtos penes ipsum mansuros, detractis in posterum ex eo præsulatu alimentis, quæ Evangelici hactenus isti stipulari voluerant. Circa Osnabrugensem Episcopatum præcipua difficultas erat, quem Evangelici sibi vindicabant, etsi Anno vicesimo quarto à Catholico Episcopo possessum. Rationes adducebantur, quod ab anno superioris seculi tricesimo secundo plerique ejus Præsulatus, & oppidi incolæ sacra Augustana amplexi, omnesque Episcopi à centum abhinc annis eidem ritui addicti fuerint usque ad Cardinalem Zolleranum; qui tamen Evangelica sacra toleraverit; nec ultra septennium is Episcopatus in Catholicorum manibus fuerit; quibus jure belli per Succos ereptus, pristinæ sacrorum libertati restitutus sit. Unde Suecis, Evangelicisque non ferendum, tot millia animarum Catholicorum potestati iterum subdi. Contra tendebat Episcopus Franciscus Wilhelmus, pro quo Avauxius acriter nitebatur, apud Legatos Suecicos jactans; sibi è Suecia Chanutum scripsisse, Reginæ placere omisso Episcopatu illo aliquam pecuniæ summam pro Gustavo Gustavi F. stipulandam. Sed & reliqui Gallici Legati ita acriter contendebant, ut San-Romanus exclamaret; mori se malle, quam Osnabrugensem Præsulatum destituere. Unde & 19 Mart.
Lambergius Monasterium proficiscebatur è Gallis sciscitaturus, quid facturi sint, si Sueci Osnabrugam inter Evangelicos præsulatus trahere pergant? Num Turennius se Cæsareis juncturus sit, ad eum Præsulatum Catholicis vindicandum? Quin & denuntiabat Suecis Avauxius, ex Aula 2 April.
injunctum ipsis significare, Galliam examussim fœderi satisfecisse, quin valida armorum conjunctione plura debitis præstitisse; ac judicare haut amplius teneri se vel ad exercitum in Germania habendum, vel ad pecuniarium subsidium subministrandum, quod Regna jam satisfactione sua potita sint, nec quidquam restet, præter minutorum quorundam Principum, & Ordinum litigia, quorum curam Gallia nunquam susceperit, nec fœdus eo pertinere duxerit, ut heic omnes ejusmodi tricæ componi debeant. Et si quæ supersint, solam Sueciam illis componendis sufficere. Suecos inconsultis Gallis arma è Germania in Daniam transtulisse; idem nunc Gallis fas esse. Sueci primo, num serio ista loqueretur, interrogare: & Avauxio id affirmante, ad Reginam se relaturos dicebant. Interim demonstrabant, mirum sibi videri Gallos credere, à Regibus jam omnia præstita, ad quæ fœdere obstringantur; eoque nomine Gallos bello se subductum ire. Præcipuum scopum fuisse socios, & adhærentes Regnorum tueri, honestamque ac decoram pacem obtinere. Sane ab initio liberaliter Ordines Imperii à Gallis ad hos tractatus fuisse invitatos, nullo discrimine magni an minuti sint, sed quicunque læsos se querantur. Venisse hos, ac eorum negotia communi hactenus consilio tractata. Quod tarde negotiatio procedat, non suam culpam, sed adversæ partis esse; & ipsam negotiorum multitudinem raptim expediri non posse. Quin Evangelicos, qui Regis partibus faverint, suspicari, jam super Gravaminibus Ecclesiasticis transigi potuisse, ni Galli remoram objecissent. Certe quo minus caput de satisfactione ad liquidum deducatur, ipsum obstare, qui tam enixe pro Osnabrugensi Præsulatu pugnet. Absurde de expeditione Danica recoqui. Quæ cum ita sint, mirari se, unde talia mandata Aulæ Gallicæ in mentem venire potuerint. Quibus auditis Avauxius rogabat, ne ad Reginam ista referrent. Quanquam & eadem de re apud ipsam Reginam Chanutus proponebat, verbis tamen longe placidioribus, & ut asperitatem ab Avauxio adhibitam excusaret. Sed & cæteris Legatis Gallicis demonstrabant Sueci; ipsos salvo fœdere repugnare heic sibi nefas esse; cujus scopus sit, omnia in eum statum, qui ante bellum fuerat, reponere; quo tempore Episcopatu illo Evangelici sint potiti. Unde isti non pauca de fervore suo remittere; & declarabat Longuevillius; si ostendatur sibi, conscientiam suam eo cesso non lædi, se non repugnaturum. Et Avauxius Evangelicorum Deputatis eo nomine ipsum invi-

1647. sentibus respondebat: Si eum præsulatum bona
1 Aril. cum Cæsareorum, & Catholicorum gratia obtinere queant, se non renixurum. Sed si non alia ratione, quam bello producto, Catholicis extorqueri possit, se ideo pacem non impediturum. Ita tandem eo res rediit, ut Cæsarei declararent, se cum Catholicis Ordinibus super hoc negotio acturos quibus contradicentibus se quidem præsulatu illo decedere non posse; sed si his placeat eundem Evangelicis tradi, se non intercessuros. Circa quintum caput Catholici Statuta Episcopatuum utique servanda contendebant; quod Evangelicis monentibus ita restrictum; quatenus ista Legibus Imperii, Transactioni Passaviensi, Paci Augustanæ, & presenti conventioni congruerent, & in respectu Præsulatuum qui penes Protestantes mansuri sint, nihil Augustanæ Confessioni adversum continerent. De jure primariarum Precum facile utrinque consensum. Prætensionem Sedis Romanæ Catholici *executione à brachio seculari impertienda carituram* declaraverant: Evangelici addiderant, ut eadem & *validitate* careret. Tum ut adderetur; Papalem provisionem Capitulis immediate è Curia Romana, & tempore legitimo insinuandam. Capiti sexto Evangelici verba *absque Pontificis confirmatione* diserte inseruerant; quæ Cæsarei velut Pontifici parum honorifica ut expungerentur obtinebant. Exceperant quoque Catholici illa bona Ecclesiastica, quæ reditibus Principum adplicata erant. Alias enim magnus Evangelicis suffragiorum numerus in Senatu Principum accesserat, si & eorum nomine possessores istorum bonorum Principes suffragium ferre potuissent. *Taxam* Cesarei pro infeudatione duplam cupiebant: Evangelici, ut ultra *taxæ* ordinariæ summam dimidia insuper ejusdem pars penderetur, annuebant. Volebant quoque Cæsarei, ut semper aliquot Canonici cum Præsule in Comitiis comparerent *pro conservatione Status Ecclesiastici.* Sed instantibus Evangelicis admisere, ut Præsulibus cum Capitulis statuere liberum foret, quinam, & quot ad Imperii conventus mittendi sint. Super titulis, sessione, & suffragiis facile conventum. Lis inter Salisburgensem & Magdeburgicum, quod hujus primatus jam ultro expiraret, silentio involuta. In septimo articulo de Capitulis mixtis super Argentoratensi Capitulo disceptabatur, quod Evangelici diserte inter ista referri cupiebant. Catholici contra censebant, & si vi pacti anno hujus seculi quarto initi octo Canonici Evangelici in quindecim annos admissi fuerint, quibus tempus post in septennium prorogatum, sic ut illi anno vicesimo quarto adhuc tolerati sint; tamen quia eo septennio elapso Canonicatus possessi iterum dimittendi fuerant, & mox totum Capitulum è meris Catholicis compositum fuerit, contendebant, deinceps quoque totum eum Præsulatum in Catholicorum manibus relinquendum. Ita negotium id in ancipiti manebat, etsi Evangelici spem nondum abjicerent in partem ejus Præsulatus veniendi. Octavum articulum Evangelici ultro emendaverant, qui cum antea contendissent, ne cui plura beneficia simul possidere liceret, nunc cavebant, ne id ad eos præsulatus, qui in Succiæ satisfactionem, aut æquivalentem pensationem darentur, pertineret. Nono capite prima lis erat super Cænobiis Wurtenbergicis, quæ cum omni causa Duci ut restituerentur Evangelici instabant. His Cæsarei ab initio octo subtrahere cupiebant, velut extra ditionem occupantis sita in dynastia Hohenstaufa, Blaubeura, & Comitatu Achla; puta Lorcham, Adelbergam, Blaubeuram, Pfullingam, Maulbrunnam, Herrenalbam, S. Georgii in Sylva Nigra, & Reichenbacum: post tribus adhuc insistebant, Reichenbaco, S. Georgii, & Blaubeuræ, quam una cum dynastia cognomine, & Heidenheimo Austriacæ Domui vindicatum ibant: demum omnibus decedere cogebantur. Circa *mediata* bona sacra ad Catholicos spectantia, & in Evangelicorum ditionibus sita, ut non nisi illis restituerentur, quorum ordini ab initio dicati fuerant, Catholici hanc exceptionem addiderant; *nisi talium religiosorum ordo plane intercideret.* Huic clausulæ Evangelici aliam restrictionem subnectebant; ut in ejusmodi Ordinem denuo conferantur, qui *ante dissidia Religionis exorta in Germania in usu fuerit:* nimirum ne ista omnia per Jesuitas absorberentur. Circa *Collegia mixta*, in quæ anno vicesimo quarto Catholici, & Evangelici pariter admissi fuerant, Cæsarei exercitium Religionis omiserant; quod Evangelicis monentibus iterum insertum. Vicissim Catholici juribus illis, quæ in bona ipsorum Ecclesiastica Evangelici sibi reservabant, restrictionem addebant; quam & Evangelici tolerabant. Maxima lis circa oppignerationes agitata, Evangelicis contendentibus, ut immediatis Imperii Ordinibus, & Communitatibus, in alterius ditionem hoc nomine traditis soluta sorte reluere se, ac pristino statui vindicare liceat. Quo nomine Egram oppidum velut oppignerationem Imperialem circa sacra & civilia libertati pristinæ restitui volebant. Sed quia hæc res Cæsarem tangebat, silentio prætereunda erat. Reliquis pignoribus in universum Catholici reluitionem indulgere cupiebant. Sed Evangelici oppignerationes Imperiales ab aliis secernendas censebant. In illis enim reluitioni locum non esse, secus ac communi jure traditur, à cujus placitis etiam in hoc discedant, quod possessor fructus pignoris non in sortem imputet, contra eorum nomine tributa Imperii exsolvere teneatur. Et Capitulationibus Cæsareis insertum esse, ut Cæsar Ordines in possessione pignorum non minus ac aliorum bonorum tueatur; sic ut nec Cæsar, nec alius eadem reluere possit. Adversus quod durante bello passim actum erat, dum Evangelicis sua pignora opprimendis præcipue illorum sacris, erepta sunt. Quo nomine cumprimis Lindavia, & Weissenburgum in Norico querebantur; quibus modicas ob oppignerationes plurimum molestiæ fuerat datum. Alia pignora Evangelici communis juris dispositioni relinquebant, id tantum postulantes, ut post reluitionem subditis usus sacrorum, qui anno vicesimo quarto fuerat, citra impedimentum concedatur. Quod Cæsarei demum non plane abnuebant, ut tamen domino directo sua quoque sacra simul introducere integrum sit. Circa duodecimum articulum Catholici reservatum sententiæ Cæsareæ contra Ulmam anno vicesimo nono requirente Episcopo Constantiensi latam super visitatione Cænobii Wangæ, ritibusque Catholicis delebant, addita contra sub finem clausula cassatoria quam omiserant. Et quia iidem ferre nolebant de Urbibus Imperialibus dici, quod sub Evangelica religione *prosperrime floruerunt*, Evangelici ut *fuerunt* substitueretur, patiebantur.

§. 97. Sed maxima difficultas erat super libero sacrorum usu subditis Catholicorum Magistratuum, ac cumprimis per hereditarias Cæsaris ditiones

De autonomia subditorum.

1647. tiones concedendo. Cæsarei, & Catholici fundamenti loco substernebant, Ordinibus ex jure territorii, & Suprematus jus quoque reformandi sacra competere, ac jam pace Augustana subditis beneficium emigrandi concessum. Principes ultro Christianis dignam moderationem adhibituros, ut nemini justa querendi causa futura sit. Emigratione imperantibus æque ac subditis consuli, dum neque subditus cum læsione conscientiæ sub Principis sui ditione manere cogitur, neque hic sacra sua abnuentes tolerare tenetur. Quod si tamen quondam inter ipsos Imperii status, Ordinesque Provinciales, ac subditos peculiaria pacta inita sint, illa deinceps inviolata serventur. Qualia inter Moguntinum Electorem, & Erfordienses, Episcopum Hildesiensem, & Luneburgicos Duces super hoc præsulatu extent. Quibus par jus Osnabrugenses, & Mindenses subditi per conniventiam Præsulum quæsiverint. Contra Evangelici id præcipue respicere, ut anni vicesimi quarti status reponeretur; cujus anni quacunque parte si qui subditi liberum sacrorum usum habuerint, eundem pari conditione retinerent, abolitis in contrarium initis transactionibus, ac nominatim ea, quæ inter Luneburgicos, & Hildesiensem Præsulem facta sit. A reliquis autem subditis, qui dicto anno exercitium sacrorum haut habuere, discernebant eos, qui post publicatam pacem Religionem mutarent, aut per hæreditates, aliave occasione bona sub diversæ Religionis Magistratu sortirentur. Prioribus ne migrandi necessitas imponeretur, sed quamdiu velint habitare integrum esset, sacris intra privatos parietes, aut apud vicinos obitis. Reliquis non nisi post annum decimum quintum certa lege migrandum. Evangelicos aut Catholicos subditos recens recipere cuique magistratui liberum foret. Circa hæc Catholici id concedebant, ut Catholicorum Ordinum vasalli ac subditi, qui Anno vicesimo quarto usum sacrorum Augustanorum non expresso pacto, sed conniventibus superioribus habuere, in priorem statum reponerentur. Si quæ pacta extent, ea servarentur. Illis, qui dicto anno usum sacrorum non habuerant, itidem concedebant, ut penates suos incolere possent nulla migrandi necessitate. De extremo genere silentio prætermissum. Ita Catholici pleraque ex Evangelicorum voto annuebant. Enimvero circa subditos Provinciarum Cæsarearum Cæsar nil sibi circa sacra, aut civilia præscribi, nec jure Reformandi, ab Ordinibus utriusque Religionis passim usurpato, ipse carere volebat, quod nullo pacto sibi ademtum foret. Nec ad extremum Cæsarei plus indulgebant, quam ut Duces in Silesia, Augustanam Formulam professi, Briegensis, Lignicensis, Munsterbergensis, & Oelsensis cum Uratislavia urbe ejus libero usui relinquerentur. Aliis Comitibus, Baronibus, & Nobilibus, qui in reliquis Silesiæ Ducatibus, ac Inferiore Austria habitarent, quamdiu pacifice agerent, ac summo Principi obsequium adprobarent, migrare necessum non esset. Quod si tamen ultro solum vertere velint, nec bona sua vendere commode possint, certo anni tempore rebus suis ordinandis tutus accessus pateret. Id quod tamen Augustanam Formulam sequentibus, non alia dogmata amplexis indulgendum. Atque in hoc capite Galli & Avauxius cumprimis, Suecorum & Evangelicorum postulatis acriter obluctabantur, Cæsareisque favebant. Evangelici, cum indignum crederent, miseros exules destituere, qui, quod probata sibi sacra ob mortalium imperia ejurare noluerant, patriam, & opimas possessiones reliquerant, per delegatos denuo hac super re apud Cæsareos institere; ut 30 Mart. Silesiæ Ordines pactis Anno vicesimo primo cum Saxone initis, & à Cæsare firmatis relinquerentur; Bohemis, Moravis & Austriacis pristina pacta, privilegia & literæ quas vocant, Majestatis indulgerentur ad exemplum Hungarorum, quibus complura templa colendis sacris Evangelicis concessa sint. His Cæsarei responderunt; jam plus se, quam in mandatis haberent, indulsisse; quod quam in partem Cæsar accepturus sit, sibi non constare. Desinerent igitur postulare, quæ in sua potestate non sint. Haut ignota sibi pacta super Silesiorum libertate. Sed res postea mutatas; ac cum sequenti tempore Saxonici Suecis juncti in Silesiam irrupissent, aliam conventionem initam, à qua subditi hæreditarii excepti fuerint, eoque prius pactum arctatum; post Pragensem Pacem supervenisse. Quod si Elector Saxoniæ apud Cæsarem aliud obtineat, id se libenter secuturos. Literas Majestatis Rudolfo Cæsari à Bohemis & Moravis vi extortas, cum istum Regno ejecturi viderentur. Nec ignotum, quomodo iidem Matthiæ consiliarios fenestra dejecerint. Ferdinandum II. eas literas ab se confirmatas Regni Ordinibus obtulisse; sed quas hi contemtim remiserint; jactantes, illa se confirmatione opus non habere. Inde arma in Cæsarem corripuisse, armis à Cæsare subactos. Ita injuriam illis non factam, qui repudiata gratia belli aleam tentarint; ac jura sua proprio delicto amiserint. Austriam Cæsaris Provinciam esse, & cum Cæsar toleret, ut vel infimus ex Equestri Ordine, & minima oppida vigore juris territorialis reformationem sacrorum usurpent, cur ipse solus deteriore conditione sit? Denique pacta illa sola indulgentia niti. Alias ostendebant, si Evangelici conceptam formulam admittant, intra paucos dies negotio colophonem imponi posse. Sin minus, abruptorum tractatuum culpam ipsis unice impactum iri, non Suecis, quos ab Evangelicis instigari constet. Ea Cæsareorum constantia Evangelicos non parum turbabat, qui licet tot egregiis viris consulere mire cupiebant, valde tamen dubium habebatur, num ob solam hanc causam belli producti calamitatibus atterendos se exponere debeant; cum nondum constaret, an tunc Cæsareis Provinciis utique consulendum foret. A Suecis tamen Legatis petebant, ut hanc rem de meliore nota sibi commendatam haberent; qui & quantum in se foret, pollicebantur. Haut tamen tacendum puto, initio hujus anni in Sueciam à Lauenburgico Duce Henrico Julio missum Mithobium, qui obtentu aliorum negotiorum secreto sciscitabatur; num Regina utique ad extremum pro libertate sacrorum Evangelicorum in Regno Bohemiæ connixura sit? Nam sibi constare, Legatos Cæsareos in mandatis habere, ut demum istam concedant. Hoc quippe casu Principem suum plura prædia in Bohemia emturum, qui licet Catholicis sacris addictus Evangelicæ tamen Religionis propagationi faveat. Qui num serio ista moverit; & quo fine, nobis haut compertum. Super Articulo 14. 15. 17. & 18. facile conveniebatur, nisi quod hinc inde quædam verba ab una vel altera parte majoris lucis causa insererentur, aut expungerentur. In decimo sexto capite Catholici, quantumvis initio multum renitentes, jurisdictione Ecclesiastica fere cedebant. Circa decimum nonum iidem denuo contendebant, extra con- 1647.

1647. controversiam circa Religionem, & fluentes inde conventiones, ac quæstiones, receptum in Imperio modum negotia publica per plura suffragia expediendi retinendum; quod nulla alia ratio sit commune Imperii decretum formandi. Si qui tamen Ordinum super mensuram facultatum tributa sibi taxata arguant, iis querelam ad Cæsarem deferre integrum fore. Evangelici contra, si postulatum suum obtinere non possent, malebant id in medio relinqui, amicæ compositioni seponendum. Denique Articulo vicesimo Cæsarei Evangelicorum postulata circa tertium tribunal, & reformationem justitiæ ad futura Comitia rejiciebant; quod & plerique Evangelici, præter nonnullos è Circulo Inferiore Saxonico, haut aspernabantur. Et hucusque tunc gravamina deducta erant, circa quæ Catholici hinc inde non pauca remiserant; id quod tamen non omnibus istorum sacra professis probabatur. Et prodibat circa id tempus Monasterii à Jesuita conscriptus liber Dillingano operi non absimilis, magna cum Suecorum & Evangelicorum molestia, ne forte Catholici sat moderata nunc consilia ingressi istis dogmatibus in transversum iterum abriperentur.

Super Principe Servestano monitum. §. 98. Inter Augustanæ Confessioni addictos, & Reformatos controversiæ nonnihil super Anhaldino Principatu agitabatur. Joannes Anhaldinus Princeps partis Servestanæ apud Oldenburgicum Comitem educatus, sacris Augustanis se addixerat. Id quod agnatis ipsius displicebat, qui ideo Anno tricesimo quinto, ipso absente & impubere pactum familiæ sancire instituerant, quo Senioratum in jus primogenituræ extendere, & istum cum ditione sua sacris Reformatis adstringere conati fuerant. Cui tamen hic maturos annos ingressus constanter contradicebat: eum Principatum antiquitus divisioni obnoxium, aliquoties etiam divisum, & quemlibet eorum solum Cæsarem superiorem agnovisse ad modum aliorum Imperii Principum, queis summum in ditiones suas regimen, Majori Domus haut obnoxium. Extremam quoque divisionem inter parentem suum, ejusque fratrem cum omnibus Regalibus, juribusque, ac dignitatibus factam; cujus vi parens suus omnia Principum jura in sacris & civilibus nemine contradicente in portione sua ad vitæ finem exercuerit. Ne igitur ipsius patrueles cum aliis Reformatis in fraudem ejusdem quid Osnabrugæ molirentur, apud Suecos & alios Evangelicos petebat. Unde cum Reformati formulam cautionis, quam paci includi cupiebant, concepissent, ab Evangelicis ea clausula addebatur, ut isti Principi suprematus suus, ac jus Territorii integrum maneret.

De causa Palatina. §. 99. Circa caput de Amnestia ipsi Cæsarei causam Palatinam ante omnia decidendam judicabant, qua non composita reliquis negotiis impensus labor inutilis foret. Eo fine Suecis scripto

12 Febr. conceptam formulam exhibebant, repetitis fere prius à se propositis, quibus & alias conditiones sat duras addiderant, oblato quoque octavo inter Electores loco, ac Inferiore Palatinatu non citra exceptiones. Ludibrii causa jactabant, sibi constare Palatinum Carolum Ludovicum, scita suę Religionis secutum, causam suam immutabili fatorum dispositioni committere. Ejus scripti Succi Joachimo Camerario, & Meistertingo Palatinis ablegatis copiam fecere, qui licet à consilio fere, & mandatis destituti declarabant: Bavarus Electoralem dignitatem quoad viveret, retineret; ipso mortuo ista ad Palatinam Domum revolveretur, Bavarique posteri octavo loco contenti forent. Tum idem pro pecuniis creditis, licet nondum ad liquidum deductis, nec ad Palatinum spectantibus, dynastiam Chamensem cum perpetuo reluendi jure retineret. Cæsareis ex his id quidem 18 Febr. gratum erat, Austriacos tredecim millionum debito per dynastiam Chamensem liberandos. Reliqua velut in extremum vergentia adspernabantur. Fridericum Palatinum manifesto læsæ Majestatis crimine teneri: jam Respublicas præmiis & pœnis contineri; nec publico expedire, ut tantum facinus ipsi impune sit. Non meruisse eundem liberosque, ut vel minimum restituatur; qui nunc oblatas lautas conditiones acceptare fastidiant. His adstipulabantur Saxonici, qui Suecis 20 Febr. hanc causam ad propositas fere leges componendam commendabant. Bavarum non solum à toto Imperio, sed & aliis Regibus ac Rebusp. Electorem agnosci; qui potens, ac dignitatis retinentissimus extrema potius tentaturus sit, quam se posterosque ad inferiorem gradum depulsum conspicere velit. Contra Palatinum Fridericum autorem tantarum in Imperio turbarum haut meritum, ut ipsius ob liberos respublica exitio exponatur. Haut spernenda quæ offerantur, ac posse adhuc plerasque ditiones recuperari. Sueci porro, cum Avauxium tentarent, ut juncta secum opera Palatinum sublevaret, aut saltem in tam favorabili causa, qua expulsos Principes ditionibus suis restituere satagerent, ne adversaretur, id præfracte abnuebat, differens: Galliam ab initio Friderici acta circa Bohemiæ Regnum improbasse, ac palam, & missis Legatis dissuasisse; quæ nunc accommodato patrocinio probare nequeat. Istius rebus perditis, & Electoratu in Bavarum translato, Galliam hunc Electorem agnovisse. Quin ipsum Gustavum Regem tractatu cum Charnassæo, Gallia instante eo titulo ipsum nuncupasse. Unde & Gallicos ministros domi & alibi, in Anglia, Hollandia, Germania, Palatino Electoralem titulum negasse. Anglitum Legatum Thomam Rowium Hamburgi quondam contendisse, ut Carolo Ludovico Electoris vocabulum tribueretur; sed cum videret, pervincere id se non posse, eo postulato destitisse. Eundem Carolum Ludovicum in publicum nihil contulisse, nec de Gallia vel hilum meritum: nec in ejus gratiam Galliam gazam suam, ac tot fortium virorum sanguinem effudisse. Galliam huc redactam, ut bello diutius sustinendo impar sit. Ordinem Ecclesiasticum, qui ad hoc bellum magnam pecuniæ vim conferat, si intellexerit illam Palatino restituendo impendi, non solum collationes deinceps abnuiturum, sed & plebem in turbas incitaturum, velut opibus suis ad Bavaricæ Domus, quæ maximum Catholicis in Germania fulcrum sit, oppressionem, suæque adeo Religionis fraudem erogatis. Reipsa se comperisse, Bavarum utilissimam operam ad Regum satisfactionem contulisse, quo nomine Gallia ipsi obstricta sit, ac speret, Succiam vicissim istius commoda promoturam. Nec alienum Bavarum esse ab arctiore fœdere cum Regina feriundo, postquam viderit, quam efficacem operam Regna contulerint ad frangendas Austriacorum vires. Ejus statum ita comparatum, ut diu sincera ipsi amicitia cum Austriaca Domo persistere nequeat. Inde in Gallia utile haberi istum fulciri, & eousque firmari, ut semper Austriacorum conatibus se objicere valeat. Galliæ spem nasci, Cæsarem & Hispanum arctissimo in-

vicem

1647. vicem vinculo innexos divellendi. Nam si Cæsar Hispanum destituere nolit, Bavarum Cæsare deserto Regibus se juncturum, ingens rebus ipsorum in Germania momentum. Eam ob causam Galliam, subinde arctioribus commerciis Bavaro innexam, constituisse dignitatem ipsi Electoralem, & superiorem Palatinatum salvum præstare. Palatinos, si rem rite trutinent, haut eo secius pro illis, quæ opera Regnorum jam recipiant, hisce æterna grati animi lege obstrictos fore. Cæterum id nunc ostendebant Galli sibi placere, ut Palatinis tota provincia inferior cum Via Montana, & aliis partibus, quæ Cæsarei exceperant, restituatur. Nam, uti Avauxius ferebat, etsi id Galli agerent, ut Moguntinus Via Montana potiretur; tamen si reliqua omnia convenerint; ac Sueci toti inferioris provinciæ restitutionem pertendant, haut pertinaciter ipsos reluctaturos, obtentu sumto, quod idoneæ sibi rationes desint, ob quas Moguntini postulatum fulcire debeant.

Eam soli Sueci sustinent. §. 100. Tot tantisque Palatini adversariis soli Sueci quantum dabatur resistebant. Ac Cæsareis quidem reponebatur: Quicquid de Friderici delicto foret, sane justo majores ipsum, sobolemque pœnas diuturno exilio, & tot calamitatibus luisse. Ac multis persuaderi, Bavarum clam eundem ad acceptandam Coronam Bohemicam instigasse, ut occasio foret ipsius dignitatem, ac ditionem invadendi. Palatinæ Domus malis, & Imperii Ordines, & exteros tangi. Angliæ Regem, etsi domesticis nunc turbis districtum, ubi cum Parlamento in gratiam redierit, Palatinam causam serio amplexurum videri, ni ea interim æquis rationibus composita fuerit. Danum Palatino propinqua cognatione junctum. Belgas Fœderatos ob communia sacra, aliosque respectus quantum possint connixuros. Igitur Cæsari eam causam ita componendam, ut ne serius ocyus novarum turbarum semina inde germinent. Constare quoque, haut quidquam probantibus Hispanis Bavarum Electorali dignitate potitum. Saxonicis ostendebatur, quid Saxo, & Brandeburgicus Electores in ea causa scripserint, & quam parum legitima via Bavarus ad Electoratum pervenerit. Qui quod in Imperio pro Electore agnitus fuerit, inde factum, quod iis, qui ex animo id aversabantur, vires se opponendi defuerint. Si res penitus inspiciatur, Bavarum veram turbarum in Germania causam esse: qui si victoria ad Pragam contentus occasionem inde non arripuisset ob privata commoda bellum alendi, Palatinum negotium in Bohemia finem sortitum foret. Ex publicis quoque actis constare, Cæsarem à Bavaro impulsum ad publicandum famosum illud anno 1629. edictum, ac inprimis ut tentato Magdeburgico & vicinis Præsulatibus Saxonem ad arma arripienda irritaret, quo ansa illum invadendi existeret. Tenax esset Bavarus dignitatis suæ utcunque partæ. Reginæ haut minus cordi esse oppressos Imperii Ordines sublevare. Huic proposito inter tot adversa, vicesque fortunę immotam inhæsisse. Nec de constantia sua quidquam remissuram, si Bavarus necessitatem adferat bellum deinceps quoque continuandi. Quod si omnino amore pacis Aureæ Bullæ quid derogandum sit, Palatinusque primo loco dimovendus, præstare ut Saxo, vetusta dignatione illo potiatur, Bavaro in sequiorem rejecto. Gallis autem, qui majore cum contentione rem agebant, respondebatur; Gustavi Regis tractatu cum Charnassæo Bavarum non nisi Ducis Bavarię titulo nuncupatum. Nec alio dignitatis vocabulo nuperum Reginæ in Gallia Legatum, Magnum Gardium Comitem scriptis suis eum Principem insignivisse. Carolum Ludovicum de Regina parum meritum: sed ejus patrocinium ideo suscipi, quod vicinorum Principum intersit, Germaniam in eum statum reponi, qui erat antequam Austriaci socio Bavaro belli Bohemici flammam tota Germania diffunderent, ac uni statui post alterum jugum imponerent. Eum pręcipuum finem esse fœderis sui cum Gallia. Fecerit aliquid pro satisfactione Gallica Bavarus. Ast nihil amici eundem Reginæ meditari, dudum ex ejusdem literis ad alios Imperii Principes exaratis patere; nec veteris animi mutati idonea indicia extare. Mirum quare Gallia tam pertinaciter illi faveat, à quo toties illusa sit. Is si destinatis potiatur, verendum esse, ne idem odiosius, quam quisquam alius, Regnorum sociorum incrementa libret. Tutissimum esse rem ita temperare, ut non minus iste, quam Palatina Domus Regnis beneficium debeat. Hoc modo in ejusmodi statum eundem reponi, ut haut eo secius egregiam operam iisdem navare possit. Quia etiam hæc causa totum Imperium, & multos extraneos spectet, optimum fore cum Ordinibus consultare, & de communi sententia statuere. Nam si his inconsultis quid decernatur, istos questuros; Regios, postquam sibi satisfactum sit, Ordinum negotia insuper habere. Providendum etiam esse, ne Reges ejusmodi actum videantur probare, quo Cæsar pro arbitrio alium auxerit; qui facile in jus invalescere queat non Germaniæ solum sed & vicinis, periculosum. Denique & tepido Gallorum circa Palatinam causam studio Servienti in Hollandia negotiationem haut paulo difficiliorem reddi. Quanquam autem Avauxium, qui negotia Imperii ac inprimis peculiaria Ordinum desideria parum curabat, ista nihil movebant; ad extremum tamen in eo consentiebat cum Ordinibus rem communicandam, nec absque illis quidquam Cæsareis remittendum. Ast Bavari de Gallorum favore securi non tam precibus, quam minis cum Cæsareis agere. Si Sueci suo reponso insistant, Cæsareis se partibus adhæsuros. Sed si Cæsar insuper habito promisso suo Suecis adstipuletur, sibi sedere una cum quatuor Circulis, Bavarico, Suevico, Franconico & Westphalico Galliæ patrocinium amplecti. Interim non Catholicos solum Ordines sibi adjungere satagebant, sed & Evangelicis adrepebant, jactantes, Gravaminum compositioni sese præ cæteris ad molestiam usque aliorum Catholicorum institisse; ac deinceps quoque pro virili & quantum æquitas ferat facturos. Idem & Suecis ingerebant, addito, se pro Sueciæ satisfactione, & ut Regina inter Ordines Imperii adoptaretur, summopere contendisse, Bavarumque constituisse arctiori vinculo Reginæ innecti; ac filio per testamentum præcepisse, ut eandem non solum colat, sed & priore societate eidem jungatur. His Sueci ostendebant; Reginæ satisfactionem in eo præcipue verti, ut Imperium, singulique Ordines desideriis suis potiantur; quorum non minima pars sit Palatini restitutio. Eam causam cum consilio & consensu Ordinum expediendam, quorum sententiam una cum Avauxio exquirere constituerint. Id consilium Bavarici ambabus manibus amplecti, ac statim apud Cæsareos insistere, ut ea res ad Ordines referatur. A Moguntino quoque impetrabant, ut peculiaris consultatio trium Imperii Collegiorum institueretur. Ubi nonnulli quidem

1647. dem deliberandi ſpatium petebant; concluſum
18 Mart tamen ex majore ſuffragiorum numero ad votum
22 Mart. Bavarorum fiebat. Id quod Bavarici Suecis ſignificabant poſtulantes, cum non ſolum Cæſar, Gallus, Hiſpanus, ſed & Imperii Ordines agnoverint, petita Principis circa dignitatem Electoralem jure ſubniti, ipſi quoque conſenſum ſuum adderent. De Superiore Palatinatu parum difficultatis fore; qui ſi Bavaro abjudicetur, huic oppigneratas Cæſaris terras ſalvas eſſe. Reginam æterno beneficio Palatinam ſibi Domum obſtrinxiſſe, à conſanguineis etiam deſertam. Nec minus Principem ſuum Reginæ gratum animum pro tanto officio ſemper probaturum. Suecos re ipſa ſenſuros, ſi æquis Domini ſui deſideriis clam velificentur, hunc efficaſſimum cuneum fore reliqua nondum deciſa capita cum Cæſareis componendi. Quæ uti ardua ſint, ita in immortalem Reginæ laudem ceſſurum iſta hoc modo perfeciſſe. Succi cum in tanta re ita raptim conſtituere non poſſent, cum Avauxio, qui tunc Monaſterium abierat, conſulturos ſe reſpondent, quo decernatur, quod ad communem, & æquam pacem facturum ſit. Cæterum eo usque Evangelicorum animos ceperant
28 Mart. Bavarici, ut hi ſolenniter miſſis è ſuo numero Deputatis Suecis ſuaderent, in Bavari deſideria circa Electoralem dignitatem, & Superiorem Palatinatum conſentire velint, ea tamen lege, ut Bavarici operam dent circa reliqua adhuc Gravaminum capita expedienda. Id ni faciant, quæ offerantur irrita fore.

Super Amneſtia utriusque partis formula. §. 101. Dum hæc circa Palatinam cauſam aguntur, Succi integram formulam Inſtrumenti Pacis, excepto de Gravaminibus capite, Cæſareis obtulerant, cui ſingulorum reſtitutionem, qui id à ſe petierant, ſigillatim inſeruerant, addito, ſi qui alii hoc deſiderent, eorum quoque diſertam ſe mentionem facturos. Cum enim propoſitione ſua id poſtulaverint, ut omnes & ſinguli reſtituantur, conveniens judicabant, ſingulos ſua deſideria, & ad quæ recuperanda jus ſibi competere arbitrentur, diſtinctè exprimere. Contra Cæſarei ſingulorum enumerationem adſpernabantur, quod eorum cauſæ partim communi amneſtia, partim ſententia judiciali, partim transactione ſuper Gravaminibus deciſæ, nonnullæ adhuc ſub judice ſint, alię ad pacificationem præſentem nihil plane ſpectent.

De cauſa Caſſellana. §. 102. De Caſſellanæ Principis deſideriis Cæſarei hactenus ſubinde licet moniti ſiluerant. Nunc abſoluta ſatisfactione Succica formulam proferebant, ſed quæ ſolam cauſam Marpurgenſem ſpectaret. Aſt cum Succi imperfectam eam monerent, ad libelli Haſſici ſingula capita reſpondebant. Ubi ea, quæ præſtare penes Cæſarem eſſet, diſtinguebant ab iis, quæ alios Imperii Ordines tangerent. E priore claſſe circa amneſtiam facile conventuri videbantur. Hirſchfeldenſem quoque Pręſulatum annuebant Cæſarei, ſed ea lege, ut Caſſellanis in ſatisfactionis vicem imputaretur. Ut Reformati paci Auguſtanæ includerentur, admittebant Cæſarei. Nec circa confirmationem pactorum Confraternitatis inter Saxonicam, Brandeburgicam, & Haſſicam Domum, tum ejus, quo jura primogenituræ conſtituuntur, & quod cum Hanovienſibus Comitibus initum erat, quidquam difficultatis movebatur, modo Cæſar ex eorum, quorum intereſt conſenſu decenter eo nomine adiretur. Ex altera negotiorum claſſe erat actio Waldeccenſis cujus amica compoſitione Cæſarei Marpurgenſem litem in favorem 1647.
Landgravii Georgii expedire cupiebant, adſpernantibus Caſſellanis, qui eam ad communem amneſtiam pertinere cenſebant, nec alia ejusdem componendæ media deeſſe, ut Landgravii Georgii conſenſus tam caro emendus ſit. Sed ſuper Marpurgenſi negotio acrius certatum; circa cujus compoſitionem Succi magno ſtudio ſatagebant. Cęſarei autem, velut idem ipſos parum tangeret, proponebant, ut Confraternitatis pacto juncti Electores, ac Principes ſua interpoſitione idem ad amicam compoſitionem deducerent. Enimvero poſtulata Landgraviæ, quæ vicinorum Præſulum ditiones ſpectabant, Cæſarei plane averſabantur velut paci Religioſæ, cui tamen iſta includi cupiat, adverſantia. Nec plus Caſſellanis annuebant, quam prçſulatum Hirſchfeldenſem, & quæ jura præſulatus Mindenſis in præfecturas Schaumburgicas habuerit; tum pro ipſius militibus ducenta uncialium millia. Contra Haſſici Hirſchfeldenſem præſulatum à ſe dudum poſſeſſum oſtendebant. Præfecturas quatuor Schaumburgicas acceptabant. Militibus ſuis pro ratione numeri ſatisfieri volebant, qui equitum quinque, peditum quindecim millia explerent. Demum & poſtulata ſua repetebant circa partes præſulatuum Catholicorum, quibus cauſam præbuerint infinita damna Haſſiæ ab iſtis data, quæ neque amneſtia, neque percepta tributa penſare valeant, præſertim cum à ſe longe majoris pretii oppida ſint reſtituenda. Porro Cæſarei hoc negotium differre cupiebant, quoad Gravamina, quæ totum Imperium ſpectabant, compoſita eſſent, cauſati, poſtea expeditius ei negotio vacandum rebus majoris momenti abſolutis. Sed Sueci obtenta ſatisfactione Haſſicam velut ſuæ partem ſimul decidi pertendebant. Eoque rem deducebant, ut Cæſarei poſtulata à Caſſellanis circa bona ſacra annuituri viderentur, ni Galli Catholicorum partibus ſuſceptis Landgraviæ petitis ſe objeciſſent. Sicuti & Avauxius nullum ab Haſſis ſcriptum, in quo hujus ſatisfactionis mentio fieret, accipere dignabatur.

§. 103. Aſt Monaſterii inter Hiſpanos, & Hollandos negotiatio plane quieſcebat. Horum Legati, qui ſub initium anni Oſnabrugam acceſſerant, negabant illam eousque provectam, prout fama ferebat. Nam & nonnulla adhuc componenda ſupereſſe, & transactis licet omnibus pacem tamen vocari non poſſe, ni abſoluto ſimul Gallorum tractatu. Enimvero haut eo ſecius Galli ab Hollandis ſe circumventos querebantur, qui inſuper habitis ſuis monitis, & proteſtationibus cum Hiſpanis concluſerint. Nam etſi Hollandi excuſarent, tractatum illum non aliud eſſe, quam varias ſchedas ſubſcriptas; Galli tamen, qui ipſos articulos legerant, ferebant, ſeptuaginta octo numero eſſe ita plene conceptos, ut intra unam & alteram horam in juſti inſtrumenti formam redigi poſſint. Majorem ſe ab Hollandis conſtantiam expectaſſe ob patrocinium, auxilium, & honorem à ſe iſti Reip. exhibitum, quo incrementa ejus inſigniter ſtabilita ſint. Sed quia illa benefactoribus tam indignam gratiam referat & magnitudinis ſuæ primum ſpecimen perfidiam edat, pares quoque huic flagitio ſucceſſus ſperandos. Inprimis Adrianum Pawium, & Joannem Cnuitium enormis in Hiſpanos ſtudii arguebant Galli, qui per ſecreta cum illis commercia multa Galliæ adverſa agitaverint. Unde & Gallici Legati, mandatis ex aula acceptis, horum duorum operam circa

Gallorum de Hollandis querela.

1647. circa tractatus cum Hispanis deinceps admittere abnuebant. Porro sistendis illis tractatibus sub finem nuper elapsi anni Servientus Hagam profectus apud Ordines Generales exposuerat, se super conclusione communis pacis, ejusque executione cum ipsis conventurum, quo de ejusdem firmitate spes concipi queat. Simul de fœdere guarantico movebat, cujus vi Hollandi Gallis auxilia tenerentur præstare, ubi hi non solum è Belgio, sed & quovis alio loco ab Hispanis impugnarentur. Nam guarantia ad solum Belgium restricta, Galliæ satius esse arma retinere, & alibi securitatem sibi dispicere. Ex Ordinibus porro Generalibus majori parti præpropera Monasterii tractatio displicebat, quod facile cernerent, eam ob causam Hispanos in tractatu cum Gallis, & Catholicos Imperii Ordines in Gravaminibus adversus Evangelicos, longe duriores se quam antea, gessisse. Unde & Godarto Reedio Ultrajectino deputato, qui transacta capita subscribere recusaverat, cum Hagam adpulisset, publice gratiæ actæ sunt. Simul censebant, Gallis circa fœdus guaranticum esse satisfaciendum. Sed Hollandia provincia non sine impatientia in pacem ruebat, ac ut ocyus Monasterii res absolveretur, urgebat testata, se ad novam expeditionem suscipiendam adstringi nec velle, nec posse; sed Monasterii transactis stricte inhæsuram. Tum quæ prioribus fœderibus convenerint, accurate servanda, & huc usque super guarantia cum Serviento agendum. Longius haut progrediendum, ac ne novam quidem declarationem edendam, ne Galli hac guarantia confisi Hispanos data opera ad bellum irritent, quo & suæ Reipublicæ necessitas imponatur vix deposita arma iterum arripiendi. Eo autem ferocius ista provincia loquebatur, quod maximam sumtuum publicorum partem ipsa toleraret. Nec frigidam suffundere Hispani omittebant, qui misso Philippo de Roy Servienti destinata eludere satagebant. Quem cum aliquæ provinciæ metu corruptelarum, & pravarum machinationum Haga amovendum censerent, Hollandia tuebatur, velut tempore per diploma ipsi indulto nondum elapso. Spargebatur quoque Castelrodricum propediem publicaturum, ut Belgii Fœderati incolæ citra literas tuti itineris Flandriam, & Brabantiam accedere possint. Usque adeo omnibus artibus Hispani Belgas Gallis divulsos sibi adjungere studebant. Nuper & Brunus Hispanicus Legatus negato Hagæ accessu literis Daventria scriptis Ordines ad maturandam tractatuum conclusionem hortatus fuerat, addito; si cessent sibi Collegisque necessitatem adferri Monasterio relicto alio abeundi, ubi meliorem operam Regi suo navare queant. E Belgarum Plenipotentiariis post reliquos in patriam regressos Monasterii adhuc restabat Pawius, qui literas Regis Hispaniæ ad ministros suos Monasterii agentes (prout ipse ferebat,) interceptas Hagam mittebat hoc argumento: Inter Hispanos, Gallosque secretum agitari tractatum, quo id effectum iri speretur, ut Galli Ruscinonensi Comitatu, Catalonia, Porto Longo, & Plumbino Hispanis cedant, Belgio vicissim recepto. Quas literas tamen plerique fictas agnoscebant, & si qua illis fides, cordatis persuasum, si utique Gallos vicinos habere oporteat amoto isto interposito velut aggere, satius esse, amicitia ipsorum retenta in partem prædæ venire, quam circa id sudare, quod impedire nequeat. Porro guarantiam Gallis ubique locorum citra exceptionem, aut limitationem quinque provinciæ decernebant. Hollandia tamen, & hujus suasu Zelandia eam hoc modo restringendam pervincebant, ut declararetur, Galliam & Generales Ordines mutuam sibi guarantiam debere omnium locorum, quæ anno tricesimo quinto, cum fœdus iniretur, possessa utrinque sint, tum omnia, quæ in Belgio hactenus occupata, aut ante conclusos tractatus adhuc occupanda, vel per ipsos tractatus ab hoste obtinenda sint. 1647.

Servienti negotiatio Hagæ.

§. 104. In tractatu Gallorum cum Hispanis initio anni Mediatores formulam quinquaginta amplius capitibus constantem Hispanis exhibuerant. Ad quæ hi vernacula lingua, & cum Longuevillius id adspernaretur, Gallica responsum reponebant, quo inter alia Portus Longus, & Plumbinum à Gallis repetebatur. Sed Longuevillio hanc exceptionem repudiante declarabant; per ista loca paci moram non fore. Præcipua controversia circa Lusitaniam erat, cui ne annuas quidem inducias, Gallis huc dæmum descendentibus, Hispani concedere volebant. Ad extremum postulabatur, ut ab Hispanis pro ruptura pacis non habeatur, si Galli Lusitanis in bello auxilia ferant. Id quod Hispani verbo quidem annuebant, nec id commode prohiberi posse agnoscebant; sed scripto idem permittere detrectabant. Contra Galli suspicabantur, Hispanos ansam inde abrumpendæ paci arrepturos, si occasio arrideat; tantoque magis instabant, ut scripto id exprimeretur. Cui rei Pigneranda potissimum renitebatur non solum odio in Lusitanos, sed & quia Batavi ipsi persuaserant, Lusitanos à Gallis facile destituendos, de quo ipse Regi suo confirmaverat, quæ nunc retractare turpe ducebat. Cui si quid obloqui vellent Collegæ, asperis eos verbis velut commoda Regis sui prodituros, increpabat. Iidem quoque Hispani liberationem Eduardi Bragantini abnuebant, pro quo Andrada Lusitanus ducenta uncialium millia, quæ à Cæsareis statim post conclusam pacem Reginæ Sueciæ debebantur, illorum nomine exsolvenda recipiebat. Sed Hispani non nisi post pacem cum Gallia factam dimittere istum volebant, nec alia lege, quam ut in Cæsaris aut Regis Galliæ manus traditus fidem daret, se nunquam fratri suo, & Regno Lusitaniæ operam bello adversus Hispanos navaturum, spondente insuper Cæsare, aut Galliæ Rege.

De tractatibus Gallorum cum Hispanis.

§. 105. Cæsarei interim Osnabrugæ novam formulam Instrumenti Pacis Suecis exhibebant, à priori parum discrepantem, in qua de satisfactione Suecica omissum erat, quippe quæ peculiari negotiatione jam adornetur. In capite quoque de Amnestia enumeratio singulorum, qui restituendi essent, prætermissa; quorum disertam mentionem fieri Sueci postulabant. Circa Gravamina nondum de Aquisgrano, Donawerta Osnabruga, Evangelicis Canonicatibus Argentorati, usu sacrorum in ditionibus Catholicorum, ac præcipue Cæsaris expeditum erat. De gravaminibus Politicis plane omissum. Tum super juribus ac privilegiis Ordinum, commerciisque scrupuli non modici restabant. Eo magis Sueci festinabant hisce emendandis suam vicissim formulam edere; quæ Trautmansdorfio hautquidquam ad palatum erat, ut tam Osnabrugæ, quam post Monasterii, (quo mox se, frustra retinere ipsum Osnabrugæ cupientibus Evangelicis, conferebat) spargeret; Suecis pacem haut cordi esse, cum de pristino rigore nihil remittant: nec duriora postulari posse, si Cæsar ipse cum Consiliariis

Cæsarei formulam Instrumenti pacis exhibent. 7 April.

Sff

1647. liariis Holmiæ captivus sedeat. Ejus tamen Collegæ Osnabrugæ relicti, Lambergius, Volmarus, Cranius eodem, quo ille discesserat die Suecos invisere, Trautmansdorfii abitum excusare, quem necessaria negotia Monasterium pertraxerint: se tamen interim quantum possint circa negotium pacis laboraturos. Inde multis congressibus Instrumentum Pacis discutere, ac plura componere; durioribus tamen quibusdam nodis relictis.

Palatini protestantur. 2 April.

§. 105. Hos inter Palatina causa facile princeps erat; de qua nuper Legati Ordinum sententiam suam Cæsareis obtulerant. Adversus hanc Palatinus Elector solennem protestationem interponebat. Causam suam semper ad amicos tractatus remissam. Eo fine opera Regum à Cæsare salvum conductum pro se impetratum. Jam inter Cæsareos, ac Regios Legatos super ea hinc inde disceptari cœptum. His fortasse placuisse, Ordinum sententiam super introducendo octavo Electoratu velut re nova, & legibus Imperii repugnante exquirere; non ea tamen mente, ut id cœptis tractatibus fraudi sit. Eo gravius sibi accidere, Ordines consulto suo tractatibus certos limites præscribere conari. Jus sibi suum simul cum ipsa vita per leges Imperii datum facto tertii possessoris adimi, aut mutilari non posse. Ipsos Electores, cumprimis seculares, conventu Mulhusino descendentibus saltem ante natis jus suum integrum reservasse. Denique in consulto Ordinum plura expressa, quam ipsa propositio, & consultatio præ se ferat; & quia Electorales, Brandeburgicis exceptis, suorum Principum commoda suffragiis suis tam anxie Cæsareis commendarint, ipsos merito suspectos habendos. Coloniensem cumprimis in propriæ Domus causa sententiam dicere iniquum esse.

Sueci Cæsareorum propositis in causa Palatina accedunt.

Enimvero Sueci, qui hactenus pro plena Palatini restitutione pugnaverant, nunc aliam inire viam instituerunt. Deprehenderant hactenus, eam causam reliquis non parum remoræ injecisse, Bavaricis acriter contranitentibus, ac non Catholicis solum, sed & Evangelicis in partes suas pertractis; quorum hi per Deputatos suaserant, amore pacis, ac ut Bavari opera componendis Gravaminibus redimeretur, Ordinum consulto se attemperarent. Et qui Bavari ingenium norant, haut absurde suspicabantur, inter causas induciarum cum Suecis initarum hanc fuisse non postremam, ut Suecos demulceret, ne ita acriter ipsius cupitis se objicerent; in quos mox arma resumta, postquam quæ voluerat, obtinuisset. Ac super dignitate Electorali non multum difficultatis erat, instituto octavo Electoratu, quem Palatinus repudiare non poterat. Sed reposcebat Bavarus tredecim milliones, vel horum loco Palatinatum Superiorem, aut Austriam supra Anassum. Et hac ut Bavarus potiretur, Sueci cupiebant, ni Galli obstitissent. Nam plus quidem ea conferebat ad Austriacorum vires minuendas, Bavari augendas. Ast Galli utique decreverant eadem opera Bavarum augere, ac Palatinum deprimere. Bavarum viribus auctum Austriacis æmulum adponere cupiebant; cum hisce solis in Germania præpotentibus omnes Catholici obnoxii essent futuri: contra Bavaro valido horum quoque pars aliqua adhæsura erat. Ita Bavari incrementa huc profutura, ut Catholicorum in Germania vires divisæ frangerentur. Ut autem Palatina Domus debilitaretur, ratio erat, quod Helvetii Reformati, Palatini, ac Batavi Rheno omnes adsiti, ex uno latere, Britanni eadem sacra professi ex altero Galliam velut cingerent; qui hactenus Hugenottorum in Gallia vires fulciverant, paria deinceps quoque facturi, si qui motus oriretur. Hanc velut catenam ut Galli infringerent, depresso Palatino studebant. Cum igitur Cæsarei Austriam supra Anassum amittere nollent, Galli Superiorem Provinciam Palatino inviderent, universi quoque Ordines pacem alieno dispendio redemisse in lucro habentes eandem Bavaro decernerent, non poterant quoque non Sueci consentire, & ostensa in Bavarum inclinatione testari, istius desiderio satisfieri posse. Id quod & Instrumento suo inserebant, ea tamen lege, ut & Bavarus suam autoritatem accommodaret, quo super Gravaminibus adhuc restantes, aliæque conclusionem adhuc morantes controversiæ propediem expedirentur. Quo ipso & Bavarum à Cæsare divellere studebant, simul fœdera, quæ inter Gallos, Italos, aliosque Catholicos Status agitari dicebantur, elusum ibant. Quanquam autem & Palatini monitis quibusdam additis, si aliud obtineri non posset, demum in eas leges consentiebant: Cæsarei tamen, refrigerato in Bavarum ob inducias studio, eam rem languide agebant haut obscure innuentes, se Palatino non solum inferiorem Provinciam cum Electorali dignitate, sed & superiorem si commode fieri possit, in Bavari odium restitutam cupere. Quibuscum facile conspirabant Sueci, ut id negotium adhuc dilatum Monasterium rejiceretur, quo Bavarus inter spem, metumque retineretur, ne vel protelatus ad infesta consilia capessenda compelleretur, vel commodorum suorum plane securus publica causa deserta adversæ parti se iterum adplicaret. 1647.

Ea res differtur.

De Wurtenbergici restitutione.

§. 106. Wurtenbergicus Dux ut plena restitutione potiretur, Sueci instabant, quippe cui ob Heilbrunnense fœdus ditione ejecto præ reliquis jam per amnestiam consulendum erat. Quod & Cæsarei demum annuebant; etsi Catholici Prælati opima bona à Cæsare sibi tradita ægerrime amitterent. Reservabant tamen sibi Cæsarei viam juris vindicandæ Blaubeuræ, Achlæ, & Staufæ, in quas Austriaca Domus jus prætendebat. Tum ut Wurtenbergicus Heidenheimum dynastiam quinquies centenis millibus florenorum, pro qua summa eadem Bavaro oppignerata erat, redimeret; reluendi jure annis viginti circumscripto. Sed cum Sueci non huic solum postulato, sed & toti prætensioni contradicerent, demum ut Dux ducenta millia velut ex liberalitate solvenda in se reciperet, volebant. Quæ Oxenstierna plane adspernabatur: iniquissimum esse, Wurtenbergicum Cæsaris debita luere. Mirari se potius Ducis æquanimitatem, quod non & fructus perceptos, ac percipiendos repetat. Sane si idem hos petat, nulli se operæ parciturum, ut illis potiatur. Quod licet Cæsareis, ac cumprimis Volmaro parum arrideret, eam tamen rem in medio relinquebant, ut spes esset super Heidenheimo gratis instituendo obtentum iri.

De causa Badensi.

§. 107. Circa Badensem causam acrius disceptabatur. Nam licet Eduardi posteri omnem actionem super fructibus, impensisque, & eo quod interest, per Cæsaream sententiam sibi adjudicatis, remitterent, duabus quoque præfecturis eo nomine sibi traditis cessuri; abnuebat tamen Durlacensis, ne titulum quidem, nedum dimidium Marchionatum illis largiturus. Cujus partes Sueci quantum possent propugnabant, demonstrantes; sententiam Cæsaream, cui Eduardinorum jus nitebatur, eo tempore latam, quo Marchio Georgius

1647. gius Fridericus gratia Cæsaris exciderat. Eoque par esse, rem restitui in eum statum, qui ante bellum fuerat, via juris utrique parti relicta. Sed Cæsarei rem divino ac humano juri repugnantem ducebant, Marchionem Wilhelmum ditione sua, ac titulo, queis hactenus gavisus sit, exui: cum non Cæsar solum, exterique Reges ac Principes, sed & ipse Georgius Fridericus istum Marchionem agnoverit, in cujus rei fidem autographæ Georgii Friderici literæ producebantur, queis debito hunc titulo, ac patruelem nuncuparat. Quæ Friderico ademta citra controversiam ad ipsum pertinuerint plene redditum iri. Sententiæ Cæsareæ ut derogetur, à se ferri non posse; nisi quod fructus perceptos, impensasque, & duas præfecturas, uti dictum, remitterent, ut tamen Wilhelmo Marchioni certos reditus annuos ex avita hæreditate & illarum loco arcem Ritbergam prope Etlingam cum omnibus pertinentibus, simul Domui Austriacæ jura in Rœtelam, Badenweileram, & Sausenbergam reservarent. Omnes reliquos Ordines, qui restitutione ex communi amnestia opus habebant, Cæsarei suo Instrumento prætererant causati, illorum prætensiones per communem amnestiam, aut latas sententias, aut compositionem gravaminum decisas: quasdam adhuc judicio disceptari, alias præsentem pacem nihil spectare. Sed Sueci hac declaratione non contenti prolixum catalogum proferebant eorum, qui nominetenus amnestiæ includi ab ipsis petierant. Quibus hucusque indulgebant Cæsarei, ut super singulis sententiam suam panderent, haut multum à Suecorum postulatis abeuntem. Super illis, qui Cæsareis Provinciis oriundi Reginæ sagatis aut togatis muneribus innexi erant, aspera controversia surgebat; quos Sueci pari cum reliquis conditione habendos contendebant, restitutis omnibus bonis, quæ ante motus Bohemicos possederant. Sed Cæsarei non nisi illa restituere volebant, quæ istis ademta forent, postquam sub fœderatis Regibus merere cœpissent. Cui declarationi immoti inhærebant; quod alias primarii Cæsaris Ministri Trautmansdorfius, Schlickius, Curtius, alii opimis donationibus è bonis illorum exulum, ac Cæsar ipse annuis reditibus quadringenties mille florenorum, quos ex iisdem bonis ærario suo adplicuerat, exuendi erant.

De reliquis restituendis.

De subditis Cæsareis.

§. 108. Super Gravaminibus Cæsarei Suecis acriter connitentibus, non pauca in Evangelicorum gratiam remiserant, Catholicis Ordinibus frementibus, tot præsulatus, aliaque bona sacra Suecis, Evangelicisque concedi. Nec obscure nimia Cæsareorum liberalitas perstringebatur, qui nullo more præter consensum eorum, quorum interest, integros Principatus condonassent, è quibus insignia subsidia bello gerendo collata sint. Nam absurde ab Austriacis exemplum medici adductum, qui non labra, nares, aures que, & alia utilia membra resecare soleat; ac per summam injuriam suæ Religionis Præsules intra membra putrida referri. Frigidam heic suffundebant Galli, ac inprimis Avauxius male temperato in sacra sua zelo, an quia purpuræ Cardinalitiæ hoc merito inhiabat; qui dum id negotium disceptatur Osnabrugam profectus, Cæsareos, ne tam multa Evangelicis indulgerent, Catholicos, ut Cæsareis acriter resisterent, urgebat. Tum Evangelicos variis artibus terrere inter alia jactans; si Hispanica pax prævcrteret, omnem ipsis spem eorum perituram, quæ nunc commoda ratione obtinere possint. Simul declarabat, Catholicos ipsi suam causam diligenter commendasse, nec Gallos ob sacra bellum in Germania gesturos, aut Suecos eo fine armis, argentoque sublevaturos. Nam constare sibi separato suo exercitu, & subtracto pecuniario subsidio Evangelicos ad æquas circa gravamina conditiones descensuros. Ast Cæsarei istarum criminationum impatientes ostendebant, non ultro se, sed peculiari Deputatione invitatos isthanc negotiationem componendis gravaminibus suscepisse; ac super controversis capitibus Catholicorum Ordinum, eorum præcipue, quorum interest, ipsiusque Avauxii sententiam subinde exquisivisse. Nec constantiam sibi Catholicæ rei proficuam fuisse defuturam, si universis Catholicis firma consilia, queis tuto inniti liceret, capessere placuisset. Enimvero cum Avauxius præter inania verba, Catholici præter inefficax studium nihil attulerint, subinde *Pacem quocunque modo* occinentes, Bavarici simul quotidie, ac singulis prope horis, non sine minis ut ad finem properetur, institerint, induciis demum cum hoste initis; æquos rerum arbitros haut sibi vitio daturos fuisse si vel plura concessissent, ac quovis pretio pacem redemissent. Quibus tamen hactenus inter tam evidentia pericula quantum potuerunt reluctati sint. Quod si jam post omnem à se consumtam diligentiam à Gallis præter vana promissa, ac sterilem miserationem nihil adferatur, nec Ordines arma secum sociare, ac in neutras potius partes abire velint, nõ adparere quid amplius à Protestantibus obtineri queat. 1647.

De Gravaminibus Catholici Cæsareorum acta improbant.

Ut & Galli.

Cæsarei se excusant.

§. 109. Pergebant inde hoc in negotio Cæsarei, & quam Evangelici elucidationem aliquot capitum circa gravamina desideraverant, scripto conceptam exhibebant. Sequenti die Trautmansdorfius universis Evangelicis ad se evocatis exponebat; etsi in quibusdam Articulis à pace Augustana discessum fuisse videatur, Evangelicis tamen ista, si tandem aliquando hisce adquiescere velint, à Cæsare & Imperio præstanda. Sin minus, nec se teneri velle. Nec eo secius Evangelici consiliis collatis nonnulla adhuc desiderabant; & quia scriptorum reciprocatione parum efficiendum videbatur, à Suecis petebant, ut ipsi pro virili tentarent, quid ad extremum pro Evangelicorum rebus à Catholicis obtineri queat. Qui & hoc negotium suscipiebant quidem; sed ne Gallos plane offenderent, remissius agendum erat. Sane videbantur illi lautiores adhuc conditiones obtinere potuisse, ni metus fuisset, ne Catholici in Gallorum patrocinium penitus se conjicerent; quod præsenti rerum statu absque magno causæ communis periculo fieri non poterat. Cum porro circa Gravamina tria præcipue superessent nondum ad liquidum deducta; de subditis Evangelicis in Catholicorum Ordinum ditionibus; de libertate sacrorum in Cæsareis Provinciis, & de administranda Justitia; Sueci quidem, quæ Cæsarei circa primum caput sat liberaliter annuerant, admittebant. Id tamen desiderabant, quod eadem paucioribus verbis, ac paulo obscurius concepta, ac scrupulis gignendis apta forent, & quod eorum, qui post publicatam pacem sacra Evangelica professuri sint, mentio facta non esset. Addebant Sueci de iis, quæ cum usu sacrorum conjuncta sunt, de Consistoriis, Scholis, Ministris Ecclesiæ, jure Patronatus, & similibus; ac ut in possessione omnium templorum, cœnobiorum, ptochotrophiorum cum omnibus horum reditibus manerent, quoad vel in commune super dissidio Religionis, vel inter Ordines horumque subditos aliter

Ea negotiatio continuatur.

11 April.

12 April.

ter

1647. ter conventum fuerit. E transactionibus illæ tantum valerent, quæ praxi anni vicesimi quarti non adversarentur: quo ipso pactum Episcopi Hildesiensis super hoc præsulatu cum Luneburgicis initum tollebatur; de quo & diserta mentio fiebat. Qui post publicatam pacem Augustanæ Formulæ accessuri sint, per quindecim annos tolerarentur; inde migrandi necessitas foret. Hæc omnia scripto concipiebantur utrinque parti probato, quod & Cæsarei Formulæ pacis à se mense Junio typis publicatæ citra immutationem inserebant; etsi post magnam ejus partem retractarent. Sed libero sacrorum Evangelicorum exercitio per Bohemiam, & alias Cæsaris provincias Cæsarei acerrime renitebantur instigante quoque Avauxio, qui versipellis apud Suecos & Evangelicos jactabat; æqua ipsos petere, nec Cæsareos subditos negligendos. Apud Cæsareos contra demonstrabat; id non conscientiæ solum, sed & securitati Cæsaris, atque existimationi adversari, si exterus Princeps ipsius civium patrocinium suscipiat. Unde & Cæsarei Evangelicis ad se evocatis testabantur, plus à se concedi non posse; rogantes apud Suecos agant, ut hisce adquiescant. Crebris se literis ex aula prohiberi plura concedere. Si Sueci hanc ob causam bellum continuare velint, ferendum id sibi esse; irrita tamen fore tunc omnia, quæ circa gravamina convenirunt. Evangelici cum neque supplicando, neque intercedendo effici quid à se posse cernerent, ac tamen subditis Cæsareis nihil præjudicii adferre vellent, id negotium Suecis commendabant, ut pro iisdem quantum daretur conniterentur, modo ne ob eam causam pax abrumperetur. Ac si res ad statum, qui ante motus Bohemicos fuerat, deduci nequeat, ut saltem singulis districtibus quædam templa, Scholæque ipsorum usibus concederentur, salva in universum conscientiæ libertate. Tum ut Silesiis plena sacrorum libertas ex pacto cum Electore Saxoniæ anno vicesimo primo inito constaret, Jesuitis insuper Uratislavia ejectis. Sed hæc plane adspernabantur Cæsarei; ignominiosum Cæsari fore id ipsum prohiberi, quod vel infimis Imperii Ordinibus permissum sit. Nec ad plura, quam quæ supra jam circa istos concesserant, permoveri poterant.

De subditorum Cæsareorum autonomia.

30 April.

§. 110. Circa Justitiam Evangelici plura summa tribunalia poscere desierant, ac locum duntaxat Cameræ Spirensis mutari volebant; quod Cæsareis non valde displicere videbatur, qui Erfordiam, uti Sueci Egram, eo fine adsignabant. Id quod tamen cum aliis rebus justitiam spectantibus ad proxima Comitia rejectum. Declarabant quoque Cæsarei, se non solum in Camera, sed & judicio Aulico causas religionem, ejusque consectaria spectantes pari utriusque religionis assessorum numero decidi velle quo fine & Cæsar aliquot idoneos viros Augustanæ Confessioni addictos in Judicium Aulicum adsciturus sit: cui & idem, qui in Camera Spirensi obtineat, processus sit sequendus, quantum causarum indoles ferat. Tum si quæ dubia occurrant circa sensum statutorum Imperii, aut in causis religionis ob paritatem suffragiorum, ubi amica via componi non possint, ad Comitia referenda. Ordinibus quoque primam instantiam, Austregas, & privilegia de non appellando salva fore, mandatis aut commissionibus Cæsareis haut turbanda. Evangelici præter hæc postulabant, ut Consiliarios Aulicos præsentare penes Ordines sit. Tum ne Judicium Aulicum in causis Ecclesiasticis jurisdictionem exerceat. In aliis causis, ubi prius rite constitutum sit, concurrentem cum Camera jurisdictionem haberet, ne tamen Secretius Cæsaris Consilium aut quod Conscientiæ vocabulo insignitur, controversiis illis se immisceat. Denique ut accusatis optio sit, in aula Cæsaris, aut Spiræ causam suam agere malint. Id quod in magnam sui contumeliam accipiebant Cæsarei, velut in Aula Viennensi jus parum integre dici exprobaretur. Unde & alios ab hoc hoc postulato deterrebant præter solos Luneburgicos, qui id postulatum pro Saxonia Inferiore Suecicæ Formulæ inseri curabant. Ea res cum haut spernendi momenti videretur, Suecis ansam præbebat, ut isthanc optionem intuitu provinciarum sibi in Germania cedendarum, si forte ab aliquo ex Ordinibus convenirentur, à Cæsareis stipularentur. Tandem super hoc capite à Cæsareis, & Suecis concipitur conventio, quæ Evangelicis satisfactura credebatur, qua Cæsarei translationem Cameræ Spirensis in alium locum & paritatem Assessorum utriusque religionis concedebant; quorum illud tamen post isti plane everternnt, hoc acriter impugnarunt. De Reformatis tunc in Cæsareorum formula omissum erat; quo nomine à Suecis formula concipiebatur, super qua hisce gravius cum sacrorum suorum sociis, quam cum Cæsareis litigium erat. Sed ea super re Suecis circumspecte procedendum erat, ut Hollandorum, Anglorum, Ragozii, & aliorum, qui istis studebant, offensam declinarent. 1647.

De administratione Justitiæ.

§. 111. Circa Imperii & Ordinum jura longe adhuc discrepabant Sueci à Cæsareis. Sueci multa singularia postulatis suis inseruerant, è quibus præcipua, quæ statum Imperii spectabant, memorare suffecerit. Manerent Electoribus eminentia, & jura per Auream Bullam sancita, ut conventus agere, ac de negotiis Imperii consultare queant; ut ne tamen quid absque consensu reliquorum Ordinum concluderent, aut mutarent. Electio Regis Romanorum ne fieret, nisi Ordines in Comitiis id è republica judicaverint. Capitulatio perpetua concinnaretur, in quæ nihil, nisi de consensu omnium Ordinum mutaretur; quod totius Imperii intersit, ne ejusmodi leges fundamentales sæpius immutentur. Non nisi libero Ordinum omnium consensu deinceps novæ leges ferrentur, veteres illustrarentur, bellum susciperetur, tributa indicerentur militum, & hospitationes instituerentur, Ordinum ullus sua dignitate ac ditione exueretur. Singulis trienniis Comitia haberentur, ac interjecto tempore quoties necessitas exigeret, quæ tamen ultra trimestre ne durarent. Ordinibus sua dignitas, libertas, ac privilegia salva perstarent, ipsisque inter se ac cum extraneis fœdera inire licitum esset tuendæ suæ saluti ac securitati, modo illa non sint contra Cæsarem & Imperium, nec in fraudem cedant paci communi, & juramento, quo Cæsari & Imperio obstringuntur. Enimvero si Cæsar prior aliquem Ordinum invaderet, & defensio, & eo fine suscepta fœdera licita forent. Civitatibus Imperialibus votum decisivum salvum foret, quarum numero Egra, atque Erfordia redderentur, adscita insuper Osnabruga in præmium hospitii Legatis præbiti. Cæsarei contra generalem duntaxat formulam concinnabant; qua Ordinibus jus suffragii in omnibus Imperii negotiis annuebant, quæ non nisi Comitiis universorum consensu discutienda & decidenda sint; exceptis tamen, quæ ad solum Cæsarem aut Collegium

De negotiis Imperii.

legium

1647. legium Electorale spectarent, & salvis horum juribus & prærogativa, ac ut omnia ad veterem in Imperio usum, Legesque referantur. Ex quo fundamento postulatum de non eligendo Rege Romanorum vivo Cæsare rejiciebatur, velut inauditum, & olim fundamenta Imperii tentaturum. De perpetua Capitulatione in Comitiis dispiciendum. Ut ne quis Ordinum dignitate & ditione exui, aut proscribi possit, nisi publicis Comitiis, & cum consensu Ordinum, id usui multorum, Legibusque Imperii adversari; ac soluto hoc obedientiæ vinculo justitiam ob partium studia plane expiraturam, & vim Imperii solutum iri. Indictionem Comitiorum peculiare jus esse Collegii Electoralis, quod huic instigantibus paucis adimi non debeat. Fœderibus addebatur, ne illa valida sint, nisi Cæsar & Ordines in Comitiis super illis cognoverint. Ut autem eadem adversus Cæsarem quoque valere debeant, ne Suecis quidem probari. De suffragio Urbium decisivo non tam Cæsarem, quam quosdam Principum repugnare. Quæ pro Erfordia, Egra, & Osnabruga postulentur, iniqua esse, nec in fraudem tertii concedenda. Inde Sueci Cæsareis consentientibus Evangelicorum Legatis exhibebant, circa quæ in negotiis Imperii, & aliis ipsos præcipue spectantibus nondum convenerat, explorandæ horum sententiæ. Nam cum omnes ad conclusionem tractatuum properarent, circumspecte agendum erat, & ex supra memoratis rebus utilissima, & maxime necessaria eligenda. Horum suasu pleraque singularia postulata à Suecis omissa, & ad proximam Imperii conventum rejecta. Circa reliqua inter Cæsareos & Suecicos ad eum modum transactum, prout Instrumento Pacis insertum legitur.

De vectigali Oldenburgico.

§. 112. Super commerciis nihil erat difficultatis nisi quod tunc primum de vectigali Oldenburgico in Visurgi moveretur. Prætendebat Brema urbs dominium fluminis usque ad mare, cujus vi in neutra ripa vectigal exigi possit. Et cum Comes post sexaginta annorum litem demum anno vicesimo quarto telonium instituisset, id vi adhibita destruere ista aggrediebatur. Nunc ut vel lis hæc sublato vectigali terminaretur, vel litispendentia in Aulam Cæsaream remitteretur, petebat. Aversus quæ Comes concessionem Cæsaris sententia Judicii Aulici, & repetitis decretis firmatam allegabat, quæ in controversiam amplius deduci nequeat. Sed quia dominium urbis in Visurgim neque Comes, neque Sueci, neque Cæsarei agnoscebant, ab his proponebatur, ut Bremenses idonea pecuniæ summa Comiti oblata quatuor aut trium auri tonnarum eam litem redimerent, quam ut acceptet se Comiti persuasuros. Sed urbis ablegatus non nisi de centum millibus uncialium spem faciebat, velut propria autoritate, ac ut penes urbem esset id ratum habere. Simul ad Hollandorum patrocinium se conferebat. Unde instantibus licet Cæsareis, ac Suecis amica tunc compositio hærebat. Salvius aliquando apud Trautmansdorfium per jocum jecerat; Oldenburgico potius, quam vectigal illud Bremensibus remitteret, id pro summa pecuniæ in Suecos transferendum. Cui Trautmansdorfius: *per Deum nolite tam subito monstrare ungues*, reposuerat.

Reliquiæ satisfactionis Suecicæ.

§. 113. Circa Wismariam Duci Meclenburgico per Cæsareos, Suecosque reservatum fuerat, ut is junctum cum Regina imperium in id oppidum haberet, præsidiariis in ejusdem simul verba adactis; ea tamen lege, ut Dux in hanc transactionem consentiret: alias id oppidum soli Reginæ in perpetuum feudum à Cæsare concedendum. Atque id formulæ pacis à Cæsareis hoc modo insertum erat, sed Meclenburgicus Legatus à Principe suo recens reversus ista conditione repudiata aliam proponebat, ut Regina Wismariam ad eundem modum, quo Hollandi Embdam, ad sui securitatem præsidio teneret, ipsi soli obnoxio, additis tamen multis restrictionibus, & exceptionibus; quæ conditio si Reginæ placeret, eidem commune dominium in portum Wismariensem, & munitionem à Balæna dictam offerebat. Id cum non admitteretur, demum in condominium Wismariæ consentiebat, sed certis itidem conditionibus circumscriptum. Sed cum ipsi Cæsarei has tergiversationes pro dissensu haberent, nec ideo negotium differendum censerent, in Suecico Instrumento de communi dominio omittebatur. Et cum post Meclenburgicus in condominium, prout ante à Cæsareis & Suecis designatum erat, consentire vellet, re jam transacta repellebatur. Quæ sessio in Comitiis novo Ducatui Bremensi assignanda esset, adhuc inquirebatur. Ab initio placuerat, proximum locum a Marchionibus Brandeburgicis in secularium scamno illi habendum esse; idque Cæsarei suo Instrumento expresserant. Sueci contra mutata paulisper sententia Reginæ ob dignitatem primum locum in eo scamno postulabant, non suo, sed aliorum Principum, ac præcipue Brandeburgicorum Electoralium instinctu, qui eo loco Reginam, quam Bavarum gaudere malebant, & quia Bavaro inter Electores recepto suffragium in Senatu Principum haut recte relinqui videbatur. Eam rem Cæsarei haut valde reluctati Monasterium rejiciebant, ut quæ Bavaris mens esset intelligi posset. Sed cum Sueci mox perspicerent, Cæsareos forte hoc postulatum velut novum in calumniæ ansam arrepturos, eodem ultro desistebant.

§. 114. Consequens erat, ut super æquivalente eorum, quibus de suo quædam amittenda fuerant, ageretur. Super hoc Sueci formulam conceptam Cæsareis tradiderant, addita appendice de libero sacrorum Evangelicorum in Cæsaris provinciis exercitio. Contra Cæsarei declarabant, si Sueci isthoc postulato desistere velint, se super æquipollente facile viam inventuros. Sed cum Sueci ita repente id negotium omittere non possent, ac Monasterium ad ampliorem discussionem id rejicerent, Cæsarei negabant se plura super satisfactione, & quæ huic connexa sunt acturos, ni Sueci postulato suo annuerent. Nam sacra ista palmarium esse negotium, quod reliquis omnibus evertendis facile ansam præbere queat. Nec alios Evangelicos Suecis suasuros, ut eam ob causam tractatus jam ad finem vergentes ruptionis periculo exponantur. Ea res Suecorum destinata, qui absolvendi tractatus gratia Monasterium propediem abire voluerant, non parum turbabat. Unde Biœrnclovium illuc mittebant, qui de hac re ad Gallos, & Venetum referret. Hisce placebat, de sacris Cæsareorum subditorum ad futuram negotiationem rejiciendum; interim cætera discutienda. Quod cum & Cæsareis arrideret ad tractatus mox redibatur. Ac circa Brandeburgicum æquivalens Sueci quidem Magdeburgico urbi pristina jura reser- 1647.

De æquivalente negotiatio paulisper hæret. 12 Maji.

16 Maji. De urbis Magdeburgi libertate.

1647. servatum ibant, acriter contra ntentibus Administratore atque Capitulo, qui & Brandeburgicos ad istud impediendum sibi adsciscere cupiebant. Sed Brandeburgici solum tunc contradicendi conatum Administratori & Capitulo relinquentes ferebant; si Elector aliquando possessionem Praesulatus sit arrepturus, consilia ipsi non defore, nec eundem, ut quid sibi decerpatur passurum. Nec eo minus quae semel placuerant, Instrumento Pacis inserebantur. Mindam à Caesareis, & Suecis eodem die Meclenburgico Legato oblatam, cum hic defectum mandati excusans acceptare distulisset, Brandeburgici interea interceperant. Quo minus hi & quatuor Schaumburgicis praefecturis potirentur, Cassellani obstabant, quibus eaedem destinabantur. Censuerat tamen Avauxius, Brandeburgico abunde satisfactum Halberstadio, Magdeburgo, & reliqua Pomerania: Mindam à Luneburgicis, & Meclenburgicis alternatim possidendam, aut ejus praefecturas inter ipsos dividendas. Meclenburgici hactenus magis circa servandam sibi Wismariam, quam aequivalens dispiciendum sategerant. Unde praerepta jam Minda de Osnabruga cogitabant, ad quam Luneburgici oculos adjecerant, quos offendere Sueci nolebant. Ita praeter Raceburgicum & Suerinensem Praesulatum nihil supererat; qui exigui momenti Meclenburgico videbantur, praesertim cum Dux Gustavus Adolfus ipsius è fratre nepos Raceburgicus Administrator designatus esset. Superpondii tamen loco additum, ut post defunctos qui nunc viverent Canonicos eorum reditus aerario suo adplicaret; utque vectigalia in Albi ad Boizenburgum & Daemizam, in viginti duntaxat annos concessa, perpetuo retineret, ac centum uncialium millia futuris Imperii tributis detraheret; id quod Suecorum opera impetratum; qui & Duci expectativam in Osnabrugensem Praesulatum, post extinctam familiam Luneburgicam stipulari cupiebant, ni Caesarei id plane adspernati fuissent.

Brandeburgicus Minda potitur.

Meclenburgicum aequivalens.

De Osnabrugensi Praesulatu.

§. 115. Luneburgici in pensationem jurium in Magdeburgicum, Bremensem, Halberstadiensem, & Raceburgicum Praesulatus, queis cesserant, Osnabrugensem Episcopatum postulabant; quem & Gustavus Gustavi ex donatione Reginę, & Franciscus Wilhelmus Suecicis armis eodem ejectus sibi vindicatum ibant. Et Gustavo quidem ut studerent, aut saltem ut insignem pecuniae summam eidem stipularentur, Suecicis Legatis à Regina injunctum erat: pro Francisco Wilhelmo universi Catholici, ipsique Galli nitebantur. Ac Caesarei quidem, cum Evangelici eum Episcopatum suis partibus deposcerent, abrupte negabant, penes se esse, in id consentire, cum Catholici nullo modo eundem amittere velint. Avauxius iisdem pridie idem petentibus ambiguo insuper responso illuserat: tentarent fortunam, Gallos Osnabrugae causa bellum non gesturos. Quod cum hi in suum favorem traherent, Caesarei ita interpretabantur: Gallos Francisco Wilhelmo valde faventes pro Osnabruga Evangelicis servanda bellum non gesturos, sed reliquis compositis copias Germania educturos, subtracto pecuniario subsidio. Et mox eandem sibi mentem fuisse Avauxius agnoscebat. Re inter Evangelicos in consultationem deducta Altenburgicus censebat; si praesulatus ille ex asse obtineri nequeat, ad alternativam recurrendum, & eundem Francisco Wilhelmo dum vivat relinquendum ea lege, ut statim Evangelicis Coadjutor ipsi adjungatur, omnia quę

2 April.

1 April.

6 April.

nunc possideant Evangelicis templa relinquantur, Petriburgum destruatur, Episcopo non nisi certis diebus, & certo cum comitum numero Osnabrugam introire liceat: Jesuitis in oppidum accessus deinceps negetur, denique Reginae, ac Luneburgicae Domui tutela oppidi, & Provinciae deferatur, ut solo subditorum rogatu absque alia processus forma oppressorum defensionem suscipere possint, & teneantur. In hanc sententiam etsi plerique discederent, conclusum tamen, nescio qua de causa, generalibus duntaxat verbis conceptum omissa Osnabrugae mentione; Gravamina ut componerentur absque tamen belli continuatione Suecicos Legatos rogandos, ac ut citra ambages negotiatio ad finem perduceretur. De hoc concluso Avauxius primus Suecis significabat, velut Evangelici jam plane Osnabruga destitissent. Sueci cum non crederent, hos ita improvide egisse, non tam istud consultum à se, quam aequitatem negotii respici ferebant. Galliam pro Catholica Religione in foedere nil aliud stipulatam, quam ut in eo statu relinqueretur, qui Anno decimo octavo fuerit, quo tempore Evangelici Minda, & Osnabruga potiti sint. Unde Galliam contra foedus facturam, si nunc renitatur. Ad quod Avauxius quod reponeret non habebat. Addebant, in Replica sua hos duos Praesulatus diserte à se reservatos, ut inde illis satisfieret, quibus per Suecicam satisfactionem aliquid decederet. Caeterum cum Sueci praeviderent, per quorundam inconstantiam, & incauta nimis commercia cum iis, qui Evangelica sacra oderant, causae communi non parum detrimenti accedere posse; simul mirum videretur, Avauxio hanc rem, quae solos Evangelicos tangebat, prius innotuisse, quam sibi, qui ab omnibus Evangelicis ad gravamina componenda rogati erant; id hisce, prout par erat, exprobrabant. Qui & errore agnito fidentius cum Suecis deinceps acturos se promittebant, omissa nimia cum Gallis familiaritate. Ita Sueci, & Evangelici super hoc negotio conspirabant, Avauxio nequidquam Caesareis minitante, si Osnabrugam Evangelicis concederent, se non solum Episcopatum Argentoratensem, sed & quatuor oppida Sylvestria, & Brisgoviam ab ipsis postulaturum. Suecis igitur instantibus certa pecuniae summa Gustavo Gustavi destinabatur. In gratiam Caesaris & Catholicorum Francisco Wilhelmo Episcopatus Osnabrugensis quoad viveret relictus ea lege, ut sacra eo statu, qui Anno vicesimo quarto fuerint, manerent, ac is Ordinibus Provincialibus super Privilegiis ac Juribus suis caveret. Et spes erat, Episcopum deinceps conventis statuum Suecorum, Brandeburgicorum, & Luneburgicorum vicinia cinctum. Ut isto defuncto in perpetuum Praesulatus penes Evangelicos maneret, obtineri non poterat, sed ut alternis à Catholicis, & Evangelicis, & quidem è Domo Luneburgica possideretur. Ita huic quoque Domui satisfactum, cujus & reliqua postulata Caesarei facile admittebant. Nisi quod super Coenobio Walckenrietha in Halberstadiensi Praesulatu, cujus Administrator Christianus Ludovicus Dux Luneburgicus erat, adhuc disceptaretur, quod hinc Luneburgici, inde Brandeburgicus ad se trahebant. De quo ad aliud tempus rejectum. 1647.

§. 116. Ut pro cessione Bremensis ac Verdensis Praesulatus, simul Coadjutoriatus Halberstadiensis jure temporarium quoddam aequivalens sibi tribueretur, per Reinkingium Fridericus Dux sedulo instabat. Cui à Caesareis repositum Duci ad

De aequivalente Administratoris Bremensis.

1647. ad recuperanda amissa per Arctoam pacem viam patuisse, nec eundem efficaci modo hactenus circa ista laborasse, ac tantum non eadem pro derelictis habuisse. Lubecensi pace ipsius Patri Holsatiam & Jutiam restitutam, ut pro filiis suis in præsulatus ullos ne quid prætenderet. Cæsarem insuper post mortem Comitis Schaumburgici dynastiam Pinnebergam ad se devolutam ipsi cessisse; sed & ut is Glucstadiense vectigal multos ultra concessum tempus annos exigeret dissimulasse. Tanto patientius ipsi tolerandum, istos præsulatus ad redimendam communem pacem impensos. Nec pari conditione ipsum censeri posse cum illis, queis pensatio facta sit. Et Archiducem Leopoldum Wilhelmum Halberstadio, Franciscum Wilhelmum Verda, Austriacos Alsatia gratis carere. Cæterum quo plus Cæsareos à pensatione ista abhorrere adparebat, eo frequentius de ista movebant Sueci, non quidem ut Duci Friderico gratificarentur, sed ut eo magis excusati essent, ac penes se culpam non hærere ostenderent, quod iste nihil acciperet. Unde Cæsarei demum proponebant, ut Duci præfecturæ Hildesienses, quas Luneburgici anno quadragesimo tertio Coloniensi Electori cesserant, ad vitam fruendæ darentur. Mox eo proposito omisso pecuniæ summa è collectis Imperii futuris eidem satisfacere constituebant.

De Hassica controversia & satisfactione.

§. 117. Marpurgensem controversiam Darmstadiensis demum transactione componi patiebatur; quod & Cassellanæ placebat, modo ista durante bello, & antequam arma plane deponerentur, expediretur. Ordinum Legati etsi controversiam illam à præsenti bello haut ortam, nec ad tractatus pacis proprie pertinere judicarent; tamen quia & illa quietem Germaniæ morabatur, Cæsareos, Regiosque Legatos orabant, ut isti componendæ ulterius invigilarent; quod tamen absque Imperii & aliorum Ordinum fraude fieret. Quam clausulam ideo addiderant, quod Darmstadiensis jactaret; se postulaturum, ut è publico sibi resarciatur, quod nunc malignitate temporum forte cedendum foret. Ita tandem formula transactionis à Darmstadiensibus concipitur, qua, insuper habitis sententiis judicialibus, & transactionibus hactenus factis, Cassellanis restituenda erat præfectura Smalcaldica, inferior Chattorum Comitatus, & Umbstadiensis præfectura; tum ut Marpurgensis hæreditatis quinque octavæ partes Darmstadiensi, Cassellanæ tres octavæ partes assignarentur. Quæ formula & Cassellanis placebat, additis tantum paucis monitis, inter quæ præcipuum erat, ut proximæ præfecturæ sibi assignarentur, ac ab hac divisione Marpurgensis præfectura exciperetur. Etsi ea transactionis formula Cęsareis parum placebat, qui Darmstadiensi lautiores conditiones conciliare cupiebant. Alias Landgravia prioribus postulatis suis adhuc insistebat, quæ præter Hirschfeldensem præsulatum quatuor præfecturas Schaumburgicas, & oppida nonnulla ad Moguntinum, vicinosque Catholicos præsulatus spectantia, sexcenta insuper uncialium millia complectebantur. Etsi Galli præsulatibus Catholicis nihil decerptum cuperent, Cæsarei autem præter Hirschfeldiam directum duntaxat dominium in quatuor præfecturas Schaumburgicas, eadem lege, qua à Mindensi præsulatu possessæ fuerant, annuerent, una cum sexcentis uncialium millibus, dimidia Comitatus Arenbergici parte pignoris in vicem detinenda, quoad illa exsoluta fuerint.

§. 118. Circa deducenda ex occupatis bello locis placebat Cæsareis, machinas, paratumque bellicum & annonam, quæ tempore occupationis ibi fuerint, & post eodem congesta sint, nulla discrimine ibi manere. Sueci contra ut machinas sive ibi repertas, sive post advectas abducere sibi integrum foret, postulabant. Id quod Ordinibus displicebat, quod metuerent, ne Cæsarei in locis à se occupatis idem postularent, & sic Germania ingenti numero machinarum bellicarum exspoliaretur. Denique inter captivos restituendos Sueci Eduardi Bragantini disertam mentionem fecerant; Cæsarei eum omiserant, nec de eo quid polliceri volebant. Suecis tamen postulantibus recipiebant, se conditiones nuper à Lusitanis eo nomine propositas ad Cæsarem relaturos. Inter eos autem, quos expressis verbis paci suę incluserant Sueci erat quoque Ragozius; qui eo tempore Franciscum Jamæum Osnabrugam hoc nomine miserat, quod pax cum Cęsare ab ipso conclusa nondum exsecutioni data esset, nec quando id futurum foret adhuc constaret. Unde Princeps iste hoc modo sibi cavere cupiebat.

1647. Aliæ quædam differentiæ.

§. 119. Profligatis jam plerisque pacis capitibus, restabat satisfactio militum; de qua aliquoties Sueci mentionem injecerant, ut tamen certi quid non definirent, quoad à Regina mandata essent allata. Eam Ordines longo bello exhausti, tanto magis horrebant, quod non Hassi solum, sed & Cæsarei, ac Bavarici pari modo satisfieri sibi cuperent. Unde Galli disserere incipiebant; si Ordinibus pecuniam corradere non liceret, se eam præbituros, si quædam urbes Imperiales pigneris loco ipsis traderentur. Id porro negotium Reginæ magnopere cordi erat, ut ipsa, ac Regnum Sueciæ immani onere levaretur, tot annorum stipendia exigente numerosissimo milite, qui sub ipsius auspiciis in Germania merebat, in quinquaginta sex equitum, sexaginta duas peditum, sex dragonum legiones digestus, quæ novendecim equitum, viginti quatuor peditum millia explebant, Teutonicę fere nationis, præter indigenas Suecos, ac Finnos. Quanquam & revera egregiam multos per annos operam is miles navarat recuperandę Ordinum libertati circa sacra & civilia, quæ nunc per pacem stabilienda erat, ex qua etiam securitas Sueciæ non parum pendebat. Auspicia iste Gustavi Regis, inde Reginæ Christinæ secutus immensos labores exhauserat, ac tot victoriis hostem ad recipiendas pacis leges compulerat. Sed & ingenti favore idem Gustavum Regem, ac post Reginam filiam semper tulerat, quem sibi posterisque deinceps quoque pignerare Sueciæ rebus haut parum expedire judicabatur. Et vero cum Suecia tot opes, civesque, ipsum Regem incomparabilem ei bello impendisset, quod stabiliendæ Ordinum libertati magnam partem gestum erat, æquissimum videbatur non Cæsarem solum & Catholicos, sed & Evangelicos onus istud in se recipere. Quia porro idem non ad modum nudi mercenarii militis æstimari poterat, sed & propriam ob salutem, quæ in hac pace vertebatur, velut pars tractantium habendus erat, placebat nil nisi de exercitus consensu agere, ac de modo satisfactionis ejusdem sententiam audire. Præsertim cum neglecta militum causa ingentes molestiæ, & periculosi motus metuendi forent; nec infrequens, militem irritatum, ubi vires suas agnoscere cœperit, arbitrium belli ac pacis sibi arripere. Eo fine à Regina in Sueciam evocatus est Alexander Erskeinus, vetere apud exercitum

De satisfactione exercitus.

1647. notitia, & animos militares temperare callidus. Quem Regina re accurate deliberata, in Germa-
7 April. niam remisit cum mandatis ad Legatos, ut ne alia pacis capita penitus absolverent, nisi satisfactione militum stabilita, quam neque spernerent, neque in postremum locum rejicerent, sed vel ante gravamina, vel simul cum iisdem expedirent: quod metus sit, ne Ordines desideriis suis potiti onus istud in Reginam devolverent. Scribebatur quoque ad Wrangelium aliosque superiorum graduum duces, ut Germanum militem ad moderanda postulata disponant, simul hortentur, patriæ afflictam conditionem ad animum revocent, & æquas temporumque captui accommodatas conditiones admittant, operamque suam nimis caro patriæ ne imputent. Sed quo de ducum sententia cognoscendi spatium foret, Legati Suecici iter Monasteriense, quod adornaverant, extractum ibant. Sed quia omnes ad pacem properare videbantur, & pleraque discussa, paucos intra dies componi poterant, metus erat, ne si ad solum hoc caput tractatus adhæresceret, invidia protractæ pacis in ipsos devolveretur. Et ita acriter omnes ipsorum iter urgebant, ut tergiversandi color non amplius superesset. Unde quia credebant, Cæsareos distinctam magis declarationem super militum satisfactione postulaturos, posito per Erskeinum calculo deprehendebant, menstruum exercitus stipendium ultra quindecies centena uncialium
28 Maji. millia adscendere. Quo facto isti Monasterium concedebant, quo & Cæsarei & plerique alii Legati sequebantur.

Exercitus postulata. §. 120. Ad exercitum inde profecto Erskeino Wrangelius ducibus tribunisque Reginæ pro ipsis curam exposuit, quæ pacem non prius concludere decreverit, quam ipsi præmio laborum, fidæque operæ navatæ potiti sint. Illi gratiis Reginæ per tribunum Jaroslaum Kinskium actis, fideque sua inposterum quoque obstricta, ad rem exactius ponderandam accedunt. Ubi id primo compertum, postquam Regina modicis ditionibus in Germania contenta fuerit, quæ inter milites distributæ hautquidquam suffecturæ sint, eidem haut amplius præmiorum suorum nomine molestiam facessendam, sed eadem apud Ordines Imperii quærenda. Quia autem hi magna argenti penuria premantur, simul constet, quantopere miles quibusdam Ordinum exosus sit, qui secuta pace ob belli mala de ipsis forte vindictam sumturi sint: tutissimum censebant Provincias quasdam suo sanguine occupatas sibi possidendas concedi. Quo fine designabatur Præsulatus Hildesiensis, qua ad Episcopum spectat, Mindensis, Osnabrugensis, Paderbornensis, & quidquid de Monasteriensi inter Visurgim & Amasim jacet. Addebant in Silesia Ducatum Schweidnicensem, Jaurensem, Saganensem, & Glogoviensem; ita quidem ut hæ ditiones inter milites divisæ sub summo Reginæ imperio gubernarentur. Quod si autem id obtineri nequeat, duodecim uncialium milliones, & ad extremum decem postulabantur. Tum ut donationes à Gustavo Rege, Regina Christina, Axelio Oxenstierna velut Directore Evangelici fœderis, summisque ducibus ipsis factæ, & quæ tributorum, alioque nomine oppignorata sunt, rata maneant. Denique ut exulibus, qui apud Suecos stipendia fecerint, eoque nomine gravia odia perpessi sint, inprimis Cæsarea ditione oriundis, bona sua hæreditaria restituantur, concesso quoque libero sacrorum usu. Hæc ut militum nomine proponerentur, Erskeinus cum mandatis Osnabrugam remittebatur, 1647.
quæ universi exercitus nomine à Wrangelio, Wittenbergio, Gustavo Ottone Steenbockio, Payculio, Helmoldo Wrangelio, & Wolfio Ludingshusio subscripta erant.

§. 121. Dum Sueci circa adornandum pacis Instrumentum satagunt, Monasterienses tempus nihil fere agendo extraxerant. Circa Germanicam pacem nihil actum erat, quam ut Galli capiti de assecuratione hanc conditionem inseri postularent, ut Cæsar non solum qua Cæsar, sed & qua Archidux Austriæ omni auxilio Hispanis directe, aut obliqua ratione ferendo renuntiaret; alias pacem se haut conclusuros, nec Suecis prius tractationi suæ finem imponere integrum fore. Negotiatio cum Hispanis ad Lusitanicam fere causam adhærescebat, de qua Legatos Hispanicos nihil in mandatis habere Trautmansdorfius sancte asseverabat. De cætero utraque pars pacem verbis ingeminabat, à qua Contareni judicio animus abhorrebat. Ne tamen Mediatores plane nihil haberent quod agerent, Galli mense Aprili quædam capita exhibebant, Cataloniam, ejusque Provinciæ fines spectantia. Tanto magis mirum Suecis videbatur, quod cum Avauxius Osnabrugæ ipsos ad maturandos tractatus non sine importunitate ac minis subsidii detrahendi instigasset, Monasterii diu cessatum fuisse intelligerent; Gallis non sine irrisu ferentibus intra semestre proximum tractatus vix ad finem perductum iri. Per tempus aliquod hactenus Suecos se expectasse; sperare hos nunc idem facturos, nec tantopere properaturos. Sic ut nunc Galli à Suecis ad tractatus vicissim urgendi essent. *Monasterii tractatus frigent.*

§. 122. Vix Monasterium adpulerant Sueci, cum acriter queruntur Cæsarei de armis Kœnigsmarckii per Osnabrugensem præsulatum grassantis expugnata nuper Furstenavia; quibus ipsi Galli succinebant, velut ista prævio pacto repugnarent, facilem ansam abrumpendis tractatibus datura. Et cum Sueci ostenderent, plurima hostilia ab Episcopo Francisco Wilhelmo adversus Hamburgensem conventionem patrata; Galli reponebant, non Episcopum, sed Cæsarem esse partem contrahentem, & quæ ab Episcopi copiis patrata arguantur, ad infringendam pacti præliminaris vim haut valere. Sed Sueci ostendebant; Esse tamen Episcopum partis contrahentis adhærentem, de cujus infestis actionibus sæpius apud Cæsareos frustra questi sint. Injuriis igitur subinde auctis, cum ex oppidis suis extra Præsulatum Reginæ rebus multum damni intulerit, ad hoc remedium fuisse descendendum. Nam rationi repugnare, ipsi permissum esse Suecos lædere, hos paria reponere prohiberi. Ita paulatim illæ querimoniæ ultro obmutuerunt. *De Kœnigsmarckio querelæ.*

§. 123. Exhibebant inde Cæsarei Sequestribus duo exempla Instrumenti pacis, unum Fabio Chisio, alterum Contareno, quæ ab hisce Gallis tradebantur. In exemplo quod Chisio dabatur, de Religione & quæ ad eam spectant, studio omissum erat, quod iste eorum quæ in hac materia agerentur, ignorantiam affectabat; reliqua fere conspirabant cum formula, quam Cæsarei antea Osnabrugæ ediderant. Sed quod Veneto tradebatur, in rebus Galliæ & Sueciæ communibus Suecico Instrumento, prout nuper Osnabrugæ ventilatum fuerat, congruebat. Caput de satisfactione secus quam antea conventum fuerat, nunc formatum Galli arguebant; id quod ipsi, quos dudum adhibitæ antehac festinationis pœnitue- *Cæsarei Monasterii duo Instrumenta pacis edunt. 4 Jun.*

1647. fuerat, haut ægre ferre videbantur, quo & ipsis interpolandi occasio nasceretur; nec obscure innuebant, se Argentoratensem Præsulatum affectare. Sueci tamen maluerant unum duntaxat Instrumentum fuisse formatum, cui & Nuntii nomen salva reliquarum rerum substantia insertum foret. Aut si in Papæ gratiam bina fuerant concinnanda, ut alteri Instrumento clausula reservatoria inserta foret; quæ in Nuntii Instrumento omissa sint, non minus ad obligationem efficacia fore. Tum ut reliqua capita exacte in utroque convenirent, ne fortasse Pontifici occasio detur totum negotium eludendi. Haut abs re fuerit ipsa verba Cæsareæ formulæ, quæ tres Episcopatus spectant, heic adscribere. *Quo magis autem pax & amicitia inter Imperatorem, S. Rom. Imperium, Domumque Austriacam, & Regem Christianissimum Regnumque Galliarum stabiliri, conservari, & assecurari possit, conventum est, quod supremum dominium, jura superioritatis, aliaque omnia in Episcopatus Metensem, Tullensem, & Virodunensem, urbesque cognomines, horum Episcopatuum districtus, & nominatim Moyenvicum eo modo, quo hactenus ad Romanum spectabant Imperium, inposterum ad Coronam Galliæ spectare debeant; reservato tamen jure Metropolitano ad Archiepiscopatus Trevirensis usum antiquum pertinente. Salvo etiam jure Sedis Apostolicæ, omnium insuper Ducum, Principum, Comitum, Baronum, Nobiliumque feudis, jure etiam clientelari, cæterisque rebus, quæ cuilibet in his Episcopatibus competere possunt. In quibus omnibus per Regem Christianissimum nullatenus molestari, sed omnes & singuli in eo quo sunt statu immediatæ subjectionis erga Romanum Imperium relinqui debebunt. Quemadmodum pariter Rex Christianissimus antiquas istorum Episcopatuum, Ecclesiarumque, Collegiorum, Præpositurarum, Prælaturarum, Abbatiarum, Præbendarumque fundationes juxta eorundem Episcopatuum diœceses nullatenus immutare, Commendatariis, aut aliis insuetis oneribus gravare, sed his omnibus propriam eligendi, postulandi aut conferendi facultatem, fundationibus, privilegiis, moribus, & institutis competentem, salvam atque illæsam permittere tenebitur.* Porro ita lente rem

Galli lente agunt. gerebant Galli, ut cum Sueci statim adventu suo Instrumenti sui exemplum ipsis exhibuissent,

8 Jun. complures post dies id à se adhuc perlectum negarent. Unde cum Sueci abitum parante Trautmansdorfio illos urgerent, quantum possent sententiam suam ipsis super suo Instrumento panderent; Galli id se facturos dicebant, si Cæsarei prius caput de Assecuratione rite adornassent; nimirum ut Cæsar, qua Cæsar, & qua Archidux, quocunque prætextu, clam palamve Hispaniæ Regi auxilium ne ferret. Qua re tamen desistebant, cum Sueci ostenderent; plura adhuc indecisa nativo ordine prius expedienda, & de Assecuratione reliquis plane absolutis demum agendum. Ita paulatim Galli concinnando suo Instrumento manum admovebant. Interea Sueci cum Cæsareis pluries congressi super negotiis nondum perfectis communicata cum Gallis re agitabant.

De Palatina causa. §. 124. In Palatina causa ut Sueci Bavaro faverent, Galli acriter insistebant. Dubitasse aliquandiu eum Principem, quid facto sibi opus sit. Hostes ut istum in Suecos denuo irritarent sedulo laborasse, velut Suecis nihil amici adversus ipsum agitantibus, ac quæ jam conventa essent, etsi isti non satisfacientia, eversuris. Unde non mediocriter laborandum sibi fuisse, ut Bavaricorum Legatorum spes aleretur. Igitur quamprimum gratum Bavaro in hoc negotio consilium caperent, quo adversæ parti omnis spes præscindatur istum in partes suas retrahendi, simul ipse infestis consiliis divertatur. Sueci inde quintum inter Electores Seculares locum probabant. Quod si Bavarica linea extingueretur, iidem cum Cæsareis conspirabant eo casu octavum Electoratum expiraturum; etsi Neoburgicus peteret, ut idem tunc in proximos agnatos lineæ Rudolfinæ derivaretur. Superiorem Palatinatum Cæsarei æterno, & irrevocabili jure in Bavarum transferri volebant. Sueci contra Jus reluendi Palatino reservatum ibant, mox eam clausulam addere cupiebant, *donec Bavaro & hæredibus aliter satisfactum fuerit*, ne Palatinæ Domui spem istam Provinciam recipiendi penitus adimerent; quam tamen, cum neque Galli probarent, nec Cæsarei, & Bavarici tolerarent, post omisere. Nec de usu sacrorum Evangelicorum in Superiore Provincia iidem concedebant, etsi praxis anni vicesimi quarti in aprico esset. Sueci quoque de alternatione munerum hæreditariorum Electoratui junctorum movebant; quod itidem ab istis rejectum. Demum in casum extinctorum hæredum feudalium lineæ Wilhelminæ Cæsarei hæredibus Bavari allodialibus meliorationum refusionem reservabant. Id quod cum Sueci adspernarentur, Galli autem probarent, placuit demum id suo tempore ex jure communi decidendum. Circa restitutionem Palatinatus Inferioris Cæsarei excipiebant feuda à Cæsare, aut Bavaro concessa, ritus Romanos hactenus introductos; cœnobia nonnulla, & cumprimis Viam Montanam Moguntino restituendam. Quæ & Gallis probabantur, nisi quod nova illa feuda revocari cuperent. Sueci contra eam Provinciam Palatinis, sicut ante bellum possessa fuerat, restituendam contendebant. Congressu habito Cæsarei ostendebant, paucula feuda esse à Cæsare in quosdam Consiliarios Moguntinos collata; quorum possessores Sueci Palatino commendare quidem, nondum tamen de iis Instrumento Pacis inserere volebant. Romanis sacris Sueci retinebantur, quod iis, quæ super amnestia & gravaminibus conventa sint, Palatinum gaudere non minus quam alios par sit. Etsi, ut Cæsarei referebant, Galli jactarent, istud ni fiat, vix se loca in Palatinatu insessa dimissuros. Circa reliqua bona Ecclesiastica super Gravaminibus conventio sequenda erat. De Via Montana Cæsarei jus Moguntini, & Gallorum consensum ostentabant, addito; plus rationis esse Reginæ quam Gallis, quare Moguntino in re manifesti juris faveat; quod ipsi inter Ordines Imperii adscitæ ejus Electoris velut Senatus Præsidis studio sæpius opus sit futurum. Sueci cum perspicerent, jus reluendi Moguntino non plane adimi posse, id tantum postulabant, ut cum Palatinus bello istius possessione ejectus sit, in eam nunc reponeretur; ac Moguntino post integrum sit, prætensionem suam via juris persequi. Quod si iste terrarum tractus nullo modo Palatino servari posset, saltem sortem ipsi salvam manere cupiebant. Iidem quoque monebant, ut de pactis gentilitiis inter Domum Electoralem Palatinam, & Neoburgicam de omnibus juribus lineæ Rudolfinæ, quatenus huic conventioni non adversantur, deque feudis Juliacensibus diserte exprimeretur. Quia autem hoc modo Palatinatus non parum accidebatur, Sueci Electorem onere alendi matrem, fratres, atque sorores levandum censebant. A quo Cæsarei haut valde alienos se ostendebant, ut licet hinc ea res non plane transigeretur, de grata tamen conventione spes esset. Addebant 1647.

1647. debant Sueci, ut civibus Oppenheimensibus sacrorum usus, qui anno vicesimo quarto fuerit, salvus permaneat, tum ut alii, qui usum Augustanorum sacrorum postularent, publice aut privatim per proprios, aut in vicinia habitantes Ministros eodem libere gauderent. Id quod Palatini Instrumento Pacis exclusum ad peculiarem cum Suecis conventionem rejectum cupiebant. Cæsarei contra & Galli citra tergiversationem id probabant, quod suis sacris id fraudi non foret.

De Wurtenbergici restitutione.

§. 125. Circa Wurtenbergici restitutionem præter Heidenheimum dynastiam nihil restabat, quam Cæsarei excipere cupiebant; aut saltem ut Dux Bavaro sortem quingentorum millium florenorum, pro qua illa huic à Cæsare oppignorata fuerat, aut saltem ejus partem exsolvere teneretur. Sed conspirantibus Suecis Gallisque eadem Duci absque onere restituta. Circa causam Badensem Fridericus Marchio, qui sub id tempus ipse Monasterium accesserat, per Legatos suos ejusmodi transactionis formulam proponebat: ut Cæsar vi communis amnestiæ ipsum in superiorem & inferiorem Marchionatum Badensem, & Hochbergensem, tum in ditiones Rœtelam, Badenweileram, & Sausenbergam, abolitis à Domo Austriaca motis processibus, tum in dynastiam Stauffenam in Brisgovia & Hohengerolzeccam, reponeret, abrogata sententia super Marchionatu Superiore lata, ac prætensione probandum erat, istum haut legitime natum. Eam in rem cum probatio deficeret, nec tamen istum in plenam portionem admittere vellet, plerisque Ordinum res iniqua videbatur: nec Cæsareis à formula sua discedere, aut plura offerre placebat.

De causa Badensi. 8 Jun.

Catholici Osnabrugæ acta super Gravaminibus subvertere cupiunt.

§. 126. Ast quæ circa Gravamina Ecclesiastica Osnabrugæ acta erant, Catholici Monasterienses rescindere iterum satagebant, autore potissimum Episcopo Francisco Wilhelmo, qui cæteros ad ista retractanda instigabat, obtentu sumto, quod eadem ipsis insciis gesta forent. Frigidam quoque suffundebant Bavarici, ut si postulata sua circa Palatinam causam non plane obtinerent, occasionem extrahendæ paci nanciscerentur. Haut tamen videri volebant summam rerum in dubium revocare circa ea, quæ de religione, & bonis Ecclesiasticis conventa erant; sed tantum singularia quædam solicitabant, antehac placitis repugnantia: velut de autonomia subditorum in ipsorum terris extra causam pactorum, de paritate circa civilia Augustæ, Dunkelspulæ, & alibi, quæ neque anno vicesimo quarto fuerit, nec ab ipsis civibus desiderata, sed tantum à quibusdam è Civitatum Collegio mota sit, nonnullis Evangelicis improbantibus. Volebant quoque pacta inter Coloniensem & Luneburgicos circa sacra præsulatus Hildesiensis firma persistere. Propter hæc & talia constituebant caput de Gravaminibus denuo in consultationem deducere; quo fine à Principibus suis nova mandata expetebant.

Cæsarei illis stare volunt. 10 Jun.

§. 127. Talia agitari cum Sueci intelligerent, apud Cæsareos ea de re acerrime querebantur. Haut ideo Monasterium se venisse, ut quæ Osnabrugæ transacta sint, refingant sed ut super iis, quæ indecisa adhuc restent, cum Gallis consultent, pro re nata Cæsareorum mentem super istis explorent. Si qui conventa moliri auderent, eum compescerent; alias ni Catholici his ausis desistant, se omnia acta ludibrii loco habitura, ac velut abrupto tractatu re infecta reversuros. Cæsarei talia agitari non abnuebant; sed exigui ista ponderis, nec, si de reliquis convenerit, paci moram datura. Simul declarabant, non solum conventis se staturos, sed & ita cum Catholicis acturos, ut nihil difficultatis metuendum sit. Eo fine Cæsarei apud conventum Catholicorum exponunt; quanta cum cura ac labore per quinque menses cum Evangelicis, eorumque patronis Suecis super Gravaminibus egerint, & quam multa istorum postulata demum averterint. Etsi autem nonnulla, quę haut adhibita circumspectione debita olim in fraudem rei Catholicę vergere queant, indulgenda fuerint; non sua tamen negligentia id factum, sed quia ob fortunam belli adversæ parti faventem plus extorqueri non potuerit. Eoque satius sibi visum eas conditiones admittere, per qua Catholici sua posterum retineant, ac funestis armis demum finis imponatur, quam pertinaci contradictione exitio cuncta involvere. Si Catholici hæc postulata plane avertere cupiant, solidiore conjunctione quam hactenus opus fore. Inanes querelas movere, nec ulla resistendi media ostendere illorum esse, qui pacem frustra remorari cupiant. Caput istud de autonomia vel decies à se refictum, nec amplius, quam postremo Instrumento exprimatur, obtineri potuisse. Et tamen ea se circumspectione usos, ut si heterodoxos istos accurate observare velint, variæ occasiones defuturæ non sint eam libertatem istis adimendi, aut ditionibus suis eosdem ejiciendi. Si cessim eant, ac tractatus abrumpant, residuis Catholicorum opibus extrema imminere. Omnes Catholicos Principes, Bavaro excepto, ita adversæ partis armis oppressos, ut quantumvis velint, copias parare nequeant; nec à Gallis, aut Hispanis auxilii quid expectandum. Ergo caverent, ne dum Protestantibus paucula extorquere conantur, quæ supersunt, plane perdant. Potius ita agerent, ne insumtus à se labor frustra sit, ac ocyus pax obtineri queat. Ista quidem palam; Cæterum secreto apud Catholicos querebantur, Bavari defectione res Cęsaris afflictas; & cum Wertani opera exercitum ipsius ad se traducere faustra conati essent, Catholicos stimulabant, ut Bavarum Cæsari iterum conciliarent. Et quia Coloniensis, aut potius ipsius Capitula ægre ferebant, à Landgravia tributa non imminui, stimulante quoque Osnabrugensi, facile erat Cæsareis istum in arma iterum pertrahere; præsertim cum Reginæ ratihabitio haut ad futura crederetur; quod ipsum Bavaro armorum sumendorum necessitatem allaturum erat.

1647.

Cæsareorum ad Catholicos propositio. 19 Jun.

Catholici suis consiliis inhærent.

§. 128. Enimvero Catholicis Evangelicorum postulata enormia plane videbantur, & quæ ni temperarentur, illæsa conscientia admitti non possent; eoque conventa armis evertere decernebant hac præsertim occasione, qua Gallorum copię à Suecicis separatæ erant sed quia militem conscribere, & justum exercitum parare serum erat, magna jam anni parte elapsa, & Suecis interim destinata sua persequentibus, haut promptius medium videbatur, quam Bavarum denuo Suecis immittere. Unde literis ad istum scriptis rogavere; Cæsareis copiis suas conjungeret, ac Suecos digressis Gallis non parum debilitatos sociatis viribus alacriter invaderet, si non plane Germania, tamen hospitiis suis depellendos, aut insigni clade multandos. Esse vires, esse occasionem jam optatissimam: & se quicquid ad hunc finem foret pro virili collaturos.

De subditorum

§. 129. Circa Evangelicos subditos in Cæsareis provinciis Sueci nil amplius extorquere tunc pote-

1647. Cæſareorum ſacris.

poterant, quam ut Cæſarei tandem tria templa in Glogovienſi, Schweidnicenſi, & Jaurenſi Ducatibus, ſingula in ſingulis ad publicum Auguſtanæ Confeſſionis exercitium extruenda annuerent. Quo Sueci adquieſcere cogebantur, addito, Reginam & Evangelicos Ordines apud Cæſarem interventuros, ut circa hoc caput amplius quid indulgeatur. Meclenburgicus iis, quæ penſandæ Wiſmariæ offerebantur, nondum contentus erat, ſed inſuper expectativam in Ducatum Luneburgicum ea Domo extincta; ſimul Miroviam & Demeroviam Commendas in Meclenburgica ſitas, & centum inſuper uncialium millia, futuris Imperii tributis detrahenda, poſtulabat. Quorum illud, & iſtud Cęſarei concedere penes ſe negabant. Tantum prius conceſſis centum uncialium millibus, quingenta millia addebant.

De Meclenburgico æquivalente.

Bavarici de Seſſione Bremenſi queruntur.

§. 130. Supra de poſtulato Suecorum circa Seſſionem Bremenſem memoravimus. Id Cæſarei ſtatim Bavaricis ſignificavere, non ſine exprobratione; id lucrum ab Electore ex induciis ſuis reportari, ut Sueci non ſolum loco ſuo in Senatu Principum ipſum ejicere, ſed & quæ circa Palatinam cauſam promiſerint, retractare aggrediantur. Huic poſtulato ut acriter ſe opponerent, Bavarus Legatis ſuis mandabat, qui & in conſeſſu omnium Ordinum multa verborum acerbitate in Suecos, & qui talia ipſis ſuggeſſiſſent, invehebantur. Iſtos obtenta ad votum ſatisfactione, tribusque in Senatu Principum ſuffragiis, cum proximo à Marchionibus Brandeburgicis loco contentos ſe oſtendiſſent, poſt aliquot menſes mutata ſententia, facto velut ſaltu Bavaricam Domum prima ſede inter ſeculares depellere, quin toto Principum Senatu cum injuria & infamia relegare conari. Id indigniſſimum exemplum ne admittatur, Electoralium familiarum quam maxime intereſſe. Seſſiones in Senatu Principum non ex dignitate, quam quis extra Imperium gerit, ſed conditione feudi Imperialis æſtimari; quod exemplo Regis Daniæ intuitu Holſatiæ conſtet. Duces Bavariæ quondam ea regione in Superiorem & Inferiorem diviſa pluribus uno ſuffragiis cum primæ ſedis prærogativa gaviſos. Nec inuſitatum, ſi Electori præter Electoralem ditionem alii principatus poſſideantur, ut & ipſe in Collegio Electorali ſedeat, & per ſuos in Senatu Principum ſuffragia ferat. Sic Palatinum reſpectu Simmeræ, & Lauterecceæ; Saxonem Hennebergici Comitatus, Brandeburgicum Pomeraniæ in Senatu Principum locum ſortiri. Eosdem quoque Suecos nunc Superioris Palatinatus ceſſioni novas conditiones & reſtrictiones addere, moleſtiſſimo more ſemel placita recentibus additamentis labefactandi. Igitur monendos eosdem ut ſemel ab omnibus probata ne retractatum eant. Enimvero iſtud factum Sueci Legato Bavarico acriter exprobrabant. Super priore loco Brandeburgici, & aliorum inſtinctu quædam moviſſe, mox edito ſcripto, certum locum non deſignaſſe, relicto ſpatio, ut futuræ tractationi omnia manerent integra. De Palatina quoque cauſa nunquam pure, ſed certo modo & ſub conditione, quam à Bavaro non impletam conſtet, annuiſſe, quin poſt plura quam initio indulſiſſe. Hac exprobratione Bavari nonnihil turbati culpam in alios rejiciebant, qui Principi ſuo rem aliter, ac geſta ſit, repræſentaſſent: nec ſe licet de præſenti formula Suecica ſatis cognitum ſit, defugere potuiſſe, quo minus injuncta proponerent. Inde Suecos rogabant, ut his inſuper habitis in cauſa Palatina, & aliis ad pacem ſpectantibus negotiis pergerent; nec dubium haberent, quin Elector conſilia ſua Reginę ſit adprobaturus. Eodem modo Galli à Bavaro factam propoſitionem excuſabant; qui ab aliis malevolis incitatus ſit exinde emolumentum aliquod aucupantibus. Et univerſi Ordines offenſam hanc moderatis conſiliis abolendam cenſebant, acriter increpito, qui propoſitionem iſtam tam acerbis verbis adornaverat. Cæterum quia Suecis parum decorum videbatur, cum Bremenſis quondam in ſcamno Eccleſiaſtico quintum locum obtinuiſſet, jam in ſeculari poſt Brandeburgicos decimum quartum ſortiri; à Cæſareis poſtulavere, ut ea provincia licet in ſecularem Ducatum mutata, ne cujus poſſeſſio turbetur, veterem locum in ſcamno Eccleſiaſtico retineat, quod Auſtriaci & Burgundi ſeculares utique eodem ſcamno aſſideant. Ad quę Cæſarei renidentes, ſi eadem cum iſtis ſacra profiteantur Sueci, Epiſcopos Catholicos forte non magnopere contra niſuros; qui nunc, ut ulli Evangelico inter ſe locum concedant, ægre induci queant. Eam ob cauſam Suecis tunc proponebant, ut vel in transverſo ſcamno primam ſedem Bremenſis ditionis nomine inter Evangelicos Epiſcopos caperent, ſicut Burgundus primum locum inter Catholicos Epiſcopos obtinet; aut ſi hoc diſpliceat, ſcamno ſeculari medio loco inter Electorales Domos ſederent hoc modo, ut è ſingulis Domibus Electoralibus unus, Bavarus, Lauterenſis, Altenburgicus, Culmbacenſis, præſideret, inde Bremenſis ſequeretur. Sed poſteriori modo intercedebant, qui è Domo Palatina & Saxonica priorem præ Culmbacenſi ſedem habuerant. Igitur placebat, Cæſareis, Reginam quinta ſede ſtatim poſt Neoburgicum, haut turbato vetere ordine potiri. Verdæ & Pomeraniæ vetera in Comitiis loca relinquebantur. In Circularibus Superioris Saxoniæ Pomerania citerior proximum ante ulteriorem, in Weſtphalico & Inferiore Saxonico Circulo Brema, & Verda antiquum locum tenerent, Directorio Inferioris Saxoniæ inter Magdeburgicum & Bremenſem alternante.

6 Jun.

Id Sueci ægre ferunt.

8 Jun.

Ea controverſia componitur.

12 Jun.

De Caſſellanis poſtulatis.

§. 131. Sed & Landgraviæ cauſa, ſegnius licet rem gerentibus Gallis, Suecorum opera propius ad ſcopum promovebatur. Poſtulabat iſta; in amneſtia, expreſſam ſui mentionem fieri ob proſcriptionem, etſi nondum publicatam: utque omnia pacta, inprimis etiam quod Hanoviæ Comites cum Caſſellana Domo iniverant, diſerte confirmarentur; tum ut in quatuor præfecturas Schaumburgicas præter directum, utile quoque dominium haberet. Circa Marpurgenſe quoque negotium exigua differentia ſupererat. Cum Landgravia primo millionem, inde octingenta uncialium millia ad militum ſuorum ſatisfactionem poſtularet, Cæſarei ultra ſexcenta millia annuere nolebant. Ea cauſa erat, quare tunc huic negotio finis imponi non poſſet.

Galli de Religione Inſtrumento ſuo inſerere nolunt.

§. 132. Poſt trium ſeptimanarum moram demum perpulere Gallos Sueci, ut & illi Tabulas Pacis concinnare inciperent; qui pleraque utrique Regno communia è Suecico in ſuum transferebant; niſi quod, quæ ſuper Religione & bonis ſacris conſtituta erant, omitterent, hac in ejus locum clauſula inſerta: ut omnia, quæ in Suecico Inſtrumento ſuper Gravaminibus Eccleſiaſticis, & ſimilibus rebus, ſive in capite reſtitutionis, ſibi alibi diſpoſita ſint, æque valeant, ac ſi ipſorum Inſtrumento ad verbum inſerta forent.

Quan-

1647. Quanquam autem Succi hanc clausulam lubricam judicarent, & olim adversæ parti scrupulos movendi ansam præbere idoneam; simul fœderi congruere, utrumque Instrumentum conspirare; plus tamen obtinere non poterant, quam ut Galli omissa antehac vocabula, *in Sacris & Profanis* adderent. Quanquam & Avauxius pro zelo suo ægre huc descendebat, cum subscribendum esset ingemiscens; *vellem nescire literas*. Cæterum censebant Galli, clausulam istam sufficere posse, eamque adhibere malebant, quam prolixam eorum Articulorum deductionem, ne Hispanis, & aliis Catholicis ansam præberent ipsos criminandi, velut qui operam ad socios sacrorum debilitandos & opprimendos contulerint. Difficillimum, quod Galli paci cupiebant inseri, cautio erat, quam à Cæsare exigebant, ne is Hispano nunc, aut inposterum auxilium ferret. Equidem ne hoc qua Cæsar faceret, pollicebantur Cæsarei, idque servatum iri Ordines spondebant. Sed ut velut Austriæ Archidux ad hoc se obstringeret, oppido quam durum videbatur. Regi Hispaniæ proles mascula non erat, & Cæsar ducta hujus filia spem successionis in totam Hispaniam tenebat; ita ut isti non adsistere vix aliud esset, quam proprium Regnum destituere. Contra Galli Germanicam pacem inanem ducebant, si Cæsari velut Archiduci prætextu Hispanici nominis arma ipsis inferre liberum foret. Huic controversiæ componendæ Galli quidem ad extremum concedebant, ut Cæsar Hispano auxilium ferret eo casu, si ipsi hunc primi aggrederentur. Et Cæsarei videbantur annuituri, ut Hispano non adsisterent, si is primus Galliam lacesseret. Enimvero quanquam id temperamentum in futurum tempus valeret, manebat tamen difficultas de præsenti bello, si post conclusam pacem Germanicam bellum Hispanicum continuandum foret; quod Cæsar salva cum Gallis pace velut Archidux Austriæ Hispano ut auxilium ferret licere sibi cuperet, Galli id permittere abnuerent. Ita nulla tunc via videbatur rem hanc componendi, quam ut Galli simul cum Hispanis nunc pacem inirent: id quod Germanicæ negotiationi non parum remoræ injecturum adparebat. Cæterum postulaverant à Regina Sueciæ Galli, ut ne prius cum Cæsare pacem concluderet, quam hic in legem de non ferendo Hispanis auxilio consensisset. Id Regina neque annuere, neque negare volebat. Alias judicabat, Cæsari non magis interdici posse, ne Hispano, quam Gallis ne Lusitano adsistant. Neque per fœdus se teneri pacem cum Cæsare haut concludere, nisi inter Gallos, & Hispanos convenerit. Eoque Legatis injungebat; Gallis insisterent, ne ob rem, quæ fœdus non spectaret, pacem extraherent. Simul exprobrarent, quod cum ex fœdere in Austriam penetrare teneantur, jam totam Germaniam paucis præsidiis exceptis deserant. Haut secius tamen, salva causa primaria, & citra obligationem apud Cæsareos in speciem pro Gallis agerent, ut Hispanos ad pacem permoveant, nec aliter præ se ferrent, quam se haut conclusuros, nisi transactis inter Gallos & Hispanos rebus. Interim ipsi rem strenue urgerent, ac Gallorum postulatum eluderent, nec ob id solum tractationem abrumperent. Ita circumspecte porro agerent, ut ipsos sola necessitas huc deduxisse videretur, ac ut reliquis omnibus transactis omnes agnoscerent, nullam amplius rationem esse, quare ob eam solam causam bellum extrahatur.

Ne Cæsar Hispanis auxilium ferat.

Galli Instrumentum suum edere nolunt integrum.

§. 133. Quanquam autem Galli singula utrique Regno communia capita simul cum Suecis expendissent, istas tamen partes inter se combinare differebant, & quanquam constaret intra paucas horas Instrumentum ipsorum perfici posse; tamen ut illud absolverent, atque ederent adduci non poterant. Igitur non solum Cæsarei omnem culpam extractæ pacis in illos rejicere; sed & Sueci eas moras ægre ferre, ac ut calcar istis adderent jactare: cum Monasterii jam integrum mensem hæserint, modico operæ pretio facto, Osnabrugam se reversuros expediendis ibi quæ adhuc restent. Ea denuntiatio tantum valuit, ut Galli demum Instrumentum suum prælegerent, cujus tamen exemplum haut exhibebant. Apud Suecos differebant, id se edituros, statim atque sufficientem declarationem super satisfactione sua accepe rint. Nam compertum sibi in Cæsareis Tabulis quædam interpolata, & à formula ante octo menses formata discessum fuisse. Inde res à se distinctius expressas. Sed Mediatoribus instantibus respondebant; se una cum Suecis decrevisse negotiatione supersedere, quoad Palatina, & Cassellana causa transacta sit. Tandem Longuevillius Dux, Avauxius, & Grullardus Suecis formulam satisfactionis prælegebant. His Sueci significabant; sibi persuasum fuisse Gallicam satisfactionem dudum transactam, id quod & ipsi solenniter sibi Osnabrugæ significarint, eoque tantopere institisse, Suecicam itidem expediri. Et Grullardum subinde jactasse; modo Sueci Monasterium accederent, intra unius diei spatium ad conclusionem perveniri posse. Equidem se ut Galliæ idonea satisfactio obtingat optare, & quæ claris verbis expressa sit; præstitisse tamen, ipsos interea temporis circa eandem obtinendam sategisse. Invidiosum id fore, & criminationibus expositum, si nunc post tantas moras loco totius Instrumenti tantopere ab omnibus desiderati particulam duntaxat de satisfactione producerent. Nec eo secius Galli suo instituto inhærentes postero die dictum Articulum Cæsareis exhibuere.

Sed tractatum caput de sua satisfactione.

29 Jun.

30. Jun.

§. 134. Paulo ante Evangelicorum Ordinum Legati, qui plerique Monasterium accesserant, & ipsi morarum pertæsi, cum Suecos de discessu cogitare audirent, solenni Deputatione istos adeunt, rogantes, paulisper adhuc heic maneant, utque sibi, quæ nondum expedita pacem merentur exponant. Utrumque Sueci facile annuebant, scriptum etiam indicem, quem petierant, rerum nondum expeditarum libenter exhibituri; ni Galli postulassent id differri, quoad Instrumentum suum, quod propediem futurum sit, in lucem prodiisset. Eas Gallorum moras Ordines ægerrime ferebant, ac multi censebant, si Gallia pacem nolit dispiciendum, quomodo cum Suecis concludi, Ordinesque Catholici, & Evangelici inter se conciliati, belli malis tandem aliquando liberari possint.

Evangelici Suecos adeunt.

25 Jun.

§. 135. Tractatus inter Gallos, Hispanosque fere ad umbilicum perductos rumor vulgabat, qui tamen mox inanis compertus. Et quanquam Hispani Portum Longum, & Plumbinum remisissent, ac Mediatores diversa insuper temperamenta proponerent, nonnulli tamen adhuc nodi sat duri supererant. Inprimis circa Lusitaniam hærebatur. Cupiebant Galli Lusitanos aut paci aut induciis Catalonicis includere, aut, cum Hispani utrumque præfracte repudiarent, saltem id pacisci, ut salva pace Lusitanis auxilium ferre possent. Hoc auxilium Mediatores utraque parte consentiente ita temperabant, ut utrumque Regnum

Tractatuum inter Gallos & Hispanos continuatio.

1647. gnum absque violatione pacis sociis suis intra defensionis modum assistere queat. Sed quia Hispani auxilia Gallorum Lusitanis submittenda certo militum numero, & finibus Regni Lusitaniæ circumscribebant, Galli autem ita arcte stringi nollent, aut saltem id sibi stipulatum irent, ut Lusitanis viginti militum milla auxilio mittere liceret, queis sub Lusitanici Regni nomine, & vexillis oppida Hispaniæ oppugnare integrum foret, haut promtum erat eum scrupulum amovere. Et Hispanis non parum ferociæ accesserat ob Armenterium captum; Pigneranda disserente; hac rerum facie Hispanis longe utilius esse bellum continuare, quam pacem concludere. Galli contra ferebant, facile pati, ut pax Germanica ab Hispanica separetur: nam conclusa Germanica pace Hispanicam in expedito fore. Ast Hispani ostendebant; pace sua cum Gallis haut procedente, iis quæ super rebus Germaniæ concludenda sint Hispaniarum Regem haut stringi, nec quæ præsidiis obtineant loca redditurum.

Tractatuum inter Hispanos & Belgas continuatio.

§. 136. Eodem tempore Adrianus Pawius Hollandicus Legatus passim sparserat, de nuptiis inter Gallos & Hispanos agitari, ac Hispanos sponsæ in dotis locum partes Hispanici Belgii reliquas cum prætensione in Provintias Unitas daturos, aut eas pro Catalonia, Ruscinonensi Comitatu, & locis in Italia occupatis permutaturos; quin fœdus inter Gallos, Hispanos, & Pontificem cudi extirpandis Evangelicis. Eos rumores quanquam Galli vanitatis arguerent, haut parum tamen iisdem Belgæ ad pacem properandam incitabantur. Ac malebant Hispani pacis negotio in utramvis partem finem imponere, quam diutius in incerto hærere. Hollandia quoque Provincia pacem urgebat, Legatisque ut Monasterium reverterent injunxerat, addito, ut circa restantes inter Galliam & Hispaniam controversias sequestrium vices obirent. Tum & super guarantia, quam nomine Regis sui Servientus quærebat, decretum conceperunt, quousque illa porrigi debeat; quam si Servientus repudiet, aut eadem acceptata haut eo secius pax cum Gallia extrahatur, se absque Gallia pacem cum Hispano conclusuros. Hispani inter hæc Hollandis blandiri, portus suos ipsis pandere, hostilia in naves, mercesque eorundem inhibere. Vicissim Belgæ Fœderati, quod Servientus offerebat, subsidium pecuniarum abnuere; & cum idem postularet, ut exercitum in expeditionem educerent, aut cum parte saltem illius hostem distinerent, ne totas vires in Gallos vertere posset, ad utrumque vires, aut voluntatem sibi esse negare. Reditus Provinciarum exhaustos bello gerendo non amplius sufficere: inde pacem sibi cum Hispanis utique concludendam, ac spem esse, Gallos idem facturos, antequam in deterius res irent.

Pax nutat.

§. 137. Ita quam tunc plerique Suecicis Legatis Monasterium profectis spem pacis brevi coalituræ conceperant, vana deprehendebatur. Omnes equidem pacem loqui, sed nec omnes ejus obtinendæ momenta observare, quidam hinc inde eidem obstacula ponere. Apud Cæsareos ardor pacis, quem hactenus præ se tulerant, haut parum refrigerari sentiebatur. Animos addiderant pax cum Hollandis propinqua, Hispanorum in Belgio successus, Ilerda à Gallis incassum obsessa, tenues horum in Belgii finibus paratus, in seditionem pervicaces Vinarienses legiones. Contra Cæsari validæ per Bohemiam, & hæreditarias Provincias copiæ. Melander rei gerendæ cupidus, qui & ipse Cæsareos Legatos ne nimium properarent monuerat, exercitus Bavaricus in Cæsarem pronus. Ita intractabiliores quam antea non modo nullas circa negotia adhuc indecisa rationes audiebant, sed & hinc inde quæ Osnabrugæ convenerant retractabant. Quin & Galli etsi tunc rebus paulo durioribus ultro pacem extractum ire videbantur, quoad res suas in Belgio melius stabilissent. Suecis difficillimum negotium militum satisfactio supererat, super qua antequam convenisset, ad alia plene concludenda descendere ipsis haut licebat. Quin nec de illa ipsa certi quid proponere poterant, antequam Alexander Erskeinus ab exercitu revertisset. Ita Cæsareorum pertinacia, & Gallorum lentor idoneum ipsis prætextum præbebat invidiam extractæ pacis à se in alios derivandi. 1647.

Trautmansdorfius discessum parat, lubentibus Catholicis, invitis Evangelicis.

§. 138. His omnibus accedebat discessus Trautmansdorfii, qui quinquies jam à Cæsare avocatus, differri à se amplius iter posse negabat. Causam huic avocationi dedisse credebatur Legatus Hispanicus in Aula Cæsarea ut solet potens, succinentibus & qui Monasterii erant. Hi scripto ac sermone adversus acta ejusdem protestati jactarant: Si pacem is nunc cum Suecis conclusérit, solum in causa fore, qui Domus Austriacæ fortunam resurgentem impediat. Antea quoque tractatus cum Gallis præcipitasse, velut plane de vicibus Domus Austriacæ conclamatum foret. Iidem quoque conati fuerant gratiam ipsius in animo Cæsaris labefactare per Mariam Augustam, & Chiroguam Capucinum; qui tamen literis propria manu scriptis Comiti indicium faciebat, quid in ipsum Hispani molirentur. Unde mirum non est, Trautmanstorfio postea pacem Hispanicam parum curę fuisse; ac Hispanos prohiberi non potuisse, quo minus ipsi pace excluderentur. Quo fine Mediatores instigabant, ut demonstrarent, communem pacem rei Christianæ maxime utilem esse sistendis Turcarum progressibus: Tum & Lotharingum subornabant, ut misso Russchoto Cancellario suo, velut Episcopi Virodunensis delegato, adversus tractatus istos protestationem interponeret; Parlamento quoque Anglicano permoto, ut Palatini causam probaret; Denique testati, se Franckendaliam restituere, aut in cessionem Alsatiæ consentire nolle. Cæterum & Pontificis Nuntius, Osnabrugensis Præsul Franciscus Wilhelmus, qui autoritate sua Catholicorum consultationes temperabat, simul Jesuitæ Monasterienses ob ista circa Gravamina Osnabrugæ acta acerbe perstringebant, ac omnes conspirabant, ut eundem Monasterio dimoverent. Etsi multi credebant, haut ægre tulisse Trautmansdorfium sua acta labefactari, si forte versa armorum fortuna Cæsar & Catholici leviore jactura defungi possent. Nam prævalentibus Suecis facile ad conventa recurrere licebat. Contra abitu istius dolebant Evangelici, quod viri moderatio ad promovendam negotiationem plurimum contulisset; ac metus erat, ne eo digresso tractatus si non abrumperentur, saltem adhærescerent. Inde Principalibus & Urbicis sociati Saxonici & Brandeburgici, qui hactenus ob negatum, quem affectabant, Excellentiæ titulum consultationibus istorum abstinuerant, cum ut diutius maneat rogare constituunt. Unde cum prius ex Suecis intellexissent, quo loco tractatus essent, Leuberum Saxonicum, 4. Jul. & Langenbeckium Luneburgicum ad Trautmansdorfium mittunt rogatum, ut unum adhuc diem maneat; interim se tentaturos, num nego-

1647. tio finem imponere possint; qui & tantillam moram ipsis annuebat. Quanquam autem viderent, difficillima rerum capita adhuc superesse, & quæ per biennium expediri non potuerant, ita raptim nunc confectum haut iri; totum tamen eum diem consultationibus dabant. Interim Sueci apud Gallos quid facto esset opus deliberabant. Hisce Contarenus confirmarat, ipsum Trautmansdorfium manere cupere, sed à Pegneranda ad discessum impelli, qui speret illo digresso summum tractatus moderamen penes se fore. Nam Nassovium, & Lambergium placido esse ingenio, Cranium nullo numero, Volmarum multa prudentia, nec spernenda autoritate Hispanico stipendio illigatum, cuique è Pegnerandæ nutu pendere necessum sit. Ne igitur deinceps summa rerum penes Hispanos esset, placebat Gallis, ut utrique seorsim ipsum invisentes idoneis rationibus eidem persuadere niterentur, septimanam unam atque alteram adhuc morari velit, quod spes sit, interea tractatui finem imponi posse. Se propere Servientum huc evocaturos, ac Hollandicorum Legatorum reditui instituros, quo pax Germanica, & Hispanica simul concludatur. Ita eam clausulam, ad quam negotium jam adhæreat, ultro expiraturam, & inutilem futuram. Quanquam autem Sueci eidem ut manere vellet, supplicandum haut ducebant; tamen quod is primarius Cæsaris Minister foret, qui serio hactenus rem egerat, ac ambitiose confectæ pacis gloriam affectare videbatur, Gallorum consilium haut adspernandum ducebant. Præsertim cum Trautmansdorfio monente spes esset, haut parum ad summam rerum profectum iri; sin spretis ipsorum rationibus abire pergeret, favor ipsos comitaturus erat, nil quod penes se foret intentatum reliquisse. Unde illa adhuc vespera ipsum invisentes obtinuere, ut pauculos adhuc dies mansurum se polliceretur. Sed Regiis vix digressis Chisius & Pegneranda aderant, qui ad iter ingrediendum stimulos denuo subdebant.

Evangelici circa eam rem satagunt. 5. Jul. §. 139. Evangelici interim in seram usque vesperam consultatione extracta decretum formarant, quale per angustiam temporis, reique indolem dabatur, idque sequenti mane per Deputatos Trautmansdorfio exhibuerant. Qui declarabat, saltem eousque se mansurum, quoad Suecorum sententiam cognosceret, ac num ad conclusionem perveniri possit. Id Evangelici statim Suecis significant, diligenter rogantes, negotio finem imponant, ac conditiones reducendæ circa sacra & civilia libertati jam obtentas amplectantur, quas incertę armorum aleæ exponere temerarium sit. Quanquam simul faterentur, rebus suis haut conducere, Gallos solos tunc cunctantius tractantes in bello destitui, quod Germaniæ inde ruina secutura sit. Nam sine dubio Cæsarem pacata Germania Galliam invasurum. Inde novi belli telam nasci: in qua si succumbat Gallia, Cæsari facile fore victricia arma in illos vertere, qui hoc in bello Regibus studuerint. Catholici contra super sublevando Cæsare, ac tuendæ Ecclesiæ Romanæ statu consiliis collatis haut parum difficultatis invenerant. Nam quid à Bavaro expectandum esset, non constabat. Quin ea temporum mutatio contingere poterat, ut qui nunc arma pro ipsis gererent, eadem deinceps in se converterent. Quo casu in posterum minus fortasse, quam nunc obtinendum sit.

Cæsarei Suecis §. 140. Eodem die Lambergius, Volmarus, & Cranius ad Suecos accedunt, inter alia formulam de Palatini restitutione adferentes, in qua parum quod desiderarent Sueci inveniebant, nisi quod de usu Catholicorum sacrorum in Provincia Inferiore, prout nunc sint, retinendo expungerent; 1647. spem faciunt. quod & Cæsarei demum admisere. Ostendebant quoque isti, circa Gravamina se id duntaxat in Osnabrugensi tractatione desiderare, ac emendatum cupere, de paritate munerum Augustæ, de subditis Evangelicis in Præsulatu Hildesiensi, de Donawerta, de quindecim annis in Autonomia constitutis. Nec abs re fore, si denuo cum Trautmansdorfio colloqui velint. Inde Suecis de accessu suo significantibus Trautmansdorfius sequentis diei horam nonam condicit. Sed cum Sueci postera die congressui se accingerent, Trautmansdorfius denuntiat; se vale jam mutuo dicto commode colloquium admittere iterum non posse, ni Sueci in conditiones à se ferendas pacem conclusuri sint. Trautmansdorfius tractare amplius abnuit. 6. Jul. Ea si mens sedeat, in antecessum pollicerentur, se non amplius paritatem munerum in civitate Augustana, nec plus quam sexcenta uncialium millia pro Landgravia stipulaturos. Id si annuere non constituerint, frustra colloquium secum suscipi: cum Collegis tamen suis rem amplius discuti posse. Suecis id responsum non absurdum videbatur, ni ipsi Cæsarei de hoc congressu proposuissent, nec ipse Trautmansdorfius excusationem ad extremam usque horam distulisset. Sed nunc imperiose nimis agi, & præter solitum hactenus morem exprobrabant, addito; se ex negato congressu haut aliud colligere, quam ipsum Collegasque hac similique ratione tractatus turbatum ire. De colloquio cum Collegis ipsius, cum ante meridiem tempus non supersit, post dispecturos. Ita statim oppido excedere Trautmansdorfius parabat, ni Evangelici, ac Brandeburgici cumprimis, ab ipso obtinuissent, ut expectaturum se promitteret, quoad unicum adhuc colloquium haberetur. Salvii cum Volmaro congressus. Id quod & Sueci demum annuebant ea tamen lege, ut solus Salvius cum Volmaro congrederetur, præsentibus Brandeburgicis. Fiebat id horis pomeridianis in ædibus Witgensteinii. Sed vix per quadrantem horæ sermones miscuerant, cum irritatis animis discedere pararent, ni Brandeburgici ipsos iterum placassent; id quod quinta vice fiebat. Postulabat Volmarus, ut Romanus cultus in Palatinatu Inferiore maneret; quanquam ipse & antea, & postremo colloquio de eodem remisisset; nec eo depelli poterat, quicquid in contrarium occineretur. Circa Hassicam causam uterque sententiæ suæ mordicus inhærebat. Paritatem in urbe Augustana neque Salvius remittere, neque Volmarus concedere volebat. Durlaceni Legati Suecis persuaserant plerisque Cæsareorum formula contentis assentiri, modo Marchioni permittatur clausulam addere, ut ipsi liberum sit jura sua inposterum liquidius demonstrare. Id quod abrupte à Volmaro negatum. Inter has disceptationes Volmarus à Trautmansdorfio schedam accipit, qua nosse cupiebat, num ea ipsa hora pax concludi possit: sin minus, utique sibi abeundum. Sed quia uterque perspiciebat hoc modo, & ita raptim eam confici non posse, re infecta discessum. Suecis tamen sufficiebat Brandeburgicis testibus demonstrasse, penes se culpam infecti negotii non hæsisse.

§. 141. Statim atque Volmarus in Trautmansdorfii ædes regressus esset, hic conscenso curru oppido excedebat, famam serio quæsitæ pacis relinquens, circa quam autoritate sua haut parum promoverat, eoque metus erat, ne ipso digresso omnia Trautmansdorfius Monasterio discedit.

1647. mnia lente procederent. In itinere Moguntinum rogaverat, Legatis suis injungeret, ut Catholicorum animos ad pacem permoverent, quod isti Hispanorum consiliis nimium tribuerent. Idem quoque Francofurti, Noribergæ, & passim qua transierat, de Catholicorum duritie questus duo se potissimum Cæsari suggesturum ferebat, ut neque aleam prælii tentaret, & quæ ipse cum Suecis circa gravamina transegisset, rata haberet. Ejus sacerdos Noribergæ disseruerat: Pontificis Nuntium, Hispanos, & plerosque Catholicos acriter institisse, ut inde avocaretur, ac in os exprobrasse; haut utilem ipsius apud tractatus præsentiam, & Evangelicis plura indies eundem concessurum; ne hæc quidem se servaturos, quæ ipse nimia facilitate indulserit. Malle se bellum in multos adhuc annos extrahi, quam pacem in eas, quæ nunc præscribantur, leges admittere. Quæ vera fuisse ipse eventus docuit. Sane perspiciebat iste, ingentem Cæsari molestiam incumbere non solum ab inimicorum Regnorum armis, sed & à morositate sociorum Hispanorum, & Bavari. Qua ut Cæsar exiret initio quam maxime cupiebat cum sola Suecia pacem inire exclusa Gallia. Id cum non succederet, cum utroque Regno pacem concludendam judicabat, nec rationes Cæsaris cum Hispani rationibus utique implicandas. Nec tamen deerant, qui dissererent; Trautmansdorfium serium pacis studium præ se tulisse, ut Evangelicorum animos sibi conciliaret. Sed quia non mature cum Catholicis communicarat, quæ circa Gravamina Evangelicis annuerat, & ea res ad extremum dilata istis super nullitate querendi ansam dederat; credebatur id fecisse, vel pro Cæsareorum more imperiose, vel potius tecte consciis Catholicis, ut his prętextus esset contradicendi, ac Cęsareis inde color nasceretur inhibitis tractatibus bellum continuandi.

Catholici paritatem Augustæ admittere nolunt.

§. 142. Cæterum jam ante Trautmansdorfii discessum Catholici coitione facta super Gravaminibus varios scrupulos movere cæperant, queis cumprimis paritas munerum publicorum ex utraque religione cum in aliis urbibus, tum Augustæ Vindelicorum impugnabatur. Incentor horum erat Leuxelringius, qui primo Franciscum Wilhelmum Episcopum, Petrum Buschmannum Cancellarium, & Adamum Adami Priorem Muchartensem, complurium Catholicorum Ordinum nomine suffragia ferentem, in suam sententiam pertraxerat, quos Moguntinus, Salisburgensis, Bambergensis, Herbipolensis, alii sequebantur. Bavarici quoque etsi modeste, ostendebant, ab hero suo jussos contradicere. Jactabant isti, pari se jure Catholicorum Augustæ, quo isti Evangelicorum, patrocinium suscipere. Mereri istos favorem, cum soli nuper urbem defenderint. Paritatem repugnare praxi anni vicesimi quarti; ac centum ab hinc annis Catholicos prærogativa gavisos. Quin nec ipsos Evangelicos cives Augustæ eam paritatem desiderare. Contra apud Evangelicos decretum erat semel placitis insistere, nisi quod quidam pro quindecim annis eorum nomine, qui deinceps in Catholicorum terris sacra Evangelica suscepturi essent, haut ita prętracte contendendum censerent. Ac sane nisi paritas munerum Augustæ, & aliis urbibus obtineretur, hi tractatus citra fructum futuri illis erant, cum jam ante annum vicesimum quartum eam in statu suo molestiam sensissent. Quo anno & Augustæ penes Catholicos vis imperii fuerat, Evangelicis non nisi umbra relicta, quod majore suffragiorum numero semper vincerentur. Ita porro cum hisce egerant Catholici, ac in posterum se acturos minabantur, ut nisi paritate constituta Evangelicorum libertati cautum non esset. Et magnum in ea urbe momentum videbatur, quæ quadringenta uncialium millia annua, si opus foret, ad causam communem conferre poterat. Enimvero Catholicis ita acriter renitentibus plerique aliquid remittendum censebant; ac sufficere, si unus è Duumviris, & Quæstoribus Evangelicus sit; reliqua in priore statu posse relinqui. Id quod Electoralibus Saxonicis & Brandeburgicis videbatur, quorum his injunctum erat pacem quocunque modo suadere, nec paritatem istam morari. Pacem quoque inclamabat Darmstadiensis, Wurtenbergicus, Meclenburgicus, Wetteravicus, Ratisponensis, Noribergensis, Francofurtanus, qui Saxonicis adstipulabantur. Contra Lampadius Luneburgicus iis, quæ Osnabrugæ convenerant, firmiter inhærendum censebat, cui Cassellanus, Argentinas, & pauci alii accedebant; qui tamen causam adversus plures haut sustenturi videbantur. Inprimis Thumbshirnii Altenburgici facilitas, ac pusillanimitas improbabatur, qui una cum Saxonicis Electoralibus Catholicos prensans ad pacem admittendam hortabatur, ad infimas obtestationes per viscera divinæ misericordiæ descendens. Cui Argentinas in os exprobrabat; hoc modo ipsum partam hactenus laudem ad extremum perdere; nec eo redacta Evangelicorum arma, ut pacem mendicare necessum sit. Hac adversę partis timiditate in commodum suum usi Catholici ferocius subinde agere, ac plura in Osnabrugę conventis sollicitare, ut jam multi restitutionem circa amnestiam & gravamina ad statum anni vicesimi quarti adspernarentur, qui tamen ab omnibus probatus, & fundamenti loco tractationi substratus fuerat. Sed Cęsarei Catholicorum consilio audito, prius sibi placitis abdicatis, paritatem illam retractabant; Volmaro jactante, vel cæteris omnibus transactis ob isthanc, velut ad oppressionem Catholicorum vergentem, bellum continuandum esse.

Evangelici vacillant.

Sueci adhuc Monasterii manent.

§. 143. Trautmansdorfio digresso Sueci quoque Osnabrugam reverti parabant, ni Evangelici & Contarenus Venetus ipsos, ut paucos adhuc dies morentur, rogassent. Et suadebat cumprimis Contarenus ocyus tractatum concludendum, quod tempus nunc maxime opportunum sit gloriosam Reginæ pacem obtinendi. Eandem jam cupita satisfactione potitam. Ordines in Universum, & plerosque singulorum quæ desiderarant obtinuisse. Si quæ supersint ex æquo decidi posse. Inter Cæsarem & Gallum dubia quædam superesse, sed initio pacis à Suecis facto & ista facile conventura. Legatos Hollandicos propediem expectari; queis mandatum sit omnibus modis pacem urgere. Eorum adventu si negotium infectum inveniatur, facile rerum faciem verti posse. Tempora mutationi obnoxia; multos bello huic implicitos, quorum studia atque commoda in diversum tendant. Ergo manerent, & ferrum dum candet cuderent. Nec segnius instabant Evangelici; satis patere Gallorum consilia non pacem, sed belli continuationem spectare. Sed cum bellum, postquam Regibus ac Ordinibus fere satisfactum sit, jam frustra geratur, cujus & malis tolerandis amplius pares haut sint, Gallis ad pacem exemplo præirent. Unde placebat Suecis Monasterii adhuc morari, ac petitis Ordinum expediendis pro virili incumbere, ut omnibus pateret, quantopere ipsi rem confectam cuperent.

1647. §. 144. Eo fine tum Succi, tum Evangelici Gallos hortantur, ut edito demum Instrumento suo ad conclusionem tractatuum procedere velint. Id quod hi Suecis prius ostensum tandem Mediatoribus exhibuere. Eo Instrumento complures duræ leges insertæ inveniebantur; cumprimis circa assecurationem, si pax Hispanica non simul concluderetur, ac ut Cæsar in posterum omne auxilium Hispano deneget. Tum ut civitates Imperiales in Alsatia, aliique immediati status Imperii, in Metensi, Tullensi, ac Virodunensi præsulatu, ac Alsatia (quæ pleno jure à Cæsare Galliæ cederentur,) siti, aut feuda inde recognoscentes Regi velut mediati status deinceps subjicerentur; utque Cæsar titulo Landgravii Alsatiæ abstineret; ac Lotharingici causa hinc separaretur. Multa quoque de Sabaudo, Mantuano, & similibus admixta erant, quæ huc non spectarent, non nisi remorandæ paci facientia. Circa quæ ut moderata consilia sequerentur, cum Sueci monerent, Galli obnixe postulatis hisce insistebant, jactantes; Succos ex fœdere ad omnia ista pervincenda teneri.

Galli Instrumentum suum edunt.

§. 145. Post Trautmansdorfii abitum Brandeburgici se Cęsareis & Suecis interponebant non quidem ad modum solennium Mediatorum, queis ubi res exigat, rationem expediendi negotia, ac temperamenta proponere solitum est, sed ut inter partes hinc inde commearent, ac utriusque declarationes additis modeste rationibus referrent; ne partibus tam crebro congredi necessum foret, asperiore verbo facile irritandis. Et quia Trautmansdorfius discedens disseruerat, sua profectione pacem impeditum non iri ac Collegas suos non minus tractationi incubituros, Sueci quoque cum hisce circa absolvendos tractatus operam continuare decreverunt. Enimvero Cæsarei lente agere, & modo hæc, modo illa excusare, quoad serio Sueci urgerent, num deinceps circa summam rerum agere secum velint? Ad quæ Cæsarei reponebant; spem sibi esse, valida fore, quæ cum Trautmansdorfio acta sint. Cæterum injunctum sibi haut longius procedere, quoad iste de actis apud Cæsarem retulisset. Unde tantisper in suspenso habendam, ac Cæsaris declarationem expectandam. Ita tractationem etsi nondum abruptam in longum extractum iri patebat, ex armorum successu deinceps à Cæsareis moderandam.

Cæsarei tractationem differunt.

§. 146. Initio mensis Julii Landgraviæ postulata scripto concepta denuo Cæsareis per Suecos exhibebantur; queis inter alia satisfactionis loco octingenta uncialium millia petebantur, oppidis Moguntinis, Coloniensibus, & Fuldensibus pignori opponendis, quoad ista exsoluta sint. Tum ut Hassicis militibus eodem modo quo Suecicis, pro rata satisfiat. Ad quæ à Cæsareis repositum; Moguntinum, Coloniensem, & Fuldensem malle rem aleæ belli committere, quam ulla suæ ditionis loca Hassis in solutum aut pignoris antichretici loco concedere. Id tamen annuebant, ut Landgraviæ quadringenta uncialium millia intra certum tempus, de quo conveniendum sit, solvantur, ad quæ regiones Hassicis tributis hactenus subjectæ ratam partem conferre debeant. Ulteriorem pro militum satisfactione prætensionem plane adspernabantur. Pręter hæc Cæsarei pacta successionis cum Hanoviæ Comitibus confirmare nolebant ob protestationem à Saxone interpositam, qui expectativam ejus Comitatus à Cæsare obtinuerit. Contra Cassellani Saxonicam protestationem inanem declarabant, quod Cæsar factam antea sibi concessionem re non amplius integra tollere nequeat. Marpurgense negotium Cæsarei ad Darmstadiensis declarationem, & pactum gentilitium revocare cupiebant. Sed Cassellani Regiorum declarationi obnixe insistebant; nec se alterius cognitioni causam subjecturos, quam semel Regum arbitrio credidissent. Et denuntiabant Regii Darmstadiensibus; se hactenus laborasse, ut id negotium ex utriusque partis placito componeretur; quod cum obtineri non potuerit, standum nunc eo, quod Suecicis Tabulis continetur, ac res in statum anni decimi octavi reponendas. Adjiciebant Galli minas; Darmstadiensem, si tergiversetur, hostis loco habendum: se quippe ad asserendam Cassellanæ causam ex fœdere teneri.

De satisfactione Hassica. 1647.

§. 147. Inter hæc *tractatus guaranticus* inter Gallos & Belgas Fœderatos absolvebatur, Serviento, & Thuillerio Legatis Gallicis instantibus. Illo articulus continebatur; ne Galliæ Rex sociis suis adversus Fœderatum Belgium auxilium ferat. Ejus perspicuam declarationem Galli postulabant, quod, cum Belgæ, ac Sueci ex fœdere auxilia mutuo ferre teneantur adversus quosvis commerciorum libertatem turbaturos, si deinceps inter Gallos, & Suecos super commerciis lis oriatur, Belgę Suecis adsistere necessum habeant; eoque iniquum sit Galliam stringi in re, quæ Belgarum arbitrio relinquatur. Ad quę Belgæ reponebant, hisce verbis Lusitanos respici. Sed cum ipso pacto communia verba retinerentur, Gallis ista expungi frustra contendentibus, multi verebantur, ne Sueciæ æque, ac Lusitaniæ illa clausula opposita foret. Eo tractatu demum absoluto, 19 Jul. & subscripto, Belgæ ad pacem absolvendam legatos suos Monasterium novis cum mandatis mittebant. Quia autem eosdem deinceps quoque Sequestrium vices inter Gallos, Hispanosque obituros spes facta erat, postulabant Galli, ut distincte iisdem injungerent, quousque desideriis Galliæ in negotiis nondum decisis favere debeant. Cui postulato provincia Hollandia contradicebat, ut ea res ipsorum Legatorum arbitrio committeretur. Ex quo conjiciebatur, Gallis parum ab ea Republica in favorem sui expectandum, quod plerique istorum Legatorum Gallis parum æqui in Hispanos propenderent. His gestis Servientus Haga Monasterium revertebat; cui 24 Jul. ut pro more donum sex mille florenorum daretur, cum in consessu Ordinum proponeretur, Hollandia provincia intercedebat; quę & solenniter eidem valedicere, ac extra oppidum deducere, cum ordo ipsam tunc tangeret, omittebat.

Guarantia Belgarum cum Gallis absolvitur.

§. 148. Ita pax tunc in ancipiti hęrebat, multis rebus magni momenti nondum expeditis; & quia hactenus ea clausula tractatibus semper addita erat, ut si vel unicus articulus indecisus restaret, reliqui omnes de quibus conventum foret, citra obligationem essent. Nec spes erat brevi circa tractatus promovendos operæ pretium futurum. Catholici animis elati omnia conventa refицturos se minabantur, queis ferociam addebat Wertani ad Cæsarem defectio, anceps Suecicorum armorum apud Egram conditio, Vinariensium legionum seditio, solutum Ilerdæ obsidium, expugnatum Land-

Pax in ancipiti est.

1647. Landresium: inprimis quod Bavarus in arma retrahendus sperarettur, circa quod omnis lapis movebatur. Cæsarei citra nova mandata ad plura tractanda progressuri non erant, quæ quando afferenda forent haut constabat. Qui & ostendebant, Cæsarem junctam cum Hispanis pacem cupere. De qua etsi Galli verbo spem facerent Hollandis modo reversis; rem tamen ipsam quantum possent variis remoris extrahebant; quibus etsi nullæ amplius in Germania copiæ forent; ob subsidium pecuniarium aspere obnitendum non erat. Evangelicorum Legati plerique attoniti, animisque ægri, tanto temporis, ac sumtuum dispendio nil adhuc effectum. Saxonicus Legatus Pistorius Monasterio domum proficiscebatur sumtibus uti ferebat impar, quorum magnitudinem & multi alii vix tolerabant: ac postquam Cæsarei mentem suam exposuissent, plerique Osnabrugam revertebant. Unde & ipse Oxenstierna, Salvio jam prægresso, eodem redire constituit, interposita prius apud Cæsareos protestatione; cum hi Osnabrugæ conventis discedere velint, se quoque illis, quæ circa satisfactionem, & alia transacta sint, amplius teneri nolle, ac nova è Succia mandata expectaturum. Bavarico quoque Legato denuntiatum; etsi ipsius Principi in Palatina causa Regina insigniter gratificata sit si tamen cum Cæsareis colludere ipsum pateat, ista quoque retractatum iri. Ita Osnabrugam iste rediit, postquam duos per menses Monasterii hæsisset, maligniore jam pacis fiducia, quam cum eodem proficisceretur. Cujus propinquam spem cum plerique Evangelici, tum inprimis Osnabrugenses præceperant; ut ipsis Cæsareis incertum qua de causa suggerentibus Petriburgo munimenta dejicere inciperent. Quod tamen à Suecis statim atque id rescissent inhibitum.

[margin: 21 Jul. Succi Legati Osnabrugam redeunt.]

[margin: 25 Juli]

[margin: De satisfactione militum.]

§. 149. Paulo post ab exercitu Osnabrugam revertebat Erskeinus, ducum sententiam super militum satisfactione adferens. Unde Legati Suecici postulata exercitus libello concepta Cæsareis, qui & ipsi Osnabrugam remeaverant, offerunt. Exprimebantur ibi quinquaginta sex equitum, sex dragonum, sexaginta tres peditum legiones. Singularum equestrium legionum menstrua stipendia novendecim millibus sexaginta quatuor uncialibus, dragonum 10980. pedestrium 8629. taxabantur. Accedebant pro re tormentaria in mensem centena millia uncialium, ac pro ducibus, ministris togatis, viduis ac pupillis 223507. Sic ut singuli menses duobus fere millionibus taxarentur. Et quia decem mensium stipendia postulabantur, tota summa ad viginti uncialium milliones adscendebat. Id scriptum à Cæsareis acceptabatur quidem, sed cum istud non tam se, quam Ordines spectaret, cum hisce id se communicaturos declarabant; qui & de hocce ad suos domum referebant. Ejus postulati magnitudo apud plerosque consternationem, apud alios iram excitabat. Quidam ex ipsis Evangelicis id plane rejiciendum, nec tractatus de eodem, quod præstari nullo modo posset, suscipiendos censebant. Potius ad concordiam redeundum Ordinibus utriusque Religionis, ac sociatis consiliis aliam viam, qua hisce malis exiri queat, dispiciendam. Alii cum Suecis agendum judicabant, ut postulata illa ad æquam moderationem deducerentur. Agnovisse se antea, par esse, Suecico militi à se satisfieri. Id nunc ita abrupte citra insignem Suecorum offensam rejici non posse. Reliqui differebant expectandos armorum eventus. Nam si contingat Suecos à Cæsareis Germania pelli, illorum non amplius rationem habendam; sed tunc Cæsareo militi satisfaciendum quicum tolerabiliore lege, quam cum Suecis decidi posse spes sit; ac in hos minore molestia, quam in Suecos, pecunias erogari in Germania mansuras. Sin fortuna Suecis faveat, sat spatii fore cum hisce transigendi. Ac facile perspiciebant Evangelici, se neque solos huic oneri ferendo pares, neque idem in solos Catholicos devolvi posse, sed utrisque humeros subdendos. Sed Catholici hoc negotium tangere plane abnuebant hanc potissimum ob causam, quod eo casu Cæsar, ac Bavarus paria pro suis exercitibus se stipulaturos declarassent. Ast Cæsarei postulata Suecorum magna cum invidia differre; tanta argenti summa Germaniam fere emi posse. Reginam acceptis quatuor Principatibus ipsam suo militi satisfacere par esse; nec improba desideria responso dignanda. Ipse Cæsar literis ad præcipuos Ordinum datis immodestiam petitorum acerbe perstrinxerat hortatus, consilia, viresque secum sociarent; quo facto cum Regiis transigere in proclivi fore. Erskeinus contra, qui rem hanc agere non velut ex Reginæ mandato, sed solo exercitus nomine jussus erat, acriter instare, ut super eadem consultatio suscipiatur, minatus ad exercitum se abiturum, ac de rejectis ejus postulatis relaturum, qui consilia Ordinibus parum grata sit capessiturus. Denuntiasse jam Reginæ milites; non esse quod illa super ipsorum satisfactione curam suscipiat; cui viam ipsi sint inventuri. Fortasse hos deinceps tertiam tractantium partem fore, nec arma deposituros, nisi postulatis obtentis. Eidem tamen militarium exactionum adsuetudine ferocius differenti à cæteris haut remissius occursum. Nec absurde Lubecensis Gloxinus occinebat: nondum tempus esse militum præmia exigendi; pacem prius Germaniæ isti repræsentarent. Mercedem non nisi post operam solvi. Enimvero aliam viam insistebant Legati Suecici apud Evangelicos sancte testati; ubi militibus satisfactum sit, se mox tractatibus finem impositurós. Addebatur, haut animum sibi esse petitæ summæ pertinaciter insistere, ac dolere sibi Ordines ejus magnitudine proterreri. Id quod pronis auribus ab his acceptum. Nec tamen ad consultationes accedi poterat, nisi novis mandatis allatis: ac judicabant ipsi, id caput ad extremum cæteris omnibus transactis rejiciendum esse. Nec Suecis id negoti m fervidius in præsens agere integrum erat nutante fortuna belli, postquam inducias Bavarus abruperat.

[margin: 4 Aug.]

[margin: De hocce postulato judicium.]

[margin: Ea differtur.]

§. 150. Eam ob causam & Catholici quæ Osnabrugæ nuper convenerant plane aboleri volebant, velut tumultuario & sine more inter Cæsareos, & Suecos acta; quæ denuo maturo consilio inter ipsos Ordines recoquenda sint. Addebat oleum camino Jesuita Mulmannus, qui ficto sub nomine *Eusebii de Eusebus* duo scripta typis publicaverat, queis titulus; *Judicium Theologicum super quæstione. An pax, qualem desiderant Protestantes sit secundum se illicita?* & *Vehiculum Judicii Theologici*: quibus acriter perstringebantur, quæ nuper à Cæsaris concessa fuerant. Nec segnius Catholicos Ordines Hispani stimulabant promissis liberaliter auxiliis, quamprimum pax inter se, & Gallos conclusa foret. Et quanquam Catholici initio constituerant missis Osnabrugam Deputatis tentare, num super illis, quæ ibidem conclusa erant, conveniri possit: id tamen mox omis-

[margin: Catholici Osnabrugæ conventa retractant.]

1647. omissum, Volmaro dissuadente, quod Evangelici Suecorum fiducia sine dubio prius conventis inhæsuri sint. Ita illi ad bellum animis conversi repetitis precibus Bavarum ad hostilia in Suecos resumenda stimulabant; cum Evangelicis interim Osnabrugæ alia agerentur, multis domum, aut in Hollandiam excurrentibus.

7 Aug.

Et quia circa sacra subditorum Cæsareorum maxima difficultas erat, Saxonici Electorales & alii censebant; eam caussam Suecis denuo commendandam, quo ita eandem moderentur, ne tractatus ideo abrumpatur. Quæ si impetrari non possint, providentiæ divinæ relinquenda; præsertim cum non constet, num istis bello consulendum sit; contra bello extracto facile utraque pars exitio involvi queat.

Sueci scripto sese in Palatina caussa declarant.

§. 151. Ast Galli, ut Bavarum Cæsareis partibus averterent, apud Suecos acriter instabant, ut quę nuper in caussa Palatina Monasterii declaraverant, scripto concepta ederent; quod metus sit, ne si iste diutius rerum suarum incertus relinquatur, Cæsari à quo valde solicitetur, iterum accedat. Ejus porro postulatis non pauci Evangelici studuerant, quod idem spem fecisset, se vicissim circa componenda gravamina utilem operam ipsis navaturum; quorum impulsu Sueci Bavaricis nuper omnia fere capita annuerant. Sed quia Cæsarei Suecos, quod scripto suam declarationem non edidissent, velut tergiversantes arguebant, eaque ratione Bavarum communi Catholicorum conspiratione in arma iterum propulsum ibant; Sueci verbo antehac conventa scripto concipiebant ad eum fere modum, uti postea Instrumento Pacis insertum est. In quo & de bonis à Cæsare in Moguntinos ministros, & à Bavaro in Metternichium donationis titulo translatis mentio fiebat, cum Galli cavissent, non allodialia, sed feudalia ista bona esse. Ea formula à Secretario Legationis subscripta Gallis transmittebatur, addita tamen conditione, ut quemadmodum jam Bavaricis sit satisfactum, ita & hi, quæ absolvendæ adhuc paci restent, ac inprimis de Suecici exercitus præmiis promoverent. Quæ formula in Sueciam transmissa, citra moram à Regina firmabatur. Et Galli eo facto læti Espignium Avauxii agnatum ad Bavarum misere, qui ista nuntiaret, simul, ut is à conjungendis cum Cæsare armis arceretur, operam daret.

Tractatus pacis Osnabrugæ quiescit. 6 Aug.

§. 152. E Cæsareis autem, qui tractatus continuaturi videbantur, Sueci exquirebant; an non à Catholicis, æque ac ipsi ab Evangelicis, in mandatis habuerint super Gravaminibus transigere? An non subinde, quæ acta sint, cum istis communicarint? quæ si ita essent, quo fine Catholici novam nunc consultationem super utrinque placitis instituerent? Cæsarei mandatum se istorum nomine agendi habuisse affirmabant; haut tamen minutias quasvis cum Catholicis expendisse, sed secutos, quod crederent ab hisce admitti posse. Sed cum Monasterium venissent, intellexisse, quæ Osnabrugæ conclusa forent, passim à Catholicis carpi, eosque quicquid ipsi obsisterent, novæ consultationi instituisse, ac singulos à Principibus suis nova mandata expetiisse. Id quod à se prohiberi non potuerit. Cum de aliis capitibus quæ restabant Sueci moverent, à Cæsareis ostensum; se nondum acceptis post Trautmansdorfii abitum novis mandatis longius quam antea factum, progredi non posse. Quin demum dicebant; standum iis fore, quæ ad extremum à Trautmansdorfio proposita forent, & nova à Cæsare mandata haut expectanda. Ita adparebat, ipsos fiducia in armis posita, è successu rerum consilium capturos; quod fama esset, res Suecorum ibi se non optime habere, queis adverso prælio contusis lautioribus conditionibus potiundi spes erat. Ita tractatus tunc plane quiescebant, nisi quod Salvius aliquot cum Cranio congressibus Instrumenta pacis utraque conferret; ubi hic multa dudum transacta iterum in dubium revocabat; de quo Sueci Evangelicos, quid actum foret, nosse cupientes, certiores reddebant, ut penes quem morarum caussa sit clare perspicerent. 1647.

Gallicum Instrumentum discutitur. 7. Aug.

§. 153. Enimvero Ordinibus, queis jam à Suecis tractatibus otium erat, negotium facessebat Gallorum Instrumentum; super quo à Moguntino tres quæstiones ad deliberandum proponebantur. Quid cum decem urbibus Imperialibus ad præfecturam Hagenoicam spectantibus sit agendum, quæ ut immediatum sub Imperio statum servent rogaverint; quod Gallis à Cæsare & Domo Austriaca, plus quam penes ipsum erat, heic concessum videatur? Num Vasalli Episcopatus Metensis, Tullensis & Virodunensis cesso Gallis dominio directo, Coronæ Galliæ subjecti esse debeant? Num Cæsari suadendum, ut excluso Lotharingiæ Duce pacem absolvat; an vero ut consilio, & ope per arma, aut tractatus ipsi adsistat, quoad ditionibus suis restituatur?

Ordinum sententia de decem Urbibus Alsaticis.

Ac super decem Urbibus Alsaticis quidem constabat, Domum Austriacam nunquam jus dominii, aut pigneris, sed solius Advocatiæ seu protectionis habuisse, idque temporarium duntaxat & personale, quod aliquando cum singulis præfectis provincialibus immutatum fuerit; nec semper penes Austriacam Domum, sed & alias Principum familias hęserit, quin nuper morte Leopoldi Archiducis tantum non extinctum sit. Istud Advocatiæ jus non magis nunc in Galliam translatum intelligi posse, quam credibile sit, Galliæ Regem hisce legibus id suscepturum. Nec enim præsumi posse, propter isthanc dignitatem oneri magis quam lucro exundantem, Regem Galliæ jusjurandum, ac scriptam cautionem pro more præstiturum, se istas urbes non pignoris loco Cæsaris ac Imperii nomine possessurum; conditionem ipsarum immediatam, ac omnia jura tuiturum; in quas leges ab omnibus antehac præfectis provincialibus juratum fuerit. Incongruum quoque fore, istum legibus Imperii haut obnoxium ad earum defensionem adversus quosvis, ac forte adversus se ipsum obstringi. Multo molestius futurum, si decem istæ Urbes cum aliis Imperii Ordinibus, aut exteris Principibus aut Rebusp. adversus ipsum Protectorem suum foedus ineant; id quod per privilegium Carolinum ipsis liceat. Ignominiæ quoque cessurum Imperio, si harum urbium limitanearum protectionem extraneo Principi de novo deferat, velut membris suis adversus iniquam vim defendendis non sufficiat. Denique nec invitis illis urbibus Advocatum obtrudi posse, quod alias in favorem ipsarum instituta oneri cessura sint. Has ob rationes universis Ordinibus, ac cumprimis Urbium Collegio placebat, Præfecturæ Hagenoicæ indolem perspicue deduci, & ad solos vicos Imperiales, velut Austriacas oppignerationes, ad quas illa proprie spectat restringi, ac decem immediatas Urbes Imperiales ob disparem conditionem inde èximi, ac plane præteriri, cumprimis Weissenburgum, & Landaviam, quas sub cessa Gallis Alsatia haut comprehendi notorium sit. Circa Ordines Imperii

rii à Metensi, Tullensi, ac Virodunensi Præsulatu feuda recognoscentes, quos inter insignes Principum & Comitum familiæ erant, cum de Gallica satisfactione ageretur, haut alia mens fuerat, quam ut Galliæ ea duntaxat jura in tres illos Præsulatus transscriberentur, quæ Imperium antea habuerat. Et constabat dictos Ordines, non obstante feudali adversus Episcopatus illos nexu, hautquidquam Ordinum Provincialium numero habitos, sed semper Cæsari ac Imperio immediate subjectos, ac nomine istorum feudorum non minus quam reliquarum ditionum suarum onera Imperii exsolvisse. Quemadmodum id frequentissimum sit in Germania, ut unus Ordinum ab altero feuda recognoscat salvo immediato statu, & ut eam ob causam inter subditos ipsius hautquidquam censeatur. Et quanquam in eum casum, quo à Præsulatibus illis dependentia feuda in alieno, ac nominatim Romani Imperii solo sita sint, vasallagium ad Galliam spectet, superioritatem tamen & Jurisdictionem penes Imperium manere. Quin nec bona feudalia in Præsulatibus sita feudi natura repugnante homines ligios efficere, sed vasallos istos intuitu feudorum, quæ ab Imperio recognoscunt, immediato suo statui ac libertati relinquendos. Unde haut adparebat, quo jure Gallia istorum Ordinum, sive mediati sint, sive immediati subjectionem affectet. Quia etiam Comitatus Pfirtensis sub satisfactione Gallica continebatur, quem Basileensis Præsul antiquitus feudum suum esse prætendebat, Cæsareos monere placebat, ut isti Præsuli dominium directum ejus Comitatus reservaretur. Circa Lotharingiæ denique Ducem videbatur, cum is partem suarum ditionum Imperio obnoxiam agnoscat, hoc intuitu à tractatu eum non excludendum, ac operam dandam, ut & is paci includatur; ita tamen, ut ejus causa pax non extrahatur. Nam etsi optandum sit istam quoque litem componi, ac Instrumento Pacis inseri; cum tamen Galli contendant, Lotharingicum bellum origine & tempore à Germanico distingui, eoque nomine Ducem à præliminaribus, & præsentibus tractatibus hactenus excluserint; verendum esse, ne ista controversia pacem Germanicam magis reddat intricatam. Igitur Germanię afflictæ utilius videri, causam Lotharingicam, ac lites Hispanicas separatis cum Gallia tractatibus seponi. Quid autem Cæsari, velut Regi Hungariæ & Bohemiæ, aut Archiduci Austriæ citra opem aut fraudem Ordinum Imperii facere placeret, id arbitrio ipsius relinquebatur. Contra Cæsarei Legati declarabant, sibi restitutionem Lotharingi omni modo urgendam, nec ulla ratione tractatu pacis eundem negligi à se posse.

De Lotharingiæ Duce.

Servientus Osnabrugam venit 24. Aug.

§. 154. Osnabrugam inde Servientus venit, de actis suis Hagæ Suecos certiores redditurus. Is ostendit, multas ibi se difficultates invenisse, quod Hispani, & qui cum his sentiebant, tantam pacis cupidinem apud vulgus excitassent, ut Ordines de conditione, & commodis suæ Reipublicæ, quidque emolumenti, aut damni proventurum inde sit, vix judicare potuerint. Hollandiam cumprimis cæco impetu in pacem ruisse, cui reliquæ Provinciæ, uti illa Consuli Bickero, & hic uxori suæ, obnoxiæ sint. Frustra fuisse, quæ ipse disseruerit; neque fœderi, nec propriis rebus congruere, ita raptim Gallicis se partibus avellere. Demum negotium de guarantia utcunque absolvisse. Et quia è Chanuti literis intellexerit, Reginæ quintum ejus Articulum esse suspectum, velut quo contineatur, quod diffidentiæ inter socia Regna causam præbere queat, se, ut ipsos hac de re edoceat, huc venisse. Haut inficias ire Belgas Fœderatos, cumprimis queis in mari Baltico commercia colantur, invidiam adversus Suecos concepisse, ac pro more ejus nationis liberis sermonibus istam apricari. Præcipue ægris oculis adspicere, quod Regina struendis se navibus det, quodque hac pace Pomerania, Wismaria, & Bremensi ditione potiatur una cum portoriis in Pomeraniæ & Meclenburgicæ ora, simul ad Ostia Visurgis, Albis, & Oderæ pedem firmet. Tum Sueciæ cives in fretis Danicis immunitate gaudere, ac domi minoribus quam exteros vectigalibus onerari. Inde Suecos magis magisque commercia excolere, hinc inde lucro Hollandis prærepto: Cum autem commercia, & navigatio Belgii Uniti anima sit, facile judicari posse, quam alte ista apud Batavos penetrent. Inprimis & Leonem Aizemam Hanseaticorum Ministrum Sueciæ infestissimum frigidam suffundere. Quicquid tamen privati differerent, haut sensisse ab Ordinibus Generalibus hostile quid agitari. Quintum guarantiæ caput Lusitaniam respicere, quod Hollandi in Brasilia à Lusitanis patrata digerere nequeant, novoque ansam bello captent. Quanquam Gallicus Secretarius Hugo Lionnius judicabat, forte Sueciam non minus, quam Lusitaniam peti, ac Pawium nuper in consessu Ordinum de fœdere inter Belgas, Hispanum, & Danum contra Sueciam super tuendo Maris Baltici imperio, aliisque rebus proposuisse; ad quod etiam Galli per Legatum Danicum Cornificium Ulfeldium invitati sint. Præter hæc Servientus ostendebat, Bavarum per Legatos suos Lutetiæ institisse, ut præsidia sibi in locis Wurtenbergicis, & Augustæ retinere liceat, tum plura hospitia in usum exercitus sui concedantur. Quæ postulata ab Aula Gallica huc sint rejecta. Addebat, dicta loca invito extorqueri non facile posse. Tanto promtius ista eidem relinquenda, quo Cæsareis partibus avertatur. Nec posse eum diutius propriam intra ditionem copias suas continere absque utriusque exitio. Ac si hæc abnuantur, exemplo fratris Coloniensis Electoris, acriter instantibus Cæsareis & Catholicis, inducias renuntiaturum; quas ut servare pergat omnibus officiis demerendus sit. Sueci, ut Bavarus in statu præsenti maneret, utilissimum agnoscebant, eoque, quantum per mandata sua licebat, nuper circa Palatinam causam indulserant, quicquid à Gallia postulabatur. Sed quod nunc petebatur, velut appendix Ulmensis tractatus ad Wrangelium rejiciebatur. Enimvero Reginæ haut placebat amplius quid Bavaro præter conventa indulgeri, nec vires nocendi ultro suppeditandas, quod de fide ipsius sibi parum polliceretur.

§. 155. Catholici interim Monasterii consultationes suas non solum super Gravaminibus, sed & toto Instrumento Cæsareo absolverant; queis inter ipsos, Cæsareosque prius discussis statuendum erat, an & qua ratione ad Osnabrugenses istæ referendæ forent. Cæterum immensos illis spiritus dabant abruptæ à Bavaro induciæ, ac jam Deputatos Osnabrugam mittere adspernati, ut Evangelici Monasterium se conferrent exclusis Suecis, cupiebant, etsi alias ex alternandi lege Catholicis Osnabrugam accedendum esset, cum nuper tres fere menses Evangelici Monasterii hæsissent. Et Moguntinus Legatus apud Schæferum Cassellanum gloriabatur; victoriam nunc certo certius in 19. Sept.

Catholici insolescunt. 16. Sept.

1647. Catholicorum manu esse. Jam dudum Evangelicos monitos, ne fiducia exterorum postulata sua nimium intenderent. Si Monasterium ipsi venire velint, super controversis capitibus transacturi, tempus adhuc esse; tantum ut Sueci actione dimoveantur, ac tractatio vel inter solos utrinque Ordines, vel arbitris Cæsareis instituatur. Et sane scripto suo pleraque repudiabant, quæ inter Cæsareos, & Suecos Osnabrugæ convenerant. Nec invectivis abstinebatur, Leuxelringio Augustano earum rerum incentore cumprimis inter pocula declamante; quis Cæsareis potestatem dederit Catholicorum nomine concludendi? Cur primoribus Catholicorum fas sit ista in cæterorum fraudem probare? Quanquam & isti hæc à se rata haberi negent. Ad extrema plane deflexum fuisse. Ab Evangelicis plurima remittenda esse, ni negotium fieri irritum malint. Sed & iidem ad Instrumentum Cæsareum tantam farraginem objectionum congesserant, ut, si tractatio instauranda esset, brevi ista expediri non posse videretur.

Evangelici sunt timidi. Evangelici contra fere animis defici, præsertim quod persuasum ipsis esset, sciente & consentiente Gallia Bavarum inducias cum Suecis abrupisse; & post Turennii discessum spargeretur; Avauxium Catholicis confirmasse, Gallum deinceps in Germania exercitum non habiturum. Suspicionem augebat, quod Legatus Bavaricus in Gallia mansisset, & post induciarum renuntiationem Bavari libere Laugingæ versarentur. Unde colligebant Evangelici, Catholicos, ac Gallos clam conspirasse de ipsorum commodis apud tractatus impediendis. Et haut obscure ex Evangelicorum sermonibus patebat, si denuo super gravaminibus agendum sit, haut parum ipsos de illis, quæ jam obtenta fuerant, remissuros.

Cæsarei vacillant. §. 156. Ast Cæsarei ab initio testabantur, quæ Osnabrugæ cum Suecis convenerant mansura, haut obstante Catholicorum intercessione, quos norint istorum subversionem agitare. Protocollorum fide demonstrari posse, Catholicis omnia quæ acta sint cognita fuisse, ac se non solum mandatis agendi ab illis instructos, sed & subinde super transactis illos certiores reddidisse. Nec deesse sibi viam istorum conatus eludendi, præsertim cum pauci duntaxat, Leuxelringius, Adamus Adami, & similes ista moveant, nulla autoritate. Inprimis Volmarus testabatur; se conventa tuiturum, ac ne pax ad ista adhæreat, Cæsarem ea omnia in modum Pragmaticæ Sanctionis, & transactionis publicæ promulgaturum ab Ordinibus adprobandæ; quam nemo sit futurus, qui admittere abnuat. Ista tamen simulari duntaxat mox patebat demulcendis Evangelicis; dum idem disserebat; audienda saltem Catholicorum monita, ac certa temperamenta hinc inde admittenda; de quibus ipse cum præcipuis Catholicorum dispecturus sit, ut tamen à conventis haut ita longe discedatur. Idem Volmarus quibusdam Evangelicis ostendebat, à Trautmansdorfio sibi scriptum; se ac Collegas propediem à Cæsare declarationem & nova mandata de omnibus accepturos. Apud alios contra fatebatur, se ampliora mandata non expectare, nec unquam à Cæsare ista mittenda. Id quod & Cranius quibusdam significabat. Ita non constantes sibi sermones eventum armorum ab ipsis captari arguebant.

Magdeburgicus protestationé interponit. 17. Sept. §. 157. Sub isthoc tempus Magdeburgicus Administrator Joannem Crullium quoque (nam Einsidelius jam ante discesserat,) domum evocavit, sumtuum magnitudinem obtendens; ut tamen, si spes conclusionis adpareat, alium sit huc re missurus. Ita directorium inter Evangelicos, à Magdeburgico hactenus gestum, ad Altenburgicum devolvebatur. Idem tam apud Suecos, quam Cæsareos scripto protestationem super alimentis Marchionis Christiani Wilhelmi, aliisque negotiis interponebat. Ducem Augustum, ex quo tempore Præsulatum possederit, alimenta sua inde capere non potuisse, nec annua duodecim uncialium millia sibi inde provenisse; ac vix multos per annos vastatas præfecturas ita reparari posse, ut adstrictæ quantumvis aulæ alendæ sufficiant. Unde nullo juris colore tam insignia alimenta præteriti temporis, & in posterum à se, & Præsulatu exigi; ac Alumni conditionem lautiorem, quam alentis reddi. Certa tamen lege præfectura Zinna, quam Marchionis uxor dum viveret obtinuerit, & ex qua pacatis temporibus duodecim fere uncialium millia redierint, ipsi cessurum. Monebat quoque idem, instinctu Comitis Barbyensis Electorem Saxoniæ prætensionem super dominio directo in præfecturam Eglam movere; de qua lis adhuc Spiræ pendeat, quales controversias ad præsentes tractatus pertrahi inconveniens sit. Sed translationi Præsulatus in Brandeburgicum tam Archiepiscopus, quam Capitulum intercedebat: ille quidem eo nomine, quod jurejurando obstrictus sit ad Præsulatum in statu ac juribus suis conservandum. Capitulum autem prolixo scripto ostendebat; se in quieta possessione libertatis suæ jam inde ab Ottonis I. temporibus fuisse, à quo Collegium suum cum supremo in hanc ditionem jure conditum sit non tantum amore & animo cultum divinum propagandi, sed & ea mente, ac fine, ut nobiles familiæ conservarentur. Ac statum huncce electitium eandem originem cum aliis Principatibus habere, ac eodem tempore, & alicubi prius, quam hæreditarium Principatuum statum à Cæsaribus introductum. Prioribus Germaniæ bellis Præsulatum tanto ære alieno oppressum fuisse, oppignoratis præfecturis, & bonis mensalibus, ut velut sui ipsius fundationem instaurare necessum habuerit, pignorum reluitione è collectis Ordinum Provincialium facta. Cum sedes illa per decennium vacaret ab anno superioris seculi nonagesimo octavo ad sexcentesimum octavum prioribus bonis tantum prediorum additum, quod annuos triginta uncialium reditus attingeret, eo melius firmando Collegio, quod ad conservandas illustres, ac nobiles familias pertineat. Eglam quoque bonis noviter adquisitis accenseri, Capituli pecunia emtam, cujus dimidia pars redituum sustentando templo Cathedrali, ac ejus Ministris destinata sit. Priores Electores Brandeburgicos Joannem Georgium, Joachimum Fridericum, & Joannem Sigismundum Præsulatui & Capitulo cavisse suo ac posterorum nomine, se nunquam jus ullum hæreditarium in eundem prætensuros, sed operam daturos, ut istius electitius status in perpetuum conservaretur.

§. 158. Super vectigali in Visurgi Brema urbs cum Comite Oldenburgico transigere non potuerat, hoc multum postulante, illa parum offerente: unde è sententia Ordinum Imperii ad Articulum de commerciis istius mentio facta fuerat. Cæsar tamen noluerat istam vectigalis concessionem controversiæ de jurisdictione in Visurgim cuipiam præjudicio esse. Id quod Bremæ displicebat, quæ vim si qua eo nomine intentaretur, excipere statuerat fiducia Hollandorum, qui vectigal illud tolerare nolebant, Comite acribus literis ut illo De vectigali Oldenburgico.

abstine-

1647. abstineret monito. Et occasionem inde captabant Cæsarei Hollandos cum Suecis committendi, rumore sparso, negotium de vectigali Visurgico Suecis ita acriter instantibus Tabulis Pacis insertum; quod hi oculos ad ditionem Oldenburgicam, & inprimis Comitatum Delmenhorstanum, & dominium totius Visurgis ob terras ad utramque fluminis ripam sitas adjecerint. Id quod non parum Belgarum animos asperabat, ut jam aliqui è Proceribus Provinciæ Hollandiæ censerent, aliquot naves bellicas in Visurgim mittendas, & vectigal vi inhibendum: quanquam aliis haut consultum videretur eousque illam litem suam facere.

Helvetiorum postulata.

§. 159. Helvetiorum nomine aliquot jam menses adfuerat Joannes Rudolfus Wetsteinius Consul Basileensis, qui postulabat, ut controversiæ, quæ istorum Rebuspublicis cum Spirensi Camera intercederent, heic abolerentur. Id quod Cæsarei quidem statim annuebant, ut tamen ad Ordines quoque referrent, quorum sententia ad Cæsarem transmittebatur. Sed quod Consul iste crederet, id negotium nihil difficultatis habiturum, declarationem Vienna haut expectans, à Cæsareis, & Regiis Legatis cautionem scriptam exigebat, id negotium Pacis Instrumento insertum iri. Quæ & à Suecis libenter exhibita. *30 Sept.*

Evangelici Volmarum Osnabrugam expetunt.

§. 160. E Cæsareis Legatis Osnabrugæ tunc agebat Lambergius, magis Comitis titulo Legationi splendorem conciliaturus, quam quod tractandis tam gravibus negotiis par foret. Et Cranius congressibus cum Salvio pleraque à Trautmansdorfio, & Volmaro acta abnuerat, male temperato insuper sacrorum suorum zelo flagrans. Unde Evangelicis placebat Volmarum, ad quem summa tractatuum post Trautmansdorfii digressum redierat, Osnabrugam invitare. Suecis cum ea res communicaretur, is scrupulus surgebat, quod Volmarus à Cæsare, non Osnabrugam, sed Monasterium destinatus sit; unde cum ipso acta eludi posse, velut mandatis cum Suecis tractandi destituto. Simul videbantur Lambergii offensam contracturi, velut minoris hunc quam Volmarum æstimantes. In Evangelicorum tamen arbitrio relinquebant, quid ipsi publice expedire judicarent. Hi ad Lambergium & Cranium ea de causa accessere; qui ad Volmarum se scripturos recipiebant, nulla offensæ significatione id tantum addentes, eventu ipso probandum, Volmarum non ampliora, quam ipsos mandata habere, nec in præsens operæ pretium facturum. Idem & Volmarus excusabat, nova se à Cæsare mandata expectare ferens. Tum Catholicorum declarationem super Gravaminibus in vicem instructionis sibi sequendam esse. Ita quam in isto Viro spem reposuerant Evangelici lubrica erat, præsertim cum diceret, ab Archiduce Oenipontana se evocari, nec ultra Decembrem mensem his locis commoraturum.

Galli Suecos Monasterium invitant. 19 Sept.

Mox tamen Galli per Grullardum Suecis significant, sibi haut placere Volmarum Osnabrugam venire; potius expectare, ut ipsi Monasterium excurrant; quod consilia conferenda sint, seu pax, seu belli continuatio sequatur; nec se amplius Bavaro fidere. Turennium intra tres septimanas decem cum millibus in Germania adfore, qui Hassicis conjunctis in usum causæ communis rem gesturus sit. Bavaro haut impune fore ab induciis resiliisse: & Galliam non minore constantia, quam hactenus, Sueciæ adhæsuram. Cum autem interea de sumtis à Bavaro armis innotesceret, placebat Salvium Monasterium proficisci pro captu temporum cum Gallos consultaturum; simul ut eidem stimulos admoturum, ut Gallia destitutis prope à se Germaniæ rebus manus iterum admoveat, & Suecicum exercitum, in quem tota hostium moles incumbebat, validiore quam hactenus auxilio fulciat. 1647.

Cæsarei ob rupturam Bavari insolescunt.

§. 161. Abruptis porro induciis propinquæ nuper pacis spes in incertum eludi videbatur. Equidem Bavarici Monasterii ostendebant, resumta à Principe suo arma paci promovendæ, ac hunc à Cæsare stipulatum, cum Suecis nuper conventa tueri. Ac referebat Volmarus, se à Bavaricis ad instaurandos tractatus impelli. Enimvero Catholici, Bavari armis confisi, nil præter bellum spirabant, aut saltem ea, quæ in Evangelicorum emolumentum Sueci pepigerant, subvertere iterum meditabantur. Jactabatur insuper, Saxonem Bavari exemplo ad Cæsaris partes rediturum. Cum Brandeburgico tractatus agitari, qui nec ipse ab ea re abhorrere videatur. Solicitari Luneburgicos, qui cum pluribus aliis Cæsaris partes amplexuri sperentur. Appariturum tunc, quid soli Sueci valeant. Nec minus ferebant Cæsarei, Bavaricas inducias Cæsari lucro cessisse, quod iste alias tantas vires, uti nunc, comparaturus haut fuerit. Cæsareum exercitum jam antea prævalidum, accessione Bavaricorum Suecos triplo, & amplius excedere. Laudari à se prudentiam & virtutem Wrangelii, qui præter suam opinionem tamdiu Suecicas res in Bohemia sustinuerit. Sed nunc retro cedere compulsum, Cæsareis è vestigio insequentibus, cui per Superiorem Palatinatum Bavarici iter obstructuri sint. Ita inter medios intercepto internecionem imminere.

Evangelici super mora Cæsareos interpellant. 28. Sept.

§. 162. Ast Evangelici Cæsareorum, & Catholicorum quadrimestrem moram ægre ferentes, per Electoralem Saxonicum, Altenburgicum, & Vinariensem Cæsareos de studio pacis, quod antea semper præ se tulerint, admonent, quæ causa tractationem tamdiu remoretur sciscitati. Cæsarei cum non parcius quam antea de Cæsaris in pacem propensione jactassent, culpam in solos Catholicos rejiciunt, qui monita sua proferre tamdiu distulerint. Unde Evangelici proponebant, ut ipsi, ac præcipui Catholicorum, queis pax cordi sit, cum Suecis congressi negotio finem imponant: Si qui Catholicorum conclusa respuat, ei integrum fore cum Suecis suo periculo bellum gerere. Eam brevissimam esse viam rem expediendi. Nam refractarios Prælatos, aliosque tricatores numero multos, viribus debiles esse. Quam conditionem tamen Cæsarei admittere dubitabant, priusquam ad Collegas suos Monasterium retulissent. Contra cum & malevoli Evangelicis persuadere instituissent, Suecos languide pro causa communi niti, ac de bello magis alendo, quam æqua pace cogitare; expresso Electoris Brandeburgici jussu Fromholtus à Suecis percontatur, num serio pacis conclusionem cupiant, addito; Electori alias nova consilia capessenda fore. Cui Sueci ita responderunt, ut is abunde sibi satisfactum agnosceret. *Ut & Suecos.*

Iidem à pravis consiliis cohibentur.

Cum igitur Evangelici in Suecis nihil quod desiderarent, haberent, contra è Catholicorum actionibus adpareret, pacis cupidinem apud hos falso obtendi, revera eventum belli captari, ut inde armis, quod sperabant, superiores Suecis atque Evangelicis pro lubitu pacis leges obtrudere possent; haut parum, quæ alias eruptura videbantur, adversa Suecis consilia retundebantur. Sane jam nutabat Saxoniæ Elector, & eousque hostium persuasionibus aures præbuerat, ut Suecis culpam protractæ pacis publice objectare non dubitaret.

1647. taret. Brandeburgicus Hassis per ditiones Clivicas & Westphalicas tributa interdixerat; ac paulatim arma parare cœperat. E cujus Legatis Fromholtus haut dubitabat fractas à Bavaro inducias laudare, addito, ni plures exemplum id imitentur, nunquam pacem obtentum iri. Agitabant quoque conventum Duces Saxonici, & Luneburgici, ut & ipsi copias conscriberent. Enimvero iidem, uti arma in Suecos sumturi videbantur, si penes hos mora pacis fuisset; ita fortibus consiliis Cæsarem ad pacem compellere haut audebant, tantum non attoniti, si de talibus Sueci disserere inciperent.

Tractatus inter Gallos & Hispanos quiescit. §. 163. Nec magis tractatus inter Gallos & Hispanos Monasterii promovebant. Belgarum inconstantia, languentia per Cataloniam, & Belgium Gallorum arma, legionum Vinariensium seditio Hispanis animos addiderant; qui & Cæsareos, ne longius progrederentur, cohibebant. Sed nec Galli ad pacem properabant, qui ad tumultum Neapolitanum oculos conjecisse videbantur. Pegneranda Spadanis aquis utebatur. Longuevillius in Galliam excurrere parabat, ni Mediatores, & quidam Belgicorum Legatorum, qui Monasterium redierant, inhibuissent, quod metus esset, ne plane tractatus abrumperetur. Et declarabant Belgici, reliquorum Collegarum suorum adventu operam se conciliandæ isti paci daturos. Et quanquam Galli ostenderent, haut libenter se Belgarum interpositione circa pacem Hispanicam uti; haut dubium tamen erat, quin serio isti concludendæ paci incubituri essent, & quidem iis legibus, quæ Gallis parum ad palatum forent, nullo quoque respectu ad Suecos & Evangelicos habito. Quos & ad promovendam pacem Hispanicam impellere videbatur invidia in Suecos, & dulcedo, quam jam degustaverant, negotiationem inter tantos Reges temperandi; ut hac absoluta paci quoque Germanicæ se immiscere, eamque è commodo suo moderari possent. Quia autem Catholici pacem inter Gallos & Hispanos æque acriter urgebant, quo Hispanis facultas fieret auxiliis Cęsarem fulciendi; inde metus erat, ne Hispanica pax Germanicam præverteret. Igitur id omni studio à Suecis agebatur, ut Germanica pax Hispanicam si non præcederet, saltem cum ea simul concluderetur: nec pro ratione præsentium temporum ægre ferebant, à Cæsareis & Catholicis id strui, ut negotia Hispanica, & Lotharingica Germanicis tractatibus implicarentur; aut quod Galli pacem Hispanicam cum Germanica combinare nunc agitarent, quam antea ab hac separatam maluerant.

Tractatio inter Hispanos & Belgas. §. 164. De Belgis credebatur, omissis quibusdam minutiis eos super concludenda pace constituisse. Horum tamen Legati cum Monasterium revertissent, Pegnerandæ scriptum diversa capita complexum exhibebant. Cui ea res inopina videbatur, quod putarat, pacem jam plane confectam, postquam à Rege suo, quæ antea convenerant, probata essent. Unde scripto illo Bruxellas, & in Hispaniam misso, declarationem Regis expectabat. Interim Pawius, & Cnuitius secretos cum Hispanis, & Cæsareis congressus, uti antehac, continuare, ut de successu pacis haut dubitaretur. Etsi Galli sperarent, Belgas citra ipsos pacem haut conclusuros, quod anceps istis futurum sit arma deponere, ac militem exautorare, quamdiu duo tam potentes vicini bello inter se impliciti forent, incerto eventu, & imminuta ejus Reipublicæ deinceps autoritate velut inermis; haut defuturo prætextu, si victori offenso ipsos invadere placuerit. 1647.

§. 165. Salvius, uti jam monitum, Monasterium profectus non tam de pace quam bello continuando egit, quod Wrangelius postulasset, apud Gallos institi, ut Turennius, aut alius cum exercitu in Germaniam reversus, vel cum ipso copias conjungeret, vel partem hostium in se averteret. A Salvio Monasterii acta. 1 Oct. Id quod & iste omni studio agebat, simul ut præfecti Gallici Laugingæ, & aliis in Superiore Germania oppidis hostilia in Bavaricos sumerent; tum ut pecuniarium subsidium, si fieri posset, duplicaretur, aut saltem solitum anticiparetur eo promtius reficiendo exercitui. Demonstrabatur Gallis; ipsis flagitantibus inducias cum Bavaro initas, à quibus alias Regina aliena fuerit: tanto magis causam esse Gallis Bavarum hostem declarandi, ac rupturam istam ulciscendi. Pacta induciarum cum utroque Regno simul fuisse conclusa; eoque cum utroque servanda, aut abrumpenda. Manifesto patere Bavari consilia Suecica & Gallica arma dissociandi, fœdusque dissolvendi. Id consilium ut frustra sit, hanc perfidiam à Gallis æque ac Suecis ad animum revocandam. Quia etiam Galli nuper educto è Germania exercitu parti adversæ occasionem dederint universas vires in Suecos effundendi, tanto æquius nunc esse amplioribus subsidiis hosce sublevari. Galli contra asseverabant, Turennio jam injunctum valido cum exercitu in Germaniam redire, ac Bavarum invadere; eo tamen nondum parato haut consultum hostilia expromere, ne præsidia sua per Superiorem Germaniam subito à Bavaricis opprimantur. Unde ob ingruentem hiemem, & quia Gallicus miles invitus Rhenum transibat, in auxilio isto exigua spes erat. De augendis subsidiis Galli in Aulam relaturos se recipiebant: nec inutile judicabant, si Christina ad Reginam Regentem, & Mazarinum eo nomine scriberet. Haut tamen certi quid promittebant, multo questu de inopia ærarii in Gallia; quam ob causam pacem serio quærere, si vel circa conditiones ejus aliquid remittendum sit; se jussos. Frustra quoque de anticipatione pecuniarum movebatur, cum dies illis exsolvendis cessura sit, antequam argentum è Gallia in Germaniam trajici possit. Spem tamen faciebant Legati, conventa die illas repræsentandas. Ita præter inania verba Salvius tunc nihil Osnabrugam reportabat. 10 Oct. Eadem postulata de duplicandis subsidiis post Regina literis ad Reginam Regentem, 6 Nov. & Mazarinum nullo effectu iterabat. Inter quæ Contarenus de communibus induciis in aliquot septimanas mentionem injiciebat, quę Salvio haut inutiles videbantur, quod Cæsarei tunc & Bavarici Suecis prævalerent: interim hiemem adfore, per quam, ni pax sequatur, armis augendis spatium sit. Sed Oxenstierna judicabat, altioris hanc rem indaginis esse, nec ita brevi super hisce conveniri posse. Et ad duces belli id negotium spectare. Ipsa Regina censebat communes inducias suis rebus haut expedire, eoque ejusmodi propositiones commode declinandas. Cæterum quanquam Sueci omnem lapidem moverant Gallis in Bavarum irritandis, lente tamen ea res procedebat, istis insuper spargentibus, ipsos Legatos Suecicos judicasse publico expedire, ut Galli arma adversus Bavarum differant. Galli lente moliuntur. Quod ubi Suecis cognitum, literas ad Legatos Gallicos dant, quibus in memoriam ipsis revocant, quam sedulo testati sint, damnum quod Galli abductis è Germania copiis causæ communi dederint, aliquo modo re- 9 Dec.

1647. paratum iri, si Gallia Bavaro re ipsa ostendat, bellum soli Sueciæ indictum ab utroque Regno adversus ipsum gerendum. Nec spatium illi indulgendum, qui concesso armistitio abusus sit, & hanc quantamcunque Gallorum quietem in fraudem fœderis impensurus sit. Etiam minima Gallorum dissimulatione, nedum aperta conniventia hosti animos addi jacta pacis fundamenta convellendi, Regumque fautoribus terrorem incutiendi. Unde se subinde postulasse, ut Gallicæ copiæ Suecicis iterum conjunctæ hostium vires distraherent, aut saltem ut Gallica præsidia Bavaros hostium loco haberent. Iste Gallorum lentor id jam efficiebat, ut Landgravia, & alii Evangelici dubitarent, num isti inducias cum Bavaro abrupturi essent, maligniore indies Suecorum spe. Quæ diffidentia facile majoribus malis in posterum præbere ansam poterat. Traditum est à non nemine, Oxenstiernam post abruptas à Bavaro inducias Gallis velut conscii iratum cum Cæsareis voluisse pacem absolvere exclusis Gallis, si Salvius subscribere voluisset. Quam ob tergiversationem huncce Oxenstierna apud Reginam accusaverit. Sed Reginam irriso Oxenstiernæ fervore hujus literas Salvio remisisse, qui Serviento eas ostenderet veluti testis, Sueciam nullo modo à Gallia divelli posse. Trautmansdorfium quoque tunc eam occasionem fœderata Regna separandi omisisse, dum mandata Cæsaris stricte nimis inhæret, cui spes erat opera Wertani toto exercitu Bavarico potiundi. Cujus rei nullum vestigium à me repertum; nec ratio temporis satis congruit.

Bavarus rupturam suam excusat. §. 166. Ast Bavarus, ut ruptas à se inducias excusaret, varias rationes conquirebat, quarum summa huc fere redibat: Eas initio à Suecis eorumque sociis affectatas, ac Monasterii propositas, inde à se peculiariter acceptatas, quod certam spem concepisset communes inducias, ac plenam pacem mox secuturam. Sed quia deprehenderit, peculiare armistitium pacem magis retardasse, quam promovisse; in quod nec ipse aliter consenserit, quam salva obligatione, qua Imperio teneatur, alia sibi consilia capienda, ac induciis quantum ad Coronam Sueciæ renuntiandum fuisse. Arguebantur præterea Legati, ducesque Suecici, quod conclusionem pacis remorati essent, ac multas minas adversus se, suasque ditiones sparserint; qui & præliminarem tractatum, & armistitii leges multis modis violarint. Postulata horum circa militum satisfactionem enormia esse, ac supra Ordinum vires. Landgraviæ ratihabitionem haut exhibitam: Reginæ à Wrangelio diu suppressam eo solum fine, ac spe, ut Cæsare oppresso Bavariæ tanto gravior incumberet. Multis inde extollebat studium ac curam suam circa promovendam pacem, inprimisque ut Suecia juxta ac Gallia cum sociis insigni satisfactione potirentur. Contra sibi à Suecicis Legatis non modicam contumeliam illatam, dum prima sede tot per secula in Senatu Principum possessa ipsum expulsum iverint; qui & Cæsareis peculiares inducias in sui fraudem obtulerint, quas tamen isti acceptare noluerint. Hæc & plura publico scripto complexus non Wrangelio solum addita solenni induciarum renunciatione, & hostilium in-
4. Sept. dictione, sed & Reginæ Sueciæ adjunctis literis
8. Oct. transmisit. Legatis quoque Suecicis Osnabrugæ à Joanne Ernesto Legato Bavarico exemplum traditum, addita scripta declaratione; Principis sui mentem haut esse pacis tractatibus remoram injicere, sed ut durante pacis tractatu armis in æquilibrio retentis eo citius, æqua, ac Christiana pax obtineri queat. Apud complures quoque E- 15. Oct.
vangelicorum idem per suos testabatur; non alio fine sublatas inducias, & conjuncta cum Cæsare arma, quam maturandæ paci, & tractatibus demum ad optatum exitum deducendis; tum ut pro officio, quo patriæ obstringatur, Germania exterorum dominatui subducatur. Id Bavari consilium ac scriptum, prout cuique studium erat, diverso modo acceptum. Ex Evangelicis unus, & alter id probasse dicebatur, velut hæc sola via foret æquam pacem in Imperio à Regibus extorquendi. In universum tamen detestabantur non minus factum ipsum, quam scriptum, quod perspicerent, ea de quibus Bavarus Legatos Suecicos arguebat, (exceptis viginti millionibus in satisfactionem militum postulatis,) Evangelicos præcipue Ordines tangere; illosque ideo tam aspere perstrictos, quod horum commodis enixius studuerant. Ac Luneburgicus diserte dicebat: veram armistitii conclusi causam fuisse, quod Elector haut aliam viam inveniret, adversus Regios exercitus se tegendi, quod & literis ad Cæsarem mense Julio, & ad duces suos mense Augusta datis professus ipse erat; idem autem ab ipso abruptum, quod laxiora hospitia exercitui suo captaret: reliqua omnia, quæ obtentui sumerentur, inania esse. Cui & alii Evangelici è Principum Senatu adstipulabantur. Ac certe post amissa Franconiæ, & Sueviæ hospitia eo res Bavaro redierat, ut vel suis copiis Circulus Bavaricus propriæque ditiones plane exhauriendæ, vel istæ exautorandæ essent, quorum hoc à se impetrare non poterat, cum satis intelligeret, quantivis esse arma ad pacem usque retinere ad servanda per tractatus parta commoda, ne inermis à Cæsaris arbitrio dependere necessum haberet, Quo fine & antea proposuerat de extendendis hospitiis. Quod cum Sueci abnuerent, ac de exautorando milite monerent, malebat fidei læsæ reus peragi, quam vel propriam vastare ditionem, vel armis exutis autoritatem amittere.

Evangelicorum de hac judicium.

Regina Bavaro respondet. §. 167. Ad Bavari literas Regina prolixe respondit. Persuasum sibi fuisse, Ipsum armis per inducias positis fidam ad promovendos pacis tractatus operam navaturum; nec in mentem venire potuisse, ita propere nulla data causa à solenni pacto discessurum, de quo religiose servando tam prolixe testatus sit. Nunc cum sua ratificatione mature exhibita ab eo discesserit, satis adparere, ipsum haut serio cessationem ab armis quæsivisse, sed ut imminentium temporum necessitati se subtraheret. Conventionem secum, & cum Gallia initam sibi soli ita repente nulla prægressa disceptatione renuntiari jure haut potuisse. Eandem quoque non huic conditioni superstructam, si communis pax mox secutura sit; sed ad id usque tempus porrectam, quo pax, aut communes induciæ concludendæ sint. Ut Sequestres Monasterii de communibus induciis proponerent, id ab ipsorum munere alienum haut esse: certe à Legatis suis eas hautquidquam propositas; queis satis constet, ejusmodi inducias inter tot partes non minore difficultate, quam ipsam pacem conciliari, ac sæpe non paci, sed fraudibus viam struere. Certe istas à se mandatas haut fuisse. Cum communes induciæ ob motas à Cæsareis difficultates non procederent, peculiares à Bavaro initas, in quibus officium suum adversus Imperium ejusque caput sibi reservarit:

1647. varit; quod ipsum tamen ita restrictum fuerit, ut induciarum tractationi fraudi esse non debeat. Quid salvo isthoc officio fieri possit suum non esse disquirere; de quo ipse optime judicare queat è primariis Imperii membris, qui securitatis, juris, ac existimationis suæ haut incuriosus esse soleat. Sane si istas inire ab officio ipsius abiisset, honestius fuisse tractatu supersedisse, ratificationem recusasse, Reginæ confirmationem non acceptasse, nec per ministros suos Wrangelium de constanti voluntate, & amica intentione securum esse jubere. Injuriam fieri Legatis suis, queis culpam protractæ pacis impingere conetur; de quo res ipsa satis testetur. Super Sueciæ satisfactione se ex æquo pensatione illis quorum interest facta, absque Imperii præjudicio cum Cæsareis transegisse. Circa Evangelicorum gravamina suo jussu Legatos suos eodem modo egisse, sicut Cæsarei alterius partis causam tuiti sint, summa cum moderatione. Pari studio si adversa pars ad pacem contendisset, eam hoc tempore jam absolvi potuisse. Quod Cæsarei rem extraxerint, id sibi suisque exprobrari non posse. Absurde quoque militum postulata argui, quibus ut satisfiat par esse. Nec summam adeo enormem videri debere, si meminisse velit, alios operam sane longe minorem haut levius imputasse. Nec inusitatum ingentia prima vice postulata post tractatione ad æquum deduci. Gravamina Ordinum ita prompte expediri non posse haut mirum, cum de illis antea sæpius tractatio sit suscepta irrito successu. Verba paulo acriora inter disceptandum jacta frustra inter causas abrupti armistitii recenseri; nec in contumeliam statim trahendum, si quis minister pro domini sui eminentia contendat. Frustra traduci Kœnigsmarckii acta; nam Coloniensi ab induciis discedente illum haut amplius iisdem fuisse obstrictum; & ab isto fere petitum Franciscum Wilhelmum Episcopum, qui variis molestiis illatis necessitatem imposuerit vires noxæ inferendæ ipsi adimendi. Cur Landgravia ratihabitionem omiserit, ipsam rationem reddituram. A suis Legatis commune armistitium Cæsareis aliquoties oblatum, ut Bavarus eo validius invadi posset, sibi non persuaderi; sane id à se in mandatis non habuisse. Nec causam fuisse, cur arma à Cæsare in ipsum averteret, postquam per inducias amicitiæ suæ & sociorum accesserit. Denique se tam repentinæ rupturæ causam non præbuisse, sed ministris, ducibusque suis serio injunxisse, induciarum leges adversus ipsum sancte observarent, quod speraret, hunc gradum fore ad tam cruentum bellum aliquando finiendum. Sed cum res secus ceciderit, & ipse inducias, per quas nupera hieme ditiones suas imminenti cladi eripuerat, nunc contra repetita toties promissa abrupuerit, Deo & tempori id committere, & hoc exemplo monitam parcius deinceps fidem adhibituram. Hæ literæ lingua Suecica conscriptæ, adjuncta versione Teutonica, ad Wrangelium & ab hoc ad Bavarum transmissæ, qui latori præter testimonium earum acceptarum nihil responsi retribuit.

Regina de Bavaro apud Aulam Gallicanam queritur.

§. 168. Sed & literis ad Reginam Regentem Galliæ, & Mazarinum Cardinalem datis demonstrabat Christina, haut alio fine sibi, & non Galliæ simul Bavarum inducias renuntiasse, quam ut arma juxta & affectum, unionemque Regnorum dissolveret, ac diffidentiæ semina spargeret. Unde astutiam callidi Principis hactenus dissimulatam mature expenderent, ac improba istius ausa serio ulciscerentur. De cætero confidere se, Galliam fœdere firmiter staturam, nec concessuram, ut violatori fidei tam crassa fraus impune sit, cui par flagitium toto hoc bello non auditum; cum alia colorem utcunque admittant; hoc meditato ad decipiendum consilio susceptum sit. Porro Regina quanquam sat rationis habebat, quæ Bavaro circa causam Palatinam indulta erant, revocandi; tamen cum judicaret magnanimitati suæ parum decorum fore, si ista ruptura vehementer commoveri videretur, Legatis suis injunxit, conventis starent, ac ob Bavari defectionem nihil solicitudinis præ se ferrent. Liquido tamen demonstrarent, injuste istum, nec ulla à Suecis præbita causa inducias abrupisse. Vetabantur quoque Gallis commercia cum Bavaro acerbe exprobrari, ne istos collusionis cum hoc arguere viderentur. Quia autem Bavarus Legatos Suecicos acriter perstrinxerat, & ex illorum factis colorem ruptis induciis circumponere conatus fuerat, placebat Reginæ istis scripto publico actorum suorum justitiam & sinceritatem orbi demonstrare, qui & sat aculeatis hinc inde verbis adspersum scriptum ediderc; quo à Bavaro objecta vanitatis convincebant, & penes quem culpa protractæ pacis hæreat, clare ostendebant. Cujus publicationem frustra inhibere conabatur Contarenus, quod exacerbatis magis animis paci remoram inde orituram metueret. Sed tunc à Legatis Suecicis super eo facto scriptum publicatum, quod heic inserere, non abs re visum: 1647.

Reginæ constantia circa pacem faciendam.

Defensio Legationis Suecicæ, qua ostenditur Domino Electori Bavariæ nec jus nec fas fuisse, Induciis cum Regiæ Majestatis Sueciæ Campiductore, Domino Carolo Gustavo Wrangel. ad 14. Martii labentis anni contractis die 14. Mensis Septembris renunciare. Anno 1647.

Prodiit nuper famosum è Superiori Germania scriptum, publicis typis excusum, quod alii Manifestum Bavaricum, Autor ipse Causas appellat quibus Dominus Elector Bavariæ inductus, Armistitio, cum Campiductore Suecico ad 14. Martii labentis anni contracto medio Septembris vicissim renunciarit. Hoc scriptum cum primum Legatis Suecicis ab Amico videndum concederetur, non poterant sibi persuadere, id scitu vel consensu Domini Electoris Bavariæ, sed ab aliquo homine umbratico, bonis horis abutente, fictum fuisse. Etsi enim nec ipsi, nec ullus fere aliorum Legatorum alium Armistitii Bavarici eventum ab initio augurati sunt, quocunque tamen alio violationis colore prudentiam suæ Celsitudinis usuram credebant, quam ut extera Legationis innocentiam ejusmodi conviciis proscindi pateretur. Quia tamen è nunciis subsecutis, potissimum vero Apographo propriarum suæ Celsitudinis literarum, tam ad sacram Regiam Majestatem Sueciæ, quam ad Dominum Campiductorem Wrangel datarum, ut & ex Deputati Bavarici literis ad Legatos ipsos, præter omnem spem, certo tandem intellexerunt, suam Celsitudinem id non modo pro suo venditare, sed etiam passim per Imperium in odium dictorum Plenipotentiariorum disseminasse, non committendum putarunt, ut in præjudicium veritatis silentio transmitteretur. Regia quidem Majestas ad literas sibi missas jam ipsa respondit: nec neglecturi sunt existimationis suæ tutelam Domina Landgravia Hassiæ, & exercituum duces. Quia vero non tam ferociter eos, ac dictos adoritur Legatos, etiam ab his imputationis immerita falsitas diluenda fuit.

Sum-

1647. Summa scripti huc tendit, ac si sua Celsitudo sola cupiditate pacis, nulloque alio fine propositum a Regnorum Legatis Armistitium acceptarit, nisi ut eo durante Tractatio pacis Osnabrugis & Monasterii expeditius procederet, potissimum vero post Plenipotentiariorum Suecicorum animos hac methodo sibi devinctos: idque eo facilius fore sperarit, quod Regnis Fœderatis jam esset satisfactum; Cæsareani in reliquis æquissimas conditiones offerrent, Cæsarea Majestas Exercitus abduxisset, ipseque Elector Actiones bellicas plane siterat. Contraria tamen omnia expertum esse. Facto enim Armistitio Suecos conditiones proposuisse duriores, animum minus aperuisse, egisse tectius, concessa revocasse, vel saltem aliter interpretatos, justas aversatos demonstrationes, minis denique ac juramentis proposita obtinere conatos esse. Imo ipsius Electoris subsellia in Senatu Principum fecisse controversa, acrius ursisse causam Palatinam. Cæsareanis Armistitium contra se obtulisse, Electorem Coloniensem & Episcopum Osnabrugensem infestasse contra pacta, ac tandem viginti Milliones pro militia Suecica postulasse. Idque potissimum, postquam Elector gladium in vaginam recondiderat, Imperator Suecis impar esset, cæteri Catholici enervati; ut omnino periculum videretur, ne Suecici Imperium in Ecclesiasticis plane subverterent. Cum igitur ejusmodi processus culpa soli Armistitii Bavarico a quamplurimis adscriberetur, non potuisse suam Celsitudinem, quin illud vicissim rumperet, junctisque cum Imperatore viribus novum bellum redordiretur: animo tamen solius pacis promovendæ; quem etiam de Suecicis Legatis indubie sibi promitteret. Prout hæc omnia in dicto Manifesto odiosius latiusque deducuntur.

Ut igitur his criminationibus eodem ordine decenter respondeatur, imprimis quidem nemo magnopere dubitat, quin Dominus Elector Bavariæ, utut arma adhuc Paci præferat, magnas tamen habeat rationes, cur bello tandem seposito pacem optare debeat. Cuncta enim obtinuit, quæ a bello sperare poterat. Ingentes thesauros ex omnibus Imperii Circulis, triginta fere annorum spatio cumulatim congestos, supremam inter Electores seculares dignitatem, Palatinatum superiorem totum cum Comitatu Cham & Satrapiis plus minus triginta: ut nihil ei ad summam suæ domus felicitatem deesse videatur, nisi ut hæc omnia septuagenarius pater impuberibus liberis secura relinquat. Utrum vero ea felicitate contentus hoc Armistitio viam paci parare voluerit, de eo majus est dubium. Certe qui tot, tantosque spes certas incertæ bellorum alea denuo submittit, is absque dubio plus ultra sibi proposuit. Qui per Armistitium firma possessionis securitatem adeptus, & quasi manu jam tenens, ea repudiata novum bellum redorditur, eum verisimile est nec Armistitium sincere voluisse, nec per Armistitium pacem: cum contra naturam sit, ut hostilia facta ex animo pacifico oriantur, tam levibus innixa causis, ut è sequentium Articulorum examine manifestius patefiet. Principio autem proponendi Armistitii occasionem non recte supponit, quasi jam à mense Septembri Anni 1646. inter Cæsareos Regiosque Commissarios de utriusque Regni Sueciæ Galliæque satisfactione conventum esset: ut parum amplius restaret, quod Pacem remorari posset. Gallica enim satisfactio jam demum hoc mense Octobri Anno 1647. completa est. De Suecica dicto Anno 1646. nihil certi statutum. Ac si vel maxime utraque in particulari jam tum conclusa fuisset, novit tamen sua Celsitudo, totumque Imperium, suam Regiam Majestatem Sueciæ semper contestatam fuisse, præcipuam satisfactionem suam in Evangelicorum Imperii statuum satisfactione consistere. Eo enim fine tam operose in Præliminaribus, ipsoque principalis Tractatus initio laboravit, ut status quoque admitterentur: non ut testes tantum forent particularis satisfactionis Suecicæ; sed ut ipsis quoque ex æquo, bonoque satisfieret. Quod cum ne nunc quidem factum sit, 1647. multo minus eo tempore potuit pro occasione & fundamento Armistitii ineundi suaderi. Ut autem vera ejus origo constet, sciendum est, id a Legatione Gallica non solum hac vice, sed & dudum ante ad Suecicos delatum: veruntamen ceu à Mediatoribus primo propositum. Mediatorum Zelum in promovendis omnibus mediis ad pacem non potuerunt Sueci non magnopere laudare. At ut ipsi ullum Armistitium Electori Bavariæ proponerent, id nunquam animum inducere potuerant. Non quod ignorarent, Armistitia opportune contracta optima interdum pacis pararia esse. Sciunt, quiescentibus armis animisque sedatis multo expeditius procedere pacis negotium: sed partim, quod destituerentur mandato; partim quod sibi persuaderent, haut majori tempore pacem ipsam, quam ejusmodi Inducias confici posse. Præcipue vero, quod priorum temporum experimentis edocti, valde dubitarent, utrum id Elector serio intenderet, vel sincere servaturus esset. Ac propterea etiam Dominos Gallos fideliter monuerunt, ne facile fiderent, a quibus & ipsi sæpe decepti fuissent. Tandem vero, ubi Domini Galli proposito fidentius assisterent, postulata securitatis fideique Bavaricæ pignora retulerunt Sueci ad Aulam Regiam & exercituum Duces; quorum est, de ejusmodi negotiis statuere. Veruntamen neque hi multo proniores ad illud acceptandum fuere: cum ob rationes fere easdem, tum quod Bavariam ita comprehensam tenebant, ut absque certiori Pacis sponsione eam dimittere minime consultum arbitrarentur. Tandem tamen ad tot ingeminatas Bavaricorum Ministrorum sincerationes, interveniente potissimum fide & persuasionibus Gallorum, non quidem ab omni diffidentia scrupulo plane liberi, paulo tamen magis à tot tantorumque Virorum tam asseveranter factis assecurationibus, ad spem quam ad metum inclinantes, in ejusdem Tractationem condescenderunt. Atque hæc vera fuere armistitii primordia. Quod jam Manifestum Bavaricum asserit, suam Celsitudinem nullo alio fine Armistitium iniivisse, nisi ut eo durante Tractatio Pacis eo promtius absolveretur, id promtius est dicere quam persuadere. Etsi enim ea conditio Recessui inserta fuerit, non tamen præsagium, sed fides in eo Suecos fefellit. Longe alias causas Bavarici Ministri in Conventu Ulmensi prætenderunt. Exercitus nimirum Bavaricos dum soli agunt, prosperos, cum Cæsareis junctos infelices: Aulam Cæsaream regi ab hominibus plus sui, quam publici commodi studiosis; horum tamen consilia consiliis Electoris Præferri. Imperatorem ipsum dependere totum ab Hispanis, hostibus Bavaricæ domus infensissimis: tantam vero inter Austriacam & Bavaricam domos intercedere antipathiam, ut Electoris Parens sæpe dicere solitus sit; Utriusque sanguinem, si in unum vas funderetur, nequaquam coire posse. Et cætera, quæ in Protocollis Ulmensibus continentur. Hæ Causæ tunc aliæ fuerunt, quam quas jam Manifestum prætendit. Longe alias quoque causas sui Armistitii allegat Elector ipse in propriis literis, tam ad Cæsaream Majestatem de Mense Julio, quam ad suos Officiales, de Mense Augusto: quibus omnibus facti culpam conjicit in Imperatorem, quasi is suam Celsitudinem tunc non modo deseruisset, sed etiam Regiorum armorum libidini adeo prostituisset; ut nulla alia ratione potuerit se, exercitum aut subditos (uti Formalia sonant) salvare, nisi per ejusmodi armorum suspensionem. Eamque ob Causam Plenipotentiarii Bavarici Ulmæ sponte jactitabant; suum Principem publico Manifesto Cæsaream Majestatem vehementer incusaturum: quod tamen in fumum abiit. E quibus candidi

1647. Lectoris judicium esto, utrum sola promotio Pacis Armistitii scopus fuerit? Annon potius id actum sit, ut fœderatorum Regnorum arma, suæ ditionis visceribus pertinaciter inhærentia his technis eliderentur, suaque Celsitudo lucraretur tempus, quo sub induciarum securitate vires perditas pro novo bello restaurando impunius repararet? Sane tale aliquid in ipso Ulmensi Congressu non obscure innuebat principalis suæ Celsitudinis Minister, dum expresse Suecis diceret, longe aliud, quam Pacis curam, sub hoc Armistitio latere. Dixerunt id Cæsarei Domini Legati Suecicis Monasterii, visuros eos intra paucos menses aliam longe Bavari faciem. Et eventus præsagia comprobavit. Obtinent nimirum Bavarici mentem polypi, sciuntque excellenter varias formas & offucias, pro varietate circumstantiarum assumere. Veri Prothei! Quid enim? Si armistitio pacem promovere decrevissent cur ipsis Armistitii tabulis hanc clausulam inseruerunt; Etiamsi pax non tam subito sequatur, nihilominus singula Recessus Conclusa usque ad finem belli ab omnibus stricte observatam iri? sed ad hoc Electoris in promtu responsio est. Scribit enim ipse ad suum Præfectum Freburgensem, die 23. Augusti, ejusmodi Armistitia ex leviculа causa inopinato vicissim dissolvi posse. Id quod revera factum est. Sicut enim falsas & frivolas allegant causas Armistitii facti: ita nihilo aut veriores aut prægnantiores afferunt ejusdem rupti & violati. Hoc tamen paulo callidius, quod non ipsi Regiæ Majestati Sueciæ, sed ipsius Ministris culpam impingunt: ut per eorum latus Nationem totam, si non minori sensu, saltem haut tanto cum strepitu perfodiant. Scire autem debebant, prudentes Ministros nihil agere sine Mandato. Mandasse vero tantarum virtutum Reginam rem turpissimam, pudet eos manifeste asserere. Constat enim Ratihabitionem dicti Armistitii à Regia Majestate Sueciæ intra Fatalia conventa suæ Celsitudini rite fuisse insinuatam, ab eademque rite acceptatam. Solummodo, ne ulla prætextuum latibula inexcusa relinquant, carpunt ejus tarditatem, quod non nisi sub finem decurrentium Fatalium advenerit: indeque nescio quas non suspiciones exsculpunt. Sciendum autem est, dictam ratihabitionem mense quidem Majo conceptam fuisse, sed quoniam adventus Domini Duglussii, qui Tractatui Ulmensi interfuit, de die in diem Stockholmiæ expectabatur, ut Regina tum ejus relationem intelligeret tum opera in Ratihabitionis deplomate deferendo uteretur, ipse vero tardaret, tandem, ne Fatalia frustra decurrerent, eo inexspectato Ratihabitio emissa est. Atque hæc vera causa ejus, si quæ dici possit, tarditatis. Quicquid autem in eo carpunt, negare tamen non audent, intra Fatalia traditam fuisse: quod pro suæ Majestatis suorumque Ministrorum innocentia demonstranda sufficit. Non solum autem Armistitii ratihabitio rite peracta est, sed & omnes ejus conditiones ex parte Suecorum exactissime servatæ. Neque enim quicquam à Campiductore Wrangelio ejusve exercitu contra admissum esse vel questum est, vel queri potuit Manifestum Bavaricum. Kœnigsmarckium quidem accusat, quod is contra Præliminarem & Armistitii Conventiones præsidia Cæsarea Vechta exegerit, & Episcopatus Osnabrugensis urbes, Forstenaviam & Widenbrugge, violenter occuparit; sed frustra. Primo enim expressis verbis in Recessu Ulmensi reservatum fuit, ut, nisi ipse Elector Coloniensis, quod ejus nomine promissum fuit, præsidia Cæsarea è Suis munimentis exigeret, Fœderatis liberum esset, ea obsidere, expugnare, & hostium præsidiis inde expulsis, nova vicissim, si ratio belli requireret, imponere. Cum igitur id nec præstiterit, nec præstare forte voluerit aut potuerit, quid impedit; quo minus Kœnigsmarckius id ex Pacto exsequeretur? Quod ipse tamen non tantum optimo jure, sed pars etiam moderatione est exsecutus. Post captam enim urbem reditus & jura loci suæ Celsitudinis Electoralis Præfectis libere administranda reliquit. Deinde Conventionis Præliminaris ipsissima verba hæc sunt: In Diœcesin Osnabrugensem neutra Belligerantium Pars plus juris factive sibi sumat, quam tempore contractus habuit. Atqui Episcopus Franciscus Gulielmus, toto Tractatus tempore multo plus & juris & facti exercuit, quam Præliminaria permittebant. Tempore Tractatus Præliminaris tributa Episcopatus non excedebant, sex, septemve millia thalerorum menstrua. Episcopus tamen cum Cæsareanis eadem ad quindecim millia menstruatim extorsit. Dum subditos Episcopatus securos servare teneretur, ut rei domesticæ vacantes rectius conventui necessaria subministrare possent, ipse ultra ducentos ex aratro, è tuguriis, è lectis, violenter extractos, imo flagris & fustibus vexatos rapuit ad Cæsaris militiam: quorum singulorum nomina Conventui Mense Julio edita fuere. Præterea militem suum præsidiarium è Widenbrugge & Torstenaw permisit non solum omnes vias publicas infestas reddere: qui & funus Legati Lusitanici tractarunt inhumaniter & Episcopatus Præsidem, è suo prædio raptum, carceribus manciparunt, & Secretarium Legationis Suecicæ, Salvo conductu Cæsareo munitum, bis captivum abduxerunt, aliumque Legationis Ministrum flagris exceperunt, plurimis insuper Assassiniis in via publica hinc inde ignominiose patratis; verum etiam extra Episcopatum erumpentes, Paderbornam assultu occuparunt, & in Episcopatus, Bremensem & Verdensem, ferro flammaque atrociter grassati sunt. Quæ omnia cum Conventionem Præliminarem è diametro impugnarent, nec ad sæpius postulata remedia aliud quicquam reponeretur, nisi quod Conventio Præliminaris facta esset inter loca, non inter homines in iis locis, coactus est tandem Kœnigsmarckius, post quatuor annorum patientiam, ejusmodi ludibriis obviam procedere, securitatique publicæ aliter providere. Paratus tamen, occupata loca statim restituere; quo nomine, ut & ratione moderandorum tributorum Commissarium Brandt per quatuordecim dies Monasterii, cum potestate desuper tractandi habuit, modo Dominus Elector, & Episcopus, cæterique Cæsareani de novo se obligarent, ad præliminarem Conventionem sincerius observandam. Sed surdis fabula narrabatur: Prout ipse Kœnigsmarckius proprio scripto Domino Electori ad oculum ita monstravit, ut hic actum agere superfluum videatur. Imo vero, tametsi Legati Suecici eas obsidiones impedire non tenerentur (quo nomine tamen Manifestum Bavaricum eos perstringit) obtulerant tamen se ad controversiam subortam amice & ex voto, tam Domini Electoris, quam Domini Episcopi, componendam; prout ipsi Domini Legati tam Gallici, quam Venetus, ipseque adeo Dominus Comes à Trautmansdorff, optime norunt. Veruntamen, quod res erat, bene respondit Dominus Comes à Trautmansdorff Legato Suecico: Episcopum tam esse fidum Imperatori, ut odiosum Neutralitatis nomen prorsus aversetur. Quam nihili igitur hic prætextus fuerit pro publicis Induciis violandis, ex dictis evidenter patet. In eo vero male cohærentis figmenti conscientiam prodit Autor Manifesti Bavarici, quod non nisi timidiuscule armatos copiarum duces perstringit, Plenipotentiarios vero Regios, viros togatos & inermes, & quidem ob actiones 1647.

nes

1647. nes bellicas, ad eos non pertinentes, audacißime adoriatur. Sed quam exilem ab iis triumphum reportet, æstima, sincere Lector ex sequentibus. Cumprimis vehementer exaggerat, sibi relatum esse, quod Sueci primum locum in subselliis Principum Imperio Domino Electori Bavariæ controversum fecerint. Scire autem debuit non Suedos, sed magnam Ordinum Imperii, etiam Catholicorum, partem patriis status fundamentis adversum judicasse, ut unius ratione Ducatus duo suffragia in diverso senatu ferrentur. Nec deerant, qui, si Dominus Elector Bavariæ contentus fuisset sola voce Electorali, serenißimæ Reginæ Sueciæ honorem primi subsellii inter Principes seculares deferri haut injustum putarent: cum & Regina esset, & de Statu Imperii bene merita, ipsique ratione Archiepiscopatus Bremensis etiam superior, nempe quintus locus in scamno Ecclesiastico, ubi Austriaca & Burgundica domus primum occupant, jure deberetur. At quoniam, Religionis respectu, id minus convenire videbatur, urbanitas Principum Evangelicorum honorem quinti subsellii inter domos Electorales in scamno seculari ipsi obtulit. Ex falsa tamen suorum suppositione Dominus Elector Bavariæ maledicis literis in Legationem Suecicam, necdum auditam, acerbe invectus, Electores, Principesque ad tuendam secum causam communem, tanquam ad commune incendium exstinguendum, conclamavit. Ast ubi audivit, rem à cæterorum Electorum benevolentia jam ante decisam esse, pudibunda obmutuit causa communis. Has tamen invectivas cum improbaret totus Conventus, & Legati Suecici suæ Celsitudinis Deputato severius exprobrarent, monentes, ut ejusmodi conviciis supersederet, ipse hanc admonitionem jam commodum accipit pro Armistitii violati causa: prorsus ut appareat, Bavaricos etiam in aëre frangendæ fidei bellorumque causas venari. Restitutionem afflictißimæ Domus Palatinæ conati sunt Sueci conditionibus, quam fieri poterat, tolerabilißimis obtinere; id tamen non nisi amicabili Tractatu, & persuasionibus modestis: sperantes, ut cum aliter Domino Electori Bavariæ cumulatius satisfieri poterat, non tam durum se exhiberet in proprium sanguinem, in innoxiam Rudolphinam Palatinam Domum. At cum obstinatione Bavaricorum aliorumque votis superarentur, ne ei soli pacem, invito imperio amplius trahere incusarentur, ad Imperatoris, ad Regis Christianißimi, ad propriam Electoris Bavariæ armatamque instantiam, suadente etiam majore parte Ordinum, quicquid pro sui status interesse desideravit, ipsi relictum est. Ut ita etiam hæc imputatio sit nulla. Posito tamen, tam sessionem, quam satisfactionem ipsi ab initio tantopere disputatas fuisse; quæ tamen ratio suadere debuit, ut post utramque ex suo voto transactam, easdem denuo refricaret, ac pro justificatione perfidiæ novique belli allegaret? Nisi quod aliæ rationes justæ ipsi deessent. Sed nec absimili fundamento nititur, quod justitiam fractæ fidei, bellique captat ex eo, ac si Sueci Cæsareanis Armistitium aliud, ut Bavariam ulciscerentur, obtulerint. Quanta vero absurditas, hostibus amicitiam obtulisse ut amicos, qualem Suecia tunc Bavarum æstimavit, ulcisceretur? Quod si vero Legatio Suecica Cæsareanorum animos ob factum à Bavaricis Imperatori, ut videbatur, invisum Armistitium, hoc modo per risum jocumque tentasset; num quid propterea suæ Celsitudinis Electoralis prudentiam deceret, violata fide publica, evanidis ejusmodi nugis novum bellum inædificare? Unum tamen verum est, in toto isto centone, quod Sueci pro exauctoratione militiæ viginti milliones proposuerint: At quatuor falsitatibus Bavaricis stipatum. Potuit solus Elector Bavariæ, Imperatoris Romani Vasallus, pro exigui temporis opella, suo Domino alias non omnino indebita, sedecim Milliones postulare, tredecim tandem, idque cum fœnore, jure acceptare: Quænam proportionis iniquitas foret, integrum exercitium extraneum pro triginta fere annorum stipendiis, viginti saltem proposuisse? Attamen, quemadmodum ea summa solummodo pro materia Tractatus proposita fuit, ita falsum est, de ea quicquam adhuc tractatum esse; falsius, quod à solo Cæsare & Catholicis (etsi id bono jure fieri potuisset) postulata sit; falsissimum, Suecos declarasse, se nihil de ea remittere posse: Omnino vero veritatem superat, quod eam, nisi sponte solvatur, vi extorquere minati sint. Quomodo ad Tractatum de summa ventum fuerit, monstrabunt Legati, monstrabit Militia ipsa, æquitatem suam, & Bavarici figmenti vanitatem. Cætera, quæ quasi per satyram congerit Bavaricæ violationis incrustator, ut ostendat, Plenipotentiarios Suecicos Pacem hucusque impedivisse, bellum vero solum animo fovisse, meræ sunt calumniæ. Scrutatorem cordium Deum testantur, nulla se alia Mandata à Serenissima sua Regina unquam habuisse, nec seipsos ullius alterius intentionis unquam fuisse, nisi ut quam fieri posset citissime honestam, æquam, securam undique Pacem procurarent; eoque fine non nisi justa æquitatique congrua proposuerant, aut dispari moderatione obtinere studuerant: quemadmodum pleraque in scriptis agitata æquioris Lectoris judicium non detrectabunt. Quod si vehementiores interdum disputationes, ut inter partes hostiles vix aliter fieri potest, intervenerint, id non modo Zelo Suecorum in obtinendis amicorum suorum æquissimis Postulatis, sed etiam adversæ Partis obstinationi, quæ cæteros æquo secum jure in communi Patria vivere præfracte hucusque recusaras, adscribendum est. Id scilicet urit Bavaricos, quod, cum totius belli tempore, ore, scriptoque Sueciam traduxerint, ac si non libertatem Germaniæ, amicorumque salutem, sed Imperii Dominatum affectarit; jam tamen inviti cernere cogantur, hoc Tractatu cuncta ejusmodi dicteria, Scriptaque re ipsa falsitatis convicta esse. Alias nemo æquus rerum æstimator mirabitur, in tanti momenti negotio, non secus ac in foro, dum una Pars proponit, altera excipit, conflictum ipsum per Replicas, Duplicas, Triplicas, aliasque vicissitudines varias subire formas, verborumque conceptus, antequam in unam Partes coire possint sententiam. Quodsi Elector Bavariæ hunc morem voluisset mutatum, cur non, interposita autoritate, alterius Partis pervicaciam eo flexit, ut absque ambagibus æquitati maturius manus darent? Sed id jam, proh dolor! seculum vocatur, ut, cum Catholici Evangelicos hucusque Judæis Turcisque pejus habuerint, planeque ex Imperii consortio exscindere sategerint, dum hi servitutem detrectant, injuriam illis facere accusentur. Nemo hucusque vehementius Bavaricis Bonorum Ecclesiasticorum occupationem, cum Evangelicæ Religionis & Evangelicorum exterminio suasit ac promovit. Nemo Statuum Constatus indignius armis tractavit. Istas injurias omittere debuerunt, & reciproci tractatus armorumque vehementiam evitassent. Septem Annos in Præliminaribus insumserunt Catholici: octavi anni ceremoniis suæ legitimationem Commissionis exstraxerunt. Tractatum principalem jam in quintum an- 1647.

 num

1647. *num producunt: Et tamen Suecis protracta Pacis moram impingunt. Si Armistitium facilitandæ Paci commodum arbitrati sunt Bavarici, cur non potius universale, ceu multo promtius & expeditius maturandæ Pacis medium, quam hoc fallax Bavaricum, approbarunt? At dum hi suspensionem, illi continuationem armorum simularent, ex mutuo conflictu occasio sub manu nata fuit, qua, sufflaminato Tractatu Pacis, utrique vires bellumque potentius instaurarent: majori Catholicorum Statuum numero belli, quam pacis conatibus obstetricante. Hos enim veram fuisse causam tardatæ Pacis, nisi communio obstaret, conscientia Bavaricorum indubie confiteretur. Cum enim præterita hyeme negotium Pacis inter Cæsareos Suecicosque Osnabrugis eo deductum esset, ut vix quicquam restare videretur, nisi ut utrique, Monasterium digressi, res Fœderatorum communes accommodarent, illico a Cæsareanorum Monasterium adventu Deputati Catholicorum non modo Electorem Bavariæ ad fidem Sueciæ datam violandam per literas exstimularunt, necessaria ad bellum omnia cumulatim offerentes: verum etiam Gallos ipsos solenni Deputatione solicitarunt, ut nefaria in Fœderatos arma converterent; prout mensis Aprilis Protocolla, literæque testantur. Quin etiam, cum mense Junio Sueci, Monasterium secuti, novem illic septimanas hærerent, affectu studioque Tractatus absolvendi, adeo Dominum Comitem Trautmansdorfium ab iis occupatum deprehenderunt: ut, dum aliter conclusionem honeste declinare non posset, se avocatum professus, abiret ad Imperatorem: non attento, quod utriusque Coronæ Legati, una cum Evangelicis ei certo sponderent, se intra paucos dies ad concludendum fore paratos. Imo vero, cum Evangelici Catholicos exorarent, ut ii quoque Comitis abitum tantisper morarentur, hi quidem solenniter eum inviserunt, at loco dissuasionis iter prosperum apprecati, stimularunt ad abeundum: datisque denuo mense Julio literis ad Electorem Bavariæ, eum ad Inducias rumpendum vehementius instigarunt. Neque his contenti, cum certiores jam essent de Imperatoris & Electoris exercituum conjunctione, ut ex armorum eventu consilia Pacis dispensarent, totum ver, totamque æstatem cavillationibus transsumserunt: detrectantes ratihabere, quæ, ut Cæsareani Fœderatis concederent, iis antea ipsi commiserant. Imminet jam mensis November, nec tamen adhuc sciri potest, utrum permittere velint, Tractatum reassumi: etiamsi Plenipotentiarii Suecici, una cum Evangelicis Deputatis, toto illo tempore non omiserint, reassumtionem strenue urgere. Quæ omnia cum Bavaricis tam nota sint, ut Elector ipse omittere nequiverit, quin, renovatis ad Imperatorem de hoc ipso mense Octobri literis, eorum tergiversationes extreme detestetur: publice tamen non illi, sed Sueci tardatæ Pacis ruptique armistitii rei peragendi fuerunt. Prorsus ut appareat, Bavaricos suæ partis studio nimium extra cancellos veritatis abreptos, insontibus Suecis paucorum sontium Catholicorum (neque enim omnibus Catholicis hæc imputantur) delicta studio affricare conatos esse. Veruntamen, ut hæc defensio brevibus absolvatur, uno verbo dixisse suffecerit, omnes dictas criminationes meras esse falsitates & calumnias a Pacis osoribus in odium Suecorum & Evangelicorum impudenter confictas, & Electori Bavariæ per ludibrium subministratas; ut hoc obtentu Pacem, jam fere ad umbilicum perductam, disturbarent. Nequaquam enim credibile est, tantum Principem, sibi relictum, tam frivolis causis sua sponte assentire potuisse, ut contra datam fidem, manu sigilloque Principali firmatam, spreto jure Gentium, contemta Legationum publicarum sanctimonia, pateretur, non modo exteræ Legationi Regiæ tam impotenter insultari, sed & propriam existimationem, famamque tam fœda Catastrophe devenustari. Neque enim ipse Elector Tractatui Pacis sive Osnabrugensi, sive Monasteriensi unquam interfuit, ut Ipse videre, vel propriis auribus audire potuerit, quid aut quomodo unumquodque propositum, actumque fuerit; sed omnia & singula inter privatos parietes a solis Cæsareis, Regiisque Legatis acta sunt: exceptis tantum Gravaminibus Ecclesiasticis, quæ præsente quidem Evangelicorum Deputatione, sed paucis Sessionibus absoluta fuere. Id potius non pauci sibi persuadent, nimis facilem suæ Celsitudinis credulitatem a perverse referentium malitia seductam, ejusmodi prætextuum vanitates conquirere necessum habuisse, quibus animo destinatam, ante Armistitium confectum, ejusdem rupturam collocarent. Quod si enim ad Protocolla appellaverint, Suecica Cæsareis collata in manifesta eos falsitate constituent: utpote nullis ejusmodi nugamentis maculata. Sin ab aliis Ministris Cæsareis hæc suæ Celsitudini suggesta sunt, in iis quidem, ut hostibus, magnopere requiri non debet, veritate an dolo utantur, modo intentam Armistitii rupturam, cujus eorum tantopere interfuit, obtinerent. Omnibus itaque circumstantiis rite perpensis, luce meridiana clarius apparet, actiones Plenipotentiariorum Suecicorum non juste accusari, sed obtentus tantum sumtas esse: Necessitatem vero temporis expressisse Bavaricis consiliis hanc inventionem, ut artibus Armistitii se cumprimis ab incubantibus Fœderatorum armis speciosius expedirent. Accedente vero Cæsareanorum, & aliquota Catholicorum partis instinctu, idem actu rupisse, ne nimis bona Pax Evangelicis concederetur. Hos insuper stimulos a Bavaricis grate acceptos: ut sui Principis copias, sub Armistitii securitate collectas, ceu propriæ ditioni nimium graves, in vicinos, præsertim Evangelicos Status, exonerarent. Cætera nil, nisi hinc inde, præsertim vero à collisis inter se Suecani nominis odio, Pacisque prædicatione, anxie quæsitos prætextus; quorum fuco temerata fides palliaretur. Plenipotentiarii Suecici confidenter provocant ad omnium, a studio Partium alienorum, conscientias: nulli dubitantes, quin longe aliud ab iis, quam a Bavaricis, testimonium sint reportaturi. Quod tamen non eo huc adducitur, ut Suæ Celsitudinis existimatio sugilletur (absit.) Norunt suam Celsitudinem altiori animo esse, quam ut id sibi persuaderi patiatur: Sed solummodo, ut innocentiam suam illæsam servent ac tueantur. Quod si intellexerint, suam Celsitudinem illatæ pœnitentia injuriæ ductum, mutato consilio persequendi Suecos, per armorum æquilibrium æquiorem Pacem serio stabiliri velle reipsa deprehendet, eos, nomine Mandatoque Serenissimæ suæ Reginæ ad communis Pacis scopum & intentionem promovendam manibus pedibusque secum concursuros. Sin minus, hoc saltem exemplo discent, cum Bavaricis imposterum cautius mercari. Precantur autem Pacis & exercituum Deum: ut, positis hujusmodi animorum armorumque contentionibus, unius ejusdemque Reipublicæ Christianæ Membra, civesque mutuo tandem & indissolubili Pacis amorisque vinculo coalescant & reduniantur.* 1647.

§. 169. Inter hæc Catholici Monasterienses post multas consultationes sententiam suam super Osnabrugæ transactis absolverant, quam Cæsareis exhibuere, Cæsaris declarationem super eadem expectaturi; quæ antequam adferretur tres minimum septimanæ elabebantur. Quæ mora negotium extrahi cupientibus parum æstimabatur, quod recessus Suecici exercitus è Bohemia ingentes illis spiritus adderet, haut obscure jactantibus; Evangelicos jam pacem cupere rebus suis in ruinam vergentibus, sed qua ad libitum potituri non sint.

Catholici declarationem suam edunt. 1. Oct.

1647. sint. Nec minus Cæsarei rem extractum ibant, culpa in lentas Catholicorum deliberationes rejecta, ad quorum sententiam Cæsari transmissam antequam responsum ex aula veniat, à se nihil amplius suscipi possit. Ostendebant tamen pleraque Osnabrugæ conventa mansura, nisi quod hinc inde temperamenta sint adhibenda. Inter Bavaricos, qui utique pacem velint, & Cæsareos jam decretum, quid à Catholicis admittendum sit; eamque vel præcipuam fuisse legem sociatorum cum Cæsare armorum. Eo certiorem autem successum destinatis suis sperabant Cæsarei, quod primarii Euangelicorum quædam remisissent, alia facili negotio remissuri viderentur.

Cæsarei moras nectunt.

Cum Catholicis post responsum Cæsaris tractant.

§. 170. Post allatam Cæsaris ad scriptum Catholicorum declarationem Legati Cæsarei cum hisce super eo negotio congrediuntur. Ubi quanquam potentiores Catholicorum sat moderatos se exhiberent; tamen inter istam multitudinem, ac plerorumque morositatem duæ septimanæ disceptando consumebantur. Moram addebat Anselmi Casimiri Moguntini Electoris mors, & quod Episcopus Franciscus Wilhelmus aberat, Moguntiam uti credebatur profectus, novi Præsulis electioni interfuturus; quam dignitatem ipse spe præceperat. Etsi alii ferrent, Bavarum à fratre suo Coloniensi Electore obtinuisse, ut ne is amplius ipsius nomine suffragium ferret, ob violentiam animi consilia temporibus accommoda admittere nescius.

Evangelici Cæsareos propter tarditatem interpellant.

§. 171. Inter Evangelicos Osnabrugæ consultatum fuerat; si Sueci vindictæ à Bavaro sumendæ studio pace neglecta bellum persequi instituant, contra Cæsarei, & Catholicorum primores conventis stare velint, num etiam invitis Suecis cum Cæsareis atque Catholicis concludendum sit? Id quod Saxonici cumprimis, & Brandeburgici suadebant. Sed quia Sueci prævalente tunc hostium potentia victo ex Bavari injuria dolore in tractatione sibi semper similes erant, ut nulla moræ culpa ipsis imputari posset, cum contra Cæsarei & Catholici aliquot menses frustra extraxissent, Deputationem ad Cæsareos decernunt,
23.Oct. quam Leuberus Saxonicus, Wesenbecius Brandeburgicus; cum Thumbshirnio, & Augusto Carpzovio Altenburgicis, Hehero Vinariensi, ac Culmbacensi obibant. Hi graves super mora querimonias movebant, per quam immensis belli malis obnoxia maneret Germania. Simul postulabant, cum Cæsarea declaratio jam adsit, ac primores Catholicorum conventa probent, spesque sit super iis, quæ restant, facile quoque transactum iri, id negotium ocyus iterum suscipiant, & ad finem deducant. Nam haut ferendum sibi videri ob paucos refractarios è Catholicorum numero mala patriæ indies ingravescere. Quæ à Cæsareis probabantur, addito tamen; si Catholici ulteriorem declarationem sententiæ suæ ad Cæsarem transmissæ urgeant, haut patere sibi, qua ratione certum quid, & omnes obstricturum concludi queat. Sed reponebant Evangelici: Satis sibi constare præcipuos Catholicorum non minus, quam Evangelicos pacem cupere: unde reliquos fere minorum gentium parum curandos, nec suffragia variis artibus conquisita ita scrupulose numeranda. Sane tolerari non posse, fœtidos quosdam Abbates, (erant Leuberi Saxonici verba,) queis nulla jactura metuatur, numero suffragiorum cæteris præjudicare velle: Adversus quod & nuperis Comitiis protestatio interposita sit. Id nisi corrigatur, Evangelicis, quibus omnibus eadem mens, vitio datum non iri, si cum Catholicis pacis amantibus transactione inita junctis inde consiliis, & viribus melius quam hactenus rebus suis consultum eant. Belli se malis utique liberari velle; cui bellum placeat, suo id periculo gereret. Ista non sine animorum motu proferebantur, ut facile pateret, exsuperantem ob moræ ludibria dolorem alia consilia suggesturum. 1647.

Sueci negotia Imperii Ordinum arbitrio committunt.

§. 172. Ast Regina Legatis suis circa Imperii negotia necdum composita injunxerat; operam darent, ut exules & gravati in statum, qui ante bellum fuerat, reponerentur, tum ut circa Gravamina Evangelicis satisfieret; inprimis subjectis Cæsareis sacrorum libertas concederetur. Quod si autem postulata pervincere non possint, eorum decisionem Ordinibus relinquerent; qui jam antea jactarint, se Germanicis negotiis componendis sufficere. Unde Sueci Evangelicis denuntiabant; sibi decretum cum Trautmansdorfio transactis firmiter insistere, ac quæ restant quantum detur urgere. Addebant tamen, sicut Regina de iis, quæ firmandis Evangelicorum rebus faciunt, haut facile quid remissura sit; ita nec Evangelicos invitos in bello detinere cupere. Unde se, si quæ cum Cæsareis expediri nequeant, ipsorum judicio commissuros, ac de eorundem sententia in leges, quæ à Cæsareis obtineri possint, pacem conclusuros. Isthæc à Suecis proposita Evangelicis mire arridebant, simul quæ Cæsarei irritandis in Reginam Evangelicis machinabantur, eludebant; quorum potentissimos illi per varias artes sibi adjungere moliebantur. Saxonem Cæsar per Legatos solicitabat, ut Bavari, & Coloniensis exemplo abrupta neutralitate arma in Suecos resumeret, haut valde alienum ab hoc consilio, ac odii in Suecos manifestum. Qui & cum Wrangelius è Bohemia recedens commeatum parte ditionis Electoralis transita postulasset, exprobraverat; pacis conclusionem præsente adhuc Trautmansdorfio neglectam, nec sententiam Ordinum Monasterii quinto die Julii exhibitam ab ipsis observatam. Apud Brandeburgicum Blumenthalius à Cæsare missus familiariter agebat. Ei Cæsar, uti Cassellani referebant, supremum in copias imperium per Westphaliam, & Inferiorem Saxoniam detulerat. Et cum antea Cæsarei Legati occupatam tunc temporis à Brandeburgico Hervordiam valde improbarent, ac ut de ea ad Senatum Ordinum referretur, urgerent; in gratiam istius mox efficiebant, ut quæ eo nomine ad Cæsarem decretæ erant literæ, per Moguntinum supprimerentur. Ipse quoque Elector copias augere: jam sex millibus collectis Belgæ aliquot millia addituros se promiserant, si opus foret. Cujus & Legati Bavari factum probasse dicebantur. Uterque Elector Saxo & Brandeburgicus à Rege Daniæ consilium exposcebant, num neutralitas cum Suecis sibi abrumpenda foret; ad quod Cæsar vehementer invitaret? Quorum & hic à Dano sciscitabatur, quid ab ipso in casu ejus rupturæ expectandum foret? Luneburgici Duces, aliique literis in socia Regna à Cæsare irritabantur. Danus quoque stimulabatur, ut ereptos Præsulatus filio Friderico armis recuperatum iret.

Cæsarei Evangelicos in Suecos stimulant.

Sueci ista Ordinibus exprobrant.

§. 173. His intellectis Sueci, cum & animadverterent, Saxonicos, Brandeburgicos, ac Luneburgicos familiarius solito inter se consilia conferre, necessarium judicabant apud istos super hisce rebus querelam movere. Ast illi haut abnue-

1647. re, Cæsarem à multis annis de interna, quam vocabant, pace constituenda agitasse; sed Principes suos, comperto quam lubrica ejusmodi pax Evangelicis futura sit, ab hisce consiliis semper se disjunxisse, idemque in posterum facturos; quod spes sit post tanta mala bello exhausta ope Regum per communes hosce tractatus pace, qualem optent, eaque stabili se potituros: & quantascunque conditiones à Catholicis oblatas non posse non Evangelicis suspectas esse. Testabantur insuper Saxonici, inducias se integre servaturos. Brandeburgici oblatum hero suo imperium, aut probatam à se Bavaricam rupturam inficiabantur. Equidem disputatum inter ipsos fuisse, an non tres istæ Domus inter Evangelicos potentissimæ, cum Cæsar, Bavarus, ac validiores Catholicorum pacem in leges Osnabrugæ conventas cupiant, renitente imbelli Catholicorum turba, istis operam sociare promovendæ paci debeant. Cæterum à Principibus suis nihil in fraudem Reginæ, communisque Evangelicorum causæ agitari sancte asseverabant.

Ac invidiam satisfactionis militaris mitigant. §. 174. Quia porro ob enormia militum postulata Sueci apud utriusque Religionis Ordines magna invidia flagrabant, Cæsarei istam in usus suos vertere callidi contendebant, ante omnia de Imperii negotiis transigendum, ad extremum de militibus dispiciendum. Sueci quoque, etsi junctim ista tractare jussi essent, tamen ne offensam augerent, languentibus tunc ipsorum armis exosum negotium ad commodiora tempora differendum judicabant. Leniendæ tamen invidiæ Ordinibus ostendebant; se conventis cum Trautmansdorfio inhæsuros, quæ supersint denuo ad ipsorum mentem adaptata Cæsareis exhibituros; ea si repudientur, Cæsareorum, & Ordinum decisioni omnia commissuros, modo ut hi vicissim æquam satisfactionem militibus annuant. Quæ quidem Ordinibus valde arridebant, quorum & aliqui postulata militum cordi sibi fore testabantur, jam de tribus, quatuor aut quinque millionibus spem facientes.

De satisfactione Hassica. §. 175. Quia etiam Hassica satisfactio non parum obstiterat, quo minus mense Julio tractatus Monasterii absolverentur, Sueci ostentando in pacem studio literis ad Landgraviam datis petebant; ne postulatis nimium intensis pacem difficiliorem redderet. Quas literas Darmstadiensibus Legatis legendas transmittebant, frustra querente Schæfero Cassellano; cui à Suecis abunde satisfiebat. Et facile animadvertebatur, Landgraviam Regiorum sententiæ demum adquieturam. Interim *Transactio in causa Marpurgensi à Darmstadiensi improbatur.* & controversia Marpurgensis, parario Joanne Landgravio cum Boineburgio, quem Georgius Landgravius Cassellas eo nomine miserat, composita fuerat, nisi hic, quæ sub spe rati acta erant, firmare abnuisset obtentu à sacris sumto. Etsi enim ab initio Boineburgius acriter contenderet, ut in omnibus locis, queis Cassellani per hanc transactionem potirentur, sacra prout à Darmstadiensi introducta sint manerent: Landgravia tamen in inferiore Cattorum Comitatu, & Smalcaldiæ, velut quæ antea non Marpurgensis, sed Cassellanæ ditionis fuerint, sibi leges præscribi nullo modo ferre volebat. Unde demum ita res temperabatur, ut in Marpurgensi ditione ritus prout Ludovici Senioris tempore fuerant manerent, Cassellanis tamen suorum quoque sacrorum usus concederetur: vicissim inferiori Cattorum Comitatui, & Smalcaldiæ sacra Lutherana relinquerentur, ac nullius conscientiæ vis inferretur.

Enimvero Georgius Landgravius, Boineburgium mandata excessisse arguens, transactionem 1647. firmare adspernabatur, quod Superioris Hassiæ Theologi censuissent, Cassellanorum postulata salva conscientia admitti non posse. Qui & Giessa 30. Oct. literis ad Legatos Suecicos datis postulabant, ut oppidum, arx, Academia, & præfectura Marpurgensis penes Landgravium Georgium maneret, tum invariata Augustana Confessio, exclusis quibusvis diversis placitis non Marpurgi solum, & toto Superiore Hassiæ principatu, sed & Smalcaldiæ, ac in Comitatu Inferiore Cattorum retineretur, haut admissis doctoribus & sacerdotibus, qui eidem non serio addicti sint. Cassellana cum Darmstadiensis pactum abnueret, & ipsa teneri illo nolebat, ac causam ad communes tractatus rejiciebat. Suspicio erat, Theologorum Zelum à Darmstadiensi obtentui sumtum; revera ipsum versa partium fortuna lautiores sibi conditiones aucupatum. Qua de re cum Badenhausius Cassellanæ in Suecia Residens apud Reginam quereretur, hęc Legatis suis injungebat, ut conditionibus, quæ quondam cum Gallicis convenerant, plane inhærerent.

§. 176. Cæterum cum Cæsar incerta adhuc inter Gallos Hispanosque pace, in horum gratiam *Bavarus Cæsarem ad pacem impellit.* Germanicam pacem extracturus crederetur; Bavarus contra acriter instabat, ut tractatio instauraretur; velut qui desideriis suis, quæ hoc bello captaverat, potitus ista per pacem in tuto collocare ardebat. Qui & in hujus duntaxat anni expeditionem suarum copiarum conjunctionem annuerat, ante cujus finem pacem concludi volebat. Demonstrabat iste Cæsari; socia Regna suis cum ipso armis conjunctis graviter commota, nec æquo animo per tractatus pacis parta jam commoda ancipiti denuo aleę subjicere velle; unde vero simile videri, istorum Legatis pacem cordi esse, antequam adversæ partis successibus leges pacis reddantur duriores. Protestantes quoque antehac florentibus Suecorum armis circa Gravamina contumaces, jam anxia pacis cupidine tractabiliores. Igitur postulabat cęptos antea inter Catholicos & Protestantes congressus super Gravaminibus ocyus resumi, ac idonea in eam rem mandata ad Legatos Cæsareos mitti. Tum ut horum unus cum præcipuis Catholicorum in pacem pronis Monasterio Osnabrugam se conferat, qui renovatos tractatus æqua ratione temperatos, ad finem perducat. Quod si quidam Catholicorum æquas pacis leges adspernentur, ac tractationi se ingerere conentur, ut cęptę contradictioni insistant, Cæsari exclusis hisce pro autoritate cum Regiis & Protestantibus pacem, qualis haberi possit, concludendam, ac per Imperium publicandam, libertate singulis Ordinibus relicta, pacem eam acceptare, an proprio sumtu ac periculo bellum continuare velint. Addebatur, si pax quocunque modo in alteram æstatem extrahatur, se bello continuando non sufficere; eoque casu dispecturum, qua ratione se, suosque in tutum subducat. Peculiariter autem monebat, utriusque Regni satisfactionem, & quæ inde pendeant, ad liquidum deducendam, ne per eam tractatibus remora injiciatur, ac ne momentum quidem temporis heic amittendum. Scribebat quoque Bavaricus 8. Nov. Legatus Ernestus ad Oxenstiernam; uti Princeps suus antea circa Sueciæ satisfactionem expediendam sategerit; ita & nunc apud Cæsarem instare ut illa salva permaneat, quicunque armorum eventus sit futurus, modo Regina, ejusque

Le-

1647. Volmarus Osnabrugam ire jubetur.

Legati vicissim ipsius commodis faveant. His motus Cæsar expressa mandata Commissariis suis Monasterium mittit, omnem operam navarent, ut à Saxonicis propositi congressus inter utriusque religionis Ordines Osnabrugæ instituerentur; cui fini Volmarus Osnabrugam se conferre debeat compositioni Ordinum invigulaturus.

Prius tamen Gallorum satisfactionem expedit.

§. 177. Interea Monasterii circa adornandam pacem Gallicam summo studio laboratum fuerat; quam ob causam etiam Volmari iter Osnabrugam aliquot per dies dilatum. Nam Galli cum sibi persuasissent, Suecos ipsius Osnabrugam adventu cum Cæsareis conclusuros, istum Monasterio amittere nolebant, nisi rebus suis expedit quod in Nassovio Comite par negotiorum tractandorum dexteritas non esset. Ac circa articulum de Assecuratione Galli demum huc descendebant, ut quæstio, num Cæsari velut Archiduci Austriæ Hispanis, si pax cum hisce non simul concluderetur, auxilium ferre licitum sit futurum, certis Imperii Ordinibus, de quibus conveniendum sit, 31. Oct. decidenda committeretur. Tum & caput de satisfactione plane absolvebatur, ademta facultate 1. Nov. addendi, demendi, ac mutandi. Id caput sequenti die à Secretario legationis Gallicæ Josepho Bulengero subscriptum ea forma, uti post Instrumento pacis idem insertum. Ubi observandum circa Vasallos trium præsulatuum Gallicam formulam seu *projectum*, uti vocant, ita habuisse: *Primo quod supremum dominium, Jura superioritatis aliaque omnia in Episcopatus Metensem, Tullensem, & Virodunensem, urbesque cognomines, horumque Episcopatuum districtus & diœceses cum omnibus Ducum Principum, Comitum, Baronum, Nobiliumque feudis, jure item clientelari, cæterisque rebus, quæ intra dictos fines ad Romanum Imperium hactenus spectabant, & nominatim Moyenvicum ad Coronam Galliæ eodem modo spectare, eique incorporari debeant in perpetuum & irrevocabiliter, citra ullam vel juris vel rei cujuscunque exceptionem; Reservato tamen jure metropolitano ad Archiepiscopum Treverensem spectante.* Sed quia feudatarii isti Galliæ subjici nolebant, quod nunc singuli essent immediati Status Imperii, in Gallia autem singuli status esse non possent, eoque ad conditionem subditorum redigendi forent, igitur de feudatariis istis expungebantur. Præsertim cum super istis feudis tam Cæsarei quam Galli protocolla, & testimonia Mediatorum provocarent; quæ utraque pro Cæsareis stare inveniebantur, nunquam hisce animum fuisse vasallos istos Gallica satisfactione comprehendere. Et ipsi Galli Suecis in antecessum significaverant, si postulata pervincere non possent, se ad extremum simpliciter inhæsuros illis, quæ jam ante annum convenerant.

Volmarus Osnabrugam sine plenipotentia venit. 5. Nov.

§. 178. Veniebat tandem Osnabrugam Volmarus, qui tamen, quod peculiari ad hanc tractationem facultate instructus non esset, Suecis scrupulum injiciebat. Equidem ostendebant Cæsarei, superiore anno eundem Osnabrugæ fuisse, ac neminem tunc de plenipotentia mentionem injecisse: pari modo ipsum nunc venire, nec eadem opus habere. Reponebant Sueci; Volmarum tunc à Trautmansdorfio ægrotante ablegatum huc venisse, ipsius sententiam super Suecica satisfactione, & Gravaminibus Cæsareis heic Legatis expositurum. Unde neque de suo adventu velut Legatum sibi denuntiasse, nec se ipsum seorsim salutasse; sed cum Lambergii Secretarius de ejusdem adventu significaret, se Cæsareos Legatos junctim in Lambergii ædibus invisisse. Mox adpellente Trautmandorfio Volmarum velut ipsius subdelegatum tractatibus interfuisse. Nunc ipsum tanquam Legatum venire proprio nomine: eoque peculiari procuratorio autoritatem sibi adstruere debere. Quanquam autem Cæsarei reponerent eundem & nunc velut personam accessoriam adesse, directoris vicem obiturum: Suecis tamen incongruum videbatur, in tanti rebus momenti directorem agere, & personam accessoriam vocari. De cujus autoritate tanto magis inquirendum erat, quod si vel maxime is principalem tractatum non subscribat, multi tamen actus intermedii occurrant, quos ipse simul cum reliquis Cæsareis Legatis expedire, ac per eos viam ad universi negotii conclusionem sternere debeat; quæ autem facile eludi possint obtentui sumto facultatis defectu. Igitur Lambergius id 9. Nov. temperamentum proponebat, ut citra moram ad tractationem descenderetur; interim se ad Cæsarem scripturos, ac certum intra tempus Volmari procuratorium repræsentaturos. Quod temperamentum & Sueci, etsi jussi essent cum Volmaro nisi præmissa debita legitimatione tractatus haut suscipere, ne mora negotio adferretur admisere.

Cæsarei absque Suecis tractare volunt. 9. Nov.

§. 179. Inde evocatos ad se Evangelicos Cæsarei monent, ne petita nimis intendant inprimis circa capita nondum expedita; tum ut ipsi cum Catholicis congredi velint. Hunc enim tractandi modum quosdam pacis cupidos promptissimum censere, ac Cæsarem Catholicis eundem proposuisse, cui placeat, Ordines utriusque religionis negotia sua inter se disceptare; cui tractationi promovendæ ipsi mediatorum in vicem omnem diligentiam adhibituri sint. Sed cum hac ratione Sueci tractatione excludi viderentur, Evangelici habita deliberatione receptum antehac agendi modum utilissimum censebant; ut Cæsarei & Sueci delatam initio à Catholicis & Evangelicis negotiationem, & ab ipsis cœptam, reassumerent. Unde Cæsareos rogabant, eandem operam in se suscipiant, Catholicosque Monasterii, ut non per Deputatos, sed universi adesse velint, permoveant; interim si forte istorum adventus differatur, nihilo secius agendi initium faciant. Circa res tractandas placebat, ut quæ jam tanto labore expeditæ sint, immotæ persistant, controversiisque adhuc decidendis opera detur; circa quas utraque pars parcendo tempori citra reservationem ullorum graduum extremam sententiam statim exprimeret. Quod si præter spem Cæsareis & Suecis super quibusdam negotiis convenire non possit, se una cum Catholicis super illis expediendis amice consilia collaturos, ac quod repererint temperamentum Cæsareis & Suecis expósituros. Id quod Cæsarei, ac inprimis ut quę super gravaminibus transacta jam essent, immota manerent, diserte sibi tunc placere ostendebant, nec priorem agendi modum retineri adspernabantur. Id cum Evangelici Suecis significarent, postulantes, ut tractatus more prius instituto promovere velint, Sueci citra moram apud Cæsareos proponebant, ut instauratis tractatibus, qui per aliquot menses nulla sua culpa interquieverint, semel conventa rata maneant, novæ disceptationi aut retractationi haut obnoxia: tum ut circa ea quæ restent, Cæsarei sententiam suam penitius exponant, quod nunc ordo proponendi ipsos tangat. Se vicissim ita acturos, ut Reginæ suæ proclivem in pacem animam, & quantopere finem negotio imponere cupiat, ipsis facile sint adprobaturi. Cęsarei moræ culpam in Catholicos rejiciebant, quorum

Id quod Evangelicis displicet.

Suecorum ad Cæsareos propositio. 11. Nov.

1647. rum nonnulli circa transacta scrupulum moverint. Eos nondum advenisse, unde nec circa proposita à Suecis mentem suam plane declarare posse. Prævidere se quidem universos ad acceptanda conventa compelli haut posse: sperare tamen præcipuos & plures consensuros: id quod ad conclusionem ipsis suffecturum sit.

Moguntini Electio. 9. Nov. §. 180. Adventum Catholicorum Osnabrugam remorata erat mors Electoris Moguntini, cui inter Ordines directoris munus incumbit. In ejus locum suffectus est Joannes Philippus Schœnbornius, Herbipolensis Episcopus, Evangelicis æque ac Catholicis dilectus atque æstimatus, qui neque Cæsari neque Bavaro obnoxius, sed patriæ amantissimus habebatur; unde isto directore Ordines non solum, sed & ipsi Galli magnopere lætabantur.

De modo agendi colloquium. 15. Nov. Cæsarei hinc Suecis offerebant, se Instrumentum Pacis à capite usque ad calcem expensuros, ac conventa à controversis discreturos: interim Catholicos Monasterio adfuturos, quibuscum ipsi, uti Sueci cum Evangelicis, consilia collaturi sint. Eum agendi modum Sueci quidem improbare non poterant, nisi quod prævidérent, hac ratione militum satisfactionem postremo loco occursuram, quam tamen simul cum aliis expedire jussi erant. Unde satius judicabant, Cæsareos integrum Instrumentum componere, & quidem ut initio jam transacta, inde controversa quantum possint consignarentur. Ita totum opus uno intuitu conspiciendum dabatur, simul ipsi, quid satisfaciendo militi offerendum sit, intellecturi erant. Id quod Cæsareis haut displicebat. Inter quæ & Catholicorum præcipui, Bavarici, Wurtzburgenses, Bambergenses adpulerant; quos mox Colonienses, ac Trevirenses secuturi erant eo magis in pacem proni, quo plura quæ amitterent, habebant, cum cęteris tenues res nullo jacturę metu pertinaciam accenderent, eminente cumprimis fervore Osnabrugensis Præsulis, Adami Adami, & Leuxelringii, qui nomine quinquaginta Ordinum suffragium ferebant.

Prima difficultas super rebus jam transactis. §. 181. Cæterum prima collisio circa res jam transactas fore prævidebatur, quod Sueci decrevissent semel conventis utique stare. Id quod & Gallis probabatur, qui semel placita pro sacrosanctis habenda judicabant. Inter Evangelicos Saxonicus Electoralis spem faciebat, se quoque conventis inhæsurum. Etsi Brandeburgici secreto monerent, in ipsius verbis parum fiduciæ collocandum. Qui & super controversis adhuc capitibus judicabat, eorum quædam per Commissiones expedienda, reliquis ad Comitia rejectis. Altenburgicus, & Vinariensis per misericordiam Dei, & vulnera Christi Catholicos obsecrabant, ut pacem admittere velint; immemores pacem facilius intentato gladio, quam mendicando extundi: cum hos ista mollities animi non parum in Evangelicos obfirmaret. Langenbeckio displicebat, Luneburgicos traduci velut ad extrema vergentes; unde se haut tanto cum fervore uti hactenus locuturum aperte dicebat. Cui regerebatur; haut insolitum esse, bene agere, & male audire, nec malevolorum criminationes, sed Deum, conscientiam, & causæ bonitatem respiciendam. Maximam præ omnibus constantiam ostendebat Lampadius confirmans, à semel placitis nunquam se discessurum; alias fidem publicam, & per triennium exhaustos labores inanes fore, spe quoque inposterum quid obtinendi sublata.

Evangelici Cæsareos ad tractandum impellunt. §. 182. Porro cum Cæsarei etiam post Volmari adventum moras nectere pergerent, universi Evangelici ipsos adeuntes magnopere instant, ut 1647. negotium suscipiant; addito, si quis Catholicorum tractatus impedire velit, suo id periculo facturum; Principes suos utique bello finem imponi 22. Nov. velle. Cum Cæsarei excusarent, à Coloniensi neminem adhuc adesse, sed propediem Buschmannum, quem Franciscus Wilhelmus Episcopus ad Brandeburgicum miserit, expectari: Evangelicis incongruum videbatur, ob istius Præsulis privatum negotium publica negligenda; cum præsertim isti pacem magis remorari, quam promovere cordi sit, subversis jam conventis. Nec aculeatis verbis abstinebatur, Thumbshirnio fremente, velut pueris pupas ostentari, mox tolli. Osnabrugensem privato affectu agitari, ob quem toti Imperio male non debeat esse. Principes suos in gratiam eorum perire, qui quod amittant nil habeant. Suecos tractandi cupidos per semestre jam eludi. Cui & alii adstipulabantur; ac adjiciebat Lampadius: gereret Franciscus Wilhelmus bellum suo periculo, si velit. Bavarum ad Principes suos scripsisse; Si qui ex Catholicis concludere nollent, id omitterent. Se una cum cęteris haut eo minus pacem absoluturos.

Cæsarei Evangelicis mutationem conventorum suadent. §. 183. Ast Cæsarei, ut Evangelicos paulatim ad immutanda ea, quæ cum Trautmansdorfio convenerant, permoverent; hisce, cum Catholici libellum suum nondum edidissent, ad se evocatis proposuere: Nota sibi, quæ inter Trautmansdorfium, & Suecos transacta sint. 27. Nov. Fateri tamen, illa non ita formata, ut ad diuturnitatem valeant. Equidem Catholicos sibi negotium id commisisse ea tamen lege, ut ipsis ratihabitio reservaretur. Unde secutum, ut isti varia monerent; quos inauditos Cæsar repellere haut possit. Hanc ipsam ob causam Pacem Pragensem stabilem non fuisse, quod multi adversus eandem multa objectarent. Eandem ob rationem tam multas controversias ex Augustana pace, & ex his bellum hocce ortum. Si Evangelici nunc omnia ad vivum resecatum eant, iterum parem fructum metuendum. Duraturam pacem cupientibus consensu eorum opus esse, quorum intersit. Simul præcipua capita recensebant, de quibus Catholici querantur, petentes, ut quid circa ista admittere possint significent. 28. Nov. Ast Evangelici consultatione habita declarant; Inter Trautmansdorfium, & Suecos conventa retractari, aut novæ disceptationi subjici non posse. Consensum Catholicorum, utut ab initio forte ex parte abfuerit, post plene accessisse, dum post expromtas contradictiones, tandem assensere, ut dictus Comes in momento discessus in conditiones jam conventas concluderet, modo super paucis, quæ restabant, transigi posset. In eandem quoque sententiam jussa Cæsaris ad ipsos extare. Si ipsi à conventis discedere audeant, Suecos circa alia idem facturos. Quin Cæsareos hoc modo procuratorium suum in dubium revocaturos: ac Suecos fortasse tractare amplius cum ipsis abnuituros. Ita trium annorum operam gratis perituram.

Hispanici Legati Osnabrugæ acta. 13. Nov. §. 184. Inter hęc Osnabrugam adpellebat Antonius Brunus Hispanicus Legatus, insolitus plane hospes. Is in universum quidem apud Suecos testabatur; optare Regem Catholicum, ut pax inter ipsum & Gallos pariter cum Germanica concludatur; cui promovendę ut Sueci operam navare velint, petebat; optans simul, per communem pacem Regem suo occasionem præberi arctioris amicitiæ cum Regina jungendæ. Sed præcipuum ipsi negotium erat familiaria Gallorum

rum

1647. rum cum Bavaricis, & Catholicis commercia Suecis suspecta reddere. Hispani quippe exempla relationum, quas Gallici Legati ab octo retro mensibus in aulam miserant, ac receptorum inde mandatorum corrupto scriba nacti fuerant, quæ peculiari volumine composita Brunus Joanni Oxenstiernæ separato congressu offerebat. Ex quibus apparebat Gallorum cum Catholicis ac Bavaro cumprimis, quem tantum non fœderati instar coluerant, collusio, & quam periculosa consilia adversus Evangelicos in Germania, ipsamque Sueciam agitassent. Et quia Joannes Oxenstierna apud tractatus, & pater ipsius Axelius Regni Cancellarius apud Reginam Gallorum male temperatis destinatis semper se objecerant, capitale odium ipsos in hos concepisse; Gallicosque ministros nulli operæ pepercisse, ut Reginam in seniorem, totamque Oxenstierniam Domum irritarent; quo fine & San-Romanus bis in Sueciam, etsi alio sub prætextu, missus fuerat. Clandestinas istas artes ab ea, quæ publice ostendebatur, facie tantopere abhorrentes Oxenstierna ægerrime ferebat, ac parum aberat, quin asperas in rixas adversus Gallos erumperet. Victo tamen dolore volumen istud ad Reginam mittere satius visum. Quanquam ista non ita secreto agebantur, quin Evangelicis innotescerent; ex quibus cum fructum hausere Sueci, quod isti longe arctius ipsis se adjungerent, & quæ receptu Wrangelii è Bohemia in ipsorum ditiones inprimis Luneburgicam molestiæ derivatæ erant, eo patientius tolerarent. Et ferebatur Lampadius dixisse triginta amplius equos è suo prædio à Suecis abreptos; sed se totidem insuper libenter præbiturum, modo equitatus Suecicus ita instruatur, ut denuo in Cæsareos etiam absque Gallorum opera movere queat. Regina tamen, Gallis tunc plane addicta istis parum commovebatur, ac quæ communicabantur suo pretio relinquebat; ac ferebat persuasum sibi pleraque magis in speciem conficta, quam quod solidi quid subesset. Servientus, cum Oxenstierna initio unam & alteram speciminis gratia ostendisset, illas plane fictas arguebat; & plus fidei adhibendum asseverationi amicorum, quam fraudulentæ machinationem hostium. Post tamen, cum plane commentitias verosimile non esset, (prout & post Chisius Hugoni Lionnæo Romæ fatibatur, sibi ea de re constitisse;) Galli eas literas à Bruno interpolatas ferebant, dextre hinc inde insertis, quæ de Gallorum invidia in Suecos, & odio in Oxenstierniam Domum testabantur. Sane manifestum erat, eo fine istas exhibitas, ut dissensione inter socios, Legatosque ipsos excitata Reginæ consilia turbarentur. Ac licet veri quid subsit, animum tamen communicantis respiciendum, nec intempestiva offensa efficiendum, ut iste scopo suo potiatur, nec spem dissidii eidem præbendam. Unde Regina Oxenstiernam monebat; silentio ista premeret, ac ne ea res apud eos, quorum societate utendum erat, diffidentiæ quid excitaret, Hispanorum conversatione deinceps plane abstineret, præsertim cum certum sit, nil sinceri affectus istos in Sueciam gerere. Ipsa quoque, ut nil sinistræ suspicionis in animo sibi hærere testaretur, simul ostentandæ fiduciæ, id volumen paulo post insigni generositatis specimine Gallico Residenti Petro Chanuto tradidit. Cancellarius cum judicaret, eam rem ulcisci non posse, ut non displiceat Reginæ, & Sueciam Galliæ collidat, de illis literis non aliter quam re supposititia locutus est. Ac mirati sunt postea Galli magnitudinem animi in isto viro quod tam atrocem offensam reipublicæ condonasset, & contra emolumentum suæ patriæ nihil Gallis infestum, ut hosce ulcisceretur, tentasset, aut suasisset. Sed nec cum Chanuto expostulandum censebat Regina; qui si prave quid scripserit, soli Regi suo ad reddendas rationes teneatur. 1647.

De satisfactione militum Reginæ sententia.

§. 185. Quæ militum satisfactioni summa nuper à Legatis Suecicis proposita erat, etsi in se Reginæ haut enormis, nec istorum meritis, laboribusque superior videbatur, præsertim cum Bavarus Cæsari unam expeditionem tredecim millionibus imputasset, tamen quod metus esset, ne Ordines longo bello exhausti, si postulato pertinaciter inhæreret, per desperationem infesta Sueciæ fœdera agitarent, satius ducebat istam moderari. Eoque Legatis suis injungebat, gradatim de eadem ad quinque usque milliones, non tamen ultra remittere. Ea summa cum postulato militum Egræ facto multo minor esset, Oxenstierna ad Wrangelium tunc Mindæ agentem profectus est, de hac re cum ipso, & primariis ducibus collocuturus. Quibus ea summa pro numero ducum, militumque nimis exigua videbatur, eoque apud Wrangelium instabant, ut desideria ac necessitates militum Reginæ de meliore nota commendaret.

Cæsarei declarationem suam in Instrumentum Pacis edunt.

§. 186. Dum Oxenstierna Mindæ hæret, Catholici Osnabrugam pleno numero accesserant; qui Cæsareis monita sua, quomodo, & quibus locis Instrumentum pacis correctum cupiant, exhibebant. Inde Cæsarei suam declarationem in quinque priores articulos ad Suecos adferebant; de reliquis excusabant, sibi cum Catholicis haut 4. Dec. ita propere convenire potuisse. Interim super 7. Dec. quinque illis articulis Sueci secum colloquerentur; reliquos citra moram secuturos. Enimvero abnuebant Sueci in ullos tractatus descendere, antequam totum complexum articulorum Pacis perspexissent; eoque ut relinquos maturarent, valde instabant. Id quod ea de causa factum, quod caput de militum satisfactione pariter cum cæteris expedire jussi forent. Unde cum Cæsareorum Declarationem ad reliquos articulos præter illum 13. Dec. de assecuratione & exsecutione accepissent, testabantur, circa reliquos nihil se acturos, nisi & super militum postulato mentem suam isti declarassent. Quod demum ab iisdem in hunc sensum fie- 16. Dec. bat: Quoniam pax ad liquidum deducta jam sit; ac nil restet, nisi ut super distributione hospitiorum, quousque militi satisfactum sit, conveniatur; scopo autem pacis haut congruat, eam ob causam diutius in armis manere; placere statim post conclusionem & subscriptam pacem super distributione ac stipendiorum persolutione tam Cæsarei quam Suecici exercitus amice agi; citra præjudicium tamen, & retractationem Pacis, cujus executionem ista super militum hospitiis, & stipendiis futura conventio nullo modo irritam reddere aut differre queat, aut debeat. Ita postulato huic Cæsarei satisfecisse videri volebant; eademque die Evangelicis hanc declarationem exhibebant, quo culpam moræ jam à se in Suecos devolverent. Evangelici hinc consultatione habita è Catholicorum scriptis facile colligebant, hisce pacem parum cordi esse; velut qui instrumentum Pacis ita interpolarant, ut pleraque antehac bona 17. Dec. fide transacta iterum subverterentur. Ipsi contra, etsi nonnullis sat trepidis, majore suffragiorum parte concludebant, à conventis cum Trautmansdor-

Evangelicorum de hac sententia.

1647. 18 Dec. dorsio haut discedendum; idemque ut Sueci facerent, per Deputatos rogabant; quod spes esset, Catholicos, si ipsi immoti persistant, monitis suis haut ita pervicaciter inhæsuros. Simul petebant, ut Sueci tentarent, quousque nondum transacta componi possent, seque de omnibus actis certiores redderent. Utrumque Sueci annuebant, ac simul demonstrabant, tam multa passim interpolata, ut nova prope tractatione opus videatur.

Suecorum reservata circa futuram tractationem. 19. Dec.

§. 187. Sequenti mox die Cæsarei à Suecis postulabant, ut citra moram capita pacis cum ipsis discuterent. Sed hi quod Cæsareorum declaratio prolixior esset, unum atque alterum diem ad deliberandum sibi concedi haut iniquum ducebant, cum Cæsareorum declaratio in septimum mensem expectanda fuerit. In antecessum tamen stipulabantur, ut semel placita non amplius displicerent; utque super militum satisfactione junctim cum aliis articulis ageretur; quæ expedita communem Germaniæ quietem multum promotura sit; quod Sueci, statim atque de ea convenerit, ad Wrangelium scripturi sint, quo is mature de ratione militem absque motu exautorandi dispicere queat.

Circa quæ Cæsarei tergiversantur.

Enimvero reponebant Cæsarei: Catholicorum correctiones non plane rejiciendas, cum & Evangelici varia postulata addiderint ad conditionem suam meliorem reddendam. Tum omnibus pacis formulis adjectam reperiri clausulam, ut addere, demere, mutare integrum sit usque ad conclusionem tractatus. Porro pauca esse alicujus momenti, quæ Catholici correcta cupiant, queis expediendis, si singula excutiantur, facilis via sit invenienda. Probata à se nonnulla, quod præterita hieme & vere unius tantum partis rationes audiverint. Nunc cum & altera pars sua monita expromat, defugere se non posse, quin istis componendis viam dispiciant. Sueci contra facile agnoscebant, Catholicorum monita non omnia magni esse ponderis, de quibus non valde laborandum sit. Quin ostendebant, fere *clausulis salvatoriis* constare, quæ superfluæ videantur, quod tertio articulo cuique jus suum reservetur. Nil nunc amplius quæri, quam momentaneam possessionem, salvis petitorio & ordinario possessorio, ac ut ad possessionem bonorum & jurium suorum iterum perveniant, qui per bellum iis dimoti sint. Si præsenti possessori, qui per leges pacis priori cedere debeat, actio competat, eam facta pace salvam ipsi fore. De cætero Evangelicorum non paucos, quorum interest, domum abiisse, quod desideriis suis fere potiti sint, ac credant cum Cæsareis mature expensa, & conclusa immota fore. Illos nunc ad ordiendos velut novos tractatus huc denuo evocare absurdum esse. Et cur Catholici non tunc, cum istæ res disceptarentur, monita sua expromserint? Quæ ignotæ illis nec fuerint, nec esse potuerint. Quanquam, si quæ jure prætendere queant, per dictam clausulam ipsis salva sint. Circa militum postulata Cæsarei ostendebant, haut eam sibi mentem esse, ut illa ab hoc tractatu in alium rejiciantur; modo ne nunc rebus adhuc crudis ea materia disceptetur multis cum difficultatibus conjuncta. Universos Ordines tam Evangelicos quam Catholicos à Suecis heic dissentire, qui pertendant, isthoc tempore ejusmodi satisfactionem se annuere nec posse, nec velle. Ignominiosum id Germaniæ; ac si quæ promittantur, per miserias temporum præstari non posse. Circa illam antequam mentem suam exponant, de pace prius certos esse cupere: quam immotam velint, etsi de illa nondum convenerit.

§. 188. Sueci cum quo ista spectarent, facile intelligerent, ac transactis cæteris militem vel citra præmia repellendum, vel cuique bellantium, ut suis mercenariis satisfaciat, relinquendum; ægre ad tractationem istam accedebant. Ac satis perspiciebant, antequam exercitus Suecicus bellum in terras hostium revolveret, hanc rem fervide agi non posse; quam tamen ut cum reliquis expedirent, Regina serio injunxerat. Sed acriter urgebant Evangelici, invitantibus quoque Cæsareis, ut Sueci tractationem subterfugere non possent. Unde sex congressibus totum Pacis Instrumentum excussum, modico cum fructu, ac ut fere longius à pace discederetur. Exordio Cæsarei titulum *semper Augusti* inseri cupiebant, adstipulantibus Ordinibus. Id quod Suecos parum tangebat, nisi quod ostenderent, prioribus formulis id verbi omissum. Ne tamen tempus ea lite tereretur, pollicebantur, se aliorum Regiorum Legatorum exemplum secuturos. Circa primum articulum nihil movebatur. In secundo Cæsarei posuerant, *ab initio horum motuum*; Sueci malebant, *a primo horum motuum initio*: mox tamen omisere. Cæsarei verbis *tam ante bellum, quam in bello* subjunxerant, *sive ab hostibus in hostes, sive ab amicis ad amicos*, mox ut ea inducerentur passi sunt. In tertio articulo Sueci fœderum cum utroque Regno hoc modo mentionem fecerant, *occasione Bohemiæ, Germaniæque motuum, vel fœderum cum Suecia, Galliave.* Id quod initio Cæsarei admittebant; sed vicissim suis sociis in posterum caveri volebant; puta ne Palatinus pace facta Hispanos super damno dato compellare possit. Unde inseri volebant, *aliorumque hinc inde contractorum.* Mox tamen & hoc omisso, volebant vocabula, *cum Suecia, Gallia, aliorumque* plane dispungi, ac sententiam ita formari, *fœderum hinc inde contractorum*, quo utriusque partis sociis pariter caveretur. Quod & Suecis æquum videbatur, ut damna utrinque data aut accepta æterna oblivione sepelirentur. Cæsarei quoque communem clausulam salvatoriam, qua cuique post factam restitutionem suum jus reservabatur, clarioribus, & pluribus verbis expresserant; quod Sueci cum Evangelicis communicandum censebant. In articuli quarti principio Cæsarei transitionem, *ut autem specialius constet*, ferre nolebant, velut superfluam. Qua de re contendere cum Suecis haut operæ pretium videretur, permisere, ut Volmarus ista verba formaret, prout nunc Instrumento Pacis inserta sunt.

1647. Instrumentum Pacis excutitur.

Restitutio Electoris Palatini.

§. 189. Circa restitutionem Electoris Palatini Neoburgicus postulabat, sibi & aliis innocentibus è Palatina familia jus suum reservandum esse; contra clausulam de feudis Juliacensibus vel omittendam, vel mutandam. Quem Cæsarei repellebant obtendentes, quia Bavarus nolit, se nihil heic posse. Ast Sueci reponebant; non considerandum, quid Bavarus velit, sed quid justum & æquum sit. Ita prior clausula certo modo, altera ad petitum Neoburgici mutata Instrumento Pacis inserta est. Ludovicus Philippus Friderici Palatini frater, antequam annum decimum octavum attingeret, ditione sua exutus fuerat. Eum non solum Ferdinandus II. conventu Ratisponensi Anno vicesimo tertio innocentem declaraverat; sed & complures Reges, Ordinesque, ac inprimis Collegium Electorale Mulhusiæ Anno vicesimo septimo pro eo intercesserant. Ita ejus restitutio nihil difficultatis habebat. Palatino Bipontino Moguntinus quartam partem vectigalis Viltzbacen-

Palatini Simmerensis.

Bipontini.

1647. censis velut à Cæsare sibi donatam interceperat. Trevirensis quoque tanquam Spirensis Episcopus Hornbacum Cœnobium ex edicto Anni vicesimi noni vi armisque invaserat, haut obstante protestatione & appellatione. Quanquam autem Palatinus Joannes possessionem ejus Cœnobii adversus Spirensem tueretur, hic tamen Anno quadragesimo secundo apud Cæsarem obtinuerat, ut Moguntino injungeretur, Joannis filium Fridericum ejus Cœnobii possessione ejicere, immissis Spirensibus. Hæc ergo ut restituerentur, Cæsarei facile annuebant. Tantum Evangelici monebant; Bipontinum possessione vectigalis excidisse, Cœnobii non item. Cum igitur vocabulum *recipiat*, à Cæsareis adhibitum cœnobio non quadraret, postulabant addi, & *respective retineat*, quod & factum. Leopoldus Ludovicus Palatinus Lautereccensis, ejusque majores, velut Comites Veldentiæ publicum Religionis exercitium nemine contradicente ibi obtinuerant: donec Anno vicesimo octavo Trevirensis obtentu mandati Cæsarei, & juris gladii templa ejus Comitatus vi occupaverat. Sed cum Trevirensis intelligeret, cum jure gladii jus reformandi haut esse conjunctum, nuper ad eludendos tractatus priorem titulum in jus territoriale mutaverat, ac præter sacra etiam tributa invadere, statumque Politicum turbare armata manu instituerat. Circa hujus, ac Bipontini restitutionem Catholici clausulam salvatoriam annectere parabant, qua Moguntino, Trevirensi, & Spirensi sua jura reservarentur. Id quod Sueci ferre nolebant, præsertim cum ab illis Principibus missi, quod conventis standum esse crederent, jam domum abiissent. Unde Cæsarei cum communem clausulam salvatoriam ad Articulum tertium refinxissent, has & similes clausulas salvatorias expuncturos se recipiebant.

Lautereccensis.

Sultzbacensis.

§. 190. Circa Sultzbacensem Palatinum Sueci primo inter Gravamina hæc postulaverant, quæ post in caput de Amnestia referebantur: *Palatinus Solisbacensis una cum ditionibus & subditis suis hereditariis, in Ecclesiasticis & Politicis restituatur in eum statum, in quo ante destitutionem Dn. Parens ejusdem integerrime stetit, attentatis ab eo tempore sublatis & cessantibus. Retineat tamen Patruus ejus Palatinus Neoburgicus de cætero jura sua in ditionibus istis præcipua, quatenus ea ipsi competunt, sed usus eorum terminos, pactis & institutis prædecessorum & fundatoris circumscriptos, non excedat. Solisbacensi autem actiones, excessuum vel alio quovis nomine in eundem competentes, integra maneant, & amicabili tractatu componantur.* Ista pleraque Cæsarei probarant, nisi quod pro vocabulo *integerrime stetit*, reponerent, *fuit*; & ultimam clausulam, *sed usus eorum* usque ad finem dispungerent. Mox eadem plane inducebant. Catholicos in suis correctionibus Sultzbacensi usum sacrorum intra arcem duntaxat ipsi, aulicis, consiliariis, & ministris concedere; nec Neoburgicum plus indulgere velle. In ea domo Majoratum receptum, ex quo jus territorii penes Neoburgicum sit, cui imperium in ditionem & subditos conjungatur. Sultzbacensem immediate à Cæsare dependere duntaxat circa personalia, puta, ut in Comitiis locum & suffragium habeat, ac consiliariis & aulicis suis imperet. Sed circa subditos, ac portionem ditionis ob jurisdictionem territorialem Majorem familiæ superiorem agnoscendum, cui & jus circa sacra competat. Enimvero Sueci jura Neoburgici, ac exceptiones Sultzbacensis suo loco relinquebant, ac id duntaxat urgebant, ut hic in statum Anni vicesimi quarti reponeretur. Si jus ipsius tunc controversum fuerit, 1647.
tale mansurum; ac Neoburgico actionem suam salvam fore, modo communis Amnestia, & inde promanans restitutio effectum sortiatur. Haut sufficere dixisse, Neoburgicum nolle; si causa æqua sit eam utique admittendam. Sed Cæsarei longius progredi nolebant, ac caput istud seponi suadebant. Unde Sueci, cum res haut exigui momenti esset, quæ semel conclusa nunc retractetur, cum iis quorum intersit, & aliis Evangelicis communicaturos se declarabant.

§. 191. Marchiones Culmbacenses, & Onolzbacenses apud Suecos institerant, ut sibi tertia, & decima sexta pars oppidi, arcis, & præfecturæ Kitzinganæ cum aliis præcipuis in ea juribus, totumque ibi Cœnobium, arx præterea Wiltzburgum, & jura presbyterialia in Comitatum Schwartzenbergicum, & dynastiam Hohen-Landsbergam restituerentur; cui prætensionem septuagies mille florenorum in Austriæ Inferioris Ordines addiderant. Ex hisce postremum velut huc plane non spectans rejectum. Controversia super Kitzinga cum Bambergensi & Herbipolensi ad amicam transactionem, aut compendiosum processum intra certum tempus terminandum remissa. Wilzburgi, & jurium Presbyterialium restitutio à Cæsareis annuebatur. Mox tamen, Catholicis intercedentibus de juribus illis retractabant; caussati, ea jura ad Bambergensem, & Herbipolensem spectare, & Marchionum postulata repugnare iis, quæ circa gravamina convenerant. Et quæ antea heic polliciti sint, ex manifestissimo errore promanasse. Ita Sueci permittebant, ut Marchionum Legati super hac re cum Cæsareis agerent.

Marchionum Culmbacensium.

§. 192. De Wurtenbergici restitutione jam antea cuncta transacta erant. Sed nunc Catholici postulabant, ut Monachi, qui in nominatis Cœnobiis adessent, aut eo destinati forent, pro se & successoribus eorundem possessionem retinerent. Circa Oberkircham quoque Argentoratensi, & circa alia quædam bona Ecclesiastica Spirensi præsulatui sua jura reservabant. Contra Sueci regerebant, isthoc caput ad unguem excussum, ac multis post congressibus probatum. Si hæc postulare pertendant, facile perspici posse, ipsos diverticula quærere negotio extrahendo; cum satis norint, per diserta Reginæ mandata Ducem à se non posse destitui. Igitur sperare se, Cæsareos magis justitiam causæ, & sua promissa, quam paucorum Monachorum preces respecturos. Adversus quæ Cæsarei parum quod reponerent habebant, nisi quod adderent; melius facturum Ducem Cœnobiis in suo statu relictis: nam ejusmodi bonis in profanos usus versis favorem Numinis vix sperandum. Id quod Sueci in arbitrio Ducis relinquebant. De cætero Cæsarei super Trevirensis pervicacia querebantur, qui jactaret, Oberkirchæ locum, ubi Cœnobium extructum sit, Spiram vocari, ac Maulbrunnense Cœnobium domum in urbe Spira habere: unde colligebant, utrumque ad Spirensem Præsulatum pertinere. Demonstratum ipsi esse, Spirensis Præsulatus jura, si valida sint, per communem clausulam salvatoriam tertio Articulo adjectam servari; sed quæ ab isto rejecta sint. Fiduciam ab eodem in Gallis reponi, qui sua formula ipsi jura sua in Ducatu Wurtenbergico reservarint. Unde Cæsarei, cum negarent se Trevirensem ut cederet persuaderi posse, proponebant, ut Wurtenbergicus opposita clausula salvatoria sibi consuleret. Sueci contra, rem

Wurtenbergici.

1647. rem tamdiu excussam, & toties probatam ingerebant; nec Cæsareos promissa sua insuper habituros: de Cæsareorum tamen temperamento ad Wurtenbergicos Legatos se relaturos. Mombelgardensis. Mombelgardensi Principi id momenti à Suecis immedietas sub Imperio Romano disertis verbis reservabatur; Durlaceni. quod & Cæsareis placebat. Controversia Badensis ne tunc quidem ad liquidum deducta; nisi quod Volmarus referret, Marchionis Friderici Legatum repudiatas mense Julio conditiones admissurum. Ea si mens adhuc stet, se Wilhelmo Marchioni persuasuros, ut & ipse iisdem adquiescat. De quo Sueci ad eos, quorum interesset, & alios Carnoviæ. Ordines se relaturos recipiebant. Movebant inde Sueci ut Carnoviensis Ducatus Brandeburgico redderetur, concesso simul Augustanæ Confessionis usu. Id quod Cæsarei ad Articulum de Provinciis hæreditariis rejiciebant. Ducis Croiæ. Pro Duce Croiæ Sueci à Cæsareis obtinuerant, ut dynastia Vinstinga immediatum Imperii feudum declararetur, ac Dux ejus nomine in prima instantia non nisi apud Austregas, aut suprema Imperii tribunalia pro re nata conveniretur. Sed contradicebat Lotharingus, qui feudum id suum asserebat; cui & Cæsarei retractato priore consensu adstipulabantur. Contra Crojanus demonstrabat, eam dynastiam vetustis illis quaternionibus sub Mareschallorum titulo contineri, majoresque suos, matrem, seque ipsum in Spirensi Camera conventos: quin postremis literis investituræ, queis complura feuda in Lotharingia sita ipsi confirmata sint, Vinstingæ mentionem factam, eam tamen inter Lotharingica feuda haut numeratam. Sed Cæsarei contendebant; Vinstingam ex Amnestiæ lege restituendam: num autem ea immediatum Imperii feudum sit, nec ne, aliam quæstionem esse. Si quæ jura Duci competant, per clausulam salvatoriam Articulo tertio additam, integra manere. Ita & hæc res ad Ordines rejicienda erat.

Nassoviorum Siegenensium. §. 193. In Nassovica Domo lis primo oriebatur super præcedentia inter Saræpontanam, & Siegenensem lineam. Ac initio Sueci, & horum exemplo Cæsarei Saræpontanos in formulis suis præposuerant, haut contradicente Joanne Nassovio Legato Cæsareo, quod Saræpontanum negotium longe majoris momenti, quam Siegenense esset. Sed mox in ejusdem gratiam, cum mentem mutasset, Cæsarei Saræpontanum in posteriorem locum remittebant. Cujus Legatus prolixum scriptum ea super re exhibebat, ac in eventum protestationem interponebat; de qua & petenti à Cæsareis & Suecis testimonium datum. Nec eo secius Siegenenses priore loco potiebantur. Cæterum Siegenense negotium ita habebat. Mauritius Comes summus equitum apud Hollandos Præfectus, fratresque minores natu adversus testamentum patris à majore natu fratre Joanne Hispanicam militiam professo portione sua in Comitatu Siegenensi per decretum Cæsareum Anno vicesimo tertio emissum ope Hispanicorum armorum exclusi erant; eaque carere cogebantur, quoad Suecica arma invalescerent. Tunc possessionem quidem arripuerant, sed post Norlingense prælium à fratre denuo ejecti erant. Hic anno tricesimo octavo decedens filium reliquerat impuberem Franciscum Joannem sub matris tutela; quæ in securitatem sui ac filii à Cæsare Mandatum protectorium super dicto Comitatu obtinuit. Quo non obstante Mauritius Comes initio anni quadragesimi quarti possessionem denuo armata manu arripuit, ut tamen nepoti ex fratre relinqueret, quæ ex testamento & communi jure ipsi competebant; nisi quod arcem Siegenæ imminentem, quæ ad nepotem spectabat, præsidio firmaret insuper habitis Cæsareis mandatis. Hanc causam cum ad tractatus pacis referrent Comites, ita res componebatur, ut amicæ transactioni, aut viæ juris locus relinqueretur; interim Mauritius & fratres in apprehensa possessione quiete relinquerentur. Cæsarei Catholicorum monitu ea verba inseruerant, *pro suis quotis duntaxat*; quorum vi Comitibus istis dicta arce cedendum esset. 1647.

Saræpontani. §. 194. Nassovius Saræpontanus ab Advocato fisci Cæsarei læsæ Majestatis accusatus, ac fortunis omnibus spoliatus fuerat. In Sarwerdam Comitatum Dux Lotharingiæ actionem moverat; cui tamen per sententiam Cameræ Spirensis Anno vicesimo nono tria duntaxat feuda Metensia sub eo Comitatu comprehensa velut masculina fuerant adjudicata: etsi ab isthac Comes revisionem postulabat. Ast Dux sententiam non solum pro lubitu exsecutioni ipse dederat, sed & totum Comitatum Sarwerdensem, ac præfecturam Herbitzheimum insuper invaserat, spretis mandatis Cameræ Spirensis; queis ista Comiti restituere jubebatur. Comitatus Saræpontanus cum castro Homburgo Cæsareo milite primo insidebatur, regimine penes Comitem manente; post Lotharingo tradebatur, (excepta præfectura Otweilera, viduæ Comitis Wilhelmi Ludovici dotalitia) qui non solum Saræpontem, & Homburgum præsidio firmabat, sed & regimen sibi vindicabat. Lahra & Mahlberga in Brisgovia sita Bambergio tribuno à Cæsare in solutum datæ fuerant. Wisbadam donante Cæsare Moguntinus invaserat, mutatione etiam sacrorum suscepta. Quosdam pagos non procul Wormatia Comiti cum Wormatiensi Præsule communes hic solus sibi excluso Comite vindicaverat. Dynastias Staufam & Kircheimum Præpositus Moguntinus Cæsaris permissu occupaverat. Comitatum Izsteinum Cæsareus Sequester insidebat. Sed & reliqua Comitis bona in diversos à Cæsare collata erant. In hæc omnia ut Comes restitueretur Cæsarei antea Osnabrugæ facile consenserant, ut tamen Lotharingo jura & actiones suæ salvæ essent. Monasterii Comitibus Leiningensibus jus in Comitatum Sarwerdensem reservabatur. Sed jam, quæ de violenta Lotharingi invasione expressa erant, delenda videbantur. Id quod & Sueci admittebant, modo re ipsa Comes potiretur; quod & Comitis Legatus probabat. Sed & damni nomine à Duce Comes dynastiam Bitscham, & præfecturas Saralbam, & Sargemundam obtendebat, aut ducenta uncialium millia, aut ad extremum, ut Dux omni prætensioni in Saræpontanam Domum plane renuntiaret. Denique revisionem sententiæ à Camera latæ sibi integram fore. Contra Cæsarei judicabant; quæ damni nomine à Duce prætenderet Comes, ea per Amnestiam plane abolenda esse. Sed & circa hanc restitutionem Galli se opponebant ob tria ista feuda Metensia, & alia, quæ forte Regi suo competerent. De quo Saræpontanus querebatur, obtendens anno tricesimo tertio totum Comitatum Sarwerdensem cum tribus illis feudis à Suecis consensu Regis Galliæ sibi restitutum; quem biennio post Cæsarei sibi ereptum in Lotharingum contulerint. Unde plenam sibi restitutionem ex lege Amnestiæ faciendam. Nunc quoque imperantem Galliæ Regem nupero vere per literas Legatis suis Comitis prætensiones commendasse, ac nominatim de restituendo Comitatu

Sar-

1647. Sarwerda citra exceptionem istorum feudorum. Nec Regi Ducis intuitu jus ullum competere, quod hujus prætensio per quæsitam revisionem suspensa, aut ob violentam, & illigitimam exsecutionem extincta sit. Sed per Metensem Episcopatum; qui Regi per hos tractatus cederet, huic in ea dominium directum esse, utile tamen Comiti relinquendum; qui feudum debito modo, prout conveniendum sit, à Rege suscipere velit, salva tamen sua ab Imperio immedietate.

Hanoviensis. 195. Ut Hanovica Domus in præfecturas Bobenhausam, Bisschoffsheimum, & Wilstadum reponeretur, Cęsareis antea placuerat. Sed Catholici restitutionem jam factam obtendebant, eoque ista verba nunc dispungenda. Sed quia Comitum ablegatus de illa se ignorare profitebatur, Suecis ea retineri visum: id quod & Cæsarei admittebant.

Solmensium & Isenburgicorum. §. 196. Solmensis Comes Philippus Reinhardus Suecicis stipendiis immortuus fuerat, cujus bona anno tricesimo septimo Georgio Landgravio à Cæsare donata fuerant: qui cum istius filius postea transactionem iniverat. Wolfgangus Henricus Isenbergicus Comes Cæsareis magis adhuc invisus non Suecorum solum militiam, sed & Unionis, Christiani Brunswicensis Ducis secutus, ubi cum captus obtenta venia in grandem pecuniæ summam condemnatus fuerat Georgio Darmstadiensi exsolvendam; qui in aliquot Isenburgica oppida, vicosque velut judiciale pignus immittebatur. Post Norlinganum prælium Darmstadiensis, toto Comitatu à Cæsare obtento, universam Comitum familiam ejecerat; cui post necessitas adferebatur cum Darmstadiensi utcunque transigendi. Hæc pacta, quibus vis & metus causam dederat, Comites pace tolli cupiebant, ac ut in priorem statum reponerentur, renitentibus Saxonicis & Darmstadiensibus, qui & Cæsareos permovebant, ut initio utrique Domui solum beneficium restitutionis in integrum à Cæsare petendum reservabant. Post tamen Solmensi restitutionem ereptorum bonorum, haut obstante cum Darmstadiensi transactione, annuebant; nisi quod vocabulis *bona sibi adempta* insererent *per confiscationem*. Sed Isenburgicos ad communem Amnestiam rejiciebant, circa quam illorum diserta mentio esset facienda. Catholici contra suis correctionibus utrumque abnuebant, ac dictas transactiones ratas esse volebant; addita circa Solmensem ratione, quod illa mediante Henrico Ludovico Nassovio facta, à Solmensi jurejurando sancita, à Cæsare confirmata, ac Comiti emolumento magis quam damno sit; Isenburgicam autem Collegii Electoralis autoritate confectam.

Rheingraviorum. §. 197. Rheingraviis Cæsarei præfecturas Troneccam, & Wildenburgum cum dynastia Morchinga, & aliis juribus per vicinos hactenus usurpatis annuerant. Sed cum Galli ob prætensionem Lotharingi in Morchingam eum paragraphum omitti postularent, Catholici suis sententiis idem cupiebant; præsertim cum restitutio in illa bona, in quæ Lotharingo nihil prætensionis, jam decreta esset. Horum sententiam Cæsarei secuti erant, ni Sueci semel placita constanter tuiti essent, quod Comites isti post strenue navatam operam Suecorum militiæ vitam impendissent.

Witgensteinii. §. 198. Witgensteinius Comes pro se ac sua Domo querelas suas de Trevirensi Electore, ac Vidua Comitis Ernesti, ejusque filiabus ad Legatos detulerat, ab his quidem oppidum & præfecturam Hachenburgum cum vico Bondorfo, ab illo dimidiam partem dynastiæ Vallendari, castrique & præfecturæ Freusbergæ repetens. Et quia Regina Comite petente Legatis suis eam rem diligenter commendarat, Osnabrugæ ejus postulata Cæsarei ex voto annuebant; de qua & in formula pacis Monasterii impressa nihil mutarant, nisi quod postea aliis quorum interesset jura sua reservassent. Ast Catholici concessa ista iterum subvertebant, quod contenderent, à Vidua Comitis Ernesti possessa hautquidquam feuda masculina esse; eamque post mariti obitum in Hachenburgi & Bondorfi possessione fuisse, in qua usque ad decisionem causæ relinquenda sit. Super Vallandaro autem inter Trevirensem & Comitem litem pendere, eoque hanc rem ad Amnestiam non pertinere. Unde Trevirenses & Catholici istud vel omitti, vel ad amicam compositionem, aut promptam decisionem commendari postulabant. 1647.

§. 199. Comitatum Falckensteinensem Wilhelmus Ulricus à Thaun, ac Suecici Comites à Rasburg, Lœwenhautii dicti vindicabant, quem Lotharingiæ Dux Comitibus à Manderscheid, maternam stirpem ad Falckensteinios referentibus, anno quadragesimo sexto addixerat. Id quod & circa præfecturam, Breizenheimum in Coloniensi diœcesi sitam anno tricesimo quinto factum erat. Abs qua sententia tamen Thaunius provocaverat. Reipolzkircha autem citra controversiam fideicommissum erat, quæ post Emici Comitis Falckensteinii obitum, ad sororis suæ filiam Lœuwenhauptiorum matrem devoluta erat. Sed quia Thaunius utrumque sibi arrogaverat, ac ea res in judicium deducta erat, prioribus formulis eadem ad sententiam judicialem remittebatur; & hanc ob causam hic paragraphus Catholicis expungendus videbatur. Suecis tamen, quod neuter supradictorum, sed Lotharingiæ Dux Comitatum illum possideret, de restitutione disertam facere mentionem placebat; etsi de cætero nihil certi statui posset, sed judicii eventus expectandus esset; ut tamen hac idonea clausula Comitibus Rasburgensibus jus suum reservaretur. Falckensteinii.

§. 200. Waldeccæ Comites, postquam per præfecturam Didingshusam, aliosque vicos abrogatis Catholicis ritibus Evangelicos reposuissent, quietam possessionem horum rituum tenuerant, donec Elector Coloniensis anno vicesimo octavo templa ibi, armata manu occuparet, Catholicosque sacerdotes constitueret, Evangelicis Arnspergam in carcerem abreptis; qui haut prius dimittebantur, quam munere suo ejurato. Subditos quoque tamdiu carceribus, mulctis, ac militaribus exactionibus idem oppresserat, quoad ad mutanda sacra, & exuendum Comitis obsequium eos compelleret, insuper habitis Cameræ Spirensis mandatis. Excipiebat Coloniensis, jus supremætus sibi competere; quod tamen jam ab anno superioris seculi quadragesimo nono litigiosum fuerat. Et quanquam Coloniensis durante lite aliquot jura in dicta dynastia invaserat; Comites tamen reliqua regalia, ac nominatim jus Ecclesiasticum sibi hactenus retinuerant, prioribus Electoribus eventum judicii expectantibus. Igitur Comes petebat, ut abolitis per violentiam actis omnia in pristinum statum reponerentur. Iniquius adhuc cum Pirmondensi Comitatu Colo- Waldeccensis.

1647. niensis Paderbornæ idem præsul egerat. Eum Waldecccenses ex testamento ultimi Comitis Gleichæ anno vicesimo quinto nacti quiete possederant; donec Coloniensis anno vicesimo novo vi eundem occuparet, abrogatis sacris Evangelicis. Obtentui sumebatur, feudum Paderbornicum eum esse; cum tamen confestim ostendi posset, pleraque hæreditate, aut emtione parta, aut ab aliis Electoribus & Principibus in feudum recognosci, ac de cætero rem ab anno superioris seculi octogesimo quarto indecisam in foro hæsisse. Nec quidquam proficiebant à Cæsare emissa severissima mandata, quo minus post decem mensium obsidium Pirmonda arx expugnaretur. Et quanquam Comes vi edicti Cęsarei anno tricesimo tertio possessionem recuperarat, tamen postea Capitulum Paderbornense eundem iterum expulerat. Unde Comes petebat, ut Coloniensis velut Paderbornæ Episcopus pacis lege ad restitutionem Comitatus ac arcis adstringeretur, via juris ipsi reservata. Ex hisce Waldeccæ Comitis postulatis prius Osnabrugæ à Cæsareis concedebatur, altero rejecto; quod & post Monasterii indulgebatur, ut Waldeccensis in possessione Comitatus maneret, quoad causa judiciali sententia decideretur. Sed in correctionibus postea Catholici priori addi volebant, eam restitutionem intelligendam salvo processu in Camera pendente super istis ditionibus velut feudis Coloniensibus. Alterum in instrumento ferre Coloniensis nolebat, causæ cognitionem judiciis submissurus. Cum autem Cæsarei (communem clausulam salvatoriam articulo tertio annexam remisissent, de Pirmonda quoque, modo Waldeccensis in possessione maneret, addere superfluum visum, eaque res ad ordinarium forum rejecta.

Oetingani. §. 201. Oetingani Comites Evangelicis sacris addicti tam circa jus territoriale, quam sacra ab Episcopo Augustano, ac Ordinis Teutonici Equitibus multas injurias toleraverant, ipso templo arcis Oetinganæ ad ritus Catholicos pertracto. Ista cum ab anno vicesimo octavo tentata constaret, haut obstante Cęsareorum oppositione, qui saltem clausulam salvatoriam, *salvo jure tertii*, adsuere cupiebant, Sueci pervicerunt, ut Comes Joachimus Ernestus citra exceptionem, uti pater ipsius anno vicesimo septimo in possessione vel quasi fuerat, circa sacra & civilia restitueretur.

Hohenloici. §. 202. Dynastia Weickersheimum, & Cœnobium Schiftersheimum, ad Comites Hohenloicos spectans, Ordini Teutonico tradita erant; quæ hic jure retentionis tamdiu possidere cupiebat, quoad æs alienum, à Comitum majoribus contractum, foret dissolutum: præsertim cum per edictum circa tollendum effectum suspensivum Amnestiæ ejusmodi exceptiones exsecutioni opponi possent. Enimvero iniquum videbatur, possessores bonorum alienorum hęc ex alia & nova plane causa retinere; & multis jam annis super isto ære alieno in Aula Cæsarea litigatum fuerat, cujus litis eventus expectandus erat, restitutione interim hautquicquam dilata.

Lœwensteinii. §. 203. Major difficultas circa restitutionem Friderici Ludovici Comitis de Lœwenstein, & Wertheim erat. Equidem Osnabrugæ placuerat omnes ditiones, quæ ad ipsum, ejusque defunctos patrueles, Georgium Ludovicum, & Joannem Casimirum spectarint, nunc in alios translatas, reddi, inprimis Comitatum Wertheimensem, & dynastiam Scharfeneccam. Dictum Comitatum Cæsar ipsius agnato Ferdinando Carolo donaverat, quod isti Suecicas partes secuti forent. Sed quia hac ratione ea ditio per Amnestiam utique restituenda erat, Ferdinandus Carolus demum anno quadragesimo sexto litem Friderico Ludovico super pactis non servatis in aula Cæsarea intentarat; ubi statim mandatum manutenentiæ obtinuit, sub cujus titulo Comitatum possidere, & agnatum tractatibus pacis abstractum diuturna lite involvere cupiebat, quod ea causa è bello haut orta ad Amnestiam nihil spectet. Quo fine Cæsarei formulæ suæ mense Junio Monasterii impressæ, post verba, *tempore hujus belli sequestratæ*, inseruerant, *& ob causas ex hoc bello natas*, ut quod una manu dedisse visi erant altera iterum eriperent. Etsi autem Suecis urgentibus ea clausula post Monasterii expungeretur; circa dynastiam tamen Scharfeneccam formula restitutionis ita concipiebatur, prout nunc Instrumento Pacis inserta legitur. Ea quippe ditio morte Georgii Ludovici in Joannem Ditericum superstitem, velut proximum agnatum, & inde in hujus filium Ferdinandum Carolum hæreditate devoluta erat. Unde Fridericus Ludovicus, cujus pater idemque Joannis Diterici frater, ante patruelem Georgium Ludovicum, fato functus erat, eoque gradu uno remotior cum isto ad hæreditatem haut concurrere, multo minus eundem excludere jure poterat. Sed nunc Catholici, & horum instinctu Cæsarei antehac rejectam clausulam, *ob causas ex hoc bello natas* denuo infarciebant, quam cum Sueci adspernarentur, res ea ad Ordinum, & eorum quorum intererat judicium rejiciebatur. Ast Comitis Georgii Ludovici filia Marca Christiana materno nomine in Comitatum Erbacensem prætensionis nihil habebat, quod mater ipsius dote accepta pro more prætensioni in Domum Erbacensem pro se & hæredibus renuntiaverat, quamdiu Erbacensium stirps masculina superesset. Hac tandem extincta, si propiores cognati non essent, ipsi ejusque hæredibus jure patebat aditus ad ea, quæ intuitu bonorum allodialium, aut feudorum Fuldensium competitura erant, inter quæ castrum & dynastia Breuberga censebatur. Ipsius pater autem ob arma in Cæsarem gesta proscriptus bonisque exutus fuerat, quæ ab aliis Comitibus Lœwensteiniis, inprimis Ferdinando Carolo hactenus possessa fuerant. Unde & Cæsareis æquum videbatur, eandem dote in ista familia recepta instrui, & quia non renuntiaverat, aditum ipsi ad bona non feudalia concedi.

Erbacensium. §. 204. Georgius Albertus Erbacensis Comes questus fuerat, Comitem Wertheimensem adversus pacta gentilitia à Cęsare supremum imperium militare in castrum Breubergam impetrasse, quo ad oppressionem Comitatus Erbacensis abusus erat. Unde Erbacensis ante triennium eam arcem in potestatem redegerat, & ejecto Wertheimensi suum militem imposuerat, inviolato alias quod Wertheimensi competebat jure, pollicitus se omnia in pristinum statum repositurum, si omisso Cęsareo imperio ad morem veterem communi deinceps præsidio uti velit. Ast Wertheimensis in aula Cæsarea id factum velut læsæ majestatis crimen traducere; quæ Erbacensem repetitis decretis, ingenti indicta mulcta, imperium ipsi restituere jubebat, minis quoque de proscriptione intentatis. Unde à Regina petebat Erbacensis, ut Instrumento pacis ipsi super Breuberga, aliisque caveretur. Quod Cæsarei, Suecis instantibus annuebant; & cum interim Georgius Albertus mortem obiisset, hęredes ipsius exprimebantur.

§. 205. Bran-

1647. Brandensteinii.

§. 205. Brandensteinio Comiti Gustavus Rex non solum Comitatum Querfurtensem, sed & post Constantiensem Episcopatum cum Augia Divite donaverat, etsi donationis diploma demum anno tricesimo tertio per Cancellarium Regni Oxenstiernam expediretur. Eidem insuper Rex insigne salarium titulo intimi Consiliarii, ac Thesaurarii Magni per Germaniam constituerat. Præterea legionem Equestrem conscripserat Comes, ac bis suppleverat: turbisque ad Donawertam militaribus apud Mitzlafium, aliosque chirographo suo fidejusserat. Ejus vidua non quidem Constantiensem, sed Querfurtensem donationem Instrumento Pacis inseri petebat. Et quia Comes per nimiam facilitatem, cum ipse pecuniarum administratione gauderet, salarium & alia erogata sibi exsolvere neglexerat, nunc viduam creditores ob mariti æs alienum acriter urgebant. Unde illa Reginam ingentem summam poscere, quam per pacem obtinere cupiebat; simul ut chirographa Mitzlafio, aliisque data irrita declararentur. Enimvero de donatione jam frustra verba fiebant: circa alias prætensiones magis miseratione digna videbatur Comitis facilitas, quam quod media adparerent, queis viduæ satisfieri posset: nec ea res ad Amnestiam spectabat. Si de cætero ipsa damni quid passa foret, par erat eidem consuli. Unde ipsius expressa mentio Osnabrugæ facta erat, restitutione in omnia amissa bona & jura indulta, Cæsarei in Instrumento impresso *ex causa belli addiderant*. Catholici post institerant, ut id vel omitteretur, vel aliis clausulis circumscriberetur, puta, *in omnia ex causa belli injuste ademta, nec creditoribus vel in vim solutionis, vel alio modo concessa bona, ut & jura irrevocabiliter indulta*. Paulo Kevenhullero, Cancellarii Lœfleri hæredibus, & Rhelingiis Cæsarei restitutionem annuebant. Sed reliquis è Bohemia aliis Cæsaris ditionibus eadem præfracte negabatur, si qui sub Suecis stipendia meruerant, ad §. *Tandem omnes* rejiciebantur.

Kevenhulleri & aliorum.

Urbium quarundam.

§. 206. Præter hæc Sueci aliquot urbium ac nominatim Argentorati desideria formulæ suæ Osnabrugæ peculiari paragrapho inseruerant; sed quem Cæsarei ab initio plane inducebant. In §. *Contractus* Cæsarei pro verbis in Suecica formula positis, *Prout factum Spiræ*, substituerant velut mollius *prout in specie queruntur Spiræ*. Simul quæ de prætensione Tilliana in Ducatum Brunsvicensem mota fuerant, deleverant. Id quod & Sueci admittebant, quod isthoc debitum ad æquivalens Luneburgicum dispungere vellent. Catholici, ne deesset quod cavillarentur, verbis *subditis illicite extorta* infarserant, *per concussiones militares*. Quæ velut superflua rejecta. In §. *Sententiæ*, quæ Sueci de sententiis circa Ecclesiastica expresserant, ut invalidæ forent, Cæsarei jam Osnabrugæ expunxerant. Parenthesin autem & exemplum de Spira tunc, & in formula Monasterii impressa admiserant, quam tamen post una cum Catholicis tolerare nolebant. Ad §. *Si quæ feuda*, ne fraudi sit investituræ petendæ tempus neglexisse, Osnabrugæ conditio addita fuerat, *si feudatarius justa impedimenta probare possit*. Quod onus tamen probandi postmodum Monasteriis, qui ditionibus suis plane, aut ex parte exuti fuerant, remissum. Ad §. *Tandem omnes*, Sueci contendebant, ministros sagatos togatosque in universum in pristinum statum reponendos, sive Cæsareis provinciis, sive aliunde oriundi forent. Contra Cæsarei circa subditos ex hæreditariis provinciis discrimen faciebant inter ea bona, quibus exciderant, antequam sociorum Regnorum stipendiis accederent, & illa, quæ post ademta sint eo nomine, quod Regibus adversus Cæsarem militaverint. Posteriorum duntaxat, non priorum restitutionem Cæsarei annuebant. Unde id caput ad ulteriorem disceptationem sepositum. Sequens paragraphus *De cætero in Bohemia* Catholicis superfluus videbatur, quod Cæsar nemini petenti justitiam denegaturus sit: à Suecis tamen utique retinebatur. 1647.

De Gravaminibus.

§. 207. Cum inde ad Gravamina Imperii procederetur, Sueci Cæsareis ostendebant hunc articulum proximo vere antequam Monasterium proficisceretur, præter caput decimum tertium de Cæsareis provinciis, fere ad liquidum fuisse deductum. Post equidem Monasterii pauca quædam à Cæsareis retractata; nunc omnia fere rescindi. Id quod mirum sibi videatur, nec credere posse, serio id ipsos velle, sed intempestivo quorundam Catholicorum Zelo demulcendo id simulari. Cæsarei haut abnuebant, Osnabrugæ pleraque ista, quantum penes se fuerit, transacta. Sed Catholicos ejus transactionis sibi communicatæ singula capita curate expendisse, ac complura reperisse, quæ salva conscientia admittere non possint. Et cum isti jure talia moneant, non posse non se in eorum sententiam descendere. Nec vero Osnabrugæ acta plenæ transactionis vim obtinere, cum subscriptione firmata non sint, reservato quoque utrique parti jure corrigendi, demendique. Reponebant Sueci: Sibi ab Evangelicis, Cæsareis à Catholicis facultatem collatam super Gravaminibus transigendi. Præcipuos Catholicorum Osnabrugæ tunc fuisse, quibuscum Cæsarei, si quis difficilior nodus incideret, communicaturos se receperint; inde quædam annuisse quædam repudiasse, obtentu sumto, quod Catholici hæc admittere nollent. Ita utrique excussis omnibus excepto uno capite inter ipsos convenisse. Unde vel falso nunc à Catholicis jactari, secum communicatum non fuisse, vel Cæsareos, secus atque præ se tulerint, communicationem tunc omisisse. Equidem reservatum fuisse utrinque jus addendi, demendive. Id tamen valere, quoad super rebus nondum convenerit. His semel decisis, sive subscriptæ sint, sive minus, mutationi locum non amplius superesse, circa substantiam duntaxat rerum; qualia illa sint quæ Catholici nunc mutata cupiant: nam vocabula salvo sensu ut emendentur, facile ferri posse. Ab Evangelicis se rogatos; ne à conventis discedant. Nec è dignitate Cæsareorum esse, sua verba ita leviter retractare. Si Cæsar, socii Reges, universi Evangelici, & Catholicorum præcipui consentiant, paucorum pervicacium rationem haut habendam. Et cur hi non maturius locuti sint? Sibi quoque accidisse, ut unus vel alter Evangelicorum, cujus interfuerit, post expeditum aliquod caput correctionem postulaverit. Eam se quandoque admisisse hac tamen lege, ut si Cæsarei semel placita corrigi nolint, circa talia haut acriter pugnaturi sint. Si quid neglectum sit, sibi imputet, qui in tempore monere neglexit. Idem & Cæsarei imitarentur. Cæsareis non minus conscientiæ esse, quam paucis istis turbidis hominibus, qui cum errore impliciti hæreant, à sapientioribus docendi sint. Enimvero Cæsarei sententiæ suæ mordicus inhærebant, testati stabilem à se pacem quæri. Quod si ipsi pro lubitu Catholicis leges pacis horum conscientiæ repugnantes obtru-

1647. trudere conentur, eandem haut diuturnam fore. Quanquam autem neutra parte quidquam remittente disceptatio frustra suscipi videbatur, placebat tamen Cæsareis instantibus correctiones Catholicorum percurrere. Ac ostendebant Cæsarei, se cum Evangelicis ea de re acturos, ac spem esse, ipsos re expensa remissuros, quod iisdem æque atque Catholicis pax cordi sit, quæ vix coalitura videatur, ni postulatis nimium rigidis decedant. Id quod Sueci suo loco relinquebant, ut tamen declararent, etsi ex Evangelicis unus & alter sit futurus, qui remittenda quædam suadeat se tamen per Reginæ mandata assentiri non posse.

Catholicorum correctiones circa gravamina.

§. 208. Cæterum Catholicorum correctiones istæ erant. In exordio agnoscere nolebant Gravamina *maximam* causam hisce turbis dedisse; unde vocabulum *magnam* substituebant. In §. 1. nihil corrigebatur. In secundo §. terminus à quo manebat; ut tamen sibi complura bona Ecclesiastica exciperent, puta, præposituram Neuhausam, & Sintzheimum velut ad præsulatum Wormatiensem spectantem, Cænobia D. Georgii in Sylva Nigra, Reichenbacum, Carthusianorum domum Christgardam, quæ Catholicis per Cameram Spirensem adjudicata sint. Item Capellam D. Elisabethæ Norbergæ ad Ordinem Teutonicum spectantem cum libero in eadem Catholicorum usu. Paritatem quoque munerum publicorum Augustę, & in aliis urbibus expressis ferre nolebant, eoque §. *Sed ratione dignitatum*, & cum illo connexa, abolenda contendebant. Donawertæ restitutioni vocabula, *salvis tamen juribus eorum, quorum interest*, subnectebant. In §. tertio verbis *in perpetuum* substituebant, *usque dum de Religionis dissidiis per Dei gratiam conventum fuerit.* In versiculo quoque, si igitur *Catholicus* delebant, *aut etiam alii religiosi.* In §. quarto de Capitulis mixtis addebant, *ne quid veteribus Statutis admisceatur, quod Catholicorum conscientiæ ac causæ fraudi sit, eorumque imminuere possit.* In quinto de primariis precibus inserebant: *Si quæ ante hanc transactionem a Cæsare obtentæ ac insinuatæ sint, citra discrimen illis fruerentur.* In septimo adnectebant vocabulo *fuerunt*, *& pro talibus agniti habitique fuerunt.* Circa nonum varia novarant. Delebatur primo vocabulum *perpetuo.* Pro *possideant*, substituebant *in eorum possessione relinquantur*; pro *Evangelicorum*, reponebant *Augustanæ Confessionis Statuum.* In versiculo, Nec *Augustanæ Confessioni addicti*, pro verbis, *perpetuo conserventur & protegantur*, reponebant, *ab omni persecutione juris & facti perpetuo tuti sint, donec controversiæ Religionis compositæ fuerint.* In versiculo, *Omnia quoque Monasteria*, inducebant Evangelicorum limitationem, quod in ista bona sacra nullus alius Ordo sit introducendus, quam qui ante exortum Religionis dissidium in Germania receptus sit. Iniquum quippe videbatur, Evangelicos circa hæc ipsis legem dicere audere; eoque substituebant: *de his prout in Ecclesia Catholica receptum est, disponere.* Denique de oppignerationibus ad proxima Comitia rejiciendum censebant. In undecimo Catholicis clausula finalis, *Salvis tamen iis* displicebat. Duodecimum articulum iidem plane deletum cupiebant. Tertius decimus ad Cæsaris placitum rejiciebatur. In decimo quarto postulabant Catholici, ubi jus territorii litigiosum sit, non ad annum vicesimum quartum respici, sed præsentem religionis statum relinqui; idque ad vitandas varias circa sacra mutationes, & ut subditorum conscientiæ parcatur. In decimo sexto jurisdictionem Ecclesiasticam non plane tolli, sed ad Christianam usque compositionem dissidiorum circa religionem suspendi cupiebant. In versiculo *Eodem etiam* Catholici vocabulo *censeantur* clausulam subnectebant, qua Catholicis Episcopis in Evangelicorum Catholicos subditos jus diœcesanum utique reservabant. Denique decimus octavus cum duobus sequentibus ad Comitia rejiciebatur. 1647.

De Reformatis.

§. 209. Caput de Reformatis Catholici ad Suecos, & eadem cum his sacra professos remittebant. Id tantum declarabant, se Reformatos quidem paci sacræ, ac pręsenti transactioni, ejusdemque singulis beneficiis includere; sub quibus tamen nullam aliam sectam, quę neque Lutheranam, neque Romanam fidem amplecteretur, intelligere velint. Id quod & Sueci haut iniquum censebant. Circa octavum caput non habebant Catholici quod monerent, nisi ut articulus, *Cum deinde Civitas Erfordiensis*, omitteretur, & res in eo statu, qui ante bellum fuerat, relinqueretur.

De Erfordia.

Circa caput nonum de Commerciis nil supererat difficultatis, quam super vectigali Oldenburgico in Visurgi. Id negotium ut Instrumento Pacis insereretur, Electorales cumprimis connitebantur; quod alias id Cæsaris, & Electoralis Collegii potestati prejudicio sit futurum, qui id jus in Comitem contulerint. In diversum nitebantur Civitatenses, ac inprimis Hanseatici, quod ea lis sub judice adhuc sit, nec ad bellum quidquam pertineat. Tum ipsius Reginæ ac vicinorum interesse id vectigal tolli. Id quod Suecis facile persuadebatur, quod id vectigal Bremensi æque provinciæ, ac Bremæ urbi fraudi foret: ac Reginæ tantundem juris in flumen Visurgim, quam Oldenburgico competeret; quippe quæ ripę esset domina, ob eamque causam par jus cum Comite ad vectigal capiendum obtendere posset. Prout & Præsulatus hic olim non alio nomine in partem vectigalis Albici admissus fuerat; Ordinesque Bremenses Archiepiscopi Joannis Friderici tempore in hac lite adversus Comitem in Aula Cæsarea intervenerant. Id quod hoc tempore tanto magis observandum erat, quod vectigal hoc deinceps in potentioris manus deventurum videretur, unde major molestia oriri posset. Sed abnuebant Cęsarei, utriusque partis offensam declinabundi, culpamque in Suecos derivabant, urbis quidem ablegato persuadentes, Suecos magnopere, ut iste articulus insereretur, contendisse: nec minus Comitis Legato confirmantes, (quod ipse referebat,) Suecos Comitis emolumento adversari. Cæterum iidem Cæsarei pervincebant, ut de isto vectigali utique Tabulis Pacis exprimeretur.

De vectigali Oldenburgico.

De Suecica satisfactione.

§. 210. Circa Suecicam satisfactionem non solum Catholici quædam notarant, sed & ipsi Sueci nonnulla interpolaverant; id quod Cæsareis displicebat, omnem circa ea, quæ super satisfactione cum Trautmansdorfio conclusa erant, mutationem adspernantibus. Reponebant Sueci, Catholicorum correctiones, quæ ne huic quidem capiti pepercerint, ansam dedisse, ut hinc inde clarius exprimerent, quæ dubitandi ansam olim præbere possint. Concedere tamen, ut hoc caput plane citra ullam mutationem maneat, si Cæsarei & Catholici omnia conventa rata relinquant. Catholici porro suis sacris in Bremensi, ac Verdensi ditione libertatem stipulari cupiebant, ac ut toleraretur quispiam sacra potestate præditus, qui in fidei suæ socios inspectionem exerceret. Coloniensis quoque consensum suum super præfectura

Wiltz-

1647. Wiltzhusana certis conditionibus circumscribebat; ut quæ hactenus recepta ibi fuerat Catholica Religio, deinceps quoque maneat, ipsique jus diœcesanum, & jurisdictio sacra ibi reservetur: alias se per conscientiam haut posse renuntiare liti, quę super ea præfectura inter Bremensem & Monasteriensem Præsulatum pendeat. Urgebant quoque Cæsarei juxta ac Catholici, ut collectas Imperii ejus præfecturę nomine Regina deinceps sustineat; cum æquum sit rem transferri cum suo onere. Rostochium per Cęsareos portorio se eximere cupiebat, inserto *in locis cessis*. Postulabat quoque Domus Burgundica, ut ad vocem *intercedunt*, adsueretur clausula, *ne pactis antiquis fiat prajudicium* ob Belgas, qui in Pomerania & Meclenburgica commercia exercerent. Ad isthæc Sueci, & quidem circa sacra, reponebant; super his Articulo de gravaminibus disponi, nec Reginam deterioris conditionis, quam alios Ordines esse posse. Offerebant tamen se Romana sacra in Bremensi & Verdensi ditione toleraturos, si Cæsar eandem libertatem Evangelicis in patrimoniali sua ditione indulgeret. Id quod Cæsareis nimio emtum videbatur. Sed circa Wiltzhusam Coloniensis sententiæ suæ inhærebat: sibi quidem ferenda jactans, quæ inter Cæsareos, & Suecos convenerint; sed eo casu litem super ista præfectura abdicare non posse; ac malle se in ipsas expensas, à judice condemnari, quam in hoc conventu aliquid adversus suam conscientiam admittere. Quo ipso litigiosam Reginæ satisfactionem tradi Sueci Cæsareis demonstrabant. Qui & iniquum judicabant, partem collectarum Imperialium eo nomine in Bremensem ditionem devolvi; cum durante hac lite Monasteriensis non plus, quam Matricula Imperii exprimeret, nec Bremensis minus exsolverit. Rostochiensium petitum paucis verbis rejiciebatur; rem jam esse in portu; idque eo magis, quod ipse Meclenburgicus Legatus ab initio contenderat, ut introducta ad Oram Meclenburgicæ portoria retinerentur; quod speraret, Warnemundense castellum ad Ducem rediturum. Unde nunc in diversum nitens eo minus audiebatur. Ad Burgundicum postulatum Sueci reponebant; sibi de ejusmodi pactis nihil constare. Si antiqua cum Hanseaticis pacta innuantur, illis sub finem capitis de Commerciis caveri; ubi & satis dispositum sit, ne commerciis impedimenta objiciantur. Ast super mutationibus per Suecos ipsos insertis, Cæsarei quidem, quod Pomeraniam & Wismariam spectabat, parum movebant. Circa Præbendas in Caminensi Præsulatu Sueci sibi diserte jus præsentibus Canonicis defunctis eas extinguendi, & bonis mensalibus adplicandi reservarant. Id quod Brandeburgicus pro sua parte faceret. Sed Cæsarei monebant; Brandeburgicos apud se declarasse, Electorem Canonicatus Caminenses haut extinctu rum, quod Equester Ordo intercesserit, quem offendere ipse nollet. Eandem rationem apud Suecos quoque valituram. Sueci reponebant; semel ita transactum, & ad Reginam relatum; nec id sibi citra nova mandata retractare fas esse. Reginam haut eo secius potestate illa decenter usuram, Ordinumque Provincialium judicio se attemperaturam, ac cum Equestri Ordine ita acturam, ut querendi causa huic non sit futura.

De Hamburgensi Capitulo. §.211. Enimvero super Capitulo Hamburgensi major lis erat, de quo quia Bremensi Episcopatui hactenus junctum fuerat, Sueci sua formula his verbis expresserant; *Archiepiscopatum Bremensem cum Oppido & Præfectura Wiltzhausen, eique unita Diœcesi & Capitulo Hamburgensi.* Cui dictum Capitulum contradicebat; Hamburgensem peculiarem esse Præsulatum, haut quidquam eo modo cum Bremensi unitum, ut seorsim subsistere nequeat, aut illum sequi necessum habeat. Nec hujus partem aut accessorium esse, sed semper sua sibi jura, privilegia, subsistentiam, ac nomen habuisse, Bremensi haut immixta. Et quanquam multis ab annis eundem cum Bremensibus præsulem agnoverit, id tamen ideo factum, quod dudum attritis reditibus Episcopum alere haut potuerit. Ita illam unionem non esse Canonicam, ac propriam, sed utraque dignitate in eandem personam collata, nec Hamburgensi Præsulatu extincto, aut incorporato. Sed Bremense Regimen contendebat, Præsulatum Hamburgensem post vastatum à Danis, & Vandalis Hamburgum cum Bremensi conjunctum; post à Ludovico Romanorum Rege etiam Coloniensi repugnante, in Archiepiscopatum evectum; inde à Nicolao Pontifice unionem plane factam, sancito; *prædictas diœceses Hamburgensem scilicet & Bremensem, non deinceps duas, sed unam esse & vocari*, quæ verba sunt Bullæ Pontificiæ. Et successu temporis titulum Hamburgensis Præsulatus plane extinctum. Sed Suecis de vocabulo haut magnopere videbatur litigandum, modo rem ipsam obtinerent. Unde prius posita verba ita refingebant, prout nunc in Instrumento pacis exprimuntur; in quæ & Cæsarei consentiebant, quidquid Capitulum Hamburgense protestaretur. De cætero Hamburgensem Præsulatum Dux quoque Fridericus Gottorpiensis, & Hamburgum urbs ambibat. Ac Ducis quidem avus Adolfus primum anno quinquagesimo quinto superioris seculi quædam jura in quatuordecim vicos ejus Præsulatus, nunc ad Trittoviam præfecturam pertinentes, obtenderat. Unde lite orta iste anno quinquagesimo octavo obtentu mutatæ Religionis, & quod prave res suas administrarent Capitulares, sibi plane eos vindicatum ibat. Quæ lis post amica compositione sublata, ac Capitulum dictos vicos in Ducem pro certa pensione in quinquaginta annos transtulit, quæ transactio post in alios quinquaginta annos prorogata est. Ita Dux iste pleraque ejus Præsulatus bona possidebat; Sicut & Holsatiæ Duces ejusdem Patronos se fueverunt ferre, eique Præpositum præficere. Unde Dux literis ad Reginam datis Hamburgensem Præsulatum suum nuncupabat, ac ut jura, quæ Regina in eundem nactura esset in se transferrentur, petebat. Cui hactenus Regina gratificabatur, ut isti quatuordecim vici in perpetuum citra ulteriorem prætensionem penes Ducem manerent. Sed & Hamburgensis Urbs paulatim, post reformata præcipue sacra, quædam ejus Præsulatus bona, molendina, & similia invaserat; nec plures supererant, quam novem Canonicatus, ac totidem Curiæ seu ædificia in urbe, è quibus tres ruinis deformatæ jacebant. Jura quoque Archiepiscoporum in Ecclesia Hamburgensi fere exoleverant. Sed ne urbs forte eo nomine cum Regina collideretur, hujus prætensionem pecunia redimere cupiebat, oblatis demum quinquaginta uncialium millibus. Differebatur; reliquias Præsulatus exigui momenti esse, nullo fructu. Sex qui Hamburgi resideant, Canonicos, vix habere unde alantur. Reginæ ne uncialem inde rediturum; præsertim cum collatio beneficiorum, jura patronatus, protectionis, & similia non ad Archiepiscopum, sed Domum Hol- 1647.

 sati-

1647. saticam, urbem, & Capitulum spectent. Legatis Suecicis ista conditio haut spernenda videbatur; unde expresse mentionem faciebant, si quæ cum Urbe conventura sint, ea valida fore. Sed quia Cæsarei hanc transactionem, quæ juribus Imperii repugnare ipsis videbatur, haut admittebant, nec Reginæ placeret ejusmodi jura argento vendere, ea clausula post omissa est.

De extinctione Capituli Bremensis. §. 212. Cum porro Sueci loco versiculi, *Cessante Capitulorum*, reponerent, *Extinctis Capitulis, cæterisque Collegiis Ecclesiasticis*, hærebant Cæsarei, disertis verbis in extinctionem istam consentire abnuentes. Repugnare id conscientię suæ, & Catholicos ægerrime id laturos; ne Evangelicos quidem probaturos, nobili stirpe viris aditum ad præbendas præscindi. Contra Sueci ostendebant; jam cum Trautmansdorfio convenisse, ut bona Ecclesiastica ad conditionem secularem redigerentur, qui & dixerit; Cæsarem facile pati posse, ut Regina pro lubitu circa Capitula & Cœnobia disponat. Se quidem facile prius concepta sententia adquiescere potuisse, ni Catholici correctionibus suis ansam præbuissent clarius ista exprimendi, ne verba in alium sensum, quam qui contrahentium fuerat, trahantur. Ni hoc fiat, Catholicos forte actionem adversus Reginam, si quid aliquando circa ista bona innovet, in Aula Cæsarea, aut Spirensi Camera moturos. Cui prævertendæ consultum fore hanc elucidationem Instrumento inseri. Ast Cæsarei uti non inficiabantur; se Reginæ liberam de istis bonis dispositionem annuisse, cumprimis Trautmansdorfium: idque necdum retractabant: ita disertis verbis de eadem Instrumento Pacis inserere se posse negabant. Nec Trautmansdorfium ea bona in seculares usus converti expresse adprobasse, sed tantum dixisse: acciperet Regina Presulatum sub formula proposita, inde circa Capitula & Cœnobia disponeret, prout id Numini se probare posse confideret. Catholicos circa hæc esse obstinatissimos, & eam ipsam fuisse causam, quare Comes ille disertis verbis abolitionem bonorum sacrorum exprimere defugerit. Quod si tamen Sueci efficere possint, ut Minda, & Osnabruga perpetuo penes Catholicos maneant, hos haut ægre istorum postulatis annuituros. Id quod Suecis haut arridebat, quod earum ditionum incolas Catholicorum libidini transscribere nollent; & quia illæ jam Brandeburgico, & Luneburgicis adsignatæ erant. Et quanquam Cæsarei ostenderent, sibi haut defore media per alias ditiones æque idoneas istis satisfaciendi; Sueci tamen isthoc non minus quam Catholicorum correctiones haut alio spectare judicabant, quam ut conventa subverterentur, & tractatus novis difficultatibus intricarentur. Enimvero, quidquid occineretur, vocabulum *extinguendi* ferre nolebant Cæsarei: inauditum id esse in Imperio, in Ecclesiam injurium, & Cæsarem forte eo nomine à Pontifice excommunicandum. Reginam sat expresse rem ipsam obtinuisse. Uteretur ut vellet, Cæsarem haut curaturum; extinguendi vocabulum à se digeri non posse. Et cum Sueci objicerent; eos circa æquivalens Brandeburgicum & Meclenburgicum ab isthoc vocabulo haut tantopere abhorruisse; reponebant: ea Capitula plane ad Protestantes spectasse: heic autem Catholicos hactenus in possessione fuisse. Quin Comitis Nassovii filium Bremæ Canonicum esse, haut parum imminente mutatione solicitum. Ad quod Sueci regerebant: Reginam præsentibus, & inprimis Nassovii filio satisfacturam. De cætero Catholicorum parum interesse, cum vix quinque aut sex Catholici de bonis istis participent. Post proponebant Sueci, ut pacto adjecto isthoc insereretur. Quod itidem Cæsarei abnuebant, Catholicæ Religionis scita, & conscientiam obtendentes. Tandem cum rem ad Catholicos Ordines detulissent, ita ad extremum declarabant; Ut in Capitulorum & Collegiorum Ecclesiasticorum extinctionem disertis verbis consentiant, sibi haut mandatum esse: rogare & suadere Catholicos Ordines, ne ea res tangatur. Manerent verba generalia ut antea; quid Regina post conclusam pacem factura sit, se impedire nolle, cum eadem pleno jure territoriali, uti alii Ordines Imperii, potitura sit. Sed Cæsarem ista nunc pacisci, ignominiosum apud posteros, aliosque Principes fore. 30 Dec.

§. 213. Circa Bremensem urbem Sueci quædam mutarant, pro *Territorio* vocabulum *districtus* reponendo; Tum ad *possessionis* vocabulum *legitimæ* addendo. Subnectebatur clausula; ut illa bona & jura, quæ Archiepiscopis & Præsulatui intra vel extra urbis mœnia, aut in præfecturas ejusdem, & quatuor *Goas* ante hoc bellum competebant, Reginæ & Regno itidem citra controversiam competant. Idque eam ob causam, quod ea urbs turbulentum Episcopatus statum in suum emolumentum eousque verterat, ut etiam post subscriptam satisfactionis formulam jura Episcopalia tam intra quam extra urbem variis attentatis invaderet, ac jus territoriale in quintum usque milliare per Præsulatum porrigere, & qua pertingere posset, sibi arripere auderet. Adversus quæ Regimini Bremensi protestationem interponenti eadem occinuerat: Reginam non Præsulem, sed Ducem Bremensem fieri; eoque pacta priora cum Episcopis & Episcopatu inita cum hac mutatione exspirare. Talia cum Bremense Regimen ad Legatos Suecicos referret; consultum videbatur istos urbis conatus, causasque diffidiorum in posterum antevertere. Enimvero Cæsarei neque Bremensium territorium in dubium vocari, neque mutationem heic, aut additamentum ferre volebant. Id tamen declarabant; haut aliam esse Cæsaris mentem, quam ut Regina & Corona Sueciæ omnibus juribus potiatur, quæ priores Archiepiscopi habuerant. Contra quidquid urbs sub Archiepiscopis, ac inprimis sub nupero Duce Friderico non habuerit, id nec deinceps eandem sibi arrogare posse. Quid litigiosum sit, aut quid minus in aperto esse. Concludatur modo pax, (ita verba ipsorum erant,) inde litigiosa cum urbe disceptandi tempus fore. De Bremensi Urbe.

§. 214. Titulo Reginæ, quo ad Comitia invitari deberet, Legati nunc addiderant vocabulum *Principis Rugiæ*, & *Dominæ Wismariæ*: id quod Cæsarei acriter impugnare cœperunt, velut Regina Rugiæ, & Wismariæ nomine peculiarem sessionem & suffragium obtenderet. Novam esse difficultatem, cui si Sueci insistant, facile adparere, ipsos tractatibus abrumpendis occasionem quærere. Enimvero mox adquiescebant, cum ostenderetur de pleno duntaxat Reginæ titulo agi; de peculiari sessione mentionem nunquam factam. De cætero super sessione, quæ quinto loco in scamno seculari Reginæ assignabatur, nil jam difficultatis restabat; nisi quod Sueci quatuor præcedentes, Bavarum, Simmerensem, Lauterensem, Neoburgicum Palatinos nominetenus expressissent. Sed Cæsarei, quod Bavarus & Palatinus super priore loco inter se litigarent, ne alterutri parti præjudicium adferretur, postulabant, ut ea res com- De Titulo Reginæ.

1647. communibus verbis conciperetur. Id quod Sueci facile annuebant, cum rem ipsam obtinerent.

De investitura. §.215. De futura investitura Sueci postulabant, ut literæ, per quas ea confertur, statim in loco tractatus formarentur. Sed Cæsarei reponebant, moram inde nascituram, si è tabulario Cæsaris necessaria documenta adferenda sint. Unde utrinque placebat, de recognitione feudi, juramento fidelitatis, & similibus communibus verbis exprimi. Denique cum in §. *Exsolvit denique* Sueci verbis *Dominis & Possessoribus* addidissent, *aut Prætendentibus:* Cæsarei quærebant, quinam essent illi prætendentes? Num forte Pontificem Romanum intelligerent? Sueci ista se majoris perspicuitatis causa addidisse ferebant. Revera, tamen Bavarum innuebant, qui veterem prætensionem in Pomeraniam fovere dicebatur.

De militum satisfactione. §.216. Super militum satisfactione aliquoties moventibus Suecis Cæsarei reponebant; de hac non prius agi posse, quam pax cominus conspiciatur. Excipiebant Sueci, hanc quoque inter conditiones pacis esse, qua intacta hanc plene concludi non posse. Cæsareos utique eam dudum æquam judicasse, ac ut summa designaretur sæpe institisse. Unde mirum sibi videri, ipsos ad propositionem dudum factam respondere nondum velle. Sed Cæsarei suæ sententiæ insistebant: aliis rebus indecisis hanc tangi haut conveniens esse; & omnes Ordines etiam Evangelicos acriter resistere, ac suadere, ut quæ controversa adhuc restant, prius componantur; militum præmia ad exsecutionem tractatus pertinere; quo ubi perventum sit, rem suo loco & ordine suscipiendam.

De æquivalente Brandeburgico. §.217. Circa æquivalens Brandeburgicum Cæsarei concesserant, ut quarta pars Canonicatuum in Præsulatu Halberstadiensi, excepta Præpositura, ab Electore extingueretur, & quidem eorum, qui ab Evangelicis possiderentur. Sueci autem Catholicos istis pares haberi cupiebant, ut prout quisque vita excederet, Catholicus aut Evangelicus sit, Electoris reditibus adplicaretur. Sed Cæsarei id nullo modo annuere volebant. In cessione Episcopatus Mindensis urbi sua jura reservata fuerant, exceptis pagis, villis, & domibus ad Principem spectantibus. De quo Prælati, & Equester Ordo graviter querebantur, quod cum urbs infimum locum inter Ordines Provinciales obtineat, nunc ipsi intuitu bonorum in districtu urbis sitorum hujus imperium agnoscere debeant. Unde Brandeburgicis instantibus tunc hæc verba addita; *Capitulum totumque clerum & Equestrem Ordinem.* Porro jus proprii Præsidii, quod à multis seculis urbs obtinuisse se ferebat, Cæsarei non minus ac Sueci eidem disertis verbis reservare cupiebant. Sed Brandeburgici à plerisque Ordinibus obtinuerant, ut pro verbis *circa jus proprii præsidii & pristinæ libertatis hactenus possessis*, reponeretur, *circa pristina jura ipsis legitime competentibus.* Ita jus illud præsidii in ambiguo relinquebatur, quo Electori occasio daretur id inposterum vindicandi. Ut autem directum dominium in præfecturam Eglam Saxoni reservaretur, Cæsarei frustra contendebant. Circa titulum Electoris Cæsarei primo censebant, ut Principem se Archiepiscopatus Magdeburgici, & aliorum Præsulatuum nuncuparet. Sed cum jus hæreditarium cum Episcopatu haut quadraret, id eo modo formabatur, prout Instrumento Pacis insertum est.

De æquivalente Meclenburgico. §. 218. Quo Meclenburgico Duci eo plenius satisfieret, Sueci postulabant, ut summa pecuniæ ad ducenta millia uncialium augeretur, ac duæ Commendæ in Meclenburgica sitæ, *Mirow*, & *Nemerow*, à Duce jam possessæ adderentur. Quorum prius facile concedebant Cæsarei; circa posterius ad caput de Gravaminibus provocabant, demum velut indignabundi ajebant: *habeat ergo eo nomine, quamdiu potest.* 1647.

De æquivalente Luneburgico. §.219. Domui Luneburgicæ Osnabrugensem Præsulatum haut obscure invidebant Catholici. Sed ita obnixe sua tenebant Luneburgici, ut illi ne hiscere quidem auderent. Tantum de homagio monebant errorem admissum, quod Capitulum id nunquam ulli ne Catholico quidem Episcopo præstitisset. Id quod tamen non, prout postulabant, plane omissum, sed ad veterem praxin duntaxat restrictum. Comiti autem Gustavo Gustavi F. Sueci præter octoginta uncialium millia, septuaginta insuper millia stipulari frustra cupiebant. Petente quoque Osnabrugensi urbe Sueci postulabant, eidem omnia jura, ac privilegia Instrumento Pacis firmari, statu quem anno decimo octavo possederint restituto, uti & jus Episcopale & Patronatus, usumque liberum sacrorum Evangelicorum, jus stapulæ præsertim telarum linearum per totum Episcopatum; aliaque similia. Tum ut Petriburgum destrueretur, & templa Augustini & Francisci cum pertinentibus ex veteri donatione Episcopi Francisci Waldecensis restituerentur. Quæ omnia à Cæsareis repudiabantur, velut Cleri ruinam post se tractura, ac ad peculiarem conventionem seponebantur. Sueci regerebant: eam conventionem inter tractatus pacis debere fieri. Tum urbem ob præbitum conventui hospitium in memoriam horum tractatuum aliquid præmii mereri. Quibus Cæsarei respondebant: hospitium fat care emtum; ac memoriam tractatuum nunc & apud posteros perennaturam. Denique duos Canonicatus Ducis Augusti filiis in Præsulatu Argentoratensi concessos Catholici decerpere cupiebant, aut saltem eosdem obstringere, ut Catholicos ritus ex statutis Capituli suscipere tenerentur: sed Evangelicis repugnantibus irriti erant. Articulis hisce de Suecica satisfactione, & æquivalentibus Catholici subnectebant: quoniam per hæc tam insignis mutatio in Romano Imperio contingat, ex qua olim graves controversiæ oriri possint, dictæ satisfactionis aut æquivalentium nomine neminem plus sibi juris, quam communis hæc conventio confert, proprio ausu arrogare debere, aut ullum immediatum Imperii statum circa jura, bona, ac libertatem suam turbare, sed quæ in præsens, aut deinceps cum vicinis sint lites per viam juris expediantur citra violentam possessionis apprehensionem. Eam clausulam Sueci suspicabantur ad se pertinere, velut clericis actio reservaretur, si Regina circa Capitula, & alia bona sacra quid novaret. Sed Cæsarei ostendebant; hanc clausulam duntaxat Status invicem, non status & horum subditos respicere; nec per hanc jus territoriale Reginæ in Bremensi & Verdensi Provincia in dubium vocari. Nec ea Cœnobia immediata esse, uti S. Emerani Ratisponæ sit. Pro eadem clausula futuros Reginæ vicinos pugnare. Is si sensus esset, nec Cœnobia & bona Ecclesiastica in Bremensi & Verdensi Præsulatu peterentur, Sueci non valde renitebantur. Quod tamen ea clausula heic superflua videretur, & ad caput de Assecuratione pertineret, Sueci eam hinc transferri postulabant, ne Suecia tam acres ungues habere videatur, ut præ reliquis omnibus ipsorum satisfactioni ejusmodi clausula adponenda fuerit.

1647. §. 220. Cassellanæ causa à Cæsareis & Catholicis acriter tentabatur. In lite Marpurgensi Darmstadiensis ob nutantia Suecorum arma ad vetera postulata revolvebatur, ut antiqua transactio partium juramento, ac Cæsarea adprobatione firmata servaretur. Qua si læsam se obtendat Cassellana, post restitutionem ereptorum Darmstadiensi ab hac locorum, ea causa per judices ab utraque parte denominandos intra certum tempus decideretur, aut amica transactione componeretur. Id quod Cæsarei & Catholici æquum censebant. Sed Cassellanam satisfactionem iidem plane retractabant. Si Cassellani, inquiebant, præterita æstate quæ offerebantur acceptassent, laute iis satisfactum fuisse. Ea cum repudiarint, se ad ista non amplius teneri. Quanquam autem ut nihil plane istis gratificentur, contumaces Cassellanorum, Crosiegii cumprimis sermones mererentur; forte tamen Hirschfeldiam, & pacta gentilitia relinqui posse. De præfecturis Schaumburgicis, sexcentis uncialium millibus, & hypothecis in Catholicorum terris conclamatum esse. Totum Imperium, quin sacrorum consortem Brandeburgicum repugnare. Si Reges eo nomine diutius bellum gerere velint, id ferendum esse; à volentibus Landgraviam nihil obtenturam. Neque eandem Regibus æquiparandam. Catholicos æque damna hoc bello passos, nec refusionem postulare. Et quanquam Suecci ostenderent; antehac placita immotum hujus tractationis fundamentum habendum, cum & Trautmansdorfius sub abitum dixerit; tractatum in eo statu relinquendum, sicut se discedente sit, & Collegas suos super eo mandata habere: jactabant tamen, nosse se abeunte isto nihil transactum. Ni Landgravia oblatis nunc adquiescat, sibi caveat; ne teruncium amplius accepturam. Inde Suecci Gallicorum Legatorum literas prælegebant, hoc argumento: Gallos pro Landgraviæ causa non remissius quam pro sua locuturos: simul Reginæ suæ nomine idem declarabant, suadentes, ut saltem priora annuerent, nec tantam acerbitatem in Landgraviam ostenderent. Arctissime eandem Regibus innexam, nec citra auxilium destituendam: Reges quæ res exigat, facturos. Cæsarei ferociter; facerent, quæ omittere non possent. Sibi mandata sua sequenda. Plus quam par sit jam oblatum: plura se nec posse, nec velle. Neque hac declaratione tunc ullo modo depelli poterant. Atque ista pluribus congressibus agitata Evangelicis avide cupientibus communicabantur.

De causa Hassica.

29. Dec.

§. 221. Ita dum à prius conventis aut oblatis tam longe nunc recedunt Cæsarei, haut obscure patebat, nihil ipsos aliud agere, quam ut ludificando pacem extraherent. Sane constabat, ab ipsis Monasterii Catholicos clam instigatos, ut suis commodis acrius invigilarent: à Cæsare ab ipsis destituto ingratiis haut pauca Evangelicis indulgenda fuisse. Unde audaciam sumebant Catholici conventis sese opponendi. Tum ob præceptam victoriæ fiduciam insolescere, ac superbiam verbis ac gestibus præ se ferre. Nec contumeliosis in Suecicum exercitum dicteriis abstinebatur, quem è Bohemia à se exturbatum gloriabantur. Ad quæ Suecci reponebant; Wrangelium egregii ducis partes implevisse, & quæ ratio belli suaderet fecisse; cæterum easdem in Bohemiam portas patere; ac favente Numine denuo eo reversurum, ut non facile egressurus iterum sit. Sed Cæsarei; firmiora jam repagula obdita cavillabantur, haut temere perrumpenda. Et cum Suecci Gallorum mentionem injicerent, qui Bavaro inducias renuntiassent: Cæsarei excipiebant; illas nondum abruptas, & simulare ista Gallos demulcendis utcunque Suecis. Spargebatur quoque Curtium Comitem apud tractatus ad futurum Volmaro avocato. Quod itidem Suecis atque Evangelicis suspectum videbatur. Meminerant quippe, Cæsarem præliminari negotiatione prope absoluta alium misisse, qui rem extraheret: & Trautmansdorfium discessisse, cum conclusio pacis jam imminere videretur. Nunc si & Volmarus abeat, manifestum esse, bellum magis quam pacem parari. 1647.

Cæsarei pax cordi esse non videtur.

§. 222. Nec eo minus Cæsarei evocatis ad se Evangelicorum Deputatis acta sua tueri, Suecos traducere. Hos capita de Amnestia & Gravaminibus raptim percurrisse, nec ullibi pedem figere voluisse; sed circa peculiarem Sueciæ satisfactionem duos integros congressus consumsisse. Tum formula nunc edita hinc inde non pauca in fraudem aliorum navasse, quædam antehac placita retractasse. Quo intellecto Suecci iisdem ostendebant: se quidem quantum possent negotium maturasse, ut tamen nullum caput rejecerint, nec ullam Catholicorum correcturam prætermiserint, quam non idoneis rationibus convellere conati sint. Ac normæ loco sibi fuisse, semel conventis haut dimoveri. Catholicos Suecicam satisfactionem non minus, quam alios pacis articulos vellicasse. Id cum à Cæsareis probari animadverterent, sibi ad tuenda Reginæ commoda quædam clarius fuisse exprimenda, ne deinceps litibus, de quibus jam cogitatum non sit, implicetur.

Cæsarei Suecos arguunt. 31. Dec.

Hi se excusant.

§. 223. Monasterii quanquam inter Cæsareos & Gallos super satisfactione convenisset; adhuc tamen de exclusione Burgundiæ, ac Lotharingiæ, auxilioque Hispanis ferendo controversia supererat. Ac aperte Cæsarei jactabant; indignum esse, à Cæsare consanguineum Regem, & tam bene meritum Ducem destitui. Inprimis intolerandum esse, Cæsari haut liberum fore Hispano auxilium ferre. Circa pacem inter Gallos & Hispanos conciliandam, cui paucæ controversiæ adhuc obstabant, etsi haut segniter satageretur; tamen parum promoveri adparebat, quod Galli lente ad pacem cum Hispanis festinarent ob tumultus Neapolitanos, & quia Siculi, ac Mediolanenses itidem novas res moliri crederentur. Qua spe freti separatam Hollandorum pacem haut magnopere videbantur curare, quod Italicorum sociorum ope plus se Hispanis damni allaturos crederent, quam Belgarum, queis dudum Galliæ incrementa ægris oculis adspiciebantur. Sed inter Hispanos, & Fœderatos Belgas jam ad finem properabant tractatus. Equidem ad proposita à Belgis capita distincte respondere Hispani tergiversabantur, ac quædam dudum placita in dubium vocabant: simul compluribus per piratas Biscaiæ abreptis navigiis haut parum Belgicos mercatores irritaverant. Provincia tamen Hollandia velut instinctu ad pacem rapiebatur, cujus vel minimam moram damnosissimam ducebat; & cum in congressu Ordinum Generalium præsidendi ordo eundem tangeret, ipsa connitente effectum, ut per majorem suffragiorum partem pax decerneretur. Et quanquam Zelandi, atque Ultrajectini Hollandis dissidentes pertenderent, vi Unionis circa bellum & pacem majori suffragiorum parti locum non esse: Hollandi tamen exemplum induciarum duodecennalium adducebant, quæ interce-

Continuatio tractatuum inter Cæsarem & Gallos.

Inter Gallos & Hispanos.

Inter Hispanos ac Belgas.

1647. tercedente Zelandia conclusæ forent. Quin fremebant, si Zelandi, & Ultrajectini repugnare pergerent, se Legatis suis mandata transmissuros, ut pro se pacem subscribant, concludantque. Istorum Legatorum quatuor, quos inter Pawius, & Cnuitius in Hispanos proni, Monasterio Hagam excurrentes acriter connitebantur, ut formula ratificationis conciperetur, & omnia ad plenam conclusionem præpararentur. Huc quippe rem inter Gallos Hispanosque deductam, ut illi facile pacem occupaturi sint. Quod ab Hollandis obtentui sumtum, ut etiam absque Gallis tractatus absolvendos urgerent, Thuillerio Legato Gallico frustra renitente, cujus libellum eo nomine Ordinibus Generalibus traditum ne lectione quidem dignabantur. Et quanquam aliquot provinciæ, ne Hollandia pacem præcipitaret, decernerent, ac ut forma ratificationis cum Hispanis Monasterii adornata prius Hagam transmitteretur: Hollandi tamen suis iniunxerant, ut si reliquæ provinciæ tergiversarentur, his neglectis finem tractatibus imponerent.

Sparrii Comitis Ioanis propositio. 29. Maji. §. 224. Eodem anno in Sueciam è Polonia adpulit Ernestus Georgius Sparrius Comes, qui inter duces militiæ Suecicę recipi petiit; vicissim offerens se Suecis viam ostensurum, qua facili negotio munitissimas Silesiæ urbes, Uratislaviam, Briegam, ipsamque Pragam, & alias in potestatem redigere queant. Simul Regis Poloniæ nomine postulavit, Regina autoritate sua efficeret, ut ipse Silesia potiatur, spe facta Livoniæ, & Borussiæ vicissim in Reginam transferendæ. Circa prius is promissa ter mille uncialium annua pensione ad Wrangelium remittebatur, consilia cum illo super destinatis exsequendis collaturus, quorum probabilem successum Regina prævidere non poterat. Alterum humanis verbis repudiabatur, quod tractatibus jam longe provectis nova consilia capi non amplius possint. Sed cum iste è Suecia discedens apud Wrangelium nunquam comparuerit, quid solidi ejus postulatis subfuerit, constare haut potuit.

De fœdere Lusitanico. 16. Jun. §. 225. Circa idem tempus à Lusitano Residente de arctiore fœdere mutui auxilii inter Reginam Sueciæ, ac Lusitaniæ Regem proponebatur. Ea de re cum Regina ad Senatum referret, in utramque partem rationes adducebantur. Qui fœdus id adspernabantur, differebant, istud commerciis Suecorum, fraudi fore, cum post factam cum Cæsare pacem navigatio ad portus Hispanicos, ac in mare Mediterraneum, non sine lucro à Suecis suscipi possit, quæ tali fœdere sit intercipienda. Nec adparere, num ampliorem Suecia ex Lusitanorum amicitia fructum capere queat, quam qui jam ex fœdere commerciorum cum iisdem proveniat. Hispanis & Austriacis hoc modo necessitatem allatum iri cum Sueciæ inimicis societatem ineundi. Galliam gravioribus urgeri rationibus, ut opera Lusitanorum Hispanos fatiget, quam Sueciam longis terrarum spatiis remotam. Fortasse & Sueciam facta Germanica pace bello cum Polonis, Danisque implicandam; ac eam rerum conversionem oriri posse, ut aliorum amicitia sit circumspicienda. Si utilitatis respectus cesset, non majorem fiduciam in Gallorum amicitia, quam aliorum reponendam; qui & nunc copias suas è Germania subducant sistendis nostris incrementis, quæ invidia ipsos adurant. Ipsos Gallos Lusitanum paci quidem includere velle, fœdus declinare. Si fœdus hoc ineatur, eo ipso rumpi pacem cum Hispanis, circa quam conciliandam quam maxime nunc laboretur. Denique 1647. vacillare Lusitanorum consilia, & parum esse auxilii, quod Suecia sibi ab istis polliceri queat. Nec tamen deerant rationes, quæ fœdus id Suaderent. Sueciæ utique interesse, ne Lusitani opprimantur, queis præter Hispanos Hollandi quoque immineant. Labare istorum res alieno auxilio destitutas, ni paci inter Gallos, & Hispanos includantur. Suspectos Sueciæ semper habendos amicos reconciliatos; nec Austriacos unquam desituros nobis insidias struere. Expedire, ut Hispania eam spinam pedi infixam retineat, quo tantopere adamatum sibi consilium alios opprimendi seponere cogatur. Tum & fœdus ita contrahi posse, ut non necessum sit nobis pacem cum Hispanis abrumpere, sed ut modico auxilio misso defungi queamus. Sic & olim Gallos Hispanosque clam mutuis commodis abstitisse citra publicum bellum. Sic Gallos, Anglosque Belgis auxilia subministrasse, servata in speciem cum Hispanis pace. Si quid deinceps belli Sueciæ nascatur, facile rationem iniri posse, ne id fœdus summe rerum obsit. Ita placuit formulam fœderis concipi, ac Lusitanici Ministro exhiberi. Sed cum hic segnius postmodum eam rem ageret, & ex eo fœdere Regina vix aliud quam molestiam prospiceret, id exitu caruit.

§. 226. A Ragozio Holmiam missus adpellebat Stephanus San-Paulus, qui apud Reginam exponebat causas, queis subactus Ragozius separatos cum Cæsare tractatus iniverit. Inde ut paci Westphalicæ includeretur, petebat, ac ut sibi quæ ex fœdere restabat pecunia exsolveretur. Cui responsum: quas adduxerit rationes separati tractatus suo loco relinqui, modo meminerit, se faventibus Suecicis armis tam proficua pace potitum. Westphalicę paci commode includi ipsum nunc non posse, ne Regina videatur novis postulatis eam remorari velle. Si integrum annum in fœdere perstitisset Princeps, conventam summam dudum præstandam fuisse. Enimvero fœdus in annos, non in menses singulos conclusum; ac solere à militibus gregariis & mercatoribus menses computari, non à Principibus. Ita infecta re, sed multo cum honore iste dimissus est. Transsylvanica. 24. Jan.

§. 227. Adferebantur quoque à Jacobo Curlandiæ Duce literæ, quibus significabat, Polonis placere, ut tractatus super pace inter utrumque Regum Francofurti ad Oderam, aut Landsbergæ instituantur; tùm ut prioribus Mediatoribus Respublica Veneta adjungatur, simul hortabatur ut Regina primo quoque tempore istos tractatus suscipere volit. Enimvero Reginæ fixum sedebat durante bello Germanico cum Polonis tractatus haut inire, quod tunc semper ad hosce foret respiciendum. Et eo facilius erat moras nectere, quod nec Polonis quidem illi tractatus magnopere cordi esse viderentur. Itaque responsum gratam esse operam, quam Dux paci conciliandæ interponeret; Mediatores eosdem qui antea fuerint placere. Quod si tamen, Anglus Legatos mittere impediatur, in ejus locum Venetos subire posse. Francofurtum à Suecia nimis remotum, ut veredarii vix intra quinque septimanas hinc inde commeare queant. Lubecam aut Hamburgum utrique Regno æque commodum. De tempore conventus Mediatores statuerent. Curlandi negotiatio circa tractatus Polonicos. Cęterum idem Dux, quo securitati suæ, utcunque res caderet, mature prospiceret, à Regina petebat, ut in perpetuum sibi neutralitas confirmaretur, quæ antecessori, eidemque Patruo suo à Rege & Republica Poloniæ Idem neutralitatem obtinet.

1647. niæ concessa erat. Id quod Regina haut difficulter annuebat, quod illum Ducem salvum esse Sueciæ expedire judicaret. Ejus neutralitatis leges istæ erant. Si recrudescente inter Suecos, Polonosque bello per certa Curlandiæ loca Polonis transitus concedatur, eundem quoque Suecicis copiis quovis tempore concedendum. Ducem, ejusque posteros, & subditos quamdiu hac neutralitate fruentur, nullam operam militarem Regi, Regnoque Poloniæ, aut Magno Ducatui Lithuaniæ præstituros, nec opera, pecunia, consiliis, per se suosve, aut alios hostem sublevaturos ad infestanda ea, quæ ad Regiam Majestatem, Regnumque Sueciæ spectabunt, salva in cæteris fide Regi, Reique publicæ Polonicæ à se debita. Si quis autem se bello immiscuerit, aut quid operæ militaris, vel consilii huc contulerit, eum una cum bonis ac familia sua hoc neutralitatis beneficio non fruiturum. Habeat Dux in præsidiis militem nationis Germanicæ, non Polonicæ, aut Lithuanicæ, qui eidem soli sacramento sit addictus. Commercia utriusque Regni subditis cum Curlandis, ac itinera peregrinantibus, viatoribus, & veredariis utriusque gentis libera sint; sique contigerit, Gentis utriusque homines in Curlandiæ ditionibus sibi obviare, pacate inter se & tranquille ibi agant, nec fas sit ad arma devenire, aut mercibus, pecuniis, equisque negotiantes spoliare. ut præterea portus Curlandiæ classi Suecicæ, cæterisque ejus Regni aut subjectarum provinciarum indigenis navigantibus pateant, usumque sui tutum præbeant, si vel ob tempestatem, vel emendis necessariis in eos se receperint. Si quas naves naufragium, aut jacturam mercium facere contigerit, Curlandiæ incolæ afflictis non noceant, sed potius justo accepto laborum pretio eosdem juvent, mercesque recuperatas reddant. Denique ut has perpetuæ neutralitatis leges Rex 1647.
& Respublica consensu suo confirmet, observetque, tempore requirente, Ducem allaboraturum. 25. Jul.

§. 228. In Muscoviam eo anno Legati mittebantur Ericus Gyldenstierna, Joannes Wrangelius, & Laurentius Cantersteinius, qui prout fœdere conventum erat, Principi susceptum imperium gratularentur, ac de æterna pace, & amicitia servanda testarentur. Jubebantur quoque postulare, ut Suecicis mercatoribus propriam domum intra Plescoviæ mœnia habere liceret; utque recens instituta vectigalia Plescoviæ, & Novogardiæ abolerentur, simul è provinciis Suecicis transfugæ redderentur: quorum nihil obtentum. Solita illi nationi litigia circa titulos memorare nihil attinet. De cætero honorifice recepti, habitique Legati rediere. *Legatio in Moscoviam.*

§. 229. Navibus quatuor Suecicis in Lusitaniam navigaturis, quibus Martinus Thiessenius præerat, in freto, quod Galliam & Angliam interluit, navis Regia Anglicana occurrebat, summi veli submissionem in signum cultus exigens. Eam cum Sueci detrectarent, tormenta hinc inde displosa, quoad navis Anglicana à pluribus circumventa malo majore truncato, & clave excusso recipere se cogeretur. Interim Vice-præfectus cassis Anglicanæ in statione Duverensi ad anchoras hærens, ad machinarum strepitum accurrens naves Suecicas assequitur, quas innoxie ad littus Duverense deducit, Parlamentumque de actis certius reddit. Ab hoc protinus Vicepræfecto injunctum, ut naves amicæ, & vicinæ Reginæ, quæ per inscitiam forte erraverint, humaniter habeat, comiterque dimittat; & si quibus rebus forte egeant, eas accepto pretio suppeditet. *Navium Suecicarum cum Anglis collisio. 2. Maji.*

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER XX.

EPITOME.

1648. *Reginæ consilia.* 2. *Initia expeditionis hujus anni. Wrangelius Cassellas excurrit. Turennius conjunctionem suam offert.* 3. *Wrangelius Mœnum versus progreditur.* 4. *Landgravium Georgium hostium tormenta poscit.* 5. *Ejus consilia. Hassi Homburgum & Fridwaldam recuperant.* 6. *Hostilia inter Gallos & Bavaros resumuntur.* 7. *Turennius Rhenum transit.* 8. *Hostis in hiberna concedit, eadem mox deserere cogitur.* 9. *Hostium conditio.* 10. *Wrangelius per Turennium hostem non statim persequi potest. Gleichensteinum ad deditionem compellitur.* 11. *Wrangelius Winsheimum movet; Depositas Forchheimi machinas accipit: Winsheimum capit.* 12. *VVurbenus Comes Suecicam militiam amplectitur.* 13. *Cum Turennio super conjunctione agitur.* 14. *Fœderati exercitus in hostem tendunt; Hostis trans Danubium cedit. Fœderati complura loca cis Danubium occupant.* 15. *Super ulteriore actione inter Duces consultatur.* 16. *Sueci in superiorem Palatinatum abeunt.* 17. *Hostis cis Danubium cedit.* 18. *Kœnigsmarckius Egræ subvenit. Hostium irriti conatus.* 19. *Bavari cum Cæsare conventio.* 20. *Wrangelius in Sueviam movet, Dunkelspulam occupat. Ei Kœnigsmarckius iterum conjungitur. Turennius quoque accedit.* 21. *Idem Suecis quædam hospitia concedit. De Caroli Gustavi Palatini impe-* 1648.

pe-

1648. *perio adfertur.* 22. *Cæsarei è superiori Palatinatu Donawertam revertunt: Trans Danubium abeunt. Eorum conditio.* 23. *Fœderatorum animus. Hi in hostem ire constituunt; Hostis cedit. Fœderati insequuntur.* 24. *Iidem hostium extremum agmen profligant. Numerus cæsorum & captorum.* 25. *Hostis Donawertam deserit: in Bavariam se recipit.* 26. *VVrangelius Vinarienses legiones à se dimittit.* 27. *Fœderati Licum transeunt.* 28. *Freilingam veniunt. Hostis trans Isaram subsistit, mox inde facessit. Fœderati pontem Isaræ reparant. Landshuta se dedit.* 29. *Hostis ad OEnum propere refugit. Bavarus Salisburgum confugit.* 30. *Fœderati Isaram transeunt: Wasserburgum oppugnare non possunt: Muhldorffum accedunt.* 31. *Hostes se recolligunt.* 32. *Super tributis cum Bavaro acta.* 33. *Fœderati bellum in Bavaria alunt: Muhldorfo discedunt: Dingelfingæ considunt.* 34. *Hostis Sandaviæ considet. Cæsarei carpuntur.* 35. *Hostis propius accedit: Mosteninga arx frustra ab hoste oppugnatur. Castellum ad pontem Rainæ frustra ab hoste tentatur.* 36. *Castra mutuo tentantur. Fœderati pontem Neoburgi struunt.* 37. *Scripta super tributo incendiario.* 38. *Bavaria male habetur.* 39. *Rusticorum Austriacorum missio.* 40. *Hostis paulum accedit. Fœderati equorum inopia premuntur: Mosburgum castra transferunt.* 41. *Hostis eos non sequitur: Idem ad OEnum se confert.* 42. *Fœderatos prævertit: Fœderati Landsbergam tendunt.* 43. *Conflictus ad Dachaviam.* 44. *Fœderati in Bavaria amplius subsistere non possunt. Iidem in Sueviam transeunt.* 45. *Wertanus frustra eos insequitur.* 46. *Galli in superiorem Palatinatum sequi nolunt. Hostis in superiorem Palatinatum tendit.* 47. *In hanc Provinciam Kœnigsmarckius progreditur. Complura Bohemiæ loca occupat. In Palatinatum rediens VValdeccam capit.* 48. *In Bohemiam revertit. Occasio invadendæ Pragæ. Kœnigsmarckius destinata dissimulat.* 49. *Eadem exsequitur.* 50. *Ingens Pragæ præda parta.* 51. *Kœnigsmarckius Wittenbergii adventum sollicitat. Bucheimius Pragam venit.* 52. *Wittenbergii acta. Cum Rege Poloniæ disceptatio.* 53. *Wratislaviensibus commercia libera permittuntur* 54. *Bucheimius Silesia excedit. VVittenbergius in Bohemiam excurrit. Cæsarei vapulant.* 55. *Wurbenus Comes bene rem gerit.* 56. *Wittenbergius in Bohemiam tendit.* 57. *Pragam properat: Ad Kœnigsalam considet: Tabor oppidum expugnat.* 58. *Pragam revertit. Rubra domus & Teschena occupantur.* 59. *VVittenbergius Budeweisam tendit. Bucheimius vapulat.* 60. *Summum belli imperium in Carolum Gustavum confertur.* 61. *Idem nuptias Reginæ ambit, & in Germania adpellit. Electoris Saxoniæ ad ipsum Legatio.* 62. *Palatinus in Bomiam tendit: Pragam oppugnat.* 63. *Cæsarei ad succurrendum Pragæ propinquant. Obsidium Pragæ solvitur.* 64. *Austriacorum ad Palatinum missio. Hic in Bohemia subsistit.* 65. *Pacis nuntius advenit.* 66. *Hassorum acta. Lambojus in VVestphalia satagit. Hassi in Lambojum tendunt. Hic istos obsidet.* 67. *Geisius cum equitatu erumpit.* 68. *Lambojus Gesecam frustra oppugnat. Idem in hospitia concedit.* 69. *Lambojus denuo movet: Bredenbendam expugnat.* 70. *Hassos petit, à quibus vapulat. Numerus cæsorum captorumque.* 71. *Hassi victoriam non persequuntur. Lambojus copias instaurat.* 72 *Denuo in Hassos movet: Hassi firmantur. Durenam capiunt.* 73. *Paderbornam frustra obsident. Lambojus Huxteræ considit: post pacem turbarum nonnihil dat.* 74. *Continuatio tractatuum Pacis. Sueci ob Hassiacam causam progredi nolunt.* 75. *Cæsarei Evangelicos ad negotia Imperii expedienda hortantur, id quod & hi faciunt. Evangelicorum de his sententia. Sueci de iisdem cum Cæsareis agere frustra quærunt. Urbicorum à Suecis postulatum.* 76. *Longuevillius in Galliam iter instituit. Evangelici nolunt Oxenstiernam Monasterium abire: Hic iter illud omittit. Longuevillius Osnabrugam venit.* 77. *Catholicorum declaratio Evangelicis displicet. Oxenstierna irritum Monasterium iter suscipit.* 78. *Separata inter quosdam Evangelicos & Catholicos tractatio. Ea evanescit.* 79. *Super conventis Trautmansdorfianis collisio.* 80. *Sueci Cæsareos ea de re compellant.* 81. *Tractatio denuo suscipitur.* 82. *Novus tractandi modus proponitur, qui demum probatur.* 83. *Servientus Osnabrugam venit.* 84. *Super admittendo Residente Gallico disceptatio.* 85. *De materia tractandorum inter Suecos & Ordines disceptatio.* 86. *Gravamina excutiuntur, ac primo loco Justitia. De Judice & Præsidibus Cameralibus; De Paritate Adsessorum utriusque Religionis.* 87. *De modo præsentandi. De aliis Cameræ Ministris.* 88. *Caput de Justitia absolvitur, scripto concipitur & subscribitur.* 89. *De Autonomia subditorum.* 90. *Tres Gradus Autonomiæ. Suecorum postulata. Cæsarei primum gradum annuunt.* 91. *De cœnobiis Hildesiensibus & Erfordia.* 92. *Sueci in tertio gradu cedunt.* 93. *Ut & demum in secundo.* 94. *De Provinciis Cæsaris Cæsareorum sententia.* 95. *Evangelici cedunt.* 96. *Oxenstierna eos confirmat. Cæsareis Evangelicorum consilia produntur.* 97. *Suecorum super iis negotiatio* 98. *De satisfactione Suecica, ejusque consectariis.* 99. *De æquivalentibus, & causa Palatina.* 100. *Per ista Brandeburgici & Luneburgici placantur.* 101. *De ordine tractandorum disceptatio.* 102. *Reliqua gravamina excutienda suscipiuntur.* 103. *De paritate Magistratuum* 1648.

Augu-

1648. *Augustæ & in aliis urbibus.* 104. *Pro Aquisgranensi urbe nihil potest obtineri.* 105. *De Oppignerationibus Imperialibus. Caput de Gravaminibus absolvitur.* 106. *Hassica causa suscipitur.* 107. *Discutitur.* 108. *Ordinum interventu componitur. Ordines mediationem inter partes exercere pergunt.* 109. *Amnestia absolvitur.* 110. *Catholicus Senatus Augustanis decretam paritatem subvertere conatur.* 111. *De Helvetiis.* 112. *De Reformatis.* 113. *Articulus de negotiis imperii. De Erfordia.* 114 *De vectigali Oldenburgico.* 115. *Satisfactio Suecica.* 116. *Æquivalens Brandeburgicum.* 117. *Meclenburgicum.* 118. *Satisfactio Hassica.* 119. *Avauxius in Galliam avocatur.* 120. *Hispani hospitium Lusitanorum Monasterii oppugnant.* 121. *Oxenstierna Monasterium excurrit.* 122. *Servientus Osnabrugam venit.* 123. *Hollandici Legati à Suecis postulata. Suecorum cum Bavaricis colloquium.* 124. *Cæsarei* §. Tandem omnes *expediri cupiunt.* 125. *Ordines Cæsareis adstipulantur.* 126. *Tanto acrius Sueci commoda militum urgent.* 127. *Inter Osnabrugenses & Monasterienses Ordines dissensio.* 128. *De satisfactione militum quæstio, An?* 129. *Quis?* 130. *Cui?* 131. *De Quanto?* 132. *Ordines paulatim ad rem propius accedunt.* 133. *Transactio super quanto.* 134. *De modo solutionis.* 135. *De cautione posterioris pensionis.* 136. *De tempore solutionis.* 137. *De Exsecutione Pacis.* 138. *De Ratificatione Ordinum sententia.* 139. *Cæsarei plenum Instrumentum Pacis edunt. Sueci notas formant.* 140. *Pax inter Hispanos & Belgas Fœderatos concluditur. In Belgio publicatur.* 141. *Pegneranda Monasterio discedit, ut & Belgarum Legati.* 142. *Servientus Osnabrugam venit. Ordines Osnabrugæ de Gallicis rebus agere volunt; Id quod Servientus probat.* 143. *Cæsarei abnuunt.* 144. *& protestationem interponunt. Ordines suæ sententiæ inhærent.* 145. *De controversis cum Gallia capitibus sententia Cæsareorum.* 146. *Gallorum.* 147. *Ordinum.* 148. *Monita de satisfactione Gallica.* 149. *Plerique in pacem serio inclinant, præter Cæsareos & Hispanos. Ordinum circa hanc dissensus.* 150. *Ordines adventum Caroli Gustavi deprecantur.* 151. *Notæ Suecicæ excutiuntur. De Titulis.* 152. *De Exulibus Austriacis.* 153. *de Helvetiis. de Reformatis.* 154. *De Juribus Statuum.* 155. *De vectigali Oldenburgico.* 156. *de satisfactione Suecica.* 157. *de Æquivalentibus.* 158. *de causa Haßica. Reliqua differuntur.* 159. *Servientus Osnabrugam redit.* 160. *De satisfactione militiæ Suecicæ.* 161. *Cæsareis de satisfactione suæ militiæ spes fit.* 162. *De Exsecutione.* 163. *De Assecuratione.* 164. *Pax Suecica absolvitur.* 165. *Adversæ partis machinationes discutiuntur.* 166. *De ratificatione Pacis.* 167. *Sueci subscriptionem in gratiam Gallorum differunt. Cæsareis invitis pax concluditur.* 168. *Gallici tractatus Osnabrugæ suscipiuntur. Cæsarei reluctantur. Ordines probant.* 169. *Cæsarei protestantur.* 170. *Ut & Ordines Monasterienses. Osnabrugenses destinatis suis inhærent.* 171. *Pax Gallica cum ordinibus Osnabrugæ adornatur. De titulo Landgravii Alsatii.* 172. *Pleraque ex Instrumento Suecico in Gallicum transferuntur.* 173. *Sueci se huic negociationi interponunt.* 174. *De auxilio Hispanis non ferendo.* 175. *De Gallica satisfactione Ordinum declaratio.* 176. *Servienti sententia.* 177. *Cæsareorum declaratio,* 178. *& artes. Suecorum interpositione res componitur.* 179. *Servientus cum Ordinibus pacem concludit. Instrumentum apud Moguntinum deponitur.* 180. *Salvius certo modo consentit.* 181. *Ut & Servientus.* 182. *Cæsareorum sententia.* 183. *Tractatus cum Hispanis quiescit. Ordines pacem Hispanicam non morantur.* 184. *Conventus Osnabrugensis Monasterium se confert.* 185. *Ordinum propositio ad Cæsareos.* 186. *Hi Monasterienses tractationi admoveri volunt.* 187. *Cæsareorum sententia super Instrumento Gallico.* 188. *Ordinum responsum.* 189. *Hi ad Regem Galliæ scribunt.* 190. *Horum declaratio super Gallica satisfactione.* 191. *Cæsarei iterum dilationem quærunt.* 192. *Ordinum declaratio.* 193. *Cæsarea declaratio demum expromitur.* 194. *Subscriptioni mora injicitur ab Hispanis.* 195. *Illorum nulla ratio habetur.* 196. *De subscriptione Ordinum.* 197. *Aliqua mora ab Oxenstierna. De loco subscriptionis.* 198. *Nonnulla adhuc emendantur.* 199. *Landgraviæ postulata.* 200. *De cessione Alsatiæ.* 201. *Suecorum ante subscriptionem postulata de* §. Tandem omnes. 202. *de Vectigali Oldenburgico.* 203. *Attestatum de Bremensi urbe.* 204. *de Pirmonda.* 205. *de Erfordia.* 206. *de civitatibus præteritis.* 207. *De Exercituum hospitiis.* 208. *De sustinendo milite indigena.* 209. *Subscriptio peragitur.* 210. *Pax promulgatur. Instrumentum pacis Suecicum & Gallicum.* 211. *Cessatio hostilitatis ubique denuntiatur. De Executione pacis Ordinum cura.* 212. *Circa executionem tergiversantur Prælati Wurtenbergici, Augustani Catholici,* 213. *Neoburgicus, Bavarus.* 214. *Ordines ad Electorem Palatinum scribunt.* 215. *De finibus inter Reginam & Brandeburgicum regundis.* 216. *Brandeburgicorum prætensiones.* 217. *De Capitulatione Osnabrugensi.* 218. *De militum Suecicorum satisfactione.* 219. *De Cæsarei militis satisfactione.* 220. *De stativis Suecici militis. Difficultates circa eadem.* 221. *Super exauctorando milite Sueci Ordinesque dissentiunt.* 222. *Lusitani Legati querela.* 223. *Ratificationes adferuntur.* 224. *Earum permutatio paulisper differtur.* 1648.

1648. *tur.* 225. *Suecorum ea super re declaratio. Ante eandem expedienda.* 226. *Difficultas circa satisfactionem Gallicam.* 227. *Cæsareorum ad Ordines propositio.* 228. *Regii in permutationem sub certa Lege consentiunt.* 229. *Cæsarei istud eludunt.* 230. *Conditio Tractatuum circa finem anni.* 231. *De pace inter Hispanos & Gallos.* 232. *Pragensis tractatus. Cæsarei Suecos Bohemia excedere postulant. Id quod Generalissimus demum annuit.* 233. *Cæsarei præsidia locis Bohemiæ deduci postulant. Sueci abnuunt. Transactio de alimentis præsidiorum.* 234. *De Tractatibus Polonicis consultatio.* 235. *Ragozius commendari se Polonis petit.* 236. *Ut & Carolus Ferdinandus. Missio in Poloniam.* 1648.

Reginæ consilia. POstquam Regina quid bello ac pace per Germaniam gereretur intellexisset, pacem quidem quantum posset quærere constituit, ut tamen haut eo secius omnia disponeret, velut bellum deinceps non solum cum Cæsare & Bavaro, sed & Saxone insuper ac Brandeburgico habitura foret. Satis quippe jam experiendo didicerat Germaniæ Principum indolem, queis cordi erat Suecorum opera libertatem suam stabilire: qua obtenta istos Germanico solo amotos optabant. Neque vero pacis aliqua fiducia erat, Cæsare abnuente, quæ cum Trautmansdorfio convenerant; & quia nova Lotharingi postulata moram injectura videbantur. Et quamdiu Cæsari ulla in armis spes, haut defutura erat ansa, qua hactenus transacta everteret. Sed & per Neapolitanum Regnum ac Siciliam suborti motus Galliam à consiliis pacis avertere videbantur. Maximam porro difficultatem negotio pacis dabat, quod & Cæsarei & Ordines circa militiæ Suecicæ satisfactionem tergiversarentur, citra quam Regina nullo modo ad conclusionem descendere poterat, quod opes sui Regni tantæ multitudinis avaris votis haut sufficerent: Milites autem spe sua delusi acerbissimum in Sueciam odium concepturi erant, ac certissima seditio imminebat; ex qua quid mali provenire aptum foret, vetera ac nova exempla docebant. Porro etiam non turpe solum, sed & noxium futurum erat Reginæ eosdem negligere, quod ubi forte in posterum externo milite opus foret, hisce satisfactione haut præstita, omnes Suecicam militiam aversaturi erant. Nec dubium habebatur à Cæsareis id agi, ut studia militum à Regina averterent; id quod futurum erat, si vel citra donativum exautorarentur, vel si istud negotium post conclusam pacem seponeretur. Ideo injungebatur Legatis pacis negocio summo cum studio insistere, ac eo conniti, ut Ordinum gravamina, ac militum satisfactio pari passu procederent. Quod si Evangelici remittere quædam ipsi vellent, eorum arbitrio relinquendum, ut tamen ipsorum postulata nullo modo destituerent: Tum ut quam minimo cum militibus depeciscerentur, ac studia illorum erga Sueciam servarent. Domi autem placebat omnia disponere, velut bellum utique continuandum esset: tum fœdus & amicitiam cum Gallo colere, ac Brandeburgici, reliquorumque vicinorum actiones curate observare.

Initia expeditionis hujus anni. §. 2. Sub finem proximi anni Wrangelius Fridericum Landgravium cum equestribus aliquot legionibus in Hassiam præmiserat, hostium hiberna hinc inde turbaturum. Ipse cum toto exercitu insecuturus erat, ut medium se inter hostem, ac Gallos inserens, tutum hisce ad se accessum præberet; tum defatigato hosti spatium haut relinqueret per hibernorum quietem vires reparandi. Sed quia hostis Frizlaria, Corbaco, ac vicinis locis desertis (nisi quod Homburgum, & Fridewaldam adhuc præsidio tenebat,) per Neustadium ad reliquum exercitum se receperat, Fridericus Landgravius legiones suas circa Mundam paulisper distribuit, nova à Wrangelio mandata expectans. Et quia ob continuas pluvias, & invias luto vias, abrupto quoque apud Oldendorfum per tumentes Visurgis undas ponte, progredi Wrangelio cum exercitu haut dabatur; hostilibus interim legionibus tempus erat ex Hassia se subducendi. Inde exercitu per Arzenam, Ludamque parvis itineribus subsequente, ipse cum præcipuis Ducibus Cassellas ad Landgraviam provehitur, illam ad jungendas secum copias excitaturus. Enimvero ostentabatur labor præterito anno exhaustus, quo attritus miles hibernæ expeditioni haut sufficeret. Nec tutum habebatur, Lambojo ex altera parte incumbente, copias longius abducere. Igitur non nisi mille equites à Landgravia obtinebat Wrangelius, qui Suecicum exercitum sequerentur, quoad hic Turennio jungeretur, ut tamen ipse hostem locis per Hassiam insessis ejiceret. Et commodum à Turennio missus aderat, qui confirmabat, ipsum statim apud Moguntiam Rhenum transiturum, si Wrangelio id placere intelligeret. Hic etiamsi medium Cæsareorum ac Bavaricorum se hibernis immittere agitaret, in separatos fortunam tentaturus; tamen cum Cæsarei jam in Franconia se contraxissent, Bavaricis ad latus adsistentibus, in junctos tunc ire haut consultum judicabat. Eoque licet paulo tardius procedente itinere Turennium versus flexit, post conjunctionem cum ipso consilia collaturus, quid in posterum suscipiendum foret. Quanquam autem Turennius tutissimum censeret, circa Francofurtum conjunctionem fieri; tamen deficiente isto tractu annona, & ob ambages viarum, Wrangelio potius videbatur istum Salmunsteram progredi, quo & ipse capto itinere eidem sit occursurus. Id quod & post Turennio probabatur.

3 Jan. | Wrangelius Cassellas excurrit. | 13. Jan. | Turennius conjunctionem suam offert.

§. 3. Cassellis Wrangelius una cum Kœnigsmarkio Frizlariam progressus est, cum interim exercitus Gustavi Steenbockii ductu Adranam transisset. Circa Homburgi expugnationem Hassis adsistere non licebat ob vastatam circa regionem, & ne prædatoriæ catervæ ditionem Cassellanam infestarent. Inde per Merzhausam, Rumrothelamque exercitus Schottenam procedit: & Turennio monente, ne forte Aschaffenburgo prorumpens manus ipsius accessum impediret, ad dextram flectens, Salmunsteræ sub monte ab avibus dicto adpulit: hinc sylva Spessarto superata inter continuas pluvias Gemundam ad Mœnum pervenit, quam centum Cæsarei equites & dimachæ insidebant: qui conspectis Suecorum præcursoribus statim navigiis trans Mœnum facesserunt, quorum quinquaginta emissæ Suecorum catervæ apud Remblingam interceperunt. Arsteini prætorio posito Turennius expectatur, simul exercitus secundum Mœnum Kizingam usque distribuitur.

Wrangelius Mœnum versus progreditur. | 18. Jan. | 2. Febr. | 5. Febr.

1648.

Landgravium Georgium tormenta hostium poscit.

§. 4. Cæterum hostis Hassia excedens grandiores machinas Giessæ, ut & magnam frumenti vim deposuerat, quæ ut sibi traderentur, Wrangelius postulabat. Ni enim istas recepisset Darmstadiensis, vel ob profundas vias easdem sibi prædæ fuisse relinquendas, vel si easdem utique servare voluisset, hostis, haut ita cito iter suum properare potuisse. Utrumque abnuebat Darmstadiensis. Nam frumentum à Cæsareis in solutum se accepisse, cum ante annum & quod excurrit, majorem ipsis quantitatem mutuo dederit: ac ut machinæ tantisper apud se deponerentur, concedendum fuisse, ni jumenta subditorum suorum iis pertrahendis accommodare vellet. Usu quoque in Imperio receptum, utriusque bellantium partis res & arma custodienda recipere illos, qui neutras partes sequuntur, quin & machinas ipsis conflare, altera parte hoc nomine hautquicquam actionem movente. Tum easdem machinas decimo tertio Januarii depositas, cum Cæsarei demum vicesimo septimo ditione sua digrederentur, quo temporis spatio illæ Fuldam & longius pertrahi potuissent. Enimvero cum Wrangelio ea super re disceptandi otium tunc non esset, in aliud tempus ea differenda erat. Idem tamen Landgravio per Literas hostilia minatur, ni machinas traderet; simul instauratis inter hunc & Cassellanam tractatibus ab hac postulat, haut alia lege tractatus concluderet, quam istis machinis exhibitis.

Wrangelii consilia.

§. 5. Porro in Stativis ad Mœnum Wrangelius Turennium ingenti cum desiderio expectabat. Constabat tunc Suecicus exercitus undecim equitum, sex peditum millibus, computatis simul Kœnigsmarckii Legionibus, egregio & probe instructo milite. Huic Turennius tria equitum, quatuor peditum millia adjuncturum se promiserat. His copiis instructus in hostem ire ardebat, vel prælio certaturus, vel si pugnam hostis continuis laboribus fractus detrectaret, intra Bavariam istum compulsurus, quo facto sibi tunc Franconia, Palatinatus superior, & Bohemia, Gallis Suevia utenda exponebatur. Haut consultum quippe videbatur, exercitum recens instructum otiosum relinquere, aut hosti spatium ad vires reparandas indulgere. Dum Suecicus exercitus ad Mœnum progreditur, Rabenhauptius cum Hassorum manu Homburgum admotâ vi, obsessis strenue repugnantibus, ad honestam deditionem compulit. Præfectus Jacobus Gerardus subtribunus cum suis Elnbogam Bohemiæ deductus est. Hassi in eo obsidio præter viginti gregarios etiam tribunum Widerholtium desiderarunt. Sed qui Fridewaldam insidebat centurio, astu à Rabenhauptio in vicinum prædium pellectus capitur, eoque compellitur, ut suis arcem dedere imperaret, qui quadraginta sex numero eadem excedebant.

Hassi Homburgum & Friedwaldam recuperant.

Hostilia inter Gallos & Bavaricos resumuntur.

§. 6. Inter hæc Galli Bavaricique inter se hostilia sumere cœperant. Sub finem proximi anni Gallicum Schorndorfi præsidium Weissensteigam Bavaricæ ditionis oppidum diripuerat; mox & arcem Hohenrechbergam astu in potestatem redegerat. Schorndorfi Præfectus Ruswarmius tribunus Comitem Rechbergium lauto convivio exceperat, ac in arcem suam regressuro triginta milites velut præsidio futuros adjunxerat. Hi in arcem admissi mox signo dato, accurrentibus qui non procul in insidiis stabant, arcem in potestatem redegerant, Comite Ulmam cum suis dimisso. Laugingæ quoque præsidiarii cœnobium Fultenbacum, & duos vicos ob negata tributa inflammabant. Vicissim nec Bavarici Gallis parcebant. Illi ex Hassiâ reversi Halæ Suevorum trecentos milites astu immiserant, simul arcem Lausæ occuparant; ac Gœppingam irruperant, triginta qui ibi agebant Gallis in arcem refugis, quos sui tamen incolumes Schorndorfum abduxere. Id oppidum post, ut & Canstadium à Bavaricis infessum. Lauginga quoque eminus inclusa inhibita subvectione, ac magna vis globorum ignivomorum Monachii parata, quibus Norlingam, & Laugingam invadere constituerant, ut fœderati Danubii transitu arcerentur, quo fine & Dillinga, ac Hochstadium Bavarico milite firmabatur. 1647.

Turennius Rhenum transit.

§. 7. Sub finem anni Turennius in aulam iter agitabat, legionibus late in Lotharingiam usque per hiberna dispositis, ut in longum prominere ipsius expeditio videretur. Mox tamen omisso itinere exercitum ad se Wormatiam evocat; inde Moguntiam descendit, Rhenum ibi trajecturus. Constabant ipsius copiæ duobus peditum, tribus equitum millibus, etsi amplior numerus jactaretur. Quanquam autem rumor dideretur, Lotharingicas copias ad Viti fanum appulisse, superata Mosella Turennium à tergo distracturas; mox tamen intellectum, istas præter hiberna nihil quærere: Unde iis neglectis Turennius circa finem Januarii superato Rheno præter Francofurtum in Franconiam tendit, ac Lohræ demum adpellit, ubi Sueci non procul Arnsteini, & Gemundæ ipsum expectabant.

Hostes in hiberna concedit.

§. 8. Enimvero post pervastatam Hassiam exercitus hostiles in hiberna discesserant. Et Bavaricorum quidem pars per Franconiam distribuebatur, circumsesso eminus Schweinfurto; cæteri Sueviæ, & cum primis Wurtenbergicæ infundebantur. Cæsareorum aliquæ Legiones Corbaci, Frislariæ, & circa remanserant, septem Montecuculus in Wetteraviam deducebat; Reliquæ in Fuldensem Prælulatum ac Saxonicos Principatus, Isenacensem, Coburgicum, Gothanum, Vinariensem, Altenburgicum, ac vicinas ditiones concedebant, quas tamen ob majorem commoditatem Latius dispersas Suecicæ catervæ Erfordia & aliis oppidis excurrentes haut parum infestabant. De cætero misera ejus exercitus facies erat. Equitatus magnam partem amissis equis ad pedes descenderat, numeris valde imminutis, ut pleræque legiones septuaginta equitibus, paucæ ducentis constarent; peditatu magis adhuc laboribus, morbis, nuditate, inopia attrito. Melander ex gravi ad Marburgum accepto vulnere vix convalescens ob expeditionem in Hassiam apud suos male audiebat, velut quam non tam Cæsaris bono suscepisset, quam ut vindictæ suæ adversus Landgraviam litaret, dato Suecis spatio, ut per Luneburgicam ditionem vires instaurare possent. Quanquam alii ejus rei culpam in Bavarum referebant, qui uti nec Cæsarem, ita nec Suecos planc opprimi è re sua judicabat. Enimvero vix quietem degustare cœperant hostes, cum non sine magna indignatione interceptæ refectionis iter ingredi denuo coguntur. Ac primo quidem Suecorum motu, quæ in Hassia hærebant Legiones, mature per Fuldensem agrum in Franconiam facessebant. Montecuculus postquam Francofurtenses ac vicinos frustra pecuniis emungere tentasset, ac ad exprimenda à Moguntino hospitia Aschaffenburgum Electoris milite infessum vi occupasset, Hœchstæ quoque obsidium minitans, mandatis acceptis Gelnhusa Hamelburgum se contulit, quo & alias legiones vis & ultra Thurin- 21. Jan.

Eadem mox deserere coguntur.

1648. ringicam Silvam tendentes evocaverat. Bavarici Legionum partem secundum Mœnum Bambergam inter & Wertheimum distribuerant; etsi huic oppido adsitam arcem, quam Suecicus subtribunus Heisius tuebatur, expugnare non possent. Reliquæ trans Danubium in superiore Suevia hiberna ceperant, Gallos jam hinc inde infestare cœptantes. Sed audito Suecorum motu, qui Schweinfurtum obsederant Cæsareis juncti Herbipolim versus abiere, nec minus qui in Sueviam concesserant revocati, deserto laxiore Norlingæ, quod instituerant, obsidio. Ita versa belli vice, qui non ita pridem Suecos ad Visurgim cedere coëgerant, nunc ipsi ad Danubium properare necessum habuere. Lustratione copiarum apud Oxenfurtum facta, Winsheimum, inde Norimbergam versus progrediuntur non sine trepidatione, velut cominus imminente hoste. Defatigatis jumentis novem machinæ Forcheimum mittuntur, quas per triduum ante oppidum destitutas Episcopi jussu Præfectus intra mœnia recepit, ne excursorum catervæ iisdem ad vicina oppida, nobiliumque arces expugnandas uterentur. Animus illis fuerat exercitum per superiorem Palatinatum versus Ratisponam distribuere, ut Danubium à tergo, Bohemiam à latere haberent, è qua Bucheimius Comes auxilia adducturus erat. Sed metu Suecorum Gallorumque per Sohwabacum, Rothamque recta ad Altemulum fluvium, Danubiumque tendunt. Cum tamen Suecos haut è vestigio sequi perspicerent, Cæsarei per Palatinatum ad sinistram, Bavarici per Eichstadiensem Præsulatum Ingolstadium versus stativa capessunt, quoad constaret, quo Sueci versuri essent.

7. Febr.

Hostium conditio.

§. 9. Cæterum Bavaricarum copiarum longe tunc melior conditio, quam Cæsarearum erat. Ex his quippe equitum maxima pars amissis aut confectis labore equis incedebat, ut Melandro vix quatuor millia in hostem educere liceret. Peditum non amplius tria millia supererant, fame insuper ac frigore confecta. Impedimentorum non modica pars equorum defectu relicta, machinæ pleræque amissæ. Culpam horum malorum Melander partim in Moguntinum Electorem, qui idem & Herbipolensis Præsul erat, conferebat, qui necessaria militi Cæsareano abnegasset venturis Suecis omnia reservans: partim in Bavaricos, qui copiosissima quæque hispitia sibi vindicarant exclusis Cæsareis, quæ tamen mox deserenda, ac Suecis relinquenda fuerant, cum satius foret, consumta annona imminentem hostem fame urgere.

Wrangelius per Turennium hostem non statim persequi potest.

§. 10. Ast Wrangelium, quo minus hostem confestim insequi posset, præter importunas liquescentibus nivibus vias, & exundantes rivos, à Turennio motæ difficultates præcipue retardabant. Congressu ex condicto Gemundæ habito, Wrangelius quidem junctis copiis, sociatisque consiliis rem in hostem gerendam censebat. Ast Turennius conjunctionem abnuere, ni prius super Vinariensibus legionibus, quæ ad Suecos superiore anno transierant, sibi satisfieret: alias enim se cum dignitate sociata Suecicis arma gerere non posse, ac inde perpetuum invidiæ ac dissidiorum fomitem fore. Igitur postulabat vel ipsis Legionibus imperari ut ad Gallicum sacramentum redeant, vel totidem alias legiones eorum loco sibi transcribi. Enimvero Wrangelius isthanc tergiversationem tanto ægrius ferebat, quod Galli non prius ea de re movissent, ut per otium discuti posset, quam nunc cum in hostem eundum foret. Nec constabat, num è Gallorum societate is fructus capiendus esset, qui obtineri poterat, si Suecicus exercitus, non expectata Turennii quam ipse ultro offerebat conjunctione, citra moram solus in hostem properasset; præsertim cum hostis enixo studio copias suas augere nuntiaretur. Sed quia tamdiu Turennium expectaverat, enitendum erat, ut istius utique conjunctione amotis difficultatibus potiretur. Igitur eidem demonstrabat, legiones illas, quæ semel Reginæ sacramentum dixerant, à se absque præscitu Reginæ cogi non posse, ut invitæ ad Gallicam militiam redeant; multo minus alias in eorum vicem dare integrum sibi esse. Legiones nulla sua aut ullius Suecorum culpa accessisse, quas recipere potius, quam ad hostes extrudere ipsi Legati Gallici censuerint, postquam nullo modo ad Gallicam militiam redire decrevisset. Uti tamen illas pro Imperio ad resumendum Gallicum sacramentum compellere, aut alias in istarum locum dare non possit; ita non impedire, quo minus ipse illas, ut ad se ultro redeant, sollicitet. Qanquam autem Turennius quod regereret non habebat; haut ideo tamen postulatis suis desistebat. Et ea vice infecta re discedebatur, nisi quod placeret, Turennium ad illas certam Ducem ablegare, qui denuo easdem ad se retrahere conaretur. Veniebat postera die Fleckensteinius, summus vigiliarum Præfectus qui tamen nihil aliud quam priora Turennii postulata apud Wrangelium & Kœnigsmarckium repetebat; cui & idem quod Turennio responsum. Nec eidem tamen ipsas legiones alloqui placebat. Porro judicabat Wrangelius, Turennio hautquaquam ex aula injunctum ob ista postulata societatem armorum abnuere, aut rei præclare gerendæ occasionem amittere; sed privatis ipsum affectibus agitari, & quod speret, Suecis utique necessum fore sui conjunctionem ista conditione redimere. Et expresse iste proprii honoris, qui hic verteretur, mentionem fecerat. Unde cum spes utique esset, ipsum arma sociare ad extremum haut abnuiturum, ni Regis sui indignationem incurrere vellet, Laurentium Lindanum summum vigiliarum præfectum, & Alexandrum Erskeinum ad Turennium misit, qui repetitis jam ante expositis rationibus exquirerent, num ut hoc modo ageret, è Gallia in mandatis habeat? Tum citra ambages declararent, si is sententiæ priori immotus insistat, se captis seorsim consiliis suo cum exercitu quantum conniti posit, rem gesturum. Si quid in communem Regum fœderatorum causam incommodi redundet, culpam non penes se fore, sed penes ipsum, inanes lites intempestive moventem. Apud hos Turennius non tam prioribus postulatis insistere, aut ob illa conjunctionem abnegare; sed iter molestum ex Alsatia causari, defessumque equitatum, cui exiguum ad tempus inter Jaxtam & Tubarum fluvios hospitia quæsitum eat. Nec eo minus Rotenburgi, aut alio loco idoneo cum Wrangelio locuturum, ac omnia suscepturum, quæ è communi re esse videbuntur. Legiones istas non tam proprio motu, quam instantibus ductoribus repetere, aut earum loco alias pari numero & bonitate. Quod si istos pro se annuere Wrangelius non audeat, eam rem ad Reginam referri posse. Ex eo responso spes Wrangelio facta, iterato Turennii congressu se obtenturum, ut hic omissis postulatis prioribus copias secum sociaret. Inter hæc totus Februarius mensis in cas-

14. Febr. 16. Febr. 21. Febr.

1648. cassum dabebatur, ac pulcerrima simul occasio perculsum atque attonitum hostem invadendi, non sine ingenti Succorum dolore, & in Gallos suspicione. Ne tamen tempus plane otiosum effluceret, Duglassius, à Wrangelio cum idonea equitum peditumque manu mittitur ad expugnandum Gleichensteinum, Eichsfeldiæ arcem, è qua vicinæ regioni multum molestiæ inferebatur. Qui arcem insidebat, Cæsareus Centurio cum centum quinquaginta peditibus ab initio strenue quidem resistebat, sed per machinam dejecta murorum parte ad deditionem compellitur, ac ut Paderbornam discedat permittitur, relictis tamen qui antea sub Suecis horumve sociis stipendia fecerant. Ista arx postea à Suecis munimentis nudata, ac funditus destructa est.

Gleichensteinum ad deditionem compellitur.

§. 11. Cæterum decretum erat Wrangelio Cæsareos ac Bavaricos, qui circa Ratisponam, & Ingolstadium hærebant, trans Danubium compellere; inde in Palatinatum & Bohemiam transire, hisque regionibus ad reficiendum exercitum uti, pro re nata longius progressurus. Quo fine copias Kizingæ, & Oxenfurti trans Mœnum ductas Winsheimo admovit à Bavaricis insesso quod cum destinatis suis non parum obstaret, in potestatem redigere, antequam longius progrederetur, consultum ducebat. Interim, quæ Forcheimi ab hoste relictæ fuerant, machinas Bambergensem Episcopum non sine minis poscit, qui & frustra intercedente Melandro illas in campum, ubi à Cæsareis destitutæ fuerant, retrahi jubet; unde easdem Gustavus Hornius summus vigiliarum præfectus cum valida manu missus Schweinfurtum abducit. Weinsheimum porro, quod ducentis cum Dragonibus, quinquaginta equitibus Centurio Bernardus Poppius tuebatur, cum per unum & alterum diem tormentis quassaretur, super deditione agere cæpit; circa quam dum disceptatur, Ribbingius subtribunus intra accessus globo caput trajectus occubuit; Cujus cæde irritatus Wrangelius non alia lege deditionem permisit, quam ut ipse centurio, cæterique Ductores singulis cum equis dimitterentur, gregarii captivorum loco essent. Centurio iste properatam deditionem mox Gunzburgi capite luisse dicebatur.

Wrangelius Winsheimum movet.

29. Febr.

Depositas Forcheimi machinas accipit.

Winsheimum capit. 1.2. Mart.

§. 12. Eodem tempore Comes Wurbenus Suecicam militiam amplexus est. Is jam Oldendorfi ad Wrangelium accesserat, Regiæ militiæ adscribi postulans, qui ob duellum cum Traunio Cæsarei exercitus quæstore susceptum legione sua privatus, Cæsareas partes deseruerat. Eum Wrangelius post capta idonea Virtutis ac fidei specimina legioni equestri, quę Hatenslebio Tribuno missionem obtinente vacabat, pręfecit, idque Melandro per literas significavit, ut si casus belli ita ferret, juxta conventionem circa captivorum redemtionem cæteris par haberetur. Idem tamen scripto ad juramenti formam concepto fidem obstrinxit, qualis cautio à nemine alio Tribuno exacta comperitur, quod is ab adversa parte ad Suecos transiisset.

Wurbenus Comes Suecicam militiam amplectitur.

§. 13. Inde cum jam Turennii equitatus quiete se refecisset, ac Winsheimo circumjecta regio parum alimenti Suecico militi suppeditaret, Lindanus iterum ad istum missus est, qui eidem persuasit, ut ad Wrangelium in prætorium Ikelsheimum accederet; ubi consultatione habita utrique placuit hostem trans Danubium in Bavariam compellendum. Sed quid deinceps suscipiendum, non ita in expedito erat. Nam cum nondum graminis in campo copia esset, hosti in Bavariam rejecto insisti commode non poterat. Apud Donawertum enim Danubium transgressis, Licus inde superandus erat, qui hac anni tempestate aquis tumidus, nisi Rainæ & Augustæ, quæ validis præsidiis tenebantur, transiri non poterat. Cis Licum autem in superiore Suevia exhausta regio parum unde viveret exercitui suppeditabat. Igitur Wrangelio videbatur, post rejectum ultra Danubium hostem junctis copiis in Palatinatum superiorem eundum, ac Legionibus ad Regum usque flumen distributis quietem in regione non inopi indulgendam, quoad gramen subnasceretur. Interim Amberga expugnata eam Provinciam in potestatem redigendam. Adulto vere, ac subsidentibus aquis per Licum in Bavariam penetrandum, ac belli sedem ibi figendam. Enimvero ista Turennio hautquicquam persuaderi poterant causanti, à stipendiariis sibi regionibus in Suevia, & Wurtenbergica tam longe discedere haut sibi fas esse; ne hostis, emissa cis Danubium manu, illis evastatis militi suo media unde sustentaretur, subtraheret, simul communicationis lineam cum Gallia ipsi abrumperet. Contra Wrangelius ostendebat, ad Danubium sibi nullo modo subsistere integrum esse, annona deficiente, ac si quid in hospitia ipsius tentetur, idonea se manu, aut si opus sit, toto cum exercitu subventurum. Inde ad vetus postulatum revolvebatur, de pari equitum numero in vicem Vinariensium reddendo, ut eo efficacius in Bavaria rem gerere queat, addito, ut isti equites ab suo imperio unice dependeant, sibique liceat iisdem, quo velit loco, uti: nec alia lege se in ipsius petita descensurum. Enimvero Wrangelius citra Reginæ jussa sibi integrum esse negabat insignem copiarum partem in ipsum transferre, qua is pro lubitu deinceps uteretur. Et quia nimis quam apertum erat, Gallis haut ad palatum esse, Bavariam nimis urgere, viresque ejus juxta ac auctoritatem destruere, dum postulata iterant, quæ à se concedi non posse prænorant; Wrangelius concitatior ista fœderi haut congruere exprobrabat, nec frustra spargi, occulta Gallum inter & Bavarum foveri commercia, ac non nisi in speciem bellum denuo fuisse indictum. Et quanquam Reginæ ac Landgraviæ acriter instantibus datum hoc sit, ut Rhenum transierit, mox tamen unde venerit rediturum. Nec ignotum esse plures in aula Gallica Bavari favore infectos, ac Bavaricum Residentem non procul Parisus agere. Istis ut jam fidem adhibeat, necessitatem sibi adferri. Ad quæ Turennius quod reponeret, nihil habebat, nec eo magis, ut in superiorem Palatinatum simul abiret, persuaderi poterat. Igitur Wrangelius deliberatione super ulterioribus belli actionibus seposita id tantum postulabat, ut Turennius in præsens copias secum sociaret ad hostes trans Danubium repellendos, id quod & hic annuebat. Porro istis Gallorum tergiversationibus abrumpendis Wrangelius consultum ducebat, pari ratione tam in bellicis actionibus, quam in pacis tractatibus cum Cæsareis colludere, ut æmulatione Galli ad arctius amplectendam Sueciæ amicitiam compellerentur. Quod consilium tamen Reginæ solidam agendi viam insistere cupienti displicebat, cui persuasum erat, ex ejusmodi simulatione nihil boni proventurum, nec amici quid à Cæsareis sibi sperandum, ac fortassis hac ratione Galliæ amicitiam plane amitti posse. Unde serio ipsi injungebat; clandestina cum Cæsareis commercia plane defugeret, etsi verbis minas spar- 1648.

Cum Turennio super conjunctione agitur.

gere

1648. gere haut abs re sit. Legatis tamen Osnabrugensibus, & Scheringo Rosenhahnio, qui in aula Gallica Legatus agebat, imperabat, Gallis acriter ac non sine minis demonstrarent; diutius ferri non posse, rem ab ipsis hac ratione in Germania geri, ac eo usque respectum Bavari invalescere, ut per hunc nullibi bellum summis viribus geri, ac per hoc pax maturari queat. Tum citra ambages declararent, ni aliter in causam communem conniti velint, haut vitio sibi daturos, si ipsa in tractatibus aliter sibi consulat, ac quas nancisci possit conditionibus decidat, si vel maxime de militum satisfactione aliquid remittendum fuerit.

Fœderati exercitus in hostem tendunt. §. 14. Decreta Turennii conjunctione Wrangelius Winsheimo movens Leutershausam, inde Feuchtwangam processit, Turennio paulatim à dextris per Creilsheimum propinquante. Iste porro præter Dunkelspulam & Trudingam itinere capto apud Oetingam copias lustrat, ubi & Turennius cum suis ipsi jungitur. 13 Mart. Animus erat in hostem ire, qui hactenus cis Danubium inter Neoburgum & Ingolstadium constiterat, ac vel prælio cum ipso cernere, vel trans Danubium eundem rejicere. Hostis trans Danubium cedit. At hostis fœderatorum adventu circa Dietfurtum & Berngriesam copias contraxerat receptui paratus, quo fine & supra Ingolstadium ponte navali Danubium junxerat. Ac 14 Mart. ingruentibus Suecis, Gallisque cessim semper ibat, quoad his non expectatis apud Ingolstadium trans Danubium recederet. Tum Cæsareus æque ac Bavaricus miles secundum Licum disponitur, excitatis qua fluvius ille vado transiri potest castellis ad fœderatos arcendos, si superato apud Donawertam Danubio in Bavariam irrumpere vellent. Wrangelius receptus hostium ignarus Kœnigsmarckium cum aliquot equitum legionibus explorandi causa præmiserat, qui neminem hostium amplius invenit, quam duas Bavaricorum cohortes Wembdingam tendentes, quas ipse circumventas fere concidit. Donawertam Tribunus Caspar Schockius dejecta pontis parte ultro dese- 15 Mart. ruerat. Unde oppidani Wrangelio portarum claves Wembdingam usque obviam ferebant, cui quatuor dimacharum cohortes præsidio imponebantur. Ad expugnandam arcem Wallersteinam, quam Muggenthalius cum septuaginta pe- 13 Mart. ditibus tuebatur, Bulovius Tribunus missus est. Post vestibulum cum quindecim militum Suecicorum jactura expugnatum cum deditionem imperantibus iste ferociter responderet, arx ignibus injectis inflammata est. Unde præsidiariorum a- 16 Mart. liqui igne, alii fumo necati, cæteri vitæ veniam petiere. Qui supererant gregarii Suecicis admixti; Muggenthalius cum optione captivus Norlingam ductus est. Arx subjecto pulvere plane destructa. Turennius interim Harburgum arcem inter Norlingam & Donawertam una cum triginta peditibus, qui eam insidebant, in potestatem redegerat. Pari numero Kœnigsmarckius in arce Pappenheimo potiebatur.

Super ulteriore actione inter duces consultatur. §. 15. Porro antequam de receptu hostis in Bavariam constaret, Fœderatorum duces in antecessum, quid ulterius agendum deliberaverant. Wrangelius facile perspiciebat, his oris tam numeroso exercitui necessaria non suppetere; simul Egræ dudum circumsessæ annonam inferre cu- 15 Mart. piebat. Unde misso Duglassio, & Erskeino, persuadere Turennio conabatur, ut hic eo fine secum in Palatinatum Superiorem, & ad Bohemiæ fines abiret. Hac ratione hostem Bavariam & Cæsareas Provincias, queis includendus sit, exhausturum. Quicquid cis Danubium est terrarum, hostium usibus subtractum suis copiis tamdiu commoda hospitia præbiturum quoad gramine campi vestiantur. Intercludi quoque viam copiis hostilibus in Bohemia hærentibus, aut necessitatem iisdem adferri conjunctionem cum suis longa ambage per Austriam quærendi. Posse quoque, si videatur, uno & altero loco præsidia hostium expelli. Denique nisi Egræ prius prospectum sit, longius sibi abire haut licere, quam servari Reginæ rebus quam maxime intersit. Turennius habito cum suis ducibus consilio respondebat: se versus Altemulum flumen cum Suecis in hostem recta iturum, (quem adhuc cis Danubium consistere credebat,) haut diutius tamen, quam duas per septimanas apud ipsum permansurum, idque hac lege, si Wrangelius scripto caveat, se ipsum elapso eo tempore in sua hospitia incolumem iterum deducturum. Simul de Vinariensibus copiis iterum monebat. A Suecicis ablegatis responsum; ob intercapedinem locorum Reginæ jussa nondum allata; citra quæ Wrangelius Gallis haut concedere audeat copias, quas Sueci promissis, ac sumtibus non modicis ne ad hostem transirent detinuerint. Inde placebat edictum promulgari, ne quis ob eam secessionem alteri rixam intentet: nec de ea re quicquam amplius moveat, quoad de Reginæ sententia allatum esset. Enimvero cum hostis trans Danubium concessisse intelligeretur, Turennius retractata pollicitatione statim in hospitia sua reverti constituit. Quo intellecto Wrangelius iisdem ablegatis Turennium promissi sui admonet, ac ut per quatuordecim dies apud Altemulum, aut alio i- 18 Mart. doneo loco secum subsistat, quoad Egræ subventum sit. Quo facto vicissim cum ipso in Sueviam, aut quo ratio belli vocet abiturus sit. Ast Turennius promissum suum eo spectasse excusabat, ut hostis ultra Danubium rejiceretur. Hoc jam obtento longius se progredi non posse, ne tributariæ suæ regiones per hostem à tergo, aut Lauginga, aliaque suis præsidiis insessa oppida iterum invadantur. Qua sententia, quicquid Suecici opponerent, dimoveri haut poterat. Ad extremum tamen pollicebatur, se itinere per Rotenburgum ad Tubarum capto inter Herbipolim & Bambergam tantisper subsiturum, quoad Egræ annona illata fuerit. Etsi satis sibi constet, si Suecos in Bohemiam movere appareat, nullum Bavaricum ipsos eodem secuturum. Quæ quidem non parum suspicionem augebant, inter Gallos & Bavaros omnia ex compacto agi.

§. 16. Hac pollicitatione utcunque adquiescens Wrangelius id nunc præcipue curabat, ut quanta posset celeritate Egræ subveniret ad extrema fere redactæ, interclusa dudum omni subvectione. Sueci in Palatinatum Superiorem abeunt. Unde plerosque oppidanos jam panis defecerat; qui militi vix in sex septimanas parce supererat, jumentis quoque plerisque ob inopiam pabuli mortuis. Annonæ igitur inferendæ Kœnigsmarckius cum bis mille equitibus, aliquot desultorum turmis, & machinis missus est; cui tegendo Wrangelius in Superiorem Palatinatum movit, ubi Neumarcum à Bavaricis desertum præsidio fir- 25 Mart. mavit, simul arces Salzbergam, & Heyneburgum facili negotio in potestatem redegit, pecoris & frumenti non spernenda copia ibi reperta. Eo loco aliquot per dies substitit, quoad Kœnigsmarckius destinata exsecutus esset.

§. 17. Ast Cæsarei & Bavarici, cum Suecos in Superiorem Palatinatum tendere cognovissent, Hostis cis Danubium cedit. reli-

1648. relictis ad Licum stationibus Ingolstadium versus redeunt. Inde cum desertæ à Suecis Donawertæ Muttersbahium subtribunum cum ducentis equitibus, centum peditibus imposuissent, secundum 29. Mart. Danubium Ratisponam descendunt, infra quam urbem fluvius ponte navali sternebatur. Eodem è Bohemia veniebat Bucheimius Comes, adductis in supplementum Cæsarei exercitus sex millibus, ut jam in hostem eundi animus rediret. Quo fine Drucmullerus cum ter mille equitibus per Ratis- 1. April. ponam præmittitur. Reliquæ copiæ infra urbem ponte fluvium superant, inde per Burglengenfeldam, & Schwandorfum Ambergam, & Sulzbacum versus progrediuntur.

Kœnigsmarckius Egræ subvenit.

§. 18. Kœnigsmarckius interim susceptam excursionem solita celeritate feliciter expedierat. Is Ambergam prætergressus, Hirschaviam, inde 25 Mart. Weidam properabat, cui ducentos dimachas im- 26. Mart. ponebat, ac demum Egræ complures curruum 27. Mart. centurias frumento onustorum, ac numerosos pecorum greges è Palatinatus oppidulis conquisitos inducebat. Simul Copya tribunus oppidi præfectus pecunia instruitur. Qui Egram obsederant, istius adventu audito in vicinas arces se receperant, quos laxandæ subvectioni expellendos inde Kœnigsmarckius constituit. Igitur Waldsaxam, hinc Wonsidelam & Lœwensteinum citra exceptionem ad deditionem compellit, ac munimen- 31. Mart. tis exuit. His patratis Durschenreuta iterum retro movit, evocatis ad se dimachis, qui tantisper Weidam insederant. In transitu Kemnathum expugnatur. Ejusdem quoque jussu Copya tribunus Kœnigsbergam arcem quadraginta peditibus insessam occupavit. Isthæc excursio ingentem circa terrorem diffundebat, ut qui tributa antehac abnuerant, ea nunc Egram promte conferrent. Contra Drucmullerus à Cæsareis præmissus, jam Ratenbergam progressus, ne annona Egræ inferretur prohibiturus, aut in abeuntem Kœnigsmarckium irruiturus, hujus celeritate præventus frustra fuit. Hic quippe istius adventu cognito haut recta via qua venerat reverterat, sed trans montes Bambergam properaverat, inde sinuato itinere ad exercitum revertens. Et quia Turennius, prout convenerat, Rotenburgo Bambergam versus se contulerat, si opus foret Wrangelio se iterum juncturus: hic non expectare solum hostem, licet copiis auctum, sed & ultro in eundem movere decrevit.

Hostium irritus conatus. 3. April.

Bavari cum Cæsare conventio.

§. 19. Bavarus interim pactum super copiarum conjunctione cum Cæsare in futuram expeditionem per Mendelium Pragæ renovaverat, cujus vi Bavarus quatuordecim bellatorum millia eductorum se recipiebat. Cæsar vicissim ingentem pecuniæ summam, ac Bavarici, Suevici, & Franconici Circulorum tributa, atque hospitia pollicebatur, è quibus etiam pace facta copiis ipsius exautorandis satisfaciendum sit. Repetebatur cautio, Electoratum, & Superiorem Palatinatum ipsi salvum fore. Superstruxerat tamen Bavarus promissa sua huic conditioni: si post adhibitam omnem operam suasu plurimorum, & præcipuorum Imperii Ordinum, & absque respectu ad extera commoda pax in Imperio obtineri non possit. Qua conditione adjecta stringere Bavarus Cæsarem cupiebat, ne in Hispanorum gratiam pacem Germaniæ moraretur. Ita Bavarus in hunc annum summa vi bellum parare, novos delectus instituere, equos, arma, annonam undique conquirere, selectos Provincialium paratos habere, Augustæ penum struere, quod illac hostis irruptionem tentaturus metueretur. Nec eo 1648. secius tamen occultus pavor agitabat, ne acerbam à se vindictam ob ruptas inducias Sueci exigerent. Unde, nec hosti forte in Bavariam penetranti annona suppeteret, asperæ sub pœnæ denunciatione civibus injungitur, quicquid frumenti esset in munitas urbes, Monachium, Ingolstadium, Rainam, & Augustam convehere.

Wrangelius in Sueviam movet.

§. 20. Cæterum Wrangelius, cum per aliquot dies Kœnigsmarckio protegendo Neumarci substitisset, regionem illam plane exhaustam deprehendit, ut ipsi inde utique movendum iterum esset. Nec tamen Bohemiam invadere consultum videbatur, superiore æstate ab utroque exercitu plane excisam, & Cæsareis juxta Bavaricisque eodem secuturis, qui ipsi à Gallis destituto prævalebant. Igitur placuit retro ad Altemulum fluvium remeare: hinc in Superiorem Sueviam tendere, sustentando ibi militi, quoad gramen adolesceret. Ita & Gallicus exercitus in propinquo retinebatur, ac Cæsareus juxta & Bavaricus miles intra Bavariam retractus prohibendæ Suecorum per Licum irruptioni eam Provinciam exhausturus erat. Ut tamen Palatinatus Superior tributis subjiceretur, & Ambergensium excursiones coërcerentur, Neumarcum quadringentorum peditum, septuaginta equitum præsidio sub Andrea Gaudio subtribuno firmatur, excitatis quoque Provincialium opera novis munitionibus. Inde 1. April. castris motis, Feuchtam, Rotham, Eschenbacum transiit ac lustrato circa Ambergam minorem exercitu Ohrenbaviæ Altemulum flumen superavit. Mox Dunckelspulæ, cui frustra deditio im- 6. April. perabatur, vis admoveri cœpta. Oppidum insi- 7. April. debant ducenti pedites, centum equites sub vigilum Præfecto, qui spe auxilii à Gronsfeldio Bavarico Duce promissi acriter resistebant. Sed dejecta murorum parte, & expugnato munimento exteriore, cum Suecicus miles sub ipsum vallum successisset, ac omnia assultui dando parata essent, præfectus arbitrio se Suecici Ducis dedere & cum 11. April. subjecto milite captivi sortem subire coactus est.

Idem Dunckelspulam occupat.

Interim & Kœnigsmarckius ab Egrana excursione incolumis redierat. Is cum Bambergam attigisset juxta Mœnum iter instituebat, ut si major hostium vis ingrueret, trans flumen in tutum se recipere posset. Inde per Kizingam, Uffenheimum, & Rotenburgum itinere capto ad Dunckelspulam Wrangelio jungitur. Sed & Turennius, qui circa Iphoviam hactenus hæserat, Suecos insecutus Creilsheimi consederat, ut si opus foret intra paucas horas Suecis sociari posset.

Eidem Kœnigsmarckius iterum conjungitur. 6. April.

Turennius quoque accedit.

Idem Suecis quædam hospitia concedit.

§. 21. Kœnigsmarckio reverso, & propinquis Gallis Wrangelius recta in hostem ire ardebat, ni inops regio, pabulique defectus obstitisset. Unde exercitus utique per dies aliquot in hospitia deducendus erat, quo viris, equisque integræ ad futuram expeditionem vires persisterent. Sed cum in circumjecto Dunckelspulæ agro parum cibariorum occurreret, ac itinere in superiorem Sueviam exercitus valde defatigandus esset, misso Duglassio à Turennio postulat, ut quædam de propinquis suis hospitiis exercitui Suecico tantisper concederet. Quod hic demum necessitate perspecta indulgebat. Ita in assignata Gallis hospitia Suecicus exercitus deducebatur. Ac Wran- 17. April. gelius Dunckelspulæ movens per Elwangam, & Gemundam Bopfingæ adpellebat. Ubi cognovit hostem mutato consilio Danubium transeundi Harburgum vertisse, idque expugnasse. Unde 18. April. Wrangelius eo die Bopfingæ substitit, num forte hostis

1648. hostis Norlingam, Wembdingamve invadere, præliive occasionem præbere vellet. Sed cum mox intelligeret, eundem Donawertæ trans Danubium concessisse, Gœppingam pergit; ubi 10. April. ipse prætorium collocat, ac disposito per vicina loca peditatu, equitatum intra sex milliaria circum distribuit. Turennius itidem Creilsheimo movens ad dextram per Heidenheimum, & Schorndorfum Reutlingam flectebat. Hoc Fœderatorum itinere nihil memorabile occurrit, nisi quod hostium caterva centum viginti equitibus constans, dum prædæ agendæ causa Suecicis legionibus se inserit, deprehensa male multata est, triginta cæsis, octoginta cum optione, & duobus signiferis captis. Gœppingæ Wrangelius ad finem usque Aprilis mensis hæsit, ubi à Regina nuntius venerat, Palatino Carolo Gustavo summum belli regimen per Germaniam collatum. Ea mutatione ne Wrangelius offenderetur, Regina literis propria manu scriptis testabatur, ab ipso hactenus gesta sibi summopere probari, sed quare Palatinum novis honoribus extollere, rebusque gerendis admovere constituerit, gravibus causis moveri. Inde dubium sibi non esse quin suis jussis obsequium delaturus, ac Palatini deinceps imperium agniturus sit, proximo ab eodem loco rebus præfuturus; nec minorem se ab ipso quam hactenus operam expectare. Eam mutationem ne Wrangelius ægre ferre posset velut ad inferiorem gradum depulsus, Reginæ voluntas efficiebat, & quia ubique credebatur Palatinum sponsum Reginæ, ac Sueciæ Regem destinari, cui pro civis officio fasces submittere tenebatur. Addiderat & Carolus Gustavus literas, quibus de adventu suo significabat, multa cum verborum humanitate testatus ex ipsius consilio se rem administraturum.

De Caroli Gustavi Palatini imperio adfertur.

Cæsarei è Superiore Palatinatu Donawertam revertunt.

§. 22. Ast Cæsarei, uti dictum, cum Sueci in Superiorem Palatinatum movissent, & ipsi una cum Bavaricis transito apud Ratisponam Danubio in eandem provinciam concesserant. Ubi circa Hochburgum, Velbergam, Cassellam, & Lauterhofam per aliquot dies cum annonæ, ac pabuli inopia conflictati haut modicam equorum jacturam fecerunt. Ferebatur in animo ipsis fuisse Dunckelspulæ subvenire: sed vel propera oppidi deditione, vel quia propinquos Fœderatorum exercitus verebantur, id omisere. Et ne Neumarcum quidem nondum sat munitum invadere ausi, nulla re gesta inde recesserunt. Ac Bavaricorum quidem pars Ratisponæ Danubio superato in Bavariam rediit. Reliqui cum toto Cæsareo exercitu per Hemaviam, & Dietfurtum inter Altemulum, & Danubium Donawer-18. April. tam concedebant. Inde Harburgum arx inter 19. April. Norlingam, & Donawertam sita ab his invaditur; quam viginti quatuor pedites sub Optione insidebant. Hi cum acriter resisterent, viginti quatuor machinis arx quassata, ac Suecicus Optio ad deditionem compulsus; cui Melander suspendium minabatur ob desideratum vigiliarum præ-21. 22. April. fectum, aliosque valde irritatus. Hoc facto apud Donawertam Danubium transeunt, quod cis flumen alimenta deficerent, ac ultra idem consistere ad tegendam Bavariam expedire judicaretur. Ca-26. April. stra Guntzburgi ponuntur, legionibus equitum inter Burgaviam, Babenhausam, Gunzburgum, & Weissenhornum distributis: tum Leipheimi, & Gunzburgi Danubius ponte sternitur, totaque circum regio vastatur, immatura segete quoque demessa, ne hosti usui foret. Cæterum uti Bavaricus miles sat bene se habebat, velut qui ubique Cæsareis commodissima hospitia præripuerat: ita fames hisce graviter incumbens multos ad signa deserenda compellebat. Nec gregarius solum miles, sed & duces animis ægrescere; quos inter tres tribuni, Harrandius Comes, Sommeda & Philologus, cum Melandrum importunius argentum poscerent, in custodiam dati Ratisponam navigio mittebantur. Præcipua spes in equitibus sita erat, qui magno numero inermes antehac in Bohemiam, & alias Cæsaris provincias dimissi fuerant, nunc reparatis equis, armisque iterum expectabantur. 1648. 24 April.

Trans Danubium abeunt.

Eorum conditio.

Fœderatorum numerus.

§. 23. Contra Suecicus exercitus triginta quinque legionibus constabat, in quibus decies mille quingenti equites numerabantur, quorum tamen duo millia equos amiserant. Octo peditum phalanges quater mille, quingenta capita explebant. Turennio tria peditum, quatuor equitum millia erant, ex quibus tamen octingenti equos desideraverant. His cum copiis Wrangelius, ac Turennius in hostem ire constituunt, eundem si ad Danubium, aut in Superiore Suevia loco munito consisteret intercepto commeatu pressuri; cum haut paulo facilius annona sibi Ulma & ex Wurtenbergica secundo, quam hosti adverso Danubio è Bavaria subvehi posset. Et Fœderatorum ducibus pro lubitu circumjecta regione uti licebat, cum Cæsarei è Bavari arbitrio pendere necessum haberent. Ita è Wurtenbergicis stativis movent, commeatu in quatuordecim dies proviso, ac Langenaviam uno milliari à Gunzburgo accedunt, ubi prætorium hostium duces posuerant, exercitu circum locato. Sed qui Fœderatorum adventu audito consistere haut ausi, ac ponte amoto Licum versus moventes Susmarshausam processerant. Fœderati hinc Laugingam tendunt, quod solus ibi Danubii pons in manibus ipsorum esset, transito flumine cedentes insecuturi. Huc circa meridiem adpellentes cum intelligerent hostem Augustam iter intendere, ac suspicarentur eundem catervas quasdam hinc inde dimisisse, uterque dux cum sex Suecicis, tribus Gallicis legionibus raptim progredi constituit, num qui hostium intercipi possent. Superato Danubio Susmarshausam versus properantes cum non procul inde abessent, hostium exercitum universum juxta illum vicum loco celso consistentem animadverterunt. Igitur cum rationis haut esset tam modica cum manu hostem lacessere, ne de adventu suo huic innotesceret cum novem illis legionibns tacite pedem referunt, ac utrumque exercitum Laugingæ illa adhuc vespera flumen transire, & quantum possit insequi jubent: qui & per noctem magna diligentia accesserat, impedimentis Dillingæ relictis. Ex interceptis captivis intellexere duces hostem postera die summo mane Susmershausa Augustam moturum.

Hi in hostem ire constituunt.

1. Maji.

Hostis cedit.

3. Maji.

Fœderati insequuntur.

6. Maji.

Iidem extremum hostium agmen profligant.

7. Maji.

§. 24. Orta luce universus Fœderatorum exercitus aderat, recta in hostem tendens: & quia peditatus tardius incedebat, uterque dux cum equitatu prægrediens hostem, qui prout captivi referebant, de ipsorum adventu nihil intellexerat, iter ingressum deprehendit. Bavaricus equitatus una cum peditatu, ac gravioribus machinis orta luce præcesserat. Cæsareus equitatus, qui dextrum cornu componebat, cui una cum quatuordecim peditum centuriis eo die posterius agmen obtigerat, adhuc ante Fœderatos consistebat. In istos hi non expectato peditatu ingruebant, Gustavo Kurckio tribuno cum octingentis selectis

1648. equitibus primum agmen ducente. Et pedites quidem hostiles, viæ per sylvas, paludesque impeditæ opportunitate usi, tertia vice restitantes continuis displosionibus primum Fœderatorum agmen aliquandiu morabantur, dum interim equites cum impedimentorum parte ad reliquum exercitum, qui jam Heinhofæ rivum, cui Schmutteræ vocabulum, superaverat, citato quantum poterat cursu contendebant. Inprimis septingenti pedites loco paludoso, ac arboribus consito pedem figentes acriter resistebant. Sed cum Wrangelius Kœnigsmarckium ad sinistram per sylvam istos circumire juberet, ac Turennius, qui cum suis eo die primum agmen sortitus fuerat, à fronte urgeret, iidem loco depulsi, concisique sunt, paucis exceptis, quos latebræ tegebant. Fugitivos equites ad Schmutteram usque rivum uno ab Augusta milliari Fœderati insequebantur, non paucis occisis. Sed quia universus Bavaricus equitatus cum peditatu, & plerisque machinis trans rivum jam consistebat, transitumque valida manu custodiebat, ac Fœderatorum peditatus demum sub vesperam adpellebat, ob ingruentem noctem nil amplius tentari poterat, nisi quod Suecorum machinæ in turmas, phalangesque hostium, quæ ad fluentum dispositæ erant, maxima cum harum strage in seram usque noctem fulminarent. Quo die Ulricus Dux Wurtenbergicus interriti animi laudem tulit qui trans rivum cum octingentis equitibus in prato consistens protegendis mille ducentis peditibus qui transitum tuebantur, per quinque horas immotus ante catervam stabat, globis circa viros, equosque passim lacerantibus. Per noctem hostis

8. Maji. summo silentio Augustam properabat, quo & postera luce cum manu equitum Wrangelius sequebatur; sed sub machinis urbis consistentes occasio lacescendi haut erat. Ex hostibus cæsi æstimabantur bis mille amplius. Nam & quatuordecim peditum Cæsareorum centuriæ ad unum fere deletæ, & equitatus non leviter multatus est. Præter complures duces ipse quoque Melander duobus globis dextro humero, ac pectore letaliter saucius Augustam deportatus eodem die sub vesperam expiravit. Capti duo tribuni, Bocca Major, & Hauserus, duo subtribuni, præfectus vigilum, turmæque unus, quinque centuriones, aliique ductores, ac gregariorum ducenti septuaginta. His accedebant, sex machinæ, complura signa, & Cæsareorum impedimentorum magna pars. Apud Suecos pauci desiderati ac è ductoribus solus Ferlenius turmæ præfectus. Sauciati præfectus vigilum Reitzensteinius, centurio Ditericus Sperlingius, ac pauci alii.

Numerus cæsorum & captorum.

Hostis Donawertam deserit.

§. 25. Fœderati eodem die Heinhofam universis cum copiis accesserunt, unde subinde catervæ aliquot sub castra hostium excurrebant, nemine horum prodire auso. Donawertam tribunus Georgius Ulfsparrius mittitur ad illud oppidum in potestatem redigendum. Sed duabus ante horis hostiles pedites cymbis, equites citato cursu Rainam se receperant. Id oppidum Wrangelii jussu Weierus subtribunus Wembdinga excedens cum suis dimachis occupat. Ast hostis post biduum apud Augustam in Bavariam transit, & castra inter Fridbergam, & Kissingam metatur. Ut Fœderati transitu Lici arcerentur, ad pontem Rainæ castellum excitatur, tum & qua vado fluvius transiri poterat, ripa loricis ac reductibus munitur.

Idem in Bavariam se recipit. 10. Maji.

Wrangelius Vinarienses legiones à se dimittit.

§. 26. Porro senserat Wrangelius, à Turennio multas sibi difficultates ob Vinarienses legiones 1648. moveri, earumque detentionem aculeatis verbis exprobrari. Et juncto hactenus utroque exercitu non parum turbarum excitatum erat, quod quidam Germanici ductores in Gallico exercitu, sub quibus isti equites quondam meruerant, aperte eosdem ad se pellicere iterum auderent, ut jam trecenti quinquaginta amplius desertis signis Suecicis Gallico iterum exercitui accederent. Unde imminutis legionum numeris vix mille eorum amplius restabant, tribunis acriter apud Wrangelium eo nomine querentibus. Igitur hic istis denuntiat; si universi ad Gallica stipendia redire velint, se curaturum apud Turennium, ut ante acta iisdem impune sint. Sed cum id abnuerent, edictum promulgat; si qui singuli ad Gallos transeant desertorum loco fore. Et istorum aliquibus deprehensis, & laqueo necatis ea licentia compressa est. Nec eo secius inter utriusque exercitus duces discordia gliscebat, dum Gallici ductores nonnullis eorum equitum equos eripiunt, ipsorumque Præfectos asperis verbis increpant, his vindictam haut segniter reponentibus. Et quanquam Turennius huic immodestiæ remedium promitteret; tamen cum injuriæ non cessarent, Wrangelius eas legiones seorsim à reliquo exercitu tendere jubebat, donec alia via panderetur id malum plane tollendi. Scilicet consilium agitabat Wrangelius, ut impressione in Bohemiam facta Cæsareos Bavaricis divelleret. Simul expedire judicabat, supplementa, quæ in illo Regno Cæsareis colligebantur dissipari, ne refecta inermium equitum multitudo magna se mole iterum in ipsum effunderet. Eo fine Wittenbergium è Silesia in Bohemiam ad Albim usque progredi jusserat: quo & Kœnigsmarckium ex hoc latere immittere meditabatur, cui præter alias has quoque legiones attribuit. Ita quam illarum præsentia invidiam excitarat ultro iisdem digressis expirabat.

Fœderati Licum transeunt. 12. Maji.

§. 27. Biduo post hostium discessum Fœderati itidem Heinhofa moventes, præter Kœnigsmarkium, qui retro Donawertam cum suis abibat, adverso Lico iter faciunt, ac postero die Bolingam perveniunt, velut illo loco fluminis transitum tentaturi: revera ut hostem eodem pertraherent, inde iter subito relegentes infra Augustam flumen superarent. Et sane hostis itidem Fridberga adverso flumine adscendens, in opposita ripa castra metabatur. Quo conspecto Fœderati sub vesperam impedimenta præter Augustam retro misere, ipsi noctis silentio cum omnibus copiis insecuti, postero mane Oberndorfi appulere, cujus arce statim octodecim pedites de Rainensi præsidio exturbarunt. Ac si tam cito vadum reperire licuisset, hostem præverterant. Sed fluvius sat tumidus tunc volvebatur, & vada excitatis operibus, ac milite firmata erant, ut Fœderati scopo tunc suo potiri non possent. Interim & hostilis exercitus, animadverso istorum itinere, & ipse secundum Licum descendens sub vesperam eodem pervenit, ripa inter Augustam, & Rainam pluribus militibus infessa. Igitur Fœderatorum duces in conspectu hostis vi perrumpere constituunt eodem loco, ubi quondam Gustavus Rex viam monstraverat. Id prohibiturus hostis in adversa ripa munitiones excitare cœperat. Sed subinde machinis, & tubis è celsiore ripa detonantibus isto opere depulsus est. Et quanquam pluribus accersitis copiis prohibere tamen non poterat, quo minus Fœderati, patrocinantibus suis machinis, pontem struerent. Unde hostis noctu castris, 16 Maji.

13 Maji.

14 Maji.

15 Maji.

ac

1648. ac omnibus ad Licum stationibus desertis Ingolstadium tanta cum trepidatione abibat, ut armorum paratusque bellici, ac sarcinarum non parum relinqueret, ac ne omnes quidem stationes avoca-

17 Maji. ret. Qui castellum ponti apud Rainam adsitum custodiebant, post destructa duo pontis juga abjectis armis citato cursu se inde proripuerunt. Et ingens hosti clades iterum imminebat, si Fœderatorum equitatus statim flumen superare potuisset. Sed liquefactis Alpium nivibus tunc Licus intumuerat; & quanquam nonnulli equites tranare ausi aliquot interceptos attrahebant, ex quibus de trepido illorum receptu cognoscebatur; integris tamen turmis flumen nando superare haut

19 Maji. dabatur. Post biduum Fœderati ponte apud Rainam refecto Licum transiere; quo spatio hostis in tuta evaserat. Id oppidum expugnare Fœderatorum ducibus ab initio placuerat, quod frumenti satis è Suevia, & Wurtenbergica subvehi alendo exercitui posse videretur. Sed quia idem operibus, milite, aliisque ad sustinendum obsidium necessariis firmatum erat, tempus ac militem ei operi impendere haut consultum habebatur. Ac sufficere visum quatuor pedestres, totidem equestres legiones ibi relinquere, includendis præsidiariis, ac tuendo ponti; à quibus & destructum ad pontem castellum reparatur.

Fœderati Freisingam veniunt. 23 Maji.

§. 28. Inde præter Neoburgum, & Ingolstadium Fœderati Freisingam tendunt; ubi arx quadraginta sex peditibus insessa statim deditionem fecit. Capti quoque ibidem tribunus Joannes Minor, subtribunus Lichtenavius, centuriones quatuor, sex optiones, totidem signiferi, ac multi alii ex hostili exercitu, inopino Fœderatorum adventu oppressi. Ast hostis, antequam Fœderati Licum transire possent, Ingolstadio Landshutam iter intenderat. Unde post oppidum non superfunctorie direptum quarto die Isaram transiit, ac pontis parte destructa inter id oppidum, & Freisingam in altera fluminis ripa consedit. Freisingæ pons plane destruitur, ac duo isti oppido opposita castella præsidio firmantur, hinc inde ad ripam excitatis loricis, ut Fœderati circa pontem reparandum satagentes impedirentur. Mox tamen subsequente die, cum hostis Fœderatos machinas attrahere, ac magna vi transitum parare conspiceret, per tenebras istis castellis, ac reliquis stationibus desertis se proripit. Wrangelius cum hostem haut temere Isaræ cessurum crederet, denuo de oppugnanda Raina cogitabat. Sed cum hic ultro ad Isaram transeundum invitare videretur, id consilium omisit, præsertim cum jam de Lici transitu satis cautum esset. Igitur circa reparandum Freisingæ pontem labor sumitur; etsi opus spe tardius procederet, quod continuis aliquot dierum pluviis turgidus fluvius quæ structa fuerant iterum abripuisset, quibus reficiendis diebus aliquot opus erat. Interim Landshutenses à Wrangelio tutelarem militem petebant, quibus iste præfectum vigilum Rosenschmidium cum militum manu misit, pontemque reparari jussit. In armamentario novem machinas ac nonnihil pulveris pyrii hostis, cum oppidum diriperet, reliquerat. Antequam pontes reficerentur, catervæ partim ducum jussu, partim ultro trajicientes complures captivos, simul ingentem vim pecorum adducebant, quæ vilissimo pretio distrahebantur.

Hostis trans Isaram subsistit. 19 Maji. 23 Maji. Mox inde discessit. Fœderati pontem Isaræ reparant. 27 Maji. 30 Maji.

Hostis ad Oenum propere refugit.

§. 29. Hostis deserto Isara versus OEnum Schærdingam, & Passavium recedebat, quod Salisburgensis Archiepiscopus pontes Muhldorfi, & Ortingæ dejici jussisset. Tanta porro istum consternatio invaserat, quanta toto bello conspecta non fuerat, ne post maximorum quidem præliorum stragem. Miles ipse Bavaricus hostili modo omnia late diripiebat, etiam qua agmen non tangebat. Ejus trepidationis non minima causa erat, quod utrique exercitui justus dux deesset. In Melandri locum Piccolomineus expectabatur, cujus virtus, experientia, ac prudentia collapsam prope Cæsaris militiam reparatura sperabatur. Is è Belgio magnis itineribus adproperabat, ab ipsis Fœderatorum ducibus solita tunc inter bellantes humanitate literis tuti itineris instructus. Qui Bavaricis hactenus imperaverat Gronsfeldius Comes nuper in custodiam datus Monachii arcte custodiebatur. Causam aliqui ferebant, quod acriter induciarum rupturam suasisset, ac Gallos ab hisce haut discessuros Electori confirmasset; cujus vanitatem nunc eventus docebat. Plures imperium male administratum, & Liri ripam segnius custoditam arguebant. Quo nomine tantum plebis odium incurrerat, ut ni Monachium deductum Royerius summus vigiliarum præfectus protexisset, ab agrestibus in urbe trucidandus fuerit. Ipse Elector rebus suis diffisus Monachio, cujus defensionem dicto Royerio commendabat, Wasserburgum, inde Braunaviam secundo OEno vehitur, navigio rebus magni pretii onusto Muldorfi ad sublicas pontis submerso. Hinc plane Salisburgum concedit, non sine magno animi dolore Provincia sua irato hosti in prædam relicta, & quod apud illum asylum quærere necessum foret, quem hactenus variis injuriis oppresserat. Principis exemplum imitati cives, qua quisque poterat trans OEnum, & vicina oppida Wasserburgum, Braunaviam, Schærdingam, Passavium cum pretiosis rebus confugerant, ut pauci homines in ea regione occurrerent, sed pecora agminatim nemine curante campis oberrarent.

1648. 24 Maji. Bavarus Saltzburgum confugit. 29 Maji.

§. 30. Wrangelius post Landshutam valido præsidio firmatam Freisinga Duglassium trans Isaram præmittit, uno ab Erdinga milliari stationem capturum, ut peditatus, & machinæ per paludosam viam, quæ dimidio milliari ab Isara Erdingam versus procurrit, tuto eniti possent; id quod sequenti die factum. Pons Freisingæ, quod Landshutensis commodior esset, Fœderatis transgressis iterum dejicitur. Post unius diei Erdingæ quietem Hagam proceditur; unde Turennius, qui eo die primum agmen ducebat, cum parte equitatus usque sub castellum ad Wasserburgum præcurrens hosti inopino supervenit, dum ante castellum equos pascit, ac miles per otium vagatur: ut Turenniani trecentis equis, & multis captivis potirentur. Ac si pedites in promtu fuissent, castellum ipsum subito impetu opprimi poterat, in quo pauci milites in armis fuerant, & vix ulli funis igniarius accensus gestabatur, ut dimidia hora elaberetur, priusquam in subeuntes Gallos tubos disploderent, tanta omnium consternatione, ut si impetus statim datus fuisset, facile antequam arma corriperent superari potuissent. Ubi decem Galli audax facinus suscipiebant, exutis vestibus OEnum transnatantes in pratum, quo quingenti amplius rustici equos & pecora sua pascebant: quos illi nudi incurrentes lapidum jactu ita terrebant, ut relictis jumentis fuga se inde proriperent, Gallis triginta equos cis flumen abigentibus. Sub vesperam Turennius Hagam in stativa revertit. Sequenti die totus exercitus Kirchrietam dimidio à Wasserburgo milliari processit. Non procul

Fœderati Isaram transeunt. 1 Jun. 2 Jun. 4 Jun. 5 Jun.

1648. cul inde ad OEnum arx Hohenberga rupi imposita jacet quinquaginta peditibus infessa, quam postridie citra exceptionem se dedentem Fœderati igne deleverunt. Porro peninsulæ Wasserburgum est impositum, quam OEnus sinuato alveo magnam partem ambit, præter angustum Isthmum, qui vix lapidis jactum patet. A faucibus istis mollis clivus assurgit, apud oppidum angustus, inde paulatim sese laxans, pluribus abscissibus, & ponte pensili interruptus. In summo monte castellum jacet, non integro tubi majoris jactu ab oppido dissitum, quatuor procurrentibus propugnaculis, & intus peculiari abscissu firmatum. Ejus castelli ictibus oppidum ad radices montis positum, igniumque jactibus obnoxium erat. Oppido, & castello præerat Holzius, qui paucos ante dies eo se conjecerat. Oppidum legio istius cum quingentis Provincialium selectis, castellum mille ducenti milites insidebant. Guschenitschius tribunus cum Croatarum legione inter oppidum & castellum tendebat. Ex his facile judicabant Fœderatorum duces, ad castellum expugnandum justæ obsidionis ambagibus opus fore: & eodem licet capto oppidum ipsum non statim in potestate erat. Tum & regio montibus ac sylvis hinc inde aspera haut in longum tempus utrique exercitui alendo sufficiebat. Ac per biduum continui imbres accessus ad castellum agi prohibebant. Igitur placuit omisso Wasserburgo, Muhldorfum inferius ad idem flumen situm accedere. Ex hoc oppido quod Salisburgensis ditionis est, cives abductis rebus suis profugerant. Sed in Præsulis militem Succi nihil hostilitatis exercebant, ac præfectum ita petentem addito præsidio Wasserburgum deducebant. Ac diserte Regina injunxerat, ut si forte Wrangelius Salisburgensem ditionem tangeret, amice ipsam haberet, ne discrepantes ritus bello persequi videretur. Illo tractu uterque exercitus ad finem usque Junii mensis quiescebat, quod regio omnia necessaria vino excepto præberet. Interea circa pontem OEno injiciendum desudabatur, quem transire summopere Succi cupiebant. Enimvero quantumcunque conniterentur, conatus omnis inanis erat. Flumen altum latumque, ac rapidum, ob crebras eo tempore pluvias ultra solitum intumuerat, ut ponte istud insternere, aut copias trajicere, vel nemine obsistente arduum esset futurum. Sed nunc insuper in adversa ripa Hunoldsteinius summus vigiliarum Præfectus cum aliquot peditum phalangibus consistens, castellis & reductibus ripam muniverat, quo & plures copiæ indies confluebant.

Wasserburgum oppugnare non possunt. 6 Jun.

Muhldorfum accedunt. 8 Jun.

Hostes se recolligunt.

§. 31. Ast hostis, qui trans OEnum usque cessim iverat, heic demum animos resumere cœperat, præsertim postquam Piccolomineus Cæsareo, & Enckefortius Bavarico exercitui in Gronsfeldii locum præfecti essent. Et Bavaricus quidem peditatus fere ad tuendam OEni ripam relictus. Cæsarei adjuncto equitatu Bavarico Schærdingæ iterum cis OEnum remeantes inter Passavium, & Vilzhofam castra posuere, quorum stationem Succi apud Ortenburgum interceperunt. Hinc pabulo deficiente apud Vilzhofam Danubium transiere, Windorfi confidentes, castello tantum in Bavarica ripa ad caput pontis munito; cujus præfecto injunctum, ut Suecis ingruentibus castellum desereret, ac ponte post se incenso in alteram ripam evaderet. Interea undique quantum poterant exercitum tam Cæsar quam Bavarus supplebant, quo iste Fœderatis iterum par foret. Tum & Rainæ annona infertur, copiis Suecicis, quæ apud Donawertam consistebant, frustra id prohibere conantibus.

17 Jun.

§. 32. Quæ super tributis, queis à redimendis incendiis vocabulum inditur, eo tempore acta fuerunt, haut abs re fuerit adduxisse. Cum Fœderatorum exercitus ad Freisingam hæreret, Wrangelius literis ad Maximilianum Curtium Comitem datis significat: post abruptas ab Electore citra idoneam rationem inducias sat causæ esse vindictam ejus facti exigere, ni subditos Principis delicto haut participare constaret. Unde nosse cupere, num ultro cum Fœderatis transigere, ac vastationem provinciæ, æternum fidei non servatæ monumentum futuram, redimere velit. Quo fine si ita ipsi videatur, ad se cum mandatis mitti posse, qui malum ditione Electoris avertant. Veniebat inde ad exercitum apud Erdingam Kutnerus, Wrangelio ante notus & induciarum ruptura haut probata non ingratus; qui sciscitabatur, quid in tractatus deducere VVrangelius velit, quo Elector suos congruis mandatis instruere possit. Simul literas tuti accessus pro Hastangio aulę præfecto postulat. Quæ facile concedebantur, simul tributi incendiarii nomine millio uncialium exposcitur. Elector Haslangii loco alios deputatos destinat, Dæringium Comitem, Cancellarium, & Kutnerum; tunc per Curtium literis exquirit; quid levamenti, & fructus Bavariam, ubi super lytro isto convenerit, maneat? ac num firmam sibi quietem ab utraque bellantium parte polliceri queat? Cum rationis non sit ingentia lytra exsolvere, & haut eo secius belli oneribus obnoxium manere. Summam antea designatam enormem Electori videri, & super qua tractare superfluum sit, regione jam per Regios exercitus vastata, ac provincialibus hinc inde non modica pecunia emunctis. Nec quæ à sola Bavaria postulentur, quadrare illi summæ, quæ Osnabrugis à toto Imperio exacta sit. Wrangelius, consultatione cum Turennio habita haut inutile judicabat, novas literas tuti commeatus concedere, quod suspicio esset, isthoc obtentu à Bavaro alia quæri, super quibus etsi nihil concluderetur, saltem tamen diffidentiam apud Cæsarem adversus Bavarum excitandam, velut hic denuo separato tractatu sibi consultum iret. Igitur salvus conductus qui petebatur annuitur; ac Wrangelius literis additis significat: æquas à se conditiones latum iri. Quanquam nec prior summa enormis videri debeat, si consideretur, quot insignia oppida, arces, vicique per eam serventur. Aliam rationem esse lytri incendiarii, ac satisfactionis, quæ militiæ Suecicæ promissa sit. Hanc stipendii vicem subire, sub belli finem fere ab amicis amico tractatu obtenti: illud favente belli fortuna hosti vi extorqueri, quod ad stipendiorum rationem non magis, quam prædam à milite partam attemperari necessum sit. Nec adversam partem oppidis ac provinciis occupatis ista tributa aliter, quam placito, ac viribus suis metiri solitam fuisse. Sed cum Fœderatorum duces suspicarentur, Electorem obtentu tractatuum tempus extrahere, ac tributum plane eludere conari, haut expectatis Bavaricis Deputatis provinciam inter utrumque exercitum partiuntur, inhumana tamen sævitia vetita.

Super tributis cum Bavaro acta.

18 Maji.

2 Jun.

10 Jun.

23 Jun.

§. 33. Porro Fœderatos haut parum impediebant continui imbres, qui machinas loco moveri non permittebant, segete quoque penitus procumbente. Et quia OEnus indies magis intumescebat, gliscen-

Fœderati bellum in Bavaria aluut.

1648. gliscente insuper in adversa ripa hostium numero, desperato ejusdem apud Muhldorfum transitu, navigiis & ratibus perrupturos se simulabant, quo hostilis equitatus Viltzhofa huc pertractus illam Bavariæ partem tanto magis exhauriret. Quod si isthoc consilium non succederet, Viltzhofam invadere placebat, claudendo Danubio, ac bello inter Bavariam, & Bohemiam connectendo idoneam. Porro cum circa Muhldorfum annona deficere inciperet, Fœderati inde Neumarcum discessere. Inde dierum aliquot quiete sumta Engenfeldam se contulerunt, ubi distributis circa copiis complures per dies metati sunt. Contra hostis apud Viltzhofam cis Danubium regressus, Passavium, & Scherdingam ad Oenum iterum abibat, accitis ex Austria, & Bohemia copiis, & evocato Bavarico peditatu auctior, ut jam Fœderatis autem, ne quid in hostem tentare possent, continui per quinque septimanas imbres obstiterant, præaltis aquis, profundaque uligine viis machinas, & impedimenta trahi non permittentibus. Et quanquam post Engelfelda moventes recta in hostem irent, nullo tamen modo ad eum penetrare dabatur. Unde averso itinere Viltzhofam versus tendunt; quod oppidum Wrangelius, quantumvis ejus potiundi cupidus, oppugnare munimentis egregie firmatum, & tam propinquo hoste verebatur. Sed quia nondum Bavariam belli malis levare placebat, ad Isaram stationem capessere visum, observandis hostium conatibus. Quo fine Dingelfingam castra transslata, quæ statim munitionibus circumdata, reparato quoque Isaræ ponte. Ita heic & Landshutæ in utramque Isaræ ripam transire, prout usus exposceret, licebat delassando hosti, si forte castra castris conferre vellet. De cetero tolerabili apud Fœderatos exercitus loco res erant, nisi quod equitum aliquot millia equis amissis ad belli munia inutilia forent reddita; nec illis locis ulla ratio jumenta supplendi suppeteret.

Muhldorfo discedunt. 25 Jun. 29 Jun.

Dingelfingæ consident.

12 Jul.

14 Jul.

Hostis Landaviæ considet. 19. Jul.

§. 34. Hostis contra, contractis apud Schærdingam copiis cum de Fœderatorum motu cognovisset, & ipse Landaviam tendit, castris infra id oppidum ad Isaram munitis, qui ponte insternebatur. Ita dum propinquis locis exercitus inimici consident, quotidianis excursionibus certabatur, prospera Fœderatorum fortuna, qui indies, quinquagenos, octogenos, centenos, plures ex hostibus captivos in castra pertrahebant. Sed majus operæ pretium faciebat ipse Wrangelius, qui cum aliquot equitum alis transito Dingelfingæ ponte in altera Isaræ ripa Landaviam versus processerat situm castrorum hostilium, & pontis exploraturus. In hunc ad sesqui milliare illuc progressum Druemullerus, qui pridie per sylvas Dingelfingam versus ad intercipiendos Suecicos pabulatores cum mille quingentis equitibus iverat, inopinus impingitur. Sed quia Bavaricus dux paulo ante è captivis cognoverat. Suecicos numero prævalere, in fugam statim sylvis tectus cum suis effusus est, plerisque Straubingam versus aliis alio se proripientibus. Suecici tamen acriter insequentes haut paucos istorum occiderunt. Captus est Ulricus Dux Wurtenbergicus summus excubiarum apud Bavarum præfectus cum duobus turmarum præfectis, totidem optionibus, signifero uno, ac centum gregariis: quibus ducenti equi instructi accedebant. Captus est Ulricus Dux Wurtenbergicus summus excubiarum apud Bavarum præfectus cum duobus turmarum præfectis, totidem optionibus, signifero uno, ac centum gregariis: quibus ducenti equi instructi accedebant.

Cæsarei carpuntur.

22 Jul.

Hostis propius accedit. 28 Jul.

§. 35. Hostis inde relictis apud Landaviam castris propius Fœderatos apud Mamingam vicum consedit, milliaris tantum spatio inter utraque castra interjecto. Qua propinquitate acribus velitationibus sæpius certatum, non spernenda utrinque virorum jactura, ut tamen utraque pars justo prælio occasionem præbere declinaret. Mosteningæ arci trans Isaram non procul Dingelfinga sitæ Sueci præsidium imposuerant, ex qua edito loco sita hostium castra machinis infestari poterant. Ad eam subigendam postera die hostis triginta cum alis equitum ad Fœderatorum castra accedit, eodemque momento in altera fluminis ripa istam arcem valida manu invadit. Sed cum præsidiarius miles acriter resisteret, ac hostis intelligeret, VVrangelium neglectis, qui ad castra tumultum excitaverant, suis auxilio adproperare, infecta re discedere cogebatur, desideratis ducentis amplius peditibus, ac aliquot minoribus machinis. Tutando Lici ponte ad Rainam aliquot Suecicæ ac Gallicæ legiones hactenus adstiterant, quoad castellum ponti adpositum perficeretur. Eo absoluto, ac quingentis peditibus firmato legiones in vicina oppida, Dillingam, Donawertam & Hochstedam secedunt. Eum pontem subvertere hostes semel atque iterum incassum laborabant, constructis variis machinis pulvere nitrato plenis, quas ratibus Augustæ impositas secundo Lico dimittebant. Sed qui incassum vim effundebant, cum prius quam pontem attingerent ignem concepissent.

Mosteningæ arx ab hoste frustra oppugnatur.

Castellum ad pontem Rainæ frustra ab hoste tentatur.

Castra mutuo tentantur. 7 Aug.

§. 36. Ad Dingelfingam interim præter excursorum catervas parum gerebatur, quoad Wrangelius cum magna parte exercitus superato Isara in collem castris hostium oppositum progrederetur, viginti cum machinis tentoria flumini proxima ipsumque Manningæ prætorium verberaturus. Hostis contra in altera ripa cum equitatu, ac peditum manu propere Fœderatorum castra accedebat, spe uti videtur repentino impetu ista irrumpendi velut milite vacua. Ac primus quidem assultus in extremum castellum ultra sylvam fiebat à centum Gallis sub duobus centurionibus insessum, qui acriter quantumvis resistentes post sesquihoræ pugnam numero obruti omnes concisi sunt, exceptis sex gregariis & centurione, queis vitæ venia facta. Statio quoque Gallorum equestris in castra rejecta est. Sed cum propius castra subiret hostis à Gallis, & reliquis Suecis ita machinis tubisque exceptus est, ut non sine jactura unde venerat rediret. Wrangelius, qui tumultu audito retro properabat, ex altera ripa eidem machinis non parum damni dabat. Hac actione hostis non paucos suorum desideraverat, quos inter subtribunus Spitznazius: alius quoque subtribunus, & quidam gregarii capti sunt. Porro Wrangelius ut tuto Danubii transitu potiretur summopere cupiebat, quo commodus accessus Carolo Gustavo Palatino ad se, aut sibi ad illum, si res ferret, pateret. Cum autem ob interpositos hostium exercitus Vilzhovam, ac Straubingam tentare non liceret, ac Donawerta longiuscule remota esset, Neoburgum destinatis ipsius commodum videbatur. Unde probante Turennio legiones, quæ castellum ad Rainam hactenus texerant, huc abire, ac Danubium ponte jungere jubentur. Quod ab illis sub finem Julii mensis factum: quę res Bavaro,

Fœderati pontem Neoburgi struunt.

1648. varo, quod ex interceptis ipsius literis patebat, magni momenti visa.

Scripta super tributo incendiario. 1 Jul. §. 37. Dum Fœderati ad Dingelfingam hærent super lytro incendiario Wrangelium inter, & Curtium Comitem disceptari pergebatur. Ad proximas istius literas Curtius reposuerat: Electorem in tractatus haut consensurum, ni de fructu eorundem in antecessum ipsi constet. Ab ipso insignem navatam operam, ut Sueci cupita satisfactione potirentur; nec persuaderi sibi, pro sperata gratia in tantam Suecorum offensam se incurrisse, ut post exhaustas regionis opes inania tecta, ac parietes immensa pecuniæ summa redimenda sint. Quæ belli fortuna permittat jam ablata esse: nec Electori præter desolatas terras quid relictum. Quos cineribus obruere procul ab ipsius humanitate abfore; nec eundem tale sui monumentum ad posteros extare optaturum. Inauditum denique hoc bello direptis, ac vastatis regionibus ignium deprecandorum nomine pecunias imperasse. 11 Jul. Contra Wrangelius exquirebat; quid sibi, à quo tanta commoda stipulari Elector cupiat, ab ipso vicissim expectandum sit? De officiis ab Electore Sueciæ præstitis sibi non constare. Id sane in aperto esse, ipsum ad opprimendos Suecos arma cum Cæsare conjunxisse. Cujus facti si quæ gratia sit à Cæsare eam reposcendam è cujus provinciis iste bellum in Bavariam derivarit. Quid offensæ Suecis Elector præbuerit ne rurestri quidem plebi incognitum. Haut mollius hostiles exercitus non ita pridem in Hassia grassatos. Nec facile inventum iri exempla Principis ea dignatione, qui exteris Regibus tam erubescendo modo illuserit; quod nec Electori apud posteritatem valde gloriosum sit futurum. 21 Jul. Cum interim legiones pro se quælibet tributa ex assignatis sibi districtibus extorquere quantum dabatur, satagerent: Curtius aliis literis significabat; tractatu opus non esse, cum miles, quæ Wrangelius postularit, jam plus quam satis exigat. Alias quid Elector Sueciæ præstiterit acta tractatuum Westphalicorum testari. Quam justis causis Elector arma resumserit ante expositum fuisse. Denique par fuisse, Scriptorem epistolæ majore modestia de tam laudati Principis actionibus locutum fuisse. 17 Aug. Ad hæc Wrangelius reponebat: In refractarios militarem vim fuisse adhibendam. Haut eiusdem esse, Suecicis in tractatibus favere, ac iisdem multa armatorum millia opponere. Causas ruptarum induciarum ne ipsi Curtio quidem probari posse. Denique arduum esse circa describendas pravas Principum actiones verba invenire, quę & veritatem exprimant, & horum existimationem non perstringant.

Bavaria male habetur. § 38. Ita literaria velitatio nullo fructu deflagrabat, & usque adeo super tributis decidere Electori curæ non erat, ut qui Oeni ripam tuebantur præfecti, quo magna pars provincialium convasatis rebus suis confugerat, prohiberent, ne quis horum vastationem prędiorum, aut ædium suarum pecunia redimeret. Etsi haut eo secius non pauci ex oppidis & vicis, cum alia ratio servandi res suas non esset, tributario oneri se subjicerent. Sed cum maxima provincialium pars tributa adspernaretur; multi literas, quibus ad ista solvenda monebantur, illuderent, plagis aut carcere multatis qui eas afferebant, flammis in tecta passim sævitum; quorum & non pauca per incuriam militum conflagrabant, cum nemo esset, qui relictos ab abeuntibus ignes extingueret. Fabricis tamen publicis coquendo sali, & cerevisiæ parcitum, nec non dotalitiis, aut donatis Electoriæ uxoris prædiis. Reliqua Electoris prætoria, quæ in distributione hospitiorum Suecis obtigerant, fere flammis deleta. 1648.

§. 39. Dum ad Dingelfingam hæret Wrangelius, à rusticis Austriæ supra Anassum missus adest Joannes Georgius Keitenhauserus qui universam Provinciam partibus ipsius accessuram confirmabat, modo occasio præbeatur. Rusticorum Austriacorum missio. Viginti quatuor horarum spatio signo campanis dato quinquaginta, quin centum millia virorum exciri posse. Sed equitatus nonnihil, & idoneos ductores sibi submittendos. Cæterum nihil aliud sibi quam usum Evangelicorum sacrorum quæri. Si bellum in suam Provinciam transferatur, militum licentia à penatibus, bonisque suis arceretur. Annonam militi è Catholicorum bonis curari posse. Ubi primum copiæ à Wrangelio missæ advenerint, se omnes Catholicos Præfectos, Barones, ac Nobiles comprehensos Wrangelio tradituros, è quorum lytris ingens pecuniæ summa redigi queat. Quanquam autem ex ejus Provinciæ motu Reginæ rebus ingens emolumentum accessurum videretur; tamen petitis istorum hominum pro tempore Wrangelius gratificari non poterat. Nam hoste totis viribus incumbente nihil copiarum à se dimittere licebat; & quæ via militi in eam Provinciam penetraturo proponebatur, anfractuosa juxta, & intuta erat, ex altera Danubii ripa per Bohemiæ confinia supra Lincium dirigenda. Unde ablegatum istum ad Wittenbergium, & Kœnigsmarckium in Bohemiam dimisit, 5 Aug. quibus negotium hoc diligentissime commendavit; qui & cum copiis suis in propinquo versantibus destinata longe expeditius exsequi poterant.

§. 40. Hostis inde à Fœderatis apud Dingelfingam paulùlum recedens in priora ad Landaviam castra regressus est. Hostis paulum recedit. 13 Aug. Unde suspicio oriebatur ab ipso partem copiarum in Bohemiam contra Wittenbergium & Kœngismarckium missum iri, qui isthoc Regnum tunc pro lubitu persultabant. Sed comperiebatur quantum posset copiarum è præsidiis & aliunde contrahi, quod Bavarus nullo modo ferre vellet, vel unum militem Cæsarei exercitus in Bohemiam abire, priusquam Fœderati tota Bavaria decessissent, nec ita cito reversuri viderentur. Cæterum quanquam Suecicis excursiones hactenus feliciter successissent, interceptis multis hostium pabulatoribus, & quatuor fere equorum millibus: Fœderati equorum inopia premuntur. Cæsareis tamen in proclivi erat ex intactis adhuc suis Provinciis ea damna reparare. Contra Fœderatorum equitatus diuturnæ expeditionis laboribus indies magis fatiscebat, aliquot millibus equitum ad pedes redactis, & inermibus, quos equis, armisque iterum instruendi illis locis nulla ratio suppetebat. Unde metus erat, ut sedes belli diu in Bavaria retineri posset, id quod alias Wrangelius summopere cupiebat. Et integrum jam mensem Dingelfingæ Fœderati hæserant omnibus circum consumtis. Fœderati Mosburgum castra transferunt. Unde annonæ pabulique defectus castra mutare subigebat. Novæ stationi commodissimus locus ad Mosburgum visus, qua Ambra fluvius Isaræ miscetur. 18 Aug. Ita motis Dingelfingæ castris pontem ibi transiere, ac adverso Isara iter facientes Landshutam prætergressi, Ambraque superato Mos- 25 Aug. burgum attigere. Ubi statim castris munitis Isaram apud id oppidum duobus pontibus sternunt, quorum caput in altera ripa excitatis castellis muniunt. Galli quoque dimidio supra oppidum milliari

1648. liari Isaram, Ambramque ponte castellis firmato insternunt.

Hostis eos non sequitur.

§. 41. Fœderatis Dingelfinga digressis hostis quidem apud Landaviam in citeriorem Isaræ ripam transiit; sed haut longius insecutus eo tractu substitit. Itidem quotidianis velitationibus inter excursorum catervas certabatur, prosperiore fere Fœderatorum successu. Simul apud Straubingam Danubius ponte jungebatur. Unde conjectura erat, Cæsareos in Bohemiam abituros. Id quod etiam Blumenthalius Cæsarei exercitus Quæstor apud Bavarum sed incassum solicitaverat. Ita junctæ adhuc hostium copiæ Fœderatis in Bavaria incumbere pergebant. Landshutę obsidium agitantibus hostibus jactura temporis metuebatur, quod Fœderati ex altera Isaræ ripa præsidium firmare, ac mutare pro lubitu possent, nec quæ ad obsidium requiruntur in promtu essent.

Idem ad Oenum se confert.

Inde pons navalis Straubingæ factus dissolvitur, navigiis Deckendorfum, & Vilzhofam deductis, quibus annona secundo Danubio, hinc adverso OEno Braunaviam deveheretur. Hostis quippe apud Landaviam denuo trans Isaram regressus OEnum versus iter intendebat, quod suspicaretur, Fœderatos Mosburgi quam Dingelfingæ OEno propiores repente ejus fluminis transitum iterum tentaturos, cujus aquæ indies subsidentes alicubi vado jam superari poterant. Unde à Bavaro Wasserburgum milite firmatur, ac Provinciales armati ad OEni ripam idoneis locis disponuntur. Dum versus Vilsam flumen progreditur hostis Aheimum arcem, octoginta Fœderatorum peditibus insessam invadit, quæ licet lata fossa ac palude, validoque muro circumdata post paucas machinarum displosiones arbitrio se hostium dedit. Wertanus quoque catervam ducentorum equitum à Fœderatis emissam profligat, centum amplius cæsis, captisque, reliquis dissipatis. Inde hostis aliquot per dies Vilz-biburgi metabatur: hinc progressus, cum Fœderati Erdingam, ne hostis insidere id oppidum posset, flammis delevissent, in vico Dorfena quatuor à Wasserburgo milliaribus dissito prætorium ponit. Ubi super pabulo acriter certatum, quod id Fœderatis in ulteriore Isaræ ripa, consumtis in citeriore omnibus, petendum esset. Hoste ita longe à Danubio remoto Fœderatis totam retro Provinciam percurrendi facultas erat: quorum & catervæ sub ipsa Ratispona magnam pecorum vim abigebant, ac Prælatos Cœnobiorum Pruflingæ, & Brielæ ad tributa exsolvenda compellebant. Ab iisdem quoque caterva Cæsareorum centum sexaginta capitum apud Abenspergam paucis elapsis conciditur. (10 Sept.) Ita Bavaria ab utroque exercitu misere lacerata; rapiendis pecoribus ac jumentis inter utramque partem certatum: messem qui in horrea colligeret nemo erat, nec qui in futurum annum sementem faceret. Fœderatos cumprimis inopia salis, & ferreamentorum calceandis equis urgebat: panis affatim erat: cerevisiam circumductis ahenis ipsi in castris coquebant.

Hostis Fœderatos prævertit.

§. 42. Tota sic Bavaria inter Licum, & OEnum exesa tractus inter Isaram, & Licum, qua ad Alpes vergit adhuc restabat, ubi & Landsberga copioso commeatu instructa, stativisque opportuna erat. Hanc ne Fœderati invaderent, hostis valido præsidio firmaverat, ac illos prævertens castris motis paulatim locis intactis, montibusque propinquabat, itinere Monachium versus instituto. Sed & Fœderati premente pabuli, ac annonæ inopia Mosburgo Haimhausam, hinc superato Ambra Dachaviam tendunt, itinere Landsbergam converso. (Fœderati Landsbergam tendunt. 20 Sept.) Quæ Neoburgi hactenus substiterant legiones Wrangelii jussu extructum ibi pontem velut deinceps inutilem tollunt, ac Donawertam iterum concedunt. (19 Sept.) Fœderatis animus erat, Landsbergam si possent expugnare, ibique castra figere, aut si hostis insequeretur prælio committendo occasionem quærere. Quamvis autem hostium exercitus superato Monachii Isara (28 Sept.) secundum Ambræ lacum sub montium radicibus viam itidem Landsbergam versus instituerent; haut tamen ullam prœlii committendi cupidinem ostendebant, nunquam intra duo milliaria Fœderatis propinquantes, ac opportunis semper locis, ubi ad prœlium compelli non possent, considentes.

Conflictus ad Dachaviam.

§. 43. Eo itinere improvisus conflictus obtigerat, nonnulla Fœderatorum jactura. Pridie quam hi Dachavia moverent, Wrangelius cognoscebat Wertanum cum bis mille equitibus transito Monachii Isara Pruccam versus processisse: (25 Sept.) cui revertenti ut insidias strueret ipse cum sedecim equitum alis, ac dimacharum manu superato ad Dachaviam Ambra Monachium versus progressus erat, ad sesquimilliare ab hinc turmis per sylvam in insidias dispositis. Præmittitur inde Poleius tribunus cum quadringentis equitibus, ut per sylvam Monachium versus excurrens, per diffusam inde planitiem omnia exploraret, & si quid hostium animadverteret, statim significaret. Enimvero eodem tempore jam universus hostium equitatus Monachii Isaram transierat ignaro Wrangelio, & nihil minus quam hoc cogitante, quod isti priore nocte sesquimilliare à Monachio ultra Isaram adhuc constiterant. Num autem hosti de Wrangelii accessu constiterit, an forte fortuna res ita ceciderit, nobis haut compertum. Ita in Poleium aliquot hostium turmæ repente impinguntur, quibuscum iste initio quidem manus conserebat, ac solutis ordinibus præcurrentes repellebat; mox tamen toto hostili equitatu ingruente funditur, cui solutis ordinibus quidam hostium usque ad legiones sylvis tectas instabant. Qui primum à Suecis intercepti fuerant, narrabant, nongentos duntaxat hostium adesse. Mox tamen signifer comprehensus fatebatur, universum equitatum ingruere. Unde Wrangelius alis mature receptum imperabat; desultores centum quinquaginta ad rivum interjectum disponebat hostium transitum prohibituros, ac ne isti suis longius insisterent. Iisdem & hostis manum dimacharum à fronte opponebat, ac quia pluribus in locis fluentum vado transiri poterat, tota vi à tergo istis ingruebat, plerisque qui in equos evadere non poterant, cæsis, captisque. Proxime à dimachis Wrangelii legio prætoria constiterat, quæ & ipsa sat acriter multabatur, sauciato subtribuno Bornemanno, ac cæso Pancratio turmæ præfecto. Capiebantur Gustavus Wrangelius dimacharum subtribunus, & Prengelius, pari militiæ gradu Poleium comitatus: insuper Benedictus Hornius, ac Adolfus Hermannus Wrangelius, imperatoris frater, qui animi causa simul profecti erant. In universum ductorum & gregariorum trecenti desiderabantur capti aut cæsi, cum tribus vexillis.

Fœderati in Bavaria subsistere non amplius possunt.

§. 44. Landsbergam hostis operibus ac milite ita firmaverat, ut ei capiendæ operosa oppugnatione opus esset; nec unde interim annona, pabulumque peteretur adparebat. Cæterum stabilem in Bavaria bello sedem figere Wrangelio, sum-

1648. summopere licet cupienti, haut datum fuerat.
Hostis quippe statim atque Isara se primo proripuerat, omnia munita oppida copioso milite instruxerat; mox continui imbres, & exundantes fluvii, ne qua oppugnatio suscipi posset, prohibebant. Interim dato spatio hostis reparato exercitu, decrescente apud Fœderatos equitum numero, viribus potior esse cœperat. Etsi nunquam prælii copiam facere auderet, sed opportunis locis haut procul considens certatim annonam, pabulumque consumeret, ut eo citius inopia Fœderatis abeundi necessitatem imponeret. Quanquam autem & hostis diuturna expeditione haut parum attereretur, ut Fœderatos ultro ipsum lacessendi vires, animusque haut deficerent: tamen jam penitus commeatus deficere cœperat, rebus omnibus per agros absumtis. Ea sola causa erat Bavariam deserendi, in qua tamen sat acerbam sui
Iidem in Sueviam transeunt. 2, Sept. memoriam reliquerant. Ad extremum apud Kœntingam ordinibus in aciem explicatis ad meridiem usque constiterunt, num forte pugnæ copiam hostis facturus esset. Sed cum è captivis intelligeretur, eum altero à Landsberga milliari immotum hærere, ac castris muniendis vacare, nec in locum æquum descensurum, eodem die Scheuringam
30 Sept. progressi sunt. Postero die præmissis apud Lichtenbergam arcem trans Licum impedimentis sub vesperam usque retro sylvulam arci adsitam in acie consistunt. Hostis interim Landsbergam versus iter ingressus fuerat; sed cum per exploratores cognovisset, Fœderatos adhuc cis Licum in Bavarica ripa consistere, longius progredi non audebat. Ex quo cum Fœderatorum duces judicarent, hosti hautquidquam in animo esse prœlio decernere, sub vesperam exercitu trans Licum ducto sera nocte Munchingæ consederunt. Ita duo hostiles exercitus, cum sæpius hac æstate castra castris contulissent citra prœlium separantur; cujus aleam Cæsareis, ac Bavaricis tentare nunquam placuerat, contentis annonæ inopia hosti Bavaria excedendi necessitatem attulisse. Magnum equorum numerum hac expeditione Fœderati desideraverant, majorem hostes, qui ipsi suam jacturam sex millibus æstimabant.

Wertanus Fœderatos frustra insequitur. §. 45. Fœderati Licum transgressi denuo aciem explicabant, dato per machinas signo hostem ad prœlium provocantes. Sed cum iste cis Licum haut procederet, Augustam prætergressi Dona-
2 Oct. wertam iter intenderunt. Wertanus tamen cum bis mille amplius equitibus Lechausæ superato flumine Obernhausam properat, postremum Fœ-
3 Oct. deratorum agmen irruiturus. Quem Fœderati conversi sub Rainam usque rejecerunt. Ex quo oppido dum machinæ in Suecos Cæsareis immixtos disploduntur, parum aberat, quin ipsum Wertanum globus prosterneret. Cum porro Suecis quiete opus esset, nec trans Danubium pabuli quid inveniretur, Wrangelius superato apud Donawertam fluvio equitatum circa Norlingam
8 Oct. per hospitia distribuit. Ubi non procul Oetinga caterva hostium Wilzburgo emissa quatuor dimacharum Suecicorum cohortes, ad Altemulum flumen custodiendum missos post acrem pugnam profligabat, multis cæsis, ac duobus vexillis ereptis.

Galli in superiorem Palatinatum sequi nolunt. 13 Oct. §. 46. Sed cum in Superiorem Palatinatum transire cuperet Wrangelius, ad Turennium, qui Dillingæ, & circum stativa ceperat, se confert, eique persuadere laborat, ut eodem ipsum sequatur. Ita enim Cæsareo exercitui aditum in Bohemiam intercludi, & communicationem cum Carolo Gustavo aperiri, ut junctis copiis hostis invadi queat. 1648.
Ast Turennius negabat, à stativis suis tam longe discedere sibi fas esse: promittebat tamen se in vicinia hæsurum, quoad Cæsarei à Bavaricis disjungerentur. Unde Wrangelio, ut Turennium sibi propinquum retineret, omisso Palatinatu Franconia petenda erat. Igitur Norlingam prætergressus Ohrenbaviam ad Altemulum tendit, cum Turennius ad sinistram in Wurten- 23 Oct.
bergicam deflectens Feuchtwangam se confert. Contra hostes post digressos Fœderatos Hostis in Palatinatum Superiorem tendit.
Fridbergam, hinc Aicham & Schrobenhausam descendunt. Ubi cum per aliquot dies substitissent, ne forte Sueci per pontem ad Rainam repente ingruerent, Hohenwartam castra transferunt: hinc apud Ingolstadium Danubio superato in Palatinatum Superiorem, quo Suecos antevérterent, se conferunt. Inter quæ cum nuntius de 27 Oct.
pace conclusa adpelleret, utrinque actus hostiles interdicuntur.

§. 47. Superius Kœnigsmarckium à Wrange- Kœnigsmarckius in superiorem Palatinatum tendit.
lio in Bavariam irrupturo, cum Vinariensibus legionibus dimissum memoravimus. Is apud Donawertam Danubium transiens in Superiorem Palatinatum recta tendit, & Vilsecca, Weida, Hirschavia, Durschenreutaque occupatis vici- 12 Maji.
nam regionem tributis subjecit; ac Weidam cumprimis novis operibus firmavit, ereptumque Evangelicis templum ibi restituit. Illis in oppidis 1 Jun.
relicti equites totam late Provinciam persultabant, sub ipsam usque Ratisponam excurrentes. Iidemque dum Ambergensium pecora abigunt, erumpentes milites, ac oppidanos insigni cum cæde in oppidum rejiciebant. Ipse Kœnigsmarckius 6 Jun.
Egram pergit, quo equitum, peditumque manum è præsidiis Saxoniæ, Misniæ, Thuringiæ, & Franconiæ evocatam convenire jusserat, quibus adventantibus Copya tribunus cum parte præsidii Egrani se adjungit. His copiis succinctus castel- Complura Bohemiæ loca occupat.
lum ad Konigswartam in faucibus Sylvæ Bohemicæ situm invadit; quod centurio, cum quinquaginta peditibus insidens post pauculas machi- 11 Jun.
narum displosiones citra exceptionem dedit. Dachaviam qui insidebant milites nocte prægressa ultro profugerant. Interim ipse Kœnigsmarckius cum parte copiarum præcurrens Teinitziam Trautmansdorfii arcem, & Tausam quinquaginta dimachis infessam subigit, ac præsidiarios suis turmis admiscet. Hinc assumtis reliquis copiis Petschoviam arcem, quam optio cum triginta sex peditibus tuebatur, statim citra exceptionem 16 Jun.
ad deditionem compellit. Post Falckenavia invaditur, arx situ, & operibus egregie munita, quæ per aliquot dies machinis, jactisque ignibus infestata, repletis demum fossis arbitrio ipsius se dedit. 23 Jun.
In captivitatem ibi redacti Præfectus vigilum, centurio cum optione ac duobus signiferis: centum gregarii sub Suecica signa distributi. Interim & Brisewicius tribunus hostilem catervam in oppidulo Kitscha tribus Pilsena milliaribus op- 22 Jun.
presserat, ac compluribus cæsis præfectum turmæ, optionem, tres signiferos, & quinquaginta amplius gregarios captivos abduxerat. Ejusdem quoque præsentia animati qui Brixensem arcem tenebant sub Pragæ usque mœnia excurrentes circumjectam regionem tributis subjiciebant, nemine obsistente. Elnbogam tunc invadere non licebat, sexcentorum militum præsidio firmatam. Sub eam tamen excurrens Kœnigsmarckius duos pontes, queis Egra insternitur, destruit. Ita late per-

1648. perſultata Bohemia in Palatinatum regreditur. Ubi copiæ ipſius Falckenbergam arcem ad deditionem compulerant. Præfectus abitum ſibi liberum ſtipulatus fuerat: ſed quia loci, quo ducendus eſſet, ac præſidii in via ſibi adjungendi oblitus fuerat, detentus eſt. Waldeccæ arci munitiſſimæ, in quam provinciales magnam vim rerum ſuarum congeſſerant, centum milites, ſelectique provinciales inſidebant. Ad eam ipſe Kœnigsmarckius accedens jactu aliquot globorum ignivomorum præſidiarios ita exterruit, ut arbitrio ipſius ſe permitterent, ab eodem ſua ſub ſigna recepti. In arce magna vis annonæ, adparatusque bellici inventa.

In Palatinatum rediens, Waldeccam occupat. 30. Jun.

In Bohemiam revertit. 29. Jun.

§. 48. Poſtquam inde Noriberga complures currus paratu belli onuſtos accepiſſet, contractis omnibus copiis iterum in Bohemiam vertit. Rumor didebatur velut Elnbogam oppugnaturus eſſet, quo fine & globi ignivomi Waldeccæ inventi vehebantur; ac Copya tribunus magnam annonæ vim à circumjecta regione conquiri juſſerat. Quæ fingebantur avertendis hoſtium ſuſpicionibus, cum revera Pragæ tentandæ conſilia agitaret. Hiſce primus anſam præbuerat Erneſtus Odowalskius, cui à Regina poſt Streitbergii vocabulum inditum. Is à puero Cæſarea ſigna ſecutus ab infimo militiæ gradu ad ſubtribuni munus adſcenderat, ſed brachio dextro globi ictu confracto laboribus impar in prædio non procul Egra conſederat, eoque colendo vitam toleraverat. Sed ſuperioris anni expeditione prædio vaſtato belli repetendi neceſſitatem inopia imponebat: quo fine apud Cæſarem, ejusque miniſtros aliquoties militare munus, aut penſionem ambierat: ſed ne ſpe quidem facta repulſus, etſi palam denuntiaret, ni ab ipſis reciperetur, alium ſibi dominum undecunque deſpiciendum. Ita à Cæſareis repudiatus Majo menſe ad Kœnigsmarckium ſe contulerat, qui legionem pollicitus interim menſtruam penſionem conferebat. Ab hoc conſilium invadendæ Pragæ primo ſuggeſtum; etſi ipſe in Apologia ſua, invidiæ declinandæ cauſa abnuat. Qui & nuper in ea urbe verſatus aditus omnes, munitionumque conditionem, ac præſidii ſtationes cognitiſſima habebat. Ei conſilio exſequendo Kœnigsmarckius à Wrangelio fruſtra peditum manum poſtulaverat. Unde quingentis peditibus, qui Erfordia, & Lipſia ſubmittebantur, contentus eſſe cogebatur, cum plures alio exciendi facultatem non haberet. Eoque & conatus intra minorem urbis partem opprimendam coërcendus erat, quod toti urbi obtinendæ vires idoneæ haut ſuppeterent. Quanquam autem Wittenbergius cum ſuis copiis jam iter Bohemiam verſus ingreſſus eſſet, qui & facile jungere ſe illi, ſi deſtinata cognita forent, potuiſſet: haut tamen ratio ſuadebat eidem tam cito, uti res exigebat, de iſtis ſignificare, quod recta per Bohemiam via intuta, ſed per ambages nuntios mittere longum, ac metus erat, ne mora interpoſita hoſti de conſilio iſto ſuboleret. Ita ſolus aleam tentare ſtatuit, ſperans, Wittenbergium ſtatim atque de urbe capta audiret advolaturum, ac tuendæ minori parti, & expugnandæ majori operam ſociaturum. Deſtinatis diſſimulandis primo rumorem ſpargi curaverat, Elnbogam peti; quo ſeneſcente in Pilſenenſem diſtrictum abiit late populatione facta, ac cum provincialibus aliquot uncialium millibus ſuper redimendis incendiis decidit. Nec aliud à ſe agi ferebat, quam ut provinciam qua poſſet, tributis ſubjiceret ac Cæſareorum partem in Bavaria Wrangelio incumbantium in ſe averteret.

Occaſio invadendæ Pragæ.

Kœnigsmarckius deſtinata diſſimulat. 10 Jul.

§. 49. Mox tamen improviſo ac ſummo ſilentio Raconitzam vertit, quo oppido ne quis excedere poſſet, Odowalskius cum ducentis equitibus præmiſſus idem circumdedit; qui præfectum vigilum cum quatuor equitibus ibi intercepit. In alias quoque vias, inprimis quæ Pilſena Pragam ferunt, validæ catervæ dimiſſæ acribus cum mandatis, ut ibi ſubſiſterent, ne quis Pragæ de itinere ſuo nuntiare poſſet. Id quod ab illis diligenter curatum ac aliquot tabellarii intercepti. Quo effectum, ut Pragæ per ſummam ſecuritatem præter ſolitas ſtationes nemo in vallo conſiſteret. Sequenti die impedimenta, machinas, ac paratum bellicum addito præſidio Raconitzæ reliquit, ac pedites equis qui machinas & vehicula trahebant, impoſuit, inde hora decima ante meridiana tanta cum diligentia iter inſtituit, ut vergente in veſperam die ultra Boboreitzam fluentum tertio à Praga milliari adpelleret, ubi ad crepuſculum uſque copias ſylva tectas ſilentio tenet, interim ductoribus & per hos gregariis deſtinata ſua pandit, ſumma alacritate ob ſpem opimæ prædæ perfuſis. Tum quo ordine invaſio tentanda ordinat, ſingulosque ut fronde virenti pileum ſignent, in notæ vicem imperat, diſtributis inter duces in prædam Procerum domibus. Qui in armis deprehenderentur, cædi; tum ſi quis è feneſtris proſpiceret, telis peti jubet: ac pontem, eique ſuperſtructam turrim cis Moldam in poteſtatem redigi, ne ex majore urbe auxilia oppreſſis ſubmitti poſſent. Hoc porro ordine copiæ incedebant. Primum agmen ducebat Odowalskius cum centum peditibus, queis ſclopeta igniaria geſtabantur: cui adjungebatur Optio, ac triginta viri ingentibus malleis, ac ſecuribus inſtructi rumpendis portis, ac trabibus transverſariis, ac pontibus penſilibus demittendis. Poſt eum ducenti pedites ſub Volmaro ſubtribuno, inde Copya tribunus cum reliquis peditibus incedebat, tandem Kœnigsmarckius cum equitatu ſequebatur. Ita circa mediam noctem in monte albo apud Cænobium adpellebant, cum Pragæ rationes pro more viſitarentur. Unde ſuſpicio Kœnigsmarckio facta, velut tumultus in urbe excitaretur. Sed Odowalskius nihil inſoliti occurrere confirmabat & mox precibus matutinis per Cœnobia ſignum datum iri. Propius inde ſubeunt copiæ, ac pedites, dimachæque equis delapſi verſus urbem progrediuntur, Kœnigsmarckius cum equitatu retro vicum flammis abſumtum machinæ jactu ab urbe conſiſtebat. Inter horam ſecundam & tertiam Odowalskius cum ſuis inter duo propugnacula retro Capucinorum Cœnobium in vallum enitebatur excubitorem à dextris inclamantem quidem, ſed ſclopetum haut diſplodentem per duos milites in foſſam præcipitem dabat. Qui in propugnaculo ad ſiniſtram excubabat ſtrepitu audito profugiebat. Inde Suecici ad portam à Cænobio Strohof dictam recta properant, cui adpoſita ſtatio non prius tumultum excitabat, quam hoſtem prope ſe conſpiceret; quæ paululum reſiſtens cum optione, qui ibi præerat, à Suecicis conciſa eſt. Porta inde perrupta, pons penſilis demiſſus, trabs transverſaria in ponte trans foſſam diffractus. Quo facto reliqui pedites, qui ad hortum Schlickii Comitis conſtiterant, raptim ad portam ruunt, & una cum Odowalskio per cavam viam in urbem properant. Tumultu audito ipſe Kœnigsmarckius cum equitatu advolans urbem

1648. Eadem exſequitur. 14. Jul.

15 Jul.

1648. bem irrumpit, eamque plane in potestatem redigit. Quæ omnia ita facili negotio patrata, ut è Suecicis non nisi unicus cæderetur, vix unus & alter sauciaretur. In majorem quoque seu veterem urbem simul perrumpi poterat, ponte jam, & porta in altera fluminis ripa occupatis, ni isto auso desistendum fuisset ob paucitatem peditum; cum in ista urbis parte octingenti pedites, & decem amplius millia armatorum civium essent.

Ingens ibi præda parta.

§. 50. Urbs per triduum direpta, plerisque etiam domibus per milites licentia efferatos exspoliatis, quæ à Kœnigsmarckio ductoribus assignatæ fuerant. Cæsareum quoque gazophylaceum primo impetu effractum, haut paucis rebus ingentis pretii amotis: pro reliquis ingentem pecuniæ summam Cæsarei ministri offerebant, sed quas Kœnigsmarckius Reginæ destinabat. Coronam Cæsar nuper avexerat, quæ magno studio quærebatur. Prædam in ea urbe partam quidam septem, alii duodecim millionibus taxabant. Gemmas miles gregarius vili pretio distrahebat; inter quos pedes annullum sex millibus uncialium constantem, quinque uncialibus vendiderat. Rudolfus Coloredus Comes, cui urbis cura commissa erat, per hortum suum in veterem urbem symba piscatoria evadebat; reliqui Proceres magno numero capiebantur, quos inter & Cardinalis Harrachius, quem post Regina in Sueciam deduci imperabat, si ejus ope Eduardum Bragantinum diuturno carcere liberare posset; sed quem Kœnigsmarckius, antequam Reginæ literæ advenirent, modico accepto lytro dimiserat, quod rumore propinquæ pacis iste immunis amittendus crederetur. Tum suspicio foret, Gallos ipsius velut sacerdotis, & Cæsareo ministerio haut obstricti liberationem sine lytro quæsituros. Et jam Regina Cardinalis Mazarini literis petentibus ejus liberationem annuerat. In armamentario octoginta machinæ æneæ, ferreæque diversi ponderis, ac ingens vis paratus bellici reperta. Cæterum captæ Pragæ nuntius postridie, quam Osnabrugæ transactum esset allatus est; qui si citius advenisset, pacem retardaturus metuebatur.

Kœnigsmarckius Wittenbergii adventum solicitat.

§. 51. Cæterum quia pars urbis cis Moldam à Kœnigsmarckio occupata una cum Regia late diffusa erat, viginti quatuor propugnaculis circumdata, quibus tuendis aliquot millia militum requirebantur; vix modicæ copiæ isti obtinendæ sufficiebant, milite semper in procinctu adstante; nedum ut reliquas Pragæ partes tanto militum, civium, ac scholarium numero infessas invadere posset. Unde pons totus & porta in alteram partem ferens iterum deserendus erat, ac satishabebatur citeriorem turrim, qua minor urbs aditur tueri. Quanquam id commode accidebat, quod in veteri urbe nullæ machinæ, & exigua copia paratus bellici essent; ut nec istis facultas foret aliquid in minorem urbem tentandi. Cum igitur obtinendæ Pragæ pluribus copiis opus esset, Wittenbergius per literas monetur, ut quantum possit adproperaret. Simul mons Laurentii, ac Regia abscissibus firmatur, machinisque sequenti die è celsioribus locis in alteram partem detonatur. Contra Coloredus Bucheimium Comitem, qui Tschaslaviæ considebat, Tabori, & Budeweisæ adversus Wittenbergium tuendę propere excitat; qui & statim altero à capta minore urbe die, cum omnibus suis intra veteris urbis mœnia se conjicit. Eodem & Wittenbergius properabat, de quo antequam referamus, prius,

18. Jul. Bucheimius Pragam venit.

17 Jul.

quæ ad istud usque tempus ab ipso patrata sint, memorare placet. 1648.

VVittenbergii acta.

52. Is igitur sub finem anni superioris in Silesiam regressus copias per oppida hibernatum distribuerat, novisque delectibus auxerat. Quo tempore nil memorabile gestum, nisi quod catervæ in Bohemiam irruptione facta refractarios ad tributa exsolvenda compellerent, oppido quoque Mescricio in montanis Moraviæ sito ob eam causam flammis deleto, sexaginta civibus cæsis. Inter alios etiam signifer cum sexaginta equitibus Polckenhaina excurrens apud Schmidbergam quadraginta Cęsareos equites, triginta pedites offenderat: quorum hos fere concidit, præfectum turmæ ac signiferum cum triginta equitibus, ac quadraginta equis instratis captos abduxit. Eodem tempore disceptationis nonnihil cum Poloniæ Rege ortum super Opposensi, & Ratiboriensi Ducatibus, eidem Regi oppigneratis: quibus neutralitatis beneficio ut fruerentur Sueci lubenter annuerant, modo ne Cæsarei ex iisdem emolumenti quid perciperent. Et hi quidem superiore anno Oppela præsidium deduxerant, sed nihilo secius statis provinciæ reditibus fruebantur, additis insuper militaribus tributis. Quod cum conventis adversaretur, Wittenbergius provincialibus denuntiat, tantundem sibi, quantum Cæsareis exsolvendum. Id quod Præses provinciæ ad Regem deferebat, dissimulata tamen exactionis causa, ac falso narrans à Cæsareis provinciam semper immunem habitam. Unde Ossalinskius Poloniæ Cancellarius minaces eo nomine ad Wittenbergium literas dabat. Et ipse Rex magnopere irritatus jam de copiis eo mittendis agitabat, quæ Suecis resisterent; ni Gallicus in Polonia Legatus Vicecomes Bregius iram ejus mitigasset. Sed Wittenbergius offensa Regis è Bregio cognita, quod à Regina injunctum esset amicitiam cum Polonis diligentissime colere, ac modicam potius injuriam tolerare, quam novo bello ansam præbere, Quæstorem Sigismundum Mullerum ad Regem misit, qui à Wittenbergio acta ita Regi adprobavit, ut hic certa tributa Suecis earum provinciarum nomine annueret, etsi post Regina ea remitti mandaret; ac agnosceret, se tantum honoris, & affectus à Suecicis ducibus, quantum avaritiæ, ac injustitiæ à Cæsareis percepisse.

18 Febr.

Cum Rege Poloniæ disceptatio.

Uratislavienfibus commercia libera permittuntur.

§. 53. Uratislavia urbs à Suecis hactenus eminus obsessa fuerat, intercepta subvectione; unde cum aliarum rerum, tum lignorum inopia premebatur. Igitur mercatores, ut commerciis libertas iterum permitteretur, apud Wittenbergium instabant. Hic cum compertum haberet, ea prohibitione plus damni provinciæ, quam urbi illatum, ac Suecica tributa non parum eam ob causam imminuisse, facile in petita eorum consensit. Ea re cives deliniti, cum mox Bucheimius Comes militem, machinas, ac paratum bellicum ex urbe præberi sibi postularet, id nullo modo concedere volebant, Senatu minis territo, si ipsis inconsultis talia annueret. Sed & alio mox casu magis in Suecicas partes flectebantur ejus urbis animi. Joannes Samsonius Bernhardinus Monachus, qui hactenus Evangelicorum doctrina pro concione oppugnata se jactaverat, Glogoviam clam facessens eandem profiteri cæperat. Qua ex re non ipse solum, sed & sodales quondam ejusdem in Dorotheæ Cœnobio ingens odium incurrerant. Quam occasionem aucupati Jesuitæ à Cæsare impetraverunt, ut istud Cœnobium sibi traderętur; ac jam per Cæsareum Commissarium

in

1648. in ejusdem possessionem immittendi erat, cum Monachi tumultu excitato civium opem adversus Jesuitas implorant. Unde concursu facto hi parum ab exitio aberant, ni Senatus validam peditum manum his præsidio misisset. Eo facto cum Cæsaris offensam se incurrisse metuerent Uratislavienses, à Wittenbergio sciscitantur, num, quid auxilii à Suecis sibi expectandum sit, si à Cæsare vis intentaretur? Qui & prolixe omnia pollicitus est.

Bucheimius Silesia excedit.

§. 54. Ast Bucheimius Comes contracta è Cæsareis præsidiis manu Jeltscham arcem invadere incassum parabat, quod remittente gelu ob circumfluum Oderam, ac paludes adsitos haut facilis ad eam accessus pateret. Et cum Oelsa, ac Ohlavia, (13 Jan.) quibus minabatur, validis præsidiis tenerentur, desperato successu legiones partim per Silesiam, partim per Bohemiam in hiberna distribuit. Quibus tamen otium haut diu indultum mox ad primarium Cæsaris exercitum evocatis. Relictis in Silesia copiis Sporckius, & Meuterus proficiebantur; qui prætorio Glacii sumto Wittenbergii motus observabant. Hic vere adulto equitatum undique è Silesiæ, & Moraviæ præsidiis Jauræ contrahebat, in Bohemiam excursionem facturus. Ac primo quidem Braunam, quatuor Glacio milliaribus dissitam propere pergebat, ubi Hanavii legio hactenus stativa habuerat. Sed illa pridie inde se subduxerat, relictis in oppido centum peditibus & triginta inermibus equitibus, quos Wittenbergius interceptos Suecico sacramento adegit. Mox cum legiones quasdam in Glacensi Comitatu hospitantes sub id oppidum coivisse intelligeret raptim eo profectus, si qua forte illos invadere posset, circumspiciebat. Sed cum munitissimo loco consedisse istas videret, retro in Silesiam concessit; ubi cum in hostem, qui intra munita oppida se tenebat, nihil geri posset, copias suas per stativa iterum distribuit, Mullero summo excubiarum præfecto in Superiorem Silesiam, & Moraviam cum sueta ibi manu dimisso. Cui in reditu fortuna adversus Awackium tribunum favebat. Hic cum legione sua. ac duabus desultorum centuriis in Troppaviæ suburbio adpulerat. Eo cognito Mullerus una cum Mohrio tribuno, qui in Moraviam abiturus erat, nondum orta luce in illos tendit, ac excubitorum statione fusa simul in hospitia irrupit. Ipse tamen tribunus cum aliquot ductoribus trans flumen, quo Sueci per tenebras vadum non statim invenire poterant, hospitatus, in oppidum evadendi spatium nanciscebatur. Capti sub ipsum oppidum ducenti quinquaginta milites cum multis ductoribus, sexcenti equi, sex signa & quatuor uncialium millia. Sarcinæ igne tectis injecto consumtæ.

Wittenbergius in Bohemiam excurrit.
26 April.
27 April.
Cæsarei vapulant. 30 April.
1 Maji.

Wurbenus Comes rem bene gerit 28 Maji.

§. 55. Interea dum pedites ac machinæ è Pomerania expectantur, quæ sub finem Maji demum Glogoviæ adpellebant, Wurbenus Comes semel iterumque rem bene gessit. Is viginti tribus equitibus stipatus Oppelæ ob privata negotia egerat; qua vix digressus fuerat, cum præfectus vigilum Kottalinskius cum quadraginta equitibus ipsum intercepturus ad oppidum adpulit. Sed (26 Maji.) ejus discessu cognito in oppido die inter pocula exacto sub vesperam discedens in prato arboribus tectus securus quiescebat, ephippiis detractis. Ast Wurbenus ea re intellecta cum suis improvisus ingruit, ac præfectum illum cum omnibus equitibus, præter tres qui cædebantur, & quatuor qui fuga se subduxerant, intercepit, quadraginta quatuor equis simul nactus. Postera die dum Lischwiciam (27 Maji.) cum captivis suis tendit, nuntiatur, aliam Cæsareorum catervam, sexaginta equitum in propinquo versari. Unde is apud captivos sex duntaxat equitibus relictis, cum reliquis septendecim in hostem vadit, commodum tunc equos pabulo reficientem, ac repente impetu dato territum dissipat, viginti tribus interceptis. Ita duplum amplius captivorum numerum Lischwiciam perducit. Contra Valentinus Cæcus vulgo dictus excurrendi solertissimus, è Silesia in Saxoniam usque penetrans, summo mane suburbium Halæ irruperat, ubi Suecici equites securius agebant, (21 April.) quorum quatuordecim, cum quadraginta equis captivos abduxit, cum subtribuno Israele, & præfecto turmæ.

Wittenbergius in Bohemiam tendit.

§. 56. Porro Wittenbergius rebus in Silesia dispositis cum copiis suis Glogovia demum versus superiorem Silesiam movet, ac in Polonica ripa iter facit, cum Oelsæ munitiones detraxisset, ac (21 Jun.) præsidium inde abduxisset, velut re cum Uratislaviensibus composita inutile. Jeltschæ iterum cis (29 Jun.) Oderam regressus Haussam vertit, ubi Mullerus cum copiis, quæ in Superiore Silesia, & Moravia in stativis egerant, ipsi junctus est. Inde præter Glacium in Bohemiam Albim versus, prout Wrangelius jusserat, tendit. Cui se oppositurus Bucheimius Comes quantum poterat Cæsarei militis apud Kœnigsgræciam contrahebat. Wittenbergio è Silesia digresso Lignicenses Jauram oppidum subito impetu opprimunt, arce tamen, in quam plerique Suecici refugerant, frustra tentata. Unde isti oppidum in cineres redigunt. Jam Lignicia plures copiæ arci expugnandæ adducebantur; quæ submissa à Wittenbergio equitum manu retro facessunt. Incendio Jauræ vindicando Sueci quædam prædia Ligniciæ vicina inflammant, in quos dum Valentinus Cæcus erumpit, ipse interceptus Glogoviam deducitur.

Wittenbergius Pragam properat.

§. 57. In Bohemiam veniens Wittenbergius, aliquot per dies ad Skalitzam substitit annonę congerendæ, ubi ab excursoribus complures hostium catervæ profligatæ, nec pauci captivi abducti. Inter alia Cæsareus vigilum præfectus, parvulus Jo- (15 Jul.) annes vulgo dictus, cui Merheimii post vocabulum inditum, cum centum sexaginta equitibus sub ipsa Suecorum stativa procurrens, Nachotum usque rejectus est, viginti cæsis, triginta captis post se relictis. Skalitza dum Suecicus dux mo- (17 Jul.) vet, & ex itinere Clumnitzam arcem invadere parat, nuntius de intercepta à Kœnigsmarckio Pragæ parte advenit. Unde accelerato itinere eadem (18 Jul.) nocte Podiebradæ Albim transit. Inde Brandeisiam vertit, ubi trecenti hostium equites pedites que se collegerant: qui ipsius adventu trans pontem, cui ignem injiciebant, se receperunt: ad quos persequendos, cum abjectis armis passim diffugerent, missa caterva triginta captivos abstraxit. Tandem Pragam trans Moldam attingens, in cam- (20 Jul.) po, cui à Xenodochio vocabulum, consedit. Postera die inter portas à Xenodochio, & patibulo (21 Jul.) dictas quatuordecim machinis mœnia urbis verberare cœpit. Sed cum hostis plerasque copias è Veteri ac Nova urbe eo contraxisset, ac decuplo majorem numerum Suecis opponeret, satis perspiciebat vi adhibita militem frustra consumtum iri. Eam ob causam, & quia conjiciebat hostem auxilia Pragensibus submissurum, ab urbe recedens Kœnigssalę consedit, subvectionem urbi frequentissimæ intercepturus, simul Bucheimii conatus, qui Pragæ agebat, & si qui aliunde accederent, observaturus. Tum ut Kœnigsmarckio pro re na-

Ad Kœnigssalam consedit.

1648. re nata subvenire posset, ponte Moldam apud Pupencium, qua tribus insulis flumen interstinguitur, instravit, atque isti undecim peditum centurias submisit, tuendæ eo melius minori urbi, quæ indies magis operibus firmabatur. Sed cum ad Kœnigssalam desidendo operæ se pretium haut facere perspiceret, impedimentis in minorem urbem missis, & acceptis à Kœnigsmarckio aliquot equitum legionibus, Tabor versus movit. In itinere Kanopitscha arx à Cæsareis insessa citra exceptionem ad deditionem compellitur. Postero die copiis Tabori admotis, vi oppugnare id instituit; quod Damus tribunus insidebat cum ducentis militibus, ac septingentis armatis Provincialibus. Cum accessibus factis sub munitiones exteriores Suecicus miles successisset, animadvertit Wittenbergius plerosque propugnatores in exterioribus illis munimentis consistere, raris per mœnia stationibus. Igitur tota vi assultum ad ea dare instituit; quo & oppidum ipsum paucorum gregariorum, qui cadebant, aut sauciabantur, jactura expugnatum est. In eo ipse præfectus, subtribunus, centuriones aliquot, & alii ductores, tum Wallensteinius Comes, ac nobilitatis Provincialis magnus numerus, simul quatuor vexilla capiebantur. Sed & ingens prædæ vis parta, quod tota circum vicinia pretiosas suas res eo congessisset.

Idem Tabor oppidum occupat. 5 Aug. 7 Aug. 8 Aug. 13 Aug.

§. 58. Wittenbergius solo æquatis, quæ Tabori oppugnando excitaverat operibus, ac oppido milite firmato, propere Pragam remeat, ubi & aliquot centurias pabulatorum hostilium, queis adventus ipsius inopinus contigerat, intercipit. Eo absente Cæsarei ex Veteri Urbe Minorem subito impetu opprimere tentaverant: sed cum nihil dissoluti invenissent, multis suorum desideratis re infecta repulsi sunt. A Kœnigsmarckio missus Canneberglus tribunus cum equitum manu, ducentisque dimachis, & duabus machinis arcem, cui Rubræ Domus vocabulum, deditione in potestatem redegit. Ab eodem hinc Teschena eminus circumsessa, post submisso cum pluribus copiis Copya tribuno vi impetitur. Post aliquot dierum obsidium exterius propugnaculum, simul post horæ pugnam vestibulum arcis assultu expugnatum. Unde fracti animis obsessi citra exceptionem se dediderunt. Arcem insederat subtribunus Stiblingerus cum tribus centurionibus, ac trecentis triginta gregariis, è quibus centurio unus cum triginta amplius gregariis occubuerat, totidem fere sauciis. Suecorum non nisi undecim ceciderant, cum excubiarum præfecto, totidem vulneratis. In arce insignis copia adparatus bellici, ac annonæ cum decem machinis reperta.

Idem Pragam revertit. 18 Aug. *Rubra Damus & Teschena occupantur.* 27 Aug. 5 Sept. 6 Sept.

§. 59. Interea ex interceptis literis intellectum, Schlickium Comitem Consilij bellici Præsidem circa Budeweisam copias contrahere Pragæ subventuras, quo & è Silesia quicquid ibi erat militum, ac è Stiria ingens numerus coibat. Illis disjiciendis antequam in justum exercitum adolescerent, Wittenbergius eo excurrere decrevit. Quo sine peditatu cum machinis, & impedimentis intra minorem Urbem reposito, Praga iterum discessit, ac quarto post die stativa Schneideri tribuni diluculo attigit, sed qui media nocte Crumnaviam facessens reliquis copiis ad Budeweisam se junxerat. Inter quæ Wittenbergius Sporckii impedimenta intercepit. Ac in illa, quæ versus Austriam Superiorem properabant, emissa caterva non spernendam eorum partem cum pluribus ductoribus, ac quadringentis equis abripuit. Eodem

Wittenbergius Budeweisam tendit. 6 Sept. 10 Sept.

& Mislickius, qui tunc copiis ad Budeweisam præerat, iter intendebat: quem Wittenbergius viris equisque defatigatis cum persequi haut valeret, Budeweisam, inde Pragam retrovertit. Cæterum Schlickius Bucheimium Comitem ad se Budeweisam evocaverat, si absque periculo id fieri posset. Is cum Meutero, ac multis ductoribus, simul quadringentis equitibus Praga iter eodem ingreditur, cui Garnierus præfectus vigilum in via se adjungit. Sociaverant se multi procerum, qui eo præsidio freti se suasque res pretiosas periculo, quod Pragæ imminere videbatur, subductum ibant. In hos Wittenbergius sub vesperam uno milliari à Budeweisa improviso impingitur. 13 Sept. Ubi Cæsareis statim in fugam versis Suecici acriter insistunt, ac quod istorum equi defessi forent, multos cædunt, plures capiunt: reliqui ægre in Frambergam arcem Cæsareo præsidio insessam evadunt. Inter captos erat ipse Bucheimius Comes, Meuterus summus excubiarum præfectus, Nasius, & Rensius tribuni, Joannes Christophorus Wallensteinius, & Nosticius subtribuni, multi præterea variorum ordinum ductores, ac trecenti quinquaginta gregarii: præter ingentem auri argentique vim. Ea Bucheimii clades tantum Lincij terrorem dedit, ut quicquid insignium esset civium inde profugeret. His gestis ad Kœnigsalam Wittenbergius iterum consedit, 17 Sept. captivis in Minorem urbem transmissis, magno cum desiderio Caroli Gustavi Palatini adventum præstolatus.

§. 60. Regina quippe ut tam diuturno bello extremam imponeret manum, Carolo Gustavo Palatino summum belli per Germaniam imperium contulerat. Quin & successorem sibi Regni, quantum in se, animo destinaverat, proxima sibi cognatione junctum, & ad Carolum IX. Sueciæ Regem per matrem genus referentem, qui Reginæ avus paternus erat. Vulgo quoque ejusdem thori consors fore credebatur; de quo & ipsa nupero Ordinum conventu his orantibus, ut jam vicesimo quinto ætatis anno cœlibem vitam exuere vellet, spem fecisse visa fuerat, ut tamen tempus ei perficiundo suo arbitrio reservaret. Interim sibi juxta ac Regno haut alium fidum magis, dignumque judicabat, cui tanti momenti bellum committeretur: cui & campus heic pandebatur expromendæ virtuti, quam prœmium corona manebat. Nec dubitabat Regina, quin ipsum miles summo cum gaudio, duces queis præferebatur citra ægritudinem suscepturi essent, Imperatoriis artibus prævalentem, animo intrepidum, manu strenuum, exercitibus spectatum, liberalem citra profusionem, constantem, juxta ac moderatum, & consilii capacissimum. Credidere quidam & aliam causam Imperij in hunc collati, quod plerique cæterorum ducum Wrangelium imperantem dicerentur dedignari, velut juvenem, animo elato, propriæque sententiæ pervicacem, nec sat liberalem. Cui quo minus parem cum antecessoribus autoritatem adquireret in causa fuerit, quod Torstensonius Provinciam Pomeraniam hactenus retinuisset, quodque occasio defuerit æque illustres atque hic actiones patrandi, diserte vetito, ne forte desiderio gloriæ adquirendæ præliorum ancipitia tentaret. Tum & exhaustis passim hospitiis attenuato lucro miles ægrescebat. Sed præfecto jam exercitibus Carolo Gustavo invidia in Wrangelium minuebat, nec huic pudori esse poterat, tantum natalibus eminenti obtemperare. Qui & ut Imperij genere,

Summum belli imperium in Carolum Gustavum confertur.

reli-

1648. reliquos duces anteiret, *Generalissimi* vocabulo mactabatur. Tanto muneri sustinendo velut succenturiati destinabantur Carolus Gustavus Wrangelius, & Caroli affinis Magnus Gabriel Gardius Comes, summi ducis in Suecicum ac Finnonicum militem titulo, quorum consilio in arduis belli negotiis uteretur, adjuncto etiam, si opus videretur, Wittenbergio, & Kœnigsmarckio. Wrangelio insuper, ne se velut in ordinem redactum ægre ferret, provincia Pomeraniæ cum duodecim millium uncialium annuorum salario, simul Bremervœrda dono confertur. Tum Kœnigsmarckio, quem rebus suis per Germaniam necessarium judicabat Regina, cum haut sat æquo animo Wrangelii imperiis obnoxius ageret, proxima à summo duce dignatio tribuitur. Ad autoritatem novo duci circumponendam valida supplementa ad exercitum perducenda adjunguntur, bis mille quingenti equites, mille quingenti pedites, Suecicę ac Finnonicæ nationis; simul ut ad extremum usque vacillantes Cæsarei bona tandem fide ad pacem amplectendam compellerentur, & ut hosti par foret, si forte auxilia Gallica deficerent. Etsi recens è Suecia miles fere per pręsidia disponeretur, veterano inde in expeditionem educto.

Carolus Gustavus Reginæ nuptias ambit; 15 Junii.

§. 61. Cæterum antequam in Germanicam expeditionem è Succia discederet Carolus Gustavus, visum est extremum conatum expromere, si Reginam permovere possit, ut in diu solicitatas nuptias consentire velit; super quibus ut plano responso potiretur, per Magnum Gardium & Joannem Matthiæ, Stregensem Episcopum, quo præceptore ipsa quondam usa erat, institerat. Eo fine Regina isti ad se evocato post brevem cunctationem exponit, sibi propositum, duobus hisce viris arbitris de intentione, ac voluntate sua circa expetitum ab ipso connubium declarare non per blanditias, & simulati affectus verba, sed serio, & Deo teste: se uti spem nuptiarum suarum ipsi non adimat, ita nec plene ipsum certum de iisdem reddere posse; promittere tamen se nemini mortalium, pręter ipsum nubere velle, si omnino matrimonium inire sibi placeat. Quod si autem matrimonio abstinere decreverit, se ad Regni securitatem & salutem laboraturam, ut is ipsi successor, ac Princeps hæreditarius constituatur. Plura polliceri se non posse, & si hac declaratione contentus non sit, quid huic addat, sibi non suppetere. Cum adhæc Carolus Gustavus silentio defixus adstaret, Regina pergebat, hanc quam exposuerit, suam esse sententiam, nec fucum se illi facturam: nec adhuc secum in alterutram partem super matrimonio statuisse; & quod ipsa nunc promittat, non intuitu sui, aut ipsius fieri, sed ob bonum publicum, & salutem, ac securitatem patriæ sicuti &c, quod nunc cum imperio in Germaniam ipsum mittat haut alio fine fieri, quam ob officia, quæ Regno ab ipso præstitum iri speret. Unde & eidem, si quid humanitus sibi accidat, super regno, nec minus Regno de ipso cavere velit, ut cum in eventum in ipsum unice respiciat. Et hanc firmam sibi stare sententiam. Ad quæ Carolus Gustavus post actas pro exhibita sibi benevolentia gratias reponebat, utique placito Reginæ adquiescendum. Cæterum sibi unice nuptias corde fuisse, & adhuc esse; eamque sedere mentem, ut hac spe decollante, reliqua insuper habiturus sit. Hoc responso Regina paulo commotior pertinaciam ipsi exprobrare, & quod ipse æstimare haut norit, quæ ex re sua sint. Addebat tamen, se exequendæ suæ intentioni proximis Comitiis apud Ordines velle proponere super successione ipsius ad regnum, hisce eo facilius suffragaturis, quod iisdem jam antea spem de connubio cum ipso fecerit; & quia istud tunc ob absentiam ipsius compleri nequeat, saltem successorem eundem, & hæreditarium Principem declarandum. Ac ut apertius cum ipso agat, etsi nondum certi quid super consummatione matrimonii decreverit, eousque tamen sese tempus definituram, ut plena declaratio fieri debeat tempore coronationis, quo vicesimum quintum annum compleverit. Ac si tunc nihil certi ea super re constituerit, omnem spem tunc fore consumtam. Nemini se tamen matrimonio jungendam prætcrquam ipsi; id quod eidem sufficere queat, nec temere ullam aliam virginem ea obligatione sese induituram. Interea suo favore & promisso fretus divinum Numen in vota vocaret, ut gratia sua huic negotio adspiret, quo utriusque vota ad faustum scopum promoveantur. Se quidem voluntati divinæ reluctari nolle, sed patriæ salutem ante omnia habituram, testata sancte, cupere se ipsius fortunam promovere altius, quam ipse cogitare, aut desiderare queat. Adhæc Carolus Gustavus grates ingeminare; tum orare, ne in sinistram partem accipiat, si ipse omnem suam spem in matrimonio defigat: reliqua omnia à se non desiderari, ac tenui se fortuna contentum esse posse, ubi matrimonii spe frustratus sit. Quo casu Sueciam deinceps nunquam visurus sit. Eo responso Regina irritata scævitatem animi ipsi objicere, & indignum ipsum esse gratia exhibita, ac fabulis esse similia, quæ agitet. Et si mens tam lęva foret, ut talia susciperet, mox miserlis circumventum sera facti pœnitentia incassum tactum iri. A Numine ipsam nequaquam privatæ vitæ, aut ut paternis prædiis colendis vitam toleret, sed altioribus destinatum eoque nefas esse placito divino reluctari. Sed & sat perspectam sibi ipsius indolem ejusmodi sortis incapacem; eoque inanibus sermonibus supersederet. Carolus Gustavus contra serio ista abs se dici asseverare, juramento confirmans decretum sibi nunquam iterum videre Sueciam, ni matrimonio Reginæ potiatur; cujus rei plures sibi, eæque graves rationes sint. Multis inde de infelicitate sua quæstus, quod à Regina nihil affectus adversus se sentiat circa complendum matrimonium de quo & ante biennium significarit, non ob affectum in ipsum sed quia Ordines Regni id tam vehementer rogent, in matrimonium se demum consentire posse, in ipsius arbitrio relinquens, an hac conditione amplecti velit; quæ conditio tunc eidem durissima fuerit visa. Ad hęc Regina; affectum eundem adhuc persistere, nulla circa matrimonium in alterutram partem inclinatione; sed quicquid horum faciat, unice patriam à se respici, cujus salus se, ac Palatino potior sibi habeatur. Ac ni norit, hoc eidem bono cedere, hautquidquam ad hancce declarationem fuisse descensuram. Carolus Gustavus demonstrabat, se maximo suo cum dolore sæpe intellexisse, quod Reginæ displicuerit, ipsum de nuptiis institisse, deque suo amore frequenter testatum; ex quo nil aliud lucri perceperit, quam ut gratiam Reginæ erga se imminuerit. Eoque se maximos animi dolores sæpius sensisse, desperato desiderii sui optato exitu, cum satis prospiceret, quid malorum & molestiarum sibi immineat, si diutius destinatis suis urgendis perseveret. Et sæpius sibi imperare connixum, 1648.

1648. nixum, Numenque in vota vocasse, ut desiderio isto liberetur, ne in odium Reginæ maximo suo cum damno incurreret, aversa ipsius ab ea re voluntate, & nulla successus spe. Sed cum desiderio suo frustra luctatum, deprehendisse inferiorem se affectui isto exuendo, sed quotidianas inter animi agitationes amorem non minus, quam dolores incrementa cepisse; id quod tanto magis se excruciet, quod eo ipse Reginæ se quam maxime displicere animadvertat, ad hęc Regina; plura penes se non esse, quam quę jam dixerit, nec fucatis verbis se ipsi imposituram. Cæterum quæ promiserit sancte servaturam, nec plus, nec minus à se ipsum habiturum. Ulterius tamen se declarare, quo gratam se pro tam tenero affectus sensu de quo testetur, exhibeat, ac certo polliceri, si Ordines permovere nequeat, ad jus Hæreditarii Principis in ipsum conferendum se utique eidem nupturam, idque certo futurum, & fortasse utrumque, quamprimum id commode fieri queat. Sed quod in præsens de connubio consummando penitus statuere haut possit, peculiares obstare causas, ac sibi aliquas adhuc res è medio removendas, antequam nuptiæ fieri queant, & præcipue antequam coronatio facta, & reliqua omnia expedita sint. Interea ipsi campum patere famæ, & gloriæ conciliandę in commisso imperio, quo collato id respexerit, ut eo liquidior eidem spes sit vel ad connubium, vel ad successionem Regni, de quo Regina securum ipsum esse jubebat, mota ad isthanc gratitudinem per affectum erga ipsam expromtum, tum & emolumento patriæ. Carolus Gustavus contra verbis se defici ferebat, quibus condignas Reginæ gratias exponeret, seque tanta gratia indignum; ac si istud non eo modo abs se acceptetur, uti Regina velit, rogare, ne in sinistram partem id accipiat, sed vehementiæ affectus sui id adscribat, cui imperare non amplius penes se sit, protestatus sibi nihil aliud quęri, quam Regina ipsa potiri, nec ab ambitione sua alia sibi inania suggeri. Ipsam de obsequio & devoto corde suo securam esse jubens, quod spes sit ita se eidem approbaturum, si nuptiis tam felicibus potiri detur, ut Regina gavisura sit promtissimo suo obsequio omnibus ejus imperiis capessendis, nec ulla alia sibi cura quam ipsius Majestati obsequi. Regina contra: se nihil quoque aliud ab ipso expectare, nec se ex sua parte quid omissurum, quod ejusmodi animo respondere debeat. Sed Carolus Gustavus ad prius dicta subinde revolutus, ingerebat, ni Reginę nuptiis beari possit, cætera omnia à se despici, & exigua aut nulla etiam fortuna contentum victurum, nec ullum vanæ ambitioni à se relinqui locum, sed nunquam iterum visurum Sueciam, ni matrimonium sibi sit promissum. Regina contra de servando suo promisso testari, quod Deo adsistente effectui datura sit, fideli ipsius erga se affectu mota, cujus fructum uberem ipse percepturus sit. Ille vicissim: istud summopere à se æstimari, ac enixe rogare, ut ipsa de fideli suo affectu in eandem certa esse velit. Cæterum ut ipsa potiatur, summam sibi votorum esse: & si Regina plane matrimonium abnuat, se cupere, ut ista, postquam servitiis suis pro lubitu usa fuerit. munere jam injuncto ipsum exsolvat, nec amplius in Sueciam revocet, cujus adspectus sibi eo casu acerbus sit futurus. Regina istud abnuere, nec se posse aut ipsius conditionem admittere extra Regnum in negotiis togatis ejusdem opera uti, ubi pax conclusa fuerit, pertinaciam denuo ipsi exprobrans. Contra Carolus Gustavus rogare, si munere jam collato de- 1648.
cedendum sit, Reginæ placeat ita rem moderari, ut id salva sua existimatione fieri queat. Ac confidere, sua se ministeria, Reginæ & Regno exhibenda, Deo & conscientiæ suæ adprobaturum. Simul decretum sibi esse, si vel maxime votis suis exciderit, actionibus suis haud eo secius demonstrare, honestatem sibi ac fidem, studiumque bene merendi usquequaque constitisse, nec sanguini se, vitæque pepercisse, nullo alio fructu, quam ut bene egisse videatur. Nec deinceps ullum sibi vitio versurum, si ad quietem, & solitudinem se recipiat. Regina vicissim: se istud, ne fiat, præventuram, nec ullam querendi causam ipsi prębitum iri. Alias se utique ipsius fide adquiescere, cujus virtutis maximum sit pretium. Et si ipse aliter, quam bene agat, Deum vindicem fore, idque ipsi maximo damno cessurum. Se quidem omnia in ipsius incrementum facturam, prout id Deo se adprobaturam confidat, quæsta ab eodem non plus fiduciæ in se collocari, simul testata se promissis jam factis nil posse addere. Nam ut maxime ipsa tam ardenti ejus desiderio capta statim connubio ipsum sociare instituat (quod tamen secus se habeat) tamen statum, & dignitatem suam non permittere confestim matrimonium iniri, nisi prius quibusdam negotiis expeditis, & præcipue coronatione. Igitur istud tempus eidem expectandum. Alias non mereri ipsum gratiam exhibitam, ni hac declaratione adquiescat; nec nosse, quid sua dignitas ferat, & quæ sit inter se, & ipsum differentia; imprimis si oblatam successionem in Regno recuset; contra quam quæ ab ipso jactentur, inanes sermones esse; & facile solitudinis tædium subiturum, ingenio ad eandem haut attemperato. Carolus Gustavus ad hæc: Id vero summum sibi infortunium fore, si Regina taliter de ipso sentiat, imprimis ista ab se simulate, & non serio dici; quod fortasse etiam de affectu suo erga ipsam, de quo testatus sit, judicet. Sane si præscisset, antequam in Sueciam reverteret, Reginam sententiam suam circa promissum matrimonium à teneris sibi factum... nunquam se huc fuisse venturum, sed aliam vitæ honeste exigendæ rationem fuisse initurum; ac melius facturam fuisse Reginam, si de hac sua sententia ipsi antea significarit. Ad quæ Regina, omnia quæ teneris annis promissa ferantur ignorantia ejus ætatis facta, ubi ne prædium quidem rusticum alienandi potestas ipsi erat, nedum se ipsam desponsandi; quod negotium tam multæ considerationes comitentur. Unde se istis promissis, si quæ facta sint, haut teneri, sed omnem illam obligationem irritam declarare. Enimvero nunc factis pollicitis se firmiter staturam, queis ipse contentus esse debeat; at sat honoris id eidem esse, si tali fortuna dignus æstimetur. Et se apud omnes fassuram, de matrimonio jam decretum esse. Quod si & mori ipsum contingat in hac spe, ac omnium de eodem opinione, sat honoris id esse, licet reipsa eo haud potiatur, ac multos summæ felicitatis loco habituros, si tali hominum opinione digni judicentur. Carolus Gustavus vicissim: adquiescendum sibi utique esse, quod divinitus sibi imponatur ac obtingat, nec habere, quod Reginæ contradicat, sed contentum esse oportere, quid ipsi facere placuerit, postquam nulla ratione cogi queat. Alias sibi haut id esse ingenium, ut vana ambitione demulceri gaudeat, ac fama talem ferri, qualis fieri reipsa nequeat. Et Erico Oxenstiernæ exiguo fuisse honori, de matrimonio ipsius cum Regina publicam famam fuisse

1648. isse dissemiatam. Ad hoc statim Regina interrupto sermone; ingens inter ipsum, & Ericum Comitem fuisse discrimen, & grandi ipsum præ hoc prærogativa gaudere; ac putare, se cum Palatino aliter egisse, atque cum Erico Comite. Et si id discrimen ignoret, indignum esse oblato honore nec minus iis dotibus, quibus divinitus sit ornatus. Carolus Gustavus ad hæc nil aliud, nisi de matrimonio iterare, in quo omnia sibi sint sita. Tum Deum precatus, ne se Reginæ superstitem esse patiatur in aliqua reip. parte constitutum, procerum arbitrio subjectum, quibuscum sibi nunquam sit conventurum; quin maximas ab iisdem molestias sibi imminere quorum sanguine manus suas maculare abhorreat: ac tutius sibi esse, cogitationis ac spei super Regno expertem agere. Regina reponebat: ni ipsa nosset patriæ id expedire, eundem successorem constitui, id consilii haut capturam fuisse; ac facile se prospecturam, ne sanguine eorum, quos honoribus suis obstituros metuat, maculandus sit. Et cum speret per ipsum imminentia patriæ mala evitatum iri, ac omnibus ipsius mores probari, persuasum sibi esse, è Numinis favore hæc omnia promanare; id quod ni & ipse condigne agnoscat, oblata gratia indignum esse. Inde & id dubium movebat Carolus Gustavus; cum Reginæ declaratio circa matrimonium in neutram partem facta fuerit, id se non posse aliter intelligere, quam ejusdem affectum quoque intuitu matrimonii ineundi æque esse indifferentem, & non magis in ipsum, quam alium ferri. Quid si igitur Regina peculiari affectu in posterum à pollicitis ipsi factis divertatur? Regina statim interrupto istius sermone; hæc tantum expiscandæ ipsius menti jactari; id quod frustra sit. Nam se haut teneri cuiquam cogitata sua pandere, aut de iis rationem reddere: sed jam dictis adquiescere, nec promissis suis in præsens quid addituram aut demturam, sed eadem sancte servaturam. Eaque cautione ipsum contentum esse debere, reliquorum securum. Jubebat inde Regina, ista silentio premi, ut nemo aliter judicare posset, quam super connubio omnia esse transacta, id quod ipsa quoque apud alios testatura sit. Addebat Carolus Gustavus, si Regina literis suis ad ipsum scribendis quædam non seria inserere vellet, ad alios in falsam opinionem inducendos, ut certis ista notis designare velit. Illa contra monebat, ne is ipsius literas in alium sensum interpretari velit, quam prout nunc teste Deo, & arbitris Magno Gardio & Joanne Matthiæ promiserit. Tum ut de hoc negotio per Parentem suum, & Joannem Matthiæ ulterius per literas agat, simul cum Regina Maria Eleonora per eosdem agi curet, velut de re jam confecta, id quod & ipsa apud Archistrategum cumprimis, & Cancellarium testatura sit. Post varios hinc inde sermones & disceptationes tandem Regina monebat, ut Carolus Gustavus ipsius sententiam sequatur, ac Numinis auxilio, ipsiusque favore confidat. Hic contra Reginæ gratias agere, Deumque invocare, ut id negotium ita respicere dignetur, quo idem Rei Christianæ emolumento, ac utriusque felicitati promovendæ cedat; de cætero voluntati divinæ se subjecturum, cujus & pacem perpetuo exorare velit. Quod item Regina facturam se asseverabat. Denuo Carolus Gustavus laudata Reginæ sententia in grates & vota effundi; ac denique veniam petere, quod forte liberius sensa animi sui expromserit, quam illo loco expediebat: quod Regina benigne accipere, & ex eo de candore suo judicare velit; sicuti & ipse ex inconcusso affectu omnem fiduciam in bonitate Reginæ adversus ipsum collocavit. Quam excusationem Regina benevole accipiebat, simul candorem, ex quo ista profecta sint, æstimari à se fatebatur. Inde qui adstabant arbitri ad mutuam istos benevolentiam hortabantur, & ut Regina Caroli Gustavi fidelitati, hic istius gratiosæ dispositioni firmiter niteretur. Ista tunc inter Reginam & Carolum Gustavum disputata operæ pretium visum fuit heic prolixius inserere, è commentariis ipsius Caroli Gustavi manuscriptis fere ad verbum expressa. Idem dehinc post sacramentum Reginæ dictum iter summa vi adornabat. 23 Majii. Sed adversis ventis per Junium mensem detentus, Idem in Germania adpellit. Julio demum portu Dalerensi solvens in Pomerania adpulit. 4 Jul. Unde in VVestphaliam Fridericus Hassiæ Landgravius missus est, ut Hassis adversus Lambojum suppetias ferret. 16 Jul. Hinc Pomeraniæ rebus pro præsenti usu dispositis, Wolgasto movens, per Demminum, Wabrenam & Witstocum, Havelbergam, mox servestam Aquasque iter fecit, ubi copię pontonibus trans Albim ductę. Lipsiam inde tendenti ab Electore Saxoniæ missi occurrerunt Joannes Georgius Ponica, & Balthasar Bosius, qui istius nomine significarunt, adventum ejus Electori insperatum accidere, quod pax absoluta jam sit, cujus & Legati Osnabruga significarint, hac lege quinque milliones militiæ Succicæ promissa fuisse, si nova è Suecia auxilia solum Germanicum haut tangerent, aut quæ jam adpulissent, statim retro mitterentur. (Electoris Saxoniæ ad ipsum Legatio.) Unde credidisse Electorem, Palatini expeditionem plane intermissum iri. Nunc postulare, ut afflictam suam ditionem transitu militis premere parcat, ne civibus vires plane exhauriantur veterum tributorum reliquis, & novæ apud Osnabrugam conventæ summæ exsolvendis. Nam is conventa induciarum pacto tributa hactenus abnuerat obtentu damni à transeuntibus Suecorum copiis dati, ac instantes frigidis excusationibus rejecerat, velut resumendorum armorum occasionem quæreret. Unde Regina molliter ipsum haberi jusserat, ut tamen, si ultro se moveret, primo impetu copiæ ipsius opprimerentur. Cæterum à Palatino responsum; expeditionem suam paci promovendæ quam remorandæ facere: nec Electoris terris noxam illaturum. Sed cum ad Electorem mitterentur, qui residua conventi tributi exigerent, per varias dilationes irriti discessere. Palatini impedimenta, 7 Sept. & supellex tardius subsequuta, dum additum pręsidium incautius agit, à caterva Cæsareorum Lignicia profecta in suburbio Calbæ ab Salam opprimitur, cæso fugatoque præsidio, rebusque magni pretij abreptis. Cæterum post Caroli Gustavi adventum observatum fuit, à Joanne Oxenstierna circa pacem concludendam majore quam antea studio satagi, ne ejus confectu gloria & meritum ab isto sibi eriperetur.

§. 62. In dubio hactenus hæserat Palatinus, ad Danubium iter intenderet, an Wittenbergio, & Kœnigsmarckio junctus Veterem Pragæ Urbem oppugnatum iret. (Palatinus in Bohemiam tendit.) Prius Wrangelio valde cupitum longinquitas itineris, per ambages ac cum periculo, summaque copiarum defatigatione instituendi, dissuadebat. Unde potius visum in Bohemiam vertere, Pragamque tentare, pauco milite infessam, & civibus uti fama erat, in deditionem inclinantibus: aut si resisterent, pars Cæsareorum huc attrahebatur. Qui si majore vi ingruerent, quam ut à suis, Wittenbergiique, & Kœ-

1648. Kœnigſmarckij copijs ſuſtineri poſſent, facile erat
capto trans Albim loco idoneo tantiſper hoſtem
11 Sept. arcere, quoad Wrangelius ſubveniret. Lipſia
movens, per Bornam, Chemniciam, & Annæ-
bergam iter quantum liceret accelerabat, quod
nuntiaretur, diſcordiam inter cives & milites Pra-
gæ gliſcere, & illos haut obſcure fremere, ſi ipſe
adveniat, moram deditioni haut facturos. Tan-
24 Sept. dem in Monte Albo adpulit, ac ponte copijs trans
Moldam ductis Veterem Urbem circumdedit, ac
celſioribus locis occupatis vim adhibere protinus
cœpit. Perluſtrato urbis ſitu tribus potiſſimum
Pragam locis eam oppugnare parat. Portæ à patibulari
oppugnat. monte dictæ exterius munimentum præjacet, ubi
Magno Gardio, Lœwenhauptio, & Paiculio cum
tribus phalangibus ſtatio obtigit. Ante portam
ab equis cognominatam Wittenbergius curabat:
intermedio ſpatio Kœnigſmarkius mœnibus pro-
pinquabat. Acceſſibus factis, excitatiſque ſug-
geſtibus turres, & pinnacula murorum machinis
3 Oct. disjiciuntur: hinc ac Kœnigſmarckii ſtationem
lata murorum ruina diuturnis machinarum icti-
bus editur. In quam tamen impetum dare haut
conſultum viſum, niſi expugnatis prius lunaribus
munitionibus, portę hinc & inde antepoſitis. Igi-
tur poſt fruſtra imperatam deditionem ducenti
pedites à Lœwenhauptio in exterius propugna-
culum portæ Patibularis montis prætenſum im-
miſſi non ſolum quadringentos ibi propugnatores
expulerunt multis cæſis, ſed & cum iiſdem ſigilla-
tim per portam in urbem irruperunt; unde ite-
rum ejecti, ut propugnaculum tueri poſſent, ſub-
miſſa alia manu fulciebantur. Poſt totius noctis
pugnam Sueci propugnaculum obtinuere, etſi
haut exiguo ſuorum numero cæſo, aut ſauciato.
4 Oct. Ea virtute militis Suecici territos oppidanos ad
deditionem deſcenſuros crediderat Palatinus. Un-
de miſſo tympanotriba ex urbe ablegari ad ſe po-
ſtulavit, quibus ſententiam ſuam exponeret. Ve-
nerunt à Coloredo deputati Gœtzius Comes tri-
bunus, & centurio. His ipſe per tribunum Pau-
lum Wirtzium, & Stadelmajerum caſtrorum
præfectum honeſtas deditionis leges obtulit. Co-
loredus reſponſum in tertium diem differebat, ob-
tentu diffuſæ urbis, ac multitudinis, quæ ſuper
8 Oct. hoc negotio conſulenda foret. Tandem neutrali-
tatis leges urbem ſubituram reſpondit. Quod cum
Palatino diſpliceret, amica tractatio abrumpeba-
tur. In urbe porro præter Suecorum opinionem
ſumma concordia erat. Equidem ſexcenti pedi-
tes, quadringenti equites qui inerant, ad tam am-
plam urbem tuendam parum faciebant. Sed præ-
ter Provinciales refugos duodecim millia oppida-
norum, Jeſuitarum, & ſacerdotum inſtinctu, ar-
ma induerant. Studioſi quoque duce Jeſuita Plac-
cio munia bellica capeſſebant, quos ipſe Cæſar li-
teris ad rem ſtrenue gerendam excitabat, idem-
que ut Profeſſores facerent, monebat. Sic ut pro-
pugnatorum numerus Suecicum peditatum tri-
plo ſuperaret. Nec eo ſecius Sueci ſub ipſa uſque
mœnia ſucceſſere, cujus fundamenta ſubjectis cu-
niculis eliſa, ac ſexcentos per paſſus proſtrata ſunt.
Obſeſſi tamen eam ruinam duplici intus abſciſſu
munierant, ut exundante in urbe hominum tur-
ba citra magnam jacturam militis Suecici aſſultus
dari non poſſet. Igitur parcendo militi placebat
hoſtem primo abſciſſu, retro horti murum in ur-
15 Oct. be excitato, depellere. Poſt ſeptem evibratos cu-
niculos duobus locis ducenti pedites impetu facto
hoſtem dicto abſciſſu proturbarunt, ac juxta i-
pſum ad triceſimum paſſum in urbe ſtationem ce-
perunt; quo aſſultu tamen non pauci Suecorum 1648.
deſiderati ſunt. Ad alterum abſciſſum expugnan-
dum machinæ admotæ, & cum hiſce parum pro-
ficeretur, cuniculi acti munimentis dejectis viam
aperuere, ut Sueci in eo quo[illegible]ic pedem figere, ac
longius moliri poſſent.

§. 63. Interea aliquot Cæſareæ legiones è Ba- Cæſarei
varia in Bohemiam venerant, quibus hinc inde ad ſuccurrendum
è præſidiis detracti accedebant, ut octo millia bel- Pragæ pro-
latorum jam Budoweiſæ coirent. Hi duce Golt- pinquant.
zio propius movebant, non quidem ut recta in
Suecos irent, aut Pragæ obſidium vi ſolverent,
ſed ut loco idoneo prope Suecos conſidentes pa-
bulatione, cujus circa Pragam maligna facultas
erat, intercepta Palatinum ad obſidium ultro ſol-
vendum compellerent. Eo fine tribus à Praga
milliaribus trans flumen Saſabam conſederunt, e-
jus objectu, denſiſque ſylvis, ac impedito aditu
tuti; unde &, ſi opus eſſet, facile alio ſe recipere
poſſent. Palatinus etſi ægre urbis obſidium ſolve- Obſidium
bat, intra cujus mœnia jam penetraverat: ad id Pragæ
tamen conſilium arripiendum graviſſimæ ratio- ſolvitur.
nes ſubigebant. Præcipuus ſuſcepti obſidij ſco-
pus fuerat, incumbentem Wrangelio, Gallisque
hoſtem ex parte in Bohemiam avertere: quem
jam aſſecutus videbatur. Tum obſeſſi hortatibus
Cæſaris, & ſacerdotum ad extrema ſuſtinenda in-
duruerant, & exundante hominum multitudine
per nova indies objecta opera obſeſſores fatiga-
bant, ut pertinaciæ iſtorum frangendæ multo ad-
huc tempore opus foret. Tum continuis fere plu-
viis ſub dio nullo circum tecto miles agens haut
parum affligebatur, aſperiore jam autumni tem-
peſtate, & equitatum inſuper inopia pabuli exer-
cebat. Sed nec hoſtem intra caſtra laceſſere pla-
cebat, ad quem non niſi per ambages acceſſus pa-
tebat, ac propinqua pacis ſubſcriptione ſummam
rerum aleæ prælii objicere haut prudentis erat;
Wrangelio inſuper, ut copias ſecum conjungeret,
repetitis literis flagitante. Igitur viſum ſuperato
ad Brandeiſiam Albi equitibus non nihil quietis
indulgere, inde cum Suecicis ac Finnicis turmis
ad primarium exercitum penetrare: reliquum e-
quitatum cum peditatu & machinis ſub Witten-
bergio in Bohemia relinquere. Ita poſt impera- 20 Oct.
tam fruſtra deditionem noctu majores machinæ 22 Oct.
amoventur; totuſque exercitus deſerta Praga Al-
bim Brandeiſiæ tranſit. Hoc obſidio per tres ſe-
ptimanas extracto Suecorum quingenti occubue-
re, ſeptingenti ſauciati, quos inter multi ducto-
res, etſi nullus ſupra præfecti vigilum gradum.
Quanquam obſeſſi numerum in majus per jactan-
tiam ut ſolet extulerant. In urbe duo amplius mil-
lia ceciderunt, quos inter multi ſacerdotes, ac
Studioſi. Globorum ad ſedecies mille in urbem
evibrata, præter ingentem malorum punicorum
quæ vocant, numerum. Acta porro ſua tam ob-
ſeſſi quam obſeſſores varie extollere, aut invicem
arguere. Obſeſſi gloriæ ſibi ducebant ampliſſi-
mam urbem ſervaſſe dejectis per ſexcentos paſſus
mœnibus, ac nullis intus machinis, modicoque
belli paratu: tum tot inſignes Suecorum duces
fruſtra operam conſumſiſſe. Tres quoque irides
obſidii tempore conſpectę à vulgo in propitii Nu-
minis indicium trahebantur. Sueci contra mira-
bantur, tanto armatorum in urbe numero, qui
triplo Suecicum peditatum excederet, nunquam
eruptionem inſigniorem tentatam, tantamque
multitudinem exiguo tempore una ſtatione poſt
alteram depulſam, ni auxilia veniſſent brevi ſubi-
gendam: denique hoſtilem exercitum haut au-
ſum

1648. sum vi ad urbem perrumpere, cum Suecis modicæ essent copiæ, ex quibus, uti hostes credi volebant, aliquot millia cecidissent.

Austriacorum ad Palatinum missio. §. 64. Pragæ adsidentem Palatinum ab agrestibus Austriæ supra Anassum missi adierant, qui aliquot navigiorum centurias præsto esse narrabant trajiciendis in eam Provinciam Suecis, ac
2 Oct. multa hominum millia parata arripiendis armis, quamprimum Suecorum copiæ ad se adpulissent; idque ut fieret magnopere rogabant. Palatinus etsi hac occasione in Austriam penetrandi, si bellum duraret, uti valde cuperet: tamen adornatis jam pacis legibus istos iræ Cęsaris nullo fructu objicere nolebat. Ut tamen in omnem eventum eorundem spem aleret, negabat sibi à Regina quid super hoc negotio mandatum, ad quam id relaturus sit. Accepto responso desideriis ipsorum haut
Palatinus in Bohemia subsistit. defore. Idem porro à Legatis Osnabrugensibus de subscribenda propediem pace in antecessum monitus omisso ad Wrangelium abeundi consilio
23 Oct. hospitia per Bohemiam dilatare instituit; quod Osnabrugæ propositum fuisset, exercitibus ibi locorum ad pacis usque executionem subsistendum, ubi tempore ejusdem conclusæ deprehensi forent. Igitur Brandeisiam regressus copias per vicinos
27 Oct. districtus distribuit; tum Wrangelium per literas monet: exercitum ex amicis Sueciæ Provinciis in Cæsareas ditiones infunderet; cujus & pręsentia communicandis invicem consiliis opus ipsi erat. Contra Cæsarei Pragam à Suecis desertam castra transtulerant, pontemque ad Kœnigsfalam struxerant. Unde Palatino suspicio oriebatur, istos ad Wrangelium abituri iter intercludere conari. Sed iidem, audito ipsum Brandeisiam regressum, relictis in urbe peditibus, eadem qua venerant via cum equitatu remeabant, Palatino ob defessos suorum equos insequi haut valente. Idem
30 Oct. mox Brandeisia Cuttenbergam se contulit, legionibus circumjecta regione distributis.

Pacis nuntius advenit. §. 65. Ast Cæsar Pragæ metuens initio Octobris Schlickio Comiti Budeweisam significarat, ut
3 Oct. quamprimum de subscripta pace à Legatis suis nuntius adferretur, haut expectato ulteriore à se mandato, eam publicaret, ac hostilibus actibus
6 Oct. abstineret, si adversa pars idem faceret. Ea de re Schlickius statim Palatino per tubicinem significat sciscitatus, num & ipse exercitui suo hoc casu hostilium cessationem imperare velit: quo fine literas tuti itineris petebat pro iis, quos eo nomine ad Cæsareas copias late dispersas in antecessum missurus esset. Sed Palatinus, cum à Suecicis Legatis nondum literas accepisset, Pragæ obsidio
18 Oct. hautquidquam dimovebatur. Schlickio tamen respondebat; ubi ab istis de pace sibi significatum fuerit, penes se omittendis hostilibus moram non
22 Oct. fore. Cum inde apud primarium Cæsaris exercitum de perfecta pace nuntiatum esset, Piccolomineus de ea statim Schlickium certiorem reddit: hic mox à Palatino per literas petit, ut hostilia tam contra Pragam, quam alias Cæsaris copias omittantur: quod idem à Cæsare jam suis injunctum
29 Oct. sit. His acceptis, etsi Palatino nondum à Legatis Regiis significatum esset; tamen cum & aliorum literæ idem confirmarent, testando in pacem studio consentiebat, ut in Bohemia inter exercitus utriusque partis statim induciæ essent: tum ut utrinque Deputati Pragæ congrederentur, qui de
30 Oct. pacis ad omnia præsidia denuntiatione, tum de armistitio, ac futuræ pacis executione agerent. Quo fine ipse Kœnigsmarckium, & Erskeinum mandatis instruxit. Tum Wrangelium ad se Egram evocavit, jussum interea exercitum tuto 1648.
loco disponere, ejusque curam alii duci delegare. Mox cum à Legatis Regiis nuntius pacis adesset, 3 Nov.
Schlickio statim significat, se confestim suis per Bohemiam ut hostilia omittant imperaturum. Quod & Wrangelius facere jubetur.

§. 66. Hassi isthunc annum non parum exercitum egerunt. Ejus initio Lamboius haut spernendas copias in Westphalia collegerat, cui in animo erat adscitis Lotharingicis superato Rheno ac Mosella Gallorum hospitia invadere, ac Turennium Wrangelio avellere. Ac jam machinæ adverso Rheno subvehi cœperant, copiis Siegenam usque progressis. Sed istud institutum turbavere exundantia passim flumina, & quia Lotharingus conjunctionem abnuerat, Hassique per Westphaliam ingruebant. Unde per Ducatum Montium descendens sub finem Februarii circa Dortmundam adpellebat, de invadenda Bremensi provincia consilium agitans. Landgraviæ copiis, postquam Rabenhauptius petitam missionem obtinuerat, Geisius præpositus fuerat, qui cum mille octingentis equitibus, mille sexcentis peditibus, ex Hassia Lipstadium concesserat; unde ut Lamboii copias improvisus invaderet, progressus fuerat. Sed cum sentiret, operæ pretium se haut facturum, retro conversus Gesecæ, altero à Lipstadio milliari, ubi annonæ copia suppetebat, consedit. Eum Lamboius ter mille equitibus, totidem peditibus stipatus è vestigio insecutus est, spe Hassis reponendi, quæ sibi proximo anno à Suecis intentata fuerant. Eo fine è vicinis præsidiis plerosque evocavit, ut peditum numerus ipsi ad sex fere millia surgeret. Tum oppidum omni vi oppugnare instituit. Geisio ad tuendum oppidum fossa & muris munitum abunde militum erat; sed quod tantum excursionis gratia processisset, pulveris pyrii parum suppetebat; unde parce ex oppido jaculari necessum erat. De hoc cum Lipstadii præfecto San-Andreano tribuno constaret, quadringentos equites pulvere, quantum equis commode ferri poterat, onustos eo misit, qui favente obscuro cœlo nocturnis tenebris per peritos viarum feliciter eo penetrantes defectum pulveris sic satis supplerunt. Landgravia eo audito undique quicquid poterat copiarum è præsidiis excivit, ac Westphaliam versus suis liberandis properare jussit, quibus & Sueci sexcentos equites, ac pedites mille addituri erant.

Hassorum acta. Lamboius in Westphalia fatigat.

Hassi in Lamboium tendunt, 1 Mart.

Lamboius istos obsidet.

§. 67. Verum antequam istæ copiæ coirent, jam Hassi obsidio exemti erant. Geizius quippe moræ impatiens signiferum cum viginti equitibus clara luce Geseca, Lipstadium perrumpere jusserat, cum San-Andreano conventurum, ut si reliquæ equitum turmæ, quæ ex Hassicis stativis expectabantur, eo pervenissent, displosis quatuor machinis signum daret. Inde sequenti nocte ista equitum manus sub auroram stationem legionis Holsaticę extrinsecus invaderet; quo momento ipse cum equitatu & quingentis peditibus in eandem stationem ex oppido erupturus, ipsaque oppressa cum equitatu Neuhausam abiturus sit, peditatu ad tuendam Gesecam relicto. Huic consilio exsequendo Ernestus Landgravius cum ala equitum Lipstadio missus, ac sex turmis, quæ aliunde convenerant, sub auroram stationem Holsaticam non minore animo, quam successu invasit, ac perrupit, legionemque profligavit, aliquot signis ereptis. Sed equitatus Gesecæ inclusus, qui per noctem in plateis paratus adstiterat, etsi statim audito primo strepitu oppido ex-

Geisius cum equitatu erumpit.

1648. do excedere inciperet, ob angustias tamen portarum plusculum temporis elapsum, antequam omnes in campum prodire possent. Et quia crepera adhuc luce, ejus errore, qui viam monstrabat, in sinistram plus justo flectebant, nec ob excavatos vias, paludesque, ac reductus à Lamboio excitatos ad Ernestum Landgravium penetrare poterant, ipsi quidem Neuhausam salvi evasere, præter extremam turmam, quę à Cæsareis excubitoribus fusa, magnam partem ipso cum vexillo intercepta est. Enimvero in Ernesto Landgravio faba cudebatur, qui stativis Holsaticæ legionis haut excedere jussus erat, priusquam Geisius ipsi jungeretur. Iste intercluso à Cæsareis receptu, cum ob profundas aquas & paludes Geisium subsequi non posset, manum conserere coactus, sed numero obrutus mox funditur, ac ipse equo trajecto collapsus, cum plerisque ductoribus & gregariis capitur: magna pars cæditur: eorum qui evaserant, vix centum numerabantur.

Lamboius Gesecam frustra oppugnat.

§. 68. Elapso Geisio in pedites Gesecæ relictos iram effundere Lamboius ardebat. Eo fine post imperatam frustra deditionem, ac ingentem mœnium ruinam editam ingruente nocte cum universis copiis tam equitibus, quam peditibus assultum complures per horas dedit. Sed ab Hassis strenue repulsus est amisso Goldakero tribuno, multisque ductoribus, cum quadringentis gregariis, magno numero sauciato, interque ipsos Archæ Comite. Ita post triduum re infecta discessit, mille amplius militibus intra paucos dies desideratis. Nec minus Lamboius desiderio flagrabat trans Visurgim Suecica stativa invadendi.

Idem in hospitia concedit.

Sed miles obsidio Gesecæ haut parum attritus erat. Pedites pluvio cœlo per accessus crurum tenus in luto steterant: equi profunda in castris uligine immoti feri hęserant: multi sauciati, multi ægroti: tum ductores æque ac gregarii irrita oppugnatione fessi quietem non sine importunitate flagitabant; quam & multa licet reluctatus demum annuere cogebatur. Ita Geisii & Hassorum interjectu periculum Bremensi provincia aversum. Sed & Geisius, etsi initio abeunti Geseca Lamboio insistere statuerat, quo fine & Suecorum auxilia exciverat: tamen mox mutato consilio & ipse copias suas per hospitia distribuit.

Lamboius denuo movet. 3 April.

§. 69. Iterum dehinc à Cęsareis agitatum, invasis ad superiorem Rhenum Gallorum hospitiis Turennium Wrangelio avertere. Quo fine Sparrius lustratis apud Warendorfum copiis iter Hermansteinum usque perrexerat, Lamboio subsequente. Sed Coloniensi Electori hæc expeditio displicebat, qui ditiones suas milite nudare nolebat. Unde mox reversus Lamboius inter Bonnam, & Coloniam consedit, adscitis pluribus è Westphalia copiis ut jam ter mille quingentos equites, totidem pedites secum haberet. Heic audito Hassicos per quædam Juliacensia oppidula dispersos quietis capescendæ causa ad illos turbandos propere movebat. Sed iisdem intra Novesium, & Kempenam se recipientibus, Bredenbendam arcem ad Ruram flumen in Juliacensi ditione sitam invadere constituit, cujus ope Hassi è circumjecta regione tributa extorquebant.

Bredenbendam expugnat. 21 April.

Geisio, qui Novesii tunc agebat, non sat virium erat obsessis subveniendi: cui à Landgravia, qui præsidiis detrahi poterant, milites submissi, Suecis quoque per Westphaliæ oppida quicquid equitum & dimacharum suppeteret subministrare paratis.

22 Maji.

Enimvero dum tardius auxilia moliuntur, acerrime licet per integrum mensem resistentes Hassi, cum omnia assultui parata essent, Bredenbendam honestis conditionibus dedidere, ducenti numero Novesium deducti. Arx jam antea machinis disjecta à Lamboio plane solo æquata. 1648.

Idem Hassos petit.

§. 70. Post Bredenbendam expugnatam Lamboius Landscronam supra Bonnam se conferebat; ubi copiarum nonnihil præsidiis detractum sibi adjungebat. Inde toto cum exercitu iter adverso Rheno instituit, velut Gallica præsidia impugnaturus, aut plane in Bavariam penetraturus.

A quibus vapulat.

Sed repente verso itinere in Hassos tendit. Hi è Westphalia copiis aucti Novesio Grevenbrucam ad Erftam flumen processerant.

2 Jun.

Ubi quanquam fama, sine dubio à Lamboio dedita, ferret, ipsum in superiorem Germaniam abiisse, id quod nonnulli Colonia venientes magna asseveratione confirmabant; Geisius tamen haut eo secius inter Grevenbrucam, & Wevelinghovam castra munire, ac exploratores dimittere: quibus ab hoste aberrantibus Lamboius sat improviso Hassis ingruit. Hic quippe raptim verso agmine pedites ac machinas navigiis impositas secundo Rheno Zonsam dimiserat, quo & ipse cum equitatu summa vi adproperans sub mediam noctem adpulit;

3 Jun.

unde simul magna cum celeritate, antequam Geisius cognoscere posset, inter Grevenbrucam, & Novesium trans Erftam editum locum prope Hassorum castra capessit, Hassis accessu Novesio interclusis. Mox sub vesperam per Hulckenradam, viam ejus loci præfęcto obtentu neutralitatis præbente, cis Erftam transit; quod crederet, Hassos desertis castris per Grevenbrucam evadendi viam quæsituros. Eo die Hassi intra castra quieti se tenuere, quod mane multos pabulatores emisissent; quorum reditum, antequam cum hoste manum consereret, expectare Geisius consultum ducebat.

4 Jun.

Sequenti die primo diluculo Lamboius iterum vado inter Grevenbrucam & Hulckenrodam Erftam transiens ante Hassorum castra instructis ordinibus se ostendit. Hassis peditum numero pares, equitatu longe infra hostem erant; cum ipsi non supra duo millia equitum, hostis ter mille trecentos equites numeraret. Nec eo minus Geisius hautquidquam moraturus, quoad castra sua humili adhuc vallo ab hoste machinis infestarentur, aperto campo occurrere constituit; eoque relictis intra castra impedimentis cum omnibus copiis in hostem movet. Ubi asperum prælium commissum à quinta ad decimam pomeridianam, adverso primo Hassorum successu, quorum sinistrum cornu ab hoste loco dimotum præter dextrum suorum cornu propellebatur, multis ductoribus, ac ducentis quinquaginta equitibus captis. Sed cum dextrum Hassorum cornu summa vi pugnaret, sinistrumque ordinibus instauratis pedem figere cœpisset, per quatuor adhuc horas certatum, Hassorum turmis septena vice in hostes impetum dantibus. Tandem Lamboii equites desertis machinis, ac peditatu in fugam versi, quos Hassi sub Zonsam usque persecuti sunt. Pedites inde solutis ordinibus magno numero concisi, multi capti; omnes quoque machinæ, instrumentumque bellicum in Hassorum manus pervenerunt.

Numerus Cæsorum captorumque.

Maxima clades peditatui incubuit, quorum vix septingenti evaserant, cum tria millia ab initio numerarentur. Quos inter Plettenbergius tribunus, qui cum ducentis peditibus castris Hassorum, quæ invadere parabat, repulsus, mature trans Erftam se receperat, etsi non paucis aqua suffocatis. Lamboius

1648. boius ipse pedes per paludem elapsus est. Capti tribuni Saverius, Holzapfelius, & Schrotius, quatuor subtribuni, unus vigiliarum, quinque turmarum præfecti, viginti tres centuriones, viginti octo optiones, signiferi triginta, minorum ordinum plures, mille quingenti gregarii, quorum plurimi sub Hassica signa distributi. His accedebant tredecim equestria, quindecim pedestria signa, undecim machinæ, sexcenti instrati equi. Ex Hassis occubuerunt Spreroicius tribunus, præfectus vigilum Schwartzius, Wersabeus turmæ præfectus, centum sexaginta præterea equites peditesque. Præter plures ductores sauciati ducenti octoginta gregarii. Primo infelici cornu sinistri conflictu capti Comes de Wida subtribunus, Præfecti turmarum Ostenus, Lauterbachius, Seipius, Janus Bornius, & ducenti quinquaginta gregarii; quorum tamen centum octoginta, versa prælii alea statim ad suos reverterunt.

Hassi victoriam non persequuntur. §. 71. Hanc victoriam Hassi haut persecuti, retro Grimlingshusam, ac Steinam trans Rhenum abeuntes castris munitis consederunt. Quibus tamen mensis Julii initio incensis Novesium concessere. Lamboius copias instaurat. Ast Lamboius primo Zonsam è fuga petere, inde apud Rodenkircham dispersos equites recolligere instituit. Mox Coloniam se contulit; copiis trans Rhenum per vicos Neoburgicos dispositis. Et equitum quidem haut magnam jacturam fecerat, quorum numero etiam post prælium Hassos superabat. Reparando peditatui Windeccæ, Eschweiteræ, Heinsbergæ, aliisque invalidis oppidis presidia detrahit; tum è Westphalia quatuordecim peditum centurias evocat fremens, se propediem ab Hassis vindictam illatæ cladis sumturum. Contra eundem, cum adverso Rheno adscensurus putaretur, Erlachius Brisaci præfectus mille equitibus, ter mille peditibus contractis Philipsburgum descenderat. Sed Lamboii clade audita Brisacum iterum revertebat. Et cum Friburgum, vel Offenburgum impugnaturus, aut in Bavariam abiturus crederetur, Regis Gal-
25. Jun. liæ jussu in Lucenburgicam concessit.

Lamboius denuo in Hassos movet. §. 72. Ast Lamboius brevi refectis copiis, quæ tribus equitum, totidem peditum millibus constabant, denuo in Hassos moturus Zonsa Grim-
9. Jul. lingshausam, ubi nuper Hassi metati erant, inde Holtumum progreditur, editoque loco dimidio à Novesio milliari castra munit, derivato Erfta flumine oppidi molendinis corruptis, & quia equitum numero præstabat annona pabuloque Hassis prohibitis. Interim Sparrius cum mille circiter militibus Caster arcem, quadraginta Hassicis peditibus insessam, ducentorum militum jactura ad deditionem compellit, præsidiariis mili-
1. Aug. tari modo dimissis. Ista arx post direpta, atque
Hassi firmantur. in cineres redacta. Enimvero Landgraviæ jussu San-Andreanus Lipstadii præfectus è Westphalicis præsidiis validam peditum manum contraxerat; cui accesserunt sexcenti equites recentibus armis instructi, & à Succis aliquot centuriæ equitum, peditumque sub Engelio tribuno submissi: qui verso ad Rhenum itinere Geisio junguntur. Eam ob causam Lamboius castris subito relictis incensisque Zonsam, inde Woringam recedit,
4. Aug. ibique denuo castra munit. Eodem & Hassi insecuti explicatis in aciem ordinibus ante castra prælio se offerunt, machinis displosis hostem lacessen-
6. Aug. tes. Sed nemine prodeunte Brielam vertunt, mox non procul Bonna considentes superiorem præsulatus Coloniensis partem tributis emungunt.

His peractis Hulckenrodam retro vertunt, ac 1648.
Novesio adductis majoribus machinis Durenam 19. Aug.
oppugnare instituunt. Id oppidum ducenti non Iidem Durenam capiunt.
amplius milites insidebant, impar eidem tuendo numerus, etsi una cum civibus, qui & ipsi arma ceperant, pro virili reniterentur; simul penuria pulveris nitrati premebat. Huic oppido Lamboius subventurus Woringa movens apud Frein- 4. Sept.
sam arcem medio inter Lechenicham, & Berghemum spatio considebat. Firmando præsidio Plettenbergius, statim atque Hassorum destinata patebant, quadringentos pedites Bonna raptim oppido immittere jubetur, quorum ducenti am- 7. Sept.
plius eodem circumsesso per Ruram fluvium intus penetrabant, quadringinta flumine submersis. Sed quæ pulverem illatura erat equitum caterva ab Hassis repulsa est. Nec eo minus obsidium per aliquot dies adhuc extractum. Medio 8. Sept.
tempore, cum Hassorum aliquot centuriæ pabulatum prodiissent, Lamboius cum majore equitatus parte ad illos intercipiendos properat. Hassi mature in cœmeterium muro circumdatum se recipiebant, & quanquam Lamboius iis in aperta expellendis vicum inflammaret, tamdiu resistebant, quoad ex Hassorum castris aliquot millia auxilio adcurrerent. Ita Lamboius non nisi ducentis equis abreptis retro pedem ferre cogitur, in receptu desiderato Funccio subtribuno, & quinquaginta equitibus, quorum ille cæsus hi capti sunt. Tandem obsessi honestis conditio- 11. Sept.
nibus deditionem fecerunt, trecentis octoginta peditibus cum equitum turma, qui oppido excedebant, Bonnam deductis. Amissa Durena Lamboius in vetera ad Woringam castra revertit, ubi è Belgio Lotharingicorum militum manus subsidio ipsi veniebat; sed qui fere inermes hiberna magis quam expeditionem circumspectabant.

73. 73. Cassellanæ Principi porro Carolus Gu- Hassi Paderbornam frustra obsident.
stavus Palatinus Fridericum Landgravium cum valida Suecicorum militum manu subsidio miserat, qui & jam Rhenum transierat. Ei obviam procedens Geisius apud Grevenbruccam junctus est, ubi consilio habito Paderbornam invadere placuit. Eo fine cis Rhenum cum 29. Sept.
universis copiis regressi sub finem Septembris ad oppidum istud appulere. Præmissus fuerat 25. Sept.
cum sinistro equitum cornu Ernestus Landgravius, qui ita improvisus ingruebat, ut quinquaginta cives extra oppidum rurestri operi vacantes interciperet, ac ducentos è Paderbornæ præsidiariis, qui Lubecam, ditionis Mindensis oppidum, diripuerant, reditu excluderet. His auspiciis tamen sequentia non respondebant. Equidem mœnia aliquot per dies machinis acriter quatiebantur, domibus quoque nonnullis per injectos ignes inflammatis. Strenue tamen resistebant obsessi, quoad à Lamboio auxilia in urbem immitterentur. Hic quippe Hassos cis Rhenum insecutus, assumtis quatuor Lotharingicis legionibus, initio Arnspergæ tertio à Paderborna milliari consedit: ubi relictis impedimentis propius suggreditur, velut impressione alibi facta Hassos distracturus. Huic cum exercitu obviam ire constituit Geisius, ut tamen opera ad oppidum excitata, accessusque milite insessos retineret. Lamboius cum simularet in animo sibi esse cum Hassis prælio certare, diversa via Ducem Holsatiæ cum caterva equitum

1648. ire jubet, qui perruptis Hassorum operibus centurias aliquot militum oppido immittit. Hi mox eruptione facta Hassos suggestu pellunt, cui quinque machinæ impositæ erant, quarum duas in oppidum pertrahebant, reliquas submissa à Geisio manus servabat. Hoc peracto Lamboius Warburgum vertebat, ubi insignem annonæ vim Hassi congesserant. Hæc ut sibi traderetur, cum minis oppidanos permovere non potuisset, omissa vi Brackelam inde Huxteram abit. Ubi quo minus Visurgim, uti cupiebat, transiret, Luneburgici obsistebant. Nec eo minus Sparrium cum peditatu ac impedimentis ibi reliquit, ut oppidum id operibus firmaret, ac ponte Visurgim sterneret. Ipse cum equitatu retro ad Rhenum vertebat, plures Lotharingicas legiones sibi adjuncturus: quo facto in Halberstadiensem præsulatum abiturus ferebatur. Enimvero ea destinata pax interrupit, ac Lotharingicorum tria millia, quæ Bonnam jam attigerant, retro in Belgium missa, Coloniensi Electore sub capitis pœna vetante, ne quid hostile amplius in Regias, aut Hassicas copias susciperetur. Hassi inde, digresso in Mindensem Præsulatum cum Suecicis copiis Frederico Landgravio, in vetera sua hospitia per Westphaliam distribuuntur. Cæsarei tamen, etsi aperta vi abstinerent, alio obtentu per Mindensem agrum turbas dabant, in quem à Lamboio Woldemarus Comes Daniæ Regis filius per Teclenburgicum Comitatum mittebatur, quadraginta uncialium millia veteris tributi residua dudum remissa exacturus, qui & exsecutionibus manu militari factis grassari incipiebat, & Cæsareis legionibus hospitia ibi struebat. Ea de re cum Legati Suecici, ac Brandeburgici quererentur, Cæsarei, qui nec ipsi talia probabant, repetitis ad Lamboium literis ista omitti postulant, quod legibus pacis omnia tributa cessare debeant, reliquorum exactione suspensa, in alienis præcipue hospitiis. Simul ut Deputatos Monasterium mittat invitant, qui cum Suecicis & Hassicis super istis prætensionibus amice transigant. Id cum adspernaretur Lamboius jactitans, Woldemarum non prius avocari inde posse, quam super aliis hospitiis prospectum ipsi sit: Sueci copias istas quamprimum vi exturbare hinc constituunt. Ex quo ne novum incendium nasceretur, Cæsarei Legati ad Coloniensem Electorem, cui Cæsar summam directionem per Circulum Westphalicum contulerat, eo super negotio scribunt: cujus jussu Woldemarus mox Mindensi agro, & aliis Suecicis hospitiis decessit.

Lamboius Huxteræ considet.

Idem post pacem turbarum nonnihil dat.

27 11. Oct.

21. Nov.

§. 74. Redeundum nunc est ad tractatus pacis, qui prout belli se fortuna verteret, ita languide aut alacriter procedebant; & cum superiore anno fiducia armorum à Bavaro resumtorum fere vado adhæsissent, nunc prevalentibus iterum Fœderatis magna cum diligentia movebantur. Initio anni Sueci de Cæsareis querelas movebant, quod cum postremis congressibus ab hisce æqua temperamenta allatum iri crediderint, septem per menses sibi expectata, nunc præter correctiones, & novationes nihil attulerint turbandis, ac subvertendis antehac transactis. Inprimis Landgraviæ postulata, non sine verborum aculeis nunc plane repudiari, cui tamen olim haut spernendæ conditiones oblata sint. Nec obscurum erat, Cæsareos ultionem in eandem meditari ob immotam in Regias partes constantiam. Tanto acrius pro ipsa Legati Regi connitebantur, ac eo magis urgendis Cæsareis Sueci ab hisce postulabant; ante congressum nosse se cupere quid circa Hassicam causam isti facturi sint, ne inanis colloquii labor summatur. Præsertim cùm & antea Trautmansdorfius Monasterii sibi ad ipsum accessuris denuntiarit: non opus congressu esse, ni in Cæsareorum postulata consentire velint. Interim Cæsareis offerebant, Salvium solum cum Volmaro congressurum adornandæ penitus Suecicæ satisfactioni: qua occasione & reliquis absolvendis via parari possit. Sed id abnuebat Volmarus, accessoriam se duntaxat personam causatus, nec sibi citra Collegas ullam agendi facultatem competere Salvio tamen si Cæsareos Legatos junctim invisere velit, liberum id fore.

Continuatio tractatuum pacis.

Sueci ob Hassicam causam progredi nolunt.

§. 75. Ex hoc Cæsarei ansam arripiebant Suecos traducendi, velut neglectis Imperii atque Ordinum negotiis circa Reginæ commoda expedienda satagentes. Simul querebantur, tempus frustra elabi inhibitis per Suecos congressibus. Tum Evangelicorum sententiam exquirunt super iis, quæ inter tractandum agitata fuerant, eosdem hortati, ut in discutiendis Imperii negotiis pergant, ac eam viam insistant, quæ Cæsari ac Catholicis probari possit. Post absolutam deliberationem in arbitrio ipsorum esse, per se aut mediantibus Suecis conclusa sua ipsis exponere: se quidem, quantum per mandata liceat, omnia libenter annuituros. Contumeliæ cedere Catholicis Ordinibus, quod tamdiu Osnabrugæ frustra hæserint, ne responso quidem ad suam declarationem digni habiti. Cæsareis uti hactenus solenne fuerat Regum satisfactionem primo loco expedire, ut hi emolumentis suis potiti Evangelicorum causam eo segnius agerent: ita cum id consilium haut successisset, Ordinibus circa Amnestiam & Gravamina satis facere instituebant, ut hi reliquorum curam omitterent. Nec tamen recusabant Sueci, quo minus Evangelici consultatione habita sententiam suam exponerent; quod hi confirmassent, sibi decretum esse, non minus circa Regiorum, & Hassorum satisfactionem, quam dicta duo capita expedienda operam adhibere. Unde Suecis perinde esse videbatur, quæ negotia prius absolverentur, modo ante pacem conclusam omnibus, quorum interfit satisfieret. Ita ab Evangelicis Instrumentum Monasterii adornatum cum Catholicorum *Correctionibus*, & per Cæsareos sub finem nuperi anni exhibitis *Differentiis* excutitur, ac super illis scripto concepta sententia tum Suecicis Legatis, tum & post Cæsareis, ac Catholicis exhibetur. Ea in tres classes digesta erat. Prima complectebatur capita jam conventa, quibus nullo modo decedere possent, aut vellent. Alteram componebant illa quæ temperamentum aliquot admittere possent. In tertiam controversa adhuc & indecisa conjecta erant; quæ ut æquis rationibus Sueci componere laborarent, eoque fine cum Cæsareis congressus repeterent, rogabant. Simul monebant, ut quæ super Amnestia & Gravaminibus transigantur, à Secretariis Legationis utrinque subscribantur, quo parti adversæ novas miscendi tricas ansa præscindatur. Sueci ne qua per ipsos mora foret, Cæsareis sequenti statim die congressum indicunt: quibus ab hisce responsum; se cum ipsis super Amnestia & Gravaminibus nihil agere posse, priusquam perceperint, quid Catholicis super Evangelicorum

Cæsarei Evangelicos ad negotia Imperii expedienda hortantur.

Id quod hi faciunt.

11. Jan. Evangelicorum de his sententia.

Sueci de iisdem cum Cæsareis agere frustra queruntur.

1648. corum declaratione videatur. Quanquam autem Sueci haut eo minus ipsos inviserent, de Reginæ ac militum satisfactione, causaque Hassica acturi; id tamen frustra erat, cum Cæsarei prius responsum repeterent. Id quod & duobus sequentibus
16. 19. Jan. iteratum, inani super cæteris rebus disceptatione. Eodem tempore Osnabrugæ rumor jactabatur, decretum esse, minores Ordinum, qui fere hactenus ob privata sua commoda plerasque remoras produxerint, non amplius ad tractatus admittendos, sed omnia per Cæsareos, Suecicos, Electorales, adscitis paucis è Principum Senatu in pacem pronis transigenda finemque brevi tempo-
20. Jan. re negotiationi imponendum. Id cum ad se pertinere judicarent Urbici, velut rebus ipsorum insuper habendis, ubi superiores Ordinum desideriis suis potiti forent, per Deputatos Suecis suspiciones suas exponunt, rogantes, ut si opus fuerit ipsorum causam suscipiant. Id quod Sueci prolixe pollicebantur.

Longuevillius in Galliam iter instituit. §. 76. Monasterii Longuevillius Dux in Galliam proficisci statuerat, ob privata uti ferebat, negotia, relicta tamen familiæ & supellectilis parte, ne plane avocatus videretur, sed velut mox reversurus, si propior spes pacis allubesceret. Revera autem ob imminentem inter Hispanos, & Belgas Fœderatos pacem è dignitate Galliæ ac sua haut ducebat ibi morari, & cominus insolentiam,
18. Jan. ac insultationes Hispanorum inspicere. Is per Residentem Grullardum Suecis significaverat, se valedicendi illis gratia Osnabrugam venturum. Sed cum ultra condictum diem emaneret, Sueci judicabant, ipsum iter id simulasse, ut quia bis jam Galli Osnabrugæ ipsos invisissent, hi parem illis honorem reponerent. Id quod & Grullardus à Gallis expeti ostendebat. Unde placebat Oxenstiernam in pauculos dies eo excurrere, Salvio interim tractatui cum Cæsareis vacante, ne qua mora negotio afferretur. Id quod & Oxenstierna postremo congressu Cæsareis indicabat; queis
Evangelici Oxenstiernam nolunt Monasterium abire. 20. Jan. istud non improbabatur. Idem cum & Evangelicis denuntiaretur, hi per Deputatos Oxenstiernæ, cum in procinctu esset, exponunt: Jam ante non modica se suspicione perstrictos ob Secretarium Legationis Bioernclovium in Sueciam subito missum. Nunc gravius commoveri, quod Princeps Legatorum negotiationem quam maxime ferventem destituere velle videatur. Multo labore opus fuisse, antequam Catholici Osnabrugam Monasterio adducti, ac tractatio super Amnestia & Gravaminibus suscepta sit: super quibus Catholici paucos intra dies sententiam exposituri sint. Quod si hoc ipso momento discedatur, id quæri appariturum, ut bene cæpta evertantur, ac tractatus infinitis remoris intricetur. Evangelicos in grandem sui contemtum accepturos, si hac rerum facie deserantur. Catholicorum multos hanc occasionem aucupaturos negotium ex voto extrahendi, ac Monasterium revertendi, velut ibi agenda sint, quæ præsentiam ipsorum requirant. Ita tractatus, quorum finis brevi speretur, plane turbatum iri, evanescente penitus pacis spe. Quæ Gallorum scire intersit, per Residentem communicari posse. Quod si id Oxenstiernæ agitur, ut Belgarum Legatos concludenda cum Hispanis pace, aut saltem ita præcipitanda cohibere velit; sibi persuasum hisce tractatibus magis expedire, illam pacem absolvi, quam differri; quod Hispanicis partibus addicti omnem operam daturi sint, quo & Osnabrugensis tractatus eousque extrahatur. Ita iter illud noxium esse, nec à solo Salvio quid perfici tantisper posse. Casselanum, 1648.
quem iter hoc ob privata Principis suæ commoda suadere constet, experturum, quam male sibi consuluerit, si Catholici rebus Osnabrugæ relictis hinc facessant. Etiam paucorum dierum jacturam nunc mensium multorum instar habendam. Igitur rogabant, itinere isto supersederet, ac potius Cæsareos urgeret, ne Catholicis longiorem cunctationem indulgeant. Tum ipse negotiis Imperii ad finem perducendis incumberet; se vicissim pro virili connixuros, ut circa reliqua iis quorum intersit satisfiat. Evangelicis responsum: Bioernclovium in Sueciam à Regina evocatum Oxenstierna iter id omittit.
accipiendis mandatis ad Residentis munus Monasterii obeundum; non, ut ipsi suspicentur, tractatibus abrumpendis, aut immutandis. Nec alio fine Monasterium se nunc ire, quam ut Longuevillio valedicat, & super Cassellanæ desideriis ante discessum istius certi quid statuat, intra paucos dies rediturum. Eximendis tamen ipsorum suspicionibus id iter differendum, quoad Catholicorum declaratio in lucem prodeat, & quam viam Cæsarei deinceps instituri sint adpareat; ne Suecis imputari queat, velut negotio remoram data opera quærant. Quod responsum Evangelicis cumprimis placuit. Sueci quoque statim de mutato itineris consilio Cæsareis significant; petuntque, Catholicos ad maturanda illa, quæ sub manibus habeant, autoritate sua compellant. Eodem die Osnabrugam improvisus accessit Longuevillius Succis valedicturus, commendatis simul Cassellanæ, & Trevirensis Electoris commo[..], causaque Lotharingica. Idem quoque Longuevillius Osnabrugam venit. 20. Jan.
explorare conabatur, quid Galliæ à Suecis expectandum foret, si post pacem Germaniæ conclusam bellum in Hispanos continuandum foret. Cæterum multis testabatur verbis, omnem se operam collaturum ad fœdus & amicitiam inter utrumque Regnum excolendam. Idem altero sta- 21. Jan.
tim die Monasterium regressus est.

§. 77. Edebant tandem declarationem suam Catholicorum declaratio Evangelicis displicet.
Evangelicis Catholici; quæ illis nulla ratione probabatur. Negabant quippe Catholici hactenus aliquid transactum, cui obligandi vis insit. Unde Evangelicis causam non esse, quare tam obnixe cum Trautmansdorfio actis insistere velint, 23. Jan.
cui tam plena agendi facultas, atque Evangelici sibi persuadeant, haut fuerit. Ita Evangelicorum prima classis subvertebatur. De cætero prioribus suis Correcturis presse insistebant novis quibusdam insertis, subnexa quoque reservatione: de quibus nunc mentio facta non sit, in posterum monenda. Qua clausula valente nova subinde movere, ac negotium in infinitum extrahere licebat. Addiderant quidam Catholicorum peculiaria ad Cæsarem desideria, quæ solis tunc hujus Legatis communicabantur. Ex his satis perspicie- Oxenstierna irritum Monasterium iter suscipit.
bant. Sueci, longiore consultatione opus fore, ad quam Evangelici haut commode accedere possent, nisi perspectis peculiaribus Catholicorum ad Cæsarem prætensionibus. Unde cum negotia parum urgere viderentur, placebat Oxenstiernam Monasterium excurrere, ad honorem Lon- 25. Jan.
guevillio reponendum. Sed cum Lengrichæ in- 24. Jan.
tellexisset, istum pridie Monasterio abiisse, omis- 25. Jan.
so itinere Osnabrugam revertit.

§. 78. Cum ita per Cæsareorum & Catholicorum cavillationes tractatus nusquam promoveret, quidam Evangelicorum, Saxonici Electorales, Brandeburgici, Altenburgici, Luneburgici, & ex Urbicis Argentoratensis consultatione inter se habi- Separata inter quosdam Evangelicos & Catholicos tractatio.

1648. habita tentare constituunt; num quos primariorum Catholicorum, qui pacis cupidi viderentur, in sententiam suam pertrahere possint. Quorum consensu impetrato cum reliquis eo facilius decidere queant. Id quod nec aliis sacrorum sociis, nec Suecis displicebat. Ita Moguntini, Trevirensis, Bavarici, ac Herbipolensis colloquium exposcunt; ex quibus Bavaricus initio dubitabat ejusmodi separatis conventibus se immiscere; mox
28. Jan. tamen cum reliquis in istud consensit. Eo congressu habito, placebat Catholicis, prius inter partes conventa, aut in Correcturis in dubium revocata tantisper seponenda, ac res ita crudas prout ab initio fuerint assumendas, & æqua temperamenta dispicienda. Inde testabantur, etsi per suam cum Evangelicis conventionem cæteras suæ Religionis Ordines obligare non possint: tamen si hi præter spem ista non probarint, se ut eadem valida sint præstituros. Id quod Evangelicis facile probabatur. Sed cum ad rem ipsam jam accedere pararent, Volmarus, cui de hoc congressu innotuerat, intervenit: sic ut colloquium tunc ab-
Ea evanescit. rumperetur. Scrupulum ea res non modicum Cæsareis injecerat, ne forte hac ratione moderamen negotiorum sibi è manibus extorqueretur. Unde eodem adhuc die, qui jam in vesperam inclinabat, & ipsi Suecos adeunt, & Evangelicorum Deputatos ad se evocant; quibus extremam suam sententiam circa Amnestiam & Gravamina, forma Instrumenti conceptam, exhibent. Id autem consilium in arena ipsos cepisse adparebat,
27. Jan. quod pridie Lambergius Oxenstiernam invisens hac de re ne verbo quidem mentionem fecisset. Cæterum ista declaratio nil aliud erat, quam prioris repetitio; in qua præcipua cum Trautmansdorfio transacta retractabantur. Quanquam autem supra dicti Evangelici & Catholici post resumto colloquio ad causam usque Sulzbacensem progressi essent, reliquis ob temporis angustiam dilatis: tamen haut obscure adparebat, Evangelicos hac tractatione operæ pretium haut facturos, ac forte Catholicos Cæsareorum declarationi pertinaciter inhæsuros. Constitutum tamen utrisque ad Calendas Februarii colloquium repetere. Enimvero Cęsarei summo studio renitebantur, Moguntino & reliquis, qui separatam hanc negotiationem suscipere ausi essent, aspere exprobrantes. Ac minabatur Volmarus, si pergerent se una cum dissentientibus Catholicis inde discessurum. Ita isti absterriti in sui excusationem allegabant, Saxonicos & Brandeburgicos huic negotio se subducere, nec se cum solis Principalibus agere posse. Et constabat, Saxonicos à Cæsareis monitos, ne separatæ negotiationi amplius se immisceant: Electori cum Cæsare arctiora commercia intercedere, eundemque aliam consiliorum viam inire. Unde is, qui inter primos negotii autores fuerat, desistebat, nova sibi mandata expectanda causatus. Post quem & Brandeburgici hærebant, quod vererentur, ut Evangelici ipsorum directionem, quod nec antea unquam factum fuerat, admitterent; nec sibi decorum sub Altenburgici aut alterius moderamine tractatui interesse. Ita institutum istud ultro collabebatur. Nec dubitabant tamen Cæsarei jactare; sibi de isto conventu nihil constitisse, nec repugnaturos se fuisse, quo minus idem sua sub directione succederet. Ferdinandum non Catholicorum duntaxat, sed & Evangelicorum Imperatorem esse: unde à neutra parte ejusdem Ministros præteriri posse. Quibus Evangelici citra ambages occinebant; ipsorum directionem in similibus negotiis 1648.
à se admitti non posse, cum circa sacra Ordines in duas partes discesserint, manifestis Cæsareorum in alteram partem studiis.

§. 79. Ita tunc præcipua lis super conventis cum Super conventis
Trautmansdorfio vertebatur, quibus Sueci atque Trautmansdor-
Evangelici mordicus inhærebant, Cæsarei autem, fianis col-
& Catholici non pauca in iisdem immutata cupie- lisio.
bant. Negabant hi quidquam de iis ad se relatum, aut consilium suum requisitum, nec rata se eadem habituros promisisse, multo minus adprobasse. Conscientiam non ferre, Religioni in tanti momenti rebus fraudem fieri. Cæsarei quoque discrimen faciebant inter ea, quæ ex solo Cæsaris arbitrio dependerent, quibus utique standum sit, & quæ Ordines spectarent, quibus insciis, ac invitis nihil condonari queat. His non probantibus quidquam ejus generis concludere illusorium esse, ac invalidum, cum per leges Imperii neque Cæsar Ordinibus, neque Ordinum unus invito alteri quid obtrudere possit. Quicquid Trautmansdorfius egerit, sub spe rati egisse. Tum quæ acta sint in scriptum quidem redacta, non tamen plene perfecta, aut subscriptione roborata, eoque ad obligandum invalida; reservata quoque utrinque addendi, demendi, mutandique facultate. Enimvero Catholicis occinebatur: ipsos articulo septimo Gravaminum suorum Protestantibus oppositorum jam ante biennium Cæsari arbitrium detulisse in rebus per Statuta Imperii indecisis, aut de quibus Ordines convenire non possint. Tum Protocollorum fide ostendi posse, omnia ipsis consciis acta, nec Volmarum apud Evangelicos id abnuisse. Cæsareis reponebatur: Hautquidquam retractari posse, quæ à viro perfectæ ætatis, ac primario Cæsaris Ministro gesta sint, cui Religio, & conscientia non minus quam aliis cordi fuerit; qui plena cum potestate ad tractandam pacem missus sit, nec sane animi causa tantum iter susceperit. Omnia sæpius perlecta, excussa, perpensa, demum utrinque probata: idque continuo, non interrupte ex vi Cæsareæ plenipotentiæ bona fide actum. Volmarum *placet* sua manu adposuisse, quod non minus validum, quam si Secretarii manu subscriptum foret. Clausulam denique reservatoriam haut eo usque porrigendam, ut omnia acta in ludibrium vertantur.

§. 80. Hæc igitur res non inter Ordines solum Sueci Cæ-
aliquoties acriter disceptata est, sed & Evangelicis sareos ea
instantibus Sueci Cæsareos eo fine adiere, ut ipsis de re compellunt.
rationes, ob quas à conventis Trautmansdorfia- 2. Febr.
nis discedere nullo modo possint, demonstrarent, eosque permoverent, ut & ipsi eadem tuerentur adversus quoscunque, qui indubium ista revocare auderent. Sed post longam disceptationem utraque pars suæ sententiæ inhærebat. Sueci à Trautmansdorfio conventa fundamenti loco ulteriori tractationi substernebant, quæ nullo modo convelli deberent. Cæsarei ista à se non retractari, sed alicubi temperamentum quæri jactabant. Addebant demum; mirari se, cur Sueci eam rem tantopere urgeant, & circa Ordinum negotia satagant, cum Regina satisfactione ex voto potita causam non amplius habeat bellum extrahendi. His responsum: istud si ipsi sperare potuerint, vehementer falli: à Regina hanc præcipuam satisfactionis partem haberi, ut Evangelicis Ordinibus circa gravamina sacrorum, ac civilem libertatem spectantia satisfiat. Hunc sibi præcipuum scopum nunc esse, ac ni animum Cæ-
sarei

1648. sarei mutent, frustra de reliquis disceptari. A semel conventis, circa quæ tantum laboris, ac temporis consumtum sit, ne latum unguem discessuros. Sed cum Cæsarei prius dicta repeterent, Sueci discedebant, omisso per quatuordecim dies 31.Jan. congressu. Iidem & ad Gallos literas dederant, decretoriam ipsorum sententiam exquirentes, num secum ad tuenda Trautmansdorfii conventa conspirare velint: quod spes sit, si Regii Evangelicis heic consentiant, adversam partem demum flexuram.

Tractatio denuo suscipitur. §. 81. Ea Suecorum constantia apud Cæsareos; licet primo dissimulantes, id efficiebat, ut statim cum quibusdam Catholicis in Cœnobio Domini- 3. Febr. canorum consultarent, ac postera die universos Evangelicos ad se evocarent; quibus post repetita proxime acta suadebant, super nuper exhibito Instrumento suam mentem declararent, ut ubi res hæreant perspici queat. Spem sibi esse, si utraque pars aliquid remittat, abdicatis extremis, mediam quandam viam inveniri posse. Ex quo Evangelici colligebant: Cæsareos haut ita stricte recenti suæ formulæ inhæsuros, sed æquum temperamentum admissuros. Catholici, cum Evangelici ipsis hoc postea significarent, ad cæteros se relatu- 5. Febr. ros ferebant: mox tamen & ipsi haut alienos se ostendebant, in Evangelicorum arbitrio relinquentes, suam an Cæsareorum formulam sub examen revocare velint. Addebant, consultationes ad æquam rationem flecterent: ita spem fore, patriam diuturnis miseriis liberatum iri. Evangelici quanquam de prius conventis quidquam remittere nondum constituerant, contra si hoc modo ad ulteriorem tractationem accederent eo ipso mutationem admissuri videbantur: vincebat tamen cupido pacis, ut tractatus pacis in soporem velut datos utique excitare iterum decernerent. Consultissimum tamen videbatur, ut Sueci sicut antea, cum Cæsareis nullo proxeneta agerent, ac horum temperamenta tantopere jactata cognoscerent, & ad ipsos referrent.

Novus tractandi modus proponitur. §. 82. Porro ut temporis compendium fieret, placuit Evangelicos Suecis, Catholicos Cæsareis separato conclavi præsto adesse; ut si quæ à Cæsareis dubii quid habentia proponerentur, Sueci statim Evangelicorum sententiam exquirere, ac ad Cæsareos referre possent cum Catholicis communicandam, ut sic utrique parti ex tempore mentem suam declarandi facultas foret. Ita utrinque placita scripto concepta mox subscriptione firmanda. Sed quia non omnes Catholici Osnabrugæ aderant, quo conventa eo firmiora essent, placuit à præsentibus postulare, ut vel à cæteris mandata ipsorum nomine concludendi obtineant, vel cum Regiis ac Cæsareis conclusa præstanda Qui demum probatur 8. Febr. recipiant. Isthæc cum ad Suecos referrentur, hi quidem nonnihil difficultatis in isthoc agendi modo inveniebant: consentiebant tamen, ne quid paci promovendæ idoneum visum omitteretur. Præsertim cum judicarent, Ordines hoc actu simul ostendere velle, jus sibi esse in partem sanciendæ pacis, ac decernendi belli cum Cæsare venire. Sed Cæsarei ægrius huc descendebant, deliberandi cum Catholicis spatio sumto: Evangelicis interim Cæsareos, & Catholicos, ut hunc a- 12. Febr. gendi modum probarent solicitantibus. Elapso quatriduo Cæsarei Evangelicis denuntiabant: Dubitare se cum Suecis congredi, quod sibi de horum mente non constet. Nam si iidem nuper declaratæ sententiæ insistant, nullo fructu discessum iri, cum sibi mandata migrare nefas sit. Igitur optimum judicare, Evangelicos ante omnia 1648. Cæsaream formulam, aut Catholicorum declarationem excutere, & ad singula capita mentem suam exponere: post si opus sit utraque inter se conferri, ac brevi adaptari posse. Ita Saxonicos Electorales sentire, queis spes sit, reliquos Evangelicos eadem probaturos. Eadem reponebant Catholici, addito, dum super hoc consultant Evangelici, socios suos Monasterio huc convocari posse; tum de modo agendi ex omnium sententia statuendum. Enimvero Evangelici proposito suo haut dimovebantur, diserte testati; haut idoneum magis medium maturandæ tractationi dispicere se posse; id quod si Cæsarei eludere velint, reipsa abnuere desiderium pacis, quod tam ambitiose verbis ostentarint. Saxonis sententiæ exiguam rationem haberi velut unius. Ita Cæsarei demum in propositam formam consensere, postulantes, ut differentiæ in dudum ventilatis capitibus excerpantur, quo materia tractandi in promtu sit. Eorum exemplum & Catholici secuti, qui & præstituros se recipiebant, si quis conclusa in dubium trahere sustineat: etsi haut crederent, ulli audaciam fore conventa, utut forte displiceant, palam impugnandi, Wurtzburgensis præ aliis studio eminente.

§. 83. Inter hæc Osnabrugam veniebat Servientus, animi gratia, uti ferebat: revera ut re- Servientus Osnabrugam venit. sponsum ad nuperas Suecorum literas adferret, quod scripto concipere sacrorum suorum intuitu 5. Febr. Galli dubitaverant. Quam ob causam & nomine sui Regis laxioribus duntaxat verbis promittebat, juncta cum Suecis opera connixurum, ut semel conventa firma persistant, ad peculiaria descendere abnuens. Alias penes Suecos se relinquere, ut circa sacra negotia pro lubitu satagant, & quas possint pro se & sacrorum sociis conditione paciscantur. Nec Regi suo vitio datum iri, si ob respectum Sedis Romanæ & Catholicæ Ecclesiæ haut pressius mentem suam declaret. Quo fine literas proferebat, à Pontifice nuper ad Fabium Chisium, & ab hoc ad Catholicos Ordines super conservatione Romanorum rituum, & bonorum Ecclesiasticorum scriptas. Explorabat inde; Num Reginæ placeat, Bavarum denuo concessa neutralitate in amicitiam admittere? Quæ præcipua adventus ipsius causa videbatur, quod Galli post pacem inter Hispanos & Batavos conclusam numerosum in Germania exercitum alere non possent, totis viribus in Hispanum vertendis; unde Bavarum à Cæsare divelli cupiebant. Sueci quid hactenus cum Bavaro actum foret, & quam parum fidei ipsi adhiberent, memorabant. Cæterum nec sibi, nec Wrangelio de Reginæ mente constare: unde id negotium ad hanc referendum. Ea post Wran- 21. April. gelio scribebat: si Bavarus denuo inducias offerat, ac ipse Cæsareis simul ac Bavaricis par non sit, istas ne repudiet, cautionis loco accepta Augusta, & Memminga. Sed si utrisque prævaleat, rem gerere induciarum securus pergat. Servientus denique cum deinceps præsentibus Ordinibus tractandum sit, postulabat, Residentem Gallicum tractationi adhibendum, ac Cæsareos, ut cum admittant, permovendos. Quo ipso nova suscipiendis mox congressibus difficultas objecta est. His 16. Febr. actis iste Monasterium revertebat.

§. 84. Porro super admissione Grullardi Resi- Super admittendo Residente Gallico disceptatio. dentis Galli disserebant: Fœderi id Suecico, ac præliminari pacto congruere; ac Rosenhahnium Monasterii ipsorum tractationi interfuisse. Ordines Imperii utriusque Religionis, ac omnes fere,

1648. quos Germanica pax tangat, ad novam hanc conventus formam concurrere; unde par esse, Galliæ nomine aliquem adesse. Et quia super Amnestia, & Gravaminibus transigenda suis quoque tabulis sancienda sint, quid circa ista decernatur, mature sibi constare debere. Sueci etsi nunc quoque reponere possent, quæ ante biennium Labardæo objecta erant, tamen offensæ Gallorum vitandæ, & ad invidiam in Cæsareos derivandam declarabant: id se facile passuros, modo Cæsareis idem placeat. Quos repugnaturos haut frustra suspicabantur. Ast Cæsarei varios scrupulos movebant: Insolitum id hactenus: nec cum Gallis conjunctim, sed separatim actum, ac Mediatorum semper interventu. Rosenhahnium Monasterii non nisi semel, cum de mittendis ad Brandeburgicum ob Pomeraniam ablegatis consultaretur, apud tractatus cum Gallis visum. Non esse quod Galli suspicentur, à Suecis in ipsorum fraudem quid actum iri, cum quæ nunc excutienda sint solum Imperii statum tangant, de quo Galli hucusque parum soliciti fuerint. Grullardum non Legati autoritate Osnabrugæ versari, ut cum isto tractari queat; nec legationis suæ fidem ipsis unquam fecisse. Tum frustra actioni adfore quæ dicantur non intelligentem; nec in ejus gratiam alia se lingua usuras, aut interpretum vice eidem inservituros. Si quid occurrat, quod à Suecis ad Gallos referendum sit, id modo hactenus solito fieri posse. Si tamen Grullardus à Regina Sueciæ de sua admissione literas adferat, ac sibi de ipsius in sacra Romana favore cautum sit, fortassis ejusdem postulato gratificandum. Nec ab hac sententia discedebant Cæsarei, licet ipse Grullardus eosdem hoc nomine adiret. Unde is à Gallicis Legatis jussus apud Suecos ea super re non sine importunitate instabat; jactitans, se vel ipsis invitis in conventus eorundem cum Cæsareis irrupturum; aut si id non succederet, postulabat, ut Sueci tractationem plane abrumperent, velut qui consensu suo se obstrinxerint, quod Cæsareos ad ipsum admittendum permoturi sint. Quæ à ratione abhorrere Sueci ostendebant; tum ignominiosum fore, si in congressum irrupturus repellatur; aut si velut surdus adsideat, non intellecto quid dicatur. Magna quoque invidia Galliam flagraturam, si ob tantillam rem tractatibus remora injiciatur. Enimvero is proposito suo pervicax inhærebat, ut parum abesset, quin tota tractatio abrumperetur. Ac aliquoties denuntiabant Suecis Cæsarei; se nullo modo passuros, ut Grullardus conventibus intersit; aut si ultro irruat, ipsos colloquio abrupto abituros. Tum Suecos apud Ordines insimulabant, velut ex compacto cum Gallis hac via tractatus sufflaminatum irent. Ex Ordinibus igitur quidam Catholicorum, ac omnes Evangelici obsecrabant, ne Grullardi tanta ratio habeatur, ut in ipsius gratiam paci mora injicienda sit: universi Gallorum postulata sibi displicere testabantur. Unde Sueci Serviento, qui primus eam litem moverat, totam rei difficultatem proposuere, ipsius prudentiæ dijudicandum relinquentes, cum æquum sit, ob solam hanc causam tractatus jam velut reviviscentes iterum intermori, aut in longum extrahi. Sed iste Grullardum postulatis insistere non minus quam antea jubebat. Qui & eousque tam Suecos, quam Cæsareos urgebat, ut hi demum polliceri necessum haberent, si de Hassica causa agendum sit, ad conventum istum admittere. Ita isti aliquo modo satisfactum.

§. 85. Evangelici porro, uti Cæsarei postulaverant, præcipua, circa quæ adhuc disceptabatur, excerpta in scriptum conjecerant, cæteris ad ipsos congressus sepositis; & quidem non alia, quam quæ Amnestiam, & Gravamina spectabant; & ut hæc velut omnes tangentia priore loco decernenda essent, quam Amnestia, quæ ad singulos pertineat. Id scriptum cum Suecis ostenderetur, graves ab his querimoniæ movebantur ob causam Hassicam, & militum stipendia plane silentio prætermissa, quod suspicarentur, clandestinum præjudicium subesse istis ad extremum rejectis. Unde Evangelicis significabant; non se posse pati, ut duo ista negotia ad postremum locum seponantur. Haut ita scrupulose ordini inhærendum, sed omnia pari passu expedienda. Ita ansam ambagibus præscindi; alias negotia sibi mutuo obstaculo fore. Gallos acriter pro Hassis conniti; ab horum Deputatis se, Gallosque urgeri. Militum opera effectum, ut cuique causam suam agere liberum sit; hos, ubi se negligi senserint, forte alia consilia capturos. Contra si audierint, commodorum suorum rationem haberi, eo ardentius pro causa communi pugnaturos. Evangelici etsi hæc satis probarent; demonstrabant tamen Suecis: periculum esse, ne tractatus plane subvertantur, si hæc capita, prius quam reliqua adornata sint, expedienda contendant. Morem gerendum Catholicis, & Cæsareis, penes quos culpa sit, quod duo illa negotia non excutiantur. Sæpius de iisdem apud Catholicos institisse, sed qui præfracte repudiaverint, antequam Ordinum inter se controversiæ compositæ sint. Jactare illos, non hostibus, sed amicis pecunias se exsoluturos; nec hanc contumeliam toleraturos, ut à Suecis velut hostibus cogantur ad stipendia ipsorum militi solvenda. Quod si autem de pace cautum sit, se velut amicos una cum Evangelicis exercitui satisfacturos. Landgraviæ causam ut promoveant à superioribus sibi injunctum. Militum præmia jam decreta esse: super summæ modo ab universis Ordinibus conveniendum; qui in communem consultationem descendere non possint, nisi utrique Religioni addicti super Gravaminibus transegerint. Satis sibi constare, pacem expectari non posse, antequam militibus satisfactum, & Hassica causa decisa sit. Sed rationis non esse, publicis & quæ omnes spectant, privata, ad quæ stipendia militum, & Landgraviæ causa pertineat, anteferri. Illis expeditis hæc communi consilio facilius componenda. Sueci quanquam vererentur, ne præcipuis negotiorum perfectis Ordines reliqua levi brachio attingerent: tamen hisce non poterant non indulgere: qui verbis prolixe cavebant, haut aliud à se quæri, quam ut omnia ad optatum exitum deducantur; ac Landgraviam militesque forte lautioribus nunc conditionibus potituros. Addebant: Cæsareis fortasse intricatum & confusum agendi ordinem non displicere, ut negotiis inter se implicitis neutrum absolvatur. 1648. De materia tractandorum inter Suecos & Ordines disceptatio.

§. 86. Sic igitur conventus denuo agi cœperant, prima vice Cæsareis cum Ordinibus utriusque religionis in Suecorum domicilia congressis. E Catholicorum numero tunc aderat Moguntinus, Treverensis, Bavaricus cum Bambergensi, Herbipolensi, Badensi, Spirensi, atque Osnabrugensi. Ubi inprimis placebat, ut si Cæsarei apud Suecos convenirent, hi ad Evangelicos digressi acta referrent: sed si Sueci in Cæsareorum ædibus essent, hi ad Catholicorum conclave communicationis causa se conferrent, Suecici autem Gravamina excutiuntur, & primo locus Justitiæ. 18 Febr.

in

1648. in loco conventus manentes Evangelicos ad se evocarent. Heic Cæsarei ex Evangelicorum sententia de Gravaminibus primo proposuere, è quibus articulos de Autonomia subditorum Catholicorum, & de Justitia indecisos adhuc ferebant, super quibus formula à se concepta Catholicis displiceret. E quibus ordine retrogrado de Justitia primo loco agere decreverant. Quanquam autem Sueci alternis vicibus de Justitia, tum de causa Hassica, hinc de Autonomia, demum de militum satisfactione agendum censebant; Cæsareis tamen cedendum erat, qui Ordinum tam Evangelicorum, quam Catholicorum suffragio fulciebantur. Cum ad rem ipsam accederent, de translatione Cameræ Spirensis in Commodiorem locum & reformatione Justitiæ consensu ad proxima Comitia rejectum est. Sed super paritate Assessorum Cameræ acriter disceptatum. Ac Judicis quidem Cameralis munus Evangelici à Catholico & Evangelico alternis geri volebant; id quod Cæsarei plane repudiabant, quod illum, velut Cæsaris vices in judicio obeuntem, eadem cum isto sacra profiteri par sit. Scripturos tamen se ad Cæsarem eo nomine recipiebant. Quo & Evangelici adquiescebant, modo duo è quatuor Præsidibus ipsorum sacris addicti forent. Paritatem Assessorum utriusque religionis Cæsarei superfluum ducebant: cum Evangelicis desiderium suum de justitia citra partium studia administranda per paritatem judicantium fiat commode adsequi liceat. Quo fine proponebant, ut in litibus inter Evangelicos utrinque, aut inter Evangelicos & Catholicos, aut Catholicos utrinque Evangelico interveniente, Assessores ab utraque religione pari numero cognoscerent, ac ubi paria fuerint suffragia in civilibus negotiis Judex Cameræ suæ calculo momentum adderet; Ecclesiastica quæ ob æqualia suffragia expediri non possint, ad Comitia rejicerentur. Atque id inter Ordines utrinque locum haberet. Nam in causis privatorum paritatem judicantium haut necessariam esse, nisi vel actor, vel reus, vel interveniens expresse id petat: quæ ad Comitia referri è dignitate Imperii non sit. Sed Sueci nomine Evangelicorum demonstrabant; paritate Assessorum utique opus esse, si revera paritate judicantium frui velint. Nam paribus inter primos judicantes suffragiis istos pari utriusque religionis numero augendos: quod si & tunc paria forent suffragia, rem in pleno consessu discutiendam, ubi itidem paritate, quantum ad sacra, opus sit. Cameram quoque Spirensem hactenus quadripartito Senatu constitisse. Primum *Definitivum* esse, cui tres classes subsint, singulæ tribus Evangelicis, totidem Catholicis & uno judice itidem Catholico constantes: alterum *Interlocutorium* esse, tertium *Fiscalem*, quartum *Supplicum Libellorum*. Hactenus autem Evangelicos non supra novem aut decem suffragia potuisse conficere. Quod si tres classes Senatus Definitivi debito Assessorum numero supplendi sint, pro reliquis tribus Senatibus nil superesse; nedum ut pro re nata in pleno consessu cum Catholicis concurrere, ac æquilibrium tenere queant. Unde postulabant Evangelici numerum Assessorum ad quinquaginta augendum, quorum viginti sex Catholici, viginti quatuor Evangelici præsentarent; quam prærogativam duorum Assessorum Evangelici studio pacis, & in honorem Cæsaris Catholicis indulgebant. Cæsarei regerebant: paritatem consuetudini veteri repugnare, ac cum amplior Catholicorum in Imperio numerus sit, merito & plures iisdem sacris addictos Assessores esse. Sibi nunc non vacare novam Cameræ ordinationem condere; ac rem ad Comitia rejiciendam; cum locus, tempusque præsens talia disceptari non ferat. Sufficere debere, quod Cæsar in omnibus causis paritatem judicantium ab utraque religione admiserit: quo ipso suspicionem expirare, velut ob respectum sacrorum jus inflectatur. Adquiescere Saxonicum Electoralem; idem Brandeburgicos facturos, quos mandata accepisse constet, ne hanc rem heic loci ventilari patiantur. Numerum Assessorum in certos Senatus dividi, nec negotia in uno eadem ratione ac in aliis tractari. Si in primo Senatu definitiva lata sit, in reliquis disceptatione non amplius opus esse, adeoque nec pluribus, qui suffragia ferant. Numero Assessorum aucto, media eosdem sustentandi quoque augenda. Vix qui nunc sint potuisse ali, & singulis Comitiis querelas de hoc motas. Tum neminem Catholicorum in hanc rem mandatis instructum, eosque non ut totum corpus, sed ut singulos adesse; queis cautione opus sit, ne quid in absentium fraudem admittetur. Ipsos quidem præstationem in se recepisse; qua tamen abusuri non sint, nec plus facturos, quam reliquis adprobare queant: imprimis absentes augmento salariorum, & sumtuum Cameralium onerari non posse. Ad hæc Sueci Evangelicorum nomine regerebant: Evangelicis præcipuam causam esse contendendi, ut in Imperio justitia citra partium studia administretur, ad quam ipsis potissimum confugiendum sit. Burgundos, ac Austriacos istam parum curare privilegio exemtionis gaudentes, quod & Bavarus obtinuisse feratur. Rem ad Comitia rejicere: esse ad fontem omnium gravaminum ire; ac remedium mali petere, unde ortum sit. Id tamen ad extremum admitti posse; modo heic prius valitura interim dispositio fiat, ut res postea in Comitiis eo majore cum fructu peragi queat. Evangelicorum gravamen in eo precipue verti, quod Cæsarei & Catholici imparitati vim consuetudinis tribuere velint. Non nova à se peti, sed quæ in Recessu anni quinquagesimi quinti superioris seculi fundata, ac in sequentibus Comitiis semper agitata sint; quæ & per Palatinum, Saxonem, & Brandeburgicum Electores anno nonagesimo à Rudolfo II. solenni legatione petita sint. Nuper quoque Conventu Francofurtensi anno 1643. in eam rem decretum ab Electorali Collegio factum: sed quia paritas ista ad Consilium quoque Aulicum extensa fuerit, idem à Cæsareis eversum. Ipsos Catholicos Francofurti tunc censuisse Assessorum numerum augendum, nec de salariis scrupulum tunc fuisse motum. Quanquam autem Evangelicorum quidam censerent, sufficere si ipsi unum & viginti suffragia retineant, Catholicis viginti novem relictis: aut paritatem judicantium tantisper admittendam, quoad in Comitiis super alio modo conventum sit. Suecis tamen urgentibus Cæsarei re cum Catholicis denuo communicata in paritatem demum, prout supra ab Evangelicis proponebatur, consentiebant. Sueci contra, quæ Cæsarei super litibus inter Ordines ad Comitia rejiciendis monuerant, itidem probabant è sententia Evangelicorum, qui & remissionem causarum privatarum ad Comitia adspernabantur, velut molestam, & publica negotia turbaturam; quibus beneficium Revisionis sufficere debeat. 1648.

De Judice & Præsidibus Cameralibus.

De paritate Assessorum utriusque religionis.

§. 87. De

1648. De modo præsentandi. §. 87. De modo præsentandi inter partes nulla lis: cum Sueci ac Evangelici Cæsareorum, & Catholicorum arbitrio relinquerent, quid circa suos ipsis disponere placeret. Inter Evangelicos dissidii nonnihil oriebatur non sine Catholicorum irrisu. Utrique Circulo Saxonico, quod meris Evangelicis constaret, quini Assessores, Franconico autem, Suevico, Superiori Rhenano, ac Westphalico, ubi mixti Catholicis Evangelici habitant, bini tantum attributi fuerant. De quo hi, ac cumprimis Wurtenbergici, acres querimonias movebant, Luneburgicis succensentes, velut qui proprio ausu, ac inconsultis reliquis schema partitionis edidissent. Utrumque Saxonicum Circulum olim tantum pro uno habitum. Evangelicos in Suevico Circulo plus pecuniarum ad Imperium conferre, quam omnes Evangelicos per utrumque Saxonicum. Tum in Suevico Circulo plurimas lites inter Evangelicos, & Catholicos agitari. Se de Principis sui jure condonare nihil posse. Contra interrogabant Altenburgici, & Luneburgici: quare Saxonici Circuli deterioris conditionis, quam Suevicus, esse debeant? Sibi prærogativæ nihil quæri; nec esse fraudi debere, quod in Suevico Circulo Catholici simul habitent. Tandem id temperamenti inventum, ut Saxonici Circuli uno Assessore cederent, & singuli quaternos, nonum autem in commune alternis constituendum retinerent. Ita quatuor istis Circulis unus Assessor adcrescebat, ut & ipsi novem potirentur, nono itidem alternis præsentando. Hæc cum fere adornata essent, Ratispona novum monitum super Circulo Bavarico movebat, qui mixtis annumeratus non sit, nec Evangelicis in eo sitis quispiam præsentandus relictus. Sed quia prius de hoc mentio facta non erat, à Cæsareis nihil obtineri poterat; nec partitionem jam inter Evangelicos factam iterum turbari placebat. Haut abs re tamen visum, ne Evangelicis ejus Circuli silentio præjudicium crearetur, clausulam salvatoriam servando ipsorum juri addere. Id quod & Cæsarei admittebant. Denique de Advocato Fisci, cujus munus haut exigui momenti habetur, Succi & Evangelici quærebant: num is inter cæteros Cameræ Ministros intelligendus sit; an de eo diserte nunc statuendum? Quorum prius Cæsarei agnoscebant, ac de eo ad Cæsarem scripturos se recipiebant. Denique ut & circa reliquos ministros, quos constituere penes Moguntinum est, paritas religionis observaretur, Sueci & Evangelici monebant. De qua re etsi Moguntini ostenderent Principi suo perinde esse, quæ sacra colant, modo idonei sint: ita presse tamen ad paritatem se obstringere nolebant, sed Electori se rem commendaturos recipiebant, intra duodecim dies responsum polliciti. Sed Evangelici eo tempore haut expectato ad conclusionem properabant.

De aliis Cameræ Ministris.

Caput de Justitia absolvitur. §. 88. Exhibebant mox Cæsarei formulam hujus capitis, suo & Catholicorum nomine, quæ Evangelicis facile probabatur, modo hinc inde quædam vocabula insererentur. Veluti ubi cavebatur, ut Cæsari *liberum sit in causis majoribus & unde tumultus in Imperio timeri possunt QUORUNDAM ELECTORUM ET PRINCIPUM sententias & vota requirere*, vocabulo *Electorum & Principum*, verba *utriusque religionis* præmittebant. Sic & ei clausulæ; *in aulico non minus, quam Camera Imperialis judicio, privilegium primæ instantiæ, Austregarum* & similia *illibata sunto, nec per mandata ac commissiones turbantor*, vocabula, aut *avocationes & alio modo* addi volebant, Quod Cæsarei haut ægre admittebant. Cæterum etsi nec de Judice Cameræ, nec de Advocato Fisci mentio facta esset, paritasque inter ministros ad futura Comitia rejiceretur, Cæsaream tamen formulam Evangelici admittebant, stipulati duntaxat, ut Cæsarei, & Moguntini ad superiores suos eam rem referrent, quod sperent, durantibus hisce tractatibus responso grato se potituros, ut in Comitiis non opus sit de eadem agere. Id quod isti diligenter se facturos pollicebantur. Ei porro scripturæ, cum in authenticam formam redigenda esset Cæsarei varias conditiones adsuebant. Ac primo repetebant Reservatum nuper expressum: ni Evangelici ipsorum tunc in formula Instrumenti edita declaratione super Amnestia & Gravaminibus adquiescerent, se ad hæc non ulterius adstringi velle. Quo tamen desistebant, cum ostenderetur; ipsos in hoc de Justitia capite jam ab eo discessisse, & id quam maxime nunc agi, ut in aliis quoque capitibus ab eo discedatur. Cavebant dehinc, ut nullus articulus, etsi tantisper subscriptus, validus sit, ni compositis omnibus hactenus controversis. Id quod Sueci, Evangelicique facile admittebant. Insuper Cæsarei volebant, omnia licet conventa & tantisper subscripta, haut tamen rata fore, *nisi pax immediate concludatur eaque conclusa & subscripta statim hostilitas omnis cesset, idque ut fiat, exercituum præfectis utrinque significetur*. Ubi quibusdam Evangelicorum vocabula *immediate*, *statim*, & *omnis* suspecta videbantur. Nam fieri posse, ut unus vel alter Catholicorum, puta Osnabrugensis Præsul, conclusa pace novi quid moveat; ex quo ansa arripi queat cavillandi, pacem *immediate* haut secutam. Nec arma hostilia ita abrupte poni posse, ut non duabus aut tribus septimanis post conclusos tractatus opus sit futurum, antequam plena pax exerceatur; quæ hautquidquam idonea causa sit conventa retractandi. Nec omnia hostilia cessatura, si Galli & Hispani, quod futurum adpareat, bello impliciti adhuc maneant. Succis quoque vox, *immediate* suspecta videbatur, ne forte Cæsarei ipsos, statim ad conclusionem, & exsecutionem pacis absque Gallis adstringere velint, eoque tempus ipsis intercipere hisce in tractatu cum Cæsare adsistendi: quo ipso occasio præripiebatur præstandi, ad quæ ex foedere, & prævia conventione tenebantur. Declarabant tamen Cæsarei: vocabulo *immediate* respici non solum capita de Justitia, & Gravaminibus, sed communem pacem, omnesque ejus partes, ut si universa eo, quo cæptum nunc est modo absoluta sint, pax sequi, & hostilia cessare debeant, & quidem *statim*, atque sine mora, ut tamen utrinque spatium concedatur ducibus bellicis de instante pacis conclusione significandi. Bellum inter Hispanos, & Gallos ad res Germaniæ, non spectare, & vocabulum *omnis* de sola pace, & bello Germanico intelligendum. Quæ explicatio Suecis satisfaciebat. Tandem volebant Cæsarei, ut omnia hoc modo conventa juncta opera, & consilio assererentur. Quod & Suecis, Evangelicisque arridebat; Principum tamen ablegatis ignominio sum videbatur, quod *mandatarii* nuncupari essent; pro quo vocabulo *Deputatos* substitutum: & vocabulum *propositas* in *conveniendas* mutatum quod Excutione parum hucusque actum esset. Ita caput de justitia adornatum, pro missis subsequentibus conditionibus I. *Ut nullus articulus obli-*

1641.

Scripto concipitur.

gato-

1648. *gatorius sit, quamvis provisionaliter subscriptus, nisi etiam omnes hactenus controversi articuli compositi, transacti, & concordati fuerint. II. Ut etiamsi omnia concordata & provisionaliter subscripta, aliter obligatoria non sint, nisi pax immediate concludatur, eaque conclusa & subscripta statim hostilitas omnis cesset, idque ut fiat, exercituum praefectis utrinque significetur. III. Ut quae hoc modo inter Caesareos & Suecicos Plenipotentiarios, ac Deputatos Ordinum acta, transacta, & concordata fuerint, mutuo assensu, consilio, ope & opera, juxta conditiones circa Executionem Pacis conveniendas manu teneantur.* Subscriptionem Caesarei initio detrectabant, velut commode differendam, quoad totum de Gravaminibus caput absolutum esset. Post cum urgerentur, sufficere ducebant, ut Secretarii Legationis, sicut circa satisfactionem Suecicam factum, subscriberent. Sed Evangelicis tutius videbatur, Legatos ipsos, ac Ordinum utrinque directores conventa subscriptione firmare, ut Catholici eadem minus retractare possent: quibus & Sueci assentiebant. Quanquam autem Cranius aegre huc descendebat, quod sibi mandatum negaret, sigillatim conventa capita subscribere; tamen eo res redigebatur, ut ipse una cum Salvio, tum Reigersbergio Moguntino Cancellario, & Wolfgango Cunrado Thumbshirnio Altenburgico manu sua subscriberent, quatuor exemplis pari tenore confectis apud Caesareos, Suecicosque, ac Ordinum Directores asservanda. Id quod & circa sequentia capita observatum.

Et subscribitur.

De Autonomia subditorum.

§. 89. Sequebatur alter nodus de libertate sacrorum, (*autonomiam* tunc vocare solenne erat,) civibus concedenda, qui eadem diversa à Principibus suis profiterentur. Quae res praecipue Evangelicos subditos spectabat, qui sub Catholicis Principibus degebant; eoque ab Evangelicis Ordinibus contra Catholicos propugnabatur, non pari tamen omnium studio; quos inter praecipue Lampadii fervor eminebat, qui inter alia jactabat: Si Catholico Magistratui potestas concedatur Evangelicos expellendi, eorumque sacra abolendi, Apostolos, ac Martyres universos infamia notatum iri; quippe cum ejusmodi potestate admissa isti ob denegatum Magistratui obsequium merito poenas velut malefici dederint. Contra Caesarei testabantur, sibi plus, quam nupera pacis formula expressum sit, concedere nefas esse: ac Catholicis, ut Evangelicorum postulatis obsistant, solidas ex ipsa Augustana Pace rationes suppeditari; qua disertis verbis caveatur, ne quis Ordinum alteri subjectos in patrocinium recipiat: id quod ut subvertatur, nullo se modo ferre posse. Non minus Evangelicos, quam Catholicos super observanda illa pace fidem suam obstrinxisse; cujus violatae exemplum ab ipsis profectum longius sit iturum, nec Catholicos omissuros ab illis, quae molesta sibi videantur, discedere. Ad quae Sueci reponebant: Evangelicis haut animum esse in Pace Augustana aliquid mutare; sed quia nonnulla per injuriam temporum in sinistrum sensum detorta sint, melius sibi cavere velle, patrocinantibus jam Suecorum armis. Sicut ea Pax non Ordines duntaxat, sed & subditos spectet; ita hanc pacis elucidationem ad utrorumque commodum tendere, ac isthoc cumprimis caput ad subditos unice pertinere. Num Ordines aliqua ex decreto Imperii obligatione teneantur, à se in medio relinqui; Reginam sane non teneri, quae super hoc & aliis negotiis velut pacis legibus ipsos cum Caesareis tractare jusserit. Meminissent Caesarei, quid superiore aestate concesserint. Germaniam quantum ad sacra in duas haut multum inaequales partes divisam: ac optimum fore, aequali utramque jure frui. Evangelicos idem ex sua parte facere paratos, quod à Catholicis postulent. Inhumanum esse innocentes homines ob sola sacra penatibus suis praecipites ejicere. Enimvero quicquid Sueci contenderent, Caesarei ab initio eam rem serio agere detrectabant variorum subterfugiorum obtentu, ac paulatim de Provinciis Caesaris movere incipiebant; circa quas quousque Sueci progredi vellent, in antecessum nosse cupiebant. Sed cum hi subodorantes id omni studio declinarent, tandem isti erumpebant: se circa communem autonomiam nihil statuere posse, nisi super peculiari sit transactum. Sueci contra ordine semel placito, ut communia praecedant, decedere abnuebant. Unde Caesarei sibi reservabant; quicquid circa autonomiam in universum actum fuerit, à se pro invalido habendum, antequam paragraphus de Caesareis subditis adornatus sit: qua cautione praemissa ad negotium id accedebant. 1648.

Tres gradus Autonomiae.

§. 90. Circa subditos igitur, de quorum autonomia agebatur, triplex discrimen statuebatur. Alii quippe exercitium suorum rituum puplice aut privatim in domibus suis per pacta, diuturnum usum, aut convenientibus Superioribus hactenus habuerant; alii, cum neutro horum modorum id haberent, sub magistratu diversae Religionis domicilium fixerant, alii denique cum eadem sacra cum suo magistratu hactenus coluissent, deinceps his desertis alia professuri erant. Pro his in universum Sueci stipulabantur, ut pari per omnia jure cum reliquis civibus fruerentur. Qui à prima classe essent, exercitio suorum sacrorum, quod anno vicesimo quarto obtinuerant, deinceps quoque gauderent; Nam hunc temporis terminum demum Sueci admiserant, cum initio pro anno decimo octavo contenderent. Caeteris duabus classibus Sueci lautiores conditiones pacisci cupiebant; sed cum eam rem jam antea Catholici abnuissent, ac certum duntaxat temporis spatium illis indultum fuisset, satis habebant, alteri classi vitae tempus, tertiae quindecim annos ad habitandum concedi. Caesarei & Catholici etsi aegre ad tolerantiam per pacta adstringi vellent, circa primam tamen classem parum difficultatis movebant: nisi quod sufficere judicabant, communibus vocabulis *liberum exercitium* exprimi, sub quo tam *publicum*, quam *privatum* intelligi possit. Unde vocabula, *sive publicum sive privatum*, ut & *sive sola conniventia*, expungi volebant, illa velut materiam litis in futurum, hoc velut superfluum, & quod sub voce, *longum usum* contineatur, qui non aliter quam per conniventiam Magistratus introduci potuerit. Sed Evangelicis ob majorem securitatem concessum, ut utrumque exercitium distincte exprimeretur. Vox tamen *conniventiae* dispuncta, cujus loco *observantia dicti anni* velut longe efficacior substituta. Sed & Caesarei induci patiebantur vocabula *vel pure & simpliciter, vel certis conditionibus & privilegiis*, quae antea voci *subjectos* initio hujus paragraphi duodecimi praemissa erant, velut in ambiguum trahi apta.

Succorum postulata.

Caesarei primum gradum annuunt.

De Coenobiis Hildensibus & Erfordia.

§. 91. Circa pacta autem quondam inter Principes, & subditos super cultu sacrorum inita nonnihil difficultatis movebatur. Ac Coloniensis quidem Elector, quae circa subditos Praesulatus Hildesiensis cum Luneburgicis convenerant, remittebat; novem tamen Coenobia Evangelica ibi sita reliquis octo Catholicis utique jungi volebat; tum

1648. tum ut in Evangelicis templis Catholici quoque ritus simul celebrarentur. Cujus Legatus Buschmannus discessurum se minabatur, si ista recusentur. Moguntinus postulabat, ut pacti, quod anno decimo octavo hujus seculi inter Electorem Suicardum, & Erfordiam Urbem initum ferebatur, in Instrumento Pacis mentio fieret saltem tantisper, quoad à Principe suo alia mandata acciperet. Enimvero Coloniensi ostendebatur; haut opus esse in Evangelicorum templa irrumpere, cum in Præsulatu ac Cœnobiis pauci duntaxat Catholici inveniantur, quos vel unum templum capere queat. Ita hoc postulato quantumvis ægre depellebatur. Sed Cœnobia etsi Sueci inter Electorem & Luneburgicos dividi cupiebant: quia tamen hi ultro eorum possessionem dimiserant, Sueci quoque reniti non amplius poterant, quo minus Coloniensis iisdem potiretur. Sed pactum Moguntini cum Erfordiensibus plane adspernabantur, quod istud nunquam perfectum fuerit. Equidem Moguntinum anno decimo sexto ita acriter urbi institisse, ut ad tractatus cum ipso descendere cogeretur, qui in annum decimum octavum extracti sint. Verum negotiationi isti non solum Domus Saxonica ab initio ob patrocinium urbis intercesserat, sed & Moguntinus eandem ratam non habuerat, quin anno vicesimo septimo & tricesimo sexto disertis literis irritam declaraverat, quod speraret, alia via se urbem arbitrio suo subjecturum. Ita clausula de pacto Erfordiensi, quod Moguntini capiti de Amnestia inseri cupiebant, à Suecis rejecta est, ac pollicebantur Cæsarei, illam è tabulis Pacis exclusum iri. Cum igitur Moguntinus postulato suo excideret, ac tamen eo negotio concluso subscriptioni se subtrahere non posset, protestationem interponebat, quo Electori & Præsulatui Moguntino sua jura diserte reservabat. Enimvero quia Ordinibus utriusque Religionis placuerat, ejusmodi peculiares contradictiones illicitas fore, quo fine & præstationem eorum, quæ decernenda forent, junctim in se receperant; simul Domus Saxonica Moguntino superioritatem quam vocant territorialem in ullam Thuringiæ partem ipsamque Erfordiam nunquam annuerat: Altenburgicus statim postera die contrariam protestationem interposuit, ut Moguntina protestatio velut invalida actis eraderetur, Domui Saxonicæ suis juribus reservatis. Sed quia Erfordienses neque Moguntini, neque Saxonum in urbem Imperium agnoscere volebant, eorum Deputatus Paulus Christophorus Zieglerus utramque protestationem velut irritam actis amoveri petebat, utque urbi sua jura illibata servarentur.

8 Mart.

9 Mart.

11 Mart.

Sueci in tertio gradu cedunt.

§. 92. Secundæ & tertiæ classi Cæsarei non nisi triennium indulgere volebant, intra quod ad emigrandum res suas disponere possent. Amplum, sat spatium id esse, si edictum Georgii Friderici Marchionis Badensis respiciatur, quo gravi sub pœna vetuerat, ne quis extraneus sacerdos ultra viginti quatuor horas in ipsius ditione moraretur, ac interim non nisi diversorio publico uteretur. Haut tamen eam sibi mentem, elapso isto tempore illos statim expellere, id quod nec hactenus sit factum; sed ea humanitate adversus eosdem usuros, ut querendi causam habituri non sint. Ferri tamen non posse, ut velut publica lege inviti adstringantur ad subditos diversorum sacrorum in suis ditionibus tolerandos. Cum igitur Cęsarei ita pervicaciter huic sententiæ inhęrerent, Sueci primo loco tertiam classem expediendam suscipiebant, quod spes esset, Cæsareos eo facilius in plures annos consensuros, quod ejusmodi casus nunquam eventuros jactarent. Enimvero hoc non obstante Cęsarei obfirmato animo hęrebant. Unde Sueci è consilio Evangelicorum à quindecim annis gradatim descendentes demum in triennium à Cæsareis propositum consensere. Addebantur tamen leges, ut, queis hoc modo emigrandi necessitas imcumberet, neque ante elapsum id tempus ad emigrandum cogi possent, neque idem tempus antevertere prohiberentur: ut elapso triennio migratio ita necessaria non foret, quo minus per Magistratum prorogari posset: ut emigrans bona sua vendere non teneretur, sed de illis liberam disponendi facultatem retineret, ac si opus sit citra literas tuti commeatus ad ea iterum accedere, ac pro re nata ad tempus ibi agere citra vim conscientiæ illatam, ac inde abire iterum posset: denique ut quibus lites persequendæ sint, sive bona ibi habeant, sive minus, pari cum Catholicis jure fruerentur. 1648

Uti & demum in secundo.

§. 93. Cæterum quia circa hanc classem remiserant Sueci, sperabant Cæsareos circa secundam fore faciliores. At hi obnixe sententiæ suæ inhærebant, differentes: Jam antea Evangelicos Catholicis hinc inde adversus pacem Augustanam quædam decerpsisse: nunc domi suæ sibi leges præscribi. Dissimulasse equidem quosdam Principes miti ingenio cives diversa sacra professos: nunc in legem id abire, ac istos invitis Principibus eam licentiam stabilire non sine ingrati animi nota, & intolerando præjudicio. Subditos jam ultro fines obsequii migrare; quid facturos, si pacto nitantur? Repugnare hæc Principum conscientiæ, existimationi, ac dignitati: eo principio bella inter superiores & subjectos oritura. Evangelicos initio satis habuisse civili pace frui; inde sacrorum libertatem stipulatos: nunc subditos cum Principibus Imperium dividere, aut idem junctim cum illis administrare velle. Adstipulari sibi Saxonicos Electorales, & Brandeburgicos, qui triennii spatio indulto adquiescant. Horum exemplum & aliis inferiore dignatione sequendum. Etsi Brandeburgici hoc sibi à reliquis Evangelicis exprobratum inficiabantur, prælecta Electoris epistola, qua pro libertate conscientiæ subditorum contendere jubebantur. Sueci contra postulata sua acriter urgere: Non perpetuam eam cessionem, sed vitæ tempus duntaxat complexam: intra viginti aut triginta annos expiraturam. Cæsareos superiore æstate id annuisse, nec Catholicos idem plane rejecisse. Quæ duo Electores forte concesserint, se non tangere, nec esse quod illorum sententia tam scrupulose respiciatur, qui utique reliquorum tutores non sint. Quanquam autem utraque pars sententiæ suæ mordicus inhæreret; Sueci tamen postulata sua de libertate habitandi ad vitam pervicturi videbantur, ni Evangelici apud Cæsareos destinata sua prodidissent. Isti quippe extremam sententiam suam Suecis secreto indicaverant, silentio utique eam habituris. Sed mox iidem istam & apud Cæsareos effutierant. Unde eo minus hi sua sententia depelli poterant; nec Suecis reluctari amplius licebat, cum illi quorum maxime intererat remisissent, in quos & ejus rei culpa si qua erat redundabat. Id tamen obtinebant, ut huic classi biennium superadderetur; cum & Cæsarei æquum judicarent, his, qui ab initio diversa à Principibus suis sacra professi fuerant, largius indulgeri, quam qui post eadem mutaverant. Ita caput de Autonomia in genere in

1648. in eam formam redactum, prout post Tabulis Pacis insertum est.

De provinciis Cæsareorum sententia.

§. 94. Tractationi huic Cæsarei subinde de civibus ditionum Cæsaris immiscuerant, super quibus caveri sibi utique volebant, negantes antequam de his transactum fuerit, se priora de Autonomia in universum subscripturos. Et quanquam Evangelici, quoties occasio ferret apud Cæsareos pro iisdem diligenter intercederent, semper tamen rejiciebantur dato responso; jam extrema se mandatorum aperuisse, à quibus discedere nefas sibi sit. Et cum ad hanc materiam accederetur, initio audire de eadem adspernabantur, testati, Cæsarem potius summa imis misturum, quam leges heic admissurum. Diserte vetitum sibi de hac agere: & capite sibi luendum, si contra faciant. Et quanquam inficiari non possent, Electorem Saxoniæ non solum pro Ducibus Silesiæ Evangelicis, & Uratislavia urbe, sed & pro Schweidnicensi, Jaurensi, & Glogoviensi Ducatibus liberum sacrorum usum certis legibus obtinuisse: de eo tamen initio formulæ pacis inserere abnuebant, mandati defectum causati. Sed ad extremum formulam exhibebant non absimilem illi, quam superiore anno typis vulgaverant.

Evangelici cedunt.

§. 95. Sueci ab initio pertendebant, cultum sacrorum in Cæsareis ditionibus in statum anni decimi octavi plane reponendum. Evangelici autem Ordines, quanquam perspecta Cæsareorum pertinacia Suecorum arbitrio id negotium commisissent pro re nata expediendum: tamen tædio belli, & desiderio pacis paulatim molliti orabant, potius eo postulato desistendum, ac rem Deo committendam, quam ob eandem pax retardetur. Differebant isti: optandum equidem esse, Cæsareis civibus parta antehac circa sacrorum usum privilegia servari. Sed rebus Germaniæ ad extremum jam redactis, cum intra annum plures Evangelicos exitium maneat, quam illi sint, queis consultum eatur, illorum causa in bello hæreri non posse. Quin iidem ubi intellexerint, quantum heic pro ipsis desudatum, & quamdiu pax illorum causa extracta sit, facile acta probaturos; præsertim cum iisdem profuturum non sit, si alii Evangelici una cum ipsis pereant. Rem tamen ad Suecos referendam, eorumque sententiam cognoscendam. Si quid amplius isti obtinere queant citra notabilem pacis remoram, in lucro reponendum. Sin minus, admittendum quod Cesarei offerunt ea tamen lege, ut hæc tantisper valeant, ac Evangelicis integrum sit, si quid amplius deinceps pro ipsis pacisci queant. Præterea cum Saxoniæ Elector denuo ad Cęsarem super Silesia scripserit, eam declarationem esse reservandam. Tum ut liberum religionis exercitium Evangelicis Consiliariis Aulicis, quos Cęsar adsciturum se promiserat, ac Evangelicorum Ordinum Legatis & ministris concedatur.

Oxenstierna eos confirmat.

§. 96. Isthæc cum Suecis Evangelici exponerent, Oxenstierna iisdem demonstrabat; rem esse arduam; & cuique cavendum, ne conscientiam suam sauciet; eoque ad extremum pro istis hominibus, ut libertate sacrorum gaudeant connitendum. Suecis semper hunc præcipuum armorum scopum fuisse, sacra sua, & qui ea profitentur, præsenti oppressione eripere; nec durissimis licet rebus fiducia Numinis animos abjecisse. Unde nunc per ignaviam ad noxia consilia ruendum. Temerarios esse Cæsareos, qui Suecis, ac Evangelicis pro lubitu leges heic obtrudere audeant. Miseros illos toto bello hac spe sustentatos, pacem malis ipsorum pausam allaturam: qua nunc plane se privari ægerrime laturi sint. Potuisse Hungaros desideria sua intuitu florentium Reginæ armorum pervincere. Cur hos calamitati suæ immersos relinqui, cum armorum fortuna ad remissa consilia non compellat? Enimvero parum ista apud Evangelicos valebant, quorum nomine Thumbshirnius respondebat. Laudare se fortia consilia, nec alia ab Oxenstierna expectare potuisse. Cæsareorum duritiam, & iniquitatem dolendam, qui istos libertate sacrorum spoliare ausi sint, tanto labore ac sumtibus emta. Evangelicos denuo quærere, num plus quam postrema Cæsareorum declaratione obtineri queat; Id si fieri non possit, considerandum, uno anno plures Evangelicos perire, quam forte in omnibus Cæsaris ditionibus habitent. Unde ad extremum Cæsareorum oblatis adquiescerent, reservata tamen ad futura Comitia ulteriore actione. Deum sane aliam viam inventurum gloriæ, & doctrinæ suæ asserendæ. Isthæc Evangelicorum sententia per quosdam obnoxios Cæsareis prodebatur; Altenburgico, & Luneburgico in publico congressu acriter questis, Cæsareos omnia, quæ apud ipsos agantur, etiam singulorum suffragia nosse. Quæ & causa fuerit, quare in secunda Autonomiæ classe haut plus obtineri potuerit. Ac fremebat Lampadius, si de proditore isto innotesceret, infamia notandum cui & plerique diras imprecabantur. Unde Cesarei declarationi factæ immoti insistebant, ad Suecorum rationes nil aliud reponentes, quam ita caput isthoc in aula Cæsarea formatum, sibique transmissum, in quo ne apicem quidem mutare sibi liceat. Nec obscure innuebant, sibi satis constare, Evangelicorum aliam mentem esse.

Cæsareis Evangelicorum consilia produntur.

Suecorum negotiatio.

§. 97. Legatis Suecicis à Regina injunctum erat, eam rem tamdiu urgere, quoad reliqua negotia, ac cumprimis militum præmia absoluta essent. His omnibus obtentis ob eam solam causam tractatus haut abrumpendos ducebat. Nec parum dolebat, Evangelicos propriis commodis obstare, & in hac re velut impetu ruere. Ad extremum tamen mandabat, ut demum satishaberent, subditos istos Cæsari recommendasse, eoque nomine Cæsareos Legatos Ferdinandi nomine laute promittere. Ita Sueci Evangelicorum monitis, ac precibus expugnati ægre cum Cæsareis ad excutiendam eorum super hac re formulam descendebant. Ac Cæsarei quidem sacra quatuor Evangelicis in Silesia Ducibus, urbique Uratislaviensi permissa velut singularem Cæsaream indulgentiam extollebant, quam & ipsi humillima cum submissione jam anno tricesimo quinto acceptaverint: quo ejus concessionis gratia Saxonis intercessioni, non præsenti tractatui adscriberetur. Sequenti quoque versiculo hæc verba addiderant; *tanquam Principi per se absoluto & libero*, quæ non solum de Regnis & ditionibus hæreditariis, sed, & de ipso Imperio intelligi poterant. De nominatis Comitibus, Baronibus & Nobilibus, horum subditos omiserant. Tum diserta restrictione ad Augustanæ Confessioni addictos, Reformatos, quos ab ea Confessione aliquos censebant, exclusum iverant. Insuper quæ offerrent, non interim, sed in perpetuum valere volebant; unde nec interventionem & intercessionem Reginæ & Evangelicorum Ordinum admittere, nec concedere volebant, ut Cæsar futuris Comitiis, aut alias super hoc negotio interpellaretur. Denique ut Evangelicis Consiliariis Aulicis,

Suecorum cum Cæsareis super ea re tractatio.

1648.

1648. licis, Agentibus, & Ministris Ordinum liber sacrorum usus in templo, aut idoneis ædibus una cum cæmiterio & ritibus sepulcralibus in urbe Cæsaris Regia indulgeretur, mandato se defici excusabant. Sueci, quæ Cæsar heic concederet, in universum quidem Cæsaream & Regiam gratiam agnoscebant, quæ tamen ad annum tricesimum quintum restringenda non sit. Super potestate Cæsaris tam in Imperio, quam in ditionibus hæreditariis inter Suecos, & Cæsareos acriter disceptabatur. Sed cum hi eandem ad Cæsaris Regnum, & Provincias hæreditarias demum restringerent, Suecis quare ulterius contenderent parum rationis erat. Eam tamen rem ad Catholicos quoque referebant, velut quos non minus, quam Evangelicos libertas Imperij tangebat: qui & cum Cæsareis collocuturos se pollicebantur. Ita universorum Ordinum consensu dicta vocabula dispuncta sunt. Subditos Comitum, Baronum, ac Nobilium eadem indulgentia usuros Cæsarei verbo promittebant; id tamen formulæ pacis mandati defectum causati inseri nolebant, quod vererentur, ne olim alii *immediate* subditi hoc titulo comprehendi vellent. Sed quia transactiones stricti juris habentur, Sueci subditorum mentionem utique faciendam contendebant; quibus Cæsarei demum concedebant, præsertim cum extensioni, quam verebantur, vocabulo *eorum* obviam iretur. Pro Reformatis Brandeburgici soliciti erant à Suecis petentes, ut si Cæsarei in sua declaratione sub vocabulo *Augustanæ Confessionis* istos forte exclusos irent, eosdem sibi commendatos haberent. Qua de re cum Sueci monerent, Cæsarei subridentes regerebant; Reformatos haut in universum socios Augustanæ Formulæ haberi: in gratiam tamen Brandeburgici ea verba, quæ Reformatis suspecta videbantur, deleri permittebant. Præter tria templa in Silesia per Saxoniæ Electorem obtenta, Sueci si non plenum Religionis exercitium, quædam saltem templa in hæreditariis ditionibus pacisci cupiebant, de quibus aliquoties acriter Cæsareos urgebant. Sed hi, quanquam (uti postea cognitum) Cæsar jam consenserat, ut Suecis circa ea gratificarentur, pertinaciter abnuebant, quod nossent, Evangelicos ei postulato languide insistere; etsi paulo ante finem de templo pro Viennæ mœnibus spem facerent. Sed ut futuris Comitiis, aut alibi pro sacrorum sociis loqui non liceret, Sueci & Evangelici plane concedere nolebant, quod ferendum non sit, miseris heic fide publica adimi, quod datum non erat, & omnem spem istud aliquando recuperandi præscindi. Unde demum Cæsarei id admittebant, modo inter limites amicæ interventionis, aut demissæ intercessionis exclusa violentia, & hostilitate persisteretur. Denique de usu sacrorum Consiliariis Aulicis, & Ordinum Ministris concedendo Cæsarei non improbabant; certi tamen quid ob mandati defectum polliceri haut poterant. Sed cum Evangelici conclusionem solicite urgerent, ea res ad futura Comitia rejecta

8. Mart. est. Ita interventu Ordinum isthæc ad exitum deducta & subscripta fuere, cum Catholici reciperent, se Legatos Cæsareos, si quid forte mandatis ipsorum repugnans admiserint, apud Cæsarem indemnes præstituros, ac Sueci Evangelicis Ordinibus anxie instantibus obtemperarent.

De satisfactione Suecica, ejusque consectariis.

§. 98. Dum Ordines utriusque Religionis super negotiis Imperii anni initio consultant, Sueci satisfactionem, & quæ inde pendent, absolvere constituerant; circa quam obscuriora quædam clarius exprimere visum fuerat, declinandis in futurum litibus, postquam animadverterant, Catholicos Correcturis suis quædam non exigui momenti moliri. Sed Cæsarei circa Æquivalentia ostendebant; sibi cum iis quorum interest citra Suecorum offensam facile conventurum: id quod Sueci suo loco relinquebant. Circa Sueciæ autem satisfactionem etsi Cæsarei inter disceptandum à Suecorum postulatis parum abirent; tamen novam formulam scripto concipere abnuebant, sed plane illi, quam Secretarii Legationis subscripserant, inhærebant, sic ut à neutra parte mutatio aliqua admitteretur; nisi circa ea, quæ ex eo tempore partis utriusque consensu mutata fuerant; velut de Condominio Wismariæ, ac Præsulatu Hamburgensi, inprimis quatuordecim pagis, quorum possessionem Dux Holsatię hac pace perpetuam adquirebat. Equidem Saxoniæ Elector super Wollino actionem intendebat, quod Sueci supellectilem dotalitiam sororis ipsius Duci Francisco nuptæ publicaverant, pro qua Dux Wollinum insulam oppigneraſſe ferebatur, protestatione quoque per Legatum Saxonicum interposita, 20. Mart.
qua Electori jus suum reservabatur. Id tamen Cæsarei parum curabant; & quia Sueci rem mali exempli judicabant semel transacta retractare, placebat priori formulæ citra mutationem insistere, ac Cæsareorum declarationi verbo factæ circa unum atque alterum adquiescere. Absoluto capite de Justitia & Autonomia Suecis jam opportunum videbatur, eodem modo Articulum de satisfactione adornare. Id quod & Cæsareis, & Ordinibus probabatur, nisi quod Catholici caverent, ut ne hac ratione ordo tractandorum turbaretur, sed quæ circa Gravamina adhuc restarent statim expedirentur: & ut quæ super Palatina causa convenerant, Legatorum subscriptione firmarentur. Unde caput de Satisfactione denuo scripto conceptum iisdem verbis, quæ nunc in tabulis Pacis leguntur; nisi quod de Condirectorio Domus Luneburgicæ in Circulo Saxonico Inferiore nihil adhuc exprimeretur; & quæ tunc de præmiis militum inserebantur, post velut superflua omitterentur. Ita & isthoc caput à Cranio, & Salvio, simul Evangelicorum, ac Catholicorum Directoribus subscriptum. 8. Mart.

De Æquivalentibus, & causa Palatina.

§. 99. Æquivalentia, velut appendicem suæ satisfactionis Sueci statim quoque subscribi cupiebant. Ad hoc etsi paratos se ostendebant Cæsarei, obsistebant tamen Bavarici tractis in partes Catholicis, quod Sueci Palatinum negotium sua subscriptione certas ob rationes firmare dubitarent. Quanquam enim inter ipsos & Gallos quondam super eodem convenerat: post tamen ejusmodi respectus intervenerant, ut sat causæ esset, quare à prius placitis discederetur. Haut eo secius Sueci, intercedente licet Neoburgico, & aliis, paratos se declarabant ea lege, si Bavarus circa componenda negotia adhuc indecisa utilem operam navaret; cujus specimina perspicere Sueci volebant prius, quam ad eam subscriptionem accederent. Id quod cum Bavaricis displiceret, Æquivalentium subscriptionem impediebant. Enimvero Brandeburgici, & Luneburgici, quorum intererat super Æquivalentibus sibi caveri, diffidentia adversum Catholicos soliciti apud Bavaricos instabant, ut tantisper satishaberent, per Ordines, eorumque Directores transactionem super Palatina causa firmari. Ita obstaculo isthoc 9. Mart.
remoto subscriptio tam super causa Palatina, quam Æquivalentibus à Reigersbergio Moguntino,

1648. tino, & Thumbshirnio Altenburgico peracta est.

Per ista Brandeburgici & Luneburgici placantur.

§. 100. Isthac Æquivalentium subscriptione Brandeburgicus & Luneburgici sic satis demulcebantur, qui hactenus asperitatis nonnihil adversus Suecos ostenderant. Luneburgici paulo ante solito ferocius loqui, ac molestis sermonibus Suecos perstringere cœperant: ac inprimis cum Sueci certas ob rationes ipsorum æquivalens subscribere differrent, importune invehi, & quatuor suos Præsulatus Halberstadiensem, Magdeburgicum, Mindensem & Raceburgicum se vindicaturos crepare, quorum tamen possessionem nacti non erant. Inprimis autem Brandeburgici consilia suspecta habebantur, qui arcta cum Batavis commercia miscebat, & initio anni Legatos ad Cæsarem, Daniæ, ac Poloniæ Reges, Electorem Saxoniæ, & Luneburgicos, simul Coloniensem & Melandrum miserat. Quem constabat apud Saxonem, & Luneburgicos de arctiore inter Evangelicos, ac cumprimis Saxonicam, Brandeburgicam & Luneburgicam Domos conjunctione, armorumque paratu egisse: ut si exteri Reges à Cæsare oblata adspernati pacem Germaniæ inviderent, ipsorum autoritate armis subnixa ad eam compelli possent. Ac erant qui Suecis persuaderent Electorem Pomeraniæ præceptæ memoriam nunquam exuiturum, & extrema omnia, ut istos iterum inde ejiciat, tentaturum. Etsi Regina suis jam mandasset, ut si pro Brandeburgico aliquas copias in Germania colligi animadverterent, illas confestim dissiparent, ne in exercitum coire possent. Idem apud Belgas super novo fœdere agitabat, ad quod illos præcipue per invidiam, qua in Suecos tum flagrabant, impellere studebat: jactans, se iisdem quoque fœdus cum Danis, Luneburgicis, Holsato, aliisque conciliaturum. Quod fœdus tamen tunc successu caruit, postquam Belgæ animadvertissent, eo potissimum ab Electore respici, ut præsidia ipsorum oppidis Cliviæ dimoveantur, quam conditionem præ cæteris urgebat. Enimvero Elector Reginæ suspicione percepta, Legatis suis injungebat, ut istam Succorum animis eximerent. Equidem initio doluisse, à Regina Pomeraniam petitam, ac potiore ejusdem parte sibi decedendum fuisse: ac fortasse recenti dolore tunc quædam parum amica sermonibus jactata. Sed lite illa usque ad finium rectionem composita, nunquam animum fuisse transactionem evertere. Ex eo tempore omnia consilia huc direxisse, ut Sueciæ sinceram amicitiam certis pactis sibi pigneret. Sat ipsi constare, rebus suis nihil magis expedire, quam sinceram amicitiam ac fidam viciniam cum Suecia colere: contra haut certiori periculo se ac statum suum exponi posse, quam si ad adversi quid in id Regnum moliatur, non propriis duntaxat viribus sed & aliorum societate validum, ac ditionibus suis imminens. Si tale quid animo agitasset, haut maturum jam paci tempus fuisse expectaturum, aut tot occasiones isti scopo idoneas è manibus amissurum, suaque consilia à tot præpotentibus Principibus dissociaturum, qui omnes id quæsiverint, ut Succi solo Germanico iterum depellerentur. Fœdus cum Batavis non novum esse, sed à majoribus suis initum, cujus beneficio ditiones istas adquisierint, & ab se nunc instaurari solius defensionis gratia: nec compertum iri, suos Ministros in Belgio aut alibi quid Sueciæ adversum machinari. Legationem ad Cæsarem factam, ut Marcanus, & Ravensburgicus Comitatus tributis eximantur, ac Hammum restituatur. Si Dani auxilio adversus Sueciam uti placuisset, commodius fuisse tempus, cum is Rex aperto cum Succia bello implicaretur. Nunc isto ad pacem compulso, haut credi posse ejusdem auxilia ab ipso respici. Nec aliud quid à se, quam super vectigali in freto Oresundico, ibi actum. Missiones ad Saxonem, & Luneburgicum unice pacis maturationem spectasse, & ita quidem, ut Regibus assignata satisfactio non amplius in dubium revocetur; id quod Reginæ eo minus displiciturum crediderit, quod hujus Ministri constanter testentur, ipsi nil magis quam pacem in votis esse. Haut reperturos Suecos, se apud Saxonem, & Luneburgicos de ipsis questum, sed potius pronum eorundem in pacem animum laudibus extulisse. Ista quidem Brandeburgici apud Suecos prolixe memorabant, dictisque fidem producta Electoris epistola faciebant. Sane in posterum deprehendi non poterat, remoram ipsos paci objecisse; quin potius iidem sequenti tractatione cumprimis circa satisfactionem militum utilem operam navabant. Ejusdem Legati, qui apud Batavos super fœdere satagebant, testabantur, Electori per Æquivalens super Pomerania plane satisfactum: simul clausulam, quam superiore anno fœderi inserere cupierant, ut Belgæ per intercessionem, aut alia media ad recuperandam ipsi Pomeraniam incumberent, nunc omiserant. Nec eo secius suspectum erat, quod ejus fœderis formula nullam Sueciæ mentionem faceret, cum Danus, Saxo, & Luneburgici includerentur; ac disertis verbis poneretur, id fœdus neque adversus Cæsarem, neque Polonum tendere. 1648.

De ordine tractandorum disceptatio.

§. 101. Absoluta sua satisfactione Succi Cassellanam causam & militum præmia expediri postulabant. Nam de illa propediem discutienda Cæsareos spem fecisse, ac non parum laboris sibi fuisse insumendum, ut Hassis Gallisque tantisper patientiam persuaderent, inque eam rem ipsis fidem dedisse, quam retractare non possint. Contra Cæsarei initio culpam in Catholicos conferebant, qui institutum ordinem interrumpi nolint, quod & supra disertis verbis sibi reservarint. Totum negotium hoc modo confusioni involvendum: præsertim cum semel placuerit, ne peculiaria communibus anteponantur. Tandem tamen citra ambages jactabant, se pati non posse, ut propria Cæsaris causa, quæ in *§. Tandem omnes* verteretur, post Landgraviæ desideria rejiciatur. Circa milites quod difficillimum fuerat definitum, illis utique satisfaciendum esse: reliqua in proclivi fore, si de hoc negotio agi cœptum sit. Id quod suo tempore faciendum, ubi ordo tetigerit: nam nisi reliquis absolutis illa effectu caritura. Quibus Sueci reponebant: Insolenter facere Catholicos, qui leges sibi circa ordinem tractandorum præscribere audeant. Quem nunc tantopere crepent ordinem, ipsos haut ita presse secutos, à posterioribus initio facto. Justitiam, & Autonomiam in commune jam expeditam; quæ restent peculiaria esse, quorum tamen nullum insuper habere, sed quantum liceat omnia pari passu pertractare decreverint.

Reliqua Gravamina excutienda suscipiuntur.

§. 102. Huic dissidio componendo Evangelici intervenientes Suecis demonstrabant, circa Gravamina adhuc restare quædam magni momenti, communem causam spectantia, velut de Augusta, aliisque urbibus, & de oppignerationibus, quę divelli, aut indecisa relinqui haut deceat. Illa absolvi, ac Ordines in concordiam reduci ad facilius expedienda reliqua haut parum profuturum, juncto tunc studio, ac consilio Ordinibus connixuris. Alias Catholicorum morositate omnia impediri, quę Evangelici expedita cupiant. Landgraviæ arma in manibus

1648. nibus esse, nec minus Reginæ, quæ ipsi patrocinetur; unde dubium non esse, quin ista utique satisfactione sit potitura. Ac se pro eadem omnem operam navaturos; effecturosque, ut post Gravamina statim Cassellanum negotium suscipiatur. Sueci contra ostendebant; haut exiguum rebus levamentum fore, si cum Landgravia prius transactum sit, quæ tunc summo studio ad reliqua expedienda incubitura sit, cum nunc inter spem & metum anceps hæreat. Sed quia spes erat, intra paucos dies Gravamina absolvi posse, id demum remittebant, diserte tamen pacti, ut tunc citra contradictionem Cassellana causa statim expediatur.

De paritate Magistratuum Augustæ, & in aliis urbibus.

§. 103. Agi dehinc cœptum de pari Magistratuum, ac munerum publicorum numero ex utraque religione Augustæ, uti & Dunckelspulæ, Biberaci, & Ravensburgi, ante quidem concessa, post retractata; circa quam Suecis Cæsarei, & Catholici Bavaro cumprimis instigante acriter resistebant, ut isti vix postulata sua pervicturi viderentur. Augustanę urbis status anno vicesimo quarto hic fuerat, ut ambo Duumviri Catholicis sacris addicti forent; in secretiore consilio unus duntaxat Evangelicus locum sortiretur: è Senatu ampliore quindecim Senatores Evangelica, viginti tres Romana sacra profiterentur. Tres Quęstores Catholici: è tribus Ædilibus unus tantum Evangelicus: in cæteris quoque muneribus omnibus Catholici Evangelicis prævalebant. Sed in præsens dubium erat, num vel unicus Evangelicus munere publico fungeretur. Sueci porro censebant, fere supervacuum esse super hac re amplius disceptare, quam Trautmansdorfius ejusque Collegæ jam annuerint. Paritatem in Camera Spirensi concessam, quę ad universum Imperium pertineat: quam Augustę quoque indulgere exiguum sit. Pręter æquitatis leges cum Evangelicis Augustæ agi. Horum numerum Catholicos triplo excedere, ac tolerandum tamen iisdem, ut Catholici omnia prope munia possideant: & cum omnia majore suffragiorum numero decernantur, Evangelicos è Catholicorum libidine pendere. Unde fundamentum ejus Reipublicę in paritate Magistratuum constituendum. Ubi numerus personarum impar sit, una ambulatoria maneret, annua alternatione. Haut ferendum Suecis, urbem, à qua sacra ipsorum nomen gerant, tam dura lege agere. Liberam eandem esse, in quam nulli Ordinum juris quid competat. Quę nunc pro Augusta contendant, eadem ad reliquas quoque urbes supra expressas pertinere. Cæsarei contra censebant, tota pacis tractatione rem hac iniquiorem Suecos haut postulasse. Equidem ut Evangelicis civibus circa sacra molliores conditiones indulgeantur concedi posse. Sed ut status urbis ante seculum constitutus, & quo tempore pax Religionis sanciebatur haut solicitatus nunc subvertatur, ferri non posse. Paritatem Catholicis parum tutam, maximo civium numero Evangelica sacra sequente; quos Catholici hoc solo coërcere hactenus potuerint, quod penes ipsos summa rerum foret. Quod si Evangelici pari autoritate in Senatu potiantur, verendum esse, ne illi ab hisce plane opprimantur. Ac si Catholici id agi sentiant, sine dubio Bavarum protectorem sibi adsciturus; ita Evangelicos longe duriorem quam antea legem subituros. Ipsos Augustanos nil amplius libello supplici ab Ordinibus rogasse, quam ut in statum anni decimi octavi reponerentur, nec Reginam terminum restitutionis longius retraxisse. Id se libenter concessuros; nec querendi causam Augustanis superesse, si petitis suis potiantur. Si hanc causam omittant Sueci, se effecturos, ut eadem cum ipsis sacra professi in Recessibus Imperii deinceps *Evangelicorum* vocabulo insigniantur. Ad extremum tamen interventu Evangelicorum postulatam paritatem pro Augusta ac minoribus urbibus annuebant ea lege, ut in Secretiore Consilio semper tres Catholici, duo Evangelici essent, & qui nunc munera gererent Catholici, ad vitam eadem retinerent: sed in defunctorum locum Evangelici surrogarentur, quoad par numerus evaderet. Quorum prius Sueci de sententia Evangelicorum concedebant, sed posterius eo modo circumscribebatur, prout Tabulis Pacis expressum est. Cæterum apud Suecos testabantur Cæsarei, se non sine labore Catholicos ad hæc concedenda permovere potuisse, obnixe reluctantibus quatuor Electoribus Catholicis, tum inprimis Leuxelringio, qui Campodunensis Abbatis deputatus quorundam insuper Comitum, ac minorum in Suevia oppidorum nomine suffragium ferebat, ita ut fere pro autoritate agendum fuerit. Id honori Reginæ, ac Regni Suecię, non Ordinibus dedisse, quorum rationem habituri non fuerint, ni Sueci tanto studio in eam causam incubuissent. Quanquam non deerant, qui crederent, magis in Bavari odium Cæsareos eam paritatem concessisse. 1648.

Pro Aquisgranensi urbe nihil obtineri potest.

§. 104. Pro Aquisgranensi tamen urbe Sueci quam postulabant sacrorum libertatem obtinere non poterant. Equidem ostendebant isti, Ordines Evangelicos missa ad Rudolfum II. anno sexcentesimo legatione istam jam petiisse. Ni eadem annuatur, Batavos, ac Brandeburgicum civium ibi Protestantium patrocinium suscepturos; unde novis turbis ansam præberi posse. Sed Cæsarei negabant sibi super hac re quicquam mandatum: ac Catholicos Ordines acriter reluctari. Haut consultum Aquisgranenses Catholicos irritare, ne in Hispani ditionem se conferant, abdicato Imperio: quo casu Hollandi arma recens posita in Hispanos resumturi non sint. Nec hanc rem ad Brandeburgicum spectare. Declarabant tamen se non repugnare, quo minus ea causa ad Comitia, aut tempus magis opportunum rejiciatur, idque si postuletur actis inseratur: sed ut in Tabulis Pacis ejus mentio fieret, ferre nolebant. Id quod Evangelicis Ordinibus in præsens sufficere videbatur.

De oppignerationibus Imperialibus.

§. 105. Tertia controversia erat super Oppignerationibus Imperialibus, nominatim Lindaviæ, & Weissenburgi in Norico: circa quas Sueci prius conventis inhærebant; Cæsarei autem istas ad futura Comitia rejici volebant. Ne tamen tractatio circa has hęreret, de Lindavia nomine Domus Austriacæ remittebant. Circa Weissenburgum Aichstadiensis Præsulis intererat, cui Cæsarei præjudicium adferre verebantur; demum tamen & is prętensione sua desistere cogebatur. Et hæc pręcipua fuerant, super quibus inter Evangelicos & Catholicos hactenus controversum fuerat; quibus compositis reliqui paragraphi facile adornabantur, hinc inde mutatis quibusdam vocabulis nullo Evangelicorum damno. Ita & istud caput ab utroque Legato & Directoribus, uti priora, subscriptum: oppositis tamen protestationibus à Moguntino, & Altenburgico super territoriali in Erfordiam superioritate repetitis.

Caput de Gravaminibus absolvitur.

14. Mart.

Hassiaca causa suscipitur.

§. 106. Ad causam inde Cassellanam processum, cui non tam Cæsarei, quam Catholici Ordines quorum intererat renitebantur; contra Sueci Landgraviam velut Reginæ sociam destituere haut poterant, pro qua & Grullardus, qui ex convento huic tractationi intererat, contendebat. Adhibebantur & Ordines Imperii, non tamen ita, ut pro lubitu rem temperarent, uti circa communia negotia Imperii fecerant. Fundamenti loco tra-

cta-

1648. ctationi substernebantur, quæ ante annum cum Trautmansdorfio Osnabrugæ acta fuerant, quibus inhærere Sueci decreverant, pro re nata tamen hinc inde mutatione nonnulla facta, aut admissa. Cæterum Sueci Hassicam causam Palatinæ ex adversum ponere cupiebant, quod illa Regum, hæc Cæsaris socium spectaret, ac judicabant non minus sibi pro illa, quam Cęsari pro Bavaro pugnandum, utpote cum Landgravia non minus de communi Evangelicorum causa, quam Bavarus de Cæsare, merita esset. Capiti de satisfactione militum §. *Tandem omnes* conjungere volebant, velut cognata negotia: idque nec Cæsareis displicebat, quod ductores, Provinciis Cæsaris oriundi, qui sub Succorum auspiciis militabant, haut ita acriter restitutionem quæsituri videbantur, si insigni pecuniæ summa è satisfactione militari potiti essent. Sed quia Ordines Imperii Palatinam causam subscriptione sua præceperant, Cæsarei nunc §. *Tandem omnes* pariter cum Cassellana causa decidi volebant ad eum modum, quo in postrema pacis formula ab iisdem expressus erat. Id quod cum Sueci abnuerent, aliquot congressus vanis altercationibus absumti, donec Ordines ægre demum à Cæsareis obtinerent, ut *paragraphus* iste tantisper seponeretur, quoad de præmiis militum agi inciperet.

Discutitur. §. 107. Ita denuo Landgraviæ postulata, quæ mense Julio superioris anni scripto exhibita fuerant, excutiuntur. Ac primo quidem Cæsarei Landgraviæ, ipsique addictis peculiarem Amnestiam abnuebant, quod per communem ipsi sat cautum foret. Nam hoc exemplo singulos quoquo duces paria postulaturos. Nec opus esse *Neutralium* mentionem fieri; cum eidem periculo, quod Landgravia sibi ab his, qui neutras partes in bello secuti sunt, metuat, Cæsar quoque obnoxius sit; cujus copiæ in Frisiam Orientalem, Oldenburgicum Comitatum, & alio irruperint, tributaque inde exegerint. Bavarum quoque, & Coloniensem durante bello vicinis molestos fuisse; quo nomine pace facta nemini actio intendenda sit; eoque Landgraviam heic superflua cura agitari. Contra Sueci ostendebant; de hoc antea convenisse, quo nunc in dubium revocato suspicionem excitari, velut clandestini quid subsit. Nec frustra sibi Landgraviam à Neutralibus cavere, cum è Darmstadiensis actis constet, quid iste circa talia animo volvat. Nil præter securitatem à Landgravia quæri adversus futuras lites; quod institutum ipsi non possint non favore prosequi. 2. Præsulatum Hirschfeldensem Cæsarei in partem satisfactionis Landgraviç imputare volebant, Præpositura Gellinga Saxonicis reservata, de qua Vinariensis ipsos monuerit. Sed Sueci demonstrabant, Cassellanos anno vicesimo quarto eum præsulatum possedisse, eoque ex capite Gravaminum eundem istis deberi. De præpositura autem illa eo magis mirum videbatur, quod Vinariensis super eadem à se quidquam monitum negaret. 3. Circa Marpurgensem causam post multam disceptationem placuit eventum tractatus, qui eo nomine tunc Cassellis fervebat, expectari. Eo quippe Darmstadiensis Ludovicum filium cum Messio, & Fabricio Cancellario miserat, ubi & opera

14. April. Ernesti Saxoniæ Ducis tam exitiosa Hassiæ lis amica transactione finita fuit. Abolendæ belli inter agnatos memoriæ vexilla Darmstadiensibus erepta Cassellano armamentario detracta Ernesto Duci consignata sunt. 4. Pacta, quæ Cassellani postulabant, à se confirmari posse Cæsarei negabant; etsi non dubitarent, quin Cæsar decenter rogatus confirmationem indulturus sit, ad quam 1648. tamen solenni conventione adstringere eundem ipsi nequeant. Nec aliud pactum sibi notum, quam de confraternitate inter Saxones, & Hassos, jam olim à Carolo IV. ratihabitum: cui Brandeburgicus non ita pridem sit adscriptus, nulla adhuc confirmatione insecuta. Quod Hanoviense pactum attineat, eum Comitatum Imperii feudum esse, in quem Saxoniæ Electori à Cæsare expectativa delata sit. Ea si male erratis nitatur, aut Cassellanis justa in eundem prætensio sit, Cæsarem velut supremum judicem jus istis incorrupte dicturum. Interea rem in præsenti statu manere. Cæsari ejusmodi peculiaria pacta incognita, eoque super hisce nihil sibi mandari potuisse. De indulto Majorennitatis anno decimo octavo spem faciebant, si à Cæsare id rite petatur. De jure primogenituræ post multam tergiversationem demum annuebant. 5. Transactionem cum Comitibus Waldeccæ Cæsarei huc spectare negabant, quippe quæ controversiæ Marpurgensis pars sit. Demum tamen eandem admittebant, quantum Cassellanos tangit. Nam Darmstadiensi præjudicium adferre, aut ad istam amplectendam eundem compellere nolebant. 6. Circa quatuor præfecturas Schaumburgicas, ac inprimis Sassenhagensem Lauenburgicus protestationem interponebat, qua Duci isti jura successionis in eum Comitatum, ac inprimis jus reluitionis in Sassenhagensem præfecturam reservabat. Sed Hassi ea non obstante postulata sua apud Cæsareos pervincebant tanto facilius, quod cum Domo Luneburgica, & Philippo Comite Lippæ certo modo transegissent. Adversus quæ Cæsarei parum quod reponerent habebant, nisi quod Comiti Philippo titulum Comitis Schaumburgici tribuere nollent; ut tamen testarentur, se non repugnare, si Landgravia vasallum suum eo titulo insignire velit. Id quod & Suecis perinde habebatur, modo reipsa frueretur, de quibus cum Landgravia nuper transegerat. 7. Circa satisfactionem Landgraviæ Cęsarei oblatis antea sexcentis uncialium millibus nihil addere volebant, nec ut istud onus soli Moguntino, Coloniensi ac Fuldensi imponeretur; cum alios quoque vicinos, qui tributis Hassicis hactenus obnoxii fuerint, in partem oneris venire par sit. Nec Landgraviam à vicinis Ordinibus hypothecam exigere posse acriter contradicentibus, quod metuant, ne ejus recuperatio in longum promineat. Landgraviæ quoque communem Assecurationem omnium, quæ pacis Tabulis contineantur, sufficere debere. Sueci sexcenta illa uncialium millia acceptabant. Cæterum Landgraviam laude dignam, quod in oneris ejus partem amicos suos, Brandeburgicum, Neoburgicum, Frisiæ Orientalis Comitem, aliosque trahere nolit, quos & per peculiaria pacta jam absolverit, haut honeste retractanda. A Moguntino, Coloniensi, & Fuldensi plurimum ipsi damnum datum. Unde, si isti oppida sua recuperare velint, par esse, ut eadem redimant. Nec Landgraviæ post exautoratum militem, & oppidorum restitutionem absque hypotheca de solutione satis cautum fore. 8. Postulatam Hassicæ militiæ satisfactionem non sine irrisu rejiciebant Cæsarei: simul 9. oppida haut dejectis munitionibus recens excitatis restitui postulabant. De quibus rebus Sueci, cum de sui militis satisfactione nondum convenissent, multa movere haut consultum ducebant. Isthæc porro Ordinum interventu componitur. tractatio Suecis valde molesta erat, acriter hinc

1648. urgentibus Hassis, inde Cæsareis morose annuentibus, quod ægre ferrent, peculiare Cæsaris negotium ob causam Hassicam fuisse seponendum. Unde istis inter se incassum litigantibus nomine Ordinum Bavarus, Altenburgicus, & Luneburgicus Hassos juxta, ac alios quorum intererat ad temperamentum admittendum non sine labore permovebant: à quibus & capita conventionis scripto exhibebantur, Cæsareis, & Suecis quidem pariter probata, sed quæ hi subscribere abnuebant, quod Bavarici Palatinam simul causam subscribendam obtruderent. Quod cum Suecis nondum opportunum videretur, Cassellanum negotium tantisper utriusque Directoris manu firmatum est.

28. Mart. Ordines mediationem inter partes exercere pergunt.

§. 108. Hoc tractatuum successu Evangelici erecti spem commodæ sibi pacis concipiebant, ac compositis jam Gravaminibus quotidianas fere cum Catholicis consultationes super reliquis negotiis instituebant, ut si circa eadem Suecis, ac Cęsareis parum conveniret, arbitrio suo ista deciderent. Id quod circa negotia Imperium & Ordines spectantia facile admittebatur, ut si forte non omnia ex eorum quorum intererat voto obtinerentur, invidia in Ordines redundaret. Sed quia Suecis adhuc militum suorum satisfactio, Gallis Lotharingica causa, & auxilia à Cæsare Hispanis deneganda restabant, circumspecte procedendum erat, ne Ordinibus frœna nimis laxarentur, nec tamen eorum arbitrio rejecto offensæ ansa adversus Fœderata Regna præberetur, nevè illis ab hisce consilia sua dissociarent.

Amnestia absolvitur.

§. 109. Post absoluta Gravamina ad Amnestiam accessum; circa quam Cæsarei sententiam suam denuo scripto conceptam Suecis exhibere volebant. Id quod Ordinibus displicuit, ne à modo tractandi hactenus non sine præclaro successu adhibito iterum discederetur, & scriptorum reciprocatione tempus extraheretur. Ita modo hactenus solito ea materia incudi subjecta. (5.8. April.) Ac circa *articulum tertium* vocabula à Cæsareis inserta, *Fœderum hinc inde contractorum*, ac *Generalis clausula salvatoria* retinebantur; nisi quod Neoburgicus moneret, dictæ clausulæ post vocem *Restituenda*, addendum esse, *seu retinenda seu acquirenda*, quod hac ratione prætensionem ad Palatinas ditiones sibi reservare vellet. Sed quæ verba rejecta sunt, velut præsenti scopo repugnantia. Declinandis tamen peculiaribus effugiis, post voces, *hac clausula Salvatoria Generalis*, subnecti placebat, *vel aliæ subsequentes speciales*.

Causam Palatinam, in quam Cæsarei, Gallique, & Ordines jam consenserant, Suecci paulisper differri cupiebant, ut, quanquam communi decreto incassum reluctaturi essent, saltem perspicerent, quid Bavarus ad promovendam pacem in reliquis, præsertim militari satisfactione, collaturus sit. In §. *Princeps Fridericus* vocabulo *Recipiat*, addebatur, *& respective retineat:* quorum illud vectigal Vilzbacense, hoc Cænobium Hornbacense spectabat. Circa Sulzbacensem causam quæ mense Majo superioris anni placuerant, ut firma persisterent, Sueci aliquoties urgebant: Cæsareis excipientibus, Neoburgicum nullo modo discedere ab iis velle, quæ in Catholicorum Correcturis proposita erant. Contra Sueci ostendebant, Sulzbacensem iisdem conditionibus cum aliis Ordinibus circa Gravamina & Amnestiam frui debere, recuperato statu anni vicesimi quarti, quo triennio post exutus erat. Unde malebant eum paragraphum plane omitti, quam ejus 1648. Principis mentionem fieri eo modo, qui præjudicii quid adferre ipsi videretur. Et quanquam initio contenderent, ut Cæsarei protocollo inserent, quod verbo declaraverant: Sulzbacensem ideo Amnestia non excludi, sed omnium ejusdem beneficiorum non minus quam alios nomine expressos capacem esse; id tamen hi abnuebant, quod sufficeret, si diserte declararent, se neutri parti præjudicare velle. Nec minus tamen Sueci istud suo, & Moguntino Protocollo annotari curabant.

De *Paragrapho Controversiam* querebantur Marchionis, Bambergensis Episcopi mentionem factam, qui hos inter tractatus quantum sibi constet eo de negotio nihil moverit; & quod Kitzinga castrum, oppidum, & præfectura in universum in controversiam vocetur, cum tamen ejus tertia, & sexta decima insuper pars Domui Brandeburgicæ per seculum amplius propria fuerit, quæ cum reliqua parte controversa nihil commune habeat. Sed nec Cænobium ibidem ad Castrum, oppidum, aut præfecturam pertinere; sed eo modo, quo ab aliis Evangelicis Ordinibus circa similia bona actum, ante transactionem Passaviensem à Marchionibus vindicatum, ac ad annum usque vicesimum nonum possessum. Sed & ægre ferebant, constitutionem sacerdotum in Comitatu Schwartzenbergico, & Hohenlandsbergensi dynastia sibi detrahi, in cujus possessione ab anno superioris seculi tricesimo usque ad annum vicesimum quartum fuerint: donec triennio post per tumultus bellicos sacra Augustana ibi abrogata sint, ejectis sacerdotibus. Sed Cæsarei istis rejectis formula sua ut retineretur pervincebant.

Wurtenbergici restitutioni Treverensis clausulam reservatoriam annectere cupiebat, ob prætensionem, quam Spirensis Prælulatus in quædam bona Ecclesiastica isto Ducatu comprehensa movebat; sed Suecis reluctantibus ea omissa est.

Circa Mompelgardensem Comitatum majoris perspicuitatis causa addebantur verba, *in Alsatia & ubicunque sitas.* Super causa Badensi inter Cæsareos, Suecosque, & partes acriter disceptatum. Jussus fuerat à Principe suo Durlacensis Legatus interventu Luneburgici, & Altenburgici ad temperamentum rem deducere, qui & hos ad eam rem suscipiendam invitabat. Sed negabat Badensis plus quam hactenus factum remittere sibi fas esse; ac, si huic paragrapho aliqua mutatio adferatur, interposita protestatione Principi suo jus integrum servaturum. Sentiebant Sueci, Volmarum pro Badensi acriter niti; unde & ipsi pro Durlaceno haut sequius certabant. Et quia tota Superior Marchionatus nullo modo obtineri poterat, Durlaceno suggerente primo præfecturas Badenam, Etlingam, Kuppenheimum, Rastadium, Lohram, & Mahlbergam postulabant: inde gradatim remittentes demum Etlingæ, Lahræ, & Mahlbergæ insistebant. Sed Cæsarei ac nominatim Bavarici obnixe reluctabantur, ne latum quidem pedem de Superiore Marchionatu cessuri, quod jam alias Fridericus Marchio longe ampliorem ditionem, quam Wilhelmus retineat. Tum & prætensionem Durlaceni in Dynastiam Staufenam repudiabant, quod isthoc feudum ante duo secula ad Austriacam Domum devolutum, & ab hac in alios collatum fuerit. Eodem modo & Dynastiam Hohengeroltzeccam Frederico subtrahere

1648. here cupiebant, etsi eam demum ad cognitionem judicialem rejiciebant. Præcedentiam Succi in perpetuum Friderico, ejusque posteris stipulari cupiebant, Cæsareis pro alternatione pugnantibus. Cæterum Durlacenus Legatus etsi in mandatis non habebat in transactionem consentire, sed potius diserte jussus erat, si de Superiore Marchionatu nihil obtinere posset, protestatione interposita Frederico viam juris persequendæ suæ actioni reservare: ipse tamen, non minus ac reliqui Evangelici, Suecique, perspiciebat hac ratione Fridericum de prætensione in Superiorem Marchionatum periclitaturum, & iis quæ nunc obtinere possit, aut jam possideat, facile cariturum. Unde tutissimum judicabat, ad quæ concedenda Cæsarei ægre adducti fuerant acceptare. Ut tamen Durlaceno Legato præter mandata agenti caveretur; in Frederici arbitrio relinquebatur ante pacis conclusionem declarare, num hisce adquiescere, an causam denuo in judicium deducere malit. Idque tam Cæsareo & Suecico, quam Moguntino Protocollo inserebatur. Ita causa Badensis scripto adornabatur, prout nunc Instrumento pacis expressa legitur; quam formulam & Cæsarei probabant, nisi quod circa Gerolzeccam pro verbis *coram competenti judice*, vocem *sufficienter* substituerent, velut istis verbis Domus Au-
13. April. striacæ jurisdictio in dubium vocaretur. Scribebant inde ad Marchionem Fridericum Legati Suecici; in præsens plus obtineri non potuisse: optionem tamen ipsi relinqui, num transactione hac adquiescere, an causam incerto judicii eventui committere velit, adversa parte non minus connixura. Quo minus & ipsi Ordines ad eundem literas darent, causa erat, quod ad amplectendam præsentem transactionem ipsum permoturis ejusmodi rationes adducendæ forent, quæ in adversæ partis notitiam perlatæ ejusdem causam oneraturæ erant. At Fridericus hanc transactionem dolente quantumvis animo probabat, quod aliam viam ex illis difficultatibus eluctandi non dispiceret; & quod proponebatur judicium sibi iniquum metueret.

In Nassovia Domo Siegenensis linea præ Saræpontana præcedentiam tuebatur ob favorem Joannis Ludovici Comitis Cæsarei Legati; cum exceptione tamen, ut ea res Saræpontanorum juri fraudi non esset, qui priorem locum præ istis deberi sibi contendebant.

Porro in Siegenensi causa Cæsarei vocabula *pro suis quotis duntaxat* asserebant, acriter licet contranitente circa Siegenensem arcem Joanne Mauritio Comite, cujus matri ex ea arce multum molestiæ illatum, eoque hæc una cum oppido ab ipso occupata, & hactenus velut in pignus securitatis detenta erat: quam & idem ægre de manibus amittebat, quod eandem tantisper obtinere cuperet, donec sibi ob detentam à fratre suo Romanos ritus professo per viginti annos hæreditariam portionem satisfieret. Saræpontano Comitatus suus cum castro Homburgo adjudicabatur. De cætero adquiescendum eidem erat, ut ipsi revisionis beneficium adversus sententiam anno vicesimo nono latam reservaretur.

In §. *Joannes Albertus* Butzbaco *urbis* dignatio detrahebatur, pro qua *oppidi* vocabulum substituebatur.

Circa Domum Solmensem vox *per confiscationem* à Catholicis infarcta expungebatur; & pro unica voce *bona*, velut clarius reponebatur, *omnia bona & jura*.

Comitibus Isenburgicis Succi uberiorem restitutionem adversus transactionem cum Darmstadiensi optabant; quo fine proponebant, ut vel Commissio Cæsarea, ad quam à parte Comitum Moguntinus, & Palatinus Electores nominabantur, reassumeretur, vel res in proximis Comitiis disceptaretur. Sed adquiescere demum cogebantur, Comites istos generali Amnestiæ includi. Simul Darmstadiensi actio sua reservabatur. 1648.

Rheingraviorum tamen causam Succi adversus Cæsareorum, Catholicorumque, & Gallorum prætensiones obtinebant.

Circa Witgensteiniam Domum acris oriebatur disceptatio, quod hinc Galli una cum Cæsareis, & Catholicis Trevirensi adversus Comitem favebant: inde Landgravius Joannes, qui Comitis Ernesti de Sain & Witgenstein filiam in uxorem duxerat, opera fratris sui Georgii, Saxonem, & per hunc omnes fere Evangelicos sibi adjunxerat. Cum Trevirensi tamen lis ita componebatur, ut vel ad amicam transactionem, vel ad ordinarium forum intra annum decidenda remitteretur. Id quod tamen haut Tabulis Pacis, sed protocollo duntaxat inscriptum. Adversus Comitis Ernesti viduam, & filias demonstrabat Witgensteinius; Ludovico unico viduæ filio defuncto Comitem Ludovicum Casimirum suo & agnatorum nomine Comitatus vacantis possessionem statim apprehendisse: ac viduæ non nisi administrationem negotiorum, exceptis tamen juribus superioritatis, relictam. Cæsarei eam litem per Sequestrationem & Commissionem Cæsaream componere instituebant, quæ intra annum à publicata pace finienda sit; in quam ut consentiret jam Witgensteinio Comiti persuaserant. Id quod tamen ab Evangelicis subversum, qui intuitu Landgravij Joannis usque adeo Viduæ favebant, ut cum super hoc negotio consultarent, Comes ne unicum quidem suffragium ferret. Unde à Suecis id temperamenti propositum, ut restitutio Viduæ ad illam duntaxat possessionem, *in qua fuerat ante destitutionem* restringeretur, ac aliis sua jura salva forent: id quod aliquo modo Comiti satisfaciebat, qui & restitutionem solius Viduæ nomine faciendam postulabat, filiarum mentione omissa. Quod Evangelici Suecorum hortatu demum admisere; etsi ne isthæc filiarum omissio fraudi ipsis esset, id protocollo inseri postularent.

In §. *Castrum & Comitatus Falckenstein* Succi pro verbis, *Cui de jure competit*, malebant, *cui per sententiam adjudicatum est*, reponi. Sed regerebant Cæsarei: si sententia, qua niterentur, valida sit, eam jus parere, eoque commodissimam esse dictionem, *cui de jure competit*. Se nemini jus suum adimere, nec litem super sententia movere velle, quam tamen ipsam hoc loco firmare nequeant.

In §. *Restituatur Domus Waldeck* concedebatur quidem, ut clausula de Pirmonda expungeretur, ut tamen Comites haut eo minus in possessione ejus Comitatus manerent, idque in acta referretur.

In §. *Fridericus Ludovicus* Cæsarei vocabula, *& ob causas ex hoc bello natas* expungi patiebantur.

In §. *Ferdinandus Carolus* cum Suecі & Evangelici initio post vocabulum *materna*, verba, *ut & ex hypothecato Baronatu Scharfeneck* addi vellent, demonstrabant Cæsarei, eum Baronatum jam antea sub hæreditate comprehendi, eoque ista verba superflua esse. Comes Lippiensis apud Suecos questus fuerat, se possessione dynastiæ Gehmen à Stirumio Comite manu militari ejectum, de cujus

1648. restitutione ut Tabulis Pacis caveatur petebat. Cæsarei etsi non iniquum judicabant facta pace Comitem restitui; quia tamen ea lis ex hoc bello orta non erat, ad caput de Amnestia non pertinebat. Unde Suecis sibique eo nomine molestiam creare nolebant, quod hoc exemplo forte plures vel ex sola ambitione, ut ipsorum nomina Instrumento Pacis exprimantur, postulaturi sint.

Circa Comitem Brandensteinium, ejusque Viduam & hæredes verba à Cæsareis inserta, *ex causa belli* demum admittebantur. Contra vocabulum *injuste*, voci *ademta* præmissum, velut litigandi ansam præbere aptum, & reliquæ à Catholicis infarctæ clausulæ delebantur; quod Elector Saxoniæ Mizlafium tribunum haut aliam ob caussam in possessionem bonorum Brandensteinianorum miserat, quam ob prætensionem, pro qua nomine Reginæ & Regni Sueciæ Comes ille fidejusserat.

Paulo Kevenhullero à Suecis *Nepotes ex Fratre* adjungebantur. Reliquos nominibus expressos Cæsarei deleri cupiebant, quod perinde futurum esset, si sub communi regula comprehenderentur. Sueci tamen ut diserte nominarentur obtinuere.

Denique circa Juliacensem controversiam nomina eorum, quorum interest omittebantur; quod Saxonica Domus Bipontinum inter illos nuncupari nollet; cum tamen hic velut in privilegio Caroli V. Imperatoris jus radicatum habens expresse includi peteret. Verbis quoque, *Ordinario processu coram Cæsarea Majestate instituendo*, subnectebatur, *vel alio legitimo modo.*

11. April. Ita caput de Amnestia, excepto §. *Tandem omnes* demum adornatum, idque Moguntini, & Altenburgici subscriptione firmatum est.

Catholicus Senatus Augustanus decretam paritatem evertere conatur.

§. 110. Vix Osnabrugæ super Gravaminibus transactum erat, cum Catholici Augustæ Vindelicorum constitutam ibi paritatem munerum evertere iterum conarentur. Jactabant isti, nunquam ab Evangelicis civibus amplius quid desideratum, quam statum, qui ante Ferdinandi II. reformationem fuerit. Unde Catholicus Senatus per decretum ab istis disertam declarationem exigebat; Num eadem adhuc ipsis mens persisteret? ut ista ad avertendum à Catholicis præjudicium uti possent. Nec dubitabant palam fremere: Osnabrugæ decreta nullo modo servari, aut exsecutioni dari posse. Quo fine & Reimboldum Duumvirum ad Cæsarem ablegabant hac de re questurum, simul potiturum, ut saltem status, qui anno vicesimo nono ante reformationem fuerat, servaretur. Contra Evangelici cives, qui hactenus etiam adversus jurata, ac per Cæsarem firmata conventa oppressi fuerant, valde soliciti erant, ne adversarii quid machinarentur, quo exsecutio tam operose conflatæ transactionis eluderetur. Unde Suecicos Legatos per literas auxilium poscebant, ut concluso in ipsorum gratiam facto re ipsa potirentur. Sueci Senatus Augustani conatus ægerrime ferentes Cæsareis demonstrabant; rem mali exempli esse, paucos quosdam evertere conari, quæ heic ab omnibus decreta sint. Tum postulabant, ad Cæsarem scriberent, ut Senatus Augustani Deputati non sine acri increpatione ex aula Cæsarea repellantur. Cæsarei simulabant, hac de re nil aliud sibi constare, quam quod rumor sine autore ferat. Nec tamen plane improbare, quod isti meliores conditiones affectent; id quod per reservatum Articulo Gravaminum additum adhuc ipsis fas sit. Promittebant tamen, se super hoc

(margin: 9. April. beside "tioni dari posse"; 30. Mart. beside "Suecicos Legatos")

negotio ad Cæsarem scripturos; de quo & paulo ante Evangelici Ordines querimonias ad istos detulerant. Iidem Ordines post ad Senatum Augustanum literas dabant, institutum illorum castigantes; In honorem Cæsaris, & sanciendæ inter utrisque sacris addictos paci concessum, ut in Consilio Secretiore Catholici, quantumvis minor civitatis pars, plura suffragia obtinerent. Cæterum operam ipsos ludere; & jam omnibus placuisse, ejusmodi contradictiones invalidas habendas; eoque infesta concordiæ consilia omittenda. Ad ipsum quoque Cæsarem ab iisdem Ordinibus scribebatur, ne novorum dissidiorum seminibus locum præbeat; utque Catholicis Augustæ injungat conventis citra tergiversationem se attemperare. 1648. 5. Jun.

De Helvetiis.

§. 111. Articulus de Helvetiis Ordinum postulatu paulo distinctius quam antea concipiebatur, quod hi vererentur, ut isti exteris lite adversus ipsorum cives implicitis jus dicerent. Iidem & initio censebant, ejus rei non aliter mentionem faciendam, quam ut ad Comitia rejiceretur. Sed obsistebant Cæsarei, æquum judicantes Helvetiorum petito satisfieri. Ipsos ante annos centum quinquaginta amplius pro libera Rep. habitos, ac à Maximiliano II. privilegium Exemtionis à judiciis Imperii obtinuisse ea tamen lege, ut omnibus justitiam administrent. In id tunc Ordines consensisse. Idem ut nunc in dubium vocetur causam non esse; multo minus ut Cæsar adstringatur ad illos iterum sub Imperii obsequium revocandos: quod in præsens fieri nullo modo, nec citra graves motus videatur posse. Nec Gallos passuros, ut Helvetiorum postulata insuper habeantur.

De Reformatis.

§. 112. Super inclusione Reformatorum in pacem Augustanam inter Evangelicos hactenus convenire nondum potuerat, etsi diversæ in eam rem formulæ conciperentur. Et præ aliis heic satagebant Brandeburgici asseverantes, Electorem proximis Comitiis non solum Augustanam Confessionem, sed & ipsam Concordiæ Formulam corde & ore professurum. Eoque sat moderatas leges proponebant, in quas tamen Lutheranorum Principum Legati absque consilio cordatorum Theologorum consentire dubitabant, ne forte syncretismus strueretur. Cum igitur negotium hoc differretur, Cæsarei ostendebant: si Evangelici inter se transire nequeant, sibi mandatum paucis verbis in Tabulis Pacis declarare: omnia quæ in favorem Augustanæ Confessioni addictorum sancita sint, etiam Reformatis profutura. Sed cum hoc consilium Lutheranis minus, quam reliqua placeret, ita demum formulam suam adaptabant, ut ea Reformatis probaretur. Quod & Cæsareis, Suecisque placebat; quorum illi tamen ostendebant, maluisse se ista generali clausula concipi, nec ita distincte exprimi. Cæterum Sueci in hoc negotio à Regina jussi erant partes utrinque hortari, ut amice inter se transigerent. Nam Landgraviæ Minister Badenhausius superiore anno Holmiæ ab ipsa contenderat, ut Calviniani circa jus reformandi sacra pari cum Lutheranis conditione gauderent. Id quod ipsa annuere non poterat, ne sociis sacrorum præjudicium adferret, nec tamen Reformatos protelare sustinebat, quorum fœderibus innexa erat. Unde consultissimum visum, pro neutra parte acriter contendere. Solus Saxoniæ Elector obnitebatur, qui verba, *unanimi Cæsaris, omniumque Ordinum Imperii consensu* tolerare, aut Reformatis

1648. tis subditis eandem cum Lutheranis libertatem indulgere nolebat hactenus, ut si Princeps forte ad Lutheranos ritus transeat, istis liberum sit sacra sua retinere, quod pro Lutheranis cavebatur.
11. Jun. Idque per Legatum suum Ordinibus Evangelicis denuntiabat, interposita protestatione si istis forte diversum placeret.

Articulus de negotiis Imperii.

§. 113. In articulo octavo circa statum Imperii fere consentiebant, nisi quod Cæsarei versiculum de præfectis tabellariorum, quem typis impressa sua pacis formula probaverant, expungi nunc vellent. Qui tamen in præsens retentus fuit, quod Ordinibus expedire videretur hoc modo caveri, evitandis fraudibus circa resignandas, aut supprimendas epistolas. Etsi Cæsarei putarent, id mox secutura pace haut metuendum, ac inter indigenas Germanos æque infidos, ac malitiosos homines, quam inter exteras nationes inveniri posse.

De Erfordia.

Sed & circa Erfordiam disceptabatur, multis Ordinibus invisam, quod omnium malorum, quæ Misniæ, Thuringiæ, Saxoniæ, & Franconiæ bello incubuerant, causa, aut fomentum fuisse argueretur. Unde haut obscure minæ jactabantur, eam facta pace in ordinem redigendam. Eo magis Sueci contendebant, ut ipsi disertis verbis in Tabulis Pacis caveretur, cum Cæsarei Ordinum instinctu ejusdem mentionem omisissent; tum postulabant, ut ea urbs catalogo Ordinum iterum insereretur, illis, qui inter municipia eandem redigere instituerent, ad tribunalia Imperii remissis; tum ut urbi omnia sua jura ac privilegia una cum libero usu rituum Augustanorum salva sint. Denique de moderanda persecutione debitorum belli calamitate lapsorum clausula subnectebatur, qua consuetudini nundinarum Chiloniensium cavebatur.

De vectigali Oldenburgico.

§. 114. Circa commercia parum difficultatis restabat, excepto Oldenburgico in Visurgi vectigali, de quo Instrumento Pacis sanciri Cæsarei cum Electoralibus, & majore Ordinum parte cupiebant. Cui Brema urbs acerrime contradicebat; litem super jurisdictione Visurgica adhuc pendere. Rem hanc esse altioris indaginis, qua unicus Comes alias sat locuples opibus cumuletur, plurimis contra Ordinibus, ac extraneis ad tributariam fere conditionem redactis. Qui hujus molestiæ impatientes haut omissuri sint efficacia media adhibere isti amoliendæ, novam turbarum materiam. Quas rationes scripto comprehensas Suecis, atque Ordinum Legatis exhibebant; petentes, ut Oldenburgici postulata repudientur, eaque lis, velut pacem haut spectans, ad decisionem fori rejiciatur. Eidem urbi & Belgæ favebant; qui super eo negotio ad Cæsarem, ipsumque Comitem adspersis haut obscure minis literas dabant. Quos & ea cura tenebat, ne forte post mortem Comitis Succi eum Comitatum invaderent, asperius vectigal exacturi, ni istud nunc aboleretur. Inprimis sub isto vectigali Suecos monstri quid alere apud Hollandos invidiose differebat Leo Aizema Hanseaticorum apud Belgas minister, Suecis & alias infensus, iisque traducendis adsuetus. Qui cum ne in Petri Spiringii quidem ædibus, quem salutatum venerat, maledicentiæ in Suecos temperaret, intentatum ab hoc fustuarium haut effugerat, ni Eckius Geldriæ Venator precibus iratum sedasset. Quam contumeliam post Aizema ignobili modo ultus est, dum hanc inde scriptis suis Spiringium vellicat. Porro à Suecis quoque Collegium Urbium petebat, ne paterentur istius vectigalis in pace mentionem fieri, quod Westphaliæ, & omnibus ad Visurgim 1648.
sitis Provinciis fraudi sit. Ex adverso Comes contendere; id vectigal ante multos annos ad liquidum deductum, & de quibus lis pendeat, ad ipsum vectigal non pertinere. Cæsarei testabantur, sibi perinde esse, num de isto mentio heic fiat, an minus. Quia tamen ea res nuperis Comitiis undecies, & jam Monasterii in Collegio Electorali ter ventilata sit, haut è dignitate videri decreta ista, & Comitis quæsitum jus destituere. Sueci contra, uti Bremæ jurisdictionem in Visurgim, quam fundamenti loco suæ actioni urbs substernebat, haut agnoscebant; etsi Electorales negarent jurisdictionem Visurgicam concessi vectigalis fundamentum fuisse, sed alias graves rationes: ita nec Comiti gratificari tam cito poterant in negotio, quod Bremensi, & Verdensi Provinciæ forte damno cedere possit. Unde malebant suo, ac Cæsareorum interventu eam rem ad transactionem deducere: de qua jam Trautmansdorfius moverat, trecentis uncialium millibus id vectigal redimendum indicans, urbe centum millia licitante. Sed cum Cæsarei ostenderent, nuper inter partes eam rem frustra agitatam, cum urbs non nisi centum millia florenorum offerret à Comite cum irrisu rejecta: Sueci proponebant, ut partibus certum spatium transactioni ineundæ præfigatur, intra quod ni æquas conditiones admittere velint, post ab ipsis & Cæsareis decisionem faciendam. Quod & demum Cæsareis placebat, qui judicabant, ducenta millia uncialium Comiti in universum sufficere posse. Isthoc tamen ab ipsis ad consultationem cum Ordinibus rejectum. Qua facta haut eo secius id vectigal formulæ pacis inserebant, & loco verborum, *& Electoribus*, substituebant, *consensu Electorum*, ut concessio vectigalium, etsi Electorum consensu simul requisito, Cæsari reservaretur, nec istis par cum hocce jus tribui videretur.

§. 115. Circa Satisfactionem Suecicam nulla mutatio suscipiebatur. Equidem super portorio ad Warnemundam querebatur Meclenburgicus Dux, velut ruinam subditorum suorum producturo, si Rostochium, quo omne Provinciæ frumentum convehi soleat, pessum eat. Sed quia ex eo portorio non magis Rostochio, quam aliis ad Mare Balticum sitis urbibus ruina impendere credebatur, haut visum eam ob rem semel placita convellere. Satisfactio Suecica.

§. 116. Sed circa pensationem Brandeburgicam Cæsarei contra formulam à Directoribus Ordinum subscriptam quædam interpolare cupiebant. Nam & jus proprii præsidii pro Mindensi urbe, de quo antea omiserant, nunc diserte exprimebant; & cessionem Magdeburgici, Mindensis, & Halberstadiensis Præsulatus ita ambiguis, & obscuris verbis concipiebant, ut ea ad solos Electoris descendentes restringi videretur, exclusis agnatis Franconicis, qui hactenus simultanea investitura omnium Electoris ditionum gavisi fuerant: saltem ut hisce super ea cessione controversia moveri posset. Et ferebatur Bavarus à Cæsare in eum casum expectativam in istos Præsulatus obtinuisse. Sed uti præsidium Mindæ adspernabatur Elector; ita posteriori clausulæ hujus agnati acerrime contradicebant postulantes, ut repudiata recenti formula à nemine Ordinum adhuc probata, prior nono die Martii subscripta retineretur, ac ut in apprehendenda possessione recentium Provinciarum, investitura, ac simultaneo homagio ita procedatur, sicut circa Pome- Æquivalens Brandeburgicum.

1648. raniam observatum fuerit. Addebantur minæ; se alias interposita protestatione omnia media serius ocyus eas ditiones recuperandi sibi reservaturos, & promissa diplomata super cessione Pomeraniæ nunquam exhibituros; quo ipso & Suecica satisfactio in ancipiti futura sit suo consensu deficiente.

Æquivalens Meclenburgicum.

§. 117. Meclenburgicus Legatus domo reversus querebatur, Principi suo nondum circa Æquivalens satisfactum, ejusque adeo rationem haberi petebat. Cui Cæsarei reponebant; ipsum commodis suis obstitisse, quod postulata sua proponere neglexerit, quo tempore super pensationibus agebatur. Cæterum is præter jam concessa expectativam in Lauenburgicum Ducatum extincta horum Principum stirpe, tum Commendas Miroviam & Nemeroviam poscebat. De quo Cæsarei ad Catholicos relaturos se pollicebantur. Evangelici, cum Cæsareos parum pronos huic postulato deprehenderent, Suecos rogabant, ut Ducis petito apud Cæsareos velificarentur: in quod & ipsi omnem operam pollicebantur. Contradicebant tamen Brandeburgici, quod is Elector Ordinis Equitum D. Joannis patronum se ferat, ne istæ Commendæ Ordini subtraherentur. Præter hæc Dux Gustavus Adolfus literis ad Legatos Suecicos datis ostendebat; etsi Wismaria cum præfecturis Pœala, & Neucloster in divisione Provinciæ Duci Adolfo Friderico cesserit: tamen jus summum circa sacra & civilia pro indiviso mansisse, quod hac mutatione sibi subtrahatur. Tum Raceburgensi Præsulatu parentem suum titulo maxime oneroso potitum. Unde petebat, ut sibi alternativa in eo Præsulatu, sicuti antea cum Luneburgico maneat, ac Duci Adolfo Friderico aliunde refusio fiat. Aut si hoc negetur, sibi hoc nomine satisfiat.

11 April.

De satisfactione Hassica.

§. 118. Circa satisfactionem Hassicam Neoburgicus querebatur, sibi quoque ejus partem impositam, non minus quam Moguntino, Coloniensi, & aliis, quorum ditiones Hassicis tributis obnoxiæ fuerint. Non nisi ab iis satisfactionem recte exigi, qui offenderint, aut vicissim quid præstiterint. Jam à se Landgraviam non læsam, nec sibi ab ea quid restitui, uti præsulibus Catholicis. Unde nulla juris specie se adstringi ad conferendas pecunias Præsulum oppidis redimendis. Ipsam quoque Landgraviam declarasse, istius ditiones hac satisfactione haut onerandas. Cæsareos, dum adversus promissa Cæsaris Neoburgicas ditiones tributis & hospitationibus subjecere, adversæ parti ad eadem exigenda prætextum præbuisse. Contra Catholici super detentione Novesii, Coesfeldæ, & Neuhausæ, quoad satisfactio exsoluta sit, scrupulos movebant: quod cum Landgravia fide publica non contenta realem cautionem exigat, sibi quoque pari modo ab eadem cavendum, illa oppida post solutionem restitutum iri. Quod enim Landgraviæ non sufficiat, id ut aliis satis sit, ipsam postulare non posse.

Avauxius in Galliam avocatur.

§. 119. Dum hæc Osnabrugæ geruntur, Longuevillius Dux spe reditus abdicata familiæ partem Monasterii relictam ad se in Galliam evocavit. Sed & Avauxius in Galliam redire jussus Aulæ offensa contracta; cujus causa vulgo ferebatur, quod pacem remoratus esset, ac intempestivo Religionis zelo Galliæ amicos diversa sacra professos irritasset. Inprimis quod ante aliquot annos Hagæ, dum nimis fervide pro libero Religionis Romanæ usu contendit, apud Ordines Fœderati Belgii diffidentiam excitarit, quæ non parum contulisse credebatur, ut hi separatam pacem concluderent. 1648. Alii arcani quid, & invidiam Aulis solitam suspicabantur. Chanutus Holmiæ apud Reginam profitebatur, Servientum magis aptum tractandis Suecorum animis visum; ac nulla ratione ipsi cum Serviento convenire potuisse. Vera tamen causa erat, quod Mazarinum liberiore sermone perstrinxisset. Cum enim Sequestres congressu quodam contendissent, ut Galli postulato de munimentis Nanceio detrahendis desisterent, quod pauci muri ac lapides haut tanti essent, ut ideo Orbis Christianus bello implicitus teneri debeat; Cæsarei, & Hispani sancte testabantur, non penes se culpam extracti belli, sed penes Gallos esse; Avauxio contra asseverante: non Gallos in causa esse, sed Italos. Statuerat iste Osnabrugam proficisci, ut Suecis valediceret, ac jam familiares suos Lengricham præmiserat, ipse mox currum conscensurus, cum literis è Gallia iter absque mora maturare jussus est. Unde postero die per Epistolam Suecis valedixit. Ast illi, statim atque in Galliam adpulisset, ex Aula in prædia sua secedere præcipitur. Serviento, qui Avauxio semper discors egerat, ut solus pacis tractatus absolveret, procuratorium transmissum est.

6. April.

7. April.

16. April.

Hispani hospitium Lusitanorum Monasterii oppugnant.

§. 120. Hispani post Avauxii discessum Monasterii numero prævalentes, mox insolentiam adversus Lusitanos exercere ea occasione cœperunt. Sub vesperam duo Pegnerandæ domestici Lusitani Legati *de Castro* ædes prætergressi, cum Lusitanum in foribus forte stantem conspexissent, exclamaverant: *Vivat Philippus IV. Rex Hispaniæ, & moriatur rebellis Joannes Dux Bragantiæ.* Ad quod Lusitanus regerebat, *Vivat Philippus IV. Rex Castellæ; quod vero Joannes Dux Bragantiæ rebellis sit, mentiris.* Inde ambo Hispani strictis gladiis accurrentes Lusitanum in ædes compulerunt. Sed orto tumultu, ac pluribus accurrentibus Hispani iterum exturbati sunt, uno eorum sauciato. Id cum Pegneranda audiret usque adeo excanduit, ut familiæ suæ imperaret Lusitani ædes oppugnare, omnibus quos offenderent nullo discrimine trucidatis, ac si resisteretur, ignem ædibus injicere. Ita centum triginta quasi Hispanorum ædes impetu invadunt, & fractis fenestris portam moliuntur, Lusitanis numero paucioribus tamdiu vim utcunque sustinentibus, quoad vigiles urbis accurrentes istos depellerent: quo tumultu Hispani septem, Lusitani tres vulnerati. Ipse Legatus Lusitanus per posticum ad Servientum evaserat, qui & tutela ipsius suscepta evocato ad se vigilum præfecto Hispanorum insolentiam demonstrabat, monebatque videret, ne securitas publica quid detrimenti capiat. Pegneranda adversus eum præfectum, cum ad ipsum accessisset, multum iracundiæ ostendebat, & acerbe increpitum inter alia rogabat: Num Lusitanorum Imperio is obnoxius agat, aut num se Catholici Regis Legatum prohibere velit, quo minus Lusitanos perditi rebellis Ministros persequatur? Cui hic modeste: se nec Hispano, nec Lusitano obnoxium, sed Monasteriensi urbi sacramento devinctum; ubi cuivis securitas præstari debeat. Unde suum esse providere, ne cui heic injuria inferatur. Eam ob causam Servientus familiam suam quinquaginta armatis augebat. Ac Lusitanus Serviento mox Osnabrugam profecto solus Monasterij non ausus morari, eodem se ipsi comitem adjungebat.

Oxenstierna Monasterium excurrit.

§. 121. Cæterum Grullardus Suecis haut obscure insinuabat, Servientum ab ipsis certam ob causam invisi velle; inprimis ut decore Osnabrugam

1648. gam ad promovendam pacem accedere possit.
13.April. Nam is nuperrime Osnabruga fuerat, ut ordo salutationis pro more reddendæ Suecos jam tangeret. Igitur placuit Oxenstiernam Monasterium
14.April. abire, ut Serviento huc accedendi ansa præberetur; quod & Evangelicis haut abs re videbatur. Is Monasterii Serviento, quo loco tractatus sint, exponere. Hic vicissim mandato Regis confirmare, omnem se operam daturum, ut laboriosæ tractationi finis imponatur. Sed cum ea res maturam considerationem requirat, se propediem Osnabrugam venturum, ac cum ipso, Salvioque consilia, quæ ex re videbuntur esse, capturum. In antecessum tamen significabat; se constituisse adornandis in Suecico Instrumento qui restent Articulis incumbere, modo Sueci, & Ordines postea Monasterium conferre se velint, Gallicam pacem juncto studio absoluturi. Lusitanus quoque inclusionem sui Regis, & liberationem Eduardi Bragantini commendabat, magnopere super Hispanorum violentia questus. His actis sta-
16.April. tim Osnabrugam Oxenstierna revertit.

Servientus Osnabrugam venit. 21.April. §. 122. Paulo post Servientus Osnabrugam accedens circa præmia militis Suecici favorem ostendebat, apud Ordines testatus ideo Galliæ Regem pro suo milite nihil postulasse, ut Succicis eo uberius satisfieri possit. Cæterum sententia, de qua Oxenstiernæ Monasterii significarat, mutata contendebat; Conventum Osnabrugensem, absoluto de militibus articulo, omissis omnibus quæ restarent statim cum ipso Monasterium proficisci debere, absolvendis ibi reliquis, ac ut opera cum Suecis juncta tractatui Gallico cum Hispanis, & Cæsare colophon imponatur. Et quanquam demum ipse consultum agnoscebat, Osnabrugæ cum Ordinibus super Burgundia & Lotharingia consilia conferri, quod ea re Monasterium dilata Hispani varias remoras injecturi sint: utique tamen caput de Executione, Assecuratione, & Ratificatione Monasterii expedire volebat, quod Galliæ is honos debeatur, ut in loco Gallicorum tractatuum reliqua Germanicæ pacis absolvantur. Nec plura tunc Osnabrugæ egit; ex quo adparebat, eo duntaxat fine huc excurrisse, ut Suecis vicissim Monasterium adeundi ansam præberet.

Hollandici Legati à Suecis postulata. §. 123. Pridie quam Osnabruga discederet Servientus, ibidem adpulit Belgicus Legatus Bartoldus *de Gent*, à Suecis postulans, ut Franckendaliæ, ubi viduæ Palatinæ dotalitium erat constitutum, ac unde præsidium deducturos se Hispani promiserant, neutralitas indulgeretur, cautione interposita, ut durante bello neutrius partis milite insideretur. Tum circa articulum de Reformatis Anhaldinorum Principum causam commendabat, & ut vocabulum *similium* ibi expungeretur. Denique vectigali Oldenburgico fervide, nec sine minis contradicebat, cujus onus in Belgas quoque redundet, ac nullo jure Comitem vectigal exigere in flumine ipsius & Bremensem ditionem interlabente eo loco, ubi naves mercibus haut exonerentur. Cui Sueci quantum in se
30. April. pollicebantur. Quo acto iterum discedebat. Memoratu digna habebantur verba libelli, quem offerebat; eam neutralitatem duntaxat postulari, *usque dum pace in Imperio conclusa, plenior afflictæ Domus Palatinæ, & gratiosa subsequatur restitutio, quam Instrumento Pacis comprehendi, & universali consensu confirmari posse, optare & sperare licet.* Ex quibus adparebat Palatinum, & qui ipsi favebant, spem pluria quam hactenus obtinendi nondum deposuisse. Id quod cum Bavaricis per Grullardum, 1648.
cui Sueci id scriptum communicarant, ostenderetur; istis haut mediocris solicitudo injecta est.
Unde iidem mox apud Suecos heri sui studia circa Suecorum cum Bavaricis colloquium.
promovendam pacem extollere, per quæ tractatus nuper tam insignes progressus fecerint: nec remissiorem se operam reliquis componendis sumere jussos. Contra Sueci exprobrare; repetita Bavari cum Cæsare conjunctione pacem sufflaminatam; nam isto inducias servante sine dubio quietem Germaniæ jam reductam. Ac sociata iterum Cæsari arma re ipsa paci, patriæque noxia fuisse, quemcunque demum eorum scopum ipsi ferant. Inde quoque Reginæ necessitatem impositam insignes copias equitum, peditumque parandi, quæ propediem in Germania adpulsuræ sint. Si tandem belli malis patriam levare velint, nunc tempus esse desiderium pacis quod verbis ostendant, re ipsa expromendi. Ad quæ Bavarici reponebant: quid amplius à se præstari posse? Si Suecis iterum induciæ cordi sint, se illas non abnuere. De cetero, si alii Ordines operam secum socient, se Cęsareos facile compulsuros, ut seposito Hispanię respectu pacem amplectantur. Et constabat Bavarum, & Electorale Collegium communes inducias agitare, à quibus Cęsar abhorrere credebatur. Unde suspicio erat, si Cæsar has abnueret, nec Bavarus alia ratione subscriptionem causæ suæ obtinere posset, ipsum denuo Cæsare destituto ad peculiares inducias descensurum.

§. 124. Restabant adhuc difficillima capita super satisfactione militum & Exulibus Austriacis; Cæsarei §. Tandem omnes expediri cupiunt.
quæ Sueci pari passu expediri cupiebant: Cæsarei autem, illo seposito, hoc ad liquidum deduci contendebant, velut citra quod articulus de Amnestia imperfectus sit. Nam præmia militum dilationem ferre, quæ necessaria pars pacis, aut perpetua ejusdem conditio non sint, utpote solutione militibus facta ultro expiratura. Ad quæ tamen suo tempore expedienda incumbere velint, modo Sueci super exulibus sibi satisfaciant. A Cæsare non leviter se increpitos ob isthoc negotium tamdiu dilatum; quo nondum absoluto nihil reliquarum rerum se tacturos. Nec ullum sibi heic temperamentum adhibere fas esse, cum presse formulæ ex Aula missæ insistere jussi sint. Jam Monasterii secreta conventione sexcenta uncialium millia nomine Cæsarearum ditionum promissa præter tam insignes provincias, quas Regina præmium belli acceperit. Regem quondam Gustavum scripto sub initium belli publicato haut professum, se ob motus Bohemicos arma arripuisse: tanto magis mirum esse, nunc ob manipulum rebellium pacem sisti. Quæ Sueci postulent præstari non posse, cum de octodecim millionibus agatur. Cæsarem istorum rebellium bona inter ministros suos mille amplius numero distribuisse. Iniquum juxta, ac Cæsarei ignominiosum fore bene meritis semel donata eripere, ac illis restituere, queis ob atrocissimum crimen juste ademta sint. Qui bona ista jam possideant, iisdem haut sponte cessuros, ac veteribus colonis obstituros: unde interni tumultus orituri sint. Denique malle Cæsarem in bello persistere, quam domesticum statum periculo exponere. Hæc omnia Cęsarei per Legatos Ordinum Suecis demonstrabant; addito; Ordinibus deinceps quoque belli mala incubitura, quæ si effugere aliquando cupiant, Suecos urgendos, ut istum articulum, prout à Cæsare conceptus sit, absque ulteriore tergiversatione admittant. Quo facto pacem spe

citius

1648. citius secuturam. Huic sententiæ Cęsarei pertinaciter inhęrebant, sic'ut multi dies nullo operę prætio facto elaberentur. Etsi non pauci crederent, Cęsareos, ubi tractatus tam promte præter opinionem hactenus procedere perspexissent, eam difficultatem objecisse istis paululum sistendis, quoad adpareret, quo res inter Gallos, & Hispanos evasura esset: de quo Hispani in Aula Cęsarea acriter contendere dicebantur.

Ordines Cæsareis stipulantur. 25. April.

§. 125. Ea res Ordinum Legatos magna solicitudine perfundebat, & quia Cęsareos immotos deprehenderant, per Moguntinum è Suecis sciscitabantur, num Reginæ deinceps ea sola belli causa sit futura, ut ductores sui Cæsareis ditionibus oriundi bonis suis plene restituantur; & quibus conditionibus ad extremum insistere decreverit? Nam si Cęsareorum formulam ipsi admiserint, Ordines curaturos, ut de militum commodis absque mora agatur. Ad quæ Sueci reponebant; ob solos istos ductores equidem bellum non continuandum, nec tamen ita crude Cæsareorum formulam pro imperio velut obtrusam admitti posse: tum militum commoda non postponenda, sed simul expedienda. Eam ob causam statuebant Ordines rem per se aggredi, ac promotis tractatibus patriam diuturnis belli calamitatibus eripere.

28. April. Quo fine conventu habito super militibus quidem obiter velut pręparandi causa disserebant: sed præcipue, Cæsareis conniventibus quibus de assensu horum sat cautum erat, dictum paragraphum excutiebant: & quia perspiciebant ab istorum dictorum restitutione Cæsareos tantopere abhorrere, omnibus suffragiis decernebant, istos non amplius morandos; ut tamen, si ad subscriptionem perventum sit, commendatitias ad Cæsarem literas pro iisdem daturi sint, quod sperent apud Cæsarem ipsorum intercessionem non parum ponderis habituram.

Tanto acrius Sueci commoda militum urgent.

§. 126. De hoc igitur Ordines Suecis solenni Deputatione significant, petentes, ut & ipsi inevitabili huic decreto circa rem quæ Reginam parum tangat, assentiantur, quo & isthoc caput subscriptione aliquando firmetur. Ac spem esse, præcipuis negotiorum absolutis, ipsos pacem non amplius moraturos: Cui fini Cæsareos, si conclusum Imperii non displiceat, ad ipsos accessuros negotiis quæ adhuc restant expediendis. Ad quæ Oxenstierna: Sperasse se, quæ super ordine tractandorum post longam altercationem Ordinum interventu placuerint, ut §. *Tandem omnes* & militum satisfactio pariter expediretur, majus pondus fuisse habitura. Ista nunc negligi rem mali exempli esse: ac, si hæc ratio valeat, Cęsareis obtentu ex Aula mandati omnia eludere, ac hactenus conventa subvertere in proclivi fore. Nec se decreto Ordinum subscripturos, aut ad alia pertractanda accessuros, nisi expeditis militum commodis. Ad quæ Ordines reponebant; sibi haut fuisse animum uno postposito alterum præferre; sed de utraque re simul relatum. Quod autem super exulum restitutione prius convenerint, in causa fuisse rerum disparitatem, & quia hęc ante discussa fuerit: sed articulum de militum præmiis adhuc indigestum esse, qui tamen ut brevi expediatur, summa ope connixuri sint, quod sentiant, summam pacis jam in eo potissimum verti. Sed Sueci pollicitationibus haut contenti re ipsa circa articulum illum sibi satisfieri cupiebant. Eoque declarationem suam super §. *Tandem omnes*; ut & super causa Palatina, Commerciis, ac Imperii statu, eousque suspendere statuerunt, quoad super causa militum sibi cautum foret. 1648.

Inter Osnabrugenses & Monasterienses Ordines dissensio.

§. 127. Ita serio res ista ab Ordinibus duos per menses agitata magnas inter difficultates, ac discrepantes sententias, Osnabrugensibus fere in diversa discedentibus. Nam qui Osnabrugæ erant Ordines illis, qui Monasterii remanserant, autoritatem quid concludendi tribuere abnuebant, clandestinum illum conventum nuncupantes, quem morosi quidam, & extremis præter rationem inhærentes componant, quibus, si suffragiorum suorum rationem habere velint, Osnabrugam sit accedendum. Rem esse mali exempli, si istorum censuræ tam splendidi conventus decreta sint subjicienda; quæ iidem quacunque ratione turbare, aut evertere nitantur. Unde Osnabrugenses consultabant, ac decreta condebant, haut habita Monasteriensium ratione. Hi contra non minus quam isti sibi arrogare; nec numero se inferiores, & morem in Imperio receptum sibi favere: eoque adversus acta & scita Osnabrugensium iteratas protestationes interponere, tum coitione facta peculiaria conclusa facere, queis immotos se inhæsuros testabantur. Prævaluere tamen Osnabrugenses, quibus præcipui Catholicorum Moguntinus, Trevirensis, Bavarus, Bambergensis, & Wurtzburgensis accesserant. Cum Monasteriensis conventus excepto Francisco Wilhelmo Osnabrugensi Præsule, qui pro Coloniensi, ac nonnullis primariis pręsulatibus suffragium ferebat, fere turba morosorum sacerdotum, ac minorum in Suevia oppidorum constaret, è quibus Leuxelringius sedecim suffragia ferebat majore strepitu quam pondere. Unde & quæ isti consultarent, aut protestarentur exigui momenti habebantur: quibus omissis nos Osnabrugæ acta persequemur.

De satisfactione militum. Quæstio, An?

§. 128. Militibus utique satisfaciendum esse, antea decretum fuerat. Et ostendebatur Ordinibus, citra hoc pacem haut expectendam, ac magna inde oritura in ipsos Ordines redundatura. Ni istorum desideria expleantur, conjurationem, & quales desperatio gignere solet fructus metuendos. Equidem Ordines miseratione populi tot per annos bello exhausti optabant ipsam Reginam Galliæ, & aliorum exemplo militibus suis præmia exsolvere, tam egregiis ditionibus supra æstimationem positis potitam. Præsertim cum miles ipse tributis, hospitationibus, rapinis longe plus extorserit, quam stipendia pertingant; & ipsi Sueci antehac satisfactionem pecuniariam veluti præstitu nimis arduam repudiaverint, ejus loco terris substitutis. Sed quia satis intelligebant, militem vacuis manibus extrudi non posse, nec Reginam id oneris sibi imponi passuram, nimirum subeundum erat, quod amoliri non dabatur. Quanquam autem multi censerent, *super pace ipsa ante omnia transigendum*; Sueci tamen hanc rem quæ tantopere ipsos tangeret, ad extremum rejici nolebant. Ac fatebantur Moguntini strenue in hac causa jussu Electoris connixi, ad pacem perveniri non posse, nisi Suecico militi satisfiat, modo id intra vires Ordinum foret. Testabantur tamen Ordines, se non in debitorum vicem militibus velle obligari, cum neutri bellantium parti obstringantur; sed quicquid facturi sint, id unice à studio pacis omnibus tam anxie desideratæ proficisci. Unde & nisi quæ restarent omnia transigerentur, ad ista, in quæ consentiebant, nullo modo obstringi volebant. Simul qui

ador-

1648. adornati jam erant articulos subscribi, & ad reliqua componenda accedi postulabant. Tum ut pax Gallica absolveretur; cum alias frustra pax cum Suecis immensis sumtibus redimatur, superstite cum Gallis bello, ad quod forte magna pars Suecici militis transitura sit, Cæsareis, Bavaricisque copiis non minus quam hactenus Ordines comesturis.

Quæstio quis?

§. 129. Enimvero huic oneri haut pauci sese penitus, aut ex parte subtrahere nitebantur. Neoburgicus neutralitatem à Cæsareis juxta ac Suecis olim obtentam allegabat. Unde haut censebat sub finem belli per Suecos tantum oneris suis ditionibus impositum iri. Trevirensis Galliæ favore nitebatur, quæ immunitatem ipsi pollicita sit. 2. Jun. Palatinus Elector literis Londino datis à Suecicis Legatis postulabat, ut terris sibi restituendis, quas continua belli mala ad incitas redegerint, parceretur. Saxo plus satis officium in patriam se explevisse ferebat in usum Imperii præbitis copiis, ad quas nemo Ordinum quidquam contulerit. Osnabrugensis Præsul octoginta uncialium millia Gustavo Gustavi F. solvenda subtrahi postulabat. Par desiderium erat eorum Ordinum, queis sexcenta uncialium millia Landgraviæ solvenda incumbebant. Hæc ipsa, accipere quam dare prona, ditiones suas plane eximere velut bello evastatas cupiebat; cui & Sueci parci cupiebant. Parte oneris levari petebat Magdeburgicus, inopiam regionis, & ejus ratam enormiter taxatam causatus. Eandem querimoniam & pleræque civitates Imperiales movebant. Monasterienses in illos onus devolutum ibant, quibus emolumentum aliquod ex hac pace proveniret, cæteris immunibus, queis eadem nullo fructui, aut damno insuper cederet: cum hos malum collata pecunia emere iniquum sit. Enimvero plerisque stabat sententia, citra exceptionem omnibus in partem oneris veniendum, prout cuique census Imperii *Matricula* taxatus esset, requisito itidem Equestri Ordine, ac Hanseaticis Urbibus.

Quæstio Cui?

§. 130. Ast in partem hujus præmii præter Suecos etiam ipse Cæsar cum Bavaro, Lotharingoque, & Coloniensi venire avebat. Saxo quoque, & Brandeburgicus, aliique, quæ in copias suas erogassent, Ordinibus imputabant. Idem Landgravia postulabat suffragantibus Suecis. Ac Cæsar quidem suo militi tantundem, atque Sueci, Bavarico autem tertia parte minus deposcebat; ut tamen copiæ, quæ per Westphaliam, & sub Coloniensi militarent Cæsareis annumerarentur. 23. 24. Jun. Idque postulatum Cæsarei Legati semel iterumque Ordinibus insinuabant. Et cum Ordines eo insuper habito circa expediendam Suecicam satisfactionem pergerent, denuo Moguntinum monebant; apud tria Ordinum Collegia instaret, ut Cæsari quamprimum satisfiat, interim cum Suecis nihil ageretur, quod isti præjudicio sit. Bavaro Cæsar jam antea Bavaricum, Franconicum, & Suevicum Circulos addixerat; quod promissum Bavarici initio Ordinum ingratiis pervincere nitebantur. Quo fine Germaniam inter Cæsarem, Suecos, ac se dividi postulabant. Sed cum non Evangelici solum sed & plerique Catholici, ac ipse Coloniensis frater adversarentur, omisso Franconico Circulo Suevicum cum Bavarico, aut dimidiam partem ejus, quod Sueci acciperent postulabant. Denique & hoc temperamentum proponebant, ut septem Circulis, qui Suecis destinabantur, Bavaricus quoque adjungeretur, ac Suecis duæ partes, Bavaro tertia adsignarentur. Lotharingi & Cæsar mentionem faciebat, 1648. 22. Jun. & ipse epistola Bruxellis data monebat; qui etsi modica se summa contentum fore significaret; tamen haut exigua eundem animo volvere indicio erat, quod centum militum millia pro Cæsaris ac Imperii salute suis sumtibus se conscripsisse, ac stipendiis sustentasse jactaret. Pro Saxone & aliis languidius Cæsarei loquebantur; cæterum ipsi prætensionem sibi suam reservabant; præsertim si Landgraviæ miles præmiis potiretur, qua deterius sibi jus esse haut rebantur. Landgravia contra acriter pro se contendere, & quia Cæsarei juxta ac Ordinum Legati ipsius militi præmia abnuebant, literis Legatos Suecicos monere; quantum indignationis sui concepturi sint, si soli præmiis excludantur, qui non minus quam Suecicus miles pro Republica connixi sint. 8. Maji. Nec eosdem citra metum tumultus exautorari aut in sessis deduci oppidis posse. Ac in futurum ipsi Succiæ fraudi fore, si nunc paria meritos dispari modo habuerit. Igitur rem ita dirigerent, ut & sui pro rata de præmiis participent. Eadem ipsius Legati ingerebant qui istos ducentis uncialium millibus contentos fore ostendebant. Et cum animadverterent Ordines ad spernari, proponebant, ut ea summa sub Suecica satisfactione computaretur, quæ & eo nomine intendi queat. Porro non minus Cesarei quam Suecici militis rationem habendam hi quorum intererat disserebant. Illis neglectis novum belli incendium metuendum; numero Suecis non inferiores exautorationem non laturos, ni paria cum Suecicis exsolvantur. Succos nullo colore postulare solis suis satisfieri, post habitis aliis, qui nisi præmiis delinientur, pax sperari non possit. Nil rationis Succos pro suo milite afferre posse, quod non in alios valeat. Quin justius stipendia poscere, qui pacem publicam, potestatem Cæsaris, legesque sub Cæsaris atque Imperii auspiciis tuiti sint; quam qui adversus patriam arma gesserint spretis Cæsareis atque Ordinum avocatoriis, & causam præbuerint, ut tam egregiæ provinciæ Germania avulsæ in exterorum ditionem concedant. Denique si Cesareus miles sine præmio dimittatur, haut fore deinceps, qui pro patria pugnare velint. Et hanc sententiam Monasterienses propugnabant, succinente Electorali Saxonico; qui de conferenda summa æquales partes Cæsareis, & Suecis, dimidium ejus Bavaricis assignatum ibant. Enimvero Osnabrugæ per majorem suffragiorum partem concludebatur, Cesari Austriacum Circulum, cum Bohemiæ Regno relinquendum, unde militi suo satisfaciat: Monasteriensibus frustra regerentibus hoc modo ditiones Cesaris ita exhaustum iri, ut ad sustinendam Turcæ vim plane enerves sint reddendę. Sed & Bavaro præter cognominem Circulum nihil tribuebatur, ut tamen & ibi modus solutionis, de quo circa alios conveniendum sit, observaretur; Bavaricis nequidquam quiritantibus, ad suam ditionem populandam nunc quatuor exercitus incumbere. Sed pro Landgravia, quæ ad extremum in partibus perstiterat, Sueci summopere nitebantur. Illam haut modicam belli partem constituere, validum eidem exercitum, munita oppida teneri: istum exautorari, hæc restitui nisi solutis stipendiis non posse. Bavaro Cæsaris socio Circulum attributum; cur deterioris sit conditionis Regum fœderata? Reponebant Ordines; tam insigni satisfactione Landgraviæ concessa, vicissim ipsam oppida à se occupata gratis

1648. tis reddituram promisisse, aliisque prætensionibus renuntiasse. Jam satis premi Ordines Suecici militis satisfactione. Et si ista petitis potiatur, alios paribus postulatis molestos futuros. Ita secum agerent, ut ne obtentu pacis pauculis fortunarum reliquiis, quæ tanto bello superfint, plane emungantur. Nec subinde licet instantibus Suecis ab hac sententia dimovebantur Ordines: qui contra à Suecis stipulari conabantur, ut sua satisfactione obtenta Landgraviæ causam desererent. Quin interrogabant; num ob hanc solam causam bellum gerere placeat, reliquis omnibus transactis? Id quod etsi Sueci haut diserte asseverarent, prætensione tamen pro Landgravia desistere nolebant, petentes, ita cum illa ageretur, ut ne causa sit bellum eo nomine extrahendi. Ordines contra ostendebant; Landgraviam hoc nomine paci remoram injectam haut cupere. Ita Ordines soli Suecico militi septem Circulos, Franconicum, Suevicum, utrumque Rhenanum & Saxonicum, cum Westphalico (nam ad Burgundicum nullus erat respectus) reservabant, exclusis aliis belligerantium partibus, ut nec Cæsari aut Bavaro amplius, quam nunc concessum, nec Landgraviæ, aut alii cuipiam satisfactionis quid obtendere fas foret. Cupiebant dehinc Ordines inter illos solos pecuniam distribui, qui militiam in expeditione egissent, exclusis superiorum graduum ducibus, & quæ præsidium per oppida agitassent, queis ubertim stipendia è tributis sint persoluta: nec minus indigena è Suecia ac Finnonia milite, & qui sub signis à Regina deinceps retinendus esset. Sed negabant Sueci id se discriminis admissuros, & partem exercitus solutis præmiis exhilaraturos, altera parte iis negatis ægrescente: sed omnes pari sorte habere sibi decretum.

General-stab.

De quanto.

§. 131. Difficillima disceptatio super pecuniæ summa erat, Germaniæ opibus tam diuturno bello plane exhaustis. Unde Ordinibus prius disquirendum videbatur, quæ ratio foret pecuniæ tantæ expediendæ, simul exsequendæ paci, quam ipsa summa definiretur. Id quod à Suecis repudiatum præposterum esse de modo solutionis agere, summa nondum designata. Circa modum id maxime in quæstione esse, qua ratione miles commode exautorandus, ac dissolvendus. Id citra pecuniam fieri non posse: eoque super hac ante omnia dispiciendum. Cæterum initio Sueci viginti uncialium milliones postulabant: exercitus minimum decem milliones expectabat; sed Regina gradatim ad quinque descendere jusserat. Ordines contra initio non nisi vicies centena millia florenorum offerebant. Paulatim tamen Sueci remittendo, Ordines addendo in unum convenere. Suecis ante oculos versabantur accisæ Germaniæ opes, tantæ summæ, quanta initio designabatur, conficiendæ impares. Qua de causa & statim insignis pars remissa; & Galli moderatiora suasere, ne insuperabilis difficultas paci objiceretur, neu Ordines immensis postulatis ad desperationem adacti periculosa Sueciæ consilia capessérent. Ac sane utriusque religionis Ordines controversiis inter se compositis sat concordes de interna unione differere, & amotis jam diffidentiæ seminibus, quæ aliorum injuriis ipsos opportunos reddiderit, haut esse, quod diutius ab exteris insultari sibi patiantur. Decentius Imperio esse cum Cæsare transigere, ac quod superest virium contra exteros impendere, quam à Suecis immenso pretio pacem emere. Esse militem, equos, arma, commeatum. Concordia inter Ordines, &

*15. Maji.

cum Cæsare reducta exteros ad moderatiora consilia descensuros. Aut si perpetuis tributis Germaniam subjicere instituant cum Cæsare utcunque transigendum, ac nullo amplius exterorum respectu pacem concludendam: Inde avocatoriis edictis, ac lautorum stipendiorum oblatione Suecicum militem ad ponenda arma solicitandum. Et isthæc cumprimis Monasterienses Catholici fremebant; si militaris satisfactio pacem remoretur, tractatus cum Cæsareis utique absolvendos: inde junctis Ordinum animis sub Cæsaris auspicio cum exteris agendum, mox modestiam induituris, si non amplius Germanorum viribus in ipsam Germaniam abuti detur. Quæ agitari Witgensteinus Comes Legatis Suecicis indicabat. Succinebant hisce Cęsarei, qui & postulatis Ordinum sat faciles se præbebant, ac super Amnestia & Gravaminibus initam transactionem per Germaniam publicare instituebant, quo Ordines Regnis avulsos Cæsari adjungerent. Qui Osnabrugæ agebant Catholici etsi mollius loquerentur, suspicio tamen erat, ipsos clam id agere, ut inter Regios & Evangelicos dissidia excitarentur. Inter Evangelicos Saxo eandem cum Monasteriensibus sententiam fovebat. Luneburgici quoque parum amicos se Suecis ferebant. Si duos florenorum milliones adspernarentur Sueci, circumspicerent, qui plus daturus sit. Se etiam absque Suecis pace potituros, quam junctis cum Cæsare viribus tueri possint. Iidem & alios in suam sententiam pertrahebant. Et cum in Senatu Principum Bambergensis, Herbipolensis, Constantiensis, ac Electoralis Senatus prima vice duos uncialium milliones offerre vellent, Luneburgici, & qui eos sequebantur, id impediebant. Præ aliis tamen militum causam agebat Witgensteinius & ipse quondam Suecicam militiam professus, cum cæteri omnes togati essent; & quia ipsi spes erat in partem veniendi; cui & post pro navata opera præmium petenti Regina annuit. Is alios hortari, ut serio de idonea Suecici militis satisfactione cogitent, quem si obtensa Germaniæ inopia amoliturus se credant, frustra sint. Eundem si spe sua excidat, sibi ipsi consulturum, ac majoribus malis ansam præbiturum, quam hactenus toleraverint. Eum, cum adfectus nonnihil in Suecum militem præ se ferret, reliqui velut corruptum increpabant. Queis tamen ipse reponebat; se ex mandato Principis sui sententiam dicere. Hunc una cum reliquis Ordinibus in satisfactionem consensisse, quam eo modo adornaturus sit, ut Suecia intelligat, sibi cum gratis hominibus rem fuisse. Sane Germaniæ Ordines cumprimis Evangelicos Sueciæ debere, quod de commodis suis agere liberum ipsis sit. Si ita pergant, facile ipsos hoc libertatis fulcro iterum carituros. Huic Moguntinus hactenus assentiebat, quod ad pacem alia ratione perveniri posse negaret, modo ea res intra Ordinum facultates foret. Suecis ista animorum inclinatio satis cognita erat; eoque data occasione Evangelicos, ac cumprimis Luneburgicos, monebant; caverent, ne Cæsarei pravis consiliis clam suggestis ipsos in transversum agant, qui hactenus ita mascule pro communi libertate locuti fuerint. Judicabant tamen, haut è re fore diutius summo suo postulato inhærere, quod metus esset, ne post victoriam apud Susmarschausam Gallis toto bello solita invidia rediret, iique subtrahendo copias, aut pecunias progressus Suecorum sisterent. Et Cortracum eo tempore amissum ansam præbere poterat Turennium Wrangelio 1648.

1648. 17. Maji. gelio abstractum in Belgium mittendi. Igitur paulo post cum Deputati Ordinum summam temperari peterent, ad quindecim milliones, & cum ea quoque Ordines exterreret, paulatim ad decem descendebant. Sed cum & hanc Ordines aversarentur, ne fortasse consilia Reginæ in pacem tendentia subverterentur, Witgensteinio persuadebatur, ut in hoc negotio conciliatoris partes inter Suecos & Ordines susciperet; cui permissum gradatim ad septem usque milliones descendere.

Ordines paulatim ad rem propius accedunt. §. 132. Ordines initio duobus florenorum millionibus inhærebant, velut plura à se præstari non possent. His si non adquiescerent Sueci, rem fatis committendam. Haut sperare se innoxios plane deglubendos, & exiguum quod superfit medullæ exsorbendum: nec Reginam, & ipsam Ordinibus adscribendam Germania perdita gavisuram. Vix dictam summam corradi posse. Vel triginta millium exercitui aliquot mensium stipendia è promissa summa solvi posse, nec temere auditum, exautorato militi plus quam duorum mensium stipendium dari solere. Quin gavisurum militem, vel modico argento accepto tandem laboriosum vitæ genus honesta quiete mutare. Cum tamen hæc dicta parum proficerent, Osnabrugenses oblatam summam augere constituebant, cum Monasterienses nunquam à duobus millionibus florenorum discedere vellent. Et illos sane subigebat cupido pacis, quæ reliquis fere transactis ad hoc negotium solum adhærescebat; & quantacunque impensa emendum videbatur, ut aliquando à tantis malis respiraret Germania. Quos haut parum urgebant Legati Suecici, negantes sibi à summa per Reginam præscripta discedere fas esse; in quam si Ordines consentire abnuant, rem ad Reginam referendam, & nova mandata expectanda, quæ intra sex septimanas adferri nequeant. Quo tempore ab utriusque partis exercitibus plus consumtum iri, quam sit illud, de quo nunc disceptetur. Necdum constare an Regina quidpiam remissura sit. Quanquam autem Ordinibus initio placebat, rem ad Reginam referri, ad quam etiam communi nomine super hoc negotio legationem missuri erant, quod jactarent: quæ miles vi bellica extorqueat tanti à se non æstimari, quam si ipsi à subditis suis miseras fortunarum reliquias extorquere necessum haberent: mox tamen ab hac sententia discessere moras pertæsi, & ne forte interim mutabilis belli fortuna à propinquo velut portu pacis iterum in altum ipsos propelleret. Ac pollicebantur Sueci, hoc negotio absoluto se omni opera ad maturandum tractatum connixuros, cujus optatus finis brevi sperandus sit. De quo ut Ordinibus eo magis constet, in ipsorum arbitrium reponebant, ut æstimato, quantum temporis ad negotia adhuc indecisa opus sit, certum diem paci concludendæ constituerent. Ita suspicio Ordinibus exempta est, à nonnullis excitata, velut Reginæ inter lætos armorum successus pax insuper haberetur: si vel maxime petitam pecuniæ summam Ordines annuerent. Sed & non parum Ordines terrebant à Wrangelio ad Oenum usque promota arma: & quod Carolus Gustavus Palatinus valido cum supplemento è Suecia adventaret. Qui metus malevolorum sermones, & consilia non parum temperavit; & qui post commoda sua obtenta immemores Reginæ beneficiorum ferocius se jactare cœperant, ad modestiam paulatim redacti. Nec parum ponderis negotiationi addebat Bavarus, magnæ inter Catholicos autoritatis; quem haut modica solicitudo exercebat, quod super Palatina causa à Suecis ipsi nondum cautum foret; & quæ nuper à Belgis super Franckendalia proposita memoravimus. Ipse Palatinus Elector audita Suecorum de Cæsareis & Bavaricis ad Licum victoria per literas à Legatis Suecicis petebat, ut hac ad pleniorem sui restitutionem utantur, nec conceptæ jam formulæ, in damnum & dedecus suæ Domus vergenti, insistant: neve Bavarum Succiæ perpetuum hostem injuste usurpata obtinere patiantur, qui huc usque redactus sit, ut quæ ferantur leges admittere necessum habeat. Et cum in congressu inter Bavaricum, & Palatinum rixa exorta esset, hoc iniquitatem isti exprobrante, quod Bavarus innoxios Friderici agnatos rite quæsito successionis jure exutum iret; Sueci Neoburgico quantum dabatur, adstipulabantur. Tum in faciem ipsi denuntiabant; ni operam navaret, ut Suecicæ militiæ satisfiat, ac brevi pax coeat, quo solo intuitu flagitantibus tamen Ordinibus ipsius postulata utcunque toleraverint, ad conditiones concepta formula contentas non amplius se teneri velle. Quæ res effecit, ut Bavarici acriter in hanc causam incumberent, præsertim cum interim Sueci, Gallique per Bavariam pro lubitu grassarentur.

Transactio super quanto. §. 133. Cæterum parcendo tempori Ordines proposuerant, ut in Curia congressus instituerentur, Suecis in uno, Ordinibus in altero conclavi considentibus, & Ordinaria Deputatione hinc inde commeante. Quod & Suecis placuit. Primo congressu Ordines post frustra repetita de duobus florenorum millibus oblata unum, inde alterum millionem florenorum istis addebant. Sequenti congressu Oxenstierna ad decem, inde novem florenorum milliones, qui sex uncialium milliones constituunt, descendebat. Biduo interposito, quo Oxenstierna Monasterium excurrerat, Ordinum Deputati super moderanda summa denuo quam acerrime instabant. Ubi post longam tergiversationem, cum tractationis ruptura plane imminere videretur, Oxenstierna demum de quinque uncialium millionibus aperit, infra quam summam Regina descendere vetuerit; præsertim cum dissimulationi non amplius esset locus, quod Salvius uni ex Ordinum Legatis sub secreti specie indicium jam fecisset. Mox Ordines quinque hinc sex florenorum milliones, seu uncialium quatuor milliones obtulere, quos ut Sueci acceptarent, saltem sub spe rati, prout ipsi tractabant, ac ad Reginam referrent, petebant; interim cum Cæsareis, quæ adhuc circa pacem restarent, absolverent. Sed Suecis neutrum arridebat. Nam Ordinum Legatis facile esse sub spe rati quidpiam annuere, queis apud Principes suos hæc excusatio pateat, numero suffragiorum se victos esse. Sibi nullo colore à mandatis discedere fas; ac Regina factum improbante ignominiam sibi præsto fore. Sed nec tutum sibi hoc negotium ad extremum rejicere: de quo parum spei sit, si hoc indeciso reliqua omnia fuerint perfecta. Ac ut circumspecte agant, jactatos à quibusdam haut sane amicos sermones monere. Ita tandem Ordines, cum nec Legati Suecici à suis mandatis discedere possent, ac rem ad Reginam referre longum juxta, & anceps foret, quinque uncialium milliones annuerunt, etsi Moguntinus, ac Brandeburgicus non nisi de quatuor millionibus in mandatis haberent. Eo ipso die, quo hæc trans-

[Right margin dates: 1648. — 25. Maji. (beside "Primo congressu") — 26. Maji. (beside "alterum millionem") — 28. Maji. (beside "rat, Ordinum Deputati") — 29. Maji. (beside "Mox Ordines") — 3. Jun. (beside "juxta, & anceps foret")]

1648. transacta sunt ab exercitu missus Osnabrugæ adpellebat Alexander Erskeinus; qui si maturius advenisset, remoram negotio videbatur injecturus, quod iste præmia sua infra decem uncialium milliones taxari nollet.

De modo solutionis. §. 134. Hac edita declaratione Ordines rem jam confectam rati acriter instabant, ut non solum conclusio pacis ocyus sequeretur, sed & Caroli Gustavi Palatini iter sisteretur, simul de hostilibus omittendis ad Suecicos duces scriberetur, modo aliis bellantium partibus idem placeat. Enimvero super modo solutionis talia proposuerant, quibus stantibus prius promissa fere eludebantur. Inprimis minimam præsenti pecunia repræsentare cupiebant, reliqua omnia in diem exsoluturi cautione interposita, quod uno tempore tantam summam conficere supra vires ipsorum foret. Sed cum citra paratam pecuniam nil effici posse perspicerent, ac Sueci tribus millionibus initio utique opus contenderent, in hos quoque demum Ordines consensere, & quidem ut decies octies centena millia præsenti pecunia, duodecies per assignationes exsolverentur. Cupiebant porro Legati Ordinum ista non nisi sub spe rati peragere, quod in tantam summam à superioribus mandata non haberent. Sed eam clausulam repudiabant Sueci, quod conditioni tam lubricæ neque pax, neque ejusdem executio superstrui posset. Id tamen Suecis perinde habebatur, nummis uncialibus, an alio genere monetæ probæ & receptæ solutio fieret, modo summa quinque millionum expleretur. Nec minus Ordines ipsi singulis ratam suam assignandam præsenti pecunia; aut per assignationes reservabant, exacta æqualitate juxta matriculam Imperii observata. Et quidem ut eam repartitionem Suecici duces in vicem solutionis acceptarent, militari exsecutione in morosos facienda citra ullam molestiam eorum, qui ratam suam exsolvissent. Eam designationem Succi statim exhiberi postulabant, quo mature inter legiones distributio fieri, ac statim post ratificationem miles accepta pecunia exautorari posset. Sed Ordines ante conclusam pacem id abnuebant, quod decretæ à majori parte summæ prætter Monasterienses etiam Noribergicus, & alii quidam contradicerent; quos pace secuta in cæterorum sententiam ultro transituros spes erat. Denique & hoc ab Ordinibus cautum, ne quis pro altero teneretur, & qui solvissent ob moram aliorum plane indemnes haberentur. Quod si qui primæ pensioni solvendæ non essent, ab Ordinibus proponebatur ut his certæ cohortes haut eo secius exautorandæ pro rata assignarentur, queis illi pecunia, aut prædiis, aliave ratione satisfacerent, interim quoad solutio fieret alendis. Quo onere isti ad solutionem quam efficacissime compelli possint. Sed Sueci id plane abnuebant, nec exautorationem hoc modo fieri posse. Nam post ratihabitam pacem militem non amplius in armis retineri posse; nec eundem, antequam pecuniam acceperit, ut dissolvatur passurum. Cupiebant quoque Ordines solutionem ipsi militi facere, haut ducibus; eoque cuilibet Ordini certos numeros assignandos, queis pecunia, aut alia ratione satisfacerent, prout inter ipsos conveniri possit. Sed Sueci ostendebant, militem dissipari non posse, nisi accepto in manus argento. Non omnibus Ordinibus parem ad solvendum facultatem ut animum: unde futurum, ut alii statim, alii serius, aut nunquam suo potiantur. Nec omnium rationes ferre diu solutionem expectare, quod alius heic, alius alibi sedem fortunarum post tam diuturnam militiam quamprimum figere desideret. 1648.

Igitur præstare, si Ordines super conferenda pecunia laborent, ut duces, aut cui à Regina id mandandum sit, eam accipiant. Super distributione, ac ut miles sine molestia Ordinum exautoretur, Reginæ ac ducibus Suecis curæ fore. Qua ratione porro miles, qui per oppida præsidii causa dispositus erat, quousque abduceretur alendus esset, inter Ordines, & Erskeinum convenire non poterat, cum illi quartam partem solitorum hactenus tributorum annuerent, hic negotium ad duces rejiceret. Sed nec qua ratione, quæ in campo rem gesserant copiæ tantisper sustentandæ, tractatio suscipiebatur, etsi Sueci monerent, non ita raptim post conclusam pacem militem exautorari posse. Repugnare indoli belli, & tractatuum, ipsiusque pacis securitati, si arma exuenda sint, antequam constiterit, num pars adversa conventis stare, an minus, velit. Eandem adversæ partis mentem esse. Igitur necessum fore, militem sub signis retineri, quoad ratificationes hinc inde traditæ fuerint. Interim nec in aere versari, nec vento victitare istum posse.

§. 135. Denique cum divisis pensionibus pecunia promissa solvenda esset, quę pro posterioribus pręstanda foret cautio disceptabatur. Ac Sueci quidem tantisper provincias quasdam pignori opponi cupiebant, puta unum & alterum in Silesia Ducatum, Hildesiensem Pręsulatum, & partem Monasteriensis ditionis ad Amasim sitam, qua præfectura Vechta, Cloppenburgum, ac Meppa continentur. Aut ut uterque Circulus Saxonicus, & cumprimis Hamburgum, Lubeca, & Brema urbes fide juberent, quarum navibus solutione non secuta manus facile injici poterant. Sed neutrum Ordinibus arridebat, quod vix citra fraudem fidejussorum, aut oppignoratorum id fieri posset, quibus immerentibus id onus præ cæteris imponi nefas sit. Igitur censebant, communem guarantiam, sub Assecurationis articulo contentam, & singulorum Ordinum peculiarem cautionem sub hypotheca omnium bonorum sufficere posse, executione in morosos debitores à directoribus Circulorum citra processus ambages facienda. Quo & demum Sueci, cum nihil amplius obtinere possent, adquiescere necessum habebant. Vicissim & Ordinibus istorum fides super restitutione oppidorum sufficere debebat, cum alias post solutam pecuniam quoad oppida redderentur obsides sibi tradi postulassent. De cautione posterioris pensionis.

§. 136. Tandem & illa cura tenebat Ordines, ne pecunia à quibusdam repræsentata, reliquis morantibus, exsecutio pacis sisteretur, ac qui solvissent & pecunia, & fructu pacis carerent. Unde optabant, militem dimitti, & præsidia deduci, antequam solutio pecuniæ fieret, præsertim cum hæc longe difficillima sit futura militum hospitia, ac tributa tamdiu tolerantibus. Sed Sueci demonstrabant; militem nisi accepto stipendio exautorari non posse. Ita placuit solutionem & exautorationem pari passu procedere, nec Ordines prius teneri ad pecuniam ducibus in manus tradendam, quam missio militis reipsa suscipienda sit. Duodecies centena millia, quæ Ordines simul cum exautoratione per assignationes soluturos se promiserant, hi duabus pensionibus intra annum vertentem expedire volebant. Sed quia Sueci assignationes statim cum missione militi tradi cupiebant, ac Ordinibus cavebant, non gregarium militem, sed solos præfectos delegandos, quibus cum qua commodissime possent ratione transigere lice- De tempore solutionis.

1648. liceret, id cupide ab Ordinibus arreptum, ac ut una vice assignationes repræsententur decretum. Nam spes erat, si præfecti post ratihabitam pacem nullo stipante milite veniant, facile istos urgeri posse, ut quicquid Ordinibus offerre placuerit acceptent. Enimvero prospexerant Sueci, ut designatione ad exercitum allata statim præfecti ad Ordines dimitterentur, ac cum hisce intra tempus ratificandæ Pacis super solutione convenirent. Ubi si qui assignatis præfectis ex æquo satisfacere abnuerent, immissa una & altera legione ad solvendum compellendi erant. Reliquos duos milliones duabus æquis pensionibus Ordines intra biennium, quod à solutione duodecies centenorum millium uncialium cedere inciperet, solvendos susceperunt. Et quia existimabant, annum quadragesimum nonum corrogandis octodecim auritonnis elapsurum, anno quinquagesimo unus millio, quinquagesimo primo alter circa Michaelis festum exsolvendus designabatur. Nec ut dies solutionum arctiori spatio circumscriberentur, Ordines adduci poterant. Hoc modo militum satisfactio adornata, circa quam deinceps non nisi minuta quædam hinc inde mutabantur.

De Executione Pacis.

§. 137. Circa executionem Pacis parum difficultatis erat, nisi quod Ordines in locis restituendis non solum machinas tempore occupationis ibi repertas, & adhuc extantes, etiam fusione renovatas relinqui vellent, sed & abductas iterum eodem reponi: quorum hoc Sueci abnuebant. Circa priores Evangelicis cumprimis spes erat, Reginam, quæ alias machinis abundaret, facile concessuram. Quod si tamen illas uni vel alteri concedere nollet, facile erat ante vel statim post conclusam pacem easdem inde dimovere.

De Ratificatione Ordinum sententia.

§. 138. Super Ratificatione Ordines judicabant, redimendo tempori Cæsareis; atque Regiis Legatis, allubescente jam propius pacis spe, in antecessum à Principibus suis generale Instrumentum ratificationis petendum, cui totam pacem, uti hactenus solitum, ad verbum inseri non sit necessum, sed duntaxat spatium pro die & numero Capitum relinquendum. Quia etiam hactenus placuerat, intra tres menses ratificationes hinc inde trahi, ac post semestre Comitia haberi, plerisque molestum videbatur Osnabrugæ per tres menses otiose desidendo ratificationem expectare: cum post domum reversis non nisi trimestre superfuturum sit adornandæ ad Comitia profectioni, ubi forte iterum per annum unum & alterum penatibus sit carendum. Igitur visum est Ordinibus post subscriptam pacem conventum solvi, & quia tam Regina, quam Cæsar, & Galliæ Rex Ministros suos Hamburgi haberet, heic ratificationes permutari. Circa ratificationem Ordinum ea difficultas movebatur, quod si à singulis solennis ratificatio, cui universæ Pacis leges inscriptæ forent, edenda sit, nimius Instrumentorum numerus sit futurus: nec tamen congruere, ut unicum Instrumentum per totum Imperium ad omnes Ordines circummittatur. Unde placuit Ordinibus, ut vel ratificatio ad proxima Comitia differatur, vel super certa formula plenipotentiæ pro Legatis conveniatur, à Principibus approbandæ, per quam Legatis facultas detur non solum tractandi & concludendi, sed & nomine Principum suorum subscribendi & ratificandi. Nec eo secius proximis Comitiis Pacem ad modum Pragmaticæ Imperii Sanctionis Recessui inserendam. Quorum posterius Reginæ non displicebat: sed prius velut sibi, aut successoribus parum tutum repudiabat. Solennem ratihabitionem circa prævium pactum necessariam visam, multo magis circa principale negotium eandem requiri. Neque vero Ratificationem in antecessum formari posse, ut post Instrumentum eidem inseratur, cui propter prolixitatem vix idoneum spatium relinqui possit. Quia porrò Reginæ constabat, quid difficultatis circa ratificationem apud alios tractatus extiterit, ubi minus cavillationum deprehensum fuit, ut sæpe in unico vocabulo negotium hæserit: igitur Legatos suos jubebat statim post conclusam pacem in loco tractatuum cum Cæsareis & aliis quorum intersit in certam ratificandi formulam convenire, ut in Suecia nullum verbum inseri opus sit, quod in dubium vocari queat. Tum ut pace conclusa, & subscripta Instrumentum Ratificationis cum exordio & clausula, prout conventum fuerit, inserto toto Instrumento Pacis adornaretur, cui ab se nihil amplius addendum restet, quam ut prælectum propria manu subscribat, ac sigillum Regni adpendat. Iidem quoque vetabantur Osnabruga discedere, antequam ratificationes hinc inde traditæ forent: idemque ut facerent Ordinum Legatos monendos, si pacis ulla cura existeret. Quibus quo mora ista minus tædiosa esset, demto uno mense tempus ratificationis duobus mensibus definiebatur. 1648.

Cæsarei plenum Instrumentum Pacis edunt. 1. Maji.

§. 139. Cæterum jam ineunte Majo Cæsarei denuo plenum Instrumentum Pacis Suecis exhibuerant satis ad horum mentem, nisi quod adhuc hinc inde quædam occurrerent, quæ ulteriorem discussionem Suecis desiderare videbantur. Circa hoc ut declarationem suam exhiberent Sueci, enixe per se aliosque instabant Cæsarei, sic ut justos congressus abnuerent, antequam ea declaratio facta esset. Ac primo responsum forma Instrumenti adornari postulabant, ut statim perspici possit, in quo discrimen verteretur. Mox tamen satis habebant, si annotarent, quæ hinc inde desiderarent, sibique scripto traderent. Nec minus acriter instabant Suecis Ordines, ut declaratione edita, instauratis cum Cæsareis congressibus, quæ adhuc controversa forent absolverent. Sueci excussa Cæsareorum formula Notas quasdam in eam concipiebant, quas non Ordinibus solum, sed & Cæsareis prælegebant; scripto tamen easdem edere, antequam super militum commodis transactum foret, abnuebant, quod metuerent, ne reliquis omnibus absolutis militaris satisfactio insuper haberetur. Hæ demum magno cum labore bimestri spatio elaborata, urgentibus Ordinibus Notas illas haut diutius premere visum: præsertim cum Ordines promissis suis hanc conditionem addidissent, si & quæ restant perficerentur. Etsi Galli, quorum tractatus diu interquieverat, veriti ne longe nimis progrederentur Sueci, istarum exhibitionem protrahi summopere instarent: ac protestabatur Servientus, qui Osnabrugæ tunc erat, quod juncto consilio, ac pari passu Sueci ad Galliæ quoque commoda absolvenda ex fœdere tenerentur. Quin diserte denuntiabat, ni monitis obtemperent, sed citra Galliæ respectum cum Cæsareis negotiationem pergant, id à se non posse non pro plena fœderis ruptura haberi; eaque de re sibi in Galliam scribendum, atque inde mandata expectanda. Enimvero haut desistebant Ordines Suecos ad edendas suas Notas impellere, sancte asseverantes, Gallicam causam hautquidquam neglectum iri, cum in aperto sit, pacem in Germania fieri non posse, nisi sublato quoque Gallico bello.

Sueci Notas formant. 9. Jun.

1648. Unde cum Ordinibus diutius reluctari non possent, tandem Notas istas Cæsareis exhibent, acriter licet contradicente Grullardo; quem quibuscunque rationibus adductis delinire satagebant, demonstrantes, non esse quod Galli super hoc facto tantopere querantur, ac se de cætero omnem operam absolvendis ipsorum tractatibus navaturos.

30. Jun.

Pax inter Hispanos & Belgas Fœderatos concluditur.

§. 140. Dum ita pax Germanica paulatim maturescit, Monasterii pax inter Hispanos ac Belgas Fœderatos coïerat; Gallis frustra moram injicere conantibus. Qui & Antwerpiam junctis viribus occupandam Hollandis offerebant; & Dunkercam; quarum illam Amstelodamenses abnuebant, ne commerciis suis quid inde decederet: hanc autem ideo adspernabantur, ne communes cum Gallis fines haberent. Quod ipsum oppidum etiam à Gallis expugnatum nihil ad pacem cum Hispanis amplectendam Belgas movisse credebatur, quod Galli magis magisque Hollandorum viciniæ propinquarent: cujus portum, dum terra à Gallis obsidetur, Trompius classe claudebat, cui tamen secreta mandata ab Ordinibus data erant, ut si quid suppetiarum Hispani oppido immittere vellent, ne impediret: sed qui quinquaginta millibus florenorum per Gallos donatis, auxilia submittenda utique excludebat, ut id oppidum in manus Gallorum incideret. Præcipua tamen causa, quæ Belgas movebat, erat, quod Hispani summum ipsorum imperium agnoscerent, quod tam diuturno bello quęsitum erat. Et quia spargebatur Infanti Hispanicæ Mariæ Teresiæ Gallo nupturæ Belgium dotis loco datum ire, ne ista dos ipsos quoque comprehenderet, ea Hispanorum declaratione obtenturi erant. Sed & Servientus minis & exprobrationibus non parum animos Belgarum alienaverat, ut eo acrius ad pacem moveret. Arausionensis quoque, qui hactenus paci pro virili obluctatus erat, demum cessit, ab uxore persuasus, quam Hispanis magnificis promissis inescaverant; quæ post obtento quod cupierant, hautquidquam exsoluta sunt. Sed Legatorum Belgicorum uxores singulæ mille trecenti scutatis per Hispanos Legatos donabantur. Hispani quippe, cum jam omnia ex Belgarum toto transacta essent, subscriptione pacem firmari contendebant, minati, se longiores moras pro ruptura habituros, ac redditis, quæ acceperant scriptis, suisque retractatis infecta re discessuros. Nam gravissimas ob rationes se diutius in ancipiti hærere nec posse, nec velle. Belgæ ne pace exciderent, nec Gallos tamen plane offenderent, per quatuordecim dies

6. 16. Jan. subscriptionem differri postularunt. Id quod Hispani demum concessere, scripta cautione à Belgis accepta, eo tempore elapso subscriptionem utique suscipiendam. Eadem ad conventum diem

20. 30. Jan. peracta placuit intra bimestre ratificationes hinc inde tradi. Eo facto omnes Belgarum Legati Donia excepto, domum profecti sunt, de actis suis apud Provincias relaturi. Ac Hispanica quidem ratificatio Kalendis Martii manu Regis subscripta, appenso aureo sigillo mature aderat, quam jussu Pegnerandę Secretarius Legationis Vanderburgio, & ipse Pegneranda Bartoldo *de Gent* ostendebat. Sed Belgica, ob dissensum quarundam Provinciarum & cumprimis Zelandiæ paulo tardius, & elapso jam die condicto adpulit. Ea de-

5. Maji. mum allata permutandis ratificationibus quintus dies Maji statutus est. Ejus diei hora septima primo Secretarii Legationum singulis rhedis vecti, comitantibus aliquot nobilibus in Curiam venere: post utrumque autographa ratificationum cistulis inclusa portabantur. Advenientes à Consulibus post gratulationem in conclave huic actui destinatum deducebantur. Paulo post sequebatur Hispanicus Legatus secundarius Antonius Brunus, & post horæ intervallum Belgici Legati duobus sejugis, totidem quadrijugis, præequitante tubicine. Tandem inter horam decimam, & undecimam Pegneranda aderat splendido comitatu, quatuor sejugis, duobus quadrijugis: & ipse, uti priores à Consulibus honorifice exceptus, ac ad cæteros in dictum conclave deductus. In armis adstantes oppidani ac milites lætitiæ causa tubis displosis strepitum edebant. Inde prælectis Instrumentis, & inspectis sigillis, post præmissa honoris verba primo ab Hispanis, inde Belgis pacta jurejurando, erectis digitis, ac voce clara firmata sunt. Hoc actu absoluto iterum bis tubi displosi, ac permutatis Instrumentis Legati domum discessere, utrosque cohorte oppidanorum prosequente. Proxima die erecto ante Curiam theatro pax illa publicata est, utraque parte solenne gaudium machinarum, & tuborum displosionibus, ignibus, ac fluente ad omnes ædium angulos vino testante. Inde utrinque se mutuis conviviis excepere, nova amicitia inter Hispanos, & Belgas ita repente incalescente, ut vix in publico Hispanus conspiceretur cui Belga quispiam comes non iret. Eadem pax per Belgium Fœderatum, & cumprimis Hagæ publicabatur, incensis passim ignibus in lætitiæ signum. Quanquam observabatur gaudium haut ita commune, & effusum, quale simili casu ostendi par est, sed quibusdam locis inter vulgus præcipue non parum tristitiæ adspersum, ob exclusam pace Galliam, quod crederent, plus utique fiduciæ in vetere amico, quam hoste recens reconciliato ponendum esse. Inprimis ob pacem subscriptam Cnuitius in Zelandia vitæ periculum incurrerat, quod ea Provincia belli tempore prędis agendis ingens lucrum ceperat. Sane Lugdunum, & Harlemum lætitiæ signa omisere, uti & Zelandi, etsi demum promulgationem pacis permitterent. Exterorum quoque Legati ad ea solennia celebranda invitati, missis ad eum finem pro more doliis piceatis. Sed Legatus Gallicus Caspar Coignetus Thuillerius à Rege suo avocatus fuerat, inter podagræ dolores potius suscepto itinere, quam denunciationem pacis ab Ordinibus paulo post ejus discessum factam expectaturus. A quo relictus Hagæ Brassetus Residens haut immerito ei se gaudio subtrahebat. Suecicus Minister Petrus Spiringius facta ipsi significatione, tantum felicitatis ipsis recenti pace precabatur, quantum Reginæ ad suam consequendam optarent. Cæterum recordarentur, cum quondam Hamburgi super prævia conventione agitaretur, ipsos se internuntio à Regina petiisse, ne id pactum prius concluderet, quam Belgæ salvos conductus postulata forma obtinuissent, ac res eo disposita fuisset, ut communis pax obtineri posset. Quo fine Regina non parum operæ, nec sine mora tractatuum posuerit. Unde haut indecorum fuisse, si ad communem pacem procurandam & ipsi incubuissent. Signa lætitiæ ab se edi, bello Germanico adhuc flagrante, haut convenire. Eadem quoque abnuebat Lusitanus, Castellanus, & ob nuper defunctum Regem in luctu agens Minister Danicus. Ita solus Anglus, Polonus, & Brandeburgicus ignes oblatos admisere. Causas, quare absque Gallis pacem conclusissent, has ferebant Belgarum Legati, quod animadvertissent, Gallos bellum extrahere cupere, quoad Flandriam, & Brabantiam 1648.

In Belgio publicatur 16. Maji.

1648. bantiam subjugassent. Etsi revera ingentes Suecorum, Gallorumque successus invidia ipsos inflammarent, quos ista separatione infringere animus erat; simul ut ipsi armis positis eo melius belligerantes partes librare possent. Nam Galli ferebant, sibi facile cum Hispanis conventurum fuisse, ni Hollandi vacillassent.

Pegneranda Monasterio discedit. 19. Jun.

§. 141. His peractis Pegneranda primarius Hispanorum Legatus Monasterio discessit, indignatione eorum, quæ Osnabrugæ cum Gallis conclusa erant in fraudem Hispaniæ. Ac sperabat Cæsareos ipsius exemplum imitaturos, tractatumque abrupturos. Etsi Cæsarei spargerent, ipsum animi causa Bruxellas, Hagamque, & ad aquas Spadanas excurrere, post reversurum, siquidem Brunus, qui Monasterii remanebat, animadverteret Gallis pacem cordi esse. Enimvero ipse professus erat, se salva Regis sui dignitate diutius ibi manere non posse, postquam Longuevillius Dux, & mox Avauxius à Galliarum Rege avocati sint: ubique tamen testatus, modo Galli vellent, ac qui domi apud ipsos summam rerum administraret patriæ amans foret, brevi viam ad constantem pacem summo cum emolumento ac securitate Galliæ inventum iri. Enimvero Servientus censebat, eum profectione sua negotiationem cum Gallia protrahere voluisse: interim speculaturum, num semina intestinorum motuum, ab Hispanis per Galliam sparsa progerminatura sint. Quo facto tractatus vel plane abrumpendus, vel in aliam formam ab istis refingendus sit. Sed porro Belgarum Legati post conclusam suam pacem inter Gallos, & Hispanos Mediatorum partes susceperant: qua negotiatione unum quidem & alterum scriptum adornatum est, ut tamen nunquam leges pacis in justam formam redigerentur. Sed ratificationibus pacis inter ipsos, & Hispanos mutuo traditis mox Mediationem omisere, & paulatim unus post alterum Monasterio discessere desperato ejus tractatus successu, majore in Hispanos, quam Gallos studio ostenso, quorum his rei infectæ culpam impingebant.

Ut & Belgarum Legati.

Servientus Osnabrugam venit.

§. 142. Inter Cæsareos autem, Gallosque Monasterii multo tempore circa pacem nihil actum, quod Nassovius è morbo decumberet, & Volmarus, per quem omnia negotia expediebantur, Osnabrugæ cum Suecis satageret: donec mense Junio Servientus Osnabrugam obtentu Suecos inviſendi accederet. Eam occasionem Ordines arripuere hunc solicitandi, ut & ipse, quæ Gallicæ paci adhuc restarent, heic expedire velit. Is initio censebat, super satisfactione militis Suecici esse conveniendum usque ad Executionem, & Assecurationem: inde toto conventu Monasterium digresso quæ adhuc inter Cæsarem, & Gallos controvertantur decidenda, de Burgundia, auxilio Hispanis ferendo, & Lotharingia, subnexa Executione, & Assecuratione. Ordines contra parcendo tempori ac sumtibus Osnabrugæ nunc, ubi plerique aderant, ista absolvi malebant. Collisioni ex præcedentia vitandæ congressus alternis vicibus in Legatorum ædibus faciendos, simul alternis diebus Suecica, aut Gallica negotia discutienda. Etsi alii judicabant prioribus absolutis cetera facilius processura, & conjuncta tractatione iis, queis matura pax displiceat, ansam præberi negotia mutuo implicita confundendi. Sueci, quanquam scripti quid edere nollent ante perfectam militarem satisfactionem; cum tamen Ordines ejusdem ex voto absolvendæ spem ostenderent, quæ circa pacem adhuc restabant agitari

1. Jun.

Ordines Osnabrugæ de Gallicis rebus agere volunt.

Id quod Servientus probat.

non repugnabant. Servientus etsi initio non parum dubitabat negotia Gallica Osnabrugam pertrahere, quibus prævio pacto Monasterium erat destinatum: tamen instantibus Ordinibus demum obtemperabat, ut seposita tractandi solennitate ipsi velut ultro Gallicas res discuterent, & quid iisdem videatur sibi communicarent. Et spes erat, id se facile Regi suo probaturum, quod negotiatio inter Ordines tunc Osnabrugæ quam maxime ferveret, ac felicius quam antea Monasterii succedere videretur. 1648.

§. 143. Enimvero Cæsarei Galliæ res utique Monasterium remitti pertendebant, etsi Ordines, ut iidem in Osnabrugam consentirent, summopere laborarent. Id prævio pacto repugnare. Lambergio, & Cranio super Gallicis negotiis nihil mandatum: Volmari mandata Monasterium spectare, qui nec absente Nassovio primario Legato suscipere heic quid audeat. Ignominiosum id Mediatoribus. Hispanis justam indignandi causam præberi, si circa tanti momenti negotia ipsos spectantia negligantur. Qui &, si maxime Cæsarei consentiant, nunquam Osnabrugam accessuri sint: citra sequestres autem se cum Gallis tractare non posse, nec alios surrogare sibi integrum esse. Nec persuasum sibi Servientum consensurum; aut si id faciat, monstri quid ali. Rebus Osnabrugæ confectis se Monasterium abituros absolvendæ Gallicæ paci. Aut, si ita videatur, Volmarum statim eo abiturum, ut durante Osnabrugæ negotiatione ibi tractatio simul suscipi queat. Contra Sueci ostendebant; tractatum Suecicum, & Gallicum pro uno & eodem haberi, nec illi Osnabrugæ supremam manum imponi posse, nisi & hoc pariter perfecto. Nec super loco scrupulos movendos, modo rei bene gerendæ spes sit. Se quoque ante annum cum Trautmansdorfio Monasterii non minus, quam Osnabrugæ tractasse, cum ad finem negotium perductum iri sperarent. Nassovii & Volmari procuratorio insertam hanc clausulam, *non obstante unius absentia*; & quæ agantur Nassovio per literas communicari posse, qui & ob invaletudinem Monasterii tractatibus interesse nequeat. Fortasse Brunum huc accedere non gravaturum. Venetum sine dubio gavisurum quam primum negotio colophonem imponi, ut qui semper insigne pacis studium præ se tulerit. Si vel maxime Volmarus negotiatione heic omissa Monasterium concedat, absque Ordinibus tamen nihil agi posse: hos autem decrevisse, eo casu illuc haut sequi secundo tractatuum cursu inhibito, quorum optatus eventus propediem speretur. Ipsum Servientum haut obstante prævio pacto Ordinum desiderio demum obtemperasse testando Galliæ in pacem studio.

Cæsarei abnuunt.

§. 144. Cæsarei sententiæ suæ pervicaces cognito per Moguntinum hac de re ad Ordines relatum, hunc cum Trevirensi, & Bavaro ad se evocant, ac ut Ordines destinatis suis dimoveant, petunt, testati malle se abruptis tractatibus discedere, quam ut de Gallicis rebus Osnabrugæ quid agatur pati. Idque ut reliquis Ordinibus denuntient postulant. Et cum hi isthoc Ministerium defugerent, ac Ordinariam Deputationem evocandam suaderent, huic illo ipso die arcessitæ scriptum tradunt hoc argumento: Se quidem Ordinibus præscribere nolle, quid circa negotia ipsos solos spectantia, & quæ Cæsarem non tangant, in Consessibus eorundem proponatur: id tamen insolens plane esse, istos negotia ad Cæsaris fastigium, ac ditionem pertinentia non solum ipso in-

Et protestationem interponunt. 9. Jun.

 scio,

1648. scio, sed & dissuadente in hostium gratiam in dubium vocare, tantum non pro tribunali disceptare, ac inauditis illis, quorum res agitur, decreto suo decidere. Et cum neque Cæsar consilium illorum requisiverit, nec eorum arbitrio, non magis quam Hispanus, ac Lotharingus, se submiserit, tam absurdo procedendi modo novam paci remoram objici. Iis, quæ circa pacem Gallicam adhuc restent, pacem Germanicam haut niti. Quin Gallicis negotiis huc admixtis, Circuloque Burgundico excluso, nihil aliud profici, quam ut Mediatorum offensa contracta, & abjectis amicorum reliquis Ordines omni auxilio destituti eo facilius jugo subdantur. Igitur nullo se modo concessuros, ut Gallica postulata Osnabrugæ disceptentur: aut malle omni actione abstinere, ac rem ad Cæsarem referre, Volmaro Monasterium remisso. Ipsum Cæsarem, suadentibus licet quibusdam primariorum Ordinum, circa negotia Ordines spectantia noluisse pro autoritate agere, sed omnia cum Electoribus, aliisque communicasse: unde haut meritum, ut hi circa tam ardua negotia præter ipsius voluntatem quid statuant. Nec eo secius Ordines sententiæ suæ instare petentes, ut tam Sueci quam Servientus Osnabrugæ formulas pacis exhibeant, in justam perfectionem redigendas, polliciti, se non minus ad Sueciæ, quam Galliæ commoda incubituros. Quanquam autem Serviento non adpareret, quo fructu Gallicum Instrumentum sit edendum, si Cæsarei tractationem abnuerent: Ordines tamen ostendebant, hoc ipso ansam dari negotiationem instaurandi, & ingratiis tergiversantium promovendi. Ita & Servientus in horum postulata consentiebat; ac Monasterium inde profectus sub finem Junii per Grullardum Ordinibus id Instrumentum exhiberi curabat.

Ordines suæ sententiæ inhærent.

14. Jun.

De controversis cum Gallia capitibus sententia Cæsareorum.

§. 145. Cæterum super controversis adhuc cum Gallia capitibus Cæsarei censebant; nullo modo Cæsarem tolerare posse, ut Burgundicus Circulus, cujus nomine Hispaniæ Rex membrum Imperii sit, Imperio avellatur, aut Lotharingus Germanica pace excludatur. Cum Lotharingica Domo anno millesimo quingentesimo quadragesimo secundo, cum Burgundica sexennio post peculiaria pacta nomine Imperii in Comitiis inita, quibus utraque inter Ordines recepta, utramque aliquoties Imperio auxilia tulisse multis myriadibus haut pensanda. Hispanum, & Lotharingum, si in Gallorum gratiam excludantur, tanta injuria accensos Germaniæ Ordines publice violatæ fidei arguituros, ac amicitia in hostilitatem versa terra marique infesta quævis reposituros. Lotharingum veterano exercitu succinctum limitaneis provinciis formidandum imminere, Argentoratensibus cumprimis, queis tali pace ingens periculum creetur. Hispaniarum Monarcham potentissimum, hactenus nexu Circuli Burgundici devinctum, Germaniæ consilio, & opera præsto fuisse; & quanquam Fœderatæ Provinciæ armis se obsequio ipsius subtraxerint; tamen hactenus semper, ubi opus fuerit, ratam partem ejus Circuli nomine juxta censum Imperii contulisse. Ejus amicitia conservata vires Galliæ librari posse, ne ad Germaniam plane opprimendam evalescant. Hanseaticos quoque commercia cum Hispanis magno emolumento agitare; quorum offensa contracta de istis actum esse. Ut autem Cæsar vetetur proximo agnato, & hæreditario Domus suæ Regno auxilium ferre, velut se ipsum successione exclusurus, cum Gallus licitum sibi esse velit Lusitano assistere, id ab honesta & æqua pace, sana ratione, divino, naturali, & omnium gentium jure abhorrere: quin pacem hanc non Christianam, sed plus quam Ethnicam fore. Et Cæsarem sæpius declarasse, tam injustas, & inhonestas conditiones nunquam se subiturum. 1648.

Sententia Gallorum.

§. 146. Ex adverso Servientus multis ostendere conabatur, quare Lotharingus pace Germanica includendus non sit. A Gallia quatuor fœdera cum Carolo Duce icta, quorum postremum anno quadragesimo primo Parisiis factum maxime solenne fuerit, ab ipso Duce ultro cæptum, absolutum, & jurejurando firmatum. Post inditionem suam ac intra propria præsidia regressum, quæ Lutetiæ promiserit, denuo jurasse. Inde Regem Galliarum ipsi pleraque oppida restituisse, ac pecuniam ad solvenda militibus stipendia præbuisse, qui exautorati in Galliæ sacramentum transire debebant. Ast istum statim atque à Gallis omnes conventionis leges impletæ fuerint, clam cum hostibus consilia miscuisse, copiisque Hispano traditis multas molestias Galliæ dedisse; inprimis Hispanis tantam pertinaciam accessisse, ut ex eo tempore repudiata pace bellum protraxerint. Quem igitur cordatum Galliæ vitio daturum tam atrociter lœsæ, captisque adeo molestis fidei desultoriæ documentis, si postremo tractatui inhæreat, ac in possessione Lotharingiæ maneat, tantis sumtibus denuo occupatæ? Sane eam ob causam Gallos Lotharingum Hamburgensi pacto exclusisse, ac in ipsa pacis negotiatione constanter obstitisse, ne ejusdem causa jam transacta denuo ventiletur. Nec esse, quod Cæsar huic se negotio ingerat, qui ipse eum Ducem nemini obnoxium agnoscat, & ab Imperio non ulterius dependentem, quam Nomenii intuitu, quæ exigua portio ejus ditionis sit, ne in hoc quidem jure Imperii sat liquido. Saltem ob eum pacem non differendam, qui fœderibus cum Cæsare, & Domo Austriaca renuntiarit, ac manifesti perjurii labe se adsperserit. Quin & Cæsareos cumprimis Trautmansdorfium, quoties sermo inciderit, testatum, eam causam paci Germaniæ moram haut allaturam, nec Cæsarem eidem se ingesturum; id quod à Gallis semper fundamentum tractatus habitum sit. Porro transactionem Burgundicam è parte Imperii haut satis validam. Ejus autorem Carolum V. dum septendecim provincias Belgicas cum Comitatu Burgundiæ decimum Imperii Circulum declarat, magis proprium, quam Germaniæ emolumentum respexisse, eandemque magis armis, quam consensu Ordinum confectam, ac firmatam. Fuisse illa Comitia armata, in custodia quoque detentis tunc aliquot Principibus maximæ dignationis. Ea transactione cautum, ut Circuli Burgundici protectio duntaxat ad Imperium spectaret, Jurisdictione & Superioritate præter Geldriam & Ultrajectum ab eodem exemtis. Promisisse Regem Hispanorum eo nomine se collaturum, quantum duo Electores; revera ex eo tempore ad securitatem & emolumentum Imperii nihil præstitisse. Nam quod Cæsarei accepisse se nonnihil asserant, sat constare, uti Hispanica consilia in fraudem Imperii, & oppressionem Statuum spectaverint; ita & Hispanicas contributiones in eundem finem solutas, & impensas. Nec alium fructum Germaniæ inde provenisse, quam ut Hispani in Senatum Ordinum admissi pro vastis suis destinatis occasionem nacti sint hinc inde turbas in perniciem

Impe-

1648. Imperii ferendi. Denique cum legibus Imperii cautum sit, si quis motus in aliquo Circulo oriatur, aut is ab aliis hostiliter impetatur, ut reliqui ad opem laboranti ferendam teneantur; constare tamen Ordines Imperii quicquid Austriaci contenderent, nunquam bello Belgico se immiscere, aut in partes Hispanorum adversus provincias Fœderatas descendere voluisse. Ita reipsa transactionem Burgundicam inanem declaratam. Multo minus Gallos eam transactionem probare posse, quod Flandria, Artesia, Insulæ, Duacum, Tornacum antiquitus ad Galliam spectaverint: quæ Franciscus I. alienare, aut Imperium in protectionem recipere nequiverit. Gallos quoque hoc ipso bello insignes partes Flandriæ, Artesiæ, Lucenburgi, & Burgundiæ occupasse, quas Hispani concepta paci formula sub Gallica ditione citra exceptionem relinquere voluerint. In Belgas quoque Fœderatos magnam ejus Circuli partem transcriptam. Circa auxilium denique Hispanis ferendum Galli argutum nimis discrimen inter Cæsarem, & eundem ut Archiducem Austriæ digerere non poterant. Cum Fridericus Palatinus suscepto Bohemiæ Regno Ferdinandum II. non ut Cæsarem, sed ut Austriæ Archiducem læsisset, istum tamen crimen læsæ majestatis Cæsareæ admisisse judicatum. Galliam quoque pace Germanica multis locis sibi commodis decedere, ac Austriacis ingentem pecuniæ summam exsolvere; quæ isti detrimento cessura sint, si Cæsari obtentu ejus distinctionis liberum sit eandem invadere. Denique considerarent Ordines, quid mali Germaniæ inde provenire queat, si Gallia in eas leges consentiat. Sane si postea Cæsar copias per Germaniam in usum Hispaniæ conscribat, Gallos ad eas dissipandas, & hostem suum ubicunque locorum inventus fuerit perdendum incumbere haut omissuros.

Sententia Ordinum. §. 147. His rationibus moti plerique Ordinum in sententiam Servienti non obscure inclinabant. Nulla æqui specie à se postulari posse, ut in Lotharingi gratiam ditionibus suis diutius careant, aut easdem armorum furore devastari, Imperium exitu periculo exponi patiantur. A Duce nunquam Ordines Imperii in consilium adhibitos, cum eadem transigere institueret; sed omnia suo arbitrio egisse, pacta conventa pro lubitu infregisse. Offerre quoque Gallos restitutionem ejus partis Lotharingiæ, in qua Marchionatus quem feudum ab Imperio recognoscat, situs sit. Præter rationem esse, ob duo aut tria oppida novo se bello implicare, aut in præsenti diutius volutari. More majorum receptum bellis Belgicis, & Burgundicis non immisceri, utut Burgundicus inter Circulos Imperii locum sortitus sit. Circa auxilium Hispanis non ferendum multi censebant rem in expedito fore, si pace Germanica conclusa per articulum de Executione Cæsar, æque ac alii belligerantium, ad copias suas exautorandas adstringatur, quibus ad præsidia oppidorum, & tutelam limitum opus non habeat. Id enim concedendum non esse ut Cæsar exercitum retinere velit obtentu auxilii Hispano ferendi. Nam nec Suecos tunc exercitum soluturos, eoque pacem plane non secuturam. Ei incommodo prævertendo à Cæsare postulandum, ut militem suum pari passu cum Suecico exautoret, nisi quantum opus sit tuendis oppidis, ac limitibus. Quod si deinceps intra provincias suas in usum Hispanorum militem conscribere velit, id ipsi velut Archiduci interdici non posse, ut tamen idem reliquis Ordinibus citra fraudem sit. 1648.

Monita de satisfactione Gallica. 14 Jun. §. 148. Porro cum hactenus creditum fuisset, nihil amplius controversiæ inter Cæsareos, & Gallos superesse, præterquam super auxiliis Hispano non ferendis, Burgundico Circulo, & Lotharingia; paulo post Servienti discessum Deputati Superioris Circuli Rhenani Suecos adiere non sine querimonia demonstrantes, qua ratione Legati Cæsarei inconsultis Imperii Ordinibus superiore anno Gallis satisfactionem annuerint. Ea cum alicubi verbis nimium laxis concepta sit, Ordinum ac inprimis decem Urbium Alsaticarum valde interesse ista clarius, & distinctius exprimi. Quanquam enim facile judicari possit, Cæsarem & Domum Austriacam in illis, quæ Galliæ cederentur, non plus condonare posse, quam quantum juris ipse habuit; nec Ordines sperent ista in fraudem tertii longius extensum iri: tutissimum tamen fore, in tempore antevertere, quæ aliquando, ubi in controversiam vocentur, dissidiis ac turbis ansam præbere possint. Inde scriptum obtulere, quo annotaverant, quæ circa illam satisfactionem emendari cuperent petentes, Serviento persuaderent, ut istam emendationem admittat, de cætero, si res exigat, ope & autoritate sua se juvent. Sperare tamen prius facile obtentum iri, quod Servientus hactenus semper testatus sit, Regem Christianissimum nolle sibi cum Ordinibus Imperii controversię quid esse. Alias super diuturnitate pacis vix præclari quid sperari posse. Illis Sueci responderunt: si Servientus Osnabrugam redeat, facturos, quod sibi conveniat. Cæterum Servientum aliquoties apud istos declarasse, se tenori ejus satisfactionis simpliciter inhæsurum, ac circa eandem nulla admissa additione, detractione, ac mutatione pacem conclusurum.

Plerique in pacem serio inclinant. §. 149. Ea tempestate apud plerosque serium in pacem studium eminebat. Sueci obtenta militum satisfactione læti, quicquid adhuc controversiarum restabat, Ordinum arbitrio commiserant, id quod hi ambabus manibus amplectebantur. Et jam maxime tempestivum Reginæ videbatur summa cum gloria arma ponere insigniter tunc florentia. Præsertim cum & pacem necessariam faceret inextricabilis pecuniarum difficultas, & quod omnibus exhaustis nullibi hibernorum idoneorum copia appareret. Galli quoque sancte asseverabant à se pacem serio quæri, id quod & res ipsa persuadebat, prævalentibus Neapoli Hispanis, vacillante Mutinensi Duce, Parlamentis domi turbantibus, separata Belgarum pace. Enimvero Cæsarei & Hispani quacunque oblata occasione pacem suffilaminare studebant. Ac non ita pridem per Marchionem de Grana Legatum Cæsaris Madriti, ac Ducem de Terra Nova Hispanicum Legatum Viennæ arctior inter Cæsarem, & Hispanos conjunctio sancita fuerat ad extrema adversus fœderatos Reges tentanda, & ne quis absque altero arma deponeret. Id quod usque adeo Cæsarei non dissimulabant, ut ingenue Suecis faterentur: Cæsarem per rerum naturam Hispanum deserere aut eodem excluso pacem facere non posse. Inter ipsos tamen Ordines non omnium par sententia erat. Qui Monasterii substiterant de Osnabrugensibus graves querimonias movebant. Penes hos culpam esse, quare post insignem Regibus oblatam satisfactionem, & controversias inter Ordines compositas pax non-

Præter Cæsareos & Hispanos.

8. Jun.

Ordinum circa hanc dissensio.

1648. dum secuta, ac Germania intolerabili insuper militari satisfactione onerata sit. Eosdem adversus Imperii leges in fraudem cæterorum perverso ordine ac confuso multa miscuisse; neglectisque triginta amplius Catholicis Ordinibus Monasterii congregatis conclusa sero ac post causam vulneratam, & cum jam Suecis velut decreta Imperii exhibita essent, demum communicasse, sibique potestatem de salute Imperii ac fortunis Statuum disponendi arrogasse, secus ac prævio pacto, & convento tractandi modo constitutum sit. De
10 Jun. quibus moniti Osnabrugenses cum haut eo secius cœptam negotiationem persequerentur, apud Moguntinum Electorem scripto questi sunt, petentes, Legatis suis injungat, ut vitandis inde orituris nullitatibus istas usurpationes, ac confusiones omittant, & si utique reliquis Catholicis Ordinibus cum directorio Osnabrugæ diutius morandum sit, ita saltem rem moderentur, ut & sui per omnia ratio habeatur. Addebatur protestatio, si secus fiat, se adversus ea, quæ in præjudicium suum acta, & deinceps agenda sint, omnia remedia juris sibi reservare. Osnabrugenses contra negabant quidquam à se admissum adversus Imperii Leges, & in fraudem reliquorum Ordinum. Decreto Imperii anno quadragesimo primo, & præliminari conventione cautum, absentium rationem non habendam. Modum agendi Osnabrugæ institutum Cæsareis, Suecicisque Legatis, & omnibus ibi præsentibus utriusque Religionis Ordinibus, ipsique Cæsari probatum. Demonstrabant quoque Catholici Osnabrugenses Monasteriensibus, se in detrimentum Religionis, aut ullius Catholicorum Ordinum nihil concessisse, quin & plura obtinuisse, quam quæ jam amore pacis & concordiæ exiguo ad sacra respectu remissa fuerant. Si qui Monasterii remanserint, aut Osnabruga eodem se contulerint, aut conventibus interesse neglexerint, sibi imputarent. Sane quæ Osnabrugæ sint Collegia cum directoriis suis à Cæsareis, & Regiis idonea habita, quibuscum tractatio susciperetur. Satisfactionem militiæ, de qua Monasterienses potissimum querantur, necessitate temporum metiendam, & quod alia via non fuerit belli mala exeundi: ac minore summâ defungi se potuisse, si maturius ad pacem omnes incubuissent. Nec se tamen Monasterienses ad istud onus utique subeundum adstringere velle, si forte ipsis placeat incertam belli aleam adhuc captare, aut aliam rationem citra cæterorum Ordinum damnum inire. Quæ omnia Moguntinus Elector responso suo Episcopo Francisco Wilhelmo, aliisque Catholicis late exponebat. Cum porro Sueci Ordinibus significarent, Cæsari haut placere absque Hispano pacem concludere, hisce plane diversa sedebat sententia: se quidquid Cæsarei jactent, pace tantopere desiderata in Hispanorum gratiam haut diutius carituros. Si tergiversentur Cæsarei, se solos cum Regiis transacturos. Sperare tamen Cæsareos Ordinum desideriis aurem præbituros, & absque Hispaniæ respectu conclusuros: nec se istos serio urgere intermissu-
26 Jun. ros. Si abnuant alia sibi consilia capienda. Inprimis Bavaricus Krebsius pro sententia exponebat miserias, quibus per hoc bellum Germania immersa sit, periculumque à Turca imminens, & quantopere Cæsaris ac Domus Austriacæ securitas matura in pace vertatur, cui belli continuatio extremam perniciem minetur. Ac metuendum esse, ne exteri Reges de Germania inter se dividenda paciscantur. Quæ extrema Ordines haut quidquam expectaturi, sed ad patriam, ac statum suum utcunque conservandum pacem utique conclusuri sint. Orare Cæsarem per salutem communis patriæ, ne pacem Germanicam moretur; ne Ordinibus ansa præbeatur posthabito Cæsare tractatus cum Regiis perficiendi. 1648.

§. 150. Cum igitur citato velut gradu tractatus pacis procederent, Ordinibus è re visum auxilia, quæ è Suecia in Germaniam destinabantur, & adventum Caroli Gustavi Palatini sistere, quo nomine ut ad Reginam Suecici Legati scriberent, rogabant. Haut opus esse tam propinqua pace Sueciam sumtibus, se novarum molestiis copiarum onerari. Et judicabat ipse Salvius Palatini expeditionem velut superfluam omitti posse. Id quod aliqui ideo fieri interpretabantur, quod ingentem pecuniæ summam de suo in usus publicos erogasset; quam recipiendi spes non esset, tantis sumtibus in Palatini expeditionem factis. Alii tamen mollius: pecuniæ ipsum parci voluisse spe pacis certa. Enimvero Regina aliter judicabat. Tota belli mole premendum Cæsarem, ne spatio ad reparandas vires dato hactenus conventa eludat; quem constet non nisi necessitate adactum æquas pacis leges admissurum. Id semper captasse Cæsareos, ut decretoria plaga illata Suecicas res proruerent: eosque jam sub finem belli, quo tot annorum fructus colligendi sint, summa circumspectione, & adhibitis omnibus viribus opus esse. Denique recentes copias non parum ponderis celerandæ paci allaturas.

Ordines adventum Caroli Gustavi deprecantur.

§. 151. Porro ad Instrumentum Pacis à Cæsareis exhibitum Sueci Notas quasdam formaverant, sed non tanti momenti ut summam rerum tangerent, aut pacem moraturæ viderentur. Unde qui tertium jam fere mensem intermissi erant congressus, inter Legatos Cæsareos & Suecicos instaurati istis discutiendis. Ac circa titulos quidem Cæsarei vocabulum *Semper Augusti* utique pertendebant, prolatis literis Joannis III. Sueciæ Regis, ac Catharinæ Jagellonicæ ejusdem uxoris ad Maximilianum II. Cæsarem, quibus iste exprimebatur. Et quia Regina ob provincias vasallagii nexu Cæsari erat jungenda, titulos ejusdem publice in Imperio receptos abnuere non poterat. Circa titulum Alsatiæ & Comitatus Pfirtensis quem Cæsarei saltem eousque retinere cupiebant, quoad Galli plena cessione potirentur, ac tres milliones exsolverent, Sueci declarabant; sibi Gallos heic sequendos, & quem hi adhibeant titulum, sibi quoque imitandum.

Suecicæ Notæ excutiuntur.

De Titulis.

§. 152. Cum ad rem ipsam accederetur, Ordinibus placebat articulos formatos ita relinquendos, prout sigillatim hactenus subscripti forent. Tanto expeditius omnia velut jam adornata procedebant; nisi quod super §. *Tandem omnes* quo ductoribus è Cæsaris ditione oriundis Suecicam militiam secutis, cavebatur, acris disceptatio surgebat, Cæsarei super hisce formulam conceperant, ac Ordinibus persuaserant, ut cupidine pacis Senatus consulto eam probarent: nec in negotiatione longius progredi volebant, quam Sueci in eandem consentirent. Hi contra testabantur, conscientiæ suæ, ac Reginæ existimationi repugnare, viros istos sacrorum consortes post exhaustos Suecicæ militiæ labores destitui, ac à se tantum non damnari, tam solenni actu probatis, quæ à Cæsare in eosdem patrata erant. Cum autem Cæsarei dejerarent, in iis, quæ ex aula sibi transmissa essent, ne apicem quidem mutare sibi fas esse, nedum temperamentum aliquod admittere:

De Exulibus Austriacis.

1648. tere: nec Sueci remittere quid vellent, res denuo huic velut vado adhæsura videbatur. Enimvero Ordines ita acriter Suecos urgebant, ut hi tandem in ipsorum arbitrium rejicerent articulum illum, prout à Cæsareis conceptus erat, probare, modo in excusationem sui adderetur, Suecis nequidquam insistentibus Cæsareos in destinatis suis perseverasse, nec ob contradictionem illorum aliter transigi potuisse. Ac ut clarius adpareret, ista per Ordines ab invitis velut extorta, ea verba, *Conclusum est porro, ut* expungebant. Quanquam autem Cæsarei rem ipsam obtinuerant, haut eo minus tamen scrupulum unum & alterum movere pergebant. Inprimis dubitabant Ordinum heic interventionem admittere velut superfluam, quod hi jam decrevissent, Cæsareæ formulæ plane inhærendum omni temperamento repudiato; quam & Cæsar forte haut equo animo sit laturus. Tum ipsorum *contradictioni* adjectum vocabulum *rigorosæ* invidiosum nimis videbatur, unde illi emolliendę *constantem* reponi volebant. Tum & dictionem *Conventum est* retineri volebant, quod utique omnia heic transacta indolem conventionis habeant, ac Cęsaris multum intersit heic idonee sibi caveri. Qua disceptatione quatriduum consumtum. Demum tamen Cæsarei ab Ordinibus adducebantur, ut eum articulum, prout nunc Instrumento Pacis insertus legitur, admitterent. Circa reliqua eo minus difficultatis erat, quod nihil, præter pauca vocabula, ad summam rei nihil pertinentia, perspicuitatis causa adderetur. Et cum Evangelici articulo octavo Gravaminum Ecclesiasticorum, *Qui Archiepiscopatus*, clausulam aliquam elucidandi causa subnecti cuperent, Catholici Osnabrugenses id dissuadebant, ne Monasterienses alias sat refractarii ansam inde arriperent, ubi ad subscriptionem accedendum foret, novas mutationes moliendi.

De Helvetiis. §. 153. Articulum de Helvetiis Ordines vel ad futura Comitia rejici, vel hac lege circumscribi volebant, ut Helvetii ac nominatim Basileenses litigantibus nullo discrimine indigenarum aut extraneorum justitiam administrent, ac si qui hactenus de injuria accepta querantur, eorum causæ denuo excutiantur. Id quod Cæsari obtinere facile sit, diplomate exemtionis pro civitate Basileensi tantisper retento. Tum & Cameræ Spirensi summam aliquam pecuniæ à Basilea pro reliquis sumtuum, ex quo tempore ea urbs se ipsam Cameræ jurisdictioni exemerat, stipulari volebant. Sed cum Cæsarei ista abnuerent, post longam disceptationem demum Ordines Cæsareorum formulam admisere, ut tamen monita sua in acta referri curarent. Et scripto declarabant Helvetii, ac cumprimis Basileenses, se nemini justitiam denegaturos, ac si quis querimoniam moveat, illi in consessu Fœderatorum rationem reddituros. Manebat quoque Articulus de Reformatis, prout conceptus fuerat, non obstante iterata Saxoniæ Electoris protestatione. Etsi Cæsarei affirmarent, Cæsarem maluisse istis generali duntaxat clausula fuisse cautum. Tantum de communi Ordinum sententia ultima clausula; *Sed præter Religiones* subnectebatur.

De Juribus Statuum. §. 154. Articulus octavus de Juribus Statuum itidem in expedito erat, nisi quod de præfectis tabellariorum ad Moguntinum rejiciebatur, ut cum Ordinibus conveniret; & Moguntini atque Saxonici Erfordiæ immediatam conditionem, quam Sueci assertum ibant, abnuerent. Qui ne id quidem ferre volebant, ut hoc loco, ubi tantum de Immediatis ageretur, ejusdem mentio velut oppidi municipalis fieret. Horum impulsu Ordines inter se decernebant, id caput delendum velut huc non spectans, addita tamen declaratione, urbi jura sua, ac privilegia in sacris & civilibus sarta tecta fore. Equidem acriter contendebant Sueci, ut ejusdem saltem verbis generalibus mentio fieret; nec se Moguntini, aut Saxonicæ Domus prætensionibus quid detractum cupere, sed ut urbi caveatur, ne affectum in Suecorum res hoc bello expromtum aliquando forte luat. Sed nihil proficiebant, nec aliam cautionem pro ista obtinere poterant, quam per communem clausulam Articulo de executione insertam, qua in universum urbibus præsidio Suecico insessis cavebatur. Circa paragraphum autem *Tam in universalibus*, versiculo *cassatis & annulatis* in gratiam Ratisponæ potissimum post verba, *vel longo usu* insertum, *ante hos motus:* quod notorium esset à Bavaro occasione hujus belli haut pauca onera isti urbi imposita.

De vectigali Oldenburgico. §. 155. In capite de Commerciis nodus super vectigali Oldenburgico in Visurgi nondum solutus erat, quod uti Instrumento Pacis excluderetur Belgarum Fœderatorum Legati Mathenesius, & Pawius, simul Urbicum Collegium acriter instabant. In diversum nitebantur Cæsarei cum Electoralibus, & Principalibus. Oldenburgicos id privilegii à Cæsare, & Electoribus obtinere, quibus talia concedendi potestas citra controversiam competat. Idem plurium sub Cæsarum confirmatione à Comitibus longo tempore possessum, & adversus Bremensem urbem, quæ impugnare id ausa sit, tredecies latis sententiis firmatum. Ac ante annum Suecos annuisse, ut de isto tabulis Pacis insereretur. Sueci quanquam Comiti id privilegium haut inviderent, aut potestatem Cæsaris atque Electorum in dubium revocarent; nec Bremenses fulcire cuperent, qui contradictionem suam dominio in Visurgim prætenso, à Regina haut agnito, unice superstruxerant: tamen quare hæsitarent, rationes habebant haut spernendas. Nam metus erat, ne si Brema Cæsari reluctata Belgarum fœderi innecteretur, novæ turbæ partem vix quietem interrumperent, Reginæ velut Bremensi Duci executione adversus immorigeram urbem à Cæsare delata, unde bello cum Belgis ansa præberi queat. Sed nec futuros sibi cives in Bremensi ac Verdensi Provincia hujus vectigalis obtentu Comiti velut stipendiarios reddere cupiebant. Eoque tutissimum judicabant, negotium id inter Comitem & urbem ad amicam transactionem deducere. Ea mente, ac lege ipsi in vectigalis confirmationem consenserant: ac Urbici causa adhuc integra transactionem agitabant. Sed quia Cæsarei juxta, ac Electorales, & Principales velut ex compacto pro Comite nitebantur Sueci demum consentiebant modo Reginæ, quantum ipsius intererat, caveretur. Unde Comes scripto Oldenburgi dato declarabat; Reginæ invitæ in hac causa executionem non imponendam. Tum se neque æquas cum Bremensi urbe transigendi vias repudiaturum, ac interim adversus Suecicos subditos ita acturum, Bremensi urbe semper exclusa, ut Reginæ satis æquitatem suam adprobaturus sit, præsertim cum sat fluminum, ac portuum ea Provincia habeat, quibus ex isto vectigali nulla plane molestia creari queat. Ea cautione accepta Sueci, ut ea res Tabulis insereretur, tandem admisere. 12. Jul.

De Suecica satisfactione. §. 156. Circa satisfactionem suam Sueci haut satis digerebant, quod Bremensi urbi *præsens suus status*

1648. *status* relinquendus diceretur: quia urbs territorium suum longe ultra pristinos fines, ac in præfecturas quoque nuper partas, in medio præsulatu sitas, extendere cupiebat, simul durante bello, quin ex quo tempore caput de satisfactione subscriptum erat, multa in fraudem Provinciæ patraverat: quæ omnia si vim juris nancisci deberent, Reginę id summo detrimento futurum erat. Contra Cæsarei censebant; ex iis, quæ urbs durante bello usurpasset, jus ipsi novum nasci non posse, nec Suecię media defore intra gyrum rationis eandem redigendi. Nec tamen ideo vocabula *præsens suus status* expungenda, quod urbis *immediati* hac ratione præjudicium inferendum foret. Quam cum ita directe tunc oppugnare Suecis haut è re videretur, attestatum postulabant, ea verba juribus Reginæ fraudi non fore. Quod Cæsarei, si Suecis placeret, protocollo inscribere parati erant. Antea quoque Sueci super sui militis satisfactione peculiarem paragraphum inseruerant, qui nunc, cum de ista singulari capite disponeretur, omissus est: in cujus locum Sueci de sexcentis uncialium millibus inseri cupiebant, quæ Cæsarei nomine oppidorum, quæ intra ditiones Cæsaris ipsorum præsidiis tenebantur, restituendorum promiserant. Sed Cæsarei velut novum id excusabant, de quo nihil sibi in mandatis datum foret. Tum securos eos esse jubebant, secreto articulo conventa non minus rata fore, quam quæ publicis tabulis decreta sint. Nec prius ipsos ad præsidia Cæsareis oppidis deducenda teneri, quam triens ejus summæ exsolutus fuerit. In gratiam porro Rostochiensium Ordines, ubi de portoriis mentio fiebat, verba *ad loca cessa* infarcire cupiebant, tum ut cesso portu Wismariensi certa litoris latitudo definiretur. Sueci contra ostendebant, ipsorum Ordinum decreto sancitum, ne quæ mutatio circa satisfactionem fiat. Circa Warnemundanum tamen portorium declarabant, neminem ultra fas onerandum. Tum litoris haut majus spatium postulandum, quam quod pro re nata excitandis nautarum tuguriis sufficiat.

De Æquivalentibus. §. 157. Inter æquivalentia centum uncialium millia, quæ Duci Holsatiæ Friderico ob cessionem prætensionis in Bremensem & Verdensem Præsulatum destinata fuerant, dispungebantur, postquam is Daniæ, & Norwegiæ Regno potitus ultro istis renuntiaret. Circa Brandeburgicam compensationem nil restabat, nisi quod Sueci Mindæ jus proprii præsidii servare cupiebant. Sed cum Ordines semel subscripta mutari nollent, tabulis nihil insertum, salvo tamen civitatis jure. Nam Brandeburgici permittebant protocollo inseri: Electori haut animum esse adversus jura civitatis ullo modo quid suscipere. Ejus *transumtum* à Cæsareis & Moguntinis acceptum Sueci Mindensibus tradebant. Sed circa Meclenburgicum æquivalens plus difficultatis restabat, quod Duces isti, dum cæterorum quisque pro se satagit, rem suam in tempore segnius curaverant. Cæsarei è quatuor Canonicatibus, quos Duces postulabant, de duobus Argentoratensibus omiserant: de Magdeburgensi, & Halberstadiensi ad arbitrium Capitulorum rejecerant, spe Cæsareæ commendationis facta. Ordines tamen duos posteriores Ducibus annuebant; de Argentoratensibus in Capituli arbitrio relinquebant; etsi spes foret, istis locum ibi fore, quod anno vicesimo quarto Evangelici quatuor præbendas ibidem obtinuissent. Sed & super Commendis se negabant concedere posse Cæsarei, de quibus disponere non penes Cæsarem, sed Ordinem Equestrem D. Joannis sit, 1648.
qui Originem suam extra Germaniam habeat. Ejus protectores esse Galliæ, & Hispaniæ Reges, Brandeburgicum Magistrum, qui hactenus acriter isti postulato restiterit. Huic si persuaderi possit, se non repugnaturos. Sed Ordines Ducibus gratificaturi literis scriptis Brandeburgici consensum obtinuerunt, ea lege, ut Duces ab ipso investituram petant, & servitia Ordini debita præstent. Expectativam in Ducatum Lauenburgicum Ordines Cæsari commendaturos se salvo jure tertii recipiebant, & Cæsarei de eadem spem faciebant, Suecis quoque pro Duce connitentibus, ut æquiore animo Wismaria careret. Intelligebatur tamen Anhaltinos quondam expectativam obtinuisse. Quin Trautmansdorfius significarat Brandeburgicum jam olim non in hunc solum, sed & omnes Principatus Imperii in casum *caducitatis* expectativam obtinuisse; ipsumque Bavarum ejusmodi generalem expectativam habere, arcano Domus Austriacæ vacantia feuda in antecessum donare, ne quod patrimonium Cæsareum extaret; eoque dignitas Imperatoria penes ipsam necessario resideret, dum aliis Principibus non est, unde ejus fastigii sumtus tolerent. Quas ob causas prætensio ista à Ducibus incassum mota est. Ut iidem ducenta uncialium millia futuris Imperii collectis detraherent, ea lege concessum, ut ad satisfactionem militis Suecici ratam conferrent. Ita & Meclenburgicum æquivalens expeditum est. Circa Luneburgicum id duntaxat monebatur, ne Osnabrugensis urbs, aut præsulatus Ordines homagio præter morem onerarentur; unde communi consensu ea verba inserta; *quatenus observantia ab antiquo obtinuit.* Denique super alimentis Christiani Wilhelmi quondam Administratoris Magdeburgici id tantum inter Cæsareos & Suecos controversum erat, quod isti ad dispositionem Pacis Pragensis provocarent, quam cum Sueci pacis vocabulo dignari nollent, sed Transactionem duntaxat nuncuparent, tandem ejusdem mentio ibi plane omissa est.

§. 158. Causæ Hassicæ paragraphus *Et quamvis*, tunc insertus est frustra renitente Neoburgico. Sed confirmationem pactorum Hanovicorum, quam Cassellani quærebant, Cæsari abnuebant, velut Moguntini, Saxonis, ac Præsulatus Herbipolensis juribus repugnantium. Adprobationi transactionis Marpurgensis Cæsarei clausulam, (*quatenus Imperatori & Imperio non præjudicat,*) adposuerant, cui acriter contradicebant Cassellani, ne quid forte insidiarum subesset. De qua Sueci amplius deliberaturos se ferebant. Restabat caput de Executione, & Assecuratione, de qua Sueci negabant agere sibi fas esse, nisi Serviento præsente, quod Galliæ maxime intersit, cui leges ipsi præscribere non debeant. Ordinibus tamen committebatur ea inter se expendere, & quid ipsis videatur super illis, quæ adhuc inter se ac Cæsareos controversa forent, sententiam dicere. De cessa Hassica. Reliqua differuntur.

§. 159. Interim & Servientus formulam pacis Gallicæ Osnabrugam miserat, additis ad Directorium Moguntinum literis: ut utriusque pacis tractatus, prout æquum sit, pariter expediantur. Si præsentia sua opus sit, se citra moram adfore pro virili pacem promoturum. Sed cum Suecica pax celeri gradu procederet, Grullardus graves querimonias, & protestationes interponebat, veritus ne tam felici Suecicorum tractatuum successu Gallica causa neglectim haberetur. Demum tamen Servientus Osnabrugam venit. 1. Jul.

1648. tamen adquiescebat, cum Sueci promisissent, subscriptionem non secuturam, nisi & Gallica pace absoluta. Aderat inde Servientus Osnabrugæ, à Suecis postulans, ut postquam ipsi pacem suam fere ad umbilicum perduxerint, tantisper quiescerent, quoad & Gallica negotiatio eodem processerit. Cum tamen Sueci, & Ordines consultissimum judicarent, quæ sub manibus forent absolvi, idem & ipse probabat, postquam Ordines cavissent, Suecicam pacem citra Gallicam conclusum, aut subscriptum haut iri.

De satisfactione militiæ Suecicæ.

§. 160. Sed cum Sueci ad reliqua progredi nollent, prius, quam militis sui satisfactio plene adornata foret, Ordinum opera, quos illa quam maxime tangebat, eadem demum perfecta est. Circa hanc id potissimum controvertebatur, cum statim à conclusa Pace contributiones cessare debeant, unde interim præsidiarius, & campestris miles usque ad exautorationem sustentandus sit? De qua re cum inter ipsos convenire non posset, nec Sueci inconsultis bellicis ducibus quid statuere vellent: demum in hanc clausulam consensum: *Salva tamen præsidiariorum militum, cæterarumque copiarum, ubicunque fuerint, sustentatione ad tolerabilem modum convenienda.* Sed Cæsarei verba ista, *ubicunque fuerint*, utique expungenda contendebant, ne si forte Suecicus exercitus, dum pax concluditur, intra Bavariam, aut Cæsaris ditiones ageret, ibi subsistere vellet; cum septem Circuli ad hospitia illi præbenda teneantur. Ni res ita disponatur hospitiis manum conserturos, quod fieri non possit, ut isti post pacem factam in uno aut duobus Circulis simul morentur. Ita demum ab Ordinibus ista verba deleta sunt. Post verba *a solutione immunis sit* Sueci posuerant *(excepta sola Landgravia Hassiæ)* quæ ut dispungerentur, Cæsarei demum summa cum contentione pervicerunt. Nullo colore Landgraviam satisfactioni militis Suecici se subtrahere, cujus patrocinio ipsa tam insigni ditione potita sit, non minus fructuosa, quam antiqua ejusdem provincia fuerit. Contra Cæsarei illos Ordines Westphalici Circuli, queis sexcenta uncialium millia Cassellanæ persolvenda incumbebant, eximere conabantur: quibus cum Sueci ac universi Ordines contradicerent, tandem in gratiam Cæsaris Coloniensi Electori immunitas concessa, reliquis communi oneri subjectis, qui non minores, quam Coloniensis, immunitatis petendæ causas habebant. Ut Hassicæ militiæ ducenta uncialium millia darentur, Sueci summopere contendebant. Sed obnixe resistebant Ordines, extrema potius experturi, quam istam ignominiam subituri. Eo exemplo Coloniensem, Saxonem, Brandeburgicum, Luneburgicos, Lotharingum paria postulaturos. Et diserte Saxonici, atque Luneburgici idem sibi stipulabantur, si Landgraviæ postulata annuerentur. Unde Hassi, cum initio acriter protestarentur, demum eam summam Suecicæ militiæ subtrahi, sibique addici cupiebant. Quod cum Sueci abnuerent, tandem ne paci mora injiceretur, hactenus postulato suo desistebant, ut amplius se deliberaturos ostenderent.

Cæsareis de satisfactione militiæ suæ spes fit.

§. 161. Poscebant & Cæsarei Ordines pecuniam solvendis exercitui suo stipendiis; queis Ordines regerebant, æquum potius esse, Austriacum, & Bavaricum Circulum in oneris partem venire, cum Cæsarei primo Suecis satisfactionem inconsultis Ordinibus annuerint, ac universum Imperium hac obligatione, à se antea haut agnita, induerint, cujus partes utique duo isti Circuli sint. Sed haut eo secius Cæsarei centum menses Romanos flagitare pergebant, ut tamen eorum solutio differatur, quoad Suecis satisfactum sit, ne Ordines duplici sub onere fatiscant, modo summa illa Tabulis Pacis inseratur, Quibus Ordines hactenus annuebant, ut futuris Comitiis è collectis Imperii subsidium laturos se pollicerentur, certa tamen summa haut definita. 1648.

De Executione.

§. 162. Post absolutam militum satisfactionem super Executione Pacis agebatur; ubi de his potissimum disceptatio oriebatur. In paragrapho *Omnes denique & singuli* Sueci restituendis permiserant, si Restituens forte tergiversetur, vel præfectum sui aut vicini Circuli, vel etiam Fœderatorum Regum duces implorare executioni faciendæ. Sed Cæsarei illis presse inhærebant quæ præcedente paragrapho super executione disposita erant, nec consultum videbatur Regium militem huic negotio adhibere. Catholicis quoque ingens præjudicium afferri, novis dissidiis, ac fortasse novo bello ansam præbiturum. Ita ea res omissa. Ducem Bragantinum, cujus Sueci inter captivitate liberandos disertam mentionem fecerant, Cæsarei expungebant: Imperatori ad eum in custodiam dandum, & Hispanis tradendum graves fuisse rationes; nunc ejus libertatem præstare non posse, nec ejus nomine Hispanis arma illaturum. Eam litem Gallos maxime spectare, cujus Sueci ante hac mentionem non fecerint. Id negotium privatum Cæsaris esse, circa quod nemo ipsi leges sit laturus; quod nec Imperio fraudi sit; nec ulli Ordinum eo nomine repressalias metuendas. Quæ militiæ Suecicæ annuerant Ordines Cæsarei hisce implenda relinquebant, ut tamen non obscure jactarent, Ordines plura promisisse, quam præstare possint. Maluissent quoque id caput è Tabulis Pacis seponi, ejusdemque obiter duntaxat mentionem fieri. Id quod Sueci nullo modo admittere volebant. Paragrapho *Restitutione*, quo de præsidiis deducendis disponitur, Sueci hanc clausulam addiderant: *Si quid tamen huic illive Officiali ex justo cum aliquo Statu contractu restiterit, id ex æquo & bono solvatur:* qua præfectis cavere volebant, si qui forte de suo in sustentationem præsidiarii militis cum Ordinum consensu quid erogassent. Sed Cæsarei dubitabant, num ejusmodi justæ prætensiones existant. Sane si dentur, solvendas utique esse. Sed cum nullibi in Tabulis Pacis ejusmodi debita aboleantur, haut opus esse diserte de illis caveri, ne forte ea res latius justo extendatur. Prætensiones civiles juris communis dispositioni relinquendas. Donationes Regias si non omnes, tamen præcipuis ministris ac ducibus factas Sueci servare cupiebant, aut saltem ut sumtus *meliorationum* refunderentur. Sed Cæsarei utrumque repudiabant. Donationes eo ipso, dum omnia in pristinum statum reponi jubentur, abolitas: ac Ordines id diserte stipulatos. Sumtus meliorationum à Restituendis difficulter expediri posse, ac fructibus perceptis commode compensari. In paragrapho *Restituantur*, Cæsarei aliquot verba è Suecica formula expungebant. Velut post *Tormenta bellica, in locis amicorum*, per quæ Sueci omnia in locis hostium reperta, & adhuc inventa tormenta sibi vindicare videbantur. Item post verba, *illata fuerunt, & in summa quæcunque Suecicis Insigniis notata sint:* quod suspicarentur, tormenta in locis captis reperta iri novam formam transfusa, insignibus Suecicis impressis. Post vocabulum quoque *apparatu* pro *Suecis* Cæsari reponebant *iisdem*; quod hic articulus, qui

1648. qui de omnibus bellantium partibus agat, ad unam solam restringi non debeat. In sequenti paragrapho *Teneantur* Cæsarei initio concedere nolebant de *necessario victu* decedentium caveri; quod ea res provincialibus jam antea sat afflictis oneri sit futura: demum tamen id admiserunt. Sequenti versiculo inter verba, *ad loca destinata* insertum, in *Imperio*, ne forte vectura extra Germaniam extenderetur. Inter §. *Reddita*, & §. *Nulli autem* Sueci peculiarem paragraphum posuerant, *mediatorum* oppidorum munitiones spectantem quas vel oppidani, vel præsidiarii excitaverant; quo cavebatur, ut illæ monente Principe territorii statim dejicerentur; *exceptis tamen iis, qui vel jus muniendi, propriique præsidii jam antea habuerant, vel quibus hoc pacificationis actu aliter cautum provisumque fuerat.* Quæ omnia à Cæsareis inducebantur, ne cui, qui jus muniendi, propriique præsidii haberet, vel non haberet, præjudicium afferretur. Demum & post verba, *judicaverit necessarium*, Cæsarei sequentem clausulam addebant, quæ à Suecis facile recepta est.

De Assecuratione. §. 163. Circa caput de Assecuratione hæc potissimum in controversiam veniebant. In §. *Pax vero* Cæsarei in speciali enumeratione eorum, qui pacem præstare deberent, præter Cæsarem ex sua parte quoque Regem Catholicum poni volebant; id quod Suecis absurdum videbatur, si inter Gallos, & Hispanos pax non coiret: unde demum specialis enumeratio plane delebatur. Contra Cæsarei utrumque paragraphum *Ut etiam Pax,* & *Quoties autem* expungi postulabant, quod illo novus executionis modus adversus leges Imperii introducatur; hic autem ad Suecicum Instrumentum non pertineat, sed in Gallico duntaxat ob Philipsburgum positus sit. Sed uterque ut retineretur ferendum ipsis erat. Denique in enumeratione illorum, quos Sueci includere paci cupiebant, hi Joannis IV. Regis Lusitani nomen expresserant. Id quod Cæsarei ferre, aut alium quam Philippum IV. Lusitaniæ Regem agnoscere nolebant, quam declarationem etiam Tabulis Pacis utique inserendam contendebant. Unde deleto isto nomine *Rex & Regnum Lusitaniæ* reponebatur; quod utraque pars in sensum suum trahere poterat. Ut Regna Daniæ, & Norvegiæ paci includerentur una cum Rege, qui illis potitus esset, Senatus Daniæ per interregnum à Regina petebat. Quod facile annuebant Sueci, quibus gratum erat, Daniam & Norvegiam velut duo Regna nominari. His ita sigillatim disceptatis nil supererat, quam ut ambo hi articuli scri-
23. Jul. pto conciperentur. Quo fine cum Salvius, & Bioernclovius cum Volmaro, & Cranio congrederentur, ab hisce non pauca omissa aut interpolata reperiebantur, quod hi consensu Ordinum factum ferebant. Id cum Sueci ad Ordines referrent, negabant hi quidquam sibi ea de re auditum. Cæsarei tamen ab istis moniti mox istis mutationibus desistebant, & sic uterque articulus, prout nunc extat, adornabatur: ac recipiebant Ordinibus Cæsarei ex sua parte nihil amplius mutatum iri.

Pax Suecica absolvitur. 24. Jul. §. 164. Id Ordines statim Suecis referebant, rogantes, ut omnia quamprimum in justam formam redacta pleno consessu recitarentur. Id quod cum Sueci Cæsareis proponerent; hi tergiversabantur: haut refragari posse Ordines iis, quæ inter ipsos convenissent. Sed cum Sueci Ordinum postulatis adstipularentur, quæ declinari non poterant, à Cæsareis admittenda erant. Is actus in ædibus Succorum celebratur, in quo Legati 1648.
Cæsarei Lambergius, Volmarus, & Cranius velut 27. Jul.
hospites superiore loco mensæ in medio conclavis posito consederunt, Suecis, Oxenstierna, Salvio, & Residente Bioernclovio ad latus sedentibus. Paulo inferius ad aliam mensam à dextris locati erant Electorales Witgensteinius Comes, Moguntinus Cancellarius Reigerspergius, Schorerus Treverensis, Coloniensis Steinius Hildesiensis Cancellarius, Krebsius Bavaricus, Leuberus Saxonicus, Wesenbecius Brandeburgicus; inferius Urbici promiscue Argentinas, Ratisponensis, Lubecensis, Noribergicus, Colmariensis, Tremonianus, Bremensis: à sinistris Principales, Salisburgensis, Bambergensis, Bavaricus, Herbipolensis, Neoburgicus, Altenburgicus, Vinariensis, Hassus, Pomeranus, Brunsuicensis, Wurtenbergicus, Tridentinus, & Brixiensis, Badensis, Meclenburgicus, Sabaudus, Nassovio-Saræpontanus, & Waldeccensis. Uterque Secretarius Legationis exiguam mensam à sinistris occupabant. Instrumentum Pacis prælegebat Volmarus clara voce ab hora nona matutina ad quintam pomeridianam: inter legendum quædam hinc inde monebantur, sed quibus statim expeditis omnia plene absolvebantur. Inde Sueci Cæsareis binos libellos exhibuere, quorum priori significarunt, quæ hisce tabulis contineantur, non prius valida fore, quam si pari modo cum Gallis conclusum sit. Alterum, quo Cassellano militi satisfactio, & à satisfactione Suecica immunitas Landgraviæ petebatur, ægre demum acceptabant Cæsareani & Ordines. His peractis Cæsarei ac Sueci porrectis inter se dextris promittebant, omnia prout nunc conventa sunt immota fore, quoad Gallica pax simul perficeretur. Sequebatur Ordinum gratulatio, quorum quibusdam præ gaudio lacrymæ manabant; cuncti moderationem Reginæ merita laude extollebant, quod inter florentissimos armorum successus leges pacis asperare, aut conventa mutare adspernata sit, duras inter & lætas res sibi semper similis. Nam & de intercepta à Kœnigsmarckio Praga, & Wittenbergii in Bohemiam irruptione, & Caroli Gustavi Palatini in Germaniam cum validis copiis adventu fama jam percrebuerat, Wrangelio pro lubitu Bavariam populante. Fuere tamen, qui Sueciæ præmaturam eam pacem arguerent, quod ad extrema jam redactus videretur Cæsar; & Gallos, qui semper Suecorum destinata elusum iverant, intestinæ turbæ domum avocarent, ut Suecis solis arbitria rerum per Germaniam relinquerentur, quas pro lubitu temperare potuissent. Qua in sententia Cancellarius Oxenstierna quoque erat: quem tamen alii cavillabantur privatæ autoritatis servandæ causa ista jactasse, quod belli tempore major prudentiæ ipsius apud Reginam necessitas foret.

§. 165. Enimvero Regina quantumcunque Adversæ
præsens belli fortuna blandiretur, maximo studio partis ma-
in pacem rapiebatur. Unde & cum Joannes Oxen- chinationes discu-
stierna subinde à Salvio argueretur nimio rigore tiuntur.
tractatus extrahere, asperrimis literis eum increpuit, gravissimas eo nomine rationes ipsi reddendas denuntians, quæ pallorem ac ruborem alternis vicibus ipsi incussuræ sint. Qui tamen non sine minis in delatorem masculo, & intrepido responso culpam moræ à se amoliebatur. Et privatim quidem ipsam potissimum movebat, quod in lubrico sibi videretur versari fœmina & improlis, quamdiu tanti exercitus, quos ipsa præpediente sexu rege-

1648. regere non poterat, in aliena manu essent. Ac versa uti solet belli alea decus apud exteros, & domesticus forte status in ruinam iturus erat. Tum & bello continuando nervus rerum defuturus videbatur, Germania ubique exhausta, & Gallico auxilio mox per intestinas turbas, quarum primæ scintillæ jam erumpebant, intercipiendo: nec sufficientibus solius Sueciæ opibus, cujus publici reditus felicissimo quantumvis bello attenuati erant, præda in paucorum privatorum manus delapsa. Tum & pertæsus belli tam diuturni miles Germanicus, qui maximam partem Suecici exercitus faciebat, vix propinquæ pacis, præmiorumque spe in officio continebatur, precario fere ducum imperio inter eos, qui non tam Sueciæ, quam patriæ suæ, sibique bellare se judicabant; quos facile casus aliquis ad exuendum plane obsequium externare poterat. Denique & Ordines Germaniæ, quorum patientiam hactenus spes stabiliendi sui status utcunque aluerat, positis inter se controversiis facile in desperata consilia ruituri metuebantur, ubi perspectum fuisset, bellum jam unice ob emolumenta exterorum, & lacerandæ Germaniæ geri. Sane tunc conclusa pace ultro evanescebant machinationes, quæ hactenus adversus Sueciam agitatæ fuerant, quarum summa huc redibat. Cæsar, Hispanusque, ac multi opulenti in Hollandia mercatores cumprimis Amstelodami post publicatam cum Hispanis pacem terra marique vires Reginæ in Suecia ac Livonia distrahere meditabantur; Rostochio quoque per validam manum repente in potestatem redacto, ut Suecicus exercitus è Superiore Germania ad oram maritimam traheretur. Tentabatur Brandeburgicus, & Curlandus, ut è Borussia, & Curlandia Livoniam peterent. Brandeburgico summum armorum regimen per utrumque Circulum Saxonicum offerebatur, ut Suecos in Pomerania, Meclenburgica, & Bremensi ditione invaderet. Mittendi quoque erant, qui Moscum, Danum, Polonumque in partes traherent; tum, & Coloniensi Præsuli, ac Hollandis protectio totius Westphaliæ destinabatur. Certe ex mandatis Pegnerandæ in Batavos abeuntis, quæ Suecis per Servientum communicabantur, adparebat, de duplici fœdere tractare ipsum jussum, uno ad defensionem Belgicarum Provinciarum, altero ad protectionem Circuli Westphalici, qui munimenti vicem Hollandiæ præstaret; in quorum utrumque Cæsar, in posterius Coloniensis, Brandeburgicus, & Neoburgicus pertrahendi sint. Tum ut Hollandi Landgraviam permovere laborent, quo seorsim cum Cæsare transigat. Et quia Sueciæ potentia in mari Baltico indies glisceret, Danum & Hanseaticos solicitandos, ut cum Belgis ad vindicandam ejus maris libertatem conspirent.

28. Jul. Nec abnuebat Brandeburgicus Legatus Fromboldus, cum Salvius ea de re sermonem injecisset, Electorem acriter tentatum, ostentata in præmium tota Pomerania. Enimvero eundem ab his consiliis abhorrere, quæ sive succedant, seu minus, ditionem ipsius bellantibus interjectam ruinæ involutura sint. Suadebat tamen pacem festinari velut efficacissimum medium, quo destinata ista infringi queant: simul probabat, Reginæ curæ fuisse, ut Brandeburgico, Luneburgicis, Meclenburgico, Bavaro satisfieret, qui alias consilia cum Sueciæ hostibus juncturi fuissent. Qui nunc, cum in hac pace commoda sua vertantur, omissis ancipitibus consiliorum ad maturandam pacem junctis animis incumbant.

§. 166. Perlecto Pacis Instrumento statim de Ratificatione sermo injectus est, Cæsareis & Ordinibus Imperii contendentibus, ad majorem Germaniæ securitatem Ordinum quoque Sueciæ, aut saltem Senatus Regni ratificatione opus esse. Id quod pace inter Cæsarem & Danum factum. Nam si forte post obitum Reginæ ad electionem res redeat, incertum esse, num successor hac pace teneri velit. Et quia Ordines Imperii simul cum Cæsare subscribant, par esse in Suecia idem fieri. Unde postulabant ratificationi præsenti hanc conditionem addi, ut proximo Conventu Ordinum Regni hæc pax firmetur. Enimvero demonstrabant Legati Suecici, in Suecia moris non esse, excepto si cum Danis negotium sit, ab alio præter Regem ejusmodi conclusa subscribi. Unde à Regina postulatum haut iri, quæ ipsius eminentiæ fraudi sint. 1648. De ratificatione Pacis.

§. 167. Instabant deinde Ordines apud Suecos, ut transactis nunc omnibus majoris cautionis ergo subscriptio suscipiatur; ad quam Cæsarei parati sint. Sed monuerat Servientus, omnia, quæ speciem divisionis inter Reges habeant, declinanda: ac eam præcipuam fuisse causam, quare Cæsarei præter solitum tam faciles Suecorum postulatis se nunc exhibuerint, ut hos ad Galliæ commoda negligenda pellicerent. Eoque Suecici tanto magis Gallicos tractatus absolvi hortabantur, quo utraque pax simul quamprimum subscribi posset. Sed à Cæsareis proponebatur, ut in exemplo à se Suecis tradendo Cæsaris duntaxat & Imperii in pace comprehensi fœderati, Reginæ autem socii in eo, quod ab ipsis expectarent, exprimerentur: tum ut Cæsareum Instrumentum a se solis, Suecicum ab ipsis obsignaretur. Responsum à Suecis; rem jam conventam mutationem non admittere. Disputabatur quoque, num utrinque Legatorum Plenipotentiæ sub finem Instrumenti adjungendæ sint? Id quod Sueci circa id, quod à Legatis subscribendum erat, conveniens judicabant. Sed ut eædem Instrumento ratificando insererentur, superfluum visum. Id Serviento datum, ne Instrumentum Pacis membrana descriptum prius ad Reginam transmitteretur, quam Gallica quoque pax perfecta foret. Cæterum quam grata isthæc pax Cæsareis fuerit, vel inde colligere licet, quod Cranius congressu publico jactare non dubitaret: se læto quidem animo ad hunc conventum accessisse; sed si negotium, prout nunc se habeat, concludatur, illæsa conscientia discedere hinc non posse. Ex ejusdem interceptis literis patebat, Cæsareis spem fuisse, articulum de militari satisfactione in commodum suum vertere, & per istum Ordines Suecis avellere. Quæ spes cum falleret, illis horum postulata annuentibus, ac Suecis reliquarum controversiarum decisionem ad Ordines rejicientibus, manifeste observatum fuerat, quam repugnante animo ad conclusionem descenderent. Quam cum defugere non possent, in Gallicis dein tractatibus Ordines turbare omni modo satagebant. Sueci subscriptionem in Gallorum gratiam differunt. 27. Jul. Cæsareis invitis pax concluditur. 23. Jul.

§. 168. Supra monitum, Ordinibus placuisse, ut Gallica pax simul cum Suecica, dum negotiatio fervet, Osnabrugæ absolveretur. Id quod & Serviento Osnabrugæ tunc agenti, etsi isti tractatui Monasterium destinatum fuerat, vehementer arridebat. Suo quippe Regi proficuum fore, si Ordines circa negotia Gallica certi quid concludant, & hoc modo Germanica pax ab Hispanica separetur. Idem Ordinibus demonstrabat, ipsos semper verbis testatos, sua magis quam Galliæ interesse, ne Cæsar & Austriaca Domus pro lubitu Gallici tractatus Osnabrugæ suscipiuntur.

1648. Germaniam bello implicitam tenere queat. Sueci quoque confirmabant, opinionis suæ falsos fore, qui credant, Reginam absque Gallia pacem facturam, eoque Ordines incitabant, ut non minore studio Gallicam pacem expediant, eodem fine operam suam large polliciti. *Cæsarei reluctantur.* Contra Cæsarei manibus pedibusque obniti, ac non nisi Monasterii eos tractatus suscipiendos contendere, velut loco istis destinato. Unde & Volmarus Suecico *31. Jul.* Instrumento perfecto Osnabruga Monasterium digressus est, dejerans Osnabrugæ nihil se ad rem conferre posse, sed Monasterii una cum Collegis, ut omnia ex æquo transigantur, incubiturum. *Ordines probant.* Hoc tamen non obstante Ordines nullo contradicente decernunt Osnabrugæ apud Suecos, & Servientum manere, & quæ adhuc in Gallico Instrumento restarent quantum detur decidere. Ideo autem Monasterium aversabantur, quod Pontificis Nuntius ibi ageret, paci Germanicæ quantum posset semper obluctatus, factioque Austriaca, & Hispanica, quæ eandem aversabatur, ibi prævaleret; tum hærentes ibi Ordines Cæsari, ac Pontifici addicti, quos Osnabrugici schismaticos vocitare sueverant, opibus tenues, numero validi, Suecicam pacem in dubium traherent. Eo major autem spes erat, Cæsarem nolentem volentem ad probanda ista acta compelli posse, quod Bavarus decrevisset, Cæsare eadem abnuente copias suas ab hoc separare, illumque solum inter *2. Aug.* prævalentes tunc Regios exercitus destituere. Id igitur Legatis Cæsareis Monasterii agentibus per literas significant, temporis dispendium, & moram pacis ita necessariæ causati, si tam crebro hinc inde proficiscantur. Simul rogabant, expenderent incommoda ex mora isthac, & tractatus Monasterium translatione oritura, & quamprimum ipsi Osnabrugam accederent, Ordinesque Monasterienses ad idem faciendum permoverent.

Cæsarei protestantur. 5. Aug. §. 169. Enimvero Cæsarei multis verbis demonstrabant; mandatis se destitui: Mediatores offensam inde contracturos. Suecos pollicitos, pace sua perfecta junctim Monasterium componendis Gallicis rebus ituros. Hispanos, Burgundos, Lotharingos Osnabrugam pertrahi se haut passuros, quorum causa circa Gallicam pacem præteriri nullo modo queat: magnam Ordinum partem Monasterii hærere. Eas ob causas Cæsarem aliquoties vetuisse, ne in translationem Gallici tractatus Osnabrugam consentirent. Tum repugnare id conventioni præliminari ab omnibus ratihabitæ, ex qua singulis quorum intersit jus quæsitum fuerit, & circa quam nihil sine omnium consensu mutari queat. Servientum haut pacis studio Osnabrugam venisse, sed ut objectis postulatis suis Suecicos tractatus moretur, ac ab Ordinibus noxia Germaniæ decreta exprimat. Alias ipsum hanc mutationem in diminutionem Regis sui cedentem, huic nunquam probaturum. Sane Suecos præterito anno super satisfactione Monasterii agere noluisse. Haut laxiore temporis spatio opus fore, si Osnabrugenses Monasterium, quam si Monasterienses Osnabrugam eant. Nec persuasum sibi Osnabrugenses id sibi sumturos, ut Cæsareis & Monasteriensibus inauditis sua placita velut dictatoria decreta obtrudere velint, in quæ sibi pedibus sit eundum; præsertim cum de eminentia Cæsaris, Austriacæ Domus, aliorumque altioris dignationis Ordinum causa agatur, de qua ipsis insciis atque inauditis quid decernere plane inane sit. Denique pacem Germanicam durabilem non fore, ni simul cum Hispanis pax ineatur. Unde Serviento incumbere ocyus Monasterium se conferre, ubi adsint, quibuscum de pace tractandum sit; nisi falsi arguere velit famam à fœderatis Regibus statim ab initio præliminaris negotiationis tota Europa sparsam: sibi cordi esse pacem communem Orbi Christiano restituere. Venirent igitur Ordines Monasterium cum Serviento: interim rem in integro tenerent, ut Monasterii omnia justa forma peragi possint. Si secus fiat, nomine ac jussu Cæsaris testari iis, quæ super Gallica pace Osnabrugæ transigenda sint, se nolle teneri. Simul apud Mediatores protestationem interpositum iri, à Gallia præliminare pactum violatum. 1648.

§. 170. Sed & Ordines Monasterienses solenni protestatione edita Osnabrugicos arguebant à placito tractandi & consultandi modo multifariam discessisse, non in materia duntaxat Gravaminum, sed & aliis negotiis primariis, novis magnique momenti causis subinde admixtis, unice in emolumentum Suecorum, & paucorum Ordinum placitum. In ipso consultationum cursu complures causas communes separatim à paucis transactas, ab uno articulo ad alterum è præscripto Suecorum aut paucorum libidine discessum, ac communem Germaniæ pacem sub nomine universorum Ordinum, contradicentibus licet Monasteriensibus, ac quibusdam Osnabrugensibus, conclusam. Sua suffragia haut admissa, aut numerata, nisi qua uni aut alteri proficuum id fuerit: communicationem non justo tempore, sed sero & causa jam vulnerata, ac peracta factam, aut plane intermissam. Paucos quosdam de salute Imperii in contemtum aliorum cum exteris ausos transigere vocabulum universorum Ordinum sibi arrogare, Cæsaris autoritati in conspectu ipsius Plenipotentiariorum præjudicare, cæteris Ordinibus pluribus numero tributa imponere, per assignationes hostium libidini eosdem exponere, executionem, & assecurationem perpetuam pacisci, denique Gallicos tractatus Osnabrugæ persequi, nulla urgente necessitate, aut legitima causa. Post exagitatas inde ab Osnabrugensibus adductas rationes addunt: ideo adversus injustum hunc, in Imperio inauditum, in Præliminaribus vetitum, à Cæsare improbatum agendi modum protestari, ac suis superioribus jura sua reservare, perniciosisque conatibus meliori modo contradicere: ac, si è periculoso hoc agendi modo paci mora injiciatur, se extra culpam malorum inde provenientium fore. Acerbam hanc protestationem subscripserant Austriacus, Burgundus, Magister Ordinis Teutonici, ex Episcopis Osnabrugensis, Mindensis, Verdensis, Vesontinus, Halberstadiensis, Aichstadiensis, Argentoratensis, Augustanus, Hildesiensis, Paderbornensis, Ratisponensis, Passaviensis, Monasteriensis, Leodiensis, Virodunensis, Curiensis; è Prælatis Hirschfeldensis, Campodunensis, Murbacensis, Luderensis, Elwangensis, Bercholtsgadensis, Stalboënsis, Corveianus: Comites insuper Suevici, & è Civitatibus Augusta, Uberlinga, Rotwila, Dunckelspula, Biberacum, Ravensburgum, Gemunda, Kaufbeura, Offenburgum, Pfullendorfum, Wangena, Gengenbacum, Weilerstadium, Cellæ ad Hammersbacum, Buchornum, Buchovia ac lacum Federsee dictum. Ingens numerus; quorum tamen suffragia pleraque per Franciscum Wilhelmum Osnabrugensem Præsulem, Adamum Adami, & Leuxelringium factionis istius antesignanos expediebantur, quos *Ut & Ordines Monasterienses 4. Aug.*

Trium-

1648. Triumvirorum vocabulo cæteri indigitare sueverant. Ita protestatione insuper habita Osnabrugenses destinatis suis firmiter inhæsere desiderio pacis, quam hac ratione acceleratum iri certo sibi persuaserant; & cujus respectus aliis omnibus præponderare debebat, ritibus ac solennibus neglectis, quod hoc actu reliquorum Ordinum suffragiis, aliisque juribus in posterum nihil decessurum sit. Nec Evangelici solum, sed & Catholici ibi præsentes ita sentiebant, inprimis Moguntinus ac Bavaricus, qui præ cæteris magno fervore tractatus cum Serviento citra moram suscipiendos instabant. Et quanquam initio ostenderent, sibi decretum suam duntaxat sententiam super pacis Gallicæ legibus exponere, ac negotiationem Monasteriensem, digestis heic rebus præparare, non autem firmi quid decernere: post tamen longius progressi pacem conclusere, ac instrumentum in justam formam redactum apud directorium deposuere.

Osnabrugenses destinatis suis inhærent.

Pax Gallica cum Ordinibus Osnabrugæ adornatur.

§. 171. In titulo Cæsaris Servientus vocabulum *Semper Augusti* omiserat. Sed ostendebant Ordines, id ab antiquissimo tempore Cæsaribus tributum, cujus negatio in deminutionem Imperii redundatura sit, non minus quam si Galliæ Regi titulus Christianissimi subtrahatur. Non solum inter Cæsarem & Regem Galliæ nunc tractari, sed & concurrere Ordines Imperii, quæ illæso juramento, quo Cæsari & Imperio fidem adstrinxerint, pacem subscribere nequeant, si Cęsari usitatus titulus adimatur. Franciscum I. tractatibus cum Carolo V. anno 1626. & 1529. eum titulum ipsi tribuisse, qui tamen cum eodem non ut Cęsare, sed ut Rege Hispanię tractarit. Ita Servientus heic Ordinibus cessit. Sed *Landgravii Alsatiæ* titulum admittere nullo modo voluit, quicquid rationum, aut temperamentorum Ordines proponerent. Judicabant hi, Ferdinando II. istum detrahi non posse, quod eo vivo de cedenda Alsatia nondum actum sit. Circa Ferdinandum III. difficultatem tolli posse omissa cum aliis minoribus titulis Alsatia. Aliis scriptis & Instrumentis, ipsaque pacis ratificatione Cæsari, ac Domui Austriacæ integrum fore eodem uti, præsertim cum non totam Alsatiam Gallo cedat, sed aliquam ejus partem sibi servet: contra Regem Galliæ, ut eundem Cæsari & Austriacis tribuat non teneri. Sed ista adspernabatur Servientus, causatus, Cæsareos jam Monasterii eodem apud Mediatores cessisse. Ita ne in ipso limine res hæreret, Alsatia è titulo Cæsaris delenda erat.

Landgravii Alsatiæ.

Pleraque ex Instrumento Suecico in Gallicum transferuntur.

§. 172. Placebat hinc Ordinibus, quæ Imperium spectarent è Suecico in Gallicum Instrumentum transferri, ac de capite Amnestiæ atque Gravaminum non nisi obiter in Gallico mentionem fieri. Idque Serviento arridebat, quod Galli negotia Catholicis parum grata tangere nollent.

Sueci se huic negotiationi interponunt.

§. 173. Sed maxima difficultas circa caput de auxilio Hispanis non ferendo, & satisfactione Gallica surgebat. Circa quod ut Salvius se inter Servientum & Ordines interponeret, hi istum binis solennibus Deputationibus invitabant; præsertim cum aliquot congressibus à Serviento nihil gratæ declarationis obtinere potuissent. Cui negotio Salvius, profecto tunc Wismariam Oxenstierna initio immiscere se verebatur, ne forte haut meliore successu heic, quam Belgæ circa tractatus inter Gallos, & Hispanos, laboraret. Ac judicabat, magis placiturum Serviento, si sociata cum ipso opera Galliæ commodis incumberet. Sed quia Ordines multum fiduciæ in Regina reposuerant, ac ipse Servientus consilio & ope ipsius utebatur, & cumprimis quia Sueciæ intererat Gallicas res promtè expediri, Ordinum petita abnuere non poterat. Accedebant quoque Reginæ mandata, quæ postulante Chanuto, ut Gallis circa decem Urbes Alsatię faveret, has quidem, aliosque Ordines Gallicę ditioni accedere nolebat, ut tamen res ex æquo & bono quamprimum componeretur optabat, cum solius nunc Galliæ causa bellum gereret. Unde Salvio injungebat, Serviento ostenderet, se Gallis diutius adsistere non posse, nisi æquas cum Cęsare rationes admittant. Ne igitur spe auxilii Suecici postulatis suis pertinaciter insisteret. Cæsaris autem, & Ordinibus diserte denuntiaret, per fœdus Reginam Gallos destituere non posse, antequam his satisfactum fuerit: ut utrique ad æquam transactionem compellantur. Quanquam enim Cęsareis in angustum redactis bellum citra periculum videretur extrahi posse; cogitabat tamen Regina invidiæ magnitudinem, qua omnes ad sistendos ipsius successus incubituri erant, si fortunæ vela nimium laxaret, nec minus hujus vices verebatur, cujus arbitrio partam gloriam, ac commoda subducere tandem cupiebat. Cæterum Mazarinus ipse cum per Rosenhanium Gallica negotia Reginæ commendaret, reliqua circa quæ nondum conventum erat, exigui momenti judicabat, modo id obtineretur, ne Cæsar Hispanis auxilium ferre possit. 1648.

De auxilio Hispanis non ferendo.

§. 174. Caput igitur de auxilio Hispanis non ferendo Ordines ad articulum de Assecuratione reservare volebant, quo & ex indole sua pertinebat. Sed Servientus ante omnia super illo cautum sibi volebat; eoque pervincebat, ut statim post §. *Sit utrinque*, poneretur. Id quod Ordinibus perinde erat, cum eo non transacto reliqua omnia citra obligationem futura essent. Controversia cum Lotharingo ad amicam compositionem, aut tractatum cum Hispanis rejiciebatur. Burgundiam judicabant numero Circulorum Imperii uti hactenus accensendum, ut tamen Cæsar, Ordinesque Imperii universi & singuli non magis præsenti bello se immisceant, quam antea motibus Belgicis se ingescerant. Inde diversæ formulæ tam ab Ordinibus, quam Serviento concipiebantur, quarum cum nulla alteri parti ad palatum foret, Salvius demum, ut calamo manum admoveret, rogabatur. Qui id temperamentum invenisse visus est, quod utrique parti ex æquo satisfaceret; & olim non minus Galliæ, quam Hispaniæ prodesse posset; quam utraque pars probabat. Et spes erat Ordinibus, Cæsarem hanc eo facilius ratam habituram, quod per eandem pro Cæsare nunc obtinuissent, quæ Cæsarei Legati jam ante triennium remiserant. Hi quippe tunc responso sub ad Gallicam propositionem diserte posuerant; Cæsarem non solum ut Imperatorem Romanorum, sed & velut Austriæ Archiducem omni auxilio Hispanis ferendo directe aut per obliquum in perpetuum renuntiaturum. Cum nunc Cæsari velut Archiduci Austriæ æque ac aliis Imperii Ordinibus in posterum integra omnia reservassent.

De Gallica satisfactione Ordinum declaratio.

§. 175. Enimvero difficilius expediebatur satisfactio Gallica. Quæ Cæsar Gallis eo nomine obtulerat, valida non erant; ni Ordines Imperii consentirent. Quanquam autem hi, neque à Cæsareis requisiti quo minus Galliæ satisfieret haut abnuerent; tamen cum de obscuritate istius capitis complures Ordines graviter quererentur, universi horum causa suscepta idem nisi certa ratione circumscriptum admittere noluerunt. Id equidem Ordines facile probabant, ut Galliæ Rex

tres

1648. tres præsulatus, Metensem, Tullensem ac Virodunensem, sicut hactenus per integrum fere seculum ita deinceps quoque possideret nulla ab Imperio dependentia; utque Cæsar omnibus Imperii in istos juribus renuntiaret, ac supremæ Galliæ potestati eosdem traderet. Alsatiam autem & Suntgoviam cum Præfectura Hagenoensi malebant à Gallo feudi nomine ab Imperio recognosci, uti Domus Austriaca hactenus fecerat; simul Regi titulo Landgravii Alsatiæ sessionem & suffragium in Comitiis offerebant; testati haut esse in potestate Cæsaris jus, quod Imperio in Alsatiam competat, extraneo Regi alienare. Præterea in Alsatia complures Ordines, ac Nobiles Imperio *immediate* subjecti sedem habebant, quorum aliquos Cæsarei cessa Gallis ea provincia, diserte exceperant, cæteros silentio præterierant; metus erat, quod unius inclusio pro alterius exclusione haberi soleat, ne Gallia non nominatos in subditorum suorum censum revocaret. Cum autem ingens discrimen sit inter Statum Imperii, & *Landsassium*, cumprimis Gallicum; caveri sibi cupiebant Ordines, quorum intererat, ne isti servitio subjicerentur: palam frementes, haut fas esse Cæsari etiam volenti, ipsos ad eam conditionem redigere. Sed & multi dabantur Ordines, qui tam à Landgraviis Alsatiæ, quam Episcopis trium Præsulatuum terrarum aliquid in feudum recognoscebant, nec tamen istorum subditi erant. Nam in Germania non repugnat, esse Statum Imperii, & simul alterius Vasallum: & in regulæ vicem apud istos jactatur; quod nudus nexus feudalis non faciat subditos, aut tribuat supremum jus territoriale. Metus tamen erat, ne Rex Galliæ insuper habitis Germaniæ legibus in istos forte summi imperii jus sibi arrogare instituat. Porro sicut alii Episcopatus Germaniæ ab antiquo Jurisdictionem Ecclesiasticam etiam extra sua territoria in multorum aliorum Ordinum ditiones obtinuerant, salvo tamen horum jure Superioritatis: ita trium quoque istorum Præsulatuum Ecclesiastica Jurisdictio pertingeret; eoque diversas ditiones, ac urbes sub Gallicam ditionem pertraheret. Cui negotio triginta Ordines acerrime contradicebant. Denique in Cæsarea cessione Catholicæ Religionis mentio facta erat, dissimulata Evangelica. Unde Evangelicis scrupulus injectus est, ne forte aliquando Gallus jus sacra ipsorum immutandi invaderet. Cæterum Ordines quos intuitu Alsatiæ, aut trium Præsulatuum ea translatio tangebat, & qui periculum videbantur incursuri, ni caput istud perspicue conciperetur, hi erant; Episcopi Argentoratensis, & Basileensis; Principes seculares, Lucenburgicus, Lotharingius, Bipontinus, Veldentius, Lutzelsteinius, Wurtenbergicus velut Comes Mumpelgardensis ob Harburgum & Reichenweilenam. Tum abbatiæ, Murbacum, Ludera, Andlavia, Monasterium in Valle Georgii. Comites & Barones Nassovio-Saræpontanus, & Sarwerdanus, Hanovio-Busweilerianus, Comites Rheni & Sylvarum, Vinstingani, Leiningani Daxburgenses, Krichingenses, Rixingenses, Fleckensteinii, Obersteinii, Rappolsteinii. Tum Argentoratum, & decem Urbes Imperiales ad Præfecturam Hagenoicam spectantes, magnusque numerus *immediatorum* Nobilium. Hi igitur, & eorum nomine universi Ordines Imperii in Gallicam quidem satisfactionem, ac inprimis in cessionem trium Præsulatuum consentiebant, ea tamen lege, ut Rex non plus, quam ante hoc bellum obtinuerit, eo nomine sibi arroget, nec obtentu jurisdictionis Ecclesiasticæ, dominii directi juris feudalis, aut ullo alio colore jurisdictionem aut imperium extendere instituat in illa bona, quæ Ordines Imperii & Immediata Nobilitas à dictis Episcopatibus hactenus in feudum agnoverint, aut deinceps agnituri sint. Tum ut sub cessione Alsatiæ, Suntgoviæ, & Præfecturæ Hagenoicæ non plura intelligantur, quam quæ antea ad Domum Austriacam spectaverint, & ab eadem jure cedi potuerint; nec ea cessio ulli ex Ordinibus Imperii, aut immediata Nobilitate circa libertatem, immediatam ab Imperio dependentiam, jura, ac bona fraudi sit. Denique ut Ordines provinciales Landsassii, ac subditi cessarum provinciarum jura, ac privilegia, eorumque usum ac exercitium circa sacra & civilia juxta præsentis pacis conventa illibata retineant. 1648.

§. 176. Ast Servientus quæ de Alsatia in feudum ab Imperio recognoscenda proponebantur, adspernari haut videbatur, quod Gallis ansa inde futura esset inter consultationes in Comitiis destinata Austriacorum disturbandi. Nunc tamen eam rem tangere haut opportunum judicans, ut eadem ad proxima Comitia rejiceretur, tolerabat. De cætero declarationem Ordinum plane repudiabat. Jam de satisfactione Gallica inter Cæsarem & Gallos ante biennium transactum, à Secretariis utrinque eam formulam subscriptam, apud Mediatores depositam, Regi transmissam, & ab eo probatam; nec ex eo tempore à quopiam in dubium tractam. Unde penes se non esse aliquam heic mutationem admittere, quod utraque pars contrahentium clausulæ, *salvo jure addendi, minuendi, mutandi*, renuntiaverit. Si illa quæ Ordines vereantur, ea formula non exprimantur, quid opus esse nodum in scirpo quærere? Sed si expresse eadem contineantur, Cæsarem appellarent, ac indemnitatem ipsum poscerent. Venditionem rei alienæ esse jure validam, sed venditorem teneri domino ad æstimationem, & id quod interest. Si Cæsar ut hostis ejusmodi satisfactionem Gallis dederit, Ordines velut amicos eo nomine nihil invidiæ concepturos. Quæ ipse cum Collegis suis obtinuerit, se solum condonare non posse. Multos sibi æmulos in aula esse, qui hac occasione exitium ipsi structuri sint. Si Ordines inter se declarare quid circa id caput velint, in ipsorum arbitrio id situm; se nec prohibere id posse, nec probare velle. Ejusmodi declarationem nec accepturum, nec daturum. Servienti sententia.

§. 177. Cæsarei cum eo super negotio ab Ordinibus appellarentur, quę de Alsatia Gallis in feudum danda movebantur suo loco relinquebant: quod sibi haut constaret, num id Gallis placeat. Nam ante biennium, cum eadem ipsis hac lege offerretur acceptare noluisse. Nec obscure innuebant, malle se modum jam conventum persistere, quod ea provincia aliquando facilius hac ratione recuperari queat. De cætero ostendebant, ita caute Monasterii in cessione unius & alterius ditionis à se actum, ut nulli Ordinum præjudicii aut molestiæ quid conciliaretur. Omnia se huc direxisse, ut quisque tuto sua retinere, ac immediato statu gaudere queat. Nec Gallis in Alsatia plus dedisse, quam quod Domus Austriacæ fuerit. Et quanquam non omnia ipsa conventione exprimantur, in protocollis tamen omnia clare exponi, ad quæ merito recurrendum, & plenior inde informatio petenda sit. Gallos quidem credidisse, magnum quid à se obtentum: sed cum super concedentium Cæsareorum declaratio.

1648. mente declaratum fuisset, Alsatiam non alio modo, quam ab Austriacis possessa sit, & quousque hujus jura se extenderint, traditam, Ordinibusque Imperii sua jura reservata; istis hac satisfactione haut contentis Philipsburgum adjiciendum fuisse.

Ex actis. §. 178. Cæsarei porro hac difficultate uti conabantur ad cœptam Osnabrugæ cum Gallis negotiationem Monasterium pertrahendam. Inprimis 21. 25. Aug. semel atque iterum Collegium Civitatum tentabant ob decem Urbes Alsaticas præ cæteris Ordinibus ægrum, ostenso, quantum periculi istis enormi Gallicæ satisfactionis interpretatione creetur. Gallos id agere, ut decem illas Urbes sibi subjiciant. Eo facto Argentoratum, quod præcipue petatur, obsidio velut cingi, demum exitio involvendum. Ne à superioribus Ordinibus illudi sibi patiantur, quibus Urbium commoda parum curentur, qui acrius pro uno suorum colonorum contendant, quam pro decem Urbibus. Unde postulabant, consultationibus Osnabrugæ abstinerent, ac Monasterium abirent: se statim eodem secuturos. Hoc modo votum ipsarum decisivum insigniter stabiliri: ac de Cęsare, quem ea res non minus tangat, egregie merituras. Esse è Superioribus Collegiis, qui facto ab ipsis initio Suecorum interpositione res componitur. statim abituri sint. Et sane Ordines declarationem suam usque adeo à Serviento rejectam in sui deminutionem & contumeliam accipiebant. Sane adesse illum heic ut secum tractet; ac uti merito ipsum audiant, ita se vicissim ab eodem audiendos. Saltem suam declarationem ab ipso acceptari, & in aulam transmitti posse, quicquid post ibi super eadem decernatur. Ac forte quorundam discessu reliquorum consultationes inanes fuissent redditæ, ni Salvius, & Biœrnclovius opera sua interposita rem ita demum composuissent, ut articulus satisfactionis Gallicæ prout ante biennium conceptus fuerat, Instrumento Pacis citra mutationem insereretur, & Servientus ab Ordinibus factam declarationem neque admitteret, neque ipse aliquam exhiberet. Ut tamen Ordines haut mutata sententia decernerent, se quidem pacem cum Serviento juxta formulam satisfactionis jam conceptam subscripturos; declarationem tamen suam sub id tempus ipsi Regi transmissuros, ac scripto denuntiaturos, se hoc & non alio modo in eam satisfactionem consentire. Id quod Servientus non magis prohibere poterat, quam Ordines illum adigere, ut vel declarationem ipsorum probaret, aut acceptaret.

Servientus cum Ordinibus pacem concludit. §. 179. His difficultatibus victis, ac reliquis facile expeditis ab Ordinibus Osnabrugensibus cum Gallis pax conclusa est. Sed quia in hanc neque Cæsarei Legati, nec qui Monasterii hærebant Ordines consenserant, quid cum hisce suscipiendum esset haut omnium eadem erat sententia. Major pars censebat, utrumque Instrumentum Osnabrugæ statim subscribendum, inde Monasterium abeundum, & Cæsareis, Monasteriensibusque Ordinibus, ut & ipsi subscribant, eadem exhibenda. Id si faciant, rem expeditam esse. Sin abnuant pacem haut eo secius inter fœderatos Reges, & qui subscripserint Ordines perficiendam & executioni dandam; ita ut singuli horum vi articuli de Executione ditiones ac loca sua recuperent, deinceps omnibus belli molestiis immunia futura, etiam ubi Cæsar ipsiusque adhærentes in armis permanserint, adversus quos Regii bellum persecuturi sint. Atque id consilium à Bavaricis profectum est, qui magnam partem Ordinum, & totum fere Senatum Principum in suam sententiam pertraxerant, quibus hæc brevissima videbatur via Bavariam belli malis eripiendi. Contra Brandeburgici, Wurtenbergici, & quidam è Senatu Principum, tum omnes Urbici censebant, Gallicis rebus jam cum Serviento adornatis Monasterium eundum, ac Cæsareis & Ordinibus ibi quid actum sit, & quas ob rationes aperiendum, eosdemque ut acta probent amica ratione permovendos; ne Cæsareis, qui à pace abhorrere credebantur, probabilis causa præberetur super contemtu querimonias movendi, & tractatus abrumpendi, aut saltem extrahendi. Quæ sententia demum post bidui disceptationem prævaluit, præsertim cum animadversum esset, Regiis pacem ab Ordinibus duntaxat probatam cordi non esse, nec ad executionem ipsos hac lege progressuros, eoque Ordines fructu pacis haut gavisuros. Credebatur autem Cæsareos idoneam rationem haut inventuros, quare à probandis cum Serviento conventis se subtraherent. Nam & negotia Imperii Suecico Instrumento probarant: & satisfactionem Gallicam ante biennium subscripserant, nisi quod nunc Ordines ad Regem Galliæ literas dare decrevissent, qua lege ipsi in eandem consentiant. Denique caput de auxiliis reciprocum erat, & utrique parti æquum; & ea, qua nunc conceptum erat, forma non minus Cæsari, quam Gallis commodo cedere poterat. Unde inter se decernebant Ordines, quæ Osnabrugæ cum Serviento transegerant, Monasterii adversus Cæsareos tueri. Quia autem hac ratione subscriptio tunc suscipi non poterat, alia via dispicienda erat, qua caveretur, ne inopina aliqua armorum conversione contingente, quæ nunc convenerant, retractarentur. Quo fine proponebatur, Instrumentum, involucro ab utrinque Legatis obsignato, apud Moguntinum Directorium deponendum.

23. 25. August.

Instrumentum apud Moguntinum deponitur.

§. 180. Placebat id Salvio, ut tamen nonnulla, quæ necessaria videbantur, sibi reservaret, ac nominatim, ut Ordines prout receperant ad Cæsarem super exulibus Bohemicis, & Austriacis diligenter scribant; tum ut de Hassici militis satisfactione, & sustentatione usque ad exautorationem transigatur, ac in gratiam Landgraviæ clausula *Quatenus* deleatur; tum antequam ad solennem pacis subscriptionem procedatur, amica transactio super vectigali Visurgino suscipiatur, & præter alia attestata jam postulata, unum super Pirmonda exhibeatur. Insuper & de alimentis copiarum, quæ forte ante hiemem in Sueciam trajici non possint, & de ordine circa exsecutionem Pacis observando prius transigi stipulabatur, de quo Regina, & Carolus Gustavus Palatinus monuerant. Hic enim cum articulum de Executione paulo confusius conceptum animadvertisset, ne forte è Reginę parte quædam non è convento impleta argui possent, necessarium judicabat, istum articulum clarius & distinctius digeri. Scilicet ut post subscriptum utrinque Instrumentum Pacis intra duos menses à subscriptione numerandos, possessione exuti ex capite Amnestiæ & Gravaminum restituantur; captivi utrique dimittantur; octodecim tonnæ auri præsentis pecuniæ in æraria Circulorum conferantur; inter Ordines ac milites super solutione assignatarum duodecim tonnarum conveniatur; denique apud exercitus & præsidia ad militis exautorationem & deductionem omnia prout opus sit disponantur. Ratificationes interim allatas, si non statim invicem per-

Salvius certo modo consentit.

1648. mutentur, tantisper inter fidas manus deponendas, quoad militis stipendia exsolvantur, iidemque post partim dimittantur, partim in Sueciam destinentur, ac oppida iis, queis ex pace debentur, restituantur. Quanquam enim Ordines voluerant, ut ratificationum permutatio, stipendiorum solutio, ac militis exautoratio, tum præsidiorum deductio pari passu fierent: rem tamen curate considerantibus adparebat, actiones istas dicto ordine succedere sibi debere. Unde paci consentaneum videbatur inter duces utrinque conveniri, qua ratione postremæ istæ actiones commodissime suscipiendæ forent. Et judicabatur certis diebus certas legiones hinc inde exautorandas, ac certa oppida hinc inde evacuanda: qua ratione omnia citra confusionem expediri posse. Atque hęc monita Carolus Gustavus Salvio transmiserat; qui ista Cæsareis ac Ordinibus prælegebat, ut eadem probarent, postulans.

Ut & Servientus. §. 181. Ast Servientus aliam remoram injiciebat, dum liberum exercitium Romanorum sacrorum per Inferiorem Palatinatum pervincere contendit. A Cæsareis cum ipso & Collegis opera Sequestrium Monasterii annum abhinc ita conventum, utrinque subscriptum, ac typis post vulgatum in omnium notitiam pervenisse, cui & nemo contradixerit: alias se difficultate mota à Rege suo alia mandata fuisse petiturum. Ostendebant contra Ordines, Monasterii actis consensum Evangelicorum abfuisse, eoque vim obligandi illis deesse; cum illi huic negotio transigendo haut adhibiti sint, quorum maxime interfuerit. Tum & pacta posteriora derogare prioribus. Quantumvis igitur allegata conventio Monasteriensis in gratiam Catholicorum à Cæsareis ita concepta fuerit: hos tamen contraria conventione ab ea discessisse, dum in Suecica tractatione id reservatum remiserint. Et Servientum semper professum, Palatinam causam ad verbum ita mansuram, sicut in Suecico Instrumento extet. Sed nihil hisce rationibus apud Servientum proficiebatur, qui & abrupturum se tractatus jactabat, & neque Succos, neque Ordines Evangelicos suo Regi leges heic ferre posse. Unde Ordinibus demum ad Salvium confugiendum erat: qui præter alia Serviento demonstrabat: Ad Regem Galliæ nihil (4. Sept.) spectare, qua ratione Ordines Germaniæ circa sacra inter se transigant: quin ipsum ex fœdere cum Succis icto teneri id agere, ut res in statum anni decimi octavi in sacris & civilibus reponantur: alias præter Suecos Angliam, Hollandiam, Helvetios, & omnes Evangelicos in Germania à se alienaturum. Quod si pertinaciter hisce insistat, & Evangelicorum conditionem deteriorem facere conetur, quam ipsi Cæsarei voluissent, durius fatum ipsum manere, atque Avauxium, qui per intempestivum Religionis Zelum convenienda tantum difficilia reddiderit, cum ipse jam conventa infringere instituat. Sed ne ista quidem Servientum movebant. Unde Salvio cum Evangelicis visum, quia Moguntinum Directorium ante annum Evangelicis insciis hunc paragraphum impressæ Pacis formulæ inseruerat, & ex parte huic impedimento ansam præbuerat, istud & Catholicos cum Serviento committere; quod sperarent, si ipsi peterent Suecico Instrumento inhæreri, hunc nihil difficultatis amplius moturum. Quia igitur Catholici non minore pacis desiderio, quam (5 Sept.) Evangelici tenebantur, rem mox apud Servientum eo deduxerunt, ut declararet, se postulato illorum locum daturum, si ejusmodi temperamentum proponatur, ut ne ista res apud Regem sibi fraudi sit. Unde tandem in hanc clausulam salvatoriam consensum fuit: *Cum ex parte Statuum Imperii remonstratum fuerit, quod Cæsareani, Suecici, & Statuum Legati utriusque Religionis aliter circa hunc* §. Exercitium, *transegerint, & inter se convenerint, ut debeat omitti, propter defectum autem mandati Legatus Gallicus nunc consentire non possit, ideo recepit, se rem relaturum Regi Christianissimo.* Hanc clausulam Servientus ad oram Instrumenti sui ex opposito controversi paragraphi adponi patiebatur, addito promisso, Regi suo fideliter rationes repræsentaturum, ob quas paragraphus iste sit omittendus. Tum & Ordines tam Catholici, (qui agnoscebant, semel se in omissionem istius paragraphi consensisse, quod retractare nolint,) quam Evangelici testabantur; quicquid Rex declararet, Suecicam formulam inviolabiliter mansuram. 1648.

§. 182. Ast Cæsarei protestatione interposita obsignationi, & depositioni Instrumenti Gallici intercessêre; testati nec se in id consentire posse, nec Monasteriensium libero suffragio hac obsignatione præjudicare velle. Addebant tamen, Suecicum Instrumentum utique ratum fore, sive isti consentiant, seu minus. Eidem tamen Suecico Instrumento clausulam declaratoriam subnectebant de Rege Lusitaniæ, quod neminem alium Lusitaniæ Regem agnoscant, quam Philippum IV. Regem Hispaniarum. Ita demum utrumque Instrumentum, Gallicum quidem à solo Serviento, Suecicum autem à Cæsareis & Salvio obsignatum, Moguntinorum fidei credebatur. Cæsareorum itidem. (5. Sept.)

§. 183. Inter hæc tractatus inter Gallos, Hispanosque plane quiescebant, Serviento Osnabrugæ agente, quo Brunus, qui solus ex Hispanicis Legatis supererat, accedere abnuebat. Cæsarei testabantur, Cæsari gratum fore, si Legati Suecici Mediatione suscepta una cum Veneto rem ad optatum finem deducant. Nec ab hoc negotio Sueci abhorrebant. Servientus ex Pegnerandæ discessu ansam arripiebat Hispanos arguendi, velut à pace abhorrentes, quod isto digresso nemo esset, cui facultas foret cum ipso Hispanicam pacem concludendi. Id quod Brunus inficiabatur, qui ut idoneam agendi facultatem sibi esse demonstraret, publice procuratorii sui describendi copiam faciebat. Nec procul abesse Pegnerandam, qui statim reversurus sit, si propior boni successus spes allubescat. Et credebatur negotium inter Gallos & Hispanos hautquidquam deploratum esse, ac circa rem ipsam pleraque convenisse, controversiam fere circa modum restituendi restare. Nec eo minus adparebat, neutris curæ esse, ante exitum hujus expeditionis pacem concludere. Et inprimis Hispani motus internos Galliæ captabant simul, fovebantque. Et tamen Hispanus ipse parum aberat, quin malo, quod Gallo struebat, obrueretur. Nam conspiraverant adversus Regem multi proceres, quem è medio tollere, ipsius filiam unicam in Lusitaniam abductam filio Regis Lusitaniæ despondere, & omnia ejus Regna inter se dividere agitabant. Istæ machinationes quinque dies antea, quam executioni dandæ forent, hoc modo proditæ sunt. Unus è præcipuis conjuratorum, juvenis illustri prosapia, tenui re ambibat puellam nobilem pari stirpe ac paupertate. Quæ cum è proco suo scire cuperet, quibus mediis dignitatem & sumtus matrimonii tolerare vellet, hic secreto de conspiratione detegebat, ac brevi Regiam sibi fortunam destinatam. Puella con- Tractatus cum Hispanis quiescit.

1648. filiis hisce perterrita Olivario Regis intimo, hic Regi rem aperit: à quo juvenis iste apprehensus, & eculeo impositus de conſciis faſſus eſt, quorum multi in carcerem rapti ſunt. Aſt Oſnabrugenſibus optatum quidem fuerat, Hiſpanicam pacem pariter cum Germanica abſolvi poſſe, ne manente inter Gallos, Hiſpanosque bello ob viciniam, & implicitas Hiſpanorum cum Cæſare rationes Germaniæ quies detrimenti quid caperet. In iſtius tamen gratiam pacem Germanicam morari, neque Suecis, ac multo minus Ordinibus commodum erat; quibus firma ſtabat ſententia pacem Germanicam abſolvere etiam irrita Hiſpanica.

Ordines pacem Hiſpanicam non morantur.

Conventus Oſnabrugentis Monaſterium ſe confert. 6. Sept.

§. 184. Revertit inde Monaſterium Servientus, re hactenus bene geſta, quod Ordinibus Imperii nunc cauſam ipſius defendendi neceſſitas incumberet, quibus plus fidei, quam prioribus Mediatoribus adhibebat. Eodem diſceſſere & univerſi prope Ordines, cum prius ſolenni Deputatione apud Salvium Reginæ multo cum verborum honore gratias egiſſent, quod ſuis Legatis negotiationem cum Gallis moderandam injunxiſſet. Tum & ipſi & Servientus rogabant, mediationem deinceps quoque in Germanicis juxta, ac Hiſpanicis tractatibus continuaret. Indicabant quoque Cæſarei, Cæſarem juſſiſſe, ſtatim atque cum Regina transactum foret, Suecicos rogarent, ut circa abſolvendam Hiſpanicam pacem operam navarent. Quibus oſtendebat Salvius, à Regina ſibi, & Oxenſtiernæ idem mandatum. Quod cum Cæſarei gratum ſibi eſſe oſtendiſſent, itidem Monaſterium ſe conferebat.

4. Sept.

10. Sept.

Ordinum propoſitio ad Cæſareos. 11. Sept.

§. 185. Monaſterii mox ab Ordinibus negotio initium factum, ubi Cæſareos Legatos adiere Moguntinus, Colonienſis, Bavaricus, Saxonicus, Brandeburgicus, Bambergenſis, Bavaricus, Altenburgicus, Coburgicus, Vinarienſis, Luneburgicus, Wurtenbergicus, & ex Urbicis Lubecenſis, Noribergicus, Colmarienſis, & Lindavienſis. Omnium nomine verba faciebat Reigersbergius Cancellarius: Principes ſuos miſero Germaniæ ſtatu permotos ſibi injunxiſſe Gallicos tractatus Oſnabrugæ cum Serviento ſuſcipere, & quantum daretur maturare; haut quidem eo animo, ut Cæſareæ autoritati quid detrahant, ſed ut ejuſdem ac Imperii, familiæque Auſtriacæ commoda obſervent, & promoveant. Et euſque negotiationem cum Serviento proceſſiſſe, ut formula pacis Gallicæ adornata, & obſignata apud Directorium depoſita ſit. Tum memorabat, quam circumſpecte à ſe actum ſit: quæ communia fuerint è Suecico Inſtrumento inſerta; Gallicam ſatisfactionem à Cæſareis ante hac conceſſam certis conditionibus circumſcriptam; caput de Aſſiſtentia ad Auream Bullam, Capitulationem Cæſaream, legesque & uſum Imperii attemperatum, reſervatis tamen Cæſaris ejusque Domus commodis. Rogare igitur, ut inter Servientum, & Ordines acta nomine Cæſaris probent, firmentque, ac quietem Imperio tam neceſſariam ne invideant; tum & Ordines, ipſiusque Cæſaris ditiones exitiabilis belli flammis eripiant. Simul declarationem ſuam ita maturent, ut cum utroque Regno concluſa ocyus effectui data univerſam Germaniam pace tantopere deſiderata recreent. 'Iſta propoſitio jam Oſnabrugæ concepta Reigersbergio de verbo recitanda præſcribebatur, ne forte omiſſis neceſſariis aliena infarciret. Quæ & mox ſcripto una cum exemplo Inſtrumenti Gallici Oſnabrugæ adornati Cæſareis exhibebatur.

§. 186. Volmarus adhæc cauſas repetebat, quare Cæſarei Oſnabrugam venire, ibique Gallicos tractatus ſuſcipere ex ipſorum petito non potuerint; addito, ſi ab initio ſtatim Monaſterium acceſſiſſent forte ante aliquot ſeptimanas rem confectam fuiſſe. Se tamen cum Collegis rem curatius expenſurum, ac cum mandatis ſuis collaturum, tum ſine mora ita ſe declaraturum, ut omnes re ipſa ſentiant, in Cæſare nil deſiderari eorum, quæ ad reducendam pacem faciant. Monebat deinde, Monaſterienſes ſæpius queſtos, ipſis inauditis negotiationem cum Suecis ſuſceptam, communicatione vel plane omiſſa, vel ſero facta, ac nulla ſuffragiorum ſuorum ratione habita, quin nec concluſi Inſtrumenti Suecici copiam factam. Equidem Cæſarem Paci Suecicæ, inſuper habita omni contradictione, inhærere. Juſſiſſe tamen Monaſterienſes haut ita ſimpliciter præteriri, ſed audiri, & ad illam ultro admittendam commoda ratione permoveri. Id quod Inſtrumento non communicato fieri à ſe nequeat. Igitur utrumque Inſtrumentum iſtis exhiberent, quo ſibi occaſio ſit iſtos hortandi, ut maturandæ paci omiſſis ſcrupulis cæterorum ſententiæ accedant. Quanquam autem quidam cenſerent, absque circuitione Cæſareis denuntiandum: Monaſterienſibus communicationem non niſi notitiæ cauſa faciendam, ac manſura, quæ concluſa ſint, ſive iſti conſentiant, ſeu minus: Moguntinus tamen iſtis omiſſis communicationem ſtatim pollicebatur, denuo rogitans, ut omnes pacis remoræ amoveantur. 1648. Hi Monaſterienſes tractationi admoveri volunt.

§. 187. Adornarunt inde Cæſarei Notas quaſdam ad Inſtrumentum Gallicum, quas Chiſio, & Contareno Mediatoribus exhibuere, Serviento tradendas. Ordines quoque ad ſe evocarunt, reſponſum ad propoſitionem illorum reddituri, ipſorum arbitrio relinquentes, univerſi an per Deputatos adeſſe velint: addito tamen, Monaſterienſes utique ſimul adhibendos. Nam iſtis neglectis Ordines inter ſe diviſos adparituros, cum id potius agendum ſit, ut omnes iterum concordia coaleſcant. Id cum à Moguntino ad Ordines Oſnabrugenſes referretur, hi ab initio haut conſultum id ducebant, ne contradictionibus iſtorum negotiatio turbaretur. Sed cum Cæſarei poſtulata iterarent, ſaltem ne præteritis Auſtriacis Cæſareæ Domui ignominia inferretur, ſi reliquorum nulla ratio habeatur; tandem placuit Monaſterienſes admitti duntaxat ad audiendum, nullo modo ad contradicendum, aut controvertendum. Alias ſatius viſum univerſos comparere, quam Deputatos, ut ſi quæ forte occurrant diſcuſſionem requirentia, citra moram expediri poſſint. Sequenti die univerſis Ordinibus Volmarus Collegarum nomine ſuper Inſtrumento Gallico ſententiam ſuam exponebat. Ac primo quidem ſuper omiſſo titulo Landgravii Alſatiæ querebatur, quo ipſi Galli ab initio in formula pacis ſuæ uſi fuerint, nec in transactione A. 1646. die 13. Septembris, ſed demum ſequenti anno controverſiam movérint: nec unquam eodem ſe, quod Servientus finxerit, ceſſiſſe. Idem quoque à ratione alienum eſſe, cum Cæſar utique Alſatiam in Gallum transferre nequeat, ni eam ipſe habeat. Id vero haut fieri, niſi dum executiò pacis peragitur; eoque in antegreſſo Pacis Inſtrumento Cæſari iſtum titulum utique ſervandum. Quid deinceps circa eundem futurum ſit, ſuo loco relinqui; ubi Cæſar ita ſe ſit geſturus, ut paci inde remora ne injiciatur. Circa articulum primum notabatur, quod Cæſareorum ſententia ſuper Inſtrumento Gallico. 14. Sept.

1648. inter Cæsaris fœderatos Rex cum Regno Hispaniæ exclusus sit, cum Reginæ & Regni Sueciæ expressa facta sit mentio. Nam quæ Galli pro Suecis postularint, ea Cæsari pro Hispanis negari non posse; eoque aut Hispaniæ quoque mentionem faciendam, aut Sueciam prætereundam. E duobus pro Treverensi postulatis unum à Cæsare concessum, alterum in ipsius potestate non esse. Negotia Imperium spectantia probabantur, uti & Gallica satisfactio; modo ut dies solutionis à tempore conclusæ Pacis cedere incipiat. Tantum circa caput de Assistentia mandato se defici excusabant, quod serius ad Cæsarem relatum sit, à quo paucos intra dies responsum expectent; quam moram Ordines æquo animo ferrent.

Ordinum responsum.

§. 188. Ad hæc Ordines consultatione inter se habita per Reigersbergium responderunt: Cum gravissimis de causis ad absolvendos Osnabrugæ tractatus moti sint, ac solicite id egerint, ut omnia ad Leges Imperii componerentur, Cæsarisque commoda, quantum dabatur, observarentur: spem fuisse, rem sine mora expediri posse; præsertim cum Legati Cæsaris nomine sæpius testati sint, nullo modo ipsum pacem sufflaminaturum, modo ea legibus Imperii congruat. Eandem adhuc spem sibi esse, Cæsarem ob exterorum negotia pacem non protracturum. Salvium ostendisse, ni intra duodecim dies pax concludatur, sibi utique discedendum esse. Nec Sueciam diutius in suspenso hærere, multo minus copias exautorare posse, sed hiberna necessario continuanda. Id quod cum summo periculo ac damno Germaniæ sit conjunctum. Sane materiam belli nullam superesse. Cæsareos jamdudum ostendisse, si modo Monasterium conferre se velint, intra paucos dies pacem confectum iri. Jam Osnabrugæ omnia digesta: universos Ordines heic adesse, jam ab instauratis tractatibus quatriduum elapsum. Unde conclusionem tanto magis expectari, quod Cæsarei ante biennium sat amplis mandatis instructi fuerint, eoque mora opus non amplius sit. In aprico esse summum periculum, quod Imperio, ac Domui Austriacæ immineat. Regios indies longius grassari, ac Germaniam lacerare. Ut tamen Cæsareis gratificarentur, dilatio ad vicesimum usque Septembris annuebatur: tunc spem esse, Cæsareos ita se declaraturos, ut citra moram pax sequatur. Exhibitas Notas Ordinibus communicatum iri, non tamen ut super illis amplius consultetur: nam ex parte Ordinum, quæ Osnabrugæ conclusa sunt, utique mansura. Quod si Cæsarei aliud quid à Serviento, citra tamen pacis moram, per Mediatores obtinere queant, se non repugnare. Exiguam hanc moram Cæsarei grate acceptabant. Quid de Notis suis acturi sint Ordines suo loco relinquebant: sperare tamen, si quæ Cæsarei per Mediatores obtinere queant, Ordines non ægre laturos. Declarationem Ordinum super satisfactione Gallica Cæsaris menti conformem, qui & ipsis indicarit; si quid amplius Ordines in universum aut singuli circa illam satisfactionem in sui emolumentum obtinere queant, id se lubente fieri. Ita congressus iste finiebatur: in quo Osnabrugensis Officialis nomine Aichstadiensis, Elwangensis, & aliorum, Adamus Adami nomine Corveiani & aliorum Prælatorum: denique Leuxelringius quarundam Urbium nomine non quidem his quæ dicebantur presse contradicebant, sed tamen suorum jura modeste reservabant.

Ordines ad Regem

§. 189. Inter hanc moram ab Ordinibus literæ ad Regem Galliæ conceptæ sunt; quibus ostensum, se quidem in alienationem trium Præsulatuum, Metensis, Tullensis, & Virodunensis, ut & Alsatiæ, quantum ad Domum Austriacam spectarit, consentire, eo tamen modo, uti illa à Cæsareis facta sit; qui serio asseverent, se non plus, quam quæ Domus Austriacæ hactenus in Alsatia fuerint, & quæ Episcopi in dictis Episcopatibus possederint, in Galliam transferre voluisse aut potuisse, ad actorum fidem provocantes. Nec in sua potestate esse aliis Statibus ista adimere, quæ ipsi à se non acceperint, nec precario sed suo jure possideant. Idque Regem à se eo minus desideraturum, quod ipse sæpius testatus sit, se arma non ad oppressionem Imperii, Ordinumque, utpote Galliæ amicorum, & ex parte sociorum, sed potius ad libertatis ac jurium eorundem reparationem, & conservationem arripuisse. Petere igitur, ut Ordinum declarationi, quæ Legibus Imperii, Ordinum juribus, Cæsareorum intentioni, ipsiusque sæpius iteratis promissis sit conformis, locum det, nec pactum satisfactionis adversus illam extendi patiatur. 1648.

Galliæ scribunt.

§. 190. Huic epistolæ Ordinum Declaratio adjungebatur, quam propriis ipsorum verbis heic inserere visum. „*Electorum, Principum, & Statuum „Imperii Romani Legati consentiunt, ut Articulus de „satisfactione Gallicana Instrumento iisdem verbis in„seratur, quibus die* 11. *vel* 21. *Novembris A.* 1647. „*Monasterii formatus est, & eatenus Assecuratio„nem promittunt, si modo, ut declaravit Dn. Pleni„potentiarius Gallicus, cum Cæsareæ Majestatis con„sensu, Christianissimus Rex & Regnum Galliæ Alsa„tiam cum Suntgovia & Præfectura Hagenoensi, supre„mo ejus Dominio apud Imperium permanente, eadem „forma, qua hactenus Archiduces Austriæ eam pos„sederunt, ab Imperatore & Imperio Romano tanquam „feudum perpetuum & immediatum Landgraviatus „titulo recognoscat, & Domino Episcopo Basileensi circa „Comitatum Ferretanum satisfiat. Fruatur autem in „eo Christianissimus Rex, ejusque successores Superio„ritatis & Territorii jure, omnibusque Prærogativis, „Exemtionibus, & Privilegiis, quibus Archiduces „Austriæ, cum possederunt dictum Landgraviatum, „sunt gavisi, & ad Comitia Imperii Romani titulo „Landgraviorum Alsatiæ vocentur, atque votum & „sessionem habeant: de quo, ut etiam, cui Circulo Im„perii Romani Alsatia in posterum accenseri debeat, „proximis Comitiis convenietur. Cum præterea in Ar„ticulo de Satisfactione Gallica, & Cessionum formulis, „quæ eo nomine exhiberi debent, nonnulla obscurius po„sita sint, Regii vero Plenipotentiarii mentem Chri„stianissimi Regis semper ita explicarint, quod nullum „prorsus Statibus Imperii Romani per Satisfactionem „Gallicam præjudicium fieri debeat; idcirco Electo„rum, Principum, & Statuum Legati declarant, ne„que alia intentione neque sensu in supradictam satis„factionem & insertionem consentiunt, quam ut I. „Christianissimus Rex, Regnumque Galliæ habeat & „retineat quidem Supremum Dominium Episcopa„tuum Metensis, Tullensis, & Virodunensis. Ve„rum illud, ut & Regia Jurisdictio exerceatur eatenus, „quatenus exercita fuerunt ante hos motus, nec Juris „Diœcesani, aut Feudalitatis, sive ullo alio prætextu „extendantur ultra ipsorum proprium Territorium in „ea feuda, quæ Status Imperii, comprehensa imme„diata Imperii Nobilitate, à dictis Episcopatibus re„cognoverunt, aut adhuc habent recognoscenda. II. „Quoties mentio fit in Articulo satisfactionis, vel Ces„sionum literis superioris & inferioris Alsatiæ, Sunt„goviæ, & Provincialis Præfecturæ Hagenoensis, ni*bil*

Ordinum Declaratio super Gallica satisfactione.

1648. „*hil aliud eo nomine translatum & cessum intelligatur,* „*quam quæ ad Domum Austriacam spectaverunt, atque ab ea cedi potuerunt, nec cessio hac ullum præjudicium afferat ulli Statuum, vel etiam Immediatæ Nobilitati in sua libertate, & Immedietatis erga Imperium Romanum possessione, vel Juribus, & Bonis ubicunque sitis. III. Ipsi Status Provinciales, Landsassii & subditi earundem ditionum sua Jura, Privilegia, & possessiones, usum etiam atque exercitium tam in Ecclesiasticis, quam Politicis juxta hanc pacificationem retineant. IV. Quæ in Sylva Nigra, Ortenavia, vel alibi ad Domum Austriacam, vel alios Status, vel etiam Nobilitatem immediatam, aut quemvis mediatum pertinent, suum cuivis reddatur ac restituatur. Osnabrugis 12.22. Aug. A 1648.* „*Cancellaria Moguntinensis.* Hæc declaratio una cum literis ad Durlaceni Agentem Lutetiam transmissa est: qui statim animadvertit, hoc negotium parum gratum fuisse. Sane Briennæ Comes, cum ab ipso accessum ad Reginam Regentem peteret, super capitibus declaratione contentis varias difficultates movebat, & Dux Longuevillius iisdem apud ipsum acriter contradicebat. Inprimis autem Avauxius acerbe ista cavillabatur: Suecos optimam Pomeraniæ partem, Bremensem, ac Verdensem Præsulatus, ac Meclenburgicæ portionem, quintuplo aut sextuplo totam Alsatiam pretio superantes, insuper quinque milliones pro militibus in satisfactionem accepisse; Gallos sola Alsatia, quantum ejus ad Domum Austriacam spectaverit, eoque parte duntaxat agrorum ejus Provinciæ contentos esse debere, solutis insuper aliquot millionibus. Salvium quoque de Gallia male meritum, concepta de Assistentia formula, per quam Hispanis facile sit post factam semel cum Gallis pacem novas belli causas serere, ac Cæsarem, & quos possint Principes ad auxilia sibi ferenda permovere.

Cæsarei iterum dilationem quærunt. 22. Sept.

§. 191. Inde à Cæsareis Ordines iterum convocantur, quibus Volmarus exponebat: se ad relationem suam à Cæsare ante biduum responsum quidem obtinuisse, ex quo intellexerint, ad omnia capita sibi Cæsarem mandata dedisse; sed summam negotii characteribus numerorum conscriptam fuisse, quibus solvendis se integrum diem noctemque frustra desudasse, clavibus diversis, quas adhibuerit haut quadrantibus: id quod sibi, quoad vixerit, non contigerit, etsi in hac re exercitatissimo, & qui sæpe numeros absque clave solverit. Cum igitur nullo modo mentem Cæsaris indagare potuerit, constituisse peculiari cursore rem ad Cæsarem referre. Rogare igitur Ordines, objecto tam inopino impedimento tamdiu conclusionem differant, quoad aliud responsum à Cæsare adferri possit; ad quod minimum viginti dies requirantur. Et ne suspicentur isthæc gratis fingi, per omnia sacra testabantur, rem ita se habere; quo fine & Moguntino Cæsareas literas numerorum notis conceptas ostendebant, queis Cæsaris responsum contineri ferebant. Enimvero ista plerisque absurde fingi videbantur, & variis sermonibus, ac judiciis agitabantur, Bavaricis præcipue inanes prætextus increpantibus, ac Sabaudo cavillante; à Nuntio Apostolico clavem Petri commodato sumerent, quæ omnia aperire possit.

Ordinum declaratio.

§. 192. Istud postulatum Ordines statim inter se expenderunt, ac eadem die responderunt: Intolerandum plane esse, tantam rem, in qua salus, aut interitus patriæ vertatur, tam negligenter agi, tantisque moris implicari: per quas facile pax è manibus amitti, ac per novos bellorum casus patria tantis calamitatibus involvi queat, unde nullo remedio iterum extrahi possit. Igitur Ordines 1648. obligatione sua erga Imperium urgeri, ut ad idem pacandum incumbant; cum præsertim ne minima causa supersit, quare vel momento diutius in bello hæreant. Eoque rogare Cæsareos, ne rem diutius extrahant, sed una cum ipsis sub spe ratificationis Cæsareæ cum Regiis pacem concludant. Id ni fiat, Ordines haut diutius expectaturos, sed cum Regibus pacem inituros, quo hostilia cessent, nec Imperium diutius laceretur. Velle tamen ista conclusione Cæsarem, ejusque Domum comprehendere; nec putare circa ratificationem difficultatis quid motum iri, cum in utroque Instrumento Cæsareis commodis idonee sit cautum. Rogabant inde Cæsarei, saltem ad vicesimum sextum Septembris expectarent, quo Cæsarea declaratio absque cifris adventura speretur. Id ubi non fiat, nec sibi vel simpliciter vel sub sperati concludere liceat, non recusare, quo minus Ordines cum Regiis pacem firment. Interea grato animo accipere, quod Cæsareæ Domus tam fidelem curam gerant. Ordines post breve colloquium tandem in hunc terminum velut extremum consentiunt, addito tamen: ni dicta die perspicua Cæsaris declaratio adsit, se conclusionem ne horæ quidem spatio amplius dilaturos.

Cæsarea demum declaratio expromitur.

§. 193. Sed Cæsarei eam diem anticipabant, causati, cum Ordines tam acriter responsum exegerint, se denuo literas Cæsareas numerorum notis descriptas excussisse, in quibus Volmarus tantopere desudarit, ut demum Cæsaris mentem ex iis perceperit. Eum omnia à se relata, tum à Bavaro isto nomine scripta probe expendisse; ac Ordinum sententiæ circa pacem Gallicam plane accedere, etsi nondum constiterit, quid circa controversa capita de Lotharingia, Burgundia, & Auxiliis convenerit. Movebantur tamen ab iisdem scrupuli: Num secuta subscriptione satis cautum sit, ratificationes Regum, & effectum pacis certo secuturum? Eoque Electoralibus solis velut intimis Cæsaris Consiliariis in antecessum tres 25. Sept. quæstiones proponebant. Quarum prima erat, num subscriptionem pax certo secutura sit? Quod Salvius & Monasterii & Osnabrugæ jactasse dicatur; se conventis haut ita presse inhæsurum, sed conditionem Sueciæ meliorem redditurum. Tum & Oxenstiernam nunc abesse, cujus subscriptio necessaria est. Et subscriptione licet facta constare debere, ratificationem utique secuturam. Cæsarem quippe probato Gallico Instrumento magnam apud Hispanos offensam incurrisse, quos fida sibi amicitia junctos destituerit. Unde nosse cupere, quid sibi faciendum, si Galli cum Ordinibus conventa servare noluerint? Præterea quæ circa auxilia aliis ferenda sint disposita, à Cæsare non repudiari: cui tamen non minus quam aliis Ordinibus liberum sit futurum, fœdera cum extraneis inire, nec deterioris heic conditionis ipsum quam reliquos fore. Tum pleniore declaratione opus esse, quid circa conducendum aut exauctorandum militem sit observandum. Nam uti fama ferat, Gallos statim post conclusam pacem Suecicas, & Bavaricas copias sibi adjuncturos; ita Hispanos circa Austriacum, & Westphalicum militem idem facturos, quibus non minus, quam Gallis, juris indulgeri par sit. Denique quid agendum, si Hispani cessionem Alsatiæ exhibere nolint, quoad pax cum Gallis perfecta sit; aut contra Gallia ratificationem differat, simul occupata loca restituere, & pro Alsatia promissam pecuniam

1648. niam solvere abnuat, quoad cessionem istam nacta fuerit? Ad hæc Electorales reposuere; id sibi semper fundamenti loco habitum, conventis standum esse; eoque haut consultum sibi videri, ultro dubitationes movere, ne exinde adversa pars ansam arripiat quid novandi, sed potius subscriptionem urgendam esse. Circa Assistentiam non plus Cæsari quam Ordinibus detractum. Satius tamen esse, nunc quidem nihil extensionis heic facere, aut ad singularia descendere, sed formulæ laxis verbis conceptæ inhærere. Denique Articulo primo, *Sit pax Christiana*, Regis Hispaniæ certo modo & respectu Imperii mentionem faciendam, eumque paci Germaniæ includendum præsertim cum peculiaris clausula de Circulo Burgundico in Articulo de Assistentia contineatur, & jam antea à Gallis in prima, quæ concipiebatur, formula ejus mentio facta fuerit; quæ autem ab Ordinibus ideo inducenda sit, quod vereantur, ne Germanica pax ab Hispanica velut à conditione suspendatur. Si igitur ita ponatur, *Sit pax Christiana inter Imperatorem, Regem Catholicum & Christianissimum in Imperio*, nihil causæ esse, quare is cessionem Alsatiæ abnuat. Gallum quoque generali guarantia contentum promissam pecuniam solvere haut dubitaturum. Quanquam autem Cæsarei distinctam magis declarationem cupiebant circa Articulum Assistentiæ; Electorales tamen negabant, Servientum, & reliquos Ordines ullam heic mutationem admissuros. Unde & Cæsarei demum adquiescebant. Porro suspicio erat hisce quæstionibus Cæsareos novam remoram pacis
26. Sept. conclusioni voluisse injicere; qui conatus cum inanis adpareret, postera die, cum apud universos Ordines declarationem suam proponerent, istis quæstionibus omissis id solum denuntiabant; Cæsarem uti ante hac Suecicum, ita & nuper Gallicum Instrumentum Osnabrugæ adornatum per omnia non solum probasse, sed & sibi injunxisse id ocyus solenni subscriptione firmare. Eamque Cæsaris mentem se jam Serviento per sequestres, ne plane negligi videantur, significasse.

Subscriptioni mora injicitur ab Hispanis. §. 194. Enimvero quo minus pax statim subscriptione absolveretur, Hispani moram injicere conabantur. Salvius, dum Ordines super Germanica pace cum Cæsareis satagunt, de Hispanica semel atque iterum congressus habuerat; in quibus etsi fundamenta compositionis posita viderentur, haut pauca tamen restabant non ita brevi expedienda. Proposuerat Servientus de Artesia: ad quod & Brunus responderat. Sed cum in rem præsentem veniendum esset, huic idonea mandata deerant: unde à Pegneranda literæ primum expectanda erant. Interea is Germanicam pacem tam apud Ordines, quam Cæsareos remorari summopere laborabat, illam Hispanicæ ita impliciturus, ut una absque altera ad finem perduci non posset. Adferebantur variæ rationes, spargebantur minæ. Hispanos haut credidisse in sui fraudem aliquid Osnabrugæ conclusum iri, sed rem Monasterium fuisse remittendam, aut saltem certum sibi tempus præfigendum, uti Galliæ à Belgis factum, intra quod Regis sui negotia expedirentur. His tractatibns utique communem pacem propositam. Regem Hispaniæ, qui intuitu Burgundiæ Imperii sit membrum, Cæsarisque socius, quovis momento ad pacem cum Gallis concludendam paratum. Quo neglecto si Ordines ad pacem ruant, non solum spe quietis eosdem Frustrandos, sed & majoribus turbis implicandos, Hispanum hac ratione in cessionem Alsatiæ non consensurum, nec præsidia Franckendalia, 1648.
& aliis Germaniæ locis deducturum. Sed & apud Salvium idem instabat, ut saltem per quatuordecim dies conclusio adhuc differatur; interim tentetur, num pax inter Hispaniam & Galliam coalescere possit. Sane mereri Hispaniam, ut tantillum tempus ipsi non invideatur.

§. 195. Enimvero Salvius Ordines Imperii obtendebat, in horas, sibi instantes, ut paci colophonem imponat. Pollicebatur tamen, dum ratificationes adferuntur, operam se navaturum Hispanicæ paci conficiendæ. Ex Ordinibus prout cuique animi firmitas erat, Hispano respondebat. Cum Serviento se palam & juxta leges Imperii tractasse, ac liberum fuisse Bruno nomine Regis sui velut Burgundiæ Ducis Osnabrugam accedere, ac sententiam de Imperii negotiis dicere. Se controversiis ipsius cum Gallia misceri nolle. Optare, ut & Hispanica pace plena quies Orbi Christiano reddatur: cæterum morari eam nolle. Germaniæ, ni extraneo dominatu subjugari velit, pace summopere opus esse; nec res suas ferre, conclusionem inter Hispanos, & Gallos expectare, cum nondum constet, num utrique pax cordi sit. Duram Germaniæ conditionem fore, si ipsa pace gaudere nequeat, ni exteris id Regibus placeat, à quibus illa non dependeat, sed qui diversis finibus contineantur, diversis legibus ac moribus regantur. Pace Germanica perfecta Ordines omni studio incubituros, ut duobus præpotentibus Regibus conciliatis Christianus orbis belli malis plane liberetur, ac Turcæ tanto majoribus viribus occurri queat. Cæsarei ostendebant; Cæsarem urgentibus Ordinibus, & ob periculum, ne forte isti plane in Regiorum partes transirent, conclusionem pacis defugere non potuisse. Domui Austriacæ hac pace nil damni inferri. Per eam quippe liberari Bohemiam, Moraviam, Silesiam; præverti rebellionem Austriæ supra Anassum; Bavarum in Cæsareis partibus retineri. Hujus Legatos ante paucos dies sibi denuntiasse, ne Hispanica negotia Germanicis præferre, aut invicem implicare audeant. Electorem ipsum Cæsari per literas mala Germaniæ demonstrasse, & ne per Hispanos bellum extrahi patiatur rogasse: alias Ordinibus consilium capiendum, Cæsari, Domuique ipsius ac posteris oppido quam periculosum. Huc si res redeat, facile adparere, quam faciem bellum induiturum sit. Inprimis §. *Tandem omnes* retractatum iri, hac Bohemiam, aliasque Cæsaris ditiones longe periculosiore, quam unquam antea, statu involvendas. Forte habere Hispanos rationes, quare pacem cum Gallis nunc adspernentur; quas quidem damnare nolint, sed id potius acturi sint, ut Hispani si non aperte, tamen tecte Cæsaris auxilio fruantur. Id quod tutius & commodius futurum sit, si Suecia hac pace prius exarmetur, ac Germanico exautorato indigenam militem in patriam reduxerit. Nam Ordines Imperii belli pertæsos neutri parti accessuros. Et quia Galli loca aliquot ad Rhenum præsidiis teneant, Hispanos istis, ut eadem deducere dubitent, ansam præbere posse detenta Franckendalia: super quibus dum isti inter se disceptant, executionem pacis Ordinum studio perficiendam. Interim adpariturum, num magis è re sit Hispanis pacem inire, quam bellum alere, deinceps forte majore vi quam antea persequendum. His rationibus Brunus adquiescebat, ac rem tempori commendabat. Quanquam & pacem remorari penes ipsum non erat, præsertim cum Servientus probato

Illorum nulla ratio habetur.

1648. bato Bruni procuratorio ad concludendum cum ipso paratus testaretur: Osnabrugæ acta haut quidquam tangenda, aut Hispanico negotio immiscenda, sed utramque pacem, quæ nil commune inter se habeat, separatim concludendam.

De subscriptione Ordinum. §. 196. Porro Regii ad pleniorem pacis firmitatem necessarium duxerant, non solum partes bellantes, sed & Imperii Ordines subscribere. Qui & ipsi tam solennem actum adimi sibi nolebant. Sed quia omnes Ordines adhibere longum ac operosum futurum erat, placebat subscriptionem ab extraordinaria Deputatione nomine omnium fieri: ut tamen aliorum Ordinum legatis simul subscribere, ac Principum suorum ratificationes exhibere liberum foret. Tum ut cæteri omnes non minus ad observanda & tuenda conventa tenerentur, quam si ipsi subscripsissent; nec à Directorio ullæ protestationes aut contradictiones admitterentur. Denique ut ne tituli aut loca, quæ hinc inde in Tabulis Pacis Ordinibus tribuerentur, illis in posterum præjudicio cederent. Quam in rem ab Ordinibus decretum conditum est. 3. Oct.

Aliqua mora ab Oxenstierna. 22. Sept. §. 197. Sed & aliqua mora ex Oxenstiernæ absentia nascebatur, cujus velut primarii Legati subscriptionem Cæsarei necessariam judicabant. Is Osnabrugam reversus haut satis probabat, à Salvio in obsignationem & depositionem Instrumenti fuisse consensum, cum nonnulla adhuc in Osnabrugensi negotiatione superessent, quæ polituram desiderarent. Quanquam enim Salvius sibi receperat ista prius expedienda: judicabat tamen ille, id nunc longe difficilius processurum, quam depositione, quoad ista perfecta forent, dilata, præsertim cum conventum fuisset nihil addendum amplius, demendumve. Sed & initio decreverat potius Osnabrugæ subsistere, ac Ordines paulatim eodem retrahere. Id quod Ordines initio subscriptioni nil impedimenti allaturum rebantur, quod ipsi una cum Cæsareis, & Salvio Monasterii subscribere, ac post Oxenstiernæ Instrumentum Osnabrugam ad subscribendum per nonnullos ex Ordinibus transmittere vellent. Pertendebant tamen Cæsarei, solennem subscriptionem eodem tempore ab omnibus Legatis fieri debere; neque sufficere Salvium subscribere, & pro Oxenstierna spatium relinqui, sed & hujus præsentia opus esse. Unde idem literis universorum Ordinum, & Cassellanorum Servientique, & ipsius Salvii, ut Monasterium se conferret, invitabatur. Contra Oxenstiernæ subscriptio haut tantopere festinanda videbatur, quod ea nunc facta executionis dies media hieme cessura erat; quo tempore indigena miles in Sueciam trajici non poterat, ac si idem ad vernam usque tempestatem Ordinum terris incumberet, novis quærimoniis ansam præbiturus, in provincias autem Suecicas deductus eas plane exhausturus erat. Unde Monasterium quidem proficisci statuerat, non tamen ut subscriptionem perficeret, sed duntaxat de loco & modo ejusdem conveniret. Ipse quippe haut è dignitate Reginæ ducebat, cum super legibus pacis Osnabrugæ ab initio cum Cæsareis actum sit, conclusionem nunc Monasterium transferri, ubi & collisiones cum Gallis occurrere possent. Et cum alii conviviis ac ignibus, displosionibusque festivitatem illam celebraturi essent, Suecis nunc Monasterii velut in alieno loco publica lætitia silentio transeunda erat. Sed cum Monasterium pervenisset, à Cæsareis, Ordinibus, Serviento, Salvio ita acriter oppugnabatur, ut demum omnium petitis manus dare cogeretur.

De loco subscriptionis.

4. Oct.

§. 198. Inter quæ nonnullæ difficultates subnascebantur, velut quod Cæsarei clausulam *Quatenus*, Hassicæ causæ inseruerant, cui ab his acriter contradictum, eandemque ne admitterent Regina suis injunxerat; quæ ut deleretur connitentibus simul Ordinibus obtentum. Præterea quia inter Cæsareos, & Regios dudum convenerat, ne cujus Electoris aut Principis titulus integer Tabulis Pacis exprimeretur, in articulo de causa Hassica §. *Quod controversias*, in titulo Ernesti Ducis Saxoniæ verba, *Juliæ, Cliviæ & Montium* Brandeburgicorum monitu omittebantur. Quod cum Domus Saxonica ægre ferret, placuit post vocem *Cassellis* totam clausulam *interventu Domini Ernesti, Saxoniæ, Juliæ, Cliviæ & Montium Ducis* induci, quod etiam absque hac sensus sibi constaret. In Gallico Instrumento Servientus nullo modo ferre volebat, Regis Hispaniæ, aut Ducis Lotharingiæ, præsertim cum titulo Adhærentis Cæsarei nominatim mentionem fieri. Nam illum adhuc bello cum Gallia implicitum; nec Galliæ Regem alium præter se ipsum Lotharingiæ Ducem agnoscere. Circa quod cum Ordines reluctari ipsi nollent, ejus postulato, satisfiebat. Quia etiam inter eos, qui sub finem Instrumenti ab una aut altera parte paci includendi forent, super Lusitaniæ Rege, quem Galli nominaverant; nonnihil difficultatis oriebatur, conventum, ut utraque pars denominationem istorum Regum & Principum ad sextum usque mensem à permutata ratificatione differret. Honori tamen Reip. Venetæ, quæ paci huic conciliandæ operam suam interposuerat, datum, ut ejus nomen exprimeretur. Servientus quoque pro Ducibus Sabaudiæ, & Mutinæ à Cæsareis hanc declarationem obtinebat, ut pro Gallis in Italia arrepta arma ipsis fraudi ne forent. In causa Palatina Servientus clausulam de Catholicorum sacrorum exercitio in Palatinatu Inferiore induci patiebatur. In articulo quoque de satisfactione relinquebatur, ut cessio Alsatiæ, & quæ inde dependent, allodialiter & citra exceptionem fieret; etsi placebat inter conclusam & ratificandam Pacem agendum, quo sub titulo Gallia illam retinere debeat.

1648. Nonnulla adhuc emendantur.

§. 199. Denique cum jam omnia transacta crederent Ordines, à Regiis quædam haut exigui momenti proponebantur, quæ decidi cupiebant, antequam ad subscriptionem accederent. Inter quæ Landgraviæ postulata à Regiis magno studio fovebantur. E quibus in abolitionem clausulæ *Quatenus* jam consensum erat. Contributiones quoque alendis ad exautorationem usque copiis certo modo annuebantur. Sed ut ad satisfactionem militiæ Hassicæ pecuniarum quid conferretur, præter promissa sexcenta uncialium millia id nullo modo pati volebant Ordines. Ex ista summa ipsius militi abunde satisfieri posse. Quo tempore cum Moguntino tractabat, vel quinquaginta millibus aut minore summa adquieturam fuisse, si qui daret tunc inventus foret. Contumeliosum esse, civi suæ tributarios reddi, tantis emolumentis jam mactatæ. Quin impetu quodam remittebantur, malum Landgraviæ minati, ni postulatis desisteret, sic ut Regiis ob istam causam universos offendere inconsultum videretur. Equidem proponebant Sueci, ut ipsius ditio saltem à satisfactione militiæ Suecicæ immunis esset, idque in proprii militis exautorationem impenderetur. Sed renuebant Ordines; si pace frui velit, eodem quo aliis pretio hanc ipsi redimendam. Quod

Landgraviæ postulata. 29. Sept.

1648. Quod si Regina eam summam condonare isti velit, se non repugnare. Tandem cum ostenderetur, Landgraviam quantumvis velit, militem dimittere haut valituram, deficiente argento, ni
14. Oct. eidem subveniatur, demum placebat; Hassicæ satisfactioni destinatis Ordinibus persuadendum, ut de promissis sexcentis uncialium millibus centum millia in antecessum exsolvant: tum spes facta, centum uncialium millia de futuris Imperii contributionibus Cassellanæ Domui remittenda.

De cessione Alsatiæ. §. 200. Servientus quoque antequam ad subscribendum accederet, renuntiationem sibi Alsatiæ exhiberi postulabat, quam Cæsar non pro se tantum, sed & pro Archiduce OEnipontano, & Hispaniæ Rege pollicitus fuerat. Quarum nulla ad manum erat. Declarabant tamen Cæsarei, à Cæsare & Archiduce illam se justo tempore una cum ratificatione curaturos: interim eo nomine scriptam cautionem apud Mediatores deposituros, si vicissim Servientus obligationem de pecuniis pro Alsatia solvendis exhibeat. Servientus ægre huc descendebat Cæsareis objiciens, olim eos jactasse, cessionum formulas jam adesse; saltem cum tractatus ad finem vergere conspexissent, de illis mittendis monere potuisse. Tandem tamen placuit, cessionem tantisper Legatorum Cæsareorum subscriptione firmari, cui eadem efficacia inesse debeat, ac si ab ipso Cæsare facta sit. Sed super Hispanica cessione major difficultas surgebat. Regis quippe Hispaniæ consensum, & factum à Cæsare præstari non posse; nec sperandum istum esse, antequam pax cum Gallia coaluerit. Quanquam autem Ordines judicarent, uti Sueci adquiescant iis, quæ pace continentur, & ante ratificationem neque Cæsaris neque Brandeburgici diploma desiderent, ita & Serviento ebusque expectandum esse: tamen hic eam moram plane adspernabatur. Unde ne paci remora injiceretur, Ordinibus æquipollens cautio dispicienda erat. Equidem Cæsareis placebat, Gallos tantisper quatuor Urbes Sylvestres, & tres florenorum milliones retinere quoad Cæsar promissa explevisset: Sed Servientus nosse cupiebat, quid expectandum sibi sit, si Gallis super Alsatia ab Hispano controversia moveatur? Unde nihil supererat, quam ut Ordines cautionem suam interponerent, cujus duæ formulæ concipiebantur, quæ ipsorum nomine loco Hispanici consensus cessioni Alsatiæ sint inserendæ: earum una communis erat, altera peculiaris ad Hispaniam nominatim directa. Censebant Ordines generalem evictionem fide publica nixam Galliæ sat cautionis præstare. Sed ad peculiarem ægre descendebant, quod hoc modo in partes transire viderentur, operaque eorum deinceps circa conciliandam inter Gallos & Hispanos pacem suspecta, & inutilis redderetur. Ac demonstrabant Cæsarei, hac ratione Ordines facile novo bello cum Hispanis implicari posse; hoc ipso Hispanos graviter offendendos, velut indictione belli facta. Sed Servientus contendebat; amplius quid sibi in Satisfactionis Articulo præter generalem guarantiam promissum. Ordines contra & hanc sufficere ferebant, ac Gallos in possessione constitutos cessionem Cæsaris, ac beneficium retentionis obtinere: contra prætensionem Hispanicam in Alsatiam non jus in re, sed meram spem esse, quę forte nunquam effectum sortitura sit, eoque hanc non ita solicite curandam. Unde cum specialis guarantia non plus contineat, quam generalis, ante ratificationem autem hujus occasione obligationem suscipere odiosum sit, Servientum ut generali adquiesceret, rogabant. Sed cum hic ista omnia adspernaretur, & tandem cursorem in Galliam missurum se ostenderet, ad cujus reditum subscriptio differenda sit; Ordines dilationis istius impatientes demum in specialem evictionem consensere. Qua contentus Servientus subscriptioni se paratum ostendebat. Idem 4 Oct. quoque circa evacuationem locorum ab Hispanis occupatorum, ac inprimis Franckendaliæ, generali guarantia adquiescebat, quam Ordines ostendebant illos omnes spectare, qui paci ejusque exsecutioni se oppositurí sint. Super Comitatu Pfirtensi, de quo Austriacis disponendi potestatem haut competere Basiliensis præsul tradebat, Cæsaris cautionem accipiebat. Ita Gallicum Instrumentum plene adornabatur; id quod Ordinibus 5. Oct. ansam præbebat tanto acrius Suecos ad subscribendum urgere. Et cum hactenus Sueci pacem longe majori studio, quam Galli promovere visi essent, jam Servientus absolutis prius suis negotiis sese Ordinibus venditabat, conviviis insuper aliaque ratione illorum favorem aucupatus.

§. 201. Inter Suecica negotia, quæ ante subscriptionem expedienda erant, primo loco occurrebat §. *Tandem omnes* & Cæsarei provinciales, pro quibus per literas apud Cæsarem intercessuros se promiserant Ordines, ac ut ejus paragraphi verba, paulo mollius conciperentur, ne Sueci militum suorum causam damnasse viderentur: quæ literæ nondum expeditæ fuerant. Istorum causam Suecici duces Legatis per literas diligenter commendarant: unde his ansa arripiebatur tentandi, num istis lautiores conditiones, quam formula pacis ferebat florentibus nunc Succorum armis obtinere possint: præsertim cum omnibus persuasum foret, Cæsareos, si par belli fortuna ipsis arrisisset, conventis haut fuisse staturos. Id tamen non aperte proponebatur, sed tantum per ambages, quid Cæsareis animi foret, tentabatur. Ast illi conventis immoti inhærebant, ne id quidem annuentes, ut quoad ratificatio adferretur, super mitiore Cæsaris sententia obtinenda scriberetur. Ordines quoque ut conventa Osnabrugæ persisterent, contendebant; literis ad Cæsarem datis petebant, ut iisdem mollius consuleretur. Succorum ante subscriptionem postulata De §. *Tandem omnes*.

De vectigali Oldenburgico. §. 202. Sed & super vectigali Oldenburgico nonnihil movebatur, adversus quod Bremensis urbs apud Directorium Moguntinum protestationem interponebat, quæ famosi libelli loco habita ablegato urbis reddebatur. Inde ab Electora- 21. Aug. libus literæ ad Bremenses dantur, quibus ipsos ut publico decreto pareant monent; quod si tamen cum Comite idonea ratione decidere velint, operam se suam perficiundo negotio accommodaturos. Sed urbs protestatione iterata inficiari, Comiti jus vectigalis exigendi competere, ac ejusdem redemtionem adspernari. Quod si tamen amicitiæ instaurandæ causa Comes transactionem inire velit, ei se paratam fore. Cæterum Sueci non alia conditione consenserant, ut de isto vectigali Tabulis pacis insereretur quam ut amica tractatio super eodem susciperetur, cujus initium nondum factum erat. Igitur ne ideo subscriptio differretur, placuit, utramque partem literis moneri, ut intra tempus ratificationi exhibendæ designatum amicos tractatus instituant.

Attestatum de Bremensi urbe. §. 203. Cupiebant quoque Sueci attestatum, quod sibi stipulati fuerant, ne à Bremensi urbe durante bello usurpata jura Reginæ fraudi forent, ipsi Instrumento inseri; quod alias istiusmodi attestatis

1648. teſtatis par vis c[illegible] ipſis pacis capitibus eſſe debeat. Sed cum Cæſarei nullam plane mutationem admittere vellent, ab Ordinibus formula atteſtati concipiebatur; qua à Suecis rejecta, alia aptabatur, è qua Sueci clauſulam, *ſalvo tamen privilegio immedietatis* delebant. Et quanquam Ordines oſtenderent, ſe urbi circa poſſeſſionem immedietatis præjudicare non poſſe; Sueci tamen eam hautquidquam agnoſcebant, quod poſſeſſio illa immedietatis ſæpe in controverſiam vocata ſit. De qua tamen in præſens litem non moveant, ſed de illis duntaxat, quæ urbs durante bello uſurparit. Sed nec legitimæ poſſeſſionis mentionem fecerant Ordines, de qua inſerere neceſſarium Suecis videbatur. 5. Oct. In hanc igitur formam Suecis atteſtatum è Cancellaria Moguntina exhibitum. „*Paragrapho tertio ſatisfactionis Suecicæ inſerta ſunt ſequentia. Civitati vero Bremenſi, ejusque territorio & ſubditis præſens ſuus ſtatus, libertas, jura, & privilegia in Eccleſiaſticis & Politicis ſine impetitione relinquantur. Si quæ autem ipſi cum Epiſcopatu ſeu Ducatu, aut Capitulis ſint, aut in poſterum enaſcantur controverſiæ, eæ vel componantur amicabiliter, vel jure terminentur, ſalva interim cuique parti ſua quam obtinet poſſeſſione. Quæ quidem verborum formula prout concepta eſt, ita ſine mutatione in Inſtrumento Pacis relinquitur. Quia tamen nuper intellectum eſt, eam in ambiguos trahi ſenſus, idcirco, ut in futurum, quantum fieri poteſt, ambiguitati & litibus anſa præcidatur, Legatio Suecica hoc modo ſe eam intellexiſſe ſemper conteſtata eſt, I. quidem, ut per Territorium & ſubditos non intelligi debeat Jus Territoriale, aut territorium & ſubditi præfecturarum Civitatis procul ab Urbe in Ducatu Bremenſi ſitarum, ſed territorium, ſeu fundus & ſubditi ſolius urbis Bremenſis urbique immediate circumjectorum pagorum, dictas autem præfecturas cum ſuis ſubditis eo ſtatu fore, quo ante hos motus fuerunt; deinde II. Ut per præſentem Civitatis ſtatum intelligi debeat is, qui fuerat tempore tractatus pacis inchoati, non autem is, qui eſt tempore ſubſcriptæ & ratihabitæ pacis, quo intervallo multa de facto immutata perhibentur. Poſſeſſio enim legitima ejus temporis, quo dicti tractatus inchoati fuerunt, extra controverſiam maneat. Quæ quidem explicatio coram Imperii Deputatis non ſemel, ſed iterato facta, cum legatio Suecica poſtularit, ut protocollis inſereretur, inſertam eſſe, teſtatur Monaſterii Weſtphalorum 15. 5. Octobris Anno 1644. Cancellaria Moguntina.*

De Pirmonda. §. 204. Super Pirmonda quoque à Moguntinis atteſtatum exhibebatur, quod cum Waldeccæ Comites in ejus poſſeſſionem durantibus hiſce tractatibus pervenerint, ſuperfluum ſit viſum, de ea in Tabulis Pacis mentionem fieri. Nec eo minus ipſos communi Amneſtiæ lege contineri, nec in poſſeſſione usque ad judicialem deciſionem poſſeſſorii turbandos; ſalva tamen Paderbornenſis Epiſcopi & Epiſcopatus jure atque actione.

De Erfordia. §. 205. Pro Erfordia quoque Sueci atteſtatum exigebant, ipſius ante bellum poſſeſſa jura integra manſura, nec fraudi fore, ejusdem mentionem hiſce pacis tabulis haut factam. Id quod, ſummopere licet contendentibus Suecis, Cæſarei abnuebant, ſupervacuum id dictitantes, cum ejus urbis potiſſimum reſpectu articulo de Executione clauſula, *Nulli autem Civitati*, inſerta ſit.

De civitatibus præteritis. §. 206. In articulo de Amneſtia paragrapho *Debita*, prioribus formulis Cron-Weiſſenburgi, & Oſnabrugæ, & in §. *Sententiæ*, poſt verba, *niſi proceſſus vitium & defectus manifeſto pateat*, Spiræ mentio facta fuerat. Quarum urbium nomina cum poſt diſpuncta forent, metus illas ſubibat, ne diſpoſitione dictorum paragraphorum fraudarentur. Quibus oſtenſum, diſpoſitionem ipſam etiam citra exemplorum allegationem ſatis perſpicuam, ac iisdem tanto magis caveri, quod exordio dicti Articuli ſanciatur, eos qui diſerte nominati non ſint, haut ideo pro omiſſis habendos: quo fine è protocollis atteſtatum illis traditum eſt. 8. Oct. 1648.

De exercituum hoſpitiis. §. 207. Super ſtativis exercituum intervallo concluſæ & ratificandæ pacis Sueci prius tranſigendum cenſebant; quod inter exercitus armiſtitium non prius iniri queat, quam conſtet, quæ regiones utrique in uſum hoſpitiorum concedendæ. Contra Ordinibus ab initio videbatur, exercitibus eo loco ſubſiſtendum, ubi ſignificatio pacis ipſos deprehenderet. Sed oſtendebant Sueci, ſi vel maxime Cæſareis, & Bavaricis id probetur, (quod tamen iſti adſpernabantur,) fieri tamen non poſſe, ut quatuor tam numeroſi exercitus locis ita propinquis alimenta invenire queant. Bavarici cenſebant, ſeptem Circulos, queis Suecica ſatisfactio injuncta, onus iſtud ſubire par eſſe. Sed quia Sueci haut conſultum ſibi judicabant, ante ratificatam pacem exercitum late per Germaniam ſpargere, haut injuria quærebant, quis Circulus huic hoſpitationi ſubeundæ par, aut pronus foret? Sane uno exceſo, in alium abeundum. Aſt hoc modo queis miles interim alendus exhauriri, ut exſolvendæ pecuniæ non ſufficiant. Sed cum ſuper hac re diſponere ſe in anteceſſum poſſe negarent Ordines, ad duces bellicos ea res rejecta eſt.

De ſuſtentando milite indigena. §. 208. Sed maxima difficultas in eo vertebatur, ubinam interim miles Suecicus indigena alendus eſſet, antequam in Succiam deduci poſſet? Sueci oſtendebant, invitos ſe Ordinibus id onus impingere, ac optaſſe, pacem dudum fuiſſe concluſam, ut per æſtatem miles trajici potuerit. Nunc antequam ratificationes hinc inde tradantur, hiemem ingruere, nec ad obducta glacie Sueciæ litora ante vernum tempus acceſſum patere. Interim copiis illis de hoſpitiis proſpiciendum. Quas per unum vel alterum menſem Ordinibus alere haut difficile ſit futurum. De quo quanquam Electoralium aliqui ſpem facerent, cæteri tamen in univerſum reluctabantur, querimonias alii, reliqui minas jactantes; quod metuerent, ne Regina hoc obtentu bellum producere quæreret, ac Galli pro ſe idem poſtularent; tum nec Cæſar aut Bavarus exercitus dimitterent, eosque Ordinibus alendos obtruderent. Ita ſub vocabulo pacis belli onera incubitura, ac id forte initium fore perpetui militis in Germania alendi. Jam dudum belli malis exhauſtos cives fatiſcere: immenſam ſatisfactionem imminere: plura ſi injungere Regina aggrediatur, gloriam, gratiamque partam conſumturam. Mare Balticum in Decembrem uſque menſem navigari poſſe; interim quæ ad exſequendam in Germania pacem requirantur, peracta fore. Militem quoque Teutonicum in Pomeraniæ, Meclenburgicæ, & Bremenſis Provinciæ præſidiis exautorari poſſe, ſurrogatis in ejus locum Suecis. Ita pleroſque è Reginæ Provinciis ali poſſe, ac Cæſari, Bavaroque anſam retinendi ſui militis demi. Et tanta erat apud Ordines moræ impatientia, ut ſi diutius huic poſtulato inſiſterent Sueci, periculoſus motus metueretur. Quin Contarenus, ipſeque Servientus negotiis Gallicis jam abſolutis indies Suecos importune urgebant, ut ocyus ad plenam ſubſcriptionem progrederentur. Ita ut obſiſtere diutius non poſſent, ni tra-

1648. *stylo novo vel prima stylo veteri mensis Julii Anno Domini 1643. Congressui Plenipotentiariorum Osnabrugis & Monasterii Westphalorum instituendo; Comparentes igitur statuto tempore & loco utrimque legitime constituti Legati Plenipotentiarii, a parte quidem Imperatoris Illustrissimi & Excellentissimi Domini, D. Maximilianus Comes a Trautmansdorff, & Weinspegrh, Baro in Gleichenbergh, Neostadii ad Cocrum, Negau, Burgau, & Totzenbach, Dominus in Teinitz, Eques aurei Velleris, Consiliarius secretus, & Camerarius Sacræ Cæsareæ Majestatis, ejusque Aulæ supremus Præfectus; nec non Dominus Joannes Maximilianus Comes à Lambergh, &c. Sacræ Cæsareæ Majestatis Camerarius, & Dominus Joannes a Crane, Juris utriusque Licentiatus & Comes Palatinus, Consiliarii Imperiales Aulici; A parte vero Reginæ Sueciæ, Illustrissimi & Excellentissimi Domini, D. Joannes Oxenstierna Axelii, Comes Moreæ Australis, liber Baro in Kymitho, Dominus in Fyholm. Horningsholm & Tullegarn, Regni Sueciæ Senator & Consiliarius Cancellariæ & Dominus Joannes Adler Salvius, Dominus in Adlersbergh, & Tullingen, ibidem Regni Sueciæ Senator, Consiliarius Cancellariæ, & Aulæ Cancellarius, post invocatum Divini Numinis Auxilium, mutuasque Plenipotentiarum tabulas, rite commutatas præsentibus, suffragantibus, & consentientibus Sacri Romani Imperii Electoribus, Principibus, ac Statibus ad Divini Numinis gloriam, & Christianæ Reipublicæ salutem in mutuas pacis & amicitiæ leges consenserunt, & convenerunt, tenore sequenti.*

I. PAx sit *Christiana, universalis, perpetua, veraque & sincera amicitia inter Sacram Cæsaream Majestatem, Domum Austriacam, omnesque ejus fœderatos & adhærentes, & singulorum hæredes & successores, imprimis Regem Catholicum, Electores Principes, ac Status Imperii ex una, & Sacram Regiam Majestatem, Regnumque Sueciæ, omnesque ejus fœderatos & adhærentes & singulorum hæredes ac successores, imprimis Regem Christianissimum ac respective Electores, Principes, Statusque Imperii ex altera parte. Eaque ita sincere, serioque servetur & colatur, utraque pars alterius utilitatem, honorem ac commodum promoveat, omnique ex parte & universi Romani Imperii cum Regno Sueciæ & vicissim Regni Sueciæ cum Romano Imperio fida vicinitas, & secura studiorum pacis atque amicitiæ cultura revirescant ac reflorescant.*

Punctus Amnestiæ generalis.

II. Sit utrinque perpetua oblivio & Amnestia omnium eorum, quæ ab initio horum motuum, quocunque loco modove ab una vel altera parte ultro citroque hostiliter facta sunt, ita ut nec eorum, nec ullius alterius rei causa vel prætextu alter alteri posthac quicquam hostilitatis aut inimicitiæ, molestiæ vel impedimenti, quoad personas, statum, bona vel securitatem per se vel alios, clam aut palam, directe vel indirecte, specie juris, aut via facti, in Imperio aut usquam extra illud (non obstantibus ullis prioribus pactis in contrarium facientibus) inferat vel inferri faciat, aut patiatur, sed omnes & singula hinc inde tam ante bellum quam in bello, verbis, scriptis aut factis illatæ injuriæ, violentiæ, hostilitates, damna, expensæ absque omni personarum rerumve respectu ita penitus abolita, ut quicquid eo nomine alter adversus alterum prætendere posset, perpetua sit oblivione sepultum.

Punctus restitutionis generalis.

III. Juxta hoc universalis & illimitatæ Amnestiæ fundamentum, universi & singuli Sacri Romani Imperii Electores, Principes, Status, (comprehensa immediata Imperii Nobilitate) eorumque Vasalli, Subditi, Cives & Incolæ, quibus occasione Bohemiæ, Germaniæve motuum vel fœderum hinc inde contractorum, ab una vel altera parte aliquid præjudicii aut damni quocunque modo vel prætextu illatum est, tam quoad ditiones & bona feudalia subfeudalia, & allodialia, quam quoad dignitates, immunitates, Jura & privilegia restitui sunto plenarie in eum utrinque statum in sacris & profanis, quo ante destitutionem gavisi sunt aut jure gaudere potuerunt, non obstantibus, sed annullatis quibuscunque interim in contrarium factis mutationibus. 1648.

Quemadmodum vero tales restitutiones omnes & singulæ intelligendæ sunt salvis juribus quibuscunque, tam directi quam utilis dominii, in vel circa bona restituenda, sive secularia sive Ecclesiastica, sive restituenti, sive restituendo, sive cuivis tertio competentibus, salvis item litispendentiis desuper in Aula Cæsarea in Camera Imperiali vel aliis Imperii immediatis aut mediatis Dycasteriis vertentibus: ita hæc clausula salvatoria generalis vel aliæ sub sequentes speciales ipsam restitutionem nullatenus impediant, sed competentia jura, actiones, exceptiones, & litispendentiæ post factam demum restitutionem; coram competenti Judice examinentur, discutiantur & expediantur, multo minus hæc reservatio ipsi Amnestiæ universali & illimitatæ quicquam præjudicii afferat; aut etiam ad proscriptiones, confiscationes & ejus generis alienationes extendatur, vel articulis aliter conventis interque hos compositioni Gravaminum aliquid deroget. Nam quantum juris in bonis Ecclesiasticis hucusque controversis ejusmodi restituti vel restituendi sint habituri patebit infra articulo de Gravaminum Ecclesiasticorum compositione.

Punctus Gravaminum Politicorum, & primo de causa Palatina, &c.

IV. Et quamvis ex hac præcedenti regula generali facile dijudicari possit, qui & quatenus restituendi sint, tamen ad instantiam aliquorum de quibusdam gravioris momenti causis, prout sequitur, specialiter mentionem fieri placuit; ita tamen, ut qui expresse non nominati, vel expuncti sunt, propterea pro omissis vel exclusis non habeantur.

Ante omnia vero Causam Palatinam Conventus Osnabrugensis & Monasteriensis eo deduxit, ut ea de re jam diu mota lis dirempta sit modo sequenti.

Et primo quidem quod attinet Domum Bavaricam, dignitas Electoralis, quam Electores Palatini antehac habuerunt, cum omnibus regaliis, officiis, præcedentiis, Insigniis, & juribus quibuscunque ad hanc dignitatem spectantibus nullo prorsus excepto ut & Palatinatus superior totus una cum Comitatu Cham, cum omnibus eorum appertinentiis, regaliis ac juribus sicut hactenus, ita & imposterum maneant penes Dominum Maximilianum, Comitem Palatinum Rheni, Bavariæ Ducem, ejusque liberos, totamque Lineam Guilhelmianam, quamdiu masculi ex ea superstites fuerint.

Vicissim Dominus Elector Bavariæ pro se, hæredibus ac successoribus suis totaliter renunciet debito tredecim millionum, omnique prætensioni in Austriam Superiorem & statim à publicata pace omnia Instrumenta desuper obtenta Cæsareæ Majestati ad cassandum & annullandum extradat.

Quod ad Domum Palatinam attinet Imperator cum Imperio, publicæ tranquillitatis causa consentit, ut vigore præsentis conventionis institutus sit Electoratus Octavus, quo Dominus Carolus Ludovicus Comes Palatinus Rheni ejusque hæredes & Agnati, totius lineæ Rudolphinæ juxta ordinem succedendi in aurea Bulla expressum, deinceps fruantur. Nihil tamen juris, præter simultaneam Investituram ipsi Domino Carolo Ludovico aut ejus successoribus ad ea quæ cum dignitate. Electorali Domino Electori Bavariæ, totique Lineæ Guilhelmianæ attributa sunt, competat.

Deinde ut inferior Palatinatus totus cum omnibus & singulis Ecclesiasticis & sæcularibus bonis, Juribus & appertinentiis, quibus ante motus Bohemicos Electores Principesque Palatini gavisi sunt, omnibusque documentis, registris, rationariis, & cæteris actis huc spectantibus eidem plenarie restituantur: Cassatis iis,

1648. quæ in contrarium acta sunt, idque authoritate Cæsarea effectum iri; ut neque Rex Catholicus, neque ullus alius qui exinde aliquid tenet, se huic restitutioni ullo modo opponat.

Cum autem certa quædam Præfectura Stradæ Montanæ antiquitus ad Electorem Moguntinensem pertinentes anno demum millesimo quadringentesimo sexagesimo tertio, pro certa pecuniæ summa Palatinis cum pacto perpetuæ reluitionis impignorata fuerint: ideo conventum est; ut hæ Præfectura penes modernum Dominum Electorem Moguntinensem ejusque in Archi-Episcopatu Moguntinensi successores permaneant, dummodo pretium pignorationis sponte oblatum, infra terminum executionis conclusæ Pacis præfixum, parata pecunia exsolvat, cæterisque ad quæ juxta tenorem literarum oppignorationis tenetur, satisfaciat.

Electori quoque Trevirensi tanquam Episcopo Spirensi, Episcopo item Wormatiensi, jura quæ prætendunt in bona quædam Ecclesiastica, intra Palatinatus Inferioris territorium sita, coram competenti Judice prosequi liberum esto, nisi de his inter utrumque Principem amice conveniatur.

Quod si vero contigerit Lineam Gulielmianam masculinam prorsus deficere, superstite Palatina, non modo Palatinatus superior, sed etiam dignitas Electoralis quæ penes Bavariæ Duces fuit, ad eosdem superstites Palatinos, interim simultanea Investitura gavisuros, redeat, octavo tunc Electoratu prorsus expungendo: Ita tamen Palatinatus superior hoc casu ad Palatinos superstites redeat; ut hæredibus allodialibus Electoris Bavariæ, actiones & beneficia, quæ ipsis ibidem de jure competunt, reservata maneant.

Pacta quoque gentilitia inter Domum Electoralem Heidelbergensem & Neoburgicam, a prioribus Imperatoribus super Electorali successione confirmata, ut & totius Lineæ Rudolphinæ Jura, quatenus huic dispositioni contraria non sunt, salva rataque maneant.

Adhæc si quæ feuda Juliacensia aperta esse, competenti via juris evictum fuerit, ea Palatinis evacuentur.

Præterea, ut dictus Dominus Carolus Ludovicus aliquatenus liberetur onere prospiciendi fratribus de appenagio, Cæsarea Majestas ordinabit, ut dictis suis fratribus quadringenta Imperialium thalerorum millia intra quadriennium ab initio anni venturi Millesimi sexcentesimi quadragesimi noni numerandum expendantur, singulisque annis centena millia solvantur, una cum annuo censu quinque de centum computatis.

Deinde tota Domus Palatina cum omnibus & singulis, qui ei quocunque modo addicti sunt, aut fuerunt, præcipue vero ministri, qui ei in hoc conventu aut alias operam suam navarunt, ut & omnes Palatinatus exules, fruantur Amnestia generali supra descripta, pari cum cæteris in ea comprehensis jure, & hac transactione singulariter in puncto Gravaminum plenissime.

Vicissim Dominus Carolus Ludovicus cum fratribus Cæsareæ Majestati obedientiam & fidelitatem, sicut cæteri Electores Principesque Imperii præstet, ac insuper Palatinatui superiori pro se & hæredibus suis, tum ipse, tum ejus fratres, donec ex Linea Gulielmiana hæredes legitimi & masculi superfuerint, renuncient.

Cum autem de ejusdem Principis Viduæ Matri, sororibusque præstando victalitio, & dote constituenda mentio injiceretur, pro benevolo Sacræ Cæsareæ Majestatis in Domum Palatinam affectu, promissum est, dictæ Dominæ Viduæ Matri pro victalitio semel pro semper viginti Thalerorum Imperialium millia, singulis autem sororibus dicti Domini Caroli Ludovici, quando nuptum elocatæ fuerint dena Thalerorum Imperialium millia, nomine suæ Majestatis exsolutum iri. De reliquo vero ipsis idem Princeps Carolus Ludovicus 1648.
satisfacere teneatur.

Comites in Lainingen & Daxburg, sæpe dictus Dominus Carolus Ludovicus ejusque successores in Palatinatu Inferiori nulla in re turbet, sed jure suo a multis retro seculis obtento, & a Cæsaribus confirmato, quiete ac pacifice uti frui permittat.

Liberam Imperii Nobilitatem per Franconiam, Sueviam & Tractum Rheni, cum districtibus appertinentibus in suo statu immediato inviolate relinquat.

Feuda etiam ab Imperatore in Baronem Gerardum de Waldenburg, dictum Schenckhern, Nicolaum Georgium Reigersperger, Cancellarium Moguntinum, & Henricum Brömbser, Baronem de Rudesheim: Item ab Electore Bavariæ in Baronem Joannem Adolphum Wolf, dictum Metternich collata, rata maneant. Teneantur tamen ejusmodi Vasalli Domino Carolo Ludovico, velut Domino directo ejusque successoribus juramentum fidelitatis præstare, atque ab eodem feudorum suorum renovationem petere.

Augustanæ Confessionis consortibus, qui in possessione templorum fuerant, interque eos Civibus & Incolis Oppenheimensibus servetur Status Ecclesiasticus Anni 1624. Cæterisque id desideraturis Augustanæ Confessionis exercitium, tam publice in templis ad statas horas, quam privatim in ædibus propriis, aut alienis ei rei destinatis per suos aut vicinos verbi divini Ministros peragere liberum esto.

Princeps Ludovicus Philippus Comes Palatinus Rheni recuperet omnes ditiones, dignitates & jura in sacris & profanis, quæ ipsi a majoribus ex successione & divisione ante tumultus bellicos obvenerunt.

Princeps Fridericus Comes Palatinus Rheni, quartam partem vectigalis Wiltzbacensis, Cœnobium quoque Hornbach cum pertinentiis, & quicquid juris parens ejus antehac ibidem habuit ac possedit, recipiat & respective retineat.

Princeps Leopoldus Ludovicus Comes Palatinus Rheni restituatur penitus in Comitatu Veldentz ad Mosellam, tam in Ecclesiasticis, quam Politicis, contra omnia hactenus attentata, in eum, quo Anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto ipsius Parens fuit, statum.

Controversia, quæ vertitur inter Episcopos respective Bambergensem & Herbipolensem ac Marchiones Brandenburgicos, Culmbachi & Onoltzbachi de Castro, Oppido, Præfectura & Monasterio Kitzingen in Franconia ad Mœnum, aut amicabili compositione aut summario juris processu terminetur intra biennium, sub pœna perdendæ prætensionis imponenda tergiversanti, interim dictis Dominis Marchionibus restituatur nihilominus fortalitium Wiltzburg in eum statum, qui tempore traditionis descriptus fuit ex conventione & promisso.

Domus Wirtembergica maneat quiete in recuperata possessione Dynastiarum Weinsberg, Newstadt & Meckmühle. Restituatur etiam in omnia & singula secularia atque Ecclesiastica bona & jura ante hos motus ubicunque possessa, interque illa specialiter in Dynastias Blaubeuren, Achlam & Stauffen cum pertinentiis & sub prætextu pertinentium ad eas occupatis bonis, cum primis civitate & territorio Goppingensi atque paga Pflumeren, reditibus Universitati Tubingensi pie fundatis. Recipiat etiam Dynastias Heidenheym & Oberkirch, itemque civitates Balingen, Tutlingen, Ebingen & Rosenfeld, nec non arcem & pagum Neidlingen cum pertinentiis, tum Hohentwiel, Hohenasperg, Hohenaurac, Hohen Tubingen, Albeck, Hornberg, Schiltach cum civitate Schorndorf. Restitutio etiam fiat in Ecclesias collegiatas Stutgard, Tubingen, Herrnberg, Goppingen, Bachnang, nec non in Abbatias Præposituras

atque

1648. atque Monasteria Bebenhausen, Maulbron, Anhausen, Lorch, Adelberg, Denckendorf, Hirschaw, Blaubeuren, Herprechtingen, Murhard, Albersbach, Koningsbrun, Herrenalb, Divi Georgii, Reichenbach, Pfullingen & Lichtenstern sive Marien Cron, & similia, cum omnibus documentis ablatis, salvis tamen & reservatis Domui Austriacæ, nec non Wirtenbergicæ in supradictas Dynastias Blaubeuren, Achlam & Stauffen prætensis juribus, actionibus, exceptionibus & remediis atque beneficiis juris quibuscunque.

Principes quoque Wirtenbergici Lineæ Mombelgardensis restituantur in omnes suas ditiones in Alsatia vel ubicunque sitas, & nominatim in duo feuda Burgundica Clerval & Passavant, & ab utraque parte redintegrentur in eum statum, jura, prærogativas ac in specie ad eam immedietatem erga Romanum Imperium, qua ante initium horum bellorum gavisi sunt, & qua cæteri Imperii Principes ac Status gaudent vel gaudere debent.

De Causa Badensi hoc modo conventum est;

Fridericus Marchio Badensis & Hochbergensis, ejusque filii, & hæredes, cum omnibus qui iisdem quocunque modo inservierunt, aut adhuc dum inserviunt, cujuscunque nominis aut conditionis sint, gaudeant & fruantur supra Articulo 2. & 3. descripta Amnestia cum omnibus suis clausulis & beneficiis, ejusque vigore restituantur plenissime in eum statum in sacris & profanis, in quo ante exortos Bohemiæ motus fuit Dominus Georgius Fridericus Marchio Badensis & Hochbergensis, quoad Marchionatum inferiorem Badensem, qui vulgo sub appellatione Baden-Durlach venit, itemque quoad Marchionatum Hochbergensem, tum etiam quoad ditiones Rotelen, Badenweyler, & Saussenberg, non obstantibus, sed annullatis quibuscunque interim in contrarium factis mutationibus Deinde restituantur Marchioni Friderico Præfectura Stain & Renchingen absque onere æris alieni, interea temporis à Marchione Guilelmo contracti, ratione fructuum, interesse aut sumptuum per transactionem Etlingæ Anno Domini 1629. initam dicto Guilielmo Marchioni Badensi cessæ cum omnibus juribus, documentis literariis, aliisque pertinentiis, ita ut tota illa actio sumptuum ac fructuum perceptorum & percipiendorum, cum omni damno & interesse a tempore primæ occupationis numerando, sublata & penitus extincta sit. Annua quoque pensitatio ex Marchionatu inferiori, Marchionatui superiori pendi solita, virtute præsentium penitus sublata, annullata & annihilata sit, nec eo nomine quicquam vel de præterito vel de futuro imposterum unquam prætendatur vel exigatur. Alternetur etiam imposterum inter utramque Lineam Badensem, inferioris scilicet & superioris Marchionatus Badensis, præcedentia & sessio in Comitiis & circuli Suevici, aliisque universalibus vel particularibus Imperii aut quibuscunque conventibus, pronunc tamen eadem præcedentia penes Marchionem Fridericum, dum superstes erit, permanente.

De Baronatu Hohen-Gerolseck conventum est, ut si Domina Principissa Badensis prætensa sua Jura in dicto Baronatu documentis authenticis sufficienter probaverit, restitutio statim post latam desuper sententiam fiat cum omni causa, omnique Jure, vigore documentorum competenti. Cognitio autem hæc finiatur à die publicatæ Pacis infra biennium. Nullæ denique actiones, transactiones, vel exceptiones, generales vel speciales clausulæ in hoc Instrumento Pacis comprehensæ (quibus omnibus per expressum & in perpetuum vigore hujus derogatum sit) ab una vel altera parte ullo unquam tempore contra hanc specialem conventionem allegentur vel admittantur.

Dux de Croy gaudeat effectu generalis Amnestiæ, neque protectio Regis Christianissimi sit ei fraudi, dignitatis, Privilegiorum, honorum, bonorum, aut ullo alio respectu: quiete quoque possideat eam Domini Vinstingen partem, quam Majores sui possederunt, prout nunc a Domina matre sua dotalitii nomine possidetur Juribus Imperii, quoad dictum Dominium Vinstingen in eo statu, quo fuerunt ante hos motus, salvis permanentibus. 1648.

Quod Controversiam Nassau Siegen contra Nassau Siegen attinet, cum res hæc per commissionem Cæsaream Anno 1643. ad amicabilem compositionem sit remissa, reassumatur ejusmodi commissio; & totalis vel amicabili compositione, vel juridica sententia, coram competenti judice decidatur; Comite Joanne Mauritio de Nassau, ejusque fratribus absque ulla turbatione pro suis quotis duntaxat in apprehensa possessione manentibus.

Comitibus Nassau Sarapontanis restituantur omnes eorum Comitatus, Dynastiæ, territoria, homines & bona Ecclesiastica & secularia, feudalia & allodialia, nominatim vero Comitatus Sarapontanus & Sarwerdanus integri cum omni causa; ut & fortalitium Homburg cum tormentis bellicis, mobilibusque ibi repertis; Salvis utrinque respective tam ratione A. 1629. septimo Julii per sententiam adjudicatorum in revisorio, quam aliis etiam de illatis damnis, competentibus juribus, actionibus, exceptionbus & beneficiis Juris juxta Leges Imperii determinandis, nisi partes potius ament amica transactione rem componi. Salvo etiam Jure, quod Comitibus de Lainingen Daxburg in dicto Comitatu Sawerdano competere potest.

Domus Hanoica restituatur in Præfecturas Bobenhausen, Bisschofsheim am Steeg & Wilstadt.

Johannes Albertus Comes Solmensis in quadrantem Oppidi Butzbacensis & quatuor pagos adjacentes restituatur.

Itemque restituatur Domus Solms, Hohensolms in omnia bona & jura sibi anno 1637. adempta, non obstante transactione desuper cum Domino Georgio Landgravio Hassiæ postea facta.

Comites de Isenburg gaudeant Amnestia generali supra artic. 2. & 3 descripta, salvis tamen juribus Domino Georgio Landgravio Hassiæ, vel cuivis tertio contra eosdem, ut & contra Comites de Hohensolms competentibus.

Rheingravii in suas Præfecturas Troneck, & Wildenburg, item Dynastiam Morchingen cum pertinentiis & cætera omnia Jura à vicinis usurpata, restituantur.

Vidua Domini Ernesti Comitis Sainensis restituatur in eam possessionem, arcis, oppidi & Præfecturæ Hachenburg cum pertinentiis, ut & pagi Bendorff, in qua fuit ante destitutionem, salvo tamen jure cujusvis.

Castrum & Comitatus Falckenstein restituatur ei, cui de jure competit. Quicquid etiam juris Comitibus de Ratburg cognominatis Lœwenhaupt, in præfecturam Bretzenheim, feudum Archi-Episcopatus Coloniensis, nec non Baronatum Reipoltzkirch in districtu Huntzruck sita, competit, id eis cum omnibus juribus & appertinentiis salvum sit.

Restituatur etiam Domus Waldeck in possessionem vel quasi omnium jurium in Dynastia Didinghausen & pagis Nordernau, Lichtenscheid, Defeld & Nidern-Schlidern, prout illis anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto gavisa est.

Joachimus Ernestus Comes Ottingensis in omnia Ecclesiastica & secularia, quæ pater ipsius Ludovicus Eberhardus ante hos motus possidebat, restituatur.

Item Domus Hohenloica in omnia ipsi ablata, præcipue Dinastiam Weickersheim: itemque in Cœnobium Schefftersheim absque omni exceptione imprimis, retentionis restituatur.

1648. Fridericus Ludovicus Comes de Löwenstein & Wertheim in omnes suos Comitatus & Dynastias, quæ tempore hujus belli sequestrata, confiscata aliisque cessæ fuerunt, in Politicis & Ecclesiasticis restituatur.

Ferdinandus Carolus Comes de Löwenstein & Wertheim in omne id, quod defunctis ejus agnatis Georgio Ludovico & Joanni Casimiro sequestratum, confiscatum, aliisque cessum est, in Politicis & Ecclesiasticis restituatur, salvis tamen iis bonis & juribus quæ Marcæ Christianæ, filiæ dicti Georgij Ludovici de Löwenstein ex hæreditate paterna & materna competunt, in quæ plenarie restituatur. Pariter etiam vidua Joannis Casimiri de Löwenstein, in sua bona dotalitia & hypothecata, reservato jure, si quod in supradicta competit Comiti Friderico Ludovico, vel amicabili compositione vel legitimo Processu prosequendo.

Domus Erbacensis imprimis Comitis Georgij Alberti hæredes in castrum Breubergicum, omniaque ejus jura, ipsis cum Domino Comite Löwensteinensi communia, tam quoad præsidium, ejusdemque directionem, quam cætera civilia jura restituantur.

Vidua & hæredes Comitis a Brandenstein, restituantur in omnia ex causa belli adempta bona & jura.

Baro Paulus Kewenhuller cum Nepotibus ex fratre, Hæredes Cancellarij Löffleri Marci Conradi a Rhelingen, liberi & hæredes; Item Hieronymus a Rhelingen una cum uxore, nec non Marcus Antonius a Rhelingen, quisque in omnia sibi per confiscationem adempta, plenarie restituti sunto.

Contractus, permutationes, transactiones, obligationes & Instrumenta debiti, vi, metuve, seu statibus, seu subditis illicite extorta, prout in specie queruntur Spira, Weissenburgum ad Rhenum, Landavia, Reutlinga, Hailbrunna, aliique, ut & redemptæ cessæque actiones abolitæ atque ita annullatæ sunto, ut ullum judicium actionemve, eo nomine intentare minime liceat. Quod si vero debitores Instrumenta crediti vi metuve creditoribus extorserint, ea omnia restituantur, actionibus desuper salvis.

Debita sive Emptionis, venditionis, annuorum redituum sive alio nomine vocentur, si ab una alterave belligerantium parte in odium Creditorum violenter extorta sint, contra debitores veram violentiam & realem solutionem intercessisse allegantes & se ad probandum offerentes, nulli processus executivi decernantur, nisi his exceptionibus prævia plenaria causæ cognitione decisis.

Processu desuper instituto a Pacis publicatione infra biennium finiendo sub pœna perpetui silentii contumacibus debitoribus imponenda. Processus autem hactenus eo nomine contra ipsos decreti una cum transactionibus & promissionibus pro futura creditorum restitutione factis, tollantur & enerventur, salvis tamen iis pecuniarum summis, quæ flagrante bello pro aliis ad avertenda majora eorum pericula & damna bono animo & intentione erogatæ sunt.

Sententiæ tempore belli de rebus mere secularibus pronunciatæ, nisi processus vitium & defectus manifeste pateat, vel incontinenti demonstrari possit, non quidem omnino sint nullæ, ab effectu tamen rei judicatæ suspendantur: donec acta judicialia (si alterutra pars intra semestre ab inita Pace spatium petiverit revisionem) in Judicio competenti, modo ordinario vel extraordinario in Imperio usitato revideantur & æquabili jure ponderentur, atque ita dictæ sententiæ vel confirmentur vel emendentur, vel si nulliter latæ sint, plane rescindantur.

Si quæ etiam feuda regalia vel privata ab Anno millesimo sexcentesimo decimo-octavo non fuerunt renovata, nec interim eorum nomine præstita servitia nemini id fraudi esto, sed tempus repetendæ Investituræ à die factæ Pacis cedere incipiat.

Tandem omnes & singuli tam bellici Officiales militesque, quam Consiliarii & Ministri togati Civiles & Ecclesiastici, quocunque nomine aut conditione censentur, qui uni alterive parti, earundemve fœderatis aut adhærentibus, toga vel sago militarunt, a summo ad infimum, ab infimo ad summum absque ullo discrimine vel exceptione, cum uxoribus, liberis, hæredibus, successoribus, servitoribus, quo ad personas & bona in eum vitæ, famæ, honoris, conscientiæ, libertatis, Jurium & privilegiorum statum, quo ante dictos motus gavisi sunt, aut jure gaudere potuerunt, utrinque restituti sunto, nec eorum personis aut bonis ullum creator præjudicium, ullave actio vel accusatio intentator, multo minus ulla pœna, damnumve quocunque prætextu irrogator. Et hæc quidem omnia quo ad illos, qui Cæsareæ Majestatis & Domus Austriacæ subditi & vasalli non sunt, plenissimum effectum habeant. 1648.

Qui vero Subditi & Vasalli hæreditarii Imperatoris & Domus Austriacæ sunt, eadem gaudeant Amnestia, quoad personas, vitam, famam & honores, habeantque securum reditum in pristinam patriam, ita tamen ut se teneantur accommodare legibus patriis Regnorum & Provinciarum.

Quantum autem eorum bona concernit, si ea, antequam in Coronæ Sueciæ Galliæve partes transierunt, confiscatione aut alio modo amissa fuere, etsi Plenipotentiarii Suecici diu multumque institerant, ut iis etiam illa restituerentur; tamen cum Sacra Cæsar. Maj. hac in re ab aliis nihil præscribi, nec ob Cæsareanorum constantem contradictionem aliter transigi potuerit, Ordinibusque Imperii ea propter bellum continuare è re Imperii non fuerit visum, porro quoque amissa sunto, ac modernis possessoribus permanento.

Illa vero bona, quæ ipsis post eam ob causam, quod pro Suecis & Gallis contra Cæsarem, Domumque Austriacam arma sumsissent, erepta sunt, iisdem qualia nunc sunt, absque refusione tamen sumptuum & fructuum perceptorum, aut damni dati restituantur.

De cætero in Bohemia, aliisque quibuscunque provinciis hæreditariis Imperatoris, Augustanæ Confessioni addictis subditis vel creditoribus, eorumve hæredibus, pro privatis suis prætensionibus, si quas habent, & earum nomine actiones intenderint, aut prosecuti fuerint, Jus & justitia æque ac Catholicis citra respectum administretur.

A dicta tamen universali restitutione excepta sunto, quæ restitui vel redhiberi nequeunt, mobilia & se moventia, fructus percepti, authoritate belligerantium partium interversa, itemque tam destructa, quam publicæ securitatis causa in alios usus conversa ædificia publica & privata, sacra & profana, nec non deposita publica vel privata hostilitatis intuitu confiscata, legitime vendita, sponte donata.

Quia vero etiam Causa Juliacensis successionis inter Interessatos, nisi præveniatur, magnas aliquando turbas in Imperio excitare posset, ideo conventum est, ut ea quoque Pace confecta ordinario processu, coram Cæsarea Majestate vel amicabili compositione, vel alio legitimo modo sine mora dirimatur.

V. Cum autem præsenti bello magnam partem Gravamina, quæ inter utriusque Religionis Electores, Principes & Status Imperii vertebantur, causam & occasionem dederint, de iis prout sequitur, conventum & transactum est. Punctus Gravaminum Ecclesiasticorum seu Religionis.

1. Transactio Anno 1552. Passavii inita, & hanc A. 1555. secuta Pax Religionis, prout ea A. 1666. Augustæ Vindelicorum, & post in diversis Sacri Romani Imperii Comitiis universalibus confirmata fuit, in omnibus suis Capitulis unanimi Imperatoris, Electorum, Principum & Statuum utriusque Religionis consensu initis ac conclusis, rata habeatur, sancteque & inviolabiliter servetur.

1648. *tur. Quæ vero de nonnullis in ea Articulis controversis, hac Transactione communi partium placito statuta sunt, ea pro perpetua dictæ Pacis declaratione, tam in Judiciis, quam alibi observanda habebuntur, donec per Dei gratiam de Religione ipsa convenerit, non attenta cujusvis seu Ecclesiastici seu Politici, intra vel extra Imperium, quocunque tempore interposita contradictione vel protestatione, quæ omnes inanes & nihili, vigore horum declarantur. In reliquis omnibus autem inter utriusque Religionis Electores, Principes, Status omnes & singulos sit æqualitas exacta, mutuaque, quatenus formæ Reipublicæ, constitutionibus Imperii & præsenti Conventioni conformis est, ita ut quod uni parti justum est, alteri quoque sit justum, violentia omni & via facti, ut alias, ita & hic inter utramque partem perpetuo prohibita.*

2. *Terminus à quo restitutionis, in Ecclesiasticis, & quæ intuitu eorum in Politicis mutata sunt, sit dies prima Januarii Anni millesimi sexcentesimi vicesimi quarti: fiat itaque restitutio omnium Electorum, Principum & Statuum utriusque Religionis, comprehensa libera Imperii nobilitate, ut & communitatibus & pagis immediatis plenarie & pure cassatis omnibus interim in ejusmodi causis latis, publicatis & institutis sententiis, decretis, transactionibus, pactis, seu deditiis, seu aliis, & executionibus, reductione ad Statum dicti anni dieique in omnibus facta.*

Civitates, Augusta Vindelicorum, Dunckelspula, Biberacum & Ravensburgum, retineant bona, Jura & exercitium Religionis dicti anni dieique; sed ratione dignitatum Senatoriarum aliorumque munerum publicorum, sit inter utrique Religioni addictos æqualitas idemque numerus.

In specie autem quoad Civitatem Augustam sint septem Senatores Consilii Secretioris ex familiis Patriciis delecti, ex his desumpti Reipublicæ Præsides duo, vulgo Stadtpfleger *dicti, unus sit Catholicus, alter Augustanæ Confessionis. Ex reliquis quinque, tres Catholicæ Religioni, & duo Aug. Conf. addicti. Senatores reliqui, senatus, ut vocant minoris, nec non Syndici, Assessores Iudicii Urbani, aliique Officiales omnes sint æquali numero utriusque Religionis. Quæstores rei nummariæ sint tres quorum duo unius, tertius diversæ religionis, ita quidem, ut primo anno duo sint Catholici, unus vero Augustanæ Confessionis, altero, duo Augustanæ Confessionis & tertius Catholicus, & sic deinceps alternando singulis annis.*

Præfecti rei tormentariæ itidem tres parique annua alternatione. Idem etiam circa curam collectarum annonæ, ædilicii muneris, & si quæ alia sunt officia, quæ tribus committuntur, obtineat: Ita quidem, ut si uno anno, duo officia (veluti Quæstura & cura annonæ vel ædilicii muneris) penes duos Catholicos & unum Augustanæ Confessionis sint, eodem anno duo alia officia (velut præfectura rei tormentariæ & collectarum) duobus ex Augustana Confessione & uni Catholico committantur; sequenti autem anno circa hac officia duobus Catholicis, duo Augustanæ Confessioni addicti, & uni Catholico, unus Augustanæ Confessionis surrogetur.

Munera, quæ uni soli committi solita sunt, pro qualitate res vel uno vel pluribus annis inter Catholicos & Augustanæ Confessionis cives alternentur; eo quidem modo ut de officiis quæ tribus personis committuntur, nunc dictum.

Templorum tamen & Scholarum cuique parti suarum cura integra reservetur. Ii autem Catholici, qui nunc tempore hujus pacificationis in Magistratu & Officiis præter numerum supra conventum supersunt pristino quidem per omnia honore commodoque fruantur. Veruntamen usque dum eorum loca vel morte vel abdicatione vacaverint, vel domi se contineant, vel si Senatui quandoque interesse velint, voto tamen careant. 1648.

Neutra vero pars suæ Religioni adhærentium potentia ad deprimendam alteram abutatur, aut majorem numerum, directe vel indirecte ad dignitates Præsidum, Senatorum, aliorumque publicorum munerum aggregare præsumat, sed quidquid ejus quandocunque & quomodocunque tentatum fuerit, irritum esto. Proinde non solum hæc dispositio quotannis, quando de novorum Senatorum aliorumque officialium in demortuorum locum surrogatione agitur, publice prælegitor; sed etiam Præsidis seu Duumviri Secretiorum reliquorumque Senatorum, Præfectorum, Syndicorum, Judicum, aliorumque officialium Catholicorum Electio & nunc & post hac sit penes ipsos Catholicos, Augustanæ vero Confessioni addictorum penes eosdem, & defuncto Catholico alius Catholicus, pariterque August. Confess. addicto eidem addictus surrogetur. Pluralitas autem votorum in causis Religionem sive directe sive indirecte concernentibus, nequaquam attendatur, neque illa August. Conf. addictis Civibus ejus loci magis quam Aug. Confess. Electoribus, Principibus & Statibus in Imperio Romano præjudicet. Quod si Catholici pluralitate votorum in his vel aliis quibusvis negotiis in præjudicium Aug. Confess. addictorum abutantur, reservatum his ipsis esto vigore hujus Transactionis ad introducendam alternationem quinti Senatoris secretioris, aliaque legitima remedia provocare.

De cætero Pax Religiosa, itemque ordinatio Carolina de Electione Magistratuum, nec non transactiones de Annis 1584 *&* 1591. *(quatenus huic dispositioni directe vel indirecte non repugnant) salvæ & inviolatæ per omnia maneant.*

Deinde Dunckelspuhlæ, Biberaci & Ravensburgi duo sint Consules, Catholicus unus, alter Aug. Confessionis, quatuor secretioris consilii æquali numero utriusque Religionis. Eadem etiam æqualitas circa Senatum, Judicium Urbanum, præfecturam ærarii, ut & alia omnia officia, dignitates ac munera publica observetur. Quoad Præturam Judicii vero, Syndicatum & Secretarios Senatus & Judicij, nec non quoad alia hujusmodi officia quæ uni tantum personæ committuntur alternatio perpetuo observetur; Ita, ut demortuo Catholico semper Augustanæ Confessioni addictus & vice versa succedat. Quantum ad modum Electionis & votorum pluralitatem, nec non curam Templorum ac Scholarum, itemque anniversariam prælectionem hujus dispositionis attinet, idem quod de Augusta dictum est, observetur.

Quod ad civitatem Donawerdam attinet, si in proxime venturis Comitiis Universalibus in pristinam libertatem restituenda esse judicabitur ab Imperij Statibus, eodem gaudeat Jure in Ecclesiasticis & Politicis, quo cæteræ Imperij liberæ Civitates vigore hujus Transactionis gaudent, salvis tamen quoad hanc Civitatem eorum quorum interest, juribus.

Terminus autem Anni millesimi sexcentesimi vicesimi quarti nullum præjudicium creare debet iis, qui ex capite Amnestiæ aut aliunde restituendi veniunt.

3. *Bona Ecclesiastica immediata quod attinet, sive sint Archi-Episcopatus, Episcopatus, Prælaturæ, Abbatiæ, Balivia, Præpositure, Commendæ, sive liberæ fundationes seculares, aut alia una cum reditibus, pensionibus aliisque quocunque nomine signatis seu in Urbibus seu ruri sitis, ea seu Catholici, seu Augustanæ Confessionis Status die prima Januaris Anni millesimi sexcentesimi vicesimi-quarti possederint, omnia & singula nullo plane excepto, ejus Religionis Consortes, qui dicto tempore in reali eorum possessione fuerunt, usque dum de Religionis dissidiis per Dei gratiam conventum fuerit, tranquille & imperturbate possideant, neu-*

1648. trique parti liceat alteri seu in Judicio, seu extra, negocium facessere, multo minus turbas aut impedimentum aliquod inferre: Si vero quod Deus prohibeat, de Religionis dissidiis amicabiliter conveniri non possit, nihilominus hæc conventio perpetua sit & pax semper duratura.

Si igitur Catholicus Archi-Episcopus, Episcopus, Prælatus, aut August. Conf. addictus in Archi-Episcopum, Episcopum, Prælatum electus vel postulatus, solus aut una cum Capitularibus seu singulis seu universis, aut etiam alii Ecclesiastici Religionem imposterum mutarint; excidant illi statim suo jure, honore tamen famaque illibatis, fructibusque & reditus citra moram & exceptionem cedant, Capituloque aut cui id de jure competit integrum sit aliam Personam Religioni ei, ad quam beneficium istud vigore hujus Transactionis pertinet, addictam, eligere aut postulare, relictis tamen Archi-Episcopo, Episcopo, Prælato &c. decedenti fructibus & reditibus interea perceptis & consumptis. Si ergo status seu Catholici seu Augustanæ Confessioni addicti Archi-Episcopatibus, Episcopatibus, beneficiis aut præbendis suis immediatis à die prima Januarii Anni millesimi sexcentesimi vicesimi quarti judicialiter aut extrajudicialiter exciderint, aut quocunque modo turbati fuerint, vigore harum illico tam in Ecclesiasticis quam Politicis omnibus novationibus abolitis restituantur, ita quidem, ut quæcunque bona Ecclesiastica immediata die prima Januarii anni millesimi sexcentesimi vicesimi quarti Catholico Præsule regebantur, Catholicum caput recipiant, & vicissim quæ dicto Anno, dieque Aug. Conf. addicti possidebant, retineant etiam in posterum, remissis tamen, quæ una pars contra alteram prætendere posset, perceptis interea fructibus, damnis & expensis.

4. In omnibus Archi-Episcopatibus, Episcopatibus, & reliquis fundationibus immediatis, Jura eligendi & postulandi juxta cujusque loci consuetudines & statuta antiqua, illibata maneant, quatenus illa Imperii constitutionibus, Transactioni Passaviensi, Paci religiosæ & imprimis huic declarationi & transactioni sunt conformia & intuitu Archi Episcopatuum & Episcopatuum Aug. Conf. addictis permanentium ea nihil in se contineant illi Confessioni adversum, sicut etiam pariter in Episcopatibus & Ecclesiis, in quibus Catholicis & Aug. Conf. ordinibus mixta jura admittuntur Statutis antiquis nihil de novo admisceatur, quod Catholicorum vel Aug. Conf. addictorum conscientiam & causam pro cujusque parte lædere eorumve Jus imminuere possit. Postulati vero seu electi, in capitulationibus suis spondeant se susceptos Ecclesiasticos Principatus, dignitates & beneficia nequaquam hæreditario jure possessuros, aut id acturos ut hæreditaria fiant, sed libera sit ubique capitulo & quibus id præterea pariter cum capitulo pro more competit, tam Electio & postulatio, quam sede vacante administratio & Jurium Episcopalium exercitium: operaque detur, ne Nobiles, Patricii, gradibus Academicis insigniti, aliæque persona idonea, ubi id fundationibus non adversatur, excludantur, sed ut potius in iis conserventur.

5. Ubi Sacra Cæsarea Majestas jus primariarum precum exercuit, exerceat etiam imposterum, dummodo decedente Aug. Conf. addicto in ejus Religionis Episcopatibus Conf. Augustanæ addictus ad normam statutorum & observantiæ idoneus precibus fruatur. In mixtis vero ex utraque religione seu Episcopatibus, seu aliis locis immediatis precibus primariis præsentatus non gaudeat; nisi beneficium vacans Religionis consors possederit.

Si quid annatarum, Jurium Pallii, confirmationum, Mensium Papalium & hujusmodi jurium & reservationum nomine in bonis Statuum Augustanæ Confessionis Ecclesiasticis immediatis a quocunque quandocunque aut quomodocunque prætendatur, id validitate & executione a brachio seculari impertienda careat. 1648.

In quorum autem Ecclesiasticorum bonorum immediatorum Capitulis utriusque Religionis Capitulares & Canonici vigore præfati termini certo utrinque numero admittuntur, mensesque Papales id temporis in usu fuerunt, porro quoque, si decedentes Capitulares & Canonici ex numero Catholicorum definito fuerint, obtineant, atque executioni, casu eveniente, mandentur, modo Papalis provisio Capitulis immediate è Curia Romana & tempore legitimo insinuetur.

6. Electi aut Postulati in Archi-Episcopos, Episcopos aut Prælatos Augustanæ Confessioni addicti, a Sacra Cæsarea Majestate, postquam intra annum Electionis aut postulationis suæ fidem fecerint, & juramenta regalibus sueta feudis præstiterint, absque ulla exceptione investiantur, ultraque taxæ ordinariæ summam, insuper ejusdem dimidium pro infeudatione pendant, iidem aut sede vacante Capitula, & quibus administratio cum iis conjunctim competit, ad universales æque, ac particulares deputationum, visitationum, revisionum, aliosque conventus Imperiales, literis solitis evocentur, & suffragii jure fruantur, prout quique Statuum ante Religionis dissidia eorum Jurium particeps fuit. Quæ vero & quot personæ ad ejusmodi conventus mitti debeant, de eo Præsulibus cum Capitulis & conventualibus statuere liberum esto.

De titulis Principum Ecclesiasticorum ex Augustana Confessione ita convenit, ut absque tamen præjudicio status & dignitatis titulis Electorum aut Postulatorum in Archi-Episcopum, Episcopum, Abbatem, Præpositum insigniantur. Sessionem autem in scamno inter Ecclesiasticos & seculares intermedio & transverso capiant, quibus a latere assideant in conventu omnium trium Imperii Collegiorum, director Cancellariæ Moguntinensis nomine Domini Archi-Episcopi actorum Comitialium generali directione fungens, & post ipsum Directores Collegii Principum: Idemque observetur in Senatu Principum collegialiter congregato, a solis istius Collegii actorum directoribus.

7. Quot Capitulares aut Canonici die prima Januarii Anni millesimi sexcentesimi vicesimi quarti uspiam vel Augustanæ Confessionis vel Catholici fuerunt, totidem illic ex utraque religione erunt semper, nec decedentibus nisi ejusdem Religionis consortes surrogentur, Si vero alicubi jam plures Catholici vel Augustanæ Confessionis Capitulares aut Canonici beneficia possident, quam anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto, ii quidem supernumerarii beneficia & præbendas ad vitam retineant, mortuis vero, tam diu Catholicis Augustanæ Confessioni addicti, & his Catholici succedant, donec redintegratus fuerit utriusque Religionis Capitularium & Canonicorum numerus, qui die prima Januarii anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto erat. Exercitium vero Religionis in mixtis Episcopatibus ita restituatur & permaneat, ubi & quatenus id anno millesimo sexcentesimo vigesimo quarto palam receptum permissumque fuit, neque supradictis omnibus vel eligendo vel præsentando aliterve quicquam detrimenti creetur.

8. Qui Archi-Episcopatus, Episcopatus & alia fundationes atque bona Ecclesiastica immediata vel mediata in satisfactionem Regiæ Majestatis Regnique Sueciæ aut æquivalentem recompensationem, indemnitatemque suorum fœderatorum, amicorum & Interessatorum concesserunt, peculiaribus suis conventionibus infra contentis, per omnia relinquantur. In omnibus vero iis, quæ ibi non continentur, & inter hæc quoad §. Jus Diœcesanum 16. infra positum, constitutionibus Imperii & huic Transactioni subjecta manento.

9. Quæcunque Monasteria, Collegia, Ballivias, Commen-

1648. *mendas, Templa, fundationes, scholas, hospitalia, aliave bona Ecclesiastica mediata, ut & eorum reditus, Juraque quocunque nomine ea appellata fuerint Augustanæ Confessionis Electores, Principes, Status, Anni millesimi sexcentesimi vicesimi quarti, die prima Januarij, possederunt, eadem omnia & singula sive retenta semper, sive restituta; sive vigore hujus transactionis restituenda, iidem possideant, donec controversiæ Religionis amicabili partium compositione universali definiantur, non attentis exceptionibus, sive ante sive post transactionem Passaviensem, aut Pacem Religiosam reformata & occupata, aut quod non de vel in territorio Augustanæ Confessionis Statuum, vel exempta, vel aliis Statibus jure Suffraganeatus, Diaconatus, aliave quavis ratione obligata fuisse dicuntur, unicum solumque hujus transactionis, restitutionis, observantiaque futuræ fundamentum sit die prima Januarij Anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto habita possessio, irritis prorsus exceptionibus quæ ex introducto alicubi locorum exercitio interimistico, vel anterioribus, aut secutis pactis generalibus aut specialibus transactionibus, vel litibus motis causisve decisis, vel etiam decretis, mandatis, rescriptis, paritoriis, reversalibus, litispendentiis vel aliis quibuscunque prætextibus & rationibus desumi possent. Ubi igitur supradictorum omnium bonorum, eorundem pertinentium, fructuumve Augustanæ Confessionis Statibus aliquid quovis modo aut prætextu sive judicialiter sive extrajudicialiter a dicto tempore interversum aut ademptum est omnino absque mora, & indistincte (interque illa specialiter etiam Monasteria, fundationes atque bona Ecclesiastica omnia & singula à Principe Wurtenburgico Anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto possessa) cum suis pertinentiis, reditibus & accessionibus ubicunque sitis, una cum amotis documentis in priorem statum restituantur. Nec Augustanæ Confessioni addicti post hac in habita vel recuperata possessione ullo modo turbentur, sed ab omni persecutione juris & facti perpetuo tuti sint, donec controversiæ Religionis compositæ fuerint.*

Omnia quoque Monasteria, fundationes & sodalitia mediata, quæ die prima Januarij, Anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto Catholici realiter possiderunt, possideant & ipsi similiter, utut in Augustanæ Confessionis Statuum territoriis & ditionibus ea sita sint, non tamen in alios Religiosorum ordines, quam quorum regulis primitus dicata sunt, commutentur: nisi talium Religiosorum ordo plane interciderit. Tunc enim Magistratui Catholicorum liberum esto, ex alio, in Germania, ante dissidia Religionis exorta, usitato ordine, novos Religiosos substituere. In quibuscunque vero fundationibus, Ecclesiis Collegiatis Monasteriis, hospitalibus ejusmodi mediatis, Catholici & Augustanæ Confessioni addicti promiscue vixerunt, vivant etiam posthac promiscue numero prorsus eodem qui die prima Januarij Anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto ibidem repertus fuit, publicum etiam Religionis exercitium idem maneat, quod quovis in loco dicto anno dieque usitatum fuit absque unius vel alterius partis impedimento. In quibuscunque etiam fundationibus Mediatis Anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto die prima Januarii Sacra Cæsarea Majestas primarias preces exercuit, exerceat eas & imposterum, ad modum circa bona immediata superius explicatum. Idem plane hic observetur de mensibus Papalibus, quod supra de iis §. quinto dispositum est. Conferant etiam Archi-Episcopi, & quibus aliis id juris competit, beneficia mensium extraordinariorum; Quod si quoque Augustanæ Confessioni addicti in ejusmodi bonis Ecclesiasticis Mediatis dicto anno dieque à Catholicis realiter, plene vel ex parte possessis jura præsentandi, visitandi, inspectionis, confirmandi, corrigendi, protectionis, aperturæ, hospitationis, servitiorum, operarum, habuerunt: Item Parochos, Præpositos ibi aluerunt, jura ista illis sarta tectaque maneant. Et si Electiones debito tempore modove non fiant, præbendarum vacantium distributio & collatio in ejusdem religionis personas, cujus decedens fuit, ex jure devoluto ad eosdem pertineat, modo per hoc in istiusmodi bonis Ecclesiasticis mediatis instituto Catholicæ Religionis nihil præjudicetur, & Magistratui Catholicorum Ecclesiastico sua jura ex instituto ordinis in ipsos religiosos competentia, salva & illibata sint. Quibus etiam si Electiones aut collationes præbendarum vacantium debito tempore factæ non fuerint, Jus devolutum salvum esto. Quod ad Oppignorationes Imperiales attinet, cum in capitulatione Cæsarea dispositum reperiatur, quod Electus Romanorum Imperator, Electoribus, Principibus, cæterisque Statibus immediatis Imperii, ejusmodi oppignorationes confirmare atque illos in earundem tranquilla & quieta possessione defendere ac manutenere debeat; Conventum est, hanc dispositionem, donec consensu Electorum, Principum & Statuum aliter statutum fuerit, observandam esse, atque propterea Civitati Lindaw, necnon Weissenburgo in Noricis reddita sorte oppignorationes Imperiales ipsis ademptas illico & plenarie restituendas. Quæ vero bona Status Imperii sibi invicem pignoris jure ante hominis memoriam obligaverunt, in iis reluitioni aliter locus non detur, nisi possessorum exceptiones & merita causarum sufficienter examinentur. Quod si bona ejusmodi durante hoc bello vel absque prævia causæ cognitione, vel non soluta sorte ab aliquo occupata fuerint, una cum documentis statim plenarie prioribus possessoribus reddantur, & si sententia reluitioni locum concedat, inque rem judicatam transierit, atque sorte numerata restitutio subsecuta fuerit, Domino quidem directo liberum esse debet, in hujusmodi terras oppignoratas ad se reversas suæ Religionis exercitium publice introducere: Incolæ tamen & subditi migrare, aut suam, quam sub priori possessore hujusmodi terrarum oppignoratarum amplexi fuerant, Religionem deserere non cogantur, de publico vero suæ Religionis exercitio inter ipsos & reluentem Dominum directum transigatur. 1648.

10. *Libera & immediata Imperii Nobilitas, omniaque & singula ejus membra una cum subditis & bonis suis feudalibus, & allodialibus, nisi forte in quibusdam locis ratione bonorum & respectu territorii vel domicilii aliis Statibus reperiantur subjecti, vigore pacis religiosæ & præsentis conventionis in juribus religionem concernentibus & beneficiis inde promanantibus, idem jus habeant, quod supradictis Electoribus, Principibus & Statibus competit, nec in iis sub quocunque prætextu impediantur aut turbentur, Turbati vero omnes omnino in integrum restituantur.*

11. *Liberæ Imperii Civitates prout omnes atque singulæ sub appellatione Statuum Imperii non tantum in Pace Religionis & præsenti ejusdem declaratione, sed & alias ubique indubitate continentur, ita & ex illarum numero eæ, in quibus unica tantum Religio anno millesimo, sexcentesimo vicesimo quarto in usu fuit, tam ratione juris reformandi, quam aliorum casuum Religionem concernentium in territoriis suis & respectu subditorum non minus ac intra muros & suburbia idem cum reliquis Statibus Imperii superioribus jus habeant. adeoque de istis generaliter disposita & conventa, de his quoque dicta & intellecta sunto, non attento quod in iis Civitatibus in quibus præter August. Confessionis exercitium nullum aliud a Magistratu & civibus juxta morem & statuta cujusque loci, anno millesimo sexcentesimo vigesimo quarto introductum fuit, aliqui Catholicæ Religioni addicti cives commorentur, vel etiam in aliquibus Capitulis, Ecclesiis Collegiatis,*

1648. emigrarunt, & facta Pace, in Patriam redire volunt, terminus non minor quinquennio, illis vero qui post pacem publicatam Religionem mutant, non minor triennio, nisi tempus magis laxum & spaciosum impetrare potuerint, ad emigrandum præfigatur: neque sive voluntarie, sive coacte emigrantibus nativitatis, manumissionis, noti opificii, honestæ vitæ testimonia denegentur, aut iidem reversalibus insuetis vel decimationibus substantiæ secum exportatæ, plus æquo extensis prægraventur, multo minus spontaneam suscipientibus emigrationem, servitutis aut ullo alio prætextu impedimentum inferatur.

13. Silesii etiam Principes Aug. Conf. addicti, Duces scilicet in Brieg, Lignitz, Munsterberg, & Oels, itemque Civitas Vratislaviensis, in libero suorum ante bellum obtentorum jurium & privilegiorum, nec non August. Conf. exercitio ex gratia Cæsarea & Regia ipsis concesso manutenebuntur. Quod vero ad Comites, Barones, Nobiles, eorumque subditos in reliquis Silesiæ Ducatibus, qui immediate ad Cameram Regiam spectant, tum etiam de præsenti in Austria inferiori degentes, Comites, Barones, & Nobiles attinet, quamvis Cæsareæ Majestati jus reformandi exercitium Religionis non minus, quam aliis Regibus & Principibus competat, tamen non quidem ex pacto juxta dispositionem præcedentis versiculi: Pacta autem &c. sed ad interventionem Regiæ Majestatis Sueciæ & in gratiam intercedentium August. Conf. Statuum, permittit, ut ejusmodi Comites, Barones & Nobiles, illorumque in prædictis Silesiæ Ducatibus subditi, ob professionem Aug. Conf. loco aut bonis cedere aut emigrare non teneantur, nec etiam prohibeantur dictæ Conf. exercitium in locis vicinis extra territorium frequentare, modo in reliquis tranquille & pacifice vivant; seque tales præstent, quales erga suum summum Principem decet. Si vero sua sponte emigrarint & bona sua immobilia vendere vel nolint, vel commode non possint, liber iis aditus rerum suarum inspiciendarum & curandarum causa concessus esto.

Præter hæc autem, quæ supra dictis Silesiæ Ducatibus, qui immediate ad Cameram Regiam spectant, disposita sunt, Sacra Cæsarea Majestas ulterius pollicetur, se illis, qui in his Ducatibus Aug. Conf. addicti sunt, pro hujus Confessionis exercitio tres Ecclesias propriis eorum sumptibus extra civitates Sweinitz, Jaur & Glogaviam prope mœnia locis ad hoc commodis, jussu suæ Majestatis designandis, post pacem confectam ædificandas, quam primum id postulaverint, concessuram.

Et cum de majore Religionis libertate & exercitio in supra dictis & reliquis Cæsareæ Majestatis & Domus Austriacæ Regnis & Provinciis concedendo in præsenti Tractatu varie actum sit, nec tamen ob Cæsareanorum Plenipotentiariorum contradictiones conveniri potuerit, Regia Majestas Sueciæ & Augustanæ Confessionis ordines facultatem sibi reservant, eo nomine in proximis Comitiis aut alias apud suam Cæsaream Majestatem pace tamen semper permanente & exclusa omni violentia & hostilitate, ulterius respective amice interveniendi & demisse intercedendi.

14. A sola qualitate feudali vel subfeudali, sive à Regno Bohemiæ, sive ab Electoribus, Principibus & Statibus Imperii, sive aliunde procedant jus reformandi non dependet, sed feuda ista & subfeuda, nec non vasalli, subditi & bona Ecclesiastica in causis Religionis & quicquid juris Dominus feudi prætendat, introduxerit, aut sibi arrogarit, ex Statu anni millesimi sexcentesimi vicesimi quarti, die prima Jan. perpetua censeantur, quæ vel judicialiter vel extrajudicialiter innovata fuerint, tollantur, & in pristinum statum restituantur. Territorii jure vel ante vel post terminum anni millesimi sexcentesimi vicesimi quarti controverso, donec super possessorio & petitorio cognoscatur & decidatur, possessori præ- 1648.
fati anni idem jus esto, quantum equidem ad publicum exercitium attinet. Subditi vero propter mutatam interim Religionem pendente territorii controversia migrari non cogantur. In iis locis ubi Catholici, & Augustanæ Confessionis Status ex æquo jure superioritatis fruuntur, tam ratione publici exercitii, quam aliarum rerum Religionem concernentium idem status maneat, qui fuit anno dieque supra dictis. Sola criminalis jurisdictio, Cent-gericht, solumque jus gladii & retentionis, patronatus, filialitatis neque conjunctim neque divisim jus reformandi tribuunt. Quæ itaque hoc colore reformationes hucusque irrepserunt, pactisve intrusa sunt, cassantor, gravati restituuntor, & imposterum ab ejusmodi penitus abstinetor.

15. Ratione redituum cujuscunque generis ad bona Ecclesiastica eorumque possessores pertinentium ante omnia observetur id, quod in Pace Religionis §. Dagegen sollen die Stände der Augspurg. Conf. &c. §. Alsdann auch denen Ständen der Alten Religion, &c. dispositum invenitur. Illi vero reditus, census, decimæ, pensiones, quæ vigore jam dictæ Pacis Religionis statibus A. C. ob immediatas vel mediatas fundationes Ecclesiasticas ante vel post pacem Religiosam acquisitas è Catholicorum Provinciis debentur, quorumque in possessione vel quasi percipiendi Anno 1624. die 1. Jan. fuerunt, absque ulla exceptione solvantur, si alicubi etiam August. Conf. Status quidam protectionis, Advocatiæ, aperturæ, hospitationis, operarum aut alia jura in Catholicorum Ecclesiasticorum ditionibus & bonis sive intra, sive extra territorium sitis, legitimo usu aut concessione habuerunt, quemadmodum etiam Catholici Status, si quid ejusmodi ipsis circa bona Ecclesiastica Aug. Conf. Statibus acquisita competit, omnes ex æquo jura sua pristina retineant, ita tamen ut ne per usum ejusmodi jurium bonorum Ecclesiasticorum reditus nimium prægraventur & exhauriantur.

Reditus etiam, nec non decimæ, Canones & pensiones August. Confess. statibus, fundationibus jam destructis & collapsis ex alienis territoriis debitæ, iis exsolvantur, qui Anno 1624. die 1. Jan. in possessione perceptionis vel quasi fuerunt, quæ vero ab Anno 1624. destructæ fuerunt, aut in futurum concident, earum pensiones etiam in alienis territoriis Domino destructi Monasterii seu loci, in quo id situm fuit, exsolvantur. Quæ itidem fundationes die 1. Jan. Anni 1624. in possessione vel quasi Juris decimandi è bonis novalibus in alieno Territorio fuerunt, sint etiam imposterum, nihil autem novi juris quæratur. Inter cæteros status Imperii & subditos id juris esto, quod jus commune vel cujusque loci consuetudo & observantia de Decimis ex bonis novalibus constituunt, aut per pactiones voluntarias conventum est.

16. Jus Diœcesanum & tota Jurisdictio Ecclesiastica cum omnibus suis speciebus contra Augustanæ Confessionis Electores, Principes, Status, comprehensa Libera Imperii Nobilitate, eorumque subditos, tam inter Catholicos & Augustanæ Confessioni addictos, quam inter ipsos solos August. Confess. Status usque ad compositionem Christianam dissidii Religionis suspensa esto, & intra terminos Territorii cujusque jus Diœcesanum & jurisdictio Ecclesiastica se contineat ad consequendos tamen reditus, census, decimas & pensiones in iis August. Confess. Statuum ditionibus, ubi Catholici Anno 1624. notorie in possessione vel quasi exercitii jurisdictionis Ecclesiasticæ fuerunt, utantur eadem potestate quoque, sed non, nisi in exigendis hisce pensionibus, nec procedatur ad excommunicationem nisi post tertiam demum denunciationem. Catholicorum August. Confess. addicti Status Provinciales & subditi, qui Anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto Ecle-

1648. clesiasticam jurisdictionem agnoverunt, in iis casibus modo dictæ jurisdictioni subsint, qui Augustanam Confessionem nullatenus concernunt, modo ipsis occasione processus nihil injungatur August. Conf. vel conscientiæ repugnans. Eodem etiam jure Aug. Conf. Magistratuum Catholici subditi censeantur, inque hos qui Anno 1624. publicum Religionis Catholicæ exercitium habuerunt, Jus Diœcesanum quatenus Episcopi, illud dicto Anno quiete in eos exercuerunt, salvum esto. In quibus civitatibus vero Imperii mixtæ Religionis exercitium in usu est, Catholicis Episcopis contra cives Aug. Conf. nulla sit jurisdictio, at Catholici juxta observantiam dicti Anni 1624. suo jure experiantur.

17. Utriusque Religionis Magistratus severe & rigorose prohibeat, ne quisquam publice privatimve concionando, docendo, disputando, scribendo, consulendo, Transactionem Passaviensem, Pacem Religiosam, vel hanc imprimis sive declarationem sive Transactionem uspiam impugnet, dubiam faciat, aut assertiones contrarias inde deducere conetur. Quicquid etiam contrarii hactenus vel editum, vel promulgatum, publicatumve fuerit, irritum esto: sed si dubii quid hinc aut aliunde incidat, aut ex causis Pacem Religiosam aut hanc Transactionem tangentibus resultet, de eo in Comitiis vel aliis Imperii Conventibus inter utriusque Religionis Proceres non nisi amicabili ratione transigatur.

18. In Conventibus Deputatorum Imperii Ordinariis, numerus ex utriusque Religionis Proceribus æquetur. De Personis autem vel Statibus Imperii adjungendis in Comitiis proximis statuatur; in horum conventibus itemque Comitiis universalibus sive ex uno, sive duobus aut tribus Imperii Collegiis quacunque occasione aut ad quæcunque negotia deputandi veniant, æquetur Deputatorum numerus ex utriusque Religionis proceribus. Ubi extraordinariis commissionibus negotia in Imperio expedienda occurrunt, si res inter Augustanæ Confessionis Status versatur, soli eidem Religioni addicti deputentur, si inter Catholicos, soli Catholici, si inter Catholicos & Augustanæ Confessionis Status, utriusque Religionis pari numero Commissarii denominentur & ordinentur. Placuit etiam ut Commissarii quidem res a se gestas referant, & vota subjungant, instar tamen sententiæ nihil definiant.

19. In Causis Religionis omnibusque aliis negotiis, ubi Status tanquam unum Corpus considerari nequeunt, ut etiam Catholicis & Augustanæ Confessionis Statibus in diversas partes euntibus, sola amicabilis compositio lites dirimat, non attenta votorum pluralitate. Quod vero ad pluralitatem votorum in materia Collectandi attinet, cum res hæc in præsenti congressu decidi non potuerit, ad proxima Comitia remissa esto.

20. Præterea cum ob enatas ex præsenti bello mutationes & alias causas de Judicio Cameræ Imperialis ad alium universis Imperii Statibus commodiorem locum transferendo, & Judicem, Præsides, Assessores, & quoscunque Justitiæ Ministros, pares numero utriusque Religionis præsentando, sicut etiam de reliquis ad judicium Camerale spectantibus, quædam in medium allata fuerint; sed in præsenti congressu ob negotii gravitatem, non tam plene expediri queant, in proxime indicendis Comitiis de his omnibus agi & conveniri; deliberationesque de Reformatione Justitiæ in Deputatorum Imperii Conventu Francofurtensi habitæ, effectum dari, & si quæ in his desiderari videntur, suppleri & emendari debere conventum est. Ne tamen res hæc prorsus in incerto maneat, placuit, præter Judicem & quatuor Præsides, & quidem duos horum ex Augustana Confessione a sola Cæsarea Majestate constituendos, numerum Assessorum Cameralium ad quinquaginta in universum adaugeri, ita ut Catholici computatis duobus assessoribus Imperatoris præsentationi reservatis, viginti sex, 1648.
Augustanæ Confessionis Status, viginti quatuor Assessores præsentare possint & teneantur, atque ex singulis Circulis mixtæ Religionis, non tantum duos Catholicos, sed etiam binos Austanæ Confessioni addictos assumere & eligere fas sit, cæteris ad judicium Camerale pertinentibus ut dictum est, ad proxima Comitia rejectis. Ac proinde Circuli de præsentandis mature in locum demortuorum novis ad Camerale Judicium Assessoribus, secundum schema subsequens admoneantur. Catholici etiam suo tempore de ordine præsentandi convenient, Cæsareaque Majestas mandabit, ut, non solum in isto judicio Camerali causæ Ecclesiasticæ, ut & Politicæ inter Catholicos & August: Conf. Status vel inter hos solos vertentes; vel etiam quando Catholicis contra Catholicos Status litigantibus tertius interveniens Aug. Conf. Status erit, & vicissim quando Aug. Conf. Status contra ejusdem Conf. Status litigantibus tertius interveniens erit Catholicus, adlectis ex utraque religione pari numero Assessoribus, discutiantur & judicentur; sed idem etiam in Judicio Aulico observetur, huicque fini aliquot Aug. Conf. doctos & rerum Imperii peritos viros ex iis Imperii Circulis ubi vel sola Augustana Confessio vel simul etiam Catholica viget Religio, adsciscat; eo quidem numero ut eveniente casu paritas Judicantium ex utraque Religione Assessorum observari possit. Idem etiam quoad paritatem Assessorum observetur, quoties Augustanæ confessionis Status immediatus a mediato Catholico vel immediatus Catholicus a mediato Aug. Conf. Statu Judicio convenitur.

Quoad Processum Judiciarium Ordinatio Cameræ imperialis etiam in Judicio Aulico servabitur per omnia, tum ut ne partes ibidem litigantes omni remedio suspensivo destituantur, loco revisionis in Camera usitatæ licitum esto parti gravatæ à sententia in Judicio Aulico lata, ad Cæsaream Majestatem supplicare, ut Acta judicialia denuo adhibitis aliis gravitati negotii paribus; neutrique partium addictis ex utraque Religione æquali numero Consiliariis, & qui concipiendæ & ferendæ priori sententiæ non interfuerunt, aut certe referentium & correferentium partes non sustinuerint videantur, liberumque sit suæ Majestati in causis majoribus & unde tumultus in Imperio timeri possent, insuper etiam quorundam utriusque Religionis Electorum & Principum sententias & vota requirere.

Visitatio Consilii aulici fiat ab Electore Moguntino toties, quoties opus fuerit, observatis iis quæ in proximis Comitiis de communi Statuum placito observanda esse videbuntur; si quæ vero dubia circa interpretationem constitutionum ac recessuum Imperii publicorum occurrunt, aut in dijudicandis causis Ecclesiasticis vel politicis inter partes supra expressas vertentibus, ex paritate Assessorum utriusque Religionis, postquam in pleno etiam Senatu pari tamen semper utrinque Judicantium numero examinata fuerint, contrariæ oriantur sententiæ, Catholicis quidem in unam, Aug. Conf. Assessoribus in aliam abeuntibus, remittuntor ad Comitia Imperii Universalia. Sin autem duo pluresve Catholici cum uno aut altero Aug. Conf. Assessore & vicissim unam, reliqui vero totidem numero quamvis religione dispares alteram amplexi fuerint sententiam, indeque contrarietas oriatur, hoc casu juxta ordinationem Cameræ lis terminabitur, ulteriori remissione ad Comitia cessante. Et hæc omnia in causis Statuum, comprehensa immediata Imperii Nobilitate, sive actores illi, sive rei, sive intervenientes fuerint, observentur. Si vero inter mediatos vel actor vel reus vel tertius interveniens fuerit Aug. Conf. & paritatem judicantium ex utriusque Religionis Assessoribus postulaverit, adhibeantur pares: Eveniente autem tunc votorum paritate, cesset remissio ad Comitia, & lis juxta ordinationem Cameræ terminetur.

1648. tur. Cetera in aulico non minus quam in Camera imperiali judicio, privilegium primæ instantiæ, Austregarum Jura & Privilegia de non appellando statibus Imperii illibata sunto, nec per mandata aut commissiones, aut avocationes, aut quovis alio modo turbantor. Denique cum etiam de abolendis curiæ Imperialis Rotwilæ, judiciis provincialibus Sueciæ & aliis hinc inde per Imperium hactenus usitatis, mentio injecta fuerit, resque hæc gravioris, visa sit momenti, de his quoque ulterior deliberatio ad proxima Comitia remissa esto.

Assessores Augustanæ Confessionis præsententur ab

Electore { Saxonico, Brandenburgico, Palatino }	— 6.	
Circulo Superioris Saxoniæ	4.	unus alternando per hos duos Circulos.
Inferioris Saxoniæ.	4	

Circuli Franconici Statibus

Augustanæ Confessionis	2.	unus alternando per hos quatuor Circulos.
Suevici	2.	
Superioris Rhenani	2.	
Westphalici	2.	

Et quamvis sub schemate nulla fiat mentio Statuum Imperii Augustanæ confessionis, qui sub Circulo Bavarico comprehenduntur, nihil tamen ex eo ipsis prejudicetur, sed salva maneant horum jura, privilegia & libertates.

De Basilea, & Helvetiis.

Cum item Cæsarea Majestas ad querelas nomine Civitatis Basileensis & universæ Helvetiæ coram ipsius Plenipotentiariis ad præsentes congressus deputatis propositas super nonnullis processibus & mandatis executivis, a Camera Imperiali contra dictam Civitatem, aliosque Helvetiorum unitos Cantones, eorumque Cives & subditos emanatis, requisita Ordinum Imperii sententia & consilio, singulari decreto die 14. Mensis Maji anno proxime præterito declaraverit, prædictam Civitatem Basileam, cæterosque Helvetiorum Cantones in possessione vel quasi plenæ libertatis & Exemptionis ab Imperio esse, ac nullatenus ejusdem Imperii dicasteriis & judiciis subjectos; placuit hoc idem publicæ huic Pacificationis Conventioni inserere, ratumque & firmum manere, atque idcirco ejusmodi Processus una cum Arrestis eorum occasione quandocunque decretis prorsus cassos & irritos esse debere.

Extensio pacis ad Reformatos.

VII. Unanimi quoque Cæsareæ Majestatis, omniumque Ordinum Imperii consensu, placuit, ut quicquid juris aut beneficii, cum omnes aliæ Constitutiones Imperii, tum Pax Religionis & publica hæc Transactio, in eaque decisio Gravaminum cæteris Catholicis, & Augustanæ Confessioni addictis Statibus & subditis tribuunt, id etiam iis, qui inter illos Reformati vocantur, competere debeat. Salvis tamen semper Statuum, qui Protestantes nuncupantur, inter se & cum subditis suis conventis pactis, privilegiis, reversalibus & dispositionibus aliis quibus de Religione ejusque exercitio & inde dependentibus, cujusque loci statibus & subditis hucusque provisum est salva iisdem cujusque conscientiæ libertate. Quoniam vero controversiæ Religionis quæ inter modo dictos Protestantes vertuntur, hactenus non fuerunt compositæ, sed ulteriori compositioni reservatæ sunt, adeoque illi duas partes constituunt, ideo de Jure reformandi inter utramque ita conventum est, ut si aliquis Princeps vel alius Territorii Dominus, vel alicujus Ecclesiæ patronus posthac ad alterius partis sacra transierit aut Principatum, aut ditionem, ubi alterius partis sacra exercitio publico de præsenti vigent, seu jure successionis, seu vigore præsentis Tractatus Pacis aliove quocunque titulo nactus fuerit, aut recuperarit, ipsi 1648. quidem Concionatores Aulicos suæ Confessionis citra subditorum onus aut præjudicium, secum atque in Residentia sua habere liceat, ac fas ei non sit vel publicum Religionis Exercitium, leges aut constitutiones Ecclesiasticas, hactenus ibi receptas, immutare, vel templa, scholas, hospitalia, aut eo pertinentes reditus, pensiones, stipendia, prioribus adimere, suorumque sacrorum hominibus applicare, vel juris territorialis, Episcopalis, patronatus, aliove quocunque prætextu subditis Ministros alterius confessionis obtrudere, ullumve aliud impedimentum aut præjudicium directe vel indirecte alterius sacris afferre: Et ut hæc conventio eo firmius observetur, liceat hoc mutationis casu ipsis communitatibus præsentare, vel quæ præsentandi Jus non habent nominare, idoneos Scholarum & Ecclesiarum Ministros a publico loci Consistorio & Ministerio, si ejusdem, cum præsentantibus vel nominantibus Communitatibus sunt religionis, vel hoc deficiente, eo loco, quem ipsæ communitates elegerint, examinandos & ordinandos atque a Principe vel Domino postea sine recusatione confirmandos.

Si vero aliqua communitas eveniente mutationis casu Domini sui religionem amplexa petierit suo sumptu exercitium cui Princeps vel Dominus addictus est liberum esto, sine reliquorum præjudicio, et illud indulgere à successoribus non auferendum. At Consistoriales, Sacrorum Visitatores, Professores Scholarum & Academiarum, Theologiæ & Philosophiæ, non nisi eidem Religioni addicti sint, quæ hoc tempore quolibet in loco publice recepta est. Sicut autem supradicta omnia de mutationibus futuris intelligenda sunt, ita Juribus Principum Anhaltinorum & similium quæ ipsis competunt, nullum adferant præjudicium. Sed præter Religiones supra nominatas nulla alia in sacro Imperio Romano recipiatur vel toleretur.

Confirmantur jura Statuum & Comitiorum.

VIII. Ut autem provisum sit, ne post hac in statu Politico controversiæ suboriantur, omnes & singuli Electores, Principes & Status Imperii Romani in antiquis suis Juribus, prærogativis, libertate, privilegiis, libero Juris territorialis tam in Ecclesiasticis quam politicis exercitio, ditionibus, regalibus, horumque omnium possessione vigore hujus transactionis ita stabiliti firmatique sunto, ut a nullo unquam sub quocunque prætextu de facto turbari possint vel debeant.

Gaudeant sine contradictione jure suffragii in omnibus deliberationibus super negociis Imperii præsertim ubi leges ferendæ, vel interpretandæ, bellum decernendum, tributa indicenda, delectus, aut hospitationes militum instituendæ, nova munimenta intra Statuum ditiones extruenda, nomine publico, veterave firmanda præsidiis, nec non ubi Pax aut fœdera facienda, aliave ejusmodi negocia peragenda fuerint, nihil horum aut quicquam simile posthac unquam fiat vel admittatur, nisi de Comitiali, liberoque omnium Imperii Statuum suffragio & consensu; cum primis vero Jus faciendi inter se & cum exteris fœdera, pro sua cujusque conservatione ac securitate singulis Statibus perpetuo liberum esto, ita tamen, ne ejusmodi fœdera sint contra Imperatorem & Imperium Pacemque ejus publicam, vel hanc imprimis transactionem, fiantque salvo per omnia juramento, quo quisque Imperatori & Imperio obstrictus est. Habeantur autem Comitia Imperii intra sex menses a dato ratificatæ Pacis. Postea vero, quoties id publica utilitas aut necessitas postulaverit. In proximis vero Comitiis emendentur imprimis anteriorum conventuum defectus; ac tum quoque de electione Romanorum Regum, certa constantique Cæsarea capitulatione concipienda, de modo & ordine in decla-

1648. rando uno vel altero Statu in bannum Imperii, præter eum qui alias in Constitutionibus Imperii descriptus est, tenendo, redintegrandis Circulis, renovanda Matricula reducendis Statibus exemptis, moderatione & remissione Imperii Collectarum, reformatione Politiæ & Justitiæ, Taxæ sportularum in Judicio Camerali, ordinariis deputatis ad modum & utilitatem Reipublicæ rite formandis, legitimo munere directorum in Imperii collegiis & similibus negotiis, quæ hic expediri nequiverant, ex communi Statuum consensu agatur & statuatur.

Tam in universalibus vero, quam particularibus Diætis, liberis Imperii Civitatibus, non minus quam cæteris Statibus Imperii competat votum decisivum, iisque rata & intacta maneant regalia, vectigalia, reditus annui, libertates, privilegia confiscandi, collectandi & inde dependentia, aliaque jura ab Imperatore & Imperio legitime impetrata vel longo usu ante hos motus obtenta, possessa & exercita, cum omnimoda jurisdictione, intra muros & in territorio, cassatis, annullatis & in futurum prohibitis iis, quæ per repressalias, arresta, viarum occlusiones, & alios actus præjudiciales, sive durante bello quocunque prætextu in contrarium facta & propria authoritate huc usque attentata sunt, sive deinceps nullo præcedente legitimo juris & executionis ordine fieri attentarive poterunt. De cætero omnes laudabiles consuetudines & sacri Romani Imperii constitutiones & leges fundamentales, imposterum religiose serventur, sublatis omnibus, quæ bellicorum temporum injuria irrepserant, confusionibus.

De indaganda aliqua ratione & modo æquitati conveniente, qui persecutiones actionum contra debitores ob bellicas calamitates fortunis lapsos aut nimio usurarum cursu aggravatos, moderate terminari, indeque nascituris majoribus incommodis etiam tranquillitati publicæ noxiis obviam iri possit, Cæsarea Majestas curabit exquiri tam Judicii aulici, quam Cameralis vota & consilia, quæ in futuris Comitiis proponi, & in constitutionem certam redigi possint, interea tamen temporis in hujusmodi causis ad Judicia cum summa Imperii, tum singularia Statuum delatis circumstantiæ a partibus allegatæ bene ponderentur, ac nemo executionibus immoderatis prægravetur, sed hæc omnia Holsatiæ constitutione salva & illæsa.

IX. Et quia publice interest, ut facta Pace commercia vicissim reflorescant, ideo conventum est, ut quæ eorum præjudicio & contra utilitatem publicam hinc inde per Imperium belli occasione, noviter propria authoritate contra jura, privilegia & sine consensu Imperatoris atque Electorum Imperii invecta sunt vectigalia & telonia, ut & abusus Bullæ Brabantinæ, indeque nata repressaliæ & arresta, cum inductis peregrinis certificationibus, exactionibus, detentionibus, itemque immoderata Postarum, omniaque alia insolita onera & impedimenta, quibus commerciorum & navigationis usus deterior redditus est, penitus tollantur & provinciis, portubus, fluminibus quibuscunque sua pristina securitas, Jurisdictio & usus prout ante hos motus bellicos, a pluribus retro annis fuit, restituantur, & inviolabiliter conserventur.

Territoriorum quæ flumina alluunt, & aliorum quorumcunque Juribus ac Privilegiis, ut & teloneis ab Imperatore de consensu Electorum cum aliis, tum etiam Comiti Oldenburgensi in Visurgi concessis aut usu diuturno introductis in pleno suo vigore manentibus & executioni mandandis, tum ut plena sit Commerciorum libertas & transitus ubique locorum terra marique tutus, adeoque ea omnibus & singulis Utriusque partis Fœderatorum Vasallis, Subditis, Clientibus & Incolis, eundi, negotiandi, redeundique potestas data sit, virtuteque præsentium concessa intelligatur, quæ unicuique ante Germaniæ motus passim competebat: quos etiam Magistratus utrinque contra injustas oppressiones & violentias instar propriorum subditorum defendere ac protegere teneantur, hac conventione ut & jure legeque cujusque loci per omnia salvis. 1648

X. Porro quoniam Serenissima Regina Sueciæ postulaverat, ut sibi pro locorum hoc bello occupatorum restitutione satisfieret, pacique publicæ in Imperio restaurandæ condigne prospiceretur; Ideo Cæsarea Majestas de consensu Electorum Principum & Statuum Imperii, cumprimis Interessatorum vigoreque præsentis transactionis concedit eidem Serenissimæ Reginæ & futuris, ejus hæredibus ac successoribus Regibus Regnoque Sueciæ sequentes ditiones pleno jure in perpetuum & immediatum Imperii feudum. Satisfactio Coronæ Suecicæ.

Primo; Totam Pomeraniam citeriorem, vulgo Vor-Pommern dictam, una cum Insula Rugia, iis finibus contenta, quibus sub ultimis Pomeraniæ Ducibus descripta fuerant; Adhæc è Pomerania ulteriori Stetinum, Garz, Dam, Golnau & Insulam Wollin, una cum interlabente Odera & mari vulgo das Frische Haff vocato, suisque tribus ostiis Pein, Swine & Dievenauw, atque adjacente utrinque terra ab initio territorii Regii usque in Mare Balthicum, ea latitudine litoris orientalis, de qua inter Regios & Electorales Commissarios circa exactiorem limitum & cæterorum minutiorum definitionem, amicabiliter convenietur.

Hunc Ducatum Pomeraniæ, Rugiæque Principatum una cum ditionibus, locisque annexis, omnibusque & singulis ad ea pertinentibus territoriis, præfecturis, urbibus, castellis, oppidis, vicis, pagis, hominibus, feudis, fluminibus, insulis, lacubus, littoribus, portubus, stationibus, antiquis vectigalibus & reditibus, & quibuscunque aliis Ecclesiasticis, ac secularibus bonis, nec non titulis, dignitatibus, præeminentiis, immunitatibus & prærogativis cæterisque omnibus & singulis Ecclesiasticis & secularibus juribus ac privilegiis, quibus antecessores Pomeraniæ Duces ea habuerant, incoluerant & rexerant, Regia Majestas Regnumque Sueciæ ab hoc die in perpetuum pro hæreditario feudo habeat, possideat, iisque libere utatur, & inviolabiliter fruatur.

Quicquid etiam juris in collatione Prælaturarum & præbendarum capituli Caminensis antehac habuerant Duces Pomeraniæ citerioris, habeat imposterum Regia Majest. Regnumque Sueciæ perpetuo, cum potestate eas extinguendi, redituque mensæ Ducali post modernorum Canonicorum & capitularium decessum, applicandi; quicquid autem ulterioris Pomeraniæ Ducibus competierat, competat Domino Electori Brandenburgico una cum integro Episcopatu Caminensi, ejusque territoriis, juribus, & dignitatibus prout infra pluribus explicatur.

Titulis & insigniis Pomeraniæ tam Regia Domus, quam Brandenburgica promiscue utantur, more inter Priores Pomeraniæ Duces usitato. Regia quidem perpetuo; Brandeburgica vero, quam diu ullus è masculina linea superfuerit. Absque tamen Rugiæ Principatu, omnique alia prætensione, ullius juris in loca Regno Sueciæ cessa: Deficiente vero linea masculina domus Brandenburgicæ, omnes præter Sueciam alii titulis & insigniis Pomeranicis abstinebunt: atque tunc quoque ulterior Pomerania tota, cum citeriore Pomerania, totoque Episcopatu & integro Capitulo Camminensi, adeoque omnibus antecessorum juribus & expectantiis consolidata, ad solos Reges Regnumque Sueciæ perpetuo pertinebunt; spe interim successionis & investituræ simultaneæ gavisuros: Ita ut etiam Ordinibus subditisque dictorum locorum pro homagii præstatione solito more caveant.

Dominus Elector Brandenburgicus, cæterique omnes interessati, exsolvunt ordines officiales, & subditos, singulorum supradictorum locorum vinculis & sacramen-

1648. *mentis, quibus huc usque sibi, suisque Dominis, obstricti fuerant, eosque ad homagium & obsequia Regiæ Majestati, Regnoque Sueciæ more solito præstandum remittunt; Atque ita Sueciam in plena, justaque eorum possessione constituunt, renunciantes omnibus in ea prætensionibus ex nunc in perpetuum: Idque pro se suisque posteris peculiari diplomate hic confirmabunt.*

Secundo Imperator de consensu totius Imperii concedit etiam Serenissimæ Reginæ, ejusque hæredibus ac successoribus Regibus, Regnoque Sueciæ, in perpetuum & immediatum Imperii feudum, civitatem portumque Wismariensem, una cum fortalitio Walfisch, *& Præfecturis* Poel, *(exceptis pagis,* Schedorff, Weitendorff, Brandenhusen, *&* Wangern, *ad hospitale S. Spiritus, in urbe Lubeca pertinentibus) &* Newencloster, *omnibusque juribus & appertinentiis, quibus ea Duces Megapolitani hucusque habuerant: ita ut dicta loca, totusque portus cum terris utriusque lateris ab urbe in mare Balthicum liberæ dispositioni suæ Majestatis subsit, positque ea munimentis & præsidiis pro lubitu & exigentia circumstantiarum, suis tamen propriis sumptibus, firmare, ibique semper pro suis navibus, classeque tutum, securumque receptum ac stationem habere, iisque de cætero uti, fruique eo jure, quod ipsi in cætera sua Imperialia feuda competit: Ita tamen ut civitati Wismariensi privilegia sua sint salva, ejusque commercia protectione, favoreque Regio omni meliori modo promoveantur.*

Tertio, Imperator de consensu totius Imperii concedit etiam vigore præsentis transactionis Serenissimæ Reginæ ejusque hæredibus ac successoribus Regibus, Regnoque Sueciæ Archi-Episcopatum Bremensem & Episcopatum Verdensem, cum oppido & Præfectura Wilshusen, omnique jure quod ultimis Archi-Episcopis Bremensibus competierat in Capitulum & Diœcesin Hamburgensem (salvis tamen Domui Holsaticæ, ut & Civitati, Capituloque Hamburgensi suis respective juribus, privilegiis, libertate, pactis, & possessione, statuque præsenti, per omnia, ita ut quatuordecim illi pagi in præfecturis Holsaticis Trittoviensi & Reinbeccensi, pro moderno annuo Canone Domino Frederico Duci Holsatiæ Gottorpiensi & illius posteris in perpetuum maneant) cum omnibus & singulis ad eos pertinentibus ubicunque sita sunt, Ecclesiasticis & secularibus bonis & juribus, quocunque nomine vocatis terra marique, in perpetuum & immediatum Imperii feudum sub solitis quidem insigniis, sed titulo Ducatus; cessante Capitulorum, cæterorumque collegiorum Ecclesiasticorum eligendi & postulandi, omnique alio jure, administratione & gubernatione terrarum ad hos Ducatus pertinentium.

Civitati vero Bremensi, ejusque territorio & subditis præsens suus status libertas, jura & privelegia in Ecclesiasticis & politicis sine impetitione relinquantur. Si quæ autem ipsi cum Episcopatu seu Ducatu, aut capitulis sint, aut imposterum enascantur controversiæ, eæ vel componantur amicabiliter, vel jure terminentur, salva interim cuique parti sua, quam obtinet, possessione.

Quarto, ratione supradictarum omnium ditionum feudorumque, Imperator cum Imperio cooptat, Serenissimam Reginam Regnique Sueciæ successores in immediatum Imperii Statum ita ut ad Imperii comitia inter alios Imperii Status Regina quoque Regesque Sueciæ sub titulo Ducis Bremensis, Verdensis & Pomeraniæ, ut & Rugiæ Principis Dominique Wismariæ citari debeant, assignata eis sessione in conventibus Imperialibus in Collegio Principum scamno seculari, loco quinto: voto quidem Bremensi hoc ipso loco & ordine, Verdensi vero & Pomerano, ordine antiquitus prioribus possessoribus competenti explicando: In Circulo autem superioris Saxoniæ proxime ante Duces Pomeraniæ ulterioris: in circulis Westphaliæ & inferioris Saxoniæ loco moreque receptis, ita ut inter Magdeburgensem & Bremensem Circuli inferioris Saxoniæ directorium alternetur; salvo tamen Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium condirectorii jure. Ad conventus autem deputatorum Imperii, tam Regia Majestas quam Dominus Elector, suos pro more solito mittant: Cum autem utrique Pomeraniæ unum tantum votum in iis competat, à Regia Majestate communicato prius consilio, cum dicto Electore, id semper feratur. 1648.

Deinde, concedit eis in omnibus & singulis dictis feudis, Privilegium de non appellando, sed hoc ita, ut summum aliquod Tribunal seu appellationis instantiam commodo in Germania loco instituat, eique idoneas præficiat personas, quæ unicuique jus & justitiam secundum Imperii constitutiones & cujusque loci statuta, absque ulteriori provocatione, causarumve avocatione, administrent.

E contra verò si contigerit, ipsos tanquam Duces Bremenses, Verdenses, aut Pomeraniæ, vel etiam ut Principes Rugiæ aut Dominos Wismariæ, ex causa dictas ditiones concernente, ab aliquo legitime conveniri, Cæs. Maj. liberum eis relinquit, ut pro sua commoditate forum eligant, vel in Aula Cæsarea, vel Camera Imperiali, ubi actionem intentatam excipere velint. Teneantur tamen intra tres menses à die denunciatæ litis sese declarare coram quo judicio se sistere velint.

Præterea concedit eidem Reg. Majest. Sueciæ Jus erigendi Academiam vel Universitatem ubi, & quando ei commodum visum fuerit. Ad hæc concedit eidem moderna vectigalia (vulgo Licenten *vocata) ad littora, portusque Pomeraniæ & Megapoleos jure perpetuo, sed ad eam taxæ moderationem reducenda, ne commercia in iis locis intercidant.*

Exsolvit denique status, Magistratus, officiales & subditos dictarum respective ditionum, feudorumque omnibus vinculis & sacramentis, quibus prioribus Dominis & possessoribus aut prætendentibus hucusque obstricti fuerant, eosque ad subjectionem, obedientiam & fidelitatem Regiæ Majestati Regnoque Sueciæ, ab hoc die, ceu hæreditario suo Domino, præstandam remittit obligatque, atque ita Sueciam in plena, justaque eorum possessione constituit, verbo Imperiali promittens, se non solum modernæ Reginæ, sed omnibus futuris Regibus, Regnoque Sueciæ ratione dictarum ditionum, bonorum, juriumque concessorum, securitatem præstiturum, eosque sicut cæteros Imperii Status in eorum possessione quieta contra quemcunque inviolabiliter conservaturum & manutenturum: atque hæc omnia peculiaribus investiturarum literis omni meliori modo confirmaturum.

Vicissim Serenissima Regina & futuri Reges Regnumque Sueciæ dicta feuda omnia & singula a Cæsarea Majestate & Imperio recognoscant; eoque nomine, quoties casus evenerit, investiturarum renovationes decenter petant, juramentum fidelitatis, eique annexa, sicut antecessores, similesque Imperii vasalli, præstando.

De cætero ordinibus & subditis dictarum ditionum, locorumque, nominatim Stralsundensibus, competentem eorum libertatem, bona, jura & privilegia communia & peculiaria legitime acquisita, vel longo usu obtenta, cum libero Evangelicæ Religionis exercitio, juxta invariatam Augustanam Confessionem perpetim fruendo, circa homagii renovationem & præstationem more solito confirmabunt. Interque eos civitatibus Anseaticis eam navigationis & commerciorum libertatem, tam in exteris Regnis, Rebus publicis, & provinciis, quam in Imperio integram conservabunt, quam ibi ad præsens usque bellum habuerunt.

XI. Pro æquivalente autem recompensatione Electori Brandenburgico Domino Friderico Wilhelmo, quod ad promovendam Pacem universalem juribus suis in Pome- Æquivalentia Brandeburgico.

1648. meraniam Citeriorem & Rugiam, una cum ditionibus locisque supra annexis cesserit, præstanda, eidem, ejusdemque posteris & successoribus hæredibus atque agnatis masculis cum primis D. D. Marchionibus Christiano Wilhelmo, olim Administratori Archi-Episcopatus Magdeburgensis, itemque Christiano Culmbacensi & Alberto Onoltzbacensi eorundemque successoribus & hæredibus Masculis, statim ac Pax cum utroque Regno & Statibus Imperii composita & ratificata fuerit, à Sacra Cæsarea Majestate de consensu Statuum Imperii & præcipue interessatorum, tradatur Episcopatus Halberstadiensis, cum omnibus juribus, privilegiis, Regalibus, territoriis & bonis secularibus & Ecclesiasticis quocunque nomine vocatis, nullo excepto in perpetuum & immediatum feudum: Constituatur item Dominus Elector statim in possessione ejusdem quieta & reali, eoque nomine cessionem & votum in Comitiis Imperii & circulo Inferioris Saxoniæ habeat: Religionem autem & bona Ecclesiastica in eo statu relinquat, quemadmodum per Dominum Archi-Ducem Leopoldum Guilelmum inita cum capitulo Cathedrali pactione ordinata fuerant. Ita tamen, ut nihilominus Episcopatus Domino Electori, totique suæ Domui & agnatis masculis, supra nominatis, cum eorum successoribus & hæredibus masculis ordine, quo sibi invicem succedent, hæreditarius maneat, atque Capitulo nullum jus in eligendo & postulando, vel etiam regimine Episcopatus, & iis quæ eo pertinent, reliquum sit, sed modo dictus Dominus Elector, & juxta ordinem successorium reliqui supra nominati, ea potestate in hoc Episcopatu utantur, qua reliqui Principes Imperii in suis territoriis utuntur. Liceatque quartam partem Canonicatuum (excepta præpositura in hanc computationem non numeranda) decedentibus successu temporis modernis eorum possessoribus, Augustanæ Confessioni addictis, extinguere, eorumque reditus mensæ Episcopali incorporare. Quod si tot canonici Augustanæ Confessionis non sint, qui quartam partem totius corporis canonicorum dempto Præposito, conficiant, numerus suppleatur ex Catholicorum decedentium beneficiis.

Cum etiam comitatus Hohensteinensis pro ea parte quæ feudum est, Episcopatus Halberstadiensis, consistens in duabus Dynastiis sive Præfecturis Loja & Klettenberg & quibusdam oppidis una cum eo pertinentibus bonis & juribus, post ultimo defunctum Comitem hujus familiæ, eidem Episcopatui applicatus, atque à Domino Archi-Duce Leopoldo Gulielmo, tanquam Episcopo Halberstadiensi hactenus possessus fuerit, hunc eundem comitatum porro quoque penes istum Episcopatum irrevocabiliter permanere placuit, adeo ut Domino Electori tanquam hæreditario possessori jam dicti Episcopatus Halberstadiensis de memorato comitatu disponendi libera facultas esse debeat, non obstante, nec vigorem habente ulla contradictione; quæ à quoquam in contrarium moveri possit.

Teneatur idem Dominus Elector Comitem à Tattenbach in possessione comitatus Rheinstein conservare, eidemque investituram à Domino Archi-Duce de consensu capituli concessam, renovare. Eidem Domino Electori pro se & successoribus suis supra scriptis tradatur Episcopatus Mindanus cum omnibus juribus & appertinentiis, pari ratione ut ante memoratus Episcopatus Halberstadiensis, in feudum perpetuum à sacra Cæsarea Majestate de consensu Statuum Imperii, statimque post conclusam & ratificatam hanc Pacificationem Dominus Elector pro se, & successoribus suis in possessione ejusdem quieta & reali constituatur, eoque nomine sessionem & votum in Comitiis Imperii universalibus & singularibus, ut & circuli Westphalici obtineat. Salvis tamen civitati Mindensi suis Regaliis & Juribus in sacris & profanis cum mero & mixto Imperio in criminalibus & civilibus, præsertim Jure districtus ejusque jurisdictionis exercitio concesso, & pro nunc apprehensio aliisque usibus, immunitatibus & privilegiis circa pristina jura ipsis legitime competentibus; Ita tamen ut pagi & villæ domusque ad Principem, Capitulum, totumque clerum & equestrem Ordinem pertinentes, & respective in districtu & intra mœnia Civitatis sita omnino excipiantur, & de cætero jus Principis & Capituli inviolatum maneat. Dicto Domino Electori & successoribus suis Episcopatus quoque Caminensis in feudum perpetuum ab Imperatore & Imperio concedatur; eodem plane jure & modo, ut supra de Episcopatu Halberstadiensi & Mindano dispositum est, sed cum hoc tamen discrimine, ut in Episcopatu Caminensi integrum sit Domino Electori Canonicatus post decessum præsentium Canonicorum extinguere, atque sic successu temporis totum Episcopatum Ulteriori Pomeraniæ adjungere seu incorporare. 1648.

Similiter concedatur Domino Electori expectantia in Archi-Episcopatum Magdeburgensem, ita quidem ut quandocunque eundem morte aut successione in Electoratu, vel quacunque alia concessione præsentis Administratoris Domini Augusti Ducis Saxoniæ vacare contigerit, totus iste Archi-Episcopatus cum omnibus eo pertinentibus territoriis, regalibus & juribus prout supra de Episcopatu Halberstadiensi dispositum est, Domino Electori suisque posteris & successoribus hæredibus & agnatis masculis, non obstante ulla electione aut postulatione interea temporis, sive clam sive palam facta tradatur & conferatur, in feudum perpetuum, sitque eidem vel iisdem jus authoritate propria vacantem apprehendendi possessionem.

Interea autem teneatur Capitulum una cum ordinibus & subditis dicti Archi-Episcopatus statim conclusa pace prædicto Domino Electori & toti Domui Electorali pro se, atque omnibus in ea successoribus, & hæredibus atque agnatis masculis se sacramento fidelitatis & subjectionis in eventum obstringere.

Civitati vero Magdeburgensi pristina sua libertas & privilegium Ottonis I. de 7. Junii Anno noningentesimo quadragesimo, etiamsi temporum injuria deperditum, ad preces ejusdem humiliter porrigendas, à Cæs. Maj. renovabitur; tum etiam privilegium muniendi & fortificandi ab Imperatore Ferdinando II. concessum, quod cum omnimoda jurisdictione & proprietate ad quadrantem milliaris Germanici extendatur; sicut & reliqua illius privilegia & Jura in Ecclesiasticis & Politicis salva & inviolata maneant, cum inserta clausula, quod in præjudicium Civitatis reædificari non debeant suburbia.

Cæterum quod ad quatuor Dynastias seu Præfecturas Ouerfurt, Gitterbock, Dam & Borck attinet, cum illa jam olim Domino Electori Saxoniæ tradita sint, in ejusdem quoque ditione permaneant in perpetuum, cum hac tamen reservatione, ut quæ hactenus ratione earundem ad collectas Imperii & circuli contributa fuit quota à dicto Domino Electore Saxoniæ imposterum exsolvatur, eaque Archi-Episcopatui dematur, & hujus rei ratione expressa fiat provisio in matricula Imperii & Circuli. Ut autem inde causata imminutio redituum Cameralium, & ad mensam Archi-Episcopalem pertinentium, aliquatenus resarciatur, jam dicto Electori Brandenburgico & successoribus suis, non solum statim post conclusam Pacem Præfectura Eglen quæ alias ad capitulum spectabat, pleno jure possidenda & fruenda tradatur, cassato processu à comitibus de Barby aliquot ab hinc annis desuper moto; sed etiam facultas sit, obtenta Archi Episcopatus possessione quartam partem, Canonicatuum Cathedralium, illis decedentibus extinguendi, eorumque reditus Cameræ Archi-Episcopali applicandi. Quæ vero debita à præsente Domino Administra-

1648. *stratore Augusto Duce Saxoniæ hactenus contracta sunt; ex reditibus Archiepiscopalibus, existente modis supra dictis casu vacantiæ & devolutionis, dicti Archi-Episcopatus ad Dominum Electorem Brandenburgicum & successores suos neutiquam dissolvantur, neque integrum sit, dicto Domino Administratori posthac novis debitis oppignorationibus & alienationibus sæpe dictum Archi-Episcopatum in præjudicium Domini Electoris ejusque successorum, hæredum atque agnatorum masculorum quoquo modo onerare.*

In his vero Domini Electoris Archi- & Episcopatibus de cætero salva maneant Ordinibus & subditis competentia eorum Jura & privilegia, cum primis invariatæ Augustanæ Confessionis exercitium quale nunc ibi viget, nec minus locum habeant ea, quæ in puncto Gravaminum inter utriusque Religionis Status & Ordines Imperii transacta & conventa sunt, quatenus scilicet non adversantur illi dispositioni, quæ supra in articulo quinto de Gravaminibus §. 8. continetur incipiente: Qui Archi-Episcopatus, Episcopatus, & alia fundationes atque bona Ecclesiastica &c. & finiente: subjecta maneto; utpote quem æque hic valere debere, ac si verbotenus insertus esset, & supra dictos Archi-Episcopatum & Episcopatus hæreditario & immutabili jure apud Dominum Electorem atque Domum Brandenburgicam, omnesque in ea successores, hæredes & agnatos in perpetuum plane, ut de reliquis terris ipsorum hæreditariis juris est, permanere oportet. Ratione tituli autem conventum est, ut jam dictus Dominus Elector cum tota Domo Brandenburgica, & in ea omnes & singuli Marchiones Brandenburgici, Duces Magdeburgenses & Principes Halberstadienses & Mindenses appellentur & scribantur.

Regia quoque Majestas Sueciæ restituat Domino Electori pro se & successoribus suis hæredibus atque agnatis masculis.

Primo reliquam Pomeraniam Ulteriorem cum omnibus appertinentiis, bonis & juribus secularibus & Ecclesiasticis, pleno jure, tam quoad dominium utile, quam directum.

Deinde Colbergam cum toto Episcopatu Caminensi, omnique jure, quod Ulterioris Pomeraniæ Duces hucusque habuerunt in collatione Prælaturarum & Præbendarum capituli Caminensis, ita tamen, ut salva maneant jura Regiæ Majestati Sueciæ supra concessa, atque Ordinibus & subditis in restitutis partibus Ulterioris Pomeraniæ, Episcopatuque Caminensi competentem eorum libertatem, bona, jura & privilegia, secundum tenorem literarum Reversalium (quibus etiam Ordines & subditi Episcopatus gaudere debent, ac si iis directe data essent) cum libero Augus. Confessionis exercitio, juxta invariatam Augustanam Confessionem, absque ulla perturbatione perpetim fruendo circa homagii renovationem & præstationem omni meliori modo confirmet & conservet.

Tertio, omnia loca quæ præsidiis Suecicis insessa tenentur per Marchiam Brandenburgicam.

Quarto omnes Commendas & bona ad ordinem Equestrem Divi Johannis spectantia, quæ extra territoria Regiæ Majestatis Regnoque Sueciæ cessa continentur, una cum Actis & regestis cæterisque literariis documentis originalibus hæc loca, juraque restituenda concernentibus, communibus vero & utramque nempe tam Citeriorem, quam Ulteriorem Pomeraniam afficientibus, in authentica & probante forma, quæ in Archivo & Carthophylaciis aulæ Stetinensis vel alibi intra vel extra pomeraniam reperiuntur.

Æquivalentia Mechelenburgica. *XII. Pro eo vero quod Duci Megapolitano Suerinensi, Domino Adolpho Friderico, in alienatione Civitatis, portusque Wismariensis decedit, competant ipsi, ejusque hæredibus Masculis Episcopatus Suerinensis & Ratzenburgensis jure perpetui & immediati Feudi (salvo tamen Domus Saxonico Lauenburgicæ aliorumque* 1648. *vicinorum, ut & dictæ Diœceseos hinc inde competenti jure) cum omnibus juribus, documentis literariis, Archivo, rationariis, aliisque pertinentiis & potestate extinguendi Canonicatus utrobique post præsenti tempore residentium Canonicorum decessum, omnesque reditus mensæ Ducali applicandi, eoque nomine habeat sessionem in conventibus Imperii & Circuli Saxoniæ Inferioris, cum duplici Principis titulo & voto. Et si vero ejusdem ex fratre nepos, Dominus Gustavus Adolphus Dux Megapolitano-Gustroviensis antehac designatus fuerat Administrator Ratzeburgensis, quia tamen ipsi non minus, quam Patruo beneficium restitutionis in suos Ducatus obtigerat, æquum visum est, ut Patruo cedenti Wismariam, ipse vicissim hunc cedat Episcopatum. Conferentur autem dicto Duci Gustavo Adolpho, eo nomine compensationis ergo, duo Canonicatuum juxta modernam compensationem Gravaminum ad Augustanæ Confessioni addictos pertinentium, beneficia, unum in Ecclesia Cathedrali Magdeburgensi, alterum in Halberstadiensi primum vacatura,*

Quod deinde ad prætensos duos Canonicatus in Ecclesia Cathedrali Argentinensi attinet, si quid eo nomine statibus Augus. Confessionis juxta præsentem transactionem competit; familiæ Ducum Mecklenburgensium ex hujusmodi proventibus duorum Canonicatuum portiones concedantur, absque tamen præjudicio Catholicorum. Quod si vero contigerit lineam masculinam Suerinensem deficere, superstite Gustroviana, tum hæc iterum ipsi succedat.

Pro majori vero dictæ Domus Mecklenburgensis satisfactione cedant ipsi Commendæ ordinis Equestris Divi Johannis Hierosolymitani, Mirow & Nemerow in isto Ducatu sita, vigore dispositionis in artic. 5. §. 9. supra expressa, in perpetuum, donec de controversiis religionis in Imperio conventum fuerit, & quidem linea Suerinensi Mirow, linea vero Gustroviensi Commenda Nemerow, sub hac conditione, ut dicti ordinis consensum ipsi procurare eidemque nec non Domino Electori Brandenburgico, tanquam ejus patrono, quotiescunque casus evenerit, hactenus præstari solita, porro quoque præstare teneantur. Confirmabit etiam Cæsarea Majestas eidem vectigalia ad Albim, antehac obtenta, in perpetuum concessa insuper immunitate a tributis Imperii futuro tempore; citra causam satisfactionis militiæ Suecicæ indicendis, donec summa ducentorum millium thalerorum Imperialium compensata fuerit. Cassetur insuper prætensum debitum Wingerschianum, utpote ex causa belli ortum, processibus etiam & decretis desuper emanatis, penitus annullatis, ita ut neque Duces Megapolitani, neque Civitas Hamburgensis eo nomine imposterum unquam conveniri possint vel debeant.

XIII. Cum Domus Ducalis Brunsvicensis & Luneburgensis, ob Pacem publicam melius faciliusque stabiliendam, cesserit Coadjutoriis in Archi-Episcopatus Magdeburgensem & Bremensem, itemque Episcopatus Halberstadiensem & Ratzenburgensem, obtentis, ea conditione, ut inter alia etiam alternativa iisdem cum Catholicis in Episcopatum Osnabrugensem, addiceretur successio, Cæsarea Majestas præsenti Sacri Romani Imperii statui minime expedire judicans. Pacem Publicam propterea impediri diutius consentit ac permittit, ut ejusmodi alternativa successio indicto in Episcopatu Osnabrugensi deinceps inter Catholicos & Augustanæ Confessionis Episcopos, ex familia tamen Ducum Brunovicensium & Luneburgensium, quamdiu eadem duraverit, postulandos, locum habere debeat, modis & conditionibus sequentibus. Æquivalentus seu Compensatio Brunsvicensis.

Primo: Quoniam Dominus Gustavus Gustavi, Comes in Wasaburg, Regni Sueciæ Senator, omni suo juri

in E-

1648. in Episcopatum Osnabrugensem, occasione præsentis belli obtento, renunciat, juramentumque a Statibus & subditis ejusdem sibi præstitum, remittit, ideo Dominus Episcopus Franciscus VVilhelmus, ejusque successores sicut & Capitulum; status & subditi dicti Episcopatus, virtute præsentium obligati sunt ad solvendum dicto Domino Comiti, ejusve mandatario, Hamburgi, spacio quatuor annorum a die publicatæ Pacis numerandorum, octuaginta millia Thalerorum Imperalium, ita ut singulis annis vicena millia Hamburgi, ad manus dicti Comitis ejusve mandatarii exsolvere & numerare teneantur, executione in non parentes, ex lege communi hujus Pacificationis suas vires obtinente.

Secundo; Restituatur dictus Episcopatus Osnabrugensis totus & integer cum omnibus suis appertinentiis, secularibus & Ecclesiasticis, moderno Domino Episcopo Francisco Wilhelmo, pleno jure possidendus, prout uniformis, perpetuaque capitulationis leges, communi Principis Francisci Wilhelmi, Domusque Brunsvigo-Luneburgicæ, & capitularium Episcopatus Osnabrugensis consensu jam meundæ, sancierint.

Tertio; Status Religionis ac Cœtus Ecclesiastici, totiusque cleri utriusque Religionis, tam in ipsa Urbe Osnabrugensi, quam in reliquis ad hunc Episcopatum pertinentibus ditionibus, oppidis, villis, pagis; omnibusque aliis locis maneat & reducatur in eum, qui fuit die 1. Jan. Anno 1624. statum, ita tamen, ut prius fiat singularis quædam determinatio & dispositio de iis, quæ post Annum 1624. quoad verbi Ministros & divinum cultum mutata deprehendentur, etiam supra dictæ Capitulationi inserenda, caveatque Dominus Episcopus per litteras Reversales Statibus & subditis suis, homagio (quatenus observantia ab antiquo obtinuit) ab ipsis recepto, Jura ac privilegia salva fore & quæ præterea futuræ Episcopatus administrationi, Statuumque & subditorum securitati utrinque necessaria videbuntur.

Quarto Defuncto eodem Domino Episcopo succedat in Episcopatu Osnabrugensi, Dominus Ernestus Augustus Dux Brunnovicensis & Luneburgensis atque adeo vi hujus Pacis publicæ sit designatus ejusdem successor, teneaturque Capitulum Cathedrale Osnabrugense, ut & reliqui status & subditi statim post decessum aut resignationem moderni Episcopi, eundem Dominum Ernestum Augustum in Episcopum recipere ac dicti Status & subditi isti fini intra trimestre a conclusa hac Pace computandum, ipsi solitum ut supra præstare homagium juxta conditiones in capitulatione perpetua cum capitulo ineunda, positas. Quod si vero Dux Ernestus Augustus post obitum moderni Episcopi non fuerit superstes, teneatur capitulum alium ex Domini Georgii Ducis Brunsvicensis & Luneburgensis posteris in Episcopum suum postulare, conditionibus tamen in recepta capitulatione uniformi initis perpetuo observandis. Eo autem demortuo aut ultro resignante, teneatur dictum capitulum vel electione, vel postulatione præsulem Catholicum sibi præficere, sin vero hac in parte vel canonicorum negligentia vel discordia intercesserit, locus sit ordinationi Juris Canonici & consuetudini Germaniæ, salva tamen capitulatione perpetua, ut & hac transactione: & sic perpetuo admittatur alternativa successio inter Catholicos Episcopos ex gremio Capituli electos, vel aliunde postulatos, atque August. Conf. addictos sed non alios, quam ex familia modo nominati Ducis Georgii descendentes; & quidem si plures sint Principes è natu minoribus eligatur vel postuletur Episcopus, nullis vero existentibus natu minoribus, sufficiatur unus ex Principibus regentibus. Illis autem deficientibus, succedat tandem Ducis Augusti posteritas, alternatione, uti dictum, inter ipsam & Catholicos perpetua.

Quinto: Teneatur non solum memoratus Dux Ernestus Augustus, sed etiam omnes & singuli ex familia Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium Augustanæ Confessioni addictorum, in hoc Episcopatu alternatim succedentium, Statum Religionis cætus Ecclesiastici, totiusque Cleri, tam in ipsa urbe Osnabrugensi, quam in reliquis ad hunc Episcopatum pertinentibus ditionibus, oppidis, villis, pagis, omnibusque aliis locis conservare ac tueri, prout superius Articulo tertio & perpetua capitulatione dispositum est. 1648.

Sexto: Ne etiam durante administratione & Regimine Episcopi Augustanæ Confessioni addicti, circa censuram Ecclesiasticorum Catholicorum, itemque usum & administrationem Sacramentorum; ritu Romanæ Ecclesiæ ut & cætera quæ sunt ordinis, ulla difficultas aut confusio suboriatur, horum omnium dispositio, quoties alternativa successio in talem Aug. Conf. addictum devenerit, Domino Archiepiscopo Coloniensi velut Metropolitano reservata, adversus Augustanæ vero Confessioni addictos, plane sublata esto. Cætera superioritatis & Regiminis jura in civilibus & criminalibus Augustanæ Confessionis Episcopo, juxta capitulationis leges illibata permaneant. Quoties vero Catholicus Episcopus in Episcopatu Osnabrugensi rerum potitur, nihil omnino in Augustanæ Confessionis sacra arroget sibi juris aut obtineat.

Septimo: Monasterium seu Prælatura Walckenried, cujus hoc tempore Administrator est Christianus Ludovicus Dux Brunsvicensis & Luneburgensis: una cum prædio Schawen, perpetuo feudi jure Ducibus Brunsvicensibus & Luneburgensibus, itidem a Cæsarea Majestate & Imperio, cum omnibus pertinentiis, juribusque conferatur, eodem prorsus, quo supra inter Ducem Brunsvicensium & Luneburgensium familias succedendi ordine, annullato jure advocatiæ, aliisque Episcopatus Halberstadiensis & Comitatus Hohensteinensis prætensionibus sublatis.

Octavo: Ducibus quoque Brunovicensibus & Luneburgensibus restituatur Monasterium Groningense, quod ante hac acquisitum Episcopatui Halberstadiensi cesserat: reservatis etiam juribus, quæ dictis Ducibus in castrum Westerburg competunt, nec minus infeudatio Comiti à Tettenbach à Ducibus facta, eoque nomine inita leges perinde ut jura crediti & pignoris, Ducis Christiani Lud. vicario Friderico Schenkio à Winterstet in Westerburg competentia, sarta tecta maneant.

Nono: Debitum à Friderico Ulrico Duce Brunovicensi & Luneburgensi cum Rege Daniæ contractum, & per hunc in Pacificatione Lubecensi, Sac. Cæs. Maj. cessum, posteaque Cæsareæ militiæ præfecto Comiti Tyllio donatum, quod attinet, cum moderni Duces Brunovicenses & Luneburgenses se ad hoc debitum persolvendum ob plures rationes, teneri negaverint, eaque de re etiam per Legatos plenipotentiarios Coronæ Sueciæ instanter actum sit, amore Pacis remissio & expunctio totius istius debiti & obligationis dictis Ducibus, eorumque hæredibus & Provinciis concessa esto.

Decimo: Cum Duces Brunovicenses & Luneburgenses Cellensis Lineæ capitulo Ratzenburgensi pro sorte 20000. florenorum annuas pensiones, hucusque pependerint, alternatione jam cessante cessent quoque annuæ illæ pensiones, abolito prorsus debito, ut & alia quavis obligatione.

Undecimo: Ducis etiam Augusti duobus filiis natu minoribus Antonio Ulrico & Ferdinando Alberto conferantur duæ prebendæ in Episcopatu Strasburgensi primo vacaturæ: ea tamen conditione, ut dictus Dominus Dux Augustus renunciet prætensionibus suis, quas in unum alterumve Canonicatum antehac habuit vel habere poterat.

Duodecimo: Vice versa iidem Duces postulationibus & coadjutoriis in Archi-Episcopatus Magdeburgensem & Bremensem, itemque Halberstadiensem & Ratzen-

1648. Ratzenburgensem plenissime renunciant, ita ut quæ circa hosce Archi-Episcopatus & Episcopatus superius in hoc Pacificationis Instrumento disposita sunt, citra ipsorum contradictionem effectum habere debeant, Capitulis utrobique in eo statu permanentibus, quo superius conventum est.

Æquivalentia Administratorisque Magdeburgici. XIII. De summa 12000. Imperialium Dn. Christiano VVilhelmo Marchioni Brandenburgico ex Archi-Episcopatu Magdeburgensi quotannis solvendorum, conventum est, ut cœnobium & Præfectura Zina & Loburg, dicto Dn. Marchioni statim tradantur, cum omnibus pertinentiis & omnimoda Jurisdictione, solo territorii jure excepto: Atque his Præfecturis idem Marchio maturi fruatur ad dies vitæ, absque ulla rationum redditione: Hac tamen lege, ut in Politicis & Ecclesiasticis nullum plane subditis afferatur præjudicium. Quia porro ut totus Archi-Episcopatus, ita etiam jam nominatum cœnobium & præfectura, temporum injuria valde sunt devastata: ideo Dn. Marchioni Administratori, sine mora, ex collectis a moderno Domino Administratore Archi-Episcopatus ad hoc instituendis solventur tria millia thalerorum Imperialium ab ipso Marchione vel ejus hæredibus non restituenda. Præterea placuit, ut post fata Dn. Marchionis, ratione & nomine non præstitorum alimentorum, descendentibus ipsius eorumque hæredibus, liceat dictum cœnobium atque præfecturas per integrum quinquennium retinere, iisque sine rationum redditione, cum omnibus suis pertinentiis & juribus uti frui. Elapso vero quinquennio, prædicta præfectura, earundemque jurisdictio reditus & proventus, Archi-Episcopatui absque tergiversatione restituantur, nec superius memorata summa titulo quicquam ulterius moveatur vel petatur. Et prædicta omnia observentur, etiam si propter æquivalentem recompensationem D. Electoris Brandeburgici Archi-Episcopatus Magdeburgensis ad Dn. Electorem ejusque hæredes & successores pervenerit.

XIV. Circa causam Hasso Cassellanam conventum est, ut sequitur.

Satisfactio Hassica. Primo omnium Domus Hasso Cassellana, omnesque ejus Principes, maxime Domina Amelia Elisabetha, Hassiæ Landgravia, ejusque filius Dn. VVilhelmus, illorumque hæredes, ministri, Officiales, Vasalli, subditi, milites & alii quocunque modo illis addicti, nullo prorsus excepto, non obstantibus contrariis pactis, processibus, proscriptionibus, declarationibus, sententiis, executionibus & transactionibus, sed illis omnibus, ut & actionibus vel prætensionibus, ratione damnorum & injuriarum tam Neutralium, quam belligerantium annullatis, universalis Amnestia supra sancita, & ad initium belli Bohemici cum plenaria restitutione reducta (exceptis Cæs. Majest. & Domus Austriacæ Vasallis & subditis hæreditariis, quemadmodum de iis in §. Tandem omnes &c. disponitur) omniumque beneficiorum ex hac & Religiosa Pace provenientium, pari cum cæteris statibus jure, prout in Articulo incipiente: Unanimi &c. disponitur, plenarie participes sunto.

Secundo, Domus Hasso-Cassellana, ejusque successores Abbatiam Hirsfeldensem, cum omnibus appertinentiis, secularibus & Ecclesiasticis, sive intra sive extra territorium (ut Præpositura Gellingen) sitis; Salvis tamen juribus, quæ Domus Saxonica a tempore immemorali possidet, retineant, & eo nomine investituram a Cæsarea Majestate toties quoties casus evenerit, petant & fidelitatem præstent.

Tertio, Jus directi & utilis Dominii in Præfecturas Schaumburg, Buckenburg, Saxenhagen & Statthagen, Episcopatui Mindano ante hac assertum & adjudicatum, porro ad Dn. Wilhelmum, modernum Hassiæ Landgravium, ejusque Successores plenarie in perpetuum, citra ulteriorem dicti Episcopatus, aut alterius cujusvis contradictionem aut turbationem pertineat, Salva tamen transactione inter Christianum Ludovicum Ducem Brunsvico-Luneburgensem & Hassiæ Landgraviam, Philippumque Comitem de Lippe, inita, firma etiam manente, quæ inter eandem Landgraviam & dictum Comitem inita est, conventione.

Conventum præterea est, ut pro locorum hoc bello occupatorum restitutione & indemnitatis causa Dominæ Landgraviæ Hassiæ tutrici, ejusque filio, hujusve Successoribus Hassiæ Principibus ex Archi-Episcopatibus, Moguntinensi & Coloniensi; Episcopatibus item Paderbornensi, Monasteriensi, & Abbatia Fuldensi sexies centena millia Thalerorum Imperialium bonitate, Imperialibus constitutionibus modernis correspondentium, intra spatium novem Mensium, a tempore Ratificationis Pacis computandum Cassellis, solventium periculo & sumptibus, pendantur, nec contra promissam solutionem ulla exceptio, ullusve prætextus admittatur, multo minus summa conventa ullo arresto afficiatur. Ut etiam Domina Landgravia de solutione tanto securior sit, sequentibus conditionibus retineat Neus, Cosfeld & Neuhaus, inque iis locis sua, sibique solum obligata præsidia habeat; ea quidem lege, ut præter officiales & alias personas in præsidiis necessarias dictorum trium locorum præsidia conjunctim non excedant numerum mille ducentorum peditum, & centum equitum, Dominæ Landgraviæ dispositioni relicto, quot cuivis dictorum locorum peditum & equitum imponere, quemve huic vel illi præsidio præficere velit, præsidia autem secundum ordinationem de sustentatione officialium & militum Hassiacis hactenus consuetam alantur, & quæ ad conservanda fortalitia necessaria sunt, præstentur ex Archi- & Episcopatibus, in quibus dicta arx & civitates sunt sitæ, absque summæ supra nominatæ diminutione; Integrum autem sit ipsis præsidiis contra morosos & tardantes, sed non ultra debitam summam exequi. Jura autem superioritatis & jurisdictio tam Ecclesiastica, quam secularis & reditus nominatarum arcis & Civitatum Domino Archi-Episcopo Coloniensi sint salva. Quam primum vero post Ratificat[ionem] Pacem Dominæ Landgraviæ trecenta millia Thalerorum Imperialium fuerint exsoluta, restituta Neussia retineat Cosfeld solum & Neuhaus, ita tamen ut præsidium Neussianum in Cosfeld & Neuhaus non deducat, vel ejus nomine quicquam ulterius exigat, nec præsidia in Cosfeld numerum sex-centorum peditum & quinquaginta equitum, in Neuhaus autem centum peditum excedant. Sin autem intra terminum novem Mensium Dominæ Landgraviæ integra summa non dependatur, non tantum Cosfeld & Neuhaus, donec plenaria subsecuta fuerit solutio, sed etiam pro residuo summæ, ejusque singulis centenis, quinque annuatim Imperiales, donec residuum summæ exsolutum fuerit, pensionis nomine solvantur. Et tot præfecturarum ad supra nominatos Archi- & Episcopatus atque Abbatiam pertinentium & Hassiæ Principatui vicinarum, quot præstandis & exsolvendis pensionibus sufficiunt, Quæstores & Receptores Dominæ Landgraviæ juramento obstringantur, ut de reditibus annuas residuæ summæ pensiones solvant, non obstante Dominorum suorum prohibitione. Quod si vero quæstores & receptores in solvendo moras nectant, aut reditus alio conferant, Domina Landgravia exequendi & ad solutionem quovis modo illos adigendi, liberam habeat potestatem, de reliquo jure territoriali Domino proprietatis interea semper salvo; Simul ac vero Domina Landgravia totam summam cum pensionibus a tempore moræ acceperit, restituat illico loca jam denominata, cautionis loco interim retenta, pensiones cessent, & quæstores atque receptores, quorum facta fuit mentio, juramenti nexu sint liberati; quarum autem Præfecturarum reditus pensionibus contingente mora solvendis, sint

1648. *assignandi, ante ratificationem Pacis eventualiter convenietur, quæ conventio non minoris sit roboris, quam ipsum Pacis Instrumentum. Præter loca autem securitatis causa, ut memoratum, Dominæ Landgraviæ relinquenda & post solutionem demum restituenda, restituat illa nihilominus ratificatione Pacis subsecuta, omnes Provincias & Episcopatus, nec non illorum urbes, præfecturas, oppida, fortalitia, propugnacula, & omnia denique bona immobilia, nec non jura inter hæc bella ab ipsa occupata, ita tamen ut tam in præfatis tribus locis cautionis nomine retinendis, quam reliquis omnibus restituendis non solum Annonam & omnia ad bellicum apparatum spectantia, quæ inferri & fieri curavit, per subditos avehere liceat Dominæ Landgraviæ, & supradictis successoribus: quæ vero ab ipsa non illata, sed in locis occupatis tempore occupationis reperta sunt, & adhuc extant, ibi permaneant; sed ut etiam fortificationes & valla durante occupatione exstructa, eatenus destruantur, ne tamen urbes, oppida, arces vel castra cujusvis invasionibus & deprædationibus pateant.*

Et quamvis Domina Landgravia præterquam ab Archi- & Episcopatibus Moguntinensi, Coloniensi, Paderbornensi, Monasteriensi & Abbatia Fuldensi a nemine restitutionis & indemnitatis loco aliquid poposcerit, & sibi eo nomine a quoquam alio quicquam solvi omnino noluerit, pro rerum tamen & circumstantiarum æquitate placuit toti Conventui, ut salva manente dispositione §. præcedentis inchoantis: Conventum præterea est, &c. etiam cæteri Status, cujuscunque generis, cis & ultra Rhenum, qui 1. Martii hujus anni Hassiacis contributionem dependerunt, secundum proportionem contributionis exsolutæ toto hoc tempore observatam, ad conficiendam summam superius positam, & militum præsidiariorum sustentationem, ratam suam supra nominatis Archi & Episcopatibus atque Abbatiæ conferant, & damnum si quod solventes ob unius vel alterius moram perpessi fuerint, morosi resarciant, nec executionem contra tergiversantes instituendam Cæsareæ Majestatis aut Regiæ Majestatis Sueciæ vel etiam Hassiæ Landgraviæ Officiales aut milites impediant, neque etiam fas sit Hassiacis quemquam in præjudicium hujus declarationis eximere, ii vero qui suam quotam rite persolverint, ab omni eatenus onere liberi erunt.

Quod controversias inter Domus Hassiacas, Cassellanam & Darmstattinam, super successione Marpurgensi agitatas, attinet: quandoquidem eæ Cassellis 14. mensis Aprilis proxime elapsi, consensu partium unanimi accedente penitus sunt compositæ; placuit transactionem istam, cum suis annexis & recessibus, sicut ea Cassellis inita & a partibus subsignata, Conventuique huic insinuata fuit, vigore instrumenti hujus, ejusdem plane esse roboris, ac si verbis totidem hisce tabulis inserta comprehenderetur, nec a partibus transigentibus, nec aliis quibusvis sub prætextu sive pacti, sive Juramenti, sive alio quocunque ullo unquam tempore convelli posse, quin imo ab omnibus etiamsi aliquis ex Interessatis eam forte confirmare detrectet, exactissime observari debere.

Sicut etiam Transactio inter defunctum Dominum Wilhelmum Hassiæ Landgravium, & Dominos Christianum & Wolradum, Comites Waldecciæ die undecimo April, A. 1635. *facta & a D. Georgio Hassiæ Landgravio die* 14. *Aprilis A.* 1648. *ratificata, non minus vigore hujus Pacificationis, perpetuum & plenissimum robur obtinebit. Omnesque Hassiæ Principes pariter ac Comites Waldecciæ obligabit.*

Firmum quoque maneat, & inviolabiliter custodiatur Jus primogenituræ in qualibet domo Hassiæ Cassellana & Darmstattina introductum, & a Cæsarea Majestate confirmatum.

Punctus executionis Pacis.

XV. Simulatque vero Instrumentum Pacis a Dominis Plenipotentiariis & Legatis subscriptum & signatum fuerit, cesset omnis hostilitas, & quæ supra conventa sunt, utrinque e vestigio executioni mandentur. 1648.

Imprimis quidem Imperator ipse per universum Imperium edicta promulget & serio mandet iis, qui hisce pactis & hac pacificatione ad aliquid restituendum vel præstandum obligantur, ut sine tergiversatione & noxa intra tempus conclusæ & ratificandæ Pacis præstet & exequantur transacta, injungendo tam directoribus Auszschreibende Fürsten, *quam præfectis militiæ circularis* Creysz-Obristen, *ut ad requisitionem restituendorum, juxta ordinem executionis & hæc pacta, restitutionem cujusque promoveant & perficiant. Inseratur etiam edictis clausula, ut quia Circuli Directores* die Auszschreibende Fürsten, *aut Præfecti militiæ circularis,* Creysz-Obristen *in causa vel restitutione propria minus idonei executioni esse censentur, hoc in casu, itemque si directores vel præfectos militiæ circularis repudiare commissionem contingat, vicini circuli directores, aut præfecti militiæ circularis eodem executionis munere etiam in alios Circulos ad restituendorum requisitionem fungi debeant.*

Quod si etiam restituendorum aliquis, Cæsareanos Commissarios ad alicujus restitutionis, præstationis vel executionis actum necessarios censuerit, quod ipsorum optioni relinquitur, etiam illi sine mora dentur. Quo casu ut rerum transactarum effectus tanto minus impediatur, tam restituentibus, quam restituendis liceat statim conclusa & subscripta pacificatione binos aut trinos utrinque nominare Commissarios, è quibus Cæs. Maj. unum a restituendo, alterum a restituente nominatum, pares tamen numero, ex utraque Religione eligat, quibus injungatur, ut omnia quæ vigore hujus transactionis oportet, absque mora exequantur. Sin autem restituentes Commissarios nominare neglexerint, Cæs. Maj. ex iis, quos restituendos nominaverit, unum deliget, aliumque pro suo arbitrio, observata tamen utrobique diversæ Religioni addictorum paritate, adjunget, quibus commissionem executionis demandabit, non obstantibus exceptionibus in contrarium factis. Ipsi deinde restituendi mox a conclusione Pacis de transactorum tenore notum faciant interessatis aliquid restituturis.

Omnes denique & singuli, sive status sive communitates, sive privati, sive Clerici, sive seculares, qui vigore hujus transactionis, ejusdemque regularum generalium, vel specialis, expressæque alicujus dispositionis ad restituendum, cedendum, dandum, faciendum, aut aliud quid præstandum obstricti sunt, teneantur statim post promulgata Cæsarea edicta, & factam restituendi notificationem, sine omni tergiversatione vel oppositione clausulæ salvatoriæ, sive generalis sive specialis alicujus supra in Amnestia positæ, aut quacunque alia exceptione, itemque sine noxa aliqua, omnia ad quæ obligantur, restituere, cedere, dare, facere, & præstare.

Nec Directorum & Præfectorum circularis militiæ, aut Commissariorum executioni quisquam sive Status, sive miles, præsertim præsidiarius, sive quilibet alius, sese opponat, sed potius executoribus assistant, liberumque sit dictis executoribus contra eos, qui executionem quovis modo impedire conantur, suis, vel etiam restituendorum viribus uti.

Deinde omnes & singuli utrinsque partis captivi sine discrimine sagi vel togæ eo modo, quo inter exercituum Duces cum Cæs. Majest. approbatione conventum est, vel adhuc convenietur liberi dimittantur.

Denique pro militiæ Sueciæ exauctoratione omnes, & singuli Electores, Principes & reliqui Status, comprehensa libera & immediata Imperii nobilitate (salva tamen requisitione hactenus in talibus casibus usitata libertateque & exemptione in futurum salvis septem sequentium Circulorum Imperii, Electoralis Rhenani, superioris Saxonici, Franconici, Suevici, superioris Rhenani, Satisfactio militiæ Suecicæ.

West-

1648. Westphalici & inferioris Saxonici, teneantur in medium conferre quinque myriades Imperialium thalerorum in moneta per Imper. Rom. usitata, idque tribus terminis, primo termino (statibus in Circulo Electorali, ut & superiori Rhenano Francofurtum ad Mœnum, superioris Saxoniæ Lipsiam sive Brunswigam, Franconiæ Norinbergam, Sueviæ Ulmam, Westphaliæ Bremam vel Monasterium, & inferioris Saxoniæ Hamburgum, suam cujusque quotam conferentibus) octodecim centena millia Imper. thalerorum in numerata pecunia (pro cujus summæ faciliori solutione impetranda liceat illos subditos; qui ex Amnestia veniunt restituendi, non moderno ipsorum possessori, sed vero Domino, cui ex Amnestia restituendi sunt, statim a conclusa pace, etiam ante factam restitutionem, secundum ipsorum quotam & proportionem collectare, nec in exigendis illis collectis moderni possessores ullum creent impedimentum) & duodecies centena millia per assignationes ad certos status, super quorum solutione tolerabilibus conditionibus facienda, a quolibet Statu inter conclusam & ratificandam pacem, cum officiali militari sibi assignato ex æquo & bono conveniendum. Qua conventione; ut & ratihabitionum commutatione facta, dictorum 1800000. thalerorum solutio, militiæ exauctoratio, & locorum evacuatio, statim pari passu peragantur: nec ob ullam aliam causam differantur: cessantibus statim à conclusa pace contributionibus & omnis generis exactionibus, salva tamen præsidiariorum militum caterarumque copiarum sustentatione, ad tolerabilem modum convenienda, salva iisdem iis statibus, qui suam portionem solverunt, vel cum assignatis officialibus, quoad solutionem suarum portionum amicabiliter convenerunt, à suis constatibus, ob horum solvendi moram sibi illatorum damnorum repetitione. Reliquarum duarum myriadum, priorem quidem sub finem anni proximi a facta exauctoratione computandi, alteram vero in fine anni proxime insequentis, utramque thaleris Imperialibus, eorumve, in alia per Imperium usitata moneta, valore, ad supra dicta loca Reg. Majest. Suec. ad id cum potestate deputatis ministris dicti septem Circulorum status bona fide sunt exsoluturi. Sicuti autem dicti septem Circuli soli militia Suecica, sine prætensione alterius, assignati intelliguntur, ita singuli eorum Electores, Principes & Status eam tantum portionem, quæ juxta matriculam & cujusque loci observantiam & extraditam hic designationem unicuique præstanda incumbit, pendere debebunt.

Nec ullus Status vel à solutione immunis sit, vel majori numero der Römer Monat prægravetur, vel pro alio suo constatu, aliis belligerantium militibus plus solvere teneatur, multo minus repressaliis vel arrestis eo nomine prægravetur: neque etiam ullus Status in modo suos collectandi, vel a milite aut constatu, vel ullo alio, sub quocunque prætextu, de facto impediatur. Quod ad Circulum Austriacum & Bavaricum attinet, cum ille (præter factam in hoc Pacificationis conventu a Statibus Imperii promissionem, se in proximis Imperii Comitiis suæ Cæs. Maj. pro hactenus toleratis belli sumptibus, subsidium è collectis Imperii præstandum decreturos) solvendis exercitui immediato Cæsareano stipendiis; Hic vero pro Bavarico milite sepositus sit, solutionis conventio & exactio in Circulo Austriaco penes Sac. Cæs. Maj. esto, in circulo autem Bavarico observetur idem collectandi, & solvendi modus, qui in reliquis Circulis: executio tamen, ut & in cæteris septem Circulis, fiat secundum constitutiones Imperii.

Ut autem Regia Majestas Sueciæ eo securior, certiorque sit de infallibili singulorum terminorum præstatione, singuli septem dictorum Circulorum Electores, Principes & Status, vigore hujus conventionis, se ad suam quisque quotam, condicto tempore, locoque bona fide solvendam, sponte idque sub hypotheca omnium suorum bonorum, obligant: ita quidem, ut, si mora ullius intervenerit, omnes Imperii Ordines potissimum vero cujusque Circuli Directores, Ducesque, vi Articuli Assecurationis Pacis, teneatur promissa ceu rem judicatam exequi, absque ullo ulteriori juris processu vel exceptione. 1648.

Restitutione ex Capite Amnestiæ & Gravaminum facta, liberatis captivis, ratihabitionibus commutatis, & præstitis iis, quæ de primo solutionis termino supra conventa sunt, omnia utriusque partis militaria præsidia, sive Imperatoris ejusque sociorum & fœderatorum, sive Reginæ, Regnique Sueciæ & Landgraviæ Hassiæ, eorumque fœderatorum & adhærentium, aliove quocunque nomine imposita fuerint, ex Civitatibus Imperii ac omnibus aliis locis restituendis, sine exceptionibus, mora, damno & noxa, pari passu educantur.

Loca ipsa, civitates, urbes, oppida, arces, castella, fortalitia, tam quæ per Regnum Bohemiæ, aliasque terras Imperatoris Domusque Austriacæ hæreditarias, quam cæteros Imperii Circulos a partibus belligerantibus supra dictis occupata & retenta, vel per armistitiis unius vel alterius partis vel quemcunque alium modum concessa sunt, prioribus & legitimis suis possessoribus & Dominis sive mediate, sive immediate Imperii Status sint, tam Ecclesiasticis, quam secularibus, comprehensa libera Imperii Nobilitate, absque mora restituantur, liberaque eorum dispositioni sive de jure & consuetudine, sive vigore præsentis transactionis competenti permittantur, non obstantibus ullis donationibus, infeudationibus, concessionibus (nisi ultro & spontanea Status alicujus voluntate alicui facta sint vel fuerint) obligationibus pro redimendis captivis aut avertendis devastationibus, incendiisque datis, aut aliis quibuscunque titulis, in priorum legitimorum Dominorum, possessorumve præjudium acquisitis, cessantibus etiam pactis & fœderibus, aut quibuscunque aliis exceptionibus prædictæ restitutioni adversantibus, quæ omnia pro nullis haberi debent, salvis tamen iis quæ & quatenus in præcedentibus Articulis circa Reginæ, Regnique Sueciæ ut & quorundam Electorum & Principum Imper. Rom. satisfactionem, vel æquivalentem recompensationem sive aliter speciatim excepta & disposita sunt. Atque hæc restitutio locorum occupatorum tam à Cæs. Maj. quam à Reg. Majest. Sueciæ & utrinsque sociis fœderatis & adhærentibus fiat reciproce & bona fide.

Restituantur etiam Archiva & documenta literaria, aliaque mobilia, ut & tormenta bellica quæ in dictis locis tempore occupationis reperta sunt, & adhuc ibi salva reperiuntur. Quæ vero post occupationem aliunde eo invecta sunt, sive in præliis capta, sive ad usum & custodiam eo per occupantes illata fuerunt, una cum annexis, ut & bellico apparatu, iisdem quoque secum exportare & avehere liceat.

Teneantur subditi cujusque loci, decedentibus præsidiis & militibus, currus, equos, & naves, cum necessario victu, pro omnibus necessariis avehendis ad loca in Imperio destinata, absque pretio subministrare: quos currus, equos & naves restituere debent præfecti præsidiorum, militumque hoc modo discedentium, sine dolo & fraude. Liberent etiam Statuum subditi se invicem ab hoc onere vecturæ de uno territorio in aliud, donec ad loca in Imperio destinata pervenerint: nec præsidiorum, aut aliis militiæ præfectis aut officialibus, liceat subditos, eorumque currus, equos, naves, & similia eorum usibus commodata, omnia vel singula, extra Dominiorum suorum, multo minus Imperii fines secum trahere, eoque nomine obsidibus cavere teneantur.

Reddita vero sive maritima & limitanea, sive mediterranea fuerint, dicta loca, ab ulterioribus omnibus durantibus disce bellorum motibus introductis præsidiis, perpetuo posthac libera sunto & Dominorum suorum (salvo de cætero cujusque jure) liberæ dispositioni relinquantur.

Nul-

1648. *Nulli autem civitati vel nunc vel in futurum ullo præjudicio damnove cedat, quod ab alterutra parte belligerantium occupata & infessa fuerit: sed omnes & singulæ cum omnibus & singulis civibus & incolis tam universalis Amnestiæ, quam cæteris hujus pacificationis beneficiis gaudeant: iisque de cætero omnia sua jura & privilegia in sacris & prophanis, quæ ante hos motus habuerunt, sarta tectaque maneant. Salvis tamen juribus superioritatis, cum inde dependentibus pro singulis quarumcunque Dominis.*

Denique omnium belligerantium in Imperio partium copiæ & exercitus dimittantur & exauctorentur, eo tantum numero in suos cujusque proprios Status traducto, quem quæque pars pro sua securitate judicaverit necessarium.

Tam exauctoratio vero militiæ, quam restitutio locorum ad præfixum tempus eo ordine, modoque fiunt, de quibus inter generales Exercituum Duces convenict, observatis tamen quoad rem ipsam iis quæ in puncto Satisfactionis militiæ conventa sunt.

Punctus Assecurationis.

XVII. Pacem hoc modo conclusam promittunt Cæsarei & Regii, Ordinumque Imperii Legati & Plenipotentiarii, respective ab Imperatore & Regina Sueciæ, Sacrique Imperii Romani Electoribus, Principibus, & Statibus, ad formam hic mutuo placitam ratihabitum iri, seseque infallibiliter præstituros, ut solennia ratihabitionum instrumenta intra spatium octo septimanarum a die subscriptionis computandarum, hic Osnabrugis præsententur, & reciproce, riteque commutentur.

Pro majori etiam horum omnium & singulorum pactorum firmitudine & securitate, sit hæc Transactio perpetua lex, & pragmatica Imperii sanctio, imposterum æque ac aliæ leges & constitutiones fundamentales Imperii, nominatim proximo Imperii Recessui ipsique Capitulationi Cæs. inserenda, obligans non minus absentes, quam præsentes, Ecclesiasticos æque ac Politicos, sive Status Imperii sint, sive non, eoque tam Cæsareis, Procerumque Consiliariis & Officialibus, quam tribunalium omnium Judicibus & Assessoribus tanquam Regula quam perpetuo sequantur, præscripta.

Contra hanc Transactionem, ullumve ejus articulum aut clausulam, nulla jura Canonica vel civilia, communia vel specialia Conciliorum decreta, privilegia, indulta, edicta, commissiones, inhibitiones, mandata, decreta, rescripta, litispendentiæ, quocunque tempore latæ sententiæ, res judicatæ, capitulationes Cæsareæ & aliæ, Religiosorum ordinum regulæ aut exemptiones, sive præteriti sive futuri temporis protestationes, contradictiones, appellationes, investituræ, transactiones, juramenta, renuntiationes, pacta seu dedititia, seu alia, multo minus edictum Anni 1629. vel transactio Pragensis, cum suis appendicibus, aut concordata cum Pontificibus, aut interimistica Anno 1648. ullave alia statuta sive Politica sive Ecclesiastica, decreta, dispensationes, absolutiones, vel ulla alia quocunque nomine aut prætextu excogitari poterunt, exceptiones unquam allegentur, audiantur, aut admittantur, nec usspiam contra hanc transactionem in petitorio aut possessorio seu inhibitorii seu alii Processus vel commissiones unquam decernantur.

Qui vero huic transactioni, vel paci publicæ, consilio vel ope contravenerit, vel executioni aut restitutioni repugnaverit, vel etiam legitimo modo supra convento, & sine excessu facta restitutione, sine legitima causæ cognitione, & ordinaria juris executione restitutum de novo gravare tantaverit, sive Clericus sive Laicus fuerit, pœnam fractæ pacis ipso jure & facto incurrat, contraque eum juxta constitutiones Imperii restitutio & præstatio, cum pleno effectu decernatur & demandetur.

Pax vero conclusa nihilominus in suo robore permaneat, teneanturque omnes hujus transactionis consortes, universas & singulas hujus Pacis leges contra quemcunque, sine Religionis distinctione, tueri & protegere, & si quid eorum a quocunque violari contigerit, læsus lædentem imprimis quidem a via facti dehortetur, causa ipsa vel amicabili compositioni vel juris disceptationi submissa.

Veruntamen si neutro horum modorum intra spatium trium annorum terminetur controversia, teneantur omnes & singuli hujus transactionis consortes, junctis cum parte læsa consiliis, viribusque arma sumere ad repellendam injuriam a passo monitis, quod nec amicitia nec juris via locum invenerit: salva tamen de cætero uniuscujusque jurisdictione, justitiaque juxta cujusque Principis aut Status leges & constitutiones, competenti administratione. Et nulli omnino Statuum Imperii liceat jus suum vi vel armis persequi, sed si quid controversiæ, sive jam exortum sit, sive posthac inciderit, unusquisque jure experiatur, secus faciens reus sit fractæ pacis. Quæ vero judicis sententia definita fuerint, sine discrimine statuum, executioni mandentur, prout Imperii leges de exequendis sententiis constituunt.

Ut etiam pax publica tanto melius conservari possit, redintegrentur circuli, & statim ac undecunque turbarum vel motuum aliqua initia apparent, observentur ea quæ in constitutionibus Imperii de Pacis publicæ executione & conservatione disposita sunt.

Quoties autem milites quavis occasione, aut quocunque tempore, per aliorum territoria aut fines aliquis ducere velit, transitus hujusmodi instituatur ejus, ad quem transeuntes milites pertinent, sumptu, atque adeo, sine maleficio, damno & noxa eorum quorum per territoria ducuntur: ac denique omnino observentur, quæ de conservatione Pacis publicæ Imperii constitutiones decernunt & ordinant.

Hac Pacificatione comprehendantur ex parte Serenissimi Imperatoris omnes suæ Majestatis fœderati & adhærentes, imprimis Rex Catholicus Domus Austriaca, Sacri Romani Imperii Electores & Principes, atque inter eos etiam Dux Sabaudiæ cæterique Status comprehensa Libera & immediata Imperii nobilitate, & civitatibus Anseaticis. Item Rex Angliæ, Rex & Regna Daniæ, Norvegiæque cum annexis Provinciis, ut & Ducatu Sclesvicensi, Rex Poloniæ, Dux Lotharingiæ, omnesque Principes & Respublicæ Italiæ, Ordines Fœderati Belgii, & Cantones Helvetiæ, Rhetiæque, Princeps item Transylvaniæ.

Ex parte vero Serenissimæ Reginæ, Regnique Sueciæ omnes ejus fœderati & adhærentes, Imprimis Rex Christianissimus, tum Electores, Principes, Status, libera & immediata Imperii Nobilitate comprehensa, & Civitates Anseaticæ: Item Rex Angliæ, Rex & Regna Daniæ, Norwegiæque, cum annexis Provinciis utut & Ducatu Sclesvicensi, Rex Poloniæ, Rex & Regnum Portugalliæ, Magnus Dux Moscoviæ, Respublica Veneta, Fœderatum Belgium, Helvetii, Rhetique & Princeps Transylvaniæ.

In quorum omnium & singulorum fidem majusque robur, tam Cæsarei quam Regii Legati nomine vero omnium Electorum Principum ac Statuum Imperii ad hunc actum specialiter ab ipsis (vigore conclusi die decimo tertio Octobris anni infra mentionati, facti, & ipso die subscriptionis sub sigillo Cancellariæ Moguntinæ Legationi Sueciæ extraditi) Deputati, nimirum,

Electoralis Moguntinus, Dominus Nicolaus Georgius de Raigersperg, Eques, Cancellarius: Electoralis Bavaricus, Dominus Joannes Adolphus Krebs Consiliarius intimus: Electoralis Saxonicus, Dominus Joannes Leuberus Consiliarius: Electoralis Brandenburgicus, Joannes Comes in Sain & Witgenstein, Dominus in Hom-

burg

1648. *burg & Valendar Consiliarius intimus: Nomine Domus Austriacæ Dominus Georgius Ulricus Comes a Wolckenstein Consiliarius Cæsareus Aulicus: Dominus Cornelius Gobelius Episcopi Bambergensis Consiliarius: Dominus Sebastianus Wilhelmus Meel, Episcopi Herbipolensis Consiliarius intimus: Dominus Joannes Ernestus Ducis Bavariæ Consiliarius Aulicus: Dominus Wolffgangus Conradus a Tumbshirn Consiliarius Aulicus Saxonicus Aldenburgensis, & Coburgensis: Dominus Augustus Carpzovius Consiliarius Saxonicus Aldenburgicus & Coburgensis: Dominus Joannes Fromhold, Domus Brandenburgicæ Culmbacensis & Onolzbacensis Consiliarius intimus: Dominus Henricus Langenbeck, Juris Consultus, Domus Brunsvico-Luneburgicæ lineæ Cellensis Consiliarius intimus: Dominus Jacobus Lampadius, Juris Consultus lineæ Calenbergensis Consiliarius intimus & Pro-Cancellarius: Nomine Comitum scamni Wetteraviensis, Dominus Matthæus Wesenbecius Juris Consultus & Consiliarius: Nomine utriusque scamni Civitatensis, Dominus Marcus Otto Argentoratensis, Dominus Joannes Jacobus Wolff, Ratisponensis: Dominus David Gloxinius Lubecensis: & Dominus Jodocus Christophorus Kreb a Kressenstein, Norimbergensis Reipublicæ, respective Syndici, Senatores, Consiliarii & Advocati, Præsens pacis Instrumentum, manibus Sigillisque propriis muniverunt & firmarunt, dictique Ordinum Deputati Principalium suorum ratificationes, formula conventa termino supra constituto, sese extradituros polliciti sunt.*

Reliquis Statuum plenipotentiariis liberum relinquendo velint an nolint, nomina sua subsignare, suorumque Principalium ratihabitiones accersere, sed hoc pacto atque lege ut subscriptione jam nominatorum Deputatorum reliqui status omnes & singuli qui subscriptione & ratihabitione supersedent, tam firmiter ad observantiam & manutenentiam eorum, quæ in hoc pacificationis Instrumento continentur, obligati sint ac si ab ipsis subscriptio fuerit facta & exhibita ratificatio, nec ulla à Directorio Imperii Romani contra subscriptionem à memoratis Deputatis factam, recipiatur aut valeat, vel protestatio vel contradictio. Acta sunt hæc Osnabrugis Westphalorum die decima vigesima quarta Mensis Octobris, An. Christi Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo octavo.

Articulus Secretus.

Nos Ferdinandus Tertius Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hispaniæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Slavoniæ &c. Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ & Wurtenbergæ, Comes Tirolis; Agnoscimus tenore præsentium pro nobis & successoribus nostris Romanorum Imperatoribus & Regibus, nec non Regnis & Provinciis nostris Hæreditariis. Quod cum nostri ad universales pacis tractatus deputati Legati Plenipotentiarii in puncto satisfactionis, cum plenipotentiariis Serenissimæ Reginæ Sueciæ Osnabrugæ concluso, ibidem quoque decima octava Februarii anni proxime præteriti per specialem Recessum, sive Articulum Secretum sese declararint & obligarint, quod Serenitati suæ inter alia pro restitutione locorum tam in Imperio quam Regnis & provinciis nostris hæreditariis occupatorum quatuor centena millia Thalerorum Imperialium solvi debeant ex futuris contributionibus communi Electorum, Principum ac Statuum Imperii consensu, in universalibus Comitiis indicendis ac publicandis, pro ea quota, quæ Principatibus & ditionibus Serenitatis suæ per pacem vigesima quarta Octobris nuperi conclusam, subscriptam, & postridie publicatam à Nobis & Imperio eidem concessis, contribuenda obtinget, defalcanda, toties ac tamdiu, donec summa dictorum quatuor centenorum millium Thalerorum plene soluta fuerit, quousque ex quota indictarum contributionum præfatas ditiones & Principatus contingente nihil solvere vel præstare teneatur, ac præterea; Si dictis ditionibus ac Principatibus sive contributionibus residui aliquid adhuc solvendum incumberet, quod id quoque Suæ Serenitati remissum, ac vigore hujus conventionis cessum esset. Quod vero ad reliqua bis centena millia Thalerorum Imperialium attinet, ea à nobis, sive nostro nomine suæ Seren. ad id instructis Mandatariis intra terminum trium mensium à dato vigesimo quarto Octobris computandorum in nostra & sacri Imperii Civitate Hamburgensi infallibiliter numerari debeant. Ac nos ea omnia, quæ dicti nostri Legati Plenipotentiarii virtute suarum plenipotentiarum, tam in hoc particulari recessu quam ipso pacis tractatu promiserunt adimplere intendamus ac parati simus. Idcirco iterum declaramus ex certa scientia ac vigore præsentium pro nobis & successoribus nostris Romanorum Imperatoribus & Regibus, tum Regnis quoque & Provinciis nostris hæreditariis, recipientes in nos & promittentes, quod omne id, quod in supradicto inter nostros & supradictæ Serenitatis suæ Legatos Plenipotentiarios convento recessu particulari continetur, firmiter observare volumus & debemus sine dolo & fraude. In cujus rei fidem ac majus robur præsentes manu propria subscripsimus, & sigilli nostri impressione communiri jussimus. Quæ dabantur Viennæ die decima quarta mensis Decembris Anno Domini Millesimo Sexcentesimo quadragesimo octavo, Regnorum nostrorum Romani Duodecimo, Hungarici vigesimo quarto, Bohemici vero vigesimo secundo.

FERDINANDUS.

Vt. Ferdinandus Comes Curtius

Ad mandatum sacræ Cæsareæ Majestatis proprium.

J. Walderode.

Visum est & ipsam Legatorum inter se conventionem heic inserere, eo fortius dispellendis calumniis, velut secreto hoc articulo sacra Evangelica per Cæsareas ditiones vendita forent.

Cum inter cætera, quæ Serenissimæ Reginæ Sueciæ, ut sibi pro locorum hoc bello tum in Imperio, tum in terris & Regnis Imperatoris hæreditariis occupatorum restitutione satisfieret, pacique publicæ in Imperio restaurandæ condigne prospiceretur, præstari debere conventa sunt etiam hoc actum sit, ut nomine sacræ Cæsareæ Majestatis dictæ Reginæ sexcenta Thalerorum Imperialium millia exsolverentur: Ideo declarant suæ Majestatis plenipotentiarii, & vigore suæ plenipotentiæ promittunt; quadringenta talerorum Imperialium millia de futuris Imperii collectis, quæ de consensu S. Rom. Imperii Electorum, Principum & Ordinum in Comitiis Imperialibus indicentur, pro ea parte, quæ Coronæ Sueciæ respectu provinciarum, terrarum & locorum præsenti pacis tractatu cessorum exsolvenda incumbet, defalcari oportere; adeo ut in futurum dicta Corona pro dictis Provinciis, terris & locis nullas prorsus Imperatoris & Imperii collectas præstare teneatur donec tota ista summa quadringentorum millium Imperialium thalerorum compensata fuerit. Si quid etiam ex antehac indictis Imperii collectis restiterit, quod dictæ provinciæ forte solvere tenebantur, id quoque virtute præsentis conventionis Serenissimæ Reginæ cessum, remissumque esto. Quod autem reliqua ducenta Imperialium thalerorum millia

1648. *millia attinet, ea summa nomine Cæsareæ Majestatis Serenissimæ Reginæ Officialibus, sufficiente ad id mandato instructis Hamburgi a die pacis conclusæ & subscriptæ intra menses tres infallibiliter & bona fide numerabitur, & expendetur. Actum Osnabrugis die 18. Febr. A°. 1647.*

M. C. de Trautmansdorff.
J. Maximilianus C. de Lamberg.
Joannes Crane. Isaacus Volmar.

Instrumentum Pacis Gallicum.

Notum sit universis & singulis, quorum interest, aut quomodolibet interesse potest, postquam à multis annis orta in Imperio Romano dissidia, motusque civiles eousque increverunt, ut non modo universam Germaniam, sed & aliquot finitima Regna, potissimum vero Galliam ita involverint, ut diuturnum & acre exinde natum sit bellum; primo quidem inter Serenissimum & Potentissimum Principem ac Dominum, Dominum FERDINANDUM *secundum, Electum Romanorum Imperatorem semper Augustum, Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ Regem, Archi Ducem Austriæ, Ducem Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, Marchionem Moraviæ, Ducem Luxemburgiæ, Superioris ac Inferioris Silesiæ, Wurtembergiæ & Teckæ, Principem Sueviæ, Comitem Habspurgi, Tyrolis, Kyburgi & Goritiæ, Marchionem Sacri Rom. Imperii, Burgoviæ ac Superioris & Inferioris Lusatiæ, Dominum Marchiæ Sclavonicæ, Portus Naonis & Salinarum inclitæ memoriæ, cum suis Fœderatis & adhærentibus ex una. Et Serenissimum ac Potentissimum Principem ac Dominum* LUDOVICUM *XIII. Galliarum & Navarræ Regem Christianissimum, inclitæ memoriæ, ejusque Fœderatos & Adhærentes ex altera parte. Deinde post eorum è vita decessum inter Serenissimum & Potentissimum Principem & Dominum. Dominum* FERDINANDUM *III. Electum Romanorum Imperatorem semper Augustum, Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ Regem, Archi Ducem Austriæ, Ducem Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, Marchionem Moraviæ, Ducem Luxemburgiæ, Superioris ac Inferioris Silesiæ, Wurtembergæ & Teckæ, Principem Sueviæ, Comitem Habsburgi, Tyrolis, Kyburgi & Goritiæ, Marchionem Sacri Romani Imperii, Burgoviæ, ac Superioris & Inferioris Lusatiæ, Dominum Marchiæ Sclavonicæ, Portus Naonis & Salinarum, cum suis Fœderatis & Adhærentibus ex una: Serenissimum ac Potentissimum Principem ac Dominum,* LUDOVICUM *XIV. Galliarum & Navarræ Regem Christianissimum, ejusque Fœderatos Adhærentes ex altera parte, unde multa Christiani sanguinis effusio, cum plurimarum Provinciarum desolatione secuta est. Tandem Divina Bonitate factum esse, ut annitente Serenissima Republica Veneta, cujus consilia difficillimis Christiani Orbis temporibus publicæ saluti & quieti nunquam defuere, utrinque de Pace Universali suscepta sit cogitatio, in eumque finem ex mutua partium conventione, Hamburgi die 25. stylo novo, vel die 15. stylo veteri Decembris, Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo primo inita, constituta sit dies undecima stylo novo, vel prima stylo veteri Mensis Julii, Anno Domini 1643. congressus Plenipotentiariorum* MONASTERII & OSNABRUGIS *Westphalorum instituendo. Comparentes igitur statuto tempore & loco utrinque legitime constituti Legati Plenipotentiarii, a parte quidem Imperatoris Illustrissimi & Excellentissimi Domini, Dominus Maximilianus Comes a Trautmansdorff & Weinsberg Baro in Gleichenberg, Neostadii ad Cocrum, Negau, Bergau, & Totzenbach, Dominus in Teinitz, Eques Aurei Velleris, Consiliarius Secretus & Camerarius Sac. Cæs. Majestatis, ejusque Aulæ supremus Præfectus. Dominus Joannes Ludovicus Comes a Nassaw, Catzenelenbogen, Vianden & Dietz, Dominus in Beilstein, Consiliarius Secretus Imperatoris, & Aurei Velleris Eques. Dominus Isaacus Volmarus I.V.D. Sereniss. Domini Archi-Ducis Ferdinandi Caroli Consiliarius, ejusque Cameræ Præses. A parte vero Regis Christianissimi, Celsissimus Princeps Dominus Henricus d'Orleans, Dux de Longueville, & d'Estouteville, Princeps & Supremus Comes de Newcastel, Comes de Dunois & de Tancarville, Conestabilis hæreditarius Normanniæ, ejusdemque Provinciæ Gubernator & locum tenens Generalis, Centum Cataphractorum Equitum Dux, & Ordinum Regiorum Eques, &c. Illustrissimi Item ac Excellentissimi Domini, Dominus Claudius de Mesmes, Comes d'Avaux, dictorum Ordinum Commendator, unus ex Præfectis ærarii Regis & Regni Gallici Minister, &c. Et Dominus Abel Servien, Comes de la Roche, des Aubiers, etiam unus ex Regni Gallici Ministris, &c. interventu & opera Illustriss. & Excellentissimi Legati Senatorisque Veneti, Domini Aloysii Contareni, Equitis, qui Mediatoris munere procul a partium studio, totos pene quinque annos impigre perfunctus est. Post invocatum Divini Numinis auxilium mutuasque Plenipotentiariorum tabulas quarum apographa sub finem hujus Instrumenti de verbo ad verbum inserta sunt, rite commutatas, præsentibus, & consentientibus Sac. Rom. Imperii Electoribus, Principibus, ac Statibus ad Divini Numinis gloriam & Christianæ Reipublicæ salutem in mutuas Pacis & amicitiæ leges consenserunt & convenerunt tenore sequenti.* 1648.

PAX sit Christiana, Universalis, & perpetua veraque & sincera Amicitia inter Sacram Majest. Cæsaream & Sac. Majest. Christianissimam, nec non inter omnes & singulos Fœderatos & Adhærentes dictæ Majestatis Cæsareæ, Domum Austriacam eorumque Heredes & Successores, Præcipue vero Electores, Principes & Status Imperii ex Una: & omnes & singulos Fœderatos dictæ Majestatis Christianissimæ, eorumque hæredes ac Successores: Imprimis Serenissimam Reginam Regnumque Sueciæ ac respective Electores, Principes Statusque Imperii ex altera parte; Eaque ita sincere serioque servetur & colatur, ut utraque pars alterius utilitatem, honorem ac commodum promoveat, omnique ex parte & Universi Romani Imperii, cum Regno Galliæ, & vicissim Regni Galliæ cum Romano Imperio fida vicinitas & cura studiorum Pacis atque amicitiæ cultura revirescant, & reflorescant. Sit utrinque perpetua oblivio & Amnistia omnium eorum quæ ab initio horum motuum quocunque loco modove ab una vel altera parte ultro citroque hostiliter facta sunt, ita ut nec eorum nec ullius alterius rei causa vel prætextu alter alteri posthac quidquam hostilitatis aut inimicitiæ, molestiæ vel impedimenti quoad personas statum, bona vel securitatem, per se vel per alios, clam aut palam, directe, vel indirecte specie juris aut via facti in Imperio aut usquam extra illud, non obstantibus ullis prioribus pactis in contrarium facientibus, inferat vel inferri faciat, aut patiatur, sed omnes & singula hinc inde tam ante Bellum quam in Bello verbis, scriptis aut factis illata injuria violentiæ, hostilitates, damna, expensæ absque omni personarum rerumve respectu, ita penitus abolita sint, ut quidquid eo nomine alter adversus alterum prætendere posset, perpetua sit oblivione sepultum.

Et ut eo sincerior Amicitia mutua securitas inter Imperatorem, Regem Christianissimum, Electores, Principes & Status Imperii posthac servetur (salvo assecurationis articulo infra descripto,) alter alterius hostes præsentes aut futuros, nullo unquam titulo vel prætextu, vel ullius controversiæ bellive ratione contra alterum armis, pecunia, milite, commeatu aliterve juvet, aut ullis copiis, quæ contra aliquem hujus pacificationis consortem

1648. fortem à quocunque duci contigerit, receptum, stativa, transitum indulgeat. Circulus quidem Burgundicus sit maneatque membrum Imperii, post controversias inter Galliam Hispaniamque sopitas hac Pacificatione comprehensus. Bellis tamen in eo jam vertentibus, nec Imperator nec ullus Imperii Status se immisceat. In futurum vero si inter ea Regna controversiæ oriantur, firma semper maneat inter universum Imperium & Reges Regnumque Galliæ, de mutuis hostibus non juvandis, supradicta reciproca obligationis necessitas: singulis tamen Statibus liberum sit huic illive Regno extra Imperii limites suppetias ferre, non tamen aliter quam secundum Imperii constitutiones. Controversia Lotharingica vel arbitris utrinque nominandis submittatur, vel tractatu Gallo-Hispanico, vel alia amicabili via componatur, liberumque sit tam Imperatori, quam Electoribus, Principibus & Statibus Imperii ejus compositionem amicabili interpositione, aliisque pacificis officiis juvare ac promovere, non tamen armis aut bellicis mediis.

Juxta hoc amicitiæ mutuæ & universalis Amnestiæ fundamentum, universi & singuli Sacri Romani Imperii Electores, Principes, Status (comprehensa immediata Imperii nobilitate) eorumque Vasalli, subditi, Cives & Incolæ, quibus occasione Bohemiæ, Germaniæ vel motuum vel Fœderum hinc inde contractorum, ab una vel altera parte aliquid præjudicii aut damni quocunque modo vel prætextu illatum est tam quoad Ditiones & Bona Feudalia, subfeudalia & allodialia, quam quoad dignitates, immunitates, Jura & privilegia restituti sunto plenarie in eum utrinque statum in Sacris & Profanis, quo ante destitutionem gavisi sunt, aut Jure gaudere potuerunt, non obstantibus, sed annullatis quibuscunque interim in contrarium factis mutationibus.

Quod si restituendorum Bonorum & Jurium Possessores, exceptionibus se justis munitos existimaverint, ea quidem restitutionem nequaquam impedient hæc tamen peracta coram competenti Judice examinentur.

Et quamvis ex hac præcedenti regula generali facile dijudicari possit, qui & quatenus restituendi sint, tamen ad instantiam aliquorum de quibusdam gravioris momenti causis, prout sequitur, specialiter mentionem fieri placuit, ita tamen, ut qui expresse non nominati vel expuncti sunt, propterea pro omissis vel exclusis non habeantur.

Cum Arrestum quod mobilibus ad Principem Electorem Trevirensem spectantibus, & in Ducatum Luxemburgensem translatis Imperator per Concilium Provinciale ante hac imponi curavit, relaxatum quidem & abolitum, attamen ad quorundam instantiam iterum renovatum, insuper etiam sequestrum Præfecturæ Bruch ad Archi-Episcopatum, & medietatem Domini sancti Joannis, ad Joannem Rheinhardum de Soeteren spectantem a præfato Concilio inductum est, concordatis inter Electorem Trevirensem & Ducatum Burgundiæ publica Imperii interventione Anno 1548. Augustæ Vindelicorum erectis repugnet; Conventum est, ut prædictum Arrestum & sequestrum a Concilio Luxemburgensi quantocius tollatur, dicto Domino Electori bona sua, Præfectura ea, Dominium, tam Electoralia quam Patrimonialia una cum fructibus sequestratis relaxentur & tradantur, ac si quid forte amotum fuerit, reponatur, pleneque atque integre restituatur, impetrantibus ad Judicem Principis Electoris in Imperio competentem, pro obtinenda juris & justitiæ administratione, remissis.

Quod autem ad Castra Ehrenbreitstein & Hamerstein attinet, Imperator tempore & modo infra in Articulo Executionis definitis, præsidia inde deducet, aut deduci curabit, illaque Castra in manus Domini Electoris Trevirensis, ejusdemque Capituli Metropolitani pari potestate pro Imperio & Electoratu custodienda tradat, quo nomine & Capitaneus & novum præsidium ibi ab Electore constituendum juramento fidelitatis pro ipso ejusque Capitulo pariter obstringi debebunt. 1648.

Deinde vero Causam Palatinam Conventus Monasteriensis & Osnabrugensis eo deduxit, ut ea de re jam diu mota lis dirempta sit modo sequenti.

Et primo quidem quod attinet Domum Bavaricam, Dignitas Electoralis, quam Electores Palatini ante hac habuerunt, cum omnibus Regaliis, Officiis, Præcedentiis, Insigniis & juribus quibuscunque ad hanc dignitatem spectantibus, nullo prorsus excepto, ut & Palatinatus Superior totus, una cum Comitatu Cham, cum omnibus eorum appertinentiis, Regaliis, ac Juribus; sicut hactenus ita & imposterum maneat penes Dominum Maximilianum Comitem Palatinum Rheni, Bavariæ Ducem ejusque Liberos, totamque Lineam Guilhelmianam, quamdiu masculi ex ea superstites fuerint.

Vicissim Dominus Elector Bavariæ, pro se, hæredibus ac successoribus, totaliter renuntiet debito Tredecim Millionum, omnique prætensioni in Austriam Superiorem, & statim a publicata Pace, omnia Instrumenta desuper obtenta Cæsareæ Majestati ad cassandum & annullandum extradat.

Quod ad Domum Palatinam attinet, Imperator cum Imperio publicæ tranquillitatis causa consensit, ut vigore præsentis Conventionis institutus sit Electoratus Octavus, quo Dominus Carolus Ludovicus Comes Palatinus Rheni, ejusque hæredes & agnati totius Lineæ Rudolphinæ, juxta Ordinem succedendi in Aurea Bulla expressum, deinceps fruantur, nihil tamen juris præter simultaneam investituram ipsi Domino Carolo Ludovico, aut ejus successoribus, ad ea quæ cum dignitate Electorali Domino Electori Bavariæ, totique Lineæ Guilhelmianæ attributa sunt, competat.

Deinde ut Inferior Palatinatus totus cum omnibus & singulis Ecclesiasticis & Secularibus bonis, juribus & appertinentiis, quibus ante motus Bohemicos Electores Principesque Palatini gavisi sunt, omnibusque Documentis, Regestis, rationariis & cæteris actis huc spectantibus, eidem plenarie restituantur, cassatis iis, quæ in contrarium acta sunt, idque authoritate Cæsarea effectum iri, ut neque Rex Catholicus, neque ullus alius, qui exinde aliquid tenet, se huic restitutioni ullo modo opponat.

Cum autem certa quædam præfectura Stradæ Montanæ, antiquitus ad Electorem Moguntinensem pertinentes, Anno demum Millesimo, quadringentesimo sexagesimo tertio, pro certa pecuniæ summa Palatinis, cum pacto perpetuæ reluitionis oppignoratæ fuerint, ideo Conventum est, ut hæ Præfecturæ penes modernum Dominum Electorem Moguntinensem, ejusque in Archi-Episcopatu Moguntinensi Successores permaneant, dummodo pretium pignorationis sponte oblatum, intra terminum executioni conclusæ Pacis præfixum, parata pecunia exsolvat, cæterisque ad quæ juxta tenorem literarum oppignorationis tenetur, satisfaciat.

Electori quoque Trevirensi tanquam Episcopo Spirensi, Episcopo item Wormatiensi, jura quæ prætendunt in Bona quædam Ecclesiastica intra Palatinatus inferioris Territorium sita, coram competenti Judice prosequi liberum esto, nisi de his inter utrumque Principem amice conveniatur.

Quod si vero contigerit Lineam Guilhelmianam Masculinam prorsus deficere, superstite Palatina, non modo Palatinatus Superior, sed etiam dignitas Electoralis, quæ penes Bavariæ Duces fuit, ad eosdem superstites Palatinos, interim simultanea investitura gavisuros, redeat, Octavo tunc Electoratu prorsus expungendo. Ita tamen Palatinatus Superior hoc casu ad Palatinos superstites redeat, ut hæredibus allodialibus Electoris Bavariæ actiones & Beneficia, quæ ipsis ibidem de jure competunt, reservata maneant.

1648. *Pacta quoque gentilitia inter Domum Electoralem Heidelbergensem & Neoburgicam, a prioribus Imperatoribus super Electorali successione confirmata, ut & totius Lineæ Rudolphinæ Jura, quatenus huic dispositioni contraria non sunt, salva rataque maneant.*

Adhæc si quæ Feuda Juliacensia aperta esse competenti via juris evictum fuerit, ea Palatinis evacuentur.

Præterea ut dictus Dominus Carolus Ludovicus aliquatenus liberetur onere prospiciendi Fratribus de appenagio; Cæsarea Majestas ordinabit, ut dictis suis Fratribus quadringenta Imperialium Thalerorum millia intra quadriennium; ab initio Anni venturi 1649. numerandum expendantur, singulisque Annis centena millia solvantur, una cum annuo censu quinque de centum computatis.

Deinde tota Domus Palatina, cum omnibus & singulis qui ei quocunque modo addicti sunt aut fuerunt; præcipue vero Ministri qui ei in hoc Conventu, aut alias operam suam navarunt, ut & omnes Palatinatus exules fruantur Amnestia Generali supra descripta, pari cum cæteris in ea comprehensis jure & hac transactione, singulariter in puncto Gravaminum plenissime.

Vicissim Dominus Carolus Ludovicus cum fratribus, Cæsareæ Majestati obedientiam & fidelitatem, sicut cæteri Electores Principesque Imperii præstent, ac insuper Palatinatui Superiori pro se & Hæredibus suis, tum ipse, tum ejus Fratres, donec ex Linea Guilhelmiana heredes legitimi & masculi superfuerint renuncient.

Cum autem de ejusdem Principis Viduæ, Matri, sororibusque præstando Victalitio & dote constituenda mentio injiceretur, pro benevolo Sacræ Cæsareæ Majestatis in Domum Palatinam affectu promissum est, dictæ Viduæ Matri pro Victalitio semel pro semper, viginti Thalerorum Imperialium millia, singulis autem sororibus dicti Domini Caroli Ludovici, quando nuptum elocatæ fuerint dena Thalerorum Imperialium millia, nomine Suæ Majestatis exsolutum iri, de reliquo vero ipsis idem Princeps Carolus Ludovicus satisfacere teneatur.

Comites in Leiningen & Daxburg, sæpe dictus Dominus Carolus Ludovicus ejusque Successores in Palatinatu Inferiori nulla in re turbent, sed Jure suo a multis retro seculis obtento, & a Cæsaribus confirmato, quiete, ac pacifice uti frui permittant.

Liberam Imperii Nobilitatem per Franconiam, Sueviam & tractum Rheni, cum districtibus appertinentibus in suo statu immediato inviolate relinquat.

Feuda etiam ab Imperatore in Baronem Gerhardum de Waldenburg, dictum Schenkhern, Nicolaum Georgium Reigersberger Cancellarium Moguntinum, & Henricum Brömbser Baronem de Rudesheim. Item, ab Electore Bavariæ, in Baronem Joannem Adolphum Wolff, dictum Metternich collata, rata maneant, teneantur tamen ejusmodi Vasalli Domino Carolo Ludovico, velut Domino directo ejusque Successoribus Juramentum fidelitatis præstare, atque ab eodem Feudorum suorum renovationem petere.

Augustanæ Confessionis consortibus, qui in possessione Templorum fuerant, interque eos Civibus & Incolis Oppenheimensibus, servetur Status Ecclesiasticus Anni millesimi sexcentesimi vicesimi quarti, cæterisque id desideraturis Augustanæ Confessionis Exercitium, tam publice in Templis ad statas horas, quam privatim in ædibus propriis, aut alienis ei rei destinatis, per suos aut vicinos verbi Divini Ministros peragere liberum esto.

Paragraphi Princeps Ludovicus Philippus, &c. Princeps Fridericus, &c. & Princeps Leopoldus Ludovicus, &c. hic eodem modo inserti intelliguntur, prout in Instrumento Cæsareo-Suecico continentur.

Controversia, quæ vertitur inter Episcopos respective Bambergensem & Herbipolensem, ac Marchiones Brandenburgicos, Culmbachi & Onolzbachi de Castro, Oppido, Præfectura & Monasterio Kitzingen in Franconia ad Mœnum, aut amicabili compositione, aut summaria Juris processu terminetur intra biennium, sub pœna perdendæ prætensionis imponenda tergiversanti, interim dictis Dominis Marchionibus restituatur nihilominus Fortalitium Wiltzburg in eum Statum, qui tempore traditionis descriptus fuit, ex conventione & promisso. 1648.

Conventio inita circa alimenta Domini Christiani Wilhelmi Marchionis Brandenburgici hic repetita censeatur, prout continetur Articulo decimo quarto Instrumenti Cæsareo-Suecici.

Rex Christianissimus tempore & modo inferius definitis circa deductionem præsidiorum, restituet Duci Wurtenbergico Civitates & fortalitia Hohentwiel, Schorendorff, Tubingen, aliaque omnia loca sine ulla reservatione, quæ in Ducatu Wurtenbergico Præsidiis suis tenet. In reliquis Paragraphus Domus Wurtenbergi, &c. sicut in Instrumento Cæsareo-Suecico insertus est, hic insertus intelligatur.

Principes quoque Wurtenbergici Lineæ Montpelgardensis restituantur in omnes suas Ditiones in Alsatia vel ubicunque sitas, & nominatim in duo Feuda Burgundica, Clerval & Passavant, & ab utraque parte redintegrentur in eum statum, jura & prærogativas, quibus ante initium horum bellorum gavisi sunt.

Fridericus Marchio Badensis & Hochbergensis, ejusque Filii & Hæredes, cum omnibus qui iisdem quocunque modo inservierunt, aut adhuc dum inserviunt, cujuscunque nominis aut conditionis sint, gaudeant & fruantur supra Articulo secundo & tertio descripta Amnestia cum omnibus suis Clausulis & Beneficiis, ejusque vigore restituantur plenissime in eum statum in Sacris & Profanis, in quo ante exortos Bohemiæ motus fuit Dominus Georgius Fridericus Marchio Badensis & Hochbergensis quoad Marchionatum Inferiorem Badensem, qui vulgo sub appellatione Baden Durlach venit, Itemque quoad Marchionatum Hochbergensem; tum etiam quoad Ditiones Röttelen, Badenweiler & Sausenberg, non obstantibus, sed annullatis quibuscumque interim in contrarium factis mutationibus. Deinde restituantur Marchioni Friderico Præfectura Stein & Renchingen, absque onere æris alieni interea temporis a Marchione Guilielmo contracti, ratione fructuum, interesse, aut sumptuum per transactionem Etlingæ Anno Domini millesimo, sexcentesimo vicesimo nono initam, dicto Guilielmo Marchioni Badensi cessa, cum omnibus juribus, Documentis Literariis, aliisque pertinentiis, ita ut tota illa actio sumptuum, ac fructuum perceptorum & percipiendorum, cum omni damno & interesse, a tempore primæ occupationis numerando, sublata penitus & extincta sit. Annua quoque pensitatio ex Marchionatu Inferiori, Marchionatui Superiori pendi solita, virtute præsentium penitus sublata, annullata, & annihilata sit, nec eo nomine quicquam vel de præterito, vel de futuro, imposterum unquam prætendatur vel exigatur; Alternetur etiam imposterum inter utramque Lineam Badensem, Inferioris scilicet & Superioris Marchionatus Badensis Præcedentia & Sessio in Comitiis; & Circuli Suevici, aliisque universalibus vel particularibus Imperii, aut quibuscumque, Conventibus, pro nunc tamen eadem præcedentia penes Marchionem Fridericum, dum superstes erit, permanente. De Baronatu Hohengeroltzegk Conventum est, ut si Domina Principissa Badensis prætensa sua jura in dicto Baronatu Documentis Authenticis sufficienter probaverit, restitutio statim post latam desuper sententen-

1648. *sententiam fiat cum omni causa omnique jure vigore documentorum competenti. Cognitio autem hæc finiatur à die publicatæ Pacis intra biennium. Nullæ denique actiones, transactiones vel exceptiones generales vel speciales clausulæ in hoc Instrumento Pacis comprehensa, (quibus omnibus per expressum & in perpetuum vigore hujus derogatum sit) ab una vel altera parte ullo unquam tempore contra hanc specialem Conventionem allegentur vel admittantur.*

Paragraphi, Dux de Croy &c. Quod Controversiam Nassaw-Siegen &c. Comitibus Nassaw-Sarepontanis &c. Domus Hanoica &c. Joannes Albertus Comes Solmensis &c. Itemque restituantur Domus Solms Hohensolms &c. Comites de Isenburg &c. Rheingravii &c. Vidua Domini Ernesti Comitis Sainensis &c. Castrum & Comitatus Falckenstein &c. Restituatur etiam Domus VValdeck &c. Joachimus Ernestus Comes Ottingensis &c. Item Domus Hohenloica &c. Fridericus Ludovicus &c. Domus Erbacensis &c. Vidua & Haredes Comitis a Brandenstein &c. Baro Paulus Kevenhüller &c. Hic iisdem verbis inserti intelligantur prout in Instrumento Cæsareo-Suecico continentur.

Contractus, permutationes, transactiones, obligationes & instrumenta debiti vi metuve seu Statibus seu subditis illicite extorta, prout in specie queruntur Spira, Weissenburgum ad Rhenum, Landavia, Reutlingen, Hailbronna, aliique, ut & redemptæ cessæque actiones abolita atque ita annullata sunto, ut ullum judicium actionemve eo nomine intentare minime liceat. Quod si vero Debitores instrumenta crediti: vi metuve creditoribus extorserint, ea omnia restituantur; actionibus desuper solutis.

Debita sive emptionis, venditionis, annuorum redituum, sive alio nomine vocentur, si ab una alterave belligerantium parte in odium creditorum violenter extorta sint, contra debitores veram violentiam & realem solutionem intercessisse allegantes, & se ad probandum offerentes, nulli Processus executivi decernantur, nisi his exceptionibus prævia plenaria causæ cognitione decisis. Processu desuper instituto a Pacis publicatione infra biennium finiendo sub pœna perpetui silentii contumacibus imponenda. Processus autem hactenus eo nomine contra ipsos decreti, una cum transactionibus & promissionibus pro futura creditorum restitutione factis tollantur & enerventur, salvis tamen iis pecuniarum summis, quæ flagrante bello pro aliis ad avertenda majora eorum pericula & damna bono animo & intentione erogatæ sunt.

Sententia tempore belli de rebus mere secularibus pronunciata, nisi processus vitium & defectus manifeste pateat, vel in continenti demonstrari possit, non quidem omnino sint nulla, ab effectu tamen rei judicatæ suspendantur: donec acta Judicialia (si alterutra pars intra semestre ab inita Pace spatium, petiverit revisionem) in Judicio competenti modo ordinario vel extraordinario in Imperio usitato revideantur, & æquabili jure ponderentur, atque ita dicta sententia vel confirmentur vel emendentur, vel si nulliter lata sint, plane rescindantur.

Si quæ etiam Feuda Regalia vel privata ab Anno millesimo-sexcentesimo-decimo-octavo non fuerant renovata, nec interim eorum nomine præstita servitia, nemini id fraudi esto, sed tempus repetendæ Investituræ a die factæ Pacis cedere incipiat.

Tandem omnes & singuli tam bellici Officiales militesque, quam Consiliarii & Ministri togati Civiles & Ecclesiastici, quocunque nomine aut conditione censentur, qui uni alterive parti, earundemve Fœderatis aut adhærentibus, toga vel sago militarunt, a summo ad infimum; ab infimo ad summum absque ullo discrimine vel exceptione, cum uxoribus, liberis, hæredibus, successoribus, servitoribus, quoad personas & bona in eum vitæ, famæ, honoris, conscientiæ, libertatis Jurium & privilegiorum statum, quo ante dictos motus gavisi sunt, aut jure gaudere potuerunt, utrinque restituti sunto, nec eorum personis aut bonis ullum creator præjudicium, ullave actio vel accusatio intentator, multo minus ulla pœna damnumve quocunque prætextu irrogator. Et hæc quidem omnia quoad illos, qui Cæsareæ Majestatis & Domus Austriacæ subditi & vasalli non sunt, plenissimum effectum habeant. 1648.

Qui vero subditi & vasalli hæreditarii Imperatoris & Domus Austriacæ sunt, eadem gaudeant Amnestia, quoad personas, vitam, famam & honores, habeantque securum reditum in pristinam patriam, ita tamen ut se teneantur accommodare legibus patriis Regnorum & Provinciarum.

Quantum autem eorundem bona concernit, si ea, antequam in Coronæ Galliæ Sueciæve partes transierunt, confiscatione aut alio modo amissa fuere, etsi Plenipotentiarii Suecici diu multumque institerint, ut iis etiam illa restituerentur, tamen cum Sacræ Cæs. Majestati hac in re ab aliis nihil præscribi, nec ob Cæsareanorum constantem contradictionem aliter transigi potuerit, Ordinibusque Imperii ea propter bellum continuare, è re Imperii non fuerit visum, porro quoque amissa sunto ac modernis possessoribus permanento. Illa vero bona quæ ipsis post eam ob causam quod pro Gallis aut Suecis contra Cæsarem Domumque Austriacam arma sumpsissent, iisdem qualia nunc sunt, absque refusione tamen sumptuum & fructuum perceptorum, aut damni dati restituantur.

De cætero in Bohemia aliisque quibuscunque Provinciis Hæreditariis Imperatoris, Augustanæ Confessioni addictis subditis vel creditoribus, eorumve hæredibus pro privatis suis prætensionibus, si quas habent, & earum nomine actiones intenderint aut prosecuti fuerint, jus & Justitia æque ac Catholicis citra respectum administretur.

A dicta tamen universali restitutione excepta sunto, quæ restitui vel redhiberi nequeunt mobilia & se moventia, fructus percepti, authoritate belligerantium partium interversa, itemque tam destructa, quam publicæ securitatis causa in alios usus conversa ædificia publica & privata, sacra & profana, nec non deposita publica vel privata hostilitatis intuitu confiscata, legitime vendita, sponte donata.

Quia vero etiam causa Juliacensis Successionis inter interessatos, nisi præveniatur, magnas aliquando turbas in Imperio excitare posset; Ideo conventum est, ut ea quoque Pace confecta, ordinario processu coram Cæsarea Majestate vel amicabili compositione, vel alio legitimo modo sine mora dirimatur.

Cum etiam ad majorem Imperii tranquillitatem stabiliendam, de controversiis circa Bona Ecclesiastica & libertatem Exercitii Religionis his ipsis de Pace Universali Congressibus certa quædam compositio inter Cæsarem, Electores, Principes & Status Imperii inita atque Instrumento Pacis cum Plenipotentiariis Reginæ & Coronæ Sueciæ erecto inserta fuerit, placuit eandem compositionem ut & illam de qua inter eosdem ratione eorum qui Reformati vocantur convenit, præsenti quoque Tractatu firmare & stabilire eo plane modo, ac si de verbo ad verbum huic inserta legeretur Instrumento.

Circa causam Hasso-Cassellanam conventum est, ut sequitur.

Primo omnium, Domus Hasso-Cassellana, omnesque ejus Principes, maxime Domina Amelia Elisabetha Hassiæ Landgravia, ejusque Filius, Dominus Wilhelmus illorumque Hæredes, Ministri, Officiales, Vasalli, subditi, milites & alii quocunque modo illis addicti, nullo prorsus excepto, non obstantibus contrariis Pa-

1648. *ctis, Processibus, Proscriptionibus, Declarationibus, Sententiis, Executionibus & Transactionibus, sed illis omnibus, ut & actionibus vel prætensionibus ratione damnorum & injuriarum, tam neutralium quam belligerantium; annullatis Universalis Amnestiæ supra sancita, & ad initium belli Bohemici, cum plenaria restitutione reducta (exceptis Cæsareæ Majestatis & Domus Austriacæ Vasallis & subditis hæreditariis, quemadmodum de iis in §. Tandem omnes, &c. disponitur) omniumque Beneficiorum, ex hac & Religiosa Pace provenientium pars cum cæteris Statibus jure prout in Articulo incipiente, Unanimi, &c. disponitur, plenariè participes sunto.*

Secundo, Domus Hasso-Cassellana, ejusque Successores Abbatiam Hirsfeldensem cum omnibus appertinentiis Secularibus & Ecclesiasticis, sive intra, sive extra Territorium (ut Præpositura Gellingen) sitis, salvis tamen juribus, quæ Domus Saxonica a tempore immemoriali possidet, retineant; & eo nomine Investituram a Cæsarea Majestate toties, quoties casus evenerit, petant & fidelitatem præstent.

Tertio, Jus directi & utilis Dominii in Præfecturas Schaumburg, Bückenburg, Saxenhagen & Statthagen, Episcopatui Mindano antehàc assertum & adjudicatum, porro ad Dominum Wilhelmum modernum Hassiæ Landgravium, ejusque Successores plenariè in perpetuum citra ulteriorem dicti Episcopatus, aut alterius cujusvis contradictionem aut turbationem pertineat, salva tamen transactione inter Christianum Ludovicum Ducem Brunsvico-Luneburgensem & Hassiæ Landgraviam, Philippumque Comitem de Lippe inita. Firma etiam manente, quæ inter eandem Landgraviam & dictum Comitem inita est, Conventione.

Conventum præterea est, ut pro locorum hoc bello occupatorum restitutione, & indemnitatis causa Dominæ Landgraviæ Hassiæ Tutrici, ejusque Filio, hujusve Successoribus Hassiæ Principibus, ex Archi-Episcopatibus Moguntinensi & Coloniensi, Episcopatibus item Paderbornensi, Monasteriensi & Abbatia Fuldensi Sexies-centena-millia Dalerorum Imperialium, bonitate Imperialibus Constitutionibus modernis correspondentium, intra spacium novem Mensium à tempore Ratificationis Pacis computandum, Cassellis solventium periculo & sumptibus pendantur, ne contra promissam solutionem ulla exceptio ullusve prætextus admittatur, multo minus summa conventa ullo arresto afficiatur.

Ut etiam Domina Landgravia de solutione tanto securior sit, sequentibus conditionibus retineat Neuss, Coesfeldt & Newhauss, inque iis locis sua, sibique solum obligata præsidia habeat, ea quidem lege, ut præter Officiales & alias personas in præsidiis necessarias dictorum trium locorum præsidia conjunctim non excedant numerum mille ducentorum peditum, & centum Equitum Dominæ Landgraviæ dispositioni relicto, quot cuivis dictorum locorum peditum & equitum imponere, quemve huic vel illi præsidio præficere velit.

Præsidia autem secundum ordinationem de sustentatione Officialium & militum Hassiacis hactenus consuetam alantur, & quæ ad conservanda fortalitia necessaria sunt, præstentur ex Archi & Episcopatibus, in quibus dicta Arx & Civitates sunt sitæ, absque Summæ supra nominatæ diminutione. Integrum autem sit ipsis Præsidiis contra morosos & tardantes, sed non ultra debitam summam exequi; Jura autem Superioritatis & Jurisdictio tam Ecclesiastica quam Secularis, & reditus nominatarum Arcis & Civitatum Domino Archi-Episcopo Coloniensi sint salva.

Quamprimum vero post ratificatam Pacem Dominæ Landgraviæ Trecenta-millia Dalerorum Imperialium fuerint exsoluta, restituta Neussia, retineat Coesfeldt solum & Newhuss, ita tamen ut præsidium Neussianum in Coesfeldt & Newhauss non deducat, vel ejus nomine quicquam ulterius exigat: nec Præsidia in Coesfeldt numerum sexcentorum peditum, & quinquaginta equitum, in Newhauss autem centum peditum excedant. Sin autem intra terminum novem Mensium Dominæ Landgraviæ integra Summa non dependatur, non tantum Coesfeldt & Newhauss, donec plenaria subsecuta fuerit solutio, sed etiam pro residuo summæ, ejusque centenis, quinque annuatim Imperiales, donec residuum summæ exsolutum fuerit, pensionis nomine solvantur, & tot Præfecturarum ad supra nominatos Archi- & Episcopatus, atque Abbatiam pertinentium, & Hassiæ Principatui vicinarum, quot præstandis & exsolvendis pensionibus sufficiunt, Quæstores & Receptores Dominæ Landgraviæ Juramento obstringantur, ut de reditibus annuis residuæ summæ pensiones solvant, non obstante Dominorum suorum prohibitione. Quod si vero Quæstores & Receptores in solvendo moras nectant, aut reditus alio conferant, Dominæ Landgraviæ exequendi, & ad solutionem quovis modo illos adigendi, liberam habeat potestatem, de reliquo jure territoriali Domino proprietatis interea semper salvo; Simulac vero Domina Landgravia totam summam cum pensionibus a tempore moræ acceperit; restituat illico loca jam denominata cautionis loco interim retenta, pensiones cessent, & Quæstores atque Receptores, quorum facta fuit mentio; Juramenti nexu sint liberati. Quarum autem Præfecturarum reditus pensionibus contingente mora, solvendis sint assignandi, ante Ratificationem Pacis eventualiter convenietur quæ conventio non minoris sit roboris, quam ipsum Pacis Instrumentum. 1648.

Præter loca autem securitatis causa ut memoratum Dominæ Landgraviæ relinquenda, & post solutionem demum restituenda; restituat illa nihilominus; Ratificatione Pacis subsecuta; omnes Provincias & Episcopatus, necnon illorum Urbes; Præfecturas, Oppida; Fortalitia, propugnacula; & omnia denique Bona immobilia; necnon Jura inter hæc bella ab ipsa occupata, ita tamen, ut tam in præfatis tribus locis cautionis nomine retinendis; quam reliquis omnibus restituendis, non solum Annonam & omnia ad bellicum Apparatum spectantia, quæ inferri curavit, per subditos avehere liceat, Dominæ Landgraviæ, & supradictis successoribus; quæ vero ab ipsa non illata, sed in locis occupatis, tempore occupationis reperta sunt, & adhuc extant, ibi permaneant; sed ut etiam Fortificationes & Valla, durante occupatione exstructa, eatenus destruantur, ne tamen Urbes, Oppida, Arces, vel Castra cujusvis invasionibus & deprædationibus pateant.

Et quamvis Domina Landgravia præterquam ab Archi- & Episcopatibus Moguntinensi, Coloniensi, Paderbornensi, Monasteriensi, & Abbatia Fuldensi, a nemine restitutionis & indemnitatis loco aliquid poposcerit, & sibi eo nomine a quoquam alio quicquam solvi omnino noluerit, pro rerum tamen circumstantiarum æquitate, placuit toti Conventui, ut salva manente dispositione Paragraphi præcedentis inchoantis: Conventum præterea est, &c. etiam cæteri Status cujuscunque generis cis & ultra Rhenum, qui prima Martii hujus anni Hassiacis Contributionem dependerunt, secundum proportionem Contributionis exsolutæ toto hoc tempore observatam, ad conficiendam summam superius positam & Militum præsidiariorum sustentationem, ratam suam supra nominatis Archi-Episcopatibus atque Abbatiæ conferant, & damnum, si quod solventes ob unius vel alterius moram perpessi fuerint, morosi resarciant, nec Executionem contra tergiversantes instituendam Cæsareæ Majestatis, aut Regiæ Majestatis Christianissimæ,

1648. me, vel etiam Hassiæ Landgraviæ Officiales, aut Milites impediant, neque etiam fas sit Hassicis quemquam in præjudicium hujus declarationis eximere, ii vero, qui suam quotam rite persolverint, ab omni eatenus onere liberi erunt.

Quod Controversias inter Domus Hassicas-Cassellanam & Darmstadianam, super Successione Marpurgensi agitatas attinet, quandoquidem eæ Cassellis die decimo quarto Mensis Aprilis, proxime elapsi, consensu partium unanimi accedente penitus sunt compositæ; Placuit Transactionem istam, cum suis annexis & recessibus sicut ea Cassellis inita, & à partibus subsignata, Conventuique huic insinuata fuit, vigore Instrumenti hujus ejusdem, plane esse roboris, ac si verbis totidem hisce tabulis inserta, comprehenderetur, nec à partibus transigentibus, nec aliis quibusvis sub prætextu, sive pacti, sive Juramenti, sive alio quocunque ullo unquam tempore convelli posse, quin imo ab omnibus etjamsi aliquis ex Interessatis eam forte confirmare detrectet; exactissime observari debere.

Sicut etiam transactio inter defunctum Dominum Wilhelmum Hassiæ Landgravium, & Dominos Christianum & Wolradum Comites Waldecciæ, die undecimo Aprilis Anno millesimo sexcentesimo trigesimo quinto facta, & à Domino Georgio Hassiæ Landgravio die decimo quarto Aprilis Anno millesimo sexcentesimo quadragesimo octavo ratificata, non minus vigore hujus Pacificationis, perpetuum & plenissimum robur obtinebit, omnesque Hassiæ Principes pariter ac Comites Waldecciæ obligabit.

Firmum quoque maneat & inviolabiliter custodiatur Jus Primogenituræ in qualibet Domo Hassiæ Cassellana & Darmstattina introductum, & à Cæsarea Majestate confirmatum.

Cum item Cæsarea Majestas ad querelas nomine Civitatis Basileensis & universæ Helvetiæ coram ipsius Plenipotentiariis ad præsentes congressus deputatis propositas super nonnullis Processibus & mandatis executivis, à Camera Imperiali contra dictam Civitatem, aliosque Helvetiorum unitos Cantones, eorumque cives & subditos emanatis, requisita Ordinum Imperii sententia & consilio, singulari Decreto die 14. Mensis Maji Anno proxime præterito declaraverit, prædictam Civitatem Basileam cæterosque Helvetiorum Cantones in possessione vel quasi plenæ libertatis & exemptionis ab imperio esse, ac nullatenus ejusdem Imperii Dicasteriis & Judiciis subjectos; placuit hoc idem publicæ huic Pacificationis Conventioni inserere, ratumque & firmum manere, atque idcirco ejusmodi processus una cum arrestis eorum occasione quandocunque decretis prorsus cassos & irritos esse debere.

Ut autem provisum sit, ne posthac in statu politico controversiæ suboriantur, omnes & singuli Electores, Principes & Status Imperii Romani in antiquis suis juribus, prærogativis, libertate, privilegiis, libero Juris territorialis tam in Ecclesiasticis quam Politicis Exercitio, Ditionibus, Regalibus, horumque omnium possessione vigore hujus Transactionis ita stabiliti firmatique sunto, ut à nullo unquam sub quocunque prætextu de facto turbari possint vel debeant.

Gaudeant sine contradictione jure suffragii in omnibus deliberationibus super negotiis Imperii, præsertim ubi leges ferendæ vel interpretandæ, bellum decernendum, tributa indicenda, delectus aut hospitationes militum instituendæ, nova munimenta intra Statuum Ditiones extruenda nomine publico, veterave firmanda præsidiis, nec non ubi Pax aut fœdera facienda, aliave ejusmodi negotia peragenda fuerint, nihil horum aut quicquam simile posthac unquam fiat vel admittatur, nisi de Comitiali liberoque omnium Imperii Statuum suffragio & consensu. Cum primis vero jus faciendi inter se & cum exteris fœdera pro sua cujusque conservatione ac securitate singulis Statibus perpetuo liberum esto, ita tamen ne ejusmodi fœdera sint contra Imperatorem & Imperium, Pacemque ejus publicam, vel hanc imprimis Transactionem, fiantque salvo per omnia juramento quo quisque Imperatori & Imperio obstrictus est. 1648.

Habeantur autem Comitia Imperii intra sex menses à dato ratificatæ Pacis, postea vero, quoties id publica utilitas aut necessitas postulaverit. In proximis vero Comitiis emendentur imprimis anteriorum Conventuum defectus, ac tum quoque de Electione Romanorum Regum, certa constantique Cæsarea capitulatione concipienda; de modo, & ordine in declaranda uno vel altero Statu in Bannum Imperii, præter eum qui alias in Constitutionibus Imperii descriptus est, tenendo, redintegrandis Circulis, renovanda Matricula, reducendis Statibus exemptis, moderatione & remissione Imperii collectarum, reformatione Politiæ & Justitiæ, taxæ sportularum in Judicio Camerali, ordinariis Deputatis ad modum & utilitatem Reipublicæ rite formandis, legitimo munere Directorum in Imperii Collegiis, & similibus negotiis quæ hic expediri nequiverant, ex communi Statuum consensu agatur & statuatur.

Tam in Universalibus vero quam particularibus Diætis Liberis Imperii Civitatibus non minus quam cæteris Statibus Imperii competat votum decisivum, iisque rata & intacta maneant Regalia, vectigalia, reditus anni, libertates, privilegia confiscandi, collectandi, & inde dependentia aliaque jura ab Imperatore & Imperio legitime impetrata, vel longo usu ante hos motus obtenta, possessa & exercita, cum omnimoda jurisdictione intra muros & in territorio, cassatis, annullatis & in futurum prohibitis iis, quæ per repressalias, arresta, viarum occlusiones & alios actus præjudiciales, sive durante bello quocunque prætextu in contrarium facta & propria authoritate hucusque attentata sunt, sive de hinc nullo præcedente legitimo juris & executionis ordine fieri attentarive poterunt. De cætero omnes laudabiles consuetudines & Sacri Romani Imperii constitutiones & leges fundamentales imposterum religiose serventur, sublatis omnibus, quæ bellicorum temporum injuria irrepserant, confusionibus.

De indaganda aliqua ratione & modo æquitati conveniente, quo persecutiones actionum contra debitores ob bellicas calamitates fortunis lapsos, aut nimio usurarum cursu aggravatos, moderate terminari, indeque nascituris majoribus incommodis etiam tranquillitati publicæ noxiis obviam iri possit, Cæsarea Majestas curabit exquiri tam Judicii Aulici quam Cameralis vota & consilia, quæ in futuris Comitiis proponi & in constitutionem certam redigi possint, Interea tamen temporis in hujusmodi causis ad Judicia cum Summa Imperii tum singularia Statuum delatis circumstantiæ à partibus allegatæ bene ponderentur, ac nemo executionibus immoderatis prægravetur, sed hæc omnia Holsatiæ constitutione salva & illæsa.

Et quia publice interest ut facta Pace commercia vicissim reflorescant. Ideo Conventum est, ut quæ eorum præjudicio & contra utilitatem publicam hinc inde per Imperium belli occasione noviter propria auctoritate contra jura, privilegia, & sine consensu Imperatoris atque Electorum Imperii invecta sunt Vectigalia & Telonia, ut & abusus Bullæ Brabantinæ, indeque natæ repressaliæ & arresta, cum inductis peregrinis certificationibus, exactionibus, detentionibus, itemque immoderata Postarum, omniaq; alia insuitata onera & impedimenta, quibus commerciorum & navigationis usus deterior redditus est, penitus tollantur, & Provinciis, Portubus, Fluminibus quibuscunque sua pristina securitas, jurisdictio & usus, prout ante hos motus bellicos à pluribus retro annis

1648. nis fuit, restituantur, & inviolabiliter conserventur.

Territoriorum quæ flumina alluunt, & aliorum quorumcunque juribus ac privilegiis, ut & Teloniis ab Imperatore de consensu Electorum cum aliis, tum etiam Comiti Oldenburgensi in Visurgi concessis, aut usu diuturno introductis in pleno suo vigore manentibus & executioni mandandis, tum ut plena sit commerciorum libertas, & transitus ubique locorum terra marique tutus, adeoque ea omnibus & singulis utriusque partis Fœderatorum vasallis, subditis, clientibus & incolis, eundi, negotiandi, redeundique potestas data sit, virtuteque præsentium concessa intelligatur, quæ unicuique ante Germaniæ motus passim competebat: quos etiam Magistratus utrinque contra injustas oppressiones & violentias instar propriorum subditorum defendere ac protegere teneantur, hac conventione ut & jure legeque cujusque loci per omnia salvis.

Quo magis autem dicta Pax atque amicitia inter Imperatorem & Christianissimum Regem firmari possit, & securitati publicæ melius prospiciatur, Ideo de consensu, consilio & voluntate Electorum; Principum & Statuum Imperii pro bono Pacis Conventum est.

Primo; Quod supremum Dominium, Jura Superioritatis, aliaque omnia in Episcopatus Metensem, Tullensem & Virodunensem, Urbesque cognomines eorumque Episcopatuum districtus, & nominatim Moyenvicum, eo modo quo hactenus ad Romanum spectabant Imperium imposterum ad Coronam Galliæ spectare eique incorporari debeant in perpetuum & irrevocabiliter, reservato tamen jure Metropolitano ad Archi-Episcopatum Trevirensem pertinente.

Restituatur in possessionem Episcopatus Virodunensis Dominus Franciscus Lotharingiæ Dux tanquam legitimus Episcopus, & eum Episcopatum pacifice administrare, ejusque sicuti & suarum Abbatiarum (salvo Regis & cujuscunque privati jure) necnon bonorum suorum patrimonialium ubicunque sitorum juribus (quatenus prædictæ cessioni non repugnant) privilegiis, reditibus & fructibus uti, frui permittatur, dummodo prius præstiterit Regi juramentum fidelitatis, nihilque moliatur adversus suæ Majestatis Regnique commoda.

Secundo, Imperator & Imperium cedunt transferuntque in Regem Christianissimum ejusque in Regno Successores Jus directi Dominii, Superioritatis, & quodcunque aliud sibi & S. Romano Imperio hactenus in Pinarolum competebat, & competere poterat.

Tertio, Imperator pro se totaque Serenissima Domo Austriaca, itemque Imperium cedunt omnibus juribus, proprietatibus, Dominiis, possessionibus ac jurisdictionibus, quæ hactenus sibi Imperio & Familiæ Austriacæ competebant in Oppidum Brisacum, Landgraviatum Superioris & Inferioris Alsatiæ, Suntgoviam, Præfecturamque Provincialem Decem Civitatum Imperialium in Alsatia sitarum, scilicet Hagenaw, Colmar, Schletstat, Weissenburg, Landaw, Oberenhaim, Rosheim, Munster in Valle S. Gregorii, Kaisersberg, Turinghaim omnesque Pagos, & alia quæcunque jura, quæ a dicta Præfectura prætendent, eaque omnia & singula in Regem Christianissimum Regnumque Galliarum transferunt, ita ut dictum Oppidum Brisacum cum Villis Hochstatt, Niederrimsing, Harten & Acharren, ad communitatem Civitatis Brisacensis pertinentibus, cumque omni Territorio & banno quatenus se ab antiquo extendit, salvis tamen ejusdem Civitatis Privilegiis & immunitatibus ante hac a Domo Austriaca obtentis & impetratis.

Itemque dictus Landgraviatus utriusque Alsatiæ & Suntgoviæ; tum etiam Præfectura Provincialis in dictas Decem Civitates & loca dependentia, itemque omnes Vasalli, Landsassii, subditi, homines, oppida, castra, villæ, arces, sylvæ, forestæ, auri, argenti aliorumque mineralium fodinæ, flumina, rivi, pascua, omniaque jura, Regalia & appertinentia, absque ulla reservatione cum omnimoda jurisdictione & Superioritate, supremoque Dominio a modo in perpetuum ad Regem Christianissimum, Coronamque Galliæ pertineant, & dictæ Coronæ incorporata intelligantur, absque Cæsaris, Imperii, Domusque Austriacæ vel cujuscunque alterius contradictione. Adeo ut nullus omnino Imperator aut Familiæ Austriacæ Princeps quicquam juris aut potestatis in eis præmemoratis partibus cis & ultra Rhenum sitis, ullo unquam tempore prætendere vel usurpare possit aut debeat. Sit tamen Rex obligatus in eis omnibus & singulis locis Catholicam conservare Religionem, quemadmodum sub Austriacis Principibus conservata fuit, omnesque, quæ durante hoc bello novitates irrepserunt, removere. 1648.

Quarto, Christianissimæ Majestati ejusque in Regno Successoribus de consensu Imperatoris, totiusque Imperii perpetuum Jus sit tenendi præsidium in Castro Philipsburg protectionis ergo, ad convenientem tamen numerum restrictum, qui vicinis justam suspicionis causam præbere non possit, sumptibus duntaxat Coronæ Galliæ sustentandum. Patere etiam debebit Regi liber transitus per terras & aquas Imperii ad inducendos milites, commeatum & cætera omnia quibus & quoties opus fuerit.

Rex tamen præter protectionem, præsidium & transitum in dictum Castrum Philipsburg nihil ulterius prætendet, sed ipsa proprietas, omnimoda jurisdictio, possessio omniaque emolumenta, fructus, accessiones, jura, Regalia, servitutes, homines, subditi, vasalli, & quidquid omnino antiquitus ibidem, & in totius Episcopatus Spirensis; Ecclesiarumque illi incorporatarum districtu Episcopo & Capitulo Spirensi competebat, & competere poterat, eisdem imposterum quoque salva, integra & illæsa, excepto tamen jure protectionis, permaneant.

Imperator, Imperium, & Dominus Archi-Dux OEnipontanus Ferdinandus Carolus respective exsolvunt Ordines, Magistratus, Officiales & subditos singularum supradictarum Ditionum, ac locorum, vinculis & sacramentis, quibus hucusque sibi, Domuique Austriacæ obstricti fuerant, eosque ad subjectionem, obedientiam & fidelitatem Regi Regnoque Galliæ præstandam remittunt, obligantque. Atque ita Coronam Galliæ in plena justaque eorum superioritate, & proprietate, & possessione constituunt, renunciantes omnibus in ea juribus ac prætensionibus ex nunc & in perpetuum; idque pro se, suisque posteris Imperator, dictus Dominus Archi-Dux, ejusque frater, (quatenus prædicta cessio ad ipsos pertinet) peculiari diplomate tum ipsi confirmabunt, tum efficient, ut a Rege Hispaniarum Catholico eadem quoque renunciatio in authentica forma extradatur. Quod & Imperii totius nomine fiet, quo die subsignabitur præsens Tractatus.

Ad majorem supradictarum cessionum & alienationum validitatem, Imperator & Imperium, vigore præsentis transactionis expresse derogant omnibus & singulis prædecessorum Imperatorum, Sacrique Romani Imperii Decretis, Constitutionibus, Statutis & Consuetudinibus, etiam Juramento firmatis aut imposterum firmandis, nominatimque Capitulationi Cæsareæ, quatenus alienatio omnimoda bonorum & Jurium Imperii prohibetur, simulque in perpetuum excludunt omnes exceptiones & restitutionis vias quocunque tandem jure titulove fundari possent.

Conventum est insuper, ut præter promissam hic inferius a Cæsare & Imperii Statibus ratihabitionem, in proximis quoque Comitiis ex abundanti rata sint supradictarum Ditionum juriumque abalienationes, ac proinde si in Cæsarea capitulatione pactio, vel in Comitiis propositio deinceps fiat de occupatis distractisve Imperii bonis, ac

1648. ac juribus recuperandis, ea non complectatur aut complecti intelligatur res supra expressas, utpote ex communi Ordinum sententia pro publica tranquillitate in alterius Dominium legitime translatas, atque easdem in hunc finem ab Imperii matricula expungi placet.

Statim a restitutione Benfelda, aequabuntur solo ejusdem oppidi munitiones, nec non adjacentis fortalitii Rhynau, sicuti quoque Tabernarum Alsatiae, Castri Hohenbar & Neoburgi ad Rhenum, neque in praedictis locis ullus miles praesidiarius haberi poterit.

Magistratus & incolae dictae Civitatis Tabernarum neutralitatem accurate servent, pateatque illac Regio militi, quoties postulatum fuerit, tutus ac liber transitus. Nulla ad Rhenum munitiones in citeriori ripa extrui poterunt Basilea usque Philipsburgum, neque ullo molimine deflecti aut interverti fluminis cursus ab una alterave parte.

Quod ad aes alienum attinet, quo Camera Ensisheimiana gravata est, Dominus Archi-Dux Ferdinandus Carolus recipiet in se cum ea parte Provinciae quam Rex Christianissimus ipsi restituere debet, tertiam omnium debitorum partem sine distinctione, sive Chyrographaria, sive Hypothecaria sint, dummodo utraque sint in forma authentica, & vel specialem Hypothecam habeant, sive in Provinciis cedendis, sive in restituendis, vel si nullam habeant, in libellis rationariis receptorum ad Cameram Ensisheimianam respondentium usque ad finem Anni millesimi sexcentesimi trigesimi-secundi agnita, atque inter debita, & credita illius recensita fuerint, & pensitationum annuarum solutio dictae Camerae incubuerit, eamque dissolvet, Regem pro tali quota indemnem penitus praestando.

Quae vero debita Collegiis Ordinum ex singulari per Austriacos Principes, cum ipsis in Diaetis Provincialibus inita conventione attributa, aut ab ipsis Ordinibus communi nomine contracta sunt, iisque solvenda incumbunt, debet inter eos qui in Ditionem Regis veniunt, atque illos qui sub Dominio Domus Austriacae remanent, iniri conveniens distributio, ut unaquaeque pars sciat, quantum sibi aeris alieni dissolvendum restet.

Rex Christianissimus restituet Domui Austriacae, & in specie supradicto Domino Archi-Duci Ferdinando Carolo primogenito, quondam Archi-Ducis Leopoldi Filio, quatuor Civitates Sylvestres, Rheinfelden, Seckingen, Lauffenberg & Waltshutum, cum omnibus Territoriis & Balivatibus, Villis, Pagis, Molendinis, Sylvis, Forestis, Vasallis, Subditis, omnibusque appertinentiis cis & ultra Rhenum. Itemque Comitatum Hawenstein, Sylvam nigram, totamque Superiorem & Inferiorem Brisgoviam, & Civitates in ea sitas antiquo jure ad Domum Austriacam spectantes, scilicet Newburg, Freyburg, Endingen, Kenzingen, Waldkirch, Villingen, Beulingen, cum omnibus Territoriis. Item, cum omnibus Monasteriis, Abbatiis, Praelaturis, Praeposituris, Ordinumque Equestrium Commendatariis, cum omnibus Balivatibus, Baronatibus, Castris, Fortalitiis, Comitibus, Baronibus, Nobilibus, Vasallis, hominibus subditis, fluminibus, rivis, forestis, sylvis, omnibusque Regaliis, juribus, jurisdictionibus Feudis & patronatibus, caeterisque omnibus & singulis ad sublime Territorii Jus patrimoniumque Domus Austriacae in toto isto tractu antiquitus spectantibus. Totam item Ortnaviam, cum Civitatibus Imperialibus Offenburg, Gengenbach & Cella ahm Hamersbach, quatenus scilicet Praefecturae Ortnaviensi obnoxia sunt, adeo ut nullus omnino Rex Franciae quicquam Juris aut Potestatis in his praememoratis partibus, cis & ultra Rhenum sitis, ullo unquam tempore praetendere, aut usurpare possit aut debeat, ita tamen ut Austriacis Principibus praedicta restitutione, nihil novis juris acquiratur. Libera sint in universum inter utriusque Rheni Ripae & Provinciarum utrimque adjacentium incolas commercia & commeatus. Inprimis vero libera sit Rheni navigatio, ac neutri parti permissum esto, naves transeuntes descendentes aut ascendentes impedire, detinere, arrestare aut molestare, quocumque praetextu, sola inspectione quae ad perscrutandas, aut visitandas merces fieri consuevit, excepta, nec etiam liceat nova & insolita vectigalia, pedagia, passagia, datia, aut alias ejusmodi exactiones ad Rhenum imponere, sed utraque pars contenta maneat vectigalibus, & datiis ordinariis, ante hoc bellum sub Austriacorum gubernatione, ibidem praestari solitis. 1648.

Omnes Vasalli, Landsassii, Subditi, Cives, Incolae, quicumque cis & ultra Rhenum Domui Austriacae, sicut etiam illi qui immediate Imperio subjecti erant, vel alios Imperii Ordines ut Superiores recognoscunt, non obstante qualicumque confiscatione, translatione, donatione, per quoscumque belli Duces aut Praefectos Militiae Suecicae aut Confoederatorum post occupatam Provinciam facta, perque Regem Christianissimum ratificata, aut proprio motu decreta, statim post publicatam Pacem bonis suis immobilibus & stabilibus, sive corporalia sive incorporalia sint, villis, castris, oppidis, fundis, possessionibus restitui debent, citra ullam exceptionem meliorationem expensarum, sumptuum compensationem, quas moderni possessores quomodolibet objicere possent, & citra restitutionem mobilium ac se moventium, & fructuum perceptorum. Quod vero ad confiscationes rerum, pondere, numero, & mensura consistentium, exactiones, concussiones, atque extorsiones intuitu belli factas attinet, earum repetitio ad amputandas lites utrimque penitus cassata & sublata esto.

Teneatur Rex Christianissimus non solum Episcopos Argentinensem & Basilaensem, cum Civitate Argentinensi, sed etiam reliquos per utramque Alsatiam Romano Imperio immediate subjectos Ordines, Abbates Murbacensem & Luderensem, Abbatissam Andlaviensem, Monasterium in Valle S. Georgii Benedictini Ordinis, Palatinos de Luzelstain, Comites & Barones de Hanaw Fleckenstain, Oberstain, totiusque Inferioris Alsatiae Nobilitatem, item praedictas Decem Civitates Imperiales, quae Praefecturam Hagenoensem agnoscunt, in ea libertate & possessione Immedietatis erga Imperium Romanum, qua hactenus gavisa sunt, relinquere: Ita ut nullam ulterius in eos Regiam superioritatem praetendere possit, sed iis juribus contentus maneat, quaecunque ad Domum Austriacam spectabant, & per hunc Pacificationis Tractatum Coronae Galliae ceduntur. Ita tamen ut praesenti hac declaratione nihil detractum intelligatur de eo supremi Dominii jure quod supra concessum est.

Item, Rex Christianissimus pro recompensatione partium ipsi cessarum, dicto Domino Archi-Duci Ferdinando Carolo solvi curabit tres Milliones Librarum Turonensium annis proxime sequentibus, scil. 1649 50. & 51. in Festo sancti Joannis Baptistae, quolibet anno tertiam partem in moneta bona & proba Basileae ad manus Domini Archiducis ejusve Deputatorum.

Praeter dictam pecuniae quantitatem Rex Christianissimus tenebitur in se recipere duas tertias debitorum Camerae Ensishemianae sine distinctione, sive Chyrographaria, sive Hypothecaria sint, dummodo utraque sint in forma authentica, & vel specialem Hypothecam habeant, sive in Provincias cedendas, sive in restituendas, vel si nullam habeant, in libellis rationariis receptorum ad Cameram Ensishemianam respondentium usque ad finem Anni millesimi sexcentesimi trigesimi secundi agnita, atque inter credita & debita illius recensita fuerint, & pensitationum annuarum solutio dictae Camerae incubuerit, easque dissolvet, Archi-Ducem pro tali quota prorsus indemnem praestando, utque id aequius fiat, delegabuntur ab utraque parte Commissarii statim a subscripto Tractatu Pacis qui ante primae pensionis solutionem conve-

1648. nient, quænam nomina utrique parti expungenda sint.

Curabit Rex Christianissimus præfato Domino Archi-Duci bona fide absque ulla mora & retardatione restitui omnia & singula literaria Documenta, cujuscunque illa generis sint, quæ terras eidem restituendas concernunt, quatenus quidem in Cancellaria Regiminis & Cameræ Ensisheimianæ, aut Brisaci, vel etiam in custodia Officialium, Oppidorum & Arcium occupatarum reperiuntur.

Quod si talia Documenta sint publica, quæ cessas etiam terras pro indiviso concernunt, de his Archi-Duci exempla authentica quotiescunque requisierit, edentur.

Item, ne controversia inter Dominos Sabaudiæ & Mantuæ Duces ratione Montisferrati, authoribus inclytæ recordationis Ferdinando II. Imperatore & Ludovico XIII. Galliarum Rege, Suarum Majestatum Patentibus definitæ & terminatæ in Christianæ Reipublicæ perniciem aliquando recrudescant; Conventum est, quod Tractatus Cherasci 6. Aprilis An. Domini 1631. cum subsecuta super eodem Ducatu Montisferrati executione, firmus stabilisque in omnibus suis articulis in perpetuum manebit, excepto tamen Pinarolo ac pertinentiis inter Suam Majestatem Christianissimam ac Dominum Ducem Sabaudiæ definitis, & Christianissimo Regi Regnoque Galliæ acquisitis per peculiares tractatus, qui eadem stabilitate & firmitate consistent in iis omnibus quæ translationem aut cessionem Pinaroli & pertinentium concernunt: Si quid tamen in dictis peculiaribus tractatibus contineatur, quod Pacem Imperii turbare, vel novos in Italia motus post præsens bellum, quod nunc in illa Provincia geritur, compositum, excitare posset, id nullum & irritum sit, dicta nihilominus cessione in suo robore permanente cum aliis conditionibus, quæ tam in favorem Ducis Sabaudiæ quam Regis Christianissimi conventæ sunt. Ideoque & Imperatoria & Christianissima Majestas vicissim promittunt, se cæteris omnibus tam ad prædictum Tractatum Cherascensem, quam executionem spectantibus, & in specie Albam, Trinum, eorumque territoria & reliqua loca, nunquam directe vel indirecte, specie juris aut via facti contraventuras, neque ullo auxilio vel favore contravenientem adjuturas, quinimo communi authoritate datum iri operam, ut ne a quoquam quovis prætextu violetur, cum maxime se obligatum esse declaraverit Rex Christianissimus dicti Tractatus executionem omnibus modis promovere, atque etiam armis tueri, eo præsertim fine, ut dictus Dominus Sabaudiæ Dux non obstantibus superioribus clausulis in pacifica Trini & Albæ reliquorumque locorum ipsi per dictum tractatum & investituram subsecutam in Ducatu Montisferrati concessorum & assignatorum possessione semper relinquatur & manuteneatur.

Ut autem omnium dissidiorum & controversiarum semina inter eosdem Duces penitus extirpentur, quadringenta & nonaginta quatuor aureorum millia, quæ inclytæ memoriæ Christianissimus Rex Ludovicus XIII. in exonerationem Domus Sabaudiæ, se Domino Duci Mantuæ soluturum spopondit, Christianissima Majestas præsenti parataque pecunia dicto Domino Duci Mantuæ numerari faciet, & propterea Dominum Ducem Sabaudiæ ejusque Hæredes & Successores ab ea obligatione omnino relevabit, præstabitque indemnem ab omni petitione quæ ratione vel occasione dictæ Summæ a dicto Domino Duce Mantuæ, vel ejus Successoribus fieri posset, adeo ut imposterum ejus nomine, colore, ratione aut prætextu Dominus Dux Sabaudiæ, hæredes, aut Successores nullam omnino juris vel facti molestiam aut vexationem a Domino Duce Mantuæ, hæredibus aut successoribus ejus patiantur. Qui ab hoc die & a modo in antea cum authoritate & consensu Cæsareæ & Christianissimæ Majestatis, solemni hujus publicæ Pacis Instrumenti vigore nullam penitus in tota hac causa actionem contra Dominum Ducem Sabaudiæ, ejusque hæredes & 1648
successores exercere poterunt.

Cæsarea Majestas decenter requisita concedet Domino Duci Sabaudiæ una cum Investitura antiquorum Feudorum & Statuum, qualem inclytæ memoriæ Ferdinandus II. Duci Sabaudiæ Victori Amedeo concesserat, Investituram quoque locorum, ditionum, Statuum, omniumque jurium Montisferrati, cum appertinentiis quæ illi vigore prædicti Tractatus Cherascensis, nec non executionis inde subsecuta decreta & remissa fuerunt, sicuti quoque Feudorum novelli Monfortis, Sinii, Moncherii & Castelletti cum appertinentiis, juxta tenorem Instrumentis acquisitionis ab eodem Duce Victore Amedeo facta sub decimo tertio Octobris Anni Millesimi sexcentesimi trigesimi quarti, & congruenter concessionibus seu permissionibus, nec non approbationibus Cæsareæ Maj. cum confirmatione quoque omnium & quorumcunque Privilegiorum, quæ Sabaudiæ Ducibus hactenus indulta fuerunt, quotiescunque à Domino Duce Sabaudiæ requirentur & postulabuntur.

Item Conventum est, quod Dux Sabaudiæ, Hæredes & Successores ejus, nullatenus a Cæsarea Majestate turbentur aut inquietentur in Superioritate, seu jure superioritatis quod habent in Feudis Rocheverani, Olmi & Casolæ cum appertinentiis, quæ a Romano Imperio nulla ratione dependent, & revocatis, annullatisque donationibus & investituris in dictorum feudorum possessione seu quasi Dominus Dux manuteneatur, & quatenus opus sit, redintegretur; parique ratione ejusdem Vasallus Comes Verrucæ, quoad eadem Feuda Olmi & Casolæ & quartæ partis Rocheverani suæ possessioni seu quasi restituatur, & in eadem plenissime cum fructibus omnibus redintegretur.

Item conventum est, quod Cæs. Maj. restitui faciat Comitibus Clementi & Joanni filiis, nec non & nepotibus ex filio Octaviano Comitis Caroli Cacherani integrum Feudum Rochæ Arazii cum appertinentiis & dependentibus, quibuscunque non obstantibus.

Similiter declarabit Imperator in Investitura Ducatus Mantuæ comprehendi Castra Reggioli & Luzzaræ cum suis territoriis & dependentiis, quorum possessionem Dux Guastallæ Duci Mantuæ restituere teneatur, reservatis tamen eidem juribus pro sex millibus scutorum annuorum quæ prætendit; de quibus agere, & judicio experiri coram Sua Cæsarea Maj. valeat adversus Ducem Mantuæ.

Simulatque vero Instrumentum Pacis à Dominis Plenipotentiariis & Legatis subscriptum & signatum fuerit, cesset omnis hostilitas, & quæ supra conventa sunt, utrinque e vestigio executioni mandentur, utque id melius & citius adimpleatur, sequenti post subscriptionem die Publicatio Pacis fiat more solemni & solito per compita Civitatum Monasteriensis & Osnabrugensis, post acceptum tamen nuncium quod subscriptio Tractatus facta fuerit in utroque loco: statimque post Publicationem factam diversi mittantur Cursores ad Duces Exercituum, qui citatis equis simul iter conficiant, dictis Ducibus significent conclusam esse Pacem, curentque, ut conventa inter ipsos Duces die Pax & cessatio hostilitatum in singulis Exercitibus denuo publicetur, omnibusque & singulis belli Ministris & Civitatum, aut Fortalitiorum Gubernatoribus imperetur, ut ab omni hostilitatum genere imposterum abstineant, ita, ut si quid post dictam Publicationem attentatum aut via facti mutatum fuerit, id quamprimum reparari & in pristinum statum restitui debeat.

Conveniant inter se utriusque partis Plenipotentiarii intra tempus conclusæ & ratificandæ Pacis de modo, tempore, & securitate restitutionis locorum & exauctorationis militiæ, ita ut utraque pars secura esse possit, omnia quæ conventa fuerint, sincere adimpletum iri.

In-

1648. Inprimis quidem Imperator per Universum Imperium edicta promulget, & serio mandet iis, qui hisce pactis & hac Pacificatione ad aliquid restituendum vel præstandum obligantur, ut sine tergiversatione & noxa intra tempus conclusæ & ratificandæ Pacis præstent & exequantur transacta, injungendo tam Directoribus Auszschreibenden Fürsten, quam Præfectis Militiæ Circularis, Cräysz-Obristen, ut ad requisitionem restituendorum juxta ordinem executionis & hæc pacta, restitutionem cujusque promoveant & perficiant. Inseratur etiam Edictis clausula, ut quia Circuli Directores die Auszschreibenden Fürsten, aut Præfecti Militiæ Circularis Cräysz-Obristen, in causa vel restitutione propria minus idonei executioni esse censentur, hoc in casu, itemque si Directores vel Præfectum Militiæ Circularis repudiare commissionem contingat, vicini Circuli Directores, aut Præfecti Militiæ Circularis eodem executionis munere etiam in alios Circulos ad restituendorum requisitionem fungi debeant.

Quod si etiam restituendorum aliquis Cæsarianos Commissarios ad alicujus restitutionis, præstationis vel executionis actum necessarios censuerit, quod ipsorum opinioni relinquitur, etiam illi sine mora dentur. Quo casu ut rerum transactarum effectus tanto minus impediatur, tam restituentibus, quam restituendis liceat statim conclusa & subscripta Pacificatione binos aut trinos utrinque nominare Commissarios, è quibus Cæsarea Majestas unum a restituendo, alterum a restituente nominatum, pares tamen numero ex utraque Religione eligat, quibus injungatur, ut omnia, quæ vigore hujus Transactionis oportet, absque mora exequantur. Sin autem Restituentes Commissarios nominare neglexerint, Cæsarea Majestas ex his quos restituendus nominaverit, unum deliget, aliumque pro suo arbitrio, observata tamen utrobique diversæ Religioni addictorum paritate, adjunget, quibus Commissionem Executionis demandabit, non obstantibus exceptionibus in contrarium factis. Ipsi deinde restituendi mox a conclusione Pacis de transactorum tenore notum faciant interessatis aliquid restituturis.

Omnes denique & singuli sive Status, sive communitates, sive privati, sive Clerici, sive Seculares, qui vigore hujus transactionis ejusdemque regularum generalium, vel specialis expressæque alicujus dispositionis ad restituendum, cedendum, dandum, faciendum, aut aliud præstandum obstricti sunt, teneantur statim, post promulgata Cæsarea Edicta, & factam restituendi notificationem, sine omni tergiversatione, vel oppositione clausulæ salvatoriæ, sive generalis, sive specialis alicujus supra in Amnestia positæ, aut quacunque alia exceptione, itemque sine noxa aliqua, omnia, ad quæ obligantur, restituere, cedere, dare, facere & præstare.

Nec directorum & Præfectorum Circularis militiæ, aut Commissariorum executioni quisquam, sive Status, sive miles præsertim præsidiarius, sive quilibet alius sese opponat, sed potius Executoribus assistant, liberumque sit dictis executoribus contra eos, qui executionem quovis modo impedire conantur, suis, vel etiam restituendorum viribus uti.

Deinde omnes & singuli utrinsque partis Captivi sine discrimine Sagi vel Togæ, eo modo, quo inter Exercituum Duces, cum Cæsareæ Majestatis approbatione conventum est, vel adhuc convenietur, liberi dimittantur.

Restitutione ex Capite Amnestiæ & Gravaminum facta, liberatis captivis, & ratihabitionibus commutatis, omnia utrinsque partis militaria præsidia, sive Imperatoris ejusque sociorum & Fœderatorum, sive Regis Christianissimi & Landgraviæ Hassiæ, eorumque Fœderatorum & adhærentium, aliove quocunque nomine imposita fuerint, ex Civitatibus Imperii ac omnibus aliis locis restituendis, sine exceptionibus, mora damno & noxa, pari passu educantur.

Loca ipsa, Civitates, Urbes, Oppida, Arces, Castella, Fortalitia, tam quæ per Regnum Bohemiæ, aliasque terras Imperatoris, Domusque Austriacæ hereditarias, quam cæteros Imperii Circulos a partibus belligerantibus supra dictis occupata & retenta, vel per Armistitii unius vel alterius partis, vel quemcunque alium modum concessa sunt, prioribus & legitimis suis possessoribus & Dominis sive mediati sive immediati Imperii Status sint, tam Ecclesiasticis, quam Secularibus, comprehensa libera Imperii Nobilitate, absque mora restituantur, liberaque eorum dispositioni, sive de jure & consuetudine, sive vigore præsentis Transactionis competenti permittantur, non obstantibus ullis donationibus, infeudationibus concessionibus (nisi ultro & spontanea Status alicujus voluntate alicui facta sint vel fuerint) obligationibus pro redimendis captivis, aut avertendis devastationibus, incendiisque datis, aut aliis quibuscunque titulis, in priorum legitimorum Dominorum, possessorumve præjudicium acquisitis, cessantibus etiam pactis & fœderibus, aut quibuscunque aliis exceptionibus prædictæ restitutioni adversantibus, quæ omnia pro nullis haberi debent. Salvis tamen iis quæ & quatenus in præcedentibus articulis circa satisfactionem Sacræ Majestatis Christianissimæ, ut & quibusdam Imperii Electoribus & Principibus factis concessionibus & æquivalentibus compensationibus aliter excepta & disposita sunt, nec mentio Regis Catholici, & nominatio Ducis Lotharingiæ in Instrumento Cæsareo-Suecico facta, minus prædicatum Landgravii Alsatiæ Imperatori attributum, Christianissimo Regi ullum præjudicium afferant, nec ea quæ circa satisfactionem militiæ Suecicæ Conventa sunt ullum respectu Suæ Majestatis sortiantur effectum. 1648.

Atque hæc restitutio locorum occupatorum tam à Cæsarea Majestate quam à Rege Christianissimo, & utriusque sociis, Fœderatis & adhærentibus fiat reciproce & bona fide.

Restituantur etiam Archiva & Documenta Literaria aliaque mobilia, ut & Tormenta bellica, quæ in dictis locis tempore occupationis repetra sunt, & adhuc ibi salva reperiuntur. Quæ vero post occupationem aliunde eo invecta sunt, sive in præliis capta, sive ad usum & custodiam eo per occupantes illata fuerunt, una cum annexis, ut & bellico apparatu, iisdem quoque secum exportare & avehere liceat.

Teneantur subditi cujusque loci, decedentibus præsidiis & militibus, Currus, Equos, & Naves, cum necessario victu, pro omnibus necessariis avehendis ad loca in Imperio destinata, absque pretio subministrare: quos Currus, Equos & Naves restituere debent Præfecti Præsidiorum, militumque hoc modo discedentium, sine dolo & fraude. Liberent etiam Statuum subditi se invicem ab hoc onere vecturæ de uno Territorio in aliud, donec ad loca in Imperio destinata pervenerint, nec Præsidiorum, aut aliis militiæ Præfectis aut Officialibus liceat subditos, eorumque Currus, Equos, Naves, & similia eorum usibus commodata, omnia vel singula extra Dominorum suorum, multo minus Imperii fines, secum trahere, eoque nomine obsidibus cavere teneantur.

Reddita vero sive maritima sive limitanea, sive mediterranea fuerint dicta loca, ab ulterioribus omnibus durantibus hisce bellorum motibus introductis præsidiis, perpetuo post hac libera sunto, & Dominorum suorum (salvo de cætero cujusque jure) liberæ dispositioni relinquantur.

Nulli autem Civitati vel nunc vel in futurum ullo præjudicio damnove cedat, quod ab alterutra parte belligerantium occupata & infessa fuerit, sed omnes & singulæ cum omnibus & singulis Civibus & incolis, tam universalis Amnestiæ, quam cæteris hujus Pacificationis beneficiis gaudeant: iisque de cætero omnia sua jura & privilegia

1648. *legia in Sacris & Prophanis, quæ ante hos motus habuerunt, sarta tectaque maneant. Salvis tamen juribus superioritatis, cum inde dependentibus pro singulis quarumcunque Dominis.*

Denique omnium belligerantium in Imperio partium copiæ & exercitus dimittantur & exautorentur, eo tantum numero in suos cujusque proprios Status traducto, quem quæque pars pro sua securitate judicaverit necessarium.

Pacem hoc modo conclusam promittunt Cæsarei & Regii, Ordinumque Imperii, Legati & Plenipotentiarii, respective ab Imperatore & Christianissimo Rege, Sacrique Imperii Romani Electoribus, Principibus, & Statibus, ad formam hic mutuo placitam ratihabitum iri, seseque infallibiliter præstituros, ut solennia Ratihabitionum Instrumenta intra spatium octo septimanarum a die subscriptionis computandarum MONASTERII *præsententur, & reciproce, riteque commutentur.*

Pro majori etiam horum omnium & singulorum pactorum firmitudine & securitate sit hæc Transactio perpetua Lex, & Pragmatica Imperii Sanctio, imposterum æque ac aliæ leges & constitutiones fundamentales Imperii, nominatim proximo Imperii Recessui ipsique Capitulationi Cæsareæ inserenda, obligans non minus absentes, quam præsentes, Ecclesiasticos æque ac Politicos, sive Status Imperii, sive non, eaque tam Cæsareis Procerumque Consiliariis & Officialibus, quam Tribunalium omnium Judicibus & Assessoribus tanquam Regula, quam perpetuo sequantur, præscripta.

Contra hanc Transactionem ullumve ejus Articulum aut clausulam nulla Jura Canonica vel Civilia, communia vel specialia Conciliorum Decreta, Privilegia, Indulta, Edicta, Commissiones, Inhibitiones, Mandata, Decreta, Rescripta, Litispendentiæ, quocunque tempore latæ sententiæ, res Judicatæ, Capitulationes Cæsareæ, & aliæ Religiosorum Ordinum Regulæ aut Exemptiones, sive præteriti, sive futuri temporis protestationes, contradictiones; pacta seu deditiitia seu alia, multo minus Edictum Anni 1629. vel Transactio Pragensis, cum suis appendicibus, aut Concordata cum Pontificibus, aut interim, istica Anno 1548. ullave alia Statuta sive Politica, sive Ecclesiastica Decreta, dispensationes, absolutiones, vel ullæ aliæ quocunque nomine aut prætextu excogitari poterunt exceptiones unquam allegentur, audiantur, aut admittantur, nec usquam contra hanc Transactionem in petitorio aut possessorio, seu inhibitorii seu alii Processus vel commissiones unquam decernantur.

Qui vero huic Transactioni vel Paci publicæ, consilio vel ope contravenerit, vel executioni aut restitutioni repugnaverit, vel etiam legitimo modo supra Convento, & sine excessu facta restitutione, sine legitima causæ cognitione & ordinaria Juris executione, restitutum de novo gravare tentaverit, sive Clericus, sive Laicus fuerit, pœnam fractæ Pacis ipso jure & facto incurrat, contraque eum, juxta Constitutiones Imperii, restitutio & præstatio cum pleno effectu decernatur & demandetur.

Pax vero conclusa nihilominus in suo robore permaneat, teneanturque omnes hujus Transactionis consortes universas & singulas hujus Pacis leges, contra quemcunque sine Religionis distinctione tueri & protegere, & si quid eorum a quocunque violari contigerit, læsus lædentem imprimis quidem a via facti dehortetur, causa ipsa vel amicabili compositioni, vel juris disceptationi submissa.

Veruntamen si neutro horum modorum, in spatium Trium annorum, terminetur controversia, teneantur omnes & singuli hujus Transactionis consortes, junctis cum parte læsa consiliis viribusque arma sumere, ad repellendam injuriam a passo moniti, quod nec amicitiæ, nec juris via locum invenerit: salva tamen de cætero uniuscujusque jurisdictione, justitiaque juxta cujusque Principis aut Status leges & constitutiones competente administratione. Et nulli omnino Statuum Imperii liceat Jus 1648.
suum vi vel armis persequi, sed si quid controversiæ, sive jam exortum sit, sive posthac inciderit, unusquisque jure experiatur, secus faciens reus sit fractæ Pacis. Quæ vero Judicis sententia definita fuerint, sine discrimine Statuum executioni mandentur, prout Imperii leges de exequendis sententiis constituunt.

Ut etiam Pax Publica tanto melius conservari possit redintegrentur Circuli, & statim ac undecunque turbarum vel motuum aliqua initia apparent, observentur ea, quæ in Constitutionibus Imperii de Pacis publicæ executione & conservatione disposita sunt.

Quoties autem milites quavis occasione, aut quocunque tempore per aliorum Territoria aut fines aliquis ducere velit, transitus hujusmodi instituatur ejus ad quem transeuntes milites pertinent, sumptu, atque adeo sine maleficio, damno & noxa eorum, quorum per territoria ducuntur, ac denique omnino observentur, quæ de conservatione Pacis publicæ Imperii Constitutiones decernunt & ordinant.

Sub hoc præsenti Pacis Tractatu comprehendentur illi, qui ante permutationem ratificationis, vel intra sex Menses postea ab una alteraque parte ex communi consensu nominabuntur, interim tamen utrinsque placito comprehenditur Respublica Veneta, uti mediatrix hujus tractatus. Ducibus quoque Sabaudiæ & Mutinæ, quod pro Rege Christianissimo in Italia bellum gesserint, & etiam nunc gerant, nullum unquam adferat præjudicium.

In quorum omnium & singulorum fidem, majusque robur, tam Cæsarei, quam Regii Legati, Nomine vero omnium, Electorum, Principum ac Statuum Imperii ad hunc actum specialiter ab ipsis (vigore conclusi die 13. Octobris Anni infra mentionati facti, & ipsa die subscriptionis sub Sigillo Cancellariæ Moguntinæ, Legato Galliæ extraditi) Deputati, nimirum Electoralis Moguntinus, Dominus Nicolaus Georgius de Reigersberg Eques, Cancellarius: Electoralis Bavaricus, D. Joannes Adolphus Krebs Consiliarius Intimus: Electoralis Saxonicus, Dominus Joannes Leuber Consiliarius: Electoralis Brandenburgicus, Dominus Joannes Comes in Sain & Wittgenstein, Dominus in Homburg & Vallendar, Consiliarius Intimus: Nomine Domus Austriacæ Dn. Georgius Ulricus Comes a Wolckenstein, Consiliarius Cæsareo Aulicus: Dn. Cornelius Gobelius Episcopi Bambergensis Consiliarius: Dn. Sebastianus Wilhelmus Meel, Episcopi Herbipolensis Consiliarius Intimus: D. Joannes Ernestus Ducis Bavariæ Consiliarius Aulicus: Dn. Wolfgangus Conradus a Thumbshirn Consiliarius Aulicus Saxonico-Altenburgensis & Coburgensis: Dn. Augustus Carpzovius Consiliarius Saxonico-Altenburgensis & Coburgensis: D. Joannes Frombold Domus Brandenburgicæ Culenbacensis & Onolzbacensis Consiliarius Intimus: D. Henricus Langerbeck Juris-Consultus, Domus Brunsvico-Luneburgicæ Lineæ Cellensis Consiliarius Intimus: Dominus Jacobus Lampadius Juris-Consultus, Lineæ Calenbergensis Consiliarius Intimus & Pro-Cancellarius: Nomine Comitum Scamni Wetteraviensis, Dominus Matthæus Wesembecius Juris-Consultus & Consiliarius: Nomine utriusque Scamni Dominus Marcus Otto Argentoratensis: Dominus Joannes Jacobus Wolff Ratisbonensis, Dominus David Gloxinus Lubecensis, & Dominus Iodocus Christophorus Kreß a Kressenstein, Norimbergensis Reipublicæ respective Syndici, Senatores, Consiliarii, & Advocati, Præsens Pacis Instrumentum manibus Sigillisque propriis munivernnt & firmarunt, dictique Ordinum Deputati Principalium suorum Ratificationes Formula Conventa termino supra constituto, sese extradituros polliciti sunt. Reliquis Statuum Plenipotentiariis liberum relinquendo, velint an nolint Nomina sua subsignare, suorumque

Prin-

1648. *Principalium Ratihabitiones accersere. Sed hoc pacto atque lege, ut subscriptione jam nominatorum Deputatorum reliqui Status omnes & singuli, qui subscriptione & ratihabitione supersedent, tam firmiter ad observantiam, & manutenentiam eorum, quæ in hoc pacificationis instrumento continentur, obligati sint, ac si ab ipsis subscriptio fuerit facta & exhibita ratificatio: nec ulla a Directorio Imperii Romani contra subscriptionem a memoratis deputatis factam, recipiatur aut valeat, vel protestatio vel contradictio. Acta sunt hæc Monasterii Westphalorum die 24. mensis Octobris, Anno 1648.*

Cessatio hostilitatis ubique denuntiatur. §. 211. Prima inde cura erat simul cum pace ad exercituum duces denuntiare, ut hostilia statim omitterentur. Et sane Cæsarei sequenti statim die eo nomine cursorem ad Piccolomineum dimiserant, haut obscure questi, à Serviento post triduum, & à Suecis octavo demum die significationem factam. (15. Oct.) Id quod Sueci excusabant ob tardius exhibitam ab Ordinibus solutionis designationem factam, quam una mittere voluerint. Inde ut ante tempus exhibendarum ratificationum, quæ circa Amnestiam & Gravamina convenerant, expedirentur, ab Ordinibus ad Circulorum Directores scribitur, ut singuli suos, qui ex illo capite aliquid restituere teneantur, moneant, ne in mora sint, quo minus patria tantopere desiderate pacis fructu ocyus gaudeat. (De executione pacis Ordinum cura. 17. Oct.) Cæsar quoque ut eo nomine edictum promulgare velit, per literas rogatus est; qui tamen Ordinum curam præverterat, publicato edicto, quo se omnibus, quæ pace convenerant exsequendis paratum ostendit: tum ut alii, quorum interest, idem faciant imperavit. (28. Oct.)

Circa executionem aliqui tergiversantur. §. 212. Nec eo minus haut pauci illorum, qui occupata restituere tenebantur, quoad dabatur possessioni suæ inhærere renitebantur. Cumprimis Prælati ac Monachi per Wurtenbergicam opimis Cænobiis ægre decedebant. (Ut Prælati Wurtenbergici.) Quos inter Blaubeuranus, & Adelsbergius adversus Ducem, cum restitutionem posceret, scriptam protestationem interponebant, in ipsam pacem asperis verbis invecti. Qui & cum ratam suam ad Suecici exercitus satisfactionem conferre abnuerent, à Franconici Circuli Præsidibus, Bambergensi Episcopo, & Culmbacensi Marchione velut executionis Commissariis in Ordinem redigendi fuerunt. Augustæ quoque Vindelicorum Catholici manibus pedibusque obluctabantur, iis, quæ in favorem Evangelicorum disposita erant. (Augustani Catholici.) Illi jam aliquot ante menses, cum circa adornandum de Gravaminibus caput ageretur, ac secundum Evangelicos pronuntiatum iri pateret, ad Cæsarem & proxima Comitia provocaverant, reservata sibi exceptione nullitatis manifestæ. Sed cum parum se profecturos prospicerent, amicæ cum Evangelicis transactioni paratos se ostendebant, si qua hisce, quæ pace dabantur, per obliquas artes eripere possent. Inde cum Circuli Suevici Præsides Constantiensis Episcopus, & Dux Wurtenbergicus certum diem condicerent, quo per delegatos pacis executionem apud ipsos suscipere velint, hi rem in longum extrahere futili prætextu: hostilia nondum cessare: nondum edicto Cæsareo exsecutionem pacis fieri jussam; nec ipsas pacis tabulas forma authentica exhibitas. Inprimis adpellationi, & exceptioni nullitatis antea propositæ inhærebant; nec ullum Catholicorum unquam in paritatem istam consensisse, quin majorem partem diserte contradixisse, & paucos Catholicos, qui subscripserint, adhuc Principum suorum ratificationem desiderare. Eoque à Cæsare responsum sibi utique expectandum. (1648.) Nec tamen abnuere, si Principes isti amicam compositionem inter ipsos, civesque Evangelicos tentare velint. Præterea Wurtenbergicum velut sibi iniquum suspectare ac Constantiensem in partes solicitare. Qui & destinatis ipsorum favens literis ad Senatum, civesque datis ostendit, quæ Tabulis Pacis sanciantur vix idonea medendis ipsorum dissidiis, eoque tutius fore si amica ratione, & ex æquo inter se transigant. Quæ civibus Euangelicis surda aure transmittebantur, queis pacis legibus inhærere fixum erat, repudiatis novæ ac ancipitis transactionis ambagibus. Nec cum Principum delegati ad urbem accessissent, Senatus tergiversari cessabat, ac rem ad responsum Cæsaris differebat, subinde tamen civibus amicos tractatus ostentans. (9. Dec.)

§. 213. Palatinus Sulzbacensis circa sacra quidem in statum anni vicesimi quarti restitui debebat: circa civilia autem res reponendæ erant, prout anno decimo quarto pactis majorum sanctum erat; quæ Neoburgicus palam idque variis modis violaverat. (Neoburgicus.) Eam tamen causam Sueci ac Evangelici Ordines maluerant regulis & dispositionibus comprehendere ob notoriam & facilem applicationem, quam peculiari ejus mentione introducenda pacem remorari adversario pertinaciter reluctante. Unde & articulo quarto Instrumenti Pacis clausula Salvatoria pro expresse nonnominatis vel expunctis hanc præcipue ob causam inserta fuit. Tum & in protocolla relatum, ea omissione Sulzbacensem haut præteritum aut exclusum, sed suo tempore utique restituendum. Et quia Bavarus velut Circuli præses adversus Neoburgicum exsecutionem haut facile suscepturus credebatur, jam ante subscriptionem pacis ad Franconici Circuli præsides scriptum, ut eo casu Sulzbacensis restitutionem maturarent. Quanquam autem Sulzbacensibus ministris restitutionem amice petentibus & Neoburgici consiliarii, & Ratisponensis Præsul, & Bavarus Elector vario obtentu eam procrastinarent; Franconici tamen Principes nondum exsecutionem fatere audebant, quoad Bavarus eandem plane abnuisset. Denique & Bavarus, Ratisponenses cum restitutionem ablatorum jurium, & abolitionem novorum onerum postularent, differebat causatus haut ita stricte Instrumento Pacis inhærendum, sed id ansam duntaxat prebere novis transactionibus. (Bavarus.) Ea de re cum isti apud Cesarem quererentur, hic respondebat; Suecicos duces adirent, rogantes, ne isti locis, ad Licum & Danubium præsidia prius deducant, quam urbi ab Electore satisfactum sit.

§. 214. Quæ circa Palatinam causam disposita erant num Palatino Electori Londini tunc agenti probanda forent, non constabat. (Ordines ad Electorem Palatinum scribunt.) Unde Ordinibus placuit quæ acta forent ipsi significare, ejusque declarationem expectare. Sed qua ratione id faciendum foret, haut in expedito videbatur. Equidem ad ipsum literas scribere promtum. Sed quia ipsi octavus Electoratus assignabatur ea lege, ut Cæsari se submitteret, ac in Bavari favorem acta probaret; antequam de hoc constaret, num Electoralis titulus ipsi tribuendus esset, dubitabatur. Nec à Cæsare in Anglia Minister tunc agebat, per quem conventa pacis ipsi insinuari possent. Nec sufficere existimatum per Legatos Regios ad eundem scribi, quod utique par esse videretur nomine Imperii denuntiari, quæ super ipsius

1648. ipsius causa decreta forent. Cum igitur tunc Palatini Secretarius Monasterii ageret, Ordines hunc in consessum suum evocabant, ut Pacis leges ipsi traderent. Sed iste eas acceptare se audere negabat, quod super ea re nihil in mandatis habeat. Hinc Moguntini proponebant, ut Instrumentum Pacis dicto Secretario per Notarium & testes exhiberetur. Id quod tamen plerisque displicebat, velut cum ignominia conjunctum, & isti irritando facturum: contra spes erat, si Electorali titulo honoretur, eo facilius acta probaturum. Ne tamen, si is forte leges pacis abnueret, tributo Electorali titulo præjudicium sibi crearent, diserte literis exprimebant; id ea spe factum, quod acta rata habiturus, ac patriæ quiete gavisurus sit: sin minus, cum titulum pro non
8 Nov. tributo habendum. Eum in sensum ab Ordinibus ad istum scribitur; simul additur, diuturno bello defatigatos Cæsarem, Ordinesque ob causam tamdiu agitatam, & nunc decisam bello ulterius atteri nolle, sed firmam pacem conjunctis animis,
24. Nov. & viribus tuituros. Ad eundem quoque Succi Legati literas dant, quibus ipsius ablegatos attestantur, quantopere plena Domus Palatinæ restitutio cordi sibi fuerit. Sed uti in aliis rebus non omnia ex voto obtinere potuerint; ita cum Cæsarei tam acriter partes Bavari defenderint, ac ipsi Ordines rei componendæ temperamenta quędam proposuerint, sibi quoque conditionibus Instrumento Pacis expressis demum fuisse adquiescendum. Ipsius prudentiæ relinquentes, quid præsenti Germaniæ, ac vicinorum Regnorum statu sibi faciendum judicet. Elector Palatinus etsi per triennium legatos idoneis cum mandatis in loco tractatuum habuisset: cum tamen illorum rationibus parum ponderis tribui animadverteret, ante annum amplius eosdem avocaverat. Ita cum omnia absque suo consensu gesta forent, moræ culpam sibi imputari non posse videbat, si ad probationem suam differret. Præsertim cum quæ circa ipsius Domum disposita forent, parum satisfacerent, ac sat causæ sibi esse duceret, interposita protestatione æquiora tempora expectare, ac talia media dispicere, per quæ suarum ditionum detentoribus haut parum molestiæ facessi posset eorum opera, quos Germaniam turbandi lubido teneret. Haut eo minus tamen sistendæ Germaniæ vastationi, ac reducendæ concordiæ, tum ut cives suos diuturna oppressione liberet, & sine mora ipse per tractatum assignatis potiatur, amore pacis, conventa se probaturum declarabat, si Cęsar Regesque socii pacem ratam habeant & exsequantur. Is finis si non obtineatur, hac declaratione se juri suo in Superiorem & Inferiorem Palatinatum, Electoratumque & Archidapiferatum, aliaque jura haut prędjudicare velle, sed omnia media iis recuperandis sibi reservare. Et in hunc sensum Ordinibus Imperii rescribebat. Nec multum abibant, quæ Legatis Suecicis reponebantur. Laudabili proposito à Rege Gustavo bellum susceptum, feliciter ab ipso, & Regina hactenus gestum, à quibus patri suo, sibique super restituendis ditionibus promissum sit. Unde spem sibi fuisse, accedente Galliæ, & quorundam præpotentium Ordinum favore, ac florentibus Suecorum armis causæ suæ majorem rationem fuisse habendam, quo liquidior sibi è pace lætitia foret. Declarasse tamen Ordinibus, se in honorem Regum, & testando in tranquillitatem Imperii studio jure suo cedere. Quod si igitur è duris illis conditionibus nihil corrigi queat, id saltem laborarent, ut ipse in possessionem eorum, quæ pace decreta sint, reponatur, exclusis adversæ parti solitis effugiis. 1648.

§. 215. In articulo de satisfactione Suecica rectio finium inter Pomeraniam Regiam, & Electoralem ad amicam compositionem remissa erat: quæ ut statim Monasterii susciperetur Brandeburgici postulabant; qua nondum decisa promissum Cessionis Diploma exhibitum haut iri. Porro rem fore facilem, cum præter latitudinem litoris nihil definiendum restet. Nam ut à Wildenbruco per Golnoam inde ad mare linea recta ducatur, id Electori haut ferendum, qui hac ratione præter ea, quæ pace cessa sint, plurimorum redituum ac jurium jacturam facturus sit. Enimvero Sueci de istis heic transigi posse haut existimabant, sed oculari inspectione opus esse. Unde ista commodissime in Pomerania expeditum iri, ubi & minutiora illa, de quibus in Pace mentio fit, componi queant. Quod si Electori placeat, se virtute mandati sui statim delegaturos qui negotium ibi suscipiant, quod ante ratificationes hinc inde tradendas ad liquidum deduci cupiat, ne qua circa loca restituenda difficultas oriatur. Sed cum Brandeburgici paulo post de hoc negotio silerent, Suecis quoque istud tunc movere haut placebat: Sed nec magnopere circa cessionis diploma laborandum videbatur, quod pace à Brandeburgico ratihabita cessio satis firmaretur. Etsi, cum de isto diplomate diserte cautum foret, super eodem monere quavis occasione non omittebant. De finibus inter Reginam & Brandeburgicum regundis.

§. 216. Sed & alias prætensiones Brandeburgici scripto movebant super juribus quibusdam, quę priores Duces Pomeraniæ ulterioris cum Ducibus Provinciæ citerioris, & vice versa, communia habuerint; aut quæ Ducibus ulterioris Pomeraniæ in quinque oppida ejus Provinciæ Suecis jam cessa adhuc competant, quod eadem non ad dominia cessarum urbium, sed ad patrimonium & eminentia jura Principatus Pomeraniæ ulterioris pertineant, super quibus inter Reginam, & Electorem sit conveniendum, aut si Regina utique ista retinere velit, alio æquivalente eadem pensanda. Enimvero Sueci ista abrupte repudiabant ob diserta in Tabulis Pacis verba, *absque omni prætensione ullius juris in loca Regno Sueciæ cessa.* Et credebantur hæc à Brandeburgicis ideo mota, quod cum par clausula pro Electore Paci inserta non esset, forte metuerent, ne Regina jus commune cum Electore in ulteriorem Provinciam prætenderet. Eoque istos novum tractatum aucupatos, ut hac occasione Reginæ actiones in Ulteriorem Provinciam extinguerent. Ac diserte fatebantur; Electorem nolle quid in Citeriorem Pomeraniam prætendere, modo Regina nihil circa Ulteriorem moveat. Inter hæc Servientum in partes suas pertrahere conati fuerant Brandeburgici, uti quondam, cum super Pomerania tractaretur, Avauxium sibi adjunxerant. Sed iste huic negotio se immiscere recusabat. Ac confirmabat Briennæ Comes Rosenhahnio tunc in Aula Gallica Legato: se quidem Electoris causam commendare cupere: sed si Regina ipsi gratificari nolit, se id haut ægre laturum. Idem Elector sub id tempus Legatis Suecicis clam insinuabat, se pro Pomerania Citeriore Reginæ Magdeburgicum, Halberstadiensem, & Mindensem Præsulatus cessurum, additis vicies centenis millibus uncia- Brandeburgicorum prætensiones. 19. Nov.

1648. uncialium. Etsi cum à Regni Sueciæ rationibus id abhorreret, nihil amplius de isto motum deinceps fuit.

De Capitulatione Osnabrugensi. §. 217. Cœptum quoque tunc agitari super capitulatione Osnabrugensis Præsulatus, de quo circa Æquivalens Luneburgicum mentio facta erat. Ubi quidem super juribus Episcopi & Capituli facile inter eos, quorum intererat conveniebat. Sed de sacris maxime controversia fervebat, ad quam componendam Cæsareorum, & Suecicorum Legatorum interpositio assumebatur. Ejus exitus prævideri vix poterat, quod, cum restitutio ad normam anni vicesimi quarti facienda esset, utraque pars plerasque Parochias suæ Religioni vindicare instituerет, simul alterius rationes diluere aut cavillari satageret. Ast Osnabrugenses statim post subscriptam pacem Petriburgum demoliri incipiebant. Id quod impedire cupiens Episcopus Franciscus Wilhelmus per Cæsareos Suecis temperamenta quædam proponebat. Sed à Suecis repositum; urbi per leges pacis ad istam demolitionem jus competere: se tamen cum Deputatis urbis super propositis ab Episcopo collocuturos. Ast interim Osnabrugenses magno fervore opus urgebant, quoad arx ista solo æquata foret.

De militum satisfactione. §. 218. Porro ne qua mora exautorando militi, præsidiisque deducendis fieret, Ordinibus cumprimis curæ erat, ut pecunia convento tempore
17. Oct. corrogaretur. Quo fine ad præsides Circulorum ejus summæ distributio mittebatur, ut singulos Ordines ad ratam conferendam hortarentur. Sed cum militum hospitationes multis Ordinibus gravissime incumberent, eorum Legati à Suecicis petebant, ut Carolus Gustavus duodecies centenis millibus uncialium parata pecunia exsolvendis adquiesceret: interim equitum aliquot legiones, & è superiorum graduum ducibus illos exautoraret, qui Reginæ militiam exuere cuperent. Id quod & ab aliis exercitibus sit faciendum. Hoc modo insigniter levari Germaniam, ac facilius quod restet pecuniarum exsolvi, militemque qui in Sueciam trajici jam nequeat, ali posse. Sed quia Legati de re jam conventa quid remittere non audebant, ad Carolum Gustavum se scripturos recipiebant. Ad quem & ipsi Ordines literas
24. Dec. eo nomine dabant. Sed cum Legati ostenderent; vix remissionis quid obtineri posse, assignatione inter duces jam facta: de tota mox summa spem faciebant, etsi graves querimonias super Gallico cumprimis exercitu moverent, qui iisdem quo Suecicus alimentis haut contentus superiores Circulos, quibus incumbebat, plane exhauriret. Ceterum plerique Ordinum ad pecunias conferendas sat alacres erant, quod spes foret tandem aliquando molestias belli desituras, quos & exemplo ac hortatu Moguntinus accendebat. Leodios duntaxat querebatur Coloniensis ad quotam suam conferendam à se moveri non posse; eoque petebat, ut Cæsarei Legati, & Ordines autoritatem suam apud istos interponerent. Qui & per literas se eosdem monituros recipiebant.

De Cæsarei militis satisfactione. §. 219. Sed & cum ab Ordinibus Cæsari contributio exsolvendis ejus exercitui stipendiis promissa foret, Cæsar ut certa summa definiretur postulabat; centum viginti Romanos menses à se expectari ostendens. Cui statim Electorales centum annuebant, quibus & multi Catholici è Senatu Principum accedebant. Sed Senatus Civitatum & reliqui è Principum Senatu rem ad futura Comitia rejiciebant. Quæ sententia eo magis valebat, quod Servientus protestationem interponeret, ne, si Cæsari ante conclusam cum Hispanis pacem tam ingens pecuniæ summa conferretur, eandem adversus Galliam erogaret. Sed pro Landgraviæ milite, quicquid niterentur Sueci, nihil plane obtineri poterat: quin ni horum autoritate subnixa fuisset, jam multos quæ annuerant retractandi libido subibat. 1648.

De stativis Suecici militis. §. 220. Disquirebatur quoque, ubinam locorum Suecico exercitui ad exautorationem usque stativa capessenda forent? Ac satis quidem patebat, Cæsareos, Bavaricosque postulaturos, ut statim post denuntiationem pacis factam iste exercitus, Cæsareis ditionibus & Bavarico Circulo relictis, per septem Circulos Suecicæ satisfactioni assignatos distribuatur. Id quod & Carolo Gustavo integrum fore, si id evitari non possit, judicabatur. Enimvero quia ista hospitatio Suecici exercitus satisfactionem difficiliorem redditura erat, Sueci juxta ac Ordines optabant, eundem tantisper in ditionibus Cæsareis, ac Bavarico Circulo subsistere; præsertim cum per modicas inducias, quales inter subscriptionem, & ratihabitionem pacis placuerant, neutra pars teneretur locis à se occupatis decedere. Quo minus tamen id fieri posset, in causa erat, quod Wrangelius jam ante conclusam pacem Bavaria cum exercitu excesserat, & antequam in Bohemiam penetrare posset, pacis conclusio ipsi significata esset: unde in Franconia tantisper ipsi subsistendum erat. Qua de re Ordines ejus Circuli Monasterii graviter querebantur, orantes, ut statim copiæ per septem Circulos dispergantur, ne sibi solis tanto oneri succumbere necessum sit. Unde cum & Cæsarei acriter contenderent, ne sub Wrangelio exercitus Bohemiam ingrederetur, & qui sub Carolo Gustavo ibi jam erat, quamprimum deduceretur, non poterant non Ordines, ne Franconia fatisceret, de partiendis inter septem Circulos copiis convenire, ne pauci Ordines præ reliquis opprimerentur. Simul decernebatur ad summos exercituum duces scribendum, ut onus inter omnes æquabiliter distributum singulis tanto foret tolerabilius; neve Circulus Franconicus ad conferendam satisfactionem militarem redderetur inutilis; idemque ut Regii Legati facerent petebatur. Hæc Cæsareorum & Ordinum postulata etsi abnuere Carolus Gustavus non posset, variæ tamen difficultates objiciebantur hospitiis plerisque jam per alios occupatis. In Westphalia præter Cæsareas & Colonienses sub Lambojo copias Hassi præcipua sibi hospitia vindicabant, queis cedere abnuebant. Qui & magnam partem Circuli inferioris Rhenani obtinebant. Sueviam, & Superiorem Rheni tractum Turennius invaserat; cujus & partem Bavari per Wurtenbergicam, & Palatinatum Inferiorem præsidia, Hispanique Franckendaliæ, & Lotharingi hinc inde ad se raptabant. Unde & Servientus, cum Legati Suecici postularent, ut Gallicus miles locis istis deduceretur, reponebat; Gallos Suecico militi merita præmia haut invidere, ac se Turennio suasisse, ne ista ullo modo impediri patiatur. Ut tamen Gallicæ copiæ Superiore Germania decedant, aut aliquid alimentis suis detrahi sinant, id Suecos haut postulaturos. Pace adhuc, ejusque executione vacillante haut consultum esse Regios exercitus longius separari, ut si opus sit subvenire sibi invicem queant. Ac par esse, Gallicas copias post fidelem navatam operam haut parum attritas, hibernorum quiete aliquantum refici.

3. Dec. (margin)

Difficultates circa eandem. (margin)

Super exautoran- §. 221. Ordinibus porro exautoratio militis, ac

1648. ac deductio præsidiorum ante omnia cordi erat. quam etiam restitutioni ex capite Amnestiæ & Gravaminum præferebant; quod per istam oneribus se bellicis levandis sperarent. Sed Sueci rem haut præpostere suscipiendam, nec quæ in executione præcedere debeant, in posteriorem locum rejicienda censebant. Ex istis quippe duobus capitibus omnia mala in Germaniam promanasse, queis expediendis plurimus labor per tractatus pacis insumtus, iisdemque prior locus in ordine exsecutionis ab ipsis Ordinibus probato sit assignatus. Unde milite prius exautorato, ac præsidiis oppidorum deductis, ex alterutro capite restituendos beneficio pacis vix unquam gavisuros.

do milite Sueci Ordinesque dissentiunt.

Lusitani Legati querela. 20. Nov.

§ 222. Inter hæc Lusitanus Legatus Ludovicus Pereira de Castro apud Suecos querebatur, Suecicum Pacis Instrumentum in Hollandia typis excusum cum adjuncta Cæsareorum protestatione, se non alium Lusitaniæ Regem, quam Philippum IV. Hispaniarum Regem agnoscere. Cum tamen Sueci polliciti fuerint, se istam protestationem haut admissuros, nec ut Instrumento pacis inseratur passuros. 24. Nov. Ad quæ Sueci scripto testabantur, Cæsareos ut ea inseratur antegressa tractatione quidem pertendisse, à se tamen can[illegible] semper rejectam. Sed nec eam contentam fuisse formula, quæ mense Julio publice prælecta, 27. Jul. & apud Moguntinum Directorium deposita sit: neque illis contineri, quæ à Legatis subscriptæ, & Principibus utrinque ad ratificandum transmissæ sint. Et Sueci inde occasionem capiebant de ejusmodi corruptis impressionibus apud Moguntinum querendi; qui & promittebat, operam se daturum, ne quid tale in posterum fiat.

Ratificationes adferuntur.

§. 223. Cæterum ratificatio Cæsarea prima omnium Monasterii adpellebat, mense Novembri nondum elapso. Suecica paulo tardius aderat longinquitate itineris. Unde multi jam dubitare incipiebant, num Regina pacem probatura esset: & propinquante stato tempore Cesarei apud Suecos explorabant, quid spei de ista foret; nam suam jam adesse, seque permutationi paratos. 1. Nov. Enimvero vana erat ea solicitudo. Nam Regina perlato Holmiam Instrumento summopere gavisa, per omne Regnum grates Deo publice agendas decrevit, latoremque torque sexcentorum aureorum pretio donavit. Ratificatione Monasterium apportata, & ad Cæsaream collata, cum omnia recte se haberent præter pauca sphalmata, quæ confestim emendabantur, Cæsarei statim ut ista permutarentur instabant, stabiliendæ pacis securitati, etsi nondum omnia quę præcedere debebant executioni data sint, commodius deinceps processura, si omnibus super pace prius cautum sit. Hollandos quoque, pace licet ante annum fere conclusa, adhuc circa eandem exequendam satagere. Quibus omnes Ordines, præter eos, quos restitutio ex capite Amnestiæ & Gravaminum tangebat, adstipulabantur. Gallis, qui nunc hospitiis suis molestissimi incumbant, tunc necessitatem allatum iri trans Rhenum concedendi; Coloniensem & Landgraviam suos exautoraturam; Cæsareos septem Circulis excessuros: ita Suecicam satisfactionem melius expediendam. Sed quia Gallica ratificatio nondum allata erat, Sueci à socio Rege divelli se non posse excusabant. 16. Dec. Mox tamen & illa aderat biduo post statutam diem, sed nonnullis partibus haut rite formata. Nam & exordium & clausula Instrumenti Pacis omissa, Regisque titulus Cæsareo præmissus, & plenipotentiæ insertæ erant. Quę cum Cæsarei admittere non possent, ne qua negotio mora nasceretur, placuit, eandem pro ut nunc se haberet una cum Cæsarea apud Venetum, aut Ordines tantisper deponi: Servientum autem scripto cavere, quam primum aliam magis idoneam se curaturum. Ac multi suspicabantur à Gallis data opera id factum, ut tantisper hibernis Germanię fruerentur, & Suecica arma in suspenso tenerent, quoad adpareret, quo res inter ipsos, & Hispanos evasura esset. Ordinum tamen ratificationes complures serius, & reliquis jamdudum permutatis demum adferebantur. 1648.

Permutatio ratificationum paulisper differtur.

§. 224. Ast allatæ licet ratificationes haut ita cito, uti Ordines sibi persuaserant, hinc inde tradi poterant: quod restitutio ex Amnestia & Gravaminibus vix cæpta esset, ad quam peragendam aliquo tempore opus erat, Catholicis haut parum contumacibus. Sed & prima pensio satisfactionis militaris tardius videbatur processura, quibusdam de paupertate, aut iniqua partitione querentibus. Accedebant copiarum hospitationes, ex quibus variæ turbæ enascebantur. Cæterum Cæsarei cum Catholicis acriter instabant, ut ratificationes permutarentur, antequam executio fieret; sine dubio ut per hanc obtinerent, quod inter ipsos tractatus non poterant. Evangelicorum equidem nonnulli, qui adversæ partis tergiversationem circa restituenda sentiebant, traditionem differri, quoad sibi satisfactum sit, postulaturi videbantur: quod & Sulzbacensis jam, ac Ratisbona fecerat. Sed quia militum satisfactio & hospitatio universos premebat, metus erat, ne Evangelici hoc onere ocyus levari properantes, cum Catholicis permutationem urgerent, antequam restitutio plene facta esset. Nec deerant qui palam jactarent: si executioni nimis acriter insistatur, summam fortasse rerum detrimenti quid capturam, ac Germaniam incurabili recidiva corripiendam. Quæ nunc, dum in pacem cupide ruitur, circa restitutionem spoliatorum aut gravatorum prætereantur, deinceps commodius expediri posse. Pace per traditas hinc inde ratificationes stabilita junctis animis viribusque in ordinem redigendos, qui pacis leges implere detrectaverint. Atque ista per Ordinum Deputatos Suecis proponebantur. 19. Dec.

Suecorum ea super re declaratio.

§. 225. E Legatis Suecicis Salvius in eam sententiam propendebat, ut ratificationes vel statim permutarentur, vel apud Moguntinum Directorium deponerentur: quia magno desiderio tenebatur Sueciam revisendi, quo ratificationem Cęsaream secum adferre cupiebat. Sed pervincebat Oxenstierna, ratificationum traditionem haut esse præcipitandam, ac circa executionem prius laborandum. Unde & hi apud Deputatos Ordinum testabantur, nihil gratius sibi fore, quam vel è vestigio ad istam permutationem accedere. Sed multa obstare, quæ ex dictato pactorum, & indole tractatus prius amoveri debeant: inter alia restitutionem ex Capite Amnestiæ & Gravaminum, circa quam parum adhuc actum sit. Melius sibi ac patriæ securitati consulturos, si potius ad plenam executionem pacis ex tenore pactorum connitantur. Instrumenta Pacis jam ab omnibus subscripta sat validum esse fundamentum illis, qui præstare quid teneantur, quod subscriptio sub necessario rato facta, & præcipuæ ratificationes jam præsto sint. Magna heic circumspectione opus esse, cum duo ista capita omnium fere malorum originem Germaniæ dederint, qui-

bus

1648. bus componendis maximus labor sit impensus. Modum exequendi ipsis pactis præscriptum, à quo discedatur, metuendum esse, ne qui restituendi sunt fructu pacis unquam potiantur. Sed cum his insuper habitis Ordines permutationem urgerent, Sueci se cum Serviento consultaturos ostenderunt. Cum hoc negotii momentis libratis scripto designarunt, quæ expedienda prius sint, quam ratificationes permutentur, circa quas alias in se nihil moræ sit futurum. Postulabant igitur Sueci, ut prius, quam ratificationes hinc inde traderentur, restituendi ex capite Amnestiæ & Gravaminum in amissa reponerentur, ut diploma cessionis Brandeburgicæ circa Pomeraniam exhiberetur, Osnabrugensis capitulatio absolveretur, Attestata pro Erfordia & Minda promerentur, captivi dimitterentur, octodecim tonnæ auri parata pecunia, & duodecim in assignationibus præsto essent: tum inter duces exercituum conveniretur de modo, quo militis exautoratio suscipienda, & præsidia deducenda sint, denique Ordinum ratificationes, quæ adhuc desint, curarentur, & nominatim Electoris Coloniensis, qui nomine Collegii Electoralis ad tractatus Pacis destinatus fuerit, & arma gesserit. Eodem modo Servientus nominatim restitutionem Franckendaliæ, Hermansteini, Hammersteini, & Homburgi exigebat, tum ut cessio Alsatiæ, & aliorum locorum pace in Galliæ ditionem transcriptorum non à Cæsare solum, & Archiducibus, Hispaniæque Rege, sed & ab Ordinibus Imperii exhiberetur, abolitis omnibus declarationibus, & in contrarium editis scriptis. Cassellani denique certa loca designari volebant, in hypothecæ vicem retinenda, quoad promissa sexcenta uncialium millia exsolverentur, tum cautio à Cæsare & Ordinibus præstaretur, centum uncialium millia, quæ in exautorationem militis impendenda forent, è contributionibus Imperii refundenda esse.

Ante traditas ratificationes expedienda.

§. 226. Inter hæc Landgraviæ postulatis facile satisfiebat. Circa Servienti obstacula Ordines Gallis evictionem Alsatiæ pollicebantur, quoad Hispanica cessio adferretur: interim Galli promissos tres milliones florenorum, ac quatuor urbes Sylvestres in pignoris vicem retinerent. Sed præcipua difficultas erat, quod Servientus Ordinum declarationem super Gallica satisfactione aboleri cuperet: id quod hi nunquam se facturos testabantur. Qui & à Suecis petebant, Serviento persuaderent, ut hoc postulato desisteret. Se quippe aliis Ordinibus sua condonare non posse: & quæ Galli nunc obtendant non solum omnibus fœderibus, quæ Galliæ cum Suecia & Ordinibus hactenus intercesserint, sed & istorum multis propositionibus, ac sanctis contestationibus, præsentique pacto repugnare. Adversus quæ Servientus clara pactorum verba ostentabat. Apud Cæsareos, qui Gallis hanc satisfactionem obtulerint, instarent Ordines, ut istius loco de æquivalente satisfactione Gallis prospiciatur. Quæ sub Gallica satisfactione hoc modo comprehendantur non magis fœderibus, propositionibus, & præsenti pacto adversari, quam quæ Sueci aut alii sibi stipulati sint. Imo Sueciæ interesse, ne ratio quę nunc jactatur, valeat, velut unus Ordinum alterius res condonare nequeat, quod eadem olim, si res ferat, in Sueciam quoque torqueri possit. Adversus quod Sueci Serviento demonstrabant: quæ Regina, aliique acceperint, suadentibus, & consentientibus Ordinibus concessa; sed eosdem jam queri, quæ Galliç promissa sint secum haut com-

Difficultas circa satisfactionem Gallicam.

21. Dec.

municata, nec in consultationem deducta. Regerebat tamen Servientus, Ordines Imperii Cæsareis facultatem contulisse cum Fœderatorum Regum Legatis super satisfactione tractandi, ac si non expresse, saltem tacite consensisse, dum per triennium, ex quo omnia conclusa, & publice nota fuerunt, non contradixerint. Cum igitur Servienti ac Ordinum postulata adversa fronte repugnarent, haut alia via ex hac difficultate eluctandi adparebat, quam ut ea declaratio suo loco relinqueretur, & neque firmaretur, neque abrogaretur, sed ab utraque parte silentio transmitteretur. 1648.

§. 227. Ast quæ Sueci ante permutationem expediri postulaverant, ex ipso Pacis Instrumento & per Ordines probato exsequendi ordine desumta erant, adversus quę nil solidi opponi poterat: sic ut ipse Pontificis Nuntius iis conspectis fateretur, omnia factæ transactioni conformia esse. Nec eo minus Cæsarei apud Ordines proponebant: Conventu ducum Pragæ non modicas difficultates incidisse, quibus amovendis sibi cum Ordinibus consultare injunctum. Cum Sueci militem exautorare, & occupatis locis excedere abnuant, nisi prius prima satisfactionis militaris pensione repræsentata, nosse velle, quantum pecuniæ in promtu habeant, & num reliqua summæ designatio facta sit? Porro re pecuniaria expedita consultandum, qua ratione solutio pecuniæ, & restitutio locorum pari passu fieri queat, & quæ idonea cautio, & circumspectio adhibenda? Sed quia Cæsar vereatur, ut prima pensio in promtu sit, ac Sueci ante istam præstitam locis occupatis prçsidia deducere abnuant, quæ via ineunda, ut miles Cæsareis & Ordinum oppidis utique deducatur? Nam quo diutius hæc controversia super solutione pecuniæ, & evacuatione locorum pari passu facienda agitetur, & ista pecunia absit, eo magis Ordinibus vires solvendi atteri. Ita Suecicę Pacis interpretatione ejusdem executionem in irritum casuram. Equidem Ordinibus integrum esse Suecicis Legatis demonstrare, bonam fidem, qua restitutio promissa sit, non pati, ut ob exiguam moram Cæsaris & Ordinum Provinciæ penitus opprimantur; & cum Regina præ se tulerit, hoc tractatu Germaniæ quietem se conciliaturam, haut par esse, ob tantillum prætextum sub pacis vocabulo Ordines atrocius quam ipso bello pessumdari. Quod si has rationes adspernentur: Cæsarem haut aliud medium dispicere, quam ut promta pecuniarum collatione iste tergiversandi color Suecis adimatur, & ut liquido pateat, penes quem mora sit, quo minus pax executioni detur. Sane in aprico esse, Suecos militis sui numerum longe supra verum augere, ac eidem intoleranda alimenta deposcere. Nec minus eosdem ita strictam pacis interpretationem aliis obtrudere, quam ipsi hactenus tam negligenter observarint, quæ quo spectent haut obscurum esse. Unde haut absurde quæri; num Cæsar hac rerum facie ex incumbente sibi munere pro se ac Imperio isthanc pacis interpretationem admittere teneatur? Si enim in Suecorum arbitrio positum sit, isthac hospitiorum designatione Ordinibus media solvendæ primæ pensionis adimere, ac haut eo secius jus sibi esse pertendant, non prius Germania decedere, quam circa primam pensionem sibi satisfactum sit; nullam utique pacis executionem sperandam; sublatis per ipsos Suecos mediis, citra quæ ipsi ad discedendum se haut teneri profiteantur. Sed & periculosam interpretationem circa restitutionem

Cæsareorum ad Ordines propositio.

25. Dec.

1648. ex capite Amnestiæ & Gravaminum jactari, velut Succi ad dimittendum militem ac deducenda præsidia non stringantur, si præter culpam Cæsaris executio ob moram restituentis, aut restituendi, aliove casu ita repente fieri nequeat. Quod si igitur ex ejusmodi iniqua interpretatione Imperium & ditiones Cæsaris centum viginti legionibus Suecicis, præter ingentem præsidiorum numerum, exhauriri possint, citius Germaniam tanto onere perituram, quam executio pacis prædicto modo futura sit. Inde ultro consequi, ut, si Imperii salus suprema lex esse debeat, Pacis conventio secundum dictamen rectæ rationis, & bonam fidem sit intelligenda; ac Suecis cautione data adquiescendum, nec ob exiguam moram, & unius alteriusve restitutionem Imperium perpetuis bellorum flammis involvendum. Cæsarem omnia præstitisse, quę muneris ratio exigat, & quę circa executionem adhuc ab ipso desiderentur, examussim impleturum. Eundem postulare, ut Ordines non solum inter se æqua decernant, sed & Regios inducant, ne dum duces ipsorum nova effugia aucupantur, Germania interim sub immenso onere plane fatiscat. Addebantur querimoniæ de Gallico milite, cui cum per pacem neque satisfactio, neque alimenta debeantur, Ordinibus tamen incumbere pudor non sit; cujus duces quoque sæpius licet invitati super modo ac tempore deducendorum præsidiorum conventionem inire detrectent. Cui malo quomodo medendum sit, Ordinibus dispiciendum.

Regii in permutationem sub certa lege consentiunt. 27.28. Dec.

§. 228. Isthæc quanquam eo tendere in aprico erat, ut Ordines adversus Suecos irritarentur: hi tamen ne responso quidem dato id potius laborabant, ut partes ad commutandas invicem ratificationes permoverent. Idque apud Gallos æque ac Suecos per solennes Deputationes acriter urgebant, quicquid rationum isti in contrarium opponerent; exceptis tamen iis, quorum commoda circa restitutionem vertebantur, uti erant Sulzbacensis, Durlacenus, Wurtenbergicus, alii, qui adversa plane petebant, ac ut Sueci id agerent, quo restituendi rebus suis potiantur: nam ni restitutio commutationem antecedat, se res suas perditas æstimare, & pacis re ipsa fruendæ exiguam spem fore. Sueci re expensa judicabant, enixa postulata majoris partis Ordinum haut abrupte repudianda. Nam Reginam, si Cæsaris atque Ordinum ratificationes obtineat, proximis Comitiis consilia sua liquidius expedire posse. Ac Gallis è Superiore Germania, Hassis, ac Lamboji copiis è Westphalia digressis, Suecico militi laxiora hospitia parari, Ordinibusque facilius fore pecunias corrogare. Quod si Sueci ratificationum traditionem præfracte abnuant, Reginam de pace in incerto acturam, Ordines gravibus hospitationibus plane succubituros; demum Suecos & satisfactionis & gratiæ jacturam facturos. Ac sane non exigua jam animorum mutatio inter illos deprehendebatur, quibusdam non obscure frementibus, satius esse, mature Cæsari, Hispanoque se adjungere, ac pecuniam Suecis destinatam conducendo militi erogare, quam diutius talia tolerare. Ne autem Restituendorum commoda negligerentur, pacto adjecto cavendum censebant, qua ratione pacis leges etiam post traditas hinc inde ratificationes effectui dandæ forent. Ejus pacti hæc designabantur capita: Ut ea ratificationum commutatio reliquæ dispositioni Pacis ne præjudicet, nec Executionis ordo ulla alia parte immutetur: unde restitutionem ex capite Gravaminum & Amnestię ante omnia faciendam, nec Suecis necessum fore præsidia deducere, aut militem exautorare, ni omnibus & singulis ex conventorum vi satisfactum sit. Ut porro præsens conventus persistat, quoad omnia executioni data sint. Ut denique distincte & acrioribus verbis exprimatur, quæ pœna illos maneat, qui restituenda restituere abnuerint.

Cæsarei istud eludunt.

§. 229. Isthoc pactum Deputatis tam Evangelicis quam Catholicis valde arridebat, qui & intra biduum id se scripto concinnaturos recipiebant. Ac sine mora Ordines congressu habito rei manum admovebant, ni Cæsareorum intercessione ista disjecta esset. Hi quippe evocatis ad se Moguntino, Bavarico, Saxonicis, & Luneburgicis pactum id adjectum summopere dissuadebant: Id haut parum temporis absumturum, ipsi Pacis Instrumento præjudicaturum, nova dissidia, ac forte novum bellum excitaturum. Se quidem nova pacta inire haut audere, ac mandata sua post subscriptionem, & ratificationem allatam expirasse. Si Ordinum Legatis alia mandata sint, facerent, quod è re videretur. Contra Evangelici ostendebant, omisso isthoc pacto jactatum iri; tractatum exhibitis hinc inde ratihabitionibus plane absolutum, nec penes Reginam Sueciæ, aut alios quorum intersit esse super executione pacis amplius laborare: inde totum tractatum in irritum cadere, partesque denuo bello collidi posse. Non esse novam hanc negotiationem, ad quam novis mandatis opus sit, sed declarationem Articuli de Executione in ea parte, qua jam ab ista discedendum sit. Cæsareos non minus atque Ordines permutationi institisse; sed quæ commode fieri nequeat, ni declaretur, quousque & quo fine heic à Tabulis Pacis discedatur. Nec multo tempore opus esse; idemque executioni promovendæ facturum.

31. Dec. Nehem. Recess.

Conditio tractatuum Pacis circa finem anni.

§. 230. Ita tunc omnes quidem pacis se cupidos ferebant, nec tamen omnes quæ ista jubebat, effectui dare cupiebant. Sane Cæsarei atque Catholici circa præcipuas partes ita se gerebant, ut non obscure pateret, ipsos plenam pacis executionem magis sufflaminatum, quam promotum ire. Unde magna circumspectione opus erat, ne quod adversa pars armis obtinere non potuerat, nunc sub executione pacis per artes obtineret. Nuntius Pontificis Catholicos, qui circa concinnandam pacem sudaverant, increpabat velut injustæ transactionis autores, & palam adversus eandem protestabatur; cujus Princeps potestatem sibi omnia juramenta & promissa propter commodum Ecclesiæ dissolvendi arrogat. Cui plerique Catholicorum sacerdotum succinebant, apud Cæsareos maximopere instantes, ut executio ex capite Amnestiæ & Gravaminum, quantum bona Ecclesiastica spectat, quibuscunque prætextibus eluderetur. Interim id agebant, ut ratificationum commutatio, omisso pacto adjecto, ac quavis nova obligatione, de qua proponebatur, præcipitaretur, ac post eam factam conventus è vestigio dissolveretur; ægre ferentes à Regina id quæri, ut conventus hic, quoad omnia impleta fuerint, continuetur. Et dixerat Volmarus, executionem in annum unum aut alterum differendam, quod Cæsaris culpa non sit, Sacerdotes & Monachos eidem obluctari, aut Ordines non præstare, quę Suecico militi promiserint. Simul & callide à Cæsareis observabatur, ut si de promovenda pacis executione sermo esset, non omnes promiscue Ordines, sed certo cum delectu adhi-

1648. adhiberentur. Si de executione ex capite Amnestiæ & Gravaminum consultabatur, e Saxonicis Circulis, quos ea res parum tangebat, adhibebantur: si de Suecica satisfactione, quam dura & intoleranda ista foret, jactare instituissent, Ordines Superiorum Circulorum evocabantur. quos exercituum hiberna tunc maxime premebant. Quibus suadebatur, consultissimum fore, ratificationes permutari insuper habitis Regiorum scrupulis super Pacis Executione. Amoto milite Ordinibus inter se melius conventurum, & omnia ad normam pacis effectui datum iri.

De pace inter Gallos & Hispanos. §. 231. Porro circa tractatus inter Gallos Hispanosque Mediatores partibus probantibus proposuerant, ut primo loco quæ ipsos Reges spectarent, inde res sociorum excuterentur. Inter illa porro controversia potissimum agitabatur super locis per Gallos in Belgio, Burgundia & Catalonia occupatis una cum istorum dependentiis, & quibus limitibus hæ forent circumscribendæ. Super quibus hinc inde scripta proponebantur. Cæterum jactabat passim Brunus, qui solus Hispanicorum Legatorum aderat, Regis sui causam tam solido jure subniti, ut ipse eam totius conventus, aut Reginæ Sueciæ, aut Parlamenti demum Parisiensis arbitrio submittere haut vereatur. Ac inprimis de Reginæ Sueciæ arbitrio memorabat, cujus Legatis prolixum scriptum tuendæ Regis sui causa exhibebat. Ast hi quanquam initio rem ab isto haut serio agi suspicarentur; nec Reginam etiam revera delatum arbitrium facile suscepturam; quod arbitri fere incassum laborent, aut alterius partis offensam contrahant, tamen quam liberalem se Brunus ostenderet Serviento exponebant. Hic ut quid solidi subesset expiscaretur, per Mediatores à Bruno exquirit; num ipse mandatum habeat de compromittendo? Et num unam duntaxat, an vero omnes controversias arbitrio subjicere velit? Et num soli Reginæ, ac Senatui Sueciæ, an præsentibus Legatis arbitrium, & qua lege, deferre decreverit? His quæstionibus constrictus Brunus apud Cæsareos, ac Contarenum demum fatebatur; huc se descendere haut posse, cum id non quidem contra, sed præter mandatum sit, & quæ jactaverit nonnisi honoris verba fuisse. Hoc igitur misso cum ad ipsam rem accederetur, Brunus seposito ordine semel placito à Serviento ad omnia adhuc indecisa capita simul declarationem exigebat, ac inprimis Lotharingicam causam expediri volebat, quod Dux, ni ejus mentio statim fiat, suspicaturus sit, se à Cæsare destitutum, & pace Germanica exclusum, nunc & ab Hispanis deserendum; unde opinione citius in Galli partes transiturus sit. Quanquam autem Servientus ostenderet, se non repugnare, quo minus iis, quæ super Regnorum negotiis concludenda forent, hæc clausula adderetur; illa, nisi cæteris quoque expeditis, irrita fore: pertendebat tamen Brunus, se Lotharingum postponere non posse. Et videbatur ostentare gravitatem Hispanicam, velut sociorum res ante proprias habens. Demonstrabat præterea Brunus, se à declaratione, quam ipse una cum Pegneranda mense Januario Hollandicis Legatis exhibuerat, nullo modo discedere posse. Quam sibi incognitam ferebat Servientus, quod tunc temporis in Hollandia abfuisset; & ex hoc ipso conjectabat Bruno haut sat facultatis ad concludendum esse. Ita in ambiguo hærebat is tractatus, nec vana suspicio erat, ab Hispanis motus, qui tunc Lutetiæ erumpere cœperant, captari. Quanquam autem ea præcipua esset causa, quare Suecici Legati Monasterii subsisterent, quæ nunc fere cessabat; tamen cum Ordines, qui junctim Monasterii manere malebant, solenni deputatione rogarent, ut & ipsi heic morari velint negotiis eodem loco celerius expediendis, ratificationum commutationem demum Monasterii peragere constituerunt, eo actu talem adhibituri modum, qui Reginæ fastigio fraudi non esset. 1648.

Pragensis tractatus. §. 232. Ast Pragæ inter summos belli duces Carolum Gustavum Palatinum, & Octavium Piccolomineum Amalfitanum Ducem tractatus institutus erat, quorum hic Colobrathum & Blumenthalium, ille Paiculium, supremum excubiarum præfectum, & Alexandrum Erskeinum delegaverat. Initio Cæsarei Carolo Gustavo titulum *Generalissimi* tribuere abnuebant, quod ipsis superior militiæ gradus, quam supremi Legati in usu haut esset: simul titulum Ducis Juliaci, Cliviæ & Montium omiserant; quorum utrumque emendandum erat. Locum quoque tractatus in vetere urbe Praga designarant. Sed cum Carolo Gustavo parum e dignitate videretur, suos intra præsidia adversæ partis accedere, pervicit hic demum, ut medio in ponte raptim ædificium ex asseribus excitaretur; cujus medio rotunda mensa posita est, ad cujus unum latus Cæsarei, ad alterum Suecici deputati assederunt. Ipse Palatinus, quo negotiationi propior foret, Cuttenberga Pragam Minorem se contulit. Inter tractatus humanitate invicem certatum, Cæsareis Suecos Vetere, Suecis illos Minore urbe epulo excipientibus. Ipse tamen Carolus Gustavus à Coloredo invitatus venire modeste abnuebat, misso sui invicem fratre Adolfo Joanne & Wittenbergio. Eo tractatu Cæsarei id præcipue agebant, ut Suecus exercitus Bohemia, & aliis Cæsarei ac Bavarici militis satisfactioni destinatis provinciis abduceretur. Et jam antea Piccolomineus ad Wrangelium scripserat, ne quas copias in Bohemiam mitteret & quæ adhuc in Bavarico Circulo hærerent, eas abduceret; id quod ad ipsum Palatinum repetebat. Nam pacto pacis perspicue exprimi, ubi cuilibet exercituum sua satisfactio sit expectanda, quo & singuli horum sint deducendi. Id postulatum, etsi ratificationibus nondum commutatis, & aliarum rerum, quæ prius expediendæ erant, executione nondum facta, Palatino haut iniquum videbatur. Sane uterque exercitus tamdiu alendus erat, quoad de illis exautorondis inter Duces conveniret. Adversæ autem partis militi nulla hospitia supererant præter Cæsaris provincias, & Bavaricum Circulum, cum Suecis septem Circuli paterent. Et Wrangelius cum primario exercitu ante conclusam pacem Bohemiam non potuerat attingere, quem nunc eodem deducendi nullum probabile prætextum erat. Bohemiæ porro loca, ubi Palatini copiæ constiterant, fere exhausta erant: & quod Cæsareis parum fideret, illas late dispergere haut consultum judicabat. Unde jam Præsides septem Circulorum de hospitiis suo exercitui designandis monuerat. Hac sententia tamen dissimulata Suecici Deputati contendebant: Circulos equidem septem Suecici, Austriacum Cæsarei militis satisfactioni destinatos, etsi sub Austriaco Bohemia cum innexis provinciis non comprehendatur. Sed ubi exercitibus sit subsistendum, quoad executio pacis facta, & ratificationes commutatæ sint, ducum conventioni relictum. De hoc potitissimum Regno utrinque semper certatum, & quæ ibi partæ fuerint

Cæsarei Suecos Bohemia excedere postulant. 19. Nov. 4. Nov. 13. Nov. Id quod Generalissimus demum annuit. 10. Nov.

1648. rint jure belli possideri credita; ad quod ipse Cæsar multis decretis publice promulgatis provocaverit. Neque pacis pacto de hoc Regno diversum quid, quam de reliqua Germania disponi. Apud omnes gentes initis induciis valere interdictum *uti possidetis*, nisi aliter convenerit. Enimvero Cæsarei protestationes ac minas spargere: alias pacis legibus se stare non posse, ac potius super hospitiis ferro certaturos, quam ultro iisdem cessuros. Et intelligebat Palatinus è Suecicorum, aliorumque literis, Cæsareos, ipsisque obnoxios pacis leges dedignantes ejus abrumpendæ ansam quærere; quam cum ipse nollet præbere, non poterat non demum Cæsareorum postulato annuere. Id quod & Ordines pacis pacto congruens ducebant, ac ut per bimestre ratificationum permutationi destinatum copias per septem Circulos di-
20. Dec. stribueret rogabant. Ad quod paratum se responso suo illis significavit. Alia quoque postulata hinc inde proferebantur; quæ cum exitum tunc non invenirent, haut opus fuerit ista heic adducere.

Cæsarei præsidia locis Bohemiæ deduci postulant. §. 233. Cæsarei dehinc summopere contendebant, ut præsidia Suecica oppidis Bohemiæ subjectarumque provinciarum intra sextum Januarii st. n. deducerentur, quod primam pensionem satisfactionis militaris plerique Ordines jam contulerint, nec in reliquis moram fore, postquam miles per septem Circulos mox distribuendus sit. Sane Cæsarem omnes pacis leges explevisse, ac porro explere paratum. Reliqua per Germaniam loca præsidiis vacuari posse, quando prima pensio plene exsoluta fuerit. Nam crediderant Cæsarei, Suecis, modo pecunia potiantur, parum curæ fore, num reliqua pacis conventa executioni dentur, an minus.

Sueci abnuunt. Enimvero Carolus Gustavus dispositioni Pacis, ac Ordini Executionis à Cæsare ipso ac Ordinibus probato immotus inhærebat, per quem miles non prius exautorandus, nec præsidia deducenda erant, quam restitutio ex capite Amnestiæ & Gravaminum absoluta, captivi utrinque dimissi, ratificationes hinc inde traditæ, primaqne pensio soluta foret. His cum ille insisteret, ac Cæsarei præter ea quæ proposuerant, in mandatis quid habere se negarent, tractatio illa tunc substitit. Quæ etsi paulo post instauraretur, tamen cum Cæsarei utique præsidia deduci Bohemia cuperent, quicquid de reliquis executioni prius dandis fieret, idque Sueci abnuerent res exitu caruit. Nec aliud tunc ibi actum

Transactio de alimentis præsidiorum. quam ut inter Cæsareos & Suecos conveniret de alimentis præsidiorum per provincias Cæsaris, in quæ quadraginta duo millia florenorum à Cæsareis annuebantur ea lege, ut Sueci omnibus aliis exactionibus absisterent, Cæsareisque reditus intactos relinquerent, ac de cætero pacifice age-
4. Jan. 49. rent. Quam transactionem post Palatinus Lipsiæ, quo Praga se contulerat, firmavit. Qui & Cæsareis de alio conventu Noribergæ aut vicinis locis habendo proponi curavit, ubi super exautorando milite, & deducendis præsidiis ageretur; cum neque sibi, neque Cæsareis ducibus commodum sit ad Monasteriensem conventum abire. De cætero fixum illi erat arma retinere, quoad pacis legibus, militibusque plene satisfactum foret, quod solis verbis scriptisque parum efficaciæ ad producendos pacis fructus inesse crederet. Fine anni Suecicæ copiæ Bohemia deductæ per septem Circulos certi duces præfecti, queis injunctum cum Ordinibus super modo alimentorum ex æquo transigere, ac provinciales modeste habere. Ipse Palatinus Erfordiæ sibi sedem velut in meditullio sumsit, unde in omnes expeditius regimen foret. 1648.

Cæterum judicabant prudentiores graviter ab Ordinibus fuisse erratum, quod executionem pacis ad summos duces transmiserunt, per quos ea in biennium extracta fuerit. Ac Suecos cum per septem Circulos distribuerentur, singulis diebus in tributa & alimenta exegisse, centum octo uncialium millia; quibus sumtibus qui decuplo satisfactionem militarem superabant, supersedere poterat, si citra tergiversationem quilibet ratam suam istius satisfactionis, aliaque præstanda properasset.

§. 234. Eodem anno mortem obiit Uladislaus Poloniæ Rex. Id tempus cumprimis paci inter Suecos ac Polonos conficiendæ aptum judicarat Arpaiovius Comes, Gallicus in Polonia Legatus, eoque ad Chanutum scripserat, ut apud Reginam diligenter ea de re ageret; quam ipse facile, ac brevi tempore confici posse putabat. Unde à Regina in Senatu consultatum, num per interregni tempus pax æterna cum ea Republica tentanda sit, quod hactenus prætensum in Sueciam jus priorum Regum præcipue obstitisset, quo minus ea pax coire posset: idemque Dux Curlandiæ per literas monebat. Ac spes erat, Polonos circa cessionem Livoniæ haut fore difficiles; simul ita conveniri posse, ut si quis è Sigismundi filiis Regno Poloniæ admovendus sit, ei necessitas imponeretur prætensioni ad Sueciam renuntiandi. Videbatur autem quibusdam hocce tempus tractatibus instituendis cumprimis opportunum, quod Polonos nunc metus agitaret, ne à Succis invaderentur, de quibus haut bene se meritos norint; ac instante Germanica pace arma confestim in Poloniam effundi posse. Et si maxime post tentatos incassum tractatus bellum sit sumendum, Sueciam utrique bello sufficere: id quod nupero cum Danis bello adparuerit. Nondum Polonos spem Livoniæ recuperandæ abjecisse, quam mature extingui utile sit, ne novum deinceps Sueciæ bellum generet. Sic Smolenskium, ante centum annos ereptum, à Polonis recuperatum; & superesse adhuc, qui bona in Livonia amiserint, quorum licet plerique intra induciarum finem fato functuri sint, non defore tamen, qui in horum jus succedant. Egregium fore pacis Germanicæ corollarium, si ejusdem intuitu à Polonis quoque pax conditionibus Sueciæ decoris obtineri queat. Et optandum esse Sueciæ ista controversia aliquando posse defungi, per quam præter status sui rationes cum ista gente collidatur. Metuisse Polonos proximis induciarum tractatibus, ne bello Germanico composito arma in Poloniam transferrentur. Id nunc multo magis istis timendum, postquam Regina ætate firmata rebus tam gloriose gestis magnam sibi autoritatem circumposuerit, egregiis exercitibus instructa, queis statim Poloniam obruere queat. Denique Polonis à Cæsare & Dano auxilium nunc accedere non posse; & Cosaccorum rebellione eosdem insuper infestari, ut si unquam alias nunc ad pacem compelli queant. Ubi res suas iterum firmaverint, tractatum postulaturos iniquo Sueciæ tempore. Et ne per Mediatores mora adferatur, conandum, num citra hos tractatio institui possit, ac Francofurtum ad Oderam, quem locum Poloni offerant, acceptandum. In contrarium differebatur: interregni tempus tribus mensibus circumscriptum tractatibus non suffecturum. Esse hanc rem prius Polonis significandam, & ipsorum responsum expectandum, Legatos utrinque expediendos: qui

De tractatibus Polonicis consultatio. 10. Maji.

ante-

1648. antequam convenire possint, trimestre elabi. Dubium quoque esse num validi quid concludi queat, quamdiu Respublica capite destituatur. Sed nec successibus armorum nostrorum nimis fidendum quorum sors sit mutabilis. Cæsarem utut magnopere pressum, nondum animum despondere, ac mutationem rerum nostrarum captare. Temerarium fore priore bello nondum posito alteri ansam præbere. Nec eadem nunc necessitate Sueciam in Polonos impelli, qua nuper in Danicum bellum rapta est. Ac pro certo habendum, quicquid Poloni præ se ferant, eos non tam de pace laborare, quam ut tempus extrahant rebus suis reparandis. Reginæ quoque utilissimum fore bellum Germanicum prius poni, ac plenæ executioni tradi: tum domi ærarium, militiam, classem refici, magnis difficultatibus implicitæ. Si novo bello involvi ipsam contingat, istis haut prius rite digestis, ægre consilia eidem processura. Sed & deinceps non defore tractandi occasionem. Quod si interea pax Germanica concludatur; antequam Polonici tractatus absolvantur, difficile fore exercitum tantisper alere, per quem Polonis quam maxime terror est injiciendus: Intra trimestre in proclivi ipsis fore res suas domi componere, Regem eligere, Cosaccos pacare, copias firmare, nullo à Russis aut Turca periculo imminente. Nec defore iisdem artes tempus extrahendi. Ubi viribus suis confidere cæperint, postulata Reginæ, citra quæ pacem inire non potest, pro more elusuros. Tractatibus irritis inducias deinceps in lubrico fore, nec aliud tunc præter arma superesse. Et eam ipsam ob causam, ubi nunc tractatus à Regina affectari senserint, Polonos consiliis suis maturandis, ac rebus disponendis invigilaturos. His rationibus accedebat, quod Bregius Legatus Gallicus è Polonia nuntiaret, Polonis tractatus cordi non esse. Is quippe ut Polonos ad hosce compelleret, jactaverat: Suecos compositis in Germania rebus quiescere non posse, ac paratissimis copiis nunc potius in ipsos usuros, quam ut post decennium multis impensis iterum easdem conscribant. Ipsos vero in eo nunc esse statu ut non solum absque Rege cum Suecis transigere, sed & novam regiminis formam conficere queant. Cui à Polonis responsum: Suecos id facere posse, si datam fidem non sacramento, sed occasione & commodo metiri velint. Reipublicæ quoque nunc omnia esse licita, sed non omnia expedire. Et quia Rex jam designatus sit, nullam amplius super pace negotiationem institui posse, nisi illo coronato, & junctim cum eodem. Unde & Reginæ placuit, non nisi laxis verborum formulis super desiderio tractatuum pacis testari.

Ragozius commendari se Polonis petit. 6. Sept. §. 235. Cæterum missus in Sueciam à Ragozio Stephanus Dalmadius à Regina petebat, operam sibi accommodaret, ut ipse aut filius Regno Poloniæ potiatur. Ea occasione consultatum, quemnam Regno Poloniæ potiri Sueciæ utilissimum foret? Ubi in eo facile consensum, quo quis prudentia ac opibus validior, eo Sueciæ periculosiorem fore: debilissimum quemque ac ingenio minimum valentem eidem maxime idoneum. Unde neque Sueciæ neque Galliæ expedire, ut Austriacus quispiam Poloniæ sceptro admoveatur. Russum quoque ob potentiam Sueciæ prægravem. Ragozium ideo Sueciæ haut optandum, quod per eum Transsylvania, Moldavia, & Walachia Poloniæ sit accessura. Ac eundem in arma promtum ferri. E filiis Sigismundi Joannem Casimirum militari ingenio nec animis degenerem, ac nonnulla formæ dignitate commendari. Carolum Ferdinandum nihil patrium habere, præter avaritiam. Igitur Reginæ placuit Ragozii commendatione supersedere, quod post Austriacos & Czarem esset potentissimus; ac parum decorum videretur præteritis agnatis pro alieno laborare: & vix credebantur Poloni Suecicæ commendationis rationem habituri; quin si alias in Ragozium inclinarent, forte ob eandem ipsum repudiaturos. Ita Transsylvano à Regina responsum, se jam agnatos suos commendasse, ac suam interventionem ipsum Polonis magis suspectum redditura, velut ob secretas conventiones agnatis præferatur. Alias gratum sibi fore ipsum Regno potiri, quo amico & commodo vicino usura sit. 1648.

§. 236. Miserat quoque Carolus Ferdinandus Sigismundum Twartorfskium ad petendam Reginæ commendationem. Cui responsum: Reginam ipsius causam per Laurentium Cantersteinium, quem in Poloniam mittere decreverit, acturam. Cæterumque fratrem Polonis commendare quod pari fere utriusque factione nondum constaret, uter Regno esset potiturus. Ac statim commendato Casimiro non solum alterum graviter offendisset, sed & insuper habuisse visa fuisset à Casimiro titulum Regis Sueciæ usurpatum. Ac si forte pro eo contendisset, à quo Poloni abhorrerent, in causa futura erat, ut uterque Regno excideret. Et alias parum Sueciæ interesse videbatur, uter Poloniæ sceptro potiretur, pari utriusque in hanc affectu, & uti Casimirus quidem aliquid bellici vigoris præ se ferebat; ita Carolus Ferdinandus astutia consiliorum potior habebatur. Nihilominus Cantersteinio peculiares literæ tradebantur, quarum unis Casimirus commendabatur, velut ætatis prærogativa valens, alteris Carolus Ferdinandus velut ætatem virtutibus pensans; sed ut alterutras non prius exhiberet, quam constet, in quem se Polonorum suffragia vertant. Etsi credebatur, Polonos ideo præcipue Casimirum Regem cupere, ut in ipso haberent Regem umbratilem; pro quo & Galli peculiariter nitebantur. Dabantur quoque literæ super dolore testantes ad Reginam viduam, & Carolum Ferdinandum: non ad Casimirum, quod is titulum Sueciæ invasisset. Literis ad Senatum & Ordines Poloniæ Regina primo de dolore ob amissum Uladislaum testabatur. Et quanquam nolit consiliis & rebus illorum immisceri, quod speret nil actum iri, quod non sit ex usu ipsorum patriæ, reique Christianæ ac vicinorum: cum tamen utriusque Regni intersit, quo animo affectusque sit novus Rex, par visum fuisse monere, ut in eodem eligendo ad eum potissimum respiciatur, qui pacta induciarum firmiter servet, quæ ab hisce aliena emendet, & quæ firmam plerumque amicitiam impediant amoliatur. Quo casu se inter primos illorum amicos fore. Idem utriusque Regni salutem flagitare diuturno bellorum æstu non parum afflicti & attriti, quæ restitui ac servari nisi moderatis & pacificis consiliis non possit. Subnectebatur juncta Casimiri & Caroli Ferdinandi commendatio. In eandem sententiam Cantersteinius Varsoviæ, cui primo loco è Legatis extraneis Senatus dabatur, verba fecit: id cumprimis monens, ut ab Ordinibus Poloniæ illa removeantur, & prohibeantur, quæ pacem inter utrumque Regnum impedire queant. Ista oratio simul cum Reginæ literis Polonis quam gratissima fuit; quippe qui crediderant,

Carolus Ferdinandus commendari se petit.

Missio in Poloniam.

1648. istum venire ad res repetendas ob damna, quæ ipsi contra induciarum leges haut modica Suecis dederant, aut ut plane inducias ruptas declararet. Probabant etiam, quod Regina agnatos junctim commendasset, ut libertas suffragiorum suorum in integro maneret. Idem quoque jussus est explorare, num hac lege pacem cupiant, ut Sigismundi filii titulo Sueciæ, Republica prætensioni Livoniæ renuntiaret. Nam si ad has conditiones acceptandas proni non essent, frustra tractatus suscipiebantur, nec spes supererat, citra arma Sueciam pace potiri posse, si hac rerum facie Poloni istas leges adspernarentur. Tum apud unum & alterum ostenderet, Reginam non parum offensam, quod Casimirus ita intempestive titulum Regis Sueciæ invaserit; id quod ab amicitiæ legibus magnopere abhorreat. Polonis tamen hisce conditionibus pacem parum cordi esse, ex responso ipsorum satis frigido adparebat; quo declarabant, se in gratiam Reginæ paratos esse Lubecam tractatibus instituendis acceptare, etsi Francofurtum ad Oderam maluissent. Circa tempus quid Mediatoribus placiturum sit, expectaturos. Si Angliæ Rex Mediatoris munus obire nequeat, vicem ejus Venetos subituros. 1648.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER XXI.

EPITOME.

1649. *Cæsarei permutationem ratificationum urgent.* 2. *Sueci dubitant.* 3. *Ordines instant.* 1649.
4. *ad Cæsarem scribitur super arctiore exequendi modo. Sueci nondum adquiescunt.* 5. *Ordines permutationem acriter urgent, exceptis quorum circa executionem pacis intererat.* 6. *Suecorum peculiaria.* 7. *Ordines iis respondent, & permutationi insistunt:* 8. *Ut & Cæsarei. Servientus & Hassi consentiunt. Eo acrius Sueci urgentur.* 9. *Hi sententiam mutant:* 10. *Et in commutationem certa lege consentiunt.* 11. *Ratihabitionum commutatio peragitur.* 12. *Executio eorum, quæ Suecos spectant.* 13. *Executio circa Ordines alicubi hæret; imprimis Augustæ,* 14. *Sulzbaci, & Ratisponæ.* 15. *Suecici milites incommodis hospitiis utuntur ob Gallos & alios. Turennius è Germania abit.* 16. *Ordines super missione militum & redditione oppidorum Monasterii agere volunt. Consentit Servientus; Generalissimus eam rem ducibus vindicat.* 17. *Quo Ordines offenduntur. Mox iterum sedantur. Ordines Generalissimo scribunt. Hic sententiæ suæ inhæret.* 18. *Ordines ob defectum restitutionis missionem militum differre nolunt: ut & Cæsarei.* 19. *Sueci aliter sentiunt.* 20. *Elector Palatinus pacem acceptat. Bavarus difficultatem movet.* 21. *Hanseatici super vectigalibus protestantur.* 22. *Cum Brandeburgico de cedendis æquivalentibus agitur.* 23. *Controversia inter Administratorem, & urbem Magdeburgicam.* 24. *De Capitulatione Osnabrugensi.* 25. *Ordinum querelæ super hospitiis. Difficultates circa expediendam satisfactionem militarem.* 26. *Ordines offenduntur.* 27. *Ordinum periculosa consilia.* 28. *Moguntini insidiosa propositio. Ejusdem confusus agendi modus.* 29. *Bavari ad Ordines literæ.* 30. *Generalissimus reductionem legionum decernit.* 31. *Rex Galliæ auxilium contra Turennium petit.* 32. *Complures Legati Monasterio discedunt.* 33. *Restitutio Franckendaliæ hæret.* 34. *Executio Augustæ fit, ut & Sulzbaci, & Ratisponæ.* 35. *Sueci pro executione contendunt. Galli eam parum curant.* 36. *Cæsarei ideo militis missionem differri nolunt. Ordines idem sentiunt.* 37. *Sueci Evangelicis rem demonstrant.* 38. *Designatio restituendorum Cæsareis exhibetur.* 39. *Cæsareorum & Catholicorum de hac sententia, Ordines utriusque religionis, ad præfectos Circulorum hac de re scribunt.* 40. *Ordines super exautoratione militum consultant. Galli cum Ordinibus sentiunt.* 41. *De reductione Suecicorum legionum diversæ Ordinum sententiæ.* 42. *Satisfactio militaris hæret. Sueci cautionem pro posterioribus pensionibus petunt.* 43. *Difficultas de Franckendalia.* 44. *Ordinum ratificationes quædam exhibentur.* 45. *Deliberatio Ordinum super adeundo conventu Noribergico.*

1649. 46. Bavarus peculiarem guarantiam omittit. 47. Extractum protocolli pro Erfordia. 1649.
48. Irrita negotiatio circa vectigal Oldenburgicum. 49. Traditio præsulatus Halberstadiensis differtur. 50. Brandeburgicus Mindæ jus proprii præsidii abnuit. 51. Westphalicus conventus paulatim diffluit. 52. Acta circa capitulationem Osnabrugensem. 53. Conventus Norибergæ instituitur. Generalissimus Moguntinum invisit. 54. Idem de propositione Monasterii facta ipsi exprobrat. Electoris declaratio. 55. Carolus Gustavus exercitum propius contrahit. 56. Duces partium Noribergæ conveniunt. 57. Circa Deputatos Cæsareos difficultas. 58. Suecorum propositio, & Cæsareorum responsio. 59. Suecorum replica. 60. De hac replica judicium. Cæsarei scripto respondere nolunt. 61. Restitutio paulisper seponitur. Sueci solutionem urgent. 62. Ordines per formam Collegii iterum consultant. Ordines in solutionem pecuniæ consentiunt. 63. Franckendaliæ restitutionem Galli & Elector Palatinus urgent. 64. Cæsarei temperamentum quærunt. Generalissimus id primo repudiat. Res ad Reginam refertur. 65. Ea de re cum Gallis consultatio. 66. Ordines de temperamento proponunt. Generalissimus id abnuit. 67. Ordinum temperamentum circa Franckendaliam rejicitur. De hoc negotio omnium sententia. 68. Cæsarei formulam conventionis adornant. 69. Ea discutitur. 70. De restitutione & capite Amnestiæ & Gravaminum. 71. De solutione satisfactionis militaris. De Franckendaliæ evacuatione. 72. Bavarici promptos se paci exequendæ testantur. Ab illis Suecorum postulata. 73. Coloniensis Legati postulata. Iis respondetur. 74. Galliæ Rex copias sibi concedi postulat. 75. Exautoratio militum tarde procedit. Tandem ejus initium fit. 76. Capitulatio Osnabrugensis Noribergam pertrahitur. 77. Tractatus Noribergæ tarde procedit. De restitutitione ex lege Amnestiæ & Gravaminum. 78. De pecunia militari. 79. Volmari adventus negotio moræ nonnihil injicit. 80. Præliminaris evacuatio proponitur. A Suecis probatur. Ab Ordinibus acceptatur. 81. Subscriptio Recessus differtur ob causam Palatinam. 82. Galli renituntur. 83. Cæsarei subscribere detrectant. Generalissimus acriter instat. Ordines subscribunt. 84. Cæsar conventionem illam improbat. Sueci indignantur. Volmarus ideo exosus est. 85. Diversa judicia de hac tergiversatione. Generalissimus eam urgere pergit. 86. Ejusdem consultatio. Ordines à Cæsare subscriptionem obtinent. 87. Præliminaris evacuatio instituitur. Reliqua capita indecisa manent. 88. Circa Franckendaliam temperamentum proponitur. Regina æquivalens suo nomine abnuit. 89. Palatinus Benfeldam petit. 90. Galli Heimansteinum sibi deposcunt. De eo convenitur. Cæsarei eam conventionem probant. 91. Negotiatio cum Cæsareis super exautoratione. Indigena miles in Sueciam reducitur. Legiones Germanicæ exautorantur. Miles ab ulteriore bello abhorret. 92. De temperamento circa Franckendaliam. Cæsarei Sequestro Hermansteiniano resistunt. De eo Cæsarei apud Suecos agunt; Ordines contra apud Cæsareos. 93. Cæsareorum super restitutione inconstantia. 94. Formula Conventionis principalis. 95. Super hanc inter Cæsareos & Suecicos negotiatio; 96. Et præcipue super restitutione in provinciis Cæsareis. 97. Controversia super Egra oppido. 98. Cæsar sequestrum Hermansteinianum improbat. 99. Cæsar moræ causam Coronis impingit. Ei Carolus Gustavus occurrit. 100. Ordinum sententia super restituendis. 101. Ejus defectus. Super quibus cum Evangelicis transigitur. 102. Catholici priori formulæ mordicus inhærent. Evangelici cum Suecis hac de re agunt. 103. Evangelici cum Catholicis frustra agunt. 104. Reliqua nondum expedita sunt. 105. Conditio tractatuum Noribergensium sub finem anni. 106. Rerum Suecicarum conditio. 107. Caroli Gustavi providentia. Is jussu Reginæ nonnihil remittere constituit. 108. Cæsarei in Westphalia se movent. Miles indigena in Sueciam reducitur. Pedites Germanici seditionem movent. 109. Carolus Gustavus Princeps hæreditarius Sueciæ declaratur. Ordines Sueciæ matrimonium Reginæ urgent. 110. De Carolo Gustavo in successorem designando in Senatu agitatur. 111. Senatus in contrarium rationes. 112. Illis Regina occurrit. 113. Reginæ super matrimonio suo declaratio. 114. Num ea res Ordinibus communicanda? 115. Id negotium Ordinibus proponitur. 116. Consultatio super fœdere Gallico continuando. 117. Brandeburgici in Sueciam legatio. 118. Circa tractatus Polonicos acta. 119. Gedanenses de insidiis Hubaldi monentur. 120. Cum Angliæ Rege acta. Parlamentum Scotiæ ad Reginam scribit. 121. De fœdere Lusitanico. 122. Suspiciones de fœdere inter Danum & Batavos inito. 123. Russorum Legatio.

Prin-

1649. Cæsarei permutationem ratificationum urgent. PRincipio anni Monasterii super ratificationum hinc inde traditione satagebatur, quam Sueci hactenus differendam censuerant, ut hoc velut cuneo executionem conventionem conventorum extunderent. Ast Cæsarei magno studio ut ea fieret instabant: tempus dudum elapsum, ac Cæsarem, quæ ipsi incumberent, omnia præstitisse: si quæ restent, penes executores, aut alienarum rerum detentores culpam hærere. Festinatione Ordinum nimis angustum ratificationibus permutandis spatium positum, intra quod tanta negotiorum multitudo executioni dari nequeat, ut ut plerisque voluntas conventa explendi non desit. Nec minus istam post factam commutationem præstari posse. Sed nec Cæsari minus quam Suecis cordi esse, ut legibus pacis per omnia satisfiat.

3. Jan.

Sueci dubitant. §. 2. Sueci contra executionem conventorum prius fieri pertendebant; de qua & diserte Tabulis Pacis insertum erat, quam omitti aut differri non posse patebat, ni ipso in limine fundamenta pacis convellenda sint. Præsertim cum pateret, illis, queis ex capite Gravaminum & Amnestiæ aliquid restituere injunctum sit, conventis satisfacere haut in animo esse. Re tamen curatius expensa, censebant demum à se post incassum tentata omnia in permutationem consentiri posse, ubi peculiaria Reginæ commoda in tutum subducta fuerint; ea tamen lege, ut neque ad restitutionem oppidorum, nec militis exautorationem descendere tenerentur, quoad restitutio ex lege Amnestiæ & Gravaminum præstita, & Regibus æque ac Ordinibus juxta decreta pacis plene satisfactum foret. Et sane Suecis caute procedendum erat, quod metus esset ne, si citra exceptionem ratificatio traderetur, Cæsarei post ac Catholici ægre ad explendas pacis leges compelli possent. Et monebat Suecos Venetus Secretarius Generinus, ut circumspecte agerent. Contarenum quippe pronuntiasse, ni nupera æstate valida auxilia è Suecia adpulissent, & pars Pragæ amissa, Bavarusque tam acriter castigatus fuisset, Cæsareos ad conclusionem pacis descensuros non fuisse. Et quæ tunc velut coacti fecissent: facile retractaturos, si occasio detur. Cæterum insuper habita horum tergiversatione, pari ut hactenus circumspectione ac constantia exsecutioni conventorum incumberent, pacique colophonem imponerent. Sed & Regina, ac Carolus Gustavus Palatinus monebant, commutationem ratificationum ne præcipitarent, sed ut conventa prius implerentur, urgerent. Unde Suecicis Legatis necessum videbatur, legibus pacis prius satisfieri, aut idonee caveri, illas, utique præstitum iri, antequam ratificatio traderetur.

Ordines instant. §. 3. Enimvero Ordines Cæsareis adstipulantes, ac inprimis Evangelici contendebant, ratificationes velut fundamentum pacis ante omnia invicem tradendas. Si quis postea eidem se opponat, velut turbatorem quietis publicæ junctis viribus in Ordinem redigendum. Facta commutatione Turennium cum Germania excessurum, Hassos exautorandos: ita Suecis laxiora hospitia, Ordinibus plus facultatis fore primæ pensioni expediendæ. Simul, quia Cæsarei pactum adjectum abnuebant, scriptam cautionem offerebant à Moguntino Directorio conceptam. Quam tamen Sueci æque ac Evangelici Ordines improbabant, quippe per quam res magis in ambiguo ponebatur.

§. 4. Inter hæc Cum Cæsarei jactarent; Cæsarem, si imploretur, autoritate sua negotio ingens momentum additurum, Ordinibus placuit, arctiorem exequendi modum concipere, cumque Cæsare commendare, facta etiam diserta Augustæ mentione, cujus Catholicus Magistratus executioni obluctari nondum desinebat: Continebatur isto libello, ut circa executionem legibus pacis ac Cæsareo edicto plane staretur, Cæsarque denuo Præfectis Circulorum injungeret ut restituendos in ademta bona ac jura reponerent sumtibus restituentium; quibus & nudum factum possessionis respiciendum foret, ni Tabulis Pacis aliter dispositum sit. Tum ut circa Amnestiam omnia in statum, qui ante hos motus fuerat, rponerentur, reservatis juribus tam restituentis, quam restituendi; circa Gravamina observaretur annus vicesimus quartus, ni peculiare quid dispositum sit, nulla habita ratione prætensionum, aut exceptionum restituentis: adversus refractarios statim velut reos violatæ pacis procederetur; adversus quos vicina præsidia, ipsiusve, restituendi copiæ, aut status Circuli miles adhiberetur sumtibus renitentium; qui & damnum sua pervicacia datum sarcire teneantur; ac si restituentes mediati aut privati sint in eos statim velut fractæ pacis reos animadvertendum: si ex Ordinum numero iidem sint, eorum ditioni manus injiciendas, quoad damnum repararint, ac veniam à Cæsare obtinuerint. Si super facto possessionis dubii quid incidat, de plano citra omnes probandi ambages procedendum. Denique Cęsar non solum Præfectos Circulorum, sed & præsidiorum duces hortaretur, ad militare auxilium qua opus sit præstandum. Porro ne executiones eousque differri viderentur, quoad à Cæsare responsum adferretur, Præfecti Circulorum denuo per literas monebantur, ut vi Cæsarei Edicti executionem juxta leges pacis maturarent, insuper habitis, si quæ forte opponerentur, adhibitis quoque Pace ac Edicto Cæsareo designatis cogendis mediis, ac proscriptionis comminatione intentata. Ad Suevici Circuli Principes de Augustana exsecutione peculiariter mentio addebatur. Superioris Circuli Rhenani Præses rogabatur apud Lotharingum instare, ut is Saræpontano ex legibus Pacis debitam restitutionem absque mora repræsentaret. Hisce in literis Ordines tantum fiduciæ reposuerant, ut ne responsum quidem Cæsaris expectandum sibi ducerent. Eoque per Deputatos apud Suecos instabant, ut commutatio susciperetur, quod certo sibi polliceantur, allatis suis ad Cæsarem literis, ex amussim legibus pacis satisfactum iri; ac restituentes, qui hactenus in mora fuerint, ideo tergiversatos, quod ratificationibus nondum commutatis de pace haut satis certi foret illis traditis moram non facturos, aut vi compellendos. Sueci ut istæ literæ ad Cæsarem mitterentur non abs re judicabant; eas tamen solas haut sufficere tollendis impedimentis, quæ ratificationum permutationi hactenus obstiterant, nec per easdem illis omnibus satis caveri, quorum interrerat pacem impleri. Id quod & Serviento videbatur. Unde utrique Ordinibus ex compacto responderunt: commutationi sese paratos, modo super plena pacis executione cautum, & circa reliqua sibi satisfactum sit. Quod si quædam in fraudem communis causæ agitari senserint, se consilia capturos, obtinendo quem sibi proposuerint scopo idonea.

1649. Ad Cæsarem scribitur, super arctiore exequendi modo.

11. Jan.

Sueci nondum adquiescunt.

13. Jan.

§. 5. Nec eo segnius tamen Ordines super ratifi-

Ordines

1649. tificationibus commutandis instabant, in quam rem plerique tanto studio ferebantur, ut restitutionem ex Amnestia & Gravaminibus aliquatenus neglecturi viderentur; modo militem amoliri possent. Ast illi quorum intererat restitutionem fieri, etsi nec ipsi commutationem ratificationum differendam censerent, qua facta miles mox dimittendus sit, amovendo intolerabili hospitiorum oneri; addebant tamen, solidiorem cautionem super restitutione ex capite Amnestiæ & Gravaminum dispiciendam: nec consultum videri ipsam executionem solis literis ad Cæsarem dandis superstruere. Si enim nunc impune sit iis, qui paci se opponunt, inque ejus autores conviciis, ac minis sæviant, ac ad exequendam pacem destinatis Commissariis debita auxilia denegent præsentibus, & tot oppida præsidio obtinentibus; quid spei superesse iisdem Germania digressis? Unde æquum judicabant, Succos scriptam cautionem à Cæsareis, & Ordinibus exigere, inversum executionis Ordinem futuræ restitutioni fraudi non fore; simul ubi præsidia fuerint deducenda, operam dandam, ut executio re ipsa præstita sit.

Commutationem acriter urgent. Exceptis, quorum circa executionem pacis intererat. 15. Jan.

§. 6. Succos præter istam restitutionem alia quoque movebant, quo minus in commutationem consentirent. Nam & aberant Ordinum ratificationes, eorum præsertim, qui arma gesserant, quas simul permutari par erat. Deerat quoque capitulatio super præsulatu & urbe Osnabrugensi, cessio Brandeburgici de Pomerania, attestata pro Erfordia & Minda; ac inprimis plena certitudo super exsolvenda prima pensione satisfactionis militaris, ac conventio de exautoratione militis, ac præsidiorum deductione. Quæ ab ipsis negligi non poterant, si vel maxime illi, quorum circa restitutionem intererat, jure suo decedere voluissent. Hæc obstacula antequam removeantur, in commutationem se consentire non posse; iisdem sublatis nullam plane penes se moram fore. Simul innuebant, sibi in animo esse Osnabrugam reverti tractatibus suis destinatam, successumque ibi rerum expectare.

Succorum peculiaria obstacula.

§. 7. Ast Ordines uti summopere reditum Osnabrugam dissuadebant; ita postulato suo de ratificatione permutanda dimoveri non poterant. Refractariis coërcendis super strictiore exequendi modo se convenisse, cui ratificationum hinc inde traditio præcipuum pondus additura sit, quippe à qua communis evictio initium capiat, postquam, si quis restitutioni repugnet, ab omnibus in ordinem cogi possit, adhibito etiam bellantium partium milite. Cauturos se quoque, haut necessum fore Suecis ullum militem dimittere, aut oppido quodam decedere, ni singulis Ordinibus læsis ex legibus pacis satisfactum sit. A Cæsare quoque obtenturos, ne ob Bohemiæ, Silesiæ, & Moraviæ loca molestia ipsis moveatur. Adesse Ordinum ratificationes; Osnabrugensem capitulationem jam concinnari; cessionem Pomeraniæ à Brandeburgico abnui non posse. Erfordiæ & Mindæ sub §. *Nulli autem Civitati* sat prospici: pecuniam primæ pensionis in promtu esse: expectari quoque ab Ordinibus, qui super assignationibus cum ipsis transigant. Cum igitur Ordines promissa explere parati sint, ac milites sua præmia indubitato maneant, sibi autem metuatur, ne longior ratificationum detentio novis motibus ansam præbeat, ac patriam suam ex ipso pacis portu in fluctus iterum propellat; spem sibi esse à Succis aliquando ista se solicitudine liberandos, ac permutata ratificatione plenam pacis fiduciam faciendam. Et in hoc omnes Ordines nullo sacrorum discrimine consentiebant. Hisce addebant Superiorum Circulorum Ordines infinitas querimonias; sibi bello quam maxime exhaustis hospitia militaria quam gravissime incumbere, non à Suecis solum, sed & à Gallis, queis sævius, quam ipsa satisfactione affligantur, cujus præstandæ media sibi magis indies decedere. Utriusque Saxoniæ Ordines jactabant; pecuniam sibi in promtu, nec circa restitutionem apud se quidquam difficultatis, nec eo minus belli oneribus urgeri. Universi clamabant; spem fuisse diuturni belli malis tandem aliquando eluctandi, ac dulcedine pacis exhaustarum miseriarum memoriam oblivione sepeliendi: nunc miseras fortunarum reliquias immolandas, ac periculum insuper esse, ne ratificationum longiore detentione tot labores sumtusque frustra pereant, patria novis turbis involuta; quæ tamen istarum commutatione anteverti queant. Equidem haut se inficias ire, Succos ad eam nondum teneri, si verbis pacti presse inhærere velint; ac se præcipitata conclusione magnæ parti præsentium incommodorum causam dedisse. Nec tamen perspicere, quam ob rationem, aut quo instinctu, cum Succorum & omnium quorum interest securitati satis prospici queat, ipsi per hos velut data opera extremis malis implicandi sint. 1649.

Ordines iis respondent. Et acriter permutationem urgent.

§. 8. Succinebant his Cæsarei, quorum interventionem apud Succos Ordines petierant. Cæsarem ipsum nolle diutius in suspenso hærere, cum ipse conventa expleverit, ac duo menses dudum sint elapsi, nec diutius intra solum Circulum Austriacum, & Provincias hæreditarias copias suas alere, ac sub pacis vocabulo istas plane pessundare posse. Simul joco Succis gratias agebant, quod detenta ratificatione Ordinibus ansam dedissent arctius se cum Cæsare jungendi, ac veteribus dissidiis positis fidam amicitiam firmius instaurandi. Servientus hactenus Succis concors non minus atque hi ratificationes tradere abnuerat. Sed nunc turbis in Gallia cum Parlamento Parisiano gliscentibus, mutata sententia pacem Germanicam permutatis ratificationibus quamprimum stabiliri cupiebat, quo Rex cura belli Germanici solutus omnes vires ad restinguendum domesticum incendium adhibere posset. Unde quę permutationi hactenus obstiterant, amoliri, aut saltem elevare apud Succos studebat, velut quæ tanti non sint: & iniquis potius Ordinum postulatis concedendum, tum & super abolenda Ordinum declaratione silebat. Ac jam avocatus, aut propediem avocandus videbatur. Idem & Landgravia per suos non minore studio agebat, quæ cum militis exautorandi cupidam se ferret, querebatur huc se descendere non posse, nisi rebus suis commutata ratificatione cautum prius sit. Tanto acrius Ordines Legatos Suecicos urgere, atrocibus minis haut obscure jactatis: se cum Cæsareis, Gallis, Hassisque ratificationes seorsim permutaturos; inde junctis cum Cæsare ac inter se consiliis omnia media tentaturos opprimendis Succis. Congestam pecuniam adhuc in manibus suis esse, quam huic usui impendere possint. Ordines non amplius in exercitus potestate, sed hunc in illorum esse, legionibus tam late sparsis; nec difficile sibi fore in Succos Vesperas Siculas adornare.

Ut & Cæsarei. Servientus & Hassi consentiunt. Eo acrius Sueci urgentur.

§. 9. Legati Suecici cum sic premerentur, in diversa trahebantur, cum inde Reginę jussa stringe-

Sueci sententiam mutant.

1649. gerent, quæ nisi expletis conventis ratificationem tradere vetuerat; inde præsens rerum facies à mandatis discedere magnopere suaderet. Id sane patebat, nec Cæsarem Bavarumque, & Coloniensem, nec Gallum, & Landgraviam copias suas exautorare, aut abducere posse aut velle, nisi commutatione facta; unde Suecicus miles hospitiis per septem Circulos libere frui non poterat, queis Gallicus, Bavaricus, Lamboicus, Hassicusque miles pariter incumbebat. Ac facile fieri poterat, ut si nulli horum Suecos ultro admittere vellent, ad manus res deveniret, invidis, ac pacis osoribus in sinu gavisuris. Tum dejerabant Cæsarei ac Bavarici, suos exercitus diutius in propriis ditionibus sustentari non posse, sed necessitatem sibi fore illos in septem Circulos deducendi: quorum Ordines jam tantum non desperatione fatiscebant, quod post pacem longe graviore onere, quam unquam antea premerentur, dum satisfactio militaris, ac hospitatio simul urgeat. Pontifex quoque & Hispanus ne pax succederet, summopere nitebantur. Evangelici, quorum commoda præcipue in plena pacis executione vertebantur, acerrime commutationem expostulabant, Suecis exprobrantes, haut esse, quare pro ipsis tam acriter contendant præsenti utique statu adquiescentibus, & quibus in posterum cum Catholicis facile conventurum sit. Ut satis adpareret, longiore mora Reginæ gratiam apud hos plane consumendam. Ast Catholici, queis restitutio ex capite Amnestiæ & Gravaminum incumbebat, ista mora exoptata accidebat, qua color suæ tergiversationi præbebatur, velut de pace nondum sat certis. Quo & ipso Augustanus Senatus pervicaciam suam excusabat. Quia videbantur magno desiderio expectare, ut bello instaurato Evangelici partis per pacem commodis iterum exuerentur. Cæsarei, quanquam idem fortasse cuperent, sancte tamen asseverabant, sibi decretum pacis leges examussim implere; ut si bellum recrudesceret, æquitatis gratiam in se traherent, invidia in Suecos derivata. Et quia Gallia, cui præter bellum Hispanicum jam & intestinum imminebat, Germanico levari cupiebat, eoque in commutationem consenserat; cui & Landgravia suffragabatur; haut consultum videbatur, ut isti ratificationes soli permutarent, Suecia in incerto hærente; præsertim cum cognitum esset, interea dum pax nutat, apud Polonos, & Brandeburgicum infesta eidem consilia agitata fuisse. Miles præterea pacis cupidus missionem & præmia longi laboris avide expectabat, quę si diutius differrentur, metus erat, ne per alios istius animi turbarentur. Ac jam ver propinquabat, quo miles, qui sub signis retinendus erat, commode in Sueciam vehi poterat. Denique nec ipsa Regina tam honestæ pacis adhuc secura erat, qua tam insignes conditiones sibi, atque Evangelicis stipulata fuerat; cujus subversæ invidia in ipsam, ministrosque ejus redundatura erat. Igitur Legati judicabant, ratificationum traditionem reciprocam declinari diutius non posse, modo Cæsarei ac Ordines caveant, quæ nondum præstita sint, statim post commutationem, antequam miles exautoretur, ac præsidia deducantur, certo explenda esse. Atque hanc suam mentem ipsi per Benedictum Oxen-
20. Jan. stiernam Gabrielis F. Palatino, qui hactenus diversa senserat, exponunt, qui & expensis ipsorum rationibus in eandem demum sententiam descendebat, turbis præcipue Galliæ motus, quæ & ipsam Reginam haut mediocri solicitudine distrahebant. Interea placebat Instrumenta ratificationum inter se conferre. Ubi deprehensum, plerisque Ordinibus suas adhuc deesse: ex iis, quæ allatæ erant, quasdam haut legitima forma conceptas. E civitatum Collegio præter Francofurtanam & Argentoratensem nullam adhuc adpulisse. Bavaricam chartæ inscriptam unico folio, formaque minuta. Unde cum Oxenstierna moneret; decorum fuisse istam pergamenæ inscribi, uti ab aliis Electoribus factum, Volmarus magno cum cæterorum irrisu cavillabatur; Pauperi Principi non esse, unde membranam emat. Nec eo minus Ordines juxta ac Cæsarei commutationem urgere. 1649 24 Jan.

§. 10. Inde allato Caroli Gustavi consensu Joannes Oxenstierna, (nam Salvius ex morbo decumbebat) Cæsareos Legatos invisens, queis & Ordinum Deputati aderant, ostendebat; Suecis hautquidquam in animo fuisse tempus extrahere, sed ut publice conventa præstarentur. Sed cum rationes à se allatæ parum apud plerosque valuerint, se Ordinum desiderio circa ratificationum commutationem hac lege gratificaturum, si scripto caveant, omnia quæ ante commutationem præstanda fuerant, nulla mora interposita deinceps præstitum iri; nec Suecos ad exautorandum militem ac præsidia deducenda stringendos, nisi executioni datis, quæ Tabulæ Pacis jubeant. Nimirum ut Ordines læsi ex capite Amnestiæ & Gravaminum restituantur, captivi dimittantur, prima pensio satisfactionis militaris in promtu sit, super modo militem exautorandi, ac oppida evacuandi conveniatur; Ordinum ratificationes, Brandeburgica cessio Pomeraniæ, Osnabrugica capitulatio, attestata pro Erfordia & Minda exhibeantur. Ad quæ statim ab Ordinibus responsum; se nihil amplius invenire, ob quod commutatio differri debeat. Scriptam cautionem se repræsentare non posse. Si fide sua verbis data Legatus adquiescat, se concedere, ut illa protocollo inseratur, cujus extractum à Moguntino exhibendum sit. Ita Suecis super prętatione conventorum satis cautum. In hoc cum Oxenstierna consentiret, diversæ formulæ ejus quod protocollo erat inserendum, aptabantur. Ubi Sueci quidem plenam executionem pacis, & ut suis militibus satisfieret, respiciebant, eoque diserte stipulabantur, neque socios Reges, neque Landgraviam copias exautoraturos, aut præsidia deducturos, ni super satisfactione militiæ, ac modo eandem dimittendi, & oppida restituendi conventum fuerit, simul illi Ordines, à quibus aliqua loca reddenda sint, suas ratificationes exhibuerint; ac restitutio ex capite Amnestiæ & Gravaminum rite peracta fuerit. Ordines contra, etsi quæ ante commutationem fieri debuerant, statim post eandem bona fide, ac sub pœna fractæ pacis publicæ exequenda declararent; potissimum tamen exautorationem militum, & restitutionem oppidorum spectabant, quo hospitationes, ac tributa amolirentur, unde sibi reservabant, ut de modo & ordine exautorationis, & restitutionis locorum Monasterii altero post commutationem die tractatio susciperetur, intra octiduum absolvenda: ac tunc absque mora utrinque miles dimitteretur, oppida præsidiis vacua redderentur. Suecis tamen isthoc tempus nimis angustum videbatur; nec se hanc tractationem ducibus bellicis, quibus eadem per Tabulas Pacis deferebatur, præripere posse. Unde tandem ab omnibus in hanc formulam consensum. „*Cum nondum omnia executioni data sint, quæ* 5 Febr.

Sueci in commutationem certa lege consentiunt 30. Jan.

vigo-

1649. „*vigore conclusæ Pacis ante ratihabitionum commu-„tationem præstanda fuerunt, è re tamen visum sit, „ne dicta commutatio diutius differatur: Electo-„rum, Principum, & Imperii Statuum Legati per „extraordinarios Deputatos, in præsentia Cæsareæ „Legationis, Fœderatarum Coronarum Legatis stipu-„lata manu nomine totius Imperii promiserunt, ea „omnia, quæ ante commutationem in effectum de-„duci debuissent, statim a facta commutatione, jux-„ta tenorem literarum nomine Ordinum die 10. 20. „Januarii proxime elapsi ad Sacram Cæsaream Ma-„jestatem perscriptarum, publicaque conventionis præ-„scriptum realiter & sincere executioni & effectui „mandatum iri. Quantum vero restitutionem lo-„corum & exautorationem militum attinet, cum in „Instrumento Pacis cautum sit, quod, antequam ad „rem ipsam procedatur, de modo & ordine, quo ta-„lis evacuatio & exautoratio instituenda sit, certa „conventio per exercituum duces iniri debeat, pro „majori hujus negotii promotione concipiatur e Mo-„nasterii ordo modusque, quo hujusmodi restitutio „& exautoratio quam commodissime & securissime „fieri posse videatur, atque ad dictos Partium duces „per expressos cursores mittatur cum requisitione, ut „de matura executione quamprimum conveniant. „In quorum fidem majusque robur declaratio præsens „Cæsareanorum, Regiorum & Statuum Imperii pro-„tocollis inserta est.*

6. Febr. Sequenti die Ordinum ratihabitiones, quotquot aderant, à Secretariis inter se collatæ; ac ut crastino die commutatio fieret, omnia disposita sunt.

7 Febr. Sed cum jam Ordinum Legati congregati essent, Servientus apud Cæsareos excusabat, urgente valetudine venam sibi secandam fuisse, rogans ut in crastinum iste actus differatur.

Ratihabitionum commutatio peragitur.

8. Febr. §. 11. Quanquam autem ne postero quidem die Servientum valetudo permittebat domo exire, nihilominus commutationem peragi placebat, postquam prius à Lambergio quædam errata Cæsarei Instrumenti, per incuriam scribæ admissa, propria manu fuissent emendata; scripta cautione ab ipso & Cranio exhibita, eam correctionem inposterum iis quorum interest fraudi non fore. Ipsa porro commutatio hoc modo peracta est. Hora prima pomeridiana, uterque Legatus Suecicus in Lambergii hospitium vehebantur; quos Ordines Imperii, antequam Servientum accessissent, sequebantur in anteriore camera subsistentes, quoad in conclave, ubi Cæsarei cum Suecis agebant, evocarentur. Inde Oxenstierna sermonem orsus memorabat; etsi causa sibi non desit ratificationem detinendi, quod quæ præcedere eam debebant, nondum præstita sint; studium tamen Reginæ in pacem hoc quoque specimine testari voluisse; nec dubitare Cæsareis pariter cordi esse legibus pacis firmiter stare, operamque dare, ut quæ restent, ab aliis plene præstentur. Reginam, Regnumque Sueciæ deinceps cum Cæsare ac Imperio fidam pacem sancte colere constituisse. In cujus fidem nunc ratificationem exhibiturum, ea tamen lege, si ipsi nomine Cæsaris denuo promissuri sint, omnia conventa servatum iri. Ad quæ cum Cæsarei apposite respondissent, Oxenstierna ab Ordinibus quærebat; num declaratio & extractum Protocolli, de quo convenerat, præsto sit? Quod statim à Reigersbergio Moguntino exhibitum. Inde ab Cæsareis & Ordinibus simul sciscitabatur; quem sensum conventio de ordine & modo exautorationis & evacuationis habeat? cum ipsi negotium ducibus semel commissum ad se revocare, deque eo certi quid statuere nequeant? Ad quod utrique declarabant: non aliud spectari, quam quod Conventus post traditas hinc inde ratihabitiones consilio habito idonea media circumspecturus sit, queis exautoratio & restitutio tanto expeditius perficiatur, ac Imperio plena quies restituatur. Non tamen cupere Legatos Suecicos aut duces isti utique adstringere, sed duntaxat quid sibi videatur communicaturum. Quæ cum Suecis probarentur, Oxenstierna Instrumentum Pacis libri forma in membrana descriptum, ac holoserico involucro tectum, appenso in capsula è solido auro sigillo Cæsareis porrigebat. Inde datis dextris sese mutuo Legati amplexati sunt. Mox & Ordinum ratificationes Cæsareis exhibebantur, Reigersbergio nomine omnium Ordinum dextram porrigente. His peractis, ac facta mutua gratulatione, cum Sueci domum regressi forent, Cæsarei mox una cum Ordinibus ad Oxenstiernæ ædes accessere. Ubi Cæsarei quæ in rem facerent præfati addebant; à Cæsare se jussos monere, ut quæ res è cimeliophylacio Pragensi post subscriptam pacem ablatæ sint, restituantur. Inde Cæsarea ratificatio holoserico rubro involuta appenso sigillo in capsula nigra lignea exhibebatur. Sueci testabantur, Reginam jam inter Ordines Imperii receptam operam daturam, ut Cæsari ac Imperio quavis ratione amicitiam suam adprobet, & quacunque occasione auxilio ipsos sublevet. De rebus Praga amotis sibi haut constare; unde ad id certi quid respondere non posse. Quo Cæsarei adquiescebant, ac sibi Cæsaris jussu id monendum fuisse testabantur. Dextræ inde datæ, ac repetiti amplexus. Ordinesque utrisque gratulabantur, ac ad suas quoque ratificationes cum Suecis commutandas paratos se ostendebant. E quibus tamen Oxenstierna prius quærebat; num ratificationes forma conventa conceptæ & si quid deficiat illæ emendandæ, ac post correctæ justo tempore exhibendæ sint? Tum, an hosce pro universis Ordinibus habeant, qui heic congregati adsteut? Quorum utrumque cum Reigersbergius affirmasset, ac data dextra promisisset pacta pacis sancte servatum iri, Ordinum ratificationes porrigebat, simul alterum Regiæ ratificationis exemplum ex Oxenstiernæ manu recipiebat. Sed de tertio ratificationis Regiæ exemplo, quod Saxoniæ Electori tradendum erat, inter Moguntinum, & Saxonicum disceptatio oriebatur. Quorum ille ferebat; Instrumentum in Moguntina Cancellaria deponendum ad Ordines utriusque Religionis ex æquo pertinere, eoque duplici Instrumento opus haut esse, nec id in Imperio usu receptum, ac Directorio fraudi cedere. Saxonicus contra id haut inconveniens censebat in ejusmodi tractatione, in qua Catholici unam, Evangelici alteram contrahentium partem constituerent; declarabat tamen, id Moguntino Directorio præjudicio haut fore. Unde conventum tandem, ut instrumentum illud Saxonico per Scribam post transmitteretur. Sed & nomine Civitatum Lubecensis testabatur, se vectigal Oldenburgicum, & ut idem Instrumento Pacis insereretur, nunquam probasse, ac dissensum suum quavis occasione declarasse; de quo & hoc solenni actu protestentur, per traditam civitatum ratihabitionem à dissensu hautquidquam discessum, multo minus ad evictionem ejusdem Civitates teneri velle. Cui contradictioni Civitates inhærebant, etsi à Moguntino repositum fuisset, eam exceptionem non acceptari, cui & apud subscriptio- 1649.

 nem

1649. nem contradictum sit, & rem jam transactam esse. Commutationem Gallicæ ratihabitionis apud Nassovium Comitem præsente Volmaro Grullardus Residens peragebat, quod Servientus valetudine impediretur; quo & Ordinum Legati, qui adhuc apud Suecos erant, mox veniebant. Inde Nassovius & Volmarus una cum Ordinibus ad Servientum accedebant, Cæsareamque & Ordinum ratificationem vicissim tradebant. Ab Ordinibus addita eadem declaratio, quæ Suecis exhibita fuerat, una cum cautione super Alsatia. Ostendebat Gallus nonnihil offensæ, ab Ordinibus Suecos sibi hoc actu Prælatos; sed post allatas excusationes placabatur. A Lubecensi protestatio adversus vectigal Oldenburgicum repetebatur. Ob istam commutationem peractam nullum aliud lætitiæ signum publice ostensum, nisi quod sub noctem machinæ circa vallum urbis ter displodebantur, quod Cæsarei excusarent, ob Hispanos plura se lætitię signa expromere haut commode posse.

Formula Ratificationis ex conventione Partium talis erat: *Nos Christina &c. Universis & singulis, quorum interest, aut quomodolibet interesse potest, notum testatumque facimus. Postquam a multo jam tempore, primum inter Divum Parentem nostrum, Serenissimum ac Potentissimum Principem, Dominum Gustavum Adolphum, &c. Pientissimæ ac Gloriosissimæ Recordationis, deinde etiam inter Nos, Regnumque Sueciæ ac socios nostros, ab una parte; & Serenissimum quondam ac Potentissimum Principem, Dominum Ferdinandum II. Romanorum Electum Imperatorem semper Augustum &c. ac post Ejus è vita discessum, inter modernum ejusdem nominis Serenissimum ac Potentissimum Principem, Dominum Ferdinandum III. itidem Romanorum Electum Imperatorem &c. Ejusque Confœderatos & Adhærentes, ex altera parte, non sine multa Christiani sanguinis profusione, & multarum Germaniæ Provinciarum desolatione, armis satis vehementer decertatum sit: tandem instituto ea de re, juxta Conventionem Hamburgi, die decima quinta Decembris, Anno Domini Millesimo, sexcentesimo quadragesimo primo initam, Partium utrinque belligerantium Osnabrugi Westphalorum Congressu, post longos & laboriosos Tractatus inter Nos Regnumque Nostrum, tum prædictum Imperatorem, & Sacrum Romanum Imperium, Domumque Austriacam, per utrinque destinatos huic Congressui Legatos & Plenipotentiarios, divina favente Clementia, Pacem & Amicitiam conclusam, & ad Ratificationem nostram perfectam esse, forma, modo, ac tenore sequenti:* (sequitur totum Pacis Instrumentum.) *Cum igitur hæc omnia & singula per nostros Legatos & Plenipotentiarios supra memoratos, nostro præscitu, jussu ac Mandato, hunc ad modum, prout hic verbotenus inserta & descripta leguntur, gesta, peracta & conventa sint, Nos eadem omnia & singula, prehabita cum fidelibus Nobis sincere dilectis, nostris Regnique Nostri Sueciæ Senatoribus matura & diligenti deliberatione, ex certa nostra scientia approbamus, ratihabemus, & confirmamus, rataque & firma esse & fore, virtute præsentium declaramus, simulque verbo Regio promittimus ac spondemus pro Nobis nostrisque successoribus & heredibus, Regnoque Sueciæ, Nos omnes & singulos supra descriptos Articulos, & quicquid tota hac Pacis Conventione continetur, statuitur & disponitur, firmiter, constanter ac inviolabiliter servaturas, atque Executioni mandaturas, nullaque ratione vel per Nos, vel per alios ullo unquam tempore contraventuras, aut, ut per alios contraveniatur, passuras, quomodocunque id fieri possit, omni dolo ac fraude exclusis. In horum omnium testimonium & fidem sigillum nostrum Regium Majus huic Diplomati, manu nostra subscripto, appendi jussimus. Actum Stockholmiæ, die decima octava mensis Novembris Anno supra millesimum, sexcentesimum, quadragesimo octavo.* 1649

CHRISTINA.

ANDREAS GYLLENKLEW.

Ordinum Ratificationes hoc modo conceptæ erant: *Nos &c. &c. Universis & singulis, quorum interest, aut quomodolibet interesse potest, constare volumus: Nos ab aliquot annis à Serenissimo & Potentissimo Principe ac Domino, Domino Ferdinando III. &c. ab una, nec non Serenissima ac Potentissima Principe ac Domina, Domina Christina &c. ab altera parte, benevole invitatos esse, ut ad institutum ab iis Osnabrugis & Monasterii in Westphalia Tractatum Pacis Consiliarios & Legatos nostros mitteremus. Considerantes igitur rei tantæ necessitatem, misimus eo &c. cum Mandatis & potestate, ut nomine locoque nostro Conventui interessent, omnes & singulas propositiones exciperent, cum cæteris Electoribus, Principibus & Statibus Imperii desuper consultarent, vota & suffragia ferrent, eaque omnia agerent, & statuerent, quæ funesto huic bello componendo, Pacique reducendæ ac stabiliendæ conducere posse viderentur. Tractatu itaque, per Dei gratiam, eousque perducto, ut ab omnium Partium respective Plenipotentiariis, Legatis & Deputatis conventum sit in Articulos septendecim, quorum primus incipit:* Sit Pax Christiana, universalis, perpetua &c. *ultimus desinit in verba:* Helvetii, Rhætique & Princeps Transsylvaniæ &c. *publico comprehensos Instrumento, quod à Cæsareis & Regiis Suecicis Legatis, nomine vero omnium Electorum, Principum & Statuum Imperii, ab ejusdem ad hoc specialiter Deputatis Plenipotentiariis sub eorum committentium Rato, subscriptum & subsignatum est, Monasterii, die 14 24 mensis Octobris, currentis Anni M DC XIIXL. Idcirco Nos, tam vi dictæ Deputationis specialis, quam pro Jure Nobis una cum cæteris Imperii Statibus competente, dictum Instrumentum, eoque contentam Pacis Conventionem de verbo ad verbum accurate perlecta, diligenter examinata, considerata & perpensa, pro Nobis, Heredibus ac Successoribus nostris, totoque Imperio, vigore harum, in omnibus & singulis suis Articulis, Paragraphis, Punctis & Clausulis, omni modo ita approbamus ratihabemus, & confirmamus, ac si de litera ad literam expresse hic inserta essent. Verbo Principali spondentes ac promittentes, pro Nobis nostrisque Heredibus ac Successoribus totoque Imperio; Nos omnes & singulos ejus Articulos, & quicquid tota illa Pacis conventione continetur, firmiter, constanter, & inviolabiliter servaturos, atque executioni mandaturos, nullaque ratione vel per Nos, vel per alios ullo unquam tempore contraventuros, aut, ut per alios contraveniatur, passuros, quomodocunque id fieri possit. Omni dolo & fraude exclusis. In cujus rei testimonium majusque robur præsentem Ratihabitionem, nostra manu propria subscriptam, sigillo nostro Principali muniri fecimus. Datum &c.*

§. 12. Inter Suecis præstanda præcipuum erat satisfactio militum cui expediundæ omnes Ordines se promptos exhibebant, Trevirensi excepto, qui aliquam summam pro lubitu deprompturum se osten- Executio eorum quæ Suecos spectant.

1649. se ostendebat, ut tamen neque Instrumento Pacis, nec ab Ordinibus factæ repartitioni adstringi vellet, ad pacta cum Gallia provocans. Quanquam autem Ordines à Palatino antea per literas petierant, ut pro prima pensione duodecies centenis uncialium millibus adquiesceret, circa reliqua moræ quid indulgeret: cum tamen Suecos à conventis discessuros vix crederent, duris quantumvis temporibus promissam summam in prom-
1. Febr. tu fore eidem significabant, quam tamen exsolvere haut decreverint, nisi postquam omnia ad exautorandum militem disposita fuerint. Conventionem super missione militum ac oppidorum restitutione Ordines Monasterii adaptare cupiebant. Id quod Cæsarei æque ac Regii abnuebant, quod ista ducibus exercituum reservata esset. Ut tamen Ordines consilia super ea re conferrent, haut repugnabant. Circa Osnabrugensem capitulationem moram haut fore Ordines judicabant. Ac si Franciscus Wilhelmus Episcopus tergiversetur, Præsulatum tantisper detinendum; quem & inopia ad æquas conditiones admittendas compulsura sit. Super cessione Brandeburgica nonnulli censebant, Reginam ad restituenda Electori sua oppida non teneri, nisi ista exhibita. Quod tamen cæteris displicebat; ac pollicebantur Brandeburgici, se istam, ubi super finibus transactum sit, tradituros. Circa attestata denique pro Erfordia & Minda inter Salvium, & Reigersbergium liticulæ quid oriebatur, quod hic assereret, Salvium cum Instrumenta Pacis deponerentur, de istis remisisse; id quod Salvius inficiabatur, ac secus se rem habere demonstrabat. Qua ex re Moguntino tantopere bilis commota est, ut podagræ doloribus corriperetur.

Executio circa Ordines alicubi hæret. §. 13. Executio circa Ordines ex lege Amnestiæ & Gravaminum, ubi Evangelicorum res potiores erant, sic satis procedebat; uti Stutgardiæ & aliis Wurtenbergicæ locis, unde Jesuitæ & Catholici sacerdotes cum ornamentis sacris comitante tubicine Dillingam deducti sunt. Sed alibi executio fere hærebat. Quibusdam videbatur refractarios hospitiis militaribus præ cæteris onerandos alii istos Regiorum opera in Ordinem redigendos, reparatione damni quod ex hac mora Imperio & Ordinibus proveniret, ab istis repetita. Ab aliis alia media proponebantur. Enimvero languebat heic Ordinum consensio quod Catholicis executionem pacis magis sufflaminare, quam promovere cordi foret. Unde Evangelici animis minuebant; non omnia pace conventa statim effectui dari posse, sed quędam ad futura Comitia rejicienda. Inprimis autem omnes ad Commissionem à Cæsare Augustam destinatam respiciebant, *ubi Catholici Evangelicorum commodis quantum possent recalcitrabant. Equidem Cęsar ad diversas Senatus Catholici literas responderat: cum pace nupera omnes promiscue exceptiones rejectæ sint, nec ullis inhibitionibus, ac remediis, aut processibus adversus ejusdem executionem locus relictus sit, non posse à se petitos processus super illorum exceptionibus ac prætensa nullitate decerni. Unde ut edicto suo sine mora pareant, & quæ pacis legibus congrua sint, exsequantur, jubebat. Idem Bavariæ Electori significabatur, qui & monebatur, pręfecto præsidii injungeret, ne executionem paci conformem impediat. Sed quia Cæsaris literæ paulo languidiores adparebant nulla in refractarios dictata pœ-
11. Jan. na, Catholici tergiversari non desinebant. Cum Commissarii post allatas Cæsareis literas denuo in Curia super negotio sibi mandato exponere vel- 1649.
lent; respondebatur, cum Advocatis urbis super tanti momenti re consultandum. Inde sextus ab- 15. Jan.
hinc dies scripto ipsis à Senatu, ac certa hora constituitur; cum par fuisset Senatui à Commissariis tempus condici. Sed & decretum Senatus per apparitorem ad ipsos transmissum. Cum isti curiam ingrederentur, non uti moris in porta, sed ad caput scalarum excepti sunt. His & alia contemtus signa cumulabantur. Cæterum Commissariorum propositionem Senatus per ambages eludere, & pacem Osnabrugensem acceptare non nisi salvis quibuscunque juribus; tum varias dilationes aucupari, ac nodum in scirpo quærere, sine dubio ut Evangelicos cives sumtibus, Commissarios tædio protelaret. Quo fine & scriptis rem cum Commissariis disceptare cupiebat: qui tamen non inquirendi, aut cognoscendi, sed exequendi duntaxat causa adesse se ostendebant. Nec minus per literas Aulam Cæsaream solicitare, num pronius sibi responsum extundere possent. Interim & clam Evangelici tentabantur, num desertis pace conventis novos cum Senatu tractatus ingredi vellent, per quos parta Evangelicis commoda labefacturos se sperabant. Quin proceres æque ac vulgus Catholicorum cavillari; ad Calendas Græcas Evangelicos sua templa recuperaturos. Nec dubitabant Senatus juxta ac Sacerdotes scriptis in Aulam Cęsaream missis pacem Westphalicam infamem, ac detestandam vocare. Ac satis patebat ferociam istis additam, quod Cæsar id tantum jussisset, ne Bavaricus præfectus executionem impediret, non autem ut illam promoveret. Id quod & repetitis literis Bavarus vetuerat, sat rationum sibi esse ferens, quare se suosque ei negotio misceri nolit. Ita Commissarii manu militari destituti frustra satagebant, multum indignante Oxenstierna; isto exemplo aliis pervicaciam ac sua in istos homines exempla reponenda, qui antea cum Evangelicorum sacra eliminarent, patibulum medio foro excitarant, quo contumaces suspenderentur.

§. 14. Nec minus difficulter procedebat Sulz- Sulzbaci
bacensis Palatini restitutio, quam cum facere Ba- & Ratis-
varici Circuli Director abnueret, Præfecti Fran- ponæ.
conici Circuli Bambergensis Præsul & Culmbacensis Marchio ad eas vices supplendas adhibendi erant. Illis acriter obnitebatur Neoburgicus, superioritatem territorialem sibi reservatam jactans, cui jus sacrorum ex usu Germaniæ sit conjunctum; & quod de Sulzbacensi in Tabulis Pacis fuerit omissum; cum tamen in ejus & similium favorem exordio articuli quarti peculiaris clausula inserta esset. Tum ut rem extraheret, ad peculiarem Cæsaream Commissionem provocaverat. Sed cum ordinariæ executioni Sulzbacensis inhærere mallet, à Suecicis Legatis petebat, ut suam restitutionem Franconici Circuli præfectis commendarent. Qui & magna diligentia pro isto nitebantur, jubente id quoque Regina; quæ & Carolo Gustavo injunxerat, ut Sulzbacensi re ipsa adsisteret, ac Neoburgicorum conatus averteret; quod Sulzbacensi in possessionem restituto coram Commissariis experiri Neoburgico integrum sit, si quid juris sibi competere judicet. Eadem & causa Ratisponenses subigebat, ut Franconici Circuli Præfectos sibi executores deposcerent, quod Bavariæ Elector jura ipsis tempore belli erepta ultro restituere abnueret.

§. 15. Interim quæ per septem Circulos distri- Sueci mi-
butæ fuerant Suecorum legiones, in Germania lites

1649. *Incommodis hospitiis utuntur, ob Gallos aliosque.*

cumprimis superiore, maximis cum incommodis conflictabantur, Gallis cedere, aut in eadem secum loca ipsos admittere abnuentibus. Et quanquam ea de re cum Turennio diligenter ageret Duglassius, cui istius oræ cura commissa erat: nil tamen amplius ab isto obtinere poterat, quam ut in pagorum, ac oppidulorum partem ipsum admitteret, clausis oppidis sibi soli servatis. Illis porro queis ad Rhenum tractus obvenerant, non Galli solum, sed & Bavarici Heidelbergæ, & Hispani Franckendaliæ obsistebant. Unde urgente inopia parum à seditione aberant legiones, ac in summo periculo versabantur ductores; sic ut istæ inde revocandæ, ac per Saxoniam dispertiendæ essent. Ea de re cum monitu Generalissimi Legati Suecici cum Serviento agerent, ut ne sub finem belli quid adversum amicitiæ admitteretur: ille ferocius respondere, ac culpam in Erskeinum rejicere, quin in nervum rem erupturam ominari. Post tamen mollius loqui, ac ad Turennium se scripturum polliceri, miratus ea de re inter duces haut rite conventum, nec à Turennio quid sibi communicatum. Ad ipsum quoque Turennium Carolus Gustavus scribebat, ut suos hospitiis per Ordines assignatis frui patiatur, quę haut eo minus Gallicum militem capiant, si circa exactiones moderatio adhibeatur. Ast Turennius ista adspernatus querimonias potius ciere; nulla significatione prius facta, aut antegressa conventione Suecicas legiones suis hospitiis immissas. Cui vicissim ostensum, Suecis longe maximam querendi causam esse, ac mature satis à Wrangelio id denuntiatum, eamque legionum distributionem Monasterii Serviento conscio factam. Unde tandem Avaugurius pollicebatur; in Aula Gallica se curaturum, ut his incommodis remedium afferatur. Interim male habitæ Suecorum legiones, vagæque animis ægrescebant, ut metus esset, ne ingens in malum ea res erumperet; præsertim cum nondum super pace secutura sat cautum foret. Nec minus angustæ Suecis res per Westphaliam, cujus partem Lamboius nuper populatus erat. Et Landgravia non solum utramque Hassiam, Waldeccam, Wetteraviam, Sylvam Occidentalem, Fuldensemque agrum, sed & præcipuas Westphaliæ partes suis copiis vindicabat, Paderbornam, Corveiam, Monasteriensem & Coloniensem Præsulatum, Ducatum Montium, Juliacum, Eifaliam, Frisiam. Quin & Co-
20. Jan. loniensis Elector literis ad Carolum Gustavum datis Westphaliam, & pręcipue Pręsulatus sibi subjectos Suecicis hospitiis eximere conabatur, velut antea sat oneratos, & qui jam ratam partem satisfactionis militaris contulerint. Nec Superior Saxonia ista hospitia deprecabatur, velut à se omnibus executioni datis, quæ leges pacis jubeant, ac parata militari pecunia; nec reliquorum moram sibi fraudi esse debere; eoque postulabant, ut ei Circulo assignatæ copiæ exautorentur. Inprimis autem Saxo, & Brandeburgicus Electores suas ditiones hospitiis eximi, onusque illud in reliquos ejus Circuli Ordines devolvi cupiebant. Quibus à Generalissimo responsum, à dispositione per ipsos Ordines facta sibi discedere integrum
6. Jan. non esse. Ad exautorandum militem, & restituenda oppida se haut teneri, nisi conventis antea impletis. Nec consultum videri partem copiarum dimittere, nisi & à cæteris debita sint præstita.

Turennius è Germania abit.

Paulo post tamen laxioribus in Superiore Germania hospitiis frui incipiebant Sueci postquam Turennius cum subjectis legionibus Wurtenbergica deserta apud Philipsburgum Rhenum transire instituerat; cui consilium erat, eas legiones in auxilium Parlamento Parisiensi adducere, quod Regi tunc cornua obvertebat. Verum easdem Regis jussu Erlachius Turennio abstrahebat, ut hic vix cum trecentis equitibus evaderet; quibuscum is superato Aschaffenburgi Mœno secundum Rhenum Reesam, inde in Hollandiam descendit. Istæ autem legiones, cum jussu Erlachii vetera hospitia repetitum irent, illa jam à Suecis insessa inveniebant. 1649.

Ordines super missione militum, & deditione oppidorum Monasterii agere volunt.

§. 16. Inter hæc Generalissimus Mindam pervenerat, quo & Legati Suecici accesserant, super tractatu consultaturi, qui de exautorando milite, & evacuandis præsidio oppidis juxta conventa pacis inter duces instituendus erat. Super quo negotio Legati Ordinum sententiam suam Monasterii scripto designaverant, magnopere contendentes, ut illud ibidem absolveretur. Equidem ad duces id certo modo remissum; non tamen eo animo, ut alterutra pars rem pro lubitu, ac ultra tempus ratificationibus commutatis destinatum extrahere possit, milite interim Ordinibus incumbente. Per decreta quippe pacis intra traditas hinc inde ratificationes eam conventionem fuisse absolvendam, quo statim ab ista traditione ad exautorationem militis, & deductionem præsidiorum procedi potuisset. Ne tamen duces plane ab hoc negotio excludere velle viderentur, à Carolo Gustavo petunt, ut locis vicinis subsistat, & Oxenstiernam ea super re idoneis mandatis instruat, quo de ipsius sententia negotio finis imponi queat; nec necesse sit novis moris ansam dare conventu hoc in alium locum translato, aut novo tractatu in Superiore Germania suscepto. Ei negotio Urgendo Witgensteinius Comes, tum Lubecensis, Noribergicus, & Lindaviensis Mindam & Palatinum Monasterio missi sunt. Conspirabant Ordinibus Cæsarei, qui & idonea se in eam rem mandata à Cæsare nuper accepisse ferebant, ut citra ulteriorem relationem super eadem cum Legatis Suecicis, aut Caroli Gustavi Deputatis transigerent. Servientus qui hactenus eam rem ad duces remittendam censuerat, jam mutata sententia Ordinibus declarabat, commode eandem Monasterii absolvi posse, se præsente, aut Grullardo, qui se digresso, heic mansurus sit. Esse sibi in eam rem mandata; ac cupere, ut quamprimum tractationis initium fiat. Scripturum quoque ad Turennium, si is forte quempiam suorum mittere huc velit: cujus tamen responso haut expectato tractatum auspicaturus sit. Nam eo minus istius nunc rationem habebat, postquam in Parlamenti partes concessisse eundem intelligeret. Enimvero abnuebat id Generalissimus, quod ista res per leges Pacis ad Duces remissa foret, de qua inter se ac Cæsareos duces agi cœptum sit, transactione super alimentis præsidiorum jam absoluta, & conventu circa Noribergam designato. Ac optime ducibus constare quomodo copiarum missio, & præsidiorum deductio commodissime fieri queat. Ordinum quoque Legatos talium tractandorum haut satis peritos, dum abrogatis tributis super alimentis præsidiorum disponere negligunt, nuper haut parum confusionis dedisse. Ac sibi à Regina injunctum, placitum semel executionis ordinem sequi. Denique ob nova indies surgentia negotia Mindæ diu subsistere sibi haut integrum esse: ac propediem in Superiorem Germaniam abeundum, ut cum Cæsareis, Gallicis, ac Hassicis ducibus

Consentit Servientus. *Generalissimus eam rem ducibus vindicat.*

1649. cibus super exautoratione ac oppidorum restitutione transigat. Id quod ipse per literas Ordinibus significavit.

Quo ordines offenduntur. 28. Febr. §. 17. Hac Caroli Gustavi sententia Monasterii intellecta ea animorum commotio inter Ordines surgebat, quanta vix toto hoc tractatu observata fuerat, Saxonico Electorali præ cæteris fremente; qui tunc, si quid Suecis adversum strueretur, primas semper partes agebat. Oxenstiernæ literas Reigersbergius resignatas aliquot per dies suppresserat; sed earum argumentum una cum Cæsareis, aliisque Hispano obnoxiis disseminaverat, ac odiosa interpretatione asperaverat. Tantum temporis à subscriptione pacis, ac commutatione ratihabitionum elapsum; nec minimam tamen partem onerum bellicorum imminutam. Suecos nil nisi de tempore extrahendo meditari. Cæsareos Commissarios Pragæ Regios deputatos expectare, queis de nullo loco ad istam tractationem proposito constet; ac vix persuaderi, Suecis exautorationem exercituum cordi esse.

7. Mart. Mox tamen cum istius literæ per septem dies à Reigersbergio suppressæ Ordinibus communicatæ forent, motus iste animorum iterum considebat, non Bioernclovio solum, sed & Witgensteinio, ac Crosiegio Hasso ipsos demulcentibus. Mox iterum sedantur. Nec re curatius perpensa Palatini rationes improbare, aut causam offensæ reperire poterant, quam non hujus literæ; sed per malevolorum artes excitata opinio genuerat. Inprimis hæ literæ placebant illis, queis sua recuperanda erant, quos curæ sibi esse idem significarat. Unde & Varenbulerus Wurtenbergicus responsum non à solis Deputatis, sed universis concipiendum pervincebat. Ordines Generalissimo scribunt. Ejus sententia hæc erat: Conventionem super exautoratione, & evacuatione quidem ad duces certo modo rejectam, non tamen ut illa ultra duos menses post pacem subscriptam porrigatur. Unde cum duces tempus istis negotiis destinatum incassum elabi sint passi ingenti cum Ordinum damno, eum tractatum Monasterium fuisse revolutum. Ac si præter spem longiores moræ nectantur, Ordinibus fas esse id negotium una cum Cæsareis & Regiis Legatis suscipere, ut tandem aliquando præsentibus malis eluctentur. Hic sententiæ suæ inhæret. Ast his insuper habitis Carolus Gustavus quamprimum in Franconiam abire decreverat, isti tractatui Noribergæ, aut vicina urbe instituendo, nec tutum judicabat, Ordinum arbitrio eam rem committere, quod ex hactenus actis animadverterat, inconsultam speratæ quietis cupidinem omni rationi prævalere, ac ipsos importunis flagitationibus leges ducibus obtrusum ire, quibus ni obtemperare possis aut velis, facile universorum offensa incurrebatur.

Ordines ob defectum restitutionis missionem militum differri nolunt. §. 18. Cæterum quia restitutio læsorum lente admodum procedebat, Generalissimus decreverat antequam eadem plene absolveretur, conventioni super modo exautorationis & evacuationis finem haut imponere, nec militem dimittere, aut præsidia deducere. Ordinibus contra Monasterii super restitutione nullum amplius dubium supererat, & si quid adhuc eidem deesset, ne momentum quidem exautorationem

2. Mart. ideo differendam censebant. Cæsarem quippe arctiorem exequendi modum ab ipsis propositum non solum probasse, sed & præfectis Circulorum ut illum observent injunxisse. Restitutionem porro ubique fere factam, ac paucos superesse, qui eo nomine adhuc querelas moveant. Confidere se, Cæsarem edicti sui autoritatem servaturum, ac Pacis violatores coërciturum: & sua quam maxime interesse, ut conventorum executione concordia inter ipsos nullo Religionis discrimine instauretur. Unde dubium non esse, quin si quid restet, etiam post exautorationem effectui dandum sit. Iniquissimum autem esse, ut paucos ob refractarios ipsi intolerandis hospitiorum & tributorum oneribus succumbant, aut ideo exautoratio differatur, novisque conventionibus ineundis tempus teratur. Denique executionem circa caput Amnestiæ & Gravaminum non tam ad socios Reges, quam ad ipsos Ordines spectare. Atque hæc & talia prolixis literis Carolo Gustavo ingerebantur. Hisce per omnia adstipulabantur Cæsarei; qui & literis ad Oxenstiernam addebant: Cæsarem suo officio non defuisse, nec deinceps defuturum; arctiorem exequendi modum probasse, ac inprimis rem ita disposuisse, ut circa restitutionem Augustæ mora non sit amplius futura. Jam ducentas quadraginta cohortes exautorasse, ut suspicionis causa Regiis adimeretur. Suecicum supremum ducem, dum ad plenam executionem exautorationem differre instituit, sibi arrogare videri potestatem cognoscendi, num restitutioni satisfactum sit. Quod nec legibus pacis, nec æquitati, nec Ordinum placito congruat. Nusquam Pacis legibus cautum, ut executiones circa Amnestiam & Gravamina Regiis deferantur, quod nec salvis Imperii Constitutionibus fieri queat: sed eas à Cæsare juxta decreta Pacis, veteresque Imperii Leges faciendas. Unde eam ob causam Regium militem in Imperio haut detinendum, sed post perfectam super solutione pecuniarum transactionem citra moram exautorandum, & è Germania abducendum. 12. Mart. Ut & Cæsarei.

Sueci aliter sentiunt. §. 19. Ast Suecicis Legatis soli isti arctiori modo exequendi rationes superstruere haut consultum videbatur, quem etsi designari essent passi, ideo tamen jure ex Instrumento pacis quæsito haut cesserant. Mira sibi de istius efficacia persuasisse Ordines, sed parum adhuc effectus adparuisse. A Catholicis inventum, à Cæsare probatum eo fine, ut Regiæ copiæ plausibili obtentu Germania dimoveantur, quo facto executionem pro ipsorum lubitu eludi posse. Vix ullum adhuc ejus vi sua recuperasse. Quin potius Restituentes, ac nominatim Bavaricos minas jacere, ac conventa Pacis cavillari; cum tamen hi præcipue circa istum arctiorem modum se venditarint. Tutissimum esse in præsens restitutionem citra dilationem fieri, quæ utrique parti citra fraudem sit, cum cuique sua actio reservata fuerit. Dum super exautoratione tractatur, restituentes ad explenda conventa sat spatii habere. Re ipsa ostenderent cordi sibi esse, ut quamprimum quilibet sua recuperet. Movebant porro Carolum Gustavum Reginæ mandata, ne à præscripto in Tabulis Pacis exequendi ordine discederet, neve ante restitutionem copias dimitteret. Gustavo Adolfo quondam Regi præter securitatem proprii Regni hanc præcipuam fuisse causam sumtorum armorum, ut oppressi Germaniæ Ordines juribus ac bonis suis restituerentur. Erubescendum esse, si ob quæ bellum sit gestum in ambiguo relinquantur. Inter ipsos tractatus facile potuisse perspici, quam difficilis futura sit executio, cum ad conventionem illam adversa pars ita ægre descenderit. Denique jejunum fore tot laborum pretium, si nil nisi papyraceam pacem domum reportent Legati, effectu destitutam. Et quanquam aliqui pro-

1649. proponerent, certis detentis locis initium exauctorationi, & præsidiorum deductioni faciendum, utut minorum quorundam Ordinum restitutio adhuc hæreat; Carolus Gustavus tamen id temperamentum, negotio extrahendo aptum admittere nolebat, sed ad Reginam de eodem referebat.

Elector Palatinus pacem acceptat. 9. Febr.

§. 20. Interea Elector Palatinus literis Londino scriptis Cæsari declaráverat; se per omnia Legibus Pacis obtemperaturum, quod & jam antea Ordinibus significarit; ac sperare Cæsarem studium suum circa pacem & Imperii tranquillitatem probaturum, ac sibi assignata tuiturum. Idem initio constituerat Philippum fratrem in Aulam Cæsaream mittere investituræ accipiendæ; sed impediente pecuniæ penuria Brandeburgico Ministro id negotii commmittere decrevit.

Bavaricus difficultatem movet.

Quanquam autem hoc modo Elector suo debito satisfecisset, circa fratres tamen ipsius difficultatem movebat Joannes Adolfus Krebsius Bavaricus Legatus, velut isti injunctam legibus Pacis renuntiationem facere abnuerent. Ac arguebat, ab Hispanis ipsos clam confirmatos ad turbida consilia impelli, quibus incertum quid mysterii subsit. Unde peculiari evictione sibi caveri postulabat in eum casum, si Palatini fratres leges Pacis implere detrectarent. Alias Bavarum Carolo Ludovico inferiorem Palatinatum haut restiturum, nec Cæsari Instrumentum de oppignerata ob tredecim milliones Austria supra Anassum redditurum. Sanciri præterea volebat, ut ni fratres Electoris intra annum vertentem renuntiarent, jure successionis excluderentur, nec ad simultaneam investituram admitterentur. Renuntiationem quoque fieri postulabat non solum in Superiorem Palatinatum, quod Tabulis Pacis cavebatur; sed & eandem in Electoralem dignitatem & inde dependentia jura extendi volebat. Super hoc postulato in diversa discedebant Ordines. Saxo Electoralis, Altenburgicus, & Luneburgicus eam evictionem subscribere haut dubitabant. Sed Brandeburgicus ac plures repugnabant; superfluum & mali exempli esse peculiaribus se cautionibus adstringere. Et censebat Servientus, Bavaro communem guarantiam sufficere posse. Ita dissentientibus Ordinibus res ad Oxenstiernæ reditum differebatur; ac spes erat, Krebsii conatus ultro in fumum abituros.

Hanseatici super vectigalibus protestantur.

§. 21. Sed & Hanseatici per Lubecensem super continuatione aut introductione quorundam vectigalium ad Mare Balticum, inque Albi ac Visurgi fluminibus protestationem interponebant, quibus velut paci repugnantibus contradicebant, ac universis, singulisque competentia reservabant. Quo nomine libellum apud Moguntinum Directorium ad acta referri petebant.

18. Febr.

Cum Brandeburgico de cedendis æquivalentibus agitur.

§. 22. Apud Carolum Gustavum cum Mindæ ageret, Brandeburgici nomine instabat Witgensteinius, ut assignatas ipsi in Pomeraniæ vicem Provincias cederet, ac præsidia oppidis deduceret. Super ea re cum Duci nulla à Regina mandata essent, quo spatium nancisceretur hujus sententiam exquirendi, simul perspiceret, qualem Elector circa regendos Pomeraniæ fines sese exhibiturus esset, rem ad Oxenstiernam rejecit; cui non defuturi erant prætextus tempus extrahendi, quoad Reginæ mandata adferrentur, præsertim cum à Brandeburgico Instrumentum cessionis Pomeraniæ nondum exhibitum foret. Mox tamen cum ob mutatam rerum faciem expedire videretur Brandeburgico satisfieri, quem malevoli in inimica Sueciæ consilia pertrahere tunc studebant: nec post permutatas ratihabitiones illas Provincias diutius detinendi idonea causa foret, ac alia via daretur Electorem ad æquas conditiones circa fines regundos compellendi; haut abs re judicabat, Witgensteinio instante, Oxenstiernam ea de re tractatum suscipere. Circa quem tamen operam daret, ut donatariis prædiorum impensæ utiles, aut saltem pecora, & mobilia illata refundantur. Tum ut Minda in pristinum statum circa sacra & civilia reponatur, & si quæ alia Pace in ipsius commodum disposita sint, iis fruatur. Demum ut præsidiis usitata alimenta maneant, quoad deducantur. Kœnigsmarckio quoque, & Gustavo Ottoni Steenbockio, quorum ille Saxoniam Inferiorem, hic Westphaliam curabat, injunctum, ut facta ab Oxenstierna denuntiatione Electori regimen Præsulatus concedant; curarent tamen, ut ejus sedes non Mindæ, sed ut olim Petershagæ statuatur.

1649.

10. Mart.

Controversia inter Administratorem, & urbem Magdeburgicam.

§. 23. Inter Administratorem, urbemque Magdeburgicam Monasterii lis tunc exorta est, quod urbi Privilegium muniendi à Ferdinando II. concessum cum omnimoda jurisdictione & proprietate ad quadrantem milliaris Germanici extensum foret. Ejus vi decuriones intra id spatium sitos fundos veteribus Dominis adimere, sibique vindicare instituebant, nisi quod viduos ac pupillos indemnes præstare vellent. Præterea initium quadrantis illius à septuaginta septem perticis, munitioni prius destinatis, sumere cupiebant. Contra Administrator, quod de usufructu mentio facta non esset, nudum dominium directum urbi datum contendebat, utili penes præsentes possessores manente; nec alio fine, quam si ad munitiones ampliandas urbs isto spatio opus haberet; idque spatium à mœnibus ordiendum. Cum Administrator oppidanis ad possessionem adprehendendam auxilium accommodare abnueret, ipsi eam arripere, sibique adeo executionem facere conabantur, isto nequidquam protestante. 20. Jan.

Quod factum & Augustus Brunsvicensis Dux velut Saxoniæ Inferioris Director improbabat, simul ut ab Ordinibus exquireretur jubebat, quid vocabulo proprietatis intellexissent. Ita eo negotio Monasterium devoluto utrinque scriptis certatum, ac decisio ejusdem ab Administratore Ordinibus delata, Oppidanis Suecorum præcipue auxilium implorantibus. Et urbs quidem Civitates faventes, Electorales, & Principes adversos experiebatur. Oxenstierna scripto testabatur; haut aliam fuisse sibi sententiam, quam ut ad reparanda urbis ædificia juri muniendi quadrans milliaris additus sit cum omni jurisdictione & proprietate bonorum sacrorum circumjacentium, excepto D. Agnetis Cœnobio, eodem modo, quo Clerici eos fundos ante possederint. Sed parem declarationem edere abnuebant Cæsarei, velut id in potestate sua non esset. Et quanquam inficiari non possent, Suecos inter tractatus aliquoties contendisse, ut bona illa sacra disertis verbis urbi propria addicerentur; tamen contradicentibus Administratoris Legatis eam verbis generalibus fuisse conceptam. Post tamen oppidani ad Aulam Cæsaream confugerunt, ubi connitente Saxone, ac Brandeburgico, ipsoque Administratore præter Reginæ mentem, quæ urbi tanta mala perpessæ bene cupiebat, factum est, ut ea causa Noribergæ non proponeretur, nec in Catalogum restituendorum referretur.

§. 24. Sed

1649.

De Capitulatione Osnabrugensi.

§. 24. Sed nec capitulatio circa Præsulatum Osnabrugensem Tabulis Pacis insinuata succedebat; de qua inter Volmarum, Langenbeckium Luneburgicum agi quidem cœptum. Sed cum Volmaro aliquandiu res cordi esse videretur, mox cessim ibat; & Præsul Franciscus Wilhelmus pauca admodum templa Evangelicis concedere volebat, etiam ereptis iis, quæ isti anno vicesimo quarto citra controversiam possederant. Unde Oxenstierna veritus, ne provinciales à Præsule infestissimo circa sacra, à Langenbeckio circa civilia lęderentur, tutissimum judicabat, ut neuter præsulatu, aut oppidis ejusdem munitis potiretur, quoad Capitulatio ista Reginæ consensu, ac ad placitum omnium quorum intererat absoluta foret.

Ordinum querelæ super hospitiis.

§. 25. Cæterum Monasterii id cumprimis meditabantur Ordines ut receptis oppidis suis, hospitationes militum aliquando amolirentur; de quibus intentissimæ querelæ movebantur; nec eo fine per Circulos distributum militem, ut ultra præscriptum pace tempus incumberet. Quo fine literis ad Carolum Gustavum datis petebant; ut quæ super exautoratione, & præsidiorum deductione à se designata forent, ipse probaret, ac Joannem Oxenstiernam mandatis instrueret, ut secum quamprimum super militis missione, ac oppidorum restitutione transigere possit. Pecuniam quippe militi promissam in promtu esse. Immensa onera, quæ ex ductorum libidine subinde augeantur, diutius tolerari non posse. Accedere injurias, ac importunitatem militum, ut metus sit, ne plebs ex desperatione seditionem induat. Nec minus singuli Ordines missis legatis ipsum infinitis querimoniis obtundebant. Quæ tamen non parum remittebantur, cum acribus edictis ab ipso petulantiam milites compesci, ac inutilem calonum turbam castigari, simul serio ab eodem rem agi perspicerent, ut exautorandi initium fieret.

8. Mart.

Difficultas circa expediendam satisfactionem militarem.

Quę tamen eo lentius procedebat, quod circa expediendam pecuniam variæ difficultates occurrerent. Nam Bavarus quidem Superiorem Palatinatum tam Suecicis hospitiis, quam militari satisfactioni exemtum ibat, velut propriam propriam provinciam. Id quod Ordines indulgebant ea lege, ut proximis Comitiis Inferiori Palatinatui, cui ejus portionis onus accrescebat, refusio fieret. Sed Leodienses communi oneri se subtrahentes ut immisso milite ad debita præstanda Dux Suecicus compellat, Ordines petebant. Trevirensis cum duas legiones equestres suæ provinciæ assignatas admittere nollet, illæ assumtis mille peditibus vi accessum sibi fecere. Sed & jactabant Ordines pecuniam primæ pensionis paratam esse; quam tamen non ante exautorationem, sed simul cum ea exsolvere volebant pro rata legionum, quæ exautorarentur, & præsidiorum, quæ oppidis deducerentur. Tum cujuslibet Circuli Ordines à se collatas pecunias in militem apud se hospitantem erogari volebant, queis acceptis hic statim mitteretur, ut sua cuique pecunia proprio emolumento cederet. Ast Carolus Gustavus cum Ordines quidem Monasterii pecuniam in promtu dicerent, nonnulli autem ratam conferre supra facultates suas esse quererentur, quo rationes suas solido fundamento superstrueret, circummittebat, qui collatas pecunias inspicerent. Sed & ut suo arbitrio circa easdem disponeret, sibi deposcebat. Cum enim Superiores Circuli velut bello maxime exhausti difficillime ratam suam expedirent, hos primum onere hospitiorum levare caipiebat, quo fine sub instantem legionum reformationem ad utrumque Saxonicum Circulum assignationes quasdam emittebat. Quas cum illi acceptare nollent, per Oxenstiernam Ordinibus Monasterii denuntiat; isthanc si viam insistere pergant, se non solum institutam legionum exautorationem omissurum, sed alia ratione rebus suis prospecturum. Sed & quia assignationes duodecies centenorum millium tarde expediebantur, super quibus Ordines cum ducibus ex æquo transigere volebant, accelerandæ Pacis executioni Carolus Gustavus proponebat, ut & ista summa parato argento repræsentaretur. Id quod Ordines legibus Pacis repugnare, ac præstitu impossibile ferebant. Super duobus autem millionibus, qui sequentibus pensionibus exsolvendi erant, judicabant, pignoris loco in singulis Circulis quædam oppida Reginæ præsidiis tantisper detinenda, quæ Ordinum sumtibus alenda sint; quod hinc inde audiantur, qui onus à se remotum in alios devolutum eant. Qua de re ut cum Ordinibus Monasterii ageret Oxenstiernæ injungebat.

31. Mart.

Ordines offenduntur.

§. 26. Enimvero ista omnia Ordinibus ad palatum haut erant, apud quos favor in socia Regna indies magis minuebatur ob incumbentia tamdiu militum hospitia, quæ omnium querimoniis agitabantur. Inprimis Catholici animis elatiores Suecica arma palam spernere, eorumque commorationem in Imperio improbare, tum variis modis leges Pacis ab istis violatas arguere; quibus & ipsi ideo non amplius teneantur. Hispani, qui ob internas Galliæ turbas vires colligere cœperant, strenue oleum igni addebant; Pontifex, ejusque asseclæ manibus pedibusque Pacem subruere nitebantur. Cæsarei occasioni imminere, Ordinum gratiam quavis ratione aucupari; Suecis invidiam facere, velut ideo circa restitutionem Ordinum læsorum tam scrupulose satagant, & super solutione militaris pecuniæ novam cautionem affectent, ut militem sub signis retinendi prætextus foret, quem dimittere nunquam animus fuerit. Et jam altera vice apud Ordines proposuerant; quid suscipiendum, si Sueci copias exautorare nolint. & quid eo casu consilii ipsis foret; hortati, ut tandem aliquando oculos aperire, ac imminens exitium in tempore avertere velint. Pragensem tractatum à Suecis abruptum, quem cum alio loco instaurare Cæsarei Duces cuperent, istos variis artibus se subduxisse; inprimis propositam à Cæsareis, Serviento, & Ordinibus Monasterii tractationem abnuisse, tantum ut tempus extraherent, ac Ordines interim argento emungerent. Unde optime facturos, si mature in commune consulant.

5. Mart.

Ordinum periculosa consilia.

§. 27. Ea de re aliquoties inter Ordines agitatum erat, etsi nondum pleno consessu consultatione instituta. Et multis visum fuerat, ut ad legiones Germanicas equestres, quæ Suecis militabant, perscriberetur, qua ratione pacem Sueci elusum irent; addito, promissam pecuniam in promtu esse, qua Ordines ipsis satisfacere velint. Ita spes erat, easdem à Reginæ obsequio avertendos. Sed in tempore interveniebat Witgensteinius, qui una cum Cassellanis nutantes de Caroli Gustavi salutari intentione confirmabat magno cum ipsius elogio; simul de imminente legionum reductione, & secutura exautoratione certos esse jubebat. Ita gliscens jam flamma paululum repressa, quæ tamen cum iste Monasterio discessisset, parum aberat, quin iterum erumperet.

19. Mart.

1649. Moguntini insidiosa propositio.

§. 28. Moguntinus Elector hactenus egregiis consiliis usus, ad conclusionem Pacis, ejusque maturam executionem haut spernendam operam contulerat; sed nunc diuturnarum hospitationum pertæsus in transversum ire cœperat. Non ita pridem literis ad Cæsarem, ac primarios ejus Ministros datis studium circa accelerandam Pacis conclusionem excusaverat, velut à Bavaro ad id compulsus. Si turbas præsentes Galliæ prævidere potuisset, hautquidquam se circa negotium Catholicæ Ecclesiæ non parum molestum tantopere sudaturum fuisse. Sociorum Regnorum prævalidas vires, ac insolubilem concordiam necessitatem sibi attulisse qualemcunque pacem promovendi; quod spes esset, olim Catholicis molliora tempora oritura. Nec omissurum se præsenti rerum facie unum & alterum incommodum reparare. Sequebatur inde propositio altius penetrans, quam nonnulli apud Directorium Moguntinum concinnaverant, sed num in publicum efferri deberet, dubitaverant, quæ nunc jussu

29. Mart. Electoris Moguntini per Meelium erumpebat. Multis indiciis Electori constare, Suecicos duces ægre ad missionem militum, & redditionem locorum occupatorum descensuros, ac potius quosvis prætextus conquisituros, ut oppida in potestate, militem sub signis retineant, suppleantque aliis destinatis exequendis summa cum Ordinum oppressione. Unde Ordinibus considerandum proponi, an non expediat mature consilium capessere, quid eo casu faciendum sit? Sibi quidem videri, ab Ordinibus certum tempus definiendum, intra quod omnia confecta esse debeant. Ni intra idem Sueci militem dimittere & loca capta reddere velint, junctis viribus laborandum, ut patria isto jugo liberetur. Addebantur plurima facta, queis à Suecis conventa pacis infracta sint, quæ ut diligenter in acta referantur, hortabatur, ut si res exigat, in promtu forent. Quæ nunc à Suecis fiant hostiles esse actiones, ac cum Regina, quantum ad Pomeraniam & alias ejus Provincias spectat, ex legibus Imperii agendum. Et quæ ultra tempus Pace constitutum in militem Suecicum erogata sint, posterioribus pensionibus satisfactionis militaris detrahenda. Meelius iste peculiari Electoris gratia florebat, & hactenus verbis factisque ostenderat, se ad tractatus Pacis missum Reigersbergii stipendio Hispanico illigati consiliis observandis ac temperandis; qui hac propositione admodum lætabatur; sed quæ ideo paucis Evangelicis, qui recte sentiebant, ac alios hactenus coërcuerant, valde inopinata accidebat, ut non parum territi quid consilii caperent vix nossent. Quorum tamen aliqui censebant; certum tempus designari haut abs re esse, modo ita res disponatur, ut restitutio ex capite Amnestiæ & Gravaminum præcedat, Regiorum postulata sequantur, omnia tamen intra statutum tempus effectui dentur. Sed his tenues ob opes, & timiditatem parum autoritatis erat ad cæterorum numero, & potentia prævalentium sententiam librandam; qui summopere probata Moguntini propositione, per arctiorem illum exequendi modum omnia confici

Ejusdem confusus agendi modus. posse clamabant. Sed & ad extremum publicæ consultationes juxta, & expeditiones mire miscebantur, quod Moguntinus sæpius illos tantum, qui ipsius destinatis favebant, ad consultationes evocaret, reliquis exclusis; nec eo secius omnium nomine literas expediret. Deputati quoque fere Imperii negotia tractabant inscius & inconsultis aliis Ordinum Legatis. Equidem prælegebantur omnibus conceptæ literarum formulæ, & pro more circummittebantur, ut quilibet quid sibi videretur, annotare posset. Sed annotata parum curabantur, & justa forma adornatæ literæ altera vice haut prælectæ dimittebantur.

§. 29. Isthæc omnia fere ex Bavari arbitrio agebantur, contra quem cæteris vix hiscere licebat, qui & literis Monachio datis in Ordines haut superfunctorie invectus fuerat; quas vel ideo adducere heic visum, quod istæ Monasterii magno studio premerentur, ne in Suecorum manus pervenirent. Occasio erat, quod Elector plerasque copias suas è Bavaria cis Danubium Palatinatui immiserat; quo ipso Sulzbacensis, & alii eo tractu graviter premebantur. Pro quibus intercedere, quo hospitationibus levarentur, Ordinibus æquum videbatur. Addita erat querela, quod circa executionem Sulzbacensem, & Augustanam auxilium accommodare detrectaverit adversus Pacis conventa, Cæsareumque edictum. Unde Augustanis contumaciam accessisse, ex qua pacis executio ingenti cum Imperii damno hæserit; eoque petebant, præfectis suis militaribus Sulzbaci, & Augustæ injungeret, quo executioni perficiundæ operam præbeant. Ad has Ordinum literas, postquam facti sui rationes prolixe exposuisset, sub finem addebat: sibi non persuaderi, rationem illis fuisse tam acriter ipsum perstringere, & à se circa executionem pacis acta carpere; aut à Principibus suis idem ipsis mandatum. Unde plane constituisse ipsis nihil respondere, sed querimoniam tantæ injuriæ ad eorundem principes deferre, & è falso narratis ortas suspiciones iisdem adimere, reservata sibi actione adversus tam graves criminationes. Nec dubitare quin Principes ipsorum istud sibi displicere demonstraturi sint, æque uti nolint ab aliis sibi talia impingi. Per modestiam tamen istud adhuc omittere, ac monere, ut ejusmodi falsis ac immeritis exprobrationibus deinceps sibi molesti esse parcant, nec causam præbeant, ut existimationem & autoritatem suam asperiore modo vindicet adversus illos, qui istam lædere audeant. Quo specimine quam parum istorum Legatorum conventum æstimaret, perspiciebatur. — 1649. Bavari ad Ordines literæ. 3. Mart.

§. 30. Istæ igitur machinationes ne in nervum erumperent, Carolus Gustavus prohibere instituebat suscepta equitatus Germanici reformatione, qua hospitationum sumtus non parum levabantur; simul malevolis suspicio adimebatur, velut Regina novum bellum agitaret. Circa exautorationem Regina jusserat, ne plures ipse copias, quam Cæsar Bavarusque dimitteret; redditionem oppidorum differret, quoad super omnibus transactum foret. Quia autem Cæsar jam totum equitatum in octodecim legiones digesserat, superfluis ductorum exautoratis; Suecicus dux itidem legionum equestrium numerum imminuere decrevit. Quatuor tamen legiones è Vinariensibus compositas sub Planicio, Penzio, Cannebergio, & Brisewico tribunis statim exautorare visum ob petulantiam molestas, quas & Regina dudum amoliri voluerat. Quo fine Kœnigsmarckium, & Wittenbergium, cum Minda in Franconiam tenderet, ad se evocat istius negotii intra mensem Aprilem perficiundi causa; tum præfectos Westphalici & Saxonicorum Circulorum monet, pecuniam in promtu habeant, ne qua isti rei mora injiciatur. — Generalissimus reductionem legionum decernit.

§. 31. Paulo ante cum Carolo Gustavo Regis — Rex Gal.

Galliæ

1649. Galliæ nomine egerat Avaugurius, ut quia Turennius cum copiis suis in Parlamenti partes transire instituebat, ipse bis mille equites Erlachio quamprimum adjungeret Turennio distinendo, quoad Regi spatium foret copias suas undique contrahendi. Iste etsi hac de re nil à Regina in mandatis haberet, ac miles nondum accepta pecunia ægre novam in expeditionem trahebatur; tamen ne Regem destitueret, postulatis promte annuit. Quo fine & mandata ad Wrangelium misit, ut Erlachio monenti duo millia selectorum equitum subsidio præbeat, ut tamen ultra Alsatiam, aut adversus Hispanos, aut Lotharingum ne ducat, ne hac occasione Regina novo bello implicetur. Quo tamen auxilio opus non erat, legionibus Turennianis in Regis partes transgressis, & transactione paulo post inter Regem, & Parlamentum secuta. Quæ res Catholicorum animos non parum fregit, ac spem Evangelicis fecit, restitutionem Ordinum melius deinceps successuram. Galli quoque blandiorem in Suecos vultum induere, promissa Argentoratensis Præsulatus restitutione, ac concesso, ut pecunia, satisfactioni militis Suecici in Alsatia, colligeretur. Simul cum antea assignatis ibi hospitiis Suecicas turmas arcuissent; vim aliquoties minati, nunc iisdem alimenta ultro offerebant.

Liæ auxilium contra Turennium petit.

7. Mart.

§. 32. Cupiebant porro Sueci conventum Westphalicum persistere, quoad omnia pace conventa executioni forent data. Unde & Oxenstierna Minda Carolo Gustavo inde digresso Osnabrugam revertebat, nam Salvius cum Instrumento ratihabitionis Cæsareæ Hamburgum discesserat. Haut eo secius tamen iste ultro ad finem vergebat, compluribus Legatis domum discedentibus, Wolckensteinio Comite Austriaco, Witgensteinio, & Wesenbecio Brandeburgicis, Varenbulero Wurtenbergico, Argentoratensi & Bremensi; etsi in alios sua mandata transferebant, ne dissolvendi conventus initium facere viderentur. Sed & Servientus in Galliam abibat, nulla spe reditus facta, duabus Hassicis turmis prosequentibus. Quem proxima nocte Pereira de Castro Lusitanus Legatus insecutus est, Hassica turba Vesaliam ipsum deducente. Quanquam autem Grullardus à Rege jussus esset Monasterii subsistere, quoad circa pacem Germanicam omnia expedita forent, simul ut si qua occasio se offerret pacem cum Hispanis concludendi, eam arriperet, quo fine & Legati dignatio ipsi tribuebatur; vix tamen porta egressus erat Servientus, cum Brunus Hispanicus Legatus Mediatoribus denuntiat, sibi quoque decretum intra paucos dies discedere; id quod & paulo post factum. Ita negotiatio pacis, quæ aliquamdiu interquieverat, plane abrupta est. Mox & Lambergius Comes à Cæsare in aulam revocabatur.

Complures Legati Monasterio discedunt.

10. Mart.

18. Mart.

27. Mart.

§. 33. In Superiore Germania circa restitutionem Franckendaliæ ingens difficultas adparebat: de qua Servientus acriter instabat: Brunus autem, ea à se rejecta, Cæsarem ad Hispaniæ Regem scripsisse ferebat, tum Legatum Hispanicum Londini de eadem cum Palatino Electore convenisse. Differebant Cæsarei, Hispanos id oppidum utique Palatino tradituros, non prius tamen, quam hic leges pacis expleverit, investitura apud Cæsarem rite petita. Ad quam cum spatio temporis opus sit, eousque exautorationem copiarum haut differendam. Interim Julius Antonius Frangipanius ejus oppidi Gubernator paratu bellico, & annona sibi longum in tempus prospicere, ac gravia tributa vicinæ regioni imperare, velut nihil minus quam discessum agitaret. Sed nec restitutio Homburgi, ac Comitatus Sarwerdensis procedebat, quam Lotharingus pace Germanica exclusus insidebat; qui & ideo vetuerat, ne quid tributorum Suecis inde solveretur.

Restitutio Franckendaliæ hæret.

§. 34. Augustæ Vindelicorum executio hactenus hæserat, quod Bavarici præsidii præfectus insuper habita Pacis dispositione Commissariis operam accommodare abnuisset, nisi expressis Electoris mandatis juberetur. Unde isti demum literis ab hoc petunt, ea media subministrare velit, ut executio citra moram ex decreto pacis, & edicti Cæsarei perfici queat. Ægre huc descendebat Elector, presertim quia Pontifex acribus literis, ne id negotium tangeret, dehortatus erat. Sed quia satis intelligebat, Suecos atque Evangelicos inde dimoveri non posse, & in hanc executionem præcipue oculos conjecisse, instante etiam per literas universo Ordinum conventu, neglecta Pontificis protestatione negotium id promovere instituit. Objiciebant jam Catholici; dubitasse se de effectu pacis; quo casu gratis amissuri fuissent, quæ nisi isto pretio à se postulari non possint. Unde inter alias conditiones caveri sibi postulabant, pace non secuta omnia in priorem statum reponenda. Enimvero hanc cautionem superfluam judicabat Elector, quod isto casu ubique omnia in eum statum qui ante executionem fuerit ultro recasura sint. Ac neminem, qui alteri aliquid restituere necessum habuerit, ejusmodi peculiarem cautionem exegisse. Monebat tamen Commissarios, ut isthoc Magistratui Catholico verbis indicarent. Huic autem certum tempus præfigebat, quo plane declararet; num absque ulteriore dilatione, aut exceptione executioni se subjicere velit? Ad quam declarationem reportandam tubicen Augustam ab ipso missus est. Quanquam autem Catholici ad tempus extrahendum Advocatum suum ad Electorem ablegarent, alius tamen ab Evangelicis missus eodem properabat cum literis à subdelegatis Cæsareis, qui denuo auxilium Nerseni Bavarici præfecti expostularet. Quibus motus Elector huic injungebat ni Senatus intra præscriptum diem postulatam declarationem exhibeat, aut si tergiversari pergat circa res Instrumento Pacis perspicue definitas, requirentibus Commissariis manu militari adsisteret. Ita demum declaravit iste; sibi decretum omnibus se submittere, quæ circa suam urbem Instrumento Pacis liquido disposita sint. Hinc executio illa brevi tempore absoluta fuit. Paulo post quoque Kaufbeuræ, Biberaci, Lindaviæ, & Ravensburgi omnia in pristinum statum reposita fuere. Sed & Sulzbaci, ne quidquam contra nitente, ac protestante Neoburgico per Bambergensis Episcopi, & Culmbacensis Marchionis delegatos tam circa sacra, quam civilia executio peracta est. Tandem & Bavariæ Elector ægre licet, ad restituenda ea, quæ Ratisponensi civitati durante bello eripuerat, descendebat; nisi quod super vectigali adhuc tergiversaretur; quo tamen, connitentibus pro urbe Suecis, post quoque cedendum erat.

Augustæ executio fit.

27. Jan.

14. Jan.

5. Febr.

10. Febr.

12. Febr.

14. Mart.

14. Febr. Et Ratisponæ.

§. 35. Enimvero hautquidquam ad eundem modum executiones ubique procedebant, alicubi iis, queis illæ faciendæ committebantur, easdem suscipere detrectantibus; aut per sinistras Pacis interpretationes eludentibus. Nec pauci, quæ per bellum invaserant, restituere plane abnuebant. Ast Sueci, qui isthunc præcipuum pacis

Sueci pro executione contendunt.

1649. cis fructum judicabant, tam Cæsareis, quam Ordinum Legatis denuntiare; Carolum Gustavum executione nondum peracta militem haut dimissurum, nec oppida redditurum. Hunc è præcipuis Articulis esse, quem Regina armis, ac per tractatus propugnaverit. Nondum Palatinum Electorem, plurimosque alios sua recuperasse. Nec ab Ordinibus propositum, à Cæsare probatum arctiorem exequendi modum multum profecisse. Unde postulabant; quamprimum quæ restarent effectui darentur, quod hac expressa lege à se ratihabitio sit exhibita. Atque isthæc Oxenstierna Osnabrugam reversus per Bioernclovium Residentem, mox ipse Monasterium accedens ingerebat, postulans ut pœna Tabulis pacis definita in refractarios statuatur, ac Edito exemplo cæteri terrore compellantur. Galli contra hanc rem levi brachio agebant: haut tanti eam esse, pro qua tam acriter Regina contendere debeat; præsertim cum ipsis Ordinibus inter se conveniat, nec dubitandum sit, quin restituendi successu temporis rebus suis potituri sint. Quin præstare executionem in suspenso relinqui, quo in futurum nova litis materia extet, quam pro re nata in usus suos convertere possint.

Galli eam parum curant.

§. 36. Ast Cæsarei iniquum clamitabant, ob pauculos restitutione nondum potitos totum Imperium pessumdari. Sat caveri Instrumento Pacis, quomodo heic procedendum, nec quin restitutio utique futura sit dudum superesse. Extare arctiorem exequendi modum, extare leges Imperii, huic rei remedium adferentes. Et si unum Cæsaris edictum non sufficiat, alterum mox proditurum, quo restituendis facultas fiat, proximorum præsidiorum, aut legionum ope se ipsos in pristinum statum reponendi. Quæ omnia facili negotio sint efficienda. Si qui nondum per aliorum contumaciam sua recuperarint, iis facile succurri posse, renitentibus ex dictato Pacis, ac Legum publicarum multatis. Sed solam hanc ob causam Ordines opprimere præter rationem esse, præsertim cum hi, quando ratihabitionum commutatio fiebat, invicem stipulati sint, ut quæ ante eam commutationem præstari debuerant, post indubie præstanda sint. Qua de re cum Ordines consentiant, facile Reginam adquiescere posse, quæ ob navatam heic operam jamdudum immortalem gloriam meruerit. Succinebant his Ordines; probato arctiore exequendi modo omnia in expedito esse, ut non sit, quare Succi, aut restituendi amplius dubitent. Restitutionem in causis liquidis fere peractam. Sicubi ob factum illiquidum illa nondum successerit, Cæsari tamen & Ordinibus decretum conventis Pacis examussim satisfacere. Et cum executio Ordines Imperii præcipue tangat, quibus super ista satis cautum sit, confidere, Suecos ob minutias quasdam, & quæ ob controversum factum ita repente expediri nequeant, missionem militis haut dilaturos, nec eo obtentu Germaniam plane pessumdaturos. Et hæc Bavarus summo studio agebat privatas ob rationes, cui quicquid Catholicorum erat adstipulabatur, & quidam ex ipsis Evangelicis, qui facile majorem suffragiorum partem conficere poterant. Quibus id spectabatur, ut quæ nondum executioni data essent, ad proxima Comitia differrentur. Simul novis interpretationum commentis via quærebatur, queis admissis magna pars restitutionis incassum cadebat.

Cæsarei ideo militis missionem differri nolunt.

Ordines idem sentiunt.

§. 37. Sueci contra Evangelicis demonstrabant; quorum restitutio adhuc desit, haut ita exiguo numero, aut parvi momenti esse, uti jactetur: quin revera maximam partem nondum restitutam. Minoribus Ordinibus res suas exiguas non minus cordi haberi, quam majoribus amplas. Quemlibet absque discrimine personarum, aut rerum fructu pacis gaudere par esse. Ac revera Regnorum magnopere interesse, ut & heic paci plane satisfiat. Equidem qui sua repetitum eant Ordinum quibuslibet suam causam præcipue agendam. Nec ideo tamen restitutionem, legibus Pacis definitam, ab arbitrio Ordinum jam pendere, aut sociis Regibus horum sententiam utique sequendam. Reginam & Regnum Sueciæ præcipuam partem belligerantem fuisse, ac ut oppressi Germaniæ Ordines sublevarentur, hactenus arma gessisse, quorum causam toto pacificationis tractatu egerit. Eam gloriam neminem Ipsi nunc detracturum, cui & inposterum pacis evictio incumbat, ab Ordinum arbitrio hautquidquam dependens. Arctiori exequendi modo sese haut teneri; ex quo & Ordines sat tenuem fructum perceperint; & quem pars adversa non alio fine ostentarit, quam ut hoc obtentu Regii excludantur, ne spoliatorum causam deinceps agere possint. Interim Cæsareos ad restitutionem nihil contulisse, sed potius alienorum bonorum detentores obfirmasse visos: è Catholicis quoque, queis restitutio incumbebat, magna autoritate & potentia subnixos, varia obstacula objecisse, nec à minis temperasse. Nec vero consilia eorum in obscuro esse, qui cum ad pacem necessitate urgente descendissent, nunc eandem eludere prolatata executione conentur. Eosdem & variis injectis suspicionibus Ordines turbare, quo minus promissam militum satisfactionem expediant, num forte milites interea irritare, aut Ordines Suecosque inter se committere possint. 1849.

Sueci Evangelicis rem demonstrant.

§. 38. Evangelici, qui hactenus de fructu, arctioris illius modi mire sibi blanditi fuerant, his monitis excitati satis demum animadvertere cœperant restitutionem ex capite Amnestiæ, & Gravaminum post solutos exercitus ægre processuram, eoque antea effectui dandam, quam miles exautoretur. Unde ansam arripiebant catalogum texendi eorum, qui per conventa pacis restitui debeant, nec dum restituti sint. Eum Cæsareis exhibere constituerunt, quod citra horum operam toto tractatu super Gravaminibus à Catholicis nihil obtinere potuissent; simul Thumbshirnio Altenburgico, ut omnium nomine verba faciat, injungitur. Is Cæsareis demonstrat; fidem utrinque sancte datam; pacemque non solum in charta describendam, sed & re ipsa examussim implendam. Qui effectus nondum secutus sit, dum qui per injuriam aliis erepta ægre amittunt, inanibus exceptionibus executionem elusum eant. Queis executio commissa sit, eam vel detrectare, vel data opera differre, aut subterfugia Pacis legibus repugnantia admittere, aut parte duntaxat executionis defungi. Sed & penes ipsum Conventum morarum causam esse, qui monitus in universum prolixe pollicitus sit; sed ubi singulorum mentio fuerit facta, cavillationibus, tergiversationibus, ac absurdis interpretamentis omnia perstrepuisse. Quin & ausos quosdam jam executioni data detractare. Suecos hoc obtentu non solum ratihabitionem diu detinuisse, sed & dimissionem militum, ac redditionem oppidorum differre, haut præter rationem jactantes; salva existimatione Reginæ, ac status sui securitate se hasce restitutiones negligere non posse. Evangelico-

Designatio restituendorum Cæsareis exhibetur.

24. April.

1649. licorum quidem sententiam non esse, ob ea, quæ circa executionem adhuc restant, exautorationem militum differendam: nec tamen ideo socios Reges accusare posse, aut prohibere, quo minus oppressorum patrocinium suscipiant. Ut demum patria præsentibus malis liberetur, catalogum restituendorum texuisse, quem ut Catholicis Ordinibus communicent rogare, simul ut secum tam restituentes, quam executores moneant, ne debita præstare diutius differant. Nec inconsultum fore, è dictato pacis in refractarios exemplum statuere. Nam ex eo Regios judicaturos, Cæsareis, & Ordinibus impletionem conventorum cordi esse, eoque minus causæ habituros exautorationem differendi. Addebat, se ut Catholicis sua restituantur, non minus operam daturos. Cæsareorum Legatorum nomine Volmarus respondebat; catalogum se cum Catholicis communicaturos. Cæteram non credere, exautorationem restitutionis causa impeditum iri, aut Cæsari alienum onus in Provinciis suis diutius tolerandum. Evangelici contra testari; se exautorationi non obsistere, optare tamen ut Catholici propius ad rem velint accedere: nam laxis pollicitationibus sibi non consuli; nec sine executione stabilem pacem sperari posse. Recolerent præteritorum Comitiorum acta Cæsarei, in quibus ob indecisa gravamina cætera omnia hæserint. Unde si vel maxime Sueci insuper habita executione Germania decedant, veteres tamen difficultates redituras, & ante obtentam executionem ad alias super Imperii negotiis consultationes haut accedendum. Quæ diffidentiæ tam exitiosæ semina mature suffocanda esse.

Cæsareorum & Catholicorum de hac sententia.

§. 39. Cæsarei post varias deliberationes cum Catholicis habitas existimabant, catalogum parum exacte conceptum, ac si subtrahantur, quæ jam executioni data sint, aut ad missionem militum, & evacuationem præsidiorum pertineant, pauca superesse, nec digna, ob quæ Germania diutius periculo exposita maneat. Catholici autem Ordines ostendebant; antequam respondere queant, in Superiorem sibi Germaniam ad sacrorum socios scribendum, num hisce sit quod opponant, aut prætendant. Quo ipso tempus eosdem extractum ire haut in obscuro erat. Adferebantur interim à Carolo Gustavo ad Ordines literæ; quibus aperte demonstrabat, quam parum arctiori

2. Maji.

modo exequendi innitendum sit. Queis Evangelici confirmati, cum Cæsarei ipsis ad se evocatis denuo non nisi arctiorem illum modum occinerent, satis libere ista ludibria arguebant, adeo candescente Volmaro, ut illos vix adspectu amplius dignaretur, abeuntibusque dextram porrigere nollet.

Utriusque Religionis Ordines de hac re ad præfectos Circulorum scribunt.

Evangelici hinc contendebant, præfectos Circulorum denuo per literas monendos, ut quæ circa executionem restent, demum absolvantur: Catholici autem, ut ad congregatos jam Noribergæ Ordinum Legatos scribatur, ne ob restitutionem missio militum, & redditio oppidorum differatur. Super utrisque literis acpiter inter ipsos disceptatum.

12. Maji.

Evangelici tamen demum, ut suæ mitterentur pervincebant, etsi peculiari enumeratione restituendorum omissa, in universum tantum monerent, ut heic legibus pacis quamoptimum satisfieret. Catholici contra literis suis contendebant, ob restitutionem militum missionem, multo minus conventionem de modo eandem suscipiendi haut prolatandam. Præcipuas ejus jam expeditas, circa alias expediendas nunc laborari; de reliquis guarantiam pacis, & arctiorem exequendi modum dubitationi locum non relinquere. 1649. Quin restituendos & apud Ordines, & apud Legatos Suecicos declarasse, post probatum à Cæsare arctiorem exequendi modum, & mandata eo nomine ad præfectos Circulorum emissa sibi haut placere, in sui gratiam exautorationem differri. Unde contra rationem esse, restituendis tam lamentabile beneficium, quod cum Imperii exitio sit conjunctum, invitis obtrudere velle. Mox tamen velut sui obliti addebant; si qui restituendi Noribergæ importunis solicitationibus Regiis ansam morarum præbeant, eos serio dehortentur, ac edicto Cæsareo, & arctiori exequendi modo adquiescere jubeant; si secus fecerint, Ordinibus fas fore non minus ab ipsis, quam refractariis orti inde damni reparationem exigere. Ac ut prætextum Regiis adimeretur in restituendorum gratiam exautorationem differendi, subnectebantur; Præfectos Circulorum denuo moneri, ut executionem serio promoveant; citra quam clausulam Evangelici has literas subscribere nolebant. Ita Evangelici restitutionem simul cum exautoratione militis procedere cupiebant. Sed Catholici hanc solam respicere, illam in longum eludere conari, ut Evangelici æque, ac Sueciæ Regina morarum pertæsi demum & eandem insuper haberent.

Ordines super exautoratione militum consultant.

7. April.

§. 40. Inter istas moras cum omnia querimoniis perstreperent, hospitia, contributiones, militum insultationes non levius, quam professo antea bello populis incumbere, demum in triplici Imperii Senatu proponebatur: cum contra claram Pacis dispositionem promissa copiarum exautoratio sextum jam mensem magna cum Germaniæ oppressione protracta sit, quo tandem aliquando fructus pacis degustare liceat, annon Suecico & reliquo militi extraneo alimenta, non amplius debita, abnuenda? Ac an non consultum sit Ordinum sententiam ad Cæsareos, & Carolum Gustavum perscribere. Ad hæc Civitates sensebant; Penes Ordines magis quam Suecos moræ culpam esse. Illos quippe ad dimittendum militem haut teneri nisi facta restitutione ex lege Amnestiæ, & Gravaminum. Nec Reginam arctiori exequendi modo adquieturam, in quem non consenserit, & cujus modicus fructus perspiciatur. Existimationem Reginæ requirere, ut conventa reipsa impleantur. Cum igitur præter promissa ratihabitionibus commutatis restitutio bona fide haut peragatur, nec promissa pecunia in promtu sit, Suecis causam esse quare Ordinibus diffidant, & militem mittere haut properent, præsertim Franckendaliæ redditione nondum liquida. Ita præsentius medium haut esse, quam ut restitutio sincere, & citra moram peragatur, relegatis tergiversationibus, exceptionibus, & interpretamentis, ac nudum factum possessionis respiciatur; tum pecunia congeratur, ac morosis solutoribus hospitationes cæteris demtæ imponantur; de Franckendalia, & locis à Lotharingo insessis apud Cæsareos expediatur. Nam nisi præstitis præstandis haut consultum Suecicis copiis alimenta subtrahere, cum id instar indictionis belli habeat. Ita extrema isthæc omissa sunt. Ex Electoralium tamen & Principalium sententia ad Cæsareos perscriptum: Cæsarem ac Ordines omnia præstitisse, quæ Pace conventa sint. 13. April.
Cæsarem una cum Coloniensi & Bavaro ad dimittendum militem, & reddenda oppida à se insessa paratum, jamque ultro ejus rei initium fecisse. Sed socios Reges hæsitare, nec videre se, quo jure iidem exautorationem

1649. nem huc usque differant, ac post pacem ratihabitam ita duriter Ordines habeant, cum intra duos menses à conclusa pace ad missionem militis teneantur. Frustra Suecos executionem haut peractam causari, quæ nec ipsos tangat, & magnam partem absoluta sit, & de cætero per arctiorem modum ita omnia disponantur, ut de plena executione dubitandum non sit, multo minus ob eandem causam miles tamdiu sub signis retinendus. Pecuniam quoque militarem in promtu esse. Enimvero Suecos data opera rem extrahere: Tractatus Pragenses fere ad finem perductos per Suecicum ducem abruptos; inde Erfordiam, Monasterium, Mindam, Noribergam translatos, ut serio ab ipsis rem geri haut adpareat. Addebantur, plura, queis Sueci aspere perstringebantur. Id scripti formaverat Reigersbergius, Hispanis mancipatus, & omnia ad Austriacorum nutus dirigere doctus; cujus Collega Meelius tamen eidem discors censebat, ista à Moguntino Electore haut probatum iri conventu Noribergam jam indicto, de cujus successu ampla spes sit. Post cum sentirent, Suecos eo scripto offensos, excusabant id ad solos Cæsareos directos non ut inter alios divulgaretur. Etsi quæ ad Carolum Gustavum dabantur literæ, haut parum verborum aculeis refertæ essent. Porro hac in re Gallos eadem cum Ordinibus sentire, non obscure Grullardus ostendebant: tempus jam esse dictitans Ordines hospitiorum onere levandi, qui non modice ægrescant, ac facile in desperationem verti queant. Restitutionem ex capite Amnestię, & Gravaminum haut tanti esse, ut Reginam de eadem curam suscipere par sit, præsertim cum Ordines inter se consentiant, nec dubium sit, restituendos utique bonis suis potituros.

Galli cum Ordinibus sentiunt.

De reductione Suecicarum legionum diversæ Ordinum sententiæ.

§. 41. Supra memoravimus Carolum Gustavum Suecicas legiones in arctiorem compingere numerum constituisse. Id quod hactenus Ordines probaverant, ac summopere desideraverant: Quin Evangelici necessariam eam rem censuerant, ac ut perficeretur, Oxenstiernam monuerant. Sed post Cæsarei eandem velut suspectam traducebant jactantes; à Suecis susceptam in speciem modico, ac temporario Ordinum levamento, revera ut superfluos præfectos, & alia ipsis gravia amolirentur, interim exercitum melius digestum formidabiliorem, quam unquam antea, redderent. Unde in duas partes discedebant Ordinum Legati. Major pars præstare censebat ingentem pecuniæ summam, quæ reductioni faciendæ postulabatur, periculo haut exponendam, sed potius plenam exautorationem, & maturam conclusionem negotiationis Noribergicæ urgendam. Tunc demum Suecis promissam pecuniam accipere integrum fore. Luneburgici tamen & alii existimabant, reductionem velut gradum ad exautorationem non spernendam, sed ei promovendæ nonnihil pecuniæ concedendum, modo illi Ordines, qui ratam suam contulerint, aliquid levamenti inde sentiant. Sed ad extremum in cujusvis arbitrio relictum, in antecessum partem pecuniæ solvere ad reductionem legionum, an antegra solutione ad finem tractatus Noribergici rejecta plenum hospitiorum onus tolerare malit. Unde negata pecunia reformatio illa legionum fere hærebat magna cum Ordinum oppressione. Ac qui ista consilia agitabant, nil aliud videbantur quærere, quam ut tota hospitiorum moles Ordinibus incumbere pergeret, licet & ipsis onus istud tolerandum esset, ut Ordines eo magis adversus Regios irritati exautorationem 1649. postposita restitutione inclamarent.

Satisfactio militaris hæret.

§. 42. Sicuti autem Ordines id anxie agebant, ut tandem aliquando militem amolirentur; ita non minus Suecis curæ erat, ut promissam ab Ordinibus pecuniam nanciscerentur, citra quam militis missio institui nullo modo poterat. Enimvero nullibi ista pecunia in expedito esse comperiebatur, quidquid Ordines assererent, illam locis condictis jam paratam. Ac singuli Ordinum ratam suam penes se servare, nec in commune ærarium conferre velle videbantur, non minus sibi invicem, quam Suecis diffisi. Qui & ipsi Ordinibus non plus fidei adhibebant, quam quantum manibus palpare licebat, quod non absurde metuerent, ne majore exercitus parte exautorata deesset, unde reliquis solveretur. Et quia Ordines moras exautorationis ægerrime ferebant, suspicio erat, ne futuris pensionibus detrahere vellent, quod in alimenta militum ultra tempus conventum erogatum fuerat. Unde consultum videbatur, prætensionem è mora ista ortam aboleri, ac denuo super duobus millionibus Reginę caveri. Id quod Oxenstierna mense Aprili Monasterium reversus diligenter agebat. Quanquam autem Cæsarei ac Ordines constanter inficiarentur, sibi de conventa summa quidquam detrahere in animo esse, eoque Suecis Instrumento Pacis sat caveri contendebant: hi tamen inter tot minas ac infestos sermones soli chartæ non amplius fidere tutum judicantes, solidam cautionem desiderabant. Unde post multam disceptationem Ordinibus placebat, id negotium ad tractatum Noribergensem rejici. Quod & Oxenstiernæ arridebat, ne ob moram ægros hoc negotio magis asperaret, & quia jam pleraque eo remittebantur, Monasteriensi conventu ultro ad exitum vergente.

Sueci cautionem pro posterioribus pensionibus expetunt.

Difficultas de Franckendalia.

§. 43. Franckendaliæ restitutionem Ordines à Cæsare expostulabant, qui pro ea fidem obstrinxerat. Eoque rogabant, apud Hispaniæ Regem obtineret, ne circa id oppidum moram faciat, quod is semper testatus sit, se Cæsari ac Imperio pacem haut invidere. Sed dubitabant Cæsarei ab Hispanis se quicquam obtenturos; nam hosce salva existimatione non posse non circa redditionem ejus oppidi tergiversari, velut ab Ordinibus pace exclusos. Sicuti & Legatus Burgundicus Joannes Cuyermannus acri protestatione super rupta ab Imperio Romano fœderis Burgundici fide, quam Ordinibus insinuabat, Franckendaliam inter cæteros offensionis lapides in tractatione Noribergensi disertis verbis allegaverat. Ac judicabant Cæsarei, si Elector Palatinus cum Hispaniæ Rege egisset, aut adhuc ageret, velut qui in pacis factę partem haut venerit, longe facilius, quam Cæsar, aut Ordines, super isto oppido impetraturum fuisse. Idem cum & Galliam cumprimis tangeret, Grullardus Ordines monebat; viderent, ne inde pax detrimenti quid capiat. Ac judicabat, si Suecorum supremus dux firmiter ejus evacuationi insisteret, nullo admisso temperamento, Cæsarem forte Hispani consensum reperturum. Quo ipso non solum totam Germaniam sibi obstricturus sit, sed & Galliam id inter priora constantis & fidelis Amicitiæ, Fœderisque apud posteros admirandi pignora (his verbis utebatur) reputaturam.

Ordinum ratificationes quædam exhibentur.

§. 44. Inter hæc complurium Ordinum ratihabitiones adhuc deerant, monente licet subinde Oxenstierna, & mirante, quorsum ea tergiversatio spectaret: Tandem cum ipse Monasterium acce-

1649. accessisset, complures exhibebantur, quas inter & Austriaca erat. Sed Electori Palatino sua non solum à Cæsareis, sed & à Gallis, ac Suecis redhibebatur, quod vetus insigne, ac titulum Archidapiferi retinuisset: quo cedere nolebat, nisi alio Imperii officio mactus. Ac alii de Magni Venatoris Imperii, alii de Thesaurarii munere proponebant, cujus nomine duo claves insignibus essent inserendæ.

Deliberatio Ordinum super adeundo Conventu Norībergico.

§. 45. Inquirebatur tunc inter Ordines, num qui jam instruebatur Conventus Noribergicus ab ipsis adeundus esset? Id quod Electorales consultum judicabant; Principales dissentiebant, quod vererentur, ne hoc ipso Monasteriensis Conventus dissolveretur. Sed quia Urbici in Electoralium sententiam concedebant, conclusum, Noribergam utique mittendum, ut tamen Westphalicus Conventus continuaretur, quem tolli Ordinibus initio haut placebat, mutua communicatione inter utrumque servata. Sed Cæsarei aliud plane videbantur spectare. Nam uti hunc Conventum solvi haut ægre ferebant; ita omni modo impedire conabantur, ne Ordines iterum Norībergæ velut justum Imperii corpus congregarentur. Unde cum intelligerent, ab Ordinibus ista agitari, proponebant de conventu Francofurtum transferendo, ut illos à Regiis divulsos eo facilius ad placita sua componere possent, saltem quoad perspicerent, quomodo res Noribergæ processura esset. Sed cum omnes id consensu aspernarentur, studebant Ordinum Legatos quantum possent Monasterii detinere; velut hoc conventu durante alius legitime institui non possit. Quod, etsi ab initio ipsis Ordinum Legatis probatum, frustra fuit, uno post alterum jussu Superiorum discedente. Ad extremum cum Cæsareis persistebant Electorales, quibus isti plurimum fidebant; qui tamen & ipsi demum avocabantur. Interea etsi circa summam rerum Monasterii parum ageretur, quædam tamen peculiaria pacem spectantia heic adducere è re visum.

Bavarus peculiarem guarantiam omittit.

§. 46. Instabat denuo Bavarus, ut Superioris Palatinatus evictio sibi præstaretur. Id quod plerisque Ordinibus probatum, quod Bavarus Electoris Palatini fratribus non renuntiantibus Inferiorem Palatinatum haut redditurus sit; unde facile novis turbis ansa præberi queat; in quam & ut Palatinus consentiret per literas exigebant. Quanquam autem Servientus ante discessum eandem subscribere non dubitarat, Oxenstierna tamen id abnuebat; velut Bavaro haut jus sit istam exigendi, quippe quæ longius tendat, quam Pacis legibus conventum sit. Rem esse mali exempli peculiarem cautionem præstare in fraudem communis evictionis; & Bavarum non nisi nodum in scirpo quærere impediendæ, aut prolatandæ Palatini restitutioni. Nec à Regina mandatum super ea re sibi esse. Cæsarei heic ambigue agebant. Nam palam & apud Bavaricos ferebant, se ad eam præstandam paratos, si & Suecicus Legatus subscribat, aut ut alii id faciant, permittere velit. Sed privatim apud sibi obnoxios eandem dissuadebant velut superfluam. Unde demum Bavarici illa omissa totius conventus arbitrio committebant, qua ratione censeret Electori, ejusque posteris possessionem eorum, quæ per pacem assignata sint, firmam fore, quocunque demum vocabulo ista cautio adpelletur.

Extractum Protocolli pro Erfordia.

§. 47. De attestato pro Erfordia sæpius Sueci Cæsareos monebant, his excipientibus, circa rem transactam isto non opus videri, inscio & invito Moguntino. Demum tamen obtinuere, ut promitterent, se attestatum Urbis Deputatis exhibituros, quo adquiescere necessum ipsis foret in eum sensum: Moguntini Electoris mentem esse, neque Urbi neque ulli alteri quidquam adversus partam immunitatem, privilegia, ac jura inferre; sed Urbi & quibusvis aliis concessurum, quæ per Instrumentum Pacis debeantur. Addebatur, Legatum Suecicum etsi solenne Attestatum exegerit, ad extremum tamen declarasse, eam rem commutationi ratihabitionum haut obfuturam. Quod à se dictum Oxenstierna inficiabatur, eoque Moguntino id redhibebat, interposita protestatione, ac ut sibi reciperet Noribergæ id postulatum iri. 1649.

Irrita negotiatio circa vectigal Oldenburgicum.

§. 48. Circa vectigal Oldenburgicum Lubecenses, & Hamburgenses suscepta interpositione Bremensibus persuaserant, ut Comiti, si isto cedere velit, centum millia uncialium offerrent. Sed Comes vectigali inhærens, non nisi de ejusdem exigendi modo agere volebat, etsi ostenderetur, ex usuris ejus summæ plus rediturum Comiti, quam quanti sit illud vectigal, exemtis iis, queis immunitatem pollicitus erat, & detractis impensis. Sed cum nulla transactionis spes esset, Urbici contendebant, id negotium ex sua natura ad Pacem haut pertinere, quippe ab Amnestia & Gravaminibus separatum; prout &, dum pax subscribitur, & ratihabitio hinc inde traditur, de dissensu suo testati fuerant. Eoque & à cæteris Ordinibus scripto postulabant; efficerent, ne quid Comiti in hac causa adversus Bremensium commercia indulgeatur, sed is ad amicam transactionem permoveatur, tam æquis conditionibus jam oblatis. Lubecensis quoque antequam Monasterio discederet, extractum protocolli Cæsarei exigebat super protestatione in actu commutationis nomine Civitatum interposita. Cui extracto tamen subnectebatur; Moguntinum protestationi contradixisse, eamque pro inani declarasse. 5. Maji.

Traditio Prælaturæ Halberstadiensis differtur.

§. 49. Super tradendis Halberstadiensi, & Mindensi Episcopatibus post longum silentium Brandeburgicus mense Majo denuo movebat. Quam quidem gravibus de causis haut inutilem judicabat Carolus Gustavus, eoque Kœnigsmarckio, & Steenbockio, ut illam perficerent, injunxerat certis tamen legibus, super quibus ut cum Electoris Legatis tractaret Oxenstiernæ mandabat. Sed interim Regina Oxenstiernam ista traditione supersedere jusserat, quoad ordo restitutionis Saxoniam Inferiorem, & Westphaliam tangeret. Unde id negotium hærebat, utut jam Brandeburgici Legati Halberstadii, & Mindæ solenni ingressu recepti essent. Qui re infecta inde digressi passim ac inprimis Noribergæ super inhibita hac immissione acriter querebantur, ac ostendebant; ad securitatem suam opus esse, ut vel à Regina ratihabitio eorum, quæ Noribergæ concludenda sint, mature adferatur, vel interim peculiare procuratorium ad hanc conventionem attemperatum præsto sit, quod tantisper depositum servetur, quoad Reginę ratihabitio adsit. Quod paulo post Carolo Gustavo à Regina fuit transmissum.

Brandeburgicus Mindæ jus proprii præsidii abnuit.

§. 50. Circa istam traditionem maxima difficultas in eo vertebatur, quod Minda urbs Suecico milite deducto omni deinceps præsidio immunis esse cuperet, velut quæ jus proprii præsidii ab antiquissimis temporibus possideret. Unde Electoris menti explorandæ ad ipsum Cliviam mittebatur, qui significaret; urbem antiquo jure cohortem

1649 tem trecentorum capitum præsidii causa condu-
7 Jan. cturam. Sed Elector responso suo id jus plane inficiabatur, velut è præcipuis regalibus, & reservatis Principis; quod solo isti competat, ad quem Jurisdictio, & superioritas Territorialis spectet. Atqui oppido jus territorii non esse, nec ex literis, quæ proferantur, Episcoporum Mindensium, & Ducum Luneburgicorum id demonstrari posse, præscriptione quoque illiquida. Ea custodia provinciæ parum caveri; ac grave id onus soli oppido fore, ni & provincia in ejus partem veniat. Denique absurdum esse, si Princeps in protectionem propriæ urbis, in qua sedem habeat, tradere se teneatur. Cætera tamen jura, quæ urbs ante bellum obtinuerit, se haut turbaturum testabatur.

Westphalicus Conventus paulatim diffluit. §. 51. Inter hæc ad ad finem vergebat Conventus Monasteriensis. Jam mense Aprili discedebat Noribergam Lambergius Comes. Eum sequebatur sub initium Julii Volmarus, per quem pleraque tam Gallico, quam Suecico tractatu acta fuerant, qui à Serviento subinde *cantus ille senex* nuncupabatur. Remanebant quidem Monasterii Nassovius Comes, & Cranius; sed credebatur illos pauca, quæ momenti alicujus essent, suscepturos, aut peracturos. Aderat quoque adhuc Fabius Chisius, & Aloysius Contarenus; sed absoluta pace Cæsarea cum Gallis, & abrupto inter Gallos, & Hispanos tractatu otiosi. Utrique à Cæsare & Galliæ Rege insignia dona offerebantur. Sed Chisius ista acceptare recusabat, jactans,
De la Cour Gruillard. cum hac pace nil sibi negotii esse: Regis Galliæ nomine La Curius Gruillardus Monasterii erat, qui Serviento digresso Legati cum dignatione ibi commorari jussus erat. Sed cum in procuratorio ejus hæc tantum verba extarent ut agendi potestatem haberet *cum Legatis & omnibus Principibus & Urbibus Germaniæ*, Cæsarei mandato ex aula accepto cum ipso publico nomine nil commercii miscere volebant, ni pleniore mandato instrueretur; quod & per Contarenum ipsi denuntiabant. Is jussus erat Noribergam se conferre, quamprimum Monasteriensis Conventus solveretur, & Ordines ibidem justi consessus Imperii formam acciperent. Qui & non modicum operæ pretium facturus credebatur, postquam internæ in Gallia turbæ consedissent; queis, qui rationes suas superstruxerant, malevoli nunc longe tractabiliores quam hactenus se gerebant. Quo nomine Volmarus Hispanos arguebat, quod dum præpropere Archiducem urgent ad expeditionem in Galliam suscipiendam, Gallis tantum non necessitatem attulerint intestinæ concordiæ in-
5. April. staurandæ. Quæ & ipsa res Lotharingi consilia non parum turbaverat, qui sub id tempus, quo animo incertum, ad Carolum Gustavum, & Oxenstiernam per familiarem suum Russilotum Hedivalium literis scriptis gesta hactenus à se arma excusabat, quod præter auxilia Imperio lata nullam unquam bello causam præbuerit. Tum se peculiari tractationi admittendæ, & ad fulcienda Reginæ destinata, ac pro virili officiis præstandis paratum. Nam cum Cæsar ac Imperium in pacificatione causam suam neglexerint, se ad auxilia illi ferenda haut amplius teneri, sed potius fas sibi esse viam legitimæ vindictæ, & ut acceptorum damnorum reparationem nanciscatur, meditari. Reginæ nomine Monasterii agebat Bioernclovius, quod Oxenstierna mense Aprili Osnabrugam regredi jussus esset, quoad Noribergica conventio absolveretur. Ordinum Legati initio justi Conventus speciem præ se ferebant, ut tamen Catholici numero longe prævalerent, ac 1649.
Evangelicis nonnulla haut satis congrua obtruderent. Sed primo paulatim discedebant Civitatum Legati; unde harum Senatu soluto à reliquis justa amplius decreta condi non poterant. Principum quoque Legati itidem sparsim domum avocabantur; qui tamen asseverabant, Noribergæ à se Conventum instaurandum. Ac judicabatur Legatis haut alio mandato, quam quod hactenus habuerint, opus esse, quod conventus Noribergicus vix aliud, quam Westphalici continuatio sit executioni dandis, quæ heic decreta forent. Ad extremum cum Cæsareis subsistebant Electorales in mensem usque Junium, quando Mee- 16. Jul.
lius Moguntinus, (nam Reigersbergius dudum avocatus fuerat,) directorio abdicato discessit, quem Krebsius Bavaricus, & Leuberus Saxonicus secuti sunt. Post quos & reliqui omnes intra Septembrem mensem in diversa abiere.

§. 52. Antequam ad Conventum Noribergensem accedamus, memorandum est, quibus ambagibus Osnabrugensis Præsul Franciscus Wilhelmus capitulationem perpetuam, de qua Instrumento Pacis cautum erat, eludere conatus sit. Acta circa Capitulationem Osnabrugensem. Super ista expedienda cum Oxenstierna moneret, Ordines ad solos eos, quorum intererat, eandem spectare judicabant: inter quos si convenire non possit, penes ipsos fore, quos velint mediatores adhibere. Et Langenbeckius quidem Luneburgicus Legatus, cum rem satis difficilem perspiceret, Evangelicos ut sibi assisterent rogabat; à quibus quid subsidii tulerit nobis haut compertum. Inter Cæsareos Volmarus Sequestris partes susceperat. Galli id negotium parum curabant: Sueci nec ipsi excludi volebant, & eorum operam Luneburgici, & provinciales Ordines expetebant. Præcipua lis super numero templorum Catholicis, aut Evangelicis relinquendorum erat, quorum quinquaginta tria Præsulatus continet, Osnabrugensi urbe excepta. E quibus Euangelici primo quinquaginta, hinc triginta octo retinere cupiebant, cum Catholici non nisi octo illis concederent. Cæsarei æqualem utrique parti numerum forte assignandum censebant; id quod neutri probabatur. Altera lis erat super Consistorio expediundis negotiis sacris, cujus constituendi potestatem Luneburgici, ac Provinciales Ordines sibi tribuebant; Episcopo contendente, jura sibi Episcopalia, & Archidiaconatus integra, in ipsos quoque Evangelicos valitura. Qui & jactabat, Jesuitas, & Capucinos Osnabrugæ restituendos, quod anno vicesimo quarto non quidem plene, sed *intentionaliter* (ita loquebatur) in possessione suorum Cænobiorum fuerint, & alias in urbe latitaverint. His pervincendis Episcopus machinabatur, ut citra præviam conventionem Episcopatus possessionem invaderet, quo Evangelicos pro lubitu habere posset. Sed obstabant Sueci, qui cum id ab isto agi sentirent, ipsi denuntiarunt; nullum oppidum ipsi restitutum iri, sed cuncta fortasse Luneburgicis tradenda, ni Capitulationem rite absolverit. Unde Episcopus per Cæsareos pacto se prom- 29. April.
tum; simul omnia in statum anni vicesimi quarti se repositurum ostendit. Dubia in præsenti statu relictum iri, quoad per arbitros pari utriusque religionis numero decidantur. Eam tractationem abnuere Sueci ac Evangelici haut poterant, quod metus esset, ni Episcopus paci infensus, Hispanisque obnoxius, ac natura vindictæ avidus alios Catholicos præsentia adspernantes sibi sociaret,

novis-

1649. novisque turbis recens transacta Pontifice, & Hispanis applaudentibus everteret, reparandis illis, quæ, uti ferebant, Cæsar & Catholici per injuriam temporum concedere necessum habuerant. Sedebat tamen Tabulas Pacis examussim sequi, quibus non ita presse ad anni vicesimi quarti statum obstringebantur, (ob versiculum *ita tamen* Articuli XIII. §. *Tertio status religionis*,) quæ verba Legati Suecici in favorem Evangelicorum inseruerant. Eoque magna cautione opus judicabant, quod Episcopus omnes parochias, quorum pastores dein graves inter persecutiones sacrorum professionem mutaverant, inter Catholicos trahere constituisset. Sed nec tutum videbatur Episcopum in possessionem præsulatus mittere, controversiis ad alienam decisionem rejectis. Ita templorum partitio à Langenbeckio designata; super qua sententiam suam declarare diu differebat Episcopus, Noribergensium tractatuum eventum captans, qui tunc paulo turbidiores apparebant. Demum prodibat Episcopi declaratio, sed qua partem eorum, quæ antea concesserat, retractabat; ante omnia autem provincialibus sacrorum libertatem abnegatam ulteriori tractatui seponebat. Quæ tamen primo loco stabilienda erat, quod alias alternante Episcopatus possessione, sacra provincialium singulis cum Præsulibus mutanda forent. Quod cum Episcopus odio Protestantium flagrans abnueret, negotiatio hærebat. Qui & ut templa dividerentur, detrectabat, jactitans; malle se in Italia pauperem Abbatiam emendicare, quam in fraudem Romanæ Ecclesiæ quid concedere. Simul ut Præsulatus possessionem usurparet, præfectos ad reddendas sibi rationes evocabat, & à Gustavi constitutos administratione abstinere jubebat. Quos cum Succi parere vetarent, magno se olim malo istos mactaturum minabatur. His Episcopi tergiversationibus motus Langenbeckius Oxenstiernam urgebat, ut munita præsulatus loca in Luneburgicorum manus traderentur, quoad Episcopus Capitulationem absolveret, reditibus interim apud Gustavisonium manentibus. Nec isthoc legibus Pacis repugnare, cum parati sint Episcopo præsulatum restituere statim, atque is ad quod ex Pace teneatur præstiterit. Eum in sensum conventionis formula à Secretariis utrinque subscripta est; cujus apud Luneburgicos haut spernendus effectus sentiebatur, quod hi Catholicis mascule inde resisterent, & data occasione Reginæ destinata Noribergæ omnibus fere congressibus propugnarent. Ea de conventione cum Episcopo innotuisset, hic Grullardum in suas partes pertrahere nitebatur; sed cui à Succis solide ostensum, per leges pacis fas sibi esse operam dare, ne omissa capitulatione Evangelici sævitiæ infensi hominis exponantur. Nec eo minus tam Suecis, quam Luneburgicis tutius videbatur Capitulationem perfici, cujus tractatus mediatore Volmaro Monasterii instauratus est, ubi post varias Episcopi tergiversationes, & jam concessorum retractationes eo res deducebatur, ut super numero parochiarum utrinque prope conveniret provincialibus haut consultum ducentibus, ob duo aut tria templa bello ansam præbere, sed super Consistorio res hærebat, quod Episcopus nullo modo Evangelicis concedere volebat, ni Franciscanorum & Augustinianorum Cœnobia Osnabrugæ restituerentur. Quod cum urbs adspernaretur, ac Luneburgici Consistorium cum libero religionis exercitio conjunctum judicarent, alternante cumprimis inter Evangelicos, & Catholicos Præsulatus regimine, tractatus iste tunc abruptus est.

8. Maji. (margin)

30 Maji. (margin)

13. Jun. (margin)

1649. 3. Jul. Ac videbantur Episcopus, & Volmarus Jesuitarum & Monachorum favorem captare voluisse; velut in horum gratiam negotium id infectum reliquissent, sane iidem per istos dies Volmari ædes magno numero frequentabant, cum antea ipsum detestarentur ob male adornatum, uti ferebant, circa Gravamina articulum. Is discedens Contareno dixerat; sibi spem esse Noribergam ante tractatuum conclusionem attingendi, ac ibi majus operæ pretium pro Episcopo & Catholicis, quam Monasterii faciendi. Tanto magis tam provinciales, quam Osnabrugenses, queis & Episcopus ob detracta Petriburgo munimenta actionem intentabat; Carolo Gustavo, & Oxenstiernæ causam suam commendabant, ne is Noribergæ Capitulationem pro lubitu formaret, neu citra eandem in provinciæ possessionem admitteretur; id quod iste summopere affectabat.

§. 53. Dum hæc in Westphalia geruntur, Carolus Gustavus expediendæ conventioni super exautoratione militum, & oppidorum traditione Neumarcum abire decreverat, simul delegatis Cæsareis Pragæ per Wittenbergium insinuaverat, ut una cum Bavaricis si videretur Ambergam se conferrent, conventui cum ob finem Noribergæ habendo, aut si alius locus magis placuerit. A quibus etsi nihil adhuc responsi accepisset; tamen Minda ad Piccolomineum literis datis de instituto suo significat, & se quamprimum Sueinfurtum accessurum, ejusque declarationem ibi expectaturum. Idque mox literis Sueinfurto datis ad eundem iterat; pariterque Enckefortium Bavaricum ducem huc invitat. Idem sub finem Martii Sueinfurto Herbipolim ad Moguntinum Electorem accedit, cum ipso super instantibus tractatibus sermones collaturus, velut qui præ omnibus Catholicis moderata consilia secutus fuerat, egregia opera ad concludendam pacem navata. A quo magnifice exceptus post plures congressus iterum Sueinfurtum abiit. Pollicebatur Carolus Gustavus missionem militum curæ sibi fore; Moguntinus pro restitutione Ordinum se connixurum; quo fine & suos Noribergam sit ablegaturus. Cum tamen Suecicus dux de legionum combinatione, ac inchoanda jam exautoratione, eoque fine emissis assignationibus pecuniariis mentionem faceret, Moguntinus se cum aliis Ordinibus deliberaturum respondebat. Cui vicissim Carolus Gustavus ostendebat; hac ratione à Regina arma honeste ac tuto poni non posse, præsertim cum recentia, ac vetera exempla doceant, quanta cum circumspectione ejusmodi negotium sit suscipiendum. Ordines ipsos causam præbere, quare onere, cujus diuturnitate tantopere ingemiscant, ita brevi sicut ipse optet levari nequeant. Nam sine pecunia exautorationem militum peragi non posse, nec id conventis pacis congruere. Simul ostendebat, se non integram summam simul exposcere, sed pro ratione copiarum successu temporis exautorandarum, modo integra summa ad communis exautorationis usum in promtu sit. Obiter quoque de locis quibusdam in Suecorum manu relinquendis, quoad restitutio plene facta sit, injiciebat; id quod Elector haut improbare videbatur.

Conventus Noribergæ instituitur. (margin)

3. Mart. (margin)

24. Mart. (margin)

Generalissimus Moguntinum invisit. (margin)

8. April. (margin)

§. 54. Enimvero parum aberat, quin quam iste de Moguntini candore conceperat persuasionem Meclu nuper Monasterii facta propositio consumeret, quam ab hoc digressus mittente Bixernclovio acceperat. Unde citra moram Alexandrum

Idem de propositione Monasterii facta ipsi exprobrat. (margin)

1649. Erskeinum retro Herbipolin ablegat, super ea propositione ipsius mentem exploraturum, ac num eodem præscio, ac jubente illa facta sit. Hic eandem ab aliquo ex Ordinibus secreto communicatam simulans memorat, Carolum Gustavum ab Electore tale quid haut expectasse, velut qui amplis verbis cupidinem explendæ pacis absque fraude Reginæ sæpius testatus sit. Nec obscurum esse, quid adversus periculosa isthæc destinata consilii sibi capiendum, quod in Electoris ditiones inprimis redundaturum sit. Plura parantem addere, mutatus in facie Electoris color, ac gestus velut rem improbantis permovebant, ut ad finem sermonis properaret; Principem pro amicitia recens contracta non potuisse, quin ipsius

Electoris declaratio.

de hac re sententiam cognosceret. Ad quod Elector statim reponebat. Id plane inexpectatum sibi accidere, & vix quid respondendum sit nosse. Meelium ejusmodi consilia turbulenta semper aversatum; ac se Electorali dignatione suscepta eundem Reigersbergio ideo adjunxisse. Edidisse illum Osnabrugæ, & Monasterii egregia specimina, & nihil aliud in mandatis habere, quam ut sociis Regnis in æquis negotiis adsistat; id quod & Regiis Legatis hactenus abunde adprobarit. Quia etiam intellexerit, Cæsareos Conventum Westphalicum dissolvi cupientes Reigersbergium ad missionem petendam permovisse, ut sublato Directorio nihil rerum geri amplius posset; Meelio injunxisse, ibi commoretur, quoad ullus Legatorum supersit: simul ut apud Cæsareos expiscetur, num pacem servare animus ipsis sit; quo fine scrupulos quosdam adversus eam injicere debeat. Huic fini si Meelius tam aspera media adhibuerit, stolide, ac pueriliter fecisse, nec segniter eo nomine increpandum; ac statim cursorem Monasterium mittendum, ut omnia ista ocyus

9. April. corrigantur. Eundem fere sensum literæ ad Carolum Gustavum exprimebant, quibus de sincero in pacem studio prolixe testabatur; ac Noribergam se missurum, junctaque opera executio-

18. April. nem pacis promoturum. De quo instituto mox quoque præfectis Circuli Franconici significat, ac ut in hoc negotio operam secum socient hortatur.

Carolus Gustavus exercitum propius contrahit.

§. 55. Nec eo secius Carolus Gustavus acri suspicione perstrictus, accedentibus & jam ab Electore Saxoniæ, aliisque minacibus literis, infensisque sermonibus, militem per hiberna late sparsum quantum dabatur propius contraxit, ut si opus foret brevi tempore in unum locum coire posset. Ac ut Ordinibus, super mora conventus Noribergici querimonias cientibus aliquantum satisfaceret, sublevandis hospitiorum oneribus calones, & impedimenta amovit, ac per præfectorum avaritiam inventa circumcidit; ne alimenta in plures, quam revera sub signis erant, præberentur, ac ultra justum pretium ne taxarentur. Sed & Ordinibus ad minaces literas ostendebatur; aliter à se agi non potuisse, ni ipsis æque ac sibi illudi velit; præsertim cum & pecuniæ militibus destinatæ modica adhuc pars collata deprehendatur, sine qua exautoratio suscipi nequeat.

Duces partium Noribergæ conveniunt.

§. 56. Porro cum ad Caroli Gustavi literas Piccolomineus respondisset, brevi se Noribergæ ad futurum Cæsareis mandatis instructum: iste Sueinfurto Neumarcum se confert, ne qua in se mo-

15. April. ra foret. Paulo post Noribergam Piccolomineus,

22. April. & inde Carolus Gustavus Wrangelio, ac multis

24. April. ducibus comitantibus ingreditur. Advenit etiam Osnabruga Lambergius Comes, quem cum Suecicus Dux Cæsarei plenipotentiarii dignatione ad hunc conventum agnoscere nollet, mox iterum discessit. A Bavaro aderat Royerius supremus vigilum Præfectus, & Oexelius; à Coloniensi Furstenbergius Comes; tum & ab aliis Ordinibus Legati paulatim accesserant. A Galliæ Rege Vautortius, & Avaugurius huc destinati fuerant. Carolum Gustavum statim Ordinum Legati præsentes, aut prout quisque adventabat, honoris gratia salutabant, Saxonico Electorali excepto, qui à Cæsareis solis pendere jussus ferebatur. Piccolomineus visitationem suam octo per dies obtentu valetudinis differebat; quam post per tres tribunos sibi denuntiatam & exhibitam, 5. Maji.

sequenti die Dux Suecicus pari honore reponebat. 6. Maji.

Circa Deputatos Cæsareos difficultas.

§. 57. Initio Conventus super ablegatis Cæsareis Blumenthalio, & Lindenspurio difficultas orta est, quod hi juxta Piccolomineum pari dignatione haberi vellent, velut eodem Cæsareo procuratorio comprehensi. Sed cum Carolus Gustavus istos hoc gradu ad tractatus admittere abnueret, quod executionis tractatus Pacis Instrumento solis ducibus destinatus esset, id temperamenti inventum, ut tam Cæsarei isti, quam quos Carolus Gustavus ei negotiationi adhibebat, Alexander Erskeinus, & Benedictus Oxenstierna Gabrielis F. durante hac negotiatione Deputatorum vocabulo & dignatione à Carolo Gustavo, ac Piccolomineo haberentur: ab Ordinibus autem Cæsareorum ac Regiorum Legatorum honore afficerentur.

Suecorum propositio & Cæsareorum responsio.

§. 58. Primo congressu, qui in Curia fiebat, post præmissa solennia placebat, Suecos certam propositionem, super qua deinceps agendum sit, scripto exhibere. Id quod ab his factum, postulatis in sex articulos digestis; quod exemplum & Galli imitati sunt. Primo loco monebatur de restitutione ex capite Amnestiæ, & Gravaminum, quæ intra mensem à conventionis hujus conclusione plene effectui danda sit. Subnexus est catalogus eorum queis restitutio debebatur. Contra Cæsarei ab hoc tractatu restitutionem seponendam censebant, nec si circa eandem dubii quid, aut moræ interveniat, exercituum missionem, aut præsidiorum deductionem ideo procrastinandam. Hinc postulabatur, ut prima pensio trium millionum in promtu sit pro arbitrio Supremi Ducis distribuenda; de qua Cæsarei haut dissentiebant. Tertio loco cautio exigebatur super reliquis duobus millionibus; cui petito Legati Ordinum Monasterii causam præbuerint, variis modis Leges Pacis à Suecis violatas arguentes, nec obscure minis sparsis. Cæsarei alia cautione haut opus esse excipiebant, quam de qua in Tabulis Pacis dispositum sit. Quarto loco de copiis utrinque termino die exautorandis; & quinto de præsidiis triplici itidem termino deducendis monitum; circa quæ maxima difficultas surgebat. Sueci heic Hispanos & Lotharingum complecti cupiebant. Unde in designatione locorum evacuandorum Franckendalia in frontispicio primi termini; à Lotharingo insessa Landstula, Homburgum, & Hammersteinum secundo termino ponebantur. Contra loca Marchiæ, Misniæ, & Thuringiæ ad tertium terminum rejiciebantur; oppidis ulterioris Pomeraniæ plane omissis, quod Regina illis non nisi post transactionem cum Brandeburgico super limitibus cedere nollet. Ab Hassis insessa loca cum Coloniensibus permutanda. Osnabrugensia præsi-

1649. præsidia mansura, quoad Episcopus legibus Pacis satisfecisset. Contra Cæsarei in sua designatione Franckendaliam, & à Lotharingo detentas arces plane omittebant, ac temperamentum aliquod meditabantur, quo reliquorum oppidorum redditioni mora fieri non debeat. Tum in gratiam Saxonis & Brandeburgici non solum Misniæ, Thuringiæ, & Marchiæ loca, sed & Colbergam, & reliqua ulterioris Pomeraniæ oppida in primam classem pertrahebant. Landgraviam porro per leges Pacis teneri statim à ratificatione omnes copias dimittere, & occupatas Provincias, munitaque oppida restituere. Id quod statim, aut saltem primo termino faciendum. Demum Osnabrugensia præsidia simul cum aliis Westphalicis deducenda. Denique sexto loco Amnestiæ Sueci nominatim includi volebant, Wurbium, & Althanium Comites, Tribunumque Odowalskium, ac ut Amnestia ad plenam usque exautorationem militum extendatur, ne forte si à conclusa Pace quædam facta arguantur, in posterum illa vindicentur. Sed Cæsarei simpliciter sancitæ in Pace Amnestiæ inhærendum judicabant. Appendicis loco addebant de reddendis actis, ac machinis, ac præcipue quæ post conclusam pacem è thesauro, & archivo Pragensi amota fuerint.

Succorum Replica. §. 59. Ad Cæsareorum exceptiones reponebant Sueci. Nunquam se dubitasse, quin conventa Pacis à Cæsareis fundamenti loco ponerentur; mirum tamen sibi visum, istius effectum variis interpretationibus, tergiversationibus, remissionibus ad petitorium, aut violentia adhibita impeditum, elusumve; cum tamen confirmetur, si edictum Cæsareum de Pace, & arctior, quem vocant, exequendi modus eodem studio, quo edictum anni vicesimi noni, observatus fuisset, duos menses executioni statutos abunde suffecturos fuisse. Cum itaque leges Pacis solius Cæsaris directioni executionem ejusdem commendent, Reginam ab eo solo istam exigere. Eoque Cæsareos denuo moneri, ut restitutionem ex Amnestia & Gravaminibus utique absolvi curent. Equidem si quæ nova gravamina in Imperio suboriantur, eorum executionem Reginam sibi haut vindicare. Sed super præteritis Evangelicorum oppressionibus eandem armis succinctam non cognovisse solum, sed & decidisse; quarum executio ipsi jure meritoque curæ sit, ni sibi culpam injuste moti belli, & tanti sanguinis temere effusi impingere velit. Si quæ deinceps dubia oriantur, ad Comitia rejici par esse. Pecuniam militarem confidere se non nudis verbis, sed re ipsa repræsentatum iri. Præstitis quæ convenerant, se decem millibus extraneorum peditum ad oppidorum præsidia retentis, ac indigena milite domum reducto, reliquos plane exautoraturos; eoque nosse cupere, quantum militum Cæsar sub signis servaturus sit. Designationem locorum evacuandorum à Cæsareis exhibitam dispari valde proportione adornatam. Haut persuaderi sibi de Franckendalia Hispanum, de Homburgo, Landstula, & Hammersteino Lotharingum difficultatem moturum, cum super restituendis illis locis perspicue cautum sit, ac Cæsarei Commissarii, dum pax concluditur, & ratihabitiones commutantur, Regiis interrogantibus responderint, circa illa loca moram non fore. Quod si Cæsarei quæ pax dictat implere abnuant, se quoque promissis suis antea factis amplius nolle teneri. Et quia non ista solum; sed & circa restituendos Ordines tergiversatio de præstandis in posterum non parum scrupuli moveat, securitatis suæ magis curam habituros, ac circa reddenda Bohemiæ, Moraviæ, & Silesiæ loca paulo tardiores fore, initio restitutionis ab Ordinum oppidis facto. Unde à Cæsareis se desiderare declarationem nulla exceptione circumscriptam. Hassicarum copiarum exautorationem simul cum Suecicis faciendam. Nec Osnabrugensia præsidia deducenda, quamdiu Episcopus pacis legibus satisfacere abnuerit. Quid super duobus posterioribus millionibus Tabulæ Pacis disponant, satis sibi constare; sed ipsis Cæsareis expendendum relinquere, an non causæ affatim sit ejusmodi cautionem exigendi. Denique Amnestiam non ad tres illos solum porrigendam, sed & ad plenam usque exercitus deductionem extendendam, quod diuturnæ hospitationis culpa non penes Reginam, aut milites hæreat, quos & omni actione de damno dato liberari par sit. 1649.

De hac replica judicium. §. 60. Circa hoc responsum, cum Monasterium perlatum esset, Evangelici initio nihil desiderabant. Sed cum Cæsarei male ominari inciperent, velut ex ejusmodi verborum acerbitate facile in bellum erumpi iterum possit, isti quoque queri cœperunt, asperum id nimis esse, præsertim post pacem jam conclusam, cum vix media inter arma pari vehementia scriptum sit. Displicebat quoque, quod dictum esset; per Pacis conventa executionis directionem Cæsari tributam; & ideo Reginam ei soli insistere. Nam si istud Cæsari citra exceptionem tribuatur, eundem posthac paulatim omnia id genus negotia magno cum Reipublicę damno suæ cognitioni vindicaturum. Sed ostendebatur contra: inter Pacis quoque tractatus aliquoties in aspera verba proruptum. Nec Cæsareos mollius locutos, dum culpam segnius progressæ executionis Suecis impingunt; unde par pari relatum. Nunc cum aperte constet, Cæsareos non fecisse, quod per decreta Pacis, & arctiorem exequendi modum debebant, ac nihilo secius sibi gratiam captare, in alios invidiam devolvere satagant, nimirum penes quem revera culpa sit haut amplius dissimulandum. Denique Cæsari hautquaquam novum jus tribui in fraudem Ordinum; sed quia super restitutione ex capite Amnestiæ, & Gravaminum non tam cum Ordinibus, quam Cæsare disceptetur, & præcipuæ circa executionem partes penes Cæsarem sint, merito hunc urgeri, ut istam promoveat.

Cæsarei scripto respondere nolunt. Cæsareis haut leviter perstrictis non placebat scripto respondere; sed oblique petebant deinceps inter utrinque Deputatos controversa capita sermone expedienda, quoad super formula certi pacti conventum sit, declinandæ exacerbationi animorum è scriptorum collisione proventuræ. Id quod & Carolo Gustavo probabatur, eoque pluribus congressibus deinceps ea res discussa. 21. Maji.

Restitutio paulisper seponitur. §. 61. Porro articulum de Restitutione Cæsarei plane seponere cupiebant, cujus nullo habito respectu conventionem absoluturi erant. Eoque invitis valde nuntius accidebat, de coronatione Reginæ in proximum annum prolata; quod sperassent, Carolum Gustavum præcipitata conventione, & neglecta restituendorum causa in Sueciam properaturum. Quæ spes etsi ipsos falleret, haut eo minus tamen obtinebant, ut illa paulisper differretur, quod novis sibi mandatis ad hoc negotium à Cæsare opus sit, quæ propediem expectent. Unde statim agere cœperunt, qua ratione exautoratio commodissime instituenda sit. Ea cum salva Reginæ dignitate, & securitate expediri nisi præsente pecunia haut posset, Sueci mo- Sueci solutionem urgent.

 ne-

1649. nebant, non solum octies decies centena millia uncialium statis locis parata esse debere, pro Caroli Gustavi arbitrio dispensanda, sed & assignationes reliquæ summæ mature expediendas, quo legionibus statim antequam deducantur satisfieri queat. De quo Cæsarei ad Ordines se relaturos pollicebantur.

Ordines per formam Collegii iterum consultant.

14 Mart.

§. 62. Inter hæc Noribergam frequenter Ordinum Legati venerant, sed initio parum concordes, cum vix ullo tempore iisdem sincera animorum conjunctione magis opus foret. Quod cum patriæ amantes viri agnoscerent, hortatibus demum Directorem Moguntinum impulerunt, ut utriusque Religionis Ordines in hortum quendam convocaret appositis bellariis, ne justi Senatus speciem congressus iste haberet; ubi quid circa præsentem negotiationem faciendum, consilia conferebantur. Cur Senatum Convocare dubitaret Moguntinus, rationes adferebantur; quod Cæsar Electores nominatim huc convocasset, non item Principes, ac cæteros Ordines. Et quia Monasteriensis conventus nondum expiraverat, haut congruere videbatur, eodem tempore diversis locis duo Ordinum corpora constitui. Sed reponebatur: ob temporum conditionem, ac summum in mora periculum solenni invitatione haut opus esse, cum ipsa necessitas quemlibet huc evocet: ac eam rem non magis Electores, quam reliquos Ordines tangere, nec hos tuendis propriis commodis, ac juribus hinc excludi posse; aut minus jure suo ipsis, quam Electoribus uti fas esse. Monasterio plerosque Legatos discessisse; qui restent in procinctu stare; unde ab istis parum subsidii expectandum. Et æque se à Principibus suis mandato instructos, quam Monasterienses. Unde decernebatur, ut Ordines in solita Collegia digesti, quod tractatione Westphalica factum, de negotiis Imperii consultarent, ac ut leges Pacis implerentur, operam darent.

Ordines in solutionem pecuniæ consentiunt.

Apud hosce igitur, cum de postulato Suecorum circa solutionem pecuniæ proponeretur, in eam facile ab Ordinibus consensum est, quod alia ratione incumbens sibi hospitiorum onus amoliri non daretur. De hoc antequam plane transactum esset, Sueci super assecuratione duorum posteriorum millionum tantisper dissimulandum censebant; ut tamen, si oppidorum nihil cautionis loco obtinere possent, saltem scripto caveretur ob minas ab Ordinibus jactatas. Tum ut solutio prioris millionis initio sequentis anni fieret, nec ob dilatam exautorationem, cujus culpa penes Reginam non erat, dies solutionum proferrentur.

Franckendaliæ restitutionem Galli & Palatinus Elector urgent.

§. 63. Maxima difficultas circa Franckendaliam surgebat, quam in Gallia haut prævisam ferebant Deputati Gallici, eoque nil aliud sibi mandatum, quam ut plenam Pacis executionem per omnes Articulos permoverent. Certo autem sibi constare, Regem Christianissimum, Franckendalia, & locis à Lotharingo infessis haut redditis, nulli Germaniæ oppido sua præsidia deducturum. Ac ni Franckendalia Hispani cedant, novum bellum metuendum esse. Qui & hoc videantur agere, ut successu temporis Brisacum, & Philipsburgum invadant, ac Capitulum Trevirense sibi devinciant, à quo Elector nunc paulo minus quam captivus detineatur; ac vero simile esse, ab eodem Hispanis obnoxium Præsulem eligendum, qui oppida sua horum usibus expositurus sit. Id quod tanto magis metuendum, quod constet, Hispanos omni studio circa attrahendum in partes suas Electorem Palatinum satagere speciosis conditionibus oblatis, quo pacem Germanicam tantopere sibi improbatam evertant. Cæterum persuasum sibi esse, Cæsarem jam Hispani consensum obtinuisse, ac periculum duntaxat facere, num socii Reges hoc postulato cessuri sint. Unde optimum fore, uno ore asseverare, Franckendaliam omitti non posse, nisi gravem recenti paci plagam inferre velint. Electoris Palatini nomine Noribergæ aderat frater ipsius Philippus, qui unice ad capessendam Palatinatus possessionem missum se ferebat; unde super novo hoc casu ad Electorem sibi referendum, qui sine dubio perspicuæ pacis dispositioni inhæsurus sit. 1649

Cæsarei temperamentum quærunt. 23. Maji.

§ 64. Cæsarei summo desiderio se teneri testabantur, ut pax ocyus executioni daretur. Simul per Blumenthalium Carolo Gustavo persuadere conabantur, ne ob id oppidum tota negotiatio sistatur, atque æquivalens aliquod à Regina & Electore admittatur, quod Cæsar haut ita repente Hispaniæ Regem ad Franckendaliam cedendam adigere possit. Utque ipse Elector Palatinus cum Hispano super eodem reddendo agat, quod hic isti facilius sit gratificaturus, quam Cæsari, & Ordinibus, à quibus is pace se exclusum ægerrime ferat.

Generalissimus id primo repudiat.

Carolo Gustavo ea res maximi momenti videri, ac primo omne temperamentum repudiare. Reginæ decretum haut permittere, ut ab ullo pax violetur. Eoque si stabilis pax Cæsareis placeat, omni modo super reddenda Franckendalia connitendum.

Considerationes in contrarium.

Quid tamen consilii capiendum, si Cæsarei intra hocce tempus cessionem Franckendaliæ, uti ferebant, ab Hispanis obtinere non possint, haut in proclivi erat dispicere; præsertim cum hospitationum moras nec Ordines, nec miles diutius toleraturi viderentur. Ejus oppidi ab Hispanis detentio si insuper haberetur, metus erat, ne adversa pars vario obtentu novis difficultatibus motis aliorum quoque oppidorum sibi opportunorum, puta Lindaviæ, & similium restitutionem prolataret, & plura quoque eluderet. Nec abnuentibus hospitia Ordinibus exercitum contractum in provincias Cæsaris reducere licebat, quoad Franckendalia, & à Lotharingo detentæ arces restituerentur, aliæque pacis leges implerentur; quod inde bellum non posset non recrudescere. Quod si autem pro Franckendalia tantisper Hispanis relicta aliud paris momenti oppidum detineretur, cæteris redditis, vix firma pax sperari poterat, quod durante inter Gallos, Hispanosque bello vicina Philipsburgi, & Franckendaliæ præsidia hostilibus invicem incursionibus tractum Rhenanum inquietatura essent. At ubi Galli postulato de reddenda Franckendalia plane desistere, ac præsidia locis à se infessis deducere nolint, Suecis sua oppida restituentibus, facile secuturum erat, ut Cæsar, Ordinesque junctis viribus istos trans Rhenum rejectos Alsatia expellerent. Ac divulsis invicem duobus Regnis idem forte Suecos fatum manebat. Denique nec in proclivi erat Hispanos Franckendalia vi ejicere probe munita, ac milite, annonaque copiose instructa maligno circum obsessoribus commeatu. Nec Reginæ rebus consultum, ob id oppidum aperto cum Hispanis bello sumto, commercia civium suorum turbare.

Res ad Reginam refertur.

Tam anceps, ac improvisum negotium cum suo ex arbitrio decidere non auderet Carolus Gustavus, ad Reginam referre constituit, ut tamen, quoad ejus responsum allatum foret, omnia in integro manerent. Id quod ita circumspecte fiebat, ut ne Reginæ mora circa executionem pacis imputari, aut

1649. aut ejus rumpendæ ansa præberi posset: contra Cæsareos violatæ conventionis arguere, ac invidium protractæ executionis, qua antea Regina laborare incipiebat, in istos devolvere liceret.

Ea de re cum Gallis consultatio. 26. Maji.

§. 65. Mox cum per Ordinum Deputatos Carolum Gustavum adeundum Gallis innotuisset, his statim suspicio oborta est, super admittendo circa Franckendaliam temperamento actum iri; eoque istum summo studio, ne in id consentiat, hortantur. Qui & Gallis confirmat; se primo istorum assultui haut cessurum. Necessium tamen esse rem istam mature expendi, num expediat summam pacis ad Franckendaliam adhærescere, ejusque causa bellum continuari; an vero præstet post cætera expedita ejusmodi temperamentum dispicere, per quod caveatur, id oppidum ex intervallo utique reddendum esse. Super qua re quid ipsis videatur exquirebat, Galli oppidum id maximi momenti ostendere, per quod simul cum arcibus à Lotharingo insessis Galli isto tractu ita constringantur, ut vix commovere se possint. Unde illis non redditis se, quæ teneant loca, præsidiis haut evacuaturos. Sed nec in Aulam super temperamento aliquo referre audere. Ad hæc cum Carolus Gustavus demonstraret; cum à Regina nullo jure postulari possit, nec eadem teneatur ob Franckendaliam diutius arma gerere; solam Galliam ea de causa bello periculoso se implicituram: Galli reponebant, id quidem suo periculo fore. Sed Reginam si priusquam omnia ad liquidum deducta sint, Gallos destituat; dedecus fœderis haut impleti admissuram; ac creditum iri, ipsam privato duntaxat commodo studuisse, quo obtento se subduxerit, sociorum rebus insuper habitis. His ita occurrebat Princeps: Istas criminationes quidem suo loco relinquendas: cæterum non solum omnes extra partium studia positos aliter judicaturos, sed ex hactenus actis satis patere, uter acrius suo commodo velificatus sit, alterius obstiterit. Sane Westphalicis tractatibus sæpe Reginæ Legatos ad præcipitanda negotia compulsos, & insignia commoda, quæ adhibita mora obtineri poterant, per Gallicorum Legatorum importunitatem amittenda fuisse, subinde super solvendo fœdere minis jactatis, si non statim in horum postulata consentiretur. Tandem cum Galli Franckendaliam vi expugnandam contenderent, junctis Regiis, ac Ordinum copiis, Carolus Gustavus ostendebat, id neque Reginæ rebus expedire, ac vacillantibus Ordinum consiliis nihil posse superstrui, ut aliæ causæ nunc dissimulentur.

Ordines de temperamento proponunt.

§. 66. Accedebant inde ad Carolum Gustavum Ordinum Deputati, Cæsareorum instinctu eadem cum ipsis proponentes: Cum metus sit, ut statim Cæsar Hispanum ad Franckendaliam reddendam promovere queat, eam ob causam executionem pacis haut differendam, nec concedendum, ut Ordines oneri hospitiorum militarium plane succumbant; sed potius dispiciendum, qua ratione tantisper Palatino caveatur, quoad id oppidum restitutum sit. Non dubium esse, quin Hispaniæ Rex toto Imperio & inprimis Palatino Electore petente, tot Principes, ac Palatinam præcipue Domum sibi hoc officio obstricturus sit. Ad hęc reponebat Carolus Gustavus; in hoc negotio non solum Palatini & Imperii, sed & sociorum Regnorum securitatem verti; nec præsentia duntaxat tempora consideranda, sed & providendum, ne ob modicum in præsens levamentum, grave in posterum jugum comparetur,

Generalissimus id abnuit.

1649. cujus culpa in Reginæ facilitatem redundatura sit. Non ideo huc ventum, ut nova pax cudatur, sed ut Osnabrugæ & Monasterii conclusa executioni detur. Quod ut fiat ipsis Ordinibus manus esse admovendas, nec novam tractatuum telam ordiendam. Sane queri ipsos non posse, Westphalicos tractatus præcipitatos, aut septem annorum spatio non omnia accurate potuisse expendi. Suecos utique & Gallos à conventis ne latum digitum discessuros. Cæterum se super Ordinum propositione cum Gallicis Deputatis collocuturum, ac rationes suas scripto exhibiturum, quare Franckendaliæ evacuatione desisti non possit; quo & posteris constet, quanto studio Regina id negotium egerit. Quo responso tunc Ordines adquievere. Porro Caroli Gustavi scriptum præter rationes jam memoratas præcipue Palatini, ac Gallorum contradictione nitebatur. Ordines autem responso suo spem sibi certam esse ostendebant, ab Hispano Franckendaliam, à Lotharingo insessas suo milite arces mox reddendas, si viderint, reliqua pace conventa executioni data, ac Galliæ Regem occupatis à se oppidis decessisse. Ad quæ à Carolo Gustavo repositum: spe de Hispani ac Lotharingi facilitate circa restituenda illa loca parum fidendum, nec ob illam differendum, quod Tabulis Pacis tam perspicue sancitur. Interim se ulterius super eo negotio cum fœderatis consilia collaturum.

31. Maji.

8. Jun.

19. Jun.

Ordinum temperamentum circa Franckendaliam rejicitur.

§. 67. Aliud inde temperamentum ab Ordinibus proponebatur, ut Franckendalia in tertiam classem evacuandorum oppidorum referatur, ac universi Ordines, imprimisque Elector Palatinus, tum ipse Cæsar per Legatos ejus oppidi restitutionem flagitent, ita ut propinquante secundo termino responsum obtineatur. Quod si Hispanus tergiversari pergat, loca postremæ classis tantisper detineri posse, donec quacunque ratione restitutio ejus oppidi secuta sit. Interim exautorandi & evacuandi initium pari passu faciendum. Sed Carolo Gustavo id consilium displicebat. Si enim integro adhuc Suecico exercitu, à quo maximum negotio pondus accedat, restitutio impetrari nequeat, isto soluto Hispanum, ac Lotharingum longe pertinaciores fore. Ita Cæsarei quidem & Ordines aliam urbem Palatino tantisper tradendam censebant, quoad Hispani Franckendalia excessissent. Galli contra omne temperamentum adspernabantur, queis ab initio Carolus Gustavus adstipulabatur; etsi ut ob solam Franckendaliam novum susciperetur bellum, aut super temperamento aliquo negotiatio rejiceretur, haut consultum judicabat. Igitur constituebat rem in integro tenere, quoad à Regina responsum venisset; ac ut aliquo modo Ordinibus satisfieret, pedestrium legionum numerum circumcidebat, partemque indigenæ militis versus oram maritimam ire jubebat, ut navibus in Sueciam reportaretur.

De hoc negotio omnium sententia.

§. 68. Spes inde surgebat Cæsareis conventionis brevi cum Suecis perficiundæ. Unde omissa disceptatione ejusdem formulam adornabant, in qua Amnestiam ad universos milites usque ad postremam eorum exautorationem porrexerant; simul ut Hassicæ copiæ eodem tempore cum Coloniensibus dimitterentur concesserant. Sed Osnabrugensem Præsulatum absque exceptione reddi volebant. Tum restitutio ex lege Amnestiæ & Gravaminum ad finem rejiciebatur, cui primus locus debebatur, quæ & ipsa ad illos duntaxat extendebatur, quorum causa in Tabulis Pacis liquido

Cæsarei formulam conventionis adornant. 30. Maji.

 quido

1649. quido fundata, ac factum possessionis casibus perspicue ibi expressis statim per testes aut literarum documenta demonstrari possit, omnibus controversis casibus exceptis. Unice porro Monasterii probatum arctiorem exequendi modum sequendum censebant. Exautorationi, & præsidiorum deductioni, quæ prima cura erat, statuebantur vicesima, & tricesima Junii, & decima Julii dies stylo novo. Addebatur de restitutione ablatorum è thesauro Pragensi, & scriptorum ex archivis Germaniæ. Sed & repudiato Ordine reddendarum urbium à Suecis proposito priori suæ formulæ inhærebant; & quanquam Franckendaliam tertiæ classi inseruerant, conditio tamen annectebatur, ut non secuta ejus traditione super æquivalente conveniretur. Sueci etsi quæ desiderarent sermone duntaxat monere decreverant; tamen instantibus Cæsareis & ipsi scripto formulam 15. Jun. futuri pacti conceptam exhibent; quæ compluribus dein congressibus inter Deputatos discussa est, plerisque de quibus adhuc dissentiebatur compositis.

Ea discutitur. §. 69. Ac initio quidem conventionis Cæsarei Ordinum mentionem haut faciendam censebant, quod ista ad solos Duces bellicos spectaret. Sed pervincebant Sueci, id utique necessum esse, quod quæ heic tractarentur quam maxime ipsos Ordines tangerent. Articulus de restitutione, prout à Suecis formatus fuerat, in fronte locabatur. *Decidendi* vocabulum cavillabantur Cæsarei, velut circa restitutionem nulla amplius decisio foret admittenda. Id quod Sueci ita declarabant; casus liquidos ab illiquidis secernendos, & conditionem facti, quæque ad promtam restitutionis executionem pertinent, adhuc utique definienda. Restitutionem *à se ipsis* factam Cæsarei velut illegitimam arguebant. Sed cavere istis verbis volebant Sueci San-Andreano tribuno, qui cum à Bambergensi Episcopo immissionem in soceri sui bona à Sperreutero detenta exposceret, ac subinde differretur, tædio morarum ipse illorum possessionem arripuerat. Quod factum, & similia pro legitimis habendum Sueci contendebant. Cum porro Sueci Palatinum Electorem ob detractum ipsi Superiorem Provinciam parte pecuniæ militaris levari vellent, Bavarici acerrime obnitebantur, velut ea Provincia sui militis stipendiis relinquenda sit. Quia tamen ipsi fatebantur, id onus in solum Inferiorem Palatinatum devolvi iniquum esse, postulabant, ut ob Bavari in rem publicam merita rata portio Superioris Palatinatus per reliquos Ordines suppleretur. Id quod hi initio abnuebant, causati si Bavarus merita sua in rempublicam extollat, Franconiæ, & Sueviæ populos haut segniter tributa eidem contulisse. Circa Franckendaliam Galli ab initio temperamentum admittere haut fas sibi ferebant, mandato destitutis. Post cum necessitas rei ostenderetur, fatebantur jussos se Hermansteinum cautionis loco deposcere; super quo non minor, quam super Franckendalia difficultas surgebat, quod Cæsarei eam arcem à se ullo modo Gallis in fraudem Imperii concedi posse negarent. Suecis tamen ad extremum cautionis loco Glogoviensem Ducatum secreto offerebant. Ut tres milliones primæ pensionis Ordines exacte conferrent, Cæsarei operam se daturos pollicebantur. Sed ut directores Circulorum pro integra summa sponsorum vicem subirent, dubitabant Cæsarei. Sueci contra ostendebant; merito à se urgeri illos, penes quos sit pecuniarum exactio; & actionem adversus reliquatores iisdem patere. Super reliquis 1649. duobus millionibus Cæsarei per Tabulas Pacis sat caveri Suecis judicabant. Sed hi ostendebant præter Ordinum sparsas passim minas etiam recentia terrere exempla rejectarum ab uno & altero assignationum. Et cum Regina multas myriades de suo erogarit, par utique esse aliquot oppidis concessis tantisper ipsi caveri. Nam amoto armorum respectu verendum esse, ut qui deinceps assignatas pecunias petitum veniant, difficiles solutores, aut parum in Magistratibus subsidii inveniant. In Articulo de evacuationibus oppidorum Sueci integram Electoris Saxoniæ ratam, & reliqua contributionum stipulati fuerant, morositate ipsius adversus Carolum Gustavum, & Sueciæ militem moti. Nolebant quoque Sueci discedentis militis itinera tam arcta lege circumscribi, sed ut illa præfectorum judicio pro re nata definirentur. Id quoque pervincebatur, ut Landgravia ad exautorandum militem, & restituenda oppida non prius, quam Regii, teneretur. Extensionem Amnestiæ Sueci à singulis quoque Ordinibus ratam haberi postulabant, exemplo Comitis Brandensteinii moti, quem data à Cæsare venia, literæque, queis ad ipsum evocabatur, commeatusque & additum viæ præsidium carcere Saxonico liberare non potuerat. Et relinquebatur is cavillandi obtentus, per Cæsaris indulgentiam privatorum actionibus nihil præjudicari. Denique in enumeratione locorum restituendorum Sueci Franckendaliam, Landstulam, Homburgum, & Hammersteinum peculiari transactioni seponebant. Cæsarei autem ista in tertiam classem referebant, addita exceptione, si præter spem Franckendalia intra id tempus non restituatur, super alio loco conveniendum, qui tantisper Palatino Electori tradatur. Lipsia à Suecis in postremam classem retrahebatur; oppida Novæ Marchiæ, & Ulterioris Pomeraniæ relinquebantur, quo ad super finibus regundis inter Reginam & Brandeburgicum Electorem transactum foret; cum Cæsarei in primam classem ista collocassent.

§. 70. Super restitutione ex lege Amnestiæ, & Gravaminum Cæsarei, ac Catholici initio plane detrectabant agere. Sed cum animadveterent Suecos id negotium haut omissuros, tandem declarabant, ut quos ea res tangat profiterentur, penes quem mora sit; tunc enim omnia, de quibus pax plane disponit, in pristinum statum repositum iri. De restitutione ex capite Amnestiæ & Gravaminum. Unde Carolus Gustavus catalogum restituendorum Moguntino Directorio exhiberi jubebat. 10. Jun. Ei negotio excutiendo Moguntinus, Brandeburgicus, Bambergensis, Culmbacensis, Constantiensis, & Wurtenbergicus, adjunctis duobus è Civitatum Collegio, destinabantur, qui in singulorum causas inquirerent, & eas quantum liceret expeditas darent. Ac ferebant Cæsarei, Cæsarem denuo super promta executione directores Circulorum serio monuisse, spe quoque facta, omnia propediem decidenda, ac quorum causa liquida sit, confestim restituendos; 25. Jun. licet implicitos intra secundum, & tertium terminum sua recuperaturos: simul plenam designationem eorum, qui in lite & extra litem sint, propediem edendam. Enimvero inter quotidianos licet Deputatorum congressus lente procedebat id negotium, multisque diebus inter inanes altercationes frustra consumtis, tandem plerique ad petitorium remittebantur. Ad extremum proponebatur, ut Ordinum Deputati adhuc tres menses Noribergæ subsisterent, intra quos omnium

1649. mnium restituendorum causæ expediendæ sint. Id quod Sueci adspernabantur veriti, ne fraudis quid subesset, & quæ nuper elapsis sex mensibus confecta non fuerint, vix intra tres menses adversæ parti explere decretum. Interim maturandæ exautorationi, & oppidorum redditioni Cæsarei proponebant, pari gradu circa hanc, & restitutionem ex Amnestia, & Gravaminibus pergendum, ut ante tertium evacuationis terminum omnia expedita sint: id ni factum fuerit, Suecos ad reddenda isti termino destinata oppida haut teneri. Enimvero repugnabant Brandeburgici, & Luneburgici: per utramque Saxoniam nihil restitutionum ex lege Amnestiæ, & Gravaminum faciendum occurrere, & tamen se onus hospitiorum in cæterorum gratiam octo jam menses tolerasse. Sed quod restitutio tertio evacuationis termino, quo Saxonica oppida contineantur, velut conditio annectatur, id ferri à se non posse: nam eo casu sibi sub hospitiorum onere ingemiscendum fore, quo jam alii Ordines liberandi sint. His quanquam illi, quos restitutio tangebat, se opponerent, valuere tamen Saxonicorum rationes, ut Cæsarei isto proposito desistere necessum haberent.

De solutione satisfactionis militaris.

§. 71. Circa solutionem pecuniæ exercitui Suecico promissæ Cæsarei prolixe omnia offerebant, ac ut in cautionem pro duobus posterioribus millionibus illa loca, quæ in securitatem Franckendaliæ Suecis offerebantur, pro istis quoque tenerentur, haut absurdum censebant, modo Ordines Cesarem indemnem præstarent. Ac videbantur super hoc tam faciles se exhibere, ut circa Franckendaliam Sueci eo minus reluctarentur.

De Franckendaliæ evacuatione.

Hæc quippe ut redderetur, Carolus Gustavus una cum Gallis hactenus immotus institerat. Sed ubi id obtinere non daretur, & Galli haut eo secius idem postulare pertenderent, Suecis necessum erat ante plenam Pacis executionem ab hisce se disjungere. Quò absque disertis Reginæ mandatis descendere iste haut audebat. Eas tamen inter moras satisfactionem militarem expediendi occasio erat, circa quam Cæsarei Suecorum postulata apud Ordines promovebant, quod sperarent, hoc officio se Reginam ad temperamentum circa Franckendaliam admittendum adducturos. Et jam à Regina mandata aderant, ut si super militum satisfactione sat cautum sit, Franckendaliæ causa dimittere exercitum, & præsidia deducere Carolus Gustavus haut differat. Unde cum Ordines de tribus millionibus repræsentandis, ac restituendis satisfactum iri diserte recepissent, spe facta quoque hypothecæ pro duobus posterioribus millionibus, jam ad conclusionem perveniri poterat, si Gallorum postulata super Franckendalia, & locis à Lotharingo detentis negligerentur. Enimvero Carolus Gustavus Reginæ parum decorum judicabat eo postulato tam repente desistere, ac obtentis propriis commodis Gallos destituere. Unde cum citra rupturam tractatuum id fieri posset, aliquandiu adhuc idem urgendum censebat, num qua ratione Gallis satisfieri queat. Præsertim cum Galli ostenderent, se ex Aula jussos circa Franckendaliam temperamentum aliquod admittere. Postulabant inde Galli, Sueci una cum ipsis contenderent, ut quoad Franckendalia ab Hispanis reddita sit, Constantia, aut Hermansteinum, aut Heilbrunna in Regis Christianissimi manus traderetur. Sed demonstrabat Carolus Gustavus, Constantiam à se nullo colore peti posse, nec de ullo horum locorum spem esse. Nam Archidux Oenipontanus cessæ jam à se Alsatiæ, Constantiam additurus haut erat. Et Hermansteinum si vel maxime Trevirensis annueret, Cæsar, cujus præsidio id tenebatur, concessurus haut erat. Ne autem Heilbronna dederetur, Urbium Collegium acriter resistebat. Pollicebatur tamen se, quantum salvis Reginæ rebus liceret, pro ipsis conniti haut omissurum. Quo & postulante decretum, ut Cæsarei atque Ordines quamprimum cum Gallis super eo negotio agant & siquidem hi adquiescere nolint, cum Suecis rem communicent, ut horum res demum componi queat. 1649.

Bavarici promtos se paci exequendæ testantur. 23. Maji.

§. 72. Inter hæc Bavarici apud Carolum Gustavum de studio Electoris sui circa explendas quantum ad se pacis leges prolixe testabantur; ac inprimis se paratos Palatinatum Inferiorem reddere, statim atque Elector Palatinus diploma cessionis exhibuerit. Addebant, omissa peculiari evictione olim Monasterii petita, communi cautione contentos esse, ac si quæ ab ipsis circa executionem adhuc desiderentur, cum Reginæ Deputatis acturos.

Ab illis Suecorum postulata.

Hisce, quæ adhuc ab Electore præstanda postulentur, scripto exhibebantur. Inter quæ præcipuum erat, ut per utrumque Palatinatum, & Circulum Bavaricum restitutionem ex lege Amnestiæ & Gravaminum peragerct; Nominatim ut Inferiorem Palatinatum quantum ejus ipse hactenus obtinuerit, Carolo Ludovico Electori Palatino redderet, seria insuper opera navata, ut Franckendalia ab Hispanis restituatur. Tum Sulzbacensi debita executioni det, Neoburgicum moneat, ut is tam in Sulzbacensi, quam Hilpolsteinensi, & aliis præfecturis Pacis legibus satisfaciat. Nobilibus in Superiore Palatinatu & Comitatu Chamensi ex articulo quinto Instrumenti Pacis §. *Quantum deinde ad Comites*, versiculo, *hoc tamen non obstante*, jus Augustana sacra publice aut privatim exercendi anno vicesimo quarto possessum, & alia ibi expressa restituat. Exulibus Superioris Palatinatus super pecunia priori domino mutuò data satisfaciat. Ottoni Læfenio possessionem prædii Heimhofii quod Jesuitæ velut feudum Cœnobii Castelli sibi vindicarint, reddat. Noribergæ Urbis subditos Palatinis præfecturis immixtos veteri sacrorum usui relinquat, ac per omnia in statum anni vicesimi quarti reponat. Tradebatur quoque Bavaricis designatio, juxta quam ab ipsis per Palatinatum Inferiorem, & Sueviam insessa loca pari passu cum illis, quæ Sueci adhuc obtinerent, evacuari possent; è Suecorum quidem parte Neumarcum, Weida, Vilsecca, Sulzberga, Falckenberga, Waldecca, Munitio ad Rainam, Donawerta: è Bavari parte, Heidelberga, Manheimum, Dilsperga, Berka, Augusta Vindelicorum, Memminga, Campodunum, Wildensteinum, Hohenzollera, Auracum, Albecca, Schiltacum, Hornberga, Villinga, Weissenburgum, Rotenberga, Freiburgum. Postulabatur quoque, ut pro Palatinatu Superiore & Comitatu Chamensi rata portio satisfactionis militaris, simul præsidiis Suecicis residua contributionum per Superiorem Palatinatum persolverentur. Denique operam suam conferret, ut quamprimum restitutio ex lege Amnestiæ & Gravaminum absolvatur, & promissa militi pecunia confeiatur.

Coloniensis Legati Postulata.

§. 73. Coloniensis Electoris Legati Furstenbergius Comes, & Beckerus apud Carolum Gustavum super Landgraviæ hospitiis querebantur, velut

1649. velut per articulum XV. Instrumenti Pacis indebitis; eoque ut istam ad exautorandum militem permoveret petebant. Tum ut Osnabrugensis Episcopus suæ ditioni restituatur, cujus cura Coloniensi velut Metropolitano incumbat: nam capitulationis tractatum extrahi, quantumvis ad omnia æqua Episcopus promtissimum se exhibeat. His scripto responsum: Multa, quæ ante exautorationem militis ac redditionem oppidorum præstanda fuerant, hæsisse; unde fœderatis Regnis suspicionem injectam, ut cautius procederent: eoque Landgraviæ, quæ in fida cum Regibus societate ad extremum perstiterit, vitio verti non posse, si non nisi cum Regiis militem suam dimittat, locisque occupatis decedat. Cæterum utra pars circa Osnabrugensem Episcopatum in mora sit, ex actis ejus conventionis constare. Ea perfecta statim omnia, quæ ex pace debeantur, præstitum iri.

Iis responsum. 26. Maji.

Galliæ Rex copias sibi concedi postulat. 21. Maji.

§. 74. A Galliæ quoque Rege missus aderat Miletus cum mandatis ad Carolum Gustavum, ut exautorati Suecici militis aliqua manus ipsi concederetur. Quo fine & Reinoldus Rosa sub finem Junii Noribergam veniebat. Cujus delectibus promovendis quanquam Carolus Gustavus pronum se declararet, quantum per leges pacis dabatur; verebatur tamen ut isti succederent, Teutonici militis animis à Gallo aversis, & quia recens sedatis internis Galliæ motibus parum pecuniæ militi alliciendo suppetebat.

Exautoratio militum tarde procedit.

§. 75. Inter hæc Ordines onera diuturnæ hospitationis acerbis querimoniis differebant, quorum tamen culpa penes tergiversationes ipsorum erat solutionem pecuniæ militaris eludentium, citra quam copiarum exautoratio suscipi non poterat. Istius pecuniæ dispensandæ liberam facultatem etsi Carolus Gustavus sibi semper diserte reservasset, Ordines tamen istum legibus circumscribere conabantur. Cum is in usum exautorationis hinc inde Assignationes quasdam distribuisset, accuratæ rationes, quo illæ expensæ forent, exigebantur. Quin jactabant aliqui se pecunias non Suecicis Ministris, sed ipsis militibus soluturos, quo hos tandem aliquando amoliantur; saltem dum solutio fit, Quæstores suos adjuncturos, qui cominus inspiciant, quantum pecuniæ singulæ legiones, singulique præfecti accipiant. Sed & illis præfectis, qui ante aliquot annos abdicata Reginæ militia sub Ordinum ditionibus consederant, aliquam portionem detrahere cupiebant, ni simul provinciæ ipsorum hospitiis, oppida præsidiis leventur. Ita Carolo Gustavo nihil supererat, quam ut cupitam quantumvis imminutionem legionum, & exautorationem differret. Inter alios Saxoniæ Elector ferre nolebat, pecuniam, quam in promtu esse significarat, à Suecis recenseri, velut ignominiæ sibi cederet verbis suis parum fidei adhiberi. Tum nec Lipsiam, nec Brunsvigam eandem conferre dignabatur, quod illa Suecico præsidio infessa, hæc extra Superiorem Saxoniam sita foret; cum tamen inter tractatus ea de re monendi locus fuisset. Nec minus per Inferiorem Saxoniam & Westphaliam assignationes vario obtentu rejiciebantur. Sed cum Carolus Gustavus Legatis Noribergæ præsentibus, & Principibus per literas demonstraret, ipsorum tergiversationibus non nisi fructus pacis intercipi, & quæ ab ipsis moveantur, iniqua aut inania esse; multi Ordinum, inprimis per Superiorem Germaniam tandem promissa bona fide explere instituunt, initio à Wurtenbergico Duce, & Ulma facto: ac promittebat Constantiensis Episcopus, se Catholicos Ordines ad paratam solutionem compulsurum. Unde Caroli Gustavi jussu à Duglassio complures legiones combinatæ, lubentibus tam ductoribus, quam gregariis. Eadem in Saxonia Inferiore parantem Kœnigsmarckium negata ab Ordinibus pecunia impediebat. Unde initio Maji mensis non nisi unica turma in Bremensi provincia exautorata fuit, cujus præfecto sexcenti unciales, inferioribus ductoribus pro rata, gregariorum singulis triginta tres unciales soluti, quo præmio illi plene sibi satisfactum testabantur.

Tandem ejus initium fit.

Capitulatio Osnabrugensis Noribergam pertrahitur.

§. 76. Circa id tempus perficiendæ Capitulationi Osnabrugensi jussu Reginæ Joannes Oxenstierna Osnabrugam reverterat, quo loco & istam pertractari Luneburgici juxta ac Ordines provinciales commodissimum putabant; & Cæsarei jam ante, ut ista negotiatio Noribergam pertraheretur, apud Christianum Ludovicum Luneburgicum Ducem institerant. Id quod & Episcopus summopere cupiebat, cui spes erat faventibus Cæsareis & Ordinibus ibi scopo suo potiundi. Qui & variis criminationibus Suecos Ordinibus suspectos reddere conabatur, velut quibus Noribergæ finem negotio imponere cordi haut sit, sed varii prætextus conquirantur tempori extrahendo. Ac dubio procul id agitari, ut refectum quiete militem proximo vere Poloniæ immittant. Et parum aberat, quin Ordines Westphaliæ in Conventum pertraxisset armis in Succos parandis, ni Brandeburgicus Elector istos conatus disturbasset causatus, tractatus Noribergæ bene succedere, & hunc congressum facile suspicionis quid excitare posse in fraudem quietis publicæ. Cujus autoritate & alii moti venire omiserunt. Quanquam autem Oxenstierna per Biœrnclovium apud Nassovium Comitem, qui adhuc Monasterii degebat, & ipsum Præsulem ageret, ut tractatio illa Osnabrugæ instauraretur; abnuebat tamen Præsul rationes scripto complexus. Jam se cum omnibus Actis Officialem suum Noribergam misisse, quo & ipse mox profecturus sit, ordinandis Ratisponensis Præsulatus rebus. Abiisse quoque Volmarum, qui mediatoris heic partes obierit. Ac spem esse interventu Ordinum rem brevi confectum iri; penes quos sit, ubi partes cedere nolint, controversiam pro autoritate decidere. Quibus rationibus ille, quicquid in contrarium objiceretur, immotus inhærebat. Idem & Ordines Noribergæ in suam sententiam pertraxerat, quibus per Officialem exposuerat; interventu Volmari præcipuis Capitulationis articulis jam absolutis in solo Consistorio negotium hæsisse, quod anno vicesimo quarto in usu haut fuerit. Quod cum absque Ordinum autoritate expediri nequeat, se super eo Noribergæ cum Luneburgicis Legatis transacturum, aut idem Ordinum decisioni subjecturum; ne tamen ideo sua restitutio differatur. Interim transacta executioni darentur, reliqua in præsenti statu manerent, quoad Noribergæ, aut alibi ista quoque expedita forent; modo ipse ante omnia in possessionem Episcopatus immittatur. Quæ ratio Ordinibus plausibilis visa amoliendo huic pacis obstaculo; eoque ad Luneburgicum Ducem scribunt; ne Episcopum, salvo suo jure, impediat, quo minus in possessionem Præsulatus perveniat; suisque heic Legatis injungat, ut si quid controversiarum supersit, amica transactione componant. Nam cum jam plerique Evangelici in sua restituti sint; acerbum isti esse, hujus capitulationis obtentu provincia sua carere. 1649.

Simul

1649. Simul ut Episcopus pedetentim administratorem provinciæ adprehenderet, ipsum jubent ratam partem satisfactionis militaris à provincialibus exigere; quem actum à Suecis haut impeditum iri crepebant. Quam occasionem avide arripiens Episcopus Ordines provinciales apud Cœnobium Oiffedam convocat. Eum conventum, cum facile possent, impedire Sueci nolebant, quod ex Instrumento Pacis pecuniæ corrogatio illis incumberet, qui restituendi forent. Ac provincialibus congregatis Legatus Suecicus protestationem tradi curabat, qua denuntiabat, se extra illam pecuniæ collationem haut permissurum, ut Episcopus ante perfectam Capitulationem vel minimum quid in rebus provinciæ disponat. Nec eo minus Episcopus hac occasione multos ex Ordinibus blando alloquio sibi conciliabat, cui & antea Collegium Canonicorum plane addictum erat, ut illis facile cum Episcopo conventurum videretur. Solam Osnabrugam ob dejectum Petriburgum acerrime idem oderat, quæ & ne ipsius libidini dederetur, à Suecis summopere contendebat. Ita diu agitata Capitulatio demum Noribergam rejecta est.

Tractatus Noribergæ tarde procedit.

§. 77. Noribergæ porro tractatus tarde procedebat, novis indies difficultatibus obortis, ac vacillantibus Ordinum consiliis, summo cum Caroli Gustavi tædio, qui ante hiemen in Sueciam trajicere ardebat; cui tamen imperfectum negotium abrumpere haut visum. Equidem multis Ordinum invitis executio pacis ad duces exercituum remissa fuerat, quod metuerent, ne militaribus viris pacem promovere parum cordi foret. Sed exitus id factum probabat, quod alias pax multis partibus, inprimis circa Amnestiam & Gravamina, nunquam aut tarde admodum effectui fuisset data. Et commodum valde Reginæ accidebat, quod solis Cæsareis, aut Ordinibus, nullo autem modo ipsi mora imputari posset, siquidem qualem eadem cupiebat, tuta, stabilis, atque honesta pax constitui deberet. Id quod & non pauci ex Ordinibus agnoscebant, qui etsi incumbens à milite onus impatienter ferrent, re tamen penitius perspecta, Reginæ destinata probabant ultro fassi, ni hoc modo res acta esset, mancam valde pacis executionem fuisse futuram. Circa quam cum inter Ordinum Legatos complures per dies agitatum fuisset, demum super restituendis ex lege Amnestiæ & Gravaminum catalogus texebatur, quo liquidi casus ab illiquidis secernebantur, quorum illi tres intra terminos citra moram restituendi sint; ob illiquidos autem, & difficiliores casus exautorationem militis haut differendam. Enimvero Sueci restitutionem plenam juxta Tabulas Pacis faciendam pertendebant, qua nondum peracta exercitus haut dissolvendus videbatur.

De restitutione ex lege Amnestiæ & Gravaminum.

De pecunia militari.

§. 78. Circa pecuniam militibus promissam huc demum descenderant Ordines, ut tres milliones, quorum pars antea per assignationes solvenda fuerat, præsenti pecunia expenderentur. Sed pro duobus millionibus quam Sueci exigebant cautionem, Ordines abnuebant, velut in Instrumento Pacis sat cautionis sit. Sed demonstrabat Carolus Gustavus ipsos Ordines causam præbuisse, ut Reginæ peculiaris cautio exposcenda sit, ac satis exemplo Franckendaliæ patere, quam parum securitatis in communi guarantia sit. Cæsarei hactenus assecurationem illam annuebant, ut Suecici Commissarii in urbe aliqua Germaniæ tantisper alerentur, quoad pecunia repræsentata foret. Sed Sueci eo haut contenti certi quid manibus tenere volebant: & quia Cæsarei Glogoviam loco cautionis pro Franckendalia obtulerant, Regina autem eo nomine sibi cautionis quid haut postulabat, visum Carolo Gustavo id oppidum tantisper, quoad militaris pecunia exsoluta foret, præsidio insessum detinere. Quod ut permitterent Cæsarei, nullo modo adduci poterant. Sed circa hoc negotium eo minus difficultatis fore sperabatur, quod plerique Ordinum spem fecissent, universam quinque millionum summam quamprimum solvendam, ut una vice militaribus oneribus defungerentur; ac circa id satagebant, quo & tenuiores Ordinum ratam suam expedire possent. Quo fine & universi Ordines Superioris Palatinatus ratam portionem in se recipiebant, quod Bavarus illam conferre abnueret, in Palatinatum autem Inferiorem eandem devolvi iniquum foret. 1649.

Volmari adventus negotio moræ nonnihil injicit. 1. Aug.

§. 79. Accessit inde Noribergam Isaacus Volmarus, cujus adventu, qui hactenus tractatibus adfuerat Blumenthalius inde facessebat. Non deerant qui suspicarentur, substituto in Blumenthalii locum Volmaro eandem nunc fabulam agi, qua quondam Hamburgi, dum prævium pactum expeditur, Lutzovio Curtius, huic Aurspergius surrogatus erat, quo nova tricarum, & morarum machina strueretur. Is Blumenthalii exemplo subdelegati partes agere fastidiens, uti Monasterii Comitis Nassovii collega fuerat, nunc quoque pari cum Piccolomineo dignatione, & mandato cum ipso Carolo Gustavo tractare volebat; id quod à Cæsare datum ipsi procuratorium præ se ferebat. Idem hactenus acta passim carpere, conventa convulsum ire, ac novam tractatui formam meditari; tum ante ipsius adventum designatum præliminare pactum improbare. Tanto magis Carolus Gustavus eum tractatu arcere cupiebat, saltem ne tam ampla cum potestate admitteretur. Unde ad Instrumentum Pacis proprovocabat, quo executionis conventio solis supremis belli ducibus reservatur: unde & nuperam Pragæ negotiationem per Deputatos duntaxat peractam, conventionemque à solis ducibus confirmatam. Istius continuatio cum præsens conventus sit, vitio sibi dari non posse, si nihil novari patiatur, & cum solo Piccolomineo tractare velit; Volmaro in parem gradum haut admisso; quod per Erskeinum, & Benedictum Oxenstiernam Cæsareo Secretario denuntiat. Piccolomineus contra postero die per Varenbulerum Wurtenbergicum Carolo Gustavo demonstrat: Nec Cæsarem, nec Reginam prohiberi, quo minus ducibus exercituum, quibus lege pacis executio est commissa, alios sive delegatos sive subdelegatos adjungant. Nam utique penes duces primas tractandi manere partes; nec executionem intra præfinitum tempus secutam, nec heic de sola exautoratione, & evacuatione agitari, sed talia admixta, quibus expediendis adhibendi sint Westphalicorum actorum periti. Cæsarem haut dubitasse cessionem Alsatiæ propria manu subscribere, quam & post Legati Ordinum ex Equestri fere aut Jureconsultorum Ordine subscripserint. Igitur sperare, Carolum Gustavum haut dubitaturum Cæsaris autoritate instructos ad subscriptionem admittere, ne mora tractatui injiciatur. Enimvero insistebat suæ sententiæ Carolus Gustavus, in Instrumento Pacis fundatæ, quo executio ducibus tribuitur. Hoc modo tractatus Pragæ cœptos, ubi super alimen-

tis

1649. tis præsidiorum conventum; reliqua quo minus ibidem absolverentur, restitutionem ex lege Amnestiæ & Gravaminum obstitisse, quæ & præsentem negotiationem remoretur. Equidem Ordines Mindæ, quo instigante haut obscurum, per Deputatos id egisse, ut tractatus id in oppidum, aut Monasterium, & Osnabrugam pertraherentur. Id se recusasse, quod super executione conventa mutare penes se non sit. Ac literis se Piccolominei confisum in has oras accessisse, spe per ipsius dexteritatem, ac prudentiam rem eo citius expediendi. Quod si Cæsari alia nunc mens sit, mature id sibi significandum fuisse, quo ipse hoc itinere supersedere potuerit, aliis à Regina plenipotentiariis tunc substituendis. Nunc postquam tres per menses cum nemine alio prȩterquam Piccolomineo tractarit, si Cæsarei modum agendi utique mutare velint creditum iri, ipsis non nisi moras nectere propositum. Id eo molestius esse, quod Volmarus actiones ipsius, Instrumento Pacis utique conformes, non solum Monasterii, & heic variis criminationibus vellicarit, sed & nunc negotio prope ad finem perducto magis de subscriptione, quam de novitatibus circa modum agendi, & personas tractantes dispiciendum sit. Quod si Piccolomineus necessitatem sibi adferre velit Volmarum velut plenipotentiarium ad tractatus admittendi, alios se in sui locum surrogaturum; aut si animadvertat, novas moras captari, alia sibi consilia capessenda esse. Addebat, haut parum suspicionis sibi injici nupera Volmari propositione, qua Ordines à conventis inter Cæsareos, Suecosque avertere velle videatur, & quod passim à Suecis variis modis pacem violatam per injuriam jactet. Cum igitur Volmarus animadverteret, Carolum Gustavum pari cum Piccolomineo dignatione ad tractatus ipsum admittere nolle, ne plane istis excluderetur, in Blumenthalii
2. Aug. locum demum surrogari se passus est.

Præliminaris evacuatio proponitur. §. 80. Jam restitutio ex lege Amnestiæ & Gravaminum alacrius, quam hactenus, succedere cœperat; ac super satisfactione militis, ejusque exautoratione, & deducendis præsidiis inter Cæsareos, ac Regios fere convenerat, pacti deli-
30. Jul. neatione Ordinibus communicata, & formula futuræ subscriptionis aptata. Haut eo minus tamen Cæsarei nuper proposuerant, de permutandis oppidis quibusdam à se & Bavaro insessis cum illis, quæ Suecorum præsidiis in Bohemia tenebantur.
A Suecis probatur. Eam Carolus Gustavus haut inutilem judicabat, etsi palam præ se ferret, parum emolumenti ex illa sibi sperari, nec eandem à se magnopere affectari. Nam non solum per longas moras penus ibi exhaustus erat, sed & grassans Pragæ pestilentia ita præsidiarios imminuerat, ut vix stationibus tuendis sufficerent. Unde ni brevi abducerentur, dilapsis ultro numeris cum dedecore ista loca deserenda erant. Contra in antecessum hinc inde deductis præsidiis Cæsar, ac Bavarus nonnullis locis magno suo cum emolumento diu possessis cedere tenebantur. Ea res cito transacta est, ut Suecis persuasum esset, subscriptione per dele-
31. Jun. gatos tantisper facta, de Palatini restitutione, ac Amnestiæ extensione mox conveniendum, quam huic pacto Sueci includere cupiebant. Sed moram injecit Volmari adventu mota difficultas, & quia Ordines quædam in ista conventione mutari volebant. Qua occasione & Cæsarei nonnulla monita circa eam formulam adferebant; cui & hoc præcipue inseri volebant, ut si forte unus vel alter ex Ordinibus ratam non contulisset, evacuatio illa præliminaris haut eo secius procederet. 1649.
Super quibus monitis Carolus Gustavus quidem 6. Aug.
mentem suam illis per Varenbulerum declarabat; sed quia eam conventionem non pro formula correctioni obnoxia, sed pro negotio plane confecto habebat, eadem ut subscriptione firmaretur acerrime instabat. Simul Deputati Suecici scripto 8. Aug.
Ordines monebant, ni sepositis lentis consultationibus ad subscriptionem brevi accedant, sibi necessitatem adferri ob anni tempestatem, & quotidianas querelas tam circa præsidia, quam legiones aliter disponendi. Qua ex re siquid incommodi proveniat, culpam penes illos fore, qui tam salutari negotio remoram attulerint. Addidit hoc Ab Ordinibus acceptatur. 11. Aug.
monitum calcar Ordinibus, ut subscriptionem statim decernerent, ac de ea Suecis per Varenbulerum significarent. Quæ ut sequenti die susciperetur, inde ad temperamentum circa Franckendaliam transiretur, cum ipso constituebatur.

§. 81. Enimvero quo minus subscriptio illa ita promte ut sperabatur succederet, inter alia à causa Palatina proveniebat. Nam Bavarici, à quibus ex isto pacto loca Palatinatus Inferioris restituenda erant, ante subscriptionem cum Electore Palatino super titulo & insignibus Archidapiferatus transigere cupiebant, quibus Palatinus hactenus utebatur, quoad alio officio Imperiali, ac titulo, insignibusque donatus esset; simul cessionem ejusdem in Superiorem Palatinatum manibus tenere cupiebant. Circa quod negotium proponebatur, ut Palatinus alio munere à Cæsare mactus Archidapiferatus titulo & insigni renuntiet, nec interim, si occasio detur, Archidapiferatus functionem exerceat, nisi Wilhelmina linea plane extincta. Tum ut Palatinus Inferiore Provincia obtenta juri in Superiorem renunciet, cessionis Instrumento tantisper apud Moguntinum deposito. Qua super re OExelius ad Electorem Bavarum properabat, paucos intra dies ipsius declarationem allaturus. Ægre ferebant eam rem Ordines; sed ne Augustæ, & Memmingæ liberationem sufflaminarent, decernebant, ut majoris securitatis gratia subscriptio à Cæsareis, Regiisque ac Ordinum Deputatis fieret; & ab utraque parte subscripta exempla apud Moguntinum Directorium deponerentur, ut tamen dies deducendorum præsidiorum, & mutua exemplorum traditio ad Bavarici Legati reditum differretur. Ea re à Bavaro probata, præliminare pactum ab 30. Aug.
ipsius Legato subscribitur; tum transactio cum Palatino & hujus cessio, (Winshemi tunc idem agebat,) apud Moguntinum deponitur.

Subscriptio Recessius differtur ob causam Palatinam

§. 82. Sed & Galli subscriptionem tantisper Galli renituntur.
differri postulabant, quoad super æquivalente, quod Franckendaliæ loco exigebant, sibi satisfieret. His demonstrabatur: Gravissimis de causis haut consultum visum hanc rem diutius prolatare. Eam subscriptionem ad peculiare Reginæ commodum, & securitatem pertinere, ac vi annexi reservati Gallis nihil decedere, quibus ut satisfiat, nulli operæ à se sit parcendum. Enimvero illi hisce haut adquiescere, & inprimis, qui nuper Monasterio adpulerat Grullardus fremere, apud Ordines subscriptionem impedire, quæque hi super pecuniarum solutione annuerant, subversum ire, velut paci aperte repugnantia. Qui & apud Magnum Gardium Comitem non sine verborum acerbitate protestabatur: ista fœderi adversari, nec eum agendi modum Monasterii & Osnabrugæ adhibitum. Quæ ne silentio probare videretur Carolus Gustavus, isti per Gardium

1649. dium denuntiat; Executionis tractatum ad agendi rationem apud Westphalicam negotiationem adhibitam ita presse hautquidquam alligatum; ac tam iniqua censura ab Regina actorum supersedendum, amicitiæ inter Regna fœderata servandę haut idonea. Tractationem susceptam ad Reginæ mandata quadrare, quam & ipsi facile adprobaturus sit; cæterum nemini præterea ad reddendas rationes se obnoxium, nec alienæ censuræ patientem. Hac subscriptione fœderatis nihil decedere, ac Reginam Galliæ commoda cordi habituram, prout id culto per tot annos fœdere dignum sit. Igitur rationibus locum det, ac importuno, præcipitique judicio supersedeat; nec dubitet, quin hoc Recessu subscripto Gallica postulata ex voto expedienda sint.

Cæsarei subscribere detrectant. §. 83. Gravius obstaculum adferebant Cæsarei, qui cum subscriptionem primo annuissent, mox mutata sententia Ordinibus conventionem ad subscriptionem offerentibus reponebant; sibi nondum cum Suecis plane convenisse, quod hi admittere abnuant clausulam, qua Cæsarei sibi cavere velint, ut ob moram circa solutionem pecuniæ ab Ordinibus factam restitutio locorum in Provinciis Cæsaris haut eo secius succedat: quam utique inserere sibi diserte injunctum. Postulabant igitur, ut cum de hac re ipsi ad Cæsarem retulerint, à quo intra vicesimum Augusti diem responsum expectent, subscriptionem eousque differant. Id responsi cum Carolus Gustavus è Deputatis Ordinum cognosceret, suspicabatur ista Cæsaris mandata à Volmaro eo fine obtenta, ut quæ ante ipsius adventum acta forent, subverteret, & omnia ex suo arbitrio disponendi occasionem nancisceretur. Eo magis quæsitam dilationem præfracte abnuere, simul ostendere; cum affectatæ istæ Cæsareorum tergiversationes haut parum solicitudinis sibi circa observandam Reginæ securitatem moveant, sibi necessum fore, ni hac ipsa die subscriptio fiat, copiis adhuc per Germaniam dispersis hiberna adsignare, ac jam deductas revocare, alioque modo rebus suis prospicere. Nam à Cæsareis desideratam clausulam illam ipsam esse, quæ tractatum Pragensem abruperit, quæ aliquoties heic proposita, à se semper rejecta sit, quam & expungendam demum omnes decreverint. Ea res Ordinibus haut mediocrem scrupulum injiciebat, ut statim per tria Imperii Collegia novas consultationes susciperent, & cum per Deputatos Piccolomineum frustra ad subscriptionem invitassent, tandem decernerent; se una cum Suecicis Plenipotentiariis subscripturos. Ad quem actum Imperii nomine obeundum ex Electoralibus Moguntinus ac Bavaricus, è Principalibus Bambergensis & Saxo-Altenburgicus, è Civitatibus Noribergicus, & Francofurtanus destinabantur. Ita subscriptio in ædibus Erskeini suscepta, ac promisere Ordines, se omnem lapidem moturos, ut Cæsarei quoque ad subscriptionem adducantur. Bavaricus dilationem petebat, quoad Collega ipsius OExelius Monachio reverteret. Quo regresso & ipse conventionem istam subscriptione sua firmabat.

Generalissimus acriter instat.

27. Aug.

Ordines subscribunt.

28. Aug.

30. Aug.

Cæsar conventionem illam improbat. §. 84. Decreverant Ordines eo ipso die Cæsareos per Deputatos ad subscribendum impellere, cum cursor ad Cæsarem missus redit, parum gratam ab hoc declarationem reportans. Is quippe cum super omnium ubique præsidiorum deductione nondum certi quid conclusum foret, in præliminarem illam, quam vocabant, evacuationem consentire abnuebat. Nam non nisi unum & alterum Circulum quibusdam Regiis præsidiis levari, cæterorum liberatione adhuc in incerto hærente, cum tamen omnibus Circulis onus pecuniæ militaris pariter incumbat, quos & pariter sublevatione frui æquum sit. Quin ipse Cæsar malebat oppidis, arcibusque Bohemiæ tantisper carere, quam incertis adhuc reliquis terminis easdem recuperare. Equidem initio isthanc conventionem propositam haut repudiasse, non tamen ea mente, ut à principali negotio disjungeretur. Eam declarationem Cæsarei Ordinum Legatis ad se evocatis pandunt, quam omissa subscriptione sibi sequi necessum sit. Ac semel iterumque instantes Ordines repellunt, capite se luituros, si adversus mandatum Cæsaris subscribere audeant. Nec ista Cæsarem proprio instinctu rescripsisse, sed quorundam Electorum & Principum precibus motum, quibus haut placeat, paucos in antecessum exterorum præsidiis liberari, ni omnes simul eo pacis fructu potiantur. Eadem declaratio Suecicis Deputatis à Volmaro, & Lindenspurio exponebatur. Qui statim reponebant; sibi à semel conventis discedere haut integrum esse. Id negotium ab ipsis Cæsareis propositum, Blumenthalii discessu à Volmaro probatum, ac Ordinibus commendatum, qui & idem subscriptione firmarint. Nec dubitabat Erskeinus Volmaro in os exprobrare, ipsius adventu non solum negotiationem valde retardatam, sed & plane jam hærere. Quo ipso huic tantopere bilem commoverat, ut is domum regressus statim lecto se committeret, ac complures dies publico abstineret. Sane quod plerique culpam morarum ipsi imputarent, odio publico idem laborabat, sic ut plebs urbana ad fores ipsius concursu facto importunis verbis pacem ab eo retardatam objiceret; & parum à vi facienda abesset, ni aliorum interventus consternatos sedasset. Unde præsidium à Magistratu urbis ipsi postulanti circumponebatur. Quin & Piccolomineus indignatus ferebatur, per ipsum, ac præpotentes in aula ministros sua acta convelli.

31. Aug.

Sueci Indignantur.

Volmarus ideo exosus est.

Diversa judicia de hac tergiversatione. §. 85. De hac Cæsareorum tergiversatione diversi diverse judicabant. Equidem illi vanitatis manifesti erant, qui è compacto à Cæsare, & Regina negotium extrahi ferebant, ut Ordinibus per diuturna hospitia enervatis Imperium inter se dividerent; id quod Danici Ministri Hamburgi publico mercatorum congressu spargere non verebantur. Alii jus esse Cæsari censebant, ne partem præsidiorum deduci patiatur, antequam super cæteris conventum fuerit, ne forte fraudis aliquid ea divisio habeat. Nec Suecicorum per Bohemiam præsidiorum conditio Cæsarem latebat, ut illis locis paulisper adhuc carere mallet, quam tanti momenti loca in Imperio è manibus amittere. Quidam culpam in Blumenthalii, & Volmari æmulationem rejiciebant, quorum hic ab isto per nimiam facilitatem peccata corrigere voluerit. Multis persuadebatur; per Saxonem, & Brandeburgicum Cæsarem à pacto isto averti, quod hi oppida sua isthac conventione comprehendi cuperent. Ejus rei indicium habebatur quod Consiliarii Brandeburgici in Marchia, cum Sueci non nihil pecuniæ exautorando militi postulassent, eam solvere abnuebant, velut de ea nil sibi mandatum foret; cum tamen nemo antea, ut miles dimitteretur, acrius institisset. Quicquid ejus sit, sane prætextum hoc vanum esse patebat, quod Cæsari, cum eas literas ad suos daret, jam de subscriptione Ordinum consensu facta, (inter quos utique & Saxonicus, & Brandeburgicus erat,)

1649. rat,) constaret. Cæterum nec inter Succos deerant, quibus hæc conventio parum probaretur. Temporariam eam esse, & ante impletas, quæ sub finem addebantur, conditiones obligatione carere. Periculosum valde esse, Reginam ex hac conventione copias suas exautorare, cum Cæsar etiam subscriptione facta ante impletas illas conditiones haut stringatur, quarum una deficiente tota conventio invalida sit; ac dubium esse, omnes ita exacte impletum iri. Enimvero Carolus Gustavus id pactum ob rationes supra dictas summopere utile, ac necessarium censebat. Unde ut Cæsareos quoque ad subscriptionem compelleret omni ope nitebatur. Quibus per Ordinum Deputatos denuntiabat; hautquaquam ab inita semel conventione se recessurum, nec ut in aliam formam eadem refingatur passurum. Si eam viam insistere pergant Cæsarei, sibi necessitatem adferri, ad alia consilia descendendi, ut Reginæ res in tuto collocet. Id cum Ordines ad Cęsareos deferrent, quod secretis eos mandatis instructos in subscriptionem consensuros jam crederent, hi denuo se excusabant; & acriter instantibus Ordinibus dilationem octo dierum postulabant, expediundo ad Cæsarem Cursori. In quam Ordines consentiebant; simul ut Carolus Gustavus eam probaret petebant.

Generalissimus illam urgere pergit.

Caroli Gustavi consultatio.

§. 86. Ea res cum maximi momenti foret, Carolus Gustavus Wrangelium, & Magnum Gardium Senatores Regni, aliosque Suecicos ministros in consilium vocat, & exposita præsentium rerum facie exquirit: Num Cæsareis subscriptionem detrectantibus ulterior dilatio indulgenda? An vero utique contendendum, ut conventio ab Ordinibus probata à Cæsareis pariter subscribatur, & post conventa executioni dentur? Et num hoc casu, ac destinatis eo melius obtinendis militis indigenæ deductio paulisper adhuc differenda sit; An vero, quod Regina jubet, idem miles quamprimum in Sueciam trajiciendus nullo alio respectu, ac summa rerum eventui futuræ tractationis committenda? Ubi omnes censebant, Cæsareos quęsita iterum dilatione rem extractum ire; nec salva Reginæ existimatione istis cedi posse, ni hactenus conventa in dubium vocare, & reliquis inter derelicta habitis arbitrio se istorum exponere velint. Rem insuper mali exempli, & semper metuendum fore, ne hodie placita cras retractentur. Unde Reginæ rebus tutissimum judicabatur, indigenam militem profectioni jam accinctum tantisper sistere; quod soluto exercitu nihil spei supersit, si nunc copiis integris, & Cæsari formidandis negotium confici non possit. Initio tamen in paucos duntaxat dies iter militum inhibere placebat, num Cæsarei forte sententiam mutare velint: mense Octobri sat spatii fore illos in Sueciam trajiciendi. Quod si præter spem prolatatis tractatibus miles præpediente hieme in Sueciam deduci nequeat, Ordines hiberna isti concedere haut abnuituros, nec id adeo onerosum fore, Germanicis legionibus exautoratis. Id consilium cum sederet, Ordinibus denuntiat Carolus Gustavus: se quidem postulatam à Cæsareis dilationem suo loco relinquere, ejusque fructus expectaturum; præsenti tamen rerum conditione permoveri, ob Reginæ securitatem non solum itineri accinctum, indigenam militem retinere, ac pro isto hiberna postulare, sed & alendis præsidiis contributiones & frumentum imperare; protestatus tamen, cum ejus rei culpa penes Reginam non sit, eandem velut paci adversam haut habitum iri. Sperare quoque, cum Ordines serio à se rem agi perspiciant, Cæsareis eo intensius incubituros, quo finis negotio imponatur. 1649.

Ordines hinc ostenso periculo, damnoque Germaniæ imminente per literas Cæsarem orant, velit suis injungere, ut conventionem subscribere summum ob moræ periculum non amplius differant. Et ipse Piccolomineus, ne fides a se interposita destitueretur, instabat. Ita tandem intra dictum octiduum de Cæsareo consensu adfertur, ac sequenti die à Cæsareis Deputatis Volmaro, & Lindenspurio subscriptio peragitur, Instrumentis pacti hinc inde traditis. Isthoc pacto haut modicum obtinuisse visus est Carolus Gustavus, quod Cæsar, Bavarusque præcipuis locis, quæ per Imperium insidebant, istius vi cedere teneretur; Palatinusque Elector Heidelbergam, & Inferiorem Palatinatum, excepta Franckendalia recuperaret; tum & Wurtenbergicus Dux, haut modicum rebus Suecicis in Superiore Germania fulcrum, suis arcibus potiretur, liberatis insuper prę sidio Augusta, Memminga, Lindavia, & Weissenburgo, cum munitissima arce Wiltzburgo; quibus quæ à Succis reddebantur, comparari haut poterant.

Ordines à Cæsare subscriptionem obtinent.
4 Sept.
10. Sept.
11. Sept.

§. 87. Subscriptione peracta à Supremis ducibus utrinque mandata emittuntur de conventis locis intra diem vicesimum, & vicesimum quintum *St. vet.* Septembris evacuandis; quæ mandata Carolus Gustavus cum Cæsareis, ac Bavaricis commutabat. Deducendis è Bohemia præsidiis Wittenbergius missus est. Oppidorum evacuandorum numero etsi Egra excepta foret, Cæsareis tamen impense instantibus annuebat Carolus Gustavus, ut & illa Cæsari redderetur, ea tamen lege; si reliquis locis præsidia deducta cognoverit, & ut cultus Evangelicus ibi liber permitteretur. Intra hunc effectum tunc præliminare illud pactum consistebat; super reliquis, de quibus sub finem mentio fit, nondum tunc conveniri poterat. Nam & designatio restituendorum ex lege Amnestiæ, & Gravaminum ægre expediebatur, & cæterorum locorum redditio in ancipiti adhuc hærebat. Circa quam non una difficultas movebatur ob castellum ad Warnemundam, quod Sueci catalogo evacuandorum expunxerant, tuendis ad oram Meclenburgicam portoriis; & quia iidem locis in Osnabrugensi Pręsulatu insessis cedere abnuebant, nisi capitulatione cum Episcopo perfecta. Sed & nondum comparebat diploma cessionis à Brandeburgico exhibendum, nec limitum rectio in expedito adhuc erat. Quin & Elector misso in Sueciam Ewaldo Kleistio nova quædam postulata movebat super cedendis, quæ ex Ulteriore Pomerania Reginæ attributa erant, aut ut Regina partem suam Pomeraniæ cum Præsulatibus in ejus vicem datis permutaret. Quæ Regina velut inania repudiabat, Pacis legibus inhærere certa, cui non tam redituum magnitudo, quam Regni securitas, & commoditas præ oculis erat. Sed & idem instabat, ut super regundis finibus Holmiæ conveniretur, aut saltem ut eidem negotio ibidem fundamenta ponerentur, præcipue circa definiendam litoris latitudinem, quam ultra sex pedes haut extendendam putabat. Ac satis adparebat Electorem vereri, ne cæteris rebus in Germania compositis plura Reginæ concedere necessum haberet, quam ad palatum sibi forent. Enimvero uti Regina malebat de limitibus Pomeraniæ clarius Tabulis Pacis expressum fuisse; ita postquam Legati amputandis moris rem laxioribus verbis.

Præliminaris evacuatio instituitur.

Reliqua capita indecisa manent.

1649. verbis designarant, negotium id in ipsa Pomerania inspecta locorum indole confici volebat. Ne tamen res in infinitum ab Electore extraheretur, aut jus Sueciæ cavillationibus deinceps eluderetur, decreverat non prius Colberga præsidium dimovere, quam super limitibus transactum foret. Sed & de oppidis Marchiæ initio dubii quid oriebatur; post tamen concedebat Regina, ut in communem restituendorum designationem redigerentur. Circa Halberstadiensem, & Mindensem Præsulatum, quod hactenus distulerat, Regina nunc concedebat, ut illi quantum ad justitiæ & redituum administrationem Electori traderentur. Cum tamen haut congrueret, Electorale Regimen Mindæ residere, quamdiu id oppidum præsidio Suecico tenebatur, ita rem temperari jubebat, ut istius sedes Petershagæ; aut alio loco statueretur. Quæ inter Electorem, & Mindam oppidum super jure præsidii controversia erat, eam usque ad tempus præsidii deducendi differri placebat.

Circa Franckendaliam temperamentum proponitur. 13. Sept. §. 88. Sed quo minus & super cæteris oppidis reddendis conveniretur, obstabat Franckendalia, circa quam ut temperamentum admitteret Elector Palatinus, Winsheimum, ubi is tunc agebat, ipse Carolus Gustavus excurrebat. Nam huc demum res redierat, quod Cæsarei negarent, ita brevi Hispaniæ regem adduci posse, ut præsidium eo oppido dimoveret. Et quia Cæsar, Ordinesque ad idem vi expugnandum operam conferre abnuebant, ac turbulento Galliæ statu nihil auxilii expectandum inde esset, copiis Gallicis è Germania alio abductis, solis Suecicis armis rem tentare, ac novum Reginæ hostem conciliare haut consultum erat. Cæterum quanquam mense Julio Cęsarei in cautionis vicem pro reddenda Franckendalia Glogoviam cum cognomine Principatu obtulerant, è Cameraci tamen obsidione soluto auctis animis id retractantes solum oppidum certo militum numero insidendum annuebant, idque ea lege, ne Palatinus Elector cautionis quid amplius exigeret. Et non parum arridebat ea res Carolo Gustavo, præsertim si oppido Principatus adderetur, quod illud in securitatem ultimi millionis simul retinere cuperet. Quam ob causam & ipse absoluto tractatu eo se conferre decreverat, omnibus necessariis istud ita instructurus, ut quantamlibet vim sustinere posset. Enimvero Regina nullam plane pro Franckendalia cautionem sibi stipulari, ne si ultro quidem offerretur, cupiebat; quod judicaret adversam partem novis ipsam difficultatibus hac ratione innexum ire, ac calumniandi ansam captare, velut ex alieno detrimento lucrum affectet. Unde Carolo Gustavo injungebat, pro solo Electore Palatino quantum posset contenderet, quem post tot exhausta mala, & ne Catholicorum in Germania potentia ista Domo imminuta nimium glisceret, sublevari æquum erat. Ac si utique temperamentum sit admittendum, ut Elector idoneo loco ditioni suæ propinquo tantisper potiretur, una cum reditibus alendo præsidio sufficientibus, ne id oppidum oneri cederet, aut ob defectum sumtuum ultro, deserendum foret.

Reginæ æquivalens suo nomine abnuit.

Palatinus Benfeldam petit. §. 89. Ut igitur Electori Palatino caveretur, primo Egra proponebatur. Sed quod illa post ademtum Superiorem Palatinatum ipsius ditionibus nimium disjuncta foret, Benfelda plerisque potior visa, utut de istius munitionibus disjiciendis legibus pacis cautum esset. In quam & Regina consentiebat, ea tamen conditione, ut Galli neque conjunctim cum Electore, neque soli isto loco potirentur; quod Argentoratenses, ac vicini Principes ne id fieret, ipsam rogaverant. Sed & ipse Elector eandem non repudiabat, sat duris tamen conditionibus, & quæ Ordinibus magni momenti videbantur; qui & apud Electorem instabant, ut super reddenda Franckendalia ad Hispaniæ Regem scriberet; quod ea brevissima via videatur rem expediendi. Enimvero is Instrumento Pacis, & Cæsaris promisso inhærere statuerat; ac ostendebat; se causam suam Caroli Gustavi fidei comisisse, ac confidere, uti fœderatis Regnis, & aliis Ordinibus, ita & sibi post acceptatam pacem ex lege Amnestiæ satisfactum iri. Nam anceps sibi videri, relicto Instrumento Pacis, & Cæsare novorum tractatuum dubio adhuc eventui res suas credere non sine Regum offensa. Antonium quippe Brunum Hispanicum Legatum intercedenti pro ejus oppidi restitutione Matri suæ tractatus proposuisse legibus pacis Westphalicæ parum quadrantes. Nunc vero non tractandi amplius, sed exequendi conventa locum esse. Ast Galli, cum de Benfelda agitari audirent, apud Carolum Gustavum ea de re acriter questi, ne id permittteret, contendebant, quod idem Galliæ maximo præjudicio cederet. Quin apud alios jactabant, Gallos malle tota sua prætensione super æquivalente pro Franckendalia exigendo desistere, quam consentire, ut Palatino Benfelda tradatur. Sed & Præsulatus Argentoratensis nomine apud Ordines protestationem interponebat Furstenbergius Comes. 4. Octob. Judicabat tamen Carolus Gustavus, quod Galli jam cum Ordinibus super detenta Franckendalia, quantum ipsorum interesset, transegissent, haut habere eosdem, quod jure obluctentur, eoque postulato Electoris omni modo velificari decreverat; qui & id agebat, ut oppidum istud cautionis in vicem Reginæ foret ob residua pecuniæ militaris, quæ à Superiore Circulo Rhenano propter afflictas Ordinum res ægerrime expediebatur.

Galli Hermansteinum sibi deposcunt. §. 90. Ast Galli, quorum securitatem retenta ab Hispanis Franckendalia tangebat, alium sibi locum, quamdiu ista ab Hispanis insideretur, deposcebant; quorum postulata Suecicus Dux ex fœdere fulcire tenebatur; qui tamen, ut Electori Palatino præcipue simul caveretur, volebat. Sed dum ipse ad Electorem Winsheimi abest, Gallici Legati Ordinibus tam acriter institerant, ut hi omisso Palatini emolumento consentirent, Hermansteinum sequestro Gallis tradendum. 14 Sept.

De eo convenitur. Ea conventis his verbis concepta erat: *Pro securitate S. Romani Imperii & Coronæ Galliæ dabitur pro temperamento Franckenthaliæ, & ut iste Locus Domino Electori Palatino tanto citius reddatur, Castrum Ehrenbreitstein, nomine Imperii & Coronæ Galliæ in sequestrum ad manus & custodiam Domini Electoris Moguntini, qui Capitaneum, Præsidiumque novum libere, prout ipsi videbitur saluti & securitati publicæ expedire, constituet & curabit, ut iidem Capitaneus & præsidiarii milites, præter juramentum sibi, tanquam Imperii Sequestro, præstandum, jurato promittant, se Ehrenbreitstein, si Franckenthalia intra tempus infra determinatum non restituatur vel recuperetur, Regi Christianissimo; Franckenthalia vero reddita aut recuperata Domino Electori Trevirensi, Ejusdemque Capitulo, secundum formam Instrumenti Pacis, sine ulla mora aut causa cognitione, non attentis ullis exceptionibus, à quocunque sub quocunque prætextu allegatis,*

1649. restituturos. Ut autem de tempore constet, quo Regi Christianissimo Castrum Ehrenbreitstein extradi debeat, erit illud unius anni, si Rex Catholicus in Neutralitatem cum Rege Christianissimo in Provinciis & Locis, sive aliis Coronæ Galliæ vel proprietario vel protectionis jure, vigore conclusæ Pacis, competentibus, consentiat, & eadem Neutralitatis concessio intra quinque menses Christianissimi Regis Gubernatoribus vel ministris Brisacensibus vel Philipsburgicis, notificetur. Computabitur autem tempus illud unius anni in eventum Neutralitatis à primo die factæ evacuationis Castri Ehrenbreitstein. Sin vero in Neutralitatem Rex Catholicus non consenserit, aut eadem intra præfinitum tempus notificata non fuerit, tempus Sequestrationis durabit usque ad diem primum Julii, Stylo novo, anni proxime sequentis. Quo tempore elapso statim & absque ulla mora Ehrenbreitstein ad manus Christianissimi Regis extradetur, illa conditione, ut id Castrum pro securitate sua & Imperii in statu, quo accipiet, tamdiu retineat, donec Franckenthalia Domino Electori Palatino fuerit restituta. Qua restitutione aut recuperatione quandocunque facta, statim cum omnibus Tormentis bellicis, pulvere, annona, armis, aliisque quibuscunque rebus & mobilibus Domino Electori Trevirensi & Ejusdem Capitulo, secundum formam Instrumenti Pacis, & juxta Inventarium desuper tempore traditionis conficiendum, bona fide & sine ulla exceptione reddet, præsidiumque absque noxa & mora deducet. Sacri Romani Imperii Electorum, Principum & Statuum Legati omnem operam impendent, ut Evacuatio Castri Ehrenbreitstein quam celerrime, & quidem ante primum Evacuationis Terminum, intra octiduum à die per Dominos Cæsareanos factæ subscriptionis hujus Recessus computandum præliminariter fiat, & ad memorati Domini Sequestri manus deponatur. Promittunt vicissim Regis Galliæ Plenipotentiarii simul & pari passu eodem die præliminariter evacuare, & Dominis suis restituere loca sequentia: Moguntiam; Germensheimium; Fridelsheim, Castrum; Alzis, Deidesheimium; Schomburg, Castrum; Erbacum, Castrum; Hohenwilam; Lesnick; Bingam; Neostadium; Oppenheim; Bacharacum; Magdeburgum; Lavingam; Hohendeckberg, Castrum; Saraponium; Civitatem, & universum Comitatum Mompelgartensem cum pertinentiis. Quod si vero Castrum Ehrenbreitstein Christianissimæ Regiæ Majestati tradatur, præsidium quadringentorum militum, comprehensis Capitaneis & Officialibus, eo constituetur, & non ultra: ad quorum sustentationem Imperii status singulis mensibus mille thaleros Imperiales, ex Electorali Rhenana Cassa, per manus Domini Electoris Moguntini solvendos, contribuent: Cætera vero, quæ vel ad annonæ vel Fortificationi necessaria, Militiæ item præsidiariæ sustentationem & stipendia, aliaque ejus generis requiruntur, Rex Christianissimus de suo, absque ullo Imperatoris & Statuum Imperii onere, suppeditabit. Scribent etiam Imperii Statuum Legati ad Galliæ Hispaniæque Reges, ut & ad Dominum Ducem Lotharingiæ, eosque decenter rogabunt & monebunt, ut nullo militari vel alio onere Imperium gravent, nec ab alio Statu, ex quocunque loco, quem tenent, contributiones exigant, nec in Terris, Regi Christianissimo per Pacem Monasteriensem & Osnabrugensem cessis, ejusdemque protectioni concreditis, & vicinorum Imperii Statuum, vel contra seipsos, vel status, quicquam hostilitatis tentent, Pacem & quietem publicam inviolabiliter observent. Si vero secus fiat, ægre non ferant, si Status, secundum Imperii, præsertim Executionis Constitutiones & dispositionem Instrumenti Pacis, se caritati omnium & singulorum, ut optime poterunt, consulant, & violatori cuicunque resistant. Quod ad alia loca attinet, quorum in Instrumento Pacis, ut pro securitate Imperii & Coronæ Galliæ diruantur, mentio est 1649 facta, relinquantur illa, ut & reliqua loca restituenda, dispositioni Instrumenti Pacis. Præstabit autem Rex Christianissimus vicissim, sine ulla mora & exceptione, illa omnia & singula accurate, ad quæ vigore Pacificationis Monasteriensis tenetur: In quorum omnium & singulorum fidem hanc Conventionem Domini Regis Galliæ Plenipotentiarii & Statuum Imperii Legati, ad hoc specialiter Deputati subscripserunt, & sigillis suis muniverunt. Actum Noribergæ 4. Octobr. 24. Septembr. Anno 1649.

De la Cour, de Vautorte; D'Avangour. Sebastian Wilhelm. Meel, Dn. Elect. Mogunt. Consil. Joh. Christ. Götzendörffer, Dn. Episc. Bamberg. Consil. Aug. Carpzovius D. Dn. Ducis Saxoniæ Altenburg. Legatus & designatus Cancellarius Coburgensis. Polycarpus Halland D. Legat. & Consil. Guelficus. Tobias Oelhafen de Schöllenbach D. Reip. Noriberg. Consil. & Deputatus. Joh. Jacob Frisch. D. Reip. Haibrun. Syndic. & Deputatus. Johann Geory Oexel D. Consil. Elect. Bavariæ. Wolfgang Conrad à Thumbshirn, Dn. Ducis Saxo-Altenburg. Legatus & Consiliarius Intimus. Joh. Balthasar Schneider, Syndicus Colmariensis, Oppidi S. Crucis Præfect. & decem Liberarum Civitatum Imperii Alsaticarum p. t. deputatus. Cæterum inita fuerat ea conventio Cæsareis consciis & consentientibus, qui temperamentum id probabant, & conceptam formulam correxerant, nonnullis additis: Simul per Furstenbergium Comitem Ordines impulerant, ut istam ederent. Eo minus dubii erat, quin à Cæsare eadem probanda foret.

Cæsarei eam conventionem probant.

§. 91. Circa exautorationem militum placebat Cæsareis peculiarem cum Suecicis Deputatis conventionem inire, edita peculiari designatione omnium legionum, quas vel dimittere, vel retinere vellent. Simul postulabant, ut cum missioni suarum legionum necessaria pecunia in promtu non sit, ea conventio secreta habeatur, ne inter dissolvendas à Cæsare legiones tumultus quid exoriatur. Id quod ob adductam rationem etiam Carolo Gustavo placebat. Unde in eam rem ab ipso, ac Piccolomineo subscripta conventio perficiebatur. Ea Cæsar promittebat, se non nisi sexaginta tres turmas equitum tuendis suis Provinciis retenturum, quater mille capitibus constantes. Centum novendecim turmas equestres jam dimissas. Reliquas terna die usque ad præfinitum numerum exautorandas. Nec minus exprimebantur, quæ à parte Reginæ mittendæ, quæ sub signis retinendæ essent. Ita cum & Ordines circa conferendam pecuniam promtiores se jam gererent, fructus pacis indies magis sentiri cœperunt, abductis ad oram maritimam legionibus indigena milite constantibus. E quibus Henricus Hornius cum legione Finnica equestri mense Augusto in patriam trajecerat. Reliquas iter ingressas cum negotiatio Norbergæ hærere videretur, Carolus Gustavus in vetera hospitia redire jusserat. Quæ tamen mox perfecta præliminari conventione itinere continuato sub finem Septembris naves conscendere cœperunt. In Superioribus Circulis legiones equestres Germanicæ passim sacramento solvebantur, acceptis trium mensium stipendiis alacres lætæque, insignemque in Reginam ac Regnum Sueciæ affectum testatæ. Nec minus per Inferiorem Saxoniam egregie procedebat exautoratio. Legiones vetere Vinariensi milite constantes initio missionem vix videbantur æquo animo digesturæ; mox acceptis trium mensium stipendiis nullo fremitu in diversa abibant. A præfectis apocha accipiebatur, qua omni

Negotiatio cum Cæsareis super exautoratione.

25. Sept.

Indigena miles in Sueciam reducitur.

4. Sept.

11. Sept.

Legiones Germanicæ exautorantur.

1649. omni actioni pro exhausta militia renuntiabant. Exautoratus porro à Suecis miles usque adeo belli pertaesus videbatur, ut nullus prope equitum in Gallicam militiam transire vellet, amplis licet stipendiis ostentatis; sed turmatim ad larem figendum hinc inde discederent. Pedes quoque praesidiis deductus missionem non sine importunitate flagitabat, longiorem militiam aversatus.

Miles ab ulteriore bello abhorret.

De temperamento circa Franckendaliam.

§. 92. Jam non spernendum initium implendis Pacis legibus factum erat; quo nomine ut laetitiam testaretur, simul imbuendis amicitiae sensu animis, Carolus Gustavus Electorem Palatinum, Piccolomineum, aliosque Principes, Ordinumque Legatos, & duces bellicos sumtuosissimo epulo exceperat. Haut parum tamen negotii adhuc facessebat circa Franckendaliam temperamentum. Circa quod cum Regina praetensioni suae renuntiasset, id supererat, ut Electori Palatino, & Gallis satisfieret. Quorum ille Glogoviam, quam Caesarei facile concessuri erant, velut suae ditioni nimium dissitam adspernatus, Benfeldam sibi deposcebat. Gallis autem Hermansteinum Ordines annuerant. Sed uti Benfeldam Palatino Galli invidebant, qui & hujus munimenta ut solo
7. Octob. aequarentur scripto Ordinibus exhibito acriter instabant; ita Caesarei ab Ordinibus super Hermansteino factam sponsionem probare abnuebant. Ita dum mutuo obsistunt Palatinus, ac Galli, utrorumque satisfactio haerebat, ita tamen ut praecipua circa Hermansteinum difficultas verteretur. Nam ut Benfelda tantisper Palatino certa lege traderetur, Caesarei consentiebant, modo Galli Hermansteinum deposcere absisterent. Galli contra profitebantur, se non amplius repugnaturos, quo minus Benfelda Palatinus potiatur, modo Caesar conventionem circa Hermansteinum sequestro deponendum adprobet. Caeterum tacite secum constituerant, omni plane actione ad aequivalens aliquod pro Franckendalia potius desistere, quam Palatino Benfeldam concedere. Sed quod Gallia tunc intestinis turbis agitaretur, parum ejus ratio habenda fuerat, ni causam eorum Carolus Gustavus fultum ivisset. Unde hunc aggressi Caesarei, postquam de consensu Caesaris circa Benfeldam exposuissent, ab ipso contendebant; ut quia Caesarem à ratihabenda de Hermansteino sponsione graves causae retraherent, ipse Gallos ad acceptandum aliud aequivalens permoveret, quo tandem aliquando huic negotio summa manus imponi queat. Carolus Gustavus uti quod de Benfelda offerebatur probabat; ita cum Gallos haut destituendos judicaret, Caesareis respondebat; non Palatino solum, sed & Gallis simul satisfaciendum, eoque fine factam ab Ordinibus conventionem circa Hermansteinum ab ipsis ratihabendam. Sed Caesarei defectum mandati excusantes, ut aliud aequivalens Gallis dispiceretur, postulabant; quo fine Heilbrunnam primo, inde Landaviam proponebant. Sed cum Carolus Gustavus à sententia sua non discederet, Caesarei Ordinum interventu istum expugnare tentant. Qui & per praecipuos è suo numero ad eum missos variis rationibus, ut ipsi hoc persuaderent, nitebantur. Sed is velut immotus reponebat: mirari se, ipsos Caesareorum suasu à se postulare Reginae, ac Gallis parum decora, post tam luculenta conjunctionis inter utrumque Regnum documenta. Falli qui sperent, se in hac causa à Gallis divelli posse; quin ansam inde arrepturum arctius Gallorum causam amplectendi, quo clarius adpareat id à Caesareis agi, ut tot per annos cultum foedus

Caesarei Sequestro Hermansteiniano resistunt.

De eo Caesarei apud Suecos agunt.

debilitetur. Ordines hoc modo repulsi, cum aliam viam non perspicerent belli mala penitus amoliendi, nec id negotium tanti judicarent, ut ideo infinitis se molestiis subjicerent, sequestro Hermansteinensi inhaerere constituebant. In quod tanto facilius Caesar consensurus sperabatur, velut arcem alienam spectans, & quo efficiebatur, ut propria oppida, Constantia, & Glogovia peti desinerent. Unde à Caesareis contendebant; cum spes non sit tractatus hosce absolvendi, ni Gallis satisfiat à Sueciae Regina haut deserendis, ut vel sequestrum statim ratum habeant, vel perscriptis in Aulam idoneis rationibus efficiant, ut idem quamprimum ibi probetur. Caesarei uti prius deficiente mandato abnuebant; ita in relationem ad Caesarem aegre consentiebant; quod huic prioribus literis spem fecissent, Suecos languidius Gallorum causam acturos, aut obstantes difficultates facile perrumpi posse. Ad extremum tamen pollicebantur, hoc de negotio ad Caesarem se perscripturos, si Galli statim in cessionem Benfeldae Palatino Electori faciendam consenserint. Quod cum Ordinum Deputati Carolo Gustavo exponerent, is statim demonstrabat; à Gallis postulari non posse, ut una cautione desistant, antequam de altera certi sint, eoque consensum de Benfelda differendum, quoad Caesaris ratihabitio allata sit: tunc sine dubio Gallos aequas conditiones haut abnuituros. Ordinibus tamen assiduo urgentibus, demum misso cursore ad Caesarem hoc super negotio referebant. 11. Oct.

Ordines contra apud Caesareos.

§. 93. Ne autem quoad à Caesare responsum adferretur, tempus frustra efflueret, Carolus Gustavus proponebat, ut articulus de restituendis ex lege Amnestiae & Gravaminum interea adornaretur, prout primariae conventioni foret inserendus. Contra Caesarei initio dubitabant, num ea de re aliquid amplius agendum sit; fingebantque Carolum Gustavum eidem articulo plane renuntiasse, ac pollicitum, omnia se probaturum, quae Ordinibus circa eundem placuissent. Unde se ista re missa solummodo negotium de exautoratione, & praesidiorum deductione absoluturos. Simul Ordinibus persuadere conati fuerant, ne & ipsi cum Suecicis Delegatis hac super re amplius agerent, sed ex arctiore exequendi modo, & decreto inter se dudum facto executionem susciperent. Contra ostendebat Carolus Gustavus; id negotium velut causam belli, & fundamentum pacis à Regina aliorum placito transcribi non posse, idque & rationi, & pacto praeliminari adversum, nec de eo negotio derelinquendo sibi in mentem unquam venisse, aut se illis, quae ex majore suffragiorum parte conclusa à Deputatis allata forent, adquiescere posse. Cum itaque Ordines perspicerent, hac via negotium ad finem perduci non posse, declarabant se super restitutione, ac reliquis negotiis transacturos. Ad quod & Caesarei demum paratos se ostendebant. In hac negotiatione Sueci, & Evangelici Varenbulero Wurtenbergico in vicem internuntii uti cupiebant; ab altera parte Krebsio Bavarico id muneris obituro. Sed cum Caesarei Varenbulerum velut suspectum rejicerent, de alio tractandi modo cogitandum erat. Unde placebat Carolo Gustavo totum Recessum designari, & caput de restitutione ex Instrumento Pacis eidem inseri; cujus exemplum Caesareis ac Ordinibus exhibendum foret, ut perspicerent, in quo demum summa rerum adhuc vertatur. Sed nec id Caesareis ad palatum erat; ac jactabat Volmarus, ejusmodi formulam, qua vel-

Caesareorum super restitutione inconstantia.

 lus

1649. lut judiciali sententia à Carolo Gustavo res decidenda sit, se haut admissuros. Cum tamen demonstraretur sub finem omnium tractatuum formulam instrumenti designari solere, ut liquido adpareat, quid controversiæ adhuc supersit; tandem & circa hoc adquiescebant. Internuntium porro eligebant Coloniensem Legatum, Furstenbergium Comitem, cujus operam præcipue ad temperandum restitutionis negotium in provinciis Cæsaris requisiverant, prout scripto iste demonstrabat. Cæterum quia Carolus Gustavus ex hactenus actis observarat, Cæsareos post Volmari cumprimis adventum sæpius quidem studium negotii ad finem deducendi præ se tulisse, ac varia media proposuisse, sed ubi in rem præsentem veniendum fuerat, negotiationem diverso obtentu declinasse: Furstenbergium quidem internuntium, etsi circa sacra eadem quæ Cæsarei Varenbulero objecerant, excipere posset, haut repudiabat. Sed ut super hoc agendi modo eo liquidius sibi constaret, placebat, ut Suecici Delegati ab ipsis Cæsareis super iis, quæ à Furstenbergico proposita erant, eorum mentem perci-

7. Nov. perent. Quod cum ab istis fieret, addita declaratione; si eadem ipsis mens sit, Carolum Gustavum hanc tractandi viam ingressurum; Cæsarei talia se Furstenbergio mandasse abnuebant, sed operam ipsius solo exautorationis, & evacuationis articulo circumscriptam. Id cum Sueci Furstenbergio exponerent, iste hac contumelia à Cæsareis sibi illata non parum offendebatur.

Formula Conventionis Principalis. §. 94. Carolus Gustavus etsi & ipse Cæsareorum lubricitate non parum tangeretur; ne tamen quid omitteret promovendo negotio inserviens, adornatam formulam Principalis Conventionis Moguntino Directorio exhiberi curat, utque ea quamprimum deliberationi subjiciatur, commendat.

8. Nov.

9. Nov. Quo moti Cæsarei & ipsi formulam suam exhibent, simul apud Suecicos Delegatos non solum præterita excusant, sed & ad persequendos tractatus paratos se ostendunt, denuo Furstenbergium internuntium etiam in negotio restitutionis offerentes. Carolus Gustavus inde accelerando huic negotio Ordinibus proponebat; ut dum Furstenbergius super restitutione in Cæsareis ditionibus agit, Gravamina Imperii ab ipsis cum Sue-

10. Nov. cicis Delegatis expediantur. Queis cum id probaretur, è Catholicorum numero Moguntinus, Bavaricus, Salisburgensis, Bambergensis, & Osnabrugensis, ex Evangelicorum classe Altenburgicus, Coburgicus, Brunsvicensis, Noribergicus, & Lindaviensis destinantur, qui si quid in formula conventionis principalis adhuc dubium sit, excerperent, ulteriori post disceptatione discutiendum.

Negotiatio inter Cæsareos & Suecicos super formula conventionis Principalis. 10. Nov. §. 95. Porro hinc inde per Furstenbergium tradita Principalis Conventionis formula compluribus congressibus ventilabatur. Ejus exordio Sueci de potestate agendi summis exercituum ducibus per Instrumentum Pacis, ac Cæsaris, & Reginæ mandatis collata, nec non de Ordinibus Imperii mentionem fecerant, quæ à Cæsareis omissa erat; quam nec Cæsarei complures per dies admittere volebant; contra Sueci id velut rationi ac communi usui congruum evitandæ nullitati pervincebant. In cæteris, quantum salva rei substantia fieri poterat, amore pacis multa remittebant, ac post plures hinc inde exhibitas formulas in unam tandem consentiebant, quæ à Suecicis

23. Nov. Deputatis, ac Furstenbergio subscribebatur.

Et præci- §. 69. Sed præcipua difficultas circa eos surgebat, qui in Cæsaris provinciis restituendi erant, 1649.

pue super restituenda in provinciis Cæsareis. quos prolixo Indice Sueci nominatim & in certas classes digestos conventioni inserere cupiebant. Id quod Cæsarei plane adspernati declarabant: Cæsarem ad quæ Instrumento Pacis teneatur revera præstiturum; sed ad certos dies, aut quorumvis postulata implenda adstringi nolle, quod horum quædam nondum ad liquidum deducta, quædam altioris indaginis sint, utique cognitionem aliquam causæ requirentia. Et hisce immoti inhærebant, quicquid Sueci contra tenderent; qui & demum, ne ad hoc velut vadum tractatus adhæresceret, consenserunt, ut ea de re in principali conventione omitteretur. Præsertim cum Cæsarei ostenderent, Cæsarem neminem in suis provinciis restituendum, qui jus suum ex Instrumento Pacis demonstrare potuerit, facto ipso liquido rejecisse. Quod si adhuc supersint, illos nomina sua apud Cæsarem profiteri, & jus suum docere par esse, haut sane plus à Cæsare exacturos, quam pacis legibus caveatur. Super tribuno Odowalskio, & quibusdam aliis, quos nominatim Amnestiæ includi Sueci postularant, Cæsarei declararabant; Cæsarem haut permissurum, ut huic, aut aliis, qui pacis capaces sint, molestia inferatur. Quam in rem Sueci per Furstenbergium formulam declarationis Cæsareis exhibebant, quam hi per omnia probabant, nisi quod, quæ Egram spectabant, expungebantur.

Controversia super Egra oppido. §. 97. Ei oppido Sueci jus pignoris reservare cupiebant, quod Cæsarei plane adspernabantur contendentes, id pari cum aliis Bohemici Regni urbibus conditione gaudere, quippe quod eodem contineatur, eoque pacis Instrumento prætermissum sit. Sueci contra ostendebant, Egram extra Bohemiæ fines in solo Imperii sitam olim liberam Imperii civitatem fuisse; sed à Ludovico Bavaro, quo tempore in bellum cum Friderico Austriaco gerendum graves sumtus faciendi erant, anno 1315. Joanni Regi Bohemiæ oppigneratam, salvo tamen jure reluendi pro eadem summa, quanta tunc data fuerat. Qui Rex promiserat, urbi jura à Cæsaribus adquisita salva fore, nec aliis Regni tributis eandem subjiciendam, Cameraque Bohemica exemtam per præfectum, aut judicem à se constitutum gubernandam. Unde & post oppignerationem usque ad annum 1514. in matriculam Imperii relatam, ratamque partem ad contributiones Imperii contulisse, à Bohemiæ legibus ac statutis, simul collectis ordinariis, & extraordinariis liberam, nec ad conventus Ordinum Regni, aut electiones & coronationes Regum evocari solitam. Quod si Bohemiæ Reges ab ista urbe pecuniæ quid postularint, id per Commissarios factum, & in vicem ultronei subsidii, quod urbs exsolverit excepta cautione, id privilegiis suis fraudi non fore. Quin in hunc usque diem à Cæsare oppidanis titulum dari; *Nobis & Imperio dilectis fideles.* Igitur aliam ejus sortem, quam reliquorum Bohemiæ oppidorum, nec nisi pignoris jus Cæsari in eandem competere; communi autem jure contractum pignoris dominium vel superioritatem non tribuere. Inprimis sacra quod attinet, ipsos Catholicos libro Dillingano agnoscere, jus reformandi ad oppignerationes non extendendum. Quod ejus diserta mentio in Instrumento Pacis facta non sit, id haut magis ipsi præjudicio esse, quam Palatino Sulzbacensi, & aliis omissis; in quorum gratiam articulo quinto cautum sit, *ut qui expresse non nominati vel expuncti sunt, propterea pro omissis vel exclusis non*

1649. *sis non habeantur.* Sed Cæsarei immoti ne *Attestatum* quidem eo nomine Suecis postulantibus exhibere volebant. Unde Carolus Gustavus rem hanc ad cognitionem Ordinum rejiciebat; quo Cæsarei certam spem concipiebant scopo suo potiundi, quod istos bello fessos ejus oppidi gratia pacis executionem haut remoraturos patebat.
2. Dec. Qui & istum rogabant, *Attestato* è Cancellaria Moguntina dato adquiesceret; cujus iste sensus erat; eam omissionem neque Cęsari Regique Bohemiæ neque oppido & districtui Egrano, multo minus Imperio fraudi fore, sed cuique sua jura salva reservari. Cęterum non id solum negotium, sed & sententia Ordinum circa restitutionem ex capite Amnestiæ, & Gravaminum lente admodum procedebat, Catholicis, queis per eam restitutionem aliquid decedebat, vario obtentu rem extrahentibus ut integer mensis November incassum elaberetur.

Cæsar sequestrum Hermansteinianum improbat. 23. Nov.

§. 98. Inter hæc missus in Aulam cursor literas referebat, quibus Cæsar Hermansteinum sequestro deponi plane abnuebat. Rationes addebantur; Instrumento Pacis ipsi neque ad restituendam Franckendaliam, neque ullum eo nomine propositum temperamentum necessitatem impositam; sed ultro se operam suam obtulisse maturando circa executionem pacis concluso. Nec circa procurandam Franckendaliæ restitutionem ulterius obligari, quam ut Cęsaream autoritatem apud Hispaniæ Regem interponat, præsertim postquam se frustra dehortante iste Rex pace exclusus fuerit. Qua in re Ordines quoque universi operam suam conjungere debeant, nec in se solum onus istud devolvere. Quę circa communem evictionem hinc inde promissa sint, ad præsentem casum haut quadrare, sed sibi & Ordinibus ante omnia sua restituenda, quo casu Rex Hispaniæ sponte id oppidum redditurus sit. Equidem ultro se consensisse, ut pro Franckendalia tantisper alius locus Regibus relinqueretur, sed quem ipsi suo jam præsidio obtinerent, & ea lege, ut si Reges eo non adquiescant, sua pollicitatione haut amplius teneatur. Unde mirum sibi visum, Ordines gratuito pollicito in debitum verso sequestrum superstruxisse, & de tanti momenti loco disponere ausos, qui neque in Regiorum, neque in ipsorum Ordinum potestate constitutus sit. Nec ferendum esse, Ordines, cum primum Legatis suis velut consilium de sequestro aliis fraudi non futurum proposuissent, post ipsis inconsultis super eodem pacto publico conclusisse, iisdemque dehortantibus subscripsisse, facto Gallis promisso se bona id fide impleturos etiam Cæsaris ratihabitione non secuta. Porro in ipso pacto sui mentionem non fieri ulterius, quam ut instrumento à suis plenipotentiariis subscribendo tangatur. Tum iterum de restituendis in antecessum paucis locis disponi, reliqua magni momenti ad Rhenum, & in Electorali Rhenano Circulo velut ex novo pacto Gallis relinqui se inscio & inconsulto. Nec hoc sequestro constituto Gallis lubidinem accessuram istis locis præsidia deducendi; quin potius ansam præberi arcem tam validam nanciscendi, cum in Gallorum arbitrio sit, neutralitatem illam, qua non secuta arx in ipsorum manus sit tradenda, eludere. Eam ubi semel invaserint, nunquam ab ipsis Trevirensi Electori restituendam. Forte ipsum Electorem, Capitulo suo nunc discordem, eandem Gallis in perpetuum addicturum. Denique executionem pacis nullo modo circa Franckendaliam, sed ad longe majores difficultates hærere; unde tanto ægrius Hispaniæ Regem ad eam reddendum permoveri, quod videat, etiam eadem restituta tranquillitatem Imperio non redituram. Igitur omisso eo sequestro propositis à se temperamentis adquiescerent; & potius reliquis expediendis operam darent. Electorem Palatinum longe facilius à Rege Hispaniæ Franckendaliam obtenturum, si decenti modo istum roget, quam si Ordines per id sequestrum ipsum cogere velle videantur. Gemina hisce Legatus Hispanicus Brunus Hagæ sermonibus jactaverat: si Belgæ Fœderati Regem super isto oppido restituendo requirant, facile ipsum istis gratificaturum. Sed cum iidem mox serio Bruni mentem explorarent, quod Elector Palatinus eam causam ipsis commendasset, ferebat is: Cæsarem suo Regi scripsisse, ne Franckendaliæ restitutionem festinaret, quod magis magisque deprehendat, quantopere Westphalica pace læsus sit. 1648.

Cæsar moræ culpam Coronis impingit.

§. 99. Istarum porro literarum exemplum Cæsar ad complures ex Ordinibus mittebat, addito; per Sequestrum id pleniæ exautorationi & oppidorum restitutioni haut consuli, nec idoneum id medium his miseriis eluctandi. Et Regios peculiaribus ejusmodi conventionibus nil aliud quærere, quam ut extracta plena pacis executione Germaniam penitus pessundent. Unde monebat Ordines, Legatis suis injungerent, ejusmodi conventionibus deinceps abstineant. Sed & Cæsar aliis literis ad Legatos suos moras circa restitutionem ex lege Amnestiæ & Gravaminum à se in Regios amoliri conabatur. Etiam ratihabito sequestro plenam pacis executionem haut fuisse secuturam; cum Sueci suis in os dixerint; ipsos nec unum militem exautoraturos, nec ullo amplius oppido præsidia deducturos, ni restituendis ex capite Amnestiæ & Gravaminum satisfactum sit. Enimvero se circa hanc omnia fecisse, & adhuc facturum, ad quæ per pacem, arctiorem exequendi modum, ac præliminarem conventionem teneatur; nec, si quæ intuitu propriarum provinciarum præstanda fuerint, omisisse. Quod si forte aliqui restituendi supersint, sane rationi & æquitati, juri gentium, ac sancitæ per pacem amicitiæ repugnare, ob pauculos quosdam se, universosque Ordines diutius premi, ac sub pacis specie gravius quam ipso bello exhauriri. Quin illorum; qui restituendi adhuc ferantur, vel causam Pace non fundari, vel factum controversum, necdum satis liquidum esse, aut istos in ipsa pacis tractatione repulsos. Unde Suecis haut fas esse, exautorationem & redditionem oppidorum velut liquidum debitum per illiquidas exceptiones protrahere; præsertim cum præliminari conventione diserte caveatur, ut omnes ejusmodi casus ab Ordinum Deputatis examinentur, liquidi trifariam distincti eodem cum exautoratione tempore expediantur, illiquidi intra tres à facta exautoratione menses decidantur. Id scriptum cum à Cæsare, ejusque Legatis passim sparsim spargeretur, Carolus Gustavus contrario scripto invidiam prolatatæ negotiationis in Cæsarem, ejusque Legatos revolvere consultum judicabat. Hoc ad Moguntinum Electorem directo demonstrabat; Restitutionem velut originem belli, & fundamentum pacis per placitum universis exequendi ordinem ante omnia præstandam fuisse. Præliminarem conventionem ab ipsis Cæsareis propositam, inde omissam; probatam, improbatam, promotam, impeditam, tandem magno cum temporis dispendio ratihabitam. Dehinc placitum agendi

Ei Carolus Gustavus occurrit.

1649. modum ob novas Cæsareorum objectiones mutatum. Mox Furstenbergio internuntii partes delatas, revocatas, circumscriptas, laxatas. Se contra, quantum salva rerum substantia licuerit, remisisse, etsi ut formulæ suæ insisteret, sat rationum haberet. Inprimis circa ditiones Cæsareas designationi restituendorum, & constituto certo termino renuntiasse, & circa Egram nudo attestato adquievisse. Ex his, & quæ circa Franckendaliam, & sequestrum Hermansteinianum hactenus acta sint, manifesto adparere, quis in culpa sit, quare finis tractatibus nondum imponi potuerit.

Ordinum sententia circa restituendos. 12. Nov. §. 100. Ast Ordinum Legati, postquam discrimen formulæ Cæsareæ & Suecicæ annotarant, Moguntinum, Bavaricum, Altenburgicum, & Brunsvicensem, cum Coloniensi, & Brandeburgico designant, qui excussis annotatis tres illas formulas in unam redigerent. 1. Dec. Quæ sat lente confecta, novæque denuo limæ subjecta, Carolo Gu- 14. Dec. stavo exhibebatur. Mox & Evangelici magno, & antea inusitato numero eundem adeunt, & Wesenbecio Brandeburgico verba faciente testantur; Evangelicos juxta & Catholicos consensu judicare, hac via commodissime restitutionem expediri posse; eoque petere, tandem absque ulteriore mora ad dimittendas copias, ac deducenda præsidia accedat, quod Ordines tam diuturno hospitiorum militarium onere plane fatiscant. Carolo Gustavo inusitatus accedentium numerus, & unanimis eorum consensus suspicionem injiciebat, velut ipsis placita obtrusum venirent, citra contradictionem sibi amplectenda. Respondit tamen; non vitio sibi datum iri, si tanti rem momenti curatius apud se expendat, & post paucos dies sententiam suam expromat. De cætero, si ipsorum declaratio legibus Pacis & æquitati conveniat, penes se nullam moram fore, quo minus plena pacis executio quamprimum fiat.

Ejus defectus. §. 101. Enimvero Carolus Gustavus scripto isto penitius excusso haut pauca reperiebat, quæ plane probari non possent. Inter quæ erat, quod Commissariis executioni perficiendæ destinatis circa quosvis casus cognoscendi facultas videbatur conferri; num restitutio utique locum habeat; velut eorum causa, quorum restitutioni jam ab Ordinibus certa dies dicta erat, istorum arbitrio denuo subjicienda foret. Hoc obtentu quippe ne plurimi bonis suis in perpetuum arcerentur, haut frustra metuebat. Sed nec *Articulo V. §. 12. Vers. Hoc tamen non obstante*, congruere videbatur, quod Bavaro in Superiore Palatinatu jus circa sacra tribueretur, subditis sola conscientiæ libertate relicta; cum ea Provincia adhuc Anno vicesimo-sexto sacrorum suorum usu gavisa foret. Tangebatur quoque controversia de civitatibus mixtæ Religionis, Instrumento Pacis omissa, ubi pro fundamento restitutionis solum factum possessionis constitutum erat. Denique & id postulabat Carolus Gustavus, ut ne cui titulum ditionis à se restitutæ deinceps gerere liceret; quod Franciscus Wilhelmus vocabulum Verdensis Episcopi deponere nollet, antequam Pontifex Ro- Super quibus cum Evangelicis transigitur. manus consensisset. Eam ob causam inter Deputatos Suecicos, & Evangelicos Ordines congressu habito monita ista discussa sunt. Ac circa primum quidem concedebat Carolus Gustavus, ut verba 18. Dec. laxius posita ad dispositionem Instrumenti Pacis aptarentur. Circa subditos Palatinatus Superioris Bavarici Osnabrugæ transactum ferebant, Altenburgico, & Coburgensi adstipulantibus, etsi cæteri id se ignorare ferrent. Unde demum placuit, id negotium plane conventione excludere, ne cui præjudicium adferretur, ac ad proxima comitia idem rejicere. Porro circa mixtas civitates controversiam Ordines primo casu decidendam statuebant, præjudicio ad singulas applicando. Denique ut circa titulos omittendos insereretur, Evangelici annuebant. Ita super certa formula inter Suecos Ordinesque Evangelicos conventum est, cui insistere hi decreverunt; in quam ut & Catholici consentirent, operam daturi erant, quo tandem aliquando huic negotio colophon imponeretur. 1649.

§. 102. Contra Cæsarei cum Catholicis Ordinibus conceptæ semel formulæ mordicus inhærebant, qui & evocatis ad se Ordinum Deputatis demonstrabant: eandem utique ratam esse debere; quippe cum per conventionem præliminarem Ordinibus potestas decidendi competat. Catholici priori formulæ mordicus inhærent. 18. Dec. Nova Suecorum monita Evangelicis proposita separationis speciem habere; cui eo minus locum concedere debeant, quod Cæsar haut alia lege in præliminarem conventionem consenserit, quam ne quid novi à Regiis moveretur. Ex ipsa quoque præliminari conventione patere, ne Cæsaris quidem decreta adversus Deputatorum decisiones valitura. Unde nec Suecis censuram ejusmodi indulgendam, qui hoc obtentu Ordinibus ulterius milite suo incumbant. In hanc sententiam Catholici statim pedibus discedebant; Evangelicis contra censentibus, cum Suecis super hisce monitis tractandum esse; cum nulla alia via sit hoc negotium expediendi. Id quod Catholici tunc abnuebant, & Cæsarei Evangelicos acri hortatu stimulabant, ut unanimes cum Catholicis Caroli Gustavi monitis sese opponerent. Evangelici mox eo ipso die consultatione inter se habita ad Suecicos Deputatos accedunt, consilium eorum exquisituri, quomodo demum ex his difficultatibus eluctandum sit, rogantes, ut Carolus Gustavus istas controversias, totumque restitutionis negotium Ordinum Deputatis velut per compromissum deferre velit, qui facile inter se transacturi sint. Evangelici cum Suecis hac de re agunt. Quæ restent controversias exigui esse momenti, nec bello digna. Verbo Evangelicorum commoda jactari, sed qui interim hospitiorum onere pessum eant. Utut Catholici Evangelicis separatis metuendi non sint; novum tamen bellum surrecturum, & oppressioni Evangelicorum cessurum. Contra Suecici Deputati ostendebant: Hæc si ineatur ratio, Evangelicos mox clamaturos, se post consumtam omnem operam à Catholicis plus haut potuisse obtinere; diutius oneri ferendo se impares; nec resumto bello incumbentibus malis eluctari posse; unde optimum esse adversæ parti nonnihil concedere. Addebatur; si controversiæ tanti non sint, ut ob eas bellum suscipiatur, ne Catholicos quidem arma ideo arrepturos; eoque haut ægre aliquid remissuros. Unde minus decorum fore Reginæ, si circa hæc leges sibi ab adversa parte præscribi patiatur. Si quæ ad misericordiam movendam jactantur, promiscue locum habere debeant, etiam Pragensem pacem fuisse amplectendam; nec disparem nunc rerum faciem esse. Si Evangelici velint, militem ipsorum ditionibus deductum mox Catholicorum terris immittendum. Mirum videri, Cæsarem, & Catholicos denuo tantum morositatis ostendere. Sane Suecos in Evangelicorum gratiam hactenus omnia fere remisisse: pauca quæ restent monita æquitate ac legibus Pacis subniti. Ea si præfracte repu-

1649. repudient Cæsarei, indicio esse, de bello ipsos magis, quam exequenda pace cogitare; quibus tamen quæ causa tantos spiritus excitet haut adpareat. Cæterum quia manifestum sit, istos machinationibus suis fundamenta pacis subrutum ire; id si Evangelici æquo animo ferre velint, sane privatas Reginæ rationes, & securitatem Carolo Gustavo curæ fore, qui ne unicum quidem militem exautoraturus sit. Suecos oppressorum Evangelicorum causam ab initio velut divino instinctu suscepisse, quæ tanto cum labore, ac sanguine hucusque deducta sit. Eam in ipso velut portu evertere turpe fore. Sinistras adversæ partis criminationes eo minoris à se fieri, quod talia audire etiam ab Evangelicis, si solos Cassellanos excipias, adsueverint. Sibi potius summam rerum ac posteritatem, quam præsentia & privata unius vel alterius commoda respici. Si Evangelici negotio executionis concordi studio incubuissent, aut adhuc Suecorum consilia sequi velint, omnia brevi ex voto confectum iri. Mox cum Cellensis Legatus Otto Manderodius cum Suecicis Delegatis ad Carolum Gustavum accederet ad ejus sententiam cognoscendam, hic acres super Evangelicis querimonias movebat. Hos in causa, ex qua salus ipsorum pendeat, Reginæ ac sibi invicem discordes intempestivo metu agitari, ut malint omnia Catholicis concedere, quam junctis cum Suecia consiliis res suas stabilire. Maximæ molis fuisse, pacem tanto cum Evangelicòrum emolumento concludere; apud quorum tamen plerosque exigua grati animi documenta deprehendantur. Catholicis refractariis, aut ambiguis circa edita monita ne latum digitum se cessurum. Qui immane quantum fallantur, si putent, huc se redactum, ut sibi ab ipsis leges præscribi queant, quia oppida quædam restituerit, & legiones nonnullas exautoraverit. Etsi fateatur se nimia credulitate peccasse, dum sibi persuaserit, ab altera parte pari candore actum iri. Ad quæ Otto excipiebat; quæ restent controversias bello haut dignas, & Suecos mutata jam rerum facie haut pares armorum successus uti hactenus polliceri sibi posse. Cæterum & Catholicos serio pacem affectare, nec Evangelicis bello consuli. Carolus Gustavus contra; se presse Pacis leges sequi, per quas restitutio læsorum exautorationem præcedere debeat. Neque Deputatis tantam potestatem tribui posse, ut Suecis haut integrum esse debeat monere, quæ primariam causam belli, ipsorumque securitatem spectent. Sed cum Otto innueret; Ordinibus curæ fore, ut pace conventa executioni dentur, modo ipse interim militem dimittat, & præsidia oppidis deducat: Carolus Gustavus paulo commotior; si id agitur, inquit, ut Regina exarmata Pacis leges eludantur, sibi decretum ne unicum quidem militem amplius exautorare, aut oppidum reddere, nisi restitutione examussim impleta. Quin potius legiones suppleturum, & in unum contracturum, præsertim cum Lotharingus cum exercitu intra Germaniæ fines subsistat, & Woldemarus Comes per Westphaliam vagari pergat. Si Evangelici causam suam per socordiam, timiditatem, & credulitatem perdant, sibi saltem illa cordi fore, quæ ex re ac securitate Reginæ sint.

Evangelici cum Catholicis frustra agunt.

§ 103. Evangelici Ordines, cum Suecicum Principem sententia sua dimoveri non posse cernerent, à Catholicis petebant; amore pacis monita istius excuterent, atque expedirent. Ea si non neglecta fuerint, se eundem permoturos, ut Deputatorum conclusioni adquiescat, ac quod superest militum plane exautoret. Nam uti velut pro Imperio adigi non possit, ut monitis suis desistat; ita si minus rigide cum ipso agatur, tractabilem fore. Ast Catholici jactare; haut præsentius medium esse incumbentibus malis eluctandi, quam si unanimes Carolum Gustavum ad suscipiendam exautorationem urgeant, allata ratione; Ordinibus super executione inter se convenire, & quæ restent tanti non esse. Evangelicos fidem habere Catholicis, omnia executioni fideliter mandanda. Ad extremum tamen ostendebant, se hac de re cum reliquis Catholicis consultaturos. Rogabant inde Cæsareos delegatos Evangelici, Catholicos ad excutienda secum Evangelicorum monita permoveant; quod illi ab initio abnuebant causati, Cæsaris existimationem in eo verti; ac cum ante quatuordecim dies Cæsari jam scripserint, Deputatorum formulam firmam persistere, sibi haut decorum eidem evertendæ nunc operam sumere. Ad extremum tamen Evangelicorum precibus expugnati receperunt, se cum Catholicis Ordinibus ea de re collocuturos. 1649. 31 Dec.

Reliqua nondum expedita sunt.

§. 104. Ita super restitutione ad exitum usque anni satagebatur, reliquis negotiis fere sepositis, ne simul tractata sibi invicem obstaculo forent. Equidem Carolus Gustavus, ut Ordines serio à se conclusionem hujus tractatus quæri sentirent, super reddendis oppidis cum Piccolomineo absolvere decreverat; de qua & formulam Cæsarei sub exitum anni exhibebant. Sed quia maximi momenti oppida intra primam diem collata erant, eadem post refingebatur. De satisfactione militari declaraverant quidem Ordines, se quartum & quintum millionem ante tertiam exautorationis diem repræsentaturos; haut eo minus tamen certa conventione opus erat ob notoriam quorundam Ordinum paupertatem, in Superiore cumprimis Circulo Rhenano; qui vel per alios Ordines sublevandi erant, vel eorum nomine cautio præstanda. Qua de re tanto magis cogitandum erat, quod tres priores milliones non sufficerent, ut militi prout è re ac dignitate Reginæ erat satisfieri, ipsiusque favor in Sueciam pignerari posset, ære insuper alieno per Germaniam belli causa contracto, variisque multorum militia solutorum prætensionibus, aliisque necessariis erogationibus ingentem pecuniæ vim absorbentibus; Landgraviæ insuper rata sua parte condonata

Conditio tractatuum Noribergensium sub finem anni.

§. 105. Sic igitur in ancipiti erant sub exitum anni tractatus Noribergenses, quibus remoram injecerat temperamentum circa Franckendaliam; & quas tricas restitutioni ex lege Amnestiæ & & Gravaminum Cæsar, & Catholici subinde injecerant, qui verbis quidem eam pollicebantur, sed ubi in rem præsentem veniendum erat, eidem ob se favorem in sua sacra subtraxerant, negato restituendis debito auxilio. Multi restituendorum superflua probatione onerabantur, quod bona ipsorum non aliam ob causam publicata fuerint, quam ob militiam Suecicam. Aliquando si restituendus decretum obtinendis suis bonis obtinuisset, id statim contrario decreto tollebatur; aut molestis ambagibus involvebatur. Aliquando Præfecti Circulorum ad solum restituentis petitum ab executione facienda excludebantur, secus ac pacis legibus cautum erat. Quidam Commissariorum executioni destinatorum, postquam haut parum temporis circa cognitionem causæ prodegerant, ad extremum extrahendæ executioni rem ad Principes suos rejecerant. Alicubi plurium Commissa-

1649. missariorum concursus rem turbaverat. Quidam Catholicorum subtili cavillatione, alii vi, ac armis executionem eludebant. Alii reservationibus sibi in posterum cavere volebant, quas tamen omnes Instrumentum pacis inanes declaraverat; simul titulum restitutorum bonorum deinceps quoque usurpabant, aut necessaria acta & documenta detinebant. Hæ porro, & aliæ pacis violationes, ac tergiversationes tanto audacius exercebantur, quod omnes impune istas tulissent, ac nullibi executio sumtibus refractarii detentoris facta esset, quod tamen arctiore illo exequendi modo Ordines caverant. Quin & aliqui restituendi, qui super injusta rerum suarum detentione Noribergam quæstum venerant, minis protelabantur. Has ob causas velut in præcipitio positi videbantur isti tractatus; ac multi novum potius bellum quam plenam pacis executionem suspicabantur. Sane indictum jam istud videbatur, si Catholici proposito suo inhærentes Suecorum monita repudiare pergerent.

Rerum Suecicarum conditio.

§. 106. Hac rerum facie multi Suecorum rebus haut optime augurabantur, si Cæsar denuo in arma prorumperet. Hic quippe, atque Bavarus præcipua sua oppida recuperaverant; miles indigena in Succiam remissus, legiones Germanicæ præstantissimæ exautoratæ: per hiemem è Suecia nihil suppetiarum accedere poterat: Germaniæ Ordines exhausti, ac minore indies in res Suecicas affectu. Unde suadebant: Reginæ amputandas Noribergæ ambages, nec omnia ad unguem exigenda. Cæsarem enim cum videat Ordines Suecis parum placatos, adversus hos commiserationem testari, acta sua tueri, literis Noribergam & alio scriptis de servanda, & exequenda pace ample polliceri; culpam morarum in Suecos devolvere, velut qui nil aliud quærant, quam ut Germania medullitus enervetur, Cæsarque invitus ad nova bella pertrahatur. Sed & constabat, id Romæ præcipue agitari, quomodo pax Germanica iterum everti queat, septendecim Cardinalium conventu in eam rem constituto.

Caroli Gustavi providentia.

§. 107. Ista tamen Carolum Gustavum hautquidquam terrebant, qui simul rei militaris curam habuerat, ac moderata agendi ratione ansam abrumpendi tractatus declinaverat; id cumprimis curans, ut præcipua, quæ Suecorum præsidiis detinebantur, oppida necessario adparatu in omnem eventum instructa forent. Equidem dimiserat iste partem legionum; sed plures Cæsar; Bavarus autem penitus se armis exuerat. Unde judicabat, Cæsarem absque eo socio aleam novi belli haut temere subiturum. Et facile videbatur illatum bellum tantisper propulsari posse, quoad exercitus instauraretur. Tum ita exhaustus erat tractus maritimus, ut Cæsareus exercitus heic subsistere nulla ratione posset. Enimvero quem Catholicorum pervicacia, ac minæ non movebant, demum miseriæ Evangelicorum per diuturnas hospitationes oppressorum, simul jussa Reginæ flectebant, ut nonnihil admittere statueret. Hæc quippe monuerat, ne ob privatorum emolumenta, aut gravamina, quæ ad tranquillitatem publicam parum facerent, conclusionem remoretur; utque id potissimum respiciat, quo sibi salva dignitate, & securitate arma demum ponere detur, militumque præmiis idonee caveatur. Unde quamprimum ad conclusionem accedere decreverat, etsi satis previderet, hac festinatione nonnulla transmittenda fore, quæ in posterum Evangelicis fraudi esse queant. Ut tamen Regina omnibus excusata foret, deque ejus mente posteritati constaret, & quod publicum magis bonum & securitatem, quam privatum emolumentum quæsiverit; placebat, nonnullis Ordinum quoque suadentibus, protestationem scripto concipere; quæ tamen præmenda erat, quoad adpareret, num promissæ executiones intra tres menses repræsentandæ sint. Id enim ni factum foret, extremo demum termino, & exercitu plane dissolutus eam publicare instituit, è rerum tunc facie temperandam. Sed & monebat Regina, ne ob tractatus Polonicos exautorationem militum extraheret. Nam utcunque isti succedant, consultissimnm fore, rebus Germaniæ compositis, domi inque Livonia, ac Pomerania militiam ita firmare, ut Polonis ostendere queat, se bello juxta ac paci paratam esse.

Is jussu Reginæ nonnihil remittere constituit.

1649. §. 108. Sub finem anni motæ per Westphaliam sub Woldemaro Comite Cęsareorum copiæ scrupuli nonnihil Carolo Gustavo injiciebant. De quo cum hic per Erskeinum Cæsareos Deputatos compellaret, hi ignorare id ferebant; ad Hatzfeldium tamen scripturos; ita rem disponeret, ut Suecis omnis suspicionum causa adimatur. Post cum certiora de isto motu afferrentur, Piccolomineus exposcenti causam Carolo Gustavo respondebat; copias ideo contractas, quod Neoburgici subditi alimenta militi Cæsareo negarint. Tum & Capitulum Trevirense adversus conatus Gallorum auxilium implorasse, unde per Woldemarum Comitem ducentos equites in Trevirensem urbem deductos; reliquas copias circa Hammersteinam tendere. Curaturum tamen se ut omnis suspicandi causa cesset. Cæterum quanquam Noribergæ tractatio adhuc lente procederet, miles tamen indigena toto autumno ad oram maritimam dimittebatur, qui novendecim fere millibus equitum peditumque constabat. Ejus duæ tertiæ partes ante finem anni in Sueciam trajectæ; reliquis ingruente gelu per totam hiemem in Germania morandum erat. Germanicarum legionum equestrium nonnullæ quoque sacramento solutæ. Pedestres legiones in paucas redactæ, superfluis ductoribus dimissis. Enimvero quod Regina decem millia selectorum peditum Germanicorum sub signis retinere cupiebat, id parum succedebat. Nam veterani pedites belli pertæsi stipendia diutius facere abnuebant, inprimis quod spargeretur, in Sueciam, & Livoniam ipsos abducendos. Jactabatur tot annorum militia, finis belli, exhaustus labor, debilitata corpora. Sed cum inviti compellerentur, in seditionem non uno loco eruptum. Qui Sueinfurti tendebant expulsis præfectis missionem, stipendium confestim flagitabant. Qui tamen per Wrangelii præsentiam non solum priori obsequio restituebantur; sed & autores seditionis à reliquis traditi supplicio afficiebantur, cæteris denuo in Reginæ verba adactis. Nec eo minus cum oram maritimam versus deducerentur, plerique deserebant. Sic & qui Neumarco excedebant, cum præfecti sacramento solverentur, nec ipsi longius progredi volebant, missionem & stipendia flagitantes. Queis à legione Suecica circumdatis adempta arma, & quatuordecim forte ductis laquei supplicium indictum; intercessione tamen Noribergensium civium demum citra stipendium, ac legitimæ missionis testimonium dissolvebantur. Qui Uberlingæ, Langenargæ, & Meinaviæ præsidium agitarant, itidem seditionem induebant, è quibus autores octodecim comprehensi, quorum

Cæsarei in Westphalia se movent.

Miles indigena in Sueciam reducitur.

Pedites Germani seditionem movent.

1649. rum septem laqueo necati, reliqui virgis cæsi abigebantur. Copyæ quoque legio, quæ Egram insederat, in itinere fere dilabebatur, ut non nisi centum sexaginta superessent. Prætoria tamen Reginæ legio pedestris mille nongentorum capitum, partim Rigam, partim Holmiam abducebatur. Id porro curabat Carolus Gustavus, ut Cæsari sociisque, si forte pacem abrumpendi libido subiret, par esse posset. Quanquam & Cęsar, cum intra ditiones suas exercitum absque ruina provincialium diutius sustentare non daretur, plus militum, quam Regina exautoraverat, Bavarico exercitu plane soluto.

Carolus Gustavus Princeps hæreditarius Sueciæ declaratur.

§. 109. Dum Carolus Gustavus hoc modo in Germania nititur, ut Regina solidam ex tam diuturno bello lauream deportaret, ipsa vicissim in Conventu Ordinum Regni, qui mense Februario Holmiæ habebatur, summo studio id agebat, ut iste Princeps Sueciæ hæreditarius, ipsique successor designaretur. Jam superiore Conventu apud Reginam institerant Ordines ut matrimonio eidem juncta familiam Regiam stabiliret, à quo se haut alienam ostenderat pollicita, se nemini alteri præter ipsum nupturam, etsi de tempore nondum secum decreverit. Revera tamen jam tum secreto sententia stabat, matrimonii jugum non subire. Et cum iste antequam in Germaniam abiret, coram apud Reginam ipsius nuptias ambiisset, super affectu suo in eundem multis testata spem connubii abjicere jusserat: cæterum Regno Sueciæ ut potiatur se curaturam; illo vicissim testante; pluris sibi ipsam, quam Coronam æstimari. Ordines porro cum sæpius isthoc conventu, tum & insigni Deputatorum numero eam magnopere rogant, ut coronationem ocyus adornet, ac nuptias cum Carolo Gustavo absolvat. Ipsius, Regnique securitatem in eo verti quorum hoc facile gravibus turbis involvi queat, si ipsi nulla prole, aut certo successore humanitus quid contingat. Felicitatem, quæ ipsa regnante Sueciæ alluxerit, haut solidam fore, ni patriæ de prole ex ipsius sanguine progenita cautum sit. Cum instandi finem non facerent, expressere demum secreta Reginæ destinata, quæ alias fortasse ad coronationem usque latuissent. Ac paucis de sua mente innuens, ad Senatum se relaturam respondebat, cujus sententia sibi utique cognoscenda sit.

22 Febr. Ordines Sueciæ matrimonium Reginæ urgent.

De Carolo Gustavo in successorem designando in Senatu agitatur. 23. Febr.

110. Postera die apud Senatum exponit; haut perspicere se, qua ratione conscientiam liberare possit, si quid mali Regno incertum ob successorem eveniat, postquam super ineundo matrimonio nondum à se impetrare potuerit. Unde aliam se viam dispexisse, quam per triennium jam mente agitarit; an non Carolus Gustavus Palatinus, si quid humanitus sibi accidat, successor declarandus sit? Id quod ut mature secum expendant, jubebat. Rationes suscepti consilii hæ adducebantur. Formam regiminis exigere, ut se adhuc viva super certo successore constituatur, citra quem si fato fungatur, intestinas turbas ac dissidia metuenda. Id tempus, quo sua cum morte Unio hæreditaria sit expiratura, malevolos avide arrepturos infestis destinatis adversus Sueciam expromendis; in hostilia quoque iterum erupturis, qui nuper in amicitiam redierunt. Nec minus eo casu recens partas provincias longe dissitas à Regno iterum avulsum iri, dum conversis in se civibus extranea sine cura habentur: id quod tanto turpius patriæ sit futurum, quo gloriosius juxta, ac carius Regii sanguinis, ac tot fortissimorum civium jactura illæ adquisitæ sint. Carolum Gustavum porro imperio gerendo idoneum, ac dignum cujus ratio circa successorem habeatur, etsi alias neque alius quispiam jus aliquod hæreditarium ad Regnum obtendere possit. Proximum cum sibi cognatum Regio sanguine oriundum, quem ab infantia singulari affectu prosecuta sit. Eundem in Suecia natum, sacrisque patriis, lingua, moribus, legibus à puero imbutum. Accedere insignem modestiam, aliasque virtutes, ob quas ab omnibus magnifiat. Vitam pro Ipsa, Regnoque sæpius periculo exposuisse, ac egregia intrepidi animi documenta adversus patriæ hostes edidisse. Denique nullo alio respectu distrahi, quo minus se, suaque omnia soli Sueciæ devoveat. Addebat tamen, si contingat Ducem aliam uxorem adsciscere, ac se ex alio marito prolem suscipere, ut tunc sua proles Coronæ proxima sit. Nam de suo, suæque sobolis præcipuo in Regnum jure cautum sibi esse oportere, quod nullo modo imminuere, sed firmare potius velit. Tum ut omnium & singulorum Regni Ordinum jura ac privilegia sarta tecta maneant. 1649.

Senatus in contraria rationes.

§. 111. Ea Reginæ propositio Senatui difficillima videbatur, cum electionis instar haberet, si Palatinus successor Regni adscisceretur. Ita enim sceptrum in aliam familiam transferri, cum iste non nisi per matrem è Gustaviana prosapia ortum trahat. Equidem si Reginam improlem mors occupet, haut alium, quam istum Regem à se adsciscendum. Sed nunc ea, quam Regina cupiat, obligatione se induere arduum esse. Gustavum Primum super Unione hęreditaria quatuor annos agitasse, antequam eandem absolvere potuerit. Ipsam Reginam confessam, se isthanc rem integro triennio animo volutasse. Unde vitio sibi haut posse verti, si super tanti re momenti intra biduum statuere nequeant. Eoque petere id negotium saltem ad coronationem usque differat. Sane periculosum esse, Palatinum Regina vivente successorem designare, præsertim ubi simul in maritum non adsciscatur. Jam ante cum de exercitu eidem committendo consultaretur, ancipitis aleæ rem visam, & qua Reginæ salus discrimini exponeretur, nisi nubere ipsi velit; nec alia lege Senatum id tunc suadere ausum. Ad desperata consilia eundem facile impelli posse, spe matrimonii sublata. Sueciæ nimis quam cognitum, quantum malorum æmulatio inter Reges, ac Principes hæreditarios parere solita sit. Ne Gustavi quidem, Ericique filii sub extremum tempus gratiam sinceram fuisse. Tum vero inter Ericum, & fratres, & isto amoto inter Joannem, & Carolum, mox inter hunc, & Sigismundum longe gravissimam emulationem exarsisse; quæ nec à Gustavo Adolfo, & Carolo Philippo abfuerit. Nuper quoque è fratribus Polonicis unum solio alterum dejecisse. Porro Palatino in Principem hæreditarium assumto, ipsius proli de reditibus eo fastigio dignis prospiciendum fore, id quod in magnum Regni onus redundaturum sit. Quod si Palatinus successor Regni declaretur, incerta spe matrimonii cum Regina, istum vel alibi nuptias initurum, vel minus. Priori casu, si Regina forte alio è marito prolem suscipiat, duplicem Principum hæreditariorum prosapiam in Regno proventuram cum hujusce onere: & quanquam Reginæ soboles potiori jure ad Coronam gaudeat, facile tamen intestinis turbis ansam præberi posse. Quod si Dux connubium non ineat, (id quod facturus non sit quamdiu ulla spes Regina potiundi superet,

1649. peret, ne & huic alium maritum circumspiciendi occasionem præbeat,) ipsum Regina natu majorem ad senectutem sine sobole venturum, ac forte ante eandem decessurum. Ita periculum ex incerto successore, de quo averruncando nunc agitur, rediturum. Aut ipsum spe prolis deficiente, gemina forte consilia agitaturum, parique obtentu fratrem, familiamque suam Sueciæ obtrusurum. Unde Carolo Gustavo se optime cupere, præsertim ut Regina Conjuge potiatur. Sed dictas ob causas se non aliud quam matrimonium suadere posse, de quo Reginæ promissa isti data implenda sint. Et memorabat Jacobus Gardius, cum Regina se ad Palatinum paulo ante hujus discessum misisset, istum haut obscure declarasse; id sibi ante omnia esse, ut de Reginæ connubio certus sit. Idem & Torstensonio dixerat; sibi non isthoc Reginæ consilio, sed matrimonio consuli; ac parum volupe sibi fore, recusato matrimonio spem successionis nancisci. Hanc quippe in longum prominere, Regina minore natu, ac salvo naturæ ordine morti se propiorem, nullo successorii juris fructu.

Illis Regina occurrit.

§. 112. Contra Regina de æmulatione & desperatis Caroli Gustavi consiliis Senatum securum esse jubebat. Virtutem ipsius candoremque, & devotum sibi animum tantopere perspectum, ut in futurum omnia amicissima de eodem sibi polliceatur. Cæterum diversas esse quæstiones, num Palatinus successor Regni declarandus sit, aut num ad modum priorum Principum ditione aliqua sit donandus? Prius patriæ salutare à se censeri, alterum necessarium non esse, etsi eundem non minus quam alios terris quibusdam mactari haut iniquum sit. Quid spei porro Carolus Gustavus circa nuptias suas habere debeat, jam ipsi se declarasse. Promissa sua sancte se servaturam: sed quæ illa sint, non opus esse, ut alii præter se & Palatinum sciant. Nullo modo certius Regno de successore caveri, atque eo, quem ipsa proposuerit. Nam etiam inito cum Duce matrimonio incertum, num prolem habituri sint. Contra sibi utique constare debere, quis in Regno successurus sit, ut si absque prole decedat, Suecia illi periculo & incommodo non sit exposita, quo Regna electitia agitantur. Declarationem de successione matrimonio non obstare, quod haut eo secius sequi possit. Quin expedire, ut pluribus firmamentis securitas Regni innitatur. Si Ordines utique à se exigant, ut Palatino nubat, haut adparere, quare dubitent eundem sibi successorem declarare. Nam si thoro dignus judicetur, quomodo successione indignus haberi queat? præsertim cum si iste suo connubio potiatur, Senatus, & Ordines ex ipsis genitos Reges adsciscere teneantur. Denique quod jam de nominando successore, & differendo matrimonio proponat, Ordinibus nihil solicitudinis injecturum; cum si postulante se Palatinus successor designetur, populus crediturus sit, se nullum alium, quam istum maritum assumere decrevisse, ac suo connubio ipsam velut rempublicam maritare. Haut mirum esse, si quem maritum Ordines destinent, successorem ipsa habere velit; cum id potius mirum foret, si istum à successione excludere velint. Cæterum incalescente disceptatione ne aculeatis quidem dictis abstinebatur. Jactabat Regina; securitati patriæ melius consuli si illa Principibus hæreditariis ex se, aut Carolo Gustavo natis, quam si Senatus arbitrio committatur. Cupere Senatum, ut electitium Regnum redeat; quin satius fore, si ingenue profiteantur, se exterminato Regno hæreditario aristocratiam introducturos. Ad quæ reponebatur: De successore designando cogitaturos non fuisse, ni Regina monuisset; cujus solius respectu istius ratio habeatur. Cæterum etsi acerbum sit, servorum hæreditariorum se convicio à vicinis nationibus notari: immerita tamen se suspicione à Regina onerari, velut de nova reipublicæ forma introducenda cogitent, à qua facile ipsos absolvere queant consilia post Gustavi Adolfi mortem à Senatu expromta, cum Regina sextum ætatis annum ageret. Eundem porro Regem tenerrimo affectu patriam prosecutum, ac amplissima quæque de fide Senatus sibi pollicitum; nunquam tamen huc descendisse, ut vel verbo mentionem injiceret, cuinam filiam in matrimonium collocare velit. Cum porro Senatus ostenderet, se maxime metuere, ne Reginæ, Palatinique soboles, ni illa huic nubat, inter se quondam discordes Regnum turbis involvant: Regina objiciebat; cur non metuerent, ne ipsorum quoque liberi in partes discedant, ni de successore nunc caveatur; cum etiam inter eos possint factiones existere, qui ad Regnum nati non sunt? Addebat, ni ultro Regem sibi constituant, alium vi ac fraude solium aliquando invasurum; & cum nunc ultronea successoris designatione libertati ac privilegiis suis commode cavere possint, verendum ipsis esse, ne mancipii cujusdam mancipia fiant. Nam quod hac spe sibi blandiantur, fore, ut interregno emergente facile Regem unanimi suffragio inveniant, aut saltem quinque proceres, queis *Forma Regiminis* administrationem Regni minorenne, aut absente Rege committit, in unum aliquem consensuros, id inane esse. 1649.

Regina super matrimonio suo declaratio.

§. 113. Cæterum cum Senatus matrimonium præcipue urgeret, velut jam Carolo Gustavo ab ipsa promissum, Regina haut aliud declarabat, quam præter istum nulli alii se nupturam, si utique matrimonium subire placeat. Acrius tamen prementibus tandem, quæ hactenus dissimulaverat, expromebat: Nullo modo ad matrimonium se descensuram, à quo plane abhorreat. Sæpius à Numine precibus flagitasse, ut eam sibi mentem indat; sed nunquam impetrare potuisse. *Sublimiores* sibi spiritus in præsenti fortuna esse, quam ut uxoralem conditionem subire queat. Ab eo jugo semel suscepto non amplius liberari se posse. Equidem voto se haut adstringi, ne matrimonium ineat; ad id tamen nullo modo cogi velle. Sane in patriæ emolumentum nubere laude dignum esse; sed si aliud æque idoneum medium exhibeat, securitati patriæ consulendi, quid amplius à se desiderari posse? Et hanc ipsam ob causam, quod vix de nuptiis in animum inductura sit, hoc se consilii cepisse, ut Regno super certo successore caveat. Nec metuendum esse, ut sui liberi cum Carolo Gustavo, aut quovis alio super Regno certaturi sint. Sed & Regem Poloniæ postulare, ut si ipsa sine prole decedat, is Sueciæ Regno iterum potiatur. Hic quamdiu videat, ipsa sola jus hæreditarium inniti, semper eidem spem superesse, quæ hac successoris declaratione plane decollet. Cum etiam quidam objiceret; Palatinum si de Reginæ nuptiis spes non sit, & ipsum nuptias ejuraturum: Regina cavillata negabat ita impatienti ipsum amore flagrare; & Coronam tam formosam esse puellam, ut facile alterius jacturam solari possit.

Num ea res Ordi-

§. 114. Post eam disceptationem demum propone-

1649. ponebat Regina; num censeat Senatus ad selectos Ordinum hanc rem referendam esse? Ubi plerisque videbatur, eandem ad coronationem usque differendam, quo maturius interim expendi queat. Abesse quoque octo Senatores, quinque in Germania, tres in Finnonia. Par quoque esse, ut Estonibus, Livoniis, atque Ingriis ea res communicetur, qui licet ad Comitia non vocentur, eorum tamen interesse, quem dominum deinceps habituri sint. Unde & quondam Revaliam urbem Joanni Regi jurare noluisse vivo adhuc Erico. Se nihilominus casu, quem abominentur, Carolum Gustavum utique sibi Regem adsciturós. Enimvero negabat Regina, se Palatini spes in eorum arbitrium collaturam. Quæ de laudibus ejus ab istis memorentur, honoris verba esse, & quovis pignore certaturam, si is se defuncta Rex ab illis eligatur. Literis & sigillo se hanc successionem firmari velle. Et quia jam hac de re Ordinibus non obscure innuerit, haut videre, quare non aperte eadem istis communicanda sit. Cum igitur immotam cernerent Reginam Senatores, declarabant; quæ hactenus disseruerint, ex officii sui ratione se fecisse. Nunc re inter Ordines propalata consultationi locum non amplius relictum. Eoque testabantur, hanc communicationem suo suasu haut fieri, sed tantum Reginæ pertinaciter reluctari nolle; idque diligenter in acta referri postulabant, ut si quid periculi inposterum inde proveniat, Senatus extra culpam sit, velut qui suaserit, quod Reginæ & patriæ utilissimum judicaverit. Tum non nisi ante pauculos dies hac de re à Regina ad se relatum. Vicissim testabatur Regina; Carolo Gustavo nullum jus ad Regnum competere; sed se intercedere, ut ex sola gratia successio in ipsum conferatur.

nibus communicanda.

Id negotium Ordinibus proponitur. 28. Febr.

§. 115. Postero die selectis Ordinum in Senatum evocatis Regina proponebat: se quidem nuperis Comitiis spem ipsis nuptiarum fecisse, ac si connubium placeat, nulli preterquam Carolo Gustavo nupturam. Quia tamen nondum de tempore nuptiarum statuere possit, & ipsa mortalitatis legi se obnoxiam meminerit, cogitasse de remedio in eventum, si ipsa absque prole decedat, declinandis interregni periculis. Scilicet ut interim Carolus Gustavus Palatinus successor designetur; de quo negotio ita certa esse velit, ut idem deinceps ab alterius lubitu non dependeat. Ad quæ selecti Ordinum subinde matrimonium ingeminare, de quo Regina ipsis antea promiserit. Sed illa propositionem suam haut ita accipi volebat, velut successoris certitudo nuptiis suis obstaret, aut quasi ipsa has aversaretur. Id semper sibi reservasse, quod cogi ad nuptias nolit. Palatinum se maritum adsciturum, si ullum velit. Si Ordines flagitent, ut ipsi connubio jungatur, sane de ejusdem conditione, ac fortuna sibi prospiciendum esse. Sed num utique nubere velit, tunc demum declaraturam, quando Coronam sumtura sit. Honestius se Palatinum maritum adscituram, postquam is successor Regni designatus sit. Quin haut prius de connubio suo decreturam, quam Ordines super Palatini successione sibi gratificati fuerint. Cum inde Ordines hoc negotium ad Coronationem usque differri peterent, Regina id negabat; per hanc quippe moram turbulentis hominibus occasionem præberi negotium impediendi. Æque nunc capaces ipsos esse expendendis rationum momentis, quam sub coronationem. Ita negotium id à selectis ad plenos Ordines relatum. Ac primo quidem Sacerdotes, Cives, & Rustici manus dabant. Equestrem Ordinem adhuc tergiversantem Regina ad se evocat, ac repetitis antea allatis rationibus periculum illi demonstrat, cui sese exponat, si Regem invitus accipiat, cum jam tres Ordines consenserint. Sat constare sibi paucos esse, qui desiderio suo repugnent, nec immemorem se fore illorum, qui prava consilia cæteris suggerant. Ita metu illis incusso, qui hactenus ferocissime locuti fuerant, hic quoque Ordo placitis Reginæ annuit; ac demum universorum consensu successio in Carolum Gustavum collata est. 10. Mart. Decreto, quod in hanc rem condebatur, de familiæ Gustavianæ meritis, ipsiusque Caroli Gustavi laudibus exprimebatur, qui in Suecia materno Regio sanguine natus, sacrisque Evangelicis, legibus, lingua, moribusque Suecicis imbutus, ac omnibus propter modestiam, aliasque virtutes æstimatus sit; qui & egregia constantis animi specimina bello Germanico dederit. Addebantur tamen conditiones, ut per hoc obsequio Reginæ debito nihil decedat, idemque Reginæ, Regnoque de obsequio, ac fide caveat, ejusque commoda promoveat, mala pro virili averruncet. Tum ut Regno admotus recepta sacra, leges Regni, privilegia Ordinum sarta tecta conservet: denique ut illas conditiones impleat, de quibus Regina deinceps cum Senatu, & Ordinibus statutura sit. Istis si non stet, neque Ordines hac declaratione teneri velle.

Consultatio super fœdere Gallico continuando. 12. Jun.

§ 116. Postquam bello in Germania finito fœdus cum Gallia expirasset, ac Chanutus Minister Gallicus vel de vetere fœdere prorogando, vel de novo ineundo moveret, Regina Cancellario ut formulam fœderis conciperet injungebat. Interim ipsa Senatui expendendum proponebat, num idem è re Sueciæ foret, an minus? Quibus id fœdus displicebat, differebant: si jam super nova Pacis Westphalicæ guarantia multa agitentur, suspectam Reginam fore, velut novo bello materiam struat. Id quod grave Germanorum in Sueciam odium excitaturum sit, velut sibi per hanc quiete frui haut liceat. Nec vero ita arcte Sueciam Galliæ illigatam esse, ut non ex Cæsaris, ac Hispani societate emolumentum quærere possit. Scopum prioris fœderis fuisse, ut ditionibus, aut libertate sua exuti Germaniæ Ordines in integrum restituerentur, Cæsarque, ac Hispanus oppidis passim occupatis, queis Germanos sub jugo tenebant, dimoverentur, denique Maris Baltici securitati caveretur. Hoc scopo jam obtento, si Gallicum fœdus Regina prorogarit, aliis necessitatem allatum iri, ut & ipsi tanto arctius sese conjungant. Ita inter perpetua dissidia, bellique metus, ac paratus Sueciæ agendum, nullo sensu commodorum tot laboribus partorum. Quin & Polonos, Danos, Saxonem, Brandeburgicum, Luneburgicos, forte & Hollandos fœdere inter se inito omnia tentaturos, ut parto bellorum fructu Sueciam spolient. Quin satius videri Austriacos inter spem, metumque tenere; & Gallos amicitiam Sueciæ majoris æstimaturos, si intellexerint, eandem ipsis solis hautquidquam mancipio addictam. Denique nec Gallos postremo bello Danico sat bona fide Sueciæ partes defendisse, ac Thuillerio arcana, ac valde suspecta commercia cum Cornificio Ulfeldio intercessisse: ut vel ipsorum exemplo constet, haut ita in solidum ab unius amicitia pendendum. Alii contra ostendebant; fœdere Hamburgi inito, utrumque Regnum ad mutuam defensionem in decem annos teneri, quam certis legibus adstringi utique è re videatur esse.

1649. Fœdus Gallicum tam Sueciæ, quam Galliæ longe utilissimum fuisse, per quod Austriacorum destinata, ac enormes opes eversæ sint. Postquam utrumque Regnum nunc in Germania pedem fixerit, partis tuendis utriusque conjunctione deinceps maxime opus videri, ac ne Cæsari cum Hispanis vires sociare integrum sit. Junctæ cum Gallia Sueciæ magnam partem Germaniæ Principum in societate tenere in proclivi fore. Ita Sueciam Cæsari semper futuram formidabilem. Non esse quoque in Europa, quicum utilius fœdus, & amicitiam colere Suecia possit, quam cum Gallia. Sane haut alio fine Austriacis curæ fore Suecos blandimentis delinire, quam ut à Gallia divulsos, alienatosque opprimant, aut eo redigant, ut non amplius ipsis metuendi sint, quas tam graves hostes experti fuerint. Ac ni mature valida societate nos muniamus, invidos nostra securitate abusuros, ac tanto fidentius, quæ livor dictitat, in nos expromturos, quo magis tam potente socio destitutos viderint. Denique & ita fœdus aptari posse, ut integrum nobis maneat, aliorum quoque fœdera admittere, si opus videatur. Et prævalebant in animo Reginæ posteriores rationes, etsi nondum illud properandum judicaret, præsertim quod parum decere videbatur hoc maxime tempore novo cum perpetuis Austriacorum æmulis fœdere illigari, quo partarum in Germania Provinciarum nomine à Cæsare investituræ ritus petendus erat.

Brandeburgici in Sueciam Legatio. §. 117. Eodem anno in Sueciam Brandeburgicus Elector miserat Ewaldum Kleistium, ut cum Regina ageret super reddenda ditione Halberstadiensi, Mindensique, simul oppidis quæ præsidio Suecico in Marchia, & Ulteriore Pomerania insidebantur. Idem & operose Reginæ nitebatur persuadere, ut pro Mindensi Præsulatu loca Ulterioris Pomeraniæ, Instrumento Pacis in Sueciam translata, Stetinum, Dammum, Wollinum, Gartzium & Golnoam cum Electore permutaret. Tum ut super latitudine ripæ Oderæ, de qua ex Instrumento Pacis inter partes conveniendum erat, à Regina definiretur; quam iste paucis pedibus circumscribendam contendebat. Ea postulata Reginæ plane absurda videbantur, quæ cum Legatus importunius urgeret, quandoque satis aspere excipiebatur. Ac judicabat Regina, si vel maxime quid præter ordinem concederetur Electori, cum haut ideo de suis destinatis quidquam remissurum. Quin quo plus indulgeatur, eo acrius adversis consiliis incubiturum. Sicut quondam reddita Spandoa haut plus obtentum sit, quam ut ipsius Pater tanto fidentius copias suas cum Saxone adversus Suecos conjunxerit. Nunc quoque hunc circa diploma cessionis tergiversari; & Kleistium velut ingens meritum imputare, quod pacem impedire nolit, velut minis Reginam ad po-
27. Jul. stulata annuenda permoturus. Igitur Regina de permutandis Ulterioris Pomeraniæ oppidis cum Mindensi ditione adspernabatur, velut à Pacis legibus nimis abeuntia. Oppida Marchiæ hoc ordine, de quo Noribergæ conveniendum sit, reddenda. Nam rationis esse, ut Superioris Germaniæ loca prius restituantur, mari vicinis ad extremum servatis. Super Halberstadiensi tamen, & Mindensi ditione hactenus annuebat, ut justitiæ, ac redituum administratio Electori statim tradatur, præsidia, eorumque alimenta penes Suecos maneant, quoad communis restitutionis ordo ista loca tangeret. De limitibus ad tractationem in Pomerania instituendam rejiciebatur; quos à Wildenbruco Golnoam, inde per rectam lineam ad mare dirigendos innuebat. Interim quoad ea conventio peracta esset, Ulterioris Pomeraniæ oppidis præsidia haut deducere decreverat. 1649.

§. 118. Qui superiore anno in Poloniam missus fuerat Laurentius Cantersteinius retulerat, Polonis placere, ut tractatus Lubecæ instituantur; quibus ordiendis tempus designare penes Mediatores sit futurum. Mediatores fore eosdem, qui prioribus tractatibus, Gallos, Batavos, Brandeburgicum, nisi quod in Angliæ Regis locum Veneti substituerentur. Regina, ne penes se mora esset, simul quia tractatus suscipi cupiebat exercitu adhuc in Germania integro, & turbidis Poloniæ rebus ob Cosaccorum motus mature ad Mediatores scribit, ut operam istam in se suscipere velint, insinuans paratam se esse, mense Martio, aut Aprili tractatibus inchoandis. Literæ Venetias perferendæ Matthiæ Palbitzkio committebantur, qui & Reginæ postulata apud Ducem, & Senatum sermone exponeret. Idem quoque Venetos monere jubebatur, ut cum hactenus semel atque iterum literas Italica lingua scripserint, deinceps Latinam Linguam velut tertiam adhibereht, ni Suecica sibi Lingua responderi velint. Tum ut Reginæ *Potentissimæ* titulum & *Majestatis Vestræ* tribuerent, cum antea *Serenissimæ* vocabulo *Excellentissimæ* adjunxissent, ni demonstrarent, haut alio se titulo adversus Galliæ atque Hispaniæ Reges uti; alias literas ipsorum haut acceptandas. Ad quam formam literę Ducis Veneti postea conceptę reperiuntur. Eidem quoque injunctum Venetos ad maturandos eos tractatus impellere, sed dextre, & molli brachio, ne Regina anxie id cupere videretur. Brandeburgicus, ad quem eo nomine Ericus Sparrius mittebatur; ægre ferebat, Venetis, & Hollandis munus Mediatorum esse delatum. Cum enim neutri Electoribus loco cedere velint, haut perspiciebat, quomodo ad istum actum commode concurrere possit, cui tamen interesse magnopere ob privatas rationes cupiebat. Nam cesserant quidem prioribus tractatibus Brandeburgico Hollandi, quod tunc nondum ab Hispanis pro libero populo forent agniti. Sed nunc nullo interjecto proximum sibi à Venetis locum deposcebant. Cæterum omnes isti *Mediatores* multo cum verborum honore operam à Regina oblatam in se recipiebant, nisi quod illud suspensos ipsos teneret, quod à Polonis pari modo non essent invitati. Ad Lubecenses quoque scribebatur, ut urbem suam tractatibus illis accommodarent. Contra Polonis id tempus suscipiendis cum Regina tractatibus haut opportunum videbatur, turbatis domi rebus, & quod Reginæ veteranus ac victor exercitus in promtu esset. Simul apertum erat, Suecos nihil eorum, circa quæ cum ipsis lis vertebatur, concedere posse, ni majoribus in posterum incommodis januam aperire vellent. Unde studio tractatus istos extractum ibant, quoad Suecicus exercitus in Germania plane dissolutus foret. Ac ad Mediatores prout par fuerat, scribere omiserant, nisi quod mense Martio Polonicus Residens Byæus Belgas Fœderatos operam Mediatoris poposcerat, nulla tamen temporis mentione facta. Eam ob rem Senatores Sueciæ ad Senatum Poloniæ literas dabant, quibus percunctabantur quid causæ subsit, quare ipsi circa ordiendos tractatus moras nectant. Quæ literæ ad Ducem Curlandiæ transmittebantur, ut ad Senatum Poloniæ eas curaret, responsumque exposceret. Unde ne ansa forte à Regina arriperetur ab-

Circa tractatus Polonicos acta.

De Byæ.

20. Maji.

rum-

1649. 10. Jul. rumpendis induciis, à Poloniæ Rege missus Matthias Crocovius Holmiam adpellebat; prætextu sumto, ut gratias Reginæ ageret, quod superiore anno Regem Ordinibus Poloniæ commendasset; ac de colenda amicitia testaretur, simul quantopere Regi Poloniæ cordi sit tractatus Pacis suscipi. Cæterum optasse, ut Rex Angliæ obitum quondam sequestris munus suscipere posset. Nec constitisse suo Regi, Reginam jam ad Mediatores literas dedisse; alias & ipsum id officii fuisse occupaturum, idemque sine mora ab ipso præstandum. Regina cum & ipsa perspiceret, in præsens quæ cupiebat per istos tractatus obtineri haut fa-
20. Sept. cile posse, ablegatum amice dimittebat, datis literis, quibus Regem monebat, ut ad Mediatores ipse quoque scribat, quo negotium suscipiant, prout ipsa dudum fecerit. Enimvero vel ex eo patebat, Polonis tunc pacis tractatus cordi non esse; quod Ablegatus iste cum super lentore Polonorum querelæ essent motæ, nil aliud causæ proferre posset, quam quod Rex Angliæ munus Mediatoris obire prohibitus esset; cum tamen in ejus locum Venetos subrogari dudum placuisset.

Gedanenses de insidiis Hubaldi monentur.

§. 119. Cæterum cum multis persuasum foret, Suecos bello Germanico finito arma in Poloniam translaturos, eam odiorum in Gedanenses expromendorum occasionem sibi præberi crediderat Christophorus Hubaldus. Is militia olim Suecica haut citra offensam supremorum ducum relicta, Gedanensis præsidii præfecturam complures per annos exercuerat. Idem urbi nescio qua de causa infensus Antonio Slivio arcis Stetinensis præfecto, qui subinde Gedani solebat degere, de studio suo in res Suecorum secreto aperire, queis iterum operam suam addicere velit, si veteris offensæ gratia facta honoratum militiæ gradum tributuri sint. Simul Gedanensem urbem, arcemque Vistulæ ostio adsitam in Reginæ manus traditurum. Ne de fide sua dubitent, uxorem, liberosque in Reginæ ditionem obsidum loco missurum. De successu destinatorum suorum dubitandum non esse; quæ mensibus hibernis, quando glacie omnia constricta jacent, adhibitis mille equitibus, sex mille peditibus facili negotio executioni daturus sit. Regina, cui nihil minus, quam novo se bello implicare attestabatur, frigidius ista acceptare; Slivio tamen injungere, ut lautioribus promissis hominem lactet, ac penitius exequendi rationem expiscari conetur. Ast Hubaldus mutabilitate ingenii, an quia statim ingentem pecuniæ summam oblatum iri speraverat, ac parum cupide sua promissa à Suecis acceptari arbitratus, Poloniæ Regis sacramento accessit, à quo copiis Teutonicis præfectus, ac jure indigenatus donatus est. Ipse Hubaldus apud Slivium has mutati consilii rationes ferebat: quod negotium suum in Suecia lente procedat, ac pax inter Suecos Polonosque successura videatur, quo casu destinata sua inania fore; eoque certa se pro incertis amplectenda duxisse. Ast Reginam, cum Sueciæ minime omnium interesset eam urbem Polonorum arbitrio subjici, haut exigua solicitudo perstringebat, ne Hubaldus destinata sua adversus urbem in Poloniæ Regis usum exequeretur, præsertim cum audisset, eundem apud Regem Poloniæ autoritate, & gratia florere, & Polonicis copiis hi-
8. Dec. berna tractu urbi vicino assignata esse. Unde Reginæ jussu Slivius ad consulem Gedanensem Henricum Frederum scribit, ut propere fidum hominem ad se Stetinum mittat, cui negotium ad salutem urbis spectans aperturus sit. Quo mox Gedano advolat Behmius Secretarius; cui à Slivio 1649.
præsente Joanne Lilliestræmio insidiæ urbi intentatæ deteguntur. Eadem & Consulibus jubente Regina à Legato Gallico Bregio panduntur, si forte Slivio minor fides esset. Unde statim Gedanenses, quæ periculo eludendo faciebant, magna diligentia providebant. Iidem paulo post missis per Christianum Schrœderum Secretarium Reginæ gratias agunt, scriptumque testimonium super Hubaldi conatibus petunt actioni adversus hunc instituendæ. Id Oxenstierna Reginæ fastigio haut decorum judicabat, si ipsa in ea actione testis excitaretur; nec ex usu Principum esse, eorundem opera qui talia offerunt ad supplicium pertrahi; præsertim cum ista nequaquam signatis tabulis, aut adhibitis testibus tractari soleant. Unde Gedanenses satis haberent, quod Regina monente imminens periculum declinassent. Acrius tamen solicitantibus Regina copiam scriptorum, quæ petebant, faciebat. Sed cum Gedanenses actionem Hubaldo intentatum irent, Rex Poloniæ ipsorum Syndico ostendebat; ob viri merita in bello adversus Cosaccos exhibita, quo ipsum periculo exemerat, connivendum esse, nec ejus opera rempublicam carere posse. Simul advocatis fisci interdicebatur, ne adversus istum causam agerent. Ita iste Gedanensium ultionem elusit.

Cum Angliæ Rege acta. 20. Febr.

§. 120. Super nece Caroli I. Magnæ Britanniæ Regis Reginæ significabat cognominis patri filius, qui Hagæ Comitis tunc degebat. Literas illas perferebat Patricius Rudwenus Bramfordiæ Comes; cui exprobrabatur, quod Regis titulus illis literis Reginæ titulo præpositus esset. Id quod ablegatus in errorem scribæ conferebat; idemque emandatum iri pollicebatur. Ad eas literas statim responsum, quod res exigebat; simul Spiringio injunctum, ut apud Regem dolorem testandi officio coram fungeretur eodem verborum cultu, ac si in Regni possessione foret. Disserebatur in Senatu, num in literis isti Regi titulus *Majestatis* ac *Potentissimi* dandus sit, quod nondum Regni possessionem nactus esset, ipsiusque pater Reginæ nunquam eum titulum tribuisset, quod & forte filius facturus sit solio potitus. Sed Reginæ videbatur circa verborum honorem haut temere difficultatem movendam: & hoc exemplo Regem obligandum, ne humanitate vinci se patiatur. Sed nec decorum esse, apud illos insolentiæ quid ostendere, qui miseriis immersi hærent. Idem Rex paratum bellicum, & sex naves auxilio à Regina petebat. Regina etsi Regi magis, quam ipsius subjectis favebat; tamen aperte in partes descendere haut consultum judicabat. Igitur prudenti temperamento insignis armorum vis Gothoburgum mittebatur, sex millia tuborum majorum, mille paria sclopetorum equestrium, gladii, thoraces ferrei, & duodecim machinæ campestres; qui privatorum mercatorum nomine Regi suppeditarentur. Per Rudwenum Regi suadebatur, præberet sese hic Ordinibus Scoticis; ac in Scotiam potius, quam Hiberniam se conferret. Allatæ sunt post per præfectum quendam Scoticum, qui ob privata negotia in Sueciam accesserat, literæ à Parlamento Scotiæ ad Reginam scriptæ, Comitis Argatheliæ sigillo obsignatæ; quibus velut jure factam defendebat confœderationem inter tria Regna anno 1643. initam: inde narrabat, turbas Angliæ demum in necem Regis erupisse, à cujus facinoris culpa Scoti immunes sint, sicut adjunctus Commentarius de-

Parlamentum Scotiæ ad Reginam scribit. 14. Jun.

1649. monstraturus sit, (qui tamen nuspiam comparebat.) Addebatur, se missis Legatis istius filium in Scotiam invitasse ad regimen suscipiendum, sub conditionibus ad sacra, & libertatem tuendam necessariis: Sed Regem eas acceptare abnuisse legatis re infecta remissis. Unde petebatur, Regina apud Regem intercedat, ne sua postulata repudiet. Regina satis perspiciebat à Scotis id tantum agi, ut cæsi Regis invidiam à se amolirentur. Placebat tamen ad literas illas nihil respondere, quod ita superfunctorie curatæ essent; ac earum latori nihil aliud significabatur, quam Reginam id regicidium vehementer detestari. Earum literarum autographum Regina ad Regem Angliæ transmisit; addito, haut libenter se controversiis ejus cum subditis misceri; optare tamen ut ipsi cum iisdem conveniat; è transmissis literis optime perspecturum, quid sibi consilii sit capessendum.

De fœdere Lusitanico.

§. 121. Super arctiore fœdere ante biennium Legatus Lusitanicus apud Reginam incassum proposuerat. Nunc de eodem iterum movebat, oblatis certis capitibus fœderi inserendis. Reginæ placebat; Per certos deputatos istum audiendum, ne contemni videatur. Cæterum ipsi decretum erat id fœdus declinare, nec bello adversus Hispanos immisceri, ne suorum commerciis remora injiceretur, iisque accessus ad portus Hispaniæ intercluderetur. Equidem forte naves nonnullas Lusitano vendi posse, sed non velut ex fœdere, quod haut pauca incommoda post se tracturum sit. Præsertim cum nec Galli, nec Batavi, quos ea res propius tangat, Lusitano fœdere innectantur ob graves sine dubio causas. Cæterum gliscentem suorum navigationem per Hispanos quam maxime infestari posse.

Suspiciones de fœdere inter Danum & Batavos inito.

§. 122. Eodem anno Cornificius Ulfeldius Regis Daniæ Frederici III. nomine fœdus mutuæ defensionis inter Eum Regem, Ordinesque Belgii Fœderati icerat, inito quoque peculiari tractatu, quo vectigal à Belgicis nautis in Danicis fretis persolvi solitum, annuis trecentis quinquaginta florenorum millibus redimebatur; cum tamen universum vectigal ad centena millia uncialium annua tunc adscendere non crederetur. Is Ulfeldius ut Batavorum animis adreperet, genio ipsorum se attemperans subinde bona liberarum Rerum publicarum dissernerat: quosdam procerum insigni Ordinis Equestris Danici, plures pecunia & annuis pensionibus illigaverat, quos inter & Borellus erat Amstelodamensium Syndicus, qui magno inde fervore Danorum partes propugnabat. Ea res non modicis suspicionibus animum Reginæ exercebat, cum haut obscurum esset ab Ulfeldio unice id agi, ut diffidentia inter Suecos, Belgasque excitaretur, tum ut immunitas Suecorum in freto Oresundico eluderetur. Et credebantur Hollandi conficiendæ pecuniæ, quam Dano promiserant, vectigalia in Hollandia aucturi, parum soliciti, si & à Regina vectigal in Suecia intenderetur. Id enim à Regina haut fieri posse credebant, ni cupri & ferri commercia destruere vellet, quæ pretii mediocritate conservanda erant. Simul adparebat, non solum primarium scopum fœderis quondam inter Sueciam, Batavosque facti convelli, sed & quod solidi suberat tolli, ac per id oblique Sueciam peti, & quæ Danis promissa fuerant auxilia, unice adversus Suecos dirigi. Augebat suspicionem, quod prima fœderis formula fœdus duntaxat cum Lubecensibus, Hamburgensibus, & Bremensibus exceptum fuerat, Sueciæ ne verbo quidem mentione facta. Igitur placebat Reginæ per literas Ordines Fœderatos de veteri amicitia, ac fœdere monere, neve idem tractatu Danico infringi patiantur. Simul Spiringio Silbercronæ injungebatur, omnem operam daret tractatui Danico sufflaminando, aut saltem ne is Sueciæ fraudi foret. Congressu inde cum Deputatis Ordinum habito Spiringius ostendebat, articulum decimum tertium, & decimum quartum fœderis Danici cum articulis quarto, sexto, octavo, & decimo tertio fœderis Suecici subsistere non posse. Simul interrogabat, si Sueciam, Daniamque bello collidi contingat, utri fœderi potiorem vim deferre velint? Ad quæ Borellus non sine asperitate; istam decisionem ad Ordines Generales pertinere, nec de eo cuipiam rationem à se reddendam. Et constabat provinciam Hollandiam præ reliquis Sueciæ infensam se ostendisse. Reliqui tamen modestius respondebant; omnes casus in eo fœdere probe distinctos, ac Danicum fœdus Suecico hautquaquam repugnare; cum tam articulus decimus tertius fœderis Danici, quam octavus Suecici non nisi pœnam offendentis, aut turbantis exprimat. Pervicere mox reliquæ provinciæ contra Hollandiam, ut articulo decimo quarto fœdus cum Suecis diserte exciperetur. Id quod cum Ulfeldius diu admittere nollet; tandem persistentibus Belgis monebat; ut saltem alius quoque Rex adjungeretur. Ita juxta Sueciam, Gallorum quoque, & Hanseaticorum mentio facta. Respondebant inde ad Reginæ literas Belgæ verbis laxioribus: se nullum admissuros aut inituros, fœdus defensivum cum Daniæ Rege illis adversum, quæ sibi cum Sueciæ aliisque Regibus intercedant. Ad has literas Regina reponebat; id responsum sibi obscurius videri, nec cogitatione assequi, quomodo utriusque fœderis articuli simul consistere possint. Nec frustra metuere, ne redemtione vectigalis Oresundici jura, ac libertas Suecorum in eo freto imminuantur. Unde petebat, quæ agerentur sibi communicari, ac rem integram relinqui, quoad minister à se missus veniat. Eum in finem in Hollandiam ablegatus est Laurentius Cantersteinius, qui Ordinibus Fœderatis demonstraret; non posse non alienum videri Reginæ, ipsos nunc in fœdus descendere cum illis, adversus quos fœdus anno 1640. initum, & anno 1645. confirmatum sit. Etsi enim responso suo ad literas Reginæ declarent; fœdus Danicum Suecico fraudi haut fore; manifestum tamen esse, articulum 13. & 14. fœderis Danici cum 4. 6. 8. & 13. Suecici simul consistere non posse. Qomodo enim congruere queat, si Sueci, Danique quacunque de causa bello implicentur, ut utrique apud Belgas naves, militemque conducant, inque Belgicos portus navibus se suis recipiant? Et si Belgæ Danis subsidium promittant, quid Suecis ab istis expectandum? Unde conari jubebatur, ut fœdus Danicum vel impediatur, vel saltem commoda explicatio dictorum articulorum ab Ordinibus edatur. Simul ne tractatus super redemtione vectigalis Oresundici Suecicæ libertati detrimento sit. Si fœdus jam conclusum sit, pecunia quosdam ex Ordinibus tentaret, num ratihabitio ejusdem impediri queat. Tum Belgas moneret, perpetuum Legatum seu Residentem Holmiæ haberent, sicut ipsa multis ab annis Hagæ fecerit. Quanquam non deerant, qui judicarent; non admodum læsos eo fœdere Suecos nec esse, quare Batavorum animos acerbis querelis exasperent, præsertim cum res Sueciæ tunc haut eo in statu essent,

Marginalia (right column): 1649. / 10. Aug. (beside "ratos de veteri amicitia") / 30. Aug. (beside "ginæ literas Belgæ") / 11. Oct. (beside "aliisque Regibus") / 16. Nov. (beside "quoad minister")

1649. essent, ut præsentaneam sumere vindictam possent, si isti superbe eas querelas rejecissent. Et parum metuendum videbatur lene ingenium Regis Daniæ cujus & Ordines à bello abhorrebant.

Russorum Legatio. 14. Jun. §. 123. Aderant hoc anno à Russorum Czare Legati qui de Principis sui circa pacem æternam servandam studio orsi querebantur, quod is in pace Westphalica *Magni Ducis* vocabulo notatus esset, loco infra Daniæ Regem dato. Id quod velut insignem pacis Stolboviensis violationem exaggerabant ubi qui tituli mutuo dandi essent cautum sit. His responsum; pace Stolboviensi id duntaxat disponi, quibus titulis ipsi Principes mutuis literis honorare se invicem debeant. Pace Westphalica non nisi Cæsaris, & Reginæ velut primariorum paciscentium titulum integrum exprimi: Czaris mentionem obiter duntaxat factam in negotio, quod proprie ipsum non tangat. Sic nec Regis Hispaniæ, aliorumque titulum integrum ibi extare, quorum nullus sibi injuriam factam queratur. Ita usu in Europa receptum, ut Czar Magni Ducis vocabulo libris impressis insigniatur; quem morem mutare penes se non sit, nec se solam Pacis Insttumentum composuisse. Proferebant quoque Mosci tabellam vectigalium impressam, ubi itidem Magni Ducis vocabulo Czar indigitabatur. Ad quod repositum. Reginam æterna pace haut adstringi, ut subditos suos alloquens eodem titulo utatur, ac si ad ipsum Czarem scriberet. Sed nec vicissim deesse sibi causam querendi super titulis, quod Czar aliquando Livoniam adhuc inter provincias suas recenseat, literisque ad Turcam, & Persarum Regem datis dominum totius Lateris Borealis sese vocet. Daniæ Regem ideo Czari præpositum, quod id bellum magis eum Regem, quam Russos tetigerit, & quia iste velut Holsatiæ Dux Imperii membrum sit. Cæterum lites super præcedentia inter Principes componere suum non esse, quæ nemini præjudicium creare, priore an posteriore loco nominetur, in animo habeat. Enimvero cum Russi diu circa hæc, & alias minutias ingenti cum tædio litigassent, Regina arduam magis controversiam movebat de restituendis colonis, è Carelia, Ingria, & Livonia magno numero in Russiam profugis, qui ex legibus pacis aut non admitti, aut reddi debuerant; quod damnum decies centenis millibus aureorum taxabatur. Ea prætensione haut parum Russorum ferociæ decessit; qui primo excipiebant, de maleficis duntaxat reddendis æterna pace cautum. Id cum inane ostenderetur, arguebant, novem quoque Russorum millia in Suecicas provincias profugisse; inde compensatione facta, prætensionem utrinque tollendam. Cum ne hic quidem color valeret, tandem fatebantur, se ex lege pacis ad omnes transfugas restituendos teneri; sed id fieri nunc non posse quod istorum plurimi sint mortui, reliqui in Lithuaniam, aut alio se receperint: Unde per aversionem quinquaginta millia aureorum abolendæ huic actioni offerebant. Ut ad plura offerenda permoverentur, Regina ipsis denuntiabat; ni aliter se declararent sat perspicuum esse, ipsos legibus pacis æternæ satisfacere nolle; unde non esse, quod diutius heic morentur. Adhuc tergiversantibus alius addebatur stimulus vulgata relatione typis impressa: tractatus Noribergæ jam conclusos; designato die, quo oppida utrinque sint reddenda, tum exercitum propediem in Sueciam reportandum. Supplicatio quoque pro obtenta pace hucusque dilata ad octavum diem Decembris indicta est. Simul navis instruebatur, quæ Russicos Legatos in Livoniam aveheret. Unde territi isti, ne forte miles è Germania reductus in Russiam effunderetur, ad extremum centum nonaginta millia aureorum offerebant pro transfugis, qui intra annum 1617. & quadragesimum 15. Oct. septimum è Suecorum provinciis in Russiam concessissent: Pecunia Moscoviæ soluta Russorum præsidio Nihusium Dorpatensis districtus arcem deveheretur. Qui à Kalendis Septembris anno 1647. hinc inde transfugissent, restituerentur, si superstites sint, una cum rebus secum ablatis. In posterum juxta decreta pacis æternæ ageretur. Circa reliquas minutias facile conventum. 1649.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER XXII.

EPITOME.

1650. *Catholicorum super restitutione sententia, uti & Suecorum.* 2. *De religione in Superiore Palatinatu.* 3. *Clausulæ præliminares adornantur.* 4. *Ordinum circa has monita. Id negotium concluditur. Subscriptio differtur. Cæsarei eandem detrectant. Subscriptio peragitur.* 5. *Designatio restituendorum adornatur.* 6. *Super evacuatione diversæ formulæ concipiuntur. Extensio Amnestiæ. Generalißimus exautorationem quarundam legionem offert.* 7. *Circa satisfactionem militarem transigitur.* 8. *Cautio super residuis.* 9. *Reginæ acriores ad Generalissimum literæ. Ad easdem responsum.* 10. *Principalis conventio absolvitur.* 11. *Super ratihabitione convenitur.* 12. *Circa Franckendaliam difficultates.* 13. *Carolus Gustavus circa eas componendas satagit.* 1650.

1650. *14. A Cæsareis proposita temperamenta. De quibus civitates liberæ queruntur. 15. Literæ Electoralium ad Hispaniæ Regem. 16. Illis literis Regis offenduntur. Quæ illis literis carperentur. 17. Moguntinus easdem non probat. Moguntini Ablegati declaratio. 18. Brandeburgici ad Generalissimum missio. 19. Cum Hispanico Legato acta. 20. De titulo Reginæ. 21. Catalogus restituendorum absolvitur. 22. Difficultates super Franckendalia: Formula transactionis super Franckendalia. 23. Generalissimi ad Ordines propositio. 24. Ejusdem cum Moguntino congressus. Moguntini sententia. 25. Ratificatio Reginæ adfertur. Carolus Gustavus in Sueciam revocatur. 26. Hic tractatibus finem prius imponere cupit. 27. Super temperamento circa Franckendalia transactio. Heilbrunna pro Gallis proponitur. Hi Benfeldam affectant: Rem extrahi cupiunt: Suo postulato desistunt. 28. Cæsarei de Heilbrunna Palatino tradenda proponunt. Galli frustra rem remorari conantur. 29. Conventio subscribitur. 30. Gallica conventio absolvitur. 31. Cæsarei lætitiam testantur. 32. Executio Pacis circa restitutionem læsorum. 33. Circa satisfactionem militarem: 34. Circa exautorationem militum; 35. Circa evacuationem oppidorum. 36. Generalissimus ad Cæsarem scribit. Cæsar respondet. Carolus Gustavus Noriberga discedit. Benedicti Oxenstiernæ protestatio. 37. Conventus Ordinum Sueciæ. Trium Ordinum postulatum super retrahendis Coronæ bonis. 38. Eorundem libellus supplex. 39. Equestris Ordinis responsum. 40. Regina dissidium illud sopit. 41. De Carolo Gustavo in Principem hæreditarium assumendo proponitur. 42. Circa eam rem considerationes. 43. Cautio Caroli Gustavi discutitur. 44. Idem Holmiæ adpellit. 45. Ejusdem cautio. 46. Ejusdem jus hæreditarium decreto Ordinum sancitur. 47. Reginæ coronatio. 48. Gallica. 49. Hispani Reginæ amicitiam affectant. 50. Biarnclovius Viennam mittitur. 51. Regina mediationem inter Regem Angliæ & Scotos suscipit. 52. Polonica. 53. Portugallica. 54. Canterseinii negotiatio cum Hollandis. 55. Russica. 56. Meclenburgicus Warnemundam reposcit. 57. Tartarica legatio.* 1650.

Catholicorum super restitutione sententia.

SUb finem anni superioris circa restitutionem ex lege Amnestiæ, & Gravaminum tractatus Noribergenses ita hærebant, ut parum abesse videretur, quin plane abrumperentur. In formula per universorum Ordinum Deputatos concinnata Sueci, atque Evangelici consensu quædam immutaverant, quæ Catholici præfracte adspernabantur, jactantes, ne latum unguem à sua formula se discessuros, quicquid demum inde eventurum sit. Qua super re congressu post habito inter ipsos, & Evangelicos asperis verbis certabatur. Sed cum Evangelici, & cumprimis Brandeburgicus, & Inferiores Saxones Suecorum sententiam tuituri viderentur, Catholici temperata nonnihil pertinacia tractationi locum concedebant. Unde super Suecorum Monitis demum proponebant; ut tota Restitutionis formula, ab Ordinum Deputatis nupero mense Decembri exhibita, è principali conventione amoveretur, ac à solis Deputatis subscripta adornaretur; contra Principali Conventioni clausula insereretur; qua ad istam formulam provocaretur. Id quod Cæsareis probatum; & à Volmaro ejusmodi clausula remissoria formata, quæ omnibus Deputatis arridebat. Sueci cum super hoc temperamento moverentur, & ipsi consentiebant, ut designatio restituendorum principali conventioni haut insereretur; nec clausulam remissoriam à Volmaro formatam rejiciebant. Quia tamen per eam clausulam tota designatio probabatur, ex isthac negotium de religione per Superiorem Palatinatum, velut in quod salva conscientia, & existimatione consentire non possint, deleri, aut aliter formari cupiebant. Tum & contendebant, ut antea casibus restituendorum præmissæ clausulæ, velut præcipuam belli causam complexæ, & communi consensu formatæ, principali conventioni insererentur. Ita circa caput de restitutione omnis difficultas ad negotium religionis in Superiore Palatinatu, & præliminares illas clausulas redierat.

2. Jan.

4. Jan.

Uti & Suecorum.

De religione in Superiore Palatinatu.

§. 2. Circa id religionis negotium Bavaro non solum Catholici favebant, sed & ex Evangelicis Thumbshirnius Altenburgicus, & Polycarpus Heilandus Brunsvicensis eidem patrocinabantur, variis apud Suecos adductis rationibus. Satisfacturos conscientiæ suæ Suecos, si subscriptione designationis abstineant, eamque aliis relinquant, utut Clausula Remissoria principali conventioni inferatur: Sicuti Galli articulum de Gravaminibus, quem Catholici suæ religioni multis modis prægravem judicabant, non subscripserint, nec eo minus similem clausulam Instrumento suo inseruerint. Irreparabile damnum, quod Germaniæ ex hac mora proveniat, nullo modo cum utilitate istius negotii comparari posse. Christianis scitis haut congruum tot millium oppressione ejusmodi peculiarium negotiorum expeditioni immorari. Id porro caput ideò ista designatione excludi non posse, quod Bavarus citra idem non satis sibi de Superiore Palatinatu cautum putet, eoque Cæsari chirographum tredecim millionum obligationem complexum reddere nolit. Contra Sueci ostendebant; id negotium à se insuper haberi non posse, cum de ducentis quinquaginta templis agatur. Ita post longam disceptationem, & denuo factam ab Ordinibus cum Cæsareis communicationem cum Suecis ita conventum, ut à Deputatis ad Bavarum scribatur, quo is in omissionem ejus negotii consentiat.

Clausulæ præliminares adornantur.

§. 3. Præliminares clausulas Catholici initio inter Cæsareos ac Suecos adornari volebant; sed cum Sueci id recusarent, nimirum ab istis ea opera suscipienda erat. Hi fervide primo contendebant, ut quicquid demum super his clausulis cum Suecis transigeretur, formula à Deputatis concepta nulla mutatione admissa subsisteret. Id quippe cumprimis curandum, ut Ordinibus inter se con-

1650. se concordia constet. Id quod Altenburgicus, & Brunsvicensis nomine Evangelicorum statim annuebant. Unde cum Deputati utriusque religionis ad Cæsareos accederent, super istis clausulis consultaturi, Catholici in majorem sui securitatem ab Evangelicis subscriptionem formulæ exigebant. Ad quod Altenburgicus ac Brunsvicensis paratos se ostendebant; reliquis tamen id immaturum, & inutile videbatur, quod Sueci, ubi id intellexerint, eo facto non parum offendendi sint. Quo Catholici demum adquiescebant; ut tamen antequam ad excussionem clausularum accederetur, per Volmarum ex Evangelicis quærerent; num formulam haut immutatam servare cuperent? Id quod hi affirmabant. Eo in negotio Altenburgicus, & Brunsvicensis utramque paginam faciebant, quod Varenbulerus Wurtenbergicus cordatus vir, & mascule loqui solitus è podagra decumberet: reliqui autem, & nominatim Noribergensis, & Lindaviensis de transactione super Palatinatu Superiore Monasterii inita, cui Bavarus potissimum innitebatur, ignorare se profiterentur. Qui & de Thumbshirnio & Heilando querebantur, quod tantum non Catholicorum procuratores se ferrent, per quos vix libertas suffragio ferendo constet.

5. Jan.

Ordinum circa præliminares clausulas monita.

§. 4. Circa præliminares igitur clausulas, (quæ in principali conventione à verbis. *Et principio quidem*, usque ad *cassantur & annullantur*, continentur.) Catholici ad §. *Videlicet quod jam ante*, Restituentibus, si qui circa Commissiones super Restitutione excessus contingant, querendi potestatem reservatam cupiebant. §. *Ad maturandam autem reliquorum*, Cæsarei & universi Ordines clausulam salvatoriam annecti volebant; ut si uno aut altero termino quædam executiones hæreant, exautoratio, & præsidiorum deductio idcirco haut differatur, sed utique convento modo peragatur: quod ejusmodi impedimentum facile vi, & casu majore, vel etiam culpa Commissariorum emergere possit. In §. *Ne quid autem* vocabulo *Norbergensis* additum fuerat *cum adjunctione Lindaviensis*: id quod Volmarus omittendum censebat, quod haut congrueret, duas Evangelicas urbes, nullam Catholicam inter Deputatos enumerari. Ita ista verba è conventione dispuncta, ut tamen Lindaviensis ideo ista Deputatione haut eximeretur. In §. *Quod autem reliquos*, Brandeburgicus verbis, *à Catholicis aut Augustanæ Confessioni addictis* addiderat, *aut Reformatis*; quod eodem ipso postulante iterum expunctum. In §. *Porro distributio illa* à Suecis inserta vocabula, *ad cognitionem facti possessionis* admittebantur. In sequenti autem §. *Neque apud quemlibet casum* verbo *Restituendo* vocabulum *vel Restituente* addebatur. Porro ut restitutorum Præsulatuum & Cœnobiorum tituli nemini præterquam restitutis concederentur, Catholici nullo modo ferre volebant; quod ea res solennis renuntiationis vim haberet, quæ non in Cæsaris, sed Pontificis potestate sita sit. Nec esse, quod Evangelici huic postulato insistant, quod Præsulibus Wurtenbergica digressis pauci anni ad vivendum restent: utut Evangelici ostenderent, Pacis legibus id quadrare, ac fieri posse, ut Mindæ, aut Verdæ Episcopus aliquis à Pontifice proprio ausu constituatur: è quo varia incommoda oriri queant. Denique ut illi, qui adversus pacem protestationem interponere audeant, certæ pœnæ obnoxii sint, Catholicis durum nimis videbatur; cum cuique protestari, ac mendicare liberum habeatur. Ac restituendis satis cautum sit, si ejusmodi protestationes, ac reservationes irritæ declarentur. Hac in negotiatione Catholici conjunctissimis animis omnia agebant, exiguo contra Evangelicorum studio, aut concordia, ut absque Suecis si fuisset, malignius adhuc ipsorum causa processura videretur. Isthæc autem ab Ordinibus disceptata quousque à Suecis admissa fuerint, è collatione Conventionis Principalis cuivis patere potest. Adornatas hoc modo clausulas præliminares Sueci ab universis Deputatis subscribi postulabant; id quod cum Cæsarei & Catholici pertinaciter abnuerent, Brandeburgicus proponebat, ut subscriptio duntaxat à Cæsareis ac Suecis, simul duobus è Deputatorum numero fieret. Ac jam convenerat, ut Volmarus, atque Erskeinus cum Moguntino, & Altenburgico subscriberent; idque scriptum tantisper apud Directorium deponeretur, quoad reliqua absoluta forent. Sed protestabatur Bavaricus ob negotium Palatinum postulans, ut illud vel modo Deputatis antea placito insereretur, vel subscriptio aliquot per dies differretur, quoad ab Electore mandata venirent. Unde, cum Sueciæ Princeps prius admittere nollet, Ordinibus subscriptionem ad decimum septimum diem Januarii differri placebat. Enimvero uti Cæsarei toto executionis tractatu, & præcipue per duos proximos abhinc menses quod uno die concluserant, altero retractabant; ita & nunc, cum stato die subscriptionem fieri postularent Sueci, Cæsarei, ac Catholici eam velut superfluam abnuebant. Moguntinus ob respectum cæterorum Catholicorum ab se solo quid fieri haut posse excusabat. Cæsarei verbis suis fidem adhiberi postulabant, interim reliqua nondum decisa, citra moram expedienda. Quid Cæsareos ut ita difficiles, ac lubrici essent permoverit, vix conjicere dabatur, nisi quod Carolus Gustavus suspicaretur, per non neminem iterata Reginæ jussa, queis ad conclusionem properare omni alio respectu seposito injungebatur, Cæsareis prodita fuisse. Hic inde Deputatos suos tentare jubebat, num Evangelicos permovere possint, ut placitam semel formulam una cum Suecis subscriberent? Id quod isti recusabant, alio temperamento proposito, ut à Directorio Moguntino attestatum nomine universorum Ordinum ederetur, quo Clausulæ Præliminares, prout à Suecicis Deputatis conceptæ sint, ratæ declararentur. Id quod cum maturandis tractatibus expedire judicaret Princeps, suos ejusmodi testimonium acceptare jussit. Ast cum super hoc in conventu Deputatorum Evangelici Catholicis proponerent, hi quoque istud abnuere, nudis verbis suis fidem adhibendam contendentes. Contra cum Carolo Gustavo ex hactenus actis sat constaret, quam parum fiduciæ in adversæ partis verbis collocandum, ac circa sequentia parem difficultatem movendam; denuo vel subscriptionem, vel attestatum urgebat. Has inter contentiones aliquot dies effluebant, quoad Bavaricus à Principe suo, non solum pro se subscribere, sed & Cæsareos, & reliquos Catholicos ad subscribendum permovere jussus, cum Evangelicis se consensurum declarabat. Id exemplum cum Cæsareis sequendum foret, subscriptio demum ab utrinque Deputatis peracta est.

1650.

Id negotium concluditur.

Subscriptio differtur.

Cæsarei eandem distrectant.

25. Jan.

Subscriptio peragitur.

30. Jan.

Designatio restituendorum adornatur.

§. 5. Supererat designatio restituendorum, quam Sueci aliis interim negotiis districti demum Idibus Martii Cæsareis exhibuerunt. Circa hanc non solum vetus lis de sacris arbitrio Bavari per Superiorem Palatinatum relinquendis renovabatur;

15. Mart.

1650. tur; sed & de vectigali Oldenburgico Ordines insertum ibant. Quorum illud demum Carolus Gustavus ad proxima Comitia rejiciebat. Circa vectigal Oldenburgicum monebat; auditum sibi, Coloniensi ejus negotii executionem commissam; id quod Reginæ ferendum non sit, quæ contiguam Oldenburgico ditionem habeat. Quæ tamen cum nondum rite in possessionem Ducatus Bremensis, & Verdensis missa sit, id negotium in se suscipere nequeat; unde expeditissimum esse, eousque rem differri; interim amicam compositionem tentari posse. Sed quia id negotium ad legem Amnestiæ, & Gravaminum haut spectabat, demum inter Suecos, & Ordines conventum, ut idem intra tres menses à Deputatorum Collegio haut susciperetur, sed suo loco relinqueretur; simul extra designationem restituendorum poneretur. Eam in rem Bremensibus à Cæsareis & Suecis attestatum tradebatur. Id porro silentio transeundum non est, quosdam Ordinum ejusmodi fraudem commentos, ut Carolo Gustavo designationem quidem restituendorum exhibere vellent, sed mutila inscriptione, omissis vocabulis, *ex vi præliminaris & principalis conventionis*; inposterum aliam designationem obtruderent. Quo fine jam antea Thumbshirnius, & Heilandus à se subscriptam designationem Cæsareis tradiderant, Carolo Gustavo apud universos Ordines graviter ejusmodi fraudes arguente.

Super evacuatione diversæ formulæ concipiuntur. §. 6. Circa absolvendum de præsidiis deducendis caput Galli morarum nonnihil injiciebant, postulantes, ut ea res aliquot per dies differatur, quoad super sequestro Hermansteinensi convenerit; ut istud caput pari passu ab utroque Regno cum Cæsareis concluderetur. Sed quia Sueci tractatibus colophonem imponere ardebant, Gallis quoque simul progrediendum erat; qui una cum Suecis initio Februarii formulam ejus capitis Cæsareis edebant. Galli, uti & antea, conventione cum Ordinibus inita supra sequestro Hermansteinensi nitebantur; cujus ratificationem ut à Cæsare obtinerent, promittebant, se primo termino omnibus simul locis decessuros. Cum Suecis præcipua lis erat super Pomerania Ulteriore, & Osnabrugensi præsulatu, tum Landstula, Homburgo & Hammersteino à Lotharingo insessis. Circa priora loca post longam disceptationem conveniebat, ut eorum restitutio seponeretur, quoad peculiares conventiones Instrumento Pacis insinuatæ absolverentur. Reliquorum locorum restitutionem etsi Cæsar præstare teneretur: tamen cum Carolo Gustavo à Regina injunctum esset ob ista tractatus non extrahere, cum Cæsareis ita

9. Febr. transigebat; ut Cæsar per literas apud Lotharingiæ Ducem instet, quo dictis locis quamprimum præsidia deducantur; interim reliqua oppida dicto die restituantur. Absolvebatur quoque ex-

Extensio Amnestiæ. tensio Amnestiæ §. *Præterita contenta*, utut Cæsarei ægre ad eandem descenderent. Interim ut Or-

Generalissimus exauctorationem quarundam legionum offert. dines parte onerum levarentur, simul pacem à Regina serio agi intelligerent, Carolus Gustavus Cæsareis offerebat, certum se legionum numerum propediem exautoraturum, si ipsi pariter facturi sint. Id quod Ordinibus quidem valde acceptum erat; sed Cæsarei peculiarem istam exautorationem aspernati omnes simul copias conventa die dimittendas satius ducebant.

Circa satisfactionem militarem transigitur. §. 7. Inde circa expediendam satisfactionem militarem agitabatur modica difficultate, quod Ordines universam summam quinque millionum repræsentaturos se jam antea promisissent. Postulabat Carolus Gustavus, ut facta inter Circulos partitione illa conventis locis sibi exsolveretur, suo ex arbitrio dispensanda. Ea ut justo tempore conferatur citra ullam exceptionem præfecti Circulorum operam darent. Si qui solutionem morentur, idoneum sibi oppidum detinere liceret, donec quod integræ summæ desit, ex- 1650. 10. Febr.

solvatur. Circa quæ cum nihil scrupuli moverent 22. Febr.

Ordines, demum ea res subscriptione firmatur. Partitio inter Ordines paulo tardius expediebatur, quolibet satagente, ne ultra ratam oneraretur. Quæ tamen exhibita cum manca deprehenderetur, à Suecis redhibita fuit, ut ratio accuratius iniretur. 1. Mart.

Cautio super residuis. §. 8. Ut Sueci super residuis cautionem re quapiam pignori tradita exigerent, causa erat, quod nonnullos Ordines attritis plane fortunis ratam suam ægre dicta die expedituros adpareret; & quia nonnulli intempestivis Monasterii minis haut parum diffidentiæ excitarant. Istam Ordines præstare initio varia ratione declinabant. Sed Suecis insistentibus demum annuebant; nisi quod super oppido, quod pignoris vicem subire deberet, convenire inter ipsos non poterat, singulis id onus deprecantibus. Tandem in Caroli Gustavi arbitrium conferebant, ut sibi oppidum ipse eligeret. Cui Vechta potissimum arridebat, Bremensi ditioni vicina, & ad Catholicos spectans, qui ægrius quam Evangelici ad solutionem descensuri videbantur; quod oppidum mille peditibus, & modica equitum manu facile defendi poterat, promto si opus foret è Bremensi ditione auxilio. Cæterum in conventionis formula ejus loci nomen haut exprimebatur, sed ad secretam declarationem apud Directorium Moguntinum factam provocabatur. Nam verebatur Carolus Gustavus, ne si superiorum Circulorum Præsules, urbesque id intelligerent, circa conferendam suam portionem tardiores forent; cum nunc metuendum ipsis esset, ne forte suo tractu locus aliquis eligeretur. Id oppidum quadrienno post residuis 1654.

solutis Monasteriensi præsuli restitutum est. 3. Maji.

Reginæ acriores ad Generalissimum literæ. §. 9. Cæterum Regina pacis cupidissima moras tractatus Noribergensis ægerrime ferebat, quod metueret, ne forte abrupto isto in novi belli fluctus retraheretur; à quo maxime abhorrebat. Unde commotior Carolo Gustavo serio injungebat; omnes ad ipsum datas literas maturationem tractatuum inculcantes probe expenderet, nec concederet, ut sibi post partam gloriam reductæ pacis amplius in metu vivendum, Orbique Christiano non minus desiderata, quam necessaria quiete carendum sit. Eo voto si ipsa diutius fraudetur, causam sibi esse non solum omnem ejus rei culpam ipsi impingendi, sed eundem neglecti debiti obsequii reum peragendi. Isthæc exprobratio tanto acerbius animum Caroli Gustavi perstringebat, quo magis ipsi, ut Reginæ placeret, curæ erat, & quo gravius videbatur, post enixum quantumvis studium à se adhibitum reprehensionem incurrere. Igitur Reginæ confirmabat; ita solicite se negotium ad Reginæ securitatem, ac adversæ partis conditionem temperasse, ut hautquidquam novum bellum sit metuendum. Jam antea eidem satis demonstrasse, penes quem moræ causa fuerit, simul adversæ partis astutiam, vanam spem, tenuesque vires belli impatientes, nec si forte ad hoc revolvatur formidandas. Reginæ jussis eam semper conditionem additam, si salva securitate, ac dignitate tractatus concludi queat, inprimisque, ut nullo Sueciæ onere mili- Ejusdem responsum.

1650. liti satisfiat; tum suo arbitrio relictum, qua ratione commodissime res Noribergæ expediri posse judicaret. Unde præcipuam sibi curam fuisse, integris quinque millionibus potiri, quorum exigua spes sit exercitu dissoluto, oppidisque restitutis. Id quo minus adhuc obtineri potuerit, non sibi, sed rerum difficultatibus, Ordinumque inconstantiæ imputandum. Quin cordatiores Ordinum, quibus id onus quam maxime incumbat, Reginam excusatam habere, & agnoscere negotium haut aliter tractari potuisse, siquidem cum dignitate, ac ad diuturnitatem expediri debuerit. Sane se jussu Reginæ summam rerum præ oculis habuisse, multa minutiora remisisse, rem ita circumspecte tractasse, adversæque partis conditionem observasse, ut Sueciæ rebus nihil periculi metuendum fuerit. Tum circa exautorandum militem id spectasse, ut copiis Cæsari semper prævalere posset, retentis etiam oppidis maxime opportunis. Porro super modo solutionis & cautione pro residuis nondum hactenus transactum fuisse. Quod si negotium Restitutionis semel susceptum ita repente derelictum fuisset, adversæ parti pertinaciam fuisse accessuram, velut metuatur. Parum gloriosum Reginæ, nulla necessitate id negotium deseruisse, quod præcipuam bello causam præbuerit. Catholicos gloriaturos fuisse, executionis tractatu à nobis condonatum, quod Westphalica pace obtentum fuerat, suisque artibus fructus armorum elusos. Imo durante hoc tractatu plus emolumenti, quam damni Reginæ rebus accessisse, hac mora infractis si quæ fuerunt arcanis Cæsaris destinatis, & ob exhaustas proprias ditiones ad maximam militum partem exautorandam necessitate allata. Quin & pessundandas plane fuisse recens partas Reginæ provincias, si tot millia militum per hiemem ab istis alenda fuissent. Quæ rationes facile Reginæ probabantur, ut tamen haut eo secius maturationem tractatuum denuo urgeret. Cæterum innotuerat Carolo Gustavo, Salvii potissimum literis, qui Hamburgi tunc agebat, Reginæ persuasum, ipsius culpa Sueciæ res in periculosissimum statum conjectas. Quod factum iste Salvio non sine minis exprobrabat; hoc respondente; expenderet secum, num ipse æquo animo laturus sit, si alius quispiam à consiliario ipsius rationem velit exigere eorum, quæ hic ad eundem scripsisset.

Principalis Conventio absolvitur. 16. Mart. §. 10. Singulis capitibus jam absolutis, plena formula principalis conventionis adornata à Carolo Gustavo Cæsareis, Ordinibusque exhibebatur. In qua id præcipue Cæsarei solicitabant, quod Sueci addiderant; Cæsarem promittere, se omnem operam adhibiturum, ut ab Ordinibus solutio pecuniæ militaris exacte fiat. Id quod Cæsarei nullo modo ferre volebant, velut maximo Cæsari præjudicio cedens, & ab Ordinibus ipso inscio, & inconsulto Conventioni insertum. Quam ob rem graviter apud Ordines querebantur. Circa reliqua nihil difficultatis supererat. Ita plane jam perfecta Principali conventione restabat ratificatio, & temperamentum super Franckendalia; quod proprie Galliam spectabat.

Super ratihabitione convenitur. §. 11. Principalis Conventionis ratihabitionem Cæsarei initio abnuebant velut superfluam, cum Pax ipsa jam ab omnibus ratihabita sit, qua in antecessum firmentur, quæ à ducibus super ejusdem executione statuenda sint. Sed cum ratihabitionis necessitas, & æquitas ostensa fuisset, eam demum annuebant. Cupiebat inde Carolus Gustavus Cæsaream ratihabitionem intra quatuordecim dies à facta conclusione Noribergam adferri, ac quoad Reginæ ratihabitio adveniret, apud Magistratum Urbis deponi, ut eo tutius ad exautorandum militem, ac præsidia deducenda accedi posset. Sed Cæsarei non alio die, quam qui Reginæ præstitutus esset, ad Cæsaris ratihabitionem teneri volebant. Id quod eo facilius Carolus Gustavus concedebat, quod prævideret, conclusionem nonnihil extractum iri, ac sat mature Reginæ ratihabitionem Noribergæ adfore; cui commutandæ quatuordecim dies à facta conclusione statui possint. Super formula ratihabitionis facile conventum, nisi quod Cæsarei Reginæ titulum *Potentissimæ* tribuere abnuerent. Sed cum ostenderetur, eodem in ratihabitione Pacis ipsam mactatam, nil amplius scrupuli movebant. In eam rem conventio facta, atque ab utriusque partis Deputatis subscripta. Et paulo post significabat Volmarus, Cæsarem in conventam ratihabitionis formulam; titulumque *Potentissimæ* consensisse; ac postulare, ut Reginæ ratihabitionem, quantum possint, adferendam curarent. 2. April.

Circa Franckendaliam difficultates. §. 12. Maxima difficultas ad extremum circa Franckendaliam surgebat, cujus loco Cæsarei Palatino Electori Benfeldam relinquere decreverant, quoad ista reddita foret. Sed inter alios Argentoratensis Præsulatus nomine intercedebat Archidux Leopoldus Wilhelmus velut Episcopus, ne præsulatui eo modo quid molestiæ conciliaretur. Inde de præsulatu, & urbe Wormatiensi proponebatur; de quo tamen ob varia obstacula expediri non poterat. Ast Galli sequestro Hermansteinensi ex conventione cum Ordinibus facta acriter insistebant, quodvis aliud temperamentum adspernantes; simul jactantes, ex aula sibi injunctum, ni Cæsarea ratihabitio dictæ conventionis adferatur, ad reddenda loca adhuc insessa se haut obstringere. Contra si Cæsar annuat Hermansteinum in Moguntini manus deponi, se paratos omnibus statim locis cedere. Enimvero Cæsar Hermansteinense sequestrum constanter abnuebat, de Heilbrunna Gallis potius relinquenda injiciens. Hispaniæ Regem super reddenda Palatina Franckendalia universi Ordines literis amice solicitaverant; ac multi ea sibi spe blandiebantur, velut is Germanos ob certos in futurum respectus Austriacæ Domus repulsa haut offensurus sit. Alii contra judicabant, istum durante cum Gallis bello eo oppido haut cessurum hisce infestandis, & ne iidem copiis per præsidia Germanica sparsis uti adversus ipsum possent. Nec deerant qui suspicarentur, fortasse Hispanos id oppidum pignoris in vicem detenturos, quod octoginta milliones in usum Germaniæ à se erogatos jactarent. Archidux tamen Leopoldus Belgii Gubernator Ordinibus sat humaniter respondebat; nondum se super hoc negotio mandata à Rege accepisse; literas tamen ipsorum ad Regem transmisisse, petitumque de meliore nota commendasse. Cæterum Hispani tunc præter solitum humanitatis affatim adversus Suecos verbis præ se ferebant; & Legatus Hispanicus Luminariæ Comes per Piccolomineum apud Carolum Gustavum testabatur; Regi suo constitutum cum Regina Sueciæ firmam amicitiam colere, ac libera commercia per sua Regna, & provincias ipsius civibus indulgere.

Carolus Gustavus circa eas compo- §. 13. Porro Ordines expeditis rebus Suecicis, id negotium omni studio apud Cæsareos urgere constituunt, Carolum Gustavum quoque rogantes,

1650. gantes, ut propriæ existimationis, causâ & ob Galliæ rationes operam heic secum conjungat Cæsari ad probandum Hermansteinense sequestrum permovendo. Qui & cum judicaret, Reginæ gratum fore, si Galliæ quantum per summam rerum licebat, operam navaret, ea de re diligenter cum Cæsareis egit. Sed cum illos flecti non posse sentiret, ac quamtum in se prestitisset, id negotium plane in Ordines rejicere constituebat, ut ipsi prout res ferret cum Cæsareis & reliquis quorum interarat transigerent; monens, ut temperamentum dispiciant, quo negotium istud, ad quod solum tractatus jam adhærescant, quamprimum absolvatur. Sed & à Gallis postulabat, ut quia Cæsareos circa Hermansteinum immotos persistere adpareat, mature aliam viam ineant, qua ipsis satisfieri queat. Ita quippe pro Gallis conniti decreverat, ut si isti postulatis suis pertinaciter insisterent, nec eadem ullo modo obtineri possent, tandem, prævalente aliis respectibus Reginæ securitate, negotio finem imponeret.

Cæsareis proposita temperamenta.

§. 14. Inter hæc à quibusdam Ordinum proponebatur, ut Hermansteinum usque ad proxima Comitia in Moguntini, Coloniensis, & Bambergensis manus consignaretur, utpote qui in causa Trevirensi à Cęsare Commissarii constituti sint, ea tamen lege, ne in Gallorum manus, Franckendalia non restituta, traderetur. Id quod & Galli, & Cæsarei adspernabantur, quorum hi temperamenti loco Heilbrunnam jussu Cæsaris proponebant. Sed cum ostenderetur, id oppidum numeroso, ac sumtuoso præsidio opus habere, simul Bavaro, & adherentibus ipsi Ordinibus occasionem præbitum iri, ubi res ferat, cum Gallis se conjungendi, ista omissa Benfeldam, Hagenoam, & Landaviam substituebant. Sed reponebatur; uti Benfelda ob promissum Argentoratensibus factum, & gravissimas alias rationes solo æquanda sit; ita Hagenoa ruinis deformata, ac Landavia Gallos haut contentos fore. Enimvero isthæc temperamenta loco Hermansteini proponi, Collegium Civitatum ægre ferebat; cujus Deputati apud Erskeinum querebantur; sua membra in vicem pignoris quorundam potentiorum invidia tradi. Huc si res redierit, ut Cæsareorum & paucorum ex arbitrio aliis in lytri locum addicantur, perisse libertatem, quæ post tot exhausta mala sibi sola supersit; ac introductum semel exemplum longius grassaturum. Se hoc in negotio legibus pacis stricte inhæsisse, nec super temperamento actionem admittere voluisse, nisi Cæsareorum promisso accepto, id sibi non magis quam Electoribus, & Principibus, fraudi fore. Nec minus Carolum Gustavum spopondisse; se haut permissurum, ut ulla Imperialium urbium, & inprimis Heilbrunna Evangelicis sacris addicta in Gallorum potestatem tradatur.

De quibus Civitates liberæ queruntur.

Literæ Electoralium ad Hispaniæ Regem.

§. 15. Interim Electorales Legati præter literas ab universis Ordinibus scriptas alias Collegii Electoralis nomine ad Regem Hispaniæ conceptis verbis miserant; quas, cum fere novarum litium materiam præbuerint, heic adducere placuit. *Serenissime ac Potentissime Rex Domine Clementissime. Ad aures Vestræ Majestatis mittunt hanc S. R. Imperii Electorum, Principum, Statuumque Legati postulationem afflictissimæ nostræ Germaniæ non minus necessariam, quam Vestræ Majestati honorificam; cujus summa est, ut præsidium Franckendalia deducere, locumque hunc Domino Electori Palatino, nuper Clementia Cæsaris, & lege pacis Monasteriensis ad Inferiorem Palatinatum, quantum equidem in Cæsaris potestate fuit, restituto reddere dignetur. Etsi vero Majestatis Vestræ benignitas per universum Christianum Orbem adeo celebris sit, ut optima spe pleni locum precibus nostris datum iri confidamus: tamen ne quid desit, quod ad officium nostrum pertinere posse videatur, singulari hoc scripto necessitatem nostræ petitionis explicatiori Stylo Majestatis Vestræ nomine Collegii Electoralis repræsentandam esse duximus. Memoria tenent nostri Principales, dissidia Germaniæ inter reliquorum Principum etiam Majestatis Vestræ arma involvisse, ideoque nihil æque desiderassent, quam ut tractatu Monasteriensi, quæ ipsi cum Rege Christianissimo intercedente differentia, componi potuissent. Facile enim apparebat, quietem publicam Orbi Christiano aliter reduci & stabiliri non posse. Sed eo tum in statu res Germaniæ fuere, ut non magis in Ordinum potestate esset, leges alias à triumphantibus Confœderatarum Coronarum armis accipere, quam illas, quas vellent dare: ut sane necessarium Nobis fuerit è tantis publicarum calamitatum ærumnis quibuscunque tandem conditionibus eluctari. Non tamen ea ment Principalibus nostris unquam fuit, veteris cum Regia Vestra Majestate amicitiæ jura negligere: quod & statim Cæsareæ Majestatis Legatis Voce & scripto per suos tunc temporis in locis tractatuum commorantes Legatos declaraverunt. Nimirum cum Legatus Gallicus multa contentione laboraret, ut mutuorum auxiliorum nexus inter R. Imperium, Majestatemque Vestram non modo remissior efficeretur, sed & prorsus intercideretur, unicum Principalium nostrorum studium fuit, ut salva & integra cum Electoribus, Principibus, & reliquis Imperii Ordinibus, tum maxime Augustissimo nostro Imperatori, totique Domui Austriacæ maneret, quæcunque ipsis juxta legem Aureæ Bullæ, Capitulationis Cæsareæ, cæterarumque Imperii constitutionum in conservandis amicitiis, defendendisque Amicorum juribus competit facultas. Nec vero quoad conservandos in Imperio milites, habendos delectus, transitusque permittendos plus juris arrogare Regi Galliarum liceat, quam ex Institutis Imperii, consuetaque Germaniæ Ordinibus libertate Vestræ Majestati Ejusque antecessoribus Hispaniarum Regibus jam olim & permissum erat, semper, ac porro etiam liberum foret, quod & post conclusam Pacem Monasteriensem haut semel re & facto præstitum, nec Gallorum objectiones ulla ratione admissa fuere. Et speramus Deo opitulante, Majestati Vestræ cum Sancto Romano Imperio inveteratam amicitiam etiam in posterum integram inviolatamque duraturam esse. Quod igitur Franckendaliæ restitutionem attinet, a nostra quidem parte nunquam fuit dubitatum Majestatem Vestram in eam clementer assensuram; quamprimum etiam Confœderatæ Coronæ juxta Pacis leges loca bello occupata pristinis restituerent possessoribus: quemadmodum id ipsum per ejusdem Aulæ supremum Præfectum Excellentissimum Dn. Comitem de Haro Oratorem in Aula Cæsarea confirmatum ex ipsis Cæsareæ Majestatis literis non ita pridem accepimus. Nec intermisimus, quin hac de re cum prædictarum Coronarum Plenipotentiariis serio ac sæpius ageremus, illisque constanter inculcaremus, omnino rationi consentaneum fore, ut omissis omnium prætensionum ambagibus, præstarent prius Ipsi, quod a Majestate Vestra, cum qua tamen contractum esset nihil, tantopere flagitarent. Et quamvis statim ab initio hujus Conventus nihil non tentatum fuerit, quo Imperii Ordines ad præstanda obsidioni Franckendaliæ, quam agitare animo Galli, Suecique videbantur, auxilia inducerentur; nunquam tamen effici potuit,*

ut

1650. „*ut quidquam amicitiæ Vestræ Majestatis adversum*
„*committeretur. Inque ea etiamnum perseverant sen-*
„*tentia dicti Ordines, firmiter persuasum habentes, Ve-*
„*stram Majestatem nulla ratione permissuram, ut lon-*
„*giori hujus munimenti detentione Pax Imperii* TAN-
„TA RERUM JACTURA *conventa denuo turbari*
„*possit. Hac Ordinum constantia effectum tandem, ut*
„*Sueci Gallique nuperrime mutua cum Legatis Cæsa-*
„*reanis pactione spoponderint, omnia loca bello occupa-*
„*ta iis, ad quos pertinent, bona fide se cessuros, milites-*
„*que ex terris Imperii deducturos, quam primum vel*
„*Franckendaliæ restituendæ dies certa constitueretur,*
„*vel re nondum expedita Castrum Ehrenbreitstein,*
„*Rheno ad Confluentes Mosellæ imminens, in manus*
„*sequestratorias Domini Electoris Moguntini interea*
„*traderetur. Quæ quidem sequestratio eo tantum fine*
„*proposita fuit, ut ad Majestatis Vestræ æquanimita-*
„*tem commodius fugiendi nobis spatium longius & se-*
„*curius esset. Non inficiamur, Cæsaream Majestatem,*
„*gravibus sane argumentis motam, hactenus in ejusmo-*
„*di sequestrum consentire noluisse. At vero res hæc in*
„*eum devenit statum, ut in manu & potestate Vestræ*
„*Majestatis situm esse ingenue profiteamur, quietem ac*
„*tranquillitatem Sac. Romano Imperio cum effectu da-*
„*re, ac tam diuturnis malis Germaniam liberare, in-*
„*vidiam odiumque omne, quod ex longiori detentio-*
„*ne hujus loci in Sacratissimum nostrum Imperatorem,*
„QUAMVIS IMMERITO REDUNDARE POSSIT, *è*
„*medio tollere. Rogamus igitur ea qua par est reve-*
„*rentia & humilitate Vestram Majestatem, ut Prin-*
„*cipalium nostrorum, omnium Imperii Ordinum votis*
„*benevole annuere dignetur, mandataque suis militiæ*
„*præfectis quamprimum transmittat, quibus præsidium*
„*illud Franckendalense deducere, oppidumque Domi-*
„*no Electori Palatino restituere jubeantur. Mere-*
„*bitur hac benignitate apud universos Germaniæ Ordi-*
„*nes* PACIS GERMANIÆ INSTAURATORIS *egre-*
„*gium & gloriosum nomen, nostrosque Principales ad*
„*perpetua gratitudinis Officia quacunque rerum occa-*
„*sione devinctos ac promtos habebit. Deus T. O. M.*
„*Majestatem Vestram divina sua protectione quam*
„*diutissime servet incolumem & omni prosperitate flo-*
„*rentissimam. Dabantur Noribergæ 12. Mart. Anno*
„*1650. Regiæ Majestatis Vestræ humillimi Sacri Ro-*
„*man. Imperii Electorum ad Pacis executionem Depu-*
„*tati Consiliarii, & Legati.*

Illis literis Regii offenduntur. §. 16. His literis, etsi magna cura ab Electoralibus premerentur, Regii, & cumprimis Galli vehementer offendebantur; quippe quibus everti videbantur, quæ in securitatem Galliæ Monasterii convenerant, ne durante hoc bello Hispanis à Cæsare, & Imperio auxilia ferrentur. Ac suspicio oriebatur, velut secretam quandam declarationem Ordines Hispano fecissent in fraudem Galliæ spectantem. Unde à Carolo Gustavo petebant, ut ex vi communis evictionis, & fœderis hactenus tam constanter culti operam secum societ, quo sibi hanc ob rem ab Ordinibus rite satisfiat. Simul ejus consilium exquirebant, num ad solos heic Ordines, an ad Principes eorum querimonias deferre satius sit? Carolo Gustavo cui jussu Reginæ omnes moras amputare cordi erat, expeditissimum videbatur, ipsos heic Legatos declarationem poscere; prius tamen Moguntini velut Directoris consilium exquirere, qua ratione res commodissime apud Ordines proponi queat. Unde mox Grullardus Herbipolim, ubi Elector tunc degebat, proficiscitur; eodemque fine à Carolo Gustavo Georgius Snoilskius cum Electore agere jubetur, ut ipse autoritatem suam apud Ordines interponat, quo Regna fœderata idonea satisfactione potiantur. Porro quæ illis literis desiderarentur hæc erant, quod restitutionem Palatini Electoris *ad clementiam Cæsaris* referrent, cum illa Regiis armis deberetur, per quæ Cæsari, ut in eandem consentiret, necessitas allata fuerit. 1650. *Quæ illis in literis carperentur.* Verba, *Leges a triumphantibus confœderatarum Coronarum armis accipere*, gloriosa quidem sociis Regnis videbantur; sed metus erat, ne forte deinceps alium in sensum traherentur, velut pax non per conventionem coaluerit, sed vi armorum extorta sit, rescissioni ut alia, quibus metus causam dedit, obnoxia. Sub vocabulis *voce & scripto*, anguis in herba latitare metuebatur, cum non constaret, quousque Ordinum erga Hispanum voce & scripto facta declaratio processerit. Unde elucidatione aliqua heic utique opus erat. Inprimis Galli necessarium censebant declarationem exigere, quousque amicitia cum Hispano se extendat, ac delectibus Hispanorum in Imperio, aut Provinciis Cæsareis locus sit. Nam id præcipue Monasterii actum fuerat, ut Hispanis à Cæsare & Imperio hoc bello durante nec directe nec indirecte auxilia præstentur. In quo & Galliæ securitas hoc tempore cumprimis vertebatur, à sociis nudatæ, ac intestinis turbis quassatæ, ne potentia Hispanica plane obrueretur. *Prætensionum ambages* Cæsareis & Ordinibus imputabantur, non Regiis. Nam si illis examussim sequi placuisset, quæ Pacis legibus, & decreto executionis disponebantur, dudum à Suecis, ad quæ ipsi tenebantur, præstita fuissent. Nec usquam cautum inveniebatur, ut primo Sueci, inde alii, puta Hispani, loca occupata restituerent, sed ut omnia pari passu ex conventione inter duces ineunda procederent. Porro cum Hispaniæ Rege *nihil quidem contractum* erat; Cæsar tamen receperat, Hispanum restitutioni Franckendaliæ sese haut oppositurum. Quæ de *obsidione* Franckendaliæ memorabantur, ficta erant; cum constaret, quoties super ea motum fuerit, Suecos semper hucusque progredi recusasse. Scripserant Electorales *tanta rerum jactura*. Addebant Sueci, *Regis nostri jactura*, Sueciæ nunquam satis dolenda. Ex verbis, *quamvis immerito redundare posset*, Sueci concludebant, velut ipsis culpa moræ impingeretur. Denique elogium *Instauratoris Pacis Germaniæ* Sueci potiore jure Reginæ, quam Hispano deberi censebant. In universum autem Regina censebat, istis literis vix abjectius quid dari posse, & ex quibus nimis aperte pelluceret, quam levi, ac instabili animo isti homines essent.

Moguntinus eas literas non probat. §. 17. Moguntinus cum hæc à Snoilskio ipsi proponerentur, ignorare se istas literas ferebat, sed ablegatum suum Noribergæ à Furstenbergio Comite ad eas subscribendas inductum. Se quidem quę paci repugnant probare nullo modo posse; cætera suo loco relinquere. Equidem cum Furstenbergius nuper ex itinere ipsum invisens de literis ad Hispaniæ Regem scribendis injecisset, se non repugnasse, quo minus Hispanorum superbia verborum pompa demulceretur; præsertim cum intellexisset, Electorem Palatinum suasu Caroli Gustavi ad eundem literas dedisse: ea tamen lege, ut intra juris limites subsisteretur, nec illæ prius mitterentur, quam de sequestro Hermansteinensi expeditum foret. Nam ut ipsi Electores multa circa hoc negotium moveant, parum congruere; & expeditissimum esse, ut qui præter mandata insciis Principibus impegerint, erratum corrigant. Se quidem suo Ministro injuncturum, ut Regiis idoneam declarationem exhi-

1650. exhibeat. Præter hæc disserebat iste; sibi placere Pacis leges exacte impleri. Cui enim bono pacem esse, ni ex convento executioni detur? Tractatus dudum absolvi potuisse, si ablegati omnia ex mandatis egissent. Sane quid de Meelio suo judicare debeat, vix dispicere, deliret, an corruptus sit. Franckendaliæ restituendę certum diem designandum; ea ni sequatur, oppidum auxilio Regiorum vi oppugnandum. Nam aliam viam eodem potiundi se non dispicere. Ordines Imperii vi Amnestiæ ad hoc obligari. Ac ut Saxo, & Brandeburgicus abnuant, se tamen, Palatinum, Wurtenbergicum, Cassellanum Regibus non defore. Eandem Bavaro mentem, cui conciliando negotium circa sacra Palatinatus Superioris haut nimis urgendum. Insisterent modo generali *guarantiæ* Regii, cui negotio quo minus ipse autorem se ferat, graves rationes obstare; cæterum Regiorum postulata acerrimo studio prosequuturum. Si qui Ordinum eam evictionem abnuant, haut iniquum esse, si istorum oppida Sueci tantisper detineant. Nec de injuria queri posse Cæsarem, si Moraviæ, & Silesiæ loca tamdiu insideantur, quoad fidem suam circa Franckendaliam liberarit. Idem quoque, cum Cæsar per Walderodium causas recusati sequestri Hermansteinensis prolixe exponeret, scripto vicissim o-

10. Mart. stenderat: sibi id sequestrum non posse non probari, quod præstare penes Cæsarem sit, Ordinibusque placeat, ac ad maturandam præsidiorum deductionem multum faciat, cujusque revocatio à nutu Regis Catholici dependeat. Quod negotium, quantumvis onerosum, ipse bono Imperii abnuere haut potuerit. Porro Moguntini Ablegatus Meelius, cum ad se purgandum Herbipolim ad Electorem excurrisset, Noribergam reversus scripto declarabat: Se super istis literis à Principe suo mandatum non habuisse, nec antequam mitterentur, ad eundem retulisse; sed ipso inscio à Furstenbergio persuasum, ut eas à Volmaro, uti credat, conscriptas non quidem probaret, sed sub suo sigillo mitti pateretur. Cum autem sibi semper injunctum fuerit normam Pacis exacte sequi, se plane improbare, si quid istæ Pacis legibus ac nominatim Articulo de Assistentia adversum contineant. Tum omnia juxta pacis normam intelligi velle, sinistris interpretationibus solenniter contradicere. Quæ declaratio Gallis non plane satisfaciebat. Suecis tamen id negotium ulterius urgere haut placebat.

Moguntini ablegati declaratio.

§. 18. A Brandeburgico Noribergam missus ad Carolum Gustavum venerat Borgstorfius, qui literis ab Electore redditis postulabat, ut oppidis ad se spectantibus præsidia primo termino deducantur. Circa Ulterioris Pomeraniæ loca cum ipse defectum mandati excusarit, Electorem nolle amplius instare. Non posse tamen quin ostendat, se dudum Commissarios plenis cum mandatis ablegasse expediendæ super limitibus controversiæ; qui cum de hac re Suecicis Commissariis significassent, hos reposuisse, nondum idoneis se mandatis instructos, sed ista expectare. Ea tractatio quare à Regina extrahatur Electori incognitum; suspicari tamen à malevolis sinistra quædam apud Reginam sparsa. Contra testari Electorem, sibi perpetuam cum Regina amicitiam colere cordi esse; nec fœdus, quod cum Fœderatis Belgis jam agitet, ullo modo in fraudem Sueciæ tendere. Ad hæc Princeps, quantum commode fieri possit, ample pollicebatur, præsertim cum constaret, post Halberstadiensem ditionem

Brandeburgici ad Generalissimum missio. 14. Febr.

Electori traditam ejusdem Noribergæ Legatum longe commodi orem quam antea se gessisse, ac aliis quoque ad idonea consilia adducendis haut spernendam operam navasse. Circa Ulteriorem Pomeraniam priori declarationi insistebat, nec constare sibi, quid tractatus limitaneos hactenus retardaverit: non tamen dubitare, quin Regina æquam se Electori præbitura sit. Sed quia Borgstorfius apud Duces Suecicos de sincera Principis sui intentione, ac ingenti desiderio perpetuam cum Regina amicitiam colendi impense, ac præter solitum inculcabat; suspicio Carolo Gustavo oriebatur, velut gravius quid iste agitaret. Et mox apparebat, ipsum ab Ordinibus petiisse, ut istum permoveant ad Ulterioris Pomeraniæ loca citra adjectam conditionem regundorum prius finium restituenda. A quibus undecim Deputati Principem adeuntes petebant, ut conditio ista è formula Conventionis expungeretur. Alias Electorem deterioris quam reliquos conditionis fore; penes quem mora non fuerit, quo minus super finibus transactum jam sit; ac si serio res utrinque agatur, id negotium ante postremum restituendis oppidis dictum diem facile absolvi posse. Saltem loca haut controversa restitueret Regina, retentis trantisper litigiosis, quod tamen citra fraudem pacis conclusæ fiat. Quin Electorem arbitrio boni viri causam suam subjicere paratum, si Reginæ id videatur, adjunctis è Collegio Ordinum Deputatis, adsumta etiam Galliæ Mediatione, & si quæ alia maturando negotio idonea judicata fuerint. Ad quæ princeps: negotium isthoc tractatu in Pomerania instituendo expediendum. Cæterum heic semel transacta mutari amplius non posse. Et hoc exemplo alios quoque sibi parum grata subversum ituros. Ut hanc rem arbitro subjiciat, sibi haut mandatum: nec Reginam temere passuram, ut eadem huc trahatur, ubi facile quid præjudicii creari sibi queat. Se tamen per literas id negotium Reginæ commendaturum; idque etiam Ordinibus, si velint, integrum esse; etsi Reginam per se quod æquum sit, ac Pacis legibus congruum præstituram.

§. 19. Inter hæc dum pedetentim miles tam à Succis, quam Cæsareis, aliisque in Germania exautoratur, Hispani quotquot poterant militiæ suæ adjungere laborabant. Quos inter Ludovicus Caraffa, quinque equitum turmas in Belgium mense Februario deducebat, quem transeuntem Legatus Viennæ Hispanus Franciscus de Maura Comes de Luminares diplomate suo non solum Ordinibus Imperii, sed & cumprimis Ducibus Suecicis multa verborum humanitate commendaverat, provocans ad amicitiam nuper inter Hispanos, Suecosque instauratam, & commerciorum libertatem per omnes Hispanicas ditiones hisce permissam. Piccolomineus quoque Carolo Gustavo significabat, ab eodem Legato sibi confirmatum, Ministrum Hispanicum in Dania in mandatis habere, ut Reginam de sincera Regis sui amicitia, & libero commerciorum cursu certiorem reddat. Sed & mox Legatus ipse literis ad Carolum Gustavum datis multo cum verborum honore gratias ipsi agebat, quod turmis sub Caraffa ex Austria in Belgium tendentibus nihil impedimenti allatum foret. Ea superflua humanitas Carolo Gustavo huc spectare videbatur, ut saltem tacitam ipsius approbationem ob copias in usum Hispanorum è Germania eductas eliceret, quam deinceps præjudicii loco allegaret. Unde statim ad Gallicos Legatos referebat, quo-

Cum Hispanico Legato acta.

1650. quomodo responsum, quod decore omitti non poterat, & à latore disertis verbis postulatum fuerat, ita aptandum sit, ut neque Galliæ fraus fieret, neque Hispanus offenderetur, quicum Regina post pacem jam factam ob commercia suæ nationis amicitiam colere decreverat, positis partium studiis omnibus æquam se exhibitura. Quanquam autem Galli suaderent, ut asperis verbis Hispanici militis transitum exprobraret; Carolus Gustavus tamen temperato responso reponebat: Caraffam insalutatis suis ducibus transiisse, eoque se neque consentire, neque id impedire potuisse. Nec penes se, sed penes Imperii Ordines, quorum terras miles iste tetigit, judicium esse, num is transitus per leges Pacis annuendus, an abnegandus fuerit. Se quidem gratiam nullam meruisse, etsi gaudeat salutationis honore à tanti Regis Ministro sibi exhibito: ac sperare, positis jam in Germania armis, januam velut apertam excolendæ inter duo Regna amicitiæ. Ac uti Regina pacem in Germania factam firmiter servare, ac cum Hispaniæ Rege, quantum per leges Pacis fas sit, amicitiæ officia exercere constituerit: ita & confidere, Regem Germaniæ quietem haut invisurum, ac pacis studio conventis Westphalicis sese attemperaturum.

De titulo Reginæ. §. 20. Super titulo Reginæ deinceps à Cæsare tribuendo ut tunc moveretur, ansam præbuerat provocatio Capituli Hamburgensis Spiram facta. De qua cum Carolus Gustavus apud Cæsareos quereretur, hi rescriptum à Cæsare curabant, quo Cameræ Spirensi injungebatur, editas antehac Compulsoriales revocare, ac in posterum talibus abstinere. Sed cum eo scripto sola verba *Reginæ & Coronæ Sueciæ* absque alio titulo posita essent, Suecis monentibus Cæsarei excusabant; erratum id scribarum, ac Cæsarem in similibus mandatis nulli Regi aut Principi tituli quid addere. Sed nec certi quid super mutuis titulis adhuc inter Cæsarem & Reginam conventum; de quibus tamen primario negotio confecto facile transi-
22. Jul. gi queat. Post quoque stipulante Carolo Gustavo Cæsarei scripto declarabant, Cæsarem vi articuli decimi, quoties investitura provinciarum Germanicarum petita sit, eam collaturum, simul omnia Reginæ ac Coronæ in istis jura, ac privilegia confirmaturum, ac receptos adversus Galliæ, ac Hispaniæ Reges titulos adhibiturum, prout & isti jam in tractatibus pacis adhiberi cœpti sint.

Catalogus restituendorum absolvitur. §. 21. Circa adornandum Catalogum Restituendorum non parum difficultatis hactenus fuerat. Ab initio plerique Evangelicorum, ut incumbens hospitiorum onus ocyus excuterent, quod cæterorum sacris imminebat periculum parum curaverant; & eorum aliqui præsertim ex utraque Saxonia jactare non dubitabant; restitutionem Ordinum per quatuor superiores Circulos ad se non spectare, nec eorum in gratiam tanta se incommoda diutius toleraturos. Sed cum Carolus Gustavus illis demonstraret, quantum periculi conscientiis sociorum inde immineret, quibusdam res magis cordi incipiebat esse. Nec eo minus à quibusdam inprimis Thumbshirnio Altenburgico, & Heilando Brunsvicensi, reliquis Evangelicis insciis, multa sacris Evangelicis haut parum damnosa Catholicis concedebantur. Inprimis circa sacra in Superiore Palatinatu adversus expressa Pacis verba Bavaro liberam dispositionem adjudicaverant, ac quam Bavarus allegarat, sed nunquam demonstrarat, Monasterii conventionem adjectitiam suo testimonio confirmarant. 1650. Quo fine & clanculum decretum circa restitutionem à Catholicis conceptum, & quibusdam Evangelicis probatum, sed à Carolo Gustavo cum id ipsi offerretur rejectum; una cum Catholicis subscripserant, ac Cæsareis tradiderant; ut sub finem tractatuum illud supponerent, velut genuinum restituendorum catalogum. Verum Carolus Gustavus re animadversa non solum fraudulentos illos conatus Evangelicis exprobrabat; sed & eo rem deducebat, ut isto decreto abolito alius catalogus formaretur, primaria conventione confirmatus, ad quem subscribendum etiam prioris decreti architecti Thumbshirnius, & Heilandus compellebantur. Extat is apud Lundorpium Act. Public. Tom. VI. p. 587. 2. Maji.

§. 22. Restabat nodus de Franckendalia, super qua hactenus diversa temperamenta fuerant proposita, sed huic, ut illi partium parum accepta. Difficultas super Franckendalia. Pro Palatino Electore nitebatur Carolus Gustavus, ut ipsi tantisper Benfelda traderetur; in quam & Cæsarei jam consenserant, eamque Palatini in manus consignare Suecis in proclivi erat, velut suo milite insessam, ni Galli manibus pedibusque obnixi fuissent. In horum igitur gratiam Carolus Gustavus circa Sequestrum Hermansteinense, quantum salvis Reginæ rationibus, ac citra principalis negotii moram fieri poterat, ejusdem jussu satagebat; ipsique Ordines 16. Maji. denuo super ratihabenda illa transactione literas ad Cæsarem dederant. Enimvero Cæsar eam tanto securius adspernabatur, quod res Galliæ indies in deterius irent, aliquot in Germania præsidiis Turennii partes amplectantibus, ut dubium foret, num in Gallorum potestate futurum esset, ex convento insessa oppida restituere. Aliis porro temperamentis aurem præbere abnuebat Carolus Gustavus, quod experientia comperisset, ista novis disceptationibus ac moris ansam præbere. Cui nec consultum videbatur æstate jam ingruente militem per hospitia sparsum diutius relinquere, validis hinc inde turmis in Belgium tendentibus, aut inde in Germaniam excurrentibus. Ut tamen aliquando tractatui finis imponeretur, placebat Ordinibus moræ causas & incommoda demonstrare, imprimis sententiam eorum exquirere quomodo omnibus quorum intersit ex æquo satisfieri queat. Quam in rem ut ipsi Ordines velut extra studia partium positi formulam conciperent insinuabat, ulteriore tractatione discutiendam. Id negotium etsi Ordines ab initio susciperent; tamen mox Volmaro eam formulam adornandam commisere. Formula transactionis super Franckendalia. Isthac Palatino Benfelda certis conditionibus assignabatur, quoad præsidium Hispanicum Franckendalia fuisset deductum. In Galliæ securitatem Landavia præsidio Gallico tantisper detineretur. Hispanis Franckendalia digressis Galli quoque Landavia excederent; interim neque sacra, neque civilia oppidi turbarent. Hermansteinum tertio termino Electori & Capitulo Trevirensi redderetur. Quod si tunc dissidia inter illum & hoc nondum composita sint, Cæsarem cum Ordinibus staturum, quid hoc casu faciendum sit. Eam formulam Volmarus per Ordines Carolo Gustavo exhiberi curabat, postulans, ut circa eandem scripto mentem suam declaret. Ast hic scripta reciprocare abnuens, eam formulam illis, quorum intererat, communicandam censebat. E quibus Galli eandem rejiciebant, quod de conventione super sequestro Hermansteinensi mentio facta non esset, substituta in hujus vicem misera Landavia. Sed demonstrabat

1650. Carolus Gustavus; hanc formulam propositionis locum habere, de qua ulterius disceptandum sit; & jam ipsorum esse, de componenda isthac re serio cogitare. Et quia animadvertebat Gallos data opera negotium extractum ire, quoad domi res tranquilliores fierent; monebat ipsos, enixiore studio finem negotii quærerent; quod securitati Reginæ non expediat, diutius inter bellum & pacem ancipiti statu hærere.

Generalissimi ad Ordines propositio. §. 23. Ordinibus autem Imperii idem proponebat; cum ob detentionem Franckendaliæ quatuor Superioribus Circulis, ac inprimis Rhenano Electorali ingens molestia immineat, intercepto fere pacis fructu, media dispicerent, quibus vel amica ratione, vel vi ejus oppidi præfectus coerceatur, ne vicinum tractatum excursionibus, & exactionibus infestare queat. Huic enim negotio ubi provisum sit, super temperamentis, quæ unus aut alter obtendat, facile transactum iri. Quæ propositio Ordinibus impense placebat, quam & statim tribus Collegiis discutiendam sumebant, nemine non perspiciente periculum, quod Germaniæ immineret à detentione Franckendaliæ, ac Hispanis, Lotharingicisque copiis, confines Belgio regiones persultaturis, ni vis opponeretur. Qua super re & Caroli Gustavi consilium exposcebant, inprimis quid eo casu à Regina jam inter Ordines Imperii adscripta expectandum foret. Qui de studio quidem Reginæ in tranquillitatem Germaniæ testabatur; cæterum maturiore se deliberatione rem secum perpensurum. Nam ipsi potissimum curæ erat, ut præsenti difficultati circa Franckendaliam mederetur: quæ in futurum prominebant; Ordinibus discutienda relinquebat. Quiuti in eo facile conveniebant, copiis ad defensionem limitum opus esse: ita qua ratione istæ comparandæ, alendæque, aut gubernandæ essent, pro more in diversa discedebant.

Generalissimi cum Moguntino congressus. §. 24. Maturando tractatui Carolus Gustavus consultum judicabat cum Moguntino Electore sermones conferre. Nam & eundem negotium Franckendaliense ob viciniam non parum tangebat, & ipse magnæ inter Principes autoritatis, Bavaroque tunc conjunctissimus habebatur. Huic
5. Maji. cum de suo desiderio oblique insinuasset, dies, quo Kitzingæ congrederentur, dicitur. Huic exponebat Carolus Gustavus, quid difficultatus inciderit; simul consilium exquirit, quid remedii opponendum sit incommodis, quæ ex detentione Franckendaliæ, & locorum à Lotharingo insessorum immineat.

Moguntini sententia. Moguntinus ab isto acta penitus probare; ac se quoque pro virili incubiturum, ut pacis leges examussim impleantur. Tum id cumprimis respiciendum, ne Cæsar præter principali conventione concessas legiones quid copiarum retineat; quod metuendum sit, ne Domus Austriaca Hispanicas turbas in Germaniam derivatum eat. Quo fine defensione ab Ordinibus adornata opus fore, quamdiu inter Gallos, Hispanosque bellum duret. Etsi ipse hujus negotii autor audire nolit, jam antea Cæsari sat invisus, & ne videatur peculiare emolumentum captare: sed commodius fore, si à Regiis ista proponantur. Monebat quoque ne ad prolixas disceptationes cum Cæsareis descendat, quod Volmarus tempus extrahere cupiat eludendæ, quam Ordines meditentur, defensioni. Denique ut Cæsareos acriter urgeat ad redddendam Franckendaliam, aut probandum Sequestrum Hermansteinense: si abnuant, cum Ordinibus consilia viresque jungendas, ut legibus Pacis utique satisfiat. 1650.
Qui si ad communem defensionem suscipiendam adduci nequeant, saltem se cum Bavaro, Wurtenbergico, Cassellano, vicinisque Principibus, ac Episcopis, Civitatibusque fœdus defensionis causa initurum, adscitis quoque Regibus. Id quippe legibus Imperii congruere, ac sibi velut Imperii Directori eam curam præcipue incumbere. Nec dubitare, quin Regina istud opus promotura sit. Isthoc congressu id quoque agebat Carolus Gustavus, ut Cæsareis scrupulum injiceret, quo ad æquas Galliæ conditiones ferendas compellerentur, aut si hoc non obtineret, testari Gallis posset, pro ipsis se omnia tentasse. Cæterum Reginæ super ista Moguntini propositione videbatur; serum nunc esse expectare, quoad Ordines defensionem inter vacillantia pro more consilia adornent, nec rebus suis tutum, dum incerta ista, & in longum prominentia captantur, conclusionem tractatuum extrahere.

§. 25. Statim atque Carolus Gustavus Noribergam regressus esset Reginæ ratihabitio adferebatur, duplici modo concepta; uno quidem juxta formulam Noribergæ conventam. Sed quia in hac Osnabrugæ duntaxat mentio facta erat, (*super universali & plenaria Pacis Osnabrugensis conclusæ executione*) omisso Monasterio; nec minus in conclusione de subscriptione prætermissum erat, sigilli duntaxat mentione expressa (*in horum omnium testimonium & fidem sigillum nostrum majus huic diplomati appendi fecimus*,) Regina aliam ratihabitionis formulam adornari curabat, in qua tam de Monasterio, quam subscriptione exprimeretur, ne forte ista omissio cavillandi deinceps ansam præberet. Utriusque formulæ terna exempla adferebantur, quarum una Cæsari, altera Moguntino, tertia Saxoni Evangelicorum Ordinum nomine traderetur. Ansam inde arripiebant Sueci Cæsareis tarditatem exprobrandi, quorum ratihabitio nondum aderat, simul demonstrandi, falso hactenus jactatum, pacem fœderatis Regnis parum cordi esse. Monebantur quoque Cæsarei, ut & ipsi de Monasterio, ac subscriptione suæ formulæ insererent. De quo, uti & de titulo *Potentissimæ* facile impetratum. Præterea & hoc Regina Carolo Gustavo significarat; se graves ob causas reditum ipsius in Sueciam cupere igitur ita res suas disponeret, ut mense Junio, aut Julio in Sueciam adpellere possit. Quod si forte intra id tempus finis tractatibus imponi nequeat, Wrangelio summam tractatuum, ac rei militaris directionem traderet. Qui & eo fine è Pomerania in Superiorem Germaniam reverti jubebatur.

Ratificatio Reginæ adfertur. 12. Maji.

Carolus Gustavus in Sueciam revocatur.

§. 26. Ast Cæsareis è congressu istius cum Moguntino non modica suspicio injecta erat. Audita quoque ejusdem revocatio non illos solum sed & Ordines haut parum commovebat, ut insigne studium ostenderent negotio ante ejusdem discessum colophonem imponendi. Unde & ipse expedire judicabat ea inclinatione ad maturandam conclusionem, & removenda obstacula uti, & non nisi perfecta re discedere. Præsertim cum jam passim spargeretur ipsius discessu tam diuturnos, ac sumtuosos tractatus à Regina abrumpi, eoque manifestum fieri Reginam cum Germania pacem nolle. Sane ipso digrediente Piccolomineus quoque abiturus erat, quod hic cum alio, quam penes quem summum belli imperium fuerit, tractare nollet. Ipse quoque præliminari conventione obliga-

Hic tractatibus finem prius imponere cupit.

1650. bligabatur post absolutam Conventionem principalem ad alterum usque terminum Norimbergæ subsistere. Tum omnia cum Regina transacta; & solum Franckendaliense negotium superesse, de quo componendo quam maxime satagatur; ut ita citra causam conventum abrupturus sit. Præterea Ordines circa satisfactionem militarem ultra debitum ipsi gratificatos, ac tamdiu hospitiorum onus tolerasse. Ac omnes credituros, Reginam privatos respectus tanto cum Germaniæ incommodo fovisse; sicuti & jam de successu tractatuum Polonicorum spargebatur. Sed nec deinceps Cæsareos, & Ordines temere in ejusmodi conventum consensuros; quin omnes vias circumspecturos, ut hisce malis tandem aliquando eluctentur, consumta in Reginam benevolentia. Eo impensius operam sibi dandam judicabat Carolus Gustavus, ut ante discessum negotio summam manum imponeret.

Super temperamento circa Franckendaliam transactio.

§. 27. Cum igitur solum Franckendaliense negotium superesset, Carolus Gustavus per Crosiegum Legatum Cassellanum ita rem disponebat, ut Cæsarei cum Palatino, Ordines cum Gallis tractatus susciperent. Inter hos enim transigi malebat, quam ipse negotium adornandum suscipere, quod vix ita temperari posse videbatur, ut non alterutrius partis offensæ contraheretur. Ac inter priores quidem facile conventum super Benfelda in vicem Franckendaliæ tantisper tradenda, cujus præsidium à solo Palatino Electore dependeret, ab Ordinibus tamen æque ac Franckendaliense alendum. Si intra tres menses Hispani Franckendalia non excederent, Cæsar, & Ordines ad præstandam evictionem tenerentur, ac damna, quæ Palatino darentur, è Præsulatu Argentoratensi refunderentur, una cum reditibus è Franckendalia percipiendis. Sed quia Galli, quod præsidia quædam in Turennii partes discesserant, jam promissam Sequestro Hermansteinensi oppidorum restitutionem præstare non possent, eoque nec Cæsarei, Ordinesque ad idem amplius teneri se ferrent; ab hisce Heilbrunna Gallis tantisper retinenda offerebatur, quoad Benfeldæ munimenta solo æquata forent; quam in rem Elector Palatinus cum Cæsare totoque Imperio fidem sit interpositurus. Ast Galli cum circa Sequestrum Hermansteinense minor indies spes foret, Benfeldam ipsam in sui securitatem deposcebant. Circa quod postulatum ut Carolus Gustavus ipsis gratificaretur idque oppidum traderet, impense instabant. Contra is, etsi de suo in Galliam studio prolixe testatus, demonstrabat, ei se petito satisfacere non posse re non amplius integra, postquam Cæsar, & Ordines Palatino jam Benfeldam annuerint Heilbrunnam denuo oblatam repudiari jure non posse; cum antea id oppidum inter tria ab ipsis proposita nominatum sit, hac addita declaratione, ut si forte circa unum horum difficultas moveatur, alterutro reliquorum adquiescere velint. Sed Galli non tunc solum, sed & sequenti die, cum Erskeinus, & Benedictus Oxenstierna Caroli Gustavi jussu eo nomine ipsos adirent, sententiæ suæ pervicaciter inhærebant. Inprimis nullo modo ferre volebant, ut Palatino Benfelda traderetur. Et cum rationes ipsorum destruerentur, demum dicebant; expressa sibi in eam rem à Rege mandata esse, quibus utique insistendum sibi sit. Interim Cæsarei per Croisiegum Carolo Gustavo significaverant, se non obstante Pentecostes festo accelerando negotio cum Suecicis Deputatis super temperamento Franckendaliensi acturos. Id quod hic Gallicis Ministris indicabat, addito, sine dubio de conditionibus quibus Benfelda Palatino tradenda sit, primo loco actum iri. Unde illi cum ad Principem accessissent, laudato Reginæ in Galliam studio, de quo Chanutus recentibus literis testatus fuerit; denuo Benfeldam petebant; aut si ea potiri nullo modo queant, saltem ut ad duas, aut tres septimanas res differatur, quo novis ex aula mandatis instrui queant. Quod si Principi interea hinc abeundum sit, circa continuandos tractatus disponeret, nec properata conclusione Galliæ destinata subverteret. Illis demonstrabat Carolus Gustavus, quid confusionis oriturum sit, si negotium ante ipsius discessum haut absolvatur, ac mandatis Reginæ, ipsiusque securitate se adstringi ad omnes moras amputandas. Nec dubitare, cum hoc negotium annum jam integrum agitetur, in quosvis casus idoneis mandatis ipsos instructos. A Regina quoque jure postulari non posse; ut in eorum gratiam diutius pacis incerta, variisque periculis obnoxia hæreat. Sed cum jam inter Cæsareos, ac Palatinos super conditionibus, queis Benfelda tradenda esset, prope transactum foret, Galli Ordinibus, tum & Carolo Gustavo denuntiant; se nullo modo in traditionem Benfeldæ consentire posse, sed potius Sequestro Hermansteiniensi, & aliis prætensionibus ob detentam Franckendaliam cessuros, modo Benfelda munimentis nudetur; & locis, quæ in Imperio adhuc detineant, præsidia deducturos communi evictione contentos. Scilicet, quia Galli metuebant, ne si Elector Benfelda potiretur, hanc in Franckendaliæ vicem Hispanis traderet. Et habebant causam, quare Electori diffiderent; ad cujus fortunas subruendas quid ipsi contulissent, non obscurum erat. Nam scripto super reddenda Benfelda parum cautionis inesse arbitrabantur. Ea Gallorum declaratio magnam Ordinibus lætitiam adferebat, queis & spes erat, pari modo cum Palatino decidi posse. Quo fine à Carolo Gustavo petebant, Palatino persuaderet, ut & ipse prætensioni ob Franckendaliam renuntiaret. Ast hic ostendebat, dispari fundamento Gallorum, & Palatini prætensiones niti, & in hujus ditione complura adhuc loca ab Hispanis, Gallis, Turennio, & Lotharingo detineri; unde huic in securitatem locum idoneum tradi æquum esse.

Hi Benfeldam affectant.

25. Maji.

Rem extrahi cupiunt.

27. Maji.

Suo postulato desistunt.

§. 28. Effecerant jam Legati Gallici, ut Ordines circa Benfeldam hærerent, ac Cæsareis committerent, ut cum Carolo Gustavo super Palatini satisfactione transigerent, quibus conditionibus possint, acta se ratihabituros polliciti. Ea de re cum Cæsarei huic significarent, is ut formulam conventionis delinearent postulabat, quo ipse cum Palatinis consilia conferre posset. Ea Heilbrunnam Palatino offerebant conditionibus sat æquis, & in quas postea conventum est, nisi quod sustentationem præsidii tantum sex millibus uncialium menstruis taxaverant. Quanquam autem Palatini Benfeldæ inhærere malebant; demonstrabat tamen Princeps præsentem rerum faciem, nec hanc ob causam discessum suum differri amplius posse: ac se digresso, fortasse ipsos tales conditiones haut obtenturos. Ita congressu Deputatorum Cæsareorum, & Suecicorum id 7. Jun. negotium demum transactum, & conventio à 9. Jun. Volmaro & Cranio subscripta ad eam formam, uti principali conventioni inserta legitur. Sed cum omnes rem demum huc deductam gauderent; Galli denuo remoram injicere conabantur, adversus

Cæsarei de Heilbrunna Palatino tradenda proponunt.

5. Junii.

Galli frustra rem remorari conantur.

1650. 11 Jun. sus eam transactionem contradictione interposita, quod cum Hispanico Franckendaliæ præsidio alimenta ab Imperio sint præbenda, eo minus restitutio ejus oppidi speranda sit; eoque necessitatem sibi adferri, ut protinus generalem evictionem, & ut Franckendaliæ obsidium circumponatur postulent. Addito, antea quidem rogatu Ordinum omnibus temperamentis reuuntiasse, ac locorum à se detentorum restitutionem promisisse; id tamen eo sensu factum, si peculiari *guarantia* sibi caveatur. Nam alias, cum *generalis guarantia* haut sat securitatis sibi præstet, se præsidia sua oppidis Germaniæ hautquidquam deducturos. Nec sententia dimovebantur, etsi Sueci ostenderent, quam graves ob causas Carolus Gustavus ad conclusionem accedere compellatur, nec de peculiari guarantia ab ipsis antea mentionem injectam. Quin postea ad extrahendum tempus apud Cæsareos ac Ordines proponebant, ut Hermansteino ante omnia reliqua oppida præsidium deduceretur. Id quod etsi Cæsarei annuebant, modo Galli simul omnia à se insessa loca redderent, huc tamen adstringere se nolebant. Sed cum animadverterent, Carolum Gustavum haut eo secius condicta die subscriptionem Conventio-
15. Jun. nis cum Cæsareis peragere decrevisse, pridie ejus diei ad hunc accedunt, palam professi, sibi quidem non aliam hactenus mentem fuisse, quam ut conclusionem per unum aut alterum mensem extraherent; quo fine circa quædam negotia scrupulos moverint, majori æstatis parti extrahendæ, ut si quæ Hispanis è Germania accederent copiæ, earum hoc anno opera inutilis redderetur. Sed cum sentiant ipsum longiores moras plane adspernari, sibi quoque jam maturationem conclusionis placere. Id modo petere, ut subscriptio differatur, quoad & ipsorum negotia absoluta sint. Sed iste excusabat, rem non amplius integram, & crastinum diem illi actui destinatum. Nec ideo desinebant totum eum diem in seram usque noctem apud Ipsum, & Deputatos Suecicos repeti-
16. Jun. tis vicibus de eodem instare. Sequenti die ab eodem postulabant, ut actum subscriptionis per aliquot dies differret, aut saltem subscripta exempla edere omitteret, & in tertii cujuspiam manus tamdiu deponeret, quoad & ipsi sua negotia absolvissent. Sed uti antea illis responsum; nec aliud ipsis tunc indulgeri poterat, quam ut Carolus Gustavus ante subscriptionem tam Cæsareis quam Ordinibus negotia Gallica ocyus expedienda quam diligentissime commendaret.

Conventio subscribitur. 16. Jun. §. 29. Statuta subscriptioni die Ordinum Legati in Curia congrediebantur, ubi componendæ super Urbibus Sylvestribus inter Cæsareos, & Gallos controversiæ opera dabatur, ac tandem utrinque in Ordines Imperii compromittebatur, intra biduum circa hanc causam sententiam pro-
19. Jun. nuntiaturos. Quæ & post biduum hunc in modum lata fuit, ut Galliæ Rex Archiduci Ferdinando Carolo illa oppida redderet, hic contra omni actioni ob accepta damna, & extorta hactenus subditis suis tributa renuntiaret. Eo negotio tempus ad secundam usque horam pomeridianam extractum. Inde in arcem Cæsareus ac Suecicus Secretarii vehebantur, instrumenta Conventionis ferentes. Quo facto & Ordinum Legati è curia in arcem pedibus adscendebant, vacuis rhedis pone sequentibus. Quo & Erskeinus, atque Oxenstierna Caroli Gustavi duobus aliis comitantibus, Volmarus & Cranius Piccolominei curru vecti se conferebant, ac à primoribus Senatoribus reverenter excepti in certa conclavia, Cæsarei ad dextram, Sueci ad sinistram Cæsarei triclinii deducebantur; Ordinum Legatis in conclave Nobilium ad Capellam concedentibus. Inde in Cæsareo triclinio Cæsarei & Suecici Legati congrediebantur, quo post breve colloquium Legatos Ordinum ad se evocabant. Isti ad eandem mensam assistebant, Ordinum singuli suum locum capessebant. Præfabatur Volmarus, quæ ad præsens negotium spectabant: quæ paucis verbis Erskeinus iterabat. Inde considetur, & à Cæsareæ Legationis Secretario Satlero Suecicum autographum alta voce prælegitur, cæteris alia exempla inspicientibus. Ubi inter conferendum præter minutiora scribæ errata, quæ statim emendabantur, in Cæsareo exemplari, ubi de satisfactione agebatur, bina vice loco *Domini Palatini Generalissimi* vocabulum *Nostri* positum erat; quod plane non quadrabat, ac in contrarium sensum detorqueri poterat: cum Repartitio utique Generalissimo tradita, & realis cautio in illius gratiam constituta esset. Tum & in ratihabitione Cæsarea quædam verba aliter atque convenerat posita erant. Circa prius statim Cæsarei declarabant, vocabulum *Nostri*, quod per præcipitantiam in contextum irrepserat, nunquam è Cæsareo autographo allegandum, aut Reginæ Sueciæ fraudi fore, velut Cæsar commune illius loci præsidium affectaret. Quam in rem scriptam suam cautionem offerebant. Simul sancte *testabantur*, intra paucos dies ratihabitionem conventæ formulæ respondentem exhibendam. Quibus promissis Sueci fidem adhibentes permutationis actum differre nolebant; sed cautionem oblatam expectare, simul ratificationem interim acceptare, quoad alia adferatur, constituebant. Collatione perfecta instrumenta ad subscribendum summis Ducibus Cæsareo, & Suecico per Secretarios transmittuntur, dum interim Cæsarei & Suecici Deputati, Ordinumque Legati separatis conclavibus lauto epulo à Senatu Urbis in arce excipiuntur. Statim atque signum à certis hominibus ad id dispositis datum erat, Secretarios post peractam subscriptionem arcem versus revehi, machinæ in arce, & circa totam urbem displodebantur, militibus quoque festivum detonantibus. *Instrumenta* in arcem allata ab Ordinum Deputatis subscribebantur. Inde eadem à Cæsareis, Suecicisque Deputatis una cum ratihabitionibus mutuo tradebantur, addita gratulatione. Tunc secunda vice displosio peragitur. Et mox per præconem pax è pegmate ante Curiam posito, & per quindecim celeberrima urbis loca inter tubarum, & tympanorum lætos strepitus proclamatur. Tertia vice machinæ displodebantur, cum Deputati Cæsarei & Suecici arce digrederentur, tota nocte inter lætitiæ signa consumta.

§. 30. Intra paucos quoque dies negotiatio inter Cæsareos Gallosque absolvebatur. Subscriptioni dies 22. Junii *St. vet.* & hora quarta pomeridiana destinabatur, quæ tamen ob unam & alteram controversiam hora demum undecima nocturna peracta est per Cæsareos in ædibus Piccolominei, per Gallicos Plenipotentiarios Grullardum, Vautortium, & Avaugurium, ut & Ordinum Deputatos in istorum diversorio. Media nocte ternis vicibus machinæ, militesque detonabant, ac ante Cæsareorum Gallorumque ædes inter tubarum clangores id bonum factum proclamabatur. Gallica Conventio absolvitur. 22. Jun.

EXECU-

1650. **EXECUTIONIS PACIS CONVENTIO PRINCIPALIS,** 1650.

A Sacræ Cæsareæ & Reg. Suec. Majestatum summis Belli Ducibus & Plenipotentiariis, præsentibus & consentientibus Electorum, Principum, & Statuum Legatis, Consiliariis & Deputatis in Imperiali civitate Norimberga 26. Junii, An. 1650. conclusa, subscripta, sigillata ratificata & tandem commutata.

NOs Octavius Piccolomini de Arragona, Dux Amalphitanus, S. R. Imperii Comes & Dominus in Nachot, Eques Aurei Velleris, Sacræ Cæsareæ Majestatis Consiliarius intimus, Camerarius, ejusque Militiæ supremus Præfectus & Legatus Generalis &c. notum ac manifestum facimus omnibus. Quandoquidem pro executione Pacis, quæ anno præterito 1648. $\frac{14}{24}$ Octobris Monasterii & Osnabrugæ conclusa est, vi ac potestate Articuli XVI. cum Serenissimo & Illustrissimo Principe & Domino, Dom. Carolo Gustavo, Comite Palatino Rheni, Duce Bavariæ, Juliæ, Cliviæ, ac Montium, Comite Veldentiæ, Spanhemiæ, Marchiæ, & Ravenspergæ, Domino in Ravenstein &c. Regiæ Majestatis & Coronæ Sueciæ, exercituum & rei militaris per Germaniam Generalissimo &c. ex vi & mandato tam Instrumenti Pacis, quam Sacræ Cæsareæ, & Regiæ Suecicæ Majestatum, in Sacri Romani Imperii Urbem Norimbergam convenire consenserimus, Ibidemque adhibitis, Electorum, Principum ac Statuum Imperii, Legatis aliquo tempore tractaverimus, Primo quidem, anno proxime præterito 1649 $\frac{11}{21}$ Septembris præliminare pactum desuper conventum, atque ab omnibus interessentibus approbatum est, uti sequitur.

§. Notum sit, cum divina favente gratia, post diuturnos Monasterii & Osnabrugæ in VVestphalia tractatus, Pax universalis in Germania, eo usque promota, publicata, & ratificata sit, ut certa aliqua puncta executionem ejusdem Pacis concernentia, supremis tam Cæsareæ quam Suecicæ militiæ Præfectis, demandata sint, illique hunc in finem, in Sac. Roman. Imp. Urbem Norimbergam convenerint; quod post maturam deliberationem, profestinanda evacuatione, & liberatione hospitiorum militarium, donec reliqua puncta ad optatum exitum perducantur nomine Sac. Cæs. & Regiæ Suecicæ Majestatum, cum consensu & consilio S. Imp. Statuum, particulare pactum, deinceps generali recessui, inserendum, conclusum & conventum fuerit, uti sequitur.

§. Imprimis quod concernit Restitutiones ex capite Amnestiæ & Gravaminum; quas Sac. Cæs. Majestas in Regnis & ditionibus hæreditariis præstare tenetur, cum supradicta Majestas iterato promiserit, se omnia ea præstituram, ad quæ vi pacis tenebitur, hæc ita permaneant.

§. Quod vero Electores, Principes, ac Status Imperii reliquos concernit, ita conventum est; ut in puncto Restitutionis ex capite Amnestiæ & Gravaminum observetur Instrumento Pacis, veluti norma universalis terminorum a quo, Regula item tam generalis quam specialis, sine affectu, mora, omnique respectu Personarum, Religionum, vel Jurium petitorii, (quæ tamen reservabantur facta prius restitutione in puncto Amnestiæ) aliarumque exceptionum cujuscunque nominis sint; præcipue juxta nudum factum possessionis, usus, observantiæ, & exercitii, casus liquidi ab illiquidis separentur. Ita ut casus liquidi qui vel in Instrumento Pacis nominatim expressi sunt, aut alias sub Regulis generalibus manifeste continentur, quique in proximo sunt ac facile expediri possunt, (præsertim ii qui in designatione sub litera A nominantur) ante primum, secundum vel tertium terminum exauthorationis, & evacuationis, discutiantur & expediantur. Obstante autem mora, oppositione, aut tergiversatione Restituentium, liberum sit restituendis casu quo directores circulorum, aut executores id obtinere nequeant cum auxilio Cæsareæ, vel Suecicæ militiæ, aut etiam propriis mediis, atque adeo manu militari (ita ut damna & impensas refractarii restituentes rependere teneantur) se ipsos restituere: Neque hæc militaris & legitima executio contravenire legibus Pacis universalis censeatur.

§. Reliqui autem casus illiquidi, cum propter multitudinem, diversitatem, difficultatem probationum & distantiam locorum in tanta temporis angustia expediri non possint, intra spatium trium mensium proxime insequentium expediantur & exsequantur, sine ulla reservatione, limitatione, aut remissione ad petitorium, ut nemo iis casibus explicite vel implicite comprehensus, justam conquerendi causam habeat, omnia ad normam Instrumenti Pacis, & Cæsareorum Edictorum publicatorum, sub pœnis in eventum contra morosos, & quocunque modo renitentes inibi contentis.

Ut autem hæc omnia eo certius celeriusque executiantur ex Legatis Statuum Imperii, certi Deputati pari numero Religionum, ad examinandum determinandumque punctum Amnestiæ & Gravaminum, cum plenaria potestate ordinabuntur, qui sine ulla dissolutione aut avocatione suorum Principalium hic simul permaneant, punctumque supra memoratum diligenter excutiant; & tum quod liquidum, Directoribus Circulorum simpliciter ad exequendum transcribant, quod autem propter defectum, sive informationis, sive probationis, item absentiam unius vel utriusque partis hic excuti nequit, ad eosdem Circulorum Directores, cum adjunctis querelis, petitionibusque pro majore causæ informatione remittant, ab illis dein cognoscendum exequendumque.

Porro neque Cæsarea Majestas, neque quisquam alius Directores Circulorum, aut Executores hujus Pacis, ulla inhibitione impediet; multo minus quod jam vigore Pacis executum aut restitutum est, aut posthac exequetur restituetur've, ulla ratione mutabitur, tolletur, aut conturbabitur. Neque quicquam valeant facta in contrarium, & jam pridem in Instrumento Pacis rejecta Protestationes & Reservationes, via juris vel facti. Item omnia Instrumento Pacis contraria, Rescripta, Mandata, Decreta, aut cujuscunque demum nominis fuerint; Idque sub pœnis in Instrumento Pacis, & Cæsareis edictis comprehensis.

Præterea conventum est, ut tam solutio pecuniæ, quæ pro satisfactione Suecicæ militiæ debetur, quam exauthoratio militum & evacuatio locorum juxta Instrumentum Pacis & quidem hoc modo peragantur: primum ut Generalissimus Suecicus Princeps Palatinus, à singulorum Circulorum civitatibus in quas dicta pecunia conferenda est, (quæ civitates in superioris Saxoniæ Circulo, juxta Statuum ejusdem Circuli optionem erunt Brunsviga aut Magdeburgum) semper decem aut octo dies ante quemlibet terminum præmoneatur quod primo quidem termino octies decies centena millia, secundo termino sex-centa-millia. & tertio termino item sexcenta Imperialium talerorum millia, sine detractione alicujus quotæ, ad liberam atque absolutam Generalissimi Suecici dispositionem parata, ac in numerato sint.

§. Nihilominus in primo termino, ab illis 1800000. Imperialibus detrahendum est, quod jussu Generalissimi supra memorati, quidam Status jam ante de facto persolverunt, quodque ex iisdem civitatibus in quas dicta pe-

 cunia

1650. cunia deponenda est, pro reductione atque evacuatione, aut alios in usus jam ante ratione primi termini acceptum ac solutum est.

§. Similiter in singulis evacuationis terminis proportionaliter detrahendum est, quod nomine Reginæ & Coronæ Suecicæ à Palatino Generalissimo, certis Statibus per modum exemptionis, aut aliter remissum est, aut in futurum remittetur, idque ex summa quinque millionum Imperialium juxta proportionem terminorum solutionis detrahetur.

§. Ut autem singulorum quota etiam à morosis mature conferantur, disposuit D. Generalissimus apud omnes Generales & Præfectos militiæ quæ per septem Imperii Circulos distributa est, ut ad requisitionem Directorum cujusque Circuli, quot & quantum militum petierint, dicti DD. Generales ad executionem contra morosos concedant, & mox ad jussum DD. Directorum iterum abducant.

§. Ita post conclusos hos tractatus spacio octidui, decies centena millia Imperialium in designatis ad id civitatibus, pro cujuslibet Status quota præsenti pecunia persolventur, & mox tam a Cæsareis quam Suecicis ad exauthorationem militum, & evacuationem urbium juxta designationem super hoc specialiter factam sub lit. A. intra quatuordecim dies a finitis tractatibus procedetur, (nisi forte cum quibusdam statibus specialiter de celeriori evacuatione conventum sit) atque idem ordo in secundo & tertio termino observabitur, ut solutio secundi & tertii millionis, exauthoratio item, & evacuatio locorum juxta designationes desuper factas pari passu peragantur, ita ut intra sex septimanas a die conclusionis, tota executio absoluta sit, providebuntque Electores, Principes ac cæteri Imperii Status, ne mora solutionis Exauthorationem atque evacuationem impediat.

§. Sed & Cæsarea Majestas promissa ducenta Imperialium millia in tribus terminis persolvet, ac primo quidem, quoniam Regnum Bohemiæ præliminariter excepta Egra præsidiis liberandum est, pro ea evacuatione de 66666⅔ Imperialibus duas tertias, ac dein reliquam tertiam cum urbs Egra evacuabitur in primo termino persolvet; Deinde in secundo termino 66666⅔ Imp. octiduo ante evacuationem Moraviæ, & in tertio termino item 66666⅔ Imp. octiduo ante evacuationem Silesiæ, realiter & legitime persolvet.

§. Hac igitur in hunc modum conventa Suecicæ militiæ Satisfactio, item Exauthoratio & Evacuatio sine omni obstaculo ab omnibus partibus mox executioni demandabitur.

§. Conventum præterea ut statim post hujus paragraphi subscriptionem sequentia loca, in præsentia utriusque partis Commissariorum quam primum id per distantiam locorum fieri potest evacuentur, ac de eo supremi utriusque militiæ Præfecti certiores reddantur. Hæc autem loca evacuabuntur primo a parte Suecicæ; Praga, Palatinatus superior excepta VVerdena, Donawerda, Rainerschantz, Uberlinga, Menavia, Langenarch, Tabor, Leitomeritium, Brandisium, Konobist & reliqua Bohemiæ loca præter Egram. Item a parte Cæsareæ; Augusta Vindelicorum, Palatinatus Inferior, Memminga, Sulzbach, Albeck, Hornberg, Schiltach, Aurach, Lindavia, Asperg, Wildenstein, Ratisbona, Wulzburg, Weissenburg.

§. Cum hæc loca evacuata, & prioribus legitimis possessoribus aut Dominis restituta fuerint, Exauthoratio legionum, & reliqua Evacuatio juxta factam designationem, sine omni obice perficietur, & ne primo aut secundo termino mora injiciatur, omnia constituto die ac tempore effectui mandabuntur.

§. Conventum insuper est unanimi omnium consensu, ut ad festinandam Evacuationem atque Exauctorationem non obstantibus iis quæ ratione quarti & quinti millionis in Instrumento Pacis provisa sunt quartus millio 1650.
conferatur.

§. In quem finem plerique Status Circulorum utriusque Saxonici, & Westphalici, uti & quidam ex Circulis superioribus, quibus belli onera & incommoda non ita continuo incubuerunt, juxta designationem super hoc specialiter factam, sortem suam in proportione ad quartum & quintum millionem, intra tres Evacuationis & Exauctorationis terminos conferent, & ad assignationem Generalissimi persolvent. Non autem plus quam quartus millio conferetur, & pro quinto realis assecuratio præstabitur. Cum autem prædicti Status Saxonici & Westphalici quotas suas ad quartum & quintum millionem contulerint, mox Legiones in eorum Provinciis exauthorabuntur, etiam ante constitutos terminos, præsidia autem in ipsis terminis & eo ordine quo in supradicta designatione comprehenduntur deducentur, nisi quis ex Statibus aliter cum Generalissimo conveniat, quæ particularis conventio, in ipsorum Statuum commodum facta, nihil Instrumento Pacis præjudicabit, sed eandem vim ac valorem habebit, quasi his tractatibus de verbo ad verbum fuisset inserta.

§. Quod autem post dictorum Statuum collationem restiterit, Electores, Principes ac Status hoc ordine persolvent quarti quidem millionis reliquum spatio sex mensium ab elapso ultimo termino Evacuationis, quinti vero millionis reliquum spacio duodecim mensium ab eodem termino.

§. Nihilominus reservavit sibi Generalissimus per expressum Realem assecurationem ejus, quod de quarto ac quinto millione solvendum restiterit, ita ut dicta Realis Assecuratio ante primum Exauthorationis & Evacuationis terminum perficiatur & concludatur, neque præsens recessus ante memorati puncti expeditionem effectum suum consequetur. Similiter reservatur ex parte Sueciæ, quod super alimentatione & Hospitatione militiæ, inter Status ac Præfectos militares conventum atque adhuc insolutum restat. Id autem apud cujuslibet præsidii deductionem, & Legionis exauthorationem statim persolvetur.

§. Secundum hæc conventa jam præliminaris Evacuatio, & quidem quod loca à Suecicis possessa concernit, post solutionem conventæ desuper pecuniæ, statim sine ulla mora aut exceptione, intra quatuordecim dies à conclusione hujus recessus, perficietur.

§. Reliqua autem hic conventa puncta tum primo valebunt, atque executioni mandabuntur, cum de reliquis, adhuc restantibus Articulis omnino conventum fuerit, & in specie de Designatione restituendorum. Item quæ loca quolibet termino evacuanda, quæ Legiones exauthorandæ sint, item Designatione eorum Statuum qui ad quartum millionem conferre debeant, denique de reali Assecuratione quinti millionis, atque hæc omnia Generali recessui inserta & mutua subscriptione, ac sigillatione confirmata fuerint.

§. In quorum fidem ac testimonium nos infra nominati, atque ad hunc præliminarem Recessum specialiter designati Plenipotentiarii, dictum Recessum propriis manibus subscripsimus, atque ita DD. Suecicis Plenipotentiariis, a quibus simile exemplar, eorum manibus subscriptum accepimus, tradi curavimus. Actum Norimbergæ, 21. mensis Septembris Stylo novo, A. 1649.

(L. S.) Isaac Volmarus Doctor.
(L. S.) Georgius Ludovicus a Lindenspur.

Hæc igitur in hoc Præliminari recessu (excepto eo quod in sequenti Principali conventione, circumstantiis aliquibus jam variatis, specialiter præsertim in puncto satisfactionis immutatum est) conventa in reliquis Articulis, punctis, & clausulis ita permaneant, uti & de facto in dicta Transactione designata loca, statuto tempore & confe-

1650. *consequenter Civitas Egra evacuata, & prioribus possessoribus ultro citroque restituta, sequentia autem puncta ad ulteriorem compositionem exposita, cum consilio & consensu, Electorum Principum ac Statuum Imperii Legatorum, unanimiter conventa ac composita fuerunt.*

Punctus Restitutionis ex capite Amnistiæ, & Gravaminum.

Et principio quidem, (quod Restitutionem ex capite Amnistiæ & Gravaminum, inter Electores Principes ac Status Imperii, eisque & Imperio adhærentes; concernit,) Status ex utraque Religione ad hunc punctum Restitutionis deputati, loco Listæ superius per Literam A. insignita, certam Designationem casuum, qui qualesque in infra constitutis terminis decidendi, & vi instrumenti Pacis, arctioris modi exequendi, Itemque Præliminaris hujus atque Principalis recessus exequendi essent; erexerunt, concluserunt, & utrimque sigillarunt & subscripserunt. Puncta autem iis Casibus comprehensa & jam de facto decisa uti & in futurum à Deputatis intra tres menses decidenda constituto tempore & ordine executioni mandabuntur; non aliter, quam si hic de verbo ad verbum inserta essent, Ita tamen ut sequentia puncta simul observentur.

Videlicet quod jam ante, vel in prædictis terminis, aut eos insequentibus tribus mensibus, a Deputatis, vel à Directoribus Circulorum, aut de hoc constitutis Commissariis, vi Instrumenti Pacis arctioris modi exequendi, aut vi Præliminaris vel hujus Principalis Conventionis, atque iis conformiter decisum, executum vel conventum est, aut deinceps decidetur, exequetur, ac componetur; Id firmum ac immutabile permaneat; Neque contra id quicquam, aut apud Judicium Aulicum Cæsareum, vel Cameræ, aut alia tribunalia cujuscunque nominis illa fuerint ulla ratione acceptabitur sed simpliciter rejicietur. Imprimis autem nulla de facto turbatio aut attentata permittentur.

Restitutio Electoratus Palatiniani ita permaneat, uti in Instrumento Pacis conventum, & deinde hic per interpositionem Domini Generalissimi, inter Electorales Bavaricos, & Palatinianos Legatos, super Restitutione quorundam in inferiore Palatinatu locorum ab Electore Bavariæ facienda, compositum est; videlicet ut pro evacuatione locorum quæ Corona Sueciæ in Superiore Palatinatu possidet & Extraditione Ratificationis conclusæ Pacis, atque apud Electorem Moguntinum erga recognitionem deposita, Renunciatione in superiorem Palatinatum, ex parte Electoris Palatini, Cæsarea Commissio restitutoria extradatur, cum arce ac civitate Heidelberga, aliisque ab Electore Bavariæ hucusque in Inferiore Palatinatu possessis Satrapiis. Item ut Elector Palatinus tamdiu, & donec illi à Sacra Cæsarea Majestate, aliud novum, & Electorali dignitati conforme Munus, Titulus, ac Clypeus, quæque illis annexa sunt, collata fuerint; vigore acceptæ desuper ab Electore Bavariæ declarationis, uti adhuc possit Archidapiferi Titulo, ac Clypeo, ad eum modum, & formam prout in antememoratis Ratificatione, Renuntiatione, Recognitione, Restitutione, Commissione, & Declaratione desuper provisum est; Quæ omnia hoc loco iterum per expressum ratificantur & confirmantur.

Ad maturandam autem reliquorum in Imperio Restitutionem placuit. Primo ut omnia & singula ex Capite Amnistiæ & Gravaminum, tam à Catholicis, quam ab Augustanæ Confessioni addictis allata atque in Instrumento Pacis fundata Gravamina & Contra gravamina, aut deinceps adhuc ante primum Exauthorationis & Evacuationis terminum, apud Imperiale Moguntinum Directorium adferenda; Deputatis communicentur, atque ab iisdem discutiantur, atque ad debitam Restitutionem ita dirigantur, ut omnia plenarium effectum sortiantur, & quidem illi ad certos terminos expositi casus in tempore ad hoc constituto, reliqui vero spacio trium mensium ab eo tempore numerandorum. Idque juxta tenorem Instrumenti Pacis, & Edictorum Cæsareorum arctioris modi exequendi, sub pœnis præliminari recessui insertis. 1650.

Ne quid autem in nominatis terminis, & insequentibus tribus mensibus executionis negocio moram aliquam injiciat; Illi qui ad punctum Amnistiæ & Gravaminum Deputati; continuo apud Collegium illud commorabuntur, neque intra constitutum tempus a Principalibus suis ulla ratione avocabuntur, sed omni diligentia allatos casus & gravamina discutient, atque ad Executionem maturabunt. Deputantur autem ad hunc punctum Amnistiæ & Gravaminum discutiendum terminandumque, uti Mediatores, Coloniensis & Brandeburgicus Electores, ut Deputati vero ex parte Catholicorum Legatus Moguntinus & Bavarus, item Bambergensis & Constantiensis, ex parte Augustanæ Confessioni addictorum Saxo-Altenburgicus, Brunsvigo-Lunaburgicus, VVurtenbergicus, & Norimbergensis.

Quod autem reliquos casus in tribus Terminis non specificatos, neque ante primum Exauthorationis terminum apud Directorium Imperii a Catholicis & Augustanæ Confessioni addictis, intimatos concernit, hi nequaquam pro exclusis habebuntur, neque cuiquam Restitutio denegabitur, sed omnibus & singulis expresse reservabitur, & liberum erit, prout in Instrumento Pacis desuper provisum est, apud sui aut proximi Circuli Directorem, aut omnino apud Sacram Cæsaream Majestatem, gravamina sua more debito allegare & proponere; atque sibi tunc re examinata, juxta præscriptum executionis modum summarie Restitutio maturabitur.

Ad horum autem majus robur ac stabilimentum Sacra Cæsarea Majestas per totum Imperium Edicta publicabit, quibus omnia attentata, etiam Disputationes, & Conciones tam contra Instrumentum Pacis, quam contra has, Instrumento Pacis Cæsareis Edictis arctiori modo exequendi, nec non Præliminari & huic Principali recessui conformes Executiones, item omnes aliæ contraventiones, cujuscunque nominis eæ fuerint, severa pœna prohibeantur, & singulorum locorum Dominis mandetur, ut contraventores pro modo delicti secundum Instrumentum Pacis pro merito puniant.

Quod autem reliquos casus, qui in tribus specificatis mensibus terminandi sunt concernit? Huc spectant omnes alii in supra memorata Designatione non specificati casus Restitutionis ex capite Amnistiæ & Gravaminum, qui à Catholicis aut Augustanæ Confessioni addictis Directorio Moguntino jampridem insinuati sunt, aut deinceps ante primum exauthorationis & Evacuationis terminum insinuabuntur, atque eodem etiam spectare intelligendi sunt, qui in speciali, & a Deputatis subscripta, ac Domino Generalissimo præsentata specificatione comprehenduntur.

Porro Distributio illa Casuum non ita intelligenda est, quasi ante constitutos terminos unus aut alter Casuum, ubi id commode fieri potest, executioni mandari non debeat: sed termini prædicti tantum ad rem maturandam, atque ad excludendam moram constituti sunt; in quem finem Deputatis & commissariis liberum erit ad Cognitionem facti possessionis & executionis progredi.

Neque apud quemlibet casum apposita Gravaminum specificatio, ita intelligenda est, quasi emergentium subinde novorum gravaminum, apud aliquem Restituendorum, aut Restituentium, nulla deinceps ratio habenda sit.

Adhac restantia adhuc Documenta Restituenda, vigore Instrumenti Pacis restituentur, & casu quo, vel statim aut postea ejusmodi Documenta producantur, propterea

1650. pterea nihil in favorem Detentatorum judicabitur, sed illa Restituto sine omni compensatione, & periculo reddentur.

Denique omnes Protestationes, Reservationes quemadmodum & contra ipsum Instrumentum Pacis, ita & hic contra Præliminarem & hanc Principalem conventionem; vi hujus simul & vigore Instrumenti Pacis iterum tolluntur, cassantur & annullantur.

Punctus Satisfactionis. §. Quod autem Suecicæ Militiæ satisfactionem concernit, quanquam desuper, imprimis in Instrumento Pacis & tum in supra inserto Præliminari Recessu, circa ejus solutionem dispositum est; Nihilominus consideratis novis circumstantiis, & maxime variorum Statuum manifesta impotentia mature perpensa timeri cœpit; ne eas ob causas Representatio pecuniarum, non ita mature præstari, sed per hoc Exauctorationi & Evacuationi impedimentum aut mora injici posset; Propterea ad illud evitandum ab Electoribus, Principibus & Statibus, eorumque nomine à præsentibus hic Legatis unanimiter placitum ac conventum est, quod jam ante, & hoc loco vigesima quinta Junii styli novi currentis Anni concepta & nobis oblata Repartitio immutabiliter debeat retineri. (quam vide infra.)

Promiserunt insuper nomine Electorum, Principum ac Statuum, Legati eorum, ut, quod de conventa summa vigore dictæ Repartitionis, insolutum restabit, Id in tribus Exautorationis & Evacuationis Terminis, quolibet termino,una tertia, & quidem octiduo ante in qualibet ad id ordinata civitate & ærario, ea moneta uti in Instrumento pacis dispositum, infallibiliter conferatur.

Proinde Directores Circulorum hunc in finem per militaria aut alia Executionis media (etiam cum ope Suecicæ aut alterius militiæ si id expetierint) curabunt, ac providebunt, ut vigore supradictæ Repartitionis conventa pecunia, in tribus constitutis Terminis, sine ullo Prætextu, exceptione, alioque Impedimento, & ad Domini Palatini Generalissimi assignationem parata sit, atque ut solutioni ipsius nulla mora ponatur; prout Directores Circulorum vigore hujus nomine atque authoritate totius Imperii plenam potestatem habent, omnibus mediis, pro exactione hujus pecuniæ, necessariis utendi.

Quod autem in tribus statutis terminis non conferetur, sed adhuc residuum manebit, de eo, ad reservatam desuper Præliminari recessu realem assecurationem ab Electorum, Principum, ac Statuum Legatis, certus locus atque in Domini Generalissimi Declaratione, quæ Imperiali Directorio clausa præsentata est, nominatus, tali pacto attributus est, ut eum D. Generalissimus tanquam firmam assecurationem, donec omnes Restantiæ plenarie persolvantur obtinere possit; prout ad ejus loci præsidium, atque hujus alimentum singulis mensibus septem millia Imperialium à septem Circulis Imperii qui ad Suecicæ militiæ satisfactionem contribuunt, legitimo tempore infallibiliter persolvenda, assignantur; idque statim à tertio Evacuationis termino: Casu quo autem hujus menstruæ alimentationis conventa solutio suo tempore non eveniat, defectus ille à circumjacentibus satrapiis & locis supplebitur, atque his deinde, iterum ex persoluta hujus alimentationis pecunia satisfiet Hæc igitur ita tam pro satisfactione quam reali Assecuratione, conventa ac ordinata nemo ullo modo pro contraventione Pacis jam aut deinceps accipiet, sed ut libera conventio firmiter observabitur.

Interim Directores Circulorum, omni diligentia & omnibus mediis providebunt, ut collatio restantis pecuniæ quam citissime maturetur atque ita realis assecuratio iterum tollatur.

Prout promittit Dominus Generalissimus ejus loci Restitutionem & Evacuationem, quamprimum de reliquo satisfactionis & alimentationis plenarie de facto satisfactum fuerit, seque hanc rem nullatenus moraturum, atque etiam in abductione præsidii Instrumenti Pacis dispositionem observaturum. 1650.

Cum etiam de ducentis millibus Imperalium specialiter cum Cæsarea Majestate conventis, vigore Præliminaris recessus pro evacuatione Regni Bohemiæ & Civitatis Egræ de facto una tertia, (videlicet 66666⅔ Imp.) soluta sit; conventum præterea est, ut ex reliquis duabus tertiis, in primo Exauthorationis & Evacuationis termino, octiduo ante Evacuationem Marchionatus Moraviæ 66666⅔ Imp. deinde in secundo termino 33333⅓ Imper. denique in tertio termino ante Evacuationem Ducatus Silesiæ iterum 33333⅓ Imp. in specie, & octiduo ante infallibiliter persolvantur ac numerentur: prout ex parte Sacræ Cæsareæ Majestatis non modo id, sed ulterius promissum est, in quantum vigore Instrumenti Pacis supremum illi Executionis munus incumbit, studiose & serio curare: ut quod supra dicto modo cum Dominis Statibus, ratione satisfactionis & Realis assecurationis conventum est, plenarie ad effectum perducatur.

His præmissis conventum est ut exauthoratio militum, & Evacuatio locorum, a concluso hoc tractatu, in tribus terminis quorum quilibet sit quatuordecim dierum, atque adeo in sex septimanis absolvatur; prout desuper nobis a Domino Generalissimo, & vicissim uti etiam ratione præliminarium Exauthorationum, certa designatio, distributio, & assecuratio data, atque hæc quantum singulos Electores, Principes, & Status concernit, eorum præsentibus Legatis per extractum communicata est, quæ ita permaneant.

Quod autem Evacuationem locorum concernit, in primo termino, videlicet in primis quatuordecim diebus post conclusum hunc tractatum atque ita decima Julii, styli novi, aut trigesima Junii styli veteris ex parte Cæsarea & Suecica evacuabuntur, sequentia loca.

Ex parte Cæsarea Rottweila, Offenburgum, Friburgum, Villinga, Zolleren, Redenberga in Palatinatu superiore, Hoxter, Ehrenbreitstein. Ex parte vero Suecica, Olmucium, Neostadium, Eulenberga, Fulneck & alia loca in Moravia, Osterwick, Bleckede, Dunckelspiel, Querfurt, Pappenheimb, Fridberg.

Quod munitionem Franckenthal concernit cum illa Domino Electori Palatino, una cum aliis locis Inferioris Palatinatus vigore Instrumenti Pacis restitui debuisset, neque id jam de facto tam facile fieri posit, & nihilominus spes sit, eam Restitutionem adhuc ante primum Evacuationis terminum impetrandam, tamen casu quo ea non subsequeretur hoc modo cum D. Electore desuper cum omnium bona voluntate & consensu conventum est.

Inprimis declarant & promittunt sacra Cæsarea Majestas, item Electores, Principes ac Status se serio curaturos ut munitio Franckenthal, Electori Palatino, quam primum fieri possit, restauratur.

Interim tamen & usque ad Franckenthalicam restitutionem, D. Electori Palatino, pro assecuratione civitas Heilbronna, cum adjuncto propugnaculo, tormentis Bellicis, alioque apparatu, in eo statu in quo nunc est, statim post subscriptum hunc executionis recessum, ita cedetur; ut ejus præsidium D. Electori tantum obstrictum sit; ad ejus autem alimentationem, ex Suevici & Franconici Circulorum æraris, vigore novæ desuper factæ Repartitionis, singulis mensibus, octo millia Imperalium, donec Franckenthal restituatur, ad manus Electoralis in Heilbronna Receptoris, infallibiliter, (& quidem medietas semper quatuor decim diebus anticipando) solvantur & conferantur. Quo deficiente ad signi-

1650. significationem Commendantis, Directores Circulorum pro prædicta solutione mox provisionem ordinabunt, aut circum jacentes Status executionem ab ipsis Præsidiariis exspectabunt. Quod si autem in ipsa Evacuatione adhuc Restantia aliqua fuerint, Elector non tenebitur, ante solutionem earum præsidium abducere. Neque tamen per hoc Franckenthalica Evacuatio ullo modo remorabitur aut impedietur.

Cæterum Civitas ipsa antiquam administrationem in Politicis, & Ecclesiasticis, ideoque libertatem suam, & Immedietatem Imperialem retinebit, & quam primum Franckenthal cum suis adjunctis vi Instrumenti Pacis ab Hispanico præsidio liberabitur, mox hæc Imperialis Civitas sine ulla contradictione præterquam ob prædictam Restantiarum solutionem, evacuabitur; & tormenta inibi reperta illis ad quos vigore Pacis spectant, præsertim Electori Bavariæ, & Duci Wurtenbergico restituentur.

Ne autem Præsidiarii Franckenthalici causam habeant, Electoris Palatini ditiones, aut ejus subditos, in atque extra munitionem, contributionibus aut aliis militaribus exactionibus affligendi; Status qui hactenus ad alimentationem ejus præsidii contribuerunt, præsertim autem qui ad superiorem Rhenanum Circulum spectant, deinceps quoque ad eandem alimentationem contribuent; atque adeo Electorem Palatinum pro hac parte indemnem servabunt, & cum præfectis præsidii de aqua contributione convenient.

Quem in finem promittit sacra Cæsarea Majestas sese Domino Archiduci Leopoldo Wilhelmo, tanquam Gubernatori Belgii, scripturum, ut omnes excursiones & inquietationes a circumjacentibus Imperii Statibus prohibere, præsertim autem Electoris Palatini ditiones & subditos, ab omnibus contributionibus exemptos & liberos velit.

Ut autem hi pro alimentatione Heilbronnensis & Franckenthalici Præsidii contribuentes Status, pro hoc onere alias pro quota & proportione sua releventur, Id quod jam pro alimentatione illa contribuunt, deinceps illis in Generali Imperii contributione ab ipsorum quota detrahetur.

Promissum insuper est nomine Cæsareæ Majestatis, & conventum, ut, donec Franckenthalium ab Hispanico præsidio liberetur, Domino Electori Palatino, loco decedentium proventuum & commodorum ex dicto oppido, singulis mensibus a conclusa hac principali conventione, Francofurti ad Mœnum ex manibus Quæstoris Imperii tria millia Imperialium numerentur ac persolvantur: cum hoc additamento & pacto, ut si præter omnem opinionem ditiones Electorales & subditi per Gubernatorem Franckenthaliensem a contributionibus non liberentur aut iis in vel extra oppidum, per ipsum aut ejus Præsidiarios & milites aliquod damnum, sive ablatione proventuum, contributionibus, exactionibus aut aliis incommodis, cujuscunque illa nominis fuerint inferatur, quod tum Cæsarea Majestas omne id Electori Palatino, quod probatum fuerit, restituere ac refundere velit: prout tam in præsentaneam quam eventualem assecurationem dictæ indemnitatis D. Elector Palatinus, omnes & singulas contributiones Imperiales, nunc & in posterum, quæ ditiones Electorales attingunt, simul & separatim, donec Franckenthal restituatur, & omnia occasione ejus loci illata damna resarciantur, non solum retinere possit ac debeat; verum etiam casu quo Electorale contingens, Imperiali Matriculæ, & unanimi Electorum Principum ac Statuum consensui conforme, damnum illatum non adæquaverit, sed ab æstimatione damni ejus superetur, Sacra Cæsarea Majestas huc uti antea obligata erit, ejus damni reliquum, & quidem in specie ex iis Imperii contributionibus, quas Cæsarea Majestas, ex Inferioris Saxoniæ Circulo accipere solet, sine omni exceptione aut contradictione resarcire. Prout 1650.
Principes & Status dicti Circuli suum in Imperiali contributione contingens ad D. Electoris Palatini eventualem indemnitatem & securitatem donec Franckenthal restituatur, retinebunt, & omne probabile damnum ex eo restaurabunt; Atque ad id se vigore hujus, sine omni contradictione; cujuscunque nominis hæc esse possint, obstringunt.

In secundo termino, qui erit quartus decimus dies post finem primi termini, nempe 24. Stil. nov. & 14. Stil v. mense Julio evacuabuntur sequentia loca ex parte Cæsarea, Landstuel, Homburg, Hammerstein, Tremonia. Ex parte Suecica Jegerndorff, Graffenstein, Hirsberg, Lubschutz, Parchwitz, Civitas & Arx Lipsia, Nordlinga, Wertheimb, Windsheimb, Landsberg, apud Wartham; cum munimento, Bucholtz.

In tertio termino qui est quartus decimus dies post finem secundi, nempe 7. Augusti Stil. nov. & 28. Julii Stil. vet. evacuabuntur ex parte Cæsarea Syburg, Beineburg, Lands-Cron. Esten, ex parte Suecica, Grosglogaw, Olaw, Jawer, Polckenthan, Jeltz, Drachenberg, Minden, Nienburg, item omnia loca in Electoratu & Marchia Brandenburgica, Vechta, Mansfeldia, Erfordia, Schweinfurtum, Weida, & loca Mechelenburgica, Reiffenberg, Lipstat, Frisia Orientalis. Loca autem posterioris Pomeraniæ, quæ D. Elector Brandenburgicus vigore Instrumenti Pacis habiturus est, tunc evacuabuntur & cedentur, quam primum inter Regiæ Suecicæ Majestatis, & Electoris Brandenburgici ad id Deputatos Commissarios, super descriptione limitum, & aliis minutiis conventum fuerit.

Quod Episcopatum Osnabrugensem concernit, quoniam super eo inter interessatos vigore Instrumenti Pacis particulares tractatus suscepti sunt, manebit præsidium usque ad tertium terminum, & si tum necdum conventum fuerit, usque ad finem jam cœptorum tractatuum.

De cætero, reliqua omnia à data hujus conclusæ principalis conventionis, ab omnibus partibus, sine ullo impedimento perfecta & absoluta erunt.

Casu quo autem in superiore Specificatione locus aliquis per ignorantiam omissus esset, is nihilominus vigore Instrumenti Pacis, una cum aliis in suo Circulo, in suprascriptis terminis evacuabitur & cedetur.

Porro hæc conventio Evacuationis, in quantum Status Imperii concernit, nullo modo effectum sortietur, priusquam in quolibet termino, a Statibus oblata præsentanea numeratio & solutio pecuniæ Satisfactionis præcesserit, in defectu autem illius conventa realis Assecuratio locum habebit.

Præterea contenta in Instrumento Pacis Generalis Amnestia, non tantum ipsos Principales bellum gerentes & speciatim Dominam Landgraviam & domum Hassæ-Cassellanam comprehendet, sed etiam omnium partium Generales, Tribunos, præfectos & tam bellicos quam civiles officiales & ministros, atque adeo totam militiam, quà equites, quà pedites, usque ad totalem exauthorationem, & evacuationem; atque ita spacio octo septimanarum, à concluso hoc tractatu; Neque ullo modo durantibus præsidiis, aut inhospitationibus, uni aut alteri illatæ molestationes in quemquam vindicabuntur. Interim tamen à supradicta militia, summorum belli Ducum, aliorumque Generalium, & inferiorum præfectorum mandata serio observabuntur, neque tam durantibus præsidiis & inhospitatione, quam in ipsa evacuatione, contra quenquam ulla hostilitas Instrumento Pacis contraria exercebitur.

Ante omnia autem, cum tam Præliminaris quam hæc Principalis conventio a publicato & omni ex parte ratificato

1650. *tificato Instrumento Pacis, veluti effectus à sua causa dependeat, atque ideo idem robur, effectum, ac securitatem, quam Instrumentam Pacis ipsum, habere, atque ita ab omnibus observari debeat; propterea expressa in Instrumento Pacis generalis Guarantia, cum omnibus & singulis dispositionibus, assecurationibus, & clausulis etiam in hanc Præliminarem & Principalem conventionem extenditur, cum pari effectu, robore & obligatione; Ita ut omnia Articulo XVII. per totum de Ratificatione, Confirmatione, Præstatione, & Securitate Instrumenti Pacis disposita, hic pariter in hoc Executionis recessu locum inveniant, habeant, & retineant; non aliter, ac si supradictus Articulus XVII. cum omnibus & singulis suis paragraphis, de verbo ad verbum, hic insertus ac repetitus esset.*

Prout tam Instrumentum Pacis, quam hi Executionis recessus a Cæsarea Majestate, Electoribus, Principibus, Statibus, sine mora in Cæsareo aulico, Camerali Spirensi, atque aliis Statuum judiciis & tribunalibus, pro norma perpetua judicandi, legitimo modo insinuabitur.

Denique ut omnia hic conventa, ab omnium interessentium Principalibus, confirmentur, suumque debitum vigorem & effectum habeant, Ratificationes tam Cæsarea quam Suecica in ea forma, uti jam ordinatum & conventum est, jam statim, una cum hoc Executionis recessu tam a nobis; & Domino Palatino Generalissimo, quam a præsentibus Electorum, Principum & Statuum consiliariis, Legatis & adhunc actum Deputatis sigillato & subscripto, reciproce commutabuntur, simul Exauctorationis & Evacuationis mandata, constitutis terminis conformia, ab utraque parte, pari numero officialibus ad meliorem Executionem eorum quæ conventa sunt, dabuntur. Electorum autem Principum & Statuum Ratificationes, in eadem uti conventum est forma, spacio quatuordecim dierum, a die subscriptionis computandarum, curabuntur & extradentur.

In quorum omnium fidem, & robur irrefragabile, nomine Sacræ Cæsareæ Majestatis nos ex habita desuper potestate, hunc Executionis principalem recessum popria manu subscripsimus, & nostro Principali Sigillo communivimus prout & nomine omnium Electorum Principum & Statuum ad hunc Tractatum (vigore specialis desuper erecti, & nobis hodie sub Moguntini Directorii sigillo oblati, Decreti Imperialis) Deputati & infra nominati Consiliarij, & Legati, videlicet, nomine Electoris Moguntini, D. Sebastianus Wilhelmus Meel; nomine Electoris Bavariæ, D. Joannes Georgius Oexlin: nomine Electoris Saxoniæ, D. Augustus Adolphus Baro de Trandorff; nomine Archi-Ducum Austriæ, D. Joannes Wilhelmus à Gall: nomine Episcopi Bambergensis, D. Cornelius Gobelius: nomine Ducum Bavariæ, D. Joannes Georgius Oexlin: nomine Ducis Saxo-Altenburgici, D. Wolffgangus Conradus a Thumbshirn: nomine Ducis Saxo-Coburgici, D. Augustus Carpzovius: nomine Ducis Brunsvigo-Lunæburgico-Wolfenbeutel, D. Polycarpus Heyland: nomine Ducis Brunsvigo-Lunæburgici lineæ Zellensis, D. Otto in Manderode; nomine Ducis Wurtenbergici, D. Valentinus Heider: nomine civitatis Norimbergæ, D. Burckhardus Loffenholtz a Kolburg, & D. Tobias Ohlhaven à Schollenbach: nomine Francofurti, D. Zacharias Stenglin: similiter subscripserunt & suis sigillis corroborarunt; atque ita eundem Domino Palatino Suecico Generalissimo ac Plenipotentiario, a quo sub manu & sigillo ejus simile exemplar accepimus, extradi fecimus. Actum in Sac. Rom. Imp. urbe Norimbergensi, vigesimo sexto die mensis Junii, Anno Christi 1650.

OCTAVIUS PICCOLOMINI *D. di Amalff: m.p.*
Deinde cæteri eo ordine quo supra.

CONVENTIO PUBLICA 1650

EXECUTIONIS PACIS,

Inter

SACRARUM CÆSAREÆ

Et

REGIÆ CHRISTIANISSIMÆ MAJESTATUM GENERALEM.

Nec Non

Legatos Plenipotentiarios, suffragantibus & consentientibus Electorum, Principum ac ac Statuum Imperii Legatis & Deputatis Norimbergæ inita & subscripta, die secundo mensis Julii, Anno 1650.

NOtum sit universis & singulis, quorum interest, aut quomodolibet interesse potest; Cum ad faciendam plenariam Executionem Pacis Monasterii & Osnabrugis Westphalorum, Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo octavo, die vicesima quarta Octobris conclusæ, omnium in illa comprehensorum interessatorum Conventus Norimbergæ institutus fuerit; Nos Legatos Plenipotentiarios ad hoc specialiter Deputatos & sufficientibus mandatis instructos, (quæ reciproce rite commutata sunt, & eorum apographa sub finem hujus Instrumenti de verbo ad verbum inserta). A parte quidem Imperatoris, Illustrissimum & Excellentissimum Principem, Dominum Octavium Piccolomini de Aragona Ducem de Amalfi, Sac. Rom. Imp. Comitem, Dominum in Nachot, Equitem Aurei Velleris, Sacræ Cæsareæ Majestatis Consiliarium Arcanum, Camerarium, Generalem locum tenentem, & Guardiæ Cæsareæ Capitaneum, Dominum Isacum Volmarum, & Dominum Joannem à Crane, ejusdem Cæsareæ Majestatis, Consiliarios respective Arcanum & Imperialem Aulicum. A parte vero Regis Christianissimi, Dominum Henricum Groulart de la Court, Dom. Franciscum Caset de Vautorte, Dom. Carolum d'Avangour Consiliarios in Secretioribus consiliis Sacræ Majestatis Christianissimæ præsentibus, suffragantibus, & consentientibus Sacri Romani Imp. Electoribus, Principibus ac Statibus de toto hoc faciendæ executionis negotio convenisse & transegisse modo & forma sequenti.

Primo omnium Imperator suos exercitus, & copias omnes partim exauctorabit, partim in suis propiis Statibus retinebit, numero, tempore & modo comprehensis in Conventione facta hac de re, die quinta Octobris, Anno Millesimo sexcentesimo quadragesimo nono, quæ in hoc tractatu eundem effectum habebit, ac si de verbo ad verbum huic inserta legeretur Instrumento. Rex vero Christianissimus Copias suas, si quæ restant, ut & præsidia ex locis restituendis, eodem ordine deducet in proprios Status.

Restituentur loca, Civitates, Urbes, Oppida, Arces, Castella, Fortalitia, belli tempore utrinque occupata & retenta, vel per Armistitii unius vel alterius partis, vel quemcunque alium concessa, prioribus & legitimis suis possessoribus & Dominis secundum formam Instrumenti Pacis tribus terminis, quorum primus sit dies Decima Mensis Julii.

In primo Termino restituentur, & præsidiis liberabuntur.

A parte quidem Sacræ Cæsareæ Maj.	A parte vero Sacræ Christianissimæ Maj.
Ehrenbreitstein,	Moguntia,
Franckenthal,	Deideshcim,

Rotwil-

1650. *Rotwilla.*	Magdeburg.
Offenburg.	Germersheim.
Friburgum Brisgoviæ.	Hailbronna.
Villinga.	Schorendorff.
Zollern.	Hohentweil.
Rottenburgum in Palatinatu superiori.	Montpelgard.
	Horburg.
Hextar.	Reichenweiler.
	Neoburgum ad Rhenum in primo etiam termino ejus oppidi munitiones solo equabuntur.]
	Castrum Liechtenich.
	Bruntrutum.
	Oppidum & Præpositura Sancti Ursicini.
	Pfeffinga.

Si Franckenthalia dicto tempore non reddatur, aliorum quidem locorum restitutio nullatenus impedietur. Imperator tamen faciet pro ejus Restitutione id, ad quod obligatus est, vigore Instrumenti Pacis, & Hailbronna, salva libertate & possessione immedietatis erga Romanum Imperium, interim servanda traderetur sicut visum est Ordinibus Imperii, Domino Carolo Ludovico Comiti Palatino Rheni, Sacri Romani Imperii Electori.

In primo etiam termino æquabuntur Solo oppidi Benfeldæ munitiones, nec non adjacentis fortalitii Rheinaw.

Secundi Termini dies erit vigesima quarta Julii, Restituenturque,

A parte Imperatoris.		Aparte Regis Christianissimi.	
Dortmund.	*Si tria ista loca in secundo termino non reddantur aliorũ quidem restitutio nullatenus impedietur, nec ideo minus facta syncera executio pacis a parte Imperatoris videbitur, salva tamen illorum restitutione & guarantia in Instrumento Pacis conventa.*	Spira.	
Landstuel,		Wormatia.	
Homburg,		Lawinga.	
Hamerstein,		Lusenich.	
		Crucenacum	*Siquidem ista loca nõ reddantur (eorum capitaneis & præsidiis obedire Regis mandato recusantibus) aliorum quidem locorum restitutio nullatenus impedietur nec ideo minus facta sincera executio Pacis a parte Regis Christianissimi videbitur, salva tamen illorum restitutione & guarantia in Instrumento Pacis conventa.*
		Altzeia.	
		Schomburg.	
		Baccaracum.	

Dachstein.	In secundo etiam termino horum duorum locorum munitiones solo adæquabuntur. 1650.
Taberna Alsatiæ.	
Castrum Hohenbar.	

Tertii Termini dies erit septima Augusti, restituenturque.

A parte Imperatoris.	A parte Regis Christianissimi
Syburg.	*Waldshut.*
Beeynburg.	*Lauffenberg.*
Landtcron.	*Seckingen.*
	Rheinfelden.
	Stolhoven.
	Castrum Graben.
	Hagenaw.
	Landau.
	Feudum Burweiler ad Domini Comitis de Trautmansdorff Præfecti supremi Prætorio Cæsareæ Majestatis Heredes spectans.

Pro restitutione Domini Francisci Lotharingiæ Ducis in possessionem Episcopatus Virodunensis, suarum Abbatiarum, nec non bonorum suorum patrimonialium observabitur dispositio Instrumenti Pacis in §. Restituatur in possessionem.

Porro, si quæ loca restitutioni obnoxia in hac designatione nominatim expressa non sunt, ea nihilominus ubicunque sita sunt, intra hos tres terminos restituentur.

Quæcunque à subscripta Pace, usque ad hodiernum diem dicta, scripta, facta, aut omissa sunt, quæ pro contraventione accipi possent, ea quidem non approbantur, neque sub hoc exemplo similia attentata vel præteritorum continuationes imposterum excusabuntur: attamen pro bono Pacis præterita omnia sub generali amnistia comprehendi placuit.

Hunc tractatum promittunt Cæsarei & Regii, Ordinumque Imperii Legati, & Plenipotentiarii respective ab Imperatore & Christianissimo Rege Sacrique Romani Imperii Electoribus, Principibus & Statibus, ad formam hoc mutuo placitam ratihabitum iri, seseque infallibiliter præstituros, ut solemnia ratihabitionum Instrumenta, intra spacium sex septimanarum, a die subscriptionis computandarum, Norimbergæ præsententur, & reciproce, riteque commutentur. Interea tamen non expectato adventu eorundem, omnia, quæ hic circa exauctorationem & evacuationem conventa sunt, in præscriptis terminis, statim à subscripto hoc recessu, decurrentibus, absque omni mora, bona fide, executioni mandabuntur.

In quorum omnium & singulorum fidem, majusque robur, tam Cæsarei, quam Regii Legati: nomine vero omnium Electorum Principum ac Statuum Imperii ad hunc actum specialiter ab ipso (vigore conclusi die prima Julii Anni infra mentionati, & ipsa die subscriptionis sub sigillo Cancellariæ Moguntinæ Legatis Galliæ extraditi) deputati, manibus sigillisque propriis, præsens Instrumentum muniverunt, ac firmarunt. Acta sunt hæc Norimbergæ, die secunda Mensis Julii, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quinquagesimo.

RE-

1650.

REPARTITIO

SIVE

Distributio quinque Millionum, & quod excurrit, Thalerorum Imperialium ad satisfactionem Militiæ Suecicæ, per Circulos Imperii; Composita & Approbata Norimbergæ, & 25. Junij Anno 1650. Suecicis Plenipotentiariis exhibita.

Circulus Electoralis Rheni.	Floreni.	Cr.
Elector Moguntinus	234884	30
Elector Trevirensis	161721	
Elector Coloniensis	170041	30
Elector Palatinus	122019	

Tribus posterioribus Electoribus adscribuntur 38912. floreni, Diœcesi Monasteriensi iterum detrahendi.

Ballivia Confluentina	17088	
Seltz	3204	30
Beyelstein detracta una quarta ex parte Nassau Hadamar	2002	
Arnberg	5408	
Reineck	1602	
Inferior Isenburg	7476	

Summa 725446. *fl.* 30. *Cr.*

Circulus Saxoniæ superioris.	Floreni.	
Elector Saxonia	264864	
Elector Brandenburgicus	244038	
Episc. Misnensis	12816	
Episc. Merspurgensis	12816	
Episc. Naumburgensis	12816	
Episc. Caminensis	24564	
Walchenrieds	6408	
Quetlinburgh	6942	
Geringroda	4809	
Saxo-Altenburgicus	30438	
Saxo-Coburgh	14062	
Saxo-Vinarienses	29281	
Saxo-Gotha	29281	
Assecurata Satrapia	18690	
Utraque Pomerania	161268	
Anhaltinus	25098	
Voitlandia	40584	
Reussen zu Berr	9612	
Reussen zu Graitz	3204	
Schwartzenburgh	26700	
Mansfelda	40050	
Stolbergh	11214	
Witgenstein, Hohenstein, Lohr, & Klettenbergh,	4971	35
Benchbingen	3204	
Berbey & Muchlingen	2670	
Leisneck	2670	
Wildenfels	2670	
Schonburgh	5340	
Tautenburgh.	3670	

Summa 1053747. *flor.* 35. *Cr.*

Circulus Franconicus.	Floreni.
Episc. Bambergensis	91047
Episc. Herbipolensis	183162
Episc. Aichstadiensis	102528
Magister Ordinis Teutonici	59808
Brandenburgh utraque linea	137772
Hennenbergh Rambild	29292

Quod persolvunt sequentes.		Florini.
Domus Saxonica	7476.	
Coburgh	16146.	
Episc. Herbip.	2670.	
Hennebergh Schlesingen		27234

Quod persolvunt sequentes.		
Domus Saxonica.	21894.	
Episc. Herbipolensis.	2136.	
Landgravius Hassiæ Cas.	3204.	
Comites Castellenses		3738
Wertheim		21360
Elector Mogunt. ex parte Reineck		5676
Hohenlohen		34176
Episc. Herbip. ex parte Raigelspergh		3738
Erbach		7476
Item ex parte Reineck		1072
Limburgh Speckfeldt		6942
Limburgh Gadendorff		8544
Schwartzenbergh		3204
Sainsheimb		3738
Noriberga		197580
Rotenburgum		50730
Winsdsheimium		22428
Schweinfurtum		19758
Weissenburgum		13350
Herbipolis ex parte Mainderffer.		2670

Summa 1028023. *flor.*

Circulus Suevicus.	Floreni.
Episc. Augustanus	87042
Episc. Constantiensis	27234
Præpositus Elwangen	17622
Abbas Campodunensis	20292
Ab. Reichenaw	5340
Ab. Solmansweiler	42186
Ab. Weingarten	16020
Ab. Weissenaw	10680
Ab. Petershausen	3204
Ab. Marchtall	5437
Ab. Schuessenrieds	10680
Abbas Roggenburgh	8044
Ab. Ochsenhausen	17088
Ab. Elchingen	11748
Ab. Werttenhausen	3204
Ab. Munchrod	5874
Ab. Averspergh	5340
Ab. Irsee	7476
Ab. Genggenbach	3204
Abbatissa Lindaviensis	2670
Abbatissa Rodenmunster	3738
Abbatissa Buchaw	6408
Abb. Guttenzell	2670
Abb. Hegbach	2670
Abb. Beindt	1602
Commendatura Alsatiæ	21360
Dux Wurtenbergicus	244038
Marchionatus Badensis Infer.	60342
Marchionatus Badensis super.	35244
Com. Helffenstein	3204
Comes Ottingen	36846
Com. Wertenbergh	18423
Com. Montfort	9078
Com. Furstenbergh	25632
Com. Eberstein	2136
Com. Cupfen	16020
Com. Hohenzolleren	20292
Com. Sultz	8010
Com. Brandeiss	4806
Justingen	2670

Rech-

1650.

Rechberg	2670
Gundelfingen	4272
Gengen	1602
Truchsessi & Waldburgh	38448
Konigseck	6408
Rotenfels	5340
Konings Eckerberg	2670
Gerols Eck	2670
Gravencck	2670
Fugger	14418
Fugger ex P. Wasserburgh	1068
Hohen Embs	3204
Zimmeren	8010
Augusta urbe	112594
Kauffbeyren	21360
Ulma	120150
Memminga	33108
Campodunum	20826
Biberacum	26166
Isny	10680
Leutkirch	5340
Wangen	10680
Lindavia	26166
Ravenspurg	26166
Buchorn	2670
Uberlinga	41652
Pfullendorff	13884
Reutlingen	25098
Eslingen	19580
Gemund	23496
Weyl	8010
Hailbronna	27768
Wimpfena	10680
Halla Suevica	39160
Dinchelspula	27768
Poppfingen	3204
Giengen	8010
Aachlen	8010
Nordlinga	34710
Buchau	1068
Offenburg	16020
Gengebach	8010
Zell apud Hammerspach	5340
Rotweila	37389

Summa 1704715. *flor.*

Circulus Rheni superioris.	*Floreni.*	*Cr.*
Episc. Wormatiensis	5340	
Episc. Spirensis	60876	
Episc. Argentinensis	82236	
Episc. Basileensis	11214	
Præpositus Weissenburgensis	10680	
Præpos. Odenheim	5340	
Magister Joannitarum	18780	
Ab. Fuldensis	46681	30
Ab. Hirschfeldensis	8010	
Murbach	19859	
Monasterium in valle S. Gregorii	3738	
Ab. Prumensis	8544	
Baden Sponheim	20291	
Palatini Sponheimenses	10146	
Palatini Bipontini	32040	
Lauterock	5340	
Hassia Cassellana	145960	
Hassia Darmstadtana	72980	
Nassau Sarwerden	10680	
Nassau Sarbruchen	8759	
Weilburgh	25632	
Weisbaden	8544	
Comites Rheni	12816	
Reipolskirchen Falckenstein	3738	
Kriechingen	5340	
Salm	2670	
Hanaw Liechtenbergh	21360	
Leiningen	9612	
Falchenstein Daun	5340	
Konigstein pro se	2670	
Elector Mogunt. ex P. Konigst.	10680	
Super. Isenburgh & Budingen	18690	
Darmstat ex P. Isenburgh	3738	
Solms, Lich & Labach	19224	
Braunfels Solms	16020	
Hanaun Muntzenbergh	32040	
Leiningen Westerburg	5340	
Sain & Witgenstein	3738	
Waldeck	16020	
Pleß	1602	
Fleckenstein	2136	
Kaisersberg	11214	
Turckheim	2670	
Monasterium in valle S. Gregorii	6408	
Ober Ehenheim	10680	
Colmaria	22428	
Argentoratum	120150	
Stotheim	3204	
Schletstat	19224	
Hagenau	25632	
Weissenburg	14952	
Landau	12816	
Spira	36846	
Wormetia	36846	
Francofurtum	106800	
Fridbergh	6408	
Wetzlar	4272	

Summa 1254894 *flor.* 30. *Cr.*

Circulus Westphalicus.	*Floreni.*	*Cr.*
Episc. Paderbornensis	32557	30
Episc. Leodiensis	170880	
Episc. Monasteriensis	7680	
Episc. Osnabrugensis	27760	30
Episc. & Civitas Verdensis	16020	
Episc. Mindensis	24564	
Ab. VVerdensis	2304	30
Pr. Stabulensis	10680	
Corneli-Monasteriensis	3204	
Ab. Corbeiensis	6916	30
Abbatissa Herfordensis	3204	
Abb. Essendsensis	7468	30
Ducatus Juliæ & Montium	65794	18
Clivia & Marchia	142311	
Ravenspurgh	18975	14
Frisia Orientalis	10752	
Siegen	10284	55
Nassau Dillenburg	12976	53½
Dietz	8470	9
Holtzapffel	2002	45
Sayn	14952	
Bentheim	20292	
Tecklenburg	10008	
Riedbergh	9612	
Pirmont	2136	
Oldenburg & Delmenhorst	39516	
Hoya	6408	
Bentheim ex P. Hoia	1066	
Diepold	3738	
Schaumburg	23496	
Lipp	16020	
Colonia urbs	110137	30

1650.

Aquisgranum	27234	
Tremonia	12238	30
Herford	3204	

Summa 884865. *flor.* 44 ½ *Cr.*

Circulus Saxoniæ Inferioris.	*Floreni.*	Cr.
Archiepisc. Magdeburgensis	173550	
Archiepisc. Bremensis	91848	
Episc. Halberstadiensis	57662	
Episc. Heildesheimensis cum urbe, & Dux Christianus Braunsvicensis juxta proportionem ditionum quas quilibet possidet.	71556	
Episcop. Lubbeccensis Dux Holsatiæ Joan.	4806	
Episc. Suerinensis, Adolphus Fridericus Dux Meckelenburgicus	12816	
Episc. Ratzenburgensis	3204	
Braunsvicum, Principatus Wolfenbeutel, cum civitate Braunsvigia, Augustus Dux Brunsvico-Lunenburgicus,	91581	
Ducatus Lunenburgicus cum urbe Luneburgo, Christianus Ludovicus Dux Brunsvico-Lunenburgicus,	96120	
Principatus Gruebenhagen, cum civitate Embeck, Christianus Ludovicus Dux Brunsv.-Lunenburgicus,	8010	
Braunsvicum, Principatus Calenberg cum civitatibus Hanover, Gottingen, Nordtheim, Hammelia, &c. Georgius VVilhelmus Dux Braunsv.-Lunenburg,	91581	
Meckelenburg Swerin Dux Adolphus Fridericus	49929	
Meckelenburg Gustro Dux Gustavus Adolphus	49929	
Holsatia, Rex Daniæ, & Dux Holsatiæ Fridericus	106800	
Saxen-Lauenburg, Augustus Dux Saxoniæ, Angariæ, & Westphaliæ	28836	
Comitatus Reinstein, Planckenburg, Augustus & Christianus Duces Brunsvico-Lunenburgici, cum Comite Tattenbach pro sua proportione.	3204	
Lubecca urbs	64080	
Brema	42720	
Hamburgum	96120	
Goslaria	8010	
Mulhausen	21360	
Nordhausen	10690	

Summa 1184412. *flor.*

Summa Summarum.		
Cir. Electoralis Rheni.	725446	
Cir. Saxoniæ superioris.	1053747	35
Cir. Franconicus.	102023	
Cir. Suevicus.	1704715	
Cir. Rheni Superioris.	1254894	30
Cir. Westphalicus.	884894	44½
Cir. Saxoniæ Inferioris.	1184412	
Circulus Bavaricus.	9707	

Summa 7845810. *flor.* 49 ½ Cr.
Constituunt Thaleros Imp.
5230540. & 49½ Cr.

Ad Contributionem 9707. *florenorum* Circulo *Bavarico assignatorum Archi-Episcopatus Salisburgensis conferet pro rata unius tertiæ, ejus pensionis quæ dicto Archiepiscopatui in matricula Imperiali assignata est; quæ tertia, constituit* 609. *florenos &* 20. *Crucigeros. Idque pro hac vice tantum, & salvo jure Imperii.* 1650.

Libera autem & immediata Imperii nobilitas per Sueviam, Franconiam, Rhenum atque inferiorem Alsatiam, etsi contributionibus Imperii non comprehendatur, nec obligetur; tamen pro amore communis Patriæ, & conservatione Pacis libere offert triginta millia florenorum semel persolvenda, cum hac conditione, ne quid libertati aut Privilegiis eorum, per hanc liberam oblationem decedat, aut derogetur; prout latius ea super re, ejusdem Nobilitatis Legatus VVolffgangus a Gemmingen, apud Directorium Moguntinum edito scripto contestatus est, quod Monasterii Anno 1468. 13. *Oct. insinuatum est. Additis jam triginta millibus florenorum ad superiorem summam* 7845810. *flor.* 49½ *Cr. constituetur summa universalis hæc* 7875810. flor. *sive* 5250540. Imperiales.

Quoniam vero Monasteriensis Repartitio trium priorum millionum, ultra dictos tres milliones, excurrit ad 62842. flor. & 22 ½ *Cr. sive* 41894. Imp. *Neque Comes Palatinus Suecicæ Militiæ Generalissimus id hac Repartitione detrahi; nec priorem Monasteriensem aliter, quam pro tribus præcise Millionibus acceptare voluit; id ita relictum est; Et fit detracto superiore superfluo summa summarum præsentis Repartitionis* 7812968. flor. 27. Cr. *sive* 5208645. Imp. 57. Cr. *Cum ergo præsens Repartitio ultra conventam Suecicæ militiæ satisfactionem* (videlicet quinque millionum Imperialium) *adhuc excurrat ad* 312968. flor. *seu* 2086645⅓ Imp. *Oblati sunt ex hoc superfluo Domino Generalissimo Suecico ad festinandam Exauctorationem Militum, & Evacuationem locorum* 300000. flor. *sive* 200000. Imp. *in iisdem terminis Exauctorationis & Evacuationis persolvendi.*

Reliqui 12968. flor. *sive* 8645⅓ Imp. *convertentur in alimentationem præsidii militaris ejus loci qui Coronæ Sueciæ pro assecuratione satisfactionis Militiæ, usque ad totalem persolutionem assignatus est, eritque interim Imperium a præstatione ejus alimentationis per unum Mensem immune.*

Denique quoniam in hac Repartitione, quæ Suecicis Plenipotentiariis ad constitutum diem exhiberi debuit, fortasse aliqui Status plus quam decebat, quidam etiam minus quam par est contribuunt; neque id ob periculum in mora pro hac vice emendare licuit; Decretum fuit, ac cautum expresse, ne præsens Repartitio seu distributio, deinceps Imperio, ejusque Circulis, aut Statibus eorundem in præjudicium vergat: Sed quod hac vice per excessum aut defectum peccatum est, vel etiam omnino omissum ac neglectum; illud in Matricula proximis Comitiis renovanda sine mora restituatur, & in proximis contributionibus respective detrahatur, addatur ac resarciatur. Ita Actum Norimbergæ 25. *Junii, A.* 1650.

Sequitur,

EXAUCTORATIO

Militiæ tam Cæsareæ quam Suecicæ.

NOs *Octavius Piccolomini de Aragona, Dux Amalphitanus &c. Notum facimus: Cum in instrumento Pacis dispositum sit, ut exauctoratio militiæ, & evacuatio locorum fiat eo modo ac tempore, quemadmodum supremi exercituum Præfecti inter se convenissent Ideo nos cum Domino Carolo Gustavo armorum Suecicorum per Germaniam Generalissimo hac super re, hoc speciali recessu in hunc modum convenimus; Promittimus ac Spondemus nomine Sacræ Cæ-*

sareæ

1650. *ſareæ Majeſtatis, quod præter Legiones & turmas equitum jam pridem exauctoratas, & in ſequenti deſignatione nominatas, pro præſidio & defenſione regnorum & ditionum Cæſareæ Majeſtatis Hæreditariorum, non plures quam tres & ſexaginta centuriæ retinebuntur, quarum numerus ad tria aut quatuor millia equitum circiter excurret. Reliquæ vero legiones ac centuriæ in tribus conſtitutis terminis omnino & infallibiliter dimittentur atque exauctorabuntur. Primum igitur ex parte Cæſaris exauctoratæ ſunt: VVarſuſſ. VI. Cent. Colobrath VI. cent. De VVaggi, VI. Lind, X. Pompeji X. Paſchenbois VI. Columbo X. Murco VII. Gierle Conskii III. Vernier X. Donaw II. Alt Naſſau VI. Konigseck IX. Weyler VI. Caplier VIII. Schaff VI. Seren VI. Gartner I. Demitrovitz I. Kock I. Gorthal I. Valentin I. Henſigen I. Gortz I. Conſtituunt Centurias in univerſum CXXIV. ex parte vero Regni Sueciæ jam pridem exauctoratæ vel reductæ ſunt: Konigsmarck XII. Cent. Caroli Ducis Meckelenb. VIII. Horn VIII. Poli VIII. Steinbock VIII. Frolich VIII. Feriger VIII. Muller VIII. Cuno Ulrich Fentz VIII. Konigsmark I. Nachtigal II. Legat I. Bilau I. Moſers I. Lewenhaupt IV. Leirekh IV. Gortze IV. Axelihe VI. Behr Anderſohn VI. Baron de Avangour VI. Hammerſtein XXVI. Fritz III. Marquart Ernſt Bentz I. Duglas IV. Goldſtein IV. Caroli Comitis Lewenhaupt IV. Friderici Landgravii Haſſiæ* II. *Jordan.* IV. *Conſtituunt centurias in univerſum CLX.*

In primo autem termino Litera A. exauctorabuntur.

Ex parte Cæſaris, Pleſi VI. *Gonzaga* VIII. *Mirco X. Schneider* VIII. *Rentz* VIII. *VValter* VI. *Ducis Holſatiæ in Circulo VVeſtphalico* VIII. *Conſtituunt Centurias* LIV. *Ex parte vero Suecorum VVittenberg* VIII. *Letmas* VIII. *Friderici Landgravii Haſſiæ* VIII. *Lewenhaupt* IV. *Ulffſpar* IV. *Kirckh.* IV. *Hundelshauſen* VIII. *End.* VIII. *Comitis Magni de la guardie* VIII. *Mohr.* VIII. *VVittenberg ex provinciis Cæſaris Hæreditariis* IV. *Haſt* I. *Eger Roth* I. *Palman* I. *Sylveſter* I. *Conſtituunt centurias* LXXVI.

In ſecundo termino Litera B.

Ex parte Cæſaris. Creutz VI. *Boccarme* VI. *Lutzelburgh* VI. *Boccamagur* VI. *Copaun* VI. *Donpp.* VI. *Naſſau* VIII. Jun. *Naſſa* VIII. *conſtituunt centurias* LII. *Ex parte Suecorum VVitkopff* VIII. *Axelihe* II. *Pehr Anderſohn* II. *Baron de Avangour* II. *Hammerſtein* VI. *Arneſohn* VIII. *Fritz* V. *Hauenbergh* VIII. *Quaſt.* IV. *Marquart Ernſt Pentz* VII. *VVittenbergh* IV. *conſtituunt centurias* LVI.

In tertio termino Litera C.

Ex parte Cæſaris Pallavicino IX. *Lanon* IX. *Liechtenſtein* IX. *Heneaw* VIII. *Palffii* X. *Littich* IX. *Ex parte vero Suecorum Ex Legione Regia* VIII. *ex Legione Prætoria Generaliſſimi* IV. *VVrangel.* XIV. *Duglas* IV. *Goldſtein* IV. *Comitis Caroli Lewenhaupt* IV. *Caroli Marchionis Badenſis* VIII. *Priſewietz* VIII. *Planitz* VIII. *Gratzke* IV. *Pege* VIII. *Pfhuell* IV. *Landgravii Friderici* V. *Iordan.* IV. *VVittenberg* IV. *conſtituunt Centurias* IXC.

Summa Centuriarum à Cæſare exauctoratarum CCLXXXIV.

Summa Centuriarum à Suecis exauctoratarum CCCLXXXIII.

Retinebuntur autem in militia.

Cæſarea, Montecuculi VIII. *Philip.* VI. *Jopp.* VI. *Sporck* VI. *Piccolomini* X. *De VVerth.* VIII. *Kenenbiller* VI. *Gotz* V. *Furſtenberg* VIII. *Elector quoque Colonienſis retinebit* X. *Regina autem Sueciæ retinebat centurias ſequentes Joannis VVrangel* IV. *Comitis Lewenhaupt* VI. *Henrici Horn* VIII. *Erici Kruſſe,* VIII. *Lorics Kruſſe* IV. *Schmalandorum* IV. *ex Legione Regia Equites quingentos. Landgravius Haſſiæ retinebit X. cent.*

Hæc igitur ſuper exauctoratione militum ita conventa ac diſpoſita, eandem omnino vim habebunt, ac ſi de verbo ad verbum Conventioni Norimbergenſi, aut ipſi Inſtrumento Pacis inſerta eſſent, ſine omni fraude & dolo. Ita actum Norimbergæ 5. Octob. Anno 1650.

§. 31. Inſtrumentum conventionis ad Cæſarem à Ranftio tribuno portatum, qui præmii loco annulum, quem tunc iſte digito geſtabat ſex mille uncialibus æſtimatum, ac torquem bis mille aureorum pretio accepit. Tum edicta, ne quiſpiam contra pacem tentare quid audeat, per univerſum Imperium à Cæſare promulgantur, ac per ditiones Cæſareas publicæ feriæ eo nomine indicuntur, Viennæ inter alia lætitiæ ſigna captivis quoque carcere emiſſis præter eos, qui æris alieni cauſa in vincula dati erant. Cæſarei Legati Noribergæ ingens gaudium præ ſe ferebant ingenue confeſſi, ſibi nec animum fuiſſe, nec vires bellum nunc inſtaurandi. Quin eam pacem privatis, Domus Auſtriacæ rationibus proficuam fuiſſe, ſtabilito jure hæreditario in Regnum Bohemiæ, & ſacris Proteſtantium eliminatis, ſimul Auſtria ſupra Anaſſum pignoris nexu exemta. Etſi contra autoritati Cæſaris ea pace non parum detractum ob firmata Ordinum jura. Sed & Piccolomineus omnibus jam abſolutis Carolo Guſtavo hiſce verbis fatebatur: ſe hac pace plus fere una die obtinuiſſe, quam Cæſar antea viginti annis amiſerit, aut intra totidem annos armis recuperandi ſpem habere potuerit.

Cæſarei lætitiam teſtantur.

22. Jul.

§. 32. Reſtabat conventorum executio. Ubi quanquam circa reſtitutionem ex lege Amneſtiæ, & Gravaminum juſſu Reginæ, & ob importunas Ordinum ſollicitationes, belli moleſtia defungi quocunque modo ardentium, multa remiſſa fuerant, quibus alias vi pacis & ex æquo ac bono inſiſti poterat: id tamen obtentum, ut Catholici complures Evangelicos Ordines reſtituerent, & ad reliquos reſtituendos ſe obſtringerent; tum ut ea reſtitutio ad nudum factum anni viceſimi quarti referretur, caſus liquidi ab illiquidis confecta certa deſignatione diſtinguerentur, executione ad certos terminos redacta. Equidem dubium erat, num reliquis reſtituendis promiſſa intra diem dictum utique repræſentanda forent. Sed uti tempori iſta committenda erant; ita Regina quantum in ſe præſtiterat, ac reipſa oſtenderat, eam reſtitutionem ab ipſa non obtentui ſumtam bello trahendo, ſed velut fundamentum ſolidæ paci ſerio ſubſtructam. Et ne quid in ſe deſiderari pateretur Carolus Guſtavus eos Principes, quorum Legatis Noribergæ ut manerent commiſſum erat executioni promovendæ, literis monebat, ut id negotium ſibi commendatum habeant; ad Evangelicos Principes, Brandeburgicum, Altenburgicum, Brunsvicenſem, Wurtenburgicumque inſuper addens, culpam, quare non omnia è commodo rei Evangelicæ expedita ſint,

Executio Pacis circa reſtitutionem læſorum.

21. Jun.

1650. non penes se, sed penes Evangelicorum Legatos fuisse. Simul discedens Benedictum Oxenstiernam Noribergæ relinquebat, qui Reginæ nomine isti restitutioni promovendæ operam navaret. Wrangelio quoque, quem in Franconiam exciverat, aliisque ducibus Suecicis injunctum, ut non solum vicinos sibi Principes super restitutione moneant, sed & restituendis operam suam accommodent.

Circa satisfactionem militarem. 15. Jun. §. 33. Repartitio pecuniæ militibus exsolvendæ pridie subscriptionem Suecis exhibebatur, quæ ducentis millibus uncialium conventam summam excedebat, præmii vicem apud Carolum Gustavum obituris. Etsi hæc summa hautquidquam æquaret damna, quæ ex mora tractatuum, & dum naves transportando militi tamdiu in portubus hærent, enata fuerant. Porro pecuniæ solutio sat prompte procedebat, nemine non ad amolienda demum belli onera connitente. Soli Leodienses Ordinum dispositionem adspernati cornua obvertebant; qui militari manu ad officium compellendi fuerunt, longe majore ipsorum dispendio, quam si ultro solvissent. Ordines inopes Superiorum Circulorum illis creditoribus assignabantur, qui facilius moram nonnullam, quam milites, ferre poterant.

Circa exautorationem militum. §. 34. Exautorationem militum Ordines anxie anhelabant; quod cum Cæsarei intelligerent, ad conclusionem usque etiam in minimis tempus extrahere studebant, si forte aliquid in suum emolumentum hac ratione lucrari possent. Sed tractatu concluso, cum copiæ Cæsareas ditiones premerent, exautorationem bona fide ex convento peragebant, id quod & à Suecis factum. Etsi apud hos passim in seditionem prorumperet miles; qui tamen ne summam rerum turbare posset, Caroli Gustavi providentia fiebat paulatim compactis in unum legionibus, & ductorum superfluis dimissis; tum legionibus non uno in loco, sed sparsim solutis. Ita statim seditiosi compressi paucorum supplicio, aut in diversa dilapsis turbidis catervis. A Cæsare porro dimissi magnam partem Hispanico stipendio iterum autorati in Belgium deducebantur. Quin & Suecicæ copiæ ad Hispanorum militiam sumendam solicitabantur, ni Suecicorum ducum in Gallos affectus eos conatus elusisset. Gallis Regina pariter insigni equitum numero gratificari cupiebat. Verum qui recens conscribendi erant, de alimentis, ac stipendiis suis, præmiisque in posterum certa conventione caveri sibi volebant; super qua Gallici Ministri Noribergæ mandata sibi esse negabant, uti videbatur, pecuniæ inopia, ob quam & duo equitum Germanicorum millia, quos olim conduxerant, dimittendi fuerant, & Helvetii Gallis militantes altera jam vice seditionem induerant. Unde dicti Ministri frigide rem gerebant, etsi in eam rem Carolus Gustavus prolixe operam suam offerret. Et quia æstas jam labebatur, oneri magis quam usui istæ copiæ Gallis futuræ erant. Tum ductores juxta ac gregarii militiam Gallicam aversari. Unde cum Carolus Gustavus clam legiones quasdam ad Gallos traducere instituerit, obtentu executionis in Leodiensi ditione faciendæ, re per Gallicos Ministros incautius propalata miles iste ægrescere, ac in seditionem erumpere; qui facile contagio totum exercitum inficere poterat, ni mature blandis mediis, aut paucorum suppliciis malo occursum fuisset; præsertim cum quædam indigenæ militis turmæ Germanis ad melius peragendam eam executionem conjunctæ, in partem seditionis venissent veritæ, ne & ipsæ in Gallicam militiam pertraherentur. 1650.

Circa evacuationem oppidorum. §. 35. Circa redditionem oppidorum diu res circa Franckendaliam hæserat; de qua tamen postea facilius transigebatur, postquam Cæsarei demum familiaritate cum Suecis contracta velut secretum detexerant, præsidium inde brevi deducendum, quod Hispaniæ Rex illius detentione existimationi suæ consultum iverit, ne pace Germanica exclusus ad ejus restitutionem coactus videretur, sed ut ab Ordinibus Imperii decenter rogaretur. Ac ferebant Cæsarei; Legatum Viennæ Hispanicum confirmare; jam super ea tradenda mandata ex Aula missa, hac duntaxat conditione adjecta, ut Regi vicissim cessa Imperii in Camera cum prætensione, aut alio modico emolumento satisfieret. Quibus promissis tamen exitus haut respondit, dum ejus oppidi liberatio novo tractatu, & ingenti pecuniæ summa ab Hispanis obtinenda demum fuit. 1652. 16. 16. Ap. Cætera oppida utrinque ex convento reddita, ac nominatim Cæsareum præsidium justo tempore Hermansteino deductum, eaque arx Electori, & Capitulo Trevirensi simul tradita, postquam à Capitulo prius Coadjutor cum consensu Electoris designatus fuisset. Quo ipso Gallorum desiderio satisfactum. Benfelda è catalogo evacuandorum data opera fuerat omissa, quoad appareret, num Galli *Heilbrunnam* Palatino concessuri essent. Mox cum hi tam ad hanc, quam alia oppida reddenda promtos se exhiberent, jussu Caroli Gustavi isti loco præsidium primo termino deducebatur, munitionibus statim dejectis. Osnabrugensis Præsulatus antequam Francisco Wilhelmo Episcopo redderetur, Capitulatio juxta leges Pacis prius ineunda erat; ad quam omnes quorum intererat jam pronos sese ostendebant. Ac Gustavo quidem Gustavi F. Episcopus & Capitulum concedebat, ut oppidum Værdam suo præsidio tantisper obtineret, quoad octoginta uncialium millia ipsi exsoluta essent. Illis qui munia sub Gustavo in Præsulatu gesserant, Carolus Gustavus *fructum* Amnestiæ Pace sancitæ stipulabatur, ac ne reddendis rationibus Episcopo obnoxii forent, & ab istis acta rata manerent. Simul ne in urbem Osnabrugam Episcopo actio foret *ob destructum* Petriburgum; qua de re Episcopus ante sui restitutionem urbi scripto caverat. Ea lege Carolus Gustavus promittebat se mandata editurum præsulatui reddendo, statim atque Capitulatio absoluta fuerit. In Superiore Germania, ac cumprimis in Suevia deductio præsidiorum & copiarum in Augustum usque mensem protrahebatur, quod Ordines isti ita tarde ratihabitiones suas exhiberent. Sed & consultum judicabat Carolus Gustavus Erfordiam, Mindam, ac Dæmitzam per unam atque alteram septimanam ultra conventum diem retinere; id quod cum consensu Cæsareorum factum.

§. 36. Post plene perfectam pacem Carolo Gustavo decorum videbatur, Cæsarem sub initium novæ amicitiæ literis salutare; quas modesto valde sensu componebat, ipsi super reducta pace gratulatus, quam colere eidem cordi fore Piccolomineus multis testatus sit; pollicitus eandem quoque sancte à Regina servatum iri; simul officia sua Cæsari decenter offerebat. Cui Cæsar literis propria manu scriptis haut minore humanitate respondit. Paulo ante quoque Ordines ad Reginam literas dederant, quas heic non interpolatas inserere visum. Generalissimus ad Cæsarem scribit. Cæsar respondet. 9. Aug. 2. Jul.

Sere-

1650. *Serenissima & Potentissima Regina, Domina Clementissima. Etsi ab eo tempore, quo Pax Osnabrugis fuit conclusa, ratificata & publicata, aliæ ex aliis natæ sint difficultates, & inde Executionis Tractatus in hodiernum usque diem protracti, annuit tamen Deus afflicti Imperii votis, & effecit Majestatis Vestræ Regia constantia, nec non Regii Exercitus Generalissimi, Domini Caroli Gustavi, Principis Palatini, singularis prudentia & dexteritas, ut nunc dicti Tractatus optatum felicissimum finem sint assecuti, eoque facto totum Imperium indicibili gaudio affectum, quod ut Majestatis Vestræ Gloriosissimam semper memoriam dulcissime venerabitur, ita eidem omnium Sacri Romani Imperii Electorum, Principum & Statuum nomine ea, qua par est, devotione, & qua fieri potest lætitia, ex toto corde & grates agimus, & gatulamur, Deumque enixe rogamus, ut, sicut Serenissimos Majestatis Vestræ heroicarum Virtutum radios universus Orbis jam dudum admiratur, ita etiam eandem omni prosperitate videat semper florentissimam felicissimamque. Et, ut de Majestate Vestra nefas foret dubitare, quin omnia, quæ ex Pace Osnabrugensi, ut & nuper hic facta conventione præstanda restituendave sunt, sinceræ promtæque Executioni sit mandatura, & cum Sacri Romani Imperii Electoribus, Principibus & Statibus perpetuam amicitiam observatura, sic etiam finem ejus difficultatis, quæ circa ulterioris Pomeraniæ limites cum Domino Electore Brandeburgico hucusque superest, proindeque plenariam Ipsius Restitutionem omni die, una cum Dominis Principalibus nostris, avidissime expectamus & Majestati Vestræ omnem Regiam Incolumitatem humillime apprecamur. Norimbergæ die 2. mensis Julii Anno 1650.*

Regiæ Majestatis Vestræ

Humillimi, Sacri Romani Imperii Electorum, Principum ac Statuum ad Pacis Executionis Tractatus Deputati Consiliarii & Legati.

Carolus Gustavus Noriberga discedit. Ita summa cum gloria absolutis tractatibus Noriberga discedebat Carolus Gustavus, cum prius Cæsareis ac Ordinum Legatis, quæ adhuc circa restitutionem restabant, diligentissime commendasset; qui & eam rem summopere sibi curæ fore spondebant. Abeuntem Piccolomineus, aliique Cæsarei Legati una cum Gallis, ac Ordinum Legatis extra urbem honoris causa prosequebantur. Enimvero isto digresso, & exautorato jam milite, oppidisque restitutis, qui Noribergæ relicti eo nomine erant Ordinum Deputati sat segniter circa restitutionem istam moliebantur, connitente quantumvis acriter Benedicto Oxenstierna; quem & post dudum elapsos restitutionum terminos Regina sub initium anni sequentis domum inde avocabat. Qui tamen antequam discederet, protestationem apud Deputatos istos interponebat; qua prolixe commemorabat, quantum operæ Gustavus quondam Rex, tum post Christina Regina exhauserit, ut exuti bonis suis Ordines in integrum restituerentur; quam rem & postea Carolus Gustavus summo studio egerit velut fundamentum tranquillitatis Germaniæ, ut certa restituendorum designatio formaretur, juxta quam trium mensium spatio restitutio absolveretur. Ea cum posthabitis suis monitis vario modo violata aut neglecta fuerit, solenni protestatione tum Reginæ, tum omnibus Restituendis sua jura salva reservare.

(Margin: Benedicti Oxenstiernæ protestatio. 7. Febr. 1651.)

§. 37. Cæterum Regina jam tandem de stabilitate pacis certa dilatam hactenus coronationem, triumphi vicem subituram, demum adornare instituit. Eo fine Conventus Ordinum Holmiam ad diem vicesimum Junii indicitur; quibus congregatis Regina proponit; sibi decretum esse ritu coronationis nunc defungi, quem hucusque ob bellum Germanicum distulerit; tum quæ facies rerum in Germania, Dania, Russia, Polonia sit, brevibus memorat. Addebatur, de supplendis legionibus domesticis, & conferenda pecunia tolerandis sumtibus ad dissolvendum exercitum Germanicum, aliasque erogationes necessariis. Et reliqua quidem pronis animis accepta. Sed quæ super pecunia movebantur, ingrata populo, & præter opinionem accidebant; qui pecuniam Germanicam in ista omnia abunde sufficere crediderat, ac parta jam pace onerum levamentum spe præceperat, adquisitis præcipue tam insignibus Provinciis, è quarum reditibus ærario Regni haut modicum incrementum accessurum putaverat, abrogatis quæ belli tempore extra ordinem imposita erant tributis. Ea spe cum excidere se viderent tres Ordines, Sacerdotum, Civium, & Rusticorum, capita inter se conferre; & cum judicarent, publicæ inopiæ causam inde esse, quod pleraque Coronæ bona penes Nobilitatem sint, quæ & Reginæ liberalitate Provincias bello partas fere possideat, remedium istius fore censebant, si alienata bona ad Coronam retraherentur. Qua de re paulo altius repetere haut abs re fuerit. Etsi juramento suo Reges Sueciæ adstringantur ad tuendas arces, & Provincias cum annuis earum reditibus, & ne quid horum pro successore Rege minuatur, cui & jus ista reducendi est; ab antiquissimis tamen temporibus iisdem usitatum, ac disertis legum verbis permissum fuit, viris bene meritis de Coronæ bonis prædia in feudum concedere; quæ nisi graves ob causas adimi non solebant. Concessa quoque subinde prædia, fundique simplicis donationis titulo, quæ non facile periculo revocationis fuere obnoxia, nisi si forte intra ea loca sita essent, quæ vel dotalitiis Reginarum, vel arcibus conservandis destinata fuerant, quibusque adeo carere Corona non posset. Largior inde fuerat Regum liberalitas, postquam abolito ritu Romano haut pauca prædia Episcoporum, aut Cœnobiorum in Nobiles feudi, aut donationis nomine collata sunt. Post quoque cum ab Erici XIV. Regis tempore eminentes è Nobilium Ordine Comitum, ac Baronum dignatione efferrentur, hisce prædia Comitatuum, ac Baroniarum titulo feudi jure possidenda sunt tributa. Quæ uti ad masculam duntaxat progeniem descendunt; ita & de cæteris bonis Coronæ per donationes in alios translatis Recessu Norcopensi Anno 1604. sancitum, ut hæc quoque post extinctam progeniem masculam ad Coronam revolverentur. Postea Gustavus Adolphus Rex parta Livonia, & Ingria insigniores familias opimis earum Provinciarum prædiis mactabat, earum sibi benevolentiam hoc modo pignerare gaudens: simul credens, eo acrius Nobilitatem ad tuendas eas Provincias connixuram, quas servari privatim quoque ejusdem interesset. Idem tamen Rex alia via ærarii proventus auctum ibat, excultis metalli fodinis, fabricis, navigatione, atque commerciis, unde vectigalia insigniter gliscebant. Quibus in rebus præcipue Axelii Oxenstiernæ Cancellarii opera utebatur, cui persuasum erat, opes publicas non à fundis pendere, quorum modicus

(Margin: 1650. Conventus Ordinum Sueciæ. 6. Jul. Trium Ordinum postulatum super retrahendis Coronæ bonis.)

1650. dicus satis in Suecia, & Finnonia sit reditus, frugibus magis quam pecunia constans, sed cultura metalli fodinarum, ac commerciorum, ac quæ inde promanat vectigalium ubertate. Contra culturam agrorum longe felicius processuram, si penes privatos illi sint, quam si per præfectos Regios administrentur, remissiore cura velut erga aliena, & nullo adversus calamitates colonorum levamento. Simul augescere hinc opes Nobilitatis in decus juxta, ac firmamentum Regni. Præterea duris in Germania rebus post Norlinganum prælium non alia ratio erat sustinendo utcunque bello, quam ut pars fundorum Coronæ venderetur. Mox cum Christina habenas Regni capesseret, quæ ideo tantum habere gaudebat, ut aliis benefaceret, egregios viros, quorum opera fines patriæ prolati fuerant, dignitate, & ad hanc sustinendam opibus efferri instituit. Intra quem modum si liberalitas Reginæ constitisset, vix probabile prætextum inveniebat invidia. Sed nunc jactabatur; quorundam cupiditates ultra modum hiare, quibus vix veterum Regum, aut Principum fortunæ sufficiant, ut exterorum luxuriam æmulari possint; cum præmia opibus Reip. attemperari utique par sit. Quosdam tenuibus meritis sola rogandi impudentia è bonis publicis locupletatos, quod eorum importunitati tenera Reginæ frons resistere haut valuerit. Accesserant quorundam Nobilium in rusticos sævitia, carceres privati onera nova inventa, vetera aucta; quibus hi ad mancipiorum sese conditionem redigi fremebant.

Trium Ordinum libellus supplex.

§. 38. Ut igitur donata privatis Coronæ bona retraherentur, aut vendita reluerentur, tres Ordines libello supplici à Regina petebant. Cum enim præterito bello Corona fundis ac reditibus valde imminuta sit, necessum esse illos rite revocari, quod non adpareat, qua alia ratione Reginæ autoritas ac status, singulorumque Ordinum libertas sarta tecta servari queat. Sane ad jus Regium tuendum se ex juramento suo teneri; nec privatum à se commodum respici, sed ut Reginæ, ac Regno bene sit. Equidem Reginæ se hautquidquam leges præscribere velle, aut viris de patria bene meritis præmia sua invidere; nec postulare, ut, qui bona ejusmodi emerunt, nulla refusione facta eadem amittant. Cæterum non posse non conqueri, fundos Coronæ, ac prædia libera, quin & partem oppidorum à Corona in privatos perpetuo proprietatis jure translata, tum in feuda nondum vacantia expectativas quæri; id quod verbo Dei, & Christianæ caritati repugnet. Provinciarum bello quæsitarum, pro quibus ipsi sanguinem, & fortnnas profuderint, inanem titulum penes Reginam, proprietatem, & reditus penes privatos esse. Unde oriri, ut tot novis tributorum generibus ipsi onerentur, & quæ ex necessitate belli introducta sint, in perpetuum durent; id quod non possit non in oppressionem reliquorum Ordinum redundare. Esse qui Reginæ bona Coronæ alienare suadeant; cum huic contra per Ordinis Equestris privilegia non liceat Nobilium bona emere, aut sibi oppignerare; unde non posse non Coronæ bona semper imminui, quibus supplendis nulla ratio sit relicta. Firmabantur ista multis rationibus. Legibus Judæorum ne privatos quidem fundos alienari in perpetuum potuisse, sed anno Jubilæo ad veteres dominos rediisse. Nec Principem de sua sorte servo suo potuisse donare, nisi ad Jubilæum usque. Legibus patriæ constitutum, ut Corona terras suas habeat, quæ cum Regno delato ab Ordinibus Regi administrandæ committuntur, ut ejus reditibus sumtus aulæ Regnique tolerare, idemque tueri queat, quo populus quantum res ferat ab oneribus sit immunis. Ea bona patrimonium Regni esse, quæ à privatis neque peti, neque possideri debeant, nisi cum jure reluendi, ne vires Regni intercidant; & ad hoc Regem jurejurando obstringi. Testamento quoque Gustavi I. summa religione sancito caveri, ne Principes portionem suam alienent, neu filiabus Regis bona immobilia dentur. Quod si Gustavus Rex filiis suis non nisi feudi lege de bonis Coronæ quid concedere potuit; quo jure, qui insignem terrarum portionem emtionis, aut donationis titulo minorenne Regina, & inter dura belli tempora adquisiverunt, ista in perpetuum, & irrevocabiliter sibi vindicare posse? Recessu quoque Norcopensi Anno 1604. cautum, ut bona immobilia à Corona alienare non liceat, nisi ut eadem ad hanc iterum reverti queant. Esse Regno noxium, suæque libertati periculosum, publica bona, reditusque stabiles penes privatos esse, inque horum locum ærario vectigalia & *accisias* delegari, incerto proventu, & qui ab exterorum commerciis dependeat, belloque exorto hæreat, quo pecunia quam maxime opus sit; præsertim cum in vectigalia, *accisias*, aliaque extra ordinem tributa hautquidquam consensum sit, ut inter certos, & perpetuos Coronæ reditus reputari debeant; sed ut inter summas belli necessitates subsidio sint, ac postea iterum cessent, singulique Ordines ad solitas erogationes, immunitatemque redeant. Nunc metuendum esse, ne ista onera non solum perpetua maneant, sed & libertas ipsorum servitio mutetur, alterato simul regimine, ac Regni jure. Sane eosdem, qui jam Reginæ suadent, ut bona Coronæ alienet, judicare, liberorum suorum fortunis melius caveri bonis immobilibus, quam pecunia. Ac proverbii vicem apud nostrates obtinere; *qui inimico suo noxium dare consilium velit, suadeat; ut omnia sua immobilia pecunia permutet*, quippe quæ possessionum maxime fluxa & lubrica est. Non esse exhauriendum fontem redituum. Si nunc omnia in donationes erogentur, unde in posterum remunerandos viros *bene meritos?* Non præsentia solum, sed & futura tempora cogitanda; singulos mortales esse, Regnum immortale. Plebem sanguinem suum effudisse Regno à Danorum tyrannide liberando, simul adquirendis tam egregiis Provinciis; qui male impensus sit, si iste nunc inservire debeat ad libertatem istius opprimendam. Antiquis temporibus benemeritos pecuniam, aut fundos feudi jure petiisse. Principibus hæreditariis exorituris haut adparere, unde ditiones & Principatus dari queant, omnibus jam distractis; & iniquum esse, ut *soli* Regii liberi fundis careant. Hoc modo Regem rusticis immediate imperare, aut tributa imponere non posse, nisi cum consensu Nobilium quibus subsint, non parum Regii Imperii imminuta vi; insuper certis fundorum reditibus Regem plane excludi, incertorum dimidia duntaxat parte per privilegia Nobilium potiri. Insigniter quoque debilitari militiam, cum viginti Nobilium rustici decem rusticis liberis aut Regiis circa erogationes publicas ac delectus respondeant: Accedere infinita prætoria, quorum famulitium à militia sit immune. Ita è delectibus vix tertiam nunc peditum partem confici. Singulos liberos rusticos, si Regi subsint, singulos equites posse alere: nunc à No- 1650.

Levitic. XXV. 15. Ezechiel XLVI. 17.

1650. à Nobilibus pro tricenis, aut quadragenis fundis unum equitem præstari, qui raro extra limites Regni in hostem rem gerat. Ecclesiarum quoque & Scholarum reditus imminui, prætoriis recens excitatis decimarum immunitatem sibi arrogantibus. Oppidorum commerciis non parum decedere, quod rustici, si venale quid sit, heris suis primum offerre cogantur. Regi haut integrum esse ruri degere prædiis sublatis; ac post alienatos reditus precario vivendum. Rusticos à Nobilibus duriter haberi, ac vix ullum adversus eorum injuriam remedium, cum paucis vacet ad Curiam Aulicam querelas deferre; ac in judicio victoribus executionem deesse. Falso jactari, terram melius nunc sub Nobilibus excoli, quam unquam antea. Nam quondam cum fundi rusticorum proprii essent, Sueciam virorum numero, & terrarum cultu prævaluisse. Aut si quæ cultura ab istis adhibita sit, in privatum eorundem commodum vergere, Regi ac aliis Ordinibus detrimento cedere; quod prætoriis instituendis multi rustici fundis suis ejecti, multa arva ædificiis, aut equorum pascuis, ac pratis insumta sint; uni prætorio denos vicenosque fundos addici, qui ab aliis rusticis excolendi sint posthabito proprio opere, cum tamen prætoria ista in ærarium nihil contribuant. Hisce igitur ut remedium adferatur petebant, ac inprimis, ne fundi publici in perpetuum venditionibus, aut donationibus alienentur, sed si qui de patria egregie meriti sint, non nisi feudi lege concedantur; tum ut cuilibet muneri certa pensio è fundorum reditibus assignetur; ac si necessitas jubeat, bona publica indigenis pignori duntaxat opponantur, mollioribus reip. temporibus reluenda.

Equestris Ordinis responsum.

§. 39. Isthæc trium Ordinum postulata Equestrem Ordinem haut leviter commovebant, quippe queis opes suas labefactari satis adparebat. Haut tamen visum adductas rationes pressè ac sigillatim diluere, sed istis dissimulatis Nobiles responso suo in universum testabantur; fundamenta salutis ac tranquillitatis publicæ, quæ concordia Ordinum continentur, hac via convelli, turbisque intestinis semina spargi. Si quid querelarum movere placuerat, privatim prius secum fuisse communicandum. Hunc præter morem gravem sibi accusationem publice impactam. Autoritatem Regiam violari, quod tres Ordines antequam ad Reginæ propositionem responderint, nova negotia promant; quos audiri indignum sit, ac ni coerceantur, ad insultandam potestatem Regiam proruputuros. Sane manifestam hanc adversus Equestrem Ordinem conspirationem esse, cujus incrementa legitime quæsita ægris oculis illi adspiciant. Privilegia sua ab antiquissimis temporibus sibi possessa, quæ à Gustavo Adolfo Rege in hunc, qui nunc est, ordinem sint digesta. Illa per Reginam adversus aliorum Ordinum invidiam defensum iri certam sibi spem esse; eademque officiis patriæ præstitis meritos se judicare, quæ nec reliquorum Ordinum libertatem prægravent. Hautquidquam sibi in animo esse Regia jura imminuere, sed bona sua tueri. Si quid ab uno aut altero in agrestes durius consultum sit, id non universo Ordini imputandum: & tribunalia æque pauperibus, quam divitibus patere. Cæterum apud Reginam Senatus instabat, autoritate sua tres Ordines permoveret, ut postulatis istis desistantse, ditioni fomitem præbituris, & queis ipsa potestas Regia in Ordinem redigatur. Et quia in hoc negotio Sacerdotes primas partes agebant, quibus facilem aurem præbebat Regina, Cancellarius monebat; Haut recte eam sibi consulere, dum diversam à progenitoribus suis viam insistat, qui autoritati Regiæ stabiliendæ judicaverint nimiam Ecclesiasticorum potentiam Romanos inter ritus quæsitam accidere, & ambitiosum quondam atque insolentem Ordinem justo limite coercere. Sed nec è re Principum esse, ut plebs sentiat, se grande in republica momentum facere. 1650.

Regina dissidium illud sopit.

§. 40. Suspicabantur multi isthæc trium Ordinum petita Reginæ haut ingrata accidisse; quod hac ratione obnoxios sibi posset habere proceres, ac Equestrem Ordinem, quibus ferebatur propositum fuisse, hisce Comitiis ipsius autoritatem certis limitibus circumscribere. Cæterum ipsa difficile sibi judicabat ita repente sua beneficia retractare; nec rebus suis satis tutum universos proceres, recentibus plerosque meritis conspicuos offendere. Unde autoritate juxta, & humanitate trium Ordinum ardorem moderari; & cum hi omnia in statum, qui sub Gustavo I. fuerat, revocanda contenderent, ostendere; ab eo tempore Regnum egregiis incrementis auctum, nec quæ tunc præclara habebantur, ad præsentis seculi rationes quadrare. Quin & cum Rustici offerrent, se de suo sortem, pro qua oppignerati sint, reluituros, quo potestati Nobilium subducti ad veterem conditionem redeant: Regina demonstrabat; haut eo secius eidem ipsos periculo deinceps obnoxios fore, ut à Corona alienentur, nec alia remedia desore, quibus adversus Nobilium injurias protegantur. Denique postquam cum singulis aliquandiu egisset, demum universos Ordines convocat, ac ut ejusmodi rebus concordiæ parum idoneis supersedeant imperat. Et ita quidem ea controversia Reginæ dexteritate tunc dilata magis, quam composita fuit. Post Coronationem Proceres, Et Equestris Ordo per Cancellarium Reginæ suadebant, ut exemplum in eos statueret, qui in hoc negotio ita audacter se jactassent, velut leges ipsi præscripturi. Sed cum is Reginam ab hac asperitate abhorrere animadverteret, ad moderatiora devolutus eidem ingerebat, ut graviter increpitos doceret, Conventum Ordinum haut eo fine institutum, ut Regibus insolenter præscribere possint, qua ratione bonis suis uti debeant. Ac interesse Regum, ut populus intelligat, se non minus illis subjectum, si congregatus, quam si sparsus sit. Sed Regina cujus autoritas inter dissidium Ordinum valde confirmata fuerat, satishabebat, donationes Nobilibus conservasse; reliquis Ordinibus gratias agebat pro studio in ipsam, & rempublicam ostenso; eosque ita laudabat, ut in proclivi foret, eosdem ad instaurandam hanc querelam iterum permovere, si forte aliquando è re videretur, Senatum ac Primores Nobilium in ordinem redigere.

De Carolo Gustavo in Principem hæreditarium assumendo proponitur. 15. Sept.

§. 41. Nondum ea disceptatio sopita erat, cum Regina altioris indaginis negotium Ordinibus proponit. Cujus ingressu memorabat, quantopere sibi curæ fuerit Regni incrementa ac securitatem procurare; quo fine egregias provincias adjunxerit, vicinos pace illigaverit, oppida limitanea munimentis firmarit. Esse præclaros duces, esse militem exercitatissimum, qualem Suecia antea nunquam conspexerit. Domi pacem, sacra, justitiam probe constitutam. Enimvero unum adhuc desiderari, firmæ tranquillitati patriæ, idque longe maximi momenti; quod Regia Domus uni tantum animæ innitatur. Etsi enim anno preterito in remedium optimum sit visum, ut Carolus

1650. rolus Gustavus, si quid sibi humanitus accidat, in Regno succedat; metuendum tamen esse, cum & ipse humanis casibus obnoxius agat, ne ea successio insufficiens sit, ni ulterius extendatur. Nam ut utroque mortuo Suecia in reipublicæ formam abeat, id neque nationem Suecicam semper Regibus suetam, nec indolem Regni à prima origine hac forma usi ferre posse. Quod si eadem ad conditionem Regni Electitii revolvatur, constare Ordinibus, quid dissidiorum, & turbarum tum alibi, tum in Suecia istam Regni faciem comitatum sit, ac quid malorum in cives inde redundarit. Contra cum pleraque orbis terrarum Regna jure hæreditario & successione sint constituta, ac Ordines Sueciæ in familia Gustaviana idem jus tutissimum judicarint, sibique cumprimis proficuum compererint; sibi ad salutem, & securitatem Regni optimum videri, ut hoc perpetuum maneat. Eoque censere, ut Carolus Gustavus non solum pro se successor ipsi constituatur, uti jam factum, sed & liberi ejusdem masculi Principes hæreditarii adsciscantur. Esse ipsum indigenam, per matrem è familia Regia descendere, sacris Evangelicis addictum, linguæ, legibus, moribusque Suecicis à puero adsuetum: ob egregias virtutes, prudentiam, & fortitudinem, bello ac inter pacis tractatus expromtam, à civibus juxta & exteris æstimari, sceptroque dignum haberi. Unde dubium sibi non esse, quin Ordines id honoris eidem sint delaturi, prout ejus artes, ac in patriam merita, hujusque salus & securitas requirant. Quam rem ut probe expendant, & quamprimum sententiam suam exponant, petebat.

Circa eum considerationes. §. 42. De isthoc negotio cum Regina ad Senatum referret, hic palam testabatur, id sibi utique probari; haut tamen ut de eodem proponeretur, suadere potuisse, quod id consilium ancipitem eventum habere queat; cujus rationes quantumvis graves posteritati vix adprobaturi sint, ni potior omni ratione Reginæ autoritas præcessisset, sola inusitato, & parum à miraculo abeunti facinori tuendo sufficiens. Credebatur tamen id jus hæreditarium plerisque Procerum parum ad palatum esse, qui sceptrum sibi, suorumve alicui præoptarint, simul potentiæ, opibusque suis hac Regni forma parum cautum verebantur, accepto Rege, qui fortunam suam ipsis non deberet. Plerique tamen testabantur se magis pro Regina solicitos esse, velut quæ nimis extollendo Principem se ipsam periculo exponat; ac minus anceps fore, si connubio istum adsciscat, quam citra hoc in proximo sibi fastigio collocet. Quibus Regina reponebat; hoc in negotio non sui se rationem habere, sed unice salutem civium respicere, quam non diutius in ancipiti relinquere debeat, postquam de ineundo matrimonio nondum in animum inducere queat. Cæterum in universum hanc Reginæ propositionem ejus indolis judicabant, ut istius solius intersit eandem rejici, si ab omnibus profecta foret; ac nemini non arduum videbatur, circa eandem quid statuere. Multi censebant, cum is ante annum successor Reginæ designatus sit, par fuisse, ut eam designationem prius acceptaret, quam ad novum jus in eundem conferendum procederetur. Inprimis Equester Ordo ita negotium temperare cupiebat, ut jus hæreditarium non nisi hac conditione ipsi concederetur, si nulla Reginæ proles existeret, ne duæ stirpes Principum hæreditariorum exsurgerent, si forte Regina alteri, quam Carolo Gustavo nuberet. Sed cum tres Ordines voluntatem Reginæ secuti velut aleam jacerent, Equester Ordo quoque omissa hæsitatione proposita probabat, 1650. postquam extremas preces incassum consumserat, ut Regina matrimonium potius iniret, quam rem tam inusitatam susciperet. Ita universi Ordines Reginæ respondent; consentire se, ut Carolus Gustavus Palatinus Princeps Sueciæ hæreditarius una cum stirpe ipsius mascula declaretur, *si Regina absque prole decedat*; ut tamen *suscepta* nova hac dignitate eadem, quæ Reges *suscepta* Corona, promittat de conservandis Ordinum juribus, ac privilegiis, simul Evangelicorum sacrorum puritate. Observatum fuit, lætam & exporrectam totius conventus extitisse frontem, nec in ullius vultu notas adparuisse, velut invitus ad hanc declarationem descenderet.

Cautio Caroli Gustavi discutitur. §. 43. Inter hæc Regina ad Senatum retulerat super formula cautionis, ad quam Carolus Gustavus Reginæ, atque Ordinibus sese adstricturus erat; quam ab ipso velut perspectæ prudentiæ Principe servatum iri spem sibi esse Senatus testabatur. Ac ipsa Regina ferebat: si sciret, ipsum se defuncta id non facturum, optare, ut is quamprimum è medio remotus sit. Ejus leges dum discutiuntur, Regina inter alia cupiebat, ut Princeps disertis verbis ad ineundum matrimonium se obstringeret, ne velut expectativam connubii cum ipsa retinere videretur. Dubitatum quoque, num Principis liberis permittendum sit *prædia* emere, ne forte nimias sibi opes congerant. Regina tamen censebat; id illis interdicendum non esse, ut tamen ea bona non alio, quam Nobilium jure possiderent. Id quoque permittendum censebatur, ut aliis Principibus operam suam addicerent, modo id præscia & consentiente Regina fieret. Quæsitum, num hæreditarii Principes in Domo Equestri locum, & suffragium habere debeant? Alii hoc eorum fastigio inferius ducebant. Sed Regina judicabat; magnam eam esse prærogativam; enimvero dubium esse, num ex usu Regis sit futurum id ipsis permittere. Si enim exsurgat quispiam turbido, ac ambitioso ingenio, quales quondam in Gallia Guisii erant, eo adminiculo factionem sibi comparare, ac Regem in periculum conjicere posse. Etsi ipsa suis temporibus haut metuat; sed in futurum *præcavendum* esse. Igitur consultissimum fore omne suffragii jus ipsis adimi, adeoque rerum novandarum ansam præscindi; eosdemque quietos expectare, quoad ad Sceptrum vocentur; etsi quo minus operam suam Regibus accommodent nihil prohibeat. Accedere, quod si Domum Equestrem ingrediantur, feuda sint postulaturi, eaque via fortasse ad parandos principatus grassaturi. Regem quoque Gustavum Adolfum censuisse, si pluribus filiis potiatur, primogenitum solio destinandum, cæteros circa possessionem bonorum non nisi Nobilium conditione fruituros, etsi honoris *titulo* præcellentes. Quærebatur quoque, num in *Senatum* essent adsciscendi? Regina censebat, penes Regem esse, utrum eos in Senatum admittere velit, an minus. Joannem, ac Carolum Philippum Duces in Senatum haut receptos; quod si tamen ardui quid agitatum fuerit, cum ipsis velut præcipuis Regni membris fuisse communicatum. Nec congruere in conditionibus de hac re mentionem fieri, quod dignatio Principis hæreditarii major sit, quam Senatoris. Sane nec Regem Daniæ, nec Saxoniæ Electorem filios suos in consilium adhibuisse. Unde placebat de Senatu, ipsorumque loco mentionem non fieri. Quod si tamen

1650. men Regi videatur eos in Senatum admittere, dubium non erat, quin primus locus ipsis esset deferendus. Sed & illud movebatur, num Regi circa negotia reip. quidquam facere liceat absque consilio Principis hæreditarii? Qua de re inter Joannem Regem, & Carolum Sudermanniæ Ducem quondam controversum est, quamdiu hic intra Ducis dignationem subsistebat. Sane Carolum, sicubi consilio exclusus fuerit, ægre id tulisse, ac sæpe talia retractasse. Regina ferebat; si Carolus Gustavus quam cœpisset viam insisteret, libenter se cum ipso negotia communicaturam: dubitare tamen, num adhoc obstringi velit, sicuti Senatui obstringitur. Se radicem duntaxat quæsivisse, è qua se defuncta novus Rex exsurgere possit. Sed cum id fiat precario, sibi fas esse huic præscribere, quod è re sua, patriæque & Ducis videatur. Id unice à se spectari, ut Regno bene sit. Quæ nunc constituantur, in vim legis fundamentalis evalitura, è qua posteri de sua providentia sint judicaturi. Equidem Gustavum Adolfum suo juramento cavisse; se Regnum administraturum cum consilio Principum hæreditariorum, & Senatus. Sed uti illud novum, & recens introductum; ita nil prohibere, quo minus id nunc expungatur: nec Carolum Gustavum id ægre laturum; præsertim cum Gustavi Adolfi frater alio jure niteretur. Nam nunc è placito Reginæ, & Ordinum ad hoc fastigium adscito leges ferri posse, prout ex usu Regni videatur. Sed nec congruere, ut suffragio in conventu Ordinum gaudeat, cum ingens secretum Domus Regiæ sit, Principes in Domum Equestrem, aut ad suffragium non admitti; nec Principatum aut insigne feudum in Suecia obtinere, (quæ sola conditio, cum cæteræ arriderent, Carolo Gustavo paulo durior videbatur.) Id enim sine dubio ad tranquillitatem & firmitatem Regni facere, ut omnia

13. Oct. sub uno capite sint unita. Sane & tres Ordines, Sacerdotum, Civium & Rusticorum à Regina magnopere contendebant, ut Carolo Gustavo Principatus daretur, quod Regis Gustavi I. testamento diserte de hoc caveatur, & Principi de idonea sustentatione utique prospiciendum sit; scilicet quod metuerent, ne novo tributo ad alimenta Principis onerarentur. Enimvero reponebat Regina: ipsos quid peterent, non intelligere. Si Principatum acciperet, suffragio quoque oppidis simul, subditis, ac ditione potiturum. Unde periculosam Regno divisionem orituram. Ac satius esse, fundos Coronæ inter Nobiles minutatim dispergi, quam insignem eorum portionem in unum conferri. Sed & se ultro hanc dignitatem Duci deferre, eoque istam legibus circumscribi posse, prout è re patriæ videatur. Et quanquam Ordines objicerent, illum è Gustaviana stirpe per matrem descendere; haut ideo tamen jus aliquod ipsi ad Regnum competere, etsi par sit, ut præsenti casu ipsius ratio habeatur. Ita placebat caveri, ne ante aut post mortem Reginæ Princeps hæreditarius Principatum ambiret, aut adquireret; utque idem jus apud sequentes Reges esset. Et cum tanti momenti negotium id sit, disertis verbis exprimendum, quod alias patres fere ob naturalem in liberos affectum ad ejusmodi largitiones propendeant. Postulabant quoque Ordines, ne Dux pro prædiis suis munia Equestria præstaret. Quibus Regina reponebat; id utique Regno utile esse, ut diserte inter conditiones referatur, non tam propter Carolum Gustavum, à cujus prudentia, ac modestia nullum periculum sit, quam propter alios turbulento forte ingenio 1650.
queis fræna non laxari inter præcipua Domus Regiæ firmamenta sit. Id Senatus contendebat, ut à Principe ministris Reginæ caveatur, munia ac donationes ipsi salvas fore. Sed id præfracte abnuebant tres Ordines, minati, se potius re infecta domum abituros, quam in hanc conditionem consensuros. Princeps tamen ipse post expresse declaraverat; se Reginæ diplomata haut retractaturum, nec quæ ipsa fidis suis ministris dederit revocaturum. Nec Regno inutile esse Nobilitatis opes gliscere; cui haut modici sumtus faciendi sint, ut idoneos se muneribus reipublicæ reddant, eademque exerceant. Ac confidere, cum Ordinem, si resposcat, pro patria nullis sumtibus parciturum; quicum & alias Sacerdotum ac Civium ordo hautquidquam paria faciat. Addere nonnulli volebant, ut Princeps quoque teneatur iis, *quæ deinceps conventura fuerint*. Sed dispungebat ista verba Regina, quod in præsens omnes conditiones adaptandæ forent. Nec plus à Principe, quam aliis, Regibus postulari posse; qui omnia impleverunt, si cuique Ordini sua jura ac privilegia conservent. Disserebatur inde super loco, quem Princeps in consessibus publicis obtinere debebat. Nam priores quidem Principes hæreditarii in magna Regni Aula ad utrumque Regis latus sellis paulo humilioribus considere sueverant. Huic vero censebat Regina locum quinque summis Regni Officialibus oppositum capiendum. Quanquam Carolus Gustavus nunquam eo loco usus est, ut qui nunquam in Magna ista Aula in conventu Ordinum deinceps comparuit. Cum tamen huic conventui Ordinum finis imponeretur, Princeps Reginæ à dextris assidebat, eadem quidem linea, sed plane extra thronum, qui duobus gradibus celsior erat. Monebant quoque aliqui, saltem titulum Principatus cujuspiam ipsi tribuendum, licet eum revera non possideat, uti in Gallia, & Anglia fieri suevit. Sed Regina judicabat, sat magnificum titulum esse *Principis Sueciæ* vocabulum, qui & *Altitudinis Regiæ* nomine salutandus deinceps foret. Assumta eidem post insignia Regni Sueciæ, quorum medio Domus Palatinæ insignia inserebantur, in ora circumscriptis hisce verbis: *Carolus Dei gratia Regni Sueciæ Princeps electus*. Denique in easdem leges deinceps primogenitum Regis filium quoque obstringendum Regina censebat.

§. 44. Dum ista Senatum Ordinesque occupata tenent Carolus Gustavus demum Holmiæ adpulit, diu non sine desiderio à Regina expectatus; è cujus re longa Comitiorum mora haut videbatur, ne forte Ordines post compositas inter se disceptationes negotiis Regni arbitrandis penitius se ingererent. Præter destinatum moles negotiorum in Germania ipsum detinuerat. Etsi alii ultro moras nexuisse suspicabantur, quoad super conditione sua transactum foret, ac ut Ordinum inter se litigia declinaret, cujus favorem Nobiles sibi præceperant adversus cæterum Ordinum postulata. Adventantem comitabantur Fridericus Hassiæ Landgravius, Wittenbergius, Kœnigsmarckius, Hammersteinius, Paikulius summorum graduum duces. Ingressus in urbem eadem pompa, signisque lætitiæ celebrabatur, queis Reges à magna expeditione reversi coli solent. Biduo interposito à Senatu Deputati ipsum adeunt, verba faciente Cancellario, qui exponerent, quid in ipsius favorem decretum sit. Quæ super designatione ejusdem in successorem Reginæ superiore anno

Carolus Gustavus Holmiam adpellit. 18. Sept.

1650. re anno decreta erant, per literas quidem denuntiata ipsi erant; super quibus nunquam publice declarationem ediderat. Et credebant multi, ideo eum rem in suspenso reliquisse, ut omnem spem in matrimonio Reginæ defigere videretur. Alii censuerant, expectandum, quoad is prius Ordinum decretum acceptaret, antequam super jure hæreditario ipsi proponeretur; quod non constet, an quæ offerantur ab ipso probanda sint. Cæterum tunc super magnitudine dignitatis, suaque modestia, quæ decorum erat præfatus, exhibitum à Regina, atque Ordinibus beneficium verbis summam animi venerationem testantibus acceptabat, simul in leges quæ proponebantur haut difficulter consentiebat, inque eas solenni scripto se obstringebat.

Caroli Gustavi cautio 20 Oct. §. 45. Ejus cautionis hæc erant capita. Post præmissam gratiarum actionem, Reginam pro legitima sua Domina agnoscebat, cujus Regiam potestatem, ac jus sit firmaturus, exhibita quoque fide & virtute, simul submissione & obsequio in omnibus, quæ Deo & hominibus probari possint, sic ut Reginæ imperare, sibi jussa capessere fas sit, quamdiu utrique vita supersit. Circa regimen Reginæ, & quæ inde dependent, uti Regina promiserat, se ipsi invito nihil negotii publici injuncturum; ita ipsum quoque Regina viva & imperante nil, ex quo salus publica dependeat, uti sunt, bellum, induciæ, fœdera, ac similis momenti negotia suscepturum, ac peracturum, nisi ex mandato Reginæ, & de consilio Senatus. Cum etiam Reginæ ac Senatui visum fuerit, ne Regnum deinceps ullo modo dividatur, sed unum corpus sub uno Rege maneat: se suamque progeniem nunquam Principatum jure hæreditario affectaturum; sed cum Regina Ordinesque ipsi idoneam & perpetuam sustentationem, simul futuræ Conjugi ac liberis dotalitium, alimenta ac dotem pro dignitate ac Regni commodo promiserint; ita se dispositione illa, quam Regina de Senatus consilio factura sit, contentum fore. Si ipsi, ejusque soboli prædia quædam obveniant, se illa non nisi sub Nobilium jure ac libertate tantisper possessurum, eademque cum reliquis Nobilibus eo nomine munia præstiturum; reservata tamen sibi in familiam suam jurisdictione, quam priores Principes hæreditarii obtinuerunt. Si ante Reginæ mortem aliqua ditio eidem extra Regnum offeratur, haut alia lege se eandem suscepturum, quam ut semper sibi in Suecia integrum sit. Si matrimonium contrahere placuerit, super eo se cum Regina ac Senatu communicaturum, nec matrimonium initurum, quod Reginæ aut Regno fraudi sit: nec uxorem adsciturum, quæ alteri religioni, quam Augustanæ Confessioni addicta sit, nec aliis sacris progeniem suam imbuturum. Si aliquando ad Regnum pervenerit, id se non alia ratione gesturum, quam cum consilio Senatus, & juxta leges scriptas, ac statuta Sueciæ. Quo casu omnes & singulos Ordines ac subditos in doctrina verbi divini, scriptis Propheticis, & Apostolicis contenta, & invariata Augustana Confessione, simul Upsaliensi Concilio declarata servaturum. Nec minus iisdem universis & singulis jus & judicia, tum bene parta privilegia, libertates, & jura sarta tecta præstiturum, nec pauperem aut divitem ultro in corpore, membris, honore, juribus, ac rite parto dominio læsurum, aut ut ab aliis lædatur concessurum, nisi è judiciali sententia Se Reginam Matrem Mariam Eleonoram semper debito honore & dilectione prosecuturum, simul à Regina concessa beneficia, & conditiones tuiturum. Denique ad quæ ex Gustavi Regis testamento, & unione hæreditaria ad salutem Regni alii Principes hæreditarii tenebantur, (nisi quantum nunc immutatum sit,) simul ad quæ priores Sueciæ Reges ex juramento suo facienda aut omittenda obligati fuerint, ea omnia se bona fide impleturum. Ad easdem leges servandas suam quoque prolem legitimam adstrictum iri. 1650

§. 46. Eædem porro conditiones decreto Ordinum sancitæ leguntur, quo & jus Regni hæreditarium in Carolum Gustavum, ejusque prolem masculam legitimam confertur, ac firmatur. Scilicet grato animo agnoscebant felix Reginæ sceptrum, nec melius, clementius, ac tutius regimen optare posse; ac orare Deum ut diu sospitem ipsam servet; additis precibus ut ipsi diutius Regnum administrare placeat. Optasse ut ex ejusdem connubio Regni hæredes nascerentur. Sed cum sancte asseveravit, stare sibi sententiam matrimonio haut illigari, non idoneum magis remedium dispicere potuisse stabiliendæ inposterum Regni tranquillitati, quam ut jus Regni hæreditarium in Carolum Gustavum, ejusque prolem masculam conferatur. Quia tamen ad hoc nullo ex debito teneantur, sed Reginæ id intercessioni simul ipsius Ducis virtutibus, ac præcipue saluti patriæ dederint; ideo se consensisse iis conditionibus, quæ cautione Ducis exprimuntur. Eoque dictis conditionibus Carolum *Gustavum*, ejusque masculam ac legitimam progeniem, quamdiu quis ex ea superest, declarare Principes hæreditarios Sueciæ, ut si Regina fato functa sit, aut Regnum exuerit, eo ordine, qui in Unione hæreditaria familiæ Gustavianæ anno 1544 & 1604. expressus est, successione lineali ad masculos restricta sceptro subeant. Idque jus adversus omnes intra & extra Regnum defensuros se recipiebant. Cæterum cum quæstio moveretur, an Carolus Gustavus decretum Comitiale subscribere deberet, id haut congruere videbatur, quod hoc ipso Princeps hæreditarius declararetur. *Unde* non! nisi illa decreta quæ deinceps condenda sint, ab ipso subscribi par esse. Etsi iste nullum decretum subscripsisse inveniatur, quippe qui ad Comitia venire abstinuerit, ne quam *Reginæ suspicionem* affectati regiminis præberet. Postea quoque solenni juramento, quod coronationis actu Regina præstabat, inserebatur; quod Ducis Caroli Gustavi jus hæreditarium, in eundem ab Ipsa, & Ordinibus Regni nunc collatum, conservare velit. Sicuti & Senatus, Ordinesque in eventum mortis, aut abdicationis Reginæ eidem fidem suam obstringebant. Ipse Princeps vicissim, qui post peractum coronationis ritum in pegmate, quo Regina ad recipiendum à Senatu juramentum, considerat, huic ad sinistram adstabat, in genua submissus ante Senatum Reginæ fidem, & obsequium jurabat, & alia quæ cautione Reginæ tradita latius expressa sunt. Caroli Gustavi jus hæreditarium decreto Ordinum sancitur. 4. Nov.

§. 47. Eundem quoque conventum nobilitabat Coronatio Reginæ, quæ tanto cum splendore, ac magnificentia peragebatur, qualem antehac Suecia non conspexerat; in qua omnium Ordinum eo solidior erat lætitia, quod ea non ambigui regiminis auspicium, sed florentissimæ administrationis specimen, bellorumque tanta cum gloria confectorum triumphum referret. Ex vetusto more eadem Upsaliæ fuerat peragenda, uti & paratus jam fieri cœperat; sed cum oppidum id tantæ pompæ capax non videretur, placuit eum Reginæ Coronatio.

1650. eum ritum Holmiæ celebrari. Etsi nonnulli eam urbem coronationi Regum parum auspicatam credant, quod observatum sit, Reges, qui Holmiæ coronam sumserint, eam ad finem vitæ haut retinuisse. Contulerat sese Regina Jacobsdaliam, 18. Oct. Jacobi Gardii prætorium, unde pridie coronationem solenni pompa in urbem deducebatur: Reginam Matrem placebat in arce remanere, ac Filiam ibi excipere. Lusitanicus, ac Brandeburgicus Legatus in Gallici curru sedem capiebant, qui Reginæ jam viam ingressæ medio fere spatio occurrebant, & post brevem salutationem ante Caroli Gustavi, & post fratris Adolphi Joannis rhedam medii incedebant. Nobiles è subjectis Sueciæ Provinciis locum sortiebantur pro tempore, quo sub Sueciæ ditionem venerant. Ita honoratiore loco Estones, hinc Livoni & OEsalienses, demum Bremenses, Pomerani, & Rugii dispositi. 20. Oct. Cæterum quo loco Legati exteri in ipsa Coronationis pompa incederent, disquirebatur. Nam id nullo modo quadrabat, ut medii inter Reginam & Senatum incederent, primariis Officialibus insignia Regia prægestantibus, & quia isto actu corpus à suo capite sejungi non poterat. Ut autem iidem Reginam sequerentur proximo post Reginam Matrem loco, ipsi adspernabantur, quod præter gynæceum neminem post se habituri essent. Igitur cum ista processio ad actum Coronationis pertineret, in qua exterorum nullæ nisi spectatorum partes erant, præsertim cum exteri Reges ac Principes ad hunc actum à Regina solenniter haut essent invitati; commodissimum visum illos pompa plane abstinere, ac postquam eam è domo aliqua transeuntem spectassent, recta in templum se conferre, ubi idonea sedes ipsis parata erat. Sed & inter Senatores, ac Supremorum graduum duces controversia surgebat, quod Kœnigsmarckius ferre non posset, ut à recens in Senatum adscitis præcederetur. Proponebatur, ut isti duces in primariorum Senatorum rhedis assiderent; sed & id parum ad palatum erat. Unde indignantes curribus suis non relinqui locum in Suecia, pro qua tot præliis hostim profligassent, omissis istis separata turma prope Reginam equis vehebantur. Ipsam pompam, actumque Coronationis, atque convivia, tum hastiludiorum, ignium artificialium, venationumque spectacula, quibus sequentes dies celebrabantur, presse memorare, extra genium historiæ nostræ fuerit.

Gallica. §. 48. Cum Gallia quanquam fœdus finito bello Germanico expiraverat; manebat tamen mutua obligatio ad præstandas pacis Westphalicæ leges. Et quia tanti momenti fuerat eorum Regnorum conjunctio, utrinque placebat, eam novo fœdere denuo adstringi, de quo & semel iterumque Chanutus apud Reginam movebat. Simul scripserat Rex, se cupidum esse fœderis cum Regina continuandi, quod vix aliter interverti rumpive possint consilia, & machinationes occultorum inimicorum, quam unione ista vinculo insolubili ac perpetuo firmanda. Ad ipsam tamen novi fœderis formulam concipiendam segnius procedebatur, quod neque Reginæ rebus istud adeo necessarium tunc videretur; & Galli, si valde cupidos se ejus ostenderent, vererentur, ne Regina annuum subsidium pecuniarium stipulari vellet; cum eo tempore illis res nummaria valde in angusto foret. Quæ & præcipua causa videtur, quare Galli demum ultro ambire desisterent legionem pedestrem mille ducentorum capitum, meris Suecis constantem, quam antea Rex Galliæ sibi transmitti petierat. Eam ad rem Regina 1650. ac Senatus proclivis erat, ac jam præfecti destinabantur, qui selectissimos ex universo Suecico peditatu in unam legionem componerent. Sed cum Regina super ejusdem stipendiis, ac sustentatione certa conventione caveri vellet, & ne dum in Galliam trajiciunt, ab Hispanis in mari interciperentur; Gallis satius videbatur eo negotio desistere, ac Reginæ studio absque effectu frui. Ejus tamen in locum quatuor millia equitum ex illis, qui in Germania exautorabantur, sibi submitti petebant. Regina cum nec suis sub signis auxilia Gallis ferre, ne bello cum Hispanis se implicaret, nec tamen Gallis, quorum res tunc sat duræ erant, deesse vellet, proponebat; ut Galli exautoratos conducerent, ac si forte argento deficerentur, se Carolo Gustavo injuncturum, ut ad centum millia uncialium ipsis eum in finem mutuo daret. Quo nomine & eidem injungebat quantum res ferret Gallorum voluntati satisfacere, saltem ut pateret, culpam irriti negotii penes se haut fuisse. Enimvero abhorrebant à Gallica militia Germani, quod, qui hactenus stipendia apud Gallos fecerant, contemtim valde ab his habiti essent. Unde satis ducebat Carolus Gustavus impedire, ne maxima pars in Hispanorum militiam transiret. Quo fine etiam Hammersteinius summus vigiliarum præfectus, vir magnæ in exercitu autoritatis, annua pensione à Regina illigabatur, quem Hispani in sua stipendia solicitabant. Ipse quoque Kœnigsmarckius misso Bruxellas certo homine Hispanis obtulerat, se suis sumtibus duodecim militum millia ipsis adducturum, ut tamen certæ terræ pignoris loco sibi traderentur, ipseque à nemine præterquam Archiduce Leopoldo imperia acciperet. Sed cum circa hanc conditionem Hispani difficultatis quid moverent, connitente Carolo Gustavo permotus est iste, ne Sueciæ sacramentum mutaret. Etsi alias Gallis Noribergæ à Carolo Gustavo acta parum probarentur, velut ipsorum commoda ab eodem neglectim forent habita. Qua de re subinde apud Reginam querebatur Chanutus levi tamen brachio, & ut culpam sinistrorum consiliorum in Erskeinum conferret, qui Principem in transversum egerit; simul ut testaretur, illud quidquid esset offensæ à Rege suo amicitia cum Regina condonari. Nec minus studiose offensam in Principem dissimulabant Galli ne ejus animum à se averterent, quem sceptro Sueciæ destinari norant. Etsi Carolus Gustavus consiliorum suorum rationes Reginæ facile adprobabat; quæ anxiis subinde literis injunxerat, lentis tractatibus aliquando finem imponeret; quin per omnia sacra rogarat, ipsam tandem ancipiti cura, in qua jam octodecim à pace conclusa menses hæreat, liberaret. Tum ut circa Franckendaliam Gallis faveret, quantum possit, modo ne tempus nimium extrahatur; aut rupturæ ansa præbeatur: simul Ordines Germaniæ aliquando hospitiorum militarium onere levarentur, ne gratia apud ipsos parta penitus consumeretur. Si qua restarent, Deo & tempori committenda, & remediis Instrumento Pacis præscriptis. Sane postulari à Regina non poterat, ut in solam Gallorum gratiam tractatus prolatando parta tot per annos decora denuo aleæ exponeret; cum præsertim bello in Germania instaurato Gallia malis intestinis languens nihil conferre auxilii posset. Cæterum ipsum Principem Holmiam reversum Legatus Gallicus omni verborum paratu Gallorum amicitiæ adjungere studebat, cui & super

per

1650. per honoratiore loco jussu Regis sui nihil controversiæ movebat. Vicissim & Princeps, cum ipsum Legatus salutatum veniret, in media area curru descendentem excipiebat, ac superiorem in sua domo locum concedebat, omnique modo studium in Galliam testabatur.

Hispani Reginæ amicitiam affectant. 9. Febr. §. 94. Hispani contra, quo Reginam Gallis averterent, desiderium suum circa jungendam cum ipsa amicitiam ambitiose declarabant. Jussu Comitis de Luminares Legati Viennæ Hispanici Immanuel Bassarus de Rosales Salvio tunc Hamburgi agenti suaserat de fœdere inter Sueciam & Hispaniam ineundo. De quo cum hic ac Reginam referret, res majoris momenti visa est, quam ut statim certi quid statui posset; nec adhuc tempestivum videbatur, aliquem eo nomine in Hispaniam mittere. Haut abrupte tamen id placebat repudiare; quod Hispanorum amicitia non parum conferre posset augenda Succiæ commercia. Post & Piccolomineus Carolo Gustavo non solum coram Noribergæ, sed & per literas proposuerat, ut Regina mediationem inter Hispanos, ac Gallos susciperet. Qua de re cum Regina Legato Gallico communicaret, hic Reginæ operam suo Regi gratam fore testabatur; Galliæ tamen rationes non ferre, ut Cæsar hoc in negotio cum ipsa concurrat. Idem mox Regis Galliæ jussu Reginæ pro oblata isthac opera gratias agebat, ut tamen innueret, non tam urgente necessitate aliqua istam suscipi, quam ut ipsi honorem tanti negotii deferret. Confirmabat ea res Reginam, ut Matthiam Palbitzkium in Hispaniam mitteret ad amicitiæ fundamenta jacienda, ac præcipue stabiliendis per Hispaniæ portus Suecorum commerciis; saltem ut Suecicis navibus, urgente tempestate, at alias ob necessitates in eosdem tutus accessus esset. Hoc obtentu citra strepitum expiscari licebat, num sua mediatio Hispanis cordi sit. Jubebatur is aperte per Galliam iter facere, ac Regem, Matremque Regentem adire, reque cum illis communicata ex eorum consilio iter suum tardius, aut celerius peragere, ac propositionem restringere, aut extendere; ne forte Gallis suspicio injiceretur. Sed & Biœrnclovio injunctum apud Piccolomineum testari; Reginam cupere conciliandæ paci inter Hispanos, Gallosque operam navare, modo norit, eam utrique parti gratam fore; simul exploraret, num Cæsar eo in negotio se ipsi adjungere velit, idque dextre dissuadere conaretur. De cujus negotii successu in sequentibus patebit.

Biœrnclovius Viennam mittitur. §. 50. Placuerat quoque Biœrnclovium in Aulam Cæsaream mitti ut significaret, Legatum à Regina mox adfore investituræ de Germanicis provinciis accipiendæ, de qua petenda & Cæsar edicto nuper proposito monuerat: simul ut qui deinceps tituli utrinque tribuendi, & qua lingua utendum, conveniret. Super quibus antequam transactum foret, difficultas movebatur, qua ratione primæ literæ ad Cæsarem forent adornandæ. Nam si Germanica lingua adhiberetur, ejus genius non ferebat titulos omitti. Idem fiebat, si Latina lingua ad præsentis seculi modum detorta uti vellet. Latine autem scribere ad antiquorum ritum, affectatum, & scholasticum videri. Igitur Reginæ placuit, primas literas Gallica lingua concipere, quæ scrupulos titulorum adspernatur. Et cum aliqui monerent; hoc modo nimis aperte Ipsam studium in Galliam ostentare; eoque istas Cæsari parum gratas fore: illa reponebat; Viennæ tanto plus honoris sibi delatum iri, quo arctius Galliæ juncta adparuerit.

§. 51. Eodem anno tractatus inter Angliæ Regem, ac Scotiæ Ordines Bredæ instaurabantur, de quibus Angliæ Rex Reginæ significabat petens, ut operam circa ipsum cum dictis Ordinibus conciliandum sumere velit. Ea de re cum Regina ad Senatum referret, quibusdam hoc negotio abstinendum videbatur, velut eventu valde ancipiti ob ingentem potentiam Parlamenti Anglicani, quod metu aut secretis artibus conatus eorum, qui Regi studebant, facile oppressurum credebatur. Alii parum decorum id munus Reginæ judicabant, quippe quæ parem favorem adversus Regem ac Parlamentum ostendere haut posset; ac periculosum esse Regis alterius subditis eas conditiones procurare, quas propriis concedere nolit. Pluribus tamen placebat, eam rem non insuper habendam; & ipsa Regina cupiebat Regem solio suo reddi, ad quod nisi per Scotiam ipsi accessum patere haut putabat. Igitur ejus negotii causa Bredam ire jubetur Laurentius Cantersteinius, qui tunc Hagæ Comitis agebat; simul ea occasio arripitur ad literas Parlamenti Scotici superiore anno scriptas respondendi. Iis literis quæ super Conventione sua memoraverant, in medio relinquebantur; Regis cædes damnabatur; ipsi ut moderatas conditiones ferrent monebantur. Cantersteinio injunctum, ut Bredam profectus circa componendum Regem ac Scotos operam navet, ut tamen præcipue à Rege dependeat. Ac palam quidem quereretur, *ab Ordinibus* Scotiæ tam duras conditiones ferri, Regis fastigium ac jus infringentes. Clam tamen Regem hortaretur, quantum liceret Scotorum se voluntati attemperet, quod alias parum ipsi virium sit Regno recuperando; ac id in præsens præcipue ipsi curandum, ut in Scotia pedem figere detur: cætera successu temporis corrigenda. Contra Scotorum Deputatis demonstraret, dura nimis ipsos postulare, & quæ adversa fronte Regiæ autoritati repugnent, ejusque jura mutilent. Eoque molliora proponerent, Regique summam rerum directionem ne adimerent, postquam religioni ac libertati ipsorum satis cavisset, præteritorum quoque venia concessa. Ut tamen rem presse nimis haut urgeret, nec fervidum pro Rege studium ostentando Scotis invisum se redderet. *Cantersteinius* cum Bredæ apud Regem mandata Reginæ exposuisset, iste summo cum gaudio officium hujus acceptabat, testatus, nulli mortalium se plus obligatum, quam Reginæ, quæ sola animi generositate, nullo suo merito, ista faciat, ac sola de ipso solicita sit, ab amicis & cognatis deserto. Cum Regi operam suam gratam sentiret Cantersteinius, Scotorum Delegatis Reginæ literas reddebat; qui singula cum reverentia illas acceptabant, simul desiderium cum Rege transigendi testabantur. Disserebat apud istos Cantersteinius; Scotiam sine Rege salvam esse non posse; antiquissimum id Regnum, & ex hac familia bis mille per *annos* Reges habuisse. Idem in factiones distrahi, *quæ* ad plenam ejus divisionem evaliture sint, *nisi* uno capite contineantur. Multos, qui in *Anglia*, & Hibernia Regem respiciant, commovere se non audere, priusquam is pedem in Scotia posuerit. Angliam sumto jam reipublicæ schemate de Scotia in provinciæ formam redigenda agitaturam. Scotos jam semel atque iterum aspere ab Anglis habitos. Tempus nunc esse rem agendi, antequam æstas effluat, ac Parlamentum Anglicanum nimis se confirmet. Tales conditiones Regi suo ferrent, quibus is diu stringi possit. Idem Regi vicissim 1650. Reginæ mediationem inter Regem Angliæ & Scotos suscipit.

1651. viciſſim oſtendebat; ni in Scotiam accedat, nullo auxilio frui poſſe ab illis, qui per Angliam, & Hiberniam ipſi faveant; quibus ſi neceſſitas afferatur Parlamento ſe ſubjiciendi, hujus potentiæ non parum incrementi acceſſurum. Demum apud Scotos non parum profecit Reginæ autoritas, ut initio menſis Maji inter Regem, & iſtos tranſigeretur; Reginæque ab utriſque gratiæ actæ. Antequam Rex in Scotiam ſolveret, Balandinum Equitem in Sueciam ad Reginam mittebat, qui officio iſto defungeretur; ſimul ut tentaret, num Regina ferre poſſit ſuper ipſius cum Rege matrimonio moveri. Qua de re ut ſermonem movere poſſet, effigiem Regis attulerat. Sed Regina ita dextre ipſi inſinuabat quantopere abhorreret ejusmodi ſermonibus aurem præbere, ut iſte facile ſuperſederet apertius rem urgendo repulſam extundere. Cantersteinii negotiatio tunc ſummo ſilentio premebatur, ne ſi Anglis de eadem innoteſceret, repente Scotiam invaderent, aut in mari inſidias Regi ponerent. Eadem tamen Marchioni Montroſio exitii anſam præbuiſſe judicabatur. Nam qui partibus Regis in Scotia favebant, cum Bredæ tractatus agitari intelligerent, Montroſio in Scotiam irrumpente quieſcebant, cum hic alias iſtorum concurſu decem ſe hominum millia confecturum ſperaſſet. Ita is cum ſexcentorum manu facile opprimebatur. Regii jactabant, non debuiſſe ab eodem Scotiam invadi, dum tractatus fervet. Sed regerebatur; debuiſſe à Rege priora mandata revocari.

Polonica. 52. Circa adornandos pacis tractatus inter Suecos Polonosque hoc anno parum promovebatur. Equidem in Comitiis Warſoviæ menſe Januario habitis quatuor Legati nominabantur, qui eo nomine Lubecam proficiſcerentur. Simul ad Mediatores ſcribebatur, ut diem ordiendæ negotiationi nuncuparent. Etſi quæ ad Belgas fœderatos mittebantur, parum grata eſſent, quod inſcriptio hæc verba exprimeret. *Amicis noſtris grate dilectis*; & quod poſtularent, ut Mediatores primo Lubecam ſe conferrent, & inde ad partes datis literis conventui diem deſignarent. Id quod tempori extrahendo propoſitum judicabatur. Alias, ſerio à ſe expeti tractatus Poloni ferebant; quibus non parum ſuſpicionis injiciebat rumor de copiis è Germania in Livoniam deductis. Et qui nuper in Sueciam miſſus fuerat Matthias Crocovius arguebatur mandati ſui ſenſum haut recte percepiſſe. Non enim id ex Regina Sueciæ quærendum fuiſſe, utrum Veneti futuris tractatibus Mediatorum partes ſubire debeant: ſed quia jam nupero Conventu ad id munus adſumti fuiſſent, ac interea Angliæ Rex occubuiſſet, num opus ſit alios Mediatores circumſpicere, an vero in Angli locum Veneti ſubire debeant, quos Mare Balticum parum tangat, & queis ejus maris navigatio damni plus quam lucri adferat. Ad Senatum Sueciæ quoque Senatus Poloniæ literis datis moram reſponſi excuſabat ob interventum Comitiorum, Legatos ſe jam deſignaſſe Lubecam ituros, & cupere, ut quamprimum negotium conficiatur. Eæ literæ Duci Curlandiæ in Sueciam curandæ commendabantur; qui & Suecici Senatus literas Polonis reddiderat. Ad iſtas Senatus Sueciæ reponebat; Reginam pariter paratam eſſe Legatos Lubecam mittere, nec æquas pacis conditiones repudiaturam. Ita ſupererat, ut Mediatores diem conventui ordiendo nuncuparent, ac partes ut eo Legatos mittant, invitarent. Et quia cæteri Mediatores in Regis Galliæ arbitrium contulerant diem congreſſui nuncupare, ab hoc viceſima Octobris deſignabatur. 1651. Mox tamen Poloni qui hactenus Conventus quamprimum habendi deſiderium oſtenderant, ejus dilationem iterum quærebant. Quo nomine Poloniæ Rex ad Chanutum Galliæ Regis Legatum in Sueciam ſcribebat, excuſans temporis præfixi anguſtias; nec ſe hiberna tempeſtate legatos mittere poſſe; qui tamen veris initio ſat promte ſint adfuturi. Gratum erat Reginæ, eam moram haut à ſe profectam, quæ & gravibus negotiis hactenus diſtracta fuerat, Comitiis in hiemis uſque initium extractis, ac difficili jam maris trajectu. Ita cum Chanutus eam rem in ipſius arbitrium rejiceret, Conventus in Majum menſem anni ſequentis fuit prorogatus. Interim ut Poloniæ Rex expiſcaretur, quæ Reginæ mens ſuper pacis conditionibus foret, Georgium Fiſcherum Holmiam miſerat, qui inter alia 3. Sept. de ſecreto tractatu inter Regem & Reginam movebat, oſtenſo Regem prætenſioni in Sueciam renuntiaturum: viciſſim ſuppetias ſibi, ac pecuniam ſtipulaturum. Addebat, cum Regina jam Livoniam, & Pomeraniam adquirat, num Regi portionem quandam terrarum dare velit, ſupremo imperii jure poſſidendam. Ad quæ Regina reponebat; ſibi haut fas eſſe ditiones ſuas imminuere; cæterum laxioribus verbis pollicebatur, auxilium ſuum Regi non defore. Sed cum iſte hæc promiſſa ſcripto concepta ſibi tradi peteret; Regina abnuebat, quod & is propoſitionem ſuam ſcripto exhibere noluiſſet. Unde quid de ſucceſſu tractatuum eſſet ſperandum, prudentes facile proſpiciebant, cum neque Poloni prætenſiones ſuas gratis remittere, nec Sueci eaſdem pretio redimere vellent.

§. 53. Eo anno in Sueciam adpellebat Joſephus Pintus Pereira à Luſitaniæ Rege Legatus, qui ſu- Portugallica. per fœdere inter Sueciam & Luſitaniam denuo 18. Jul. movebat; inter alia Suecicis navibus liberam navigationem offerens ad portus Indiæ Orientalis, qui Luſitanicæ ditionis eſſent. Sed ita languide rem gerebat, ut facile pateret, iſta obtentui duntaxat ſumta. Cæterum petebat iſte, ut Regina controverſiis inter Regem Luſitaniæ, & Belgas Fœderatos componendis operam dare velit. Id quod Reginæ haut adſpernandum videbatur. Saltem enim id obtentura erat, ut quales ſe heic gererent Belgæ, talem & ipſa ſe adverſus eoſdem tractatu Polonico exhibere poſſet. Per literas igitur hoc officium Belgis offerebat, quod ex utriusque populi uſu judicet, bello inter ſe haut collidi; idque negotium, ut ſuo nomine obiret, Haraldo Appelbomio in mandatis dediſſe. Is cum de eodem apud Ordines 20 Nov. Generales proponeret, verbis quidem hi teſtabantur, Reginæ officium ſibi gratum eſſe; 14. Mart. 51. ſcripto tamen reſponſum dare abnuebant, ne ad certi quid ſe adſtringerent. Color dicebatur; Legatum Luſitanicum nondum admiſſione potitum, ac rem hanc à ſe ad ſingulas provincias prius referendam. Revera tamen metuebant ne, Luſitani hac mediatione confiſi ægrius ad ſatisfaciendum Belgis deſcenderent. Nam ſi Luſitanis animus eſſet Belgis ſatisfacere, brevi & compendioſo tractatu id poſſe fieri nullo ſequeſtre adhibito. Aſt iiſdem tempus extrahere cupientibus inſervire mediationem Suecicam; quæ ſibi contra fraudi ſit, cum à Luſitanis jam in anguſtias redactis brevi æquæ conditiones extorqueri queant. Quanquam & Zelandi plane à tractatu cum Luſitanis abhorrebant. Ita dilatum aliquandiu reſpon-

1650. 14. Mart. sponsum. Sed sequenti anno literis istam mediationem declinabant: Reginæ officium sibi fuisse gratissimum, si res, & anni tempus longiorem Brasiliæ pacandæ moram pateretur. Sed hoc rerum statu sibi quam maxime properare necessum fuisse.

Cantersteinii negotiatio cum Hollandis. §. 54. Sub finem superioris anni Cantersteinium à Regina in Hollandiam missum memoravimus, ut fœdus illorum cum Daniæ Rege nuper conclusum, simul conventionem super redimendo vectigali Oresundico si qua possit everteret; aut saltem declarationem obtineret, neutrum Suecis fraudi fore. 27. Dec. 1649. Etsi jam Ordines Generales apud Reginam literis modestissimis testati essent; sibi haut in animo fuisse quidquam facere fœderi cum ipsa repugnans. Fœdus cum Dano æquis conditionibus initum ex potestate liberis populis competente, ad mutuam defensionem ditionum, atque commerciorum, & navigationis in Mari Baltico, & Septentrionali. Sed & Daniæ Rex, cum à Regina super istis conventionibus apud Belgas moveri audiret, per Residentem suum Petrum Julum Holmiæ quam diligentissime excusabat, illas hautquidquam in Sueciæ præjudicium cedere, sed ad easdem ineundas se adactum præsenti statu Regni, ac fulciendis recentibus suis rebus, simul ut sumtus in sepulturam Patris, suamque coronationem repararet. Cantersteinius porro disceptationem cum Ordinum Deputatis ingressus multis demonstrare conabatur; fœdus ipsorum cum Daniæ Rege plura complecti, quam ad meram defensionem requirantur. Saltem declarandum; si Belgas non putent ad ferenda Sueciæ auxilia adversus Danos teneri, nec ipsos obstringi velle ad auxilium Daniæ adversus Succiam ferendum, si duo ista Regna quamcunque ob caussam bello collidi contigerit; præsertim cum fœdus inter Succiam, & Belgas ex mente utriusque contrahentis revera adversus Daniam directum fuerit. Verba etiam, quibus Suecia excipitur, obscura esse, nec constare an ad eum casum, de quo in principio Articuli decimi quarti agitur, an ad totum fœdus Suecicum pertineant. Esse præterea res in utroque fœdere, quæ simul nullo modo consistere queant. Quod si cordi ipsis sit fœdus Suecicum tueri, in proclivi esse ante ratificationem fœderis Danici disertis, ac perspicuis verbis Sueciæ cavere. Circa *tractatum Redemtionis* monebat; providendum, ne dum ad conficiendam annuam pecuniam, quæ Dano hoc nomine promissa est, vectigalia in Hollandia intenduntur, libertas Suecicarum navium in freto Oresundico eludatur. Nam ista aliter augeri non posse, nisi ut Succi onerentur, adeoque reipsa vectigal Oresundicum in Hollandia persolvant. Ad quæ Belgæ nil aliud reponebant, quam fœdera sua cum Suecis, & Danis sibi invicem haut repugnare, cum utrumque defensivum sit; eoque se Sueciæ ad auxilia ferenda non teneri, si ipsa ultro Daniam invadat. De cætero ita fœdus cum Danis aptare studuisse, ut ne fraudi sit fœderi Suecico hactenus tam sancte culto. Quo fine & diserte Suecia excepta sit. Sed & circa redimendum vectigal fas sibi fuisse cum Dano pacisci. Jactabant tamen aliqui; si Regina nollet vectigalia in Hollandia ob istum tractatum intendi, eandem sibi rationem ineundam, qua Regina utitur, ut nempe vectigalia pro suis civibus minuantur, Suecis ad integra solvenda adactis. Et privatim aliqui disserebant; si Regina discrimen inter naves in Suecia ædificatas, & extraneas tollat, se quoque tractatum redemtionis eversuros. Ea re intellecta Regina Cantersteinio injungebat; operam daret, num meliorem obtinere declarationem possit. Modeste tamen ageret, ac minis publice abstineret. Et ubi scripto responderent Ordines, qualecunque responsum acceptaret, nulla protestatione, aut exprobratione interposita; cum talia non nisi animos exacerbent, nullo præterea fructu. Sed & ita rem tractaret, ne qua timoris signa daret, aut apertæ Danis offensæ ansam præberet. Quod si nullo modo ratificatio impediri queat, satis haberet declarationem obtinuisse, neutrum tractatum Sueciæ ullo modo fraudi fore. Privatim tamen apud eos, quos ea res tangeret, ostenderet; si Belgæ domi vectigalia augeant, Reginæ decretum, duplex vectigal mercibus in Suecia, subjectisque Provinciis imponere, ac cumprimis cupro, ferro, malis, asseribus, cineribus, lanæ, pici liquidæ, & similibus; quibus Belgæ carere nullo modo possint. Uti autem Cantersteinius, & post eum Haraldus Appelbomius, (nam iste Bredam ad Mediationem inter Regem Angliæ & Scotos profectus, id negotium huic conficiendum reliquerat,) circa impediendam Danicorum tractatuum ratihabitionem satagebant; ita viceversa Ministri Danici ad eandem extundendam nulli operæ parcebant: *inter alia ferentes*; si Belgæ pacta ratihabere abnuerint, *Daniæ* Regem Suecis Scaniam cum dimidio freto traditurum, receptis in ejus vicem nuper *amissis Provinciis*, Hallandia, Jemtelandia, Gotlandia & Oesalia; quin & istis vectigal Oresundicum redimendum oblaturum, cupide amplexuris occasionem Belgas Mari Baltico excludendi. Quæ ab *hisce* ut vana, & à Danorum rationibus plane abhorrentia cum irrisu rejiciebantur. Enimvero Belgis placebat negotium id extrahere, & tam Suecos, quam Danos in suspenso relinquere, quoad adpareret, quantum copiarum Regina post conclusos tractatus Noribergenses sub signis retentura, aut num forte quid in Daniam tentatura esset. Sed & non parum difficultatis surgebat, unde confici pecunia illa posset, quæ Dano pro redemto vectigali Oresundico promissa erat. Nam Zelandi non alia lege istos tractatus ratihabere volebant, quam si Hollandi valida auxilia *adversus* Lusitanos in Brasilia annuerent. *Sed* & mox obortæ in Belgio turbæ, ac Arausionensis mors alio cogitationes avertebant. Ita per istum annum ratificatio Danicorum tractatuum omissa est. 1650.

§. 55. Constituerat tunc Regina novum in Russia Muscoviam Residentem mittere Jacobum Molinum, sed quem Novogardiam jam progressum Russi sistebant, ac non sine minis in Suecicam ditionem redire jubebant. Deinceps quippe, (ita jactabant,) Residente opus non esse, cum inter utraque Regna omnia sint tranquilla, & composita. Hactenus Residentes tantum ad tempus toleratos; nec super iis Pace quidquam disponi: nec à se perpetuum Ministrum Holmiæ haberi. Sed & paulo post cum Levinus Nummersius partem pecuniæ superiore anno conventæ è Muscovia efferret, simul concessu Czaris frumenti quid Plescoviæ coemtum in Livoniam avehere vellet, plebs ea in urbe seditionem movere, ac in Levinum istum sævire, abrepta pecunia. Mox & velut contagio Novogardia in seditionem abiit, ubi Danicus Ablegatus Ivarus Krabbius, qui tunc è Moscovia reversus illac transibat, à furentibus pessime habitus est. Sed Novogardienses facile compositi, ac seditionis autores cum cruciatibus neca-

1650. necati. Plescoviæ pertinacior seditio, quo & è Polonia literæ adferebantur, Demetrii nomen præferentes, qui legitimum se Russici Imperii hæredem, & eum qui nunc rerum potiatur, suppostititium jactabat; eosque ad vim illatam fortiter sustinendam hortabatur; se mox validis cum copiis auxilio istis adfore. Et sustinuere aliquamdiu obsidium Plescovienses; ad extremum tamen promissa anteactorum venia ad obsequium rediere. Mittebatur à Czare cum literis ad Reginam, qui factum id excusaret, ac se ablata redditurum, supplicio de flagitii patratoribus sumto. Qua satisfactione Regina adquiescebat, præsertim postquam pecunia superiore anno conventa exactè soluta fuisset.

Meclenburgicus Warnemundam reposcit. §. 56. A Meclenburgico Duce Adolfo Friderico literæ adveniebant, quibus ut præsidium castello Warnemundæ deduceretur, postulabat. Adjunctum erat Attestatum Cæsareorum Legatorum, quod Regina ad reddendum istud castellum teneatur. Enimvero id postulatum Regina nullo jure niti censebat. Nam in Instrumento Pacis de vectigalibus in locis Meclenburgicæ, & Pomeraniæ in universum exprimi, quæ verba è prima formula remanserint, quando totius Pomeraniæ nanciscendæ adhuc spes fuerat. Et ipsum Meclenburgicum Legatum ab initio contendisse, ut vectigalia per oram Meclenburgicæ servarentur, quod speraret, Principem suum vectigal ad Warnemundam retenturum. Post cum super satisfactione Suecica transactum esset, eundem sero vocabula *in locis cessis* inseri voluisse. Missum post à Rostochiensibus Deichmannum, qui, ut insertis tribus illis verbis telonium Warnemundense tolleretur contenderit, permotis quoque Ordinibus, ut per Deputationem à Legatis Suecicis id peterent. Sed responsum; literam scriptam manere, nec in sua potestate esse, in negotio jam subscripto quidquam mutare. Quanquam autem de castello diserte expressum non sit, tamen concesso vectigali locum utique concedendum, ubi ista expediantur. Nam ut navis Regia ante portum in anchoris stans eadem exigat, ipsis etiam navigantibus incommodum esse. Sed & Duci exprobratum, quod nuper frumentum Wismariam vehi interdixisset, velut infensi Suecis animi indicium, cum hi longe aliter de ipsius Domo meriti sint. Sequenti anno Piccolomineus acres literas ad Principem Sueciæ dabat, Warnemundæ restitutionem expostulans velut Noribergæ ab ipso promissam. Id quod hic inficiabatur, non lenioribus literis repositis. Equidem rem clarioribus verbis potuisse exprimi; sufficere tamen ea nihil exceptionis continere: ac omnia vectigalia ad eam oram intellecta fuisse, claro indicio esse, quod ista vi armorum in tractatibus utique facile obtineri potuerint. Eo fidentius autem hoc in negotio agebatur, quod satis constaret, ob Warnemundam bellum novum haut iri susceptum. 1650.

Tartarica Legatio. §. 57. Sub finem anni aderat à Precopensium Tartarorum Principe Islan Gerey Legatus, qui amicitiam Reginæ offerebat; simul secreto proponens, quia Princeps iste fœdus cum Poloniæ Rege adversus Moscos inierit, num Regina in ejus fœderis partem venire, ac junctim Russiam invadere velit? Cum de fœderis legibus interrogaretur, & quæ alia tantum negotium suscepturis scitu necessaria sunt; ista à se ignorari ferebat, nec plura jussum se dicere. Addebat, ut Regina aliquem in Crimeam ablegaret confirmandæ amicitiæ. Ejus propositio quanquam vana haberetur, nec verosimile esset, Rempublicam Polonicam permissuram, ut Rex arma adversus Moscos paret: haut abs re tamen visum, paris argumenti literas reddere, de amicitia ample testantes, ac deinceps Legatum in Tartariam mittendum. Interim specie Legatum istum deducendi in Crimeam simul ire jubebatur interpres Joannes Meicrus, conditioni istius populi explorandæ, & num quid solidi istorum hominum pollicitationibus subsit. Saltem haut inutile videbatur Polonis scrupulum injicere, velut arcana quædam commercia cum ista gente agitarentur.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER XXIII.

EPITOME.

1651. *Regina de Imperio deponendo cogitat. Interna Sueciæ habitudo. 2. Reginæ concilium de abdicando Regno dissuadet Chanutus; 3. & Princeps Carolus Gustavus; 4. Et Senatus. 5. Rationes Reginæ circa id propositum. 6. Regina destinatum suum differt. 7. Messenii plectuntur. 8. Biœrnklovii negotiatio Viennæ circa titulos. Ejus literæ fiduciariæ redhibentur. Idem ad audientiam admittitur. 9. Ulterior circa titulos & linguam negotiatio. Biœrnclovii postulata. Cæsareorum tergiversationes circa linguam. 10. Calumnia in Suecos de vendita Austriacorum Religione. 11. Super renovando fœ-* 1651.

 dere

1651. *dere Gallico considerationes. 12. Regina super renovando fœdere, ejusque legibus decernit. 13. Tractatio de fœdere Gallico. 14. Capita fœderis excutiuntur. 15. Fœderis formula concipitur. 16. Missio in Hispaniam. 17. Hispani libera commercia Suecis concedunt. 18. Tractatus Lubecensis acta. Suspiciones de Polonis. 19. Suecicorum Legatorum mandata. 20. Polonorum Legatorum mandata. 21. Controversia super visitatione. 22. Controversia de titulo Reginæ. 23. Polonis spiritus accedunt. 24. Legati se conviviis mutuo excipiunt. 25. Sueci abitum minantur, ni super titulo Reginæ satisfiat. 26. Poloni tractatus eludere jubentur. 27. Procuratoria examinantur. Desiderata in Suecico procuratorio. 28. Suecorum defensio. 29. In Polonico procuratorio notata. 30. Polonorum responsio. 31. Suecorum ad hanc replica. 32. Nova procuratorii formula proponitur. 33. De legibus Pacis utriusque partis sententia. 34. Conventus dissolvitur. 35. Regina Gedanenses super insidiis monet. 36. De agnoscenda Republica Anglicana consultatio. 37. Regina illam Rempublicam agnoscere constituit. 38. Regina pacta inter Danum & Hollandos frustra impedire studet. 39. Hollandi tractatus cum Dano ratihabent. 40. Regina ea de re queritur. 41. Hollandorum responsum. 42. Regina Anglorum societatem affectat. 43. Cornificius Ulfeldius in Suecia venit. 44. Moscovitica.* 1651.

Regina de Imperio deponendo cogitat.

POstquam tam gloriosum bello Germanico finem imposuisset Regina, statim qua ratione ipsa abdicatum à se regimen in Carolum Gustavum transferret, cogitavit. Ea destinata, quæ Regina initio sola secum animo agitabat, nonnulli prudentiores conjecturis è statu Sueciæ desumtis, præcipiebant. Nupero Ordinum conventu dissidia inter hosce gliscere ceperant, quæ ne in intestinas turbas erumperent, Reginæ quidem dexteritas prohibuerat. Neque tamen ita malum erat funditus sublatum, quin primo Conventu idem certamen Nobiles inter, ac reliquos Ordines exardescere posset: Inter hanc Ordinum discordiam etsi Reginæ autoritas magnopere invaluisset, quod fortunæ Nobilium magnam partem ex nutu istius jam dependerent facile subvertendæ, ni adversus cæteros Ordines ejusdem favore sustinerentur: vix tamen fieri posse videbatur, quin aliquando eam ob causam extremis ipsa difficultatibus involvenda foret. Proceres, qui splendidiora reip. munia tantum non in patrimonio sibi, suisque familiis reputaverant, in deminutionem sui accipiebant novos quosdam homines Reginæ gratia evectos, & ab hac summa reip. negotia ex suo magis quam illorum placito administrari. Plebs contra parcæ atque adstrictæ veterum Regum vitæ adsueta, lætiorem Aulæ faciem aversabatur; & inter exhaustum ærarium donandi finem non fieri fremebat. Et largiendi semel initio facto, reliquis, qui paria cum prioribus merita jactabant, negare species injuriæ habebatur. Atqui si nova tributa imperarentur sustinendis sumtibus Regni, plebs in desperationem abitura videbatur. Nobilibus eripere quæ ipsa dederat, Reginæ genio adversum, & anceps erat. Unde suspicio nascebatur prudentioribus, Reginam singulari aliquo medio sibi consulturam, in Principem devoluto imperio juxta, atque invidia, si quæ forte instaurationem ærarii suscepturum mansura erat. Et quia subito de instituendo in Gotlandiam, & Oelandiam itinere proposuerat, credebatur, eas insulas sedem sibi destinare, qua vitam privatam ageret, Oelandia pro captu Septentrionis sat amœna. Variis quoque speculationibus ansam præbebat, quod Regina hoc anno mergitem, Wasiorum gentilitium insigne, sigillo Regni, & pavimento interioris arcis areæ dimoverat. Firmabatur suspicio, quod cum hactenus Cancellario Oxenstiernæ, eidemque addictis parum æqua fuisset visa, velut ejus autoritate, ac potentia fastigium Regium prægravante, nunc subito eundem præter solitum amplecteretur, quasi ad extremum omnibus conciliatis solio abire vellet.

Internus Sueciæ habitus.

§. 2. Inter primos, qui secretum illud conjectando indagaverat, Petrus Chanutus Regis Galliæ Legatus erat, qui de eodem ad Regem *Galliæ*, Reginamque Matrem scripserat; sed quibus id consilium displicebat, velut Reginæ haut proficuum; an quia Carolum Gustavum parum prono in Galliam affectu credebant. Unde Chanutus id propositum Reginę dissuadebat tanta *libertate*, quam vix subjectus ipsius adhibere ausus fuisset. Regina tamen, quod longius se jam progressam putaret, quam ut honeste pedem retrahere posset, quo rogari desineret convictam se rationibus istius profitebatur. Et iste ideo Reginam gravius urgendam non ducebat, quod speraret eam Regno haut ita renuntiaturam, ut non aliquo casu regressus ipsi ad idem pateret; præsertim cum vacillans valetudo Carolo Gustavo vitam *parum* diuturnam polliceretur; cui conciliandis bellatoribus largiores invitationes præter naturę *inclinationem* suscipiendi prope necessitas *fuerat*. Reginæ consilium de abdicando Regno dissuadet Chanutus.

§. 3. Ast Carolus Gustavus, quo propior summæ spei erat, eo circumspectius agere, ne ulla Imperii habendi cupidine tangi videretur. Unde cæco obsequio ad voluntatem Reginæ, cui tantæ fortunæ spem debebat, se componere; ut plurimum ruri agere, procul ab omni reipublicæ cura; si quando in urbem accederet, quod raro fiebat, post Reginæ colloquium statim iterum abire, ne consilia cum Proceribus super republica miscere videretur: de cætero obvia humanitate omnium Ordinum favorem captare. Huic cum Regina *de* consilio suo aperuisset, iste fidem dictis ægre *adhibere*, veluti sui tentandi causa talia jactarentur. Et quanquam alias nullus affectus in animos mortalium majus imperium obtinet, quam regnandi libido; tamen pro prudentia sua negotium hoc maximis difficultatibus implicitum perspiciebat. Nam attenuato ærario haut adparebat, unde sumtus publicos toleraret; præsertim cum & Regina Regno exuto non modicam sibi summam receptura esset. Extraordinariis autem tributis plebem, revocatione bonorum donatorum Nobilitatis animos alienaturus erat. Contra tamen statum suum semper in lubrico fore videbat, quamdiu Et Princeps Carolus Gustavus,

1651. diu Regina solium obtineret. Nam si ipse matrimonium iniisset, verebatur, ne forte & Reginam ejusdem desiderium subiret. Sed & ægre fides ipsi fiebat, Reginam penitus jure se suo abdicaturam; ac si ipsa huc inclinaret, alios ejusdem gratia florentes omnibus suadæ artificiis adhibitis id permissuros. Tanto magis providendum erat Carolo Gustavo, ne malevolis ansam præberet suspectum ipsum Reginæ reddendi. Unde & post cum mense Octobri Regina Archistratego Gardio, & Cancellario Oxenstiernæ de proposito suo Regnum abdicandi indicium fecisset, ipsisque injunxisset ad Principem scribere, quo is sese capessendis Regni habenis pararet; Princeps responso istos obsecrabat, omnem lapidem moverent, ut Reginam eo proposito dimoverent; simul rogarent, continuaret regimen, quod tanta cum gloria & utilitate patriæ gessisset; nec ejusdem onere delassaretur. Apud ipsam Reginam quoque testabatur, eam summam votorum suorum esse, ut diuturno ipsa, ac florentissimo Imperio potiatur. Se ipsi submissum cultum, perfectum obsequium, & inviolabilem fidem velut subjectum semper adprobaturum, nec quid amplius desiderare, quousque Deo placuerit vitam eidem servare.

Senatus. 25. Oct. §. 4. Haut eo secius tamen Regina Senatui declarat, sibi decretum esse, gubernatione Regni in Carolum Gustavum devoluta in privatam se vitam recipere; qua re sæpius expensa haut commodius medium dispicere potuisse stabiliendæ Regni securitati, ac civium quieti, qui sobole Regia successioni cautum cupiant. Nam sibi, quidem firmiter statutum, matrimonii jugum haut subire. Principi autem Regno suscepto necessitatem fore ducendæ uxoris, nec difficultatis quid ipsum heic moturum. Ex eo connubio si proles proveniat, quod speret, patriam extra pericula subductam fore, quæ electiones Regum comitari solent. Addebantur multa in laudem Principis, de cujus egregio regimine ipsa amplam spem conceperit. Contra Primores Senatus nihil eorum omittebant, quæ Reginam hoc proposito avertere possent: divinitus ipsam sibi Reginam concessam, cui quamdiu vita supersit, alterius se imperium non agnituros. Vix unum annum elapsum, ex quo coronationis pompa ærarium plane exhaustum sit. Eam repetendam esse inaugurando Carolo Gustavo, ubi ipsa Regno abeat: celebrandas inde Principis nuptias; quibus sumtibus Regnum par non sit. Addebantur intensissimæ preces, ut curas pro salute & tranquillitate Regni continuaret. Ast Regina ad rationes, & preces istas immota ostendebat; non esse, quod aliam à se declarationem expectent; stare sibi sententiam; nec aliud superesse, quam ut eadem & ipsis probetur. Coronationi Principis non defore sumtus, ac ne duplicem impensam facere necessum sit, nuptias pariter celebrandas. Cum igitur Senatus perspiceret, se Reginam destinatis avertere in præsens non posse, ostendebat necessum esse, sequenti mense Februario Ordinum conventum indici, quo super tanti momenti negotio deliberari ac statui queat. Interim Reginæ animum mutari posse spes erat.

Rationes Reginæ circa id propositum. §. 5. Ista quanquam Reginæ animum subinde in diversa traherent; recursabant tamen rationes consilii, quod tam altas jam radices egerat, ut plane evelli nullo modo posset. Ipsi enim uti vitam exigere cælibem sedebat, ita stabiliendæ successioni Coronæ & tranquillitati patriæ necessarium erat Carolum Gustavum matrimonium inire; ad quod nulla commodius ratione permoveri poterat, quam Regni plena administratione in ipsum collata. Sed & animo obversabantur dictata Sapientiæ super rerum humanarum vertigine, & ut fortuna, cum nil superest quod addat, ad extremum velut delassata mortales destituere soleat, ni ultro modum felicitati imponere sciant, acceptis contenti. Se tam glorioso defunctam imperio etiam in privata vita omnibus eo nomine venerabilem fore, quod famam suæ nationis ad summum, quod unquam fuit, gloriæ fastigium extulerit, ac perpetuum suorum temporum desiderium plerisque reliquerit. Denique hoc unico superiorem se ipsa adparituram, si summum rerum humanarum apicem spernere, ac id ætatis tantum Regnum abdicare ultro queat, spreta quoque spe prolis ad tantam fortunam educandæ, ut sibi ipsi viveret, ac reliquum tempus contemplationi sapientiæ consecraret. 1651.

Reginæ destinatum suum differt. §. 6. Haut destitere tamen Proceres, & qui Reginæ gratia florebant, simul selecti Ordinum mense Octobri congregati animum Reginæ rationibus, precibus, obsecrationibus impugnare, ut ea destinata omitteret. Ac demum universi eandem adiere, quorum nomine Oxenstierna Cancellarius omnem eloquentiæ vim, qua insigni pollebat, expromtum ibat: professus, fidem se quondam stipulanti Gustavo Adolfo Regi dedisse, se quantum possit Filiæ ipsius Regnum conservaturum. Immortales ipsi gratias deberi pro eximia cura, quam gloriæ juxta acquieti Regni impenderit ad fastigium toti Europæ admirandum provecti: cujus splendor conservari nequeat, ipsa fasces deponente. Principi decretum, Regni habenas non suscipere, quamdiu Reginæ vires, ac vita supersint. Non posse non animum ipsius graviter commoveri, si intelligat, fore, ut simul cum abdicatione Regni tot vigiliarum, ac laborum fructus intercidant. Non minus præclarum esse parta tueri, quam quærere. Quin satius fuisse, minore gloria Sueciam exsplenduisse, quam nunc ab ea, cui istam debuit destitutam retro referri. Si ipsa gubernacula Regni deponat, se quoque isto exemplo munia, quæ hactenus gesserint ejuraturos; ac publicam lucem sibi invisam fore, ni preces locum inveniant, quas levatis jam universi manibus effundant: nec unquam se posteritatis convitia laturos, velut in rem patriæ tam perniciosam consenserint. Nam quam cives offensæ ansam præbuerint? Num parum venerationis, aut obsequii exhibendo indignationem ipsius meruerint? Si quid displiceat, libere proferret; ipsos quidem pœnam à se exacturos: tum si quid forte desideret, summa alacritate exhibituros. In posterum quoque summo connixuros opere, ut magis quam hactenus eidem placeant; ac nulla re parcituros, quæ ad ejusdem magnitudinem, jus, atque autoritatem tuendam inservire possit. Denique ipsi vitam se, ac bona sua offerre. Ne ære alieno publice contracto moveatur, quod de suo sint exsoluturi, collatis quoque reditibus, unde splendorem Aulæ sustentare possit, qualem nemo è Septentrionis Regibus antea assequi potuerit. Hæc & multa id genus tanta cum commotione totius Cœtus evolvebat, manantibus non parce lacrymis, ut Regina tandem expugnata promitteret, se habenas Regni haut depositura, ea tamen lege, ut ipsam precibus super connubio ineundo obtundere desinerent, à quo plane abhorreat. Id quod illi facile probabant, contenti ab eadem obtinuisse, ut Regnum reti-

1651. retinere vellet. Cæterum cum hactenus de matrimonio Principis multus sermo fuisset, facta isthac Reginæ declaratione de eodem plane silebatur: quod Proceres ferrent, spem sibi esse Reginam aliquando ad matrimonium ineundum induci posse. Et ipse Princeps haut ignarus, præmatura regnandi cupidine ipsam sæpe salutem periculo exponi, cum Holmiam evocaretur ad capessendum regimen, quo Regina sese exuitura esset, huic responderat; se gratia & beneficiis, quem ab ipsa cumulatus sit, usque adeo contentum, ut quoad ipsa viveret, nil amplius desideret. Se precari Deum, ut eadem ipsi superstes sit. Ita gloriose ab illa imperium, & tanto cum civium emolumento geri, ut cum & ipse ex horum numero sit, non minus sua quam cæterorum intersit eidem supplicare, ut ne sceptri gerendi tædium capiat, quod ipse nunquam illa viva sit acceptaturus. Cæterum mutati ejus consilii causas varii varie investigabant, aut interpretabantur. Alii censebant, cum Regina multis è locis apud exteros destinata sua parum probari intellexisset, haut parum fuisse commotam; cum ex facto tam insitato singularem sibi gloriam sperasset. Præsertim cum Ministri Gallici affirmarent, suæ Reginæ eam actionem parum dignam tam celebratæ prudentiæ Pricipi videri. Ac inprimis Petrus Chanutus scriptis super hoc negotio literis haut modice Reginæ animum labefactasse credebatur. Nec parum valuerant preces Procerum, ac civibus cordi se intellexerat esse, & ipsius imperium cujusvis alterius regimini præferebant, uti immobilis adversus contumaces ita, precibus cedere facilis, & in benignitatem prona. Nec vero absimile videtur, ipsam super futura sua conditione tunc nondum sat firmiter secum statuisse, ac idem expertam, quod illi, qui ex violento quodam affectu ad mortem desperabundi ruunt; quibus, ubi ad crepedinem præcipitii accesserunt, uno velut intuitu omnes vivendi illecebræ se sistunt: ita & ipsam vitæ privatæ confinibus admotam insolita rerum facie velut exhorruisse. Sed & constat, non Gallis solum, sed & Polonis gratum fuisse, habenas Regni à Regina tunc retentas; idque Lessinskius literis ad Chanutum scriptis utriusque Regni rebus, reducendæ eo facilius paci perpetuæ profuturum judicaverit.

Messenii plectuntur. §. 7. Porro mutatum Reginæ deponendi sceptri consilium irritasse Messenios videtur, ut diu conceptum adversus Reginam, ac præsentem rerum faciem odium scelesto modo expromere properarent. Hæreditarium velut, fuerat Arnoldo Messenio turbas in republica serere. Eo quippe nomine avus ipsius capite truncatus fuerat; pater in carcere obierat; quem & ipse per quatuordecim annos toleraverat ob seditiosos sermones in gubernationem Regni jactatos. Sed Regina libertati redditum munere Historiographi, insignibus Nobilitatis, ac opima donatione mactaverat. Nec eo minus infensum in eandem retinebat animum, cujus causam ferebat, quod in lite cum sorore adversus ipsum à Regina pronuntiatum foret. Sed & contra Cancellarium Oxenstiernam vetus odium coquebat; idque inde præcipue ortum dicebat, quod, cum olim iste sibi per acerbum jocum affectatum Cancellarii munus objectasset, hic vicissim Oxenstiernæ Regni cupidinem exprobraverat. Quem ex eo tempore omnium in Regno malorum fontem arguebat, etiam optime instituta calumnians, ac inter alia ideo Holmiæ privilegia, & incrementa ab ipso procurata, ut quoties placeret Regem in potestatem redigere posset. Id odium iste infensis in Reginam, ac plerosque Senatores sermonibus, ac præsens regimen subinde increpando in filium transfuderat, communicatis eam in rem quibusdam scriptis. Unde juvenem libido subiit libellum famosum rythmis adornandi, qui conscio patre, cui ex hoc magnarum dignitatum spes concepta fuerat, ad Carolum Gustavum in Oelandia tunc agentem transmittebatur. Is cum comperisset è Cancellaria Holmiensi profectum, eundem obsignatum adjectis suis literis per certum hominem Reginæ tradi curat. Inquisitione facta agnoscitur manus illius, qui extrinsecus titulum Epistolæ inscripserat; qui fatebatur, fasciculum obsignatum sibi à Messenio juniore oblatum, seque rogatum, ut inscriptionem adderet: cæterum pravi quid illa contineri sibi suspicari in mentem non venisse. Regina cum ab adolescentis ingenio ista haut promanasse judicaret, ac statim ab initio patrem Messenium autorem suspectasset, utrumque in custodiam dari jubet. Filius post brevem inficiationem crimen fatetur, libellumque à se è sermonibus patris, ac ab eodem communicatis sibi scriptis concinnatum. Pater cum frustra conscientiam criminis à se amoliri tentasset, tandem confessione filii convictus justitiam divinam agnoscit, & tormenta quæ ostentabantur deprecatus rem totam fatetur. Cæterum libello famoso Jacobus Gardius Archistrategus, & Cancellarius Oxenstierna arguebantur consilia sua huc intendisse, ut Regia potentia imminueretur, suæque & suorum opes gliscerent Regni reditibus in se pertractis. Eo fine sub minorennitate Reginæ id curasse, ut hujus præceptor Joannes Matthiæ ludicris ipsam adsuefaceret, ac ne solidam status sui notitiam adquireret; qui & eidem suaserit ex suo potius arbitrio Imperium gerere, quam matrimonium inire. Eosdem instituisse rusticam plebem servitio subjicere, in Nobilitatem Coronæ fundos transferre, eamque multiplicare, ut eo plures sint, qui plebem opprimant, ac ut ipsi habeant, qui destinatis suis ministros se præbeant. Tum ne Regina ipsorum machinationibus obviam ire auderet, eorundemque acta durante minorennitate suscepta improbaret, terrorem eidem ostentato Polono, aliisque incussisse: ac bellum in Germania extraxisse, quoad scopo suo fuerint potiti. Eosdem ne nuptias iniret cum Carolo Gustavo promissas antequam is imperium in exercitus Suecicos susciperet, impedivisse, qua in re Magnus Gardius, & Joannes Matthiæ præcipuam operam navant: quem peregrinationum ac belli periculis objectum iverint; si quo casu è medio tolli posset. Caroli Gustavi jus hæreditarium ad Coronam suppressum ivisse, quod tamen Unioni hæreditariæ Anno 1604. sancitæ superstructum sit; quem & Gustavus Adolfus quondam in Borussia graviter saucius successorem sibi destinaverit. Sed cum impedire non potuerint, quo minus successor designaretur, tam duris conditionibus adstrinxisse, quas servare nequeat: militi arma ademisse, qui affectu in Principem pronus sit: Comitum & Baronum numerum augere, qui Magno Gardio commendante ea dignitate potiantur, ut istos, si qua opus sit, sibi obnoxios habeant. Denique Coronam reditibus nudare, ac ære simul alieno obruere, ut ne si offeratur quidem, Princeps eandem acceptare possit. Addebantur multa de profusionibus Reginæ, ejusque in ludicra studio. In tanta ærarii inopia magnam pecuniarum vim in extra- 1651.

1651. extraneos ad inania magistros erogari. Monebatur dehinc Carolus Gustavus; caveret sibi ab Archistratego, Cancellario, & Magno Gardio, qui Reginam plane obsederint. Quæ Cancellarius effici cupiat, cum Archistratego communicare, qui ea filio suo Magno, & hic Reginæ insinuet. Hos in causa esse, quo minus Princeps in partem aliquam Imperii admissus fuerit; qui & decreverint omnibus modis obsistere, ne ipse unquam Corona potiatur: quo fine & eundem è medio tollere agitent; ac jam Jacobsdaliæ sub Reginæ Coronationem venenum ipsi fuisse paratum. Caveret igitur Holmiam accedere, ante universorum Ordinum conventum; nec confideret primæ, & secundæ Nobilitatis classi, quippe quæ obluctata sit, ne successor Reginæ designaretur; tertiam tamen classem, ut & sacerdotes, oppidanos, & rusticos addictos sibi sciret. Præverteret inimicos, ac milites, dum pro more lustrantur, sibi adscisceret, ac ducem se illis, qui patriæ bene cupiunt, offerat. Animis tantum opus esse, & conatu, ac ut armatus Holmiam accedat; ubi plures, quam credat, reperturus sit, qui assequendis destinatis operam sint collaturi. Qui hoc consilium ipsi suggerant, devotissimos eidem cives esse; & aperte in partes transgressuros, ubi tempestivum fuerit. Imitaretur avum maternum Carolum Regem, qui primores Senatorum sustulerit, destinatis ipsius adversos. Aliter nunquam ipsum Regem fore, ni Reginam ac præcipuos Senatores occidat, id quod auxilio fidissimorum ipsi civium in proclivi futurum sit. Tum bona donationibus alienata ad Coronam revocet. Ita feliciter ac pacifice cum incremento totius Sueciæ regnaturum. Iste libellus uti manifestum scelus spectabat; ita in eodem objecta facile res ipsa falsi convincebat. Inter multa alia id cumprimis Reginæ animum perstringebat, quod Messenius asseruerat, Carolo Gustavo jus ex Unione hæreditaria ad Regnum competere. Nam hoc admisso forte propius iste jus sibi ob prærogativam sexus quam Regina, arrogare potuisset. Etsi universus Senatus asseverabat, præter Reginam neminem jus habuisse; & quod nuper in Carolum Gustavum sit collatum, gratiæ Reginæ, atque Ordinum ex asse deberi. Et cum Benedictus Skyttius, cum de hujus designatione ageretur, de isto jure movere cœpisset, Jacobus Gardius reposuerat; id non nisi à proditore Regni adstrui posse. Porro dum senior Messenius Regina coram conscios edisserere jubetur, eundem Skyttium præcipue multos sinistris sermonibus in transversum rapuisse arguebat; qui præsentis status pertæsus Principem in arma pertrahere optarit, auso duntaxat opus esse, jactitans. Causam offensæ ipsi esse, quod post reditum Magni Gardii Reginæ adversus ipsum gratia refrixisse sit visa. Eundem & ejusmodi suggestionibus Carolo Gustavo adrepere voluisse; sed hunc talia aversantem, ipsius conversationem refugisse. Unde eum postea jactasse; istum dignum non esse, qui Princeps hæreditarius Sueciæ audiat, ni curam Regni adversus Reginam, & à quibus illa pendet, suscipiat. Et ubique sat animorum esse ad jugum excutiendum, nec præter ducem & autorem quicquam desiderari. Eundemque paulo antequam è Suecia discessisset, Messenio indicasse; Reginæ in animo esse solio abire, etsi Proceres obsistant, ac credere Principem eo potiturum; ex quo cum tumultus quid oriturum metuat, tantisper apud exteros agere constituisse: Skyttius tamen sequenti anno è peregrinatione in Thraciam redux, 1651. quam præter decorum Ordinis Senatorii Regina susceptam arguebat, ob ea, quæ Messenius objecerat in jus vocatus, cum ipse omnia inficiaretur, nec unius infamis confessio per Sueciæ leges idoneam probandi vim haberet, eo nomine absolutus est, actis quoque post, cum Reginæ gratia florere iterum cœpisset, abolitis. Idem Messenius fatebatur, se cum tribuno Paulo Wirtzio super præsentibus rebus in utramque partem disseruisse, ad sententiam ipsius explorandam: sed eundem consilia sua haut probasse. Is Wirtzius cum libellus famosus ad Principem allatus esset, ex ante habitis sermonibus autorem suspicatus Messenio per literas significarat, id genus scripti Principi traditum fuisse, quod ipse ad Reginam transmissum iri credat: quas literas & filio ostenderat. Nec ideo tamen fuga sibi consulere ob latendi fiduciam in mentem ipsius venit. Nominaverat quosdam Messenius filius, qui cum patre seditiosos sermones miscuissent; quos inter Nicolaus Nicolai Consul Holmiensis, Nicolaus Scunckius ejusdem urbis scriba, Joannes Tersurus Doctor Theologus, Christophorus quidam Pastor in Forsa. Quos, cum partim objecta diluerent, partim ultra dicta non processissent, impune dimitti placuit. Ita soli Messenii capite pœnam luerunt, nec acerbius inquirere aut sævire pars prudentiæ visa. Principi ad remunerandam tam generosam actionem, à Regina insignis pretii Donum mittebatur, quod ipse alio etsi inferiore munere pensatum ibat. Selectis Ordinibus conventu soluto injungebatur, ut populum passim de hoc negotio recte edocerent, & si qui complices invenirentur, indicarent.

§. 8. In Germania postquam ob partas provincias inter Ordines Imperii locum sortita esset Regina, auspicium utique exercendis cum Cæsare amicitiæ significationibus faciendum erat; simul investitura earundem nomine petenda præsertim cum à Cæsare superiore anno edictum fuisset promulgatum, quo, queis ditiones quædam recens partæ forent, ex feudi lege debita præstare jubebantur. Huic negotio præparando, tum ut super titulis utrinque deinceps adhibendis conveniretur placebat Matthiam Biœrnclovium Viennam mitti, ne solennis legatio rebus istis nondum rite digestis accedens contumeliæ quid acciperet, aut irrita inde abiret. Cæterum satis constabat, ista longe facilius Osnabrugæ potuisse expediri, quando sexaginta bellatorum millia ingens Suecorum postulatis momentum addebant. Quo respectu remoto jam supercilium suum exserere Cæsareis in proclivi erat. Ac Osnabrugæ quidem cum initio Sueci pares cum Cæsare titulos Reginæ exigerent, Cæsarei verbo declarabant, iisdem eam quibus Gallus atque Hispanus titulis honorandam. Porro quia pares inter se censentur, quibus supremum, ac à nullo mortalium dependens imperium competit; ac fere postulata porriguntur præter id, quod obtineri posse spes est; Biœrnclovius Viennam delatus literas fiduciarias exhibebat, quarum exordio titulus Reginæ Cæsareo præpositus erat, nec Cæsar alio quam Serenitatis titulo, honorabatur, prout inter pares solet. Id cum Cæsarei aliorum Regum mori repugnare arguerent, eas literas isti redhibebant. Etsi hic ostenderet, in causa Palatina olim Regem quoque Angliæ suum titulum Cæsareo anteposuisse; ac Gustavum Adolfum quondam Regem *Serenitatis* duntaxat titulo Cæsarem compellasse

Biœrnclovii negotiatio Viennæ circa titulos.

Ejus literæ fiduciariæ redhibentur.

1651. lasse; quę literę cum retentæ, nec unquam redhibitæ fuerint, eum titulum tacito consensu agnitum fuisse. Sed contendebant Cæsarei vocabulum *Majestatis* utique Cæsari deberi, quod Gallus, Hispanus, aliique Reges eidem tribuant; nec Reginam plus sibi, quam hosce arrogaturam. Regis Gustavi Adolfi literas nil aliud quam indictionem belli fuisse, nec responsum ad illas repositum, nec in exemplum easdem trahi posse. Cum igitur per hasce literas fiduciarias ad Cæsarem admitti non posset Biœrnclovius, literas producebat Reginæ manu scriptas, quibus Cæsar vocabulo *Majestatis* honorabatur. Eas Cæsarei quidem probabant, sed quia iste prioribus oblatis audiri petierat, hasce prius corrigi utique debere ostendebant. Ac suspicabantur, Biœrnclovium aliis fiduciariis literis instructum ad ipsorum placitum adornatis. Sed hic alias sibi literas negabat esse; ac si Cæsar utique titulum *Majestatis* exigeret, eundem Reginæ quoque reddendum, quæ & ipsa neminem in terris superiorem agnoscat. Nec eo minus Cæsari prærogativæ quid superesse. Hunc enim *Cæsareæ Majestatis*, illam *Regiæ Majestatis*, vocabulo insigniri. Quid alii Reges faciant, qui *Serenitatis* titulo à Cæsare accepto adquiescant, id juri tertii haut derogare. Sed Cæsarei hisce hautquidquam moti ingerebant, rei cardinem in vocabulo *Majestatis*, non ejusdem additamento verti. Etsi alias amica omnia differebant; dolere Cæsari, Norimbergæ à Suecis ita acriter certatum, ut par utrinque titulus tribueretur, quod tamen citra præjudicium Imperii Romani concedi nequeat. Ac si privatas Reginæ literas initio protulisset Biœrnclovius, nullam circa ipsius admissionem moram fuisse futuram. Sed nec postulari à se titulum *Omnium Serenissimi*, quo veteres Sueciæ Reges Cæsarem honorarint, sed simplici *Serenissimi* titulo contentos fore. In vocabulis honoris subscriptioni præmitti solitis, (*Cortesiam* ex usu aulæ Cæsareæ vocant,) vocabulum *Domini* Fratris addi volebant; quo & Hispanus utatur. Præterea Latinis scriptis Reginæ titulum *Potentissimæ* offerebant, qui ab ipsis Turcæ, Mosco, & nuperrime quoque Hispano tribuatur, postquam in ratihabitione Pacis Osnabrugensis Regina eo vocabulo honorata fuit. Nam apud Gallum ipsos titulo Christianissimi nullo alio additamento defungi; Anglo, Dano, Polono ac Persarum Regi *Serenissimi* duntaxat titulum præscribi. In Germanica tamen lingua non nisi Grandipotentis (*Grossmächtig*) posse tribui: id enim Potentissimi vocabulo respondere. Circa privatas literas postulabat quoque Biœrnclovius, ut eas Cæsar propria manu scriberet, sicuti ad Gallum, & Hispanum facit. Nam quæ ad Daniæ Regem dantur, scribæ manu exarantur, ac in eo tantum à publicis literis differunt, quod numero singulari de se

Ad audientiam admittitur. 24. April.

Cæsar loquitur, ac suum titulum exordio literarum haut præmittit. Ea res postquam aliquandiu agitata esset, tandem Cæsar nullis aliis fiduciariis literis, quam privata Reginæ epistola Biœrnclovium publice audit; qui post honoris verba moram Legatorum excusabat, queis investitura Reginæ nomine accipienda sit; petebatque certum tempus illi actui à Cæsare præfigi. Eam excusationem Cæsar probabat; de tempore investituræ se deliberaturum. De cætero amica omnia offerebantur.

Ulterior circa titulos & linguam disceptatio.

§. 9. Regina postulatis Cæsareorum cognitis constituebat quidem titulum *Majestatis* Cæsari haut amplius publicis literis negare, ea tamen diserta conditione, ut vicissim pari cum Gallo, & Hispano honore afficiatur; remissura quoque privatas literas, ni propria Cæsaris manu scriptæ forent. 1651. Reginæ declaratio. Enimvero Biœrnclovius id negotium haut anxie nimis jubebatur urgere, sed potius ita lente agere, ut Cæsarei Ministri ultro rem moverent; ne videretur debitos titulos à Cæsare mendicare. Sed & eo Cæsari satisfacere decreverat, ut suum titulum in fronte literarum haut præponeret, ac statim ordiretur, *Serenissime Imperator*; ipsa vicissim publicis literis probatura vocem *Serenitatis*, non item *Dilectionis*; in privatis autem non aliam quam *Majestatis*. Nec depugnabat, quo minus Cæsar literas suas à proprio titulo auspicaretur modo ipsi vocabulum *Potentissimæ* non abnueret. Aliam tamen quam Latinam linguam admittere publicis literis nolebat; si Germanica ab isto adhiberetur, Suecica responsum reddituга. Biœrnclovii postulata. Ita cum aliquandiu Biœrnclovius super eo negotio Viennæ siluisset, Cæsareis ultro monentibus postulabat, ut in posterum communicatio publica per Legatos, ac literas, itemque actus, & instrumenta investituræ, Latina lingua expedirentur: in privatis literis libera foret linguæ electio: in literarum inscriptionibus medius Cæsaris titulus quem vocant adhiberetur: literarum ingressu Cæsar scriberet, *Serenissima & Potentissima Regina*, non *Princeps*: Regina publicis & privatis literis adhiberet titulum *Majestatis*; Cæsar publicis *Serenitatis*, privatis *Majestatis*. Cæsareorum tergiversationes circa linguam. Cæsarei contra primo omnium contendebant, ut Biœrnclovius literis fiduciariis ad desideratam formulam adornatis publici autoritatem Ministri sibi circumponeret, eoque facto Cæsari exhiberet; quid Cęsar vicissim Reginę deferre vellet, ab istius velut gratia expectaret. Circa postulata autem Reginę haut adeo difficiles se præbebant, nisi quod in negotiis, quæ Sueciæ Regnum seorsim spectarent, Latina, in iis autem, quæ ad provincias Germanicas pertinerent, Teutonica utique lingua scribere vellent. Cum contra Regina contenderet, & heic Latina Lingua utendum ad exemplum Hispani, adversus quem in negotiis provincias Burgundicas tangentibus ab anno 1613. lingua Latina adhibeatur. Nam quod ad hoc exemplum excipiebatur; Hispanum Cæsari agnatum, de ipso bene meritum, ac Burgundiæ incolas lingua Gallica uti, ad rem nihil facere. Aliam quoque rationem Regis Daniæ esse, qui Holsatiam non velut à Dania dependentem possideat; cum ipsa contra provincias Germanicas velut Regina Sueciæ adquisiverit, Regno Sueciæ in perpetuum conjunctas; quas nec deteriore jure, quam Hispanus Burgundicas provincias possideat. Enimvero quod circa usum linguæ Latinæ ita difficiles essent, ex parte quidem à Secretariis proveniebat Germanica negotia expedire solitis, qui ne emolumento suo quid decederet cavebant. Sed præcipuum obstaculum afferebat Legatus Hispanicus, penes quem fere summa rerum in aula Viennensi tunc erat; qui Regi suo prærogativæ quid conciliatum ibat, si hac in re Sueciæ Rex pari modo cum Dano haberetur. Unde & scriptam declarationem edere abnuebant Cæsarei, ne in eadem expressa Hispaniæ Regis mentio facienda esset. Obtentui sumebatur, quod nulla conventio scripta cum aliquo Rege super titulis extaret; cum quibusdam autem circa id negotium sermone transacta mox in usum recepta. Circa linguam ostendebatur: ob dignitatem Imperii non posse Reginæ postulatis super 19. Oct.

usu

1651. usu linguæ Latinæ annui sed, cum Electoribus rem communicandam esse. Cujus dilationis causa credebatur, ut interea Bremensis urbs ad Comitia vocaretur, nec ei negotio Suecicus Minister sese opponere posset, qui ob pendentem circa titulos controversiam nondum publicam autoritatem induerat. Simul quia de turbido Sueciæ statu referentibus fidem adhibuerant; qui si bellum civile, uti in Gallia, parturiret, cito finem paci Germanicæ allaturus credebatur. Neque tamen Reginæ ista mora valde ingrata accidebat, cui interea integrum fuerat statum Bremensis Ducatus, & Pomeraniæ pro lubitu ordinare nullo Cæsareo indulto; simul multas molestas ab aula Cæsarea literas in tractatu limitaneo cum Brandeburgico, & circa vectigal Warnemundanum cum Meclenburgico declinaverat.

Calumnia in Suecos. §. 10. Cæterum quam exigua Suecorum Viennæ esset gratia non solum è tergiversationibus circa titulos, & linguam adparebat; sed & quod Elector Palatinus, Cassellanus, Sabaudus, qui Regias partes in bello secuti erant, lentis circa negotia sua moris torquerentur. Tum ut Ordines Imperii offensam in Suecos conciperent, spargebatur, Reginam Comitia, quæ ab omnibus desiderabantur, impedire mora investituræ injecta. Inprimis ut animi Austriacorum subditorum formulæ Augustanæ addictorum à Suecis plane averterentur, magno studio rumor didebatur, Reginam libertatem istorum circa sacra Osnabrugæ sexcentis millibus uncialium articulo secreto vendidisse; ex quibus ducenta millia à Cæsare præsenti pecunia exsoluta inter certos Ministros Suecicos sint distributa. Unde & articulum illum secretum cæterorum Ordinum notitiæ subtractum. Quæ cum crassa esset calumnia, Regina Salvio injungebat, ut ad Cranium, qui autor ejus rumoris ferebatur, literas daret, quibus super mendacio isto quereretur, testatus conscientiam ipsius, hautquidquam secretum illum articulum in causa fuisse, quo minus Austriæ incolæ majore circa sacra libertate potirentur; sed quia Ordines Evangelici eam causam destituerint.

Super renovando fœdere Gallico considerationes. §. 11. Ista aulæ Viennensis morositas sub primum renovatæ amicitiæ ingressum sese expromens satis indicabat, præter fidei publicæ religionem alio vinculo esse opus ad stabilitatem paci Westphalicæ præstandam. Quam in rem duo potissimum media occurrebant, conjunctio peculiaris inter Ordines Germaniæ, ac fœdus cum Gallia. Quorum utrumque tamen non exiguis implicitum erat difficultatibus. Sane conjunctio cum Principibus Germaniæ servandæ pacis causa facta uti valde plausibilis, ita ob istorum multitudinem ægerrime coalitura erat, plerisque privatas rationes sequentibus, supina publici emolumenti cura. Et semel licet coalitos haut arduum convellere, privati commodi specie ostentata. Tum & modicæ singulis opes, adversus ingentem potentiam exiguum momentum; & cum propriis viribus haut subnitantur, consilia fere in diem capiuntur, stabili fundamento haut subnixa. Atque id negotium Noribergæ, inde Francofurti diu agitatum Ordinum lentore, ac Cæsareorum artibus facile eludebatur. Contra fœdus Gallicum plurimum splendoris, nec minus firmitatis habiturum erat; in quod si & Ordinibus Imperii ut adscribi possent locus relinqueretur, plerique haut ægre se sociaturi videbantur. Ita tot conventibus, ac tædiosissimis tractatibus opus haut fore. Præsertim si fœdus hisce legibus aptaretur, ut constet, mentem Regum non esse pacem Westphalicam convellere, aut litem Domui Austriacæ movere, turbasve in Imperio excitare: sed hujus tranquillitatem, & communem conservationem ipsis unice propositam esse. Nec tamen deerant, quæ adversus fœdus cum Gallia reponi possent. Regna ista longo intervallo dissita, & quibus ob interjectam Germaniam vires sociare difficillimum sit. Gallos atque Austriacos vicinos, æmulos, potentes, quos inter diu pax consistere nequeat; unde qui Galliæ fœdere jungatur, perpetuum bellum adversus Cæsarem sibi velut desponsare. Faciem rerum per Europam ita jam mutatam, ut Suecia plus emolumenti ex amicitia Austriaca, quam Gallica videatur captura. Ac satis tribui veteri cum Gallia amicitiæ, si fœdere cum ejus hostibus abstineatur. Sed absque præsenti, ac evidenti utilitate, quæ nunc non adpareat, haut consultum esse vinculo se ultro adstringere, ac libertatem cum Austriacis tractandi sibi adimere, si id è re videatur. Instabiles quoque domi res Gallorum, ac dissidiis intestinis huc redactas, ut ne si velint quidem subsidio pecuniario Succiam mactare queant. Denique fœdera, quibus perpetuæ præstationes conjunctæ sunt, hautquidquam ex affectu mutuo Principum, ac nationum suscipienda esse; ac alio modo privatæ amicitiæ officia, ac politæ humanitatis indicia dispensanda, quam Regnorum inter se conjunctiones, quas sola communis utilitas moderatur. Istæ rationes cum magni momenti viderentur, Regina tamen judicabat, adversis rationibus haut leve pondus accessurum, si Gallia annui quid subsidii præstaret. Quod an expectandum esset, ut expiscaretur, Chanuto Legato Gallico ostendebat: Invenire se in Senatu non paucos, qui fœderi cum Gallia reluctentur, quibus insuper habitis, etsi ipsa statuere possit, quod ex usu Regni judicet esse; ad firmitatem tamen tam ardui negotii facturum, si suis lubentibus id fœdus ineatur. Equidem se vel absque fœdere omnia, quæ à se proficisci possint, Galliæ præstituram; sed cum ipsa mortalitatis legi obnoxia sit, optare ejusmodi inter duo Regna vinculum, quod à sua vita haut dependeat; quodque adeo Senatus ultro potius amplectatur, quam sua autoritate ad id compellatur. Eo quippe suos esse ingenio, ut haut temere ad fœdus aliquod adduci queant, ni præsens lucrum oculos feriat. Si Carolus Gustavus Regno potiatur, facile secuturum fœdera, quæ jam facta invenerit. Sed fœdere cum Gallia nondum stabilito metuendum esse, ne parum se in id pronum ostendat, ubi summa rerum penes ipsum esse cœperit. Unde optare, ut Galliæ centum aut ducenta uncialium millia annua prodigere velit ad pignerandam sibi Senatus, ac nationis benevolentiam: nam se quidem nunquam lucri quid ex amicitia captasse, ac repugnante plane genio ad humilia ista postulata descendere. Enimvero cum è Chanuti responso satis adpareret, surdas Gallorum ad eam legem aures esse, de fœdere quidem cogitationem non abjecit, ejus tamen leges ita temperare constituebat, ne ipsa sumtibus, ac labore gratis implicaretur. Tum & lente ac tecte id tractandum videbatur, quoad circa investituram Viennæ transactum esset. Sicuti & contra Galli malebant super eo fœdere moneri, quam ultro id solicitare, ut onus pecuniarium declinarent; unde cupiebant, ut Sueci ejus Articulos prius conceptos sibi exhiberent, quos ipsi pro lubitu post refingere possint. 1651.

§. 12. In-

1651.

Regina super res novando fœdere, ejusque legibus decernit. 10. Jul.

§. 12. Inde Chanutus Lubecam discessurus Reginæ significabat; optare Regem Galliæ, ut per tot annos culta inter utrumque Regnum amicitia renovetur, ac perpetua conservetur; eumque in finem Regina Legatos suos Lubecam ituros idoneis mandatis instruat. Regina re cum Senatu communicata sibi ac Regno expedire judicabat, amicitiam cum Galliæ Rege arctius adstringi, de cujus auxilio in omnem eventum sibi prospicere debeat, ab amicis sat destitutæ, nec alio æque valido ac idoneo, cui tuto inniti possit. Designabantur inde summa fœderis capita, cujus scopus esse debebat, ut pax Westphalica sarta tecta præstaretur, & quæ in ea conventa sint effectui darentur; in quod & alii in Germania aut extra eandem admitti queant: Tum ut commercia inter utriusque Regni cives excolerentur. Præcipuus circa id fœdus scrupulus erat; num expediret, hoc potissimum tempore, dum de accipienda investitura agitur, cum Gallis fœdus renovare bello Hispanico implicitis; cum Sueciæ Hispani amicitia commerciorum causa utique expetenda videretur. Neque enim dubium erat, quin hocce fœdus magnam suspicionem Cæsari atque Hispano injecturum esset. Et quia Cæsar adducendus erat, ut auxilium Hispano ne ferret, & hic ut cessionem Alsatiæ ederet, facile novo bello Suecia implicari poterat. Prævalebant tamen in contrarium rationes, quod Sueciæ securitas insigniter in eo verteretur, ut pax Germanica subsisteret, ac Imperio præsens status permaneret, idemque dominatui Austriaco ne subjiceretur. Nam in Ordinibus, licet & ipsi ad præstandam pacem teneantur, parum fiduciæ collocari posse. Fœdus autem Gallicum autoritatem juxta ac robur Sueciæ circumdare; ac uti utrumque Regnum mutuo auxilio Provincias sibi in Germania adquisiverit; ita & easdem non aliter quam mutuo auxilio conservari posse. Et hanc occasionem fore perpetui cum Gallia vinculi, quod hæc forte post partam cum Hispanis pacem adspernatura sit. Ita tamen placebat fœdus hoc temperare, ut in præsens Regina magis ad mutuum consilium, operamque circa tuendam pacem Germanicam, quam ad subeundem bellum adstringeretur. Nam si ad hoc descendendum esset, nova conventione super legibus auxilii ferendi opus censebat. Sed & quia novis subsidiis Galli se obstringere abnuebant, Regina æquum censebat, ut saltem residua è priori fœdere exsolverentur. Nam pro Anno quadragesimo octavo major pars, simul integer Annus quadragesimus nonus, & dimidius quinquagesimus inter residua erat; quæ summa ad 993445. unciales surgebat; præsertim cum executio pacis magnam partem ad Benfeldam, & Franckendaliam adhæsisset, quæ Galliam præcipue spectabant; ita ut, ni hujus commoda observanda fuissent, longe citius Norібergæ conveniri potuerit. Quod si tamen pro Anno quadragesimo nono & quinquagesimo ad subsidia se non teneri Galli pertendant, saltem residua Anni quadragesimi octavi, quæ 273445. unciales conficiant, abnui non posse. Ut porro hoc fœdus eo facilius Cæsaris notitiæ subtraheretur, soli Magno Gardio, & cum is Lubecam, ut destinatum erat, ire omisisset, Salvio exclusis cæteris Legatis cum Chanuto negotiatio committitur. Ipse quoque Chanutus id negotium premendum censebat, ne opera sua circa mediationem Polonis suspecta redderetur.

Tractatio

§. 13. Post suspensum tractatum Lubecensem, de quo mox referemus, Salvius, ac Chanutus Hamburgum se conferebant, ut fœdus illud adornarent. Nam aliquoties jam Lubecæ Salvium monuerat Chanutus, ut promissam sæpe formulam fœderis exprommeret. Id quod Salvius abnuebat, tum quod isthoc negotium ita superfunctorie tractari nollet, tum quod parum è dignitate videretur hoc modo se Gallis velut ultro venditare. Chanutus contra id magnificum Sueciæ *fore* formulam proponere, velut penes ipsam sit leges ferre. Sed nunc opus sibi videri, ut uterque congressu habito communi opera formulam concipiat, capitibus, super quibus conveniri nequeat, ad Principes remissis. Unde obiter tantum ea res Lubecæ jactata; ubi cum de residuis subsidiorum Salvius mentionem subjecisset, Chanutus reponebat; tractatus semper futurum, non præteritum respicere; nec vocabulum subsidiorum inter Sueciam, & Galliam resuscitandum esse. Sed cum Hamburgi propius ad rem accedendum esset, primo omnium à Salvio super procuratorio monebatur; quod à Rege Chanutus habere se negabat; cæterum Brienna Comitem sibi eo nomine literas scripsisse, quæ sat autoritatis ipsi tribuant. Eoque proponebat, ut utrinque formula aptaretur, hinc in Galliam, inde in Sueciam mittenda ut quę Reges velint corrigant. Si quę alterutri displiceant, ulterius posse disceptari; si probentur, procuratorio opus non esse. Verum lubricus hicce modus Salvio displicebat; Briennæ *Comitis* literas Chanuto posse sufficere, non *Sueciæ*; nec aliter se tractatus suscepturum, quam si is justo procuratorio sit instructus; id quod à Regina diserte sibi injunctum sit. Sed mox Chanuto justum procuratorium è Gallia allatum, simul imperatum, ut prærogativarum, & dignitatis Galliæ accuratam rationem habeat, postquam Sueci ita scrupulosi sint in tuenda æqualitate; qui à tempore Gustavi Adolfi huc usque haut concesserint, ut Gallia ullum prærogativæ specimen circa Instrumenta pactorum, ac ceremonias exercere potuerit. Quanquam enim Regnum Galliæ potentia ac gloria longe supra sit, & jactata à Suecis Regum suorum antiquitas forte fabulis interpoletur; obnixe tamen contendere, eo ipso quod Reges à nemine dependeant, quæ sit unica *supremi imperii* nota, inter se æquales esse, *aut saltem* tales, ut nullo modo aliis inferiores sint. Causam porro tardius missi procuratorii hanc postea Chanutus fatebatur, quod Galli spem fœderis plane abjecerint, si contigisset, Reginam sceptrum in Carolum Gustavum transferre; id quod circa id tempus agitatum diximus.

1651. super fœdere Gallico.

§. 14. Cum inde ad excutienda fœderis capita accederetur primum dubium erat, num fœdus ita late foret concipiendum, ut utrique Regum iidem amici & hostes habendi? A quo Salvius non abhorrebat, modo id intelligeretur de hostibus, qui futuri erunt, non qui in præsens sunt. Nam uti Sueciam nolebat bello præsenti adversus *Hispaniam* implicari; ita utile ducebat Galliam obstrictam teneri ad auxilia Sueciæ ferenda in bellis adversus Danos, Polonos, Moscos. Contra Chanutus Galliæ fraudi judicabat, si Suecia potentissimum Gallorum hostem Hispanum exciperet, ac vicissim omnes complecti vellet, quos ipsa sentire hostes posset. Et si vel maxime Sueci in Hispanos bellum sumere velint, incertum erat, num ipsorum auxilium ita remotum plus utilitatis Galliæ allaturum esset, quam oneris obligatio Succis adsistendi toties, quoties hi cum Polonis, & Da-

Capita fœderis excutiuntur.

1651. & Danis bello colliderentur. Quali ex foedere Gallia ingens odium sit contractura, Sueciæque æmulis necessitatem injunctura arctissime se cum Hispanis connectendi. Igitur omisso tam laxo foedere scopum ejusdem ad executionem, & conservationem pacis Westphalicæ restringebant, è qua magnam partem utriusque Regni securitas dependeret; tum ut mutua inter utraque Regna navigationis, & commerciorum libertas foret. Ad eum finem perpetua inter hæc Regna amicitia, ac foedere temporario opus esse. De amicitia Chanutus priore loco agi volebat, potissimum cives utriusque Regni, sicut foedus ipsos Reges & Regna, respicere deberet. Et quia civium prosperitas fere commerciis stat, hæc sub amicitiæ nomine esse stabilienda. Primo ejus capite Salvius superfluum ducebat, poni verba, *hæredes & successores*; quæ Chanutus necessaria judicabat; cum alias vocabulum *in perpetuum* ultra vitam eorum, qui foedus feriunt, non sit porrigendum. Chanutus quoque Regem & *subditos populos* volebat exprimere, Salvius contra Regem Regnumque nominare, prout in Suecia moris est, ac priorum foederum formulæ præ se ferunt. Sed Chanutus nullo modo *Regnum* cum Rege conjungi volebat, velut istud instar aliquod corporis aut jus & actionem seorsim à Rege haberet. Idque nunc eo curatius observandum, quod propediem Ordines in Gallia convocandi sint, & nunc de summa Regis potestate in ordinem redigenda quidam machinentur. Etsi Salvius id Regi Galliæ citra fraudem esse judicaret, cum prioribus foederibus ea vocabula fuerint adhibita; atque ægre ferret, principio tractatus scrupulum Reginæ injici velut Galliæ Rex alia specie potestatis, quam ipsa gauderet. Circa commercia Salvius id difficultatis movebat, quod per mandata sua juberetur annuere, ne cives Galli apud nos plus vectigalis exsolvant, quam nostri. Id quod beneficium sit pro Gallis cum in Suecia exteri plus vectigalis solvant, quam indigenæ. Contra si Sueci in Gallia non plus quam indigenæ solvant, onus id esse, non beneficium; cum circa sal & vinum indigenæ ibi plus onerentur, quam exteri. Vicissim circa hæreditates defunctorum Chanutus scrupulum injiciebat. Nam si Gallus in Suecia moriatur, ipsius hæredes intra annum & diem bona ab ipso relicta nancisci; id quod pro Gallis beneficium non sit, cum jure communi omnibus exteris id permittatur. Ac licet Gallis decima pars bonorum remittatur, quam alias civitates de bonis exterorum defunctorum decernunt, si eadem extra Regnum exportantur; id tamen parum videri, si Galliæ

Droit d'aubeine.

Rex vicissim *jus Aubinii* ex antiquissimis Regalibus remittere teneatur; per quod Rex omnia peregrinorum in Gallia defunctorum bona sibi vindicat, ni jus indigenatus nacti sint. Quanquam autem ad commerciorum frequentationem procurandam privilegia plurimum viderentur facere; placebat tamen id futuris tractatibus seponere, per peritos rei mercatoriæ instituendis, qui lucrum, damnumque accurate inter se comparare possent. Etsi enim quæ Suecis in Gallia concederentur, exigui momenti futura erant ob modica illorum commercia; poterant tamen aliis vicinis offensæ causam præbere, si eadem petentibus abnuerentur: nec Chanuto consultum videbatur, vectigalibus velut expeditissimis Regis reditibus quidquam decerpere. Porro ne liceat militem, arma, annonam, paratumque bellicum ad hostes vehere cum Chanutus contenderet, abnuebat id Salvius, ne Suecia hoc pacto commerciis Hispanicis excluderetur; & quia Hollandi, aliique id facturi erant, utut Suecis idem foret interdictum, quos satius sit in partem ejus lucri admittere, quam idem in solos Hollandos derivare. Igitur placebat navigatione ad hostes permissa duntaxat excipere loca, queis obsidium fuerit circumpositum. Circa foedus ipsum Salvius adhiberi cupiebat verba moderatissima, & quæ neminem offendere possent, aut suspicionem præbere, velut nunc Sueci, Gallique novum bellum meditentur; utque adeo nil aliud quam executio, & conservatio pacis Germanicæ quæreretur, ad quam ipse Cæsar Ordinesque se obstrinxerant, & ubi alteruter Regum foederatorum ex causa præteriti belli Germanici hostiliter invadatur, alter teneatur omni modo operam suam interponere ut res amice transigatur. Verum quia isthoc non sufficiebat, Chanutus foedus secretum arctissimum judicabat addendum. Nam juxta Tabulas pacis Westphalicæ si Alsatia impetatur, Regina non tenebatur arma statim in auxilium Galliæ expedire, sed prius per triennium amicam compositionem, aut viam juris quærere. Atqui posse interim totam forte provinciam eripi, nulla spe relicta amissam amica ratione recuperandi. Idem periculum Pomerania quoque & Bremensis provincia incurrere poterat. Unde judicabat Chanutus ita nunc concludendum esse, ut si unus invadatur, alter statim citra exceptionem ad arma arripienda teneatur. Ad quæ Salvius reponebat: tutius fuisse Galliæ, si Alsatiam feudi nomine in Pace accepisset; ita enim non Sueciæ solum, sed & aliis Ordinibus integrum fuisse ad eam tuendam in omnem casum se obstringere. Tunc & Galliæ sessionem ac suffragium in Comitiis fuisse futurum, simul facultatem omnia in suam & communem securitatem dirigendi. Sed cum nunc Regina Ordinibus Imperii adscripta sit, Cæsari atque Imperio devincta, alterioris indaginis videri, cum extero Rege adversus Cæsarem foedus inire; præsertim quia vero similius videtur, Gallos ob Alsatiam bello impetendos, quam Suecos ob Pomeraniam & Bremam. Eoque judicabat cum distinctione foedus concipiendum, ne forte ad infinita bella Suecia obligaretur. Saltem ut ejusmodi foedus differatur, quoad investitura obtenta sit, ne Cæsar nunc ansam arripiat istam abnuendi. Nam interesse Galliæ hoc tempore, ut foedus istud secretum ne habeatur. 1651.

§. 15. Post istam disceptationem placebat utrinque formulam foederis concipi; circa quam id discriminis inveniebatur, quod Salvius foedus in decem annos, Chanutus in viginti vellet porrigi. Posuerat quoque Salvius; *si alteruter* INNOCENS *impetatur*; quod vocabulum *innocens* Chanutus ferre nolebat, quippe quo vis foederis enervaretur, cognitione super justitia causa ad alterum revocata, qui auxilium laturus sit. In eo præcipua difficultas vertebatur, quod Chanutus caput de mutuo auxilio ita formari cuperet: *Si alteruter fœderatorum Regum hostilibus armis invadatur*, (ex causa belli Germanici, & in juribus per eam pacem quæsitis,) *unde periculum subsit, ne prius aliqua ditionum suarum parte spolietur, quam lentis auxiliis juris aut, alterius fœderati Regis per legationes aut intercessiones juvari queat, extemplo monitus & requisitus alter arma capiat sine mora, ut conjunctis copiis consiliisque vim vi repellant, bellumque sic necessario susceptum iis legibus conditionibusque geratur, de quibus inter eos pro tempore convenietur.* Salvius

Fœderis formula concipitur. 6. Dec.

1651. vius contra caput istud sic designaverat; *Si hostilibus armis ex iisdem causis alteruter impetatur, nec auxiliis juris, aut alterius fœderati interventu operaque juvari queat, tum inter se mutuo convenient statuentque fœderati Reges, quo ulteriori modo mediisque pro ratione temporis & utriusque conditionis ejusmodi malis justum debitumque remedium opponatur.* Ita Chanutus volebat, ut prius declaretur bellum, & post agatur de modo mediisque belli gerendi. Id quod, si utriusque Regni par conditio & par periculum esset, à ratione non abhorrere Salvio videbatur, plurimumque ad efficaciam & soliditatem Fœderis faciebat; etsi alias consultatio & tractatus præcedere, actiones sequi debere videantur, non vice versa, bellum prius incoandum, inde deliberandum. Et ad eum fere modum fœdus Wismariense, & primum Hamburgense conceptum erat. Ac si Galli Alsatiam feudi jure obtinerent, facilius ejusdem justitia adprobari poterat; idemque æque Pomeraniæ & Bremæ, quam Alsatiæ profuisset. Sed postquam hæc extera provincia sit facta, majore circumspectione opus esse. Tum & isthoc caput in postremo fœdere ab ipsis Gallis sublatum, inde per Instrumentum Pacis correctum erat, *triennio*, in mensis locum posito. Sed & nondum obtentam investituram scrupulum injicere; post quam homagii reverentia plus difficultatis sit factura. Unde consultum videri, ut tali casu emergente ulterius de eo negotio agatur. Fieri quippe posse, ut tunc Suecia alio bello sit implicita. Forte quoque Galliam tunc subsidium pecuniarium negaturam, velut Suecia jam in antecessum obligata. Denique nec pacem Westphalicam, neque sanam rationem permittere, ut statim in arma ruatur, non tentata prius amica compositione. Contra Chanutus ostendebat, duplicem heic esse deliberationem, unam, an arma sint sumenda; alteram quomodo, & quibus mediis id faciendum. Prius nunc esse statuendum, alterum occasioni & temporibus utriusque Regni relinquendum; ut si ipsorum inimici intelligant arma decreta esse, lacessere eadem metuant. De cætero absurdum esse, ita presse pacis Westphalicæ verbis se adstringere, ut si Cæsar aut alius quis armata manu alterius ditiones invadat, licitum non sit arma violatori pacis opponere, priusquam per triennium justitia incassum implorata fuerit. Salvio contra videbatur, suam sententiam etsi per ambages ad eundem scopum tendere, eandemque obligationem producere: tum apud Germaniæ Ordines plausibiliorem fore, ac præsenti Sueciæ statui magis attemperatam. De cætero uti Salvium certæ rationes movebant, ut super mediis, & modo auxilii ferendi ad aliud tempus rejiceret; ita & Chanuto ut idem faceret, suadebat subsidium pecuniarium, de quo nunc mentionem facere nolebat. Prævideri quippe non posse, qua ratione tunc, & per quos hostes Gallia sit invadenda, aut quo loco, & quantis copiis; sic ut definiri in antecessum non possit, quid Sueciæ dandum foret, ut arma moveat. Ac metuendum esse, ne hæc forte postulata nimium intendat, si Galliam suo auxilio opus habere sentiat. Vicissim si Suecia prior invadatur, forte rationis fore, ut ipsa argentum poscatur. Cum de residuis subsidiorum solvendis caveri hoc fœdere vellet Salvius, Chanutus id adspernabatur, inhumanum dictitans hac Galliæ paupertate ista residua exigere; simul expedire judicabat, eam rem in medio relinqui, ut si postea Rex in melius mutatis rebus Suecis aliqua pecuniæ summa gratificari vellet, sub honesto prætexto id facere posset. Ita quidem ab utroque Legato adornata formula in Sueciam, & Galliam transmissa est, ut Regio judicio, quæ utrinque discrepabant, deciderentur. Paulo post tamen Salvius ostendebat Chanuto, tantopere à subsidiorum vocabulo abhorrenti; si Regina strictius super sumendis armis declarare se debeat, ubi alterutrum Regnorum bello petatur ipsam vicissim postulaturam, ut de subsidiis quoque ad sustentanda arma præsenti tractatu, aut Articulo secreto conveniatur. Chanutus uti Galliam id non defugere posse judicabat, si Alsatia invadatur, & ad hanc tuendam Sueciæ auxilium ciendum sit; ita ubi Sueciæ Provinciæ prius impetantur sufficere, si Gallia auxilium promittat. Sed Salvius cum perspiceret, tunc maxime subsidiis opus fore Sueciæ, si ipsa invadatur, utique contendebat, ut nunc subsidia in universum promitterentur; modus eorundem definiretur, ubi bellum cœptum sit. Quo ut induceret Chanutum, offerebat super mutuis auxiliis ferendis conventum iri, prout ipse sua formula proposuerit, aut si mallet pacto secreto. Qui satis secum statuere nequibat, præstaretne laxiorem relinquere obligationem, an promissa pecuniæ summa fœdus magis adstringere. Et si posterius placeret, judicabat simpliciter pecuniam promittendam esse, summa haut definita, quæ pro ratione belli post orituri temperanda sit. Nam fieri posse, ut quæ hactenus præstita fuit summa, post minore belli mole enormis sit. 1651.

§. 16. Quo fine Matthias Palbitzkius in Hispaniam missus fuerit, superiore anno expositum est. Per hunc Regina binas ad Regem Hispaniæ literas dabat, quarum unis de libertate commercandi in ditionibus Hispanicis pro Sueciæ civibus petebat; alteris mediationem suam inter Hispanos, Gallosque offerebat. Scribebatur quoque ad Regem Galliæ suspicionis declinandæ causa, quo fine iste in Hispaniam iret, simul petebatur, velit edocere istum Rex, quæ ad Mediationem facerent. Cum is in Galliam pervenisset, apud Regem proponebat; Reginam è Chanuto intellexisse, haut displiciturum ipsi, si opera à se circa componendum inter Galliam, & Hispaniam bellum sumatur. Quod & Cæsari gratum fore, Piccolomineum literis ad Principem Sueciæ datis significasse. Igitur se in Hispaniam missum super procuranda commerciorum, & navigationis libertate; ac si sentiat, Hispanis Reginæ mediationem non ingratam fore, ut eandem illis offerat. Cupere se tamen ex Rege prius intelligere, quomodo circa hoc negotium se debeat gerere. Galliæ Rex operam Reginæ sibi gratam esse ostendebat, velut sinceræ benevolentiæ indicem, modo Hispani eandem pariter admittant, nec Cæsarem ei negotio admiscere velint, quem ipse nullo modo socium ferre queat. Valde tamen dubitare, num pax Hispanis cordi sit. Eoque caute hoc negotium tractaret, simul testaretur, non esse quod Hispani fiduciæ quid in turbis Galliæ intestinis collocent. Idem quoque tecte apud Regem explorabat, num ipsi gratum sit futurum, si Regina circa componendos internos Galliæ motus operam navet. Id quod Rex adspernabatur, velut fastigio suo inferius, si cum civibus suis per Mediatores velut ex pari tractaret. Idem porro cum in Hispaniam pervenisset, illas prius literas reddere jubebatur, quibus oblata amicitia commerciorum libertas petebatur. Hanc ipse prius citra exceptionem postulaturus erat, ut Suecis civibus

Missio in Hispaniam.

1651. nullo impediente commercia exercere liceat in omnibus Hispanorum ditionibus, ac portubus ubicunque terrarum sitis; aut si Americanam navigationem abnuerent; saltem in Europa; utque illa libertas publicis Regis edictis sanciretur. Tum ne Succi majore vectigali onerentur, quam alii exteri, ac nominatim Belgæ Fœderati, ostenso, quam proficuum sit futurum Hispanis, si Suecicas merces, quibus ipsi carere nequeunt, ab ipsis Suecis nullo intermedio emant. Tum ne naves Suecicę ad ulla Regis ministeria invitę adigantur. Denique ut Sueci Consules in portubus, & oppidis, quibus velint, constituere possint commerciorum commodius expediendorum causa. Si Hispani de arctiore fœdere moverent, Palbitzkius respondere jubebatur; se credere Reginam ad omnia amicitiæ officia pronam. Cæterum de eo nihil in mandatis sibi datum, & ad istam se relaturum. Inde dextre expiscaretur, num Reginæ mediatio Hispanis grata sit futura; quod negotium tamen ita insinuaret, ne Hispani forte credant, Reginam à Gallis subornatam, aut Gallos pacem anxie expetere, & necessitate quadam ad eandem compelli: sed Reginam non prius Gallorum ad pacem inclinationem explorare voluisse, quam de Hispanorum mente constaret. Si Hispani interrogent, num Regina velit, ut Cæsar simul mediatoris partes suscipiat, responderet; penes ipsos esse, quorum operam adhibere velint; sed vix credere Gallos Cæsarem admissuros ob nimis arctam cum Hispania conjunctionem. Sed si Hispanos à pace abhorrere intelligeret, de mediatione mentionem ne faceret. Reversus in Galliam Regi significaret, quæ nosse ipsius intersit.

Hispani libera commercia Suecis concedunt. §. 17. Cæterum Palbitzkius in Hispaniam delatus cum proposuisset; Reginam concordiæ cum Hispania instaurandæ cupidam ejusdem auspicia voluisse capere à commerciorum libertate jure gentium alias debita: ea pronis animis audiri visa, ingentibus cum Reginæ elogiis; ac super commerciis quæ postulabantur haut ægre obtententa. Promittebat Rex omnem securitatem navibus Suecicis in portubus ditionis suæ in Hispania, Italia, & Flandria. Tum illis vectigal aliaque onera, præ reliquis Hispaniæ amicis, ac inprimis Belgii Fœderati incolis haut impositum iri; nec naves invitis dominis, magistrisque Regi, ejusque præfectis quavis de causa ad ministeria præstanda adigendas; Suecisque liberum fore in Hispaniæ portubus Consules habere eo facilius
30. Nov. expediendis negotiis. Quæ omnia edicto Regio per Hispaniam publicabantur. Sicuti & vicissim Regina per Sueciam de stabilita cum Hispanis amicitia & liberis inter utramque nationem commerciis promulgabat. Addebat Palbitzkius de restituendis duabus navibus per Hispanos interceptis: quod annuebant Hispani, si preces veritate niterentur. Promissum quoque de liberandis captivis bello Germanico, & in has regiones trans-
5. Dec. latis. De mediatione Reginæ Palbitzkius apud Pegnerandam velut per privatum sermonem movebat. Cui hic reponebat; Reginam sibi Hispanum valde obstricturum, si Gallos ad æquas conditiones admittendas permovere possit. Enimvero Pontificem multos per annos isti paci conciliandæ insudasse, qui socium ferre non possit ritibus Romanis haut addictum. Ac satis adparebat, Hispanis magnam spem in Galliæ motibus internis esse; ac se à Gallis erepta vi recuperaturos, aut ita eosdem defatigaturos, ut partis ultro demum cessuri sint. Carolus Gustavus quoque super eadem re Piccolomineum Viennæ à Biœrnclovio tentari jusserat, qui initio super ea mediatione proposuerat. Iste non sine fastidio reponebat; ex eo tempore, quo Noribergæ fuerint, faciem rerum utrinque insigniter mutatam; ac exiguam pacis spem esse, nisi forte Galli ad leges pacis Vervinensis descendere velint. Ita quid Hispanis animi foret, non obscurum amplius erat. Unde & quanquam Legatus Hispanicus Antonius Brunus Hagæ factam à Spiringio Silbercrona Ministro Suecico salutationem ambitiose reposuerat, simul Comes Robolledus Hafniæ Magnum Durelium Residentem Suecicum ad communicationem secum instituendam amice invitaverat; id tamen nullo alio fine fieri judicabatur, quam ut Regina Gallis suspecta redderetur. Revera autem Hispani Succiam, si fieri posset, per alium potentiorem imminuere optabant. Sueciæ quippe armis & consiliis dominatu Germaniæ, à quo servitium Galliæ, ac reliquæ Europæ videbatur pendere, evolutos se credebant, non opibus Galliæ nunquam sibi constantis, aut rebellium motibus. Unde & eo tempore Borgia ab Hispano Legatus in Poloniam mittebatur, qui palam quidem super debitis Neapolitanis dispungendis agebat; revera autem id habebat propositum, ut Polonos ab ineunda cum Suecis pace inhiberet. Quo fine classem, & nervum belli quoties opus foret offerebat; simul petebat, ut solis civitatibus Hispanicis commercia Polonica permitterentur; ac suadebat, ut Rex Poloniæ in portu Pautzkensi non procul Gedano semper armatas haberet naves, quas Hispani suppeditaturi sint ad asserendum pro sua parte Maris Baltici dominium. Qui tamen post ad Legatum Hispanicum Viennæ agentem scribebat; non opus fuisse laborem circa disturbandos Lubecæ tractatus sumere, qui ultro collapsuri sint, postquam nec Sueci pacem serio velint; & Poloni propter expeditionem contra Cosaccos utile sibi judicarint in omnem eventum cum Suecis tractatu occupari. Polonos vero, cum Lubecam pervenissent, res ita dispositas invenisse, ut causam non habuerint, quare Suecos metuerent. Se quoque, si maturius huc advenisset, mandatum suum circa suscipienda tam utilia destinata facilius expedire potuisse. Ex quibus facile patebat, quid sinceri amicitiæ Hispanicæ subesset.

§. 18. Præcipuum negotium, quod eo anno Reginam occupatam tenebat, erat tractatio super pace perpetua cum Polonis Lubecæ instituenda; quam circa exitum Aprilis initium capturam Rex Galliæ Reginæ significabat. Scripserat quoque Senatus Poloniæ ad Senatum Sueciæ; à se quinque Commissarios obeundis tractatibus electos, postulans, ut & Sueci totidem mittant; tum ut modicam moram ægre non ferant. Reponebat Senatus Sueciæ, quatuor Commissarios sufficere, quia de hoc numero ab initio dictum erat; & suos circa initium Junii Lubecæ fore. Nec eo secius apud Suecos dubium valde erat, num serio pacem vellent Poloni, an bello renovando ansam quærerent. Sane suspectum valde habebatur, quod Poloni tunc tanto studio arma pararent, velut ad obsequium Cosaccos redacturi. Quorum duces à Poloniæ Rege secreto stimulatos multi credebant ad serendas turbas, ut ipsi prætextus esset exercitum contrahendi, quem raptim Livoniæ infunderet. Ac Viennæ palam disserebatur; Regi Poloniæ spem fuisse Cosaccos subito oppri-

Tractatus Lubecensis acta. 1651.
5. Febr.
26. April.
Suspiciones de Polonis.

1651. opprimendi; tum versis repente copiis Livoniam invadendi; præsertim cum & alias inter remedia turbarum internarum bella externa haberi soleant. Ibidem quoque Legatus Venetus Capellanus Bioernclovio indicium faciebat, Polonos Rigæ insidias struxisse. Ac Ragozius è Transsylvania in Succiam Jo. Reichardum Vrezovetium Comitem Bohemium via per Ragusam cœpta, mittebat, qui Reginæ consilia in Rigam inita, ac nomina eorum civium detegeret, qui operam suam circa prodendam eam urbem Polonis promiserant, productis autographis Regis, & illorum civium literis. Quorum & duo natione Hollandi apud Regem Poloniæ fuerant, polliciti se urbem ipsi tradituros, si copias eidem admovere velit. Ipse Ragozius vicissim auxilium suum Reginæ offerebat, Poloniam à tergo invasurus, si ipsa Borussiam petere vellet. Unde & Regina, ne per incuriam detrimenti quid acciperetur, legiones quasdam è Finnonia in Livoniam traduxerat, firmandis ibi oppidis. Simul Gustavus Hornius eodem mittebatur inspiciendis munitionibus, ac rei militari in omnem eventum disponendæ. Vicissim nec Poloni plane securi erant, quod longam pacem Sueciæ haut expedire crederent, militibus post degustatas belli Germanici illecebras ægre domi desidentibus; ac diuturna quiete eorundem vigore evanescente. Præsertim cum Cosacci, & Tartari ex altero latere Poloniam urgerent, nec Suecis prætextus deesset induciis haut leviter per Polonos temeratis irruptione Bothii in Livoniam, Crocovii in Pomeraniam, & Carmeli machinationibus in OEsaliam. Etsi illas suspiciones elidere debebat animus Reginæ à novo bello abhorrens, cui & parum tutum habebatur exercitum alteri committere, ni simul sceptro eidem cedere vellet. Cæterum pauci tunc erant, qui de successu istorum tractatuum ample sibi pollicerentur, quod Rex Poloniæ spem sobolis masculæ adhuc foveret, cujus gratia actionem in Sueciam haut temere abdicaturus erat. Ac Senatores Poloniæ à Rege dissidentes metuebant, ne forte inter conditiones pacis Rex certa sibi auxilia à Suecis stipularetur ad redigendam in ordinem adversam sibi factionem; eoque & ipsi pacem sufflaminaturi erant. Quin & Ossalinskius Poloniæ Cancellarius dixerat; se mirari, quid pensi habuerit Regina Sueciæ, quod postremo interregno filios Sigismundi ad Coronam Poloniæ commendarit; cum ipse judicet, horum à Regno exclusionem viam fuisse ad componenda inter Polonos, & Suecos dissidia: Ac inprimis ægre ferebat Polonus, in Carolum Gustavum jus hæreditarium recens collatum; in quod factum publicum meditari scriptum ferebatur.

Suecicorum Legatorum mandata.

§. 19. Enimvero clarius patebit, quid de tractatibus hisce sperari potuerit, si quis utriusque partis mandata expenderit. Jubebantur Suecici Legati primo Wismariæ subsistere, quoad Polonos Lubecam adpulisse cognoverint, ut & ipsi statim eo se conferre possent. Nam ut prius Lubecam introirent, Regina noluerat, ne anxie pacem affectare videretur; nec tamen Polonis præsentibus in mora esse volebat. Circa visitationes idem, quod Osnabrugæ, observarent. Si omnes Mediatores non adfuerint, cum præsentibus rem aggrederentur, ac prout Polonos ad pacem pronos intellexerint, ita se vicissim compararent, ne vel nimis affectando pacem insolentes eos redderent, vel superbe negligendo calumniis ansam præberent. Super tractandi modo cum Mediatoribus statuerent, operamque darent, ut is decens sit, & huic negotio accommodatus, ac ita institutus, ut aliquis inde successus sperari possit. Pleraque per Mediatores agerent, ne occasio sit acerbitate verborum animos magis irritandi. A Polonis postularent procuratoria non Regis solum, sed & Reipublicæ. Ne reciperent ejusmodi procuratoria, quæ præjudicii quid aut periculi Reginæ adferre videantur, aut quæ juris quid Casimiro Regi, ejusque posteris, aut fratri reservent; sed eum titulorum modum exigerent, qui postremis induciarum pactis expressus est. Simul Reginæ titulum non nisi integrum admitterent, nec ei quidquam detrahi paterentur. A Polonis exigerent potestatem tractandi amplam citra exceptionem & cui obligatio subsit; tum ne in Polonicis procuratoriis verba ac sententiæ misceantur, quæ aliquid indignitatis Reginæ majoribus adferant, vel rebellionis aut successionis maculam adspergant. Quod si tamen truncatum titulum adhibeant Poloni ad evitandum de Estonia certamen, eundemque in sigillo Polonico elidant, uti postremis induciis factum fuisse Angli & Belgæ Legati sunt testati; adquiescerent ipsi, ne nimis morosi videantur. Cæterum declinarent disceptationem de jure Regni Sueciæ, velut odiosam & evidentiorem quam ut declaratione egeat; nec se venisse disputatum de jure Regio, cujus competens inter mortales judex non reperiatur; nec in quenquam compromissum esse. Quod si tamen institerint Poloni, admitterent ipsi amicam communicationem de iis, quæ acta sunt præsentibus Mediatoribus, aut si magis placeat ipsis cum Mediatoribus, salva tamen dignitate & jure Reginæ, ac ne cujusquam censuræ jus ejusdem submittere videantur. Ea in communicatione culpam belli in Polonos conjicerent. Si ex occasione hujus disceptationis Poloni ægre tulerint, Carolum Gustavum successorem Regni destinatum, nec sui Regis habitam fuisse rationem, ostenderent; non quadrare cum legibus Sueciæ fundamentalibus, ut quis è prosapia Sigismundi eligatur. Et integrum esse cuique reipublicæ superiorem non agnoscenti de negotiis suis disponere; prout nec Suecis in animo sit rebus Polonicis sese ingerere. Et quia Regina omnem cogitationem de nuptiis abjecerit, è re ipsi visum hoc modo tranquillitati Regni consulere: ac Caroli Gustavi virtutes id meruisse. Alias ipsi ne præberent ansam de exclusione Sigismundi, ejusque posterorum præter necessitatem asperius loquendi; nec de Carolo Gustavo mentionem injicerent, nisi ultro querelam moveant Poloni. Procuratoriis utrinque probatis, & permutatis ad tractatum accederent. Si quæ Poloni super conservando jure ad Regnum Sueciæ Regi Poloniæ, fratrique, & eorundem posteris, vel super annua pensione fratri, aut dote filiæ Regis danda proposuerint, Legati Suecici ista declinarent; cum eadem huc spectent, ut Regi, ejusque posteris fratrique jus aliquod ad Regnum Sueciæ reservetur. Si repetantes, quæ superiore anno Fischerus proposuerat, ut pro plena abdicatione juris in Regnum Sueciæ Casimiro Livonia, vel Pomerania, vel alia provincia Suecicæ ditionis cedat, vel districtus Dorpatensis in perpetuum, vel Livonia jure feudi, vel insignis argenti summa tradatur aut fœdus super certo auxilii modo ad occupandas aliquas terras ineatur, quarum proventu Rex loco Livoniæ frui queat; de Livonia quidem & tractu Dorpatensi, vel jure perpetuo, aut jure feudi omnem spem 1651.

Polo-

1651. Polonis adimerent. Id cum securitate Regni Sueciæ non congruere, ut tam potens vicinus, vasallusve adsciscatur, ac visceribus ejusdem inseratur; presertim si, quod fieri aliquando possit, inter Sueciam & Poloniam bellum oriatur. Livoniam quoque à Lithuania certis limitibus distinctam, ac maxima sui parte Vasallis ob bene de Regina, Regnoque Sueciæ merita attributam, qui privari iisdem donis nequeant. Pomeraniam plurimo sanguine Sueciæ stetisse; & ob eam, quam inde sibi speret, securitatem ne minimam quidem illius portionem cuipiam concedi posse. Et si carere aliqua ejus parte potuisset, Brandeburgico largituram fuisse arcta cognatione juncto, & cupide ambienti. Pecuniæ modicam summam Casimiri Regis desiderio non sufficere, grandem exsolvere Sueciæ durum, longo bello opibus publicis exhaustis. Quod si fœdus & auxilia Respublica, ac Rex simul expetat, conditiones ejus pandi à Polonis postularent, ac testarentur, à tali fœdere ac ferendis Regi, Reique publicæ Poloniæ auxiliis Reginam non alienam esse, sive certa argenti summa, seu manus militum prestanda sit, modo prius super perpetua pace fuerit conventum. Conditiones pacis à Suecis hæ proponerentur: Renuntiet Rex Casimirus, Frater eorumque posteri omni prætensioni in Succiam, ejusque provincias & subditos; abstineantque titulo Sueciæ tam domi, quam apud exteros, eundemque sigillo suo elidant, nec quidquam inde ipsi per se aut alios armis aut machinationibus petant: Promittat Respublica se Regi, ejusque posteris, Fratrique quidquam in Sueciam prætendentibus nihil unquam consilii opisve laturam; quin si quid consilii aut molitionum in Regnum Sueciæ institui intellexerit, non modo dehortetur, & subsidia detrahat, sed & impediat, ac dissipet. Rex, & Resp. Poloniæ Livoniam integram Reginæ, ac Regno Sueciæ cedat. Acceptorum utrinque damnorum, & injuriarum æterna oblivio sit. Amicitia utrinque inposterum excolatur. Commercia inter utrumque Regnum antiquo jure vigeant: Commissarii finibus regundis constituantur: Si quæ controversia aliquando orta fuerit, datis Commissariis ex æquo componatur; & si quæ alia sint ejus generis. Monebantur tamen, ne has conditiones ordine proponerent, sed singulas oblique tractarent per se, aut quod potius sit per Mediatores; ne si minus succedat negotium Poloni occasionem habeant jactandi, iniquas à Suecis leges ferri. Porro recte restitutionem Livoniæ negari hisce rationibus adstruerent. Necessitate compulsos Suecos arma in Livoniam transtulisse, quod Poloni litibus Sigismundi Regis se immiscerent, hujusque causam contra Sueciam, quæ ad illos non spectabat, suam facerent, ac hostilia in Narvam ac Revaliam molirentur. Et quanquam Reges Sueciæ ad sedanda illa bella fuerint pronissimi, Polonos tamen semper pacem adspernatos, Suecosque tam indigne habuisse, ut nuspiam alios nisi vilissimæ sortis homines destinaverint, qui cum istorum Commissariis super armorum suspensione, ubi res ita exigebat, tractarent, donec Regia in Suecorum ditionem pervenerit. Sed nec Polonis quicquam juris in Livoniam competere, cum Carolus V. & Ferdinandus I. Cæsares protegendæ illius curam adversus Russorum immanitatem Suecorum Regibus Gustavo, & Erico commendarint; Eoque possideri hanc provinciam à Suecis jure belli, ac eodem, quo Poloni istam adquisiverint. Denique Livonia obtenta Sueciam suam sibi securitatem ipsam præstare posse; cum experientia satis constet, quam parum præsidii nudis in pactis sit. Nam etsi Sueci horum religione confisi Borussia pacis amore cesserint; Polonos tamen Boothio, & Crocovio facultatem indulsisse in Livoniam, irrumpendi; & Uladislaum composito jam cum Danis bello conatum fuisse incolas Oesaliæ ad defectionem invitare, ac in partes suas pertrahere, cum nullum illi jus in eam insulam foret; ac licet obtenderit, Regem Daniæ sibi ære alieno obstrictum; Polonum tamen in ejus insulæ possessione non fuisse, & Regem Daniæ omne suum jus in eandem Reginæ, Regnoque Sueciæ transcripsisse. Ubi cum Polonis conventum fuerit, petitorum Curlandię Ducis, quantum illa usui Sueciæ vel pactorum præscripto non adversantur rationem haberent. Si à pace abhorreant Poloni, ac longiores inducias preoptent, reponerent Sueci: non satis per eas consuli amicitiæ inter Regna, cum metus & diffidentia maneat, & utraque pars captatura sit occasiones, quibus olim finita pace illa temporaria nocere alteri possit. Quod si pacem abnuant Poloni ne statim tractatum abrumperent, sed moras necterent donec ad Reginam retulerint. 1651.

§. 20. Polonicis contra Legatis injungebatur, ne in ceremoniis ullam Suecis concederent prærogativam. Ne ad tractatus prius accederent, quam omnes mediatores imprimis autem Hollandici Deputati adfuerint, nec his absentibus ullam tractationem ingrediantur, (qua de causa & post certum hominem in Hollandiam Lubeca mittebant, qui istos exciret.) Declararent, titulum Regis Sueciæ nemini nisi Polono competere; ne tamen ad eum scopulum hæreatur, paterentur, ut solum Regis, & Reginæ vocabulum per totum tractatum adhiberi possit, non addita mentione Regni. Ubi ad principale negotium pervenerint, demonstrarent, jus Regis in Sueciam, qua Sigismundus cum sua progenie contra fas sit ejectus. Quæ injuria insigniter fuerit cumulata, dum administrante nunc Gustaviana progenie, obtentu testamenti Gustavi I. jus hereditariæ successionis indebite sibi prætendente, (quod utcunque tolerandum foret,) recens Palatinus Rheni, & extraneus, & nullo ad Regnum Sueciæ subnixus jure successor declaratus sit; cum alioquin per Gustavi testamentum nemini ex linea materna cognato jus succedendi in illud Regnum conferre fas, licitumque sit; potissimum apud Suecos, ubi minus fortunata exterorum Principum dominatio ingratam etiamnum insequenti ævo post se reliquerit memoriam. Eam ob causam omni ope laborarent, ut ista heredis designatio tanquam divinis & humanis legibus repugnans nulla & irrita declaretur; simul decretum contra prolem Sigismundi abrogetur: præsertim cum posterioribus induciis cautum sit, ut his durantibus omni hostili actione abstineatur, omniaque in priore statu ad decursum earundem relinquantur. Quam autem vim majorem, quam hostilitatem apertiorem, quam pactorum convulsionem manifestiorem committi posse quam ubi jus naturale per suppositionem extranei successoris violetur, & simul sanguini Regio perpetua ignominiæ nota inuratur? Unde hoc agerent, ut Gustaviana prole quoad superstes extiterit, administrationem Sueciæ retinente, Casimiro congrua ratione satisfactio debeatur non tantum ob Regnum tamdiu interceptum, sed & ob privatum jus, partis à Ca-

Polonorum Legatorum mandata.

21. Aug.

1651. à Casimiri majoribus ante adeptum diadema Ducatibus, Wasiorum itidem gentilitiis possessionibus per varia Sueciæ loca sparsis. Eandem satisfactionem extendendam, quoad Gustaviana proles vixerit; post cujus fata Regnum Sueciæ in posteritatem Sigismundi ex testamento Gustavi I. revolvenda sit. Interim Casimiro titulus Regni Sueciæ integer permaneret: successores autem ejus interea solo Principum titulo usque ad eventum, & devolutionem successionis contentos fore. Pro Republica postularent restitutionem totius Livoniæ cum fructibus hactenus perceptis, una cum Estonia, & annexis illi districtibus, tanquam Livoniæ membro. Si Sueci super violatis per Polonos induciis querantur, responderent; ista inscio Rege & Republica patrata, ac potuisse læsam partem iis uti mediis, quæ induciis præscribantur. Quin & ab ipsis Suecis violatas multifariam inducias, quod veteres munitiones in Livonia auxerint, ac novas è fundamento excitarint; quod vectigalia majora quam pactis concessum Rigæ, & in portu ejus cum magno Poloniæ detrimento exegerint; Rigæ vilem, & pravam monetam cuderint, ac grandiorem in minutam transformari permiserint; justitiam læsis tarde, aut plane non administrarint. Et quanquam à Rege Commissarii sæpe deputati sint, Suecis tamen refragantibus eas commissiones nunquam effectui datas. Rempublicam vero in indagandis illis gravaminibus non adeo curiosam fuisse, quin pro fide & integritate sua pactis sancte observatis, atque insuper exercitui Suecici pluribus officiis exhibitis, ea ipsa gravamina toleranda satius duxisse, quam inanes eo nomine movere querimonias. Curlandiæ Duci, si de ademtis quibusdam fundis & ob commercia conqueratur adsisterent. Quod si rescissio decreti exclusorii, ac abolitio designati successoris cum restitutione Livoniæ obtineri non possit, mentem & intentionem Legatorum Suecicorum explorarent, quibus modis, quave ratione proli Regiæ satisfacere ac quibus conditionibus pacem perpetuam emere velint: re autem penitus explorata ad Regem referant, priusquam eo in negotio quidquam tractatum fuerit. Vel si ita temporis ratio, & rei necessitas tulerit, ratificatis adhuc currentibus induciis, & alio continuandorum tractatuum tempore per mediatores statuto, totum id negotium ad Regem, & proxima Regni Comitia rejicerent, ulteriorem declarationem, & instructionem recepturi.

Controversia super visitatione. §. 21. Lubecam primo omnium adpellebant Legati Polonici, Joannes Lesinskius Gnesnensis, Gornius Goraiskius Chelnensis Castellani, Alexander Narascewicius Lidensis, Georgius Fischerus Mitaviensis Capitanei. Nam quintus Joannes Jawadeskius Pricensis Capitaneus cum jam Rostochium progressus esset, revocabatur, postquam à Senatu Sueciæ literæ advenissent, queis quatuor prout ab initio placuerat, sufficere significarat. A Duce Curlandiæ aderant Melchior Folckensamus Cancellarius, & Joannes Wildmannus Consiliarius. Post eos adveniebat Joannes Salvius; quem mox sequebatur Petrus Chanutus Legatus Gallicus, cui ut obviam mitterent suas rhedas Poloni anxie tempus ingressus sciscitati fuerant. Sed Chanutus, ne hos cum Suecis committeret rhedis super priore incessu sine dubio rixaturis, sub primam noctem porta aquatica urbem citra pompam ingressus est. Adventanti huic Poloni statim salutationis officium obtulere, quod dum magno pompa adornatum 1651. eunt, Salvius interim id officii præverterat, eoque postulabat, ut ea salutatio sibi præ Polonis priore loco redderetur. Etsi Chanutus illi pluribus rationibus persuaderet, ut pateretur eum honorem à se Polonis priore loco reddi. Sed quia Poloni Chanutum posterius licet urbem ingressum prius salutaverant, quam Salvium, hic ægre id ferre, & Curlandis significare, se nunc Polonorum salutationem admittere nolle. Poloni tamen has dilatæ visitationis causas afferebant, quod non constet, quem gradum in legatione Salvius obtineat; & quia æquum videatur, ut unus non salutetur à quatuor, sed potius omnes ab omnibus; eoque expectandum, donec veniant cæteri. Quod vero Gallicus Legatus prior sit salutatus, id velut Mediatori contigisse, & illius Regis Ministro, de cujus præcellentia toti orbi constet, qui & prius ipsos, quam Salvius de adventu suo certiores fecerit. Etsi Chanutus judicaret; melius esse, ut Sueci & Poloni nullo modo inter se colloquerentur, sed omnia per Mediatores tractarent, quoad tractatus ex voto ad finem perductus foret. Mox tamen cum Laurentius Canter- 30. Jun. steinius Lubecam adpulisset, Poloni Chanuto significabant: quia Salvius jam Collegam accepe- rit, se invisere Suecos constituisse, si ipsi velint. Id se prius fuisse facturos; sed quia Chanutus paucos intra dies Lubecam venturus nuntiatus sit, & ipsi cum Suecis haut commode congredi potuerint, si vel maxime universi Legati Suecici adessent, priusquam super mutua receptione, titulis, sessione, & similibus per Mediatores conventum sit, necessario sibi illum fuisse expectandum: Præsertim cum Salvius adventu suo spem fecerit, Collegas suos propediem secuturos. Quia autem cæteri ob continuas tempestates vix brevi videantur adfuturi, parcendo tempori Salvium se cum Cantersteinio invisere velle. Prius autem Suecorum mentem nosse cupere super sequentibus negotiis. Cum integra Legatio Suecica nondum adsit, an non placeat, ut non integrum Polonicæ Legationis collegium veniat, sed singuli duntaxat ordine accedant? Qua ratione sese invicem excipere, *& quos titulos sibi* tribuere debeant? *Nam* in prioribus tractatibus titulos diverso pro Legatorum dignitate adhibitos. Et quia præcipua lis sit de jure Regni, ipsique in principio tractatus citra præjudicium principalis causæ Christinæ titulum Reginæ Sueciæ tribuere nequeant, id temperamentum proponebant, ut Poloni colloquio cum Suecis *Serenissima Regina Vestra*, Sueci contra *Serenissimus Rex Vester* dicerent. His propositis excussis circa priora parum difficultatis erat. Nam placebat æquales utrinque ceremonias adhibere; adventantes apud rhedam excipere, & digredientes eo usque prosequi; in propria domo alteri superiorem locum deferre. Et quanquam prioribus tractatibus tituli variarint pro Legatorum dignitate; visum tamen nunc imitari titulum conventu Westphalico cum consensu totius Europæ receptum, ut Legati Supremorum Principum *Illustrissimi & Excellentissimi* nuncupentur, & *Excellentia* vocabulo se mutuo honorent. Id duntaxat dubium erat, num Zawadskio, Narascewicio, & Fischero, qui non Regni, sed Ducatuum Lithuaniæ, Borussiæ & Livoniæ nomine aderant idem titulus sit tribuendus? Sed circa titulos Regum nihil concedere decreverant Sueci. Nam publicis jam literis, & instrumentis decisum, ut Poloni, prout & prioribus tractatibus & alias fecerint,

Chri-

1651. Christinæ titulum Reginæ Sueciæ darent, neque sermone aut scriptis Regem suum Sueciæ Regem nuncuparent. Posito tamen hoc fundamento in progressu sermonis interdum *Serenissima Regina Vestra*, *Serenissimi Regis Vestri* vocabula mutuo adhiberi posse. Igitur ad ista à Polonis pro-
2. Jul. posita Chanuto declarabant Sueci: etsi causam habeant salutationem illorum repudiandi, quod eam tamdiu neglexerint; se tamen excusationem illorum utcunque probare, quod citra præjudicium Reginæ, Regnique Sueciæ nunc & inposterum fiat. Eoque placere, ut mutua suscipiatur salutatio his conditionibus; ut quia temporis compendium se facturos ferant, Poloni universi ipsos simul invisant, quæ brevissima sit via. Sed Chanutus reponebat; Polonos huc non descensuros propter inæqualitatem, dum tota ipsorum Legatio duos Suecicos primum salutat, eodem honore ab ipsis recepto, inde eadem reliquos Legatos Suecicos post adventantes aditura. Ita enim Polonos bis toto Collegio salutationis officium obire, non nisi à binis recipere. Igitur proponebant Sueci, ut primi duo, qui nomine Poloniæ missi erant, inde cæteri ipsos inviserent; ita duobus accessibus eam ceremoniam expediri posse. Sed cum & in hoc inæqualitas videretur, patiebantur demum Sueci, ut singuli Polonorum singulos Suecorum inviserent, pari ratione eum honorem recepturi.

Controversia de titulo Reginæ. §. 22. Sed de Regio titulo Sueci contendebant, à Polonis nullo modo Casimirum Sueciæ Regem nuncupandum; qui titulus soli Christinæ debeatur. Ipsum Uladislaum suis literis, sua ratihabitione, suo sigillo titulum Sueciæ omisisse, eumque Christinæ tribuisse. Alium quemvis modum se adspernari. Hæc cum Polonis per Chanutum
3. Jul. denuntiata essent, illi reponebant; se Christinam titulo Reginæ Sueciæ haut imperrituros. Se quippe ad hunc locum venisse non ad inducias, sed pacem perpetuam stabiliendam, & quicquid circa inducias Borussicas contigerit, id suasu sequestrium, & quietis amore extortum esse temperandæ animorum exacerbationi, quod interea de pace perpetua tractandum foret. Nunc quia omnia altius & quasi ab ovo deducenda sint, nulla præteritorum habita ratione, mirum videri non debere, quod Poloni etiam ipsam humanitatem rite dispensare, & jure potius ac ratione, quam exemplis agere velint. Ne tamen pertinaciæ damnentur, imitaturos se utrinque praxin tractatuum Borussicorum, ut præter *Regis nostri*, *Reginæ nostræ* vocabulum nihil exprimatur. Aut si Chanutus aliud honestum temperamentum possit comminisci, se id non repudiaturos. Contra Chanutus Polonis ostendebat: si omnia ab ovo forent repetenda, etiam arma denuo capessenda. Ac suo judicio Polonos in Suecorum postulatum citra fraudem Regis sui consentire posse, quod prioribus induciis utique id expressum sit; & nunc de verbis honoris duntaxat, non solenni contestatione agi. Sed regerebant Poloni; se in salutatione sua Christinam nudo Reginæ titulo nuncupaturos absque additamento Sueciæ; ac si aliter à Suecis fuerit responsum, se dum salutationem reddunt, Casimirum diserte Poloniæ & Sueciæ Regem appellaturos. Neque æquum esse, se ad hoc adstringi, ut Christina utique à se Regina Sueciæ sit vocanda. Insinuabant quoque, se in ea salutatione ita sermonem temperaturos, ut neque de Rege Poloniæ, neque Regina Sueciæ mentionem facerent; in antecessum tamen declaraturos, se haut ægre Reginam Sueciæ nominaturos, ubi opus sit. 1651.
Sed ostendebat Chanutus periculum esse, ne Sueci hac astutia offensi visitationem reponere omittant ingenti cum Polonorum ignominia. Sueci contra demonstrabant; postremis pactis ipsam quindecies amplius Reginam Sueciæ vocatam, idemque nomen ipsi ab Uladislao Rege in ratificatione tributum. Tanto magis mirum esse Polonos id nunc abnuere. Proponebat quoque Salvius id temperamentum, ut Poloni Christinæ titulum Reginæ Sueciæ darent, ac Poloniæ Regis mentionem haut facerent. Enimvero declarabant Poloni: si in suo arbitrio & dexteritate ista 7. Jul.
reponantur, se ita acturos, ut Sueci facile ipsorum humanitatem probaturi sint. Sed ut patiantur sibi præscribi, quem titulum Reginæ utique tribuere debeant, id esse cultrum jugulo admovere ad aliquid ab invitis extorquendum. Inter quæ Chanutus è Suecis sciscitabatur; num Polonis gratulari velint super victoria de Cosaccis, & Tartaris tunc parta? Cui Salvius; sibi quidem gratum esse, quod Poloni colluviem barbaram vicerint: dubitare tamen, num id sibi decorum sit, cum neque ipsi de ea victoria significarint, nec officia humanitatis inter Legatos Regios solita observarint; ac titulum Reginæ suæ detractum eant. Sane si Poloni in salutatione Christinam Reginæ Sueciæ vocabulo nuncupare omisissent, ac alium modum adhibuissent, qui eidem parum detraheret, Casimiro non nimium tribueret, se id fuisse dissimulaturos. Sed postquam ipsi controversiam movere cœperint, id ferri non posse. Se quidem ipsis nihil præscribere; sed quod pacta definiant, id exigere. Id si abnuant Poloni, jam de induciis, quarum decem adhuc anni restent, actum videri, iisque Suecos non amplius inniti posse. Reginam quoque Legatos huc non fuisse missuram, si scivisset, nunc in dubium vocatum iri, quæ per pacta ante hac firmata fuerant. Si Poloni serio ista jactent, se quoque dispecturos, quid sibi faciendum sit. Ista cum Polonis per Chanutum referrentur, hi respondebant: De renuntiatione tituli, qualem Sueci exigant, ex pactis aut aliunde sibi haut constare; ac si iste in literis ad Reginam scriptis omissus sit, id humanitatis semper fuisse, non necessitatis. Et si vel maxime Reges id animo renuntiandi fecerint, id tamen irritum esse & inane, quod per pacta utique lineæ Sigismundi jus suum reservatum sit. Præterea unicum pactorum finem esse, ut suspensis armis de pace perpetua agatur, eaque de causa huc se venisse non cum privatis literis in Sueciam ferendis, sed plena cum Regis & Reip. potestate. Regis se fidissimos ministros, cui debitos titulos detrahere nefas sibi sit. Ipsius Reipublicæ, etsi prætensionibus Regiis se semper subtraxerit, dignitatem exigere, ut alia nunc ratione, quam in privatis literis agatur. Versari se in urbe aliena, pari libertate personam mandantium suorum referentes, & de juribus eorum, vel injuriis amice disceptaturos, ut cruentæ liti aliquando finis imponatur. Exempla Regum Galliæ, & Angliæ heic frustra adduci, quorum controversia dudum decisa titulum ex insolito more retineri: præsentem vero causam diu armis disceptatam, nondum compositam. Inique igitur, & contra pacta Suecos agere, quod media necessitatis, amicitiæ vincula, repagula innocentis sanguinis pro lege usurpare, & in propriis domibus sibi obtrudere contendant. Opus autem esse, ut si primordia hujus congressus bene auspicari velint, quæ probare non possunt, pa-

 tienter

1651. tienter perferant. Proponebant tamen ut Sueci domi suæ, velut si à Polonis in Suecia inviserentur, usitatis velint contenti titulis esse; & cum ad Polonos venerint, hisce eandem libertatem concedere. Cæterum observabatur, Polonos non mediocriter fuisse commotos, quod Sueci dixerant; se dubitare, quid ulterius de firmitate pactorum sperare debeant. Et Curlandi non obscure jactabant; male agere Polonos, quod circa scrupulum tam levem hæreant. Cogitandum illis esse, Legatos se Reipublicæ quoque, non solius Regis; ac imputari aliquando iisdem posse, si, dum nimis morosi sunt circa jus Regis, ansam abrumpendarum induciarum præbeant. Qui & hoc temperamentum offerebant, ut Poloni in propria domo Regi suo titulum Sueciæ adderent, quem in Suecorum domo omitterent, quod à Suecis repudiatum. Sic igitur in ipso limine hærebat tractatus, quod Poloni decrevissent Reginam Sueciæ hoc titulo haut nuncupare, nisi vicissim ipsis permitteretur Casimirum Poloniæ & Sueciæ Regem vocare: contra Sueci ferre nollent, ut vel Reginæ suæ mentio plane non fieret, vel vocabulum Sueciæ non adderetur, aut idem Poloniæ Regi tribueretur. Regina cum de hac re ad ipsam referretur, facile quidem ferre potuisset temperamentum à Chanuto propositum, ut Poloni tam in Suecorum quam propria domo Casimirum *Serenissimum Regem*, ipsam *Serenissimam Reginam* nullo additamento vocarent: Sueci contra in Polonorum domo Casimirum Regem Poloniæ, ipsam Reginam Sueciæ adpellarent, modo Poloni controversiam de jure Regni seposuissent. Sed postquam ipsi hoc in dubium revocarant, imperabat suis, ut ne minimum istis heic concederent; ac si Poloni Sueciæ titulum ipsi negare pergerent, addita protestatione Lubeca abirent, ac inducias ad præfixum tempus duraturas significarent.

Polonis spiritus accedunt. §. 23. Inter hæc Polonis non parum spirituum accesserat è victoria suorum à Cosaccis, & Tartaris reportata, quam publicis lætitiæ signis celebrabant, sparsis quoque in vulgus nummis argenteis, in quibus Casimiro titulus Regis Suecorum, Gothorum, Vandalorumque tribuebatur. Sed & ægerrime iidem ferebant, Mediatorum neminem præter Gallum adesse. Ac Hollandos cumprimis avide expectabant, quorum iter Polonicus Hagæ minister subinde urgebat. De quo cum vicissim Suecicus Residens Spiringius sileret, facile colligebant Hollandi, ipsorum operam Suecis parum gratam esse. Ac designabantur quidem quatuor Legati, qui Lubecam irent; sed qui lente moliebantur, forte quod desperarent, se operæ pretium facturos. Accedebat & inde mora, quod Hollandia Provincia duos Legatos è suorum numero mittere vellet, ac ut isti prius ad Oldenburgicum Comitem se conferrent, litem cum Bremensi urbe super vectigali in Visurgi compositueri; cum cæteræ Provinciæ cuperent, ut illi recta Lubecum se conferrent. Scripserat quoque Salvius ad Spiringium, Polonos nihil æqui præ se ferre; quod hic studio divulgabat, quo Hollandici Legati iter suum sisterent, velut nullo fructu suscipiendum. Brandeburgicum autem controversia super præcedentia cum Venetis & Belgis retardasse credebatur. Sane cum iste à Regina ad mediationem invitatus fuisset, responderat: Notam Reginæ esse litem, quæ inter ipsum, & Venetos agitetur, ac sperare partes, quæ ipsum huic muneri admoveant, provisuras, ut ministri ipsius debito loco potiantur. Id quod Regina risu excipiebat, velut postularet, ut inverso ordine partes in mediatorum locum subirent. Etsi tam Galliæ Rex quam Regina Venetis faverent ac decernerent, se non concessuros, ut immediatus post Reges locus ipsis in dubium revocetur. Scripserat quoque ad Electorem super hoc tractatu Rex Galliæ, ac istum *cognati* duntaxat, non *fratris* ac *Serenitatis* vocabulo honoraverat. Quas literas ille remittebat; cum Regina Sueciæ hunc titulum ipsi nunquam dedisset. Unde credebatur hoc prætextum arreptum, ut mittendis Legatis ad tractatus istos supersedere posset. Ortis quoque eo tempore belli præludiis inter Brandeburgicum, & Neoburgicum, scribebat Poloniæ Rex ad Legatos suos; ne Brandeburgicos velut Mediatores admitterent ob injuriam Neoburgico illatam, qui sibi tam arcta affinitate innexus sit. Idem tamen per Philippum Hornium è Salvio bis sciscitabatur; cum Joannes Oxenstierna, & Wrangelius è Pomerania profecti sint, an non tractatus de limitibus Lubecam transferri queat? Id quod Regina nolebat, ne Hollandi ansam anciperent huic se immiscendi. Sed & indignabantur Poloni, Scheringium Rosenhahnium, & Joannem Wachmeisterum, qui à Regina ad hosce tractatus destinati erant, tam tarde accedere. Post tamen cum Wachmeisterus Lubecam adpelleret, Poloni offerebant, se currus suos ipsi obviam missuros. Sed dissuadebant Chanutus & Salvius, ne publico ingressu uteretur declinandis rixis, quæ in posterum accidere possint, si alii Mediatores adventarent. Cæterum cum solennes visitationes pro desperatis haberentur, Lessinskius privatim se Salvium invisurum ostendebat. Id quod hic modeste declinabat; fortunam suam non permittere, ut publicis misceat privata; ingratum id Reginæ, invidiosum proceribus fore. Nec eo minus extremum conatum adhibebat Chanutus, Polonis suadens, ne recusarent ea verborum formula uti, quę induciis introducta, & hactenus usu recepta sit, ut Reginam Sueciæ exprimerent, suo autem Regi Sueciæ titulum haut adderent, ubi cum Suecis negotii quid intercederet; præsertim inter prima humanitatis auspicia, & litis velut contestatione nondum facta. Et ne quid præjudicii exinde metuerent, Salvio se ægre licet persuasisse, pateretur Polonos in ipsius Chanuti manus scriptam protestationem consignare, quæ plus roboris ad conservandum jus Regis, quam verba quædam honoris ad idem destruendum habitura sint. Sed ut hoc quoque Poloni rejicerent, faciebant prosperi de Regis sui gestis nuntii, & expectatio Hollandorum, & quod rubori sibi ducerent primo velut conflictu manus dedisse. Jactabant quoque visitationes illas non esse juris gentium præsertim inter eos, qui nondum plena amicitia junguntur; eoque jus Suecis haut esse ipsos ad istas exhibendas compellere. 1651.

§. 24. Nec eo secius Chanuto expedire videbatur Legatos quocunque modo inter se congredi, ut obliqua aliqua ratione difficultas ista tolleretur. Legati se convivio mutuo excipiunt. Unde initio proponebat, se utrosque convivio exceptum ea lege, ut declinandis super priore loco collisionibus suum quisque locum sorte duceret. Sed reponebant Sueci, novum id esse locum sorti committere, nec se nisi Reginæ jussu in id consentire audere. Placebat tamen temperamentum hocce visitationem in convivium vertendi; de quo ut Polonorum mentem exploraret, Chanuto committebatur. Sed judicabat Chanutus; monendam utramque partem, citra solennem tamen

1651. men stipulationem interpositam, ut in convivio prudenter declinent vocabula, de quibus hactenus lis fuerit. Id quod Salvius probabat, dummodo ipse Polonos primo convivio excipere posset, ut hoc modo utcunque suppleatur prima visitatio, quam Poloni ipsi debebant. Idem & Polonis probabatur, quos multis rationibus Chanutus permovebat, ut prima invitatio penes Salvium foret, velut honoratius sit convivio excipi, quam excipere; post Lesinskius Suecis epulum daret. Conviviis hæ dictabantur à Chanuto leges, ut poculum Regis Casimiri apud Suecos, vice versa Reginæ Sueciæ apud Polonos primum locum sortiretur. Poloni Reginæ utique titulum Sueciæ tribuerent, ac ut memoria contentionum de titulo esset abolita. Poloni postulabant, ne id convivium, uti rasura sigilli & pactum verbale super titulis sibi fraudi foret. Se quippe usuros stylo convivali, non tractatuum. Et quoniam Sueci Carolum Gustavum non nisi talem, qualem in Casimiri præjudicium fecerant, nominare, neque ipsi citra offensam eum audire possint, consultissimum videri, ut ejus nulla mentio fiat. Chanutus tamen judicabat sufficere, si ejusdem poculum non bibatur; super mentione ipsius scrupulum non movendum. Nam se de hoc apud Suecos diserte non potuisse monere, ne illis, si hoc à Polonis urgeri animadvertant, contradicendi imponatur necessitas. Sed Poloni instabant, ut ejus mentio utique absit; nec Suecos de ista omissione nimis solicitos esse debere, quod in progressu tractatuum
10. Sept. amplissimum ejusdem nominandi campum sint habituri. Ita Poloni à Salvio ad horam undecimam invitabantur, ut intervallum illud usque ad prandium visitationis vicem suppleret. Per dimidiam amplius horam de rebus extraneis sermones cedebantur. Convivium inde per concordiam & hilaritatem exactum, contracta etiam inter pocula fraternitate. Nec dispar convivium Suecis Lessinskius reposuit. Christinam Poloni vocitarant *Serenissimam Reginam Sueciæ*, Poloniæ autem Regem non nisi *Serenissimum Regem nostrum*. Post convivium commodius procuratoria productum iri ferebant Poloni, quo saturi lætiores spiritus inducerent, & stomachationibus abstinerent.

Sueci abitum minantur, ni super titulo satisfiat. §. 25. Antequam convivia ista inirentur, Chanutus Polonis significabat; Suecos à Regina sua literas accepisse, queis hinc discedere jubeantur, ni Poloni Sueciæ titulum ipsi tribuere velint. Ob-
1. Sept. tinuisse tamen à Suecis aliquot dierum moram, num Poloni interim permoveri queant, ut ipsis sa-
2. Sept. tisfaciant. Ad hæc Poloni reponebant; se nihil fecisse nisi exemplis Sigismundi, & Uladislai, atque mandato Casimiri, & eum semper titulum tribuere voluisse ac velle, qui citra juris hæreditarii præjudicium foret. Quod vero leges sic & non aliter in visitatione loquendi recusarint, inde Reginæ nullam factam injuriam, & esse Legatorum Suecicorum, non suum peccatum, quibus haut minus quam istis dignitati Regis omnia postponuntur. Jam quoque opera Chanuti quæstionem de titulis compositam, ac nunc ad præliminaria, & procuratoria exhibenda accedendum. Protestari, se ab omni causa abrumpendorum tractatuum alienissimos esse, cum huc venerint, ut non timide nec tumide de pace agant. Chanutus contra suadebat; titulum Reginæ, quem Sueci postulent, darent, & protestatione interposita jus Regi suo reservarent. Proferebat inde rationes, quibus Sueci postulatum suum superstruant. Nuperis induciarum tractatibus conventum fuisse, ut Poloni cum Suecis negotiantes semper titulo Sueciæ abstineant, contra Sueci libere eum usurpent, quoad aliter fuerit conventum; quam in rem testimonium Mediatorum in promtu sit. Polonicum instrumentum ita formatum esse, adeo ut & in sigillo appenso consentiente Rege illa verba expuncta sint; ac plenipotentiam Commissariorum Polonicorum sub finem tractatuum ideo mutatam simul usu idem hactenus receptum; ut violari inducias arbitrentur Sueci, si secus fiat. Ad hæc Poloni reponebant; de pacto super titulis in Borussia facto sibi haut constare. Si quid verbis transactum sit, id importunitati Suecorum forte concessum esse, nec se ad hoc teneri, quod alterius Regis ministri privatim egerint. Sed nec de rasura sigilli sibi cognitum. Nec deesse, quæ adversus usum, qui jactatur, adduci possint. In procuratorio Uladislaum titulum suum truncasse; sed quia sigillum integrum est oppositum, defectum superiorem per expressionem in inferiorem suppletam intelligi. Literas multoties in Sueciam missas pleno sigillo, quæ licet admissæ non sint, contrarium tamen usum hoc ipso destrui. Uladislaum literis Latine scriptis Reginæ super majorennitate gratulatum, quarum interiorem inscriptionem titulus *Moderna Regina* absolverit. In posterum tamen ad evitandum ampliorem titulum Gallicam semper linguam adhibitam esse, inscriptionem intrinsecam absolvente vocabulo *Domina*, extrinsecam; *Ad Reginam*. Unde ex Gallico stylo nihil pro usu concludi posse. Suecos ipsos non obscure probare videri illam prætensionem, dum in postrema cautione Ordinum Poloniæ stipulantur; hos præstituros, ut Rex ejusque frater ac posteri ob eam prætensionem nihil hostile in Sueciam tentent. Casimirum autem non fratri tantum, sed & patri in Regno succedere, & plenissimam sui juris vindicandi causam habere tam ex unione hæreditaria primæva quam aliis fundamentis, quæ in pactis anni 24. & 29. & in novissimis articulo 1. & 2. exprimantur. Visitationem ideo noluisse tribuere, quod Sueci ita tarde accesserint; cum ipsi tam incommodo itinere & tempore huc adproperaverint. 1651. Madame. A la Reyne.

§. 26. Eo pervicacius autem Poloni heic se gerebant, quod nihil aliud quam prætextum tractatus abrumpendi quærerent. Id quod & literis Cancellarii Warsovia scriptis non obscure jubebantur, quas haut interpolatas huc adscribere placet. „*Rex nullatenus a titulo suo hæreditario recedere* „*vult, quia cum renuntiatione illius cessaret materia* „*tractatuum. Sin Sueci in id consentire noluerint, con-* „*cedendum est in æqualem utrinque vel prolationem ti-* „*tuli vel omissionem. Tractatus vero ipsos cum multis* „*aliis de causis, tum propter absentiam Mediatorum* „*& Suecorum, quorum præsentiam per tantum tem-* „*poris spatium cum indignitate Regis & Reip. præsto-* „*lati estis, virtute pactorum in aliud tempus rejicere de-* „*betis, considerationi & prudentiæ istorum committen-* „*do, an alius statim post decursum duorum annorum;* „*sive ulterius etiam certus a vobis præfigatur terminus* „*an etiam eorundem præfixio ad commune Deo dante* „*differendum consilium. Exoptatque Rex ut Legati* „*hac resolutione expedita cito accedant.* Hac epistola 6. Sept. accepta Poloni consultatione habita decernunt mandatis insistere, tituloque Regis ex dignitate ipsius & Reipublicæ sufficienter defenso ea amplecti media, per quæ si pacem non constituere, de mente saltem adversariorum, instrui, atque inde tractatus abrumpere possint. Periculosum Poloni tractatus eludere jubentur. 20. Aug.

1651. quoque esse, rem soli committere Gallo, cui nihil magis in votis sit, quam potentes, vel saltem à bellis domesticis expeditos habere Suecos ad terrendam opprimendamque Domum Austriacam. Non alte sibi, sed nec demisse nimis agendum. Suecis autem æque pacem optabilem atque Polonis cum propter inopiam domesticam, & male firmatum in Germania imperium, tum propter legationem Hispanicam in Poloniam, quam eum in finem institutam suspicetur Salvius, ut Polonos promissis ab ineunda retrahat concordia. Certum autem est, promittere classem, & belli nervum, quoties opus fuerit.

Procuratoria examinantur. 14. Sept. Desiderata in Suecico procuratorio.

§. 27. Deferebantur inde procuratoria utrinque ad Chanutum, qui partibus earundem copiam faciebat. Ubi Poloni quidem in Suecorum procuratorio ista notabant. 1. Quod titulus Regis Poloniæ truncatus esset, qui hactenus ad ista usque verba, *Nec non Suecorum*, totus expressus sit. Adjuncta quidem esse tria abbrevationis, quæ vocant, signa; sed quia nova sint & insolita, jure reprobari debere, antequam per Suecos declaretur, derogatoria, an conservatoria sint. 2. Senatum Suecicum in Poloniam scripsisse, nec velle se nec posse quintum Commissarium destinare, eamque ob causam Zawadzkium à se revocatum; & tamen nunc quinque Commissarios exprimi Magnum Gardium Comitem, Salvium, Rosenhanium, Wachmeisterum, Cantersteinium. 3. Magnum Gardium vocari Gubernatorem Livoniæ, cum Regnum Poloniæ, non spernendam adhuc ejus provinciæ partem possideat, & ereptæ injuriam, atque recuperationis animum nunquam remiserit. 4. Damnandam esse philautiam, & incivilitatem Suecorum in venditandis propriis titulis, dum se Illustrissimos, Illustres, Magnificos, & Generosos; ipsos simplici Commissariorum Polonicorum nomine appellent. 5. Exhibitam plenipotentiam siccam, jejunam, & quodammodo insufficientem videri, & in qua vocabula *omnimodæ & plenæ tractandi facultatis* non adparent. Nec dici posse per subsequentem ratihabitionis clausulam suppleri; quia hæc non nisi quantum præcessit adprobat. Se tamen facile permissuros, ut hæc complanentur, & suspendantur, si Suecis pax cordi fuerit.

Suecicorum defensio.

§. 28. Ad ista Sueci reponebant. Truncationem tituli Regii, ad novissimam normam factam esse; eamque Regibus velut temperamentum adhiberi placuisse declinandis controversiis. Et quia Fischerus quæsiverat, num etiam, sub signis abbreviationis Livonia intelligatur; respondebant Sueci: id se suo loco relinquere; cæterum omnes Regis titulos, & jura citra omnem diminutionem sub illis contineri, ac propterea specialem declarationem non esse urgendam. Numerum Commissariorum esse extra substantiam tractatuum, nec Senatum Suecicum ita simpliciter missionem quinti Commissarii prohibuisse. Verba secundum substratam materiam interpretanda, ac titulum Generalis Gubernatoris Livoniæ aliter non intelligi, quam illarum partium, quæ vel Regni Sueciæ propriæ sunt, vel bello adquisitæ. Ac ubique receptum provinciis bello partis Gubernatores præficere; id quod & citra omne Regis ac Regni præjudicium sit. Quod Polonis tituli non sint appositi errorem scribæ esse, qui excusat famam fuisse, inter Commissarios Episcopos esse: in quorum titulis ne erraret, omnibus, quam aliquibus injuriam facere maluisse. Denique eo modo procuratoria semper fuisse concepta; ac Polonica quidem copiosius scripta, quam Suecica; in his tamen omnia necessaria adparere; quæ cum adsint, cætera magis offendere, quam prodesse. Ista cum Polonis per Gallum referrentur, hi reponebant; sagacia, docta, & subtilia esse, quæ à Suecis adferantur; quædam tamen solidis rationibus refelli posse. Sed quem contentionis finem fore? cum novis argutiis tempus terere frustra sit. 1651.

In Polonicis procuratoriis notata.

§. 29. Ast longe graviora erant, quæ à Suecis in Polonorum procuratoriis desiderabantur. Ac in Regio quidem ista notabantur: I. Titulum velut ad subditos à reliquo scripti corpore divisum positum, non uno contextu, uti fieri solet ad pares; cum tamen procuratorium non solum ad Commissarios subditos dirigatur, sed etiam ad Reginam Sueciæ, ejusque ministros. Præterea inter titulum, & contextum scripti nimium, periculosum, & legibus communibus damnatum inveniri intervallum, quod facile in abusum pateat. II. Regem tam in exordio quam conclusione, & sigillo titulum hæreditarii Regni contra pacta usurpare. Conventum enim esse inter Commissarios Borussicos, ut quoties Rex aut Respublica cum Suecis agerent, semper titulo hoc abstinerent. Id etsi scripto comprehensum non sit, probari tamen, quod post stabilitas inducias Uladislaus reformatam dederit plenipotentiam truncato titulo, & castrato sigillo munitam; *qualis titulus etiam in ratihabitione reperiatur, ubi* & verba *hæreditarius Rex* in sigillo per Cancellarium jussu & consensu Regis elisa sint; in quod Anglus, & Hollandi Mediatores tunc temporis testimonium exhibuerint. Denique, quoties ex eo tempore Rex aut Resp. in Sueciam scripserint, semper hæreditario titulo abstinuisse. III. Stylum Regis in procuratorio nimis elatum ac sublimem esse, nec Suecico conformem. IV. Verba illa; *Inter nos inclytaque Poloniæ, & Sueciæ Regna* valde esse ambigua, & eum quoque sensum admittere, velut controversia inter Regem Poloniæ, & utraque Regna foret. V. Titulum Reginæ uno tantum abbreviationis signo abruptum esse, Polonico titulo integro; cum tamen in Borussia conventum sit, ut utrinque post vocabula *Magnus Dux*, & *Magna Princeps* tria abrupti sermonis signa ponerentur. VI. Tumidum nimis esse, quod Rex ingressu Instrumenti scripserit; etsi *justam suam causam gladio vindicare potuerit, maluisse tamen amicis tractatibus locum relinquere*, velut penes ipsum fuerit tractatus precario indulgere, & de justitia causæ Suecicæ pronuntiare. VII. Esse verba ita ambigue posita, velut Rex Suecos quoque pro suis Commissariis & subditis habeat. VIII. Jussos Polonos ita tractare, *prout, ex usu & dignitate Regis, Reique publicæ sit*; id quod indoli procuratorii repugnet, cum hoc obtentu acta facile convelli queant, velut non ex usu, & dignitate Regis absoluta. Et posse quidem hoc præscribi cum subditis acturo, non cum liberis & æqualibus. IX. Carpebatur etiam, quod Rex Commissariis dederat facultatem suo nomine *ratificandi* & *approbandi*, quod non ad Commissarios, sed ad ipsum Regem, & Rempublicam spectet. X. Denique quod sigillum procuratorio appensum Regni, non Regis sit proprium. In procuratorio autem à Republica dato notabatur 1. quod cum Rex Poloniæ titulo *Sacræ Romanæ Majestatis* honoratus sit, Regina non nisi *Princeps Serenissima* nuncupetur. 2. Verba, inter *Poloniæ Regnum, Magnumque Ducatum Lithuaniæ, ac Sueciæ Regnum*

Regnum

1651. *Regnum* esse insufficientia; ac ita utique fuisse scribendum: *Inter Regem & Regnum Poloniæ, Magnumque Ducatum Lithuaniæ, ac Reginam Regnumque Sueciæ*; quod Respublica Polonica non suas tantum, sed & Regias partes tueatur. III. Verba, *ad eam rem rite incoandam & determinandam designamus*, haut congruere, cum *designandi* vocabulum imperfecti quid involvat. IV. Rempublicam Reginæ *Majestatis*, ac non *Serenitatis* duntaxat titulum dare debuisse, exemplo interregni tempore facto: nam in usu communi Regibus inter se esse *Serenitatem*, non Ordinibus cum Regibus. V. Scripsisse, *se rata & grata habituros, quæ ab utriusque partis Commissariis constituta sint*; velut Poloni & illa rata velint habere, quæ à Suecis constituta sint. VI. In procuratorio Regio disponi duorum Commissariorum absentiam cæteris non obfuturam; in Reipublicæ unius tantum absentiam permitti.

Polonorum responsio. 20. Sept. §. 30. Ad ea quæ contra procuratorium Regium objiciebantur, Poloni respondebant, I. Convenire inscriptionem cum prioribus mandatis; eaque primario ad se, secundario & incidenter ad Reginam ejusque delegatos spectare. Nec relictum ex decoro spatium in suspicionem venire posse, quod Rex Commissariorum suorum fidem perspectam habere præsumatur. II. Titulum hæreditarium jure insertum juxta pacta annorum 24. 29. & 35. §. 1. & 2. Pactum verbis contractum per Commissarios Uladislai initum Casimirum non obligare, cum solum contrahentem stringat. Post conclusionem demum tractatuum procuratorium reformatum, sigillum rasum, quod & nunc, ubi de honesta pace conventum sit, fieri queat. Neque de hisce sibi satis constare. Signa abbreviationis jus Regis confirmasse, non imminuisse. III. Stylum esse Regium & prioribus plenipotentiis conformem. IV. Universo orbi constare, inter quos tractatus agitentur. V. Titulos Regis per tria signa truncandos, se ignorare. Fore tamen se liberalissimos, si Sueci declararint, istis signis omnes Regis titulos comprehendi. Quod sexto loco Succi notaverant, Chanutus à se haut satis perceptum dixerat; eoque Poloni ad id nihil reposuerant. VII. Cum ad tractatus utriusque partis Commissarii concurrant, si quis eorum mentionem faciat non statim pro suis utrosque habere; cum sensus pro nativa cujusque obligatione accipiendus sit. VIII. Verba, *ex usu & dignitate*, videri quidem conditionem aliquam involvere, sed per subsequentem ratihabitionem purificari. Sed & in prioribus procuratoriis fuisse usurpata; ac verba in Suecorum procuratorio posita, *honestam & æquam pacem*, geminum sensum exhibere. IX. Vocabulum ratificandi in prioribus quoque reperiri plenipotentiis, nec aliter intelligendum, quam pro subjecta materia, ut præter Regiam ratificationem Comitiis quoque sua acta confirmare, adprobare, & ratihabere liceat, sitque illa ratihabitio novissima omnium, & confirmatio totius operis. X. In Polonia instrumenta publica per Leges & sub vitio nullitatis alio sigillo, quam Regni, obsignari non posse. Quæ vero in Reipublicæ procuratorio arguebantur, Poloni ita defensum, aut excusatum ibant. I. Rempublicam nullam in orbe Majestatem, quam Regis sui, venerari, ideo non peccasse, quod eam Reginę non tribuerit. II. Procuratoria priora in eundem semper modum conscripta fuisse; ac mirum videri, quod Succi nunc causam Regiam addi postulent, quam antea semper exclusam voluerint. Rempubl. tamen de Regis injuriis non aliter quam suis semper & ubique acturam. III. Cum Respublica pares, & è medio sui Commissarios huc destinarit, alio quam *designandi* vocabulo uti non potuisse; alia enim nimis imperiosa, ac soli Regi congruere. IV. Rempublicam Polonicam nulli Regum alium titulum, quam *Serenitatis* tribuere posse, aut debere; quippe quæ absente & præsente Rege jura Majestatis retineat. Quod autem interregni tempore accidit, id errore Archi-Episcopalis Cancellariæ factum. V. Quæ de ratihabitione moveantur, è prioribus procuratoriis desumta esse, ac recte se habere, quod actus contractuum sit indivisus, & à se absque Suecis nihil constitui queat. VI. Quæ de absentia unius, aut duorum Commissariorum dicta sint, nec objectionem, nec responsum mereri. Carpebant etiam Succi, quod cum Regina Regem *fratrem*, *amicum* & *vicinum* vocarit, à Polonis paria honoris vocabula non forent adhibita. Id Poloni excusabant nimia scriptoris diligentia, qui prioribus formulis scrupulose inhæserit, in quibus arma invicem stricta tunc nihil horum titulorum permiserint. Contestationes istas in privatis literis factas ad publicum tabularium non pervenisse. 1651.

§. 31. Ad ista à Suecis repositum. I. Ignorasse se usum Cancellariæ Polonicæ. Cum tamen priora procuratoria continuo contextu scripta sint, fuisse sibi dubitandi rationem. II Quod pactum de titulis scriptum non sit, id precibus Polonorum datum fuisse: cæterum id ab usu vim accepisse. Extare quoque testimonium Mediatorum, instrumentum ratihabitionis, rasuram sigilli, plenipotentiam reformatam. Nec pactis diserte contineri, Regi Poloniæ titulum Sueciæ utique usurpandum. V. Fateri uno abbreviationis signo tantundem contineri, quam tribus, neque rem magni momenti esse. Fidelibus tamen ministris ne minima quidem insuper habenda. VII Admittere quidem verba istam interpretationem: sed in re tanti momenti perspicue loquendum. VIII. Vocabulum *ex usu* in aliis quidem plenipotentiis reperiri, sed in diverso sensu, ut usum tractatuum, non Regis aut Reip. significet. Neque verba *ex usu & dignitate Regia* æquivalere illis Reginæ; *æqua & honesta pax*; quia hæc utrique parti communia sunt; illa non nisi ad solum Regem, & Remp. Poloniæ pertinent. Unde cautius esse istis abstinere, ac negotium Commissariorum fidei relinquere. Circa Reipublicæ procuratorium Sueci præcipue contendebant, Reginæ *Majestatis* titulum utique ab ipsa tribuendum. Culpandum non esse, qui petit fieri, quod jam factum est. Contrarium Cancellariæ Polonicæ morem se ignorare. Sane Venetos & Belgas ita facere, cum ad Reges scribunt. Nec Poloniæ Ordines nemini subjectos agere, cum caput utique habeant. Literas binas se habere cum titulo *Majestatis*, proximo interregno datas, quarum priores forte errori obnoxias esse posse, velut à Secretario Archi-Episcopi Gnesnensis scriptas: alteras à Cancellario Ossalinskio aliquoties revisas & emendatas, in quem negotiorum publicorum peritissimum suspicio ejusmodi erroris non cadat. Plenipotentias priorum tractatuum se ignorare, nec credere à suis admissas. Cæterum ex hisce omnibus facile perspiciebant Sueci, Polonis nil aliud propositum, quam tempus extrahere, ac pro successu belli cum Cosaccis tractatus ex lubitu abrumpere. Eoque jubebat Regina, ne hisce Polonorum procuratoriis Suecorum ad hanc replica.

ad

1651. ad tractatus accederent, si vel maxime Poloni scripto pollicerentur, se alia curaturos, aut eadem apud Chanutum deposituros; sed ut Wismariam se abituros simularent.

Nova formula procuratorii proponitur.

§. 32. Cum itaque nulla via adpareret litis super procuratoriis componendæ, Poloni proponebant, ut citra procuratoria ad tractatus procederetur. Etsi enim prohibiti essent absentibus Hollandis tractatus suscipere; tamen ut Suecorum mentem expiscarentur, placebat circa principale negotium aliquid prælibare. Enimvero abnuebant illum tractandi modum Sueci velut elusorium. Sane constare sibi debere, quales à Polonis habeantur; num subditi Regis Poloniæ, an minus. Ac si procuratoria seponantur, visum iri: ipsos causa de titulis cedere, quos jure obtineant, & in quorum possessione à nuperis induciis sint. Fore quoque rem pessimi exempli, cum multum ad huc temporis supersit ad finem induciarum. Et Reginam id ipsum diserte vetuisse. Unde censebant à Chanuto novam procuratorii formulam designandam, quæ neutrius juri quidquam præjudicii adferat. Id quod huic vehementer probabatur. Sed ne videretur in alteram partem nimis inclinare, apud Polonos eam rem dextre insinuare constituerat, ut ipsi ultro id postularent. Cum Polonis ea res placeret, Chanutus à Salvio petebat, ut is ejusmodi formulam concipiat, quam ipse post à se revisam Polonis sit exhibiturus. Sed quia multum temporis elapsurum erat; antequam Poloni nova procuratoria acciperent, præsertim quod Reipublicæ plenipotentia nonnisi in Comitiis confici posset, Januario mense habendis; ne plane otiosi essent, rogabat Chanutum Salvius, ut summa Polonorum circa leges pacis destinata interim exploraret.

De legibus pacis utriusque partis sententia. 24. Sept.

§. 33. Chanutus igitur secreto colloquio è Lessinskio sciscitabatur, quibus conditionibus ipsi pacem velint? Polonus respondebat; nullis aliis, quam ut Reipublicæ Livonia restituatur cum fructuum perceptorum refusione, ac Regi & Regno Sueciæ, bonisque paternis satisfiat abolitione edicti exclusorii, & quocunque alio modo, præter Regni restitutionem; uti Fisherus præterito anno apud ipsam Reginam in Suecia proposuerit. 26. Sept. Cum Lessinskius postridie Chanutum inviseret, ut Suecorum declarationem audiret; hic è Suecis se intellexisse memorabat, eos pacem velle, retentis quæ jam possideant cum indemnitate; quam ita explicent, ut Livoniam, ad quam alias Polonis parum juris competat, pro litis seu belli expensis retineant. Ad quæ Polonus respondebat; Neminem in orbe terrarum melius jus ad Livoniam habere, quam Polonos. In promtu esse commendationes Cæsarum, cessiones Cruciferorum, agnitionem ipsorum Suecorum, qui nunquam ante Sigismundi bellum vel verbo ejus possessionem impugnarint. Quia vero Sueci de belli expensis mentionem faciant, se vicissim postulare, ut fructus è Livonia percepti restituantur. Cæterum malle se cum tota sua familia exitio involvi, quam consentire, ut Rex nulla suæ prætensionis, sumtuumque belli compensatione potiatur. Quin si norit, eam quam exposuerit Suecis mentem sedere, curaret potius, ut salvo honore Regis sui, & citra offensam partium congressus hicce dissolvatur, & alteri instaurando commodiora fundamenta ponantur. Instabant tamen ulterius Sueci, ut Chanutus penitius Polonorum mentem explorare velit. Ille mox ad hosce formulam novæ plenipotentiæ transmittit.

Qua accepta Poloni respondebant; sibi animum non parum in diversa trahi, an & quando exempla formulæ illius in Poloniam mittenda sint, quod ista expediri nequeat, priusquam de pace, & honesto tractatuum fine constet; de quo agi non possit, absentibus cæteris Mediatoribus. Et si maxime diuturna horum absentia Polonos inducere possit, ut totum negotium auspiciis Christianissimi Regis committere velint, jejunam tamen Suecorum in pacem propensionem obstare. Sueci contra cum viderent Polonos nil nisi tempus extrahere, Chanutum urgebant, ut è Polonis sciscitaretur; num alias plenipotentias curare velint, & quid demum in Suecica emendari cupiant? Ad ista Fischerus respondebat: Alia se procuratoria exhibere non posse, nisi Regi pro sua in Succiam actione satisfiat, & Livonia Reipublicæ cedatur. Quæ à Suecis cum irrisu accepta. Sibi haut opus esse procuratoriis tam care emtis. Polonos vi pactorum ad justa procuratoria exhibenda teneri, & eadem non ad ipsos tractatus pertinere, sed hosce antecedere. Ex his satis perspici, neque facultatem Polonis esse tractandi, neque voluntatem, ac eosdem tempus tandem frustra consumsisse. Nam primo difficultatem super visitationibus movisse, inde procuratoria attulisse, quæ satis norant à se admitti non posse. Nunc declarare nolle, an & quando nova procuratoria exhibere, aut quid in Suecico emendari *velint*: demum tam indignas conditiones promere. Igitur se incassum laborare nolle, ac culpam infecti negotii à se removere. Ast Chanutus ne quid in- 29 Sept. tentatum relinqueret, apud Polonos proponebat quia utraque pars extremis insistat, ac fortasse Sueci super iis, quæ nunc ab ipsis postulentur, mandatis destituantur, utile videri Suecos pressiora mandata domo petere, congregatis jam maxime Ordinum selectis. Aut si hoc non arrideat, ut super prorogandis induciis agatur. Enimvero Polonis neutrum placebat. Nam quod Sueci ad Reginam provocent, id tantum ideo fieri, ut forte majore cum pompa & temporis jactura Comitiali decreto ipsis illudant. Quod si plena agendi facultate instructi venerint, sine mora & Livoniam restituere, & multa alia præstare posse Reginamque post petendæ ratihabitioni *adire. De* prorogandis induciis nihil quidem in mandatis habere; si tamen idem futurum sit præmium, quod quondam in Borussia, ut nempe nunc Livonia restituatur, sicut tunc Borussia, passuros se id sibi persuaderi. Igitur satius esse cogitare, ut honeste hinc discedant, quam vanis Suecorum disceptationibus orbis ludibrio exponantur. Instabat Chanutus; Polonos nihil amissuros, etiamsi absque restitutione Livoniæ inducias prorogent. Ad hanc enim jus sibi Suecos jactare, ac in longa possessione esse, quæ Regum & Regnorum summa lex sit. Tum si ad arma sit redeundum, quemvis belli eventum Suecis citra jacturam, Polonis etiam secundissimum exitiosum fore. Suecos enim nihil unquam de suo amissuros, mari montibusque tectos, si infestior vis urgeat. Ast Polonos præter sanguinem multos milliones impensuros, ipsius Livoniæ pretium longe superaturos. Reponebant Poloni; etsi bella sine sanguine, & auri jactura geri nequeant, si tamen pax, & erepta sibi Regique bona aliter recuperari nequeant, armis potius, quam ignavia de illis certaturos. Cum Chanutus exciperet; vindicationem Livoniæ alteri tempori relinquendam, & nihilominus inducias prorogari posse respondebant Poloni: reli-

cturos

1651. 27 Sept.

1651. ctUros se Livoniæ recuperationem tempori, sed illi quod decurrentibus induciis supersit. Nam cum Reges fere jura sua possessione magis quam justitia & argumentis asserant, id damni se ex induciarum prorogatione percepturos, ut Suecorum usurpationem magis sint confirmaturi. Sed & expectare abnuebant Poloni, quoad Sueci ad Reginam scripsissent. Nam post multas scriptiones idem posse repetere, quod aliam declarationem præter jam datam non acceperint. Ad inducias proferendas mandata sibi deesse, sed si Sueci Livoniam velint reddere, aut potiorem ejus partem, se forte non fore difficiles, ut currentibus adhuc aliquot anni addantur. Sed sibi principale negotium potius curæ esse, & si Sueci pro injuriis Regi & Reipublicæ ex æquo satisfacere velint, non solum unum & alterum mensem, sed & integrum annum ad scribendum illis concessuros. Id si noluerint, è præscripto induciarum discessus sui causam Orbis judicio, instaurationem tractatuum placito Mediatorum commissuros. Igitur petere, ut diligenter de pacifica dimissione cogitationem suscipiat, ac speratam è conciliata pace gloriam, quia Sueci invident, in feliciora tempora differat. Quanquam autem Chanutus rogaret, moram istam scribendi ad Reginam ne abnuerent, neve crudis adhuc, & vix tentatis rebus itineri se accingerent; isti tamen hautquidquam sententia dimovebantur. Addebant, Fischerum abhinc annum Reginæ proposuisse, quæ nunc Legati Suecici scribere velint; & quia Regina declarationem suam huc mandare, prout promiserat, neglexerit, id petitum inane esse. Circa plenipotentias id tantum declarabant Poloni, se eas post honestam in causa conclusionem curaturos. Formulam enim à Chanuto oblatam, qua titulus hæreditarius Regi detrahatur, in Poloniam se non posse mittere. Exprimerent Sueci, quam satisfactionem Regi & Reipublicæ dare velint. Si æquiorem præteritis proposuerint, se in mora non fore. Denique quædam adversus pacta fuisse patrata, quæ non nisi acinace corrigi, ac vindicari queant. Chanutus inde Suecis referebat, Polonos declarasse, se non posse nova procuratoria obtinere, nisi domum abierint. Viso Uladislai procuratorio obstupuisse. Ita duras sibi leges propositas, ut pacis spem abjecerint. Se tamen denuo Polonis super prorogandis induciis propositurum, hac ratione addita, ut hoc modo prohibeatur, ne factæ injuriæ vindicentur. Id si impetrari nequeat, de tractatibus alio tempore instaurandis acturum. Sueci reponebant, non habere Polonos, quod de duris legibus querantur: nam nondum ad tractatus fuisse perventum; ac privatis sermonibus vim obligandi deesse. Sed quia suspicentur, Polonos ad concludendum quid mandatis defici, placebat, Chanutum velut ultro jactare; se credere, Suecos non solum ad prorogandas inducias, sed & pacem perpetuam & fœdus insuper paratos esse. Enimvero Poloni negabant, super producendis induciis sibi mandatum, & utique domum ad Comitia discedendum. Chanutus inde Suecis suadebat, ut decretum contra Sigismundum emolliatur, & filio Regis ad dies vitæ apenagium constituatur; tum ut per idoneum hominem proximis Polonorum Comitiis nonnulli è Proceribus, ac inprimis Cancellarius, & Lessinskius pecunia concilientur. Interim apud partes se laboraturum, ut utrinque aliquid remittatur, quo proximo conventu negotium brevi ad exitum deduci queat. Quæ Sueci quidem in medio relinquebant. Cæterum Regina ex actis facile judicaverat, Polonis nihil aliud fuisse propositum, quam æstatem speculando eventui belli Cosaccici extrahere, interim Suecorum mentem expiscari, aut re Infecta abrumpere. Eoque ipsi displicebat Commissarios suos tam perspicue circa principale negotium suam mentem declarasse, Polonis ansam arrepturis jactandi, sese ob intolerabiles Suecorum conditiones non potuisse pace potiri. Nam de satisfactione, quam pro Rege suo Poloni obtendant, & ut edictum in Sigismundum molliatur, ne audiri quidem posse. Sicuti & Regina superiore anno Fischero declaraverat; se ne verbum quidem in eo edicto mutari passuram, ac id potius exasperaturam. Probabat tamen quod culpa infecti negotii in Polonos devoluta foret. De cætero jubebat, ni Poloni idonea procuratoria exhiberent, ut omnes Lubeca discederent, insuper habito, num Polonorum quispiam ibidem permaneat, an minus; nec opus esse scripto apologetico, aut protestatione apud Polonos relicta, multo minus scripta declaratione, reliquum induciarum tempus sancte observatum iri; sed simpliciter ostenderent, jussos se abire, & acta Reginæ referre; nec spem facerent, se proximo vere redituros, neu super extremis transactionis legibus Chanuto quid panderent. Etsi hæc jussa sero Lubecam venerant cum jam conventio inter partes super resumendis tractatibus inita esset; quam retractare Reginæ haut placebat. 1651.

§. 34. Cæterum cum Poloni se jam itineri accingerent, ne animi ob irritum conventum ægrescerent, Chanutus operam dabat, ut is magis dilatus quam abruptus videretur; eoque partibus persuadebat, ut utrinque apud se scriptum deponerent, eodem argumento, iisdemque verbis conceptum, quo de resumendis in proximum annum tractatibus conveniatur. Id scriptum à Chanuto formabatur, quod neutra partium alteri heic concederet, & minus anxie examinandum erat, quod à Mediatore proveniebat. Ac Poloni quidem eò facilius consentiebant, quod ipsis pactis cautum esset, ut animis partium nondum ad integram pacem dispositis citra offensam semel atque iterum conveniri, & discedi posset. Equidem initio contendebant, ut tempus conventui statuere penes ipsorum Regem ac Rempublicam foret. Sed Suecis abnuentibus, communi consensu id definiebatur. Utraque tamen pars testabatur, tempus formula illa expressum acceptandi, vel differendi facultatem utrique Regi integram fore. Quo casu tamen penes Galliæ Regem futurum sit aliud tempus statuere. Addebant Poloni, ut Sueci, ne alter quoque conventus inanis foret, nunc expromant, quibus conditionibus pacem velint, ut de iis in proximis Comitiis deliberari queat. Id quod Sueci velut à ratione abhorrens rejecerunt. Cæterum in formando illo scripto inter causas dilati conventus haut placebat allegare absentiam Mediatorum, aut duritiem partium ad utrorumque offensam declinandam. Ut vocabula *illæsis induciis* insererentur Sueci primo ferre nolebant; quod forte per hos tractatus talia à Polonis dicta & facta sint, per quæ jus sit extemplo inducias abrumpere. Contra Poloni contendebant, ruptos sine fructu tractatus induciis fraudi non fore, non claris modo verbis exprimendum, sed & talibus, quæ residuum illarum tempus confirmarent. Quæ res Chanuto eo circumspectius tractanda erat, quod Polonis allatam à Suecis rationem pandere non auderet. Ad extremum tamen maturis rationibus

Conventus dissolvitur.

1651. bus pervicit, ut ea vocabula retinerentur. Volebant quoque Poloni, ut cæteri Mediatores denuo ad futuros tractatus invitarentur. Nam contemtum, aut negligentiam illorum ulcisci non penes se, sed Reges esse. Contra Sueci ostendebant, cum acceptata Mediatione ministros suos non miserint, Hollandi præcipue, paucorum dierum itinere disjuncti, (qui & alias Suecis valde erant suspecti,) ac Brandeburgicus vicinus, quem ea res non parum tangat; non mereri ipsos, ut denuo invitentur, qui ne dignati quidem sint absentiam suorum Legatorum excusare. Quod & Chanuto placebat. Unde in ea conventione Regis Galliæ duntaxat mentio fiebat, non cæterorum Mediatorum, velut & illi invitandi aut morandi amplius essent. Ostendebat is quippe Polonis, qui Hollandorum causa sententiæ suæ inhærebant, haut constare ipsis, quam ægre Poloniæ Rex tantam negligentiam parum ab injuria abeuntem laturus sit; ac fortasse offensum eundem iri, si necessitate nunc adstringatur cæteros Mediatores denuo vocandi. Ponebatur tamen *præfigente Christianissimo Rege*; quibus verbis in medio relinquebatur, reservatus, an præclusus cæteris Mediatoribus aditus esset. Porro ipsum vocabulum *præfigente*, quod Sueci facile ferebant, a Polonis impugnabatur, velut quod nimiam autoritatem Gallo tribueret; ita enim Poloniæ Regem ad subjectos sibi loqui; eoque petebant, ut ejus loco *annuente* substitueretur. Id quod Chanutus non sine stomacho rejiciebat; turpe fore tam illustri conventui tam fœdæ dictionis sordes coram erudito orbe apricari, adhibito vocabulo è sentina barbariei protracto. Et judicabat priore vocabulo plusculum
11. Oct. autoritatis suo Regi tribui. Ita demum absolvebatur ea conventio, qua utriusque partis Legati, ratificandi tamen libertate Regibus reservata, promittebant, se ad proximum diem xx. Aprilis *St. Vet.* Anni 1652. congressum hunc resumturos ea lege, ut tractatio duorum mensium Maji & Junii spatio includatur; quo emenso utrique parti liberum fore à conventu abscedere illæsis induciis, quamvis negotium nondum ad finem sit perductum, nisi mutuo consensu tempus istud fuerit prorogatum. Interim Chanutum operam daturum, ut quæ obstacula effecerint, ne congressus hic succedere possit, removeantur. Instrumenta hujus conventionis utrinque apud Chanutum deponebantur. Magnopere autem abitum festinabant Poloni, quod tristes nuntii venerant, res ipsorum cum Cosaccis in pejus prolapsas; ne forte Sueci ansam inde arriperent circa conventionem istam scrupulos movendi. Effecit quoque
12. Oct. Chanutus, ut amice sibi mutuo valedicerent, id quod Poloni non collegiatim fecerunt, sed ut singuli singulos accederent. Pari modo honor iste à Suecis repositus. Observaverat Chanutus, Polonicos Legatos sententiis discrepasse. Nam Lessinskium, & Goraiskium, & qui Lithuaniæ nomine missus erat Narascewicium præcipue Reipublicæ commoda respexisse, jactantes, modo huic super Livonia satisfiat, se facile Regem permoturos, ut modica pensatione accepta prætensioni in Sueciam renuntiet. Contra Fischerus cum Secretario Legationis Joanne Francisco Hilbrando, & duo Curlandi asserebant, si Regi prius fuerit satisfactum, huic in proclivi fore Rempublicam ad lubitum suum attemperare. Sed quod Chanutus judicabat, Polonis pacem utique cordi fuisse, id Mandata Polonica, & autographa ipsorum Acta, quæ nobis inspecta sunt, satis refellunt. Ac Salvius ipse fatebatur, sibi haut vero simile visum, hoc rerum suarum statu Polonos nullo cogente fictis suis prætensionibus in Sueciam, & Livoniam renuntiaturos, cum novem adhuc induciarum anni supersint; præsertim postquam rumor per omnem Europam emanasset, velle Reginam Sueciæ sceptrum in aliam familiam transferre; & Legatus Hispanicus omni ratione Regem Poloniæ à quavis transactione dehortaretur. 1651.
Scribebat paulo post Poloniæ Rex ad Regem Galliæ, tempus conventui resumendo nimis angustum esse, eoque id prorogari petebat. 1. Dec.

§. 35. Inter hæc Regina non parum Gedanensi urbi metuebat, cui & Respublica Polonica infensa erat, quod ita stricte juribus suis circa commercia insisteret; & ipse Rex graviter succensebat, quod Lutherani, qui præcipuam civitatis partem faciunt, ipsi circa Reformatos quæ postulabat annuere noluissent; non quod iste hos magis quam illos amaret, sed ut firmata parte invalida civitatem divisam teneret, destinatis suis commodius aliquando exserendis. Et quantivis eidem futurum erat ista urbe ad lubitum uti posse parandæ classi, qua imperium Maris Baltici ex parte vindicare sibi posset; quibus conatibus neque Danus, neque Batavi ob invidiam in Suecos obstituri credebantur. Et stimulabat Regem insuper Hubaldus, urbi infensissimus, qui nuper Senatus Consulto absolutus fuerat ab actione, quam Gedanenses ipsi intentaverant; quod cæteri *Polonorum* Duces ferre ipsum nollent, si proditionis crimine teneretur. Is Hubaldus deprecante nequidquam Senatu armamentarium ac munimenta urbis lustraverat. Ac Rex ipse jactaverat; se jam à Gedanensibus ut hospitem tractatum esse; [illegible] mox se illos ut Regem tractaturum. Innotuere inde Reginæ talia curate rimanti insidiæ, quæ urbi struebantur. Unde ipsa Jacobum Tærneschildium Gedanum misit, qui secreto Consulibus panderet, constitutum Polonis esse diversis locis urbem inflammare, ac duodecim militum centurias nautarum & agrestium habitu eidem immittere, qui intra cœnobia latitarent, donec orto incendio erumpentes tumultum augerent, ac aliis, qui eodem tempore tribus in locis assultum daturi erant, viam in urbem panderent. *Quo fine & partem* copiarum Rex in Borussiam deduxerit. Ita detectæ insidiæ vigilantia Magistratuum facile elusæ. Et sequenti anno, cum Senatus Gedanensis per literas à Regina exquireret; num quid auxilii ab ipsa expectandum sibi sit, ubi à Poloniæ Rege infestis armis, quod metuebant, petantur: Regina illos de studio suo in eam urbem, auxilioque certos esse jubebat. Regina Gedanenses super insidiis monet. 20. Nov.

§. 36. Cum hoc anno Parlamentum Anglicanum navigationem turbare inciperet, abducta quoque una & altera nave Suecica, Regina ad Senatum referebat; num nova illa Respublica velut legitima sit agnoscenda, ac misso Legato salutanda? Id uti fieret gravissimæ rationes suadebant. Esse id utilissimum navigationi Suecorum, idemque capistri in vicem Hollandis futurum. Neminem vitio Reginæ daturum, si emolumento Regni sui invigilet. Regi Angliæ non consuli, si Regina damnum sibi conciliet; qui & viribus plane destituatur ad res suas reparandas. Cæterum ægre huc descendebat Regina insigni in expulsum Regem studio. Sed subigebat necessitas, & magna, quæ ex Parlamenti amicitia expectabatur, utilitas, cujus conciliandæ occasio negligenda non erat. Durum Regi fore, si eos omnes hostium loco ha- De agnoscenda Republica Anglicana consultatio.

1651. eo habere velit, qui Parlamentum velut legitimum agnoverunt. Alios Reges jam exemplo præivisse; ac Hispanos statim post occisum Angliæ Regem decrevisse novam illam Rempublicam agnoscere, quo eandem sibi adversus Gallos, & Lusitanos conciliaret. Anglorum favore Suecis vehementer opus esse contra Hollandos, commercia Sueciæ recens gliscentia quacunque ratione premere laborantes. Hoc facto nihil honesto adversum patrari, nec rem esse, quæ conscientiam tangat; cum Sueciæ damno Rex Angliæ nihil proficiat. Et Anglos sane reipsa demonstrare, Rempublicam se esse. Sibi nihil aliud propositum, quam ad necessitatem status sui sese attemperare. Id esse abuti ratione status, si ex scelere lucrum quæratur. Serius ocyus Legatos ad Parlamentum mittendos, ac maturatam missionem plurimum gratiæ additûram. Equidem objiciebant nonnulli; Scotos haut parum autoritate Reginæ permotos, quando Carolum Regem sibi adsciscebant; qui nunc ad desperationem adigendi sint, si Parlamentum ab eadem agnoscatur. Quibus reponebatur; incertum adhuc, quid Reginæ intuitu Scoti egerint. Sane revera ipsorum interfuisse, quod Scotica Nobilitas, quæ præcipuam ejus Regni partem facit, pessum itura sit, si Angliæ subjiciatur. Spem quoque esse, Anglos Hollandis non inferiores fore, si uti futurum videtur, bello inter se collidantur. Communicaverat quoque Regina hanc rem Chanuto Legato Gallico, qui multis rationibus ostendebat; neque Galliam, neque Sueciam defugere posse, quo minus amicitiam colant nationis mari tam potentis; ac Hispanos utrique gratissimam rem fecisse tam propere ad agnoscendam novam Rempublicam ruentes, quos imitari cæteris nunc citra ruborem fore, communem Regum injuriam dissimulaturis. Et eo magis declinandam Sueciæ Anglorum offensam, quod viribus maritimis longe prævalentes adolescenti quam maxime Suecorum navigationi capitalem plagam inferre possint. Et sane optabant Galli, ut Regina prior hoc officio apud novam Rempublicam defungeretur; contra Regina pari passu cum Gallis heic incedere cupiebat.

Regina novam Rempublicam agnoscere constituit.

§. 37. Cum igitur Regina intelligeret, Regem Galliæ Brasseto suo apud Belgas Ministro injunxisse, Legatis Anglicis tunc Hagæ agentibus significaret, Regem certas ob causas Parlamentum Anglicanum liberam & nemini obnoxiam Rempublicam habiturum; ipsa Spiringio Silbercronæ, quem in Hollandiam tunc iterum mittebat, in mandatis dabat, ut Hagæ cum Brasseto re communicata exquireret, quænam is mandata ex aula hac super re acceperit; simul cum eodem decerneret, qua ratione id commodissime Anglis junctim significari possit. Volebat autem hanc notificationem eodem modo, & velut uno ore fieri, ita ut si Spiringius prior Anglicos Legatos salutaret, pariter indicaret, Galliam eodem officio functuram; idemque Brassetus significaret, si ipse eosdem prior inviseret; ut Angli intelligerent, Reginam cum Galliæ Rege de compacto agere. Quod si Brassetus excusaret, se nondum certa mandata ex Aula accepisse, sed brevi illa expectare, in ejus gratiam unum & alterum diem salutationem differret, morbum aut aliud quid causatus. Sed si longius moretur Gallus, nec visitatio Anglorum commode differri longius queat, solus Reginæ declarationem ederet, nulla Galliæ facta mentione; simul innueret, si Angli Legatos in Sueciam mittere velint, ipsorum adventum Reginæ gratum fore, & honore summis imperantibus competente excipiendos. Interim jussu Reginæ Haraldus Appelbomius Legatos Anglicos velut privatim, & dissimulato mandato salutaverat, de studio Reginæ in eam Rempublicam testatus. Qui vicissim valde proclives se testabantur amicitiæ, & fœderi ineundo. Insuper ostendebant, displicêre sibi pactum Hollandorum cum Dano super redimendo vectigali Oresundico; id quod Angliam juxta, ac Succiam tangere judicabant. 1651. Junio mense.

Regina pacta inter Danum & Hollandos frustrà impedire studet. 7. Mart.

§. 38. Istud pactum ne ab Ordinibus Generalibus Belgii ratum haberetur, Regina hactenus, etsi citra anxietatem, impedire studuerat. Unde & Appelbomio scribebat; si utique Hollandi idem firmare velint, se id prohibere non posse. Neque publice ea de re quidquam moveret; privatim tamen id fœderi Hollandorum cum Suecis repugnare ostenderet. Dabantur quoque ad Ordines Generales literæ, queis Regina querebatur, naves Suecicas ad Guineæ litora tendentes à Societate Indica Occidentali abripi; quæ ut restituerentur postulabat. Mittebatur inde in Hollandiam Spiringius, ut tentaret, num pactum istud cum Dano quo minus ratum habeatur impedire possit; saltem ne id libertati Suecorum in fretis Danicis fraudi foret, quam sartam tectam præstare Hollandi tractatu Brœmsebroensi receperant. Quod si autem rationibus nihil efficere valeat, alia movere omitteret. Tum quæ inter Anglos & Hollandos agerentur, diligenter observaret.

Hollandi tractatus cum Dano ratihabent.

§. 39. Enimvero quidquid Reginæ Ministri contra niterentur, Ordines Generales fœdus & conventionem super vectigali Oresundico cum Dano ratihabitione firmabant; quibus ansam dederat invidia in Suecos, ne illi forte commercia Maris Baltici ad se pertraherent, id quod Dani opera Hollandi impedire conabantur, cui navigatio & commercia parum cordi esse videbantur. Dano autem spes erat, æmulationem inter Suecos & Hollandos demum in bellum erupturam, quam occasionem in usus suos vertere in proclivi erat: simul invidiam ejus vectigalis hoc modo à sese amoliebatur. Apud Suecicos Ministros Hollandi excusabant; facta infecta fieri non posse, & fidem publicam servandam: Fœderi tamen cum Suecis id fraudi non fore. Sed privatim non dubitabant jactare; necessum fuisse prohibere, ne Suecorum commercia nimis gliscerent, neve iidem aliquando navigationem Maris Baltici sibi solis vindicarent. Metum quoque fuisse, ne Danus irrito pacto offensus fretum Belgicis navibus plane clauderet, aut aliis incommodis easdem turbaret. Denique summam in freto oriri confusionem, dum pacto nondum firmato neque Dani, neque Hollandi vectigalium debitam curam agant.

Regina de ea re queritur.

§. 40. Pacto isto firmato Hollandicus in freto Oresundico Residens à Suecicis nautis certificationes exigere instituebat, minatus quoque, se ipsorum merces excussurum. Quæ res cum pactis Brœmsebroënsibus repugnaret, quibus cavebatur, ut Suecici nautæ non nisi Danico publicano certificationes exhiberent, Regina literis apud Daniæ Regem de hisce ausis querebatur. Respondebat Daniæ Rex; se ita super ea re dispositurum, ut ne Suecis occasio amplius querendi sit. Simul ad Hollandos scribebat, ne Suecorum libertati in freto fraus fieret. Ad quas literas Hollandi respondere nolebant. Ipse Danicus Residens Hagæ Spiringio post fatebatur: Suecos recte Mense Julio.

1651. cte fecisse, quod tractatui redemtionis contradixerint. Etsi quo fine ista jactaret, parum constabat. Spiringius inde apud Ordines Generales publice querebatur, ipsos corradendis pecuniis, quæ Dano ob redemtionem vectigalis Oresundici solvendæ erant, nova onera mercibus è Mari Baltico venientibus, aut eo vehendis imposuisse, ne Suecicis quidem exceptis, quæ & magis quam aliæ premantur. Repugnare libertati ac juribus Sueciæ, facultatem in freto exigendi vectigalia in alium transferri. Adversari id fœderi Anno 1640. cum Suecia inito, qua mutuo se Sueci, Hollandique obligant ad impediendas omnes novationes in commerciorum præjudicium tendentes. Ipsos Hollandos An. 1645. ad stabilienda Suecorum in freto jura velut inviolabilia operam navasse. Sancitam ibi vectigalium taxationem, à qua jam discedatur. Ab initio horum tractatuum Ordines à Ministris Suecicis monitos respondisse; se nihil repugnans fœderi Suecico facturos. Suecos nautas ad nomina sua apud Hollandicum Residentem profitenda cogi non sine multiplici circumcursitatione. Exigi à singulis navibus Suecicas merces vehentibus quatuor unciales, quorum dimidium à Suecicis mercatoribus solvendum. Queri hosce, se data opera in freto detineri, ac molestia affici. Haut fas esse Dano conventa cum Suecis in alios transferre, neque Hollandis ista acceptare. Nec Suecos teneri tertio præstare, super quo ipsi cum Dano pepigerint. Eludi jus Suecicum, & oblique tolli eorum in Oresunda immunitatem, dum in Hollandia merces Baltici Maris præ cæteris onerantur. Nimirum adparere jam, quo illud spectaverit quod cum anno 1645. Sueci Hollandis offerrent, se immunitatem in freto Oresundico ipsis procuraturos, hi responderint; se rationem nosse, qua majore libertate quam Sueci in eo freto gaudere queant. Postulare igitur, ut ista onera tollantur, simul pecunia ab anno quadragesimo quinto nomine præstandæ navibus securitatis exacta restituatur. (Veil-gelds.)

§. 41. Ad hæc Ordines Generales respondebant: se non plus à Dano redemisse, quam immunitatem suarum navium; reliqua omnia penes eum Regem manere. Ad hanc rem opus fuisse pecunia mercibus imposita: sed non plus oneratas merces Suecicas, quam suos cives; id quod in Suecia secus fiat. Nec ista fœderi Suecico repugnare. Id quippe non agere de libertate in terris ad Mare Balticum, aut Oceanum sitis, in quibus cuilibet Principi pro necessitate, aut conditione rerum suarum onera imponere licet mercibus, quæ importantur aut exportantur; sed simpliciter agi de utriusque Maris libertate, quam adhuc tueri velint. Quod ipsi à taxatione vectigalis anno 1645 facta discedant, id Suecos non tangere, cum neque ipsi, neque Dani de eo querelas moveant. Cuique summo imperanti in ditione sua statuere licere, quæ ex usu suo judicet. Nullis pactis Danum prohiberi, quo minus & aliis nationibus præter Suecos immunitatem in freto concedat. Manere utique guarantiam anno 1645. conclusam; & Suecos à Danis in freto non onerari. Alias mandaturos suis in freto Ministris, ut promte Suecicos nautas expediant, & recens impositam pecuniam ne exigant. Sibi à Dano hautquidquam concessam immunitatem, qua Suecica natio gaudet, nec jus quod hæc sibi stipulata sit. Neque se vectigal Oresundicum adquisivisse, sed tantum civibus suis immunitatem ab illo stipulatos; quo fine sibi necessum fuisse onus imponere mercibus, quæ in ditionibus suis importantur, & exportantur ad corradendas pecunias eo nomine promissas; prout in aliis quoque Reip. necessitatibus fieri soleat. De cætero se ad alendam cum Suecis amicitiam pronos esse. (Hollandorum responsum. 1. Dec.) 1651.

§. 42. Ast Spiringius cum jam antea animadvertisset, Hollandos Suecorum querelas parum curaturos, Reginæ proponebat, se obtentu variorum mercium in usum ipsius emendarum in Angliam trajecturum ad disturbandum fœdus, quod tunc Anglos inter & Hollandos agitabatur. (Regina Anglorum societatem affectat.) Eo quippe perfecto intractabiles plane Hollandos fore, ac facile reliquorum commercia oppressuros. Simul tentaturus erat, num Anglos Suecico fœderi innectere possit. Equidem iter suum Hollandis suspicionem injecturum; sed id parum curandum cum suspicio sit species metus. Nam ni homines isti metuant, intolerabiles esse. Id cum Regina probaret, Spiringius in antecessum ad Walterum Striklandium, qui nuper Legatus à Parlamento Hagæ fuerat, quondam notum scribit, sibi à Regina mandatum, Anglos liberam Remp. agnoscere, ac utrique nationi utilia proponere, si norit adventum suum ibi gratum fore. Eas literas exarabat die 18. Septembris post cladem Regis ad Worcestriam. Sed ne videretur cum eventum captasse, fingebat, se jam antea ad eundem de hoc negotio scripsisse. Respondebat Striklandus humanissime; gratum fore Parlamento ipsius propositionem cognoscere. (10. Sept.) *Inde à* Regina iter in Angliam quantum posset maturare jubebatur. Mandatorum ejus summa erat; ut operam daret recolendæ veteri amicitiæ inter utramque nationem; utque Suecis libera *navigatio*, ac negotiatio sit in Oceano, ac portubus, ditionibusque Anglicanis. Tum inclinationem Parlamenti exploraret, & quæ alia ex usu Sueciæ viderentur curaret. Denique quod Gallici Ministri petierant, operam navaret Parlamento ad compositionem cum Gallia præparando. Nam à Gallia æque ac Anglia represaliæ promulgatæ erant. Sed ea occasione Angli plura Gallis eripuerant, qua hi illis. Id ergo quod excedebat Galli volebant restitui, tunc demum Parlamentum pro libera Republica agnituri, ne intuitu rerum sibi ereptarum, metuve ad hoc compulsi *viderentur*. Eo de itinere cum Hollandis in*notesceret*, hi acri suspicione perstringebantur, ac Legatos suos iter in Angliam accelerare jubebant; quod satis perspicerent, Suecis commodiorem non esse occasionem ipsis pro redemto vectigali Oresundico ægre faciendi, quam per Anglos. Nec dubitabant, quin iste pro virili negotiationem ipsorum cum Anglis turbaturus foret. Unde & sub finem anni navem ingressum Legati Hollandici propere insequebantur, ut utrique simul in Angliam adpellerent. Eadem res & Regem Daniæ permovebat ut prope Legatum in Angliam expediret, ne quid forte Spiringius in detrimentum Daniæ cum *Parlamento* agitaret.

§. 43. Hoc anno in Sueciam venit Cornificius Ulfeldius Daniæ hactenus Prorex. (Cornificius Ulfeldius in Sueciam venit.) Is causam discessus sui ferebat cupidinem Regis, abrupto veterum privilegiorum vinculo dominatum invadere ardentis. Quibus destinatis cum præter se, & qui secum sentiant Nobiles, nemo resistere queat; (nam oppidanos & agrestes, queis unicum servitii solatium sit nobilitatem sibi æquatam adspicere, Regi plane addictos;) inde Regem primo conatum repetendis rationibus ipsius fortunas subvertere. Sed cum in illis, quod desiderari posset,

1651. set, non inveniretur, subornatam impuram fœminam Dinam, quæ fingeret, se dum ipsi concumberet audivisse venenum Regi in sua domo parari. Adulterii crimen sibi intentatum, ut dimidia bonorum parte ex legibus Daniæ privaretur, ac eo pronior via ad impingendum veneficium foret. Sed postquam Dina calumniam capite luerit, aliam accusationem sibi structam, ac manus fuisse injiciendas, ni Cancellarius intercessisset. Nec à sicariis sat tutum se fuisse. Unde convasatis pretiosis rebus cum uxore, & liberis in Hollandiam nave trajecisse, inde in Sueciam venisse protectionem Reginæ implorantem. Se paratum super objectis criminibus coram Regina, aut judicibus haut obnoxiis causam dicere. Contra Danicus Minister, ne Regina istum patrocinio dignaretur, acriter contendebat ad conjunctionem provocans, quæ Regnis hisce mutuo intercederet, ac ne Regina quid Regi faceret, quod simili casu ab eodem sibi fieri nollet. Re ad Senatum relata, post longam disceptationem conclusum est: cum Ulfeldius non nisi salvum conductum petat, ac coram Regina ad causam dicendam se offerat de iis, quæ à Daniæ Rege objicienda sint; istum denegari eidem non posse. Nec habere Daniæ Regem quod queratur, cum hoc fas sit per articulum 24. pactorum Stetinensium, cui per posteriora pacta derogatum non sit. Sed & Caroli IX. temporibus multos Nobiles Suecos in Dania, & ante aliquot annos Rheingravium adversus Principem Christianum quintum in Suecia protectionem invenisse. Ac sequenti anno cum Rex Daniæ juxta ac Senatus super eodem recepto apud Reginam, & Senatum Sueciæ per literas questi essent, responsum; ejus dignationis viro protectionem negari non potuisse; cæterum si quid in Regem scriptis aut factis deliquisset, ipse rationem redderet. Crediderant multi, ex eo negotio motus in Dania orituros, quod magna pars Nobilium Ulfeldio faveret, quos inter Cajus Lyckius, & Albertus Skelius opulentissimi Danorum ferociter fremebant; haut prius finem facturum Regem Nobilitatem premendi, quam idem ipsi quod Christierno II. contingat. Se protectionem Reginæ Sueciæ quæsituros tuendis suis privilegiis. Sed istorum indignatio intra verba stetit. Notabatur id quoque à Rege Ulfeldio objectum, quod is illegitima confiscatione Suecicarum navium, ac mercium nupero cum Suecos bello causam dedisset.

Moscovitica. §. 44. Veniebat hoc anno Holmiam cum commendatitiis à Ragozio literis quidam qui è Zuskiorum familia se oriundum ferebat, Joannis Basilidis nepotem. Is Joannis Senensis vocabulum sibi indiderat, qui & antea apud Poloniæ Regem per sesquiannum egerat, ac deposcenti Russico Legato redditus non fuerat. Hic ut sibi traderetur, Czar ablegatum ad Reginam misit, qui ut petito suo tanto facilius potiretur, literis Reginæ super coronatione gratulabatur, multa de studio suo circa colendam cum Suecis amicitiam testatus; simul paratos esse Commissarios, qui cum Reginæ deputatis finibus regundis vacent. Regina cum istius petita præsensisset, Zuskium istum fictum an verum cum literis tuti itineris Revalia propere dimittit. Ibi cum is aliquandiu egisset, Novogardiæ Satrapa ab Erico Oxenstierna Estoniæ Gubernatore hominem deposcit. Qui eodem in custodiam dato quid porro sibi faciendum, à Regina exquirebat. Huic à Regina responsum; ob Ragozii commendationem dedi istum Russis non posse. Cæterum ipse citra moram eundem abire pateretur, non tamen velut ex iterato suo jussu, sed quia antea ipsius diplomate sit instructus. Et sane multis in Suecia fidem iste fecerat, revera genus eidem esse, quod præ se ferebat. Commodissimum igitur Oxenstiernæ visum, neglectiore custodia ad fugam capessendam istum invitare. Nec segniter is occasione usus Revalia per Poloniam Gedanum se proripuit. Comes tamen ipsius aut famulus Russis deposcentibus dedebatur. Ast publice ad Gubernatores provinciarum transmarinarum scribebatur, ut sicubi deprehenderetur, manum ipsi injicerent. Czari respondebatur; Joannem istum Senensem cum literis à Ragozio venisse; dato diplomate iterum abiisse, si inventus sit in custodiam compingendum. Etsi Russi eodem elapso gravissime indignabantur, suspicati Suecos istum ultro è manibus amisisse. Petierat is à Regina auxilium ad vindicandum avitum solium, quod nunc ab usurpatore insideatur; pro qua opera aliquot provincias Suecis vicinas pollicebatur. Nec defore sibi Russorum studia, qui certatim ad ipsum defecturi sint, statim atque exercitus Suecicus Russiæ fines ingressus sit. Ei responsum; si vera sint, quæ de prosapia sua jactet, Sueciæ lætum fore aliquid ad ipsius restitutionem contribuere, ac testari, quantopere patrem ipsius Demetrium æstimaverit, quem affectum in ipsum continuaturi sint. Cæterum antequam Regina in auxilium ipsius accingere se possit, necessum fore, ut ipse in Moscoviam se conferat, addictosque sibi sua præsentia ad arma capienda excitet. Nec defore Sueciæ auxilia, si ipsum munita quæpiam loca occupasse, Russosque in partes transisse cognitum sit. Porro iste, quisquis fuerit mortalium, biennio post Gottorpii in custodiam datus est, circa quem liberandum aut Russis tradendum Dux Holsatiæ ad Reginæ placitum se componere cupiebat. Sed cum Regina ei negotio immisceri adspernaretur, iste captivus à Duce Russis deditus est, qui vicissim chirographum centum millia aureorum continens ab Ottone Bruggemanno quondam exhibitum gratis restituebant. Idem initio anni quinquagesimi quarti Moscoviæ præter hospitium ablegati Polonici ad supplicium deducebatur, exprobrantibus huic Russis isto se proditore potiri non potuisse, quamdiu in Polonia egerit; sed haut eo secius per alios Principes eum sibi traditum. Immensis iste cruciatibus afficiebatur; sed idem, quæ ostendebatur, privatæ conditionis matrem ac filium agnoscere abnuebat, ad extremum usque verum se Zuskium professus. Tormentis misere laceratus brachiis & cruribus, postremum capite truncabatur; artus palis affixi Polonico ablegato ostentabantur, cum præter istos in arcem ad salutandum Czarem deduceretur, Russis haut paulo alacrius in Polonicum bellum ruentibus, postquam iste æmulus, an impostor è medio sublatus. 1651.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER XXIV.

EPITOME.

1652. *Deliberatio Selectorum super rebus Polonicis & Anglo-Belgicis. 2. Decretum super rebus Polonicis. 3. Decretum super bello inter Anglos & Hollandos. 4. Regina periculum vitæ incurrit. 5. In Aula Viennensi acta. Difficultates circa usum Linguæ Latinæ. 6. Cæsar Bremensem urbem contradicente Regina ad Comitia vocat. 7. Idem Capitulares Bremenses in tutelam suscipit. 8. Brandeburgicus investituram Reginæ impedire conatur. 9. Legatus Hispanicus Suecis videtur favere. Cæsar Reginæ postulata ex parte annuit. 10. Ad Legatum Hispanicum scribitur. 11. Regina investituram frustra patit. Fœdus Hildesianum. 12. Fœdus Gallicum hæret. Regina circa internas Galliæ turbas laborat. 13. Cum Hispanis acta: Legatus Hispanicus in Sueciam venit. 14. Spiringii in Anglia negotiatio. 15. Parlamenti Anglicani in Sueciam missio. 16. Regina Appelbomium in Angliam mittit. 17. Hollandorum in Sueciam legatio. Eorundem circa mediationem Lubecensem inclinatio. 18. Tractatus Lubecensis prorogatur. 19. Cæteri Mediatores denuo invitantur. 20. Commentum de conditionibus pacis. 21. Regi Poloniæ filius nascitur. Polonus mentem Reginæ exspiscari conatur. 22. Regina Poloni. Missio ad Curlandiæ Ducem. 23. Vice-Cancellarius Poloniæ in Sueciam venit. Ejus fugæ causa. 24. Regina pro eo intercedit. 25. Polonorum Legatorum mandata. 26. Suecorum mandata. 27. Legatorum Lubecam adventus, & salutatio. 28. Certamina partium circa primas salutationes Mediatorum. Venetorum inclinatio. 29. De loco congressus. Initium tractatuum. 30. Mediatorum plenipotentiæ non inspiciuntur. 31. Polonorum duplex procuratorium. Poloni protestationem apud Mediatores interponunt. 32. Sueci procuratorium suum edunt. In Polonorum procuratoriis notata. 33. Polonorum responsum. 34. De modo tractandi.* 1652.

Deliberatio selectorum super rebus Polonicis & Anglo-Belgicis.

ANno quinquagesimo secundo exortum inter Anglos, Belgasque bellum, novam Reginæ solicitudinem injecit, ne & ipsa forte eodem præter destinatum involveretur. Unde ut imminenti periculo consiliis juxta ac maturo armorum paratu occurreret, Conventum Ordinum ad Octobrem mensem indixit. In eo publice quidem de supplenda militia terrestri, de augenda instruendaque classe, ac rerum gerendarum nervo decernebatur, solis rusticis frementibus, qui pace facta levationem onerum ex belli necessitate impositorum, & è provinciis recens partis ingens incrementum ærario Sueciæ animo præceperant. Sed secreto apud Selectos Ordinum de præsenti vicinorum conditione Regina exponebat, & quid consilii omnem in eventum foret capessendum, sententiam eorum exquirebat. Cum Cæsare & Imperio Germanico pacem nuper initam, quam Regina excolere omnibus modis, non minus atque cum Russorum Czare, decreverit. Et quanquam Cæsar inter primordia istius quædam non satis amici animi specimina ediderit; ea tamen tanti non videri, ut pacem turbatura metuantur. Cum Polonis novem adhuc induciarum annos superesse, ac circa perpetuam pacem conciliandam Lubecæ Gallo Mediatore satagi. Enimvero per inducias non pauca à Polonis patrata quæ animos sat infensos arguerint; irruptionem Boothii in Livoniam, Uladislai conatus ne Oesalia Suecis traderetur, machinationes ejusdem cum Danis per Woldemarum Comitem, consilia cum Arnheimio, & similia. Et quanquam Regina operam dederit, ut Casimirus Poloniæ Regno potiretur; multis tamen indiciis observatum, amicitiæ ac pacis tractandæ obtentu omnia subterfugia quæri, ne ad compositionem res perveniat. Ac manifeste adparere, omnia istius consilia spectare ad tempus extrahendum, utque occasionem nanciscatur subito in Suecos se vertendi, præsertim ubi Cosaccos pacaverit; quo casu hos simul cum Polonis raptim Livoniæ infusurus sit. Sed nec alia pericula deesse, quæ ex diversis Polonorum consiliis dudum agitatis, oriri possint. Enimvero nuper belli flammam inter Anglos, & Batavos incensam haut parum Arctoa Regna, & loca Mari-Baltico adsita adflare cœpisse, turbata jam navigatione: cui qua ratione obviam eundum, in ancipiti con-

1652. consilium esse. Ac inprimis rationes Sueciæ insigniter confudisse fœdus nuper inter Danum, Belgasque initum, frustra contranitente Regina, quo fœdus horum cum Suecis reipsa sublatum sit. Accedere quod Rex Daniæ navibus Anglorum onerariis in favorem Belgarum manum injecerit, quod Angli velut hostile factum accepturi credebantur. Et cum in Dania bellum summa vi parari feratur, ipsam quoque Sueciam velit nolit in arma trahendam videri. Id quod non solum commercia per Mare Balticum stiturum; sed & Sueciam variis jussis aut interdictis Danorum, Hollandorumque obnoxiam sit redditurum, haut modicorum inde incommodorum proventu. Unde Reginæ necessitatem afferri non solum rationes sui Regni probe expendendi, sed & in omnem eventum consilia & arma parandi, in tempore, & non post elapsam demum occasionem expromenda.

Decretum super rebus Polonicis. §. 2. His probe ponderatis Selecti Ordinum decrevere; cum ex omnibus Polonorum consiliis, & actis adpareat, ipsos amica jactando præsenti conditioni se attemperare, mox incumbentibus sibi difficultatibus superatis ad vetera destinata revolvendos; consultissimum videri, cœptos cum iisdem tractatus super pace persequi ea tamen lege, ut controversia de Regno, quæ origo belli & complementum sit, & qua non plene decisa certa pax sperari nequeat, radicitus extinguatur. Tum ut Livonia Poloni in perpetuum cedant, qua Provincia ob securitatem suam Suecia carere non possit, propugnaculi in vicem ad orientem objacente. Id si per tractatus Pacis obtineri queat, in lucro ponendum. Sin minus, omnes tractatus non nisi inania verborum ludibria habendos, tempori extrahendo inventa. Eoque optimum fore, si Regina rem ipsam, tempusque & occasionem probe inspiciat, eamque in usus suos quantum detur vertat; tum astutiæ hostium se haut præbeat, nec ab iisdem præveniri se patiatur.

Decretum super bello inter Anglos & Hollandos. §. 3. Præsentius periculum minari bellum inter Anglos, & Batavos, quo & alii videantur implicandi, & quo Oceani navigatio valde turbetur, nullo discrimine, amicus quis, an hostis sit. Huc accedere, quod Danus vel studio in Hollandorum partes concessurus, vel præter propositum in bellum trahendus videatur, eoque aut Hollandis sociatus periculum, & eventum belli ultro subiturus, aut ad suas rationes cum eorundem commodis conjungendas cogendus sit, tractis in se belli malis, quæ & Sueciam forte correptura sint. Cui &, utcunque res cadat, tam ab hostibus quam fœderatis periculum immineat. Cum autem omnium fere Sueciæ civium fortunæ à navigatione per fretum dependeant, in aprico esse, quantopere hujus intersit claustra Maris Baltici omnibus suorum navibus, ac mercibus hinc inde patere, nullo impedimento ex quacunque causa allato. Quod si heic à Dano quid tentatum fuerit, id quod ab Hollandis quæri adpareat, & Danum consensurum, aut saltem dissimulaturum metus sit, aut si bellum in eas oras à partibus transferatur; dubium non esse, quin & Suecia quantumvis invita in bellum sit pertrahenda. Igitur incendio tam propinquo nihil restare, quam ut ejusmodi consilia, & media arripiantur, quibus id periculum declinari queat. Quæ media in eo consistant, ut amice prius utraque pars moneatur, à belli sui incommodis Sueciam immunem præstare. Id si frustra sit, talia consilia capessenda, queis incommoda ista avertantur, etsi bellum inde sit secuturum; idque nulla mora interposita, ne forte vis improvisa Sueciam obruat: neu occasio neglecta ab alio in damnum Sueciæ arripiatur. Qua ratione tamen ista consilia temperanda, & si opus executioni danda forent, Reginæ prudentiæ ab Ordinibus commissum. 1652.

Regina periculum vitæ incurrit. §. 4. Mense Junio ejus anni præsens vitæ periculum incurrerat Regina, dum summo mane classem, quæ tunc instruebatur, lustratum it. Insistebat illa una cum Hermanno Flemingio classis præfecto brevi asseri, qui ultra oram navis porrigebatur; eum cum iste firmatum crederet, extra parietem navis gradum fert, Reginæ navem quæ recens ædificata erat ostensurus. Eo pondere libratus asser Flemingium, inde Reginam præcipitem in aquas effudit, quarum eo loco triginta cubitorum altitudo erat. Ac jam Flemingius, qui forte laciniam tunicæ Reginæ arripuerat, ipsam in profundum secum trahebat; cum qui proxime adstiterat Antonius Steinbergius propero saltu in aquas se conjicit, ac extremitate stolæ, quæ adhuc adparebat, arrepta ipsam extra aquas protrahebat ea animi præsentia præditam, ut licet in caput effusa esset, & non parum aquæ deglutiisset, vix dimidio adhuc corpore eminens juberet Flemingio succurri, qui tunicam ipsius adhuc retinebat, hautquaquam indignata eam rationem servandæ vitæ ab isto arreptam. Regina usque adeo hoc casu non commota fuit, ut nec in lectum se conferre, nec sanguinem mittere vellet, ac publice epulata non sine hilaritate factum adstantibus memoraret.

In aula Viennensi acta. §. 5. In aula Viennensi hactenus Reginæ postulata circa titulos, usumque linguæ Latinæ vario obtentu elusa fuerant, cum contra pronas aures invenirent, qui in ipsam utcunque fundatas querelas movebant. Quia tamen Cæsarei Ministri Biœrnclovio ostendebant; omnia melius processura, si literis fiduciariis rite formatis legationi suæ autoritatem adstruxisset; hic ut eo efficacius commissa sibi negotia persequi posset, Reginæ literas demum exhibebat, queis Cæsari *Majestatis* titulus tribuebatur. Adjungebatur tamen libellus protestationis instar continens, quo Reginæ jus suum circa titulos, & usum linguæ Latinæ reservabatur. Hoc modo cum Cæsari circa titulos suos satisfactum esset, Cæsarei vicissim spem faciebant de postulatis Reginæ annuendis, ac sibi dolere simulabant, negotium id Moguntino, & cæteris Electoribus communicatum; quorum nunc responsum utique sit expectandum. Ex his Palatinus quidem Elector, & Trevirensis Reginæ circa usum Latinæ linguæ, tantilla re, facile gratificandum censebant. Cæteri repugnaverant inter alias hac usi ratione, quod exinde Regina olim prætextum arripere possit Bremensem Provinciam, & Pomeraniam ab Imperio Romano separandi. Simul è dignitate Cæsaris, ac decoro Imperii esse, si circa Provinciarum investituram, in quibus Teutonica lingua in usu est, eadem adhibeatur. (Difficultas circa usum Linguæ Latinæ.)

Cæsar Bremam urbem contra dicente Regina ad Comitia vocat. §. 6. Sed uti circa hoc Cæsarei paulisper remittere, ac leniorem vultum induere videbantur, postquam minus aspere super reddenda Franckendalia Ministri Suecici Francofurti cœperant loqui: ita circa solida negotiorum non magis æquos se præbebant. Ac circa Bremam quidem, ne ad Comitia velut immediata Imperii civitas evocaretur, literas ad Cæsarem Regina dederat; sed quæ in Consilio Aulico nec prælectæ, nec ad consultationem propositæ sunt, citra scrupulum ci-

1652. vitate inter primos ad Comitia vocata; cum tamen Reginæ invitatio in Brandeburgici gratiam tamdiu differretur. Quin nec actorum copiam petenti Bioernclovio facere dignabantur, queis diploma Cæsareum, quo immediata conditio in eam urbem collata erat, innitebatur, quod Regina eam causam cognitioni Consilii Aulici subjicere nollet. Nec quidquam proficiebat iste protestatione adversus eam invitationem interposita, ac prolixe ostenso, Bremam nunquam antea inter urbes Imperiales habitam: ac invitationem ad proxima Comitia factam effectu carere, quippe ex errore scribarum profectam, & ab ipso Cæsare de sententia Electorum rescissam. Nimis dilutum esse, quod nuper inter tractatus Osnabrugenses absente Friderico Archiepiscopo ea urbs à Cæsare corpori Archi-Episcopatus exemta, & immediata sit declarata, velut ea ditione tunc pro derelicta habita. Nam id Cæsari per leges Imperii & Capitulationem suam integrum non esse; nec eam injuriam potuisse inferri Archi-Episcopo, tunc Cæsari armorum socio, & cui animus erat Præsulatum recuperandi, quo & postliminii jure potitus esset, ni idem Suecis in satisfactionem cessisset. Sec nec per Suecos eam dignationem urbi impertire Cęsarem potuisse. Reginam quippe integrum Archiepiscopatum postulasse, ac tantundem obtinuisse, quantum antecessores, & cumprimis postremus Archi-Episcopus possederit. In tabulis Pacis Bremam exceptam non esse, & ex actis tractatuum constare, Cæsareos formulæ à se propositæ de immediato Bremæ statu expresse inseruisse, sed ea verba à Suecis dispuncta. Diploma Immedietatis Bremensis nec à Legatis Cæsareis, nec à Deputatis urbis debito modo, & authentica forma in tractatibus unquam exhibitum. E dicto diplomate adparere, Cęsaris mentem haut fuisse *de facto* aut *ex plenitudine potestatis* Bremam inter Immediatas Imperii urbes transscribere, quod narrata istius diplomatis innuant legitimam causæ cognitionem præcessisse. Atqui in protocollis Cæsareis ejus temporis ne vocabulum quidem eorum extare, ad quæ diploma provocat. Adesse testimonium Theodori Reinkingii tunc Bremensis Cancellarii, Archiepiscopum in ea causa neque citatum, neque auditum esse. Quid igitur per *præsentem statum*, qui urbi Instrumento Pacis relinquendus sancitur, intelligendum esse? Ad antiqua tempora id adplicari non posse: postremam sessionem ab ipso Cæsare irritam declaratam; diploma falsis narratis inniti: Tabulas Pacis ne verbo de ejus immediato statu agere. Quod si iste jam mos invalescat, ut per subreptionem urbibus immediatam conditionem emere integrum sit, vix ullum municipium Principibus Imperii superfuturum. Enimvero surdis canebatur fabula, & ne id quidem proficiebatur, ut Bioernclovio à Cæsareis demonstraretur, ob quas causas Brema ad Comitia vocaretur, invidia adversus Sueciam, & quia urbs centum millibus florenorum, quæ in Legationem Cæsaream Osnabrugæ, & Monasterii impensa fuerant, id diploma emerat; & Deputatus urbis nunc Viennam cum turgida auro crumena accesserat. Quin & cum Conventu Inferioris Saxoniæ Hildesiæ omnes ejus Circuli Ordines adversus Bremæ *immedietatem*, excepto Brandeburgico, & Meclenburgico, suffragium tulissent, Cæsar, ut eidem in Circulari conventu sessio utique concederetur, jubebat. Etsi & contra Brandeburgicus, cum Reginam eo conventu excludere conaretur, frustra fuit.

§. 7. Sed nec plus à Ministro-Suecico proficiebatur circa abolendum Cæsaris edictum, quo hic Capitulares Bremenses in tutelam suam susceperat, jusso ut eorum Collegia integra persisterent. Nam Regina cum per pacta Pacis Westphalicæ ea collegia dissolvisset, precario singulis quoad viverent certos reditus indulserat, transactione ea super re cum illis inita. Nihilo secius paucorum instinctu Cæsaris protectorium edictum valvis templi Cathedralis Bremæ affigebatur; quod tamen à Suecis direptum, alio Regii Regiminis nomine affixo, quo interdicebatur, ne quis quidpiam veterum redituum istis exsolveret, aut ullo modo eorundem jussis pareret. Simul eam ob machinationem, quæ antehac Regina indulserat, retractabantur. Nec tamen permoveri Cęsar poterat, ut edictum suum aboleret; etsi demonstraretur, quam indignum foret, ad unius partis petitionem, altera inaudita ejusmodi edicta promulgari, queis Regina violatarum pacis legum non obscure insimulabatur, Bremensibus inter hæc acerbitatem animi sui in Sueciam non parum apricantibus. 1652. Cæsar Capitulares Bremenses in tutelam suscipit.

§. 8. In Brandeburgicum quoque non obscure inclinabat Aula Viennensis, atroces querelas cientem ob detentam Ulteriorem *Pomeraniam*, cui ex vi Recessus Noribergensis incumbebat. Regina, quod telonia ad portus ejus provinciæ Elector ipsi concedere abnueret, cum eadem citra *exceptionem* in Sueciam transscripta forent utcunque compensando æri alieno quo præfecturæ Pomeraniæ, quæ Reginæ obvenerant oppressæ erant. Nec adquiescebat Elector, cum in partem eorum ipsum se admissuram Regina offerret; sed apud Cæsarem instabat, ut nec Reginæ investitura conferretur, nec eadem ad Comitia vocaretur, nisi Ulteriore Pomerania Electori restituta, & remissis vectigalibus. Cui Moguntinus, Trevirensis, Bavarus, & Saxo hactenus adstipulabantur, ut invitationi ad Comitia hæc conditio annecteretur, si præstanda prius præstaret, reddita Pomerania, & omissis teloniis. Sed & plerique è Consilio Aulico in Brandeburgici partes propendebant, quia Regina in causa telonii ejus Consilii cognitionem declinaverat; cum Cæsar idoneus judex esse non posset in causis è pace Westphalica ortis, cujus partem contrahentem ipse constituebat. Et eorum quidem aliqui censebant, Reginam ad Comitia non invitandam; alii invitandam quidem, sed addita conditione, Si Pomeraniam Ulteriorem Electori restituerit: alii pure invitandam, *indulto* tamen, quod vocant, quo tempus accipiendæ investituræ prorogatur addendum; investituram non prius suscipi posse, quam Electori sua Pomerania sit restituta. Ea re in consilio secretiore proposita aliqui negabant, Reginam ad Comitia vocandam quod Cæsar hactenus per testimonia suorum Legatorum, & decretas Commissiones Brandeburgici causam probarit, adstipulantibus quoque Electoribus; & posse nunc istum hoc favore obstringi ad suffragium Cæsaris filio dandum in Regem Romanorum eligendo. Alii contra ostendebant; Reginam Cæsareorum Legatorum testimonia circa telonium Pomeranicum rejicere, nec Cæsarem ea in causa judicem agnoscere. Electores sententiam dixisse ad unius partis relationem fortasse mutandam, ubi Reginæ rationes satis deductæ sint. Nec de Brandeburgici suffragio adhuc satis cautum, quod & exigui ponderis sit, ubi cæterorum calculi conspirent. Denique Reginam, si vel maxime haut invitetur, Legatos ve- Brandeburgicus in restitutam Regiæ impedire conatur.

lut

1652. lut extraneam Principem missuram, qui Gallis conjuncti Comitia turbaturi sint, capitulationem perpetuam prius adornandam jactantes, quam ad eligendum Romanorum Regem accedatur.

Legatus Hispanus Sueciæ videtur favere. §. 9. Inter istas moras Legatus Viennæ Hispanicus Marchio Castelrodricus, è cujus nutu pleraque tunc in ista aula gerebantur, insigne studium in postulata Reginæ apud Biœrnclovium præ se ferre; quod diserto Regis sui jussu se facere ostendebat, qui Cæsari suaserit, ne ejusmodi minutiis Reginam Sueciæ detineret. Eam posse Cæsari per instantem Diætam non parum molestiæ creare, ni ipsi satisfactum sit. Se Cæsareis Ministris demonstrasse, haut rationis esse Cæsarem ob cujuslibet forte iniquas querelas Sueciæ commodis obsistere; sed potius gratum adversus Reginam animum ostendendum, quæ tam egregia oppida, terrasque Cæsari, imo & coronam sceptrumque reddiderit, ob reflantem belli fortunam haut modico periculo exposito. Unde cum Cæsar Reginæ postulata ex parte annuit. Cæsar mense Junio Vienna Pragam se conferret, ejus jussu Curtius Comes apud Biœrnclovium moram excusabat, quæ ex subtracto Cæsari *Majestatis* titulo præter spem provenerit, & quod ipse legationis suæ fidem idoneis literis facere distulisset; unde Cæsari tantum non necessitatem allatam Electores consulendi; ad quod tractu temporis opus fuerit, incidentibus subinde & aliis negotiis. Cæsari interim haut aliud fuisse, & esse propositum, quam pacis conventa examussim servare, ac cum Regina amicitiæ, ac viciniæ officia colere. Eoque eundem voluisse ad Reginam dare literas propria manu scriptas, eo verborum genio adornatas, qui de ipsius animo satis testetur. (Et tribuebant istæ, Italica lingua conceptæ, Reginæ *Majestatis* titulum.) Porro Brandeburgicum Cęsari scripsisse, idemque ut suaderent alios Electores permovisse, ne Reginam ad Comitia invitaret, nisi restituta Ulteriore Pomerania. Cæsarem post rem probe trutinatam demum decrevisse, Reginam invitare eodem modo, quo Hispaniæ Rex ad Comitia vocetur, addita tamen clausula, quæ revera Reginæ fraudi non sit, & aliquo modo Electoribus satisfaciat Brandeburgici postulato adstipulantibus. Clausula illa erat: *Confidimus de cætero Serenitatem Vestram, quæ ex sua parte pro omnimoda pacis executione supersunt præstanda, libenter præstituram, atque hoc ipso felicem Comitiorum progressum tanto magis promoturam esse* Quę verba non satis adstricta Brandeburgicus Ablegatus Crocovius fremebat. Literæ, quibus Regina ad Comitia invitabatur, Latinæ erant; in quo Cæsar dissuadentibus licet Electoribus ipsi gratificatus erat. Inter vocabula tamen affectum exprimentia, post *Sorori*, *Consanguineæ*, additum erat *Principi nostræ Charissimæ*. Id vocabulum etsi à Cæsare literis ad Principes Germaniæ adhiberi soleat quo nomine & tunc ad Reginam scribebatur; tamen quia idem adversus Hispaniæ & Daniæ Reges haut usurpatur, qui & ipsi feuda à Cæsare & Imperio recognoscunt, instante Biœrnclovio id vocabuli omissum; ac eodem tenore tres literæ missæ, intuitu trium Ducatuum à Regina possessorum, Bremæ, Verdæ, & Pomeraniæ. Titulus Reginæ tribuebatur *Serenissimæ atque Potentissimæ*, ac *Serenitatis Vestræ*. Ad quem tamen declaratione scripto concepta obstringere se Cæsarei nolebant; causati nullum ejusmodi conventionis exemplum extare, ac sufficere id usu recipi, ac in formulas Cancellariæ suæ referri. Id tamen desiderabat Biœrnclovius; quod Cæsar integrum suum titulum iis literis expressisset, quo in edictis & diplomatibus utitur, non medium, quem literis ad Daniæ, & Poloniæ Reges adhibet, quibus nihilo secius integrum ipsorum titulum tribuit. Sed reponebatur; cum Cæsar Reginæ nihil detrahat, liberum ipsi esse suos quoque titulos non truncare. Et tenuior res visa, quam ut ulterius monenda videretur. De literis quoque investituræ spem faciebat Curtius, eas Latina lingua concipiendas.

Cortesia.

§. 10. Cæterum Regina, ut eo facilius quæ in Aula Viennensi restabant procederent, monente Biœrnclovio literas ad Marchionem Castelrodricum dabat, quibus de exhibito circa negotia sua studio gratias ipsi agebat. Ad Legatum Hispanicum scribitur. Quæ tamen literæ parum ipsi gratæ acciderant, quod non nisi *Illustris* titulum tribuerat Regina, ac in contextu vocabula *Tu*, & *Tuus* adhibuerat; & proferebatur à Rege Poloniæ epistola Italico idiomate scripta, qua subinde *Illustrissima Vestra Dominationis* vocabulo mactabatur. Se quippe non sola Legati Regii, sed & *Grandis Hispaniæ* dignatione fulgere. Hos vero non solum ubique locorum Legatis Regiis, sed & omnibus in Romano Imperio & Italia Principibus pares haberi eo splendidiore dignitate quod illa non nisi in triginta duabus familiis hæreat. Sic & Longuevillium Ducem Monasterii *Celsitudinis* titulo cohonestatum, natalium splendore dignationem Legati Regii superante. Unde Regina ut isti satisfaceret, è controversia cum urbe Bremensi ansam sumebat alias ad eundem literas scribendi, quibus desiderato titulo compellabatur. 11. Sept. Nec tamen ideo plus favoris à Cæsare Regina experiebatur.

§. 11. Cum enim difficultas circa titulos & usum linguæ Latinæ jam composita videretur, ac Regina Brandeburgico justam querendi causam haut superesse crederet, oblata vectigalium participatione, investituram suarum in Germania ditionum petere constituit. Regina investituram frustra petit. Ei ritui obeundo Benedictus Oxenstierna Comes Francofurto, ubi hactenus Conventui Deputatorum adfuerat, Pragam conferre se jubebatur, cui Biœrnclovius eo in negotio Collega adjungebatur. Præceperat Regina, ut honorem Regiis Legatis solitum exhiberi sibi curarent, quippe cum non Ducis, sed Reginæ dignatione ea feuda accipiat utique Regno Sueciæ adquisita. Oxenstierna igitur, cum in vicinum Pragæ locum pervenisset, præmisso fiduciariarum literarum exemplo per obvias Cæsaris rhedas excipi postulabat. Id Cæsarei abnuebant, quod istæ literæ non generalibus verbis conceptæ essent, sed ad recipiendam investituram diserte restringerentur. Alias se libenter ipsum velut Regium Legatum, & pari cum Hispanicis Legatis ritu fuisse recepturos. Sed si aliis fiduciariis literis instructus non sit, quam ad solam investituram pertinentibus, nihil pompæ, & ceremoniarum adhibitum iri; sicuti Hispaniæ, & Daniæ Regis Legatis in pari casu fieri soleat. Sane Hispaniæ Regem per Legatum, in Aula Cæsarea residentem, investituram solere accipere; unde receptione opus non esse; nec unquam isto actu eundem Cæsaris rheda in Aulam advectum, sed propria usum esse. Ad exemplum Christiani Ranzovii, qui paucos ante dies nomine Regis Daniæ investituram Holsatiæ petierat, reponebatur; eum literas fiduciarias exhibuisse generalibus verbis conceptas, nulla investituræ mentione; eoque nomine Regii Legati dignatione admissum. Oxenstierna cum judicaret, eam diffi-

1652. cultatem melius se præsente componi posse, omissa pompa incognitus Pragam intravit. Enimvero haut ideo magis proficiebat, Cæsareis eandem excusationem ingeminantibus, quod cum fiduciariæ ipsius literæ nil præter investituram exprimant, haut alio modo, quam cæteros Principum Imperii Legatos haberi posse; ac si ipsi extra ordinem quid honoris indulgeatur, alios idem postulaturos. Ac ne deesset ansa rem extrahendi, si forte aliis interim literis legationi suæ fidem adstrueret de usu linguæ Latinæ in acta investituræ exiguam spem faciebant, quem tamen Viennæ Biœrnclovio annuere visi erant: etsi scripto declarationem edere noluerant, id moris non esse causati. Inter istas tricas cum investituræ literas adornari peterent Suecici Legati, heic quoque tergiversabantur Cæsarei, molem aliorum negotiorum, & clausum tunc Consilium Aulicum excusantes. Cæterum quod in re tam minuta, & quam facillimum fuerat dissimulare, ita difficilem se gereret Cæsar, non minima pars à Brandeburgico proveniebat, qui Pragam ad Cæsarem accedens magno honore exceptus fuerat. Ante cujus adventum jam decretum erat Suecicos eodem ritu, quo nuper Ranzovium Danicum Legatum admittere; quod Meelius Moguntinus Cancellarius Oxenstiernæ fatebatur. Sed iste Elector una cum Saxone Cæsarem precibus fatigare non destiterant, quod ipsis promitteret, se Reginam ab investitura, & sessione in Comitiis exclusuram, nisi Ulterior Pomerania restitueretur. Ferebatur eundem inter alia blandimenta Cæsari dixisse: Dolere sibi, quod non antea de justissimis ejusdem consiliis intellexerit, à quibus ipse nunquam discessurus sit, simul omnes vires impensurus, omnesque fortunas periculo expositurus ad fulcienda Cæsaris destinata super omnibus exteris Germanico solo depellendis. Scripserat eo de negotio ad Reginam præter Cæsarem etiam ipse Elector Saxoniæ literis tantum non minacibus: se cum omnibus Imperii Principibus mirari, quam parum Reginæ curæ hactenus fuerit Electori Brandeburgico satisfacere, ejus dignationis Principi ac Reginæ arctissima cognatione juncto, qui haut dubitarit parte ditionis suæ se exuere, ut eadem ipsa exornaretur. Conferi & ipsam inter membra Imperii, ac negotium esse cum eminenti ejusdem membro quicum longe aliter agi par sit. Rogare ut ante Comitia isti suam Pomeraniam restituat; alias molestum Reginæ fore, si ad eam reddendam ibi damnetur; quod ob justissimam Brandeburgici causam utique futurum sit. Locum quem ipse in Imperio teneat, & obligationem qua ad tuendam pacem stringatur, necessitatem sibi adferre has literas ad Reginam dandi, ut eam permoveat ad turbas prævertendas, quæ ex negata ejus provinciæ restitutione proventuræ sint. Persuasum sibi esse, eo studio Reginam in pacem ferri, ut hanc ob causam haut passura sit eandem labefactari, ad quam tuendam & ipsi inter Ordines Imperii adscitæ obligatio incumbat. Enimvero cum ob hasce literas, queis veterem rancorem expromtum ibat Saxo, Regina jus sibi quæsitum condonare tanti non duceret, ac satis nosset, Germaniæ Principes Pomeraniæ causa in arma haut ituros, ad istum, quem diximus modum Reginæ ægre faciendi sese vertebant Saxo, & Brandeburgicus. Qui & omnem lapidem movebant, ut id negotium in Aulam Cæsaream aut ad Comitia pertraheretur. Unde & semel atque iterum Legatis Suecicis Pragæ de temperamento quodam proponebatur; ut Elector in partem vectigalium veniret ea lege, ut penes ipsum sit directio, nec ejus jurisdictioni quidquam decedat. Sed isti subinde nihil hac de re sibi mandatum excusabant. Nec poterat Regina vel Cæsaris, vel Ordinum Imperii cognitioni hanc causam subjicere cum isti pars contrahens essent. Sed & Cæsar, ac Hispanicus Legatus, (quidquid de studio suo in Reginam testatus esset,) Brandeburgici pertinaciam fovebant; è quorum re videbatur esse Sueciam litibus cum isthoc aliisque implicitam teneri, cum ob alia, tum ut eo dissidio partes Protestantium in Comitiis debilitarentur. Et Antonius Pimentellus Hispanicus Holmiæ Legatus sinistris valde de interno Sueciæ statu relationibus Austriacos permoverat, ut illam contemnere inciperent. Accedebat quod Legati Suecici haut satis turgidam crumenam attulerant, satiandæ Ministrorum Cæsareorum aviditati qui opimas pecuniæ summas laudemii nomine jam spe devoraverant; cum Reginæ haut decorum videretur muneribus istorum hominum desideriis litare, utpote quæ provincias suas non beneficio Cæsaris, sed victricibus armis, ac conventioni pacis Westphalicæ deberet. Unde Regina ne ob solum investituræ ritum Cæsari supplicare videretur, Oxenstiernæ injungebat, ut dilata investituræ petitione Praga discederet, non tamen velut se revocante, sed quasi ipse proprio *judicio* abiret, sibi de actis relaturus, ni honorem Regiis Legatis solitum exhibere vellent. Quæ tamen jussa antequam Pragam adferrentur, Cæsarei jam inde discesserant, cum ad extremum Suecicis Legatis admissionem postulantibus responsum fuisset; aut alias fiduciarias literas proferrent, aut honore, qui Principum Germaniæ Legatis exhiberi solet contenti forent. Inde re infecta Benedictus Oxenstierna mandato Reginæ Wismariam discedebat; ubi supremum Tribunal provinciarum in Germania Suecicarum sequenti anno instituebatur, cujus ipse Præses designatus erat. Biœrnclovius Ratisponam abibat, Ducatus Verdensis nomine in Comitiis suffragium laturus. Cæterum satis patebat, Cæsareos aliquandiu amicum in Suecos vultum simulasse, ut Brandeburgicum compellerent ad gratificandum Cæsari super electione Regis Romanorum. Quo obtento Cæsar æque, ac Hispanus parum sibi Sueciam amplius curandam judicabant. De cujus animo & inde apparebat, quod Hispanus Ranzovium Legatum Danicum ambitiose coleret. Et quod haut satis æquis oculis Cæsarei adspicerent fœdus mutuæ defensionis, quod per Joannem Stuckium Cancellarium, & Adolfum Benedictum Marchallum Hildesiæ hoc anno intuitu *Fœdus Hildesianum.* Ducatus Bremensis & Verdensis cum Ducibus Brunsvicensibus & Luneburgensibus Augusto, Christiano Ludovico, ac Georgio Wilhelmo, ac Landgravio Hassiæ Wilhelmo VI. conclusum fuerat cui fœderi sequenti anno Ditericus *Adolphus* Paderbornensis Episcopus adscribebatur. Spectabat id mutuam defensionem earum ditionum non solum adversus vim bellicam, sed & contra transitus copiarum, hospitationes, collectiones militum, & exactiones bellicas; quibus prohibendis convenerat, ut duo equitum, quatuor peditum millia in promptu haberentur; ad quem numerum Regina nomine dictorum Ducatuum quadringentos quindecim equites, octingentos triginta pedites conferret. Ubi in expeditionem procedendum foret, neuter sibi summam rei militaris

1652. litaris directionem velut suo jure arrogaret, sed illud penes eum esset, cui auxilium ferretur, & in cujus ditione res gereretur. Si in loco tertio res gerenda sit, communi consensu de summo duce statuendum. Huic fœderi biennio post Brandeburgicus quoque adscribi cupiebat haut invita Regina, modo ne istud adversus Neoburgicum extenderetur, qui Brandeburgici scopus videbatur. Nam nemini offendendo eam conjunctionem valere volebat Regina. Qua de causa Electoris conatus tunc elusus est.

Fœdus Gallicum hæret.

§. 12. Gallicum fœdus eo anno non ulterius promovebat. Equidem Chanutus missa in Galliam adornata Hamburgi formula id mandatorum accepisse se dicebat, ut nulla amplius ad Regem relatione facta fœdus absolvere posset. Et optabat iste idem confici posse, antequam iter Hamburgo in Galliam susciperet. Etsi de legibus fœderis pandere quidquam nollet, antequam Salvius idonea mandata accepisset. Reginæ tamen lentius procedendum videbatur ob negotia sua Viennæ nondum confecta, & quia neque necessitas, neque utilitas ejus fœderis in præsens comparebat, flagrantibus jam maxime intestinis Galliæ turbis, quarum exitum antequam perspiceret, propius eidem Regno innecti haut consultum ducebat. Vario tamen obtentu apud Ministrum Gallicum eam moram excusabat, ne forte Galliæ Rex illusum sibi crederet; ac discedens sub id tempus in Galliam Chanutus longam isti negotio quietem conciliabat. Contra Galli Reginæ lentore animadverso & ipsi frigide de isto tangere instituebant, ne eodem fœdere carere non posse viderentur, eoque Suecis ad duriores conditiones postulandas ansam præberent. Ne tamen de affectu suo in Galliam quidquam remisisse videretur Regina, ea cura animum subibat, num forte circa componendas internas Galliæ turbas utilem navare operam posset. Quo fine Scheringium Rosenhahnium in Galliam mittere constituerat, ipsius nomine sequestris partes inter Regem, & Principes suscepturum. Prius tamen visum tam apud Ministrum Holmiæ Gallicum, quam per literas ad Regem tentare, num quæ gratia istius
2. April. operæ esset futura. Scribebantur igitur ad Regem literæ, queis testabatur intensissimum in Galliæ res studium sibi imperare, ut tentandum utrique sit, num quid forte ad componenda intestina dissidia conferre queat, etsi alias haut libenter se negotiis aliorum Regnorum immisceat. Regi tamen Galliæ haut placebat, extraneum Principem se domesticis ipsius dissidiis ingerere, aut nimis accuratam eorundem notitiam capere. Sed ne Regina contemtam se putaret, Minister Gallicus Picquius ejusdem operam eludere conabatur spe facta amicæ transactionis ultro intra breve tempus secuturæ. Et allatæ mox Regis Galliæ literæ satis ostendebant, non esse quare amplius de mittendo in Galliam Legato cogitaret. Scripserat tamen Regina literas ad Aurelianensem, Contium & Longuevillium Duces, queis à bellicis cogitationibus ipsos dehortabatur, conciliandæ paci operam suam offerens, ubi eam gratam esse intellexerit; ad Principem item Condæum, & Retzium Cardinalem, pari argumento. Adjungebantur quoque literæ ad Parlamentum Parisiense, ne diutius patriam civili bello lacerari permittat. Sed injungebatur Matthiæ Palbitzkio, qui ex Hispania redux in Gallica tunc aula agebat, ut literas mediationem offerentes primum Regi & Mazarino redderet, postquam prius dextre explorasset, num opera sua Regi arrideat; inde & reliquis ad ipsos scriptas redderet. Cæterum in sermonibus justitiam causæ in medio relinqueret. Iste tamen Ducis Aurelianensis suasum magis, quam Regis voluntatem secutus, literas Reginæ Parlamento tradiderat; non parum indignante Rege, quod Collegio isti nimia autoritas videretur tributa, cui incumbat circa cognitionem litium, non circa summam Reipublicæ se jactare; præsertim cum idem natales Regis solicitare, viamque Aurelianensi ad solium Galliæ sternere ausum esset. Eam offensam cum Rex per Picquium Reginæ molliter insinuaret, hæc in Palbitzii errorem culpam rejiciebat, qui jussa sua non sat mature accepisset, queis redditione harum literarum ad Parlamentum supersedere imperatum fuerat, si Regi id displicere animadverteret. Aliis post literis Regina
4. Oct. Mater à Sueciæ Regina petebat, ut Principibus demonstraret, quam male ipsi agerent, eorumque causam condemnaret. Id quod hæc abnuebat, utpote cui de vera origine earum turbarum haut satis constabat, & ingratam operam haut amplius prodigere è dignitate ducebat.

Cum Hispanis acta.

§. 13. Hispani hoc anno de studio suo in Sueciam verbis magnifice jactare pergebant, quorum Minister Hamburgi Residens Salvio magnopere suadebat, ut Regina amicitiam sui Regis coleret. Etsi constabat metui ab iisdem, ne sub initium ejus anni Salvius cum Chanuto, & Ministro Lusitanico Hamburgi aliquid novi fœderis in Hispaniam cuderet. Quæ suspicio augebatur, cum Benedictus Oxenstierna, & Avaugurius Legatus Gallicus Francofurti super restituenda Franckendalia acriter instarent. Idem quoque explorando Reginæ animo apud Salvium disserebat; haut persuaderi Hispanis, Reginam Alsatiæ defensionem suscepturam; nam de illa invadenda tunc temporis ab istis agitabatur. Cui à Salvio reponebatur; totum Imperium ad ejus conservationem obstringi. Cum Hispanus contra judicaret; evictionem Pace Westphalica promissam ad Provincias duntaxat in Imperio sitas, non ad extrinsecas ditiones pertinere. Unde & tunc difficilibus suis rebus Galli maluissent Alsatiam feudi lege ab Imperio accepisse; id quod & Regina semper suaserat. Cæterum exolescente illa suspicione Hispani spargebant, Stephanum de Gamarra supremi gradus in Belgio ducem Legatum in Sueciam destinari, ut hujus dignitate Rex testaretur, quanti Reginam æstimaret. Ejus tamen loco post veniebat Antonius Pimentellus, qui cum extraordinarii Legati munere ornatus crederetur, Regina absente majore honore quam pro Ablegati dignatione exceptus fuit. Proponebat is, à Catholico Rege se missum pensando honori, quem Regina per Palbitzkium ipsi detulerit, gratulatus pacem in Germania, & amicitiam cum Domo Austriaca instauratam, cujus magna pars ad Regem Catholicum pertineat; & alia sinceri affectus inter Principes imitamenta. Inde & Belgarum Fœderatorum in Suecia negotiationem impedire studebat, qui tunc bello Anglicano impliciti Reginam in partes suas trahere laborabant; proponens simul de stabiliendis Suecorum per Hispaniam, & Flandriam commerciis, ostensa Dunkerquæ commoditate congerendis ibi mercibus in Suecia provenientibus, quæ inde per vicinas Provincias commode distribui possint. Petebat idem à Regina, ut ipsa Ordines Generales Belgii Fœderati eodem postulato, quo Parlamentum Angliæ, urgeret, de permittenda libera Scal-

dis

1652. dis navigatione ad reparanda Antwerpiæ commercia. Simul ut Succos à petendo è Lusitania sale averteret, demonstrabat, Hispanicum meliorem esse; ac in ejus rei specimen insignis salis portionem dono offerebat, à Suecicis navibus ex oppido San-Lucare petendam. Quod donum non poterat non gratum esse, optata quoque commercii augendi facultate, ubicunque occasio arrideret, utut de cætero Reipublicæ rationes utrinque discreparent. Idem & circa fœdus inter Sueciam, Hispaniam, & Angliam conflandum satagebat, ac ut Sueciam bello implicaret, quo tunc Angli & Belgæ collidebantur, & ad quod excitandum Hispani non parum operæ contulerant; cum rationes Sueciæ exigerent, ut eo in bello quam diu liceret neutras partes amplecteretur, commerciis suis tuto exercendis. Denique idem ut Sueciam à Galliæ societate disjungeret, omnem lapidem movebat, qui præcipuus scopus ejus Legatonis videtur fuisse.

300. Last

Spiringii in Anglia negotiatio. 18. Dec. 1651.

§. 14. In Angliam sub finem superioris anni Petrus Spiringius Silbercrona adpulerat. Is quo minus statim admitteretur, literæ fiduciariæ obstiterant, quæ hanc inscriptionem præferebant: *Serenissimæ Reipublicæ Anglicanæ*: quas per Oratorem seu *Prolocutorem* (ut vocant) oblatas Parlamentum acceptare nolebat; quod decretum foret conditum, ne quæ literæ ab exteris admitterentur cum titulo honoris, nil præter *Parlamentum Reipublicæ Angliæ* audire cupidum. Unde & jam antea Hispano, Lusitano, Belgico, Florentino, & Genuensi Ministris secus inscriptæ fiduciariæ redhibitæ fuerant. Post longam in Parlamento disceptationem Spiringio quoque suæ per Magistrum publicorum officiorum Olivarium Flemingum reddebantur, testanti, Reginam statutum Parlamenti ignorasse; alias facile titulos ad eorum placitum fuisse temperaturam. Quia autem videat ultro oblatum à Regina primæ missionis honorem frigidius æstimari, se statim in Hollandiam iterum trajecturum. Eo dicto Anglus nonnihil perturbatus suadebat, ut alias potius fiduciarias literas expectaret: cæterum rem se ad Parlamentum relaturum. Regressus quærebat, num chartas puras, Reginæ nomine & sigillo munitas penes se habeat, quibus procuratorium inscribi possit. Id cum negaret Spiringius, proponebat alter; num eradere verba quæ displicebant vellet, inscriptis aliis ex Parlamenti placito. Id audere se cum negaret Spiringius, proponebat; se folio chartæ puræ inscriptionem literarum obtecturum, ac in ea Parlamenti titulum inscripturum. De quo temperamento ad Parlamentum se relaturum Flemingus promittebat. Cæterum constabat Belgarum Legatos omnem lapidem movisse, ut Spiringium Parlamento suspectum redderent; quem jactabant venisse conjunctioni Belgarum cum Anglis impediendæ, ac non nisi expiscandis Parlamenti viribus, & consiliis. Eundem fuisse, qui Anno 1649. Reginæ literas Regi Scotiæ tradiderit, quibus Angli atrocibus verbis parricidii accusati sint. Nec obscurum esse, quæ à Regina cum Scotiæ Rege Bredæ acta sint in fraudem Parlamenti. Ea causa credebatur recusati temperamenti à Spiringio propositi, & quod Orator Parlamenti, cum eas aperturum se, prout tunc essent promisisset, mox dictum retractaret. Ac postulabat idem, ut non nisi *Parlamenti* vocabulum inscriptioni Spiringius adderet; quod hic abnuebat, cum iste liquido promittere nollet, eo facto ipsum utique admissum iri. Regina cum de hac difficultate intelligeret, nolebat 1652. Spiringium re infecta ex Anglia discedere, quod istud multis rumoribus ansam præbiturum esset, nec parum amicitiæ cum ea Republica nociturum. Unde alias ipsi fiduciarias mittebat ad placitum Parlamenti formato titulo. Quæ antequam in Angliam perferrentur, priores, quas Orator secum retinuerat, post longam disceptationem, connitente inprimis Olivario Cromwello militiæ Anglicanæ summo duce, resignatæ sunt, dicis causa increpito Oratore Parlamenti, quod tamdiu literas illas secum retinuisset, quæ nunc commode redhiberi non possint. Ubi alius scrupulus occurrebat, quod character dignitatis, quo Spiringius mitteretur, expressus non esset. De quo hic interrogatus reponebat; se non alium characterem sibi arrogare posse, quam fiduciariæ literæ tribuant. Sed eo ipso die, quo publice audiendus erat, gravi morbo implicitus intra paucos dies extinguebatur. Apud defuncti familiam duo à Parlamento Deputati consolationis officio fungebantur; quod ipsi magnum honorem, & qui nemini alias delatus sit, ferebant, ut Parlamentum testaretur, quam grata sibi ejus missio fuerit. Contra Hollandi, Danique ejus morte non parum lætabantur, quem pro sua dexteritate, & in Sueciam fervido studio metuebant, ne quidpiam in ipsorum fraudem apud Anglos strueret. Cui ut resisteretur, & Hollandorum Legatos in Angliam properasse diximus; & Daniæ Rex non minus trepide Wilhelmum Rosenwingium eodem expediebat, præmissa gratulatione solenni Legationi viam præparaturum. Cæterum apud Spiringium Angli insignem affectum in res Sueciæ testabantur, ac honorem, quem Regina ipsis exhibitum ibat, magni à se æstimari profitebantur. Sed idem de Gallia, prout à Regina jussus erat, mentionem facere haut consultum ducebat, ferocibus utrinque earum nationum animis, & quod nemo adhuc à Gallis publice missus ibi esset; exacerbatis quoque vehementer Anglorum animis per represalias, quas à Regina Angliæ vidua obtentas credebant; & quia Scotiæ Rex in Gallia degebat, quem una cum fratre Romanis placitis aurem præbere fama erat.

§. 15. Angli porro ne officio à *Regina vincerentur*, Danielem Lisleum, & Joannem Durcum in Sueciam misere cum literis, quibus testabantur; gratissimam sibi fuisse Reginæ amicitiam per Spiringium oblatam, cui excolendæ, simul augendis utriusque nationis commerciis se cupidos esse. Tum doluisse sibi, Spiringium morte præventum, quo minus mandata exponere potuerit; circa quem admittendum quæ moræ intervenerint, excusabantur. Cum illis nihil publice actum, nisi quod securitatem navigationis, & commerciorum spectaret. Ac jussi erant animum Reginæ in novam Rempublicam explorare; cujus favore comperto solennem Legationem in Sueciam mittere decreverant. Remissi cum literis, quæ amica omnia exprimerent, ac laute donati, plene sibi satisfactum profitebantur.

Parlamenti Anglicani in Sueciam missio.

§. 16. In Spiringii locum Regina paulo post Haraldum Appelbomium è Batavis in Angliam trajicere jubet, qui apud Parlamentum de renovanda vetere amicitia, & conservanda navigationis libertate proponeret; utque naves Suecicæ in Oceano securitate, ac in Anglicanis portubus liberis commerciis fruerentur. Tum ut navibus Suecicis versus occasum tendentibus portus Angliæ introire licitum sit ubi tempestas, aut repa-

Appelbomius in Angliam mittitur.

1652. reparandi penus necessitas subegerit. Atque id publice & præcipue agere jubebatur. Cæterum data occasione dextre insinuaret, num Anglis placeat deserto Archangeli Fano commercia Russica Revaliam, Narvam, & Nyam transferre via longe breviore, quæ navigationem tres menses diutius, quam altera, admittat; Muscovia quoque urbe Archangeli Fano ducentis milliaribus, Narva non nisi centum viginti distante; præsertim cum Angli tunc minarentur, se emporii istius portum obstructuros, quod Czar vetera privilegia ipsorum nationi ademisset. Pro Gallorum rebus loqueretur, quantum per propriam negotiationem liceret. Simul velut privato sermone ostenderet, Reginæ in animo esse solenni legatione Parlamentum honorare, si ad postulata sua idonea declaratione potiatur. Interim accurate observaret, quid inter Anglos, Hollandosque tractaretur. Cum Hollandorum Legati amice communicaret verbis duntaxat laxioribus, & injuriam ab istis superiore æstate Reginæ illatam magna parte Novæ Sueciæ abrepta dissimularet; nec aliud præ se ferret, quam quod Reginæ cordi sit fœdus cum Hollandis inviolatum servare. Publicam orationem apud Anglos Latino sermone haberet; privatim lingua, qua commodissimum foret, uteretur. Is cum non alium, quam Commissarii characterem præ se ferret, ab undecim Parlamenti Deputatis ad unum latus mensæ sedentibus auditus est, cum ipse solus in adverso
16. Maji. latere consideret; quod non nisi Legatorum dignationem gerentibus ad totum Parlamentum accessus fieret. Magnum illos desiderium tenebat cognoscendi, quid ab isto proponendum foret; unde & tantisper in negotiatione cum Hollandis
22. Maji. progredi differebant. Sed cum is apud Consilium Status, quæ in mandatis habebat, exponeret de libera navigatione & commerciis, animadvertebatur ipsos plura animo concepisse de sociali fœdere, in quod valde pronos se ostendebant. Sed & insuper habuerant Angli, quæ à Legatis Danicis Erico Rozencrantzio, & Petro Ritzio jactata fuerant; Suecorum res anno quadragesimo quinto nimia incrementa cepisse, & Angliæ quoque interesse, ut Regna Arctoa ad æquilibrium redigantur. Appelbomius multa cum significatione amicitiæ ab Anglis dimittebatur; qui & testabantur, paratos se ad arctiora fœdera super modis & rationibus commerciorum, mutuæque securitatis stabiliendæ. Simul promittebant, navibus Suecicis tam in mari, quam portubus suis nihil damni illatum iri. Unde & licet exardescente inter ipsos, Hollandosque bello complures Suecicæ naves abducerentur, eædem tamen illæsæ restituebantur, addita hac detentionis excusatione; disquirendum fuisse, ne sub Suecorum vocabulo Hollandi latitarent.

Hollandorum in Sueciam Legatio. §. 17. Istæ porro Reginæ & Parlamenti mutuæ missiones haut exigua suspicione Belgas Fœderatos perstringebant, ut & ipsi Legatum in Sueciam mittere properarent; cum antea petenti Reginæ id indulsissent, ut edicto suo avocatorio illos nautas eximerent, qui modico numero apud ipsam stipendia faciebant. Quod in eximii officii locum imputabant. Cæterum in Sueciam Legatus veniebat Conradus Beuningius, qui publica quidem admissione Reginæ laudes, gratulationes; ac suorum in amicitiam cum Sueciæ Regno studium decora oratione evolvebat. Sed in secreto auxilium ex fœdere adversus Anglos, & arctiorem conjunctionem exposcebat, & ut restitutio Regis Angliæ communibus viribus suscipiatur, quo commerciis per Parlamentum turbatis securitas instauretur. Tum ut commercia cum Anglis abrumpantur, nec quidquam mercium, quod instruendis, aut armandis navibus inservit, Anglis permittatur. Quorum nihil Reginæ ad palatum erat; quæ Beuningio fœdus anno quadragesimo initum urgenti reponebat; id per ipsos Hollandos abruptum Fœdere cum Danis icto, quo auxilia hisce promissa quem alium quam Sueciam spectent? Sane quod sibi cum Belgis fœdus fuerit, unice contra Daniam fuisse directum; cætera speciosa fuisse verba, rerum inania. Denique tractatu *Redemtionis* id animi in Suecos ostendisse Hollandos, ut vix salva fronte amici quid à Suecia petere queant. Sed & insuper temporum mutationem ejus fœderis vim elisisse; ac ipsos Hollandos culpa sua id bellum sibi conciliasse. Quia tamen decretum erat Reginæ, quantum posset extra contagium ejus belli sese removere, tempus de industria extrahebat, ut adpareret, quomodo initia belli se datura essent, ac ingruente paulatim hieme ipsum anni tempus excusationem omissi auxilii suggereret. Offerebat tamen Regina, se Legatos in Angliam ad componendum id bellum missuram. Quod parum satisfaciebat Beuningio metuenti, ne forte oleum incendio per istos adderetur. Ac ipsi cordati apud Hollandos fatebantur, haut nimis preclare de Suecia se meritos; & qui velit ab aliis benigne sibi fieri, eundem & aliis paria facere oportere. Sed & Daniæ Rex, etsi in Belgas pronior, sicuti Sueci in eo bello in Anglos affectu propendebant, quo minus efficacius istorum partes amplecteretur, metu Suecorum coercebatur, ne hi forte cum Hispanis, atque Anglis arma conjungerent. Eidem Beuningio de societate belli inferendi atque arcendi inter Sueciam, Daniam, & Belgas proponenti Regina reponebat; miraculi instar habituram suam cum Dania conjunctionem. Præsertim cum isto anno Minister Danicus Hagæ Residens Petrus Charisius, ut Hollandorum in Sueciam animos irritaret variam fabularum colluviem disseminasset de clandestinis Suecorum fœderibus; ac ipsos terra quidem in Frisiam irrupturos, mari fretum Oresundicum in potestatem redacturos. Tum de multis millionibus, quos Cornificius Ulfeldius suppeditaturus sit ad bellum Dano faciendum. Expromebant quoque aliud specimen animi sui in Sueciam Hollandi, quod cum sub finem anni Wittius, & Waveranus Lubecam proficiscerentur Mediatorum partes obituri, Rasfeldius tum in Collegio Ordinum Præses illis injunxerit; quia Fœderatæ Reipublicæ non expediat perpetuam pacem Suecos inter, & Polonos concludi, quod haut præter graves rationes metuendum sit, ne isto casu Sueci Hollandorum statum, & navigationem infestent; igitur ipsi eam mediationem arte tractent, ac adhibita dexteritate curent, ne firma, & æterna pax concludatur. Idque consilium Nannius Keiserus in Dania Belgarum tunc Legatus Danorum monitu suggesserat. Etsi scripta ipsorum mandata articulo tertio præ se ferebant, ut circa concilandam æternam pacem operam navarent. Peculiariter quoque Amstelodamenses Waverano injunxerant, ut Suecis quævis sinistra officia exhibere conaretur.

§. 18. Tractatum cum Polonis ad mensem usque Majum sponsione Legatorum prorogatum diximus. Regina ut desiderium pacis testatum faceret, Regi Galliæ per literas significat, eandem à se ratam haberi, rogatque ut mediatorium mu- Tractatus Lubecensis prorogatur.

nus

1652. nus ea qua cœperit diligentia continuare velit. Idemque ut Polonis, ac aliis quorum interſit ſignificet, à Chanuto poſtulat. Enimvero & Chanuto, & Polonis ſpatium iſtud nimis anguſtum videbatur; de quo & Poloniæ Rex ad Galliæ Regem ſcripſerat. Nam Conventum Ordinum Poloniæ, quo Legatorum conventio firmanda, & mandata expedienda ſint, vix ante exitum menſis Martii abſolvi. Inde heic decreta ad Regem Galliæ, ab hoc ad reliquos Mediatores referenda. Mox dum Legati ſe itineri accingunt totam æſtatem elabi. Igitur cum Chanutus de differendo tractatu ad Reginam ſcriberet, nec ipſa reluctandum ſibi ducebat; quod ſi qua invidia protractæ pacis foret, illa in Polonos relapſura eſſet. Ac indecens videbatur, paucorum menſium moram ob rationes non improbabiles negare. Igitur declarabat, ſe eum honorem deferre Regi Chriſtianiſſimo, ut pro re nata tempus Conventui inſtaurando ſtatuere poſſit, quod
21. Mart. commodiſſimum viſum fuerit. Qui & mox ultimum Auguſti diem conventui deſignabat, quod tempus Reginæ juxta ac Polonis probabatur, eventus futuræ æſtatis prius noſſe cupidis. Quæſierat quoque Chanutus à Regina, num, ſi Poloni procuratoria adferant, conventis quadrantia, ſufficiat illa tantiſper in Mediatorum manus deponi, ſub finem demum tractatuum permutanda? Tum quibus ad extremum poſtulatis Regina inſiſtere velit, ne ſi denuo re infecta diſcedant Legati, anſa inde arripiatur abrumpendarum induciarum; cum præſtet conventu ſuperſedere, ſi partibus nullo modo ſuper conditionibus pacis convenire queat. Sed Regina circa neutrum horum mentem ſuam Gallo pandere conſultum ducebat.

Cæteri Mediatores denuo invitantur.

§. 19. Num & cæteri Mediatores qui priorem Conventum obire neglexerant, denuo invitandi eſſent, dubitatum fuerat. Chanutus judicabat, Regem Galliæ defugere non poſſe quin Venetis & Belgis ſignificet de tempore tractatus inſtaurandi, ut tamen invitandi aut rogandi formulis abſtineat. Et facta ſignificatione perinde fore, num veniant, vel minus. Regina quid ſibi faciendum foret, in medio tantiſper relinquebat. Sed cùm audiſſet, iſtos à Poloniæ Rege ambitioſe factam invitationem cum applauſu acceptaſſe, exemplum utique imitandum erat, ne magis in Poloni partes inclinarent, ſi hoc ſolo rogante venirent, Reginæ ſilentio in offenſæ locum accepto. Igitur & ipſa denuo literis ad Franciſcum Molinum Venetorum Ducem, Belgaſque, & Brandeburgicum Electorem datis, eoſdem ad ſuſcipiendam mediationem invitat. Parlamentum Angliæ ut ad idem officium vocaretur Regina cupiebat; & id cum honorem avide amplexurum Spiringius affirmabat. Sed Chanutus cenſebat controverſia inter Gallos, & Anglos nondum compoſita, & quoad hi à Rege Galliæ pro libera Republica agniti non ſint, haut commode ſe cum ipſis in actu tam ſolenni concurrere poſſe. Ita iſtorum invitatio omiſſa.

Commentum de conditionibus pacis.

§. 20. Inter hæc Henricus Canaſilius ut Reginæ mentem circa conditiones pacis expiſcaretur, formulam finxerat lingua Gallica conſcriptam, qua proponebatur, ut Poloniæ Rex in compenſationem juris, quod in Succiam prætendebat, Livoniam velut feudum à Regina agnoſceret: aut ſi Regina id nollet, ut Polonus Boruſſiam Ducalem acciperet, ac Brandeburgico in ejus locum Bremenſis Ducatus daretur, Reginam & Ordines Succiæ ad hoc temperamentum eſſe valde proclives, ut Boruſſia Electori erepta Polono detur, ea lege, ut ipſi Memelam, & Pillaviam retineant, Electori nulla compenſatio fiat. Id ſcripti cum Brandeburgico innoteſceret, qui genuinum id ducebat hic non parum commovebatur, ne forte Sueci Polonique ipſius diſpendio pacem inter ſe ſancire velint. Unde Miniſter ejus in Aula Suecica hac de re graviter querebatur; Regina aſſeverante, ſibi de tali propoſitione plane incognitum eſſe. Et cum ſuſpicio eſſet, eandem à Chanuto profectam, Ewaldus Kleiſtius literis ad eum ſcriptis oblique expoſtulat, talia infraudem Electoris agitari; de quibus ſibi nunquam in mentem veniſſe Chanutus teſtabatur. Sed mox inventus commenti autor omnem ſolicitudinem diſpulit; & gaudebat Brandeburgicus, id conſilii non è Suecia profectum fuiſſe. 1652.

§. 21. Paulo poſt Regi Poloniæ filius naſceba- *Regi Poloniæ filius naſcitur.* tur, quem ut è ſacro fonte ſuſcipere vellet Regina, miſſo ablegato petebat. Creditum fuerat, exinde Polono cupidinem ortam cum Regina transigendi, ſi quid forte terrarum ab ipſa in uſum filii paciſci poſſet, cujus miſera erat futura conditio, ſi eodem impubere ipſe decederet, nulla peculiari ditione relicta. Regina honorem iſtum omni humanitatis demonſtratione accipiebat. Sed paucos intra dies infantis mors, quicquid conſiderationum ejuſdem nativitas excitarat, abrupit. Et judicabant multi, Caſimirum ægrius nunc ad renuntiationem prætenſionis in Succiam deſcenſurum, quod compenſationis, quam forte accepturus ſit, breve fruendi tempus ſibi ſupereſſet. Sed & multi haut ſatis ample de ſucceſſu tractatuum augurabantur, quod Comitia Poloniæ, in quibus de mandatis Legatorum diſponendum fuerat, re infecta forent ſoluta. Mittebatur poſt à Poloniæ *Poloni mentem Reginæ expiſcari conatur.* Rege in Succiam Canaſilius cum ampliſſima tractandi facultate; qui Reginæ declarabat, Regem Poloniæ cupere in anteceſſum cum Regina tranſigere ſuper actione ſua in Succiam; & quid emolumenti ipſum manſurum ſit, ſi Rempubl. ad ceſſionem Livoniæ faciendam permoverit; ut materia prius digeſta ſolennis tractatus eo citius abſolvi poſſit, nec forte iterum re infecta diſcedatur. Regina cum ideo iſta moveri animadverteret, ut mens ipſius exploraretur, præſertim cum ipſi interdictum eſſet, ne prior quædam proponeret, ſed quid Regina oblatura ſit expectaret, non niſi laxioribus verbis de affectu ſuo in Regem Poloniæ teſtabatur: cæterum per Roſenhahnium Lubecæ reſponſum redditurum: & ita irritum, ſed liberaliter donatum, dimittebat. Querebatur iſte hanc dimiſſionem præter opinionem ſibi accidiſſe, cum alia ſe ſperare Regina & ante & nuper juſſerit, & hæc ſine dubio Radziewskii artibus proveniſſe. Regina tamen hanc cauſam allegabat, quod in ipſius procuratorio vocabulum *Chriſtinæ* omiſſum foret.

§. 22. Nec minus tamen & Regina Poloni extrema deſtinata expiſcari cupiebat, ut quid de ſucceſſu tractatuum ſperandum foret conſtaret, diſponendis in omnem eventum conſiliis. Unde *Regina Poloni extrema deſtinata expiſcari cupit.* cum Curlandiæ Dux Paulo Helmes ſignificaret, Regem Poloniæ cupere præcipua controverſiæ capita ſecreto tractatu digeri, ac Dux in eam rem mandata à Rege habere crederetur, placuit Reginæ Laurentium Canterſteinium ad eundem *Miſſio ad Curlandiæ Ducem.* mittere. Is jubebatur affectum Reginæ ſuper *19. Jul.* ſtudio Ducis circa pacem conciliandam teſtari, diſſimulata vera adventus cauſa. Nam ſi Dux aut alius

1652. lius in ejus aula à Polono tractandi facultatem haberet, hoc ingressu facto id ultro significaturum. Si quis ad tractandum se offerat, primo procuratorium deposceret. Id si vitiosum sit, ad tractatum quidem non descenderet, audiret tamen quid proponeretur, ut ex eo judicari possit, quid à Poloniæ Rege sperandum sit. Si procuratorium rite conceptum sit, suum quoque produceret. Si Polonus de ditione quapiam proponat, id declinaret. Sed ubi de pecunia moveatur, ultra quadringenta uncialium millia ne offerret, aut annueret. Si Poloni opportunitatem præsentium temporum, & conductitium Regis militem extollant, ipse vicissim Sueciam nunc egregiis ducibus, ac militibus refertam ostentaret. In satisfactionem Reipublicæ fœdus mutui auxilii offerret, & in eo quatuor militum millia, aut eorum loco pecuniam. Quod si sentiat, Duci plenipotentiam non esse, quatuordecim per dies in aula ejus subsisteret, quoad responsum Duci Warsavia adferri queat, qui sine dubio de ipsius adventu ad Regem statim scripturus sit. Et vel sola Regis Epistola in hanc rem allata tractatum susciperet, modo ista vim obligandi in se habeat. Ubi eo spatio nihil literarum Warsavia venerit, à Duce iterum discederet, nullo indicio de suis destinatis facto. Enimvero cum ad Ducem pervenisset Cantersteinius, nihil plenipotentiæ apud istum inveniebat, cui tuto tractatum superstruere posset. Unde post vagos sermones, & speciosa quædam temperamenta nequicquam jactata, inde re infecta discedebat; cum satis ex Duce collegisset, Polonos præsentis status sui difficultatibus motos Lubecam venturos, ne aliis suis malis Sueci quoque hostes accedant.

Vice Cancellarius Poloniæ in Sueciam venit.

§. 23. Dum ita tractatui præluditur, nova odiorum semina inter partes spargebat Hieronymus Radziewskius Poloniæ Regni Vice-Cancellarius; qui patria profugus in Sueciam se contulerat declinandæ Regis iræ. Cujus causam ipse ferebat, quod apud Reginam Poloniæ questus esset de pudicitia uxoris suæ à Rege temerata. Is in Suecia amice excipiebatur ob dignationem, & quod aliorum animis adrepere calleret; simul spes erat secreta Regni ab isto posse explorari, & pace irrita aliquem ejusdem usum fore. Qui & valde sinistre de Rege, ac Regni statu loquebatur, omnibusque modis Suecos ad bellum in Polonos incitabat. Id solum esse medium Regem ad actionem in Sueciam, Rempublicam ad Livoniam cedendam compellendi citra compensationem: ac Poloniam eo jam esse redactam, ut Suecorum armis resistere non possit. Addebat, magnis imperiis expedire, ut semper bello contra aliquem è vicinis implicita sint, excitandis ad militiam civibus, & ne quis imparatis ingruere queat. Enimvero è Polonia paulo post alia istius fugæ causa vulgabatur.

Ejus fugæ causa.

Fuisse ipsum ingenio ambitioso, insolenti, ac callidissimo, qui totius Nobilitatis odium incurrerit, cujus primores temerariis actionibus offenderit. Eum mirante Senatu, ac contra ipsius Regis inclinationem Reginæ commendatione Procancellariatus munere potitum. Inde divitem viduam viginti tres Annos natam uxorem duxisse; cujus genius lætior maledicis ansam præbuerit spargendi de illicito Regis in eam affectu, qui aliquoties eam inviserat. Unde maritum aspere ipsam habuisse, & super Regis injuria apud Reginam questum. Et ut ingenio turbido erat, irritante insuper Zelotypia, multa sinistra sparsisse super actis à Rege bello superioris anni adversus Cosaccos, ægrosque in Regem Nobilitatis animos variis artibus stimulasse. Uxorem asperitate mariti offensam, cum iste è bello Cosaccico domum reversurus esset, statuisse ipsum deserere, & auxilio fratris sui familiam mariti domo expulisse, quæ dotalitia ipsi erat, amotaque supellectile in cœnobium secessisse. Procancellarium cum via juris possessionem recuperare deberet, assumtis quingentis hominibus ædes frustra oppugnasse, strenue vim propulsantibus, qui ab uxoris fratre velut in præsidio ibi locati fuerant. Iste assultus cum in urbe Regia, & velut in conspectu Regis datus, ac nonnulli homines cæsi essent ab eo, quem omnes oderant, & qui ipse infensum se Regi ferebat; eundem ad Præfectum Aulæ citatum, cui summa est jurisdictio circa delicta in aula Regis patrata. Per hunc, cum judicio se non sisteret, ob contumaciam damnatum, bonis publicatis, & muneribus in alios translatis. Quod exemplum etsi nec Senatui nec Nobilitati placeret; ob odium tamen viri neminem contradixisse, & spolia ejus inter eminentes aulæ proceres distributa. Cæterum postquam in Sueciam se receperat, in finibus Ucraniæ deprehendebantur literæ ejus ad Bogdanum Chmielinscium Cosaccorum ducem, ejusque exercitus Secretarium, quibus significabat, velle Reginam fœdus cum Cosaccis ferire, ac juncto cum ipsis milite Poloniam invadere; idque qua ratione fieri deberet demonstrabat; ingentia promittens de auxiliis Sueciæ, & liberalitate Reginæ; hortatus quoque ut aliquem in Sueciam mittant Ecclesiastici Ordinis, ac Græcæ linguæ peritum, qui super fœdere, ac ratione belli gerendi tractare queat. Eas literas cum Rex Poloniæ exprobraret, nec Vice-Cancellarius sigillum suum abnuere posset; causabatur tamen chartas puras ab se subscriptas & signatas in Polonia apud amicos relictas, quibus inimici ad struendas in ipsum calumnias abusi fuerint.

§. 24. Interim hic à Regina obtinuerat, ut ad veniam ipsi conciliandam literas ad Regem Poloniæ scriberet, quæ per Joannem Kochium Suecicum Gedani Commissarium in Aulam Polonicam deferebantur. Is Kochius arguebatur scripta in Regem contumeliosa hinc inde distribuisse, queis Nobilitas ad seditionem stimulabatur. Ac inter alia cum quidam traditum fasciculum ad Regem allaturus esset, argentum ne id faceret obtulisse; ac unum qui Zelinskio cuidam inscribebatur, à Rege resignatum. In honorem tamen Reginæ latori manus injectæ non fuerant, cum errorem excusare non posset; sed satis habebat Rex literis ad Reginam scriptis indignitatem facti arguere, quo haut levis macula ejus existimationi sit adspergenda, si ipsa conscia tractatibus pacis jam instantibus inter inducias vicini & agnati Regis cives ad seditionem concitati fuerint. Enimvero ista solus Radziewskius machinatus fuerat inscia Regina; cui nihil minus cordi erat, quam bello cum Polonis collidi. 1652.

Regina pro eo intercedit.

Polonorum Legatorum mandata.

§. 25. In Polonia propinquante tractatu aliqui proceres deputabantur, Legatorum Lubecam destinatorum mandata adornaturi; qui ad servandum secretum jurejurando adigebantur, se extra congressum cum nemine hac de re locuturos. Inter eos quæstio erat; bellum an pax placeret? Ad quam omnes pacem inclamabant. Inde cum præteriti anni mandata nimis laxa fuissent, variæ quæstiones proponebantur, quid in hoc vel illo casu Legatis sequendum, & ubi ad extremum illis subsistendum; si forte Sueci non totam Livoniam, aut ditionis quid in Germania dare velint. Item,

 num

1652. num tentandum ipsis sit; Suecicos Legatos, aut Gallum pecunia corrumpere? Quæ cum diu agitatæ essent, demum placebat Regis sententiam cognoscere; ac eundem rogare, ut dato Reipublicæ promisso de cedenda in Regnum Sueciæ prætensione stare dignetur. Ad quod cum Rex reponeret; promisso suo hanc conditionem additam, si prius rite sibi satisfactum fuerit; unus è Senatoribus affirmabat, promissum purum fuisse. Unde Rex; *Sit sane*, inquiebat, *sed quia etiam juravi me ablata Republica recuperaturum, de Livonia nullatenus cedere possum.* Circa cætera sat maturum fore sententiam suam expromere, ubi Lubecæ constiterit, quosnam pacificandi modos Mediatores invenerint. Unde ut Deputati isti ad d. 4. Octobris præsto essent statuebatur. Decretum ibi plenipotentias dare ea forma, qua Sueci desiderarint. Depressio seu litura sigilli, in quam Ordines consenserant, à Cancellario Legatis pro re nata exequenda committebatur. Jubebantur quoque Venetis, & Belgis præ Brandeburgico Electore priorem locum dare; Anglosque pro libera Republica agnoscere; si forte ibi compareant. Plenipotentias antiquas primum obtrudi posse, in promtu tamen habendas ad Borussicam formulam aptatas. Legati iidem, qui superiore anno, Lessinskius, Goraiskius, Narascewicius, & Fischerus.

Suecorum mandata.

§. 26. A Regina, cum interim Salvius & Wachmeisterus fato functi essent, Legati destinabantur Scheringius Rosenhahnius, Ericus Oxenstierna, Gabriel Gyldenancker, & Laurentius Cantersteinius. Illis data eadem quæ superiore anno mandata. Additum; Polonos ne inviserent, nec eorum visitationes admitterent, ni Reginæ justum titulum tribuere velint. Si post frustra tractatam pacem de induciis Poloni proponerent, ipsi non quidem plane respuerent, sed tempus extraherent, quoad à Regina responsum acciperent. Fœdus & auxilia extremum erant, quo Regina Poloniæ Regis, ac Reipublicæ prætensiones compensare volebat. Si Polonorum procuratoria conventę formulæ non quadrarent, aut si prius prolatis vitiosis circa justa cauponari velint, ne illudi diu sibi paterentur, sed mox Lubeca discederent.

Legatorum Lubecam adventus & salutatio.

§. 27. Lubecam primi ingressi fuerant Goraiskius, & Fischerus, Lessinskio per simulatam valetudinem Rostochii subsistente, quoad intelligeret, istos à Rosenhahnio salutatos fuisse. Hic octiduum post Goraiskium Lubecæ adpulerat. Salutationes pro more peractæ nulla offensa, Poloni majore pompa quam superiore anno accesserant. Cum plures per dies Mediatorum nemo compareret, Rosenhahnius è Lessinskio sciscitabatur; quid agendnm, si illi emaneant? Ad quod hic respondebat; se super ea re cogitaturum. A Curlandiæ Duce missus Melchior Folckeramus ostendebat; si Mediatorum nemo veniret, ad summam rei excutiendam statim accedendum, confirmans, Polonos hoc animo venisse, ut serio pacem concludere velint; nec multis difficultatibus motis tempus extracturos. Regina suos ad tractatum tunc accedere jusserat, si Poloni instarent, ut tamen diligenter procuratoria inspicerent. Quæ si recte se non habeant, sine mora discederent, velut certo indicio, Polonos nil nisi ludibria agere. Tali discessu si forte conventio ineunda sit, ne velut inimici abruptis induciis discedere videantur, ejusmodi verba declinarent, quibus pacta velut integra deinceps confirmari adpareant. Inter salutandum Poloni, ac inprimis Goraiskius, testabantur, se venisse, ut æternam pacem concludant; sed metuere, ne Radziewskius pravis artibus in Suecia id impediat. Paulo post Lubecam venerat Franciscus Erdmannus Dux Lauenburgicus, qui cum prius Polonos invisere, ac post apud Rosenhanium accessum suum denuntiaret, hic negotia excusans admittere eum abnuebat. Ac id anxie affectabant Poloni, ut Suecis primas partes præriperent. Unde & Lessinskio injunctum erat, ut Chanuti adventum diligenter observaret, ac vel importuna humanitate eundem prosequeretur, ne Sueci circa prioris visitationis honorem ipsum præverterent. 1652.

Certamina partium circa primas visitationes Mediatorum.

§. 28. Ast Chanuto, qui mense Novembri Lubecam veniebat, non sine tædio partium expectatus, ea maxime cura erat, ne alterutros delato priore honore offenderet. Unde ne ipsos inter se committeret, si currus urbem ingredienti obviam misissent, quod literis Hamburgum scriptis promiserant, incognitus Lubecam intrabat. Et quanquam Lessinskius literis testatus esset, se tanto ejus videndi desiderio teneri, ut, si fas sit, vel ex ipso curru descendentem venerari paratus sit, Chanutus tamen præter communia honoris verba nihil reposuerat; quippe qui decreverat uno & eodem momento utrisque de adventu suo significare, ac salutationis honorem eo ordine reddere, quo eum ab istis accepisset. Vix ingressus urbem erat, cum Rosenhanius misso Secretario horam exquirit, qua ipsum invisere possit, antequam apud quempiam alium salutationis officio fungatur. Respondebat Chanutus; cum nondum de adventu suo omnibus Legatis significarit, se ipsius officium acceptare velut à privato in privatum profectum; præsertim cum nondum locum præparaverit recipiendis Legatis. Quod si autem omnibus prout par est suum adventum significarit, paratum se ipsius visitationem admittere, quando eandem exhibere placuerit. Sequenti die Lessinskius Canasilium ad Chanutum mittebat, qui exemplo potissimum in tractatibus Borussicis edito, aliisque rationibus honorem primæ visitationis sibi vindicatum ibat, haut obscure offensam denuncians, si in Suecorum partem propendere visus fuerit. Respondebat Chanutus; die crastina se uno eodemque momento partibus de adventu suo significaturum; & tunc primum accessum occupare posse qui velit. Convenerat cum Goraiskio Lessinskius, ut summo mane cum curru ad se accederet, quo confestim, ubi à Gallo nuntius adisset, in eum se conjicere posset. Quod cum iste facere neglexisset, veniente mox Galli nuntio Lessinskius trepido clamore aurigas ac famulos excitat, ac propere ad Chanutum se proripit. Quo digresso Goraiskius statim aderat. Sed quia prandii tempus imminebat, Fischerus ultro visitationem suam differebat, ut Suecis spatium relinqueretur à meridie Chanutum invisendi. Ita & Chanutus Polonos prius quam Suecos vicissim adibat. Quod cum Sueci eidem exprobrarent, ostensa antiquitate Regni Sueciæ præ Polonia, & ejusdem cum Gallia conjunctione, ac se priores ad ipsum misisse: ille solicite id excusabat; non in Reginæ contumeliam factum, sed eodem momento utrisque de adventu suo significasse; Polonos autem, quorum ædes sibi vicinæ sint, primum accessum occupasse. Unde se non potuisse non pro more eum honorem iisdem priore loco reponere. Protestabantur tamen Sueci, ne iste actus Reginæ præjudicio sit. Et Cha-

1653. Chanutus, ut hisce aliquo modo satisfaceret, Lessinskio ipsum invisenti id officium per octo dies reddere differebat, cum interim aliquoties Succorum ædes solus, aut cum uxore adiret. Proponebat inde Suecis Chanutus, num Michaelem Maurocenum Legatum Venetum expectare velint, qui prope jam aberat, an vero statim tractationem auspicari? Respondebant Sueci; quia Venetus tam longi itineris laborem susceperit, par esse, ut ipsius adventus paucos per dies expectetur. Idem quærebat; num ipsi aliquem Veneto obviam Hamburgum sint missuri, uti Poloni facere decreverint? Id Sueci abnuebant: inter Legatos Regios id insolitum nec de suo adventu istum adhuc ipsis significasse. Nec decorum fore, si eundem nimis captasse videantur, aut cum Polonis putide super inanibus certare cum constet illos è compacto inter se agere; ac satis prævideant, Polonos prius ab ipso invisendos. Et quia patebat Polonos tantopere trepidare circa præripiendum primum apud Sequestres accessum, frigidius se acturos, ac tardiores circa exhibendas salutationes videri malle, quam circa prævertendos alios anhelare. Præsertim cum nullo modo constare ipsis queat, utris de adventu suo prior Venetus significarit; nec per Mediatores plus sibi honoris posse dari, quam ipsi jam habeant. Idem tamen Venetus cum mox per literas de adventu suo Suecis Hamburgo significaret, & paucorum dierum moram excusaret parandis suis rebus; Sueci per Vincentium Moellerum Suecicum ibi Ministrum gratulandi officio apud ipsum defungebantur. Venetus Lubecam ingressus quanquam & ipse utrisque de suo adventu simul significaret; Poloni tamen præmisso nuntio statim accurrentes è vicinis ædibus Suecos prævertebant. Adferebat Maurocenus exiguam successus spem, quod Austriaci, & Hispani enixe laborarent, ut congressus hic esset irritus, quo Sueci eam velut spinam semper pedi hærentem retinerent, ne societas horum cum Gallis iterum revivíscens consilia istorum everteret quæ in amicitia Anglorum fundata habebant. Et accesserant ad Venetum Hamburgi specie amicorum nonnulli, qui suaderent; parceret sumtibus, nec Lubecam iret: nam tractatus illos æque ac superiore anno ad procuratoria adhæsuros. Cæterum Lessinskius ut ingenium & dexteritatem Mauroceni exploraret, data opera eum solus adibat. Ubi promtum quidem patria, & Gallica lingua comperiebat; sed id judicii parum solidi videbatur, quod statim nimis familiariter proderet, se à Republica in mandatis habere, ut quantum possit in omnibus Polonorum tueatur partes; idque promtissime testaturum, quoties occasio se præbitura sit.

20. Nov.

Venetorum inclinatio. 22. Dec.

De loco congressus.

§. 29. Inde super loco, ubi Legatorum congressus esset habendus, anxia scrupulositate satagebatur. Ac cum Curia initio ob strepitum minus placeret, Præpositi ædes huic actui destinabantur; quas Sueci repudiabant, quod istæ propiores Polonis, quam sibi forent. Tandem Curiam præoptabat Chanutus; cujus usum cum à Senatu urbis nomine Galliæ Regis petiturum se diceret, Sueci monebant; ut in usum partium illam se requirere diceret, ne videantur in loco esse, qui magis à Rege Galliæ, quam à partibus dependeat. Etsi Sueci non magnopere circa locum congressus laborandum ducebant, antequam procuratoria forent inspecta. Cæterum quia dum adventum Mediatorum expectant partes, duo jam menses superioris anni conventione tractatibus destinati erant elapsi, Chanutus judicabat, non opus esse de illis prorogandis agere, cum iidem ab initio tractatuum, non ab adventu partium computandi sint. Poloni autem initium tractatuum à die editorum procuratoriorum, non à solenni in Curia congressu sumendum censebant. 1653.

Initium tractatuum. 1. Dec.

§. 30. Quærebat inde è Rosenhanio Chanutus, utri partium Mediatores prius debeant proponere, quæ ex re forent; simul de modo exhibendi procuratoria, & annon præstaret horum exempla duntaxat partibus invicem communicari, autographis penes Mediatores manentibus? Respondebant Sueci; quia uterque Mediatorum Polonis salutationis honorem priore loco exhibuerit, par esse ut in qualemcunque pensationem apud se primam propositionem nunc edant; cum præsertim hoc tempore Galliæ haut inutile sit, si alii credant, veterem inter ea Regna conjunctionem adhuc firmam consistere. Alias optimum esse, ut ab ipso tempus partibus constituatur, quando procuratoria cum exemplo ad eundem deferenda sint, quæ utraque pars per Secretarios suos inde petere possit; ac inutile esse eadem apud Mediatores deponi. Nam si vitiosa sint, injunctum sibi in depositionem eorundem haut consentire. Si rite formata sint, haut opus esse, ut alius præter ipsos ea in manu habeat; quod per isthæc sibi caveatur, Polonis Legatis facultatem esse concludendi, & conclusa servatum iri. Hortabantur quoque Chanutum, ut Polonos moveret ad procuratoria edenda conventis quadrantia. Nam si altera jam vice vitiosa proferant, id pro manifesto ludibrio habitum iri, ac se confestim inde discessuros. Chanutus uti calorem illum temperare conabatur; ita stipulabatur, ut per unum diem procuratoria sibi retinere liceat ad perspiciendum; num quid insit, quod statim emendari queat. Veniebat post Gallus cum Veneto ad Suecos, proponens: se constituisse apud ipsos agendi initium facere; eoque ipsos suas plenipotentias producturos, quod initium negotiationis esse soleat. Id quod Sueci superfluum esse testabantur; quæ & Polonorum mens fuerat.

4 Dec. Mediatorum plenipotentiæ non inspiciuntur.

Polonorum duplex procuratorium.

§. 31. Cæterum Poloni duplici erant instructi procuratorio, quorum uno integer Regis titulus, altero truncatus exprimebatur. Igitur inter ipsos deliberabatur, utro utendum esset? Goraiskius censebat, integrum priore loco offerendum, ne de alto velut fastigio præcipites ruisse, non per gradus descendisse viderentur: post disceptationem demum alterum proferendum. Contrarium sentiebat Lessinskius, & Fischerus; ne ruptura tractatuum inde proveniret, & quia Chanuto jam emendata procuratoria promissa fuerant. Prævalebat tamen Goraiskius, testatus se periculum rupturæ præstiturum; ac ipse ad Mediatores accedens plenipotentiam integro cum titulo exhibebat, ostendens, se non posse non in præliminaribus Regis sui jus integrum servare: ac sufficere si ex procuratorio perspiciatur, plena facultate ad tractandum se instructos: disputationem super titulo ad ipsam tractatuum substantiam pertinere. Quod si forte Sueci id procuratorium haut libenter admissuri videantur, Mediatores attestatum illis præberent; Polonica procuratoria ita formata esse, ut ejus Regni Commissariis plenam agendi facultatem tribuant. In eo instrumento titulus Regis à contextu disjunctus erat & Casimirus Regem se Suecorum hereditarium expresserat, utut Christinæ quoque titulus Regi-

 næ

1653. næ Suecorum, Gothorum, Vandalorumque datus esset, additis post Ducatum Magnum Finlandiæ mutilationis notis. Sed cum Chanutus per literas Polonos rogaret, ut alia procuratoria exhiberent, quod Sueci isthæc in contumeliæ vicem accepturi, ac statim abituri sint, præsertim cum & præterito anno eadem causa tractatus abruperit:

Poloni protestationem apud Mediatores interponunt.

Poloni aliud procuratorium exhibere constituunt interposita protestatione id Regis sui juri innoxium fore; ac per ternas *abbreviationis* notas omnes Regis titulos intelligi. Simul ne istud Suecis traderetur, antequam Suecicum procuratorium apud Mediatores depositum foret. Ab ea protestatione admittenda haut alienos se ostendebant Sequestres; Etsi Chanutus demonstraret, protestationis vocabulum durum nimis videri, quod à se admissum Sueci facile in suspicionem trahere possint; ac potius fore, si dicant; se declarare, plenipotentiam hanc pro non producta habendam esse, ubi pax secuta non fuerit. Stipulabantur quoque Mediatores, ne Poloni durante tractatu eam protestationem ulli extra suam Aulam communicarent. Quod Poloni annuebant, modo alia ratione de eadem innotesceret.

8. Dec. Ita per Polonos protestatio Mediatoribus exhibita hoc sensu; Regem monstrando suo in pacem desiderio supplicationibus Ordinum Regni hoc dedisse, ut procuratorium ad hos tractatus formaretur non expressis omnibus ipsius titulis, in solum prosperæ negotiationis, & perpetuæ pacis eventum. Unde Legatos ad servandum jus & dignitatem Regis prius integrum, & quale esse debeat potestatis suæ instrumentum exhibuisse. Tandem instantibus Mediatoribus in solum securæ pacis eventum isthoc procuratorium mutilo titulo protulisse. Quanquam igitur universo orbi de hæreditario Regis in Sueciam jure constet, quod nullis certis, & legitimis in contrarium argumentis convelli queat tamen ne id Instrumentum aliquod præjudicium huic juri adferat, vel in alium, quam Regis mens est, sensum trahatur, protestari, in unicum eventum felicis negotiationis, & perpetuæ pacis esse monstratum, & productum. Ejus protestationis *transsumtum* Chanutus, & Maurocenus subscripserant, se id protestationis Instrumentum recipere sine ullo juris partium præjudicio; idque per Chanuti filium ad Polonos mittebatur, ne vel Secretarius

9. Dec. de eo resciscerct. Post tradita procuratoria Poloni monebant; Mediatores sua dexteritate impedirent, ne Sueci criticam subtilitatem uti superiore anno exercerent, ne ratio rationem provocans disputationem excitaret ipsis quoque tractatibus noxiam.

Sueci procuratorium suum edunt.

§. 32. Sueci contra nulla ambage Chanuto monenti procuratorium transmittebant; addito, ut sequenti die vel Polonicum, vel suum iterum recipiant, nec ut in alias manus id perveniat, priusquam Polonicum ipsi nacti sint.

7. Dec.

8. Dec. Sequenti die Chanutus scripto ab ipsis petebat, ut sibi procuratoria per eum adhuc diem secum retinere liceat, quod Polonicum exemplum autographo non respondeat, (id prætextum fingebatur,) quod ab ipsis emendari cupiat. Sueci reponebant; se quidem ipsi gratificaturos, modo ne Suecicum prius ad Polonos mittatur, quam horum ad ipsos, ne & nunc Poloni prærogativa quadam potiantur maturius inspecto Suecico procuratorio. Cæterum sibi non tam exemplum, quam autographum videre cordi esse.

9. Dec. Postero die Chanutus Polonorum procuratoria Suecis transmittebat.

In Polonorum procuratorio notata.

In iis omissa erant in titulo Regis vocabula *Regis hæreditarii Sueciæ*, quæ & in sigillo Regis elisa erant; sed tres coronæ etsi paulo obscurius adparebant relictæ. Eo diligenter excusso Sueci notabant, 1. Id non ex amussim formulæ superiore anno conventæ congruere. 2. Non honestari Suecicos Commissarios aliquo titulo, secus quàm præterito anno convenerat, ac ipsi Poloni tunc multis verbis jactarant, id utique decorum esse, exaggerantes, à Suecis nihil titulorum sibi tributum. 3. In appenso sigillo insignia Regni Sueciæ adparere, cum tamen sigillum titulo congruere debeat. 4. Loco elisi tituli Suecici sigillum mutari debuisse. Tum constare sibi debere, à quo litura illa facta sit, ne casui imputari queat, quod consilio fieri par erat. In procuratorio Ordinum desiderabatur, quod non omnium, qui subscripserant, in ipso procuratorio mentio esset facta. Minuta alia transmittebantur.

Polonorum responsa.

§. 33. Vicissim Poloni quid in Suecorum procuratorio carperent non inveniebant. Differebant tamen se nolle bonam Reginæ mentem coactis, & frivolis interpretationibus vexare. Cæterum ad notata à Suecis reponebant. 1. Vidisse quidem se formulam à Chanuto conceptam, nec tamen ad eandem presse sequendam se obstrinxisse. Imo conventione præteriti anni diserte expressum, intermedio tempore per Mediatores de illa agitandum; quod cum factum non sit, liberum sibi fuisse eo verborum cultu uti, quem rei dignitas, & Chanuti scopus requisiverit. Ad alterum non habebant quod proponerent, præsertim cum Chanutus facete exprobraret, Suecos dociliores ipsis fuisse. Monitos enim à Polonis honorem ipsis exhibuisse, Polonis contra ad eundem lapidem nunc impingentibus. Igitur proponente Gallo consentiebant, se id correcturos, ubi ad felicem exitum tractatus deducti fuerint. III. Insolitum esse, ut Reges ob levem aliquam controversiam sigilla sua immutent, aut bina ejusdem magnitudinis habeant: igitur sufficere Suecis debere, si in sigillo desit, quod videre nolint. Vacuum autem id spatium repletum non esse, tum quod defuerit, qui tam ingeniosam iterum indignitatem committeret, tum ut humanitas Suecorum semper apertum habeat campum non titulum solum, sed & vitulum Regi nostro restituendi. (ea ipsorum verba erant.) Circa tres Coronas aqua Polonis hærebat. Nam ipsi judicabant haut congruere, ut insignia Regni cum Polonia nunquam uniti sigillo Polonico insererentur. Ne tamen plane obticescerent, asseverabant, eas Sueciæ insigne non esse, quod magno Regni Poloniæ sigillo nunquam addi fuerit solitum. Sed tres Coronas inter collateralia Regni insignia collocatas Palatinatus Posnaniensis esse; de quo tamen ipso non liquido sibi constare apud Mediatores fatebantur. Et sine dubio fictum id erat, cum istæ coronæ neque in sigillis Regum Poloniæ, qui Sigismundum antecesserunt, neque eorum, qui Casimirum secuti sunt, adpareant. Qua occasione Chanutus monebat, Principes quando hæreditaria adquirunt Regna, non privatis, sed Regnorum uti debere insignibus; ut in Gallia Domum Borboniam cum omnibus Regii sanguinis Principibus non suo uti insigni, sed Regni: nec aliud esse inter Regis, & ejus fratris sigilla discrimen, quam quod hæc minora sint, & in fimbria certam quandam notam præferant. Sic & Reginam Sueciæ Regni sigillum velut suum & natalium jure sibi debitum ad omnes usus adhibere post coronatio-

1652. tionem instituisse, eliso Wasianæ stirpis manipulo. Nam Reges ad solium evectos ne vestigium quidem prioris sortis retinere. Reponebant tamen Poloni; mirari se factum, & Ordines Sueciæ id permisisse, ut manipulus iste eorum sigillo expungeretur, à quo tot acceperint beneficia, & ad quem tuendum se tot obligarint honoris, & conscientiæ vinculis. Porro lituram in sigillo factam esse, antequam procuratorium Mediatoribus traderetur, ipsi testimonium scripto ferre volebant. In Ordinum procuratorio haut moris esse, ut plures quam duo nominentur, & Archiepiscopum Gnesnensem Senatum, Tribunum nuntiorum Terrestrium Equestrem Ordinem repræsentare.

De modo tractandi. §. 34. Proponebat inde Chanutus; etsi hactenus sategerit, ut congressus Legatorum cœpto tractatu in Curia fieret; tamen nunc satius sibi videri omissis publicis congressibus Mediatores hinc inde inter partes commeare. Conclavia quippe in Curia non satis commoda, ut neutra pars super inæqualitate queri nequeat; nec peculiare ostium pro Mediatoribus esse; qui si alterutrius partis introitu uti velint, id apud alteram partem suspicionem favoris excitare posse. Sed & id congressus genus multum è forma judicii trahere. Magnam ceremoniarum molestiam hoc modo declinari posse. Plebem introëuntium, & exeuntium ora notaturam, & ex eorum lætitia aut mœstitia varia præsagia captaturam. Ac ita Monasterii actum, conventu post Christum natum toto orbe celeberrimo. Ac tanti ponderis esse res, ut noctis intervallo opus sit ad istas rite expediendas. Enimvero suberat & arcana ratio, ne forte publico congressu Brandeburgici Legati, qui mox adfore nuntiabantur, super priore loco cum Veneto publicis congressibus vi certarent; quod ista ratione declinari poterat. Polonis gratior fuisset publicus congressus, qui pompa, & ostentatione gaudebant. Qui & acriter contendebant, sibi citra controversiam primas partes deberi, ac primam à se propositionem utique faciendam, & in Borussia quondam omnes Legatos sibi hunc honorem detulisse. Istam tamen tractandi rationem in gratiam Chanuti utcunque admittebant. Ast Suecis facile modus iste tractandi probabatur, ut Mediatores hinc inde inter partes commearent. Ut tamen laboris parte hosce sublevarent, se ubi res ferat ad ipsorum ædes subinde accessuros. Placebat quoque sermone propositiones fieri, ut multa scriptione supersederetur, quæ intempestive typis, uti assolet, publicari possit. Alias ostendebant; paratos se ordiendis tractatibus, modo procuratorium exhibeatur formulæ à Chanuto conceptæ respondens: quæ si non solenni pacto, tamen tacito partium consensu probata sit, ad quam & Suecicum procuratorium formatum sit. Contra obsecrabant Mediatores; nimium rigorem omitterent Sueci, nec formulæ isti ita obnixe insisterent. Ipsos quidem melius fecisse illa formula repræsentata: de eo tamen inter partes haut solenniter conventum; nec credere ipsos eam servitutem Polonis injungere velle: ac sufficere, si summam rei obtinuerint. Ad hæc Sueci post interpositam deliberationem respondebant; Promitterent Mediatores Polonorum nomine, se idoneam plenipotentiam titulo, & sigillo rite adornatam exhibituros quocunque tractatuum eventu, & quandocunque ipsi id desideraverint. Tum ut testentur, tres illas coronas insigne Polonicæ Provinciæ esse, quæ *immediate* isti Regno subsit. Id enim si verum sit, facile passuros se, ut ea interpretatio adferatur. Sin fingatur, sufficere sibi Polonos id fateri non ausos, & Mediatores in id testimonium perhibere. Tum lituram sigilli factam esse, antequam Mediatoribus procuratoria traderentur, ne forte aliquando ipsi id fecisse arguantur. Denique testarentur Mediatores, haut fraudi fore juri ac dignitati Reginæ, quod procuratoria ista nondum emendata tantisper à se acceptentur. Omnino autem cupiebant Sueci, ut Polonica procuratoria in suas manus traderentur, antequam ad tractationem accederent. Contra Polonis decretum erat non alia conditione eadem exhibere, quam ut ad finem usque tractatuum in deposito apud aliquem Sequestrium manerent. 1652.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER XXV.

EPITOME.

1653. *Continuatio tractatuum Lubecensium. Mediatores Suecis depositionem procuratoriorum persuadere satagunt. 2. Sueci respondent. 3. Mediatores instare pergunt. Suecorum responsum. Mediatores acrius urgent; 4. Legati rem ad Reginam referunt. 5. Reginæ declaratio. 6. De præcedentia inter Venetos & Brandeburgicum. 7. Poloni procuratoria Suecis tradere abnuunt. 8. Sueci tractatus pro desperatis habent. Mediato-* 1653.

1653. *res contra rupturam tractatuum protestantur. 9. Suecorum responsum. 10. Mediatores alia temperamenta tentant. Venetus Polonis studet. 11. Polonorum consultatio. 12. Sueci depositionem procuratoriorum abnuunt. 13. Suecorum super tribus coronis declaratio. 14. Hollandicorum Legatorum adventus & error. 15. Brandeburgici à cæteris Legatis non invisuntur. 16. Polonorum consultatio. 17. Mediatores denuo Polonos urgent. 18. Sueci à se acta defendunt. 19. Poloni discessum urgent. 20. Sueci scriptum sub finem tractatuum edere defugiunt. 21. Poloni de discessu constituunt. 22. Extremus Mediatorum conatus. 23. Conventus dissolvitur. 24. Cæsar Reginæ Legatos ad sessionem in Comitiis admittere detrectat. Decretum Pragense, ejusque causa. 25. Sueci de injuria queruntur. Propositio in Comitiis hoc obtentu differtur. 26. Regina Ferdinandum IV. Electoribus commendat. 27. Investitura differtur. Lites circa præcedentiam inter Pomeraniam Citeriorem & Ulteriorem: & super loco Verdensis Ducatus. 28. De Holsatis inter alternantes Domos recipiendis. 29. Super immediato Bremæ statu contentio. 30. Tractatus limitaneus cum Brandeburgico absolvitur. 31. Danus Reginæ est suspectus. 32. Dani Legatio in Sueciam ejusque scopus. 33. Legatorum Danicorum propositio. 34. Cum hisce negotiatio. 35. Querela super Danorum contraventionibu . 36. Responsum Legatis Danicis datum. 37. Regina Dano de amicitia sua confirmat. Dani Suecis haut fidunt. 38 Tractatus Redemtionis à Dano aboletur. 39. Hollandi Suecorum commercia subruere student. Regina de ea re queritur. 40. Hollandi auxilium à Suecis frustra petunt. 41. Regina hic contemtum sui adimere studet. 42. Regina iisdem mediationem offert. 43. Represaliæ in Hollandos. 44 Missio in Angliam, ejusque scopus. 45. Reginæ Mediatio apud Anglos eluditur. 46. Super navigatione & commerciis cum Anglis acta. 47. Anglorum legatio in Sueciam.* 1653.

Continuatio tractatuum Lubecensium.

Mediatores Suecis depositionem pro curatoriorum persuadere satagunt.

LUbecæ cum tractatus inter Suecos, & Polonos jam iterum ad procuratoria adhærere inciperet, Mediatores ut istos scopulos declinarent summopere connitebantur. Eoque primo à Suecis exquirebant, num ad tractandum citra traditionem procuratoriorum accedere, an vero id temperamentum admittere velint, (de quo tamen cum Polonis nondum se communicasse dicebant,) ut ista in Mediatorum manus deponantur, tunc demum permutanda, si tractatus felicem exitum sit sortitus; quod credant, Polonos in eorundem permutationem haut consensuros. Ut isthæc Suecis persuaderent, disserebant; Si felicem exitum tractatio sortiatur, procuratoria haut negatum iri: si infecta re solvatur, iisdem haut opus esse. Non repugnare naturæ tractatuum procuratoria tantisper deponi, nec ullam eadem permutandi esse necessitatem; cum per ea solùm tractantibus autoritas circumponatur, quam recte se habere ipsos vidisse. Nec deesse exempla, ac inprimis inter Hispanos, ac Belgas tractatu Coloniensi Anno 1580, ubi absque procuratoriis tractatum, addito promissio illa exhibenda, ubi quid conclusum fuerit. Ipsos Suecos Anno 1635. procuratoria in manus Sequestrium deposuisse. Id si nunc recusent, creditum iri ipsos iisdem diffidere, culpamque abrupti tractatus in eosdem redundaturam. Iniquitatis quid habere videri, quod in antecessum, & per procuratoria decisum velint, quod precipuam partem disceptationis absolvat. Id exemplum antecedentis permutationis præjudicio Polonis fore, si alia vice cum Suecis agendum sit. Cæterum in Suecorum arbitrio relinquebant, num statim declarare velint, quid satisfactionis Poloniæ Regi daturi sint; ac spem esse liberalius quid nunc ipsos attulisse, quam præterito anno, ubi Poloni haut parum remissuri putabantur.

Sueci respondent.

§. 2. Ad quæ Sueci regerebant: Ad depositionem procuratoriorum, salva ratione se descendere haut posse; sed permutatione utique opus esse, tum autoritati tractaturis circumponendæ, tum ut cautum ipsis sit conventa certo servatum iri. Ita negotii naturam exigere, ut illi, qui tractare debeant, procuratoria teneant, non alii; & ex ea negotii natura necessitatem consequi. Aliorum exemplis se non obligari, & plurima in contrarium extare, inprimis in nupero tractatu Westphalico. Exemplum Hispanorum, & Belgarum huc non facere, cum Casimirus Reginæ supremum imperium in dubium haut vocet; etsi actionis quid in Sueciam sibi competere arbitretur. Quod in Borussia antea factum, ipsos haut stringere, cum jam circa titulos per pacta, & usum sit dispositum; ac Polonos videri velle, ut ipsi procuratoria per tractatus ab illis emant, quos in limine negotiationis permutari par sit. Nec ideo se Mediatoribus diffidere, quos ea res non tangat, sed partes; præterquam quod consensus in depositionem Polonis nonnihil juris videatur tribuere, quod illis nullo modo à se concedi queat. Culpam infecti negotii potius in Polonos, quam ipsos relapsuram, cum quæstio non sit quantum ipsi Mediatoribus fidei adhibeant; sed de commutatione procuratoriorum agatur, quam Poloni detrectent, ipsi offerant, ubi cætera recte se habeant. Nihil porro iniquitatis subesse, cum Anno 1635. ita conventum sit; nec Polonis nunc fraudi esse posse, in quod antea ultro consenserint. Denique quanquam nihil juris Regi Poloniæ concedant, nosse tamen, eundem nondum quam habere se putat prætensioni renuntiasse, ut ut temperamentum illud circa titulos inventum sit congressibus sine offensa habendis. Ac si æterna pax nunc sanciatur, frustra Polonos de exemplo in futurum solicitos esse. Nec plus dubitationis nunc ipsis esse posse, quo minus idonea procuratoria exhibeant, quam Uladislaus Anno 1635. foverit. Denique quid in mandatis habeant, post factam permutationem expromturos.

Mediatores instare pergunt.

§. 3. Post biduum revertebant Sequestres; non minus pertinaciæ Polonis ferentes in permutationem non consentiendi, quam Suecis eandem exigendi. Eos jactare; quæ alibi terrarum fiant, se

non

1653. non obstringere; inter Poloniam, & Succiam ita semper fieri suevisse; nec plus scrupuli Suecis esse posse huc descendendi, quam Axelio Oxenstiernæ, & Petro Brahæo Legationum tunc capitibus. Nullibi pactis sancitum de truncato titulorum usu; & quanquam Casimirus Rex ad inducias servandas teneatur, titulo tamen non cessisse. Etiam Uladislai procuratoria tunc demum exhibita, cum omnia conclusa essent. A Suecis responsum. Dum Poloni abnuunt rationi consentanea, & quæ ubique fere locorum usu recepta sunt, sat indicare animum paci aversum. Quid olim receptum fuerit, & quid priores Legati fecerint suo loco relinqui. Sed re jam transacta usuque firmata, & truncato quoque Reginæ titulo, utut pactis diserte cautum non sit; mirari se nunc Polonos tergiversari. Præsertim cum Regi hoc ipso non magis præjudicetur, quam per pacta antea factum, quæ tamen plures per annos adhuc duratura sint. Si Rex haut teneri se judicet, ut circa titulum recepto jam usui se attemperet, pacta sublata esse, cum uno capite pacti violato, totum abruptum intelligatur. Sane pacta Uladislaum, ejusque successores stringere, simul illos qui sposponderunt, omnia sancte servatum iri. Uladislai procuratorium ante tractatus editum, cum mense Aprili signatum sit, conclusione post quinque aut sex demum menses secuta.

Succorum responsum.

Mediatores acrius urgent.

Ast Mediatores obsecrare Suecos, ut hac in re concedant. Si ideo tractatus abrumpant, contumelia affici Mediatores, & invidiam irritæ pacis in ipsos devolvi. Cogitarent, si Sueci multum gloriæ quæsiverint, ac vicinorum damno Regnum auxerint, eo plus hostium ac invidorum ipsos sibi peperisse: & qui vapularit, haut temere oblivisci. Periculosam nunc rerum per Europam faciem, ac posse turbis inter Anglos, & Belgas plures involvi. In Cæsare nihil Suecis fiduciæ, ac adparere, quantopere is Reginæ commodis obsistat. A Moscis, ac Danis cautum ipsis non esse: ac si ita cum Polonis agant, vetera odia immensum auctura. Igitur id temperamentum admitterent, per aliquot jam dies tacite excussum, sed quod Polonis palam hactenus proponere dubitarint. Sueci uti quæ ad rem faciebant reponebant; ita spem non ostendebant propositum temperamentum se admissuros.

Legati rem ad Reginam referunt.

§. 4. Ast Legati Suecici quid facerent in ancipiti hærebant, quod Regina jussisset, ut si sentirent tractatum fore irritum, eundem ad procuratoria potius, quam conditiones pacis adhærescere paterentur. Ne in depositionem consentirent obstabat; quod hac admissa negotium de titulis iterum in dubium vocabatur, eoque ipso amittebatur, quod cessione Borussiæ, & tot annorum bellis quæsitum erat. Nec ita temere projicienda videbatur possessio per pacta, & subsequentem usum firmata, per quam Polono haut amplius integrum sit Sueciæ titulo Reginæ insultare. Nec tamen deerant, quæ temperamentum id suaderent. Posse enim protestatione interposita prohiberi, ne ista depositio dignitati, ac juri Reginæ fraudi sit. Ac tolerabilius esse procuratorium, cui pauca desint, deponi, quam plane vitiosum. Tum priori tempore Suecicos Legatos in depositionem consensisse, cum majus quam nunc præjudicium videretur adferri. Posse hoc modo declinari offensam Sequestrium, & invidiam orbis. Denique haut amittendam occasionem pacis, quod Mediatores ample de Polonorum inclinatione polliceantur; & commodius nunc tractandi tempus turbidis Poloniæ rebus, quam ubi compositæ iterum fuerint. Igitur è Regina sciscitabantur, num in depositionem consentire debeant; aut num id temperamentum sit admittendum, si hac conditione Poloni procuratoria permutare velint, ut re infecta illis reddantur. 1653.

Reginæ declaratio.

§. 5. Enimvero Regina, cum è scrupulo à Polonis injecto judicaret, ipsis pacem cordi haut esse, suis diserte injungebat, ne ad principale negotium accederent, priusquam Poloni procuratoria exhiberent, in quibus tituli Commissariorum expressi sint; ac ut sola sigilli litura non adquiescant, sed novum plane exigant, uti ab Uladislao circa ratificationem induciarum anno 1653. factum. Ostenderent tamen, se tamdiu Lubecæ moraturos, quoad alia procuratoria allata sint. Interim Sequestres sermonibus distinerent, ipsorum ratiunculis, aut impatientia insuper habitis. Haut quippe sibi nunc consuli tali pace aut tractatu, quo sua, Regnique dignitas imminuatur. Ad extremum tamen de titulis Commissariorum remitterent, ubi sigillum recte se habeat. Inprimis vanitatis arguebatur, quod Poloni de tribus coronis commenti fuerant. Nam Posnaniam provinciam non esse, sed Palatinatum Majoris Poloniæ. Ac Sigismundum III. ejusque filios fategisse insignia Sueciæ Polonicis infercire, tribus Coronis summo loco in dextre latere positis & ex adversum ad sinistram equite, qui Magni Ducatus Lithuaniæ insigne est. Ac absurdum fore unius Palatinatus insigne Lithuaniæ insigni præponere. E sigillis Sigismundi Augusti, & Stephani Batorei adparere, ipsos summo loco à dextris statuisse equitem insigne Lithuaniæ, sub quo Leo collocatus conspiciatur. Unde necessum esse, ut Polonicum sigillum mutetur, nec solam lituram sufficere; cum ferri non possit, ut antiquissimum Sueciæ insigne inter provincias dispositum conspiciatur. Injungebat quoque suis Regina, ut Polonorum procuratoria utique sibi tradi curarent, etiam ad ipsorum placitum reformata, in quemcunque tractatuum eventum retinenda; nec prius negotiationem ordirentur. Non tamen statim Lubeca discederent, sed ad se acta referrent, ac sua jussa expectarent.

De præcedentia inter Venetum & Brandeburgicum.

§. 6. Inter hæc cum Brandeburgici Legati propediem adfuturi dicerentur, Maurocenus à Suecis petebat, ut sibi contra illos faverent. Esse quippe Venetos Rempublicam nemini obnoxiam à Brandeburgico Cæsarem agnosci superiorem; nec Cæsaris esse, supremo præditos imperio Principes creare. Concilium Tridentinum Venetis priorem locum præ Brandeburgico asseruisse, & hujus Legatum Monasterii Contareno cessisse. Ita Venetos possessione gaudere. Regina, etsi in se eminentior videatur status à nemine dependens, quam alteri obnoxius, suis tamen injungebat, ut in hoc negotio in neutram partem inclinarent; sed ipsos inter se temperamentum invenire sinerent, uti antea in Borussia factum inter Brandeburgicos, & Belgicos, ubi modo Gallo se associabant Brandeburgici, Anglo Belgici, modo vice versa: aut absentibus Regiis primus Belgicus cum infimo Electorali, & vicissim, hinc inde inter partes commeabant.

Poloni procuratoria Suecis tradere abnuunt.

§. 7. Poloni, cum per Curlandum à Veneto percepissent, Suecos postulare, ut ipsorum procuratoria in manus suas tradantur, consultatione habita decernebant; eam traditionem plane abnegandum, ne hoc concesso ad alia flagitanda Sueci devolverentur; inveniendo temperamen-

1653. 8 Jan. to Mediatores curam impenderent. Mox ipse Chanutus, & Maurocenus referebant; à Suecis procuratoria probari; sed eosdem novo postulato tractare prius nolle, quam Polonica procuratoria manibus suis teneant. Se quidem ad istorum rationes respondisse, sed Suecos à sententia sua dimoveri non potuisse. Poloni querebantur; hac de re haut prius fuisse motum, quando notas suas ad procuratoria ipsorum edebant. Cæterum repugnare id modo tractandi inter ambo Regna hactenus recepto, ac perpensa negotii indole rationem refragari, ac sine dubio post tot septimanas demum ista proferri, incassum extrahendo tempori tractatibus destinato. Ea si Suecis mens sit, gratius sibi fore, si vel ante conventum tempus discedant; se haut ægre secuturos. Excusabat tamen eam moram Gallus ob ferias, & quia ipse complures per dies desudaverit, ut Suecos eo postulato dimoveret. Poloni contra ferebant; hactenus se circa tempus in honorem Mediatorum fuisse liberales; sed post producta procuratoria nolle binos menses conventione superioris anni definitos prorogare, utcunque res ceciderit. Quo minus in Suecorum postulatum consentire possint obstare præjudicium Regi suo inde inferendum, & quia in Borussia quondam aliter actum sit. Et cum Gallus persuadere ipsis niteretur, citra præjudicium Regis Poloniæ id fieri posse: Poloni id quidem non abnuebant: sed Suecos semel adquisita longius justo porrecturos, & si nunc istud obtineant, alio tempore concessione ista abusuros. Ad Uladislai exemplum quod Gallus ingerebat, qui & ipse instrumentum omisso Sueciæ titulo in Suecorum manus tradiderat, Poloni regerebant; id valere posse, si rex actionem ad Regnum Sueciæ à fratre, non avito jure obtineret. Unde ipsum Uladislai facto non teneri, qui & in compensationem omissi tituli Borussiam acceperit. Si & ipsi provinciam nunc accipiant, forte idem concessuros. Sed Chanutus ita in cassum Suecis cani

9. Jan. ostendebat. Postera die Poloni Mediatoribus denuntiabant: paratos se ad edendam propositionem; sed procuratoria sua in Suecorum manus consignare non posse. Cum enim controversia jam funditus tollenda sit, omnia utique ab ovo deducenda; eoque incipiendum à pleno, & integro usu juris, quod Casimirus ad Regnum Sueciæ habeat. Moneri Suecos velle, ut temporis rationem habeant, cujus quinque duntaxat septimanæ supersint, initio ab editis procuratoriis facto; cujus prorogandi nulla spes sit, si ejusmodi exceptionibus isti abuti velint. Frustra hos ad communem gentium usum provocare, cum inter se & istos aliter receptum sit. Eadem ingeminabantur, etsi Chanutus denuo testaretur; se hautquidquam sat rationum perspicere, quare Suecorum postulatum abnui possit.

Sueci tractatus pro desperatis habent. §. 8. Sueci, postquam Poloni procuratoria sua ipsis tradere ita pervicaciter abnuerent, jam tractatus abruptos judicabant; & consultius ducebant, eos ad hunc scopulum quam ad conditiones pacis allidi, præsertim cum satis perspicerent, Polonos hautquaquam in conditiones, quas Regina desiderabat, consensuros. Eoque statim Lubeca discedere parabant, ni Chanutus persuasisset, ut paucos adhuc dies ad Reginam de imminente tractatuum ruptura scribere supersederent.

Mediatores contra rupturam tractatuum Et mox Mediatores junctim ad Suecos accedebant, adversus rupturam ante elapsum bimestre tempus protestati. Indecorum id, luctuosum, & absurdum re infecta nunc digredi, cum per quinquennium circa concilandum hunc congressum laboratum sit, tot sumtibus anno superiore, & nunc factis. 1653. protestantur. 12. Jan. Sequestres è tam remotis locis huc venisse. Si nunc irriti discedant, incertum esse, quando iterum conventuri sint. Fortasse brevi tempore animos partium mutari, aut temperamentum inveniri posse; cum nunc præcipiti abitu occasio æternæ pacis amittatur. Vix probaturos patriæ suæ festinationem Legatos partium, si Sueciæ Regina, aut Polono interea defuncto bellum surgat, quod nunc commode præverti queat. Forte quoque Polonos ad ipsorum postulata descensuros. Conventione superioris anni ipsos utique stringi, ut per duos menses heic maneant; quod tempus si expectare nolint, creditum iri, ipsos nec eadem contentis stringi velle; ut nempe induciæ illæsæ sint irrito licet tractatuum eventu. Addebatur; cogitarent ipsi turbidas jam Poloniæ res facile restitui posse morte Chmielinskii, transactione cum Cosaccis, aut felici prælio. Fortunam in fine bellorum fere mutari. Ingenti *ipsis* honori cessurum, si pacem Sueciæ proficuam domum reportarent.

§. 9. Ad ista Sueci reponebant; ni qui Poloni, qui ea quæ ratio, communis gentium usus & pacta conventa ferunt, abnuant, culpam sustineant frustra consumti laboris argenti, & temporis tam à partibus, quam Mediatoribus, tum si quæ alia inde secutura sint. Suecorum responsum. Se neque in causa *fuisse*, ut negotiatio hæserit, neque cœpisse de discessu verba facere. Nam Lessinskium jactasse, elapsis duobus mensibus Polonos abituros; inde & se ansam arripuisse de modo dissolvendi conventus loquendi. Si anteacta ullam spem successus facerent, leve fore tantisper manere. Alias non videri se conventione superioris anni teneri ad manendum, si nullum operæ pretium heic fieri queat. Se tamen eam rem maturius expensuros. Cæterum vix poterant Sueci tantillam moram abnuere, ne invidiam abrupti tractatus in se derivarent, neu classicum quasi belli adversus Polonos canere viderentur, cum nescirent, an Regina ad bellum istud prona, aut parata sit, & an non tempora exigant Danum potius, & bellum inter Anglos, ac Belgas respici & ea, quæ in *Germania* contingere queant. Et considerandum erat, ne Polonus jam armatus pace cum Cosaccis facta occasionem nansisceretur aliquid subito in Sueciam tentandi. Vicissim & Polonis ingerebat Chanutus; utriusque partis interesse, ut tractatus vel stato finiantur tempore, vel in longum protrahantur; cum ea res insignem in utramque partem effectum producere apta sit. Sed Poloni ferocius; bona fide agentibus perinde id esse debere; & si quis commoditatibus, & occasionibus inhiare velit, Deum vindicem sensurum. Post pau- 19. Jan. culos dies Sueci Mediatoribus declarabant: Conventione superioris anni stringi se haut posse, quæ diserte de Majo & Junio mensibus loquatur dudum elapsis. Nec operæ pretium heic fieri, nec Mediatores à Polonis æqui quid posse sibi polliceri. Sed & protestationem eorundem admitti non posse, quippe quæ nimis genium tribunalis redoleat; quod ipsos sibi haut arrogaturos arbitrentur. Reponebant Mediatores; sibi utique persuasum partes ad bimestrem commorationem teneri. De felici tractatuum exitu cavere se non posse; spem tamen nondum abjecisse. Protestationem suam non fuisse actum jurisdictionis; ac satis nosse Principes suos judicum, aut arbitrorum loco haut adsumtos. Unde id vocabulum *obtestandi* sensu

1653. sensu à se usurpatum. Ad extremum tamen declarabant Sueci; etsi nulla diutius heic morandi obligatio sit, nec quod agant suppetat, nec apud Polonos circa emendationem, aut permutationem procuratoriorum aliquid amplius moturi sint, aut ut Sequestres instent pati velint: amore tamen pacis, & in solam Mediatorum gratiam aliquot dies heic commoraturos, neque abitum præcipitaturos, præsertim cum spatio aliquo opus sibi sit ad res suas componendas. Nolle tamen ad certos dies, aut septimanas obligari, sed licitum sibi fore iter ingredi, quando placuerit.

Mediatores alia temperamenta tentant.

§. 10. Cum igitur Sueci cedere nollent, Chanutus Polonis proponebat, ut ipsi Suecis sua procuratoria traderent, ac interposita protestatione Regi jus suum integrum servarent. Id quod Poloni abnuebant, aliter in Borussia quondam actum causati. Tandem hactenus flectebant, ut innuerent, se illa in manus Mediatorum deposituros. Id temperamentum cum Sueci rejicerent, dicebant Poloni: nil ergo sibi reliquum, quam convasare res suas, & pacificationem meliori tempori committere. Nam Polonicum non esse, variis protelationibus extendere, quod sincera declaratione perfici debeat. Discessuros ergo amicis animis, nec metuere Reginam Sueciæ contra pacta, aut contra magnitudinem, & integritatem gloriæ suæ quid facturam. Aut si per Consiliarios suos seduci se permiserit, non defore sibi media injuriam vindicandi. Chanuto tamen aliud adhuc temperamentum adhibere placebat; Poloni Suecis ea conditione procuratoria sua traderent, ut pace non secuta eadem salva, atque integra restituerentur. Sed excipiebant Poloni; cum per Legatos actorum validitas à ratihabitione mandantis dependeat, si Regina restitui ista vetet, Suecis Legatis utique parendum fore. Quod & verendum sit, si vel maxime fidem suam interponere

19. Jan. Chanutus velit. Sed cum Venetus diceret, Suecos haut plus indulgere velle, quam ut Poloni protestationem interponant, eam traditionem Regi suo fraudi non fore, si pax secuta non fuerit: Poloni regerebant; absurdum id consilium, & quo ipsi Sueci nunquam sint usuri. Quid enim esse aliud, procuratoria ultro tradere, ac post protestari, quam contra proprium factum quid clam instituere, & remedium quærere adversus injuriam, cui ipsemet ansam præbueris? Unde Venetus additis quoque precibus suadebat, ne Poloni de sua constantia quidquam remitterent. Vix enim verosimile videri à Suecis aliud queri, quam ut firmatis induciis quamprimum discedant. Nec esse quod metuant, ne isti forte per inducias quid tentent, quipque quibus multa domi, forisque agenda incumbant, quæ fortasse & Polonorum rebus prodesse queant.

Venetus Polonis studet.

Polonorum consultatio. 20. Jan.

§. 11. Consultatum inde Polonicos inter Legatos, quid agendum sibi sit, ut sinistris sermonibus præscindatur occasio, velut ipsorum causa tractatus iterum inter præliminaria abruptus sit; cum nihil aliud superesse videatur, quam ut Suecis depositionem in manus Mediatorum abnuentibus procuratoria extradantur ea lege, ut vel hi scripto caveant de iisdem restituendis, & non abutendis pace non secuta; vel ipsi protestationem interponant, eam traditionem juribus Regis, ac Reipublicæ fraudi non fore. Ubi in duas discedebatur partes. Alii enim ostendebant, in eo se constitutos velut bivio, ut quidquid heic egerint, ex eventu rerum Russicarum domi vel laudandum, vel vituperandum sit. Et quia jura Regum & Regnorum non tam subtilitatibus legum, quam firmitati armorum innitantur; consultius fore, quod tutius sit, eoque procuratoria vel cum sola ipsorum protestatione tradenda esse. Reliqui contra negabant alia lege ista tradenda, quam si Sueci cautionem scripto præstent de iisdem redhibendis pace non secuta; nec suam protestationem sufficere, cum nulla inde prosperioris, aut facilioris negotiationis spes affulgeat, ac certissimum sit periculum, ne plenipotentiæ tali modo adornatæ traditio in vicem renuntiationis accipiatur. Equidem domesticas res in ancipiti, non tamen ita desperatas esse, ut securitati publicæ non alia via prospici nequeat, quam tuto duntaxat agendo. Ac protestari esse de injuria sibi facta asseverare, id quod in proprio facto locum non habeat. Ac omissionem tituli in sigillo, neque per notas abbreviationis, neque alia via caveri posse, quo minus aliquam cessionis speciem habeat. 1653.

§. 12. Cum itaque Poloni proprio ingenio, ac Veneti instinctu Suecis nihil concederent, Chanutus denuo Suecos urgebat, ut depositionem procuratoriorum in manus Sequestrium probarent: se quippe ipsis exemplum eorundem propria manu subscriptum traditurum, quod in locum autographorum retineri possit. Id Sueci à se fieri posse negabant, quod Reginæ titulus in dubium vocetur; ac jam exemplum Polonici procuratorii penes se esse; tum expresse sibi injunctum ad tractatus non accedere nisi commutatis procuratoriis, nec depositionem eorundem admittere. Id cum Sequestres Polonis denuntiarent; hi querebantur; à Suecis nunc aliter quam ante annum agi. Nam etsi tunc procuratoria ipsorum non admiserint, autoritatem tamen eorundem agnovisse, & tractatus non plane abnuisse, facta conventione per ipsam Reginam probata. Memorabat Chanutus, cum ipse Suecis ostenderet, Polonos sua sententia non cessuros, istos rogasse, cogitaret quomodo bona cum gratia & decore utrinque possent dimitti: cum consultius sit domi rebus suis prospicere, quam heic diutius inaniter tempus consumere. Ad quod Poloni reponebant; id se præterito anno prævidisse, & inde tractatibus bimestre spatium constituisse, ne controversiæ difficultate, sed ipso tempore separari denuo viderentur. Hac sententia se stare velle, ni forte Suecis prius abire placeat. Nec rebus sic stantibus temporis prorogatione opus esse. Sueci depositionem procuratoriorum abnuunt. 21. Jan.

§. 13. Interim Legati Suecici super tribus Coronis in sigillo Polonico à Regina responsum acceperant, ne ullo modo tractatus ordirentur, nisi mutato sigillo, Coronisque exclusis. Ipsi quippe ab initio censuerant, de tribus Coronis in sigillo Polonico dissimulandum, quod & sub Uladislao Anno 1635. literæ eodem munitæ acceptatæ forent, ut tamen Sequestres scripto testimonium ferrent, ex confessione Polonorum eas Regni Sueciæ insigne haut notare. Ad extrahendum tamen tempus formulam testimonii concipiebant, quæ scrupuli quid præbere posset, donec Reginæ responsum adferretur. Etsi interim controversia super procuratoriorum permutatione sat negotii dederat. Cæterum jam Reginæ rescripto allato Mediatoribus significabant: Testimonium ipsorum admitti potuisse, ni excusso Sueciæ tabulario patuisset, tres Coronas hautquidquam Provinciæ cujusdam Polonicæ, sed antiquissimum Regni Sueciæ insigne esse, quod à Polonis nunquam ante Sigismundi III. tempora usurpatum sit; Suecorum super tribus Coronis declaratio.

1653. sit; & quia primo loco ante Lithuaniam collocetur, nullo modo Posnaniensem districtum notare posse. Unde nefas sibi Regni dignitatem prostituere, nec tractatus inire posse, quoad sigillo mutato tres illæ Coronæ expungantur: quæ emendatio si ad certum tempus promittatur, se tantisper heic expectaturos. Prioribus exemplis se stringi non posse, cum invicta nunc ratio repugnet. Dehinc Mediatores monente Curlando proponebant; annon tractari possit solo Reipublicæ procuratorio exhibito, uti aliquando in Livonia agitatum? Id quod Succi respuebant, cum Rex caput sit Reipublicæ, & origo litis ab ipso promanarit. Et constabat, Rempublicam pacem optare; sed Regem, quod compensatione potiri non posset, & alias ob causas tractatus irritos malle.

Hollandicorum Legatorum adventus & error. 29. Jan.

§. 14. Aderant inter hæc Belgarum Legati Jacobus Wittius, & Antonius Waveranus: nam qui tertius destinatus fuerat Gualterus Gualteri antequam iter ingrederetur fato functus erat. Hi de adventu suo non nisi primis Legatorum Rosenhahnio, & Lessinskio denuntiaverant, prætеritis cæteris. Addebant, invisere ipsos per aliquot dies supersederent, quoad diversorium tantis hospitibus recipiendis aptaverint, quod valde incommodum nacti sint. Quorum utroque in leges ceremoniarum impegisse judicabantur, cum sciscitari debuissent, qua ratione ceremoniæ heic loci peractæ forent; ac denuntiationes adventus singulis faciendas, simul salutationes haut collegiatim obeundas. Quod & statim moniti correxere, excusantes Monasterii non nisi Capitibus Legationum de adventu significatum. Sed & parum civile videbatur, quod ipsi de aliorum officiis disponere aggrederentur, quasi eadem istis alia, quam humanitatis lege deberentur, ac non decoro magis modo declinari, aut provocari potuissent. Iidem literas ad Regem Poloniæ attulerant, in cujus inscriptione quod titulus Regis Sueciæ omissus esset, Poloni Legati eas redhibebant. Mox tamen Belgæ easdem remittebant titulum istum exprimentes, causati à Polonis & à se ipsis per festinationem eum titulum ad finem subjungi solitum haut animadversum. Sine dubio autem duplex earum literarum exemplum attulerant, aut desiderata verba nunc subnexa erant.

Brandeburgici à cæteris Legatis non invisuntur.

§. 15. Serius veniebant à Brandeburgico missi, Joannes Overbeckius, Joannes Ernestus Wallenrodius, & Reinholdus Dirschovius, qui complures per dies vicino Lubecæ loco morati fuerant, priorem præ Venetis, aut saltem Hollandis locum postulantes. Quo in negotio Polonos faventes experiebantur; è quibus Fischerus Cantersteinium invisens istorum causam commendabat. Sed qui ambiguo responso mentem suam tegebat, ad Collegas se relaturum promittens. Cæterum jussi erant isti à Regina initio in neutram partem inclinare, & Galli exemplum imitari, cui ut Veneto studeret injunctum erat. Qui simul abnuebat istis universis titulum *Excellentiæ*, & priorem in sua domo locum, sed primo duntaxat eorum tribuere; quam in rem expressa abs Rege mandata habebat. Nam Brandeburgicum Coronato capiti æquiparari non posse, cum superiorem habeat Cæsarem; ac Monasterii aliter usurpatum sit. Etsi enim Brandeburgici adducerent exemplum è Borussia, ubi & Avauxius, & Succi ipsis universis priorem locum cesserant; exemplum tamen Monasterii recentius esse, quo prius tollatur. Succi autem heic invidiam facti in Chanutum devolvere statuerant; ac præstare judicabant parum, quam nimium facere, quod facile aliquid addi queat, facta retractari non possint. Ita Brandeburgici tunc neque à Gallo, neque à Succis invisebantur. Iidem cum literas legationis fidem facientes Polonis exhiberent, à quarum inscriptione titulus Sueciæ aberat, Poloni eas literas parum sibi gratas esse hoc nomine ostendebant. Quia tamen inscriptio pomposa verborum ambage adornata erat, ut Regis titulum oblique potius insinuaret, quam diserte exprimeret, redhibere easdem ausi non sunt. In visitatione tamen Poloni Brandeburgicis honorem, quem pretendebant, exhibebant. Quo exemplo Chanutus se haut stringi ferebat. Etsi cum proxima vice Elector investituram de Borussia per Legatos accepisset, post peractam ceremoniam Rex tribus sellis afferri jussis principem Legatum ad latus suum locaverat, reliquis duobus remotius, & alia linea considentibus. Cæterum conventu Westphalico Cæsar Electorum Legatis eum honorem non in perpetuum, sed ad eos duntaxat tractatus indulserat; nec quibusvis promiscue Electorum Legatis, sed illustri loco natis. Et cum aliquando ibi Suecicos Legatos Brandeburgici inviserent, Witgensteinio Comite & Lœwio Barone januam conclavis ingressis Oxenstierna cum Salvio sequebantur. Sed cum Salvius dicis causa Wesenbecio priorem ingressum gestu offerret, & hic statim præ isto januam introiret, Salvius id citra moram exprobrabat, & Wesenbecius excusabat, velut credidisset, Salvium alio digredi voluisse. Sed Comitiis Ratisponensibus, quæ tunc haberi cœperant, Cæsarei Ministri Electoralibus Legatis etiam primariis & illustri loco natis titulum *Excellentiæ* haut tribuebant, qui præcipuum indicium est æqualitatis eorum cum Legatis capitum Coronatorum; quam dignationem & Nuntius Pontificis, & Hispanus Legatus iisdem abnuebant. Quin hic Electoralibus Legatis non solum æqualitatem non permittebat, sed & pari gradu cum ipsis Electoribus tractari affectabat: Moguntinus, Trevirensis, Saxo, Brandeburgicus, & Palatinus superiore anno Pragæ in introitu & sessione in suis domibus velut parem habuerant. Hispanus conclave prior ingressus erat, & sub eodem uranisco considentes, Hispanus faciem, Electores tergum januæ obverterant. Et quia Brandeburgicus non nisi ante fores majoris conclavis abeuntem prosecutus fuerat, iste indignabundus tecto statim capite, nec cæteros qui prosequebantur respiciens discesserat. 1653.

Polonorum consultatio.

16. Cæterum etsi jam negotium conclamatum videretur, Poloni tamen ne quod bimestri reliquum erat tempus otiose efflueret, denuo inter se consultabant, quomodo vel congrua tractandi plenipotentiasque extradendi ratio ineunda, vel amicus ac rebus ipsorum quadrans discessus instituendus sit. Tum quid circa tres Coronas, quas provinciæ Polonicæ insigne Succi negent, sit statuendum. Circa prius aliqui censebant; cum præsens Poloniæ status jam antea satis turbulentus sit, nec alia ratione ad tractatus accedi queat, nisi traditis in Succorum manus procuratoriis, citra quæ Succi nec inducias prorogaturi aut approbaturi sint; igitur post tentata omnia ad extremum in commutationem procuratoriorum descendi posse, prævia protestatione. Neque enim pertimescendum esse in ea aliquam renuntiationis speciem; cum jura Regum, ni expresse fiat cessio, inter-

1653. interpretationibus rabularum obnoxia non sint: & res domesticæ utique requirant, ne duobus bellis Polonia involvatur; quorum alterum sermonibus Reginæ cum Canasilio habitis jam quasi indictum sit, si hinc re infecta discessum fuerit. Dixisse enim, sibi adversus Regem multas esse belli causas, & duplicem eum aggrediendi commoditatem; id quod pessimarum cogitationum præferat indicium, (etsi amica quædam verba post sint addita) & provido idoneam sibi cavendi causam præbeat. Alii contra in periculum, & commodum extraditionis istius unice respiciendum censebant. Sane totam hucusque expulsi Sigismundi historiam nil aliud esse, quam officinam suspicionum calumniarum præsumtionum, & iniquissimarum argumentationum; nec ullam spem affulgere etiam traditis plenipotentiis Suecos idoneam Regi ac Reipublicæ pacem concessuros, quin nec sincerum, ac honestum tractandi modum cum ipsis inituros. Sed more suo continuis ipsos difficultatibus exercituros donec vel infaustus in Russia eventus, & illorum insultationes, vel alia causa discessum suadeat, & ipsi occasionem inde arripiant de Polonorum contumacia, sua in pacem promtitudine publicandi. Igitur si Sueci scripto cavere nolint, traditionem Regi fraudi non fore, nec ab ipsis abutendam, consultius fore amicum & decorum dispicere discessum, quam cum protestatione contra factum proprium procuratoria tradere; quod sine præjudicio jurium Regis, ac majore difficultatum periculo fieri nequeat. Nam si adversus Reginæ iniquitatem in fide induciarum, & conventione superioris anni probata sat cautionis non sit, præter Deum & prudentiam Regis nullum esse præsidium, si vel maxime induciæ prorogentur, aut denuo firmentur. Circa tres Coronas placebat contendendum, illas utique provinciales esse; aut si secus deprehendatur, curaturos ut inde tollantur velut loco qui cum injuria & hæreditarii, & electitii Regni sit conjunctus.

Mediatores denuo Polonos urgent. 6. Febr.

§. 17. Ast Mediatores, ne quid intentatum relinquerent, apud Polonos proponebant, se de alio temperamento cogitasse, ut seposito tantisper Regis jure sub solius Reipublicæ procuratorio de hujus tractetur causa, qua composita non defore rationem, ut Regi per Rempublicam satisfiat. Quod cum olim in Livonia Gustavo Regi sit tentatum, utrinque non ingratum tunc visum. Suecis tamen id jam displicuisse, quod Regis & Reipublicæ tanta sit conjunctio ut nullam separationem admittat; ac imparitas quædam sit, si Regina cum Republica, ac non simul cum Rege tractet. Sed nec Regem passurum, ut causa sua postponatur, nec cives eundem post principia locaturos. Igitur hoc omisso Suecos postulare, ut tres Coronæ aboleantur, & vacuum spatium alio modo repleatur, novæque adeo plenipotentiæ formentur, quæ novum sigillum, & titulos Legatorum exprimant. Ipsos tantisper expectaturos, quoad illæ è Polonia adferri possint. Mediatores dicasse, id ægre successurum, ac Maurocenum interrogasse, num talibus procuratoriis allatis, ac apud Mediatores depositis ad tractatus accedere velint? Suecos respondisse; id mandatis suis repugnare. Ad hæc reponebant Poloni; semota Regis causa tractari non posse; ac Gustavum Adolfum cum sola Lithuania tractare volentem repulsam tulisse; etsi de cætero Respublica non sit impar ut tractatum cum Regina suscipiat. Eam quippe habere majestatem, quam Regi per liberam Electionem communicet. Sed nec permitti posse, ut exempla authentica procuratoriorum extradantur, ni Sueci serio tractare velint. Regem nunc circa Kioviam cum exercitu hærere, ac tribus prope mensibus opus esse, antequam responsum adferri queat. Eundem ægre laturum, si audiat, postquam Regina apud duos Ablegatos ab ipso missos tam multa de studio pacis jactarit, nunc eandem novis indies difficultatibus motis tempus extrahere. Circa tres Coronas equidem sibi persuasum provinciæ cujusdam Polonicæ insigne esse, etsi ad quam proprie spectent haut liquido constet. Ac turpe fore Poloniæ, si negotia ipsius alieni Regni insignibus firmentur. Id si ita sit, eas utique mutari non debere; si sint insigne Sueciæ, cur anno 29. & 35. sigilla quæ easdem præ se ferebant, in plenipotentiis acceptata sint. Aut cur de peculiari Regis sigillo litem non moveant, quo totum Sueciæ insigne expressum est? Igitur cum ista prioribus tractatibus non obstiterint, nec hisce obstare debere. Sane Uladislai tempore super sigillo disputatum non fuisse, & acceptatam à Suecis plenipotentiam, ratihabitionem, ac complures epistolas cum sigillo tres coronas exprimente. Et ipsum Cantersteinium anno 48. epistolam tali sigillo obsignatam è Polonia in Sueciam attulisse. Nunc qua ratione Rex ad mutandum sigillum cogi possit, ingenti exercitu stipatus; cui ne si velit quidem in remotis istis regionibus artificis copia sit? Intolerandum porro Mediatoribus, ac sibi fore tamdiu Lubecæ otiosis desidere, præsertim cum non constet, an Rex in sigilli mutationem, aut Sueci in procuratoriorum depositionem consensuri sint; quæ tamen tractatibus anni 35. velut commodissimum temperamentum admissa sit; cum circa alia Sueci ad illos tractatus provocent. Addebatur, Reginæ pacem curæ haut esse, utpote quæ Fischerum super actione Regis tractaturum, & Canasilium absque certo responso dimiserit, sine dubio Radziewskii instinctu. Demum id velut extremum remedium proponebant, ut sepositis procuratoriis summam negotii ocyus aggrederentur, exemplo Hispanorum, & Hollandorum Monasterii; pace secuta Suecos procuratoria accepturos, qualia optent. Id si Suecis ad palatum non sit, rogare Mediatores, ut circa dissolvendum honeste conventum operam navent. Se quidem ad finem bimestris expectaturos interim itineri se accincturos. Atque huic sententiæ inhærebant Poloni, quicquid Chanutus propius ad rem eosdem permovere niteretur; nec amplius quam verbo polliceri volebant de tribus Coronis emendandis, ubi tractatus felicem eventum sortitus sit. Sicuti quondam in Borussia super truncando Sueciæ titulo verbis conventum sit. Scripto ad id obstringere se abnuebant. 1653.

Sueci à se acta defendunt. 9. Febr.

§. 18. Ad hæc Sueci, cum à Mediatoribus referrentur, reponebant: exempla aliorum subscriptione probata, & autographa plurimum differre; ac Mediatores neque sigillum, neque manum Regis subjungere posse. Depositionem procuratoriorum non solum superfluam, ac rationi ac usui gentium repugnare, sed & præjudicio sibi esse, quod Poloni reservare sibi quid videantur, dum illa in manus ipsorum tradere abnuunt; cum tamen de titulis jam transactum sit. Quæ super correctione sigilli difficultates moveantur facile superari posse, si Rex Poloniæ pacem cupiat. Moram non sibi minus quam aliis molestam. Nec Reginæ minus causæ esse succensendi, quod pro-

1653. procuratoria recte se non habeant, quam Polonum, quod emendatio sigilli exposcatur. Usurpationem trium Coronarum haut exigui momenti rem esse, cum Poloniæ Rex per eas inanem prætensionem sibi reservare instituat. Suecos quondam per decennium cum Dano super illo insigni bellum gessisse; qui tamen eo nomine neque in Sueciam, neque ejus titulum quicquam prætenderit. Nec privatos quidem ferre, si alii gentilitia ipsorum insignia involent. Frustra usum earum Coronarum sub Uladislao adduci, nec eundem in præscriptionem evaluisse, cum aliter fieri debuerit, & conventio super titulis de insigni quoque tacite statuat. Tribus Coronis cum Manipulo nihil commune. Si alii hoc sigillum acceptarint, id nec Reginæ, nec sibi præjudicio esse posse. In epistola à Cantersteinio allata locum, ubi tres Coronæ nunc conspiciuntur, cera fuisse obductum, ut nil observari ibi potuerit. Ante annum autographa Polonorum procuratoria haut conspecta, & ignotum sibi, num tres Coronas sigillum Regni præ se tulerit, an minus; eoque de istis tollendis à se nihil moveri potuisse. Ut procuratoria tradantur, ad autoritatem utrique parti adstruendam necessarium esse; cum alias non constet, quales ipsos æstimare debeamus, & num ipsi nos à legitima Sueciæ Regina missos agnoscant, qui velut pares cum paribus tractare queant. Reginam plus studii in pacem, quam Polonos ostendisse. Eandem pacta sancte servasse; à Polonis multa pacis amore tolerasse, quæ vindicari jure poterant. Jam anno quadragesimo septimo, fervente quam maxime bello Germanico, monitu Curlandiæ Ducis in tractatus consensisse. Sequenti anno per Cantersteinium de iisdem institisse; simul propositos à Polonis Sequestres admisisse, circa quos forte scrupulus non deerat. Rosenhanium apud Galliæ Regem velut primarium Mediatorem de conventu movisse, sed qui renitente Polono ante triennium perfici non potuerit. Et quanquam superiore anno non levi contumelia affecta fuerit negato titulo, & visitatione Legatorum omissa, simul æstate per ludibrium extracta; denuo tamen ut huc mitteret adductam, quod speraret, ad Chanuti formulam procuratoria adaptatum iri. Id quod à Polonis neglectum, ac præter vitiosum sigillum Suecis Legatis titulos detractos, quibus probabili de causa omissis Poloni ante annum tantopere fremuerunt. Fischerum & Canasilium ideo sine responso dimissos, quod tractatus tam prope instarent; ac ludibrio Sequestres fuisse habendos, si Regina Holmiæ conclusisset, quod Lubecæ disceptari debeat. Injuriam esse cogitare, Reginam è Radziewskii consilio pendere circa negotia sua gubernanda. Rem ipsam quod attinet, super titulis jam conventionem intercessisse, ac Reginam quoque titulum suum truncasse, ut Polono idem fecisse eo minus molestum esset. Quod ista scripto concepta non sit, factum, ne ab Uladislao indignitas quædam admissa videretur; verbo tamen initam intervenientibus tot Regum ac Rerump. Legatis de qua & Anglus Belgæque scripto, ac Zadzickius Cancellarius literis ad Petrum Brahæum testimonium perhibeant; quæ & executioni data sit procuratorio, ratihabitione, ac variis Uladislai literis. Nec vero gratis eandem factam, sed tanto sanguine, tot annorum bello constitisse, reddita insuper Borussia; & quia Uladislaus verebatur, ne si abnueret, totam belli Germanici molem Sueci in Poloniam devolverent, omisso remotiore propugnaturi, quod propius ipsos tangebat. Et c im isthæc præcipua controversia fuerit, quæ causam bello dederat, cessare id non potuisse, nisi radice penitus excisa. Igitur non posse Polonos nunc Reginæ titulum negare, ni præcipuum pactorum caput evertere velint. Insignia porro titulo conformanda, ne per ista detrahatur, quod per hunc concessum fuerat. Et ipsos Polonos fateri, quæ proprie ad Regnum non spectant ejusdem Regni sigillo haut inserenda. Unde non esse, quod Poloni hanc mutationem fieri non posse arbitrentur; præsertim cum ipsi Regem ad edendam scriptam cautionem adegerint de actione in Sueciam remittenda, ne eo nomine Respublica periculo exponatur, ac litem Regis suam faciat. Quod si jam patiantur Suecicum insigne in majore ipsorum sigillo extare, creditum iri, ipsos liti Regiæ denuo immisceri velle. Contra à se rite omnia peracta. Ante annum justum se procuratorium attulisse, nunc aliud promsisse ad formulam Chanuti expressum, non tam quod prius correctione indiguerit, quam ne soli Poloni circa idem errasse viderentur. Cum Poloni paria non facerent, haut obligatos se fuisse duos heic menses morari ad quod nulla conventio ipsos stringebat; fecisse tamen id studio pacis, & ut Mediatoribus gratificarentur: pollicitos insuper diutius manere, si procuratoria Polonica sint emendanda. Paratos quoque fuisse procuratoriis *permutandis*, si vel demonstratum sit, tres Coronas esse insigne provinciæ cujusdam Polonicæ, aut ut emendentur, si Suecicum insigne adpareant. Sibi semper justa fuisse procuratoria, Polonis nunquam. Nec defuisse Polonis tempus per *duos hosce* menses super iisdem emendandis domum scribendi, ac responsum obtinendi, si res cordi fuisset. Equidem ab initio dubitasse, num ad procuratoria prout nunc sunt permutanda accedere debeant, interposito Mediatorum testimonio illas Coronas ut Polonicæ provinciæ, non ut Sueciæ insigne sigillo Regni *insertas*. At nunc patere, non solum Polonos falsa retulisse, & eas utique antiquissimum Sueciæ insigne esse; sed & si *hoc ipsis* objiciatur, retractatum ire, quæ antea libere testati fuerant. Quin Polonos nunquam *pari passu* *secum incessisse, sed* multa indi*gna sibi obtrusum* ivisse: puta, ne justa procuratoria exhiberent, nisi tractatibus feliciter finitis; quasi per tractatus emendum sibi foret quod præcedere debebat, quisquis eventus sequeretur. Tum quod vitiosa quantumvis procuratoria in ipsorum manus tradere, aut eadem corrigenda curare abnuerint, se ad ista expectanda pronis. Quæ cum ita sint, protestabantur Sueci, se à pace alienos haut esse, nec causam dissolvendis tractatibus dare; quam in rem Mediatores testimonium poscebant. Quod si tamen Mediatores de honesto discedendi *modo* proponere velint, se ad consultandum de illo paratos: cæterum haut statuisse, Polonos ul*terius* ad tractatum solicitare, velut pacem ab illis *mendicare* necessum sibi sit. Ad ea Chanutus *regerebat*; id se confirmare posse Suecos primos fuisse, qui institerint, ut ad tractatum res deduceretur, effecisse quoque ut congressus superiore anno haberetur, cui dissolvendo Poloni causam præbuerint. Tum & procuratorium attulisse ad formulam suam expressum, cum Poloni pro genio gentis suo abundare sensu maluerint. Enimvero Suecos sigillum antehac quale nunc sit acceptasse, & ut procuratoria deponerentur licet vitiosissima, anno trigesimo quinto consensisse. Unde ut nunc 1653.

quo-

1653. quoque depositionem probarent obsecrabat; quod præter alios nuper ab Hispanis, & Belgis Monasterii factum. Fidem se suam interpositurum, in fine tractatuum affore, qualia ipsi optent. Respondebant Sueci; depositionem citra præjudicium Reginæ admitti non posse, postquam super titulis conventum sit. Longius se progressos quam Polonos: illos urgeret, ut propius ad scopum accederent.

Poloni discessum urgent. 14. Febr.

§. 19. Lessinskius inde singulos Mediatorum invisebat, ut è sermonibus illorum idoneam viam capessendo extremo consilio inveniret. Reversus Collegis exponebat: Hollandos de successu negotii desperasse, Venetum inconstantiam Suecorum miratum; acta Polonorum per omnia probasse. Gallum optasse, ut potius difficultas aliqua in propositione, quam procuratorio, conventum diremisset. Deliberabant inde Poloni, num tractatuum tempus prorogandum, an vero mox discedendum foret? Decretum; quia Rex scripserit, se nolle heic super prorogandis induciis tractari, & consentire, ut firmato priore pacto discedatur; igitur abitum urgendum, & Mediatoribus prorogationem exigentibus ostendendum, se unam & alteram septimanam illorum suasionibus libenter indulturos, libere tamen & ex solo pacis amore, non velut ex pacto, aut vi alicujus obligationis; modo spes aliqua successus affulgeat; alias enim præstare, ut conventus quamprimum decora ratione dissolvatur.

Sueci scriptum sub finem conventus edere defugiunt. 15. Febr.

§. 20. Sequenti die Mediatores Suecis exponebant; Polonos asseverasse, sibi semper fuisse animum tractatibus paratum, ut qui Anno quadragesimo nono turbidis Regni sui rebus in eosdem consenserint, & ante annum priores Lubecæ appulerint. Sed quia discedere nequeant à modo tractandi inter duo hæc Regna recepto, nil amplius superesse, quam ut amice ab ipsis separentur. Proponebant inde Sequestres, scriptum esse formandum, quo partes utrinque declarent, se hautquidquam animis offensis discedere, ac tractatus ante finem induciarum instaurandos, cujus scripti formulam proferebant. Sueci irritam negotiationem dolebant; ad amicum discessum pronos se ostendebant, de scripto dubitabant. Hoc ut admitteretur Mediatores disserebant: Refutari eo posse rumorem, qui Hamburgi jactetur, exacerbatis animis, & tantum non strictis gladiis discessum. Rempublicam Poloniæ pacis cupidissimam è tali scripto occasionem nacturam super ulterioribus tractatibus agendi, quod suspicetur, Regem privatis rationibus ductum istos impedire. Eidem quoque hoc ipso prætextum præberi Regem ad exautorandum externum militem adstringendi post pacem cum Cosaccis factam; si objicere ipsi possit, ex hac parte nihil periculi esse metuendum. Nec inutile Sueciæ fore, si Poloniæ Rex hoc modo exarmetur. Enimvero ejusmodi scriptum Sueci abnuebant, quod Regina vetuisset instrumentum condi, quo induciæ firmari viderentur; eoque respondebant: formulam quidem exhibitam esse optimam; sed cum scripto formato utique causa separationis exprimenda sit, inde id magis odiosum, & conflandis offensis futurum. Si plane causam discessus dissimulent, ipsos culpam in se non obscure derivaturos. Insuper id scripti concipientes diffidere pactis, & in dubium eadem revocare videri. Nam si Polonis cordi sit inducias sancte servare, & tractatus instaurare, de eo satis per pacta cautum esse. Sed nec mandata sibi in eam rem data, ut qui non nisi de pace agere jussi sint. Et incongruum videri, si arrogare sibi velint autoritatem pacta firmandi; quod supremæ est potestatis. Quod si omnia simpliciter, ac laxis verbis concipiantur, nihil securitatis eidem inesse, nec valde gloriosum Commissariis talem actum in orbis notitiam pervenire. Sinistros rumores ipso tempore in fumum abituros, ac sat testimonii perhibere Mediatores posse, haut hostili animo discessum. In digressu amica omnia apud Polonos se testaturos. Multos induciarum annos adhuc superesse, ubi meliore fortassis successu conveniri possit. Poloni exercitum à se non metui, nec justam belli causam eidem competere. Et si illum utique retinere velit, prætextum non defore. Denique ejusmodi scripto haut plus roboris inesse, quam prioribus pactis. Ita tamen cum sermonem claudebant Sueci, ut magis rationes suas Mediatoribus considerandas exponerent, quam ab istis allatas refutare viderentur, ut simul modestiæ gratiam, & scopum suum obtinerent. Chanutus fatebatur; se juxta, atque Lessinskium semper ejusmodi scripto adversatum, quippe quo validitas induciarum non obscure in dubium revocetur, si præsertim ratihabitio Regia non subsecuta fuerit: cæterum id negotium ab Hollandis, & Curlando promanasse. 1653.

Poloni de discessu constituunt. 18. Febr.

§. 21. Elapso jam bimestri spatio ab editis procuratoriis, Poloni consultatione habita decernebant; salva Regis dignitate heic diutius hæreri non posse, quod Sueci novam super tribus Coronis controversiam urgeant. Simul Mediatoribus denuntiabant; quoniam Sueci nondum maturatis ad pacem animis huc venerint, num placeat de tertio sub finem induciarum congressu movere. Quo certe tempore quod ratio nequit, vicinorum armorum respectum persuasurum, quæ nunc octennii spatio remota animos segnius moveant. Jusserat quoque Rex prolongationem induciarum acceptare, si à Mediatoribus proponatur; nam ab ipsis aperte de eadem moveri nequibat ob insuperabilem circa sigilli mutationem difficultatem. Cum igitur hisce de discessu suo significarent, Chanutus haut censebat scriptam aliquam conventionem exemplo superioris anni faciendam; sed amicum discessum sufficere. Addebat Maurocenus; Sibi videri Suecos neque potestatem tractandi sufficientem, neque voluntatem habere. Egisse una cum Hollandis acriter cum ipsis, & adhuc acturum, ita ut si nec deponere apud Mediatores procuratoria, nec nuda horum promissione melioribus sub finem tractatuum exhibendis adquiescere velint, maximæ injustitiæ coram universo orbe culpam sint incursuri. Hollandi super nova induciarum ratihabitione relaturos se memorabant.

Extremus Mediatorum conatus. 21. Febr.

§. 22. Cum jamjam congressus dissolutio instaret, Sequestres, ne quid intentatum relinquerent, Polonis denuntiant; Suecos ad tractatus accedere nolle, priusquam sigilla & procuratoria istorum corrigantur, & correcta in manus suas tradantur. Poloni contra; talia se procuratoria attulisse, qualia Sueci anno superiore postularint; quo tempore cum nulla plane mentio de omissione trium Coronarum facta sit; neque nunc recte quid adversus illas objici posse. Et cum à prioribus nihil hac de re motum sit, nunc novam litem frustra excitari. Quin & se grave mendum amore pacis dissimulasse, quod Christina se expresse Reginam Sueciæ nuncupet. Sane Suecos ante tacite in tres illas Coronas consensisse, ut eo facilius Regem Poloniæ ad mutilandum titulum addu-

1653. adducerent. Nam tribus Coronis in sigillo Polonico apparentibus curtatum titulum in speciem cessionis trahi non posse: illis absentibus tituli compendium renunciationi valde vicinum esse. Ad quæ excipiebat Gallus: ergo Suecos recte desudare, ut Coronæ istæ auferantur, quippe per quas Poloni jus ad Regnum Sueciæ Regi suo asserant; quod Sueci agnoscere nolint. Respondebat Goraiskius: aliena usurpasse vitium esse; propria tueri eximiæ virtutis laudem haberi. Si Sueci demtas velint illas Coronas, majore opus fore gratitudine erga Regem Poloniæ, quam hactenus ostenderint. Proponebat Chanutus; expungerent Poloni tres illas Coronas addita protestatione, ne quid ea res juri Regis noceat. Imo, inquiebat Goraiskius; Sueci potius cum protestatione easdem acceptent. Id enim hisce potius convenire, qui circa lucrum quærendum satagant, quam sibi, qui de damno vitando certent. Regerebat Chanutus: id se Suecis proposuisse; sed hos respondisse, se uti non posse remedio tam imbelli circa rem tanti momenti. Heic Goraiskius; se quidem ad omnia pacis media amplectenda paratissimos semper esse & fore; sed mortem potius oppetituros, quam ut ante tempus ejusmodi correctionem sigilli fieri patiantur, qualem Sueci desiderant. Inter quæ Venetus denuo profitebatur, se peculiari mandato jussum Poloniæ partes omnibus modis tueri. Et cum Poloni discessum quam maxime urgerent, dicebat; se non damnare, quod de abitu strenue cogitent; imo consulere, ut currus aliquot præmittant; malle tamen, ut ipsi non ita abrupte discedant. Quanquam enim prosperæ negotiationis nulla sit spes, & totus orbis ab extraditione procuratoriorum ipsos sit liberaturus; melius tamen fore, si Sueci ad depositionem procuratoriorum adduci possint, ut è propositione, aut alia difficultate ansa discedendi potius, quam è solo bimestris temporis Articulo arripiatur. Censuerant Hollandi, id adhuc à partibus postulandum; ut controversias suas Mediatorum arbitrio submittant. Enimvero ostendebat Chanutus à Rege se jussum Mediatoris, non Arbitri partes obire: eas functiones esse diversissimas; ac sæpe Sequestris partes non defugere, qui arbitralis sententiæ invidiam nullo modo in se recipere velit. Et sine dubio utramque partem rejecturam ac damnaturam insolentiam ultro Regibus arbitros se obtrudentium.

Conventus dissolvitur.

§. 23. Post hæc omnia incassum tentata à Polonis discedendi fiebat initium, ac singuli Poloni singulis Suecis valedicebant, his eundem honorem pari modo reponentibus: Omnia utrinque amicitiæ imitamenta expressa. Fatebantur Poloni apud Suecos, differentias inter ipsos haut adeo ingentes fuisse: sed per stricta mandata nihil sibi remittere integrum fuisse. Et quoniam jam omnes difficultates circa præliminaria norint, se operam daturos, ut illæ, quoad alius congressus instauretur, è medio tolli queant. Sed & quantum in se curaturos, ut tantisper pacta serventur; eandemque ut Sueci operam darent petebant. Querebatur tamen paulo post Legatus Polonicus, qui Ratisponam missus erat, Hispanos per Pimentellum eorum tractatuum progressum elusisse, qui Reginæ suaserit, ut litem illam indecisam relinqueret. Spes fuerat Chanuto negotium tertio congressu melius processurum, si Poloni in mutationem sigilli, Sueci in depositionem procuratoriorum consentirent. Cujus & suasu utrique spargebant, se brevi iterum conventuros, ac ideo tantum domum abiisse, quod obortas difficultates Lubecæ expedire nequisent, sopiendis vulgi rumoribus, velut infensi discessissent. Regina singulis Mediatoribus eorumque Principibus per literas pro præstita opera grates agebat. 1653.

Cæsar Reginæ Legatos ad sessionem in Comitiis admittere detrectat.

§. 24. Quo obtentu Cæsar Reginam superiore anno investituram Provinciarum Germanicarum petentem eluserit, antea memoravimus; id quod Brandeburgici flagitationibus datum fuerat, qui hoc modo Reginam ad reddendam Ulteriorem Pomeraniam cogere instituebat, hactenus detentam, quod super regundis finibus, aliisque per leges pacis Westphalicæ debitis admodum se difficilem iste præberet. Nec heic sistebat conatus; sed Pragæ quoque à Cæsare stipulatus fuerat Elector, Reginam tantisper à sessione & suffragio in Comitiis arcendam, quoad partes Pomeraniæ Electori debitas reddidisset. Cæterum postquam Cæsar Praga Ratisponam concessisset, Regina per Fridericum Bohlium, in Comitiis loco Pomeraniæ suffragia laturum, Cæsarem compellabat, ut juxta leges Pacis in possessionem loci ac suffragii mitteretur. Ad quod Cæsar humaniter responderat; Ipsi tributum iri, quod vi pacis debeatur, & se negotium hoc Collegiis Imperii commendaturum. Mox tamen idem Pappenheimium scripto monebat, ne Suecicos Legatos ad consessum evocaret, prout Pragæ ex Electorum sententia decretum sit. Etsi constabat, Electores super hoc negotio haut junctim sed sigillatim consultos; & cum istud decretum Pragæ cuderetur, Coloniensem, Bavarum, & Palatinum abfuisse; Moguntinum & Trevirensem dissensisse; solumque Saxonem & Brandeburgicum autorem extitisse. Brandeburgici ferebant, nullam sibi spem superfuisse Pomerania sua potiundi, Regina semel ad sessionem in Comitiis admissa. Nec vitio sibi verti posse, si juri suo obtinendo omnia experiantur. Cæterum Cæsarei jam Osnabrugæ testimonio suo & clandestinis suggestionibus huic liti semina jecerant; ac Cæsar ante conventum Pragensem per literas Electorum sententias exquisiverat de Regina ad sessionem non admittenda, nisi Ulteriore Pomerania restituta. Idemque tanto facilius in Brandeburgici petitum consenserat, ne Regina ad sessionem admissa electioni Regis Romanorum se objiceret, multis Ordinibus autoritatem istius secuturis. Alebat litem Hispanicus Legatus Castel-Rodericus paci Westphalicæ infensus, ac Ordines inter se, & cumprimis Reginam cum Brandeburgico committi gaudens. Qui & Bicernclovio hac super injuria querenti ingenue fatebatur; Cæsarem non potuisse non Brandeburgico isthoc polliceri, ut is suffragio suo istius filium Regem Romanorum diceret. Reges omnia suis utilitatibus metiri. Cæsari magis commodum sui filii, quam Reginæ fuisse respiciendum. Suadebat tamen ne præcipiti impetu procederetur. Cæsari haut constitutum Reginam Comitiis excludere; sed ubi is scopum suum obtinuerit, sine mora eandem ad sessionem admissum iri. Etsi iste reponebat; Cæsarem debuisse commodis suis velificari absque injuria, & contumelia alterius.

Decretum Pragense ejusque causa.

Sueci de injuria queruntur.

§. 25. Inter quæ haut omittebant Ministri Suecici demonstrare, quanta injuria Reginæ hoc facto inferretur. Eam ab ipso momento conclusæ pacis Ordinibus Imperii insertam, quibus indivulso nexu conjunctum sit, ut locum & suffragium in Comitiis teneant. Eandem quoque rite fuisse invitatam, ac verba, quæ oblique Reginam de restituenda Pomerania monebant, dicis causa inserta,

1653. ferta, ut Brandeburgico utcunque satisfieret. Nunc ipsa invitatione contumeliam accendi, cum satius sit hospites non admittere, quam admissos expellere. Esse inauditum, Principem Imperii Comitiis excludi ob privatas cum alio lites, quibus inter Ordines nihil sit frequentius. Decreti Pragensis quam vim esse posse, solo Saxone, & Brandeburgico in propria causa suffragante confecti? Tractatus quoque amicos Stetini adhuc agitari, & spem esse compositionis brevi secuturæ; ac solam Electoris pertinaciam in causa esse, quo minus is dudum Pomeraniam suam receperit. Adstipulabantur Suecicis plerique è Principum Collegio, qui Cæsareis Ministris, ac Electoribus demonstrabant; id decretum Paci Westphalicæ, Legibus Imperii, ac consuetudini repugnare; nec auspicati quid inde proventurum, ni mature remedium adferatur. Et quia tractatus Stetini optato fine brevi videbantur finiendi, rogabant Cæsarem, ut Reginæ Legatis ad sessionem admissis, propositionem ultra vicesimum quartum Martii ne differret. Nam eam causam Cæsar præcipuam ferebat dilatæ propositionis; ne alterutri parti præjudicium adferretur, admissis, aut exclusis ab ea audienda Suecis. Etsi vera morarum causa foret, ut interim electio Regis Romanorum maturaretur. Nam metus erat, ne à Principum Collegio ea quæstio moveretur, num expediat hoc rerum statu Regem Romanorum eligere; aut quidnam Legi Regiæ inserendum sit? Nondum autem facta propositione haut licitum jactabant in Principum Senatu consultationes publicas institui, cum Electorale Collegium interim *prædeliberationibus* quas vocant, vacaret. Interim Suecis confirmabatur, circa admissionem nullam moram fore, ubi super conclusis Stetini tractatibus certi quid allatum fuerit. Quo fine cursor Stetinum dimittebatur, qui nuntiabat, nil restare, quam ut Reginæ declaratio ad conditiones à Brandeburgico latas adferatur. Etsi Electores ob intervallum inter Stetinum, & Holmiam parcendo tempori suadebant, ut Brandeburgico optio detur, num spe propinquæ restitutionis ab impedienda Reginæ sessione desistere velit; an vero si nondum sat cautum sibi judicet, eadem ad sessionem, & consultationem admissa, investituram differri placeat, quoad Pomerania sit restituta. Ast Brandeburgicus jactabat, totam tractationem cum Regina adhuc in lubrico esse, eoque propositionem tantisper differendam, & certum cursorem cum literis ad Reginam mittendum, qui extremam ipsius super restituenda Pomerania sententiam exquirat. Quod cum majori Ordinum parti probaretur, queis persuasum erat, restitutionem Pomeraniæ difficilius processuram, Regina ad sessionem admissa, dilata propositione à Cæsare modestæ literæ eo nomine ad Reginam scribebantur. Quarum argumentum erat; Cæsarem magnos sumtus, parem diligentiam impendisse circa exequendam pacem, ac sperasse Reginam gemina facturam. Hactenus tamen Brandeburgico Pomeraniam non redditam, cum tamen Elector multis sibi competentibus juribus cesserit, & ex ipsius parte nihil amplius desideretur: Id quod grave sibi, atque Ordinibus videatur, eoque ut Electori debita reddantur hortari. Sed Regina contra prolixis literis ostendebat; Electorem unice in mora fuisse ob pervicaciam, ac motis tot inanibus prætensionibus. Sed quia perceperit, tractatus Stetini jam conclusos, in se circa reddendam Ulteriorem Pomeraniam moram haut fore. Nec eo secius, valde id quidem importune, ipsi Capitulationi Ferdinandi IV. super restituenda Pomerania inserebatur; cum jam Regina ad eandem reddendam mandata emisisset. Quanquam autem subinde nuntiaretur, tractatus Stetini jam conclusos, & ratihabitos; diemque tradendæ Provinciæ constitutum; haut tamen omittebant Brandeburgici Succorum admissioni contradicere, quoad randem ab ipso Electore literæ advenirent, traditam sibi Provinciam narrantes. Unde illo ipso adhuc die in perendinum Ordinibus ad excipiendam propositionem indictum, inter quos Legati quoque Suecici sedem suam capessivere. 1653.

Propositio in Comitiis hoc obtentu differtur.

2. April.

§. 26. Has per moras Cæsar destinata sua obtinuerat, ut citra Principum contradictionem filius ipsius Ferdinandus IV. Augustæ Vindelicorum Rex Romanorum eligeretur. Eum ut Electoribus & Principibus Regina per literas commendaret, Ablegatus Hispanicus Antonius Pimentellus oblato libello petierat. Quod officium Regina haut negandum ducebat. Etsi literæ eo nomine scriptæ adferrentur, cum jam Electores Augustam ad obeundam electionem Ratispona discessissent: quæ tamen haut eo minus à Cæsare & Electoribus non sine applausu receptæ, ac statim typis publicatæ sunt. Creditum fuerat, Reginam huic electioni velut ad leges Pacis Westphalicæ parum quadranti vehementer reluctaturam, cujus exemplum non pauci è Principum classe sequi constituerant. Unde nunc ab ipsa hanc electionem probari non Cæsar solum, sed & Electores gaudebant, queis molestum est, si alii quoque Principes circa eam electionem satagere velint. Regina tamen, ne Electoribus præter Aureæ Bullæ legem vivo Cæsare Reges Romanorum pro lubitu eligendi facultatem tribuere videretur, Principum quoque Senatui eundem per literas commendaverat, velut & horum partes aliquæ isthoc casu forent. Sed & Catholici non parum sibi placebant, iis literis tam splendidum elogium Domui Austriacæ circumponi, & Candidatum ad imitanda majorum suorum exempla vocari; cum in recenti adhuc memoria esset, quo conatu Ferdinandus II. & sacra Protestantium, & libertatem Ordinum oppressum ivisset. Ast Cæsar, ac novus Romanorum Rex Reginæ pro hoc officio gratias agebant, literis per peculiarem cursorem in Sueciam missis. Simul sub finem anni in Sueciam à Cæsare Legatus mittebatur Raimundus Montecuculus Comes, affectus testandi officio apud Reginam defuncturus. Aderat Augustæ à Poloniæ quoque Rege Legatus, qui itidem Electoribus filium Cæsaris in Regem Romanorum commendatum venerat; in antecessum tamen significabat, se Legatis absentium Electorum titulum *Excellentiæ* haut daturum. Eo nomine cum accessus ipsi negaretur, ille imputabat, quod à Rege suo Electoribus *Serenissimi* titulus tributus esset, cum Regina Sueciæ non nisi *Celsissimos* eos nuncupet. Sed reponebatur; Galliæ & Hispaniæ Reges haut gravatim *Serenissimi* titulo ipsos honorare; quid à Regina Sueciæ fiat haut opus esse ab ipso memorari, quicum velut vicina & amica facile sibi conventurum sit. Ita inauditus ille Augusta discedebat.

Regina Ferdinandum IV. Electoribus commendat.

21. April.

26. April.

§. 27. Ne autem admissioni Legatorum Suecicorum forte investitura nondum obtenta objiceretur, suggerente ipso Curtio Vice-Cancellario *Indultum* quod vocant concessum, ac tempus accipiendæ investituræ prorogatum; quod & post

Investitura differtur.

 ad

1653. ad mensem usque Aprilem sequentis anni productum, Consiliariis Cæsareis interim laudemium non mediocriter sitientibus. Suecos porro post tot difficultates sessione demum potitos frequentia Conventibus Germanorum circa priorem locum litigia excepere. Nam primo Brandeburgicus Ulteriori Pomeraniæ præ Citeriore priorem deberi locum contendebat, ad veterem consuetudinem provocans, qua Ducibus Stetinensibus præcedentia præ Wolgastanis tribui solita sit. Sed regerebant Sueci, Wolgastanos in Conventibus Circularibus priorem semper locum occupasse, & à se possideri primariam Ulterioris Pomeraniæ urbem, unde Provinciæ nomen sit, Stetinum, ejusque non modicam partem. Post tamen Brandeburgicus ultro Citeriori Pomeraniæ priorem locum in Conventibus tam Comitialibus, quam Circularibus deferebat; multo cum verborum honore præfatus, id amicitiæ se cum Regina deinceps studiose excolendæ dare. Sed & quis Verdensi Ducatui locus in Collegio Principum assignandus foret, nonnihil dubitatum est. Quanquam enim Tabulis Pacis dispositum esset, ut ejus nomine prioribus possessoribus solito loco sententia diceretur: Episcopi tamen Reginæ Legatos ob diversa sacra haut æquo animo in sua classe conspiciebant, præsertim cum Monasteriensis, ac Leodiensis cum Osnabrugensi, à quo Verdensi proximus olim locus, veterem litem super præcedentia agitarent. Nec in transversum scamnum detrudi volebat Regina. Unde aliquandiu Verdense suffragium Bremensi addita clausula, *suo loco & ordine*, annectebatur. Sed cum tandem Legati Suecici obstacula Episcoporum perrupissent,
3. Nov. ac sententiam proximo post Osnabrugensem loco explicare cæpissent, Wurtenbergicus Legatus Zellerus, à causidicina recens, quia per absentiam complurium è scamno Præsulum Verdensis ante ipsum ad sententiam dicendam evocatus erat, magna cum vocis contentione obstrepebat, Suecis post consessum finitum haut segniter objurgantibus importunitatem etiam agrestium scabinorum consessu indecoram. Wurtenbergici tamen offensam deprecati obsecrabant, ut Verdensis Ducatus inter quinque Domus alternantes reciperetur ea lege, ut semper proximo ante aut post Pomeraniam loco sententiam diceret. Cui facto cum sine dubio Lauenburgici & Holsati contradicturi essent, satius visum assignato per Tabulas Pacis loco inhærere.

Lites circa præcedentiam inter Pomeraniam Citeriorem & Ulteriorem.

Super loco Verdensis Ducatus.

§. 28. Porro inter Domos, quæ alternatim sedem in Comitiis capiunt, Pomeranicam, Meclenburgicam, Wurtenburgicam, Hassicam & Badensem, Holsatica quoque recipi petebat. Et consentiebant Wurtenbergici, Hassi, ac Badenses. Contradicebant Pomerani, & Meclenburgici una cum Lauenburgico, qui priorem sibi præ Holsatis ob antiquitatem familiæ locum vindicabat. Ac ostendebatur ante annum 1613. Holsatos haut ausos alternantibus Domibus se immiscere. Sicuti & dicto anno Henricum Rosenthalium nomine Christiani IV. Regis, & Joannis Adolfi Ducis Holsatiæ post quinque istas Domos consedisse. Quin anno 1594. & 1603. Holsatum etiam Lauenburgico cessisse, cum hic quinque Domibus controversiam de loco non moveat. Neque enim fastigium Regium in eam familiam illatum spectari, cum ad Regnum Daniæ Comitia Imperii haut pertineant. Equidem anno 1641. decretum Cæsareum obtinuisse Holsatos, ut inter alternantes Domos reciperentur, in quod & Wurtenbergicus, Hassi, ac Badenses consenserant eo intuitu, quod Rex Daniæ Sequester pacis tunc futurus crederetur. Sed contradixerant Pomerani, & Meclenburgici; nec Holsati Osnabrugæ ejus loci possessionem arripuerant. Repetebat hisce Comitiis Cæsar pro Holsatia decretum, cujus interest per ejusmodi litigia Ordines inter se committi. Simul Reginam, ut in hanc alternationem consentiret, non solum binis literis Fridericus Holsatiæ Dux, sed & Electores & ipse Cæsar amice requirebant. Brandeburgicum jam annuisse, Meclenburgicos Reginæ exemplum secuturos. Contra ne Domui suæ præjudicium adferretur, Julius Henricus Lauenburgicus Dux rogabat, demonstrans ab anno superioris seculi septuagesimo Lauenburgicos Legatos proximum à Badensibus locum semper obtinuisse, ac Comitiis anno 1570. 1594. 1603. 1613. sedem ante Holsatos citra contradictionem obtinuisse. Regina tamen annuebat, ut Holsatia inter alternantes Domos reciperetur ea lege ut nunquam ante Pomeraniam locum sortiretur. Idque Regi, Duci Holsatiæ, suisque Ratisponæ Legatis per literas significabat. Sed ruentibus ad finem Comitiis cum negotia præcipitarentur, id tunc effectui haut datum fuit. 1653.

De Holsatis inter alternantes Domus recipiendis.

7. Aug. 22. Oct.

§. 29. Cum Bremensi urbe tunc Legatis Suecicis multum negotii fuit, ne illa inter Civitates Imperii liberas admitteretur, ac scriptis publice editis acriter certatum. Querebantur etiam Bremenses, à Suecis novum munimentum apud Leam vicum ad ostium Visurgis extrui velut in exitium suæ urbis. Sed ostendebant Sueci factum id tuendo fluminis ostio adversus bellantes tunc inter se Anglos, Belgasque, ac fas Reginæ in suo territorio munitiones excitare. Id quod Cæsari atque Ordinibus probabatur. Cæterum quamdiu proscriptione tenebatur Brema, eo ipso concessibus publicis arcebatur. Postquam autem eadem mense Septembri banno soluta fuerat acrius certamen surgebat. Pro urbe strenue connixi fuerant Jesuitæ stipulati sibi, ut in ea domicilium figere liceret destinatis jam ædibus extruendo Collegio; qui & Consulem Wachmannum in suas partes pertraxerant, polliciti se omnem operam urbi navaturos adversus Oldenburgici, & *Suecorum impetitiones*. Ac facile annuebat obnoxius istis hominibus Cæsar. Sed ostensum; haut congruere legibus Imperii, & Paci Augustanæ ejusmodi conditiones sententiis judicialibus annecti, ac facile hanc rem novis motibus materiem posse præbere. Quanquam autem Legatus Hispanicus, fumum vendere callentissimus, operam suam Suecis adversus eam urbem amplis verbis promitteret, ac Sueci non obscure jactarent, si rationes suæ locum non invenirent, aliam viam tentandam vindicando Reginæ juri: non tamen adparebat, quomodo Cæsar adduci posset ad abrogandum suum decretum d. 1. Junii Anno 1646. Lincii *pro* Bremensium immediato statu factum quod *hi* centum millibus florenorum emerant. Et *differe*bant quidam, Cæsari fas fuisse sede vacante urbem obsequio Episcopi eximere cum tamen *armis* Suecorum expulsus Fridericus jus utique suum ad eam ditionem retinuisset, quoad eadem in Suecos transferretur. Cum etiam Legati Sueci pro Evangelicis in Austria apud Cæsarem intervenirent ut sacrorum suorum exercitio relinquerentur, hic vultum atque gestus, dum isti perorant, mutasse animadvertebatur ac responso varias per dilationes eluso ista opera irrita erat.

Super immediato Bremæ statu contentio.

§. 30. Hoc

1653. Tractatus limitaneus cum Brandeburgico absolvitur.

§. 30. Hoc anno demum tractatus super regendis limitibus inter Regiam & Electoralem Pomeraniam, aliisque pace Westphalica sepositis negotiis absolvebatur, qui ab anno quinquagesimo Stetini multas per contentiones hucusque extractus erat. Conatus primum fuerat Elector Brandeburgicus oblato Mindensi præsulatu loca quondam ad Ulteriorem Pomeraniam spectantia redimere. Id cum Regina repudiasset, Brandeburgici varias difficultates movebant circa directionem limitum, non nisi passius aliquot ripæ Orientali Oderæ annuentes; Suecis contra securitatis suæ causa fines longius porrigentibus. Quo nomine & hi Camminum oppidum sibi vindicabant in ipsa fluminis ripa situm, quod Brandeburgico præsidio infessum navigationem fluminis, & commercia provinciæ non parum turbare poterat. E veteri quoque pacto Ducum Stetinensium, & Wolgastanorum Brandeburgicus multa jura communia in Suecica provincia obtendebat; quæ velut litium perpetuarum materiam Regina adspernabatur, non minus atque ejusdem cavillationes, quasi civitas tantum Stetinensis, non præfectura simul cessa fuisset. Ad extremum acerrima contentio super vectigalibus in litore Ulterioris Pomeraniæ surgebat, quæ Regina è verbis Pacis nullam exceptionem præ se ferentibus vindicabat non tam ob emolumenti magnitudinem quam ne Brandeburgicus iis solis potitus ansam arriperet commercia Citerioris provinciæ intercipiendi. Super quo ita demum transactum, ut Brandeburgicus in dimidiam eorundem partem admitteretur, Regina interim Ulterioris Pomeraniæ possessioni incumbente, quoad Electoris pertinacia expugnata foret. Ita tandem isti negotio mense Majo finis impositus per Arvidum Forbesium Vice Gubernatorem, Jo. Nicodemi Lilliestramium, & Schualenbergium Regios, & Joannem Georgium Bornium, Jo. Fridericum Buchium, Franciscum à Pahlen, & Fridericum Rungium Electorales Deputatos. Addebatur peculiaris conventio super Expectativa Regni Sueciæ in Ulteriorem Pomeraniam, Camminensem Præsulatum, Novam Marchiam & Sternbergensem ditionem, simul feuda ad castrum Vierradam, & Lœkenitzam spectantia intra fines Pomeraniæ sita, in casum extinctæ familiæ Marchionum Brandeburgicorum; quod jus Ducibus Pomeraniæ ex pacto cum istis Marchionibus quæsitum tunc renovabatur. Tradebatur quoque ab Electore diploma Cessionis locorum Pomeraniæ, quæ in Regni Sueciæ ditionem pervenerant, quod & agnati Electoris Christianus, Wilhelmus, Christianus, & Albertus subscripsere. His confectis mense Junio Ulterior Pomerania deductis Suecicis præsidiis Electori tradita fuit.

(Margin notes: 14. Maji. — 4. Maji.)

Danus Reginæ est suspectus.

§. 31. Idem annus variis curis exercitam tenebat Reginam, deflagrante tunc quam maxime bello maritimo inter Anglos, atque Belgas, ne vel ipsa eodem bello involveretur, vel subjectorum commercia pessundarentur. Ac suspectus cumprimis erat Danus, qui suas rationes Hollandorum amicitiæ superstruere cœperat, inito cum hisce fœdere mutuæ defensionis; cujus scopus conservationem commerciorum verbo præ se ferebat. Cæterum id revera agebatur, ut Danus primo commercia, inde ditiones suas augeret, Hollandi omnia sua commercia, & navigationem tuerentur, Suecorum navigatione paulatim subruta, & Mari Baltico Anglis occluso; quo fine viginti naves bellicæ instructæ à Dano haberentur. Convenerat quoque, ut connivente Dano Hollandi omnia navigia, materia aut paratu navali onusta, quæ ex Mari Baltico in Oceanum transitura essent, in freto Oresundico sisterent, exceptis Suecis, queis cum fretum citra apertam hostilitatem occludi nequeat, à prædonibus patientiore æquore manus injici possint. Vicissim & Sueci Danis non minus suspecti, confirmante præsertim Conrado Beuningio, Hollandorum tunc in Suecia Legato, Cornificium Ulfeldium duos milliones Reginæ mutuo obtulisse ea lege, si ipsa Daniæ Regem triplici cum exercitu in Scania, Norvegia & Holsatia invadere velit. Tum & multa passim de fœdere inter Sueciam, Hispaniam, & Angliam spargebantur.

Dani Legatio in Sueciam ejusque scopus.

§. 32. Ut igitur Daniæ Rex, si quæ Reginæ adversus se destinata forent penitus exploraret, Magnum Hoeckium Legatum in Sueciam misit, cui adjunctus est Petrus Julus, qui perpetua legatione tunc in Reginæ aula fungebatur. Hisce injunctum tentare, num Cornificii Ulfeldii protectio aboleri possit; tum ut inquirerent, num quid à Danis adversus pacta patratum Regina arguat, idque vel excusarent, vel tractatu suscepto abolerent. Inprimis autem quia Dano necessitas allata sit juncta cum Hollandis societate in bellum adversus Anglos descendendi, id quærerent, ut tantisper securitas, & quies Daniæ præstaretur è parte Sueciæ, prout & Dani fecerint, quo tempore Sueci bello adversus Cæsarem impliciti erant. Quorum etsi nihil obtineretur, eo tutius tamen post licebat Dano consilia sua disponere, prout Regina mentem suam exprimeret; ac eo ipso tempus extrahebatur, si forte infesti quid in Daniam ipsa meditaretur. Ac ferebatur Radziewskius Ulfeldii consilia contra Daniam Petro Julo aperuisse, ut Rex Daniæ de hisce mature monitus omnia defensioni pararet, quo Regina belli Danici difficultate conspecta eo facilius arma in Poloniam verteret. Ac revera bellum in Dania tunc summa vi terra marique parabatur. Simul Dux Holsatiæ Fridericus jam per Rosenhanium tutelarem sibi à Regina militem stipulatum ibat, si forte occasione belli Anglo-Belgici res ad arma inter Reginam, & Daniæ Regem erumperet. Etsi idem testaretur, haut sibi constare de ullis infestis Dani adversus Sueciam consiliis.

Legatorum propositio.

§. 33. Porro Dani apud Reginam proponebant; Regi suo è periculo, quod per bellum Anglos inter & Batavos sibi immineat, necessitatem allatam securitati suarum ditionum prospiciendi, & ne hoc bello commercia plane pessum eant: præsertim cum partes omni lege repudiata quælibet propria ex libidine agere velint, ni vis idonea opponatur. Id quod Reginæ pro necessitudine communicandum duxisse, quam & sine dubio eadem res solicitam reddat, ne vel ipsa eo bello invadatur, vel commercia suorum civium & navigatio plane destruantur; præsertim cum vicino bellantibus situ belli flamma facillime Arctoa Regna corripere queat. Cui malo ut obviam eatur Regem operam dedisse, idque Reginæ probatum iri confidere. Et eo plus causarum fuisse super mediis defensionis cogitandi, quo propior Daniæ situs periculo sit. Jam quoque Anglos cum octodecim navibus bellicis superiore autumno in Oresundam accessisse, abducendis viginti sex navibus Anglicis materia navali onustis, quas Rex Hafniæ tantisper detinuerit. Id quod factum Regi æque intolerandum videatur, quam si suspectus exercitus intra fines terrarum suarum intrasset.

1653. set. Regem quoque missis in Angliam Legatis viam pacis frustra tentasse, cujus spem duritiei Anglorum nullam reliquerit. Unde periculum eo majus fore, si ista natio, quæ imperium maris sibi arrogat, auxilio aliorum firmetur, omnibus deinceps formidanda, ubi semel cum cæterorum oppressione invaluerit. Nec dubitare Regem, quin Regina non solum isthæc consilia sit probatura, sed & sociam illis exequendis operam junctura, non sine certa spe boni successus. Nec obscurum esse quæ ratio ineunda sit, ut securitas hisce Regnis adversus tantam vim armatarum classium constare queat, si præsens temporum facies, Anglorum insolentia, ac nostra conservatio inspiciatur. Nimirum opus esse, ut junctis viribus illa bellantium pars, quæ rationi congrua respuit, ad æquas pacis leges admittendas adigatur. Præsertim cum periculosi res exempli futura sit, si tam formidabilis potentia repente exurgens à quopiam fulciatur: ad quam castigandam potius omnes quorum interest velut ad commune incendium extinguendum concurrere debeant.

Cum Danicis Legatis negotiatio. §. 34. Sed secretis congressibus præter commune fœdus cum Daniæ Rege, ac Belgis ad Parlamentum Anglicanum in ordinem redigendum, etiam de reponendo in solium Carolo II. proponebatur. Enimvero ostendebatur Danis; optandum quidem fuisse super fœdere inter sola hæc Regna propositionem factam, antequam Rex in periculosum hoc bellum cum Belgis adversus Anglos descenderit; ac longe tutius, atque utilius fuisse futurum, si Arctoa Regna extra belli consortium remota inter se convenissent super libranda duarum Rerum publicarum potentia, ac servandis suis commerciis, quam Belgis jungi quorum res parum ab exitio videantur ab esse. Circa restitutionem Regis Angliæ demonstrabatur, ei perficiundæ nulla jam adparere media; nec penes homines esse cognitionem sibi sumere de iis, quæ in Anglia evenerunt, sed solum ad Deum ista spectare, qui optime causas norit, quare ipse mutationem hanc permiserit. Ac ita bene stabilitas in præsens Parlamenti res, ut nulla spes successus adpareat, si quid adversus id tentetur. Etsi super hoc negotio non nisi dicis causa à Danis jactari constabat, cum Belgæ, ac Hollandia cumprimis provincia, nullo modo causam suam cum causa Regis expulsi conjungere vellent. Ad commerciorum conservationem Regina omnem operam se collaturam ostendebat, quo fine & decreverit Mediationem suam bellantibus offerre; & jam eo nomine Legatum profecturum fuisse, ni nuntius adventantis Anglia Legati attinuisset, cujus propositionem prius cognoscere cupiat. Optabat quoque Regina, ut Daniæ Rex socium se ipsi in ea mediatione adjungat. Sed Danici Legati negabant id posse fieri, ac Regem fidem suam jam Belgis obstrinxisse. Quibus reponebatur; ejusmodi promissa utilitate proprii status temperari, qua diversum suggerente exiguam fœderum esse vim. Id bellum Daniæ magno constiturum, nulla spe lucri adparente. Contra honorificum juxta ac utile fore Regi pacem inter duas Respublicas curare, parta simul amicitia nationis potentis ac bellicosæ, quam offendere intutum sit. Sed hi sententiæ suæ immobiles insistebant. Super Ulfeldio numquid proponendum haberent cum Regina sciscitaretur, Legati id negabant; sed cum Rex intellexerit, Reginam circa ejus restitutionem operam interposituram, jussisse ipsi dicere, si ea de re mentionem ultro injiceret; in Reginæ honorem, & ut demonstret quantopere ipsius amicitiam æstimet, ejusdemque commendationi tribuat, se Ulfeldium in gratiam recepturum, sed ea lege, ut ipse libellum à se editum publice refutet, delictum suum agnoscat, ac deprecetur, prout subjectum Regi suo facere par sit. Neque enim Regem ferre posse, ut ipse talis olim historiæ inseratur, qualis ab Ulfeldio maledicis scriptis diffamatus sit. Sed cum Regina ostenderet, Ulfeldium ægre huc descensurum, satis perspiciebatur, frustra operam circa hoc negotium sumi. 1653.

§. 35. Cum porro Regina de fœdere cum Dania injecisset, simul ad amicitiam cum eo Rege colendam se proclivem ostenderet, Legati Danici eadem de Rege suo testati confirmabant, se amplis super ejusmodi fœdere mandatis instructos. Querelæ super Danorum contraventionibus Regina id à se magnopere optari dicebat; sed antequam novus ineatur tractatus revidendum esse priorem, qui multis modis per Danos violatus sit circa jura Suecorum in freto Oresundico; cui rei remedium sit afferendum, & sicubi opus sit obscura illustranda. Cum Dani negarent adversus pacta à se quid admissum, è Dania evocabatur minister ibi Suecicus Magnus Durelius. Post ejus adventum scripto conceptæ querelæ Legatis exhibebantur. Anno 1649. è navi Lubecensi Suecicas merces ablatas, ac fisco addictas. Hollandicos Ministros Suecicarum navium, & mercium certificationibus se ingerere, cum ex pactis ea res ad solos publicanos *Danicos spectet*: nec Regina duplicem istam inquisitionem ferre velit. Et quanquam Sueciæ merces Hollandicis navibus vehantur, istas tamen ex pactis nonnisi apud Danicum telonium expediri debere. *Ab* Hollandico Ministro multas Suecicas naves diu detentas maximo suo cum incommodo. Quasdam publicatas, plurimas detentas, si certificationes ad lubitum Hollandi formatæ non sint. Nuper quoque Hamburgicam navem mercibus Suecicis oneratam apud Kullam promontorium in conspectu arcis Cronenburgicæ à prædonibus Hollandis abreptam. Hollandorum navibus bellicis a Rege in freto stationem concedi, quæ complures Suecicas naves abduxerint, cæteras male habuerint, ac insolitis visitationibus excusserint. Qua de re jam antea quoque suo *jussu Durelium* apud Senatum Danicum fuisse questum, addita diserta denuntiatione; quicquid hoc modo in aquis Regis Daniæ imperio subjectis à quocunque patratum fuerit, id ipsi Regi imputatum iri. Texebatur inde prolixus catalogus læsionum, quæ Suecicis civibus illatæ essent. Quibus remedium adhibitum iri Danici Legati pollicebantur, præsertim cum jam super abolendo Redemtionis tractatu cum Hollandis agatur. Etsi cum mense Februario Daniæ Rex apud Hollandicum Legatum Keiserum questus esset super in solentia navium armatarum Belgicarum in freto quæ amicorum navigia promiscue abripiebant, denuntians quoque se hac de re apud ipsos Ordines questurum; secretis *literis* hosce Keiserus iste moneret, ne eas querelas curarent, quæ non nisi in speciem fierent, ut qualiscunque apud Suecos excusatio suppeteret.

Responsum Legatis Danicis datum. §. 36. Sed cum Regina Legatos Danicos eousque detinere cuperet, quoad de successu Mediationis suæ constaret, Daniæ Rex moræ impatiens primum Legatum Magnum Hoeckium domum revocat, Petro Julo in Ordinarii Legati loco Holmiæ manere jusso. Isti discedenti scriptum responsum à Regina traditum hoc sensu: se pro facta communicatione gratias agere; ac satis agnoscere,

1653. scere, si ita pergatur, nec idonea remedia adhibeantur, nil aliud quam commerciorum ruinam expectandam. Sed adversus ista commodum remedium esse arma in Anglos jungere, id se accurate expensa rerum facie, & cujusque desideriis ac commodis haut perspicere. Eoque probare haut posse, quod Daniæ Rex ipsam quoque in bellum pertrahere velit; cum ipsa id potius meditetur, quomodo malis hisce tuto, ac nullo in alterutram partium studio medicina possit fieri; præsertim cum Respublicæ istæ nuper super arctissima conjunctione solicite agitaverint. Multo minus consultum sibi videri domesticis Regnorum Britannicorum controversiis se immiscere, quæ diu orbi spectaculum præbuerint, & jam eo devolutæ sint, ut Anglia à plerisque Regibus, & ipsis Belgis pro libera Republica agnoscatur. Nunc autem causæ isti se ingerere in aliorum gratiam cum suo ac civium suorum periculo, & detrimento, rationi congruum haut esse, nisi velut vi in bellum trahatur; nec à se postulari posse, ut ipsa in hac causa plus connitatur, quam alii, quorum æque, aut plus interest. Se per hoc tempus multas injurias & facinora pactis repugnantia, dissimulasse mansuetudine animi, & spe amicæ brevi emendationis. Alias libenter consilia sua cum Rege sociaturam ad tuendam navigationis securitatem, si citra fraudem amicitiæ cum bellantibus à se cultæ, & cum spe boni successus fieri queat. Cæterum turbari hoc tempore commercia, sed minimum ab Anglis; & Belgas in maribus Danicis ejusmodi molestiis suos adversus pacta inter hæc Regna vexare, ut ni istæ emendentur, ingens malum generaturæ sint. In præsens tamen se nullum aptius medium dispicere, quam partibus pacem suadere, id quod ipsa fecerit oblata sua mediatione. Ea si acceptetur paci conciliandæ se operaturam; sin minus, alia consilia capessituram. Danicos Legatos minus gratum in Anglia responsum accepisse mirum non esse, postquam Rex naves Anglicas reddere abnuerit. Nec adeo magnam offensæ causam præbuisse octodecim naves bellicas Anglorum in Oresundico freto adpellentes, si causa adventus ipsarum consideretur, & quod Belgarum quoque naves bellicæ ibi stationem agitarint. Nec obscurum, quid ejusmodi casu sequi soleat, & talia pro re nata aut ferenda, aut aleam belli subeundam. Non posse quoque non Reginam ob rationes sui Regni gravissimas monere, quod si Daniæ Rex hoc modo bellum inter Anglos, & Belgas in fretum Oresundicum, & Mare Balticum attractum eat, hoc ipso id incendium non sopiendum, sed novam potius materiam eidem subjectum iri; cui sistendo nec ipsa, nec ille deinceps par sit futurus; id quod tamen se judice Regis opera potuisset præveniri. Denuo quoque satisfieri sibi postulabat pro molestiis & damnis, quæ civibus suis à quibuscunque per æquora Danica illata sint; quod eo nomine nemini actionem intentare queat; quam cui imperium illarum aquarum competit, & ut restituantur, quæ civibus suis adversus pacta ablata sint. Denique ne fœdera à Rege ineantur, quæ pactis inter hæc Regna fraudi sint. De cætero se ad pacta ex sua parte servanda paratam esse.

Regina Dano de amicitia sua confirmat. 10. Maji. §. 37. Paulo post Regina Magnum Durelium in Daniam remisit cum literis ad Regem, quibus postulabat ut quæ contra pacta admissa sint corrigantur; simul ut transitus fretorum Danicorum liber sit, neque per Belgas, nec alios turbetur. Alias confirmabat iste Regi, Reginam pacis cum Dania colendæ cupidam esse, & consilia sua eo directuram, ut pax Arctois Regnis servetur, quo fine & bellantibus Mediationem suam obtulerit. Nec dubitare, quin & Rex eodem consilia sua relaturus sit, & huic fini adhibiturum media idonea ac tuta, ne bellum maritimum in hæc æquora pertrahatur, neve in angustiis fretorum Danicorum quid patretur, quo alterutra partium sublevetur, aut irritetur. Tum ut hactenus inventa onera in freto aboleantur, ac suis de damno accepto satisfiat. Ad quæ à Rege respondebatur, idem quoque sibi propositum servandæ pacis: sed si bellum nunc hisce oris surgat, se in culpa non esse. Nam Anglicas mercatorum naves ipsis petentibus Hafniensi portu receptas. Postea bellicam Anglorum classem se inscio in freto adpulisse, quæ & aliis locis hostilia adversus suorum naves exercuerit. Et cum initium rixæ ab istis ortum sit, sibi non posse vitio verti, si vim vi repulsum eat. Cæteris, quæ Regina postulet, à se satisfactum iri. Ita ancipiti tunc pace cum Dania agebatur. Et quanquam Regina de studio servandæ pacis ample testaretur, tamen cum classem parare, ac militem in promtu habere haut omitteret, Danis suspicio haut adimebatur; qui negabant Anglos à se metui, ni Suecia istis se adjungat. Unde & Rex in conventu Ordinum suorum super mediis defensionis proponebat, quod nec ab Anglis, nec à Suecis satis tutus sit. Etsi Nobiles conferre quid ad hunc finem abnuebant, ne bello præter necessitatem involverentur. Maxima tamen fiducia in Hollandorum auxilio, & pecunia reposita erat; simul Christianus Ludovicus Luneburgicus Dux decem militum millia promiserat, ubi res exigeret. Nec eo minus tamen Danos cura coquebat, ne Hollandi adversa belli fortuna pacem cum Anglis facerent ipsis exclusis. Unde & maximas suarum navium Hollandis petentibus commodare abnuebant, ne Anglos jam antea à se irritatos magis ad vindictam inflammarent; an ne classe sua enervata Suecos ad invadendam Daniam velut invitarent, quibus se gravissimas offensarum causas præbuisse norant, præter antea memorata Belgis inito fœdere concedentes, ut tertio à Cronenburgo milliari ultra Kullam promontorium liberum illis esset naves fretum Oresundicum egressos excutere. Quos & constabat sæpe negotiationem Lubecensem impedivisse, ac cum Polonis secreta commercia agitare. — 1. Jul. — Dani Suecis haut fidunt.

§. 38. Molliendis tamen uti videtur adversus Sueciam offensis Daniæ Rex sub initium hujus anni apud Belgas de retractanda super redimendo vectigali Oresundico conventione proponebat. Id quod hosce non parum mordebat, eo usque se jam à Dano despici, ut rescindere ultro audeat tractatum, tanto quondam studio affectatum, & quem Belgæ amplexi sint velut insigne medium omnia Maris Baltici commercia ad se pertrahendi, Sueciæque potentiam librandi, & quidem eo potissimum fundamento, ut isti firmum velut asylum, & fulcrum apud Belgas adversus Sueciam foret. Et credebant Belgæ, id à Dano fieri deliniendis Suecis, ne hac rerum facie ab hisce invaderetur. Cujus & Minister monuerat de contraventionibus, quas Hollandi in freto Oresundico patrari sinerent in Suecorum offensam. Inprimis ægre ferebant Belgæ, quod Danus specie commiserationis ipsis videretur insultare, navigationem ipsorum in Mari Baltico minui memorando. Qui & ferebant; si maxime ex eo tractatu dispendium — Tractatus Redemtionis à Dano aboletur.

1653. caperent, id tamen pensari damno, quod Suecia ex eodem sentiat. Cæterum is rescissioni prætextus jactabatur, quod præsentium temporum ratio exigeret cum omnibus vicinis amicitiam colere, queis ille tractatus offensæ materiam præbeat. Quia tamen à Belgis tunc Daniæ Rex omnibus modis colendus erat, utut Amsterodamum ægre huc descenderet, in abolitionem ejus tractatus consentiebatur. De qua re cum in Hollandia decretum esset, Beuningius jubebatur ejus tractatus tollendi spem Reginæ ostentare, num forte eo velut cuneo impelli posset ad bellum in Anglos sumendum. Sed cum jam Reginæ constaret, quid in Hollandia actum esset, inanem mercem tanti emere haut visum. Post tamen mense Majo nescio qua de causa poenitentia ductus Daniæ Rex Hollandis ostendebat, placere sibi ut tractatus iste validus persistat. Sed Hollandi eidem abolendo insistebant, ostendentes: super eo negotio per Ministrum Danicum initio propositum, ac se fide ipsius naves suas nullo vectigali domi exacto fretum versus dimisisse, velut vectigal ibi veterem ad modum in freto sit exsolvendum. Ita tractatus iste Suecis tantopere invisus sublatus fuit. Vicissim

Octobr. Regina, ne ipsa Danis querelarum causam præberet, navarchum Suecicum, qui arcem Cronenburgum, & naves bellicas Danicas prætererat recepto honoris signo haut edito, cum Legatus Danicus indicium fecisset, munere suo dimovebat, atque incapacem declarabat, qui posthac bellicam functionem obiret.

Hollandi Suecorum commercia subruere student.

§. 39. Uti autem Regina bello inter Anglos & Belgas commisso ab ejusdem contagio se removere studebat; ita ne quid suorum civium navigatio detrimenti caperet, omni modo providere laborabat. Quin crediderat, illis nationibus inter se collisis suorum commercia incrementum posse capere. Quo fine navibus, quæ hoc anno undecunque ab exteris emerentur, eadem privilegia edicto promiserat, queis ædificatæ in Suecia naves circa vectigalia gaudebant. Contra Belgæ, queis unica in commerciis salus, id agebant, ut postquam ipsorum bello Anglicano turbata foret navigatio, cæteris quoque eadem intuta redderetur; utque adeo si neutris quoque partibus addicti istius belli incommoda sentirent, omni studio ad pacem conciliandam imcumberent; cum alias verendum esset, ne iidem lucrosum sibi bellum quantum possent alere satagerent. Ac inprimis id agebant, ne Suecorum commercia hujus belli occasione incrementum caperent. Quo fine Hollandi omnem navigationem in Angliam, Scotiam & Hiberniam impedire studebant, simul edicto vetabant, ne navalis paratus è Mari Baltico in Flandriæ portus veheretur, unde facillime in Angliam trajici poterat. Tum & libero mari amicorum, & neutras partes sequentium naves excutiebant, abripiebant, spoliabant, nautis sæpe crudeliter habitis, & omnia illa ipsi exercebant, quæ ab Anglis in se patrata accusaverant. Et quia navigationem ad portus Hispanicos in Flandria aperte interdicere non audebant, prædones Zelandicos subornabant, ut naves illuc tendentes inter-

Regina ea de re frustra queritur.

ciperent. Eo exemplo Angli quoque, ut Hollandis paria reponerent, omnes naves paratu bellico onustas in Hollandiam tendentes abripiebant. Istæ insultationes, ac tam insolens edictum ut tolleretur, Regina per Haraldum Appelbomium apud Ordines Generales diligenter agebat. Demonstrabat hic manifestam injuriam esse, & quæ ad tollendum bellum nihil prosit, quod omni commercio cum tribus Regnis Britannicis Suecos excludere instituant, cum tamen idem è Belgio Hispanico suppleatur; quin nec ipsi Hollandi data occasione ejusmodi merces vetitas in Angliam trajicere omittant. Sane fœderibus inter Sueciam & Belgium commercia tantum ad loca obsidio cincta vetari. Unde ubi ipsi oppidum aliquod Angliæ oppugnent, ferri posse, si ne quid importetur impeditum eant. Sed nunc commercia ad tria Regna interdici, à ratione plane abhorrere. Ac istam commerciorum turbationem non spectare ad detrimentum hosti inferendum, sed ut omnia commercia in Hollandorum potestatem redigantur. Præsertim postquam Angli declaraverint; se mercibus bellicis libertatem concessuros, si & Hollandi idem faciant. Ast Hollandi ista omnia surdis auribus accipiebant, jactantes, eam mercium subvectionem capiti fœderis de non juvando hoste repugnare. Quibus reponebatur; non ea intentione in Angliam navigari, ut hostibus Belgarum auxilium feratur: ac fœdus commercii usum non prohibere. Saltem picem & cannabim inter merces bellicas tractatu commerciorum inter Hollandos & Hispanos haut relatam. Ac licet excipiant, id duntaxat Hispaniam respicere: ipsam tamen rationem dictitare, quod sibi quisque fieri nolit, id alteri faciendum non esse; nec ullo juris colore Suecis navigationem interdici posse in integra Regna, ac multo minus in Flandriam extra belli consortia *utique* positam; aut in mari libero Suecicas naves excuti, aut sisti: ob quas vexationes ipsi Hollandi arma in Anglos expedierint. Quin eosdem commercia cum Danis tunc hostibus Anno quadragesimo quarto, & quinto haut omisisse; ac ne nunc quidem in Lusitaniam navigatione supersedere, utut ipsi Hispanorum amicos se ferant. Sed apud Hollandos omni ratione potius erat Suecorum commercia sufflaminare, qui & Anno quadragesimo quinto, cum Sueci immunitatem à vectigali in freto Danico iisdem offerrent, maluerant Daniæ modicum vectigal non invidere, quam concedere, ut Sueci Dania oppressa fretum Oresundicum sui arbitrii facerent. Unde & post longas moras demum Appelbomio respondebant; interdictum super mercibus bellicis in *Regna Britannica* à se relaxari non posse, cum id non solum Reginæ, & Suecicorum civium, sed & Belgii commodis repugnet, quod isthac navigationis libertate indulta Anglorum ambitiosa destinata in fraudem Orbis Christiani firmanda sint. Sed & repugnare id Articulo sexto fœderis Anno quadragesimo quinto initi; ne hostes alterutrius ab altero auxilio juventur. Quin & tarde admodum ab iisdem Suecorum naves, quæ præter fas in mari libero abreptæ fuerant, relaxabantur, ut saltem mora, & temporis dispendium illis navigationem redderet minus lucrosam.

Hollandi auxilium à Suecis frustra petunt.

§. 40. Fortasse & Hollandis animus fuerat hoc modo Reginam ad fœdus secum ineundum compellere, de quo interea Conradus Beuningius Holmiæ insistere non omiserat, auxilia simul ex fœdere anni quadragesimi quinti exposcens, quod ex Hollandorum parte accurate sit servatum ac ut Regina suis interdicat, ne paratum bellicum, ac navalem in Angliam vehant. Sed responsum: Cum Angli amicos se erga Sueciam gerant, non posse ipsam huic bello misceri, & cum utraque gente amicitiam velle colere. Fœdus, ad quod provocetur, securitatem duntaxat navigationis in Mari Baltico respicere. Nec Sueciam nupero bello

1653. bello Danico auxilii quid à Belgis accepisse, utut haut modice pressam, ac bello insuper Germanico implicitam. Et usque adeo illius fœderis nullam habuisse rationem Belgas, ut & novum post fœdus cum Dano in fraudem Sueciæ fecerint. Igitur nec Sueciam amplius teneri fœdere, quod ipsi Belgæ prius abruperint. Nec Reginam edictum promulgaturam, quod civibus suis fraudi sit. Exprobabatur quoque, Hollandos non solum in Sueciæ detrimentum tractatum *Redemtionis* condidisse, sed & ubique Sueciæ commodis se objicere, ac velut arbitrium sibi in Reginæ actiones sumere; nupera quoque æstate nonnullas Suecicas naves in Hollandia diu detenuisse, cum tamen Hamburgenses, Lubecenses, & alios discedere permiserint. Excusabat tamen Beuningius tractatum *Redemtionis*, in qua Suecia utique excepta sit: & Hollandos sane postremo bello Danico Suecis favisse, ac paci conciliandæ, simul ut Suecia tam insigni satisfactione potiretur, operam navasse. Quod in belli societatem tunc cum Suecis haut descenderint, res ipsorum non tulisse, nec mature ea de re fuisse monitos. Nec sibi levem querendi causam præbere aucta in immensum per Sueciam vectigalia. Ad quæ reponebatur: Admissas quidem nonnullas illi tractatui mitiores loquendi formulas, revera tamen fœdus adversus Sueciam fuisse directum ac Dano ansam præbuisse importunius pactis insultandi. Eoque fœdus anni quadragesimi quinti ab ipsis Belgis utique fuisse abruptum. Post longam igitur disceptationem concludebat Beuningius; cum ipsius fœderis validitas in dubium vocetur, ex eo jam nihil auxilii peti posse, sed opus esse, ut idem nova elucidatione demum firmetur. Quod negotium ut is apud suos commendaret, Regina postulabat, tum ut ea, quæ in pactis Belgarum cum Danis Sueciæ fraudi forent, corrigerentur, iisdemque ipsa includeretur. Cum igitur jamdudum effecissent Hollandi, ut è Suecia nihil auxilii mererentur, hujus navigationem obtentu paratus nautici ac bellici, quo mercium genere eadem maxime abundat, impedire decreverant; simul ubi Regina quid in ipsos tentaret, suæ nationis navales socios stipendio Suecico evocaturi, præcipuum classis Sueciæ robur. Et jam Beuningius Anckerhielmium, aliosque navarchos Hollandicos ad descendam Reginæ militiam solicitabat. Qui & ipse relationibus suis suspicionem Ordinum Fœderatorum non parum accendebat. Et credebantur plerique sermonum, quas Regina super Belgis habuisse ferebatur, per Legatum Danicum conficti irritandis in Sueciam Hollandorum animis, & ut Regi suo colorem suppeditaret conjunctionem suarum navium, quam Hollandi expetebant, abnuendi, velut à Suecis parum ipsi cautum foret.

Regina Hollandis contemtum sui adimere studet.

§. 41. Regina tamen etsi bello misceri defugiebat, subinde uno & altero specimine ostendebat, haut deesse sibi facultatem Belgis nocendi nec impune laturos, si importunius ipsam lacessant. Quo fine machinas ferreas exportari vetabat, citra quas Hollandi recens ædificatas naves armare non poterant. Quod tamen edictum Beuningio multum solicitante demum remittebatur, hoc vicissim pollicente, super abreptis Suecorum navibus in Hollandia Reginæ satisfactum iri. Sed & acri suspicione Hollandos perstringebat castellum ad Leam vicum ostio Visurgis imminens, sub quo si Anglis receptus daretur, facile videbantur Hollandi aditu Visurgis & Albis fluminum posse excludi. Tum & quod Regina stapulam mercium bellicarum 1653. Gothoburgi struere agitaret, quo & pars navium bellicarum deducenda erat, istis mercibus per naves Suecicas è Mari Baltico huc comportatis, post ad portus Flandriæ, & inprimis Dunquercam vehendis præsidio futura; quibus & Hispani modicam classem facile addituri credebantur. Ita Anglis uberem ejusmodi mercium copiam fore, ac Daniæ Regem frustra tam lautis conditionibus adductum, ut Anglis sua freta clauderet. Omittebat tamen id consilium onerarias naves bellicis conducendi Regina, quod pax brevi inter bellantes coitura videretur, ac ne forte hac occasione invita in bellum traheretur, si Angli, aut Hollandi navarchi Suecicas naves excutere auderent, Suecisque navarchis id abnuentibus ad manus, uti solet, esset perventum.

Regina Hollandis mediationem offert.

§. 42. Gliscente ita Suecos inter, & Hollandos diffidentia haut mirum erat, operam Reginæ circa pacem conciliandam, quam Appelbomius ipsius nomine apud Ordines Generales offerebat, parum acceptam fuisse; quam & antea Beuningius, si qua ratio se ostenderet, impedire jussus fuerat. 7. April. Nam cum jam plane in Danorum partes transissent, proximum erat, ut animos Sueciæ aversos gererent, ac odissent, quos læserant. Ac metus erat, ne isthac occasione Regina quid sibi in fraudem ipsorum stipularetur. Fortasse & nolebant videri pacem affectare aut Reginam clam instigasse ad mediationem offerendam ne Anglis superbia accederet. Sed & quia Belgæ nondum spem abjecerant suam Rempublicam cum Anglis uniendi, aut saltem ejusmodi cum iisdem fœdus incundi, per quod duæ istæ nationes sibi solis imperium maris & commerciorum asserere possent reliquis exclusis nemine interveniente cum Anglis tractare cupiebant; ne consilia ista penitius perspecta per Sequestrem eluderentur, aut temperarentur. Præsertim cum & conscientia vellicaret ne forte Regina jure talionis eodem candore uteretur, quem ipsi in tractatibus Lubecensibus nuper adhibuerant, dum suos artibus agere jusserant, ne pax inter Sueciam & Poloniam fieret; de quo Danorum instinctu Nannius Keiserus Hollandicus tunc in Dania Legatus Ordines monuerat, velut Sueci pace cum Polonis constituta Hollandorum commerciis in Mari Baltico prægraves futuri essent. Sane Waveranus Lubeca redux Amsterodami gloriatus fuerat, se brevi quantumvis Legatione Reipublicę suæ haut spernenda officia præstitisse adjunctis sibi Polonorum adversus Sueciam animis. Unde & post mense Decembri Polonicus Residens Byæus Hagæ super fœdere commerciorum inter Poloniæ Regem, & Belgas proponebat, ostenso, inducias inter Poloniam, & Sueciam ad finem vergere, in quem eventum Rex cautum sibi esse cupiat de auxilio classis Belgicæ, qua Sueci impediantur, ne, quod antea fecerant, ostium Vistulæ navigantibus occluderent. *De Bye.* Quod tamen ab Hollandis velut præmaturum tunc dilatum. Sicuti & Brandeburgicus eo tempore apud eosdem acriter super fœdere mutuæ defensionis instabat, quod ad omnes ipsius ditiones se extenderet, quibuscum hæc Respublica commerciorum nomine implicita foret; quo ipso Pomeraniam, & Borussiam notari, idemque fœdus in Sueciam strui manifestum erat: sic ut jam omnes Suecorum æmuli in Hollandica amicitia præsidium sibi repositum judicarent. Cæterum post plures dies interjectos Appelbomio præmissa gratiarum actione re- 28. April.

1653. ne responsum; Reginæ operam sibi gratam esse, 1653.
28. April. sed prius nosse cupere, quæ Anglorum super eadem mens sit: tunc se quoque distinctius sententiam explicaturos. Nec obscure innuebant, maluisse se auxilia, quam mediationem; ac displicere sibi, Reginam nunquam Beuningio declarare voluisse; num si Angli mediationem repudiaturi sint, ipsis ex fœdere suppetias ferre velit.

Represaliæ in Hollandos. §. 43. Denique alio specimine Regina sub ejus anni finem ostendebat, suam autoritatem Belgis haut insuper habendam. Civis quidam Holmiensis ob rem male, uti ipse querebatur, judicatam Amsterodami in carcerem datus fuerat. Is ut liberaretur, Regina per literas ad Ordines Fœderatos datas, & Ministrum suum diligenter institerat. Cum iste haut eo magis dimitteretur, Regina contumeliæ in vicem habens intercessionem suam negligi, omnes mercatores Hollandos Holmiæ agentes cum ipsorum mercibus ac pecuniis in custodiam dari imperat. Connitente tamen Beuningio, cæteri quidem statim liberati, exceptis duobus, quorum unius bona duntaxat, alterius & corpus custodiæ tantisper obnoxia forent, quoad Holmiensem istum Amstelodami libertati restitutum constaret. Quod tamen genus represaliarum Hollandi durum magis doluerunt, quam questi sunt.

Missio in Angliam ejusque scopus. §. 44. Regina porro damnum, quod Belgarum invidia Suecicis commerciis inferebat, per Anglorum amicitiam reparare cupida Israelem Lagerfeldium in Angliam misit Parlamento operam ipsius bello cum Belgis componendo oblaturum. Quo de negotio Appelbomius eodem tempore apud Ordines Generales propositurus erat. Et si istius opera acceptaretur, Regina optabat Gothoburgum, aut Stadam tractatibus locum designari. Rationes suadendi pacem adducere jubebatur sacra Evangelica, quæ in quatuor hisce statibus, Suecia, Anglia, Dania, & Hollandia firmam sedem fixerint; nam alibi eadem, ubi partem duntaxat civitatis occuparint, dissidia magis quam robur reipublicæ adferre. Tum quod Reginæ Parens Gustavus Rex quondam singularem cum Anglia amicitiam coluerit, ad quam & ipsa servandam atque augendam prona sit. Denique quod alii Principes fere alterutri partium addicti habeantur. Id negotium tamen placide, nullo violenti affectus signo ostenso, ageret. Præterea incumberet ad servandam, ac firmandam amicitiam Suecos inter & Anglos & ad frequentanda commercia; præsertim cum ob situm horum Regnorum ista utiliter invicem exerceri queant. Esse quippe ista haut longe nimis remota ad facilem communicationem; nec tamen ita propinqua, ut per vicinales rixas collidantur. Id si Anglis cordi esse intellexerit, primo proponeret de securitate maris & navigatione haut turbanda; tum ut Suecicis navibus ad omnes Anglicanos portus, ditionesque liber sit accessus, liberumque commercium; idem Anglis vicissim à parte Reginæ pollicitus. Tum ut impedimenta & damna navigantibus illata corrigantur, ac in futurum omittantur. Inspiceret quoque, annon commercium Muscoviticum à Fano Archangeli in Livoniam pertrahi possit, post quam Anglica natio veteribus privilegiis in Muscovia exuta sit eodem commercio aliis quoque indulto; sic ut Anglorum res per Muscoviam instaurari non posse videantur, nisi isto ad portus Ingriæ, Esthoniæ, & Livoniæ derivato. Consultaret quoque cum iisdem, qua ratione Hollandorum interdictum de mercibus bellicis in Angliam, & Flandriam non vehendis eludi queat; & an non Gothoburgi stapula ejusmodi mercium institui possit, quas Sueci modicis navigiis eo vecturi, Angli inde petituri sint. Denique ut halecum piscatio sub littoribus Angliæ Suecis libera sit. Ut autem opera Reginæ Parlamento haut suspecta foret, Legatis suis ad Comitia Ratisponensia, ubi Angliæ Rex auxilia solicitabat, injunxerat, ut si quid tale ab ipsis peteretur, defectum mandati excusarent.

Reginæ mediatio apud Anglos eluditur. §. 45. Lagerfeldius in Angliam delatus apud Consilium Status de affectu Reginæ in eam Remp. ac mediatione insinuabat, pacemque rationibus jam expositis suadebat. Enimvero patebat, Anglos magis de fœdere sociandorum armorum, quam Sequestris opera animo præcepisse, ardore cumprimis Danum ulciscendi, quem mox periculo involvendum jactabant, si de Reginæ auxilio sibi cautum sit. Quo fine & Vice-Comes Lisleus Legatus in Sueciam destinatus erat. Quæ tamen Legatio incassum cadebat, postquam mense Aprili longum, quod vocabant, Parlamentum ab Olivario Cromvello dissolutum fuerat. Novi dehinc Angliæ rectores super Reginæ mediatione declarare mentem suam differebant, quod Belgici Legati propediem adfuturi dicerentur, ac provincia Hollandia peculiaribus literis pacem ambiisset. Interim Lagerfeldium stimulabant, ut negotia sua cum ipsis absolveret, antequam tractatus cum Belgis inciperent. Nam *expiscari* prius cupiebant, quæ fœderis conditiones sibi à Regina proponerentur, simul quia nondum cogitationem de coalitione, aut arctissima duarum Rerump. conjunctione, & commerciorum *imperio* exuerant; quo casu soli inter se nemine secreta ipsorum arbitrante tractare decreverant. Id negotium quanquam maximi momenti futurum erat, judicabat tamen Regina, haut convenire sibi eidem aperte reluctari, cum illi ad idem perficiendum magis stimulandi viderentur, quam retrahendi, si displicere istud sibi demonstraret: simul id negotium ex se ipso tot difficultates *parturum*, quibus ultro velut vado adhæsurum sit. Igitur jubebatur Lagerfeldius dissimulare sibi de eo quidquam constare, quamdiu illi secreto rem agerent. Sed ubi aperte ista moveri *inciperent*, Anglos inprimis moneret, ne quod præjudicium Reginæ adferri paterentur. De cætero si mediatio rejiciatur, nullo indicio id sibi displicere ostenderet, sed quæ circa commercia in mandatis habeat expediret. Enimvero quæ tunc circa compositionem partium agitata fuerant consilia, turbabantur ob dissolutionem Parlamenti, in quo plurimi fuerant Belgis faventes, & quod hi Anglos jam ultro lacessierent, inani ostentatione apud Doveram machinis explosis. Unde exacerbati Angli nil præter vindictam spirabant. Ac judicaverant Angli, Belgas prius super acceptanda mediatione mentem suam declarare debuisse, *velut* inferiores. Sed cum Belgæ postularent, *ut* Angli prius sententiam suam exponerent, *id* ab hisce ita acceptum velut sibi metu coactis ad pacem petendam ac cedendum foret. Et adpellentibus post mense Junio Londinum Belgicis Legatis de Mediatione deinceps silentium fuit; quam & cum ante Galli, atque Hispani oblatum irent, ne auditi quidem sunt. Ita Mediatio Reginæ mutua partium exprobratione clusa est, nec ab Anglis in alterutram partem de ea quid responsum.

Super commerciis & navigatione §. 46. Super libertate navigandi Succis navibus haut turbanda jam antea per Benjaminem Bonel-

1653. cum Anglis acta. Bonellum Commissarium cum Parlamento actum fuerat; cui id responsi datum; quamdiu Belgarum interdictum de mercibus bellicis subsisteret, se non posse concedere, ut earundem in Hollandiam libera sit vectura. Sed si Belgæ impedire desisterent, quo minus eædem in Angliam importentur, se libenter exemplum imitaturos. His tamen mercibus exceptis Angli promittebant, Suecorum navigationi quaquaversus nullum à se impedimentum allatum iri, & quæ naves in suos por-
5. Jul. tus abductæ sint, eas restituendas, reparatis quoque impensis, ac damnis. Proponebat inde Lagerfeldius super commerciorum fœdere, ad quod Angli amice ac prolixe, sed laxioribus verbis respondebant. Mox ad singularia descendens postulat, ut in omnibus utrinque portibus utriusque Status civibus liber sit introitus, libera emendi, vendendique facultas, nec à Suecicis navibus amplius quid exigatur, quam ab aliis nationibus amicis, ac fœderatis. Ut in omnibus maribus libera sit navigatio; utque prætereuntibus navibus Suecicis in Angliæ portus receptus pateat, ubi tempestas, aut annonæ defectus subegerit; neu invitæ ad vecturam præstandam adigantur. Eadem vicissim Anglicis navibus in Suecia exhibitum iri. Sed Angli qui Reginam in Danos incitare quam maxime cupiebant, ad hæc reponebant; antequam libertas illa navigandi, & commerciorum stabiliri queat, utrinque necessarium esse in veras causas inquirere, quare commercium inter ditiones Anglicanas, & Suecicas labefactetur, ac velut interceptum jaceat: tum & considerandum, quam intoleranda ratione id penitus occludatur, & quibus mediis talia amoveri possint. Cui fini Respublica Anglicana consilium, viresque suas libenter sit commodatura. Unde quæ Reginæ sit mens, nosse cupere. Lagerfeldius etsi satis perspiceret, quorsum ista tenderent, ut per Suecos iram suam in Danos conceptam ob occlusum ipsis fretum, abreptasque naves effunderent; istud tamen dissimulabat, ac oblique jaciebat, ad Reginam super ea re scribendum esse. (Nam à Regina jussus erat, si quid tale moveretur, ad ipsam rejicere.) De cætero ad libertatem navigationis hoc duntaxat medium propronebat, ut ne Suecicæ naves in Anglicanos portus invitæ abstraherentur. Cum postea idem apud Consilium Status super responso instaret, ab hocce reponebatur: sese ad commercium inter utramque gentem excolendum valde pronos esse; verum perspicere, Suecicis quidem navibus ad se accessum patere, non vicissim suis in Sueciam ob clausam sibi fretum Oresundicum. Unde se, quid ab ipso in hanc rem adferatur, nosse cupere. Lagerfeldius contra fretum id ad Danum spectare, ac se istorum prius sententiam cognoscere velle. Interim ostendebat, Suecos è Mari Baltico Gothoburgum merces convecturos, unde ab Anglis peti possint, vicissim ipsi Suecis liberam halecum piscationem sub Angliæ litoribus concederent. Jaciebat etiam de consilio Reginæ naves bellicas Gothoburgum mittendi, quæ onerariis Suecorum in Flandriam & alio trajicientibus præsidio essent. Super quo nihil certi responsi ab Anglis elici poterat. Quæ super Gothoburgensi stapula movebantur, ipsi probabant ea lege, ut sibi solis pro justo, & moderato pretio liceret emere cuprum, ferrum, piceem, resinam, cannabim, funes nauticos, ac similia eo comportata, easque merces solis navibus Anglicis avehere; vicissim Suecos halecum piscationem concessuri iis conditionibus, quæ justæ censebuntur; in cujus rei specimen literas tuti commeatus pro quatuor navigiis piscatoriis tradebant. Enimvero cum id genus monopolii mercium Suecicarum, quod Angli in certos annos affectabant, altioris foret indaginis, Lagerfeldius velut haut intelligeret, quo ista pertinerent, simulabat, ac rem istam paulatim ad Legatum devolvebat in Sueciam mittendum. Interim ut naves Suecicæ magno numero à prædonibus in Angliam abstractæ relaxarentur, obtinebat, promissa quoque damni refusione, & ut pœnas darent, qui istas abduxerant; simul decreto Consilii Status securitas navibus Suecicis publice sanciebatur. Etsi illud non parum molestiæ haberet, quod prius super abductis navibus, num revera Suecicæ essent, cognoscendum foret. Nam Angli multas earum ad Hollandos spectare arguebant. Sed Regina cum Anglos ambigue, & lente agere perspiceret, Lagerfeldium domum revocat, qui Consilio Status à quo honorifice habitus fuerat, valedicens, pacem suadebat, ac denuo Reginæ operam offerebat. Respondebatur; studium Reginæ circa componendam pacem à se vehementer probari. Bellum ita se gesturos, ut amicorum commerciis ne noceant. De mediatione acceptanda, aut repudianda nullum verbum.

§.47. Porro ad Legationem in Suecia obeundam ab Anglis Bulstrodus Witelocius destinabatur, Hollandis suspectantibus, in sui fraudem quid agitatum iri. Qui & serendæ apud Anglos diffidentiæ spargebant, à Regina in Bremensi ditione exercitum colligi restituendo in solium Carolo Regi. Quod facile vanitatis convictum. Et usque adeo Regina Anglis nullam suspicandi ansam præbere cupiebat, ut cum paulo ante Balandinus Eques à Rege Carolo II. in Sueciam missus esset ad afferendum Principi Sueciæ Ordinis periscelidis insigne, Regina in id consentire noluerit, sic ut istud eidem fuerit reportandum. Vicissim tamen Regina Gallis, atque Hollandis confirmabat; se nullum fœdus bellicum in fraudem Hollandorum cum Anglis inituram, ac nihil magis optare, quam ut pax inter illas Resp. quam primum coeat; cum Sueciæ rebus haut conducat, harum nationum alteram alteri succumbere. Anglorum Legatio in Sueciam.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER XXVI.

EPITOME.

1654. *Cum Anglico Legato acta.* 2. *Fœdus commerciorum cum Anglis concluditur. Peculiaris conventio.* 3. *Hollandorum in Suecos suspiciones.* 4. *Hollandi fœdus cum Polonis agitant.* 5. *Regina pro Ulfeldio intercedit. Is de objecto furti crimine se purgat.* 6. *Legatio in Hispaniam.* 7. *Czar de causis belli Polonici Reginæ exponit. Idem titulum suum auget.* 8. *Verdensis sessio expeditur.* 9. *Investitura differtur.* 10 *Suecici Legati protestantur. Inanis pro Evangelicis per Austriam interventio.* 11. *De rixa Theologorum Evangelicorum.* 12. *Controversia super urbis Bremensis immedietate. Cæsareorum de Bremensi negotio relatio. Pro Brema in Senatu Principum concluditur.* 13. *Suecici Legati frustra queruntur. Cæsaris decretum pro civitate Bremensi.* 14. *Kœnigsmarckius Bremenses coercere instituit.* 15. *Burgum occupat.* 16. *Lubeca & Hamburgum pro Brema apud Suecos se interponunt.* 17. *Bremenses à Belgis auxilium petunt.* 18. *Regina Regno cedere constituit.* 19. *Eadem Senatui destinata pandit.* 20. *Qui eadem frustra deprecatur.* 21. *De reditibus Reginæ post abdicationem, ejusque cessione.* 22. *Regina Principi successorem substituere conatur.* 23. *Reginæ ad Ordines allocutio.* 24. *Propositio ad Ordines.* 25. *Ordines demum in abdicationem consentiunt* 26. *Regina Residentem Lusitanicum agnoscere abnuit.* 27. *Sera Poloni legatio.* 28. *Regina sceptrum deponit.* 29. *Dispositio super bonis Reginæ reservatis. Instrumentum abdicationis.* 30. *Caroli Gustavi cautio Reginæ data.* 31. *Solennia abdicationis.* 32. *Oratio Reginæ valedictoria ad Ordines.* 33. *Rosenhanius respondet.* 34. *Reginæ oratio ad novum Regem.* 35. *Christinæ regimen Sueciæ gloriosum, juxta & proficuum.* 1654

Cum Anglico Legato acta.

INitio anni quinquagesimi quarti Witelocius Legatus Anglicus cum Upsaliam, ubi tunc Regina agebat, accessisset, à duobus Senatoribus quadrantem milliaris obviam missis in oppidum deducebatur. Qui vicissim leges decori haut implevisse judicabatur, quod eosdem neque titulo *Excellentiæ* honorasset, & digredientes non nisi ad scalas usque prosecutus esset. Nec minus quod ipsius comites in spectaculo, cui ipsa Regina intererat, sclopeta breviora secum gestarent; cum nihil tale, quale Parlamenti quondam Legatis Madriti, & Hagæ contigerat, in Suecia metuendum ipsis foret. Publica admissione præter solennia testandæ amicitiæ multis adstruere conabatur, Parlamentum Angliæ justis de causis armà in Regem cepisse, ac toto turbarum domesticarum contextu, & circa ipsam Regis mortem nil aliud egisse, quam quod fas requisiverit: tum justitiæ legibus utique quadrasse, quæ circa mutationem Regni in Rempublicam contigerint. Sed privatim multa movebat super conjunctione armorum cum Anglia adversus Belgas, ejusque exequendæ complures proponebat vias. Quæ dextre declinabat Regina, bello in commerciorum exitium erupturo finem quamprimum imponi optans, quod accessu sociorum alendum erat, & extra cujus contagium sese, ni vis inferretur, amovere utique constituerat. Sed & parum sibi de firmitate præsentis status Angliæ pollicebatur, quod quę legitimum Regem solio dejecerat natio, usurpatorem haut diu toleratura crederetur. Etsi cum per Witelocium ipsi solenniter indicaretur, Olivarium Cromwellum Protectoris vocabulo summæ rerum admotum, gratulandi causa literas ad huncce dare haut omit- 4 Febr.
teret circa titulos, quos iste affectaret, tribuendos non difficilis futura. Haut tamen abrupte repudiare consultum ducebat, quæ à Legato proponebantur quoad de exitu belli inter Anglos, & Belgas constaret, eoque vario obtentu tempus extrahebat. Nam si bellum durasset, haut defutura erat ratio Belgarum prædationes coercendi, & freto Danico libertatem restituendi. Sed nunc pacis negotiatione fervente, & propinqua Reginæ abdicatione operosa fœdera moliri superfluum erat. Interim reparatio damnorum ab eodem exigebatur mercatoribus Suecicis per Anglos illatorum, quæ ad quadringenta uncialium millia adscendebant. Qua de re iste negabat quidquam sibi in mandatis datum, sed ad Protectorem eam rejiciebat; utut jam Lagerfeldio super ista promissum foret. Sed opportunum visum eam rem tunc

1654. tunc urgere, cum Angli fœdus affectarent, ac bellum nondum foret finitum. Nam pace facta ea restitutio ægrius impetranda videbatur. Unde & mox eo nomine mercatoribus Suecicis satisfactum iri Witelocius promittebat.

Fœdus commerciorum cum Anglis concluditur. 11. April. §. 2. Cum autem Regina omnibus modis commercia & navigationem civium suorum promovere, simul ad propiorem cum Anglis conjunctionem aditum sibi struere cuperet, postquam Belgæ penitus Suecia disjuncti Danis se addixerant; tum iste acriter instans absque tractatu dimitti non posset; fœdus commerciorum cum Witelocio per Axelium, & Ericum Oxenstiernas Upsaliæ concludit, pro captu temporum arctius adstringendum. Quæ negotiatio durante adhuc bello summo silentio tegebatur, ut Belgarum, ac Danorum animi in suspenso tenerentur. Eo fœdere conventum de amicitia mutua inter Reginam, & Protectorem ac utriusque Statum, commodisque invicem promovendis; utque si alterutri pericula, machinationes, & conspirationes alteri imminentes innotuerint, easdem ipsi indicet, & quantum detur impediat; nec alterius rebelles alter foveat. Uterque quantum in se curet ut impedimenta removeantur, quæ hactenus utriusque gentis navigationem, & commercia inter se turbarint, ac libertatem navigandi & commercandi adversus quoscunque turbatores tueatur. Utrique genti ad alteram liber sit accessus, liberaque commoratio, ac commercia exercendi facultas, teloniis rite solutis. Homines, navesque ad præstanda servitia bellica, aliave inviti ne adigantur. Pateant navibus utrinque portus tempestatis, aut securitatis causa aut aliam ob necessitatem, nec eo nomine oneris quid exigatur. Naufragis ad utriusque litus amice subveniatur, undisque ereptę merces ęquo laboris pręmio soluto dominis reddantur. Jus utrinque promte dicatur, degere utriusque civibus in utriusque ditionibus tuto liceat, atque arma portalitia in privatam defensionem gestare, modo suspiciones de turbanda pace publica non excitentur. Liceat utrique emere, atque exportare cujuslibet generis arma, paratumque bellicum; navesque in alterius portus, stationes, ac litora subducere, non onerarias solum, sed & bellicas; modo numerus suspicionem non excitet: tunc enim venia prius petenda nisi tempestas, aut vis subegerit: quo casu adventus causam præfectis locorum significent, nec diutius ibi moram, quam concessum fuerit, trahant. Liceat utrique genti per utriusque ditiones terra, marique ad alios populos transire, & commercia ibi exercere, mercesque hinc inde vehere, salvis utriusque gentis super mercatura legibus domesticis. Commercia cum alterutrius hostibus alteri interdicta non sint, exceptis duntaxat mercibus bellicis, super quarum designatione intra quatuor menses transigendum sit: hæ in prædam cedant absque spe restitutionis. Ne transitu navium merciumque per alterius ditiones fraus huic fiat, transituri literas tuti itineris & *certificationes* à suo magistratu habeant, de quarum formulis intra semestre conveniendum sit, quibus exhibitis ab istis nil amplius exigatur, nec ulla inquisitio fiat, nec transeuntes detineantur, aut molestia afficiantur. Si secus factum sit, læso damnum pensetur. Si privati contra hoc fœdus quid egerint fœdus salvum persistat; violatores isti pœnas dent, ac læsi de damno satisfaciant intra annum vertentem post restitutionem postulatam. Ubi sistere se judicio, aut judicatum solvere abnuerint, è publicatis ipsorum bonis læso satisfiat. Restituantur itidem, quæ durante hoc cum Belgis Bello utrinque erepta sunt. Hoc fœdere nihil derogatum sit præeminentiæ, juri ac dominio utriusque in suis maribus fretis, ac aquis. Uterque libertatem navigationis, & mercaturæ sociata opera promoveat, ac defendat in Mari Baltico, freto Oresundico, mari septentrionali, Occidentali, Britannico, Mediterraneo, & Canali cæterisque Europæ maribus adversus turbatores; salvis tamen fœderibus utriusque gentis cum aliis, quæ antehac inita sunt. Inposterum neutri cum alio quocunque pacisci liceat in fraudem hujus fœderis. De modo auxilii invicem ferendi pro defensione libertatis commerciorum, & navigationis, ubi opus fuerit, & ratio postulaverit, distinctius pro temporis & rerum omnium circumstantiis transigatur. De commercio Americano, halecum piscatione, deque stapulis ad alios tractatus rejectum. Ratihabitioni quadrimestre utrinque tempus statutum. Huic fœderi adjiciebatur peculiaris conventio, ut mutuæ querelæ Suecorum, Anglorumque super injuriis in Guinea illatis ad peculiarem Commissionem seponantur; interim hæc mora neutri parti præjudicio sit, ac utraque natio in Guinea, aut itinere nulla se invicem injuria afficiat, & juxta fœdus amice vivat. Pariter & coloniæ Anglorum, Suecorumque in America amicitiam colant, & mutuæ conservationi studeant, quoad de harum limitibus & aliis, si quæ sunt, amicitiæ legibus inter Commissarios utriusque partis conventum fuerit.

§. 3. Ista Witelocii negotiatio Belgis valde suspecta erat, quicquid Regina apud Ministros Belgicum, Gallicum, & Danicum testaretur, à se nihil agi, quod veteribus sociis, & amicis fraudi sit. Eoque Beuningius, etsi dudum deposita spe aliquid postulatorum suorum obtinendi, jussus erat non prius è Suecia discedere, quam Witelocius inde abiisset. Idem Beuningius cum sub initium anni quædam bellicæ naves Anglicæ fauces portus Gothoburgensis obsiderent, Hollandorum navibus onerariis insidias struentes, apud Reginam de ea re querimonias ciebat. Regina etsi verbis testaretur, id se inscia fieri ac se præstituram, ut portus sui Hollandis tuti sint; haut prius tamen scripto declarationem super eo negotio ederet, quam de pace inter Anglos & Belgas conclusa constaret, ne quam Anglis offensæ ansam præberet, & quia Belgæ non meruerant, ut commercia ipsorum Suecis magnopere curæ essent. Hollandorum in Suecos suspiciones.

§. 4. Interim magis indies gliscebat Hollandorum in Sueciam odium, tanto acrius, quo iniquioribus rationibus nitebatur. Cum enim antea Hollandi suis navibus merces, queis Sueci indigebant, in Sueciam importassent exportatis vicissim quæ ibi proveniunt, ac pretio utrisque ex sua libidine constituto tantum non ad tributariam conditionem id Regnum redegissent; nunc quod Sueci sua commercia propriis navibus tractare instituissent, velut injusta novitate introducta indignabantur. Et cum viderent Suecos firmandæ suæ navigationi Anglorum amicitiæ se adplicare, ipsi non modo Dani rationibus se innectebant, sed & novum cum Polonis fœdus meditabantur, librandis viribus, quæ ex Anglicana societate Sueciæ accedere possent. Et quia prævidebant, brevi bellum Suecos inter, & Polonos exarsurum, quod quo minus averteretur, ipsi quantum dabatur contulerant; metuebant, ne tunc Sueci par pari referrent interclusa ad Borussiæ portus navigatione, sicuti ipsi navigationem in Angliam impedierant. Igitur provincia Hollandia, ac imprimis Hollandi fœdus cum Polonis agitant.

1654 mis Amstelodamensis civitas Polonicum Ministrum Byæum stimulabat, ut super fœdere cum Polonia concinnando Ordines Generales urgeret, quo id mature cum Ordinibus Poloniæ, quorum conventus brevi habendus erat, communicari possit. Cæterum navigationis, commerciorum, & piscationis securitas obtentui sumebatur; ac offerebant inter alia Polonis Hollandi viginti grandes naves bellicas quibus si opus foret, totidem addendæ essent, sibi vicissim ab istis quadringenta viginti septem uncialium millia stipulati. Fœderis formula Hagæ adornata mense Aprili Byæus in Poloniam discedebat, ut re cum Senatu & Ordinibus deliberata id absolveretur. Nec Regina apud Beuningium dissimulabat, sat sibi constare, quid Belgæ cum Polonis in fraudem Sueciæ agitent, idque sibi non parum displicere. Sed qui ista sibi ignorari excusabat. Eidem quoque cum irritam suam in Suecia negotiationem quereretur haut obscure exprobratum; Ordines circa hoc bellum administrandum non pro solita prudentia, & constantia se gessisse, & omisso sub finem belli armorum paratu per intempestivam parsimoniam ultro sibi duriores pacis leges conciliasse: cum semper durante hoc bello solitarios cum Anglis tractatus agitarint, haut ulli tutum fuisse in armorum societatem cum istis descendere.

Reginæ pro Ulfeldio frustra intercedit.

§. 5. Legato Danico Petro Julo cum Regina destinata sua circa exuendum regimen exposuisset, inter alia memorabat; se considerasse post abdicatum à se Regnum, suumque è Suecia discessum præsentem rerum faciem mutari posse, eoque judicasse è re fore Daniæ, si tunc Cornificium Ulfeldium in Suecia haut relinquat, sed efficiat, ut is in locum aliquem non suspectum se conferat, puta Viennam, Venetias, aut Lutetiam. Ad quod consilium capiendum spes sit se istum inducturam, si Regi Daniæ placeat liberum ipsi relinquere bonorum suorum usumfructum, ac ut idem de filiis suis quos velit secum habere possit, cæteris in Dania relictis: quin & si opus videatur, ut scripto deprecationem, qualem Rex velit, exhibeat, modo illa nihil abjecti contineat. Id ut Regi referret Legatus, simul ostenderet, magnopere se ipsi obstrictum fore, si in sui gratiam ista Ulfeldio indulgeat, Regina petebat. Ad quæ Rex Daniæ Julum Reginæ declarare jubebat; se vehementer cupere Reginam sibi devincire, ac molestissimum esse, circa Ulfeldium se ipsi gratificari non posse; qui ex quo tempore ipse Daniæ Regno potiatur, ita se gesserit, ut si Regina id penitius consideraret, indignum eundem sua commendatione judicatura sit. Eum quippe omni veneratione adversum ipsum exuta absque suo permissu Regno excessisse; pluribus linguis famosos libellos in ipsum publicasse, regimenque ejusdem omnibus modis traduxisse. Eundem ad dicendam causam de administratione sua citatum libellum offerre Senatui ausum plenum contumelia in Regiam Majestatem. Qua impudentia ipse permotus sit, ejusdem reditus, quibus hactenus libere gavisus sit, detinere, num hac via permoveri possit, ut in se descendat; sed eundem nunquam plus insolentiæ ostendisse. Inprimis ab isto admissum facinus inusitatæ improbitatis, & ob quod omnibus horrori & execrationi esse debeat, intercepta pecunia, qua quondam Angliæ Regem, cum in Batavis ageret, sublevare Daniæ Rex voluerit, quam nihilominus Ulfeldius in rationes suas retulerat. Quod flagitium cum Regina de Ulfeldio credere se negaret, paulo post Julus exemplum testimonii à Legato Regis Angliæ nuper Hafniæ relicti proferebat, quo negabat, hunc illa viginti quatuor uncialium millia à Rege Daniæ sibi destinata accepisse. 1654

Is de objecti turri criminis se excusat.

§. 6. Mordebat ea res generosum Reginæ animum, si tam fœdi criminis manifestum protegisse, ac non modico favore prosecuta videretur. Itaque Ulfeldio denuntiat, ni objecta purget, non amplius ipsum suo patrocinio fruiturum. Qui cum indubitatis se documentis innocentiam suam demonstraturum asseverasset, Regina præsente Julo Senatores, ac Ulfeldium in conclave suum evocat & huic significat ob intercepta vinginti quatuor uncialium millia ipsum à Legato Danico accusari; ad quod crimen jam respondendum ipsi esse, salvo respectu Regi Daniæ debito. Ulfeldius inde sui defensionem orditur, productis literarum documentis. Sed Legatus Danicus indignum muneris sui indole ratus, si coram Regina causam Regis sui nomine dicere videretur, iratus conclavi se proripuit, questus à Regina huc se inductum; quæ promiserit, nil dictum iri Regis Daniæ honori adversum. In quem Regina haut peccari judicabat, si Legatus ipsius audiret, falsa quædam crimina adversus Ulfeldium ab ipsius inimicis apud Regem venditata. Cæterum digresso licet Legato Ulfeldius haut omittebat instrumenta sua novem numero producere, quibus demonstrabat, petente Rege Angliæ Montrosio Marchioni, quo tempore is expeditionem in Scotiam parabat, eam se pecuniæ summam, & duodecim amplius uncialium millia de suo, quæ adhuc sibi debeantur, exsolvisse. Recognitis per Senatores epistolis, apochisque perspici aliter non potuit, quam Ulfeldium objecti criminis innocentem esse: quam in rem ipsi quoque testimonium publice fuit redditum.

Legatio in Hispaniam.

§. 7. Eodem anno Matthias Palbitzkius in Hispaniam Ablegatus destinabatur compensando honori, quem Rex Hispaniæ ipsi exhibuerat, habito per sesquiannum in Suecia Ablegato Pimentello. Redierat iste ex Hispania amplis asseverationibus de amicitia cum Suecis colenda onustus. Nunc non parciorem verborum copiam refundere jubebatur, ac per annum in Hispanica aula commorari expediendis Reginæ negotiis, inprimis quæ ad promovenda commercia facerent. De amicitia communibus verbis testaretur, ut tamen ad negotiationem super novo fœdere haut descenderet; de quo si ultro Hispani proponerent, mandatis se haut instructum excusaret; cæterum ad Reginam relaturum se reciperet. Simul observaret, quæ in Aula illa tractarentur, inprimis cum Lusitanis, & quæ ad promovenda commercia facerent. Sed peculiariter commerciis Suecos inter, & Hispanos stabiliendis invigilaret, de quibus præterita æstate Regina Pimentello scriptum tradiderat, ad quod nihil responsi hactenus repositum fuerat; id quod denuo Madriti Aulæ insinuaret. Tum commercium Hispanicum exploraret, quid mercium ibi proveniret, quid desideraretur, & quod istarum pretium ibidem foret. Caute tamen ageret, ne Hispanis suspiconem injiceret, aut ansam molestæ repulsæ porrigeret super navigatione etiam ad Americanas provincias instituenda; sed prout inclinatos istos reperiret, ita procederet, nec peculiaria prius exprimeret, quam animis istorum prius rite dispositis. Ubi pronos Hispanos repererit, distincte exponeret, ut Africanæ Suecorum societati mancipia in Guinea

1654. nea comparata in Americam trajicere liceat, eaque in Terra Firma, aut Cuba vel Hispaniola non solum pro pecunia vendere sed & cum mercibus Americanis permutare, easque inde avehere. Quod Hispani eo facilius annuituri videbantur, quia ob bellum cum Lusitanis mancipia illa, ad Americæ culturam plane necessaria, non nisi ægre, & magno pretio comparari poterant. Quam ob causam etiam Flandris tunc navigatio in Americam permissa fuerat. Tum ut societati Suecorum Americanæ indulgeretur, è Nova Suecia in Cubam, & Hispaniolam commercia instituere, ac pecora inde avehere, quorum ingens ibi copia dari ferebatur. Vicissim demonstraret, quam lucrosum Hispanis futurum sit, si ipsi Maris Baltici, & Sueciæ merces ab ipsis Suecis emere possint, quæ nunc ipsis interventu aliorum ingenti pretio comparanda sint; cujus rei desiderium ipsis injicere conaretur, ut iidem ultro contractum eo nomine affectarent, cujus tamen complementum Reginæ reservaret, ac ut huic optio relinqueretur, solutionem pecunia, argento infecto, aut Hispanicis mercibus accipere mallet. Tum ut proponeret, num armis in Suecia confectis Hispani uti velint. Ne autem hæc missio Gallis suspicionem injiceret, Regina Ministro Gallico Picquio significabat; Palbitzkium jussum in transitu Regem, Reginamque Galliæ salutare, ac de proposito suo Regnum abdicandi illis significare. Hujus tamen iter cum tardius procederet, idem jam Lutetiam progressus ibi subsistere, itinere in Hispaniam suspenso, jubebatur, quoad successor Carolus Gustavus super ea legatione ex suo placito disponeret.

Czar de causis belli Polonici Reginæ exponit. 9. Febr.

§. 7. Hoc anno bellum Polonis inferebat Russorum Czar, instigante Cosaccorum Duce Chmielinskio, qui istum sibi protectorem adsciverat. Ejus belli causas Czar prolixis literis Reginæ per peculiarem Ablegatum missis exponebat, quas memorare haut abs re visum fuit. Summa querelarum super titulo erat secus quam pactis cautum fuerat Polonis sibi tributo; quam intolerandam iste injuriam ducebat. Extare ultra quadringentas epistolas præfectorum Polonicorum ad præfectos limitaneos Russicos, quæ vitiose titulum istum exprimant. In quibusdam Czaris patrem Michaelem Filaretowicium, in quibusdam inverso ordine Fedorem Michaelowicium dici. Alicubi loco *Samoderſetz* poni *Derſavetz*, quod præfectum notat. Alibi non nulla provinciarum vocabula omissa. Ipsum Czarem pro Alexio Michaelowicio Alexandrum Michalilowicium dictum. Se missis Legatis sæpius postulasse, ut qui tales errores admiserint, capite plecterentur. Ipsum Poloniæ Regem decreto Comitiali anno 1637. sanxisse, ut omnes Czari justum titulum tribuerent, quem typis impressum quaquaversus ad omnium notitiam dimiserit, capitis pœna in transgressores statuta. Nunquam tamen impetrari potuisse, ut in delinquentes animadverteretur. Multos præterea libros in Polonia impressos, in quibus non pauca contumeliosa in Czarem, ipsiusque patrem, & avum Filaretum Nikitowicium Patriarcham jactata sint, inprimis quod Uladislao titulus electi magni Ducis Muscoviæ tributus sit, cui tamen ipse solenni pacto renuntiaverit. Regem quoque Joannem Casimirum literis, queis super excessu Uladislai Regis significabat, hunc vocasse *lumen totius orbis Christiani, quod postquam hanc terram illustrarit, in cœlum sese ad æternam gloriam transtulerit:* quæ de mortali nato dici intolerandum sit. In Legatione quoque anno 1648. patrem ipsius Dominum Michaelem Federowicium dici, non addito titulo Czaris & omnium Russorum *Samoderſetz*, seu Conservatoris. Equidem demum post multas expostulationes anno 1652. Poloniæ Regem Czari scripsisse, ut Legatos suos Warsoviam mitteret, qui viderent de reis in Czarem supplicium sumi. Venisse Legatos; reos ipsos non comparuisse, sed per procuratores inanes excusationes protulisse, auditu indignas. Ita re infecta Legatos discessisse; sententia à Polonis lata, insigniores reos absolutos viliores nonnullos absentes damnatos addito, haut constare, superstites, an mortui. Domum eadem de causa anno superiore Legatos in Poloniam missos; sed qui irrisi, ac ludibrio habiti redierint. Addebatur, Regem Poloniæ cum Crimeorum Tartarorum Principe adversus Russos conspirasse, ac in finibus turbas excitasse. Ita è transmissis libris, ac literarum exemplis Regina judicaret, num par sit, Christianum Principem ab altero tam indignis modis haberi. Ad has literas Regina nihil aliud reponebat; quam se de causis belli percepisse, ac gratum sibi fore, si controversiæ illæ amica ratione componi possint. Cæterum ut Reginæ in se animum exploraret Moschus, aliis literis scribebat, se de illis, qui anno 1651. Levinum Nummers Plescoviæ injuria affecissent, supplicium sumturum; ac postulabat ad idem spectandum aliquem à Regina mitti. Regina reponebat; non se dubitare, quin Czar id facinus dignis pœnis ulturus sit licet à se nemo ad videndam executionem mittatur. Sed par insuper esse, ut isti Levino, ac aliis pro illatis damnis pensatio fiat. Eadem de re cum Minister Suecicus Joannes Rhodius instaret, Russi reponebant; an non sufficeret, autores facinoris capite pœnas dedisse, ac Levinum honore potitum Czaris manum osculandi, pellibus Zobellinis ducentorum aureorum pretio donatum? Sed cum iste reponeret: viginti aureorum millia eo nomine à Levino, aliisque postulari, Russi velut stupore tacti nihil respondebant; profectionem Czaris ad expeditionem Polonicam excusantes. Iidem & viginti millia tuborum longiorum vendi à Regina sibi postulabant. Regina cum neque tanto armorum numero istum firmare, nec omnibus abnegatis suspicionem eidem injicere vellet, non plures quam quater mille sibi superesse ferebat, quos æquo pretio quamprimum ad fines Russiæ transmissura sit. Eodem tempore Czar insigne additamentum titulo suo assueverat, dominum se Majoris & Minoris Russiæ vocando ob Kioviensem & Cernichoviensem districtum, quem sibi à Polonis vindicatum ibat; ac Ministro Suecico denuntiabant, ut ad eam formam titulus Czari deinceps recitaretur. Joannes Rhodius ad Reginam se relaturum respondebat. Cum paulo post literæ à Regina super negotio Levini Nummers adferrentur, quæ receptum hactenus titulum exprimerent, Czar eo audito indignationem præ se ferebat. Sed Rhodius Russico Cancellario demonstrabat; ne Russos quidem Reginæ titulum provinciarum Germanicarum vocabulis auctum tribuere prius voluisse, quam cum Juskium sibi dedi peterent. Alias ingentes spiritus tunc Russis accesserant ex immenso validæ juventutis proventu, è qua ducentorum amplius millium exercitum conscripserant; Alexandri Magni, uti jactabant, facinora æquaturum, & in ipsam Germaniam penetraturum; ut satis constaret, si res adversus Polonum succederet, ipsos tentaturos, ut pedem iterum ad Mare Balticum fige-

Czar titulum suum auget.

1654. figerent. Ac jam tituli augmentum in materiam rixæ seponi adparebat, exclusis aliquot Suecorum in Russiam nuntiis, quod recentem, ac pleniorem titulum Czari non tribuerent.

Verdensis sessio expeditur.

§. 8. Supersunt in Comitiis Ratisponensibus acta, quæ quidem propius Sueciam tangunt. Circa locum, quo Verdense suffragium explicari deberet, nonnihil adhuc controversiæ movebatur, ingenti protestationum agmine semel atque iterum erumpente, cum per absentiam aliorum præsulum id suffragium inter Luneburgicas Domos incideret. Unde alternantes Principes postulabant, ut nomine ejus Ducatus proxime ante Citeriorem Pomeraniam sententia scamno seculari ferretur. In quod Regina facile consentiebat, nec minus ut Mindensis, & Halberstadiensis Principatus juxta Ulteriorem Pomeraniam, Suerinensis, & Raceburgensis juxta Meclenburgicam locum sortiretur. Enimvero ob brevitatem temporis id negotium tunc expediri non potuit, & quia Brandeburgicus, & Meclenburgicus decretum Cæsareum super loco præsulatuum istorum inter seculares Principes assignando petierant. Ita Verdensis proximum ab Osnabrugensi locum retinuit, quod petentibus Legatis Suecicis decreto Cæsaris firmatum, ut idem ex opposito Osnabrugensis seculari scamno consideret. Sed in conventibus Evangelicorum Ordinum Verdensis post Brunsuicenses ante alternantes Domos nemine contradicente ad dicendam sententiam evocabatur.

Investitura differtur.

§. 9. Circa investituram Germanicarum provinciarum Cæsarei Suecos subinde urgebant, stimulante laudemii desiderio. Quo fine quoque agitabatur, ut à subscriptione Recessus excluderentur, qui investituram nondum recepissent. Id quod Sueci tanto iniquius ostendebant, quod ab ipso Cæsare impedimentum foret objectum, ne illa dudum susciperetur. Ita conatus iste disjectus, ac Regina ultro tempus extrahebat, quod jam decrevisset Regnum in Carolum Gustavum conferre, ne isti sumtus mox iterandi essent. Ea de re cum Legati Suecici apud Cæsarem jussu Reginæ exposuissent, ac petiissent, si forte intra quadrimestre, (nam id spatium denuo à Cæsare indultum fuerat,) nemo ad eam capessendam adesset, ne id officii neglectu, sed ob mutationem regiminis factum crederetur. Respondebat Cæsar; agerent Regina, aut successor quod commodum ipsis sit.

Sueci Legati protestantur.

§. 10. Cæterum quam parum curæ esset Cæsari atque Ordinibus Catholicis conventa pacis Westphalicæ exsecutioni dare, his quoque Comitiis satis adparebat, dum quæ ista pace ad hæc Comitia rejecta fuerant, & quorum in ipsa propositione mentio facta erat, infecta relinquuntur, Cæsare abitum properante. Cujus discessui ipsius valetudo causa prætexebatur; revera quia Catholici manibus pedibusque connitebantur, ut ista ad Judicium Aulicum Cæsareum rejicerentur, abs quo quid favoris Evangelicis sperandum foret in aperto erat. Cujus rei indignitatem, & quantopere Pax Westphalica hoc modo læderetur, jussu Reginæ Legati Suecici pro sententia demonstrabant, protestatione quoque in Senatu Principum interposita. Cui applaudebant quidem cæteri Evangelici Ordines, segnius tamen quam par erat simul connitebantur, quod frequentior Suecorum cum Legato Hispanico conversatio suspicionem ipsis injecisset. Et verbis parum proficiebatur, quod Catholici post abductos exercitus non amplius Sueciam, & præterita tempora respicerent. Sic & cum Evangelicorum per Austriacas provincias circa sacra libertatem Legati Suecici Cæsari commendarent, hic ut ostenderet quam parum sibi ista placerent brachii dolorem, dum isti perorant, simulando id subinde respiciebat. Nec levamenti quid ex hac interventione istos percepisse deprehensum est. De vectigali Warnemundano, Capitularibus Bremensibus, & civitatis Bremensis guarantia anxie quæsita ne Recessui insereretur; favente Moguntino & ob festinationem Cæsaris obtentum est. 1654

De rixa Theologorum Evangelicorum.

§. 11. Verbo quoque tangendum de rixa inter Joannem Hilsemannum Lipsiensem, & Georgium Calixtum Helmstadiensem Theologos, quæ sub istud tempus deflagrans non parum doloris Evangelicis Ordinibus, multum gaudii ac insultandi materiam Catholicis præbebat. Super qua sopienda Evangelici Ordines ad Electorem Saxoniæ, & Brunsuicensem Ducem literas dederunt. Nec deerant qui suaderent, convocata Synodo controversias componendas. Sed censebat Regina utrique simpliciter silentium injungendum, nec ad Synodum rem deducendam; ubi propter ambitionem & pertinaciam partium schismati magis, quam concordiæ via sterni possit.

Controversia super urbis Bremensis immedietate.

§. 12. Super statu Bremæ urbis magna contentione à Legatis Suecicis certabatur, qui non solum quæ Bremenses pro libertate sua attulerant, edito in publicum scripto refutabant; sed & ingeminabant; haut fas esse uni contrahentium parti, si quid in pactis conventis dubii occurrat, ejus cognitionem & decisionem sibi arrogare; multoque insolentius, ab Ordinibus Imperii tale quid tentari, qui cum super Suecica satisfactione transigeretur, haut intervenerant. Enimvero Cæsarem jam antea urbi pronum vicini ejusdem urgebant clamitantes, malle se ad extrema rem deduci, quam concedere, ut Sueci Brema potiantur. Ipsos quippe accessione validæ urbis firmatos tractui ad Visurgim, ac Albim fore formidabiles. Ac periculum in mora esse, ne desperatione adacti Bremenses Anglico, aut Belgico præsidio admisso suam urbem Imperio avellant. Cum ea res ad Senatum Principum referenda esset, & omnia festinanter agi adpareret, Suecici protestationem scripto interponebant, quam Isaacus Volmarus Austriacum Directorium exercens publice quidem recitari sinebat: ut tamen Ordines haberent, quod sequerentur, ex actis Osnabrugensibus, quæ ad præsens negotium facere viderentur, referebat.

Cæsareorum de Bremensi negotio relatio.

Ab initio Trautmansdorfio non nisi de Pomerania Suecis in satisfactionem danda injunctum, de qua jam anno 1639. Noribergæ actum fuerit; ac spem fuisse Brandeburgicum amore pacis consensurum. Hoc recusante Saxonis suasu de summa pecuniæ fuisse injectum: quam cum Sueci repudiarent, super Pomerania iterum agitatum; Bremæ, ac Verdæ nullam mentionem factam. Interim cum Sueci, & Galli ad tractatus accedere nollent, nisi invitatis Ordinibus, inter cæteros Bremam quoque civitatem à Cæsare ad conventum vocatam, quæ & immediatæ urbis dignatione apud tractatus per Legatos comparuerit. Negotiatione præsentibus Ordinibus instituta litem de Pomerania surrexisse, quæ ita demum decisa, ut Sueci Citeriorem, Elector Ulteriorem retinerent. Sed Suecos in Ulterioris vicem Bremensem, Verdensem, Mindensem, & Osnabrugensem, aliosque præsulatus postulasse. Cum ne tunc quidem cederet Brandeburgicus, misso demum San-

Roma-

1654. Romano ipsi persuasum, ut Citeriore Pomerania desisteret; pro qua æquivalentes ditiones is exegerit. Ita Suecis Citeriorem Pomeraniam cum Bremensi, ac Verdensi Episcopatu datam. Enimvero Cæsaris mentem haut fuisse, cum præsulatu Bremensi etiam cognominem urbem transferre; quippe quæ jam tum statum immediatum, & libertatem obtinuerit, & ad tractatus pacis cum aliis Ordinibus evocata sit, insuper anno 1646. diplomate Cęsareo firmata. Cum enim initio Cęsar Pomeraniam, ac Bremensem Verdensemque pręsulatum *personale* concedere vellet, quo Regina duntaxat & ejus proles non ipsum Regnum investiendum foret; Suecis mense Martio anno 1647. formulam fuisse oblatam, cui in Bremę urbis gratiam hęc verba inserta fuerint: *Civitas quoque Bremensis ab hac concessione erit exemta, manebitque in possessione immedietatis, exercitii religionis, sessionis, & voti.* Sed cum post longam disceptationem concessio demum in Regnum conferenda fuisset, die 14. Aprilis anno 1647. aliam formulam adornatam, in qua Bremæ hoc modo mentio facta sit: *Civitatis vero Bremensis competens sua libertas legitimo & longo usu acquisita relinquatur, nec in possessione turbetur.* Mox die 24. Aprilis ejusmodi verba adhibita; *Civitati vero Bremensi libertas longo usu obtenta relinquatur.* Ubi Salvius vocabula *longo usu obtenta* induxerit, ac propria manu superscripserit, *quiete possessa.* Super quibus verbis cum Sueci postea disceptationem cœperint, patuisse, ipsos statum urbis in dubium vocare velle. Id quod tamen Cæsarei abnuerint, quod eo tempore diploma Cæsareum jam editum foret. Ac Suecis ostensum, quæ priores possessores in dubium vocarint, Suecis idoneam rationem suæ prætensionis præbere non posse. Quæ nunc fiat traditionem jure belli niti, ac id duntaxat respicere, quod ipsi de novo adquirant. Priorum possessorum aliam fuisse rationem. Ac penes Cæsarem & Ordines esse quid Sueciæ concedendum sit, aut quid non, sicuti circa Pomeraniam factum. Unde §. *Civitati vero Bremensi*, sicut nunc in Tabulis Pacis extat, adornatum; eamque formulam Suecis anno 1674. d. 30. Maji traditam. Unde verba, *præsens status*, de immediato intelligenda. Nec meminisse, à Suecis quicquam urbi negatum, præter *Ograviatum*; quem cum Cæsarei abnuerent, verba, *Si qua vero*, subnexa fuisse. Quanquam autem Sueci ista verba de statu legitime quæsito interpretari velint, eam tamen interpretationem tunc propositam non fuisse; quam an mente reservarint, sibi non constare. Sane Cæsarem ea verba nunquam aliter, quam dictum sit, intellexisse. Bremam inter Ordines cæteros invitatam, inter tractatus pacis comparuisse, in Senatum urbium nemine contradicente admissam, ipsisque Suecis videntibus omnes actus immedietatis, nemine intercedente, exercuisse. Quod si Suecicis is sensus animo obversatus sit, urbem mediatum provinciæ membrum habendam, id tunc Instrumento Pacis inserendum fuisse. Id cum neglexerint, sententiam merito contra ipsos ferri. Equidem Salvium, cum Instrumentum subscribendum esset, declarationem, quomodo ipse eum paragraphum intellexerit d. 9. *Oct.* 1648. Cæsareis voluisse tradere, simul petiisse, uti Actis ista insereretur. Sed Cæsareis recusantibus eam declarationem Moguntino Directorio exhibitam, à quo eadem acceptata sit, eoque nomine attestatum ipsi traditum. An autem ejusmodi declaratio ab una partium profecta Instrumentum Pacis & genuinum ejus sensum evertere queat, penes æquos rerum arbitros judicium esse. Sed ista se jam haut morari; & quia possessio à parte urbis notoria sit, eam salvam fore; petitorium Suecis patere. Sane urbi Cæsareum diploma datum, antequam Cæsari in mentem venerit Suecis eum Episcopatum concedere. Quæ & proscriptionis pœnam subire non potuerit, ni eadem Cæsari immediate subesset. Addebatur de periculo, quod Germaniæ immineret, ni confestim urbs in abrupta consilia præceps sessione potiatur. Eam quippe proscriptam Belgarum patrocinio commissuram se fuisse, ni spes foret, proscriptionem pecuniæ summa posse redimi. Quo tempore etiam controversia super vectigali inter Oldenburgicum, & Bremam Monasterii agitata Bremenses Belgarum intercessione apud Cæsareos usi sint, accidisse, ut istis spes *immedietatis* facta sit, ac Belgicis Legatis ostensum, Bremam amice cum Comite transigere posse. Tunc Bremenses jactasse, se rem ad arma deduci malle, quam ducenta uncialium millia exsolvere, qua summa Oldenburgicus actionem suam redimi cupiebat. Sed cum Belgæ regererent, unam navem bellicam haut minoris comparari, Bremenses tunc à desperatis consiliis abductos. Cæterum imputarent sibi ipsis Sueci, quod non clarius sint locuti, & salvo suo sensu concluserint. Num eam ob causam arma arrepturi sint, suo loco relinqui. Sane ea jam antea manibus tenuisse, quæ tamen, utut non sine periculo, detrahi potuerint. Esse quidem Reginam partem primariam paciscentem, sed Cæsarem, & Ordines ideo non excludi, & declarationem Instrumenti Pacis non ad solam Reginam, sed Cæsarem quoque, & Status spectare. Concludebat demum, admittendam urbem in possessorio momentaneo ad sessionem & votum, salvo possessorio ordinario, & petitorio. Austriacam sententiam omnes Catholici, excepto Salisburgensi, sequebantur, & ex Evangelicis Cellensis, Hanoveranus, Meclenburgicus, Cassellanus & Lauenburgicus: Guelferbytanus ambigue, ut neutri parti præjudicaret. Cæteri Evangelici rem differebant. Nec minus Vesontinus pro Brema citra exceptionem calculum tulerat, utut Sueci ea lege Hispanis in causa urbis Vesontinæ suffragati essent, ut & hi vicissim in causa Bremensi ipsis faverent. 1654.

§. 13. Ad hæc Suecici Legati regerebant: se ex actis sat perspicere, Cæsari & Imperio magis affectatam Bremæ libertatem, quam Sueciæ amicitiam cordi esse: nec Reginam per apices juris protelari posse, sed viam circumspecturam, qua causam suam ex gentium jure persequatur. Sane omnia ex libidine agi; quicquid solidarum à se rationum adferatur insuper haberi. Jus gentium discrimen inter possessionem momentaneam, & ordinariam ignorare, ac idem ad subtilitates juris privati pertinere. Sed & constabat, Ministros Cęsareos, aliosque opimis strenis à Bremensibus tunc delibutos fuisse. Venditabat tamen operam suam Hispanicus Legatus, ut Cæsar negotii hujus conclusionem in duos menses dilaturum se reciperet, quoad Reginæ declaratio è Suecia allata fuisset. Nec eo secius Cæsar decretum condebat de admittenda ad sessionem & suffragium Bremensi civitate. Adversus quod Suecici Legati biduo post protestationem interponebant, velut ab incompetente judice profectum, Reginæque contra eam urbem omnia juris & facti re- *Suecici Legati frustra queruntur.* *Cæsaris decretum pro civitate Bremensi.* 13. Febr. 15. Febr.

 media

1654. media reservabant. Cæterum non pauci credebant, forte successu temporis plura Bremensibus extorqueri posse, quam si ipsis præstito homagio omnia privilegia confirmanda fuissent. Porro cum ejus decreti executionem Suecici Legati extrahere niterentur, Bremenses exemplum ejusdem nacti citra denuntiationem à Marechallo Pappenheimio factam in Senatum Civitatum irrumpebant, Suecicis frustra contradicentibus. Testabatur Hispanus, in hac causa summo se opere connixum, ac obtinuisse, ut hæc causa bis in secretiore Consilio suspenderetur. Sed Moguntinum importuna solicitatione Ordinum Visurgi adsitorum pervicisse. Et hoc specimine ostensum, quantunc foret Sueciæ autoritas, aut gratia apud eos quibus plurimum profuerit; postquam illa tunc armis exuta impuni contemni posse crederetur.

Kœnigsmarckius Bremenses coercere instituit.

§. 14. Enimvero cum Bremenses, post obtentam à proscriptione absolutionem plus ferociæ indies adversus Suecos ostenderent, favore Cæsaris, ac vicinorum subnixi, Kœnigsmarckius ejus provinciæ Gubernator circa finem superioris anni Reginæ proponebat, ut redigendis ad modestiam oppidanis ex uno latere Burgum occuparetur, ex altero Witzhausa munitionibus firmaretur; quo si utique obsequium abnueret urbs, saltem hinc inde constringeretur, ne ex ea provinciæ noxa inferri possit; eaque destinata verno tempore solutis glacie aquis exsecutioni commode dari posse. Id consilium Regina probabat, quod contumacia utique urbis frangi mereretur; idque ut opportuno tempore perficeret, simul cæptas munitiones absolveret, jubebat. Huic negotio commodissimum tempus judicabat Kœnigsmarckius mensem Martium, quod Belgæ adhuc bello Anglicano destinerentur; & quia properantibus ad finem Comitiis Suecicorum Legatorum protestationi hoc modo pondus aliquod addendum videbatur. Ac vicinis, qui Bremensem causam sublevarant, scrupulus injiciebatur, ne patientem injuriarum Reginam crederent. Sed dum iste cum copiis peragendo destinato contractis jam Burgum versus movet, nuntiatur, nonnullas Luneburgicorum cohortes versus Bremensem provinciam iter intendere, quas ipse suspicabatur forte in munimentum apud Verdam illis invisum quid tentaturas. Unde mutato itinere eodem flectebat, ut isti caveret. Sed Luneburgici ad Albim declinabant, dissipandis delectibus Christiani Ducis Meclenburgici.

Burgum occupat.

§. 15. Bremenses interim suspicione perstricti quingentos pedites cum octo machinis Burgum mittebant, qui novis operibus id firmare properabant. Is locus cum citra controversiam in territorio Regio situs esset, in quo aliena præsidia tolerare rationis non erat, Kœnigsmarckius propere in istos ire constituit, antequam pedem ibi figerent, aut Cæsaris inhibitoria mandata Ratispona venirent, præsertim cum Luneburgicis Meclenburgici Ducis copiæ aliquid negotii daturæ viderentur, qui munito ad Albim loco consederant. Ac si Bremensibus is conatus succederet, alii quoque subjecti exemplum imitaturi vicinisque spiritus accessuri erant jactantibus se quam maxime Ratisponæ Suecorum invidis. Et fortasse moderatiora consilia capturi erant Bremenses, si perspicerent, injusta Cæsaris decreta à Suecis insuper haberi. Tum & valde periclitabatur securitas provinciæ, si locus iste à Bremensibus firmatus insideretur. Præter occupatum tamen Burgum nihil hostilitatis exercere ni Bremenses ultro lacesserent, & commercia ad urbem libera permittere à Regina jussus erat, ne vicinis ansa præberetur huic se negotio immiscendi. Igitur Kœnigsmarckius contractas aliquot militum centurias sine mora Burgo circumfundit. Sequenti die circa vesperam adfertur, Bremenses ex urbe cum tribus millibus militum, ac machinis quibusdam accedere, ut Burgo subveniant. Unde Kœnigsmarckius relictis ad oppidum ducentis militibus, cæteros adventantibus obviam rapit, ac opportuno loco istos expectat; qui & ipsi ad vicinum cœmeterium considebant. Cum utrinque machinis paulisper fulminatum esset, Bremenses noctu fuga in urbem se proripiunt, relicta navi bellica, cujus vectores perfodere aggeres jussi erant, ut Suecis damnum inferrent. Ea navis non paucis globis perforabatur, antequam per adversum ventum se subducere posset. Reversus inde Kœnigsmarckius Burgo vim admovet, ac præsidiarios ad deditionem compellit, tribuno Forbesio imposito, qui cæpta à Bremensibus opera absolveret. Metu inde perculsi Bremenses, ne Kœnigsmarckius ipsam urbem invaderet, perfossis aggeribus vicinam regionem aquis submergebant. Et ipso consulente quid agendum, Regina responderat si brevi impetu aut astu urbem opprimere possit operæ pretium facturum; obsidii moras tentare omitteret ne vicini ad arma concurrant. Ad Legatos Suecicos Ratisponam scribebatur, ut jus Reginæ circa Burgum demonstrarent, nec ipsam pati potuisse ejusdem munitione infessa à Bremensibus suo territorio tantum præjudicii afferri. Contra magnopere laborabant Ratisponæ Bremenses, ut Ordines Imperii tutelam urbis susciperent. Nec obscure Suecicis Legatis denuntiabat Moguntinus si Sueci vi adversus Bremam agere pergant, Ordines operam copiarum Circularium suscipere haut omissuros, quæ ad quietem Imperii requirantur. Sed ostendebant Sueci vim cæpisse à Bremensibus, qui Burgum in Suecico territorio situm præsidio atque operibus munire instituerint, ac Kœnigsmarckio, cum isti hos monenti præsidium revocare abnuerent, necessitatem allatam vim reponendi. Et magna contentione vix obtinebant Sueci, ne de hoc negotio Recessui Imperii insereretur. Mandata tamen avocatoria, & inhibitoria à Cæsare urbs facile impetrabat, Kœnigsmarckio, qui exercitus Cæsaris nunquam honuerat parum formidolosa. Quibus Sueci aliud scriptum publicum opponebant, quo justitiam suæ causa prolixe adstruebant. Nec eo magis Kœnigsmarckius desistebat copias firmare, submissis quoque è Pomerania auxiliis. Ac cum Bremenses Bederkesa præsidium nuper impositum isto monente deducere nollent jussu Reginæ id inde ejectum. Arci, quod Mediterraneo loco sita esset, munimenta detracta præsidiarius miles liber Bremam versus dimissus est. Sed cum Bremenses interim eruptione facta tres milites Suecicos occidissent, quatuor cepissent, Kœnigsmarckius quoque istum militem ex itinere in captivitatem retrahi jubebat. Sed & munimentum ad confluentes Geestæ, ac Visurgis magna cura firmabat, occupato quoque adsito vico Lea. Id munimentum quo tolleretur, Bremenses ad Belgas scribebant, ut apud Reginam agerent. Sed ostensum prioribus Archiepiscopis semper jus fuisse eo loco munitionem struendi. Ac Fridericum anno 1639. ibidem castellum excitasse, sed aliorum interventu ite-

(Right margin: 1654. — 29. Mart. — 30 Mart. — 31. Mart. — 19. April.)

1654. tu iterum destruxisse, reservato, tamen sibi jure, ut id instaurari integrum foret, si videretur, tuendæ provinciæ.

Lubeca & Hamburgum pro Brema apud Suecos se interponit.

§. 16. Ea scintilla ne in magnum incendium evalesceret, Hamburgenses, ac Lubecenses mediatores se apud Kœnigsmarckium offerebant; qui cum nondum de Reginæ mente constaret, cum Bremensibus uti prius agerent, monebat. Regina admitti istorum officium jubebat, simul ut istis Bremensium injuria demonstraretur; neque sibi in animo esse eam urbem opprimere, sed si illa debitis explendis promtam se ferat, se privilegia urbis servaturam. Igitur tractatus amicos institueret, interim Burgum, & alia occupata loca firmare ne omitteret. Cum interim Legati isti Hamburgum regressi essent, per certos homines ipsis insinuabatur, oblatam operam Reginæ haut ingratam fore. Et scripserat Regina Kœnigsmarckio ne quid amplius locorum Bremensium occuparet, sed parta tantum tueretur, ac apud vicinos testaretur, omnia non alio fine suscepta, quam ut Regina jus suum adversus Bremensium turbationes defenderet. Tum commercia ad urbem & ex urbe ne impediret, ne vicinis idonea querendi causa foret.

Bremenses à Belgis auxilium petunt.

§. 17. Enimvero in Belgis præcipua fiducia Bremensibus erat, qui composito jam cum Anglis bello eam urbem haut deserturi credebantur, Suecis non parum offensi, quod auxilia in bello Anglicano abnuissent; cujus rei deinceps se memores fore haut obscure minati fuerant. Eo fine ab istis in Hollandiam mittebatur Meierus, qui pecuniam ac militem Belgas posceret. Neque tamen hi auxilium festinabant recenti bello fessi, & quia volebant majoribus angustiis istos involvi ut eo facilius ad Belgicum præsidium Embdæ instar admittendum adigerentur. Sed nec constare, quid Germaniæ Principes acturi sint, fortasse haut ægre laturi Belgas cum Suecia committi, dum ipsi otiosos interim spectatores agunt, aut aliena pericula in suum commodum vertunt. Et ipsi Hanseatici nupero bello Anglicano parum favoris in Belgas ostenderant. Equidem nullum non lapidem movebat Meierus, ut Hollandos in partes urbis traheret triginta uncialium millibus, quæ ab Amstelodamensi urbe mutuo Bremensibus data erant, liberaliter inter proceres distributis. Simul jactabat, propediem Kœnigsmarckio Cæsaris proscriptionem imminere, ardentibus in eam Consiliariis Aulicis, qui salariis à Cæsare diu haut acceptis istius pecunias hinc inde fœnori expositas jam spe devorarint. Simul Brandeburgicum prædia involaturum quæ iste opima in Halberstadiensi ditione possidebat. Multos quoque Germaniæ Principes, ac inprimis Moguntinum Bremensibus suasisse, ut Hollandico auxilio niterentur. Segniter tamen Hollandi agebant, instante quoque apud Ordines Generales Appelbomio Residente, ne injustam Bremensium causam tuendam susciperent. Suadebant tamen Meiero, ut pedites illos, quos ipsi tunc exautoratum ibant, Bremensium stipendio illigaret. Quod cum iste adspernaretur, decernebant, se datis ad Reginam literis mediationem suam oblaturos. Sed Bremensibus literæ istæ parum æstimabantur præsertim frigidius conscriptæ, nec videri volebant istas à Belgis petiisse. Quin metuebant, ne iisdem literis ac Belgarum Mediatione Cæsar offenderetur, qui cognitionem ejus litis sibi vindicatum ibat. Interim Meierus iste ad Neoburgicum Palatinum excurrebat, ut ad tuenda Cæsaris mandata istum invitaret; sed qui Conventu Circuli Westphalici prius opus dicebat, de cætero paratum se Cæsaris voluntatem exequi. Cujus quoque præfectus provincialis Reuschenbergius acre studium pro Bremensibus ostendebat. Tum Georgius Fridericus Waldeccæ Comes legionem in usum urbis conscripturum se offerebat, magis ut hoc obtentu copias Brandeburgici cujus insigni gratia florebat, augeret, quam affectu in Bremenses. Etsi autem Belgæ lentius rem agerent; satis tamen constabat, ubi in bellum ea lis exarsisset illos omni auxilio Bremam sublevaturos, fervido cumprimis Amstelodamensium in eam studio. Eo consultius Reginæ visum, post circumcisam in præsens sic satis urbem ad amicos tractatus rem deducere, quorum exitus temporibus Caroli Gustavi Regis reservatur, quod interim Regina se Regno abdicasset.

Regina Regno cedere constituit.

§. 18. Hoc quippe anno Regina olim conceptum, ac dilatum hucusque consilium de transferendo in Carolum Gustavum Regno tandem exequi constituerat. Causæ, cur illa ultro abjicere voluerit, ad quod alii immenso ardore ruunt, suam sæpe ac multorum millium vitam pro Corona paciscentes, eædem quæ antea. Nam etsi precibus suorum triennium ab hinc victa regimen retineret; haut tamen ita consilium suum mutarat, ut non post commodiore tempore id executura esset. Ac postquam semel omnem conjugii ineundi cupidinem exuisset, quod restabat vitæ sibi soli vivere cupiebat: & in perpetuum abjecta sobolis dulcedine haut videbat, quare se defatigare deberet, gliscente indies imperandi tædio. Et prout ipsa ingenio immensum eminebat; ita isti aptiorem judicabat conversationem nationum quæ subtiliore spiritu agitantur, postquam à Martiis suæ gentis deliciis sexus eandem excluserat. Simul asperius Sueciæ cœlum, solumque aversata, Italiæ amenitatem cogitatione volvebat, ubi extra fortunæ arbitria subducta, sublimioris sapientiæ meditationi vacaret. Et cum ipsa id beneficii patriæ suæ dare constituisset, ut certa successione firmata interregni incommoda averteret, ea res haut in longum nimis extrahenda videbatur ob incerta casuum humanorum. Nam defuncto interim Carolo Gustavo haut facile ad designandum alium successorem permovendi Senatus, Ordinesque erant. Nec ignotum, quam lubricus Principum status foret suæ stirpis ultimorum, præproperis in novas spes hominibus, ac facili rerum præsentium fastidio. Accedebat quod imminuto ærario vix adpareret, unde bellis, quæ haut declinari posse videbantur, sumtus corrogandi forent, aut solitus hucusque splendor sustinendus. Nam ut à se, aliisque Regibus donata retractaret, sibi sat difficile fore judicabat. Denique cum nec diuturnæ paci immergi Sueciæ expediret, per longam desidiam vigore gentis exolituro; nec vicinorum conditio Suecorum armis diu quietem concessura videretur; partas hactenus adoreas aleæ denuo exponere verebatur. Et si Principi summam belli committeret, ipsa in illius protestate futura erat, ubi forte longa Regni expectatio tædium moveret. Si alium Imperatorem exercitui præficeret, maximæ contumeliæ loco id Princeps habiturus erat.

Regina Senatui destinati pandit. 11. Febr.

§. 19. Ea mens cum Reginæ immota sederet, super destinatis suis tum passim vulgabat, tum apud Senatum, quem ea de causa Upsaliæ, ubi tunc agebat, convocaverat, in hunc modum disserebat; Se ipsos hunc in finem arcessisse, ut sen-

1654 tentiam suam indicaret super habendo quamprimum Ordinum conventu, quo decreverit inter alia negotia Regni salutem spectantia consilium suum de abdicando Regno & in Carolum Gustavum transferendo istis pandere. De quo cum ante triennium agitaret, certas ob causas id tunc dilatum, sed jam ejus consilii rationes penitius apud se librasse. Ac circa Carolum Gustavum quidem nullum se impedimentum perspicere, cum is antea successor sibi designatus sit, Regnumque adeo jure ipsi debeatur; cui gerendo sat capax sit. Se vero ad id consilii variis rationibus impelli; de quibus multos multa falsa suspicari norit; quos ipsa parum moretur. Cæterum per neminem ab hac sententia ipsam dimovendam. Eoque se hac in causa non consilium istos, sed consensum poscere. Dispicerent inde, ut Carolus Gustavus tuta Regni possessione potiatur. Id se ab ipsis velut grati animi signum pro suis adversus eosdem meritis expectare. Confuderat rei magnitudo omnium animos, ut quid respondendum foret vix constaret. Post longum tamen silentium ostendebatur; de hoc negotio ante triennium referente Regina Senatum deliberasse sententiamque ipsi suam tunc declarasse. Sed nunc sibi à Regina consultandi facultatem adimi ac parendi necessitate allata obluctari frustra esse. Cæterum penes Reginam quidem esse ipsis imperare; sibi tamen ex officio incumbere ea suadere, quæ Reginæ ac Patriæ utilia videantur. Et hanc rem tanti esse momenti, ac sine exemplo, ut matura nec præcipitata deliberatione opus habeat. Ad quæ Regina; rationes Senatus ante à se perceptas; & nunc eo rem processisse, ut mutari amplius nequeat. Eam ex solo suo placito pendere, nec magna deliberatione amplius indigere. Tempus duntaxat definiendum habendo Ordinum conventui. Sane ni hæc fixa sibi mens sederet, eam rem haut ita publicaturam fuisse. Unde frustra credi ulla ratione destinatis hisce dimoveri se posse. Quibus dictis Senatu excedebat.

Qui eandem frustra deprecatur.

§. 20. Senatus etsi exigua spes Reginam flectendi superesset; tamen decorum judicabat preces tentare, ut Regnum quoad viveret retinere vellet, quod videatur extrudi, qui non rogatur. Ac revera ægre ferebant Reginam imperio abire, auspicato juxta ac placido ejusdem regimine deliniti, aut opibus, ac honoribus ab eadem aucti. Unde semel atque iterum universi Reginæ supplicabant, dignaretur sua auspicia felicitate, ac sapientia toto orbe nobilitata, quoad viveret, moderandæ patriæ impendere; nec destitueret, quam ad tantum gloriæ splendorem extulerit. Eadem & alii privatim ingerebant. Sed cum omnes suasiones, ac preces incassum consumerentur, Comitia Upsaliam transferendi in Carolum Gustavum Regni causa ad diem secundum Maji indicebantur. Simul ad eundem à Regina mittuntur Hermannus Flemingius, & Joannes Sternhoeckius, qui cum ipso super Reginæ reditibus, ac conditione post abdicationem agerent. Qui & ipse quantum posset Reginæ cœpta dissuadere, partim quia ita decebat adversus eam, cui soli spem Regni debebat, partim quia metuebat, ne Regina denuo suorum precibus expugnata sceptrum retineret. Quo facto si quid cupidinis ostendisset ludibrio futurus erat, ac plane subvertendo ipsi via sternebatur, velut qui sceptro immineret. Unde & ipse in Oelandia sepulcrum sibi designaverat, velut mortem magis quam Regnum meditans, omni à se suspicioni, ac calumniæ avertendæ. Et cum accersente Regina ipsam adiisset, dicebat se venisse ipsius jussu ad excipienda ejusdem imperia, quibus semper summa fidelitate ex lege subjectionis obtemperaturus sit; simul de obsequio suo summa cum devotione testatus; Regina vehementer probante venerationem, qua ipsam prosequebatur, & per omnia ad ejusdem arbitria se componeret. Cui digredienti etsi Regina diceret se illum non amplius visurum, quam ut Regem salutaret; is tamen haut eo minus Oelandensem secessum repetitum ibat, velut nihil minus quam Regnum cogitaret. Quem tamen Regina per Hermannum Flemingium rogabat, ne longius discederet, sed in vicina Holmiæ arce moraretur, quoad Comitiorum initium adesset. Sed nunc postquam serio rem agi à Regina perspiceret post consumtam tergiversationem ea destinatione Upsaliam proficiscebatur, ut Rex inde reverti, aut mori vellet. 1654

De reditibus Reginæ post abdicationem, ejusque cessione.

§. 21. Actum inde de reditibus Reginæ, queis post abdicatum Regnum se sustentaret. Quo fine ipsa sibi ducenta uncialium millia annua deposcebat, è certis fundis, & quæ alienari non deberent proventura. Eum in usum proponebatur Gothenburgum, cum adjectu districtu, Pomerania, ac insulæ Oelandia, & Gotlandia. Sed circa Gothenburgum refragabatur Senatus, intutum Regi judicans illa claustra Regni ad Oceanum in alterius potestate esse. Sed & cum *Wolgastanam* arcem, aliasque terras quas in Pomerania postulabat, cum summo imperio, ac vendendi, alienandi, aut oppignerandi jure possidere cuperet, abnuebat Senatus, ne forte hac *occasione* istæ terræ à regno separarentur. Ita *tandem* conventum, ut Reginæ assignarentur *reditus insularum* Oelandiæ, Gotlandiæ, & Oesaliæ, cum oppido & arce Norcopensi, ac Wolgasto, & bonis mensalibus in Pomerania, simul Poela & Neucloster in Meclenburgica iis conditionibus, quæ mox memorabuntur.

Regina Principi successorem substituere conatur.

§. 22. Cæterum Regina cum Carolum Gustavum adhuc cælibem perspiceret, simul metueret; ne si forte matrimonium is sterile sortiatur, Regnum in periculum incideret, cui prævertendo ipsa eum successorem sibi constituerat; quibusdam Senatoribus proponebat *de successore* eidem substituendo in eum casum, si absque prole ipsum decedere contingat. Forte & metuebat, ne si isto casu Regno potiretur, qui nullo ipsi beneficio foret obstrictus, reditus ejusdem turbarentur. Sed isti uti laudabant curam, quam pro Regni tranquillitate gerebat; ita rogabant, ne in sinistram partem acciperet, quod isthoc propositum probare haut possint. Ut ipsa Regnum destitueret utcunque ferendum esse, non quod id probent, quam quia resistere tam valde cupienti non potuerint. Sed in id quod jam proponatur, nunquam ultro consensuros, nec ut tale quid à posteritate sibi exprobretur passuros. Felices se electione cognati ipsius Caroli Gustavi, quem *legitimum* sibi Regem agnituri, ac omne *obsequium*, fidemque exhibituri eidem sint ex eo momento, quo illa ipsos fide, quam eidem juratam dederint, exsolverit. Spem esse matrimonium ipsi futurum prole beatum, quod etiam quantum potest properandum sit. Ita haut opus fore tam longe in futurum curas struere, aut ita præmature de favore Numinis desperare, quem in posterum è Sobole Regia sperent. Sed & postquam ipsa diademate se exuit, ut eo Princeps

redi-

1654. redimatur, huic curam resignandam super successore suo constituendi in eum casum, si prole destituatur: nec par esse, ut idem collegam velut imperii agnoscere cogatur, maximarum turbarum in Regno occasionem. Ita dum incertum malum prævenire festinent, quod divina bonitate aversum iri spes sit, in maximas prolapsuros calamitates, si Principi hæredem necessarium dederint. Simul considerandum ipsi esse, quod postquam Regno abire constituerit, salus patriæ, quæ ipsi semper tantopere cordi fuerit, requirat, ut ipsa in perpetuum pro se, ac ex se nascendis Regno renuntiet, si forte matrimonium deinceps subire placuerit. Nam volebant, ut etiam prætensioni ad capessendum iterum Regnum in perpetuum cederet eo casu, si Carolus Gustavus absque prole ante ipsam fato fungatur. In hac substitutione Regina oculos conjecerat in Claudium Tottium Comitem quem ut successioni magis idoneum redderet, cognatum sibi agnoscere, ac in nomen & insignia familiæ Wasianæ adoptare constituerat, velut qui genus ad Erici XIV. filiam referebat. Sed cum judicaret, proceribus, ac forte Ordinibus reluctantibus ea destinata irrita fore, ut Comiti isti indicium benevolentiæ ante depositum sceptrum relinqueret, Ducis dignatione eundem supra cæteros extollere cupiebat. Huic destinato ut Senatus parcius resisteret, quod iste titulus in Suecia antiquitus non nisi Regum filiis tribui sueverit, effecturam se credebat, si eundem titulum Petro Braheo Drotzeto, & Axelio Oxenstiernæ Cancellario offerret. Sed reponebat Cancellarius, probante quoque Braheo; maximas Reginæ gratias agere pro benevolentia ac honore, quo se suasque familias mactare velit. Esse quidem istum titulum, quem offerat, speciosum, & magnæ dignationis; sed revera omnes hosce titulos ita onerosos esse statui Sueciæ, ut non credat, melius se ipsi consilium suggerere posse, quam ut Comitum quoque, & Baronum vocabula aboleat, ac veterem nobilitatis statum, qui sub Regno electitio fuerat, reducat; utque adeo sola virtute, ac meritis nomines distinguantur non titulis quondam Sueciæ ignotis, cum omnes simplici Nobilium vocabulo censerentur, quod & adhuc in Dania obtineat. Quin & paratum se esse Comitatum, ac Baronatum suum Coronæ reddere si Reginæ placeat; quod credat ex officiis patriæ præstitis sat honoris sibi proventurum; ad quæ pro virili continuanda filii quoque sui per se proni sint, nullo alio præmio invitante, quam gloria, utilium patriæ civium nomen meruisse. Ita deinceps Reginæ nihil amplius hac de re movere placuit.

Reginæ ad Ordines allocutio. 11. Maji.

§. 23. Convenerant jam Ordines Regni Upsaliam, quos una cum Senatu in arce congregatos Regina in hunc sensum alloquebatur: Causam, quare ipsos nunc evocaverit, posse quidem ipsis miram videri exempli raritate. Sed si respicere velint, quæ per hæc tempora acta sint, sat animadversuros, non recenti impetu id negotium suscipi sed diu præparatum, & a se desideratum. Nosse ipsos, quid jam ante aliquot annos actum, & decretum sit circa successionem cognati sui Principis, quo confecto felicem se judicet, gaudeatque, eo fundamento jacto destinata se sua nunc exequi posse, in ipsum corona ac regimine translatis; id quod patriæ commodo, ipsi Principi incremento ac securitati cessurum confidat. Jam ante ab Ordinibus in ipsum hoc juris collatum, eumque Regno gerendo idoneum habitum merentibus id insigni prudentia, animique dotibus, tum rebus, præclare gestis. Unde nil aliud deesse, quam tempus sceptro capessendo designare, quod quidem a suo placito dependeat; ac ut ipsis super destinato suo significet. Nec dubitare, quin in hoc consensuri sint, obsequiumque ipsi suum, uti antehac semper, ita & nunc adprobaturi. Unum id esse redhostimentum, quod sibi rependi postulet pro meritis, per decennium imperii sui in illos collatis. Ac eo minus cupitis suis applaudere dubitaturos, quod ab his nulla ratione dimoveri queat. Ad extremum petebat, ut se imperante gesta boni consulant, sibique persuadeant, tam in præsenti negotio, quam in aliis unice ipsi propositum fuisse inservire patriæ; cujus saluti & incremento ut ea res cedat, summam sibi voti esse. 1654.

Propositio ad Ordines.

§. 24. Postquam Regina isthæc præfata esset, ejusdem jussu Scheringius Ronsenhanius propositionem ad Ordines e scripto recitabat. Nam Cancellarius Oxenstierna id muneris obire abnuerat, ne id factum ulla ratione probasse videretur, jactans, haut ideo anno 1604. Norcopiæ in Carolum IX. ejusque familiam successionem Regni collatam, ut Regibus integrum sit patriam pro lubitu destituere, sed ut eandem tamdiu moderari tenerentur, quoad vita superesset. Et cum ipse Gustavo Adolfo quondam sancte fidem dederit, se ad servandam filiæ Regnum omni ope connixurum, nefas esse a se ullam partem ejus actus attingi, quo ista Regno exuatur. Cæterum propositionis initio memorabatur, Succiam nunc omnibus cum vicinis pacem agitare: qua rerum facie Reginam constituisse capta dudum destinata de Regno in Carolum Gustavum transferendo exequi. Eam decem per annos operam in Regni administratione collocasse non sine prospero successu, pace gloriosa cum potentissimis hostibus constituta; nec ex actis ipsius aliud colligi posse, quam ab eadem Regni salutem ac securitatem unice quæsitam. Eo fine & antea super successore constituisse præveniendis turbis, quæ circa mutationes imperiorum contingere solent; id quod & Ordines jam probarint. Ut igitur ipsi dum vivat eo gaudio frui liceat, ac ea destinata perfecta; Regnique securitatam Caroli Gustavi regimine plene constitutam adspicere decrevisse omne jus ad Regnum cedere, ac in hunc conferre. Id consilium etsi Ordinibus parum expectatum videri possit, confideri tamen eos idem amplexuros; nec repugnaturos, quo minus ipsa post toleratum imperandi onus quiete fruatur. Confidere Reginam sicuti omnes Ordines antehac Caroli Gustavi laudabiles artes æstimarint ita deprehensuros, hunc istas in ipsorum commodum prudenti Regni administratione impensurum; nec hac mutatione Ordinibus quid præjudicii allatum iri. Quam in rem & ipsa ante abdicatonem idonea consilia suggestura sit, inprimis ut Princeps ipsorum libertati ac privilegiis caveat; ac illa præstet, quæ leges Sueciæ, ac mores ferant; Ordinibus vicissim debitum obsequium exhibituris. Deliberent igitur Ordines, quomodo isthæc destinata honeste, ac decore, & quamprimum effectui dari queant. Tum ut conventio super sua sustentatione cum Principe inita ab ipsis probetur, ac firmetur. Gratias præterea agere pro honore & obsequio per totum imperii tempus sibi exhibito, quo abunde sibi satisfactum testetur. Sperare quoque ipsos boni consulturos fidelem pro universorum salute curam, ac clemen-

1654 mentem affectum, quo singulos prosecuta sit. Quæ omnia voto idoneo claudebantur.

Ordines demum in abdicationem consentiunt.

§. 25. Ordines re inter se perpensa etsi satis animadverterent, Reginam proposito haut dimotum iri, decorum tamen judicabant apud Reginam testari; displicere sibi consilium ab ipsa captum; simul rogare, ut deinceps quoque imperandi onus sustinere velit. Sed cum immotam in sententia persistere viderent, quippe quæ declaraverat, ne si alia adhuc corona offeratur, ultra tempus quod ipsa animo designaverat Regni habenas retenturam; demum in abdicationem ejus consenserunt, & ut sceptrum in Caroli Gustavi manus resignaret, quem lubenti animo Regem sint acceptaturi, prout & jam in eum eventum eidem finem suam obstrinxerint. Sed ut Regina provincias, quarum reditibus deinceps sustentanda erat, supremi imperii jure possideret, id omnes repudiabant. Unde placuit, Reginam illas apenagii jure retinere, pensatione utilium impensarum illis facta, qui partem eorum bonorum ex donatione Reginæ hactenus tenuerant. Conabantur quidam certis legibus libertatem Reginæ circumscribere, ut intra Sueciam vivere teneretur, nec apud exteros sedem eidem figere liceret, utque nil commercii cum Sueciæ hostibus alere possit, ni velit, ut reditibus suis manus injiciantur. Sed & ipsa hisce vinculis adstringi adspernabatur; & Carolus Gustavus in omnibus placito Reginæ tantopere de se meritæ obsequi fas ducebat. Et quanquam expediret Regno ut pecunia Reginæ assignata ad exteros ne exportaretur: Princeps tamen rebus suis haut inutile ducebat, si remotis potius locis, quam prope se deinceps ageret, ne forte tam multis per beneficia eidem obstrictis è propinquo regnandi desiderium rediret, ac insolita plane erga Reginam reverentia imperium ad illius magis, quam proprium placitum gerere subigeret. Eoque iste Senatui, ac Ordinibus demonstrabat; cum ipsa simpliciter Regno renuntiet, haut reservata facultate unquam ad regimen revertendi has præcautiones inutiles esse; & cum deinceps privatam agere vitam decreverit, libertatem eundi quo velit ipsi utique relinquendam, præsertim cum ultro fidem dederit, se nihil adversus commoda Sueciæ facturam.

Regina residentem Lusitanum agnoscere abnuit.

§. 26. Pauculi adhuc dies Reginæ supererant, cum ea per magistrum officiorum Regis Lusitaniæ Residenti Antonio de Sylva, qui hactenus ad ipsius Aulam egerat significat; se ipsius herum Bragantiæ Ducem Regem Lusitaniæ haut agnoscere, velut quæ dignitas soli Philippo IV. Hispaniarum Regi debeatur; eoque ut è Suecia facessat, jubere. Quia tamen fide publica venerit, eadem abiturum. Dabat id Regina Pimentelli precibus tanto facilius quod in Hispanicas primum ditiones se conferre constituisset. Sed ne id Sueciæ fraudi esset, effecerat ea declaratione in extremos imperii dies collata; cum satis nosset à successore id statim correctum iri, quod ob commercia Suecis Lusitanorum amicitia opus esset. Et statim Princeps, ac Senatores cum per alios, tum per Ministrum Gallicum Picquium Lusitano clam significabant, ne hoc facto Reginæ moveretur, quod paucos intra dies à novo Rege corrigendum sit.

Sera Poloni legatio.

§. 27. Adpulerat inter ista Comitia missus à Poloniæ Rege Canasilius, de pace inter Sueciam & Poloniam propositurus. Sed Regina, cui pauci adhuc dies inter varia negotia supererant, respondebat; sero nimis ipsum venire, & id negotium ad novum Regem remittendum esse. Simul responsum ipsi ad literas Regis Poloniæ traditur, nulla alia declaratione addita. Quæ res vehementer istum hominem turbabat, cum statuere secum non posset, num hisce cum literis redire debeat, non salutata sub discessum Regina, nec viso novo Rege, de quo in neutram partem quid ipsi injunctum fuerat: num vero responsum ad literas suas, quibus de instante coronatione Caroli Gustavi significarat, expectaret: quorum hoc Ministri Gallici suasu potius visum. Ejusdem cum novo Rege acta suo loco exponentur. 1654

Regina sceptrum deponit. 6. Junii.

§. 28. Aderat jam dies non citra impatientiam Reginæ expectata, qua ipsa Regno avito cederet, idemque in Carolum Gustavum transferret. Non parum quippe solicita fuerat, ne per Ordines sibi intra Sueciam manendi necessitas imponeretur; cum ipsa hoc solum pretium depositi diadematis expeteret, ut extra patriam agere daretur. Ejus diei hora septima matutina, Ipsa Senatum una cum Principe ingressa est, ubi instrumentum super reservatis sibi bonis, quod pridie absolutum fuerat, prælegebatur hoc argumento:

Dispositio super bonis Reginæ reservatis.

Ipsam omni suo jure ad Coronam Sueciæ cedere, idemque in Carolum Gustavum transferre his elgibus; ut ab omni subjectione, & obsequio libera sit, ac soli Deo teneatur rationem reddere deactionibus suis tam prioribus quam post abdicationem futuris, utque adeo *omni jure*, libertate, ac independentia gaudeat per natales sibi competente, nec respondere necessum habeat de quopiam, quod neque Regis, neque patriæ salutem spectat. Ut tamen istud jus, libertas, & independentia de sola ipsius persona intelligatur, salva abdicatione & articulis infra contentis, tum nequid adversus Regnum Sueciæ machinetur, aut agat. Circa bona ipsius conventum, ut eadem immunia sint ab omni ære alieno ipsa imperante contracto, ad quod luendum Corona pro captu temporum & facultatum teneatur, ubi prius id examinatum fuerit, num legitimum sit: eoque bona Reginæ ab omni molestia, onere, ac retentione intra Regni juris di̇ctionem exemta sint. Ipsius sustentationi reservetur Norcopense oppidum cum arce, *Oelandia*, Gotlandia, Oesalia insula, Wolgastum oppidum cum arce, & bona per Pomeraniam mensalia, simul præfecturæ Pœla & Neucloster in Meclenburgica. Si quid è bonis mensalibus donatione in alios translatum sit, revocetur, oppignerata aut vendita post factam inquisitionem reluantur. Reservatæ istæ terræ juramento ipsi obstringantur, salva fide Regi, & Regno debita, quibus ipsa pro lubitu præfectos, ac Magistratus natione Suecos præficiat, salvis cujusque loci privilegiis, & consuetudinibus. Iisdem quoque processus juris, qui antea fuit, maneat. Si quæ delicta in ipsius aula, aut à custodibus corporis patrentur, ipsi per se pœnam exigere integrum sit, ni ista ad forum Regium remittere malit. Si quis è Regio præsidio adversus ipsam conspirare, aut quid tentare velit juri ipsius repugnans, id à Rege plectatur, non secus ac si in hunc patratum foret. Jurisdictio Ecclesiastica in dictis terris maneat ut antea; quia tamen Oelandia Ephoriæ Calmarianæ subjacet, Superintendens Calmariæ cum Reginæ consensu constituatur: Gotlandicum ipsa designet: ubique Augustana sacra retineantur. Horum locorum reditus omnes ad ipsam spectent, de quibus nemini rationem teneatur reddere. In Pome-

1654. Pomerania tamen tributum potulentis, & frumento impoſitum militibus reſervatum ſit. Reginæ ſubditi haut majore vectigali onerentur, quam alii Sueciæ cives, ac uti antea ad Comitia vocentur. Munimenta in terris ipſius Corona præſidio propriis ſumtibus alendo inſideat, quod & exquiſita diſciplina coerceatur. Norcopia, Wisbya & Gotlandia nautas ut antea ad uſum claſſis Regiæ præbeant. Reginæ terræ ab hoſpitatione militum immunes ſint, niſi magna Regni neceſſitas id exegerit, quo caſu tamen miles iſte ſumtibus Coronæ alatur, ac modeſte habeatur. Claſſi Regiæ portus ipſius pateant, ac forum æquo pretio præbeatur. In Pomerania quoque tranſitus militi Regio per bona menſalia pateat, præbitis quæ vocant *Servitiis*. Periculo amoto præſidia arcibus ipſius deducantur. Si quæ commoda loca in Reginę terris inveniantur, ea ſumtibus Coronæ Regi munitionibus firmare integrum ſit. Poſt mortem ipſius omnia iſta bona iterum ad Coronam citra imminutionem redeant, nec Reginæ liceat quidquam eorum oppignerare, vendere, aut donare, aut quovis modo alienare, exceptis tribus præfecturis in Pomerania, & uno prædio in Oeſalia, quæ oppignerare ipſi conceſſum ſit. Adornandæ novæ aulæ Regina ſibi reſervabat, ſi quid de ſatisfactione Germanica reliquum ſit, & menſes Romanos quos Cęſar ipſi indulſerat. Si Carolum Guſtavum mori contingat, Senatus, & Ordines neminem ad Coronam provehant, niſi hoc inſtrumentum confirmarit, & ad idem implendum ſe obſtrinxerit. Iſthæc ultronea conceſſio bonorum Senatui atque Ordinibus in poſterum fraudi ne ſit, nec in exemplum trahatur.

Inſtrumentum abdicationis. §. 29. Has conditiones cum Regina ſibi ſtipulata eſſet, abdicationis inſtrumentum confectum eſt hoc argumento: etſi Ordines Ipſam ut regimen retineat rogarint, ſe tamen id ultro nemine inſtigante deponere, ac omni prætenſione in Regnum Sueciæ in præſens, & in poſterum cedere, nunquam per ſe, aut oblique per alios expromenda. Inde Carolum Guſtavum & Ordines obſequio exſolvebat, deinceps illis nil amplius pro imperio injunctura, ipſa tamen ut nemini ſubjecta ageret denuo ſibi reſervans.

Caroli Guſtavi cautio Reginæ data. §. 30. Viciſſim Carolus Guſtavus ſcripto Reginæ cavebat, ſe ipſi libenter libertatem, ac immunitatem quam ſibi ſtipulata fuerit, relicturum, nec eidem quid imperare auſurum, aut in actiones ipſius inquiſiturum, aut ullo modo eandem turbaturum, quamdiu ſibi ac Regno per iſtas nihil præjudicii inferatur. Tum aſſignatas ipſi terras ac reditus conſervaturum una cum conditionibus, quæ ipſius ſecuritatem ſpectant; nec conceſſurum, ut ipſi moleſtiæ quid inferatur quin operam daturum, ut eidem debita veneratio, tranquillitas, & ſecuritas conſtet. Inprimis autem ſe animo gratiſſimo quoad vita ſuperſit agniturum ſumma beneficia, & quæ non niſi à matre filius expectare queat, cum antea ſemper, tum hoc præcipue caſu ſibi exhibita; pro quibus filio dignam venerationem, ac gratiſſima quoque officia ipſi adprobaturus ſit. Antehac quoque Regina matrem ſuam Mariam Eleonoram Principi commendaverat; qui & ejus conditiones tuiturum ſe liberaliter pollicitus fuerat.

Solennia abdicationis. §. 31. Iſtis inſtrumentis ſubſcriptione firmatis, ſupremi Officiales Regni Chriſtinam toga Regia induerunt, coronamque capiti impoſuerunt. Ipſa manu dextra ſceptrum, ſiniſtra globum aureum tenebat. Duo Senatores, qui Archiſtrategi, & Theſaurarii vices obibant, ante ipſam gladium, ac clavem auream geſtabant. Hoc habitu ingens atrium arcis intrabat, ubi Ordines Regni, & extraneorum Principum Miniſtri una cum gynęceo congregati erant. Poſtquam ipſa argentea ſella, quam trium graduum ſolium elevabat, ſe repoſuerat, Principi extra id à dextris retro aſſidente, Scheringius Roſenhanius clara voce inſtrumentum prælegit, quo Chriſtina Regno ſe abdicabat, civesque juramento fidelitatis abſolvebat, quod inde Principi in manus tradidit. Mox idem ad locum ſuum reverſus prælegit quoque cautionem à Principe ſubſcriptam, qua bona Reginæ ſuſtentationi reſervata tuiturum ſe pollicebatur, idque inſtrumentum Reginæ reddidit. Hęc inde ſupremis Regni Officialibus ſignum dedit, ut ad ſolium accederent, recipiendis à ſe ornamentis, & inſignibus Regiis; quæ ab iſtis in tabulam ad ſiniſtram extra ſolium ſitam reponebantur. Toga abs circumfuſa Aulicorum turba in infinitas particulas, quas ſibi quiſque raptabat, lacerata eſt. 1654.

Oratio Reginæ, valedictoria ad Ordines. §. 32. Ita Chriſtina Regiis ornamentis exuta ſella ſurgens ad marginem ſolii proceſſit, ac multa cum eloquentia, quæ patria ipſi erat, ſumma animi præſentia per dimidiæ horæ ſpatium compendio recenſuit, quæ per decennium, quo ipſa Regni habenas tractaverat, in Suecia contigiſſent. Tanta negotiorum mole nihil à ſe admiſſum, quod conſcientia ipſi ſua exprobret. Semper ſe, quantum vires tulerint, pro civium quiete connixam, pro qua & propriam libenter ſacrificarit procurandis commodis, quibus ipſi gauderent, ſic ut regimen ſuum ipſa ſibi adprobet, ſeque ipſa judice abſolvi poſſit. In memoriam quoque revocabantur ingentia merita Patris Guſtavi Adolfi, qui Sueciæ gloriam tam alte extulerit. Jam ſeſe illis Regem dare, (Carolum Guſtavum innuebat,) tantis præditum animi dotibus, ut non dubitet, quin veſtigia ipſius ſit preſſurus, gloriæque nationis haut parum augmenti additurus: cui ut eandem fidem & obedientiam præſtent petere, quam ſibi exhibuerint; pro qua gratias ipſis agat, ſimul eadem ipſos jam exſolvat. Quæ omnia magno animorum motu audita, ac pleriſque tam inſolita mutatio lacrymas expreſſit conſiderantibus, Reginam ſuo populo adamatam in ipſo ætatis flore ultro majorum ſolio decedere, quod cæteris natura imperante relinquere ipſa morte acerbius ferre ducitur.

Roſenhanius reſpondet. §. 33. Reginæ ſermonem Ordinum nomine excepit Scheringius Roſenhanius, teſtatus ſummo ſe dolore perfundi, quod ab ipſa nunc deſtituantur; ſed quia ſic voluerit, nec precibus ſuis locum reliquerit, conſentiendi neceſſitatem ſibi impoſitam. Unico hoc ſolatio ſe refici, quod ipſis det Regem tanta prudentia, & ſapientia pollentem, de cujus felici, ac florenti regimine certam ſpem concipiant. Addebatur gratiarum actio pro tam egregia electione, ſimul pro laboribus & moleſtiis per imperandi tempus exhauſtis; veniamque petebat, ſi quis ipſorum adeo infauſto ſidere natus fuerit, ut officio ſuo aut venerationi ipſi debitæ haut ſatisfecerit.

Reginæ oratio ad novum Regem. §. 34. Cum is finem dicendi feciſſet; Regina de tribus gradibus ſolii deſcendens, manum oſculandam primoribus quatuor Ordinum porrigebat. Inde ad Carolum Guſtavum progreſſa, qui & ipſe gradum verſus eam promovebat; ornatiſſimo ſermone ſumma cum animi conſtantia eundem allocuta eſt. Ipſum jamjam munus difficillimum ire ſuſceptum; conſcenſurum eſſe ſolium, à maxi-

1654 à maximis Regibus infessum; quorum famam cum universus orbis loquatur, non opus esse in deprædicandis istorum egregiis factis prolixa oratione diffundi; circa quæ & alios potius se jactare decorum fuerit, quam qui sanguinem ex iisdem trahunt. Horum exempla ad imitandum ipsi proponere etsi hortatione, ac stimulis minus indigenti, quippe quem Numen omnibus dotibus exornaverit, quæ magnum Principem absolvunt. Ac sancte testari hoc solo intuitu se permotam, ut istum successorem eligeret, ac tam sublimi fastigio admoveret; non ob cognationis vinculum, cujus ratio nunquam sit habenda, ubi de commodis Reipublicæ agitur, quæ omnibus aliis respectibus præponderet. Relinquere insuper ipsi Senatum sapientissimis viris constantem, quos longus rerum toga, sagoque gestarum usus perfecerit, egregium Regno instrumentum. His exemplis atque adminiculis instructum non dubitare, quin majoribus suis, ac nationi Suecicæ novum lumen ipsius imperio sit accessurum. Cæterum pro omnibus in ipsum collatis beneficiis nil aliud redhostimenti sibi stipulari, quam ut Matris suæ curam velit agere, ejusdemque proventus augere potius, quam imminuere: tum ut rationem habeat amicorum, & ministrorum suorum, & eorum quos ipsi peculiariter commendarit. Hæc prolocutam Carolus Gustavus rogabat, ut in solium iterum adscenderet; sed ea reluctante postquam honoris aliquandiu hinc inde indiciis certatum est, is modestis, & exquisitis verbis testabatur, quantopere ipsi tantorum beneficiorum nomine sit obstrictus; nec ulla se grati animi documenta expromendi occasionem omissurum, nec antiquius quid habiturum, quam venerationem, officiumque ipsi suum devotissimum adprobare. Inde orationem ad Senatum & Ordines convertit, qui per Rosenhanium novo jam Regi respondent, de fide & obsequio suo ut solet ample testati. Cum dicendi finis factus esset, principes quatuor Ordinum ad Regis manum osculo delibandam admissi sunt. Inde novus Rex Reginam manu prehensam it, quæ paululum reluctata dextræ manus honorem eidem deferebat. Qui non minus decore magna cum venerationis professione id deprecatus per atrium ad istius conclave eam deducit; ipse post eadem die ad capessendam in templo Coronam digreditur. Christina exuto jam Imperio, Holmiam, inde paucos intra dies ad exteros abiit. Discedenti Rex Laurentium Lindanum adjunxerat, qui ad fines Regni usque comitaretur. Ei in mandatis datum erat, ut denuo Reginam super matrimonio cum Rege solicitaret; aut si hoc obtineri non posset, ut saltem ne longius ab ipso discederet, quo ex ejus consilio rempublicam gerere posset. Nam decorum videbatur ostendere se priore procatione non tam Regnum quam Christinam ambiisse, si nunc sceptro potitus eam petere non desineret. Sed illa immota reponebat: si matrimonium placuisset, decentius sibi fuisse imperium gerenti maritum adsciscere, quam eodem exuto à Rege uxorem adsumi. Et ea pollere prudentia Regem, ut suo consilio haut indigeat. 1654

§. 35. Ita imperio Christina defuncta est Sueciæ non minus glorioso, quam proficuo, nec ab omni retro memoria temporibus ejusdem splendidius quid vidit Orbis Arctous. Contusus hostis potentissimus, ac toti Europæ formidabilis, & quos iste Germaniæ injectum ibat compedes dissipati, servitio ad aliosque progressuro ni Suecica arma enormes vires ad modestiam redegissent. Fractus quoque vicinus Sueciæ infensissimus, & antehac gravis, qui cum omni studio id ageret, ut huic laborum suorum fructum interciperet, eidem in se irritatæ uberiorem victoriæ materiam præbuit. Per quæ fama nationis Suecicæ, virtusque, ac disciplina militaris ingentia incrementa cepit. Accessere præmia victoriarum egregiæ provinciæ, Pomerania, Bremensis ac Verdensis Ducatus, Wismaria, Halandia, Jemtia, Herrendalia, insulæ Rugia, Gotlandia, Oesalia, non proventu tantum, sed situs opportunitate insigne Sueciæ firmamentum, arcendis aliorum incursibus, aut effundendo, si opus sit, in alios bello. Nec minus auctæ prosperis armis privatorum spes; & cum alias diuturnis bellis genius populi horrorem fere induere soleat, Suecica contra gens inter Martios labores insigni cultu enituit, *exemplo Reginæ* non minus, quam cura provisuque, & quia pacis quoque artes ipsa digno pretio, præmioque æstimare norat. Et sane Christina imperante utrum Suecia plus incrementi armorum *felicitati* debeat, an sapienter, & solerter expromtis artibus pacis vix discreveris. Nam uti fines Regni protulisse multum gloriæ habet; ita domi bonis legibus atque institutis securitatem, opes, ac felicitatem civium firmasse, haut solido minus ac præstabili civitatum fructu exuberat. Inde Christinæ dispositu, hortatu, simul propositis privilegiis effectum, ut sat tenuis antehac Suecorum navigatio ad invidiam usque insignia incrementa ceperit, commerciis late per Europam, & in Africam usque, atque Americam promotis. Manuariæ quoque artes excultæ, & *inprimis metallis* effodiendis, ac in varia instrumenta fingendis magno studio, pari successu incubitum, ab omni retro memoria nunquam uberiore illorum proventu, in cujus specimen sufficit, quod cupri fodinæ, è quibus ante Christinæ tempora vix octo aut novem pondo nauticorum millia provenerant, anno quinquagesimo supra viginti millia pondo nauticorum profuderint. Ob quæ & multa, quæ rerum multitudo silentio nunc involvere subigit, Christinæ tempora eximiæ felicitatis fama, ejusdemque nomen posteritas perpetua veneratione prosequitur.

Christinæ imperium Sueciæ gloriosum juxta ac proficuum.

IN-

I N D E X.

Rerum in hoc opere contentarum.

A.

B.

Biel-

I N D E X.

 pinquant,

D.

cis

G.

H.

Ad

do

T.

Qui-

*Errore Typothetarum post paginam 528. usque ad paginam 547. numeri sequentes, nimirum 529. 530. &c. bis sunt notati. Quæ igitur continentur in paginis secundo loco positis sed prioribus numeris insignitis parenthesi inclusimus in indice, addita. * Quod ne fallas, monendum duximus.*

FINIS.